תורה

הוצאת חורב

הוצאת חורב

PRINTED IN GERMANY

חמשה חומשי תורה וחמש מגלות
עם תרגומים ופירושי הקדמונים

חמשה חומשי

תורה

ועליהם תרגום אונקלוס תרגום יונתן ותרגום ירושלמי פירושי רש"י רשב"ם אבן עזרא רמב"ן ר' עובדיה ספורנו בעל הטורים

ובאו בהם

מסורה קטנה תולדות אהרן מנחת שי פירוש על תרגום יונתן ופירוש על אבן עזרא מר' שלמה זלמן נעטר ז"ל מירושלים ועוד הוספות

נדפס בשנת ה'תרפח
בהוצאת חורב ניו־יורק / ברלין

ספר בראשית

הקדמת אבן עזרא

בשם האל הגדול והנורא
אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם. עשה חסד עם עבדך אברהם.
ויהי פתח דבריך מאיר. לעבדך בן עבדך מאיר.
ותשועת פניך תבא עזרה. לבן אמתך הנקרא בן עזרא.

זה ספר הישר. לאברהם השר. ובעבותות הדקדוק נקשר. ובעיני הדעת יכשר. וכל תומכו מאשר:

נאם אברהם הספרדי הנזכר. מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים:

הדרך האחת ארוכה ורחבה. ואנשיה אנשי דורנו הגאונים. ואם האמת כנקודה בתוך [א]העגולה. זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה: ובה דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים: כרב יצחק שחבר [ב]שני ספרים. מבראשית עד ויכלו. ועוד לא כלה מרוב דברים. ובפסוק יהי אור. אמונה בעלי [ג]החוש והסמך הזכיר. והוא הולך בחשך ולא הכיר. ובמירוץ תוצא הארץ מלבו הוציא מלים. וידבר על הצמחים [ד]והבהמות קטנים וגדולים. ובמירוץ נפשות החיות. הביא חכמות [ה]הגוייות לדעת המדות המזכרות ע"פ חכמי הרפואות [ו]ובמעלה הזאת עלה. כרב סעדיה גאון הגולה. ובפי' יהי מאורות. הכניס [ז]דעות אחרות. לדעת המדות הנזכרות. ע"פ חכמי הרפואות. גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו. בפי' ויצא יעקב ברוב ענייניו. כי הזכיר כל נביא בשמו. וכמה פעמים [ח]גלה ממקומו. וכמה וכמה תועלת יש בהליכת הדרך. ואין תועלת לפי' הזה כי אם האורך. ועם וישלום כתב פתרון החלומות. ולמה יראו בתמונות. והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות. ילמדם מספרי אנשי תבונות. אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות. כי הגאונים בלי ראיות בספריהם הביאום. ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום:

הדרך הב' בפרוש הצדוקים. ואם הם ישראלים. אמר משמו כי עמדו על הנקודה בעצמה. והם לא ידעו את מקומה. וזאת דרך הצדוקים כענן [ט]וכנימין. וכן ענן וישועה וכל מין. אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין. והוא נוטה להשמאיל או להימין. וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים. גם במצות ובחקים. והם מדעת תולדות לשון הקודש ריקים. על כן יתעו גם בדקדוקי'. ואיך יסמכו למצות על דעתם. וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבותם. בעבור שלא תמצא בתורה מצוה אחת בכל צרכיה מבוארת. ואם הנה [י]אזכיר. והיא גדולה למכיר. כי תמצא כרת על אכילת יום הכפורים. וחמץ בפסח [כ]שלא פירשו טבורים. ותביאת [ל]ימים שבעה. וקרבנות וסכה ותרועה. כי אין בתורה חקי השנה [מ]מפורשים. ואיך נשמור [נ]החדשים. ועלי הדעת מורדים. שמו אותות מפסוק לאותות [ס]ולמועדים. ולא ידעו כי והיו לשון רבים. ועל המאורות והכוכבים. והאומר כי וי"ו ולמועדים טפל. כי לאות עם [ע]מועד נאסף. ינקם אדם שיהיה [פ]אוהבו. אולי יאמין בו. ואם מצאנו שנים ושלשה [צ]ווי"ן נוספים. מי ידיענו כי זה הוי"ו מהנוספים. אשר היות וי"ו הטעם לאלפים. ואין פי' עשה ירח [ק]למועדים. כדברי אלה שמתחילים מועדים. ואילו היה כתוב והיתה הלבנה לאות כמועדים בחדשים. מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשים. כי יש מועדים [ר]רבים. [ש]בתורה. [ת]ובמקרא [א]ובכתובים. ואלו היה למועדי השם מבואר. עוד הדבר הגדול נשאר. אם החדש עד [ב]סוב הלבנה גלגל המזלות. שהם שבעה ועשרים [ג]יום ושעות מוגבלות. ואם עד סוב [ד]עינה גלגל היולא. אשר מולדו רחוק ממולד הארץ יצלא. או עד סיב גלגל התלי [ה]כדעת חכמים. כי מהלך הגלגל הקטן [ו]הספק זה באמת ובשמים. ואם נסמוך

פירוש על אבן עזרא

[א]כמרכז באמצע העגולה והעגול הסובב לא יגיעה אל המרכז. ככה המפרשים יסבבו בפירושיהם ולא יגיעו לנקודת האמת. [ב]הוא ר' יצחק הישיש הספרדי ובסוף ערחם רישלם קראוהו הילמקי המנהיל ובתחילת פי' דניאל אמר רא"ע כי זה החכם חבר עשרה ספ' בדקדוק. [ג]היא אמונת הי"ם ועבודתו. ואשר לא יאמינו בה' ובתורתו הם ההולכים בחושך. [ד]בעולדותם ובעועלת שיש לאדם. [ה]היא מדת מהלך ז' המשרתים בכל יום ויום ע"ד גלגל המזלות ובכמה ימים יסוב כ"א מהם בגלגל המזלות. [ו]ממה שפי' ר"א בעצמו בפי' הפסוק ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים ובפי' הפסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך יתבאר לפי דעתו שחכמי הספירות הם חכמי הכוכבים בספירה על מהלכות הכוכבים הזכירם הגאון בספרו על הפסוק הנז' (כ"ל) כי גם זה אמת כאשר כל דבר יש לו עקיר בשורשו וד"ל. [ז]ר"ל שהאריך לבאר גלות כל נביא ונביא. [ח]אלה הם גדולי הצדוקים שפירשו לפי אשר בדו מלבם בשקול דעתם בלי קבלה והם החזיקו ידי המוכסם לעמוד כמו שהם עומדים עד היום. [ט]היא מלות קידום המודם אשר הם מפורשים היטב בספר יסוד העיבור שלו בשער ב'. [י]אולי. כוונתו לענין חמץ בפסח ופסח לפסון וגם פסח שני ש"א עשהו מהורים ול"ל ושלא עשהו וגו'. או מדלג מלום פסח לפסון ומלות מלה ואיסור חמץ אם אינו ידוע איזה זמנו זה מפרש להלן בחמץ א"ב ואם הוא באביב נמכה אות ם, ועם מקשה מה יעשו במלות פסח ב' שלא עשהו טהורים. [כ]הוא יום א' וז' של פסח, ויום השבועות ויום ר"ה ויה"כ ולפסון של סוכות ושמיני עצרת וכולם נקראים שבתון ע"כ אמר שביתות. [ל]ר"ל תשובה או תשרם מלאה או חסרה עיין (ויקרא כ"ג ג'). [מ]אם חשון וכסליו שניהם מלאים ל' יום או שניהם חסרים יום א', או חשון חסר וכסליו מלא גם זה (שם). [נ]מלדעתם יורה הכתוב על השמש והירח לבד לקביעות מועדי ה', והם מפרשים כי במלת למועדים הוי"ו נוסף בתחלת המלה בלי צורך כמו והאליפי לאבשלום בן מעכה (שמואל ב' ג') ופי' על דעתם כאלו כתוב והיו לאותות למועדים בלא וא"ו ע"כ הקשה עליהם שמיבאותיו היה צריך לכתוב והיה על הענין שפיתם לפרש אשר יהיו האותות למועדים וימים ושנים. [ס]ר"ל כאלו כתוב לאותות למועדים. [ע]כי לא יאמין זה מי שהוא אוהב האמת, ואולי יועלה עבור אהבתו לדמות האמת. [פ]כמו גרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו) אם וקדם ולבא מראם (דניאל ח') ואיה ועגה (בראשית ל"ו). [צ]כי הם אומרים שפירושו ת' עשה הירח להודיע בו המועדים לישראל שיקדשו בו החודש, והנה הם תולים העליונים בתחתונים וזה טעות, ואמר בספר העיבור, כי אשר התחבר הירח עם השמש למועדים ידועים בסוף כל חודש יתחדש הירח ולא יתחדשו כן שאר כוכבים בהתחברם עם השמש וכפי תוספת אור הירח ושתנותו יתחדשו דברים רבים בתתכים ולמשים ובחיים וכפי גובה השמש בלפון או בדרום יתחדשו שנויים בכל מקומות הישוב ואין פי' למועדי ה' בחדשים המיוחדים להם [ק]שהם מורים על הזמנה במקום או בזמן. [ר]כאוהל מועד (שמות כ"ז כ"א) מועד לאסף (דברים ע"ז וא"ו). [ש]מן המועד אשר יעדו (ש"ב כ' כ'), בודד במועדיו (ישעיה י"ד ל"א). [ת]בית מועד (איוב ל' כ"ג) כי אקח מועד (תהלים ע"ה ג'). [א]עד סוב הלבנה, וכו' עיין (שמות י"ב ב'). [ב]אפי' הם כ"ז ימים ושבע שעות ותשעה חלקים ובמסכתא ר"ה פרק ב' אמר רבי גמליאל כ"ט ימים י"ב שעות תשל"ג חלקים וכו', ור"א פי' זה בספר הלוחות שלו כי נחשב שהלבנה המחברה עם השמש ברגע המולד בתחלת מזל טלה ופרשו זה מזה והלכו כ"א מהלכו האמצעי, והלבנה בעבור מהירת מהלכה נתרחקה מהשמש עד סבבה כל הגלגל בכ"ז ימים ז' שעות ט' חלקים. ועד ששבה למקום המולד שהוא תחלת מזל טלה והגיע שם לא מצא שם את השמש כי נסע ממקומה והלכה כ"ו מעלות בקרוב והוצרכה הלבנה לרדוף עוד אחר השמש ב' ימים ה' שעות י"ח חלקים עד שהשיגה את השמש בסוף מזל טלה, וכשתוסיף ב' ימים ה' שעות ח"י חלקים עולים כ"ט ימים י"ב שעות תשל"ג חלקים כדברי רבן גמליאל. [ג]עיין (שמות ג' ע"ו) ד"ה ועתה אזכיר הטעם וכו', ופירושו המכוון כנגד גלגל המזלות הנקרא גלגל הדומה כי יש ללבנה גלגל שדומה לגלגל המזלות והוא נקרא גלגל הדומה ומולכו הוא מולק בגלגל המזלות שהוא לב הארץ והלבנה איננה קבוע בגלגל ההוא אבל בתוכו זה הגלגל יש גלגל אחר שנקרא גלגל הגבהות עבור שאין מולכו בלב הארץ רק מולכו יוצא כלפי חוץ בשמש מלום שהם סלי שפים גובה הלבנה מעל הארץ ובהיום זה המולק למעלה מן הארץ אז נראה הלבנה גבוה הרבה ורחוקה מן הארץ, ובהיות המולק תחת הארץ אז הלבנה שפלה קרובה אל הארץ. והגלגל הזה סובב את הגלגל המזלות ב' פעמים בחודש. האחד מן המולד עד חלי החודש והשני מן חלי החודש עד סופו. כמלאו סבובו בי"ד ימים ו"ח שעות גם ש"ט חלקים שהם חלי כ"ט י"ב תשל"ג. ופי' דבריו כי לפי דעות הצדוקים לא נדע אם החודש הוא עד שתסבב את לבנה גלגל הגבהות שלה ואז יהיה החודש י"ד ימים י"ח שעות של"ו חלקים. [ד]דים ללבנה גלגל אחד ונקרא גלגל הנוטה והוא גדול כמו הגלגל הדומה. רק מה שהדומה הוא מכוון תחת גלגל המזלות ובשפתו זה האחד נוטה ממנו כליו לדרום וחליו לצפון ונפגשים זה בזה בשתי נקודות זאת לנוכח זאת. ובזמן נחלק כל גלגל מעניהם לב' חלקים שוין. והנקודה שהשמאל לנטות אל פאת דרום נקרא זנב התלי. ומהלך זה הגלגל אחורנית ממזרח למערב ויסוב את גלגל המזלות בי"ח שנה ח' חדשים וט' ימים וי"ג שעות וחמ"ד חלקים על דעתו בספר הלוחות שלו והלבנה תסוב אל ראש התלי עתם שנפרדו שם עד כ"ז ימים עשר שעות ע"ץ חלקים לפי חשבונו*. [ה]פי' יש עוד ללבנה גלגל אחד קטן נקרא גלגל הקפה והלבנה קבוע בו כמו האבן הקבוע בטבעת. ומולק גלגל הקטן סובב ממערב למזרח. והגלגל התלי ממזרח למערב הנה מהלכו של זה הפוך ממהלכו של זה כאשר אמר. וע"כ יחסר ממהלך

*ש"ג ימים עוד חסרה בחשבון

הקדמת אבן עזרא

נסמוך על דעת התחברות [ה]המאורות. גם הנשג' מחברות. מחברות גלגליהם [ו]חיבור'. ומחברת כנגד עליון [ז]באמונה. ומחברת שנוי [ח]המזה. ולא נדע אי זה יבחר הזה או זה. ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים כמאו. כי עינים להם ולא יראו. אולי יראוהו בתורה ובתעודה. המקום שמצאו שם זאת הראיה. ולא דברו בפי' אדם [ט]שבדאו נכונה. כי אין בכתוב זכר ללבנה. רק פירושו לעשות כל דבר בעתו יום ביומו שנה בשנתו. וידוע כי פעם יהיה בין המולד (ר"ל האמצעי) לעת הבקיעה [י]שש שעות. ותראה הלבנה אך על חקות ידועות. ופעם בינים שלשים [כ]שעות. ולא תראה אפילו בעבות. (כי) תהלוכות הלבנה משאת גלגלה גם גלגל השמש תחתום. וגם מפני ארך [ל]ורחב המדינות: ואם תכנה על הארץ ענגה. ולא תראה בראש אלול ושערי הלבנה. כהתענה ב' ימים [ל]לכפורים. ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש על שלשים יום ספורים: כי הנה יהודה הפרסי הבל ספר. ובחשבון (השמש) השנה והחדשים סופר: גם לא נדע מהתורה עדות החדש, ומי העד ואם ילך דרך [מ]רב ביום קדש. ואם נקבל עדות [י]אב ובנו וגרים ונשים. וגם אם היו כל אלה מפורשים. עוד דבר קשה. אינו מפורש בתורת משה. לדעת כמה חדשי השנה. ואם היא באביב [פ]נמצאה. הכוא מחשים [ע]אלו שעורים. ומתי יעוקש ואנה [פ]השעורים: ואם היתה בנת בגלות בא"י ומקביב. והנה אין זרע אף כי אביב. הנקבע השנה פשוטה או מעוברת. גם אין ספירה [צ]נספרת. ואין חג שקראוהו עלרת. וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת. והאומרים והנה אנשי המשנה. מעידי' על ראיית הלבנה. והנה המסור' נכונה. אם היא עדותם [ק]בעיניהם נאמנה. יקבלו (ר"ל אשר יקבלו) עדות מכל הפנים. כי ע"פ קריאת בית דין היא נתונה. כי יסוד [ר]העיבור. על אביב ותקופה ולרכי לבור. ולמה במצות נגע לרעת מבוארים המשפטים. שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקים מעטים. ומצות המועדים חייב לכל ישראל בכל זמן. ולמה אין בתורה עליהם עד אמן.

רק נפשם יש' ג רמיזות. ולמה בדברי תורה תמיהה כזאת. וזה לנו האות שב.ק תשה על תורה שבעל פה. שהיא שמחה ללב ולפנים תרפא. כי אין הפרש [ש]בין שתי התורות. ומידי אבותינו שתיבן לנו מקורות. ופסח מזקינו יחזיק ידי אמונה. כי נעשה ע"י בעלי [ת]תבלה וזקנה. ולא הקריב הפסח במועדו. ולאכול שמן נסדש הראשון שלא ידו. ופסח שני [א]הראשון שבעת ימים עשה. ויש לראיות רבות שקבל מעמיו [ב]דם וגמא. כי [ג]גבר (ב"ד) הים. ואין ברושו רמים:

הדרך הה' אסך ואפלה. והיא מחוץ לקו העגולה. והם הבודאי' מלבם לכל הדברים סודות. ואמונתם כי התורות והמשפטים חידות. ולא אאריך להשיב עליהם. כי עם תועי לבב הם. כי הדברים על אדק לא סלקו. בלתי בדבר אחד לדקו. אשר כל דבר מצוה קטנה [ד]או גדולה. בכף מאזני הלב תהיה שקולה. כי יש בלב [ה]ידעם. תחכמת יושב קדם נמועם. ואם הדעת לא תסבול הדבר. או ישחים אשר בהרגשות [ו]ישבר. אז יבקש לו סוד. כי שקול הדעת היסוד. כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו. והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא [ז]שכלו. וכל דבר שהדעת לא תכחישנו. כפשוטו ומשפטו נפרשנו. ונעמידנו על תכונתו. ונאמין כי ככה אמתו. ולא נגשש קיר כעורים. ולפי לבנו נמשוך הדברים. ולמה נהפוך הכלים [ח]לנספרים. ואם יש מקומות שהם באמת [ט]נסתרים. ושניהם נאמנים בכורים. מהם [י]בגופות. ומהם בנשמות. כמילת בשר ועורלת לבבות. ובען הדעת סוד [כ]ינעם. גם הדברים אמת [ל]כמשמעם. ואם יש איש לא יכילו זה רעיוני. אם הוא חכם ישקה את עיניו. כי ימצא [מ]בתולדות רבים נולדים: כנשירים והלשון והרגלים לפני דברים:

הדרך הה' קרובה אל הנקודה. ודרכו אסרים אגודה. וזאת דרך החכמים. בתלנות יונים ואדומים. שלא יביטו [נ]אל משקל מאזנים. רק יסמכו על דרך דרש בלקח [ס]טוב ואור עינים. ואשר שימנאו

פירוש על אבן עזרא

ממהלך הלבנה האמצעי של כ"ז ימים גם ז' שעות וח' חלקים מהלך השלי בזה והנשאר הוא מהלך הלבנה כחכר. [ה]ר"ל אשר שהתחברו השמש והירח בסוף כל חודש והתחילו להתפרד זה מזה. שהתחלה הזאת נקראת מולד הלבנה וחידוש אורה שמקבל מן השמש. [ו]פי' היא מחברת האמצעית שקבלנו מאבותינו היא כ"ט ימים י"ב שעות תשצ"ג חלקים בין מולד למולד. [ז]דע כי המחברת של כ"ט י"ב תשצ"ג איננה מחברת האמתי. אבל בעבור שיש לשמש גלגל שמוצקו רחוק ממוצק הארץ וכזה ללבנה. גם בעבור שיש ללבנה גלגל קטן כאשר אמרנו. ע"כ פעמים שיש בין מולד האמתי שהוא עם המחברות הנכונה. ובין מולד הבא אחריו פחות מכ"ט י"ב תשצ"ג בעבור זה אמר כ"ג בר"ה פרק ב' כך מקובלני וכו' פעמים בא בארוכה וגו'. ומה שאמר כנגד העליון. פי' נגד כוכב מהכוכבים שבגלגל המזלות או כנגד מזל הידוע מהגלגל. [ח]ר"ל שמשנה השם המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה בקו המזלות כמבואר (שמות י"ב ב'). [ט]שרולים לפרש בְּחָדְשׁוֹ בחידושו כאלו הוא פעל בבנין הקל ע"מ בברחו (תהלים נ"ל') ואינם כן ור"ל לא מצינו בכל התורה. שורש חדש מבנין הקל ע"כ אי אפשר לפרש שקאי על מדוש הלבנה כמו שמפרש והולך שיהיה שורש חדש מבנין הקל כי אם מבנין הדגש כמו וּנְחַדֵּשׁ שם המלוכה (ש"א י"א) או בנין המפעל כמו תִּתְחַדֵּשׁ כנשר נעוריכי (תהלים ק"ג) לפי זה פי' מלת חדש בחדשו על התחדשות הזמן ולא על מדוש הלבנה, [י]פי' זה סוד מולד קודם חצות והוא קשה להבין, ור"ל בעלמו הצריך לפרשו בס' יסוד העיבור שלו. אך פה לריך לקצר, דע כי החשבון העיבור עשוי על ירושלים שהיא רחוקה מן המערב פ"ה מעלות כאשר מבואר (להלן ל"ב יו"ד) לנולם לא תראה הלבנה שם עד שיהיה ביניה ובין השמש קרוב י"ב מעלות ישרות ממעלות מלעדי הגלגל המישור וזה יקרא קשת המראה, ובעבור כי שעות היום והלילה יחד המה כ"ד הנה תהיינה לכל מעלה שני שעות (ר"ל) אולי הוא מכוון להמאמר כ"ד שעות מכפי הבירא והנה במולד אפרי אם היתה הלבנה ברביע גלגלה הקטן אחורנים שהיא רחוקה מגבהותה ל' מעלות לפאת מערב יהיה מרחק מחברת האמתי מן התחברת האמצעי י"ד שעות קודם המולד בעבור כי אז יהיה תקון המעלות ולריך שתגרעהו ממהלך הלבנה האמצעי והנשאר הוא מקום הלבנה כנגד גלגל המזלות גם בעבור כי אז השמש יהיה כרחוק ממקום גבהותו ברביעים הגלגל היוצא והוא מהלך למקום שפלות ואז יהיה תקונו לגרוע מתהלך האמצעי ב' מעלות, והנה יהיה עם תיקון הלבנה ז' מעלות שהם י"ד שעות, ואם היה המולד קודם חלות הנה נשאר מעת המולד עד הלילה שהיא עת הראיה ששה שעות, ועם י"ד שהיה לנו יעלה עשרים שהם עשר מעלות, ואם עברה הלבנה את מקום ראש התלי ורחוק ממנה ברביעים גלגלה בלכתם לפאת הזנב יהיה מרחב הלבנה מקו גלגל המזלות לפאת לפון ה' מעלות ויוסיף במראה עין, והנה בעבור כי המעלות הישרות אין עשר ומרחיב הלבנה הוא גדול והוא לפוני הנה תראה הלבנה בירושלים בשקיעת החמה, ע"כ אם היה המולד לאחר חלות לא תראה כלל, ודע כי שנוי המראה יוסיף במראה הלבנה ויגרע ממנו, גם זה המשפט יהיה בכל חודש שמזדמן שתהיה הלבנה ככה, אלה הם החוקים שאמר המחבר [כ]פי' אם היה גם הפוך החוקת האלה. וטעם שתהיה הלבנה רחוקה מגובה, גלגלה הקטן לפאת אחרת ל' מעלות כי אז יהיה תיקון סימנה להוסיף ה' מעלות והשמש יהיה הולך משפלת גלגלו אל פאת הגבהת ויהיה תיקונו להוסיף ב' מעלות, הנה תהיה מחברת אשר מחברת האמצעים י"ד שעות שהם ז' מעלות וקשת המראה עשר מעלות, הנה יעלה י"ז מעלות שהם ל"ד שעות ועוד שמרחב הלבנה הדרומי מספר ממראה העין כמו מעלה אחת שהיא ב' שעות, והנה לריך שתהיה בין המולד האמצעי, ובין עת הראיה קרוב מן ל"ו שעות, ואם המולד האמצעי היה קודם חלות הנה יש עד הערב ששה שעות ועוד ערב הב' כ"ד שעות אחרות הנה יעלה שלשים שעות בלבד והנה לא תראה הלבנה אעפ"י שהיה יותר מל' שעות [ל]פי' האורך הוא מרחיק העיר מסוף מערבי של עולם והרוחב היא מרחק העיר מקו השוה העובר באמצעי העולם ממזרח למערב והנה המרחב הוא מן הקו השוה אל פאת לפון בעבור שכל הישוב הוא בלפון, ונאמר כי בעבורם ישתנה שהלוכת הלבנה בעבור כי השמש זורחת ליושבי מזרח קודם פתזרח ליושבי מערב ויהיה השעות הקדימה כפי המרחב שביניהם וזה אינו מפאת האורך רק מפאת הרוחב יחסר היום ויגדל הלילה, או יגדל היום ויחסר הלילה כפי מרחקם מקו השוה שהיום והלילה שוים בו לעולם והנה ליושבי לפון תזרח השמש באורך אחר שתזרח ליושבים בקו השוה ותשקע להם קודם שתשקע ליושבים בקו השוה. ונקט בספק, [ל]ואם בעבור ספק שיהיה. נהיה בלום הכפורים ב' ימים מפני האסור ליום המוגבל או קודם. והפסק ג"כ ליום העשור אם אין יום כ"ח ידוע אולי יה"כ הוא עליה"כ או אשר יה"כ. [מ]פי' אם ימלא שנה ללכת לירושלים ממקום שהוא. יוסר רחק ממקום שבת כדי שיעיד בב"ד שהוא ראה הלבנה. [נ]בראיית הלבנה. [ס]הקליר. [ע](דברים ט"ז א') חודש האביב. [פ]שיעור שעמר, התנופה של חטים או השעורים. [צ]פי' לעומר. וגם חג השבועות תלוי בהקרבת העומר ואם אין עומר א"כ אין חג השבועות. [ק]ר"ל שפי' הגאון חז"ל. [ר]גם על דברים אחרים תלויים וכולם מפורשים במס' (סנהדרין פ' א') וקלת במס' ר"ה. [ש]ר"ל ואם יטעון טוען על התורה שבע"פ ויאמר שהחכמים הוסיפו וגרעו ופירשו מה שרלו. התשובה א"כ גם התורה שבכתב נוכל לומר שהסליפו והוסיפו וגרעו. והאך רואה כי הם שמרוה במסורת אשר במספר פסוקים ומלותיהם ואותיותיהם. וכאשר לא שנו בתורה שבכתב כך לא שנו בתורה שבע"פ וכמו שקבלנו בכתב כך קבלנו גם זאת מידם בע"פ. מכאן יש לך כלל לדברי ר"א ן' עזרא שאינו מחולק על דברי חז"ל בקבלות המלות ופירושיהם וככה אשר במקומות רבים. ואם שמלא בדבריו הנראה חולק על דבריהם דע שאינו חולק על דבר הלכה רק על מדרש הגדה כי הגדה אינה על הרוב כפשוטה. ואינו סותר רק מגיד כאיום נמורים לפירושיהם ופותר דברי החולקים על דבריהם. [ת]כמ"ש ויועץ המלך ושריו וכו' (ד"ה ב' ל' ב') והנה מלא ויועץ היא ראיה שהקדוש החדש תלוי בעלת החכמים והזקנים ואמרו חז"ל שהקדוש החדש תלוי ביד ב"ד הגדול שבירושלים אם אמרו מקודש החודש. [א]כאשר נדחה הפסח לחודש השני אשר היה ראוי להיות פסח שני ואינו רק יום אחד וחזקיה עשה פסח הגדול. [ב]כמ"ש וישמע ה' אל חזקיה (שם פסוק כ' ופסוק כ"ז). [ג]נ"א כתוב ב"ד הים. [ד]ובתרגום קודשים בענין כלאים ירמח בו כמה וכמה יעוחר. [ה]ר"ל הם המושכלות הראשונות אשר מהם שלא תורה לסגילה במאזני השכל. [ו]ר"ל שהרגשות מעידים שאינו כן. והטעם ישחית כשיובר לחרגשת. או למראה עינים אשר גם הוא מסתור לחכל. [ז]כי שכלו יגיד לו אם הדברים נכונים אם לא. והשקול הדעת הוא כאלו מלאך אומר לו מזה טוב בעיני ה' או המלאך רע מיעלו לרעה ע"כ לריך לבקש מהי' אשר יחונן אותו בשקול הדעת הישר בעיני ה'. [ח]לאמור על דבר נגלה שהוא נסתר. [ט]ר"ל נגלה ונסתר פי' כמו ומלתם את ערלת לבבכם כי לא יתפלסיות פירושו כמשמעו כי ה' לוהו לא תכרת איך יעשו במולו לבו לפתוח את לבבו כי לא יהיה עוד ע"כ פי' שיתקן מחשבתו. ותנול יחול הוא כפשוטו על ערל בשר. [כ]פירושו יתשאר בפסוק ויגרש את האדם עיין שם. [ל]כמו הארבעה כשכום יוכיחו ופי' ר"א כי גן עדן תחת הקו השוה עיין שם. [מ]פי' ר"א בפסוק ויפח באפיו נשמת חיים הוא פועל ב' דברים מוליא האויר החם ויביא אויר הקר. ככה כל אבר מפעולתיו הם שניים או יותר ע"כ אומר רבים נולדים. [נ]ר"ל מאזני השכל או הפי' דקדוק הלשון אשר מורה פי' הנכון. [ס]ר"ל הספרים הם נקראים ככה. כי הם נלקטים ביד ולפנים למאזני השכל כי

הקדמת אבן עזרא

שימלאו המדרשי' בספרי הקדמונים. למה ייגיעו לכתבה שנית אלה האחרונים: ויש דרש [ע]הפך דרש. ויש לו סוד אינו [פ]מפורש. כדרש שהתורה קדמה אלפים [פפ]שנה קודם העולם. וזה אמת סוד [צ]דרך הנעלם. ורבים לא ידעוהו כן. ולהיות כמשמעו [ק]לא יתכן. ובעבור כי השנה וימים במספר היא מחוברת. ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת. ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים. או שנה או מספר אלפים. והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתבייש. למען אשר יבקש לאין ים. ונשיבין שברא השם את העולם בעת [ר]שידע כי טוב הוא. גם זו תשובה בנויה על אבן בהו. וכן האומרים שבראו להראות גבורתו. לאדם שהוא שורש יצירתו. והנה שמו תשובתם האמולה. חלק קטן מהשאלה הגדולה. כי יש ראיות גמורות. לאשר עיניהם להם ולא [ש]לעורים. כי היסוד בלי שית [ת]הארץ באמונה. ותולה כנקודה אל המשנה (פי' המסכה) אשר עליה [א]נתונה. ואף כי המשנה [ב](פי' המסכה) העליונה. ואם מדרך [ג]הישרה. אין דרש יום [ד]נדרש כדרך המקרא. כי אלו היה [דד]הטעם לאלפים. היה כתוב [ה]יומים. כי פירש יום' בכל יום ויום. וכן איש [ו]איש. וברוך [ז]ה' יום יום. גם סוף הפסוק יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום. א"כ נשמור התורה הנאמנה. עד אלפים [ח]שנה. ועוד כי אלף שנים בעיניך [חח]אינכו לכוכם השם. וימלאהו בפירושי בספר [ט]תהלות אשר יבקשם: גם יש [י]דרש להרוות נפש עלושה. בהלכה קשה. ויש דרש מסברא ידועה. ויש שהוא כהלכה [כ]שאינה קבועה. גם יש דרש שהוא טוב [ל]למשרים. וידריך בדרך תבונה את הנערים. כי יש עוף [מ]שאינו רואה ביום בגיהות. ובלילה רואה מפני שעיניו כהות. כדרש שהעולם נברא בבי"ת בעבור ברכה. ואם הדבר ככה. הנה בוקק הארץ [נ]ובולקה. ואשיתהו [ס]בתה. ובשלו [ע]הטוחנות. בל [פ]ידעום. תשתת [צ]בלי. בלו [ק]שמלותיכם. [ר]בלע ה'. בלל [ש]ה'. [ת]ובתקך. ובזה [א]אתכן. בין [ב]בתריו. בזון וקלף. ילדו [ג]לבהלה. בלהות [ד]אתכך: ואם הרי"ש ראשים [ה]די דבה. הנה איש [ו]רע בליעל. בעל שעור. ברע [ז]בל. כהני [ח]במות. ואשר מעט השכל בלבו. ואף כי אשר שכינת אלהים בקרבו. יוכל להוציא מדרשי'. וכולם כנגד הגוף [ט]השטוף הם כמלבושים. וקדמונינו זכרם לברכה. אמרו על ככה. אין מקרא יוצא מידי פשוטו. דרש בראשית בתורה שנא' ה' קנני [י]ראשית דרכו. אשר העולם נברא על נוימן של' הוא ראשית [י]דרכי אל. אשר העולם נברא שייראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה [כ]יראת ה'. אשר העולם נברא בעבור הבכורים שנ' ראשית בכורי אדמתך[ל]. ולמה בי"ת בתחלה להורות כי ה' אחד והנבראים שנים שהם עלם ותורה או שני עולמות. ולמה בית ואחריו רי"ש [מ]אל"ף שי"ן. ואח"כ יו"ד ותי"ו. רמז שהבית הראשון יעמוד ארבע מאות וי' שנים כי הוא קודם השמים והארץ ואחר כך יהרס הבית. וזה סוד והארץ היתה תהו ובהו. וחשך שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה. ורוח אלהים שנסה רוח החכמה והבינה על משפטי התורה הנמשלה למים. ובסוף ימי אור על ימות המשיח. אז יבדיל ה' בין המקוה לישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם. דרש בראשית [נ]שתי מלות שהכל היה מהאש והוא היסוד. אשר שית כמו אמון [ס]שית. שהם שם הקלוות [ע]המלאות לכל גוף ושבון ראשי [עע]מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות. והמלות שבע [פ]כשבעה מלכים או כשבעה כוכבי לכת. והאותיות שמנה ועשרים כנגד [צ]משמרת הלבנה וכן מספר [צ]העתים [צצ]בקהלת. ותחלת הפסוק בי"ת וסופו א"ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים. ובימי נתן למשה וכן כתוב ה' ב"ם סיני בקדש. ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל [ק]כי הם עלו במחשבה בראשית העולם. וסוף דבר אין לדרש סוף:

הדרך החמישית. יוסד פירושי עליה אשית. והיא הישרה בעיני נכח פני ה' אשר ממנו לבדו אירא. ולא אשא פנים בתורה. ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי. ואחר כך אפרשנה כפי אשר תשיג ידי. וכל מלה שתתקשה. כפירוש המלה הראשונה תמצאנה. כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון. ועל זה המשפט כל הלשון. ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת. למה זאת מלאה ולמה נחסרת. כי כל טעמיהם כדרך הדרש הם. כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה. ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה. ואשר שידרשו טעם למלאים ולחסרים. יורנו איך יוכל לכתוב הספרים. ומשה כתב בלא וי"ו ה' ימלך. והעתיק [קק]משלי כתב בו"ו תחת עבד כי ימלוך. והנה רבות בין שניהם. רק לתינוקות טעמיהם טובים הם. גם בפירושים הישרים. אין צורך לתיקון [ר]סופרים. ומתורגם התורה אמרים חתם אמת. ובאר לנו כל הנעלמת. ואם דלג במקומות אשר מדרשים. ידענו כי יותר ממנו ידע השרשים. רק חפץ להוסיף טעמים אחרים. כי שמעו יבינוהו אפי' הנערים. כמו עירה שלא תרגומו כבן אתון.

ומתנם

פירוש על אבן עזרא

[ע]כי יש אומרים שהוא מדבר אל האדם שנקרא עולם קטן כאשר יפרש בפסוק נעשה אדם וגם בפרשת תרומה וקרא בן אסרי לאם שכלו אבא אל הפועל ויפרשו התורה על השכל האלוהי והקדימה היא שהשכל הוא באדם בכח. ויפרשו אלפים שנה הוא עשרים שנה כי ימי העולם ז' אלפים שנה כדעת הדרש שית אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב. והאדם שהוא עולם קטן שסופיו הם שבעים שנה עד שבים הם ימי זקנה ועשרה הם ימי השיבה. ואז ימי עשרים הם אלפים שנים קדמה השכל טרם לאשה שהכח אל הפועל. והוא דומה לעולם התהו בעוסקו בענייני העולם. [פפ]כי יש אומרים הכוונה הוא התורה היא חכמת אלהות. והקדימה היא קדימת הסיבה. ואלפים היא אלמון ואאלפך חכמה (איוב ל"ג) ושנה כמו פעם אחת ולא אשנה לו (שמואל א' כ"ו) ויהיה ספי' שהתורה שהוא חכמת אלהות קדמה בסבה לשני אלפים שהיא חכמת הלימודים וחכמת הטבע אע"פ שהן קודמות לה בסדר הלמוד. [צצ]על פסוק ואהיה שעשועים יום יום (משלי ח' ל') ויומו של הקב"ה הוא אלף שנה שנאמר כי אלף שנה בעיניך כיום אתמול. [צ]דרך הנעלם. בהא הידיעה לרמז על סוד הבריאה כי הוא סוד הגדול כמו שיבאר בפסוק ראשון ובמקומות אחרים. ובמסכתא שבת פ' ר"ע שיאמר כי תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם. והנה הדרש הזה סותר הדרש הראשון. [ק]ר"ל כמשמעו שהתורה קדמה קדימת הזמן כאשר לא היה זמן קודם בריאת העולם. [ר]ר"ל כאשר היה קשה להם איך צייך רצון לכבי הקב"ה כי כל רצון הוא המחדשות אשר לריך לאיזה דבר מה שלא היה לריך מקודם או נמחדש איזה דבר מה אשר יכרעו לבוא להרלון. ע"כ כתבו חז"ל רלון הקבוע בלא המחדשות. כמו דרך הרלון אלא ב"ה אשר שפירשו בין שם ספק כי הוא פ"י לורך. ובין רלון אשר אין בו לורך כ"כ. וידיעתו היא נ"כ ידיעה השוואה א"כ קשה להם ולמה לא ברא העולם מכבר. ע"ז משלים כי ידע בידיעתו הקדומה כי טוב הוא לברא עכשיו. [ש]ר"ל לפי שיש לו עינים ולא יראה בעיני השכל נקרא ג"כ עורון. [ת]ר"ל המקומות שב"ה דרים לבד מדבר כמאמר וכל בשלים עפר הארץ (ישעי' מ' י"ב) פי' רש"י ז"ל שליש מדבר וכו' וכונה ר"ל על היישוב מדרים ב"ח זולם היוצרים. (כ"ל) אולי כורסו על י"ב גבולי אלכסון מלרופי שמות של הקב"ה וישוב הארץ אחת מלרופיו ע"פ שמה הקלוש. [א]ר"ל היא הגלגל הראשון אלינו והוא הגלגל הלבנה. [ב]ר"ל הוא הגלגל התשיעי אשר הוא המכרים את כולם והוא נקרא גלגל היומי. [ג]ר"ל לפי פשוטו של מקרא. [ד]ר"ל שדרשו רז"ל על הפסוק ואהיה שעשועים יום יום שר"ל ב' ימים אינו כן מדרך המקרא. [דד]ר"ל לשני אלפים. [ה]ר"ל לשני ימים ע"כ הפשט יום יום בכל יום ויום. [ו](ויקרא י"ז י"ד). [ז](תהלים ס"ח כ'). [ח]ר"ל אפי' לפי פירושם אשר כל יום הוא אלף שנים מכ"ז התורה אומרת לבני אדם אם ימיו ב"א אלפים שנה ויגיע כל השכמות מכ"ז מסוגל להשתעשע עם התורה כי היא סגולה לו הלאמה בכל מדע אשר יסגלה לו. [חח]ר"ל שרולים להבין ממש שיומו של הקב"ה אלף שנים כונו לנוכח ה' והוא ז"ל פי' כי אלף בעיניך. עם ב"א ידבר ואל חשמה בעבור שובו ב"א שהוא לשון רבים ואח"כ בעיניך שהוא לשון יחיד. כי כן עשה הלשון. זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור. עפכם נסיכם וגו'. והטעם אלו מייחה אחה בן אדם אלף שנים ככה יהיו בעיניך כיום אתמול שכבר עבר. [ט]הוא מזמור תפלה למשה. [י]פי' הודיע לחכמי ישראל יש מבוא רבות במין הדרש ויש דרש הפך דרש. ואמר שהכל דברי אלהים חיים איך יאמר זה הפך דברי חבירו והם לא באו כי אם לפרש דברי התורה. וזה לאות שלא באו להוציא המקראות מידי פשוטן. רק רמזו בדרשות אחרות. ובעבור הרמזים ההם אין הפשט נעקר ממקומו. והוא אינו בא אלא לפרש הפשט. ואם שמלא שולק על שדרש אינו חולק על הקבלה. רק על פשט הדרש. [כ]ר"ל דעת יחיד שאין לסמוך עליו. [ל]ר"ל בעלי דורשי הכמה ע"פ לום אמם. [מ]הוא השעלף. [נ](ישעיה כ"ד ט') ר"ל שפירושו לשון ריקום. [ס](שם ה' ו') והוא לשון שממה. [ע](קהלת י"ב ג'). [צ](ישעיה ל"ח י"ז) ופי' רש"י שם הוא הקבר שגופו בלה שם. [ק]דברים (כ"ט ד'). [ר](מיכה ג' ג'). [ש]לקמן (י"א מ'). [ת]יחזקאל (ע"ז מ'). [א](שם כ"ג מ"ז). [ב]ירמיה (ל"ד י"ט). [ג](ישעיה ס"ה כ"ג). [ד]יחזקאל (כ"ז כ"א) ר"ל כל אלו שמשלין בבים ואיכם שמן ברכה. [ה](דניאל ג' ל"ב). [ו]משלי (כ"ט ו'). [ז]ישעיה (מ"ו א'). [ח]מלכים (א' י"ב ל"ג). [ט]ר"ל אע"פ שילבש בגדים רבים ובלים מלבים טובים מכ"ז הגוף לא ישתנה. ככה הפשט לא ישתנה אע"פ שידרשו הרבה פירושים דרך דרש. [י]משלי (ח' כ"ב). [י]איוב (מ' י"ט). [כ]תהלים (קי"א י'). [ל]שמות (כ"ג י"ט). [מ]ר"ל הרי"ש אל"ף שי"ן הם אותיות ראש והוא הבה"מ והם שנים. כי הוא מהדברים שעלו במחשבה קודם בריאת העולם כלומרו קודם השמים והארץ. והעמדם בים הספר מרומז באותיות הנעלמים רי"ש אל"ף אותיות האחרונים עולים ת"ך והמלוי מלום שי"ן הוא ש"ן במספר ש' הם ש' מקבסות אשר יקדו לנו אשר מורבן בהמ"ק. והיו"ד והתי"ו הוא ימי העמדם בים הראשון. ושני אותיות המלוי בי"ת רי"ש אל"ף שי"ן עולה תת"ל כימי העמדה שני בתי המקדשים הראשון ע"י השני ת"ך. [נ]ר"ל בלא שים וכותש כי השמים וכו' הוא היסוד ותם ירם שבן פנתו והוא שבן שמיה ואותיות ברים את והוא היסוד. [ס](דניאל ג' ה'). [ע]ר"ל ר"ת פי' בעלמו שהם הוא מורכב מעלמה. בבולי הגוף הם ג'. אורך. רוחב. עומק. שהאורך ילא פנים ואחור. מהרוחב ימין ושמאל. מהעומק ילא מעלה ומטה והם ששה. [עע]ר"ל שאלו ז' סימנים ב' א' ה' ו' ה' שלה כ"ב כמספר האותיות ש"ב. [פ]ר"ל בפסוק ראשון יש ז' סימנים כמו ז' מלכים והם קמץ גדול. קמץ קטן. פתח גדול ופתח קטן. חולם. חיריק. שורק רק השו"א לבדו הוא מסרם. [צ]ר"ל ד' פעמים ז"י"ן ימים הם כ"ח ימים לבד הנוסף יום וחלי. [צצ]פי' דעת האומר בדרך דרש ודעת ר"א קהלת ג' בפסוק ועם לכל חפץ ע"פ הפשט אינו כן כאשר תפרש שם י"ח כי אלה העתים הם כ"ח כנגד לורום וכו' גם זה הבל. [ק]ר"ל אותיות לב אשר הם מעולה הלב. [קק]משלי (ל' כ"ב) ומכונו מעתיק משלי כלומר אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה. [ר]כמו בפרשת ויהי בפסוק ולפרשם תורתו עוד לפרי ח'.

ותפרשם

ופלגם בני ישנון ולתוש מעל הלימון. ובעבור הדרש דרך הפשט לימנה פרה. כי שבעים פנים לתורה. רק בתורות ובמשפטים ובחקים. אם מלאו שני הטעמים לפסוקים. והטעם האחד כדברי המעתיקים. נסיו כלם לדיקים. ונשען על אומם בלי ספק בידים חזקים. וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים. האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים: דרך קדמונינו היה אמת. וכל דבריהם אמת. ויי אלהים אמת. ינחה עבדו בדרך אמת:

פירוש על אבן עזרא

ופרשם בהמלוכך בפסוק ואל אכלם בלעמי. ורבים כמוהם. ר"ל תרגם פסוק אחרי לגבן עירה ולשורקה בני אתונו לקמן (ת"מ י"א) כ"כ פי' רש"י שם. ר"ל א' קבלה והשני שקול הדעת כמו בסוף פרשה בא פי' כ"א בענין תפילין וכמה פי' בפרשה לילים בפ' שלח לך. ר"ל נסמוך על פי הקבלה ועל פי שקול הדעת.

חידה יפה. זכה וצרופה. להחכם אבן עזרא. ובן מאיר נקרא. חברה במשקל השיר. והגני את דרכה אישיר:
הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות. ויתד וארבע תנועות. זהו הדלת. ותנועה ויתד וחמש תנועות. ויתד וארבע תנועות זהו הסוגר:
ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וחמש תנועות. ויתד וארבע תנועות. וכן דרך כל השיר עד תמו.
ושמו בקרבו חתום בראש בתים הקצרים דוק ותמצא:

הֵא לְךָ חִידָה נִפְלָאָה לר"א אבן עזרא. עַל אֶהֱוִ"י הַמְּבָעָה. הֵן הֵם אַחִים אַרְבָּעָה. יַלְדֵי אַ"ב גָּאָה נָאָ"ה:

ע"מ ז' תנועות:

אֶת דְּבַר חִידָתִי שִׁמְעוּ. נְבוֹנִים נִפְלְאוּ. אַךְ דְּעוּ כִּי כָל־חַכְמֵי לֵב לְהַגִּידָהּ לָאוּ:

אַב בְּהָאֲדָמָה הוֹלִיד אַרְבָּעָה הָאַחִים.
לֹא כְבֵדִים לֹא קַלִּים. לֹא יְבֵשִׁים לֹא לַחִים.
בָּם יְרוּצוּן אוֹפַנֵּיהֶם. וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים.
בָּם דְּמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ.
כִּי פְּעָמִים יִסָּתְרוּ גַּם פְּעָמִים יֵרָאוּ:

ךְ אָתָה עֵינְכֶם עֵת נִרְאָה. דִּבְרֵי מַה נּוֹרָא.
כִּי בְּכוֹרָם לָקַח יְהַלֵּךְ וְשָׁם רַב בִּבְכוֹרָה.
גַּם שְׁמוֹ נוֹסַף עַל שֵׁנִי וּבְסֵתֶר נִקְרָא.
הַשְּׁלִישִׁי בִּשְׁמוֹ כָּפוּל חֲכָמִים קָרָאוּ.
הָרְבִיעִי גַּם כֵּן כָּפוּל בְּמִשְׁקַל מָצָאוּ.

הַ בְּכוֹר זָכָר נְקֵבָה וְאָח שֵׁנִי אַחֲרָיו.
בַּ־נְקֵבָה הוּא. וּשְׁלִישִׁי יְדַעְתּוֹ בִּמְכוֹרָיו.
אֶת פְּנֵי הָרְבִיעִי זָכָר. נְקֵבָה בַּאֲחוֹרָיו.
מְדִינִים עוּשׁוּ בֹאוּ וְאוּלַי תִּמְצָאוּ:
שַׁ־אֲלוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תֶחְטָאוּ:

מַ בְּכוֹר יִמָּצֵא שׁוֹכֵן בְּגַלְגַּלִּים שִׁשָּׁה.
אַ־חֲרָיו יָבוֹא הַשֵּׁנִי וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה.
מִשְׁכְּנוֹת הַשְּׁנַיִם בִּשְׁנַיִם וְדִבָּתָם קָשָׁה.
בַּקְּשׁוּ מֵעַל סֵפֶר הָאֱלֹהִים וּקְרָאוּ.
יוֹם בְּרוֹא אָדָם אֵלֶּה אַרְבָּעָה נִבְרָאוּ:

מִסְפַּר הָרוֹבֵעַ עַל אָחִיו בְּנוֹסָף יֵשׁ יִתְרוֹן.
כַּאֲשֶׁר שֵׁנִי עַל רִאשׁוֹן יְהִי לְזִכָּרוֹן.
סוֹד שְׁנֵי אַחִים תְּבוּנִים כְּרִאשׁוֹן עִם אַחֲרוֹן.
מִשְׁקְלֵי הָאַרְבָּעָה אִם בְּמֹאזְנַיִם בָּאוּ.
יִהְיוּ כָּהֵם וּכְמוֹ כָּל נְשׂוּאִים יִשָּׂאוּ:

רֹאשׁ וְרֶגֶל תְּרוּעַ עִם גְּוִיָּה לְקַדְמוֹן.
גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לַשֵּׁנִי וְאָחִיו כְּאַגְמוֹן.
הָרְבִיעִי כַּחֲצִי גַלְגַּל וְהוּא בַּעַל הָמוֹן.
רַחֲצוּ עִם מֵי חָכְמַת לֵב בְּתוֹךְ מַיִם גָּאוּ.
אַל תְּפָרְשׁוּ אֶת חִידָתִי עֲדֵי תִתְחַטָּאוּ:

פירוש על החידה מבע"ם בן ימיני

ר"ל יש אב בזאת האדמה שהוליד ארבעה אחים. הם אותיות אהו"י היוצאים מן א"ב ע"י המחבר והכפל בזה. א' פעם א' הוא א. ב' פעם ב' הוא ד. מחבר א' עם ב' שהוא ה. ב' פעמים ג' הוא ו'. ב' פעמים ה' י'. הקדים זה לכל יחסות שולידו ב' כפלו ו'. הרי א"ב הוליד אהו"י. חס רמזתי לעיל במלות נאה"ה נ"אה. כי בכל אחד אה. ב' פעמים ג' הוא ו'. ...

[illegible]

גלו ספים (יחזקאל מ"ז ה') ענין רבוי וגדלות. ור"ל שישו מי חכמה לב משר רב למעלה מרבחין. כמו (במדבר כ"ח כ') פי' ששכו:

הקדמת הרמב"ן

בשם האל הגדול הגבור והנורא

אתחיל לכתוב חדושים בפירוש התורה. באימה ביראה ברתת בזיע במורא. מתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה. שואל סליחה ומבקש מחילה וכפרה. בקידה בכריעה בהשתחויה. עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה. ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה. שאין בידה סגולה כנגד הגלגל העליון לעירה. כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה. הצפונים בביתה הטמונים בחדרה. כי כל יקר וכל פלא כל סוד עמוק וכל חכמה מפוארה. כמוס עמה חתום באוצרה. ברמז בדבור בכתיבה ובאמירה. כאשר אמר הנביא המפואר בלבוש מלכות והעטרה. משיח אלהי יעקב ונעים הזמירה. לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. וכאמר פלאות עדותך על כן נצרתם נפשי. אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה. והיא בלבי כאש אוכלת בוערה. בכליותי עצורה. ללכת בעקבי הראשונים אריות שבחבורה. גאוני הדורות בעלי גבורה. להכנס עמם בעובי הקורה. לכתוב בהם פשטים בכתובים ומדרשים במצות ואגדה. ערוכה בכל ושמורה. ואשים למאור פני נרות המנורה הטהורה. פרושי רבינו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה. מוכתר בגופי במקרא במשנה ובגמרא. לו משפט הבכורה. בדבריו אהגה. באהבתם אשגה. ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה. בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצירה. אשר בפירושיו זכורה. ועם רבי אברהם בן עזרא. תהיה לנו תוכחת מגולה ואהבה מסותרה. והאל אשר ממנו לבדו אירא. יצילנו מיום עברה ישמרני משגיאות ומכל חטא ועברה. וידריכני בדרך ישרה. ויפתח לנו שערי אורה. ויזכנו ליום הבשורה. כדכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך. צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. צדק עדותיך לעולם הבינני ואחיה:

הקדמה לרבינו יעקב

הנה נא הואלתי לדבר. כי לא בינת אדם לי וחיילים לגבר. גם כי לא מלין לחבר. כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה. ואין בי דעת ומזמה. ולא אתי יודע עד מה. אמנם צמאה לה נפשי ובשרי לה כמה. אף אם נסתרה ממני ונעלמה. כי היא מלאכת שמים. וכל דבריה על אפנים. נדרשת היא לכל שואל בה על ירכים. ולכל אשר יטה לה אזנים. כי לא מעבר לים היא ולא בשמים. אכן קרובה היא לכל אשר יקרב אליה בלב ובשפתים. אשר יעזבנה יום היא תעזבנו יומים. אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ע"כ נדבה רוחי לקרבה אל המלאכה בפעמים וברגלים. ולעשותה בלב שלם במעשה הידים. והנה ראיתי את הים הגדול ורחב ידים. פירוש התורה לרב הגדול הרמב"ן ז"ל גדול הנוצה ורב כנפים. ונפשי אותה לעבור בו אף במי מתנים. ואירא כי גדול מאד וגאו המים. ואומר אלכה לי אל השפתים. כי על שפתו עץ רב מאד סוה ומזה נחמד הוא למשכיל ותאוה לעינים. ואקח מפריו מלא כפים. ואוכל ותהי לי למשיב נפש לפקוח עינים. ולשמוע בלמודים העיר לי אזנים. ותחי רוח יעק"ב ותהי אליו פי שנים. כי יחיה כל אשר יבא שמה נחלים. לכן תחלת דברי אני מבקש רשות מאת הרב הנזכר ואחר כך אני מחלה פני כל קורא בחבורי זה לבל ידינני לכף חובה לאמר שעשיתיו להתגדל בו כי לא עשיתי דבר שראוי להתגדל בו שאינו אלא כמלקט אוכל מתוך אוכל ולואי ולא הייתי מחזיר אוכל לפסולת ואין כונתי בזה רק כי יען נפלאו ממני דברי הרב והם סתומים אמרים. אלקטה מהם הדברים הפשוטים ואשאיר הסתומים. כי בסודו לא באה נפשי למען היות נקל בעיני ללמוד. ואם מצאתי פשט או טעם במקום אחד חברתיו עמו ואף כי הם מעטים. ועל כן לא הזכרתי שם הרב ברוב כי רובם דבריו ולא הזכרתי רק במקום הצריך כפי הענין. וראיתי עוד לכתוב בתחלת סדר וסדר מעט פרפראות מגמטריאות וטעמי המסורות להמשיך הלב ואשר כל מחשבות לו גלויות חוקר טחות וכליות הוא יודע כל מחשבתי והוא יחזיק ידי הרפות ויאמץ ברכי הכושלות. להוציא מחשבתי זאת אל הפועל ויטה לבבי ליראתו. ויקרבני לעבודתו. ויאיר עיני במאור תורתו:

הקדמת הגאון רבינו עובדיה ב"ר יעקב ספורנו ז"ל:

לכו בנים שמעו.	וחכמי לב ודעו.	והשקו צאן ורעו.	אמתה של תורה.
וטעמו וראו בה.	דנמטייכו שיבא.	ליראה ולאהבה.	מחולל כל ברא.
ויצר לכבודו.	והודיע הודו.	בדת מתת ידו.	ערוכה ושמורה.

אני הצעיר עובדיה יצ"ו בכמ"הר יעקב ספור"נו זלה"ה. לקול דברי כמה"ר חננאל אחי יצ"ו אשר בקנאו את קנאת עלבונה של תורה מרב פקודי מורים ובנים לא אמון בם טרחים עמם לפגם בשכל מליה ספורה וקדרה, בשגם היא מגלה שכלה מחודדים כקוצים למבין ואין אומר השב. העיר לי אזן למלא דברי חפץ מגיד מישרים ומרים מכשול עד יצא כנגה צדקה. אז אמרתי אספרה מה שמן דבר מלאה ידי במכוון בה הלא מבער המשוער אצלי יעיר רבים ונכבדים לתת אמרי שפר חכרון בספר יגדיל תורה ויאדיר. כי אמנם מקובל הוא ומעבודת ועבדת בני עמנו בארץ לא להם מפני נוגשים אלים יום יום לאמם ולאבדם. המה כאדם שמו פניהם עיניהם ולבם על בצעם למחסה ולמסתור מהם הוא ילדי יום קוצבים כדבורים, עד אפס מקום אמן כאות להביע נפלאות מתורתו. ובכן היו כחולמים בקרב עורים קרבו ויאתיון כמתוכחים באמרם מה יתן ומה יוסיף כל יעוד תורת קדשו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב ספוריה עם קדימת המאומר בקבלתה. ואתא מרבנות קדם שרידי תופשי התורה לפעמים מאמר לאשוכים בלתי מבואר ופעמים תשובה בלתי מספקת להתיר הספק ותהי לחרפות למו. וגחנו מה כנצדק כי יקום אל וכי יפקוד על דבר כבוד שמו הלא בהגיד נפלאות מתורתו מאירות עיני כל משכיל בספורה וקדרה המורה לצדקה גודל השם יתברך וטובו בחלוקת ספריה וסיומן בהגיד חסד עליון אשר נתן תשועה אחר יאוש ומלבד כי אמנם הוא לעולם בריתו להבין ולהורות באמנות נטועות ומוקדות על אדני עיון ומעשה לאור באור החיים כמו שהעיד הוא י"ת באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם וגם הודיע כונתו במאמרות בכללו ובבחירת

עמו ובזמן מתן תורתו אשר שמו עליהם רבים המה לאו כן תמוהו. ובהיות תכלית הענין השכל וידוע פרשת גדלת האל הקדוש אשר גם תהיה יראתו על פני כל מבין ובידיעת דרכי טובו וחסדו בפרט על המין האנושי אשר בה תחיה האהבה הה כי כאשר יתבאר שהאל ית' אמנם השתדל בדורות עולם לרומם האדם ולתקן את אשר עותו. הנה יאהב כל משכיל לעשות רצונו כרצונו. ובשתי אלה שהם היראה והאהבה ישלם החלק המעשי המכוון מאתו. לכן הואיל באר הוא ית' במופתים שכליים בספרו הראשון, והוא

ספר בראשית

ענין הבריאה וההשגחה כללית ופרטית ומציאות עולמים נבדלים מחומר. מהם מניעי הגלגלים והנפש האנושית השכלית והשכל מאתו בכונה ורצון לתכלית מכוון. ובאר מה יקר חסדו על המין האנושי כי אמנם תקן עניניו בכל דור ודור כפי האפשר והוא הרבה אשמה לאשמה לו. וספר ראשונה כי הוא י"ת ברא האדם בצלמו כדמותו למען יבחר להדמות ליוצרו כפי האפשר כי בזה ישלם ויהיה פעלו שלם ונכבד מכל פעל זולתו כראוי לו ית' המרומם על כל זולתו. והוא רחום בחמלתו נתן לאדם די מחסורו שלא בצער ויניחהו בגן עדן עד שהרע מעשיו וקלקל את פרנסתו, שגרשו האל ית' משם לעבוד את האדמה ולטרוח כמה טרחות עד שלא יאכל פתו. וספר שנית בכל זאת לא אבה ה' השחיתו והיו פירות הארץ נאותים ומספיקים למזונו ולהחיותו קיום לאלף שנים עד כי רבה רעת דורותיו ונגזר דינם להשחיתם את הארץ ובכן נשחת מן היסודות והמורכבים מהם מהצמחים ומבעלי חיים. ולא הספיק עוד מזון הפירות לחיי האדם כבראשונה. וספר שלישית כי עם כל זאת חמל על שאריתם והתיר להם בשר כל בעל חי זולתם והארץ נתן לבני אדם בתת אימתם על כל חית הארץ, ועם זה היו ימי חייהם מגיעים לארבע מאות שנה ויותר מהמה עד אשר שקדו יחד לקרוא כלם בשם איזה אל כפי הנבחר אז אצלם ולתת צלמו במגדל אליו גוים ידרושו ולא יזכר שם האל ית' עוד ביניהם. ובכן הפיצם ולא ארכו ימיהם כי תיכף התמעטו חיי האדם והיו כמו מאתים שנה ומאז היו הלוך וחסור. ובכן ספר כי בסור תקות תשובת המין האנושי בכללו כאשר כוון להשחית כל תקון אלהי פעמים שלש, הפלא ה' חסיד לו מכל המין ובחר באברהם וזרעו להשיג גם התכלית המכוון אצלו מני שים אדם עלי ארץ כאשר התבאר. והחוט המשולש באברהם בנו ונכדו אשר מלא כבודו את כל הארץ בקראם בשמו, ומצא חן בעיניו לכרות להם ברית להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם לחיי עולם ולתת מקום לזרעם כאשר יהיו לגוי ומספיק לקבוץ נדיבי וגו' יהיו לאחדים בידו לעבדו שכם אחד. ומרב שלמות שלשה אלה היו פעולותיהם המסופרות בתורה מספיקים להורות לדורות עקרי הקורות עם איזה עזר למציאותם כענין תנועת המטה במופתי מצרים וכענין ירה ויורה בענין אלישע: ובכן היו עניני ישראל מאז יצאו ממצרים עד בנין בית ראשון אשר בזמן זה בנו ד' מזבחות והם משכן במדבר. ושילה. ונוב. וגבעון. כמו עניני אברהם מאז יצא מאור כשדים אל ארץ כנען ששם בנה ד' מזבחות. ועניני בית ראשון היו כעניני יצחק אשר בנה מזבח אחד בלבד. ועניני בית שני וגלותנו והגאולה העתידה אשר בזה הזמן כבנה בית שני ויבנה העתיד במהרה בימינו הם כעניני יעקב אבינו אשר בנה שני מזבחות והיה טוב באחרית אחרי היאוש ובזה קיים את ספרו הראשון.

א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם

° ב' רבתי

ואת

אונקלוס

א בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא: ב וְאַרְעָא הֲוָת

צדיא

מסרה א א כשמתחיל הסופר לכתוב יכוין ד' שיטין פנויים ויתחיל מתחלת שטה חמישית. בראשית, ב' רבתי למעלה היא, שהוא גדול האותיות וקדם העולם הוא למטה והוא צריך להיות בראש העמוד וסי' ביה"ה שמ"ו ומ"ל א' ומ"י וס' יהמ ג' מנוזן ר"פ. ברא אלהים, ג'. את השמים, י"ג דמאריכי.

ת"א בראשית פוכה עם ראש השנה לג מגילה כא וכו' בבא קמא נה פסחים פ' הזהב פ' מקדי' מה. **בראשית ברא** מגילה ט' חגיגה יב תמיד לב. **את השמים** חגיגה יב.

רש"י

(א) **בראשית.** אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלים קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: **בראשית ברא.** אין המקרא הזה אומר אלא דרשני כמ"ש רז"ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח') ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב') ראשית תבואתה ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו (שם כ"ז) בראשית ממלכות יהויקים ראשית ממלכתו (דברים י"ח) ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו' כמו בראשית ברוא ודומה לו (הושע א') תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו (איוב ג') כי לא סגר דלתי בטני ולא פירש מי הסוגר. וכמו (ישעי' ח') ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו. וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פי' אם יחרוש אדם בבקרים וכמו (ישעי' מ"ו) מגיד מראשית אחרית ולא פי' מגיד מראשית דבר אחרית דבר. א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בריאת המים מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: **ברא אלהים.** ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

רמב"ן

בראשית. טעם רבינו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה והקרוב שכתב זה בהר סיני כי שם נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם כי לוחות האבן יכלול הלוחות והמכתב כלומר עשרת הדברות והמצוה מספר המצות כולן עשה ולא תעשה א"כ והתורה יכלול הספורים מתחילת בראשית כי היא מורה אנשים בדרך באמונה. ובלדתו מן ההר כתב מתחלת התורה עד סוף ספור המשכן וגמר התורה כתב בסוף שנת הארבעים כאשר אמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם וזה כדברי האומר תורה מגלה מגלה נתנה אבל לדברי האומר תורה חתומה נתנה נכתב הכל בשנת הארבעים כשנאמר כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וצוה לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם. ועל כל פנים היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר. אבל היה הענין להכתב סתם מפני שלא כתב משה רבינו התורה כמדבר בעד עצמו כנביאים שמזכירים עצמם כמו שנאמר ביחזקאל תמיד ויהי דבר ה' אלי בן אדם. וכמו שנאמר בירמיה ויהי דבר ה' אלי לאמר. אבל משה רבינו כתב תולדות כל הדורות הראשונים ויחוס עצמו ותולדותיו ומקריו כשלישי המדבר. ולכן יאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו כמדבר בעד שנים אחרים ומפני שהענין כן לא נזכר משה בתורה עד שנולד ונזכר כאילו אחר מספר עליו. ואל יקשה עליך ענין משנה התורה שמדבר בעד עצמו ואתחנן ואתפלל אל ה' ואומר כי תחלת הספר הוא אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל והנה הוא כמספר דברים בלשון אחרים. והטעם לכתיבת התורה בלשון זה מפני שקדמה לבריאת העולם

אבן עזרא

חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף כבית [א] בראשונה כי נמצא [ב] ראשונה יסעו ואילו היה טעמו כן היה הבי"ת קמוץ בקמץ [ג] גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם [ד] סמוך והטעם בראשית [ה] הערב או הלילה או הזמן והנה שכחו וירא [ו] ראשית לו ויש אומרים שהבי"ת נושא [ז] בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא [ח] סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל [ט] עבר והנה כן תחלת [י] דבר ה'. קרית חנה [כ] דוד. והטעם יתברר לך בפסוק [ל] השני: ברא. רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה [מ] יברא ה'. והנה שכחו ויברא אלהים [נ] את התנינים ושלש בפסוק אחד [ס] ויברא אלהים את האדם. ובדא מצד שהוא הפך האור

פירוש על אבן עזרא

[א] אלכן (י"ב ד'). [ב] במדבר (ב' ט'). [ג] פי' כי גם דעתו של ר"א היא שהבית נוסף אבל לא כבית של בראשונה בעבור כי קמץ של בראשונה היא בקמ"ץ, והקמ"ץ יורה על ה"א הידיעה, כי האותיות בכ"ל המורות ברוב המקום על ה"א הידיעה נקודות לעולם בפת"ח והאות הבא אחריו מודגשת. ואם האות הבא אחריו הוא מאותיות אהחע"ר שאינן מקבלות הדגש. העמידה הדגש תחת הפת"ח של אותיות בכ"ל ונעשה קמ"ץ כמו אשר עשה שם בראשנה (בראשית י"ג) לראשונה שופטים (י"ח כ"ט) בראשון (ויקרא פ') כולם בקמ"ץ בר"ם, ומטעם זה הבי"ת של מלת בראשונה היא בקמ"ץ בעבור האות רי"ש הבא אחר הבי"ת שאינו מקבל הדגש, והבי"ת של בראשית היא בשו"א, לפי שה"א להנקד בקמ"ץ שהרי אין צריך לומר שהבי"ת מורה על ה"א הידיעה כי הה"א הידיעה מורה על דבר שנזכר מקודם לכן במקום אחר. וכאן היה ההתחלה הראשונה א"כ אינו הבי"ת נוסף, והוא או בי"ת הענין כמו כלם בחכמה עשית (תהלים ק"ד כ"ד) וכן תרגום הירושלמי בחוכמה, או בי"ת סיבה והתכלית כמ"ש רש"י בשביל התורה הנקראת ראשית דרכו וכו'. [ד] ר"ל הענין הסמיכות ע"ד זה, כל השמות שבתורה שיש להם תי"ו באחרונה, סופו התי"ו מורה על קישור ודיבוק של שם אחר שיש לו שייכות עמו, והתי"ו מורה כאלו כתב מלת של. דרך משל חכמת שלמה. אם היה חכמה בה"א היה מהצורך להוסיף מלת של ר"ל חכמה של שלמה, וכן בתיבת שמחת שרי ועכשיו שנכתב חכמת, או שמחת, הרי הוא כאלו נכתב מלת של לפניך. [ה] ר"ל איך נוכל לומר שמלת בראשית היא סמוכה לתיבה של אחריו שהוא מלת ברא שהוא פועל עבר ולא שם מהשמות והסמיכות אינה שייכת אלא בשני שמות זה אחר זה ר"ל שם עצם או שם דבר ע"כ פירש בראשית הערב וכו' ויש מקראות שמקצרים כמאמר רש"י. [ו] (דברים ל"ג) ודעתו שאין צריך לומר שם בפסוק זה שהתי"ו מורה על מלת של. [ז] ר"ל כאלו אמר עם ראשית ופי' שיש לו איזה משמעות, אבל הוא בלי טעם, שהי"א אינם נותנים טעם באיזה משמעות הוא נוסף הבי"ת. ומטעם הי"ג כי הבי"ת במקרא להורות על מקום, או הזמן, ויש בי"ת הוראתו על כלי, [ח] ר"ל לא כדעת הי"א שהוא תמיד סמוך, רק לפעמים הוא סמוך כמו ראשית דגנך (דברים י"ח ד') ולפעמים הוא מוכרת כמו וירא ראשית לו, ואינה סמוכה מפאת הדקדוק רק מפאת הענין, כאשר פי' בראשית ממלכת יהויקים היה הדבור הזה מאת ה' לאמר וכו' [ט] והסמיכות צריך להיות אל שם העצם או שם דבר כנ"ל. [י] (הושע א') ושם ג"כ מלת דבר פעל עבר. [כ] (ישעיה כ"ט א') חנה ג"כ פעל עבר. [ל] ר"ל הארץ היתה תהו וגו' ולא היה יסוד וטעמו בראשית בריאת שמים והארץ. [מ] (במדבר ט"ז ל') [נ] (פסוק כ"א) שכתוב אשר שרצו המים א"כ נבראו מן המים. [ס] (פסוק כ"ז)

ספורנו

(א) **בראשית.** בתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו: **ברא.** עשה אינו ישנו ובזה לא יפול זמן כלל: **אלהים.** הנה מלת אלוה תורה על נצחי ולזה על הנפרדים שהם נצחים כבני אדם כמו שהעידו ז"ל באמר לשדי' לא אלוה ואמר על האל ית' אלוה כי הוא הנצחי בהחלט כאמרו ויטוש אלוה עשהו. ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא צורת כל הצורות הנבדלות זולתם כאמרו מלא כל הארץ כבודו כי אין לזולתו מציאות זולת הנאצל ממציאותו. ולא ימצא שום נמצא זולת מציאותו כאמרו ואתה מחיה את כלם. ועל זה הדמות יקרא כל נבדל מסוגל אלהים ויקראו השופטים השומעים אלהים כאשר ישפטו בצלם אלהים. ולהורות על מעלת נבדליותו אשר ממנו נאצל נבדליות אשר הנבדלים האמר שהוא אלהי האלהים: **את השמים.** הנה מלת את תורה על מקום רחוק וכל מיני הרבים עם קדימת פתח שלפניה יורה על שנים הרים. ובכן מלת שמים תורה

יונתן בן עוזיאל

[א) מִן אַוְלָא בְּרָא יְיָ יַת שְׁמַיָא וְיַת אַרְעָא:

וארעא

ירושלמי

[א) בְּחוּכְמָא בְּרָא יְיָ:]

בעל הטורים

יש במדרש שלכך פתח בבי"ת ולא באל"ף לפי שבי"ת הוא לשון ברכה ואלף לשון ארור אמר הקב"ה אפתח בבי"ת בל' ברכה ולואי שיוכל להתקיים ד"א ע"ש ב' עולמות שנברא העוה"ז והעוה"ב ד"א ע"ש ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ ללמדך שבזכות התורה ולומדיה נברא העולם. בראשית אותיות בית ראש כלומר ב"המק ראשון שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו ד"א אותיות א' בתשרי. נברא העולם. ד"א אותיות ברא שתי שברא שתי תורות. ד"א אותיות ירא שבת. לומר לך שבזכות שבת נברא העולם ד"א אותיות ברית אש שבזכות הברית שהיא המילה ובזכות האש שהיא התורה ניצולים מדינה של גיהנם. ד"א בראש ית שברא י"ת עולמות לכל צדיק.

לדיק

ברא

יונתן

מן אולא פי' בתחלה ותפ' לך לך בפסוק אשר הנה בתחלה תרגום מן אולא וס"ל כאן שבא להורות סדר הבריאה: ירושלמי בחוכמא פי' באמצעות חכמה עליונה וכן בספר הזוהר תרקנ"ט דף ע"א ובנח"י ע"ש:

אבן עזרא

האור שהוא יש. וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה האחד והשני לא ברה אתם לחם. וזה השני אלף תחת ה"א כי כמהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ואם היה בא"לף היה כמו להבריאכם ומלאכו מהבנין הכבד ובראת אתהן. ואיננו כמו ברו לכם היום. רק כמו ובראו אתהן. וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר. והמשכיל יבין: אלהים. אחר שמלאכו אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים והטעם זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד. וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים. ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדניו קשה. ולקח בעליו. וכן מלת פניו. אליו ומדיו. על כן אמר הכתוב ברא ולא בראו. ומדרך התוספה ידענו כי הדבורים יקראו שפה בעבור שיצאו ממנה יצאו. וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב. והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן. ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם. ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאומר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות. וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה' והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה. ודניאל. ולמה האריך. וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים. וטעם אלהים כמו מלך ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן. וזה השם תאר ואיננו עצם. ולא ימלט ממנו עבר או עתיד. ואל תחשוב שהמלאכים הם אש ורוח בעבור שנתלא עושה מלאכיו רוחות. כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתהלה על מעשה בראשית. והחל מהאור ואמר עוטה אור ואחר כן נוטה שמים והוא הרקיע. והמים עליו והאש והשלג והרוח. ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש משרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה ואחר היא היבשה. וכן כתוב רוח סערה עושה דברו. וטעם: את. כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים. וטעם ישפטוהו כמו אשר ברא אלהים אדם. ונמלא עם הפועל כמו בא הארי ואת הדוב. והם שתי מספר. ויהיה תחת עם ותחת מן: השמים. בה"א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם

לשון

רמב"ן

העולם אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. והנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ולכן כתב סתם אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל מפיו של הקב"ה לאזניו של משה כענין שאמר להלן (ירמיה ל"ו) מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו הודיענו תחלה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים א"כ כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכחות שבתחתונים כח המגדלים וכח לנח הצומח וכח התנועה והנפש המדברת בכלם נאמר למשה רבינו בריאת' וכחותם ומהותם ומעשיהם ואפיסת הנפסדים מהם והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז וכבר אמרו רבותי' חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת לחם האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובבריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למה שאמרו נגנב אדם יודע ומכיר בו נוסף אדם יודע ומכיר בו נפסד על המדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים ולצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם מקובל להם ע"כ שהם נ' חוץ מאחד ואפשר' שיהיה השער הזה בידיעת הבורא ית' שלא נמסר לנברא ואל תתבלבל באמרם נבראו בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמוז בתורה בספירת העומר ובספירות היובל כאשר אגיד בו סוד בהגיעי שם

בכלון

פירוש על אבן עזרא

כ"ו) כתיב ג"פ ברא והם כולם יש מיש. ע"כי חכמי המחקר ר"ל אשר החושך הוא העדר וכן סובר ג"כ ר"א כפי הפי' הזה ולא כן ד"א כי החושך הוא בריאה המעכבת האור. פ(ש"ב י"ב י"ז) ופי' מענין אכילה כי הבריה הוא אכילה מועטת כמו ואברה מידה (שם י"ג). צר"ל שנתחלף הה"א באלף. ק(שם ג' ל"ה). רפי' מבנין הפעיל כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין כבד הנוסף, כי השורש הוא פעל והוא בנין הקל, ובנין הכבד הוא פִּעֵל וקראוהו בנין הכבד בעבור הדגש שהוא בעי"ן פע"ל שהוא לשון הבנין, ובמקום שאינו יכול להיו' מודגש, דהיינו אם עי"ן הפעל הוא ד' מאותיות אחע"ר, אז בא הדג"ש מעין הפעל לנקודת האות שלפניה. למשל אם האות לפניה היא חירי"ק שתתחלף לציר"י, ואם הוא פת"ח תתחלף לקמ"ץ, וקראוהו המדקדקים בנין הכבד הנוסף, להורות שהכבדות שלו, הוא בעבור ב' אותיות הנוספות על אותיות השורש שהם הה"א והיו"ד ונקוט זה הכלל בידך לכל מקום שהזכיר זה הלשון. שר"ל להבראות. ת(שמואל א' ב' כ"ט). איהושע (י"ז ט"ו) שהוא לשון כריתה. ב(ש"א י"ז ח') פי' ברו הוא מבעלי הה"א ר"ל כמו ברה ליחיד על משקל עשו עשה וליחיד עשה עשה. ג(יחזקאל כ"ג מ"ז) ור"ל פירושו כי הארץ היתה מכוסה במים לאמר שנבראת וכן עבעה ובספץ ה' נראתה היבשה ונעשה הרקיע מבדיל בין מים למים, וזהו שאמר שטעם ברא לגזור ולשת הגזרה כאמרו תהלה רומך יבראון ופי' נותן הגזרה כי הנשמה אלוה ממעל בולה לעולם הזה והגוף הוא קנין חלקי אדמה. דר"ל ככתוב כח מעשיו הגיד לעמו (תהלים קי"א) וכל מה שדבר במעשה בראשית רק מהנבראים בגשם. אך הכוונות משמים והארץ היו מקדם, וכן דעת בעלי מקובלים וגם זה סבין איך אומר ויהי ערב וכו' יום אחד והמאורות נתלו ביום ד', והנה כ"א והמוקרים דרך דרך אחר ענין כוזרי ובע"ק, ע"כ מרמז רש"ע והמשכיל יבין כי העולם האדם היא נפשו והיא נבראת טרם בריאת שמים וארץ הגשמים, כמאמר ז' דברים עלו במחשבה וכו' אך כל דבר יוצא מכח לפועל לעת הגזירה ואם הזמן הגשמי מסובב ע"י הגלגלים אך כח מהשם הוא למעלה מהגלגלים וכמאמר כי אלף שנים בעיניך וכדרשת חז"ל והוא הכא מהזמן, ע"כ ר"ל גבול נגזר וגו' וכן פי' ר"א בספר התהלים בפסוק ויעמידם לעד וכו' כי התורה מספרת רק מהיסודו' המורכבים והנפסדים, אך כוכבים הם עומדים לעד כמאמר רבי אבוה בר סימן מלמד שהיה מסדר זמנים קודם לכן. יהוא לשון יחיד. ה(בל"א מיר נאממלגבן) כי אין מלך לו מושל בלא עם ע"כ כבודו הוא כבוד רבים. ו(ישעיה י"ט ד'). ז(שמות כ"ב יו"ד). חדעת ר"א כי ג' מלות אלו עָלָיו אֵלָיו עָדָיו השם בסוף התיבה יו"ד וי"ו וזה מראה כל פעם ללשון רבים ואעפ"כ נאמרים על יחיד דרך כבוד. טלהראות כי אלהים בלשון רבים הוא יחיד. יוכן פי' הר"א טורח שפה ע"ש קוף כי הוא קוף מלא הלב. כמאמר לך אמר לבי וכו' כאשר הלב הוא תחלת בראשונה מאברי הגוף ומוס הטבעי בו, והוא המרכבה הראשונה להרוח. לר"ל כי כל אשר יעשה ה' אינו אלא ע"י שלוחי והם המלאכים שנאמר בגזרת עירין פתגמא (דניאל ד'). מר"ל כי שם אלהים מורה על המלאך המשגיח וכן פי' המפרשים על הפסוק ויבא אלהים אל אבימלך כי אינו כארי אשר ידבר עמו ה' בעצמו, ע"כ פי' אשר נקרא ה' בשם המלאך המשולח. נ(שמות כ"ג כ') ובפסוק ל"ג ל"ד פי' ר"א כי האומר שהאדם הוא נכבד מהמלאכים חייב שילקה אותו. ס(ה' מ'). ע(י' י"ז). פכי הוא יפרש בפרשת וארא בפסוק והוצאתי את צבאותי פי' לצאות השמים כי שם העצם לא יבא בה"א הידיעה כמו שפי' בספר השם שער ב' ואשר שם ה"א הידיעה במלת הצבאות אינו שם העצם, רק תואר בשם כמו אלהים שהוא מרמז ג"כ על המלאכים. צר"ל שאע"פ שהוא תואר אינו כשאר תוארים שהם גם פועלים, כגון חָכָם נאמר חָכֵם (משלי כ"ג ט"ו) בלשון עבר, תֶּחְכַּם (שם י"ט כ') לשון עתיד, משא"כ בשם אלהים. ק(תהלים ק"ד ד'). ר(שם. שם ה'). שר"ל אלהים הוא הפועל, והשמים מקבלים הפעולה, ומלת את סימן הפעול. ת(דברים ד' ל"ב). תתר"ל כי ובמלת שם מן הדבר, הוא הפועל שנאה שה אבל גם את הארי וכו' הם הפעולים, ודע כי מלת את לא יאמר אלא בעצם הדבר, ולא כן מלת אל, והמשל אם יאמר לחבירו שיוליך חפץ אחד למקום ידוע לא יאמר לו הולך אל החפץ מפני שהחפץ עצמו מוליך עמו, ואם יאמר לך אל מקום פלוני לא יאמר לו את מקום פלוני שאינו עושה פעולה בעצם המקום, וכן אומר הרמב"ם במו"נ בפרק ל' מש"ב את השמים וכו' פי' שז"ל שהוא בענין עם. ירצו בזה שברא עם השמים כל מה שבשמים ועם הארץ וכו'. א(ש"א י"ז לד) ר"ל כי הראוי את הארי והדוב שהרי הדוב הוא הפועל ולא שייך מלת את רק בפעול כמו גם את הארי גם הדוב הכה עבדיך (שם פסוק ל"ו). בר"ל שיבוא עם הפעול. גכמו מלרימה את יעקב (שמות ה' ה') וטעם את הדוב פי' עמו. דהם יצאו את העיר (בראשית מ"ד ד) פי' מן העיר. הר"ל על דעתו בסמוך שהשמים והארץ בפסוק הזה הם הרקיע שהוא האויר והיבשה אשר משתמשים ונראים לעין ישכן

לנה

ואת הארץ׃ ב והארץ היתה תהו ובהו

צדיא וריקניא וחשוכא על אפי תהומא ורוחא מן קדם

מסרה ואת הארץ, ג' פ"ע ובפריזיון והארץ. ב והארץ, ח' ר"פ. היתה, ליתו נסוב אמר כי במערבא ליתו הכרם על הרוב. תהו, מסר.
ת"א והארץ היתה חגיגה יב עמוד לב.

רש"י

(ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטורדי"שון בלע"ז: בהו. לשון ריקות וצדו. (פס"ח):

רמב"ן

בזולת הקב"ה וכל המצות׳ למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפי׳ או ברמוזים בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך אמר הלכה למשה מסיני כי הרמזי׳ האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני ומזה אמרו בש"ר השירים רבה בחזקיהו ספר תגין הראה להם וספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם ישרת בו כמה אלפי"ן יש בתורה בתגין וכמה בית"ן ושאר האותיות ומספר התגין של כל אחת ואחת ואין הטעם שחברו על הספר הזה ובלי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התגין עצמן אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד ושם בפי' ש"ה השירים אמרו כתיב ויגד לכם את בריתו ויגד לכם את ספר בראשית שהוא תחלת ברייתו של עולם אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים אלו עשרה הדברות עשרה למקרא ועשרה לתלמוד וכי מנין יצא אליהוא בן ברכאל הבוזי וגלה להם לישראל סדרי בהמות ולויתן ומנין יצא יחזקאל וגלה להם סדרי מרכבה אלא הה"ד הביאני המלך חדריו כלומר שהכל נלמד מהתורה ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות ואפי׳ כחות העשבים וסגולתם עד *שכתב בהם אפילו ספר רפואות וכענין שכתוב וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וראיתי הספר המתורגם שנקרא חוכמתא רבתא דשלמה וכתוב בו ולא מתקים הוה תולדתא חדיתא למלך או לשליט דהדיו מעלנא דכל בר נש לעלמא ומפקא שויא הדיו מיכול בן כלית ואיתיהיבת לי רוחא דחכמתא וקריית ואתיא לי רוחא דאידעתא לבית גם יתיר מן שבטא וכרסוותא. יאמר כי לא מדבר היה תולדת מיוחדת למלך או לשליט אחד הוא ביאת כל איש בעולם ויציאה שוה לכולם יחד ובעבור כן השאלתי ונתן לי רוח חכמה וקראתי ובא לי רוח דעת בחרתי בה יותר מן השבט והכסא. ואמר עוד והוא דיהב לי ידעתא דלא דגלותא למידע היכן קם עלמא ועובדיהון דמזלתא שוריא וסולמיא ותלמשהון דזמני שולחפי דאבוהם יד ודהיכן עבדי זמני ריהמיהון דשמיא וקבעיהון דכוכביא מתנא דבעירא וסימתא דחיותא. עזיזהון דרוחי ומחשבתהון דבני אנשא גינבי דנלבתא וחיליהון דעיקרי כל מדעם דכסי וכל מדעם דגלי ידעית. ואמר שהאלהים הוא הנותן דעת שאין בו שקר לידע איך קם העולם ומעשה המזלות הראש והסוף ואמצעות הזמנים והלכות השנות ואיך יעמדו הזמנים מהלך השמים וקביעות הכוכבים לשון הבהמות ושמת החיות תוקף הרוחות ומחשבות אדם יושבי האילנות וכחות השרשים כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי. וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושיה בדקדוקיה ובאותיותיה ובקוציה כאשר הזכרתי וכן אמר בו הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם כלומר שהיה בקי מהם בקסמים ובנחשים שזו היא חכמתם שנאמר כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. וכן אמרו מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים ובקיאים בטייר. ומכל חכמת מצרים שהיה בקי בכשפים שהיא חכמת מצרים. ובכבר הטעם כידוע מספר העבודה המצרית שהיו בקיאין מאד בענין הזריעות וההרכבה במינין. וכך אמרו אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל וכיצד היה נוטען אלא שלמה חכם היה והיה יודע עיקר משתיתו של עולם למה עליון מכלל

*שכתוב בה אפילו מ׳ כל״ב.

יופי אלהים הופיע עליון שהשכיל כל העולם כולו כיצד למה נקראת אבן שתיה שממנה נשתת העולם והיה שלמה יודע איזו גיד שהוא הולך לכוש ונוטע עליו פלפלין ומיד היו עושין פירות שכן הוא אומר ונטעתי בהם עץ כל פרי. עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחר כאלו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון ברא שית יברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטריותיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושיו בתלמוד **ענין השם הגדול של ע"ב באי זה ענין הוא בשלשה פסוקים ויסע ויבא ויט ואמרו זה ספר תורה שנפסק בו באות אחת במלא או בחסר פסול. כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו׳ אחד ממלות אותם שבאו מהם לפ׳ מלאים בתורה או שיכתוב ס׳ באחד מאלו החסרים וכן כיוצא בזה אע"פ שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולם במשפטם וזה הענין שהביא גדולי המקרא למנות כל מלא וכל חסר וכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר שהיה משתדל בזה כמו שדרשו מפסוק ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצות ונמסר לו על פה קריאתה בשמות. וכן יכתבו השם הגדול שהזכרתי כולו רצוף ויפסק לתיבות של שלש אותיות ולחלוקי אחרים רבים כפי השמות לבעלי הקבלה. ועתה דע וראה מה אביא הואלי דבר בכתיבת פירוש התורה אבל אתכון במנהג הראשונים להביא דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן. ואל שמו יחננו ויברכנו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואני הנני מביא בברית נאמנה והיא הנותנת עצה הוגנת לכל משכיל בס' הזה לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה כי אני מודיעו נאמנה שלא יושגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולתי מפי מקובל חכם לאזן מקבל מבין והסברא בהן אולת מחשבה מועלת רבת הנזק מונעת התועלת אל יאמן בשוא נתעה כי לא תבואהו בסברותיו רק רעה כי ידברו אל ה׳ סרה אשר לא יוכלו כפרה שנאמר אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח אל יהרסו אל ה׳ לראות כי ה׳ אש אוכלה הוא אל קנאות. והוא ירצה את רצוייו מתורתו נפלאות. אבל ימצאו בפירושינו חדושים בפשטים ובמדרשים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך בל תשאל במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות:

(א) בראשית ברא אלהים. אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא והנה לאשר ישר בעיניו ונטלה מהם ונתנה לנו וזו אגדה שכתבה רבינו שלמה בפירושיו. ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים כי הוא שורש האמונה ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל והתשובה מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן

**סוכה דף מ"ה ע"א.

המקראות

ספורנו

תורה על עלם רחוק ביותר אלינו בשמי מרחקים שוים מכל צד. וזה לא יקרה זולתי בגלגל סובב בתכלית העגול. אמר אם כן שברא אותו הגשם אשר הוא עתה רחוק ממנו מכל צד בשמי מרחקים שוים והוא הגלגל. ולכן לא אמר ברא שמים כי לא יאמר כן על עצמו אלא בהיותו אל מקומו. ואמר ואת הארץ המרכז הבלתי לגלגל: (ב) והארץ היתה תהו ובהו. ואותה הארץ הנבראת אז היתה דבר מורכב מחומר ראשון הנקרא תהו ומצורה ראשונה הנקראת בהו. כי אמנם לא היה נאות לאמר הראשון זולתי צורה אחת היא היתה ראשונה לכל צורות המורכבים בהכרח. ובזה התבאר שהשם הראשון דבר מחודש. ונקרא החומר אל אותו המורכב הראשון תהו להיותו עלם עצמו דבר כחי בלבד בלתי מצוי בפעל כאמרו כי תהו המה כלומר בלתי מועילי

בפעל

ירושלמי

(ב) וארעא הות תהיה ובהיא ותרו מן בני אנשא וריקניא מכל בעיר ורוחא דרחמין מן קדם יי הות מנשבא על אפי מיא:

יונתן בן עוזיאל

(ב) וארעא הות תהיא ובהיא צדיא מבני נש וריקניא מן כל בעיר וחשוכא על אפי תהומא ורוח רחמין מן קדם יי מנתבא על אנפי מיא:

בעל הטורים

בראשית ברא בגי' בראש השנה נברא [העולם]. ד"א בראשית בגי' בתורה יצר. שבשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם. ד"א בגי' עם סדרים. ד"א בגי' ישראל בשר נאמנים ובגי' תרי"ג יצר. שברא העולם בשביל ישראל שיקיימו תרי"ג מצות. בראשית רקיע ארץ שמים ים תהומות. ד"א בראשית בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית ג' כ"פ הכא ואידך (ירמיה כו וכח) בראשית ממלכת יהויקים והמה בראשית ממלכת צדקיה. והיינו שאמרו בב"ר יש נערכין בקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובוהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בצדקיהו ונדחה נתיישבה דעתו*. בראשית ברא אלהים ס"ת אמת מלמד שברא העולם באמת כמ"ש ראש דברך אמת. ברא אלהים את ס"ת אמת. ויברא אלהים את ס"ת אמת. ויברא אלהים את ס"ת אמת. ברא אלהים לעשות ס"ת אמת. ולכך תקנו ו' פעמים אמת באמת ויציב (כ"ע דאמת ויציב ב"פ ויברא אלהים את התנינים וב"פ ויברא אלקים את האדם ובעלה עוד אלהים את חיים (אותיות) ס"ת אמת ואם שאינו כסדרן גם ס"ת דבראשית וכו' אינו כסדרן לפ"ז רמז לנוסח הנזכר בל"ל ס"פ אמת) אמת מארץ תצמח ר"ת אמת. אמר מלבנון פעולי ר"ת אמת אבל בסיפה. האמת נעדרת ויצלך אמת אכלה. אסורי מכלה אמנה ר"ת אמת ולכך ממעונות אריות (ר"ל אם לא היה הכל נעדרת יתנו לנ"ש בפסוק אסורי וגו' ממעונות אריות שהוא מורה על בחורים טובים ע"פ במכנים תרפ"י). ברא אלהים ב' דסמיכי (ואף שנאמר עוד ברא אלהים לעשות אין הסיוע על רבינו לדרוש כל המלאך במקורם וע"ל שברא אלהים חסכינו לסד) הכא ואידך (דב' ואתחנן) למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ. כי משלה לפה הקב"ה באברהם שנקרא אדם שנא' (יהושע יד) האדם הגדול בענקים הוא. וברא השלם: אלהים בגי' הכסא שהכסא ברא העלם. בפסוק של בראשית יש ז' תיבות כנגד ז' ימי השבוע. ח' שנים בשמיטה. וז' שמיטין ביובל. וח' רקיעיהם ת' ארצות וז' ימים ח' משרתים של"ם שנכ"ל וכנגדם אמר דוד שבע ביום הללתיך. ולכך תקנו יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא שהם ז' תיבות ואומר אותו ז' פעמים ביום. ויש בפסוק כ"ח אותיות וכן ביהא שמיה רבא כ"ח וכנגדן אמר שלמה ז' פסוקים מעת ללדת עד ועת שלום שיש בהם כ"ח עתים. כי עתים ד' משתנים בכל יום ולילה. מהבקר עד חצי היום עת א'. ומחצי יום עד הלילה עת ב' ומתחלת הלילה עד חצי הלילה עת ג'. ומחצי הלילה עד הבקר עת רביעי (ולז' ימים הם כ"ח עתים) וכן בפסוק וידבר אלהים את הדברים כל האלה לאמר יש בו ז' תיבות וכ"ח אותיות מכאן אמרו כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ד' אלפין יש בפסוק בראשית כנגד ששת אלפים שנה שהעולם הזה. וכן בפסוק (ישעיה מב) אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא שהם אלפין: בפסוק (ב) והארץ היתה תהו ובהו ב' אלפין כנגד ב' אלפים תהו. ובפסוק ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח') יש שני אלפין כנגד ב' אלפים תורה ובפסוק ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ד' אלפין כנגד ד' אלפים ימי תורה וימי משיח שהם ימי אור: תהו ב' הכא ואידך (ירמיה ד') ראיתי את הארץ והנה תהו: מלמד שצפה הקב"ה בבריאת העולם בחרבן הבית שנחרב בשנת תהו שעמד שנה ות"י נחרב בשנת תי"א בית שני עמד כמנין היה"ה ולא"כ הסך רמז לגליות וכן דורש בב"ר: ד"א והארץ היתה תהו

רמב"ן

מהקבלה ולא יודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה ויודעיו חייבין להסתיר אותו. לכך אמר רבי יצחק שאין להתחלת התורה צורך בבראשית ברא. והספור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים והאריכות ביצירת אדם וחוה והחטא וענשם וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו כי כל זה לא יובן כראוי מן הכתוב וכל שכן ספור דור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה ויאמינו בכלל הנזכר להם בעשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי. ותשאר הידיעה ליחידים שנהם הלכה למשה מסיני עם התורה שבעל פה. ונתן רבי יצחק טעם לזה כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו עד שגירש אותו חטאו משם ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו. וזרע בניהם גרם להם חטאם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם. אם כן ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי לחטוא שיאבד ממקומו ויבא גוי אחר לרשת את ארצו כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות הישוב אבל יירשוהו עבדיו זרע אוהבו כענין שכתוב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו כלומר שגירש משם מורדיו והשכין בו עובדיו שידעו כי בעבודתו ינחלוה ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם. ואשר יאמר הפי' שהזכרתי לשונם ז"ל שאמרו שם בלשון הזה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו מה טעם גלה להם הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני מפני אומות העולם שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם הלא אומה של בזיזות אתם וישראל משיבין להם ואתם הלא הוא בידכם בזיזה הלא הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם העולם ומלואו של הקב"ה הוא כשרצה נתנו לכם כשרצה נטלו מכם ונתנו לנו הה"ד כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. בשביל לתת להם נחלת גוים הגיד להם את הבראשית. וכבר בא להם במקום אחר עוד הענין שהזכרתי במדרשותם מעשה בראשית אר"ל כח מעשיו הגיד לעמו להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים א"כ נתבאר מה שאמרנו בזה: בראשית ברא אלהים כתב רש"י אין המקרא הזה אומר אלא דרשוני כמו שדרשוהו רבותינו בשביל התורה שנקראת ראשית שנאמר ה' קנני ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה והמדרש הזה סתום ומתום מאד כי דברים רבים מאלו שנקראו ראשית ובכלם להם מדרשים וקשיא אמנה יסתפקו בהם לרוב. אמרו בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשרות בזכות בכורים. בראשית ברא אלהים אין ראשית אלא חלה שנאמר ראשית עריסותיכם. ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר ראשית

אבן עזרא

לשון רבים ויתכן להיות משרתו משרת כל אחד ואחד. וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על התכונות לשון הקדש ויש שמי השמים. ולא יתפרדו כרסים ולבריים. ואנשי המדות יכינו אלה הנקודות. ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והשמים כקו הסובב. ואשר אמרו שהיו נבראים היה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש. ואחרים אמרו כי השמים בכלל הארץ והכוס בכלל השמים. ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה. כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר אחד. בראשון האור ובשני הרקיע ובג' הבלשה והרביעי המאורות ובחמישי נפשות החיות והמאמר הנזכר לעד. ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת וכעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו. ואת המדות אימה בזורה. בעבור שהיה הפסוק אינו כן כי איך יאמר אליהם לאמר איכם ואיך יקרא לתוהו. רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני כעבדים לעשות רצוני. כטעם דבקך נצב בשמים. ואשר כן הזכיר הארץ. ואמר אשר כן כי גם המה יעמדו לעשות עם פה אלוה: (ב) והארץ. מלה הזאת זכר בעבור קמצות האלף עם הה"א בכל מקום ואיננו כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: תהו. את' הגאון שהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ"ם תהום שרש כמ"ם שמים. ובספר יצירה תהו זה קו ירוק

פירוש על אבן עזרא

לבא בהם ס"ה הידיעה, אבל הגלגל הוא שומר השוה ואין התמוה כראה לעין. [י]ר"ל דקשה הידעסה הוקם שמים ל"ר כלקמן ומשערו ל"י (איוב ל"ח ל"ג) ע"כ עולם כי אינו שומר ופי' משרת כל אחד ואחד. [י](דברים יו"ד י"ד) הם הגלגלים שהם המשכלים הנפרדים, אבל השמים אינם הגלגלים רק הרקיע שנאמר ויקרא אלהים לרקיע שמים והוא האויר. [ח]ר"ל תמיד הם בלשון רבים כרחים וגו', ולא ימצא בהם ל"י. [ט]ר"ל הם בעלי התכונה והוא משל לחכמה העליונה כי יקרא ל"ר כי השמים ל"ר על שם ב' מקומות שהם נחים והם ב' הקוטבים, או ראש המלי חבנו, או המלי שמים למעלה והמלי למטה, וכן הרחים מעולתם דוקא כמהם שנים. והאחרים כי השמש בין ב' המעברות למזרח ומערב. וע"י רוב שנוי פעולת השמים יבוא לשנות גדולת הצורה ע"י התקופות והמחלות. [י]פי' הזכיר זה להודיע מפי נבראו היסודות כי לא נספרתו בריאתם בפרשת בראשית [כ]ר"ל ואין זכר לבריאת היסודות, כי על אלה הנבראים ידבר, ובסמוך כתב כי לא דבר משה רק על עולם השפלים והמשתנה. [ל]ר"ל ולא כדברי הגאון ואחרים. [מ]ר"ל מאמר בדרכי נפשי (ק"ד). [נ]ר"ל אחר לדברי הגאון והאחרים שהזכיר למעלה. [ס](ישעיה מ"ח י"ג). [ע]כי ר"א ב"כ סובר שנבראו ביום א' כמו שפי' בפסוק יקוו המים ואינו חולק רק על הבריאה שבעליו. [פ]ספלי' (קי"ט פ"ט) ואמר זה כתוב כוננת ארץ ותעמוד וכו' היום כי הכל עבדיך. [צ]כך אמרו חז"ל בחגיגה בפרק אין דורשין ור"ל פירש הרמב"ן תהו רמז על חומר קדמון

וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃ ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה

ויהי

אונקלוס

קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל־אַפֵּי מַיָּא׃ ג וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא׃ ד וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא׃ ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא

קרא

מסרה ובהו, חסר. וחשך, ה"ל חסר. על פני, ב' דסמיכו. תהום, ה"ל מלא, ורוח אלהים, ב'. ג ויאמר, כ"ה. יהי, (בשורה ולא בספיק). ד וירא, ט' בתורה. ויבדל, ג' חסר. ה אלהים, אחריו פסיק.

ת"א וחשך אל פני חגיגה יב. ורוח אלהים חגיגה יב. תהלים כט. ויאמר אלהים חגיגה יב תמיד לב. וירא אלהים יומא לח חגיגה יב סוטה יב בבא קמא נה זוהר פ' אמור עקרים מ"ג פ"ב. ויקרא אלהים פסחים ב מגילה בספר הזוהר פ' אמור עקרים מ"ג פ"ט.

רש"י

על פני תהום. על פני המים שעל הארץ. ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקוביטי"ר בלע"ז: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש

בו

רמב"ן

ראשית דגנך. ואין ראשית אלא בכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך. עוד אמרו בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו. וכוונתם זו שמלת בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד הכל כענין שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ היא התרומה והיא קדש ואין לה שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה ובאמר ימנה אדם עשר מדות ויפרוש אחת מעשר רמז לעשר ספירות ויתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה ותפלת מלוה יחידה בעיסה תרומה בזה. וישראל שנקראו ראשית היא כנסת ישראל המשולה בשיר השירים לכלה שקראה הכתוב בת ואחות ואם וכבר בא לכם זה במדרש בעטרה שעטרה לו אמו במקומות רבים. וכן וירא ראשית לו במשה יסבירו כי משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה שכל כוונה אחת להם. ואי אפשר להאריך בפי' זה הענין במכתב והרמז בו הגון כי יסברו בו סברות אין בהם אמת אבל הזכרתי זה לנעול פי קטני אמנה מתופשי חכמה המלעיגים על דברי רבותינו. כתב רש"י. ואם באת לדרשו כפשוטו כך דרשהו בראשית בריית שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו. ויאמר הקב"ה יהי אור אם כן הכל נמשך לבריאת האור. ורבי אברהם פי' כענין זה בעצמו אבל תקן. כי פי' ו"ו במלת והארץ אינה משמשת ורבות כן במקראות. והטעם כי בראשית בריית הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב אבל היתה תהו ובהו מכוסה במים ויאמר אלהים יהי אור. ולפי דעתו לא נברא ביום ראשון רק האור. והקושיא לרבינו שלמה בפי' הזה כי אמר שלא בא להורות סדר הבריאה בזולו לומר שהם קדמו היה לו לכתוב בראשונה שאין ראשית במקרא שאינו סמוך והנה מגיד מראשית אחרית ואם יסמוך אותו לדבר גם כאן תסמוך אותו ועוד וירא ראשית לו ומען בזה עוד טענות. ועתה שמע פי' המקרא על פשוטו נכון וברור הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל והוא החומר הראשון נקרא ליוני' היולי ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה ממנו כי ממנו המציא הכל והלביש הצורו' ותקן אותם. ודע כי השמים וכל אשר בם חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד והקב"ה ברא אלו שניהם מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם והחומר הזה שנקרא היולי נקרא בלשון הקדש תהו והמלה מגזרת מלשונם בתוהה על הראשונות מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהא ונמלך לקוראו בשם אחר כי לא לבש צורה מיחסת בה שם כלל והצורה המלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש

בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשהו שמספר הרא"ש והאלף עמו הוא תהו שאמר הכתוב ונטה עליה קו תהו ואבני בהו כי הוא אשר בו יתיישב האומן משכבת הטיט והם היקום לשמות מבזר מן קוה אל יי והאבנים הם צורות בבנין וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו כי התוהו אשר האפס ואיננו דבר. וכן אמרו בספר יצירה יצר ממשו ממש ועשה איננו ישנו ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה אמר רבי ברכיה מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה שכבר היתה תהו ומאי בהו אלא תהו היתה ומאי* תהו דבר המתהה בני אדם ומאי בהו ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב בו הוא. ואמר אונקלוס בעל הכחות כלם כי המלה עיקרה אל שהוא כח והיא מלה מורכבת *אלהים כאלו לא ירמוז על אשר הכחות כולם ועוד יתברר סוד בזה אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון משמעותו במלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא חומר שלה מאין והארץ תכלול ארבע היסודות כלם כמו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם שתכלול כל הכדור השפל וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות ואומר רבים. והנה בבריאה הזאת שהיא כנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת את כמו עצם הדבר ורמזו בה שהוא למולם לרבות כי היא נגזרת מן אתא בקר וגם לילה. וכן אמרו רבותינו את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ואת הארץ לרבות האילנות ודשאים וג"ע ואלו כלל כל הנבראים בעלי הגוף ואשר שאמר כי בתחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם אז ופי' כי הארץ אשר הבריאה הזו היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלבישה אותה צורה והיתה הצורה הזו בארבע ד' יסודות שהם האש והמים והעפר והאויר ומלת הארץ תכלול ארבעתם אלה והאש נקרא חשך מפני שהאש היסודית חשכה ואלו היתה אדומה היתה מחשכת לנו הלילה והמים שעבל בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים תהומות בלב ים ... ויקרא קרקע הים תהום. ויוליכם בתהומות כמדבר. מוליכם בתהומות כסוס במדבר. והאויר יקרא רוח וכבר תדע כי היסודות הארבע מקשה אחת והעמוד שלה הוא עגול על הארץ והמים מקיפין על הארץ והאויר מקיף על המים והאש מקיף על האויר. ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש מקיף למעל' על המים והעפר המעורבי' והרוח מנשבת ומכה בחשך ותרחף על המים. ויראה לי שהנקודה הזאת בלבשה הצורה והיתה בהו היא שהחכמים קורין אותה אבן שתיה שממנה נשתת העולם. והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ ובבראה

היתה

ספורנו

בפעל אבל בדמיון בלבד והצורה הנשואה באותו המורכב הראשון נקראת בהו. כי בו בתהו שאמר נמצאת בפעל. וקרא אבני בהו הנושא הבלתי עומד עם צורתו זמן נחשב כמו שקרה לנושא הצורה הראשונה שהפך לבש צורות יסודות מתחלפות: וחשך. והוא האויר הסמוך לגלגל אז מהמורכב הראשון היה על פני תהום. על פני שני היסודות השפלים שהכלילו אז ג"כ מהמורכב הראשון והיו מקיפי' זה את זה: ורוח אלהים. מניעי הגלגל שנקראו רוח כאמרו עושה מלאכיו רוחות: מרחפת על פני המים. הניעו אז את האויר הסמוך על פני המים הקודמים אז את יסוד הארץ. ובכן היה שהחלק ממנו הסמוך לגלגל התלהב בתנועתו והוא האש היסודיי והחלק ממנו הקרוב אל המים קנה אז איזה קור מן המים זולתי חלק מועט ממנו המתחמם במקרה בהפשטות כלולות מאורי אור: (ג) יהי אור. הוא אור שבעת הימים שהיה לצורך המתהוים בלתי זרע והוא יהיה לעתיד כדרז"ל (פ' בתרא דכתובות) שיהיה אז לצורך מה שעתידה להוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא מכח הזרע: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. והיה כן כי ראה אלהים ובחר במציאותו מפני השכלית אשר הוא הסוג שבגבלי המציאו בידיעתו הפועלת: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. אותם הימים ששמש בהם האור הראשון היו זמני אור וזמני חשך שלא בכח סבוב גלגל אלא ברצון אלהי שהבדיל בין זמן האור לזמן החשך: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. אף על פי שלא היה אז זמן

האור

*נ"ל אל היה והם ב' מצות של הוא הי', והיה כל הכתובים.

(ג) ואמר יי יהי נהורא לאנהרא עלמא ומן יד הוה נהורא: (ד) וחמא יי ית נהורא ארום טב ואפריש יי בין נהורא ובין חשוכא: (ה) וקרא יי לנהורא יממא ועבדיה למסלה ביה דיירי עלמא ולחשוכא קרא ליליא ועבדיה למינח ביה ברייתא והוה רמש והוה צפר יומא חד:

והוה

בעל הטורים

תהו ובהו (עם האותיות והכולל) בגי' אלפים שנה בלי תורה. וחשך על פני תהום ב' במסו' הכא ואידך (איוב לח) וחשך אי זה מקומו זה הוא שאמרו (חגיגה י"ב) שאין לשאול מה לפנים מה לאחור וחשך אי זה מקומו היינו שאין לשאול איזה מקום החשך: ורוח אלהים מרחפת בגי' זה רוחו של מלך המשיח [בגי' המוגה ר"ל עם התיבות ותיבת הה' גם הכולל]: ורוח אלהים מים דסמיכי הכא ואידך ורוח אלהים לבשה את זכרי' (ד"ה ב' כד) קרי ביה הכא מי ורוח אלהים לבשה פי' שע"י לבושו אמר ויהי אור דכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור והוא שדרשו רז"ל ממשמש לבושו כגרשם האור: (ד) את האור בגי' בתורה ועולם הבא פרי"ג. את האור כי טוב ס"ת בריה כדכתיב כי על פי הדברים האלה וגו' ועל פי חיים התורה שנע"ת: וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל כמה לומר שאמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ומברכין ויבדל מבדילין בנכה במוצאי שבתות: ויבדל ב' במס' כמה לומר שאמרו (פסחים ק"ד) סדרום לא ישמש משלם הבדלות: (ה) לאור יום [ב"ם למ"ד השימושים] *בגי' זה

תורה

רמב"ן

תהו והיתה בהו ונכס חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים והנה הכל נברא ונעשה וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם ולמעלה מהם דק שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקב"ה. ואם הנקם בריאת למלאכים שאינם גוף לא נתפרש זה בתורה ודרשו בהם שנבראו ביום שני שלא תאמר שסייעו בבריאת העולם אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בראשית ולמה לא הקדים אלהים ברא בראשית תדע כי על דרך האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשית כאשר הזכרתיו. ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחכמתא והמלה מוכרחת בבית *בי"ת (ג) ויאמר אלהים יהי אור. מלת אמירה בכאן להורות על הענין כדרך אם תאמר נפשך ולעתם לך מה תאמר ותספון וכן ותאמר אסתר לבן אלדך כאשר דבר יי' כאשר דבר. כי כן הוא הלשון לשמו או הוא כגון מחשבה כמו שאומרה בלבבה ואמרו אלעזי יהודה בלבם והענין לומר שלא היה בפועל. וכך קראו רבותינו לזה מחשבה אמרו מחשבה ביום המעשה עם דמיוני שמה והוא להורות על דבר מחושב שיש בו טעם לא חפץ שהוא בלבד ומלת הויה מורה על מעשה הזמן העומד כמו ואתה הוה להם למלך. ולכן אמר הכתוב כי כשברא חומר השמים אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר קראו אור ויהי אור לא אמר ויהי כן כאשר בשאר הימים לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כאשר מעשה בראשית ויש לרבותינו בזה מדרש בסוד נעלם. ודע כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בבריאת השמים והארץ ימים ממש מחוברי' משעות ורגעים והיו ששה כששת ימי המעשה כפשוטו של מקרא ובפנימיות הענין יקראו ימים הספירות האצולות מעליון כי כל מאמר פועל הויה תקרא יום והיו ששה כי לך יי' הגדולה והגבורה והמאמרים עשרה כי הראשונות אין שם היום נתפרש בהם והפירוש בסדור הכתובים בזה נשגב ונעלם ודעתינו בו פסוקה מעטה מן הים הגדול: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. כתב רבינו שלמה אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה ראה שאינו ראוי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. ולפי פשוטו כך פירושו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך להשתמש בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ורבי אברהם אמר וירא כמו וראיתי אני והיא במחשבת הלב וטעם ויבדל בקריאת השמות ואין דברי שניהם נכונים שאם כן יראה כענין המלכה ועלה סדקה שיאמר כי אחרי שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב הוא. ולכן הבדיל ביני ובין החשך כענין באדם שלא ידע טיבו של דבר עד היותו. אבל הסדר במעשה בראשית כי הוצאת הדברים אל הפועל יקרא אמירה ויאמר אלהים יהי אור ויאמר יהי רקיע ויאמר תדשא הארץ וקיומם יקרא ראייה כענין וראיתי אני דקהלת. וכן ותרא האשה כי טוב העץ למאכל והוא כענין שאמרו רואה אני את דברי אדמון. וכמהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שובה העיר בשלום. והענין להורות כי עמידתם בחפצו ואם החפץ יתפרד רגע מהם יהיו לאין וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב ובששי כאשר השלים הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כן אמר ביום הראשון בהיות האור וירא אלהים כי טוב שרצה בקיומו לעד והוסיף בכאן את האור שאלו אמר ששם וירא אלהים כי טוב היה סובר על בריאת השמים והארץ ולא גזר בהן עדיין הקיום כי לא עמדו ככה אבל מן החומר הנברא בראשון נעשה בשני רקיע ובשלישי נפרדו המים והעפר ונעשית היבשה שקראה ארץ ואז גזר בהם הקיום ואמר בהם וירא אלהים כי טוב: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך איננו החשך הנזכר בפסוק הראשון שהוא האש אבל הוא אפיסת האור כי נתן אלהים מדה לאור

ושיהיה

אבן עזרא

ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם צדיא. וכן ובתהו יליל ישימון וכן אחרי התהו. שאין בו ממש: ובהו. אחי תהו ובור"ק אחת ה"א כו"ו וישתמשו. ותרגמה בלאו. והטעם כי בראשית בריא' הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה במים. וכן תהום אלהים כמו תולדותיה להיות למטה מהמים. ואל תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כמ"א והיה בלשון ישמעאל. וכמוהו ואיד יעלה מן הארץ. כי לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכים. כי אם על עולם ההויה והפסדה והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים. מה יעשו בארץ והנה הארץ גמורות לאנשי שיקול הדעת. שאין שם רק ארץ אחת. ודרש שבע ארצות. הוא שהיישוב נפלג על שבעה. ובית המקדש היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ: ורוח אלהים. פירוש הרוח אל השם בעבור היותו שלוח לנשב השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שני. כי הם זכרי' ונקיבו'. ונמצא על לשון יחיד לא זורק עליו. וטעם מרחפת נושבת למעלה במי' וכן על גוזליו ירחף: (ג) ויאמר. אמר הגאון כי פי' ויאמר כמו וירצה ואלו היה כן היה ראוי להיות אור. רק הוא כמשמעו וכן בדבר יי' שמים נעשו. כי הוא צוה ונבראו. והטעם כמו על המעשה שלא היה בינתים. ועל דרך משל ימלך ומשרתיו חס האור היה למעלה מן הרום: (ד) וירא. כמו וראיתי אני והוא במחשבה. וטעם ויבדל בקריאת השמות: (ה) ויקרא.

ה"א

פירוש על אבן עזרא

...ן שנקרא משום בלא צורה ומה שפרשו הת"ל שם קו יבוק שהכוונה בקו סיבוק על היולי שהוא דק עד שא"א לצייר בו התפשטות גשמי. ולהיות שהוא עכ"פ עלול להיות גשמי שמתפשט מאליו בקו שהוא התפשטות דק. ויבוק שהוא בתן אלא מבין שדמון ויקבון ומש"כ מקיף את כל העולם כולו ר"ל שהוא כולל ומובל כל היסודות הנבראים רמוזים ניכר כי כולם בערבוביא. קר"ל בהו הוא ב' אלום בו הוא. ע"כ פי' אבנים מפולמות גוף בעל חומר ולורה כאבנים עד שיהיה לו שמם קלחם. ומפולמות מענין טופל (איוב כ"ח ב') שתרגומו מפלמין במשמן נפיק מושך ולכן יכונה בשם מושך שהוא קרוב לטעם ערב שנתערבו בו הלורות. ע"כ מקוה להסליק לורתו בלורה אחרת אשר כולל כל הלורות. ר(דברים ל"ב י"ד). ש(ס"א י"ב כ"ט). ת(לקמן י"ט ג'). א(לקמן מ"א ב'). בככה פי' ר"א במזמור ברכי נפשי בפסוק בל ימוטון לכסות הארץ ימוטון משמע שהיה כן בתחלה. גשם אלהים וכו' ר"ל מנע הארץ להיות למטה וקבל עולה למעלה. ע"כ ראוי להיות שקוע במים לולי גזירת הקב"ה ללורך האדם. דר"ל אלה עשו בראשית בריאה וכו' איך יפול עליו וי"ו החבור. הר"ל לא בא הוי"ו לרבות כלום. רק להטעים הדבר. כאלו הוא במקום הנה. כמו דודי הנה זה בא וקום שכלל זה ביאר ועשו בראשית בריאת שמים וארץ. הנה הארץ היתה וכו'. ילקמן ב' וא"ו ג"כ פי' והנה האיד יעלה מן הארץ. זר"ל העולם השכלים או הגלגלים והוא דעת ר"א בפי' לדניאל שהשכלים הנפרדים בעולם הגלגלים ע"כ קורא עולם הבא. אמנם דעת רבים מהראשונים שהעולם העליון בלתי מושג. והגלגלים הם נפללים שמשם המלאכים בדרך השתלשלות והם המניעים אותם ממעט גלסיוס ובתנועתם ימשלו כל יום מעשה בראשית. ודברי אלו נגד דעת חז"ל אשר אמרו שלא יום אחד שהי' הקב"ה יחיד בעולמו. חר"ל כי הם מפרשים שהשמים בפסוק ראשון הם שמי השמים וכל לבאם שהוא בשמי שמים והם הכוכבים ושמי השמים הם הגלגלים. אבל השמים הנבראים הם הרקיע כמו שפירש ר"א ע"כ יפרשו פסוק בראשית ידבר על הגלגלים. ובפסוק יהי רקיע דבר על הרקיע. טר"ל את השמים בפסוק א' הם שמי השמים ואת הארץ השם לרקיע שמים הם שמים אחרים. לריך שנאמר ככה על הארץ בפסוק א' שהיא אחת. ואשר קרא ליבשה ארץ ביום ג' היא אחרת. והוא אינו. כי הארץ אחת היא ואין זולתה. יר"ל המכרעים בכף מאזני השכל. כר"ל שנקרא בפי החכמים ז' אקלימים. וביה"מ באמצע הישוב ולא באמצע העולם כי רחוקה היא מקו השוה. לפי' דע כי בן סי"נא אמר בעבור כי היסודות המתפרדים בדמם ובעצמם עם הגלגלים ע"כ ישובו קלסם אל קלסם. והנה מעם ישוב האש ורוח ובעבור גילוי הכוכבים בגבה סיבתם במים בזאת המעלה עד שיעוהו המים עגים כפים. ואמ"כ יבשו ובמקום ונעשה יבשה. ורלה לזה כי מעבר שנים ישובו קלם מקומם היה ליבשה גם סיבתה ליש ותם הוא מורכבים. ור"ל אשר כאן דעת אחרת. כי השי"ת עלה בכוונה ורצון לייבש המים ועשם כדי שיהיה חיות בארץ ללורך האדם אשר יעשה בפסוק נעשה אדם. מבנו רבים. מלחרים. גלפי הכלל כל"ש כל שאין כוח חיים זכרו ונקבתו. או בעבור היות מים עליונים בהם ומים התחתונים בפועל אי זה בלא זה. ס(במדבר י"א י"ג). עפי' במקום שלא יהי אור. היה ראוי לכתוב ויאמר אלהים להיות אור. פ(תהלים ל"ג ו'). צ(שם קמ"ח ה'). קהמלוה. ומשרתיו הם עושי רלונו. ר"ל קודם גלוי הארץ בעבור שהיה על המים המורים על הארץ כי האור שעשה יוסר לבוא דקותו. ש(דניאל י"ד). תר"ל אין זה הבדל עלמי.

כי

*מבואר בעולם שאר ב' פרק ג

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: פ

ו ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים: ז ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן: ח ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני: פ

קרא ליליא והוה רמש והוה צפר יומא חד: ו ואמר יי יהי רקיעא במציעות מיא ויהי מפריש בין מיא למיא: ז ועבד יי ית רקיעא ואפריש בין מיא די מלרע לרקיעא ובין מיא די מעל לרקיעא והוה כן: ח וקרא יי לרקיעא

מסרה ו ויאמר, ג' בטעם. רקיע, מים, אלה. ויהי, ל"ב. למים, ג'. ז ויעש, ד'. ויהי כן, ס'. ח יום שני, ל' דסמיך.

ת"א ויהי ערב ברכות ב כה שבת י פסחים פט מגילה יג חגיגה יב חולין פג. יהי רקיע מגילה כב. ויהי מבדיל חגיגה טו.

רש"י

בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי מדרשו כך פירושו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר: (ו) יהי רקיע. יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באומרו יהי רקיע וזה (איוב כ"ו י"א) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע. כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה: מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן

רמב"ן

והיה כסדר אשר כן עד טובו ואמרו קצת המפרשים כי האור הזה נברא לפניו של הקב"ה כלומר במערב והקפו מיד כדי מדת לילה ואחרי כן האיר כמדת יום וזה טעם ויהי ערב ויהי בקר שקדם והיה לילה ואחר כך יום ושניהם אחרי הויית האור ואיננו נכון כלל כי יוסיפו על ששת ימי בראשית יום קצר אבל יתכן שנאמר כי האור נברא לפניו יתברך ולא נתפשט ביסודות השפלים והבדיל בינו ובין החשך שנתן לחשך מדה ועמד לפניו כמדת לילה ואחר כך האיר אותו על היסודות והנה קדם הערב לבקר. ועוד יתכן שנאמר כי תחילת השמים והארץ מן האפס אל היש שהזכיר בפסוק הראשון נהיה זמן כי אף על פי שזמנינו ברגעים והשעו' יהיה באור ובחשך מהיותם יש יתפשט בו זמן וא"כ נבראו שמים וארץ ועמדו כן כמדת לילה בלי אור ואמר יהי אור ויהי אור ונגזר עליו שיעמוד כמדת הראשון ואחר כך מן היסודות ויהי ערב ויהי בקר: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. יאמר כי נברא הזמן ועשה מדת יום ומדת לילה וטעם ויקרא מפני שהאדם קרא השמות אמר באלו שנעשו קודם היותו כי האלהים קרא להם שמות. זה דעת ר"א. והנכון שענין קריאה באלו בזמן היה שהבדילם שמובדלת בשם כשלבשו צורתם וכך אמרו יום יהא משמש ולילה יהא משמש ויהי ערב ויהי בקר היה ערב והיה בקר של יום אחד. ויקרא תחילת הלילה ערב בעבור שיתערבו בו הצורות לתחלת היום בקר שיבקר אדם ביניהם כפי' ר"א. ועל דרך הפשט לא יתכן לומר יום ראשון בעבור שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני בענין או במעלה אבל שניהם כנמצאים והאחד לא יורה על שני ויש מפרשים כי זה כמו לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות שכל רגע מהם בקר במקומות משתנים וערב במקומות שכנגדם וא"כ ירמוז לאמר יהיה בראשית אחרי הנתן המאורות ברקיע השמים: (ו) יהי רקיע. השומר הכונה בתחלת שבראו מאין אמר שיהיה רקיע מתוך האפל בתוך המים והיה מבדיל בין מים למים ושמא לזה כונו באמרם רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון וביום השני קרשו רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע רבי יהודה ברבי סימון אמר יעשה מטלית הרקיע כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב וכו': בתוך המים. באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויי' במאמר בראשית רבה ובדברי רש"י וזה מענין מעשה בראשית הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין סוד מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכין לבאור בזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והסיפור אסור ליודעיו וכל שכן אלינו: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. לשון עשייה בכל מקום תקון הדבר על תכונתו: ויהי כן. שכתוב בראשון ויהי אור אחר ויאמר אלהים יהי אור אחר האמירה יתרם שיצא אל הפועל והיה כאשר נגזר אבל בכאן אחר אמירת יהי רקיע כתוב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל ולמה הוסיף ויהי כן אבל הוא לומר שהיה כן תמיד כל ימי עולם ור"א פי' כי הוא דבק עם שבא אחריו כאשר היה כן קרא לרקיע שמים ואינו נכון ובבראשית רבה אמרו ויעש אלהים את הרקיע זו אחת מן המקראות שהרעישו בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים נעשו ואין שהרעש' בזו אלמון ויעש לבדו שהרי בבראשי' *ובחמישי' ובששי כתוב ויעש אבל היה תמה שאמרתי בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי כן לומר שנהי' כן מיד תכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים כתוב ויעש זו היא קושיתו ואולי היה לו פי' נסתר לא רצה לגלות סודו וזה

ספורנו

האור והחשך מתנהג על אותו האופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראים עתה בשם יום ובשם לילה: ויהי ערב ויהי בקר. אע"פ שהבדיל האור והחשך שהיו משמשים בזמנים מתחלפי' נבדלים בלתי סבוב גלגל הבדילם בסדרנם באופן שהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה וזמן בקר בבא היום: (ו) יהי רקיע בתוך המים. יהי שטח בתוך המים היסודיים כמו גלגל בתוכם שיהיה מבדיל בצורה קצתם מקצתם באופן שאיזה חלק עליון מן המים לבד האויר ישוב לטבע אידיי והנה בזה שלו בשכרם אל איזה גבול באויר היסודי וקבל האויר איזה עמוי בשכרם להיות מקום לחלק שנהפך לאיד והתפשט אל מקום רב שכמות ממקום הראשון: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. ובהיות שכאשר שבו קצת המים היסודיים מתחת אותו החלק מהם שנהפך לטבע אידיי כמו שהיה באמרו יקוו המים מתחת השמים היה ראוי שירד אז החלק האידיי אל אותו המקום שבו אותם המים מהם ונעשה שאותו הרקיע המבדיל יהיה בו כח עוצר ומונע את החלק האידיי שלא ירד והוא המים אשר מעל לרקיע באופן שירד החלק האוירי המעופש ונשאר האידיי במקומו הראשון. ולזה בהגיע שם האיד שלא יתעבה ויוליד הגשם והשלג והברד וירדו כאומרו לקול תתו המון מים בשמים. כלומר באמרו השמים הרקיע המעבה את החלק האוירי כאמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ובהגיע שם האיד הקיטורי שהגלגל יוליד רעם וברק כאמרו מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה. ובהיות קצת היסוד הימיי הכבד למעלה מהאויר הקל אשר אצלנו נגד הטבע יורה על פעולת פועל לטבעי מכוין תכליתו בלי ספק כאמרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. מפני שפעולות השמימיים יגיעו לנו באמצעותו כאמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על

הארץ

*אולי צריך להיות סוף, כי בשמיני לא כתב ויעש.

ירושלמי

(ה) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר סְדַר עוֹבַד בְּרֵאשִׁית יוֹם קַדְמַי:
(ו) וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּינֵי מוֹי עִלָּאֵי לְבֵינֵי מוֹי תַּתָּאֵי:
(ז) וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָּא עִלָּאֵי וּבֵין מַיָּא אַרְעָאֵי:

יונתן בן עוזיאל

(ז) וַעֲבַד יְיָ יַת רְקִיעָא סוּמְכֵיהּ תְּלַת אֶצְבְּעָתָא בֵּינֵי סִטְרֵי שְׁמַיָּא לְמוֹי דְאוֹקְיָנוֹס וְאַפְרֵישׁ בֵּינֵי מַיָּא דִּמִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵינֵי מַיָּא דִּלְעֵיל בִּקְוּבְתָא דִּרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן: (ח) וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן

בעל הטורים

ישקע שבים. קרא לילה בגימ' עשו: ה' פעמים אור כתוב בפרשה כנגד ה' חומשי תורה שנקראו אור. וכנגדן ה' מתים באור לעבין ק"ס כדאיתא בפ"ק דברכות מפיכי בין אכלם ללבן. בין זהב לכלב. בין אכלם לכרכמי. בין מאור לעבוד. וסיכיר סכיו בפסוק ד' אמות. וה' פסך בפרשה. וכנגדן ג' סימנין במס' שבת (ד' ל"ה ע"ב) סכקיעו פנים. הערב שמש. ג' ככבים. וכן שלשה ככבים לילה: ולפסך קרא לילה ולא אמר קרא אלהים לילה כמ"ש גבי אור משין פייחד שמו על הרעה: (ז) ויעל לרקיע

יונתן

(ז) סומכיה פי' מוזייה. בקובחה פ"א בכוססא פירוש לשון כיפת השמים ונאמר אל קובתו וקובחם מלשון אהל דפלג אלהים מלא מים שמרגשין קובחא עיין במסכתא פסחים פ"ק ופירושו אהל הרקיע שממנו הגשם יורדים:

רמב"ן

חס ענין הרעש: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. ביום השני קראם בשם הזה כאשר הלבים אותם נורת רקיע כי בראשון היו שמים בבריאה אבל אין השם נתפש בשם עד שלבשו הצורה הזו ופי' השם הזה כאלו הוא נקוד בסגול תחת השין במלת שלמה אהיה כעטיה כאלו אמר שמים הם שנרקעו ונמתחו כאהל בתוך מים העליונים והתחתונים הודיע בשם הזה סוד יצירתם ובגמ' במסכת חגיגה אמרו מאי שמים שם מים וא"כ הוא יספר ע"ס אחד להתחברות שתי אותיות שוות כמלת ירושלם ויאמר שם מים כלומר שם שקרא למים בלבשם צורה אחרת וזה פשט הכתובים על הדרך הזה שכתב רש"י והוא דעת רב שהזכרנו ויהי שם השמים והארץ בפסוק הראשון על העתיד לקרא להם כי לא יתכן להודיעם רק בלשון הזה אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי השמים הנזכרים בפסוק הראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה ומהם נקרא הקב"ה רוכב שמים ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס. ואמר בשני שהיה רקיע בתוך המים כלומר שיתהוה מן המים הנזכר שהזכיר בריאתם דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הגדולי' שמים בשם השמים העליונים הראשונים ולכן יקראה בפרשה רקיע השמים: ויתן. אותם אלהים ברקיע השמים לבאר שאינם המוכרים בשם השמים רק הרקיעים שקראם שמים וגם זה דעת רבותינו הזכירוהו בבראשית רבה אמרו כל רבנן אמרין לה בשם רבי חנינה ברבי פנחס ורבי יעקב ברבי אבין בשם רבי שמואל ברבי נחמן בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים נולדה טיפה האמצעית ונעשו המים התחתונים ושמי השמים העליונים ומאמר זה יתפשט לכדורי הגלגלים שכהם תחתונים ועליונים נקראים שמי השמים כדכתיב הללוהו כל כוכבי אור הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים אבל השמים המוכרים בראשון הסם

אבן עזרא

ה"א לילה "נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון "זכר הוא: ערב. קרוב מטעם הסך ונקרא כך שנתערבו בו הצורות ובקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות וטעם יום אחד הוא על תנועת "הגלגל. ויש סוד לדרש שיתא "אלפי. ואחר שאמ' שהאור יקרא יום לא יתכן שיקר' הערב יום רק פי' היה "ערב גם היה בקר של יום אחד. ואילו היה הערב והבקר יום אחד מה "טעם יום שני: (ו) ויאמר. אמר הגאון של הרקיע דברים שלא היו. רק פירושו "דבר נטוי. כמו "וירקעו. "ארקעם. וכן וימתח' כאהל "לשבת. ומה נכבד דבר האומר שקלות השמש עם קשת מימי "אוקינו'. וזה הרקיע "הוא האויר. "כי כאשר התחזק "האור על הארץ והרוח יבש "מהארץ. נהפך "להבם ונעשה "הרקיע. וכן אמר במזמור עוטה "שמים כיריעה' המקרה במים והזכיר העבים "והרוח "ויסוד ארץ והיא גבוה על "שמים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה. לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא. וטעם הקורא "למי הים. שהלו והם "העננים. ואחר כן ויספרם: (ז) ויעש. יש הבדלה בבין עם למ"ד כמו בין מים "למים. בין קדש "לחול. ויש עם בין ובין כמו זה "ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגו' ויש עם שניהם כמו ביניכם "לבין אלהיכם. וטעם ויהי כן דבק עם הבא "אחריו כאשר היה כן קראו שמים: (ח) ויקרא. טעם דברים קראן השם כי "אין אדם והם אור והסך

פירוש על אבן עזרא

כי הסופך איננו דבר בפ"ע כ"א העדר האור. והבדל הוא רק בקריאת השמות. ואף לדעת המקובלים כי גם החושך הוא בריאה כמו ותורא חושך. ובלפי זה היה האור מתפשט ומקבב בכל העולם. מכ"ז איננו צייך רק הלשון אם האור מן החושך כמאמר הבדלתי אתכם מן העמים. "כי ערבו ליל ונמלא בסמוך ליל שמורים הוא. ובג פרד שומר מה מליל (ישעיה כ"א י"א). "ר"ל פה איננו לשון נקבה כי הוא מלעיל. ע"כ הוא לשון זכר כמו בלילה ההוא. בלילה אחד. "ר"ל כי הגלגל קובע טעם א' בכ"ד שעות ולא נקרא יום שלם עד שמקיף כ"ד שעות ולפי' לא נשלו המאורות עד יום ד' מכ"ז הוא יום שלם כפי' ר"ת. "ח"ל פירשו כן במס' סנהדרין צ"ט ע"א. ותמ"ס ר"ה בפ' אסרן כמאמר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת והוא אלף השביעי ואמרו בגמ' הרים כוונים דרב קטינא כשם שהשביעית משמטת אחד לז' שנים כן העולם משמטת אלף שנים לשבעת אלפים שנים ושמו מאמר שהזמן נמשך עם תנועת הגלגל איך יאמר זמן קלוב ואחריו השמטה שאין לומר שתנועת הגלגל משקוט רק יש לו סוד ובאר ר"ה (לפלין מ' כ"ב). "ר"ל בתחלת הבריאה והוא ליל ראשון ואחר הלילה היה בוקר והוא של יום אחד. "ר"ל אלו היה הפסוק מלמדנו שהערב והבוקר מדה יום אחד והוא דעת רמב"ן אחר הלילה מבסן לאור היום כי פוק הוא מה שלמדנו עוד עם יום שני א"כ פי' אחר שנעלם האור בערב שב האור לזכות פעם ב'. "פי' עתה מבאר איך נבראו שמים וארץ ר"ל רקיע והיבשה ואמרו חז"ל (במ"ר פרשה ד') בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים נולדה הטיפה האמצעית ונעשה השמים התחתונים ושמי השמים העליונים. רב אמר לחים היו ביום א' ונשפי קרשו שנאמר יהי רקיע יחזק הרקיע. והנה דעתו כי השמים ביום א' והרקיע הנזכר ביום ב' הם דבר אחד רק בשני נקרשו. ר"י אומר נעשו תפלים כד"א וירקעו את פחי הזהב. רבי חנינא אומר יצאה אש מלמעלה ולחכה את פני הרקיע. ודאה והבין בשכלך כונת זה המאמר במה שאמר יצאה אש מלמעלה וכו' ר"ל דילוך השמש שמתפשטת לחכה הלחלוחים שבו והקיטור הלח העולה המחזק והו שאמרו במדרש שהשמים נבראו מאש ומים מזה הקיטור משמים ומהגלגל. "(שמות ל"ט ג') "(ע"ב כ"ב). "(ישעיה מ' כ"ב). "בפרקי דר"א פרק ג' קרקומי השמים במימי אוקינוס שמימי אוקינוס בין קצות הארץ לבין קצות השמים. וקצות השמים על מימי אוקינוס הם פרוסים שנאמר המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד ג') ע"כ. אלה קרקוסי פי' העלוך כמו קרסי זהב (שמות כ"ו ו') ותאלק אמרי בינה מפרש שהוא קלה הדבר כמו עיזא דקורקסי פוף ונסים. "ר"ל השמים. בפרקי דר"א פי' הרקיע כמ"ש ויקרא לרקיע שמים. "דע כי האויר נחלק לב' חלקים החלק העליון ממשש מיקוד אש השמש לו. החלק האמצעי רחוק מיקוד השם לכן הוא קר ונקרא כדור הקרה שעם גבול הגעת האדים העולים מן הארץ והימים. ומשם ירד הגשם והשלג שנכנס סם המים העליונים. והחלק התחתון הסמוך לארץ מחממם מהשתפכות גלגלי השמש. והוא הרקיע המבדל בין מים למים. "הוא אור המאורות שנבראו ביום א' ולא נתלו עד יום ד' כמ"ש רש"י והיא דעת חז"ל בחגיגה (י"ב ע"א) מאור השמש מזק מאוד כי הוא מאיר ומחמם בגלגליו. "ר"ל ייבש מי הארץ. כמה שכתב לעיל (פ' ב') וכגבי הלדמה השסבבו להיות גוף אחד קשה ומוכשר ליפות צ"ח (כ"ל) איני לריך לזה כאשר אין להסתפר שני הופכים אם לא בצורי אופן א' ע"כ מסויב להשתות לעסות עם זה כאשר שבע הארץ הוא יבשה וכן סמים סשם. "כאשר נגלו לורה הפונעים הגוף אמום הם נכפלים ומחרים לאמור. "ר"ל ע"י לחם השמש ונטיבת הרוח נמשך האויר זך ופמור מעכירת האדים והמרכז שנעשה אחר הקוום המים אל ימים ונחלים. "(תהלים ק"ד ב'). "ר"ל האידים העולים אשר כתת עליהם ואיד יעלה מן הארץ. יעלה עד גבול השפל מן האויר ולא יותר כי זה גבולם בתחלה אשר היה ראוי להיות שגבורת המים כמו שאמר שקלות השמים עד קלות מי אוקינוס. וכאשר עולים שם הם נהפכים הלגה כאשר לא יוכלו לעבור גבולם. והם מי המטר והטל. והחלק האויר שיורד עם גלוץ השמש יעלה בהתהפכו עד שובו אל מקומו. והלק האש שירדה עמהם יעלה בהתהפכו עד שובו אל גלגל האש. ובעבור כי עולה עמו ממש מהאויר המעורב עמו כשיגיע לגלגל האש ישרוף ויעלה לפעמים והגבול הנזכר מהמים הוא סוף הרקיע כי האויר השפל הוא הרקיע והוא השמים הנזכרים בפסוק א' והנה המים העליונים הוא הקו העליון המקיף הרקיע הנזכר ואם יש אוקינוס מבחוץ והוא דבוק אל קו הסגריר. ע"כ אמרו במדרש התלים במזמור ב' שהשמים העליונים תלוים באויר. ומיעוט המים העליונים בשמים יורדים כי יש מכח המים הרוממים למעלה מהאויר הנזכר. "ר"ל היסוד מהארץ והוא הכח שמעלה לאשה אשר עולה עם חלקי המים ויורד עם המים למטה להשקות הארץ. והוא כמו על מעבובתם היקרות ע"כ מקיים שם יסד ארץ על מכוניה וכו'. "ר"ל כאשר השפיל הוים נגד עבעם להיות סמה הארץ. "(עמוס ה'). "האדים העולים לחלק האמצעי מהאויר ישפכם למטה כל"ל. "בפסוק וא"ו. "(יחזקאל כ"ד כ"ו). "ר"ל כמו זה. וכן בין מטה מלכים ובין מטה ישראל. "ר"ל בין עם למ"ד וגם בין בלא למ"ד ור"ל כי ככל אחד הוא. "כי אחר שאמר ויעש אלהים וכו' אח טעם ויהי כן. אלא אחר כאשר היה כן עשה קרא שמים. "ר"ל עדיין לא נברא אדם, לכן

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן׃ י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ שני

יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃

והיו

אונקלוס

שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן׃ ט וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְּשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתְחֲזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן׃ י וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמְמֵי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ יא וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע אִילַן פֵּירִין עָבֵד פֵּירִין לִזְנֵהּ דִּי בַר זַרְעֵהּ בֵּהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃ יב וְאַפֵּקַת אַרְעָא דִּתְאָה עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילַן עָבֵד פֵּירִין דְּבַר זַרְעֵהּ בֵּהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ יג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תְּלִיתָאי׃ יד וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִּשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִמְנִין

ולמסני

מסרה ט יקוו, ג'. אל מקום, י'. ותראה, ל'. לתי. י. ליבשה, ל' ומד ל. ימים, ע"ו: יא תדשא, ל'. בתסב. דשא, בכתיב. כן, ב'. פרי, דגש מד"ד. למינו, וד' בסו'. זרעו בו, במקף בלא מאריך. יב ותוצא, ב' מ"ל וא"ם. למינהו, י"ד. פרי, דגש מד"ד. זרעו בו, במקף ובלא מאריך. ויהי, ע' בתורה. יד מארת, ב' חסר דחסר בלי'. להבדיל, ב' בטעם בסו'. לאתת חסר דחסר ול' ס' בתורה. ולמועדים, מ"ל דמ"ל ב' חסר.

ת"א ולמקוה המים שבת דף ק"ט פרק ג מקוואות פ"ג. ויאמר אלהים כ"ס י"א. עץ פרי עושה פרי כ"ס י"ם. למינו חולין ם. ותוצא הארץ כאם הפנה י"ם חולין ם. והיו לאתת סולין שם.

רש"י

זה בזה ועשה מהם שמים: (ס"א שמים. שא מים ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. שהיו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא. אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא הי' לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאים מחולקין כל אחד לעצמו יקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ארברי"ץ כולן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ וגו' ועץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא (על עונה) (ס"א אינו ודו"ק) ונתקלל': אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: (יב) ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בצווייהן שמעו שנצטוו האילנות על כן ונשאו ק"ו בעצמן כדמפורש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא שהיו מתענים בד' על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאתת. כשהמאורות לוקין סי' רע הוא לעולם שנאמר (ירמיה י') מאותות השמים אל תחתו בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב

במזלות

רמב"ן

שהם כסאו של הקב"ה דכתיב השמים כסאי הם הנזכרים בתחלת זה המזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וזה הלשון נכון בטעם הכתוב עם מה שיש עוד בשם השמים ובשם הכסא סוד נשגב ונעלם כי יש שמים לשמים וכסא לכסא ומזה אומרים החכמים כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואמר ירא שמים והכתוב אמר די שליטין שמיא ויש להם מדרש נפלא בזה שכתוב ואתה תשמע השמים וכל זה ירמזו בפסוק הראשון הזוכה לו. והנה באלו הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והאחר מולאם מן החומר הראשון הנברא ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שיאלו החכמים עוד לעלות החומר הראשון עד תכלית ולעשותו דק מן הדקים לא יראו שהשמים שהם גוף מתנועע בעל חומר ויורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון ממנו יצא חומר השמש בשמים ונתן לארץ חומר אחר ואיננו בדקות הראשון והוא שלג שתחת כסא הכבוד כי כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה: (ט) יקוו המים מתחת השמים. היה התהום מלא מים ועפר כמין המים העכורים וגזר על המים שיקוו במקום אחד מסובב כל הצדדים וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים ותיבש ותהיה יבשה שמושה ראויה ליסוב וכן כתוב לרוקע הארץ על המים או שמא שהיא כדורית מקצתה מגול' ורובה משוקעת אשר ידעו היונים ומופתיהם הנראים או המופתים והנה הן שתי גזרות כלומר שני ענינים נעשים בשתי אלהים ספק מן הנאות בטבע כי הראוי לכבדות העפר ולקלות המים כנגדם להיות עמוד הארץ אמצעי והמים מכסים עליה מקיפים אותה מכל צד ועל כן אמר יקוו המים אל תחת השמים כלומר אל מקום שפלות ואמר ותראה היבשה וקרא להם שמות בהיותם לינבשים הגזרות האלו כי מתחלה היה שמם תהום: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. כי שמה הראוי לה יבשה כי בהפרד המים מן העפר היא יבשה אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנברא בראשון. והטעם כי בעבורה נבראו שהיא ישוב לאדם שאין בשמתיים מכיר בוראו זולתו וקרא למקוה המים ימים כאלו הוא ים מים לפי שקרקע המקום נקרא ים כדכתיב כמים לים מכסים וכן את הים הוריד מעל הבקר כי מפני שהוא מקוה מים גדול יקרא כן: וירא אלהים כי טוב. הוא קיומם במקומו והענין כי כאשר הלבישם הטבע הזו שמן בהם והיה הקיום כמו שפירשתי וזה טעם שאמרו רבותינו מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתוב בשלישי שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד ליום: (יא) ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא. גזר שיהיה בתולדות הארץ כח הצומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד. ויתכן שירמוז בארץ

הנזכר

יונתן בן עוזיאל

תַּנְיָין: (ט) וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא תַּתָּאִין דְּאִשְׁתָּאֲרוּ מִן לְרַע לִשְׁמַיָּא לְאַתְרָא חַד וְתִתְנְגַב אַרְעָא דְּתִתְחַמֵּי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן: (י) וּקְרָא יְיָ לְנִגּוּבְתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמְּמֵי וַחֲמָא יְיָ אֲרוּם טָב: (יא) וַאֲמַר יְיָ תַּרְבֵּי אַרְעָא דִּתְאֵי עִשְׂבָּא דְּבִזְרֵיהּ מִזְדְּרַע וְאִילָן פֵּירִין עָבֵיד פֵּירֵי לִזְנֵיהּ דְּבִזְרֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: (יב) וְהַנְפְּקַת אַרְעָא דִּתְאִין עִסְבָּא דְּבִזְרֵיהּ מִזְדְּרַע וְאִילָן עָבֵיד פֵּירֵי לִזְנֵיהּ וַחֲמָא יְיָ אֲרוּם טָב: (יג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה

ירושלמי

צְפַר יוֹם תְּלִיתָאִי: (יד) וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִּשְׁמַיָּא לְמַפְרְשָׁא בֵּינֵי יְמָמָא וּבֵינֵי לֵילְיָא וִיהוֹן לְסִימָנִין וּלְזִמְנֵי מוֹעֲדִין וּלְמִימְנֵי בְּהוֹן חוּשְׁבַּן יוֹמִין וּלְמִקְדְּשָׁא רֵישֵׁי יַרְחִין וְרֵישֵׁי שְׁנִין עִבּוּרֵי יַרְחִין וְעִיבּוּרֵי שְׁנִין וּתְקוּפוֹת שִׁמְשָׁא וּמוֹלַד סִיהֲרָא וּמַחֲזוֹרִין:

נ(יד). וִיהוֹן לְאָתִין וּלְמוֹעֲדִין וּלְמִקְדְּשָׁא בְּהוֹן רֵישֵׁי יַרְחִין וּשְׁנִין:

וידון

יונתן

(יא) צימרי פי' זרע במסכתא שבת.

בעל הטורים

לרקיע ב' במס' הכא ואידך. ויהי קול מעל לרקיע במרכבה דיחזקאל. כמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים כך אין דורשין במעשה מרכבה: (ט) (יקוו המים אל)מקום אחד והכלה פ"ם ודם זה הוא הכל' ומים הכן במדה: היבשה ב' במס' הכא ואידך (פ' שמות) והפכת היבשה מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שיפתחו והכלה בליקרהון שיעשה שלפני משה: (יא) עץ פרי ב' דסמיכי' הכא ואידך עץ פרי וכל ארזים איכא מ"ד בג"ר שהקב"ה לוה שלפילו ארזים שהם אילני סרק יעשו פרי והיא עברה על הצווי והיינו עץ פרי וכל ארזים. ואיכא למ"ד נמי הפסק שהוסיפה על הצווי שהקב"ה א"ל עץ עושה פרי רביל לעשות פרי ולא ארזים ושאר אילן סרק והיא והוליאה בלותה שעהבכל האילנות פרי כדכתיב עץ עושה פרי כלומר כל עץ עשה פרי והיינו עץ פרי וכל ארזים: (יב) ותוצא ב' במסורה הכא ואידך (ירמיה ל"ב) ותוצא את עמך את ישראל מארץ מצרים. (רות ב') ותוצא ותתן לה זהו שאמרו קמים הם מתוקנים על אדם כקרימת ים סוף. וכל הכופר ביציאת מצרים כאלו כופר במעשה בראשית; ותוצא הארץ בצורי נאמר מדשא ובעשיה נאמר ותולא לפי שבתחלה יצאו יקרקטים דקין ולבסוף הוליאה כאשה במהירות. בצורי לא נאמר למינהו ובעשיה נאמר למינהו לפי שמתחלה היו דקין ולא היו ניכרים ששמה קוטנן בצורי נאמר עץ פרי ובעשיה נאמר ועץ עשה פרי הוסיף וי"ו ועץ לומר ו' מיני מאכל הוליאה בצורי כתיב למינו תשמע דוקא הדומה לה אמש ובעשיה כתיב למינהו לומר שאילו הדומה לדומה לא הוליאה במלבושי' טורום לבנים לבד טורום שמורום לבד: מזריע זרע למינהו ר"ת מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה: (יד) יהי מארת חסר וי"ו לפי שמתחלה לא היה נברא אלא כדי שלא יאשמו לדעתים לפי שלריכין לו כדכתיב וממגד תבואת שמש: (דברים ל"ג י"ד) מארת חסר שלא נברא להאיר אלא חמה. ויהם לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לשמש אם ההיה יחידה: מארת בגימ' שמש: אלהים יהי מארת ברקיע ס"ם עתים למגרע שע"י מאורות מונים העתים. לאות ב' במסרה הכא ואידך (ישעיה ס') והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים. והילדים היינו תלמידים הלומדים תורה דומים למאורות. כמו שאמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה. ולמועדים

ג'

רמב"ן

הכוכבת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח הצמיחה והנה נאצלו מכחה היסודות למיניהם ועשם לגמרו בגן עדן דשאים ואילנות ומהם בעולם וזהו שאמרו שלישי ברא שלש בריות אילנות ודשאים וגן עדן. ועוד אמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר ואומר מיהיה כל זה למינהו והוא אשר הכלאים כי סורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית ועוד אבאר זה במקומו. וכתב רבינו שלמה דשא עשב לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא שלשון דשא לבישת הארץ בעשבים ואין לומר דשא פלוני וכל עשב לעצמו נקרא עשב ואין דברו זה נכון שהם בן לשון דשא לא יתרבה והכמים אומרים הרבה מיני דשאים מהן והרב עצמו הזכיר דשאים אבל דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע ולכן יאמר תדשא הארץ. ולא יתכן לומר תעשיב וכל קטן הצומח מן הארץ יקרא דשא אף באילנות ולכן ימשך תדשא הארץ על פרי כי לא אמר תדשא הארץ דשא עשב ותוציא עץ פרי והנה הוא כטעם גומי' וכן כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו ואם תמה איך לא הזכיר הכתוב אילני הסרק ואין גם בעץ פרי לבדו ואולי בזה נתעוררו רבותינו שאמרו אף אילני סרק עשו פירות ואם כן נאמר כי מקללת הארורה שלאדמה היו סרק ויתכן שיהיה פירוש הכתוב שצמחים הארץ דשא ועשב מזריע זרע ועץ עושה פרי והנה בתחלה גזר בעשבי הסרק ובאילני הסרק ומזה שאמר עושה פרי אשר זרעו בו נלמוד כי כל

אבן עזרא

והטף והשמים והארץ וימי' ואדם יכן: (ט) ויאמר. כמי דעתי שזו הפרש' דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות יי אלהים ארץ ושמים והנה ביום אחד נעשו. והראות דבר נסתר והקוות מעוזר. איננה בריאה. וכן טעמו וכבר אמר אליהם יקוו המים. ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרש' בראשית אתן לך עדים שנים. האחד וישם שם את האדם אשר יצר ואחרי כן ויצמח יי' אלהים וקודם האדם הנמיהם. והעד השני שנוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתיב וייצר יי' אלהים ימן האדמה. רק פירושו וכבר יצר. ועל זה ספי' יהיה וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני. ותדשא הארץ תחלת יום שלישי. ופי' יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה. ואמר ימים בעבור שאין שם ים סיקיף כל הארץ: (יא) ויאמר. אמר הכתוב תדשא הארץ ישרש. פולא. והנה שם כח בארץ ובמים לעשות במלות השם וזו היא התולדות. וטעם תדשא כמו תגניס: אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל א' שומר מינו: (יד) ויאמר. מלת יהי יהיה בעבור שידברו בו הרבה הוא לנקיד. ולרבי'. גם לנקב' כי יהיה נערה בתול': לאותות. הגעים: ולמועדים. שעות ויתכן להיות לאותות על קדרות הלבנה והשמש. ודלוג דמות הככבים כי הככבים קנת דמות הנרלאים. כטעם מאותות השמים. והאות' כי למ"ד לאותות יוסף לא אמר כלום: והיו לאותות. אמר הכם

גדול

הצמחים. ינמסו וזרעם אף על פי שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף: וירא אלהים כי טוב. קיום המינין לעד והנה לא נתיחד יום למאמר הזה לבדו מפני שאיננו מעשה מיוחד כי הארץ כאשר תלמיח או שתהיה ארץ עלמה אחת היא: (יד) יהי מאורות. הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר ביסודות וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים והנה כאשר נגלית הארץ בשלישי היה בה חשך ולא אור ועתה ברביעי רצה הקב"ה שיהיו ברקיע מאורות מגיעי' אור לארץ וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ כי היה למעלה מן הרקיע ולא יאיר על הארץ וענין יהי מאורות כי מאמר השמים נגזר ברא שון שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתנהם ויעשה ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויתכן כי כמו שעשה בארץ כח הצמיחה במקומו ממנה כן שם ברקיע מקויות

תוכנות

פירוש על אבן עזרא

לכן קראו הע"י שמות לאלו. חר"ל גם שם אדם קרא הי"ם כמ"ש ויקרא את שמם אדם ביום הבראם (להלן ה' ב'). טר"ל כי בהתגלות הארץ נעשה הרקיע ונפסק בעבור להיותו השמים. ירל"ל הארץ, והקוות המים אשר הם נעצם להקיף היבשה, והם מוכרחים לכך לים. כר"ל לשון בריאה נופל בתחלת נתינת הכח בעלמם, ומה שנפעל בנבראת נקרא ויעש פי' תיקון. ל(להלן ב' ח'). מ(ירמיה ג' י"ז) ופי' רש"י שם, ונקבלו לשון מקוה מים. עכי בגלוי הגבנונים שנתפשם בארץ נחלקו המים להיות ימים ואע"פ שים אוקינוס מקיף רוב הארץ מכ"ז קרא ימים ולא ים אחד כי גם הוא מתפרד ע"פ המדינות אשר עבר ביניהם וא"כ כ"א מהימים נקרא לי"ר: פר"ל בכל שאר הברואים הוא אמר ויהי והאלה לוה שיתהוו ע"י אמלעי, והוא הכח שנתן בארץ ובמים. צר"ל כח הטבע ללאת לפועל, קלהיותו כולל דשא עשב ועץ פרי, תשא"כ תדשא כמשמעו, בלא מלת ארץ, וכן אמר בפסוק שלאחריו ותוצא הארץ וכו' ואין עבינותכמו מעשיב וכפרש"י. ריהי אור. שיהי מאורות. ת(דברים כ"ב כ"ג) ר"ל במקומו כי שהיה ושם פי' כי הוא מקרא קצר. אר"ל לקרי המאורות שזכרו חז"ל(סוכה כ"ט ע"א). בשלפעמים נראה בלויר דמות כוכב דולג ממקום למקום וכדומה ומזיזות כאלה הם בעיני ההמון אותות על מקרים מתחדשים ממעולם הככבים. בבועליהם כאשר מאותות השמים אל תחתו (ירמיה יו"ד ב'). גכאלו כתוב והיו אותות למועדים וא"כ לריך לעבם גם וי"ו ולמועדים נוסף

עיין

ספורנו

הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וכו': ויהי כן. נשאר קיים כן מאז ועד עתה: (ט) יקוו המים: לא שיגבהו כאשר חשבו רבים ואמרו שיגבה חלק הארץ שהגבוה קרה בכח מערכות השמים. אבל שיקוו אל מקום אחד ולא יעבורו וכן גבהו מן הארץ ואינם נופלים עליה כאשר יעיד החוש כאמרו גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. קרא החלק בשם הכל כי אמנם זה החלק היה עקר המכוון מכלם כאמרו לשבת יצרה: וירא אלהים כי טוב. לכם כן בשביל התכלית שהוא טוב המכוון: (יא) דשא. מיני עשבים למאכל בהמה כאמרו כי דשאו נאות מדבר: עשב מזריע זרע. למאכל אדם: עץ פרי עושה פרי למינו. כי המורכב משני מינין לא יוליד: ויהי כן. נתקיים כן בלתי שיקבל הפסד והיתר באופן שלא יקרה כמו מורכב משני מינים לא יוליד: (יד) יהי מאורות ברקיע השמים. באותו הרקיע הסובל ביום שני יהי נילוץ המאורות ושם יתרבה ויתחזק

לפעול

טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים: יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ: יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי: פ

כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם: כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ

הַחַיָּה

אונקלוס

ולמזמני בהון יומין ושנין: טו ויהון לנהורין ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא והוה כן: טז ועבד יי ית תרין נהוריא רברביא ית נהורא רבא למשלט ביממא וית נהורא זעירא למשלט בליליא וית כוכביא: יז ויהב יתהון יי ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא: יח ולמשלט ביממא ובליליא ולאפרשא בין נהורא ובין חשוכא וחזא יי ארי טב: יט והוה רמש והוה צפר יום רביעאי: כ ואמר יי ירחשון מיא רחש נפשא חיתא ועופא יפרח על ארעא על אפי רקיעא דשמיא: כא וברא יי ית תניניא רברביא וית כל נפשא חיתא דרחשא די ארחישו מיא לזניהון וית כל

עופא

מסרה טו למאורת, ח"ל ו' קדמאה וס"ת. טז המאורת, ג' חסר דמסר בלי'. הגדלים, ג' בתורה חסר. המאור, ח"ל. הגדל, חסר. המאור, ח"ל. הקטן כל אורי' חסר. הכוכבים, כל אורי' מלא דתלת. יח ולמשל, ל' וחסר לי'. ובלילה, ה'. ולהבדיל, הדלים בז"ק בלי קדמא והו' במהפך והלמד בשוא ומשם סבל ע"פ כללי הדקדוק צ"ל במתג הלמד הוא לבד והוא נע. כ ועוף, כל לי' מ"ל וח"ו. ישפט, מלא. כא התנינם, ג' חד' חסין. הגדלים, ג' ח"ו.

ת"א ויעש אלהים שלין שם. ויתן אותם סגינה יג. ויהי ערב סגינה יג. ויאמר אלהים שולין כז. ויברא אלהים בתרא עד מים כב.

רש"י

מזלות המשרתים אותם והיא שנה: (ס"א) והוא שס"ה יום ורביע יום ומחזרים ומתחילים פעם שנייה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון: (טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: (טז) המאורת הגדלים. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה (ב"ר פ"ו) הרבה צבאיה להפיס דעתה: (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ: בעוף. כגון זבובים: בשקצים. כגון נמלים וחיפושין ותולעים. ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה (פ' השפיכה) הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה

ומלחה

רמב"ן

מוכנים ומזומנים לקבל האורה והגופים האלה מקבלי אור ומזהירים כגון האספקלריאות ואבני השהם ולכן יקראם מאורות לא אורים אע"פ שקראם המזמור כן: להבדיל בין היום ובין הלילה. כתב רש"י משנגנז האור הראשון אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו או ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו נוטלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות גנזו לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנוטלת הזו מיום רביעי ואילך כך אמרו בבראשית רבה תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא נגנזה והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים שבעה אתמהה לא שלשה הן כאינש דאמר כן אנא מספיק לשבעה יומי דמשתותי כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מספיק ואומר זה הבשר לשבעת ימי המשתה שלי לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותם בתוכם וכך אמרו שבעת הימים כאור שיהיה בימים ההם במקומם ושם אמרו עוד ויבדל רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בטן תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וסוד שני המלאכים המשתמשים בכתר אחד כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אשר שיהיה אור החמה שבעתים: והיו לאותות. השמרו שיולידו ויעשו ממנו אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאותות השמים אל תחתו ולמועדים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ולימים מדת יום ומדת לילה ושנים שישלימו מהלכים ויוסיפו שנית לשוב בדרך אשר הלכו בה ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשלשים יום: (טו) והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. הוסיף שיהיה אורם מגיע לארץ כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים הנזכרים מבלי שיאירו בארץ ולכן אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים המגיע בארץ ויאירו עליה: ויעש אלהים וכו' ויתן אותם אלהים. מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופם נקבעים בו ולמשול ביום ובלילה ענין הממשלה דבר אשר מבלי האורה שהזכיר כי יכלול מה שאמר תחלה והיו לאותות ולמועדים כי יש להם ממשלה בארץ בשנויי' אשר יולידו בה וממשלה בהוייה ובהפסד ובכל השפלים כי השמש בממשלתו ביום יצמיח ויוליד ויגדל בכל החמים והיבשי' והירח בממשלתו ימלא המעינות והימים וכל הלחים והקרים ועל כן אמר שהם ולמשול ביום ובלילה כי ממשלת השפלים להם. ויתכן שהממשלה עוד כמו אצילות שהם מנהיגי התחתונים ובהם ימשול כל מושל והמזל הצומח ביום ימשול בו והמזל הצומח בלילה ימשול בה כענין שכתוב אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים והוא מה שאמר הכתוב מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא וכן לכלה בשם יקרא כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטגנינות והכל בכח עליון ולרצונו ולכן אמר גדול אדונינו ורב כח כי הוא גדול על כלם ורב כח עליהם וכן אמר מרוב אונים ואמיץ כח ועל דרך הסוד שרמזתי לך הסיס ממשלה גמורה באמת. ולהבדיל בין האור ובין החשך אמר ר"א כי בצאת השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך. ולפי דעתי כי האור הנזכר בכאן הוא היום והחשך הוא הלילה כי כן שמם כמו שאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה והנה בכל מעשה בראשית יזכיר הכתוב הצואה ויספר המעשה ובכאן צוה והיו למאורות וספר ויתן אותם אלהים ואמר ולמשול ביום ובלילה שיהיה זה מושל ביום וזה מושל בלילה והממשלה הוא מה שצוה והיו לאותות ולמועדים וספר שאין ממשלת שניהם שוה אבל להבדיל בין החשך ובין האור כי הגדול ימשול ביום והיה כולו אור גם במקום שאין השמש מגיע והקטן ימשול בלילה ויהיה חשך זולתי שינים שסבו והיא הצואה שאמר להבדיל בין היום ובין הלילה כמו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: (כ) ישרצו המים שרץ. כתב רש"י כל דבר שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים ותולעים בבריות כגון חולד ועכבר וכיוצא בהם וכל הדגים ומה יאמר הרב בפסוק ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה שנאמר בהם ובניו וכן אשר שרצו המים ראו לפי הדעת הזו שיאמר אשר שרצו במים ועופות רבים שאינם גבוהים מן הארץ כגון החולד והעכבר והעטלף קטן הרגלים מאד ולמה יקרא שרץ העוף. ודעת אונקלוס שהענין שרילה כמעט שמונה אמר בשרץ וברמש

רחשא

(טו) וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא עֲלוֹי אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: (טז) וַעֲבַד יְיָ יַת תְּרֵין נְהוֹרַיָא רַבְרְבַיָא וַהֲווֹן שְׁוַון בְּאִיקָרְהוֹן עֶשְׂרִין וְחַד שָׁעִין בְּצֵיר מִנְהוֹן שִׁית מְאָה וְתַרְתֵּין וְשׁוּבְעִין חוּלְקֵי שַׁעְתָּא וּמִן בָּתַר בֵּן אִשְׁתְּעִית סִיהֲרָא עִילוֹי שִׁמְשָׁא לִישָׁן תְּלִיתָאֵי וְאִזְדְעֲרַת וּמַנֵי יַת שִׁמְשָׁא דַהֲוָה נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיַת סִיהֲרָא דַהֲוָה נְהוֹרָא זְעֵירָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיַת כּוֹכְבַיָא: (יז) וְסַדַּר יַתְהוֹן יְיָ עַל שִׁמּוּרֵיהוֹן בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא: (יח) וּלְמִשְׁמְשָׁא בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא דִימָמָא וּבֵין חֲשׁוֹךְ לֵילְיָא וַחֲמָא יְיָ אֲרוּם טָב: (יט) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאי: (כ) וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן רְקָקֵי מוֹי רְחֵישׁ נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא דְפַיִים וְשַׁרְבַּפְתֵּיהּ עַל אַרְעָא וּשְׁבִיל טַיְיסֵיהּ עַל אֲוִיר רְקִיעַ שְׁמַיָא: (כא) וּבְרָא יְיָ יַת תַּנִּינַיָא רַבְרְבַיָא יַת לִויָתָן

בעל הטורים

ב' במסורה הכא ולידך (זכרי' ח) יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים. בע"כ לא נברא לבנה אלא לקדש ר"ח ור"ח כמו ליקרי מועד ואסור בהספד ובתענית: (יח) ולהבדיל ב' במסורה הכא ולידך (פ' שמיני) ולהבדיל בין הקדש לומר כשמבדילין בין קדש לחול צריך לברך ג"כ על האור יעופף ב' במסורה הכא ולידך (ישעי' ו') ובשתים יעופף והוא שאמרו בגבריאל בשתים: (כא) את התנינים חסר יוד לומר לך שהרג הנקבה ומלחה

יונתן

(טז) באיקרהון פי' בכבודן לשון יקר הנ"ה ב"ל וסר פנין בגיל מכוון שלם שלש ולרבע וכששע יומין ושבעין ושית (כן הגיה הגאון מהר"ל דוד ומבואר בפרקי דר' אליעזר). ומן בתר כן אשתעית וכו' ספרה לישן תליתאי ר"ל לשון הרע וכילום ההורג ג' האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו. ואזדערת פי' נתמעטה: (יז) שמוריהון פי' ממשלתן: (כ) דפיים ושרבפתיה פי' שפירש קינו על הארץ: (כא) דמתעתדין ליום

רמב"ן

ריחשה דגים ויפה פירש ויקראו השרצים כן בעבור שתנועתם תמידית. ויתכן שהוא לשון מורכב יקרא שרץ שהוא רץ ורמש שהוא רומש הארץ לא ישקוט ולא ינוח ודע כי כל עוף אשר לו ארבע רגלים יקרא שרץ העוף מפני שהרגלים ימשך ויפרש כשרצים ואשר איננו כן יקרא עוף כנף שעיקר תנועתו לעופף ויפרי פעם ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ שיהיו מתהלכים בכולה ויפרו וירבו עליה שרצו בארץ ורבו בה התנועעו בכולה ותרבו בה והוא טעם הכפל ורבו שני פעמים בפסוק ואם כן נפרש אשר שרצו המים אשר הניעו והולידו המים וכן ושרץ היאור צפרדעים וכן פרו וישרצו שפרו ורבו ויגועו לרובם עד שתמלא הארץ מהם אבל אונקלוס פתר בשרצו בארץ ענין תולדה איתילדו בארעא כי הוא עשה הלשון מושאל מן השרצים ואתם פרו ורבו כשרצים בארץ ורבו בה וכן פרו וישרצו שהיו בתולדותם כשרצים לרוב: ועוף יעופף על הארץ ביום הזה היה מאמר הבריאה במים והיה ביום הששי בארץ אם כן פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף והכתוב שאמר ויצר יי' אלהים מן האדמה את כל חית השדה ואת כל עוף השמים כאלו אמר ויצר יי' אלהים את כל חית השדה מן האדמה ויצר את כל השמים ורבים כמוהו וכן דעת ר"א הגדול בפרקיו שאמר בששי השריץ מן המים כל עוף כנף אבל בגמרא נחלקו בו יש אומרין כן שמן המים נבראו ויש אומרים שהעוף משניהם נברא אמרו מהרקק נבראו ואם כן בעבור שתולדותם היתה במים והרקק בקרקע היה הוא מפני זה היה כמאמר בהם ביום החמישי וכן אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה כי הדגים גופם ונפשם מן המים בדבר האלהים שהביא להם כח מן היסודות לא כאדם שהפריד גופו מנפשו כמו שאמר וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ולא הזכיר בשלישי בנותם נפש כלל כי אין כח הגדול נפש רק בבעלי התנועה לצד היא ועל דעת היונים שאומרים כשם שאין הגדול בתנועה רק בנפש כך בצומח בנפש יגדל יהיה הפרש כי זאת נפש חיה כלומר נפש שיש בה חיות כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומח' והזכירו רבותינו באילני המאכל' תאוה ואולי הוא כח בצמיחה לא יקרא נפש: (כא) ויברא אלהים את התנינים הגדולים. בעבור גודל הנבראים האלה שיש מהם ארכם מהלכות רבות הגידו היונים בספרים שידעו מהם ארוכים שמש

אבן עזרא

גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנה חלקים לז"ין הככבים וגלגל המזלות וזה ילא יתכן כי אין גוף הלמעלה מגלגל המזלות. והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו. וכן שמי השמים. לרוכב בשמי שמי קדם. וקדם במקום הזה איננו מזרח. והגאון רב סעדיה ז"ל ברח ממזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הככבים הם מאורות ברקיע כי שם יראו: (טז) ויעש. נקראו השנים הגדולים כנגד הככבים. וכן נקראו שלשה בני ישי הגדולים כנגד האחרים: ואלי"ב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדול ממזה. יש לו סוד ממשלת השמש ביום. ולא בלילה כי אין לה אור. גם ללבנה וככבים לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי המשירות שככב לדק וכל הככבים חוץ מככב ונוגה גדולים מהלבנה ואיך כתוב הגדולים התשובה אין פי' הגדולים על מדתם בגופם רק אל אורם ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ וכן כתוב מאור: (יז) ויתן. אל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי. (יח) ולמשול. יום התורה שמש' לאת השמש עד צאתה והלילה מעת ראות הככבים ולדקו האומרים על פי הלשה עדים ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שפה ומליה שפה מירלה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובלאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך: (כ) ויאמר. ישרצו פועל יוצא. וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים ופעם ישרצו תולדת עם הנגבה. והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לנגד על פני רקיע. ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני. אם כן פני השמים למטה הם ופ"א יעופף כנו"ן עד יבוק: (כא) ויברא. כרומשת בשעם

פירוש על אבן עזרא

מיין בהקדמה ר"א דרך ב' שלינו נופס. ר"ל היום הרקיע ז' גלגלים, כי הרקיע דבר המבדיל בין מים למים. הר"ל אין שייך להקרא גוף בשם אשר הוא למעה מגלגל השם ואשר הוא למטה מגלגל המכל המזל. ור"ל מלת ברקיע, היא סמוכה למלת השמים, כמו בבית המלך שפרש"י בביתו של מלך וכן ברקיע של השמים, וזה יורה שהשמים אינם הרקיע רק גבוהים מן הרקיע. ור"ל בפסוק אשה עשיתה את השמים רמז לרקיע, ואח"כ שמי השמים וכל לבאם שהם לבא השמים, והם הכוכבים, כי כן כתוב ולאימה את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל לבא השמים, לרוכב בשמי שמי קדם ג"כ משמע כי יש שמים מעל השמים, ור"ל כי החכם הכמיש גלגל התשיעי ואומר ר"א ע"ז ג"כ וזה לא יתכן וכו', ור"א קוסר דבריו מהכתובים האלה. חפי' כי אינו מורה על מזרח שנקרא קדם הלא אינם במזרח לבד והשמים היא כדורות, בודאי פי' של קדם הוא לשון קדמות בזמן ומעלה כמש"ב מכון כסאך מאז מעולם אתה, ע"כ פי' הז"ל כמא הכבוד קודם שנברא העולם, ועל אמרים השמים כמיב ויעמידם לעד לעולם. שפי' בעבור שרלה לשון קדמות ולא ידע לפרש, או ידע והעלם הסוד. ור"ל שאינם מגוף הרקיע רק הם סובבים בגלגליהם ומאירים ברקיע כי שם יראו. בר"ל למראות עין, כי הירח קטן מהם כאשר ידוע רק אור המאורות גדול מאור הכוכבים. ל(ש"א י"ז י"ג). סר"ל בכמות רק באורם. ועיין ס"י עמוק הנ"ל ונראה אשר היו בתחילה שוים בכמותן ולפרש זה הוא סוד גדול איך יכול לחיות במקום גבוה לה"ל ומפורש כמ"י בגמרא שבועות ט' ע"א, חולין ס' ע"ב. סר"ל כי התבואות והדשאים, ומיני מתכות והכסותם, ובעלי חיים הנולדים כל אלו עגדל השמש השייכים לממשלת השמש ואין הלבנה מושלת עליהם, תלילה מאיר הלבנה והכוכבים השייכים לקבץ אור וממשלתם בלילה ואלא עין אם מינו ונשר וכמו כן אינו יכול לפעול כח השמש בלילה. עולא בשם ירם ולא לבנה לבאר כי אינו מדבר הכתוב רק על אורם ההוה על הארץ שמשמע שהם קבועים ברקיע, וכבר נתבאר שאינם בגוף הרקיע רק בגלגליהם בשמים. צולין הקשה בגוף הענין כי נעשה מלהט השמש כשמתגבר ומתמזג ברקים הלא יראו הבוורים באור הממונן אמר הכתוב בו לשון נתינה כן מכנה נתינה האורים ברקיע בעבור הראותם בו, או י"ל כבר ידעתה דעת ר"א ז"ל בבריאה, איך אמר ויתן אותם וכו' שנראה שנכנס עמה ברקיע השמים, ע"כ לאימו שהקשה שכל מעשי הקב"ה ע"י אמלעי והשתלשלות והיות וסבה לאשוה לכל אמר ויתן וגם בקשת כתיב נתתי בענן ג"כ פי' ככה. קבשבת (ל"ה ע"ב) אמר ר"י אמר שמואל אם נראה כוכב א' ודאי יום וכו' ב' ודאי לילה. קקר"ל בלאת השמש ביום בודאי יום, ובלאת הלבנה בלילה בודאי לילה, ומעת שקיעת החמה עד שתחשך, ומעת ביאת השמש עד שתזרח נקרא ערב כנ"ל מלשון מעורב. רפי' יולידו המים שרלים ועופות, ולהלן נאמר שהעוף מן האדמה (ב' י"ט) כי משניהם נולדו והוא כמו יַשְׁרִיצוּ, המדקדקים קראו פועל יוצא, כי יש חילוק בין פועל עומד כמו עָמַד יָשַׁב שהפעול נשלח בעלמות של הפועל, ואין לו כפעל שקורין המדקדקים התולדה, אבל פועל יוצא, כמו פָּקַד שיש לו תולדה והאחר הוא נִפְקַד מתרמז על אדם אחר, שהפעולה נעשית בשנים וכל פועל יוצא הוא בשנים. שר"ל כנגד שרץ נפש חיה מלת ישרצו ע"י ההולדה וכנגד העוף גם על הגבהה כמו יגביהו עוף (איוב ה' ז'). תר"ל שהוא האויר כמבואר לעיל. אכלומר סמוך לפני ראות העין ב"ש. בר"ל לפי דעת הגאון מלת על פי' עם כלומר סמוך לפני השמים, יש לטעות שפני השמים למטה הם, והפוך הוא. ג(ישעיה ס"ב ז') שפרשו כון, ויעופף שרשו עוף הולכם

ספורנו

לפעול בתחתונים כל האמור בפרשה כמו שנראה בסוף שיתברכה אור הנלוץ בעברו במים זכים: (טו) להאיר על הארץ. שיגא עליה מאת המאורות אור ממוזג כאות ליושביה: ויהי כן. נתקיים כן אותו ההתמזגות המוכרח במלותו: (יח) ולמשול ביום ובלילה. לאדם הויות בתחתוני' שולכרנו אז עם האור הראשון להויות בעלי חיים אשר הם יותר נכבדים מהצמחים: ולהבדיל בין האור והחשך. ולהבדיל בתחתונים בזריחתם ובשקיעתם בין זמן הסמך אשר קראו לילה כאמרו לממלה להבדיל בין היום ובין הלילה: (כ) יעופף על הארץ על פני רקיע השמים. לנקות אויר הארץ ליושבים אותו לפום שומרי' מעולם מן הרקיע כנולד ביום השני באמצעות הנלוץ הפועל בו: (כא) ויברא אלהים את התנינים. שלא הספיק הכח המוליד המסודר

החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם ואת כל עוף כנף למינהו וירא אלהים כי טוב: כב ויברך אתם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ: כג ויהי ערב ויהי בקר יום חמישי: פ שלישי כד ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה ויהי כן: כה ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו וירא אלהים כי טוב: כו ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ: כז ויברא אלהים | את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם: כח ויברך אתם אלהים

עופא דפרח לזנוהי וחזא יי ארי טב: כב ובריך יתהון יי למימר פושו וסגו ומלו ית מיא ביממיא ועופא יסגי בארעא: כג והוה רמש והוה צפר יום חמישאי: כד ואמר יי תפק ארעא נפשא חיתא לזנה בעיר ורחש וחות ארעא לזנה והוה כן: כה ועבד יי ית חות ארעא לזנה וית בעירא לזנה וית כל רחשא דארעא לזנוהי וחזא יי ארי טב: כו ואמר יי נעביד אנשא בצלמנא כדמותנא וישלטון בנוני ימא ובעופא דשמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל רחשא דרחש על ארעא: כז וברא יי ית אדם בצלמה בצלם אלהין ברא יתה דכר ונוקבא ברא יתהון: כח ובריך

יתהון

מסרה הרמשת, ג' חסר. שרצו, ל'. למינהם ל'. מ"ל י' קדמאה וח' סמין וכן למינהו. כב פרו, ד'. ומלאו, ג'. בימים, ה' דגש. והעוף, ג'. ירב, ב'. כד סולא, חד מן ק"ג חד לישן וכל חד וחד ל' דכו'. וחיתו, הסיה בשבג והיוד לפי ומוקף. כה הארץ, י' דסמיך. כו בצלמנו, ל'. כדמותנו, מ"ו ומ"י. ובעוף, ג'. ובכל, כ"פ ובכל ובכל. כז בצלמו, ל'. בצלם, ג'. אלהים קודש.

ת"א ויעש אלהים כדה דף כב עקרים מג סב. ואת כל רמש כדה שם. נעשה אדם מגלה ט סנהדרין לח עקרים מא פיח. ויברא אלהים כתובות ח. סנהדרין לח ולט נדה כב ס' הזהר פ' במדבר. בצלם אלהים סוטה יח. ויברך אותם שבת קיא יבמות סה גטין מג קדושין לה.

רש"י

ומלאה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם. נפש חיה. שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהיה הוא בכלל: פרו. ל' פרי כלו' עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכן ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונמו"בריש: (כה) ויעש. תקנם בצביונם בתיקונן ובקומתן: (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כ"ב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן (דניאל ד') בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו. לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמנו. בדפוס שלנו: כדמותנו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר (תהלים קל"ט) ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו וכן הוא אומר (איוב לח) תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אתם. ולהלן הוא אומר (בראשית ב') ויקח אחת מצלעותיו וגו' מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריה הראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פי' לך כיצד בריתן ופירש לך במקום אחר:

וכנשה

רמב"ן

שעם תאות הרבה ורבותינו גם כן הפליגו בהם בעבור זה ייחס בהם הברכה באלהים כי הוא שהמגילאם מאין מבראשית כאשר פירשתי לשון בריאה וכן יעשה באדם למעלתו להודיע כי הוא מורה מאין עם דעתו ושכלו ואמר שמה למה לא אמר ביום הזה ויהי כן ואולי לא יתכן להזכיר ויברא אחרי ויהי כן כי מבראשונה ידבר. ורבותינו אמרו כי התנינים הגדולים הוא לויתן ובת זוגו שבראם זכר ונקבה והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא אמר כי מפני זה לא היה ראוי שיאמר בהם ויהי כן כי לא עמדו עוד: (כב) ויברך אותם אלהים לאמר. גזר בהם הברכה ואמר בהם שיפרו וירבו כלומר שיעשו פירות רבים שיוליא האחד רבים כמותו וענין הברכה בולידה כענין שאמר והרביתיה והיתה לגוים וגם בלמשים תבא לשון ברכה ונראים את ברכתי לכם בשנה הששית אבל לא נאמר כן בצמחים שהנבראים בכל בעלי הנפש היו שמים בלבד זכר ונקבה לאמיהם שמין באדם והוצרכו לברכה שירבו מאד אבל בצמחים נמשו על פני כל האדמה רבים מאד כאשר הם היום ולא אמר בבהמות והיה ברכה מאותה הגדולה שגזר בבעלי הנפש התנועה שנאמים הראוי נתברכו בעלי נפש התנועה שבארץ כי בעלי נפש היה שאינה מדברת כולם ענין אחד בבריאתם. ורבותינו אמרו כי בעבור היות בני אדם צדין ואוכלין הוצרכו לברכה: ומלאו את המים בימים. ביאר אותם שימלאו לרוחב הימים אף הנחלים והאגמים או שמלואם בימים הוא כי בנחלים מעטים הם: והעוף ירב בארץ. אף על פי שבריאתו מן המים ברכתו תהיה בארץ שיפרו וירבו עליה כי אין נשוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים ומזווגים מהם עושין ביציהם בארץ ונולדים בה: (כד) בהמה. הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי: וחיתו ארץ. אוכלי הבשר יקרא חיות וכלם יטרופו: ורמש. כתב רש"י הם שרצי נמוכים ורומשי' על הארץ נראין כאלו נגררין והנה בפרשה הזאת ובכל התיה הרומשת על הארץ וכתיב ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכתיב בו תרמוש כל חיתו יער אבל פי' רמישה כענין בסימך מן תרמסנה רגל וסגיריו ואמר בחיה ובבהמה רומש על הארץ ובשרצים המגררים רמש האדמה בעבור מדריכתם באדמה בכל גופם:

ויאמר

יונתן בן עוזיאל

לויתן ובר זוגיה דמתעתדין ליום נחמתא וית כל נפשתא חיתא דרחשא דארחישו מיא צלילתא לזניהון זני דכיין וזני דלא דכיין וית כל עוף דטייס בגדפין לזנוהי זני דכיין וזני דלא דכיין וחמא יי ארום טב: (כב) ובריך יתהון למימר פושו וסגו ומלו ית מיא בימא ועופא יסגי בארעא: (כג) והוה רמש והוה צפר יום חמשאי: (כד) ואמר יי תהנפק גרגישתא דארעא נפשת ברייתא לזנה זני דכיין וזני דלא דכיין בעירי ורחשי ובריית ארעא לזנה והוה כן: (כה) ועבד יי ית חית ארעא לזנה זני דכיין וזני דלא דכיין וית בעירא לזנה וית כל רחיש בארעא לזנה זני דכיין וזני דלא דכיין וחמא יי ארום טב: (כו) ואמר יי למלאכיא דמשמשין

ירושלמי

קומוי דאתבריו ביום תנין לבריית עלמא נעביד אדם בצלמנא בדיוקננא וישלטון בנוני ימא ובעופא דבאויר שמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל ריחשא דרחיש עלוי ארעא: (כז) וברא יי ית אדם בדיוקניה בצלמא יי ברא יתיה במאתן וארבעין ותמני איברין בתלת מאה ושתין וחמשא גידין וקרם עלוי משכא ומלי יתיה בסרא ואדמא דכר ונוקבא בגווהון ברא יתהון: [(כז) וברא מימרא דיי ית אדם בדמותיה בדמות מן קדם יי ברא יתיה דכר וזוגיה ברא יתהון:]

(כח) ובריך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא בנן ובנן ותקופו עלה בנכסין ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל ריחשא חייתא

בעל הטורים

ומלשה לצדיקים: (כב) והעוף ירב בארץ ולא אמר ימלא וירבה שלא אמר כן אלא באדם ובדגים שמזונותיהם תלויין ומנוי' לפרות ולרבות אבל העופות וכן בהמות וחיה אין מזונותיהם תלויין להם ורמז לדבר. ובכך לאמך ואם מיניך לא חסים מאכלה. והפרתי אתכם והרביתי אתכם ומניך ליה ולכלכלם יתן מזון: והעוף ג' והעוף ירב. (פ' ויחב) והעוף אוכל אותם מן הסל (פ' שמיני) זאת תורת הבהמה והעוף. רמז למה שאמרו שעופות טהורים מרובין על הטמאין וזהו והעוף ירב פי' שהן מרובין איזה והעוף אוכל אותם פי' אותם שהורין שהם אוכל, וכן זאת תורת הבהמה והעוף איירי בטהורים: (כו) אדם נוטריקון אפר דם מרה: (כז) האדם אותיות אדמה שנברא מן האדמה: זכר גבי' נקבה ונקבה גבי' קללה: (בס' אגרת הטיול מבעל ספר החיים פי' נקיבה גבי' בקללה): (כח) וכזו בדגת הים ב' במסרה הכא ואידך (עמוס ו') וכדו גם פלשתים אלו זכיתם

יונתן

ליום נחמתא עיין ולקמן דף י"ב ע"ב: (כד) גרגישתא פי' עפר נקי שאין בו פסולת והוא לשון גמלא בכתובות ונמצא וכן הכנס מענה האדמה עוני גרגיסתא: (כז) וקרם פירוש הקרים עור על הגידין ומשכא עור: (כח) בנוני פי' דגים: אילני

רמב"ן

ויאמר אלהים נעשה אדם. כתיב בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר נברא במאמר הקודם לו והטעם הנכון במלת נעשה הוא. מפני שכבר הראית לדעת כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואח"כ מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים והיה המאמר בבהמה תוצא הארץ אמר באדם נעשה כלו' אני והארץ הנזכרת נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בבהמה ובחיה כדכתיב וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא ית' הרוח מפי עליון כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ואמר בצלמנו כדמותינו כי ידמה לשניהם בתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה ברוח לעליונים שאינה גוף ולא תמות ואמר בכתוב השני כי בצלם אלהים ברא אותו לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים וזה פשט המקרא הזה מלאתיו לרבי יוסף הקמחי והוא הנראה מכל מה שאמרו בו ופי' צלם כמו תאר וצלם אנפוהי אשתני וכן אך בצלם יתהלך איש צלמם בעיר תבזה תאר מראיתם ודמות הוא דמיון בצורה ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב וכבוד והדר תעטרהו והיא מגמת פניו בחכמה ובדעת ובכשרון המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים: וירדו בדגת הים. בעבור היותו זכר ונקבה אמר וירדו. בדגת הים לשון רבים. ובבראשית רבה אמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה אמר ר' אלעזר נפש חיה זו רוחו של אדם הראשון ולא יתכן שיאמר ר' אליעזר כי תוצא הארץ יתפרש בנפשו של אדם הראשון ככל אלא שיתכוין למה שהזכרת לומר כי יצירת האדם ברוחו הוא הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ כמאמר בחיה ובבהמה כי כל נפשות התנועה נעשו יחד ואחר כן ברא להם גופות עשה תחלה גופי הבהמה והחיה ואחר כן גוף האדם ונתן בו הנפש הזו ואחר כן נפח בו נשמה עליונית כי הנפש הנפרדת אשר בו היא שנתייחד בה מאמר אחד אל האלהים אשר נתנה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ולכך הזכיר נשמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני ואפשר שנתכוין לו רבי אלעזר ודרש בתוצא הארץ ארץ החיים שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה ברא אותם כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ונשמתו כלולה בהם אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף ולכן הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה והמשכיל יבין וטעם וירדו שימשלו בחוזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש והבהמה תכלול החיה ואמר ובכל הארץ שימשלו בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל ויושבון כדרך ממשלת האדון בעבדו: (כח) ויברך אותם אלהים. זו

אבן עזרא

כטעם [ד]הולכ' ויש אומרים שהשי"ן תחת [ה]הסמ"ך: (כב) ויברך. טעם פרו ורבו תפרו ותרבו. וכן [ו]ומות בהר כי אין זה צווי וגידו: (כד) ויאמר נפש חיה. כלל לאשר תוליד הארץ גם האדם: בהמה. שהם עם בני אדם נגדלים לרכוב ולאכול: ורמש. הם הקטנים ההולכים על הארץ: וחיתו ארץ. שהם בשדה שאין שם ישוב והוי"ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו [ז]למעינו מים. בנו [ח]בעור: (כו) נעשה אדם. יש אומ' [ט]כי מלת נעשה שם המדבר מבנין נפעל כמו ואשר היה [י]נעשה ליום אחד

פירוש על אבן עזרא

[ד]הולכת, מתנועעת על הארץ. (בל"א קריכט). [ה]רי"ל רומשת לשון דריסת רגל כמו ברגלים תרמסנה (ישעיה כ"ח ג') והכוונה אחת. [ו]ר"ל פרו ורבו אינגו לווי כ"א ברכה ז"ש ויברך אותם. וכן ומות בהר (דברי' ל"ב נ') שא"א להיות לווי, כי המיתה שבעבים אינגה ביד האדם, וכן פו"ר אינגה בכחו וגידו כ"א לקח אשה ולבא אליה אך להוליד בנים אין בידו של אדם. [ז](תהלים קי"ד ח'). [ח](במדבר כ"ד ג'). [ט]בשעה אשרת אמר ר"א כי זה המפלת היה ישוב התחבר עם המינים בהקדמה והוא כאלו כתוב האדם יהיה נעשה. [י](נחמיה ה' י"ח) ושם פי'

ספורנו

במים לסגולת התנינים הראשונים בלי זרע עד שבאה אז כח מספיק לזה: (כב) ויברך אותם אלהים. כי לא יוסג התכלית בהם זולתו בהיותם רבים: תוצא הארץ נפש חיה. הסיוע נוספת על הלוחמת: ויהי כן. בלי תוספת וגרעון שאם יתהדם מורכב מפני מינין לא יולד: (כה) ויעש אלהים את חית הארץ למינה. נתן לכל מין הסגולות והרכבות כפי הצריך למין: (כו) ויאמר אלהים נעשה. נתן אז כח במלאכה שלו להשפיע את הצלם בנושא המוכן לו: אדם. מין ממיני נפש חיה שילכתי שמו אדם כאמרו ויהי האדם לנפש חיה נעשהו בצלמנו. שהוא צלם שכלי נבדלי וזה פתח האל ית' פתח בתורתו לקנות ידיעה בעצמים הנבדלים בידיעת נפשנו: כדמותנו. בענין המעשיות שידמה גם קצת למפעליו של מעלה בלד מה שהם פועלים בידיעה ובהכרה. אמנם פעולתם היא בלתי בחירית וזה לא ידמה להם האדם. ובקצת ידמה האדם לאל ית' שפועל בבחירה. אמנם בחירות האל ית' היא לעולם לטוב ולא כן הבחירה האנושית. ועם זה הנה האלהית על אופן נכבד מאד יותר מן הבחירה האנושית. ולכן אמר כדמותנו כמו דמותנו לא כדמותנו האמיתי: (כז) בצלם אלהים. הנה מלת אלהים על כל הסדמות תאמר על כל עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחומר וזה הוא נבדלי בהכרח. ולכן תאמר על האל ית' ועל מלאכיו וכמו כן תאמר על השופטים ע"ם שהלק השכלי האנושי אע"פי שפעולתו היא בלתי גוף בלי חמרי ותחפשם על בלתי חוסם ועל קלת עתידות ולא ישלם בהרכבותו פעולת השכלתו ולא בעת זקנה הגוף אבל יוסיף אומץ ומכל אלה התבאר שהוא נבדל מחמר בלי ספק אמנם כפך כל אלה יקרה לכחות הגוף הטבעיות ע"מ קודם שיתבוק בהיותו אז מעולל מכל שלמות אשר הוכן לו לא יקרא צלם אלהים בלבד עד שיקנה שלמות בפרט בחכמה אשר בה יקנה אהבת האל ויראתו כי אז יהיה עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחומר ומזה יתחייב שיהיה נצחי וקיים גם אחרי מיתת הגוף. והיות בבחירת האדם לקנות זה השלמות בהשתדלו להתבונן בחכמה כמ' הנה התבאר שכאשר ימנע עצמו מזה ישאר כמו הבכלי על היותו מעולל מכל שלמות בפעל כמו שהיה בתחלה ויעלה בתהו ויאבד כאמרו אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו ואת כל אלה סורה האל ית' בשמי

אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את־הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל־חיה הרמשת על־הארץ: כט ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את־כל־עשב | זרע זרע אשר על־פני כל־הארץ ואת־כל־העץ אשר־בו פרי־עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה: ל ולכל־חית הארץ ולכל־עוף השמים ולכל | רומש על־הארץ אשר־בו נפש חיה את־כל־ירק עשב לאכלה ויהי־כן: לא וירא אלהים את־כל־אשר עשה והנה־טוב מאד ויהי־ערב ויהי־בקר יום הששי: פ

ב א ויכלו השמים והארץ וכל־צבאם:

ויכל

אנקלוס

יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא ותקופו עלה ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל חיתא דרחשא על ארעא: כט ואמר יי הא יהבית לכון ית כל עסבא דבר זרעה מזדרע די על אפי כל ארעא וית כל אילנא די בה פירי אילנא דבר זרעה מזדרע לכון יהא למיכל: ל ולכל חות ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא די בה נפשא חיתא ית כל ירוק עסבא למיכל והוה כן: לא וחזא יי ית כל די עבד והא תקין לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי: א ואשתכללו

שמיא

מסרה כח ויאמר להם, כ"ב. וכבשה, ל' וחסר. ורדו, ב'. ובעוף, ג. כט על פני, י"ח. לאכלה, הפלף(?) צלי' עמב כי הקמץ הוא ממק. ל ולכל, ד' ר"פ כל הכסמך נקמץ וכל שמעם נחלם. רומש, ב' פ"ל בטור. לא טוב, ב'. הששי, ל'. ב א ויכלו, הכף נפורק ס"ו ל'. השמים, ד'. לבאם, ד'.

ת"א ומלאו את יבמות סה קדושין לה. ורדו בדגת הים סנהדרין נט. ובעוף השמים סנהדרין שם. ובכל חיה סנהדרין שם. לכם יהיה סנהדרין שם. ולכל חית סנהדרין שם. וירא אלהים פסחים נד. ויהי ערב שבת פט פסלילים נ' וס. ויכלו שבת קיט. וכל צבאם ר"ה ראש השנה יא חולין ס'.

רש"י

(כח) וכבשה. חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל. (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. ד"א יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון (פי' שיום ו' בסיון) שקבלו ישראל התורה נמזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא

רמב"ן

זו ברכה ממש לפיכך כתוב בה ויאמר להם אלהים אבל למעלה כתיב ויברך אותם אלהים לאמר יפרו שהברכה היא המאמר שנתן בהם כח התולדה לא דבור אשר שיהיו בו מבורכים: ומלאו את הארץ. ברכה שימלאו העולם לרובם. ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה: וכבשוה. נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחשת וכיוצא בזה וזה יכלול מה שאמר ובכל הארץ: ורדו בדגת הים. אמר שיהיו רודים גם בדגי הים ההכנסים מהם ובע"ף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חיה רעה וסדר אותם בבריאותם הדגים והעוף תחלה והחיה אח"כ וכך אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגו' ורבותינו שמו הפרש בין כבישה ורדייה: (כט) הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע. לא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחדיו כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון התרתי לכם את כל לשון רש"י וכן פי' הרב במסכת סנהדרין ולכל חית הארץ לכם ולחיות נתתי העשבים ואת האילנות ואת כל ירק עשב לאכלה ואם כן יהיה פי' את כל ירק עשב לאכלה ואת כל ירק עשב ואינו כן אבל נתן לאדם ולאשתו כל עשב זורע זרע וכל פרי עץ ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב לא פרי העץ ולא הזרעים ואין מאכלם יחד כלם בשוה אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותי' והוא פשוטו של מקרא והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם ויברחו מן הצער והמיתה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וכאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ ונגזר שימותו במבול ובעבור נח הציל מהם לקיום המין נתן להם רשות לשחוט ולאכול כי קיומם בעבורו ועם כל זה לא נתן הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי והוסיף לנו במצות לאסור כל דם מפני שהוא מעמד לנפש כדכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו היא כי התיר הגוף בחי שאינו מדבר אחר המיתה לא הנפש עצמה זהו טעם השחיטה ומה שאמרו צער בעלי חיים דאורייתא' וזו ברכתנו שנברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה ועוד אדבר בענין המלוה בדם בהגיעי שם אם גומר השם עלי. וטעם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה שיאכלו זרעוני העשב כגרגרי החטים והשעורים והקטניות וזולתם ויאכלו על פרי העץ אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה וגם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה: (לא) והנה טוב מאד. הוא הקיום כאשר פירשתי וטעם מאד כטעם רבוי והוסיף ביום הזה לאמר כן בעבור שידבר בכלל וימצא רע בקצת ואמר כי טוב מאד מאד טוב וזהו מאמר בבראשית רבה והנה טוב מאד והנה טוב מות וכן הזכירו זה יצר הרע וזו מדת פורענות ולזה גם כן נתכוון אונקלוס שאמר בכאן והא תקין לחדא יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד כי הרע צריך בקיום הטוב כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ השמים ויש מפרשים כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבח היצירה בו כי הוא טוב מאד: (א) וכל צבאם. לבא הארץ

הם

ספורנו

בשתי מלות באמרו בצלם אלהים: (כח) וכבשוה. שתגינו בשכלכם ותמנעו את החיות שלא יכנסו בגבולכם ואתם תמשלו בם: ורדו. במצודים וחרמים להכריעם לעבודתכם: (כט) הנה נתתי לכם. למאכל אדם: (ל) ולכל חית הארץ. אבל לכל חית הארץ ולבהמה ולעוף נתתי את כל ירק עשב לאכלה. מיני העשב שאינם זורעים זרע: (לא) את כל אשר עשה והנה טוב מאד. תכלית המציאות בכללו טוב מאד יותר מן התכליות הפרטיות המכוונות אליו: יום הששי. הראשון אשר בו היה ראוי לכל ששי אשר בו יכלו כל המעשים כדי לשבות בשבת כאמרו ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת: (א) ויכלו. בהשגת התכלית למציאות בכללו:

ויכל

יונתן בן עוזיאל

חייתא דחיישא עלוי ארעא: (כט) ואמר יי הא יהבית לכון ית כל עסבא דביזריה מזדרע דעילוי אנפי כל ארעא וית כל אילני סרקא לצרוך בניינא ולאסוקתא ודביה פירי אילנא דבזריה מזדרע לכון יהי למיכל: (ל) ולכל חיות ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא דביה נפשא חייתא ית כל ירוקי עסבין והוה כן: (לא) וחזא יי ית כל דעבד והא טב לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי: (א) ושלימו ברייתי שמיא וארעא וכל חילוותהון

בעל הטורים

וזכיתם רדו אף בחיה ואם לאו ירדו גם בבהמה שתשבו כבהמות: (כט) פרי עץ ז' במסורה הכא ואידך פרי עץ הדר כמה למ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה: (לא) יום הששי ויכלו השמים ר"ת יום בן ו' אותיות ששם בו מעשה בראשית וכן ישמחו השמי' ותגל הארץ ר"ת יום בן ו' אותי' ששם הפועל נשם בן ד' אותיות: ויכל

יונתן

(כט) אילני סרקא אילן שאינו עושה פרי ועומדים לבנין ולגדרי הבנין: ועיטרפי

אבן עזרא

אחד. ואמרו כי בצלמינו כדמותינו לדברי משה. ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים דבק עם משה כאילו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם. וזה הפירוש הפך לב כי היה הראוי להיות כן ויאמר אלהים יכי נעשה אדם. וכן עשהו בצלמו. גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה. ומה טעם יש כי מודה דם האדם בצלם דמו ישפך בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם. ויאמר הגאון כי פי' בצלמנו כדמותינו בממשלה וטעמו בצלם שהוא בדמה כי סוד' היא ובעבור כבוד האדם שמהו אל אלהים. וכן ויאמרו אלו כי לי הארץ ומלואה. ואמר במלת נעשה ואם היא לשון רבים שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ומנה לך גם את זאת. ונאמר קדם מלכא. אולי נוכל נכה בו. ואלה המעידים עדי שקר הם כי ונתנה לך בנין נפעל. וכמוהו והסגיר נתנה והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ותתן לך. והנה בו הוא ומסכו או יהיה שם הפעל. כמו ונקה לא ינקה. ואף כי אשלמה לא נכו. כי לא יבא בנין אלא אחר שם פועלו כי הוא מכבד. ורבי משה הכהן הספרדי אמר בספרו. ומלת נאמר קדם מלכא ארמית היא. ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכדנצר שהיה מלך מלכים. והנה אפרש דע כי כל מעשה ברואים לכבוד האדם נברא במלות השם. והמשכילים הוליאה אותם הארץ והשמים וכל נשמות החיים. ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא השמים והארץ. ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם. כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדבר איש דברים בגבוה מעליו. או בשפל ממנו. רק על דרך דמות האדם. וכן אמר פי הארץ. יד הירדן. וראש עפרות תבל. והלילה הלילה להיות דמות לשם. וכן אמר ואל מי תדמיוני. ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלת בחיותה לשם. ושאיננה גוף והיא מלאה הכל. וגוף האדם כעולם קטן. יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה. וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם. והשם הוא האחד. והוא יוצר הכל. והוא הכל ולא אוכל לפרש. ואדם נברא בתחלה בשני פרצופין והיו אחד וגם הוא שנים. והנה בצלם אלהים מלאך. והוא נברא זכר ונקבה ומלת פרו ורבו באדם ברכה היא כמו בבריאת המים. רק היא מצוה לפתיקים קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר: (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם. השיב לבני אדם ולכל חיה בו נפש חיה לאכול כל עשב. וכל פרי עץ מותר לאדם. והעשב הירק לחיות ולכל רומש. ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול: (לא) וירא יום הששי. יש אומרים שיום סמוך. וטעם לגלגל השמי. וכן יום השביעי. ואין זה אמת. ובעבור יום הששי על דעת חכמי המזלות יוכיח. רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי. ונמצא כן אים היפראלי ורבים כמוהם. גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים: (א) ויכלו. מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו

פירוש על אבן עזרא

פי' ר"א נעשה עבר, מבנין נפעל ולפ"ז אם הוא מבנין נפעל הוא פי' (ער איזט ווארדען געמאכט) ואם הוא שם תואר מבנין נפעל פי' בל"א (איין געמאכטער) כוונת ר"א לא לספק בבריאת האדם כמותא ברמ"י. ר"ל דעת הי"א הנ"ל הם הקראים הם כי משה מספר אשר עשה ה' האדם כדמותינו במאמר של משה, ופי' ובצלמו בצלם הראוי לבני אדם. (להלן ט' ו"ו) רלה לפרש דברי הקראים כהברהם הפי' שהקב"ה אין לו צלם, רק נעשה בצלם הראוי לב"א ושם פי' כי בצלם כאלו שם מפיק. ומלת אלהים הוא שייך למעלה עם מינם עשה את האדם, וכאלו נכתב מלת בצלם לבסוף. ר"ל (בל"א עס זאל זיין דער געשאפענער מענש). (להלן ט' ו"ו). ר"ל על מבין אשר בו נשלם הדבר והיה מה שהוא באדם, וכן אומר בצלמי טחוריכם (ש"א ו"ו) הכרלה מהם הבנין הזיק הטחורים לא לורת הטחורים, וכן אמר צלמם תבזה (תהלים ע"ג) כי הבזיון דבק בגפם אשר היא הצורה מב"א ולא להכונה הסברים והוארם, ודמות הוא מגזרת דמה, כאמרו דמיתי לקאת מדבר (תהל' ק"ב) לא שדמה א"ע לקאת עם כנפיה והולדה אלא דמה אבלו כעוף הזה וכדומה. כי יש דמיון כמו כהם כמאמר חמת למו כדמות חמת נחש (תהל' נ"ח) דמיונו כארזיה (שם י"ז) ואין שם מורה על התמונה והצורה, ושם פי', כמו כל עץ בגן אלהים (יחזקאל ל"א ח') פי' לידמי. (שם ל"ו כ') שהכ"ל ומארצו ילאו כי בעבור כבוד ה' כי לו הארץ אמר ומארצו. (בל"א מיר) כי המלך יש לו דין רבים. (להלן כ"ט כ"ז) ושם פירש"י ונתנה לך ל"ר כמו נרדה, ונבלה, ונשרפה. (דניאל ב' ל"ו) כמו נאמר בלה"ק ושם פי' ר"א כאשר אינו שייך לדבר למלך ככה, רל"ע אוכל אני והסכמה לפתור אותו, ע"כ הוא לשון רבים. (במדבר כ"ב וס"ו) ולא אמר אכה בו, ועל כל הראיות הגאון אומר ר"א כי הם עדי שקר. פי' פעל עבר. (ירמיה ל"ב כ"ד) והוא"ו מהפך לעתיד פי' וְנִתְּנָה לך. והטעם מהרם ר"א כי זה לא שייך הלל לבן אשר נתנה מכבר, רק שיתן לו בעבור עלוי השבוע והסורם נתנה הוא לשון עבר. ר"ל הוא נו"ן שי"ן ומעמו אני ועמי נכה בו כמ"ש רש"י, ואם כפי' הגאון הנ"ל אולי נוכל נכה בו. ר"ל מקור כאלו אמר נכות בו כן פי' ר"א שם. (ירמיה מ"ו כ"ח) הראוי נקות וכן נכה בו הראוי נכות ודוגמתו לכלא הפשע (דניאל ט' כ"ד) פי' ה"א ה"ס ופי' לכלות. פי' וכה"ג. (שמות ט' ל"ג) ר"ל בבנין פעל כי לא יבא בבנין זה כ"א מכבד. פי' אבל לא מהקל כי בבנין הקל יאמר שכר לא יאמר ממנו בנין שלא הזכיר שם פועלו כמו שֻׁכַּר על משקל אשר פֻּקַּד ע"פ משה (שמות ל"ח) ולא הֻשְׁכַּר על משקל אשר הָפְקַד אתו (ויקרא ה'), כי אשר פֻּקַּד גם אשר הָפְקַד שניהם בנוים על בנין כי פָּקַד ה' את עמו (רות א') ר"ל שהוא פֻּקַּד בנוי על בנין מְפַקֵּד לבא בעלמהם (ישעיה י"ג) שהוא מכבד הדגש, ושם ר"ל הָפְקַד בנוי על בנין אַפְקִיד הוסי' שכבדם ממנו בנין שלא נזכר שם פועלו ואלו היה משקל לא השגר לבנות עליו הבנין שלא נקרא שם פועלו, וכלל זה נקוט בידך שבנין שנקרא פֻּקַּד, והבנין שנקרא הָפְקַד קראו המדקדקים שניהם בנין שלא נזכר שם פועלו. המאמר שימלא בנין דגוש שלא נמלא שם פועלו, ואוא בנוי על הקל, כמו הֻקַּח מגבור מלקוח (ישעיה מ"ט) שהוא מבנין הכבד המסף שלא נזכר שם פועלו, ואשר השוא בנוי על בנין לָקַח שהוא בנין הקל, וכן וַתֻּקַּח האשה בית פרעה (בראשית י"ב), ודעת ר"א שהוא על משקל אֻשְׁלַךְ ועל משקל אֻפְקַד והוא בנוי על בנין הֻפְעַל שלא הזכר שם פועלו, שר"ם שלא מלאנו פלקיהם ר"ל שהורם על לקח מבנין הִפְעִיל שהוא אב על הֻפְעַל כיון שמלינו שמשקל שלו אֻשְׁלַךְ שהאב שלו אַשְׁלִיךְ לכם גורל (יהושע י"ח). ר"ל שהשם גזר על הגלגלים שיחזיקו הסולדת ע"י הלחם והאויר כדי ליבש הארץ בעבור שיהיה בו המקום משכן האדם. כלומר שלילות הכולל אותם שכל השופע (כ"א) הכולל על הגלגלים ועל צבא השמים והמאורות. פי' ביסוד העיבור שלו כי נברא נשמות הדגים והעופות מן המים וכן כתוב בפרקי דר"א פ' י"א כי אלו שנבראו מן הארץ נפשם וגופם מן הארץ. לפי' כי נפשו היתה מן העליונים, ובעבור כי גופו היה מן הארץ, ע"כ אמר אחר זה כי האדם נברא בשלש בשני פרצופים שפי' ב' חלקים, ח"א מן העולם העליון, ח"ב מעולם השפל. כמו השם והמלאכי'. ר"ל כמו הארץ והשמים. פי' במדרש משלי בפסוק לדיק אוכל לשובע נפשו, אמר והכלה לבנין מה שיכולה לראות, מראה לאזן מה שיכולה לשמוע. (משלי ט' כ"ו) ר"ל דברה תורה כלשון ב"א כי איך אמר הכתוב כדמותינו. (ישעיה מ' כ"ה). כמאמר חז"ל ברכות פ"ק הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי וכו' מה הקב"ה ממלא כל העולם וכו' כמו שמובא שם. כי לורת אברי אדם ותכונתו דומה לצורת העולם ותכונתו וטעמו מכסהם אם הגוף כמו שמכסים הי' את העולם כמבואר באבות דר"נ פרק ל"א. ר"ל הכל בעולם הגדול, וכלה בעולם הקטן שהוא האדם, כי אחר שנברא האדם נאמר ויכולו וגו'. הוא הנקרא חיים. (יחזקאל א' כ"ו) ולא מראה ממש ונדמה לנביאים כי העולם דמות אדם גדול והאדם עולם קטן. פי' שנברא עליונים ותחתונים, והוא אלהי האלהים ואדוני האדונים. ר"ל אשר מעמיק והוא שמו כשם רבו והוא השכל השופע הראשון שהוא הנמלא הראשון. כי הוא ממנו כמ"ש כי ממך הכל (ד"ה א' כ"ט י"ד) עיין רמב"ן ג"כ ככה כמה פעמים. עיין (שמות ל"ג כ"ג) מה שפי' ר"א על ראיתם את אחורי ופני לא יראו בעבור ב' דברים א' כי לא יכול לדבר נפיו עם מינין בלבו, ב' כבוד אלהים הסתר דבר. ר"ל דעתו הוא על הנשמה העליונה ועל הגוף התחתוני ואמר אלה בהשילם. לפי שא"כ נולד בו פרצוף האלהי והוא כשם המשאות כמו שיתבאר לך בפרשה הזאת, או כמאמר חז"ל (עירובין י"ח ע"א) בתחלה עלה במחשבה וכו' ולבסוף לא נברא אלא אחד. פי' הרכבת הנפש עם הגוף יחד נקרא אדם והוא דבר אחד, והוא שנים, פי' חלק העליון שהיא הנשמה וחלק השפל שהיא הגוף כנ"ל. זה כתב לא וליא מדעת הנ"ל אשר הוכרחו ללאת מן הפשט ואמרו כי שב אל משה כנ"ל ור"א אומר כי שב אל המלאך כי בדמיון המלאך נברא האדם וידוע כי צורת המלאך יש בו זכר ונקבה, השומר עלד שהוא מעובר ואין לו מלאות מגלעדי הצורה המעמדת שמשפו, ולורתו מה שמשכיל מה שלמעלה ממנו. ר"ל כי הנשמה העליונה הוא הזכר, והגוף התחתוני הוא הנקבה, או פי' להיות דומה למלאכים ואם אינו מקיים בא"ם יכול לספקיים במין להוליד כדמותו ע"י פו"ר ובזה הוא ג"כ נלמי. ר"ל כנ"ל פסוק כ"ב, נוכל לפרש שם ג"כ לפי פשוטו. רק חז"ל פירשו כי שם הוא לווי למלוה כמו שקבלו ההלכה וסמכו על הקרא הזה. אולי ל"ל וגומר. לפי שנאמר הימים כתיב יום אחד יום שני וכו' ושם כתיב יום הששי בה"א הידיעה ע"כ ר"ל שפירושו שהוא סמוך. וטעמו יום של גלגל השמי. כי הז' כוכבי לכת איכם משמשים בלילות ובימים כסדר גלגליהם לא על סדר הימים כמו שאומרים שתחלת הלילות כלכ"ם חנ"ם, תחלת הימים חל"ם כלכ"ם. ר"ל כחמשה שאינם סמוכים יום לגלגל השמי לפי שגלגל השמי הוא צדק ותחלת יום השמי הוא נוגה עיין בפ"ס ואוסף יוסף ועיין (עירובין כ"ו ע"ב) ואם חנה מושל שבתאי שהוא העליון א"כ יום וא"ו הוא סבובה למשה יתמנו והוא לדק ויפה סובר ר"א שכ"ו לודקים דעת הי"א בפי שהבן ב' שמות לכל פ"כ ונקרא שמי לסדר שמוזם. (ויקרא כ"ד י') פי' איש שהוא ישראל ונקרא שם היחום

ב וַיְכַל אֱלֹהִים֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י מְלַאכְתּ֖וֹ אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה וַיִּשְׁבֹּת֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י מִכָּל־מְלַאכְתּ֖וֹ אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃ ג וַיְבָ֤רֶךְ אֱלֹהִים֙ אֶת־י֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י וַיְקַדֵּ֖שׁ אֹת֑וֹ כִּ֣י ב֤וֹ שָׁבַת֙ מִכָּל־מְלַאכְתּ֔וֹ אֲשֶׁר־בָּרָ֥א אֱלֹהִ֖ים לַעֲשֽׂוֹת׃ פ רביעי (ולספרדים שני)

ד אֵ֣לֶּה תוֹלְד֧וֹת הַשָּׁמַ֛יִם וְהָאָ֖רֶץ בְּהִבָּֽרְאָ֑ם בְּי֗וֹם עֲשׂ֛וֹת יְהוָ֥ה אֱלֹהִ֖ים אֶ֥רֶץ וְשָׁמָֽיִם׃ ה וְכֹ֣ל ׀ שִׂ֣יחַ הַשָּׂדֶ֗ה טֶ֚רֶם יִֽהְיֶ֣ה בָאָ֔רֶץ וְכָל־עֵ֥שֶׂב הַשָּׂדֶ֖ה טֶ֣רֶם יִצְמָ֑ח כִּי֩ לֹ֨א הִמְטִ֜יר יְהוָ֤ה אֱלֹהִים֙ עַל־הָאָ֔רֶץ וְאָדָ֣ם אַ֔יִן לַעֲבֹ֖ד אֶת־הָֽאֲדָמָֽה׃ ו וְאֵ֖ד יַעֲלֶ֣ה מִן־הָאָ֑רֶץ וְהִשְׁקָ֖ה אֶֽת־כָּל־

ה' זעירא

אונקלוס

שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן׃ ב וְשֵׁיצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵּהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתֵּהּ דִּי עֲבָד׃ ג וּבָרִיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדִּישׁ יָתֵהּ אֲרֵי בֵהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃ ד אִלֵּין תּוּלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד־אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ ה וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד־לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד־לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחִית מִטְרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל־אַרְעָא וַאֲנָשׁ לַיִת לְמִפְלַח יַת־אַדְמְתָא׃ ו וַעֲנָנָא

דהוה

מסרה ב וישבות, ג' מסר המן׃ ג ויברך, ג'. ד תולדות, ב' מ"ל דמ"ל וסיו כלסונה כפי ואין כאן כמוק כיון שיש ב' פסוקים בין הטעמים. בהבראם, ה' זעירא. ושמים, ד'. ה וכל, ה'. כ"ם בסי'. וכל י' פסוק ריסיה ומלעו ם וכל וכל. ואדם, פ'. אין, ב' א' אין, ד. לעבד, כל אורי' מסר. ו ואד, ב' פ' מ"ל דין מסר. והשקה, ב' וא' מפיק. את פני, בסגול ומוקף בלא מלרין.

ת"א ויכל אלהים מגילה ט'. תולדות יומא כד מנחות כט. ביום עשות ה' אלה חגיגה יב. וכל שיח חולין ס. ואד יעלה. סוכה דף יא כ"ה יא תענית ס'.

רש"י

נברא העולם עתה (וזהו יום הששי בס"א שאותו יום ו' בסיון) שמוכן למתן תורה: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה' בראם שנ' (ישעיה כ"ו) כי ביה ה' צור עולמים בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ס"א רמז כמו שה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לבעלי תשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שהצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו הרשעים למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדי' ופתוחה למטה לרדת דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לא עד הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר (שמות ט) כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואף זה תפרשהו עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת העולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג' שכתוב ותוצא הארץ לא יצאו אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ו' ולמה כי לא המטיר ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות

רמב"ן

הם הנזכרים חיה ורמש ודגים וכל הצומח גם האדם ולבא השמים שני המאורות והכוכבים המזכרים כענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים גם יכלול השכלים הנבדלים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו וכו' וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נפשות האדם צבא השמים הנה: (ג) ויברך ויקדש. ברכו במן וקדשו במן והמקרא כתוב על העתיד לשון רבינו שלמה מבראשית רבה. ובשם הגאון רב סעדיה אמרו שהברכה והקידוש על השומרים שיהיו מבורכים ומקודשים ואין משמע הכתוב שידבר על העתיד ורבי אברהם אמר כי הברכה תוספת טוב שיתחדש הגופות יתרון כח בתולדות ובנשמה יתרון השכל ויקדש אותו שלא עשה בו מלאכה כשאר הימים ודברו בזה נכון למאמינים בו כי אין זה מושג בהרגש לאנשים והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות והוא יסוד עולם ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש ואם תבין דברי זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוגך ותשכיל כי נשבת נפש יתירה באמת: (ג) אשר ברא אלהים לעשות. מלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה לשון רש"י אבל רבי אברהם אמר כפשוטו כי מלאכתו הפרטים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות כמותן ולי נראה פירוש משבת מכל מלאכתו אשר ברא יש מאין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים והנה אמר כי שבת מבריאה וממעשה מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים ויתכן שיהיה לעשות נמשך למעלה כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספור ויחדלו לבנות העיר השמרו לכם עלות בהר ולא חדו מלות המלך וכן רבים ודע כי נכלל עוד במלת לעשות כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם כי קיומו יהיה ששת אלפים שנה שלכך אמרו יומו של הקב"ה אלף שנים והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מים ולא נשלם בהם דבר וכם רמז לשני אלפים הראשונים שלא היה בהם קורא בשם ה' וכך אמרו שני אלפים תהו אבל היתה הבריאה ביום הראשון האור כנגד האלף של ימות אדם שהיה אורו של עולם מכיר את בוראו ואולי לא עבד אנוש ע"ז עד שמת אדם הראשון: ביום השני יהי רקיע ויהי מבדיל שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים: ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשת פירות הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ"ח שנה ואז החל לקרוא בשם ה' ולמה נמס נדיק כי תמך רבים לדעת את ה' כמו שדרשו ואת הנפש אשר עשו בחרן וצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסיני ונבנה הבית ביום ההוא ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם ודע כי מעת היות בין השמשות ישב ביום משר ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני וכן תראה בכל יום ויום והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים ירמוז באלף הד' הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בניינו עד אחרי בית השני קע"ב והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח רבוץ כאריה אוכל הקרבנות ואחרי כן הקטין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה ודמה להם כל ימי בית שני ושאש יצא גבי המזבח רבוץ ככלב ונסקו שני המאורות בערב היום וחרב הבית: ביום החמישי שרצו המים נפש חיה ועוף יעופף על הארץ רמז לאלף החמישי המתחיל קע"ב שנה אחר חרבן הבית כי בו ימשלו האומות ויעשה אדם כדגי הים

כרמש

יונתן בן עוזיאל

חילוותהון: (ב) ושלים יי ביומא שביעאה עבידתיה דעבד ועישרתי עיסקין דברא בני שמשתא ונח ביומא שביעאה מכל עבידתיה דעבד: (ג) ובריך יי ית יומא שביעאה מן בולהון יומי שבעתא וקדיש יתיה ארום ביה נח מכל עבידתיה דברא יי ועתיד למעבד: (ד) אלין תולדת שמיא וארעא כד איתבריאו ביומא דעבד יי אלהים ארעא ושמיא: (ה) וכל אילני חקלא עד כדו לא הוו בארעא וכל עיסבי חקלא עד כדו לא צמח ארום לא אמטר יי אלהים על ארעא ואינש לית למפלח ית אדמתא: (ו) ועננא יקרא הוה נחית מתחות כורסי יקרא ומלי מיא מן אוקיינוס והדר סליק מן ארעא ונחית מטרא

בעל הטורים

(ב) ויכל אלהים השנים ירושלמי ושמר זכור שאמרו שמונה ימים לוהו קדמה. בפ' ויכלו ג"פ מלאכתו כנגד מלאכות שעשה מהם שמים וארץ וים [שאלו ג' כלולים כל מעשי בראשית דוק ושכחם] ואין כתיב ויהי ערב ויהי בקר ביום השביעי לפי שמוסיפין מחול על הקודש: וישבת ב' במסו' הכא ואידך (יהושע ה') וישבת המן והיינו דכתיב בפ' המן הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש ולא אלינו שאמר להם משה זה מקודם אלא נרמז בששת ימי בראשית וישבת ביום השביעי וישבת המן. ד"א מלמד שהמן פסק אליעזר בשבת לאדום בקידושין. ד"א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו במן: (ג) ויברך אלהים ג' דמסורה הכא ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהי' את יצחק. בשעה שבר"ה העולם בירך השבת והעולם וביני נח שחבדו כל הראשונים והיה העולם מלם סולך לברך פעם שנים וביכך את יצחק כמו שיש במדרש עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך: (ד) בהבראם אותיות באברהם בזכות אברהם נבראו שמים וארץ. ארץ ושמים ב' במסו' הכא ואידך הודו על ארץ ושמים למה הודו על ארץ ושמים בשביל מעשה ארץ ושמים: (ו) ואד ב' במסורה הכא ואידך (איוב לו) ואיד נכון לצלעו רמז למה שאמרו חכמים למה נקרא שמו איד שהבריות מעבירים

יונתן

(ב) ועישרתי עיסקין פי' עשרה דברים שנבראים בין השמשות כדאיתא במסכת אבות: (ג) ועתיד למעבד דייק מדכתיב לעשות משמע לעתיד והכא משמע עבר כדדריש בכרטם ועיין בס' הרקנטי שמפרשו ע"פ הקבלה ד' ע"ז ע"ב: (ו) ועננ יקרא וכו' מפשטות

רמב"ן

כרמם לא תוסל בו כלו בסכה העלה יגורהו בגרמו ויאספהו במכמרתו ואין דורם את ה': ביום הששי בבקר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה והיתה בריאת' קודם זרום השמש כענין שכתוב תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון ואז נברא האדם בצלם אלהים והוא זמן ממשלתו שנאמר יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב והוא האלף הששי שבתח' בו כשלו השמש נגדי זהו בן דוד שבעשה בצלם אלהים כדכתיב ואתו עם ענני שמיא כבר אינש תמי הוה ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי וליה יהיב שלטן ויקר ומלכו ויהיה זה ק"ס אחר חמשת אלפים לבלות דבר ה' מפי דניאל ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים וכאלה שנכרי הימים משרץ המים והעוף וחית הארץ כי בחמשת האלף הששי תתמדם מלכות אומה שלשת תקיפא ואימתני יתירא ומתקרבת אל האמת יותר מן הראשונות: היום השביעי שבת רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והאל ישמרנו בכל הימים ויפיה חלקינו עם עבדיו התמימים: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. יספר תולדות השמים והארץ בעבר ובנתיים כאשר נבראו ונעשו כתקונם כי השמים יתנו טלם ומטרם והארץ תתן יבולה והם קיום כל חי ורמז בהבראם מה שאמרו בה"א בראם ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק שם אלהים ומפורש בכתוב ואת כל אלה ידי עשתה וכן אמר איוב מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת א"כ תרמוז ביום עשות ה' אלהים למלאת בראשית כמו שאמרנו: (ה) וכל שיח השדה. על דעת רבותינו בבראשית רבה בשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי למטו לאשר שהמטיר עליהם ועל דעתי כפי הפשט כי בשלישי הוציאה הארץ העשב ועץ הפרי במקומם ובגיונם כאשר לוקח נהם ועכשיו יספר הכתוב כי אין מטע וזרע משם והיא לא תצמח עד אשר עלה איד

אבן עזרא

ומשקלו ויכסו 'כל הסרי'. וטעמו נשלמו. והיה בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. יש אומרים כי הימים "נבראים ונבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הפי' "תפל. ויש אומרים כי יש ב"ת שטעמו קודם כמו לא תפסח שור בדישו. אך ביום הראשון תשביתו שאר. ולמה זאת הגזרה וכלוי 'מעשה איננו מעשה. כאלו אמר לא עשה מעשה. וכן פי' ויכל גם וישבת. וטעם מלאכתו אשר 'עשה ביום הששי כלם יום השבת. וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאות שברא: (ג) ויברך אלהים. פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות 'כח בתולדת ובנשמות כח "השכל והשכל: ויקדש אותו. שלא נעשה בו מלאכה כמו 'שבריו: ופי' אשר ברא אלהים לעשות. הפרשים בכל המינים שתתן בהם כח "לעשות דמותם. והמפר' לעשות תחת עשה "גם עשה "תחת ברא איננו "כן לפי דעתי. ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכים קדושים: (ד) אלה תולדות. פי' אלה שהולידו: בהבראם. בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלא ביום עשות הוא תקון ופעל וימהר "לעשות אותו וכן 'ברתיו ואסר כן "ילכתיו ואסר כן "עשיתיו: (ה) וכל שיח. עץ וכן בין "שיחים ינחקו. ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנמשל האדם "אל עץ והנה "שיח וניב' ושפיך ונד ואמיר ושרעף: (ו) ואד. כמו עשן וכמוהו יום "אידם. שהיום הרע יקרא יום "ענן וערפל. והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמה והצמיחה והגאון אמר כי פירושו ולא יסד יעלה

פירוש על אבן עזרא

הימים, וכמו שבעה השבלים הטובות ולא הזכירם מקודם בפרשה והיה ל"ל כמו בפתרון הפרם. ז(להלן ז' י"ט). ח'מי' שלכך לפרש בעבור שכתב ביום השביעי והיה ראוי לסיום הששי כי בו נשלם הכל כאשר ילא יום השביעי לפועל בזה כלה הבריאה. ט'כמו היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו' ו'). י'ר"ל שור בדישו (דברים כ"ה ד') ביום הראשון תשביתו (שמות י"ב ט"ו) הם מעשה, אבל ויכל אלהים וכו' הוא גמר המעשה כאלו אמר לא עשה עוד מעשה כי כן פי' ויכל גם וישבות עיין (שמות י"ב ט"ו). כ'ר"ל כלה המלאכה אשר עשה ביום הששי, וכן וישבות וכו' מכל מה שנבראה בששת הימים. ל'כי בו 'לנופו יגיעי כח ויתחזק סבע גופם. מ'הַבֵּר פי' ההכרה אם האדם מכין א"ע לקבל שפע קדושת היום וקראו לשבת עונג. ומפנק במעדנים, דעתו מיושב עליו לְהַבִּיר גדולת הבורא י"ש ולהשכיל באמתו. ואם כי תמצא ביום משמש כוכב שבתאי וכל הוראתו הוא על קלקול והפסד כמבואר בדבריהם, מכ"מ יש לו כח המעצבה ומכחו נפש המדברת, והמחשב, והתבונה והאמונות אשר אלק להם בצינה ואם יתערב כוחו עם כוכב מכוכבי העוזים אזי יקיע להטיב. נ'ר"ל ששת ימי בראשית. ס'ר"ל כח המוליד בדומה ע"כ זוגם על ס"ס בליל ש"ק, ג' פעמים כמוב עם עשיה כנגד ג' עולמות, נגד עולם העליון והעולם האמצעי אשר עשה ב' פעמים כי אין מתחדש מעלמים רק ע"י סי', ותשלשי כתיב לעשות נגד עולם השפל אשר מתחדש בכל יום. ע'כמ"ש ע"כ תפרש ת"י בפסוק וְעָתִיד למעבד. פ'ר"ל פירוש לעשות אשר ברא אלהים ועשה, ועשה הנאמרה בפסוק ב' פירושו מלאכתו אשר עשה תחת ברא. צ'לפי שמלת ברא איננו אלא במקום עשיה רק במקום נמצא הכא בעלם, או במקום גזירה. ק'(להלן י"ח ז'). ר'(ישעיה מ"ב ז') על החומר. ש'על הצורה. ת'על התיקון. א'(איוב ל' ז') פי' למתי אילנות. ב'שיש בו כח להוליד בדומה. ג'שהם שמות מושאלים המיוחסים לאדם כמו לעץ פרי, פים, את הפים ואת שימו (מ"ב פ' י"ט), ניב, בורא ניב שפתים (ישעיה נ"ז י"ט), סעפים שנאתי (תהלים קי"ט קי"ג), אבל בדיו בכור שם (איוב י"ח י"ג), האמיר (דברים כ"ו י"ח) עם פי' ר"ל שהוא קרוב מגזרה בראש אמיר (ישעיה י"ז ו'), סרעף, שרעפי בקרבי (תהלים ל"ד י"ט) וכולם או פרי המחשבה או פרי בגן או פרי פי איש. ד'(דברים ל"ב ב"ה). ה'(יואל ב' ב'). ו'ר"ל מלת לא אלל המעיר שבפסוק שקודם מוסבה עלמה ואחרה עמה, ודעם ר"ס כי עלה האד מן הארץ

ספורנו

(ב) ויכל אלהים ביום השביעי. בתחלת היום השביעי שהוא הרגע בלתי מתחלק אשר הוא ראשית לזמן העתיד ואינו חלק ממנו כאמרם ז"ל נכנס בו הסיט הסתלק: וישבות ביום השביעי. כל אותו היום נבדל מששת הימים הראשונים בענין השביתה: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי. כל יום שביעי העתיד ברכו שיהיה יותר מוכן מאחר הימים בנפש יתרה לאור באור החיים כאמרם כיון ששבת וי אבדה נפש יתרה: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אלה הנמצאים ובעלי חיים שאמרנו היו תולדות השמים והארץ בכח שנתנה בהם משעה שנבראו כי אז נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות ונפסדות כאמרם את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה אמנם יצאו לפועל: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ביום שסדר הנהגת הארץ ותולדותיה מן השמים על סדר מתמיד וזה אחר ששת ימי בראשית ואז נקרא ה' אלהים שנסדרו התמיד ההויה: (ה) טרם יהיה בארץ. אמנם הטעם שבבראשית נמצאו בכח ולא בפועל באופן שכל שיח השדה עדיין לא היה בארץ וכן כל עשב השדה עדיין לא צמח: כי לא המטיר. באופן שלא היה הסומך מוכן לזה בשלמות מספקות מטר ועבודת הארץ: (ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה. וביום עשות ההויה בהסדרן על סדר מתמיד עלה אד מן הארץ שהיה של בברכה

פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃ ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃ י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃ יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת

כל

הֲוָה סָלֵיק מִן־אַרְעָא וְאַשְׁקֵי יָת־כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא׃ ז וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן־אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַנְפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוָת בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃ ח וּנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים גִּנְתָא בְּעֵדֶן מִלְּקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת־אָדָם דִּי בְרָא׃ ט וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן־אַרְעָא כָּל־אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטַב לְמֵיכַל וְאִילַן חַיַּיָּא בִּמְצִיעוּת גִּנְתָא וְאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין בֵּין־טַב לְבִישׁ׃ י וְנַהֲרָא הֲוָה נָפֵיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יָת־גִּנְתָא וּמִתַּמָּן מִתְפָּרַשׁ וַהֲוֵי לְאַרְבְּעָה רֵישֵׁי־נַהֲרִין׃ יא שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע חֲוִילָה דִּי תַמָּן

דדהבא

מסרה ז וייצר, בתרין יודין. באפיו, ב'. ח ויטע, ל'. גן בעדן, במקף ובלא מקף. וישם, ל' וחד וישם. ט למראה, ב'. ועץ, בז"ג. י ונהר, ל' פי' מעדן יפורש ונסתר ונאלו. יצא, חסר. להשקות, מ"ל. ומשם, פ'. לארבעה, ל'. יא האחד, ד'. פישון, מ"ל דמ"ל. הסבב, ג' חסר.

ת"א וייצר ה' אלהים ברכות סא עירובין יח סנהדרין לח חולין ס נדה כב ספר הזוהר פרשת שמות. כב. ויטע ה' אלהים פסחים נד נדרים לט. ויהי האדם סנהדרין ונהר יוצא ברכות לד פסחים י' סנהדרין לט.

רש"י

להיות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר: (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ') מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן העליונים ומן התחתונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות בו מעליונים ומתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריאת יום אחד: לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר נאמר ויברא וגו' את האדם וגו'. ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת זו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא וגו' את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן ופרש מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בג"ע ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. באמצע הגן: (יא) פישון. הוא נילוס נהר מצרים וע"ש שמימיו מתברכין ועולין

רמב"ן

איד ממנה והשקה אותה וגידל האדם העובד אותה לזרוע ולנטוע ולשמור והנו טעם שיח השדה טרם יצמח שלא אמר שיח האדמה כי המקום הנעבד יקרא שדה אשר תזרע את השדה לא נעבור בשדה ובכרם וזהו תמיהתו של עולם שהיה מאשרי ששת ימי בראשית והלאה כל ימי עולם כי בשבת האיד ימטירו השמים ובשבתם הארץ זירועיה תצמיח: (ז) ויפח באפיו נשמת חיים. ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש ויסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי נדרים כנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך וגומר ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש ומכאן תבין דברת שבועת אלהים והמשכיל יבין. ודע כי המתחכמים במחקר חלקו באדם מהם יאמרו כי באדם שלש נפשות נפש הגדול כלומר או תאמר בזו נפש הגדול ובו עוד נפש התנועה שהזכירה הכתוב בדגים ובחיים ובכל רומש על הארץ והשלישית הנפש המשכלת ומהם יאמרו כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון גם ימלאו שלש הכחות האלה רק היא יחידה והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כאן כי יאמר שיצר השם את האדם עפר מן האדמה והיה מוטל גולם כאבן דומם והקב"ה נפח באפיו נשמת חיים ואז חזר האדם להיות נפש חיה שיתנועע בה כמו החיות והדגים שאמר בהם ישרצו המים שרץ נפש חיה ותוצא הארץ נפש חיה וזה טעם לנפש חיה כלומר שחזר האדם להיות נפש בה חיים אחרי שהיה תרגם את הכתוב אדמה כי הלמד תבא בפסוקים כמו והיו לדם ביבשת ויהי לנחש וישם את בית לחרבה אבל אנקלוס אמר והות באדם לרוח ממללא כדעתו כדברי האומרים שהם בו נפשות שונות וזאת הנפש המשכלת אשר נפחה השם באפיו היתה בו לנפש מדברת

וכן נראה לי מדעת רבותינו ממה שאמרו רבא ברא גברא שדריה לקמי' דר' זירא הוה משתעי ליה ולא אישתעי אמר דמן דחבריא את תוב לעפריך ובויקרא רבה אמר רבי אבין נשמה שאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך וכן רוחו ונשמתו אליו יאסוף יורה כפי משמעו שהן שתי' ואחר כן יאמר הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם יצירה תנועה שהיה האדם נוצר כלומר בעל תנועה כי היצירה היא בחיות והרגש שבהם הוא אדם לא גבול העפר וכמו שאמר ויצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה ויבא אל האדם ואחרי שילכו בהרגשם נפח באפיו נשמת חיים מפי עליון להוסיף הנפש הזאת על היצירה הנזכרת ויהי האדם כולו לנפש חיה כי בנשמה הזאת ישכיל וידבר ובה יעשה כל מעשה וכל הנפשות וכחותן לה משיינה והלמ"ד הזו למ"ד הקנין כמו לך אני אדוני המלך וכל אשר לי לקונה אותו לדורותיו לך אני הושיעני או יאמר שחזר כולו נפש חיה ונוסף לאיש אשר כי כל יצירותיו היו עמה לנפש הזאת: (ח) ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם. פי' רש"י במזרחו של עדן נטע הגן ואונקלוס תרגם מלקדמין. וכך אמרו בבראשית רבה והוא הנכון ואין טעם ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום ההוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח יי' אלהים וגו' אבל ענין ויטע יי' אלהים להגיד שהוא מטע יי' כי הרם שגזר על הארץ תוצא הארץ דשא גזר במקום ההוא שיהיה שם גן ואמר בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני בערוגת המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר תדשא הארץ דשא ועץ פרי והצמיחה בלא סדר והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם לא יזקין בארץ שרשם ובעפר לא ימות גזעם אין צריכין לעובד ושומר שאלו היו צריכין עבודה אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם גם זה טעם ויטע יי' אלהים שהיו מטעיו מעשה ידיו וקיימים לעולמים כענין שנאמר לא יבול עלהו ולא יתום פריו וכו' כי מימיו מן המקדש המה יוצאים אם כן מה טעם

מִטְרָא וּמַשְׁקֵי יַת כָּל אַפֵּי אַרְעָא: (ז) וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יַת אָדָם בִּתְרֵין יִצְרִין וּדְבַר עַפְרָא מֵאֲתַר בֵּית מַקְדְּשָׁא וּמֵאַרְבַּעַת רוּחֵי עָלְמָא וּפַתְכָא מִכָּל מֵימֵי עָלְמָא וּבְרָיֵהּ סוּמַק שְׁחִים וְחִיוַר וּנְפַח בִּנְחִירוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוַת נִשְׁמְתָא בְּגוּפָא דְאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא לְאַנְהָרוּת עַיְינִין וּלְמִצְתּוֹת אוּדְנִין:

(ז) וַהֲוָה אָדָם נַפְשׁ דְּחַיָּה:

(ח) וְאִתְנְצִיב בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלֹהִים גִּינוּנִיתָא מֵעֵדֶן לְצַדִּיקַיָּא קֳדָם בְּרִיַּית עָלְמָא וְאַשְׁרֵי תַּמָּן יַת אָדָם כַּד בְּרָיֵהּ: (ט) וְרַבֵּי יְיָ אֱלֹהִים מִן אַדְמְתָא כָּל אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֵיחְמֵי וְטָב לְמֵיכַל וְאִילָן חַיַּיָא בִּמְצִיעוּת גִּינוּנִיתָא רוּמֵיהּ מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאִילָן דְּאָכְלֵי פֵּירוֹהִי יָדְעִין בֵּין טָב לְבִישׁ:

(ט) וְאִילָן דִּיַעְתָּת כָּל מַן דְּאָכִיל מִינֵיהּ מַפְרֵשׁ בֵּין טָב לְבִישׁ:

(י) וְנַהֲרָא נָפִיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יַת גִּינוּנִיתָא וּמִתַּמָּן מִתְפְּרֵשׁ וַהֲוֵי לְאַרְבַּעַת רֵישֵׁי נַהֲרִין: (יא) שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא דְמַקִּיף יַת כָּל אֲרַע הִינְדִּיקִי דְתַמָּן דַּהֲבָא

בעל הטורים

המבכים לגם כדי שימן להם הקב"ה מטר: (ז) וייצר ב' יודין וכד ספר וייצר ה' אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים יצר טוב ויצר הרע וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר שאין להם אלא יצר אחד. ויפח באפיו נשמת חיים. ס"ת תומם: (כדאיתא בסנהדרין פ"ח מד') נשמה ד' ויפח באפיו נשמת כל אשר נשמת רוח חיים כי ה' נשמת אדם (משלי כ) ואם לאו כנשמת ה' כנסל נפלים: האדם לנפש חיה ר"ת חלה שהיה חלתו של עולם: (י) יפרד ב' במסורה הכא ואידך (משלי י"ט) ודל מרעהו

יונתן

מתמות כורפי עיין בזקנ"ש דף ט"ו ע"ד: (ז) עפסר בים הרקנטי מפרט על הארץ העליונה בדף ס' ע"ג: ומסכת פי' לברה ותגל אותן. שמים פירוש אדום לשון גמרא בפ' המוכר ספינה שממתים ונמלא לבינה: ולמלאות אודנין פירוש ולשמוע אתן. עוור

רמב"ן

ויניחהו בגן עדן לעבד' ולשמרה שהניחו שם להיות זורע לו חטים ומיני תבואות וכל עשב זורע זרע וערוגות הבשמים וקוצר ומוצא ואוכל כרצונו וזה טעם לשון לעבדה ולשמרה לעבוד אדמת הגן הערוגות שיעשה שם כי הגן שהם האילנות לא יעבודו ויתכן שהגה הגן בלשון נקבה כמו וכגנה זרועיה תצמיח וכמעו גנות ורבותינו נתעוררו בזה אמרו בברא"שית רבה לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו והכוונה להם בזה לומר כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכים לכוחות העליונות ומהם יבא להם הגידול והקרבנות יהיו משך הברכה לעליונים ומהם לצמחי גן עדן ומהם יהיו ויחיו לעולם בגשמי רצון וברכה שיגדלו בה כמו שאמרו ישבעו עצי יי' ארזי לבנון אשר נטע: אמר. רבי חנינא ישבעו חייהון ישבעו מימיהון ישבעו מטעתן כי חייהן יסודותם העליונים ומימיהם אוצרות הטוב המוריד הגשם ומטעתן כחם בשמים כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע והוא מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר: (ט) ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע. בעבור שאמר הכתוב ועץ החיים בתוך הגן ולא אמר בגן ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו שלא הזכירו ולא הודיעו בשם אשר נאמר לפי שהוא שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך. ולכך ת"א במציעות גנתא והנה לדבריו עץ החיים ועץ הדעת שניהם היו באמצע וא"כ נאמר שהוא כאלו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סובב ובה שני האילנו' האלה ויהיה האמצע הזה אמצ' רחב כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יודע בו אמת הנקודה בלתי השם לבדו. ועץ החיים אילן פריו נותן באוכליו חיים ארוכים ועץ הדעת טוב ורע אמרו המפרשים כי היה פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו ערותיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון זה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע כי בטלה ממנו התאוה הזאת ואיננו נכון אלא בעבור שאמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וא"ת כתם לה הנה ויאמר יי' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. וכבר אמרו שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי: והיפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא עץ הדעת טוב

אבן עזרא

יעלה מן הארץ: (ז) וייצר. בכח המאורות ויצר מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד שהבנין קל. כמו וייקץ נח. וטעם באפיו שבהם יחיה האדם כי הם יכילו האויר שהם תמוח הלב ויצילו אויר אחר. וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקים: (ח) ויטע. וכבר נטע גן במקום שנקרא עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האדם ופי' גן. בעדן גן אלהים הבי"ת משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים. וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים. וה"א האדם יש לו סוד. גם נמצא שבט המנשה האזרחי. וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם נלקח מהאדמה והוא יהיה שם עלם ושם תאר: (ט) ויצמח. ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן נטע בגן ועוד בתוכו שנים עלים: ועץ הדעת. לפי דעתי צריך להוסיף דעת. להיות כן. ועץ הדעת דעת טוב ורע. כי איך יהיה סמוך והוא מודע בתפלה. וכן הארון הברית והכנואה עודד הנביא ורבים כאלה: (י) ונהר. וטרם שיברא האדם היה הנהר משקה הגן לבל צד. וא"צ מלת לאשים שרש ונראה במלת ונראשותיכם וטעמו מכונד הראש: (יא) שם האחד. אמר הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון. והוא בא מפאת הדרומיים

פירוש על אבן עזרא

הארץ וכו' כפירושו בענין הרקיע. ור"ל גן בפסוק, בעדן גן אלהים (יחזקאל כ"ח י"ג), משמעו בגן כי בית בעדן מושך עצמו ואחר עמו, וטעמו בעדן בגן. (להלן מ"ט כ"ה) ר"ל מ"ם מאל משרת עצמו ואחר עמו כאלו כתוב ומאת שדי וכו'. ור"ל שאין משמעותו על מין האדם, כ"א על אדה"ר, ושם העצם אדם היא הנשמה כי הגוף נקרא בשר אדם, ולא יבא ה"א הידיעה על שם העצם, ובפסוק וייצר וכו' את האדם פי' עם הנשמה לייר את העצר בתואר ללם אלהים, ע"כ הסוד כלומר ה' אדם כדעת הר"י ז"ל כי יש נשמה לנשמה והם ה' בחינות, נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה ויהי האדם פירושו כמו הנפש לגוף כ"כ היחידה לחיה וד"ל. (דברים ג' י"ב). (ש"ב כ"ד ע"ז) בהם שמות העצם ובאים בה"א הידיעה. לפרש מהות שמו למה נקרא בשם אדם כי מאלבנו מהאדמה ע"כ נקרא בשם הזה ג"כ השם העצם ושם התואר בל"א (איר דישער) כמו שם תואר הכם (ווייזער). ר"ל דעת ר"א שלא להודיע שכשיו ערין הלמחים כי כבר אמר ותולא הארץ דשא וכו' עץ פרי, רק שהוא מספר שכשהלמחים כל העץ מהאדמה כן למח בגן ועוד שלמח בו עץ החיים ועץ הדעת. פירושו בעבור שבא בה"א הדעת מחלה ול"ל של טוב ורע, איך יהיה סמוך ולריך להיות כך ועץ דעת טוב ורע בלא ה"א וה"א הידיעה לא יבא כ"א על הסומך והוא הנץ לריך להוסיף מלת דעת שיהיה הוא נמסך. שיש ה"א הידיעה במלת הדעת ואם יש קלת זרים שילאו מהכלל לריך טעם. (יהושע ג' י"ד) טעמו הארון ארון הברית (ד"ה ב' ע"ו ס') טעמו והנבואה נבואת עודד. לפי שנאמר לעיל פסוק ח' ויטע גן בעדן וכו'. וא"כ והנהר יולא מעדן הולך לפרש שנבראה האדם אחרי כן כמאמר מקדם פי' מקודם שהיה האדם. כמראשותיכם (ירמיה י"ג י"ח) ר"ל שהאלף נע, אבל הטיבוסי מראשותיכם (יחזקאל ל"ו י"א) האלף נ"ח. ר"ל שסבר הראש כמו ויקם המכבד (ש"ב ה' ע"ו) ספי' כר' הראשון(נ"ל) פי' בירמיה האלף בשו"א ופת"ח כי שם מורה על המלך כפי' רד"ק שם והוא פועל יולא מבנין הכבד. דע כי היבוב משוך לגד הלפון מקו השוה וא"י באמצע הישוב כפי סדר המעלות, וגן עדן תחת קו השוה לגד המזרח, ומשם יצאו אלו הארבעה נהרות, ואם נאמר כדעת הגאון שהוא פישון אשר מזכיר ר"א בודאי מקורו משפלה מזרחים דרומים כמו כן נהר פרת ובודאי הנ"ע בסוף גבול הארץ מפאת מזרחים דרומית ע"ז מקשה לאלן א"כ יורד פישון לפאת דרומים מערבים לקצב א"י ואם כדים הגאון בעבור שמפרש הכתוב כי הוא הסובב ארץ החוילה כפי' א"י א"כ יוסף

ספורנו

שהרוה את הארץ והולידה והצמיחה בלתי מטר ועבודת אדמה: (ז) ויצר ה' אלהים. אמנם להיות בעלי חיים לא הספיק זה אבל היתה יצירת היולר ית' על אופנים מתחלפים וזה כי יצירת האדם היתה עפר מן האדמה חלק נכבד ממנה: ויפח באפיו נשמת חיים. נפש חיונית מוכנת לקבל צלם אלהים כאמרו ונשמת שדי תבינם. ע"מ ויהי האדם לנפש חיה. היה עכ"ז חיה בלבד בלתי מדברת עד שנבראה בצלם ודמות. (ח) אשר יצר. אשר יצרו באותו האופן הנכבד שהזכיר הכינו שם להיותו מקום מוכן לקבלת צלם אלהים ולפעולותיו השכליות באויר ובמזונות: (ט) ויצמח. מזונותיו שלא בצער נחמד למראה. משמח ומרחיב הלב להכינו לקבלת השפע השכלי כאמרו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה': עץ הדעת. משיא לתת לב אל הטוב והרע ומזה והאדם ידע נתן לב עליה וזהו נקרא הקרוב מודע לאישה מדרכו לתת לב לצרכי קרובו כאמרו ואם לצרה יולד: טוב ורע. לגמור בפרט אעפ"י שיזיק ולמאוס הבלתי ערב אעפ"י שיועיל: (י) ונהר יוצא מעדן. בלתי נעזר גשמי' ועבודת אדם: (יא) שם האחד פישון. הודיע שבם הנהר המשקה

כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ יד וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ טו וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃ טז וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ יט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף

השמים

דַּהֲבָא׃ יב וְדַהֲבָא דְּאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדֻלְחָא וְאַבְנֵי בוּרְלָא׃ יג וְשׁוּם נַהֲרָא תִנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל־אַרְעָא דְכוּשׁ׃ יד וְשׁוּם נַהֲרָא תְּלִיתָאָה דִּיגְלַת הוּא מְהַלֵּךְ לְמַדִּנְחָא דְאַתּוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְרָת׃ טו וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרְיֵהּ בְּגִנְתָּא־דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃ טז וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילַן־גִּנְתָּא מֵיכַל תֵּיכוּל׃ יז וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְּתֵיכוּל מִנֵּיהּ מֵימַת תְּמוּת׃ יח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין לְמֶהֱוֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד לֵיהּ סְמַךְ לְקִבְלֵיהּ׃ יט וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן־אַרְעָא כָּל־חֵיוַת

ברא

מסורה החוילה, ב'. יב וזהב, ל', הזיין בש"פ וסי' בנפי'. ההוא, וא"ו וסימן. הבדלח, ב' חסר כוין הבדלח. השהם, חסר. יג ושם השני, בשקף ובשגג וכן הכין. גיחון, ר' ג' מ"ל דא"ל ג' פ"ו וא"י ודין מ"ו. הסובב, מ"ד. יד ושם הנהר, י"ג כ"ם. חדקל, ל' וא' חדקל ח"ב מן חד חד חד פשט וחד קמץ גדול. ההלך, כל סו' חסר. טו ויניחהו, ס' דמי ו' בלי'. לעבדה, מפיק ה"א וקמצין הרפשוטים הם קם. טז האדם ב'. האכל, ז'. יז ומעץ, ל'. אכלך, ל'. יח ויאמר ה', ד'. לא טוב, ד'. לעשה לו, דגש מ"ד סע"פ שהש"א שרשים כי בסגול אין חילוק. ויצר, כ"ם. יט חיה, בסר יוד תמקף.

ת"א וזהב הארץ יומא עד. ושם הנהר כתובות י'. חדקל כתובות יא. והנהר הרביעי בכורות נה. ויצו ה' אלהים סנהדרין נו. על האדם סנהדרין נו. ביום אכלך פקיד' שפל כ' ועקרים מד פ' סוכר פ' סוליש. לא טוב היות יבמות סא סג כתובות סז. ויצר ה' אלהים כהכ כב.

רש"י

ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו. ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנא' אצל מצרים (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים: (יג) גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו (שמות כא) וכי יגח שמנגח והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתב המקרא על שם העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב על כלם הנזכר על שם א"י: (טו) ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו (ב"ר) ליכנס: (יח) לא טוב היות וגו'. (ב"ר) שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג: עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: (יט) ויצר מן האדמה. (חולין כז) היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן

אמר

רמב"ן

טוב ורע כי הדעת יאמר בלשונינו על הרצון כלשונם לא שנו אלא מדעתו לאסור ומדעתו לשנתו ובלשון הכתוב מה אדם ותדעהו תחפוץ ותרצה בו כי ידעתך בשם נבחרתך מכל האדם וכן מאמר רבותינו הא דע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרצון לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר. והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשגים לתאוה אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחירה ורצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים וזו מדת אלהים מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה. ויתכן שנתכוון הכתוב לענין הזה באמרו כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים היושר שיאחז דרך אחת ישרה והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתני' בבחירה ממנו וכאשר צוהו הקב"ה על העץ שלא יאכל ממנו ולא הודיעו כי בו המדה הזאת רק אמר לו סתם ומפרי העץ אשר בתוך הגן כלומר הידוע במלאכתו לא תאכל ממנו והוא מאמר האשה אל הנחש והכתוב שאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו הזכירו הכתוב אלינו בשמו: (יא) ארץ החוילה אשר שם הזהב. לבאר שאינה חוילה של מצרים שאמר בה ויכו מחוילה עד שור כי זו מזרח המזרח והזכיר עוד שם הבדולח לשבח הנהר כי בגבול אשר בו ועל שפתו ימצא הזהב ההוא הטוב והבדולח והשהם כי כן ימצא בנהרות מהם שימצא בהם הכסף וכן הבדולח האבנים הטובות בנהרות ימצא

רונם

אבן עזרא

מזרחיית דרומית. גם פרת [ה]כן והוא אחרית גבול הארץ [ח]ממאת מזרח. והמפרשים אמרו כי [א]חדקל הוא הנהר השני העובר על בגדאד עם נהר פרת אם כן הנה שלשתם [ב]מזרחיים. ויאור מצרים יוצא מהר הלבנה רחוק מקו השוה בלד עב. והראיה גדולו [ג]בקיץ. וידענו כי גן עדן תחת קו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה. וריקי מוח תמהו איך [ד]יהפך זה. והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם א"כ ירד פישון לפאת דרומית [ה]המערבית ואחר כן ישוב דרך [ו]צפונית. ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שתרגם הסורי' [ז]כפי דרכו כי אין לו קבלה. וכן עשה [ח]בתמספסום ובמדינות. ובחיות [ט]ובעופות. [י]ובאבנים. אולי בחלום ראה וכבר רעה במקומם כאשר אפרש במקומו א"כ לא נשען על פתרוניו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענום. והזכיר הזהב בעבור כבוד הנהר שיוצא

מהגן

פירוש על אבן עזרא

עוד לדחוק ס"פ ולפרשו כי הגבול אשר מזכיר (במ"ס ל' ל"ג) והורדתם אל גבול. הוא הכולל פה. [ח]א"כ גם הוא סמוך לפרת כאשר בגדאד היא העיר בבל ההכושה סמוך בבל ההכרנה, אם כן נאמר כי גיחון ג"כ ע"ד נהרות אשר מזכירו (במ"ס ל' ל"ג). [חח]ועודלי פישון הנ"ל מקורו מהלך אשר הם הג"ע והוא אחרים בגבול הארץ מצלם המזרח ולפאת כמו נהר פרת. [א]וכפי המפרשים גם חדקל סמוך לפרת כי בתגדאד היא בבל התדשה נוכח עיר בבל הכהרבת ופרת הוא בארץ בבל כמאמר חז"ל תכדי רגא פרת. [ב]א"כ הכל למשמע על נהר פישון כמו ה"ב נהרות אשר הם מזרחים, ותחשה יאור מצרים הוא יוצא וכו'. [ג]ידוע השמש עובר בקיץ אלו הי"ב מעלות מהלך לצפון לקו השוה ע"כ אללם הוא הקיץ כאשר השמש סמוך לזה הצד קו השוה, א"כ המורף הוא לצד הדרום מקו השוה כמו שהמורף אלנו בעת אשר השמש להלך הצפון עם מלגים ע"כ מהגדל נהר מצרי' מהשגים השלגים אשר שם. [ד]ר"ל שיהיה היום והלילה שוים תמיד קו השוה, כי יש לקיום נמורות ע"י חכמי המכונה אשר קורא אותם ר"מ (חכמי המדות) קולר ולורך היום והלילה הם רק אשר המדינות רחוקים מקו השוה ע"פ מרחקם לצד הצפון או לדרום הקו הנ"ל כן מתהלך או מתקבר היום והלילה. [ה]ר"ל לדעת הגאון כנ"ל מסריב לאמור אשר ירד פישון נאמריו כנ"ח לקבל הפסרם השלגים. [ו]מקו השוה לסבב ארץ מצרים. [ז]ר"ל אין להגאון ראיה אשר פישון הוא נהר מצרים, רק שתרגם הסורים המכר אלו פישון כפי דרכו ר"ל שהיה לוסה הארץ השיאור שנבר עליה. [ח]ר"ל בשרפים גם. [ט]ר"ל בס' שמיני ובס' ראה. [י]בס' שמות. [כ]מהדלא כתיב

ושם

דדהבא: (יב) ודהבא דארעא ההיא בחיר תמן בידילחא ואבנין טבין דבורלין: (יג) ושום נהרא תניינא גיחון הוא דמקיף ית כל ארעא דכוש: (יד) ושום נהרא תליתאה דיגלת הוא דמהליך למדנח אתור ונהרא רביעאה הוא פרת: (טו) ודבר יי אלהים ית אדם מן טור פולחנא אתר דאתברייא מתמן ואשריה בגינוניתא דעדן למהוי פלח באורייתא ולמנטר פקודהא: (טו) ונסב יי אלהים ית אדם ואשריה בגינתא דעדן ואצנע יתיה למהוי פלח באורייתא ולמטור:

בעל הטורים

מלמדו יפרד בגימטריא לה"ר דל מן המלות נפרד מן הגן: (יב) הבדלח ב' במסורה הכא ואידך ועינו כעין הבדלח מלמד שאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן: ולאדם

רמב"ן

כוש. ועל דעת הראשונים פישון הוא נילוס מצרים ישובב כל ארץ החוילה הזאת ויצא משם על פני כל ארץ מצרים עד נפלו בים הגדול באלכסנדריא של מצרים: (יז) לא תאכל ממנו. מן הפרי יזהירנו כי העץ אינו נאכל. וכן אמר לאשה מפרי העץ אשר בתוך הגן וכמוהו ואכלו איש את גפנו ואיש את תאנתו וכן בעגלון שהאכלה תאכל פריה: ביום אכלך ממנו מות תמות בעת שתאכל ממנה תהיה בן מות וכמוהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות שאין הכוונה שימות מיד בו ביום. ואין הכונה לידיעה בלבד שידע שימות כי החיים יודעים שימותו כלם. אבל הכונה כי בעת שילא יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי אין ענינם אלא שיהיו חייבים מיתה וימותו בחטאם זה. ועל דעת חכמי הטבע היה האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומחוסר בגדי' וזולתם שהכונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם. ולכך אמר בעונש עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בטבעך וגם מתחלה היה אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ אם כן היתה בו התכה ופנת הויה והפסד ועל דעת רבותינו אלמלא שחטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיים לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהים כי טוב. ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי ההויה היא בחיוב אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור א"כ ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהיה בן מות. לא תתקיים לעד בחפצי והאכילה היתה לו מתחלה לענג ויתכן שהיתה ג"ע נבראתי' בחיבורים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר עליו ואכלת את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם האדמה היה זה סבה להפסד כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב: (יח) לא טוב היות האדם לבדו.

(טז) ופקיד יי אלהים על אדם למימר מכל אילן גינוניתא מיכל תיכול: (יז) ומאילן דאכלין פירוהי חכמין למידע בין טב לביש לא תיכול מיניה ארי ביומא דתיכול תהי חייב קטול: (יח) ואמר יי אלהים לא תקין דיהי אדם דמיך בלחודוהי אעביד ליה אתא דתהי סמיך בקבליה:

(נ"א) אעביד ליה בר זוג עד נפיק ביה:

(יט) וברא יי אלהים מן אדמתא כל חיות ברא וית כל עופא דשמיא אייתי לות אדם למיחמי מה יהא קרי ליה שום וכל דקרי ליה אדם נפשא מן חייתא

יונתן

(טו) פטור פולחנא פירוש הר המוריה דמתכנס עפר פולחנא: (יז) ומאילן דאכלין חכמין וכו' פי' דקשה ליה וכי הגן יודע טוב ורע אלא האוכל פירו וק"ל: (יח) כד נפיק

אבן עזרא

מסגן: (יב) הזהב. אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטנים עגולים היוצאים מהמים מהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין [ל]המן לבדו. ואמר כי השהם אבן יקרה לבנה והיא לחה ואנחנו לא נדע ופי' קדמת אשור הפי"ו קדמת תחת ה"א והספרם בינו ובין קדם כי ה"א קדמה תחת אל כמשפט [מ]בפתח קטן. וכן וירד אברם [נ]מצרימה כמו אל מצרים. והנה קדמת אשור אל מזרח אשור. ודע כי מהפסוק הראשון עד לעמוד הזכיר הכתוב אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו. ומה יקרו דברי קדמונינו ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם [ס]מלא כי לא היה שם כם [ע]מקבל זה השם. ובפרשת ואלה שמות אפרש סוד השם ואם [פ]הוא סמוך אם יעזרני השם. ודע כי מקום האדמה שנבראה ממנה אדם קרוב אל גן עדן. כי יש אומרים כי האדמה [צ]היא ארץ ישראל. והנה שהפו ויהי בנפשם [ק]מקדש: (טו) הגן. לשון [ר]זכר ונקבה. וכן סגורו [ש]גנים גנת. והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב [ת]אל האדמה. איך יתכן לעבוד ולשמור מקום [א]גדול ממקום קטן. ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמ' וכבר היה עובד האדמה. רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל. ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה והוא הלחם. וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו. ויש אומרים כי כן פירושו לעבוד עלותו [ב]והמלוה לא תעבד: (טז) ויצו. מלת לווי עם על מלות לא תעשה וכן על [ג]השבים אנוה. אע"פ שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת. ואחר שאמר [ד]מעץ הדעת לא תאכל מה צורך למלת ממנו רק הוסיף לבאר. וכן ותפתח ותראהו [ה]את הילד. או טעמו אפי' מעט ממנו. ודקדוק ממנו [ו]בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת היה כי השם לא יצוה למי שאין לו דעת רק דעת טוב ורע בדבר אחד [ז]לבדו לא ידע. הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמ' והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה. ולולי שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקרא והוא יודע ממנו שהוא בשר. גם השם הראה [ח]לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה שהוא בתוך הגן: (יח) ויאמר. טעם לא טוב לאדם. ועזר כטעם טובים השנים [ט]מן האחד ולמ"ד אשר יקרא

פירוש על אבן עזרא

והוא כבדולח, רק ועינו כעין הבדולח (במדבר י"א ז'). [ל]שהוא סגול. כאלו כתוב אל קדם. [מ](להלן י"ב י') כמו אל מצרים. [נ]ר"ל אחר שנעשה האדם ויש העולם מלא ע"י. [ס]ר"ל שהיה העולם חסר בעל הנפש המשכלת לדעת שם העלם עד שילר את האדם והכיר שם מלא הויה עם אלהים עיין להלן (כ"ג מ'). [ע]רק שם פי' את השם הנעלם סמוך אל לבאות או אלקים איננו סמוך. [פ]לפי שנאמר עפר מן האדמה באה הידיעה ע"כ אמרו שהיא א"י שהיא ידועה. [צ](להלן י"א ב') שם פי' ר"א והחכמים עמו ג"כ הרמב"ן ז"ל שנקשו מהרי אררט שהם במזרח וידענו שהג"ע שהם קו השוה מפאת מזרח כמ"ש גן בעדן מקדם וא"י הוא באמצע הישוב מפאת לפון כסוף מקו השוה כ"ד מעלות. [ק]כי מלאכו בן נעול לשון זכר (שה"ש ד' י"ב). וכגנה זרועיה תצמיח (ישעיה ס"א י"א) ל"נ. [ר]ר"ל בלשון רבים. ורבות. כמו לרעות בגנים (שה"ש ו' ב'). ועשו גנות (עמוס ט' י"ד). [ש]ולא אל הגן שהוא לשון זכר. [ת]ר"ל איך יכול לעבוד ולשמור מקום גדול אדמת הארץ. והוא בגן שהוא מקום קטן. ועוד אם לעבדה ולשמרה שב אל האדמה, הלא כבר בג"ע היה עובד את האדמה. [א]ר"ל אין לשון עבודה נופל על המלוה. [ב](ישעיה ה' ו"ו). [ג]ר"ל ומעץ פי' מן העץ. מה לורך למלת ממנו. רק הוא מוספת ביאור כדמפרש ואזיל. [ד](שמות ב' ו'). [ה]הטעם ממנו שהוא יחיד שאיננו כמלא הוא אותו המדבר שנקרא נסתר. כי המדקדקים אמרו שיש לכל חלק וחלק מהכנויים ב' מדברים. מדבר בעדו. נוכח. או נמלא נסתר שהוא כשול וכן הוא ממנו. והיא מלה מורכבת משני מלם כזה מן הוא. ר"ל כי יש במלת ממנו ב' דגושים. הראשון בא"ם מ"ם השניה. והוא לתשלומין של הנו"ן הספרה. והדגש הב' שהוא באות נו"ן הוא לתשלומין הה"א הספרה ממלת הוא. ועוד שאמר שעץ מנהו (איוב ד') פי' ר"א שהוא לשון ממנהו. ועיין לאשה בפסוק מן האדם היה כאחד ממנו. באר עוד טעם אחר. [ו]ר"ל על השמים שהם ב' הפכים בנושא אחד טוב ותבונה. [ז]שב למעלה גולא שהיה כן לא הראהו ה' עץ הדעת. [ח]ר"ל אפילו אשתו ידעה שפרי העיבה להכתם וכו'. [ט](קהלת ד' ט') ובמיב בפנים

ספורנו

שמשקה את הגן הנלמי נודע לנו בהודיעו הנהרות המתפשטים ממנו הנודעים אללנו לשבת בגדלם וטוב מימיהם וטוב פריים: (טו) לעבדה. לעבוד את נשמת חיים כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים: ולשמרה: שלא תפסד בהתכת הליחות השרשי הנתך בחום הטבעי וזה כי אותם הפירות הנכבדים היו מולידים תמיד תמורת מה שנתך בלתי עפוש: (טז) מכל עץ הגן. כפי חלוף הזמנים בטבעי ההכנים כאמרו לחדשיו יבכר: (יז) ומעץ כו'. אשר בתוך הגן קרוב לעץ החיים שהזכיר למעלה באמת ועץ החיים בתוך הגן על דרך החיים והמות נתתי לפניך: (יח) לא טוב היות האדם לבדו. לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו אם יצטרך להתעסק הוא עצמו בצרכי חייו: עזר כנגדו. עזר שיהיה כמו הוא לו בצלם ודמות כי זה הכרחי לו בידיעת צרכיו והמציאם במועדם ואמר כנגדו כי הנהגם לכף נגד דבר אשר כשיהיה שוה לו בשקל יהיה נגדו בקו ישר אבל כשלא יהיו שוים שני המשקלי' יהיה זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה נגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו רז"ל שקול משה כנגד כל ישראל אמנם לא היה ראוי שיהיה העזר שוה לו לגמרי כי אז לא היה ראוי שיעבוד ויעשה אחד מהם לחבירו: (יט) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. נתן להם שלמות צורת

השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו: כ ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו: כא ויפל יהוה אלהים | תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה: כב ויבן יהוה אלהים | את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם: כג ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת: כד על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד: כה ויהיו שניהם ערומים האדם

ואשתו

ברא וית כל עופא דשמיא ואיתי לות אדם למחזי מה יקרי ליה וכל די הוה קרי ליה אדם נפשא חיתא הוא שמיה: כ וקרא אדם שמהן לכל בעירא ולעופא דשמיא ולכל חות ברא ולאדם לא אשכח סמך לקבליה: כא ורמא יי אלהים שינתא על אדם ודמך ונסיב חדא מעלעוהי ומלי בשרא תחותה: כב ובנא יי אלהים ית עלעא דנסיב מן אדם לאתתא ואיתה לות אדם: כג ואמר אדם הדא זמנא גרמא מגרמי ובסרא מבסרי לדא יתקרי אתתא ארי מבעלה נסיבא דא: כד על כן ישבוק גבר בית משכבי אבוהי ואמיה וידבק באתתיה ויהון לבסרא חד: כה והוו

תרויהון

מסרה מה יקרא, היוד דגש מד"ד. נפש, ז'. כ ויקרא, ב'. שמות, פ' מ"ל בתורה. תלת, לית כהן בסג"א. כא ויפל, ד'. אלהים, פסיק. ויישן, מ"ל. מצלעותיו, ל'. ויסגור, ב' מלרע. כב אלהים, פסיק. הצלע, אלדי בצירי והלמ"ד בקמץ ומלרע ויבאה, ב' חסר דס' בלו'. כג ובשר, ס'. מבשרי, ל'. לזאת, ב' רפי. לקחה, ל' הלמ"ד בשבא והקוף רפי, להקל וב' הקמצין חטפין. זאת, דגוש מד"ד. כד אמו, ג'. כה ערומים, ב, מ"ל ודגש אחר שורק ופי' סבימין לפין, מבפילאי דסיקין

ת"א ויפל ה' אלהים סנהדרין לט ס' חסר פ' גמל. ויסגר בשר ברכות סא ערובין יח. ויבן ה' אלהים ברכות סא שבת לה ערובין יח. זאת הפעם יבמות סג. על כן יעזב סנהדרין נח. ודבק באשתו סנהדרין נח. והיו לבשר סנהדרין נז נח.

רש"י

אמר מן האדמה נבראו. ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה (ב"ר) יצירה זו לשון רידוי וכבוש כמו (דברים כ) כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: (כ) ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. (ב"ר) כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) מצלעותיו. מסטריו כמו (שמות כו) ולצלע המשכן זהו שאמרו (ערובין יח) שני פרצופים נבראו: ויסגר. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת (עירובין יח) הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו: (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו (שופטים ח') ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. (יבמות ס"ג) מלמד שנתקררה דעתו בחוה: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש (ב"ר): (כד) על כן יעזב איש. רוח הקדש אומר כן לאסור על בני נח העריות (סנהדרין נ"ז): לבשר אחד. הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד (שם נ"ח): (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות

להבחין

רמב"ן

אינו נכון שנברא האדם להיות יחיד בעולם ולא יוליד שכל הנבראים זכר ונקבה מכל בשר נבראו להקים זרע וגם העשב והעץ זרעם בהם אבל יתכן לומר כי היה כדברי האומר דו פרצופי' נבראו ונעשו שיהיו בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעבור והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו וטעם לא טוב שלא יאמר בו כי טוב בהיותו לבדו שלא יתקיים כן כי במ"ב הטוב הוא הקיום כאשר פירשתי במאמר וירא אלהים כי טוב: (יט) אשר יקרא לו האדם נפש חיה. לשון רש"י סרסהו ופרשהו וכל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם. ור"א אמר כי למד אשר יקרא לו נמשך וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חיה הוא שמו. ויתכן שיהיה פירושו כענין הזה והכוונה לומר כי נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וכמו שפירשתי והביא לפניו המינין כלן וכל מין מהם שיקראנו האדם כשמו ויאמר בו שהוא נפש חיה כמותו הוא יהיה שמו ויהיה לעזר כנגדו והוא קורא לכולן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חיה כשמו ולאדם לא מצא עזר כנגדו לשון רש"י כשהביאן לפניו הביאן זכר ונקבה אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל י"י אלהים עליו תרדמה ויפה פירש כי כאשר הכניס פסוקי קריאת השמות בתוך דבר העזר כן יכריח זה וקריאת השמות על דעת המפרשים כפשוטו שיהא לכל אחד שם לעצמו כדי שיהיו ידועים ונכרים לתולדותיו בשמות אשר יקרא להם כי יהיה שמו לעולם ושנה הקב"ה כשרצה לעשות העזר לו הביאן לפניו כי היה צריך להביאן לו זוגות לקרוא שם גם לנקבותיהם כי מהם שקראם בשם אחר ומהם שלוקים כשור ופרה ותיש ועז וכבש ורחל וזולתם וכשראה אותם מזווגים זה עם זה נתאוה להם וכאשר לא מצא בתוכם עזר כנגדו נעצב ויישן והאלהים הפיל עליו תרדמה שלא ירגיש בהסרת צלע מגופו ולפי דעתי שקריאת השם הוא העזר והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעיהם ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר על חבירו כלומר הראוים להוליד זה מזה ולפי' השמות היא הבדלת המינים כי עברו לפניו זכר ונקבה והתבונן בטבעם אי זה מהם עזר לחבירו כלו' שמוליד ממנו והודיע בשמותם כי הבהמה הדקה קרא בש"א שכולם עזר זה לזה בתולדה שיולידו והבקר בשם אחד והחיה בשם אחד שלא יולידו מין זה מזה וכן כולן ולא מצא בכולן שהיה בטבעה עזר לו ותקרא בשמו כי קריאת השמות היא הבדלת המינים והפרדתם זה מזה כאשר פי' למעלה ואין הענין שיהיה ביד האדם לתת בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם יראה טבעו נלוה באחד המינים ויצמד בו היה הקב"ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש וזה טעם כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר הוא יהיה שמו שהקב"ה יקיים בו השם ההוא על ענין שפירשתי. והנכון בעיני כי לא היה החפץ לפניו יתברך לקחת צלעו ממנו עד שידע אדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאוה שיהיה לו עזר כמות' ומפני זה היה צריך לקחת ממנו אחת מצלעותיו וזה טעם ולאדם לא מצא עזר כנגדו כלומר ולשם האדם לא מצא עזר שיהיה ראוי כנגדו ותקרא בשמו שיוליד ממנו

ואין

חיתא הוא שמיה: (כ) וקרא אדם שמהן לכל בעירא ולכל עופא דשמיא ולכל חיות ברא ולאדם לא אשכח עד השתא סמיך בקיבליה:

[(כ) ולאדם לא אשכח בר זוג כד נסיב ביה:]

(כא) ורמא יי אלהים שינתא עמיקתא עלוי אדם ודמך ונסיב חדא מעלעוהי היא עילעא תליסרית דמן סטר ימינא ואחד בבישרא: (כב) ובנא יי אלהים ית עילעא דנסב מן אדם לאיתתא ואתיא לות אדם: (כג) ואמר אדם הדא זמנא ולא תוב תתברי איתתא מן גבר היכמא דאתבריאת דא מני

גרמא מגרמי ובשרא מבשרי לדא חמי למקרי איתא ארום מגבר אתנסיבת דא: (כד) בגין כן ישבוק גבר ומתפרש מן בית מדמכיה דאבוהי ודאימיה ויתחבר באנתתיה ויהון תרויהון לבישרא חד:

[(כד) על כן ישבוק גבר בית מדמכא דאבוי ואימי:]

(כה) והוו תרויהון חכימין אדם ואנתתיה ולא אמתינו ביקריהון:

[(כה) ולא הוו ידעין מה היא בהתתא:]

בעל הטורים

(כ) ולאדם לא מצא עזר ב' הכא ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך (קהלת ב) לאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. ולאדם לא היה לו עזר וה' עשה שמו מוכה ובלא האשה לבור ושפח על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת ושפחת ע"י העזר על כן ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שנקנסה עליו מיתה: (כא) ויפל ה' אלהים ב' הכא ואידך (פ' מסעי) ויפל עליו וימת (תלים עח) ויפל בקרב מחנהו זהו שדרז"ל באחד שהכה שוגג ואחד מזיד שהקב"ה מזמנן בפונדק אחד ועולה בסולם וכו' וזהו ויפל בקרב מחנהו שהקב"ה מזמנן במחנהו: ויסגור ב' במסו' הכא ואידך (פ' נח) ויסגור ה' בעדו רמז לסגירת בשר שהי' אסור בשמים חמה בתיבה כשסגר ה' בעדו אז ויסגור בשר: (כב) ויבאה כתיב חסר והוא עולה כ"ד שקשטה בכ"ד קישוטין והביאה לו: ויבאה ד' במסורת ויבאה אל האדם ויבאה ילפק הסהלה. (ש"ב ב') ויביאה אל עיר דוד. (דניאל ט) וישקוד ה' על הרעה ויביאה וקודם שנשא בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמת אדם הראשון שנטרד מן העליונים ע"י שהוא תילפק היה בספך כי היא היתה במקום ערה כדלי' במדרש: (כג) לזאת ב' במסורת הכא ואידך (איוב ל"ז) אף לזאת יחרד לבי כלומר שהיא היתה לאדם לבו: (כד) והיו לבשר אחד וסמיך ליה (כה) ויהיו שניהם ערומים רמז למה שאמרו הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה:

יונתן

נפיק ביה פי' שהאשה לו נייחא מלשון ויפק רצון כדא"ז. שנא אדה"ר על כל בריה ולא נתקררה דעתו וכו': (כג) ולא תוב וכו' מני ברמא פי' שמכאן ואילך תסברי מן אב ואם ולא מצלעה: (כד) מדמכיה דאבוה לשון שינה בעלמא אפ' בקירוב בשר אסור בעריות כמאחז"ל לכן אמר ביה מדמכיה: ירושלמי בהתתא תרגום של מבושיו

רמב"ן

ואין צריך בכאן לדברי המפרשים שאמרו כי יצא בכאן שם במקום הכנוי ולא מצא עזר כנגדו כדרך כמו למך ואת יפתח ואת שמואל. וזהו שאמר זאת הפעם כלומר הפעם הזאת מצאתי עזר לי שלא מצאתי עד הנה באשר בהמיו' כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי וראוי שתקרא בשמי ממש כי נולד זה מזה ובעלת זאת סוד יודע מדברינו בפרשת וזאת הברכה אם יזכני בורא להגיע שם. ולכך הזכיר כי מאיש לקחה זאת והבן: (כד) על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו'. רוח הקדש אומרת כן לאסור העריות לבני נח. והיו לבשר אחד הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה

אבן עזרא

יקרא לו האדם מושך עצמו ואשר עמו. וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור. כמו ומשפט ותהלתו ורבים כמוהו: ועלת לכל הבהמה גם היא מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו מספר. וכן ולא למדתי חכמה. ורבים כאלה. וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא. כי כן מנהג לשון הקדש כמו וישלח יי את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. ולפי הוא בעיני היסוד של השם. ופה אמר כי העוף נולד מהאדמה ולמעלה מהמים. כי השניים נולד: (כא) ויפל. מהבנין הכבד הנוסף. וכן וישב אותם אברם: תרדמה. יותר משינה והיא יותר מתנומה והמ"ם נוסף: אחת מצלעותיו. שתי הצלעות היו כענין ולצלע המשכן השנית. ומלת צלע לשון נקבה והטעם לד: תחתנה. מקומה והוא לשון יחיד והנו"ן נוסף ותחתיה לשון רבים. וכן תחתני. גם תחתי: (כב) ויבן. מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויפן ויקן: ויבאה. השב בהקיצו ברואתו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על משפטו. וכן והאנשים רדפו אחריהם. או נכנס' חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר השתכל ידע שנגזרה ממנו כי נלקח האחת עם בשרה איננה. והרגים שבשר אחר הובא בו: (כג) ויאמר. אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני היה. ודבר לילית דרש: לזאת. בעבור זאת. וכן אמרי לי אחי. ודגשו' שי"ן אשה תמורת היו"ד הנח הנעלם שהוא באיש ויתכן שתהא דבור אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי טעם יקראו הראות הה"א. ונשים מן אנוש ואנשים. וטעם יקרא על שם. ולא נדגש קו"ף לקחה זאת להקל על הלשון. והוא מהבנין הכבד ואם לא נמצא. וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם. או שידמו כאשר היו. ויש אומרים שיולידו אחר. והוא רחוק: (כה) ערומים. שם התאר וכן בגדי ערומים תפשיט. ויש אומרים כי גם ערום לאה לעם ויתאר כמוהו. וטעמו שהרום

פירוש על אבן עזרא

בפריה כי אם יפולו האחד יקים את חבירו. ר"ל עוזר לו. ח"ש טעם לא טוב לאדם. ועזר. שכתוב אחריו אעשה לו עזר. כטעם טובים השנים וכו'. עיין פי' כ"א (שמות ג' ו'). (דברים ל"ב ו') כיפא דקרא ימי ראובן ואל ימות. מלת ואל מושכת עלמה ואחרת עמה וטעמו ואל יהי מתיו מספר. לכיפא דקרא ודעת קדושים אדע (משלי ל' ב') טעמו ולא דעת קדושים אדע. (ש"א י"ב י"א) שאמר שמואל על עלמו כן. גם פה ולאדם לא מלא עזר פי' ולעלמו לא מלא עזר ורחוק הוא שישוב לא מלא אל ה'. בפסוק ישרלו המים שרץ נפש חיה ועוף וכו' (לעיל א' כ'). כדאיתא בחולין (דף כ"ז ע"ב) מן הרקק נבראו הוא ממים ועפר. ע"ר בנין הפעיל. להלן (ע"ו י"א). לבי פרשו לדם. קר"ל דעמו על הזכרות והנקבות. (שמות כ"ו כ'). והראוי תחתיה פי' מקומה. תב' מקומותיה לשון רבים. (ש"ב כ"ב ל"ז). (תהלים י"ח מ') פי' כי סבא בנו"ן הוא לשון יחיד. והבא ביו"ד ס"א הוא ל"כ מקומותיה. ולא נמצא תחתי במשקל היושב בספי. ר"ל כמו שמלינו בספי במקום בספני. אבל תחתי לא מלינו במקרא שיהיה במקום תחתני. (שמות ב' י"ב). (להלן ל"ב י"ט). (יהושע ב' ז') שהיו רדפי' אחריהם לפי מחשבת' הלא הם היו נחבאים. ולפי פי' לעיל פסוק י"ח ולעלמו לא מלא עזר ע"כ אמר פה זאת הפעם מלאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני היא. ור"ל אשר אמרו כי לילית היתה אשת אדם בראשונה ולא מלא קורת רוח ממנה ולכן אמר על זוס לזאת יקרא אשה. הוא דרך דרש. חאת הפעם. ור"ל מלת אשה שם נקבה נגזר מן איש שכן כתוב כי מאיש לוקחה זאת. ולא אמר שהוא לשון מפעל על לשון כפירש"י ע"פ ב"ר לפי שמנהגו לבאר המלה ע"פ דקדוק הלשון. ולא מן הצורך להוכיח מזה שנבראה העולם בלה"ק. שזה מוכח מן ויילך שם האדם עפר מן האדמה פסוק ז' וי"ן וכתיב ויקרא את שמם אדם ביום הבראם וזה נסתלק מה שמפקפק בעל עקידה בשער ס'. כמו ומערה לא הפך לבן (ויקרא י"ג ד') ויקרא לה נובח (במדבר ל"ב מ"ב) ושריהם בלא מפיק ה"א אף שהם לנקבה. ור"ל אבל מלת נשים איננו מן איש רק מן אנוש ואנשים. שהוא לשון זכר. ור"ל כאלו נכתב יקרא שמה אשה. כי יקרא הוא לשון זכר והוא מבנין הכבד. מבלי דגו"ש. ור"ל מלת והיו פי' כאלו הם בשר אחד. ור"ל כאשר היו הם בתחלה בשר אחד. ע"ר מעניהם ילא גוף אחד. (איוב כ"ב ו'). (משלי כ"ב) כי בהיות לבו של אדם ערום מן השומן. אז דומה אל העין שאם תתכסה בעטעפים לא תראה דבר מגונה. רק אם תתפתנו. ככה הוא המשכלת כשאין

ספורנו

צורה מרגשת אשר לזה לא היה מספיק אז הכח המעיימי בלתי כח זולתי שיעזרהו: ויבא אל האדם. למען יכיר שהיה צריך למצוא מדם מבלי אין בין בעלי חיים דבר נאות לעבדו: לראות מה יקרא לו. כדי שיראה ויתבונן איזה שם ראוי לכל א' מהם כפי הפעולה המיוסדת לצורתו: (כ) נפש חיה הוא שמו. הנה שמו הורה על צורת הבעלי חיים הנקרא בשם השום שהיא נפשו אשר בה הוא נמצא בפעל: (כא) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם. שלא יפחד ולא יצטער: ויקח אחת מצלעותיו. מפני שהכבד לבד עצמו ובשר מבשר כל הראוי להיות חומר לצורתו המיוחדת לפיכך כאשר רצה לצור צורת הנקבה שהיא כמעט דומה אליו היה ראוי לקחת קצת חומרו והוא אחת מצלעותיו: (כב) ויבן ה' אלהים את הצלע לאשה. להיות לה צורת האיש ובגולותיו ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד אשר בם יהיה הבדל ביניהם באפשרות השלמות ברב ובמעט: (כג) זאת. הנקבה הזאת: הפעם. בפעם הזאת היא עצם מעצמי ובשר מבשרי. שלא תהיה כן כל נקבת האדם לעתיד: לזאת. לכל נקבת האדם לעתיד: יקרא אשה. אע"פ שלא תהיה חלק איש: כי מאיש לוקחה זאת. הראשונה לכלן: (כד) על כן. מאשר שביאת הראשונה כיון האל י"ת שתהיה דומה לאיש כפי האפשר עד שיאמר אותה מגויתו: יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. ראוי שישתדל האדם לישא אשה הוגנת לו וראויה לידבק בו עד שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמתי בבלתי דומים אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכונו לדעת אחד: והיו לבשר אחד. מכוין בכל הפעולות להשיג השלמות המכוון ביצירת האדם כאלו שניהם נמצא אחד בלבד: (כה) ערומים ולא יתבוששו. כי אז היו כל פעולותיהם וכל איבריהם

וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל׃ ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן תְּמֻתוּן׃ ד וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן׃ ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃ ו וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃ ז וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת׃ ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים

מתהלך

אונקלוס

תַרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃ א וְחִוְיָא הֲוָה חַכִּים מִכֹּל חֵיוַת בָּרָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא בְּקוּשְׁטָא אֲרֵי אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילַן גִּנְּתָא׃ ב וַאֲמֶרֶת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן גִּנְּתָא נֵיכוּל׃ ג וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּי בִּמְצִיעוּת גִּנְּתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּהּ וְלָא תִקְרְבוּן בֵּהּ דִּילְמָא תְמוּתוּן׃ ד וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא לָא מוֹת תְּמוּתוּן׃ ה אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכְלוּן מִנֵּהּ וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ׃ ו וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טַב אִילָן לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסֵּי הוּא לְעֵינֵי וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵהּ וּנְסִיבַת מֵאִבֵּהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל׃ ז וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִנּוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְאֵנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן זְרָזִין׃ ח וּשְׁמַעוּ יָת־קָל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלֹהִים מְהַלֵּךְ בְּגִנְּתָא

למנח

מסרה יתבששו, ל' וחסר. ג א והנחש, ל'. ערום, ל'. אשר, ז'. ב נאכל, ג' ...
בוי"ו. ג הגן, ז'. תמתון, כת"ל ה"ו קדמא בפ"ס. ד מות, מ"ל. תמתון, ס"...
ומ"ל הכין. ה ידע, כו"ל חסר דס'. וג' בלי' בתורה. אלהים, קדש. אכלכ...
הקמץ הוא הסוף. עיניכם, י"ג. כאלהים, ג' ומל. ידעי, חסר. ו לעינים, ...
ב"י וב'-. ומאכל, כ"ב- בלסכסהם. ז וידעו, ו'. עירמם, ל' וב"ב מ"ק וס"ו וח"ד ...
עלה, ב' כתיב ה' וי"ם מדויקים כתיב י' אבל נ"ל ס"ם. חגרת, ל' חסר דס'.

ת"א אף כי אמר פקיים מז. אמר אלהים סנהדרין כט. ותפקחנה עינ...
פקידים שמל פג. ויתפרו עלה ברכות מ' סנהדרין ע.

רש"י

לסמוך בין טוב לרע (ב"ר) ואע"פ שנתנה בו דעה לקרות לו שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע (ב"ר): (א) והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל (ב"ר): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו'. ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר (משלי ל') אל תוסף על דבריו: (ד) לא מות תמתון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה: (ב"ר): (ה) כי ידע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם (ב"ר): והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו (ב"ר): כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסוף המקרא מוכיח וידעו כי ערומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי ערומים הם מצוה אחת היתה בידן ונתערטלו הימנה (ב"ר): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע') אבל שאר העצים מנעו' מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רב תנחומא: (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. מה שמעו

שמעו

ספורנו

איבריהם לעשות רצון קונם בלבד לא להנאת תענוגות נפסדות כלל באופן שהית' פעולת הזיווג אצלם כפעולת האכיל' ושתיה המספקת ובכן היו עני איברים ההם אצלם כמו ענין הפה והפנים והידים אצלנו: (א) והנחש. הוא שטן הוא יצר הרע כי הבזק עם מעוט היותו נראה. כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו כמו שנקרא המלך אריה כאמרו עלה אריה מסבכו ויקראו האויבים המזיקים נחשים צפעונים אשר אין להם לחש כאמר הנני משלח בכם נחשים צפעונים וכו'. ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצר הרע המסית נחש בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מעט מאד ונזקו רב עם מעוט הראותו. וכבר אמרו ז"ל שהיה סמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאוה המטעה יעשה זה באמצעות הכח המדמה המעוני אליו דמיוני התענוגים המותריי' המטים מדרך השלמות המכוון מאת הא-ל ית' כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילי' אליו הם מלווין לכחות הגשמיות הפועלות ומספיקים כונם ורצון הא-ל ית' כשלא יתקוממו עליהם הכח השכלי וימשה בהם כאמרם ז"ל עינא ולבא סרסורי דחטאה אשר על זה הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: היה ערום מכל חית השדה. כי הכח הדמיוני המוביל המוטע' שהתענוגים הי הכח המתאוה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר ב"ח כאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו: ויאמר אל האשה. כי שכלה השלם התעל מהתבונן ולא התקומם על הדמיון הכוזב ולייר אז כפה כמדמה כי אמנם אף כי אמר אלהים. שאף על פי שאמר אלהים לא תאכלו מעץ הדעת פ תאוותן מכל מקום לא יתאמת זה, ובכן אמר שכשהנחש והוא הדמיון התחיל לשום ספק בזה הנה האשה בשכלה השלום אמרה מכל עץ הגן נאכ ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכילת עץ שהא-ל יתברך אמר לנו שנאכלנו ממנו נמות. אמנם הדמיון התחזק לשים קנאה ושקר חס ושלום לא-ל יתברך ולייר שאסר אותו הפרי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלהים ושלא יקבצ מות כלל. ובכן אמר אל האשה: (ד) לא מות תמותון כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם. לא אסר אותו הפרי מפני חשש מיתה כלל אלא מפני שהוא יודע שתשיגו באכילתו תועלת ידיעו

וגם

יונתן בן עוזיאל

(א) וְחִוְיָא הֲוָה חַכִּים לְבִישׁ מִכָּל חֵיוַת בָּרָא דַּעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא הֲקוּשְׁטָא דַּאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תֵיכְלוּן מִכָּל אִילַן גִּינוּנִיתָא: (ב) וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִשְּׁאַר פֵּירֵי אִילַן גִּינוּנִיתָא אִית לָן רְשׁוּ לְמֵיכַל: (ג) וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּבִמְצִיעוּת גִּינוּנִיתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּלְמָא תְּמוּתוּן: (ד) בֵּיהּ הִיא שַׁעְתָּא אֲמַר חִוְיָא דִּלְטוּר עַל בָּרְיֵהּ וַאֲמַר לְאִתְּתָא לָא מְמָת תְּמוּתוּן בְּרַם כָּל אוּמָנָא סָנֵי בַּר אוּמָנוּתֵיהּ: (ה) אֲרוּם גְּלֵי קֳדָם יְיָ אֲרוּם בְּיוֹמָא דְּתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְתֶהֱווּן כְּמַלְאֲכִין רַבְרְבִין דְּחַכְּמִין לְמִנְדַּע בֵּין טָב לְבִישׁ: (ו) וַחֲמַת אִתְּתָא יַת סַמָּאֵל מַלְאַךְ מוֹתָא וּדְחִילַת וְיָדְעַת אֲרוּם טַב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרוּם אַסּוּ הוּא לִנְהוֹרָא דְּעַיְינִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּנְסִיבַת מֵאִיבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל: (ז) וְאִתְנְהָרָן עֵינֵי תַּרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרוּם עַרְטִלָּאִין אִינוּן דְּאִתְעַרְטָלוּ מִן לְבוּשׁ טוּפְרָא דְּאִתְבְּרִיאוּ בֵּיהּ וַהֲווֹן חָמְיָין בַּהֲתִתְהוֹן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן מִטַּרְפֵי תְּאֵנִין וַעֲבָדוּ לְהוֹן קְמוּרִין:

ירושלמי

[(ז) וַעֲבָדוּ לְהוֹן אִיצְטְלָוָן:]

(ח) וּשְׁמָעוּ יַת קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלֹהִים מְטַיֵּיל בְּגִינוּנִיתָא לִמְנַח יוֹמָא מְטַיֵּיל בְּגִינוּנִיתָא לִתְוּקְפָּא דְּיוֹמָא וְאִיטְמַר אָדָם וְאִנְתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בִּמְצִיעוּ אילוני

בעל הטורים

(ו) לטיים ד' במסכה הכא ואידך (ס"א ע"ז) האדם ירלה לעיניים (קהלת י"א) ומתוק האור וטוב לעינים (משלי י') וכעשן לעינים. האדם ירלה לעינים על כן לפי

יונתן

בהפסיה: (ד) דלטור פירוש שמספר הנחש לשון הרע על בוראו הש"י: (ו) וחמת אספא קשה לו וכי שייך לומר שראתה כי טוב אלא ראתה המלאך המות וק"ל (ז) שופרא לבוש לפורן. והמוספי פי' ענין ספירה מלשון חייטי קמורין חגורות:

ירושלמי הן היא מלופא וכן ת"י וכו' שניהם דייקו נמשובה לדה"כ דאלו שאלו איכה על מקומו הוה ליה להשיב הנני ומדהשיב ואירא ש"מ שאלו על המלוה דק"ל: מן

רמב"ן

ומשה בערם אחד לשון רש"י ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם והנכון בעיני כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו וכאשר היה זה באדם הושם טבעו בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהן עוזבין את אביהם ואת אמם ורואין את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד וכן כי אחינו בשרנו הוא אל כל שאר בשרו והקרובים במשפחה והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקרובתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם: (ו) כי טוב העץ למאכל. היתה סבורה כי הוא מר וסם מות ולכן יזהירנו ממנו ועתה ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוקוכי תאוה הוא לעינים שבו יתאוה ויתור אחרי עיניו ונחמד הפך להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנה התאוה לעיני' והחמדה בשכל והשכל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו: (ז) ותפקחנה עיני שניהם. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש וסופו מוכיח

אבן עזרא

ערום בלי מכסה כדמות הפנין: יתבששו. מבושת והוא ימתבוששים שים נס נעלם ביניהם והאו' האחרון כפול. כמו ייתבונן ונקמץ השי"ן בעבור שהוא סוף פסוק: (א) והנחש. יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיו'. ויפרשו ויאמר הנחש ברמזו'. ואחרי' אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרש' כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר. ומה טעם לקללת הוא יסופך ראש. ורבי' השתבשו לחקור למה היה קולל הנחש ואם היתה לו דעת שלמה. או ילווה שלא ישיא האשה. ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתברר' לנו שאין דבור דעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו. רק מלאך דבר בשבילו'. והשיב עליו רב שמואל בן חפני. והנה' קם רבי שלמ' הספרדי בעל השירים המקולים והכה גדול היה והשיב על רב שמואל. והישר בעיני שהם הדברים כמשמע' והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו. והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם. ופירוש ערום הכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמי'. כי באלה שלמות בלשון. כמו בלשון סמור שמור שמורתים וכן על שלשים עיירים ושלשים עיירים להם. ועוד אם המלאך דבר על פיו אין ספא לנחש. וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם. ואין המלאך ממרה פי השם. והשואלים איך מלא הנחש את האשה איננה שאלה: וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרי' ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל. לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו. גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אשת מנוח עד יום מותו: (ה) והייתם כאלהים. כמלאכים: (ו) ותרא האשה. בלבה ונחמד העץ. בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה. וטעם עמה שיסד אכלוהו וגלתה לו סוד הנחש. והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש. ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנ' בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנ'. ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת. גם רבים אמרו שחטה היה. והנכון בעיני ששני עלים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמה. והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאו' המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם. ופי' ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי. והמבקשים ממשם מהבילים. כי בעץ דק יעשו לבוש. וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו. וזאת הידיעה כנוי למשגל. ובעבור עץ הדעת נקרא כן. גם הספר כאשר ידע הטוב והרע לא יהל לתאות המשגל: ועץ החיים. שיוסיף חיים וימיה האדם שנים רבות. ואין מלת לעולם עד עולם ועד. והנה כן ועבדו לעולם. וישב שם עד עולם. ורבים אחרים. והמפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות. ורבי' ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שנה יחיה ויבגים בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה. וכבר הביא אחד מלופאי יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יחיה לפני האדם קלב: (ח) וישמעו. מתהלך בגן. קול השם הוא היה סמוך לערב בעת התנופף

פירוש על אבן עזרא

כשאין לה מוכיח מפלת המומר המכיל להרסיק המנהגה מפני מעלמה. ובסיפוק כתוב השמן לב העם הזה (ישעיה י'). קכי אין מענין איסור כמו בושת מחה (שמות ל"ב ט') כ"א מענין בושה ופרשו בוש שהוי"ו כח בין בי"ם לשי"ן ונקראת כמי ע"ו. (איוב י"א י"א). מענין מרודע. אם הוא רוסכי ולא היה כנסת סבמפי. ת"ל אם היה מצוה. שלא ישיא מלשון הקפה כמו הנחש השיאני. אפי' כי ר"א מניא דעת הגאון כי אינם עם כלי הדבור והגאון למד זה מפרקי דר"א פ' י"ג. ב"ל וגם ר"ש השיב על הנחש אם היה הנחש מדבר למה נפסק הדבור מפי זרעו כי אין זכר בכתוב שהלאמכה ממחומיו. ג"ל כמשמעו כפשוטו, כי השם נחש מבוזירם כמוס, או מלשון התמסה. דכמו שכתוב למעלה פ' (ב"ח). הכי ערום הוא חכם שעושה מעשיו בערמה, וערומים בלא לבוש. ור"ל לשון נופל על לשון הוא דרך לאמר. (שופטים ט"ו ט"ז) הרלשון פי' מחור נוער, והסבי והשלשי פי' לבור ולבוריס, כמו וילכרו אותם ממריס ממריס. ח(שם י' ד') הרלשון מחורים זכרים, והב' ערים לשבת. ט"ל על פי הנחש. שהיתה בתוך הגן, והנחש היה שם כמ"ש לעיל לשמרה מן החיות שלא יכנסו לשם. כי הנחש היה ערום מכל חית השדה בערמה בא לגן והתלקת לבונו שיהא את אשה. להדברים מדבר עם האשה. מ"ל השם הנכבד לא ידע שלא האדם כמ"ש (לעיל ב' י"ב) ולא ידע הנחש רק שם אלהים. נ(שופטים י"ג ו'). סכמו לפקוח עיניים עורים (ישעיה מ"ב) פי' שנפסדם להם שלא הנכונה ככה פה על דבר הנחש. ע"ל כי גלה אליה מעוג הנכיון (כ"ל) אולי בונה ר"א לדברי הר"י ז"ל הסוד משה משה שנהפך מעמם לנסם ונחם למטה ולמה אמר לו הקב"ה דוקא אשת בזכנו וכו' כי בסוף יהיה רעה הנחש לעובה ב"א. פמז"ל דרשו ככה בב"ב (ובסנהדרין פרק בן סורר ומורה). צ(איוב פ"ו מ"ו). ק"ל מקשים מרין היה לאדם ואשתו ממש לתפור. ר"ל הפרי עה"ד הגביר התאוה באדם ובא עליה לשם תאוה המשגל כמאמר וכי תאוה הוא וכו'. ש"ל כמאמר מיכה ולבא פרי פרקודי דעבירה ע"כ פי' פה וידע ע"י התאוה כנ"ל, ובמקום אחר כתוב וידע אלקנה וכו' היה מידיעת השכל לקיים המלוה פו"ר. ת"ל ויתבונן בזה אחר זה ויחיל לסבין שסופו למות. ויתקים במין ע"י פו"ר. א"ל ממרך אם לא חטא אדם או היה אוכל ג"כ מעץ החיים. והמורה היתה כתותה במרום ערם בריאת פו"ח איך כתוב אדם כי ימות וכו' ע"כ פי' ר"א שהיה מי חיים לאורכים ב(שמות כ"א ו'). ג(ס"א ט' כ"ג). ד"ל הרבה פסוקים מורים כן לעולם הוא הזמן הקלוב. ויאס אדם חטא בהמה מה חטא, אלא דלא כדברי המפרשים. וכמות זה כן מות זה מלבד חלק אלוה ממעל הוא מותר האדם מן הבהמה. ולולי ע"י זאת הקושיא הירלו הז"ל מלמד שהאכילתה לכל חיות ובהמות מלבד עוף החנקא חול מיין שם. וכי כן יפרש ר"א בעלמו בפסוק הלא לבא לאכום עלי ארן (איוב ז"י) ג"כ (שם י"ד) אם חרולים ימיו מספר חדשיו וכו'. ופי' לא ה' מתהלך בגן רק מתהלך מהרס אחר הקול היה מתהלך כי אין

ספורנו

והם תהיו כאלהים שלמים במדע: (ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל. הכירה שהיה ערב למאכל בשביל טבע המקום ואוירו ורים הפרי: ונחמד העץ להשכיל. שכבר אמר האל יתברך שהוא עץ הדעת: גם לאישה עמה. נפתה לבו לדבריה מפני שהיה אישה ובשביל היותו עמה: (ז) ותפקחנה עיני שניהם. נתנו לב אל כל ערב למתעג אף על פי שיזיק כי שיתה לב וההשגחה בדבר תקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך: וידעו כי

מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני יהוה אלהים בתוך עץ הגן: ט ויקרא יהוה אלהים אל־האדם ויאמר לו איכה: י ויאמר את־קלך שמעתי בגן ואירא כי־עירם אנכי ואחבא: יא ויאמר מי הגיד לך כי עירם אתה המן־העץ אשר צויתיך לבלתי אכל־ממנו אכלת: יב ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה־לי מן־העץ ואכל: יג ויאמר יהוה אלהים לאשה מה־זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני ואכל: יד ויאמר יהוה אלהים ׀ אל־הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל־הבהמה ומכל חית השדה על־גחנך תלך ועפר תאכל כל־ימי חייך: טו ואיבה ׀ אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה

תשופנו

אונקלוס

למנח יומא ואיטמר אדם ואתתה מן קדם יי אלהים בגו אילן גינתא: ט וקרא יי אלהים לאדם ואמר ליה אן את: י ואמר ית קל מימרך שמעית בגינתא ודחילית ארי ערטלאי אנא ואיטמרית: יא ואמר מן חוי לך ארי ערטילאי את המן אילנא דפקדתך בדיל דלא למיכל מניה אכלת: יב ואמר האדם אתתא דיהבת עמי היא יהבת לי מן אילנא ואכלית: יג ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אטעיני ואכלית: יד ואמר יי אלהים לחויא ארי עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חות ברא על מעך תיזיל ועפרא תיכול כל יומי חייך: טו ודבבו אשוי בינך ובין אתתא ובין בנך ובין בנהה הוא יהי דכיר לך מה דעבדת ליה מלקדמין ואת תהי נטיר ליה לסופא

מסרה ח מפני יי'. ב' בתורה. י קלך, ב' חסר. עירם, ח"ז וח"י. אנכי, ה' מלעיל וכל ספ"ק חקוף דכו' במ"פ סית ל"ג פ'. יא לך, י"ד זקפין בתורה. עירם, פ"ז וח"ו. צויתיך, ב' מ"ל דמ"ל בתורה ותבנין. יב סוף, חיבק בנס"ו. לי, דגוש מד"ד. יג לאשה, ס'. זאת, דגוש מד"ד. עשית, ד'. פסיק בלא סוף. השיאני, ל' השין ישבים. ואכל, מ"ל פ'. יד אלהים, פסק בן בתורה. זאת, דגוש מד"ד. גחנך, ל' וחסר. טו ואיבה, ל' ומ"ל וכל פרשה וסי'. ישופך, מ"ל.

ת"א ויקרא ה' סנהדרין לח. המן העץ חולין קלט. האשה אשר סליליס דף ס ס' האוסר פ' קדושים. ארור אתה סו פיה דף ס' בכורות ח. ואיבה אשית סוטה ט' ס' האוסר פ' שני שנה.

רש"י

שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (פ"א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (שם ל"ח): (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר) וכן בקין אמר לו (בראשית ד) אי הבל אחיך וכן בבלעם (במדבר כ"ב) מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיהו בשלוחי מרודך בלאדן: (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה: (יב) אשר נתת עמדי. (ע"ז ה') כאן כפר בטובה: (יג) השיאני. הטעני כמו (ישעיה לו) אל ישיא לכם חזקיהו:

(יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכין בזכותו של מסית שאלו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין (סנהדרין כ"ט): מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (דף ח) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. (סוטה ט') יכתתך. כמו (דברים ט') ואכות אותו ותרגומו ושפי' ימיה:

ואתה

רמב"ן

מוכיח וידעו כי ערומים הם כלשון רש"י וכן גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: (ח) וישמעו את קול י"י אלהים מתהלך בגן. אמרו בבראשית רבה אמר רבי חלפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמר וישמעו את קול י"י אלהים. וכן כתב הרב במורה הנבוכים וכן דעת ר"א כי מתהלך כנוי לקול כענין קולה כנחש ילך והוא אמר כי טעם לרוח היום ששמעו הקול לפנות ערב. והזכיר בשם רבי יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום ולפי

דעתי כי טעם מתהלך בגן עדן כטעם והתהלכתי בתוככם וילך י"י כאשר כלה לדבר אל אברהם אלך אשובה אל מקומי והוא ענין גלוי שכינה במקום ההוא או בהסתלקותו מן המקום שנגלה בו. ובטעם לרוח היום כי בהגלות השכינה תבא רוח גדולה וחזק כענין שנאמר והנה י"י עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני י"י וכן וידא על כנפי רוח. וכתוב באיוב ויען י"י את איוב מן הסערה. ולפיכך אמר בכאן כי שמעו

קול

ספורנו

כי ערומים הם. ידעו שראוי לכסות מקום הערוה בהיות מעתה רוב פעולתו מכוונת לתענוג מאוס ומזיק: (ח) מתהלך בגן. אנה ואנה כמו המהלכים השכון כמו התהלך בארץ ויתהלכו מגוי אל גוי: לרוח היום. לצד היום לעשות הדברים הנכללים באותו יום כמו שעשה באחד ימי בראשית וכמו שעשה באותו יום קודם החטא: ויתחבא. כאמרו ולא יראה בך ערות דבר: (ט) איכה. שאיך נראה בגן כמאז שהסכלת עתה ולא עשית כן מקודם: (י) ואירא. כמו שקרה לישראל אחר החטא כאמרו וייראו מגשת אליו: (יא) מי הגיד לך. ידיעת הטוב והרע: כי ערום אתה. שבשביל זה חשבת ערום ראוי להתכסות: (יב) הוא. שנתת אותה לעזר ולהועיל: נתנה לי מן העץ. והיתה למכשול ובזה ישם אשמתו לקוץ תמורת התשובה שהיתה ראויה לו כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי: (יג) מה זאת עשית. אמר זה לעורר זה גם אותה אל התשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו: (יד) ארור אתה מכל. שישיג תאוותיו וצרכיו בצער ובחסרון תענוג יותר מכל שאר בעלי חיים כאמרם ראית חיה ועוף שהם בעלי אומנות והם מתפרנסים שלא בצער. ופירש זה באמרו על גחונך תלך. שתשיג מזונותיך בצער כאמרם (קדושין פ' בתרא) שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי ואמרו כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שמצא פת לאכול: ועפר תאכל. שלא תשיג את התענוג שהיה לך קודם החטא במאכל ובמשתה ובמשגל כמו שקרה לישראל בחטאם כאמרם (פרק בתרא דסוטה) הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח והמעשרות נטלו את שומן הדגן: (טו) ואיבה אשית. שתהיה האשה נמאסת בעיני הכח הדמיוני אפי' שלא כאמרם אשה חמת כו' וזה ידומה אצל הזכר והנקבה: ובין זרעך ובין זרעה. לא יהיה בין אדם וחוה בלבד: הוא ישופך ראש. הכח הדמיוני ימעיט את השמנות בתחלת הנהגתו בזמן הילדות ויליד יכלת הזק באיכות התענוג וכמותו

ומדרו

אלקי ניתוניתא: (ט) וקרא יי אלהים לאדם ואמר ליה הלא כל עלמא דבריתי גלי קדמי חשוכא כנהורא והיך אנת סבר בלבך לאיטמרא מן קדמי הלא אתר דאנת מטמר ביה אנא חמי ואן אינון פקודיא דפקידתך:

[(ט) וקרא מימרא דיי אלהים לאדם ואמר ליה הא עלמא דברית גלי קדמי חשוכא ונהורא גליאו קדמי ואיך את סבר דלית ליה קדמי אתרא דאת בגויה אן היא מצותא דפקידית יתך:]

(י) ואמר ית קל מימרך שמעית בגינוניתא ודחלית ארום ערטולאי ומצותא דפקדתני אעברית מיני ואשתמרית מן כיסופא: (יא) ואמר מן חוי לך ארום ערטילאי את דלמא מן פירי אילנא דפקידתך דלא למיכל מניה אכלת: (יב) ואמר אדם אתתא דיהבת גבי היא יהבת לי מן פירי אילנא ואכלית: (יג) ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אשייני בחוכמתיה ואטעייני ברשעותיה ואכלית: (יד) ואיתי יי אלהים תלתיהון לדינא ואמר לחויא ארום עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חיות ברא

על מעך תהא מטייל ורגלך יתקצצון ומשכך תהא משלח חדא לשב שנין ואריסא דמותא בפמך ועפרא תיכול כל יומי חייך: (טו) ודבבו אשוי בינך ובין אתתא בין זרעית בנך ובין זרעית בנהא ויהי כד יהון בנהא דאתתא נטרין מצותא דאורייתא יהון מכונין ומחיין יתך על רישך וכד שבקין מצותא דאורייתא תהוי מתכוין ונכית יתהון בעקביהון ברם להון יהא אסו ולך לא יהא אסו ועתידין אינון למעבד שפיותא בעיקבא ביומי מלכא משיחא:

[(טו) ויהי כד יהוון בניא דאתתא לעין באורייתא ועבדין פקודיא יהוון מתכוונין ומחיין יתך לרישך וקטלין יתך וכד ישבקון בניא דאתתא מצותא דאורייתא ולא יעבדון פקודיא תהוי מתכוין ונכית יתהון בעקביהון ומסרע יתהון ברם יהוי אסו לברהא דאתתא ולך חויא לא יהוי אסו ברם עתידין הינון אילין לאילין למעבר שפיותא בעיקבא בסוף עקב יומיא ביומוי דמלכא משיחא:]

לאנתתא

בעל הטורים

לפי ראותו מתוק ונחמד לעינים אבל אחריתו כמאן לעינים שגרמו מיתה לכל: (יא) המן ג' במסורה הכא ואידך (פ' מקץ) המן הסלע הזה (מ"ב ו') המן הגורן או מן היקב כמאן דאמר אילן שאכל אדה"ר תאנה היה וזה המן הגורן כמו שנכנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם אתם נקנסה מיתה ע"י המן הסלע אשר צויתיך לבלתי אכל ס"ת רכיל שהלכת בעלת רכיל: (יב) ויאמר האדם האשה אשר נתת וגו' זש"ה (משלי י"ז) משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו ק"ש אשה שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר: היא נתנה לי מן העץ ואוכל. לפי הפשט שהסתירו בגן עד ששמעתי לדבריה [דק"ל דהול"ל נתנה לי ממנו דהא א"ל הקב"ה המן העץ וגו']:

יונתן

(י) מן כיסופא כו' מלך הבושה: (יד) ומשכך טורך וכו' לג' שנים מפני שהוא הפסיד לבנות עור אדם: (טו) להון יהא אסו וכו' פי' להם יהא רפואה למעקב שפיות' לעת שלום והעקב והוא רפואתו לעתיד בימי משיח שיהיה שלום ומנוחה כמארז"ל

עקב

רמב"ן

קול ה' שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה' הנשבה בו בגן ברוח היומים לא רוח גדולה וחזק במחזה כאשר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אעפ"כ נתחבאו מפני מערומים' ובב"ר נמי אמרו אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה והנה רבי אבא עשאו כלשון וילך ה' כמו שפירשנו בלשון ההליכ' אלא שהוא פתר הכתוב להסתלקו' השכינה שהיתה שורה בג"ע ונסתלקה ממנו בחטאו של אדם כענין אלך אשובה אל מקומי ולא מפרשים אותו לגלוי השכינה במקום ההוא והוא הנכון והנאות בכתוב: (יב) וטעם האשה אשר נתת עמדי. לאמר האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל והנו מה שאמר בענשו כי שמעת לקול אשתך שלא היית ראוי לעבור על מצותי בעבור עצתה ורבותינו קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע: (יד) וטעם מה זאת עשית. לעבור על מצותי כי האשה בכלל אזהרת אדם כי היתה עצם מעצמיו בעת ההיא וכן היא בכלל העונש שלו. ולא אמר באשה ותאכלי מן העץ כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה כאשר נענש הנחש ועל כן אמרה הנחש השיאני ואוכל כי העונש גדול על המאכילה. והנה מכאן נוכל ללמוד עונש למחטיאי אדם בדבר כאשר למדו רבותינו בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול. (טז) ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואף על פי כן אין לך מצח לתבוע בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך לשון רש"י ואיננו נכון כי זה שבח באשה כמו שאמרו זו מדה יפה בנשים ור"א אמר ואל אישך תשוקתך משמעתך והטעם שתשמעי אל כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו. ולא מצאתי לשון תשוקה רק בחשק ותאוה. והנכון בעיני שהענישה אותה שתהיה נכספת מאד אל בעלה ולא תחוש לצער ההריון והלידה והוא ישיא בה כשפחה ואין המנהג להיות העבד משתוקק לקנות אדון לעצמו אבל יברח ממנו

אבן עזרא

התנופף רוח היום. ומלאת לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך. קול השופר הולך וחזק מאד. ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן. גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש. ואחרים אמרו כי ביום ששה נברא וביום ששה מת. ואחרי' אמרו אז תהיה חייב מיתה. ואחרים אמרו כי יש מות עונש. כמו כי בן מות האיש העושה זאת. ואחרים אמרו כי מאז החל שמות. והביאו ראיה מהתינוק. והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים שעשה תשובה. כטעם רגע אדבר: (ט) ויקרא. טעם איכה פתחון הדברים. וכן אי הבל אחיך והנה כתם קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים: (יא) לבלתי. עם למ"ד כטעם שלא ובלא למ"ד כטעם רק אך: אכל ממנו. שם הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו: (יב) אשר נתתה עמדי. אתה נתת הכותנת לי. וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי. אכן *לא מצאתיהו כי אם בלשון יחיד המדבר: ואכל. האלף היא המדבר והנה הנעלם שיש אחריו תמורת אלף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי"ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו"א: (יג) השיאני. פתני: (יד) ארור. לנחש שיהיו חייו קללים והנכון שיהיה חסר בהליכתו: על גחונך. החזה ולא נדע אם הנו"ן שרש כאדון או נוסף כזדון. והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח *ממנו זה דרך דרש. וכן אמרו על גיחון. גם פישון מגזרה כי תפושו גם פרת מגזר' פרו ורבו. והנה הנהר הגדול הוא חדקל עומד בפניהם ולא יכלו לעבור. ויאמרו שתי מלות כן שהמים חדים וקלים: (טו) ואיבה. הוא ישופך ראש. זרעה יככה בראש וכן אשר בסערה ישופני. אלא תרגום מהכתוב אחריו. ויחסר הבי"ת כמו בי"ת המלאה בית ה': עקב. הוא הרגל ואם

*פי' שימשם.

הראש

פירוש על אבן עזרא

אין שייך הליכה לה' למקום כי הוא מקומו של עולם. (ירמיה מ"ו כ"ב). (שמות י"ט י"ט). לתרץ כי ההליכה לא שייך ג"כ על הקול ע"כ פי' שההליכה מורה על האדם ובההלכו שמע את קול ה'. כמאמר חז"ל יומו של הקב"ה הוא אלף שנים ככתוב כי אלף שנים בעיניך וכו'. ר"ל שב למעלה בפסוק כי ביום אכלך וכו' פי' אשר ימות בכלות שנותיו הקצובים ימות ביום מימי השבוע אשר חטא בו. ר"ל שלא ימות מיד כי רק הגזירה היתה בו ביום אימתי ימות כמו בר"ה על כל ימות השנה ובאמת לפי דעת ר"א הוא כן ע"כ אנו אומרים בר"ה היום הרת עולם עיין שם. לא מיתה ממש רק עונש כמו צרעת וכדומה. אשר תשוב כמת חי להיפך מתשבנם ומפקחנה עיני שניהם ובזה נכלל ג"כ עורות השכל. ר"ל בר שנתיים (ש"ב ב' ה'). שעודו תינוק אינו יודע דרך נשים ע"כ הולך וגדל, ומדי בוא אליו אלות המשגל הולך ודל ויחסר כמו ככתוב והמתה באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה') כי כן כתוב בפרקי דר"א פ"ב. (ירמיה י"ד י"ז) ר"ל שם כי נדמים על מקום אינו אלא על אנשי אם יהיו ע"ז האופן יהי' כך. ואם ישוב משתנה הגזירה. ר"ל הלא עיניך הי' משוטטות בכל הארץ, ע"כ פי' כדרך לפתוח פה כילד שלומך, והוא מגזירת איה כה, ולראיה כי אינו כפשוטו הלא גם אצל הבל שאל הקב"ה איה וכו' ואפילו אם כשם אמר הקב"ה קול דמי אחיך וכו' אלא ודאי הוא פתיחת דברים. ר"ל המקור נקרא כן ולפי שהמקור פ"א פעל בקמץ כמו אבול סהכל (לעיל ב' ע"ז) וכאן נקוד בחטף פתח במשמע הנו"י לכן הביא ראיה לבלתי שמוֹר מצותיו (דברים ח' י"א) שגם הוא מקור ואיננו בקמץ, אולי כוונתו שלא יהיה לאדם מענה כי הקב"ה צוה לא תאכל ממנו דיקא. ואם האשה נתנה לו איש מוזהר על אכילתו ע"כ מפרש ר"א כאשר הלוי הוא מקור מורה באיזה ענין שיהיה. ר"ל כדעת חז"ל שכפה טובה (בפ"ק דע"ז). כי האדם נברא חוץ לגן ואח"כ הוכנס לתוכו כמ"ש ויניחהו בג"ע (לעיל ב' ט"ו) והאשה לוקחה מצלעותיו בתוך הגן. דע מלת הכן לפי דעת ר"א כמו אך, ורק, כי מלת עמדי היא כמו עמי, כי לא מצאנו עמדך עמדו עמדכם עמדם, כ"א בלשון יחיד. והוא נגד חז"ל שאמרו עלו למטה וכו' ולפי פי' לא היו מדיין רק אדם וחוה. המאמר הזה לא מצאתי בפי' רא"ע במרגליות טובה. ואולי כוונתו לתרץ הקושי' למה לא כתב ואכלתי ומז"ל דרשו באמת ואוכל ואחזור ואוכל להבא. פי' בעבור כי הארירה היא מגרעת כמו שהברכה תוספות כמו שפי' ר"א בפרשת ויחי בפסוק ארור אפם כי עז וכן פי' רשב"ם על מלת לכעס מארה. כי זדון שרשו זוד והנו"ן נוסף. הוא ע"ד מליצה ור"ל קשה בעיניהם מלת חדקל ולא יכלו לדעת מאיזה גזירה היא, ע"כ אמרו שהן ב' מלות חד קל. (איוב ט' י"ז) עניני הכאה. והרצה שלפני מנם (שם). כאלו כתוב הוא ישופך בראש, והשה ישופנו בעקב. (מ"ב י"ב י"א)

בראש

תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב׃ ס טז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס יז וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃ יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ

חמישי (רביעי לספרדים) כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם׃ כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד

אונקלוס

לְסוֹפָא׃ טז לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרִיכִי וְעִדּוּיָכִי בְּצַעַר תֵּלְדִי בְנִין וּלְוָת בַּעְלֵךְ תְּהֵא תְּאוּבְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלַט בִּיךְ׃ יז וּלְאָדָם אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּ לְמֵימַר אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתָּ מִן אִילָנָא דִּי פַקֵּדְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוּל מִנֵּהּ לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ בַּעֲמַל תֵּיכְלִינַהּ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ יח וְכוּבִין וְאַטְדִּין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוּל יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא׃ יט בְּזֵעֲתָא דְאַפָּךְ תֵּיכוּל לַחְמָא עַד דִּתְתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃ כ וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוַת אִמָּא דְכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתֵהּ לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל־מְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן וְאַלְבֵּישִׁנּוּן׃ כב וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אָדָם הֲוָה יְחִידַי בְּעָלְמָא מִנֵּהּ לְמִידַע טַב וּבִישׁ וּכְעַן דִּלְמָא יוֹשֵׁיט יְדֵהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיַּיָּא וְיֵיכוּל וְיֵחֵי לְעָלַם׃ כג וְשַׁלְּחֵהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְתָּא דְעֵדֶן לְמִפְלַח

מסרה תשופנו, מ"ל ל'. טז האשה, ל' ר"פ. עצבונך, ל' ומ"ל הלדי צדגש. והרנך, ל' וחסר. אישך, ו' בקרי'. תשוקתך, מ"ל. יז לויתך, ב' מ"ל דמ"ל. בעצבון, ל' ומ"ל. תאכלנה, הכ"ף צח"פ. יח וקוץ, ג'. ודרדר, ב' דלאין בפתח וצי"פ דליה שניה בקמץ. תצמיח, מ"י דקרי וכתיב. יט בזעת, מלרע. אפיך, ב' מ"ל בלי'. לקחת, י"ב מלעיל ל"ל י"ד זקפין מלעיל. כ הוא, חירק בוי"ו. כא לאדם, י"ב. כתנות, ב'. וילבשם, ב' חסר. כב כאחד, יג. גם, יתיב אחר פתח. לעלם, י"ח חסר. כג וישלחהו, ד' חרי"ו בגעיא.

ת"א אל האשה ערובין דף ק פ' הזוהר סוף פ' ויקהל. בעצב פסחים קיח. ואל אישך יבמות דף סב. כי שמעת ערכין טו. בעצבון פסחים דף קיח. וקוץ ודרדר פסחים שם. בזעת אפך ברכות דף מ' פסחים שם. כי עפר אתה שבת דף קנב עקידה שער קה. כי היא היתה כתובות סה. ויעש ה' אלהים סוטה דף יד נדה כט פ' הזוהר פ' ואתחנן.

רש"י

ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם בתרגום' בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער גידול בנים (עירובין ק'): והרנך. זה צער העבור: בעצב תלדי בנים. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו (ישעיה כט) ונפשו שוקקה: (יז) ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלים ע"י תקון (ב"ר פ' כ'): ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: (יט) בזעת אפיך. לאחר שתטרח בו הרבה: (כ) ויקרא האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה וע"י שכתב ויהיו שניהם ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך מתוך שראה ערותם וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הוה לאדם בל' היה: (כא) כתנות עור. יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מודבקים על עורן. וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: (כב) היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו. ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב

ספורנו

וסדרו: ואתה תשופנו עקב. כי המתאוה בהתגברו יוליד ההזק בסוף התענוג: (טז) הרבה ארבה עצבונך. דם הנדות הנקרא כדת דוחה כי אמנם היה אז כל היום דוה: והרונך. הספק מה שהיה קודם הספא כאמרם בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוליא תולדות וכזאת אמרו שתהיה לעתיד כאמרם עתידה אשה שתלד בכל יום וזה כי אמנם ישראל יהיו לרצון לפני האל ית' כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו: בעצב תלדי בנים. תגדלי אותם בצער יותר מאשר ב"ה. כי אמנם תאמר עלת לידה על הגדול כאמרו ששה בני תיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי: (יז) כי שמעת לקול אשתך. ביסהה לאל ית' שקר וקנאה: ותאכל מן העץ. ממרית והתחייבת מיתה כמו שהית' הבתראה. הנה בשביל שמעת וקבלת את הכרעה לחטוא אל ה' תועה. ארורה האדמה שלא תוסיף תת כח לך בלתי עבודה. ובשביל ממרית ועברת על מלותי: (יט) אל עפר תשוב. כמו שהעידותי בך כשלויתי ואמרתי ביום אכלך ממנו מות תמות שתהיה מוכן אל התמות בסוף: (כ) חוה. שלריכה לחיות ולגדל הבנים בטפלם: כי היא היתה אם כל חי. אע"פ שזה יקרה גם לשאר הנשים מכל מקום היה לבדה נקראת בזה השם כי היא היתה ראשונה לכלן: (כא) ויעש כתנות עור. בלתי הסתדלות אדם כענין לעתיד כאמרם (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוליא גלוסקאות וכלי מילת: וילבישם. שלא גרשם ערומים הן נלבשם אחר כך בהשתדלותם יחשבו שהוסיפו מעלה: (כב) כאחד ממנו לדעת טוב ורע. הוא יודע טוב ורע עם היותו בצלמנו ואם יהיה נצחי בזה הענין הנה ירדוף כל הימים אחר הערב וישליך אחרי גיוו כל הטבה שכלית וכל מעשה טוב ולא ישיג האושר הרוצי המכוון מאת האל ית' בצלמו ודמותו: (כג) וישלחהו. מה שילך משם כמו למכר לשלחם מן הארץ: האדמה אשר לוקח משם. שהיה המקום הטוב והוריד גלות

ירושלמי

(טז) לאנתתא אמר אסגא אסגי סינופיך באדם בתולין ועידוייך בצער תלדין בנין ולות בעליך תהי סתויך והוא יהא שליט ביך למזכי ולמחטי: (יז) ולאדם אמר ארום קבלת למימר אנתתך ואכלת מן פירי אילנא דפקידתך למימר לא תיכול מניה ליטא ארעא בגין דלא חויאת לך חובך בעמל תיכלינה כל יומי חייך: (יח) וכובין ואטדין תצמח ותרבי בדילך ותיכול ית עשבא דעל אפי ברא עני אדם ואמר בבעו רחמין מן קדמך יי דלא נתחשב כבעירא דניכול עסבא דאפי ברא ניקום כען ונלעי ־ל עות ידיי ניכול מזון מן מזונא דארעא ובכן יתאפרש כען קדמך בין בני אינשא ובין בני בעירא:

(יח) וכובין ודרדרין תרבי לך ותיכול ית עשבא דבאפי ברא עני אדם ואמר בבעו ברחמין מן קדמך יי לא נתחשב קדמך מן בעירא למיכל ית עשבא דבאפי ברא ניקום כען ונלעי מליאות ידיי וניכול מזון מן פירי ארעא ובכדין יהוי מפרש קדמך בין אנשא ובין בעירא:

(יט) בליעות כפך ידך תיכול מזונא עד דתיהדור לעפרא דמנה איתבריאת ארום עפרא אנת ולעפרא תתוב דמן עפרא אנת עתיד למיקום למתן דינא וחושבנא על כל מה דעברת ביום דינא רבא: (כ) וקרא אדם שום אתתיה

יונתן בן עוזיאל

חוה ארום היא הות אימא דכל בני נשא: (כא) ועבד יי אלהים לאדם ולאנתתיה לבושין דיקר מן משך חויא דאשלח מניה על משך בשריהון חלף שופריהון דאשתלחו ואלבישינון: (כב) ואמר יי אלהים למלאכיא די משמשין קדמוי הא אדם הוה יחידיי בארעא היכמא דאנא יחידיי בשמי מרומא ועתידין למיקום מניה דידעין למפרשא בין טב לביש אילו נטר מצוותא פקידתיה אית הוא חי וקיים באילן חייא עד לעלמין וכדון עד דלא נטר מה דפקידתא נגזור עלוהי ונטרדיה מן גינתא דעדן קדם עד לא יפשוט ידיה ויסב מן פירי אילן חייא דהא אין אכיל הוא מניה הוי חי וקיים עד לעלמין:

ירושלמי

(כב) ואמר מימרא דיי אלהים הא אדם דבריית יתיה יחידי בגו עלמי היך מה דאנא יחידי בשמי מרומא עתידין אומין סגיאין למיקם מניה תקום אומא דידעה למפרשא בין טב לביש וכדון טב דנטרוד יתיה מן גינתא דעדן קדם עד לא יפשוט ידיה ויסב לחוד מן פירי אילנא חייא ויכול ויחי לעלם:

(כג) ותרכיה יי אלהים מגינתא דעדן ואזל ויתיב בטור מוריה למפלח ית אדמתא

בעל הטורים

(טז) עצב ב׳ הכא ואידך (פ׳ ויחי) והוא יגור עקב (תלים מא) הגדיל עלי עקב זהו שדרשו רבותינו [עי׳ סנהדרין ד׳ כ״ט] על כחש מבל על שמש גדול שאבד מן העולם וזהו גם איש שלומי וגו׳ הגדיל עלי עקב ועוד אמרו גבי ברכות השבטים אע״פ שדימה יהודה לאריה חזר וברכם כולם בברכה אחת דכתיב (פ׳ ויחי) איש אשר כברכתו בכך אותם לומר שהעום לגבורת אריה ולקלות אילה חזו והוא יגוד עקב לע״ז שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה: (טז) הרבה ארבה ב׳ במס׳ הכא ואידך (פ׳ לך לך) הרבה ארבה את זרעך פי׳ שלבונך הוא דם נידות רמז למה שאמרו כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך על אדמת ישראל מדבר בנכרים שהן בקוץ ודרדר לישראל בכאן כמא קוץ ודרדר שהם הנכרים תצמיח לך: (כ) ויקרא את שמה חוה על שם שמחוה חוו שאמרו יו״ד קנין שיסה ירדה לעולם שעשה נפלו נשים: וילבשם ב׳ במסורה הכא ואידך גבי אהרן (פ׳ צו) וילבישם

יונתן

כמאמרז״ל שהכל מסכסלין מנץ מהנחש: (טז) סנופיך לשון נער בתולין כדאיתא בערובין אורבה עלבונך אלו ב׳ טיפין דם נדה ודם בתולין: מתויך לשון סלוסך: (יח) נבעו רחמיו וכו׳ הספלל מהטי״ם שלא יהא כבהמות נדמה כדאיתא במדרש רבה בשם רז״ל ומתוך הקב״ה ונעשה הפרש בין אדם לבהמה ואמר ע״מ בזיעת אפך כו׳

רמב״ן

מעט כלטנו והנה זו מדה כנגד מדה כי היא נתנה גם לאישה ויאכל במאותה ועתה שלא תהיה היא מטה עליו עוד והוא יצוה עליה כל רצונו: וטעם תשופנו עקב. שיהיה לאדם יתרון עליך באיבה כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו וירצץ תומך: (כב) ועתה פן ישלח ידו. רצה הקב״ה שמתקיים גזירתו במיתת האדם ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזרה או שלא ימות כלל או שלא יצא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר

אבן עזרא

הראה כראשון זה אחרון וכן את עקבו מים: (טז) הרבה ארבה. שם הפועל: עצבונך. בעת הענוי בצאת דם בתולים: והרנך. הגו״ן נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה: תשוקתך. משמעתך. והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו: (יז) ולאדם. ארורה האדמה. שלא תוציא תבואה רבה: בעצבון תאכלנה. תאכל תבואתה והיא דרך קצרה. וכן והיו באוכלי שולחנך: (יח) וקוץ. גדול וקטן ממנו. דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נעדר. וטעם בעצבון לפתח ולסדר ולזרוע. ועוד רעה מולה שיצמח קוץ בתוך התבואה. וטעם את עשב השדה הוא הלחם כי בגן היותו מפרי העץ. וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמות. ופי׳ בזעת ידוע מדבריהם ז״ל והוא על משקל שינה. ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע עד שיבואו לידי זיעה. ואחר שידענו שהאדם נברא מהד׳ שרשים מה טעם כי ממנו לקחת. והתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להם הרגש׳ והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרבו עצמו׳ עצם אל עצמו. כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור. וכן והעליתם את עצמותי: (כ) ויקרא חוה. הרי״ו והיו״ד מתחלפים וכן הנה יד ה׳ הויה. ואתה הוה להם למלך. ולא קראה ביו״ד כי מה הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי. מבני אדם: (כא) כתנות עור. יש אומר כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור. ויש אומרים כתנות לעורם. ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם והפשט לוה ונפשט עורה. ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור. ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו: (כב) ויאמר. כאשר יהיה אחד בפתח קטן. יהיה בטעם. ועניינו מוכרת. ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך. וכן כאחד שבטי ישראל. על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו. והיה בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת. ופי׳ ממנו ל׳ רבים כמו איש ממנו. וכבר בארתי בספר היסוד למה נדגש נו״ן הרבים. ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשות ישעו. וטעם הפסוק כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. או פי׳ על מחשבתו. ואל תתמה על מלת ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הנה כמו חם דבור השם עם המלאכים: (כג) וישלחהו. כל שלום ואחריו

פירוש על אבן עזרא

הראוי בגיא ה׳. (יהושע ה׳ י״ג). ר״ל מלת הרבה הוא מקור. לכי מורע המלה הרה. ר״ל ה״א מפרש מוקקה (תהלים ק״ו פ׳) נפשה פריקה, והוא מגורש שילן פרק ואמרו חז״ל נשים דעתן קלה ואם נפשה ריקה מסיונה לשמוע דעת בעלה. (מ״א ב׳ ז׳) שעמו באוכלי לחם שולחנך ומעניינו יובן חסרון המלה. ר״ל כי הקוץ יש לו אחים עמו, כלומר הוא מין הפרים, אבל הדרדר אין לו אחים, רק לבדו גדל. וזה אומרו לבדו דר. כי אחיו נעדר, או פי׳ דרדר כפול ושרשו דר, ואם תקח מקף מגורשו ישאר דר. ובעבור שהוא כפול מורה למיעוטו ולאמר שהוא קטן, וכן פי׳ (בשה״ש ס׳ ו׳) במלה שמחרוכת וכן בפס׳ ירקרק או אדמדם אמר ר״א כי זה הכפול הוא לחסרון. ר״ל היינו כמו שנה וכן יזע כמו זעה. (יחזקאל מ״ד י״ח) וכ״כ פורשו יזע. ר״ל פי׳ לא יחגרו עד יבואו לידי זיעה. קהם היסודות הרמ״ע ולמה ישוב דוקא לחלק העפר למה לא ישוב להיות כולו אפר וכו׳. (להלן כ׳ כ״ה) וכאשר עיקור הגוף הם העצמות ע״כ הם חוזרים למקורם יקרא כל הגוף עפר אפר וכו׳. (שם ל״ז ז׳). (שמות ט׳ ג׳). (בסמיה ו׳ ו׳). באהולים שאר בעלי חיים מהנבראים. ר״ל כי הוקשה לר״א הכתונת איכה עור. ע״כ מביא הפי׳ א׳ בתחלה היה לאו״ם עור דק כמו בשר שאלו הברואים שעורותיהם כבשרם ואחר כן נתעבה העור כמו שאר ברואים עדי אמרו חז״ל מפני מה מעמא עור האדם לאחר עבודו, ופי׳ ב׳ הוא כתנות לעור אדם ואשתו ופי׳ ג׳ הכתונות הופשט מחיים אשר היה כדמות האדם ואולי היא חמיה ומתה ידוע. ר״ל סגול האלף אחד. ר״ל בטעם פסיק כמו אתנחתא. ופי׳ נפרד, והפוכו סמוך. (להלן מ״פ ט״ז) ר״ל כי הוא כמו נבל מבט משבטי ישראל. כיון לת״א וי״בא וכ״ל שפי׳ נעשה יחיד בעולם ע״מ מקשה מפני מה יהיה לו המעלה הזאת. ר״ל שלו היה פי׳ כדעת הפרנוס. ודעת שבוראי בלשון פירש כן ח״ל, ול״כ שהיה מלת ממנו דבקה עם לדעת עו״ל כלומר שממנו ומעצמו הוא יודע הטו״ל שאין לו מכרים על פעולותיו הבחיריים. (לקמן כ״ג ו׳). ר״ל ר״א בספר הלחום בלום הנו״ן עם וי״ו אם הוא דגוש הוא לשון יחיד, כמו ה׳ לא יעזבנו בידו (תהלים ל״ז) ואם הוא רפה הוא ל״ר, וע״ז ביאר בספר היסוד, כי יש לטעון על הספכם איך אמר פי׳ ממנו ל״ר הלא בכאן הוא נדגש הנו״ן ממלה שמנו והוא לשון יחיד והשיב עם תשובה אע״פ שנדגש מכ״ז הוא ל״ר. שפה שב לנגלר הן אדם וכו׳ שפי׳ והייתם כאלהים כמלאכים והם רבים. ר״ל שיחשוב האדם בדעתו שהוא כאחד ממנו ולא באמת. ר״ל איך ימוה פי׳ א״ע למלאכים לאמר ממנו ל״ר. ר״ל כי אינו מייך אלל הקב״ה דבור רק המעשה שלו היה הדבור ככתוב בדבר ה׳ שמים נעשו כאלו סמוך השמים הוא הדבור ומלאכותו בכל ממשלה א״כ פעולת המלאכים הוא דבר

אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם׃ כד וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ ס ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃ ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה׃ ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא

מבכורות

אונקלוס

לְמִפְלַח בְּאַרְעָא דְּאִתְבְּרֵי מִתַּמָּן׃ כד וְתָרֵךְ יָת אָדָם וְאַשְׁרֵי מִלְּקַדְמִין לְגִנְתָּא דְעֵדֶן יָת כְּרוּבַיָּא וְיָת שְׁנַן חַרְבָּא דְּמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יָת אוֹרַח אִילַן חַיַּיָּא׃ א וְאָדָם יְדַע יָת חַוָּה אִתְּתֵהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת קַיִן וַאֲמָרַת קְנֵיתִי גַּבְרָא (מִן) קֳדָם יְיָ׃ ב וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יָת אֲחוּהִי יָת הֶבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה פָּלַח בְּאַרְעָא׃ ג וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא תִּקְרֻבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ ד וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵהּ וּמִשַּׁמִּנְהוֹן וַהֲוָת רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ

להבל

מסרה לקח, ה'. ג' פסקין. כד הכרבים, כל או' ספר. לשמר, כל או' ספר. דרך. (הם נמלא כאן פ"ס כף הפוכה פסולה). קין, ל' דכוו'. ד א והאדם, ל' ב' קמץ. קניתי, ה'. ב ותסף, ספר וה' ר"פ. אדמה, י"ה. ג ויבא, ומלרע ר"פ. ד והבל, ב' בלי'. מבכרות, ל' מ"ל ו' מכין בסר.

ת"א ואת להט סנהדרין פז. ותלד את קין פ' הזוהר פ' אדרא נשא. ותוסף ללדת יבמות סב. ויהי מקץ פ' הזוהר פ' פלוס. והבל הביא זבחים קיז.

רש"י

קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובים. מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מלהכנס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שננא ובלשון לעז למ"ה ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו: (א) והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתוב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו (נדה ל"א): את קין את אחיו את הבל. ג' אתים ריבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף (ב"ר): (ב) רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה: (ג) מפרי האדמה. מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה (ד"א מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע. ויפן. וכן ואל מנחתו לא שעה לא פנה וכן (שמות ה') ואל ישעו אל יפנו. וכן (איוב)

אבן עזרא

ואחריו מ"ם כמו גרוש והוא לנכרי כמו שלח מעל פני [ו]ולא כאשר אמר הכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך [ז]עמם לשלחם וכמו וישלחהו [ח]וילך בשלום. שאם כן יהיה כבוד האדמה גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה [ט]נכתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו. כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים ומלת כרובים יש אומרים כנערים [ש]תרגום ארמית כרביא ולפי דעתי שהיא מלת כלל [ת]צורות כולם ויחזקאל שאמר בתחלה ופני שור לא [א]התחלפה הצורה. שהעגל לא נעשה בימיו ואשר כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיעה הצורה צורת שור כאלו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובי' והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש [ב]לה להט ולה [ג]שתי פיות וזה פירוש המתהפכת והמפרשים שאומרים כי [ד]על השמש דבר אינני [ה]אמת: (כד) מקדם. פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש [ו]לו סוד כי מאור השכל [ז]ילא הספק ומשכני העולה למעלה

רמב"ן

שאר העץ הזה ממנו כי מתחילה לא היה עושה אלא מה שירצה ולא אכל ממנו כי לא היה צריך. ודע והאמן כי ג"ע בארץ וכן עץ החיים ועץ הדעת ומשם יצא הנהר ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארצינו ובגבולינו ופישון הוא נילוס מצרים כדברי הראשונים אבל כאשר הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן והם לאלה יסוד כמו שאמר הביאני המלך חדריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנזי מרום החדרים שבשמים ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג"ע מכאן אמרו כמעשה הרקיע מעשה ג"ע והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום ומשם יוסף כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב ופקד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמר בב"ר ארבעה ראשים אלו ד' מלכיות שם האחד פישון זו בבל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה קודם נעלה ונשגב והאדם חטא בפרי עץ הדעת התחתון ועליון במעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם לאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים והנחש אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחילה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו כי היתה לו קללה גמורה מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הנגלוי והנסתר בהם אמת. ובב"ר ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנא' תעבדון את האלהים על ההר הזה הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו למדו כי הקרבנות ילמיסו ויגדלו בגן החיים ועץ הדעת וכל עני ג"ע והם העבודה והשמירה בהם. ור"א מכחיש מה שאמרו כי פישון הוא נילוס בעבור שימצאנו יוצא מהר הלבונה

פירוש על אבן עזרא

דבר הי'. [ס](ירמיה מ"ו א'). [ע](להלן י"ט ע"ח). [ק](ש"ב ב' כ"ג). [ר]ר"ל כי כיון שמלת וישלחהו פי' ויגרשהו כמו שכתבו בזה חז"ל בב"ר ל"ל עוד הפעם ויגרש וכו'. ע"כ מפרש כי מלת ויגרש איננו כפל רק כן פירושו וכו'. [ש]כמו כן הוא בחגיגה י"ג ע"ב אלו כרוב אמר ר"א וכו'. וכן מובא ב"ב ל"ע ע"א הביא אונקלוס הגר אמר וכו'. [ת]פי' לכל הצורות שבמרכבת יחזקאל. [א]כי לפי דברי חז"ל התחלפה צורות שור לפני כרוב לעשות הכביא שאין קטיגור נעשה סניגור חגיגה שם ולדעת ר"א לפה צורת שור וקראה פני הכרוב ולאיתי שאמר באחרונה כי כרובים המה בלא ה"א הידיעה (יחזקאל י"ד כ') ופה אמר הכרובים הם המלאכים הידועים ועיין בפרשת תרומה פסוק י"ח ד"ה ועשית. ומה שאמר פה (יו"ד י"ד) הכרוב בה"א הידוע הוא השיר אשר ראה כמפורש (שם א' יו"ד). [ב]ובפעמו אחרת בדקדוק הפרשה אמר שמלת הכרובים מושכת מלה אחרת, והוא כאלו אמר וכרותי להט החרב כי לא יאמר וישכן על להט. ודעתו על מערכת לבא השמים ועל המשרתים שיש מהם מורים על טוב ועל הרע והם הנקראים מזיקים בדברי רז"ל, וכנה נוקם ללהט החרב, ופעם המתהפכת על מגביהם הימני המתהפך לימין ומשמאל החרב, והכונה כי אדה"ר אחר שאכל מעץ הדעת נמנע ממנו עץ החיים ונתגרש ממקום ישבתו, ונשאר תחת ממשלת הכרובים ואמר על מקדם שפי' וחכם שכן רוב הכח של אותן הכרובים במזרח, ומלת החרב הוא ממשלתם על מעשים בארץ, ומלת להט הוא המושל על הגלגל, כדרך שיש בשמש גלגלים בהכהת השמש על הארץ מגלגל אחד יכול להיות שריפה גדולה ע"י הכלי מיוחד לזה ככה יש להט לכל כוכב מול הארץ. [ג]פי' השפה האחת מושל על הלהט. והשפה השני מושל על התהפכו בשובו לאחוריות כאשר הוא בשמש ע"כ אמר המתהפכת, ולפ"ד איננו ככתב שיש שם חרב, רק שיש להט דומה ללהט החרב המתהפכת. [ד]ר"ל על השמש המונע ליושבים באקלימים הצפונים ללכת לאותו המדור הנכבד שאחת קו השוה שבו ג"ע של מעה כמו שנתבאר בספרי התבונה [ה]דבר הספוק ואם להט החרב אשר מתהפכת בקיץ י"ב מעלות לצד צפון מהקו משוה היום ובחורף השמש הולכת י"ב מעלות לדרום והיא שורפת משם קו השוה. [ה]ר"ל כי כאמר להט החרב המתהפכת על הכרובים שיש להם להט מזיק ומותך כחרב ומתהפך לימין ומשמאל. [ו]ר"ל כי הספור המעשה איננו דרך חידה או משל אשר ילא דבר אמת ממנו כמו מעיני רבב"ח. כי כן היה המעשה כמו פשט הפסוק ומכ"ז בו נכלל ג"כ דבר סוד להשכיל כי הג"ע והגהינם אשר כנגדו בעה"ז הג"ע-בארץ ולהט החרב המתהפכת זה נעשה ערב בריאת שמים וארץ כדברי חז"ל ז' דברים עלו במחשבה קודם בריאת עולם ובמחשבה הוא הכח קודם המעשה וכאשר מפורש בבריאת שו"א ויהי ערב ויהי בוקר דרשו חז"ל שריאת ערב ובקר-בוקר ככה מראה הכתוב פה מקדם ' שלפנים השכן הלהט החרב המתהפכת והוא הגיהנם. [ז]כבר אמר החכם ר"א כי לא דבר משה פה על עולם הבא רק על עולם הזה והמשה ורלים שאמרו אבל

ירושלמי

אַדְמְתָא דְאִתְבְּרִי מִתַּמָּן: (כד) וְטָרַד יַת אָדָם מִן דְאַשְׁרֵי יְקַר שְׁכִינְתֵיהּ מִן לְקַדְמִין בֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא. קֳדָם עַד לָא בְּרָא עָלְמָא בְּרָא אוֹרַיְיתָא אַתְקֵין גִּינְתָא דְעֵדֶן לְצַדִּיקַיָּא דְיֵיכְלוּן וְיִתְפַּנְקוּן מִן פֵּירֵי אִילָנָא עַל דִּי פַלְחוּ בְּחַיֵּיהוֹן בְּאוּלְפַן אוֹרַיְיתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וְקַיִּימוּ פִּקּוּדַיָּא אַתְקֵין גֵּיהִנָּם לְרַשִּׁיעַיָּא דְּמְתִילָא לְחַרְבָּא שְׁנִינָא אָכְלָה מִתְּרֵין סִטְרִין אַתְקֵין בְּגַוֵּיהּ זִיקוּקִין דְּנוּר וְגוּמְרִין דְּאֶשָּׁתָא לְמִדַּן בְּהוֹן לְרַשִּׁיעַיָּא דְּמָרְדוּ בְּחַיֵּיהוֹן בְּאוּלְפַן אוֹרַיְיתָא טַבְתָא הִיא אוֹרַיְיתָא וּלְפַלְחָהּ מִן פֵּירֵי אִילַן חַיַּיָּא דְאִתְקַנְהָא מֵימַר דַיְיָ לְנַטּוֹרְהָא דְּיְהֵי קַיָּים וּמְטַיֵּיל בִּשְׁבִילֵי אָרְחָא דְחַיֵּי לְעָלְמָא דְאָתֵי:

(כד) וּטְרַד יַת אָדָם וְאַשְׁרֵי יְקַר שְׁכִינְתֵיהּ מִן לְקַדְמִין מִמַּדְנַח לְגִנְתָא דְעֵדֶן מֵעִילַוֵי תְּרֵין כְּרוּבַיָּא. קֳדָם עַד לָא גְבָרָא עָלְמָא תְּרֵין אַלְפִין שְׁנִין בְּרָא אוֹרַיְיתָא וְאַתְקֵין גֵּיהִנָּם וְגִנְתָא דְעֵדֶן אַתְקֵין גִּנְתָא דְעֵדֶן לְצַדִּיקַיָּא דְיֵיכְלוּן

יונתן בן עוזיאל

וְיִתְפַּנְקוּן מִן פֵּירֵי אִילָנָא עַל דִּנְטָרוּ מִצְוָתָא דְאוֹרַיְיתָא בְּעָלְמָא הָדֵין אַתְקֵין גֵּיהִנָּם לְרַשִּׁיעַיָּא דְהִיא מַדְמְיָא לְחַרְבָּא שְׁנִינָא אָכְלָה מִתְּרֵין סִטְרוֹהִי אַתְקֵין בְּגַוָּהּ זִיקוּקִין דְּנוּרָא וְגוּמְרִין מִבְּעֲרִין לְרַשִּׁיעַיָּא לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן לְעָלְמָא דְאָתֵי עַל דְּלָא נְטָרוּ מִצְוָתָא דְאוֹרַיְיתָא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲרוּם אִילַן דְחַיַּיָּא הִיא אוֹרַיְיתָא כָּל דְיִנְטַר לָהּ בְּעָלְמָא הָדֵין הַיֵי חַי וְקַיָּים כְּאִילָנָא דְחַיֵּי טָבָא הִיא אוֹרַיְיתָא לְפַלְחָהּ בְּעָלְמָא הָדֵין הֵיךְ פֵּרִי אִילַן דְחַיַּיָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי:

(א) וְאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִתְּתֵיהּ דְּהֲוָה חֲמִידַת לְמַלְאָכָא וְאַעֲדִיאַת וִילֵידַת יַת קַיִן וַאֲמַרַת קְנִיתִי לְגַבְרָא יַת מַלְאָכָא דַיְיָ: (ב) וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד מִן בַּעֲלָהּ אָדָם יַת תְּיוּמְתֵּיהּ וְיַת הֶבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה גְבַר פָּלַח בְּאַרְעָא: (ג) וַהֲוָה מִסוֹף יוֹמַיָּא בְּאַרְבְּסַר בְּנִיסָן וְאַיְיתֵי קַיִן מֵאִיבָּא דְאַרְעָא מוֹדַרַע כִּתָּנָא קֻרְבַּן בִּכּוּרַיָּא קֳדָם יְיָ: (ד) וְהֶבֶל אַיְיתֵי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנָא וּמִפַּטִּימֵיהוֹן

הֲוָה

בעל הטורים

ויביאם כמוס עלמו שמשמש השכ"ם לאדם הראשון צבדי כהונה וסימנא בג"ר שנהם פי שעדין הבכורות וח' מינום כזה הפסוק כנגד ח' בגדי כהונה. לשמר נוטריקון לילין שדין זרע: (ד) ומשמיניהן ל' מיעוט:

יונתן

כו' וכל זה דייקו ממה שמשלה אמר ומכל: (א) והאדם ידע וכו' על פי המדרש פירוש ידע הבין ממה שלא היה דמותו מהמסורים אלא מעליונים לכך ידע שהמלאך סמאל נתאוה לה ובא עליה והוא היה אם ה' פירוש עם המלאך: (ג) מזרע מן

רמב"ן

הלבונה ולכן יגדל בימי הקיץ וכבר יוצא אשר הלבונה וכבר נודעו נהרות רבים יצאו מן המקור ונחלו הרבה ואח"כ יכנסו בסמיות ארץ מהלך ימים ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד ההרים במקום רחוק: מכל הבהמה ומכל חית השדה. הפסוק מן המקרא הזה לדי יהושע כי הנחש מוליד לשבע שנים ובדקו ומצאו כי כן הדבר כי נודעו סכמות והמדינות מקובלים ובהם להם סודות עמוקים בתולדות ובכל דבר כאשר הזכרתי בפתיחתי: (א) ותהר ותלד את קין. ענינו ותלד בן ותקרא את שמו קין כי

אבן עזרא

למעלה. כי תנועת הנחש לפנים היה. גם עלה תאנה ללאום. ונקרא הלישי בשם הנפילים. כי במעלה יש כח בלי מפעל. והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר. ומה סוד גן עדן. ובתנות העור. גם יודע זה הסוד היה יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם: (א) והאדם. כאשר כאשר לא יחיה בגופו בעצמו לעולם הולך להיות המין על כן אמרה קניתי איש את יי'. ואין שם זכר למלת אלהים. כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמי'. ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק: (ג) ויהי מקץ ימים.

שעבד קין את האדמה הביא כמנחה אל המקום שקנא לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב ומבכורות נאמר יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: (ד) וישע. על משקל ויחר לקין. וטעמו כמו קבל והקרוב אליו טעמו מפני כדרך סוד הקרבן

פירוש על אבן עזרא

שכל מה שמלאכו כתוב הוא אמת וכן היה. ואין בו ספק, רק יש לו סוד, ואם עלאכו דברים לסכמי המחקר שיתנו ראיות על דבריהם והם כדברי ת"ר ז"ל נאמת בהם, וכתב בפרשת משפטים (כ"ג כ"ה) מתחיל אמר אברהם ע"ם ופוכן דבריו כי הנשמה היא נפש החכמה ומושבה בתוך הראש וממנה יצאו כל ההרגשות ותנועת החפץ, והרוח בלב ובה חיי האדם והנפש בכבד והיא המתאוה, ועוד ידעתה כי הלב הוא כנגד המוח וממנו עולה רוח החיוני למעלה לאיברים העליונים ולמוח והוא המקבל כח הנשמה העליונה, ומן המוח יצאו גידים אל הלב לתת כחו, ומן הלב אל המוח לתת קרירותו, ובזה נשלמו פעולות שניהם והם המועילים הראשים באדם. וידעת תאמר ר"א שהאדם נברא בתחלה בשני פרצופים הם האברים הראשים המחברים. ע"י זה יתבאר לך דעתו כי מאור השכל וכו' לרמז על סוד האדם שהוא כח הנשמה העליונה הקשורה באדם, ועל סוד חוה שהוא רוח החיוני המקבל אותו הכח, ועל סוד הנחש שהוא נפש הבהמית המתאוה אשר משכנת בכבד והם מחולקים בין הגוף והנשמה, וסוד החטא שחטא על שפיתוי המגיע לנפש הלוחמת שבאדם מהתמגל ומהכלות הגשמיות ומן הנפש הלוחמת לרוח החיוני, ומן הרוח החיוני לחלק הנשמה שבגוף הנערך מפני זה מגן עדן על ידי האמצעיים, והו הטעם כי מאור השכל ר"ל מאור הנשמה העליונה שהוא הפרצוף האחד יצא החפץ לעשות איזה מעשה. ור"ל מהפרצוף השני העולה למעלה עמו על הרוח החיוני שבלב העולה למעלה לאברים העליונים ולמוח האדם והוא מרכבת כח הנשמה העליונה כמו שאמרנו שממנו יצאו כל תנועת וההרגשות ותנועת החפץ, והרוח החיוני רוכב על נפש הלוחמת. ובטבע הלחם לעלות וכבר ראיתם דעתו אשר כתב בשיטה אחרת על מלת הוליא הארץ, להכין המוכר לקבל כח הנפש שהוא בלמחים ובחיות, והלי הוא כאלו אומר כי מאור הנשמה והאמצעות רוח החיוני שבטבעו לעלות למעלה יצא החפץ לאכול מעץ הדעת, כי תנועת החפץ ההוא היוצא לאור הנשמה היא ללד בפי המוח אשר בלד פני האדם שהם כח הדמיון, וכנגדם הוא הלב שהוא הרוח החיוני העולה אליו וגם הוא מקבל מהמוח הקירות, והלב חוזר ומעלה למוח מהחום אשר בו, וע"י כך יצא החפץ ונגמר בפניהן, ולכן היו תנועת האדם לפנים וע"י אותו המוס שמעלה הלב אל המוח מתכילו מאשר שעם ואשר מגיע לו מכח התאוה מהכבד. ר"ל על זה לאום שמגיע מהתענוג הגשמי לכח הנשמה העליונה שנקרא אדם כנזכר ע"י רוח החיוני הנקרא חוה, כי מלת עלה מאנה רומז לנפש הלוחמת שמשכנה בכבד ועבע הלחם לעלות והוא הנרמת במלת עלה והיא המתאוה המשכל והמסגל ואמר תאנה ולא זולתה מכל מין הטומאה לרמוז על זאת התאוה לפי שהתאנה היא מהפירות שתאות האדם מתלהטת לה כמאמר אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה ומאשר זכר שעניהם אכלו מאם מאנה ידעו שעניהם כהנו מתמעטה, ומאשר עשה להם חגורות לכסות ערותיהם, יש רמז לכניסת הילה"ר והמתאוה על התאוה. ר"ל על נפש הלוחמת שנקראת הכתוב נחש בשם הבהמה מלמן כי נחש יכחש והמעט כי הוא מנחש ומנסה ונומן התאוה והתענוגים. ר"ל קודם הבחינה אין כאן פעולה תולאת, רק יש כאן כח והכנה בנפש הלוחמת הזאת בלי מפעל, וכן נעריכי המושכלות קודם אשר יוצא הליור אל הפועל הוא בכח להבין ולהשכיל. ר"ל המבין סוד האדם וחוה והנחש והרכבתם וסוד יצירתם, יבין סוד הנהר היוצא להשקות את הגן לפי פשוטו הוא הנהר היוצא מג"ע של מטה כי יעיד עליו המופת עם אותם הנהרים, וסודו איך יקבל השיולי, והוא הנהר העליון ד' לורת היסודות והיה לד' ראשים שמהם יתהוו כל גבולי מטה בתנועת לבא השמים לבד נשמת האדם שהיא עליונה. ר"ל שהוא ג"ע שלמטה הנזכר, סודו הוא שהגן רמז לעולם השפל. ועדן רמז לעולם העליון וכן כמו לעולם הגלגלים והכוכבים וכל לבא השמים מהגלגל העליון עד גלגל הלבנה ועץ החיים שבתוך הגן הוא העולם שראה יעקב שע"ה שהוא בתוך הגן בהתבונן תוך כל דבר אשר בגן להפסיק הסומרים והלטייר בלורות תכללם מעלה אחר מעלה עד שיגיע למקור העליון שבו החיים הנלחיים, ועדן עניינו קישור כמו מעדנות כימה (איוב ל"ח ל"א). בסורתו של ר"מ היה כתוב כתנות אור באל"ף שהם עיי"ן כי החיים ויתמלא כל הגים אורה ושמו רשע מכסיר את הלדיק ובעור החומרים אינו רק מסך מבדיל בשדה בעורו ובכיעורו: ע"כ גרשו לא לאכול מעץ החיים לא להבין השמש בעבור נעותו אשר ילכו. ואולם ע"י אור הסורה על יד מ"ר והוא למעלה מהמלאכים ככתוב עליה לתרום וכו' והלוי עלנו ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה ע"כ מועיל עלמו לאכול מעץ החיים ככתוב והסרתם בחיים וכו' (דברים ל' י"ט) והיא התורה הנקראת עץ חיים למחזיקים ולא יהיה שום מסך מבדיל לחוטאי התורה ומקיים ר"א כי זה כל אדם והיא הנשמה כי הגוף הוא רק בשר אדם. נאולי נוטה ר"א לא כדעת חז"ל בתלמוד כי הוא מפרש ע"ם פשוטו, מתחילה לא שם בלבו להוליד בנים כי חשב שיחיו לעולם בגופו, וכאשר ראה שלא יחיה הולך להוליד בן לקיום המין וכראות מ.ה כי מין האדם עומד בהולידם את קין ע"כ אמרה קניתי איש את ה' אשר גם מין אנושי יקים לעולם לפני ה'. ואולי הוא יאכל מעץ החיים כי לא אכל מעץ הדעת כמו גדו"מ. פעי' בפסוק הזה לא נזכר שם אלהים כי אם שם הוי"ה שהוא רמז לעולם השכל להורות על אות השכל הנמלא תמיד באדם בכח. ור"א כתב בספר יסוד מורא, מבראשית עד ויכולו לא נזכר רק שם אלהים שלא היה בארץ מי שיכול לקבל אור השכל העליון הנראה בזה השם ומן הפסוק ויכולו עד לידת קין הזכיר שם העלם עם שם אלהים ולמה לא הזכירו לבדו כי אם בצרוף ה' אלהים ואמר ה' אלהים שפי' אלהים המלאכים ונשמת אדם גם היא מלאך ובעבור כי לא הוליד בנים ופן ימות ואבד המין ע"כ לא הזכיר רק בשתוף, וכשנולד קין נתקיים המין וכמו שהמלאכים בשמים מהם קיימים לעולם ככה מין האדם בארץ קיים ועומד לעולם רק למעלה הם עומדים בעלמם ובארץ הם עומדים בקיום המין. ער"ל כי ידוע אין הקב"ה מכנה שמו על הרע ככתוב לא יגורך רע חה הוא עונש אשר שפט אח"כ ע"ז מארץ כי גם הרע הוא חלק מהטוב כמו החושך שהוא כלול באור וע"י החושך יסעננו ממאורי אור ע"כ אמרו חז"ל לריך להזכיר מדת לילה ביום עיין ברכות י"א ע"ב אמר רבא כדי להזכיר וכו' ע"כ מכנה גם זה להוי"ה, ע"י קיום המין והוא הטוב. פר"ל תלת הביא לאיזה מקום הביא וגם תלה לה' אם לא עדיין בית ה' ע"כ מפרש שהוא מקום מיוחד לתפילה. צר"ל כי גם זה נקרא הביא לה' כאשר הביא לאביו קיים הכבוד שהוקשה כבודם לכבוד המקום. קבמנחת הבל ואלל מנחת קין כתיב רק מפרי אדמה ולא מראשית. ר"ל אינה וא"ו תהפכת מעבר לעתיד רק מספר מה שעבר כמו ויחר, והוא קבלת הקרבן. ש(ישעיה כ"ב ד') כ"ל דומה לו במורפו ובפתרוניה מעין פנים בג"א ושכדין

ספורנו

מקום למזגו ומזונו ולרכיו יותר מאשר שאר חלקי האדמה: (כד) ויגרש את האדם. שלא ישוב הוא וזרעו שם עוד: וישכן. אז קודם שילאו: לשמור את דרך עץ החיים. שלא ישנו בכאתם אל דרך הגן ההוא ויאכלו ממנו: (ב) ויהי הבל רועה צאן. שהיתה מלאכת הכמים יותר ממלאכת עבודת אדמה

מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יהוה אל הבל ואל מנחתו: ה ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו: ו ויאמר יהוה אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך: ז הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו: ח ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו: ט ויאמר יהוה אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי: י ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה: יא ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך: יב כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך נע ונד תהיה
בארץ

להבל ולקורבניה: ה ולקין ולקורבניה לא הות רעוא ותקף לקין לחדא ואתכבישו אפוהי: ו ואמר יי לקין למא תקיף לך ולמא אתכבישו אפיך: ז הלא אם תיטיב עובדך ישתבק לך ואם לא תיטיב עובדך ליום דינא חטאה נטיר ודעתיד לאתפרעא מנך אם לא תתוב ואם תתוב ישתבק לך: ח ואמר קין להבל אחוהי והוה במהוייהון בחקלא וקם קין בהבל אחוהי וקטליה: ט ואמר יי לקין אן הבל אחוך ואמר לא ידענא הנטר אחי אנא: י ואמר מה עבדתא קל דם זרעין דעתידין למפק מן אחוך קבילין קדמי מן ארעא: יא וכען ליט את מן ארעא דפתחת ית פומה וקבילת ית דמה דאחוך מן ידך: יב ארי תפלח בארעא לא תוסיף למתן חילה לך מטלטל וגלי תהי
בארעא

מסרה ומחלבהן, הב' בלא דגש. מנחתו, ב' ובפרין. ה. מנחתו, ב' ובעניין. ויפלו, ל'. ו חרה, ב' ההיטב וה"א חרפים ולכן אין כאן דחיק. ז הלוא, י"ב מ"ל בתורה. היטיב. ב' דפסיקא מ"ל דמ"ל. לא, י"ו מלעיל פסוק. לפתח, ל'. רבץ, מ' דס' ג'. ואליך, ב'. תשוקתו, ב'. ח אחיו, כ"ח פ' פסקא באמצע פסוק. וי"א שאין כאן פסקא והטעם ק מוטעם. אל הבל, אל במקום על. ט אי, ה' וכל מהם חד דכר'. השמר, ל' רפי. י צעקים, ב' וחסר. יב תסף, ג' וחסר מלרע ופי' סילא דמילתי לוס' והסמך בליכי.

ת"א ואל קין ואל וגו' עקרים פח. ולמה נפלו עקרים מג. הלוא אם תיטיב ברכות סא יומא כב קדושין סב. לפתח חטאת יומא כ קדושין ל וסא סנהדרין לא נדה ל. קול דמי סנהדרין לז.

רש"י

(איוב יד) שעה מעליו פנה מעליו: וישע. ירדה אש ולחכה מנחתו: (ז) הלא אם תיטיב. כתרגומו. פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה יישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השמר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (סנהד' ל"ז): (יא) מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה תם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצתה את פיה. לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה: (ס"א הכל דבור אחד ממן האדמה ע"כ): (יב) נע ונד. אין
לך

רמב"ן

כי אמרה קניתי איש את ה' וכן ותלד את חנוך ורבים בפרשה ובמקומות אחרים: את ה'. עם ה' כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו אבל בזה אנו שותפין עמו לשון רש"י. והנכון לי שאמרה הבן הזה יהיה לי קנין לה' כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו וכן דעת אונקלוס שאמר קדם ה' וכמוהו ויקרא את הכהן לכהן. ויגש דוד את העם אל העם. או יהיה את ה' כמו ויתהלך חנוך את האלהים את האלהים התהלך נח וקראה שאחד בשם קנין והשני הבל כי קנין האדם להבל דמה ולא רצתה לפרש זה על כן לא נכתב טעם בשם השני וסוד המקובל בענין הבל גדול מאד: ויבא קין מפרי האדמה מנחה וגו' והבל הביא גם הוא. הבינו האנשים האלה סוד גדול מהקרבנות והמנחות וכן נח ורבותינו אמרו שגם אדם הראשון הקריב שור פר וזה ישבוש פי המבהילים בטעם הקרבנות ועוד אדבר בו עיקר גדול ברצון הקב"ה: (ז) הלא אם תיטיב שאת. על דעת המפרשים שאת עונך ועל דעת ר"א שאת פניך כנגד למה נפלו פניך כי המתביישים כובשים פנים למטה וכן ואור פני לא יפילון והמתכבדו כאלו נושא פניו למעלה וזה טעם אולי ישא פני לא תשא פני דל. ועל דעתי אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך כי אתה הבכור וזה טעם למה
הנה

ספורנו

אדמה: וקין היה עובד אדמה. ובכן כל אחד מהם הביא מן הבא בידו: אל הבל ואל מנחתו. שהיה הבל המקריב רצוי ומנחתו גם כן רצויה שהיתה מן המין הראוי לרצון: (ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה. לא שעה אל קין המקריב שהיה בלתי רצוי וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון: ויחר. בקנאתו לאחיו שהיה לרצון: ויפלו פניו. בבשת פנים כי האל הוכיחו מחברו ולא קבל: (ו) למה חרה לך. ולמה קנאת באחיך כדואג על שקבלתי קרבנו ברצון הנה לא היה זה רצון שמים או שלא כדין: ולמה נפלו פניך. כי בושים לקלקול איזו תקנה אין ראוי להצטער על מה שעבר אבל ראוי להשתדל להטיב תקון לעתיד: (ז) הלא אם תיטיב. עצמך ותשתדל להיות גם אתה לרצון: שאת. רום המעלה וההתנשא רובץ לפניך ומוכן שיהיה לך. ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ. גם כן החטאת מוכן לפניך כי תוסיף על חטאתך חטא שכן דרכו של יצר הרע: ואליך תשוקתו. כי תשובה אליו למלאות תאותיו כאמרם ז"ל (סוכה פרק החליל) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום: ואתה תמשל בו. בידך להתקומם עליו בצלם אלהים כאמרם שם ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנ' ה' לא יעזבנו בידו: (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו. כמה חרה לו ונפלו פניו בגלל אחיו: ויהי בהיותם בשדה. שלא בפני אביהם ואמם: ויקם קין. בלי מריבה קודמת אז כמו וארב לו וקם עליו: (ט) אי הבל אחיך. באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב כי לא יספרנו במות המת: לא ידעתי. חשב שהיתה השאלה מה היה לו מפני שלא דרש ה' להשיב נבואה או רצון כמו קודם לכן שחשב קין שלא ידע האל ית' בפרטים זולתי בדבקם בו: (יא) ארור אתה מן האדמה. מקולל ומסוגר בסוגם האדמה: אשר פצתה את פיה. שהשתתפה גם לכסות הריגת אחיך ובכבד זה לא תשתתף גם עוד כמו שנשתתפה קודם לכן לצרכי חייך ולא הולך לפרש עתה הרואה
כי

ירושלמי

הוה רעוא קדם יי וסבר אפין בהבל ובקרבניה: (ה) ולקין ולקרבניה לא סבר אפין ותקיף לקין לחדא ואתכבישו אקונין דאפוהי: (ו) ואמר יי לקין למה תקיף לך ולמה אתכבישו איקונין דאנפך: (ז) הלא אם תטיב עובדך ישתביק לך חובך ואין לא תטיב עובדך בעלמא הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרעי לבך חטאה רביע ובידך מסרית רשותיה דיצרא בישא ולותך יהי מתויה ואנת תהא שליט ביה בין למזכי בין למחטי:

נ(ז) הלא אין תיטיב עובדך בעלמא הדין ישתרי וישתבק לך לעלמא דאתי ואין לא תיטיב עובדך בעלמא הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרע לבא רביע ברם בידך מסרית רשותיה דיצרא בישא ואת תהוי שליט ביה בין למזכי בין למחטי:]

(ח) ואמר קין לות הבל אחוהי איתא ונפוק תריינן לברא והוה כד נפקו תרויהון לברא עני קין ואמר להבל מסתכל אנא דברחמין אתברי עלמא אבל לא בפירי עובדין טבין הוא מדבר ומסב אפין אית בדינא מן בגלל מה אתקבל קרבנך וקרבני מני לא אתקבל ברעוא עני הבל ואמר לקין ברחמין איתברי עלמא וכפירי עובדין טבין הוא מדבר ומסב אפין לית בדינא ועל דהוו פירי עובדי טבין מדידך וקדמין לדידך אתקבל ברעוא קרבני עני קין ואמר להבל לית דין ולית דיין ולית עלם אחרן ולית למתן אגר טב לצדיקיא ולית למתפרעא מן רשיעיא עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דיין ואית עלם

יונתן בן עוזיאל

אחרן ואית למתן אגר טב לצדיקיא ואית למתפרעא מן רשיעיא ועל עיסק פתגמיא האלין הוו מתנצין על אנפי ברא וקם קין על הבל אחוהי וטבע אבנא במצחיה וקטליה:

נ(ח) ואמר קין להבל אחוי איתא ונפוק לאפי ברא והוה כד נפקו תרויהון לאפי ברא עני קין ואמר להבל אחוי לית דין ולית דיין ולית עלם אוחרן ולא למתן אגר טב לצדיקיא ולא לאתפרע מן רשיעיא ולא ברחמין איתברי עלמא ולא ברחמין הוא מדבר מן בגלל מה אתקבל קורבנך מנך ברעו ומני לא אתקבל ברעוא עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דיין ואית עלם אוחרן ואית תמן אגר טב לצדיקיא ולאתפרע מרשיעיא וברחמין אתברי עלמא וברחמין הוא מדבר ברם בפירי עובדין טבין הוא מדבר על דהוון עובדיי תקינין מן דידך אתקבל קרבני מני ברעוא ומנך לא אתקבל ברעוא הוו תרויהון מנצין באפי ברא וקם קין על הבל אחוי וקטל יתיה:]

(ט) ואמר יי לקין אן הבל אחוך ואמר לא ידענא דלמא נטיר אחי אנא: (י) ואמר מה עבדת קל דמי קטילת אחוך דאתבלעו בגרגישתא צווחין קדמי מן ארעא:

נ(י) קל אדמיהון דאוכלוסין צדיקיא דהוון עתידין למיקם מן הבל אחוך:] (יא) וכען חלף דקטלתיה לייט את מן ארעא דפתחת ית פומה וקבילת ית דמי דאחוך מן ידך: (יב) ארום תפלח ית ארעא לא תוסיף למתן חיל

בעל הטורים

שדין מזיקין רוחין: (ז) תשוקתו ב׳ במסורה הכא ואידך אני לדודי ועלי תשוקתו והיינו שאמרו חז״ל ג׳ תשוקות הן תשוקתן של רשעים לעבירה שנאמר ואליך תשוקתו תשוקתו של הקב״ה על ישראל שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו: (י) צועקים ב׳ במסורה הכא

ואידך

יונתן

(ז) מתייה לשון שאוה: (ח) אגלא במלכיה דייק מדכאמר כי שיח הכנעני לשלמי דבר שהוא עושה שלמי׳ הוא אגן: לאשרי ולמשבק פי׳ לעזוב ולמחול: כביגוריסא פי׳ שמשו עליו פירוש כמו בג״ע ודייק מקדמת עדן.

ולטובה

רמב״ן

חרה לך כי בגשתו מאחיו נפלו פניו ובקנאתו ממנו הרגו והנה אמר לו למה חרה לך על אחיך ולמה נפלו פניך ממנו הלא אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך ואם לא תטיב לא עמו בלבד תבואך רעה כי לפתח ביתך חטאתך רובץ להכשילך בכל דרכיך ואליך תשוקתו שהוא ישתוקק להיות דבק בך כל הימים אבל אתה תמשול בו אם תחפוץ כי תטיב דרכיך ותסירנו מעליך הורהו על התשובה שהיא נתונה בידו לשוב בכל עת שירצה ויסלח לו: (ח) וטעם ויאמר קין אל הבל אחיו. שנכנס עמו בדברי ריב ומלה להתגולל עליו ולהרגו לשון רש״י. ור״א אמר כי הקרוב אליו שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ועל דעתי שהוא דבק עם ויהי בהיותם בשדה כי אמר לו נלך השדה והרג אותו שם בסתר. ויתכן שנתכוון בו ההריגה שיכנס העולם ממנו כי חשב שלא יהיה לאביו זרע אחר עוד. גם חשד שלא יהיה עיקר בנינו של עולם מאחיו שנתקבל לה מנחתו: (יא) ארור אתה מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה. וגם בזו הוסיפה לחטוא אשר פצתה את פיה והנני מוסיף לה קללה לא תוסף תת כחה לשון רש״י ואיננו נכון כי בכאן לא ארר האדמה בעבורו כאשר באביו אבל אמר שיהיה הוא ארור ממנה ופי׳ הקללה שלא תוסיף תת כחה אליו ושיהיה נע ונד בה ואמר כי תעבוד את האדמה כי בכל אשר תחרש בה לעבוד אותה כראוי בחרישה ועידור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה כהוגן לא תוסיף תת כחה לך אבל תזרע הרבה ותביא מעט וזו היא הארירה כטעם וארותי את ברכותיכם ואמ׳ כן כנגד אומנותו כי הוא היה עובד אדמה והנה ארר מעשיו. וזה טעם לא תוסף תת כחה לך שלא

תתן

אבן עזרא

ה׳קרבנו. ויתכן שירד האש ושרפה א׳מנחת הבל ולא מנחת קין. ועל דעתי כי נקראת ב׳השנה תמימה ימים. וכן כתוב ימים תהיה גאולתו. בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה. וכן ג׳מימים ימימה ופי׳ שנתים ימים ד׳ימים שלמים שנתים ואם נכתב שנתים ה׳יתכן שאינן שלימות מיום אל יום. וכן עד חדש ימים שישוב הפרח כאשר היה על כן אמרתי בפי׳ דניאל כי ימים אלף ו׳ומאתים ול׳ שהם ימים ולא שנים בעבור שהם ז׳במספר: (ז) הלוא. ופי׳ שאת על דעת מפרשים רבים שאת עונך והנכון בעיני שאת פנים ח׳כי כתוב בתחלה ויפלו פניו והוא דבק בושה כטעם ואיך אשא פני. ט׳וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז י׳תשא פניך ממום: חטאת רובץ. יש אומר שמשא חסר כ׳עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ויפרשו וי״ו תשוקתו על הבל וטעם למה חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו תמשל בו. ואחרים אמרו ל׳על היצר ואיננו כתוב. ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת והיא הולכת עמך. ויש אומר לפתח הפה כטעם משמור מ׳פתחי פיך. והנכון בעיני שחטאת סמוך נ׳ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: ואליך תשוקתו. כי היצר ישוב ס׳אל משמעתך ברצונך. גם יש בך כח למשול בו: (ח) ויאמר קין. הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם. והשואלים נולדו ביום שנגזר ע׳ישאלו איך הכהו. ואין הכרח וזאת שאלת חסר כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ ואבן כמלאים. וטעם אי כמו איה ומלת איפה מורכבת ממלות פ׳שתים: (י) צועקים אלי. איננו דבק צ׳עם קול וכן קול דודי ק׳הנה זה בא. אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירים והטעם כי שמע צעקת דמיו שנשפכו על האדמה והמתרגם אמר על בניו שהיו בכחו להולידם: (יא) ועתה ארור. מן האדמה שיבא לו ר׳ספרו׳ משאת האדמה שיזרע וינוע כי הוא היה עובד אדמה ולא שמן האדמה עוד קציר נפרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום א׳ רק ינוע: (יב) ונד. וי״א כי

ונד

פירוש על אבן עזרא

(ועפנדין) רק ויפעה הוא פנים אל הדבר (כו וופנדין) ושנו מני הוא פניה מהדבר (וועג וועגדען) לכן אמר שהוא קרוב אליו. ה׳שהוא כמו חמש נפש ובקרבן כתיב ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א׳ ד׳). א׳כמו ושלחך ידכנה סלה (תהלים ה׳ ד׳) והטעם האש עשתה המנחה לדשן. ב׳ר״ל ויהי מקץ ימים פ׳ מקץ, שנה תמימה כפי סדר הימים באורך וקוצר. ג׳(שמות י״ג י׳). ד׳(להלן מ״א א׳). ה׳ר״ל בלא מלת ימים יתכן שלא הלכו השנים על סדר תקופות הימים. ו׳(דניאל י״ב י״א). ז׳ר״ל ימים שהם פי׳ שנה ואם יש מספר אלא ימים כגון ימים אלף ור״ץ הנ״ל הם ימים ולא שנים. ח׳בא״א (דאז געזיכט עמפאר העבען) וטעם אחרת כתב והנכון בעיני שהוא הפוך, ור״ל שאת הפוכה כאלו אמר תשא, ור״ל תשא פניך ולא יפלו עוד וכן כתוב כי אז תשא פניך ממום. ט׳(ש״ב ב׳ כ״ב). י׳(איוב י״א ט״ו). כ׳ר״ל בעבור שהרשע שלם רובץ שהוא לו והיה ראוי לאומרו לפתח עון רובץ שהוא לשון זכר ע״כ אמר שטעמו הוא במקום עון. ל׳ר״ל שהחטאת הוא היצר ולע״ש שאיננו כתוב בתורה בפרוש שנקרא החטא יצר. מ׳(מיכה ז׳ ה׳). נ׳פי׳ אל יצר והוא הרובץ והוא הנקרא יצר לב האדם שהוא רובץ להחטיאו, ואם יטעון על ר״א כי הפי״ם הוא בקמץ ואלו היה סמוך היה נ״ל בפתח י״ל כי יש אשר שנסמך כ״כ כמו נחלת שמרה עלי (תהלים ט״ז) ויש בפתח כמו ושכורת ולא מיין (ישעיה נ״א) ופתח הוא לנה כנ״ל. ס׳כמובא דעת רז״ל עם משל הזונה המלווה המהלך לפתח בני ואם יכבוש שאותו עמה אזי גם הזונה מקבלה שכרה הטוב. ע׳פי׳ הנולדים ביום המעוכן הם השואלים, גם פה ישאלו כי שכלם עבור אולידה. פ׳ר״ל איה פה. צ׳ר״ל קול לשון יחיד ומלה צועקים הוא ל״ר. ק׳(שה״ש ב׳ ח׳) ושם פי׳ ע״י מרולת דודה אשר הנה זה בא שמעה הקול, ושה נ״כ פי׳ ככה ואם כי אין בעל הטעמים מסכם ככה ואולם לפי דעת ר״א ככה פי׳ מה שנים קול. הלא דמי אחיך צועקים יכו׳ ולפי דעת הס״א נוכל לפרש כי הם ב׳ קולות המגיע לנפשו לבד, ומלבד זה דמי זרעו והם ל״ר. ר׳ככה פי׳ ר״א (ויקרא

י״ב

בָּאָֽרֶץ: יג וַיֹּ֥אמֶר קַ֖יִן אֶל־יְהוָ֑ה גָּד֥וֹל עֲוֺנִ֖י מִנְּשֹֽׂא: יד הֵן֩ גֵּרַ֨שְׁתָּ אֹתִ֜י הַיּ֗וֹם מֵעַל֙ פְּנֵ֣י הָֽאֲדָמָ֔ה וּמִפָּנֶ֖יךָ אֶסָּתֵ֑ר וְהָיִ֜יתִי נָ֤ע וָנָד֙ בָּאָ֔רֶץ וְהָיָ֥ה כָל־מֹצְאִ֖י יַהַרְגֵֽנִי: טו וַיֹּ֧אמֶר ל֣וֹ יְהוָ֗ה לָכֵן֙ כָּל־הֹרֵ֣ג קַ֔יִן שִׁבְעָתַ֖יִם יֻקָּ֑ם וַיָּ֨שֶׂם יְהוָ֤ה לְקַ֙יִן֙ א֔וֹת לְבִלְתִּ֥י הַכּוֹת־אֹת֖וֹ כָּל־מֹצְאֽוֹ: טז וַיֵּ֥צֵא קַ֖יִן מִלִּפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וַיֵּ֥שֶׁב בְּאֶֽרֶץ־נ֖וֹד קִדְמַת־עֵֽדֶן: יז וַיֵּ֤דַע קַ֙יִן֙ אֶת־אִשְׁתּ֔וֹ וַתַּ֖הַר וַתֵּ֣לֶד אֶת־חֲנ֑וֹךְ וַֽיְהִי֙ בֹּ֣נֶה עִ֔יר וַיִּקְרָא֙ שֵׁ֣ם הָעִ֔יר כְּשֵׁ֖ם בְּנ֥וֹ חֲנֽוֹךְ: יח וַיִּוָּלֵ֤ד לַֽחֲנוֹךְ֙ אֶת־עִירָ֔ד וְעִירָ֕ד יָלַ֖ד אֶת־מְחֽוּיָאֵ֑ל וּמְחִיָּיאֵ֗ל יָלַד֙ אֶת־מְת֣וּשָׁאֵ֔ל וּמְתֽוּשָׁאֵ֖ל יָלַ֥ד אֶת־לָֽמֶךְ: יט וַיִּֽקַּֽח־ל֥וֹ לֶ֖מֶךְ שְׁתֵּ֣י נָשִׁ֑ים שֵׁ֤ם הָֽאַחַת֙ עָדָ֔ה וְשֵׁ֥ם הַשֵּׁנִ֖ית צִלָּֽה: כ וַתֵּ֥לֶד עָדָ֖ה אֶת־יָבָ֑ל ה֣וּא הָיָ֔ה אֲבִ֕י יֹשֵׁ֥ב אֹ֖הֶל וּמִקְנֶֽה:

אתקלוס

בארעא: יג ואמר קין קדם יי סגי חובי מלמשבק: יד הא תריכתא יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפשר לאטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחנני יקטלינני: טו ואמר לה יי לכן כל קטיל קין לשבעא דרין יתפרע מנה ושוי יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתה כל דישכחנה: טז ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל דהוה עבידא עלוהי מלקדמין דגינתא דעדן: יז וידע קין ית אתתה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך: יח ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: יט ונסיב לה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תנינתא צלה: כ וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון כל דיתבי משכנין ומרי בעיר:

ושום

מסרה יג מנשוא, ל' ומ"ל. יד גרשת, ל'. ומפניך, ל'. אסתר, ב'. מלא, חסר. הרג, לו' חסר. שבעתים, ו'. מלא, ז' חסר. טו נד, ל'. יז כשם, ד'. ויולד, ג' ר"פ. מחויאל, קדמאה בוי"ו תנין בתרין יודין ול'. ומתושאל, ל'. כ ישב, חסר. אהל, חסר.

ת"א גדול עוני סנהדרין קא ערכין טו עקידה שער ח שמיני מד. הן גרשת עקידה שער ח. והיה כל נדרים מא. וישב בארץ סנהדרין לז.

רש"י

לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון (ב"ר): (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו. וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו (שמואל ב' ה') ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו. (ס"א ד"א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא הי' ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו הי' פחדי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וכו' ועכשיו בשביל עון זה לא יראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על הכל): (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונים: בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנאמר (דברים ד) אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש. ד"א בארץ נד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה ניסר"א בלע"ז וזריעת תולדות הזכר אינגי"נדר בלע"ז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת וכשהוא אומר ילד מדבר בזריעת הזכר והוא בלע"ז אינגינדר"ר: (יט) ויקח לו למך. לא היה לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין וזהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. (ב"ר) כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין. (ס"א אינו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב (כ"ד) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרה מאצלו (ס"א ממאכלו) עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו אגדה הם בב"ר: (כ) אבי ישב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר

רמב"ן

תתן עוד כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה בהיותך עובד אותה וכן פי' ר"א ויתכן שאמרו מן האדמה שלא תתן היא מעלתה כחה אליו. ואמנה הגפן לא יתנו פרים באשכלותיו ועץ השדה לא יתן אליו פריו ושאר ואמר גם כן כי תעבוד אותה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כחה לך כאשר בתחלה והנה הן שתי קללות באדמתו והשלישית שיהיה נע ונד בה והטעם שלא ינוח לבו ולא ישקוט לעמוד במקום אחד תמיד אבל יהיה גולה לעולם כי עונש הרוצחים גלות. וטעם אשר פצתה את פיה לאמר אתה הרגת את אחיך וכסית את דמו באדמה ואני אגזור עליה שתגלה את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה בעבור אשר תכסה דם כגון הזריעה והנטיעה זה עונש כל שפיכות דם בארץ כענין שכתוב כי הדם הוא יחניף את הארץ ושנוית שהארץ מארה בפירותיה כענין מהיותו בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה סובל לעליונים ולתחתונים ועוני אי אפשר לסבול לשון רש"י מגמגמת בה ויתכן כפשוטו שהוא וידוי אמר אמת כי עוני גדול מלסבול וצדיק אתה י"י וישר משפטיך אע"פ שענשת אותי הרבה מאד והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אנכי מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי ומפניך אסתר כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני ואתה בחלקך הדינים לא חייבת אותי מיתה והענין

שאמר

ירושלמי

סידרא לך מטלטל וגלי תהי בארעא: (יג) ואמר קין קדם יי סגי תקיף מרודי מלמסובלא ברם יוכלא קדמך למסבלא יתיה:

יונתן בן עוזיאל

(יג) ואמר קין קדם יי סגין אינון חובי למסבול ברם אית יוכלא קדמך למשרי ולמשבק לי:

(יד) הא טרדת יתי יומא דין מעל אנפי ארעא מן קדמך האפשר דאיטמר ואהי מטלטל וגלי בארעא כל זכאי דישכחינני יקטלינני: (טו) ואמר ליה יי הא בכן כל דקטיל קין לשבעא דרין יתפרע מניה ורשם יי על אפי דקין אתא מן שמא רבא ויקירא בגין דלא למקטול יתיה כל דישכחוניה

ירושלמי

באסתכלותיה ביה: (טז) ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא טלטול גלותיה דהוות עבידא עלוהי מלקדמין בגינוניתא דעדן:

(טז) ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל מן מדנח לגינתא דעדן והוה קדם עד לא קטל קין להבל אחוי הות ארעא מרביא ליה פירין כפירי גינתא דעדן מן דחטא וקטל לאחוי חזרת למסקא כובין ודרדרין: (יז) וידע קין ית אנתתיה ואעדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שום קרתא כשום בריה חנוך: (יח) ואיתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: (יט) ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תנייתא צלה: (כ) וילידת עדה

בעל הטורים

ולידך (פי' שמות) על כן אם לועקים וגו' ופרש"י הפה מלמד שנלמרע והיה שוטה פיוטים של ישראל ורומז בדמם והו קול דמי אחיך צועקים: (יד) מולאי ב' במסורה הכא ואידך (משלי ח') כי מוצאי מצא חיים וזה הוא שאמרו"ל לציתיכים בה שמא דחיי. למתחילים בה שמא דמותא וזהו כל מולאי יהרגני. הנה בשמים עד"י בגימטר' חמ"ך. והדר"י בגימטר' מיטטרו"ן שלקח הקב"ה אחד מאותן של קודם דור המבול ואחד של אחר דור המבול דהיינו חנוך ועינמא והעלום לשמים שיוצאו עלוי אשא

רמב"ן

שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שהיית אומר כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית ובורח נגרש ממקום ישראנותי החיות כי אם אלך מעלי הודה כי האדם אינו נשגב ונמלט בנפשו רק בשמירת עליון עליו ומפני שאמר וישם יי' לקין אות ולא אמר ויתן לו השם אות אז ויעש יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא ובב"ר אמרו כענין זה רבי אבא אמר כלב מסר לו כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו ולמקום שיפנה הכלב ללכת ידע כי שם טוב לו השם ולא יהרג מ"מ הזכירו בו החכמים אות כזה כראוי לו אבל הכוונה שהיה עמו האות תמיד להורות לפניו הדרך שילך בה כי כן לשון וישם: (טז) וטעם ויצא קין מלפני יי'. כי עד לא עמד לפניו לעולם כטעם שאמר ומפניך אסתר וטעם וישב בארץ נוד שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ ישב נודד תמיד לא ינוח במקום מנוחה כלל ונקראת ארץ נוד על שמו לעולם: (יז) וטעם ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך. כי מתחלה היה חושב להיות ערירי בעונו ואחרי שנולד לו זרע השל לבנות עיר להיות בנו יושב בה ובעבור כי הוא ארור ומעשיו לא יצליחו קראו בשם בנו להגיד כי לא בנאה לעצמו כי הוא אין לו עיר ומושב בארץ כי נע ונד הוא אבל יהיה הבנין לחנוך וכאלו חנוך בנאה לנפשו ומפני שלא אמר ויבן עיר כאשר יאמר ויבן את נינוה ויבנו בני גד ובני ראובן את דיבון יורה כי היה כל ימיו בונה העיר כי מעשיו ארורים יבנה מעט ויפול וינוע וינוד מן המקום ההוא ויחזור שם ויבנה מעט ולא יצליח את דרכיו ונכתבו תולדות קין ומעשיו להודיע כי השם האריך אפים והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פקד עון אבות על בנים ונכרת זרעו ורבותינו אמרו שחיה שנים רבות ומת במבול ולא הוריד שיבתו בשלום שאול רק ראה בהכרת הוא וכל זרעו אתו והקרוב כי לא היו תולדותיו רק ששה דורות עד המבול והיו בתולדות שת שני דורות יותר או שלא היה צריך לספר בהם וספר באלה מי היו המתחילים בבנין הערים ובמרעה הצאן וחכמת הנגון ומלאכת המתכות וכתב תוכחת למך עם נשיו להגיד כי הוליד הוא אך בניו נכרתו עם הולידם: (כ) לוטש כל חורש נחשת וברזל. והוא היה לוטש וחורש כל נחשת וברזל ואמר כי הוא היה מחדד וחורש כל מלאכת נחשת וברזל וכמהו כל תשא עון וקח טוב ועל דעת אונקלוס דבק בכתובים הראשונים הוא היה אבי לוטש כל חורש

אבן עזרא

ונד מקונן כמו [ש]לנוד לו. ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחיק [ת]נדוד: (יג) גדול עוני מנשוא. על דעת כל המפרשים שהודה חטאו. ופי' נשוא כטעם סלוח כמו [א]נושא עון. ולפי דעתי שהעברים יקראו העונש עון. והטעם הרע הבא בעבור העון [ב]חטאת. וכן כי לא שלם [ג]עון האמורי. אם יקרך עון. [ד]ויגדל עון [ה]בת עמי. והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפי' הפסוק הבא [ו]אחריו: ופי' פלאה פתאום וכן הבל [ז]יפלה מיהו: (יד) וטעם ומפניך אסתר. שיש מקום יקבל [ח]כח ותהלה [ט]בו גבורת השם ואם הכל מלא כבודו: (טו) שבעתים. עד שבעה דורות. [י]כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלם [כ]מאות וי"ג והטעם ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דבריו ואמר כאור שבעת הימים. וטעם יקם שתלקח נקמתו [ל]וכן לא יקם. [מ]והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות. ואל תתמה לספור איך היה כל אלה הבנים. והנה שת אחיו היה עם גם שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביהם [נ]כמו ישראל. ויש אומר כי האות קרן [ס]ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות [ע]עד שהאמין והכתוב לא גלה האות: (טז) בארץ נוד. קראו כן [פ]בעבור שהיה נע ונד: קדמת עדן. מזרח עדן [צ]והוא

לפון

פירוש על אבן עזרא

י"ב כ"ט) מעלהם שהיו מכלכם ומלכה שהיו קללה וספרק. ש(איוב ב' י"ב) ת(תהלים כ"ה ח'). א(שמות ל"ד ז'). ב לכן נקרא העונש עון. ג(לקמן ט"ו ט"ז) ג"כ פי' עונש האמורי עוד. ד(ש"א כ"ח י') פרש ג"כ לשון עונש. ה(איכה ד' ו') ג"כ הוא העונש. ו ר"ל הן גרשת אותי זה העונש אשר קבלתי. ז(איוב ל"ה ט"ז) זה שייך לפסוק י"ח. ח ר"ל הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה שהיא קדושה לנ"ע ולכן השוה ושם מוכשר לקבל שפע אלהי, ומפניך אסתר ר"ל מהשגחת שכינתך ומהשגחתך הפרטיות, כי פנים עם פנים וסף ולאמר על השגחה כמו ישא ה' פניו אליך (במדבר ו' כו) שפירש לאבר השגחתו בך הדר בחז"ל אמרו חז"ל דומה כמו שאין לו אלוה. ט ר"ל כח עליון יותר ממקום אחר. י פי' ולא עד נכלל כי אם ספור מקין שהו כולם במבול שהיו קין לאמך חנוך בנו שני ועירד ג' מחויאל ד' מתושאל ה' למך ששי ובניו ז' ושם היו בדור המבול ועל"כ הזכרם הפסוק. כ כאשר תרגם יב"ע על פסוק ואור החמה יהיה שבעתים, והוא עתיד להתהדר על חד תלת מאה וארבעים ותלת (ישעיה ל' כ"ו). ל על ידי דור זיי"ן מאדם יוקם נקמתו ממנו. מ(שמות כ"ט כ"ט). נ ר"ל הנקמה אשר יהיה מהכא קין אשר נמחו במבול בדור הזיי"ן הוא הנקמה מקין ע"ד ודוד עבדי נשיא עליהם (י"א ל"ד) והסבים נקראים ע"ש דוד כי לפי פי' הראשון השה השמע כי שנים שם כלים י"ד שנה קודם גם (ר"ל קושיה מופלת אינו כלום כי פי' שת לבדו וגם לבדו בזמנו חיו יותר מז' דורות ולא ובדוק כי גם למד עם אברהם ע"ש. ואינו מספיק הפירוש ל' ה"ם שם האריך ימים כ"כ. יאריך קין הורג ג"כ כ"כ ע"כ יותר נכון אשר זרע קין בשם קין יקראו. ס כמה תולה בדברי חז"ל אשר נראה קרן במלצו חה היה האות קין. ע כמו גדעון (שופטים ו' ל"ט). פ כי לא נתלה ארץ בשם הזה, ע"כ דעת ר"א לפרש כי קראו ע"ש תולדתו שמה. צ כי באלה

מקרים

ספורנו

כי הדין מבואר בטבע על כל מזיק שכאשר עשה כן יעשה לו: (יג) גדול עוני מנשוא. אחר שראה שהאל ית' משגיח גם בקיים בהסתם שמא שידע בלי ספק שאינו שב מחטאו נסיונו מתחרט אלא מפני העונש וזה אחר השכל שהעיד בו האל ית' לשוב בתשובה והוא מרה וכזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנעשה עתה כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחר הבלל והטעה שהפצירו שמואל לשוב מחטאתו ושנענש כאמרו וימאסך ממלך: (יד) והיה כל מוצאי יהרגני. ויהיה העונש גדול מאד ממה שנגזרת: (טו) כל הורג קין שבעתים יוקם. אני אומר לכל מי שהוא מוכן להרוג קין שאני גוזר שתהיה הנקמה על חטאו שבעה פעמים פעמים כי המוכן להרוג יקרא הורג כאמרו ואפרים לסוגיא אל הורג בניו. ומלת שבעתים מורה שבע פעמים שתי פעמים כמו ונמצא ישלם שבעתים. נזר אם כן שעל זאת הכלימה שהיתה דם אחיו ומפלים מאין האנושי או שלישיתו שהיה הנקמה כרולם שבע פעמים כפולים בזה האופן שיהיה מעך זמן ז' דורות: נע ונד. שהם חיים רעים כמו המות או יותר ממנו כאמרו אל תבכו למת ובכו בכו להולך, ונסוף יהרג בדור השביעי כמו שקרה לו על ידי למך כמו מה שבא בקבלה:

ממען

כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ כב וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃ כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃ כד כִּי שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה׃ כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ס

ששי ה א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃ ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃

כא וְשׁוּם אֲחוּהִי יוּבָל הוּא הֲוָא רַבְּהוֹן דְּכָל דְּמַנְגַּן עַל פּוּם כִּנָּרָא וְאַבּוּבָא׃ כב וְצִלָּה אַף הִיא יְלִידַת יָת תּוּבַל קַיִן רַבְּהוֹן דְּכָל יָדְעֵי עִיבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא וַאֲחָת דְּתוּבַל קַיִן נַעֲמָה׃ כג וַאֲמַר לֶמֶךְ לִנְשׁוֹהִי עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ אֲצִיתָא לְמֵימְרִי לָא גַבְרָא קְטָלִית דְּבְדִילֵהּ אֲנָא סָבִיל חוֹבִין וְאַף לָא עוּלֵימָא חַבֵּילִית דִּבְדִילֵהּ יִשְׁתֵּיצֵי זַרְעִי׃ כד אֲרֵי לְשִׁבְעָה דָּרִין אִתְּלִין לְקַיִן הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵהּ שִׁבְעִין וְשִׁבְעָה׃ כה וִידַע אָדָם עוֹד יָת אִתְּתֵהּ וִילִידַת בַּר וּקְרָת יָת שְׁמֵהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמַר יְהַב לִי יְיָ בַּר אָחֳרָן חֲלַף הֶבֶל דִּקְטָלֵהּ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְנֵי אֱנָשָׁא מִלְּצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַייָ׃ א דֵּין סְפַר תּוֹלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵהּ׃ ב דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאנוּן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וּקְרָא יָת שְׁמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִיאוּ׃ ג וַחֲיָא אָדָם מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בִּדְמוּתֵהּ

דדמי

מסרה כא פסק, חסר. ושגג ב' א' חסר דין מ"ל כנור, פ"י ות"ו. כב הוא חילק בולו. תובל, מ"ל. קין, ומ"ל. לטש, ל' חסר. תובל, ו'. כג האזנה, ב' בטעמי. האזנו, כון, בדגש חסר לירי והא' בס"פ. אמרתי, ב'. לפצעי, ב'. לחברתי, ל'. כה ותקרא, י'. שם, ד' בקמץ גדול ובמתג ומוקף. לי, י"ט. כו אנוש, כו"ל מ"ל. הוחל, ל'. ה א תולדת, מל"ק וח"ס. אלהים, קדם: הבראם, ל' וחד בהבראם. ג בצלמו, כל"ל בכף ול'.

ת"א ויאמר למך סנהדרין לח. כי שת לי יבמות סב. זה ספר סנהדרין לח הפליאים ה עקרים מח. זכר ונקבה ברכות סא ערובין יח מגלה ט יבמות סג כתובות יח. ויחי אדם ערובין יח. ויולד בדמותו נקרים מג.

רש"י

אב. ומדרש אגדה בונה בתים לע"א כמה דאת אמר (יחזקאל ח) סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"א: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין. תובל לשון תבלין תובל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לוטש כל חרש נחושת וברזל. מחדד אומנות נחשת וברזל כמו (איוב ט"ז) ילטוש עיניו לי. חורש אינו לשון פועל אלא ל' פועל בלשי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומלטש כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח בב"ר: (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל בנו מושכו וראה את קין ודומה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי. וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג. כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ מקא"דורה בלשון לעז: (כד) כי שבעתים יוקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כ"ש שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו. כך דרש רבי תנחומא: ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה בעונו ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו ק"ו של שטות א"כ אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו: (כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו: (כו) אז הוחל. לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרש אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים

ומאת

רמב"ן

חורש נחשת וברזל: ואחות תובל קין נעמה. כלומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה וכן ואחות לוטן תמנע ואת מרים אחותם ושם אחותו מעכה ובב"ר י"א אשתו של נח היתה. ולמה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נאים ונעימים נתכוונו לומר שהיה לה שם בדורות ההם כי היתה צדקת והולידה צדיקים. ולכן יזכירנה הכתוב ואם כן נשאר לקין זכר מעט בעולם ואם נאמר שאינה האשה שהוליד נח ממנה שלשת בניו א"כ אין טעם להזכירה ומדרש אחר לרבותינו שהיא האשה שיפה היא מאד שממנה טעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויקחו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפירקי רבי אליעזר ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצא שמה בכתבי חכמי השדים והכתוב ירמוז ויקבל בתעלומות כאלה: (כג) ויאמר למך לנשיו. שמעו המפרשים בענין הכתוב הזה על דעת אונקלוס שפירש לכן כל הורג קין שבעתים יוקם כי לשבעה דורות יוקם ממנו ולא שמה כי בשם הצריך אפו ממנו והנה נשי למך פחדו להוליד בנים בעבור שהיו שניהם לקין והוא נשא את נשיו שהשם יאריך לו עוד שנים ושבעה כי יתפלל לפניו כי הוא ארך אפים וירחם עליו או שהיה ק"ו של שטות כפי המדרש שהזכיר רש"י ואם כן יאמר לכן כל הורג קין לשבעתים יוקם ממנו ולא ביאר חסר תרגומו של אונקלוס כל קטולא דקין לשבעה דרין יתפרע מיניה

והם

עדה ית יבל הוא הוה רב בהון דכל יתבי משכנין ומארי בעיר: (כא) ושום אחוהי יובל הוא הוה רב בהון דכל דמשנן לזמרא בכנורא ואבובא: (כב) וצלה אף היא ילידת ית תובל קין רב לכל אומן דידע בעבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה היא הות מרת קינין וזמרין: (כג) ואמר למך לנשוי עדה וצלה קבילן קלי נשי למך אציתן למימרי ארום לא גברא קטלית דנתקטלא תחותוהי ואוף לא עולימא חבילית דבגיניה יהובדון זרעי: (כד) ארום קין דחב ותב בתיובתא עד שובעא דרין אתליו ליה ולמך בר בריה דלא חב דינא הוא דיתלי ליה עד שובעין ושבעא: (כה) וידע אדם תוב ית אנתתיה לסוף מאה ותלתין שנין דאתקטיל הבל וילידת בר וקרת ית שמיה שת ארום אמרת יהב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה קין: (כו) ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמיה אנוש הוא דרא דביומוהי שריאו למטעי ועבדו להון טעוון ומכנין לטעותהון בשום מימרא דיי: (א) דין ספר ייחוס תולדת אדם ביומא דברא יי אדם בדיוקנא דיי עבדיתיה: (ב) דכר ונוקבא בראנון ובריך יתהון בשום מימריה וקרא ית שומהון אדם ביומא דאתבריאו: (ג) וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד ית שת דדמי לאיקוניה ולדמותיה ארום מן קדמת דנא אולידת חוה ית קין דלא

בעל הטורים

ובחר בחנוך שהי' דור שביעי שהקב"ה חפץ בשביעיות. וכן משה היה שביעי לאבות

יונתן

(כא) ואבובא לשון גמרא בעירובין באבוב של נחשת. קינין פירוש לשון קינה ונהי: (כג) ונעמה ק"ל שהוא אלמון נעים זמירות כדאיתא בגבה: שריאו למטעי וכו פירוש שהתחילו לטעות וכינו האלילים בשם ה' כדאיתא במדרש: (ג) דלא דמי ליה כמו שאיתא בפרקי רבי אליעזר מכאן אתה למד שלא היה קין מזרעו ולא מדמותו ולצלמו שנ

רמב"ן

ואם כן היה לאוי שיהיה ויאמר למך לנשיו מוקדם ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבעה דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבעה הנפרדים רק על הכפל דבר אחד בשבעה פעמים כמו מזוקק שבעתים ישלם שבעתים ואור החמה יהיה שבעתים כפול ומכופל שבעה חלקים אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יוקם ממנו כי אענישו ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והתודותו לפני אבל ענין למך עם נשיו לא הזכירו הכתוב בביאור ונוכל לומר גם כן שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו כי השם לא אמר לקין סלחתי לך רק שלא יהרג אבל יגבה חובו מזרעו ולא ידעו מתי וכן היה הדבר ולמך נחם אותם לאמר כי השם ירחם עליו כאשר רחם על קין כי הוא נקי כפים ממנו ותפלל לפניו גם ישמע תפלתו אבל הנראה בעיני כי היה למך איש חכם מאד בכל מלאכת מחשבת ולמד לבנו הבכור ענין המרעה כפי טבעי הבהמות ולמד את השני חכמת הנגון ולמד את השלישי ללטוש ולעשות חרבות ורמחים וחניתות וכל כלי המלחמה והיו נשיו מתפחדות שלא יענש כי שפיכת החרב והרציחה בעולם והנה הוא תופש מעשה אבותיו בידו כי הוא בן המלך הראשון ובראו משחית לחבל והוא אמר להן אני לא הרגתי איש לפצעים ולא ילד לחבורות כאשר עשה קין ולא יענישני השם אבל שומרני מן ההריגה יותר ממנו והזכיר כן לומר כי לא בחרב וחנית יכול אדם להרוג כי בפצעים ובחבורות שימות במיתה רעה יותר מן החרב ואין החרב גורם הרציחה ואין על העושה חטא: (א) זה ספר תולדות אדם. הנכון אשר יזכיר בפרשה ולפי דעתי ירמוז לכל התורה. כי כל התורה כולה ספר תולדות אדם עכ"ה בכאן ספר ולא אמר ואלה תולדות אדם כאשר יאמר בשאר מקומות ואלה תולדות ישמעאל ואלה תולדות יצחק וכן כלן וטעם ביום ברוא אלהים אדם נמשך לפניו כי יתחיל באדם עצמו יזכיר בו שנבראת מאין ולכך אמר ביום ברוא אלהים מאין האדם הזה הנזכר בדמות אלהים עשאו יפרש שהוא מעשה אלהים ובדמות אלהים והזכיר כי כאשר ברא אותו מאין כן ברא את אשתו ואמר ויברך אותם שנתן בהם כח תולדה להתברך לעד בבנים ובנות רבים מאד והכוונה לומר כי התולדות מברכת אלהים כי הם לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן: (ב) וטעם ויקרא את שמם אדם. מפני ששם אדם כלל לכל המין שלהם; הזכיר כי האלהים קרא. הזוג הראשון בשם הזה מפני שכולם בהם נכם ועליהם הוא אמר זה ספר תולדות אדם וכתב רבינו שרירא הגאון שאמרו חכמים אסד לשנירו הכרת פנים וסדרי הרפואין מקצתן אומרין בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרים סתרי תורה. ורזין אלא למי שרואין בו סימנין הראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם: (ג) ויולד בדמותו כצלמו

אבן עזרא

לשון מהגן. ונקרא שם העיר חנוך כשומרון [ק]על שם שמר. וכן [ר]מצרים. ולמך שמה לקין ושביעי לאדם: וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות כי אלו היינו יודעים כל לשון הקדש מאין. נוכל לדעת כל הקורות [ש]כטעם משה ויששכר: ופי' אבי. כראשון וכמוהו אב. גם אביב. ולעולם לא ישתנה כי אם ביו"ד. אחיו [ת]אחם: (כא) כנור ועוגב. מיני כלי נגינות והיא חכמה [א]גדולה: (כב) לוטש. כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את [ב]מחרשתו: (כג) ודע כי ויאמר למך מאוחר בפרשה [ג]וכבר [ד]הזכרתי כמוהם רבים. וכמוהו ויקח האיש נזם זהב. [ה]וכן אמר אל בני ישראל אתם [ו]עם קשה עורף וכן [ז]ואתחנן והטעם כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כך אמר למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יהרגוני אדם שהוא גדול או ילד יעשה לי חבורה אז הרגתיו. ואלה הרגתי תמורת אהרוג וכמוהו נתתי [ח]כסף השדה. אשר לקחתי [ט]מיד האמורי ורבי' כמוה'. ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעים ושבעה. בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי. והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זכרו' מתו במבול ולא נשאר לקין שם משאת אחיו: (כה) וטעם תחת הבל. במקומו: (כו) ודקדוק הוחל [י]מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה נדגש [כ]והוא מגזרת תפלה והטעם שהחלו להתפלל. ואלו היה מחילול [ל]היה השם סמוך אל [מ]חללה: (א) זה ספר תולדות אדם. הבנים ובני בנים שהוליד. רק הוא לא הולידוהו אב ואם. רק בדמות אלהים נעשה. ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו בצלמו שנתן בו השם כח תולדות להוליד דמותו עד שידמה מעשהו [נ]לעליון ולא הזכיר כן על קין. והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם

פירוש על אבן עזרא

מחכמים דרומים של מדן הוא הגן לפי דעת ר"א וארץ נוד היתה בישוב שהוא מפאת צפון העולם. [ק](ע"ל ט"ז כ"ד). [ר]ע"ש מצרים בן חם (לקמן י' ו'). [ש]ר"ל כדרשת רש"י ז"ל למה נקראת עדה ע"ש סורה, וצלה ע"ש יושבת בצלו. ולפי זה קשה האם ידע זה מקודם בעת קריאתם שמם אשר יהיה כן כמו משה ע"ש מן המים וכו' או יששכר ע"ש כי שכר שכרתיך וכו' (כ"ל) זה אינה. קושיא אולי היה שמן כמו ויקרא שמו צפנת וכו' (לקמן מ"א מ"ה) ואיכא שם הנולדה רק השם ע"ש המעשה. [ת]ר"ל כמו אב, בסמיכות אבי כן אח בסמיכות אָחִי. [א]פי' ר"א בספר שמספר בשער ו' כי חכמת הנגינות חכמה מפוארת כי ערכה מערכי החשבון ומערכי המדות, פי' לצרף חלוק תנועות הקולות ע"פ ערכים ויפיה בלב אותן השומע ע"פ מדותיו וע"י הכוחם אבריו ומחג עצמו. [ב](ש"א י"ג כ'). [ג]כי מקומו לעיל אחר ויקח לו למך פסוק י"ט קודם שנולדו הבנים. [ד]ר"ל בפסוק יקוו המים מביא ג' ראיות ע"ז. [ה](לקמן כ"ד כ"ב). [ו](שמות ל"ג ה'). [ז](דברים ג' כ"ג). [ח](לקמן כ"ג י"ג). [ט](לקמן מ"מ כ"ב). [י]כי שרשו חָלַל והוא מבנין הכבד כי האב ממלת הוחל הוא בנין הֻפְעַל והנולדים שלו הוא הותל, שהוא מבנין הֻפְעַל. [כ]ר"ל שטעמו של ר"א דבאמת אם הוא מבנין הכבד למה אינו נדגש החי"ת שהוא עי"ן פעל, ולזה אמר שעי"ן פעל הוא חי"ת [ל]ואינו הוא דגש ובספ' הדגוש לצחות"ס. [ל]כמו שדרשו בבריתא דר"א בנו של ר"י הגלילי. [מ]פי' היה כתוב אז הוחל שם ה' ולא היה צורך במלת לקרא. [נ]ר"ל למעשה העליון הוא הי"ם אשר

ספורנו

(כג) שמען קולי נשי למך. צועק עלי ינון: אמרתי. שאספר בעצמי: הרגתי לפצעי שבלתי בעצמי מתם שהיה ההרוג אבי: וילד לחבורתי. שהיתה החבורה בעצמי מתם בנה שהיה ההורג בני: (כד) ולמך שבעים ושבעה. שיהיה הצער שאצטער על זה כל ימי הרבה יותר מן הצער שהצטער קין על היותו נע ונד וזה כי הצטער למך כל ימיו על שהרג את קין זקנו ותובל קין בנו כפי מה שבא בקבלה: (כו) אז הוחל לקרא בשם ה'. אז התחילו צדיקי הדור לדרוש לרבים את שם ה' כענין ויקרא שם בשם ה' אל עולם כי הוצרכו לסתור דעות עובדי כוכבים וגלולים שהתחילו אז כדברי רז"ל: (א) זה ספר תולדות אדם. זה ספור תולדות וקורות המין האנושי: בדמות אלהים עשה אותו. בעל בחירה לפיכך. כשהשחיתו דורותיו לפני האל ית' נענשו: (ג) ויולד בדמותו וצלמו. שהיה צדיק מן הראשונים כי גם הבל לא הקריב עד שקדמו קין: ויתהלך

ד וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ו וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ ז וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ח וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ט וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃ י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃ יג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס טו וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ טז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃ כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כג וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה׃ כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ס שביעי כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃ כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים

ובנות

דִּדְמֵי לֵהּ וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ שֵׁת׃ ד וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שֵׁת תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ ה וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אָדָם דַּחֲיָא תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וּמִית׃ ו וַחֲיָא שֵׁת מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת אֱנוֹשׁ׃ ז וַחֲיָא שֵׁת בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת אֱנוֹשׁ תְּמָנֵי מְאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ ח וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי שֵׁת תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתָּא עֶשְׂרֵי שְׁנִין וּמִית׃ ט וַחֲיָא אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת קֵינָן׃ י וַחֲיָא אֱנוֹשׁ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת קֵינָן תְּמָנֵי מְאָה וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃ יב וַחֲיָא קֵינָן שִׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת מַהֲלַלְאֵל׃ יג וַחֲיָא קֵינָן בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יד וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וּמִית׃ טו וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת יָרֶד׃ טז וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת יָרֶד תְּמָנֵי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃ יח וַחֲיָא יָרֶד מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת חֲנוֹךְ׃ יט וַחֲיָא יָרֶד בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת חֲנוֹךְ תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יָרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּמִית׃ כא וַחֲיָא חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת מְתוּשֶׁלַח׃ כב וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת מְתוּשֶׁלַח תְּלָת מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כג וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין׃ כד וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ וְלֵיתוֹהִי אֲרֵי (לָא) אֲמֵית יָתֵהּ יְיָ׃ כה וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וּתְמָנַן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת־לָמֶךְ׃ כו וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת לֶמֶךְ שְׁבַע־מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

והוו

מסרה ד ימי, ג׳. פלס, ג׳ ספר. ובנות, כר״ל מ״ל. ה ויהיו, ז׳ בכל׳. ספר מי, פי׳ רנבים פס הסדס לבר סי, נמקף. ו שם, פילג״ע ס׳ בטעס. ז מוליד, מלרע. ושמנה, כל לו׳ ספר. ח ויהיו, ז׳ ובטנין. יח ירד, ס׳ בטעס. כב ויתהלך, ד׳ ג׳ ל״פ. כד ולינכו, י״ג. כי לקח, נמקף. כו ושמונים, ו׳ מ״ל. כח למך, ס׳ בטעס. כט זה, ס׳ בג׳ פסוקי הקורה יעמס הגרש קודס ססכנס כי דין ס״נ לנפיס בכלס ססינס לפי׳ היכי של״ל מלרע. ממשמנו, ל׳ וחסר. ידינו, ר מ״ל.

תא ויתהלך חנוך פקידס שער ק. זה ינחמנו סנהדרין קיג.

וּבָנוֹת׃ כז וַיִּהְיוּ כׇּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ

כז וַהֲווֹ כׇּל־יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית׃ כח וַחֲיָא־לֶמֶךְ מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בַּר׃ כט וּקְרָא יָת־שְׁמֵהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין יְנַחֲמִנַּנָא מֵעוֹבָדָנָא ומלאות

ירושלמי

דְּלָא דָּמֵי לֵיהּ וְהֶבֶל אִתְקְטִיל עַל יְדוֹי וְקַיִן אִטְּרַד וְלָא אִתְיַיחֲסוּ זַרְעִיתֵיהּ בְּסֵפֶר יִיחוּס אָדָם וּבָתַר כֵּן אוֹלִיד יַת דְּדָמֵי לֵיהּ וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ שֵׁת׃ (ד) הֲוָה יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת שֵׁת תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

נ(ד) תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וּבְהוֹן בְּשַׁנְיָא הֲוָה מוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

° נ(ז) וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ מִן גּוֹ עָלְמָא׃

יונתן בן עוזיאל

(ח) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי שֵׁת תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתֵּי סְרֵי שְׁנִין וּמִית׃ (ט) וַחֲיָא אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת קֵינָן׃ (י) וַחֲיָא אֱנוֹשׁ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת קֵינָן תְּמָנֵי מְאָה וַחֲמֵיסַר שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (יא) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃ (יב) וַחֲיָא קֵינָן שׁוּבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת מַהֲלַלְאֵל׃ (יג) וַחֲיָא קֵינָן בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (יד) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וּמִית׃ (טו) וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת יָרֶד׃ (טז) וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת יָרֶד תְּמָנֵי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (יז) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל[ס] תְּמָנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃ (יח) וַחֲיָא יָרֶד מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ׃ (יט) וַחֲיָא יָרֶד בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כ) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יָרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּמִית׃ (כא) וַחֲיָא חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת מְתוּשֶׁלַח׃ (כב) וּפְלַח חֲנוֹךְ בְּקוּשְׁטָא קֳדָם יְיָ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת מְתוּשֶׁלַח תְּלַת מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כג) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ עִם דַּיָּירֵי אַרְעָא תְּלַת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין׃ (כד) וּפְלַח חֲנוֹךְ בְּקוּשְׁטָא קֳדָם יְיָ וְהָא לֵיתוֹהִי עִם דַּיָּירֵי אַרְעָא אֲרוּם אִתְנְגִיד וּסְלִיק לִרְקִיעָא בְּמֵימַר קֳדָם יְיָ וּקְרָא שְׁמֵיהּ מִיטַטְרוֹן סָפְרָא רַבָּא׃

ירושלמי

נ(כד) וּפְלַח חֲנוֹךְ בְּקוּשְׁטָא קֳדָם יְיָ וְהָא לֵית הוּא אֲרוּם אִתְנְגִיד בְּמֵימַר מִן קֳדָם יְיָ׃

(כה) וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וּתְמָנַן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת לֶמֶךְ׃ (כו) וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כז) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית׃ (כח) וַחֲיָא לֶמֶךְ מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בַּר׃ (כט) וּקְרָא יַת שמה

[ס]צ"ע למה אין ת"י באלו הפסוקים

יונתן

עד שנולד שם ונח י'. ב"ם הספרים כאן ולא ידעתי כפקודת עסן: (כד) ואסביר פי' כהלה כאלו פרסה עמנו ובחטם לא פה כלמלינו נבגלה כמה פעמי' ובכ"ב פרק השמפין ע"ש וכן כאן לקחו אלקים מי ומינכו למעלה על כמה דברים שמצוהרים בזוהר ד' מ"ו ע"ב וכן עיין בפרקם ד' ל"ב ע"ד וע"ם: (כט) מעולמה דלא מללכה פי'

רש"י

ומאת שנה. עד כאן מילה מן שלשה (נ"ל): (כב) ויתהלך חנוך. (נ"ל) צדיק היה וקל (ק"א וקבל) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: (כד) כי לקח אותו. לפני זמנו כמו (יחזקאל כ"ד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: (כח) ויולד בן. שממנו נבנה העולם (נ"ל): (כט) זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה

רמב"ן

בצלמו. ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם אבל בעבור שהמעלה האדם בדמותו ובצלמו שאמר בו בדמות אלהים עשה אותו פירש כאן שאף תולדותיו היו כן בצורתו בדמות המעולה ולא אמר זה בקין והבל כי לא רצה להאריך בהם אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו לא מפני שהאדם נגרע בתכלית שלימות היליד' הגיד בשת כי היה כמוהו בכח וביופי: (ד) ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת. בעבור אשר פי' אלה הראשונים ימנה ימיהם קודם הולידם וגם אח"כ ויכלול כלם בסוף עד הדורות אשר המבול והסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שהקנס עליו מיתה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור כי עד המבול היו ימיהם בארך הכוח וים עכס שהיו יותר מאדם. והם שנולד קודם המבול היה עם אלות הועיל לו הסיק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקלקלו ימותם ושנו לארבע מאות ושלשה שהיה זה בהם עד הפלגה וכאשר נפל עליהם שינוי האוירות בהפלגה נתקלקלו ימיהם כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ

אבן עזרא

אם הבל גם קין בזנות. והזכיר הריגת קין להראות לדקה השם ולא האריך אחר העניינו בסוף כטעם ונקם לא ינקם: (כב) חנוך בן ירד. נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח. ויש מפרשים התהלך גם כמו הרגיל: (כד) כי לקח אותו אלהים. מת. וכן קח נא את נפשי. הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כך פירוש מה היה ותמת אשתו. וזאת הלקיחה על הטוך אין שם זכר מגפה. ולא וימת. והטעם אחר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני. וכן במזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה. והמשכיל יבין: (כט) וטעם זה ינחמנו ממעשינו. שידע על ידי אדם כי נביא היה כי על יד זה הנולד תהיה האדמה. או כאו זה בדרך הכמה וכן היה כי על ידו

פירוש על אבן עזרא

אחר ברלו. ככה נאמר בפועל האדם ויולד בדמותו כצלמו לסורום שמכן ה' בו כם תולדות. [ם](שמות ל"ד ז'). [ע](דברים י"ג ה'). [פ](לקמן ו' ט'). [צ](יונה ד' ג'). [ק](יחזקאל כ"ד ט"ז). [ר]ר"ל ענין הלקיחה שבקה אסף בסיפור נפשו מכוחם לכבוד אז יקחנו, רמ"י (תהלים ע"ג כ"ד י') מחולק על הטעם הזה ובעבור שהדבק הסיג המתוקה והיתרון הגדול, ואיננו נאמן בעלמו מהמורגשות נאמר בהיפך כזו לשון לקיחה כאדם הלוקח והסוטף דבר קודם שיקמנו אחר, והוא מה שאמרו חז"ל שמת בנשיקה. [ש]ר"ל כמותא בדברי חז"ל ענין הנוע הקבר כאשר הנפש דבקה בסומכיות קשה לנפש להיותה נפרדת מהרה מהגוף עדי נאמר אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב י"ד כ"ב) והמורם ממגיני הסומכיות היכף בעת פרדתו מן העולם הרוח סבוב לאלהים וכו' אפילו הצדיקים גמורים אין נפשם נפרדת מהגוף עד י"ב חודש עיין בהמפרשים איך העבה הבעלם אות את מחולל אלא אין אדם שליט ברוח ובפרט לנביא כמוהו ע"ם במפרשים (ב"ל כ"ם מ') ולפי דעת ר"א מעילה מתוך היתה אחר הנפש לא נשארה דבקה להחומר כלל והביא לראי' הפסוק הזה, ופי' כי ה' יפדה נפשו שלא תגוע עם הגוף כלל לקבר כאשר ה' יקחנו סלה (תהלים מ"ט ט"ז) אפילו גמיו ומכ"ם במותו כמו כן ופי' רמ"י אם ופי' ואיננו כי לקח אותו וכו' היכף נפרדה הנפש ושבה למורשה. [ת]ר"ל ע"י אדם הראשון. [א]כדרשה חז"ל שנולד עם החוך לנצוע ידים ורגלים ותקן להם כלי מחרישה, ע"כ קראו שמו איש האדמה כמו אדון האדמה עבור שתיקן הזה. ואולי החלק

ספורנו

(כב) ויתהלך חנוך את האלהים. התהלך בדרכיו להטיב לזולתו בצדקה ותוכחה: (כט) זה ינחמנו. התפלל שזה ינחמנו בהצילו אותנו ממעשינו כי עלה בם מורך מנוסה כמו ונוס מאויביהם: לא

מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ ו א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃ ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ מפטיר

אונקלוס

וּמִלֵּאוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא דִי לַטְטַהּ יְיָ׃ ל וַחֲיָא־לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־נֹחַ חֲמֵשׁ־מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ לא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע־מְאָה וְשַׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית׃ לב וַהֲוָה־נֹחַ בַּר־חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד נֹחַ יַת־שֵׁם יַת־חָם וְיַת־יָפֶת׃ א וַהֲוָה כַּד־שְׁרִיאוּ בְנֵי־אֲנָשָׁא לְמִסְגֵּי עַל־אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא אִתְיְלִידוּ לְהוֹן׃ ב וַחֲזוֹ בְנֵי־רַבְרְבַיָּא יַת־בְּנַת אֲנָשָׁא אֲרֵי שַׁפִּירָן אִנִּין וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין מִכֹּל דִּי אִתְרְעִיאוּ׃ ג וַאֲמַר יְיָ לָא־יִתְקַיַּם דָּרָא־בִישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם בְּדִיל דְּאִנּוּן בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיבַת לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם־יְתוּבוּן׃ ד גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְאַף־בָּתַר־כֵּן דִּי עָלִין בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לְוָת בְּנַת אֲנָשָׁא וִילִידָן לְהוֹן אִנּוּן גִּבָּרַיָּא דְּמֵעָלְמָא

וכל

מסרה ו א ללב, כו"ל כ"כ במ"א לבוב אמיו. ב בני, ד'. האלהים, מ"ל. טבת, ל' וחסר דחסר. בחרו, ב'. ג ידון, ל'. באדם, לעלם, ח. ב'. בשגם, ל'. ד הנפלים' ג' ח"י קדמא ומ"ל הבין. ההם, והס"א הניה ליוי. אחרי כן, ב' מלעי' פסיק האלהים מל. בנות האדם, ב'. הגבורים, ח"ו ומ"י. אנשי השם, ל' ומד אנשי שם.

ת"א ויהי נח בן סנהדרין קח. ויהי כי החל מגלה דף י' בחלא ו. ויאמר ה' לא סנהדרין קח וקח ספר הזוהר סוף פרשה בראשית כל הפרשה. בשגם הוא חולין דף קלט.

כל

רש"י

היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות. אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א זרע של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול (ב"ר) דכתיב (ישעיה סה) כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ואברהם יצא ממנו וכו' בב"ר: (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים. ד"א בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות הוא יוכיח (שמות ד) ואתה תהיה לו לאלהים (שם ז) ראה נתתיך אלהים: כי טובות הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה (ב"ר): מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמ' (ב"ר): (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בגו"ל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא (שופטים ה') עד שקמתי דבורה כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אאריך להם אפים ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. וא"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא ק' שנה. אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו') כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא צחצוח פשוטו: (ד) הנפלים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא: בימים ההם. (ב"ר) בימי דור אנוש ובני קין: וגם אחרי כן. אעפ"י שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל

מתושאל

רמב"ן

הארץ שב לפני ימיהם למאתים שנה ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים בעת שבעים ושמנים שנה כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו אצל הצדיקים בדורות. ירצה י"י תוסיף בהם ימים כי פרעה תמה על יעקב והוא הפליגו בימי אבותיו כמו שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם ולא יכשר בעיני מאמר הרב שכתב במורה הנבוכים כי לא היה אורך השנים רק ביחידים האלה הנזכרים ושאר בני אדם בדורות ההם היו שנות חייהם השנים הטבעיים המורגלים ואמר כי היה המדום הזה באיש ההוא בהנהגתו ומזונו או על דרך נס והנה אלה דברי רוח ולמה יהיה הנס הזה בהם והם אינם נביאים ולא צדיקים וטובים לעשות להם נס אף כי דור אחר דור ותיקון ההנהגה והמזון איך יאריך ימיהם כפלי כפלים מכל הדור ההוא ויתכן שיהיו גם כן האחרים מתנהגים בטוב ההנהגה ההיא ותאריך לכלם או לרובם ואיך לא תגיע החכמה בהנהגה הטובה ההיא לאחד מכל בני נח אחר המבול אבל היה בהם קצת מחכמת אבותם והיא מתמעטת והולכת דור אחר דור: (א) ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה. כאשר הזכיר הכתוב נח ובניו ורצה להתחיל בענין המבול אמר כי מיד כאשר החלו בני האדם לרוב החלו לחטוא ועמדו בחטאם ימים רבים עד שהיה נח בן ד' מאות ושמנים שנה ואז גזר עליהם הקב"ה שלא ידון רוחו בהם לעולם אבל יאריך עוד להם שנים עד שתמלא סאתם כי כן משפטי האלהים: (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים לשון רש"י וכך הוא בב"ר אם כן יספר הכתוב כי הדיינין אשר להם לעשות המשפט בניהם עושים החמס בגלוי ואין מונע אותם: כי טבת הנה. כמו כי תראה שור

שונאך

הרשב"ם נלקט מספר פענח רזא

(ג) לא ידון רוחי באדם. לשאת ולתת בדינם אם אמחה אם לא אמחה בשגם הם פחותים ונרועים ובשר ואעפ"כ הם גאים וחוטאים לכן בודאי אמחה: ידון אותיות נדוי וגלות מכפרים מקצה:

יונתן בן עזיאל

שְׁמֵיהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין יְתַנְחֲמִנָּנָא מִפּוּלְחָנָא דְּלָא מַצְלְחָא וּמִלִּיעוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא דִּלְטָא יְיָ בְּגִין חוֹבֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא: (ל) וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת נֹחַ חֲמֵשׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (לא) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית: (לב) וַהֲוָה נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד נֹחַ יַת שֵׁם וְיַת חָם וְיַת יָפֶת: (א) וַהֲוָה אֲרוּ שָׁרִיאוּ בְּנֵי נָשָׁא לְמִסְגֵּי עַל אַנְפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא שַׁפִּירָתָא אִתְיַלִּידוּ לְהוֹן: (ב) וַחֲמוֹן בְּנֵי רַבְרְבַיָּא יַת בְּנַת אֱנָשָׁא אֲרוּם שַׁפִּירָן הִנּוּן וְכַחֲלָן וּפַקְסָן וּמְהַלְּכָן בְּגִילּוּי בִּשְׂרָא הַרְהִירוּ לִזְנוּ וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין מִכָּל דְּאִתְרְעִיוּ: (ג) וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא יִתְדְּנוּן כָּל דָּרַיָּא בִּישַׁיָּא דַּעֲתִידִין לְמֵיקַם בְּסֵדֶר דִּינָיָא דְּדָרָא דְּמַבּוּלָא

ירושלמי

לְמוֹבְדָא וּלְמִשְׁתֵּיצֵי מִגּוֹ עָלְמָא הֲלָא יְהָבִית רוּחַ קֻדְשִׁי בְּהוֹם מִן בְּגַלַל דִּי יַעַבְדוּן עוֹבְדִין טָבִין וְהָא אַבְאִישׁוּ עוֹבְדֵיהוֹן הָא יְהָבִית לְהוֹן אַרְבָּא מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין מִן בְּגַלַל דְּיַעַבְדוּן תְּתוּבָא וְלָא עֲבָדוּ:

[(ג) וַאֲמַר מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ לָא יִתְדִּינוּן דָּרַיָּא דַּעֲתִידִין לְמֵיקַם מִן בָּתַר דָּרָא דְּמַבּוּלָא לְמוֹבְדָא לְמִשְׁתֵּיצֵי וּלְמִימְחָא גְּמִירָא הֲלָא רוּחִי יְהָבִית בִּבְנֵי אֱנָשָׁא מִן בְּגַלַל דְּאִינּוּן בָּשָׂר וְעוֹבָדֵיהוֹן עוֹבְדִין בִּישִׁין הָא יְהָבִית לְהוֹן אַרְבָּא מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין דִּילְמָא דְּיַעַבְדוּן תְּתוּבָא וְלָא עֲבָדוּ:]

(ד) שְׁמְחַזָּאי וְעוּזִּיאֵל הִנּוּן נְפִילִין מִן שְׁמַיָּא וַהֲווֹ בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִינּוּן וְאוּף

בתר

בעל הטורים

לפצות כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים: (ד) הנפלים ג' א' מלא ת' חסרים. הנפלים היו בארץ חסר (בפ' שלח) ושם ראינו את הנפלים בני ענק מן הנפלים וזה

יונתן

פי' מעשים שלא הגליהו כשנעשו קוליס ודרלרין: (ג) רברביא פי' בני דייניא וכן נקט להון ברבמי וכחלן ופקסן לשון גמ' בשבת ופי' כחל הוא לבא ספקן לשון אסככו ולעבכן: מאה ועשרין כדפיה' כת"י: (ד) שמחזאי עיין ברקנטי ד' פ"ו: ביומיא

י"ג כסומיא' והגאון מהר"ד ייטב סופי' ואמר הבריאה הלכו כקומים ע"ד הכתוב

עורים

רמב"ן

שואלך כי יקרא קן לצור לפניך כאשר הנה טובות יקמו אותן להם לנשים באונס ושפר הכתוב השמם ואמר עוד מכל אשר בחרו לפסכים הנשואות לאחרים אבל לא הזכיר הכתוב האיסור בהם בפי' ולא נגזר עליהם העונש רק על החמס לפי שהוא ענין מושכל איננו לריך לתורה: (ג) בשגם הוא בשר. כמו בשגם בסגול ופי' רש"י בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ איננו נכנע מלפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה ואין בפי' הזה טעם או ריח ור"א פי' כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור החמס הזה ועוד בעבור שהאדם בשר ויגיע עד עת ויחסר והנה הוא כמו גם בשהוא בשר ומה לורך לטענה הזאת ידוע כי בשר המה ונגזר עליהם המיתה כי עפר אתה ואל עפר תשוב והנכון בעיני כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה וחיה ואיננו ראוי להיות רוח אלהים בקרבו והענין לומר כי האלהים עשה את האדם ישר להיותו כמלאכי השרת בנפש שנתן בו והנה נמשך אחרי הבשר ובתאוות הגופניות נמשל כבהמות נדמו ולכן לא ידון עוד רוח אלהים בקרבו כי הוא גופני לא אלהי אבל יארוך להם אם ישובו והנה זה כטעם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב: (ד) הנפילים. לשון רש"י שנפלו והפילו את העולם וזה בנ"ל

ובעלי

אבן עזרא

ידו נתקיים העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב: גם יתכן שנקרא שמו נח כמו [ב]ירובעל אשר שעבד האדמה והגליאה ונח הפך העלבון. והטעם זה ינחמנו ונכוח מעלבון ידינו. גם נחמה תמורה מעלבון הלב. כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות. והעד ירבשת [ו]וירבעל. והשואלים מי היתה אשת קין ואת מה טעם לשאלה שאת כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן [ד]כלם: (א) ומלת החל. [ה]מתחלה והוא מבנין [ו]הפעיל. לרב. שם [ז]הפועל: (ב) בני האלהים. בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים. ויש אומרים כי האלהים במקום הזה קודש. והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בני אתם. [ח]ויש אומרים כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין. והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון [ט]בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת כמשלת לכל אחד והתולדת [י]כתולדת על כן יצאו מהם גבורים ויתכן שלקחו הנשים גם [כ]בחזקה: (ג) לא ידון רוחי. יש אומר' שהוא כמו וישב [ל]הרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן. והעד איתכרית [מ]רוחי. רק יהיה ידון [נ]שורש אחר כמו אם יעלה [ס]לשמים שיאו שהוא מנחי העין. וכמוהו נשא. ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו [ע]וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם. השי"ן כמו [פ]שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו [צ]היתה. וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה. השמם ועוד בעבור שהאדם בשר [ק]וסוף יגיע עד עת. ויחסר כאשר יגלה העשוי [ר]לעושה: והיו ימיו. יש אומרים שזה קלב כל האדם ואם מלאכו יותר כן. מלאכו מעט. רק על הרוב ידבר. ואין זה אמת כי הנה שם מיה שם מאות וכל הדורות אחריו מיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה. והאמת מה שאמר המתרגם ארמי' שנתן קץ לאדם. [ש]כטעם עוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו. ואל תשים לבך אל מספר [ת]ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. והנה כתוב וימת תרח בחרן [א]ואחריו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש [ב]ושלשים שנה ורבים כמוהו: (ד) ופירוש נפילים. שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם. וטעם אחרי כן אחר

המבול

פירוש על אבן עזרא

המלך המגדלם הזרעים נקרא אדמה מגזרת אדמה לעליון והוא המשפיע. [ב]ר"ל לא קראו בעת הולדו רק אחרי התיקון ע"י והגליא או קראו כדרך שקרא לגדעון ירובעל אחרי מעשה אשר כרת האשירה (שופטים ו' ל"ב). [ג](ש"ב י"א כ"א) כי יואב אמר ירובשת תחת ירובעל, בעבור שהבעל הוא הבושת כמ"ש וינזרו לבושת (הושע ט' י"ד) והטעם ירב בעל הוא ג"כ טעם ירב בושת אף שהמלות אינם דומות. [ד]ר"ל אפי' שומרי המצוות קודם מ"ת לקחו ערוות מכ"ש אותן הנ"ל אשר נכתב בהם ויולד בנים ובנות לקחו אחותיהם. ובפרט דור המבול אשר לקחו נשים מכל אשר בחרו. [ה]ר"ל מענין תחילה. [ו]מפעלי הכפל כמלת מלשון חָלָל, חִלֵּל וג"כ מחלה הוסל דלעיל (ד' כ"ו). [ז]פי' מפועלי הכפל, ששרשו רָבַב, ושם הפועל כ"ל שהוא המקור מן רָבַב, ופי' כמו לְרַבּוֹת והוא על משקל לרם את הסולת (יחזקאל מ"ו י"ד) לָבֹז לאבו (לקמן ל"א י"ג) ושרשם רסיסי לילה בחזי לאמ. [ח](דברים י"ד א'). [ט]ר"ל מכמי המזלות וכן פי' ר"א בפרשת בלעם (במדבר כ"ד ט"ז) ויודעי דעת עליון. [י]כמאמר חז"ל מלא מין את מינו ינעור ועל הכושא בם ס"ח שמרו חז"ל משל לעתי גפן בענבי גפן עיין בכלל המפורש מספר העלמים לר"א בסוף ויקרא ע"י הקטרם אשר היו עושים מורדי שפע הכוכבים לא לגלגל שפע כוכב אחר שבין ענין שילדם כשולדם. [כ]כי מלת ויקמו סובלת ב' פי' אחד כמו ויפלו, ב' ענין לקיחה בחזקה ואפילו אם לא רלתה להנשא להם כמו ויקם כל ארכו מידו (שם כ"א כ"ו) והולרכו לזה בעבור דעתם אשר טובה להם כפי המערכת. [ל](ד"ה א' כ"א כ"ז). [מ]ר"ל וכו' אלא דניאל בגו נדנה (דניאל ז' ט"ו) וכן (בסנהדרין ק"ח ע"א) שלא חסא כשמתן מחרם לנדנה, הנה שורש המלה נדן, ורלוי להיות יָדוֹן בחירק היו"ד כמו ינום, רק בא הנח במקום דגש כמו וַיָּזֶד יעקב נזיד (לקמן כ"ה כ"ט) שראוי להיות וַיֵּזֶד בדגש הזיי"ן לאחסין נו"ן פ"א הפועל כי שרשו נזד. [נ]ר"ל דון ועניינו נדן, ופי' לא יהיה גוף האדם נדן לרוחי לעולם. [ס](איוב כ' ו') ששרשו שוא מנחי העי"ן וטעמו כמו נשא, וכן דין עם נדן ורלוי להיות יָדוּן כמו ידור, ינור, אף מלאכו וְיָשׁוּב (קהלת י"ב ז') ורלוי להיות וַיָּשָׁב. [ע]ר"ל שאין עניינו מדן, כ"א דין, והטעם לא ידון רוחי וכו' לא יעשה דין בגוף האדם לעולם וְיָשׁוּב העפר לארץ כמו במלופ' וַיָּשָׁב, וכן זה יָדוֹן כמו יָדוּן, הפי' הראשון כדעת חכמים דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ופי' לעם השמים כמאמר ח"ל וכו' סנהדרין שם, והפי' ב' כדעת ר"י ב"ב שם לא חיין ולא נדונין וכו'. [פ](תהלים קמ"ד ט"ו) כ"ל אף שהשי"ן בפתח הוא כמו בסגול כשין שככה לו, וכמוהו שַׁלָּמָה אהיה כעוטיה (שה"ש א' ז') עד שַׁקַּמְתִּי דבורה (שופטים ה' ז'). [צ]ר"ל שמאת ה' היתה זאת הרוח באדם כמ"ש והרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה (קהלת י"ב ז') והוא קשור עם המאמר בעבור זה השמם כי לפי קדושת הרוח ואם לא תקנה הנגזר עליה איננו כדאי לשכינה עוד בעולם הזה. [ק]ושטעם הב' כי הבשר שהוא מורכב מ"ד יסודות וסוף כל מורכב להפרד, וסוף ההרכבה הוא תשלום הפרוד הזה כאשר יגמרו ימי השגבולם מתחילים ימי סירידם. [ר]ר"ל המבאר בחכמת הטבע, הפויה יתהוה כשיגלמו הפועלים שהם החמימות והקרירות לכוחות הנפעלים שהם הרטיבות והיבשות, והפסד יהיה הפך זה כשיגלמו הנפעלים לפועלים. א"כ החמימות פועל הרטיבות וכשיגלח הרטיבות את החמימות מתפעלים. [ש]ר"ל שהאריך אפו עליהם אולי ישובו מדרכם הרעה. [ת]לעיל (פסוק ל"ב) ופה כתוב והיה ימיו מאה ועשרים שנה א"כ היה לריך להיות המבול בשנת תל"ך לחיי נח והכתוב אומר ויהי בשנת ת"ר לנח וכו'. בודאי סיסה ההרלבה הזאת כ' שנים ערם אשר הוליד בניו. [א](לקמן י"א ל"ב). [ב]כי כל שמתיו אל

הרם

ספורנו

(ג) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר. איננו ראוי שלעולם יהיה מדון לפני ופתחון פה לחלוק ולומר שאעפ"י שהאדם ראוי לענוש רב במעלליו בשביל היותו בצלם ובדמות מ"מ ראוי גם כן לרחם עליו בשביל שגם כן הוא בשר עביא לפשוע לא צלם ודמות בלבד: והיו ימיו. ישים לו זמן לתשובה מאה ועשרים שנה. שבין כך היה נח עושה התיבה ומוכיח אותם ומתרה בם כדברי רבותינו ז"ל: (ד) הנפילים היו בארץ

בימים

ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם׃ ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃

קפ"ו. פמלי"ם. יחזקי"ה: ומפטירין בה אמר בישעיה סימן ע"ג:

פ פ פ

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־

יפת

אונקלוס

אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃ ה וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סְגִיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל־יִצְרָא מַחְשְׁבַת לִבֵּהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל־יוֹמָא׃ ו וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵהּ אֲרֵי־עֲבַד יָת־אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ לְמִתְבַּר תֻּקְפְּהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ׃ ז וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת־אֱנָשָׁא דִּי־בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד־רִחְשָׁא וְעַד־עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי־עֲבַדְתִּנּוּן׃ ח וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃ פ פ פ

ט אִלֵּין תּוֹלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַּיְיָ הַלִּיךְ־נֹחַ׃ י וְאוֹלִיד נֹחַ

תלתא

מסרה ה וירא, ד' וסמיך באורייתא. וכל יצר, ב' דסמיך. מחשבת, חסר. ו אל לבו, ב' דסמיך. ז אמחה, ב'. עד בהמה, כ"ב בלא וי"ו בטעמיך. עשיתם, מ"ו קדמאה וחסר חסין. ח ונח, ג' כ"ס. מצא, בסג"ס. ט אלה, ד' כ"ס. תולדת, מ"ק וחסר חסין. נח נח, ל'. בדרתיו, ל' ומ' דס' וא"י. י התהלך, הלמד בגעיא מפני המקיף והא לטעמיה במתג. ויולד, כל הו' מ"ל. שם חם, י"ב פסוק דאית בהון שם שם ושם.

ת"א וירא ה' כי מגלה דף י סנהדרין קח. רק רע כל סוכה נב קדושין ל' נמלא ו וינחם ה' כי סנהדרין קח. ויתעצב אל עקיד' שער ח' פירקי דר"א פ"ה. כי נחמתי סנהדרין קח. ונח מצא חן סנהדרין שם. איש צדיק תהלים כג זבחים קיו. תמים היה ע"ש סנהדרין קח תהלים ו' ורף כח זבחים קיו. התהלך נח עקידה שער ק' ופ' בחקה פ' שלח לך.

רש"י

מתאבל שנקנו פ"ה אבדן שנמושו והושתו. ד"א אנכי ממון שממנו את העולם: (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאלו היה מן העליונים היה ממרידן. בב"ר: ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות (במדבר כג) ובן אדם ויתנחם (דברים לב) ועל עבדיו יתנחם (שמות לב) וינחם ה' על הרעה (שמואל ב' כד) נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו (שם ב' יט) נעצב המלך על בנו. וזו כתבתי לתשובת האפיקורוס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושימחתי את הכל. אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין בר"ם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם ועד בהמה. אף הם השחיתו דרכם (ב"ר). ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתם. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

חסלת בראשית

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנא' (משלי י') זכר צדיק לברכה ד"א ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים. בדורותיו. (סנהדרין קח) יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כל שכן שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר (לקמן כד) אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר. וזהו שמושו של ל' בלשון כבד משמש להבא ולשעבר בלשון א' (שם יג) קום התהלך להבא התהלך גם לשעבר (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך להבא (מלכים א ח) ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי"ו מהפכתו להבא:

רמב"ן

ובעלי הלשון אמרו שנקראו כן בעבור שיפול לב אדם עליו מפחדם וכן הענקים: בימים ההם. לשון רש"י בימי דור אנוש וגם אחרי כן שאלו באבדן דור אנוש שעלה אוקינוס והציף שליש של עולם ולא נכנעו ללמוד מהם ול"א היכם גם אחרי המבול כי בני ענק היו מתפשטי בני האלהים וא"כ או שהיינה נשי בני נח מהרעם וידמו להם או שירדה במאמר הדורם בשנת שהלם מן המבול ויוסיף הוא שמעלמו גם אחרים עמו והנכון בעיני כי אדם ושתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם אין להם אב זולתו והוא הוליד בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות והיו האנשים האלה הנולדים הראשונים מאד והם בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת ויולד בדמותו כצלמו ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים כי היו ג' האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד ע"ז והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון וכך אמרו בב"ר זה ספר תולדות אדם ואין הראשונים תולדות. ומה הן אלוהות בעון קמי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק אמר לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנטרנין והאמר כשל האדם לכוז ונולדו להם הבנים היו אלה בני הראשונים בחוזק ובגובה תאותם היו בוחרי' בנשים הטובות בתכלית היופי' והבריאות והפר בתפלה כי יקחו אותם להם לנשים דרך חמס ואח"כ אמר כי יבאו דרך זנות אל בנות האדם שאינ' באותה המעלה ולא ידע הדבר עד שיולידו בנים להם ויכירו כי אינם מבני אותם האנשים רק לבני האלהים ההם נולדו שהם גדולים מאד אבל הם נפלים מאבותם בגובה ובכח בלשון לא נופל אנכי מכם ושמה גבורים כנגד שאר בני האדם ואמר שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו בבנות האדם נפילים וגם אחרי כן כי הנפילים בלכתם יולידו נפילים מהם ופי' אשר מעולם כי האנשים אחרי המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן והם שמם כגון בגוזמא הזאת אבל המדרש אמר לרבי אליעזר הגדול בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים והוזכר בגמ' במסכת יומא הוא הנאות בלשון הכתוב יותר מן הכל אלא שיש צורך להאריך בסוד הענין הזה: (ו) וינחם ה' ויתעצב אל לבו. דברה תורה כלשו' בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשעיהם והענין אל לבו כי לא הגיד זה

לנביא

בָּתַר בֵּן דְעָלוֹן בְּנֵי רַבְרְבַיָא לְוַת בְּנַת אֱנָשָׁא וִילִידָן לְהוֹן וְהִנּוּן מִתְקְרַיִן גִּבָּרִין דְמֵעָלְמָא אִינְשֵׁי שְׁמָהָן: (ה) וַחֲמָא יְיָ אֱלֹהִים סַגִיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא דְמַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא: (ו) וְתַב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרוּם עֲבַד יַת אִינָשָׁא בְּאַרְעָא וְאִידַיַין עֲלֵיהוֹן בְּמֵימְרֵיהּ:

(ו) וְתָבַת תְּהוּ מִן קֳדָם יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יַת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וַאֲמַר וְעִדַיִין עִם לִבֵּיהּ:

(ז) וַאֲמַר יְיָ אִמְחֵי אֱנָשָׁא בְּמֵימְרֵי דִבְרֵיתִי מֵעַל אַנְפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָא אֲרוּם תָּבִית בְּמֵימְרִי אֲרוּם עֲבַדְתִּינוּן: (ח) וְנֹחַ דַהֲוָה צַדִּיק אַשְׁכַּח חִנָּא קֳדָם יְיָ:

[(ח)] וְנֹחַ עַל דַהֲוָה צַדִּיק בְּדָרֵיהּ אַשְׁכַּח חִנָּא וְחִסְדָא קֳדָם יְיָ:

פ פ פ

(ט) אלה תולדות נח אִלֵּין יַחוּסִין דְנִגְשַׁת נֹחַ נֹחַ הֲוָה גְבַר זַכַּאי שְׁלִים בְּעוֹבָדִין טָבִין הֲוָה בְּדָרוֹהִי בִּדְחַלְתָּא דַיְיָ הַלִּיךְ נֹחַ: (י) וְאוֹלִיד נח

בעל הטורים

הם מיתן וטוב כו' בגימטריא בנדה מיתה וטוב בני משמחלי ושאול ונאלו עם מסמים ביתי דור מאגול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ וגו':

(ט) אלה תולדות נח ד' דסמיכי אלה תולדות השמים אלה תולדות נח אלה תולדות שם אלה תולדות יעקב. בכולן פסק שלפניו אלה תולדות השמים פסק שמו וגו'. אלה תולדות נח פסק דורות שלפניו. אלה תולדות שם פסק בני שם ובני יפת. אלה תולדות יעקב פסק עשו ואלופיו: נח נח וגו' ג"פ כתיב נח בפסוק מראה ג' עולמות. ד"א

יונתן

פירש הפיוט: ירושלמי ועדיין הגלות מסל"ד גלם ולריך לשון נמר ויגון מלמון נמלא לפני אידיהן. (ח) דסוה לדיק ולא כתיב בדריה בירושלמי שקבלה ליה כיש ודלפין לגנאי אבל יונתן סבר כיש דורשין לשבח וק"ל: (ט) דניקת פי' משפחה כמ: עם

רמב"ן

לנביא שלום אליהם וכן הלשון במשנה כדרך לדבר אל לבי וזולתו ובב"ר בזה ענין נכבד במאל שהביאו מן הפסוק והאדריכל והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב וסידעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד ובכל הפרשה ופרין השגול שם אלהים: (ח) וטעם ונח מצא חן בעיני ה'. שהיו כל מעשיו לפניו נאים ונעימים וכן כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם כדרך ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר ותהי אסתר נושאת חן בעיני וגו' והזכיר זה כנגד מה שאמר בדורו שהיו כל מעשיהם לעצבון לפניו ית' ואמר בו שהיו לחן בעיניו ואח"כ ספר מדוע היה טוב לפני האלהים כי היה צדיק תמים:

(ט) טעם אלה תולדות נח. פירשו בו קורותיו כטעם מה יולד יום ויכלול כל הפרשה ואינו נכון בעיני כי אין קורות האדם תולדותיו והנכון שהוא כמשמעו כמו אלה תולדות בני נחם ואלה תולדות ישמעאל יאמר אלה תולדות נח שם חם ויפת אבל הזכיר ויולד גם בעבור שהפסיק ואמר נח איש צדיק תמים היה להודיע למה נוסו בתיבה ואע"פ שכבר אמר למעלה ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת חזר להזכירים טעם אחרת להגיד כי לא היה ככל אבותיו שיולד בנים ובנים וזה טעם שלשה בנים כי יזכיר מספרם לאמר כי אלה שלשה לבדם היו תולדותיו ונצלו בזכותו ומאלה נפצה כל הארץ: איש צדיק תמים היה. יזכיר הכתוב שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין בו עונש כלל כי הוא תמים בצדק כי הצדיק הוא הזכאי בדין הפך הרשע כמו שאמר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע וכן אתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית וכן בצדק תשפוט עמיתך אבל באברהם שאמר לעשות צדקה ומשפט שניהם אותו בצדק שהוא המשפט ובדעתים שהיא הצדקה. ור"א אמר צדיק במעשיו תמים בלבו וכמוב תמים אתה בדרכיך ואחר שאמר שהוא איש צדיק כי איננו איש חמס ומשחית דרכיו כבני דורו הפייטנים אמר שהיה מתהלך את השם הנכבד לירא אותו לבדו איננו נפתה אחרי הוברי שמים ומנחש ועונן וכל שכן אחרי ע"ז ואיננו שומע להם כלל רק בשם לבדו הוא דבק תמיד והולך בדרך אשר בחר השם או אשר יורה אותו כי נביא היה וזה כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו הנאמר בהרחקת המתנבא לעבוד ע"ז ונותן אות ומופת כאשר אמר' ועוד אזכיר זה בפסוק התהלך לפני והיה תמים אם יהיה תמים לדעת עמי והנה אמר שהיה גם צדיק ואיננו ראוי ליענש גם בניו וביתו ראוי' להנצל בזכותו כי היה עונש עליו אם יכרת זרעו או יאמר כי הוא צדיק שלם וגם בניו וביתו צדיקים כי הוא ילמדם כענין שכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו: בדורותיו. יש מרבותי' שדרשוהו לטובה כל שכן אם היה בדור של צדיקים ויש שדורשין לגנאי למון רש"י. והנכון בעיני לפי הפשט שהוא לבדו הצדיק בדורות ההם אין בדורותיו צדיק ולא תמים זולתו וכן כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שאין אחר בדור ראוי להנצל ואמר בדורותיו כי דורות רבים עברו מעת שהשחיתו ואין צדיק בארץ בלתו ואל יקשה עליך דבר רבותי' במתושלח כי הכתוב לא יספר רק שאין צדיק ראוי להנצל מן המבול

אבן עזרא

המבול והנה בני ענק בתחלה הם ממשפחת בני האלהים: (ו) וינחם ה'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשכילים מה שעשה ירבאה [א]פניהם. וטעם ויתעצב אל לבו פסק ישמח ה' במעשיו [ב]כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו מחדיו. ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם [ג]לך להרגך ויפרשוהו ועוד ואמרו כי לבו הוא הנביא. ואלו היה כן לא היה אמר ויתעצב אלת אל. ואנה מלאנו שנקרא הנביא לב: (ז) ויאמר. אל לבו. או אמירה למלאכיו. וי"א לנח. והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו שכתוב למעלה: (ח) חן. ומגזרת רחמים וממנו [ד]תחנה ומסקלו [ה]קן והטיכם ממעלי הכבל וטעם מליאת חן [ו]כמו לא שכה עליך עין: חסלת בראשית

(ט) אלה תולדות כמו הקורות [א]כטעם מה ילד [ב]יום. וכמוהו אלה תולדת [ג]יעקב: איש צדיק. במעשיו: תמים. [ד]בלבו. ותמים אחר

פירוש על אבן עזרא

כהם ר"ה שניה ולשבעים שנים נולד אברהם ולמאה שנים נולד יצחק הרי הם ק"ע שנים נשארו ליעקב יצחק עד ל"ה שנים. [ב]ר"ל האדם הרואה טוב כי הם כמו נחמה אם הקב"ה טרח וא"כ מכלה מעשה ידיו. [ד]כדעת בע"מ ע"ש. אם הכתב מרגים בושת או עלבון מאלבן הפרים כאשר כותה הנפש מתריב ערפימת הדם וישוב הדם אל הלב, ככה כהמשל אם ב"א מועלים מחזירם שפע ה' למקורו ואינו שוכר כהנפש ה' ויכולתו להגין עליהם וע"י זה יתהום הקלקול לפי המעשים אשר עמו והרעה בא מצאת העונות, וכמו ע"י השמחה מתפשטת הנפש והתוספת ועוכר ברפיחת הדם ומלכה כותפיה על הפנים. ככה אם יש ספק בעולם מתפזרים המפקים ועוכר השגחה הי"ם לקבל טובו. [ה]להלן כ"ה ע"ב ומביא עם דעת הגאון כמו בלשון ערבי וע"ד ואולי כמו נועד בעברי וטעמו בייעד להם והבפיהם שילכדם. [ו]כי מורה ואהמכן הוא מן. [ז]כ"ל כי אם הוא הסינה היה לנקד חן מגזירת תפילה. ככה נקוד בכל מקום המורה על התפילה. ע"כ מעלה ר"ל כי משקלו קן וטיכם ממעלי הכבל כמו סבן, קלץ. [ח]ר"ל החן והכהמנות הם בלב, ונעבור כי ראות העין מעורר הלב, ע"כ כתוב לא חסה עליכון, וכן מצא חן בעיני ה':

[א]כ"ל לאו דוקא תולדות כ"א גם תולדות ומקרי הזמן. [ב](משלי כ"ז א'). [ג](לקמן ל"ז ב') ג"כ פי' תולדות יעקב הקורות אותו. [ד]ר"ל אין תמים דבק עם צדיק, רק הוא כאלו כתוב

ספורנו

בימיה ההם. שקבע להם האל ית' כזמן לתשובה. וגם אחרי כן. שלא שבו כלל: (ה) כי רבה רעת האדם. לשעבר. וכל יצר מחשבות לבו. לעתיד שלא היו שומעים למוכיח ואין לקוות תיסונו: (ו) ויתעצב אל לבו. כי לא יחפוץ במות המת והפסק ישמח ה' במעשיו: ונח מצא חן. להציל גם בניו ובנותיו לא מפני שהיה ראוי לכך אבל על לד חנינה זכהו האל ית' לזה כאמרו ואלמת האנשים האלה בתוכם נח דניאל ואיוב חי ה' אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו וזה כי לא למדו את דורם לדעת את ה' כאברהם משה ושמואל וזולתם כאמרם ז"ל עילם והם דניאל וחביריו זכתה ללמוד ולא זכתה ללמד. וכן גם אף על פי שהוכיח על המעשים המקלקלים ענין המדינות לא הורה אותם לדעת האל ית' וללכת בדרכיו אף על פי שהוא היה צדיק תמים בעיון ובמעשה. כי אמנם הצדיק המשלים עלמו בלבד הוא ראוי שימלט עלמו בלבד אבל המשלים גם את זולתו הוא ראוי שימלט גם את זולתו כי בזה יש תקוה שיחזרם בתשובה כאמרם ז"ל (ברכות פרק מי שמתו) אם ראית תלמיד חכם שעבר ביום אל תהרהר אחריו בלילה שודאי עשה תשובה:

(ט) אלה תולדות נח. עניניו וילדי ימיו: צדיק. במעשה: תמים. במושכלות: בדורותיו. כפי דורותיו והם היו קלת דורו של מתושלח ושל למך ושלו והדורות שהולידו בני דורו בת"ל שנה: את האלהים התהלך נח. הלך בדרכיו להטיב לזולתו והוכיח בני דורו כדברי רבותינו ז"ל. וכן כתב עליו ברוסי הכלדיי: (י) ויולד נח. מאז שהתחיל להוכיח בני דורו זכה לבנים: והנה

יָפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ׃ ס יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃ יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ טז צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם

אתקלוס

תְּלָתָא בְנִין יָת־שֵׁם יָת־חָם וְיָת יָפֶת׃ יא וְאִתְחַבָּלַת אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ יב וַחֲזָא יְיָ יָת־אַרְעָא וְהָא אִתְחַבָּלַת אֲרֵי־חַבִּילוּ כָּל־בִּסְרָא אֱנָשׁ יָת־אָרְחֵהּ עַל־אַרְעָא׃ יג וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא דְכָל־בִּסְרָא עָלַת לְקֳדָמַי אֲרֵי־אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין מִן־קֳדָם־עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וְהָא־אֲנָא מְחַבֵּלְהוֹן עִם־אַרְעָא׃ יד עִיבֵד לָךְ תֵּבוּתָא דְאָעִין־דְּקַדְרוֹם מְדוֹרִין תַּעְבֵּד יָת־תֵּבוּתָא וְתַחְפֵּי יָתַהּ מִגָּו וּמִבָּרָא בְּכֻפְרָא׃ טו וְדֵין דְּתַעְבֵּד יָתַהּ תְּלָת מְאָה אַמִּין אָרְכָּא דְתֵבוּתָא חַמְשִׁין אַמִּין פְּתָיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמַהּ׃ טז נְהוֹר תַּעְבֵּיד לְתֵבוּתָא וּלְאַמְּתָא תְּשַׁכְלְלִנַּהּ מִלְעֵלָּא וְתַרְעָא דְתֵבוּתָא בִּסְטְרַהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין אַרְעִין תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין

כל

מסרה יא ותשחת, ל'. לפני, ו'. יב ונשחתה, ל'. יג ויאמר, כ"ח. והנני, ג' והס"ח במסג. יד עשה, ב'. טו בהר, חרי"ה בקמץ לבד והוא מסוף. קומתה, ב' מ"ל. טז ואל אמה, ל' דק'. תכלנה, ל' ודגש. והיינו הנון דגושה שפי' תכלה אותה. ופתח, ס'. בצדה, ל'. תחתים, ל':

ת"א ותשחת הארץ סנהדרין קח הפלילים כג חולין כג בכורות לז תמורה כח. ויאמר אלהים סנהדרין קח. עשה לך תבת סנהדרין שם. צהר תעשה סנהדרין קח.

רש"י

(יא) ותשחת. לשון ערוה וע"ז: (סנהדרין נז קח) (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"ז) כמו (דברים ד) פן תשחיתון: ותמלא הארץ חמס. גזל [ס"א (יונה ג) שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם]: (יב) כי השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן: (יג) קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות וע"א אנדרלומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח): את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר (מלכים א טו) חלה את רגליו. ד"א את הארץ עם הארץ שאף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תיבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה מזה ממין זה ע"ש גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכפר. זפת בלשון ארמי. ומצינו בגמ' כופרא. בתיבתו של משה ע"י שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ. ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: (טז) צהר. י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם): ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה (ס"א לימטה) מכאן ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה: תחתים

שנים

אבן עזרא

השם המעלי הכפל והוא תמים. ופעם בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו. כי הוא היה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה והקימן הוא ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח: (יא) ותשחת הארץ. הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא לי. וכל הארץ באו. ויש אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא. ואחרים אמרו כי הטעם שהשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם. והקרוב אלי שהתורה דברה

כלשון

רמב"ן

המבול מכל הדורות השם: (י) את שם את חם ואת יפת. הנראה אלי כי יפת הוא הגדול שנאמר אחי יפת הגדול וכן ימנה כתולדותם בני יפת תחלה ושם הוא הקטן בכולם כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן אבל הקדים שם בעבור מעלתו והזכיר חם אחריו כי כן נולדו והנה נתאחר יפת ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם כי היו כלם נזכרים שלא כסדר תולדותם ואין ליפת מעלה שיבטל הסדר בעבורו אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אף על פי שהוא בספור התולדות וכן גבי אברהם יצחק וישמעאל ואחר ליצחק את יעקב ואת עשו: (יב) כי השחית כל בשר את דרכו. אם נפרש כל בשר כמשמעו ונאמר שאפילו בהמה וחיה

ועוף

פירוש על אבן עזרא

כמות היה צדיק, ואיש תמים, כי מלת איש מושכת עצמה ואחרת עמה. ה"ר"ל איש שיש בו צדק וזה נקרא ע"ש המעשים שיש בו, ותמים הוא מואר השם, וא"כ אינו יכול לומר שמלת תמים דבק למלת צדיק. ואם ככה היה צריך לכתוב גם איש תם, כמו ויעקב איש תם, והעד כי מלת צדיק הוא בטעם תביר שהוא כמו הפסק. ו"ר"ל הוא שלם בטבעו, כי מלאכו תם ויושר שהוא ג"כ מעלי הכפל רק שם הוא אחר אות הכפל, ואולי נוכל לפרש כי מלת תם הוא שלם ושורש התמימות והאיש שמתלבש בתואר הזה נקרא תמים פי, אשר הפעל א"ע בפעולה הזאת. ע"כ ככה אלל יעקב אע"ה ויעקב איש תם, כי היה שורש התמימות וכ"כ איוב אשר כתוב אצלו תם וישר וכו'. לא כן נח היה מתמהם א"ע כמו הלבש, והלובש. ח"כי נח היה בעת לדת ארפכשד בן שם שנים אחר המבול בן תר"ב שנים ומאז עד שנולד אברהם אע"ה היה ר"ץ שנים, וכל ימי נח היו תת"קן שנים. ט(יחזקאל י"ד י"ב). מדייק מלת לפני אלהים היה צריך לכתוב לאלהים ככתוב וחטאתי לאלהים (להלן ל"ט ט') כי שם היה בסתר. וכאשר שמרת הכתוב לפני אלהים ור"ל אומן שהן לפניו מורה אשר חטאו בגלוי, ודעת האחרים למה תכיר שם אלהים להראות כי לא ידעו רק אלהים ככתוב הנסתרות לה' אלהינו, וע"כ מדויק הכתוב,

ספורנו

(יב) והנה נשחתה. שעלמה כי בזולת ענין היותה בדרך ההשחתה בהשחתת דרכה המקלקלת התולדה ובגזל המקלקל המדינות כענין וטסי קמה: (יג) קץ כל בשר. שקבעתי להם זמן ק"כ שנה: בא לפני. שקבעתי להם לתשובה: כי מלאה הארץ חמס מפניהם. שהלא גוזלים זה את זה הבעלים נחלים את האחרים בכח והאחרים גוזל את הבעלים במרמה באופן שהארץ נותנת כל פירותיה לגזלנים: והנני משחיתם את הארץ. אשחיתם יחדיו עם הארץ שתשחית מזג הארץ והאויר בנטיית גלגל חמה שהטה מתמוט היום מן המבול ואילך כמו שפירש הוא ית' במענהו לאיוב ולכן נמעטו שני חיי המין האנושי תכף אחר המבול כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשון. ולזה הותר למין האנושי אכילת בעלי חיים אחר המבול: (יד) עשה לך תיבת. בזמן הקצוב להם למען יראו וישובו: (טז) בצדה תשים. בצד הפנה כי הוא יקרא צד ופאת האורך יקרא צלע: תחתיים. המורגלים בארים: שנים ושלישים. דומים לחצפיים

המורגלים

נח תלתא בנין ית שם ית חם וית יפת: (יא) ואתחבלת ארעא בגין דיירהא דסטו מן ארחן דתקנן קדם יי ואתמליאת ארעא חטופין:

[(יא) ואיתמליאת ארעא חומסין וגזלין:]

(יב) וחמא יי ית ארעא והא אתחבלת ארום חבילו כל בשרא כל חד וחד ית אורחיה על ארעא: (יג) ואמר יי לנח סופא דכל בשרא מטא מן קדמי ארום איתמליאת ארעא חטופין מן עובדיהון בישיא והא אנא מחבלהון עם ארעא: (יד) עיבד לך תיבותא דקיסין קדרונין מאה וחמשין קולין תעביד לתיבותא בשמאלה ותלתין ושית בפותיה ועשרה בתין במציעא לאצנעא בהון מזונא וחמש אפוטניותא בימינא וחמש בשמאלה ותישוע יתה מן גיו ומברא בחימרא:

[(יד) תיבותא דאעין דקדרינון:]

(טו) אזיל לפישון וסב מתמן יוהרא ותשויניה בתיבותה לאנהרא לכון

ארעא

בעל הטורים

ד"א שהיו שלשה שכל אחד הציל צ' בזכותו. נח הציל ג' בניו שהם שם חם ויפת. דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה בגלות: איוב הציל ג' רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעוה"ז ונח בעוה"ב תמים היה ביה"כ עולה למנין ד' לומר שהיה תמים בכל ד' דורות מאדם ועד אברהם שכל שבא אברהם לא נחשב תמים. את האלהים התהלך נח ס"ת ספר תה הוא שנאמר ולוקח נפשות חכם: (יא) ותמלא הארץ ב' דסמיכין הכא ואידך (פ' שמות) ותמלא הארץ אותם שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות בשדה ששה בכרס א' והיו נבלעים תחת הקרקע ואח"כ מגלגלים ועולין והכא נמי שהארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה מפקיד כיסו אצל חבירו והפקדון עמו והיה הנפקד מניח הכיס עם הפקדון תחת הקרקע עם אוצרותיו והמפקיד בא בלילה ומוציא הפקדון ולוקח הכל (עי' ב"ר פל"ז) חמס בגי' גיהנם מלמד שפרע להם מדה במדה: חמס בגי' מי גם מלמד שברותחין נדונו: (יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר רמז לו לימי המבול שהם כמנין קץ ארבעים יום של מטר וק"נ של תגבורת: כי מלאה הארץ חמס מפניהם בגי' גלוי עריות: והנני ג' במסו' הכא ואידך (מ"א ה) והנני אומר לבנות בית (שם י"ד) והנני מקושטה שכים עליכם. אמר הקב"ה אני אמרתי לבנות שיהי' העולם בנוי וקלקלו מעשים והנני משחיתם והנני מקושטת לומר לך שלא נשאר שום אילן עומד אלא כלם נהלשו: משחיתם בגי' היא שלשה טפחים. משחיתם את הארץ ר"ת מאה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה: (טו) וזה אשר תעשה ב' דסמיכי הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח לומר כשם שהמזבח מכפר כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא: (טז) צהר בגי' לא ר אבנן: ושלשים ב' במסורה הכא ואידך ושלשים יקעו רמז למ"ד שהדגלים נקעו כתיבה מרובעת ד"א שבזכות הדגלים נצולו. תעשה ואני ב' ואני הנני לתעשה לומר שאני אסייעך

יונתן

(יג) עם ארעא' כרש"י וכן תרגמו: (יד) דקיסין קדרונין פי' בגן של אחרי ארעת כי תרגום של ארעא קדרון: בשמאלא נ"ל באורכא. אפוטניותא פי' מקום או הוא מל' פלטרים ופו' רחבה כדאיתא בגמ' ותיבוע ותעיה לשון ועם בקיר: (טו) וסב פי' וקח. יוהרא פירוש אבן טובה ועיין בכור זהב. ולגרמידא פי' אמה. בליטלא פירוש בלדה כמו בפיטרה:

דמספר

רמב"ן

ועוף השמים דרכם להזקק לשאינן מינן כמו שפירש רש"י. ונאמר כי מלאה הארץ חמס תשחיתם לא מפני כלם אלא מפני מקצתם ומספר עונם האדם לבדו או שנאמר שלא שמרו גם בזה תולדותם והיתה כל הבהמה טורפת וכל העוף דורס והנה גם הם עושים חמס ועל דרך הפשט כל בשר זה כל האדם ולמטה יפרש כל בשר אשר בו רוח חיים ומכל החי ומכל בשר כל חי בגוף אבל כאן כל בשר כל האדם וכן יבא כל בשר להשתחוות לפני וכן בשר כי יהיה בעור בשרו: (יג) חמס. הוא הגזל והעושק ונתן להם הטעם בחמס ולא הזכיר השחתת הדרך כי החמס הוא החטא הידוע והמפורסם: ורבותינו אמרו שעליו נחתם גזר דינם והטעם מפני שהוא מצוה מושכלת אין להם בה צורך לנביא מזהיר ועוד שהוא רע לשמים ולבריות והנה הודיע להם החטא שעליו בא הקץ הגיע הלפירה: והנני משחיתם את הארץ. כמו מן הארץ וכן כצאתי את העיר שלה את רגליו ד"א את הארץ עם הארץ שאף שלשה טפחים של מחרישה נימוחו לשון רש"י מב"ר ור"א אמר שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה והנני משחיתם ומשחית את הארץ. ועל דרך האמת הוא כמו את השמים ואת הארץ כי הארץ היתה בהשחתה שבהשחתת הארץ ישחתו והנה נשחתים בעולם הבא כדרך ויתעצב אל לבו ולזה רמזו בבראשית רבה לבן מלך שהיתה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו נכדת וכו':

ואני

אבן עזרא

כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים מגיד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראהו. והאומרים כי האלהים במקום הזה איננו קדש לא אמרו מאומה: חמס. בגזל ועשק וקחת נשים בחזקה. ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועוות הכתיב הטבע הידוע נכון הוא. ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים וכאשר מיתיהם ממעל ומתחת. כן היו המים שהשחיתם בם: (יג) ויאמר קץ כל בשר. הוא הגוף. וטעם בא הגיע קץ אדם: את הארץ. מן הארץ וכן כצאתי את העיר. או עם כמו את יעקב איש וביתו. והנכון בעיני שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים נצבות. כסאך אלהים. והוא כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ. (יד) גופר. שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקרא: קנים. להיות כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו. ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטי': וכפרת אותה. יש אומרים שהיא מגזרת כפרה. והטעם מכסה מטיחה ויש אומרים שהכופר כדמות זפת. ויש אומרים שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת. ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל. בתמורת הכ"ף בקו"ף. והנכון שמלת וכפרת מגזרת בכופר: מבית. כמו לפנים: (טו) וזה אשר תעשה. טעמו וזה השיעור אשר תעשה. והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה נשה על פני המים ולא יהפכנה רוח: (טז) צהר. מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים. והוא נעשה למעלה כמשפט ואשר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב חמשית אמה והנה התיבה כדמות משלש ורחבו חד וכן לא תתהפך והפתח בצד האחד והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התיבה גדול' מאד גם יתכן להיות קומת גם גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו. ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות. ויש אומרים כי רבים היו והכתוב אחז דרך קצרה: תחתיים. חוסר השם וכן שניים וכן שלישים והשואלים למה לא אמר ושלישיים עיניים להם ולא יראו

הלא

פירוש על אבן עזרא

כי ממשילים משלו בבשר והוא לפני אלהים, אח"כ אמו בברקוס הייגו ותמלא הארץ חמס. כמובא בדברי חז"ל על הכסות השב חמבנו (דברים כ"ג א') אשר דעת ר"ם דברה תורה כלשון ב"א (במציעא ל"א ע"ב) ולמה באמת כתיב כפול מתרץ בזה אשר מלא הארץ חמס הוא אות אשר אין ירא ה' על פניהם כי הי"א לוה ב"ב על החמס. ט"ל דעת האומרים כי שם האלהים מורה על הממשלה המלאכים והכוכבים וממשלת בשר ודם ככתוב עד האלהים יבא וכו' (שמות כ"ב ח') ולפי זה יהיה פי' לפני אלהים הם הדיינים כי לא יכלו להשפט עבור כי מלא הארץ חמס, סותר ר"א כי לפ"ז הזה השם משמות שנמחקים. וכפי הקבלה הוא מהשמות שאינם נמחקים. ימדייק מלת חמס ולא כתב גזל ע"כ מפרש כל מיני גזילות. ס(בסנהדרין ק"ח ע"א) א"ר חנן כי השחית כל בשר מלמד שהרכיבו בהמה על חיה, וחיה על הבהמה, והכל על אדם ואדם על הכל, ופי' הכתיב הטבע כי גם מנהג הטבעי שהוא מקום מגבל הפשה לא שמרו ושמתו שלא כדרכן, וכסם עם הזכר וכנון הפשע הזה מאוד. ע(סנהדרין שם) א"ר חסדא ברותחין קלקלו וברותחין נדונו וכו'. פר"ל שהים הזים שוכב ונסכב לו ר"ל. ר"א פי' שכבת זרע (במדבר ה' י"ג) שכיבה הידועה כי עקרם לזרע. ואם אין התכלית הכונה אינה רק מים רותחים זדונים. וכאשר האשה מזרעת תחילה הלד זכר. ע"כ שניהם משפיים היא מלמטה והוא מלמעלה ע"כ בא עליהם המבול מלמטה ולמעלה. צ(לקמן כ"ט פ') מפרש ר"א ורחל באה מלעיל והוא מועל עבר ר"ל כאשר הטעם מלעיל מורה אשר כבר הגיעה. ומה נעשה פה אשר ב"ר הטעם מלעיל ופלא ה' אמר אשר כולה לכלות אותם מהיום. ע"כ מפרש אשר מורה על הזמן שהוא העת אידם ככתוב לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג' א') כאשר כל ענין מוכן מלם בהם ע"י מערכת השמים. ק(שמות ט' כ"ט) פי' מן העיר. ר(שם מ' א'). ש(תהלים מ"ה ז') עמוד אלהים נצבות. ת(שם מ"ה ז') עמוד כסאך כסא אלקים. א פי' מכסה. ב ר"ל המטיחה בכופר היא המכסה, ולא המכסה בבגד, ג וכמוהו וחמרה בחמר (שמות ב' ג') וכן (בל"א בעטעכען) והוא שב לאשר הזכיר אשר הוא מגזרת כפרה ואינו סובר כי כפרת מגזרת כפור ע"כ מפרש כי הלשון נופל על הלשון כמו והחמרה כנ"ל. ד ר"ל כמו בספינה שהחלון למעלה. ה כי למטה היה הארוך ג' מאות אמה. והרוחב חמשים שהיא חלק ששים א"כ למעלה שהיה בארוך אמה אמה היה ברוחב עשית אמה. ו ר"ל מימין הרוחב שהיה ראשו כלם עד שהיה אמה שהוא עשת נדמה כמשולש. וכ"כ משמאלו. ז כי ג' מאות אמה אורך וחמשים רוחב היא הלל גדול אפילו למדת אמה אדם בינוני. ח ומכש"כ שהיה האמה איש הגדול כי כאיש כן מדתו. ט ר"ל כי הגאון ר"ם אומר שהיו יותר משכיעיים ובעבור זה הזכיר ר"א לפני זה כי גם יתכן היותו כאשר היא נחלקת על שלש לאמור שאין דעתו כדעת הגאון. י ר"ל במקום שניים שייך לקרא לשנותים. או יאמר מחנים ועליונים ע"כ מפרש כי הוא השם מהמדרים. כ יקשה לשואלים למה במלת תחתיים שנים כתוב דגש ביו"ד ושלא שלישים בלא דגש כי הדגש מורה כאלו השם כפול. ע"ז מתרץ ר"א כאשר הם שואלי השם כל אומר כפי אשקלה. ור"א בעצמו מפרש על מלת ושלשים על כלו (שמות י"ד ז') דע כי שהלך בשפנון השמר. ואינו במספר (ושני הוא נכנס במספר כי שני שמדים הם שנים) ע"כ נקרא משנה למלך כי שהלך אינו במספר והמשנה הוא כשלשם משנים. מגזרת שנים ואשר הוא במעלה השלשים נקרא שלישי. ע"כ פירושו כאשר

אמור

שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ יח וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יט וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃ כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ כא וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ שני ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ ב מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע

על

אונקלוס

תַּעְבְּדִנַּהּ׃ יז וַאֲנָא הָא אֲנָא מַיְתֵי יָת־טוֹפָנָא מַיָּא עַל־אַרְעָא לְחַבָּלָא כָּל־בִּסְרָא דִּי־בֵהּ רוּחָא דְחַיֵּי מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כֹּל דִּי בְאַרְעָא יְמוּת׃ יח וַאֲקֵים יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוֹל לְתֵיבוּתָא אַתְּ וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי־בְנָךְ עִמָּךְ׃ יט וּמִכָּל־דְּחַי מִכָּל־בִּסְרָא תְּרֵין מִכֹּלָּא תָּעֵיל לְתֵיבוּתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנֻקְבָּא יְהוֹן׃ כ מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן־בְּעִירָא לִזְנַהּ וּמִכֹּל רִחְשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכֹּלָּא יֵעֲלוּן לְוָתָךְ לְקַיָּמָא׃ כא וְאַתְּ סַב־לָךְ מִכָּל־מֵיכַל דְּמִתְאֲכַל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵי לָךְ וּלְהוֹן לְמֵיכָל׃ כב וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקִּיד יָתֵהּ יְיָ כֵּן עֲבַד׃ א וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ עוֹל־אַתְּ וְכָל־אֱנָשׁ בֵּיתָךְ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי־יָתָךְ חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין׃ ב מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא תִּסַּב־לָךְ שִׁבְעָא שִׁבְעָה דְּכַר וְנֻקְבָּא וּמִן בְּעִירָא דְּלָא אִיתָהָא דַּכְיָא הִיא תְּרֵין דְּכַר וְנֻקְבָּא׃ ג אַף מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא שִׁבְעָא שִׁבְעָא דְּכַר וְנֻקְבָּא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל־אַפֵּי כָל־אַרְעָא׃

אח

מסרה שנים, ל׳. ושלשים, ב׳ חירק הלמד הוא במקום ח״ג מן אלים וסא״פ סם י׳ ולכך חריו רפי. תעשה, ל׳. יח והקמתי, ח׳ רפ׳. ובאת, ב׳ בטעם בסבא ר״ל מלרע. יט ומכל, ב׳ ר״פ. החי, ל׳. מכל, המ״ם בגעי׳. שנים, י״ג. להחיות, ב׳ חסר עד כב. כ מהעוף, ל׳. למינהו, י״ד. להחיות, מ״ל. כא יאכל, כ״ג. ולהם, מ׳. לאכלה, סאלף בקמץ לבד והוא הט״ק. כב אתו, י״ד. ז א ויאמר, ד׳ דסמי׳ ללמ״ד בלי׳. בא׳ חסר. ב הטהורה, ב׳ מ״ל ובענין. טהרה, ה׳ ג׳ ח׳ באו׳. הוא, וא״ו ומירק.

ת״א ואני הנני כס על. ובאת אל סם ענ. ומכל החי סאליליס כא זבחים קיז. להחיות אתך האליליס ו ודף נא זבחים קיז. מהעוף למינהו סנהדרין ח. בא אתה וכל ספר הזוהר פ׳ ויקהל. כי אתך ראיתי צדיק עירובין יח. מכל הבהמה סנהדרין קח. לחיות זרע סאליליס דף ה ודף נא זבחים קיט.

רש״י

שנים ושלישים. ג׳ עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתיים לזבל (שם): (יז) ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו: מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך והוא לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס״א מימי וכן הגיה מהרש״ל בש״ס במסכת שבת): (יח) והקמותי את בריתי. (ב״ר) ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה (שם): (יט) ומכל החי. אפילו שדים (פרקים יז): שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. (ב״ר) אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח. זה בנין התיבה (סנהדרין קח): (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב״ר): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה (עירובין יח): שבעה שבעה. כדי שיקריב

מהם

רמב״ן

(יז) ואני הנני מביא את המבול. הנני מסכים עם אותן שאמרו לפני מה אנוש כי תזכרנו לרש״י מב״ר ואם כן מהו והיאך מסכים עמהם והוא מאחיר להם שאחרית לפליטה גדולה בנח ובניו וכל חי להרבות אותם כמו אולי היא הסכמה לדעתם כשלא יחמול עליהם. ועל האמת ואני. כמו ויסרתי אתכם אף אני. וכן אני הנה בריתי אתך ואני זאת בריתי יאמר אף אני הנה ידי בהם על שהשחיתו את הארץ ולכך אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ימשך וזיו חלפיהם והמשכיל יבין: (יט) ומכל בשר וגו׳. ידוע כי החיות רבות מאד ומהן גדולות מאד כפילים וכראמים וזולתם והרמש הרומש על הארץ רב מאד גם מעוף השמים מינים רבים אין להם מספר וכמו שאמרו רבותינו מאה ועשרים מיני עופות טמאים יש במזרח וכלם מין אחד הם ולעופות טהורים אין מספר והנה יצטרך להביא מכלם שיולידו כמותם וכאשר תאסוף לכלם ומאכל אשר יאכל לשנה תמימה לא תכיל אותם התיבה הזאת ולא עשר כיוצא בה אבל היה נס המחזיק מועט את המרובה ואם תאמר יעשנה קטנה ויסמוך על הנס הזה רצה השם יתברך לעשות גדולה כדין שיראו אותה בני דורו ויתמהו בה ויספרו עליה וידברו בענין המבול וכנוס הבהמה והחיה והעוף לתוכה אולי ישובו תשובה. ועוד עשו אותה גדולה למעט בנס כי כן הדרך בכל הנסים שבתורה או בנביאים לעשות כל אשר ביד אדם לעשות והשאר יהיה בידי שמים ואל תתמה לאמר כי היו שלש מאות אמות באמות איש כי היה גדול שאם כן היו גם שאנשים גדולים גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים עד

שלהם

ספורנו

המורגלים: (יז) ואני הנני מביא את המבול. אתה תשלים התיבה ואני הנה אביא את המבול והוא לשון השחתה והפסד כענין כל נבלה. אמר אני אביא את השחתה והפסד שאחלתי באמרי והנני משחיתם את הארץ: (יח) והקמותי את בריתי. אחר המבול: (כא) ואתה. עמהם קח כל מאכל. מאכלים שונים למינים שונים: כי אותך ראיתי צדיק. לא ביחד לפניך אתה וכל ביתך כי בשבילך נצלו אלפים: (ב) הטהורה. שהיו אז כלם

[illegible]

ולגרמידא תשיצינה מלעיל ותרעא דתיבותה בציטרא תשוי מדורין תתאין תנינין ותליתאין תעבדינה: (יז) ואנא האנא מייתי ית טובענא מיא על ארעא לחבלא כל בשרא דביה רוחא דחיי מן תחות שמיא כל דיבארעא יתנגד: (יח) ואקים ית קיימי עמך ותיעול לתיבותא אנת ובנך ואנתתך ונשי בנך עמך: (יט) ומן כל דחי מכל בשרא תרין מכולא תעול לתיבותא לקיימא עמך דכר ונוקבא יהון: (כ) מעופא ליזניה ומבעירא ליזניה ומכל ריחשא דארעא ליזניה תרין מכולא יעלון לוותך על יד מלאכא דאחד ומעיל יתהון לך לקיימא: (כא) ואנת סב לך מכל מיכל דמיתאכיל ויהי לך ולהון למיכל: (כב) ועבד נח ככל דפקדיה יי: (א) ואמר יי לנח עול אנת וכל אינש ביתך לתיבותא ארום יתך חמיתי זכאי קדמי בדרא הדין: (ב) מכל בעירא דכיא תיסב לך שובעא שובעא דכר ונוקבא ומן בעירא דליתיה דכיא תרין דכר ונוקבא: (ג) ברם מן צפרי שמיא שובעא שובעא דכר ונוקבא

בעל הטורים

שקיינך בעשייתה שתשלמנה כן לא היה יכול לעשות לוסה: (יט) להחיות אתך זכר ונקבה מהעוף למינהו רמז לו שהעוף ישכן אצלו הה"ד וישלח את היונה מאתו מלמד שהיתה שכונה אצלו: להחיות אתך בגימ' לא טריפה ולא מחוסר אבר: (כא) ולהם אכלה. הכא. ובני יוסף ולהם לבדם. (שופטים ו') ולהם ולגמליהם אין מספר. כמו בני יוסף שאכל הוא לבדו והמצריים לבדם כך נח ובניו והחיות והבהמות כל אחד לבדו

יונתן

(כ) דאסיר מילה מעל"י שהמלאך עושה והכניס אותם: (י) דשלים אותלים ללום כדפירש"י וק"ל.

רמב"ן

שלקה העולם במבול ועוד כי האמות אמות התורה הנה: והקימותי את בריתי. אמר ר"א לאות כי השם נשבע לו שלא ימות במבול הוא ובניו ואם לא נכתב השבועה מפורש כאשר מצאנו במשנה תורה בשלשה אנשים לפנינו ומלת והקימותי שאקיים שבועתי. והקרוב אלי שאות הברית רמז לקשת וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים מגזרת ברו לכם והמלה בסמוך ובמוכרת וכן שבות יעקב ושביו בשבית ויש אומרים כי ברית גבול כרות כל אלו דבריו. ויותר נכון בדרך הפשט כי ענין והקימותי את בריתי לאמר בעת שיבא המבול תהיה בריתי קיימת אתך שתבא אל התיבה אתה ובניך ושנים מכל הבשר להחיות כלומר שתחיו שם ותתקיימו לצאת משם לחיי' והברית הוא דבר השם כשיגזור אומר בלא תנאי ושיור ויקים הברית ויזכיר שיהיה קיים והוא כלשון קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם שקבלו עליהם דבר להיותו קיים. ועל דרך האמת הזכרת הברית מעולם היא והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים והנה בריתי כמו בריאתי והמלה כמו שמורה כי היא שמורה לעולמים שהיו לפנינו ילוה שתקום ותהיה עם הצדיק וכן ואני הנני מקים את בריתי אתכם בריתי היתה אתו והמשכיל יבין: תביא אל התיבה להחיות אתך. צוהו שיתעסק ויעזור אותם בהכניסתם בתיבה וישתדל בהם שיחיו כאשר ישתדל בנפשו: (כ) שנים מכל יבאו אליך להחיות. הודיעו כי מעצמם יבאו לפניו שנים שנים ולא יצטרך הוא לצוד אותם בהרים ובאיים והוא יביאם בתיבה אחרי כן ובמעשה פירש שבאו זכר ונקבה וזה היה בכללם אחרי כן צוהו שיקח מכל הבהמה הטהורה שבעה שבעה ובאלה לא אמר שיבאו אליו אלא שהוא יקח אותם כל הבאים להמלט ולחיות להם זרע באים מאליהם אבל הבאים להקריב עולות לא גזר שיבאו מעצמם להשחט אבל לקחם גם כי הבואה של שבעה שבעה היתה כדי שיוכל גם להקריב מהן קרבן וטעם הטהורה הקב"ה פי' לו סימני הטהרה אבל הכתוב יקצר לומר הטהור על פי התורה ורש"י כתב את שעתידה להיות טהורה לישראל מלמד שלמד נח תורה והנה מכאן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור וכן אמר בהבל מבכורות צאנו ומחלביהן אבל כל המינין הטהורים כשרין בהם כדכתיב ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח והוסיף לישראל במצוה שיהיו כל קרבנותם מן הבקר ומן הצאן מן התורים ומן בני היונה. וטעם גם מעוף השמים הטהור כי הכתוב נמשך למעלה: (כב) ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים. שעשה את התיבה ואסף המאכל ודרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה: (א) ויאמר יי' לנח. הודיעו השם כי במדת רחמים ימלט אותו ואת ביתו ויחיה מהם זרע לדורות וזה טעם לחיות זרע על פני כל הארץ כי מתחלה אמר להחיות אתך ורמז לו עתה במדת רחמים על הקרבן להודיע אותו שישעה אל קרבנו ובזכות קרבנו יקיים העולם ולא יכרת עוד מפני מי המבול: וע"ד היושר

אבן עזרא

כלא יראו שלא קשת גגה מאור השם. וטעם ופקיד ופקיד והכם ונבון תאר השם וכל מלה כמו משקלה ומערכתה. ומשקל שלישים כמשקל נגידים פקידים כי האחד הוא שליש כמו פקיד. או יתכן שיו"ד שניים משמשת עלמה ומלת שלישים עמם. אולי תבוא דעת האחרים: (יז) ואני. מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת נו"ן מובלע כמו מבוע. והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ. ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיות על משקל משלול. וכמוהו המטור והסולם והסורק מתחלפים. וטעם המבול מים דרך קצרה וכן הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוא יום שהשמטו ולמן היום יום הולדה: (יח) והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה בשלשה אנשים לפנינו. ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי. והקרוב אלי שאות הברית רמז לקשת. וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש. והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב. ובנותיו בשבית. ויש אומרים שברית גבול כרות: ואשר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואשר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אשר כן מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה. זה כלל לחיות השדה וכל קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל הנולדים בלי שהשבכות שנים. וכן חיות הימים שגם הדג יקרא בשר. והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגו'. ומלת תביא אל התיבה מלוה על נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין. ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא יטרח לבקש אותם באיים ולצוד כל מיני העוף. ואיך שיתקן מיני מאכל לכל. ותועי רוח ישאלו מה יאכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר ואם אינם יודעים כי מי שלא ימלא בשר יאכל העשב ופרי הגפן כאשר ידעת. וכן דרך היה בבהמות גדול והוא רועה אלף הרי' מוז הוא להשמעת אזני' וכן עוף הוכם' אור השמש בכנפיו יש לו הוד ואינו כמשמעו: והשם צוה אל נח לעשות התיב' ימים רבי' קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך. גם הוא וביתו אל התיבה ובעבור צריכת הקרבן צוה השם

פירוש על אבן עזרא

יחזור השמשון והשני היה משמש לכולם ע"כ נאמר היו"ד בדגש והמדור השלישי היה רק למין אדם ע"כ אינו בדגש כי הוא מורה על המעלה. ולאות (שם כתיב ושלשם) ספר דספר ע"פ המסורה ולהראות כי אינם שלישים למספר רק להמעלה. וגם פה מלת ושלשים הוא במעלה (בנ"א אין גוועלביקער). לכאלו הדגש במלת שנים מורה נ"ב על מלה ושלשים. ממשמעו מבוע כי שרשו נבע. וכן מבול ממשמעו מבבול שרשו נבל. מגזרת נבלה הארץ (ישעיה כ"ד ד'). (ויקרא ב' ה') ר"ל שראוי להיות מבלול על משקל משלול (ישעיה כ"ט ט'). (שם י"ד פ"ו) משרשו נשר ע"מ מבוע ועם מלת המשור במורה. הלא הסורק והמולם מתחלפים. (שמות פ' י"ט). (דברים ט' כ"ב) ואין זה מפורש בתהלים. רק השם אמר למשה שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'). פי' רמז לו משמה שאמר המבול יכרות עמו ברית שם יקיים שלום עשים התיבה. (ש"א י"ז מ') ענינו ברירה ובחירה ושרשו ברה. (תהלים כ"ה ב'). (במדבר כ"א כ"ט). ר"ל מלת ברית מובלת ב' פירושים. פס' גבול כמו ברית ארץ (להלן מ"ח ז') משרש ברה. והכף שמוש ר"ל כמדת הקרקע והמ"ן למטה אל ארץ והוא במקום הה' השורש. והב' ענינו כריתה כמו וברא אותהן (יחזקאל כ"ג מ"ז) משורש ברא. הא ענין הברית בין ב' לצדדים לשום חוק וגבול בל יעברנהו ולכרות דבר לשמים לעבור בין בתריו. וז"ש גבול כרות. כי ידוע כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. פי' ילאו מן הכלל הנזכר כי לא הולרך להכניס לתיבה מהם. ר"ל נמשך עם אומרו ויצאו כל הנולדים וכו' כי גם הדגים נכללים בכלל אומרו כל בשר לולי הפסוק מכל רמש האדמה. (במדבר י"א כ"ב) ולמה אמר מ"כ דגי הים וכו' לספקיט אלוהם לכן להם בשר שלא צרדים גם דגים נכללים בשם בשר. ר"ל שלא יבקש אותם ויביאם בתיבה כי ה' אמר יבואו אליך שר"ל יבואו מעצמם. ע"כ מלת תביא מוסבה אל אצוי להחיות לכן לשם תחונו ולהחיות מהם זרע. והוא הכלם הנזכר במ"ב אשר הולך אחרי התיבה. פי' זה הדרש לא שמרתו כי אם למשל על סוד הכמתם ודרך הפשט לא יתכן שם התיבה לא היתה אורכה רק ג' מאות אורך איך יכנים בהמה כזאת בתיבה. ומכ"ז דעת ר"א שם כי אין דרש חז"ל יוצא מפשוטו כי לא יתכנו מאליהם על דבר שאינו במציאות ככתוב להבין משל ומליצה ע"כ טוב לשמוע הסידה כי אמת הפשט. אך דעת ר"א כי הבהמה והחיה אשר קלה משם אדם וכן אמר הכנים גם בתיבה הם בישוב ולא אם אשר הם רחוק מהישוב. והם רק במדבר רחוק ואינם לצורך ב"א בישוב. וקשה איך הלילם ה' הסיכוך כמה הצלות למקום. והלא בארץ ישראל לא היה מי המבול לדעת אחת ושנה במ"ק לשם לוה לעשות תבה כדי להוכיחם ולהחזירם בתשובה. כמובא בספרי מקובלים שגם א' הפיל בלא אחת והבאה שטים ככבים מיין מקובלים ע"ז שאמר. דעת ר"א כהדעה

עַל־פְּנֵי כָל־הָאָֽרֶץ׃ ד כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָֽה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָֽה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָֽרֶץ׃ ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵֽׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּֽוּל׃ ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָֽה׃ ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹֽחַ׃ י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָֽרֶץ׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּֽחוּ׃ יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָֽיְלָה׃ יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵֽׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָֽה׃ יד הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָֽף׃ טו וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּֽים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים

ד ארי לזמן־יומין עוד שבעא אנא מחית מטרא על־ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון ואמחי ית־כל־יקומא די עבדית מעל אפי ארעא׃ ה ועבד נח ככל די־פקדיה יי׃ ו ונח בר־שית מאה שנין וטופנא הוה מיא על־ארעא׃ ז ועאל נח ובנוהי ואתתיה ונשי־בנוהי עמיה לתבותא מן־קדם מי טופנא׃ ח מן־בעירא דכיא ומן־בעירא די ליתהא דכיא ומן־עופא וכל די־רחיש על־ארעא׃ ט תרין תרין עלו לות נח לתבותא דכר ונקבא כמא די פקיד יי ית־נח׃ י והוה לזמן שבעת־יומין ומי טופנא הוו על ארעא׃ יא בשנת שית־מאה שנין לחיי נח בירחא תנינא בשבעת עשרא יומא לירחא ביומא הדין אתבזעו כל מבועי תהומא רבא וכוי שמיא אתפתחו׃ יב והוה מטרא נחת על־ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון׃ יג בכרן יומא הדין על נח ושם־וחם ויפת בני־נח ואתת נח ותלתא נשי־בנוהי עמהון לתבותא׃ יד אנון וכל־חיתא לזנה וכל־בעירא לזנה וכל־רחשא דרחש על־ארעא לזנוהי וכל־עופא לזנוהי כל צפר כל דפרח׃ טו ועלו עם־נח לתבותא תרין תרין מכל־בשרא די־בה רוחא דחיי׃ טז ועליא דכר ונקבא מכל־בשרא עלו כמא די פקיד יתה יי ואגין יי (במימרה) עלוהי

מסרה ד׳סיקום, ג׳ ומ״ל וכל אג״ך הס״ת בלי׳ געיא. ה לוהו פ׳, י׳. ו ונח, ג׳ כ״פ. עם במרכא. והמבול, ל׳. ז ויבא, במונח וכמ״א. ח הטהורה, ב׳ ומ״ל. מן הב׳ כ״פ פ׳. ומן, בקדמא. טהרה, חסר. ומן, בקדמא. נקבה, חסר. י לשבעת, פ׳ דסמיך. יא שש, במתג ומוקף. לחיי, ג׳. ביום הזה, ד׳. מעינות, מ״ל ולית מלא חסר אין לפותלם. וארבת, ב׳ פ׳ דס׳. יג ואשת, ו׳. יד למינהו, י״ד. לפור, פ׳ מ״ל בסוכה. טז והבאים, ב׳ כ״פ.

ת״א ונח בן שש מאות שנה. סנהדרין קח. מן הבהמה. פסחים ג זבחים קטז. ויהי לשבעת סנהדרין קח. בשנת שש ראש השנה יא. נבקעו כל יומא עו. סנהדרין קח. וארובות השמים יומא עו. והבאים זכר ונקבה זבחים קטז קיו.

רש״י

אותם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו׳. בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה. (סנהדרין קח) אלו ז׳ ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב״ה על כבודו ועכב את הפורענות. צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת״ר שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד אלא זמן אחר זמן זה מוסף על ק״כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: (ט) באו אל נח. מאליהן: שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: (יא) בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה מרחשון ר׳ יהושע אומר זה אייר (סנהדרין קח): נבקעו. לרבות מימיהם: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם ישובו יהיו גשמי ברכה. כשלא שבו היו למבול: ארבעים יום וגו׳. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ״ח בכסליו לדברי רבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי ל״ב ממרחשון וכ״ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב״ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא לצפור של כל מין כנף לרבות חגבים [כנף לשון מלא הוא (ויקרא ט׳)

[illegible]

רמב״ן

בו שם המיוחד כי בכל ענין הקרבנות לא יזכיר אלהים כאשר אזכיר בהגיעי לשם בע״ה: בא אתה וכל ביתך אל התיבה. עשה נח את התיבה ימים רבים קודם המבול וכאשר קרב עת המבול צוהו השם בעבור למדם הזה וצוהו שיבא הוא וכל ביתו בתיבה הוא וכל אשר לו באמונה אתם ותגיד ולאשתך ונשי בניך והודיעו כי בזכותו לבדו ימלטו שלא אמר אתכם ראיתי צדיקים לפני וצוה שיקח הוא ויביא מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה שבעה והודיעו יום המבול שבו יבא אל התיבה וכן עשה שבעצם היום הזה בא הוא ובנו מפני מי המבול ורש״י כתב אף נח מקטני אמנה היה

ולא

יונתן בן עוזיאל

ונוקבא לקיימא מנהון זרעא על ארעא: (ד) ארום הא אנא יהיב להון ארכא שובעא יומין אין יתובון ישתבק להון ואין לא יתובון לזמן יומין תוב שובעא אנא מחית מטרא על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילוון ואישצי ית כל גווית אנש ובעיר ארעא: (ה) ועבד נח ככל דפקדיה יי: (ו) ונח בר שית מאה שנין וטובענא הוה מיא על ארעא: (ז) ועל נח ובנוהי ואנתתיה ונשי בנוי עמיה לתיבותא מן קדם מוי דטובענא: (ח) מן בעירא דכיא ומן בעירא דליתא דכיא ומן עופא וכל דרחיש על ארעא: (ט) תרין תרין עאלו לנח לתיבותא דכר ונוקבא היכמא דפקיד יי ית נח: (י) והוה לזמן שובעא יומין מן בתר דשלים אובליה דמתושלח חמא יי והא לא תבן בני נשא ומוי דטובענא הוו נחתין רתיחין מן שמיא עילוי ארעא: (יא) בשנת שית מאה שנין לחיי נח בירחא תניינא הוא ירח מרחשון דעד כדון לא הוו מתמנן ירחייא אלהן מתשרי דהוה ריש שתא לשכלול עלמא בשבסרי יומין

ירושלמי

לירחא ביומא הדין אתבזעו כל מבועי תהומא רבא והוון בני גובריא משוון תמן בניהון וסתמין יתהון ובתר הכי חרכי שמיא אתפתחו:

[(יא) וחרכי שמיא אתפתחו:]

(יב) והוה מטרא נחית על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילוון: (יג) בכרן יומא הדין על נח שם וחם ויפת בני נח ואתת נח ותלת נשי בנוהי עמיה לתיבותא: (יד) הנון וכל חיתא לזנהא וכל בעירא לזנהא וכל ריחשא דרחיש על ארעא לזניה כל עופא לזניה כל צפור כל דפרח: (טו) ועלו לות נח לתיבותא תרין תרין מכל בשרא דביה רוחא דחיי: (טז) ועלייא דכר ונוקבא מן כל בשרא עאלו היכמא דפקיד יתיה יי ואגין מימרא דיי ית תרעא דתיבותא באנפיה:

[(טז) וחס מימריה דיי עלוהי:]

בעל הטורים

אחד לבדו לכל אחד כפי מאכלו תה הוא ולהם ולגמליהם שהכנים זמורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין: (ד) היקום אשר עשיתי בגי' לא חיים לאחיית המתים: היקום ב' במסורת הכא ואידך וימח את כל היקום ואת כל היקום אשר ברגליהם לומר כשם שמחאו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהי' להם כך קרח מרוב עושר שהיה לו הפסרר וחטא: (י) לשבעת הימים בגי' לימי אבל מתושלח: (יא) בשבעה עשר יום לחודש. חה הוא (איוב לו) יכלו ימיהם בטוב במנין טוב לאדם ירד המבול: ולארבת השמים בגי' שלקח שני כוכבים מכימה: (טז) והבאים ב' במס' הכא ואידך (נחמיה ס')

הגהות

יונתן

רותחין פי' המים ירדו רותחין כי במה שחטאו נידונו: (יא) דעד כדון לא הוו פי' עד זמן ההוא לא היו מונין חדשים אלא מתשרי דס"ל כמ"ד בתשרי נברא העולם: והוו בני גובריא כו' פי' בני אדם שמו בניהם בתהומות לסתום בהם המים שלא יצא מה עשה הקב"ה פתח ארובות השמים ודיוקו בשנבקעו המעינות למה פתח ארובות השמים

רמב"ן

ולא נכנס לתיבה עד שדחפוהו המים ולשון ברא"שית רבה מקוטני אמנה היה אלו לי שהגיעו עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה אם כן יאמר שלא נכנס שם עד שגברו המים וכסו פני כל הארץ ולאם כי יטבע: (ח) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. שנים שנים באו אל נח. פי' רש"י כולן שוין במנין זה מן הפחות היו שנים ואחרים אמרו כי פי' שנים זוגות לומר שהיו באים זכר ונקבה יחד ועל דעתו שכן היה שבאו מכלם שנים זכר ונקבה מעצמם וגם הוסיף להביא מן הטהורים שבע זוגות כי הבאים להנצל באו מעצמם ואשר לנוסך קרבן טרם במלוה כי כן נאמר לו. וטעם ויעש נח ככל אשר צוהו י"י אמר בנ"ר שיכין לכנוס בהמה וחיה ועוף כלו' הטהורים שערם הוא אחריהם ולקחם אל ביתו והכתוב שאמר פעם שלישית כאשר צוה אלהים את נח לומר שעשה כאשר צוהו בכניסת התיבה כי הוא נמשך למעלה עם ויבא נח לומר שבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו. אל התיבה ומן הבהמה והעוף והרמש שנים שנים שבאו אליו אל התיבה וכלם באו אתו שנכנסו בתיבה מפני מי המבול כאשר צוה אותו אלהים ומזר ופירש המדם והיום שבא המבול וכילד בא ואמר כי בעצם אותו היום הוא שבא גם אל התיבה עמו כל הבשר הפי לא קודם לכן. וטעם ויבאו אל נח אל התיבה להודיע שלא נאספו אליו כלל ולא באו עד עצם היום ההוא שהיה הגשם ובא הוא בתיבה כי האל הוא צוה ובוסו הוא קבצן ברגע אחד: (טז) וטעם והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו. כי הבאים אל תוך התיבה היו זכר ונקבה שהכניסם גם בתוכה כן ולכך אמר כאשר צוה אותו אלהים כי היה מלוה עליו שיכניסם לתוכה. ודעת ר"א כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה לא נכנסו בתוכה אלא שבאו אליו כלם בעבור לאדם כי ביתו קרוב אל התיבה היה: וטעם מפני מי המבול. מפחד מי המבול ולשבעת הימים היה מי המבול ונאספו כלם בתיבה וסגר הפתח והלכר ואין דבריו נכונים. ויתכן כי ויעש נח ככל אשר צוהו י"י ונח בן שש מאות שנה. והפסוקים עד בשנת שש מאות שנה אינם מספרי מעשה אבל ויעש גם ככל אשר צוהו יכלול

אבן עזרא

הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה נקבות: (ד) כי לימים עוד שבעה. כי ביום השביעי יתחיל עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשור [ב]לחדש השני. ובסוף [ל]המ"ם יום תתחלה [מ]ישוב האמצעי אל הנכם והוא סוד. ומלת היקו' לא מלאמה כי אם בפרשה [י]הזאת. ושרשו מהפעלי' שפ"א שלהם [פ]איננו שלם על משקל [צ]כרוב וי"א שהוא מהפעלים נחי העי"ן [ק]והוא הפוך. כמו ריבה מי [ר]את ירבי. ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה: (ה) ויעש נח. כאשר נוה ובא עם ביתו קרוב [ק]אל התיבה: (ז) מפני מי המבול. מפני פחד מי [ר]המבול והנה באותם השבעה ימים באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבים וכן מהעוף הטהור ומהאחרים וכל רומש זכר ונקבה באו: (יא) נבקעו כל מעינות תהום רבה. מעינות [ש]סימן באין מעינות מוכרח: תהום. לשון זכר ונקבה [ת]וכן שהום רוממתהו. ולא הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המים ונפתחו ארובות שאולרות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה [א]והטעם שאמר יום ולילה ל"א ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו [ב]זה הסוד: וארבות. כמו הנה י"י [ג]עושה ארבות והאומר [ד]והאלון כלשון בני אדם ומשפטם. ויש אומר שהאל"ף שורש כמו. [ה]כבודות וי"א שהאל"ף נוסף כמו אלף [ו]אגודות ושם מפעלי הכפל. וביום י"ז שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכניס בתוכם החיה והבהמה והרמש והעוף. ומלת צפור שם כלל [ז]לאשר יש לו כנף. והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים: (טז) והבאים זכר ונקבה. טעמו הבאים בתיבה. וטעם ויסגור י"י בעדו הוא לשם שהשגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור [ח]על אים. ויתכן שלום

נגדו

סמנין

פירוש על אבן עזרא

כהדעת אשר גם היה מקטני אמנה ולא היה רק לדיק תמים בדורותיו ולא בדורו של אאע"ה ע"כ באלו שאלות זכה להצלה. והקריב קרבן לכפר על נפשו שלא בקש רחמים על דורו ועי"ז הפקרב א"ע וכלם עמי הברים שלא יהיה עוד מבול בעולם. [ב]כאשר המבול התחיל ביום י"ז לחודש ב'. היה צודלי המרצת הזאת ז' ימים קודם. שלה ליו"ד בחודש הנ"ל. [ל]מ"ם ח"ל כדעת ר"א בפ"ק דר"ה. המל המבול בי"ז לחודש איך שהוא שני למספר חדשים מניסן. [מ]כבר הסכימו המחקרים אשר לכל שני בזמן והדרגה יש ב' קצוות. והאמצעי הינו שהאמצעי הוא המקשר בין דבר והפוכו (עין במ"ב בהקדמה למ"ב הקדמה ד' ובפי' שם) א"כ הקלה הא' הוא התחלת הגשם שהתמיד מ' יום. והסבוך היה ימי הירידה אשר המים היו הלוך וחסר עד יבושת המים. ובינתים היו ממשים ומאת יום אשר לא ירד הגשם בתמידות ולא חסרו. עין (להלן פס' כ"ד) ע"כ ע"פ תגבורת המים שייכים ק"ן יום לימי התחלת המבול. וע"פ כלוי הגשם שייכים לימי חסרון המים. ובעלי מקובלים מכנים קו המכריע בשם סוד כי הסוד ממוצע בין גלוי ונעלם. [י]נשמטו אלו הפנום. ל"ל כי אם בפרשה הזאת ובפרשת עקב. [פ]כי שרשו יקם על משקל ירד כי היו"ד יפול ממנו לפעמים ויאמר אשב. ישב. תשב. נשב. ע"כ"ל מלת יקום הוא על משקל כרוב. [צ]פי' כי מלת יקום היה לאוי להיות קיום. [צ](תהלים ל"ה ח') משרש רוב כמש"כ המכלל וח"ל כתב ר"י כי נהפכה בו עי"ן הפועל לפ"א הפועל ועוד אמר שיתכן שיהיו בו שני עיקרים ירב רוב כמו יטב, טוב וכו' ע"ש. [ק]לא לתוכה כי כתוב אחריו ויבא נח וכו'. [ר]לפי שבפסוק הקודם כתיב והמבול היה מים וכו' וה"א דבבר היה המבול והלא בפסוק יו"ד כתיב ומי המבול היו ע"כ מדבר זה הפסוק אשר עשו מפני פחד המבול. [ש]היו"ד בשו"א מפני שהוא סמוך למלת תהום. באין מעינות (משלי ח' כ"ג) היו"ד בקמ"ץ מפני שהוא מוכרת. [ת]ר"ל כי זה הפסוק תהום אל תהום קורא (תהלים מ"ב ח') ל"ז. ולשון נקבה הוא תהום רוממתהו. [א]ר"ל שלא שבתו ממש ולא שתעו. והנה כבוד ויעמידם לעד לעולם וכו'. רק בעבור שנתבלבלה המים והארץ לא היה נלוץ השמש מגיע אל הארץ ע"כ לא היה נודע בארץ אם הוא יום או לילה. והוא הפי' לא ישבותו. והעד ע"ז כי לא אמר השמש והירח לא ישבותו. כי בשנת המבול שמשו ולא הועיל ככ"ל כאשר היה המבול מים לא עבר נלוץ כשמש. [ב]ר"ל ומאין היה לדע יום או לילה אם לא היה נכר אך ע"פ זה הסוד אשר אמר לו כ' ארבעים יום וכו' לעיל פסוק ד' ידע אשר עברו מ' יום ונפלא כי זמני הימים נכרים ע"י הסוד. ואם ל"ז מאין נודע מדת יום ולילה אם עדיין לא נגלו המאורות עד יום ד'. [ג](מ"ב ז' ב'). [ד]ר"ל יפתח פי' לך אם אולכו הטוב מן הפעלים יהיה פי' כמו שאמר כאן וארובות וכו' או פי' מלון. [ה]ר"ל מן כבודה גם אלף פרימה ושרשו כבד. וכן ארותם שרשו ארב. [ו]שרשו גדד ע"ד כ' מלכים שהביא בפס' ולקחתם אגודת אזוב (שמות י"ב כ"ב) וקרה פעלים המכאל לנכה"ש. [ז]לאפוקי מלה שוף שורה על המסיחים המומם ואינו שם כלל. [ח](איוב י"ב י"ד)

וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ: שלישי יז וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ: יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: יט וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם: כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים: כא וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם: כב כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ: כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה: כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם: ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם:

ויסכרו

אתקלוס

עֲלוֹהִי: יז וַהֲוָה טוֹפָנָא אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל־אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָּא וּנְטַלוּ יַת־תֵּבוּתָא וְאִתְרְמַת מֵעַל אַרְעָא: יח וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל־אַרְעָא וּמְהַלְּכָא תֵבוּתָא עַל־אַפֵּי מַיָּא: יט וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחֲפִיאוּ כָּל־טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא: כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמִּין מִלְּעֵלָּא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחֲפִיאוּ טוּרַיָּא: כא וּמִית כָּל־בִּשְׂרָא דְּרָחֵשׁ עַל־אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל־רִחְשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא: כב כֹּל דְּנִשְׁמְתָא־רוּחָא דְּחַיִּין בְּאַנְפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְּיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ: כג וּמְחָא יַת־כָּל־יְקוּמָא ׀ דִּי ׀ עַל־אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד־בְּעִירָא עַד־רִחְשָׁא וְעַד־עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן־אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם־נֹחַ וְדִי עִמֵּהּ בְּתֵבוּתָא: כד וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל־אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין: א וּדְכִיר יְיָ יַת־נֹחַ וְיַת כָּל־חַיְתָא וְיַת־כָּל־בְּעִירָא דִּי עִמֵּהּ בְּתֵבוּתָא וְאַעְבַּר יְיָ רוּחָא עַל־אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא:

מסרה ויסגר, ב' חסר. יט מאד, ז'. ויכסו, ב'. כב נשמת, ד'. בחרבה, המתג בחית. כג וימח, הה"א רפי ולריך ליזהר בזה. שלא ידגש כי הוא מ"ו חילוף וגידוף. היקום, ג' ומ"ל. עד בהמה, ג' פסוק דאית בהון עד עד ועד. רמשו, מלרע. וישאר, ל' ומלעיל ולכן אל"ף בסגול. ח א אלהים, ד' דסמיך. ויעבר, פ'. וישכו, השי"ן ימיני.

ת"א חמש עשרה אמה מלמעלה יומא פו. כל אשר נשמת יומא פו סוטה מח ס' הזוהר פ' וירא. מכל אשר בחרבה קדושין דף יג סנהדרין קח זבחים קיג בכורות מג. וימח את כל היקום ספר שבת קיג עירובין יח סנהדרין קח. וישכו המים ראש השנה יב סנהדרין קח זבחים קיג.

רש"י

ושם אותו בכבשן שאפילו כותח שלש אף כאן לפור כל מין מראות שלה]: (טז) ויסגר ה' בעדו. הגין עליו שלא ישברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים. וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא (לקמן כ) בעד כל רחם בעדך ובעד בניך (איוב ב) עור בעד עור (תהלים ג) מגן בעדי (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך: (יז) ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה המשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפניו יוכיחו: (יח) ויגברו. מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של כל גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים. נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים (סנהדרין קח): (כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכור אלהים. זה השם מדת הדין היא ונהפכה למדת רחמים ע"י תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר (לעיל ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת הרחמים: ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה

לפניו

רמב"ן

שהענין כולו יאמר שעשה ככל אשר נצטוה לא הפיל מכל הענין דבר עשה התיבה ואסף המאכל ולקח מן הבהמה והעוף המספרים שבעה שבעה ביום אשר צוה אותו וכאשר היה בן שש מאות שנה והמבול ירד על הארץ בא עם ביתו ועם הבהמות הטהורות וכל הבאי אל התיבה כאשר צוהו אלהים ואחר כן ספר במעשה ויהי לשבעת הימים בשנת שש מאות וגמר הענין: (יח) וטעם ויגברו המים והמים גברו. שנתרבו מאד כי לרבוי הגדול יקרא הלשון גבורה וכן ותשועיהם כי יתגברו רבו מאד גבר חסדו על יראיו גדל וכן אם בגבורת שמונים שנה ברבוי גדול. ויתכן כי טעם ויגברו שהיו באים בשטף ועוקרי האילנות ומפילים הבנינים כי לכח יקראו גבורה בעבור כי הגבורה בכח וכן גם גברו חיל והגביר ברית לרבים שבוע אחד יעמידנו בחוזק ולשון חכמים גבורות גשמים מפני שיורדין בגבורה ואפשר שיהיה מזה ואם בגבורות שמונים שנה שאם היו עצמותיו וגופו חזקים והוא בעל כח יחיה שמונים ואם כן יהיה פי' גברו על הארץ שהיו בגבורתם כלם אף על ההרים הגבוהים ושוטפים אותם: (כג) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה. אחר שאמר ויגוע כל בשר ואמר כל אשר בחרבה מתו הוסיף לאמר וימח שנמחו הגופות ויהיו למים כענין ומחה אל מי המרים כי היו המים רותחין כדברי רבותינו אבל כן יהיו הדגים מתים ואולי היה כמו שאמרו בבראשית רבה מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים ויש אומרים אף הן בכלל מחאה אלא שברחו לאוקינוס ומכל מקום ניצולו הדגים ושני הדעות האלו אפשריים כי יתכן שמימי המבול הרותחים יתערבו בימים וימותו עליוני הים בלבד והדגים ובאו בעומקי המצולות ויחיו שם או כדברי יש אומרים שהיו דגי הימים שבתוך הארץ הקרובים מהם לאוקינוס ובורחים שם בהרגישם רתיחת המים שם ומצולין מהם אפילו אם ימותו כלם הנה מרבית הדגה באוקינוס היא ושם לא ירד מבול כמו שפי' ויהי הגשם על הארץ ומשם ניצולו הדגים שהרי לא נכנסו מהם בתיבה לחיות זרע ונאמר בברית הנני מקים את בריתי אתכם ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף ובבהמה ובכל חית הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה

ולא

יונתן בן עוזיאל

(יז) והוה טובענא ארבעין יממין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תיבותא ואתרמת מעל ארעא: (יח) ותקיפו מיא וסגיאו לחדא על ארעא והוות תיבותא מהלכא סחיא על אפי מיא: (יט) ומיא תקיפו לחדא על ארעא ואתחפיאו כל טוריא רמיא דתחות כל שמיא: (כ) חמיסרי גרמידין מלעיל תקפו מיא ואתחפיאו טוריא: (כא) ואתהמסי כל בשרא דרחיש על ארעא בעופא ובבעירא ובחיתא ובכל רחשא דרחיש על ארעא וכל בני נשא: (כב) כל דנשמת רוח חיין באנפוי מכל ביבשתא מיתו: (כג) ושיצי ית כל גווית אינש ובעיר דעל אנפי ארעא מאינשא עד בעירא עד רחשא ועד עופא דפרח באויר שמיא ואשתיציו מן ארעא ואשתאר ברם נח ודעמיה בתיבותא: (כד) ותקיפו מיא על ארעא מאה וחמשין יומין: (א) ודכיר יי במימריה ית נח וית כל חיתא וית כל בעירא דעמיה בתיבותא ואעבר יי רוח רחמין על ארעא ואשתדכו מיא:

ירושלמי

[(א) ואדכר ברחמוי טבא דאית עמיה ית נח ואעבר יי רוחא דרחמין:]
ואסתגרו

בעל הטורים

ה') והבאים וגו' עם זרובבל לומר כמו דכאן בלא מלאכים אף התם נמי בלא מלאכים רה הוא כמ"ד בלא מלאכים ולא כמ"ד שמרכבת העולם: (כג) וישאר אך נח אין מימוש אחר

יונתן

השמים אלא למעייכות הוא תקנה כחכר לכן ג"כ ארובות השמים נפתחו: (יח) סחיא מל' שייט כדאיתא ביומא פרק ח' שכן קורין לשייט שחייה ופי' לף וכדלי' ברבה.
דכיפן

רמב"ן

ולא הזכיר דגי הים: וימחו מן הארץ. פי' הכפל לומר כי נשחת זכרם שאין להם זרע ומה צורך לאמר כן אשר שמתו הכל אולי מפני העופות ומקצת השרץ לאמר שלא נשאר בהם ניצול בכל עץ או תחת הארץ כי הכל נמוחו ויתכן שיהא שיעור הכתוב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כי מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים נמוחו מן הארץ לא נשאר רק נח. ורבותינו דרשו וימח בעולם הזה וימחו מן הארץ מן העולם הבא עשו הארץ המוכרת כאן ארץ החיים וכבר רמזתי קודם: (א) ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. הזכירה בנח מפני שהיה צדיק תמים וכרת לו ברית להצילו וגם יכלול זרעו אשר אתו שם ולא הזכירם כי בזכותם ניצלו אבל הזכירה שאמר בחיה ובבהמה איננה בזכות שאין בבעלי נפש זכות או חובה זולתי באדם לבדו אבל הזכיר' בהם כיזכור את דבר קדשו שאמר והיה העולם והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה בקיום העולם במינין אשר ברא בו והנה רצה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החיה הוא עמהם ויגיד עליו רעו: ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש. כתב רש"י מכאן אתה למד שהיתה משוקעת במים י"א אמה כפי החשבון הכתוב בפירושיו והוא כן נ"ל אבל כיון שרש"י מדקדק במקומות אחרים מדרשי הגדו' ועורם לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעים פנים לתורה ומדרשים רבים חלוקים בדברי החכמים ואומר אני שאין החשבון הזה שאמרו נאות בלשון הכתוב כי אם יסבול לפרש ותנח התיבה בחדש השביעי ליום הזה המוכר שכלא בו הגשם ושבו המים מעל הארץ הלוך ושוב אבל כמנין החדש השני בהתחלת הפרשה וכמנין היאות בסוף הפרשה איך יתכן שיחזור מיד בפסוק השני ויאמר עד החדש הי' למנין אשר שיהיה י' לירידת הגשמים והראיה מן התיבה שהיה משוקעת במים מפני שמשך החשבון הוא לכל הימים אמה לד' ימים והידוע לחסרון המים כי הכתוב הגדול כאשר יחסר בתחלתו אמה לד' ימים יחזר בסופו ד' אמות ליום אחד והרי לפי החשבון הזה באחד לחדש אב נראו ראשי ההרים ובאחד בתשרי חרבו המים והנה בששים יום חסרו כל גובה ההרים הגבוהים שהם כמה אלפים אמה ועוד כי שלח היונה בשבעה עשר יום לחדש אלול והמים על פני כל הארץ והאילנות מכוסים והנה חרבו כולם בשנים עשר ימים ועל דרך הקבלה אם היתה משוקעת במים י"א אמה והוא יותר משליש קומתה תטבע בעבור היותה רחבה מלמטה וכלה אל אמה כי היא היפך הספינות ויש בה כבדות גדולה. והנראה מדרך הפשט כי חמשים ומאת יום האמורים בתגבורת המים יכלול ארבעים יום של ירידת הגשם כי בהם עקר הרבוי והתגבורת והנה החלו לחסר בשבעה עשר בניסן ותנח התיבה
אחר

אבן עזרא

נעדו. והטעם כראש הפסוק. והנה מגל הפתח והשם ענינו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים. והנה נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה אם כן מה טעם ויהי המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה ונגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה: (יט) מאד מאד. פעמים שאין לרוב ממנו. וכן אמר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמרו ויכסו ההרים. וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים המוכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון: ופי' ויגוע וכבר גוע ורבים בתורה כמוהו כמו ואתחנן וכן ויעתר עליהם מן על פי' האמת. ומלת ויגוע מיתה ובפי' ויגוע וימת אבאר לך זה. והנה בדור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם. ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו ישב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם. ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שני שרשים ימלא כמוהו: (כג) וימחו מן הארץ. נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על מכחישי הדעת שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: (כד) ויגברו המים חמשים ומאת יום. בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פירש אנכי ממטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר ויכלא הגשם: (א) ויזכור אלהים את נח. גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העקר. ואת כל החיה. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטעם ויזכור. השבועה שנשבע לנח: ויעבר אלהים רוח.
העבירו

פירוש על אבן עזרא

י"ד) וסוף הפסוק ולא יפתח. הוא לבגלו. (שם ג' כ"ג) הוא ב"כ לבגלו. לבגר אשר דרכו נסתרה (שם) הוא ב"כ לבגלו. כשלא בלו המים דרך מקום הנפתח. לר"ל ב' פעמים להראות בא"ס להיות רב ממנו. לפי שהקשה בפסוק הקודם ומה טעם ויהי המבול וכו' אמר וכן יש להקשות פה. נטעמם להקשות שאותו ההר גבוה מאוד מהרי אררט אשר הם קרובים לבבל ארץ שפלה ואיך נחה התיבה על ההרים אלו כאשר ההר הגבוה היה מכוסה והוא גבוה כפלי כפלים מהרי אררט. ע"ז אמר ואנחנו נאמין וכו' שנתמעטו המים עד שנחה התיבה בי"ז לחודש השביעי ובכללם ג"כ ההר הגבוה הזה. ובעשירי באחד לחודש שנראו ראשי ההרים נאמר על ההרים הנמוכים מהרי אררט. ר"ל בסוף ארבעים יום כי לא היו עד שנגבהו המים. (דברים ג' כ"ג) שם פי' ר"א ככה וכבר האתחננו. (תהלים ע"ח כ"ד) לפי שיש מי שלא פירש כן. ובפירוש תהלים הוכיח כן כי הפסוק הקודם אם יכין שאר לעמו והוא הנשר אשר ע"ז אם נשקה ביעקב היה אחרי בעת אשר השאלו שאלה ע"כ בודאי מורה הפסיק ויעתר כמו שתבאר ר"א. (להלן כ"ה ח'). והנה זה פי' הרומש על הארץ (בפס' כ"א) הוא כלל. בעוף וכו' הם הפרטים וכתוב בכל אחד בבי"ת. וכל האדם הוא מזר וכלל כללות בני אדם והוא דבוק לפסוק שאחריו כי לא כתב בי"ת רק וכל האדם. כי תורת נשמה נישם. ותורת שמים שם שנגזר מן שם שהוראתו מרחק מה. ובא בדבוי שמים על משקל ידים. (לעיל י' ג'). ר"ל המוסמכים על הדעת חז"ל ומושבים אשר הם כפשוטו. וכפי הכתוב (ביחזקאל כ"ב כ"ד) ארץ לא מטהרה ולא מגושמה ביום זעם. ובארם דעת ר"י (בזבחים קי"ג ע"א) לא ירד מבול לא"י ועוד שאמרים אחרים. אין פי' רק כמובא (בפדר"א פ' כ"ג) א"י לא ירדה עליה המבול מן השמים רק נתגלגלו המים מארצות אחרים ונכנסו לתוכה. וכפי הפשט לא גושמה ביום זעם כאשר גובר המטר יבוא על העבים שלא יעטירו. בתחלת המבול. ואחר מ' יום לא היה המבול יום ולילה רק יורד ופוסק. כי זה נאמר על סוף ק"ן יום ומשמעו כי אז פסק הגשם ולא המטיר עוד כלל. כי אין שייך שכחה לגבי הי"ת אשר יאמר ויזכור. רק כאשר תראה עונם ה' בארץ ידבר הכתוב. ובלה ה' להזכיר השבועה שנשבע לנח משרם זכרו כיון לנכון (הושע י"ד ח') ופי' ריחו. ואצל ב"א בא הזכרון ע"י התעלות ואצל הי"ת נאמר אם הגיע מעשה הטוב להשורת אשר נקרא ספר הזכרון לפניו.
ר"ל

ספורנו

בשרים להקרבה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל וכמו כן בסגולת מזונה על הספק ונעשה נס בנס: (יח) ותלך התבה. בדחיית התגבורת בבלא עלמעה: (כג) וימח את כל היקום. של בעלי חיים לא עשבים ולאילנות כמו שבאר באמרו מאדם ועד בהמה עד רמש ועד עוף השמים: וימחו מן הארץ. גם השאר וכו' ונכד: (כד) ויגברו כו' חמשים ומאת יום. מיום התחלת הגשם גברו עד תום החמשים ומאת יום מתחלת הגשם שהיה בי"ז לחודש השני ושלמו בי"ז לחודש השביעי שהיו הק"ל יום ה' חדשים שלמים ואז נחה התיבה שלא היה תום תגבורת דוחה כי אמנם מיום התחלת הגשם התחיל התגבורת מלמטה כאמרו נבקעו כל מעינות תהום רבה אמנם לא התחילה התיבה ללכת על פני המים עד שהיו המים כ"כ גבוהים שהתיבה רמה
מעל

ב ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן־השמים: ג וישבו המים מעל הארץ הלוך ושוב ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום: ד ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה־עשר יום לחדש על הרי אררט: ה והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים: ו ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את־חלון התבה אשר עשה: ז וישלח את־הערב ויצא יצוא ושוב עד־יבשת המים מעל הארץ: ח וישלח את־היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה: ט ולא־מצאה היונה מנוח לכף־רגלה ותשב אליו אל־התבה כי־מים על־פני כל־הארץ וישלח ידו ויקחה ויבא אתה אליו

אל

אונקלוס

ב ואסתכרו מבועי תהומא וכוי שמיא ואתכלי מטרא מן־שמיא: ג ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותיבין וחסרו מיא מסוף מאה וחמשין יומין: ד ונחת תבותא בירחא שביעאה בשבעת־עשר יומא לירחא על טורי קרדו: ה ומיא הוו אזלין וחסרין עד ירחא עשיראה בעשיראה בחד לירחא אתחזיאו רישי טוריא: ו והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית־כות תבותא די עבד: ז ושלח ית־עורבא ונפק מפק ותיב עד דיבישו מיא מעל ארעא: ח ושלח ית־יונה מלותה למחזי הקליאו מיא מעל־אפי ארעא: ט ולא־אשכחת יונה מנח לפרסת־רגלה ותבת לותה לתבותא ארי מיא על־אפי כל־ארעא ואושיט ידה ונסבה ואעיל יתה לותה לתבותא:

מן

מסורה ב מעינת, ב' חד מ"ל ודין חסר. וארבת, ב' חסר. ויכלא, ב' חסר. ג הלוך, ד' מ"ל בתורה. ושוב, מ"ל ג'. ד ותנח, ב' בתורה עליהם השלום. אררט, ד'. ה הלוך, ד' מ"ל. וחסור, מ"ל. נראו, ד'. ו ויהי, ב' ר"פ בסיפ'. חלון, ב'. ז וישלח, כ"ב ל"ע. יצוא, ב' מ"ל. ושוב, מ"ל. יבשת, חסר. ח וישלח, כ"ב. הקלו, ב' ומלעיל. ט לכף רגלה, ל'. ויבא, כ"ח ל"ע. אל התבה, ט'.

ת"א ותנח התבה ספר הזוהר פ' בהעלותך. והמים היו ספר הזוהר פ' שלח. וישלח את הערב סנהדרין קח. וישלח את היונה סנהדרין שם עקידה שם.

רש"י

לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו (אסתר ז) כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך (לקמן כג) לא יכלה ממך: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון. כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי"ח הרי ק"נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התבה משוקעת במים י"א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבי"ו בסיון לא חסרו אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ה) בעשירי נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. וא"ת הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי א"א למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה וא"ת באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ראשי ההרים: את חלון התבה אשר עשה. לצהר (ב"ר) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קח): עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנא' (מלכים א' יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם מצאה

מנוח

רמב"ן

אחר שלשים יום על הרי אררט בשבעה עשר יום לחדש אייר הוא החדש השביעי לירידת הגשם ואחריו ע"ג ימים באחד לחדש אב הוא החדש העשירי לירידה נראו ראשי ההרים והנה תקנו תקון מועט בלשון הכתוב: והנכון בעיני כי החמשים ומאת יום היו משבעה עשר יום לחדש השני הוא חדש מרחשון עד שבעה עשר יום לחדש השביעי הוא חדש ניסן והוא יום מנוח התיבה כי אז העביר השם רוח קדים עזה כל הלילה וישם את המים לחרבה שחסרו מאד ונחה התיבה והראיה כי לא אמר הכתוב בכאן ויחסרו המים בחדש פלוני ביום פלוני והיו המים הלוך וחסור עד החדש השביעי ותנח התיבה וגו' כאשר אמר בחסרון האחד שנראו בו ראשי ההרים כי ביום החסרון נחה התיבה והסדר בענין הזה כי ביום רדת הגשם נבקעו מעינות תהום ונפתחו ארובות השמים וירד הגשם ארבעים יום ובהם גברו המים חמש עשרה אמה מלמעלה ונפסק הגשם בסוף הארבעים ונשארו מעיינות תהום וארובות השמים פתוחות והיה האויר לח מאד וכל הארץ מלאה מים ואינם נגרים במורד ולא יבשו לעולם ועמדו כן בגבורתם עד שלמת ק"נ יום לירידת הגשם ואז העביר השם רוח חזק מאד בשמים ובארץ ויסכרו מעיינות תהום כי חזרו המים הנובעים משם אל מקומם עד אשר נתמלא התהום כמו שהיה בתחלה ונסגרו פתחי מעיינותיו וארובות השמים נסגרו וייבש האויר מאד ברוח המייבש והמים אשר בארץ לחרבה והנה חסרו המים הרבה ביום ההוא ונחה התיבה שהיתה משוקעת במים בשתים ושלש אמות ואחר שבעים ושלש יום באחד לחדש העשירי הוא חדש תמוז נראו ראשי ההרים ומקץ ארבעים יום בעשתי עשר חדש בעשרה לחדש פתח נח חלון התיבה ואחרי שלש שבועות הלכה היונה מאתו ואחר שלשים יום הסיר מכסה התיבה: וטעם ויעבר אלהים רוח על הארץ. שהיה רוח גדולה וחזק יוצאה מבטן הארץ על פני התהום ומרחפת במים ויסכרו בו מעיינות תהום כי לא אמר הכתוב הדבר ויעבר אלהים רוח על המים וישכו המים שהיו נובעין מן התהום וינוחו מלשון וחמת המלך שככה שנחה או לשון הסתר הדבר והבלעו ללמוד שנבלעו מי התהום במקומם וכך אמרו זה בסדר עולם המים העולים למעלה מגבה אותו הרוח והיורדים למטה נבלעו במקומם: וטעם (ב) ויכלא הגשם מן השמים.

(ב) ואסתגרו מבועי תהומא וחרכי שמיא ואתמנע מטרא מלמיחת מן שמיא: (ג) ותאיבו מיא מעלוי ארעא אזלין ותייבין וחסרו מיא מסוף מאה וחמשין יומין: (ד) ונחת תיבותא בירחא שביעאה הוא ירחא דניסן בשבסרי יומין לירחא על טורי דקרדון שום טורא חד קרדניא ושום טורא חד ארמיניא ותמן מתבניא קרתא דארמניא בארעא מדינחא: (ה) ומיא הוו אזלין וחסרין עד ירח עשיראי ירח תמוז בתמוז בחד לירחא אתחמיאו רישי טוריא: (ו) והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית כוות תיבותא דעבד: (ז) ושדר ית עורבא ונפק מיפק ותאיב עד דיביאישו מיא מעילוי ארעא: (ח) ושדר ית יונתא דביתא מלותיה למחמי אין אתקוללו מיא מעלוי אנפא ארעא: (ט) ולא אשכחת יונתא נייחא לפרסת ריגלה ותבת לותיה לתיבותא ואודעת

אורים

בעל הטורים

אחר מיעוט אלא לרבות לומר שאף עוג נשאר. אך גם בגימ' עוג: (ב) ויכלא הגשם ב' במסו' הכא ולידך ויכלא העם מהביא לומר לך שבזכות ישראל כלא הגשם: (ג) ושוב ג' הכא ולידך וילא יצוא ושוב עד יבושת המים. (יחזקאל א') והחיות רצוא ושוב זה הוא שאמרו שמיעת החיות יוצא כהר דיבור כמו ושוב דהכא איירי בנהר אף הכא כמי: (ד) ותנח ב' במסו' ותנח התבה ותנח עליהם הרוח לומר שרוה"ק נחה על אותם אשר נשארו בתבה וזה היא ותנח עליהם הרוח. ארבע ג' במסו' הכא ושנים גבי סנחריב (מ"ב י"ט. ישעי' ל"ז) ויהי וגו' ביה נסרך אלהיו וגו' והמה נמלטו ארץ אררט ואמרו חז"ל לקח נסר א' מן התבה ואמר דין אלהא דשיזביה לנח מטופנא: כסרוך לשון נסר: (ז) יבשת המים בגימ' נחל כריה (מ"א י"ז) אמר לו הקב"ה אתה מזומן לשליחות אחרת בימי

יונתן

(ד) דכיון דס"ל כר"א דלעיל דבתשרי נברא העולם ומשיעי לו ניסן ול"ע רב בספר כור לזהב: (ו) כוות חלון: (ז) ותאיב כמו ושוב: (ח) יונתא דביתא פי' מרגילים אצלו בביתא בלשון הכי מדיכסן של עופות טהורים אצל צדיקים וכן הוא במדרש ודייק מי לאו הכי היסך מרה, לתיבה אלא כדפירש שהיתה דביתא ורגיל לחזור לביתה

רמב"ן

שלא ירד עוד גשם עד צאתם מן התיבה כי היו השמים צלוס סזה כברזל ולא הורידו טל ומטר כלל וייבש האויר וסרבו המים כי גשם המבול כבר כלה מיום הארבעים: (ג) וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב. יאמר שהיו חסרים מעט מעט עד שסרבו פני האדמה ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום דבק עם ותנח התיבה לומר שחסרו ביום ההוא. חסרון גדול שנחה בו התיבה כאשר פירשתי: (ה) והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי. טעמו כמו מקודם שהיו הלוך וחסור עד שנראו ראשי ההרים בחדש העשירי הוא חדש תמוז והודיענו הכתוב שחסרו בע"ב יום חמש עשרה אמה אבל החסרון אשר מתחלה למנוח התיבה לא ידענו כמה היה כי הולך הכתוב להודיע הפקוע ולא החסרון והנראה לדעתי בנוע התיבה כי היתה מפני היות המים נובעים מן התהומות והיותם עוד רותחים כדברי רבותינו כי בעבור כן תלך על פני המים ואם לא מפני זה היתה נטבעת בכבדותה כי רבים אשר בתוכה והמאכל והמשקה היה הרבה מאד וכאשר שככו המים מגיעתם או מרתיחתם גם כן ושקטו צלוש מיד נכנסה התיבה אל תוך המים בכובד משאה ונחה על ההר ועל דעת המפרשים שעמקה בתגבורת המים חמשים ומאת יום ומנוח התיבה ולראיית ראשי ההרים וע' יום אחרי כן הכל ידענו בדרך הנבואה כי הכתוב מודיע אותנו כן אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים והנה גם לדבריהם גם לדברי רבותינו וכל המפרשים יהיו הרי אררט מן ההרים הגבוהים אשר תחת

כל השמים שהיו המים עליהם ט"ו אמה ולכן יקשה זה כי הידוע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשבל הכידור הקרוב לבבל ואולי נאמר כי הי' החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם והנה גם מעט שכלה הגשם היה פותח החלון וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ב יום ממנוח התיבה השגיח מן החלון ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעט שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים ונגלו האילנות וימצאו העופות להם מנוח כאשר תקיננה ופתח החלון לשלוח העורב ובחדש הראשון הוא חדש תשרי חרבו המים ובחדש השני הוא חדש מרחשון בשבעה ועשרים בו יבשה הארץ ובו ביום יצאו מן התיבה והנה כל ענין הפרשה כפשוטו ומשמעו: ודע כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם כאשר תקנו זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון וכן הוא סדר הזמנים זרע וקציר וקור וחום יהיה ראש השנים מתשרי וכן החדשים ממנו הם נמנים עד שהגענו ליציאת מצרים ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מניך אחר שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ומשם ואילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי ועדין נאמר בשמים החשבון ממנו דכתיב ושב האסיף תקופת השנה וכך תרגם יונתן בן עוזיאל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי אמר בירחא דעתיקיא קרו ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה ובמכילתא החדש הזה לכם ולא מנה בו אדם הראשון: (ט) ולא מצאה היונה מנוח.

אין

אבן עזרא

העבירו תמיד: וישבו המים. וינוסו ולא גברו. וכן ושכת המלך השככה ודגשות הכ"ף לחסרון הפ"ן והניהם מהבנין הקל: (ב) ויסכרו. כמו ויסגרו ואין הכף מתחלפת בגימ"ל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו מרץ מאותיות יה"וא ומנ"ך בש"ן: ויכלא הגשם. נכלא בתוך האולר: (ג) וישבו המים. למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נבואה ידעו. והאומרים כי שנה מלאכו מאה וחמשים יום חמש' חדשים וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה על דבריהם כי שנים ימים יחסרו. גם האומר כי בחשבון העבור היה עושה ויפים בחדש השני מרחשון ותהיה השנה שלימה ולמה כל זה ואפילו היה כתוב כי נח היה חשבונו על יבשתה או תחלת השנה מתשרי לא נתנו המועדים על יד נח. גם יתכן על מנוח התיבה לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו ולא יליכו כי תהו המה: (ה) בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים. והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעבור לחדש שבע שלח את העורב ותמיד היה הולך ושב עד שילא נח כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים שלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שנפה עשר לשבע מסוף החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המנין שהזכירו והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים אחרים

ומלת

פירוש על אבן עזרא

ד"ל לא העביר הרוח דרך המעברה כך הרוח היה מנשב במעמידים עלי נסתרו המים. ה(אסתר ז' י') כי שרשו שכך ולפי להיות וישככו וגם דגש במקום פ"ן המפקד שהוא הפ"ן הנפל. ו כי הם פועלים עומדים בעצמם ולא פעלו זולתם. ז וע"ד המדקדקים האחרונים האותיות שהן ממוצא אחד מתחלפות ג"כ לפי שהן קרובות במבטא ח"ל לפי שעדיין לא פתח חלון התיבה ולא היה ידע מדת יום ולילה. ולא מבעיא ארבעים ימי המבול ככ"ל אשר לא היה יום כלל ע"כ מדייק ר"א מלת גם זה וכו'. ט שהם מונים שלשים יום לכל חודש וא"כ הוא חדשי החמה ולא חדשי הלבנה שהם רק כ"ט ימים י"ב שעות תשל"ג חלקים מן תתר"ת דקים בשעה. י כלומר אפילו לדבריהם לא דברו נכונה. שהרי שנת חמה שס"ה ימים ורביע. הלוך אותה לי"ב חלקים מגיע לכל חלק ל' יום וי"ד שעות ומחצה. נמצא ה' חדשים הם יותר מן קנ"ב ימים וא"כ חסר לפי חשבונם ב' ימים ועוד. כ ר"ל גם הוא לא דבר נכונה. ל ר"ל לפי שנכתבו שמ"ע בחודש השני בי"ז לחודש הוא חודש מרחשון. מ כי אז מרחשון מלא. ונשאר מן החודש י"ג ימים ואחריו כסליו כ"ט. טבת ל'. שבט כ"ט אדר ל'. וי"ז מניסן הרי קמ"ח ימים וחסר ב' יום. נ ר"ל על חדשי החמה ככ"ל. ס כדעת ב' אשר החודש ב' הוא מרחשון. ע ר"ל קוד העבור לא נתגלה ע"י נח כ"א ע"י מרע"ה לקביעות המועדים. פ כוונתו על הבלי בני אדם אשר אמרו על הר גבוה שבארץ יון (לעיל ז' י"ט) או אל חשבון הע"י ז"ל פב' ד' יתכן לדבר דברים ארוכים לסתור דבריהם. ולאמר ר"א ע"ד לשון המקרא בענין בני לוי ממנוח הארון (ד"ה א' ו'). צ ר"ל אף שלא ראה הלבנה. כי עוד לא פתח חלון התיבה ידע לקבוע בדרך נבואה. ק ר"ל כי בו גמר ארבעים יום מאחד בטבת ר"ל לדעת כ"י אם יספיר מניסן שנראה בו ראשי ההרים. ר כתן טעם על ששלח את היונה כל פעם אחר ז' ימים. לפי שעיעור זה אחד מ"ד רבעים מחודש הגורמים שנוי באויר והגופים כידוע. ומבע שרשו נבע ענין הבעה. כמו ובוטו מכוח מבטם (ישעיה כ' ה') (בנ"א שפעטע). ש כי היה די אם אמר ויחל ז'

ימים

ספורנו

מעל הארץ וכאשר שלמו ימי הגשם היה תגבורת מלמטה בלבד נמשך עד מלאת ק"נ יום ואז בכח התגבורת הדוחה את התיבה נחה התיבה: (ז) וישלח את העורב. לראות אם יבש האויר אשר שנראו ראשי ההרים באופן שיוכל העורב לסבלו: ויצא יצוא ושוב. שלא יכול לסבלו: (ח) לראות הקלו. אם הקלו תקון בהרים ובמגדלים כמנהגה: (ט) כי מים על פני כל הארץ. גם בראשי ההרים הגלוים היה לחות רב באופן שגם שם לא נראה

מנוח

אֶל־הַתֵּבָה׃ י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ יג וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ יד וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס רביעי טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יז כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ °הוֹצֵא אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ יט כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח

יהוה

°היצא קרי

אונקלוס

י ואוריך עוד שבעה יומין אחרנין ואוסיף שלח ית־יונה מן־תבותא: יא ואתת לותה יונה לעדן רמשא והא טרף־זיתא תביר נחית־בפומה וידע נח ארי־קליאו מיא מעל־ארעא: יב ואוריך עוד שבעת יומין אחרנין ושלח ית־יונה ולא־אוסיפת למתוב לותה עוד: יג והוה בשית־מאה וחד שנין בקדמאה בחד לירחא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית־חופאה דתבותא נחזא והא נגובו אפי ארעא: יד ובירחא תנינא בעשרין ושבעא יומא לירחא יבישת ארעא: טו ומליל יי עם־נח למימר: טז פוק מן תבותא את ואתתך ובנך ונשי־בנך עמך: יז כל חיתא דעמך מכל־בשרא בעופא ובבעירא ובכל־רחשא דרחיש על־ארעא אפיק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על־ארעא: יח ונפק נח ובנוהי ואתתה ונשי־בנוהי עמה: יט כל־חיתא כל־רחשא וכל־עופא כל דרחש על־ארעא לזרעיתהון נפקו מן תבותא: כ ובנא נח מדבחא קדם־יי ונסיב מכל ׀ בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק עלון במדבחא: כא וקביל יי ברעוא ית־קורבניה ואמר יי במימריה

לא

מסרה ויסף, מפר. יא ותבא, ב' ס' בתורה. ערב, ג' כ' בס"פ. ז' בפסוקי' טרף, כולו קמץ לפי שהוא שם מוכר לעלה כלו' עלה זית הי' טרף בפי היונה כד"ק שלא כדעת רש"י. יב וייחל, ל' בספרין יודין. יספה, ל'. יג ויהי, וכל"ל בס"ג. חרבו, ב' בטעמן. יד ובחדש, ה' כ"ב. יבשה, ל'. טו אלהים, ג' דס' בתורה. יז הוצא, היצא קרי היוד מורגש אחר הפסק. יח ויצא, כ"א י"א בטעם היוד במאיילא בתורה שמחא מפרש לפסוק עמו בסיבתו ובלדי עליו. יט כל, ד' פסוק כל כל וכל כל. רומש, ב' מ"ל. למשפחתיהם, ב' דין ס"ו ומל מ"ל דמ"ל. כ הטהרה, מפר. הטהור, מ"ל. עלת, ח' דס'. כא וירח, צ"ם היוד בפסק ב' בגדיו.

ת"א והנה עלה, עירובין דף יח. ויהי באחת ראש השנה י'. צא מן התבה סנהדרין קח. למשפחתיהם סנהדרין קח. ויבן נח מזבח זבחים קטו. ויקח מכל זבחים קטו.

רש"י

מנוח לא מצאה אליו: (י) ויחל. לשון המתנה וכן (איוב כט) לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני זכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו (שיר ה') כיונים על אפיקי מים (יחזקאל ז) כיוני הגאיות כלם הומות וכמו (הושע ז') כיונה פותה: טרף. חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו (עירובין יח) בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל ויתמתן וייחל ויתמתן: (יג) בראשון. לר"א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן (ר"ה י"ב): חרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי"ז. אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: יבשה. נעשה גריד כהלכתה: (טז) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: (יז) הוצא. הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחתיהם. קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה. אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו ז' ז' אלא כדי להקריב קרבן מהם (ב"ר פל"ו ופ' ל"ד): (כא) מנעוריו. מנעריו כתיב משננער

רמב"ן

אין מנהג העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ ולכן לא מצאה היונה מנוח אשר ישב לה ובעת כלות האילנות הלכה לנפשה כי בדליותיהם תקיננה: (יא) והנה עלה זית טרף בפיה. משמעו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם כח שוטף נעצור כי נתמלא כל העולם מים אבל בב"ר אמרו מהיכן הביאה אותו ר' לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא שטפה ארעא דישראל במיא דמבולא הוא שהקב"ה אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום זעם רבי ביריי אמר נפתחו לה שערי ג"ע והביאה אותו והנה כוונתם שנעקרו האילנות ונמחו במקומות המבול ואף כי יהיה העלה נבל וכך אמרו אפילו אילמרודילין של רומי נמוחו במבול ודרשו בו אגדה שפסקו מים ומאמרם דלא טפה ארעא דישראל במיא דמבולא שלא היה עליה גשם המבול כדכתיב לא גשמה ולא נפתחו בה מעיינות תהום רבה אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב בתורה ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים שלא יבאו בה וכך אמרו בפרקי רבי אליעזר ארץ ישראל לא ירד עליה מי המבול מן השמים אלא שנתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה שנאמר בן אדם אמור לה וגו' ונכה לדעת רבי לוי מפני שלא ירד בארץ ההיא הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים נשארו בה האילנות ובכל העולם

נשברו

ירושלמי

אֲרוּם מוֹי עַל אַנְפֵּי כָּל אַרְעָא וְאוֹשִׁיט יְדֵיהּ וּנְסַבְתָּא וְאָעִיל יָתָהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא: (י) וְאוֹרִיךְ תּוּב שׁוּבְעָא יוֹמִין וְאוֹסִיף לְשַׁדְּרָא יַת יוֹנְתָא מִן תֵּיבוּתָא:

[(י) וְשַׁרֵי לְמִטְנֵי:]

(יא) וְאָתַת לְוָתֵיהּ יוֹנְתָא לְעִדּוּנָא רַמְשָׁא וְהָא טַרְפָּא דְזֵיתָא לְקִיט תְּבִיר וּמַחִית בְּפוּמַהּ דִּנְסַבְתֵּיהּ מִן טוּר מִשְׁחָא וִידַע נֹחַ אֲרוּם אִתְקוֹלָלוּ מַיָּא מֵעִילְוֵי אַרְעָא: (יב) וְאוֹרִיךְ תּוּב שׁוּבְעָא יוֹמִין וְאוֹסִיף לְשַׁדְּרָא יַת יוֹנְתָא וְלָא אוֹסִיפַת לְמֵיתַב לְוָתֵיהּ תּוּב: (יג) וַהֲוָה בְּשִׁית מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין בְּתִשְׁרֵי בְּחַד לְיַרְחָא בְּרֵישׁ שַׁתָּא נְגוּבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדֵּי נֹחַ יַת חוּפָאָה דְתֵיבוּתָא וַחֲמָא נְגוּבוּ אַפֵּי אַרְעָא: (יד) וּבְיַרַח מַרְחֶשְׁוָן בְּעֶשְׂרִין וְשׁוּבְעָא

בעל הטורים

בימי אליהו יעשה אותיות אחרי: (יא) טרף ב' במסו' הכא ואידך (הושע ו) כי הוא טרף וירפאנו מה התם לשון שבירה אף ה"נ שהיא שברתו מן האילן ולא מצאה אותו לף על המים ובזה הכיר כי קלו המים: (כא) וירח ב' במסורה ואידך וירח את ריח בגדיו מה הוא עדרתו רז"ל אפי' פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח

רמב"ן

נשברו ונעקרו במבול ומסרות עזו ואלו היה על ההרים מגן עדן אם כן לא ידע נח שקלו המים מעל הארץ כי שם לא נכנסו מי המבול ואולי היו שעריו סגורים שלא יכנסו שם המים וכאשר קלו המים נפתחו. ומדעתם זו אמרו שם ויטע כרם ומהיכן היה לו אמר רבי אבא בר כהנא בכניסתו לתיבה הכניס עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופיות לזתים: טרף בפיה. כתב רש"י אומר אני שזכר היה ולכך קורא אותו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה הוא טרף חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמר יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ואל יהיו מתוקים כדבש ביד אדם ואין כל זה נכון בעיני כי מזכרת זכר היונים תנקבם לזכר במקום אחד מן הפרשה אין בו טעם ואם הלשון לקרוא כלם בשם הנקבות למה שינה בכאן וכן מדרשם בהגדה לא שיעשו בפיה לשון מאמר כלל אבל מדרשם מפני שהביאה העלה הזה כי אם נאמר שאירע כן לא על הנס שירע אותו הכתוב כי היה לו לומר והנה עלה זית טרף בפיה והזית איננו מן האילנות הנגבהים אשר ישכנו בו העופות לארך דליותיו ולכך אמרו כי היה בזה רמז שהעופות גם להם להיות מזונותמסורים בעצמה ביד הקב"ה ולא שיהיו טובים בידי אדם וכל שכן בני האדם שאין רצונם להתפרנס זה מזה ולשון בראשית רבה אמר רבי אבהו אלו מגן עדן הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או אפובלסמון אלא רמז רמזה לו נח מר מזה מתחת ידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוק מתחת ידך

יונתן בן עוזיאל

יוֹמִין לְיַרְחָא אִתְנַגִּיבַת אַרְעָא: (טו) וּמַלֵּיל יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימָר: (טז) פּוּק מִן תֵּיבוּתָא אַנְתְּ וְאִנְתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ: (יז) כָּל חַיְתָא דְעִמָּךְ מִכָּל בִּשְׂרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא הַנְפֵּק עִמָּךְ וְיִתְיַלְדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן עַל אַרְעָא: (יח) וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹי וְאִנְתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹי עִמֵּיהּ: (יט) כָּל חַיְתָא כָּל רִיחֲשָׁא וְכָל עוֹפָא דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא לְזַרְעִיָּתְהוֹן נְפָקוּ מִן תֵּיבוּתָא: (כ) וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ הוּא מַדְבְּחָא דִּבְנָא אָדָם בְּעִדָּן דְּאִיטְרַד מִן גִּנְּתָא דְעֵדֶן וְאַקְרִיב עֲלוֹי קָרְבְּנָא וַעֲלוֹי אַקְרִיבוּ קַיִן וְהֶבֶל יַת קֻרְבַּנְהוֹן וְכַד נַחֲתוּ מוֹי דְטוּבְעָנָא אִיתְצַד וּבְנָיֵיהּ נֹחַ וּנְסַב מִכָּל בְּעִירָא דָּכְיָא וּמִן כָּל עוֹף דְּכֵי וְאַסֵּיק אַרְבַּע עֲלָוָן עַל הַהוּא מַדְבְּחָא: (כא) וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא אוֹסִיף לְמִלְטַשׁ תּוּב יַת אַרְעָא בְּגִין חובי

יונתן

לקינה וק"ל: (יא) לקיט תביר ומחית פי' לקח העלה שנופל והכונה ונתפשטה ודייק כדדייק ברבה פ' ל"ג טרף בפיה מהו טרף קטל כד"א טרף טרף יוסף אמר לה אלמלא שביקתה אילן רבו כו' ופי' קטיל המית את הזית קודם זמנו כי שבירתו זו מיתתו ובזה וידע כם וכו' וק"ל: ירושלמי ושרי פירוש המתיל למטה ז' ימים אחרים ופי' ויחל מל' התחלה.

בארה

אבן עזרא

ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל [ת]כמו וייקץ או ויחל כמו וישב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה [א]בדקדוק: (י) ויוסף שלח את היונה מן התיבה. בארבעה ועשרים בשבט: (יא) טרף בפיה. י"א שהיא מלה [ב]מורכבת בטעם כמו [ג]אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית [ד]וכן כל טרפי [ה]צמחה. והגאון היה תחת הרי"ש קמץ [ו]גדול כמו זהב. ועמן והנכון בעיני שיהיה הבי"ת נוסף [ז]כבי"ת ברוחו שמים [ח]שפרה. והוא [ט]באחד. ובא בקמץ. כמו כי הוא [י]טרף. ארי' שאג [כ]ותבריהם. או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם [ל]כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול: (יב) וייחל. מבנין נפעל ובא מלעיל כמו [מ]וילחם [נ]וילמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקום דוד. [ס]ובא יו"ד וייחל בשרשו השלם כיו"ד או ירה [ע]יירה: ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה [פ]כמשפטה לשוב אליו עוד לעולם. וכן עוד [צ]שומאתו בו. עוד [ק]כל ימי הארץ: (יג) חרבו המים. לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרים על שנת הלבנה [ר]בטען בעבור עשרה ימים שהם נוספים בעבור שנת החמה. צריכים להיות [ש]שנתם שלימה. ועוד מי אלל להם שהנה עמד נח בתיבה. רק עמד שנת [ש*]החמה ועוד י' ימים: (יז) היוצא. כמו [ת]השלם וכן הישר לפני דרכך: ושרצו. יולידו: (יט) למשפחותיהם. כמו [א]למינהם ויש אומרים [ב]שהולידו בתבה וכל משפחה ילאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רפוק: (כ) הבהמה הטהורה. עשר [ג]ולא נדע מספר העוף

ידך

הסמוך כי הוא יותר מסמאל. והנה המזבח בנהו באחד הרי [ד]אררט: (כא) וירח: על משקל ויגם [ה]בכל גבול מצרים. ונפתח הרי"ש בעבור הפי"ת שהיא מסגרון כמשפט לשון הקדש. והאילה אלילה להיות השם מריח ולא אוכל. כי כן כתוב אשר [ו]חלב זבחימו יאכלו. רק הטעם שקבל העולה ויסרם

פירוש על אבן עזרא

ימים. ומיסוד מלה עוד ומלת אחרים מוכח שגם אחר ששלח את העורב המתין ז' ימים וכפרש"י. [ת]היה וַיִּיחֶל כמו וַיִּיקַץ (להלן ט' כ"ד) או וַיָּחֶל כמו וַיֵּשֶׁב (שם ל"ז א') [א]כי לפי דעתו מלת וַיָּחֶל מענין תחלה כמו הַחִלֹּתָם (שם ע' כ') עיין (לעיל ו' א') שפרשו הלל ואין טעם להתחלי' פה. ב"א להמתנה ותוחלת מגורת יחל כמו וַיְּיַחֵל (פסוק י"ב). והרד"ק ז"ל הרסיק הזכות בשתי ידים לפי דעתו. ואח"כ כתן יד לדעת אביו ז"ל בספר הזכרון שהוא מנחי העי"ן מבנין הפעיל. ר"ל מגורת חיל. וכמוהו וַיָּחִילוּ עד בוש (שופטים ג' כ"ה) עיין בשרשים שורש חול ובמכלול גם במכלל יופי. [ב]ר"ל שיש למלת טָרָף ב' תנועות גדולות וזה הוא ע"י הטעם מוכ"ס שהיא תחת הרי"ש כי אם לא היה הטעם תחת הרי"ש לא היתה נמשכת הקמץ השני רק כמו תנועה קטנה שהיא קמץ חטוף. [ג](דניאל י"ב ב') [ד]ר"ל שלשון טרף הוא לשון לוחה. וכן כל טרפיה למחה תיבש (יחזקאל י"ז ט'). [ה](יחזקאל י"ז ט') ות"א על עלי זית טרפי זיתא. [ו]ר"ל דעת הי"א שמלת טרף הוא שם דבר ולא תואר. [ז]ר"ל דעת ר"א שמלת טרף אין פי' לשון לוחה רק פי' לשון חטף כפירש"י רק הבית של מלת בפיה איננו מדויק. לזה אמר שהבי"ת נוסף. [ח](איוב כ"ו י"ג) כמו כוחו בלא בי"ת. [ט](שם כ"ג י"ג) סגלוי והוא אחד. [י](עמוס ג' ח') ודעת ר"א הוא מה שאמר ובא בקמ"ץ. [כ](הושע ו' א'). וכן כאן טרף בפיה כמו טרף פיה. כי באמת הוא פעל ראוי להיותו אלי קמ"ץ ואלי פת"ח. וע"ז מביא ראיה שמלינו פועלים ועכ"ז המה קמוצים. [ל]וטעמו כמו טָרוּף (בל"א אבגעפליקט) רק אם לטעון למה באמת לא נכתב בפניכו טָרוּף וע"ז מתרץ דומה לפעול. ר"ל וכן זה והוא כמו טרף ויכפלנו. ודומה לפעול ר"ל כמו פקוד. [מ](שמות י"ז ח'). [נ](במדבר כ"ה ג'). [ס](ס"א כ' כ"ה). עֵיֵרָה (שמות י"ט י"ג). [פ]כמנהגה עד כה הלוך ושוב. [צ]במדבר י"ט י"ג. [ק](פסוק כ"ב) בשניהם מלת עוד פי' לעולם ע"ד מיוב (אימעער) א"כ ולא יספה שובי אליו עוד פי' ג"כ לעולם ע"ד שלילה (נימעער). [ר]כי בי"ז באייר החל המבול. ובכ"ז איר בשנה אחרת יבשה הארץ הרי שנה ויו"ד ימים והוא דעת רש"י. [ש]כי יחכון שנה שמה על שנת הלבנה י"א יום את המדשים א' מלא וא' חסר וימי השנה הם שנ"ד ולפי שברחם היה חודש מרחשון מלא ואז השנה שלמה ויהיה כמנין שנה. ונשארו רק יו"ד ימים מספים ואין ראיה להם דבריהם. *ר"ל פסוק הוא (בהושע ט' ז') באו ימי הַשִּׁלֻּם כי לא מלאנו מלות הגזרה בבנין כבד הנוסף ע"ז הדרך כ"א זה לבדו. כ לא מלאנו אֵיצֵא. יֵצֵא. תֵּיצֵא. נֵיצֵא. רק מלאנו הוֹצֵא את המקלל (ויקרא כ"ד) וַיֵּצֵא פרח (במדבר י"ז) גם מלאנו וכי א־ציא את ב"י (שמות ג') נוציא לכם מים (במדבר כ') והנה כולם מסכים פ"א הפועל שלהם שהוא יו"ד. חוץ ממלת הַיְצֵא שבאה ביו"ד כאלך הפועלים שלמים. על משקל הַקְרֵב אליך את אהרן אחיך (שמות כ"ח א') הַשְׁלֵךְ על ה' יהבך (תהלים כ"ה) הַשְׁמֵן לב העם הזה (ישעיה ו') וכן הַיְשַׁר לפניך דרכך (תהלים ה' ט') שגם הוא מנחי פ"א יו"ד. [א]כי בבע"ח אינם מדברים אינו שייך משפחה רק מין. [ב]פי' חז"ל בפרק חלק ג' שמשו בתיבה ומכ"ז שבחם הכתוב שאפילו בתיבה אשר היו כל המינים ביחד והיה להם מקום להזדווג מין בשאינו מינו ומכ"ז לא שמשו במין זולתם ומכש"כ בצאתם מהתיבה אשר נתפרדו המינים. [ג]הם ג' מיני בהמות גם ז' מיני חיות טהורות. [ד]הושע ל"א מכת המערה את קרב ג"כ מכל החיות והעופות בודאי בנה מיד מזבח בהרי אררט להקרב. אחם מיד קרבנות בצאתם מהתיבה. [ה](שמות י' י"ד) ג"כ היו"ד בדגש. [ו](דברים ל"ב ל"ח) ר"ל אלו עובדי כו"ם לפי דעתם עיין שם פ' כל"ע ואם אמנם נמלא כתוב אכלתי יערי עם דבשי וכו'

* ששר"ל חודש א' מחדשי החמה למלא' היום עם היו"ד ימים. שה"ם

ספורנו

תמס לבב רגלה: (יג) ויסר נח את מכסה התבה. משב שכבר יבש למות האויר המותריי: והנה חרבו פני האדמה. אבל לא יבשו באופן שיוכל לגלות

יהוה את־ריח הניחח ויאמר יהוה אל־לבו לא אסף לקלל עוד את־האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא־אסף עוד להכות את־כל־חי כאשר עשיתי: כב עד כל־ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו: ט א ויברך אלהים את־נח ואת־בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את־הארץ: ב ומוראכם וחתכם יהיה על כל־חית הארץ ועל כל־עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל־דגי הים בידכם נתנו: ג כל־רמש אשר הוא־חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את־כל: ד אך־בשר בנפשו דמו לא תאכלו: ה ואך את־דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל־חיה

אדרישנו

לא אוסיף למילט עוד ית־ארעא בדיל־חובי אנשא ארי יצרא לבא דאנשא ביש מזעיריה ולא־אוסיף עוד למקטל ית־כל־דחי כמא דעבדית: כב עוד כל־יומי ארעא זרועא וחצדא וקורא וחומא וקיטא וסתוא ויממ וליליא לא יבטלון: א ובריך יי ית־נח וית־בנוהי ואמר להון פושו וסגו ומלו ית־ארעא: ב ודחלתכון ואימתכון תהי על כל־חות ארעא ועל־כל־עופא דשמיא בכל דיתרחיש ארעא ובכל־נוני ימא בידכון יהון מסירין: ג כל־רחשא דהוא חי לכון יהי למיכל כירוק עשבא יהבית לכון ית־כלא: ד ברם־בשרא בנפשה דמה לא תיכלון: ה וברם ית־דמכון לנפשתיכון אתבע מיד כל־חיתא אתבעניה ומיד אנשא מיד גבר־דישוד ית־דמא

דאחוהי

מסרה הניחח, מ״י וס״ז. אל לבו, ג׳ במורה. אסף, ג׳ כ״כ בטורה מ׳ דמ׳ ותמירק. ילד, ג׳. מנעריו, ג׳ וס״ו מ״י. אסף, ב׳ במו׳. כב עד, י״ד חסר. וקציר, ב׳ בסימן. וחרף, ל׳. ויום ל׳. ט א ויברך, ג׳ דסמיך אלה׳. להם, כ״ב. ב ומוראכם, ב׳. וחתכם, ל׳. חיה, י׳. ובכל, (סוס״ו במלריך). נכל, י׳ פסוק ריפיאון ופוסיתון סד. ה ואך, ב׳ כ״ם. לנפשתיכם, כו״ל מ״ו ומ״י.

ת״א וירח ה׳ את עלותין סה זבחים מו עקרים פטו. כי יצר לב סכה דף נג חגיגה יו קדושין ל׳. ויום ולילה לא סנהדרין ז ס. ומוראכם שבת דף קנא. כירק עשב סנהדרין נט פז מ. ואך את בבא קמא נא סנהדרין מ.

רש״י

משנער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אסף. ולא אסף. כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן (שבועות דף לו) דרשו חכמים במסכת שבועות: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו׳ לא ישבותו. ו׳ עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חלי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חלי כסליו וטבת וחלי שבט קור וכו׳ בב״מ (דף קו) (ס״א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד שנתאחו בו): קור. קשה משורף: חורף. עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר קור הוא חלי שבט ואדר וחלי ניסן (מהרש״ל) קציר חלי ניסן ואייר וחלי סיון: קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו (שמואל ב טז) הלחם והקיץ לאכול הנערים: חום. הוא סוף ימות החמה חלי אב ואלול וחלי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קיטא קשי מקיטא: ויום ולילה לא ישבותו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא נכר בין יום ובין לילה (ב״ר פל״ה ופ׳ ל״ד): לא ישבותו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת. ואגדה לשון חיות (סנהדרין לח) (שבת קנא) שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה. אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים: (ג) לכם יהיה לאכלה. (סנהדרין קט) שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי: (ה) ואך את דמכם. אע״פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו: לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע״פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: ומיד

האדם

רמב״ן

יקך אבל בגמרא סוקימו מאי משמע דהאי קרא לישנא דמזני הוא דכתיב סטרישני לשם חקי כי מפני הטעם שאמרנו עשו לזה סמך מלשון השריפני ירמוה כאלו אמר והנה עלה זית טרף בפיה ופשוטו של מקרא שהמו בו שהוא אחר לעלה והנה עלה זית טרף בפיה וסמך לדבר משוא קמוץ כי כן משפטו אבל נמצא מהם בזכרות כי הוא טרף וירפאנו והשיב את הגזילה אשר גזל על שגגתו אשר שגג ואלהם כ ב ים: (כא) ויאמר ה׳ אל לבו. לא גלה הדבר לנביא

בזמן

ספורנו

לנחם: (כא) את ריח הניחוח. שהיה לו כאוי להקרבה: ויאמר ה׳ אל לבו. שלא גלה לנח ולבניו עד שקבלו מצותיו והקים ברית: כי יצר לב האדם רע. כי בהיות המזגים מכאן ואילך פחותים מאשר היו קודם המבול לא יאיר בהם הכח השכלי מנעוריהם כבראשונה באופן שי תקומם למתאוה המתגבר עליו מנעוריו: (כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו. לא ישבותו מלהתמיד על אותו האופן בלתי שנוי שהנהגתי להם אחר המבול. הנה היה השמש על גלגל נוטה מקו משוה היום ובכניסתו הזיה שבת השתנות כל אלה הזמנים כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משוה היום ובזה היה לו תמיד עת האביב ובו היה תקון כללי ליסודות ולנמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם. ואמר שיהיה זה כל ימי הארץ עד אשר יתקן האל יתברך את הקלקול שנעשה בה במבול כאמרו הארץ החדשה אשר אני עושה כי אז ישוב מהלך השמש אל קו משוה היום כמאז ויהיה תקון כללי ליסודות ולנמחים ולבעלי חיים ולאורך חייהם כמו שהיה קודם המבול כאמרו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל וזה רצה באמרו מולאי בקר וערב תרנין: (ד) אך בשר בנפשו. אך בשר של חי בעודו עם נפשו שהוא חי: דמו. וגם כן דמו שהיה בעודו חי: לא תאכלו. אבל היה מן השמה היה מותר לבני נח: (ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. אע״פ שלא אדרוש דם שאר ב״ם מידכם מ״מ אדרוש את דמכם בשביל נפשותיכם שהן חשובות אצלי יותר מנפשות כל שאר בעלי חיים. ואת הדריסה תהיה על חופרים מתחלפים. שאם יזכה האדם הנה אז מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם לגאלו. על דרך ודרשת את נאצי עירם והצלת את נאצי תפיסם. מיד

חיה

ירושלמי

חוֹבֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם יִצְרָא דְלִבָּא דַאֲנָשָׁא בִּישׁ מִטַּלְיוּתֵיהּ וְלָא אוֹסִיף תּוּב לְמִימְחֵי יַת כָּל דְּחַי הֵיכְמָא דַעֲבָדִית: (כב) עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא דְרוּעָא בִּתְקוּפַת תִּשְׁרֵי וַחֲצָדָא בִּתְקוּפַת נִיסָן וְקוֹרָא בִּתְקוּפַת טֵבֵת וְחוּמָּא בִּתְקוּפַת תַּמּוּז וְקֵיְטָא וְסִתְוָא וִימָמֵי וְלֵילֵי לָא יִתְבַּטְּלוּן:

(נ"ב) עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא מִן כְּדוּן זַרְעָן וְחַצְדִין וְצִינְתָא וְשׁוּרְבָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא פַּסְקִין:)

(א) וּבָרִיךְ יְיָ יַת נֹחַ וְיַת בְּנוֹי וַאֲמַר לְהוֹם פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יַת אַרְעָא:

יונתן בן עוזיאל

(ב) וְדַחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יְהֵי עַל כָּל חַיַּת אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא מִכָּל דְּתִרְחַשׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יִתְמַסְרוּן: (ג) כָּל רִחְשָׁא דְּהוּא חַי דִּלְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כְּיָרוֹק עִסְבָּא יְהָבִית לְהוֹן יַת כּוֹלָא: (ד) בְּרַם בִּשְׂרָא דְּתָלִישׁ מִן חֵיוְתָא חַיְּא בִּזְמַן דְּבְנַפְשֵׁיהּ בֵּיהּ אוֹ דְּתָלִישׁ מִן חֵיוְתָא נְכִיסְתָּא וְעַד דְּלָא נְפַקָא כּוּלָּא נִשְׁמָתָא לָא תֵיכְלוּן: (ה) וּבְרַם יַת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִן יְדָא דְּכָל חֵיתָא דְּקַטְלָא לְבַר נְשָׁא אִתְבְּעִנֵּיהּ לְאִתְקַטְלָא עֲלֵיהּ וּמִיְּדָא דַאֲנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיֵישׁוֹד יַת דְּמָא דַאֲחוֹי אֶתְבַּע יַת נַפְשָׁא דַאֲינָשָׁא:
דיישוד

בעל הטורים

ליה נגדיו אל מקרי בגדיו שלא בגדיו ויכם ה' את ליה הניחום שעמידין ליסן ליה ניסוס. ד"ל רמז שסכנם עמו ליה ג"ע כשהליס ליה בגדיו אז ויכם ס': מנעוריו ג' במסו' הכא ולידך (שמ"ם י"ג) איש מלחמה מנעוריו. (ירמיה מ"ח) שאנן מואב מנעוריו שמנעוריו לריך אדם להלחם עם יצה"ר ואם יגבר עליו ונלחמו שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וגו' (שם): (כב) וקליר ב' במסו' הכא ואידך בפ' ריגם [ופ"ב]: (ט) מקים את בריתי

יונתן

(ד) בשרא דתליש מחיותא פי' אבר מן החי דדמו בנפשו או דתלוש מחיותא נכיסתא פי' דפלא מן בהמה שחוטה ועד שלא יצאה נשמתה ודייק כדדייק בפ' ד' מיתות: בפהדין

רמב"ן

בזמן ההוא רק ביום לוותו את מטה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב גם קרבנו עלה לרצון ונזר שלא יוסיף להכות את כל חי וכבר כתבתי בזה. סוד נכון לרבותינו וטעם בעבור האדם כי בעבורו נענשו ואם אדם לא מטא היו הם מלוין אע"פ שהשחיתו גם הם דרכם: כי יצר לב האדם רע מנעוריו. תלמד עליהם זכות שיליתם בתולדת רעה בימי הנעורים ולא בימי הזקנה ואם כן אין להכות את כל חי מפני שני הטעמים האלה וטעם המ"ם כי מתחלת הנעורים הוא בהם כמו שאמר משהנער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע או יאמר כי מן הנעורים כלומר מתחתם תהיה רעת היצר באדם שהם יקטילו אותו ויש אומרים שהוא כמו בנעוריו וכמוהו מטרם שים אבן על אבן בהיכל יי' וכן זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי בני ישראל: (ג) כל רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים: (ד) אך בשר בנפשו דמו. כתב רש"י בעוד נפשו בו בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי ואף דם לא תאכלו הרי דם מן החי אם כן יאמר בשר בנפשו ודמו לא תאכלו וזה כפי הפשט איננו נכון. ולפי המדרש איננו אמת שלא נלטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים לא על דם מן החי כדברי רבי חנינא בן גמליאל אבל פירושו אך בשר בנפשו שהוא דמו לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא: (ה) דמכם לנפשותיכם אדרוש. דמכם לנפשותיכם כלומר דמכם שהוא נפשותיכם כדרך לכל כלי מאכן וכן השליפי לאבשלום ויש לפרש את דמכם לנפשותיכם כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וכמוהו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה שאכרנו בעוף או בבהמה

אבן עזרא

ויסרה לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב: דניחח. מלשון [י]מנוחה והמ"ם כפול כהכפל פ"א [ח]ונאפוטיה. והטעם שהניח [ט]הריח מהזעף או שינים [י]כמ עליון: אל לבו. כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה. וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה ע"י אדם [כ]כי כן כתוב ארורה האדמה. יצר. היא התולדה [ל]אשר נוצרה לו: ולא אוסיף עוד. על המבול. ומלת עוד לעולם. או טעם שנית. וכן ויבך [מ]על צואריו עוד: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו'. לאות כי יש [נ]לה קץ קצוב ומה נכבד דרש סביב שמונה עשר' [ס]אלף. רק לא ידענו אחד מני אלף: זרע וקציר. חלק השנה לשנים [ע]ואחר כן לארבעה: קור. כנגד החום: וקיץ. כנגד החורף והם כנגד ד' תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו [פ]כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם [צ]שוים: (ב) וחתכם. מפעלי הכפל מגזרת [ק]תרא אחת. כמו חתתכם: בכל אשר תרמש האדמה. הטעם על האדמה. או תהיה האדמה [ר]פועלת: בידכם נתנו. כי [ש]בידכם. ויש אומרים כי בי"ת בכל [ת]ובכל מקום וו"ן והקרוב שהוא דבק עם [א]מוראכם: (ג) כל רמש. שם כלל לחית השדה ולבהמות הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה: כירק. על שני [ב]משקלים. וכן תמור [ג]עמן. כעשן [ד]הכבשן: (ד) אך בשר בנפשו דמו. כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו. כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. וזאת הנפש [ה]המתנועעת והמרגשת היא הגוף: (ה) ואך את דמכם. פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם

פירוש על אבן עזרא

(סה"מ ח' ט') משרן בזוהר כי עבור כ"י מגודל אהבתם מכנה ע"ע העניינים שאינו לריך. [י]כי הזעף הוא גלוץ הכוכב ומעכב טובם הי"ת לירד על ב"א. והריח הקרבן מבטל נולץ כח המזיק וממשיך כח אלהי עיין בסוף ויקרא אשר הבאתי מס' העלמים לר"א על ענייני הקטורת אשר היו מקריבים עכו"ם להמשיך עליהם כח הכוכב המשפיע עליהם ולא יבעלו כח כוכב אחר. [ח](הושע ב' ד'). [ט]ר"ל פעולת ככב המזיק באויר במאמר ה"י נקרא זעף. [י]פי' שיורד עליו כח הכוכבים העליונים הפקודים עליו לעזור לו גם זה את שמין שם בענייני דרכי נבואה לדברי ר"א מס' העלמים. [כ]ופי' בעבור האדם הוא אדם הראשון (לעיל ג' י"ז). [ל](בל"א אנגעבארענער טריב). [מ](להלן מ"ו כ"ט). [נ]ר"ל בעבור אמרו ימי הארץ כלומר כל זמן שמעמוד הארץ יהיה זרע וקליר נראה שיש זמן שלא תעמוד רק שתשוב להיות מכוסה כאשר בתחילה כמו שפירש ר"א בפ' בראשית ובעבור כי כתוב בל ישובן לכסות הארץ נראה כסותר לזאת הסברה ולזה צי' (כ"א לעיל ז' י"א) והפשת הארץ הם אבני הארץ מתורץ הקושיא. רק פה מסויג להיות הפי' על הארץ בעלמו כי מתחילה דבר ה"י על האדם. [ס]בפסוק הוא סוף יחזקאל. ודרשו חז"ל בפ' חלק אמר רבא דרי קמא של הקב"ה תמני סרי אלף פרסי הוי. שנאמר סביב שמונה עשר אלף. וזה סוד מה שאמרו חז"ל שהיה בונה עולמות ומחריבן. וזה העולם שאנחנו בו הוא כאחד מהם וסופו לחרוב. בעבור כי בכל שנה יתחדש העולם בשוב השמש לתחלת מזל טלה. ע"כ אמרו י"ח אלף עולמות בעבור י"ח אלפים שנים. ואמר ר"א כי זה הדרש לא ידענו אחד מני אלף בעבור כי ב"א לא יבינהו השוב. כ"א החכמים היודעים בחכמת המזלות. וזה הסוד כולל סוד הבריאה. ואם יטעון טוען הלא הכתוב אומר גבול שמתה בל יעבורן בל ישובן לכסות את הארץ. חה הפסוק סותר כל מה שאמרנו. והתשובה היא איננו סותר כאשר מלת ישובן מעיד שהיה כן בתחילה. ועוד כי פי' הפסוק הוא שלא ישובו לכסות הארץ כולה בעת אחת כדרך שכסה בימי נח ע"י המטר העלם והכפלא וע"י מעיינות תהום רבה שנבקעו. אבל מעט מעט יתכן שיכסה המים את הארץ מלך אחד והתגלה מלך אחר. והראיה לזה כי הנה האיים הגדולים שהם בקלה המערב והם רחוקים מן הארץ יו"ד מעלות היו מיושבים בימים הקדמונים. והנה עתה אין בהם אדם. ופעמים רבים ישטפו הים או מטר מדינות רבים ויחריבם. וחז"ל רמזו על כל העולם שינו מביא מבול אבל על אומה אחת מביא. והכתוב רמז זה הסוד באומרו עוד כל ימי הארץ. שמשמעו כל הימים שעתידה להיות מיושבת כאשר היא עתה. חה רמז שלא תשוב ככה תמיד. ואין לטעון שאמר והארץ לעולם עומדת. כי שלמה לא דבר בזה רק אמר שהארץ מתקיים ולא תתבלה כדרך השמים יעמדו לעולם ולא ישתנו. ויתכן שהפי' בל ישובן לכסות הארץ על אותן עולמות הנזכרים כלומר ת"י אלף שנים לא ישובון המים לכסות הארץ וזהו עוד כל ימי הארץ. אבל אחר ת"י אלף שנה ישובון לכסותו. וברוך היודע אמת. וכפי שחקרו הקדמונים. שתנועת הכוכבים הקיימים במאה שנים מעלה אחת מש"ס מעלות הגלגל. והנה סובבים הגלגל כולו בל"ו אלף שנים וזה שרמז רבא במלת פרסא כלשון המשנה (כ"ם פ' ג' דשקלים) בפרום הפסח שפי' פרוסה דהינו חלי הזמן ר"ל ת"י אלף דלא דקמי הקב"ה הם ת"י אלף שנים ובן הוא מדת לילה אלף שנים הרי ת"י ימים של הקב"ה הם ת"י אלפים שנים לבד מלילות. [ע]כי זרע וקליר הוא החורף והקיץ. הם שניים. וקור ומורף הם שניים נעת הסורף זה בתחלתו וזה בסופו. וחום וקיץ הם בקיץ ג"כ זה בתחילה וזה בסופו הם עוד ב' חרי הם ו' זמנים בד' תקופות השנה. [פ]ר"ל מדת הימים והלילות ארוכים או קלרים תלוים בסבוב הכוכבים והמזלות בד' תקופות בשנה. ודע כי המוקר כתב בספר השמים והעולם בגלגל העליון העושה התנועה היומית יש לו קלוות. כמו שיש לאדם מעלה ומטה. ימין ושמאל. פנים ואחור. ושהמעלה ממנו אשר הוא במקום הקלס הסתייב שיהיה בהכרח הפאה אשר בו הקטב הדרומי. ולמטה ממנו הקטב השמאלי. והימין הוא המזרח והשמאל הוא המערב והפנים הם מפאת התנועה אשר מהימין אל השמאל. ואחור הוא פאת התנועה אשר מהשמאל אל הימין. והעיקור זה שומרהו כלישון בם עין. כי תלטרך להכלל הזה במקומות הרבה להבין כוונת ר"א. [צ]הם ימי תקופת ניסן ותשרי. [ק](איוב ו' כ"א) והדגש בפי"ו כאלו הוא כפול. [ר]ר"ל מלת מלה תרמוש פועל יולא. כמו ישרלו המים (לעיל א' כ'). [ש]ר"ל מלת כי חסרה. ולולי להיות ובכל דגי הים כי בידכם נתנו. [ת]פי' הבי"ת במלת בכל אשר תרמוש. וכית במלת ובכל דגי הים הם במקום וי"ן. כאלו כתוב וכל אשר תרמוש האדמה וכל דגי הים וכו' ואין לריך להוסיף מלת כי. [א]והטעם ומוראכם וחתכם יהיה בכל אשר תרמוש האדמה ובכל דגי הים כי בידכם נתנו. [ב]ר"ל ירק. ירק הראשון הוא שם עשב (קהלת) כמו גן הירק (דברים י"א י'). והשני תואר לעשב כו ואם כל ירק עשב לאכלה (לעיל א' ל') (בל"א גריגעס) לפי שהעשב לא יאכל ברוב רק בעודו ירק שהוא בלחותו. [ג](להלן מ"ז י"ח). [ד](שמות י"ט ח'). [ה]ר"ל אפי' שתרים אך בשר עם נפשו שהוא דמו. הודיע שאין זאת הנפש המשכלת כ"א רוח החיוני שבכחו יחיה הגוף ויתנועע והוא רוח החיים המניע

אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם׃ ו שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם׃ ז וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ׃ ס חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר׃ ט וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם׃ י וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ׃ יא וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃ יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ יד וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ טו וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־

יהיה

אונקלוס

דַאֲחוּהִי אִתְבַּע יַת־נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא׃ ו דְיֵישׁוֹד דְּמָא דֶאֱנָשָׁא בְּסַהֲדִין עַל־מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵהּ יִתְּשַׁד אֲרֵי בְּצַלְמָא דַיְיָ עֲבַד יַת־אֱנָשָׁא׃ ז וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוּ־בַהּ׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי עִמֵּהּ לְמֵימָר׃ ט וַאֲנָא הָא־אֲנָא מְקִים יַת־קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם־בְּנֵיכוֹן בָּתְרֵיכוֹן׃ י וְעִם כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא דְּעִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא וּבְכָל־חֵיוַת אַרְעָא דְּעִמְּכוֹן מִכֹּל נָפְקֵי תֵבוּתָא לְכֹל חֵיוַת אַרְעָא׃ יא וַאֲקֵים יַת־קְיָמִי עִמְּכוֹן וְלָא־יִשְׁתֵּיצֵי כָּל־בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא־יְהֵי עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ דָּא אָת־קְיָם דִּי־אֲנָא יָהֵב בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן לְדָרֵי עָלְמָא׃ יג יַת־קַשְׁתִּי יְהָבִית בַּעֲנָנָא וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין־מֵימְרִי וּבֵין אַרְעָא׃ יד וִיהֵי בַּעֲנָנוּתִי עֲנָנָא עַל־אַרְעָא וְתִתַּחֲזֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא׃ טו וְדָכִירְנָא יַת־קְיָמִי דִּי־בֵין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל־בִּשְׂרָא וְלָא

יהא

מסרה אדרש, כל אור' חסר. ו שפך, חסר ו'. דם, ג'. אלהים, ב' דסמיך, קדם. ז שרצו, ל'. ורבו, במקף. ח ויאמר, כ"ט. ט ואני, ל"ג. הנני, במרכא. זרעכם, ג' וחד מס. י כל נפש, ד' דסמיך. בבהמה, ו' דגשים. יצאי, חסר. יא והקמתי, ס' דמ'. ולא יכרת, ד' דסמיך. ולא יהיה, קכ"ג פסוק ולא ולא. יב אשר אני, במקף ותלי פסק. נתן, רביע אחר פשטא. ביני, ס"ל ע"ל. ובינכם, כ"ל ע"ל דע"ל. לדרת, ל' וס' דמ'. יג קשתי, ל' וס' וקמצו. יד בענני, ל', סבין בנפשם ולאחריו כמי לסקל. ונראתה, ל'.

ת"א שופך דם יבמות סג סנהדרין מ נז שקלי' פ"ו ופסח. כי בצלם ברכות סא יבמו' סג אבות ג. ואתם פרו יבמות סג סנהדרין נט חגיגה ב. שרצו בארץ סנהדרין נח. ולא יכרת כל שבועות לו. ולא יהיה עוד שבועות שם.

רש"י

האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: מיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרג שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו': (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו': עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. (כתובות ס') לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים (יבמות סג): (ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה בהסכמה אמר לו הרי אני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם שאין הלוך עם הבריות: (יא) והקמתי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו אות הקשת כמו שמפרש והולך: (יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר): (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה

לפני

רמב"ן

בנפשם. והנכון שיאמר הדם שהוא לנפש בכם אדרוש שיגיד כי הדם הוא הנפש ורמז כי על שופך הנפש הוא מחייב עונש לא על דם האיברים שאין הנפש תלויה בהם. ורבותינו דרשו בו אזהרה את עצמו את דמכם מנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזרת מלך היא וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ואינו להפרים את בעליו בממון כי אפילו שור המדבר חייב מיתה וזה כן בבני נח כישראל: (ו) והיה טעם שופך דם האדם. כל שופך בין היה בין אדם יסכה דמו בדם בנים דין ובידי שמים. ויתכן שיהיה טעם מיד כל חיה שתהיה הנקמה בשופך הדם מיד כל חיה כמו [illegible] לנקום מיד י"י בכל שליחיו ואמר אך דמכם אדרוש ואנקום אותו בך כל חיה כי אשלח בחמתי כל חית הארץ ואשלם בו גם האדם לא יגאל מידם וכמותו מכל גוררי הייתי טרפה מידם זה שלק אדם כמו מאלהים ונשלם אמרו אשר ואולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרוף האדם כי כן הם נתעבים ועוד הענין כי בעת היצירה נתן לאדם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לאכלה ונתן לחיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא הטבע והמנהג ועתה כאשר אמר באדם שישחוט הבעלי חיים ויוכלם בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה הולך לגזור שיהיו אשר בעלי החיים לבני אדם טרף לשיניהם ושם יירא מהם ולא יטרופו בהם ואמר אך את דמכם לנפשותיכם לרמוז כי לא ידרוש דם חיה מיד הנרצה אם כן נאמר בהם לטרוף זו את זו ואם טעם הזכירו איסור שפיכות דמים בכאן מפני היתר השחיטה שהיה המנהג לשפוך דם כי על דעת רבותינו כבר הזהיר אדם הראשון בזה אבל מפני השחיטה הולך לומר התרתי לכם לשפוך דם כל חי אלמי דמכם שיהיה אסור לכם ולכל החיים שלא יהיה להם טבע לשפוך אותו: (ז) ואתם פרו ורבו. פשוטו כמדרשו שהיא מצוה כי האמור באדם גם בבני נח עם ויברך אותם אלהים ברכה כענין שנאמר בדגים ובעבור שדבר באשר הנפש החיה ואמר ופרש בארץ ופרו ורבו על הארץ אמר כאן ואתם האדם פרו ורבו ואמר שרצו

בארץ

(ו) דיישוד דמא דאנשא בסהדין דיינא מחייבין ליה קטול ודיישוד בלא סהדין מרי עלמא עתיד לאתפרעא מניה ליום דינא רבא ארום בדיוקנא דיי עבד ית אנשא: (ז) ואתון פושו וסגו אתילדו בארעא וסגו בה: (ח) ואמר יי לנח ולבנוי עמיה למימר: (ט) אנא הא אנא מקים קימי עמכון ועם בניכון בתריכון: (י) ועם כל נפשת חיתא דעמכון בעופא ובבעירא ובכל חית ארעא דעמכון מכל נפקי תיבותא לכל חית ארעא: (יא) ואקיים ית קימי עמכון ולא ישתיצי כל בשרא עוד ממוי דטובענא ולא יהי עוד טובענא לחבלא ארעא: (יב) ואמר יי דא את קיימא דאנא מקיים בין מימרי וביניכון ובין כל נפשת חיתא דעמכון לדרי עלמא: (יג) ית קשתי יהבית בעננא ותהי לסימן קיים בין מימרי ובין ארעא: (יד) ויהי כד אפרוס ענני יקרא עלוי ארעא ותתחמי קשתא ביממא עד לא יטמע שמשא בעננא: (טו) ודכירנא ית קימי דבין מימרי וביניכון ובין כל נפשת חיתא בכל בסרא ולא

יונתן

(ו) בסהדין פי' כדפי' רש"י. ודיישוד וכו' פי' השופך דם בלא עדים הש"י עתיד להפרע מיניה ביום הדין הגדול ודייק כמ"ש המפרשים ופירוש רש"י. ע"ש: (יד) אפרוס כמו אפרוש: יטמע פי' עד שלא בא השמש

רמב"ן

בארץ ורבו בה כי יכפול המצוה לחזוק לומר שיתעסקו בה בכל יכולת או שירמוז ביישוב כל הארץ כאשר פירשתי בסדר בראשית ורש"י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים והמדרש הזה לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים אבל המקרא למצוה נכתב והראשונה לברכה וכך אמרו והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו וכו' בסנהדרין: (ח) וטעם ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע הם למעלת הנבואה וכן ויאמר ה' אל משה וכן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בדברי רבותינו אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן אירע בסוף ויאמר אליהם לאמר: (יב) זאת אות הברית אשר אני נותן. משמעות מן הלשון הזה שלא היה קשת בענן במעשה בראשית ועתה ברא ה' חדשה לעשות קשת בשמים ביום ענן ולמה בטעם האות הזה כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה שיראה כאלו מן השמים מורים בו ויפלו עליו ויפילם בארץ אבל עשאו בהפך מזה להראות שלא יורו בו מן השמים וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם כנגד כאשר יקראו לשלום לאדם שכנגדם ועוד שאין לקשת יתר לכונן חצים עליו ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדת כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחלה ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה וכן כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל הסכמת ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם בעבור הסכמתם שימולו כל זרע אברהם לעבדו שכם אחד ועוד כי כאשר תראה בהפוך הנזכר יהיה אבל לשלום כאשר כתבנו וכן שתהיה הקשת עתה בין שהיתה משלם בטבע הטעם באות שנה אחד הוא אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בבראשית רבה את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קמין דפריא והיא בענני ענן רבי יודן בשם רבי יהודה ברבי סימון אומר משל לאחד שהיו סולת רותח ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ושם עוד וסיתם הקשת בענן ולאיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים או מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה ובכל בשר אשר על הארץ או מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומדת הדין של מטה רפה וכבר ידעת שאמרם משתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פי' הכתוב כן את קשתי שהוא מדת הדין כמו הנה בענן בעת הדין תהיה לאות ברית: (יד) והיה בענני ענן על הארץ. שלא יאר ה' פניו אליה מפשעות יושביה ונראתה מדת הדין אלי בענן ואזכור את הברית בזכר הרחמים ואסמוך על ספק אשר נאמר וכמה פלום הזה והברית הוא אות המילה והברית הנה ולשון המקראות נאות מאד לענין וכמה פירשו בין אלהים מדת הדין של מעלה שהיא הגבורה ואשר על הארץ מדת הדין של מטה שהיא מדה מטה מנהגת הארץ עם הרחמים כי לא אמר אשר בארץ רק

פירוש על אבן עזרא

שמניע מהלום הדם. [א](תהלים פ' י"ב). [ב]ר"ל שופך דם האדם באדם דמו ישפך הוא תוספת ביאור כי כבר אמר ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. [ג]ר"ל מלת על שופטי הארץ להרוג הרוצח אם יש עדים ולא תוספת ביאור. אם אין עדים כבר מבואר שמיתת ההורג בידי שמים שאמר ומיד האדם וכו' אדרוש את נפש האדם. [ד]ר"ל כמו זה הבי"ת שהוא במקום בעבור. [ה]ר"ל ובכל מים הארץ שהכם פי' שהיה אתכם בתיבה. כי משך לו מכל יוצאי התיבה לכל חית הארץ. [ו]ר"ל אתכם הוא על הכלל. ואתכם השלישי על הברית שאמרתי. [ז]ר"ל בתחילה אמר ואני הנני מקים את בריתי אתכם וכו' פי' הברית שמקים הוא שלא יכרת כל בשר ושני"ו ולא הוא במקום מי"ן. [ח]ר"ל אם לא נכתב ולא יהיה עוד מבול ה"א שיהיה מבול רק ימלט כמשמעות הכתוב ולא יכרת עוד ממי המבול לכן הכריח שהברית שלא יהיה עוד מבול. [ט](ישעיה נ"ד ט') מורה ברית הקשת שלא ימבלבל העולם עם המים. [י]ר"ל זאת אות הנ"ל. וחס לך הלום (שמות ג' י') לשון זכר. [כ]ר"ל כמיב אשר אני נותן בפסוק קודם והוא לשון הווה גם מלת נתתי כן. [ל]ר"ל הגאון פי' נתתי כבר. [מ]שאין בו דגש כמשפט בנין הכבד. והיה ראוי להיות בעננני. והוקל לבלתי תיום

באורינו

איש אחיו אדרוש את נפש האדם. אם לא יוכל לזה שאלילסו ויהרגהו איש אחיו אדרוש את נפש ההרוג מיד אחיו ההורגו להפרע ממנו אבל לא מיד הסיה: (ו) באדם דמו ישפך. בב"ד של מטה: כי בצלם אלהים. וטעם היות דם האדם נדרש ולא נדרש דם שאר בעלי חיים. כי בצלם אלהים עשה בצלם העליונים הנבדלים הנקראים אלהים עשה שיזה מהם את האדם כי אתכם מלז שאמר האל ית' נעשה אדם נתן כח בעמים הנבדלים או באחד מהם להשפיע כח שכלי על כל נושא מוכן והוא כל אחד מהמין האנושי ובהיות האדם בצלם אלהים אשר היא נפשו שלאנושית אשר בה הוא פי' משכיל ראוי שיהיה דמו ונפשו הסיורית המשרתים לזה הצלם נחשבים ונדרשים מיד מאבדיהם יותר מחיי כל שאר בעלי חיים: (ז) ואתם פרו ורבו. ואל תשפכו דם האדם: (ט) ואני הנני מקים את בריתי. על זה התנאי שלא תשפכו דם נקי אני מקים את בריתי שלא לשחת עוד הארץ, אבל בשפיכת דם נקי תשחת הארץ כאמרו כי הדם הוא יחניף את הארץ, ולארץ לא יכופר וגו', אבל על כל שאר העבירות ילקה החוטא ולא תשחת הארץ: (יא) ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. לא יהיה מום אופן מפלה והפסד מיסמים את עלם הארץ: (יג) את קשתי נתתי בענן. קדרתי שיהיה בטבע: והיתה לאות ברית. בהיות הקשת כשולה כי אתכם כלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר לבעי הקשת הטבית אשר הוא על הפך סדר לבעי הקשת הראשונה המורגלת והיא תהיה אות לצדיקי הדור שדורש מייצ כאומרם כלום נראתה הקשת מימיך ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם: (יד) בענני ענן. כי לא תראה הקשת בזולת ענן עבור עב אשר הוך וכלם: ורלאיתיה

יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ ששי

יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ׃ כ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃ כא וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ כב וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ׃ כג וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ׃ כד וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן׃ כה וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד

עבדים

אונקלוס

יְהֵא עוֹד מַיָא לְטוֹפָנָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא׃ טז וּתְהֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא וְאֶחְזְנַהּ לְמִדְכַּר קְיָם עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵין כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל־בִּשְׂרָא דִּי עַל־אַרְעָא׃ יז וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אָת־קְיָם דִּי אֲקֵמִית בֵּין־מֵימְרִי וּבֵין כָּל־בִּשְׂרָא דִּי עַל־אַרְעָא׃ יח וַהֲווֹ בְנֵי־נֹחַ דִּי נְפָקוּ מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי דִכְנָעַן׃ יט תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדָּרוּ כָּל־אַרְעָא׃ כ וְשָׁרִי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ כא וּשְׁתִי מִן־חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵהּ׃ כב וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין־אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃ כג וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת־כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל־כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזָלוּ מְחַזְרִין וַחֲפִיאוּ יָת־עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא־חֲזוֹ׃ כד וְאִתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵהּ וִידַע יָת דִּי־עֲבַד לֵהּ בְּרֵהּ זְעֵירָא׃ כה וַאֲמַר לֵיט

בענן

מסורה טו ולאימיה, ל' ומ"ל דמ"ל. לזכר, ב' וסמך. אלהים, בז"ק. יח הקמתי, ג' הע"ם בטעם, סמך דסמך. יח שם, כל שום ב"ב קמל"ל. בליכ"י. ויפת, ו' י' קמלין. יט ומאלה, ג'. כ ויחל, פ'. ויטע, ג'. וישכר, ל'. ויתגל, ל'. אהלה, ד' כ"ב בס"פ. כב ויגד, במרכא. לשני אחיו, במקף. כג ויקח, הרי"ץ קמוצה והיו"ד סגולה. ויפתו, מ"ל. השמלה, מ"ו ומ"י והמ"ן דגושה וכן הגין ז'. ופניהם, פ'. וערות, ג'. כד וייקץ, נסרין יודין וסק' בסגול. מיינו, ל' ומ"ל. עשה, נקב"ה ואחריו כפי כי הסא מלעיל. כו אלהי, ג' מלעיל. ויהי, ל"ב.

ת"א ויחל נח איש סנהדרין ע. וישת מן היין ברכות מ סנהדרין ע. וירא חם אבי סנהדרין שם. ויקח שם ויפת סנהדרין ע. וערות אביהם ברכות כה שבת קנ. וייקץ נח מיינו סנהדרין דף ע. ויאמר ארור סנהדרין לט.

רש"י

לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהי' לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבוא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: (כ) ויחל. (ב"ר) עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו (רות א') איש נעמי: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (ב"ר): (כא) אהלו. אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר (עמוס ו) השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען. (ב"ר) יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומרים סרסו: (סנהדרין ע) וי"א רבעו: (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח (סנהדרין ע) לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנ' (יחזקאל לט) אתן לגוג מקום שם קבר. וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו': ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שנייה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו (ירמיה מט) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם

[illegible]

רמב"ן

רק אמר על הארץ וכבר רמזתי מורם בשם הארץ ורש"י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם אבל רבותינו לא לכך נתכוונו: (יח) וחם הוא אבי כנען. פי' רש"י לפי שהפרשה עסוקה ובאה במשתהו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם הוצרך לומר שחם הוא אבי כנען ור"א אמר כי חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גלה אותה הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו בנו הקטן כי כנען הוא הקטן לחם כאשר ימנה אותם ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען והנה עזב ר"א דרכו בפשוטי המקרא והטה להגדת שקרים. והנכון בעיני כי חם הוא הקטן לנח כאשר פירשתי בראש הסדר וכנען הוא הבן הגדול לחם ואחר אמר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אחרי נמכר לעבד עבדים נתן לכל אחיו מעלה עליו וכאשר אירע המעשה הזה לנח לא היה לחם זרע זולתי כנען וזהו טעם וירא חם אבי כנען כי אין לו בן אחר וכאשר חטא לאביו קלל זרעו ואם אמר ארור חם עבד עבדים יהיה לא יזיק רק לגופו כי הזרע שכבר נולד אינם בכללו ואולי לא יוליד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד מאה די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אחר והנה הספור שראה חם ערות אביו ולא נהג בו כבוד שהיה ראוי לו לכסות ערותו ולכסות קלונו שלא יגידנו גם לאחיו והוא הגיד הדבר לפני אחיו בפני רבים להלעיג עליו וזה טעם בחוץ וכן תרגום אונקלוס בשוקא וטעם: וידע את אשר עשה לו. שגלה חרפתו לרבים והיא בוש בדבר ורבותינו הוסיפו עליו חטא: (כ) איש האדמה. פי' רש"י אדוני האדמה כמו איש נעמי ואינו כן כי איש נעמי לשון אישות כמו איש ואשתו ואחרים אמרו גדול האדמה ורבים והביאו דומים לו אך אמרו גדעון בן יואש איש ישראל גם בני אדם גם בני איש הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ורבים לפי דעתם ועל דעתי גדעון בן יואש איש ישראל יאמר איש ישראלי הלא איש אתה שאין כמוך בישראל וכן והתחזקתם והייתם לאנשים שלא יהיו כנשים גם בני אדם גם בני איש פלוני הידוע במעלתו אבל איש האדמה כמו אנשי העיר בעבור היותו דר בכל

האדמה

יונתן בן עוזיאל

ולא יהי תוב מיא לטובענא לחבלא כל בשרא: (טז) ותהי קשתא בעננא ואחמינה למדכר קיים עלם בין מימרא דיי ובין כל נפשת חיתא בכל בסרא דעל ארעא: (יז) ואמר יי לנח דא את קיים דקיימית בין מימרי ובין מימר כל בסרא דעל ארעא: (יח) והוו בני נח דנפקו מן תיבותא שם וחם ויפת וחם הוא אבוי דכנען: (יט) תלתא אלין בנוי דנח ומאלין אתבדרו למיתב בכל ארעא: (כ) ושרי נח למהוי גבר פלח בארעא ואשכח גופנא דמושכיה נהרא מן גינוניתא דעדן ונצביה לכרמא וביה ביומא אניצת ובשילת ענבין ועצרינון:

ירושלמי

[(כ) ושרי נח גברא צדיקא למהוי נציב כרמא:]

(כא) ושתי מן חמרא ורוי ואתערטל בגו משכניה: (כב) וחמא חם אבוי דכנען ית עריתא דאבוי וחוי לתרי אחוי בשוקא: (כג) ונסב שם ויפת ית אסטלא ושויו על כתף תרויהון ואזלו מאחורין וכסיו ית עריתא דאבוהון ואפיהום מאחורין ועריתא דאבוהון לא חמון: (כד) ואתער נח מן חמריה וידע באשתעות חלמא ית דעבד ליה חם בריה דהוא קליל בזכותא דגרם ליה דלא יוליד בר רביעיי: (כה) ואמר ליט כנען דהוא בריה רביעיי עביד

משעבד

בעל הטורים

בריתי אתכם ר"ת מחיה רמז לתחיית המתים שהשם מקים בריתו לתחייתם: (כ) ויטע ג' במסו' ויטע כרם: ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ויטע אשל. דרשו רבותינו שהיכן לקח הנטיעה מג"ע וכן אברהם לקח האשל מג"ע: (כא) ויתגל אותיות גליות שגלו גלות גולים ע"י היין. היין בגי' יללה: (כה) עבד עבדים יהיה יהי"ה עולה ל' כמו

לדמי

יונתן

תרגום כי בא הטעם אחרי טעמו: (יט) אתבדרו לשון אתפזרו: (כ) ואשכח גופנא פירו' אלא גפן שהמשיכו הנהר מהגן עדן ונטע ממנו כרם ובו ביום כלו תרגום של שלמה כלה והבילה בשילו אשכלותיה וכו'. ועצר פי' עצרהו ענבים: (כא) ואתערטל פי' עירום: (כג) אסטלא כמו אצטלא: (כד) באשתעות חלמא דקשה ליה והיאך ידע וכי היה נביא אלא ע"י הגדה בחלום. קליל בזכותא פירוש קטן במעלה דקשה ליה וכי קטן שבכולן היה והלא כתיב שם חם ויפת אלא כדפי' וכן איתא במסכ' סנהדרין

אבן עזרא

הוא מהבנין הכבד כמו בדברי אסף: ונראתה הקשת. אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולדת הקשת. יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והיא דרך נכונה למבין: (טו) מלא יהיה. עם המים איננה ראיה כי המים לשון יחיד וכן ויהי אנשים וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר והשם רואה אותה: (יז) ויאמר אלהים אל נח. זאת הברית שאמרתי לך אחר השבועה שהקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען. ללמד שמעשיהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים. והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען והכתובה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם זימות גם. וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. וכן רבקה מבנות חת קצה. ואם ישאל שואל אם אלו בני שם למה לא תפש מידיו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: (כ) ויחל. מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הכבד שנוסף כמו ויסך בדלתים יש: איש האדמה. יודע עבודת האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שתה מיינו יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד: (כא) ויתגל. מבנין גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתפעל. וה"א אהלה מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה. כי פרעה אהרן: (כג) על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמלה על שכמו. ומלת שכם לא תתחבר: אחרנית. הפך הלוך האדם כי כל תנועתו לפנים: (כד) וייקץ נח. הכתוב לא גלה מה נעשה והפועל היה כנען. וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה. וטעם בנו הקטן לנח. כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי"ו בנו שב אל חם הנזכר על כן קלל כנען והאומר שקלל גם את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו זה דרך דרש: (כה) עבד עבדים. עצמו עבד כאחד העבדים ואילו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והטעם כמו קדש קדשים. כקדש הקדשים. וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו. ויש אומר כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך

הראשון

פירוש על אבן עזרא

היוד ב' ס"כין רלופיה שהוא כבד על המבטא. עסך כתיב (שמות י"ט ט'). שאמר ככה בפגר אותם השמים. שבל קודם המבול לא היה כח באור השמש לעשות רושם הקשת כ"כ שתהיה נראה בענן. אם חזק למה שפי' נתתי עתה. כאשר מים לעולם ל' רבים כ"כ פי' יהי. (במדבר ט' ו') וכבר פי' ר"א בפסוק יהי מאורות למה אמר יהי בעבור שידבר בה הרצה ליחיד ולרבים גם לנקבה וכו'. ר"ל תמיד עיני ה' בה לזכור ברית עולם ואולם לעינינו איננו נראה רק לעתים. כמו שפי' לעיל פסוק ט' שעל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי וכו'. ר"ל קושיית השואלים (לקמן כ"ז מ"ו) אומרת רבקה ב' פעמים מפני בנות חת. מתחלה אומרת קצתי בחיי מפני בנות חת שוב אומרת אם לוקח וכו' מבנות חת כאלה. בודאי שענתה ב' מניעות לקחת אשה משם. כי היות אבותיהם רע הוא. והבנות מקולקלות מצד עצמן. ולזה ישאל השואל איזה טעם היה אל בני חם ולא פרסם מפשיל' אם לקח וכו' מבנות הכנעני. ולזה משיב ר"א אם כי בתואל ובניו היו מקולקלי' מכ"מ לא היו מצד הקללה רק מרוע הנפשים. ע"כ היה בכח רבקה להיות צדיקת לא כן בנות חם שכנען מקולקל ומקולל מירושת חם וכנען בנו. ונוסף לזה רוע טבעם עצמן אפילו לא היו מזרע כנען ע"כ חלה הקללה במקולקל. ולאות אליעזר היה ארור ונעשה ברוך כדאה חז"ל בא ברוך ה' ע"ש א"א. אפילו שהיה הכנה לאותם שם מכ"מ כולם היו ע"ש זרע כנען. ר"ל מחרין הפעיל ושרשו חלל כמו ויסך בדלתים ים (איוב ל"ח ח') שגם הוא מפעלי הכפל כי שרשו סכך. בפדר"א (פרק כ"ג) דרש זה על ביום נטעו כמעשה הגבנני (ישעיה י"ז י"א). ר"ל אין כונתו הדרש שביום שנטעו שתה מיינו רק יש לו סוד כי היין מורה על מסירת השעולם קן לטוב אם לרע. לטובה כונתו שהביע לו תועלת מיד בלא זמן. והמגיע בלא זמן הוא הענג השכלים ומכונה בשם יין ככתוב אשקך מיין הרקח (שה"ש ח' ב') כי כאשר השכל מלובש עם גוית אדם הוא מקושר ע"י מערכת הגלגל ע"כ צריך זמן. לא כן אם השכל למעלה מהטבע פועל במהירות ע"כ אמרו חז"ל שמנבט יין יצא סוד מכבלי הזמן. וכאשר שותה בלא מדה נוצר על שכלו כח הערוף ומבלבל שכלו כאמרו (במ"ר נח פ' ל"א) שגבע פירות ממרון א"ל טופסי עמך אוזהר בן ולא היתול לסלקו עיין שם בפי' מ"כ. מתחלה היה הריון ואחרי כן הלידה. (ירמיה כ"ח נ') ומשפטו יתפעלה. וכן ויתגל ויתגלה. ר"ל הה"א בסוף במקום וי"ו הכנוי שהלו. וכן פרעה (שמות ל"ב י"ח) כמו ברעו. כי פרעה אהרן (שם כ"ה) כמו פרעו. על שכם של כל אחד ואחד משניהם. ר"ל לא תלונה בדברי שכמים. ר"ל מכל לפרש כי השלוך היה כדרך אחרי ב"א רק הפכו פניהם לצד האחור. ע"כ מפרש ר"א כפול לשון וילכו אחרנית פי' השלוך היה הפך הלוך אחרי ב"א וגם פניהם היה לצד אחור. ובלא לשון הכפול היינו מפרשים כפשט הראשון. ומז"ל דרשוהו (בסנהדרין ע' ע"א) (ובפדר"א פ' כ"ג). ר"ל כנען היה בנו הקטן של חם. ומה לא היה בן הקטן לנח. וכן הוא (בפדר"א שם). ז"ל המתמוה ר"י אומר אין הקללה חלה במקום הברכה שהרי ברך הקב"ה נח ובניו וכו' וכנען נתעבר בתיבה מכ"ל כפירש"י (במדבר כ"ה י"ג) על כהונת פנחס. ר"ל איננו עבד לעבדים. רק לאחיו שהם יהיו מלכים ישבוד. (ויקרא ו' י"ח) שפי' קדש כאחד הקדשים כי הוא מדבר לדין ששפחה גם העולה ושניהם נקראים קדשי קדשים. (במדבר י"ח י"ד) שם פי' לאכול בעזרה. אף שקדושה יתרה על העולה שהוא קודש אבל שהיכל יותר קדש. וא"כ

ספורנו

(טז) וראיתיה לזכור ברית עולם. אשגיח במקובל ממנה והוא תפלת הצדיקים ועמדם בפרץ למען השיב חימה מהשחית כמו זוכר ברית עולם: (יז) ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית. זאת הקשת השניה הוא אות הברית ועליך ועל כיוצא בך מוטל להתעורר בתפלותם ולהעיר בני הדור לשוב להשכיל להטיב: (יח) וחם הוא אבי כנען. דומה בדרכיו לכנען המפורסם לרוע באופן שהיה אב לכנען באמת גם בהדמות כענין אביך האמורי: (יט) שלשה אלה בני נח. ועם היות בתוכם הרשע הנה בעבור היותם בני נח בזכות הכל ברך הא-ל ית' את כלם באמרו פרו ורבו ומלאו את הארץ ולכן מאלה נפצה כל הארץ: (כ) ויחל נח. התחיל בפעל בלתי כאות ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה ירבה הרבה ממנו בסוף כמו שיקרה בחכמות מטעות בהתחלה. וזה בעצמו הורה באמרו ויתגל בתוך אהלה: (כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו. ראה בזיון שעשה לו כנען בנו הוא הסרוס כדברי קדמונו ז"ל. וכתב בכוסי הכלדיים הסרוס על ידי כשוף. והוא בראשו ראה ולא מיחה. כי אמנם הקלון יקרא ערוה כאמרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזי וכן ערות דבר יאמר על דבר מגונה: ויגד לשני אחיו בחוץ. שמחה על מעולת בנו: (כג) ופניהם אחרנית. גם בפעל הכסוי שהיה קצת הכרח לפנות אליו לא פנו אלא לכסות ויהיה עסק עליהם עלבון: (כד) בנו הקטן. בני בנים הרי הם כבנים וכנען היה הקטן שבבני חם ואולי הקטן שבבני בנים של נח או ועם זה היה בדרכיו קטן בגרים בזוי מאד: (כה) עבד עבדים יהיה לאחיו. כי היותו עבד לאחיו היה ראוי לו בטבע כיון שהיה

קטן

עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו: כו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ: כז יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ: כח וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה: כט וַיְהִי כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת: פ

י א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל: ב בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: ג וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה: ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים: ה מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם: ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ: ט הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד

לפני

כְּנַעַן עֲבֵד פְּלַח עַבְדִּין יְהֵי לַאֲחוֹהִי: כו וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: כז יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּהּ בְּמַשְׁכְּנֵהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: כח וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלָת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין: כט וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית: א וְאִלֵּין תּוֹלְדָת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא: ב בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: ג וּבְנֵי גֹמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה: ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים: ה מֵאִלֵּין אִתְפָּרְשׁוּ נַגְוָת עַמְמַיָּא בְּאַרְעֲהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵהּ לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: ח וְכוּשׁ אוֹלִיד יָת־נִמְרֹד הוּא שָׁרִי לְמֶהֱוֵי גְּבַר־תַּקִּיף בְּאַרְעָא: ט הוּא־הֲוָה גְּבַר־תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל־כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרֹד גְּבַר־תַּקִּיף קֳדָם יְיָ:

מסרה כז יפת, ל'. וישכן, ג' וחסר ומלא ו'. כט ויהי, את מלא ויהיו ס"ל להולים לסמה אבל יש לפקום ובע"ל ויהי ס"ד סמסרם וסי' ס"לן. י א תולדת מ"ק וחסר סרין. בם, כ"ב בגא ור"ו ממוקף. ויולדו, ל' וכל קרי' דכו' בג"ס. ב גמר, ג' וחסר. ותבל, ו' חסר. ג גמר, ג'. ריפת, ל', דין כתיב רי"ש. ותגרמה, חסר ובס"פ ב'. ד אלישה, ב' מ"ל ובה"ם. ודדנים, ס"ו וח"י. ה מאלה, ב' ר"פ. בארצתם, חסר. ללשנו, חסר. למשפחתם, חסר. ו בנם אין פיסקא. ז סבא. באלף ובפסקא. וחוילה, מ"ל ובס"ס. וסבתה, ב' חד כתיב א' דין ה' ה'. ורעמה, ב' כתיב ה' סמס דבם רמה ובן סרין. וסבתכא, ב' חד ס' דין א'. רעמה, כ"ב. שבא, דין כתב בשין ואלף. ח לשיה, מ"ל. גבר, ג' חסר ובל'. ט גבר, ג' ס' בליש' יאמר, ב'. גבור, ל' מ"ל בתורה.

ת"א יפת אלהים יומא ט מגלה ט. בני יפת גומר יומא י. ובני חם כוש כתובות קי"ב סוטה לד.

רש"י

מורם מעבודתי. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען: (ב) ותירס. זו פרס (ב"ר): (ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר

זה

רמב"ן

האדמה לא בנה עיר ומדינה יתיחס אליה וכן איש שדה העומד שם כל היום תמיד ובמשנה יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים או שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור נגלה הארץ שממה שכל נגדל לדבר יקרא כן אנשי העיר הם יושביה ואנשי דוד עבדיו ואיש האלהים המיוחד בעבודתו. וכך אמרו בבראשית רבה איש האדמה בורגר לגס טרגרוס ואמרו שהיה להוט אחר האדמה והנה הוא ייחוס וטעם ויחל כי הוא החל לנטוע כרמים כי הראשונים נטעו גפן והוא החל לנטוע נטעים רבים שורות שורות הנקרא כרם כי בראשונה ביין לא נטע הגפן כאשר האילנות ועשה כרם: (כו) ויהי כנען עבד למו. פי' ר"א כי למו שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם כי הוא יכריענו לעבוד הא־ל ובשני פירש שיהיה עבד ליפת ולשם ואם כן כמו לקוב אויביו בא והגה בכך שיהיה כנען עבד לאלהים וכפ"י כתב ברוך ה' אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו של שם לתת להם ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד והזכיר כן פעם אחרת לומר אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען והנכון בעיני כי מתחלה קלל אותו שיהיה עבד עבדים לכל העולם והיה כל מולאו יעבוד בו כי טעם לאחיו לכל בני אדם כנענים והשלשתי את כל האדם איש באחיו כטעם איש באחיו או לאחיו שם ויפת כי אחי אביו יקראו אחיו כדרך כי נשים אחיו ויש אומרים לאחיו בני אביו כי אחרי היותו עבד לבני אביו ולשם ויפת אחיו הוא עבד לכל העולם: וברך השלה אלהי שם. הודיע כי יהיה שם עובד האלהים וכנען יהיה עובד לו ולמו ירמוז לזרעו של שם שהם רבים. ויתכן שיהיה למו חוזר גם לאחיו המזכרים ויזר וברך יפת בהרחבת הגבול ושם בשכון האלהים באהליו ושיהיה כנען עבד למו לשניהם והנה העביד כנען לשם שני פעמים רמז כי הוא ישאל ארצו וכל אשר לו כי מה שקנה עבד קנה רבו ובכתבם זאת הפרשה להודיע כי בחטאו היה כנען עבד עולם וחם אברהם בארצו ונכתב ענין היין בנח כי יש בו אזהרה ממנו יותר מפרשת נזירות כי הצדיק תמים אשר לדקו הציל כל העולם גם אותו השקה היין והביא אותו לידי בזיון וקללת זרעו: (א) וטעם ויולדו להם בנים אחר המבול. לרמוז כי אע"פ שהיו ראויים לבנים קודם המבול כי דרך הדורות ההם להוליד כבני שנים אלו לא נולדו להם גם למאה רק אחר המבול כי כבש השם על מעיינה שלא יולידו ויאבדו במבול או שילך להציל רבים בתיבה וכן טעם לכל המשפחה הזאת כי למען נתאחר בתולדות גם יותר מכפילים באבותיו וגם הרבה אחד ובכר הוזכר זה בפי' רש"י מב"ר: (ב) בני יפת גומר. החל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאמר תולדת שם לקרב שמי השלשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם: וטעם מאלה נפרדו איי הגוים

בארצותם

משעבד יהי לאחוי: (כו) ואמר בריך יי אלהא דשם דעבדתיה צדיקא ובגין יהי כנען עביד ליה: (כז) ישפר יי תחומיה דיפת ויתגיירון בנוי וישרון במדרשא דשם ויהי כנען עביד להון: (כח) וחיא נח בתר טובענא תלת מאה וחמשין שנין: (כט) והוו כל יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית: (א) אלין תולדת בנוי דנח ואתילידו להון בנין בתר טובענא: (ב) בנוי דיפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס ושום אפרכיותהון אפריקי וגרמניא והמדיי ומקדוניא ויתיניא ואוסיא ותרקי:

נ(ב) בנוי דיפת גומר ושום אפרכיותהון אפריקי וגרמניא ומדי ומקדוניא ויתניא ואנסייא ותרקי:נ

(ג) ובנוי דגומר אשכנז וריפת ותוגרמא:

נ(ג) ובנוי דגומר ושום אפרכיותהון אסייא ופרכן וברבריאה:נ

(ד) ובנוי דיון אלישא אלם ותרסס אבזא ודורדניא:

נ(ד) ובנוי דיון אלישה ושום אפרכיותהון אלמטרסוס ודורדניא:נ

(ה) מאלין אתפרשו גנוסי נגוות עממיא כל חד ללישניה לזרעיתהום בעממיהום: (ו) ובני דחם כוש ומצרים ופוט וכנען ושום אפרכיותהום ערביא ומצרים ואליחרוק וכנען: (ז) ובנוי דכוש סבא וחוילה וסבתא ורעמא וסבתכא ושום אפרכיותהום סיניראי והינדקי וסמראי ולובאי וזינגאי ובנוי דמוריטינוס זמרגד ומזג: (ח) וכוש אוליד ית נמרוד הוא שרי למהוי גבר בחטאה ולמרדא קדם יי בארעא: (ט) הוא הוה גבר מרודא קדם יי בגין כן יתאמר מן יומא דאתברי עלמא לא הוה כנמרוד גבר בצידא ומרודא קדם יי:

נ(ט) הוא הוה גבר בצידא בחטאה קדם יי דהוה צייד בני אנשא בלישנהון אמר להון רחוקו מן דינו דשם ואתרבקו בדינו דנמרוד בגין כדין יתאמר כנמרוד גברא גבר בצידא בחטאה קדם יי:נ

בעל הטורים

לדמי עקלים של עבד: (ט) יאמר ג' במסו' הכא ואידך על כן יאמר בספר מלחמות ה'. ואידך יאמר איש ואיש יולד בה. מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולוכד ערים כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזהו על כן יאמר בספר מלחמות ואידך יאמר שיהא כל הילוד בה גבור ונבה קומה כנמרוד ויהא נוכר ויאמרו הכל זה יולד בה: (א) שפה אחת ודברים אחדים והבלים ודברים הרבה [נ"ל שהבל"ל ודברים] ב' הכא ואידך (קהלת ה') והבלי' ודברים הרבה שהרבו לדבר הבלי' הרבה. שפה אחת בגי' ל' הקדש: (ב) בנסעם ב' במס' הכא ואידך בנסעם מן המחנה זה הוא שדרשו רז"ל אותו היום הרבו מאחרי ה' משל לתינוק שבורח מן הספר. פי' בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם: (ג) איש אל רעהו הבה ק"ם שלוה מפני שלום ישיבם שהיה לכם שחו: לאבן ב' במס' הכא ואידך (ש"א כ"ה) ויאמר לנו בקרבנו והוא היה לאבן גבי נבל ונח להלן מיתה אף כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל: (ה) וירד ג' במסורה. הכא ואידך. ויפץ העם בכל ארץ מצרים. ויפץ העם מעליו בני השאול (ש"א י"ג) ת"ח סז"ל רצון אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות ה' ואלו נפלו מן המגדל

יונתן

סנהדרין ובצ"ר: (כז) סמוכים דיפת פי' דהיינו סמוך של בית המקדש דהיינו עומד כורש שבני בניו ובזה לבנות בה"מ כדאיתא ברבה וגם ישבייכו בניו וילמדו תורה בב"ה של שם: (ב) ושום אפרכיותהון פי' שם מדינותיהם אפריקי וגו' כולן שם מדינות הם כדאיתא בפ"ק דיומא ובתלמוד ירושלמי פ"ק דמגלה: (ח) הוא שרי וכו'

רמב"ן

בארצתם. כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו בארץ אחד ישב לבדו והארצות רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שיהיו רבים במלכותי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידון וגו': ואמר בארצתם בגויהם. וכן בבני שם ושפר הכתוב כל אלה כי רצה להודיע יחום אברהם משם ותולדות שם להודיע העמים שזכה אברהם באהלם בעון אבותם ולכן ספר גם ביפת והפלגה להודיע קצת שנוי הלשונות ופזורם בקצוי הארץ לזמן מועט אחרי אדם הראשון ועוד להודיע חסדי השם ושמלו הברית לנח כי לא כלה אותם. והרב אמר במורה הנבוכים כי זה יאמת לשומעים חדוש העולם וגם זה אמת כי אברהם אבינו יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ויעיד להם על נח ובניו שראו המבול ולאו המיבה והנה הוא עד מפי עד בענין כל המבול ועד רביעי על יצירה כי נח ראה אביו שראה אדם הראשון ויצחק ראה שם שעמד במבול ויעקב מגיד כל זה ליורדי מצרים גם לפרעה ואנשי דורו ואנשים בכל דור יודעים מאבותם ארבעה וחמשה דורות מגידים מעשיהם ותולדותיהם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. היו אלה ראשי אומות ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח"כ וכוש ילד את נמרוד ולא אמר ובני כוש נמרוד וסבא וחוילה אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען על כן לא הזכירו הכתוב ובב"ר אמר ריש לקיש היינו שבורים שנבלעה משפחתו של פוט ובא יחזקאל והזכיר פוט ולוד וכל הערב כי מפני שלא הזכירו הכתוב היינו שבורים שנתערב זרעו בבני כנען ולא היו אומה ולא ירשו להם ארץ שתקרא על שמם אבל גם במגוג ומדי ותובל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד *ולוד ראשי אומות לא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות: (ח) הוא החל להיות גבר בארץ. כתב רש"י להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה ואם כן הוא החל אחר המבול כי דיני דור אנוש הוא החל ואחר שנאמר כי הוחל בדור הפלגה מרד ובימי אנוש לא היו במורדי אור אבל עבדו גם אלהים אחרים: (ט) הוא היה גבר ציד לפני יי. לד דעתן של בריות בפיו ומסטן

*נ"א כי בארפכשד הזכיר תולדות.

אבן עזרא

הראשון אחר המבול היה מכוש *וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל: (כו) ברוך ה' אלהי שם. הייבך אנו להוסיף תודות לשם* מסוף אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם. והטעם שיכריחו [ב]לעבוד את שם. כי מלת למו כמו להם והוי"ו נוסף כוי"ו חבילתו לכן בשפרון שיא [ג]ובלא וי"ו לא ימלא. והזכיר עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת [ד]כמוהו. ואמר הגאון כי חסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען. אמר כי כמוהו לעיני המשכיל דודי [ה]שהוא בן דודו. ויתכן שהיה גדול מירמיה בשנים והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב. וכן אחת אחי האב קראה הכתוב דודתך. וזה אבי כנען איננו כן. ופי' יפת מן יפה ולא פירש יפה. רק הוא כמו [ו]ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא משכנין הנכבד הנוסף כמו ומלכים יכד [ז]ובפסוק הזה בכך יפת גם שם: כי פי' וישכון באהלי שם שישכון אלהים באהלי שם. כי בפסוק הראשון בכך השם: ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד [ח]עולם. כי מאלה נפצ' כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: (ד) כתים. [ט]שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי' ספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא: (ח) נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות [י]אם לא נכתב והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות כי היה גבור ציד. וטעם לפני ה' שהיה בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולה לשם וזו דרך הפשט. והדרש דרך [כ]אחרת: (ט) על כן יאמר. משל

*נ"ל לה"י.

פירוש על אבן עזרא

יהיה כפירוש הנ"ל אשר כנען יהיה עבד לעבדים כי גם אחיו הם עבדים ואפילו כוש הוא עבד מלך קללת חם אביו. וכנען יהיה עוד עבד לבני חם. [א]וזה נמרוד בן כוש והוא שמרפא וכפיר וכוש הוליד את נמרוד (להלן י' ח') וכו'. [ב]ר"ל שהם יכריחו את כנען לעבוד לאחיו. [ג]כי לריך להיות להם או למו אבל לם בלא ה"א ובלא וי"ו לא נמצא. ומלת חבילתו כמו חבילם. [ד]ר"ל עם יפת הזכר רק שם אלהים כי זרע שם הם ב"י. [ה](ירמיה ל"ב י"ב). [ו]כי ירחיב (דברים י"ב כ') ת"א ארי יפתי. [ז](ישעיה מ"א ב'). [ח]פי' לכל העולם כי מהנזכרים הם כל יושבי אלד זולת זרע כנען וזה לא נתקיים מיד כי זרע כנען היו מלכים ושרים מהם עד כבוש ארלם. [ט]ר"ל שהוא שם יחיד אף שהוא על המשפט לשון רבים. [י]וכן ה"א וליש מיד כתים (במדבר כ"ד כ"ד) ותיבן ילערכון מרומאי. [כ]ר"ל לפי דברי חז"ל נקרא נמרד שהמריד כל העולם על ה' אך לפי הפשט נוכל לפרש דרך אחר כי לפי הדרש היה ראוי לקרא שמרד. [ל]ר"ל לפי הדרש הנ"ל פי' נקרא נמרד ולא ממרד כי לבסוף מרדו עליו ונהרג ע"י עשו. ר"מ

ספורנו

קטן במעלה ובזוי מכלם כאמרו ועבד אויל לחכם לב. לכן במאמרו הוסיף שיהיה עבד עבדים: (כו) ויהי כנען. זרעו. עבד למו לאלהי שם ולזרע שם כאמרו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה': (כז) באהלי שם. בתי מדרשות בלעדי בית הבחירה: עבד למו. שנית לשם וליפת גם קודם ימי המקדש: (כט) ויחי. קודם ענין הספור המכוון והוא התעוררות אברהם לקרוא בשם ה': (ו) ופוט וכנען. לא הזכיר בני פוט כי היו כל בניו לגוי אחד נקרא על שמו כאמרו פרס כוש ופוט אתם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. שהיה כל אחד מהם לגוי מלבד הבנים שנקראו על שמו כאמרו כוש וסבא תחתיך: (ח) וכוש ילד את נמרוד. בתוך אותם שנקראו על שמו ילד איש שרשי מפורסם לגבור: (ט) לפני ה'. גבור מלך

לִפְנֵי יְהוָה׃ י וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃ יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ יז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ יח וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ יט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה °וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס כא וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח

°וצבוים קרי

ושלח

אונקלוס

י וַהֲוָה רֵישׁ מַלְכוּתֵהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְבָבֶל׃ יא מִן אַרְעָא (ס"א עֵיצָה) הַהִיא נְפַק אֲתוּרָאָה וּבְנָה יָת־נִינְוֵה וְיָת־רְחֹבֹת (נ"א רְחוֹבֵי) קַרְתָּא וְיָת־כָּלַח׃ יב וְיָת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא׃ יג וּמִצְרָאֵי אוֹלִיד יָת־לוּדָאֵי וְיָת־עֲנָמָאֵי וְיָת־לְהָבָאֵי וְיָת־נַפְתּוּחָאֵי׃ יד וְיָת־פַּתְרוּסָאֵי וְיָת־כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפַקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת־קַפּוּטְקָאֵי׃ טו וּכְנַעַן אוֹלִיד יָת־צִידוֹן בֻּכְרֵהּ וְיָת־חֵת׃ טז וְיָת יְבוּסָאֵי וְיָת־אֱמוֹרָאֵי וְיָת־גִּרְגְּשָׁאֵי׃ יז וְיָת־חִוָּאֵי וְיָת־עַרְקָאֵי וְיָת־אַנְתּוּסָאֵי׃ יח וְיָת־אַרְוָדָאֵי וְיָת־צְמָרָאֵי וְיָת־חֲמָתָאֵי וּבָתַר־כֵּן אִתְבַּדַּרוּ זַרְעִית כְּנַעֲנָאֵי׃ יט וַהֲוָת תְּחוּם כְּנַעֲנָאֵי מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד־עַזָּה מָטֵי לִסְדוֹם וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבוֹיִם עַד־לָשַׁע׃ כ אִלֵּין בְּנֵי־חָם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן בְּאַרְעֲהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ כא וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף־הוּא אֲבוּהוֹן דְּכָל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחוּהִי דְּיֶפֶת רַבָּא׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד אוֹלִיד יָת־שָׁלַח וְשָׁלַח אוֹלִיד יָת־עֵבֶר׃

ולעבר

מסרה י ראשית, (כ"ס). בבל, מ"ל מלרע כי הסגול הוא השולט ליודי. ואכד, הכף בשוא. וכלנה, הכף בליור וה"א בסוף. יא מן, ג' ר"פ. אשור, וי"ו ושורק. רחבת, ל' ס' דס'. יב ואת, הוי"ו בגעיא. רסן, ז"ק ומלעיל. הוא, וי"ו חירק. הגדלה, חסר. יג ומצרים, ג' ר"פ. לודים, מ"ל דפ"ל. ענמים, ב'. להבים ג' אכ"ך. נפתחים, הנפתח ס"ו ומ"י. יד ואת הוי"ו בגעיא. כסלחים, ב'. טו צידן, מ"י וס"ז. דכותי' ג'. טז היבוסי, י'. האמרי, ה'. יז הערקי, הי"ת בקמץ. הסיני, ב' מ"ל. יח משפחות, ל' מ"ל בתורה. יט גבול, מ"ל. באכה, ו' כתיב ה'. גררה, הג' לפי. סדמה, ג' חסר. ועמרה, כ"כ בגיע. וצבים, וצבוים קרי. כ' בסוף י'. כ בני, הג' לפי כי אין כאן ד"ד כי יש כאן ב' המשפט בין הטעמים. למשפחתם, חסר. ללשנתם חסר דחסר. בארצתם, חסר. בגויהם, מ"ל. כא ולשם, ד'. הגדול, ס' מ"ל בתורה. כב עילם, ל' וחד ושם מלי חסר.

ת"א ותהי ראשית יומא י. ולשם ילד סנהדרין סט ב.

רש"י

זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה. היא נינוה שנאמר (יונה ג') ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים. שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרוסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: (יח) ואחר נפצו. מאלה נפוצו משפחות רבות: (יט) גבול. סוף מצר כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. שם דבר. ול"ע כאדם שאומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשנתם בארצתם. אף על פי שנחלקו ללשונות ולארצות כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתי' אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא הגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אמר אחי חם שהלכו

מריסס

רמב"ן

ומשפט לנמרוד במקום: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בגבורת פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד לשון רש"י וכן דעת רבותינו. ור"א פי' הנך שהבין על דרך פשוטו כי הוא החל להיות גבור על החיות לצוד אותן ופי' לפני ה' שהיה בונה מזבחות ומעלה את החיות לעולה לפני השם ואין דבריו נכונין והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה. והנכון בעיני כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כן יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה: (יא) מן הארץ ההוא. במלכו עליה יצא אשור כי אשור מבני שם היה וזהו כלשון ויצא חצר אדר ועבר עצמונה ויצא עוג מלך הבשן לקראתם אדרעי ושם לארצו ברכוש גדול ורבים כן ולכן נקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שאמ' ורעו את אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה יקראה אל ניתוה ואל רחובות עיר ואל כלח. וספר עוד בגבורתו כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני יי להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה וכן ותשחת הארץ לפני האלהים כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו כענין וכרחם כרחם הסיד שלפני כי בכל מקום הוא לפניו: (יג) ומצרים ילד. הזכיר למצרים תולדותיו ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באשרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי היא נקראת על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים ושם ארצם ג"כ כשמם כי כן מצינו לפתרוסים ארץ פתרוס והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ומתי ירמיה בארץ מצרים ובשמתי את פתרוס על ארץ מכורתם וכן לוד וכל סביב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כמו יושבי פלשת. ואמר ר"א כי אלה שמות מדינות ובכל מדינה ומדינה משפחה אחת ועל כן הם כלם לשון רבים והפלשתים הנזכרים אשר יצאו משם כי זה רמז למקום. וטעם אשר יצאו

על

(י) והוה שירוי מלכותיה בבל רבתי והדס ונציבין וקטיספון בארעא דפונטוס:

נ(י) והות שירוי מלכותיה בבל והדס ונציבין וקטיספון בארעא דבבל:

(יא) מן ארעא ההיא נפק נמרוד ומלך באתור דלא בעא למהוי בעיטת דרא דפלוגתא ושבק ארבע קוריין אילין ויהב ליה יי בגין כן אתרא ובנא ארבע קוריין אחרנין ית נינוה וית פלטיאת קרתא וית חדיית:

נ(יא) מן ארעא ההיא נפק אתוריה ובנא ית נינוה וית פלטייתא דקרתא וית חדיית:

(יב) וית תלסר דמתבניא ביני נינוה וביני חדיית איהי קרתא רבתא:

נ(יב) וית תלאסר בין נינוה ובין חדיית היא קרתא רבתא:

(יג) ומצרים אוליד ית ניווטאי וית מריוטאי וית ליווקאי וית פנטסכינאי:

נ(יג) ומצרים אוליד ית מריוטאי וית פנטפולטאי וית לוסקאי:

(יד) וית נסיוטאי וית פנטפוליטי דנפקו מתמן פלשתאי וית קפודקאי:

נ(יד) וית פילוסאי וית פנטסכנאי דנפקו מתמן פלשתאי וית קפודקאי:

(טו) וכנען אוליד ית צידון בוכריה וית חת: (טז) וית יבוסאי וית אמוראי וית גרגשאי: (יז) וית חוואי וית ערקאי וית אנתוסאי:

נ(יז) וית טריפולאי וית ערקאי וית בקרוסאי:

(יח) וית לוסנאי וית חומצאי וית אנטוכיאי ובתר כדין אתבדרו זרעיתהון דכנענאי:

נ(יח) וית אנטרדינאי וית חמתאי וית אנטוכיא מן בתר כדין אתבדרו ניסי אומיא:

(יט) והוה תחום כנענאי מן בותניים מעלך לגרר עד עזה מעלך לסדום ועמורא אדמה וצבויים עד קלדהי: (כ) אילין בנוי דחם לזרעית יחוסיהום ללישנהום במותב ארעתיהון בגניסת עממיהון: (כא) ולשם איתיליד אף הוא הוא אבוהון דכל בני עבראי אחוי דיפת רבה בדחלתא דיי: (כב) בנוי דשם עילם ואתור וארפכשד ולוד וארם: (כג) וארפכשד אוליד ית שלח ושלח אוליד ית עבר: (כד) ולעבר איתילידו תרין בנין שום חד פלג

בעל הטורים

ואלו השבטים ... ויבדלו נ' במס' ... ואידך ויבדלו ... והבדל ... יצאו בקולות וכו': (ט) ... אחר ב' דסמיכי ... ואידך

רמב"ן

על דעת המפרשים שהוליד כסלחים שמהם יצאו וכתב רש"י שמביניהם יצאו שהיו הפתרוסים והכסלוחים מחליפים נשותיהם זה לזה ויצאו פלשתים מביניהם ע"כ. ועל דעתי בדרך הפשט היו הכסלוחים יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם הכפתורים אחיהם ויצאו משם הכפתורים אשר הם מזרע הכסלוחים והלכו לגור להם מגרר והכו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת ונקראו אח"כ פלשתים על שם הארץ והוא מה שכתוב הכפתורי' היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם והם מבני הכסלוחים יושבי ארץ כפתור: (טו) וכנען ילד את צידן בכרו. אלה משפחות בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל ארץ כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו אבל החליף השם בזמנם בימי אברהם כי בכאן כתבו בשם שקראו אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו במחלקותם לגוייהם נקראו בשמות אחרים אולי הטעו להם שם על שם הארץ כמו שהזכרנו וכן החוי השוכני שם החוי מהירה וכן רבים או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכחדו משם ונקראים היו קיני וקנזי על דרך משל והיו לאחדי בתי אבות תקרא שלומם בשמם כנכון בשבטי ישראל והנה קדמם שם היה להם בימי אברהם במתנתו ואינם לדבר כי היו המכה בכאן אינו נזכר במתנתו על אברהם והוא היה מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים וכן בכל מקום וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בכן רק עשרה כי אחד מבניו לא גדל כאחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו. ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא היה לגוי. ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והם מבני מצרים כי הכתוב אומר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד ולידן לפלשתים דכתיב כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנחלה וכתוב וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת ואולי שאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם ודע כי ארץ כנען לגבולותיה מאז היתה לגוי היא כראוי לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסי' תם בעבד ועוד אבאר בעזרת האל יתברך: (כא) ולשם ילד גם הוא. בעבור שאמר תולדות חם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאלו לא היו לו בנים אמר בכאן גם הוא וטעם אבי כל בני עבר שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יסוד אברהם ולא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחס אותו אליו: אחי יפת הגדול. דרך הכתוב ליחס הקטן אל הגדול באחיו ולא אל הנולד אחריו וכן מרים הנביאה אחות אהרן וטעם להזכיר זה בכלל לומר כי הוא אחי הנכבד שהוא אליו בכבודו להגיד שלא איסר אותו מפני מעלת שם עליו והנראה אלי שיהיה הגדול אבל למה לומר שהוא שהם הגדול

אל

יונתן

והי' כדליתא ... הוא לפותה וממטה הוא לגמה: (כט) כמה בדהלפא ד"יי דקמה ליה אלו יפת הגדול והרי שם גדול בלשיו היה שלא גדל בירלם ה':

שלמדה

אבן עזרא

מבבל היה גם בימי מחם: (יא) וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור. הוא בן שם וזה היה אחר הפלגה והמלך אחר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עולם אמר כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים: (יב) היא העיר הגדולה. הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה. ולהיותו דבק עם רסן או עם כלח איננו רחוק: (יג) ומצרים ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לבד וכסלחים הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרים ובעבור שהכנ' מאין הלב ועכשו בגלגלו בדמותו יאמר לו ילד: (יט) באכה. גררה. אל גרר: (כ) אלה בני חם ללשונתם. וכן אמר על בני יפת ועל בני שם: (כא) וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברים כי אין למעל' ממנו והשם אלהיו וכן כתוב כה אמר ה' אלהי העברים והכנען אבי הם שאין למנות ממנו ואין ראוי להתברך קדם הגדול. וטעם אחי יפת הגדול הסי' יפת הוא והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו

פירוש על אבן עזרא

[illegible]

אשר

ספורנו

עוד כענין עיר גדולה לאלהים: על כן יאמר כנמרד גבור ציד. ולטעם גבורתו מלך כאלו והיה ראשית ממלכתו בבל. וזה להודיע שבימי מלכותו קרה שנבלו הלשונות בארץ שנער שנעשתה המגדל העיר והמגדל כדי שתתפשט מלכותו על כל המין האנושי באמונות עכו"ם כללי לכל המין אליו גוים ידרשו כענין עלת ירבעם כאשר יצא לדרישת המקדש: (יא) מן הארץ ההיא יצא אשור. בלתי מסכים למלכות נמרוד או לעצתו הנבערה כדברי רז"ל: ויבן את נינוה. ולכן זכה לבנות את כל אלה כאמרו אל פניו ישלם לו: (כא) ולשם יולד. נולד אדם דומה לו במעלה והוא עבר: גם הוא אבי כל בני עבר. אע"פ שהמחזיקים בדעות אליהם האל ויכלתו והשגחתו נקראו עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה כאמרו ויגד לאברם העברי ע"א גם הוא שם ג"כ היה אבי ומלמד כל בני עבר כי אמנם המלמד והמורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועוגב. (ומי אביהם. והתלמידים

נקראו

וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ כח וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ כט וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ לב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל׃ פ שביעי

יא א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים׃ ב וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ ג וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׃ ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת

את

כה וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פֶּלֶג אֲרֵי בְּיוֹמוֹהִי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן אוֹלִיד יָת־אַלְמוֹדָד וְיָת־שָׁלֶף וְיָת־חֲצַרְמָוֶת וְיָת־יָרַח׃ כז וְיָת־הֲדוֹרָם וְיָת־אוּזָל וְיָת־דִּקְלָה׃ כח וְיָת־עוֹבָל וְיָת־אֲבִימָאֵל וְיָת־שְׁבָא׃ כט וְיָת־אוֹפִר וְיָת חֲוִילָה וְיָת־יוֹבָב כָּל־אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַהֲוָה מוֹתְבָנְהוֹן מִמֵּשָׁא מְמֵי לִסְפַר טוּר־מַדִּינְחָא׃ לא אִלֵּין בְּנֵי־שֵׁם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָׁנֵיהוֹן לְאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ לב אִלֵּין זַרְעֲיָת בְּנֵי־נֹחַ לְתוּלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין אִתְפָּרַשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא׃ א וַהֲוָה כָל־אַרְעָא לִישָׁן חַד וּמַמְלַל חָד׃ ב וַהֲוָה בְּמִטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא וְאַשְׁכַּחוּ בִקְעֲתָא בְּאַרְעָא דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן׃ ג וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵהּ הָבוּ נִרְמֵי לִבְנִין וְנִשְׂרְפִנּוּן בְּנוּרָא יוֹקַדְתָּא (נ״י בְּנוּרָא) וַהֲוַת לְהוֹן לִבְנְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ׃ ד וַאֲמַרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא וְרֵישֵׁהּ מָטֵי עַד צֵית־שְׁמַיָּא וְנַעְבֵּיד לָנָא שׁוּם דִּילְמָא נִתְבַּדַּר עַל־אַפֵּי כָל־אַרְעָא׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא עַל־עוֹבָדֵי־קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא

די

מסרה. כה ילד, י"ו. האחד, ד'. נפלגה, ב'. כו אלמודד, ב' מ"ל. חצרמות, חלם חלם והכים בטור. כז הדורם, ב' וחד"ל. אוזל, מ"ל. דקלה, ב' ומ"ל וכ' בסי"ם. כח עובל, כ' מ"ל. אבימאל, חרה מלא ובספרין אלפין ג' ומ"ל. שבא, בסין וא'. כט אופר, ל' וחסר י' (וס"ו) חוילה, מ"ל ובסי"ם. יובב, מ"ל. ל מושבם, מ"ל. ספרה, ג' מלמיל. לא בני שם, דפי כמש"ל. למשפחתם, ס'. ללשנתם, ס'. בארצתם, מבר. לגויהם, מ"ל ומסרה בגויהם ול'. לב משפחת, ס'. לתולדתם, ס' דמ'. יא א ודברים, ב'. אחדים, ל'. ב בנסעם, קמץ סמן סמוך תי' ושכן ס'. וימצאו, חולם במסרין. ג וישבו, ו' ל"פ בטעם. לבנים, כל אורי' מ"ק. לבנה, ב'. לאבן, ב' וחסר. ד ויאמרו, ז' ל"פ בטעם. הבה, בנקף ולכן חסרים דגש מד"ד ובן ונעשה לנו. ומגדל, ז'. וראשו, ד'. נפוץ, ב'. ה לראות, ג'

ת"א ויהי בנסעם מגלה י. שנער שבת קיג. הבה נבנה לנו חגיגה י' חולין ס"ט. ונעשה לנו שם סנהדרין קט. וירד ה' לראות סנהדרין שם.

רש"י

שמיהם כנגדו את אביהם חם בזהו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ואמרו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ וגו'. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: (כו) חצרמות. על שם מקומו (ב"ר): (א) שפה אחת. לשון הקודש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ושש מאות וחמשים ושש שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות (ב"ר): (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפר"קלייר בלע"ז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה. כך עושין הלבנים שקורים טוול"ש שורפים אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: (ה) וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני

מי

ספורנו

נקראו בנים כאמרו בני הנביאים: (כה) פלג כי בימיו נפלגה הארץ. הודיע מעלת עבר שהבין ברוח הקודש מה שהיה עתיד אז להיות בימי בנו וקרא שם בנו פלג להודיע שבם קיצור שני חיי האדם מפלג והלאה כי אמנם שנת זה היה שנת בני הפלגה ועונשם שקלקל אוגם בהשתנות האויר המאויר לאור: (ב) בנסעם מקדם. כמנהג הרועים בנוסעים ממקום למקום למצא מרעה לצאן: (ג) הבה נלבנה לבנים. לבנות בתים וגדרות לצאן וזאת היתה עצת פרטי ההמון בזה כאמרו ויאמרו איש אל רעהו: (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר. זאת היתה עצת שרי הדור להמליך את נמרוד על כל המין האנושי: ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם. נעשה שם ע"ז שתהיה במגדל ויצא בכל המין האנושי שם גובה מקומה וגודל עירה באופן שתשגב אלהי האלהים אצל כל בני האדם ואליה ידרשו כלם. והכונה בזה היתה שהמולך על אותה העיר ימלוך על כל מין האנושי בהיות שם דרישת כלם: (ה) וירד ה' לראות. הנה ל' הירידה לראות יאמר על האל ית' כשאין הענין אז ראוי לעונש אלא מפני הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין כבן סורר ומורה שאמרו ירדה תורה לסוף דעתו. וכן היה ענין סדום שכתב בו ארדה נא ואראה. כי אמנם לא היה לשעה אז יותר ממאמר האומות כדי לענשם בעולם הזה אולמי בענין האכזריות נגד עניי עם שהיה נמשך ממנו קלקול גמור בסוף כאמרו הנה זה היה עון סדום אחותך ויד עני ואביון לא החזיקה וכן

היה

פלג ארום ביומי אתפליגת ארעא ושום אחוי יקטן: (כה) ויקטן אוליד ית אלמודד דמשח ית ארעא באשלוון וית שלף דשלף מוי דנהרותא וית חצרמות וית ירח: (כו) וית הדורם וית אוזל וית דיקלא: (כז) וית עובל וית אבימאל וית שבא: (כח) וית אופיר וית חוילה וית יובב כל אלין בנוי דיקטן: (כט) והוה בית מותבניהון מן מישא מעלך לספרוואי טוור מדינחא: (ל) אלין בנוי דשם ליחוסיהון במותב ארעתהון לגניסת עממיהון: (לא) אלין יחוסי בנוי דנח ליחוסיהון בעממיהון ומאלין אתפרשו עממיא בארעא בתר טובענא: (א) והוה כל ארעא לישן חד וממלל חד ועיטא חדא בלישן קודשא הוו ממללין דאתברייא ביה עלמא מן שירויא:

[(א) והוון כל דרייא דארעא לישן חד וממלל חד ועיצה חדא ארום בלישן קודשא הוו ממללין דבה אתברי עלמא מן שירויא:]

(ב) והוה במיטלהון ממדינחא ואשכחו בקעתא בארעא דבבל ויתיבו תמן:

[(ב) כד אטעו לבהון מן בתר מימרא דמאן דאמר והוה עלמא מן שירויא ואשכחו בקעא בארעא דפונטוס ושרון תמן:]

(ג) ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי ליבנין ונשוי יתהון באתונא והוה להון ליבנתא לאבנא וחימרא הוות להום לשיע: (ד) ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד צית שמיא ונעביד לנא סגדו ברישיה ונשוי חרבא בידיה ותהי עבדא לקבלא סדרי קרבא קדם עד לא נתבדר מעילוי אנפי ארעא:

[(ד) ואמרין אתון בען ונבני לנא קרייא ומגדל ורישיה ממטי עד צית שמיא ונעביד לן בגויה בית סגידו ברישיה ונתן חרבא בגו ידיה ותהא עבדא לקובליה סדרא קרבא קדם עד דלא נתבדר על אפי כל ארעא:]

(ה) ואתגלי יי לאתפרעא מנהון על עובד קרתא ומגדלא דבנו בני נשא:

והוה

יונתן

(כה) אלמודד דמשח וכו' פי' שמדד הארץ בחבלים למי א ולמי א ודלם מפליקון אלמודד פלשון מדידה. וכן דשלף מיי פי' שמשך מי הנהרות ודקדק נשמש לדרוש הלשון נופל על לשון: (א) ועיטא חדא וכו' פי' בעצה אחת בלשון הקודש היו מדברים: דאיתבריא בי' העולם מתחלה ודייק מדברים אחדים משמע לשון שיסודו של עולם דובר בו כשנברא העולם והוא לשון הקודש וק"ל: (ד) סגדו ברישיה פי' צלם המגדל השתחויה שמשתחוים לע"ז ונתנו חרב בידיו והוא יעשה מעורכי סדרי מלחמה ודייק

הרשב"ם

של יפת כי שם קטן מכלם ואם הקדים אותו וכן בכל מקום אחר למדובר בו כמו ישעיהו בן אמוץ הנביא שהנביא בן עזור הנביא לחובב בן רעואל המדייני חותן משה. ורש"י כתב אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו אביהם וחם בזהו גם לומר שהוא אחי הצדיק ולא אחי הרשע אע"פ שנמנה אחריו: (ב) בנסעם מקדם. פי' רש"י שהיו יושבים שם ככתוב למעלה ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום המחזיק אותם ולא מצאו אלא שנער ואין זה נכון כי תולדות שם לבדו הם שנאמר עליהם כן ולמה ייחס הפלגה עליהם כי בני יפת ובני חם רבים משם ועוד כי מושבם בארצותם היה ממשא עד הר הקדם והפלגה היתה מהם שהיה מושבם כי לא באו בני יפת מאיי הים אל הבקעה אשר בארץ שנער אבל בהפלגה הפיצם השם על פני כל הארץ ואז הושבו בארצותם לגוייהם ור"א פי' כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קורדי' לאשור שנאמר והמה נמלטו ארץ אררט וגם בדרתו מן ההר נתיישבו בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר

אבן עזרא

כבודו. וטעם [ש]שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון [ת]כי אין שוטה מת"ק [א]שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובאלה נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים [ב]אחר המבול. ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם. על כן הזכירו הכתוב בתחלה. ואמר כי כאשר הולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מעטים כי יום אחד בשנה שהוא שנה וגם נולד באייר ושם בסיון ובשבא המבול היו לנח תקנ"ט שנים וימים. והנה אין לשם ל"ק שנה שלימות [ג]לשנת המבול [ד]ויהיה שם כשהוליד ארפכשד בן מאה שנה [ה]ומעטים. ופי' שנתים שנכנסה השנה השנית משחשבון לאחר המבול. גם יש אומרים כי אחר שמנה חדשים מיום המבול [ו]שחסרו המים הרתה אשת שם. והנה היה שם בן מאת [ז]שנה וכחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה [ח]מקומות: (א) שפה אחת. בפתח קטן תחת האלף כמשפט מוכרת ואם הוא נסמך יצא בפתח גדול ובספר הדקדוק [ט]באלתי למה אחד דל"ת אחת. והפלג' היתה כלא' משקול הדעת כי אחר מאה שנה אחר המבול היתה. ונקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ [י]כתרגום ארמית פלגי. וכמוהו פלגי מים [כ]שהם חלקי המים שהנהר יחולק. וכן אי [ל]לכבוד. גם מתואל שהוא בן [מ]הכנים. גם דברי סדר עולם נכונים [נ]ועליו נסמוך. ואם כן הוא היה אברהם מעוזי המגדל [ס]ואל תתמה כי נח ושם היו שם. כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר. והקרוב אלי שהיה לשון הקדם [ע]ושם אדם ושת וקין גם שת ופלג לעדים. וטעם דברים אחדים בעבור שימלא כיום בכל לשון דברים שלא ידעום כל אנשי הלשון. ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים [פ]והם רבים מגזרת אחד. וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי [צ]הרי אררט במזרח. וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה. ופירש בקעה ערבה ישרה הפך [ק]ההררים. וכן כבהמה בבקעה תרד [ר]ויתכן שהיא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך: (ג) נלבנה. מגזרת לבנים ואף על פי שהספור עם [ש]מ"ם. לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשים. והנה שרפו הלבנים עד שעמדו והוא הבנין המקיף שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנה לאבן. תחת אבן: והחמר. תחת טיט ופי' כמשמעו [ת]בלשון ישמעאל. ואלה בוני המגדל לא היו טפשי' שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם קרים אל משמעתם כי בניהם היו. והנה הכתוב גלה מחלם וסוף דעתם [א]לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו מאמר הכתוב ונעשה לנו שם. ומלת הבה כמו תנה ושרשו יהב והעד השלך על ה' יהבך [ב]ובעבור שידברו

בם

פירוש על אבן עזרא

כנען הרשע ושם אביהו נתקלל גם כן ע"י בנו א"כ נעשה כנען לפי שם בהשפתו הברם ר"א משלמו. [ש]שיפת הוא הגדול. [ת]כי בהדיא כתיב (לעיל ה' ל"ב) ויולד נח את שם וכו'. [א]בעת שהתחיל להוליד בניו. [ב]ר"ל שם בן מאה שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול (להלן י"א י') ואם שם גדול מאחיו א"כ היה בן ק"ב שנים כאשר המבול היה ג"כ שנה. [ג]כי ישפכו אותן הימים שהיו לנח יותר על ל"ע שנים. [ד]ר"ל תשנת המבול נגמר החשבון להיות לשם כשנולד ארפכשד מאה שנים. [ה]ר"ל מהשנה שאחרים. [ו]ר"ל לפי' הזה לא יפשב הטיב שלא אחר המבול. ולכן אמר אחר ה' חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם. וטעמו אחר שהבינו בלי הפיגם שימלאו חקק שם לאשתו והרתה. [ז]ר"ל שנתים אחר המבול כשנכנסת ז' חדשים של השלום מעוברה של אשת שם שנכנסו בשנת ב' אחר המבול. ואם ישאל השואל למה מהפך (לעיל ז' פסוק ז') כתיב ויבא נח ובניו (ובפסוק ס' מ"ו) כתיב צא אתה ואשתך בודאי לא היה עוסק בפו"ר אולי נח היה מורם כל ימי המבול כי היה לו בנים ובניו לא היו להם בנים הוכלסו לקדם אם עלמם ולפי הדעה הזאת נוכל לומר כי הם שמם אפילו בה' חדשים הראשונים. [ח]ב' במ"ם ע"ו ב'. עוד כ"ב כ"ב. ובמ"ב א' י"ז. ג' א'. ס' מ"ז. מ' כ"ם. י"ב י'. י"ד כ"ב. ע"ו א'. י"ז א'. [ט]פי' בספר הלשון אמר רא"ע כי לשון יחיד זכר הוא אחד והיה ראוי להיות ל"נ אחדת. ובעבור סיום הדל"ת והסי"ו כאשר הם רפים. קבוצים במולא. כבד על לשון להסבירם והנה סמכו הדל"ת ופתחו הסי"ת. להורות על לשון נקבה. ג"כ משרם המלך עכ"ל. ור"ל טעמו שלא לפתון עליו בפתח לריך להיות פתח תחת הסי"ת של אחד. ובכלן השים קמולה והתשובה. בעבור האחר"ספא שהוא מלך. לכך לריך להיות קמץ תחת חי"ת שהוא סגומה גדולה. [י]פי' והיה נכון לפרש שאז נפלגה הארץ ולא בימי חייו אחרי כן ולא מאות שני ארפכשד ובני ועבר עד פלג אשר הולידו אחד את אחד הוא קרוב מאה שנה וקרא בנו ע"ש המאורע. [כ](תהלים ס' ג'). [ל](ס"א ד' כ"א) ע"ש מגלה כבוד מישראל כאשר נולד. [מ]ע"ם עמנו אל (ישעיה ז' י"ד). [נ]ר"ל סדר עולם פ"א א"י נביא גדול היה עבר שקרא בנו פלג ברס"ק שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ וכו' ואם בתחלת ימיו שלא יקטן אחיו היה קטן והוליד י"ג משפחות ונתפלגו. ואם בשלש ימיו הלא לא בא לפסוק שלא לפרש. הא אינו אומר כי בימיו נפלגה שלא בסוף ימיו עכ"ל. [ס]גם זה שם ח"ל נח היה אחר הפלגה יו"ד שנים ואברהם לע"ם היה בהפלגה בן מ"ח שנים עכ"ל. [ע]בסנהדרין ל"ח ע"ב דלפי שדברו בלשון ארמית. [פ]פי' ולפיכנו כמו כימים אחדים כמו שמפורש בפ' ברכאים הן האדם היה כאחד ממנו ע"ש בפי' רא"ע. [צ]פי' כי מהם באו למזרח ואמר הכתוב ויהי בנסעם מקדם כלומר ממזרח שהם הרי אררט. [ק]ר"ל והיו הרכסים לבקעה (ישעיה מ' ד'). [ר](שם ס"ג י"ד). [ש]ר"ל אף שבלשון רבים הוא על משקל ל"ז. אעפ"כ לשון נקבות הוא כמו נשים. פלגשים. והעד שבלשון יחיד נאמר והוי להם הלבנה לאבן. א"כ בעודם בלי שריפה נקראים לבנים ולאחר השריפה אשר עושים לבנין נקרא לבנה. [ת]שהוא לשון נופל על הלשון כמו הכי קרא שמו יעקב (להלן כ"ז ל"ו). [א]ר"ל אם היה כמובא כדברי חז"ל אשר נחלקו ל"ג כתות וכו' וכולם לשם עכו"ם מתכוונו הלא היה שם נח ובניו ובפרט אאע"ה היה בן מ"ח שנים. אך מתחילה טעמו אשר כונתם בפשוטו לבנות עיר וכו'. והקב"ה ידע לסוף דעתם ע"כ כתוב וירד ה' וגו'. [ב](תהלים נ"ה

כ"ג

אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת׃ ז הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ׃ ח וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ ט עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ
י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃ יא וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ יג וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃ יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד

בנים

אונקלוס

דִּי בְנוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ ו וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חַד וְלִשָּׁן חַד לְכֻלְּהוֹן וְדֵין דִּשְׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מִנְּהוֹן כֹּל דְּחַשִּׁיבוּ לְמֶעְבַּד׃ ז הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן לִישָּׁנְהוֹן דְּלָא יִשְׁמְעוּן (גְּבַר) אֱנָשׁ לִישָּׁן חַבְרֵהּ׃ ח וּבַדַּר יְיָ יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל־אַפֵּי כָל־אַרְעָא וּמְנַעוּ לְמִבְנֵי (נ״י וְאִתְמְנַעוּ מִלְּמִבְנֵי) קַרְתָּא׃ ט עַל־כֵּן קְרָא שְׁמַהּ בָּבֶל אֲרֵי־תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישָּׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדְּרִנּוּן יְיָ עַל־אַפֵּי כָּל־אַרְעָא׃ י אִלֵּין תּוֹלְדַת שֵׁם שֵׁם בַּר־מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־אַרְפַּכְשַׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר מוֹפָנָא׃ יא וַחֲיָא־שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יב וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־שָׁלַח׃ יג וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יד וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־עֵבֶר׃ טו וַחֲיָא־שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ טז וַחֲיָא־עֵבֶר תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־פָּלֶג׃ יז וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יח וַחֲיָא־פֶלֶג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־רְעוּ׃ יט וַחֲיָא פֶלֶג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־רְעוּ מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־שְׂרוּג׃ כא וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

וחיא

מסרה האדם, ו׳ וכל קרי׳ דכותי׳. ו ס׳, בנביא. ושפה, ל׳. הםלם, הח״ס בעמם. לעשות, מ״ל. לא יבלר, ל׳ וחד ולא. יזמו, ל׳. לעשות, מ״ל. ז נרדה, ג׳. ונבלה, ל׳. שפתם, ל׳. ח ויפץ, ג׳. ויחדלו, ג׳. לבנת, ל׳ וחסר. ט בלל, ל׳. והפס, ל׳. הפילם, ל׳: י אלה, ד׳. תולדת, מ״ק וח״ס. שם שם, ב׳ דספיק. יא ארפכשד, ל׳ ק״ז וכל אפנם דכותי׳. יג ויחי, ג׳ בעמם. טז עבר, ג׳ בעמם בספין ומלפיל. יח פלג, ג׳ בעמם ומלפיל.

ת״א הבה נרדה מגילה ט סנהדרין לח. ויפץ ה׳ אותם שם קט. בבל שם כד. כי שם בלל שם קט. ומשם הפיצם שם קז וקט. אלה תולדות שם סט.

רש״י

מי שמא בני חמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו תחלתם לעשות: לא יבצר מהם וגו׳ לעשות. בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצר רוח נגידים: (ז) הבה נרדה.

בבית

ספורנו

היה ענין ישראל בהגלותם כאמרו אלהי עם אחריהם: (ו) הן עם אחד. כי אמנם הבלבול המספר פלג גוים ומניא השבות הוא המחלוקת הקודם ביניהם אם לקצת בדעות ואם לקצת הלשונות. והנה אלה היו עם אחד בענין הדת כי היו כלם מסכימים בדעת אנשי האל״ים ועם זה היו כלם מסכימים בלשון: וזה החלם לעשות. וגם כן נמצא לכלם עתה זאת ההתחלה שעשו בהסכמת כלם: ועתה לא יבצר מהם. אם כן אין מונע לשם מחשבות כונתם ותהיה אותה ע״ז אשר יבחרו כללית לכל מין האדם ולא יפנה אחד מהם לדעת את הבורא ית׳ ולהבין כי יוצר הכל הוא. והפך זה יקרה כשתהיה מחלוקת בין האומות בענין אלהי הנכר כי כל אחד מהנה תפסוש שים אלהי האלהים שכל האלוהות מסכימים לדעתו וכו יחלם מדרך וסדר העליונות כאמרו כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים: (יא) ויולד בנים ובנות. לא הזכיר בהם אחד מאלה שעברה דורות ויושם

כמו

(ו) ואמר יי הא עמא חד ולישן חד לכולהון והא אתחשבו למעבד וכדון לא יתמנע מנהון כל דחשיבו למעבד: (ז) אמר יי לשבעין מלאכיא דקיימין קומוי איתון כדון ונחית ונערבבא תמן לישנהון דלא ישמעון איניש לישן חבריה: (ח) ואיתגליאת מימרא דיי עלוי קרתא ועימיה שובעין מלאכיא כל קבל שובעין עממיא וכל חד וחד לישן עממיה ורושם כתביה בידיה ובדרינון תמן על אנפי כל ארעא לשבעין לישנין ולא הוה ידע חד מה דיימר חבריה והוו קטלין דין לדין ופסקו מלמבני קרתא: (ט) בגין קרא שמה בבל ארום תמן ערביב יי לישן כל דיירי ארעא ומתמן בדרינון יי על אפי כל ארעא: (י) אלין גניסת שם שם בר מאה שנין כד אוליד ית ארפכשד תרתין שנין בתר טובענא: (יא) וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן: (יב) וארפכשד חיא תלתין וחמש שנין ואוליד ית שלח: (יג) וחיא ארפכשד בתר דאוליד ית שלח ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן: (יד) ושלח חיא תלתין שנין ואוליד ית עבר: (טו) וחיא שלח בתר דאוליד ית עבר ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן: (טז) וחיא עבר תלתין וארבע שנין ואוליד ית פלג: (יז) וחיא עבר בתר דאוליד ית פלג ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: (יח) וחיא פלג תלתין שנין ואוליד ית רעו: (יט) וחיא פלג בתר דאוליד ית רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין ובנן: (כ) וחיא רעו תלתין ותרתין שנין ואוליד ית שרוג: (כא) וחיא רעו בתר דאוליד ית שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד

בנין

רש"י

[illegible]: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל. נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה. מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה (משלי י') מגורת רשע היא תבואנו: (ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא. וכי איזו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה ורעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד את

רמב"ן

על כן נקמו עמם אל הנקמה הזו ולאנשי הפלגה על דברי רבותי' מורדים בעולם. ודורשי הפשט אומרים שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים כי הגיד הכתוב דעתם פן נפוץ ולא ספר עליהם ענין אחר ואם כדבריהם יהיו הפשטי' כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם או שמא היו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע האנשים יכרת אבל היודע פי' השם יבין כוונתם ממה שאמרו ונעשה לנו שם וידע כמה הסיפור שיזמו במגדל לעשותו ויבין כל הענין כי חטאו מחשבה רעה והעונש שבא עליהם להפרידם בלשונות ובארצות מדה כנגד מדה כי היו קוצצים בנטיעות והנה החטא דומה לחטא אביהם וחטא בשביל זה דרשו אשר בנו בני האדם אמר רבי ברכיה וכי מה נאמר בני חמורים בני גמלים אלא בני דאדם קדמאה וכו' והמשכיל כי ענין המגדל הזכיר אלהים ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד כי המגדל בעבור השחתת הארץ והפלגה בעבור שקצצו בנטיעות והנה ענינו' בשמו

אבן עזרא

זה הדרך מצאנו כן לשון רבים הבה נתחכמה. גם לנקבה הבה נא אבא אליך. ואל תתמה על אמרו וראשו בשמים כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים. ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יפרד כן והם לא ידעו: (ה) ומלת וירד ה'. בעבור שכל מעשה התחתיים תלוים הם בכח הגבוהים. ומהשמים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים. ודקדק לשון בני אדם אמר הכתוב וירד: (ו) ויאמר י"י הן עם אחד. זה הדבור אמר למלאכים. וזה טעם וירד. וטעמו ירד בעבור שאמר כן: עם אחד. שיש להם דת אחת. כי בהשתנות הדתות תחסר הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הלשון. על כן נוס מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו. והחלם ה"א החלם בפתח גדול בעבור הח"ת שהוא אחריו וכן החלותי. ומלת יבצר כמו ימנע וכמוהו ערים בצורות. וזה הטעם אם האנשים יחשבו שיוכלו לעשות כל הפלא. ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים: (ז) הבה נרדה. דבור השם עם המלאכים. ומלת ונבלה שם השם כל המדקדקים אומרים שהוא מבנין נפעל. וכמוהו ונבק' רוח מצרים וכן אבלה נבלה והוא רפוק. כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה. רק ונבלה כמו ונעשה. והראיה שאמר בסוף כי שם בלל ה' והוא דקדוקו שהוא מבנין הפעיל. והי' ראוי להיותו שלם ונבלילה. ובלעדי הכפל ונבלה על משקל ונסבה את ארון יי' ובחסרון הכפל ונבלה עם ויפתח תרגמו ... ואבלה תחת ונבל'. ואילו היה כדברי המדקדקים לא' היה בנוי. ויש אומרים שנוסף להם לשנות זה את זה וכל אחד היה לשון. ויש אומרים כי השלמד לאדם דעת שכחה דעת לשונם. והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפצו מלך נמרד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים שמות הדור הראשון נשכחה שפת הראשון. והשם הפילם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את הארץ: (ח) ויחדלו לבנות העיר. להשלימה. כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם. או יהיה פי' אשר בנו בני האדם במחשבתם. וכן וילחם בישראל על בלק והראשון נכון בעיני: (ט) בבל. שתי מלות ואלף נסתר. וכן בגד ובמה: (י) ופי' שנתים בפסוק אחי יפת הגדול. ויתכן שנקרא פלג בשם ביום שנולד. כי שם חי ת"ק שנה אחר המבול וארפכשד תל"ח שנה ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד והנה כל ימי פלג רל"ט שנה והנה הם ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו נחור. ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות וכשתחשוב מספר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים

פירוש על אבן עזרא

[illegible]

ספורנו

מי שהזכיר באותם עשרה דורות שמאדם ועד נח כי הם כלם ומתו קודם היות ענין הספור המכוון או והוא המבול. אבל אלו היו כלם חיים בזמן הפלגה ענין הספור המכוון בזה והוא השתדלות אברהם אבינו יותר מכל צדיקי הדורות שלפניו לקרא בשם ה' להודיע לבני האדם גדולתו וטובו

פרק

בנים ובנות: ס כב ויחי שרוג שלשים שנה ויולד את נחור: כג ויחי שרוג אחרי הולידו את נחור מאתים שנה ויולד בנים ובנות: ס כד ויחי נחור תשע ועשרים שנה ויולד את תרח: כה ויחי נחור אחרי הולידו את תרח תשע עשרה שנה ומאת שנה ויולד בנים ובנות: ס כו ויחי תרח שבעים שנה ויולד את אברם את נחור ואת הרן: כז ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן והרן הוליד את לוט: כח וימת הרן על פני תרח אביו בארץ מולדתו באור כשדים: מפטיר כט ויקח אברם ונחור להם נשים שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה: ל ותהי שרי עקרה אין לה ולד: לא ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו שם: לב ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה וימת תרח בחרן: פ פ פ

כב וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית נחור: כג וחיא שרוג בתר דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן: כד וחיא נחור עשרין ותשע שנין ואוליד ית תרח: כה וחיא נחור בתר דאוליד ית תרח מאה ותשע עשר שנין ואוליד בנין ובנן: כו וחיא תרח שבעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן: כז ואלין תולדת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן אוליד ית לוט: כח ומית הרן על אפי תרח אבוהי בארעא דילדותיה באורא דכשדאי: כט ונסיב אברם ונחור להון נשין שום איתת אברם שרי ושום איתת נחור מלכה בת הרן אבוהא דמלכה ואבוהא דיסכה: ל והות שרי עקרא לית לה ולד: לא ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר הרן בר בריה וית שרי כלתיה איתת אברם בריה ונפקו עמהון מאורא דכשדאי למיזל לארעא דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן: לב והוו יומי תרח מאתן וחמש שנין ומית תרח בחרן: פ פ פ

ואמר

מסרה כג לפני, ל' בטעם סביל נפרין. כד נחור, ג' בטעם. כו ויחי תרח, בתקף. כו הולדם, מ"ק וס' חבין. הוליד, ע"ל דמ"ל. אם אברם. י"ב פסוק אם אם ואם אם. הוליד, ע"ל דמ"ל. כח מולדתו, ע"ל. כט שרי, הריש בקמץ ע"פ מסורת דרים ויקרא. יסכה, ל'. ל שרי, הריש בפתח. ולד, ל'. ושד לא היה לה ולד. לא ואת לוט, בתקף ולכן הסלף בפגול. בנו, בז"ק. שרי, בפתח הריש. ויצאו, כל או' חסר. לב ימי, ס' בתקיף. בחרן, נון הפוכה. אין לפנים כלל לסמוך הנו"ן כי היה שוה לכל המכין שבטור' אך אם נמלאם בתורה כ"ל שהלמס עקום לאתורה ולא בספרים מלורה, מ"ן ה"ל לפקוח אבל אם היה הפוכה ממש לאו למוסקה.

ת"א ואלה תולדות תרח תרח סנהדרין קס. אבי מלכה מגילה יד. ותהי שרי יבמות סד מ' הזוהר פ' שלח לך.

קנב. גלגלא. סימן אצ"י יקל"ם לר"ט ומפטירין ורני עקרה דיפסים סימן ל"ד:

רש"י

את הכשדים אשר המבול: (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו (ב"ר) ומדרש אגדה יש שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן (ישעיה כד) באורים כבדו ה' וכן (שם יא) מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: (כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש ושהכל סוכין ביופיה (ס"א כמו שנאמר ויראו אותה שרי פרעה). ועוד יסכה לשון נסיכות (וכן הוא בסנהדרין לסדיא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (פר"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים שנ' ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת אלה תולדות נח

לך

רמב"ן

בשמו הגדול וזה טעם הידידה וכן במדת הקדוש והמשכיל יבין: (כח) על פני תרח אביו בארץ מולדתו. כתב רש"י מדרש דברי רבותינו שתרח קבל על אברם בנו לפני נמרוד על שבירת צלמיו והשליכו לכבשן והרן יושב ואומר אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו משל מי אתה אמר להם משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פי' אור בקעה וכן על כן באורים כבדו ה' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק יקרא אור והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני מבאר אותו אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני עבר היו והכשדים וכל ארץ שנער ארפכשד בני שם והכתוב אמר ויגד לאברם העברי לא הכשדי וכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויקח אלהים את אביכם את אברהם מעבר הנהר ורמזה לדבר כי נחור בארץ הים ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בלכתו מאור כשדים לא לקח אלא רק אברהם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא מכללם אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב בארצתם לגויהם וכתב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ומלינו

יונתן בן עוזיאל

בנין ובנן: (כב) וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית נחור: (כג) וחיא שרוג בתר דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן: (כד) וחיא נחור עשרין ותשע שנין ואוליד ית תרח: (כה) וחיא נחור בתר דאוליד ית תרח מאה ושתסרי שנין ואוליד בנין ובנן: (כו) וחיא תרח שובעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן: (כז) ואלין גניסת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן אוליד ית לוט: (כח) והוה כד רמא נמרוד ית אברם לאתונא דנורא דלא פלח לטעותיה ולא הוה רשותא לנורא למוקדיה ובכן אתפליג לבא דהרן למימר אילו נצח נמרוד אנא מן סיעתיה ואילו נצח אברם אנא מן סיעתיה וכד חמון כל עממיא דהוו תמן דלא שלטת נורא באברם אמרו בלבהון הלא הרן אחוי דאברם מלא קוסמין וחרשין ואיהו

ירושלמי

לחש עלוי אישתא דלא למיקד ית אחוי מן יד נפלת אישתא מן שמי מרומא ואכלתיה ומית הרן למחמי תרח אבוי היך איתוקד בארעא ילדותיה באתון נורא דעבדו כשדאי לאברם אחוי: (כט) ונסיב אברם ונחור להון נשין שום אתת אברם שרי ושום אתת נחור מלכה ברת הרן אבוי דמלכה ואבוי דיסכה היא שרי: (ל) והות שרי עקרא לית לה ולד:

(ל) והות שרי עקרא לא הוה לה בר:

(לא) ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר הרן בר בריה וית שרי כלתיה אתת אברם בריה ונפקו עמהון מאורא דכשדאי למיעל לארעא דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן: (לב) והוו יומי תרח מאתן וחמש שנין ומית תרח בחרן: פ פ פ

בעל הטורים

ולידך (עמוס ט') מכמים לפני הרעש שנים במבול היה רעש גדול. (כט) שרה בא"ס ב"פ בב"ן שסוף בני' יסכה זה הוא רמז למ"ש חז"ל יסכה זו שרה:

יונתן

ודייק כדדייק בסנהדרין פ' חלק ע"ש ועיין בקכ"ם דף ל"ח ע"ד: (כט) דלא פלח לטעותיה בב"ר אמר נמרוד אין אני משתחוה אלא לאור והריני משליכך לתוכו ויצילך אלהיך וכו'. וכד חמון פי' כשאמר דאו כל האומות שהיו שם קוסמים ומכשפין מכיישי ביסוף כמ"ש גבי בלעם: ובמעלמיה וכו' פי' שרפו האש מהשמים בשביל שהיה מסופק בעבודת הש"י ומת על פני תרח אביו כאשר נשרף בכבשן האש שעשו כשדים לאברהם וק"ל:

רמב"ן

ומצינו בתלמוד* כי אברהם נחבש בכותא והיא העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוה ומחמת וספרוים ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כותא עשו את נרגל אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור שהיא חרן ועוד מקרא וידענו על פי התלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור לסוף מדינת בבל ונינוה ובין חרן כמו מהלך ימים אבל היא בכללם בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברהם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברהם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד לו בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתישב בה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג"כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים כי הזכירו בספר עבודת האיצטגנינים המצרים כי אברם אשר גדל בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש וגזר המלך אותו בבית הסוהר והיה עומד בתוכחות ימים רבים עם אח"כ פחד המלך שיפסיד עליו ארצו ויסיר בני האדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה נס לאברהם אבינו גם נסתר שהמן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתהו והוציא אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהצילו לכבשן האש וכולל כדברי רבותינו ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו שהוגי' שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם ורא"יה בזה ובכיולא בו אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספר' לפי שהם חולקים על דעתו והיו שונאים בכמו שהוא מעשה כשדים כענין משה רבינו עם המצרים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מלת הוצאתיך תלמד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כשדים היה הרצון לפניו ית' שינדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שנגלל שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב לשם ועם אשר וספה אחת לגלם כי לשון ארמים לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נלטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן אלא והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב ולקח את אביכם את

*ב"ב צ"א ע"א.

אבן עזרא

שבעים. וזה איננו נכון כי פי' כשהיו והפרושים איננו שני אנשים. ועוד שלא הביא במספר גם ותני. ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בדור המגדל. (כו) ואברהם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו ה' [ב]וסקרוב שהיה לו [ל]שם אשר כי כשדים מבני נחור [ס]אחי אברהם. רק משה כתב השם הנודע בימיו. והנה כי שם נולד אברהם שמת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו. ויתכן שאור שמו [י]הכשדים במקום המכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. ופעם על פני לפני אביו. שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם: (כט) [פ]והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה. וקדמונינו ז"ל [ע]אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברהם היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו. ובני קטורה. והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם. ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו. ג"כ אלו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט [פ]ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו [צ]והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברהם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח. וכמוהו בתורה בא' למדם השני בשנה השנית [ק]ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית [ר]והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן. ישר המקום בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר [ש]בתורה: חסלת פרשת נח

פירוש על אבן עזרא

(לעיל פסוק ס') ופה מפרש כי השם הזה נקרא בשם מוצו כאשר בשעם הזה נתקבלו אלי מימי אבותיו. [י]ר"ל אור עינים שמו. [כ](ישעיה כ"ד ט"ו) פי' בעמקים. [ל]פי' בעבור כי דרשו שהיה שמו כן בתחלה בעבור שהוא השליכוהו בכבשן האש את אברהם. [מ]פי' כי כתב (להלן כ"ב כ"ב) ואת כשד ואת חזו וכו'. [נ]מבין שהלך בלמידי שם או בגרות (בלע"ז במלייכטונג) כמו אשר אור לו בציון (ישעיה ל"א ט') או הוא שריפה אם כמ"ש חז"ל הרן כשדים שרפוהו. [ס](במדבר ג' ד'). [ע]כך אמרו בסנהדרין (פרק בן סורר ומורה) ובמדרש תהלים בפסוק טוב לשמעו בה'. ובסוף פרק קמא דמגילה. והנה לפי דבריהם היתה שרה אחות לוט. [פ]ע"כ כתב ר"א למעלה אם קבלה נקבל אשר היתה גם הכן. [צ]בעבור שכתב פה ויקח תרח את אברם בנו וכו' ולא הזכיר את נחור. [ק](במדבר א' א'). [ר](שם ט' א'): [ש]דעת ר"א כי יציאת אאע"ה מאור כשדים היתה לוקח הי"ם ללכת ארצה כנען. והנה יכרים זה פרשת לך לך והמעוקים.

ספורנו

סדר מלכותו. ולעשכם בעבותות אהבת חסד לעבדו שכם אחד: (לא) ללכת ארצה כנען. המוכנת אל גרם המעלות במשכלות והיתה רלוים מכל הארצות כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא הוחק אוירה בנשם המבול כאויר כל שאר הארצות כאמרו ולא גשמה ביום זעם. וכבר אמרו חז"ל אוירא של ארץ ישראל מחכים: (לב) וימת תרח בחרן. ולא השתדל להשיג מה שכוונו להשיג בנסעם מאור כשדים ולא בא בכלל אשר לאברהם בהיותו בארץ כנען ונקראו שם בשם ה' עם כל גדולה שמו אז. והפך זה עשה לוט זמן מה ולבן זכה סוף וזרעו בחלק מה ממעשה אברהם ולא זכו לגם שאר בלאלה מהם הקרובים לאברהם כמוהו או יותר.

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ: ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה: ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה: ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן: ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן:

ויעבר

א וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵיל־לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ לְאַרְעָא דִּי אַחְזְנָךְ: ב וְאַעְבְּדִנָּךְ לְעַם סַגִּי וַאֲבָרְכִנָּךְ וַאֲרַבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵא מְבָרַךְ: ג וַאֲבָרֵיךְ מְבָרְכָךְ וּמְלָטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיָת אַרְעָא: ד וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמֵּהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר־שִׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵהּ מֵחָרָן: ה וּדְבַר אַבְרָם יָת־שָׂרַי אִתְּתֵהּ וְיָת לוֹט בַּר־אֲחוּהִי וְיָת־כָּל־קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת־נַפְשָׁתָא דְּשַׁעְבִּידוּ לְאוֹרַיְתָא בְּחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא

דכנען

מסרה יב א לך לך, (מד ולך לך). אל הארץ, ד' דסמיך בסיפרא. ארצך, ג'. ב ואעשך, ל'. גדול, מ'. ואברכך, ב'. והיה, ו'. ה רכושם, ב' חד מל וחד חס. רכשו, הכף בקמץ לפנים הזקף. הנפש, ל'. כנען, הר"ל הכף דגוש כי הרלם שלפיל נעלם ויש כאן אפי הפסוק. ויבאו, הר"ל חסר. ארצה, ה' וסמיך בטעם.

ת"א ויאמר ה' אל אברם לך לך כלם הענים יז עקרים פרק לד ועוד. ואברכה מברכיך עמחים קין ברכות נח סוטה קח. ונברכו בך כל יבמות סג חולין פח. ואת הנפש סנהדרין לט סאליליס פ'.

רש"י

(א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלשה ברכות הללו שהבטיחו על הבנים על הממון ועל השם (פ"א והו' ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן והילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כמנין איבריו של אדם ברש"י ישן): ואברכך. בממון (ב"ר): והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר. דבר אחר ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור וכיוצא בו (לקמן כב) את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק וכיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אומר אליך כיוצא בו. (יונה ג) וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח (לקמן מח) בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה: (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (שם לא) עשה את כל

הכבד

רמב"ן

את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען כי בעבר הנהר למזרח בא ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים כפשוטו מלשון חמותי כליתי אור ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים והנה לא יצא מן הכבשן אבל אברהם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה חולפם ויכפח הכתוב כי בצאת אברהם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופי' באורים כבדו ה' על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים שהם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר בהרים כאשר אמר באיי הים שם יי' אלהי ישראל והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן אמורת לעמודי האור שלו שהם אורו וסמיכתו הגדול כמו שקורא אותו שרף וראיתי במדרש קומו אורי על כן באורים כבדו ה' במה מכבדין אותו ר' ינאי בר ישמעאל אמר באילין פנסיא כן כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום ואפילו באיי הים לכבוד השם הרי שהן מלשון אש כפשוטו: (לא) ויצאו אתם מאור כשדים. בעבור כי אברם נכבד מאביו וההולכים בעלתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואע"פ שאמר ויקח תרח אבל לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו: (לב) וימת תרח בחרן. כשיצא אברם נשארו שנות תרח הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברהם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו מת ועוד שאף הרשעים בחייהם קרויים מתים לשון רש"י ובב"ר הוא ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובים. והנה גם עלמו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם יצחק שבאו למדרש הזה מפני שמינה הכתוב בסדר הפרשה כולה כי נחם ותולדותיו כולם לא הזכיר הכתוב מיתה ולא סוף הענין וכאן סוף ושם בסדר הפרשה שנגבלו השנים הבנים מאדם

ועד נח וכלל ויהיו כל ימי תרח וימת והוסיף להזכיר עוד מקום המיתה היה בחרן המקום שהזכיר לאברהם ולכך דרשו שכל זה כדי שירצה מבעל עין שהיה אברהם שם עמו ועוד כי מפני שהכתוב מתחיל בענין אברהם ומספר שיצא עם אביו מאור כשדים ללכת ארצה כנען יקשה בעיניהם כשלא סדר חייו ומיתתו על הסדר ויכתוב אותה בזמנה ואשר אמרו עוד בשאלה אתה דורש שהרשעים בחייהם קרויין מתים ג"כ מזה הוא בעיני שהכל דרשו מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא ואולי הוכחתם שעשה תשובה בשעת מיתה אבל ימיו היו כלם ברשע והיה קרוי מת ולשון רש"י למדך שעשה תרח תשובה בשעת מיתה או שמא יש לו חלק לעולם הבא שאמרו ז"ל בזכות בנו והיא הבשורה שהוא לא היה יודע עד שנתבשר בכך בשעה שאמר לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכן מצאתי במדרש כל העולים כשרין חוץ משל זית ושל גפן שהשמן והיין קרבין לגבי מזבח הללו הפירות שאלמו וכן עולים באברהם שהציל את תרח שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום: (א) ויאמר ה' אל אברם לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים לשון רש"י ואין צורך כי משמע הלשון כן וכן הגמל שלף הלך לו אלכה לי אל הגדולים קומו ועברו לכם את נחל זרד ורבים ככה. אבל רבותינו עשו מדרש במה שאמר הכתוב ועשית לך ארון עץ ועשה לך שתי חצוצרות כסף בעבור שאין המלאכה שלו והיה ראוי שיאמר כמו שאמור במשכן ואת המשכן תעשה: מארצך וממולדתך. כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך. ור"א פי' והנה אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים והיה אביו בלכתו נטפל עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו יורה כי אברם אחרי אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען

ויהי

(א) ואמר יי לאברם איזל לך מארעך אתפרש מן ילדותך פוק מבית אבוך איזל לארעא דאחזינך: (ב) ואעבדינך לעם רב ואיברכינך וארבי שמך ותהי מברך:

(ב) לך לך ואעשך: ואמני יתך לאומא רבא ואברך יתך ואתקף ויהוי אברם לבירכן סגיין:

(ג) ואברך ית כהניא דפרסין ידיהון בצלו ומברכין ית בנך וכלעם דמלטט יתהון איליט ויקטלוניה לפתגם דחרב ויתברכון בגינך כל זרעית ארעא:

(ג) ואבריך מאן די מבריך יתך ומן דליט יתך יתני ליט ויתברכון בזכותך כל זרעית ארעא:

(ד) ואזל אברם היכמא דמליל יי ליה ואזל עמיה לוט ואברם בר שובעין וחמש שנין במפקיה מחרן: (ה) ודבר אברם ית שרי אנתתיה וית לוט בר אחוי וית כל קנייניהון די קנו וית נפשתא די גיירו בחרן ונפקו למיזל לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען:

(ה) וית נפשתא דגיירין:

ועבר

בעל הטורים

(א) לך לך הטעם בטעמים זקף גדול כי הקב"ה ... בעולם כנגד הטולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך בשרו עליו תאמר: לך לך רמז לו כשהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שיולד לו יצחק. ד"א רמז לו שלאחר שילך מארצך השנים כמנין לך לך שהרי בן ע"ה שנים היה כשילא וכל שמונים קנ"ה. ד"א רמז לו הגליות השנים שב"ה ילכו בגולה. ד"א רמז לו שאמר ל' דורות כמנין לך ילכו בגלות ביומי לדקיהו ובזכותך שהבטחתי אותך בן ע"ה שנה [א"ה אולי ל"ל ע' כמ"ש רש"י בפ' בא וכ"ה בהדיא בילקוט בשם ס"פ] בצרים צין בנסרים ישובו לאחר שנתים. ולכך סמך ללך לך לפי שהרון אתו של הקב"ה פ"ה גלו [ז"ל המפרש לא ידעתי לפרשו ותלאתי לכמה חכמים ואין מגיד. א"ה הכ"ז מ"ה רבינו לכך סמך ללך לך ר"ל שע"ל ולכך סמך בסכן ללך לך ה' ופרש"י ק"פ דלעיל: (ב) ואעשך לגוי כו' ברכו כאן ז' ברכות (כ"ה במדבר רבה פי"א) והם אלו. ואעשך לגוי גדול והיה הגדולה שבכלם שיעשהו לגוי. שעם זאת בכלל השמחה והשמור (אולי כמ"ש הנה פה בלי רב ושלום סבא נסכמהם. ומה שמשיעבוד הוא בגורה אולי ע"ד שאז"ל שיגדל לו הגליות). והשנים שבהיום לגבם הרס הבכהו בברים יברכהו ברכות הממון כמ"ש ואברם כבד מאוד והשלישי שיגדל שמו שאברם לאברהם (כמשמע לא ממון גרים). והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה: והחמישית שיברך השם מברכיו. והששי שיאור כל מקללי ראשו. והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה. אשר אברך ב' במסורות הכא ואידך (בזכריה ח) גבי גליות מלמד שהראה הקב"ה לאברהם הגליות: אברך גבי' במצרים מלמד שהיו המצרים הולכים לפניו ומלויס לו סדרך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך ג' ברכות כנגד ג' ברכות כהנים. וכן מברכיך ג' תגין על כ' לומר לך כי ג"פ ך' הם ק' כנגד ק' אותיות בברכת כהנים והם יברכך יאר ישא: ואברכך גבי' אברהם: (ג) ואברכה מברכיך גבי' יפיח כהנים שמברכים בניך עם הסיום. ור"ל שהקב"ה יברך להכהנים כמו שפרש"י בפ' נשא על כן מברכיך לי רבים ומקללך לי יחיד: והיה ו' במסו' והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה לי לאב (שופטים יז) (ושם י"ח והיה לנו לאב) אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי ההרה והיה לי לאב: ואברכה ב' במסורה הכא ואידך

רמב"ן

ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לקחו והם הנמוס בזה. ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצוותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו והם כאומר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו לא כאשר השבנו ר"ל נומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא שאומר כאן כי באור כשדים תאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעם אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו והם מולדתו והיא ארץ אביו מעולם והם נלמוס לבאר אותם וכך אמרו בנ"ל לך לך מאות מארם נהרים ולמה להזכיר ארצך וממולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ"ש כשהיא ארץ מולדתו ששם נולד וכ"ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוליך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה: אל הארץ אשר אראך. היה נודד והולך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עד שבא אל ארץ כנען ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת אז נתקיים אל הארץ אשר אראך ואז נתעכב וישב בה ומה שאמר ויצאו ללכת ארצה כנען לא כי עדיין לא ידע כי על הארץ ההיא נאמר אלא שאולי הדריך דרכו לארץ כנען כי כן היה בדעתו ובדעת אביו גם מתחלה בצאתם מאור כשדים ומפני זה אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי כי היה תועה כמה אובד. ויתכן לומר כי אברהם מבראשונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת יי ובם ימן יי שמו והאמין כי אל הארץ אשר אראך ירמוז לו על ארץ כנען או על טולה או על אחת מכל הארצות האלה ושם פניו אל כלל ארץ כנען כי שם הארץ אשר יראנו בלומה: (ב) והיה ברכה. אמר תהיה הברכה אשר יתברכו בך לאמר ישימך אלהים כאברהם והוסיף עוד כי כל משפחות האדמה יתברכו בו לא אנשי ארצו בלבד או ונברכו בך שיהיו מבורכים בעבורו והנה זאת הפרשה לא בארה כל הענין כי מה טעם שיאמר לו הקב"ה עזוב ארצך ואטיבה עמך טובה שלא הייתה כמוהו מעולם מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלהים או צדיק תמים או שיאמר טעם לעזיבת הארץ שיהיה בהליכתו אל ארץ אחרת קרבת אלהים ומנהג הכתוב לאמר התהלך לפני והיה תמים שמעו בקולי ואטיבה עמך כאשר בדוד ובשלמה ובענין התורה כולה אם בחוקותי תלכו אם שמוע תשמע בקול יי אלהיך וביצחק אמר בעבור אברהם עבדי אבל להבטיחו בעבור יכוונם הארץ אין בו טעם אבל הטעם מפני שאנשי אור כשדים עשו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחרן אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר אמר מתחלה שתהיה עבודתו לו וקריאתו בני האדם לשם יי בארץ הנבחרת ושם יגדל שמו ויתברכו בו הגוים השם לא כאשר עשו עמו באור כשדים שהיו מבזין ומקללים אותו ושמו אותו בבור או בכבשן האש ואמר לו שיברך מברכיו ואם יקיץ

אבן עזרא

השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו. והטעם שידע [א]כמו שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב [ב]בחרן. והנה לא מת עד אחר ששים שנה [ג]שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתוב לא פי' אחרי צאתו מאור כשדים. ואחר שאמר אשר אראך [ד]גלה לו [ה]הסוד, כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה [ו]כנען. או יהיה טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה [ז]לך אתננה: (ג) מברכיך. [ח]רבים: ומקללך. יחיד: (ה) רכושם. מקנה וכן כי היה רכושם [ט]רב: ואת הנפש. עבדים ילידי בית. או עמו כמו קנו. וכן עשה לי את החיל הזה. ויש אומרים הנפשות שגיירו האמת לעבוד את השם

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל מה שאמר ועתה תבין שהוא כמיותר. [ב]וכ"י כלה שנה מחרן שאז יהיה בית אביו יצחק וילך אל הארץ אשר ילכו. [ג]עי' כשנולד אברם היה תרח בן ע' שנה. ואברהם בן ע"ה שנה בצאתו מחרן. והיה אז תרח בן קמ"ה והנה חי ר"ה שנים. [ד]ר"ל בטעם הגלוי קודם ויקח תרח כמו שפי' בגוף הפרשה הקודמת ואם כי הרמב"ן השר דבריו. [ה]סך הרב ר"ל מזכרי אחר עקבות הרמב"ן ז"ל ע"ש. [ו]הוליך אל ארץ כנען ודעתם הזכר אחר תרח הוכחה ללכת מאור כשדים ע"כ כאשר אלא מקום בחרן שאלו שם וחשם נגלה לו הסוד אשר יהיהם יוכל. [ז]ר"ל להלן פסוק ה'. ואמר קמה עלה ויצאו לשון רבים היה צריך לומר ללכתם. ועפי דעת הר"ל הם ילכו לגור באשר ישלחון מהם ועבור אברהם היה הכוונה ללכת ארצה כנען בשדה בחרן. ואברהם עם ב"ב גלו ארצה כנען כאשר הודיע להם בחרן כי הוא מהרהם מבית אביו. [ח](להלן י"ג ט"ו) ובוכחו פי' להרלום ולשם לו במכסה. [ט]לפי שיש יו"ד בין ב' כפ"ן. [י](שם י"ג ו') ועבור הריב בודלי הרכות הוא המקנה. (דברים ח' י"ח) שבין לסיפה וקנין (גמולאמעלא, פנוולרבנן).

דעם

ספורנו

(א) אל הארץ אשר אראך. אל המקום מהארץ אשר אראך אותה במראות אלהים לעיין עבר בארץ ולא מה אשלו עד המקום שנגלה אליו שם כאשר יתבכן כאמרו ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם וירא אליו ה' ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת: (ב) והיה ברכה. ברכת ה' היא שיהמה ה' במעשיך כמו שאמרו רז"ל ישתמש בזה ברכתי אמרתי לו יהי רצון שלפניך שיגלו רחמיך על בניך, אמר אם כן היה לי ברכה כמה שמתכוון והקנה שלמות והמעמד רעת את העם: (ה) ויצאו ללכת ארצה כנען. הסיבה שמפורסמת אללה לאכן עובכת לכבובותם ולעבודת הסל יה: ויבואו

שלמה

ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ: ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו: ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה: ט וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה: פ

י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ: יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ: יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ

אונקלוס

דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנָעַן: ו וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵן בְּאַרְעָא: ז וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יַת־אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם־יְיָ דְּאִתְגְּלִי לֵהּ: ח וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית־אֵל וּפְרַס מַשְׁכְּנֵהּ בֵּית־אֵל מִמַּעַרְבָא וְעַי מִמַּדִינְחָא וּבְנָא־תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם־יְיָ וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַיְיָ: ט וּנְטַל אַבְרָם אָזֵל וְנָטֵל לְדָרוֹמָא: י וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן אֲרֵי־תַקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא: יא וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמֵיעַל לְמִצְרַיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי אִתְּתֵהּ הָא כְעַן יְדַעִית אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירַת־חֵיזוּ אַתְּ: יב וִיהֵי כַּד (נ״י אֲרֵי) יֶחֱזוֹן יָתִיךְ מִצְרָאֵי וְיֵימְרוּן אִתְּתֵהּ דָא וְיִקְטְלוּן

מסרה ו ויעבר, כל או׳ ספר. אלון, מ״ל. מורה, מ״ל. ז וירא, ב׳. ויבן, במהפך. הנראה, ב׳ האלף בסגל כי הוא בינוני ולא עבר. ח ההרה, י״ג. אהלה, כתב טיעה. אהלה, ד׳ כ״כ בס״פ. ויבן, בזקף. ט הלוך, ד׳ מ״ל. ונסוע, ל׳ ומ״ל. הנגבה, ב׳. י ויהי רעב, ב׳. מצרימה, כ״ס. יא לבוא, מ״ל. מצרימה, מן כ״ז דכ״כ בס״פ. יב אתך, חסר. המצרים, ס׳. אתי, חסר.

ת״א ויעבור אברם סוטה לג לג. ויהי רעב בנא קמא פ׳. הנה נא בתרא יו.

רש״י

הכבוד הזה (למון קרן) (במדבר כד) וישראל עשה חיל למון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם בשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנא׳ (לקמן יד) ומלכי צדק מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרח של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו (ב״ר): ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע. לפרקים ישב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פירש ירושלים היא באמצע העולם וסוף ארץ ישראל ב״פ ביהודה) שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו (בראשית רבה): (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב״ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. דבר אחר

רמב״ן

יסיד מקללו יואל וזה טעם הפרשה אבל התורה לא תרבה לספר בדעות עובדי עבודה זרה ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה כאשר קצרה בענין דור אנוש ובכרתם בע״ז שחדשו: (ו) ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם. אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת וכולם באים ללמד על העתיד כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו. ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח הגזירה אל פועל דמיון תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו׳. וכן ענין אלישע בשימו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לי״י וחץ תשועה בארם ונאמר שם ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם ולפיכך החזיק הקב״ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד לעשות בזרעו והבן זה ואני מתחיל לפרש הענינים בפרט בפסוקים בע״ה ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם היא עיר שכם כן זה שם המקום ההוא ושכם בן חמור על שם עירו נקרא וכתב רש״י נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיצאו מן השדה עלבים ונכון הוא. ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה וקודם שנתן לו את הארץ נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם שיוחס זכיה בו וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם ולכן אמר והכנעני אז בארץ והאשר נתן לו הקב״ה הארץ במאמר אז נסע משם ונטע אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה. ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא הרחיקו משם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכם והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לי״י ונבואתו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ ושם יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר אלך ואז בנה מזבח לי״י לעבדו בפרהסיא ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר ועל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה ובשיכיר. שכתוב ממרא קרית הארבע היא חברון כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר על שם ממרא היא חברון כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר. וכן שכם בן חמור בשם העיר שכם. ורבנ״ר על דעתיה דרבי יהודה אמרה הוא דעתיה שמרא ועל דעתיה דרבי נחמיה נבראת הוא דעתיה ממרא: (ז) ויבן שם מזבח לי״י הנראה אליו. כי הודה לשם הנכבד ונתן לו זבח תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נודע אליו במראה ולא במחזה אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום הלילה או ברוח הקדש. ויתכן שירמוז שנראה אליו על סוד הקרבן והמשכיל יבין: (ח) ויקרא בשם י״י. פירש אונקלוס שהתפלל

ירושלמי

(ו) ועבר אברם בארעא עד אתר שכם עד מישר דהוה מיירי וכנענאין בכן הוו בארעא דעד כדון לא מטא זמנא דבני ישראל למירתה:

[(ו) משרי חוזא]

(ז) ואתגלי ה' לאברם ואמר לבנך אתן ית ארעא הדא ובנא תמן מדבחא קדם ה' דאתגלי ליה: (ח) ואסתלק מתמן לטורא דמדנח לבית אל ופרסיה משכניה בית אל מן מערבא ועי מן מדינחא ובנא תמן מדבחא קדם

יונתן בן עוזיאל

ה' ומצלי בשמא דה': (ט) ונטל אברם אזיל ונטיל לדרומא: (י) והוה כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאיתותבא תמן ארום תקיף כפנא בארעא: (יא) והוה כמא דקריב למיעל לתחום מצרים ומטו לנהרא וגליאו בשרידון למעבר ואמר אברם לשרי אנתתיה הא עד כדון לא אסתכלית בבשריך וכדון ידעית ארום אנתתא שפירת חיזו את: (יב) ויהי ארום יסתכלון ביך מצראי ויימרון אנתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקיימון:

אמרי

בעל הטורים

ואליך ולזרעך אתן לעולם שכבר נרמז שאין לה הפסק חזר ולזרעך אתן לעולם: (ז) המזבח ב' במסורת הכא ואידך ויעקב לומר כשם שהגלות לאברהם כשגלה כך גלה

יונתן

בני"ך: (ו) דהוה מיירי דלא כתה"י שקבלו מנחם הטורים ועלה מורה מלשון מורה דרך או דבור לשון רז"ל קמיירי וק"ל: (ח) וגלי במימס דייי ב"ר ודפי' מסתכל שם: לבית

רמב"ן

שם כמו קראתי שמך ה' מבור תחתיות. והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם ה' ומודיע אלהותו לבני אדם כי באור כשדים היה מלמדם ולא אבו שמוע ועתה כשבא בארץ הזאת שהובטח בה ובברכה ותרבה היה לומד ללמד ולפרסם האלהות וכן אמר הכתוב ביצחק כאשר הלך אל נחל גרר והוצבה על תיבה כי אמר אתה שבה עזנה ויקרא בשם ה' כי בא במקום אחר אשר לא שמעו את שמו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם ולא נאמר ביעקב כן מפני שהוליד בנים רבים כלם עבדי ה' והיתה לו קהלה גדולה מקהלת עדת ישראל ונתפרסמה האמונה בהם ונודעת לכל עם וגם כי מימי אבותיו נתפרסמה בכל ארץ כנען וכן אמרו רז"ל מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה: (ט) הנגבה. כתב רבינו שלמה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא בחלק של בני יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל וכן למעיד לבא בבניו שנאמר יהודה יעלה בתחלה: (י) ויהי רעב בארץ. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצרות והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו. והקב"ה נקם נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר וכל הבת תחיון והקב"ה ינקום נקמתם בנגעי' גדולים עד הוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים והענין הזה פרשוהו בב"ר. ר' פנחס בשם רבי אושעיא אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך ותמצא תולה כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתוב ויהי רעב בארץ בישראל כתוב כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ: ודע. כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחלה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא: (יא) הנה נא ידעתי וגו' אמרי נא אחותי את. לא ידעתי למה פחד ממנה עתה יותר מקודם לכן ואם נאמר שהיו המצרים שחורים ומכוערים כדברי רז"ל הנה

גם

אבן עזרא

שם. וטעם ויאמר ללכת אל המקום אשר אמר השם: (ו) גם זה המקום שכם. טעם קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם: אלון. כמו אלה והם עצים. ויש אומרים שדה כמו איל פארן: מורה. יש אומרים שהוא מורה בעל בריה אברם. ויתכן שהוא אשר ויהיה אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: (ז) וירא ה'. בדרך נבואה. והמלה מבנין נפעל והטעם נמלה בין היו"ד והרי"ש טעם הדגש שראוי להיות ברי"ש להבלע סי"ן נפעל: הנראה אליו. שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו ואשר היה נעשה: (ח) ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא כי ויעתק נר ממקומו עומד והפעול האהלה וגם הוא פעל ויט. וטעם ויעתק ויטע. והנה נעל' אחר יו"ד ויט תמת נון שהוא פ"א הפעל וכן וירו נסם והניכם פעלים יוצאים. וטעם מים ממערב. כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי. ואינו ים אוקיינוס כי רחוק הים שהארץ הנזכר' ממנו. והנה נטע מעזרם בית אל ממערבה עד שם הפני מזרח למחנהו. וטעם ויקרא בשם ה' תפלה. או קריאת בני אדם לעבוד השם: (ט) הנגבה. פאת דרום ונקרא כן בלשון ארמית מימו מאה כי נגד דרום שם ומרוב המים ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: (י) ויהי רעב בארץ. בארץ כנען: (יא) כאשר הקריב. ממנהו. או הוא מהפעלים העומדים. כי ימצאו פעלים שילאו ויעמדו: ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי. או נא ילה. והיא מעוכה בלשון ישמעאל. וטעם הנה

גם

פרוש על אבן עזרא

ר"ל כמו הכתוב בסוף פ' נח והפסוק א' לעיל וילכו שם כל בית אביו וללכת הוא על א"א בעלמו וזה היה בעודו באור כשדים. כי היה לספרו לומר עד שכם אם היה עיר מיושב באותו העת. כי מלה אז מורה לפרט אז ולא קודם. או אז ולא עתה. וא"א לפרש אז ולא עתה כי הכנעני היה בימי מ"ר ע"כ ל"ל כפי' הראשון. ר"ל ואם לא נפרש ככה אשר הוא עתיד רק הוא עבר כמו שפי' ר"א (שמות פ"ו א') ע"פ לא יסיר והנה כל המפרשים ששבו כוונתו להשלום עליו דברים. ע"כ (ר"ל) דקשה לר"א כי ס' נתן לא"א ממשילה ז' אומות לפי ההבטחה אל אשר אראך ככ"ל ואמר בן הבנים לשם לו ג"כ קני וקנזי וקדמוני (לקמן ט"ו י"ט) ולמה מזכיר דוקא הכנעני אז בארץ. אך דעת מז"ל כאשר ימסרו אלו ג' אומות א' ז' מורה על ממשלתו הגדולה ע"כ יעשה צברכה ואלה קיים ומשה עשה בסדר הזה. ככה פי' לגו סכמי אמה נמלה לא יחיר אשר הס' רוכב על זיין אזי אורה למו פעולתו הגדולה וכאשר הו' בתחילה והדר הס' הוא מורה על ברכה ותאמה אלו זיין כוכבי נבוכה מנהיגים העולם וכאשר הקב"ה משנה קדרם אזי נראה כי ה' הסדר עמדו אותם. וע"כ מכונו ר"ל ואם לא נפרש אשר הכנעני כבר אז הארץ. הנה תי' כי ההגמם פי"ם על הארץ הזאת אשר היה והיתה זבת חלב ודבש בהיותה ביד כנען והוא נגד סכה העליון תו' כ"ל והוא שמשי הגדול מכולם ובאומות הוא הראשון כנען ככתות ארץ הכנעני וכו' ואם יהיה ההקדמות קלורות בידך תבין למה מתנה קדרם (לקמן פ"ו כ') כאשר טומב כל עשרה הוא הס' וד"ל. כי וירא שכתו ראה. והבנין נפעל בלא וי"ו דימו יֵרָאֶה. והכוונה הנה הפלא"ף וה"א העלם קיים. ולכך היסיה דגש בעי"ם למלאות חסרון ס"ן נפעל. ולפי שהרי"ש אינו מקבל דגש בא נקודה הדגש להתחבר עם הסי"ריק כששה היו"ד אים"ן ונעשה לירי. ח"ם והנום נעלם בין היו"ד והרי"ש ספה הדגש שראוי להיות בריי"ש להבלע ס"ן נפעל. ובעבור וי"ו המהפך העתיד לעבר בלה הנגינה ספה הרי"ש והאלף כה ואין מקום עוד להא' העורה. אלין כה בבנול ע"פ בלא נגינה עתה להעתיק הס' אשריו. ע"ל מבנין נפעל והוא ציווי וכמוהו ואשר היה נעשה (נחמיה ה' י"ח). ע"ל מבנין הפעיל. כי ויַּעְתֵּק פי' העתיק אהלו. אבל וַיֶּעְתַּק לגו ממקומו (איוב י"ח ד') הוא פועל עומד. כי פועל יוצא ר"ל יש לו פעול. משא"כ פועל עומד אין לו פעול. קפי' העתיק אהלו. ר"ל דעת ר"א לשם טעם איך מהכל לומר שמלה אהלה הוא הפועל של ויעתק. סלא מלה וַיֵּט מפסיק בנתיים. וע"ז אמר וגם הוא פועל ויט. ר"ל הפעול של אהלה. הוא ג"כ הפעול של ויט. ר"ל שטעם שהי פעלים עם לשלה שמפסיק אהלה ובעת אותו במקום אחר. ר"ל ויט שרשו נטה. ובלוי להיות וינטה וישה דגש בעי"ם למלאות חסרון ס"ן פ"א משל ובאלה וַיֵּט בא דגש הפי"ם להמסבר עם יו"ד אים"ן ונעשה לירי. וה"א העורה נעשה כמו שמשלם במלת ויגל. וכן וירו בלהם. (ישעיה ה"ב ג'). אפי' לא עד למערבה של בית אל כי הנה כתוב מקדם לבית אל. רק לא"ע שבא ממזרח בית אל אל מקום מעריב עוד נסעל במזרחה כי לא הגיע אל מערבה. כי הוא נסע משכם שהוא לפורים מערבים והלך לפאת מזרחים דרומים וסיבב לפאת מערבית דרומים עד שהגיע למזרחם של בית אל בין ב"א ובין העי כמלה שנטע אהלו בהר שהיה ב"א מים והעי מקדם ולא יחשב דברי ר"א על הפשט כ"ה ככה. ביון פ"א ואלי וכו'. ר"ל בלשו כשיב הקריב עמנהו והוא פועל יוצא. ר"ל הקריב א"ע לבוא. (לקמן כ"ו ב'). (איכה ה' פ"ו) ואיכה נמון

נקשה. יפי' בלשון ישמעאל

מלם

ספורנו

ארצה כנען. לא כמנין יציאת תרח ללכת ארצה כנען שלא בא אלא עד חרן: (ו) ויעבר אברם בארץ. לא התעכב במקום ממנה עד שנראה אליו האל ית' כאשר יעדו באמרו אל הארץ אשר אראך: (ח) בית אל מים והעי מקדם. בין שתי עירות גדולות למען יבאו רבים לשמוע בקראו בשם ה': (ט) הלוך ונסוע הנגבה. כשנסע ממקום למקום כמנהג הרועים לא הלך למזרח ולא למערב שלא לנטות מאחת משתי העירות שהתחילו לשמוע אליו: (י) לגור שם. לא להשתקע: (יא) כאשר הקריב. קרוב לעת הצורך פן תמכם: לבוא מצרימה. בית הועד לזימה כמו שאמר עליכם אבל נפש מצורים נפרצים כו': (יב) והרגו אותי. שלא יקוו שאתכים לתתך לכם:

למען

וְאֹתָךְ יְחַיּוּ: יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ: שני יד וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד: טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה: טז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים: יז וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם: יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא: יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ: כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ: יג א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה: ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף

יתי ויתיך יקימון: יג אמרי־כען אחתי את בדיל דייטב־לי בדילך ותתקים נפשי בפתגמיכי: יד והוה כד־על אברם למצרים וחזו מצראי ית־אתתא ארי־שפירא היא לחדא: טו וחזו יתה רברבי פרעה ושבחו יתה לפרעה ואדברת אתתא לבית פרעה: טז ולאברם אוטיב בדילה והוו־לה ען־ותורין וחמרין ועבדין ואמהן ואתנן וגמלין: יז ואיתי יי על־פרעה מכתשין רברבין ועל־אנש־ביתה על־עיסק שרי אתת אברם: יח וקרא פרעה לאברם ואמר מה־דא עבדת לי למא לא־חויתא לי ארי אתתך היא: יט למא אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאתו וכען הא אתתך דבר ואיזיל: כ ופקיד עלוהי פרעה גוברין ואלויאו יתה וית־אתתה וית־כל־דילה: א וסליק אברם ממצרים הוא ואתתה וכל דילה ולוט עמה לדרומא: ב ואברם תקיף

לחדא

מצרימה ולפן, פסק. יפה, ב'. יג אמרי, ב' חסר לסכמה. וחיתה, ב'. בגללך, ל'. יד כבוא, ב' מ"ע, יפה, ספ"א בקמץ כי הוא ל"ג. הוא, בוא"ו. מאד, פסק. טו אתה, ד' פסק. ויהללו, למד רפויה רפי להקל וגם"פ וכה"א במסג, אתה, פסק. ותקח, ל' בצירי. טז היטיב, ע"ל דמ"ל והפסים בסירק. וחמרים, כל סו' פסק ר"ע וה"י. ועבדים, מ"י. ושפחת, כו"ל פסק מלים קפלא נגד ויפכן סלים. ואתנת, פסק דפסק. יז וינגע ב'. יהוה את, פסק. גדלים, ס"ו ומ"י. ואת ביתו, ו'. יח זאת, דגש מד"ד. אשתך, ז'. הוא, בוא"ו. יט למה, ב' כ"פ רפין מלרע. הוא, בוא"ו. כ ויצו, פ'. וישלחו, כל סו' כ"ב במ"פ וַיְשַׁלְּחוּ. אתו, בדגש סביר נגד כללי דקדוק כי אין ביניהם ב' פנוסים.

ת"א אמרי נא. ספר הזוהר פ' סורים. ולאברם היטב. מליצה שם. וינגע ה' את פרעה י. ויצו עליו. סוטה מו.

רש"י

אשר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה חזרה עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו (לקמן יט) הנה נא אדני סורו נא: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה. הללו ביניהם לומר הגונה זו למלך: (טז) ולאברם הטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו (בראשית רבה): ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש ביתיה. (ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו ברש"י ישן): על דבר שרי. על פי דבורה. אומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כג) וזרמת סוסים זרמתם: (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשומרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: (ב) כבד מאד. טעון משאות: ויעל אברם וגו'. הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו

רמב"ן

גם לאבימלך מלך פלשתים אמר גם כן הלא יצחק שהיה דר בארץ ההיא במצות ה' אולי היו בדור ההוא הכנענים שטופים בע"ז וגדורים מן העריות יותר מאנשי מצרים והפלשתים ואיננו נכון. ויתכן כי לא היה להם פחד רק בבואם בעיר מושב המלכים כי היה דרכם להביא למלך האשה היפה מאד ולהרוג את בעלה בעלילה שישימו עליו. והנכון בעיני כי זה דרכם לנו מאז לאתם מפחד בכל מקום היה אומר אחותי היא כי כן אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין בדבר והנה זרה אותה עמה כאשר נוה לה מתחלה ויצחק לא פחד בארצו ובעירו רק בבואו אל ארץ פלשתים הפחיד דרך אביו. ואמר למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך כל ימי היותנו גרים בארץ הזאת עד עבור הרעב כי אברהם מפני הרעב בא לגור בארץ ובעבור הרעב ישוב לארץ אשר נצטוה עליה ונתנה השם לו ולזרעו והיה סובב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם ריוח והצלה מאת האלהים לשוב או שיתכן להם לגרום בארץ כנען בהתחלתם ממנה וכתב רש"י הנה נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעותה ועכשיו על ידי מעשה דבר אמר שעל ידי הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביופיה ולפי פשוטו הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופייך וידעתי זה כמה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין בני אדם שחורים אחיהם של כושיי' לא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדני סורו נא כל זה לשון רש"י. והמדרש קבלה בענין שההם והפשט למקרא אבל אין צורך לכל הדברים האלה שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד אבל על כל דבר הוה ועומד ואמרו כן כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאז ועד עתה וכן הנה נא עצרני י"י מלדת מנעורי ועד היום הזה וכן הנה נא שתי בנות כי לא ילדו עתה וכולם ככה וילדה מפשט הכתובים כי שרה לא קבלה עליה לאמר כן אבל שהמצרים היו רעים ושטופים מאד וכאשר ראו אותה ויהללו אותה אל פרעה לוקחה אל ביתו ולא שאלו בהם כלל אם אשתו היא או אם אחותו היא והיא שתקה ולא הגידה כי אשתו היא ואברהם ספר מעצמו כי אחותו היא ולכך הטיבו לו בעבורה וזהו שאמר הכתוב מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא שהעם אותו כי בראותו שיקחו אותה היה לו להגיד לפרעה כי אשתו היא וחזר והאשים אותו על אמרו אמרי כן לשרים ולבית פרעה כי אחותו היא ולא האשים את האשה כלל כי אין ראוי שתכחיש היא את בעלה והראוי לה שתשתוק: (טו) וטעם ויראו אותה שרי פרעה. כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו לשריה זאת לשרים הגדולים והנה הביאום אליהם וגם הם יראו לגעת במגעת בה כי מפני היופי הגדול ידעו כי המלך יחשוק בה מאד:

ויהללו

ירושלמי

(יג) אֱמָרִי בְּבָעוּ דְאַחְתִּי אַנְתְּ בְּגִין דְיֵיטִיב לִי בְּגִינֵךְ וְתִתְקַיֵּם נַפְשִׁי אֲמְטוּלְתִיךְ: (יד) וַהֲוָה כַּד עַל אַבְרָם לְמִצְרַיִם וַחֲמוֹן מִצְרָאֵי יַת אִנְתְּתָא אֲרוּם שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא: (טו) וַחֲמוֹן יָתַהּ רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְשַׁבָּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִידְבָּרַת אִנְתְּתָא לְבֵית מַלְכוּתָא דְפַרְעֹה:

נ(טו) וְאִידְבָּרַת אִתְּתָא לְפַלְטִין דְפַרְעֹה:נ

(טז) וּלְאַבְרָם אוֹטַב פַּרְעֹה בְּגִינָהּ וַהֲווֹ לֵיהּ מְדִילֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִין וְאַמְהָן וְאַתְנָן וְגַמְלִין: (יז) וְגָרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּפַרְעֹה מַכְתְּשִׁין רַבְרְבִין וְיַת אֱנָשׁ

יונתן בן עוזיאל

בֵּיתֵיהּ עַל עֵיסַק שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם: (יח) וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מָה דָא עֲבַדְתְּ לִי לְמָה לָא חַוִּית לִי אֲרוּם אִנְתְּתָךְ הִיא: (יט) לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וּדְבָרִית יָתַהּ לִי לְאִנְתּוּ וּמִן יַד אִתְגְּרִיאַת בִּי מַכְתְּשָׁא וְלָא קְרֵיבִית לְוָתַהּ וּכְדוּן הָא אִנְתְּתָךְ דְבַר וְאִיזֵל: (כ) וּפַקֵּיד עִילוֹי פַרְעֹה גוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיַת אִנְתְּתֵיהּ וְיַת כָּל דִילֵיהּ: (א) וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִנְתְּתֵיהּ וְכָל דִילֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְמֵיזַל לְדָרוֹמָא: (ב) וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא בְּגֵיתֵי בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא

בעל הטורים

גרמא ליעקב בקבלה: (יג) (ולוסף) ימיו ב' במסו' הכא ואידך (סוטע י"ד) ימיו דגן ויצהר כנגד שבין שימיו לוסף יפתו לך שדות וכרמים: (יג) אחותי את ב' במסורת הכא ואידך: (משלי ז') אמור לחכמה אחותי את לומר שאברהם וגם שרה היו גדולים בחכמה: (יט) ולך ב' במסו' הכא ואידך הנה רבקה לפניך קח ולך.

יונתן

(טו) לבית מלכותא דלא הפרה בית פרעה. אנשי ביתו כמו גבי יוסף ופליליא לא נלקחה אלא לבית המלך וכן תרגום ירושלמי לפלטין היינו בית המלך: (טז) והוו ליה מדיליה פי' שהיה לו משלו ג"כ כבר והיטב מה שלא הכנו ולקחו ממנו ודייק מדלא כתיב ויתן לו אלא ויהי לו. (יט) ומן יד אתגריאת פי'

רמב"ן

ויהללו אותה. ביופיה לאמר ראויה היא למלך לשון רש"י ואין דעת אונקלוס שאמר ושבחו יתה לית פרעה או שהללוה אל המלך עצמו ושאלו ולקחה: (טז) וטעם על דבר שרי אשת אברם. כי בעבור שהשם עשה לשרה גם לאברם ובכבוד שהיה נגעו עליו הנגעים הגדולים ההם: (יט) ויקרא פרעה לאברם. יתכן כי בבוא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה שרה אל ביתו הרגיש בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו ושאל אותה והגידה כי היא אשתו ולכן קרא לאברם והאשים אותו או כאשר אמרו רבותינו שלקה ברעתן שהשאמים קמה לו וספק כי שאל אשתו היא ואמר לו בפסק עם זאת הענין לי להוציא עליו שאמת כי אם היתה אחותו היה אומר שאנה אחותי היא זאמר ועתה הנה אשתך קח ולך לראות מה ידבר ואם ישיב על תוכחתו ואברהם שתק ממנו ולא השיב אותו דבר מרוב פחדו או הבין פרעה כי היא אשתו כאשר השב ולרה עליו פרעה אנשים לאלהים: (יט) וטעם ואקח אותה לי לאשה. שהיה לקחו שתהיה זאת אשתו היתולכת לא שהיה שלגם לו והזכיר זה בעבור שיודה לו אם היא אשתו כאשר פירשתי: (א) וטעם הוא ואשתו וכל אשר לו. להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל המתנות הגדולות שנתנו לו בעבור שרה שהשיב למלך ולא אמרו רעיתה ותכנס בנעמות היא והם מענים כן: (ב) ויהי ריב. כתב רש"י לפי שהיו רועיו של

אבן עזרא

לא ידעתי. שהיה כיופי שרה באהלה רק במצרים וארץ הנגב אלא היה כמוס כי הלורות משחתות בעבור האויר. וטעם ולמען יחיו שימנו לך כל נלכה כי ימי רעבון היו: (יג) ובאה עלת אחותי את. מלמיל בעבור היות הטעם במלה שלאחריה בלא הראשון וכן קרא לילה. וזה משפט הלשון ודגשות היו"ד בהתבלע הנו"ן כי אסה מגזרת אחי: בגללך. ובעבורך שלא יבאו כי אם בבי"ת והסר המשיל הבי"ת הוא סר טעם. וטעם ייטב לי דורון ומנחה. וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה: (טו) ויהללו. קל הלמ"ד הראשון להקל על הלשון והוא ראוי להדגם וכמוהו ומהללה בדניאל: ותקח האשה. מהבנין הכבד הנוסף. ואם לא נמצא והמלם ותולכי: (יז) וינגע יי' את פרעה על דברי שרי. כמו בעבור. והטעם על זה הדבר. (יח) ומלת הגדת. מבעלי הנו"ן: (יט) וטעם ואקח אותה לי לאשה. שלקחה להיותה אשתו ולשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה. והנגעים שלהם השם לשמור אשת אוסנו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לגעת בה. וכמוהו והשקת בם ולקחת לך לאשה. ואמר אשר כן והבאת אל תוך ביתיך וגלחה ואחר כן תבא אליה ובעלתה: וקמצות הוי"ו ולך בעבור שהטעם הנקרא ענין מוכרת. וכן לאם ויין: (כ) וישלחו אותו. דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם והכהן בעיני להיות שירום ויצו עליו בעבור היות על אסרים

שמלים מהוכיל ולוס לנסכרים שלא יגע איש בו ובאשתו: (א) ודקדוק ויעל. פירשתיו נכפל היסוד: (ב) ואברם כבד מאד. שיש לו כבודים רבים ומי שיש לו כן ממונו כבדים שלא מדלה כי כבוד מגזרת כבד אבן וקלון מגזרת קל בגלגליו והוא היה בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה היה

פירוש על אבן עזרא

אלא כן. היא שלא"ן. והנו"ן אחר השל"ף. לפי לפי שהורים הוא הס. אבל בארץ שנולדה שרה או בארץ כנען שהאויר ממוזג לא היה נכר יופיה כ"כ כי הלונן בא מפאת סקור והשחרות מפאת החום. הם טעם היות הגופי שמור. וזה נקרא כנוי אחור (לעיל ה' ה'). שמשפטו לזכר אנתה ולנקבה אנת. והנגלת הנו"ן בדגש היו"ד אתה והיו"ד את. לפי' מלת בגללך וגם מלת בעבורך לא יבואו רק בבי"ת. כי' אם יאומר בגלל בלא בי"ת יתחבר עם גזרת כאשר יבעל הגלל (ע"א י"ד יו"ד) ואם יאמר בעורך. יתחבר עם גזרת ויאכלו מעבור הארץ (יהושע ה' י"ב). לפי' ר"ל בספר מאזנים בשער המשיגים אשר האומרים בשיריהם עבור אינו נכון כי לא תוכל להסיר הבי"ת כאשר לא תוכל להסיר למ"ד למען א"כ כ"ל אשר בשירים ומשיר הבית היא סר בטעמו כמו וקרת מעם (משלי י"א כ"ב). דקשה לר"ל אם מדבר על המעשים היה כ"ל למען ייטבו וכו'. ע"כ פי' כי הוא מורה על הדורון אך המנחה והוא ל"י. ולראיה כי בלשת פרעה היטיב עמו עם מנחתו. ר"ל שאין דגש בו שלא להכביד על הלשון בגוף ב' למ"דין כלומים. (דניאל פ' ד'). ע"ל מבנין הפעל שהוא הפלדה מבנין הפעיל והפ"ו הוא מאותיות איתן, והוי"ו של מלת ותקח היא והו"ו המשפכת שמסיר לעבר. פי' בעבור כי תורת ותקח הוא לקח ובבלע הלמ"ד בדגש הקו"ף ומשורש לקח לא שלשנו בבנין הפעיל ולא בבנין הפעל כלומר לא מלינו הלקח ולא הלקח בכל מכ"ך. ר"ל כיון שמצינו ממשקל שלו בשלמים מבנין הכבד הנוסף נוכל ללמוד על החסרים וזהו אומרו והשלם. פי' ע"כ הביא משקלו בפעלים השלמים. והנה אשליך כלומר ופה אשליך לכם גורל (יהושע י"ח ח') מבנין הפעיל וממנו יאמר הבנין שלא הזכיר עם פעלו כמו והשלך כלומר והשלך ממכון קדשו (דניאל ח' י"א) וכן ותשלכי כלומר והשלכי על פני השדה (יחזקאל ט"ז ה') וכן מלת ותקח על משקל ותשלך והנה הוא כמו ותלקח. ע"כ הוא בנוי על בנין שלקחה למ"ם שלא מלאמו. לכי תורת מלה נגד. ותו"ן הטורם נגלה בדגש הגימ"ל ע"ם. ר"ל על דעת להיות אשתו. ולא לקחה מיד לאשה. וכן ויגן אם הלגע וכו' אשה (לעיל ב' כ"ב) פי' להיות אשה. שאפילו בלא שכיבה. ר"ל אנשי ביתו לקו אשר שהיו מעורבים גם מהם. ר"ל כי היה די אם כתוב וינגע ה' את פרעה ואת ביתו וכו' ולמה מעורם מלת נגעים גדולים ע"כ משרם והטעם נגעים גדולים אשר לא יהיה כח אפילו לגע בה ואם הקצותו מפרם ככה אשר נגעים היו על כולם. והנגעים הגדולים היה רק על פרעה שלא יהיה כח אפילו לגע בה. (דברים כ"א י"א) שאין פי' לקחה אותה מיד לאשה. עם כי אמר והבאתה וכו' ע"ם בפי' רש"ע. לפי' בעבור כי בכאן מפסיק הענין כי הוא סוף פסוק ובא הטעם באתנחתא. ותוכרת הוא סוף פסוק. ולפי וין ג"כ אתנחתא (לה לך י"ד י"ם) ואם לא היה שכרת היה מטעם שיקח אשתו וילך מיד. ואם הוא מוכרת היה הלוי מטעמה העיקור שיקח אשתו. והסליכה יכול להיות לאו דחקה מיד ע"כ מפרש ר"ם כי הלוי לא היה על אשר"כ רק על השם. ופי' עליו על הודותיו. ופרשו עלה, מנחי לה' ותשפטו בקל ויעל ע"מ ויפן כה וכה (שמות ב' י"ב) ובהפעיל ויעל ע"מ הפן זהב (שופטים ט"ו ד') ולהראות את הנבון יבא בשתם בקל ובהפעיל. ויובן מן הענין כי ויעל אברם הוא קל עומד. ויעל עולות (לעיל ח' כ') הפעיל יולא. (משלי כ"ז ג'). (ש"ב ג')

ספורנו

(יג) למען ייטב לי. למען כשתאמרי שאת אחותי יקוה כל אחד מהם שתאלך לו ולא יחשב שום אחד מהם להרגני אבל ייטיב לי במוהר ובמתן כמו שהיה המנהג אז שהיו מפתים את אבי הנערה במוהר וקרובים במגדנות כדי שיסכימו לתת אותה למבקש ולזה אמרה תורה מהור ימהרנה לו לאשה ומלת יתאון אביה כסף ישקול ובין כך ובין כך אבא לגאת מהם: (יד) ויראו המצרים. כלם נתנו עיניהם בה כאשר היה אברהם: (טו) ויראו אותה שרי פרעה. והם בעלו מחשבת הכמון: ותקח האשה. שלא נמלכו בהשובה בו לפתותו כמו שהיה המנהג וזה כי חשבו שלא היה לורך לזה כלל מאשר שלקחה המלך לאשה ומאשר שאמרה שהיתה אחות אברם בלבד ובלאוים לכנסה לא היו נשואין טובים מאלו שהיו להכנס למלך לאשה כמו שהעיד באמרו ואקח אותה לי לאשה אבל לקחום למלך בהשובה ואשר כך המלך היטיב בעבורה במוהר ובמתן כמנהג: (טז) צאן ובקר ועבדים. רב כיד המלך: (יז) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים. את פרעה לבדו בגדולים: ואת ביתו. נתן נגעים גם בביתו אבל לא גדולים כשל פרעה וזה למען יכירו שהאלקה לבדה נתלכת ויכירו שהכל היה בעבורה למען ישובו מרעתם: (יח) למה לא הגדת לי. הנה אם היית מודה את האמון לא היה לך לשמוד את המלך אשר במשפט יעמיד ארץ: (יט) למה אמרת אחתי היא. אפי' אשר שהוצאת לביתי: ואקח אותה לי לאשה. לא לפלגש וזה בלתי רשותך כי השבתי שבהיותה אחותך ייטיב בעיניך להתחתן במלך: (ב) ואברם כבד מאד במקנה. והולך להתגלגל לאחוז אע"פ שהיה הפן לעוב מצרים אל מקום המוכן להבין ולהורות כראשונה ולציבך

וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃ ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃ שלישי ה וְגַם לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה׃ י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃ יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃ יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט

אונקלוס

לַחֲדָא בִּבְעִירָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא׃ ג וַאֲזַל לְמַטְּלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית־אֵל עַד־אַתְרָא דִּי פְרַס תַּמָּן מַשְׁכְּנֵהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין עָי׃ ד לַאֲתַר מַדְבְּחָא דִּי־עֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וְצַלִּי תַמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא דַייָ׃ ה וְאַף לְלוֹט דְּאָזֵיל עִם־אַבְרָם הֲוָה עָן־וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין׃ ו וְלָא־סוֹבָרַת יָתְהוֹן אַרְעָא לְמִתַּב כַּחֲדָא אֲרֵי־הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי וְלָא יְכִילוּ לְמִתַּב כַּחֲדָא׃ ז וַהֲוָה מַצּוּתָא בֵּין רָעֵי בְּעִירֵהּ־דְּאַבְרָם וּבֵין רָעֵי בְּעִירֵהּ־דְּלוֹט וּכְנַעֲנָאָה וּפְרִזָּאֵי בְּכֵן יָתֵיב בְּאַרְעָא׃ ח וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא־כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין רָעֲוָתִי וּבֵין רָעֲוָתָךְ אֲרֵי־גוּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא׃ ט הֲלָא כָל־אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפָּרַשׁ כְּעַן מִלְּוָתִי אִם־אַתְּ לְצִפּוּנָא וַאֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם־אַתְּ לְדָרוֹמָא וַאֲנָא לְצִפּוּנָא׃ י וּזְקַף־לוֹט יָת־עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת־כָּל־מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי כֻלֵּהּ בֵּית־שַׁקְיָא קֳדָם חַבָּלוּת יְיָ יָת־סְדוֹם וְיָת־עֲמוֹרָה כְּגִנְּתָא־דַייָ כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מָטֵי לְצֹעַר׃ יא וּבְחַר־לֵהּ לוֹט יָת כָּל־מֵישַׁר יַרְדְּנָא וּנְטַל לוֹט מִלְּקַדְמִין וְאִתְפְּרָשׁוּ גְּבַר מִלְּוָת אֲחוּהִי׃ יב אַבְרָם יְתֵב בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְלוֹט יְתֵב בְּקִרְוֵי מֵישְׁרָא וּפְרַס עַד־

מסורה יג ג למסעיו, ל׳ מ״ל י׳. ועד, ג׳ פסוק דלית בהון ועד ועד. היה, חסג״ש. אהלה, ד׳ כ״כ. בתחלה, י״ד ספר. ה וגם, י״ג כ״פ. ההלך, כו״ע ס׳ דס׳. ו ולא, קנ״ג פסוק. דלית בהון ג״ס ולא. יחדו, כל אור׳ ספר. כב, כב וכב ל״ז קמצין. רכושם, מ״ל. ז ריב, מ״ל. רעי, ס״ו. ישב, ספר. ח אל נא, בקמצא ולבן מסריו רעי. ביני, ג׳ פסו׳ דלית בהון ביני וביניך ובין ובין. רעי, ס״ו. רעיך, ס״ו וס״י. ט הלא, ס״ו. הפרד, נסב״ס. השמאל, ל׳. ואימנה, מ״ק וס״פ. ואשמאילה, מ״ל. י וישא, ל׳. את, ז׳ פסו׳ דלית בהון את את את ואת. ככרן, ס׳. כלה, ר׳ כ״כ קה. לפני, ספר. יב אברם, ב׳ ר״פ. ישב, המס״ק פתום כי המין נפסם.

ת״א וילך למסעיו עדכין מה ס׳ הוהל פ׳ ברלסמים. עד המקום פרכין שם. וגם ללוט ב״ק לב. כי אנשים יבמות יו. וישא לוט את מיל כב הוריות י. וירא מיל שם. את כל ככר שם. כי כלה משקה שם. כגן ה׳ בארץ כתובות קיב סוטה לד.

יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃ יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃ יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט

רש״י

שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להיות מהלך להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר (ב״ר) בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב. מארץ מצרים שבדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה׳. ותם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה׳: (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אותם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין (ב״ר): (ח) אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב (ואשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו׳: ואימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. ואם תאמר היה לו לינקד ואימינה כך מצינו במקום אחר אם יש להימין ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה׳ את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור: כגן ה׳. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים (ב״ר): באכה צער. עד צוער. ומדרש אגדה דורשה לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת הוריות: (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם (ממזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם

אי

רמב״ן

של לוט מרעין בהמת׳ בשדות אחרים יהיו רועיו של אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברהם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה עדיין אברם ומדרש רבותינו הוא ואני תמה כי המתנה שנאמרה לאברהם לזרעו היתה שנאמר למעלה לזרעך אתן את הארץ הזאת והיאך יירשנו לוט אולי שמעו הרועים שמעה ושגו והכתוב אומר כי גם ללוט גם לאבר׳ הם אינגם עמם. ולפי זה מה שאמר שאלה כי היה רכושם רב לאמר כי מפני הרכוש הרב לא ישא אותם הארץ והוצרכו רועי לוט לשכנים מקניהם בשדות שיש להם בעלים וזאת סבת המריבה. ועל דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברהם רועה באשר היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברהם פן ישמע הכנעני והפרזי יושב הארץ שנגד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עמם להם לא לאברהם וזה טעם והכנעני והפרזי כי הזכיר

שהיו

וּבְדַהֲבָא: (ג) וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל וְתָב עַד אַתְרָא דִּפְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִן אַוְלָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עַי: (ד) לַאֲתַר מַדְבְּחָא דַּעֲבַד תַּמָּן בְּשֵׁרוּיָא וְצַלִּי תַּמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא דַיְיָ: (ה) וְאוּף לְלוֹט דַּהֲוָה מְדַבַּר בִּזְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָם הֲווֹ עָאן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין: (ו) וְלָא סוֹבְרַת יָתְהוֹם אַרְעָא לְמִיתַּב כַּחֲדָא אֲרוּם הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי וְלָא יָכִילוּ לְמִיתַּב כַּחֲדָא:

נ"א (ו) סְגוּלַתְהוֹן:

(ז) וַהֲוָה דִּינָא בֵּין רָעַאי גֵּיתֵיהּ דְּאַבְרָם וּבֵין רָעַאי גֵּיתֵיהּ דְּלוֹט דְּרָעַאי דְּאַבְרָם הֲווֹ מְפַקְּדִין מִנֵּיהּ לָא תְהַכוּן בִּכְנַעֲנָאֵי וּבִפְרִיזָאֵי דְּעַד כְּדוֹן אִית לְהוֹם רְשׁוּתָא בְּאַרְעָא וַהֲווֹ זָמְמִין בְּעִירֵיהוֹן דְּלָא יֵיכְלוּן גְּזֵלָה עַד דְּהָווֹ אָתְיָן לַאֲתַר מַרְעֵיהוֹן וְרָעַי דְּלוֹט הֲווֹ סַבְקִין וְאָזְלִין וְאָכְלִין בְּחַקְלֵי כְּנַעֲנָאֵי וּפְרִיזָאֵי דְּעַד כְּדוֹן יָתְבִין בְּאַרְעָא:

נ"א (ז) וַהֲוָה דִינָא בֵּין רָעֵי נִכְסוֹי דְּאַבְרָם וּבֵין רָעֵי נִכְסוֹי דְּלוֹט רָעֲיֵי דְּאַבְרָם הֲווֹ זָמְמִין בְּעִירֵיהוֹן עַד זְמַן דְּהָווֹ אָתְיָן לַאֲתַר מַרְעֵי רָעֲיֵי דְּלוֹט לָא הֲווֹן זָמְמִין בְּעִירֵיהוֹן אֶלָּא מַבְקְרִין וְאָזְלִין בְּרַם מְפַקְּדִין הֲווֹן רָעֲיֵי דְּאַבְרָם מִן אַבְרָם צַדִּיקָא דִּיבוּנֵיהוֹן לָא תְהַכוּן לִכְנַעֲנָאֵי וְלִפְרִיזָאֵי עַד כְּדוֹן אִית לְהוֹן רְשׁוּ בְּאַרְעָא:

(ח) וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא כְדוֹן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין רַעֲוָתַי וּבֵין רַעֲוָתָךְ אֲרוּם גּוּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא: (ט) הֲלָא כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפָּרַשׁ כְּדוֹן מִנִּי אִם אַנְתְּ לְצִפּוּנָא וַאֲנָא לְדָרוֹמָא אִם אַנְתְּ לְדָרוֹמָא וַאֲנָא לְצִפּוּנָא: (י) וּזְקַף לוֹט יַת עֵינוֹי לְזַנוּ חַטְאָה יַת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרוּם כּוּלָּהּ בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם עַד לָא חַבֵּל יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָא הֲוַת אַרְעָא הַהִיא מְשַׁבְּחָא בְּאִילָנַיָּא כְּגִינוּנִיתָא דַיְיָ וּכְעַלַּלְתָּא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵעַלָךְ לְצוֹעַר: (יא) וּבְחַר לֵיהּ לוֹט יַת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא וּנְטַל לוֹט מִמַּדִּינְחָא וְאִתְפָּרְשׁוּ אֱנָשׁ מֵעַל אֲחוּי: (יב) אַבְרָם יְתִיב בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן וְלוֹט יְתִיב בְּקִרְוֵי מֵישְׁרָא.

בעל הטורים

הגה ולך בלביתב הסוהרים (ע"ב ד') מלמד שהיתה לדקה כמו האמהות וקם שהשכני בידך ולך (שם ל"ט) שהנבזה אשר קראם גם קשה בידך ולך (ירמיה ל"ו) מלמד שאמ"ש שהיא עמדם כאן שנתן לו מעות כמו בלבימלך ודאי נתן לו וזהו קשה בידך ולך שנתן לו דבר הימן מיד ל"ד: (ו) ולא נשא ב' במס' הכא ואידך (ד"ה א' כ"ז) ולא נשא דוד מספרם שהיה לשם כחוש הרבה אין מספר: (ז) רועי ב' במס' הכא ואידך (יחזקאל ל"ד) ולא דרשו רעי את צאני מלמד שהרועים של אלא היו לוטי' הצאן כהלאי ועל זה היה הריב הזה ולא דרשו רועי את צאני: (יא) ויפרדו איש מעל אחיו אברם ק"ם שלום לומר לך כדי לעשות שלום נפרדו וגם כמה לו שיהיה שלום לגבריו וזהו שנא' אל אלך את מושב: (יב) אברם ב' ר"פ הכא ואידך (ד"ה א' א') אברם הוא אברהם וזהו שאחז"ל כל מי שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם יצא לפרד

יונתן

פי' הכף. כגע בו הנגע עד שלא קרבהי אליה ודייק מדלמער הנה שמעך מגיד שהיה כבר לשונה ולא נשאת: (י) וכעללתא פירוש לשון מילוי והנה ארץ מצרים יש נורפין כעללתא וי"ל שהיתה כאילנות בגן ה' וכעללתא פי' כתבואה בארעא במצרים שהם והאילנות שלא במעוט והרבה תבוא' גדל שם והכי איתא ברש"י בהדיא כגן ה' לאילנות וכארץ

רמבן

שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט ומעלת אז ידאג לי כי שממים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה באחוזים מקצתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אשר לא רעו אותו. וכן עשו תמיד כמנהג בני קדר והכנעני והפרזי היו אז בארץ הנגב ותחנה שאחרת ישאו עם היבוסי והאמורי: (י) כגן ה' כארץ מצרים. יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה בדגל מן הירדן כדרך הגשמים בגן ה' שנאמ' בו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמ' בה והשקית ברגליך מן היאר והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקום השוב במשתומים כן הוא טוב משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לרואים. ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים ילכו לפרש מים בככר נהרות גדולים ישקו אילני הגנות כגן ה' וגם יאורים כארץ מצרי' ישקו כגן היאר ונהר לו לוט בזה כי הארץ מישקו אותה כן רשוקה מן הבצורות ונוחה למרעה: (יב) וטעם אברם ישב בארץ כנען. כאשר ארץ כנען כולה שלא יעמוד במקום אחד אבל בכל ארץ כנען יגור ולוט התיישב במקום אחד עמנה בערי הככר כי ערי הככר מכלל ארץ כנען וטעם בערי

אבן עזרא

היה לו: (ג) למסעיו. שהמסע מסעים רבים כאשר שב מארץ דרום אל בית אל שהיה במזון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: (ה) ואהלים. לפי דעתי שלשון יחיד על משקל [ח]קדש. והוא המלה. והרבים כי [ט]באהלים. כמו בקדשים לא יאכל ואהלים בשורש בין האלף והרי"ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא: (ו) יחדו. לשון שנים ורבים [י]ויענו כל העם יחדיו והיא מלה זרה ואין פירושו כמו יחד [כ]רק כמו יחיד. וטעם והכנעני והפרזי כלעיו [ל]ויתכן היות הפרזי מבני כנען והוא מן [מ]המשכחים ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן [נ]שמואל. גם לאבי [ס]אביו: (ט) ואימנה. מגזרת ימין. והאלף תחת [ע]השמאל ולא ידעתי אם הוא שורש כי נגזר ממלת הימיני השמאלי: (י) ככר הירדן. מקום [פ]שמים. והכף כפול או נגזר מככר [צ]נכרתב. וכן בת [ק]עין. מן בנת [ר]עין: משקה. זכר אשר [ש]נקבה וכן שאכלהו אש [ת]לא נפח: לפני שחת ה'. קודם שהשחית והוא עם הפועל [א]מהבנין הכבד הדגום: (יא) ויסע לוט מקדם

פירוש על אבן עזרא

ב' י"א): [ח] ר"ל אהל הוא ע"מ קדש ומלא בכל המקרא. [ט] (ירמיה ל"ה ז') כמו בקדשים לא יאכל (ויקרא כ"ב ד') ואוהלים בחול"ם כ"ל אם נראה לומר ע"מ אהלים בצ"י [י] ר"ל אהל ע"מ גורל אף שלא נמצא במקרא. [י] (שמות י"ט ח'). [כ] פי' כי מלת יחדיו פעמים נכתב ביו"ד ופעמים בלא יו"ד. והנה היו"ד יורה שהוא כמו [ל] ר"ל של היחיד. והנה ויענו כל העם יחדיו. אין פי' שיענו כולם קול אחד רק כל יחיד מהעם ענה ככה מלה זרה הוא. עם כתב רש"ע שלא ימידה במקרא בדקדוק בשבור שוספת הרי"ו וח"ם כאן שהוא זרה כי רק ב"ג מקומות נמלא ביו"ד וי"ו. (ירמיה מ"ו י"ב) (שם שם כ"א) (שם מ"ט ג'). [ל] ר"ל כמבירו (ולהלן ט"ו י"ט) פי' ר"ל כונתו. [מ] ר"ל אף שלא הזכר בבני כנען שם פרזי. יתכן שאחד מהמשכחים שם הוא הפרזי ולו ב' שמות. ובש' (שמות ג' ח') כתב ר"א שהפרזי הוא צידון. [נ] שנאמר ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה (ש"א ח' ב') ואלימ (ד"ה א' ו' י"ג) ובני שמואל הבכור ושני ואביה. הרי הבכור בב' שמות יואל וגם ושני. [ס] ר"ל כי אמר אבי אבי אביו בדרך קצרה. כי לפי האמת הוא אבי אבי אביו של שמואל. והנה (ש"א א' א') ושמו אלקנה בן ירחם בן אליהוא בן תחו וכו' (ובד"ה א' ו' י"א) כתוב אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו. גם (פסוק י"ט שם) בן אלקנה בן ירחם בן אליאל והם ב' שמות. [ע] ר"ל במלת שמאל האל"ף כם. ובמלה והשמאילם הש' נראה. ולפי שבמלת השמילי (יחזקאל כ"א ט"ז) האל"ף נעדר לכן לא ידעתי אם האלף שורש והם כמות הימיני השמאלי. [פ] ויש לו ב' שרשים כר. ככר. [צ] (ישעיה ל' כ"ז) אם שרשו ככר. [ק] (תהלים י"ז ח'). [ר] זכריה ב' י"ב ושרשו נגה. [ש] מלה כולה לשון נקבה. ומשקה לשון זכר. [ת] (איוב כ' כ"ו) שאכלהו ל"כ. נופח ל"ז. [א] ר"ל שחת הוא מקור מבנין הכבד. ויסע

ספורנו

ולפיכך (ג) וילך למסעיו. שהם מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בכלות המרעה ממקום הראשון: (ו) ולא נשא אותם הארץ. מרעה הארץ לא היה מספיק לשניהם לפיכך (ז) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. היתה בהיות מריבה לראות מי נדחה מפני מי מן המרעה שימצאו: והכנעני והפרזי אז יושב בארץ. ולכן היה הריב בין שני אחים גרים מבאים את ריבם בעיני התושבים כי ההיות מריבה בין האחים הגרים יסבבו אותם התושבים לאכזרי ריב וישאו ק"ו בעצמם: (ח) ביני ובינך. לעתיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה: אל נא תהי מריבה. שירצה אותו גם חבירו: ובין רועי ובין רועיך. עתה בשבתנו פה: (ט) הלא כל הארץ לפניך. כי אמנם אתה תבחר המקום שתרצה לפיכך הפרד נא מעלי. הפרד אתה אל צד אשר תבחר ואני אסע אל הפכו: אם השמאל. אם תבחר לבקש מרעה אחד בצד שמאל: ואימנה. אני אבקשנו בצד ימין: (יא) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן. בחר כל אותו המקום שיוכל הוא לבדו ורועיו לבקש בו מרעה ולא יוכלו זה אברהם ורועיו שם: ויסע לוט מקדם. לא נטה לימין ולא לשמאל שהם צפון ודרום אבל נסע מן המזרח למערב להתרחק מאברהם שהיה מושבו במזרחה של ארץ ישראל קרוב לעי שהם שלו שניהם בצד הארץ האמונה בבואם מעבר הירדן מזרחה: ויפרדו איש מעל אחיו. לא במרעה לבד אבל גם בדירתם: (יב) אברם ישב בארץ כנען. ע"מ המקדש והכרובים שהם מגבול הכנעני ע"מ יושבי הארץ לא היו כנענים אז. אמר אם כן שאברהם נשאר לשבת באותו שסלק מן הארץ שהיו יושבים

יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם: יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה מְאֹד: יד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה: טו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם: טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ יִמָּנֶה: יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה: יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה: פ

שביעי יד א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם: ב עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים* וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר: ג כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח: ד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ: ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם: ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן

*צביים קרי

אשר

אונקלוס

סדום: יג ואנשי סדום בישין בממונהון וחיבין בגופהון קדם יי לחדא: יד ויי אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מעמיה זקוף כען עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: טו ארי ית כל ארעא די את חזי לך אתנגה ולבנך עד עלם: טז ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא די לא אפשר לגבר לממני ית עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון: יז קום הליך בארעא לארכה ולפתיה ארי לך אתנגה: יח ופרס אברם ואתא ויתב במישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי: א והוה ביומי אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדרלעמר מלכא דעלם ותדעל מלכא דעממי: ב סדרו (נ"י עבדו) קרבא עם ברע מלכא דסדום ועם ברשע מלכא דעמרה שנאב מלכא דאדמאה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צער: ג כל אלין אתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא: ד תרתא עשרי שנין פלחו ית כדרלעמר ותלת עשרי שנין מרדו: ה ובארבע עשרי שנין אתא כדרלעמר ומלכיא דעמה ומחו ית גבריא די בעשתרות קרנים וית תקיפיא דבהמתא וית אימתני דבשוה קריתים: ו וית חוראי די בטורהון דשעיר עד

מישר

מסורה. יג ואנשי, ד' ר"פ. יד ויאמר, ל"ב בתורה. הפרד, ומלעיל. לפנות, כל סי' ספר. וימה, ג'. טו את כל, י"ז. ולזרעך, כרי' ובנביא. עולם, ג' דמעמים דין ולזרעך עד עולם ושד דברים כ"ח. ובזרעך עד עולם, וסד מ"ב ס' ובזרעך לעולם. טז למנות, ה'. גם זרעך בתורה. יז קום, מ' ר"פ. לארכה, ל'. ולרחבה, ל'. יד א ויהי, ה'. אמרפל, ל'. שנער, (סמן ימנים). אריוך, דין בלא ו"ו. כדרלעמר, כ"כ וקרי תיבה אחת אך הם כתלא כתלך בב' תבות אין לחוליא פ"ם לסרם לם כתלקה לשתי שמין לריך לחוליא לסרם. ותדעל, ל'. ב עשו, ב' ר"פ. שנאב, ל'. צביים, צבוים קרי. הז"ק והמירק ביוד שניה כי יוד לשמה בתקום ו'. היא כ"כ וקרי ביוד. ד כדרלעמר, בליהכה כתיב היה מלא לגרון שאין לא לפסקי'. ושלש, שבע"ד בתולם ותמנג. ה ובארבע, ב' ר"פ. את, י"ד פסוק דלים בהון את ואת ואת. בעשתרת, כו"ל ס'. הזוזים, ל' ומ"ל. בהם, ל'. האימים, ב' מ"ל דמ"ל. בשוה, סוף בגיר'. ו החרי, ספר. בהררם, ל' וחסים נגרל לגד.

ת"א ויאהל עד סדום ל"ס. ואנשי סדום יומא שם סנהדרין קח ספליליא יז. וה' אמר אל יומא לם. קום התהלך שנם קים בב"ב ק' יז קנו סנהדרין קים. ויהי בימי שנהנין דף כב מגילה י. עשו מלחמה מגילה שם. שתים עשרה שנה יא.

רש"י

כי לפניו לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו מכאן (משלי י') ושם רשעים ירקב: רעים. (סנהדרין קט) בגופם וחטאים בממונם: לה' מאד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: (ולעיל שהיה לוט אצלו ופסיק ויאמר ה' אל אברם באותה שעה בעל היה וק"ל:) (טו) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם: (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל (בראשית רבה): (ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע): (ב) שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם העיר: (ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ומדרש אגדה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח: ומדרש אגדה אומר שנתבקעו צורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים. אלו שלשה מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור: ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל

שטים

רמב"ן

הככר שלא גר עמהם בעבור המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי כשהם עם אברהם שלא יגא בכל הככר: (יג) ואנשי סדום רעים וחטאים. יאשים הכתוב את לוט שלא נמנע מלשכון עמהם כדברי רבותי' ויזכר עוד בזכות הצדיק שלא נצל בגלל במקום אשר שמה הרשע כי לא

ישו

יונתן בן עזיאל

וּפְרַס לְמַשְׁכְּנֵיהּ עַד סְדוֹם: (יג) וַאֲנָשֵׁי דִסְדוֹם בִּישִׁין בְּמָמוֹנְהוֹן דֵּין לְדֵין וְחַיָּבִין בְּגוּפְהוֹן בְּגִלּוּי עֲרָיָיתָא וְשַׁדְיוּת אֲדַם זַכָּאֵי וּפָלְחַן פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וּמָרָדִין לִשְׁמָא דַיְיָ לַחֲדָא: (יד) וַיְיָ אֲמַר לְאַבְרָם בָּתַר דְּאִתְפְּרַשׁ לוֹט מִנֵּיהּ זְקוֹף כְּדוֹן עֵינָךְ וְתֶחְמֵי מִן אַתְרָא דְּאַנְתְּ תַּמָּן לְצִיפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְמַעַרְבָא: (טו) אֲרוּם יָת כָּל אַרְעָא דְּאַנְתְּ חָמֵי לָךְ אֶתְנִינָהּ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא: (טז) וְאַשְׁוֵי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא דְּהֵיכְמָא דְּאִית אֶפְשָׁר לְגַבַר לְמִימְנֵי יָת עַפְרָא דְּאַרְעָא אוּף בְּנָךְ אֶפְשָׁר דְּיִתְמְנוּן: (יז) קוּם טַיֵּיל בְּאַרְעָא וַעֲבֵד בָּהּ חֲזָקְתָּא לְאָרְכָּא וּלְפוּתְיָא אֲרוּם לָךְ אֶתְנִינָהּ: (יח) וּפְרַס אַבְרָם לְמַשְׁכְּנֵיהּ תַּרְיֵין אִימוֹר (ס"א משכנין לתורי ואמרי) וַאֲתָא וִיתֵיב בְּחֵיזוּ מַמְרָא דִּי בְחֶבְרוֹן וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ: (א) וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַמְרָפֶל הוּא נִמְרוֹד דַּאֲמַר לְמִרְמֵי אַבְרָם לְנוּרָא הוּא מַלְכָּא דְבַבְנִיתוֹס אַרְיוֹךְ דַּהֲוָה אָרִיךְ בְּגִיבָּרַיָּא מַלְכָּא דְתַלְסָר כְּדָרְלָעוֹמֶר דַּהֲוָה קְשַׁר מִתְהַפֵּךְ בְּעוּמְרִין מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל רַבָּאָה פִּתְגָּלָא מַלְכָּא דְעַמְמַיָּא מִשְׁתַּמְעִין לֵיהּ: (ב) עֲבָדוּ קְרָבָא עִם בֶּרַע דְּעוֹבָדוֹי בְּבִישׁ מַלְכָּא דִסְדוֹם וְעִם בִּרְשַׁע דְּעוֹבָדוֹי בְּרִשְׁעָא

ירושלמי

מַלְכָּא דַעֲמוֹרָה שִׁנְאָב דְּאָמִילוֹ לְאָבוֹי הֲוָה שִׁנִי מַלְכָּא דְאַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר דִּמְחַבֵּל אֵבְרֵיהּ לְחַיֵּיהּ מַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְקַרְתָּא דְבַלְעַת דַּיָּירָהָא הִיא זוֹעַר: (ג) כָּל אִלֵּין אִתְחַבָּרוּ לְמֵישַׁר פַּרְדֵּסַיָּא הוּא אֲתַר דִּמְסַפֵּק פְּרָקְטוֹנִין דְּמַיִין וְשַׁדֵּי לְהוֹן לְיַמָּא דְמִלְחָא:

[(ג) כָּל אִלֵּין אִתְחַבָּרוּ לְמֵישַׁר פַּרְדֵּסַיָּא:]

(ד) תַּרְתֵּי עַסְרֵי שְׁנִין פְּלַחוּ יָת כְּדָרְלָעוֹמֶר וּבִתְלֵיסְרֵי שְׁנִין מְרָדוּ: (ה) וּבְאַרְבֵּיסְרֵי שְׁנִין אֲתָא כְּדָרְלָעוֹמֶר וּמַלְכַיָּא דְעִמֵּיהּ וּמְחוֹ יָת גִּבָּרַיָּא דִּבְעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיָת תַּקִּיפַיָּא דִבְהָמְתָא וְיָת אֵימְתָנֵי דִּבְשָׁוֵה קִרְיָתַיִם:

[(ה) וְקַטִּילוּ יָת גִּבָּרַיָּא דִּבְעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיָת זְוָתָנַיָּא דִּי בְהוֹן וְיָת אֵמְתָנַיָּא אִלֵּין דְּשָׁרַיִין דִּבְגַוָּהּ קִרְתָּא:]

(ו) וְיָת חוֹרָאֵי דִּבְטוּרַיָּא רָמַיָּא דְגַבְלָא עַד מֵישַׁר פָּארָן דְּסָמִיךְ לְאַשְׁוַר מַדְבְּרָא:

[(ו) וְיָת חוֹרָאֵי אִלֵּין דְּשָׁרַיִין בְּטוּרָא דְגַבְלָא עַד מֵישַׁר חַוְוָא דִּסְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא:]

בעל הטורים

לפרד מלוט הרשע: (יג) ואנשי סדום ג' ב"פ הכא ואידך ואנשי קדם מהיין לי ואידך (יחזקאל כ"ט) ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ (ונמצא עוד א' אך אין שייכים כל המסו' לדרשה) פי' ואנשי קדם ונאמר בהדה שליטה זה אבר מן החי זה סוס ואנשי תמיד יבדילו מסירים לעיונים קדושים שלא לבטלה וגם הקוברים ילקטו אברי הפרוגים. ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם שעכבים העוברים בארץ שלא יכנסו לשם אורחים והו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ שם הקדומים שמבדילין ומעכבין העוברים בארץ: וחטאים ד' במסורת הכא ואידך (ישעי' א') השבר פושעים וחטאים ומחנו ה' יכלו. וחטאים אליך ישובו וחטאים בעדת צדיקים. פי' רעים וחטאים על כן פושעים וחטאים יחדיו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאים אליך ישובו יהיו בעדת לצדיקי' כדכתיב וחטאים בעדת לצדיקים: (יד) צפונה ונגבה וקדמה וימה. וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה לאברהם הקדים לצפון רמז לקבצים שנשמטים בצפון. וליעקב הקדים שבזכותו יעברו הים והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ישראל סבא: (יח) ויבן שם מזבח וסמוך ליה: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו' עשו מלחמה רמז שעתידים להביא קרבן קודם שילכו למלחמה. והיינו דכתיב יזכור כל מנחתך ועולתך ידשנה סלה יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא כרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול: ויהי בימי ה' דסמיכי הכא ואידך ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אחשורוש (כו') כדאיתא במדרש (במ"ר) שכולן היה בימיהן וי. (ט) וארבעה עשרה. ב' ב"פ הכא ואידך (מ"ב י"ח) בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיה

יונתן

וכאלו מלכים לזרעים: (א) דמונעום זה בבל אריוך של אליספים ברג' ובסנה פרק ב"מ דאמי' לאמרי היה שני ה"ב ופי' ברמ"י לאביו שבשמים שנוי הוא או לאביו חנו נגד השכל או צ"ל להי' לעיקר הנה שני פי' ג"ב שכפר בעיקר ושני הוא לי' כן מלאכי בכתב אבל ע"ו הספיק הבאון מוהר"ר מעגלה מגוש"ק שהשיב בכתב אל המחבר ביאור התרגום הנזכ' קיבר מספך בשומרין לריך להיות ביאור בכ"ף ופירש"י כדור ור"ל המלך מספך בממשיו שיושב בתוכם והם סביב לו ומתהפך לכל לד שירלה וכדור הוא מלשון בדור הסרך וסרגומו כדור. בשומרין לשון עבודת שמים כדכתיב והשעפל בו וכן מלך עתיד לבידור ופי' המרון כמלך העומד בתוך המסבה וחיל סביב לו

רמבן

יתם שבם הרשע על גורל הצדיקים וכל ערי הככר רעים וחטאים לה' מאד כי על כן נספו מעפרי שכל בני כנען אנשי מופתים גדולות כי כן כמות קים המהלך בארץ לארכה ולרחבה ימכן שהיה זה בגלוהו אמר לו בכל אשר תלך ללכת בארץ לך כי אתה עמך והמחזיק מרעת הגרים כי לך אתננה כלומר שלך היה ואם היה עמוד שילך בה כל ארכה ורחבה להסדיק במתנתו כאשר פירשתי לא נצטוו לעשות זה מיד והנה עשה כן כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב והנה קיים המצוה בחייו: (טז) וטעם כי לך ולזרעך. שמחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו יהושע היה להם מאבותיהם. ועל דרך הפשט ימכן שהיה מוחל עליו ונשיא אלהים בתוכם בכל מקום שילך בארץ הזאת: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. המעשה הזה אירע לאברהם להורות כי ארבע מלכיות עתידות למשול בעולם ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם ורכושם והיה הראשון מהם מלך בבל כי כן העתיד כדכתיב אנת הוא רישא די דהבא ואולי אלבסר שם עיר במדי או בפרס ועילם בעיר הבירה המלך מלך יון הוא המלך ומשם התפשט מלכותו בעולם דריוש ובכל הזכירו זה רבותינו ביוסי רבי יוסי אומר שם שנים מלכו בעולם ואח"כ נתפשטה מלכותו בכל העולם כולו ומלך גוים המלך על עמים שונים אשר שמוהו עליהם לראש ולקצין: וטעם ומלך בלע. מפני שהמלך על עיר קטנה ולהכניס בה מעט ולא שם לו על פני הארץ: (ו) איל פארן. כתרגומו מישר פארן ואני אומר שאין איל לשון מישור אלא מישור

אבן עזרא

מקדם. כי סדום ממערב בית אל: (יב) ויאהל. נטה אהליו: (יג) רעים. לבני אדם ויחזקאל פירש זה ויד עני ואביון לא [ג]החזיקו: (טו) לך אתננה. [ד]לדבור וכן וכתן אותם [ה]על ראש הסעיר. ופה פירש כי אלוני ממרא. בחברון היא: (א) מלך גוים. שם מדינה [ו]כמו עילם כי שושן הבירה [ז]ארמון היא בתוכה. או מלך [ח]גוים. ולא הזכיר'. והטעם כי שם אסרי' מהשתעבדים ושריהם. (ג) חברו. מהבנין [ט]הקל: השדים. כמו ושדת אותם [י]בשיד. והשם בשקל רגלי. כמו פת [כ]פתים: ועמק. מושך עלמו ואשר עמו כמו אל בלאק [ל]מוכיחי. וכן הוא עמק ים המלח: (ד) וטעם ושלש עשרה. בשלש עשרה כמו כי ששת ימים [מ]עשה ה'. ובעל סדר עולם הגרס [נ]ודעתו רבה מדעתינו: (ה) רפאים. שכל הרואה אותם ימות לבו וימסגו מהרפאים שהם [ס]אמים: האימים. שיש מהם אימה: (ו) בהררם. מהבנין

פירוש על אבן עזרא

[ג]וריפא דקרא הכי זה היה עון סדום (יחזקאל ט"ז מ"ט). [ד](בג"ל לונבולבגת) כי לא בא לידי מעשה עד שהנחילה ה' לבניו. [ה](ויקרא ע"ו כ"ח) שם פי' ר"א כאלו כתובים הם על ראש השעיר. [ו]הכי כתוב מלך גוים לגלגל אחד (יהושע י"ב כ"ג). [ז]ר"ל מה שנאמר שושן הבירה אשר בעילם המדינה (דניאל ח' ב') אין המדינה שם אלא שושן רק אל עילם הסמוך לו. כאלו כתיב הבירה אשר במדינת עילם. [ח]והוא פעל והדגש בד"לת השדים תמורת הנח. כי שרשו שוד. ובלשון חז"ל פיד. ומעניינו והשם בשקל רגלי (איוב י"ב כ"ז) ואף שזה בסי"ן והה בשמ"ך עניינם אחד. [ט](דברים כ"ח ד'). [י]ר"ל כמו שנאמר מן פת פתים (ויקרא ב' ו') כן נאמר מן שד. שדים. או שד שדים. [כ]תהלים ו' ב' כתיב ב"פ ואלו (ושם ל"ח ב') כתיב אל בקלפך תוכיחני ובשמך היסרני בודאי אל הראשון מושך עלמו ג"כ למלת ובשמך כאלו כתוב ואל בשמך וכו'. וכן פה עמו עמק השדים הוא עמקים המלח. [ל]אין כונתו על הששת ימים רק כונתו מה שנעשה בששת ימים. [מ]ר"ל בעל סד"ע עושה חשבון אשר מרדו י"ג שנים ובשנת י"ד למרדם כפירש"י פה בא ודעתו כי וא"ו ושלש עשרה הוא וא"ו השיבור ולא במקום בי"ת. [נ]אולי צ"ל שהוא מה או כונתו כמו עיר אמים (דברים ב' ל"ד) כ"ל רק שם אנשים ורואה ס"ע כמן

ספורנו

[י]ומבים בו בני כנען שלא היו כל כך רעים כאנשי סדום ולא קרב לגבול סדום כלל: (יד) אחרי הפרד לוט. ולא אמר זה בהיות לוט עמו פן בכבודו יתיימרו ויתגאו לוט ורועיו ויתאמצו לגזול: (טו) לך אתננה. שגם בימיך תהיה בעיני התושבים נשיא אלהים ונשוא פנים: (יח) ויאהל אברם. עשה וקבר אהלי מקנהו אנה ואנה: ויבא וישב באלוני ממרא. והוא אח"כ בא וקבע דירתו באלוני ממרא: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. היתה מפורסמת למלך גדול בדורו וגם אחרי כן הנה בימיו קמו אריוך כדרלעומר ותדעל ונלחמו עם בלע וחבריו. ואחר כך (ג) כל אלה. אמרפל ושתי הכתות שנלחמו. חברו אל עמק השדים. ועשו שמה ועלו הד' מלכים הנלחמים במלחמה עבדו את כדרלעומר. מעשרה שעשו שם י"ב שנה ואח"כ מרדו: (ה) והמלכים אשר אתו. אשר היו אתו בעזרתם בעמק השדים ובתוכם אמרפל: ויכו את רפאים ואת הזוזים ואת האימים. שהיו כלם עבדים לכ'

אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים° וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃ ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ יב וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו

ילידי

° צבוים ק׳

אתקלוס

מישר פארן דסמיך על מדברא: ז ותבו ואתו למישר פלוג דינא היא רקם ומחו ית כל חקל עמלקאה ואף ית אמוראה דיתיב בעין גדי: ח ונפק מלכא דסדום ומלכא דעמורה ומלכא דאדמה ומלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צער וסדרו עמהון קרבא במישר חקליא: ט עם כדרלעמר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין ואמרפל מלכא דבבל ואריוך מלכא דאלסר ארבעה מלכין לקביל חמשא: י ומישר חקליא בירין בירין מסקא חימרא וערקו מלכא דסדום ועמורה ונפלו תמן ודאשתארו לטורא ערקו: יא ושבו ית כל קנינא דסדום ועמורה וית כל מיכלהון ואזלו: יב ושבו ית לוט וית קניניה בר אחוהי דאברם ואזלו והוא יתיב בסדום: יג ואתא משיזבא וחוי לאברם עבראה והוא שרי במישרי ממרא אמוראה אחוהי דאשכול ואחוהי דענר ואנון אנשי קימה דאברם: יד ושמע אברם ארי אשתבי אחוהי וזריז ית עולמוהי ילידי ביתה תלת מאה ותמנת

עסר

מסרה ז וישבו, סכויסק ספר. אל עין, ל׳ דפ׳. הוא, וי״ו סירכ. הם, פ׳ בתורה בני יששכר, כר״ל ספר. עמלקי, ל׳ ספר ומד מ״ל. לדיק רלסונה בס״פ. ח דין צבוים קרי. הוא, ול״ז וסילק. השדים, ג׳. ט אם, ג׳ ר״פ. ואריוך, דין כתיב בזיו הפסוק. י השדים, ג׳. בארת, ב׳ ומרדיהון מ׳ והב׳ בפנול והא׳ בס״פ. וינסו, כל אור ספר. ויפלו שמה, ב׳ בגלי דסמיך. הרה, ל׳ ה״א בפנול. נסו, דגש בד״ד. יא רכש, ספר. ואת כל אכלם, ל׳. יב רכשו, ספר. והוא, ה׳ בטעם בתורה. ישב, ספר. יג ויבא, כל אור ספר. שכן, ספר. באלני, ספר. אשכל, ה׳ ספר. יד נשבה, ג׳. חניכיו, מ״ל דמ״ע. ילידי, מ״ל.

ת״א את כדרלעומר חולין סה. ויבא הפליט נדה סא. וירק את נדרים לב.

רש״י

שמים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכולם מתורגמין מישור וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו (במדבר ב׳) ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט היא קדש. על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצון תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים (ב כ) ביהושפט: (ט) ארבעה מלכים וגו׳. ואף על פי כן נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מתגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה. ויש לחלק בין הרה להררה שה״א שבסוף התיבה עומדת במקום למ״ד שבראשה אבל (ס״א זו) איננה עומדת במקום למ״ד (ס״א לנקוד) ונקודה ספס תחתיה והררה ההרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד כן נאמר מלא הר חטאה והמצוא נותן ה״א בראשה לכתוב ההרה או המדברה מפרש כמו אל ההר או כמו להסר ומשמע לאותו הר הידוע ומבורר בפרשה: (יב) והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תכסומא. ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו׳ ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר (נ״ל): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית (ס״א ד״א שנשאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו וזריז וכן (ויקרא כו) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (שמות טו) אריק חרבי וכן (תהלים לה) והרק חנית וסגור: חניכיו. חנכו כתיב (ס״א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן (משלי כב) חנוך לנער (במדבר ז) חנכת המזבח (תהלים ל) חנכת הבית ובלע״ז קורין לו אינ״ציי״ר:

שמונה

רמב״ן

מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו וכולם מתורגמין מישרא וכל אחד שמו עליו לשון רש״י. ואלו היה כן היה אונקלוס מתרגם בשמם אילא דפארן אילוני דממרא כמנהגו בשמות ומי הזכיר לו במקומות הרבים ההם המישור הם כולם או הרים הגבוהים וממרא שם האיש: (יג) אחי אשכול וענר. בעלי ברית אברם והמקום ההוא שלו כמו שאמר אילוני ממרא כאשר פירשתי אבל איל פארן מקום אילים כי יבשו מאילים אשר חמדתם ואילוני מקום אילנים כאלה ובאלון אלונים מבשן והכתוב בהם להיות נטועים במישור לפני המדינה להיות לעיר כמו מגרש וכן תרגום אלון בכות מישור בכותא ושם איננו שם העלם למקום רק הוא שם לאילן הנטוע שם כמו שמפורש תחת האלון אלא שהוא רודף הענין לא המלות והתרגום הירושלמי אמר במישר פארן ואלוני ממרא מישרא כדברי אונקלוס וכן אמר באלון בכות בלוט בכיתא כי אלון בכותא אלו שם לאילן לא למקום ואונקלוס סבר שהוא שם למקום כי היו בו אלונים רבים כמו אילוני ממרא ולכך אמר האלון והנה כולם שמות תאר אבל ככר הירדן לשון מישור ממש הוא כן יקרא בלשון הקודש שהככרות מתפשטין בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם ולכן אמר ואל תעמוד בכל הככר ההרה המלט וכן כל נרמז לגבו כרים הלחן ועמקים יעמקו בה פעמים יכפלו המלה ופעמים ימירו הכפל כמו בת עין

[illegible]

ירושלמי

(ז) וְהָדְרוּ וְאָתוּ לְאַתְרָא דְאִתְפְּלִיג דִּינָא דְמשֶׁה נְבִיָּא עַל עֵינָא דְמֵי מַצּוּתָא הִיא רְקָם וּמְחוּ יַת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאֵי וְאוּף יַת אֱמוֹרָאֵי דְיָתִיב בְּעֵין גְּדִי: (ח) וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְקַרְתָּא דִבְלַעַת דַּיָּרָהָא אִיהִי זוֹעַר וְסַדְּרוּ עִמְּהוֹן סִדְרֵי קְרָבָא בְּמֵישַׁר פַּרְדֵּסַיָּא: (ט) עִם כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמַיָּא מִשְׁתַּמְעִין לֵיהּ וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְפוֹנְטוֹס וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְתַלָּסַר אַרְבַּעַת מַלְכִין סַדְּרוּ קְרָבָא לָקֳבֵיל חַמְשָׁא:

(ט) וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְפוֹנְטוֹס וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסַר אַרְבַּע מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא סִדְּרוּ סִדְרֵי קְרָבָא:

(י) וּמֵישַׁר פַּרְדֵּסַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַלְיָין חֵימָר וַעֲרָקוּ מַלְכָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרַיָּא עֲרָקוּ:

(י) וּמֵישַׁר פַּרְדֵּסַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַלְיָא חֵמָר:

(יא) וּנְסִיבוּ יַת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיַת כָּל מֵיכַלְהוֹן וַאֲזַלוּ: (יב) וּשְׁבוּ

יונתן בן עוזיאל

יַת לוֹט וְיַת קִנְיָנֵיהּ בַּר אֲחוֹי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ וְהוּא יָתִיב בִּסְדוֹם: (יג) וְאָתָא עוֹג דְאִשְׁתֵּזִיב מִן גּוּבְרַיָּא דְמִיתוּ בְּטוֹפָנָא וּרְכַב עִילוֹי תֵּיבוּתָא וַהֲוָה נָגְנָא עַל רֵישֵׁיהּ וַהֲוָה מִתְפַּרְנַס מִן מְזוֹנוֹי דְנֹחַ וְלָא בִּזְכוּתֵיהּ אִשְׁתֵּזִיב אֱלָהֵן דְּיֶחְמוּן דָּיָירֵי עַלְמָא גְבוּרְתָּא דַיָי וְיֵימְרוּן הֲלָא גִבָּרַיָּא דַהֲווֹ מִלְּקַדְמִין מָרְדוּ בְּמָארֵי עַלְמָא וְשֵׁיצֵיאוּנוּן מִן אַרְעָא וְכַד אַגִּיחוּ מַלְכַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה עוֹג עִמְּהוֹן אָמַר בְּלִבֵּיהּ אֵיזִיל וְאֶחְוֵי לְאַבְרָם עַל עֵיסַק לוֹט דְאִשְׁתְּבֵי וְיֵיתֵי לְשֵׁיזָבוּתֵיהּ מִן יְדֵיהוֹן דְמַלְכַיָּא וְיִתְמְסַר בִּידֵיהוֹן עָאל אָתָא בְּמֵיעֲלֵי יוֹמָא דְפִסְחָא אַשְׁכְּחֵיהּ דַּהֲוָה עָבִיד גְּרִיצָן פַּטִּירָן בְּכֵן חַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא הֲוָה שָׁרֵי בְּחֵיזוּ מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּי דְעָנֵר וְהִינוּן הֲווֹ מָארֵי קְיָימֵיהּ דְאַבְרָם: (יד) וְכַד שְׁמַע אַבְרָם אֲרוּם אִשְׁתְּבֵי אֲחוּי וְזָרֵיז יַת עוּלֵימוֹי דְחַנִּיךְ לִקְרָבָא מְרַבְיָינֵי בֵּיתֵיהּ וְלָא צָבוּ לְמֵהַלְכָא עִמֵּיהּ וּבְחַר מִנְּהוֹן יַת אֱלִיעֶזֶר בַּר נִמְרוֹד דַּהֲוָה מְתִיל בִּגְבוּרְתָא כְּכוּלְהוֹן תְּלַת מְאָה וּתְמָנֵי עֲשַׂר וּרְדַף עַד דָּן:

ירושלמי

(יד) מְרַבְיָינֵי בֵּיתֵיהּ תְּמָנֵי עֲשַׂר וּתְלַת מְאָה וּרְדַף בָּתְרֵיהוֹן עַד דָּן דְּקֵיסָרִין: ואתפליג

בעל הטורים

סוקיהו והפלו ביהו כך נמו על אברהם ונפלו ביהו: (יג) ויבא הפליט בגמטריא (עה"פ) בגמט' הפליט הקב"ה להפיל ממקומו אחד בכבוש מיכאל להפילו עמו. ואמרו חקב"ה עיהו וכן ביחזקאל (ל"ג) בא אלי הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר

יונתן

לו וכלן דייק בגמט' כדרלעומר צ' מלום: (יג) דמיסו בפתגמבה ע' עממו נגמבל ורכב וכו' מיתב על התיבה והיה כעין סופה על ריסים לאין מהגמגמים: בגגה לי סופה לו כילה: גרילין פטירין פי' מלום עוגות מצה בפ"פ והלא זה דייק ממנו את מלבון עוגות צ"ר. (יד) מיליפי דסניך לקרבא. מגריס שסנך למלחמה סלא מסם עיין נכפ"י. ודייק נשמים מלגוסא סגבן וכו' ומלגוסא ממריכא פי' הקב"ה סלק כלילה לב' חלקים במחליפה עמו מלחמה עם המלכים ומסלים הפרס והלביסס למכם

רמב"ן

חולפת כדים ויקראו גם כן הפלשתים המהירים בעם הזה לנכרים ולגלים והלי המלות ולא הכלי וכן בכרכרות עם לגמלים המדילין שמהירים בתלמוד גמלא פרחא ותמה מכרכר כפולים ואבל כחדים וכן סבל מסולם שתרגומו אונקלוס מיסר הוא המקום הכרסב אין בו נמע ולא בנין כי הלשון אגלם לשון סרבה ושממה כמו ויאבל חיל וחומה אבל מירום אומללה גפן: (ז) אל עין משפט. על שם העתיד שעמידים משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין לשון רש"י מדברי אגדה ולא הבינותי זה כי קדש זה הוא קדש ברנע כי הוא באיל פארן אשר על המדברות וממנו השלחו מרגלים בשנה השנית ומי' אל מדבר פארן קדשה וכתוב ובא עד קדש ברנע ושאמרו נשלחו אנשים לפנינו ושם ישבו ישראל ימים רבים אבל קדש שהם מששם כלדיקים הוא במדבר צין שבאו שם בשנת הארבעים שנאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש וגמר הפרשה אולי המדרש על השם בלבד הוא רמז שכתוב כי השם הזה קדש הוא יהיה עין משפט ואונקלוס אמר מישר פילוג דינא ולא ידעתי מהו אולי הוא מלשון פלגי' יבלי מים מי פלג לשטף תעלה וכן בלשון חכמים פילגו של ים יאמר. כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין כי היה מישור גדול מיוחד למלכים שם ישבו לשפוט את כל הגוים בארצות ההם: שדה העמלקי. לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד ולא ידעתי מה לנו לומר כי משה רבינו קרא המקום בשם שהוא נקרא בימיו וא"כ אין בכאן דבר עתיד או מה העתיד' הזו שיתכנאו הגוים לקרא המקום כן ולשון ברלאשית רבה עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת את כל שדה העמלקי אלא מגיד מראשית אחרית וזה דרך הדרש להם במקומות רבים גם בנהרות גן עדן אמרו כלשון הזה וכוונתם לומר כי מעת לאת הנהרות נאמר כי ההכל הולך קדמת ארץ שעתידים להיות לאשור. והנכון בעיני כשדה העמלקי כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ ומשל על המקום ההוא ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא ואולי ממשפחת תמנע אמו היה ומשל גם במקום ההוא והיה שם אלוף עליהם: (י) בארות בארות חמר. באמרם הרבה היו שם שטבעין שם אדמה לשיש הבנין ומדרש אגדה שהיה ההוא נכון ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים באברהם שנצל מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע לשון רש"י ואין ספק כי פירוש בארות חמר בא שם רפש וטיט כענין שכתוב ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט וכתוב ויעלני מבור שאון מטיט היון. ויתכן שיצא משם כאשרי בלא נס ואולי התם במדרש ההגדה הזה כי באומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם בצאתם בגוי של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה כי מלך סדום עוגד ע"ז היה והנה בגו לא יחזיק ידי עובדי ע"ז או שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה וגם יתן ספק בלב המאמינים באל אברהם ואולי יפרשו ויאמרו מלך סדום לקראתו שיצא מן הבור כשעבר אברהם עליו כי נעשה לו גם לכבוד אברהם שיצא לקראתו לכבודו ולהשבר כי אברהם בשובו הכים בגבור ההוא כי סמך לבטל המלכים ולהשיב להם רכושם והנה נעשה הנס על ידו ואם נעשה למלך סדום גם לכבוד אברהם כ"ש

אבן עזרא

משכנין הדגים כמו בדברים ומי' בעלותם אל הר .מעיל: (ט) את כדרלעומר. כמו עם: (י) באר. בבל המקרא נונעם והיא משונה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה. בלכתם לשמאל וכן ויפל על פניו: הרה נסו. אל ההר ההוא ויש אומרים זה: (יב) והוא יושב. והוא היה ביום ההוא יושב בסדום: ומי' הפליט הנרה והמלא מבני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם. ויש דרך דרש: (יד) וירק. שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית. ויש אומרים להוציא הרכב מתערה כטעם על הארץ יריקו מריקים שקיהם. גם יש לפרש כן: חניכיו. שהרגם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר. והשנים אומרים אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר

פירוש על אבן עזרא

כמו חנב. [א]אולי צ"ל בדברים (לקמן כ' י"ז) ואולי כונתו כמו (איוב ל"ב ד') והנה אותם טרם ידבר. באין ע' ההרים הר שלהם. רק הוא משל והוא מקור מבנין הכבד עם כבוי נסתרים. וטעמו ויכו את רפאים וכו' ואת החורי בגבולם אל שעיר. עי"ל בכל מב"ך היא באר מים הנובע ופה כתוב בֶאֱרֹת ולא בְאֵרוֹת כי במקום שהוא עמוק לאמר ולא למים התפנה הנקוד ובפרשה תולדות אמר כ"א קמבוע באדות על ג' דרכים באדום חמר. באדום מעים. ס"ל לא שהם במקרה. רק ברלונם לשמאל זהו ע"ם פשוטו. ולא כן דעת (המ"כ פרשה מ"ג בראשית) דסב"כ אמר וכו' ילדתי לאמר ובגלתי ע"ם. אולי להיות ההרה נסו. קי"ל (לעיל י"ג י"ב) נאמר ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדום. ואמר בכאן שישב ביום הוא בסדום ע"כ לקשו ג"כ לוט עליו עמהם. עיין רש"י ולפי הפשט היה הפליט מאנשי סדום. (תהלים נ"ה ג'). ת(קהלת י"א ג'). א(להלן מ"ב ל"ה). ב"ל אמר שנס לפרים ים מעל אשר ישכן לומר ג"כ עליו והרק חנית. ג"ל אשר עולה במספר שמו שי"ח והוא היה עמו אינו כשמומו כי הוא

ספורנו

לה' מלכים ונלחמו בעדם ובזה הודיע שהיו הה' מלכים שנלחמו ובזה נודע גודל גבורת אברהם ותשועות מלחמתו עם אחיו שמסר עצמו להתגבר עליהם ולהושיע מחרב מפיהם את בן אחיו ואת רכושו ומקניהם. השליך נפשו ויותר ממה שנקם במלת ה' עליו: (י) וינוסו מלך סדום. ובזה התבאר שלא בשם אברהם להעזר בם: והנשארים הרה נסו. שלשת המלכים הנשארים: (יב) ויקחו את לוט בן אחי אברם. התאמצו לשבות את לוט מפני שהיה בן אחי אברם שידעו עשרו והיו שונאים שידעו אברם בהון רב: (יג) ויגד לאברם העברי. לא שידע הפליט שיהיה אברהם קרוב ללוט רק ידע שהיה מספיק בדיעות עבר כמוהו: והוא שוכן באלוני ממרא. לפיכך עלו עמו למלחמה ענר אשכול וממרא כאמרו

יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם ׀ לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ חמישי כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃ כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כג אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם׃

בלעדי

אונקלוס

עֲסַר וּרְדַף עַד־דָּן׃ טו וְאִתְפְּלַג עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדוֹהִי וּמְחוֹנוּן וּרְדָפִנּוּן עַד־חוֹבָה דִּי מִצִּפּוּנָא לְדַמֶּשֶׂק׃ טז וַאֲתֵיב יַת כָּל־קִנְיָנָא וְאַף יַת־לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵהּ אֲתֵיב וְאַף יַת־נְשַׁיָּא וְיַת־עַמָּא׃ יז וּנְפַק מַלְכָּא־דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵהּ בָּתַר דְּתָב מִלְּמִמְחֵי יַת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְיַת־מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּהּ לְמֵישַׁר מַפְנָא הוּא אֲתַר בֵּית־רֵיסָא דְמַלְכָּא׃ יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֶם אַפֵּיק לְחֵם וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם־אֵל עִלָּאָה׃ יט וּבָרְכֵהּ וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם לְאֵל עִלָּאָה דִּקְנִינֵהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ כ וּבְרִיךְ אֵל עִלָּאָה דִּמְסַר סָנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב־לֵהּ חַד־מִן־עַסְרָא מִכֹּלָּא׃ כא וַאֲמַר מַלְכָּא־דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב־לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא דְּבַר־לָךְ׃ כב וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם אֲרֵימִית יְדִי בִּצְלוֹ קֳדָם־יְיָ קֳדָם אֵל עִלָּאָה דִּקְנִינֵהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ כג אִם מִחוּטָא וְעַד־עַרְקַת מְסָנָא וְאִם־אֶסַּב מִכָּל־

די

מסרה וירדף, ספר. טו ויחלק, ל'. עליהם, מ"ג מפסיק אסריא. חובה, ל' ומ"ל. טז וישב, ג'. הרכש, ספר. ורכשו, ספר. ואת העם, י"ג. יז סובו, ג' ומ"ל. ואת המלכים, כ"כ ואת. שוה, הרין בלישי. יח ומלכי, ל' וחד מלכי. והוא, ג' מלות כ' ונקרא בחד טעם. עליון, מ"ל דמ"ל. ויין, י'. יט ויאמר, ל"ס. קנה, כו"ל חסר במ"ד מלא בלי'. כ וברוך, ג' ר"פ. מעשר, ג' כתי. כא והרכש, ספר. כב הרמתי, ג' ס' דחסר. קנה, חסר. כג שרוך, מ"ל ובמסג ב' נסק. ואם אקח, ל' אם ואם. העשרתי, ל'.

ת"א וירדוף עד דן סנהדרין לו. ויחלק עליהם סנהדרין שם. והוא כהן סנהדרין לב. ויברכהו נדרים שם סוטה יג עקידה שער ד'. וברוך אל נדרים שם. תן לי הנפש נדרים שם. הרימותי ידי עקידה שער ד' סוטה ד'. קונה שמים פסחים פו. אם מחוט ועד סוטה יז חולין פט.

רש"י

שמנה עשר וגו'. (נדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין צו): (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתחלקין אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחציו הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ז שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו ותרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס א' שהוא של מאה קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם: ומ"א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח (נדרים לב): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ"א רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ. כמו (תהלים קטו) עושה שמים וארץ על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן (הושע יא) אמגנך ישראל: ויתן לו. אברם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. (אנושים מן) השבי שלי שהצלת השאר לי מעותים לנדם: (כב) הרמותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן (לקמן כב) בי נשבעתי נשבע אני וכן (לקמן כג) נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. ות"א לסב לי שכר מנים

נמין

רמב"ן

כ"ם, שים לשלמין, שיעשה גם לאברהם להציל ממות נפשו ולאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אשר כי שמה רמז בעמק: (טו) ויחלק עליהם לילה. כתב רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחים זה לכאן וזה לכאן לילה כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו וכאשר חשך עליהם הלילה ולא היה רואם אי זה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק ושאר מלרדוף אחריהם ושיעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה: וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק. ידוע כי מרחק רב בין אלוני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא צפונה לארץ א"כ רדף אחריהם ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו בורחים לו והיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבא: (יח) ומלכי צדק מלך שלם. היא ירושלים כענין שנאמר ויהי בשלם סוכו ומלכי יקרא גם בימי יהושע אדני צדק כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה. והוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק. ובבראשית רבה המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק נקראת ירושלם צדק שנאמר צדק ילין בה: והוא כהן לאל עליון. להודיע כי אברם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים אבל מפני שידע בו שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם והראה לאברם מזה כי שם יהיה בית אלהים ושם יוליכו שם המעשר והתרומות ושם יברכו את יי'. ועל דעת רבותינו שאומרים כי מלכי צדק הוא שם בן נח שהלך מארצו לירושלם לעבוד שם את יי' והיה להם לכהן לאל עליון כי הוא אחי אברהם הכבוד כי ירושלם מגבול הכנעני היא מעולם ורש"י כתב למעלה והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם זקנו של אברהם שנפלה בחלקו של שם כשחלק נח לבניו את הארץ שנאמר ומלכי צדק מלך שלם ואין זה נכון כי גבול הכנעני מצידון יכלול כל ארץ ישראל וגבול בני שם במזרח

עמישה

(טו) ואתפליג להום ליליא באורחא פלגותא אנחן עם מלכיא ופלגותא אצטנעא לסיטרי בוכריא במצרים וקם אידו ועבדוי ומחינון ורדפינון מה דאשתאר מנהון עד דאידכר חובא דעתיד למהוי בדן דמציפונא לדרמשק:

[(טו) ורדפינון עד עוזתא דמצפון לדמשק:]

(טז) ואתיב ית כל קנייניא ואוף ית לוט אחוי וקנייניה אתיב ואוף ית נשיא וית עמא: (יז) ונפק מלכא דסדום לקדמותיה בתר דתב מלמחתי ית כדרלעומר וית מלכיא דעמיה למשר מפנא הוא בית ריסא דמלכא:

[(יז) וית מלכיא דעמיה למישר דהוונא הוא בית מישרא דמלכא:]

(יח) ומלכא צדיקא הוא שם בר נח מלכא דירושלם נפק לקדמות אברם ואפיק ליה לחם וחמר ובההיא זימנא הוה משמש קדם אלהא עילאה:

[(יח) ומלכי צדק מלכא דירושלם הוא שם רבה הוה כהין עילאה:]

(יט) וברכיה ואמר בריך אברם מן יי אלהא עילאה דבגין צדיקיא קנא שמיא וארעא: (כ) ובריך אלהא עילאה דעבד סנאך כתריסא דמקבל מחתא ויהב ליה חד מן עסרא מכל מה דאתיב: (כא) ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשת אינשא דעמי דאתיבתא וקניינא דבר לך:

[(כא) וסנו לא דבר לך:]

(כב) ואמר אברם למלכא דסדום ארימית ידי בשבועה קדם יי אלהא עילאה דבגין צדיקיא קנא בקנייניה שמיא וארעא: (כג) אין מן חוטא ועד סנדלת רצועה אין אסב מכל די לך ולא תהי מתרברב למימר אנא אעתרית מן דידי ית אברם:

[(כג) אם מחוטא ועד רצועה דסנדלא אם אסב מכל דלך ולא תהוי מתרברב ואמר אנא עתרית ית אברם:]

הלא

בעל הטורים

סמיך: (טו) לדמשק סמיך במס' הכא ולידך והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. בשביל שפלו שעשו בדמשק גלו חזר סובה אשר משמאל לדמשק: (יח) מלך שלם ל"ת שם לומר לך שזה שם בן נח: (יט) ברוך אברם לאל עליון. ז' פסוקים בתורה שכתוב ברכה להקב"ה: ברוך ה' אלהי שם וברוך אל עליון. ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם. ואקוד ואשתחוה לה' ואברך. ויאמר יתרו ברוך ה'. ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולבל אשר ברכך. ובחש. ק' סיום כנגד ק' ברכות שבכל יום וז' פסוקים כנגד ז' ברכות שבשבת ויו"ט: ובחמשה מהם השם אלא ברוך כנגד ה' חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה ואם תלרף מהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרים: (כג) הרימותי ב' במסר' [בתורה] הכא ולידך כי הרימותי קולי ואקרא וז"ש

יונתן

למכה בכורות במצרים בצ"ר ועיין ברש"י: (יט) הוא שם בר נח וכו' כדאי' פ"ד דנדרים ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום והוא כהן לאל עליון וכו' וע"ש מלכא דירושלם

רמב"ן

ממישא רשות מארץ ישראל אבל אם סלק גם לבניו המלכות ונתן לשם ארץ ישראל הרי זה כמסלק נכסיו על פיו ויעבר בה בני כנען עד אשר ינחיל אותה השם לזרע אוהבו כאשר הזכרתי כבר והוא כהן לאל עליון בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמוכה באלים יקרא הקב"ה אל עליון וענינו המקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי ומלכי צדק לא הזכיר השם אבל אברם אמר י"י אל עליון קונה שמים וארץ כתב רש"י קונה כמו עושה על ידי עשייתו קנאן להיות לו ואלה שני פנים הם ואולי כן הדבר שיבא לשון קנין בענין העשייה וכן כי אתה קנית כליותי שיכלול תסוכני מבטן אמי וכן הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך כי שלמה יאמר קנין בעשייה והמסך אשר עשו בסכך קנו ומאשר לאביו עשה והנכון מה שאמר עוד קנאן להיות לו כי כל אשר לאדם יקרא קנינו ויקראו הצאן מקנה בעבור היותו עקר רכוש האדם ולשון חכמים המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו הבעה בהפקר קניא אגרו של אדם קונה לו שלא מדעתו. וכן בכל מקום תבוא לשם במקום זכיה כלומר שהוא שלו ולזה נתכוון אונקלוס שתרגם דקנייה ולא אמר קנה: ויתן לו מעשר מכל. אברהם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הגבוה הפריש לתתו לכהן ומלך סדום יצא לקראת אברהם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה ואברהם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר והשיב לו כל רכוש סדום שהוא שלו וכל רכוש עמורה להשיב אותו לבעליו כי בכל בקש ממנו הנפש ובכל היתה טענתו שלא יאמרו הם העשירו את אברם ושאר המקומות המוזכרים לפי חרב הכו אותם ולא לקחו מעברי המלכים רק רכוש סדום ועמורה כי בעבור שאבדו מלכיהם נשארו עזובות עריהם ויתכן שיהיה זה מה שאמר אם מחוט ועד שרוך ישאר בידי מכל הרכוש הבא אלי מכולכם ואם אקח מכל אשר לך ברכושך שנתת אתה לי: (כב) וטעם הרימותי ידי אל י"י. לשון שבועה מרים אני ידי לאל עליון וכן כי נשבע אני לשון רש"י וכן מלאתי בסיפרי מליצו בכל הצדיקים שמשביעין את יצרן שלא לעשות באברהם הוא אומר הרימותי ידי אל י"י והנה הוא כלשון וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם ואונקלוס אמר ארימית ידי בצלו יאמר התפללתי אל י"י וכפי פרושות השמים אם אקח מכל אשר לך כלומר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם אקח: והנכון בעיני כי אמר והרימותי ידי אל י"י להיות הקדש וחרם לפניו אם אקח מכל אשר לך כי ההקדשות יקראו כן תרומת יד כלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת וכל איש אשר הניף תנופת זהב לי"י ואמר כן בעבור שנתן ממנו מעשר כי כל אשר יקח מכל אשר לו יהיה תרומה לי"י לא יהנה ממנו דבר ובב"ר עשאן תרומה כמה דאת

אמר

אבן עזרא

מדבר בגימטריא כי יכול יוכל הגולה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו: (יח) ומלכי צדק. נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי"א כי הוא [ד]שם. ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם [ה]סכו: והוא כהן. כדברי המתרגם ארמית. וכן כל כהן. והעד וכהנו לי [ו]ופי' על דברתי מלכי צדק [ז]בספר תהלות. כי כהונן דבר ויפה עשה [ח]שבירך אברהם* בתחלה בעבור שהתחדש להושיע אשר נשבו ואחר כן אמר וברוך השם שמסרו ונתן צריו בידיו: (כ) מגן. כמו נתן. וכן עטרת תפארת [ט]תמגנך והמ"ם שורש. ואברהם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מלא אדם לאחר [י]לתתו לו כמלכי צדק: (כב) הרימותי ידי. שבועה כמו כי אשא אל שמים [כ]ידי. וטעם אל עליון [ל]כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן: (כג) אם מחוט. שממנו תופרין כל בגד. שרוך הסנדל הקושר הנעל: בלעדי

*נ"ל אברם.

פירוש על אבן עזרא

הוא רק דרש. [ד]ר"ל שמו של המלך הוא צדק ושם עירו הוא שלם. [ה](תהלים ק"י ד'). [ו](שמות כ"ח מ"א). [ז](תהלים שם). [ח]ר"ל בנדרים ל"ב ע"ב שנטלה כהונה משם וכו על שהקדים ברכת אברהם וכו'. ופי' הכתוב לפי דעת ר"א. הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כמלכי צדק שלקח מעשר מאא"עה. ופי' על דברתי הוא המנהג. כמו דוברות בים ט"ו ה'. [ט](משלי ד' ט'). [י]כפי' (לעיל פ' י"ח) אשר לא היה כהן ממש. [כ](דברים ל"ב מ'). [ל]ר"ל למה כופל לקרא בשם הויה ב"ה ובשם אל עליון. במ"ט

ספורנו

כאמרו ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם: (יד) וירדוף עד דן, במרוצה לבא עליהם פתאום: (טו) ויחלק עליהם. לתחבולה כדי שיחשבו שקמו כל הסביבות עליהם כמו שחשבו ארם באמרם כי שכר מלך ישראל עלינו: לילה. גם זה מתחבולתו שלא יכירו היותם מעטים כמו שיעץ אחיתופל באמרו וארדפה אחרי דוד הלילה: ויכם. מכה מפילה אותם לנוס: וירדפם. שתחלת נפילה ניסה: (טז) וגם את הנשים. של לוט שהיה צריך לפדותן: ואת העם. השבוים מבני סדום ואת אלה בקש מלך סדום מאברהם באמור תן לי הנפש: (יח) הוציא לחם ויין.. לשבי המלחמה העייפים: והוא כהן. ולו היה נאה לברך: (יט) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון.. כהשוה ברכו ואחר כך אמר הנה בלעדי ברכתי אברם הוא ברוך לאל עליון כמו שאמר ואברך: קונה שמים וארץ. והשמים והארץ הם קנין לו לעשות בהם כרצונו כי אינו להם סבה טבעית כמו שחשבו קצת בעלי המחקר אבל הוא פועל רצוני להם ופועל בהם כרצונו: (כ) וברוך אל עליון. פועל זה שפעל להגביר אברהם על אויביו הוא ברכה לו ית' כי בו ישמח במעשיו באבוד רשעים ובהצלת צדיקים כענין שבחוהו כל האמים כי גבר עלינו חסדו: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. כל אם שבמקרא כשלא יבא אחריו פועל שלו יהיה במקום שלא. אמר אם כן הרימותי ידי שלא מחוט ועד שרוך נעל אוכל ליתן לך שאין בידי כלום ושלא אקח מכל אשר לך. וכן אם

יבאו

כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם: ס טו א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד: ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר: ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי: ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ: ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ: ו וְהֶאֱמִן בַּיהוָה

ויחשבה

אונקלוס

דִּי־לָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא אַעְתַּרִית יָת־אַבְרָם: כד לְחוֹד מִדַּאֲכַלוּ עוּלֵימַיָּא וַחֲלָק גֻּבְרַיָּא דִּי אֲזַלוּ עִמִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא אִנּוּן יְקַבְּלוּן חֻלָקְהוֹן: א בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָמָא דַּיְיָ עִם־אַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימַר לָא־תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא: ב וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה־תִּתֵּן־לִי וַאֲנָא אָזֵיל דְּלָא־וְלַד וּבַר־פַּרְנָסָא הָדֵין דִּבְבֵיתִי הוּא דַּמַּשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר: ג וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלַד וְהָא בַר־בֵּיתִי יָרֵית יָתִי: ד וְהָא פִּתְגָמָא־דַיְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יִרְתִנָּךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלִיד הוּא יִרְתִנָּךְ: ה וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתַּכֵּי־כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כּוֹכְבַיָּא אִם־תִּכּוֹל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ: ו וְהֵימִין

במימרא

מסרה כד בלעדי, הד' בפתח והיוד מפיק. אשכל, ב' חסר. וממרא, ל'. הם, כ"ב ולא יקחו הם. טו א אחר, ל"ע ב'. במחזה, ל'. ב אדני, ד' בתורה. הולך, י"ט מ"ל בתורה. משק, ל' וחסין ימנים. דמשק, חסין מחולי. אליעזר, כ"ב חס' מלא. ג הן, בלירי. נתתה, מ"ל. והנה, ב' לגרס אחרן. יורש, מ"ל. ד דבר, ב' סליכו. יירשך, מחליפין בחרין יודין. כי אם, ג' מוקפים. יצא, ל' נמי. יירשך, מ'. ה ויוצא, י"ב מלא. החוצה, מ"ח ומ"ל. השמימה, י"ט. וספר, חסר. הכוכבים, כ"ל מ"ל דמ"ל לספר. אתם, מחליפין ס'. ו והאמן, ל' וחסר.

ת"א בלעדי רק סוטה טס. אל תירא פסחים מג מנו. הוא דמשק יומא כח. והנה בן ביתי שבת קמ. כי אם אשר שבת קמ. ויוצא אותו שבת קט נדרים לב: הבט נא מקיד' שבת קנו. והאמן בה' שבת כו עקידה שער ד ופי סוף פרשת נשא.

רש"י

נותן לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקב"ה הבטיחני להעשירני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר ומכיריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר (שמואל א ל) כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר (שם) ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברהם: (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. אחר הדברים האלה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאוד: (ב) הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש ושבר לו ער ועונה (שבת כה) ערירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא) ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כן לשון ערירי שאין בנים ובלעז דישפרוזי"ן. ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה) ולבי ער ועריר לשון חרבן וכן (תהלים קלז) ערו ערו וכן (חבקוק ג') ערות יסוד וכן (ירמיה נא) ערער תתערער וכן (ישעיה לב) כי ארמון נטש: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו (לקמן מא) ועל פיך ישק אפוטרופוס שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק. ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתת זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע

רמב"ן

אשר וראותם ממנו תרומת ה': (א) היה דבר ה' אל אברם במחזה. זכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום כי מתחלה היתה נבואתו בחלומות הלילה וטעם במחזה כטעם וכל העם רואים את הקולות ומולם יודעים כן: אל תירא אברם. היה מתירא משני דברים מן המלכים פן יקבצו לבואתם עליו הם או שעומדים תחתם ובמלחמה ימלך ונספה או יומו יבא למות בלא זרע והבטיחו כי הוא יהיה מגן בעדו מהם ועוד יהיה שכר לבטו עם ה' הרבה מאד: (ב) ויאמר ה' אלהים מה תתן לי. הנה הצלתני מן המלכים אבל מן השכר לא הבטחת אותי רק אמרת שהרבה לי השכר הרבה ומה יהיה. שהרי בלא בנים והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה לעולם הבא כי זה אין צורך להבטחה כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו אך בעולם הזה יש לצדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים על כן צריכים בטחון ועוד כי הרבה מאד לאמר שיזכה לשתי העולמות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים אין ענם כלל ועוד כי ההבטחה לאם שהיה מתירא ממנו הזכיר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה כי ישים זרעו ככוכבי השמים לרוב ויש עליך לשאול שכבר נאמר לו לאברהם כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואיך יאמר עתה ואנכי הולך ערירי והנה בן ביתי יורש אותי ולמה לא האמין בנבואה הראשונה כאשר יאמין בזאת. והתשובה כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם בחטאם בשגגה וכתוב רגע אדבר אל גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ושב הגוי ההוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה והנה ראה עצמו בא בימים ולא נתקיימה נבואתו וחשב כי חטאו מנעו הטוב ואולי חטא עתה פן יענש על הנפשות שהרג כדברי רבותינו והכתוב הזה אמרו בב"ר ויירא יעקב מאד ויצר לו מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה וכו': מה תתן לי ואנכי הולך ערירי. פירשו בו אחי מת בלא בנים כטעם כי הולך האדם אל בית עולמו והנכון בעיני כי מתחלה יתאונן מה יהיה שכרי אחרי שאין לי בנים ואנכי הולך נע ונד בארץ נכרים יחידי כערער בערבה אין יולא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא ממולדתי ואח"כ אמר הן לי לא נתת זרע כאשר הבטחתני והנה בן ביתי המשכר יורש אותי כי זקנתי ויבא יומי בלא זרע והנה אני עתה ואבד שכרי אשר הבטחתני בו בראשונה: (ד) והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה. בעבור היות לו הבן היורש אחרי זקנתו לא הבטיחו רק על הירושה שלא יפחד כי זרעו יירשנו: ומפני

(כד) הֲלָא לֵית לִי רְשׁוּ בְּכָלָא אַרְעָא דְּבַר מִנֵי אָכְלוּ עוּלֵמַיָּא וְחוּלַק גּוּבְרַיָּא דַּאֲזָלוּ עִמִּי עֲנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא אַף הִינוּן יִסְבוּן חוּלַקְהוֹן: (א) בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין מִן דְּאִתְכַּנְשׁוּ מַלְכַיָּא וּנְפָלוּ קוּמֵי אַבְרָם וּקְטָלוּ אַרְבְּעָה מַלְכִין וְאַהְדַּר תְּשַׁע מַשִּׁירְיָין חַשַּׁב אַבְרָם בְּלִבֵּיהּ וַאֲמַר וַי כְּעַן לִי דִּלְמָא אִתְקַבָּלַת אֲגַר מִצְוָתִי בְּעָלְמָא הָדֵין וְלֵית לֵיהּ חוּלַק בְּעָלְמָא דְּאָתֵי אוֹ דִּלְמָא יְזִלוּן אֲחֵיהוֹן וְקָרִיבֵיהוֹן דְּאִלֵּין קְטִילַיָּא וְיִצְטָרְפוּן בִּלְגִיוֹנִין וְיֵיתוּן עֲלַי אוֹ דִּלְמָא בְּזִמְנָא הַהוּא אִשְׁתְּכַח עִמִּיהּ אֲגַר זְכוּוָן קַלִילָן וּנְפָלוּ קֳדָמַי וּבְזִמְנָא תִּנְיָינָא לָא מִשְׁתְּכַח עִמִּי אַגְרָא וְיִתְחַל בִּי שׁוּם שְׁמַיָּא וּבְכֵן הֲוָה פִּתְגָמָא דַּיְיָ עִם אַבְרָם בְּחֶזְוָנָא לְמֵימַר לָא תִּדְחַל דְּאַף עַל גַּב דְּגִבָּרֵיהוֹן מִצְטַרְפִין בִּלְגִיוֹנִין וְאַתְיָין עֲלָךְ מֵימְרִי תְּרֵיס לָךְ וְאַף עַל גַּב דְּאִתּוּן נַפְלִין קוּמָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין אֲגַר עוֹבָדָךְ טָבַיָּא נָטִיר וּמְתַקַּן קֳדָמַי לְעָלְמָא דְּאָתֵי סַגִּי לַחֲדָא:

ו(א) מִן בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין מִן דְּאִתְכַּנְשׁוּ כָּל מַלְכַיָּא דְּאַרְעָא וְשִׁלְטוֹנֵי מְדִינָתָא וּסְדָרוּ קְרָבָא לְקֳבֵל אַבְרָם צַדִּיקָא וּנְפָלוּ קֳדָמוֹי וּקְטַל מִנְּהוֹן אַרְבְּעָה מַלְכִין וְהַדַּר תְּשַׁע מַשִּׁירְיָין חָשַׁב אַבְרָם צַדִּיקָא בְּלִבֵּיהּ וַאֲמַר וַי כְּעַן עֲלַי דִּלְמָא דְּאִתְקַבַּלַת אֲגַר מִצְוָתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וְלֵית לִי חוּלַק בְּעָלְמָא דְּאָתֵי אוֹ דִּילְמָא דְּיֵיזְלוּן אֲחֵיהוֹן וְקָרִיבֵיהוֹן דְּקְטִילַיָּא הָאִלֵּין דִּנְפָלוּ קֳדָמוֹי וִיהֲוֻן בְּכַרְכֵּיהוֹן וּבִמְדִינָתְהוֹן וְיִתְרְפוּן עִמְּהוֹן לִגְיוֹנִין סַגִּיאִין וְיֵיתוּן עֲלַי אוֹ דִּילְמָא הֲווֹ בִּידַי מִצְוָן קַלִּילָן בְּזִמְנָא קַדְמַיָּא דִּנְפָלוּ קֳדָמוֹי וְאִתְקַיָּימוּ עֲלַי אוֹ דִּילְמָא

אִשְׁתְּכַח לִי זְכוּ בְּזִמְנָא קַדְמַיָּא דִּנְפָלוּ קֳדָמוֹי אוֹ דִּילְמָא דִּי לָא יִשְׁתְּכַח לִי בְּזִמְנָא תִּנְיָנָא וְיִתְחַלַּל בִּי שׁוּם שְׁמַיָּא בְּגִין כְּדֵין הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עַל אַבְרָם צַדִּיקָא לְמֵימַר לָא תִּדְחַל אַבְרָם אַף עַל גַּב דְּאִינוּן מִתְכַּנְשִׁין וְאַתְיָין עֲלָךְ לִגְיוֹנִין סַגִּיאִין מֵימְרִי פְּרַס תְּרֵיס לָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין וּמַגֵּן עֲלָךְ כָּל יוֹמָא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְאַף עַל גַּב דִּמְסָרִית בְּעֲלֵי דְּבָבָךְ קֳדָמָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין אֲגַר עוֹבָדָךְ טָבַיָּא מְתַקְּנָן לָךְ קֳדָמוֹי לְעָלְמָא דְּאָתֵי:

(ב) וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים סַגִּין בִּרְכוּתָא יְהַבְתְּ לִי וְסַגִּין אִית קֳדָמָךְ לְמִתַּן לִי בְּרַם מַה הֲנָיָיה אִית לִי דַּאֲנָא עָבִיר מִן עָלְמָא בְּלָא בְנִין וֶאֱלִיעֶזֶר בַּר פַּרְנָסַת בֵּיתִי דְּעַל יְדוֹי אִתְעֲבִידוּ לִי נִיסִין בְּדַרְמֶשֶׂק סְבַר לְמֵירַת יָתִי:

ו(ב) וַאֲמַר אַבְרָם בְּבָעוּ קֳדָמָךְ רַחֲמָן יְיָ אֱלֹהִים סַגִּין בִּירְכָן יְהַבְתְּ לִי וְסַגִּין אִית קֳדָמָךְ לְמִתַּן בְּרַם מַה הֲנָיָיא אִית לִי דַּאֲנָא אָזִיל מִגּוֹ עָלְמָא דְּלָא בְנִין וֶאֱלִיעֶזֶר בַּר בֵּיתִי דְּעַל יְדוֹי אִתְעֲבִיד לִי נִיסִין בְּדַרְמֶשֶׂק וְהוּא סְבַר בִּגְרָמֵיהּ לְמֵירַת יָתִי:

(ג) וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ בַּר וְהָא בַּר פַּרְנָסַת בֵּיתִי יָרֵית יָתִי: (ד) וְהָא פִּתְגָמָא מִן קֳדָם יְיָ לֵיהּ לְמֵימַר לָא יֵירְתִינָךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלִיד הוּא יֵירְתִינָךְ: (ה) וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתַּכַּל כְּדוּן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כּוֹכְבַיָּא אִין תִּיכוּל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ: (ו) וַהֲוָת לֵיהּ

הימנותא

בעל הטורים

מ"ל שהשם שופיסלע נהפוכה לטובה כמו שנהפכו לאברהם לשם שמים: (ג) ערירי ב' במסורת הכא ואידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין שהלכוהו לו גלות יהויכין שאברהם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא בבל: (ה) ויוצא אתו החוצה בגימטר' מאיצטגנינותו [מה שינוים לא קפסיג]: כה יהיה זרעך בגימטריא לו עוד כ"ה שנים בתנין כה. יהיה לו זרע שהרי בבלים בין הבתרים היה אברהם בן ע"ה שנה

יונתן

דירושלם כי הוא נקרא צדק ע"ש צדק ילין בה: (ג) מסכי למירתא יתי פירוש שאליעזר מצפה ליורשני והוא מלשון רז"ל שסכתה ברוח הקודש וכן הוא והמצפה אשר יצף

רמב"ן

והנה דבר ה' אליו. כי עוד בניו והנה בן ביתי יורש אותי ובא אליו הפתאום דבר השם לאמר לא יירשך זה: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו אל הארץ לראות את הכוכבים ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזל שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אברהם יש לו בן שרי לא ילדה שרה ילדה לשון רש"י והנה אברם הוליד את ישמעאל אבל פירוש המדרש כי אברם מבקש בן יורש אותו כמו שאמר והנה בן ביתי יורש אותי והקדוש ברוך הוא אמר לו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך ולא מן האצטגנינות שלך אברם אינו מוליד בן ליורשו אבל אברהם מוליד בן ליורשו ויתכן שהיה האצטגנינות על זיווגם שאברם ושרי לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו אבל לפי דעתי שרה תוספת במדרש לומר שהיה בן גם בשרה אבל הקב"ה לא הבטיחו עתה בשרה וגם בעת נבואת המילה עדיין היה אברהם מסתפק בשרה שאמר: (ו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. פירש רש"י הקדוש ברוך הוא חשב לו לצדקה וזכות על האמונה שהאמין בו ואיני מבין מה הזכות הזאת למה לא יאמין באלהי אמן והוא הנביא בעצמו ולא איש אל ויכזב ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה והנכון בעיני כי יאמר שהאמין בה' וחשב כי בצדקתו של הקב"ה יתן לו זרע על כל פנים לא בצדקת אברהם ובשכרו אף על פי שאמר לו שכרך הרבה מאד ומעתה לא יירא פן יגרום החטא ואף ע"פ שהנבואה הראשונה שהבטיחו על תנאי כפי שכר מעשיו עתה כיון שהבטיחו שלא יירא מן החטא ויתן לו זרע האמין כי נכון הדבר מעם האלהים אמת לא ישוב ממנה כי לצדקת ה' היא ואין לה הפסק כענין שכתוב בי נשבעתי נאם ה' יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב או יאמר כי אברהם האמין שיהיה לו זרע יורש על כל פנים והקב"ה עוד חשב לו ההבטחה הזו שהבטיחו לצדקה כי בצדקת ה' יעשה כן כמו אלהים חשבה לטובה וכן ותחשב לו לצדקה דפנחס שהשב:

אבן עזרא

(כד) [ס]בלעדי. אשר [י]לקחו והוא שאכלו עבדיו: (א) במחזה. במראות [ס]הנבואה. וטעם אנכי מגן לך. אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים. גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך בתתי מעט ונשמת עלי. ויו"ד ערירי [ע]כיו"ד [פ]אכזרי. ופי' מגזרת [צ]ערירים יהיו והטעם כאשר אמר [ק]המתרגם: (ב) משק ביתי. על משקל [י]מכם. והוא משפלי הכפל [ש]מגזרת שוקק בו. כמשפט דבק [ת]בסגול. ובן משק עצמו ואחר עמו וכן הוא ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר: (ד) ממעיך. כמו [א]לאמר בעבור

פירוש על אבן עזרא

[ס](נמ' עוכס). גורם לך בלעדי ור"ל בלעדי רק. כמ"ש רק בלעדי. [י]ר"ל רק אשר לקחו מכבר בלעדי והוא ענייני אבילתם. ומלקם אקח עכשיו בידי ואתן להם. ור"ע שפורנו דכך ג"כ בפי' הזה וכן כונת פ"א. [ס]ר"ל למה כתוב בַּמַּחֲזֶה בפת"ח ע"כ פי' במראה הידוע. [ע]פי' היו"ד נוסף במלת ערירי כמו במלה אכזרי כי השורש אכזר. [פ]ר"ל כונתו הוא הפסוק מוסר אכזרי (ירמיה ל' י"ד) והוא ש"ד הנוסף. [צ]ויקרא כ' כ"א ר"ל ערירי הוא מן ערירים. [ק]קבלה ולא. [י]ר"ל הפסוק והרמת מכם לי' (במדבר ל"א כ"ח). [ש]ר"ל כמשק גבים שוקק בו (ישעיה ל"ג ד'). [ת]שאומר לדבק טוב (שם מ"א ז') שהוא בסגול מגזרת השלמים. כן משק גם מכם שהם מהכפולים כולם בסגול וכן פי' כ"א שמוש

ספורנו

יראו את הארץ שלא יראו. אם את חטאו. חי ה' אם יומת שלא יומת. חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח שלא אקח ואולם רבים: (כד) בלעדי. אתה אמרת תן לי הנפש בלעדי תוכל לקחתו שאין אני מחזיק בו כלל: רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים. זה בלבד אקח מכל אשר לך הוצאות שנעשתה באכילת הנערים ואקח גם כן חלק האנשים אשר הלכו אתי. אבל ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ולא אתן אני להם חלק ולא אקח חלק בעדם אבל מעצמם יקחו כמו כאחים: (א) אל תירא אברם. אל תירא שינקמו הד' מלכים ממך: שכרך. לא די שלא התמעטו זכיותיך בשביל מה שהצלתיך אבל עם זה יש שכר לפעולתך זאת שגמלת חסד לאחיך והצלתו להציל גזולים מיד עושקים: הרבה. בעולם הזה: מאד. לחיי עולם כאמרם דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הם גמילות חסדים: (ב) מה תתן לי. בעוה"ז: ערירי. שאין לי בן מעלה מקומי בהנהגת ממוני כאמרו כתבו את האיש הזה ערירי כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד: ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר. הוא עבד בלתי נודע בשמו אבל בשם עירו בלבד ואין ספק כי פעולת העבד בהנהגת הבית והממון שהן מילאת נבלות הרבה מפעולות הבן בהנהגתם שהן מאהבה: (ג) בן ביתי יורש אותי. אע"פ שתתן לי זרע בסוף כאשר אמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת מכל מקום ישאר הבן אחרי קטן ובלתו עובן להנהיג ממון ויהיה בן ביתי המנהיג הוא היורש כמו שיקרה ברוב: (ד) לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך. כי הבן יצלח בהנהגת הממון בחייך. כאמרו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי: (ו) והאמין בה'. במה שיעשה מה שאמר בלי ספק אע"פ שהיה הדבר

וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃ ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת
שנה

אונקלוס

בְּמֵימְרָא דַייָ וְחַשְׁבַהּ לֵהּ לִזְכוּ׃ ז וַאֲמַר לֵהּ אֲנָא יְיָ דְּאַפֵּקְתָּךְ מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן לָךְ יָת־אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ׃ ח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה אֵדַע אֲרֵי אֵירְתִנַּהּ׃ ט וַאֲמַר לֵהּ קָרֵב קֳדָמַי עֶגְלִין תִּלְתָּא וְעִזִּין תִּלְתָּא וְדִכְרִין תְּלָת וְשַׁפְנִינָא וּבַר־יוֹנָא׃ י וְקָרֵב־קֳדָמוֹהִי יָת־כָּל־אִלֵּין וּפַלֵּיג יָתְהוֹן בְּשָׁוֶה וִיהַב פַּלְגַיָּא פַּלְגּוּ לָקֳבֵל־חַבְרֵהּ וְיָת־עוֹפָא לָא פַלֵּיג׃ יא וּנְחַת עוֹפָא עַל־פַּלְגַיָּא וְאַפְרַח יָתְהוֹן אַבְרָם׃ יב וַהֲוָה שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁנְתָא נְפַלַת עַל־אַבְרָם וְהָא אֵימָה קְבַל סַגִּי נָפְלַת עֲלוֹהִי׃ יג וַאֲמַר לְאַבְרָם מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי־דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה
שנין

מסרה ויחשבה, חסר ג'. לו, דגש מ"ד. ז הוצאתיך, מ"ל דמ"ל. ח במה, פ'. אירשנה, מ"י קדמה. ט משלשת, ב' ובפסוק. משלש, לי' ולי' המשלש. ותר, ב"ל חסר. וגוזל, מ"ל. י ויבתר, ל'. ואת הצפר, ב' דמפיק הצפר, חסר. יא העיט, ד'. וישב, ל'. ומד ישב כותו. אתם, חסר. יב לבוא, מ"ל. גדלה, כו"ל חסר במ"ד בסורם. נפלת, חסר. יג ידע, חסר. ועבדום, מ"ל. אתם, חסר. מאות, מ"ל.
ת"א ויאמר ה' ברכות ז' פסחים כו מגילה לא תרים לג. קחה לי מגילה שם עקרים פ' פה. ידוע תדע מכה פה סוטה שם סנהדרין לט עדיות ב'.

רש"י

אדע: ויחשבה לו צדקה. הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו. דבר אחר במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקדוש ברוך הוא בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משלשת. (ב"ר) שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משלשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד: ואיל משלש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותר וגוזל. תור ובן יונה: (י) ויבתר אותם. חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהי' כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן (ירמיה לד) העוברי' בין בתרי העגל. אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרי' הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות ע"א נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר (תהלים כב) סבבוני פרים רבים וגו'. ואומר (דניאל ח') האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס. ואומר והצפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנ' (שיר ב') יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלים והולכים: ואת הצפור לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף אל הנבלות לאכול בלי אוכל כמו (שמואל טו) ותעט אל השלל: על הפגרים. על הבתרים: (ס"א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרג' איש בתרו ויהב פלגיה כמתרגם לה' חיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקים בתרי' לפגרים שבתרי' תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא ל' פגר:) וישב. לשון הפחה ונשיבה כמו (תלים קמז) ישב רוחו כמו שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות שהרי קהת מיורדי מצרים היה לא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' ויגר יצחק בגרר (תלים קה) ויעקב גר בארץ חם
לקמן

רמב"ן

תחשב לו הבטחתו זו שנאמן בשם במעשה הטוב לצדקה לדור ודור כי לעולם ישמור לו האל בעבורה צדקתו וחסדו כדרך לעולם אשמור לו חסדי: (ז) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. כבר פירשתי זה כי יאמר מעת שהוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הרצון לפני לתת לך הארץ הזאת והנה עתה לא גזר שיתננה לו אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שיתננו לו ולכן חשש אברהם פן יהיה בירושת הארץ תנאי במעשים אע"פ שאמר לו פעמים לזרעך אתן את הארץ הזאת כי עתה לא יגזור המתנה כאשר גזר לו זרע ולכן אמר במה אדע כי אירשנה ואיננו כשאלת מה אות וגם הקדוש ברוך הוא לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום החטא או שמא זרעו למנעה מהם או שמא יעשו הכנענים תשובה ויקיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה והקדוש ברוך הוא כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים: (ט) עגלה משולשת ועז משולשת. פירש ר' אברהם בת שלש שנים אבל אונקלוס אמר תלת וכן הדבר כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו שהכינו והכתוב אומרים עגלה בת שתים פרה בת שלש ורמז כי שלשה קרבנות שהן יקריבו לפניו זרעו העולה והחטאת והשלמים כי האשם כחטאת הוא אין ביניהם לבד השם. ויתכן שיהיה טעם המשולשת שיביא אותן לגופות ויהיה כל מין לבד וכן כי משולשות הנה שהיו שלשתם העליונות והתיכונות והתחתונות: (י) ויבתר אותם בתוך. לכרות עמו ברית לעבור בין הבתרים האלה ורמז לו גם כן כי מאלה יהיה כל קרבן בבהמה ובעוף כי הגוזל בן יונה ואמר בו גוזל שלא הוכשרו ממין התור אלא הקטנים ומ"מ מכל קטני העופות יקראו גוזלים שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הבין אברהם מעצמו הענין שנכשר לו הקריב בן יונה בגדלו והתור בגדל לעולם כמין אשר הקריב הזקן והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות ינתחו העולה לנתחים והשלמים כחזה ושוק והלבים והחטאת והאשם לחלביהן: ואת הצפור לא בתר. נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו כי גם הם היו בברית אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל העוף הקרב נאמר לא יבדיל. ובבהמות רבה הראה לו הקב"ה שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף: (יא) וירד העיט על הפגרים. לאכול אותם כמנהג העופות: וישב אותם. נרמז לו כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזכות אברהם ישיבם: (יב) והנה אימה חשכה גדולה נופלת. דרשו בו רמז לשעבוד ד' ארבע מלכיות

הַיְמָנוּתָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לִזְכוּ דְלָא אָשַׁח לְקָמֵיהּ בְּמִלִּין: (ז) וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דְאַפֵּקְתָּךְ מֵאַתּוּן נוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן לָךְ יַת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ:

[(ז) וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דְאַפֵּקִית יָתָךְ מֵאַתּוּן נוּרְדּוּן מֵאוּר דְכַשְׂדָּאֵי:]

(ח) וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָא אִנְדַּע אֲרוּם אֵירְתִנַּהּ: (ט) וַאֲמַר לֵיהּ סַב לִי תִקְרוּבְתִּין וְקָרִיב קֳדָמַי עִגְלָא בְּרַת תְּלַת שְׁנִין וּבַרְחָא בַּר תְּלַת שְׁנִין וְעִיזָא בְּרַת תְּלַת שְׁנִין וְשַׁפְנִינָא וְתַסִּילָא בַּר יוֹן:

[(ט) וְשׁוֹפְנִין וּבַר יוֹן:]

(י) וְקָרִיב קֳדָמוֹי יַת כָּל אִלֵּין וּפַסַג יָתְהוֹן בִּמְצִיעָא וְסַדַּר פַּסְגָא דְחַד כָּל קֳבֵיל חַבְרֵיהּ וְיַת עוֹפָא לָא פַּסַג:

[(י) וּקְרִיב קֳדָמוֹי יַת כָּל אִלֵּין וּפַסַג יָתְהוֹן לְפַסְגִּין וְשַׁוִּי גְּבַר פַּסְגֵיהּ לְקִדְמוּת חַבְרֵיהּ וְיַת עוֹפָא לָא פַּסַג:]

(יא) וּנְחַתוּ אוּמַיָּא ע"א הִינוּן מְדַמְיָין לְעוֹפָא מְסָאֲבָא לְמִיבַז נִכְסֵיהוֹן דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוַת זְכוּתֵיהּ דְאַבְרָהָם מַגְנָא עֲלֵיהוֹן:

[(יא) וְכַד נְחַת מֵיְיסָא לָא הֲוָה קְרַב לְפַסְגַּיָּא וַהֲדֵין מֵיְיסָא הוּא עוֹפָא מְסָאֲבָא וַהֲדֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא אִלֵּין אִינוּן מַלְכְוָתָא דְאַרְעָא ע"א וְיהֵי כַּד יְהוֹן עֵיְיצִין עֵיצָן בִּישָׁן עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל זְכוּתֵיהּ דְאַבְרָהָם צַדִּיקָא מְבַטְּלָא יָתְהוֹן:]

(יב) וַהֲוָה שִׁמְשָׁא קְרִיבָא לְמִטְמוֹעַ וְשִׁינְתָא עֲמִיקְתָא מִתַּרְמְיַת עַל אַבְרָם וְהָא אַרְבַּע מַלְכְוָן קַיְימִין לְמִשְׁעְבְּדָא יַת בְּנוֹי אֵימְתָא דָא הִיא בָּבֶל קְבָלָא דָא הִיא מָדַי סַגִּיאָה דָא הִיא יָוָן נָפְלָה דָא הִיא פָּרַס דַּעֲתִידָא לְמִיפַּל וְלֵית לֵיהּ זְקִיפָא וּמִתַּמָּן עֲתִידִין לְמִיסַק עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל:

[(יב) וַהֲוַת שִׁמְשָׁא אָזְלָא לְמִטְמְעָא וְשִׁנָּא עֲמִיקָא בְּסִימָא נָפְלַת עַל אַבְרָם וְהָא אַבְרָם חָזֵי אַרְבַּעְתֵּי מַלְכְוָתָא דַעֲתִידִין לְמֵיקַם לְמִשְׁעַבְּדָא בִּבְנוֹי אֵימָה חֲשֵׁכָא גְדוֹלָה נוֹפֶלֶת עָלָיו אֵימָה דְּדָא הִיא בָּבֶל חֲשֵׁיכָה דְהָא הִיא מָדַי גְּדוֹלָה דְהָא הִיא יָוָן נוֹפֶלֶת דְּדָא הִיא מַלְכְוָתָא דְפַרְסָאֵי דַעֲתִידָא לְמִפַּלָּא וְלָא תְהֵוֵי לָהּ תְּקוּמָה לְעָלְמֵי עָלְמִין:]

(יג) וַאֲמַר לְאַבְרָם מִנְדַּע תִּנְדַּע אֲרוּם דַיָּירִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן

חלף

בעל הטורים

שנה: יהיה בגימט' עולה לשנים ל' לומר לך שאין דור שאין בו ל' צדיקים. וכן כאמר כשנין יהיה יהיו לצדיקי' בזרעך שנא' ויאמר לו כה יהיה זרעך: (ו) ויחשבה ג' במסורה הכא ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר ויחשבה עלי לשכורה גבי חנה (ש"א א') היינו דא"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו חטאי תמר בשביל שחשדה יהודה זכתה ויצאו ממנה פרץ חזרה שיצאו מהם מלכים ונביאים. וחנה בשביל שחשדה עלי זכתה ויצא ממנה שמואל. בשביל שנחשדו לזונה ולשכורה נחשב להן לצדקה. אלוהי אבי סרח רבינו אשר: (ח) במה אדע כי אירשנה. במה בא"ת ב"ש פ"ץ ועולה לחשבון ת' לכך נגזר על בניו גירות ארבע מאות: הסבון במה אדע שנים שהם כ"ב לא עבר איש ביהודה ושבעים שנה היו בגלות: (יב) ויהי השמש (לבוא) ב' במס' הכא ואידך ויהי השמש בלה כנגד ב' מקדשים כדכתיב (ישעיה כ"ד) ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח. ונחרצו: (יג) כי גר ה"ס שלה

יונתן

ילף והכוונה די יאמר יתך וק"ל: (ט) ותסילא בר יון מי יונה היא בפ' אלו טרפות הקיל פסול בתולין וכשר בבני יונה שם תורין יונה ותסיף תולין הקיל תהו ע"ש: (י) ופסג פי' ויחתם כי כן תרגום ויחם אותו לנתחים ותהו דפירש"י בפ' כי אלא בפסוק לא השולל הפיגי' דהייכו. ג"כ אל' כתחים וק"ל. דרש לשון פגרים עליהם כי פיגול הם ועיין ברש"י: (יא) למבוז נכסיהון פי' כהילכו לגזול נכסי ישראל זכות אברהם יעמוד וק"ל: (יב) שמשא קריבא למטמוע פירוש שקרבה החמה לשקוע במערב

רמב"ן

כי אלה הגליות בכתבו אימה ואח"כ באו בחשכה ואח"כ גדלה החשכה ואח"כ הכתים כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד מכבד מתוך אמרו אימה זו בבל חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום והתענית גדולה זו יון נופלת עליו זו אדום והיה הענין הזה לאברהם כי כשהקב"ה כרת עמו ברית לתת הארץ לזרעו לאחוזת עולם אעפ"י כן כמסייר במתנתו שארבע מלכיות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם וזה בעל מנת אם יחטאו לפניו ואחרי כן הודיעו בבאור גלות אחרת שיגלו מהלכה שהוא גלות מצרים שכבר נעשם בו כאשר פירשתי: (יג) כי גר יהיה זרעך. זה מקרא מסורס ופירושו כי גר יהיה זרעך בארץ לא

אבן עזרא

בעבור היותו קרוב: (ו) צדקה. כמו ולדקה תהיה לנו. ולדק ומשפט אחים. רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך לדקה אחרת: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים. לנגד כי פרשת לך לך נאמרה אם כאשר פירשתיו. ולא כאמר בסכין. ואברהם האמין בשם כי בנו יירשנו. ועל ירושת הארץ בקש אות כאשר עשה גדעון. ועוד כי השם שבועת הטים סדבר בלא תנאי. כי כלל כל נבואות הם על תנאי. והנה לא חטא אברהם בעבור שבקש לכרות אתו ברית: (ט) עז משולשת. יש אומרים ג' עזים והישר בעיני בת שלש שנים: ואיל. הוא הכבש הגדול: וגוזל. בן יונה. כי אלה לבדם המוכרים בבהמה ובעוף הטהור וכל קרבן:

(י) ויבתר. השכה והפרידה וכמוהו על הרי בתר. בין בתריו: ויתן איש בתרו. דע כי מלת איש כמו בעל. וכן איש מלחמה. והאיש גבריאל ופי' בעל כמו עלם הדבר. וכן איש בליעל יקום. גם כן בשיות. וכן יריעות אשה אל אחותה. כתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שניהם סמה: הצפור לא בתר. התור והגוזל כי לפור שם כלל: (יא) העיט. העוף וכן העיט לבוע וגלתי: על הפגרים. על הגופות ויושב. בדגשות השין תחת הנו"ן המובלע. כמו יגרש ויצלח מהפגרים. וכן ישב רוחו. או השיב הפגרים להבדרים העוף: (יב) ויהי השמש לבא. זה לנו לאות כי ויקם לו את כל אלה ביום אחר שהקין ממחזה הכבואה: (יג) כי גר יהיה זרעך. נקרא בלשון הקודש האיש שהוא לו משפחה כהעיק מסוף דבק בארם על כן נקרא אזרח. כי טעמו כאזרח רענן

פירוש על אבן עזרא

(שמות י"ב ד') על אלה שמחכה כי הוא מהכתובים. [א]ההולדת בעבור היותו קרוב למתים. [ב](דברים ו' כ"ה). [ג]ר"ל הפסוק מקום המשפט שם הרשע ומקום הצדק שמה הרשע (קהלת ג' ט"ז) ע"כ שניהם הוא לשון המשפט. [ד]ר"ל מה שעשה בנדיבות הלב ככתוב ויהי דוד עושה משפט ולדקה ואמרו חז"ל (סנהדרין ו' ע"ב) ע"ש א"כ משפט אינה לדקה. [ה]השלש פרשת לך לך. [ו]כי היה דבר קבלה נעשה להורים הכנעני ולארבעה מן הארץ ואולי גם בהם יש שאינם רשעים ככתוב היא בה עין כפירש"י (במדבר י"ב כ'). [ז]כן שיהיו בניו לדיקים או לאו. [ח]הכתוב אם בסוקומי שלכו וכו' ואם לא ישמרו וכו'. [ט]ר"ל כי מובא דמה אמה שנגזר גזירת ד' מאות שנה גלות עבור שאמרו במה אדע וכו'. [י](שה"ש ב' י"ז). [כ](ירמיה ל"ד י"ח). [ל](שמות ט"ו ב'). [מ](דניאל ט' כ"א). [נ](ש"ב כ' א') ר"ל אומר לאיש של רשע. [ס]פי' מיוחה מרכבה שנאמר שוברים אשה אל אחותה (יחזקאל א' ט'). [ע](שמות כ"ו ג'). [פ]ר"ל מלת איש הוא עלם הדבר שאם לא כן לא היה אומר איש בבהמה כמ"ש באדם כי שניהם האדם והבהמה, והיה לשנות הלשון בבהמה ע"כ הוא עלם הדבר מכל מין כשן כנגד הנסמך ממנו. [צ]ככה פי' ר"א (לעיל ז' י"ד) על מלת כל לפור כל כנף. [ק](ירמיה י"ב ט') הוא מין עוף הטורף (בנל"א רויבפאגעל). [ר]כי וישב מרגו נשב ונגלע. מו"ן פ"א פעל בדגש השין מי"ן פעל. [ש]ר"ל וישב הוא מבין גרום והגלום הטים מהפגרים, וכן ישב רוחו (תהלים קמ"ז י"ח) ואלה אותם שב אל הטים שהוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור (לקמן ל"ב ו') ולפי שהפרטי המין רבים שייך לומר אותם. [ת]ר"ל שההשיבה היתה עבור הפגרים למנוע העיט מלבא עליהם ע"כ אותם מורה אל הפגרים והם רבים והכל אותם מלבד הטיט והוא מין העוף לאכול מהם. [א]דעת ר"א בפרשת (ואלה ר' ב') כי מראות הנבואה שהטום לא היה אלא בלילה, א"כ זאת המראה היה בעינים בלילה ולקח כל אלה ביום שלאחריו אחר שהקין והכלים שאמרו ויהי השמש לבא וכו' ותרדמה נפלה על אברהם יורה שקבלה היתה קודם לקחו כל אלה. [ב]ר"ל פי'

ספורנו

הדבר נמצא או לשוק אלא הטבע: ויחשבה לו צדקה. הא"ל ית' חשב זה הבטחון בו לצדקה וזכות לאברהם וזהו סודיע שכשאמר אברהם אשר כך במה אדע כי אירשנה לא חזר בו מאמונתו כלל כאשר היה כן לא היתה אמונתו נחשבת לצדקה כלל כאמרו ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקתיו אשר עשה לא תזכרנה: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת. כדי שאתה בצדקך תקנה אותה בחזקה: לרשתה. כדי שהבנים יירשוה מצד תורת ירושה שאין לה הפסק: (ח) במה אדע. כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש: (ט) קחה לי עגלה. לשית ברית ולמען יהיה דברי גאל דין היה עמו שבועה שאינו מתקרע כדבריהם ז"ל וכן באר משה רבינו באמרו לא בלדקתך כי ברשעת הגוים ה' מורישם ולמען הקים את הדבר אשר נשבע כו' אשה בא לרשת: (יג) ידוע תדע. הודיעו שבת אחור ירושת הבנים והיא כי לא שלם עון האמורי כי לא יתכן לגרש גוי מארצו עד שתתמלא סאתו. אמר אם כן ידוע תדע שאף על פי שאתה נשבע לתת הארץ לבניך לא יהיה זה עד כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם עד אותו הזמן שישלם בו עון האמורי ועם זה הגיד קורות השעבוד והענוי המעמידים אז לקנות דורות יזכו בשלומם כי שעם זה לא קרא להם

שָׁנָה׃ יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃

ואת

אונקלוס

שְׁנִין׃ יד וְאַף יָת־עַמָּא דְּיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא וּבָתַר־כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי׃ טו וְאַתְּ תִּיעוֹל לְוָת־אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא׃ טז וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי לָא־שְׁלִים חוֹבֵי אֱמוֹרָאָה עַד־כְּעַן׃ יז וַהֲוָה שִׁמְשָׁא עָלַת וְקַבְלָא הֲוָה וְהָא תַנּוּר דְּתָנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁתָא דִּי עֲדָא בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין׃ יח בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם־אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהָבִית יָת־אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת׃ יט יָת־שַׁלְמָאֵי וְיָת־קְנִזָּאֵי

וית

מסרה, יד יעבדו, חסר. דן, ג' לשון דין קנין. יצאו, י"ד. ברכש, חסר. גדול, מ"ל. טו ואתה, י"ם בטעם. אל אבתיך, ב' אבתיך, ס"ו ומ"י. בשלום, מ"ל. בשיבה, ד'. טובה, מ"ל. טז ודור, ב' דסמיך. ישובו, ל' כתוב בתורה ומ"ל. עון, כל אור כ"ב בחד וי"ו. יז באה, כו"ל מלעיל במי"ם. ועלטה, ל'. ולפיד, ל'. הגזרים ל'. יח מנהר, ב' ונסבי'. הגדל, חסר. יט הקיני, מ"ל מ"ל. הקדמני, ג' חסר.

ת"א ואתה תבוא ברכות סד מ"ק כט. ודור רביעי עדיות פס.

רש"י

(לקמן מח) לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר (שמות יב) וינצלו את מצרים: (טו) ואתה תבוא. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עע"ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה יעקב ירד למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמרי. להיות משתלם מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנא' (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה: (יז) ויהי השמש באה. כמו (לקמן מב) ויהי הם מריקים שקיהם (מלכים ב יג) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא מגוזר שנא כבר ואם הי' טעמו למטה באל"ף היה מגוזר כהוה שוקעת. וא"א לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תמר עמן לאמר מכאן שהיה נמלא שכבר שקעה חם שלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודם שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שעושה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבוקר היא שבה: (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה (ב"ר): הנהר הגדול. (הוא פרת). לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך: (יט) את הקיני. (ב"ר) עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב

מואב

רמב"ן

לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם ולא פי' כמה ימי העבדות והעינוי והרבה מקראות מפורשים יש בכתוב וכן בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף וכן כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי וכן ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפור פרות ולעטלפים וכן לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי וכן לי ימעכו אלהי ישראל וכן והיו לי אמר יי' צבאות ליום אשר אני עושה סגלה וחמלתי עליהם ורבים כן וענין הכתוב אע"פ שאני אומר לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה וגם ועבדום וענו אותם וכ"א אמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות ועינוי עד קץ ארבע מאות שנה וגם יעבדו מן היום הזה וא"כ הודיעו סוד הגאולה ולא הודיעו כמה ימי הגלות גם ככה הוא. וגם את הגוי אשר יעבודו וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלין על ששעבדו את ישראל לשון רש"י ועל דרך הפשט יאמר כאשר דנתי את בניך בגלות ועוני על עון אשר עשה גם את הגוי אשר יעבדו אדון על החמס אשר יעשו להם והנכון בעיני כי טעם וגם אע"פ שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא ישפרו בעבור שעשו גזרתי והטעם כמו שאמר הכתוב קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם ושמו לשמות את נפשם וזה טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט אם עשו כמצוה עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעת כי הזידו עליהם ויתכן גם טעם נוסף במדע לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרעות בידו לפי שלא נגזר על איש בידוע ולא נתכוונו לדבריו אלהי שאמר' גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה ומה טעם בדבריו כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלוני ומעשה מן המעשים המתרצה ומטיל הדבר על האסרים חותם והורג נפשו והעושה יפיק רצון ממנו וכ"ש שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבודו שיעבדו הגוי כלומר והם הלכו מעצמם למצרים. אבל הטעם כאשר כתבתי וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה אמרו בגמרא משל לבנה משל למלך שאמר לבנו ישתה עם פלוני ולא יצערו הלך ועשה אע"פ שעשה עמו חסד לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה המלך לבנו ונזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים עמדו עליהם ושעבדום בפרוך אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו מרככם אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ע"כ ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור איננה בכלל ועבדום וענו אותם אבל היא עקירתם לגמרי וכן מה שאמרו הבה נתחכמה לו פן ירבה איננו בכלל עבדות ועינוי מלבד מה שהוסיפו בעינוי עצמו וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש אבל כאשר תצא הגזירה על פי נביא יש במעשה אותה דינים כי אם שמע אותה ולא לעשות רצון בוראו כנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר היה בלבבי עשית לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול

אותו

חלף לא דידהון וישתעבדון בהון ויסגפון יתהום ארבע מאה שנין׃ (יד) ואוף ית עמא דיפלחון להום דיין אנא במאתן וחמשין מחן ומן בתר כן יפקון לחירותא בנכסין סגיאין׃ (טו) ואת תתכנש לות אבהתך בשלם תנוח נפשך ותתקבר בסבו טבא׃ (טז) ודרא רביעאה דבנך יתובון הכא למירתא ארום לא שלים חובא דאמוראי בהון׃ (יז) והות שמשא טמעא וחומטא הות והא חמא אברם גיהנם מסיק תננא וגומרין דאשא ושביבין דנור למידן ביה רשיעיא והא עבר בין פסגיא האלין׃

נ(יז) והא שמשא אזלא למטמעא וקבלא הוה והא אברם חזי עד די מסדרין איסתרדו וכורסון רמיו והא גהנם דאתעתדא לרשיעיא לעלמא דאתי בתנורא מסקן שביבין דנור ושלהבין דאשא דבגוה נפלו רשיעיא על דמרדו באורייתא בחייהון ובדיקיא דנטרו יתה מן עקתא ישתזבון כל דין יתחזי לאברם כד הוה עבר ביני פסגיא האלין׃

(יח) ביומא ההוא גזר יי עם אברם קיים דלא למידן ביה בנוי ולמפרוקינון מן מלכותא למימר לבנך אתן ית ארעא הדא מנילוס דמצרים עד נהרא רבא נהרא פרת׃ (יט) ית שלמיא וית קנזאה וית קדמונאה׃

נ(יט) וית כל בני מדינחא׃

וית

בעל הטורים

עולה למנין כד"ו: (טז) ודור ב' במסורה הכא ואידך דור הולך ודור בא פירוש דור הולך כי מדיין יצאו בניך מהארץ ודור בא לרשת את הארץ. ודור רביעי ישובו הנה. דו"ר מים יהיו שמה ולא ישובו הנה: (יז) ועלטה היה והנה תנור ל"ת בהפך תוהו

יונתן

(יד) במאתן וחמשין מחן וכו' פירוש במצרים ידונו בר"ן מכות קודם מילוי דק"ל כל"ב חסר ואן נפק וכן יפקון לחירות: (טו) נשלם סבות נפשך דק"ל וכי כשפטם יולא מהגוף

רמב"ן

אותו יש עליו העונש כי הוא לספות נתכוון ועבירה היא לו וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ועל כן הענישו בסוף כמו שנאמר והיה כי יבצע יי' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו' ואמר בו שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנצר מלך בבל לכן כה אמר יי' הנני פוקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור והנה זו ראיה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל והנה נבוכדנצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלם והוא וכל עמו נלחמו על כך מפי הנביא כמו שכתוב לכן הנני שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי' ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והחרמתים וכתיב הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדנצר מלך בבל והציתו את העיר באש ואף על בית המקדש עצמו אמר ונתתי את הבית הזה כשילה והם יודעים כי מצות השם היא כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי' כאשר דבר כי חטאתם ליי' ואע"פ כן נענשו הכשדים כולם בסוף והיה זה מפני שני טעמים האחד שגם הוא נתכוון להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו כמו שכתוב והשבתי בו גאון זדים וגאון עריצים אשפיל וכתיב ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' וכתיב אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכתיב באומתו האומרת בלבבה אני ואפסי עוד: ואמר בו חבקוק הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו' והנה זה כעונשו של סנחריב ולכך אמר הכתוב לכן כה אמר יי' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור אבל היה במלך בבל עונש אחר שהוסיף על הגזרה והרע לישראל יותר מאד כמו שאמר בו קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד ונשמדה עירו לעולמים שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבצו שם ציים ושעירים ירקדו שם ואמר בו הכתוב כי נקמת יי' היא נקמת היכלו וכתיב חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי אל יושבי כשדים תאמר ירושלם לכן כה אמר יי' הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך ופסוקים רבים כאלה: (טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום. ולא מצאה כל אלה לשון רש"י ואינו נכון כפי פירושו שאמר כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע ומשנולד יצחק נאמר בו ויגר אברהם בארץ פלשתים ויגר יצחק בגרר אם כן גם הוא בכלל הגזירה אבל טעמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא יגיעך שום עונש דבר מאלה אע"פ שאני גוזר על בניך עונשים בעבדות ועינוי ודור רביעי ישובו הנה לאחר שיגלו למצרים יהיו שלשה דורות וכן היה יעקב גולה לא וספור דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה לשון רש"י ואיננו נכון כלל והנכון בעיני כי דור רביעי לאמורי המשלים עונו כי מיום הגזירה שאריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו להם. עון האמורי הזכיר התקיף שבהם אשר כגבה ארזים גבהו ולא יוכלו לו עד שתתמלא סאתו ועונותיו ילכדונו ועוד כי הוא הנלכד להם אשר הוריבו במלכם: (יז) והנה תנור

אבן עזרא

כנען: וטעם גר כמו הנרגיל שנכרת מן הספיח. ויש ספרי לב מזה הטעם רסוק בעיניהם ואלו היו יודעים טעם כל אות ויודעתו או יכירו האמת: ארבע מאות שנה. עד סוף זה הקץ מסיום: (יד) אשר יעבדו. שיהיו להם עבדים: (טו) תבא אל אבותיך. כנוי על המיתה כדרך כל הארץ. וטעם בשלום שתהיה בכבוד ולא כמו זרעך: (טז) ודור רביעי. רבי המפרשים השתבשו בפי' דור. והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות ונמלא נחלף דור. והאיות ארבעה דורות. והנכון בעיני כי פי' דור כמו יושב. מדור באהלי רשע. ומדתו הקץ שידור אדם בעולמו. ויש ארוך ויש קצר. והדור רביעי אשר היה זרעו גר והטעם על מצרים. וכן כתוב כי גר היית בארצו. וכן היה קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן. ובניה' שבו אל ארץ כנען: עון האמורי. מחוברת בפסוק גדול עוני מנשוא. והזכיר האמורי בעבור תקפו. והנה משה הרג המלכים הגדולים והם מלכי האמורי. וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע. ויש ראיה' אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו. והמפרש האמורי מגזרת אומר לא אמר כלום: (יז) ויהי השמש באה. בתחלה שעדנה לא באה. וכן כתוב לבוא: ועלטה. חשך. ורעהו ביחזקאל וטעם כי הלילה מעונן. או פירושו אשר בא האור. הנראה בעבים: והנה תנור עשן. כדמות תנור העולה עשן ממנו ובתוכו לפיד אש: בין הגזרים. בין הבתרי' ואות היא השבועה. וכן העגל אשר כרתו לשנים על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית: (יח) מנהר מצרים. הוא שיחור. ולא היאור: (יט) וקיני וקנזי וקדמוני. מבני כנען ויש להם שני שמות: והרפאים. זה שכתוב ארץ רפאים תחשב. ולא תתמה בעבור שכתוב הכנעני

פירוש על אבן עזרא

פי' וכל שיח השדה (לעיל ב' ה') בעבור שנמשל האדם לעץ השדה ע"כ נמשל בו וכו' עיין שם. ג(תהלים ל"ז ל"ה). ד אשר היה בסוף משפחתו ונתרחק מהם. ה פי' בספר הלכות פלוס בימ"ל נקרא כן מגזרת ריגמול שקדים, הרי"ם כמשמעו בלשון כענין כריתה מגזרת לחם ועושר אל תתן לי, (משלי ל' ח') ויהיה פי' שנכרתה היניקה והגמול שהיה יונק וגומל מהענף, וכן הגר נכרת ממשפחתו. ו אולי כונת ר"א לפרש כפי מלת זרעך. ואיננו נקרא זרעו רק יצחק ככתוב כי ביצחק יקרא לך זרע (להלן כ"א י"ב) ופי' מהיום שנולד יצחק ויחול עליו הגרות. ז ר"ל שאין פי' יעבדו בהם ב"י, רק פי' ב"י יהיו להם עבדים. ח בא לארץ שם הנעם מלה מהגוף איננו בשלום, רק פי' על הכבוד אשר לא יחסר לו אחר מותו. ט(אבות פרק ה' ב'). י(דברים ז' ט'). כ(איוב מ"ב ט"ז). ל לשון דירה. מ(תהלים פ"ד י"א). נ ר"ל מדת ימי דור הוא זמן הקצוב לאדם שיחיה וידור בעולמו, כמו וחלדי כאין נגדך (שם ל"ט ו') (בצ"ח למענדעלסזאהן). ס(דברים כ"ג ח') ע"כ כונתו כי גר וכו' מורה מיד על יצחק ככתוב גור בארץ הזאת (להלן כ"ו ב') ודור רביעי התחיל משעה שירדו למצרים. ע(לעיל ד' י"ג). פ ככתוב את אשר עשה ישראל לאמורי (במדבר כ"א ב'). צ(יהושע י"ד ה'). ק(עמוס ב' ט'). ר ר"ל אשר נאמר (לעיל פ' י"ח) לא אמר כלום כי לא נענשו עבור זאת הקללה. ש ר"ל סמוך לשקיעת החמה. ת מלת בעלטה ג' טעמים (י"ב פסוק ו' ז' י"ב). א(ירמיה ל"ד י"ח). ב ר"ל ביאור שלפני. ג ר"ל גילום יפרד ליאורים רבים. ד עיין (לעיל י"ג ז'). ה(דברים ב' כ'). ו עי' למה אינם כתובים בסדר תולדותם ככתוב בסוף פרשת נח, גם אל תתמה אם נמצא שמם הכנעני ואינו מכר נכם

ספורנו

לכם בדורות הצדיקים שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא התחיל השעבוד אבל קרה כאשר העוו את דרכם כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וכל זה הגיד למען ידע דור אחרון בקבלה כי דבר ה' הוא ולא ייחסו הדבר לזולתו כענין הנביא באמרו ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (יד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי. וכמו שאדין את בניך על רשעם בשעבוד ועינוי כמו כן אדין אותו הגוי שישתעבד בהם:

הנס

כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס

טז א וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃ ג וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת־אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃ ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי

ובינך נקוד י' השני

ברחת

אונקלוס

וית קדמונאי: כ וית חתאי וית פריזאי וית גבראי: כא וית אמוראי וית כנענאי וית גרגשאי וית יבוסאי: א ושרי אתת אברם לא ילידת ליה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר: ב ואמרת שרי לאברם הא כען מנעני יי מלמילד עול כען לות אמתי מא אם אתבני מנה וקביל אברם למימר שרי: ג ודברת שרי אתת אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עשר שנין למתב אברם בארעא דכנען ויהבת יתה לאברם בעלה ליה לאנתו: ד ועל לות הגר ועדיאת וחזת ארי עדיאת וקלת רבנתה בעינהא: ה ואמרת שרי לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי לך וחזת ארי עדיאת וקלית בעינהא ידין יי ביני ובינך: ו ואמר אברם לשרי הא אמתיך בידיך עבידי לה דתקין בעיניכי וענתה שרי וערקת מקדמהא: ז ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא באורחא דחגרא: ח ואמר הגר אמתא דשרי מנן אתיא ולאן אזלא ואמרת מן קדם שרי רבנתי אנא

עריקא

מסורה [illegible]

רש"י

אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בו (דברים ג) ההוא יקרא ארץ רפאים: (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה, כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס. אבנה ממנה, בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי. לרוח הקודש שבה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה: מקץ עשר שנים. מועד קביעות לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת: לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין, לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה: ותקל גבירתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה: (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטילה העונש, כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני ששומע אתה בזיוני ושותק: אנכי נתתי שפחתי וגו' וביניך. כל וביניך שבמקרא חסר וזה מלא, קרי ביה ובינך, שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר ונפל עוברה, הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה, והלא כבר הרתה ומבשר לה שתלד, אלא מלמד שהפילה עוברה הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי: (ח) אי מזה באת. מהיכן באת, יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולאן תלכי.

רמב"ן

תנור עשן ולפיד אש. [illegible] (יח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. [illegible]

יונתן בן עוזיאל

(כ) וית חתאי וית פריזאי וית גבראי: (כא) וית אמוראי וית כנענאי וית גרגשאי וית יבוסאי: (א) ושרי אתת אברם לא ילידת ליה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר ברת פרעה דיהבא ליה לאמהו בזמן דנסבה ואתכתש במימר מן קדם יי: (ב) ואמרת שרי לאברם הא כדון מנעני יי מלמילד עול לות אמתי ואחררינה מאים אתבני מנה וקביל אברם למימר שרי: (ג) ודברת שרי אתת אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עשר שנין למיתב אברם בארעא דכנען וחררתא ויהבא יתה לאברם בעלה ליה לאנתו: (ד) ועאל לות הגר ועדיאת וחמת ארום עדיאת וזלזלת איקר רבונתהא בעינהא: (ה) ואמרת שרי לאברם כל עולבני מנך דהוינא רחיצא דתעבד דיני דאנא שבקית ארע ובית אבא ועלית עמך לארע נוכריתא וכדון בגין דלא הוינא ילדא חררית אמתי ויהבתה למשכוב בעיטפך וחמת ארום עברת ויתבזי איקרי באנפהא וכדון יתגלי קדם יי עולבני ויפרוס שלמיה ביני ובינך ותתמלי ארעא מנן ולא נצטרך לבנהא דהגר ברת פרעה בר נמרוד דטלקך לאתונא דנורא:

ירושלמי

(ה) ואמרת שרי לאברם דיני ועולבני מסירין בידך שבקית ארעי ובית תולדתי וביתיה דאבא ואתית לי עמך בהימנות שמיא עיילית עמך וקדם פרעה מלכא דמצרים וקדם אבימלך מלכא דפלשתאי ואמרית עלך אחי הוא מן בגלל דלא יקטלון יתך וכדון חמית דלא הוינא מעברא נסיבית הגר מצריתא אמתי ויהבית יתה לך לאינתו ואמרית היא תליד ואנא אירבי מה דילדא דאתבני לחוד מנה וחמת ארום עברת ובזיית קלת יקרי באפה וכדון יתגלי יי וידון ביני ובינך ויתמלי רחמין עלי ועלך ויפרש שלמיה ביני לבינך ויתמלי עלמא מני ומנך ולא נצרוך לבנה דהגר מצריתא אמתהא דהיא מן בניהון דעממיא דיהבו יתך לאתון נוריהון דכשדאין:

(ו) ואמר אברם לשרי הא אמתיך ברשותיך עבידי לה דתקן בעיניכי וסגפתא שרי וערקת מן קדמהא: (ז) ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא דבאורח חגרא:

[(ז) שור חלוצה:]

(ח) ואמר הגר אמתא דשרי מן האן אנת אתיא ולאן תיזלין ואמרת מן קדם שרי

בעל הטורים

מהו שהלאה לו הבליים שדומין לסוסו: (א) ושרי ב' במסורה ושרי אשת אברם. (שופטים ה') ושרי יששכר עם דבורה מלמד שהיתה חשובה כאמהות: ולה. הרבה במסורה הכא ואידך (שופטים ג') ולה שתי פיות. (ע"ח ד"ה) ולה אמר עלי לשלום. (דניאל ז') ולה בפין הרבה בשים הרלה דניאל רוח שדרשו והלך והשע שמזרה לגלגלי שבים ופייני ולה שתי פיות שחרם לה עם אמר להודות לע"ז וכיון שעשתה תשובה

יונתן

מהנוף זהו שלום שלא דקאמר שאמתה כדאיתא בגמרא שהלדיקים אומרים באו בשלום: (א) ואסכתה פי' כשלקה פרעה שרי ובלמרע ואיתא בגלה דבי אליהו כיון שלקה פרעה הנפשה לשרה נתן לו בתו וכו' עיין בילקוט: (ב) ואתחריכה פי' שהרבה וכן ומלכה והוא מלשון רז"ל מן המסורין: ירושלמי בני מדינתא פי' דרגא קדמונן לשון

חזר ולקחה כמש"ל קטורה זו הגר חס סוף ולה אמר עלי לשלום. ולה נגזין הרבע פירי ג"כ במלכות ישמעאל: (ג) לשנת ג' במסורה הכא ואידך אשר נתה לשנת עד מי שהשלא אשה ושהה עשר שנים ולא ילדה דהיינו לשנת עד ישא אחרת ואין ישיבת ה"ל עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען פי' כשישב עד באחו כנען: (ד) הרשת ב"פ בפרשה מכאן רמז לפי' רש"י שההכניסה בה עין הרע והפילה ועוד וכמעברה: (ה) חמסי ב' במס' חמסי עליך (ירמיה נ"א) חמסי ושארי על בבל שאמר יושבת ציון. מקים שרה לציון נאמר בזרה כי שרה עקרה וציון עקרה ומה שרה הכניסה צרה אף ישראל נכרי' חן לריהן: (ז) על עין המים ב' במסורה הכא ואידך הנה אנכי נצב על עין המים. שמוב הוא להתפלל על המים כדכתיב (שופטים ה) מקול מחללים בין משאבים שם יתנו לדקם ה' וכן שפלה כשעלה למים דכתיב

רמב"ן

או שר משרי מעלה כאשר יתבאר עוד בתורה ואמר הכתוב בטעם הראשונה לזרעך אתן בלשון עתיד וכן בברית כי עד הנה לא נתנה אליו כולה ולפיכך אמר לו אתננה אבל בשלישים בשעת הברית אמר לזרעך נתתי לאמר שיכרות לו ברית על המתנה שכבר נתן לו וכן בעת המילה כשאמר לאחזת עולם אמר לו ונתתי לך בעתיד ורש"י כתב לזרעך נתתי אמירת הנבוה כמי שהיא עשויה ואין צורך במקום הזה: (ב) וישמע אברם לקול שרי. לא אמר הכתוב ויעש כן אבל אמר כי שמע לקול שרי ירמוז כי אע"פ שאברם מתאוה מאד לבנים לא עשה כן בלא רשות שרי וגם עתה לא נתכוון שיבנה הוא משגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רצון שרה שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ואמר עוד ותקח שרי להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה בפיקו והזכיר הכתוב שרי אשת אברם לאברם אשה לרמוז כי שרי לא נתייאשה מאברם ולא הרחיקה מעליה מאשתו כי היא אשתו והוא אישה אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו ולכך אמר לו לאשה שלא תהיה כפילגש רק כאשה נשואה לו. וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה: (ג) מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עם בעלה י' שנים ולא ילדה חייב ליסא אחרת: לשבת אברם בארץ כנען. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל לשון רש"י. והטעם הזה איננו יפה שישיבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה עולה לבוש אדם בעולם ומשנה שלמנו בה בכל אדם היא ואם היה מפני שהבטחה הזו לאברם היתה עולה לשאר האנשים ובכל מעובה ג"כ מן המספרים שנות אחרת שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ולא שישא אחרת ואין הענין כן אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ ממש או עשר שנים ובאו לארץ ישראל שמונין להם זמן עשר שנים משעת ביאתם לארץ אולי בזכות הארץ יבנו וכן עשו אברהם ושרה אמנו מעת בואם שם: (ו) ותעניה שרי ותברח מפניה. חטאה

אבן עזרא

הכנעני והיבוסי אחריו. דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשתי עשר בנים היו לכנען. ואחר שהזכיר השמה יאמר הכנעני על הכנעניים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר בכלל. וכן יהודה וישראל רבים. אף על פי שיהודה מישראל הוא: (ב) אולי אבנה. מגזרת בן. ועוד יתכן שהבנין הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד ובן ספר ס"א וכן כל פי תאר. או פעל עבר: וישמע אברם. אמר לה כן: (ג) מקץ עשר שנים. העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא ויתכן שהוא: (ד) ותקל. הנה הנעלם אמר בין אלות המשרת ואות השרש תשת הדגש הכתוב להתבלע אות הכפל ויוצא מבנין נפעל: (ז) וימצאה. מלה זרה כי המשפט כמו וימצאה: (ח) אי מזה. כמו איה וכן אי הבל. וטעם

פירוש על אבן עזרא

בגם לבדו ג"כ. גם אל שמה אם מלאה שמהם היבוסי. כמו בפסוק אל ארץ הכנעני וכו' (שמות ג' ח') והנה היבוסי באחרונה אע"פ שהוא בן האחרון לבני כנען. יפי' באשר פרטים מן בפרשה זה. חפי' בתחילה או באמצע. טשיזכיר הכנעני לבדו במקום כולם. י(מ"א ד' כ'). כר"ל בן מגזרת בנה, כמו כל מלת מי בין שתהיה תואר כמו כל נבא אשר הוא חי, או פועל עבר, כמו ולרבהכד מי הוא אשר ה"א כי הוא מלשון חיה. לר"ל שאמר לה כן שעשה או כן דברתה והוא בעבור שאמר לקול שרי ולא בקול שרי בודאי ענה לה על קולה. מר"ל קבלו מרבותינו, כמו אשר העתיקו אבותינו מזקים. נפי' שהוא קלל וכן ואקל, והריעם מן הזרים כי לא בא בהם דגש להמרך נון נפעל, וטעם הראשי לסיום בפיהן. בא ליו"י להתבלע בו אות הכפל. סכי המשפט וימצאה, כמו וישנאה דברים כ"ב ט"ז. ע(לעיל ד' ט'). ירמיה

ספורנו

(ב) הנה נא עצרני ה' מלדת. אף על פי שאמר לתת לך זרע כאמרו לזרעך אתן את הארץ הזאת לא אמר שיהיה לך אותו הזרע ממני: אולי אבנה ממנה. אולי קנאת היריך תעורר הכח לפעולותיו ויתחזק להשיג זרע: לקול שרי. נתה לבבו שיהיה דעתה אמתי לפיכך קבל דבריה לא להתענג בתענוג האשה: (ה) חמסי עליך. שהיה לך לגעור בה אחרי שהיא אשתך ומקילה אותי מפני שהתעברה ממך: (ו) שפחתך בידך. שאינה משוחררת ממך: ותענה שרי. כדי שתכיר שהיא משועבדת ולא תבזה עוד את גברתה לאות שכן יקרה לכל מבזה ישראל כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: (ז) וימצאה מלאך ה'. שלא אותה מוכנת למראות אלהים וכבן נראים לה: על עין המים. המסללת כמו שבאר באמרו כי שמע ה' אל עניך: על העין. על אם הדרך והיא שני דרכים יקראו עינים ומקום התחלת השני דרכים יקרא פתח עינים והוא הנקרא אצל רבותינו ז"ל פרשת דרכים: בדרך שור. הוא הגר כמו שתרגם אונקלוס והיא עיר בגבול ארץ ישראל או סמוכה לה כמו שאמרו ז"ל בגיטין' הודיע כי היה בדעתה לצאת אז מארץ ישראל: (ח) אי מזה באת ואנה תלכי. כלומר הביטי והלא מאיזה מקום נסעת כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים והנך הולכת בחוצה לארץ אל מקום

ברחת: ט ויאמר לה מלאך יהוה שובי אל־גברתך והתעני תחת ידיה: י ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה את־זרעך ולא יספר מרב: יא ויאמר לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי־שמע יהוה אל־עניך: יב והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל־פני כל־אחיו ישכן: יג ותקרא שם־יהוה הדבר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי: יד על־כן קרא לבאר באר לחי ראי הנה בין־קדש ובין ברד: טו ותלד הגר לאברם בן ויקרא אברם שם־בנו אשר־ילדה הגר ישמעאל: טז ואברם בן־שמנים שנה ושש שנים בלדת־הגר את־ישמעאל לאברם: ס

יז א ויהי אברם בן־תשעים שנה ותשע שנים וירא יהוה אל־אברם ויאמר אליו אני־אל שדי התהלך לפני והיה תמים: ב ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך

ערקא (ס"א ערקת): ט ואמר לה מלאכא דיי תובי לות רבונתיך ואשתעבדי תחות ידהא: י ואמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בניכי ולא יתמנון מסגי: יא ואמר לה מלאכא דיי הא את מעדיא ותלדין בר ותקרין שמה ישמעאל ארי קביל יי צלותיך: יב והוא יהא מרוד באנשא הוא יהא צריך לכלא ואף דבני אנשא יהון צריכין לה ועל אפי כל אחוהי ישרי: יג וצליאת בשמא דיי דמתמלל עמה אמרת את הוא אלהא דחזי כלא ארי אמרת הברם הכא (ס"א האף אנא) שריתי חזיא בתר דאתגלי לי: יד על כן קרא לבירא בירא דמלאך קימא אתחזי עלה הא (היא) בין רקם ובין חגרא: טו וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום ברה דילידת הגר ישמעאל: טז ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילידת הגר ית ישמעאל לאברם: א והוה אברם בר תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם ואמר לה אנא אל שדי פלח קדמי והוי שלים: ב ואתן קימי

מסרה בראש, סגר ופסק באמצע. ט שובי ג"ל ומלאיל כי סוף שורה. מלאך ה' ב' דסמיך ונסבין. והסמוכי, ל'. י הרבה, ב' בטורה. יא וילדת, ב' וחסר. וקראת, ד' כתיב. שנין, בחד יוד. יב והוא ל"ג ר"פ. בכל, ז' ורגש [ר"ל הבים בפתח]. ועל פני, כ"ב ברין העמוף. ישכן, חסר. יג הדבר, חסר. אל ראי, ל' חטף קמץ. הלם, י"ב ס' בלי. ראי, חסר וח' במילק. יד ברד, ל'. טו שם בנו, כל שם קמץ בס"ו פתח וסי' אברם אברם נמר קלסא. דהליס צרכא. בסגול ושוקף. טז ואברם, בו"ב. שמנים, ס'. יז א וספע, היו בסוף לפי פסוק סמוך. וירא, ב'. ב ואתנה, כל אור' בסוף בס"פ קמץ. תיבין, ס"י סכין.

ת"א ואברם בן מגילה ית. אני אל שדי מגילה יב. התהלך לפני נדרים לא לב. מכות כד. ואתנה בריתי נדרים לב

רש"י

המקום שהאמר עליו. אנכי בורחת: (ט) ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו (ירמי' כב) יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו. צווי הוא כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכן. שיהיה זרעו גדול (ב"ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שהוא רואה בעלבון של עלובין (ס"א ר"ל אתה אל ראי שמשמע שהוא רואה הכל ואין מי שדבר רואה אותו). הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ד' זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי. כתרגומו: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים וגו'. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב: (א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זו צווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה אוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין איבריך: (ב) ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך

רמב"ן

שהוא אמנו בענוי הזה וגם אברהם בהניחו לעשות כן ושמע יי' אל עניה ונתן לה בן שיהיה פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני הענוי: (ט) שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה. צוה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה רמז כי לא תצא לחפשי ממנה כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (יא) וקראת שמו ישמעאל. הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל כדרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ואמר לה שהיא תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל וישבנו או שהרתה עליו רוח הקדש כדברי רש"י וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו כדבר המלאך והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראנו כן והיא יראה בעבור היותה שפחה לקרוא שם לבן לאדונים וגלתה לו הענין ואברהם קיים דבר יי' אבל לא הולך הכתוב להאריך בזה: (יב) פרא אדם. לשון רש"י אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל. ליסטים ויד כל בו הכל שונאין אותו ומתגרין בו והנכון כי פרא אדם שמוך שיהיה איש פרא למוד מדבר יצא בפעלו משחר לטרף ויטרוף הכל והכל יטרפו והענין על זרעו שיגדל ויהיו להם מלחמות עם כל העמים ור"ל אמר ידו בכל שיהיה ממשלה כל הגוים ואחר כן יד כל בו שיפלה בסוף ועל פני כל אחיו שהם בני קטורה ישכון שיגדל זרעו מהם: (א) אל שדי. פני שמות כל אחד אמר לעצמו ופי' אל תקיף שלטון אלי מולא ופי' שדי אמר רש"י שיש די באלהות לכל בריה והמפר מורה הנבוכים פי' הרב כלומר שאינו צריך באלהות מה שנמצא ולא בקיום מציאותו לזולתו אבל מציאותו מספיק בעצמם ור"א מילתו בשם הנגיד ז"ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשודד מערכות השמים וזהו הנכון כי הוא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו המערכות מדת הדין של מטה: וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו עשו הנסים התמים גם לצדיקים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד, נאסרים

יונתן בן עוזיאל

שָׂרַי רִבּוֹנְתִּי אֲנָא עֲרִיקַת: (ט) וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ תּוּבִי לְוַת רִבּוֹנְתִּיךְ וְאִתְכַּנְעִי תְּחוֹת יְדָהָא: (י) וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנַיְיכִי וְלָא יִתְמְנוּן מִסְגֵּי: (יא) וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ הָא אַתְּ מְעַבְּרָא וְתֵלְדִין בַּר וְתִקְרִין יָת שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרוּם גְּלֵי קֳדָם יְיָ סִגּוּפָיִךְ: (יב) וְאִיהוּ יְהֵי מְדַמֵּי לַעֲרוֹד בִּבְנֵי נָשָׁא יְדוֹי יִתְפָּרְעוּן מִן בַּעֲלֵי דְבָבוֹי וִידֵי דְבַעֲלֵי דְבָבוֹי יִתוֹשְׁטוּן לְאַבְאָשָׁא בֵּיהּ וְעַל אַפֵּי כָּל אֲחוֹי יִתְעָרְבֵב וְיִשְׁרֵי: (יג) וְאוֹדִיאַת קֳדָם יְיָ דְּמֵימְרֵיהּ מִתְמַלֵּיל לַהּ וְכֵן אָמְרַת אַנְתְּ הוּא חַי וְקַיָּים דְּחָמֵי וְלָא מִתְחַמֵּי אֲרוּם אָמְרַת הָא בְּרַם הָכָא אִתְגְּלִיאַת יְקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בָּתַר חֶזְוָא:

ירושלמי

(יג) וְאוֹדִיַּית הָגָר וְצַלִּיַּית בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ דַיְיָ דְּאִתְגְּלִי עֲלַהּ אָמְרָה בְּרִיךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא קַיָּים כָּל עָלְמַיָּא דִּי חָמֵית בְּצַעֲרִי אֲרוּם אָמְרַת הָא לְחוּד עֲלַי אִתְגְּלִיתָא הֵיךְ בָּתַר דְּאִתְגְּלִיתָא עַל שָׂרַי רִבּוֹנְתִּי:

(יד) בְּגִין כֵּן קְרָא לְבֵירָא בֵּירָא דְּאִתְגְּלִי עֲלַהּ חַי וְקַיָּים וְהָא הִיא יְהִיבָא בֵּין רְקָם וּבֵין חֲלוּצָה: (טו) וִילֵידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם שׁוּם בְּרֵיהּ דִּילֵידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל: (טז) וְאַבְרָם בַּר תְּמָנַן וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלֵידַת הָגָר יָת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם: (א) וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין וְתֵשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וַהֲוֵי שְׁלִים בְּבִשְׂרָךְ: (ב) וְאֶתֵּן
קיימי

בעל הטורים

דכתיב עברו איי כתיים לבך: (ח) ברחת ב' במסורה הכא ואידך (ירמיה ד') מקול פרש ורומה קשת ברחת כל העיר. מפני שהרה הגרים אם ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפניו כי רומה קשת הוא ישמעאל כדכתיב ויהי רובה קשת: (יא) וקראת ד' במסורה וקראת שמו ישמעאל. (ר' ויצא) וקראת שמכם חרבה. (ישעיה ז') וקראת שמו עמנו אל. (שם ס') וקראת ישועה חומתיך. מה"י קריאה ישמעאל קראה
הרעה

יונתן

לשון קדם מוכח: (יב) מדמי לערוד פי' כמו הערוד בגלותו במדבר כן גדולו יהיה במדבר וכן איתא ברבה: (יג) דחמי ולא מתחמי פירוש רואה ואין נראה ועיין בבי' הע"י הכהנה שהתנבאתי לפניך: ירושלמי דחמית בצערי דהא ג"כ שלה ומקרא לשון מדרש כמו ויקרא בשם ה' שהוא לשון תפלה והרא שלה אל ראי שראה קב"ה בצערה. אמרה דא לחוד פי' שאמר' שגלית גלוה השם לבדה ביחוד. היך בתר דאתגליתא על שרה רבונתי כלו' כמו שנגלה עליה כשנגלה על שרה בגירסה לא א לא א הכה
שליט בלבד כגלה והכי דלא ברכה. (ב) והוי שלים בבשרך ר"ל שלא חסרת המילה למה שלא לדרכה שפילו בבשרך הוי שלים וק"ל דלא ממלה היים שלים במצות
ונכשלו

רמב"ן

הנסים הנעשים לאברהם ולאבות ובכל הצדיקים בתורה בפרשת אם בחקותי ופרשת והיה כי תבא בברכות ובקללות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית וכן כל היעודים שבתורה אבל כולם נסים ובכולם תתנצח מערכת המזלות אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים ע"י משה רבינו במכות ובקריעת הים והמן והשלו וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפרסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו. ולכן אמר
עתה

אבן עזרא

וטעם מזה מקום. כאלו אמר אי מזה מקום באת: בורחת. כטעם הרי"ע בעבור אות הגרון שהוא אחריו. וכן בורח' כל העיר. והיא הבורחת. ברחה נמהרה. וכן ידעת אים בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע וכן טעם הלשון אין זר אתנו: (יא) הנך. לנקבה כי הן מלת ענין. כמו עם ומשקלו עמך: ישמעאל. בהשלם האלף לאחל על הנשון: (יב) פרא אדם. השני כין האדם. כטעם מי שלא פרא הנני. והטעם שלא יתחבר בו זר ממשפחתו. ויש אומר פרא ואדם. כמו שמם ירם עמד זולם. ובעבור מהיות פרא ידו בכל. ובעבור מסוף אדם ויד כל בו. והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא המדבר שיגלה הכל בכחו ואחר כן ויד כל בו. וכן מצורת בדניאל כי סוף המלכות הרביעית: ועל פני כל אחיו. שהם בני קטור'. וכן כתוב על פני כל אחיו נפל וכן בני מדיני' מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובספר שופטים: (יג) ראי. על משקל רואה עני כטעם אל מראה: הגם הלום. כמו עתה והנכון שהוא כמו. פה. וכן הבא עוד הלום איש. והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר מראה השם בעניי. כי הוא רואי תמיד: (יד) באר לחי. לאשר יהיה חי לשנה שאחרת כטעם כה לחי. כי נכל ענה היו סוגים הישמעאלים אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם: (א) אל שדי. שם התואר וטעמו תקיף וכן כקול שדי. והיה שדי בצריך כי טעמו כטעם. ויש על משקל בצר. ומדי על משקל לבי דוי. ורבים פירשוהו מגזרת שודד. מהוא נגלה ומתגבר. וטעם לרזכי' השם הזה בפרשה הזאת ליתן אברהם ויצחק. והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא שכנגדו. וזה שם התאר כנגד שהטעם כי העולם עומד על אלה שני השמות.
והמבין

פירוש על אבן עזרא

[א](ירמיה ד' כ"ט). [ב](לקמן ל"ח י"ד). [ג](במדבר ל"ח י"ז) בכולן נמצא השוה שלפני האות הגרון כי כן משפט הלשון. [ד](ישעיה ל' כ"ד). ר"ל טעמו כי אין בלשונו זרים שלא ישאלו להם טעם למה באו כן. ר"ל כמ"ש עמך מן עם כן נאמר הנך מן הן. כי לשוי לבא בליר"י תחת האלף שכן נקרא ישמעאל ע"ש ישמע אל, ולהקל על הלשון ננקד הע"ין בליר"י והאל"ף נח. (איוב ל"ט ה') הוא משל הבר. פי' מי שהוא זר כנגד משפחתו וכן פי' בכל מקום. (חבקוק ב' י"א) כן פרא אדם פי' פרא ואדם. המתפילה ינלם כל העבר"ס. ובסוף הוא ינולם. (לקמן כ"ה ב'). כמ"ש ויעברו אנשים מדינים סוחרים וכו' וימכרו את יוסף לישמעאלים (שם ל"ז כ"ח) עיין שם. (שם ס' כ"ב) כתב כי הושעכו מיד מדין וכו' ואח"כ כתיב כי ישמעאלים הם וכן כתב ר"א כמו שקראים היום אנשי מלכים ועילם ושבא ישמעאלים ואין זהם מי שהוא מזרע ישמעאל כי אם מפני מעם, וכן ג"כ מדין נקראים ישמעאלים בעבור היותם בני פלגש כמוהם ונכון אפילו לדעת ר"א קוף היי סרה שהגר לנכה הרס. (איכה ג' א') שהוא שם המקרה, וכן ראי וטעמו של המראה (זיכטבארער גלמעם). (ע"א י' כ"ב). ופי' אחרי הוא כמו אחרי הודיע וכו' (להלן מ"א ל"ט) אשר פי' אחרי נעשה זה אשר הודיע וכו'. וג"כ פה אחרי רואי שמיד וכוזן השגחתו עלי. (ע"ש כ"ה ו') ופי' כה יהיה לחי כלומר לחיים לשנה אחרת. (יחזקאל ה' כ"ד). (איוב כ"ב כ"ה) שהיינו שם השדים רק הוא תואר למלא בלבך, וטעמו כתרגו"י שם אשר קופה דקרא מסייע כמ"ש וכסף תועפות לך שהוא ג"כ לשון תוקף כמו כתועפות ראם לו (במדבר כ"ג כ"ב). (איוב כ"ב כ"ד) וסוף הפסוק תליר נחלים אופיר, ופי' הרד"ק שם בֶּצֶר, זהב ובצור נחלים אופיר ר"ל שהזולה הליר נחלים בשפע ודברי כן ישפע השי"י לך זהב אופיר ור"ל פי' מלה בלר, כסף, ובצור נחלים. זהב אופיר. אשר ושדי ע"ח לבי דוי (איכה א' כ"ב). הרד"ק פי' וכשוד משדי יבוא (יואל א' ט"ו) כמו שוד מיבא משוט כן יבא זה היום משדי. והנגיד ר"ל פי' משדי משזק וכן כקול מים רבים כקול שדי. ר"ל להכניס ירלה בלבו על ישעאל למול שהוא בעונה כרם. ר"ל שם
בן

ספורנו

מקום שמא ולפני רשע: אנכי בורחת. איני הולכת אל מקום מכוון אלא ללכתי כדי לברוח: (ט) והתעני. כסורות לגמרי אל דרך ירא ויהיה כי כן יהיה המלך: (יב) פרא אדם. פרא הוא שמור הבר אמר שיהיה שמור במזגו מלד האם המלרית כאמרו על המלרים אשר סמורים בשרם ושיהיה שמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו ויגדל וישב במדבר ושיהיה אדם מלד אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה: (יג) ותקרא שם ה'. הנה קריאת שם ה' היא התפלה אשר בה שבחו של הקב"ה במחשבת המתפלל או בדבריו כאמרם ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל כי בזה יכוין המתפלל לאל ית' כענין שויתי ה' לנגדי תמיד וכן קראתי שמך ה' וכן ושמואל בקוראי שמו וכן כי שם ה' אקרא. אמר אם כן שהאמר התפללה קדרה שבח האל ית' המדבר אליה באמרה: אתה אל ראי. אתה אל של ראייה בכל מקום לא בביתו של אברהם בלבד כאמרם ז"ל כל הפעמי' נכנסו סרק מהעיר אולה: (טו) שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל. כי מלד שניהם היה ראוי לזה השם מלד אברהם שהתפלל עליו אחר כך וכאמר לו ולישמעאל שמעתיך ומלד הגר בדבר המלאך: (א) וירא ה'. המראה בכל מקום היא מדרגה למטה מן הנבואה ועל זה אמר ושמי ה' לא נודעתי להם: אני אל שדי. אני הוא שיש די במציאותי לפעולה המיוסדת לי והיא הבריאה שלא יפול בה נושא מתפעל ולכן לא יצטרך הנורי' בפעלו שיהיה זולתו שום נמצא במציאות והסך זה יקרא לכל נמצא זולת הבורא כי אמנם לא יפעל שום פועל זולתו אם לא נמצא איזה נושא מתפעל ממנו וכן לא יתפעל שום מתפעל אם לא ימצא איזה פועל שיפעל בו. ומזה יתחייב במופת לאייה מציאות הבורא ויחודו ושלמות פעלו על כל פועל זולתו אלא כל מתכונן וכל זה הורה האל ית' לאבות. אמנם תוספת קבה על הבריאה היוצא מן השם המיוחד לא הודיע עד משה רבנו באמרו ואראה וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם: התהלך. בכל אשר תפנה שם: לפני. כמסתכל בי לדעת דרכי כפי האפשר אליך כענין שויתי ה' לנגדי תמיד: והיה תמים. וקנה השלמות האפשר למין האנושי השכל וידוע אותי בידיעת דרכי ובהדמותך אלי כפי האפשר אליך כי אמנם תכלית כל נמצא תורה על צורתו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך וזה הוא השלמות האפשר למין האנושי והמכוון מאת האל ית' בבריאה כאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ב) ואתנה
בריתי

אותך במאד מאד: ג ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר: ד אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים: ה ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך: ו והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו: שביעי ז והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: ח ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים: ט ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריך לדרתם: י זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר: יא ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם: יב ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לדרתיכם יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא: יג המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם: יד וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר: ס טו ויאמר אלהים

קימי בין מימרי ובינך ואסגי יתך לחדא לחדא: ג ונפל אברם על אפוהי ומליל עמה יי למימר: ד אנא הא (גזר נ"י סיגנו) קימי עמך ותהי לאב סגי עממין: ה ולא יתקרי עוד ית שמך אברם ויהי שמך אברהם ארי אב סגי עממין יהבתך: ו ואפיש יתך לחדא לחדא ואתנגך לכנשין ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון: ז ואקים ית קימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקים עלם למהוי לך לאלהא ולבנך בתרך: ח ואתן לך ולבנך בתרך ית ארעא תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא: ט ואמר יי לאברהם ואת ית קימי תטר את ובנך בתרך לדריהון: י דא קימי די תטרון בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך מגזר לכון כל דכורא: יא ותגזרון ית בשרא דערלתכון ותהי (נ"י ותהא) לאת קים בין מימרי וביניכון: יב ובר תמניא יומין יתגזר (נ"י יגזר) לכון כל דכורא לדרתיכון ילידי ביתא וזביני כספא מכל בר עממין דלא מבנך הוא: יג אתגזרא יתגזרון (נ"י מגזר יגזר) יליד ביתך וזבין כספך ותהי קימי בבשריכון לקים עלם: יד וערל דכורא דילא יגזר ית בשר ערלתה וישתיצי אנשא ההיא מעמה ית קימי אשני: טו ואמר יי לאברהם

מסרה אותך, פ' מ"ל בסורה בל"ז. ג ויפל, כל או' ס"ז. ד הנה, ג' וכו' אב ובענין. ה יקרא, כ"ט. אב, כל אב קמץ במ"ד פתח. ו והפרתי, ב' ב' מ"ל וחד חסר ודין חסר. ז והקמתי, כל חו' כ"ב ח' דח' במ"ה מ"ל דמ"ל. ובינך, ח"י חסין. לדרתם, כל חו' ח' דח'. להיות, מ"ל. ח ולזרעך, הוא בלי בטילה. מגריך, כל חו' ח"ו ומ"י. והייתי להם, ב'. ט ויאמר אלהים, כ"ה. תשמר, כל או' חסר. י וביניכם, מ"ל דמ"ל. המול, מ"ל. יא ונמלתם, ל'. וביניכם, מ"ל דמ"ל. יב תנן, ל' ר"פ. ימול, מ"ל. לדרתיכם, כל אורי' ה' ב' וה"ן ומ"י. בית, ד'. יג המול, מ"ל. ימול, מ"ל. יד וערל זכר, פסק ויש לו דין לגרמי'. ימול, מ"ל. הפר, ב' מלוגו פתח בס"פ.

ת"א והיית לאב מדרש שם. ולא יקרא ברכות יג נדרים שם. כי אב המון שבת קה. והקמתי את עקרים מ"ד פשה. להיות לך יבמות מב. יפו ק. ואתה את סנהדרין נט חלילים כו כז מנחות מב. המול לכם כל שבת קלג קדושין כט. ובן שמנת שבת שם. המול ימול יבמות עב חלילים כז מנחות מב. וערל זכר שבת קח קדושין כט.

רש"י

לך על ידי מלוה זו: (ג) ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואפילו רי"ש שהיה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה היא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים אבל (בני ישראל) הדר בחוצה לארץ כמו שאין לו אלוה: (ט) ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו עשה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל (ברש"י ישן ליתא): (יב) יליד בית. שילדתו שפחה בבית: מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך יש יליד בית נמול לאחד (ס"א לאחר) שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת (דף קלה): (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה (נ"ל): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין וכרתם. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו (שבת כה): (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרה

רמב"ן

עשה לא כרהם אביו כי הוא התקיף המנהג שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק ה' עמו ובכלותו יהיו לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל. ודע והבן כי אזכיר שם אלהיו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה' רק בהיראות שהם שמות בחלף דלת או בהיראות אל עליון עמו ויזכיר בעניני אלהים וכן יאמר ה' אלהי השמים ואמר ה' יראה על מקום המקדש העתיד ויעקב

קיימי בין מימרי ובינך ואסגי יתך לחדא לחדא: (ג) ועל דלא הוה אברם גזיר לא הוה יכיל למיקם וגחן על אנפוי ומליל עמיה יי למימר: (ד) אנא הא גזר קיימי עמך ותהי לאב סגי עממין: (ה) ולא יתקרי תוב ית שמך אברם ויהי שמך אברהם ארום לאב סגי סוגעי עממין מניתך: (ו) ואפיש יתך לחדא לחדא ואתנינך לכנשן ומלכין שליטין בעממיא מנך יפקון: (ז) ואקים ית קיימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקיים עלם למהוי לך לאלהא ולבנך בתרך: (ח) ואתן לך ולבנך בתרך ית ארע תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא: (ט) ואמר יי לאברהם ואנת ית קיימי תיטור אנת ובנך בתרך לדריהון: (י) דא קיימי דתטרון בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך מנך לכון כל דכורא אין לית ליה אבא למגזריה: (יא) ותיגזרון ית בשרא דעורלתכון ויהא לאת קיים בין מימרי וביניכון: (יב) ובר תמניא יומין יגזר לכום כל דכורא לדריכון מרביני בתיכון וזביני כספכון מן כל בר עממין דלא מבנך הוא: (יג) מגזר יגזר מרביני בתיכון וזביני כספיכון ותהי קיימי בבשריכון לקיים עלם: (יד) וערלאה דכוראה דלא יגזר ית בשרא דעורלתיה אין לית ליה מן דיגזר וישתיצי בר נשא ההוא מעמיה ית קיימי אשני: (טו) ואמר יי לאברהם

בעל הטורים

פרשה שאל פרי קריאם שמנו אל קראם ישובה: (ד) ב"פ אב המון בפרשה והוא שלא בהמון ילמק וכן ארכה בגיאל' ילמק: (יד) הפר ג' במסורה הכא ואידך (פ' שלח

יונתן

ונכשמה ומשה מלם בבמכך: (יד) ואין ליה ליה מאן דיגזר פי' אפילו מי שאין לו מוהל

רמב"ן

ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ואם תבין זה כולו ממה שאמרו במסכת יבמות כל הנביאים נסתכלו באיספקלריא שאינה מאירה. ולפיכך אמר ישמיה ואראה את ה' ומשה נסתכל באיספקלריא המאירה ולפיכך אמר כי לא יראני האדם וחי ויראה את ה' כמוב באלף דלת ועוד אזכיר זה בפרשת וארא את. יראה אלהים בעיני: התהלך לפני. ללכת בדרך אשר אורה אותך כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו כי המלה לאחה דרכו קודם שיורנו יאמר התהלך לפני ובבא אחרי המלאה יאמר אחרי יי' תלכו והענין בשניהם ללכת אחרי השם לירא ממנו לבדו ולעשות מה שיצוה: והיה תמים. מלוה אחרת עוד בענין הזה כטעם תמים תהיה עם יי' אלהיך אחרי אזהרת השם לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו' והענין בשניהם שיאמין בלבו כי הקב"ה לבדו הוא בעל היכולת בתחלה ובסוף הוא היכול לעשות ולבטל ולא ישמעו אל מעוננים ואל קוסמים או למנחש ומכשף ולא יאמין שיבאו דבריהם על כל פנים אבל יגזור בלבו שהכל ביד עליון העליונים שהוא אל והוא אל שדי עושה טובה שלא היה במזל ומציל רעה בהיות המזל גוזר ויפה כפי שיתהלך האדם לפניו שמר אותות בדים וקוסמים יהולל וזהו שאמרו לא מאלצטגנינות שלך וכו' ורש"י פירש והיה תמים היה שלם בכל הנסיונות. ור"א אמר שלא ישאל על המילה למה. והוא כטעם יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש וכו'. והנכון מה שפרשתי: (ג) וטעם ויפול אברם על פניו. לכוין דעת לנבואה וכאשר השלים לו נבואת המלוה במילה קם אברהם ועמד ובא אליו הדיבור שנית מן השמים ואמר לו שרי אשתך וגו' וחזר ונפל על פניו לכוין דעתו והשתחוה על ישמעאל כדרך ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו' וכן ואכלה אותם כרגע ויפלו על פניהם: (ד) הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. הוא ברית המילה אשר יפרש זאת אות הברית ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים וברוך השם אשר לו לבדו נתכנו עלילות שהקדים ולוה את אברהם לבא בבריתו לשמול קודם שאמר שרה להיות זרעו קדוש: ואתה את בריתי תשמור. כתב רש"י ו' מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו אתם של עכשיו ובין זרעך אחריך העתידים להולד ולדק הרב בפשוטו. ואמרו בטעם המילה שהם זכרון באבר התאוה רב השמושים והספחה לבל ישתמשו בו רק במלוה ובמותר. ועל דרך האמת טעם הנה בריתי אתך כטעם הנה אנכי עמך ויאמר כי יהיה עמך יהי יי' אלהינו עמנו יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחר כך לוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזה אות כהנה ולכן ידפה אותו והבן זה: (ו) ונתתיך לגוים. לשון רש"י ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשר עליו ואיננו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על מי שאינו מקיים המילה וגם לא נלמוד עליה כמו שדרשו בסנהדרין כי בילחק ולא כל ילחק אבל ישראל לבדם יקראו גוים ופעמים וכן אף מונב עמים הר יקראו אחריך בניימן בעממיך גם אחרי הולדת השבטים כולם אמר גוי וקהל גוים יהיה ממך והסמיך לקהל עמים: (יד) וערל זכר. כאן לימדך שהמילה היא באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה לשון רש"י וכן הזכירו רבותינו גם טעמים אחרים ור"א

אבן עזרא

והמבין סוד השם יאמין: והיה תמים. שלא תשאל למה המילה: (ה) אברהם. תוספת הרי"ש אזכיר המון גוים ולא בא השם לספר טעמו אות כי אם לתוסיף: והרה. שם תאר כלל לא כסרי. וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות שהקדים וצוה אברהם להמול קודם שהרה שרה להיות זרעו קדוש: (י) ונמלתם המול לכם. כמו להמול והוא שם הפועל משפעלי' השניים הנראים כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון: ונמלתם. כמו ונשמרתם. והנו"ן שרש וכן לא ידון רוחי. עם מדנים: (יב) ימול לכם. מבנין נפעל. וכן המול ימול. ומה טעם לאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית. וכן הפירוש וכן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף. ואחר אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: (יד) וערל זכר אשר לא ימול. פי' ימול יפעול. כמו כי ידור נדר. והוא מן

פירוש על אבן עזרא

בן ד' אותיות והוא שם הפלא המורה על היה שהוא המעשה, ושם שדי הוא שם מואל ומורה על שדוד והשחתת המעשה, ושם בן ד' נקרא כנגד שם שדי כי הוא השם הזה מהוה הבריאות חס כשם שמדד הבריות ותעבור כי השמשם הי"ם אינה לכלות רק להלבישו צורה אחרת וזה נקרא בלשון חז"ל הקורע על מנת לתפור נקרא הקריע ג"כ תיקון, וז"ש ר"א חס כנגד השמש כי השדוד הוא כנגד למעשה. תעיין בפ' שמות ובפ' כי תשא וכונת ר"א ככתוב מגבורי. אחזה אלוה. והמילה כנגד שם שדי. ואם כי ע"י המילה, שאם יולא שלור עיניים ומחלים הגוף והשכל מכ"ז מביא תולדות בשלם. ע"כ אנו מבקשים לתקן תשלם במלכות שדי ויש לו קשר עם שם העלם. אלא"פ כי פי' הי"ח הורלם שמו על ענין אב המון, מכ"ז יש בשמו ג"כ אות הרי"ש להיות כוונה לגיר כאשר נלבע היו"ד. כי היה אלא"פ לדם הגדול בענקים ולאום כי הוא הכה ד' מלכים גדולים והליל את לוט וזה היה שמו בר אמונה. וכאשר הוסיף הי"ם אות ה' אשר מורה כי נעשה אב על כל העולם כי קבץ עמלים לקרבם להי"ם מכ"ז נשאר ג"כ שמו הראשון עם התוספת הרי"ם. בכי שם שרי מורה שררה רק על אברהם, והי"ם נתן לה השם להיות שרה על כל העולם. גר"ל שנכללים רק ב' אותיות השורש, והמול שורשו נמל, והנו"ן השורש נבלע בדגש הש"ס ע"ן הפעל. ד(שמות ד' כ"ו) ור"ל שיהיו כ"ב מוכנים למול כי דרשו חז"ל המל ימול והיה מחויב א"ח להגמל א"ע מקודם. ה(שמות י"ב י"ז). ו(לעיל ו' ג'). ז(ד"ה כ"א כ"ו). ח ר"ל אם הוכר בן ח' ימים בעלי הסיות על אחרים להמולו אם אין האב למולו. טולפי זה ג"כ ספי' המול ימול שאם יהיו נמולים ע"י זולתם מהנמולים, ומקשה ר"ל אם הסיות להיות נמולים ע"י אחרים למה כופל הכתוב אלרי עוד הפעם ואם בכלל לווי פסוק הראשון ומתרץ כי כפל הפסוק מלוה כמו לדורות אשר הסיות על אב שנמול לו על צ"ד להמול אחרים. כן בטעם הראשון מהמילה מל אא"כ א"ע ולאחר כן אל גבי גיסו ולפקודו היכולים למול א"ע. י ר"ל ואפילו אינו יכול למול א"ע מחויב לעשות פעולה ע"י אחרים אשר ימולו אותו. כ(במדבר ל' ג') ור"ל יעשה פעולה לנדור לאפוקי לאנסים כמנואל בנדרים

ספורנו

בריתי ביני ובינך. ובאופן זה אקים בריתי אתך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי אלמדם: (ג) ויפל אברהם על פניו. לקבל עליו ולהודות לאל ית' על הברית שאמר: (ד) אני הנה בריתי אתך. אני הנני עושה עתה מה שאמרתי להקים הברית: (ה) והיה שמך אברהם. מעכשיו: כי אב המון גוים נתתיך. כי ענין זה השם מתחיל היום שכבר נתתיך לאב המון גוים ולפיכך לא יקרא עוד שמך אברם כלל לעולם ולא כן היה בשם ישראל כי אמנם עקר ענין שם ישראל היה לעתיד לבא כמו שיתבאר במקומו: (ט) ואתה את בריתי תשמור. וכמו שאני הנה בריתי אתך. אתה שמור בריתי שאל"כ לא יקום הברית: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ליחד שמי עליכם בלתי אמצעי כמו שהוא מיוחד על כל הנצחיים כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כי אמנם הנפסדי' באשר הם נפסדים אינה פעולתו בלתי אמצעי אמר אם כן שבהקמת הברי' ושמירתו יהיו הוא ורעו נצחיי' כאים לפניו: לאחוזת עולם. והייתי לכם לאלהים שתוכלו לעשות רלוני בה כענין ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ובזה אהיה לכם לאלהים שהפיו נצחיים כאים: (יא) לאות ברית. זכרון [illegible] בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו: (יג) בבשרכם. בשר הוא כנוי לאבר

אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ: טז וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ: יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד: יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ: יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו: כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה ׀ בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל: כא וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת: כב וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם: כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים: מפטיר כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ: כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ

עשרה

אונקלוס

לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא־תִקְרֵי יַת־שְׁמַהּ שָׂרַי אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ: טז וַאֲבָרֵךְ יָתַהּ וְאַף אֶתֵּן מִנַּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִנַּהּ וּתְהֵי לִכְנִשִׁין מַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנַּהּ יְהוֹן: יז וּנְפַל אַבְרָהָם עַל־אַפּוֹהִי וַחֲדִי וַאֲמַר בְּלִבֵּהּ הַלְבַר מְאָה־שְׁנִין יְהֵי וְלַד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד: יח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם־יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ: יט וַאֲמַר יְיָ בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד לָךְ בַּר וְתִקְרֵי יַת־שְׁמֵהּ יִצְחָק וַאֲקִים יַת־קְיָמִי עִמֵּהּ לִקְיָם עָלַם לִבְנוֹהִי בָּתְרוֹהִי: כ וְעַל־יִשְׁמָעֵאל קַבֵּלִית צְלוֹתָךְ הָא בָּרֵכִית יָתֵהּ וְאַפֵּשׁ יָתֵהּ וְאַסְגֵּי יָתֵהּ לַחֲדָא לַחֲדָא תְּרֵין־עֲשַׂר רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִנֵּהּ לְעַם סַגִּי: כא וְיַת־קְיָמִי אֲקִים עִם־יִצְחָק דִּי תְלִיד לָךְ שָׂרָה לְזִמְנָא הָדֵין בְּשַׁתָּא אָחֳרִנְתָּא: כב וְשֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּהּ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַּיְיָ מֵעִלָּווֹהִי דְּאַבְרָהָם: כג וּדְבַר אַבְרָהָם יַת־יִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ וְיַת כָּל־יְלִידֵי בֵיתֵהּ וְיַת כָּל־זְבִינֵי כַסְפֵּהּ כָּל דְּכוּרָא בְּאֱנָשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וּגְזַר יַת־בִּשְׂרָא דְּעָרְלַתְהוֹן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין כְּמָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּהּ יְיָ: כד וְאַבְרָהָם בַּר־תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין כַּד־גְּזַר בִּשְׂרָא דְעָרְלְתֵהּ: כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ בַּר

תלת

מסרה טו אשתך ז'. מלאה, ה'. וברכתיה, ע"פ. יז ויצחק, הסים בקמץ ולא כמסורה והוא חד מן י"ב פתח באתנח וסופ"פ. הלבן, ז' כתיב בתורה ופסקין ר"ע בסגול. מאה, שמתה באלף ומזקף. תשעים, ל' רפי. יח לו, כ"ב. יחיה, חד מן י"ח יתירין. יט אבל, רביע אחר פשטא. ילדת, סגל. והקמתי, ה' דס'. לזרעו, כן הוא לזרעו, ר"ל ולא ולזרעו. כ שמעתיך, מלעיל. ברכתי, מלעיל. והפריתי, מ"ל ב'. והרביתי, כל או' מ"ל. במאד, ר'. נשיאם, ד' מ"ל בסרס. יוליד, מ"ל ומ"ל. כא שרה, אין כאן פסק. למועד, כל או' מ"ל. כב ויכל, ג' בלי. כג את, מ"ם מפוק את ואת ולא את. ילידי, מ"ל. וימל, ב'. כד ואברהם, סופ"ה בקמץ כי הוא מוכרת. בהמלו, ג' זוגין קדמא לא כתיב את סמיך כתיב את בהמלו, דין וישמעאל ספר.

ת"א בריתי יבמות ע"ב סנהדרין נט מד. שרי ברכות יג ר"ה טז. שרה ברכות שם. וברכתי אותה ר"ה שם. ויפל אברהם סנהדרין סט. ואם שרה הבת שלישה נז.

רש"י

שרה לי ולא לאחרים כי שרה סתם שתהא שרה על כל (ברכות יג): (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שהוסיף להחזירה לנעוריה שנאמר (לקמן יח) היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת חלב כשהוצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנו הוא והביאו כל אחת בנה עמה ולא מניקתה לא הביאה ולא היא הניקה את כלם הוא שנאמר הניקה בנים שרה. ב"ר לשון נקבה: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו (שמואל א ב) הנגלה נגליתי (שם טו) הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו כלום נעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. הראויה היא לילד ואף על פי שהדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ותש' כחו של עולם וצא ולמד מעשרה דורות מנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני והיה קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן (לקמן מב) אבל אשמים אנחנו (מלכים ב ד) אבל בן אין לה: וקראת את שמו יצחק. על שם השחוק: וי"א על שם העשרה נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: (כא) ואת בריתי. למה נא' כבר כתיב ואת' את בריתי תשמור להם הרבה וגו' אלא לפי שאומר והקמותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקים ת"ל והקמותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ומה ת"ל ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. דבר אחר אמר רבי אבא מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב הנה ברכתי אותו והפריתי אותו והרביתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק:) את בריתי. ברית המילה שהוא מסורה לזרעו ליצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו (משלי כה) נשיאים ורוח: (כב) מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו (ב"ר) שהצדיקים מרכבתו של מקום: (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטווה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הלצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו לימול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון ויפעל: (כד) בהמלו. בהמולו. כמו בהבראם (לעיל ב). (נשאל אברהם היכן ולמה נמולתו ולזה לבתוך והיה מתיירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו ב"ר ומ"ר יעון): (כה) בהמלו את בשר ערלתו. באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש אבל ישמעאל

שהיה

ירושלמי

לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִנְתְּתָךְ לָא תְהֵי קָרֵי יָת שְׁמָהּ שָׂרַי אֲרוּם שָׂרָה שְׁמָהּ: (טז) וַאֲבָרֵךְ יָתָהּ בְּגוּפָהּ וְאַף אֶתֵּן מִנָּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִינֵיהּ בֵּיהּ וּתְהֵי לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּהּ יְהוֹן: (יז) וּנְפַל אַבְרָהָם עַל אַנְפּוֹי וְתָמַהּ וַאֲמַר בְּלִבֵּיהּ הַלְבַר מְאָה שְׁנִין יְהֵי וְלַד וְאִין שָׂרָה הֲבַרַת תִּשְׁעִין שְׁנִין תּוֹלִיד:

(יז) וְאִתְרְכִין אַבְרָהָם עַל אַפּוֹי וְתָמַהּ:

(יח) וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ הַלְוַאי יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיֵּם וְיִפְלַח קוֹמָךְ: (יט) וַאֲמַר יְיָ בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִנְתְּתָךְ תְּלִיד לָךְ בַּר וְתִקְרֵי יַת שְׁמֵיהּ יִצְחָק וְאֲקִים יַת קְיָמִי עִמֵּיהּ לִקְיָם עָלַם לִבְנוֹי בַּתְרוֹי: (כ) וְעַל יִשְׁמָעֵאל קַבֵּילִית צְלוֹתָךְ

יונתן בן עוזיאל

הָא בָּרֵכִית יָתֵיהּ וְאַפִּישׁ יָתֵיהּ וְאַסְגֵּי יָתֵיהּ לְחַדָא לְחַדָא תְּרֵיסַר רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִינֵיהּ לְעַם סַגִּי: (כא) וְיָת קְיָמִי אֲקַיֵּים עִם יִצְחָק דִּתְלִיד לָךְ שָׂרָה בִּזְמַנָּא הָדֵין בְּשַׁתָּא אוֹחֲרַנְתָא: (כב) וּפְסַק מִלְּמַלָּלָא עִמֵּיהּ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַיְיָ מֵעִלְוֵי אַבְרָהָם: (כג) וּדְבַר אַבְרָהָם יַת יִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ וְיַת כָּל מְרַבְיָינֵי בֵיתֵיהּ וְיַת כָּל זְבִינֵי כַסְפֵּיהּ כָּל דְּכוּרָא בֶּאֱנָשֵׁי בֵּיתָא דְאַבְרָהָם וּגְזַר יַת בִּשְׂרָא דְעָרְלָתְהוֹן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין הֵיכְמָא דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ: (כד) וְאַבְרָהָם בַּר תִּשְׁעִין וְתִשַׁע שְׁנִין כַּד גְּזַר בִּשְׂרָא דְעָרְלָתֵיהּ: (כה) וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ

בר

בעל הטורים

עלם) ולא מלותו הפר מהולם פרשו בפרשת על המוחק ערלתו כמו הפר דהכל בגרים ע"לה לפ מלותו הפר בגרים עולם: (כא) ולאם בריתי אקים את יצחק. אקים מפריקין. אמר קדם ידיד מבטן:

יונתן

מוהל ולא ימול בשניהם לגומלין צריך לימול עצמו ואם לאו חייב כרת: (טו) ולברך יתה בגופה שאמר הכתוב ברכתם עדיים: (יט) ויפלח קמך פי' ויעבוד קדמך דהיינו ביראתך כמו שפי' רש"י: (כ) תריסר רברבין כו' ועיין ברש"י ויקח במקום גם הוא וכו'

ר"לא

רמב"ן

ור"א אמר ערלתו ידועה כי הוא בערוה ואין כאן ערלת לב ושפה ואזן כי כולם כנויים. ולפי דעתי הדבר מפורש בכתוב כי לא אמר ונמלתם את ערלתכם שיהיה הדבר בספק וכן לא אמר ערלת בשרכם כמו שיאמר ערלת לבבכם וערלת שפתכם אבל אמר בשר ערלתכם שתכרתו הבשר שהוא ערלה בכם כלומר הבשר שהוא אוטם בכם ואין בגוף בשר אוטם וכוסה אבר שיכרת הבשר ההוא ויאמר בלא ערלה זולתי בשר המוסף את העטרה שהזכירו חכמים ועל בשר כמו כמו גדלי בשר זה מבשרו: (יז) ויצחק. תרגם אנקלוס וחדי וכן הדבר כי הלשון פעם יאמר לשחוק ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו משחקים לפני ה' ולפי דעתי שהכונה בלשון הזה כי כל רואה ענין נפלא באדם לטובה לו ישחק עד ימלא שחוק פיו והוא מה שאמרה שרה צחוק עשה לי אלהים כי השומע יצחק לי כאשר אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה וכן עשה אברהם כאשר נאמר לו זה שמח ומלא שחוק פיו ויאמר בלבו לאות זה לשחוק כי הוא ענין נפלא מאד הלבן מאה שנה יולד ואם בת תשעים שנה תלד ולא יהיה זה לשחוק ולשמחה ויקרא וכן הנה הלום ראיתי נקשר ברלאה השחוק כי אמרה הנה הלום ראיתי שהם מגלה לי כי ראה בעיני ולא הקראתו אל ראי וכן הגלה נגלתי אל בית אביך קשור עם למה תנעמו בזנבי ותמכמתי יאמר שלש בשרתי נכם שמתנעמו בזנבי ותמכמתי ולמה תעשו כן או שתהיה הלבן מאה שנה בתמיה לדבר שלא לדבר נמנע כמו התספה את עיר הצדיקים שהבינו התפלה לשפוט אותה ולהודיעה את כל תועבותיה וכן הם ... יפ עיניך בו ואינני וכן הם הפך אמר שיסיף לבלתי אכול ממנו אכלת כלו' כאשר עלה בדעתך על הלב שלבן מאה שנה יוליד בהם בת תשעים שנה תלד ואמר כן אמר לו שיהיה בהם הזה עם חיי ישמעאל: הלבן מאה שנה יולד. אין הפלא בבן ק' שנה שיוליד כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עברו מימיו פי השנים והנה אחרי זה ע' שנה הוליד בנים רבים מקטורה אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בסלותו כן כאשה הזאת יוליד עתה עתה אחרי מאה ואחרי תשעים והפך ממנה אלה נשים כי ידע כן ולכך אמר כן מתפלה כשנאמר לו ונתתיך לגוים עד אשר אליו כי משרה יוליד ולכן אותו ולכן אמר כן אותו וקראת את שמו יצחק בעבור הלשון שעשה אברהם וזה לאות כי היה לאמונה ולשמחה ואחרי שקרא אותו אברהם כן כאשר שם אותו אמרה שרה הכי קרא שמו יצחק כי צחוק עשה לי אלהים: (יח) לו ישמעאל יחיה לפניך. פי' המלה הזאת בכל מקום כטעם אם והורכבה במלת לולי וטעמה אם לא והכתובה לטעמים באלף וכן ירכיבוה עוד ויאמרו אלו ואלו לעבדים ולשפחות ואלו היה אלף שנים פעמים וענין המלה אם לא וטעמה כמו אם ולא ההבל לשוק כמו הכל אך בעצמה התחלי אין קברים ודומיהם. ואמר אברהם אם ישמעאל יחיה לפניך עתה נברכה הזאת אמר ברכתי בזרע שרה כי הבטיחו מתחלה אשר יצא ממעיך הוא יירשך והנה ביורשם אותו יחיד והיה מושב שהוא ישמעאל ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד והבין כי הוא היורש פחד פן ימות ישמעאל ולכן אמר זה. יחיה לפניך פי' רש"י יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלס קדמי ואינינו נכון בעבור שאמר ולישמעאל שמעתיך אבל פירושו יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם: (יט) אבל שרה אשתך. כמו אבל בן אין לה כטעם רק אמר רק הבן אשר אני מברך עליו שרה אשתך תלד אותו ובו אני מקיים בריתי לעולם ובזרעו אחריו וישמעאל אברך לברכות זרעו אך לא בבריתי: (כג) ויעל אלהים מעל אברהם. לשון כבוד כלפי המקום ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של הקב"ה אבל לשונם נז"ל האבות הן הן המרכבה ירמוז למה שכתוב מתן אותה ליעקב

סבי

אבן עזרא

מן ונמלתם את בשר ערלתכם. וטעמו אם היה בר מלוח ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת. כי מלות הנער הקטן על האב. ואם אביו לא מלהו ימול עצמו בהיותו ברשותו. וכרת בידי שמים. והטועים יחשבו [ל]כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא. ואין פירש הנפש כרצונם [מ]כי נפש כמו היא וטעמו גוף שיש לו נפש. וכן נפש כי [נ]תחטא. וי"א כי כרת שמת קודם כ"ב [ס]שנה. וי"א כי כרת שיכרת שמו בתום זרעו. על כן אמר שכתוב מעמים כי מי שיש לו בנים כאילו הוא חי וטעמו לא נכרת: (טז) וגם נתתי. כמו נתתי כסף [ע]השדה. והנה הטעם על לשון עבר במקום עתיד: (יז) הלבן מאה שנה יולד. תמה בעבור היות זרעו הזקן קר על כן לא יוליד. והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה. והבן מהדם יהנה [פ]ויכון. וכאשר תסתכל ותראה כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם. כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן [צ]והוא גדול יותר מתשעים שנה וחיי הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור [ק]דוד. וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו

פירוש על אבן עזרא

[ל]שהם הקראים. [מ]כמו שהם מלים לנפש אמר הנפש יכרת, כי אין כוונם הכתוב רק על לבבר הגוף שנקרא בשם הנפש. [נ](ויקרא ד' ב'). [ס]כדלמרינן (בב"ק כ"ח פ"ט) מה בן"ן שנים או היא פירשה כרת מיין פיר"ש שם. [ע](לעיל כ"ג י"ג) והוא עבר במקום עתיד, כי המשנה היא קודם המעשה ומי שמקיים משבת לבו ואינו מחר ממנה נקרא המעשה בלשון עבר. [פ]שפרש כ"א נמשלם פ' מזריע. [צ]פי' כי דוד מבני נחשון היה ונחשון היה מיוצאי מצרים וגדול היה כי הוא נשיא שבטו, ובעבור שהיה נכבד במצרים נשא אהרן אחותו במצרים, וע"כ כתוב אחות נחשון, ועל דעת ר"א היה נחשון בצאתו ממצרים יותר גדול מארבעים, והטעם דוד היה שלמה בנו לבעם בה"מ בס"ע שנה, ככתוב (בב"ח ו' א') והמכוניף ע"ו ימי חיי נחשון בלאתו ממצרים יהיו שק"ך שנים, כספר מהם ימי חיי דוד כ' שנים ישארו פ"ן שנים, נחלקם אלו השנים לה' דורות הייוו נחשון שלמון בועז עובד ישי ינצא לכ"א ל' שנים מלבד ימי הרבין שכל אחד מהם ג"כ כשעת ל' שנים, ולא בדורה לאחרונים הלידו לבי שנים היו סדום אם מלפ"ה הוליד לך'. [ק]פי' הענין הזה קשה ועיין לעשה שם פסוק כ"ו אשר מלו בעלם וכו'.

ספורנו

לאבד הפולדה בלשון הקדש כמו גדלי בשר (יחזקאל ט"ז) זו שעברו או הסמים נשאו אותו וחולשם. ואם כי בהיות אותו הברית בזה האבד המשגב נלחיות בנין יורה על ההלשיות המכוון נגדים והכיונו אבר המולדה יורה הלום אשר בו על המשך הגדים על הבנים: (טז) וברכתיה. בהריון ובלידה ובגדול הבן שלא באפשר הסף קללת הוה כאמרו בעצב תלדי בנים ואמר משרה תהר תוליד והגדל את בנה שלא באפשר כאשרם אשר הדה את אברהם שהדלו שתאמר גדול בנים: (יז) הלבן מאה שנה יולד. אף על פי שהספר שהמספר שלאם אחרי ימי נעורים. זה יקרה לה שנשכב אדם בזה אבל לא נשכב אדם זקן: הבת תשעים תלד. נשכבת עוה אדם שהלו בהור: (כב) ויעל אלהים מעל אברהם. והסתיר ולא קין שלפני ה': (כג) בעצם היום הזה. שלא אחר:

עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עׇרְלָתוֹ: כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ: כז וְכׇל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ: פ פ פ

קכ"ו. מל"ו. סימן: מכנדל"ב סימן: ומפטירין בישעיה סימן מ' למה תאמר יעקב:

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם: ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרׇץ לִקְרָאתָם
משתח

אונקלוס

תְּלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין כַּד־גְּזַר יָת בִּשְׂרָא דְעׇרְלְתֵיהּ: כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אִתְגְּזַר (נ"י גְּזַר) אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ: כז וְכׇל אֱנָשֵׁי בֵיתֵהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בַּר־עַמְמִין אִתְגְּזַרוּ (נ"י גְּזָרוּ) עִמֵּהּ: פ פ פ

א וְאִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא יָתֵב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא: ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גֻבְרִין (נ"י גַּבְרִין) קָיְמִין עִלָּווֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן
מתרע

מסרה כו נמול, ג' ומ"ל. כז וכל אנשי, ה' ר"פ בסיפרא. נים, קמץ לפיכם חזקף. מקנת, הס"ס בלא מלריך ותוקף. נמלו, ג' וחסר. יח א באלני, חסר. ישב, חסר. כחם, חסר. היום, ג' דסמיך. ב שלשה, ג' מלי סרי. וירץ, לוט ויקס.
ת"א וירא אליו סוטה יד מליעא פו. כחום היום ברכות כז. וישא עיניו מליעא שם.

רש"י

שהיה ילד החזק למשך ערלה ולמרוח המילה לכך נאמר בו את (ב"ר): כו) בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו: חסלת לך לך

(א) וירא אליו. לבקר את החולה. (ב"מ פ"ו) אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקדוש ברוך הוא ושאל בשלומו: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו (ב"ר): יושב. (ב"ר) ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל: פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו: כחום היום. (ב"מ פו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים: (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. (ב"ר) תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי. (ב"ר) ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו. לפניו [כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה]. אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא שני פעמים. הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם (כך שנויה בב"מ) בבבא מציעא. כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוהו
דשרי

רמב"ן

ספק לאברהם וספק יצחק היה לי והמשכיל יבין: (כו) בעצם היום הזה. כתב רש"י בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג נמולו ואין טעם להזכיר זה ועוד אי אפשר שכבר הסכימו לדברי ר' אליעזר שבתשרי נברא העולם ובתשרי נולדו אבות ובפסח נולד יצחק והכתוב אמר למועד הזה בשנה האחרת והוא כתוב בסדר וירא כי הבשורה היתה בפסח לפסח הבא שנולד את יצחק אבל בעצם היום הזה שנצטוה במצוה הזאת נימול הוא ויילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וכל מקנת כספו ספר הכתוב מעלתו בזריזות כי כל בני בית שכולם זריזים מקדימין למצות ואין טעם נימול אברהם שנימול הוא בתחלה אבל ישמעאל בנו נימול תחלה וכל בני ביתו כי כן כתוב ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו והטעם כי אברהם נזדרז במצות המילה שלהם תחלה ומל אותם הוא בעצמו או שזימן להם מוהלים הרבה והוא עומד עליהם ואחר כך מל את עצמו שאלו הקדים מילתו היה חולה או מצטער בה מפני זקנתו ולא היה יכול להשתדל במילתם:

(א) וירא אליו ה'. לשון רש"י לבקר את החולה א"ר חמא ב"ר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בו: (ב) והנה שלשה אנשים נצבים. המלאכים שבאו אליו בדמות אנשים ג' אחד לבשר את שרה ואחד לרפאות את אברהם ואחד להפוך את סדום ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט שאין זה שתי שליחות כי היה במקום אחד ונלמוד בו אחר כן או שהמיכן להצלה: ויאכלו. נראה כמי שאכלו ובספר מורה הנבוכים נאמר כי הפרשה כלל ופרט אמר הכתוב תחלה כי נראה אליו השם במראות הנבואה ואיך היתה המראה הזאת כי נשא עיניו במראה והנה ג' אנשים נצבים עליו ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך זה ספור מה שאמר במראה הנבואה לאחד מהם הגדול שבהם ואם במראה לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר וירא אליו ה' כי הנה לא נראה לו השם לא במראה ולא במחשבה והנה לא נמצא בכל הנבואות והנה לדבריו לא לשה שרה עוגות ולא עשה אברהם בן בקר וגם לא צחקה שרה רק הכל מראה ואם כן בא החלום הזה כרוב ענין בחלומות השקר כי מה תועלת להראות לו כל זה וכן אמר בענין ויאבק איש עמו שהכל מראה הנבואה ולא ידעתי למה היה צולע על ירכו בהקיץ ולמה אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי כי הנביאים לא יפחדו שימותו מפני מראות הנבואה וכבר ראה מראה גדולה ונכבדת מזאת כי גם את השם הנכבד ראה פעמים רבות במראה הנבואה והנה לפי דעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה להם מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה ואם יעלה לוט למעלת מראה הנבואה איך יהיו אנשי סדום הרעים והחטאים נביאים כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו. ואם הכל מראות נבואתו של לוט יהיה ויאיצו המלאכים וגו' קום קח את אשתך ויאמר המלט על נפשך והנה נשאתי פניך וכל הפרשה כלה מראה וישאר לוט בסדום אבל יחשוב שהיו המעשים נעשים מאליהם והמאמרים בכל דבר ודבר מראה ואלה דברים סותרי הכתוב אסור לשומעם אף כי להאמין בהם ובזאת כי כל שנזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום כי החושים לא ישיגו המלאכים אבל לא מראות הנבואה כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא שאין הדבר כמו שחשב הרב כי כל נביא זולת משה רבינו נבואתו ע"י מלאך והנה אמרו בדניאל איהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא וכן לא נכת' ספרו עם ספר הנביאים מפני שהיה ענינו עם גבריאל אע"פ שהיה נראה אליו ומדבר עמו בהקיץ כמו שנאמר במראה של בית שני ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל וכן המראה של קץ הגאולה בהקיץ היתה בלכתו עם חביריו על יד הנהר ואין הגר המצרית מכלל הנביאות וברור הוא נ"ל שלא היה ענינה בת קול כמו שמפרש בלב והכתוב חלק נבואת משה רבינו מנבואת האבות כמה שנאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי חס שם תמונות הקדש לבורא איננו כשי למלאך ורבותינו עוד למדו על החילוק שביניהם ואמרו מה בין משה לכל הנביאים רבנן אמרו כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא שאינה מלוטשת הה"ד ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מלוטשת הה"ד ותמונת ה' יביט כמו שהוא מפורש בויקרא רבה ומקומות אחרים ולא נתנו בשום מקום נבואתם למלאך ואל תטעה בעבור שכתוב גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר

יונתן בן עוזיאל

בר תלת עסרי שנין כד גזר ית בשרא דעורלתיה: (כו) בכרן יומא הדין גארגשת עשר שנין גזר אברהם וישמעאל בריה: (כז) וכל אינשי ביתיה מרבייני ביתא ובני כספא מן בר עממין אתגזרו עמיה:

פ פ פ

(א) וירא ואתגלי עלוהי יקרא דיי בחיזוי ממרא והוא מרע מכיבא דמהולתא יתיב תרע משכנא לתוקפא דיומא: (ב) וזקף עינוי וחמא והא תלתא מלאכין בדמות גוברין קיימין קומוי דאשתלחו לצרוך תלת מיליא ארום לית אפשר (אפשר) למלאכא דשירותא דמשתלחא ליתיר מן מילא חד חד אתא למבשרא יתיה דהא שרה ילדה בר דכר וחד אתא למשיזבא ית לוט וחד אתא למיהפך ית סדום וית עמורה וכד חמיתון רהט לקדמותהון מתרע משכנא וסגיד על ארעא:

ירושלמי

(א) תלתא מלאכיא אשתלחו לות אבונן אברהם ותלתיהון אשתלחין לתלת מילין ארום לית אפשר לחד מן מלאכי מרומא דישתלח בידיה יתיר מן מילא חדא מלאכא קדמאה אשתלח לבשרא לאבונא אברהם דהא שרה ילדה ליצחק מלאכא תנינא אשתלח לשיזבא ית לוט מגו הפיכתא מלאכא תליתאה אשתלח למהפך לסדום ועמורה אדמה וצבוים בגין כן הוה פתגם נבואה מן קדם יי לות אברהם צדיקא ואתגלי עלוי מימרא דיי במישרי חוזא והוא הוה יתיב בתרע משכנא מתחמם מן גזירתיה לתוקפא דיומא:

ואמר

בעל הטורים

(א) וירא אליו סמוך למולו אלא וירא מלמד שנגלה לו בשביל המילה ד"א גמולו אתו וסמיך ליה והוא יושב פתח האהל כחום היום ומ"ש חז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס שם חוץ ממי שבא על הכותית שנמשכה ערלתו ואינו מכירו: וירא אליו ה' ס"ת אוה מלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם: וירא אליו (עם התיבות) בגימ' זה בכבוד מילה נגלה אליו: וירא אליו ה' באלוני בגימ' לבקר בחולה: יושב פתח האהל בגימ' להכניס את האורחים: כחום ד' במקרא הכא ואידך (ש"א י"א) כחום השמש: (ישעיה יח) כחם צח עלי אור. (ש"ב ד') ויבאו כחם היום אל בית איש בושת שאברהם (היה) יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחם צח עלי אור דהיינו בג"ע כדכתיב (ישעיה ס') והיה לך ה' לאור עולם. אבל איש בושת פי' שבא על הכותים שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותים. כחם השמש יכנס לגיהנם דכתיב (מלאכי ג') הנה היום בא בוער כתנור: כחם היום בגימ' זהו בגיהנם: ובגי' דם מילה: (ב) והנה שלשה

יונתן

וכו' ואלו כולם הענין כי את זה לעומת זה עשה אלקים י"ב שבטי יה כנגד י"ב גבולי אלכסון מספר דקדושה וכן לספך והשכל ידוע לי"ס:

(א) מרע פי' חולה לשון שכיב מרע. מכיבא פי' כאבים דמילה וכדאיתא פ' השוכר את הפועלים דיום שלישי למילתו היה וכן בבעל"ט: (ב) מלאכין בדמות גוברין ג' מלאכים בדמות אנשים עומדים לפניו והכל בב"מ פ' הנ"ל. ליה לומר פי' דלכך

רמב"ן

רי לאמר כי פירושו גם אני נביא כמוך ויודע אני שהמלאך שדבר אלי בדבר ה' הוא וזו מדרגה ממדרגות הנבואה כאשר אמר איש האלהים כי כן צוה אותו בדבר ה' ואמר כי דבר אלי בדבר ה' וכבר אמרו רבותינו בענין בלעם שאמר ועתה אם רע בעיניך אשובה לי אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך הוא אומנותו לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו ואח"כ ויקרא מלאך ה' אל אברהם ויאמר אל תשלח ידך אל הנער למוד הוא לומר דבר ומלאך משיבו וכו' הנה החכמים מתעוררים לומר שאין הנבואה בדבור הראשון שהזכיר בו השם שוה לדיבור השני שאמר בו שהוא ע"י מלאך אלא שהוא דרך בנביאים שיהיה בנבואה ויבטל הנבואה במלאך כי הנביא יודע כי דבר ה' הוא ובתחלת ויקרא רבה אמרו ויקרא אל משה לא כאברהם באברהם כתוב ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים המלאך קורא והדבור מדבר כאן הכא אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני הוא המדבר כלומר שלא היה אברהם משיג הנבואה עד הכינו נפשו בתחלה להשגת מלאך ויעלה מן המדרגה ההיא למעלת דבור הנבואה אבל משה מוכן לנבואה בכל עת הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואי' מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים כאשר הזכרתי בדניאל אבל היא מראה תקרא גלוי עינים כמו ויגל השם את עיני בלעם וירא את מלאך ה' וכן ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיני הנער וירא אבל במקום אשר יזכיר המלאכים בשם אנשים כענין הפרשה הזאת ופרשת לוט וכן ויאבק איש עמו וכן וימצאהו איש על דעת רבותינו הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעים מלבוש יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש והמקום אשר תמצא בו ראיית ה' ודבור מלאך או ראיית מלאך ודבור ה' ככתוב בדברי משה בתחלת נבואתו ובדברי זכריה עוד אגלה בו דברי אלהים חיים ברמזיות. וענין ויאכלו אמרו חכמים כאשון מתאכל וענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח אם תזכה אליו והנה פי' הפרשה הזאת אחרי שאמר כי בעצם היום הזה נמול אברהם אמר שנראה אליו השם בהיותו חולה במילתו יושב ומתקרר בפתח אהלו מפני חום היום אשר יחליפנו והזכיר זה להודיע שלא היה מתכוין לנבואה לא נופל על פניו ולא מתפלל ואף על פי כן באה אליו המראה הזאת באלוני ממרא להודיע המקום אשר בו נימול וזהו גלוי השכינה אליו למעלה וכבוד לו כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם כי מפני השתדלותם במלאכת המשכן זכו לראיית השכינה

אבן עזרא

כספו: (כו) בעצם היום הזה. ולא אחר [ו]לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מאות [ש]ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו [ת]כלם נמולו אתו ברצונם. והטעם [א]שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות רצון השם: (כז) נמולו אתו. מבנין נפעל מן נמל וכן ונמלתם [ב]ערלת:

חסלת לך לך

וירא הנה קצת אמרו כי השם ג' אנשים הוא אחד [א]והוא ג' ולא יתפרדו. והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה. ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים [ב]ואחד בא

פירוש על אבן עזרא

[ו]פי' כל הענין נעשה בעצם היום הזה. [ש]ר"ל האלקים בדברים להגיד להם מצות מילה ושמיה ברצונם. זה עשה מיד אחרי השלמת הדבור. [ת]ר"ל מה מספר איך נמולו. אחר על אמת"ם בעצמו וישמעאל וכן כולם. [א] פסוק כ"ז מפרש נמולו אתו ר"ל ברצונם עשו המילה ולא אחרו למחרתו. [ב](דברים ג' י"ג) ונמלתם גמלו נו"ן נפעל נראה, ונו"ן השורש אשר שרשו נמל כג"ל נבלע בדגש המ"ם ע"ש, ושם פי' כ"ח שם החולקר מבנין נפעל כמו נשאל נשאל דוד, ור"ל כמו נשאל נשאל כוונתו שאלה שאל ממנו דוד ככה פי' ונפלום שלימות הספרים היה ע"י הכלים, וכן פי' פה המול ימול. מי שמל א"ע מקודם מל את חבירו ע"כ בודאי א"א מחך הערלה שלו בעצמו כמובא בדברי חז"ל.

[א]ר"ל כי בפסוק ג' כתוב ויאמר אדני והוא ל"י. ע"כ מתרץ פי' נראה לא"א ג' אנשים ובאמת לא היה רק אחד, ואם א"א ראה ג' מכ"ז שייך לפי ראות עיניו לקרא בל"י כי ג' הם אגודה אחת ע"כ שייך הזמון בהם ע"כ קראם בל"י לברך אלגוב הם ה' להרגיל ש"ש בפי הבריות. [ב]ר"ל לתרץ ע"פ פשוטו באמת היו מלאכים וקורא אותם אנשים ע"כ הקדים שכתוב כי ראה מסילה השכינה ולא נשפעל ולא נפל על פניו כי נכנס בברית המילה ונעשה תמים. ואחר מראה בזאת אינם משונים רק כשלשה אנשים לא כן דניאל בראותו

ספורנו

(א) וירא אליו ה' באלוני ממרא. כי שם נמול אברה' אז וכל ביתו נמולו אתו שם הופיע האל ית' שכינתו לעמו בברית כמשפט לכל כורתי ברית כמבין אתם נצבים וכו' לעברך בברית וכענין ויכרות לפני ה' ויעמוד כל העם בברית. ונראה לאברהם שהיה מוכן מכלם לאותה המראה וכן ענין ויפגשהו ה' שלא נראה שם לדבר עד משה אבל הופיע שכינתו לקבל ברית בנו כאמרו ביני וביניכם לדורותיכם ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה: (ב) וישא עיניו. התכוון להסתכל: נצבים עליו. סומכים אליו כממתינים לדבר עמו בהיותו פניו מן המראה הנכבדת כי הממתינים אצל אדם לדבר עמו יקראו נצבים עליו כמו להתאפק לכל הנצבים עליו וכמו וכל העם נצב עליך: וירץ לקראתם. בטרם יקרבו לדבר עמו: מפתח האהל

פירוש רשב"ם

(א) וירא אליו ה'. האיך שבאו אליו שלשה אנשים שהיו מלאכים. שבהרבה מקומות כשנראה המלאך קוראו בלשון שכינה כדכתיב כי שמי בקרבו שלוחו כמותו. וכן וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וכתוב שם וירא ה' כי סר לראות: כחם היום. מה צורך לכתוב היום אלא להודיעך כי בלוט כתיב ויבאו המלאכים סדומה בערב ולכך אמר להם לוט סורו נא אל בית עבדכם ולינו אלא אברהם לפי שבאו אליו

בחום

מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה: ג וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ: ד יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ: ה וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת: ז וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ: ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ: ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל: י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן
לשרה

אונקלוס

מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל־אַרְעָא: ג וַאֲמַר יְיָ אִם־כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ (נ"א בְּעֵינָךְ) לָא־כְעַן תִּעְבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ: ד יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר־מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא: ה וְאֶסַּב פִּתָּא־דִלְחֶמָא וּסְעִידוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תִּעְבְּרוּן אֲרֵי־עַל־כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל־עַבְדְּכוֹן וַאֲמַרוּ כֵּן תַּעְבֵּיד כְּמָא דִימַלֵּלְתָּא: ו וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוָת־שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחָא תְּלָת סְאִין קִמְחָא דְסָלְתָּא לוּשִׁי וְעַבִידִי גְרִיצָן: ז וּלְוָת־תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם וּדְבַר בַּר־תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטָב וִיהַב לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד יָתֵהּ: ח וּנְסִיב שְׁמַן וַחֲלַב וּבַר־תּוֹרֵי דִי עֲבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא־מְשַׁמֵּשׁ עִלָּוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכָלוּ: ט וַאֲמַרוּ לֵהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא: י וַאֲמַר מְתָב אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין
והא

מסרה ג ויאמר, (כ"ס). אדני, קדש קל"ד ודכות. מצאתי, ה'. ד יקח, ג' וחד מ"י דגבר פרזלא. ורחצו, ג'. והשענו, ל'. ה ואקחה, ל'. וסעדו, ל'. לבכם, ג'. תעברו, חסר. ה' מל' עמוד ספרים. ו האהלה, ה' כ"ב בהם בסוף ומלעיל וסמך משל כנגינה. מהרי, ל'. סאים, ב'. לושי, ל'. עגות, ס"ס ומ"ל חרין והב' רפי. רך, בקמץ. וטוב, ה' קמץ ופי' משמאל אליה בפירא דסא ואמצה מוכחא. לעשות, מ"ל. ח חמאה, בקמץ. עמד, חסר. עליהם, מ"ל. ט אליו, נקוד על א' י"ו. באהל, ו' קמץ. י שוב, מהריסן מ"ל.

ת"א ויאמר אדני שבת מציעא שם שבועות לה. יקח נא מציעא פו. ורחצו רגליכם מציעא שם. ואקחה פת שם פ"ז. אחר תעבורו נדרים לו. כן תעשה מציעא פו. קמח סלת שם פו. ואל הבקר רץ שם פו פז. ויתן אל הנער שם פו. ויקח חמאה שם פו פז. והוא עומד קדושין לב מציעא פו. ויאמר ויבמות עז.

רשי

דהוה שרי ואסיר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול (שבועות לה) ד"א קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואף על פי שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר כן אלא הגזרה היה מקודם עוד כ' שנה ושתי הלשונות בב"ר: (ד) יקח נא. על ידי שליח והקב"ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר (במדבר כ) וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"ז לביתו (ב"מ פו). אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת האילן: (ה) וסעדו לבכם. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה וסעדו לבכם. בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם. בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר): אחר תעברו. אחר כן תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי. כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא (לקמן יט) כי על כן באו בצל קורתי. (לקמן לג) כי על כן ראיתי פניך (שם לח) כי על כן לא נתתיה (במדבר י) כי על כן ידעת חנותנו: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא:

(ז) בן בקר רך וטוב. ג' פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל (ב"מ פו): אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות (ב"ר): (ח) ויקח חמאה וגו'. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב"מ שם): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן. קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג. (ב"מ שם ב"ר): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על איו שבאליו ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו' וכאן הנקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו. לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מציעא אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: (י) כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה והיה פסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת. כעת היה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן (ב"ר): (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו שוב אשוב אמר לה אלישע אות' שמלאכים
הורס

רמב"ן

השכינה ואין גלוי השכינה כאן וכאן לנות להם פעם או לדבור כלל אלא כמו בחלום שנעשית כבר ולהודיע כי רצה האלהים את מעשיהם כענין שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. וכן ביעקב אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואין שם דבור ולא הוסיפו בו דבר רק שזכה לראיית מלאכי עליון וידע כי מעשיו לרצוי וכן היה לאברהם בראיית השכינה זכות והנאה וכן אמרו ביורדי הים שאמרו זה אלי ואנוהו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל שהיא זכות להם בעת ההם הגדול שהאמינו בי"י ובמשה עבדו ופעמים יהא בשעת הקצף ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד יי' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל ויהיה זה להגין על עבדיו הצדיקים ולכבודם ואל תתמה להפסק הפרשה כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא יי' אל אברהם אבל בפרשה הזאת לסדר הכבוד שנעשה לו בעת מעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו כי אברהם נתבשר בנו מפי השכינה כבר והנה מפי המלאך שדבר עם אברהם כדי שתשמע שרה כמו שאמר ושרה שומעת וזו כוונתם שאמר לבקר את החולה שלא היה לדבור אלא לכבוד לו ועוד אמרו מזבח אדמה תעשה לי ומה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו
אברהם

יונתן בן עזיאל

(ג) ואמר בבעו ברחמין מן קדמך יי אין כדון אשכחית חינא קדמך לא כדון תסתלק עיקר שכינתך מעילוי עבדך עד דאיכנוס עיבוריא תחות אילנא:* (ה) ואסב סעיד דלחם וסעידו לבכון ואודו לשום מימרא דיי ובתר כדין תעברון ארום בדין באישון שירותא אתרפנתון ועברתון על עבדכון בדיל למסעוד ואמרו יאות מלילתא עביד כפתגמך: (ו) ואוחי אברהם למשכנא לות שרה ואמר אוחא תלת סאין סמידא דסולתא פתוכי ועבידי גריצן: (ז) ולבקרותא רהט אברהם ונסב בר תורי רכיך ושמין ויהב לעולימא ואוחי

*חסר כאן ת״י ע״פ ד׳ וצ״ע

ירושלמי

למעברי תבשילין: (ח) ונסיב לואי שמין וחלב ובר תורי דעבד עולימא תבשילין וסדר קדמיהון באורח הילכת ברית עלמא והוא משמש קדמיהון ואינון יתבין תחות אילנא ודמי ליה כאלו אכלין: (ט) ואמרו ליה האן שרה אנתתך ואמר הא היא במשכנא: (י) ואמר חד מנהון מיתב איתוב לותך לשתא דאתיא ואתון קיימין והא בר לשרה אנתתך ושרה הות שמעא בתרע משכנא וישמעאל קאי בתריה ושמעת מה דאמר מלאכא:

נ(י) ואמר מחזור אחזור לותך בעידן הדין דאתון קיימין והא בר דכר לשרה אתתך

בעל הטורים

...ם בצי׳ אלו מיכאל גבריאל ורפאל: (ד) יוקח ג׳ במסורה הכא ואידך (איוב כ״ח) ברזל מעפר יוקח. (ישעיה נ״ג) גם פני נבער יוקח. פי׳ גם הפני לדיק נבער יוקח בזכות יקח נא מעט מים. ברזל מעפר יוקח פי׳ ברזל חרב של פורענות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר ויקח נא מעט מים בצי׳ שכאן זכו לבאר ורחצו רגליכם ב׳ במסורה הכא ואידך בהלי פרשה גבי לוט שהכא ילפינן מסמם לע״ה מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה ללמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו ע״ז לתוך ביתו: (ה) ואקחה פת לחם היל״ל קחו פת לחם מכאן רמז שבעל הבית בוצע. לבבכם ב׳ במסורה הכא ואידך (תהלים כ״ח) שיהו לבבכם לחילה (ישעיה ס״ו) וראיתם ושש לבבכם וזה היא שאמרו שהיה מלמד על שלא באו לו אורחים וזהו שיהו לבבכם שהיה מלמד בלבו כיון שרלה שלו ושש לבבכם: (ז) ואל הבקר ג׳ מגין על הקו״ף. לומר שג׳ היו (ר״ל ג׳ בהמות) ובזכות זה ניתן לו בן למאה שנה (לכך מגין על הקו״ף) ואל הבקר רץ שוסיום ואל הבקר רץ שרץ אחריו למערה ואל הבקר רץ בגי׳ רץ למערה: (ח) ויאכלו והדר (ט) ויאמרו אליו רמז למה שאמרו אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט

ויאמרו

יונתן

דלכן נאלמו ג׳ כי א״א למלאך העשה שיהלך ליותר מדבר אחד: (ג) עבוריא פי׳ העוברים ושבים וטעמו כדפירש״י שאמר להקב״ה וכו׳ עד שיכניס האורחים וכו׳: (ה) ואודו פירוש ברכו שמו: באישון פירושו פירוש בזמן הסעודה וכן פי׳ אלא באישון מפיק קרילוסם: (ז) ולבקרותא פי׳ מקום שעומדים השורים: (ט) לחמי סעין פי׳ מהר״ד שמאה ר״ל שהוא עומן החלב וכמו בלוי שלמון ולא ר״ל ודבק בחלב:

כלורם

רמב״ן

אברהם שאל עצמו לשני עלכ״ו ושאל כיוונו עוד בזה לומר שהיה לו במראה השכינה רצוי למעלת המילה כי כן ראוי להיות כדכתיב באור פני מלך חיים: ופעם נצבים עליו. שהיו עומדים לנגדו מסתכלים כלשון הנצב על הקוצרים ממרי הנצבים ולפי שהוא יושב והם היו עומדים ורואים בו אמר עליו וזה טעם וירא וירץ לקראתם כי כאשר ראה אותם עומדים נגדו ולא היו הולכים לדרכם רץ לקראתם להביאם אל ביתו וטעם מפתח האהל להגיד כי היה עדיין יושב שם אחרי הסתלק ממנו מראה השכינה. ויתכן שיהיה עליו על האהל שהיו קרובים אליו מן הצד האחר שלא כנגד הפתח והיו שם נצבים ולא היו מתקרבים אל אברהם כטעם מורים על הים: (ג) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. מלינו אותו בספרים קמוץ והנה קראם בשם רבם באלף דלת כי הכיר בהם שהם מלאכי עליון כאשר יקראו אלהים ואלים ולכן השתחוה לפנם ארצה: אל נא תעבור מעל עבדך. עם כל אחד ידבר כדרך התורה ושמרתם את כל חקי ומשפטי ועשיתם אותם ערות אביך וערות אמך לא תגלה ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ומלאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ורוב משנה התורה כן והשך מזה ראה אנכי נותן לפניכם היום ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר וגם זה יתכן שאמר לגדול אל נא תעבור ואתה ורעיך אשר יושבו עמך תרחצו רגליכם והנכון בעיני שקרא את כולם אדונים ופנה אל כל אחד ואחד לראשון אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכן אמר לשני וכן אמר לשלישי לכל אחד בפני עצמו יתחנן אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ויוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם כלכם והו דרך מוסר וכבוד מרוב ממלו להתנהג עמהם והנה הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין דעתם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום לתת מים קרים על נפש עיפה וישענו תחת העץ לרוח היום לא יבואו באהל ובמשכן: (ה) וטעם כי על כן עברתם. כי אחרי שדרככם עלי איננו נכון שלא תטעו מעט אוכלי: כן תעשה כאשר דברת. דרך מוסר שפת לחם די לשון כ״א או יאמר כן תעשה לנו להשען תחת העץ ולעבור מיד כי שלוחים אנחנו ואל תעכבנו לבא באהל או ללון עמך: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של עבדים לכבות את הקדרה לשאוב את הזוהמא לשון רש״י וכן היא בב״ר והם פירשו שהיו שלש סאים לכל אחד ולא ידענו למה הרבה בלחם כל כך לשלשה אנשים אולי ידע המתלקום המאכל הראשון לאשון והוא כמרבה עולות למזבח או שהעלו ביתו עמהם לכבודם. ועל דרך הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות בהן סלת והנה הוליאה מכל השלש סאין סלת נקיה מעט: (ז) וטעם ואל הבקר רץ אברהם. להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד ושלום במילתו

הלך

פירוש על אבן עזרא

כלומר המלאך גבריאל (שם יו״ד ז׳ וכן שם פ׳ ח׳) וכן (שופטים י״ג כ״ב) וכן אמרו חז״ל שמסילה אנשים ושדר כתיב ויראו המלאכים קודם וכו׳ אלא ע״י השכינה על נביאים נקראים אנשים כיון שנסתלקה מע״ג לבשו עלאכים ואלו כדברינו, ואלא א״א אף שהיו לבושים במלאכות לא היו חשובים רק כמו ג׳ אנשים. [ג]ר״ל ל״מ שאר לא היו ב׳ אחיפי לא צריך בסם ויאכלו רק כוונת הכתוב כי נאכל מעלמו כמעט (ויקרא ו׳ ג׳) והוא מעשה המלאך (שופטים שם). [ד]לא כפשוטו אשר עברו כדי לאכול לחם א״כ למה הפליג בם. [ה](לקמן י״ט ס׳). [ו]ר״ל אמר זה בעבור שהיו לחם לומר כן נעשה. [ז]ר״ל כי שרה שהם אותם הע״פ שלא נזכר, כמו ושלם ותפתו מלום (ע״א כ״ח). או פי׳ לפי שע״פ אחרי ועדי וכו׳. ועלה לפי מעמעו בגוי אשר לחי ואין דרך לאמור ב׳ לגוים מבלי חוקתם וא״ו ושרי לו לומר ושלם. [ח]ר״ל היה הוא אשר לשרה. ועניין היום כמעמעו שמוליד

בנים

ספורנו

האהל. התחיל מן הפתח לרוץ לכבודם כי הארחים לדבר יורה על הפיבותו בעיני המזדרז אליו כענין וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו: וישתחו ארצה. כי היה אליהם טורח כאמרו ותרחיבו כמראה מלאך אלהים נורא מאד והשב אותם לשלוחי איש האלהים: (ג) אל נא תעבור. אתה הראש בשליחות אל תמהר לעבור כמנהג כל שלוח שממהר להשיב שולחו דבר: (ד) כן תעשה. ולא תאמר אותנו יותר מזה ולכן רק ואמר מהרי: (ט) איה שרה. כי כוונת השליחות היתה לבשר את שרה שתשמע ותודה כדי שיהיה העבור יותר שלם כי אברהם כבר התבשר אמת האל יתעלה ושאלו על שרה על ידי אברהם כדבריהם ז״ל: (י) שוב אשוב אליך. למועד המילה כטעם בפעם: והוא אחריו. הפתח שהיתה שם שרה שומעת היה אחרי שהמלאך

המדבר

פירוש רשב״ם

כחם היום בבקר שאין דרך אורחים ללון אלא לאכול ולעבור לפיכך לא אמר להם ללון וסעדו לבכם ואחר תעבורו: (ו) קמח סלת. קמח של חטים שכל מקום שכתוב סלת מחטים הוא כדדרשינן במלואים דכתיב סלת חטים תעשה אותם: כי על כן עברתם על עבדכם. וכן כי על כן באו בצל קורתי. כי על אשר באו. דרך המקרא לחסר אשר ברוב מקומות: (ז) ואל הבקר רץ אברהם לפי שאמר להם פת לחם דבר מועט לפי שדרכם נחוץ ללכת הוצרך לרוץ ולמהר לפי שאמר להם מעט ועשה הרבה. ולהגיד חשיבותו של אברהם נכתב כל זה: (ח) ויקח חמאה וחלב. לפי פשוטו של מקרא לא הוצרך לפרש שהביא את פת לחם על השלחן אלא התוספת שלא אמר להם הוצרך לומר שהביא. הבאת פת על השלחן אינו חידוש אבל החמאה והחלב והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש: עומד עליהם כשאיש יושב ואחר עומד קוראו עומד עליו. וכן ואראה ה׳ יושב על כסא. שרפים עומדים ממעל לו. וכן במיכיהו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו: תחת העץ. אילנות שבפרדס: (ט) איה שרה אשתך. אע״פ שהיו יודעים היו שואלים כדרך שמצינו בשכינה שאמר לאדם איכה. וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך. וכן ישעיה

שרה

לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ יב וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי׃ יד הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן׃ שני טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה ׀ לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי ׀ יָרֵאָה וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃ טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃ יז וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי

מאברהם

אונקלוס

וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמְעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי׃ יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סִיבוּ עָלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אֹרַח כִּנְשַׁיָּא׃ יב וְחַיְכַת שָׂרָה בִּמְעַהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית הֲוָת־לִי עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב׃ יג וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנָן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא אוֹלִיד וַאֲנָא סֵבִית׃ יד הֲיִתְכַּסֵּי מִן־קֳדָם־יְיָ פִּתְגָּמָא לִזְמַן אֵתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בָר׃ טו וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר לָא חַיְכֵית אֲרֵי דְחֵלַת וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיְכַתְּ׃ טז וְקָמוּ מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל־אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵל עִמְּהוֹן לְאַלְוָאוּתְהוֹן׃ יז וַיְיָ אֲמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא

עבד

מסרה שמעת, כל סו"פ. יא ואברהם, ח' ר"פ. באים, מ"ל. ארח, כו"ל ס'. כנשים, ג'. יב ותצחק, ל'. בלתי, ל' וחסר. לי, דגש מ"ד. עדנה, ל'. יג זה, דגוש מדין ס"פ. אמנם, ל' וכל האמנם דכו' (ר"ל שהאלף בג' נקודות) חסר. זקנתי, ל' בפסק בס"פ. יד היפלא, ל'. מיהוה, היו"ד בשוא פי' משה מולאי. למועד, בספרי גריסין. ולשרה, ב'. טו ותכחש, ל'. שרה, פסק. צחקתי, ל'. כי, פסק. יראה, ל'. ויאמר, פסק. צחקת, ג'. טז ויקמו, חסר. האנשים, הה"א במתג ולא במונח. וישקפו, ל' וחסר. הלך, חסר. לשלחם, ג'. יז אמר, ג'. המכסה, שמא בס"פ. מאברהם, המם במתג.

ת"א ותצחק שרה מגילה ט מציעא פז. אחרי בלתי יומא פ"ג מציעא שם. ואדני זקן יבמות סה מציעא פז. ויאמר ה' אל מציעא שם. ואני זקנתי יבמות סה מציעא פז. למועד אשוב ר"ה יא. הולך עמם סוטה מו. וה' אמר יומא לח.

רש"י

שהם חיים וקיימים לעולם אמרו שוב אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו':) והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך: (יא) חדל להיות. פסק ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב תמוהא: עדנה. לשון צחצוח בשר ולשון משנה מעביר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה. כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדבריך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: (טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ (דברים כו) מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני. בתמיה: אשר אני עושה. בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה

רמב"ן

שלך הוא בעצמו אל אהל שרה לבשר אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו שעומדים לפניו: (י) שוב אשוב אליך כעת חיה. לשון רש"י לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו והולך הרב לומר כן מפני שהקב"ה אמר לו בכאן למועד אשוב אליך ובין במלאך או בהקב"ה לא מצינו ששב אליו למועדו אולי נכלל בלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר ור"א אמר כי ויאמר ה' אל אברהם הוא דבר המלאך בשם שולחו ושב אליו למועד אמר דבר אתו ושם לא נכתב. והנכון בעיני שהוא מן תשובת השנה יאמר כי שוב אשוב אליך כעת הזאת שתהיו בו חיים ויהיה בן לשרה אשתך והנו כאשר נאמר לאברהם למועד הזה בשנה האחרת ויהיה אשוב כמו ושב ה' אלהיך ושב וקבצך: (יא) באים בימים. האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא אבל כאשר יזקין ויהיה ימים רבים מחוץ בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אשרם נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום: חדל להיות לשרה אורח כנשים. הוא הזמן להריון כי אחרי הפסק האורח משמת זקנה לא תהריינה: (יב) ואני זקנתי. הוא פירוש אחר בלותי ודבריו אמת אך מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה ואדוני זקן כי היה ראוי שיאמר ואני ואדוני זקנים כי שרה בשניהם חלוק: (יד) היפלא מה' דבר. אם דבר נפלא ורחוק הוא שיהיה מאת ה' ככה כלשון כי ממך הכל ומידך נתנו לך ודומה לזה מאמר שמנה לשמו מאת אשר תבא לשם שמנה ואונקלוס תרגם היתכסי עשאו כלשון כי יפלא ממך דבר למשפט וא"כ יש בו סוד נעלם ולשון רש"י היפלא היתכסי וכי שום דבר מופלא ומכוסה ממני מלעשות לרוני הרכיב בו שני ענינים: (טו) ותכחש שרה לאמר. אני תמה בכחשה הצדקת איך תכחש כאשר אמר השם לנביא וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלהים והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם והוא המכיר בחכמתו

בהם

ספורנו

שהדבר נמיכן לא דבר עמה לגודל כמו שעשה אלישע: (יב) ותצחק שרה. שחשבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא בלבד כענין אלישע לא נבואה ושליחות האל ית'. וחשבה שלא יועיל זה בזקנים בברכת שום נביא כי אמנם להשיב הנעדרות אחר הזקנה הרי הוא כתחיית המתים שלא תהיה זולתי במצות האל פרטית או בתפלה משגת מן מאתו: (יד) היפלא מה' דבר. שהמלאך לא אמר זה על צד ברכה אבל דבר כמבשר בשמו: (טו) כי יראה. לומר שהאמתי אבל הבהלה שבוששה בלבה: ויאמר לא. שידע כי לא היה אל ויכזב ולא האמין לה כלל: (טז) ויקמו משם האנשים. שנו מתית השפד: וישקפו. השקפה לרעה: על פני סדום. שהיה שפך ביתו של אברהם כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה עון סדום אחותך גאון ושבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: (יז) ואברהם הולך וה' אמר. הוא היה מתעסק במצות גמילות חסדים ללוות את האורחים וה' אמר שיגלה לו למען אשר יצוה את בניו כאמרם ז"ל שכר שלום מלוה: המכסה אני. ראוי שלא לכסות מאברהם מדת טובי ולהודיעו שאם היה

אִתְּתָךְ וְשָׂרָה הֲוַת שָׁמְעַת לְתָרַע מַשְׁכְּנָא וְיִשְׁמָעֵאל הֲוָה קָאִים מִן בַּתְרָא׃
(יא) וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סָבִין עָלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח סוּבְתָא בְּנַשַּׁיָא׃ (יב) וְתַמְהַת שָׂרָה בִּלְבַּהּ לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית הֲוַי לִי עִדּוּיִין וְרִבּוֹנִי אַבְרָהָם סִיב׃

נ(יב) וְחַיְיכַת שָׂרָה בִּלְבַּהּ לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵבִית אֶיפְשַׁר דְּאֶתְהַדַּר לְיוֹמֵי טַלְיוּתִי לְמֶהֱוֵי לִי עִדּוּי וְאַבְרָהָם סִיב׃

(יג) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנַן גַּחֲכַת שָׂרָה לְמֵימַר הֲבִרַם בְּקוּשְׁטְ אוֹלִיד וַאֲנָא סֵבִית׃ (יד) הַאֶפְשַׁר דְּיִתְכַּסֵּי מִן קֳדָם יְיָ מִדַּעַם לִזְמַן חַגָּא אֵיתוּב לְוָתָךְ בְּעִדָּנָא הָדֵין וְאַתּוּן קַיָּימִין וּלְשָׂרָה בַּר׃ (טו) וְכַפְרַת שָׂרָה לְמֵימַר לָא תְּמָהִית אֲרוּם דְּחִילַת וַאֲמַר מַלְאָכָא לָא תִּדַּחֲלִין אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא גַּחֲכַתְּ׃

(טז) וְקָמוּ מִתַּמָּן מַלְאָכַיָּא דַּהֲווֹ מְדַמְיָין לְגֻבְרַיָּא דֵּין דְּבַשַּׂר יָת שָׂרָה סְלִיק לִשְׁמֵי מְרוֹמָא וּתְרֵין מִנְּהוֹן אוֹדִיקוּ עַל אַנְפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָאוּתְהוֹן׃

נ(טז) וְאוֹדִיקוּ׃

(יז) וַיְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לֵית אֶוְשַׁר לִי לְמִכְסְיָא מִן אַבְרָהָם מָה דַּאֲנָא עָבֵיד וּמִן דִּינָא הוּא דְּלָא נַעֲבֵיד עַד דְּנוֹדַע יָתֵיהּ׃

נ(יז) וַיְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם רְחִמִי יָת מָה דַּאֲנָא עָבֵיד הוֹאִיל וּכְרַכָּא דִּסְדוֹם בְּגוֹ מַתְּנַתָּא דִּי יְהָבִית לֵיהּ דִּינָא הוּא דְּלָא נֶעֱבֵיד יָתָהּ עַד זְמַן דְּאוֹדַע יָתֵיהּ׃

בעל הטורים

ויאמרו אליו בגי' אמרו אליו איה (איו): (יא) אורח כנשים כ"ח ופ"ח בגימ' נדה:
(טז) על פני סדום ק"פ מיל שהוא מיל הלך עמם ללותם דשיעור דלויה מיל:
הולך

יונתן

כאורח הלכה כולי פי' כסדר העולם וכ"ל דק"ל קמא קמא פיקן ועיין בכפ"י או כ"ל ע"ד כסדר בריית העולם שמתחלה היה אסור לכולם בש"ב ולכן נכון לפרשם נ' מיני מאכלות וק"ל: (יא) אורח סובתא כמו סאובתא ופי' טומאה וכנוי אורח נדה. או פי' אסדם' לשרה אורח נשים זקינות שאין להן וקת לפ"ז פי' מלת סובתא זקינה
ותוק

רמב"ן

בשם בשלו אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן ושרה שומעת ולא ידעה כי מלאכי עליון הם כענין באשת מנוח ואולי לא ראתה אותם כלל. ותצחק שרה בקרבה ללעג כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו כי הפסוק לשמחה הוא בסה אז ימלא שחוק פינו אבל השחוק בלב לא יאמר בשמחה והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה והאוי לה שתאמין או שתאמר אמן כן יעשה ה' והנה אברהם אמר אליה למה נסקת היפלא מה' דבר ולא פירש אליה כי השם גלה אליו סודו והיא מפני יראתו אל אברהם תכחש בו כי חשבה שאברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני שצחקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת אז הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר והאוי שנאמר עוד כי אברהם לא גלה אותו כנאמר לו מתחלה אבל שרה אשתך יולדת לך בן אולי המתין עד שלום השם אליה הבשורה ביום אחר כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים או מרוב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו ואחר כן במולשתו ישב לו פתח האהל והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר: (יז) וה' אמר. אל נכח השמים העומדים עליו או אל המלאכים השלוחים ויתכן שהוא המחשבה כי חשב שלא יתכסה ממנו מפני הטעמים הללו וכן ואני אמרתי בדמי ימי וכן ויאמר להכות את
דוד

אבן עזרא

והוא אחריו. זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל "ולא ראה שרה ויש אומרים פתח האהל שלה היה אחרי אהל אברהם: (יא) באים בימים. הגיעו לימים רבים: (יב) היתה לי. כמו תהיה "לי: עדנת. כמו עדן ועונג וכן "ויתעדנו. והטעם אחרי שבלותי וזקנתי איך תחדש לי עדן ועונג הנעור. ועוד כי אדוני זקן. וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה "סודו למלאך: (יג) ואני זקנתי. פירושו אחרי בלותי "והמלאך אמר אמת. ור"ש אמנם נוסף כמ"ש שלשה ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ג' אנשים נביאים היו. ואם השם הוסיף והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן. והמוצאת שלא באו לאברהם רק לשרה. וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום. ואל תתמה על מלת כי מתחייתם "אכלנו. כי רק כתוב ומשה ואהרן עמו את כל המוספים. והטעם עשאום. והמכה אליהם בעבור שנעשו על ידם. והנה יהיה פי' ויאכלו "כמשמעו. ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק חול כמו רבותי. על כן פתוח הנו"ן. ולא נקמץ כמשמעו. ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם. וטעם בעיניך. מדבר בתחלה עם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומלאכו שנקרא הנביא מלאך "במני. ויש אומרים כי אברהם דבק רבות "מהשכינה. ויש אומרים שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא ויפה. וכבר נשא פניו ועשה כך וכך ואמר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם. גם זעקת סדום: ואלין הטולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני ה'. ועל כל פני' וה' אמר "עם אברהם ידבר. או עם המלאכים שיאמרו לו. רק ויאמר ה' זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמר האף תספה. וככנס פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום או אמר השם לאברהם זעקת סדום. וכן אמור לגבר ויעבר לפניו ויעבור "ואתה עמוד כיום. ואין לנו צורך לתיקון "סופרים וסעד שאמר בתחלתו אל המקום אשר עמד שם "את פני ה'. והנכון בעיני שמלאכו כמו "בפרכת ואלה שמות: (יד) ומלת היפלא. היעלם וכן עשה שלא
ו"ה

פירוש על אבן עזרא

נמיים בן לא כמו כאל, או היה כמו כה לחי (ש"א כ"ה ו') שפסים היה לפנה אחרת והוא נרכה. "ר"ל פתח האהל היה יושב א"א והמלאך עמד אחרי א"א והרה שומעת במקום שהיתה, ולפיכך י"א פי' שרה היתה פתח אהלה ופתחה שלה היה אחורי אוהל א"א. "ר"ל כי (להלן כ"ט ו') פי' ר"א וכן פירש"י אם הטעם בא כוכבו אשר מניעם לבא כמ"ש אמיל, ואיך כתוב מה בלים בטעם של אל"ף, הלא הם כבר באו: ע"כ מוסיף ר"א כי הוא מורה על הימים רבים וכנגד ימים אחרונים שייך בלים בטעם על האל"ף. "עבר במקום עתיד. "(נחמיה ט' כ"ה). "ר"ל השוד סוד מה שלשמה בלבה. "ר"ל דכשו אוהל לשכות מפני השלום, ור"א מפרש ע"פ פשוטו. בזה אשר היתה חמשיה אשר בלותי וכו' בזה הראה אשר היא זקינה. "(להלן כ"א ס'). "ולא אמרו משמים ה' כי אין נביא משמים. "ר"ל ע"ד המפרשים ההם. "כמ"ש ויאמר מני מלאך ה' (חגי א' י"ג). "והוא דעת פירש"י בשם ר"א עיין שם. "פי' פרעי מצות הכנסת אורחים וע"י המלוה הזאת נתגלה עליו שכינתו. "ר"ל לכל דעת המפרשים הנ"ל. "(ש"א פ' כ"ז) עם כתוב ושמואל אשר אל שאול, אמור לגבר ויעבור לפנינו. ואתה פה עמוד עמדי ואשמיעך וכו'. ע"כ מלת אמור ויעבור וכו' הכנים בין מאמרי שמואל בענין משפט המלוכה וכאשר גמר ענין שלום הנער הזר שמואל לענין הראשון. "כמ"ש כפ"י כי ה' עמד מעם ביאת המלאכים עד שהלכו והוא עמדרש פסלים מתור י"ג, ור"מ לגום כתב כ"ש שהוא דבר יחיד. "(להלן י"ט כ"ז) משמע אשר א"א עמד לפני ה'. "ר"ל בסוד השם, ת"ל והנה כת השם מגלה אותם ומחדם גופום כנגד המקבל, והמנין סוד זה השם
יוש

פירוש רשב"ם

שהיה יודע שאל כך לחזקיה בשלוחי אויל מרודך. וכל זה דרך התחלת הדבור: (י) והוא אחריו. הפתח של אהל שרה היה אחרי המלאך לפיכך שמעה שרה את דבריהם: כעת חיה. כעת יולדת דכתיב עת יולדה ילדה וכן בהלכה קרוי' יולדת וקרוב לדבר כי חיות הנה בעין מילדת: (יב) עדנה. יתעדן הבשר ויתפשטו הקמטין: (יג) ויאמר ה'. המלאך הגדול שבהם: ואני זקנתי שאמרה אחרי בלותי וגו': (יד) היפלא מה'. ששלחנו אליך דבר. וכן וה' המטיר על סדום גפרית ואש מאת ה' מן השמים. הראשון שבפסוק הוא גבריאל: והשני שבפסוק הוא הקב"ה. וכן הוא מפורש בספר האגדה: (טו) כי צחקת. אלא צחקת רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא. שהרי כי משמש בארבעה לשונות אי דלמא אלא דהא. וכן לא תשתחוה לאלהיהם כי הרס תהרסם. לא תקפוץ את ידך כי פתח תפתח וגו': (טז) ויקמו משם האנשים. שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדמה. וגדול שבהם היה לדבר עם אברהם. וזהו שכתב בו וה' אמר המכסה אני וגו' וכן אברהם עודנו עומד לפני ה'. פסוקים אלו מדברי שלישי: (יז) המכסה אני מאברהם מה שאני רוצה להפוך את סדם ואני יודע שבניו ישמרו דרך ה' ויזכו להביא עליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ כנען ואלו העיירות מנחלת בניו הם כדכתיב בגבול בני כנען בפ' נח ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה
סדומה

מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃ יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ יט כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ כא אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃ כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה

אונקלוס

עָבֵד׃ יח וְאַבְרָהָם מֶהֱוָה יְהֵוֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵהּ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ יט אֲרֵי גְלֵי־קֳדָמַי (נ׳ רמב״ן יְדַעְתִּנֵּהּ) בְּדִיל דִּי יְפַקֵּד יָת־בְּנוֹהִי וְיָת־אֱנָשׁ־בֵּיתֵהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן אָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם־יְיָ לְמֶעְבַּד צְדַקְתָּא וְדִינָא בְּדִיל דְּיַיְתֵי יְיָ עַל־אַבְרָהָם יָת דְּמַלִּיל עֲלוֹהִי׃ כ וַאֲמַר יְיָ קְבֵלַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אֲרֵי סְגִיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְקִיפַת לַחֲדָא׃ כא אֶתְגְּלֵי כְעַן וְאֶחְזֵי הֲכִי קְבִלְתְּהוֹן דְּעָלַת לְקֳדָמַי עֲבַדוּ אֶעְבֵּד עִמְּהוֹן גְּמִירָא (אִם־לָא תָיְבִין) וְאִם־תָּיְבִין לָא אֶתְפְּרַע׃ כב וְאִתְפְּנִיאוּ

מתמן

מסורה יח ואברהם, ה׳ כ״ם. היו, בדגש סף אלין ביניהם ב׳ סגוטום ב׳ נמורס פתי׳ לחים. גדול, פ״ס סמסורה מ״ל. יט למען, ו׳ פסוק למען למען. ביתו, ו׳. לעשות, מ״ל. צדקה, ב׳ דם׳. הביא, ס׳. כ זעקת, ג׳. רבה, ל׳ מלמיל. כא ארדה, סריס בס״פ. ואראה, ס׳. הכצעקתה, ל׳. הבאה, ג׳ בטעם מלמיל. עשו, פסק. ארדה, וסד סוריעני ואדעה. כב קדמה, ג׳. ואברהם, ס׳ מן י״ס מלין פ״ס.

ת״א ואברהם היו יומא שם. כי ידעתיו יומא שם יבמות פט כתובות ס סנהדרין כו וכח מכות כל עקידה שער יז. ויאמר ה׳ יומא שם סנהדרין קט.

רש״י

ועמורה וגו׳. קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברהם היו יהיה. מ״א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו (רות ב׳) מודע לאישה הלא בועז מודעתנו (שמות לג) ואדעך בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו׳ אין למען נופל על הלשון: יצוה. ל׳ הווה כמו (איוב א) ככה יעשה איוב (כ״מ ה׳ ימים): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה׳ כדי שיביא ה׳ על אברהם וגו׳ על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה׳. אל אברהם. מה שאמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי״ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי״ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה יעמוך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר (שמות לג) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך. ולפיכך יש הפסק נקודות פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגו מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה׳. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב״ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה׳ עודנו עומד לפני אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה

ג״כ

רמב״ן

דוד וכן כל אמירה עם הלב מחשבה: (יח) ואברהם היו יהיה. מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו של מקרא וכי ממנו אני מעלים ושלא חביב לפני להיות לגוי עצום לשון רש״י והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכניו הקרובים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתי בו שהוא מכיר ויודע שאני יי׳ אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכן יצוה את בניו וביתו אחריו לשמור דרכי והנה אם בדרך צדקה ומשפט ישפטו יתפלל לפני להצילם ומוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיגלה בסוד יי׳: (יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה. לשון רש״י ארי ידעתיניה כתרגום לשון חבה מודע לאישה ואדעך בשם ואמנם עיקר כלם לשון ידיעה שהמחבב את האדם ומקרבו אצלו ידוע ומכירו ואם תפרשהו יודע אני בו שיצוה את בניו אין למען נופל על הלשון ויתכן שיהיה ידעתיו גדלתיו ורוממתיו בעבור אשר יצוה את בניו אחריו לעשות את הישר לפניו ולכן אשימנו לגוי גדול ועצום שיעבדוני וכמוהו ידעתיך בשם מה אדם ותדעהו או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען ינוח שורך וחמורך שינוח והנכון בעיני כי היא ידיעה בו ממש ירמוז כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל היא לשמור הכללים וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם אבל בחסידיו ישים אליו לבו לדעת אותו בפרט להיות שמירתו דבקה בו תמיד לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל כטעם לא יגרע מצדיק עיניו ובאו מזה פסוקים רבים כדכתיב הנה עין יי׳ אל יראיו וזולת זה: (כ) ויאמר יי׳ זעקת סדום ועמורה. לשון רש״י ויאמר יי׳ אל אברהם מה שאמר שלא יכסה ממנו ואמר ר״א כי נכנס פסוק ויפנו משם האנשים בנתים להודיע כי בעת שבאו לסדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכן דעת כל המפרשים כי אם אברהם ידבר ולפי זה הנכון בפסוק ויפנו משם האנשים לומר כי כאשר אמר השם לאברהם בנסוע האנשים ממנו זעקת סדום ועמורה כי רבה עמד אברהם בתפלה ותחנה לפניו למחול להם ולאת לו רשות לדבר והאריך בתפלתו עד שבאו המלאכים סדומה ואז גם אברהם ואמר האף תספה או יהיה פירושו שאמר לבאר עודנו עומד לפני יי׳ כי נגש אברהם ואמר האף תספה. והנה האריך בתחנה לפניו בכל פעם לאמר אל יחר אף יי׳ והיה עוד מאריך דעתו בכל פעם לנבואה עד ששמע תשובת דבריו מפיו של הקדוש ברוך הוא והאריכו כל היום בזה וילך יי׳ כאשר כלה לדבר אל אברהם ובאו שני המלאכים סדומה: זעקת סדום ועמורה. היא זעקת עשוקים יזעיקו וישועו מזרוע רשעתם והיה ראוי שיאמר הכתוב זעקת סדום ועמורה שמעתי כי רבה או שיאמר זעקת סדום ועמורה רבה וחטאתם כבדה מאד אבל ענין הכתוב זעקת סדום ועמורה וחטאתם שגדלו מאד מאד וארדה את כלם שבאו אצלם דין בהם ואם לא אדעה מי המוחלים ומבין הצדיקים והרשעים אמר רש״י בדרך הדרש לימד שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה ועל דרך הפשט מפני שרצה הקב״ה לגלות לאברהם ענין סדום ולהודיעו כי אין נסה עושה טוב אמר אליו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד לראות כלומר באתי לשפוט את שבאו אעשה בהם כלה ואם לא אדעה מה אעשה בהם ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה יפקוד עונם וישפוט אותם וזה כלשון יי׳ משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים שכל סר יסודיו נגלו ור״א אמר בו סוד מילדי נכרים ישפיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת דלפי רבותינו בפסוק כי הנה יי׳ יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ יוצא נכא לו ממדה יוצא

מִדַּת

יונתן בן עוזיאל

(יח) וְאַבְרָהָם עָתִיד דִיהֵי לְעַם רַב וְתַקִיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ בִּזְכוּתֵיהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: (יט) אֲרוּם גְלֵי קֳדָמַי חֲסִידוּתֵיהּ בְּגִין דִיפַקֵּד יַת בְּנוֹי וְיַת אִינַשׁ בֵּיתֵיהּ בַּתְרֵיהּ וְיִטְרוּן אָרְחָן דְתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד צְדַקְתָּא וְדִינָא בְּגִין דְיֵיתֵי יְיָ עִילוֹי דְאַבְרָהָם יַת דְמַלֵיל עֲלוֹי: (כ) וַאֲמַר יְיָ לְמַלְאֲכֵי שֵׁירוּתָא קְבִילַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה דַאֲנִיסִין מִסְכְּנִין וְגָזְרִין דְכָל דְיָהִיב פִּתָּא לְעַנְיָא יִיקַד בְּנוּרָא אֲרוּם סְגִיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרוּם תַּקִיפַת לַחֲדָא: (כא) אִתְגְלֵי כְדוֹן וְאֶחְמֵי הָא כִּקְבִילְתָּא דְרִיבָא פְלֵיטִית דְעָלַת קֳדָמוֹי עֲבַדוּ גְמִירָא הִינוּן חַיָיבִין וְאִם עָבְדִין

ירושלמי

תְּתוּבָא הֲלָא הִינוּן קֳדָמַי זַכָּאִין כְּמָא דְלָא יְדַעִית וְלָא אִתְפְּרַע:

(כא) אִתְגְלֵי כְּעַן וְאֶחְמֵי הָא כִּקְבִילְתְהוֹן דְעַמָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה סָלְקַת קֳדָמוֹי כְּלֵייָה עָבְדוּ גְמִירָא אִנּוּן חַיָיבִין מְדַמִין אִינוּן בְּנַפְשָׁתְהוֹן דִלְמָא לֵית עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא גְלַן קֳדָמוֹי וְאִין בָּעוּ לְמֶעְבַּד תְּתוּבָא הָא אִינוּן יְהָבִין כְּלָא יָדַעְתִּינוּן:

(כב) וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָן מַלְאֲכַיָא דְדַמְיָן לְגוּבְרַיָא וַאֲזָלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד

כדון

בעל הטורים

הולך עמם ללותם וה' אומר שהשכינה מלוה לצדיקים: (יח) ואברהם (ג' ה') ר"ת ואברהם והיה זקנים. ואברהם היו יהיה. ואברהם זקן. ואברהם בן תשעים ותשע שנים. ואברהם בן מאת שנה. פירוש לפי שאברהם והיה זקנים ואברהם היו יהיה לגוי גדול היו ימים לגוי בגי' ק' פי' כשיהיה בן ק' אז יהיה לגוי גדול: וזהו שנאמר כי כן יעודך בגי': (יט) אשר יצוה את בניו ס"ת תורה אשר יצוה בניו בגי' תורה ובני'

שמוש כלא יודע ושכחו להם ולפ"ז מלה לא דבק למלה אדעה. משא"כ לפי דקדק רשמון שלו פי' ואם לא אדעה בלשון בתמיה וכי מגורים שלא אדע מעצמי. ודו"ק:

יונתן

ודוק כלשון: (כ) דאניסין וכו' פי' שדוחקים העניים: למלאכי שירותא פירוש מלאכי שרת או מלאכים שאומרים שירה לפני הקב"ה: (כא) כקבלתא דריבא פליטית פי' לצעקת נערה א' שמה פליטית והיתה בת לוט וכנסה פת לעני ושרפוה ע"פ חקותם כנ"ל ופי' מלת קבילתא לשון קובלנא ודייק שלצעקה בה"א כל מעשה זה בפרק: ירושלמי כלייה שבוז נפילה כו' מדמין אינון וכו' פי' אם עשו ועומדי במרדן כליה נגזרה הן חייבים ואין בשו' פי' ואם רוצים לשוב הרי לא אידעה כלו'

תבי

רמב"ן

מדת רחמים ובא לו למדת הדין וכן הענין בזה ויאמר י"י אל לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה אלך ממדת רחמים אל מדת הדין וארדה ברחמים אם כצעקתה הבאה אלי במדת הדין עשו כלה ואם לא אדעה וארחם כדרך וידע אלהים ואמר שספר הכתוב דעת העליון חזר אל הענין הראשון וספר בתחלה כי האנשים אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה והלכו אנשים הגיעו שמה ואברהם ממנו ועד הגיעם שם עודנו עומד לפניו כי קראו והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה להשחית המקום כאשר אמר ולא הולך לשרם מפי עמד לפניו כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם

נודע

אבן עזרא

וי"א איננו דבר שלא יצטרכו השם לעשות כן. ואלו היה כן לא היה צ"ם דבק עם השם: (יח) ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיה מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכים בו: ופירוש. (כ) זעקת סדום. שדברו דברים כנגד השם או זעקת העשוקים: וחטאתם כי כבדה. ולא תכילנם הארץ: (כא) וי"א. הכצעקתה הבאה אלי. אם כן עשו אעשה בהם כלה: ואם לא אדעה. ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים. ועל דעתי פירושו ארחם אם עשו כלם לרע' כזאת. כי האמת שהשכל ידע כל חלק. על דרך הכל. ולא על דרך חלק והפך כי

כי

פירוש על אבן עזרא

ידע סוד התולדות וירא אליו, גם ויאבק איש עמו, גם שלא הפנה, גם ויעמוד ה' פי' המלאך, והוא יתר כי כאמון דבריו, ואם מבין סוד מלאכי אברהם, גם מלאכי יעקב. אז תבין האמת ודבר בם על מראה הנבואה, ולזה נשמת האדם מקבלת כח העליון כפי מערכת המשרתים, והמשרת כנגד הצבא, ובשמתכם הנשמה שעמדה בסוד המלאכים. ועתה בירידה. ושמיעה הצעקה: והשכלים ידבר בלשון שולחם. ד(שמות ע"ו י"ד) כדרכם חז"ל לעושה נפלאות גדולות לבדו מכאן שאין בעל הנס מכיר בנסו. ה"ר"ל חלא מלאך עשה אלא בשליחות (תהלים ע"ח מ"ט) ומוכרח לפרש על הנסים הנגלים במלאכים. ו"ר"ל לא היה כמות היפלאה מה' רק היה כמוב היפלא לה'. זכמ"א ויב"ע. ומלת והתברכו פי' אשר יבקשו מהשם לשיום מבורכים כמוהו. ח"מלשון כלאהי ככיל (ירמיה ו' י"א) כי כנגד הם הי"ת איננה שייך קל או כבד ע"ב מזם כי כבד הוא לארץ. ט"ולפי זה פ"ה הכלעקתה הוא מתיה המתקיימת, ומלת עשו תוספת אחרת עמה וכללו כמוב עשו, ולעשה וכו'. י"פי' הי"ת שהוא כלליות מכל הפרטים, וכל החלקי הפרטים תלוים בהי"ת. כ"ר"ל כולם נסקרים בסקירה אחת (ר"ה י"ח ע"א). להבינך הענין [illegible]

[illegible]

בכללים קטנים במין ב"ח. ג"כ במין עופות וכדומה ובאלה שכלנו להקיף כל הפרטים עדי כבוא בהם אפילו לכלל קטן. ובזה נשתבח שלמה המלך וידבר על העצים וכו' (מ"א ה' י"ג)

ספורנו

בין הרשעים איזה מוכן לצדיקים שבו תקות תשובה לרשעים הייתי מטה כלפי חסד להאריך אפי' לרשעים אולי ישובו כי לא יספון בעון העיר ושמתי אין תקות תשובה יעשה גם משפט: (יח) ואברהם היו יהיה. ובהיותו לגוי עצום רבים תהיה תוכחתו רבת התועלת: (יט) כי ידעתיו. מוכיח במישור: למען אשר יצוה את בניו. וכל זה אמר האל ית' לעשות למען אשר יגלה לאברהם לבניו בהיותו גודל חסדיו גם לרשעים ומשפטיו עד הבלתי שבים ושמרו לעשות צדקה ומשפט: למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. והתכלית האחרון המכוון בזה מאת האל ית' היה להביא על אברהם את אשר דבר באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: (כ) ויאמר ה'. אז התפילה הנבואה שהיא מדרגה למעלה מן המראה שהיתה באמרו וירא אליו: (כא) ארדה נא. אלך לסוף תכלית רשעם שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה כענין הבה נבנה ונבלה שם שפתם כמו שהתבאר למעלה: ואראה הכצעקתה. אראה זה בפעל בהתגלות להם שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא אל אחר היה הצועם הגדול: עשו כלה. עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גלם יגרם שבעניו כלכם וגם זה נודע בשלימות המלאכים שנאמר בו כל העם מקצה ואין מכלים: (כב) ואברהם עדנו עומד. אף על פי שהמלאכים אשר שלח לשם השחית כבר הגיעו לסדום מכל מקום אברהם עודנו עומד לבקש רחמים וללמד זכות כאמרם ז"ל אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכן בחייבי מיתות אמרו היו מחזירים אותו ארבעה וחמשה פעמים עד שיהיה ממש

בדבריו

פירוש רשב"ם

סדמה ועמורה אדמה וצביים עד לשע. ואיך אחריב קרקע שלו וקרקע בניו שלא מדעתו: (כ) ויאמר ה'. המלאך לאברהם שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה ואנשי סדום רעים וחטאים: (כא) עשו כלה. פסיק יש בנתיים להפריד את הדבר כלומר אם כן עשו אעשה אותם כלה: (כב) עומד לפני ה'. לפני המלאך לבקש פניו:

תספה

יְהוָה: כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־רָשָׁע: כד אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: כה חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט: כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם: כז וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר: כח אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה: כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים: ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים: לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי

יִמָּצְאוּן

אונקלוס

מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד־כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: כג וּקְרֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם־חַיָּבָא: כד מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא־תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ: כה קוּשְׁטָא אִנּוּן־דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד ׀ כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְקַטָּלָא זַכָּאָה עִם־חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִנּוּן־דִּינָךְ דְּדָיֵן (נ"י הָדֵין) כָּל אַרְעָא לָא (נ"י בְּרַם) יַעְבֵּד דִּינָא: כו וַאֲמַר יְיָ אִם־אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל־אַתְרָא בְּדִילְהוֹן: כז וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא כְעַן שָׁרֵיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עָפָר וּקְטָם: כח מָאִים יַחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יָת־כָּל־קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל אִם־אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: כט וְאוֹסֵיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אֶעְבֵּד־גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין: ל וַאֲמַר לָא־כְעַן יִתְקַף קֳדָם־(נ"י רוּגְזָא) דַּיְיָ וַאֲמַלֵּל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אֶעְבֵּד־גְּמִירָא אִם־אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין: לא וַאֲמַר הָא כְעַן שָׁרֵיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם־יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן

תַּמָּן

מסרה כג ספה, ג'. תספה, ב' בטעם תבירין. כד צדיקם, כל סרין, ר"ל י"ס וס' סרין בלי'. ספה, ג'. תספה, ב', ספה, ג'. כה חלילה, סרין דפסוקה חסר. לך, לך לך י"ד פסוק. מעשה. ב' חסר הטעם. השפט, כל לחי' חסר לי וחי' ליבי. כו סדיר, בסדום. ונשאתי, לי. כו ויען, לח. הואלתי, ב' תברין. סרין ל"ד בטעם. עפר, ב'. כח יחסרון, לי. חמשים, פי' שפ"ם ש"ם. כט ויסף, כ"ב ויאמר, ב' פסוק. ימצאון, ד' וקי' מלכי. הארבעים, ב'. ל ואדברה, ד'. לא הואלתי ב' תברין.

תא חלילה לך הסלילים ד'. נשאתי לכל המסדרין לה. ויען אברהם מקידם שער ד' כה. ואנכי עפר קומס יה.

רש"י

(ב"ר) אשר הפכוהו רז"ל לכתוב כן: (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה (שמואל ב י) ויגש יואב וגו'. הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה: והגשה לתפלה (מלכים א יח) ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה. ולתרגום של אונקלוס שתרגמו ל' רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי ה' מקומות יש: (כה) חלילה לך. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם הבא: השפט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו'. לכל המקום. לכל הכרכים לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד לולי רחמיך שעמדו לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט' לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד' הכרכים. וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו אחד מהם: (לא) הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: (לב) אולי

ימצאון

רמב"ן

טעם שהגיד לו: (כג) ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אחר של הקדים בכך הוא היה עדם דינו ושאל אברהם שהוא תספה צדיק עם רשע לא ידע משפטם אשר שפט עליהם ברשעיו כאשר פירשתי ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה כצדיק כרשע ויאמרו שהוא עבוד אלהים וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ

וטוב

ספורנו

בדבריו: (כג) האף תספה צדיק עם רשע. שהרי אמרת זעקת סדום ועמורה כי רבה כששפטו את כל המקום על פי הרוב לא כשופט אנשי העיר השופטים בלבד: (כד) האף תספה ולא תשא למקום. אף על פי שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים חלילה לך להמית צדיק: (כה) והיה כצדיק כרשע. מעותד למקרה אם יקרה שימצא איזה צדיק בתוך הרשעים: השפט כל הארץ. כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כלה אחרי הרוב תשחית אותם לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים: (כו) אם אמצא בסדום. עתה כשאלתה אותם במלאכים ששלחתי אם אמצא חמשים צדיקים שימחו ברשעים בסדום שהיא ראש לשאר הערים כאמרו סדום ובנותיה וזה יקבצו נדיבי העם מכל שאר הכרכים אשר בככר: ונשאתי לכל המקום. לא לצדיקים בלבד: (כז) הנה נא הואלתי לדבר. לשאול הספק שהיה אצלי בענין המשפט האלהי: ואנכי עפר ואפר. ולא ידעתי עדין לסוף כוונת דברי תשובתך: (כח) התשחית בחמשה את כל העיר. הודיעני אם הוא מספר קצוב אצלך שפחות מעשרה לכל כרך לא תהיה עדה מצלת ולפי זה תחשוב את הציל השמיטים ביותר שהיא מבלי אין עדה מצלת בשבילם: ויאמר לא אשחית. את השמיטים: (כט) לא אעשה. לא אעשה רעה כלל

לשלם

דִּין גְּבַר רַחֲמִין עַל לוֹט וּמְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: (כג) וְצַלִּי אַבְרָהָם וְאָמַר הֲרוּגְזָךְ שַׂגִּיא וּבָעֵי עִם חַיָּיב: (כד) מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא דְּיִצַלּוֹן קֳדָמָךְ עֲשָׂרָה לְכָל קַרְתָּא כָּל קֳבֵל חַמְשָׁא קוּרְוַיָּין סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם וְזוֹעַר הֲרוּגְזָךְ שַׂגִּיא וְלָא תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּגִין זְכוּת חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּבְגַוָּהּ: (כה) חוּלִין הוּא לָךְ לְמֶעְבַּד כְּפִתְגָמָא הָדֵין לְמִקְטַל זַכָּאי עִם חַיָּיב וִיהֵי זַכָּאי הֵיךְ חַיָּיב חוּלִין הוּא לָךְ הַאֶפְשַׁר מַאן דְּדָאִין כָּל אַרְעָא לָא יַעֲבֵיד דִּינָא: (כו) וַאֲמַר יְיָ אִין אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא דְּיִצַלּוֹן קֳדָמַי וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּגִינְהוֹם: (כז) וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין הָא כְּדוּן שָׁרִיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא מְתִיל לְעַפַר וּקְטַם:

(כח) מָאִים חַסְרִין מִן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא דְּתִתְחַבַּל בְּגִין חַמְשָׁא דְּחַסְרִין לְזוֹעַר יַת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אַחַבֵּל אִין אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: (כט) וְאוֹסִיף תּוּב לְמַלָּלָא קֳדָמוֹי וַאֲמַר מָאִין יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין עֲשָׂרָא עֲשָׂרָא לְכָל קַרְתָּא לְאַרְבַּעַת קוּרְוַיָּין וְזוֹעַר דְּחוֹבַהָא קַלִּילִין שְׁבוֹק לַהּ בְּגִין רַחֲמָךְ וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא בְּגִין זְכוּת אַרְבְּעִין: (ל) וַאֲמַר לָא כְּדוּן יִתְקוֹף רוּגְזָא דְּרִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא יְיָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין דְּיִצַלּוֹן עֲשָׂרָא עֲשָׂרָא לְכָל קַרְתָּא לִתְלַת קוּרְוַיָּין וּצְבוֹיִם וְזוֹעַר שְׁבוֹק לְהוֹם בְּגִין רַחֲמָךְ וַאֲמַר לָא אַעֲבֵיד גְּמִירָא אִין אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין: (לא) וַאֲמַר בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין הָא כְּדוּן שָׁרִיתִי °לְמַלָּלָא קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן עַשְׂרִין דְּיִצַלּוֹן עשרא

°פי' כל מבוקש ענין חדש ולא כן דעת ראב"ע

בעל הטורים

צדיקים: (כד) לדיקם הלדיקם (ד') כנגד ד' דיירים שהיו בסדום. וכלם מפרים דקני דבהמה הוו (עי' סנהדרין דף ק"ב וק"ט): (כז) ואנכי עפר ואפר. מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה: עפר בגי' לסוטה (עי' כי מטמם): ואפר בגי' בפרה: עפר ואפר ב' במסורה הכא ואידך באיוב (מ"ב) ונחמתי על עפר ואפר וזהו מ"ש גדול

רמב״ן

והוא השופט משפט כענין ויגבה ה' צבאות במשפט ואמרנו המלך המשפט והו ענין הכפל חלילה לך והקב"ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי גמדת הרחמים יתנהג עמהם ומה שיודיע אליך כל הענין היות ויאמר ה' כמוב י"וד ה"א וכל אשר הזכיר אברהם א"לף דל"ת והנה זה מבואר: (כד) חמשים צדיקים. כתב רש"י עשרה לכל כרך וכרך התחשית בחמשה חמשה לכל כרך וכרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ארבעה כרכים וכן שלשים ימלטו שלשה ועשרים ימלטו שנים ועשרה ימלטו אחד ולא בקש על פחות מעשרה שדור המבול היו שמנה צדיקים ולא הצילו על דורן ותשעה על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא כל אלו דברי הרב ז"ל ואני תמה אם כן מה התפלה והתחינה הזאת אשר היה משתכן בכל פעם ופעם אל נא יחר לאדני והנה נא הואלתי והלא כאוי הוא שיהיו הארבעים מצילין ארבעה והשלשים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמשים יצילו חמשה וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא והלא לארבעים וחמשה היה מבקש הצירוף ולא היו שם אף בעשרה חמשה אבל תשעה ימלטון שם. והנה דעת הרב לומר שהכרכים לאו שלא נדונו ולא יותר מאשר יצילו המועטים אפי' הכלה מועטת כמו שאמרו מיהו דומה מעטין העושין את התורה למרובים העושין את התורה והנה הודה הקב"ה שיצילו הארבעים וחמשה בצירוף צדיקו של עולם כל הכרכין כאלו היו חמשים שלמים ומעתה כשיהיו מ' צדיקים מצילין ארבעה אף בצירוף הצדיק ימ' יצילו עם השלשים והעשרים שכבר הודה בצירוף הזה ואם תאמר שהודה בו עם הארבעים ותשעה שהם רבים ושמא לא יודה בצירוף עם המועטין כמו שאמרנו לדקת ה' כאויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט זה דעת הרב. ודרך פשט הכתובים שלולה שאמר פסלה ממדים לתת שחשבון שלש של עשרה לכל אחד ואחד וחזר ופחת כמו שיכול ולהציל היה שכל אומר ולא ידעתי מי הכניסו לרב במה שאמר: (כח) לא אשחית. אם אמצא שם יבצים אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכי' בבקר והשקיף על פני סדום וגלאותו כי נשמתו ידע שלא היו שם כן: בתוך העיר. פי' ר"א שיהיו יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בשולות ירושלים

אבן עזרא

כי זה הפירוש הוא שאמתואם הוא סוד גדול שאמר אברהם האף תספה. ונפתח כ"א האף ואם הוא לתימה °בעבור הא"לף שהוא מהגרון שמשפט לשון הקדש להרחיב אשר לפניו: (כג) תספה. פועל יוצא וטעמו [ו]תכלה וכן אספה עלימו רעות. ואם הם שני °בניינים: (כד) ולא תשא למקום. כטעם תסלח. כמו נושא °עון. ולמקום הוא סדום. כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: (כה) חלילה. דבר שלא יתכן. וי"א שהמלה כטעם חלול °שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני. כפי"ן היא דרך קצרה. והטעם והיה הצדיק כרשע. והרשע כצדיק. וכן כי כמוך °כפרעה. כעמי °כעמך. כמשכה °כאורה. ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא °שופט כל הארץ: (כו) וטעם בתוך העיר. שהם יראים את השם בפרהסיא °וכן שוטטו בשולות °ירושלים: (כז) ואין מלת. הואלתי. כמו °השלותי רק פירושו כליתי. וכן הואיל °משה. וכ"ף מלת אנכי. נוסף °או הם שתי מלות והטעם אחד. וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב. והעקר על יסוד הגוף. °וכם הפלאות: (כח) אולי יחסרון חמשה. והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר. וטעם התחשית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את °הכל ואחר כן אמר אולי יחסרון השעירית מהמספר °אשר אמרת. אם ימצאון שם °לא אשחיתם. וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה °השחתה. ושלא יצריך הבר שני המספרים °אחר כן. אם יחסר הרביעית גם השלישית גם °השני. וי"א למה לא השחית מעשרה בעבור היות שנים בכל עיר כי חמש ערים °היו. וזה איננו נכון בעבור שאמר °בסדום לבדם ואף על

פירוש על אבן עזרא

י"ב) כאשר נקרא קהלה שקהל את הכל וא"כ לא נכס כל הפרטים עדי עמד שכלו. כן הקב"ה ממנו נובעים הכללים והסוגים עד הפרט האחרון. °ואם כי לפי נקודת הפתח משמע שהוא השימה, מכ"מ אינו כלים. יכול להיות שהוא ה"א השאלה. והפת"ח תחת הה"א בעבור אות האל"ף והוא מאותיות אחע"ר. °ר"ל לא שהאף עלמו יפתח. רק יכלה אחרים כמו תבעה. °כי השפה מבנין קל, והספה מבנין הכבד הנוסף. ור"ל כי ב' כליות יש מי שהוא כלה ומכלה אחרים כמו מכה מהלכה, ויש מי שהוא קיים רק מכלה אחרים.
°(שמות ל"ד ז'). °בע"ם גורם חליל והוא כמו חליל ותוף. °(להלן מ"ד י"ח) ושם יבואר פירושו. °(מ"א כ"ב ד'). °(תהלים קל"ט י"ב). °ושהשמיה הוא שם לא יעשה משפט בעלמו. °ר"ל שם אשר בסדום, מה טעם בתוך העיר שלא כוונת הי"ם אשר הם יראים ה' בפרהסיא. °(ירמיה ה' א') אשר פי' בפרקום. °(דברים א' ל"ח). °(שם א' ה'). °והכתבו אני או הם ב' מלות אני ואנכי ואינם שורש אחד. ואפשר לומר דבר ידוע שייך לומר אני כמו ואני בתוך הגולה כ"כ פירושו כי ידוע ל' נמסר הקב"ה לא היה באפשר לעמוד בין האלהים. ובמתן הר סיני אשר בקשו לראות ענין שאינו ידוע מקודם ע"כ אמר ה' אנכי וכו'. °ר"ל כפול לשון מורה על הבשר וגו' ותזמן רב ישובו ג"כ הפלאות לעפר. °ר"ל כי בתחילה בקש עבור כל החמשה עירות אם לא ימלא בכל עיר רק מ' לדיקים או מ"ה בסדום עלמה. ע"ז השיב הי"ת לא אשחית ומכ"ז יחיו כלויים לשוכם אם אין יו"ד לדיקים בכל עיר או שיגיעו מעיר א' לכולם. °ר"ל אם בקש עוד להניח לו מ' א"כ בקש א"א עבור חלק ע' מהכלוך אשר נכללה הי' מקודם. °ר"ל מספך שלום כאשר בכל מקום מפרע המעשה קודם להתגלות אם לטוב או לרע. כמו והיא אם שמוע וכו', ופרחם מן הדרך וכו', ולכן עשו חז"ל על הבטחת ואברהם מברכך דרכם אשר הקב"ה יברך אותם מרם ברכתם, ע"כ מהפך כוונת הכתוב אם אמצא שם מ"ה לא אשחית תלוקן הזה דרשו חז"ל (ביעין ע"ז ע"א) ונמן צידה מכל מקום. ופירש"י אם היה לכמות וזידה יסננו המנלי מלאחריו. °ר"ל לא אשחית בפסוק כ"ח מוסכת עלמה גם לפסוק למ"ד. °ר"ל למה בתחילה בקש לפחות לו חמשה היינו מנו' למ"ה, ומט"ה למ"ם. ואחרי כן בקש על עשרה עשרה כדי שלא יצריך בתפילתו יותר מדאי. °היינו מתמספר מ"ם למ"ד הוא חלק רביעי, ומהמספר למ"ד לכ' הוא שלישית. ומכ' לעשרה הוא השני. °לדעת הי"א אשר יספיק ב' לכל עיר כדברי חז"ל אפילו ב' שיושבים ועוסקים בד"ת וכו' שנאמר אז נדברו יראי ה' וכו' (אבות פ' ג' משנה ב') ולכן בקש א"א עד עשרה להציל החמשה עירום, ור"א אומר איננו נכון א"כ היה לבקש עד ב' ולהציל עיר אחת. °ר"ל א"א בקש אם ימלא חמשים לדיקים בתוך העיר לשא לכל המקום הם ה' העירות והקב"ה השיב אם ימלא בסדום וכו' (פסוק כ"ו) ישא לכל המקום, ע"כ בודאי היו הבקשות אפילו אם ימלאון רק בסדום נו"ן לדיקים ומכש"כ אם יהיה בכל עיר יו"ד. ובזה מדויק הכפות אלא מ"ן לדיקים אשר יעלה לכל עיר יו"ד לדיקים השיב הי"ם ונשאתי פי' שלא יהיה שום עונש, אלא מ"ם אשר עולה ע' לכל כרך אמר הי"ם לא אשחית פי' שלא יהיה השחתה ומכ"ז עונש יעשה להם. ואלא מ'. ל'. כתוב לא אעשה היינו רוב העירות יהיה בהם עשיה או בסדום כנגד ג' עירות ויבטלו מיעוט עירות נגד השיב הי"ם לא אשחית

פירוש רשב״ם

(כג) תספה. תכלה כדכתיב אספה עלימו רעות חצי אכלה בם. אכלה כפל לשון של ספה: (כד) בתוך העיר. סדום ושלש סרם היה ראש לכל המלכיות שבמקום הזה (כה) השופט כל הארץ. ששלחך כאן לא יעשה משפט: (כו) ויאמר ה'. המלאך: כי

ימצאון שם עשרים ויאמר לא אשחית בעבור העשרים: לב ויאמר אל־נא יחר לאדני ואדברה אך־הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה: לג וילך יהוה כאשר כלה לדבר אל־אברהם ואברהם שב למקמו: שלישי יט א ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער־סדם וירא־לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה: ב ויאמר הנה נא־אדני סורו נא אל־בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נלין: ג ויפצר־בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל־ביתו ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו: ד טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על־הבית מנער ועד־זקן כל־העם מקצה: ה ויקראו אל־לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר־באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם: ו ויצא אלהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו: ז ויאמר אל־נא אחי תרעו:

תמן עשרין ואמר לא אחבל בדיל עשרין: לב ואמר לא כען יתקף קדם יי ואמלל ברם זמנא הדא מאים ישתכחון תמן עשרא ואמר לא אחבל בדיל עשרא: לג ואסתלק יקרא דיי כד שצי למללא עם אברהם ואברהם תב לאתרה: א ועלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתב בתרעא (נ"א בתרע) דסדום וחזא לוט וקם לקדמותהון וסגיד על אפוהי על ארעא: ב ואמר בבעו כען רבוני זורו כען לבית עבדכון וביתו ואסחו רגליכון ותקדמון ותהכון לארחכון ואמרו לא אלהן ברחובא נבית: ג ואתקף בהון לחדא וזרו לותה ועלו לביתה ועבד להון משתיא ופטיר אפא להון ואכלו: ד עד לא שכיבו ואנשי קרתא אנשי סדום אקיפו על ביתא מעולימא ועד סבא כל עמא מסופה: ה וקרו ללוט ואמרו לה אן גבריא די אתו לותך ליליא אפקנון לותנא ונדע יתהון: ו ונפק לותהון לוט לתרעא ודשא אחד בתרוהי: ז ואמר בבעו כען אחי לא

תבאישון

מסרה העשרים, ג'. לג למקמו, כל סו' ס'. יט א ויבאו, ספר. סדמה, ג' כל סו'. ישב, ספר. ב הנה, ל' ספס כ"ל סגל. נא, ל' דגש. אדני, סל. וסמך פסס. ורחצו, ג'. והשכמתם, ב'. ויאמרו, מלרע. לא, ב' דגשין. ברחוב, ד' חס"ל וחד' בטוס לבד. ג ויפצר, ד'. ויסרו, ו' כל סו' ספר. ויבאו, ב' בלי פס. ומ"ל. אפה, ל' וא' וספת. ד ישכבו, ג'. סל הבית, ל' וחד מלכים ויפפי' דכר במ"ד סל. מקצה, ב' ס"פ הלדי בקמל כי סוס ל"ת. ה ויקראו, וכמ"צפ. סליסם, פ"ל דמ"ל. ונדעה, ס'. ו אלהם, ספר. והדלת, קדמה לא נקב פס. ז תרעו, ספר.

ת״א ויבאו שני סליהם מ. ויפצר בם שם מ.

רש"י

ימצאון שם עשרה. על הפחות לא בקש, אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הגינו על דורם, ועל ט' על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. א' להפוך את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים. ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם: (ב"ר) וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: (ב) הנה נא אדני. הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי. דבר אחר הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה (ב"ר): סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכך נאמר סורו בלשון רבה: ולינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך לרחוץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה רחצו רגליכם. אלא כך אמר לוט אם כשיראו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליכם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה. פסח היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך מדרשו בב"ר עדם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכי שהיו שואלים לאלו מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו'. ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית ועל שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אותם. במשכב זכר כמו אשר לא

רמב"ן

ירושלים. והנכון בעיני כי אברהם אמר בתוך העיר לאמר שאפשר יהיו נכרים בתוכה ראוי שיצילום ואמר זה בעבור לוט ובעבור אולי יש אחרים שם: (ב) הנה נא אדני. לשון רש"י הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי והנכון שהוא לשון שמחה אדני הנה בית עבדכם סורו נא אלי ושלא סורו כמו סורה שבה פה סורה אדני סורה אלי אל תירא: ומעם והשכמתם והלכתם לדרככם. להגיד להם שלא יתעכבו בעיר אחר הבקר כי ידע שמאנשי העיר ורמעם אבל הי' עושה כי כאור הבקר יתפשו או שרצה אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם אם תרצו: (ג) ויפצר בם מאד. היה ללוט זכות בהצילו בהם והיה לו מנהג טוב בהכנסת אורחים והיו ממתינים כדי לזכותו ולכן שמעו לו בסוף כי מתחלה לא היו רוצים לבא לביתו כי אינו צדיק גמור ורבותינו אמרו מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול וא"כ יהיה כדרך מוסר בני אדם: (ה) ונדעה אותם. כוונתם לבטל את הרגל מכניסיהם כדברי רבותינו כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן ה' יבאו שם רבים וחם היו מואסי הצדקה אבל לוט נשען

עשרא עשרא לתרתין קוריין ולתלת שבוק להום בגין רחמך ואמר לא איחבל בגין זכות עשרין: (לב) ואמר בבעו ברחמין מן קדמך לא כדון יתקוף רוגזא דרבון כל עלמיא יי ואמליל ברם זמנא הדא מאים ישתכחון תמן עשרה ונהוי אנא ואינון ונבעי רחמין על כל אתרא ותשבוק להום ואמר לא אחבל בגין זכות עשרה: (לג) ואסתלק יקרא דיי כד פסק למללא עם אברהם ואברהם תב לאתריה: (א) ואתו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתיב בתרעא דסדום וחמא לוט וקם לקדמותהון מתרע משכנא וסגיד אנפוי על ארעא:

[(א) ולוט יתיב בפילי דסדום וחמא יתהון וקדם ושאיל בשלמהון] וסגיד על אפוי על ארעא:]

(ב) ואמר בבעו כדון רבוני זורו כדון מיכא ועולו לבית עבדכון וביתו ושזגו ריגליכון ותקדמון ותהכון לארחתכון ואמרו לא ארי בשוקא נבית:

[(ב) ואסחו ריגליכון וסחון בצפרא ותיזלון למשבניכון בשלם ואמרו לא ארום בפלטיות קרתא נבית:]

(ג) ופייס בהום לחדא וזרו לותיה ועלו לביתיה ועבד להום משתיא ופטירי אפא להום ודמי ליה באילו אכלין:

[(ג) והוו מתחמין היך אכלין והיך שתיין:]

(ד) עד דלא שכיבו ואינשין רשיען דבקרתא אינשי סדום אחזרו על ביתא מטליא ועד סבא כל עמא מסיפא: (ה) וקרו ללוט ואמרו ליה מאן גובריא דעלו לותך ליליא דין אפיקינון לותן ונשמש עמהון: (ו) ונפק להתרום לוט לתרעא ודשא אחד בתרוי: (ז) ואמר בבעו לא כדון אחוי תבאישון:

[(ח) ואמר להון לוט אמתינו הכא קליל ועד דנבעי רחמין מן קדם יי:]

בעל הטורים

גדול מה שנאמר בלוט ממה שנאמר באברהם: (ג) ומצות ב' במסורה הכא ואידך לחי חם ומצות. שלמד שמצה היה דילפינן ומצות דהכא ממצות דהתם: (ד) ישכבו ב' במסורה הכא ואידך (יחזקאל ל"ב) ערלים ישכבו (איוב כ"א) יחד על עפר ישכבו פי' ערלים ישכבו כלומר שהם כאנשי סדום. כי על מדותיו ותיולא בהם נאמר אותו פסוק: מקלה ב' במסורה כל העם מקצה. כי מלבדה עיר מקצה גבי התורה לומר לך. שהיו אלו למבולה כלשון ועוד כי כתמש שכאן הנדה גם עירם מקצה:

יונתן

(לג) וכמו אלה ואינון וכו' פי' ואמר והם נמסר בתפלה הלויה הדבר כדנבעי נח בו': (לג) יקרא ד"ה איקרא שכינא: (ב) ושזגו ריגליכון פי' רחצו כי כן פ"י בכמה מקומות ועיין: (ג) ירושלמי והוו מתחמין פי' נראין כאלו אוכלין ושותין: (ה) ונשמש עמהון

רמב"ן

נשחתו ומשובו בה אליהם או שנקש מהם כמות או שקבלום לכבוד אברהם והכתוב מגיד הזאת כוונתם שנאמר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה. ומה שאמר רעים וחטאים ליי מאד שהיו מכעיסים ומורדים בטובתם ובעבור הלביונים והוא שאמר ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי. ועל דעת רבותינו היו בהם כל מדות רעות אבל נגמר דינם על אותו העון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו תדירים באותו עון יותר מכלם וגם כי כל העמים עושים לדקות עם ריעיהם עם עניהם לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות. ודע כי משפט סדום היה למעלת א"י כי היא מכלל נחלת יי ואינה סובלת אנשי תועבות וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאה את העם הזה שהיו רעים מכלם לשמים ולבריות ושממו עליה השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם מפני שהתעבו בגאוה וטובה נתגאו והלא הקב"ה עשיה לאות לבני מרי לישראל העתידים לירשה כאשר אמרה בכן גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך יי באפו ובחמתו כי יש בארצות רעים וחטאים מאד ולא עשה בה ככה אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל

אבן עזרא

על פי השכמתי ז"ל המתיקו שאין תפלה נעצר פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי המוכיחו: (לג) ואברהם שב למקומו. אל הגרן חאת המראה היתה במקום שהלך אברהם ללוות המלאכים ושם ישקיף על פני סדום ואף על פי שהוא כתוב וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום. אחר לאת השמש היה. כי לא נהפכה סדום בלילה. כי כן העיד הכתוב: (א) ושני בערב. בעבור המלאכים: אפים. עד שם אפיו בארץ והם הנקראים שהם נבוכים על הפנים: (ב) הנה נא אדני. רבותי. לשון אל וכאשר התנגד מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעם. ואם אחריה אל"ף הטעם בטעם קמץ טעמו שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא. אם לא תסכר וזאת המלה רבוי דברים כטעם פיוסים. וכן ואון ותרפים הסכר: (ד) נסבו. מבנין נפעל: כל העם מקצה. שלא היו מתוכים אל הבית: (ה) ונדעה אותם. כמו לשכיבה: (ו) הפתחה. אל הפתח. ת"ו דלת היא קנה ונמלא הסגר:

פירוש על אבן עזרא

ממנו, ואל עברים ועשרה אשר הוא להיפוך את העיקרים יהיו כלים ואלו יכללו, מעיד הי"ם לא אשמים. ואינה לרבים לאים, כמאמר חז"ל מנין לעשרה שמתפללים וכו' (ברכות פ"ק). שאסרי לא המפלל א"ה על פחות מעשרה. (להלן י"ט כ"ז) (להלן י"ט כ"ח). ר"ל מערה כמבנתו (לעיל סוף פסוק י"ג) אשר המראה היתה אחרי שלוח המלאכים. ר"ל הפסוק וישכם אברהם בבקר וכו' וישקף נשמע מיד כאשר קם השקיף ובודאי היתה המראה בבית א"ה. וא"כ נוטה הטעם כמבנתו ומלת שמה וילך. ממנו ר"ל שלא הכי לריך למקן הטעם כאשר מפורש (פסוק כ"ג להלן) ולוט בא גוערה וכו' וה' המטיר וכו' א"כ נהפך סדום עם לאת השמש על הארץ ואיך כתוב גם וישכם אברהם בבקר וכו' וישקף וגו' אלא בודאי השכים א"ה בבקר וילא חוץ לעיר הברון למקום אשר שלח המלאכים ובנסים ילא השמש על הארץ והשקיף א"ה על מקום סדום. ר"ל נפרשה לא בפסוק בין הערבים, כמני ערבים הם, הא' מכי יכפו ללכו ערב, הב' משתחוה. ר"ל לא שמשמעות ב' טעמים בארץ רק כאשר הפנים נקרא על שם שאף שפוד בגובה הפנים והוא נסירים ע"כ אומר אפים אפלה בלשון הכיים. כמו שפי' (לעיל י"ח י"ג). כמו סורו נא מעל אהלי האנשים (במדבר ט"ז כ"ו) פי' העתק ממקום (בצ"א הייכמן) ואם אחריה אל"ף הפתוח בפת"ח קטן, ר"ל קנו"ל כמו שהוא לעיניו סורו נא אל בית עבדכם, טעמו, או שיסור הנקרא ממקומו וילך אל הקורא, כמו סורה אלי (שופטים ד' י"ח) ובמלה אלי נשמטת הסגו"ל לצי"רי, ובן ויסורו אליו, או אל המקום ר"ל אל בית עבדכם (בצ"א איינשטיין). ת"ל איך שנו דבריהם כמ"ש ויסרו אליו אלא בודאי כוונתם אם לא ע"י הפצרה. (ע"ל ע"ו כ"ג). ר"ל לאת בהמת נקבו מבנין נפעל, ובודאי כוונה הכתוב אם לא היה כל העיר בעם הקיבוץ היה כמות הסבו והוא פועל יוצא. אך כאשר היה עם כל העיר. ע"כ הכלאמונים אשר היו מתוכים לבית לוט נקבו מלבדי העיר אשר באו אחרי כן. והפסוק מגלה כל העם מקצה מאחרונים שלא היו מתוכים להבית. נ"ל בגוי לשכבה זכר כמו ונעדנו בפלגש בגבעה (שופטים י"ט כ"ב). כמו נלרם על דל שפתי (תהלים קמ"א ג') ושם פי' ר"ל מלה דל כמו דלת.

[illegible]

לפלע הערים הפסום הייבות: (לא) לא אשחית בעבור העשרים. בעבור העשרה. כי בהפסים ג' מהם לא תמלטנה מכל וכל הטתים הנשארות שלא תהיינה מוקות בלל מה נאמרן הטכנות כאשר נתקללה בבל נתקללו שכינה: (לג) וילך ה'. המתין עם אברהם ולא הפסיק כוונתו לנבואה עד שנסתלקה שכינה על הסך וילא קין מלפני ה': ואברהם שב. שב מן המקום שלוה עם המלאכים שהם נתיחד עמו הדבור: למקומו. אל ביתו: (א) ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. אף על פי שהגיעו שם בלי אסור כאמרם נבריאל בבתים מיכאל באחת וכן סורה למעלה באמרו וילכו סדומה מכל מקום לא הגיעו בסדום עד הערב בכבר נתמהו מענות אברהם כמליץ ונמר הדין: וירץ לקראתם. מן ילינו ברמוז כמו שהיה אז המנהג באשר הערים כשאין מכנים אורחים ויזיקו להם רשעי העיר: וישתחו אפים ארצה. כי היה האדם נודע בלי ספק: (ג) משתה. קביעות סעודה על היין בהיות היין אסור אללו כמו שסוכים קודם על תפלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שמחתם

פירוש רשב"ם

(ב) כי ברחוב נלין. אלא ברחוב נלין: (ד) כל העם מקצה. להודיע שאפי' א' או עשרה שאמר לאברהם לא נמצא בהם: (ה) ונדעה אותם. משכב זכר. וכן בפלגש בגבעה:

ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ ט וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ י וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃ יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־

הָעִיר

תַבְאִישׁוּן: ח הָא־כְעַן לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דִּי לָא יְדַעוּ גְבַר אַפֵּיק־כְּעַן יָתְהֶן לְוָתְכוֹן וְעִיבִידוּ לְהֶן כִּדְתַקֵּן בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא־תַעְבְּדוּן מִדְּעַם אֲרֵי־עַל־כֵּן עַלּוּ בִּטְלַל שָׁרוּתִי: ט וַאֲמַרוּ ׀ קְרַב לְהָלָא וַאֲמַרוּ חַד אֲתָא־לְאִתּוֹתָבָא וְהָא־דָיֵין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵישׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וּתְקִיפוּ בְּגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דַּשָּׁא: י וְאוֹשִׁיטוּ גֻבְרַיָּא יַת־יְדֵיהוֹן וְאַעִילוּ יַת־לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת־דַּשָּׁא אֲחָדוּ: יא וְיַת־גֻּבְרַיָּא דִּי־בִתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְּעֵירָא וְעַד־רַבָּא וּלְאִיו לְאַשְׁכָּחָא תַרְעָא: יב וַאֲמַרוּ גֻבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מַן־לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן־אַתְרָא: יג אֲרֵי־מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יַת־אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי־סְגִיאַת קְבִלְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְּחָנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ: יד וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל ׀ עִם־חַתְנוֹהִי ׀ נָסְבֵי בְנָתֵהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן־אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי־מְחַבֵּל יְיָ יַת־קַרְתָּא וַהֲוָה כִּמְחַיֵּךְ בְּעֵינֵי

חתנוהי

מסורה ח שתי, ג' (ה' בליסנא). בנות, כו"ל מ"ל. אוציאה, ב'. נא, דגש תד"ד. אליכם, מלא. להן, יו"ד ן'. בעיניכם, מ"ל דמ"ל כל אור'. לאנשים, ל'. האל, ה' דסבירין האלה. קרתי, חסר. ט ויאמרו, פסק ואיש לנכחי'. גש, ומיל' פו בשמש בו והג' בסגול. הלאה, הה"ס בקמץ גדול. שפוט, ל' ומ"ל. ויפצרו, בקדמא. באיש, ה'. לשבר, כל אור' חסר ובמ בסס. ידיהם, מ"ל. אליהם, י"ח מ"ל בתורה. הביתה, י"ה. יא ואת, תרי"ן בטעים. בסנורים, ג'. גדול, מ"ל. וילאו, ל'. למצא, כל אור' חסר. יב עד, י"ה חסר. ובנתיך. ס"ה ומ"ל. האנשים, ה'. יג משחתים, מי"ק ומ"ל סגין. את המקום, כ"כ את לא אל. גדלה, ג'. יד ויצא, מלרע. לקחי, חסר. בנתיו, ס"ה ומ"ל קומו, מ"ל. צאו, ב' לגרי דגשה.

רש"י

לא ידעו איש (ב"ר): (ח) האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שרותי תרגום של קורה שריתא: (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתפרק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו (במדבר יז) זרה הלאה (שמואל א' כ) הנה החצי ממך והלאה. גש הלאה המשך להלן בלשון לעז טריי"טי דג"ש ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו (ישעיה סה) קרב אליך אל תגש בי. וכן (ישעיה מט) גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מליץ על האורחין איך מליצך לכן. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלא' לשון גסה ועל שהיה מליץ על האורחים אמרו האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור. וישפוט שפוט ונעשית מוכיח אותנו: דלת. הסובבת לנעול ולפתוח: פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: (יא) בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. (ב"ר) הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם: (יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנתיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך

פה

רמב"ן

כי שם סיבל יי' ועוד אני עתיד לבאר זה בסדר אחרי מות אם ישיגני השמים והשמים: (ח) אוציאה נא אתהן אליכם. מתוך שכעסו של האיש הזה באמרו לידי נכנסו שהיה סורח אותך על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו אבל שיפייס אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב שלא היה ענין הזנות בנשים רחוק בעיניו ולא היה עושה לבנותיו שמם גדול כפי דעתו לכך אמרו רבותינו במדרש שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו יהרג או יהרוג וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן אמר לו הקב"ה לעצמך אתה משמרן. והנה לוט היה מתירא עליהם כי היה חושב שהם אנשים אבל כאשר הכו בסנורים את אנשי העיר ואמרו לו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וישלחנו יי' אז הכיר בהם והאמין לעשות כל אשר צוו: ודע והבן כי ענין פלגש בגבעה אף על פי שהוא נדמה לענין הזה אינו כמוהו לרוע כי הרשעים ההם לא היה דעתם לבלות הרגל ממקומם אבל היו שטופי זמה ולכונם נמשכים כאיש האורח וכאשר הוציאו אליהם פילגשו נתפייסו בה והאיש הזקן שאמר להם הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם ועשו להם הטוב בעיניכם ידע היה שלא ישמעו בקולו ולא יעשו עוד רעה ועל כן לא אבו לשמוע לו וכאשר הוציא את פילגשו לגבר שחקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח אלם היו שואלים להציל את האיש בפילגשו כי פילגש היתה לא אשת איש וכבר אחה עליו ונמרן הפוך עוד לא היו בו כל אנשי העיר כאשר בסדום שנאמר בו מנער ועד זקן כל העם מקצה אבל בגבעה נאמר והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל מקצת אנשי העיר והסקיפים בעיר כמו שאמר האיש ויקומו עלי בעלי הגבעה ועל כן לא מיחו האחרים בידם והנה שבות כל העם מכל שבטי ישראל רצו לעשות גדר גדול בדבר להמית אותם שנאמר ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ודבר ברור הוא שלא היו חייבין מיתה בדין תורה שלא עשו מעשה זולתי ענוי הפלגש הזונה ולא נתכוונו למיתה שלה גם לא מתה בידם ויש אומרים מאתם כעלות השחר והלכה מאתם לבית אדוניה ואפשר כך מתה אולי נחלשה מרוב הבילום ונתקררה בפתח עד האור ומתה שם. אבל משפטי שהיו עושים והולכים לעשות נבלה כאנשי סדום כאלו הנשבעים לעשות חייב לתורה שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל כמו שאמרו ונבערה רעה מישראל וזה הדין הוא ממה שאמרו רבותינו בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה. והנה בנימין לא נתכוונו בדבר זה אלא היה בהם חיוב מיתה בעוני הפלגש ואולי שקפידו עוד בני

בנימין

(ח) הא כדון אית לי תרתין בנן דלא שמישו עם גבר אנפיק כדון יתהין לותכון ועיבידו להין כדתקין קומיכון לחוד לגובריא האילין לא תעבדון מדעם ביש ארום בגין כן עלו למיבת תחות טלל בשרי הדא די לי:

[(ח) דלא חכמו תשמיש לגבר:]

(ט) ואמרו קריב להלא ואמרו הלא בלחודוי אתא דין לאתותבא בינן והא איתעביד דיינא ודאין לכולנא וכדון נבאיש לך יתיר מדילהון ואתקיפו בגברא בלוט לחדא וקריבו למתבר דשא: (י) ואושיטו גובריא ית ידיהון והנעילו

ית לוט לותהון לביתא וית דשא אחדו: (יא) וית גובריא דבתרע ביתא מחו בחודוריא מטליא ועד סבא ואשתלהיו להשכחא תרעא:

[(יא) בסנורים בחרבריה:]

(יב) ואמרו גובריא ללוט תוב מאן אית לך בקרתא קריב או אחא הכא חתנך בנך ובנתך הנפק מן אתרא: (יג) ארום מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארום סגיאת קבלתהון קדם יי ושדרנא יי לחבלותא: (יד) ונפק לוט ומליל עם חתנוי דנסיבו ברתוי ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארום

בעל הטורים

(יב) (מי לך) פה בגי' בוגה כנה לבוגה סילא: (יד) קומו צאו מן המקום ב' במסר' הכא

יונתן

דכא ונלועא מלטון וידע ססמים: (יא) בחוודוריא פירוש ל' עוורון וכו' רז"ל פ' אלו

רמב"ן

בנימין על אשר לא שאלו לכם מתחילה ועשו הסכמה שלא מדעתם. ולפי דעתי מזה ענשם של ישראל לסנוף בתחלה מפני שלא היתה המלחמה כמשפט מן הדין. והגדר שאמו על שבט בנימין היה מותר לעשותו ולא עליהם שאלוהו על השבט לדון את שבטו והנה שתי הכתות ראויות להענש כי בנימין מרשיע שאינו חושש ליסר הרעים ולא לבער הרע מקרבם ויושבי יעבש גלעד לא עלו אל המלחמה שלא מן הדין וגם את פי ה' לא שאלו בזה אבל אמרו מי יעלה לנו בתחלה למלחמה על בני בנימין כי מעצמם הסכימו למלחמה על כל פנים וכן לא שאלו בענין הגלות אם תתנם בידי כי בטחו בזרוע בשר שהיו רבים מאד כי עתה כמות עשרה פעמים ויותר ולא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה והוא כמו גורל ביניהם אולי היה כל שבט אומר לא אעלה אני תחלה או אומר אני ראשון והקב"ה השיב כפי שאלתם יהודה בתחלה לאמר כי יהודה הוא בראש לעולם כי ביהודה בחר ה' לנגיד ולכך לא אמר יהודה יעלה כאשר במקומות כי לא הכשה אותם אבל לא מנעם ולא אמר להם לא תעלו ילא תלחמו מפני ענשו של בנימין והנה הלך משם עם שניהם בעקרי והניחם למקרים ובני בנימין היו גבורים ועריהם בצורות והשחיתו בישראל הבוטחים בזרוע בשר והוסיפו עונש על ענשם כי די היה להם להכרית ישראל מן הנבלה והם הכו בהם למשחית איבת עולם והפילו מהם עם רב ועלום כ"ב אלפים והנה ישראל כאשר הכו מכה רבה ודעה להם שנגעתם כי עמו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין תורה ועל כן שאלו ביום השני האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימין אחי הזכירו עתה האחוה לשאול. אם הוא חוששת עליהם המלחמה והשם הכשה אותם עתה ביום השני ואמר עלו אליו כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך והם לא שאלו הנצחון כי עדיין היו בוטחים ברובם לנצח על כל פנים והשם לא אמר להם רק כי המלחמה מותרת להם ומפני שעדיין לא נתכפר ענשם הראשון נפלו מהם גם ביום השני י"ח אלפים וביום השלישי גזרו תענית וצומו ויבכו לפני יי' והקריבו עולות לכפר על הרהורי הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה כי ראו עצמם כאלו כלם פגרים מתרב בנימין וזה משפט כל הנמלטים להקריב תודה כענין שנאמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה וכתוב ועשה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליי'. והנה היו בשני הימים המתים מישראל ארבעים אלף ומבנימין נפלו בסוף כ"ה אלפים אנשי חיל מעיר מתים עד כל הנמצא רבים ויתכן שיהיו ע"ו אלפים בין אנשים והנשים וטף והיה ענש שתי הכתות בשוה ומה כבדו דברי רבותינו שהיה הקנף נפשלו של מיכה אמר הקב"ה בכבודי לא מחיתם במסוייגי מיתה ישופטים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם מחיתם יותר משורת הדין ועל כן סכל עלת אחי סכתות ואמץ את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמו שנאמר ויבא העם בית יי' וישבו שם עד הערב לפני האלהים ויבכו בכי גדול ויאמרו למה יי' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד כי הכירו שעותם וענשם והנה בדרך גררא פירשנו ענין מפורש ואינו מבואר והזכרנו שבותיו: (ט) ויפצרו באיש בלוט. לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוטי' אם כן נפרש זה שפייקו ממנו הרבה שפיצרי להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותו או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרבה אליו והם פייקו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גם הלאה שיגש למקום אחר: (יב) חתן ובניך ובנותיך. לשון רש"י מי משלך עוד בעיר

אבן עזרא

(ח) ידעו איש. לשון רבים ורבות [ה]בפעל שהבר צלא תוספת וי"ו שמוש סוד: האל. כמו האלה. ויאמר הגאון כי בסיבת הפלישתי [י]שלא בלא אמר כן. וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות משלשה בלשון [ה]רמים: (יא) בסנורים. מלה רביעית [ו]הסבראה במשמעה [ט]אליספ. ופירושו משפך העין [י]והלב: (יב) עוד מי לך פה. אם יש לך חתן [ז]ובניך. או שם רבים שהם [ל]כבניך וכבנותיך. והנה שם מענה על האומר כי, הא' הלך להציל את לוט. כי הנה שניהם [ס]דברו אליו. ועוד כי משחיתים אנחנו. גם האחד שדבר לוט אמר כן עמו שאמר לו והגדל שהקדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר: (יד) לוקחי בנותיו. ב' בנות אסרום [נ]היו לו ומתו בסדום והעד

פירוש על אבן עזרא

כי שתי"ו שמן לשון נקבה. [א]ר"ל כי לשון רבים עובר הן לזכרים ואם רבים. וכן לנקבות וכן רבות. כמו ידעו. אכלו. עשו. הוא לזכרים כמו לנקבות רק אם יהיה ר"ל ספו"ם נוסף. ר"ל כמו מן ידעו שהאמר והדעה. מן אכלו והאכלכה. אבל כל זמן שהוא הוא"ו השמושם לא תהיה נוספת הכל שוה ור"ל נוסף כמו ידעו כי עומים שם. אם תפיל ממנו הוי"ו ישאר עמיד. [ב]הוא המלאך הפלישתי. [ג]כי מלת האל גם האלה בלשון תרגום האלין. [ד]ר"ל בת ד' אותיות. [ה]ר"ל שבר של אותו המלה (בש"ב ר' י"ח). הנני הזה בסנורים ויכם בסנורים. [ו]ר"ל ואם עורים מכ"ז היו יכולים לגשש איפה הפתח. ע"כ פי' כי עשו להם ג"כ משסך הלב. [ז]ר"ל גשוי או אחים לבנותיך כי מלת חתן כולל שניהם ובניך כולל בנים ובני בנים הן זכרים או נקבות. והוי"ו הוא וא"ו העיטוף והחבור. [ח]ר"ל וי"ו ובניך איננו וא"ו העיטוף רק וא"ו השואה ר"ל שהם השותים בעיניך כבניך וכן בבנותיך. כי לא מצאנו ללוט בנים. [ט]ר"ל והתחלת הפסוק כתיב ויאמרו האנשים א"כ היו ב' המלאכים שוים בשלמות. ועוד טענה כי שנו משחיתים אנחנו הוא ל"ר. ועוד טענה כי על האחד אשר השמים סדום אשר אליו לוט והגדל מהדיך והוא השמים סדום כאשר אמר לא אוכל לעשות דבר (לסלן כ"ב). (ול"נ) הקושיות האלו מתורלים. פי' ויאמרו האנשים כאשר לא היה רשאי להשמים עד יוליא מלאך האחר את לוט וכאשר הוליא את לוט ניתן רשות להשמים שייך לומר משחיתים אנחנו. הלא הכורה הער והפושם בור כרוי. שניהם מייבים בהנזק. וכאשר עבר השלים. משלמות המשחתה עדי כלול לוט ע"כ קורא לוט עליו והגדל שהדיך ומ"ן השיב לא אוכל לעשות וגם הגדיל שהוא ג"כ מתחילה. [י]ר"ל כי על ב' בנות אשר נמצאו עם לוט אמר עליהם אשר לא ידעו איש. ע"כ חתניו לוקחי בנותיו מורה

ספורנו

שמשם כאמרם ז"ל קמי דשמי שמלא שמלא: (ח) אוציאה נא אתהן אליכם: משב פיקומו לוקחי בנותיו וקאם שאון ביניהם: (ט) גש הלאה. מעל הפתח ונשבור הדלת: האחד בא לגור. היה גם אחד שיעשה כך: (י) ואת הדלת סגרו. כדי שילאו לתלא הפתח ויפרשו גודל רשעם: (יא) וילאו למצא הפתח. אף על פי שהיו מוכים בסנורים טרחו למצא הפתח כדי לשבור הדלת כאמר ז"ל רשעים אפילו עומדים בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה: (יד) ויצא לוט. אחר שהלכו ושלכו

פירוש רשב"ם

(ח) כי על כן אשר באו: (ט) גש הלאה. כדכתיב קרב אליך אל תגע בי כי קדשתיך התקרב לצד הלאה. כלומר ברח לך מאצלנו: בא לגור. לוט היה זר בסדום: נרע לך מהם. יותר מהם נעשה לך רעה: (יא) בסנורים. מכת עורון ושממון: וילאו. פירושו לא יכלו עוד למצא הפתח לא בקשו הפתח. וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור. לא יכלו לשתות מאחר שהיה הדם וכן מוכיח לבסוף ולא יכלו לשתות ממי היאור. ובכמה מקומות לשון נלאו מכופל כמו כלכל. לא אוכל. וכן והיה כי נראה כי נלאה מואב אל הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל. וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצור במילין מי יוכל. כלומר בשביל שנסה אותך הקב"ה ביסורים אתה נלאה. כלומר אין אתה יכול להיות שותק וחשבת בלבך ואמרת ועצור במילין מי יוכל: (יב) עוד מי לך פה. העוד לך קרובים בעיר הלבד אלו שבבית: (יג) וישלחנו. משקל דנש

הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃ טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃ טז וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃ יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃ יט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי׃ כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ רביעי כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כב מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה

על

אונקלוס

חַתְנוֹהִי׃ טו וּכְמִסַּק צַפְרָא הֲוָה וּדְחִיקוּ מַלְאֲכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר קוּם דְּבַר יַת־אִתְּתָךְ וְיַת־תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכַחַן מְהֵימְנָא־עִמָּךְ דִּילְמָא תִלְקֵי בְּחוֹבֵי קַרְתָּא׃ טז וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ גֻבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבִידָא דְאִתְּתֵיהּ וּבִיד תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ כְּרַחֵם (נ״י כַּדְרְחֵם) יְיָ עֲלוֹהִי וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא׃ יז וַהֲוָה כַּד־אַפִּיקוּ יָתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס עַל־נַפְשָׁךְ לָא־תִסְתַּכֵּי לַאֲחוֹרָךְ וְלָא־תְקוּם בְּכָל־מֵישְׁרָא לְטוּרָא אִשְׁתְּזֵיב דִּלְמָא תִלְקֵי׃ יח וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנִי (נ״י יְיָ)׃ יט הָא־כְעַן אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְאַסְגֵּיתָא טֵיבוּתָךְ דִּי עֲבַדְתְּ עִמִּי לְקַיָּמָא יַת־נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית־אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתְּזָבָא לְטוּרָא דִּילְמָא־תְעָרְעִנַנִי בִשְׁתָּא וְאֵימוּת׃ כ הָא־כְעַן קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אִשְׁתְּזֵיב כְּעַן תַּמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי׃ כא וַאֲמַר לֵהּ הָא נְסֵיבִית אַפָּךְ אַף לְפִתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יַת־קַרְתָּא דְּבְעֵיתָא עֲלַהּ׃ כב אוֹחִי לְאִשְׁתְּזָבָא תַּמָּן אֲרֵי לָא אִכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא עַד־מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא־

דקרתא

מסרה טו לאשתך, ז׳. הנמצאת, ל׳ חסר. בעון, בטר ו׳. טז ויתמהמה, מ״ס שני בקמץ מפיק הא וז׳ בטעם מרעימין ומשקין. ויחזיקו, ו׳ מ״ל. בנתיו, ח״ו ומ״י. בחמלת, ל׳. ויצאהו, ה׳ דס׳. וינחהו, חסר דס׳. יז כהוציאם, מ״ל דמ״ל. תביט, הב׳ בסיפק. תעמד, כל סו׳ חסר. ההרה, י״ב. יח אלהם, חסר. אדני, קדש קל״ד. יט הנה, ז׳ ר״פ בסיפרא. ותגדל, ל׳. להחיות, מ״ל. תדבקני, ל׳. כ קרבה, ב׳ חסר ובי׳ מליל. לנוס, מ״ל. שמה, ד׳ פסוק שמה שמה. והוא, וי״ו וסיכח. אמלטה, מלרע. נא, (דגש). הלא, חסר. וחסי, ג׳. כא אליו, בז״ק. נשאתי, י״פ. הפכי, קמץ הה״א (סמיך) וע״פ כללי הדקדוק ל״ל הכף דגוש אך לפי שהוא כנגד הרגל המתג יש להקורא לקרותו (לרפותו) כב לעשות, מ״ל. באך, ל׳ ס׳ (דס׳) בסורה.

ת״א ויאיצו פסחים לד. הנמצאת יבמות עז. ויאמר לוט שבועות לה. הנה נא מצא שבועות שם. הנה נא העיר שבת י׳. אמלטה נא שבת שם.

רש״י

פה: (יד) חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם: (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מסרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ״א יש ואין יסודו של מקרא: תספה. תהיה כלה עד תום כל הדור מתורג׳ עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. (ב״ר) א׳ מהם היה שליח להצילו ומיכן להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנא׳ ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברהם וגו׳ אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון. המלט לשון המשה וכן כל המלט שבמקר׳ אשמולי״ר בלע״ז וכן (ישעיה סו) והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם (תלים קכד) כצפור נמלטה (ישעיה מו) לא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני. (שבועות לה) רבותינו אמרו שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה׳: אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב״ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפית לאליהו (מלכים א יז) כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב״ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרבה. (שבת פ״ק) קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלא׳ סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו הלשונות והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ״ב שנה שפלג מת בשנת מ״ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר״ט שנה לא תמצא ל״ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל׳ הרי ס״ב ומנחור עד שנולד תרח כ״ט הרי צ״א ומשם עד שנולד אברהם ע׳ הרי קס״א תן להם מ״ח הרי ר״ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה ובשנתה קדום הי׳ אברהם בן מ״ח שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ״ב שנה ונוער אישרים ישיבתה אחרי ישיבת סדום ומגורותיה שנה אחת הוא שנא׳ אמלטה נא. נא בגימטריא נ״א: הלא מצער הוא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנו ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי בואי מדי דברי בו: (כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב׳ מלאכים נשלחים

רמב״ן

בעיר חוץ מאשתך ובנותיך שבבית אם יש לך עוד חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום וא״כ יהיה דבורם מדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות ור״א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך. ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואים בניו ודבר עם חתניו תחלה כי היה סבור שבניו ישמעו לו

ויצא

מתבל יי ית קרתא הדא פתגמא כתימהא בגבר מגחיך בעיני חתנוי:
(טו) וכאישון מיסק קריצתא הוה לסיסוק ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אינתתך וית תרתין בנתך דהשתכחן גבך דלמא תשתצי בחובי יתבי קרתא:

[(טו) וכאישון למיסק עמודא שחרא:]

(טז) ואשתהי ואתקיפו גובריא בידיה ובידא דאינתתיה ובידא דתרתין ברתוי כד חייסא מן קדם יי הוות עלוי ואפקוהי ואשריוהי מברא לקרתא:
(יז) והוה באפקותהון יתהון לברא והדר חד מנהון לסדום לחבלותא וחד אשתאר עם לוט ואמר ליה חוס על נפשך לא אסתכל לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא אשתיזב דלמא תשתצי: (יח) ואמר לוט לותהון בבעו מנך אמתין לי שעא זעירא עד דנתבוע רחמין מן קדם יי:

[(יח) אמתינו הבא קליל זעיר עד דנבעי רחמין קדם יי:]

(יט) הא כדון אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגיתא טיבותך דעבדתא עמי לקיימא ית נפשי ואנא לא יכילנא לאישתיזבא לטורא דלמא תירעינני בישתא ואימות: (כ) הא כדון בבעו קרתא הדא קריבא סותבהא וחמי למיעריק לתמן והיא ציבחר וקלילין חובהא אישתיזב כדון תמן הלא ציבחר היא ותתקיים נפשי: (כא) ואמר ליה הא נסיבית אפך אוף לפתגמא הדין בגיל דלא אהפוך ית קרתא דמלילתא לאישתיזבא: (כב) אוחי אשתזב לתמן

יונתן

אלו עונין במוחות והכס"י סולי כ"ל פיה מיפין לנימם נמין: (טו) וכאישון מיסק קריצתא פי' בעוכם עליים מעוד מסכר כי כן סכנוס על מסכ קריצתא במ"ג וכו' ועלם מיסון פי' אמן: (טז) ואשתהי עבכם לקרפא פי' שסנו לוחו משון לעיל מיכוס ויסמ וסכון: (יט) בנבמי מינך כ"ל מדכסיב כלו לסון בקסה כמרגמ"י וכו' פ"ל ספם זה קודם כרקיסה פ' סבועוס כעדום כל הסמוס סול מן עוה ספודם ונקם להמפין עד שיתפלל לה': (כ) קריבא סוסנהא ר"ל כדפירש"י והאוי למין פסה מדקלינן סונה

רמבן

וכאשר נשק עליו הפציו ואלה הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לבקש רק הנמצאים אתו בבית והנה זכותו של לוט היה מציל בניו ובנות והחתנים לא כאשר אמר אברהם חמשים צדיק עם רשע ובעבור שהיו המלאכים יודעים דעת עליון בזה כי גם נעצר בתפלתו כאלהים ויתכן שהיה זה לכבוד האכסניא כי דרך מוסר לשלוחים להציל בעל ביתם וכל אשר לו כאשר עשו שלוחי יהושע שהצילו גם כל משפחות בעלת ביתם ובכ"ז לוט על ידי שכבד המלאך נשא לו פנים: (טז) ויחזיקו האנשים. אמר ר"א כי ויחזיקו יגלה שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ אף כאן היו מוסרים בהם בחזקה למהר לשלחם: בחמלת יי' עליו. לא בזכותו רק בחמלת האל וברחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאם בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה: (יז) אל תביט אחריך ואל תעמוד בכל הככר. טעם הכתוב אל תעמוד בכל הככר ואל תביט אחריך אשר שם כי עד היות לוט הסרה לא תרד עליהם רעה ובעבור כן אמר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה בהיותי בככר כי אתה לא תאחר לי רק מעט כאשר אמרת עבר שמה ואמר ר"א אל תבט אחריך אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו. ומה צורך לזה ואין הטעם בכאן מפני שיעברו על אזהרת המלאך אבל הוא הזהירם מדעתו שיגיע להם ענש בהבטה הזאת והוא הזהיר את לוט לזכותו וכל השומע ונזהר הוא את נפשו הציל. ועניין איסור ההבטה אמר רש"י אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצל אינך ראוי לראות בפורענותן ועוד בו ענין כי הראות באויר הדבר ובכל החליים המדבקים יזיק מאד וידביקם וכן המחשבה בהם ולכן יצוה הכ' ג' במצורע וישב בדד וכן כתבו חכמי הרפואות כלב השוטה וזולתו כאשר יראו המים וכל מראה יפזו בהם דמות המזיק וימותו כמו שאמרו במסכת יומא והזכירו אנשי הטבע ולכן היתה אשתו של לוט נציב מלח כי באתה המכה במחשבתה כאשר ראתה גפרית ומלח היורד עליהן מן השמים ודבקה בה. וקרוב אני לומר כי בהשחית ה' את הערים האלה היה המלאך המשחית עומד בין הארץ ובין השמים כאשר בדבר ההוא כענין במלאך המשחית אשר ראה דוד ולכך אסר לכן ההבטה ובפרקי רבי אליעזר כענין הזה אמרו להם אל תביטו לאחוריכם שהרי ירדה שכינתו של הקב"ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. עירית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה לאחריה

אבן עזרא

וספד המלאכות: (טו) ויאמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמר וכמו עלה השחר. והנה ורצו כמו רצו: ויאיצו. כמו ויליצו. כמו אצים לאמר: (טז) ויתמהמה מגזרת מה. והנה שבא כי שני ההה"ין מפיקין. רק הוא לשון עבר. ושרשו מהולה והמ"ם כפול: ויחזיקו. יגלה שפחד ואין בו כח לברוח. ועלה כהוציאם שם הפועל. ואינו כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם הי' הפועלים והם המלאכים ואחד הפועלים: (יז) אל תביט אחריך. אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: (יח) אל נא אדני. הוא וקמץ בעבור שהוא סוף פסוק. ויאמר רבי משה הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת הואל. ועל דעתי שהוא כמו לא. כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי. ואמר לאחד מהם עבדך שם גם בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים. ומי"ו מום מובלע בפי"ו ומתי כי הפי"ו והי"ד סימן היחיד בפעלים והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן. וכן אותו תפשית וכרת: (כ) מצער. קטנה מגזרת לעיל. והוא אמר השם ובא

*הס הוא מה מה היה צ"ל ב' מפיק

פירוש על אבן עזרא

מורה על אומן שהיו לו ככר ומהו אמרי כן. והעד כי קורא אלו ב' במם אשר עמו הנמלאות בודאי היה לו ג"כ שליטה עמו. [a]ר"ל דעת ר"י המדקדק למה תהפך הכתב השחר עלה. ולא עלה השחר כלומר המשנה אם לא עלה עמוד השחר (ברכות א') כי אותיות בבלם שינה נופלים על פועל עבר. ע"כ כמו. עלה כמו מורה על עלת השחר. והספד הכתוב כמו השחר עלה. [b]ורצו כמו רצו הוא ג"כ פעל עבר הפך דעתו (זכריה י' ח'). [c]ענינו דחיקה (בל"א דריננגן) והוא על משקל הפעיק ויאצו לאנשים לאכול (מלכים ב' ד' מ'). [d](שמות ה' י"ג). קר"ל שלש אותיות מהה. מפעלי הכפל. כמו ויכלכל יוסף ששרשו כלל וכן כמתלהלה (משלי כ"ו י"ח) ששרשו להה מן ותלה ארץ מצרים. [e]ר"ל שפ"א הוא המ"ם פ"א פע"ל והנה המ"ם הלמ"ן הוא העיקור. והשני הוא הכפול כ"ל הוסף. [f]ר"ל אינו מורה על הנפעלים אשר הם רבים. רק על הפועלים והם המלאכים כטעמו לעיל פס' י"ב ע"ש עוכם כ"ל. [g](שמות י"ב מ"ג) כי שם מורה על הנפעלים והם לצאות ה'. ועלה אותם מורה על לוט ובני ביתו שהם הפעולים. [h]אמרו אל כביש היה ג"כ על צ"ב של לוט ואם לא למה נענשה אשת לוט. ועלה אל תביט מורה ע"כ אשר. וכן לא תאכל (לעיל ב' י"ז) היה על כל אשר דאם לא כן למה נענשה הוה. [i]כנגד דעת המלמוד (בשבועות ל"ה ע"ב) שהוא קודש. [j]ר"ל ולא אמר עבדכם והלא היו ב' מלאכים כדעתו (למעלה פס' י"ב). [k]כי הפלוגי לבמות ומתתי. [l](דברים כ' כ') שפשתו וכרתת: [m]ר"ל הולך. הולך לעיר באלו כמוב עיר מלער ואין זה כמו מעט מזער (ישעיה י"ד) ועמשו עיר קטנה. מהלים

ספורנו

וכלתו לכם: (טו) ויאיצו. כדי שתהא פורענותם בזריחת השמש אלהיהם הגדול כאמרם ז"ל בעבודה זרה שעובדי חמה ומזלות היו מניחין כתריהן על ראשיהם והיו משתחוים לחמה מיד כועס: (טז) בחמלת ה' עליו. אף על פי שבזכות אברהם היה נמלט כאמרו ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה הנה כיון שהיה מאחר ומתעכב אחר אזהרת המלאכים היה ראוי להיות נספה אבל היתה החמלה עליו כי לא במרד ולא במעל היה עכובו אלא מצד עצלה ונפש נבהלה: (יז) אל תבט אחריך. כי הרעה תתפשט עדיך כמהלכת אחריך ולא תזיק אבל אם תתעכב להביט תדבק בך כמו שקרה לאשתו

פירוש רשבים

דגש. ואע"פ שכל שליחות של שלוחים החוזרים. כתוב בהם וישלח משקל רפי באלו כתב משקל דגש. לפי שהוא שילוח של השחתה כדכתיב ושן בהמות אשלח בם. ישלח בהם ערוב. (טו) וכמו השחר עלה. נכתב פסוק זה בשביל שכתב לפנינו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה להודיע שכל כך המתינו לו המלאכים בשביל חבתו של אברהם: (יז) אל תביט אחריך. בשביל צער חתנך שבעיר. ועוד כי המביט אחריו מתעכב בדרך גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב פית נשית כי אלהים ראיני. וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי: (כ) הלא מצער הוא. עטה מועטים ויכול אתה להניחה עכשיו שאין בה

עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃ כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃ כד וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט׃ ל וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃ לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה

אונקלוס

דִקְרָתָא צוֹעַר׃ כג שִׁמְשָׁא נְפַק עַל־אַרְעָא וְלוֹט עַל לְצֹעַר׃ כד וַיְיָ אַמְטַר עַל סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן־קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ כה וַהֲפַךְ יָת־קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת כָּל־מֵישְׁרָא וְיָת כָּל־יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְאַרְעָא׃ כו וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוָת קָמָא דִמְלַחָא׃ כז וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְשַׁמֵּשׁ תַּמָּן בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ כח וְאִסְתְּכִי עַל־אַפֵּי סְדוֹם וַעֲמֹרָה וְעַל־כָּל־אַפֵּי אַרְעָא דְמֵישְׁרָא וַחֲזָא וְהָא סְלִיק תְּנָנָא דְאַרְעָא כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא׃ כט וַהֲוָה בְּחַבָּלוּת (נ״י כַּד חַבַּל) יְיָ יָת־קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יָת־אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יָת־לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד־הֲפַךְ יָת־קִרְוַיָּא דִּי־הֲוָה־יָתֵב בְּהֵן לוֹט׃ ל וּסְלֵק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּהּ אֲרֵי דְחִיל לְמִתַּב בְּצוֹעַר וִיתֵב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵהּ׃ לא וַאֲמָרַת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאֹרַח כָּל־אַרְעָא׃ לב אִיתָא נַשְׁקֵי יָת־אֲבוּנָא חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּהּ וּנְקַיֵּם מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ לג וְאַשְׁקִיאָה יָת־אֲבוּהֵן חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא וְעָלַת רַבְּתָא וּשְׁכִיבַת עִם־

מסרה צוער, מ״ל. כג יצא, ג' סבירין, יצאה. לצערה, ל'. כד ... סלדי חול סס״פ וסמין בח״ס. כד ויהוה, ז' בטעם רביע ל״ס. כה ויהפך, כל אל׳ חסר. האל, ה' בלי' חול דסבירין האלה. כל, חסר. ישבי, ב'. כח וישקף, ל'. קיטר, ד' בלי' מ״ל מ״י וס״ו. כקיטר, ל' וחסר וחד בקיטור. כט ויזכר, ד'. ויהלם, כ״ג. בהפך, כו״ל חסר במ״ג. בהן, י״ס ס״ז קמץ ב' פסוקים. ל מצוער, מ״ל. בצוער, ג' מ״ל בלי'. בנתיו, ס״ז ומ״י. לא הבכירה, מ״ל. הצעירה, מ״ל. לבוא, מ״ל. כדרך, ג'. לב ונחיה, ג'. לג ותשקין, ב'.

ת״א וה' המטיר על סנהדרין לח וקח. ויהפך את עליושא פו. ותבט אשתו ברכות נד. וישכם אברהם ברכות ו כו יומא כח. עלה קיטור מנחות כו. ויהי בשחת ברכות נד.

רש״י

שלוחים לדבר א': על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא מצער: (כד) וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב״ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין. ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח): מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד (מלכים א' א') קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר עבדי. וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתוב (איוב לו) כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפך את הערים וגו'. ארבעתן יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח) בחלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. (ב״ר) במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: (כח) קיטר. תימור של עשן טורק״א בלע״ז: כבשן. חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכר אלהים את אברהם. (ב״ר) מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב״ה עליו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול (בראשית רבה): (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שני אומות: ותשכב את אביה.

ובלילה

רמב״ן

כאחריה לראות אם הולכות הן אחריה וראתה אחורי השכינה ונעשית נציב מלח: (כד) וה' המטיר על סדום. כתב רש״י בכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו מאת ה' ולא כתב מאתו דרך מקראות לדבר כן נשי למך ולא אמר נשי ודוד אמר קחו עמכם את עבדי אדניכם ולא אמר עבדי ואחשורוש כתב בשם המלך ולא אמר בשמי ואני תמה על הרב ז״ל שכתב מן ההגדות דעות חלוקות ועשה אותם שוה מחלוקת הוא בבראשית רבה ושם עוד דעה שלישית הנה שנויה בב״ר בשם רבי יהודה ב״ר סימון וה' המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה' מן השמים זה הקב״ה אמר רבי אליעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו שני פעמים בתורה ויאמר למך לנשיו וגו' הנה אלו שלש מחלוקות בדבר של ר' יהודה בר' סימון ייחס השם הראשון בגבריאל שהוא השליח לעשות ויקרא השליח בשם השולח ורבי אליעזר אמר כי הוא ובית דינו הסכימו בעשות ומאתו בא ור' יצחק אמר שהוא דרך הלשון ואלה הבינות הם שכתבתי למעלה תדע כוונתם בהוא ובית דינו ויהיה פשוטו

כל

ירושלמי

לִתְּמָן אֲרוּם לָא יְכִילְנָא לְמֶעֱבַד מִדַּעַם עַד מֵיעָלָךְ לְתַמָּן בְּגִין כֵּן קְרַאת שְׁמָא דְּקַרְתָּא זוֹעַר: (כג) שִׁמְשָׁא עָבְרִית יַמָּא וּנְפַק עַל אַרְעָא בְּסוֹף תְּלַת שָׁעִין וְלוֹט עַל לְזוֹעַר: (כד) וּמִימְרָא דַּיְיָ אַחִית מִטְרִין דְּרַעֲוָא עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה עַל מְנַת דְּיַעַבְדוּן תְּתוּבָא וְלָא עֲבָדוּ אֲרוּם אָמְרוּ לָא גְּלֵי קֳדָם יְיָ עוֹבְדִין בִּישַׁיָּא הָא בְּכֵן נְחָתוּ עֲלֵיהוֹן כִּבְרִיתָא וְאֶשָּׁא מִן קֳדָם מֵימְרָא דַּיְיָ מִן שְׁמַיָּא:

[(כד) וּמֵימְרֵיהּ דַּיְיָ הֲוָה מְחִית עַל עַמָּא דִּסְדוֹם וַעֲמוֹרָה מִטְרִין דְּרַעֲוָא דִּילְמָא דְיַעַבְדוּן תְּתוּבָא מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וְכֵיוָן דַּחֲמַיִן מִטְרָא דְּרַעֲוָא הֲווֹ אָמְרִין דִּילְמָא דְּלֵית עוֹבָדִין בִּישַׁיָּא גְּלַן קֳדָמֵי הֲדַר לְמֶהֱוֵי מְחִית עֲלֵיהוֹן גּוּפְרִיתָא וְאִישָׁתָא מִן קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא:]

(כה) וְהָפַךְ יַת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיַת כָּל מֵישְׁרָא וְיַת כָּל יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְּאַרְעָא: (כו) וְאִסְתַּכְּלַת אִיתְּתֵיהּ מִבָּתַר מַלְאָכָא לְמִנְדַּע מָה הֲוֵי בְּסוֹף בֵּיתֵיהּ דְּאָבוּהָ דְּהִיא הֲוַת מִבְּנַתְהוֹן דִּסְדוֹמָאֵי וּמְטוּל דְּחָטַאת בְּמִלְחָא בְּפִרְסוּמֵי עַנְיָא הָא הִיא עֲבִידָא עַמּוּד דִּמְלַח:

[(כו) עַל דַּהֲוַת אִתְּתֵיהּ דְּלוֹט מִן בְּנֵי בְנֵיהוֹן עַמָּא דִּסְדוֹם אִסְתַּכְּלַת מִן בַּתְרֵיהּ לְמִחְמֵי מָה הֲוֵי בְּסוֹף בֵּיתֵיהּ דְּאָבוּהָ וְהָא הִיא קַיְימָא עַמּוּד דִּמְלַח עַד זְמַן דְּיֵיתֵי תְּחִיַּית דְּמִיתַיָּא:]

(כז) וְאַקְדֵּם אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְּשַׁמֵּשׁ תַּמָּן בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: (כח) וְאוֹדִיק עַל אַנְפֵּי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל כָּל אַנְפֵּי אֲרַע מֵישְׁרָא וַחֲמָא וְהָא סְלִיק קוּטְרָא דְּאַרְעָא הֵיא כְּקוּטְרָא דְּאַתּוּנָא: (כט) וַהֲוָה בְּחַבָּלוּת יְיָ יַת קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יַת זְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם וְשַׁלַּח יַת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד הֲפַךְ יַת קִרְוַיָּא דִּי הֲוָה יָתֵיב בְּהוֹן לוֹט: (ל) וּסְלִיק לוֹט מִן זוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרוּם הֲוָה דָּחִיל לְמִיתַּב בְּזוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ: (לא) וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא:

[(לא) וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמִזְדַּמְּנָא לְוָתַן כְּנִימוּס כָּל אַרְעָא:]

(לב) אִיתָא נַשְׁקֵי יַת אֲבוּנָא חֲמַר וְכַד יְהֵי רַוֵּי נִשְׁמֵשׁ עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין: (לג) וְאַשְׁקִיאָן יַת אֲבוּהוֹן חֲמַר בְּלֵילְיָא הַהוּא וְעָאלַת רַבְּתָא ועמי

יונתן

הובא בדפוסא בפרק הכ"ל ע"י שישבבה קרובה שהושיה מוצעין: (כג) השמש עברים יצא פי' מעלב א"כ קאים ליה מאי השמש יצא אלא שהיה כבר על ים ויצא במפולי הרקיע ואינה נראית אלא ליה ומי': (כד) מיטרין דרעוא פי' גשמי רצון ובדכה אולי ישובו ויהיו גשמי ברכה: כבריתא כו' ענין גפרית לשון גמלא דבכתא. ככתו אלי פי' משעמי' הפלי' בגפרים: (לב) וכד יהי רוי כשיהיה שכור: ירושלמי (לא) למזדמנא וכו' כנימוס כל ארעא פי' להזדוג ולבוא עלינו כדרך כל הארץ מתרגם הוק מיוון

בעל הטורים

הכל ואילך קומו אלו מתוך עמי מלמד שההלכו ישראל לכתום ומהם הלא כך כולים לנאים ומתו בשלשה ימי אפילה: (כג) השמש יצא וכו' הפסוק הזה מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שיצא ה' מילין קודם שיצא השמש: (כו) (ותבט) אשתו נציב' היה שרים: (לא) כדרך ב' במסרה כדרך כל הארץ כדרך יוה כה גבי אליו (בפ' בהעלותך) מה כאן השמים המטה אף כאן תהו מה שאחז"ל שנשאה לגריים בשאלה שאלו (ת"א בזה"ג ת"ש דוכה למשמשותיו) : (לג) והיא ג' במסורה ב' בכאן ואידך (ע"ש)

רמב"ן

של מקרא נכון לפניך וכן וה' אמר ואמרו דרך ה' למען הביא ה' אלא אמר שמרו דרכי למען אביא וכן אמר כי גדלה נעקתם את פני יי' וישלחנו יי' וכן ויהי בשחת אלהים וגו': (כו) מאחריו. מאחרי לוט שהיה הולך אחריהם מאסף לכל בימי ממהרים להמלט: (כט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט. ענין הכתוב הזה כי לוט נתחסד עם הלדיק ללכת עמו לשוט בארץ כאשר ילך והוא שאמר וילך אתו לוט כי לטובת אלו הלך ולכן היה אנוס להליגו בזכות אברהם כי בעבורו הוא גר בסדום ואולי אברהם עודנו היה בחרן עם מולדתו ולא יתכן שתבא אליו רעה בעבור אברהם היאא באשת קומו וגם זה היה הענין שאם אברהם נפשו בכפו לרדוף המלכים בעבורו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. כתב רש"י לפי שהיא קרובה לסדום ואינו כן אבל מפני שהיא מן המקומות שגזרה עליהם השחתה ובתפלתו של לוט הניחה המלאך בעבור אלא יוכל להמלט ההרה בו ביום חשב בלבו כי לא יאריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההרה ולכך אמרה בתו ואיש אין בארץ חשבה כי בזאת הביה משם השחתה מועד: (לא) ותאמר הבכירה. אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה ואין לורך כי הבכירה הפך לצעירה כל גדול באחות יקרא בכור וכל קטן ממנו לעיר לו והפרי כראשון בשנה יקרא בכורים וכן בכורי דלים המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכן תרגום אונקלוס רבתה: (לב) ונחיה מאבינו זרע. באולי כי אמרו מעשה אנשי שמעשה הראוי לנו כי ירחם האלהים ונוליד זכר ונקבה ויתקיים העולם מהם

אבן עזרא

באה סימן נקבה כמו נגל: (כד) מאת יי'. לשון אחות [ה]והשמש מלאו. וכן תמצא בפסוק אחד ה' פעמים בני [ו]ישראל: (כה) וצמח האדמה. הפרש [י]האילנות: (כו) מאחריו. מאחרי [כ]לוט: נציב. כמשה אמנה כי נשרפו עלמיה בגפרית. והיתה עם מלח [ל]כי כן כתוב גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום. גם זה הפסוק יורה שנמלט לוער [מ]גם כן אמר שמלאך: (כח) בקיטור. כמען מגזרת קוטרת: הכבשן. מקום אש דולקת תמיד: (כט) אשר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר בערי [נ]גלעד. בן [ס]אחות. באם ישרפו אותו [ע]ואתתן: (לא) ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת [פ]ומתה בתחלה והבכרת [צ]שמנו כי אם והנערים היה בכל הארץ כמבול

פירוש על אבן עזרא

[י](תהלים מ"ה ו'). [ה]ר"ל כפרש"י דרך המקראות וכו' לו כונתו כי תמצא השונה היא עם רחמים והמפיל לרד המטר ונהפך א"כ לגפרים. ע"כ תפרש בשמש מלאו. שאין דבר רע יורד משמים. [ו]ר"ל שפסוק הוא (במדבר ח' י"ט). [י]ר"ל הדשאים והעשבים והירקות נכללו במה שאמר ואת כל הככר ע"כ פי' ר"א האילנות כי גם הם נכללים בשם צמח האדמה. [כ]ר"ל לאה לא כתיב אחריהם. ופי' שפרש כן ואינו מבנים על הקושיא הזאת. וה"יבע מפרש הקושיא לא כדעת ר"א. [ל]פי' גופה נעשה כמלבה כדרך גוף הנחרך והקיפוהו הלקי המלח. [מ]ר"ל דעת ר"א הם פאל בנופה ע"י ראיתה על השחתה העיר למה תוקה ע"י הבטת אחריה אלא הלכו ללוער והיתה רחוקה מהנעשה מלפניה ובשרש כי קבם שנענשה היה כפ"י. א"כ בודאי נמלט לוער והפרים המלאך כאומרו נשאתי פניך וכו' (לעיל פסוק כ"א). [נ](שופטים י"ב ז') פי' באחת מהן. והוא כנד המדרש בקהלת שנקברו איבריו בכמה מקומות ודעת ר"א כר"ע שם. [ס](זכריה ט' ט') פי' בן אחת האתונות. [ע](ויקרא כ' י"ד) וג"כ פי' אחת מהם לא אין השני. [פ]ר"ל ר"א מפרש כי הבכירה היא הנולדה ראשונה. כמו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו (להלן מ"ג ל"ג) ופי' אשר הושיב כל בכור לאמו בתחילה והצעיר ממנו כפי תולדתו והוא כ"ף הדמיון כבכורתו ר"ל לאמו כי הבכור אולי לא נקרא רק בכור האם. והנה היה ללוט ב' בנות הנשואות כפי' (ר"א לעיל פסוק י"ד) ע"י הראיות. ע"כ עוכרה לומר זה והמתרגם מפרש רבתה ואינו כפי' ר"א. [צ]כפ"ש ולוים

ספורנו

לאמר כאמרו ומכי נליב מלח: (כד) מאת ה' מן השמים. לא שהעלה הנשיאים מקלה הארץ באופן שיתהלכו בארץ כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע: (כה) ויהפוך. שנהפך הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואם כמו הפך את עיירות לדם ובהם נהפך לטבע מלח אותו הפלא שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת כל לשות תמה מעורב עם חלקים שרופים: (כז) אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. אל המקום שלוה שם המלאכים כי שם היתה עליו יד ה' וזה כי חשב לבקש עליהם רחמים אחרי אלא אולי להם זכות בדין: (כח) וישקף. השקפה איבה על רע השמש: וירא והנה עלה קיטור הארץ. ובכן ראה שאין עוד להתפלל עליהם: (כט) מתוך ההפכה בהפוך את הערים. בהיות שנמלט בזכות אברהם מתוך ההפכה בעוד שהיה האל ית' הופך את הערים קודם שיצא לוט מכל הככר ולזה לא היה זוכה בשום פנים אחרי אלא נמלט קודם התחלת הפורענות בעלותו כאמרו ויתמהמה לפיכך ירא לשבת בצוער כי חשב שההפכה תמשיך גם לצוער אשר שימלט הוא ממנה בזכות אברהם ואחרי נאתו משם תתחשב. ההפכה גם לצוער: (ל) וישב בהר. כי חשב שההפכה תתפשט בכל הככר עד ההר כמו שהורה המלאך באמרו ההרה המלט: (לא) אבינו זקן. ולא יתאמן להרכיק עוד אל ארץ אחרת: ואיש אין בארץ לבא עלינו. אין איש

פירוש רשב"ם

בה רוב חוטאים: (כד) וה' המטיר. המלאך גבריאל. מאת ה' שכינה ממש. וכן הוא בבר' רבה ובתנחומא: (כח) וישקף לדעת אם נמצא שם עשרה תיצולו אם לאו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. שלא הניחו המלאך אלא שלא היה לו תנאי להמלט ההרה ועכשיו שהיה לו תנאי קיים דברי המלאך לשבת בהר אולי יהפך העיר: (לא) ואיש אין בארץ. סבורות היו העולם

הִוא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃ לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃ לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃ לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃ לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם׃ ס כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה׃ ג וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃ ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג׃ ה הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃ ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר

אונקלוס

אֲבוּהָא וְלָא־יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְקִימַהּ׃ לד וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמָרַת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא הָא־שְׁכֵיבִית רַמְשָׁא עִם־אַבָּא נַשְׁקֵנֵּהּ חַמְרָא אַף־בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכִיבִי עִמֵּהּ וּנְקַיֵּם מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ לה וְאַשְׁקִיאָה אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא יַת־אֲבוּהֵן חַמְרָא וְקָמַת זְעֶרְתָּא וּשְׁכִיבַת עִמֵּהּ וְלָא־יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְקִימַהּ׃ לו וְעַדִּיאָן תַּרְתֵּין בְּנַת־לוֹט מֵאֲבוּהֵן׃ לז וִילֵידַת רַבְּתָא בַּר וּקְרָת שְׁמֵהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי עַד יוֹמָא־דֵין׃ לח וּזְעֶרְתָּא אַף־הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרָת שְׁמֵהּ בַּר־עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִּבְנֵי־עַמּוֹן עַד־יוֹמָא־דֵין׃ א וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לְאַרְעָא דָרוֹמָא וִיתֵיב בֵּין־רְקָם וּבֵין חַגְרָא וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר׃ ב וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל־שָׂרָה אִתְּתֵהּ אֲחָתִי הִיא וּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִגְרָר וּדְבַר יַת־שָׂרָה׃ ג וַאֲתָא מֵימַר מִן־קֳדָם־יְיָ לְוַת־אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵהּ הָא־אַתְּ מִית עַל־עֵיסַק אִתְּתָא דִדְבַרְתָּא וְהִיא אִתַּת גְּבַר׃ ד וַאֲבִימֶלֶךְ לָא קְרֵב לְוָתַהּ וַאֲמַר יְיָ הַעַם אַף־זַכַּי תִּקְטוֹל׃ ה הֲלָא הוּא אֲמַר־לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא־אַף הִיא אֲמָרַת אָחִי הוּא בְּקַשִּׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָּא׃ ו וַאֲמַר לֵהּ מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ בְּחֶלְמָא אַף־קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְקַשִּׁיטוּת־לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית אַף־אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָמַי עַל־כֵּן לָא־שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ׃ ז וּכְעַן אֲתֵיב אִתַּת־גַּבְרָא אֲרֵי־נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם־לֵיתָךְ מְתֵיב דַּע אֲרֵי־מֵימַת תְּמוּת אַתְּ וְכָל־דִּי־לָךְ׃ ח וְאַקְדֵּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל־עַבְדּוֹהִי וּמַלִּיל יַת־כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ

נבריא

מסרה הוא, ד' כתיב הוא. ותבא, ב' ח' בתורה. ולא ידע, י"ה. ובקומה, ס"ל ונקוד על ו'. לד ממחרת, עם (פנים) במשנ. ותאמר, ב' חסר וחד מ"ל. לה ותשקין, ב'. אביהן, ז' ן'. ותקמה, ל' וחסר. לו שתי, פ'. הוא, במרכא. עד היום, פ' מיסדין בלא הזה. לח הוא, ו"ו וחירק. בן, דגש מדין ל"מ כי הה"א שמושי' ואינו מלעיל מדין כסג"ל. הוא, דין במעיל. כ א ארצה, ל'. ויגר, ג'. ב הוא, וא"ו וחירק. אבימלך, הדא מלה כתיב וקרי. ג ויבא, כל ס' חסר. אלהים, כל אלהים דאבימלך צריך לקדש ע"ש כי הוא ספק אם קודש או חול. בחלום, מ"ל. לקחת, יש מדניחים הלמ"ד ומועים. והוא, ו"ו וחירק. ד הגוי, ל' רפי. קרב, חסר. ה הלא, חסר ולו. הוא, ו"ו וחירק. והיא, י"א כתיב י' בתורה. הוא, ו"ו וחירק. ובנקין, ל' וחסר ו'. בחלם, ב' חסר. גם, בטעם ולא במקף. זאת, דגש מדין ל"מ. ואחשך, השין שמאלית ומ'. אותך, י"ג מ"ל. מחטו, בל"ז. לנגע, ג' וס"ו דקרי ולא כתיב. ז ויתפלל, ג' רפוי' כ"ל חו"ו בתר"א והיו"ד בלא דגש.

ת"א ובקומה. חיר כב הוליות י. מואב בבא קמא לח הוריות יח. בן עמי בבא קמא שם הוריות שם. ויבא אלהים ס' הזהר פ' קדושים ופ' ויקהל. הנך מת על מכות ס'. והיא בעולת כתובות מח קדושין י. אדני הגוי גם בבא קמא נב מכות ט. הלא הוא אמר לי אחותי הוא בבא קמא שם מכות שם. מחטו לי מכות שם. ועתה השב בבא קמא שם מכות שם. כי נביא הוא בבא קמא שם.

רש"י

ובצעירה כתיב ותשכב עמו לצעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדה חסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד (והוי כאלו כתב ובקומה) לומר שבקומה ידע ואעפ"כ לא נשמר ליל שני מלשתות: (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו'. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ספרים אחרים עדותן) לחוץ ועברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלה שכר בימי משה שנאמר בבני עמון (דברים ב) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם (נ"ל) דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן: אל שרה

אשתו

יונתן בן עוזיאל

ושמישת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ולא ידע במקימה: (לד) והוה מיום חורא ואמרת רבתא לזעירתא הא כבר שמשית רמשי עם אבא נשקיניה חמרא אוף בלילא דין ויתי ועולי שימושי עמיה ונקיים מאבונא בנין: (לה) ואשקיאן אוף בליליא ההוא ית אבוהון חמר ויין וקמת זעירתא ושמישת עמיה ולא ידע במשכבה ולא במקימה: (לו) ואתעברן תרתין בנת לוט מאבוהון: (לז) וילידת רבתא בר וקרת שמיה מואב ארום מאבוהא אתעברת הוא אבוהום דמואבאי עד יומא דין: (לח) וזעירתא אוף היא ילידת בר וקרת ית שמיה בר עמי ארום בר אבוהא הוא הוא אבוהון דעמא דעמונאי עד זמן יומא דין: (א) ונטל מתמן אברהם לארע דרומא ויתיב ביני רקם וביני חגרא ואתותב בגרר: (ב) ואמר אברהם על שרה אנתתיה אחותי היא ושדר אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה:

ירושלמי

[(ב) מלכא דגרר:]

(ג) ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא אנת מיית על עיסק אנתתא דאנסת והיא מבעלא לגבר: (ד) ואבימלך לא קריב לגבה למסאבה ואמר יי הבר עממין דלא חב אוף חמי ליה למזכה בדינא אתקטיל: (ה) הלא הוא אמר לי דאחת היא והיא אוף היא אמרת אחי הוא בקשטות לבבי ובזכאות ידיי עבדית דא: (ו) ואמר ליה מימרא דיי בחילמא אוף קדמי גלי ארום בקשיטות לבבך עבדת דא ומנעית אוף אנא מלמחטי קדמי בגין כן לא שבקתיך למקרב לגבה: (ז) וכען אתיב איתת גבר ארום נביא הוא ויצלי עלך ותחי ואין ליתך מתיב דע ארי ממימת תמות אנת וכל דילך: (ח) ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוי ומליל

בעל הטורים

(פ"ס י"ט) ונסיס שם ופרד ולא נכרים מהבהמה מלמד שעשו בכוס לוט מעשה בהמה: (לג) ובקומה נקוד על הא"ו לומר ששכבה עמו קודם ו' שעות וקודם חצות בעוד שסכרו מזג ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר שש שעות היינו דכתיב ותקם בטרום יכיר איש את רעהו בוי"ו שלא קמה עד לאחר שש שעות על כן ידע בקומה: הלעירה הן שכבתי אמש ס"ת למפרע שינה לומר לך שישן היה ולא הרגיש בה: (ד) הגוי גם לדיק תהרוג. פי' אם תהרוג אותי גם אברהם הלדיק תהרוג. כי הוא פשע וגרם לי זאת: (ז) ויתפלל ב' (רפין) במסורה. הכא ואידך (ישעיה מ"ד) יסגוד לו וישתחו ויתפלל (תלים ע"ב) ויתפלל בעדו תמיד. מלמד שהיה אבימלך לריך לפייס לאברהם שיתפלל בעדו והוא יסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא

יונתן

כימוסא: (לד) מיומחרת כמו מיומא מוסרא מ' נמשכת לפנים ולאחריה: (ד) הבר עממין דלא חב פי' הגוי שלא חטא אף שהכלוי להלדיק יהרג ודייק מדכתיב גם לדיק משמע

רש"י

אשתו. על שרה אמרו. וכיולא בו (שמואל א ד') אל הלקח ארון וגו'. ואל חמיה. שהיא בלשון על: (ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא לדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני: (ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה (סומרי גמלים ורועי חמרים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחילה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן (שלא אמר משמוש ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה אלא אני חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן (לקמן לא) ולא נתנו אלהים וכן (שופטים טו) לא נתנו אביה לבוא: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך (א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה א"ל): כי נביא

הרמב"ן

מהם כי עולם אחד יעבה ולא נמצא הלילנו יי והנה היו נבוכות ולא רלו לאמר לאביהם שיבא אותן כי בן נח מותר בבתו או שהיה הדבר מכוער מאד בעיני הדורות ההם ולא נעשה כן מעולם וכן רבותינו בהגדות מגנים את לוט מאד: (ב) ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא. לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל המלך הזה חס ויתר גם אנשיו טובים רק אברהם פחד אותם והיה אומר לכל אחותי היא: וישלח אבימלך ויקח וגו'. הנה זה שלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד מאד יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים וחמש

אבן עזרא

כמבול המים: (לג) בשכבה. שם הפועל יואם הוא בסירק וכן בשברי ילכם: (לז) מואב. כמו מאב. וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: (ב) אל שרה אשתו. כמו על. וכן אל הנער שהזה. ותא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד תאברהם. ופה כתוב לקיחה וכן עם פרעה. רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן אכי לדיק היה מפרעה. וטעם הגוי גם לדיק תהרוג בעד נפשו וביתו וממלכתו. וכן יכתוב. ואל תשמע אל דברי סולם השלום המחליף מלה במלה שפירש הגוי דאים. ובמלא לעם נכרי האאריך מעם: (ו) לנגוע. ולגעת. כמו לגטוע

פירוש על אבן עזרא

ואיש אין בארץ וכו'. קר"ל (להלן ל"ט י"ב) כמוב בבגדו לאמור שִׁכְבָה והיה ל"ל לומר שכב עמי ל"ז. ובזה מפרש הכתוב לאמר כ"ל היא משסה בבגדו אשר ע"י זה יאומר לה יוסף שכבה עמי. ואלם שִׁכְבוֹ ל"ז שכבה הוא לשון נקבה והיה ל"ל בְּשִׁכְבָה ע"כ פי' בשכבה אשר היא מעלה בכוחו לשכב עמה בלי ידיעתו. ר(ויקרא כ"ו כ"ו) גם שם כוונת כ"א כן. כי אין דבר כע יולד מהשמים ע"כ פי' שם כ"א בשברי שם הפועל כמו בכאן בשביל מטה לשם מ"ש. ש(ע"א א' כ"ז). תר"ל אף דבר הי"ם עם אבימלך והוא עכו"ם כמו דרשו חז"ל על ויהי דבר ה' אל הנביא (מ"א י"ג כ') ומובא (בסנהדרין ק"ד ע"א) משרה שכינתו על עכו"ם ומתרץ עבור א"א אשר היה מהול דבר לכבודו עם אבימלך. אר"ל פרעה ואבימלך לא לקחו את שרה רק בתורת אסות ולמה היה על פרעה נגעים גדולים מעל אבימלך. בוהיה ל"ל האים לדיק תהרוג. גכי הבלאה עלי ועל ממלכתי וכו'. דר"ל בפרשת משפטים ושם פי' כי זה המולם הוא הילחקי המנהיל ורס"ג פי' הגוי גם
ק

ספורנו

אין בזה הגליל ראוי לבא עלינו. כדרך כל הארץ שמנהג הוא שלא תנשא האשה אלא להגון לה: (לז) ותקרא שמו מואב: (לח) ותקרא שמו בן עמי. לאורות שלא נתעברו מאדם בלתי הגון: הוא אבי מואב. הוא אבי בני עמון. שירשו ארץ כי מפני שהיתה כוונת הבנות רלויה היה זרעם לשני גוים יורשי אברהם *נקנת. כאמרם בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה: (א) וישב בין קדש ובין שור. בין ב' עירות גדולות כדי לקרא שם בשם ה' אל עולם כמו שעשה אשר כך להגביר דרת לרבים: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא אמר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו כי אמנם לא נראה האל ית' כלל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד: הנך מת. הנך סוקדוכלה באולי שהתחיל בך כי עצור עצר ה': (ד) הגוי גם צדיק תהרוג. האמנה ראו שתשחית הגוי בהריגת מלכו ושתהרוג המלך שהוא לדיק בזה שלא חטא: (ז) ועתה השב אשת האיש. בהרס שתכלה באולי: וחיה. תרפא כמו עד חיותם: אתה וכל אשר

*כי הם מג' אומות קני וקניזי וקדמוני.

פירוש רשב"ם

שהעולם נהפך שהביא מבול של אש: (לז) עד היום בימי משה. וכן כל עד היום עד ימי הסופר שכתב את הדבר: (ד) ואבימלך לא קרב אליה. להעיד מה שהקב"ה אומר על כן לא נתתיך לנגוע אליה: (ז) כי נביא הוא. לשון ניב שפתים: רגיל אצלי ומדבר את דברי ואני אוהב את דבריו ושומע תפלתו: ויתפלל בעדך. שהרי היה צריך רחמים ככתוב לפניו כי עצור עצר וגו': אחותי

וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי׃ יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃ יד וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ טו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב׃ טז וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר

אתך

אונקלוס

גְּבְרַיָּא לַחֲדָא׃ ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵהּ מָה־עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה־חָבִית (נ״י חֲטֵית) לָךְ אֲרֵי־אַיְתֵיתָא עֲלַי וְעַל־מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבָּא עוֹבָדִין דִּי־לָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי׃ י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵיתָ אֲרֵי עֲבַדְתְּ יָת־פִּתְגָמָא הָדֵין׃ יא וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית־דַּחַלְתָּא דַיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלֻנַּנִי עַל־עֵיסַק אִתְּתִי׃ יב וּבְרַם־בְּקוּשְׁטָא אֲחָתִי בַת־אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַת־אִמִּי וַהֲוַת־לִי־לְאִנְתּוּ׃ יג וַהֲוָה כַּד טָעוֹ עַמְמַיָּא בָּתַר עוֹבָדֵי־יְדֵיהוֹן יָתִי קָרֵיב־יְיָ לְדַחַלְתֵּהּ מִבֵּית אַבָּא וַאֲמָרִית לַהּ דֵּין (נ״י דָּא) טֵיבוּתִיךְ דִּי תַעַבְדִי עִמִּי לְכָל־אַתְרָא דִּינְהָךְ לְתַמָּן אֱמַרִי עֲלַי אָחִי הוּא׃ יד וּדְבַר אֲבִימֶלֶךְ עָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב לְאַבְרָהָם וַאֲתֵיב לֵהּ יָת שָׂרָה אִתְּתֵהּ׃ טו וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קֳדָמָךְ בִּדְתַקִּין בְּעֵינָיךְ תִּיב׃ טז וּלְשָׂרָה אֲמַר הָא יְהָבִית אֲלַף־סַלְעִין־דִּכְסַף לְאָחִיךְ הָא הוּא־לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר (עֵינִין) חֲלָף דִּשְׁלָחִית דְּבַרְתִּיךְ וַחֲזֵית יָתִיךְ וְיָת־

כל

מסרה ח באזניהם, ח׳. וייראו, כל לו׳ מלא ליעקב. ט מה, המפין בעבו! כדין לפני מ״ע. לנו, דגש מד״ד. ממלכתי, ל׳ וחד כתי׳ אבני וממלכתי. חטאה, הבים בחטף פתח. גדלה, חסר. י מה, המ״ס בקמץ כדין לפני אחר. יא ירעם, ג׳. אלהים, קדם. והרגוני, ל׳ מ״ל וחד חסר דרחבעם. יב אך, ו״ו ומיכה. יג ויהי, ה׳ בטעם ובגרשים. אלהים, קדם. חסדך, ב׳ היפגה; אל, בתפסך. כל המקום ב׳ בפיס׳. נבוא, מ״ל. יד ושפחת, ג׳ חסר. וישב, כ״ה. טז נתתי, פי׳ (ס). טז אלף, ג׳. עינים, כ״ה.

ת״א וגם אמנה סנהדרין נח. הנה הוא לך מגלה טו כח בבא קמא צג.

רש״י

נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך (ב״ק צב): (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו. (ב״ק שם) אשתך היא או אחותך היא: (יב) אחותי בת אבי היא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי מע״א. וכדי לאמת דבריו השיבו כן. וא״ת והלא בת אחיו היתה. בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכן הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה: (יג) ויהי כאשר התעו אותו וגו׳. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו. כשהוציאני הקב״ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים אלהים חיים. אלהים קדושים. וכל לשון אלהים לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף. אדוני הארץ. אדוני האדונים. וכן בעליו עמו. והועד בבעליו. ואם תאמר מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו (לקמן לז) ותלך ותתע. (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד. (איוב לח) יתעו לבלי אוכל יצאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן (לקמן כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו. וכן (שמות יד) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו על בני ישראל. (שופטים ט) פן יאמרו לי אשה הרגתהו: (יד) ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא שהמצרים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי עולם: ונכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו. ולשון הוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע״ז אשפרו״מיר. ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלחתי בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל

דעמך

ספורנו

אשר לך. הולדות בעפי אשתך ואמהות: (ט) מעשים אשר לא יעשו. לגרום היזק לאיש לא ידעתו קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלא תועלתך ואין דרך לעשות כן: (יא) רק אין יראת אלהים במקום הזה. אין מורא מלכות כי אמנם סרני פלשתים לא היו מלכים גמורים מולכים בעם כמו שהורה גלית באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול: (יב) וגם אמנה. וגם אתה כמלך כלדיק בשם שמלת בזה שלקחת האשה בשביל שאמרתי שהיא אחותי שהיה לך לשאול אם היה גם כן אשתי כמו שהיא באמת אחותי ואשתי: (יג) התעו אותי אלהים. בסבת עבודת גלולים שאחשתי הולכתי לגלות מנים אבי אל אשר לא אדע לא למקום מכון מאתי ובזה יקרא תועה: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. לעוכר כמנהג לוקח בת איש או אחותו לאשה: הנה הוא לך כסות עינים. מלבוש של כמה גוונים שהיו לובשות הנשים לכבוד כי אמנם כמוהר שנתתי מורה על בתולך שלא לקחתיך לזנות ולא לפלגש אלא לקחתיך לאשה ולא עזבתיך כל כך מהרה לולי ה׳ שהביא לך ובולכתי לשוביך: לכל אשר אתך. לעיני

כל

יונתן בן עוזיאל

ונטיל ית כל מתנייא האילין קדמיהון ודחילו גובריא לחדא: (ט) וקרא אבימלך לאברהם ואמר מה עבדת לנא ומה חבית לך ארום אתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין דלא כשרין לאתעבדא עבדת עמי: (י) ואמר אבימלך לאברהם מה חמיתא ארום עבדת ית פתגמא הדין: (יא) ואמר אברהם ארום אמרית בלבבי לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלונני על עיסק אנתתי: (יב) וברם בקושטא אחתי ברת אחא דאיבא היא ברם לא מגניסת אימא והוות ליה לאנתו: (יג) והוה כד בעו לאטעאה יתי פלחי טעוותא ונפקית מבית אבא ואמרית לה טיבותיך דתעבדין עמי לכל אתרא דינהך לתמן אימרי עלי דאחי הוא: (יד) ונסיב אבימלך ען ותורין ואמהן

ירושלמי

יהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אנתתיה: (טו) ולות שרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא איגון לך תחמרא דעיינין חלף דאתכסית מן בעליך לילייא חדא וחמית יתיך דאלו יהבית ית כל דהוה לי לא הוינא כמיסת ואתווכחן מיליא וידע אברהם ארום לא קריב אבימלך לגבי שרה אנתתיה:

(טז) לשרה הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא כמסא הדוא יתיב ליך מתנה חלף דאתכסית מן עינוי דאברהם בעליך ליל חד ומן כל מה דהוה עמי דעל בולא אתווכחת הא אילו יהבית כל מה דהוה לי לית אנא כמיסת ואתווכחן מיליא וידע אברהם צדיקא די לא חכמית יתך: וצלי

בעל הטורים

ולא בלשונה שמה לבד אלא שמיד שים לבך לשמלתו כדכתיב ויתפלל בעדו שמיד: (יח) והרבוני ב' במסורה הכא ואידך (ע"א י"ב). והכנותי ושנו אל רחמנם בני יבנעם בשבוה ישראל שבלוחם הימים לאומות. ומיהו הכל כתיב מלא והתם חסר שלינם רשפים כל כך כמו שלומות: (טז) ולשרה ב' במסורה ולשרה אמר ולשרה בן שבמנב

יונתן

משמע שלא שפח אלא שרלוי להלדיקם וק"ל: (יג) לאטעאה יתי פלחי טעותא פי' שרלו

רמב"ן

וטעם אמבר שהיה עליה משלה אבל אסרי בלותה והדל ממנה שאורם שלא הוא ואולי שהם לנשרותים כאשר נשרה המלאך כדברי רבותינו: (יג) תם אמנה אחותי בת אבי. לא ידעתי טעם להתנצלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיא אחותו ואשתו והבלותם נאשה אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר ככר השאו בהם להביא עליהם שבלה גדולה ואין שלום ושפרם כלל בין שהדבר אמת או שקר. ואולי מפני שאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה לומר מה ראית כי חטא או רשע מסרדת ועשית כן כי אני לא נכיתי לקחת נשים מבעליהן אז ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת לאתי מחרלי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל אי זה מקום נלא הסכימי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת ומסכתי לי בו הלאם כהם ולא הסלותי בדבר בגואי באלהכם כי לא ראיתי בכם עון אשר חטא: וגם אמנה אחותי בת אבי. שענה אברם אמר אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי יחפצו בה יאלוני אם היא גם אשתי וכיון שלקחום עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והסרסתי ויתכן שהיה המגלי הזה והכירו עמה בגואה שלרים אף ע"פ שאמר כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי או מהזר וגם אותה עם בשלרים בשעת מעשה כאשר פירשתי ודעת ר"א כי כל אלה דברים לדמות את אבימלך: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. היו הצאן והבקר והעבדים שנתן לו שוים אלף כסף ואמר לשרה הנה נתתי ממון רב לאחיך הנה הכסף לך כסות עינים כל המביטים ביתך כי את עיניהם ואת לאשיהם הפורי יכסו מהביט בך ומהביט בכל אשר אתך אפילו מערותך ושפחותיך והנה לבוכהן נתפשת בביתי כי יירא ממך ויכסו עיניהם מראות בך באמרם המלך שדה נתנו על שלמו יד באשת הנביא והגיד הכתוב שפיים את אברהם בממון ואת שרה בדברים שלא יענם באחד מהם ואמר כי שרה לא נתפיסה לו אבל עם כל זה שיהיה מתוכחת עמו בשבעות לאמר שלא חטא לו ובשבתם דבר הכתוב ואברהם נתפיים ויתפלל עליו והוא כלשון ועם ישראל יתוכח אך דרכי אל פניו אוכיח עם ישר נוכח עמו. ויתכן שיהיה אלף כסף ממון רב

אבן עזרא

לנעוע ולספעם וכלם הם שעם עופל: (י) מה ראית כי עשית. כעתם קטן יתמת מה. בעבור אום הנרון הבא אחריו וכן המשפט: (יב) אחותי בת אבי. י"א שהוא כמו אלי אבי אברהם. והנכון בעיני מדעם אבימלך בדברים כמי לירך שטעם ונפסיק אנכי עמו נבולך אביא הנרים: (יג) התעו אותי אלהים. לשון קדש וטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך. וכן והנה תועה בשדה. ואין זו המעייה בלב. גם כן כתוב למה תתענו יי: אמרי לי. בשבילי וכן ואמר פרעה לבני ישראל: (טו) הנה הוא לך כסות עינים. י"א כי הוא רמז על כהות עיני בהם וזה דרך דרש. והישר בעיני שהיא כסות עינים עוסק עלמו ואשר עמו כמו אל נקבה שוכיסני ורבים אחרים. והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך והטעם שלא ישא איש את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו. ויהיה וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפים כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא. והנה פי' ואת כל ועם כל זה נתוכחת שרה. וי"א כי הנה הוא לך כל הכסף לקנות מלבוש. ואלה נשמי מוכחת עלמה ואחרת עמם וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה שלום לעינים ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר נתתי לאברהם לאן ובקר ועבדים ושפחות. ויותר נכון להיות פי' כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני. ואת כל. ועם כל בני אדם הוא לך כסות עינים

פרוש על אבן עזרא

לדיק כמו היה. ודמה ר"א עם דבריו. ואולי כוונו לפרש תלם גם. וע"כ פי' הגוי וגם היה לדיק סתרב. ור"ל הר"ן היתה נשאל רק הם שעום פועל לנעוע (ישעיה כ"ט פ"ז) לטעות (קהלת ב' ב'). והוא מגו"ל תמה מה"ם פה כי הוא סמוך לנו"ן. (להלן ל"ב י") ור"ל בני בנים הרי הם כבנים. וקראים לאבי אביהם אב. ושרה היתה בת הרן בן תרח. כמאמר חז"ל מוסר לשנות מפני דרכי השלום. (להלן כ"ז י"ט) ע"ש בפי' ר"א עם כמה ראיות אשר מוסר לשנות מפני השלום. כדברי ר"ם (במסכת סופרים פ' ד') ואיננו שם הסול. לעבור שאין אדם יודע אנה מוליכין אותו. הנה הוא נראה כתועה שלא ידע אנה ילך. ובעבור כי הי"ם מנהיג ע"י מלאכיו קורא מועלם ה' בלשון רבים בשם שמשו וכו'. (להלן ל"ז פ"ו). פי' רק במעשה הגוף דומה לתועה ותכ"ז איננו תועה כאשר מה' מלעדי גבר כוננו. (ישעיה מ"ב י"ח) ושם ג"כ פי' על השעיה השומר ולא הכפש כי ה' יודע המעשנים אשר חושב על ב"י. (שמות י"ד ב') והפי' שם מפרש ענין אשר ע"ש. חז"ל דרשו במגילה פ"א כן. (תהלים ל"ח ב') ושיפא דקרא ותשמך סיקרי. עלם אל מוסבה עלמה ואחרת עמה. ופי' ואל בתמחך תיקרני. וכן פה הנה לך כסות עינים עבור אברהם. וגם לכל אשר אתך שהיה הכסות הזה והם השפחות כי שרה לבושה היתה כי אפילו המלאכים לא ראו אותה ולפי דעת רש"י גם א"א לא הכיר בה. כפי' כמו הנה בלה"ק ופי' והנה נוכחת אשר לא קרב אבימלך לשרה. עין (לעיל ס' ב') פי' ג"כ כ"א ככה. (להלן כ"ב ל') מעם הוי"ו כמו הנה. ר"ל ואת כל ונוכחת כולם דברי משה כמו שפי' במחך. ולמשה פי' יותר נכון שרק ומוכחת דברי משה. יפי' ועם כל זה ואפילו שנתן לה כ"כ מתנות מכ"ז פעל הוכוח על שרה שלא לשרה עוד כזה אחי הוא כמאמר לא הן ולא שכבן ואינם דברי אבימלך. והפי' ג"כ מתנות להאלהים אשר אתך אלה מה שנתתי לבעלך לאן ובקר. ור"ל לבד אשר יש לך כסות עינים מבעליך ומאלהים אשר אתך. הנה יש לך יותר כסות עינים מהשפחה

פירוש רשב"ם

(יב) אחותי בת אבי. כי בני בנים הרי הם כבנים והיא היתה בת הרן בן תרח: אך לא בת אמי. לא אחותי ממש שיצאה מבטן אמי והיא מותרת לי ותהי לי לאשה: (יג) כאשר התעו אותי. הגלני ממקומי שנאמר לך לך מארצך חהו שכתב ארמי אובד אבי משום שהוגלה משם כי התעו אותי ואובד אבי כפל לשון הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד: צאן אובדות היו עמי. רועיהם התעום: אמרי לי. אמרי עלי: (טז) ולשרה אמר. דברי פיוסים ותנחומים הנה לקחתי אותך בתחלה לא באונס ולא בבח ולא כמנהג נישואין שהרי נתתי מהר ומתן אלף כסף לאחיך בשביל שהייתי סבור שהיה אחיך כמו שאמרת לי ולא זהו מתן של צאן ובקר שנתן אבימלך לאברהם לבסוף אלא קודם שהביאה אל ביתו שאפי' פרעה שנענש יותר כתיב בו ולאברם היטיב בעבורה קודם נישואין וכ"ש אבימלך: נתתי אלף כסף מתחלה כדכתיב בפרעה וכדכתיב הרבו עלי מהר ומתן וכדכתיב ומגדנות נתן לאחיה ולאמה. הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל. אלף כסף שנתתי לאחיך מתחלה כבוד גדול הוא לך וכסות עיניהם של כל בני ביתך אשר אתך וגם לכל העולם שלא יסתכלו בך לגנאי לומר אשה זו מנהג הפקר נהג בה אבימלך כי הכל ידעו כי

אתך ואת כל ונכחת: יז ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו: יח כי עצר עצר יהוה בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם: ס כא א ויהוה פקד את שרה כאשר אמר ויעש יהוה לשרה כאשר דבר: ב ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים: ג ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק: ד וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים: חמישי ה ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו: ו ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי: ז ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקניו: ח ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק: ט ותרא שרה את בן הגר המצרית

אונקלוס

כל דעמך ועל כל מה דאמרת אתוכחת: יז וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אתתיה ואמהתה ואתרוחו: יח ארי מיחד אחד יי באפי כל פתח ולדא לבית אבימלך על עיסק שרה אתת אברהם: א ויי דכיר ית שרה כמא דאמר ועבד יי לשרה כמא דמליל: ב ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסיבתוהי לזמן דמליל יתה יי: ג וקרא אברהם ית שום בריה דאתיליד לה דילידת לה שרה יצחק: ד וגזר אברהם ית יצחק בריה בר תמניא יומין כמא די פקיד יתה יי: ה ואברהם בר מאה שנין כד אתיליד לה ית יצחק בריה: ו ואמרת שרה חדוא עבד לי יי כל דישמע יחדי לי: ז ואמרת מאן מהימן דאמר לאברהם קים דתוניק בנין שרה ארי ילידית בר לסיבתוהי: ח ורבא רביא ואתחסיל ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאתחסיל ית יצחק: ט וחזת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת

לאברהם

מסרה ונכחת, ל' וחסר. יז ויתפלל, ב'. ואמהתיו ח"ו ומ"י. יח עצר, ל' חסר. כא א פקד, ז'. אמר, ג'. דבר, שנים בליש' לטעם סמ"ג. ב לזקניו, ב' ומ"ז ומ"י. שמו, השלך במולס ח"ו ולא בפירק מס"ג. ג שם, ו'. הנולד, ל' דגש מד"ד. ד שמנת, וכל סו' מ"ז. ו צחק, ל' וחסר. לי, שלמד רפי כי הס"ה פרשים ואין כלן ס"פ. השמע, כל סו' ח"ו ומ"י דקרי. יצחק, הלדי בס"פ ל'. ז מלל, ב'. היניקה, ס' מ"ל דמ"ל בלי'. לזקניו, ח"ו ומ"י. ח ויגמל, המ"ס בפסק משתה בלבנה. משתה גדול, ב'. הגמל, ל'.

ת"א ויתפלל בבא קמא צ"ב. כי עצור עצר שבועות ה בבא קמא שם. בעד כל רחם בבא קמא שם. וה' פקד את ראש השנה יא ודף לב מגילה לא בבא קמא צב. וימל אברהם קדושין כט. כאשר צוה קדושין שם. ואברהם בן מגילה יז. ותאמר מי מציעא פז. ויגדל הילד פסחים קיט סנהדרין פט.

רש"י

לעינך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו. כפשוטו ואמהותיו נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה של שרה: (א) וה' פקד את שרה וגו'. (ב"ק צב) סמך פרשה זו לכאן ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך: פקד את שרה. כאשר אמר בהריון: כאשר דבר. בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור. אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה וגו'. והביא יורשו משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לאברהם [ולשרה בן וגו': (ב) למועד אשר דבר. רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים]: למועד אשר דבר אותו. דמליל יתי' את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד: (לזקניו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): (ו) יצחק לי. ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה מי ברא אלה) ראו מי הוא ומה נאמן הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם: היניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק: (ח) ויגמל. לסוף כ"ד חדש (גיטין עה): משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך. (ב"ר): (ט) מצחק.

לשון

רמב"ן

רב ביד המלך וכן הקטן יהיה לאלף לעם רב וכן המינו להם כהיום שדותיהם וכרמיהם ומאת הכסף והדגן והיצהר אשר אתם נושים בהם מאות רבות ממון גדול: (יז) וילדו. אם הלשון כפשוטו ושב לאשתו ולאמהותיו כי עצר יי' בעד רחמם תמה הוא כי נראה כי גם בלילה שלאחר נלקחה שרה לבית אבימלך ולא קרב אליה עדיין בא אליו האלהים בחלום ונבהל השכים וקרא לעבדיו גם לאברהם ומתי היה להם עצר רחם אולי היו על פרקן ואחוז חבלי יולדה ולא יכלו להמלט ואולי אברהם איחר תפלתו ימים והנה כשראה אבימלך גם שאליו לא נתפרשו ולשון רש"י וילדו ואמהותיו נתפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהן: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח ואין זה נכון כי אם נאמר שנולדה שום יציאת השתן שאלינו לידה בעניינים רבים כגון הרה עמל וילד שקר לדה שק מה ילד יום מה יולידו ויסדתו הימים אבל עלת רחם לא תבא על שום אשר ואין טעמה מן ענינו מרחם יצא שהוא נכרי כמו בטן הלדעה ודעת אונקלוס איננה כדברי הרב כי הוא שתרגם ואתרוחו עם רחם כפשוטו שהם ולדא אלא שהלה לכלול גם אבימלך במלת וילדו ולשון בראשית רבה כי עצור עצר יי' עצירה בפה עצירה בגרון עצירה בעין עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה והמדרש הזה לשם יתור לשון הכפל עצר עצר לא פירשו כל רחם כל נקבי. והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באברי התשמיש ולא יוכל לשמש וזהו לא נתתיך לנגוע אליה כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על התשמיש כענין אל תגשו אל אשה ואקרב אל הנביאה. ואשתו ואמהותיו הן מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכולו להמלט כי בעצירת רחם הוא שלא תלד כדרך וה' סגר רחמה אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא ועמדו שלה בניתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו ולא פי' הכתוב מעלי אבימלך והזכירו ברמז דרך

(יז) וְצַלִּי אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ וְאַסִּי יְיָ יַת אֲבִימֶלֶךְ וְיַת אִנְתְּתֵיהּ וּלְחֵינְתוֹי וְאִתְרַוְחוּ:
(יח) אֲרוּם מֵיחַד אֲחַד מֵימְרָא דַיְיָ בְּאַנְפֵּי כָּל צִיְרָה בֵּית וַלְדָא לְנְשַׁיָּא דִּבְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק שָׂרָה אִיתַּת אַבְרָהָם:

[(יח) וּמְטְרוֹד מְרוֹד:]

(א) וַיְיָ דְּכִיר יַת שָׂרָה הֵיכְמָא דַּאֲמַר לֵיהּ וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה נִיסָא הֵיכְמָא דְמַלִּיל אַבְרָהָם בִּצְלוֹתֵיהּ עַל אֲבִימֶלֶךְ:

[(א) וַעֲבַד יְיָ נִיסִין לְשָׂרָה הֵיךְ דְּמַלִּיל:]

(ב) וְאִתְעַבְּרַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר דְּדָמֵי לֵיהּ לְסֵיבְתוֹי לְזִימְנָא דְמַלִּיל יָתֵיהּ יְיָ: (ג) וּקְרָא אַבְרָהָם יַת שׁוֹם בְּרֵיהּ דְּאִתְיְלִיד לֵיהּ דִּילֵידַת לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק: (ד) וּגְזַר אַבְרָהָם יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ בַּר תְּמַנְיָא יוֹמִין הֵיכְמָא דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ: (ה) וְאַבְרָהָם בַּר מְאָה שְׁנִין כַּד אִתְיְלִיד לֵיהּ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ: (ו) וַאֲמַרַת שָׂרָה תִּימְהָא עֲבַד לִי יְיָ כָּל דְּשָׁמַע יִתְמַהּ עֲלַי: (ז) וַאֲמַרַת מָה מְהֵימַן מְבַשְּׂרָא דְּבַשַּׂר לְאַבְרָהָם וַאֲמַר עֲתִידָה דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אֲרוּם יְלֵידַת לֵיהּ בַּר לְאִישׁוֹן סֵיבוּתֵיהּ:

[(ז) וַאֲמַרַת מָה הֲוַת בְּשׂוֹרָא דְּבַשַּׂר לְרִבּוֹנִי לְאַבְרָהָם מִן שֵׁירוּיָה וַאֲמַר עֲתִידָה הִיא לְמֵינְקָה אֲרֵי יְלֵידִית בַּר לְסֵיבְתוֹהִי:]

(ח) וּרְבָא טַלְיָא וְאִתְחַסִּין וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחַסִּין יַת יִצְחָק: (ט) וַחֲמַת שָׂרָה יַת בְּרָא דְּהָגָר מִצְרֵיתָא דִּילֵידַת לְאַבְרָהָם מְגַחֵיךְ לְפוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וְגָחִין לַיְיָ:

[(ט) וַחֲמַת שָׂרָה יַת בַּר הָגָר מִצְרֵיתָא דִּילֵידַת לְאַבְרָהָם עָבֵד עוּבְדִין בִּישִׁין דְּלָא

בעל הטורים

בכסות כאן גבי שרה שנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה שיהיה לו כהות עינים דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות: (א) וה' פקד ב"פ שבמסור וה' הוא וכ"ד שלמדו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן אם כן שאמר אם שקן שבזרם ושני אותם לרבע אלות שנה שהיאים לו זרע והוא בן. אלא עתה ולריך שיפסיל מעתה. ד"א שאמרו בנות לוט כשנעברו בבילתם איסור מאביהן ושרה לא משכר מאברהם. ד"א שאמרו נספרה עם אבימלך ונכנסה ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע. ומה שלא נפקדה אשר שהיתה פרעה לפי שכאן היה משמש ימים ולא היה אשר כי אם בילה: פקד את שרה בגימ' אף כל העקרות פקד: (ז) מלל ב' במסורה בספרי ליפגא הכא ואידך (ישעיה כ"ח) שומר מה מליל מדבר במפלת אדום לומר שבזכות אברהם יהיה מפלת אדום. מלל בגי' ק' לומר כשהיה אברהם בן ק' היניקה בנים שרה: (ט) מצחק בגי' לערב זהו שאחז"ל שהיה יורה בו חץ כדי להרגו: גרם

יונתן

שרצו להתפרסם אשר שמעוני' וכו': (יז) ואמהותיו כדפי' רש"י: (יח) בפני כל ציריה ופי' מלשון נהפכו ציריה ופי' צירי דלפי נקבה עלר הפ"ס צירי יולדת: ירושלמי מלך דשמבשלי מן נעלך פי' מחה אשר כפיתך מאברהם לילה אשר אלו נמתי לך כל אשר לי לא הריגה כמיתת פי' לא היה כדי שתמה הבזה מלשון כמשה נדבם ידך: (א) היכמא דמליל כו' פי' כאשר התפלל על אבימלך כן עשה לשרה כי שהבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר וכו': (ב) בר דדמי ליה דרש שלם לזקוניו מלמד שהיה זיו איקונין שלו דומה ועיין ברש"י: (ו) תימהא עבד לוי לשון תימה: (ז) לאישון סבוסיה כל"ל פירוש לזמן זקנותו: (ט) ונחין לה' פירש ושוה עלמו

רמב"ן

אשר וכבוד לשרה ואחרי תפלת אברהם נרפא אבימלך ואשתו ואמהותיו וילדו בנים: (א) וה' פקד את שרה כאשר אמר. הצריך כאשר דבר בלידה לשון רש"י ואין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד כגון פקוד יפקוד אלהים אתכם פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים אף כאן וי"י זכר את שרה ועשה לה כאשר ידבר וכן הלשון בכל העקרות היולדות ברחל ויזכור אלהים את רחל ובחנה ויזכרה אלהים וכך אמר פקדונות הרי הן כזכרונות: (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות הוא כלומר מי הוא וכמה הוא גדול ושומר הבטחתו ומבטיח ועושה לשון רש"י ולא מצינו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק בנוסח מי אבימלך ומי שכם מי דוד ומי בן ישי. והנכון בעיני כי אמרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי לשמחה פיו ברנה ושחוק בפלא הנעשה לי כי מי בכל השומעים שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר אליו כן אפילו לנחמו כי לא עלה זה על לב איש מעולם ולשון

אבן עזרא

עינים [י]ונוכחת דברי משה. ויעמוד השם הוי"ו [ט]במקומו. והגאון אמר שהוא מן נוכח [י]ואין דבריו נכונים: (יז) וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו. [כ]לא אל אבימלך. וכן ויגש דעי מלחמה. [ל]בשלום. נעמוד עם ידבר [מ]אליהם. אלה בני [נ]עדה. אשר עבדתי [ס]אותך. בהן. אבי אברהם ואבי נחור [ע]ויעבדו. הלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני כי עצר עצר י"י בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך. והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהיה עצור לצאת [פ]לאסרן. ומלת כל רחם מענה עליהם. ומלת וילדו לנשים [צ]כמו ויסמו הכאן: (ב) למועד. אשר דבר אתו המלאך [ק]שאמר איה שרה אשתך. גם שב אליו כי כן אמר לו. ולא הוסיף השם על שם יצחק [ר]ולא החליפו כי הוא [ש]צוה לקראו כן: (ט) מצחק. כי

פירוש על אבן עזרא

שהמתרגם אשר נספי לבעלך אשר מכל אלה יהיה כסות עינים. [ה]ויהיה לך ג"כ כסות עינים לפני אשר אתכם והוא הפי' ואת כל. ומלת ונוכחת הוא דברי משה ולא דברי אבימלך. [ט]ר"ל ואת כל פי' עם כל ב"ח והוא"ו ונוכחת פי' כמו הנה הנ"ל. ואין בה פי' אחר. [י]ר"ל הענין היה בפנים. [כ]ר"ל אם היה מורה ג"כ על אבימלך לא היה נכר הפילה עד ע' מדשים שמתעבר אשתו ממנו וא"כ תלד. אלא בודאי מורה על ב"ב וילדו מיד. [ל](מ"א ב' ה') שב אל אבנר ולא אל עמשא ר"ל כי המלחמות אשר היה לריך דוד לעשות עדי ישוב הממלכה אליו והוא הסיב המלוכה בשלום. [מ](תהלים ל"ע ז') שב אל משה ואהרן כי כתוב למעלה משה ואהרן בכהניו. ושמואל וכו'. [נ](להלן ל"ו י"ב) שב אל תימן אומר לפו וכו'. לא אל עמלק וקרח. [ס](להלן ל' כ"ו) שב אל נשי ולא אל ילדי. [ע](יהושע כ"ד ב') שב ויעבדו אל תרח ונחור לא אל אברהם. [פ]כן דרשו חז"ל (ב"ק ל"ב ע"א) ג' באים ד' בלשה ע"כ הטענה עליהם מאלה כל רחם דוקא. [צ](להלן ל' ל"ט) כי ראוי להיות ותלדנה ותחמנה. ודרך הכתוב שלא לדקדק בין לשון זכר לנקבה במקום שהוא ידוע שמדבר על הנקבה כי היא המולידה כמו יתנו יקר לבעליהן (אסתר א' כ') הראוי תתננה. ואם כתב ומלרים ילד וכו' (לעיל יו"ד י"ג) כבר פי' שם ר"ל. וסיה מייך ג"כ לומר על אבימלך נולא עמה הנ"ל. [ק]ר"ל כדברי חז"ל למועדם (שמות י"ג יו"ד) הוא משנה לשנה ע"ש פרש"י. והבטחה ברית בין הבתרים היפה ל' שנים מקודם. ע"כ פי' מהבטחת המלאך בעת מילתו. ואם הוא המלאך בודאי שב אליו כי כן הבטיח אותו (לעיל י"ח י"ד). [ר]ר"ל אברהם או המלאך להוסיף בדרך שהוסיף ה' ע"ש אברהם. וגם לא החליפו בדרך עוד שמך יעקב כי אם ישראל יהיו וכו' (להלן ל"ה יו"ד). [ש](לעיל י"ז י"ט) ועל כן לא נשאר שמו כטעם שרה לשון אלו

ספורנו

כל אשר אתך ובני ביתך: ואת כל ונוכחת. ובעיני כל שומע ובעיני כל נולאת שתבקש אולי לגנותך כמנהג הנשים המוכיחות ומגנות זו את זו בנפלי דעתם: (יח) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם. להמית התולדות אם לא היה אבימלך שב בתשובה כמו שהתרה בו באמרו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך: (א) וה' פקד. אברהם התפלל בעד אבימלך וה' פקד את שרה כאמרו וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו: כאשר אמר. באמרו וברכתי אותה וזה היה שהסיר ממנה קללת הוה בעבור ובלידה ובגידול כאמרו הרבה ארבה עצבונך והרונך: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. כאמרו וגם נתתי ממנה לך בן שלא כמנהג המולידי' בעת זקנה שיולידו על הרוב נקבה: (ד) וימל אברהם את יצחק בנו (ה) ואברהם בן מאת שנה. ועם כל זה מל את בנו ולא חס על היותו בן זקונים: (ו) צחוק עשה לי אלהים. אף על פי שים לער מילה לתינוק האל ית' נתן שמחה בלבי לשיבך כל השומע יצחק לי וישמח בעדי ולא ידאג בשביל לער המילה: (ט) את בן הגר המצרית. הסבה שהתעורר לזה הלעג מפני ששמע כך

פירוש רשב"ם

כי דרך כבוד לקחה ובעל כרחו החזירה. כסות עינים שלא יראו בך לגנאי כדכתיב וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ וכשמסתכלים באדם לבזותו כתב לראות בך: עיני תראינה בה. ותחז בציון עינינו. ונוכחת מפורסם ומתווכח יפה כי דרך כבוד נהגתי בך ואל תשימי לבבך רק טוב. זהו עיקר לפי פשוטו. כי לכבוד של שרה אמר אבימלך כל זה ולא לקנתרה ולהוכיח: (ו) צחוק שמחה של תמהון: (ז) ותאמר מי מלל לאברהם כלומר ידעו ויבינו כל השומעים מי הוא האלהים שמלל לאברהם להיות לו בן משרה כי היניקה בנים שרה אחרי זקנתה ולזקוניו של אברהם כי אין גדול כאלהים: (ח) ויגמל נגדל מן הדדים כדכתיב בשמואל עד גמלך אותו. ביום הגמל שעשה או משתה כמו שמצינו בשמואל

אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ י וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק׃ יא וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃ יג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא׃ יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃ טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ יח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃

ויפקח

אונקלוס

לאברהם מחייך: י ואמרת לאברהם תרך אמתא הדא וית ברה ארי לא ירת בר אמתא הדא עם ברי עם יצחק: יא ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק ברה: יב ואמר יי לאברהם לא יבאש בעינך על עולימא ועל אמתך כל דיתימר לך שרה קביל מנה ארי ביצחק יתקרון לך בנין: יג ואף ית בר אמתא לעם אשוינה ארי בנך הוא: יד ואקדים אברהם בצפרא. ונסיב לחמא ורקבא דמיא ויהב להגר שוי על כתפה וית רביא ושלחה ואזלת ותעת במדברא (נ"א במדבר) באר שבע: טו ושליםו מיא מן רקבא ורמת ית רביא תחות חד מן אילניא: טז ואזל ויתיבת לה מקבל ארחיקת (נ"י ארחיק) כמיגד קשתא ארי אמרת לא אחזי במותא דרביא ויתיבת מקבל וארימת ית קלה ובכת: יז ושמיע קדם יי ית קלה דרביא וקרא מלאכא דיי להגר מן שמיא ואמר לה מה ליך הגר לא תדחלי ארי שמיע קדם יי ית קלה דרביא באתר דהוא תמן: יח קומי טולי ית רביא ואתקיפי ית ידך בה ארי לעם סגי

אשוינה

מסרה ט מלחק ב'. י גרש, ג'. ואם גמם, ב' דסמיכי. יירש, בסרין יודין. יא וירע, מלעיל מפני ו"ד סמיכן. אודת, ב' בסורה. (ב' כ"כ ב' מבמן כאו' ס' בגביאי') יב אל תיער, ל'. בקלה, ל' בסורה וס'. יקרא, כ"ס. יג וגם, פ' דס'. יד וחמת, חמם במסם. וישלחה, ב' וחסר. ותתע, ל' וחד חסם. טו ויכלו, ב'. החמת, חסים בגלילי וכן הכין וחסם בסגול. ותשלך, ג'. אחד, כ"ס. השיחים, מ"ל י"ק וחס' סגין. טז ותשב, י"ב. כמטחוי, ל'. במות, כ"ל מ"ל. ותשא, י"ד. קלה, ל' בסר' וחסר. יז אלהים, חסם. מילכי, מ"ל ע"ד קדים לרי"ם. שמע, ג' דס'. באשר, ה"ו. יח קומי, מ"ל. שאי, ס'. והחזיקי, ל' וחד החזיקי מלגן ומ"ל.

ת"א כל אשר מגילה יד סנהדרין סט. כי ביצחק נדרים לא סנהדרין נט. כי שמע ר"ה טז.

רש"י

לשון ע"ז כמו שנאמר (שמות לב) ויקומו לצחק. דבר אחר לשון גלוי עריות כמה דאיתא לצחק בי. ד"א לשון רציחה כמה דאיתא (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו': (י) [עם בני וגו'. מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא משחק אני:] עם בני עם יצחק. (ב"ר) מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק שהתרין בו: (יא) על אודות בנו. (ב"ר) ששמע שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקולה. (בקול רוח הקדש) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה:

ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (ב"ר): ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה (ב"ר): (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים לשתות הרבה: (טז) מנגד. מרחוק (ב"ר): כמטחוי קשת. כמטחוי קשת. כמו יריית חץ בלשון משנה משחים בזרעו על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכתב כאן כמו (שיר השירים ב) בחגוי הסלע מגזר' (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת (תהלים קז) יחוגו וינועו כשכור וכן (תהלים סה) קצוי ארץ מגזרת קצה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל (ב"ר): באשר הוא שם. (ר"ה טז) לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי

השרת

רמב"ן

ולשון אונקלוס קרוב לזה מאן מהימן דיימר לאברהם קיים דתוניק בנין שרה כלומר כל השומע יצחק לי כי אין אדם שיהיה נאמן גם בעיני אברהם אם הגיד לו זה הפלא: (ט) מצחק. לשון ע"ז לשון רציחה לשון גלוי עריות מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ויורש פי שנים ויוצאין לשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כמה דתימר כמתלהלה היורה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא מצחק אני ומתשובת שרה אתה למד כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' כל זה לשון רש"י ואף כאן הרב כותב שמחלוקת כולם דהכא אמר רבי שמעון בן אלעזר ד' דברים היה ר' עקיבא דורש ואני דורש כמותו ונראין דברי מדבריו דרש רבי עקיבא ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק אין צחוק אלא לשון ע"ז וכו' ואני אומר חס ושלום שיהא בביתו של צדיק כך איפשר מי שכתוב בו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו יהא בביתו ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה שכשנולד יצחק היו הכל שמחין אמר להם ישמעאל שוטים אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם אתה למד וכו' ונראין דברי מדבריו וכן הלשון שאמר הרב מריב עם יצחק על הירושה אינו כדעת נכון

אלא

ירושלמי

דלא כשרין לאתעבדא מנחך בפולחנא נוכראה:]

(י) ואמרת לאברהם טרוד ית אמתא הדא וית ברה ארום לית אושר למירות בר אמתא הדא עם ברי ויזח קרבא עם יצחק: (יא) ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק ישמעאל בריה דיפלח לפולחנא נוכראה: (יב) ואמר יי לאברהם לא יבאיש בעינך על טליא די נפק מתרבותך ועל אמתך דאנת מתרך כל דתימר לך שרה קביל מנה דנביאתא היא ארום ביצחק יתקרון לך בנין ודין בר אמתא לא מתיחס בתרך: (יג) ואוף ית בר אמתא לעם ליסטים אשויניה ארום ברך הוא: (יד) ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא וקרווא דמיא ויהב להגר שוי על כתפה וקשר לה בפותנהא לאודועי דאמתא היא וית רבא ופטרה בגיטא ואזלת וטעת מן ארחא למדברא דסמיך לבירא דשבע: (טו) והוו כיון דמטו לפיתחא דמדברא אדכרו למטעי בתר פולחנא נוכראה ולקה ישמעאל באישא צמירתא ושתי כל מיא עד דישלימו כל מיא מן קרווה ואתחריך ואתקליש גשריה ושברתיה ואשתלהיאת וקרא לדחלתא דאיבא ולא ענא יתה ומן יד טלקת ית רבא תחות חד מן אלניא:

[(טו) ושלימו מיא מן קרנת וטלקת ית טליא:]

יונתן בן עוזיאל

(טז) ואזלת ויתיבת לה לסטר חד וטלקת ית פולחנא נוכראה ארחיקת מן ברה כשיעור מיגד בקשתא ארום אמרת לית אנא יכלא למיחמי במותא דטליא ויתיבת מקבל ברה וארימת ית קלה ובכת: (יז) ושמיע קדם יי ית קליה דטליא בגין זכותיה דאברהם וקרא מלאכא דיי להגר מן שמיא ואמר לה מה ליך הגר לא תסתפין ארום שמיע קדם יי ית קליה דטליא ולא דן יתיה לפום עובדוי בישיא דהיא עתיד למעבד אלהן בגין זכותיה דאברהם חס עילוי באתר דהוא תמן: (יח) אזדקפי טולי ית טליא ואתקיפו

בעל הטורים

(י) גרש ב' במסורה הכא ואידך (משלי כ"ב) גרש לץ (שמות י"א) כלה גרש יגרש. גרש האמה הזאת ואת בנה ולא תגרש הלץ ותשכיל שגירשה שרה להגר מביתה נמנעה ונתמעטו בניה ונולכרו להסגרם מהם: (טו) ויכלו ב' במסורה הכא ואידך (איוב ז) ויכלו באפס תקוה (ירמיה כ') ויכלו בבושת ימי כיון שכלו המים ימי קלו ויכלו בבושת שתיהם

יונתן

עלמו כאלו שנבד להע"י: (יב) מסרבותך פי' שילא מתרבות שלך לתרבות רעה וק"ל: (יג) לעם לסטים כד"א ידו בכל שיהא מלסטם הבריות: (יד) וקטר במוסרא וכו' פי' ברצה שקשר לעיף במתני' להודיע שהיא שפחה: (טו) כאישא למירכא פי' קדחת לשון גמ' במס' שבת וע"ז. ואשתריך פי' ונחרך בשרו מחום: ואתקליש ומוגרתיה פי' שהיתה נושאתו מחמת חוליו על כתפה. ואשתלהיאת פי' עד שנתייגעה: ירושלמי (טו) מן קרנת פי' הערוך כלי ששם מים קריה וע"ז נקרא הכלי קרנות ולשון במגילה רבי כהן נקרני של לפורי ופי' מים נובעים וקרים: (טז) ועלקת פי' הסליכה. עליה פי' הנער

רמב"ן

שאם כן יהיה זה לאחר ימים רבים ויהיה ישמעאל גדול מאד תשאת אותו אמו על שכמה וכן אמרו ז"ל שהיה בן שבע עשרה שנה אם כן היה בשנה שנגמל יצחק ור"א אמר על דרך הפשט כי מצחק מתעתע כדרך כל נער ושחקה בו בעבור היותו גדול ממנה. והנכון בעיני שהיה זה ביום הגמל את יצחק וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול ולכך אמר הכתוב את בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדניו חייב הוא למות או להלקותו ואיני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני שהוא בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ומת: (יא) על אודות בנו. שיצא לתרבות רעה ושפוטו על שאומרת לו לשלחו זה למען רש"י והנכון בעיני כי הכתוב ספר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע מאד בעיניו מפני ספק שילגשו ותפשו בו ואלו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרצון שרה אבל מפני בנו הרע לו מאד ולא רצה לשמוע אליה והקב"ה אמר לו שלא ירע בעיניו על הנער ולא על האמה כלל וישמע לקול שרה כי ביצחק לבדו יקרא לו שמו וישמעאל לא יקרא לו זרע ומפני שהיה אברהם מספד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו מאתו אמר כי ישימנו לו לגוי ויברכנו מפני שהוא זרעו באמת: (יד) ואת הילד וישלחה. נמשך לנעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם נתן לה שילך עמה באשר תלך: (טו) ותשלך את הילד. נגרה עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן מושלך ונעזב או כענין וישליכם אל ארץ אחרת אל תשליכני מלפניך ענין שלוח ור"א אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שנחלש בצמא ורבותינו אמרו שהיה חולה בעת ששלחו ושם על שכמה את הילד וזה הטעם ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שצוה לעשות ככל אשר תאמר שרה

אבן עזרא

כי כן מנהג [א]כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנה: (יא) אודות. כמו דבר: (יד) וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו [ב]מספח חמתך. ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלח בן עם אמו ריקם ולא היה נדבה לבו. והתימה מאלה שיאמרו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו יי'. ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם. והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני [ג]ישמעאל: לחם וחמת מים. נתן אל הגר ושם על שכמה [ד]ואמר לה קחי אחד בנך וישלחה. ויתכן שנתן לה כסף וזהב [ה]ולא פי' הכתוב. ונתן לה לחם ומים מה שיספיק [ו]לה עד באר שבע כי נגרר היה אברהם. והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה שלה משכרון המים ואשר שלקחתו בחיקה [ז]וראתה שנפשו יוצא בצמא השליכתו: (טו) תחת אחד השיחים. האילנים: (טז) כמטחוי קשת. [ח]כדד ימנו וטעמו ידוע כהשלכת

פירוש על אבן עזרא

[א] לצחק (להלן פ' וא"ו) ע"פ דעת פ"א אשר כתב עקרים כשקדו מתה. ולפי פי' א' מרש"י יבוא ע"כ יצחק לי ישמח עלי כי הצחק לא היה רק על פקודת שרה. ור"ל לפי פשוטו. ולא כפירש"י ע"פ דעת חז"ל. וא"כ למה נתקנאה שרה עליו ותחרץ כי היה גדול ולא מערך שני הצחוק כי בן י"ז שנה היה ובחדה אשר לא ילמוד יצחק ממנו ויאמרו שמו גורם לזה. [ב]מספח חמתך (חבקוק ב' פ"ו) הוא שם כלי מעור או מעץ לשלשום בו מים. [ג](ב"י) גורם ל"ל לבני הפלגשים (להלן כ"ה ו') (ל"נ) שכם הנמרא בסנהדרין (ל"א ע"א) כי ר"ל מדייק מזה ולבני הפלגשים כדרשה נביהא בן פסיסא ע"ש וגם ישמעאל מבני הפלגשים ובפרט לפי דעת חז"ל אשר קטורה היתה הגר. גדולי נ"כ ישמעאל בכלל בניה. [ד]ר"ל כי הילד לא שם על שכמה רק הלחם ומים. והילד בן י"ז שנים היה שלא אמר לה קח אחד את בנך. [ה]ברצון שרה כמ"ש לעיל שלא ברצונה לא היה רשאי. [ו]בזה מתרץ שם לא היה ישמעאל על שכמה למה כתוב בפסוק שאחריו ותשלך את הילד וכו'. ואילו הלכה בדרך ישר היה מספיק לה הלחם והמים עד המלון. [ז]ר"ל לא נמצא ביקרא עוד המלה כמשמר. [ח]ירמיה

ספורנו

כך אמרו כאמרם ז"ל שהוא דיוקא בשוקא או דאבוהו או דאמיה: מצחק. מלעיג על המשתה שעשה בבית אברהם באמרו שנתעברה מאבימלך והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע כזאת אחר כך מליצני הדור ולא באולי בעת הלידה היה מצחק לא הרגישה בו שרה שהיתה אז טרודה: (י) גרש את האמה הזאת ואת בנה. כי נעלמה עשה הבן שהוציא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין שיירש אפי' בקלת: כי לא יירש בן האמה. שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום: (יב) אל ירע בעיניך כו' כל אשר תאמר אליך שרה. אל ירע בעיניך מה שאמר בדבר הנער והאמה לגרשם עם סימני עבדות כאמרו שם על שכמה וכו': שמע בקולה. כי בדין אמרה לעשות כן: כי ביצחק יקרא לך זרע. וישמעאל ובניו יהיו עבדים לו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בו: (יג) וגם את בן האמה. וגם אין ראוי שתדאג על שתגרש את הבן כי תגרש את בן האמה לא בכך תכל תקוה לבני אמינו כי זרעך הוא. לא שיהיה הוא ראוי לכך: (יד) שם על שכמה. את החמת לאות שפחות על דרך והתעני

פירוש רשב"ם

בשמאל כאשר נטלתו הביאתו שילה וקרבנות עמו: (ט) מצחק. שכבר גדל הרבה ולא רצתה להשהותו עוד פן ירצה להחזיק בירושת אביו עם יצחק: (יב) יקרא לך זרע. בריתי שהקימותי לזרעך לתת להם את ארץ כנען כדכתיב כי גר יהיה זרעך גוי על יצחק הבטחתיך: (יד) ותתע במדבר באר שבע. לפיכך ויכלו מים מן החמת שאלו הלכה דרך ישר היה מספיק לה החמת מים שנתן לה אברהם עד המלון: (טז) כמטחוי. כתרגום: (יז) באשר הוא שם. לפי שלא היתה רואה אותו שהרי נתרחק מאותו מקום הוצרך לומר במקום אשר הוא שם נתן לו את המים;

רובה

יט וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃ כא וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ כז וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ
אל

אשותה: יט וגלא יי ית עינהא וחזת בירא דמיא ואזלת ומלת ית רקבא מיא ואשקיאת ית רביא: כ והוה מימרא דיי בסעדה דרביא ורבא ויתב במדברא והוה רבי קשתא: כא ויתב במדברא דפארן ונסיבת ליה אמיה אתתא מארעא דמצרים: כב והוה בעדנא ההיא ואמר אבימלך ופיכל רב חיליה לאברהם למימר מימרא דיי בסעדך בכל דאת עביד: כג וכען קיים לי במימרא דיי הכא דלא תשקר בי ובברי ובבר ברי כטיבותא די עבדית עמך תעביד עמי ועם ארעא דאתותבתא בה: כד ואמר אברהם אנא אקיים: כה ואוכח אברהם ית אבימלך על עיסק בירא דמיא די אניסו עבדי אבימלך: כו ואמר אבימלך לא ידעית מאן עבד ית פתגמא הדין ואף את לא חויתא לי ואף אנא לא שמעית אלהין יומא דין: כז ודבר אברהם ען ותורין ויהב לאבימלך וגזרו תרויהון קים: כח ואקים אברהם ית שבע חורפן דען בלחודיהן: כט ואמר אבימלך לאברהם מה אנון שבע חורפן אלין דאקימתא בלחודיהן: ל ואמר ארי ית שבע חורפן תקבל מן ידי בדיל דתהי לי לסהדו ארי חפרית ית בירא הדין (נ"י הדא): לא על כן קרא לאתרא ההוא באר שבע ארי תמן קימו תרויהון: לב וגזרו קים בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב חיליה ותבו לארע
פלשתאי

מסרה יט ויפקח, ל'. החמת, ג'. כ רבה, ל' וחסר. קשת, ל'. כב ויהי בעת, ג'. ההוא, וה"ו וחירק. ופיכל, ג' כ"כ כו"ל מ"י וס"ז. עמך, י"ג בתורה. כג לי, הנה מדין א"מ כי הה"א שמושים. באלהים, ד' קודם. תשקר, ל' וחסר. ולניני, ל'. ולנכדי, ל'. כחסד, ל'. אשר, בזקף. גרתה, ל' ומ"ל במרכא. בה, דגש. כד אשבע, האלף בחירק שלא כמנהג. כה והוכח, ל' וחסר ע"ו וס"י. אדות, כו"ל כ"כ ט"ק ומ"ל חנין בש"ג. כו וגם אתה, ג'. לא הגדת, ע"ז פסוק לא לא לא. וגם אנכי, ס'. כח כבשת, ל' וחסר. לבדהן, הדלית דגש לאפרון לוט הכתל וכן לבדנה. כט מה הנה, ב'. כבשת, ג' וחסר בלי'. הצבת, ב'. לבדנה, ל'. ל כבשת, ב' וחסר בלי'. לעדה, ג'. לא למקום, ג. באר שבע, כו"ל באר מימה. לב וישבו, חסר.
ת"א אם תשקור לי סוטה י שלין ס.

רש"י

השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנאמר (ישעיה כא) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותן אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר (שם) אורחות דדנים אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: (כ) רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך השי"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנ' ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרים. ממקום גדולים שנאמר ולה שפחה מצרית וגו'. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא מסביבות סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך (כ"ך): (כה) והוכח. נתווכח עמו על כך: (ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקיבה כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתגלה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם:
אצל

רמב"ן

שרה והיה נוחה לשולחו מיד ובמנותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נושאים אותם: (יז) באשר הוא שם. לפי מעשיו שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מעשיו שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגין וכו' לשון רבינו שלמה מדברי רבותינו. והנכון בעיני בדרך הפשט
שיאמר

ואתקיפי ית ידיך ביה ארום לעם רב אשוינה: (יט) וגלי יי ית עינהא ואתגלי לה בירא דמיא ואזלת ומלת ית קרווה מיא ואשקיית ית טליא: (כ) והוה מימרא דיי בסעדיה דטליא ורבא ויתיב במדברא והוה יליף רבי קשוותא: (כא) ויתב במדברא דפארן ונסיב איתתא ית עדישא ותרכה ונסיבת ליה אמיה ית פטימא איתתא מארעא דמצרים: (כב) והוה בעדנא ההיא ואמר אבימלך ופיכול רב חיליה לאברהם למימר מימרא דיי בסעדך בכל מה דאנת עביד: (כג) וכען קיים לי במימרא דיי הכא אין תשקר בי ובברי ובבר בריי בטיבותא דעבדית עמך תעביד עמי ועם ארעא דדרתא בה: (כד) ואמר אברהם אנא אקיים: (כה) ואתווכח אברהם עם אבימלך על עיסק בירא דמיא דאנסו ליה עבדי אבימלך: (כו) ואמר אבימלך לא ידענא מן הוא דעבד ית פתגמא הדין ואוף אנת לא חוית לי ואוף אנא לא שמענא מן חורנין אלהן יומא דין מנך: (כז) ודבר אברהם ען ותורין ויהב לאבימלך וגזרו תרויהון קיים: (כח) ואקים אברהם ית שבע חורפן בלחודיהן ואפרשינון מן תורי: (כט) ואמר אבימלך לאברהם מה הינון שבע חורפן האלין דאקימתא בלחודיהון: (ל) ואמר ארום ית שבע חורפן תקבל מן ידי מן בגלל דתהוי לי לסהדו ארום חפרית ית בירא הדא: (לא) בגין כן קרא לבירא ההוא בירא דשבע חורפן ארום תמן קיימו תרויהון: (לב) וגזרו קיים בבירא דשבע חורפן וקם אבימלך ופיכול רב חיליה ותבו לארע פלשתאי

בעל הטורים

שמיחת למה מגונה תחלה: (כג) לנכדי בני' בן בני: (כט) הכבשת ב' במסורה הכבשת לבדנה

יונתן

הנער: (יט) קירוה מ"ל לשון מסכה פ' כל הכלים אבן שנקדרים ופי' שהיא דלעת יבשה ושלולה למלאותה מים וכו' ונקראה באמת כי לכן נקרא דלעת קרא לשון קירות שדה

רמב"ן

שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת משם כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחרי שתוהו כי לגוי גדול אשימנו וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד ובאשר שללים שם הוא ימות למקום: (כ) רובה קשת. בעבור היות קשת שואל אמרו כי רובה היא המורה החצים מלשון יסובו עליו רביו וימררוהו ורובו וקשת הוא העושה הקשתות. ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים ואולם אשר יריתי ביני ובינך ולכן יתאר אותו פעם אחרת כי הוא קשת. וכן ויורו המורים אנשים בקשת: (כג) השבעה לי באלהים אם תשקור לי. מלת אם בכל מקום מספקת אל השבוע בה בלתי זה והיא בארה ברוב ממקומות השבועה אם תשקור לי לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב אם יבואון אל מנוחתי ויקלוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה והענין כי בעבור היות השבועות באלה יאמר השבעה לי לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם תשקור לי וכן אמר תהי נא אלה בינותינו והענין הנבואה נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב ואם יתכפר עון בית עלי כלומר אם יהיה כן אין דברי אמת וכיוצא בזה שלא ירצה לפרש התנאי והכתוב יכנה ויקצר בהן וכמות' בחסרון התנאי ויקרא יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני והרבית את גבולי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל יחסר התנאי כולו וכן אם יראו את הארץ יחסור לפסוק ראשון חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ ויקבל השבועה. ולשון תשקור לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך: (לב) וישובו אל ארץ פלשתים. ענינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר: (לג) ויקרא שם בשם יי' אל עולם. פי' הכתוב שקרא בשם יי' המנהיג בכחו הזמן או שיקראו השמים והארץ עולם כלשון הבא תמיד בדברי רבותינו והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם יי' השמים בכח שיש לו אילות בכלם. והרב אמר במורה הנבוכים שהוא רומז לקדמות האל כי הודיע היותו קודם לזמן אבל אונקלוס אמר בויקרא שהוא

אבן עזרא

כהשלכת הבן: (כ) רבה קשת. כמהו השמיעו אל בבל רבים [י]ואם הם שני שרשים כמו סרר וסרה. גם רבה ורבב מגזרת רבה: קשת. שם התאר [ח]כמו גנב: הגם הלום. שם נראה לה [ט]המלאך בתחלה בפעם הראשונה: (כג) אם תשקר לי. מהבנין הקל ואין לו אח: נכדי. בן בני: (כט) מה הנה. לשון נקבות: לבדנה. עם ה"א [י]והיא לבדה: (ל) לעדה. כמו [כ]לעדות. ודע כי מלת שבועה עקרה שבעה [ל]ובמלת או

פירוש על אבן עזרא

(ירמיה נ' כ"ט) פי' (בל"א בשגנשיפלען) משרש רבב. ורובה קשת שרשו רבה וכולם מגזרת רבה. [ח]פי' אין מלת רובה סמוך אל קשת. רק פי' ויהי איש רובה. וקשת. כדרך שפרשו בפסוק איש צדיק תמים בפרשת נח שמלה תמים תואר. [ט]אין כאן מקומו כ"א (לעיל ט"ז י"ג) ובטעם בא לכאן ככה פי' ב"י (ול"נ) בכונה בא לכאן כאשר לעיל אינו מספיק הפי' על מלת הגם הלום. ולמה כפול אחרי ראי. ע"כ דעת ר"א כי השם אשר קראה שם. היה הכונה פעם אחר ראית המלאך פעם ב'. וזה פי' קראה שם המקום אל ראי בפעם הראשון. ומספר מ"כ כי אמרה ככה בפעם ב' הגם הלום וכו'. [י]ר"ל עם ה"א אחר הנו"ן כזה. היא יחידה כי אין לה חבר במקרא. [כ]ר"ל לעדה שם תואר לנקבה (צייגין) וגם שם המקרה (צייגנשאפט). וכן ללשון זכר והוא עד (ויקרא ה' א') הוא תואר (צייגע) והנה עד שקר העד (דברים י"ט י"ח) שם המקרה (צייגניס) ר"ל עדות שקר. [ל]כי שבע כבשות היו לברית ולשבועה. וכתיב ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם

ספורנו

והשתעני תחת ידיה אבל לא מדת הצדיק מתת להם די מחסורם כמו שאמרו ז"ל ויהי אלהים את הנער לרבות חמריו גמליו ופועליו ולכן לא שמרו דבר זולתי המים בהיותם במדבר ובהמצא המים ישב שם במדבר בטבעו כי היה פרא אדם: ואת הילד. נתן לה גם את הילד: וישלחהו. לוה אותם ברוב חסדו כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: (יט) ויפקח אלהים את עיניה. נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם כי לא היתה שואלת קודם לכן: (כב) אלהים עמך. לפיכך אני ירא ממך לא מגבורתך ועשרך לכן אני מבקש שתשבע לי: (כג) כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. עשה עמדי חסד להשבע בעד בניך: (כד) אנכי אשבע. אנכי אעשה החסד להשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלוני: (כה) אשר גזלו עבדי אבימלך. הוכיחו באשר הוא מושל על הגזל הנעשה בארצו ואין מכלים והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים כאמרם לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה: (כו) לא ידעתי מי עשה. גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי לשער מי מהם עשה זה כי אין שום אחד מהם חשוד אלא שאם היה חשוד לא היה יושב בביתי: וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי. על מה שהוכחתני שבהיותי מלך עלי היה לאשר חמוץ הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הנגזל ואם לקול ההמון מספרים איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול ההמון בזה: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי. על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה כי היה זה עדות הקנאת הבעלים והודאתם בדבר: בעבור תהיה לי. הברית: לעדה. על הודאתך כי חפרתי את הבאר הזאת: (לב) וישובו אל ארץ פלשתים. שהו מבאר שבע שלא היה מארץ

פירוש רשב"ם

(כ) רובה קשת מושך בקשת ושני גזרות הן. וימררהו ורבו וגם יסבו עליו רביו מלשון רבב כמו סבו מן סבב. שומו שמים מן שמם דומו יושבי אי. מן דממה דקה כולם נכפלים באות אחרונה. אבל רובה מגזרת רבה. עשה. בנה. קנה. שיאמר עושה. בונה. קונה: (כא) במדבר פארן. כדכתיב והוא יהיה פרא אדם: (כב) ויהי בעת ההיא שנולד יצחק משרה וידע אבימלך נסים שעשה לו הקב"ה לכך בא עתה לכרות ברית עמו. וכן כל בעת ההיא צריך לפרש לפי המאורע: (כג) ולנכרי בן בני: וישע

אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים: לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם: לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים: פ שביעי

כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים: ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו

וירא

אונקלוס

פְּלִשְׁתָּאֵי: לג וּנְצַב נִצְבָא (נ"י אִילָנָא) בִּבְאֵר שֶׁבַע וְצַלִּי תַמָּן בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהָא דְעָלְמָא: לד וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין: א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַייָ נַסִּי יָת־אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא־אֲנָא: ב וַאֲמַר דְּבַר־כְּעַן יָת־בְּרָךְ יָת־יְחִידָךְ דִּי רְחֵמְתָּ יָת־יִצְחָק וְאִיזֵל לָךְ לְאַרְעָא פוּלְחָנָא וְאַסְּקֵהִי קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל־חַד מִן־טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ: ג וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵז יָת־חֲמָרֵהּ וּדְבַר יָת־תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּהּ וְיָת־יִצְחָק בְּרֵהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵהּ יְיָ: ד בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה

מסרה לג ויטע, ג'. אשל, במשנה נקוד. אל, בגליון. עולם, כל סו' פ"ג.
א והאלהים, ז'. נסה, ו' ב' כתיב נסה ו' ה' נסה. ב ויאמר י"ד בטעם. ולך לך, י"ח חד מן י"ד זקפין במ'. המריה, ב' חד חסר וחד מ"ע. לעלה, כו"ל במ' חסר במ"ס הבכורים. על אחד, כ"ס. אמר, כו"ל עתיד מ"ג חסר. ג וישכם, חסר. ואת, ל' ויבקע, ב'. עלי, ל'. ד ביום, ס' (ד) כ"מ. וישא, מ"ג.

ת"א ויטע אשל סוטה ס. ויקרא שם סוטה שם. ויהי אחר סנהדרין פט. והאלהים נסה מגילה לא ס' הזהר פ' ויקהל. קח נא את עקיד' שער כ'. וישכם אברהם פסחים ד סנהדרין קה זוהר נח.

רש"י

(לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסני' ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ' (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו: ויקרא שם וגו'. על ידי אותו אשל הוקר' שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותין אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם משלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (סוטה י): (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא עליו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח הונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה. ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתו' אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים. כך שנויה בסדר עולם (נ"ל):
(א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. ויש אומרים אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק בדבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני. כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש (סנהדרין פ"ט): את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו תרויהם אני אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים וכן בדברי הימים (ד"ה ב' ג') לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקים (ס"א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן (לעיל יב) אל הארץ אשר אראך וכן (יונה ג) ביונה וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם. נזדרז למצוה (פסחים ד): ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו. (ב"ר) ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגום ואצלח כמו (שמואל ב' יט) וצלחו הירדן לשון ביקוע פינדר"א בלע"ז: (ד) ביום השלישי

למה

רמב"ן

שהוא תפלה: (א) והאלהים נסה את אברהם. ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה יקרא נסיון מצד המנוסה אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד ודע כי השם צדיק יבחן כאשר יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה: (ב) קח נא את בנך את יחידך. בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא שלשון להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני: המוריה. לשון רש"י הוא ירושלים וכן בדברי הימים לבנות בית י"י בהר המוריה ורבותינו פירשו שמשם יצאה הוראה לעולם ואונקלוס תרגום על שם הקטורת שיש בו מור וקנים ולא"כ יהיה פירושו אל הארץ אשר שהיה מוריה או שנקראת כן מעולם על שם העתיד ובב"ר כך אמרו רבנן אמרין למקום שהקטורת קרבה כמה דתימה אלך לי אל הר המור אבל דעת אונקלוס שאמר ארעא פולחנא איני נראה כן על המור שהקטורת שאין לשון פולחנא על שם אחד מסמני אחת העבודות לא אמר לארעא דקטורת בוסמין אבל דעתו לומר בארץ אשר יעבדו שם האלהים ויתכן בזה למה שדרשו בפרקי רבי אליעזר אמרו באצבע הראה הקב"ה לאברהם אבינו את המזבח אמר לו זהו המזבח שהיה אדם הראשון מקריב מקדם הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו. שנאמר ויבן שם אברהם את המזבח מזבח אין כתוב כאן אלא המזבח הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים ע"כ. ושם מוריה שאמרו מן מורא שמשם יראו האלהים ויעבדו לפניו והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה כי ימצאו שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדול בארץ ישראל והיו עזים

ונכחס

תלשתאי: (לג) ונציב פרדיסא בבירא דשבע חורפן ואתקין בגויה מיכלא ומשקיא לעבוריא ולתאוביא והוה מכריז עליהון תמן אודו והימינו בשם מימרא דיי אלהא עלמא:

[(לג) ונציב אברהם פרדס בבאר שבע ואתקין בגויה מאכל ומשקה ולתחומיא הוו אכלין ושתין הוו בעיין למתן ליה טימי די אכלו ושתו ולא צבי לקבלה מנהון הוה אמר להון אבונן אברהם מן מה דאמר הוה עלמא במימריה צלון קדם אבוכון דבשמיא דמן דידיה אכלתון ושתיתהון ולא הוו זזין מן אתריהון עד זמן דהוה מגייר יתהון ומליף יתהון אורחא דעלמא ואודי ותלי תמן אברהם בשם מימרא דיי אלהא דעלמא:]

(א) והוה בתר פתגמיא האלין מן דינצו יצחק וישמעאל ישמעאל הוה אמר לי חמי למירות ית אבא דאנא בריה בוכריא ויצחק הוה אמר לי חמי למירות ית אבא דאנא בר שרה אנתתיה ואנת בר הגר אמתא דאמי עני ישמעאל ואמר אנא זכאי יתיר מנך דאנא אתגזרית לתליסרי שנין ואן הוית צבותי למעכבא לא הוינא מסר נפשי לאתגזרא ואנת אתגזרא בר תמניא יומין אלו הוה בך מנדעא דלמא לא הוית מסר נפשך לאתגזרא מתיב יצחק ואמר הא נא יומא בר תלתין ושית שנין ואילו בעי קודשא בריך הוא לכולי אבריי לא הויתי מעכב מן יד אשתמעו פתגמין האלין קדם מרי עלמא ומן יד מימרא דיי נסי ית אברהם ואמר ליה אברהם ואמר ליה הא אנא:

[(א) והוה בתר פתגמא האלין ויי נסי ית אברהם בנסיונא עשיראה ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא:]

(ב) ואמר דבר כדון ית ברך ית יחידך דאת רחים ית יצחק ואיזל לך לארע פולחנא ואסיקוהי תמן לעלתא על חד מן טוריא דאמר לך:

[(ב) לטור מוריה:]

(ג) ואקדים אברהם בצפרא וזרז ית חמריה ודבר ית תרין טלוי עמיה ית אליעזר וית ישמעאל וית יצחק בריה וקטע קיסין דזיתא ותאנתא ודיקלא דחזיין לעלתא וקם ואזל לאתרא דאמר ליה יי: (ד) ביומא תליתאה וזקף

אברהם

בעל הטורים

נגדכה. ושם הלכה כל גבולות ארץ. בזכות אברהם נכרתו כל גבולות ארץ: (ב) אל ארץ

יונתן

הזה עכשיו וק"ל: (לג) ואתקין בגויה מיכלא ומשקי' לעוברים פי' שהתקין אכילה ושתיה לעוברים ולשבים והיה מכריז וכל זה במלה דייק מיקרא בשם ה' וכו': (א) מן דינצו פי' אחר שהיו מריבים יצחק וישמעאל ישמעאל אמר לי ראוי לירש שאני הבכור ויצחק אמר לי ראוי לירש שאני בן הגבירה ואתה בן השפחה השיב ישמעאל ואני הוא צדיק יותר ממך שנמלתי בן י"ג ואלו רציתי למחות לא הייתי מוסר נפשי ואתה נמלת בח' ימים ואלו אלו הי' דעת בך הייתי מעכב אמר יצחק עתה אני בן ל"ז שנים ובשירצה הקב"ה לכל רמ"ח אברי איני מעכב מיד נשמעו דברים האלה והאלהים נסה וגו' כך הוא סורך דבריו והכל כדאיתא בילמדנו: (ב) לארע פולחנא שהם בית המקדש: אפרכם

רמב"ן

והאלים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשנאת ישראל והנה. ובכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקרא הר המוריה ואולי נקראת העיר על שם ההר שהוא אשר בתוכה הארץ אשר בה המוריה וההר לבדו הוא הנקרא מוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך אל ארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים ששם נקרא ככה ונכון להעלותו במקום ההוא כי הוא ההר אשר אלהים לשבתו ודרש שהשם צוה העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם ה' יראה ועוד כי למען לדקו הגדיל שכרו ולכן שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים כי אלו יעשה כן בפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה אבל כשיהיה אחר מהלך ימים בכל כמעט ביאור דעת ועצה וכך אמרו בב"ר כדי שתקבלא אומר נסה אותו בודאי שלא יהיו אומרין המתו ועכבבו ולא היה יודע מה לעשות: (ג) ויבקע עצי עולה. זריזותו במלוא אלי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים או שהיה אברהם חושש לקרבן מן המנחה בו תולעת כדין התורה ולקח מביתו עצים טובים לעולה ולכן אמר ויבקע עצי עולה: (ד) וירא את המקום מרחוק. ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אומר אליך. ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחוק שראה ארץ

אבן עזרא

או' השבע שבועה [ה]האברהם: (לג) אשל. אילן גם ויטע [י]אהלות: (א) והאלהים נסה את אברהם. יש אומר כי הסמ"ך תחת שי"ן והה"א תחת [ס]האל"ף. וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו. ואחרי שקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים [פ]האחת דעת העתיד בפרט היותו והשנית דעת היה הנמצא וזה פי' נסה. גם כי עתה ידעתי. והגאון אמר שמלת נסה להראות לדקו לבני אדם. גם מלת ידעתי כטעם הודעתי. והלא ידע זה הגאון כי בשעה שעקד בנו לא היו שם אילו [פ]נעריו. ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר ואחר תשב לו לעולה. ואברהם לא ידע סוד הכתובה ויתהר לשחוט אותו. והשם אמר לו לא בקשתי זאת. ואחרים אמרו הלאה שהעלהו לעולה כמו והשקית [צ]אותם יין. הולכתו אלה הגאוני לפי' הלאה. כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשה. והנה לא שמו על לב הנבונים שהבדילם בלוים אחר שנה. ואשר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה את אברהם [ק]שכרו כל השעמו' והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם כי [ר]עתה ידעתי. כמו ואם לא [ש]אדעה. ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך [ת]בשם. את יעזרני השם יודע הנסתרות: (ב) אחר ההרים. שם נקנה הבית. וכן המורה ויבן שלמה את הבית בהר המוריה [א]ואיננו הר גבוה. וכן היה גורן ארונה: (ג) ויבקע עצי עולה. וטעם על [ב]החמור: (ד) ביום השלישי. שלא מצאו הנגב. יש אומרים איך אמר אברהם ונשובה. ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו. ואברהם דבר [ג]כדי שלא יחרדו עד שובו. ושלא ירגיש יצחק ויברח. ורבותינו ז"ל אמרו שהיה יצחק

פירוש על אבן עזרא

שניהם. ולפי טעם כריתת הברית היה נ"ל שבועה. [ס](ב"י ואהל יוסף וגם מוהו"ע) נראה כי הוא טעות סופר כי שם לא פירש כלום. ונ"ל ובאלם שם השיב באר שבע (לקמן כ"ו ל"ג) (ול"כ) כי (במדבר ל' ג') פי' ר"ל השבע שם הפועל ובא עם שם. וטעמו מקור במקום עתיד א"כ המקור הוא שבע. [י]כי יש מרז"ל (בפ"ק דסוטה י"ד ע"א) שפי' אשל פונדק ואינו סובר ר"א כדעה הזאת כי אלה ויטע מורה אשר הוא אילן. [ס]ר"ל קשה לשם הי"ת אינו צריך לנסות כי הוא בוחן לבבות. ע"כ פי' שהסמ"ך הוא שי"ן שמאלית והוא כמו שמ"ך. וה"א שמהפך באל"ף. והוא כמו ונשא מגבהות (ישעיה ב' ב') ויהיה פי' לנשא את א"א והנה יכחישם טעמי הפרשה ככתוב עתה ידעתי וכו'. [פ]ר"ל הפילוסופים אמרו כי הדעות הם שתים. האחת שהיא דעת העתיד אשר הכתוב נסה. ועל הב' שהוא דעת היה הנמצא אמר כי עתה ידעתי. ודעתם בזה כי כל הדברים שמחדשים. ידעום השם טרם היותם. אך הידיעה שהיא הוא בכח שיהיה. וזאת היא ידיעת האפשרים. שפי' אפשר שיהיה כן באמר כי לו נתכנו עלילות. ואח"כ בצאת הדבר מכח אל הפועל הנה אז תהיה הידיעה ידיעת היה הנמצא עיין רמב"ן פה. [פ]ור"ל איך יהיה בדעת הגאון למי תהיה הידיעה הזאת אם לא היה שם. שם. [צ]ר"ל להראות להם שעולה להשקותם יין. ככתוב שמו יין ויאמרו לא נשתה וכו' (ירמיה ל"ה ב') וכן פה והעלהו הכונה הראה שהעלהו לעולה. [ק]לאשר כתוב כי. הגלוי לא היה באמת רק דרך נסיון כמו שי"ש שהו כל השעונים כי הוא כמשמעו. [ר]ר"ל אינו דומה מי שעובד ה' בכח אין לו כ"כ שכר כמו שעובד ה' במעשה ובפועל ובזה מוליא שכלו מכח אל הפועל. [ש](לעיל י"ח כ"א) ע"ש. והוא פי' ידעתי ע"י שרי מעלה אשר הם עיני ה' משוטטות בכל הארץ וככתוב וכל צבא השמים וכו' (מ"א כ"ב י"ט) כדכתב מז"ל. [ת](שמות ל"ג י"ב). [א](ד"ה ב' ג' א'). [ב]ר"ל בפסוק ול"ו כתיב ויחבש על החמור בכו ומי הביא עד יום ג'. [ג]כמאמר מז"ל מוטב לומר עבדא דגורלא אבא וכו' הוא א"א היה כי

ספורנו

מארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לראות מקנהו ושם נתן צאן ובקר ובנשות לכרות הברית: (לג) ויקרא שם בשם ה' אל עולם. וקרא והודיע לרבים שהאל יתעלה הוא אלוה העולם ומאליהו נגד דעת אפיקורסים מדמים גם יחסים: (א) נסה את אברהם. כוון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח וזה ידמה יותר לבוראו שהוא טוב לעולם בפועל כי אמנם הכונה במציאו' האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ג) וילך אל המקום. אל ארץ המוריה: (ד) וירא את המקום. מקום העקדה בהר המוריה: מרחוק. ושלשה

פירוש רשב"ם

(לג) ויטע אשל. פרדס היה להתפלל שם: (א) ויהי אחר הדברים האלה. כל מקום שנ' אחר הדברים האלה מחובר על הפרשה שלמעלה. אחר הדברים האלה שהרג אברם המלכים אמר לו הקב"ה אל תירא אברם מן האומות. ויהי אחר הדברים האלה שנולד יצחק ויוגד לאברהם לאמר

וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ט וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים׃ י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃ יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ יג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃ יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר

יהוה

אונקלוס

תְּלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יָת־עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת־אַתְרָא מֵרָחִיק׃ ה וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם־חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד־כָּא וְנִסְגּוּד וּנְתוּב לְוָתְכוֹן׃ ו וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת־אָעֵי דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל־יִצְחָק בְּרֵהּ וּנְסֵיב בִּידֵהּ יָת־אֶשָּׁתָא וְיָת־סַכִּינָא וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא (נ״י כַּחֲדָא)׃ ז וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא־אֲנָא בְרִי וַאֲמַר הָא אֶשָּׁתָא וְאָעַיָּא וְאָן אִמְּרָא לַעֲלָתָא׃ ח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי־לֵהּ אִמְּרָא לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ ט וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִּי אֲמַר־לֵהּ יְיָ וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יָת־מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת־אָעַיָּא וַעֲקַד יָת־יִצְחָק בְּרֵהּ וְשַׁוִּי יָתֵהּ עַל־מַדְבְּחָא עֵיל מִן־אָעַיָּא׃ י וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם יָת־יְדֵהּ וּנְסֵיב יָת־סַכִּינָא לְמִיכַּס יָת־בְּרֵהּ׃ יא וּקְרָא לֵהּ מַלְאֲכָא דַּיְיָ מִן־שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ יב וַאֲמַר לָא תוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא־תַעְבֵּד לֵהּ מִדְּעַם אֲרֵי כְּעַן יְדַעְנָא (נ״י יְדַעִית) אֲרֵי־דַחֲלָא דַיְיָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתְּ יָת־בְּרָךְ יָת־יְחִידָךְ מִנִּי׃ יג וּזְקַף אַבְרָהָם יָת־עֵינוֹהִי בָּתַר־אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא־דִכְרָא בָּתַר אֲחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יָת־דִּכְרָא וְאַסְּקֵהּ לַעֲלָתָא חֲלָף בְּרֵהּ׃ יד וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא וַאֲמַר קֳדָם־יְיָ הָכָא יְהוֹן־פָּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאַמַּר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם־

מסרה מרחק, ד' חסר במסורה. ה' פה, ס' במסורה במקף. לכם, במרכא. החמור, מ"ל. ונשתחוה, ל'. והנער, ז' ומ"ל. אליכם, מ"ל. ו' עלי, ל'. המאכלת, ג'. יחדו כל סו"מ. ז ויאמר, ב' פסוק דאית בהון ד' ויאמר פסקא. הנני, ב' דגושים ב' סמוכין המן הראשונים בסגול תמוכה ומן מכי' בלא געיה. ועולה מרכא. ח יראה, סי"ד בלי געיה. ט ויבאו, כל מ' חסר. ויערך, חסר. ויעקד, ל' חסר. י לשחט, ל' חסר וכה מ"ל. יא אברהם, ב' טעמים מרכא ופסק. יב ואל תעש, ב' רפה. ירא, ד'. חסר, י"ד מלאים. יג וישא, נשיאת עין פ'. באחז, ל'. בסבך, סבכים חסרים. בקרניו, ל'. ויעלהו, כל אורייתא חסר. יד יראה, קדם ושפר. יאמר, חטף בלירי. בהר, ג'.

ת״א ויאמר אברהם אל נעריו יבמות סב. ונשתחוה מועד קטן יח. השה לעולה סנהדרין פט. אלהים יראה ברכות סב. וישלח אברהם זבחים לג מנחות סג חולין קז. ויאמר אברהם פ' הזהב וה' דברים. כי ירא אלהים סוטה לא בכלא פו. ויעלהו לעולה זבחים לז מנחות פג. ההוא ה' יראה פסחים פח. אשר יאמר פסחים פח. בהר ה' יראה ברכות סב.

רש״י

למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואלו היה לו שהות לשמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום. ראה ענן קשור על ההר: (ה) עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לו המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישובו שניהם: (ו) המאכלת. סכין. על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא (דברים לב) וחרבי תאכל בשר. ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלי' מתן שכרם: וילכו שניהם יחדיו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ובשמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: (ט) ויעקד. (שבת נד) ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם, לשון חבה הוא שכופל את שמו:

(יב) אל תשלח. לשחוט. אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. אמר רבי אבא א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אלין: (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר מעמדיו של אברהם): בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר

המקרא

אברהם ית עינוי וחמא ענן איקרא קטר על טורא ואשתמודעיה מן רחיק: (ה) ואמר אברהם לעולימוי אוריכו לכון הכא עם חמרא ואנא ועולימא נתמטי עד כא לבחוני אין יתקיים מה דאתבשרית כדין יהון בנך ונסגוד למרי עלמא ונתוב לותכון: (ו) ונסיב אברהם ית קיסי דעלתא ושוי עילוי יצחק בריה ונסיב בידיה ית אישתא וית סכינא ואזלו תרויהום כחדא: (ז) ואמר יצחק לאברהם אבוי ואמר אבא ואמר הא נא ואמר הא אשתא וקיסין והאן אמרא לעלתא: (ח) ואמר אברהם יי יבחר ליה אמרא לעלתא ואזלו תרויהום בלב שלים כחדא:

(ח) ואמר אברהם מימריה דיי יזמן לי אימרא ואין לא את הוא לעלתא ברי והליכו תרויהון כחדא בלב שלים:

(ט) ואתו לאתרא דאמר ליה יי ובנא תמן אברהם ית מדבחא דבנא אדם ואיתפכר במוי דטובענא ותב נח ובנייה ואתפכר בדרא דפלגותא וסדר עלוי ית קיסיא וכפת ית יצחק בריה ושוי יתיה על מדבחא לעיל מן קיסין: (י) ואושיט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למיכס ית בריה עני ואמר יצחק לאבוי כפות יתי יאות דלא אפרכס מן צערא נפשי ונדחי לגוב דחבלא וישתכח פסולא בקרבנך עינוי דאברהם מסתכלן בעינוי דיצחק ועינוי דיצחק מסתכלן למלאכי מרומא יצחק הוה חמי יתהום ואברהם לא חמי יתהום עני מלאכי מרומא איתון חמון כדין יחידאין דאית בעלמא חד נכיס וחד מתנכס דנכיס לא מעכב ודמתנכס פשיט צואריה:

(י) ופשט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למיכוס ית יצחק בריה עני יצחק ואמר לאברהם אבוי אבא כפות יתי יאות דלא בשעת צערי אפרכס ואערבבה יתך וישתכח קורבנך פסיל ואדחי לגובא דחבלא לעלמא דאתי עינוי דאברהם הוו משוטטין בעינוי דיצחק ועינוי דיצחק הוו משוטטין במלאכי מרומא יצחק הוה חמי יתהון אברהם לא חמי יתהון ביה בשעתא נפקו מלאכא מרומא ואמרין אלין לאלין אתון חמון תרין צדיקין יחידאין בגו עלמא חד נכיס וחד מתנכס דנכס לא מעכב ודמתנכס פשט צוריה: (יא) וקרא ליה מלאכא דיי מן שמיא ואמר ליה אברהם אברהם ואמר הא נא:

(יא) ואמר אברהם אברהם עני אברהם בלשן בית קודשא ואמר הנני: (יב) ואמר אל תושיט ידך לטליא ולא תעביד ליה מדעם ביש ארום כדון גלי קדמי ארום דחלא דיי אנת ולא עכיבתא ית ברך ית יחידך מני: (יג) וזקף אברהם ית עינוי וחזא והא דכרא חד דאתברי בין שמשתא דשכלול עלמא אחיד בחרישותא דאילנא בקרנוי ואזל אברהם ונסיב יתיה ואסקיה לעלתא חלף בריה: (יד) ואודי וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר בבעו ברחמין מן קדמך יי גלי קדמך דלא הוה בלבבי עוקמא ובעיתי למעבר גזרתך בחדוא כדין כד יהון בנוי דיצחק ברי עלין לשעת אניקי תהוי מידכר להום ועני יתהום ופריק יתהום ועתידין אינון כל דריא קיימין למהוי אמרין בטורא הדין כפת אברהם ית יצחק בריה ותמן אתגליית עילוי שכינתא דיי:

(יד) ופלח וצלי אברהם בשם מימריה דיי ואמר אנת הוא יי דחמי ולא נתחמי

רש"י

המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו הופשט כאלו נקטר ונעשה דשן: (יד) ה' יראה. פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן

בעל הטורים

ארץ המוריה בגי' בירושלים: (ה) ונשובה ד' (מלא) במסורה ונשתחוה ונשובה. כתיב הכא ונשובה השיבנו ה' אליך ונשובה. (ש"א ע') לכה ונשובה נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה. (הושע ו') לכו ונשובה אל ה'. בזכות אברהם שאמר ונשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה ושיינו לכה ונשובה נחפשה דרכינו השיבנו ה' אליך ובזכות' הגליות מתקבלים. לכו ונשובה אל עיר ה' [כ"ל כמו שמם אמר שאול לנערו לשוב כן אנחנו נכה לשוב אל עיר ה']. ואם לא זכו אומר נתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם: (י) לשחט ב' במסורה לשחט את בנו לשמוע אליהם העולה בספר יחזקאל (מם) גבי קרבנות. שאנו לומדין ענין הקרבנות מאברהם כדאמרינן כושחין היו השמיד יד וכגל כעקידת יצחק בן אברהם: (יא) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ס"מ בגי' מיכאל היה:

יונתן

(י) אפרכס. לשון ת"ל בהמה מפרכסת וכל ענין פסוק זה בתנחומא: (יב) דאסברי ביני משפטא דעכליל עלמא פירוש האיל שנברא בע"ש בין השמשות כשנברא העולם בתחילתא הכנוס. אונקלוס ביער בחירוצא ובל"ל: ירושלמי. (יא) בלשון בית קודשא פי' שהשיב אברהם בלשון קודשא הנני פליג אונקלוס וי"א שתרגמו הא אנא ונבראו דלאמר אברהם למלאכים ואינם מבינים ארמי אלא לשון הקודש: (יד) עלבו. פי' שאין לבו סלוק: (יד) עוקמא מהר"פ הביא עוקמא ויש לייעב עוקמא פי' כמאום פי' שהייתי פונה לעשות גזירתך:

רמב"ן

ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודע: (ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים. עתה סוד הר המוריה שאמר לו הנה זה ההר אשר אמרתי לך: (יב) כי עתה ידעתי. מתחלה היה יודע ירצאתו בכח לא יצא לפועל

אבן עזרא

יצחק. כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים. ואם דברי קבלה נקבל. ודרך סברא אין זה נכון. שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול מאשר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה ואין בכתוב מאומה על יצחק. ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה. והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי"ג שנים. והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו. והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר אלהים יראה לו השה. כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח: (יא) אברהם אברהם. פעמים כמו דשמשון: (יג) אחר נאחז. אחר שנאחז בסבך בקרניו.

פירוש על אבן עזרא

כי הנמצא בא לעולם והולך לבית עולמו ושתל ובא ככמות והיה הבכור וכו' ע"ש אמיו המת (עיין קיום במדבר) וכו' (דברים כ"ט ו'). דר"ל לאמר הדבר. הר"ל אלה אמר. אמלא ע"כ פי' הנה האיל

ספורנו

ואמר בו עינו לראות מקום מרחוק בלין האל ית' כענין ויראהו ה' את כל הארץ והבין מכאותו שמקום יהיה מקום הזה: (ה) שבו לכם פה. כדי שלא ימחו בו ושלא יבהילוהו בעשותו הזבח: (יב) עתה ידעתי. ידעתי אני המלאך מדין יגדילך האל על מלאכיו כאמרם ז"ל גדולים צדיקים יותר

פירוש רשב"ם

עוד ובתואל ילד את רבקה. וכן אחר הדברים האלה שהגיד מרדכי על בגתן ותרש גדל המלך אחשורוש את המן שרצה להרוג את מרדכי והועיל לו מה שהציל את המלך ונתלה המן. אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן וחרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם וגם ביהושע מטילי' על ערי חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל והקב"ה צוה עליהם לא תחיה כל נשמה לכן והאלהים נסה את אברהם קנתרו וצערו כדכתיב הנסה דבר אליך תלאה. על נסותם את יי'. מסה ומריבה. בחננו ה' ונסני. כלומר. נתגאותה בהן שנתתיך לכרות ברית ביניכם ובין בניהם. ועתה לך והעלהו לעולה ויראה מה הועילה כריתות בהית שלך וכן מצאתי אח"כ במ' של שמואל. ויהי ארון ה' בארץ פלשתים שבעה חדשים. כתב את שבע כבשות הצאן תקח מידי אמר לו הקב"ה אתה נתת לו שבע כבשות חייך שבניו עושים שבע מלחמות עם בניך ונוצחין אותן. ד"א חייך שבניו הורגים שבע צדיקים מבניך ואלו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשה בניו. ד"א חייך שבניו מחריבים שבע משכנות ואלו הן אהל מועד וגלגל נוב ושילה וגבעון ובית עולמים תרין. ד"א שארון מחזיר את שדה פלשתים שבעה חדשים. נסה קונטר אריאה: (ב) המוריה. האמוריה. ארץ האמורי. הרבה אלפין חסרים. וימש. חושך כמו ויאמש. לא יהל. כמו לא יאהל שם ערבי: (ו) המאכלת. סכין. ע"ש וחרבי תאכל בשר: (יב) כי עתה ידעתי. כלומר עתה אני רואה ונתפרסם לכל העולם כי ירא אלהים אתה: (יג) וירא והנה איל. עובר לפניו: אחר נאחז בסבך בקרניו. כלומר אחרי

יְהֹוָ֣ה ׀ יִרְאֶ֑ה׃ טו וַיִּקְרָ֛א מַלְאַ֥ךְ יְהֹוָ֖ה אֶל־אַבְרָהָ֑ם שֵׁנִ֖ית מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃ טז וַיֹּ֗אמֶר בִּ֥י נִשְׁבַּ֖עְתִּי נְאֻם־יְהֹוָ֑ה כִּ֗י יַ֚עַן אֲשֶׁ֤ר עָשִׂ֙יתָ֙ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה וְלֹ֥א חָשַׂ֖כְתָּ אֶת־בִּנְךָ֥ אֶת־יְחִידֶֽךָ׃ יז כִּֽי־בָרֵ֣ךְ אֲבָרֶכְךָ֗ וְהַרְבָּ֨ה אַרְבֶּ֤ה אֶֽת־זַרְעֲךָ֙ כְּכוֹכְבֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם וְכַח֕וֹל אֲשֶׁ֖ר עַל־שְׂפַ֣ת הַיָּ֑ם וְיִרַ֣שׁ זַרְעֲךָ֔ אֵ֖ת שַׁ֥עַר אֹיְבָֽיו׃ יח וְהִתְבָּרְכ֣וּ בְזַרְעֲךָ֔ כֹּ֖ל גּוֹיֵ֣י הָאָ֑רֶץ עֵ֕קֶב אֲשֶׁ֥ר שָׁמַ֖עְתָּ בְּקֹלִֽי׃ יט וַיָּ֤שָׁב אַבְרָהָם֙ אֶל־נְעָרָ֔יו וַיָּקֻ֛מוּ וַיֵּלְכ֥וּ יַחְדָּ֖ו אֶל־בְּאֵ֣ר שָׁ֑בַע וַיֵּ֥שֶׁב אַבְרָהָ֖ם בִּבְאֵ֥ר שָֽׁבַע׃ פ

מפטיר כ וַיְהִ֗י אַחֲרֵי֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַיֻּגַּ֥ד לְאַבְרָהָ֖ם לֵאמֹ֑ר הִ֠נֵּה יָלְדָ֨ה מִלְכָּ֥ה גַם־הִ֛וא בָּנִ֖ים לְנָח֥וֹר אָחִֽיךָ׃ כא אֶת־ע֥וּץ בְּכֹר֖וֹ וְאֶת־בּ֣וּז אָחִ֑יו וְאֶת־קְמוּאֵ֖ל אֲבִ֥י אֲרָֽם׃ כב וְאֶת־כֶּ֣שֶׂד וְאֶת־חֲז֔וֹ וְאֶת־פִּלְדָּ֖שׁ וְאֶת־יִדְלָ֑ף וְאֵ֖ת בְּתוּאֵֽל׃ כג וּבְתוּאֵ֖ל יָלַ֣ד אֶת־רִבְקָ֑ה שְׁמֹנָ֣ה אֵ֗לֶּה יָֽלְדָ֣ה מִלְכָּ֔ה לְנָח֖וֹר אֲחִ֥י אַבְרָהָֽם׃ כד וּפִֽילַגְשׁ֖וֹ וּשְׁמָ֣הּ רְאוּמָ֑ה וַתֵּ֤לֶד גַּם־הִוא֙ אֶת־טֶ֣בַח וְאֶת־גַּ֔חַם וְאֶת־תַּ֖חַשׁ וְאֶֽת־מַעֲכָֽה׃ פ פ פ

קמ"ז. אמנו"ן סימן: ומפטירין ואשה אחת. במלכים ב' סימן ד':

כג א וַיִּֽהְיוּ֙ חַיֵּ֣י שָׂרָ֔ה מֵאָ֥ה שָׁנָ֛ה וְעֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֶׁ֣בַע שָׁנִ֑ים שְׁנֵ֖י חַיֵּ֥י שָׂרָֽה׃ ב וַתָּ֣מָת שָׂרָ֗ה בְּקִרְיַ֥ת אַרְבַּ֛ע הִ֥וא חֶבְר֖וֹן בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן וַיָּבֹא֙ אַבְרָהָ֔ם לִסְפֹּ֥ד לְשָׂרָ֖ה וְלִבְכֹּתָֽהּ׃

אונקלוס

יְיָ פָּלַח: טו וּקְרָא מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן־שְׁמַיָּא: טז וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּמִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלָף דִּי עֲבַדְתָּא יָת־פִּתְגָּמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּא יָת־בְּרָךְ יָת־יְחִידָךְ: יז אֲרֵי־בָרָכָא אֲבָרְכִנָּךְ וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת־בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא דִּי עַל־כֵּיף יַמָּא וְיֵרְתוּן בְּנָיךְ יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן: יח וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל־בְּנָיךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא חֲלָף דִּי קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרִי: יט וְתָב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ כַּחֲדָא לִבְאֵר שֶׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע: כ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְחַוַּא לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף־הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אָחוּךְ: כא יָת־עוּץ בּוּכְרַהּ וְיָת־בּוּז אֲחוּהִי וְיָת־קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם: כב וְיָת־כֶּשֶׂד וְיָת־חֲזוֹ וְיָת־פִּלְדָּשׁ וְיָת־יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל: כג וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת־רִבְקָה תְּמַנְיָא אִלֵּין יְלֵידַת־מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם: כד וּלְחֵינָתֵהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילֵידַת אַף־הִיא יָת־טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת־תַּחַשׁ וְיָת־מַעֲכָה:

פ פ פ

א וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: ב וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן

מסרה יראה, י"ג. טז נאם, ג' בתורה כו"ל חסר. יען, ג' יתיב. ולא, בתרתי. חשכת, ג'. יח והרבה, ל'. ככוכבי, כ"ל מ"ל. וכחול, ג' בב' לי' כו"ל מ"ל: וירש, ז' חסר בלי'. איביו, כו"ל מ"ל יו"ד חסר (וי"ו) בנ"ה. יח והתברכו, לפניהנו הרי"ם בשוא לבד. בקלי, חסר. יט ויקמו, חסר. כ הוא, וי"ו ומירק. כא בכרו, חסר. קמואל, ג'. כב פלדש, ל'. ואת, בליני ובפשטא. כג שמנה, הנו"ן בקמץ כי הוא לית. כד ופילגשו, ב' ר"פ. הוא, ולא ומירק. טבח, ל' טט בר כס. מעכה, ל'. כג א ויהיו, בס' המדויקים מלא ויהיו ה"י אבל לפנינו בשוא לבד ולפנים מסג. ב הוא, ולא ומירק. ויבא, כל אי' חסר. לספד, כו"ל חסר בת"ג.

ת"א וכחול אשר על בתרא ז. שני חיי שרה. מקרים עד פרה. בקרית ארבע ערובין כג. ויבא אברהם לסמ סמנה יו בבא קמא לב סנהדרין.

רש"י

כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה: (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה: גם הוא. אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם י"ב. מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני השפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

חסלת פרשת וירא

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע. על שם ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם

רמב"ן

לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעת במעשה והיה זכותו שלם ושכר משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל ודעת הדרשה שהמלאכים הוא המנסה ומעיד בעקידה ומלאך ה' הוא המונע והמצוה יתבאר בפסוק המלאך הגואל אותי: (טז) יען אשר עשית את הדבר הזה. גם מתחלה הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה שנשבע בשמו הגדול ויירשו זרעו את שער אויביו והנה הוסיף

מתחנן בבעו רחמין מן קדמך יי גלי וידיע קדמך דלא הוה בלבבי פלגו בזמנא דאמרת לי למקרבא ית יצחק ברי ולמעבד יתיה עפר וקטם קדמך אלא מן יד אקדימית בצפרא ועבדית ית מימרך בחדוא וקיימית מימרך וכדון בבעו רחמין מן קדמך יי אלהים כד יהון בנוי דיצחק עלין לשעת אננקי תהוי מדכר להון עקדתיה דיצחק אבוהון ושרי ושביק לחוביהון ופרוק יתהון מן כל אננקי דעתידין דריא למיקם מן בתריה למהוי אמרין בטור בית מקדשיה דיי קריב אברהם ית יצחק בריה ובטורא הדין הוא בית מקדשא איתגלית עלוי יקר שכינתא דיי:]

(טו) וקרא מלאכא דיי לאברהם תניינות מן שמיא: (טז) ואמר במימרי קיימית אמר יי חולף דעבדת ית פתגמא הדין ולא מנעת ית ברך ית יחידך: (יז) ארום ברכא אברכינך ואסגא אסגי ית בנך ככוכבי שמיא ויהי בחלא דעל כיף ימא ויירתון בנך ית קרוי קומי סנאיהון: (יח) ויתברכון בגין זכות בנך כל עממי ארעא חולף דקבלתא במימרי: (יט) ודברו מלאכי מרומא ית יצחק ואובלוהי לבי מדרשא דשם רבא והוה תמן תלת שנין ובההוא יומא תב אברהם לות עולימוי וקמו ואזלו כחדא לבירא דשבע ויתיב אברהם בבירא דשבע: (כ) והוה בתר פתגמיא האלין מן בתר דכפת אברהם ית יצחק ואזל סטנא ותני לות שרה דאברהם נכס ית יצחק וקמת שרה ופגנת ואשתנקת ומיתת מן אניקא ואתא אברהם ובת בארחא ותניא לאברהם למימר הא ילידת מלכה אוף היא אתרווחת בזכות דאחתה למילד בנין לנחור אחוך: (כא) ית עוץ בוכריה וית בוז אחוי וית קמואל רב קוסמיא דארמאי: (כב) וית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל: (כג) ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אלין ילידת מלכה לנחור אחוי דאברהם: (כד) ופלקתיה ושמה ראומה וילידת אוף היא ית טבח וית גחם וית תחש וית מעכה:

[(כד) ופלקתיה ושמה:]

פ פ פ

(א) ויהיו חיי שרה והוו חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנין שני חייהא דשרה: (ב) ומיתת שרה בקרית ארבע היא חברון בארעא דכנען ואתא אברהם מן טור פולחנא ואשכחה דמיתת ויתיב למספד לשרה ולמבכייה:

[(ב) ומיתת שרה בקרייתהון דגובריא:]

וקם

בעל הטורים

(א) חיי שרה כתיב לעיל מיניה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה שרה מאה שנה ראשי תיבות שמש חמה חרס השמש תלא השמש. שני חיי שרה ולא אמר ימי לפי שהורה לימי הנערות ובשהזקינה עד שפסקו ממנה ימי הנשים לפיכך אמר שני: ד"א תנין ויהי"ו היה עיקר שמחים שנולד

יונתן

(ב) מזל פלפלא כבר פירשתי בסוף הר המוריה. ירושלמי דגתרים פי' כי פירופלי דרש

רמב"ן

הוגשה שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום והנה זו הבשורה שלימה ובשולה השמידה לנו: (כ) מלכה גם היא. בעבור היות' בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים תבית אחיו המת ומלשון הכתוב נראה שלא ידע באחד מהם בלתי היום ואם היתה פקידתם בימי בחורותם אי אפשר שלא שמעו עד היום כי אין המרחק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען והנה אברהם בבואו משם בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה אבל עשה ה' להם נס שנפקדו בימי הזקנה וזה טעם מלכה גם היא ובדברי רבותינו יאמר שנפקדה כאחותה: (כג) ובתואל ילד את רבקה. לא הזכיר הכתוב לבן ואם הוא גדול מרבקה כי לא בא להזכיר רק השמונה שילדה מלכה לנחור אבל הזכיר רבקה כי להודיע יחוסה באה הפרשה וטעם אבי ארם לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר היה בדורות והם אבי ארם: (כד) ופילגשו ושמה ראומה. יספר הכתוב כל הבשורה שנבשרו את אברהם בבני אחיו ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחום נחור כי כלם ראויים להדבק בזרעו של אברהם ועל כולם אמר כי אל בית אבי תלך ואל משפחתי:

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה. לשון רש"י לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת מאה כבת עשרים לחטא

אבן עזרא

בקרניו ואם היה הי"ו כאחז קמץ ואז תחסר מלת היה וכן טעמו אשר היותו נאחז. ורבים כמוהו. ויש מפרש כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו. ואילו היה כן היה אחרי אשר כן או אחרי זאת. כמשפט הלשון בכל מוכרת: (יד) וטעם בהר ה' יראה. באלה הדברים: (טז) בי נשבעתי. זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: יען. מטעם ענה. זה המעשה יענה ויעיד: (יז) שער אויביו. מדינות בעלות שערים: (יח) עקב. שכר באחרים: (יט) וישב אברהם. ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו. והאומר ששחטו ועזבו ואח"כ חיה אמר הפך הכתוב:

(כ) ילדה מלכה. להזכיר יחס רבקה: חסלת פרשת וירא

חיי לשון רבים ולא יפרדו. ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט. והפך הדבר כמו שני יעקב: (ב) ארבע. שם אדם גדול בענקים

פירוש על אבן עזרא

ומלא ליד ה"א אחר שנשחט. וכמו שמבואר בקצת ספרים נאחז לריך לפרש כמו אם היה כתוב אחר היותו וכו'. זכמו שמ"א תקף וכו' בתר אילן ובפרש"י. חעיין רשב"ם אשר מקיים הפי' הזה. טבפרש"י על פסוק (דברים י"א ל') אחרי מובלא ואם' האחר מוכרח היה ל"ל אחרי כן או אחרי זאת והיה במשמע אשר נאחז בסבך זמן קודם או בסמוך לזה. יר"ל (דברים ס' ב'). כר"ל כאשר עלינו הי"ם חזר משבעתו ככתוב כתבו את האיש הזה ערירי (ירמיה כ"ב ל') ואמרו חז"ל סנהדרין כ"ז ע"א אשר נתהפכה הגזירה. ואמרו חז"ל אפילו שבועה איננה רק על תנאי, אך שבועה בי בהקב"ה בעצמו אין בה תנאי. אר"ל מדינות שעריהן גדולות ובצורות חומה גבוה דלתים ובריח. בואל שלח ידך וכו' ולא תעש לו מאומה כפרש"י (לעיל י"ב). יר"ל שלא נמצא בלשון יחיד כ"א בלשון רבים, כמו מים, מאזנים, מצרים, רחמים ודומיהם. דר"ל פה בתחילה המספר

ספורנו

יותר ממלאכי השרת: ממני. שאתה ירא אלהים יותר ממני שאני מלאך וראוי למעלה יותר ממני כאמרם ז"ל גדולים צדיקים וכו'. שאתה בפעל יר' אלהים כמו שהיה האל יודע קודם לכן שהיית ירא אלהים בכח ותפול ידיעתו הפועלת על הנמצא בפעל: והנה איל אחר נאחז בסבך. ובזה הבין שהזמין לו האל בזמן האל ושלא היה בו שום חשש של גזל כיון שראהו שלא היה שם איל קודם לכן ואחר זה תכף ראה זה האיל נאחז בסבך: תחת בנו. תמורת מה שהיה בלבו לזבוח את בנו על דרך ודובר אמת בלבבו: אשר יאמר היום. המקום שהיו ישראל אומרים ביום נתינת התורה שבהר ה' יראה כאשר יגלה אותו האל יתעלה באמרו והיה המקום אשר יבחר וזה היה בימי דוד אותו המקום קרא אותו אברהם ה' יראה: נאם ה' כי יען אשר עשית. אומר אני ה' כי יען אשר עשית זה: כי ברך אברכך. בי נשבעתי שאברך אותך: (יח) והתברכו בזרעך כל גוי הארץ. כשיקראו כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד כלם יתברכו בזרעך וישתדלו להדמות להם: עקב אשר שמעת בקולי. שהכר מלוה מלוה שהזכה בזה שיהיו בניך לכל עמים מורים לגוים עבודת האל ית' ולך תהיה לצדקה: (כ) הנה ילדה מלכה. הנה כבר ידעת שמלכה ילדה בנים: גם היא. מלבד הפילגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. והגיד המגיד שבתואל שהיה מבני הגבירה ילד את רבקה והיתה הבשורה שימצא בבית אביו אשה לבנו ולא יצטרך לידבק בכנען: (כד) ופילגשו ותלד גם היא. והגיד המגיד שגם פלגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען: (א) ויהיו חיי שרה. אחר שנולדה רבקה הראויה למלאת מקום שרה ונודע זה לאברהם מתה שרה כאמרם ז"ל אין צדיק נפטר מן

פירוש רשב"ם

אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה וזימן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו. וכן קדמו שרים אחר נוגנים. ושבו העבים אחר הגשם, ואח"כ ובא הגשם. וכן ואחר באו משה ואהרן כולם פירושם אחרי כן: (יד) אשר יאמר היום ולפתור בהר ה' יראה. בהר ה' נראה הקב"ה לאברהם:

(א) ויהיו חיי שרה. אע"פ שבשאר נשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש בשביל שהוצרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה פירוש מתי מתה לאחר תשעים של הורתה: (ב) ויבא אברהם. אפילו לא בא ממקום אחר אעפ"י

וְלִבְכֹּתָהּ: ג וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר: ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי: ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: ו שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ: ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת: ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר: ט וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר: י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן

עפרון

דִּכְנָעַן וַאֲתָא אַבְרָהָם לְמִסְפְּדָה לְשָׂרָה וּלְמִבְכַּהּ: ג וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מִיתֵהּ וּמַלֵּיל עִם־בְּנֵי־חִתָּאָה לְמֵימַר: ד דַּיָּר וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחְסָנַת־קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מִיתִי מִן־קֳדָמָי: ה וַאֲתִיבוּ בְנֵי־חִתָּאָה יָת־אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵהּ: ו קַבֵּיל־מִנַּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קֳדָם־יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יָת־מִיתָךְ אֱנָשׁ מִנַּנָא יָת־קִבְרֵיהּ לָא־יִמְנַע מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ: ז וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא־דְאַרְעָא לִבְנֵי־חִתָּאָה: ח וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם־אִית־דְּרַעֲוָא בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן־קֳדָמַי קַבִּילוּ־מִנִּי וּבְעוֹ־עֲלַי מִן־עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר: ט וְיִתֶּן־לִי יָת־מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵהּ דִּי בִּסְטַר חַקְלֵהּ בְּכַסְפָּא שְׁלִים יִתְּנִנַּהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: י וְעֶפְרוֹן יָתֵב בְּגוֹ בְּנֵי־חִתָּאָה וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יָת־אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה לְכָל־עָלֵי תְּרַע־קַרְתֵּהּ לְמֵימַר:

לא

מסרה ולבכתה, ל' כ' זעירא וחסר. ג מתו, מ"ב מן סי סד. ד גר, ג' ר"פ בדגב תפשג והוא מוקף ובסילופין יט פ"ס. מלפני, י"ב. ה ויענו פ"ו ל"פ. ו שמענו, ל'. נשיא. ז' (ו) רפי' וכל יחזקאל דכו' במ"ה בלי'. אלהים, קדש ואין כאן פסק. קברינו, ל' ומ"ל. קבר, כו"ל חסר. מתך, ד' ג' חסר וא' מ"ל. קברו, ג'. יכלה, ב'. ממך, חסר. ח וידבר אתם, י'. שמעוני, ו' ומ"ל. ט ויתן, י"ב רפין. לי, ברביע. בכסף, ט"ו רפין. מלא, בקדמא אזלא. לי, דגש מדין ס"ע. בתוככם, ומ"ל. י ישב, חסר.

ת"א ויקם אברהם ברכות יח. מערת המכפלה עירובין נג.

רש"י

ואביהם. דבר אחר על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו (ב"ר) אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה. יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחוזת קבר. אחוזת קרקע לבית הקברות: (ו) לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך. וכמו ויכלא הגשם: (ח) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו אל תפגעי בי: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו. ד"א שכפולה בזוגות (עירובין נג): בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה (ד"ה א כא) בכסף מלא: (י) ועפרון ישב. כתיב

חסר

רמב"ן

לשמאל וגם עשרים כבת שבע ליופי וכן כתוב בשני חיי אברהם ואין מדרשו זה נכון שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר כשני חיי אברהם בשוה ולא היו שוים בטובה אבל היה תחלה רשע ועשה תשובה בסוף ועוד כי שנה שנה לשון משמע ואיננו מדרש להשוותן אבל שנה שנה ושנים דרך הלשון הוא ומה שאמרו בבראשית רבה בת מאה כבת עשרים לחטא לא דרשו כן אלא מיתור הלשון שחזר ואמר שני חיי שרה שכללן והשוה אותן ולא ידרשו כן באברהם: (ב) ויבא אברהם. לשון רש"י מבאר שבע ואין זה לומר שהיה עומד שם מעת שכתוב וישב אברהם בבאר שבע כי איך תהיה שרה בחברון אבל הכוונה לומר שהלך שם ביום ההוא ושמע במיתת שרה ובא משם לספוד לה ולבכותה. ולשון רבותינו מהר המוריה בא וכן הוא לפי המדרש שהשטן הרב כי שמעה בעקידה ופרחה נשמתה והגדולה בעקידה שהיתה בלואה גם בבאר שבע כי שם היה דר ושם חזר כי כן כתוב בתחלה ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם ואמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים והוא גרותו בבאר שבע שהוא בארץ פלשתים ושם נלמוד בעקידה ועל כן אמר בדרך שלשה ימים שארץ פלשתים רחוקה מירושלים שאלו חברון בהר יהודה הוא כי כן כתוב וקרוב לירושלים ובשובו מן העקידה לבאר שבע חזר כמו שנאמר וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע להורות שנתעכב שם וישב שנים ואם כן לא מתה שרה באותו זמן כי לא היה אברהם דר בבאר שבע ושרה דרה בחברון וכן אחרים כי יצחק נולד בבאר שבע כי כתוב משלם ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר ואבימלך אמר אליו הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ונתישב שם בארץ ההיא לבאר שבע שכן כתוב ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם לאמר ואין כתוב שהלכו אלא מגרר ויכרתו שם הברית בבאר שבע וכן אחרים כי הנגב, כאשר הוכיחו אותה מיתת אברהם ביום הגמל את יצחק שהלכה במדבר באר שבע שהם היו דרים אבל אחר ימים רבים נסע מארץ פלשתים ובא לחברון ושם נפטרה שם כלדקת אבל לפי המדרש צריך אנו לומר כי אברהם ושרה בזמן העקידה היו דרים בחברון ושם נלכוו ומה שאמר ביום השלישי וישא את עיניו כי לא נגלה לו ההר עמד אלהים עד היום השלישי והיה בשני הימים הולך בסביבי ירושלים ולא היה רצון להראות לו ואברהם אחר העקידה לא שב במקומו לחברון אבל הלך תחלה אל באר שבע מקום האשל שלו לתת הודאה על נסו ושם שמע במיתת שרה ובא ומי שאמר מהר המוריה בא ומי שאמר מבאר שבע בא הכל מעם אחד ולפי זה מה שאמר הכתוב וישב אברהם בבאר שבע ישיב ענינו כי בשובו מן העקידה שב אל באר שבע ומשם הלך לקבור את שרה אחר הקבורה מיד חזר לבאר שבע ומיושב שם שנים והאלים הכתוב ענין באר שבע כאחד ואחרי כן אחר בקבורה ושם בבאר שבע נשא יצחק את רבקה כמו שאמר והוא יושב בארץ הנגב וזה דעת כל המפרשים כי אברהם היה במקום אחר ובא משם ולפי דעתי כי היה לשרה אהל שם עומדת היא והמהומה לפניה וכן כתוב באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אנשי מרעיו לספוד אותה או שיהיה לשון ויבא לאמר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו כי כל המתעורר ומתחיל במלאכה יקרא בא אליה וזה לשון מורגל בדברי חכמים כמו שאמרו בתמיד בא לו לגרם והרים בה שתי ללאות וכו' בא לו לדושן המזבח בא לו לעורקן ואמנם אחרי לא באתי לידי המדה הזו וכן בכתוב בא בעבדו שבא למלאכה ההיא ועמה אותה בעבור שבכו ולא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון שאלו היה כן היה מזכיר אותו המקום והיה הכתוב אומר וישמע אברהם ויבא ממקום פלוני: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. היה המנהג להיות להם בתי קברות

איש

יונתן בן עוזיאל

(ג) וקם אברהם מן מחמי אפין על מיתיה ומליל עם בני חתאה למימר: (ד) דייר ותותב אנא עמכון בבעו זבונו לי אחסנת קבורתא עמכון ואיקבר ית מיתי תמן: (ה) ואתיבו בני חתאה ית אברהם למימר ליה: (ו) קבל מננא רבוננא רב קדם יי את בינגא בשפר קברנא קבר ית מיתך איניש מננא ית קבורתיה לא ימנע מנך בגין דלא למיקבר מיתך: (ז) וקם אברהם וגחן לעמא דארעא לבני חתאה: (ח) ומליל עמהון למימר אין אית רעו עם נפשיכון למיקבר ית מיתי מן מחמי אפי קבילו מני ובעו עלי קדם עפרון בר צוחר: (ט) ויזבון לי ית מערת כפילתא דיליה דמתבניא בסטר חקליה בכסף שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת קבורתא: (י) ועפרון יתיב בגו בני חתאה ואתיב עפרון חתאה ית אברהם במשמעי בני חתאה לכל עלי תרע קרתיה

בעל הטורים

ושולד יצחק דבה מספים, היתה כשולד וכל ימיה קכ"ז: (ב) ולבכתה. כף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה. א"נ שהיתה כמו נגרעת מיסתה שמקרה דין ועל כן נענשה היה הסלה [אולי ר"ל שנלה הכף שוה כאלו כתיב ולבכה שלבה גרמה אלם וכפין זה אי' בשל"ה] ויהשלבד עלמו לדפת אין מקפידין אותו: (ג) ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת מלמד שאסור לספר לפני המת. ר"ת בני חת בגרסה לפי שהעביר מקומו של ס"ם כאלו קיים עשרה הדברות שיש בהם יו"ד פסוקים [אות ח'] : (ו) מתך ד' במסורה הלא ג' וסד (ישעיה כ"ו) יחיו מתיך וכו' וג' דהכא חברים דבסר מה איירי. וחסיא דהתם אלא דאיירי ברכים רש כאן רמז למה שאמרו שמסי אי' חיים סחלה. דהכא כתיב מתך והתם כתיב יחיו מתיך. מתך דהכא יחיו מתיך דהתם [דודאי מפי אי' הסיפי יחיד לגבי מפי ס"ל]: לא יכלה ב'. הכא ואידך (משלי כ"ג) ושבע עברתו יכלה. על כן לא יכלה מתך מקבור מתך כי לריך כל אדם לירא מן

יונתן

דרש קרית ארבע ע"ש ד' ענקים ור"ל קרים גיבורים: (ז) וגחן לעיל פרעמי פאות המסמוטלא מלמון גחין ומלמע לה: (ח) אין ליה כפו לשון כלון ורשות: ארע

רמב"ן

היה לבית אבותיו ושדה קבורה אשר יקברו בו כל הגרים והנה אברהם אמר אל בני חת אני גר מארץ אחרת ולא הנחלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת והנה עתה אני תושב עמכם כי חפלתי לשבת בארץ הזאת ולכן תנו קבר להיות לי לאחוזת עולם כאחד מכם ומפני שאמר תנו השיבו שבקש אותה בתתנה ועמו אותו איך נשב נעיננו כגר ותושב אבל אתה מלך שהליכך האלהים עלינו ואנחנו עבדים לך תקח כל בית הקברות שמספרין בו וקבור מתך שם ויהיה לך לאחוזת קבר לעולם כי איש ממנו לא ימנעהו ממך: (ח) אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני. טעמו אני לא אקבור מתי בקבר אשר אבל אם רצונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון שיש לו מערה בקלה שדהו ויתנה לו בית קברות אבותיו כי לשדה היא להם. וטעם מלפני כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון או יהיה טעמו מתי אשר הוא לפני ואני צריך למהר לקברו. וטעם ופגעו לי כי היה עפרון עשיר ונכבד כאשר אמר בילי ובין מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כמנין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו לבקשה לו משיר השדה יקנה מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דלך כבוד וטעם ויתן לי ויתננה לי שתשמור אותה כמתנה אם בכסף מלא אקנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה וכן אוכל בכסף המערה היא בכסף מתן לי שהעים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות: (ט) מערת המכפלה

אבן עזרא

הענקים ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש. כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכתה. לבכות עליה. וכן ובכתה את אביה: (ג) פני מתו. כמו לגוף. ועוד אמלא פי' לאמר: (ד) גר. לבדו הוא הכן: ותושב. הוא הגר היושב בארץ. אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחזה כמו נחלה. או מקום שאוחז אותו בכסף להיות קבר למתי: (ו) אדני. ולא אדונינו. לשון המדבר. ואין מדרך מוסר לשום אסרים שותפים עמו: נשיא אלהים. דרך גדולה בעבור כי אחם כגיא: יכלה. ימנע. כי יגלה בה"א גם באל"ף באחרונה: (ז) וקדוק וישתחו. בספר היסוד. והאומרים כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת. והשתחויה מיסוד רלשו רוח המשם הנותן שבח לאחר. ותם ענה השתחוה לאותו: (ט) מערת המכפלה. מערה בתוך מערה: בכסף מלא. והסכך אמר: לא

פירוש על אבן עזרא

מספר המרובה, ואלא מיי יעקב אע"ה המספר המושע קדם כבחות שבע שנים ולרבעים ואלף שנים (להלן מ"ז כ"ח). הקרית ארבע וכו' (יהושע י"ד ע"ו) (שם ט"ו י"ד). ר"ל הדרש בע"כ אשר י"א היה אדם הגדול בענקים. שאם היה בעם מהזה בקברון אל"ל ויספוד את שרה ותבכה עליה, אלי ויבא א"ו שהיה במקום אחר. עיין רבש"ם אשר מתרץ הדיוק. כמו שהה"א במקום למ"ד כפירש"י סוכה (להלן כ"ח יו"ד) כן מה ה"א במקום עליה. דברים כ"א י"ג) אשר פי' על אביה ואמה. כי אלה מהו לשון זכר, ואפשר להיות שתהא נקבה. אבל הכוונה על הגוף שהרוח הנשמה יקרא מת אפילו נקבה, (וכל"ה שמסדער קערפער). (להלן פסוק י"ז) ופי' לאמר. גר ותושב וכו'. ר"ל גר בלא מלא תושב שלא תורה נשה ללון. ר"ל מי שהלך מארץ מולדתו ויושב בארץ אחרת נקרא גר תושב או גר ותושב. ור"ל גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם בארצכם כפרש"י: או פי' כי תושב הוא באלהים. ובעירים הוא אדם נוטה ללון. ר"ל מתחילה בקש מהם לשון מתנה. ועם עפרון דבר שיתן לו בכסף מלא, ע"כ פי' ר"א במלת אחוזה שייך שניהם. או שאוחז ע"י נחלה. או ע"י הכסף. ופי' מלה תנו הפתחה לאחת ע"י כסף מלא. ר"ל שאין מדרך המוסר להשים אדון למצירו בלא רשותו וע"כ מדייק ר"א לשון המדבר. פי' כי המדבר היה אחד ולא כולם וע"כ נמנעו ב"י אשר אמר ו עבדך אבינו. ואולי שמכי-אלעשות רעב אמרו כן. כי המלך הוא בחור מעם והם כנו לא"א בשם נשיא אלהים כי הוקם אשה ה' ע"כ אמר שמאלך כנגד ה' מעימו (ע"ס ע"ז ו') פי' כי אינו ראוי להיות בחור מעם רק ע"פ ה'. כמו בכלן הוא בה"א. לא מכלא (תהלים מ' י"ב) הוא באל"ף. שכתוב שמה, והוא מעוכה. כי נמנכה ה"א למ"ד עפ"ל לוי"ו. ואחריו ה"א נוסף משתחוה. ושמשים בלא ה"א וישתחו ומלעיל. ולרבים וישתחוו. ובלא תי"ו התפעל אשר שי"ן פ"א פעל כמשפט אותיות זסש"ץ. במס' (שבועות פ"ז ע"ב) אמרו אין השתחויה אלא פשוט ידים ורגלים, ואמשמעות הלשון גבלה כדברי ר"א. וגם וישתחו (שמות י"ח ז') פי' ג"כ בשפחה הכלא. עיין ספורנו ורמב"ן אשר אין לדייק מלת שמכפלה. כי שם המקום היה מקדם מכפלה ולפי דעת חז"ל במס' (עירובין נ"ג ע"א) בית ועליה וכו' אין לדרוש ככה. ע"כ שערה כ"א מערה ולא שמערה במכפלה, אלא ודאי אלה שערה אשר שם ב' מערות וספי"ן פירה לסמוך ולמה לא כתיב בזה מערות א"ו מורה אשר היה מערה בתוך מערה. ר"ל סיפק אלא הוא

ספורנו

כן השולם אלא אם כן נולד לדיק כמותו תנאמר ורכס הטעם ובא הטעם: לספוד לשרה. בשביל שרה ולכבודה. כאמרם ז"ל (סנהדרין מ"ז ע"ב) הספידא יקרא דשכבי: מעל פני מתו וידבר אל בני חת. שלא של עליו אבלות עדיין והיה יכול לגאת ולדבר אל בני חת: (ד) גר ותושב. ובשביל היותי גר אין לי פה קבר כאמור ומי לך פה כי חלבת לך פה קבר והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם שנאתי להשתקע לא לגור בלבד: תנו לי אחזת קבר. הסכימו שתהיה לי אחזת קבר כאמרו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: (ו) במבחר קברינו קבור. ואל תפסל ממך עד שתקנה כאמרם ז"ל כל המתים כלם כל המלחה מעתם הרי זה מגונה: (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת. כשהשתחוה לאותם כאמרי העם העומדים שם מפני שהם היו במקום כל הלבור: (ח) אם יש את נפשכם לקבור. אם רצונכם לקבור את המת מהרה כמו שהראיתם באמרכם בשאר קברינו קבור כדי שלא תמתנו: שמעוני. להסכים שתהיה לי אחזת קבר: ופגעו לי בעפרון. שימכור אף על פי שאינו רוצה לקיים נכבד למכור נחלתו כמו שהפיר נבות באמרו חלילה לי מתתי את נחלת אבותי לך: (ט) מערת המכפלה. מקום ששמו מכפלה כאמרו ויקם שדה עפרון אשר במכפלה: אשר בקצה שדהו. ולא בשביל זה יפסיד נחלתו: בכסף מלא. שאין חפלי שיגרע ממכרו לכבודכם: בתוככם. במעמד כלכם שאיני עושק שום אנן נסיבות אליו ספסוף וכן עשה כאמרו וישקל אברהם לעפרון את הכסף כו' לעיני בני חת: לאחזת קבר. שאף על פי שימכור אולי יתכעל

פירוש רשב"ם

ויבא ראוי לומר כי בא לסופדה: (ד) גר ותושב אנכי. מארץ נכריה באתי לגור כאן ונתישבתי עמכם לכן אין לי מקום קבורת אבות הנה. בקרית ארבע. שם האיש ארבע כדכתיב בידושע קרית ארבע אבי הענק כמו קרית סיחון: תנו לי אחזת קבר. הניחו לי לקנות קרקע כאן ותתרצו אתם יושבי העיר להניח לקבור בה מתי ממשפחתי כי אחזת קבר אין יכול להיות אלא רצון כל בני העיר. וכך מוכיח לפנינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון ויקם לאברהם למקנה ואח"כ קבר אברהם וקם לו לאחזת קבר מאת כל בני חת: מלפני. אתקיאנו מלפני לקוברו: (ו) נשיא אלהים. ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות: במבחר קברינו. במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן: (ט) מערת המכפלה. כל

עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ טו אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃ שני יז וַיָּקָם ׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃ יח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ יט וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־

קבר

אונקלוס

יא לָא־רִבּוֹנִי קַבֵּל־מִנִּי חַקְלָא יְהַבִית לָךְ וּמְעַרְתָּא דִּי־בֵהּ לָךְ יְהַבִיתַהּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמִּי יְהַבִיתַהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ׃ יב וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם־עַמָּא דְאַרְעָא׃ יג וּמַלִּיל עִם־עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא לְמֵימַר בְּרַם אִם־אַתְּ עָבֵד־לִי־טִיבוּ קַבֵּל־מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא דְּמֵי־חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר יָת־מִיתִי תַּמָּן׃ יד וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן יָת־אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵהּ׃ טו רִבּוֹנִי קַבֵּל־מִנִּי אַרְעָא שָׁוְיָא־אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין־דִּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ מַה־הִיא וְיָת־מִיתָךְ קְבַר׃ טז וְקַבֵּל אַבְרָהָם מִן־עֶפְרוֹן וּתְקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן יָת־כַּסְפָּא דְּמַלֵּיל קֳדָם בְּנֵי־חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף מִתְקַבַּל־סְחוֹרָא (נ״י דְּמִתְקַבַּל סְחוֹרְתָא) בְּכָל־מְדִינְתָּא׃ יז וְקָם ׀ חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בִּכְפֶלְתָּא דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי־בֵהּ וְכָל־אִילָנֵי דִּי בְחַקְלָא דִּי בְּכָל־תְּחוּמֵהּ סְחוֹר־סְחוֹר׃ יח לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְּנֵי חִתָּאָה בְּכֹל עָלֵי תְרַע־קַרְתֵּהּ׃ יט וּבָתַר־כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יָת־שָׂרָה אִתְּתֵהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כְּפֶלְתָּא עַל־אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ כ וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי־בֵהּ

לאברהם

מסרה יא מסך, חסר. יג לו, כ"ב. מתני, כ"ו. שמה, י"ם פ"פ. טו מלת, ג' חסר. מה הוא, ד' ולא ומיכה. טז עפרון, ס' פסוק בסיפ' מן ב' מלין קדמאה מ"ל חבין חסר. אחוז, מ"ל. עבר, כו"ל חסר בלו'. לסחר, ל' וכ"כ ומ' בס'. יז גבלו, ה' מ' בלי'. יח למקנה, ל' בסי' וסמ"ן בקמץ. יט המכפלה, ל' דסמך אשר ומפני בי'. [ר"ל בקבורת שרה על פני ממרא, בקבורת אברהם אשר על פני ממרא, מנחם סי']. פוח, וח"ו ומיכה.

ת"א נתתי כסף קדושין ג ד. ארץ ארבע מליצא פז. וישמע אברהם מליצא שם. ארבע מאות בכורות נ. ויקם השדה בחרא שם.

רש"י

חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. רוח"ם בלעז מוכן הוא אצלי והלואי נתתיה לך כבר: (טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר (נ"א ואת מתך קבור): (טז) וישקל אברהם לעפרן. (בתורה כ) חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה (נ"א שם) שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום שמקבלין גדולים שהן קנטרין גנסי"ס בלע"ז: (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל ההן לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל באי שער עירו.

בקרב

רמב"ן

המכפלה. לשון רש"י בית ועלייה על גביו ד"א שכפולה בזוגות ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות ובבראשית רבה אמרו שכפל הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם והם לא ידעו טעמו כי עפרון בדמי השדה מכר לו הכל על דעתו שאין שם קבר והנה אברהם לא היה מבקש רק למכור לו המערה כי היא בקצה השדה וישאר השדה לעפרון והוא אמר לו דרך מוסר או מרמה שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שיהיה לו המערה לאחוזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו. וטעם ארץ ארבע מאות שקל כסף על דעת אונקלוס שהיא שוה כן אולי רצה לומר שהיו דמיה קונים כן במקום ההוא כי כן המנהג בדרך הארמאים להיות מעריך שדה הקנוי לפי מדתו וכדברי רבותי' עפרון קצב דמים כרצונו ביוקר גדול ואברהם נתנם לנו שמע ועשה כרצונו והגדיל ועל דרך הפשט ארץ ארבע מאות שקל כסף שקנה אותה בכך עפרון או אבותיו הקדמונים: (יא) וטעם לעיני בני עמי. לאמר הנה כל העם הנה והם היודעים ועדים. ואל תבוש לבקשה אלי לסחורה וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לחזור ואברהם לא עשה כן כי גם אחרי שפרע הכסף עלה הפסוק שעלה השדה והמערה והקימום ברשותו לעיני בני העיר וכל באי שער העיר הסופרים והנגידים המעלימים שם ואחר כן קבר אותה: (יג) אם אתה לו שמעני. טעמו אם אתה אם תשמעני ועניינו כמו אם אתה שתשמעני ובא הכפל לחזק הענין כמו הורה אדני הורה אלי הסבת כתב אשר יתן ולאמר עליו לאמור וגו' וכן ואני הנה אני בא ושמתי אני ולואי אני כי כל השדה כלה קדושים לידוק הענין וכן על דעתי אם תשוב ועד שהוך נבל ואם אקח שעורו אם תשוב. ועד שהוך נבל אקח מכל אשר לך או יאמר אם אתה כאשר אמרת כלומר שפיך ולכן שרים בענין ואם תשמעני וכן ויאמרו לשם אשיבם מה אתה ודומה ללשון הזה על דעתי

לשון

יונתן בן עזיאל

קרתיה למימר: (יא) בבעו רבוני קביל מני חקלא יהבית לך ומערתא דביה לך יהבתה למתנא באנפי בני עמי יהבתה לך איזל קבר מיתך: (יב) וגחן ליה אברהם באנפי בני חיתאה: (יג) ומליל עם עפרון באנפי עמא דארעא למימר ברם אם אנת צבי למעבד לי טיבו קביל מני אתן כספא דמי חקלא סב מני ואקבור ית מיתי תמן: (יד) ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה: (טו) רבוני קביל מני ארע דמיסין דילה ארבע מאת סלעין דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבר: (טז) וקביל אברהם מן עפרון ותקל אברהם לעפרון ית כספא דמליל באנפיה בני חיתאה ארבע מאה

ירושלמי

סלעין דכסף טב עברין בכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא:

(טז) ארבע מאה סלעין דכסף עברין לכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא: (יז) וקם זבין חקל עפרון די בכפלתא דקדם ממרא חקלא ומערתא דביה וכל אילנא דבחקלא דבכל תחומיה חזור חזור: (יח) לאברהם לזבינוי באנפי בני חיתאה לכל עלי תרע קרתיה: (יט) ומן בתר כדין קבר אברהם ית שרה אנתתיה למערת חקיל כפילתא דעל אנפיה ממרא היא חברון בארעא דכנען: (כ) וקם חקלא ומערתא דביה לאברהם לאחסנת קבורתא מן

בעל הטורים

מן המום ולכן לא יתן לו מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה: (טז) לעפרן חסר כתיב בגי' עי"ן ל"ע. ועולה ה' ככנגד ד' מאות שקלים שלקח במערה: (יז) ויקם מזה

יונתן

(טו) ארע דטימין דילה לשון טוחים: (טז) בכל פתור מירוש בכל שולחני מטליף מעות נקרא שולחני ע"ש השלחן והכנוס פתור' לכן פי' כת"י פ' בלק פתורה שהכל מבילים

רמב"ן

לפה זה אנכי אולי זה דעת אנקלוס שאמר הא את עבד לי טיבו שהטעמה לולי כאשר אמרת: (יט) וטעם ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה היא חברון בארץ כנען. כי שב לבאר השדה והמקום והארץ בעבור כי כל הפרשה הזכירה בני חת ועפרון החתי ולפיכך הזכיר בסוף כי הוא בארץ כנען אשר היא ארץ ישראל וכן אמר בתחלת הפרשה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען וכל זה באר כי הצדקת מתה בארץ ישראל ושם נקברה כי החתים ממשפחות כנען. ולפי דעתי כי טעם הכתובים אינו אלא להזכיר כי היא ארץ כנען לא ארץ פלשתים כי מפני שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים וכל מגוריו בארץ הסיא. בגרר ונשאר גרר ובאר שבע ומשם לחברון ומחברון לשם על כן הזכיר כי חברון היא בארץ הכנעני היושב בהר ההוא לא בארץ פלשתים הנזכרת לאברהם והוסיף בסוף להודיע המערה שהיא בשדה המכפלה על פני ממרא שזה השם המודע

אבן עזרא

(יא) לא. כן [א]אדני לך שתשמעני: (יג) לפני עם הארץ. חלה ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון [ב]לתת שבח לו: (יג) אך אם אתה לו. שמעני. אם אתה תעשה כן [ג]לו תשמעני. או טעמו [ג]אם אתה תעשה כן לו נתתי כסף השדה: (טז) עובר לסוחר. שלא יקח כי אם כסף נבחר: (יז) ויקם. נתקיים. ועמד השדה [ד]למקנה. והנה זה הפסוק דבק עם [ה]הפסוק שהוא למעלה. וכן גר ותושב אנכי. והעטרה שהזכיר הגאון [ו]אינם דבקים: וטעם לעיני בני חת. את אנשי המקום: וטעם לכל באי שער עירו. כל עובר ושב: (יט) ואחרי כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיי' [ז]השדה לאחוזת קבר לו ולזרעו. ונזכרה זאת הפרשה להודיע

פירוש על אבן עזרא

ריק וזה פייך בכלי, ע"כ מפרש פה הכוונה כי מלא מלא הוא שלם כמ"ש ויב"ע שלים, וא"כ הספוק הוא ספר. [א]תמוסיף ר"ל אלו הפיעות כאשר חז"ל דרשו על לא אדוני שמע קשה רום וכו' (ע"א א' ע"ז) פרש"י שם ע"פ נמרא בברכות לא אדון אתה בדבר זה וכו'. ומאין לדרוש ככה, שלא דקשה לחז"ל היה לה לומר אדוני לא וכו', וכאשר היפכה הכ"ד כוונתם לא אדוני לא אדון אתה וכו' א"כ קשה לר"א ככה ג"כ פה. ע"כ מוסיף מלה כן להעמיד לפי הפשט, ושלא לפרש מלה לא לשמעני, וכ"כ פי' ר"א אשר מלת לא מושכת אחרת כמו כמו אל בקלפך וכו' ובממתך מיסרני (תהלים ל"ח ב') ע"כ מוסיף ג"כ מלת אך שמעני. [ב]ר"ל למה ההשתחויה לפני עה"א שלא עפרון הטיב אשר יתן לו מתנה חנם ע"כ פי' ר"א אשר ההשתחויה ה"א לעפרון נגם אשר יושב לפני עם הארץ א"כ ההשתחויה בפסוק ז' היה לעם עה"א ככתוב שם לעם הארץ, ופה כתוב לפני עם הארץ א"כ ההשתחויה לעפרון. [ג]ר"ל אם תתן לי השדה, לו תשמעני לקחת ממני הכסף שאתן, ונתתי הוא עבר במקום עתיד. [ד]ר"ל כאשר אמר עפרון נתתי המערה מעת שמע מיתת שרה ע"ז אומר א"א ג"כ לו נתתי כסף מכבר, וכהיום הקבל ממני, ומלת לו מורה על נתתי, וכהיום יובן כוונת הכתובים פסוק ג' כתוב אל בני חת לאמר, ר"ל אולי לא ירצה הנותן או המוכר להם, ע"כ בקש בכוונה לאמר ע"י זולת אשר ישא פני המבקש או המבקשים, ע"ז השיבו נשיא אלהים וכו' פסוק וא"ו שאין להם יותר נשוא פנים מא"א בעצמו ע"כ בא א"א לנכום הדבר אם אמת כן יפגעו את עפרון אם גם בעיניו טוב למלאות מבוקשו, ובפרט כי נעשה לאוהו היום שומר העיר, וע"ז ענה עפרון פסוק י"ד לאמר ע"י אחרים כי הם מחויבים לשמוע בקולך, אך אני עפרון השומר אומר לא אדוני ככוונתם (ע"א א' ע"ז) ע"פ דרשת חז"ל הנ"ל לא אדון אתה עלי, אך אתה שמעני. השדה אשר אין צרך לא"א כ"כ תפרע עפרון נתתי מכבר בלא השתדלות בני עירו, והמערה אשר הוא העיקור לקבור מתו זה נותן לעיני בני עמו, ור"ל להם הוא נושא פנים, וגם ישא הפנים לא"א, והטעם מפייע כי מלת בני עמי הוא דרגא הביר לפרש אשר גם להם ישא פנים, ומלת נתתיה לך קבור מתך הוא ענין לבד. וכפי דבורו נתתיה עבר, נראה אשר הושב עפרון אשר ימות אברהם עם שרה אשר נתן להם המערה והוא אקדומי פורעניות וכו', ע"כ מארץ עפרון אשר מתך מלת לעיני בני עמי גם למטה לפרש אשר כוונת נתתיה הוא מכבר נגד בני עמי ר"ל מעט שגא נגד עמו לבקש, כמו לו כבר ג"כ המערה, ע"כ ההשתחויה א"א עוד הטעם לפני עפרון ועם הארץ אשר גדול כבודו בעיני השופט, והבין כי הם קראו נשיא אלהים והוא ענה לא אדוני וכו' וזה טוב טעם כוונת א"א ע"פ פי' רא"ע אם אתה תעשה כן לו נתתי מכבר כסף השדה, כי פחד כאשר יורידו מגדולתו [ו]אשר כי לא כתן רק לטובת בני עירו ויפטון כי היה על הכלי, ע"כ אמר כי לא בקש ממנו כמו מכניס. רק מבקש לו ויקבל ממנו הכסף אשר הפריש טרם הקימו לשופר. [ז]ר"ל כי לא פייך ויקם על הקרקע רק על בעל הי, ע"כ מפרש כי הוא מורה על השטר. [ה]ר"ל לעיל פסוק ג' אשר כתוב וידבר אל בני חת לאמר, היה האמירה הפסוק שלאחריו גר ותושב וכו' וכן בקשה מעשה הזאת אשר יתקיים השדה והמערה ונעשה ממשה תושב, (ולהי"י פי') כאלו אמר כששקל אברהם את הכסף לעפרון אז נתקיים השדה למקנה, וכן הפסוק גר ותושב לעיל ד' דבוק עם פסוק ג' לפרש מה הוא לאמר. [ו]ר"ל הגאון ר"מ הזכיר עשרה פסוקים שהם שניים והם אחד, הביא אותם ר"א בספר לחות ובס' מאזנים ושפר דבריו, ופה מקיים הכוונה אשר אלו ב' פסוקים הם דבוקים. [ז]ר"ל ויקם וכו' בפסוק י"ז מורה על רשות לקבור שרה, ומלת ויקם בפסוק כ' מורה על רשות לקבור זרעו ר"ל

ספורנו

ישראל שלא אקבור אלא גבולו לכן אני שואל שימכרנה לאחוזת קבר: לא ארוני. אין לריך שיפגעו בי לאשי העם הנועדים: שמעני. אתה בלתי שום אמצעי: השדה נתתי לך. במתנתי מאז הודעת: והמערה אשר בו. שאין ראוי שתעבור בשדה אחרים כשתלך לקבור: לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך. לפייסם אני אומר שאני נותן לך על מנת שתוכל לקבור שם מתך כמו ששאלת באמרך לאחוזת קבר: (יג) וישתחו אברהם לפני עם הארץ. כשתחוה לתת להם הודאה כמודה שבשביל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו כאמרם ז"ל (קדושין פ"ק) הנשמע בדבר אני למקום לא יאמר מסרוני בשביל עצמי אלא מסרוני בשביל אבא: (יג) אך אם כו' נתתי כסף השדה. אנכי אעשה כדברך לקבור שם מתי אך אם אתה כסף השדה ולא אקבור בו באופן אחר: אתה לו שמעני. אתה בבקשה שמעני קח ממני ואקברה אשר כך: (טו) מה היא. הלא אמר הוא ומספיק הדבור לסקנות לך מעכביו באופן שתהיה קובר בתוך שלך אף על פי שלא נתת המעות עדיין: (טז) וישמע אברהם לעפרון. הבין לרעתו בערך השדה: וישקול. פרע כמו או ככר כסף תשקול: (יז) ויקם השדה לאברהם למקנה. נתקיים במותמיו של קפר המקנה מאת

פירוש רשב"ם

כל הבקעה קרויה מכפלה כמו ככר הירדן. וכן מוכיח לפנינו שדה עפרון אשר במכפלה: בכסף מלא. בכל שווי. בתוככם. לעיניכם ותחת ער"ם לאחזת קבר. שתתרצו כלכם לקבור בה מתי: (יא) השדה נתתי לך. נותן אני אותו עכשיו לך דוויי"ן בלע"ז: והמערה אשר בו. אינך שואל כי אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה אני נותן לך במתנה כל השדה והמערה: (יב) וישתחו אברהם לעפרון לפני עם הארץ: (טו) א'רץ ארבע מאות. ארץ שאינו שוה אלא ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה הוא והיה לך לקחתה ממני בחנם ואת מתך קבר בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברהם. די לחכימא ברמיזא: עובר לסוחר. כסף צרוף ומתקבל בכל מיני סחורה. וכן בירושלמי מצינו כסף עובר. טוב בכל מקום וכן אצבעותיו מור עובר טוב בכל מקום: (יח) לאברהם למקנה. קם לאחר נתינת הכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו אבל לאחוזת קבר מאת בני חת לא קם הוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם

לאחזת

קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת: ס כד א וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל: ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי: ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: ד כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק: ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם: ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן

לְאַבְרָהָם לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי חִתָּאָה: א וְאַבְרָהָם סִיב עַל בְּיוֹמִין וַיָי בָּרִיךְ יָת־אַבְרָהָם בְּכֹלָּא: ב וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּהּ סָבָא דְבֵיתֵהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל־דִּי־לֵהּ שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי: ג וַאֲקַיֵּם עֲלָךְ בְּמֵימְרָא־דַיָי אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא וֵאלָהָא דְאַרְעָא דְּלָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנָת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵב בֵּינֵיהוֹן: ד אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי תֵּיזִיל וְתִיסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: ה וַאֲמַר לֵהּ עַבְדָּא מָאִם לָא־תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיב יָת־בְּרָךְ לְאַרְעָא דִּי־נְפַקְתָּא מִתַּמָּן: ו וַאֲמַר לֵהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַּר

לך

מסרה כד א ביומים, ד'. ברך, י"ב. בכל, ז' דגש: ב זקן, ג' מסרן ומס בג' ליפנם. המשל, כו"ל פתח ס'. ג באיהוה, ד' בליש'. יושב, י"ז מ"ל פסוקים. בקרבו, סרין בלבנו. ד כי אל, ה' פסוק דמטעי' בתר' לם. מולדתי, כל מר' מ"ל. ה אולי, כ"ל מ"ל במ"ס. ההשב, ג' ספר. אשיב, מ"ל. אל הארץ, ד' דפ' בם'. משם, ב' דם' במו'. ו השמר, כו"ל מהירה מלמיל. [במ"ם השמר והשקט (ישעיה ז' ד'), מם"ג].

ת"א ואברהם זקן יומא כח קדושין פב עליות מ"ב סנהדרין קז. ברך את סוטה ט קדושין פב בסלם יב.יג. ויאמר אברהם יומא כח. ואשביעך בה' שבועות לח. ואם לא תאבה קדושין סא.

תש"ב

רש"י

נקרא כך ובמעמד כלם הקנהו לו: (א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק אצל זקן: תחת ירכי. (שבועות לח) לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין. והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: (ר"ל מה שלא אמר שים ידיך וה"ל להשביע העבד במילתו לפי שבל

רמב"ן

הכתוב עליה. והפרשה הזאת הוצרכה להודיע חסדי השם עם אברהם שהיה נשיא אלהים בארץ אשר בא לגור שם והיה יחיד וכל העם היו קוראין לו אדוני והוא לא אמר להם כן שהיה גר ונכרי וגם בחייו קיים לו ואגדלה שמך והיה ברכה ושמחו אתם ויקראוהו נשיא ה' ועוד כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות כאשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים ורבותינו אמרו שגם זה מן הנסיונות של אברהם שנצרך מקום לקבור את מתו ולא מצא עד שקנה אותו ולא ידעתי טעם לדברי ר' אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים ועוד לקיים לו דבר השם להיות לו נחלה כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יוליכוה אל ארץ אחרת לקברה ודבר השם לאברהם על כל הארץ היה ונתקיים גם בזרעו: (א) ואברהם זקן בא בימים. הוצרך הכתוב לאמר כן להודיע הסבה שבעבורה השביע את עבדו ואמר כי ראה עצמו זקן מאד וחשב בלבו שמא ימות ויעלה לארץ מולדתו אולי טרם יחזור השליח ילך לו אל בית עולמו ולכן השביע את עבדו אשר ילך יצחק אחרי עלותו כי הוא המושל בכל אשר לו שלא יקח לו אשה מבנות כנען. ובבראשית רבה אמרו כאן זקנה שיש בה לכלוכית ולהלן זקנה שאין בה לכלוכית ילכו לפרש כי באים בימים שהשלים ימי הזקנה כי באים מורה על זקן עומד כמו הבאים בשערים העיר וכאן אמר שהיה זקן מאד שכבר בא בימים כמו בא השמש: ברך את אברהם בכל. בעושר ובנכסים ובכבוד ואורך ימים ובנים והוא כל חמדת האדם והזכיר הכתוב זה לאמר כי היה שלם בכל לא חסר דבר אלא שיראה בנים לבנו שירשו מעלתו וכבודו ולכן השתדל בזה. ולרבותינו בזה ענין נפלא אמרו וה' ברך את אברהם בכל ר' מאיר אומר שלא היתה לו בת ר' יהודה אומר בת היתה לו אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה דרש רבי מאיר שלא היתה לו בת לאברהם והיא לו לברכה כי לא היה יכול להשיאה רק לבני כנען הארורים ואם ישלחנה לארצו גם כן תעבוד שם ע"ז כמותם כי האשה ברשות בעלה ואברהם לא ישתף מלאכה אשר הכשר מעשה אשר שולח לארץ ואף כי יעבוד ע"ז ורבי יהודה דרש כי בת היתה לו דאפילו בבתו לא חסרו רחמנא והיא הברכה בכל כי היה לו כל אשר יחמדו האנשים לא חסר דבר ובאלו אחרים והזכירו שם הבת ונאמר שאין צורך לאחרים והמחלוקת להם עם רבי יהודה להודיע אותנו שם הבת הזאת בלבד ושאלה להם שאילו מדתו של אברהם שהיה גדולה ושאלים לענין זה שיאמר הכתוב כי ברך אותו השם בבת אחת ששמה בכל.

אבל אחרים סודו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד ורמזו בזה סוד מסודות התורה ואמרו כי בכל מרמז על ענין גדול והוא מדה שבהקב"ה נקראת כל מפני שהיא יסוד הכל ובה נאמר אני ה' עושה כל והוא שנאמר ויתרון ארץ בכל הוא יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדול השופע על כל כלי עולם בעבור כי בכל היא והיא המדה השמינית מי"ג מדות ומדה אחרת נקראת בת נאצלת ממנה ובה הוא מנהיג את הכל והיא בית דינו של הקב"ה שכתוב עליה וה' בכ"ע והיא שנקראת כלה בספר שיר השירים בעבור שהיא כלולה מן הכל והיא שהחכמים קורים שמה כנסת ישראל במקומות רבים בעבור שהיא כנסת הכל והמדה הזאת היתה לאברהם בת כי הוא איש החסד ויתנהג בה ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שמברך בכל רומזת על שהוליד בת מהרה אמרו או שלא הוליד אבל היא רומזת ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל ולכן נקראת גם היא כלשון כי שמי נקראו והנה הוא מלך בשמים ובארץ ולכך אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ והענין הזה נמשל לרבותינו רמוז בהגדות במקומות רבים כענין שאמרו במדרש הזה משל רבי שמעון בן יוחאי את ר"א בר' יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו ובעשרה מעשרה לו אמר לו הן אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי כך בתחלה חבב הקב"ה את ישראל וקראן בנתי שמעי בת וראי ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי ולאמי כתיב עמד ר"ש בן יוחאי ונשקו על ראשו אמר לו אלו לא באתי אלא לשמוע זה הדבר מפיך די והמשכיל זה בגדולתו של ר' אליעזר בן הורקנוס אמרו בפסוק אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי מי אתי כתיב אני הוא שהשתעשעתי בו כל העולם ולקחתי בו הכל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולו מחכים וממנו נפרדים הנשמות לבדי הייתי בהשתעשעי אותו ולא יגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתיך גם נפש שרקמתי אלולי מנה שמעתי ותרשתי אילן זה והשעשעתי בו ומי אתי שגליתי לו סודי זה ע"כ ועוד שם מגדולת מאמר רבותינו רמז אמר בעת שמשלו לך בבן והמשל עליהם רמז הזכיר ומלי רמז הזכיר זכור אותו מאמר ארסנך ה'

פסוק

ירושלמי

מן בני חִתָּאֵה: (א) וְאַבְרָהָם סִיב עַל בְּיוֹמִין וּמֵימְרָא דַיְיָ בָּרִיךְ יַת אַבְרָהָם בְּכָל טָבֵי בִּרְכְתָא: (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם לֶאֱלִיעֶזֶר עַבְדֵּיהּ סָבָא דְבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל אַפּוֹתִיקֵי דִילֵיהּ שַׁוֵּי כְּדוֹן יְדָךְ בִּגְזֵרַת מְהוּלְתִּי:

(ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ שַׁלִּיטָא דַהֲוָה שַׁלִּיט בְּכָל מַה דִּידֵיהּ שַׁוֵּי כְּעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי קְיָימִי:

יונתן בן עוזיאל

(ג) וְאוֹמֵינָךְ בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דִּמְותְבֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא הוּא אֱלָהָא דִּשְׁוּלְטָנֵיהּ עַל אַרְעָא דִּי לָא תִסַּב אִיתָא לִבְרִי מִבְּנָתְהוֹן דִּכְנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתִיב בֵּינֵיהוֹן: (ד) אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְבֵית גְּנִיסְתִּי תֵּיזִיל וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: (ה) וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא מָאִים לֵית צְבוּת אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיבִית בְּרָךְ לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן: (ו) וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַּר-

יונתן

מרילים. בן מאה וק"ל: (ג) נגאם שהולמי פי' נגרים מילה כדפירש"י: (ד) ולבים גניסתי

בעל הטורים

מה שמלון ל"ם בכאן שנו לה לשם: מיקום למעשר של המערה: (א) ואברהם זקן וסמוך ליה וה' ברך בזקנים ולא יכול עוד ללכת ולבוא ליטול וליתן את הולכך לברכם וה' ברכו. בא בימים כמנין ימים שנים בכהו בכן שנולד יצחק: (ב) המושל ב' במסורה הכא ואידך (קהלת י') אם רוח המושל תעלה עליך שא"ל לאברהם אפי' אם רוח

רמב"ן

שקי. וגמם לו המדה הזאת שהיא שכינתן של ישראל וזכור בנו שירבם ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל דכתיב וי"י נתן חכמה לשלמה וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי ובקרב שנים תודיע ומהיכן היתה בת לאברהם הן דכתיב וי"י ברך את אברהם בכל וכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו שהיא ברכה היתה בתו או לא היתה אלא אמו כן בתו היתה משל למלך שהיה לו עבד שלם תמים לפניו וניסהו בכמה נסיונות ועמד בכולן אמר המלך מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו אלא אכונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו ולכבדו הלך העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו שאם וקראו אוהבי דכתיב זרע אברהם אוהבי אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשוי ובו מרגליות נאות ואין כמותן והם סגולת מלכים אתננה לו ויזכה במקומי הה"ד וי"י ברך את אברהם בכל ע"כ. ואם תבין מה שכתבתי מדע מאמר הכתים הארוכות שאמרו ומן אז סלקנו לקשר למלאכת השמים ששרטו כל ולמה נכתבה הגלה שסרת האלף ותשכיל דברים רבים סתומים בתורה ומקרא ואלו ידע זה המתהדר בסודותיו שאלמנה ממיו שהלעיג על דברי רבותינו ולכן כתבתי זה לסכור פי הדוברים על הצדיקים עתק: (ג) ואשביעך בי"י. היה ראוי לאברהם שיצוה את יצחק בנו שלא יקח אשה מבנות כנען אבל היה רצונו לשלום בחייו אל ארצו ומשפחתו והשביע העבד לעשות כן בחייו או במותו ולכן הולך על כל פנים להשביע לעבד ללכת שם והולך לאמר אני מלוך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען והלך אל ארצי ותקח לו אשה מבית אבי וכיון שהשביע את העבד על זה לא הולך לצוות את יצחק דבר כי ידע בו שלא יעבור על רצון אביו ועל השבועה שהשביע את עבדו כי היה הענין נודע ליצחק באמת גם יתכן שהיה העבד אפוטרופוס על נכסיו וצוה אותו שיטיא יצחק לרצונו ויגמיל אותו נכסיו ע"מ כן חה טעם המושל בכל אשר לו: אלהי השמים ואלהי הארץ. הקב"ה יקרא אלהי ארץ ישראל כדכתיב כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכתוב וידברו על אלהי ירושלם ועל אלהי עמי הארץ ויש בזה סוד עוד אכתבנו בע"ה אבל בפסוק לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בפדן או באור כשדים וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת י"י לאמר לך עבוד אלהים אחרים: (ה) ומעם אם לא תאבה האשה. שאמר אדבר בה מכל הבנים אשר שם או הכאיה ליצחק: (ז) מבית אבי ומארץ מולדתי. לומר לה"י מבית אבי משכן ומארץ מולדתי מאור כשדים אם כן אל אבי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים ושלילה שלילה שיתערב זרע הקדש בבני שם הנושעים אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם אבל העבד לארץ הלך כאשר דבר אדניו אולי יאשור הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי ואלה ארץ אשר נר בה וכל אלה דברים נעלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יאמר

אבן עזרא

להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה: (א) ברך את אברהם בכל. באורך ימים ועושר וכבוד ובנים שכל מדות האדם. ודרש שבתו היתה ושמה בכל צריך לסוסיף בי"ת ומחרת: (ב) שים נא ידך תחת ירכי. יש אומר רמז למילה. ואילו היה כן היה משבע בברית המילה ולא בשם. והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו. והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי. והאדון יושב והירך על היד. כמשפט הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך. וזה המשפט עדיין בארץ הודו. (ג) וטעם אלהי השמים ואלהי הארץ. במקום הזה. כי בה תלוי לפלוא בארץ מן השמים. והוא סוד: הכנעני. כלל לשבעתי עממי גוים: (ד) כי אל ארצי. זאת חרן שאר שם: מולדתי. אור כשדים: (ה) אולי. ימלא על מעמים רבים וזכן אולי יעשה זרים: הטעם ה"א ההשב נפתח קמן בעבור שים ה"א הבנין קמוץ ואילו נפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון: (ו) כל השמר מלעיל מלמשו ומירה. ואשר מלרע

פירוש על אבן עזרא

יר"ל אשר מלאיך הכתוב בספור השמדלות וקריים א"י לארצות לכל הארץ מקום הסיים והמתים, ועוד טעם כמאמר חז"ל קיים א"א כל התורה וזכה מלום מלה אשר א"א לקיימה קודם הלוי ואמר הלוי. ודאם רלון הגורה להכניסו כנלם א"י ע"כ הקדים א"א ולקח קרקע להיות לו ישיבת א"י כמו כל המלום. שעי"ן (ב"ב י"ט י"ז). ר"ל בבבל כמו ועו אשכם דעה (ירמיה ג' ע"ו) שמעמו בדעה. בר"ל לפרש כמי מה אלהי השמים והארץ להבין מאמר חז"ל מ"ם יום קודם יצירת הולד וכו' (סנהדרין פ"ב ע"א) ואמרו חז"ל מוסר לארם אשם במועד שמא יקדמנו אחר (מ"ק י"ח ע"ב) ע"כ אנו מחויבים להבין הענין כי הגזירה מהשמים אשר מקובל מב"פ ולא בגזרה מוחלטת, ויהיה מפירוש מכריזין בם פלוני מקובלם לפלוני לפי טבע אלהים אשר נותנים בהם, ואם ישנה דרכו והזיוג הראוי לו הימיבה דרכה בודאי אינו זוכה להשיגה ככתות כי לא יכוח טבע הרשע וכו' אם לא אשר אותה בן זוג השמימה מעלה כמו בן, א"כ משכה המערכה כפי מעשה המתפוכים, וע"כ פירש א"א בשם אלהי השמים, ומכ"ז נקרא אלהי הארץ כי משגה כפי מעשה יושבי הארץ, ומסויב להיות עזר עבור יצחק כפי מזגו הטוב, ובפרט אשר א"י היא תחת השגחה ה' ושם שער השמים, ממויבת האשה להיות דבקה בהי"ם. לעיין (לעיל ט"ז י"ם) ר"אולי כ"ל שהיה דר שם. יר"ל יש אולי שפי' כמו אם כמו אולי יעשה זרים (הושע ח' ז'), ויש כמו שמא, אולי אוכל נכה בו (במדבר כ"ב ו') ויש לספקות, כמו אולי יתעשת (יונה א' ו'), ויש כמו לולי, אולי נטתה מפני (במדבר כ"ב ל"ג). הר"ל מקור מבנין הפעיל הָשֵׁב, ופה הוא בסגל אשר קורא ה"א נפתח הה"א

ספורנו

מאת בני חת. שהספיקים כל הענור שהיה לנו לאחוזת קבר: (א) ואברהם זקן וי"י ברך. באר הסבות שהכריחו את אברהם לשלוח את עבדו אל ארץ אחרת בעד אשה לבנו ושהולך להשביעו על כך כי לסב' הזקנה דאג שימות ולא יראה בחופת בנו והספיק שלא לאחר עוד ומבלי אין באלו אשה הגונה לבנו שיולך לשלום אל ארץ אחרת. ומפני שהבו דאג שמא איזה אדם בלתי הגון ירבה שוחד לעבדו כדי שיבחר בבתו ולא ישתדל להביא אשה הגונה לבנו. ולכן הולך להשביע את עבדו על כל אלה: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ. שאם תבגוד יפלא ממך בעולם הזה ובעולם הבא: (ה) אשר יצאת משם. שתחשה את המקום והנה אם אשבע לקחת אשה משם ולא תחפוץ היא לבא הנה אשעבד את בנך לשאר כשות ועונה ויתחייב ללכת שם ואם

פירוש רשב"ם

לאחוזת קבר מאת בני חת: (א) בא בימים. והרי הגיע עת להשיא את בנו בחייו: וה' ברך את אברהם. להודיע האמור לפנינו שלא שלח עבדו לקחת אשה ממשפחתו מחמת חוסר נשי' בארץ כנען שלא היו רוצים להזדווג לו. שהרי נתברך בכל וכל העולם מתאווים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כי אם ממשפחתו. וזהו שאמר העבד וה' ברך את אדני מאד ויגדל ולכך הוצרך לפרש תחלה ברך את אברהם בכל. כמו וחם אבי כנען: (ב) שים נא ידך תחת ירכי. וכן ביוסף כשנשבע ליעקב בריתות ברית ושבועה של בן ועבד לאדוניו כך היתה שרומה ענין השעבוד וכן כתב בן יכבד אב ועבד אדוניו. אבל תקיעת כף אל כף או כריתות ברית דבר לשנים ולעבור בין בתריו מצויה בשאר בניו אדם: (ד) כי אל ארצי. ולא לאותה שאינה קרובי אלא למולדתי שבארצי תלך: (ה) ההשב אשיב את בנך. אל ארץ אבתיך. ואע"פ שזרעו של אברהם

תָּשֵׁב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃ ז יְהֹוָה׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם׃ ח וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃ יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃ יב וַיֹּאמַר׀ יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃ יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם׃ יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי

הנערה ק'

אברהם

לְךָ דִּילְמָא־תְתֵיב יָת־בְּרִי לְתַמָּן׃ ז יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא דִּי דַבְּרַנִי מִבֵּית אַבָּא וּמֵאֲרַע יַלְדּוּתִי וְדִי מַלֵּיל לִי וְדִי קַיֵּים לִי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּין יָת־אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח מַלְאֲכֵיהּ קֳדָמָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִתַּמָּן׃ ח וְאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בָתְרָךְ וּתְהֵי זַכָּאָה מִמּוֹמָתִי דָא לְחוֹד יָת־בְּרִי לָא תְתֵיב לְתַמָּן׃ ט וְשַׁוִּי עַבְדָּא יָת־יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָּא דְאַבְרָהָם רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַל־פִּתְגָמָא הָדֵין׃ י וּדְבַר עַבְדָּא עַסְרָא גַמְלִין מִגַּמְלֵי רִבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל וְכָל־שְׁפַר רִבּוֹנֵיהּ בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרַם דִּי עַל־פְּרָת לְקַרְתָּא דְנָחוֹר׃ יא וְאַשְׁרֵי גַמְלַיָּא מִבָּרָא לְקַרְתָּא לְבֵירָא דְמַיָּא לְעִדָּן רַמְשָׁא לְעִדָּן דְּנָפְקָן מַלְיָתָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם זַמִּין־כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא דֵין וַעֲבֵד־טִיבוּ עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם׃ יג הָא אֲנָא קָאֵם עַל־עֵינָא דְמַיָּא וּבְנָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא נָפְקָן לְמִמְלֵי מַיָּא׃ יד וּתְהֵי עוּלֶמְתָּא דְאֵימַר לַהּ אַרְכִינִי־כְעַן קוּלְתִיךְ וְאֶשְׁתֵּי וְתֵימַר אִשְׁתְּ וְאַף־גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי יָתַהּ זַמֶּנְתָּ לְעַבְדָּךְ לְיִצְחָק וּבַהּ אִידַע אֲרֵי־עֲבַדְתָּ טִיבוּ עִם־רִבּוֹנִי׃ טו וַהֲוָה־הוּא עַד־לָא שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא וְהָא רִבְקָה נָפְקַת דְּאִתְיְלִידַת לִבְתוּאֵל בַּר־מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר

מסרה סטיב, מ"ל. סמה, י"ט ק"פ. ז מולדתי, מ"ל. ולסור, ב' דפ'. ולסור נשבע, ל' בפ'. נשבע, (סנים בלי מסג). ח ואם לא, ג' ר"פ בסבק. משבעתי, ל' וסמך וסי' בסמרי לוכס ספירס ב'. סמב, ד' קמן ומלרע סקר. י סוב, ב' דמסק. ויקם, כרבים ביוד. יא ויברך, ל'. המים, ל'. השואבת, ל' וסמך דסמר. יב ויאמר, ז' ר"פ בפעם מרעים ופסק. הקרה, ל'. חסד, בז"ב. יג הנה, ז' ר"פ בסמר'. יוצאת, ל' סמך דסמך. לשאב סקר. יד הנער, סנערה ק'. אמר, מסר. הטי, ל'. כדך, ל'. גמליך, מ"ע. אשקה, סקר. הכחת, ל' וסמך. ובה, ב'. טו יולדה, כו"ל חסר במ"ס בלי'.

ת"א והיה הנערה סנהדרין ד.

רש"י

שאל אברהם היתה רשותה לו קודם מילת העבד וק"ל): (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו'. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. ותרגום שלהם (כלומר שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולה' אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: (ח) ונקית משבעתי וגו'. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא (קודמין פא): רק את בני וגו'. רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. (ב"ר) נכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו. (ב"ר) שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים: בין שתי נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם: (יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרובי"ר בלע"ז: ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו

רמב"ן

יותר משכן ולמה תקרא סכן אלנו בעבור שגר בה ימים רבים אבל אל ארצי ואל מולדתי ארצי ששם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו מעולם וכבר נתבאר ובב"ר מבית אבי זו ביתו של אביו ומארץ מולדתי זו שכונתי ויתכן שיהי' טעם אל ארצי ואל מולדתי ארצי וממשפחתי כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו וכן ולקחת אשה לבני משם כמו אל מבית אבי וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי ואמר כי תבא אל משפחתי או שהיה העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו: (ז) ואשר דבר לי. לשון רש"י לצרכי כמו עלי וכן לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על שאין נופל בלשון דבור אלא אלי אליו אליהם ותרגומם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם ובפרשת וילא יעקב הביא ראיה ממה שכתוב שם את אשר דברתי לך שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן ואין הפסוק הזה אמת כי הנה מלאכו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וידברו הכשדים למלך ארמית והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' אלהיך לך וכן האמירה בשמיהם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ואם אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך: (ח) ונקית משבועתי זאת. לא הרשה אותו לקחת לו אשה מבנות כנען

יונתן בן עוזיאל

אסתמר לך דילמא תתיב ית ברי לתמן: (ז) יי אלהא דמותביה בשמי מרומא דדברני מן בית אבא ומן ארע ילדותי ודמליל לי ודקיים עלי למימר לבנך אתן ית ארעא הדא הוא יזמן מלאכי לקמך ותיסב איתא לברי מתמן: (ח) ואם לית צבות איתתא למיתי בתרך ותודכי ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן: (ט) ושוי עבדא ית ידיה בגזירת מהולתא דאברהם רבוניה וקיים ליה על עיסק פתגמא הדין: (י) ודבר עבדא עשרא גמלין מן גמלי רבוניה ואזל כל שפר אפותיקי דריבוניה בידיה וקם ואזל לארם דיעל פרת לקרתא דנחור:

ירושלמי

(י) וכל שפר אפותיקי דריבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת נהרים: (יא) וארבע גמליא מברא לקרתא לבירא דמיא לעדן רמשא לעדן דנפקן מליאתא: (יב) ואמר יי אלהא דרבוני אברהם זמין כען איתא מהגנא קומי יומא ועיבד טיבוי עם רבוני אברהם: (יג) הא אנא קאי על עיני דמיא ובנתהון דאנשי קרתא נפקן למימלי מוי: (יד) ותהי ריבא דאימר לה ארכיני כדון לגינך ואשתי ותימר שתי ואוף גמליך אשקי יתה זמינתא במזלא לעבדך ליצחק ובה איגרע ארום עבדת טיבוי עם רבוני: (טו) והוה בשעא קלילא הוא עד כדון לא פסק למללא והא רבקה נפקת דאתילידא לבתואל

בר

בעל הטורים

רום השמש לו שום שום יעלה עליך מקומך אל הנה אלא לך לארצי: כא ידך בגי' מילה שהשביעו במילה: (ז) ישלח מלאכו המיוחד לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך. ושני פעמים כתיב מלאכי בפרשה שבקש על שניים אחד בהליכה ואחד בחזר': (י) וכל טוב ב' במסורה הכא ולידך (פ"ב ס') וכל טוב דמשק. אליעזר לקח גם מטוב דמשק: (יב) עם אדני אברהם ק"ם אנשים כושר בשכר יוקם לא מעט מים עניהו על פניה. ובמשופיק דלי"ת של חסד יהיה ק"ם דמים שאמר בזכות דמו שנשפך בשעת העקידה עניי: (יד) ובה ב' במסור' הכא ולידך (ישעי' י"ד) ובה יחסו עניי עמו. (ד"ה ס' כ') ובה אבן [יקרה]. פי' ובה אדע כי עשית חסד עם אהיה לוקח גומלת חסדים. ובה אבן יקרה שכנן לה כלי כסף וזהב ואבן יקר. והכי איתא בב"ר רב הונא בשם רבי יוסי אומר

יונתן

גניפסי פי' לגים שהפספסי: (ס) ומזדכי פי' מהיה זכאי א' מהמלום אשר פ"א פעל לפני פ' המורה על בנין הפפעל וק"ל: (י) כל שפר אפותיקי מכאן מוכח דאין לגרום אפותיקי לשון מולך שא"א שהוליך עמו כל אוצרות אדוניו אלא ודאי שפרי אפותיקי: (יא) ואכרע גמליא פירוש הרביע הגמלים לסבריכם: (יב) זמין וכו' מהגנא פי' הזמין לפני אשה הגונה: (יד) לגיניך פירוש משם גדול מלשון הגמרא אשהלא בלגינא: למורביות

רמב"ן

כנגן אבל שיהיה הוא פסול וה' הטוב בעיניו יעשה. ורש"י כתב וקח לו אשה מבנות ענר אשכל וממרא ואם כנענים הם חלילה לו ובאמת שהם מזרע כנען שהכתוב אומר ממרא האמורי אחי אשכל ואחי ענר ובב"ר אמרו באשר לא תקח אשה וגו' הזכירו בנות כנען ענר אשכל וממרא כי עליהם אמר אשר אנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו אבל הזהיר על אלה בעלי בריתו וכל שכן על האחרים אבל ונקיתי משבועתי שיהיה הוא פטור ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בכן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויחר הבעתים. ויתכן כי משבועתי אלה רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד והשה על ימין או שמאל ולא אמר השובה לי: (י) וכל טוב אדוניו בידו. לשון רש"י שטר מתנה שכתב לו כל אשר לו כדי שיקפצו לשלום לו בתם וכן בבראשית רבה דייתיקי ולדעת זו מה שכתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק לומר שהחזיק אותו בנכסים בשעת פטירתו שלא יערערו בו כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי וא"כ תהיה מלת הלקיחה מושכת וכל טוב אדוניו בידו לקח בידו או ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו וילך ואחרים מפרשים כי העבד כאשר נשבע מיד הלך מעצמו ולקח גמלים רבים מגמלי אדוניו כי כל טוב אדוניו היה בידו והוא פקיד ונגיד על הכל לקחת ממנו כאשר ירצה כמו שאמר המושל בכל אשר לו. והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בשאול וילך שאול לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים והענין כי כל הטוב והמעולה בעיניהם בשם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים והמקראות יקראו לטובים במוכן: (יד) אותה הוכחתה לעבדך ליצחק. לשון רש"י ראויה היא לו שהיא גומלת חסדים וראויה ליכנס בביתו של אברהם ובה אדע לשון תפלה הודיעני בה שעשית חסד עם אדוני ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה אבל פירושו

אבן עזרא

מלרע לשון עתיד. כמו השמר והשקט. כטעם שקט הוא על שמריו: (ז) הוא ישלח מלאכו. תפלה. ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: (ח) לא תשב שמה. שיעמוד בארץ ישראל. וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר: (יא) ויברך הגמלים. הבריכם על ברכיהם: (יב) הקרה נא לפני. כטעם הכן הפני לפני. וכן כי הקרה ה' אלהיך: (יד) אתה הוכחת. נסמך העבד על תפלה כנביא שהשם ענהו. והוכיח בחלום על יד המלאך. שהוא שליח השם לעזרו. והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו. ורבים יתמהו באמרם שלא שאל כהוגן. ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שהשקהו והשקה

פירוש על אבן עזרא

(ישעיה ז' ד'). (ירמיה מ"ח י"א). ר"ל לא שייך שבת אלא יצחק אם לא היה מעולם חוץ לארץ, ע"כ תפרש כי כי כוונה א"א שיעמוד בא"י. וא"כ למה מלוה במלת תשב ע"כ תפרש ר"ל כי היה הדבר עבור א"א והוא בא מחרן ואלו שייך בלאמו לחרן גם השבה ע"כ מדבר הענין אשר שייך לדבר על עלמו. עיין רש"י. קחם מלת מקרה פי' שלא בהזדמן כמו מקרה לילה. (דברים כ"ג י"א), ועפסוק כי הקרה ה' וגו' (לקמן כ"ז כ') ושם ע"כ פירושו ע"י זימון כי אין מקרה לפני הי"ם כי הכל בהשגחתו וכן פה פירושו. ר"ל שלא הוכחתה הוא לשון עבר כי כמוך א"ע על תפלה א"ע בפסוק ז', וסתב בודאי שלח מלאך למשפחת אברהם בחלום הלילה שיכינו אשה מגונה לבן אדוניו, או ר"ל כמו שהמלאך נעשה שליחות השם ע"י כן ענהו ה' ונתקיים תפלתו ע"י. וע"כ עשה תקנה תמים כמו בלוי מלאכה לדעת אם היא האשה הנדיבה. כדאמרינן (פ"ק דתענית ד' ע"א) יכול

ספורנו

ואם לא ילך יבורר באשה נשואיו: (ז) אלהי השמים. ישלח מלאכו יהי רצון שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים בהיות שהוא לקחני משם ולא נתכוו עלילות לעשות באופן שלא ילטרך בני ללכת שם: ואשר דבר לי. ועוד כי דבר לי באמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: ואשר נשבע לי. וכיון שנשבע ולא יכנס יקבר בלי ספק שיהיה בני אשה כתנת לו להקים זרע מוכן לקיים בו שבועתו: (ט) וישבע לו על הדבר הזה. נשבע עם כל התנאים שאמר לו אברהם: (י) ויקח העבד כו' וילך. נטל רשות מאדוניו ללכת אשר שהכין את הגמלים וילך מלפני אדוניו: וכל טוב אדוניו בידו. ונטל עמו כלי כסף וכלי זהב ובגדים ולא הולך בזה ליטול רשות כי הכל היה בידו לעשות בו כרצונו: ויקם וילך. לדרכו: והיה הנערה אשר אומר אליה. התפלל שיהיה כך לא שסמך על נחש וכן היה ביהונתן בן שאול ומה שאמרו ז"ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויהונתן בן שאול אינו נחש. הכוונה היא שיאמר שמכסם כדבריהם אבל יאמר זה שלא בדרך תפלה אלא דרך נחש שאם יקרה כך יעשה כך וכך: (יד) וגם גמליך אשקה. כי ראוי לשואל שישאל שתות מגרכו שלא להכרים ולאוי לנדיב שיוסיף ויעשה לשואל די מחסורו או יותר: אותה הוכחת. יקרת והוכיח אותה מוסר השכל באופן שתהיה ראוי לעבדך ליצחק: (טו) טרם כלה. עדיין לא כלה על דרך והיה טרם יקראו ואני אענה: אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בן הגבירת לא

פירוש רשב"ם

אברהם לא היה שם קורא אותו השבה הואיל והיה אברהם שם: (ז) ה' אלהי השמים. שהביאני כאן ונתן לזרעי זאת הארץ ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שא"כ מה לו להקב"ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכיך לקיים לי הבטחתו: (ט) על הדבר הזה. על התנאי שפי' לו אברהם: (י) וכל טוב ארניו. האנשי' החשובים של בית אברהם הוא שנאמר לפניו והאנשים אשר עמו: (יא) ויברך הגמלים. שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו פעמים קודם שישת מפני גובהו והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין וכנגרו בגמל ניכר: (יד) אותה הוכחת. כלומר אותה שהוכחת ליצחק היא תאמר לי כן ולא

אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ: טז וְהַנַּעֲרָ° טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל: יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ: יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ: יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת: כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו: כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא: כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם: כג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין: כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר: כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן: כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה: רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי

°והנערה ק׳

יהוה

אונקלוס

נחור אחוהי דאברהם וקולתה על כתפה: טז ועולימתא שפירת חיזו (נ״י שפירא למחזי) לחדא בתולתא וגבר לא ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסליקת: יז ורהט עבדא לקדמותה ואמר אשקיני (נ״י אטעמני) כען זעיר מיא מקולתיך: יח ואמרת אשתי רבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקיתה: יט ושיציאת לאשקיותה ואמרת אף לגמלך אמלי עד די יספקון למשתי: כ ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא למימלי ומלת לכל גמלוהי: כא וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע האצלח יי ארחיה אם לא: כב והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקלה ותרין שירין על ידהא מתקל עשר סלעין דדהבא מתקלהון: כג ואמר בת מן את חוי כען לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת: כד ואמרת לה בת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור: כה ואמרת לה אף תבנא אף כספתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת: כו וכרע גברא וסגיד קדם יי: כז ואמר בריך יי אלהא דרבוני אברהם די לא מנע טיבותה וקושטה מן רבוני אנא בארח תקנא דברני יי בית אחוהי דרבוני:

ורהט

מסרה טו והנער, והנערה ק׳. טבת, ל׳ חסר. ידעה, ב׳. העינה, ב׳. יז הגמיאיני, ל׳ ומ״ל דמ״ל. יח ותרד, ג׳ ב׳ חסר וחד מ״ל. יט ותכל, ב׳. להשקתו, חסר. אשאב, ל׳. לשתת, ד׳ חסר. כ ותמהר, ל׳ וא׳ מער. השקת, ל׳ חסר. לשאב, ל׳ וחסר. ותשאב, ל׳. כא משתאה, ל׳ האלף בליר׳. לדעת, ברביע. ההצליח, ל׳. אם לא, ז׳ מ״ס. כב לשתות, מ״ל. בקע, ב׳ לגלגלת. צמידים, מ״ל דמ״ל. כג הגידי, מ״ל. ללין, מיסה מן כ״ו בכל חד וחד ל׳ דמי׳. כה ללון, קדמאה ללין תנין ללון ושפ״ם פליגו. כו ויקד, כל טו׳ חסר.

ת״א והנערה טבת יבמות סא. הגמיאיני שבת מה.

רש״י

לו לדע כי עשית חסד: (טז) בתולה. ממקום בתולים (ב״ר): ואיש לא ידעה. שלא כדרכה לפי שבנות הכנענים היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה. (ב״ר): הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומיי״ר בלע״ז: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר: אם כלו. ת״א די ספקון שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: (כ) ותער. לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה (תהלים קמא) אל תער נפשי (ישעיה נג) אשר הערה למות נפשו: השקת. אבן חלולה שמשקים בה הגמלים: (כא) משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים. תשאה שממה: משתאה. משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי״ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי״ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי״ו מפרידה בין שתי אותיותיה של עקר היסוד כגון (משתאה) משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה ופתרון שאיה לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו (איוב יח) על יומו נשמו אחרונים (ירמיה ב) שומו שמים (דניאל ד) אשתומם כשעה חדא כך פירש לשון שאייה באדם נבהל ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה ונראה שהיה שוהא ועומד במקום אחד לראות שהצליח ה׳ דרכו ואין לתרגם שהי שהרי אינו לשון שהייה שאין אלף נופלת בלשון שהייה: משתאה לה. משתומם אליה כמו (לעיל כ) אמרי לי אחי הוא וכמו (שם ט) אנשי המקום לאשתו: (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב״ה דרכו: ללין. לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים: (כז) בדרך. דרך המזומן דרך הישר בשורה דרך שהייתי צריך. וכן כל בי״ת ולמ״ד וה״א המשמשים בראש התיבה

רמב״ן

פירושו הקרה נא לפני היום הזה כי זה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהיה ממשפחתו ובעלת שכל ויפת מראה וכן אמר והיה העלמה היא האשה אשר הוכיח יי׳: (יז) וירץ העבד לקראתה. לשון רש״י לפי שראה שעלו המים לקראתה ובבראשית רבה ותמלא כדה ותעל כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו אמר לה הקב״ה את סימן ברכה לבניך כראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב ותמלא ונעשה לה הנס בפעם הראשונה כי אחרי כן כתוב ותשאב והעבד כשספר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא ידעו: (טו) אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בעבור שהיו לנחור בנים מפלגשו

ירושלמי

בַּר מִלְכָּה אִתְּתֵיהּ דְּנָחוֹר אֲחוּי דְּאַבְרָהָם וְלַגִּינְתָהּ עַל כַּתְפָהּ: (טז) וְרִיבָא שַׁפִּירָא לְמֶחְמֵי לַחֲדָא בְּתוּלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעָהּ בְּמִשְׁכְּבֵהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלָת לְגִינְתָא וּסְלִיקַת: (יז) וּרְהַט עַבְדָּא לְקַדְמוּתָהּ וַאֲמַר אַשְׁקִינִי כְּדוֹן קְלִיל מוֹי מִן לְגִינְתִיךְ: (יח) וַאֲמַרַת שְׁתִי רִבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וְאַחִיתַת לְגִינְתָא עַל יְדָהּ וְאַשְׁקִיתֵיהּ: (יט) וְסַפְּקַת לְאַשְׁקוּתֵיהּ וַאֲמַרַת אוּף לְגַמְלָךְ אֶמְלֵי עַד דִּי סַפְּקוּן לְמִשְׁתֵּי: (כ) וְאוֹחִיאַת וְרוֹקִינַת לְגִינְתָא לְמוֹרְבִיּוֹת בֵּית שַׁקְיָי וּרְהַטַת תּוּב לְבֵירָא לְמִמְלֵי וּמְלַת לְכָל גַּמְלוֹי:

[(כ) וַהֲוַת וְאַחְתַת מוֹרְבִיהּ לְגוֹ שַׁקְיָא וּמְלַת וְאַשְׁקַת לְכָל גַּמְלוֹי:]

(כא) וְגַבְרָא הֲוָה מַסְחֵי לָהּ וְשָׁתִיק לְמִידַע הַאַצְלַח יְיָ אָרְחֵיהּ אִין לָא:

יונתן בן עוזיאל

(כב) וַהֲוָה כַּד סְפִיקוּ גַמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי וּנְסֵיב גַּבְרָא קְדָשָׁא דְּדַהֲבָא דְּתִקְלֵיהּ קָבֵיל דְּרַקְמוּנָא לְגוּלְגַּלְתָּא דְּאִתְוְסוֹסִין בְּנַהָא לְמֵיתַב לְעִיבִידַת מַשְׁכְּנָא וּתְרֵין שֵׁירִין יְהַב עַל יְדָהָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין דְּדַהֲבָא סְכוּם מַתְקַלְהוֹן קָבֵיל תְּרֵין לוּחַיָּא דִּכְתִיבִין בְּהוֹן עַשְׂרְתֵּי דִבְרַיָּא: (כג) וַאֲמַר בְּרַת מַאן אַתְּ תַּנִּי כְדוֹן לִי הַאִית בֵּית אֲבוּךְ אֲתַר כָּשַׁר לָנָא לִמְבַת: (כד) וַאֲמַרַת לֵיהּ בְּרַת בְּתוּאֵל אֲנָא בַר מִלְכָּה דִּילֵידַת לְנָחוֹר: (כה) וְתָנַת לְמֵימַר לֵיהּ אוּף תִּיבְנָא אוּף אַסְפַּסְתָּא סַגֵּי עִמָּנָא אוּף אֲתַר כָּשַׁר לִמְבַת: (כו) וּגְחַן גַּבְרָא וּסְגִיד קֳדָם יְיָ דְּזַמֵּין קֳדָמוֹי אִתְּתָא מְהַגְנָא: (כז) וַאֲמַר בְּרִיךְ שְׁמָא דַּיְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי לָא מְנַע טֵיבוּתֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ מִן רִבּוֹנִי אֲנָא בזכותיה

יונתן

(כ) לפורקיום פי' לסעוקס כי כן פ"י בדספים מרביום וכן בירושלמי חרוס וכסום שורטים פירוס מיסרס וסורידס כלי שמוסים ממנו: (כב) דרכמונה משקלו' פי' כפ"י בפרס ד' מעעם של זהב משקלו. קביל דרכמונה דסימעסין פי' כנד בקע לגלגלום דעמידין בניו ליתן לעבודם סמשכן ותרין שירין כנד ב' לוחום י' זהב משקל' כנד י' דברום ומיין לכפ"י זוה סורך דבריו: (כה) אספסתא מין זרע חולם ממסכל בסמס בסורם

בעל הטורים

סוהר מגן יקרם סיסם משקלם בקע: (טז) לא ידעה ב' במסו' שמה ולידך (פ"ס ס') והמלך לא ידעה מה לאלן לא ידעה בין כדרכה ובין שלא כדרכה אף הכא נמי ולים לא ידעה בין כדרכה ובין שלא כדרכה. (יט) ותכל ב' במסו' הכא ולידך (ס"ב י"ג). ותכל דוד המ' לללאם אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת: ותכל דוד ללאם לפס ותכל להשקותו כי שסם כוס סבמוזין על אמנון: (כב) בקע ב' במסורה הכא ולידך בקע

רמב"ן

שמלבשו לחותה יישסו לנושם במוזל למלכה וכשמר משמעה הזכירם אם אביה ושלה גם במזל אבי בן מלכה כי כן דרך הספרים כדרך וסגד לבית אמה לכן יזכירם הכתוב כן בן מלכה אמה במזל אבל העבד אמר ותאמר גם במזל בן נחור כי שכן הדבר נדרך מוסר אבל אמר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה: (כב) ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה. הכתוב הזה יספר המעשה והיה צריך שיאמר ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים על ידיה ולכן אני אומר כי פירוש ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים שהיו על ידיה ויאמר גם מי את ואשרי שאמרה אליו בת בתואל

אבן עזרא

ותשקה לגמליו ומלאה שהיא מעשה אחרת הי' שוזב אותה נגד משמעה כלום. כי ויאמר בת מי את סירוש וכבר יאמר לי קודם שיתן לה כלום. וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם. וכלל הדבר שהמלאכה בעם מוכיח אשת מעשה אדוני. והמוכחת שמעשה דרך מוסר כמו בת כדינ ועעם שמע תפלתו, ודרך יהונתן אשרם: (טז) ואיש לא ידעה. דסוק מיותר סכתוב על סוף הדרך כן פי' מיהכן מפיה הנערה בתולה ויספר שמה לים גם חסר ואין ראוי לגלות דבר עליה: (כא) והאיש משתאה. כמו משתומם. מגזרת שאו ערים. תשאה שממה. ועעם לא כמו בגבילה. וכן אשתומם כשמם שלא וסתי"ו מבנין התפעל כמו נתראה פני ולא יתכן סירוש מן שאת: (כב) נזם. יש אם סקוק באף גם באזן וסעל אף יבד משל שניל קשור בעלם: בקע. אלי משקל מגזרת נבקע: והצמידים. מגזרת צמיד פתיל. כי על היד שאחם שנמיד שאמר סוף סרים. וגורשו יחדש: (כג) ללין. מן בנין סכבד סגוסף. כי ללון מן הקל

פירוש על אבן עזרא

יכול אפילו מגרם לו סומא וכו'. לכן פירלו סשום' במלין (קף ל"ב ע"ב) ד"ה כאלנזר, עיין במקידם (שמר כ"ב). (ע"ם י"ד י') מה שאמר לשאלו וכו' וזה לנו סאום פרדם ר"ל שהוא נזום, ולפנין הספרם כמובא בגמרא שרצה שקרי שתי, והיונם אם מרלאה בכנפים והוגם בגרזנה סול אמן אמם כי סיה עוף השמות הראוי לסקריב קרבן ע"כ הקמן אשר עשה אליעזר הוא גלוי מלאה ע"י מדינם האם והיא ראוים לגלום דבר ה', אך יהונתן מפר ע"י הפלאפתם ואפי' אינו רק נזום. כמש"כ רש"י והוא ממ"כ זכ"כ גיפשום ורחוק אשר ישבסנה סכפות על ביאה כזאם. שלא כוסם ר"ל כשמואל אשר אמר יכולני לגשול וכו' והיה המלכה בגולם כמקדם ואינו ראוי אשר ישרם ר"ס ז"ל אין שפים זלא סגילם. (ישעיה ו' י"ח). (דניאל ד' פ"ז). (סם). פי' ר"ל במסלת ס' עמם יסר קי זה כנד המערכה ארמים במערכה אותו מגזרם והמסים כדם, וגם רש"י ז"ל סומר זה ע"ם. (לעלן פסוק פ"ו). (להלן ל"ח ד). כי ר"ל סיבר פירוש זה נעיר לונ"ם כמו סכתוב בפרשה ויעלה במסוק ויתרם לו שמעה וזה היה בעולו מספרד לפ"י, ואז לא ראה כי בנום ישראל במצרים ובפ"י מביאין חמים באף ופלרים בנקבים שמוקבים האף כמו האזן, (ר"ל) כי ר"ל מעם לפרש ע"פ פעמו, והמדיבום אשר אינם מורגלים לפשוס כזה נראה לאם כמגונה ע"כ מערם להבין בזה הדרך אשר יהיה מלוי הנזם מעל הפיל קשור בעלם, וכמו היום שמקשמים עם במי עיניה, הנקרא (בריללמן) או אין מעמכער). (לעיל ז' י"ס). ר"ל העעם, כי למיד נקרא ע"פ שהוא תמני אבנים למודים לו שנלמדים ב' הראשים, או שהוא מב' הסיכום ומחוברם באמצע כדי שיפתח ויסגר, ובזה מבין כוונתו (במדבר י"ט ט"ו) אשר מפרם שנים פתילים, כאשר המגופה מכלי מחוברת :קרא לעיד כי הם ב' כלים מחוברים, כפי' רמ"א דלא כפירש"י שם ע"פ ר"ל כמו להלן מבנין הפעיל.

ספורנו

לא בן לחומה המלגם: (טז) טובת מראה. יפה הלבם: (יט) ותכל להשקותו ותאמר. שמתינה לומר עד שיכלו לשתות כאמרם ז"ל אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט: (כ) ותמהר. כי שמהירות בעבודת המסרת יורה על היות העבד כמשה אלו: ותרץ עוד אל הבאר. אשר לפני סמעין שממנו ישתו הבהמות: (כא) משתאה. משתומם על רוב הזריזות לעשות חסד: מחריש. ולא אמר לה אל תטרחי כל כך כמו שהיה ראוי בסוק המוסר: לדעת. להכיר מתוך אופן חסידותה וזריזותה: ההצליח ה' דרכו. אם יהיה ע"ל טוב וספק טגמור: אם לא. והיה כל זה לאפוקי אחת שכר: (כב) כאשר כלו הגמלים לשתות. זה היה זמן מה בהכרח אשר שהשלימה לשאוב והלא שלא היה' מנקמת דבר אבל היו כל מעשיה על צד הספק הגמור: ושני צמידים על ידיה. ראוים למדת ידיה כמו ועשית על הסמן מרחות נבלום. ושמים עליו זר זהב. ראוים למדתם: היש בית אביך מקום. מוכן לכניסת אורחים כמכתב אז: ללין. שאלין שם את גמליו: (כה) גם תבן גם מספוא. לא מקום לגמלים בלבד אבל יש גם כן שם

פירוש רשב"ם

ולא אשה אחרת שלא הוכחת: (טז) ואיש לא ידעה. אפי' מעשה הירודין. כי צנועה היתה: (יט) גם לגמליך אשאב. הבין שזימן לו הקב"ה מה שביקש: (כ) ותער. כמו ותערה כמו ותכל ותכלה מגזרת וקיר ערה מגן: השוקת מלשון וישק צאן לבן. שם דבר כמו בושת מלשון גם בוש לא יבושו: (כא) והאיש משתאה. מלשון תשאה שממה והתי"ו כמו תי"ו בישתבח מן שבח. וישתמר חוקת עמרי. מלשון שמר כלומר משתומם ומחשב על שאמרה לו זאת הנערה: והמפרש לשון שתייה אי אפשר מפני שהאל"ף שבו לא תהיה בלשון שתייה. ועוד שלא אמרה לו רבקה להשקות את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות מחשב ותוהא. (כב) ויקח האיש נזם זהב. יש לומר שאחר ששאל לה בת מי את נתן לה כמו שכתב לפנינו בסיפור דבריו. אלא שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה. לכן הקדים מעשה לנתינתה שנתן לה: בקע. חצי שקל כמו נטה ידך על הים ובקעהו: (כג) מקום לנו ללין. מקום לנו בביתך ולמה אנו צריכין ללין. לבית לינה. שם דבר הוא. כמו כי יהיה ריב בין אנשים. מן וירב בלבן. בין דין לדין. שם דבר מן וילן שם בלילה ההוא. אבל היא שאמרה גם מקום ללון. פירושה ללון נופני כמו לקום לשוב מצריסה ואלו אי אמרה גם מקום לכם כמו שאמרו הם מקום לנו היה לה לומר ללין כמו שאמרו הם שהיה משמע גם מקום לכם ולמה לבית לינה. אבל ללון אין צריך פי' שהרי משמע

יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי׃ כח וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כט וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃ ל וַיְהִי ׀ כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן׃ לא וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים׃ לב וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ לג °וַיּוּשַׂם לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃ לד וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ לה וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ לו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ לח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃ לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃ ס וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי׃ מא אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃ מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃ מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה

°הנערה ק׳ °ויושם קרי

אונקלוס

כח ורהטת עולימתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האלין׃ כט ולרבקה אחא ושמה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לות עינא׃ ל והוה כד חזא ית קדשא וית שיריא על ידי אחתה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתה למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עלוי גמליא על עינא׃ לא ואמר עול בריכא דיי למא את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא׃ לב ועל גברא לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא וכסתא לגמליא ומיא לאסחאה רגלוהי ורגלי גבריא דעמה׃ לג ושויו קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל׃ לד ואמר עבדא דאברהם אנא׃ לה ויי בריך ית רבוני לחדא ורבא ויהב לה ען ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן וגמלין וחמרין׃ לו וילידת שרה אתת רבוני בר לרבוני בתר דסיבת ויהב לה ית כל דילה׃ לז וקיים עלי רבוני למימר לא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתב בארעה׃ לח אלהין לבית אבא תיזיל ולזרעיתי ותיסב אתתא לברי׃ לט ואמרית לרבוני מאים לא תיתי איתתא בתרי׃ ° מ ואמר לי יי די פלחית קדמוהי ישלח מלאכה עמך ויצלח ארחך ותיסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא׃ מא בכן תהי זכי (נ״י זכא) ממומתי ארי תהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכי ממומתי׃ מב ואתית (נ״י ואתיתי) יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם איתך כען רעוא קדמך לאצלחא ארחי די אנא אזיל עלה׃ מג הא אנא קאים על עינא דמיא ויהי עולימתא דתפוק למימלי ואימר לה אשקיני כען זעיר מיא מקולתיך׃ מד ותימר לי אף את אשתי ואף לגמלך אמלי היא אתתא

חסין

מסרה כז אחי, דין קדמה, אחי ניכה אחי ואח״ם אחי ואחם. כח הנער, הנערה ק׳. כט החולה, י״ג. אל העין, ב׳. ל. כראת, ב׳ חסר. חני אלהים ומלכי, ג. ואם. (הר״ו בנמי׳). הצמדים, ל׳ וחסר י״ק. אחתו, כל או׳ חסר. דבר, הבים בגבול. ויבא, כו״ל חסר. עמד, חסר. העין, ב׳. לא בוא, י״ב מ״ל. תעמד, כל או׳ חסר. פניתי, ל׳. ומקום, ב׳ לזהב יזקו. לב ויפתח, ב׳ בב׳ ליענם. ומספוא, ל׳ וכ״פ (בוי״ו הסגור) ומ״ל. לרחץ, חסר. לג ויישם, ויושם ק׳. לאכל, חסר. אכל, חסר. עד אם, ל׳. לה ויהוה, ז׳ בטעם ר״פ. ברך, י״ג. ועבדם, ל׳ וחסר. ושפחת, כ״ל חסר עד ויפכון סוסים. וחמרים, כל סר׳ מ״ז ומ״ל י׳. לז וישבעני, ל׳ וחסר. לח אם לא, ס׳ ר״פ וכל אית דכו׳ במ״ב ואם. לט אלי, מ״ם אלין מיסדין ס״ו. מא אז, ל׳. תבוא, כל או׳ מ״ל במ״פ. ואם לא, י״ו במליעם פסוק. מב ואבא, ה׳ חסר בל״י. הלך, חסר. מג הנה, ז׳ ר״פ בסיפרא. העלמה, ג׳. היוצאת, ס״ז ומ״ל אלף. השקיני נא, ב׳ דסמיך. השקיני, מ״ל.

ת״א ויאמר עבד אברהם אנכי בבא קמא ג. אז תנקה קדושין סא. ואבא היום סנהדרין לה.

רש״י

שתיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפסוק שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כח) לבית אמה. דרך הבנות היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה:

בְּבֵיתֵיהּ בְּאוֹרַח תַּקְנָא דְבַרַנִי יְיָ בֵּית אֲחוּי דְרִבּוֹנִי: (כח) וּרְהָטַת רִיבָא וְחַוִּיאַת לְבֵית אִימַהּ כְּפִתְגָּמַיָא הָאִלֵּין: (כט) וּלְרִבְקָה אַחָא וּשְׁמֵיהּ לָבָן וּרְהַט לָבָן לְוַת גַּבְרָא לְבָרָא לְעֵינָא: (ל) וַהֲוָה כַּד חֲמָא יַת קְדָשָׁא וְיַת שֵׁירַיָא עַל יְדֵי אַחָתֵיהּ וְכַד שְׁמַע יַת פִּתְגָּמֵי רִבְקָה אַחָתֵיהּ לְמֵימַר כְּדֵין מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא וַאֲתָא לְוַת גַּבְרָא וְהָא קָאֵי עֲלוֹי גַּמְלַיָא עַל עֵינָא: (לא) וְחַשִׁיב לָבָן דְהוּא אַבְרָהָם וַאֲמַר עוּל בְּרִיכָא דַיְיָ לְמָא אַנְתְּ קָאֵי בְּבָרָא וַאֲנָא פַּנֵּיתִ בֵּיתָא מִפּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וַאֲתַר אַתְקֵינִית לְגַמְלַיָא: (לב) וְעַל גַּבְרָא לְבֵיתָא וְשָׁרֵי זְמָמֵי גַמְלַיָא וִיהַב לָבָן תִּיבְנָא וְאַסְפַּסְתָּא לְגַמְלַיָא וּמוֹי לְמִשְׁזוֹג רִיגְלוֹי וְרִגְלֵי גוּבְרַיָא דִי עִמֵּיהּ: (לג) וְסַדְּרוּ קוֹמוֹי לְמֵיכוֹל תַּבְשִׁילָא דְבֵיהּ סַמָּא דִקְטוֹל וְאַרְגִּישׁ בֵּיהּ וַאֲמַר לָא אֵיכוֹל עַד דְאֲמַלֵּיל פִּתְגָּמַי וַאֲמַר מַלֵּיל: (לד) וַאֲמַר עַבְדָּא דְאַבְרָהָם אֲנָא: (לה) וַיְיָ בָּרִיךְ יַת רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא וִיהַב לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְגַמְלִין וַחֲמָרִין: (לו) וִילֵידַת שָׂרָה אִתַּת רִבּוֹנִי בַּר לְרִבּוֹנִי בָּתַר דְסֵיבַת וִיהַב לֵיהּ יַת כָּל דִילֵיהּ: (לז) וְאוֹמֵי יָתִי רִבּוֹנִי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִיתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דַאֲנָא יָתִיב בְּאַרְעֲהוֹן: (לח) אֱלָהֵן לְבֵית אַבָּא תֵּיזִיל וּלְיִחוּסִי וְתִסַּב אִיתְּתָא לִבְרִי: (לט) וַאֲמָרִית לְרִבּוֹנִי מָאִים לָא תֵיתֵי אִתְּתָא בַּתְרָי: (מ) וַאֲמַר לִי יְיָ דְפַלְחִית קוֹמוֹי יִשְׁדַּר מַלְאָכֵיהּ עִמָּךְ וְיַצְלַח אָרְחָךְ וְתִסַּב אִיתְּתָא לִבְרִי מִן יִחוּסִי וּמִגְּנִיסַת בֵּית אַבָּא: (מא) בְּכֵן תִּזְדַּכֵּי מִמּוֹמָתִי אִין תֵּיעוֹל לְבֵית יִחוּסִי וְאִין לָא יִתְּנוּן לָךְ וּתְהֵי זַכַּאי מִמּוֹמָתִי: (מב) וַאֲתֵית יוֹמָא לְעֵינָא וַאֲמָרִית יְיָ אֱלָהֵיהּ דְרִבּוֹנִי אַבְרָהָם אִין אִיתָךְ כְּדוּן מַצְלַח אָרְחִי דַאֲנָא אָזִיל עֲלָהּ: (מג) הָא אֲנָא קָאֵי עַל עֵינָא דְמַיָא וּתְהֵי רִיבָא דְתִיפּוֹק לְמִימְלֵי וְאֵימַר לַהּ אַשְׁקִינִי כְּדוּן קְלִיל מוֹי מִן לְגִינְתִיךְ: (מד) וְתֵימַר לִי אוּף אַנְתְּ שְׁתֵי אוּף לְגַמְלָךְ אֲמַלֵּי הִיא

רש"י

זה וכאן מיניו במאמון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת אלילים (ב"ר): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ב"ר): (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו (לקמן מט) עד כי יבא שילה וה"ם סז"ל כי משמש בד' לשונות והאחד אי ושוה אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר המתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה מבנות הכנעני. אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר. והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ (ב"ר) אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה: (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו

בעל הטורים

בקש לגלגלם שבעה לם זכות הגמלים: (כט) ולרבקה ב' במסורת' חד הכא ל"ם וחד ק"פ ושפיין פורה רוח ליצחק ולרבקה. שכהו עיניו משמן ע"ז של ששו אבל לרבקה לא הזיק לפי שהיא כאשה בן בנים אביה שהיה כומר לע"ז. ועל כן הקדים שכתוב שם יצחק [ולפ"ם שהיה כאשה יוסר כי האשה יושבת בבית יותר מן האיש] לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק. א"נ כמו שאמרו הגומל שאם יבחק באשים ורבות בניה דומין לאחי האם ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עשו שהיה רשע חזו ולרבקה אח ושמו לבן ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה: (לא) ומקום ב' הכא. ולידך (איוב כ"ח) ומקום לזהב יזקו. בשביל מקום לזהב שהלה מה שכהן לאמרו פינה מקום לגמלים: (לב) ויפתח ב' הכא ולידך (ע"א ז') ויפתח את סגורים ידועים צבנין פנים מה שהם לשון ליור את הכל היו הגמלים של אברהם מלוירין ומעומנין ויכרי' לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: (לג) ויושם (קרי) ויישם כפי' שלמד שנתנו לו סם המות בקערה ונהפכו עליו לאכול כדי שלא יהרגנו. ויישם ב' דסמיכי הכא ולידך ויישם בארון כאן שהלכו להמיתו ויתנו בארון והוא סרנים ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי וכהנכי בביתו שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכה שפילת ידים וברכת המוציא וזהו שאב כי יכלל שכוס של ברכה לשתיה שלפרף ולא לרעה. וכן היה לו שבא שלכך והסיר סם המות לכד בשואל ואכל ואם וי"א שנתנו לו דבר אסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואינו אוכל דבר איסור: (מח) לה הנקה מאלתי ואברהם אמר השבועה שבועה שמיד עליהם לומר שהביאו בשלה שהיא מתורה יותר כדי שיקבלו:

יונתן

(כו) בלורה מתקבלת פי' בדרך הישר: (לא) ואנא פנית בית מפולחנא נוכראה פי' שפניתי הבית מע"ז כפ"י: (לב) ושרי זמימה פי' שהסיר כומי הגמלים שסתמם מפני הגזל: (לג) תבשיל דביה סמא דקטול פי' תבשיל שבו סם המות כדליתא במדרש לקמן שאכלו בתואל ומת ודרש אין ויישם אלא לי' סם ול"ג דאמר ויושם לפניו משמע שלבן

רמב"ן

בתואל אנכי שם הכוס על אפה והצמידים על ידיה כאשר אמר להם אבל שאר כאן הכתוב וכן במקומות רבים: (לב) ויבא האיש הביתה. אליעזר הוא שהוא הבא ויפתח הגמלים יאמר אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח גמליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי דבוק הוא שהיה אליעזר הוא שנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו וכן ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור כי וימשכו ויעלו מוסב אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון וכן ויאמר ליאב אל המלך ככל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני כאחד מבני המלך והם דברי דוד ורבים כן: ועניין ויפתח הגמלים שפתח מוסרי נוארם כי המנהג להולכים קשורים או שהיו סגורים במוסב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חוגר כמפתח כמספתי מוסרי נואלך ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים ולשון ב"ר התיר זממיהם רבי הונא ור' ירמיה שאיל לרבי חייא ב"ר אבא לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר וכו' וזו שאלה לחמור סתום הזמם כי אי אפשר שיהיה המסירות בביתו

אבן עזרא

הקל: (לב) ומספוא. שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו [א]סעורה: (לג) ויישם. מבניין שלא נזכר פועלו כמו ויוצב את [ב]מטה: ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי מדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו. והנכון שדבריו כמשמעם: (מא) אז תנקה מאלתי. ולא

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל כמו מספוא כולל ג"כ השעורה לסוסים ולחמורים ולגמלים. [ב]אולי כונת ר"א כמובא במ"ר פ' ס' אשר כנף בתואל באותו הלילה על שנתנו סם המות לאלעזר ליתם את אביו, ע"כ פה סקרי בו"ו אשר כונתו שלא יודע מי שם בתבשיל ע"ם המסורה כמו ביו"ד הב' והוא כמו ויישם להכלות ע"ם היה וע"כ כנף. [ג]אומנדולם ססבד

ספורנו

תבן ומספוא לפרנסם: גם מקום ללון. בעדך ובעד אנשיך: (כט) וירץ לבן אל האיש. לראות אורח עשיר שבא לעיר לא להכניסו לביתו: (ל) ויהי כראות את הנזם והצמידים על ידי אחותו. והסב שאין ראוי להיות כמוי סוחה: וכשמעו את דברי רבקה. ששאל לה היש בית אביך מקום לנו ללין: ויבא אל האיש. להכניסו לביתו: והנה עומד על הגמלים. לאמר לנרכיהם בלתי מנסה ללין בבית אביה של רבקה עד בא דבר מעמו: (לא) למה תעמוד בחוץ. שאלת מקום ללון את הגמלים בלבד למה תמשך לעמוד בחוץ אתה ואנשיך: ואנכי פניתי הבית. בעדך ובעד אנשיך: ומקום לגמלים. ופניתי גם כן מקום בעד הגמלים: (לה) ברך את אדוני מאד. ואין ספק כי רבים באלה היו חפצים להשיא את בתם לבנו: (לו) אחרי זקנתה. לפיכך היה סבת משעה שנולד: (לז) וישביעני אדוני. ובהיות שלדומי מאת באנשי ארצו ובשר בכם באתי אליכם, לא להסדר

פירוש רשב"ם

משמע ללון בו בני אדם. זהו עיקר פשוטו למדקדק לשון הקדש: (כה) גם תבן. שלא שאלת גם מקום ללון ששאלת דרך המקרא לכפול כמו גם לי גם לך: (לב) ויפתח. כמו אל יתהלל חוגר כמפתח. התיר חבישתם: (לג) עד אם דברתי דברי. אחרי שראה שהסכים הקב"ה על ידו לא היה לו להתעסק באכילה ושתיה תחילה: (לה) ברך את אדוני. לכן הקדים למעלה ברך את אברהם בכל ויגדל וכל אנשי המלכות היו חפצים להזדווג עמו אך אינו חפץ: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. לא יחלקו אחיו עמו: (מ) ישלח מלאכו. יודע אני שיתנו לך: (מב) ואמר ה' אלהי אדוני

שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ מה אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃ מו וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ מח וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃ מט וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃ נ וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב׃ נא הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ נב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ חמישי נג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃ נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ נה וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב °הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃ נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃ נז וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא °לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃ נח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃ נט וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ ס וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו

°הנערה ק׳ °לנערה ק׳

אונקלוס

דְּזַמִּין יְיָ לְבַר רִבּוֹנִי׃ מה אֲנָא עַד־לָא שֵׁצֵיתִי לְמַלָּלָא בְּלִבִּי וְהָא רִבְקָה נָפְקַת וְקוּלְתַהּ עַל־כִּתְפַּהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת וַאֲמָרִית לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן׃ מו וְאוֹחִיאַת וַאֲחִיתַת קוּלְתַהּ מִנַּהּ וַאֲמַרַת אִשְׁתְּ וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי וּשְׁתֵיתִי וְאַף גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאַת׃ מז וּשְׁאֵלִית יָתַהּ וַאֲמָרִית בַּת־מַן אַתְּ וַאֲמָרַת בַּת־בְּתוּאֵל בַּר־נָחוֹר דִּילֵידַת לֵהּ מִלְכָּה וְשַׁוֵּיתִי קָדָשָׁא עַל־אַפַּהּ וְשֵׁירַיָּא עַל־יְדַהָא׃ מח וּכְרָעִית וּסְגָדִית קֳדָם יְיָ וּבָרֵכִית יָת יְיָ אֱלָהֵהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִי בְּאֹרַח קְשׁוֹט לְמִסַּב יָת־בַּת־אֲחוּהִי דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵהּ׃ מט וּכְעַן אִם־אִיתֵיכוֹן עָבְדִין טֵיבוּ וּקְשׁוֹט עִם־רִבּוֹנִי חַוּוֹ לִי וְאִם־לָא חַוּוֹ לִי וְאֶתְפְּנֵי עַל־יַמִּינָא אוֹ עַל־שְׂמָאלָא׃ נ וַאֲתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמַרוּ מִן־קֳדָם־יְיָ נְפַק פִּתְגָּמָא לֵית־אֲנַחְנָא־יָכְלִין לְמַלָּלָא עִמָּךְ בִּישׁ אוֹ־טָב׃ נא הָא־רִבְקָה קֳדָמָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל וּתְהֵי אִתְּתָא לְבַר רִבּוֹנָךְ כְּמָא דִּימַלֵּיל יְיָ׃ נב וַהֲוָה כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְּאַבְרָהָם יָת־פִּתְגָּמֵיהוֹן וּסְגֵיד עַל־אַרְעָא קֳדָם־יְיָ׃ נג וְאַפֵּק עַבְדָּא מָנִין־דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וִיהַב לְרִבְקָה וּמִגְדָּנִין יְהַב לַאֲחוּהָא וּלְאִמַּהּ׃ נד וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ הוּא וְגֻבְרַיָּא דִּי־עִמֵּהּ וּבָתוּ וְקָמוּ בְצַפְרָא וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי לְוָת־רִבּוֹנִי׃ נה וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמַּהּ תְּתִיב עוּלֵימְתָא עִמָּנָא עִידָן־בְּעִידָן אוֹ עַסְרָא־יַרְחִין בָּתַר־כֵּן תֵּיזִיל׃ נו וַאֲמַר לְהוֹן לָא־תְאַחֲרוּן יָתִי וַיְיָ אַצְלַח אָרְחִי שַׁלְּחוּנִי וְאֵיהַךְ לְוָת־רִבּוֹנִי׃ נז וַאֲמַרוּ נִקְרֵי לְעוּלֵימְתָא וְנִשְׁמַע מַה־דְּהִיא אָמְרָה׃ נח וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ הֲתֵיזְלִי עִם־גַּבְרָא הָדֵין וַאֲמָרַת אֵיזִיל׃ נט וְשַׁלַּחוּ יָת־רִבְקָה אֲחָתְהוֹן וְיָת־מְרַבְּיָתַהּ וְיָת־עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיָת־גֻּבְרוֹהִי׃ ס וּבָרִיכוּ יָת־רִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ אֲחָתָנָא אַתְּ הֲוַי לְאַלְפִין

מסרה מד הוא, ו״ו ומיקר. הכיח, ל׳ וחסר ו׳ (ומ״י). מה אכלה, ג׳. יצאת, ס״ו ומ״ל אלף. השקיני, מ״ל. מו ותורד, ל׳ ומ״ל. השקתה, ל׳. מז אתה, חסר. ואשם, ה׳ חסר. והצמידים, ל׳ מ״ל דמ״ל. מח ואקד, חסר ול׳. אחי, דין הסיה בסיפק מט ישכם, ל׳. עשים, כל ליתנא בלר׳ ח״ו ומ״י. ואפנה, ל׳. נ ויען, ד׳ פסוק ויען ויאמרו. יצא הדבר, ל׳ וא׳ יצא דבר. רע, חד מן י״א פסקין. נא קח, ק׳. ופסי, י״ד. נג ויוצא, י״ב מ״ל. ומגדנת, ב׳ דין חסר וחד מ״ל. נד אשר עמו, י״א וכל ד״ה דכות׳. ויקומו, פ׳ מ״ל. שלחני, ב׳ קדמא ס׳ סבין מ״ל. נה הנער, הנערה קרי, דין המתג בח״א לא בנת. נו אלהם, חסר. נז לנער, לנערה קרי. נח התלכי, ל׳. נט אחתם, חסר. מנקתה, ל׳ חסר. ואת עבד, ל״ת לנשיו, ל׳ דפ׳. ס ויברכו, הרים בשוא לבד. ויאמרו, מלעיל כי הוא נסג״א. אחתנו, ג׳ בקמ׳ ב׳ חסר (דחסר) וחד מ״ל. היי, י׳. ויירש, במכין יודין.

ת״א וכדה על הגמלים כט. ויען לבן מועד קטן יח עקידה שער כ. ויאמר אחיה כתובות נז. אחר תלך נדרים לז.

רש״י

אנשים עמו: הוכיח. ביכר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו (איוב א) כי אמר הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופי׳ שניהם

אִנְתְּתָא דִּזְמִין יְיָ בְּמַזְּלָא לְבַר רִבּוֹנִי: (מה) אֲנָא עַד לָא מְסַכֵּית לְמַלָּלָא עִם הִרְהוּרֵי לִבִּי וְהָא רִבְקָה נָפְקַת וּלְגִינְתָא עַל כַּתְפָּהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת וַאֲמָרִית לָהּ אַשְׁקִינִי כְדוֹן: (מו) וְאוֹחִיאַת וַאֲחֵיתַת לְגִינְתַהּ מִנַּהּ וַאֲמָרַת שְׁתִי וְאוּף גַּמְלָיךְ אַשְׁקֵי וּשְׁתֵיתִי וְאוּף גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיַּת: (מז) וּשְׁאֵילַת יָתַהּ וַאֲמָרִית בְּרַת מָאן אַנְתְּ וַאֲמָרַת בְּרַת בְּתוּאֵל בַּר נָחוֹר דִּילֵידַת לֵיהּ מִלְכָּא וְשַׁוִּית קְדָשָׁא עַל אַפַּהּ וְשֵׁירַיָּא עַל יְדָהָא: (מח) וּכְרָעִית וּסְגֵידִית קֳדָם יְיָ וּבָרֵיכִית יָת יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִי בְּאוֹרַח קְשׁוֹט לְמִיסַב יָת בְּרַת אֲחוּי דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵיהּ: (מט) וּכְדוֹן אִין אִיתֵיכוֹן עָבְדִין טֵיבוּ וּקְשׁוֹט עִם רִבּוֹנִי חַוּוֹ לִי וְאִין לָא חַוּוֹ לִי וְאִיפְנֵי עַל דְּרוֹמָא אוֹ עַל צִיפּוּנָא: (נ) וַאֲתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמָרוּ מִן קֳדָם יְיָ נְפַק פִּתְגָמָא דְּרִבְקָה אִתְיְהִיבַת לְיִצְחָק אֲנַן לָא נִיכּוּל לְמַלָּלָא לָךְ בִּישׁ אוֹ טַב: (נא) הָא רִבְקָה קֳדָמָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל וּתְהֵי אִיתְּתָא לְבַר רִבּוֹנָךְ הֵיכְמָא דְּמַלֵּיל יְיָ: (נב) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְאַבְרָהָם יָת פִּתְגָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל אַרְעָא קֳדָם יְיָ: (נג) וְהַנְפֵּק עַבְדָּא מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וִיהַב לְרִבְקָה וְדוֹרוֹנִין יְהַב לַאֲחוּהָא וּלְאִמַּהּ: (נד) וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיוּ הוּא וְגֻבְרַיָּא דְעִמֵּיהּ וּבָתוּ וְקָמוּ בְּצַפְרָא וַאֲמַר שַׁדְּרוּנִי לְרִבּוֹנִי: (נה) וְעַל דַּהֲווֹ מְמַלְּלִין בְּרַמְשָׁא בְּתוּאֵל הֲוָה אֲכַל מִתַּבְשִׁילָא וְאִשְׁתְּכַח מִית בְּקַרִיצְתָּא דְהָא מִית וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמַּהּ תִּיתַּב רִיבָא עִמָּנָא יוֹמֵי שַׁתָּא חָדָא אוֹ עֲשַׂר יַרְחִין וּבָתַר כְּדֵין תֵּיזִיל: (נו) וַאֲמַר לְהוֹם לָא תְעַכְּבוּן יָתִי וַייָ אַצְלַח אוֹרְחִי אַלְוִיוּנִי וְאֵיזִיל לְרִבּוֹנִי: (נז) וַאֲמַרוּ נִקְרֵי לְרִיבָא וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אָמְרָה: (נח) וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ הֲתֵיזְלִי עִם גַּבְרָא הָדֵין וַאֲמָרַת אֵיזִיל: (נט) וְאַלְוִיוּ יָת רִבְקָה אֲחַתְהוֹם וְיָת פִּדְגוֹגְתַהּ וְיָת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיָת גוּבְרוֹהִי: (ס) וּבָרִיכוּ יָת רִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ עַד כְּדוּן הֲוֵית אֲחָתַן וּכְדוּן אַתְּ אָזְלָא וּמִתְנַסְּבָא לְצַדִּיקָא יְהֵי רַעֲוָא דְּמִינִּיךְ יִפְקוּן אַלְפִין דְּרִיבְוָון

רש"י

מגיסס לי כוחס כי לומר סיס ליוג לולי ספלו בני תגר וסיס עוסס ךך: (מז) ואשאל ואשם. סנה בסדר סבכי כוא תסלה כתן ולמר כך שלל שלה יתפסוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם ב"ר: (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון ויכול לפי שמס' שלא הדבר לפי דבריך שזימנה לך (ב"ר): (נב) וישתחוו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: (נג) ומגדנות. לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י: (נה) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה אחר י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטים (כתובות נז): או עשור. י' חדשים ואם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם הרבה ארבה את זרעך וגו' יה"ר שיהא אותו הזרע ממך

בעל הטורים

כי מבוא של משפטי ולא של בית אבי לומר שאם לא ימלא מבית אב יקח מבית אם. (מה) ולשם הכתב ספר יו"ד לומר שלא נגע בבשרה משום לניעות [והכוונה זה בספרו פירש שלא נגע ביד שלטנותיה]: (מט) על ימין או על שמאל ר"ת בגימ' ישמעאל. או בני עמון ומואב [אולי צ"ל בני עמון בני מואב בני אדום. ד"ס]: (נו) אל תאחרו אותי. וה' ס"ת לרים פילוהו: (נח) עם האיש הזה ס"ת עמה הלך כדם עמם ישראל: (ס) את היי. היי בגי' כה כלו' שוכי למה שנא' כה יהיה זרעך: רבבה ד' במסו' הכא ואידך ומניס יניכו רבבה: ואלה תהיו רבבה ידדפו (יחזקאל ט"ז) רבבה

יונתן

שלבן נתן לפניו ולא לפניהם שהם היתה בו: (מה) ואל דפוו מעללין בגמשל פי' שהיו מעליכים בדברים נתקרר שאוכל ולא אכלו עד שנגרר ממנו אותו מבשיל עם הסם שבו ונהפכה הקערה על פי בתואל: ולמתכוונו בקרילתא פי' מלותו בשחרים שמה: שמא מדה כ' דייק כדאיתא בכתובות נ' לא"ם וכאן ברש"י עיין: (נט) פדגוגתה פי' [illegible]

רמב"ן

בכיתו של ר' פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אביו וכאמר שמורו של בני פנחס בן יאיר איננו לריך להמאמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו כל שכן גמליו של אברהם אבינו ואין לומר כי לא יאוכה לנדיק כל און: (מה) וטעם והנה רבקה יוצאת וכדה על שכמה. כי בהיותו

אבן עזרא

ולא אמר משבועתי והטעם כי אספר אלהי ומאלמו: (מט) חסד. דבר שאינו חיוב: ואמת. לקיים דבר ספקו. וספלה וגזרת שמונה וסתי"ו לשון נקבה: (נא) דבר ה'. גזר וכן בדבר ה' שמים נעשו אלו הוכים בשלום: (נג) ומגדנות. מגזרת מגדים. או פי' מלבושים נכבדים ויהיה סכו"ן שרש כמו משפחות: (נה) ויאמר אחיה ואמה. הם מקבלו המתנות והאב מסרים. ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מלאנו ויען לבן ובתואל: (נט) מנקתה. ביומים הסקדמונים: והכרכנה

פירוש על אבן עזרא

השבד ויכר גדולת האדון, להלהיב לבם לתן את רבקה לבן אדונו. ר"ל שאלה אלה כוללת ב' דברים, לשון אדנות ולשון שבועה, לשון אדנות כמו אילוסי לעוזרי מוסב, (תהלים כ"ב כ') ולשון שבועה כמו בשבועת האלה, ואלל שבועה הוא כתיב לא ינקה ונכלל בו ג"כ שבועת שקר. ש ר"ל אמת רלוי להיות אֲמָנָת כי שורשו אמונה, ע"כ נקט פה להעניק ולקיים ההבטחה. ת(תהלים ל"ג ו') ר"ל בגזרותיו. ע"פ בהפלה ברלשים גמלה בלא דעת ר"ל ולפ"ז היה ידוע להם מאמר בת פלוני לפלוני, או שמר שלאך הביד להם מקודם כדעתו לעיל (פס' י"ד). א(שה"ש ד' י"ג) יהיה המ"ס שורש והנו"ן נוסף. בכמו מִשְׁפָּחוֹת (ישעיה ג' כ"ב) ויהיה מגדנות הנו"ן שורש והמ"ם נוסף. גמשרש פה שלא ע"פ ע"כ בנ"ל למה המרים בתואל, ויתכן כי שהיקמו היתה אם יקח בעו מיד לא ילמדך לא פרנסה מוהר בתולות, והם כלו שישלר המתנות בידם ושמשל לכם אם תשלר עוד עמהם. ד(לעיל כ"ט). ה דעת ר"ל כמוצא בתוס' בשם ספרי אשר היתה בת י"ד שנים ע"פ יבמות ס"א ע"ב

*עיין י"ם ס"א ירימה י"א מסברם ג' מורשו נגד.

ספורנו

לסעדר נשים בארלנו: (מד) היא האשה אשר הוכיח. כאמרם ז"ל בת קול מכרזת ואומר בת פלוני לפלוני: (מה) אני טרם אכלה לדבר. ואת הורלה כי מכון הדבר מעם האלהים: (מט) אם ישכם עושים חסד. שבדי להפיק רלון אדוני תגמלו לטובכם ושמסכימו לשלום את בתכם בארץ מרחק ולא מסותו לקנות בה קרובים באלהכם: ואמת. שתראו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם וזה בהבינכם אותה בבית אברהם: (נ) לא נוכל לדבר אליך רע. לבטל גזרתו: או טוב. לקיים אותה כאלו היתה לריכה לקיום שלנו: (נא) קח ולך. גם בלתי רצונו: כאשר דבר ה'. שגזר בת פלוני לפלוני שהרי כמן אות על רלונו בזה: (נה) ימים או עשור. שתתיישב דעתה בהדרגה ללכת אל ארץ אחרת ולא יהיה זה לה פתאום כי ההשתנות הפתאומי לא יסבלה הטבע: (נז) ונשאלה את פיה. אם יסכול דעתה ללכת עמה מיד: (ס) את היי. היו נוסה לנצלך בדרכי טובך בלופן שאת בלבד

פירוש רשב"ם

אדוני אברהם וגו'. כל אריכות דברים להודיעם שמאת הקב"ה יצא הדבר: (מח) בדרך אמת. שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולכם: (מט) על ימין או על שמאל אל שאר קרובים שיש לאדוני: (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב. לא הסתירה ולא הבנין תלוי ברצונינו כי על כרחינו רוצים ולא רוצים כי הקב"ה עשה שהיכולת בידו: (נג) כלי כסף וכלי זהב. תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וגו' וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם: (נו) וה' הצליח דרכי. אין הקב"ה רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר הצלחה אם יתעכב: (נז) נקרא לנערה. אם תרצה להתעכב ימים או עשור כדברינו או מיד לך כדבריך: דרך ארץ הוא כן כלומר אע"פ שהקב"ה חפץ בזיווג זה אע"פ אמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה או עם אדם אחר לאחר ימים או עשור שמנהג הוא כמו ששנינו נותנים לבתולה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה: (נח) ותאמר אלך. איני חוששת להתעכב בשביל קשוטי עצמי (ס) את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך. ממך יצאו אותם הבנים

שֹׂנְאָיו׃ סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ סד וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ פ ששי

כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קטורה

אונקלוס

לְאַלְפִין וּלְרִבְוָן וְיֵרְתוּן בְּנַיְכִי יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן׃ סא וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵימָתָהָא וּרְכִיבָא עַל־גַּמְלַיָּא וַאֲזַלָא בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יָת־רִבְקָה וַאֲזַל׃ סב וְיִצְחָק אֲתָא־מִמֵּיתוֹהִי (נ״י עַל־בְּמֵיתוֹהִי) מִבֵּירָא דְמַלְאַךְ־קְיָמָא אִתְחֲזִי־עֲלַהּ וְהוּא יָתֵב בְּאַרְעָא דָרוֹמָא׃ סג וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה בְחַקְלָא לְמִפְנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַמְלַיָּא אָתַן׃ סד וּזְקָפַת רִבְקָה יָת־עֵינָהָא וַחֲזַת יָת־יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא׃ סה וַאֲמָרַת לְעַבְדָּא מַן־גַּבְרָא דֵיכִי דִמְהַלֵּךְ בְּחַקְלָא לְקַדָּמוּתָנָא וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסֵיבַת עִיפָא וְאִתְכַּסִּיאַת׃ סו וְאִשְׁתָּעִי עַבְדָּא לְיִצְחָק יָת כָּל־פִּתְגָמַיָּא דִי עֲבַד׃ סז וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא־תַקְנִין עוּבָדָהָא כְּעוּבָדֵי שָׂרָה אִמֵּהּ וּנְסֵיב יָת־רִבְקָה וַהֲוָת־לֵהּ לְאִנְתּוּ וּרְחִימַהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק בָּתַר־דְּמִיתַת אִמֵּהּ׃ א וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִתְּתָא

מסרה שנאיו, ט״ל ח״ו ות״י. סא ונערתיה, ח״ו ומ״י. וילך, ז׳ ופסק. סב מבוא, מ״ל. ראי, חסר ד׳ (ג׳) בתורה. יושב, מ״ל. סג לשוח, מ״ל ל׳. וישא, כ׳ חסר לם. סד ותפל, כל או׳ חסר. סה הלזה, ב׳ הפלתוס הת״א בפסח לבד. ההלך, חסר. ותתכס, ל׳. סו הדברים, י״ג ח׳ הולה. סז ויבאה, ב׳ ח׳ בפסרל. האהלה, ס׳. ויאהבה, ב׳ חמון. וינחם, ב׳ תלרע. כה א ויסף, כו״ל ח׳ במ״ו.

ת״א ותקם רבקה פסחים ג׳. ותלכנה אחרי ברכות סא ערובין יח. ויצא יצחק ברכות כו פסחים פח החלילים ז׳. ותאמר אל ספר הזוהר פ׳ פקודי. ויביאה יצחק בבא קמא לב. ויסף אברהם בבא קמא שם זבחים קב.

רש״י

ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי ראי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (ב״ר): יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: (סג) לשוח. (ב״ר) לשון תפלה כמו (תהלים קב) ישפך שיחו: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהא (פ״א ותמהה) מפניו (ב״ר): ותפל. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין ל׳ מוטה לארץ ודומה לו (תהלים לז) כי יפול לא יוטל כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס. ל׳ ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: (סו) ויספר העבד. (ב״ר) גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע״ש לע״ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו. בראשית רבה: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו: (א) קטורה. (ב״ר) זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורים ולטושים. שם ראשי אומות. (ב״ר) ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא: [שמירש למפירך לשון משנה. ומ״ש שאינו

רמב״ן

בהיותו בביתו שמע את שמה או מתחילה הגידה לו שמה אע״פ שלא נזכר: (סא) ותקם רבקה ונערותיה. ספר הכתוב כי אחר שנאמו כשות שהלך רבקה ומיניקתה ועבד אברהם ואנשיו קמה רבקה וקראה נערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש כי הוא מורה הדרך לפניהם: וטעם ויקח העבד את רבקה וילך. לספר בזריזותו כי אחרי לאתו מן העיר ותלכנה כל הנשים אחריו לקח העבד רבקה עמו לא תפרד ממנו ולשמרה בדרך מכל מכשול. ור״א אמר כי טעמו שהיה הולך עם רבקה ולא התגים עד שבא יצחק ופגע בו: (סב) בא מבא באר לחי ראי. יאמר כי יצחק בא עתה מבא באר לחי ראי שטב מבאר לחי שבא שמה שאלו אמר בא מבאר לחי היה נראה שהיה דר שם ולכן הולך לשדה כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וסוחר לעירו. ויתכן בעבור היות מבא מקור שהיה יצחק הולך תמיד אל שמקום ההוא כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם וכן תרגום אונקלוס אחא ממימוהי ועל דעתו הוא באר שבע שתרגום בין קדש ובין שור בין רקם ובין חגרא ואם כן המקום ההיא מקום שאל אברהם ראוי לתפלה והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחרת

ספורנו

בלבד ולא אשה אחרת תהיי לאלפי רבבה ויירש זרעך כמו שנשבע האל ית׳ לזרעו של אברהם: (סא) ויקח העבד את רבקה. מיד שלוחי האב שמסרו לשלוחי הבעל ובהיותה אז נשואה לגמרי היתה גברת והיה האיש אז עבד לה: (סב) בא מבא באר לחי ראי. להתפלל במקום שבו נשמעת תפלת שפחתו וקודם שהתפלל כבר נשלם ענינו כאמרו וקרבה אשתו לבא על דרך טרם יקראו ואני אענה: והוא יושב בארץ הנגב. אמנם יצחק היה יושב בדרומו של באר לחי ראי ולא הלך שם אז לקבוע דירתו: (סג) ויצא יצחק לשוח. נטה מן הדרך על דעת לשפוך שיחו לפני ה׳ בשדה שלא יפסיקוהו עוברי דרכים אף על פי שכבר התפלל בבאר לחי ראי וקודם שהתפלל נענה על דרך מן היום אשר נתת את לבך להתענות נשמעו דבריך: והנה גמלים באים. ובלאתו לשוח היה דרכו לקראתם כאמרו ההולך בשדה לקראתנו וזה כי בשובו מבאר לחי ראי לביתו היה דרכו מן הצפון לדרום והבאים מחרן לבית אברהם היה דרכם מן המזרח למערב לפיכך בנטותו מדרכו שהוא מן הצפון אל הדרום והלך לצד מזרח אל דרך הגמלים הבאים מארץ בני קדם חשבה רבקה שהיה הולך לקראתה: (סד) ותפול מעל הגמל. הכניעה ראשה בהיותה על הגמל לכבוד יצחק שמו ויפול מעל שמרכבה לקראתו דנעמן: (סה) ותתכס. כי יראה מהביט על דרך ויסתר משה פניו: (סז) וינחם יצחק אחרי אמו. כי עד הנה לא

וְדִיבָן וְיָרְתוּן בְּנַיְכִי יַת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹם: (סא) וְקָמַת רִבְקָה וְרִבָּתָהָא וּרְכִבָן עַל גַּמְלַיָא וְאָזְלָן בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יַת רִבְקָה בְּהַדְיֵהּ וְטַיֵיל וְהֵיכְמָא דְאִתְקַפְּצַת לֵיהּ אָרְחָא בְּמֵיזְלֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם הַכְדֵין אִתְקַפְּצַת לֵיהּ בְּמִתְבְּיֵהּ דִבְיוֹמָא חַד אֲזַל וּבְיוֹמָא חַד תָּב: (סב) וְיִצְחָק הֲוָה אָתֵי מִבֵּי מִדְרְשָׁא דְשֵׁם רַבָּא מַעֲלְנָא דְבֵירָא דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹי חַי וְקַיָים דְחָמֵי וְלָא מִתְחֲמֵי וְהוּא הֲוָה יָתִיב בְּאַרְעָא דְדָרוֹמָא:

(סב) וְיִצְחָק הֲוָה אָתֵי מִן בֵּית מִדְרְשָׁא דְשֵׁם רַבָּא לְבֵירָא דְאִתְגְּלִית עֲלוֹהִי שְׁכִינְתֵיהּ דַיְיָ וְהוּא הֲוָה שָׁרֵי בְּאַרְעָא דְדָרוֹמָא:

(סג) וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה בְּאַנְפֵּי בָרָא לְעִידוּנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲמָא וְהָא גַּמְלַיָא אָתָן: (סד) וּזְקַפַת רִבְקָה יַת עֵינָהָא וַחֲמַת יַת יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא: (סה) וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא מַן גַּבְרָא הָדוּר וְיָאֵי דִּמְטַיֵּיל בַּחַקְלָא לְקַדָּמוּתָנָא וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסִיבַת רְדִידָא וְאִתְעַטִּיפַת בֵּיהּ:

(סה) וּנְסִיבַת רְדִידָהּ וְאִתְצַמְצְמַת בֵּיהּ:

(סו) וְתַנֵּי עַבְדָּא לְיִצְחָק יַת כָּל פִּתְגָמַיָא דַעֲבַד: (סז) וְאַעֲלָהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא דְשָׂרָה אִמֵּיהּ וּמִן יַד נְהָרַת בוֹצִינָא דְטַפַּס בְּזִמַּן דְּמִיתַת שָׂרָה וּנְסֵיב יַת רִבְקָה וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְרַחֲמַהּ בְּגִין דְּחָמָא עוֹבְדָהָא דְתַקְנָן כְּעוֹבְדֵי אִמֵּיהּ וְאִתְנְחַם יִצְחָק בָּתַר דְמִיתַת אִמֵּיהּ: (א) וְאוֹסִיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה הִיא הָגָר דַּקְטִירָא לֵיהּ מִן שֵׁירוּיָא:

(א) וְהִיא הֲוַת הָגָר דַּהֲוַת אֲסִירָא לֵיהּ מִן שֵׁירוּיָה:

וילדת

בעל הטורים

רבבה בלשון המדה נסמך שלמנו לה ששים מלופם אפרים יריטו רבבם ורבבה בלשון המדה [פרי מגלה רקו]: (סב) והוא יושב בארץ הנגב וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה. רמז לשם שלמנו בגולה שישבים ירדים: (סג) לשוח בשדה שיים שיצחק תקן תפלה המנחה ולא כדאמרו לו רבקה והיינו דכתי' על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב: לפנות ערב ג' במסורה הכא ואידך והיה לפנות ערב ירחץ במים ועת לפנה שלמה"ל מוגלים מן המנחה ולמעלה דעת הכא מנחה שיצחק תקן תפלת המנחה אף המם נמי מנחה: (סד) ויבלה ב' במסורה' והמיג חסר שלה כ"ד שלמד שקשה בכ"ד קשוין: האהלה ה' במסורה ה'. שבשמונה מקומות מרמה שכינה. משכן. גלגל. שילה. נב. גבעון: בית ראשון בית שני. לאמיד נגא: ואמי לו. לאמם ויוסף שנראם דרך ארץ

יונתן

פי' מביקסא המגדלה לשון רז"ל אמון מדנוב: (סא) והיכמא דאמקמעא ליה אורחא פי' כמו שנקבלה לו הארץ בהלוכו לפ"ד כך קפלה לו הארץ בבואו מפ"ד שפני שלא יתייחד העבד עם הנערה ותו ביום הלך ובא: (סב) דחמי ולא מתחמי הקב"ה רואה ואינו נראה דייק לחי רואי רואי ואני אין רואה אותו. דהם בבה"מ פי' הקב"ה כי אין לו אלא ד' אמות של הלכה וק"ל: (סז) דתקנן כעובדי דאמיה פי' שמעשים ישרים כמעשי שרה: (א) דקטירא ליה מן שרויא פי' הגר כמן שרה לו כבר מתחילה בקדושי וכן בירושלמי דהוא אסירא ליה מן שרוייא גם כן פירוש שהיתה נקשרה לו ע"י קידושי לשון לאסור. ליתור לפי הס"י בפסוק ויסכם (לעיל כא יד) מסממדמעלה בגירושה ע"פ דהוה נקדושי סגרין

שמי מהפס לאמו והכיסה לו בנים ישאל קדם פישלא אתכם. ד"א זהו שאמרו (ב"ק ד)

רמב"ן

אשרת אשר היתה בדרך עירו ויצא לפגוש עבד לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר עם ומצא את העבד ורבקה והלכו כלם יחדיו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו: (סד) ותרא את יצחק. לשון רש"י ראתה אותו הדור ותמיהה מפניו ור"ל פי' כי הפסוק הזה מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד ורבי' בתורה כן על דעתו ולפנים שישאלו מהם אבל בכאן איננו כן שישאלך לעבד אחרי המקראות: (סה) ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק וגו' ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדוני ותקח הצעיף ותתכס. מדעתי שראתה רבקה איש הולך לקראתה בשדה שירא הדרך והלך בשדה לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקראת לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עמהם כדרך מוסר הנשים לעמוד בהלגם. והטה מעל הגמל לשון רש"י השמיטה עצמה לארץ כתרגום ואתרכינת כמו הטי נא כדך תרגומי ויט שמים וירד ואתכן ודומה לו כי ישול לא יפול את ימה לארץ לא יטה לקרקע ואין דעת אונקלוס שהשמיטה עצמה מן הגמל לארץ אלא כן הנה היא נפלה מעל הגמל שהם לא שטה מעליו וכן לשון הכתוב הזה לגד אשר נגלד אבל כוונתו כי מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו הטה עצמה לגד אשר לנכח שהיה עמו וכמוהו לדעתי ויפלה נעמן רק אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום שאין ענינו רק שהשפיל עצמו במרכבה לקראת הרץ אשר היה בארץ לשאול לו בשלום וכן אמר כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך או ישיה אל אונקלוס מעל הגמל כמו על הגמל וכן מעל שמים ספדך וכמו המ"ס לא יהיה עמם עול ימים וזקן וכן המים אשר מעל לרקיע ועל דרך הפשט הוא כמו וירא עם הולכים בדרך עמהריו וכן רבים: (סז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. ספר הכתוב וכמוהו רבים וטעם הכתוב כי יספר בכבוד הכתב יצחק באשתו כי מעת שמתה שרה לא כמו אהלה כי אמרו לא מצא אשה אשרם אל אהל הגבירה הנכבדת וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל הזה לכבודה ושם לקחה והנה טעם ויאהבה ויחם יצחק אחרי אמו מלמד שלא על אמו ורבק טעמו נחמה עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב

אבן עזרא

(סא) ותרכבנה על הגמלים. סבבית יהעבד: וילך. הטעם ולא הוא סוף הפסוק ולא הקמץ כי בתחלה היה בפת"ח קטן ולא יוכל לבלוע שתי מדגשות וכן כל ויאמר. והטעם ויקח העבד את רבקה וילך. הוא היה הולך עם רבקה ולא הכניס עד בא יצחק: (סב) בא מבוא. שם מקום יקרא בני מעות, וי"א בא מבא מצפרים. וכן ישראו חנור כל בית מבוא ושם נפלאי הוא עם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב. כי בימים ההם עם היה דר ובוא נחלת בנגב ארץ ישראל: (סג) לשוח. ללכת בין השיחים: לפנות ערב. קרוב מיציאת השמש והסעך לפנות בקר ונפלאת כי אלא באלרונ באר היטיב: (סד) וטעם ותפל מעל הגמל. ברצונה. כמו ויפל על פניו. והפסוק הבא ותאמר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד: (סה) ותתכס. מבנין התפעל והיו"ד הראשון לנקבה שאיננה נראה והשני להתפעל: (סז) האהלה שרה אמו. דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן הנגולה מודד הנבים. כמלך אלהים: (א) קטורה. איננה הגר כי כתות ולבני הפלגשים

פירוש על אבן עזרא

פ"ב ד"ס וכן הוא אומר, ולא כדעת הר"ל אשר היתה גם ג' והיתה לריבה למינקת, דא"כ איך ילאה לשאת מים לבדה וכדה על שכמה. ב"ר"ל לפי שכסות הגמלים בפת"ח וחס מורה ע"ד ידועה. ג"ר"ל בסגו"ל וילך ועלה מדרגה אשה לפיוס בפת"ח וילך בעבור ס"פ ולא היה בקמ"ץ הוא ג' מדרגות כי הקמ"ץ הוא מדרגה העליונה וכן כל ויאמר באתנח המאמר וַיֹּאמֶר, באסנתסה ופ"פ וַיֹּאמַר. ד לפי שהאמר ויקח רבקה והפרשיה ונומר, פ"א שהוא הלך בפני עצמו, לכן פי' שהלך עם רבקה, והיה הנגשו עליה שמיד נשא לכבוד עדי היא נשאה עיניה לראות את יצחק והוא לא ראה אותו. ה"כאשר בוא, והשני באר לחי ראי. ו"(ישעיה כ"ד י') ופי' שבא מתוך העיר ולא שבר בלד העיר. ז"ר"ל הלך בדרך אשר נטיה דרך שם לבאר לחי ראי. ח"ר"ל כי היה ליצחק כמה מקומות לשקם ואהלים אך עיקר דירתו היה בארץ הנגב וכו'. ט"הם האילנות כמו השם אשר השיחים (לעיל כ"א ט"ו). י"(דברים כ"ג י"ב) שם כתב גם ח"א כי טעמו כאשר יטה הערב לפנות. אשר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש והנה לפנות ערב פי' קודם הערב, וכן לפנות בוקר קודם זריחת השמש. כ"(במדבר ט"ז ד') גם שם פי' ר"א ברצונו, ור"ל כמו בדין רשוקה שם נפלה מהגב, אך שם קפלה איננה נקראת רפוקה כי הנשמה עומדת ס"פ שם יכולה לקפוץ, וא"כ פה הכוונה כ"כ. ואפילו הגמל גבוה הרבה מכ"ז לא הזיק לה כאשר הקפילה היה ברצונה. ל"ר"ל שורש המלה היה כסה תכין ספעיל הוא כִּסָּה, א"כ הפי"ו הראשון מורה אשר נתכסה ע"י נערותיה והפי"ו השני מורה אשר נתעלה להלפרך להתכסות. מ"ר"ל שם הכתוב בא לפרש היה אהל שרה, היה ל"ל אוהלה של שרה, ע"כ מצרך כמו שהיה כסות עוד היתה אהל כמו הנגולה וכו' (ד"ה ב' ע"ז פ') שם ג"כ כנלמ היתה נכונה. נ"(תהלים ע"ה ז') זה הבית ר"ס

פירש רשב"ם

שנאמר בהם בשעת עקידה וירש זרעך את שער אויביו. זה פירוש ר' יוסף בר שמעון קרא: (סב) ויצחק בא מבא. כמו באבה. סדומה. יצחק באותו היום שבא העבד בא מבאבה של באר לחי ראי שהרי יצחק יושב בארץ הנגב ששם באר לחי ראי כדכתיב על העין בדרך שור. וכתיב ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ולפי שבא משם ביום ההוא ולא היה יודע מה היו עושים פועלים שלו והיו נוטעים גנות ופרדסים: (סג) ויצא יצחק לשוח בשדה. כדכתיב וכל שיח השדה. כלומר לטעת אילנות ולראות ענייני פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהוליך העבד: (סד) ותפול מעל הגמל. לצניעות לפי שהיתה רוכבת כמו איש משום ביעתותא דנפלא כדמפרש בפסחים: (סה) הלזה. מרחוק רגיל לומר כן. וכן בעל החלומות הלזה בא. אבל כשאדם בקרוב אומר המן הרע הזה: (סו) ויספר העבד ליצחק. להודיעו נסים שנעשו לו לדעת כי

בת

קטורה: ב ותלד לו את־זמרן ואת־יקשן ואת־מדן ואת־מדין ואת־ישבק ואת־שוח: ג ויקשן ילד את־שבא ואת־דדן ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים: ד ובני מדין עיפה ועפר וחנך ואבידע ואלדעה כל־אלה בני קטורה: ה ויתן אברהם את־כל־אשר־לו ליצחק: ו ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל־ארץ קדם: ז ואלה ימי שני־חיי אברהם אשר־חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים: ח ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל־עמיו: ט ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל־מערת המכפלה אל־שדה עפרן בן־צחר החתי אשר על־פני ממרא: י השדה אשר־קנה אברהם מאת בני־חת שמה קבר אברהם ושרה אשתו: יא ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את־יצחק בנו וישב יצחק עם־באר לחי ראי: פ שביעי יב ואלה תלדת ישמעאל בן־אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם: יג ואלה שמות בני ישמעאל בשמתם לתולדתם בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם: יד ומשמע ודומה

אונקלוס

אתתא ושמה קטורה: ב וילידת לה ית־זמרן וית־יקשן וית־מדן וית־מדין וית־ישבק וית־שוח: ג ויקשן אוליד ית־שבא וית־דדן ובני דדן הוו למשירין ולשכונין ולנגון: ד ובני מדין עיפא ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל־אלין בני קטורה: ה ויהב אברהם ית־כל־דילה ליצחק: ו ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחנון מעל יצחק בריה בעוד־דהוא קים קידומא לארע מדינחא: ז ואלין יומי שני־חיי אברהם דחיא מאה ושבעין וחמש שנין: ח ואתנגיד ומית אברהם בסיבו טבא סיב ושבע יומין ואתכניש לעמיה: ט וקברו יתה יצחק וישמעאל בנוהי במערת כפלתא בחקל עפרון בר־צחר חתאה די על־אפי ממרא: י חקלא די־זבן אברהם מן בני־חתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אתתה: יא והוה בתר דמית אברהם ובריך יי ית־יצחק בריה ויתב יצחק עם־בירא דמלאך־קימא אתחזי עלה: יב ואלין תולדת ישמעאל בר־אברהם די ילדת הגר מצריתא אמתא דשרה לאברהם: יג ואלין שמהן בני ישמעאל בשמהתהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל נביות וקדר ואדבאל ומבשם: יד ומשמע ודומה

מסרה ב זמרן, ל'. יקשן, ל'. מדן, ל'. שוח, ל'. ג דדן, דלית דסמיכי לאשורם ולטושם, תלויהון מ"ל ו' וס"י. ולאמים, ס"ו ומ"י. ד עיפה, ל'. וחנך, ב' חסר בל'. ו הפילגשים, ב' מ"ל דמ"ל חומר פי' זוהר ס"ם ד' קל"ג ע"ב. מתנת, ב' חסר ומוכח. וישלחם, חסר. ז ושלם, י"ז כ"פ. ח וימת, מלעיל כמדנין. ויאסף, פ' מלעיל [והסמך בסגול] וב' מלרע [גליי]. ט עפרן, ד' חסר. החתי, הה"ס במסר ולא במוכח. י לאברהם ותרח, ל' וחד ולאברהם ותרח זקנים. יא ויהי, דכו' ד'. בשלם מ'. יב תלדת, ל' חסר דחסר. יג שמות, מ"ל. בשמתם, חסר. לתולדתם, וחסר תנין. יג בכר, ז' חסר במולה. נבית, בז"ק ול' חסר. וקדר, במרכא. ב'. יד ומשמע, י"ד פסוק מן ב' מלין מ"ס סביה בקמץ.

ת"א ויתן אברהם סנהדרין צא. ולבני הפילגשים סנהדרין שם. ואלה ימי שני עקרי' מד פ' כא. ויקברו אתו עקרים יג. השדה אשר קדושין ג. ויהי אחרי מות קדושין יד. ואלה תלדת סנהדרין נא.

רש"י

שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף והוסיפה אל"ף בראשם כמו סומא אבק שהוא מן נכה רגלים כמו אסוך שהן מבוא מן ורפלא וסכא. ולטושים. הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוטעים אים באהלי אפדנו וכן הוא אומר (שמואל א ל) והנה נטושים על פני כל הארץ שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו]: (ה) ויתן אברהם וגו'. (ב"ר) א"ר נחמיה ברכת דייאתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה. הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: (ו) הפילגשים. (ב"ר) חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה. נשים בכתובה. פלגשים בלא כתובה. כדאמרינן (דף כא בסנהדרין) בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פי' רבותינו שם טומאה מסר להם (סנהדרין צא) ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים (סוטה יד) ד"א אף על פי שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: (יג) בשמותם לתולדתם. סדר לידתן זה אחר זה: (טז) בחצריהם. כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם פתוחי' לשון

רמב"ן

הכתוב אחרי שאין באשתו ואונקלוס פי' ויביאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו ולכן הזכיר האשה כי מפני לקיחתה וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו רז"ל עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצויה בעיסה: (ג) אשורים ולטושים ולאומים. לשון רש"י שהם ראשי אומות ותרגומו של אונקלוס אין ליישבו עם לשון המקרא ולי נראה שסבר אונקלוס באשורים שהם שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר אורחת ישמעאלים [illegible] באשורו אחזה רגלי. לא תמעד אשוריו. וסבר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה שיום ישכנו במקום הזה ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה ונשכה ויפקדו אנשים ביום ההוא על הנשכות. ומזה הדרך נטושה כמו לטושה ואמר בלאומים ולמבון בלשון איים ומלת היו עורכה אמנו בזה שהיה רצוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים ונב"ר

ירושלמי

(ב) וִילֵידַת לֵיהּ יַת זִמְרָן וְיַת יָקְשָׁן וְיַת מְדָן וְיַת מִדְיָן וְיַת יִשְׁבָּק וְיַת שׁוּחַ: (ג) וְיָקְשָׁן אוֹלִיד יַת שְׁבָא וְיַת דְּדָן וּבְנֵי דְּדָן הֲווֹ תַּגָּרִין וְאַמְפּוּרִין וְרֵישֵׁי אוּמִין:

[(ג) תַּגָּרִין וְאוּמָנִין וְרֵישֵׁי אוּמִין:]

(ד) וּבְנוֹי דְּמִדְיָן עֵיפָא וְעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל אִלֵּין בְּנֵיהּ דִּקְטוּרָה: (ה) וִיהַב אַבְרָהָם בְּמַתְּנָה יַת כָּל דִּילֵיהּ לְיִצְחָק: (ו) וְלִבְנֵיהוֹן דְּפַלַּקְתָּן דִּלְאַבְרָהָם יְהַב אַבְרָהָם גִּיבְּסִין וּמְשַׁלְּחִין לְמַתָּנָן וְתָרְכִינוּן מֵעִילוֹי יִצְחָק בְּרֵיהּ עַד דְּהוּא בְּחַיֵּי וְאָזְלִין לְמֵיסַב קִידוּשָׁא לְאֶרַע מַדִּינְחָא: (ז) וְאִלֵּין סְכוּם יוֹמֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דְּחַיָּא מְאָה וְשׁוּבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין: (ח) וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּשֵׂיבוּ טָבָא סִיב וּשְׂבַע כָּל טוּבָא בְּרַם יִשְׁמָעֵאל עֲבַד תְּתוּבָא בְּיוֹמוֹי וּבָתַר

יונתן בן עוזיאל

כֵּן אִתְכְּנֵשׁ לְעַמֵּיהּ: (ט) וּקְבָרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹי לִמְעָרַת כָּפֵילְתָּא לַחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה דְּעַל אַפֵּי מַמְרֵא: (י) חַקְלָא דִּזְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִנְתְּתֵיהּ: (יא) וּמִן בְּגִלַל דְּלָא הֲוָה אַבְרָהָם צָבֵי לְבָרְכָא יַת יִשְׁמָעֵאל בְּגִין כֵּן לָא בָּרֵיךְ יַת יִצְחָק דְּאִין הֲוָה מְבָרֵיךְ לְיִצְחָק וְלָא מְבָרֵיךְ לְיִשְׁמָעֵאל הֲוָה נָטִיר לֵיהּ בְּבוֹ וּבָתַר דְּמִית אַבְרָהָם בָּרֵיךְ יְיָ יַת יִצְחָק וִיתֵיב יִצְחָק סָמִיךְ לְבֵירָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקַר חַי וְקַיָּים דְּחָמֵי וְלָא אִתְחֲמֵי: (יב) וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּילֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם: (יג) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהַתְהוֹן לְתוּלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא דְּיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְעָרַב וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: (יד) וְצַמִּיתָא ושתוקא

בעל הטורים

ד' ל"ג) שאין הכלי מחזיק לככא דקל סבריה שמע ואיהו לא סביל: ויאהבה ב' הכא ואידך (ש"ב י"ג) ויאהבה אמנון. התם היתה אהבה התלויה בדבר ע"כ בטלה אבל הכא אינה תלויה בדבר על כן לא בטלה: וינחם ב' וינחם יצחק וינחם [illegible] ספדו

יונתן

(ג) תגרין ואמפורין פירוש סוחרים ולומנים ורישי אומים ודרש מלת אשורים לשון שורק שירים מאושרים: (ט) ישמעאל עבד תשובה פי' חזר בתשובה: (יא) דלא הוה אברהם לבי פירוש שלא היה רוצה לברך שאמר אם אני מברכו הרי עשו בכלל ואם הוא

רמב"ן

ובב"ר רבי שמואל ב"ר נחמן אמר אע"ג דאנן מתרגמים ואמרין תגרין ולפדין ורישי אומים כלם ראשי אומות הן והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושים אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין מן לטושים אנשי רשע שיהם פני להבים בוערים כלפידים מן ללטום את משרשתו ואת אתו ילטוש עיניו לי ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאע"פ שנהגו לתרגם כן אינם אלא ראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכן הדבר: (ו) ולבני הפלגשים אשר לאברהם. על דרך הפשט בעבור שנאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע לא בזרע אשר היו כל נשיו אלו פלגשים לא היו נשמנות לנשים אלין זרען ביורשיו כי הנה שפחת שרה פלגשו היתה אבל קטורה לאשה לקח לו ואם היתה שפחה בביתו ולקחה לפלגש לא היה אומר ויקח אשה ושמה קטורה רק מקרא פלגש בכתוב מפני הטעם שפי'. ובדברי הימים כתוב ובני קטורה פלגש אברהם והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען וא"ת שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי והמצרי מארץ פלונית כאשר אמר בנשי עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקלל ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד ביחוס שלהן ואולי מקרא פלגש בעבור היותה שפחה ואם היתה שפחה בביתו ובא אליה לא יזכיר ייחוסה כי אין, רק הכתוב להזכיר באמהות רק שמן כענין בזלפה ובלהה. ורש"י כתב נשים בכתובה פלגשים שלא בכתובה כדאמר בנשים ופלגשים דדוד ואין בסנהדרין הדבר כן כי לא מקרא פלגש אלא כשהיא בלא קדושין כי הכתובה מדברי סופרים והנקרא בסנהדרין פלגש בלא כתובה וקדושין אבל אפשר שגם בני נח כאשר ישאו להם נשים כמשפטן בבעילה היו נוהגים לכתוב להן מכר ומתן ואשר לרוגם שתהיה להם פלגש וישלח אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא היה כותב לה כלום ועל דעת רבותי' שהיא הגר הנה היא פלגש ודאי: (ח) זקן ושבע. שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים שנשבעה נפשו בימיו ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים ועושר וכבוד והוא חסד הש"י בצדיקים ומדה טובה בהם שלא יתאוו במותרות כענין שנאמר בהם תאות לבו נתת לו ולא כמו שנא' בשאר האנשים אוהב כסף לא ישבע כסף ואמרו בו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים השיגה ידו למאתים מתאוה לעשותו ארבע מאות שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף ובב"ר אמרו הקב"ה מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעולם הבא ונפשם שבעה והם ישנים. נתעוררו החכמים בזה ופירשו הכתוב שאומר ושבע במראה הזו: (ט) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. לשון רש"י כאן בן האמה מוליך כבוד לבן הגבירה: (יא) וישב יצחק עם באר לחי ראי. קרוב אל המקום הסמוך

אבן עזרא

הפלגשים שנתן אברהם. ופירוש פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פלגשים נשים: (ג) אשורים. יש אומרים כי אומרים שהיו יודעים הדרכים. ולטושים. נוטי' מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר שם: (ו) מתנות. ממון נתן להם: קדמה. פי' אל ארץ קדם. וכן אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר. וקדם מזרח הארץ ישראל וי"א אל מקום בן ישמעאל. והראשון נכון: (ח) מלת ויגוע. צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי עינוי ועכוב. הלא תראה ויאסף רגליו אל המטה ומיד גוע. והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע: ופי' וימת אברהם. שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו. יש אומרים כי על כבוד הנשמה אמר כי בהיותו מתעסק עם

פירוש על אבן עזרא

ר"ל כ"ם. ר"ל לא כדעת חז"ל שאמר קטורה היא הגר כמובא בפירש"י א"כ למה כתוב הפילגשים ל"ר להלן (פס' ו') א"כ בודאי היא אחרת. ר"ל א"כ כאשר במלת הפילגשים נכללה ג"כ הגר למה קראה אותה שרה האמה (לעיל כ"א י') ע"כ מתרץ כי פירש פילגש הוא שפחה, ומתרץ א"כ קשה אם לא היו רק בני השפחות וקי"ל ולד שפחה כמותה למה כתיב בלשון זכר הפילגשים ולא הפילגשות בשם נקבות, ואם לא כן הינו מפרשים כי הוא מורה על אברהם א"ל כי הם היו פילגשיו ע"כ כתיב בקותו ע"ש בל"ז ע"כ מביא ראיה כי ג"כ שם כתוב, ותעגבה על פלגשיהם* (יחזקאל כ"ג כ') וכפי' פי' הרד"ק הם הנשים אשר מחזיקות עצמן כמו שפחות והיא האשה וג"כ משרתת בנים. כמו אם תטה אשורי מני הדרך (איוב ל"א ז') ענין לעד והליכה. מלשון ילטוש עיניו (שם ט"ז ט'). ר"ל אם השמות ע"ש פועל מעשיהם מה נעשה לשאר השמות אשר להם, והנה שמר כ"א מהשם חדקל אשר עמד לפניהם (לעיל ב' י"ד). ר"ל כאשר (לעיל כ"ד י"ד) כתוב וכל טוב וכו' ופירש"י ע"ש ואיך כאן מתנות להם, ע"כ מתרץ כי הוא ממון וזה אינו בכלל הנ"ל, כי משום להוללה נחשב, ובפרט כי אינו טוב. כי הוא רק אהבת המועיל. ר"ל אינו פי' קדמה לא"י. רק פי' ארץ קדם שם המדינה ככה. ור"ל אם פי' קדמה אינו קדמה מא"י רק שם המדינה למה כתוב מקודם קדמה וכו', ע"כ מביא ראיה ככה כתיב ג"כ (ירמיה כ"ז ח') מתחילה כתוב אותו, והדר מפרש מי הוא אותו, הוא נבוכדנצר. ר"ל בהאמת איך שייך על העולם שהוא עגול לאמור ארץ קדם, ע"כ בזה נקרא קדם כאשר א"י נקרא טבור העולם נקרא מזרחה קדם ככה פי' ר"ת (לעיל ב' כ"ד). ר"ל כמ"ש פס' ט"ו ושמו וקדמה. (להלן מ"ט ל"ג). כי אפשר שהמיתה תמיתה ע"י עינוי, ומלת וימת אינו מורה על איכות המיתה רק מלת וימת נמשכת למטה וימת בשיבה

* שם מביא רד"ק פי' א' כמו עבדיהם.

ספורנו

לא קבל עליה תנחומין לפטירותה: (ב) ותלד לו את זמרן. גדלה אותם בביתו. על דרך חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל שגדלה אותם שלא היו בניה כלל כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים: (ו) נתן אברהם מתנות. לא בלשון ירושה כלל כדי שיהיו דבריו קיימים: בעודנו חי. ולא רצה לסמוך על דייתיקי ומיני הצוואות: (ח) ושבע. מכל מה שהתאוה לראות ולעשות בימיו: ויאסף אל עמיו. נאסף אל צרור החיים לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומים אליו ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כלם זוכים לחיי עולם כאמרם ז"ל (שבת פרק שואל) וכל אחד נכוה מחופתו של חבירו:

ואלה

פירוש רשב"ם

בת מולו היא: (א) קטורה. לפי הפשט אין זו הגר: (ו) הפילגשים. הגר וקטורה: מתנות. ממון הרבה: קדמה אל ארץ קדם. שירשו בניו נחלתיו שיש לו שם: (ח) בשיבה טובה. כמו שאמר לו הקב"ה ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה שלא אירע העינוי בימיו. (יב) אשר ילדה הגר המצרית. כלומר אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה. אבל ביצחק כתב לפנינו אלה תולדות יצחק בן אברהם

ודומה ומשא: (טו) חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: (טז) אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם שנים עשר נשיאם לאמתם: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל עמיו: (יח) וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים באכה אשורה על פני כל אחיו נפל:

ק"ה יהוד"ע סימן: ומפטירין והמלך דוד זקן במלכים א' סימן א'

פ פ פ

(יט) ואלה תולדת יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק: (כ) ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה: (כא) ויעתר יצחק ליהוה לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו יהוה ותהר רבקה

אונקלוס

ומשא: (טו) חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: (טז) אלין אנון בני ישמעאל ואלין שמהתהון בפצחיהון ובכרכיהון תרין עסר רברבין לאמיהון: (יז) ואלין שני חיי ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין ואתנגיד ומית ואתכניש לעמיה: (יח) ושרו מחוילה עד חגרא די על אפי מצרים מטי לאתור על אפי כל אחוהי שרא: פ פ פ

(יט) ואלין תולדת יצחק בר אברהם אברהם אוליד ית יצחק: (כ) והוה יצחק בר ארבעין שנין כד נסיב ית רבקה בת בתואל ארמאה מפדן ארם אחתה דלבן ארמאה לה לאנתו: (כא) וצלי יצחק קדם יי לקבל אתתה ארי עקרה

מסרה דומה, בס"פ ומ"ל. (טו) חדד, בב' דלפין, ותימא, מ"ל ואלף בסוף. (טז) בחצריהם, חסר. ובטירתם, ל' מ"י וחו'. נשיאם, ז' כ"כ. לאמתם, ל' וחד לאמתם יאמרו [ועי' בהגהמ"ס בס"א סנהדרין פ"ס מאמר כ"ג]. (יז) ויאסף, ה' מלעיל. (יח) מחוילה, ל'. באכה, ד' כתיב ה'. אשורה, ו' ה'. (יט) תולדת, מ"ל ו"ק וחסר סימן. הוליד, מ"ל דמ"ל. (כ) בקחתו, ב' מפדן, חד' בטעם. (כא) ויעתר, ל'. הוא, וי"ו וסירק. ויעתר, ה' חסר בכנול לפנס הכס"א.

ת"א ואלה שני חיי מגילה יז. ואלה תולדת סנהדרין לט. אברהם הוליד מליעל מז. ויהי יצחק בן יבמות סד. ויעתר יצחק סוכה יד יבמות סד. ויעתר לו ה' בכלם סד.

רש"י

לשון פתיחה כמו פצחו ורננו: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת (ובפרש"י בפסוק סוף פ' תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים: (יח) נפל. שכן כמו ומדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק. כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון. עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל: חסלת פרשת חיי שרה.

(יט) ואלה תולדת יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אחר כך הוליד את יצחק. ד"א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה ובת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר שתרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצר וריבוי הוא וכן (יחזקאל לה) והעתרתם עלי דבריכם וכן (משלי כז) ונעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והם לשון הפצר ובלע"ז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת (יבמות סד): ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת צדיק

רמב"ן

הסוס או בעבור שלימנו עיר אשר כי נטה אהלו אצל הבאר: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל. הקרוב בדרך הפשט כי הכתוב יספר בבני הצדיקים תולדותם ומספר חייהם להודיע כי זרע צדיקים יבורך ולא ספר ימי עשו כי היה יותר מיעקב וכבר נעלם הספור במות יעקב ולא רצה לחזור אלא חיי עשו שכבר הזכיר תולדותיו במקום הראוי להם ובמדרש רבותינו בספור ימי ישמעאל טעמים רבים והנכון שבהם שהיה צדיק בעל תשובה וספר בו כדרך הצדיקים: ויגוע. לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמ' הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וכל האדם אשר בארץ יגוע ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרינן כוונתם כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאיב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים ואנשי דור המבול הנהפכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גויעה בגוע אחינו וכן והוא איש אחד לא גוע בעונו שאלה המים אותו עונש פתאום אבל כשיזכיר הכתוב כן עם האסיפה כמלת ויאסף או וימת מלאה למיתת הצדיקים ולשון בראשים כזה ויגוע וימת אברהם א"ר יהודה בר אלפי הפסידים הראשונים היו מתיסרין בחולי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שחולי ממרק רבי יהודה אומר כל מי שנאמרה בו גויעה מת בחולי מעים ושם אמרו וכל אשר בארץ יגוע ימצוק וירכה מעלת גויעה אלא שמך בשרו והוא עומד על רגליו וכן דעת אונקלוס שתרגם בכאן ואתנגיד והוא העלוף כלשון אתנגיד ואפשר יכול יתכוס ששמם עודים ונאמר כן במבול כמו שנאמר וימח את היקום ונאמר ויגוע וימת כנגד ישלם ויגוע והיא מדה בצדיקים:

(יט) אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם. על עשו ויעקב האמורים בפרשה והזכיר הכתוב איך היתה ילידתם אברהם הוליד את יצחק לשון רש"י ע"י שכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה לכך צר הקב"ה קלסתר פניו דומה לאברהם שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק. ול"נ אמר עוד שטעם הוליד גדל ורבה כמו ילדו על ברכי יוסף כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו והנכון בעיני כי אחר עשה וספר באב הישם כמשפט

הכתוב

ושתקא ומברא: (טו) חדישא ותימא יטור נפיש וקדמה: (טז) אילין הינון בנוי דישמעאל ואילין שומהון בכופרניהון ובקסטרוותהון תריסר רברבין לאומתהון:

[(טז) בכפרניהון ובקסטרוותיהון תרין עשר רברבין לאומיהון:]

(יז) ואילין שני חיי ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין והדר בתיובתא ואיתנגיד ואתכניש לעמיה: (יח) ושרו מן הנדקי עד חלוצא דעל אנפי מצרים מעלך לאתור על אנפי כל אחוי שרא באחסנתיה:

[(יח) ושרון מן הינדיקיא עד חלוצה דאית על קביל מצרים מעלך אתוריה

קדם כל אחוהי שרא:]

ם ם ם

(יט) ואלה ואילין תולדת יצחק בר אברהם ומן בגלל דהוה איקונין דיצחק דמיין לאיקונין דאברהם הוון בני נשא אמרין בקושטא אברהם אוליד ית יצחק:

[(יט) ואילין ייחוס תולדת:]

(כ) והוה יצחק בר ארבעין שנין בנסביה ית רבקה ברת בתואל ארמאה דמן פדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו: (כא) ואזל יצחק לטור פולחנא

בעל הטורים

שפלו. ויכסה יצחק למה כתב שפלו. פי' שהיתה לדקה ושפידה: (יח) על פני כל אחיו ושמיך ליה ואלה תולדות יצחק לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק:

(יט) הוליד בגי' דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומין לאברהם: (כ) בקחתו ב' במסורה הכא ואידך בקחתו והוא אסור בזיקים גבי ירמיה (מ"ם) מה קחתו דהתם אסור (ר"ל כי קשירה וכפות) אף הכא אסור. ללמד שאף יצחק עקר היה וילפינן ממנוח דיצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם (שופטים י"ג) ויעתר מנוח: לבן הארמי שופטים הרמאי: (כא) כי עקרה היא הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקר. ולית דדרש המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא נכון

יונתן

הוא מתרך ניצחק לשום ישמעאל מסר לי' שכלה וכולי וכל זה במדרש:

(כא) לטור דפולחנא פרסמי כמה טעמים: ולהספיק בגיכים דעפיה דקב"ה דרש אלא ויעתר כדאיתא בסוכה פ"ק מה עתר זה ופירש"י כלי ברזל שים לו ב' שוקלין נקרא בל"ש בגב"ל והוא מהפך את התבואה כך הצדיק מהפך דעת הקב"ה ופי' רש"י

רמב"ן

הכתוב לחזור באנשי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים כמו בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלח וכאשר השלים חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד הגיע הוא אברהם וכן ביחוס בנימין חזר למפרע וספר וגר הוליד קיש וקיש הוליד את שאול אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר ואחר לספר זה בעבור שאמר ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם שאם אמר ג"כ ואלה תולדות יצחק בן אברהם בלבד הנה השוה שניהם ביחוס ובמעלה ואף כי הקדים הבכור ועוד היה ראוי שיתחיל באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטורה ולכן חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ולכן אמר למעלה ג"כ אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר תחלה בני אברהם יצחק וישמעאל ואלה תולדותם בכור ישמעאל נביות והזכיר ובני קטורה פלגש אברהם ילדה את זמרן והיה ראוי שיאמר בני יצחק ומזר והשאר ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל: ותאמר אם כן למה זה אנכי. אם כן גדול צער העבור למה זה אנכי מתפללת ומתאוה על ההריון לשון רש"י ואיננו נכון ור"א אמר כי שאלה את הנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא ותאמר א"כ הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה. והנה הכתוב חסר ואיננו שנה בפירוש הזה. והנכון בעיני כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעולם הלואי אינני שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה:

אבן עזרא

עם הגוף הוא כהלך נפרד. והנפרד מן הגוף יאסף הכבוד אל מעיר ויש אומר כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאלו יתחבר אליהם וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום: (טז) ובטירותם. ארמונים. כמו טירת כסף: לאמתם. בשורק מלאמו לאמות ולאומים ולמ"ד לאמותם נוסף כלמ"ד לגוייהם. ואיננו כלמ"ד בלאפים כי הוא שרש כמו ואלה אלפים אימן. והטעם שהוא בלמ"ד ונסמכו שוה זכה שני שרשים: (יח) על פני כל אחיו. הם זמרן ויקשן: נפל. חלקו או גורלו. או שהיו בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל. וזה טעם הפסוק בעבור שאחיו במזרח ומצרים ואשור למערב לא"י. ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אחיו אשר הבדל כי לא ידענו שנת מותו: חסלת פרשת חיי שרה.

ואלה אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב. וי"א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו. וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו. וי"א כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף. וטעם שאמר וישלחם מעל יצחק בנו: (כ) מפדן. שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן. הוא ידוע ונכבד מאביה וכן אחות נחשון: (כא) ויעתר. מבנין הקל. כי שהעתירו אל ה' מהכבד ושעמו הרבה

פירוש על אבן עזרא

בשיבה טובה, ובמבול כתב ג"כ ויגוע כי מתו כרגע ע"י שטיפות המים בחנק. כמשל שר הלבא בעם הכבוד הטעם מכ"ז כבודו בין שרי מלוכה, וכאשר גומר עבודת המלך לפקוד את אנשי הלבא אחר לבית כבודו עם שרי המלוכה, כי גם בהיותו עם עבדי המלך והטעם היה ג"כ נפרד מהם במלבושו והנהגתו ודעתו, ע"כ הכבוד אשר היה לו משפילה מהמון העם, בשובו לבית כבודו. אזי משיג כבודו שאחשי משרי המלוכה. ר"ל אם מתקבלים עם רב המה מחוברים בשם עם כאשר הם הולכים בדרך אחד או בעבור אחד, ובעבור שהיו מעשיו הטובים ע"י מעשה הטוב כלבושיו וגם נקבר בשם טוב ע"כ קורא שמיו, וכ"כ כתוב שבא וכו' כאשר זוכה נפשו להדבק עמהם ואין לו שום מניעה מעמים. באמות (במדבר כ"ה ט"ו). לכמו שבחוהו כל הלאומים (תהלים קי"ז א'). (לעיל י"ד ל"א). (תהלים קמ"ט ז'). (להלן כ"ג) ולמ"ד לאמתם נוסף ליחס, כמו לגוייהם כי שרשו אמם. ע"ל המוכן אשר רק הם ב' שרשים. (ירמיה ל"ז י"ג) ור"ל נופל פי' גולה. צ"ל שור, כי גם ר"א מפרש אשר אשור במזרח כמו שפי' (לעיל ב' י"ח) ע"כ פי' שור וכאשר פי' ש"א והוא קמוך למצרים והוא מגר, וכתיב (ש"א ט"ו ז') בואך שור וכו' פני מצרים, ע"כ זה אשורה הנזכר פה הוא שור ע"כ מוכיח ר"א בשם אשור. ר"ל ר"א ע"פ פשוטו לארץ הקודש, איך כתב אלא ישמעאל ויגוע אשר הוא מיתת לדיקים, וגם מלת נפל ולא נפלו כי הם ל"ר, ע"כ מתרץ כי הנפילה לא היה בגלותו רק נפל מן הגב וכדומה ומת מיתה פתאום, ולעיל פס' ח' פי' ר"א הגויעה היא מיתה בלא לער ע"ם. וע"כ מפרש כי מיתתו היתה ע"י נפילה.

אולי כונתו ע"י מעשיו הטובים. (להלן כ' כ"ג) פי' כשגדלו. (לעיל פס' ו' ט"ז) ור"ל שיצחק לבד נשגדל אצלו וזה טעם הוליד. (ממות ו' כ"ג). (שם פ' ד') כ"ל מבנין הפעיל

ספורנו

(יט) ואלה תולדות יצחק. ילדי ימיו וקורותיו: אברהם הוליד את יצחק. בו לבדו נקרא לאברהם זרע: (כ) אחות לבן הארמי. וממנה נולד עשו שהי' דומה לאחי האם: (כא) לנכח אשתו. אע"פ שהובטח על הזרע שיירש התפלל לאל ית' שיתן לו אותו הזרע מאשה ההגונה בנלנגת

פירוש רשב"ם

אברהם. כיצר היה בנו. אברהם הוליד את יצחק. כלומר זה הוא עיקר תולדתו של אברהם כמו פרץ הוליד את חצרון וגו': (יז) ואלה שני חיי ישמעאל. חכמים פירשו במגילה למה נמנו שנותיו של ישמעאל. ולפי הפשט לכבודו של אברהם הואיל ונתפרש שעת לידתו ואברהם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל וגם שעת מילתו כדכתיב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וגו' חזר עתה ופי' כל ימי חייו: (יח) על פני כל אחיו נפל. שכן כדכתיב על פני כל אחיו ישכן:

(יט) ואלה תולדת יצחק. אברהם הוליד את יצחק. לפי פשוטו של מקרא לפי שאמר למעלה בישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית. אבל כאן יצחק עיקר בן היה לאברהם שהוא הוליד את יצחק מאשתו גמורה כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע. וכן בדברי הימים לאחר שכתב כי בני אברהם היו יצחק וישמעאל ובני קטורה חזר וכותב סתם ויולד אברהם את יצחק: (כ) בן מ' שנה וכתיב בן ס' שנה בלדת אותם משני הפסוקים הללו למדנו שהיתה עקרה עשרים שנה: (כא) ויעתר. רבוי דברים העתרתם עלי דבריכם: לנכח. בשביל: ויתרוצצו

אשתו: כב ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם־כן למה זה אנכי ותלך לדרש את־יהוה: כג ויאמר יהוה לה שני גיים° בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר: כד וימלאו ימיה ללדת והנה תומם בבטנה: כה ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו: כו ואחרי־כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב ויצחק בן־ששים שנה בלדת אתם: כז ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים: כח ויאהב יצחק את־עשו כי־ציד בפיו ורבקה אהבת את־יעקב: כט ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן־השדה והוא

°גוים ק׳

היא וקביל צלותה יי ועדיאת רבקה אתתה: כב ודחקין בניא במעהא ואמרת אם־כן למה דנן אנא ואזלת למתבעא אולפן מן־קדם־יי: כג ואמר יי לה תרין עממין במעיכי ותרתין מלכון ממעיכי יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא ישתעביד לזעירא: כד ושלימו יומהא למילד והא תיומין במעהא: כה ונפק קדמאה סמוק כולה כגלים (נ״י כבלן) דשער וקרו שמה עשו: כו ובתר־כן נפק אחוהי וידה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמה יעקב ויצחק בר־שתין שנין כד־ילידת יתהון: כז ורביו עולימיא והוה עשו גבר נחשירכן גבר נפק לחקלא ויעקב גבר שלים משמש בית אולפנא: כח ורחם יצחק ית־עשו ארי־מצידה הוה אכיל ורבקה רחימת ית־יעקב: כט ובשיל יעקב תבשילא ואתא

ועל

מסורה. כב ויתרצצו, ל׳ חסר וסל״רי בס״פ וסמ״ם כתב הלוי בפול לבד בתנכנבו. זה, סימן דנוסה. לדרש, כל סו׳ וכגילים חסר במ״ג. כג גיים, גוים קרי וכתיב ביו״ד שנים. לאמים, מ״ו וס״י. ולאם, כו״ל חסר במ״ם. מלאם, ל׳ ורפי. יאמץ, ל׳ ק״ו. יעבד, כל סו׳ חסר. כד ללדת, מנול בלחנם. תומם, ל׳ וכ״ב [ח״ס] וס׳ מלומים, חס מ״ו וס״י. כה הראשון, ס״ג. אדמוני, מ״ל. כו אחיו, ג׳ חסר. ויקרא, ו׳ פסיק ס׳ לם. ויצחק, ה׳. כז ישב, ס. אהלים, מ״ז ומ״י. כח ויאהב, ד׳. אהבת, חסר. כט ויזד, ל׳ מיף, ס׳.

ת״א שני גיים ברכות נז סגליות יא. ולאם מלאם פסחים מב מגילה ו סוטה מא סנהדרין לב. וימלאו ימיה ברכות ס. ויצא הראשון פסחים ס. ויצחק בן מגילה יז. ויעקב איש בפרק קכג. ויזד יעקב סוטה יא סנהדרין סב בפרק יז. ויבא עשו מן בפרק סם.

יעקב נזיד ויבא עשו מן־השדה והוא

עיף

רש״י

צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרצצו. ע״כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתחי ע״ז עשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרש. לבית מדרשו של שם: לדרש את ה׳. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה׳ לה. על ידי שליח לשם נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו (כמו) גאי אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. (ע״ז י״א): ושני לאמים. אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: ולאם מלאם יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה (יחזקאל כ״ו) לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים: (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה. שלא מלאו ימיה כי לז׳ חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד רשע: (כה) אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים (ב״ר): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער שקורין פלוקי״ר בלעז: ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (כו) ואחרי כן יצא אחיו וגו׳. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב טפה ראשונה היה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן בה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשון ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו: ויקרא שמו יעקב. הקב״ה. (אמר אתם קריתון לבוכריכון שם אף אני אקרא לבני בכורי שם הה״ד ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. י׳ שנים משנשאה עד שנעשית בת י״ג שנה וראויה להריון וי׳ שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה ליטול לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה (יבמות כד). (כז) ויגדלו ויהי עשו. כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע״ז: ידע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות (תנחומא): איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: ישב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: (כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. (ב״ר)

ברציחה

רמב״ן

ותלך לדרוש את יי׳. לשון רש״י לשאול מה יהא בסופה ולא מצאתי דרישה אצל יי׳ רק להתפלל כטעם דרשתי את יי׳ וענני דרשוני וחיו אף אני אם אדרש לכם. וטעם שני גוים בבטנך הודיע לה שלא תפחד כי בעבור שהיתה מעוברת תאומים והיה הרוצץ הזה בבטנה כי דרך נשים לה. ויתכן שיאמר עוד כי בעבור היותם שני גוים חולקים ונלחמים זה בזה עמו בתחלת יצירתם מריבם לכן לא היתה ביניהם בקוף ועתה ימותו ותמלא מגוס והספק לנפשה: (כח) כי ציד בפיו. אמרו המפרשים כי יתן ציד בפיו של יצחק או יגיש ויאכל ממעשה וכן למועד אמר כמו שאמר ויי׳ אותי כבור

על דרך

ספורנו

שלמה נכון: (כב) ותאמר אם כן. אחרי שהדבר כן שהמתרוצצין יש לחוש שימות אחד מהם והסתכן אני בלידה כמנהג בלידת עובר מת. למה זה אנכי למה זה התאוו קרובי שאהיה אני אם הזרע באמרם את היי לאלפי רבבה וכן בעלי שהתפלל עלי בזה. (כג) שני גוים בבטנך. זו היא סבת הכליה שיהיו שני גוים נבדלים בדת: ושני לאמים. שיהיו גם כן נבדלים במלכות: ממעיך יפרדו. ולא ימות אחד מהם בהתרוצצם: (כד) והנה

תומים

צלותא אתר דכפתיה אבוי והפך יצחק בצלותיה דעתיה דקב"ה מטה דגזר על אנתתיה ארום עקרא הות גביה עשרין ותרתין שנין ואתהפיך בגינה דעתיה דקב"ה מטה דגזר עליה דאף הוא הוה עקר ואתהניו ואתעברת רבקה אנתתיה: (כב) ואידחיקו בניא במעהא הי כגוברין עבדי קרבא ואמרת אם כדין הוא צערא דילידתא למה דין לי בנין ואזלת לבי מדרשא דשם רבא למבעי רחמין מן קדם ה':

[(כב) ואדחקוא בנייא במעהא ואמרת אין כדין היא צעריהון דילידתא למא דנן לי תנין למהוי לי בנין ואזלת למתבע רחמין מן קדם ה' בבית מדרשיה דשם רבא:]

(כג) ואמר ה' לה תרין עממין במעייכי ותרין מלכוון ממעייכי יתפרשון ומלכו מלכו יהי אלים ודין יהי משתעבד לזעירא אם בנוי דזעירא נטרין פקודיא דאורייתא: (כד) ושלימו מאתן ושובעין יומי עיבורהא למילד והא תיומין במעהא: (כה) ונפק קדמאה סומקריי כוליה כגלימא דשער וקרו שמיה עשו מן בגלל דאתייליד כוליה גמיר בשער רישא ודיקנא ושינין וככין:

[(כה) ונפק קדמייא סמוקריי כוליה כגלימא דשער וקרון שמיה עשו:]

(כו) ובתר כדין נפק אחוי וידיה אחידא בעקיבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד ילידת יתהום: (כז) ורביאו טליא והוה עשו גבר נחשירכן למיצוד עופן וחיוון גבר נפיק חקל קטיל נפשן דהוא קטל ית נמרוד וית חנוך בריה ויעקב גבר שלים בעובדוי ומשמש בבית מדרשא דעבר תבע אולפן מן קדם ה': (כח) ורחים יצחק ית עשו ארום מלי רמיותא בפומיה ורבקה רחימת ית יעקב: (כט) וביומא ההוא יומא דמית אברהם בשיל יעקב תבשילי דטלופחי ואזל לנחמא לאבוי ואתא עשו מן ברא והוא משלהי ארום חמש עבירן עבר ביומא ההוא פלח פולחנא נוכראה שפך אדמא זכיא ועל על עולימתא מארשה וכפר בחיי עלמא דאתי ובזא ית בכירותא:

ואמר

בעל הטורים

לנוכח אשתו: ומסל רבקה אשתו. אשתו בגי' קם ולא וחיים בים יעקב לא וגו' וכים עשו לקם (שנדים): (כב) ויתרוצצו. זה הולך לומר לו לא בני ישראל וזה הולך לומר לו לא בני ישראל חזה הולך לסור ע"ז דכתיב (הושע ה') הולך הלך אחרי צו זה מחזיר לזה זה מחזיר לזה (ב"ר פס"ג): (כג) גוים. גיים כתיב רמז לעשרה אומות שבאו להחריב בית המקדש שכלי אדום וישמעאלים וכו' ואם עשרה. ד"א גיים עולה ס"ג זה נסמך בן ס"ג זה באו בס"ג אומות בשרבן בית שני ד' אומות נעקרו והיינו דכתיב הכל ס"ג יחדו נאלחו: שני גוים (בגמרא). בגימ' (זה) רבי יהודה ואנטונינוס: ולאם מלאם יאמץ. יגבר על חבירו דמסייעו. היינו דכתיב (יחזקאל כו) אמלאה החרבה: (כד) תומם חסר יוד ואלף שסתרה י"א כנגד י"א שבטים שהיתה ראוי להוליד כדאיתא במדרש: (כה) אדמוני ב' במסורה הכא ואידך (ש"א ט"ז) והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו וע"כ נאמר עם יפה עיניה עם דעת סנהדרין הוא עושה שנקבלו עינים שנאמר ואם מעיני העדה: אדמוני מלמד שהספיות רחם אמו ונתגולל בדם. ד"א אדמוני מלשון אדם שילא בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שאם הוא מלשון אודם אדרת שער היכה אדומה: עשו שהיה עשוי ונגמר עשו בגי' שלום שהלחמה עמו כשהוא שלום היה מחריב העולם. ד"א עשו ע' ס"ו שבא זה הפלים ל"ע אומות שבראשית בעולם: (כו) ואחרי כן יצא אחיו כ"ן עולה ע' שהאומות כן מאן מיעקב: וידו ב' במסורה הכא ואידך [וידו הנטויה (ישעיה יד) ואידך] וידו אוחזת בעקב עשו וידו הנטויה (ל"ר) במפלה האומות שבעשם לידתו רמז שיפלו ביד בלותם; (כז) איש תם א"ם תם איתב באהלי שם ללמוד ס"ם שנים יושב שמכנו לארץ עד שנכנס הנים רמז לאמר פ"ס שנים יושב אהלים של סכינה (מגלי' בובנים ד' קי"ס): יושב אהלים עולה ס"י סכך שרכה שכינה באהל: יעקב בגימ' מלאך האלהים ובגימ' כנגן עדן. ובגי' (ויתקן) לא יאמק (שם ס'): (עייך לפסוק כב).

יונתן

ות"ם כ"נ שהיה יש ששקין והלשין ומיותב ברחם בכל שאריות בקבב סב לגוש: (כה) ואזל לב"מ דשם דתא דכל פלם לא ה' לרבות מ"ם ולימד צרכה וכי בשי פרדם היו כלושן חיינים וכו': (כח) ככילן דשער ר"ל בגדילים על שער פאדרת מצריה גדולים. ובדין לשון גמלא עיינין הכלא עמו לככי: (כז) גבר נחשירכן פי' הפום' בב"ק פ' שור

אבן עזרא

מלה הפך כדבריהם: ויעתר. ויעלה תכין כעתל: (כב) ויתרוצצו. מלשון תרולה ורוה"י כפול. ואמרו כבקים ירוצצו. ונקראו נגים על פם קופם. וכן ונגדי פרוקים יספנים. והיא אלה לנבים שילדו אם פרע להם וכנה ואלפזנה לא: ופעם ותאמר אם כן. הדבר והטכבב לפם זה אנכי בהכיון משונה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי נביא או אנגנים בעלמו כי לא עם עד הוא נביא בבי פ"ו שנה: ורב. הוא הפועל וכן בן יכבד לא ועבד הפכם זה בפסוק: (כד) תומם. בחסרון אלף השורש. כמו אם לא פריסך לגוב ספירושו בתוך שאריתך לס"ב: (כה) יד"ד אדמוני. מכף כיו"ד אכזרי. ואין מלה כאדרת סמוכה רק מענו כלו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: ויקראו שמו. רואה ייתכן שפירושו שמצא בעי עלמו. ועליהם גדולה היתה זאת שהיתה בעבור שכל בן אדם יולא בשלייה שהיא תכסה עליו והנה שמי השליות כאשו כנגו אחד: (כו) ויקרא שמו. הקורא הוא יאפק אביו: (כז) יודע ציד. לעולם אלא ערמות כי כוב החיות בדרך מלאם יתפשו. ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם. גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים. ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: (כח) כי ציד בפיו. היה מביא ציד לאביו: (כט) והוא עיף. כטעם בארץ עיפה רעב וצמא:

כלפיטני

פירוש על אבן עזרא

הפעיל, ולמה הנה בלשון ויעתר ולא ויתהלל א"ו לא שתפלה מתקבלת נקרא עתר. ולם מבקש על אלפו נקרא בה"פ ולא מצאו בי' וע"כ אמרו חז"ל כמו עתר המהפך וכו' שנקרא בב"פ (עיין עירובין) כי הוא מהתפלות המקובלים למקום. ר"ל איכה מלשון רלך עוב דלים (איוב כ' י"ט) שהוא מלשון מרולה והלד"י הוא כפול, ואמיו פי' שבירו. כבקים וכו' (עמוס ב' מ'). ר"ל בעודם בבבו נקראים עובר. ה(איוב כ"ב ו') וגם ג"כ קורא ערום ע"ם טומס, דאם היה ערום ממפילה מה יש להפשיט ממנו. ס"ל אין דרך לומר אם כן אם לא על המדובר עמה מקודם וע"ז השיבה א"כ. ואין פי' כמו כן נמה ללמד וכו' (במדבר כ"ז ז') והיה הפי' כמו כהים אומנו (לקמן מ"ג י"ח). פי' ר"ם מדיק מהשיבה והלך לדרוש פסוק כ"ב אם הי' דבר עמה בעלמו אפילו ע"י מלאך היה לריך לכתוב ויאמרו וכו', וכ"כ פי' פה ויאמר ה' להשיב לה. ר"ל כי יש ב' משמעות או הרב יעבוד את הלעיר, או פי' ורב יעבוד עבודתו עם הלעיר א"כ הלעיר הוא העבד, ע"כ מביא ראיה מהפס' בן יכבד וכו' (מלאכי א' ו') ובודאי פי' אשר הבן יעשה הכבוד לאביו וכן פה הפי' אשר הרב הוא יעשה הפעולה לעבוד העבודה וכן מברס (ירמיה מ"ו י"ח) שהוא ג"כ בחסרון אל"ף ופכמו אשר דומה לו כל שרים ישראל (דה"א י"ב ל"ח). ס"ל ע"ד אחרים אדרת היא סמוכה, א"כ פי' כאדרת הנעשה משער, ולאו ידוע כוונת הכתוב אם פי' אדרת הנעשה מספיל תורה על הבגון שלה או אשר היה נעלם שער ע"כ מפרש ר"א כולו שער מורה על הנער אשר היה מלא שער כאדרת הנעשה משער. ע"ר"ל זה אינו שייך לעת הלידה רק השם קראו לו לפי כן. פולם לא נפתם ג"כ השניה איך היה ידו אוחזת בעקב אחיו. צר"ל לפרש מלת יודע כדרך בלשון הוה, וכן לגבי יעקב דרים אלו ב' דברים להפוך כי לא היה לריך לרמאות ולא היה הולך בשדות רק יושב באהלים בעיר, או פי' אשר היה מלאכתו לרעות לאן ודרכם להעמיד אהלים לשמור הלאן א"כ היה יעקב ג"כ בשדה רק היה יושב באהלים. קר"ל היה מספר אשר היה אוכל לידו רק היה מביא ליד בפיו, וא"כ חסר מלת מביא, וכמו לעומד אשר משאל (ש"א י"ב ס') פי' אשר קנה משאל.

ר(תהלים קמ"ב ו')

פי'

ספורנו

תומם בבטנה. קודם שנולדו הכירו. כאלנו שהם תאומים לפיכך כשנולד הראשון שהיה כאדרת שער והיה ראוי שהיה לידתו יותר קשה מלידת השני ומאוחר ממנה קראו שמו עשו באומרם שאמרו הנאמר עשה זה עושה אותו נעשה לשון: (כו) ויקרא שמו יעקב. יעזור נעקב ובסוף כי זה

פירוש רשב"ם

(כב) ויתרוצצו הבנים בקרבה. לשון רץ לקראת רץ שהיו רצים ומתנענעים בתוך גופה כדרך עוברים. וכן מן קם מתקוממי' מן לן מתלונים. אבל מלשון רצץ עזב דלים הי' לו לומר וירצצו כמו בטרם יתנגפו רגליכם: לדרוש את ה'. אל הנביאים שבאותן הימים כדכתיב לדרוש את ה' מאתו. וכתיב כי יבא אלי העם לדרוש את ה': (כג) ויאמר ה' לה. ע"י נביא: שני גוים. אל תיראי כי צער העיבור שלך בשביל שני תאומים יש בבטנך שמרובה צער העיבור של שנים מעיבור אחד: ושני לאמים מלכיות. כדכתיב מלכי ארץ וכל לאמים כפל לשון הוא. אבל לאמים הוא עמים ומתוך שהנביא התחיל לומר לה גמר ופירש לה כל העתידות: ורב יעבוד צעיר. ולכן אהבה את יעקב שאמרו הקב"ה וכדכתיב ואהב את יעקב: (כד) והנה תומם. בכל דבר חדוש רגיל לומר כן. וכן ויהי בבקר והנה היא לאה כי עד עתה היתה סבור שהיא רחל וכן וייקץ פרעה והנה חלום כי לא היה סבר שהיה חלום עד שניעור משנתו: (כה) אדמוני. ורש"ב ל': כאדרת שער. שלובשים הרועים: ויקראו. כל העולם שמו עשו. ורש עשוי ונגמר שהיה בעל שער: (כז) יודע ציד. לצוד ציד להביא: יושב אהלים. רועה צאן אביו. כמו עי' רש"י ישב אהל ומקנה: (כח) ציד בפיו. פשוטו כתרגום: אוהבת את יעקב.

שוחה

עָיֵף׃ ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ

(ני׳ וְעַל) עֵשָׂו מִן־חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי׃ ל וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵמְנִי כְעַן מִן־סְמוֹקָא סְמוֹקָא הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל־כֵּן קְרָא־שְׁמֵהּ אֱדוֹם׃ לא וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבִּין כְּיוֹם־דִּלְהֵן יָת־בְּכֵירוּתָךְ לִי׃ לב וַאֲמַר עֵשָׂו הָא אֲנָא אָזֵל לִמְמָת וּלְמָה־דְּנָן לִי בְּכֵירוּתָא׃ לג וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דִּלְהֵן וְקַיֵּים לֵהּ וְזַבִּין יָת־בְּכֵירוּתֵהּ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לְחֵם וְתַבְשִׁיל דִּטְלוֹפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשָׁט עֵשָׂו יָת־בְּכֵירוּתָא׃ א וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דִּהֲוָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם וַאֲזַל יִצְחָק לְוָת־אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא־דִפְלִשְׁתָּאֵי

מכרה ל׳ בלבישה, נ׳ מלין ומלא. סלחת, ל׳ בתריסון ס׳. סלחת, ל׳. קלה, סמוך סלסל בגד כלבי יקרות. לא מכרה, ל׳ דגש וחד מפיק ס״ם. לב סוכן, פ׳ ר״ל סלה. ולמה זה, ב׳ דסמי׳. זה, דגש. לג לי, דגש מרין ס״א כי סכ״ם מסמים. לד מדשים, סלים נקמץ. ויאכל, ו׳. וישת, ב׳. במריך (ר״ל דם מפס). כו א כדלסף, ג״ם.

תא הנה אנכי הולך ע׳ בסרק ז׳. וימכור את בכרתו ז׳. עדשים בסרק סם.

כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק

רש"י

בלישנא. כמה דמימא (ירמיה ד) כי עיפה נפשי להורגים: (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב״ה לפיכך קצר הקב״ה ה׳ שנים משנותיו שיצחק חי ק״פ שנה וזה קע״ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במועד קטן אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ״ש שאינו שואל מג׳ ועד ז׳ משיב ואינו שואל וכו׳ כדאיתא התם): (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דלהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב״ה: (לב) הנה אנכי הולך למות. (משתדדת והולכת היא הבכורה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה. ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו

רמב״ן

צריך כאן לו עם אותי. ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי צידו של יצחק ציד תמיד כל היום ישאלהו לאכול את הציד והמציד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא המביאו לו כאשר אמר איש יודע ציד. והנכון בעיני כי היא מלילה כי עשו ציד בפיו אביו יהנה כלים במעשהו לפרידותו וכמוהו מסבך בסוך ערמה וכן ואלו מעלה וכן אמרו רבותינו ז״ל קושיא תבא לשונית כאן מכאן לשונית: (ל) מן האדום האדום הזה. היה המבשל מאודם מן העדשים מפני אדומים או שרקמו בדברים אדומים ועשו לא ידע מה הוא וקרא שמו אדום על כן קראו שמו אדום כי לעגו עליו שמכר בכורה מכבדת בעבור המבשל עתה כי קורא הולך יודע: (לא) מכרה כיום את בכורתך לי. כיום דילהן כיום שהוא ברור כן מכור לי מכירה ברורה לשון רש״י ופירושו כמו היום וכן ולמה עמוד היום והאמינך את דברי אלהים אותו כיום שהאלהים אותו קשר יקרידון כיום את הסלע ולנו ככם השנים כהיום הזה והכוונה בעיני מדעת אונקלוס כי בעבור היום מכירת הבכורה לאמר מיתה לפיכם אמר מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו וזה טעם לכן נאמן הרבים לכן את הואיל לאיזה מקום אם כן את מודע לי וכן נתרגם ירושלם ולכן הימן אלהין אם כן דאסתכן והוא לשון מורגל מאד בתקומות ובדניאל לכן נשמעות בלשד כשעה אלהן לכן אלהין די מדרכון כם בכולא לא לירושי וכן לכן מלכא מלכי ישמר עלך ואונקלוס תרגום אלמי אלהין אלא כן ובתוספתות נדוקות ומדוקדקים מן התרגום כיום דלמי והוא כמו שפירשתי כי כי בלשונם מי זה שאומרים בתלמוד פי רבי עליר פי רבי יהודה חולבן ואמר שעשה אונקלוס כיום כאלו היה כיום שבאו בו הבכורה לי כי כן מלאתו כמשמעו הזה לכך כאשר ילכו אחרים עליהם רבותי שמשמעו כאמר ונדמה בנין אשר נשנה לכם כי נאמנת רוחות השמים פרשתי אתכם. ויש אומרים כי אין עניין הבכורה הנזכר רק הכפלות ישמר כי נכסקו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח״כ תאכל ועשה לו בשבועתו על האכילה לפה זה לי בכורה כי היא מתורה לך והבטח עליה ויתנו לאכול ולשתות והכתוב לא פי׳ המחיר ואין זו דעתי: (לד) ויבז עשו את הבכורה. זו לדבר ישנו לו אבל כבר אמר הטעם שבעבורו אתום למכירה מפני שהיה הולך למות בעודו החיים ויקרת הוא מיתות בחיי אביו ואין לבכורה שום מעלה רק לאחרי מות ומה הועיל לי הבכורה ואמר ויאכל וישת ויקם וילך ויבז כי אחר שאכל ושתה חזר העדה אל לידו וזו קנם בזה הבכורה כי אין עתן בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם ולא יחושו ליום מחר. ור״א משתבש בכאן מאוד שאמר כי בזה הבכורה בעבור שהלה שאין לאביו ממון ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב והאלו לא ראו ביוזיהם שהיה גדול בעבודתו בא לידי עושר בזקניו ובעבד שהיה יצחק אוהב את עשו בעבור צידו ואלו היה לפסח רב בנים אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר את בכורתו בעבור ציד ואם היה אביו בכל יום אוכל מטעמים מה טעם יאמר אליו הגישה לי ציד לאכלה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולא נתנה לו אמו כבש חוב לדרך שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה לו הון והיא אוהבת אותו כי הולך לגוחר אלין והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנתו ועושר לא יעשנו כי כתוב מעלה גדולה לצדיקים והנה אביהו יוכים ועוד ישאלו למה שכר ממון הכסף ליצחק אולי ירדישוהו. ולמה שכר עלול עיניו ואל ירחוש בקנה של דרש כי יש לי פה ואין לנו לחפש כי פסוק שמשמעותם כפם ואין כם בעלם להכינם כל אלו דבריו. ואולי טעה מי שכל עיני שכלו בזה כי הנה לאברהם היה לו הון רב ואבד כשנאמר היום עיד קודם שמכן הזה ומפני זה בזה את הבכורה כי כדבר הזה היה בנעוריהם קודם היות לעשו נשים כאשר יספר הכתוב ואחרי כן אמר והעשיר בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שרי פלשתים ואחרי כן אמר לעת והאשה לציד בנו והמטעמים ואין אלו רק דברי שפוק ועוד כי הכתוב אמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו והברכה תוספת בעושר ונכסים וכבוד ואיה בברכתי שאבד הון אביו והעני ואחרי כן והיה עמך ואברך העשיר והעני אחרי כן ואם יש לצדיקים שתים אליהם כמעשה הרשעים בענין העושר אין זה באותם שהבטיחו מפי הקב״ה כי ברכת יי׳ היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה אבל היו האבות כלם כמלכים ומלכי גוים נשאים לפניהם ובורתים עמהם ברית וכמות ויעשו אלו לאחיו ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראינו ראינו כי היה יי׳ עמך וכבר היה בעושרו. אבל בזוי הבכורה לעשו לאחריות לנו ויתכן כי פי׳ הבכורה מעשה התורה לא היה כן לפנים

יונתן בן עוזיאל

(ל) ואמר עשו ליעקב אטעים יתי כדון מן תבשילא סמוקא הדין ארום משלהי אנא בגין כן קרא שמיה אדום: (לא) ואמר יעקב זבין יומנא כיום דאנת עתיד למיחסן ית בכירותך לי: (לב) ואמר עשו הא אנא אזיל לממת ולית אנא חיי תוב בעלם אחרן ולמא דנן לי בכירותא וחולקא בעלמא דאתי אמר: (לג) ואמר יעקב קיים לי כיום דיהי וקיים ליה וזבין ית בכירותיה ליעקב: (לד) ויעקב נתן לעשו לחם ותבשיל דטלופחי ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכירותא וחולק עלמא דאתי:

ירושלמי

(לד) וקם ואזל ובזי עשו ית בכורתא ואפם חולקיה בעלמא דאתי וכפר בתחיית מתיא:

(א) והוה כפנא תקיף בארעא דכנען בר מכפנא קדמאה דהוה ביומוי דאברהם

בעל הטורים

לדרוש בגי' זה שם בן נח: (כט) נזיד בגימ' של אבלו: (ל) הלעיטני. כאן כ"ס פמן לומר כשם שיעקב קנה ממנו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בלחם: (לב) ולמה זה ב' במסורה (במקץ) ולמה זה לי בכורה (סימן כ"ז) ולמה זה הבל הבלו: מלמד שהבר בעיקר והלך אחרי ההבל: (לד) ויבז ב' ויבז עשו ויבז בעיניו בני המן דהיינו בזה בן בזה זה המן שילא עמלו: (א) ויהי

יונתן

אסור כמו קיצא דהכי ופי' אילנות שאילן שאין עושה פרי וכן הוא אדם שאין עושה מלאכה וכן הוא בספרי הערוך ס' קמ"ד ע"ש אבל הערוך גורס בדל"ת שלשון ויתובו המים והבנות ואשמדו מיא וכן גבר די שרכון עירם אדם עקר והשילוני גורס שני עלום נפש יורכן שהיה ס ימין נפש על ירכו של עשו לכרת כי הוא מצפרא דנפש כל"ם סוסר דף פ"ד ע"ג: (לג) קיים לי כיום דיסי פי' כיום בהיר והוא לשון נהלך בריש

רמב"ן

לאביו רק לנחול מעלת האב ושררתו שיהיה לו כבוד ומעלה על אחיו ולכן היה אומר ליצחק אבי ברך בכורך לומר כי הוא הבכור הראוי להברך וכן כי זה הבכור היה יצחק על ראשו להקדימו בברכה ואולי היה נוטל גם בנחלה יותר מעט כי דין פי שנים מחודש ממשפטי התורה והגיד אשר היה בפיו כן יעשו השרים והמלכים בוחרים בציד מכל מאכל וכל המטעמים יעדיפו. ועם כי לגורא והיה עשו מקריב את אביו להביא כל ציד אל פיו לאכול ממנו ברצונו תמיד ואהבת האב לבנו הבכור קלה להביא ומה שאמר לברך אותו אחר עשות לו המטעמים איננו שכר האכילה ושמר בכם אבל רצה ליהנות ממנו שתהיה נפשו קשורה בנפשו בעת הברכה ויברך אותו בחפץ מלא ורצון שלם או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה תהיה מתענגת ושמחה ויחול עליה רוח הקדש כענין ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים. ולא נתנו ביד יעקב הון כי בורח היה ובלא ידיעת אחיו יצא מן הארץ לבדו ואלו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה להרוג לו ולהכנו ורבותינו אמרו שגזלוהו ממנו ומי אמר לו שלא היו ליעקב בגדים חמודות שם ומשי ורקמה אבל הכתוב אמר כי עשו בלכתו השדה לצוד היה מתלבש בבגדי הציד ומפני שיצחק ממשש תמיד בנו ובבגדיו הלבישה אותם את יעקב פן יכירנו בהם והלא אתה רואה שעשה כן וירח את ריח בגדיו כי היה משים אותם בתוך נרד וכרכום כענין שכתוב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך והיו הבשמים נמצאים בארץ ישראל ועל כן אמר כריח השדה כי בעבור היותו איש השדה הריחו בגדיו מהם או ריח ליל האילנות כמו שאמרו רבותינו כריח השדה של תפוחים. ושאלה על מאור עיניו שאלת עורי לב כי אם היתה סבה אולת השם הנה היתה כדי שיברך את יעקב והוא ספור הכתוב ותכהין עיניו מראות ויקרא את עשו. ועל דרך הפשט איננו רק ענין הזקנה וטעמו ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו בזקנתו קרא את עשו והנה ביעקב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות וכתוב באחיה השילוני כי קמו עיניו משיבו ויספר במשה רבינו שלא כהתה עינו: (לג) השבעה לי כיום. כאשר אמר עשו למה זה לי בכורה אינני חפץ בה אמר לו יעקב השבעה לי כי לא תחפוץ בה ולא תירשנה לעולם ונשבע לו ואחר כן מכרה לו ונתן לו המחיר או המחיר שנקצב. ויתכן שאמר עשו למה זה לי בכורה הנה הימכור לך. ויאמר השבעה לי שלא תערער על המכירה לעולם ואמר הכתוב שנשבע לו ומכרה כאלו אמר מכרה ונשבע לו: (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן יזכיר הכתוב ממנו כי אם

לוקח

אבן עזרא

(ל) הלעיטני. אין לו חבר והטעם האכילני וטעם מן האדום. רק ויזד מהמבשלים הנזיד [ש]והם שני שרשים[ת]והפירוש אחד. וכן לא ידון רוחי עם האדם: (לא) מכרה. בפ"ע כמו [ת]תגלה הכעס. מכרה [א]עמי. והבכורה היתה פי שנים [ב]בממון אביו. ויש אומרים היא לבכור לעולם מעלה על הצעיר [ג]לקום מפניו ולשרתו כבן לאב: (לב) וטעם הנה אנכי הולך למות. שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יסכנוהו החיות. ויתכן שימות [ד]קודם אביו: (לד) ויבז עשו. גם זאת הבכורה [ה]בעבור שראה שאין לאביו עושר. ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם

פירוש על אבן עזרא

פי' נזים ולבסוף ע"ש כ"כ פי' פה. [ש]ר"ל שנים, ע"ז ונזיד שורשו נזד, ויזד שורשו נזד וכן לא ידון שורשו דון, וגם כדן (למעלה ו"ו ב'). [ת](להלן מ"ג ס'). [א](להלן ל"ט). [ב]ר"ל הלא הבכור קודם קדושת הגוף להיות כהן לעבוד לה' איך ימכור קדושת הגוף, ע"כ מתרץ אשר ימכור פי שנים וכו'. [ג]ר"ל לא קנה עמהם: רק הכבוד אשר היה לו על יעקב. [ד]ר"ל מלה זה, ע"כ מדיק ר"א כי הבכורה אינה רק כרגע בחייו אבא, וגם ימות לא ירשו בניו אחריו אולי עדיין לא נשא אשה, או כי גם היו עכו"ם וגם ולד עכו"ם כמותו. ואולי לא תלו א"ע בודאי שינם שייכים לירש הבכורה. [ה]ר"ל שאי אם הבכורה ע"כ עי' לא לבד אשר אמר שלא בנחלת ממון והגדולה על אחיו הקטן, כי

גם

ספורנו

מורה היות ידו אוחזת בעקב אחיו וכבר אמרו ז"ל שאל הי' קרא לו כן כי אמנם הוא ישאר אחר כליון כל האומות כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: איש שדה. יודע בעבודת האדמה: יושב אהלים. שני מיני אהלים האחד אהל רועה והשני אהל בו יבין שנו המתבונן להכיר בוראו ונקדם בכבודו: ויאהב יצחק את עשו. גם את עשו אע"פ שידע בלי ספק שלא היה שלם כיעקב: ורבקה אהבת את יעקב. לבדו מפני שהכירה ברשעו של עשו: (ל) על כן קרא שמו אדום. בשרמו שכ"כ התאכל למלאכתו הנפסדת אשר לא כתורת האדם עד שלא הכיר בנזיד כי אם בגונו קראו שמו אדום לשון גוי כאומר המתאדם והיה נגוע אדום בהכעסת האדום: (לא) מכרה כיום. כי בהיות היום כל מגמת פניך אל מלאכתך בחופן שאתה כ"כ עיף שאיך מכיר הנזיד אין ספק שלא תוכל להתעסק בענייני הבכורה בשרת האל ית' ולעשות את הראוי לבכור: (לב) הולך למות. בדרך התלאה והעייפות: (לג) השבעה לי. מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש השבועה מתלא חסרונו: וימכור את בכורתו. במחיר שספקו ביניהם ולא ספר הכתוב לגנאו: (לד) ויעקב נתן לעשו. בקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו: ויבז עשו את הבכורה. גם אחר מעשה היתה הבכורה בעיניו בלתי ראויה לאותו המחיר שספקו ובכן התבאר שלא נתאנה המוכר כי לא היה המאכל שוה אלא כל כך: (א) אשר היה בימי אברהם. כי מאז עד עתה לא היה שם רעב כבד כמוהו שיהיה יושבי הארץ ללאות ממנה כאשר עשה אברהם:

וילך

פירוש רשב"ם

שהיה סברת בתוס"ע וגם מטה שאמר הקב"ה ורב יעבוד צעיר והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה אהבת את יעקב להודיע מה שכתב לפנינו יצחק רצה לברך עשו ורבקה הערימה לברך את יעקב: (ל) מן האדם האדם הזה. דרך אדם הממהר לשאל מחבירו כופל את דבריו וזה שהיה רעב הרי הוא כאומר תן לי מהרה לאכול: על כן קרא שמו אדם. הוא אדמוני ותאוה לאכול אדום. ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו ולשם בזיון קרא לו כן שבשביל אדום מכר בכורתו: (לא) מכרה כיום. כלומר לאלתר מיד מכור לי חלק בכורתך הראוי לך בממון אבי בממון שאתן לך ואחר כך אתן לך המאכל לעדות ולקיום כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל לקיום ברית בין לבן ליעקב: (לב) הנה אנכי הולך למות. בכל יום אני הולך לצוד חיות ביערים המצויים שם דבים ואריות וחיות רעות ואני מסוכן למות למה זה להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אבינו. כך פי' אבי הרב רבי מאיר ס"ט: (לד) ויבז עשו את הבכורה. וימכר את בכורתו בדמים. ואחר כן ויעקב נתן לעשו וגו' כמנהג בני אדם לקיום דבר: ויבז עשו. לפי שלסוף נתחרט על כך כדכתיב את בכורתי לקח. לכן הקדים כאן להודיע ששותו עתה בשביל אכילה ביזה את הבכורה אבל לבסוף היה מתחרט: ויבז. כמו ויבזה מן דבר ה' בזה כמו ויקן מן קנה: (א) מלבד הרעב ראשון אשר

החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו: ט ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן־אמות עליה: י ויאמר אבימלך מה־זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את־אשתך והבאת עלינו אשם: יא ויצו אבימלך את־כל־העם לאמר הנגע באיש הזה ובאשתו מות יומת: יב ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו יהוה: שלישי יג ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי־גדל מאד: יד ויהי־לו מקנה־צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים: טו וכל־הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר: טז ויאמר אבימלך אל־יצחק לך מעמנו כי־עצמת ממנו מאד: יז וילך משם יצחק ויחן בנחל־גרר וישב שם: יח וישב יצחק ויחפר | את־בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר־קרא להן אביו: יט ויחפרו עבדי־יצחק בנחל

אתקלוס

אתתה: ט וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואכדין אמרת אחתי היא ואמר לה יצחק ארי אמרית דילמא אימות עלה: י ואמר אבימלך מה־דא עבדת לנא כזעיר־פון שכיב דמיחד בעמא עם־אתתך ואיתיתא עלנא חובא: יא ופקיד אבימלך ית־כל־עמא למימר דינזק בגברא הדין ובאתתה אתקטלא יתקטל: יב וזרע יצחק בארעא ההיא ואשכח בשתא ההיא על־חד־מאה בדשערוהי וברכה יי: יג ורבא גברא ואזל אזיל (נ"י סגי) ורבי עד די־רבא לחדא: יד והוה־לה גית־ענא וגיתי תורין ופלחנא (נ"י ועבודה) סגיא וקניאו בה פלשתאי: טו וכל בירין די חפרו עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונון פלשתאי ומלאנון עפרא: טז ואמר אבימלך ליצחק איזל מעמנא ארי־תקפתא מננא לחדא: יז ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא־דגרר ויתב תמן: יח ותב יצחק וחפר | ית־בירי דמיא די חפרו ביומי אברהם אבוהי וטמונון פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להן שמהן כשמהן די הוה קרי להן אבוהי: יט וחפרו עבדי יצחק בנחלא ואשכחו־תמן בירא דמיין נבעין:

מסרה, מלמה, ב'. ט סוס, ו"ו וסירק. סוס, ו"ו וסירק. לספס, כ"ל מ"ל גצ"ס ולספס בפירי. י זלס, דגוש מד"ד. למו, דגוש מדין ס"מ. ספד, כ"ס. לספך, ספי' בבגול. והבלס, מלרע. יא הכגע, ס' דס'. בלים, ס'. ובלפטו, ל'. יב וירע, ל' כ"פ. הסוא, ו"ו וסירק. ההוא, ו"ו וסירק. שערים, ל' בגי'. ויברכהו, סי"ו במגב וסיי"ם בס"ם ומס"ל. יג סלוך, ד' מ"ל בסורס. וגדל, ג'. גדל, ג'. יד מקנה, מריסון הכו"ן בלירי. ועבדה, ספר. טו וכל, כ' ל"ע בספרס. הבארת, כו"ל בלפר ספרי'. סתמום, ל' ומ"ל. וימלאום, ל' וימלאום בעלך. טז עצמת, ל' וכ"ל [בלא ס"ס בסוף]. יח ויספר, כו"ל ספר. בארת, כו"ל ספר. ויסתמום, ל' ומ"ל. להן, י"ד. שמות, ס' בסורס בנ"ק ומ"ל. כשמות, ספר בנ"נ.

ת"א ויחפרו עבדי יצחק בנחל זבחים ט.

רש"י

(י) אחד העם. המיוחד בעם זה המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההוא. אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים (ב"ר): בשנה ההוא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (ב"ר): (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לע"ז אובריינ"א. עבודה משמע עבודה אחת. עבדה משמע פעולה רבה: (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאים עלינו. סתמון בלשון תרגום לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפר. הבארות אשר

רמב"ן

טעם בדבר אלא שהמלך גזר חקו על עבדיו. והתורות לרבות תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני ואם כן יהיה כל זה כנגד על דעת שהיה אברהם מקיים ושומר את התורה עד שלא נתנה וכך אמרו בפסוק ויתן להם יוסף עגלות שהיה ממנו בפרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו ועד עכשו לא נתנה תורה והרי כתוב וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי וכן אמרו שהיה משמר אפילו דקדוקי תורה וסופרים שלמד לבניו וכו'. ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות ובדעת רבותינו ארבע ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים שתים עשרה מצבה והילך אפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה במה שאמר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו כמה שכר על הדבר והוא ישים את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו ויעקב דרשו שאמר את השבת וקבע תחומין ולאפשר שיהיה זה בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה שהיא מעידה על מעשה בראשית ואולי כאמר שמעתי שהיות לעבירות של בני נח ומצות גזל ושפיכות דמים. וחוקתי אבר מן החי וכלאים של הבהמה בהמה והרכבת אילן ותורותי דינין ואסורי ע"ז שאלו כלן נמנו בבני נח והוא השומר והשמש לבן בורלו ושמש אפילו דקדוקין ושומרות במצות שלהן וכמו שהזכירו ע"ז של אברהם אבינו ארבע מאות פרקי הוו' ודרשו במאה שערים שמדדום למעשרות כי היו שאבות נדיבי עמים. לתת מעשרות לעניים או לכהני י"י כגון שם ועבר ותלמידיהם כענין והוא כהן לאל עליון. והנראה אלי מדעת רבותי שלמד אברה' אבינו התורה כלה ברוח הקדש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה ושמר אותה כלה כמי שאינו מצווה ועושה. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד ויעקב בחוצה לארץ בלבד נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ אע"פ שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום ובכל רמזו רבותינו סוד הזה ואני אעירך בו בע"ה. והשאלה מלוה שנשתמשו בזמן ידוע כמו מדרש

ירושלמי

(ט) וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא איתתך היא והיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארום אמרית בלבבי דלמא אתקטיל בגינה: (י) ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון שכיב מלכא דמיחד בעמא עם אנתתך ואייתיתא עלנא חובא:

[ני] ואמר אבימלך מה היא דא דעבדתא לן דא קליל וזעיר אילו שימש חד טליא עם אתתך והוית מיתית עלנא חובא רבא:

(יא) ופקיד אבימלך ית כל עמא למימר דיקרב לביש בגברא הדין ובאנתתיה אתקטלא יתקטל: (יב) וזרע יצחק לצדקתא בארעא ההיא ואשכח בשתא

יונתן בן עזיאל

ההיא על חד מאה בדשערוי וברכיה ה': (יג) ורבא גברא ואזל אזיל ורבי עד די רבא לחדא: (יד) והוו ליה גיתי ען וגיתי תורין ופולחנא סגיאה וקניאו יתיה פלשתאי: (טו) וכל בירין דחפרו עבדי אבוי ביומי אברהם אבוי טמונינון פלשתאי ומלונון עפרא: (טז) ואמר אבימלך ליצחק איזל מעמנא ארי תקיפתא מננא בניכסין לחדא: (יז) ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא דגרר ויתיב תמן: (יח) ותב יצחק וחפר ית בירין דמוי די חפרו עבדי אבוי ביומי אברהם אבוי וטמונינון פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להון שמהן הי כשמהן די הוה קרי להון אבוי: (יט) וחפרו עבדי יצחק בספר

נחלה

בעל הטורים

מצותי חקותי ותורתי: (ח) מצחק ב' והנה יצחק מצחק. אשר ילדה לאברהם מצחק. מלמד שהיה ישמעאל בא על נשים אשת בעליהן ומענה אותן מה מצחק דהכא אשת איש אף התם אשת איש: (י) אחד העם ב' (הכא ואידך ש"א ט"ו) כי בא אחד העם. והתם איירי במלך. כשלקח השרים מרשותו של שאול: מה התם איירי במלך אף הכא אמר בשביל שלא שהוא המלך: (יג) ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל. ג' גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך: (יד) ועבדה רבה ב' במס' ואידך באיוב (א') מה התם גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל ואף מאבימלך שהיה מלך: (טז) ויאמר אבימלך ב' ויאמרו למלך שאול (ש"א י"ח) גבי מאה ערלות של פלשתים כמו לגבי שנוהגין המעלה במשל: ד"א לפי שעבר

יונתן

בריא שבועות של שנה נחה ושל קיץ דיהם סימנה: (י) אלכא דמיחד בעמא כדפי' רש"י פ"ם: (יט) דיקרב לביש הוא מיתת הטבע לרע: ירושלמי ולדיק כגר כמה פעמים מיתתי שהוא ענין שנאה ויוכל להיות שהביא באלמנגיכות כמ"ש הזוהר: (י) סד פליא דבר כשמו אחד מן העם אפילו נער: (מ) בנכסין אבל לא בגוף וכן הוא בפרד"ס

רמב"ן

באמר שנא יי' אלהיך שנאה אשר הקימותם אהובה בימי האבות וביוסף דרשו שהיה משמר את השבת אפילו במצרים מפני שקולה כנגד כל המצות לפי שהיא עדות על חדוש העולם והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם להוציא מלבם כונת ע"ז ודעת המצרים וזאת כונתם ועל דרך הפשט שאמר שיהא משמרתי אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרתו א' בלבו והלך בה על עובדי ע"ז וקרא בשם יי' להשיב רבים לעבודתו.

אבן עזרא

אמר מן יחכנוני. וכן כי השרי אלהים: (יב) מאה שערים. בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מצא מאה משיעור הזרע. והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו: (יג) וגדל. הולך עבר: (יד) ועבדה. עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם אלו הם כמו סגולה: (טו) זה קמיכות בארות על שני דרכים: (יט) מים חיים. שהם נובעים תמיד:

עסק

מצותי ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה. חקותי ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצוות את בניו ואת ביתו בהם ותורותי המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהן תורה להן: (ז) ויאמר אחותי. היא. ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי: (יד) ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה. אחוזות וגמלים וחמורים ועבדים ושפחות ויזכיר הכתוב זה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין הסוף: (טז) וזה טעם כי עצמת ממנו מאוד. אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך וחרפה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר וישב ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום. קודם שנסע יצחק מגרר הזר והחכך לשון רש"י והנכון מדבריו שהם הבארות הנזכרים כאן כמו שאמר סתמום פלשתים וימלאום עפר וזה איננו כן כי היאך יתנו לו הם רשות והם אמרו תחלה לך מעמנו מפני גייסותם אבל הם אחרים במקום אחר כי נחל גרר שם מקום או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכאשר קנאו בו פלשתים הם השרים אשר בגרר מדינת המלך סתמו הבארות אשר לו מירושת אביו בגבול עיר גרר והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננה ממלכותו אע"פ שהיא בארץ פלשתים ושם בארות אחרים שחפר אברהם שגר במקום ההוא ימים רבים ופלשתים יושבי הארץ כאשר מת אברהם ויצחק לא ישב שם סתמום ולא נכנסו רק בימי אברהם לא רצו לסתמם מפני כבודו כי אמרו אולי ישוב לשבת בארץ ולכן שב יצחק ויחפור אותם בנחל ורועי נחל גרר רבו עמו לאמר לנו המים והטעם לאמר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימשו שם והמקלים ימצאו הבור והנחל ישתמשו בהם והנה הם שלנו ועל

פרוש על אבן עזרא

נ"ל מן יחכנוני. ע"כ מביא ראיה (לקמן מפסוק כ"ו ח') אשר מינה מתפרש הסיבה אשר נסיתה לעורר את יצחק לברך וכו' ואם כ"ז היה נ"ל ויהי לעת זקנת יצחק כמו ויהי לעת זקנת שלמה (מ"א י"א ד') א"כ מיפר הכתוב הטעם אשר הסיב להגיד ע"כ שמקיף כ"ח עוד הטעם כי אמר א"כ שלא מלא יחכנוני בפוב. כי אמר יצחק לנפשו ככה. [ב](לקמן מ"ח כ"ב) ב"כ אמר מלה כי אמר כי הפרי וכו'. [ג](משלי כ"ג ז') ופי' המלבודים שם אשר הרע עין איש רק משער לקרא אותו לאכול ולא יבלה. [ד]ר"ל למה הגדל הרשון בלי"י ובגל צ' הוא בפס"ח. ע"כ מברע כי הגדל על העבר כפי' יכל לעיל מפוק ז'. [ש]בל"ם (דיגמר) ומם (ומדרשאפא). [ת]שעולר (לפי ז יד

ספורנו

וזה עשה כאשר קרא בשם ה' ואמר גם כן מצותי חקותי ותורתי. שנצטוו בני נח ובכן היה נאה דורש ונאה מקיים כראוי לרבים. והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה וכן למשה באמרו והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ולא כן אמר ליעקב כל שכן לאברהם וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה' אבל אחר שקרא בשם ה' כאמר ואבימלך הלך אליו מגרר ואמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אתה עתה ברוך ה'. ולא מצאנוהו עד שלמות מקנאים ודברי ריבות כאמר בראשונה אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו ישב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר ועבר שהם עלה כל מבקש ה' בלי ספק: (י) כמעט שכב אחד העם. הוא המלך היחיד בעמו שהיה חושב שלא ימלך לשאול את פיך ולדעת רצונך בזה שלרב מעלת המלך ימנע בעיניך בלי ספק להשיא לו את אשתך: והבאת עלינו אשם. וזה כמעט הבאת עלינו אשם ועונש ואמר עלינו כי כשילקה גדול הדור ירבה הנזק לשוסים בכלו: (יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא. כמו שאמר לו האל ית' גור בארץ הזאת: מאה שערים. כמו שיעד באמרו ואהיה עמך ואברכך: ויברכהו ה'. במעון שהכר תבואתו בדמי' יקרים ולפי מה שאמרו ז"ל אומד זה למעשרות היה הנה קבע לו ברכה בשבילם כאמרו הביאו את המעשר אל בית האוצר והריקותי לכם ברכה עד בלי די: (יד) ועבדה רבה. קרקע עשוי להיות נעבד: ויקנאו אתו פלשתים. שנשתדלו קנה אז הפך זה שזרעו הרבה והביאו מעט: (טו) סתמום פלשתי'. כאשר ירצו מאת אבימלך לבלתי הזיק ליצחק סתמו הבארות בטענת קנאתם: (טז) כי עצמת ממנו. והרבה בעשרך להתקומם עלינו:

סתמתמ

פירוש רשב"ם

מצחק. תשמיש כדכתיב בא אלי העבד אשר הבאת לנו לצחק בי. ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי: (יב) בארץ ההיא. אע"פ שהארץ קשה היא: בשנה ההיא. אע"פ שהוא שנת בצורת ורעבון: מאה שערים. שדה ששיערוהו שיוציא כור א' הוציא מאה כורין: (יד) ועבודה רבה. עבודת שדה וכרמים. כי סתם עבודה עבודת קרקע היא: (טו) סתמום פלשתים. שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו והוצרך לכתוב בשביל כשנתרחק משם שב וחפרם דונפת וחם הוא אבי כנען: (יח) אשר קרא להן אביו. כדי שלא יוכל

אדם

וימצאו־שם באר מים חיים: כ ויריבו
רעי גרר עם־רעי יצחק לאמר לנו המים
ויקרא שם־הבאר עשק כי התעשקו
עמו: כא ויחפרו באר אחרת ויריבו
גם־עליה ויקרא שמה שטנה: כב ויעתק
משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה
ויקרא שמה רחבות ויאמר כי־עתה
הרחיב יהוה לנו ופרינו בארץ: רביעי
כג ויעל משם באר שבע: כד וירא אליו
יהוה בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי
אברהם אביך אל־תירא כי־אתך אנכי
וברכתיך והרביתי את־זרעך בעבור
אברהם עבדי: כה ויבן שם מזבח
ויקרא בשם יהוה ויט־שם אהלו ויכרו־
שם עבדי־יצחק באר: כו ואבימלך
הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל
שר־צבאו: כז ויאמר אלהם יצחק
מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי
ותשלחוני מאתכם: כח ויאמרו ראו
ראינו כי־היה יהוה | עמך ונאמר תהי
נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה
ברית עמך: כט אם־תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך
רק־טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך יהוה: חמישי ל ויעש להם משתה
ויאכלו וישתו: לא וישכימו בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק וילכו
מאתו בשלום: לב ויהי | ביום ההוא ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על־אדות
הבאר

כ ונצו רעותא דגרר עם־רעותא דיצחק למימר די לנא
מיא וקרא שמא־דבירא עסקא ארי אתעסיקו עמה:
כא וחפרו בירא אחרי ונצו אף־עלה וקרא שמה שטנה:
כב ואסתלק מתמן וחפר בירא אחרי ולא נצו עלה וקרא
שמה רחבות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ונפוש (ס"א
ויפשיננא) בארעא: כג ואסתלק מתמן באר שבע:
כד ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם
אבוך לא־תדחל ארי־בסעדך מימרי ואברכנך ואסגי ית־
בנך בדיל אברהם עבדי: כה ובנא תמן מדבחא וצלי
בשמא דיי ופרס־תמן משכנה וכרו־תמן עבדי־יצחק בירא:
כו ואבימלך אזל לותה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב־
חילה: כז ואמר להון יצחק מה־דין אתיתון לותי ואתון
סניתון יתי ושלחתוני מלותכון: כח ואמרו מחזא חזינא
ארי־הוה מימרא־דיי בסעדך ואמרנא תתקים כען מומתא
דהוה־בין־אבהתנא בינ(נ)א ובינך ונגזר קים עמך: כט אם־
תעבד עמנא בישא כמא די־לא אנזיקנך וכמא די־עבדנא
עמך לחוד־טב ושלחנך בשלם את כען בריכא דיי:
ל ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: לא ואקדימו בצפרא
וקיימו גבר לאחוהי ושלחנון יצחק ואזלו מלותה בשלם:
לב והוה | ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק וחויאו לה על־עיסק
בירא

מסרה כ ויריבו, כו"ל [ועל שום שם לו מקור] מ"ל. רעי, פרין דפסוק ח"ו וש"י בסוף. עשק, ל' וסר וכ' עשק אחיו. התעשקו, ל' ברונ"ם' הס"ל במחג ובכ"ן אסריו כ"ס. כא שטנה, ב' בב' לים'. כב ויעתק, ג'. רבו, מלרע שלא כמנהג רב"ו. רחבות, סו"ק ומ"ל פרין. כי עתה, במחנ ובמקף. ופרינו, ל' ומ"ל. כד אנכי, מ"ו. והרביתי, מ"ל. בעבור, מ"ל. כה ויט, בסגול לקמה המקף. אהלו, כ"כ בוי"ו ואם נמלא בה"א צריך להוליא ה"מ אהלה. כו ואחזת, ל' סוס ירי. כס. ופיכל, ג'. כל לי' מ"י וס"ו. כז אלהם, חסר. ותשלחוני, ל' ומ"ל. כח ראו, ד' ב' כתיב וי"ו וב' ה"א. בינותינו, ב' ב' מ"ל [ו' וב' יודין] וח' ס"ו. בינינו, כ"ל מ"ל דמ"ל במ"א. ובינך, כו"ל מ"ק וחסר פרין במ"א. כט אם תעשה, ה' ד' קמץ. נגענוך, ל' ומ"ל. עמך, י"ב בתורה. בשלום, כו"ל מ"ל. ברוך ה', ב'. לא וישכימו, מ"ל. לב ויהי ביום ההוא, ב' ומלי מכב. ויבאו, חסר. ויגדו, כל לו' חסר. אדות, כו"ל כ"כ מ"ק וש"ל פרין במ"ב.

ת"א מים חיים שם. ויריבו רעי סנהדרין קיא.

רש"י

שסתמו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום מקודם שנסע יצחק מגרר הלך והפכן: (כ) עשק. ערער: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. נוישנ"ט: (כב) ופרינו בארץ. כתרגומו ונפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי. סיעת מאוהביו. (ב"ר) ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבה ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הולך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכך יש לפותרו בלשון הראשון. ואל תתמה על ת"ו של אחזת ואף על פי שאינ' תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא (תהלים ס) עזרת מצר (ישעיה כו) ושכרת ולא מיין: אחזת. לשון קיבוץ ואגודה כמו שמתרגם יחד: (כח) ראו ראינו. ראו באביך ראינו בך. תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרת לך מעמנו: אתה. גם אתה

רמב"ן

ועל כן הזכיר הכתוב וימצאו שם באר מים חיים לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הגשם כאשר אמרו מריביו: (כ) ויקרא שם הבאר עשק. יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו אותם בשוה אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו כי בא להודיע דבר עתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק ולכן הזכיר באר מים חיים כמו שאמר מקור מים חיים את ה' וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והשני קרא שמו שטנה שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שקרא אותו בשמו שכתוב בו ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכל ימיו היה לנו לשטן עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומדון
והאל

נחלא ואשכחו תמן ביר מוי נבעין: (כ) ונצו רעוותא דגרר עם רעוותא דיצחק למימר די לנא מיא והוה צבו מן שמיא ויבשת ובכן אהדרו יתה ליצחק ונבעת וקרא שמא דבירא עסק ארום אתעסקו עלה עמיה: (כא) וחפרו ביר אוחרי ונצו אוף עלה ויבשת ותו לא נבעת וקרא שמה שטנא: (כב) ואסתלק מתמן וחפר ביר אוחרי ולא נצו עלה הי בקדמאי וקרא שמא רווחתא ואמר ארום כדון ארווח יי לנא ויפשיננא בארעא: (כג) וסליק מתמן לבירא דשבע: (כד) ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהא דאברהם אבוך לא תדחל ארום בסעדך מימרי ואברכינך ואסגי ית בנך בגין זכותא דאברהם עבדי: (כה) ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרס תמן משכניה וחפסו תמן עבדי יצחק בירא: (כו) וכד נפק יצחק מגרר אתיבשן בירידון ואילניהון לא עבדו פירין וארגישו דבגין דתריכו יתיה הוה להון כל דא ואזל אבימלך לוותיה מגרר ואתקיף ברחמוי למיזל עמיה ופיכל רב חיליה: (כז) ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לוותי דאצלי עליכון ואתון סניתון יתי ותרכתוני מלוותכון: (כח) ואמרו מחמא חמינא ארום הוה מימרא דיי בסעדך דבזכותך הוות לן כל טבתא וכדו נפקתא מן ארען יבישו בירן ואילננא לא עבדו פירין ואמרנא נהדריניה לותנא ותתקיים כדון מומתא דהוות בינך ומבכין תהי בינן ובינך ונגזור קים עמך: (כט) אם תעביד עמנא בישא היכמא דלא קריבנא בך לביש והיכמא דעבדנא עמך לחוד טב ושילחנך פון בשלם אנת כדון בריכא דיי: (ל) ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: (לא) ואקדימו בצפרא וקיימו גבר לאחוי ופסג מתנא דחמריה ויהב פסגא חדא להום לסהדו וצלי עליהום יצחק ואתרווחו ואלוינון יצחק ואזלו מלותיה בשלם: (לב) והוה ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק

ותנו

בעל הטורים

שעבר אבימלך על שבועתו ומלא הבורות עפר עלה דוד לשלול ק' ערלות פלשתים בכפלים ונתן לו כ' במקום ק': (כ) עשק כנגד בבל שעשקו את בית יהודה (קהלת ז') ועיד עשקיהם כם: (כא) שטנה כנגד המן שכתב שטנה על ירושלים ולכן שטנה ב' דכלא והכ"ל דהמם (עזרא ד') רחובות כנגד יון שגזרו שלא יעבלו למועדם מצריה ורביה ועשה להם כם ונזדמן להם מקום לכל אחד ואחד וזהו ופרינו בארץ. שבעה כנגד אדום על כן בכלם כתיב שמה לו שם וכאן כתיב ויקרא אתה שבעה ולא כתיב שם מפום (עובדיה) קטן נתתיך בגוים. ולא שם לו על פני סוף: (כד) אנכי אלהי אברהם אביך. ולא כתיב ה' אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנתייסר ביסורין עלי אדם רפמים: (כח) ראו ד' במסורה ב' כתיבי בו"ו וב' בה"א ראו ראינו. (ישעי' ו') וראו ראו. (שמות ג') ראה ראיתי (ש"א א') אם ראה תראה בעני אמתך וסד (קהלת ט') שבתי וראה תחת השמש הנך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בו"ו והנך דאיירי ביחיד כתיבי בה"א דים אם למקרא. קרי ביה ראה שהוא לשון יחיד: (כט) אתה עתה ג' במסורה הכא ואידך (ש"א כ"א) אתה עתה תעשה מלוכה. (שם י"ב) אתה עתה הקל מן העול מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך: ברוך ה' ב' במס' הכא ואידך

צוה

יונתן

בפרד"א: (כ) לנו מן שמיא פי' שהיה הרצון מהשמים שיבשו והחזירו לו דייק ממה שקרא לו יצחק שם על באר שלינו שלו אלא שהחזירו לו מפני שיבש וק"ל: (כה) וחפסו יש מגיהין וחפרו ואם הוא ומפני יכול להיות שהוא מלשון חפוש בדבר הטמון: (כו) אתייבשן ביריהון דייק למה הלך אליו והלא גירשו אלא כו': ואתקיף ברחמוי פי' הפליג באוהביו: (כח) ומבכין לשון כמו כלו' שבועה ככולה שהיה בינינו את שהיה בינינו ואביך וגם עתה אתך והוא לשון גמ' בב"מ פ' השוכר את הפועלים: (לא) ופסג מסגא וכו' פי' חתך חתג של חמורו לב' חלקים ולקח א' לעצמו ואחד נתן לו לסימן כריתת ברית וזהו דכתוב בשמואל ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים

רמב"ן

והאל ירשיב את גבולנו כמו שנאמר ואם ירחיב יי' אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד וכתיב בבית השלישי ורחבה ונסבה למעלה למעלה ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד: (כד) אל תירא כי אתך אנכי. בעבור שהבריחו אבימלך מעליו מקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא ובניו והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסיף להביא עמו רבים רעיו: (כט) אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך. יאמר אם תעשה עמנו רעה כמו שאנחנו לא נגענוך אתה עתה ברוך יי' ואין לאל ידינו לעשות עמך רע אבל יתכוון בעת בעבור השמם שאמה עושה* ואלעזרך לשוב אל ארצנו ונשיב לך גמול ופעם לא נגענוך שלא נפתה לבנו על אשתך ליגע באשר אתם כלשון הנוגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בגלותינו את העם להשמר מהם ונשלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום. וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנו איננו נראה שירא מלך פלשתים שלא יצא עליו יצחק למלחמה אבל כשראה אברהם לו ולבניו ולנכדו. ועתה אמרו בלבם בעבור שספרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש זרעו את זרעינו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתגללו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה טעם חסי כא אלה בינותינו שבאה עתה עמך באלה להחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית יי' אלהיך ובאלתו. ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונלחם וכאשר ראו הכלמתו כי הוא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכותו ונקל זאת במלחמת ארבעה המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקור לי ולנכדי כי היה שקר אם ימרוד על המלך ומשב כי אפשר שיהיה אברהם עד מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו: (לג) ויבאו עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו. הוא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי השלו לספור אותו ובא אבימלך אליו ביומים ההם וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים וקרוב לי שהוא הבאר אשר חפרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי

*כוונתו כדעת מיע"ע.

אבן עזרא

(כ) עשק. ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע: (כה) ויכרו. חפרו ¹וכן אשר כריתי ²לי. וכן כי ³יכרה. כורה שחת: (כח) בינותנו. ריצוי

פירוש על אבן עזרא

י"ד י"ד). תהי"ל במלת יכרה כל המשמעות. כי במלת כריתי שם פ"א דאפקנים ע"ש. דקשה הלא היה חסור ונקודה ש"ב הוא לשון תיקון. ומלת יכרה מורה על החפירה למעלה בארץ אפילו הוא מעט ונוקק בה ע"ש. ובמלת כורה שחת נכלל החופר עלה רעה כפירש"י שם. אלו ג' דברים צריך לחפירת הבאר. מתחילה חפירת הקרקע וסדר הפיקון והשכלים להביע המעין המתים. ¹(לקמן כ' ה') ²(שמות כ"א ל"ג). ³(משלי כ"ו כ"ז).

לתמיד

ספורנו

(כ) התעשקו עמו. השתדלו עם יצחק שיעזוב הבאר: (כד) אל תירא. שימעטו נכסיך במריבותם: וברכתיך. תוספת ממון: (כה) ויקרא בשם ה'. ויכרו שם ואבימלך הלך. אחר שהתעורר לקרא בשם ה' כרו שם עבדי יצחק באר מבלתי מריבה ואבימלך הלך אליו לכרות ברית ולא הזיקוהו עוד: (כח) כי היה ה' עמך. ולא מילאתנו ממך נכרית אתך ברית: (כט) אם תעשה עמנו רעה. שלא תעשה עמנו רעה אתה עתה כמו שלא נגענוך

פירוש רשב"ם

אדם לערער עליהם: (כב) ולא רבו עליה. לפי שנתרחק מרעיתם דכתיב ויעתק משם: (כג) ויעל משם באר שבע. כי היה מתיירא משם שכן סוכיח שאל הקב"ה אל תירא כי אתך אני נמצא שהיה מתיירא: (כה) ויכרו שם עבדי יצחק באר. ולא קרא לו יצחק שם עד לבסוף שאבימלך הלך אליו מגרר ונשבעו איש לאחיו ואז באו עבדיו והגידו לו על אודת הבאר אשר חפרו ואז קרא לו שבעה על שם השבועה שנשבעו הוא ואבימלך: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגום חבורות אהוביו כמו ויתנה למרעהו. והמ"ם כמו מ"ם של מרי"ע ותוקע וכמ"ם של אנכי מסב כלי מלחמה. וכן יתר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם. הצדיק יתר יכונן דרך ישר את מרעהו כמו ויתורו את ארץ כנען אבל דרך רשעים לעצמם ושכיניהם תתעם. פיט"אשנרור בלע"ז יתור הוא את עצמו. יתר הוא את אחרים כמו ישוב ישיב יקום יקים זה פועל וזה מפעיל: (כח) תהי נא אלה אשר בינותינו. ביני ובין אביך שתתקיים גם עתה שכן היה תנאי אם תשקור לי ולניני ולנכדי: (כט) אתה עתה ברוך ה'. כמו כן כרות ברית עמנו *ושלחתנו

בשלום

הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים: לג ויקרא אתה שבעה על־כן שם־העיר באר שבע עד היום הזה: ס לד ויהי עשו בן־ארבעים שנה ויקח אשה את־יהודית בת־בארי החתי ואת־בשמת בת־אילן החתי: לה ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה: ס כז א ויהי כי־זקן יצחק ותכהין עיניו מראת ויקרא את־עשו | בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני: ב ויאמר הנה־נא זקנתי לא ידעתי יום מותי: ג ועתה שא־נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה°: ד ועשה־לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות: ה ורבקה שמעת בדבר יצחק אל־עשו בנו וילך עשו השדה לצוד ציד להביא: ו ורבקה אמרה אל־יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את־אביך מדבר אל־עשו אחיך לאמר: ז הביאה לי ציד ועשה־לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני יהוה לפני מותי: ח ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך: ט לך־נא אל־הצאן וקח־לי משם שני גדיי עזים טבים

°ציד ק׳

ואעשה

בירא די חפרו ואמרו לה אשכחנא מיא: לג וקרא יתה שבעה על־כן שמא־דקרתא בארא דשבע (ס״א באר שבע) עד יומא הדין: לד והוה עשו בר־ארבעין שנין ונסיב אתתא ית־יהודית בת־בארי חתאה וית־בשמת בת־אילון חתאה: לה והואה מסרבן ומרגזן על מימר יצחק ורבקה: א והוה כד־סיב יצחק וכהאה עינוהי מלמחזי וקרא ית־עשו | ברה רבא ואמר לה ברי ואמר לה הא אנא: ב ואמר הא־כען סיבית לית־אנא ידע יומא דאמות: ג וכען סב־כען זינך סיפך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא: ד ועביד־לי תבשילין כמא־דרחימית ואעל לי ואכול בדיל די־תברכנך נפשי עד־לא אימות: ה ורבקה שמעת כד־מליל יצחק לות־עשו ברה ואזל עשו לחקלא למיצד צידא לאיתאה: ו ורבקה אמרת לות יעקב ברה למימר הא שמעית מן־אבוך ממלל עם־עשו אחוך למימר: ז איתי לי צידא ועביד־לי תבשילין ואיכול ואברכנך קדם יי קדם מותי: ח וכען ברי קביל מני למא די־אנא מפקיד יתך: ט איזיל־כען לות־ענא וסב לי מתמן תרין גדיי (בר) עזין

מסורה ויאמרו, נס״גס. לג אתה, [illegible]. שבעה, ל׳ [illegible]. לד יהודית, ז׳. בשמת, ב׳. אילן, ל׳ [illegible]. לה ותהיין, [illegible]. מרת, [illegible]. ולרבקה, ב׳. כז א עשו, ל׳ [illegible]. הגדל, [illegible]. ב זקנתי, [illegible]. מותי, [illegible]. ג תליך, ל׳. [illegible]. ד [illegible]. ה ורבקה, ב׳ [illegible]. ו ורבקה, ב׳ [illegible]. ז [illegible]. ח [illegible]. ט [illegible].

ת״א ויהי כי זקן יצחק [illegible]. ותכהין עיניו [illegible]. ויקרא את עשו בנו [illegible].

רש״י

אתה (מפרים אחרים [illegible]) [illegible] כמו כן: (לג) שבעה. על שם השבועה: (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנאמר (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל מ׳ שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ׳ אמר אבא בן מ׳ שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מרת רוח. לשון המראת רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהן היו להכעיס ולעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע״ז (ב״ר): (א) ותכהין. בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע״ז): ד״א כשנעקד ע״ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: (ב) לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ״ג (כי יעקב בן ס״ג כשנתברך דוק בפרש״י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ״ז והריני בן ה׳ שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא: (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כמו ששנינו (ביצה כח) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה (ב״ר): וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה׳. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום (ב״ר): שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים

רמב״ן

כי השמועה שלשתים יום האוצרים ויצא יצחק ויספר אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו: (לג) ועל כן שם העיר באר שבע. על שם הבאר אשר קראוהו כן כלומר והנה. כי שם נשבעו שניהם והבאר הזאת לשם הכתוב על מעשה אילם ושלשתים שהמועה בהלקה האלון והזר ושבוע בו כי כן הטיבו האלון עם יצחק לאלהים; (ד) בעבור תברכך נפשי. היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה׳ לה ורב יעבוד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה׳. והיא לא תלך והנה משלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי הלכה לדרוש את ה׳ שהלכה בלא רשות יצחק או שאמרה אין אני צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמר לו כך הוגד לי מאת ה׳ שלא לדחות כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והיא ידעה כי בזאת זו יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה או כי היתה מאת ה׳ כדי שיתברך יעקב. וגם עשו בברכת הסרב ולו לבדו נתכנו עלילות: (ז) ואברככה לפני ה׳ לפני מותי. לא אמר בכל הפרשה לפני ה׳ רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה׳

מפי

ירושלמי

ותנו ליה על עיסק בירא דחפסו ואמרו ליה אשכחנא מוי: (לג) וקרא יתה שבעה בגין כן שמא דקרתא ביר שבע עד יומא הדין: (לד) והוה עשו בר ארבעין שנין ונסיב איתא ית יהודית ברת בארי חיתאה וית בשמת ברת אילון חיתאה: (לח) והוין מנחנן בפולחנא נוכראה ומתכוונין לאמרדא בעובדיהון בישיא ליצחק ולרבקה:

(לה) והוין מרדבינן ואמחת רוח בפולחנא נוכרייא ולא הוו מקבלין אולפן לא מן יצחק ולא מן רבקה:

(א) והוה כד סיב יצחק וכהיין עינוי מלחמי דכד בפתיה אבוי אסתכל בכורסיה יקרא ושריין מההוא זמנא עינוי למכהי וקרא ית עשו בריה רבא בארבעיסר בניסן ואמר ליה ברי הא ליליא דין עילאי משבחין למארי עלמא

יונתן בן עוזיאל

ואוצרי טלין מתפתחין ביה ואמר ליה הא נא: (ב) ואמר הא כדון סיבת לית אנא ידע יום מותי: (ג) וכדון סב כדון מאני זינך בית גירך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא: (ד) ועיבד לי תבשילין היכמא דרחימית ותייתי לותי ואיכול בגין דתברכינך נפשי עד לא אימות: (ה) ורבקה שמעת ברוח קודשא כד מליל יצחק עם עשו בריה ואזל עשו לחקלא למיצד צידא לאיתיאה: (ו) ורבקה אמרת ליעקב ברה למימר הא ליליא הדין עילאי משבחין למרי עלמא ואוצרי טלין מתפתחין ביה ושמעית ית אבוך ממליל עם עשו אחוך למימר: (ז) איעל לי צידה ועיבד לי תבשילין ואיכול ואברכינך קדם יי קדם דאמות: (ח) וכען ברי קביל מני למה דאנא מפקיד יתך: (ט) איזיל כדון לבית ענא וסב לי מתמן תרי גדיי עזין שמינין חד

לשום

בעל הטורים

באו ברוך ה'. לומר כמו שהוכחם של לבן ובתואל לאחות לאליעזר כדפרישית ויוסף לפניו לאכול כך היה כוונם אבימלך לאחוז את יצחק והכי מוכח קרא דכתיב וכאשר לא נגענוך כלו' לא הכינו עמך כמה כמו שהיה בדעתינו והכינו עמך רק טוב: (לד) באר"י ב' במס' הכא ואידך הושע בן בארי אשר הושע לפני הקב"ה שהליכם בשוחה אהרם בזרעו של עשו: (א) ותכהין עיניו מראות דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד ממנו: (והכהין עיניו) שרלות בני' בעמן הכלמים (עם האומיום): (ג) שא נא כליך כלו' חדד סכינך כמו (בילה כה) מטילה על גבי מערכת: ליד לידם כתיב ה"א יתירה שלמדו ה' הלכות שחיטה וה' סימני טהרה בעוף אינו דורס. שלבע יתירה. זפק. קרקבנו נקלף. אינו חולק את רגליו. ותמיה מפרקת פרסה. שלם נרם. ואין לה עיוים למעלה. קררים. ובגרה הולך אחי ועדא אחת השוקן: (ה) בדבר ב' הכא ואידך (משלי כ"ג) ומלונה כליותי בדבר מפתיך מישרים. שאמרה ליעקב שמלותה כליותי אם תדבר מישרים ליצחק כדי שיברכך: לצוד צביע' מן גזל: לסביא בני' בגלוי (ב' שמועים לא הטוב): (ז) טגילה ב' הכא ואידך (משלי כ"ג) טגילה לשמר לבן (שמות ד') שאמרה לאחויכם טגילה ומתה. שאמרה לו רבקה טגילה לשמר לבן וקח מופרי ושמע בקלי וטגילה לאביך שיאכל ויאמר: (ט) (לך) נא

יונתן

שלשים כמבואר בפדר"א: (לה) והוין מנסכן כנר פירשתי שהיא לשון השמוטלה: (א) אסתכל בכורסיה כן נמצא במדרש ובזמרא המסתכל בכשיא עיניו כהות ק"ו לשכינה: ואוצרי טלין מתפתחין ולכך מברכה מלרים: (ג) זיים גירך מערם של חליך זים שהם מיליה התולים אלא מקמם: (ה) ממממ ברוח קודשא. דקשה ליה מילך

ימלה

אבן עזרא

ליבוי אשר לייבוי: (לג) באר שבע. נקרא כן על ב' דברים. או היא פיל אשרם: (לד) יהודית. שם יולא הוליד מותה: ובשמת. היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא נמלאין למאות כן: (לה) מרת רוח. כל אחת ומכן. ויש אומרים מלשון קורר ומורה ועל דעתי מהוא מגזרת מרה כלעגה כמעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען ובכתבה זו המרה שממרו בני ישראל מצוות שמן: (א) הגה נא. כמו עתה: (ג) כליך. ימכן היותו שם כלל. והטעם תליך וקשתך. ותליך האשפה המלויה שמה החצים. או תליך כמו תרב ויספר ר"ו מן תליך. כאדם בת אשם: (ה) ורבקה שומעת. היתה שומעת: (ז) לפני מותי. כמו

פירוש על אבן עזרא

דלהמתיד הכפול לאות. כי כריתת ברית המלך הוא בשמים. או להקשר בין עם לעם. והשנים אשר המלך יהיה ערובה. ואם לא בשמים לא יעמוד השלום בשלמות. ע"כ מפרש בינותנו ר"ל בין אנשי אבימלך ובין עבדי יצחק. ומכ"ז לריך להתקשר בברית יצחק עם אבימלך בינו ובינו. ע"כ מדויק הכתוב אחרי ב' כריתות אלו ובכרמה. אשר יתקיים הדברים לאורך ימים וע"י השבועה אשר בכח האב להשביע את בניו. הר"ל לעיל (כ"א ל"א) מפרש הכתוב ע"כ קרא למקום ההוא וכו' שבע. ופה כתוב אותה שבעה. ע"כ מפרש ר"א כי ב' דברים נעשו שם. א"א נתן לאבימלך ז' כבשות ע"כ קרא למקום שבע ע"ש. וזה קרא ע"ש השבועה ע"כ קרא שבעה עבור השבועה אשר היתה ביניהם. ולפרש שני הלשון. פי' הכה. העיר היתה נקראת באר שבע מקודם. והברים עם אבימלך היה במקום אשר חנה א"א. הוסיף א"א לקרא ג"כ המקום אשר עמד שם בשם באר שבע ע"ש שמורע. וכאשר הלכו להעיר הקרובה באר שבע שם כרתו הברית והוא פי' הפסוק שם ל"ג. ופה היה ג"כ שמעשה הכה. יצחק קרא להבאר שבעה ע"ש השבועה. וקמה למה לא קרא הבאר. באר שבע. ע"ז מדייק הכתוב ע"כ ר"ל כאשר העיר היתה קרובה מכבר בשם באר שבע ובמה יוכר שם הבאר הפרטיות להזכיר שם המאורע. ע"כ לא הזכיר שם הבאר רק ע"ש השבועה אשר היתה שם. ור"ל לא ע"ש היתום אשר היתה ממשפחת יהודים. רק שמה היתה כן ומדייק ר"א אשר לא הולידה כי אינו מזכירה עוד בתולדת עשו. ובשמת מזכירה שם בשם עדה ולמה לא נאמר ג"כ כפה על יהודים. כי פה אימתי אותה ע"ש באר השמי. ושם מיחס אליבמה בת ענה וכו' החוי. ואין מי החפי. ור"ל מתחיל בחלם ופתין בקמץ פתח נו"ן מורה לפתיחה. ומקיים מרת רוח הוא לשון יחידה. ע"כ מפרש ר"א כל א'. ולפי דעת הי"א מורה מורת רוח על יצחק ורבקה ולרא"ית מביא הפסוק קורר ומורה אלו ב' מלות הייך לאב ואם. ולפי דעת ר"א מרת רוח פי' מגזרת מרירות נפש. ר"ל שתיהן נעשו מרירות נפש לרוח יצחק ורבקה. ולראיה שם כתוב כי רעות בנות כנען. ואף היו רעות בעיניו לא היה לוקח אותן. רק הפי' כלה עשו כי הרע הוא בעיני אביו. הר"ל לבגדים ומהלים ושאר דברים לצורך האדם כמו ויפשיטו את כליו (ש"א ל"א ט') וככלה תעדה כליה (ישעיה ס"א י'). [ט](ד"ה א' א') כמו שהיה כתוב ושת ואחם. ר"ל שאינכה הוא כ"א עבר. וכמו ותרעת תולם פי' היה תולם. ר"ל

ספורנו

מעמך: (לג) ויקרא אותה שבעה. קרא את הבאר שבעה מפני שהיה מקום שביעי שבו חפרו באר. ג' של אברהם שסתמו פלשתים כאמרו וכל הבארות סתמום פלשתים ולא יאמר כל בפסוק מג'. וג' של יצחק עשק שטנה ורחובות וזה היה הז' שקראוהו שבעה: על כן שם העיר באר שבע. בשגול מורה על השבועה ועל מספר השבעה אבל בימי אברה' היה שם העיר באר שבע בקמץ על שם השבועה בלבד: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה. ולא חשש יצחק להשיא לו ולאחיו נשים הגונות: ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי. ולא הקפיד יצחק על נשואי החתיות כמו שעשה אביו: (לה) ותהיינה מורת רוח. היו לתעב ושכין מקלר רוח חיי יצחק ורבקה ולשון מורת כמו ומורה לא יעלה על ראשו והנה יצחק עם כל זה לא הכיר רע רשעו של עשו שלא היה עושה כהן ובזה נכשל שהשתדל לברך את עשו ואמם ילאה תקלה שנתן לעשו איזו ברכה או עלה טעם זה רבה משטמה בין בניו והמוליך יעקב לברוח אל ארץ אחרת: (א) ותכהינה עיניו. כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו כאמרו ולא כהה בם ונאמר בו ועיניו קמו. ולא יכל לראות ולא קרה זה לאברהם ויעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממנה שהיה עלי. באברהם כתיב ויוסף אברהם ויקח אשה וביעקב עם כל לרותיו ודמעות עיניו כתיב וירא ישראל את בני יוסף אף על פי שהיה דואג בכובד כאמרו ועיני ישראל כבדו מזוקן באופן שלא הכיר התמונה הפרטית: (ב) לא ידעתי יום מותי. כי אמנם הברכה תפול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין ביעקב ובמשה כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר: (ג) שא נא כליך. שלא תגזול ריקם ולא תאסר: (ד) ועשה לי מטעמים. ללה במטעמים כדי שיתעסק בכבוד אב ובזה תחול עליו הברכה

פירוש רשב"ם

בשלום כמו שעשינו לך. אתה שאתה ברוך ה' דוגמת בא ברוך ה' שכתב בלבן. וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום: (לג) על כן שם העיר באר שבע. ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר שבע אשר ליהודה: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה ואז היה יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם. להודיענו בא מה שכתב אחריו ויהי כי זקן יצחק: ויקח אשה את יהודית כו': (ט) ותהיין מרת רוח. לפי שעתיד לומר אם לוקח יעקב אשה מבנות כנען כאלה לכך הוצרך לפרש תחלה מרת רוח. כמו מן עושה לזכר יאמר עושה דברו לנקיבה. וכשהוא דבוק יאמר עושת. כן יאמר מן מורה לשון ממרה. מן ימרה את פיך יאמר מורה לנקיבה וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח קונט'רדיאנ"ץ אבל לב יודע מרת נפשו חטף קמץ לפי שהוא שם דבר לשון מררות אבל זה מלאפום הוא לשון פועל ומגזרת כי מרה מריתי מחשופי למד פעל: (א) ותכהין עיניו. מן הזקנה כמו שמצינו בספר שמואל ועיניו החלו כהות: (ב) הנה נא. אני מבקש ממך בשביל שזקנתי ואני רוצה לתת לך ברכות אשר בידי לחלוק לך בחיי כמו דכתי' אצל אברהם בירושת הארץ: (ג) שא נא כליך. כופל נא שני בכאן כמו שפירשתי אצל הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: תליך אשפתו שתלויים בה החצים: תליך. מגזרת ושר האופים תלה. וכן שביך בן אבינועם. מגזרת שבה ענה: (ז) לפני ה'. בשם ה' אבל נמרוד גבור ציד לפני ה'. פירושו בכל

וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב: י וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ: יא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק: יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה: יג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי: יד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו: טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן: טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו: יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ: יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי: יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרֲכַנִּי נַפְשֶׁךָ: כ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי: כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא: כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו: כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ: כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי: כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן

תברכך

אונקלוס

טבן ואעבד יתהון תבשילין לאבוך כמא די רחים: י ותיתי (נ״י ותעיל) לאבוך וייכול בדיל דיברכנך קדם מותה: יא ואמר יעקב לרבקה אמה הא עשו אחי גבר שערן ואנא גבר שעיע: יב מאים ימשנני אבא ואהי בעינוהי כמתלעב ואהי מיתי (נ״י ואהי מיתי) עלי לוטין ולא ברכן: יג ואמרת לה אמה עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי ברם קביל מני ואזיל סב לי: יד ואזל ונסיב ואיתי לאמה ועבדת אמה תבשילין כמא דרחים אבוהי: טו ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא דכיתא די עמה בביתא ואלבישת ית יעקב ברה זעירא: טז וית משכי גדיי בני עזי אלבישת על ידוהי ועל שעיעות צורה: יז ויהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת בידא דיעקב ברה: יח ועל לות אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא מן את ברי: יט ואמר יעקב לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדית כמא די מלילתא עמי (נ״י לי) קום כען אסתחר ואכול מצידי בדיל די תברכנני נפשך: כ ואמר יצחק לברה מה דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארי זמין יי אלהך קדמי: כא ואמר יצחק ליעקב קריב כען ואמשנך ברי האת דין ברי עשו אם לא: כב וקריב יעקב לות יצחק אבוהי ומשהי ואמר קלא קלא דיעקב וידיא ידוהי דעשו: כג ולא אשתמודעה ארי הואה ידוהי כידי עשו אחוהי שעירן (נ״י שערנין) וברכה: כד ואמר את דין ברי עשו ואמר הא אנא: כה ואמר קריב קדמי ואכול מצידא דברי בדיל די תברכנך נפשי

וקריב

מסרה אהב, חסר. י בעבור, ב׳ ה׳ בענין. לפני מותו, ד׳. יא שער, ל׳ וחסר. חלק, ג׳ קמצין. יב ימשני, ה׳ חסר בלי׳, והמס״ק מלים וכן לקמן על וימשהו. במ״א מ״ם מסכן והמי״ן דגושה כדין אחר ה״ק. כמתעתע, ל׳ ורפי ת׳ קדמאה. והבאתי, מלרע. יג קללתך, המתג בלמד ולא בקוף. ולך, י״ה. יד ויבא, כ״ח. טו הגדל, כו״ל ה׳ במ״ם. החמדת, חסר דחסר. טז ערת, ה׳ דח׳. הלבישה, ל׳ ומ״ל. חלקת, ג׳ בטו׳ בנ׳ ליטעת. צואריו, מ״י. יז מטעמים, ה״א קמץ. יח ויבא, כל או׳ חסר. הנני, ב׳ דגש. יט בכרך, חסר. קום, כל או׳ מ״ל. ואכלה, קמץ האלף הוא הטוף. מלרע, מ״ל. בעבור, מ״ל. תברכני, הכף בשוא והטרי׳ דגש ולדעת המ״ס אין ה״ס בחר״ים ולא בשום אות חוץ מאהה״ע. כ זה, דגש מד״ד. מהרת, ל׳. למצא, כונ״ל ה׳ בחר. כא גשה, ב׳. נא, דגש מ״ד. ואמשך, ל׳ וחסר ורפה נמשך הדגש מן השין להקל מפני השוא וכמלא הקבוץ נמשך שאלו. אם לא, ז׳ ס״פ. כב וימשהו, ה׳ מ׳ בלי׳. מחס״ל על ימשני. הקל, ו׳ חסר בלי׳. כג הכירו, מ״ל. כידי, ל׳. שערת, ג׳ [נ״ל ב׳] חסר בליש׳. כד אתה, ל׳. כה הגשה, לי׳ (בפורש) וס׳. לי, דגוש מד״ד. ואכלה, חסר.

ת״א ואנכי איש ס׳ סוהר פ׳ אחרי מות. אולי ימשני מכות כד. והייתי בעיניו סנהדרין לב. ואת ערת חולין קיג. הקל קול גיטין נז

רש״י

היה אוכל מה שאוכל? אלא (פסח היה) אחד הקריב לפסחו ואחד עשה מטעמים. בפרקי דר׳ אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שער. בעל שער: (יב) ימשני. כמו ממשש בצהרים: (טו) החמדת. הנקיות. כתרגומו דכיתא. דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו? אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: (יט) אנכי עשו בכרך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה׳ אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים קום נא אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: (כד) ויאמר אני. לא אמר אני

עשו

רמב״ן

שהיה ברוח הקדש ואם יתברך גם עשו אחיך מתקיים בו בזרעו לעולם ואין לך מעמד לפניו: (יב) אולי ימשני אבי. אין הטעם שימששהו להכיר אותו אבל אמר אולי יקרב אותי אל צוארו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך חבת האב על בנו וימצא במשוש שאני חלק ואני תמה איך לא חשד מהכיר

הקול

יונתן בן עוזיאל

לשום פסחא וחד לשום קרבן חגא ואעביד יתהון תבשילין לאבוך היכמא די רחים: (י) ותעיל לאבוך ויכול בגין די יברכינך קדם מותיה: (יא) ועל דהוה יעקב דחיל חיטא דלמא ילטטיניה אבוי ואמר הא עשו אחי גבר שערן ואנא גבר שעיע: (יב) מאים ימשמשינני אבא ואהי דמי בעינוי הי כמגחך ביה ואייתי עלי לווטין ולא ברכן: (יג) ואמרת ליה אמיה אין בירכן יברכינך יהון עלך ועל בנך ואין לווטין ילטטינך ייתון עלי ועל נפשי ברם קביל מיני ואיזיל לי: (יד) ואזל ואייתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין היכמא דרחים אבוי: (טו) ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא מרגגן דהוה מן אדם קדמאי ותהוא יומא לא אלבשינון עשו ואשתארו גבה בביתא ואלבישת ית יעקב ברה זעירא: (טז) וית משכי דגדיי בני עזי אלבישת על ידוי ועל שעיעות צווריה: (יז) ויהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת

ירושלמי

ביד יעקב ברה: (יח) ועל לות אבוי ואמר אבא ואמר האנא מן אנת ברי: (יט) ואמר יעקב לאבוי אנא עשו בוכרך עבדנאי היכמא דמלילתא עמי קום כדון אסתחר ותיכול מצידי בגין דיתברכינני נפשך: (כ) ואמר יצחק לבריה מה דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארום זמן יי אלהך קדמי: (כא) ואמר יצחק ליעקב קריב כדון ואמושינך ברי האנת דין ברי עשו אין לא: (כב) וקריב יעקב לות יצחק אבוי וגששיה ואמר קלא הדין קליה דיעקב ברם מפש ידוי במימש ידוי דעשו:

[(כב) ממוש ידוי ממוש ידו דעשו:]

(כג) ולא אשתמודעיה ארום הוה ידוי כידי עשו אחוי שערנין וברכיה: (כד) ואמר אנת הוא דין ברי עשו ואמר אנא: (כה) ואמר קריב לי ואיכול מצידא דברי בגין תברכינך נפשי וקריב ליה ואכל ולא הוה חמרא גביה ואזדמן

בעל הטורים

אל הצאן ר"ת בהם פי' באם לך ובאם לברך כי פסח היה. וקח ב' פ' לפסח ופ' לחגיגה: וקח לי משם שני ל"ם משלי (משלו) משם בגי' משלי שכך כתב לה בכתובתה: (יט) בכרך ב' חסר בכרך לבכור הכב. אם בכך בכרך. שאמר יעקב אני הוא שנאמר עלי

יונתן

יעלה' לבנה דבר שלמה אלא בכוס הקודם נלסווה לה: (יג) כמגחך פי' כמלחק והוא גם כן לשון ע"ז וכמו שדרשו ז"ל כמשמשש שפליקן כתם וכתועה: (טו) מן אדם קדמאי כך הוא ב"ר ופדר"א ולקמן מגמכוד דבעל הכתונת שעשה ה' לאדה"ר ונפעם

רמב"ן

הקול ובכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו שילך סומא ומשמש באשתו והלך בני אדם מכירין בכסותיהן בלילה אלא בסימנים עינא וקלא ואם שמא בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק הספק והכא להכיר בין בניו שהשיב לו באמת שניכרים בקול אולי היו התאומים שאלה דומים בקולם ולכך אמר כי הקול קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים או שהיה משנה קולו לדבר בלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן: (טו) וטעם הזכיר הכתוב עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן. להפליא בענין הצדקת כי המסבב במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובממון והיא מדעתה לדקת הקטן ולהעת הגדול שהגדיל בכל התורה הזה להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן וכן יאמר לעשה ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן: (כא) גשה נא ואמשך בני

אבן עזרא

כמו בערם ערמות: (יא) שעיר. בעל שער והפך חלק. ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקי [illegible]: (יב) ימושני. כמו ימושו ממשלי הכסל: כמתעתע. כמו מגזם סופה כלים ממתעים אחר: (יג) עלי קללתך. אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה טעם דברי הנשים והגאון פי' עלי להסיר קללתך: ויש אומרים שלילה לכזב הנביא רק הוא כן. אנכי. מי שאמרי נגשו בכורך. ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ונשא קול באמת עשו בכורך. ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לג' חלקים החלק הא' אלים במצות והחלק השני נביאי השפיר ואם יתחלקו לאמר דבר שאינו כהוגן לא יזיק רק השלים לא יתכן שיכזב כלל. גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים. ואמר רוח ה' דבר בי. בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לצורך שעה. גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שהודיעו שהיה מאולי זה הרמאי כמה כי ישכח. וכן מיכיהו אמר תפלה הוא עלה והצלח דרך מוסר. וכן אמר דניאל מרי חלמא לשנאך ולהיותו כבד שמם דרך דרש. וכן אמר אברהם וגם אמנה. והמשמשוה נגמרנם: (יט) ואכלה מצידי. כמו זכרה לי אלהי לטובה. והאל"ף שורש: (כא) ואמושך. קל השי"ן להקל על הלשון: (כה) ואכלה מציד בני. האל"ף סימן המדבר והנה הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השורש

פירוש על אבן עזרא

ר"ל שהפי אמר לא ידמשו יום שוסי. ע"כ פי' פרס הוא לשו דוקא לפני מוסו. ר"ל אין פי' כמו לשעירים (ויקרא י"ז ז') ויהיה פי' מן אשר הוא עם בבהמות. או כמו עד אשר הוא מזיק כי ילחק שהב אשר הוא לדיק. וכלאשר שאמר א"ע בשם חלק כונתו בלא שער ולא ע"ש מעשיו ככם כונתו ג"כ על עשו. ר"ל אם היה עשו בעל שער על כל גופו נפש ששמה רבקה להלבים שער עזים על חלקי ידיו והלקח לוארו אולי ימששו ג"כ על רגליו. ע"כ מהכן ר"א עשיו היה בעל שער במקומות פרטים ויעקב היה כולו חלק. ע"כ לא חששה רק לאלו המקומות אשר נקרא בשם שעיר. (תהלים מ"ט ו') ופרשו סבב. וכן ימושני משולח משם. כ"כ וימשם (לקמן ל"א ל"ד). פי' ולא מבנין נפעל ואם היה... [illegible]

ספורנו

הברכה כי גם שלא הכיר בגודל רשעו של עשו מכל מקום לא אהב אותו לראוי שתחול עליו אותה הברכה שהיה בלבו לברכו ולכן כשבירך יעקב אשר לא ידע בו היה ראוי לברכה לא שאל שטעמים ולא בקש דבר וברכו תכף באמרו ואל שדי יברך אותך: (יב) ולא ברכה. אם אולי יאכל לי ברכה לא יברכנו אם ישמעו: (יג) עלי קללתך. עלי להכנה שתתיך אם תארע לך קללה כמו שאמרו ז"ל שעשה שלמה שקבל עליו קללות יואב ושמעי: (כג) והידים ידי עשו. אין ספק שהיו העורות מתוקנים באופן שהיה שערם דומה לשער האדם כי אמנם כן שהבדל בין שער האדם לשער הגדי אם לא יתוקן הרבה במלאכה. והנה העיד כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות ועם זה אולי נסתם בו גם הוש שמושם כשבין אם ישעם שעדך עוד שם אשר יאכל: (כג) שעירות ויברכהו. על ממשלו

פירוש רשב"ם

בכל העולם. וכן נינוה היתה עיר גדולה לאלהים. בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה: (ט) לך נא אל הצאן. ממקום אומנותו שהיה יושב אהלים: גדיי עזים. בשביל העורות ששערן קשה כשער אדם לקח עזים ולא כבשים: (יב) ימשני אבי מן ממשש בצהרים. כמו ישובבהו ערבי נחל. מן סבב דגש תחת אות החסרה. (יג) עלי קללתך. עלי ועל צווארי כלומר כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב"ה ורב יעבוד צעיר: (טו) החמודות. שהיה עובד בהן אביו בשעת אכילה: (יט) ואכלה מצדי. חטף קמץ לפי שהוא לשון צווי כמו אכל בשמחה לחמך. אבל ואכלה מציד בני הוא מלאפום שהוא לשון אפעל. כמו זכור ה' לדוד יאמר זכרה לחסדי דוד לשון צווי: (כב) הקל קול יעקב. לפי שתאומים היו היה קולן דומות קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על צווארו: (כד) אתה זה בני עשו.

תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃ כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה׃ ששי כח וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ כט יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃

אונקלוס

וְקָרִיב לֵיהּ וַאֲכַל וְאַיְתִי (נ״י וְעָאֵל) לֵיהּ חַמְרָא וּשְׁתִי׃ כו וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי קְרַב־כְּעַן וְנַשֵּׁק־לִי (נ״י וְשַׁק־לִי) בְּרִי׃ כז וּקְרֵיב וְנַשֵּׁק־לֵיהּ וַאֲרַח יָת־רֵיחָא דִּלְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר חֲזוֹ (נ״י חֲזִי) רֵיחָא דִּבְרִי כְּרֵיחָא דַּחֲקַלָא דִּי בָרְכֵיהּ יְיָ׃ כח וְיִתֵּן־לָךְ יְיָ מִטַּלָּא דִּשְׁמַיָּא וּמִטּוּבָא דְּאַרְעָא וּסְגִיאוּת (נ״י וְסַגִּיּוּת) עִיבוּר וַחֲמַר׃ כט יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְוָן הֱוֵי רַב לַאֲחָךְ וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ מְלַטְטָךְ יְהוֹן־לִיטִין וּמְבָרְכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין׃ ל וַהֲוָה כַּד־שֵׁיצִי יִצְחָק לְבָרָכָא יָת־יַעֲקֹב וַהֲוָה בְּרַם מִפַּק נְפַק יַעֲקֹב מִלְּוָת אַפֵּי יִצְחָק אֲבוּהִי וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא (נ״י עָל) מִצֵּידֵהּ׃ לא וַעֲבַד אַף־הוּא תַּבְשִׁילִין וְאָעֵיל לְוָת־אֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא דִּבְרֵיהּ בְּדִיל דִּי־תְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ לב וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי מַן־אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו׃ לג וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוָהָא רַבָּא עַד־לַחֲדָא וַאֲמַר מַן־הוּא־דֵיכִי דִּצְדָא־צֵידָא וְאָעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכֹּלָּא עַד־לָא תֵיעוּל וּבָרֵכְתֵּהּ אַף־בְּרִיךְ

יְהֵי

מסורה. ויבא, ס׳ פסח וסי׳ סגיאה ותכן יוסף פר סגיסר*. במס״ק פ״ם ול״ל ר׳ פתח סס כוונתו על סיו״ד סו ל״ל ס׳ קמלין. ול״ל ליכי סו סגול מולדתו. ויבא, נסג״ס. גו, י״ד נמטס סרין סוטרין. כו נס, דגש תד״ד. וסקס, נקלא קמרים סו״ו במלכיך וסמי״ן בס״ב. לי, דגוש מד״ד. כז וירס, ב׳ בספרס. כרים, ב׳. בכם, ד׳. כח ויתן, י״ב ** סיוד בטסב ומוקף. ומסמני, ל׳ ומ׳ מטמני וססין לפה כי סס דבר סלו מטמן וסמ״ס סרטי׳ ומ״ס מטל מוסף עלמו ולסר סמו. וסירם, ב׳ ססר [ר׳ ומ״י]. כט יעבדוך, ע״ל. וישתחו, וישתחוו קרי. [ולמן בסי״ו מסב] וסוא מ״ס עלין דמיין. סרריך, ל׳ וס׳ וסרריך ומ״י. ומברכיך, ע״ל. ל לברך, ס׳. יצא, ז׳ ד׳ ססר וב׳ מ״ל. מסס פני, ס׳. מצידו, מ״ל. לא ויבא, כ״ס. יקם, ל׳ ססר. ויאכל, כ׳ רפין. מציד, מ״ל. בעבר, ב׳ ססר. תברכני, הכון בדגש כססבר דלעיל. לב בכרך, ב״ל ססר. לג ויחרד, ב׳. גדלה, כל חו׳ ס׳ בע״ד. ספוא, ס״י ומ״ו ולסף. ויבא, כס״ס. וסכל, ל׳ מלרע. סבוא, ת״ל. ואברכהו, ב׳ דין קמץ וא׳ גפסס***. גם, מעמים ב׳ ונס

ת״א וירח את ריח סנהדרין לז׳ ס׳ סוהכר פ׳ ויסי ופרשס קמשים. ראה ריח בני תענית כט. מאת פני סוכס ס. מי אפוא הוא נסרס סו. ואכל מכל סוסס פ׳ נסרס יו. ואברכהו גם עקרי׳ עד פים.

*וסד ויגש דגדשון ככ״ל, כך סוס במס״ג. **רפין כב״ל. ***ר״ל סוי״ו.

כשמע

רש״י

אינו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויתן ב"ר. ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו': מטל השמים. כמשמעו ומדרשי אגדה יש לתרגם הרבה פנים. (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידור תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך (מלכים א ח) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר אתה תשמע השמים וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך (ב"ר): אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור (ב"ר) הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: (ל) יצא יצא. זה יוצא וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי איפוא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפה איה פה מי הוא זה שצד ציד: ואכל מכל. מכל מטעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו (ב"ר): גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל

את

רמב״ן

בני. לשון רש"י אמר בלבו אין דרך עשו להיות תם שפיו מגור בפיו בבראשית רבה. ולפי דעתי כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה סובב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר שם שמים משפדו שלא יוליכנו במקום שאינו אסור או מבלי כונה ונסתבב לו זה בעיני אביו ליראת שמים. ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור שינוי הקול: (כח) מטל השמים. אין הברכה שיתן לו האלהים מטל השמים כי הטל יורד בכל מקום ואלו אמר שיתן רביבי טל או שירד בעתו כענין ומתתי גשמיכם בעתם היתה ברכה אבל פירושו כי הזכיר בו ברכת ה' כריח שדה אשר ברכו ה' והטעם אשר ברכו ה' לבני כי השם ברך אותו בשדה לומר שיצליחנו שם בצידו ולא ישום ולא יבושהו בו רעה ואמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ והברכה שתשמח ורבוי או שיהיה ורב דגן ותירש בתוספת שהלו נשיעורו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ רב דגן ותירוש, והטעם בעיני כי מתת האלהים תמיד הוא ואין לו הפסק לעולם ולכן אמר ויתן לך האלהים כל ימיך על אדמתך מטל השמים ויתן לך משמני הארץ כלומר השמנים בכל הארצות כענין שכתוב לבי היא לכל הארצות. ור"א אמר כי מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו ומשמני הארץ ולעשו לא נתנו במתת אלהים ולא בדבור אבל אמר גם לך אלתי מאדיו משמני הארץ ומטל השמים יהיה מושבך בעוד אשר תאב שם ירמוז כי יכלם ויאבד לך בעודו יהיה שלפו טוב: (כט) אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ואורריהן קודמין

למברכיהן

חמרא ליה מלאכא ואייתי מן חמרא דאצטנע בעינבוי מן יומי שירוי עלמא ויהביה ביד יעקב ויעקב אמטי ליה לאבוי ושתי: (כו) ואמר ליה יצחק אבוי קריב כדון ושק לי ברי: (כז) וקריב ונשיק ליה וארח ית ריחא דלבושוי וברכיה ואמר חמון ריחא דברי כריחא דקטורת בוסמיא דעתידא מתקרבא בטוור בי מקדשא דאתקרי חקל דבריך יתיה יי ואתרעי לאשראה שכינתיה תמן:

(כז) ריחה קטורת בוסמין טבין דעתידין למקרבא בטור בית מוקדשא דברך יתיה חי וקיים:

(כח) ויתן לך מימרא דיי מטוב טלין דנחתין מן שמיא ומטוב מבועין דסלקין ומרביין צמחי ארעא מלרע וסוגעי עבור וחמר: (כט) ישתעבדון לך אומיא כל בנוי דעשו ויתחנן קודמך מלכותא כל בנהא דקטורה רב ושליט תהי על אחך ויהון מקדמין למשאל בשלמך בני אמך לייטך ברי יהון ליטין כבלעם בר בעור ומברכך יהון בריכן כמשה נביא ספרהום דישראל:

(כט) יפלחון קדמך אומיא כל בנוי דאחוך וישתעבדון לך כל מלכיא כל בנוי דישמעאל הוי רב ושליט על בני קטורה יהון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דלבן אחוה דאמך מאן דלייט יתך יעקב ברי יהוי כבלעם בן בעור ומאן דמברך יתך יהוי בריך כמשה נביא ספרהון דישראל:

(ל) והוה כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב והוה ברם מיפק נפק יעקב בתרתין טפוחין מלות יצחק אבוי ועשו אחוי על מצידיה: (לא) ועביד מימרא דיי מניה צידא דכיא ואשכח כלבא חדא וקטליה ועבד אף הוא מניה תבשילין ואייתי לאבוי ואמר לאבוי יקום אבא וייכול מצידא דבריה בגין דיתברכינני נפשך: (לב) ואמר ליה יצחק אבוי מאן אנת ואמר אנא ברך בוכרך עשו: (לג) ואזדעזע יצחק זעזוע סגי כדי שמע ית קליה דעשו וריח תבשיליה עלת באנפוי היך ריחא דגיהנם ואמר מאן הוא דיכי דצד

צידא

בעל הטורים

אלו בני גבורי ישראל אבל עשו בנך בכורך כאמר עליו הנה אנכי הולך למות [illegible]:
(כז) וירח ב' במסורה הכא ואידך וירח ה' את ריח הניחוח מלמד שהכניסה עמו ריח ג"ע: וירח בגדיו ליל פסח (עם הפוסקים): הריח ב' פעמים שדה כריח לבנון [illegible] ריח לבנון פי' בשה"ש [illegible]: (עיין לפסוק ג') ולא ב' במסור' ולא השדה ולא הלשון [illegible] הכי זה נכנס עמו בכלי בית המקדש. אליך זה מדי ע"ש המן [illegible]. קמוך זה יון. השדה זה אדום ורמז לו כל ד' גליות ושמעידין ליפול ביד ישראל שהקב"ה יגאלם בשם ומיינו דכתיב ולא הגאלם [illegible]: (לג) ויאמר מי איפוא וא"ו [illegible] שנכנס [illegible] גיהנם שנכנס גיהנם עמו:
(עיין לפסוק כח) ויתן לך י' פיוטים [illegible] (עם ויברך וסיים [illegible]

שנים

רמב"ן

למברכיך והרשעים [illegible] ועושין [illegible] הצדיקים [illegible] ברכה
[illegible] לשון רש"י [illegible] ואם כן [illegible] הקב"ה כאברהם ולברכה
מברכיך ומקללך אאור [illegible] אינה קשה כי אור הם ונכרתו בך והנה הברכה
[illegible] לו [illegible] עם דבר [illegible] יחיד [illegible] כי
[illegible] יברכוהו [illegible] יקלל אותו יואר: (לג) מי אתה. [illegible]
לו יקום [illegible] יעקב וידע [illegible] עשו [illegible]
[illegible]:
(לג) בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה. [illegible] חרדה גדולה
עד מאד [illegible]
גם ברוך יהיה [illegible]
[illegible] כי [illegible]

יונתן

[illegible] כל [illegible] ועל כן יאמר [illegible]
[illegible] יודע [illegible]
[illegible] כי לא [illegible]
[illegible] יעקב הברכה: (כח) מן [illegible]
[illegible]. והוא מן [illegible]. ועיין
[illegible] כ"ד ע"ש [illegible] על פי הקבלה [illegible]
[illegible] ולכן לא [illegible]
והדברים עתיקין: (לא) [illegible] הקב"ה [illegible]
[illegible] וכל זה כדי שיקבל יעקב הברכות. [illegible]

[illegible]

אבן עזרא

השורש וכן [illegible]: [illegible]
כמו [illegible]. וכן [illegible]. [illegible]
[illegible]: (כז) וירח. [illegible]
[illegible]. [illegible]: ראה. [illegible]
עם [illegible]. [illegible]
[illegible]
[illegible]:
(כט) לאחיך. [illegible]: בני אמך. עשו ובניו: אורריך ארור.
כל אחד [illegible]. [illegible]
וכן ומברכיך: (לג) מי איפה. [illegible]
[illegible]

[illegible]

פירוש על אבן עזרא

[illegible] (משלי כ"ב ו'). [illegible] (משלי ל' כ"ט) [illegible] (ישעיה ז' ב') [illegible] (עמוס י' י"ד) [illegible] (מיכה ו' ז') [illegible] (משלי כ"ח ה')

[illegible]

ספורנו

[illegible]: (כ) וירח את ריח בגדיו. [illegible]: ראה ריח בני. [illegible]: כריח שדה. [illegible]: ויברכהו. [illegible]: אשר ברכו ה' ויתן לך האלהים. [illegible]: (כח) מטל השמים. [illegible]: ורב דגן ותירוש. [illegible]: (כט) וישתחוו לך לאומים. [illegible]: הוה גביר לאחיך. [illegible]: אורריך ארור. [illegible]:
(לג) מי איפוא הוא. [illegible]

[illegible]

פירוש רשב"ם

נראה שאתה בני עשו: (כז) ריח בגדיו. החמודות ובגדיהם היו מבושמים במתמר: אשר ברכו ה'. השדה שהוא מלא נרד וכרכום קנה וקנמון. וכן פירש רבי אליעזר הקליר שדה מבורך כהריח ברכו במתן טל: (כח) ויתן לך. מוסב על ברכו ה' והוא היה יתן לך מטל השמים כעין ברכת השדה: (כט) בני אמך. אבל ביעקב שהיה לו נשים הרבה כתב בו וישתחוו לך בני אביך: (ל) ויהי אך יצא יצא. להגיד נסים שנעשו ליעקב בא הכתוב. שאלו הקדים עשו לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב: (לג) ויחרד יצחק. על שמצא שער בחלקת צווארו של

יעקב

לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי: לה וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ: לו וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה: לז וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי: לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ: לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל: מ וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ: מא וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל

אבי

יְהֵי: לד כַּד־שְׁמַע עֵשָׂו יָת־פִּתְגָמֵי אֲבוּהִי וּצְוַח צְוָחָא רַבָּא וּמְרִירָא עַד־לַחֲדָא וַאֲמַר לַאֲבוּהִי בָּרֵכְנִי אַף־אֲנָא (נ״א לִי) אַבָּא: לה וַאֲמַר עַל אֲחוּךְ בְּחָכְמְתָא וְקַבֵּיל בִּרְכְתָךְ: לו וַאֲמַר יָאוּת קְרָא שְׁמֵהּ יַעֲקֹב וְחַכְּמַנִי דְּנַן תַּרְתֵּין זִמְנִין יָת־בְּכֵירוּתִי נְסֵיב וְהָא כְעַן קַבֵּיל בִּרְכְתִי וַאֲמַר הֲלָא־שְׁבַקְתְּ לִי בִּרְכְתָא: לז וַאֲתֵיב יִצְחָק וַאֲמַר לְעֵשָׂו הָא רַב שַׁוִּיתֵהּ לָךְ (נ״א עֲלָךְ) וְיָת־כָּל־אֲחוֹהִי יְהָבִית לֵהּ לְעַבְדִּין וְעִיבוּר וַחֲמַר סְעַדְתֵּהּ וְלָךְ הָכָא מָה אַעְבֵּיד בְּרִי: לח וַאֲמַר עֵשָׂו לַאֲבוּהִי הֲבִרְכְתָא חֲדָא הִיא־לָךְ אַבָּא בָּרֵיךְ־לִי אַף־אֲנָא אַבָּא וַאֲרִים עֵשָׂו קָלֵהּ וּבְכָא: לט וַאֲתֵיב יִצְחָק אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵהּ הָא מְטוּבָא דְאַרְעָא יְהֵא מוֹתְבָךְ וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָא: מ וְעַל־חַרְבָּךְ תֵּיחֵי וְיָת־אֲחוּךְ תִּפְלַח וִיהֵי כַּד יַעְבְּרוּן בְּנוֹהִי עַל־פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְתַעְדֵּי נִירֵהּ מֵעַל צַוְּרָךְ: מא וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ לְיַעֲקֹב עַל־בִּרְכְתָא דִּי בָרְכֵהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּהּ יִקְרְבוּן

יומי

מסורה לד כשמע, פ"ו דקרי ולא כתיב, ל' ר"פ וחד ובמצע פסק. גדלה, חסר. גם, בב' רפה סרי, קמץ שלא בספסק. לה במרמה, ב'. ברכתך, ב'. לו ויעקבני, שוין בטוח. בכרתי, חסר. לקח, ג' קמ'. ברכתי, ב'. הלא, חסר. אצלת, ל', לי, דגוש מדין ס"מ. לז שמתיו, ב'. ואת כל, ב'. ותירש, מ"י וס"ו. ולכה, ל' בתור בב' נוכח. אפוא, מ"ו ואלף בסוף וס"י. לח הברכה, ל' הה"א בגעי' ובב' רפי ובס"פ ומפס"ל. הוא, רי"ז ופירק. סרי, קמץ שלא בספסק. קלו, כל אוריי' חסר בפ"ס. לט משמני, שוין רפי כדלעיל. מושבך, ב' מ"ו וס"י. ומטל סלי ספסר בפסוקים. מ חרבך, כל אורי' חסר. תריד, ל'. מא וישטם, ל' חסר. ברכו, ממס"ל. ויאמר עשו בלבו, אמירה בלבו י"ד.

ת"א הכי קרא שמו ברכות ז'. ותירש סנהדרין ע. הברכה אחת סנהדרין קא. הנה משמני פקיד' ספר קד. והיה כאשר שבת פט. וישטם עשו ברכות ז.

רש"י

את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו (ב"ר): (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וחכמני וארבני וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (במ"ד יא): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולכה אפוא מה אעשה. איה איפה אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תימה כמו (במדבר יג) הבמחנים. השמנה היא (שמואל ב ג) הכמות נבל: (לט) משמני הארץ וגו'. זו איטלי"א של יון: (מ) ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם (שמות ו) על צבאותם בצבאותם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו': (מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו

שלא

רמב"ן

כי עתה יברך אותו ברצונו. והנכון בעיני שהוא לשון תווה יאמר מי איפה הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותני שאברכהו וגם שיהיה ברוך על כל פנים כי ידעתי כי ברוך הוא או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי שלא אפשר לי להעביר הברכה ממנו כי אלו עשה אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו והנו טעם החרדה הגדולה אשר חרד כי ידע שאבד בנו שאוהב לו ברכתו לעולם וזה טעם בא אחיך במרמה כי אמר שאמר מי איפה נתן דעתו שהבא אלי היה יעקב שלא אפשר שתפול הברכה רק בזרעו: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. איננו ברכת הוה גביר לאחיך שהגבר אמר הן גביר שמתיו לך אבל יתכן שיהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כענין כי יהודה גבר באחיו אבל אמר נתתי לו לעבדים ממאמרו וישתחוו לך לאמים וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו. ור"ל אמר בני הפילגשים: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך. טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לבניכם יספיק שיהיה משמני הארץ ומטל השמים אבל בענין הממשלה שלו תהיה ולו תעבוד ולא נתן לו גם כן רב דגן ותירוש כאחיו כי רצה לכבד המבורך כראוי עליו ואחרי כן אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לזרעך את ארץ מגוריך להיות לו רב דגן ותירוש בארץ כנען משמנה אברהם ולעשו יהיה שם ומשמני הארץ בארץ אחרת: (מ) ועתה ועל חרבך תחיה. כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם בלחם ואין הברכה שתהיה מחייתו משלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים והנה יהיה אבל הענין לומר שיהיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר ואת אחיך תעבוד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך: והיה כאשר תריד. כענין מסגרת ידו: ופרקת עלו מעל צוארך. ירמוז לישראל שלא יתגברו בם יותר מדאי לעשות עמם רעה והוא מה שאמר הכתוב והשמרתם מאד אל תתגרו בם וגו' וכן הזכירו רבותינו אמרו כי ששה חדשים ישב יואב שם וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום אמר לו הקב"ה אני אמרתי אל תתגרו בם ואתה התגרית בהם חייך שאין ששה חדשים הללו נתנין לך ולמלכותך מדכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה והוא מלך ששה חדשים יותר דכתיב בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים ועוד אמרו אמר לו הקב"ה דוד ידיך חדותם ומלכותם ואני מבקש לרדות בהם את עולמי וכו': (מא) ויאמר עשו בלבו. אמר ר"א שדבר בלבו שרצה לספר לאוהביו ואין צורך כי הכתוב כדבר

אמר

יונתן בן עוזיאל

צידא ואעיל לי ואכלית מכל דאייתי עד דלא עלת ובריכתיה ואפילו הכי בריך יהי: (לד) כדי שמע עשו ית פתגמי אבוי וצוח צוחתא רבתא ומרירתא עד לחדא ואמר לאבוי בריכני אוף לי אבא: (לה) ואמר על אחוך בחכמתא וקביל מני ברכתך: (לו) ואמר בקושטא קרא שמיה יעקב ושקר בי דנן תרתין זמנין ית בכירותי נסיב והא כדון קביל ברכתי ואמר הלא שבקתא לי ברכתא: (לז) ואתיב יצחק ואמר לעשו הא שליט מניתיה עלך וית כל אחוי שויתי קומוי לעבדין ועיבור וחמר סעדתיו ואזיל ותטרד מני דמה אעביד לך ברי: (לח) ואמר עשו לאבוי הבירכתא חדא היא לך אבא בריכני אוף לי אבא וארים עשו קליה ובכא: (לט) ואתיב יצחק ואמר

ירושלמי

לעשו הא בטוב פרי ארעא יהי מותבך ובטליא דשמיא מלעילא: (מ) ועל סייפך תהי רחיץ עליל לכל אתר ומרביך ותאי ולאחוך תהי משתעבד ויהי אין רשיעי ותחית ית בנוי מלמיטר פקודי אורייתא בכן תהי פריק ניר שעבודיה מעל צוורך:

(נס) ועל סני זיינך תחי וקדם אחוך תהוי משתעבד ויהי כד יהון בנוי דיעקב לעיין באורייתא ונטרין פקודיא יהון משוין ניר שעבודא על צוורך וכד יסגעון גרמיהון בנוי דיעקב דלא למלעי באורייתא ולא למטר פקודיא הא בכן תהוי פריק ניר שעבודהון מעילוי צווארך:

(מא) ונטר עשו שנא בלביה על יעקב אחוי על סדר ברכתא די בריכיה אבוי

בעל הטורים

(סוף הפרשה) כנגד י' הדברות. שעתידין (י"ב) בניו לקבל: וישתחוו לך ס"ל כנגד ו' דורות שעמדו עד יורם שעבדו אדום את ישראל. ומכאן ואילך פשע בו ויש בו שברכה כ"ו פיעום לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ"ו: הוא ב' במס' הכא ואידך

יונתן

שהדרש ברכה פסוק מי איפוא הוא הצד ציד על עשו יכול להיות שבן דעתו תקדק שלא הצד היה כלב שדרך הכלבים לצוד חיות וי"מ דדייק מדכתיב וילך עשו השדה לצוד ציד להביא שהוא יסור לשון לרמז שדעתו היה להביא לו ציד ר"ל כלב שבו לדים חיות כמ"ש וכ"ה ע"ד הגלה והרקנ"טי כתב ע"פ הקבלה לרמז למידה כלב מספרא

ספלה כנ"ד מיד כלב יפידפי ע"ש דף ל"ד ע"א: (לז) ולזה והמעבד פירוש דרש ולכה שיוצא שילך ממנו של מקום שירצה: (מ) רסין מוגפס. ומרכיך י' י"פ שיזכה

אבן עזרא

(לה) במרמה. בלא דבר אמת: (לו) הכי. כמו האם. וכן הכי אחי אתה: קרא. הקורא שמו יעקב: ויעקבני. כמו ערמה וכן בעקבה. ויתכן היותו מגזרת עקוב הלב. והעקוב המישור: אצלת לי. מגזרת ואצלתי מן הרוח: (לז) הן גביר שמתיו לך. בברכתי. גם כן נתתי לו בדבור. יש אומרים כי איפוא עם אל"ף בסוף מלה אחת כמו פה: (מ) והיה כאשר תריד. כמו תרדה והוא מב' פרקים. וי"א שהוא כמו אריד בשיחי. והטעם כאשר תריד לשם יפרקך: ופרקת. מגזרת מפרק הרים. ומהם מפרקתו. ויש בברכתו אלו כמה מלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו בעבור השכל כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה. ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני. ועוד למה ברך לעשו בעבור שבכה. ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה. גם אלה טעו כי הכתוב אמר וירא ה' אליו. גם אמר דוד ובנביאי אל תרעו. ואחרים אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אלנו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שהיה עמם כי בניו היו שניהם. ויש אומרים איך אמר השם ורב יעבוד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבד והגאון דרש זו השאלה בקנה רצוץ בעבור שמצא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. והנה שכם וישתחו ארצה שבע פעמים. והנכון בעיני שברכת הנביא כענין תפלה היא והשם שומע תפלתו. כי עיקר זאת הברכה על זרעם. וישנים שלא הקיצו משנת האולת ישבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה. וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום. ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו. והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ויותר היה קשה על ישראל החרפה שהיה אדום מחרף אותם מרעתם. וכן טעם שישי ושמחי בת אדום. ג"כ אל תשמח לבני יהודה. גם בימי הורקנוס הזקן שמו שומרי ירושלים והכניסם בברית מילה. גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדודי אדום לעזור ליהודה. ורומי שהגלתנו היא מזרע כתים. וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל. והיו אנשים מתי מספר שהאמינו באיש שחשבוהו אלוה וכאשר האמינה רומי בימי קוסטנטין שחדש את כל

פירוש על אבן עזרא

כאשר הזכיר (לעיל י"ח ט'). ר"ל לא כדעת המ"א ופ"י רק כמו שפי' לעיל פס' י"ג אשר מוסר לשנות מפני הבורך. (להלן כ"ט ע"ו) והוא כמו דעת ר"מ אשר היה בדרך בשמה. ר"ל ויהוא עשה בעקבה (מ"ב י' י"ט). (ירמיה י"ז ט'). ר"ל כן כתיב והיה העקוב למישור (ישעיה מ' ד'). (במדבר י"א י"ז) שם פי' כטעם לקח מאשר אלך. ר"ל בזה מדברתי הוה גביר לאחיך היא הברכה אשר הופיע עליו רוח ה'. ואשר הוסיף וישתחו וכו' בני אמך הוא כמו המון עם ככתוב בני אמי נחרו בי (שה"ש א' ו') וע"כ דרשו כי הם עבד רב. ובברכת אחיך בכך הוה גביר. ככתוב יהודה גבר באחיו (ד"ה א' ה' ב'). ולחלק ההמון נתן יצחק מדעתו אשר יהיו עבדים להשתחוות לפניו ככתוב אשר לאומים. ולא כתוב איפה אז פי' ב' מלות היה פה. ר"ל רדה. רוד. ותריד כמו תרדה (ויקרא כ"ה מ"ג) שרשו רדה לשון ממשלה. (תהלים כ"ה ג') שרשו רוד לשון מלוכה והתאוננות. (מ"א י"ט י"א). (ש"א ד' י"ט) והוא לשון שבירה אשר מפרק דבר מחבירו. וע"כ נקראת מפרקת שהיא עשויה חוליות והם מתפרקים בעת הבורך בעת פתיח הראש. (לעיל כ"ו ב' וכ"ד). (ד"ה א' פ"ז כ"ב) ואיך הרע יצחק לתת הברכה שלא כדין. והאבות היו נביאים מוכח מהפסוק למעלה אשר כתוב ויוכח עליהם מלכים. והם פרעה ואבימלך וכתוב אל תגעו במשיחי. ר"ל הי"א מתרצים כאשר אמר כוונת הלב הן הן הדברים נה פעל יעקב אשר קבל הברכות. ע"כ תירצו כי גם בעת הברכה היה בספק אלו והכיר הקול קול יעקב ושהיה מיד הכוונה אם הוא יעקב יהיה הוא המבורך כי עכ"פ בנו הוא ולא השוהע"י מתנה הפשוט כבכור דבריו קיימים. יש לו ב' פי' או הרב יעבוד אשה לעיל או הרב יעבוד עבודתו בהלעיר. וכ"כ יש ג"כ ב' פי' ואת אחיך תעבוד יכול להיות עם אחיך תעבוד עבודתך. א"כ היה הכל על חנם. א"כ ניכר אשר עשו יהיה עבד והרב יעבוד עבדות הצעיר ע"כ הלך מארץ כנען. (להלן ל"ג ג') א"כ לא נתקיים הברכה כדעת הפי' הזה. והברכה איננה צריכה להתקיים תיכף ואם יתקיים לכמה דורות מקוים הברכה ככה פי' רשב"ם (דברים ז' י"ב). הרב ברבנאל על כ"א (ישעיה ס"ג) סותר דעת כ"א ומביא ראיות שם. (מ"ב מ' כ"ג). (מ"א י"א פ"ז). (עובדיה א' י"ב) והפי' שלה בטוב כי המשנה הוא ההפסקות

ר"ל מדבר שלא נזכר שם פעלו.

ספורנו

מלת איפה עם הא' בסוף משמשת במקום איה כמו איפה הם רועים: גם ברוך יהיה. אם כן מי הוא שהביא לי ציד במרמה ועם זה יזכה שיהיה ברוך כי אמנם הכנים בברכתו שתלה הברכה על המבורך כמו שאמרו על רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים: (לה) ויקח ברכתך. אותה הברכה שהיתה ראויה לחול עליך שהיתה בענייני העולם הזה וחשב כי ברכת אברהם איננה ראויה לך: (לו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. האמנם בשביל שעתיד לעקבני קרא אביו את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דמאי גריס: הלא אצלת לי ברכה. אף על פי שחשבת לברכני בברכה העליונה אין להשוב שהיה בדחק. שיהיה לי הכל ושאר האחי שולל וערום מכל ברכה: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. בני ישמעאל ובני קטורה ומלכי הגוים כאמרו יעבדוך עמים: ולך איפוא מה אעשה. אם כן מה אעשה לך מה היא הברכה שתועיל לך: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך. בזה תוכל לברכך שיהיה מושבך בארץ שמנה עם איזה שעבוד לאחיך ומטל השמים מעל: ועל חרבך תחיה. ושתחיה מטל השמי' בלתי שתצטרך לעבודת האדמה הצריכה עמל ושהיה גם כן על פי רבך במלחמה וזה שגם שתהיה נלחם לבקשת אחיך או זולתו הנה ימשך מזה. שכאשר תריד שתצעק חמס על שישעבד אחיך בך יותר מן הראוי: (מ) ופרקת עלו מעל צוארך. כי אמנם שהיה מלומד מלחמה ומוכן אל המלכות אבל אם נשתעבד תפנה אל עבודת האדמה ושאר

פירוש רשב״ם

יעקב: מי איפוא. תיקון לשון הוא כמו איזי שבתלמוד אימא לי איזי את"אורש ב"ל: גם ברוך יהיה. שמיהר לעובדני וגם ירע שבעצת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות: (לו) הכי קרא שמו יעקב. בתמיה הלמען אשר קרא שמו יעקב בשעת לידה בשביל שידו אוחזת בעקבי ונמצאתי אני בכור והוא פשוט והיה לו ליטול פחות ממני יטול פי שנים ממני וכן הכי אחי אתה ודייך ליטול שכר הרבה עבדתני חנם בתמיה וכן בבבא בתרא שנינו בפרק מי שמת בזמן שהנכסים מרובין הבנים ירשו והבנות יזונו. נכסים מועטים הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים. אדמון אומר וכי בשביל שאני זכר הפסדתי. כחי בנכסים מרובים הורע כחי בנכסים מועטים בתמיה: (לז) נתתי לו לעבדים. אומנתך

אבי ואהרגה את־יעקב אחי: מב ויגד לרבקה את־דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך: מג ועתה בני שמע בקלי וקום ברח־לך אל־לבן אחי חרנה: מד וישבת עמו ימים אחדים עד אשר־תשוב חמת אחיך: מה עד־שוב אף־אחיך ממך ושכח את אשר־עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם למה אשכל גם־שניכם יום אחד: מו ותאמר רבקה אל־יצחק °קצתי בחיי מפני בנות חת אם־לקח יעקב אשה מבנות־חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים:

כח א ויקרא יצחק אל־יעקב ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא־תקח אשה מבנות כנען: ב קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח־לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך: ג ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ד ויתן־לך את־ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את־ארץ מגריך אשר־נתן אלהים לאברהם:

שביעי ה וישלח יצחק את־יעקב וילך פדנה ארם אל־לבן בן־בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו: ו וירא עשו כי־ברך יצחק את־יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת־לו משם אשה בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא־תקח אשה מבנות כנען: מפטיר ז וישמע יעקב אל־אביו ואל־אמו וילך פדנה ארם: ח וירא עשו כי רעות בנות כנען

°קצתי ק׳ זעירא

בעיני

אונקלוס

יומי אבלא דאבא ואקטול ית־יעקב אחי: מב ואתחוא לרבקה ית־פתגמי עשו ברה רבא ושלחת וקרת ליעקב ברה זעירא ואמרת לה הא עשו אחוך כמן לך למקטלך: מג וכען ברי קבל מני וקום אזיל־לך לות־לבן אחי לחרן: מד ותתיב עמה יומין זעירין עד דיתוב רוגזא דאחוך: מה עד־דיתוב רוגזא דאחוך מנך ויתנשי ית די עבדת לה ואשלח ואדברנך מתמן למה אתכל אף תרויכון יומא חד: מו ואמרת רבקה ליצחק עקית בחיי מן קדם בנת חתאה אם־נסיב יעקב אתתא מבנת־חתאה כאלין מבנת ארעא למה לי חיין: א וקרא יצחק ליעקב ובריך יתה ופקדה ואמר לה לא־תסב אתתא מבנת כנען: ב קום אזיל לפדן ארם לבית בתואל אבוהי דאמך וסב־לך מתמן אתתא מבנת לבן אחוהא דאמך: ג ואל שדי יברך יתך ויפשך ויסגנך ותהי לכנשת שבטין: ד ויתן לך ית־ברכתא דאברהם לך ולבנך עמך למירתך ית־ארע תותבותך די־יהב יי לאברהם: ה ושלח יצחק ית־יעקב ואזל לפדן ארם לות־לבן בר־בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אמה דיעקב ועשו: ו וחזא עשו ארי־בריך יצחק ית יעקב ושלח יתה לפדן ארם למסב־לה מתמן אתתא כד־בריך יתה ופקיד עלוהי למימר לא־תסב אתתא מבנת כנען: ז וקביל יעקב מן־אבוהי ומן־אמה ואזל לפדן ארם: ח וחזא עשו ארי

בישא

מסרה ואהרגה, ל׳, הוי״ו שורים והאלף והה״א פתוחים והמפק בה׳. מב הגדל, חסר. הקטן, בכל קרי׳ הפיה בתולם בלי הפסק מאמר בת״ם קמץ וכל את״ם זכו׳. הנה, ל׳ וחד וחנה פתו בה. להרגך, ב׳. מג בקלי, חסר. וקום, מ״ל. חרנה, ב׳. חד חסות, מ״ל. מה שוב, מ״ל. לו, דגוש מדין ח״מ. אשכל, ל׳. יום אחד, י׳. מו קלתי, ק׳ זעירא. לקח, חסר דחסר. מבנות, כו״ל בחו׳ מ״ל. למה, ל׳. לי, דגוש מדין ח״מ. **כח** ב קום, מ״ל פ׳ כ״פ פדנה ארם, ד׳ והדלים בשוא ובנון כדמוס מרכא וטעמים ג׳כ׳ קלם ופי׳ במדבר י״ח כ״ג. וקח, י״ג. ג ויפרך, ל׳. וירבך, ל׳. ד רשן, י״ג רפין. ברכת, (סכף רפוי). מגריך, כל סו׳ ס״ו ומ״י. נתן אלהים, ס׳. ה פדנה, בג׳ טעמים וכדלעיל. ועשו, ב׳. ו פתו, בלבים. בכך, י״ב. פדנה, בג׳ טעמים, וכדלעיל. בברכו, ל׳ והבית בקמץ רחב. ויצו מלא, ב׳ פרשה. ז פדנה, בג׳ מרכלום.

ת״א למה אשכל סוטה יג. וירא עשו כי מגילה יז.

רש״י

שלא אמר את אבא ויש״א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ״א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים ולפי פשוטו ל׳ תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדים. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאה שביום א׳ ימותו כמו שמפורש בפ׳ המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה (יבמות יג): (ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו: (ז) וישמע

יעקב

רמב״ן

אשר ימלך אדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע״פ שיהיה בה דבור בשפתים וכן בלב ולא ידברו כי הכתוב יקרא לב וכל ישראל לב אחד להמליך את דוד שהיו כלם על אותה הסכמה והיו מדברים בה וכן ויאמר ירבעם בלבו וכן אמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי והיתה גם תפלה בשפתיו

ויאמר

אֲמַר וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ לֵית אֲנָא עָבִיד הֵיכְמָא דַּעֲבַד קַיִן דִּקְטַל יַת הֶבֶל בְּחַיֵּי אַבוּי וַהֲדַר אַבוּי וְאוֹלִיד יַת שֵׁת בְּרַם מִתְעַכֵּב אֲנָא עַד זְמַן דְּיִמְטוֹן יוֹמֵי אֶבְלָא דְּמִיתַת אַבָּא וּבְכֵן אֲנָא קָטִיל יַת יַעֲקֹב אָחִי וַאֲנָא מִשְׁתַּבַּח קָטִיל וְיָרִית: (מב) וְאִתְחֲוָא לְרִבְקָה בְּרוּחַ קוּדְשָׁא יַת פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו בְּרָהּ רַבָּא דְּחָשִׁיב בְּלִבֵּיהּ לְמִקְטוֹל לְיַעֲקֹב וְשַׁדְּרַת וְקָרָאת לְיַעֲקֹב בְּרָהּ זְעֵירָא וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא עֵשָׂו אָחוּךְ כָּמִין לָךְ כְּמַן וּמִתְיָעֵט עֲלָךְ לְמִקְטְלָךְ: (מג) וּכְדוּן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי קוּם עֲרוֹק לָךְ לְנַפְשָׁךְ וְאֵיזִיל לְוַת לָבָן אָחִי לְחָרָן: (מד) וְתִתֵּיב עִמֵּיהּ יוֹמִין קַלִּילִין עַד דִּי תִּשְׁדּוֹךְ רִיתְחָא דְּאָחוּךְ:

(נמד) עַד זְמַן דְּתִתְהַדַּר כּוּלְתֵיהּ דְּאָחוּךְ מִנָּךְ:

(מה) עַד דְּנוּחַ רוּגְזָא דְּאָחוּךְ מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יַת מָה דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ וַאֲשַׁדַּר אִידְבָּרִינָּךְ מִתַּמָּן לְמָה אִתְכַּל אוּף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חַד דְּאַנְתְּ מִתְקְטִיל וְהוּא מִטְּרַד הֵיכְמָא דְּאִתְכְּלַת חַוָּה מִן הֶבֶל דִּקְטָלֵיהּ קַיִן וְאִיטְרְדוּן תַּרְוֵיהוֹן מִן אַפֵּי אָדָם וְחַוָּה כָּל יוֹמֵי חַיֵּיהוֹם דְּאָדָם וְחַוָּה: (מו) וַאֲמַרַת רִבְקָה לְיִצְחָק אִיתְעֲקִית

בְּחַיַּי מִן קֳדָם רְתוּ בְּנַת חֵת אִין נָסִיב יַעֲקֹב אִיתְּתָא רְשִׁיעֲתָא מִבְּנַת חֵת כְּאִלֵּין מִבְּנָתְהוֹן דְּעַמָּא דְּאַרְעָא לְמָה לִי חַיִּין: (א) וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרִיךְ יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא תִסַּב אִיתְּתָא מִבְּנָתְהוֹם דִּכְנַעֲנָאֵי: (ב) קוּם אֵיזֵל לְפַדַּן דַּאֲרָם לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְּאִמָּךְ וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִיתְּתָא מִבְּנַת לָבָן אֲחוּהָא דְּאִמָּךְ: (ג) וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ בְּנִכְסִין סַגִּיאִין וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגִּינָךְ לִתְלֵיסַר שִׁבְטִין וּתְהֵי זָכֵי לְכִינְשַׁת דִּבְנֵי סַנְהֶדְרִין דְּסָכוּמְהוֹן שׁוּבְעִין כְּמִנְיַן עַמְמַיָּא: (ד) וְיִתֵּן לָךְ יַת בִּרְכְתָא דְּאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ וְתֵירְתִנָּךְ לְמֵירְתָךְ יַת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם: (ה) וְשַׁדַּר יִצְחָק יַת יַעֲקֹב וְאָזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוַת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְּרִבְקָה אִימָּא דְּיַעֲקֹב וְעֵשָׂו: (ו) וַחֲמָא עֵשָׂו אֲרוּם בָּרִיךְ יִצְחָק יַת יַעֲקֹב וְשַׁדַּר יָתֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם לְמִיסַּב לֵיהּ מִתַּמָּן אִתְּתָא כַּד בָּרִיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד עֲלוֹי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנָתְהוֹן דִּכְנַעֲנָאֵי: (ז) וְקַבֵּיל יַעֲקֹב בְּמֵימַר אֲבוּי וּבְמֵימַר אִמֵּיהּ וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם: (ח) וַחֲמָא עֵשָׂו אֲרוּם בִּישָׁן בְּנַתְהוֹן דִּכְנַעֲנָאֵי קֳדָם יִצְחָק אֲבוּי: (ט) וַאֲזַל

בעל הטורים

ואחיך (איוב ל"ו) כי לאחיו יאמר הוא אחיו. בזכות יעקב יורד גשם ושלג: ואת ברכתו ב' הכא ואחיך (ישעיה כ"ח) כי אסר קראתיו ואת ברכתו גבי אברהם רמז ברכי' אברהם בכך את יעקב וכתיב נמי יתן לך את ברכת אברהם: במרמה ב' במס' הכא ואידך ויענו בני יעקב וגו' במרמה. בשביל שהוא בא לאביו במרמה נפלו בניו במרמה: ברכתך ב' במסורה ויקח ברכתך. על עסק ברכתך שלא משלום שברכה היה לבניו ברכה שלמה: ברכתי ב' במסורה לקח ברכתי הם לא את ברכתי. ולויתי את ברכתי. הקב"ה נוח לו ברכתו ולא חסר כלום מכל הדורן כדכתיב ויבא יעקב שלם: (מו) קצתי בחיי קוף קטנה שראתה שעתיד לישראל הבית שנגנזה ק' אמה. וק' של והכור קן לה גדולה שבקש דוד על ההיכל שגובהו ק' אמה שלא יחרב:

יונתן

שיתכה כל שמר ארביו ויכנשם י"מ שהוא מלשון ריכך שמפוך מוח שלו ירכך כל דבר בפניו וי"מ לשון מלכות כמו ריכא. ותא ותא. וי"א וככך ואלי פי' סדרים: (מא) יומי אבלא דמיתת אבא כלומר כשיהיה יעקב אבל ואז לא יעסוק בתורה דמגני ומצלי אותו ואז אוכל לו ע"ד והיה כאשר תריד ודוק: (מב) כמין לך כמן פי' מתנחם והרב עליו כן פ"י והרב וכמן: (מד) עד ד' פסוק ככל כתבי הים לפרשו אל' ושמחרכו מיא וא"כ הוא בדל"ם גם ים לפרש כמו קיכה דשרכי ויהיה בריש והכל אחד מיין בפו' פ' הסוגל: (מה) דהכא מתקטל והוא מטרד פי' אתה נהרג והוא גולה. כמו דשכלת חוה וכולי כל זה דייק מע"ם גם שניכם אחד גם אלא לרבות אדם וחוה כמו שהן שכלו שניהם דהד נהרג והד נטרד: (ג) ויסגינך לתליסר שבטין וכולי עד דסכומהון

אבן עזרא

כל אדם והם על דגלו נורת האים כהות. ולא היו בעולם שישמרו התורה הפדשה פרק מאדומיים מעשים על כן נקראה רומי מלכות אדום. גם כי יקראו היום אנשי מגרים ושגא וארץ עילם ישמעאלים. ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט: (מא) וישטום. כמו ישטמהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו. ויש אומרים על דרך נגלה היה. והראשון קרוב: (מב) מתנחם. מגזרת נחמה. והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך. והגאון אמר מגזרת וע"ד בלשון ערבי: (מד) ימים אחדים. כמו ימים שהיה במלתו. שנים מעוטות והאחדים פסוקי' מעשר: (מה) למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה את זה. או יהרגוהו אם יהרוג אותך. ויש דרש שניהם אחד מתו שניהם: (מו) קצתי בחיי. כמו הפוך וכן נעלה ביסודם ונקיצנה. וכן אמר הכתוב אשר אשה קן. והאשר שמע עשו שהיה יצחק עוד את אחיו וגם שלא יקח אשה מבנות. כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה

בשמת

רמב"ן

ויאמר ייי אלהי אברהם אבל היה אבלה לדבר אל לבי ערם השלימי עם עולם דבשתי ויאמר כאן כי כאשר באה משכמה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכה עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מרוב לבו חס טעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך ורש"י כתב בדרש שקדם הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה וא"כ יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי והנה עשו היה אומר יקרבו ימי אבל אבי כי בחייו לא יעברו או יפחדו שלא יקללנו ויהפך ברכתו לקללה ורבקה חשדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יודיענו בחייו ויהרגנו: (מב) ותשלח ותקרא ליעקב. כי היה יעקב במקום אחר איננו באהל אביו ואמו כי היה מתחבא מפני עשו אחיו שהיה כועס עליו והיו מתגברים ממנו או מפחד: מתנחם לך להרגך. מתנחם הוא על הברכות בהריגתך לשון רש"י ופשוטו מתנחם בך וכן כי נוחם אתה לבן ישי והספיק לו והנה כן או מיהום מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאל לאחיו כי בן נוה לו המלך אבל אנקלוס אמר כמין לך לורע לך והאמת מדעתו כי עתה מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכות ואלו איננו מקפיד בהן והוא מארב כדי שלא תשמר ממנו ותהיה מעין אל הרעות: (ה) אחי רבקה אם יעקב ועשו. בעבור שאמר שהוא יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו הזכיר הכתוב שהיה

גם

פירוש על אבן עזרא

הפשמעקים והמשון הוא שהיות בשלמות. ע"כ פה מפרש שלה שמשה כי לא לשם היתה סיבתה רק נקמה ראו על נ"י. קב"ב פ"א. ואולי הוא כמו שאמר המלאכי (מלאכי ג' פ') והפי"ז שמשלף לפי"ם אשר הוא ממולא ה' ע"כ נקראת כן כי השנאה מכוסה.[ד](לקמן מ"ע כ"ג) בלב. [ה]ר"ל ע"פ הפשט. כי מאין ידעה. וגם ויאמר איננו מדויק. ע"כ פי' ר"ל אשר ה ניד לאחד מאוהבי בריתו.[ו]לא כפי' פ"א ופי' כמין לך ופי' עורב לך. [ח]עיין (לעיל ז' ו'). [ט](ויקרא כ"ה I ע). [י]ואולכם אינה ימים רק אינה שנים עדי ישבה. ועבור עד עשרה הם פרפים ועשרה עמשר כולל שלה מע' פרפים ע"כ מע' ר"ל אשר הם פסוקים מעשרה שנים. [ד]ר"ל מאין ידעה אשר שאומר שניכם. ע"כ פי' אם יהרוג אותך אשכם להרג אותו. [כ]ר"ל לקצי בם כי ערכו נוק. כמו נרה ונוקה (משלי ס' כ"ז). [ל](ישעיה ז' ו'). [מ](שם פסוק ס"ז).

כי

ספורנו

ואחר שהאכתום לא היה שמשי לעולם שמענוד אמך או משעבוד זולתו: (ג) ואל שדי יברך אותך. בממון. ויפרך בבנים. וירבך במעלה: (ד) ויתן לך את ברכת אברהם. כאמרו והיה. ברכה וזה בלמדו דעת את העם בזה תהיה ברכת האל ית': לך ולזרעך אתך לרשתך. כי כשיהיה גם הזרע מורה לדרך יהיה ראוי לירש ויהיה בזה קדוש ה' לא הפכו. כענין ישראל אשר בך אתפאר כי בזה ישמח ה' במעשיו: ארץ מגוריך. ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק. והנה עשו גם שראה שיצחק כשברך את יעקב צוהו שלא יקח אשה מבנות כנען שזה היה עד ברכתו. אבל מקום לא שם לבו לכל זה אלא כי ברכתו: (ח) כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. והשב שזה היה מפני שהן מנגדות לרעת אמהו והסייעה מורה רוש. הלך אל ישמעאל וגם הודיע שהיה ילחק יכול למחות בעשו כשנשא הכנעניות אם היה נותן לבו כמו שהעירתהו

אמה רבקה על יעקב:

ויאל

פירוש רשב"ם

אומנותך שהיתה צד חיות בכלי זיינך: כאשר תריד. כמו אריד בשיחי כשיעבוד בך בפרך לא תוכל לסבול. ופרקת עלו: (מה) גם שניכם. אם יהרוג אותך גם הוא יהרג על ידי גואלי הדם: (מו) אם לקח יעקב. דרך חכמה אמרה רבקה ליצחק להרחי' יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שטינת אחיו עשתה כן: (ד) לרשתך את ארץ מגוריך. מאחר שלא תקח אשה מבנות כנען שהיו עבדים כמו שציוה אברהם ליצחק (ו) וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב. כברכות אחרונות הללו נתן לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם

צוהו

בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃ ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃

ק"ו סימן עלי"ו: הפטרת תולדת בת"ע משא דבר ה' מלאכי בסימן א':

ס ס ס

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים

עלים

אונקלוס

בִּישָׁא בְּנַת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי׃ ט וַאֲזַל עֵשָׂו לְוָת־יִשְׁמָעֵאל וּנְסִיב יַת־מַחְלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בַּר־אַבְרָהָם אֲחָתֵהּ דִּנְבָיוֹת עַל־נְשׁוֹהִי לֵהּ לְאִנְתּוּ׃

ס ס ס

י וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשָׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן׃ יא וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת תַּמָּן אֲרֵי־עַל שִׁמְשָׁא וּנְסִיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא הַהוּא׃ יב וַחֲלַם וְהָא סֻלְּמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁהּ מָטֵי עַד־צֵית־שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא דַּיְיָ

סלקין

מסרה ט מחלת, (המ"ם בקמץ) ומסג והסית בס"פ. על נשיו, ל'. י שבע, סד מן הפסוק דספר'. (הפי"ן קמוצה ולא כמסור', מנ"כ.) סרנה, ג. יא מראשתיו, ה' ס' מ"ל' ומ"ו וג' מ' דס' והאחד מרלשה. יב ויחלם, כל פו' ססר. סלם, ל'. מלב, ב' קמץ. ורלשו, ד'. השמימה, י"א. מלאכי אלהים, ג' דסמי'.

ת"א וילך עשו אל מגילה סס בבא קמא לב. ויצא יעקב סנהדרין לס חולין לא עקידה שער כב. ויקח מאבני חולין לא. ויחלם והנה עקידה שער כב. והנה מלאכי סס. *ר"ל הפי"ן בסגול.

רש"י

יעקב. מסופר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואיה והשיאה נביות אחיה. ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד שנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד פנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפי' יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמים וסכות הו' בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים משם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מצאתי ברש"י ישן): על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל תוספת על הרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות: חסלת פרשת ואלה תולדת

(י) ויצא יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו . הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. וכן (רות א) ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנא' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת (ברכות כו). ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צא): כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשתיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב

בלילה

רמב"ן

גם כן אחי אמו של עשו ולאוי היה שילוה גם כן לעשו אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן והזכיר כי עשו שמע שלוה אותו שלא יקח אשה מבנות כנען ושילך אל לבן אחי אמו והוא שמע לעשות רצון אביו שלא לקחת אשה מבנות כנען אך לא עשה כראוי. שיקח מבנות לבן אע"פ שהוא אחי אמו ועוד הזכיר שלקח אותן על נשיו ולא גרש את הרעות כי הלך על אחות נפשו יותר מרצון אביו:

(יב) והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על יד המלאכים והכל בגזרת עליון עליהם כי מלאכי אלהים אשר שלח י"י להתהלך בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוה או מלאכי חרב ודם ושוב ילוה עליהם לשוב לרדת בארץ ולעשות דברו והראהו כי הוא יתברך נצב על הסלם ומבטיחו ליעקב בהבטחה גדולה להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה חלק י"י ויהיה עמו תמיד כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי מעלתו גדולה משאר הצדיקים שנאמר בהם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ועל דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברהם כי הראהו ממשלת ארבע מלכיות ועלייתם וירידתם וזה טעם מלאכי אלהים כמו שנאמר בדניאל שר מלכות

יון

ספורנו

(י) ויצא יעקב וילך חרנה. הלך להגיע לחרן וטרם הגיעו קרוהו אלה שהזכיר: (יא) ויפגע במקום. קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיון אליו ועניין המקום הוא מקום ללון לאורחים שהיה מתוקן אז בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב ועל כמו זה אמרו המלאכים ללוט כי ברחוב נלין וכן בעניין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלן: מאבני המקום. שהיו מוכנות שם לאורחים לאכול ולשבת עליהם: (יב) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים. והנה י"י נצב עליו. כי אמנם כן יהיה בסוף שהרי האומות אשר עליהם ירדו וסלו יתברך הנצב לעד לא ישים את עמו כאמרו כי אעשה

כלה

יונתן בן עוזיאל

עשו לות ישמעאל ונסיב ית מחלת היא בשמת בת ישמעאל בר אברהם אחתיה דנביות מן אמיה על נשוי ליה לאנתו:

ס ס ס

(י) ונפק חמשא ניסין אתעבידו ליעקב בזמן דנפק מן בירא דשבע: ניסא קדמא אתקצרו שעוי דיומא וטמע שמשא בלא אשוניה מן קדם דדבירא דהוה מתחמד למללא עמיה: ניסא תניינא ארבעתי אבניא דשוי איסדוי אשכח יתהון בצפרא לאבנא חדא: ניסא תליתאה אבנא דהוו כל עדריא מתכנשין ומגלגלין מעילוי פם בירא גלגל יתה בחדא מן דרעוי: ניסא רביעאה דטפת בירא וסליקו מיא לאנפוי והות טיפא כל יומין דהוה בחרן: ניסא חמישאה קפצת ארעא קומוי ובההוא יומא דנפק אזל לחרן: (י) חמשא ניסין אתעבידו לאבונן ליעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: ניסא קדמאה אתקצרו ליה שעוי דיומא וטמעת ליה שמשא די לא באישונה מן בגלל דהוה דבוריה מתחמדא למללא עמיה: ניסא תניינא בין דנטל אבונן יעקב תלוי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יתיב בחרן: ניסא תליתיא אבניא דנסב יעקב אבונן ברמשא ושוי יתהון תחות יסודי רישיה וכיון דקם בצפרא ואשכח דכולהון לאבן חדא והיא אבנא דאקים קיימא קמא ואריק משח על רישיה: ניסא רביעאה דהוון כל רעיא מתכנשין עלה דאבנא לגללא יתה מעילוי פומא דבירא ולא הוו יכלין וכיון

ירושלמי

דאתא אבונן יעקב וארים יתה בחדא ידיה ואשקי ית ענא דלבן אחוי דאמיה: ניסא חמישיא כיון דארים אבונן יעקב ית אבנא מעילוי פומא דבירא טפת בירא והות טייפא עשרין שנין כל יומין דהוה אבונן יעקב יתיב בחרן: אלין חמשא ניסיא אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן:

(יא) ותלי באתר בי מקדשא ובת תמן ארום טמע שמשא ונסיב ארבעה מאבנא אתרא קדיש ושוי אסדוי ושכיב באתרא ההוא: (יב) וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא תרין מלאכיא דאזלו לסדום ואיטרדו מן מחיצתהון מן בגלל דגליין מסטירין דמרי עלמא והוו מטרידין ואזלין עד זמן דנפק יעקב מבית אבוי והינון לוון יתיה בחיסדא עד בית אל ובההוא יומא סלקין לשמי מרומא ענין ואמרין איתון חמון יעקב חסידא דאיקונין די ליה קביעא בכורסי יקרא דהויתון מתחמדין למחמי יתיה בכן שאר מלאכיא קדישיא דיי נחתין למסתכלא ביה:

(יב) וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דילוון יתיה מבייתיה דאבוי סליקו למבשרא למלאכי מרומא למימר אתון חמון ליעקב גברא: חסידא דאיקונין דידיה בכורסי דיקרא דהויתון מתחמדין למיחמי יתיה והא מלאכין קדישין מן קדם יי סלקין ונחתין ומסתכלין ביה:

בעל הטורים

(י) ויצא יעקב. יש אומרים שפרשה זו סתומה [כ"ל שאין בכל הסדרה לא פתוחה ולא סתומה] לפי שיצא בסתר ובהם בהסתר לפיל מניה כמיב לו לאסם ומעוף ליה ויצא יעקב שיצא ליפח אשה: ויצא יעקב מבאר (שבע) בגימ' פנה זיוה פנה [הודה] הדרה: .יעקב מבאר שבע ק"ח שנה שנטמן בבית עבר: ויצא יעקב מבאר שבע ק"ם לרבע. מבאר שבע [ק"ם ע"ר] ושי"ן של שבע. שעבר. שי"ד שנים נטמן בבית עבר: מבאר שבע ר"ם שם שנה נטמן בבית שם: וילך בגימ' בו ביום: (יא) ויפגע במקום. ב"פ כתוב מקום במסוק כנגד ג' רגלים שיעלו בניו למקום ההוא: כי בא השמש. ר"ם כנה שכבה מאור השמש שלא בעונתו: (יב) חלום. בגימ' זהו בנבואה: סלם. בגימ' זה כסא הכבוד: סולם. בגי' קול שקול תפלת הצדיקים הוא סלם למלאכים לעלות בו. וכן עלה המלאך בלהב הקרבן והתפלה היא העבודה לכך כל מי שמכוין בתפלתו הסלם שלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו: סולם בגי' ממון ובגימ' עוני כי זה ישפיל וזה ירים. סלם אותיות סמל שהראהו היכל בניו עובדים ע"ז. והנה סלם בגי' וקן שהראהו וקולי הגליות: סלם בגי' סיני שהראהו מעמד הר סיני: סולם מוצב [עם הכולל] בגי' מרכבה: מצב ב' הכא ואידך (שופטים ט') אלון מוצב אשר בשכם. (ישעיה כ"ט) ולכתי עליך מוצב שהראהו ביאת הארץ היינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כמו החלה והגלות ממנה היינו ולכתי עליך מוצב: סלם אותיות לשם שהראהו לו הגליות ורמז לו הקרבנות. והנה סלם מצב בגי' הכבש. ארצה. כמו למזבח אדמה. וראשו מגיע השמימה כמו הקרבנות שעולה השמים: ד"א והנה סלם בגי' זהו מזבח שעלה: והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדין בכבש [והכהן נקרא מלאך כמ"ש כי מלאך הוא] : מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה רמז למי שמתפלל לצרך לפי שעה יעלה השמימה: מלאכי אלהים ב' דמתייי הכא ואידך ויפגעו בו מלאכי אלהים זה שאמר

יונתן

דמכותהון שורפין. דייק מדאמר לו ויבדן שרי כתרי צבים ואכלא ושיים לקבל עממים אלא פד על יעבץ ומד לסנהדרין גם אלם קבל מורה על סנהדרין שנקראו קסל: כתנינא עממים כייטי שבטים לוחום: (ע) מחלת היא בשמת פי' בלאת שמה בשמת ונקראת מחלה שכהן דעתו להתגייר ומחלו לו עונותיו כדאיתא בילקוט:

(י) וממע שימשא וכו' פי' שהקיע השמש בלא זמנו. דבירא מממד פי' שדיבור הקב"ה משלום לדבר עם יעקב. סבני דשוי איסדוי פי' הסבן אשר שם מראשותיו. דטעת בירא פי' שהוציאה לכנוס הבאר והוא ל' רז"ל שפי שעבייתו יוסר או פי' לך שהגביה למעלה כי מתרגם לך עשה וק"ל: (יא) יש גורסין דגליין מסמרין דמארי

אבן עזרא

בשמת גם מחלת "כמו ישבו שנוא על דעתי שהב: (ט) אחות נביות. ככבד היה מכל אחיו "או היו לישמעאל נשים רבות ואם היתה אחות נביות: השלמת פרשת תולדות

(י) אמר הגאון כי וילך חרנה "ללכת. ואיננו רק כמשמעו וטב לבאר מה שנגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן: (יא) וטעם המקום ה"א במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר "עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל. ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמו והספר עמו מבואר. ועל דרך הפשט לא יתכן להיות. ויפגע כמו ואל "תפגע בי. כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום. ואל תשים לבך לדרש. ממקום אחר. כי איננו כלל על השם. ומלת "אחר לבד: מאבני המקום. טעמו אחת "מאבני המקום: מראשותיו. לשון רבים "כמו מרגלותיו והטעמה מרב מתוך

פירוש על אבן עזרא

"כי גם ישבו היה לו ב' שמות. "כמו בן מפרס (לעיל כ"ד נ"ה):

"ר"ל פי' אם ילא מבאר שבע היה אמר עדיין לפעמרחק כל ע"כ מפרש וילך כמו ללכת. ור"ל מפרש אשר מדלג מתך שהקיש רק מספר הכתת המקום שנסע והמקום שבא לשם. ול"כ מוזר לספר מה שקרה ליעקב בדרך. ומוסר הפירוש אשר קבלה לו הדרך כמו אלא אליעזר כפרש"י (לעיל כ"ד מ"ב) כי לן בדרך. ע"כ אינו יכול להיות אשר מיד בלאתו מב"ש נכנס לחרן. ורש"י מתקן ע"ד דקדוק כאשר מרומז בה"א חרנה כמו לחרן: "(הושע י"ב ה') ור"ל אפילו בעת יעקב אע"ה לא היה המקום מפורסם להראות עליו ה"א הידיעה. אך בעת אשר נתן לנו מ"כ התורה היה בית אל מפורסם ע"כ כתוב במקום בפת"ח לסורות הידיעה. ולמה כתוב ממנו ולא עמי. כי הושע דבר ג"כ על עמום (שם ד' ד') והוא מתנבא ג"כ על המקום. והושע מפרש שם מה שקרה עם יעקב ככתוב וישר אל מלאך וכו'. "(ירמיה ז' ט"ז) ויהיה פי' ויפגע מענין תפילה ובאמת דרשו חז"ל כן אשר תקן תפלת ערבית. ויהיה פי' במקום. הוא הי'. כי אליו השאלה. ומדויק בעוב פת"ח במקום המורה הידיעה ואולך למדנו אשר הי' נקרא מקום. זה נלמד ממגלת סמחר אשר היא קודם. ולא כמוב שם שום הויה שמשו של הקב"ה אם לא נאמר אשר נרמז במלת ממקום אחר (שם ד' י"ד). "ר"ל כי אינו סובל הפירוש הזה כי שם כמוב ממקום אחר וזה מורה ח"ו כששי רשויות. כמו לא משמשה לאל אחר וככה סופר ר"א שב בהקדמה. "דקשה משסיל בל"כ מאבני. ומקיים ויפם וכו' היה ל"ל ויטמם ע"כ מתקן ויקם אבן א' וכו' "(רות ג' ד) ופי' של מרגלותיו שם ל"כ ומיעוט רבים שם שניים. ולהבין המבין על הרלמ בלשון רבים כי אשכו מכמי סרופאים. כי הרלמ יש לו ב' לדדים לד ימין ולד שמאל והם מחוברים אחד לאחד באלמם שיש בהם מניעות קטנות כמגרה. והכנסים אלו לתוך מסולבים אים אל אחיו. ותמנור זה יקרא בלב בעלי הרלמ. וגם נכרא עלם הרלמ נקוב בנקבים דקים כמו כברה

פירוש רשבם

ציוהו שלא לקחת מבנות כנען חשב עשו בלבו מה שנשאתי מבנות כנען נזל ממני ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם: (ט) אחות נביות לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות וכן ותקח מרים הנביאה אחות אהרן. לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן. אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק אחד קורא אותה אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם. וכן ואחות לוטן תמנע. לפי שהיה ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה:

(י) ויצא וילך חרנה. הלך לצד חרן: (יא) ויפגע במקום. אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לון: כי בא השמש. ולא היה לו פנאי ליכנס בעיר ביום. כדאמר רב יהודה לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב. ויקח אחת מאבני המקום כדכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: (יב) סלם מצב ארצה. מוצב על ידי אחרים. נצב מעצמו וכן נגש אל הערפל מעצמו. מוקטר ומגש על ידי אחרים. וכן

עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ: יג וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ: יד וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ: טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ: טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי: יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר

השמים

אונקלוס

סָלְקִין וְנָחְתִין בֵּהּ: יג וְהָא יְקָרָא דַיְיָ מְעַתַּד עִלָּוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֵהּ דְאַבְרָהָם אָבוּךְ וֵאלָהֵהּ דְיִצְחָק אַרְעָא דִי אַתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ: יד וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקַף לְמַעְרְבָא וּלְמַדִינְחָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל־זַרְעֲיַת אַרְעָא וּבְדִיל בְּנָךְ: טו וְהָא מֵימְרִי בְּסַעְדָךְ וְאֶטְּרִנָּךְ בְּכֹל־אֲתַר דִּי־תְהָךְ וְאָתֵיבִנָּךְ לְאַרְעָא הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִנָּךְ עַד דִּי אַעְבֵּיד יָת־דְּמַלֵּלִית לָךְ: טז וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשִּׁנְתֵּהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא (אִית) יְקָרָא דַיְיָ שְׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא־הֲוֵיתִי יָדַע: יז וּדְחִיל וַאֲמַר מָה־דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין אֲתַר

דרעוא

מסרה יג והנה, ל'. מצב, כל לשו' חסר. ולזרעך, לית בר' ממג. יד ולפנה, פ' בטור' וחסרין. ובזרעך, לית בר' ממג. טו והנה, ה'. בכל אשר תלך, ג'. והשבתיך, ג' ס"ת וס"ח ונ"י מבין*. אעזבך, ל'. טז וייקן, בב' יודין. משנתו, חסין דגש לספרה כן מן. אכן, [נ"ל י"ם] י"ס. יז ויירא, י"ב מ"ל בב' יודין. מלא, דגש פד"ד ובר"ל פ"ל. זה, בכתיב. בית אלהים, פ'.

ת"א והנה ה' סנהדרין קי"א סוטה שם. ופרצת יומא שם קי"ח. והנה אנכי ברכות ד' סנהדרין לח. ואנכי לא פקידה שמר לב. מה נורא פקידה שם.

*נ"ל דסכה. וכ' דנביאים מלאים.

רש"י

בגלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים. עולים תחלה ואחר כך יורדים. מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: (יג) נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר (איוב טו) הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. תנחומא: שכב עליה. (חולין צא) קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (כד' אמות הוא מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרוץ: (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם משמש בלשון כי (גיטין ג): דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתי ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפונה של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלים ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קרא לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם אינו לא יהיב לבו להתפלל במקו' שהתפללו אבותיו ומן השמי' יעכבוהו הוא עד חרן הלך כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי כשהגיע לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו. יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיא עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן אמרו בגמרא לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ מהש"י מדוייק): מה נורא. תרגומו מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכמו למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית

המקדש

רמב"ן

יון ושר מלכות פרס ומבואר כי הוא יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרהו ויצילהו מידם אמרו הראה לו הקב"ה ארבע מלכיות מושלן ואבדן הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד והראהו שר מלכות מדי עולה חמשים ושמונים עוקים ויורד והראהו שר מלכות אדום עולה ואינו יורד אמר לו יעקב אף זה אינו יורד אמר לו הקב"ה אם תגביה כנשר וגו': (יז) כי אם בית אלהים וזה שער השמים. הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפלות והקרבנות לשמים וכתב רש"י א"ר אלעזר ב"ר יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפוני' של נחלת בנימן בגבול שבין בית בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע שפועו כנגד ירושלם ושאמרו רבותינו צדיק זה בא לבית מלוני ועוד אמרו יעקב קראו בית אל והכא[?]ו היא ולא ירושלם ומהיכא למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת כשעבר יעקב אבינו על בית המקדש מדוע לא עכבוהו שם איהו לא יהב דעתיה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מסייע לן וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל כל אלו דברי הרב. ולא נראו לי כלל שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ליום אחד לחרן כמו שאמרו בסנהדרין שלשה קפצה להם הארץ אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה ופירושו אליעזר עבד אברהם דכתיב ואבא היום אל העין לאימרא דההוא יומא נפק יעקב דכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו כיון דיהיב דעתיה למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום הנה בפי' אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם ובנפלאות רבה עוד עמו שניהם שוים בקפיצה אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים בו ביומו ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי ביעקב דרשו כן וילך חרנה כדגרסינן אמרין בו ביומו ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד בית אל אחר שהרהר יעקב לחזור משם ועד בית אל מהלך כמה ימים ועוד כי בית אל איננו סוף גבול ארץ ישראל משלם שכן כי שכם ארץ קדש הוא ועוד שאין השלמות נקרא ממש הסולם ועוד מה טעם להיות כנגד בית אל והשמועה איננה מורה על דבר

יותר

יונתן בן עוזיאל

(יג) והא יקרא דה' מעתד עלוי ואמר ליה אנא ה' אלהיה דאברהם אבוך ואלהיה דיצחק ארעא דאנת שכיב עלה לך אתנינה ולבנך: (יד) ויהון בנך סגיאין היך עפרא דארעא ותתקיף למערבא ולמדינחא ולציפונא ולדרומא ויתברכון בגין זכותך כל ייחוסי ארעא ובגין זכוות בנך: (טו) והא מימרי בסעדך ואטרינך בכל אתר דתהך ואתיבינך לארעא הדא ארום לא אשבקינך עד זמן די אעביד ית דמלילית לך: (טז) ואיתער יעקב מדמכיה ואמר בקושטא אית יקר שכינתא דה' שרי באתרא הדין ואנא לא הוית ידע: (יז) ודחיל ואמר מה דחיל ומשבח אתרא הדין לית דין אתר חול

בעל הטורים

שאמר במדרש מלאכים שליווהו בארץ לא ליווהו ח"ל וזהו מלאכי אלהים עולים תחלה שליווהו בארץ ויורדים בו מלאכי אלהים היינו מלאכי אלהים שהלכו אז פגעו בו עתה ללוותו בארץ: עולים [ע"ה] (ויורדים) בגימ' בכל מדי וין [ע"ה]: (יג) ואלהי יצחק הייתה לומר לא אמר יצחק אביך כמו באברהם וי"ל לפי שאמר באברהם אבי ה' אמר אלהי אברהם אביך וביצחק אלא אמר אני ה' לא אמר אלהי אביך [כי גם אביך עודנו בחיים ופרשו הכתוב כלא על כבן. רוח לא עייך בו כי עודנו גבורה כ"כ רבינו בחיי]: (יד) ופרצת ימה בגי' קריעת ים. תנו ויהיה ישראל קנאה: (טו) והשבותיך אל האדמה [ע"י ב' הפיגות] בגימ' זה מארבע מלכיות [ע"ה]: (יח) וישכם יעקב משכבו ויאמר ה"ם לכך נאמר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בצבור: משכבו קרי ביה משכבו מתוך שהוא הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב לבו אלהגום בו בעלותו: (יז) חח שער השמים

יונתן

דמארי עלמא ועי"ז שגלו סודות הקב"ה במה שאמרו שמשחית את העיר הקב"ה לא סלחן אלא להציל את לוט ולהנ"ל דמילתא דעבידא לגלויי היה ע"מ חז"ל בפסחים אין משיבים על הקלקלה ובפרט שמנע מהם הקב"ה דרך הפסוקה ולא ה"ל לגלות: תם יש ליישב בי' הערוך מפרשין בעי"ם ור"ל כמנהגו מפרשא דמארי עלמא וק"ל: לישן תמן וכולי דאיקונין דיליה כולי פירוש צולו וראו לורם יעקב החקוקה בכסא כבוד שבכבל שמדפס לרואות ודכשו בו ביעקב ולא בעולם וק"ל: (יז) ודין כשר לצלו וכולי פירו' מתוקן לתפלה מכוון כנגד מקדש של מעלה כדאיתא בגמ' והקב"ה מכסרו

השמים

רמב"ן

יאמר שמולו אבל מדרשים הללו ענין אחר לבם אמרו שם בבראשית רבה א"ל הוסיפו כבר כתיב וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם ומה ת"ל וילך יעקב מבאר שבע אלא אמר אבא בשעה שבקש לצאת לחוצה לארץ מהיכן הרשה לו לא מבאר שבע אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נותן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא לפיכך הולך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב בחרן נתעכב

אבן עזרא

שמואל שערב סלומות בני אדם עם חלום הנבואה: (יג) ודקדק סלם להיות משקל יאו על מספר "סיני דרכם הוא. וס"ל שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמה. ויאמר רבי ישועה כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו "וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשים לא ראו נבואת "זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל. כי כל דבר לא יכחד מן השם. ודברי משה סלוים בעליונים וכאילו סלם ביניהם שיעלו המלאכי' בו להודיע הדברים אשר מתהלכים "בארץ. גם כן "כמוב ומלאכים אשרים יורדים למלאת שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו: (יד) ופרצת. כמו ובנית "וכן ויפרוץ האיש: (טז) אכן יש ה'. הטעם בעבור שימלאו מקומות יכלו "שם נסים. ולא תוכל לפרש למה זה "כי סוד מופלא הוא: (יז) כי אם בית אלהים. שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי

המקום

פירוש על אבן עזרא

כנרה בעבור שילא השמן מהם. ונקרא כן לפי שהם יקרא לאחד מהם רחק שלא יחזק האחר. כי אם יהיה כולו עלם אחד והחק קלחו חוק כולו. ועוד בעבור שלא יכבד על המות. שאם יהיה סלם שלם אחד יכבד על העמוד אם שיכו יכול לסחרבה. ובעבור זה נכללו סלולים ומעולבים לתועלת הנכרים. ולפיכך אמר מלאסוחיו לשון רבים. ואמרו חז"ל שלקח ג' אבנים ותם לוסם מחם ראשו. ואמר כאל מיחד שמו עלי כחם שייחד על אבותי יעשו כולן אבן אחת. ודע שהג' עולומות שלשתם מדובקים זה בזה כאלו הם אחד. ועוד יש לך לדעת כי לנפש יש לה ג' כוחות שקורין אותם שכמי הרופאים נפשות והם. צומחת. החיונית. והנפשי'. ושלשתם באים מכח א' כמו שכתוב בפס' נעשה אדם וכו'. ג"כ יש לדעת כי יש ג' כוחם במוח. והם הציור והמחשבה. והזכרון. והשכל הפועל שופע על שלשתן. ואין ספק כי יעש"ע הפדבק עם שכלו בשכל הפועל והשיג קשרו של עולם הפליך מדובקים זה בזה כאלו הם אחד. והשליך כל הכחות הגלות מהעצבי והציורי והכנעת אשר אחד ושוה השכל. ע"כ כתיב בעניין כפשוט ביום (להלן ל"ז ו') ואלל יעש"ע כסיב כל הנפש (להלן מ"ו כ"ז) והיו לאחדים בידי יעש"ע. וכהובלה שכלו מהכם אל הפועל היה השכל והמשכיל והמושכל אחד. פי' השכל אשר מקורו מה' והמושכל אשר שלפייריים לפניו וממשיך שפע השכל מעט מעט להוליא מה שכלו מכח אל הפועל. ומחיהם מתמזג השכל השליפי כמו עב' מיכים אם מתמזג יולד מהם ענין שלפי. והוא הנקרא מושכל. ואמר שנתן האלפה מחם ראשו. והוא שכל סמרה כמו שאמר הכהם שיכין גרלשו. ואמרו עוד כי יעש"ע עשה הג' אבנים מרוב ונכנס מחם ראשו לפי שהיה ירא מהכמה ומן החיות. ושניין יוסר טוב בפי' ר"א וספי' שליש (למעלה ג' כ"ד) כי הכמה הוא השמוט והחיות הוא הם אשר הבובה המשכילים נקרא מים רעה. ורלה בעין השכל כי כוונתו שיהיה שכלו שכל אלהי אדון עליהם. ועיין לעיל בהקדמת ר"א הדרך הרלשון (לוה קטן ו'). ור"ל קתל אשר עשה מנשה ככתוב וישם את פסל הסמל וכו' (ד"ה ב' ל"ג ז') והסלומות כאשר הם שהפוכים הם לותיות סלם. או פי' על צלם נבוכדנצר. ומולב הלב הקימהו נבקעת דורא. ולאחו מניע השמימה. פי' רומיא שיתין. והנה מלאכי אלהים וכו' הם מכניה מישאל ועזריה. ור"ל שדרשו (בנ"ר שמן ס"ה) סלם בגמטריא סיני וכו' ע"ש. והם פי' מלאכי אלהים מריאה עולים ויורד יורדים. קופים. ומנורה. ומגילת עפה. ושתי נשים. וכצורפת עמום. יולר גובי. ומפתפסק. וכלוב קיץ. וכצורת ירמיה. סיר נפוח. ומקל שוקד וכלל משל. ור"ל אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ (זכריה א' י"א) והם המלאכים השולים. (שם ו' ה') אלה ארבע רוחות השמים יולאות וכו' ומקיים שם והכלכסה והם המלאכים היורדים. ור"ל אינו לשון פרץ ככתוב אין פרץ (תהלים קמ"ד י"ד) רק פי' אם נפרצה הגדר נעשה המקום מרוחות. ופי' כמו (לחלן ל' מ"ג). כמו כל סורג אשר היה מקולל ערס אשר קבלו התורה ככתוב אדמת קודש הוא (שמות ג' ה') וכמו אשר יאמר היום בהר ה' (לעיל כ"ב י"ד) אשר בקש שיתגלה קודם המקום מיד. ר"ל למה נשתנה מקום שבלעדי מקום עדי שמרו חז"ל כ"מ אשר גזר אדם לסיות שם ישוב. וזה כשאמר מעפר אחוזת קלום. כל אבר באדם יש לו פעולה ומבולא

עולם הזה. עולם הגלגלים. עולם השכלים.

ספורנו

כלם בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה. שהיא מכח ארץ כנען: לך אתננה. שהיום אתה נחשב אלהים בקרב יושביה כמו שהיו אברהם ויצחק: (יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ כענין ותשימי כארץ גויך וכחוץ לעוברים. הנה שיהיו בתכלית השפלות אז תפרוץ את כל גבולות הארץ אשר אתה שוכב עליה בכל צד ימה וקדמה וצפונה ונגבה כמו שהעיד באומרו וקרקר כל בני שת כי אמנם תשועת האל בעמידה תהיה אחר רב שפלות ישראל כהוה שיהיה בגלותם אשר כמוהו לא יהיה כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין פ' חלק) אם ראיתם דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר כי יבא כנהר צר. וסמיך ליה ובא לציון גואל: ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. כענין ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם: (טו) כי לא אעזבך. וזה שאמרתי שאחר רב הגלות תפרוץ כל גבול ולא תאבד בצרות הגלות יהי' עמך בימי הגלות לא אעזבך כאמרו לא מאסתים ולא געלתים: עד אשר אם עשיתי. בעוד שלא עשיתי זה שאמרתי לך עתה באמרי ופרצת כי מלת עד תורה לפעמים כמו בעוד כמו עד שהמלך במסבו. עד לא עשה ארץ וחוצות. אמנם אחר שתעשה זאת התשועה הגדולה לא בלבד יגמול חסד לעמו שלא לעזבם אבל יגביר עליו חסדו להתהלך בתוכנו כאמרו והתהלכתי בתוככם: (טז) אכן יש ה' במקום הזה. אין ספק שזה המקום מוכן לנבואה יותר מאשר שראיתי בו מראה כזאת בלתי שהכינותי לנבואה כי אמנם ישפעו מכוונות ומעשי העולם השפלי כשתגיע כפי הכנת' הארץ והאויר כאמרם אוירא של ארץ ישראל מחכים: ואנכי לא ידעתי. שאלו ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה ולא כן עשיתי: (יז) ויירא. על שנגנתו: אין זה. זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נצב בו שהוא כי אם בית אלהים. מקום בית המקדש כאמרם ז"ל יעקב קראו בית: וזה שער השמים. וזה

השער

פירוש רשב"ם

אשר אתה טריה בדבר. אחרים הראו לו. אבל נראה מעצמו: עולים ויורדים. לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים שכן דרך ארץ להזכיר עליה קודם ירידה: (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. ואם תאמר דבר מועט הוא. ופרצת ימה וקדמה. לארבע רוחות העולם: (יד) ונברכו. לשון מבריך ומרכיב. כלומר יתערבו במשפחתך משפחות האדמה. שהרי משקל רפי הוא וכבר פירשתיו בפ' לך לך: (טו) כי לא אעזבך. בדרכים עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך. להשיבך אל האדמה הזאת כי בדרכים אתה צריך שמירת מלאכים יותר. כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: (טז) אכן יש ה' במקום. לא כמה שהייתי סבור כששכבתי כאן שהוא מקום

חול

אונקלוס

הַשָּׁמָיִם׃ יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃

כט שני א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ ג וְנֶאֶסְפוּ

דִּי־רַעֲוָא־בַהּ מִן־קֳדָם יְיָ וְדֵין תְּרַע קֳבֵל־שְׁמַיָּא׃ יח וְאַקְדֵּים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יָת־אַבְנָא דִּי־שַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וַאֲרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ׃ יט וּקְרָא יָת־שְׁמָא־דְאַתְרָא הַהוּא בֵּית־אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא־דְקַרְתָּא בְּקַדְמֵיתָא׃ כ וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם־יְהֵא מֵימְרָא־דַיְיָ בְּסַעְדִּי וְיִטְּרִנַּנִי בְּאָרְחָא הָדֵין דִּי אֲנָא אָזֵל וְיִתֵּן־לִי לַחְמָא (נ״י לְחֵם) לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ׃ כא וְאֵתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵא מֵימְרָא־דַיְיָ לִי לֶאֱלָהָא׃ כב וְאַבְנָא הָדָא דִּי שַׁוֵּיתִי קָמָא תְּהֵי דִּי־אֱהֵי־פָלַח־עֲלַהּ מִן־קֳדָם־יְיָ וְכֹל דִּי תִתֶּן־לִי חַד־מִן־עַשְׂרָא אַפְרְשִׁנֵּהּ קֳדָמָךְ׃ א וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי (נ״י רִיגְלוֹהִי) וַאֲזַל לַאֲרַע בְּנֵי־מָדִינְחָא׃ ב וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְּחַקְלָא וְהָא־תַמָּן תְּלָתָא עֶדְרִין־דְּעָן רְבַעַן עֲלַהּ אֲרֵי מִן־בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקַן עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל־פּוּמָא דְבֵירָא׃ ג וּמִתְכַּנְשִׁין

לתמן

מסורה יח מראשתיו, ס׳ ס״ו ומ״י. אתה, ס״ו. וילק, סלדי רפה וס״ו וסירק בי״ד ס״ג. ראשה, ז׳. יט ואולם, מ״ל. לוז, ב׳ זוגין מספלפין. לראשנה, מ״ל א׳ וס״ו. כ וידר, ג׳. הולך, מ׳ מ״ל בתורה. לי, במרכא. לחם, בתביר. לאכל, כו״ל ס״ו. ללבש, ב׳ את הבגדים וחסר. כא ושבתי, ב׳. וביה יהוה, ז׳ [ל״ל ר]. כב והאבן, ב׳ ותמרין. בית אלהים, ה׳. עשר, ב׳ מטעם. **כט** א בני, לפי ולין כאן ס״מ כי בני קדם כמלה אחת נמשכו מפני המקף. ב רבצים, ס״ו ומ״י. השקו, וי״ו ומירק. ישקו, ג׳ מל״ך. והאבן, ב׳. גדלה, חסר. על פי, ב׳. ונאספו, ד׳. י׳ ל״ם מלה סדה ומלה סבייכה

ת״א ונתן לי לחם עקידה שער מג. והאבן הזאת ספר סומר פ׳ לג.

רש״י

המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכל. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נקרא עזוב שנ׳ ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל״ז): (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה׳ לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ״ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנ׳ להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (לעיל י״ז ז׳): (וזרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך מפורש וי״ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו׳. כתרגומו אהי פלח עלה מן קדם ה׳ וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (לקמן ל״ה א׳) מה נאמר שם ויבן יעקב מזבח וגו׳ ויסך עליה נסך: (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בבראשית רבה: (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו לאסוף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. ונוללין ותרגומו ומגנדרין. כל לשון

רמב״ן

נשבר שהוא ארץ מגורי אביו ולשם חזר אליו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק וא״כ הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות ללכת כמו שאמר ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת והסולם שראה לדעת ר׳ יוסי בן זימרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב שם וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש נסמך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו והשם הנצב נצב עליו ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב לתפלה ובית המקדש בית אלהים ובבקר נשא יעקב רגליו מבאר שבע וילך חרנה בן יומו והיא קפיצת הדרך שלו זהו דעת רבי יוסי בן זימרא שאמר בבראשית רבה הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה והאבן אשר שם מצבה לא במקום שכיבתו הקים אותה שהרי באר שבע איננו בית אל והוא בבית אל העמיד אותה ולשם חזר בשובו שנאמר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו׳. אבל הקים אותה כנגד השפוע במקום שראה הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים והיא עיר לוז ולדעתו של ר׳ יוסי בן זימרא לוז היא ירושלם שקראו בית אל ואפשר שיהיה כן לפי המקראות שבספר יהושע ובזאת שאיננו בית אל הסמוך לעי כי כן שם העיר שהיא לראשונה בימי אברהם וקודם לכן ורבי יהודה ב״ר סימון חלק שם על ר׳ יוסי בן זימרא ואמר הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל מאי טעמיה ויירא ויאמר וגו׳ ויקרא שם המקום ההוא בית אל ודעת ר׳ יהודה ב״ר סימון כי ויפגע במקום הוא הר המוריה ולן שם כי בא השמש בלא עתו שאמרו לדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד בית אל זה והיא עיר לוז ואמר כי זה המקום בית אלהים ושפוע הסולם שער השמים והנה הר המוריה טוב לתפלה וגם בית אל מקום ראוי לעבוד שם האלהים והקים המצבה בבית אל כי לדעת כלם כנגד השפוע הקים אותה ויקיים דעתו של רבי יהודה ב״ר סימון עם המדרש שנגמרא בפרק גיד הנשה ובפרק שלך שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן וכשנתלך לחזור ולהתפלל במקום שהתפללו אבותיו בהר המוריה אז קפלה לו הארץ ויפגע מיד בהר המוריה ושמא דעתם שקפלה לו בהליכה ובחזרה כדברי האומר וילך חרנה בן יומו ויפגע במקום מיד בשקיעת החמה ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול אמר בן שבעים ושבע שנה היה יעקב בצאתו מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע ועד הר המוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום וכו׳ אמר לו הקב״ה יעקב הלחם בכליך והבאר לפניך לאכול ולשתות ולשכב במקום הזה אמר לפניו רבון כל העולמים עד עכשיו יש לשמש ירידות מעלות שמשים ואני שוכב במקום הזה ובלא עתו בא השמש ממערב והביט יעקב וראה את השמש בא במערב ולן שם שנאמר וילן שם כי בא השמש לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותו מראשותיו

למדרש

ארום אלהן בית מקדש לשמיה דיי ודין כשר לצלאה כהנא כל קביל תרע שמיא משכלל תחות כורסי יקרא: (יח) ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא מן דשוי איסדוי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה: (יט) וקרא שמא דאתרא ההוא בית אל וברם לוז שמא דקרתא מן קדמת דנא: (כ) וקיים יעקב קיים למימר אין יהי מימרא דיי בסעדי ויטרנני משפיכות אדם זכאי פולחנא נוכראה וגלוי עריתא באורחא הדין דאנא אזיל ויתן לי לחם למיכול וכסו למלבוש: (כא) ואיתוב בשלם לביתיה דאבא ויהי יי לי לאלהא:

(כב) ואבנא הדא דשויתי קמא תהי מסדרא בבי מוקדשא דיי ויהון דריא פלחין עלה לשמא דיי וכל דיתן לי חד מן עסרא אפרשיניה קדמך: (א) ונטל יעקב בקלילותא רגלוי לטיילא ואזל לארעא בני מדינחא: (ב) וחמא והא בירא בחקלא והא תמן תלתא עדרין דעאן רביעין עלה ארום מן בירא ההיא משקן עדריא ואבנא רבתא מחתא על פם בירא: (ג) ומתכנשין תמן כל עדריא ומגלגלין ית אבנא על פם בירא ומשקן ית

בעל הטורים

השמים ויצבס לומר שנעלום השער פותחין שער השמים והוא זמן טוב לתפלה: (כ) וידר ג' במסו' וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח לומר שהצדיקים היו נודרים והרשעים נודר כיון יעקב חס אמר כשנגע לה' נדר להביא יעקב למה אמר אביא יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה [כדאי' ב"ר פ"ע]. (עייך לעיל לפסוק יג) הנה ה' ד' במסו' הכא ואידך (עמוס ז') והנה אדני נצב על חומת אנך. (ע"ב ז') הנה ה' עומד מרוננות בשמים הכא כמי כתיב אם שער השמים וכן והנה ה' עבר (מ"א יט) דלייתי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב ארצה במעשה מרכבה: ללבש ב' במסו' הכא ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שהיה יעקב כה"ג כדאי' בב"ר (עי' ילקוט רמז קל"ג) אמר הקב"ה למיכאל משה עשית יעקב כה"ג שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו מייך שלמה לריך לביום כה"ג למעלה במקומו זה שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שיקיים לי הכהונה שקיימי עמו שהעבודה היתה בבכורות: (כב) עשר אעשרנו [עם הסופיים] בגימ' וזהו כל המצוות אל יעזוב יוסר מאומה: (ב) וירא והנה באר בשדה אמרה לו אמו כמו שאמרו לעבדי אבי סולר ונזדמנה על הבאר כן יהיה לך מצוה אמי אם הרלה שהיא כשאלי היא גם מולך [אולי חסר כאן ונזדמן לך על הבאר]: והנה באר בשדה כמו לבאר שהיה לישראל במדבר. שלשה עדרי צאן'

יונתן

על פי הקבלה בדף נ"ס ע"ב: (כ) ויטרנני משפיכת אדם וכולי כל זה ברש"י והרש ונתן לי לחם ג"ע כדא"ל כי אם הלחם ושבתי בשלום מע"ז והיה ה' לי לאלהים מש"ן: (א) בקלילותא. פי' נשא רגליו בקלות כמי שמטייל כיון שנתבשר בשורות טובות. ובדברים"י

רמב"ן

להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים וכנגדו כאן אבן אחת להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד השכים יעקב בבקר בפחד גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלים כאלו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער השמים הוא פתוח לשמוע תפלתו של ישראל שנאמר וזה שער השמים ושב יעקב ללקט האבנים ומצא אותן כלן אבן אחת ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה שנאמר ויצק שמן על ראשה מה עשה הקב"ה נטל רגל ימינו ושקע את האבן עד עמקי התהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ ומשם נמתחה הארץ ועליה היכל יי' עומד שנאמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומשם נשא רגליו והכרך עין בא לחרן ע"כ והנה המדרשים כולם אע"פ שיש ביניהם חלוף במקצת אבל כלם מודים שקפיצת הארץ היתה ליעקב שהלך מהלך כמה ימים בהרף עין ויתכן שכלם מודים זה לזה ובכל הליכותיו קפצה לו בלכתו מבאר שבע לחרן ובחזרתו לשוב לבית המוריה ובלכתו משם לחרן ואין אחד מכל המדרשים שיאמר כדברי רש"י: (יח) וישם אותה מצבה. כבר פירשו רבותינו הטעם שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה ועוד שהמצבה תעשה לנסך עליה נסך יין וליצוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים ובבאם לארץ נאסרה עליהם המצבה מפני שעשו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחותם תתוצון או שלא רצה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. לשון רש"י אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני וטעם התנאי שלא יגרום החטא וכן אמרו בבראשית רבה רבי הונא בשם ר' אחא הנה אנכי עמך וכתיב אם יהיה אלהים

אבן עזרא

המקום נבחר. ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמר לא תקים לך מצבה אשר שנא. ובנגעתי אל מקומו אפרשנו: (יח) ויצק שמן על ראשה. לסימן לזכרון: (כא) וטעם והיה ה' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה ה' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות אפרשנו: וטעם יהיה בית אלהים. מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי מתון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה'. ולהיות לוי עשירי לכך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר וצאן ותבואה: (ג) וירא. מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והאלף מסבכין הקל

פירוש על אבן עזרא

ופעולה אחרת ואשר מעתה זה הסבר אינו ראוי להשמעט עם סבר אחר. ואם תבין תרמת מר"ס (למעלה א' פס' כ"ו) וטעם הוא אחד. והוא יוצר הכל. והוא הכל וכר ג"כ מקיים שם ולא אוכל לפרש. בזה תבין הטעם אשר אנו אומרים בשב"ת בלחישה והמעל מחז"ל למערכה אשר הרישה ליקי קדירה ג"ז אינו בעצמו ע"כ הוא סוד מופלא. ואמת שלא אכילה היא לקיום הגוף והוא מעשה בהמה כדברי חז"ל בג' דברים בא' דומין לבהמה וכו' ואינו מסבים בזה. וכלי פולדה אשר הוא מקור אנושי. וגם זה נקרא אכילה ככתוב אכלה ומחתה פיה (משלי ל' כ') מתבים בזה. כי המלאכים באדם אם רק משל לכוחות העליונות. והארץ נמשלה לגוף האדם כמאמר חז"ל מה אדם יש לו אזנים וכו' ומה האדם יש לו פה כן כתיב ותפתח הארץ וכו' ע"כ אם המקום מסוגל אשר מכוון נגד סכום העליון מקבל המקום מעין פועלתו למעלה. ר"ל הלא אנשי דורו היו עושין כן לעכו"ם וע"כ אסרה תורה לעמון ואיך עשה יעקב ככה. (דברים ט"ז כ"ב). ר"ל כדברי המפרשים אשר בודאי לא מרד ע"ר בה' ודבר אל הסלע. רק הסלע פרסמון ישב לו בין הסלעים ככתוב המן הסלע הזה כפירש"י שם (במדבר כ' י') ע"כ המחכם עשה להכות הסלע והכה בסלע פרסמון ע"ם במפרשי מה"ם ויאמ"ם שמפכם להכיר האבן ע"כ ילך שמן. והוא להבין ע"פ הטעם. ר"ל כאשר יהיה עיניו ע"י השגחת הי' ולא ע"י המזלות ישוב גם הוא להיות כמלאך. וכבר פי' ר"א אשר בשם אלהים יבונו ג"כ המלאכים אם הם ממונים בין פי' אם אין אדם דבוק בהי'. יהיה שם אלהים לי למתנה לקרא אותו בשם אלהים ככתוב אל האלהים (שמות כ"א ו') *וא"כ יהיה הבית אשר יבנה במקום המצבה בית אלהים. כי בהמ"ק אינו לדור בו ואם רק האדם עושה בו כל לרכי הי' נקרא ג"כ ביתו. כן כתוב בפדר"א שהפריש ד' בכורים ונשארו ס' פשוטים. והפסיל משמעון וגמר בבנימין והפסיל לספור עוד הפעם עלה לוי לעשירי. ועליו אמר הכתוב שעשירי יהיה קודש. וכזי זה הוא המקודש בין ב"י והם היו שומרי התורה ומורי הוראה ככתוב יורו משפטיך ליעקב וכו' (דברים ל"ג י') ע"ם וא"כ יהיה פי' אשר ישבנו שם בני לוי והם בבחינת אלהים בב"י סומר ר"א כי הוא רק דרש. כי ראוי להיות וַיֵּרָאֶה היו"ד בסיבק. ואלים שניהם בעמד

*וגם הצדיק מכונה בשם אלהים כמפורש.

ספורנו

הכלל שראיתי מורה שמן המקום שהיה בו הכלם ישמע האל ית' הנצב עליו את תפלת המתפללים ותעל תפלתם למעון קדשו בשמים: (יח) וישם אותה מצבה. קדש אותה שתהיה מצבה בשיקימנה בשובו כמו שהעיד עליו הכתוב שעשה בלכתו עם לאעה ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך: אם יהיה אלהים עמדי. להציל מעלי כל מעיק ומונע המעביר את האדם על דעתו וע"ד קונו כאז"ל ג' מעבירי' את האדם על דעתו ועל דעת קונו עכו"ם ורוח רעה ודקדוקי עניות: (כ) ושמרני. מן רעי עכו"ם המתקוממים ומכרימים: ונתן לי לחם לאכול. שלא יכריחני העניות לעבור על דעתי ועל דעת קוני: (כא) ושבתי בשלום. מן האלים המעבירים גם כן את האדם והוא רוח רעה שהזכירו ז"ל' והיה ה' לי לאלהים. אז יהיה ה' לדיין אם לא אעבדנו בכל כחי והוא"ד כמו זאת המצבה במקום הזה. כלומר הנני מקבל עלי מעתה שאם אל יש מעכבים יהיה לי לאלהים ויתחייב עמי בעדם הדין: (א) וישא יעקב רגליו. הנה כשילך האדם עד עמד אל מקום מכוון מאתו ימהר עליו שהוא נושא שם

פירוש רשב"ם

חול אך כן הוא שהוא מקום קודש. וכן כל אבן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור. וכן אכן נודע הדבר: (יח) ויצק שמן על ראשה. ומשח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשחם ויקדש אותם וכן מוכיח לפנינו: אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו' יהיה בית אלהים לקרבנות: (יט) ואולם. לוז שם העיר: ועל שם המקום שחוץ לעיר ששכב יעקב נקרא שם העיר עצמה בית אל: (כא) ושבתי בשלום. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה הזאת. והיה ה' לי לאלהים. שיסייעני בכל מעשי: (כב) עשר אעשרנו לך להקריב לפניך עולה: (א) וישא יעקב רגליו. מתוך שהבטיחו הקב"ה הלך בשמחה ובמרוצה. בני קדם. ארם כדכתיב ארם מקדם: (ב) רובצים עליה

שָׁ֣מָּה כָל־הָעֲדָרִ֗ים וְגָלְל֤וּ אֶת־הָאֶ֙בֶן֙ מֵעַל֙ פִּ֣י הַבְּאֵ֔ר וְהִשְׁק֖וּ אֶת־הַצֹּ֑אן וְהֵשִׁ֧יבוּ אֶת־הָאֶ֛בֶן עַל־פִּ֥י הַבְּאֵ֖ר לִמְקֹמָֽהּ׃ ד וַיֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ יַעֲקֹ֔ב אַחַ֖י מֵאַ֣יִן אַתֶּ֑ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ מֵחָרָ֖ן אֲנָֽחְנוּ׃ ה וַיֹּ֣אמֶר לָהֶ֔ם הַיְדַעְתֶּ֖ם אֶת־לָבָ֣ן בֶּן־נָח֑וֹר וַיֹּאמְר֖וּ יָדָֽעְנוּ׃ ו וַיֹּ֥אמֶר לָהֶ֖ם הֲשָׁל֣וֹם ל֑וֹ וַיֹּאמְר֣וּ שָׁל֔וֹם וְהִנֵּה֙ רָחֵ֣ל בִּתּ֔וֹ בָּאָ֖ה עִם־הַצֹּֽאן׃ ז וַיֹּ֗אמֶר הֵ֥ן עוֹד֙ הַיּ֣וֹם גָּד֔וֹל לֹא־עֵ֖ת הֵאָסֵ֣ף הַמִּקְנֶ֑ה הַשְׁק֥וּ הַצֹּ֖אן וּלְכ֥וּ רְעֽוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ֮ לֹ֣א נוּכַל֒ עַ֣ד אֲשֶׁ֤ר יֵאָֽסְפוּ֙ כָּל־הָ֣עֲדָרִ֔ים וְגָֽלְלוּ֙ אֶת־הָאֶ֔בֶן מֵעַ֖ל פִּ֣י הַבְּאֵ֑ר וְהִשְׁקִ֖ינוּ הַצֹּֽאן׃ ט עוֹדֶ֖נּוּ מְדַבֵּ֣ר עִמָּ֑ם וְרָחֵ֣ל ׀ בָּ֗אָה עִם־הַצֹּאן֙ אֲשֶׁ֣ר לְאָבִ֔יהָ כִּ֥י רֹעָ֖ה הִֽוא׃ י וַיְהִ֡י כַּאֲשֶׁר֩ רָאָ֨ה יַעֲקֹ֜ב אֶת־רָחֵ֗ל בַּת־לָבָן֙ אֲחִ֣י אִמּ֔וֹ וְאֶת־צֹ֥אן לָבָ֖ן אֲחִ֣י אִמּ֑וֹ וַיִּגַּ֣שׁ יַעֲקֹ֗ב וַיָּ֤גֶל אֶת־הָאֶ֙בֶן֙ מֵעַל֙ פִּ֣י הַבְּאֵ֔ר וַיַּ֕שְׁקְ אֶת־צֹ֖אן לָבָ֥ן אֲחִ֥י אִמּֽוֹ׃ יא וַיִּשַּׁ֥ק יַעֲקֹ֖ב לְרָחֵ֑ל וַיִּשָּׂ֥א אֶת־קֹל֖וֹ וַיֵּֽבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּ֨ד יַעֲקֹ֜ב לְרָחֵ֗ל כִּ֣י אֲחִ֤י אָבִ֙יהָ֙ ה֔וּא וְכִ֥י בֶן־רִבְקָ֖ה ה֑וּא וַתָּ֖רָץ וַתַּגֵּ֥ד לְאָבִֽיהָ׃ יג וַיְהִי֩ כִשְׁמֹ֨עַ לָבָ֜ן אֶת־שֵׁ֣מַע ׀ יַעֲקֹ֣ב בֶּן־אֲחֹת֗וֹ וַיָּ֤רָץ לִקְרָאתוֹ֙ וַיְחַבֶּק־לוֹ֙ וַיְנַשֶּׁק־ל֔וֹ וַיְבִיאֵ֖הוּ אֶל־בֵּית֑וֹ וַיְסַפֵּ֣ר לְלָבָ֔ן אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֖ים הָאֵֽלֶּה׃ יד וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ לָבָ֔ן אַ֛ךְ עַצְמִ֥י וּבְשָׂרִ֖י אָ֑תָּה וַיֵּ֥שֶׁב עִמּ֖וֹ חֹ֥דֶשׁ יָמִֽים׃

אונקלוס

לְתַמָּן כָּל־עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יָת־אַבְנָא מֵעַל־פּוּמָּא דְּבֵירָא וּמַשְׁקַן יָת־עָנָא וּמְתִיבִין יָת־אַבְנָא עַל־פּוּמָּא דְּבֵירָא לְאַתְרַהּ׃ ד וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי מְנַן אַתּוּן וַאֲמַרוּ מֵחָרָן אֲנַחְנָא׃ ה וַאֲמַר לְהוֹן הַיְדַעְתּוּן יָת־לָבָן בַּר־נָחוֹר וַאֲמַרוּ יְדַעְנָן׃ ו וַאֲמַר לְהוֹן הַשְׁלָם לֵהּ וַאֲמַרוּ שְׁלָם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּהּ אָתְיָא עִם־עָנָא׃ ז וַאֲמַר הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא עִדָּן לְמִכְנַשׁ בְּעִיר אַשְׁקוֹ עָנָא וְאִזִּילוּ רְעוֹ׃ ח וַאֲמַרוּ לָא נִכּוּל עַד דְּ־יִתְכַּנְּשׁוּן כָּל־עֶדְרַיָּא וִיגַנְדְּרוּן יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָּא דְּבֵירָא וְנַשְׁקֵי עָנָא׃ ט עַד דְּהוּא מְמַלֵּל עִמְּהוֹן וְרָחֵל אֲתָת עִם־עָנָא דִּי לַאֲבוּהָא אֲרֵי רָעֲיָתָא הִיא׃ י וַהֲוָה כַּד חֲזָא יַעֲקֹב יָת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחוּהָא דְּאִמֵּהּ וְיָת־עָנָא דְּלָבָן אֲחוּהָא דְּאִמֵּהּ וּקְרֵב יַעֲקֹב וּמְגַנְדַּר יָת־אַבְנָא מֵעַל־פּוּמָּא דְּבֵירָא וְאַשְׁקִי יָת־עָנָא דְּלָבָן אֲחוּהָא דְּאִמֵּהּ׃ יא וּנְשַׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַאֲרֵים יָת־קָלֵהּ וּבְכָא׃ יב וְחַוִּי יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַּר אֲחָהָא דַּאֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַּר־רִבְקָה הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא׃ יג וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יָת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בַּר־אֲחָתֵהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵהּ וְגַפֵּיף לֵהּ וְנַשֵּׁיק־לֵהּ וְאַעְלֵהּ לְבֵיתֵהּ וְאִשְׁתָּעִי לְלָבָן יָת כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ יד וַאֲמַר לֵהּ לָבָן בְּרַם

מסרה שמה. והשיבו, מ"ל. למקמה, ל' וחסר. ה ויאמר להם, כ"ב. הידעתם, ג' בקרי'. ו באה, י"ח בטעם מלרע. ז רעו, ל' וכל שב"ג דכו'. ח ויאמרו, ג' כ"פ בטעם זקף. וגללו, ג' בענין. והשקינו, ל' ומ"ל. ט עודנו, מ"ל. ורחל, ס'. באה, מלעיל. רעה, ג' חסר והפין קמוצה כיחוס וג' בב' ליטנא. הוא, רי"ו וסימן. י את רחל, ו' פסוק את ואת את את. ויגל, ב' בב' לישני. יא קלו, כל קרי חסר במ"ס. יג כשמע, סכף רפוי'. שמע, ס'. ויביאהו, ס' מ"ל וכל ד"ס דכו' במ"ס וחסר י' חכין.

ת"א הן עוד היום פ' השחר פ' ופסקן. ויהי כאשר מגילה י. ויגד יעקב מגילה יג בתרא קכג.

רש"י

הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם בא"לף ותרגומו אתיא. ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו' (ב"ר): (ח) לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול (ב"ר): (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. ד"א לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום. לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. (ב"ר) לפי שאמה מתה לא היה לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו. (ב"ר) כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו (ב"ר): וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו (ב"ר): ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אאסף

רמב"ן

אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי וכן אם יהיה היובל לבני ישראל אם יבא העת שיהיה השבטים כהלכו יתקיים המעשה כלומר בבואו: (כא) והיה ה' לי לאלהים. איננו תנאי כדברי רש"י אבל הוא כנדר ועניינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום הזה אשר הוא מתחיל לי לבית אלהים והנה הוציא את המאמר ויש בענין סוד ממה שאמרו כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה: (ב) וירא והנה באר בשדה. והנה שם שלשה עדרי צאן

ירושלמי

ית ענא ומתיבין ית אבנא על פם בירא לאתרה: (ד) ואמר להום יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: (ה) ואמר להום הידעתון ית לבן בר נחור ואמרו ידענא: (ו) ואמר להום השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא: (ז) ואמר הא עדן יומא סגי לא עידן למכנש בעיר אשקו ענא ואיזילו רעו: (ח) ואמרו לא ניכול עד די יתכנשון כל עדריא ויגלגלון ית אבנא מעל פם בירא ונשקי ית ענא:

(ח) לא אישון למיכנשא:

(ט) עד דהוה ממלל עמהון ורחל אתת עם ענא דלאבוהא ארום רעיתא היא בההוא זמנא ארום הוה מחתא דיי בענא דלבן ולא אשתיירו מנהון אלהן קלילן ותריך רעיא דילה ומה דאשתארו שוי קדם רחל ברתיה: (י) והוה כדי חמא יעקב ית רחל ברת לבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגלגל ית

יונתן בן עוזיאל

אבנא בחדא מן אדרעוי מעילוי פם בירא וטפת בירא וסליקו מיא לאנפוי ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה והות טייפא עשרין שנין: (יא) ונשק יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא: (יב) ותני יעקב לרחל ארום לאיתקרבא עם אבוהא אתא ולמיסב חדא מן ברתוי ענת רחל ואמרת לית אפשר לך למיתב עמיה ארום גבר רמאי הוא אמר ליה יעקב אנא רמאי וחכים יתיר מניה ולית ליה רשו לאבאשא לי ארום מימרא דיי בסעדי וכדי ידעת ארום בר רבקה הוא ורהטת ותניאת לאבוהא: (יג) והוה כמשמע לבן ית שמע גבורתיה וחסידותיה דיעקב בר אחתיה היך נסיב ית בכירותא וית סדר ברכתא מן יד אחוי והיך אתגלי ליה יי בבית אל והיך גדר ית אבנא והיך טפת בירא וסליקת לאנפוי ורהט לקדמותיה וגפיף ליה ונשק ליה ואעליה לביתיה ותני ללבן ית כל פתגמיא האלין: (יד) ואמר ליה לבן ברם קריבי ודמי לי אנת

חתם

בעל הטורים

בגימ' זה לשכן ושם ומליט [עם הסימנים]: כי מן הבאר ההוא בגי' משה: והאבן ב' במסורה ה"ח ב' לשון לבנים: ז"ע באר בגי' כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ז' שקורין בתורה בשבת וה' משה [פי] שבאר כנגד ה' ספרי ב"פ. וג' מהם מעל פי הבאר כנגד ג' שקורין בחול: (ו) ויאמרו שלום ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלהי לרשעים: (ט) כי רעה הוא ב' הכא ואידך (משלי כ"ח) מן רעה וגל מוקדם לוחו פסוק נדרש בגליון אף כי רעה הוא נדרש בב"ר בגליום: (י) ויגל ב' במסורה הכא ואידך ויגל כבודי. שכיון שגלה לומר שרתה עליו רוה"ק וזה ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי. ד"א לימדי ויגל כבודי כשיתקיים ויגל האבן כשיעור ילך פרע שהוא לאבן: (יג) שמע ב' הכא ואידך (ישעי' כ"ג) כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור. מהי יחי' זה מקויים כששלח

יונתן

וכדפירש"י: (ט) ממשא דה' כו' פי' כי יד ה' היתה בצאן לבן ולא נשארו מהן אלא מעט ורגה קלילן: והריך רעיא פירש עבדיו הרועים שלו ולכן היתה רחל רועה ודייק כ"ז מדכתיב ויעקב רועה צאן לבן הנותרות: (י) והוה טייפא עשרין שנין פי' שהיו המים מתברכין ועלו עשרין שנין כל זמן היות יעקב אצלו: (יב) גבר רמאי הכי דייק בב"ר מדק יש רמאין וכי אחי אביה הוא והלא בן אחות אביה הוא אלא וכו': (יג) גבורתיה וחסידותיה זה ידע כשהגיד לו מגלגלים האבן ועלו המים לנגדו

רמב"ן

לאן רוגלים עליה יאריך הכתוב בספור הזה להודיענו כי קוי ה' יחליפו כח ויאמרו מתן מה כי הנה יעקב אבינו בא מן הדרך והוא עיף ויגל לבדו האבן אשר היו צריכים אליה כל הרועים ושלשה עדרי צאן אשר להם רועים רבים והשומרים כלם רובצים עליה אינם יכולים להניעה כלל ולרבותינו בב"ר גם בזה להם סוד רמז לעתיד כי הזמין לו ככה שמצאם בדרך הבאר ולא נאספו כל העדרים רק שלשה מהם ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים מוטלים לה וכל הענין המסופר כאן להודיעו שהולכים בדרך הזה ויצא ממנו זרע זוכה לראות כזה כי הבאר ירמוז לבית המקדש וגו' עדרי צאן עולים שלשה רגלים כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים ששם היו שואבין רוח הקדש או שירמוז כי עליון תלה תורה שנמשלה למים ודבר ה' מירושלים ונאספו שמה כל העדרים באים מלבוא חמת עד נחל מצרים וגללו את האבן והשקו ששם היו שואבין רוח הקדש והשיבו את האבן מונח לרגל הבא: (ה) הידעתם את לבן בן נחור. היה נכר וידוע בשם אבי אביו כי הוא נכבד מאביו ולאם בית אבותם כדכתיב אלהי אברהם ואלהי נחור. ויתכן שהיה בתואל אדם פחות מעלה ולא ירצה לבן שייחסו אותו האנשים רק לאבי אביו כי כן מלאכו ויען לבן ובתואל אולי היה כל זה למעלת אברהם כי היו כל המשפחה מתייחסים לנחור אחי אברהם: (ט) ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רועה היא. להגיד כי אין לצאן לבן רועה אחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה ענינה כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאחת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראויה לאיש והשם לה אביה אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ ויראו מגעת אל בנותיו או שהיה לבן צנוע ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל או הוא כדברי ר"א כי נשיקה בלמד איננה בפה רק נשק אותה על ראשה או על כתפה: (יב) ותגד לאביה. לשון רש"י אמה מתה וכך בבראשית רבה ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושילא אליו ויכבדהו כי אמה מה לה ומה מעשה לו

אבן עזרא

*השקל. ואין אשר היו"ד אחת מאותיות [ב]הנכון שהיא משמש להכרית את אשר לפניהם. ואין ראוי לאדם לספר [ג]הו"ו. או שיאמר כן עם [ד]שכרי היו"ד שהם סימני [ה]המשרתים. ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה ספר [ו]ה"א ראה. גם לא יתכן שיהיה הא"לף כראה [ז]בסוף המלה. והנה ישאר בחיריק [ח]תחת היו"ד. והנה יהיה משקלו וייק *בגדלו. ויתערב עם לשון [ט]ירה. על כן פתחו [י]היו"ד: (ג) וגללו. הרועים [כ]את האבן: (ד) מאין. שאלה על מקום. ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה [ל]לאין. גם נמצא כן עם מ"ם כן אתם [מ]מאין: (ו) והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: (ט) ורחל באה. מלעיל והוא פועל עבר: (יב) ויגד יעקב לרחל. מאוחר וטעמו וכבר הגיד [נ]יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו: (יג) את כל הדברים האלה. דברי [ס]הברכה: (יד) חדש ימים. כבר [ע]פירשתיו:

*(יחזקאל כ"ח ז')

פירוש על אבן עזרא

אמר ויראה אם כל השאלה אביו אשר עשה ויראה (יחזקאל י"ח י"ד) וירא כתיב ויראה קרי. [א]ר"ל והשא"ה מורה על בנין הכבד. [ב]הם אותיות אהו"י שמשמע ההרכנם להם אף בבנין הקל כמו יעלה יהגה [ג]לומר ירא בעתיד לזכר נסתר. [ד]ר"ל את"ן אותיות אית"ן שהם סימני המשרתים כי לא נוכל לומר וארא ותרא וירא כמו שנאמר וירא. השאר אותיות בשתיל אב המון שהם סימני המשרתים. וכן הביאם ר"א בספר מאזנים שאותיות אלו יתחלפו בכל העניינים שהילה וסוף ר"ל כדינו. ועל עלת וירא לא יוכל להביא אחת מהן כמו שתעשה בשאר המלות עכ"ל. [ו]ר"ל ה"א מורכבת ראה נשמע מן המלה. כי הוא ע"מ וישב נ"ל ג"כ וירא. [ז]ר"ל שאין כה ברלה נוהג באלף לרפיון אחריו. [ח]לפי שהאלי"ף באלו אינו והרי"ש נח נראה בסוף המלה בלי נקוד ישאר היו"ד בחירק ויר ע"מ ויזק בגדלו (יחזקאל כ"ח ז'). [ט]שעניינו הבלבה. [י]להבדיל בין שורש ראה לשורש ירה. [כ]ר"ל אם היה זה הדיבור ספור ענין מנהג פתיחת פי הבאר היה להם לאמור בפסוק ח' ונגל את האבן. ובודאי שהם ר"ל כדעת (החזקוני פי' לא נוכל אינם רשאים ע"פ התקנה אשר היה ביניהם) כמו לא יוכל לעלות (שמות י"ט כ"ג). ויעקב היה אורח לא היה מחויב לשמוע התיקון שלהם. [ל]ר"ל אפס והעדר היה המשמע אם היה כתוב תן אין. [מ](ישעיה מ"א כ"ד). [נ]ר"ל איך נשק אותה טרם אשר ידעו אותה שלא בודאי ויגד היה מקודם והכתוב מקדים כן אשר בנין העבר היה מקודם. [ס]ר"ל עלה אם לבעם עוד נוסף על הגידו לפני רחל. ובודאי לא ספר הענין אשר היה עם עשו רק ענין הברכה אשר בכהו אביו כדי שיתן לו כשר לשאת חנה אינו כפי' פ"י אשר מצפם קדר בברכה. ש"כ משמע אשר פי' לו כל הענין. [ע](לעיל ד' ד').

ספורנו

את רגליו. אבל כאשר ישע מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו ילדך עליו שרגליו נושאו' אותו כענין יובילוה רגליה: (ו) השלום לו. הנה השתדל לדעת את שלום לבן קודם שילכה פניו כי אין ראוי לאורח הבא לפקוד את האזרח בעת שמחתו ובהשכו על אופן אחד: (ז) הן עוד היום גדול. כצדיק ימחה את העול גם כן אל האחרים כאמרו תועבת צדיקים איש עול: (ט) כי רועה היא. יודעת חכמת מלאכת המרעה: (י) כאשר ראה יעקב את רחל. אבל קודם לכן לא רצה לגלגל את האבן שלא לבוא לאחרים כי חשש שמא ישקו הרועי' אותם השלשה עדרים ולא ימתינו לעזור לאחרים: (יא) וישא את קולו ויבך. על שלא זכה לשאת אותה בנעוריו והיו לו לעת כזאת בני נעורים: (יב) כי אחי אביה הוא. להודיע שלא השא במוכר כשנשק אותה: וכי בן רבקה הוא. הזכיר לה את רבקה אף על פי שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה: (יג) את שמע יעקב. שגלגל את האבן הוא לבדו: ויספר ללבן. להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושבעלות אמו ישב עמו: (יד) אך

פירוש רשב"ם

עליה, שמתנים: (ח) עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן. והאבן גדולה על פי הבאר. שלא יפול אדם. או שלא ישאבו ממנה שאר בני אדם: (י) ויגל את האבן. לבדו להודיע גבורתו בא הכתוב: (יג) את כל הדברים האלה. שאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו: (יד) אך

טו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃ טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ שלישי יח וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃ יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃ כא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ כב וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ כג וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ כד וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ כז מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃

ויעש

אונקלוס

בְּרַם קְרִיבִי וּבְשָׂרִי אַתְּ וִיתֵיב עִמֵּהּ יְרַח יוֹמִין׃ טו וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הַמְדַאֲחִי אַתְּ וְתִפְלְחִנַּנִי מַגָּן חַוִּי לִי מָה אַגְרָךְ׃ טז וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם זְעֵרְתָּא רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה יָאֲיָן וְרָחֵל הֲוָת שַׁפִּירָא בְרֵיוָא וְיָאְיָא בְחֶזְוָא׃ יח וּרְחֵם יַעֲקֹב יָת רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִנָּךְ שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ זְעֵרְתָּא׃ יט וַאֲמַר לָבָן טַב דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן יָתַהּ לִגְבַר אָחֳרָן תִּיב עִמִּי׃ כ וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין וַהֲווֹ בְעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעִירִין כַּד רָחֵים יָתַהּ׃ כא וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יָת אִתְּתִי אֲרֵי אַשְׁלֵמִית יוֹמֵי פֻלְחָנִי וְאֵעוֹל לְוָתַהּ׃ כב וּכְנַשׁ לָבָן יָת כָּל אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא׃ כג וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּדְבַר יָת לֵאָה בְרַתֵּהּ וְאַעֵיל יָתַהּ לְוָתֵהּ וְעַל לְוָתַהּ׃ כד וִיהַב לָבָן לַהּ יָת זִלְפָּה אַמְתֵהּ לְלֵאָה בְרַתֵּהּ לְאַמְהוּ׃ כה וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מָה דָא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי׃ כו וַאֲמַר לָבָן לָא אִתְעֲבֵיד כְּדֵין בְּאַתְרָנָא לְמִתַּן זְעֵרְתָּא קֳדָם רַבְּתָא׃ כז אַשְׁלֵים שְׁבוּעָתָא דְדָא וְנִתֵּן לָךְ אַף יָת דָּא בְּפֻלְחָנָא

די

מסרה טו הכי, מלרע. אתה, י"ד זקפין [ר"ל מלעיל]. תגידה, מ"ל. לי, דגוש מדין ס"מ. משכרתך, ל' קמץ וח' משכרתך מלאים. יז ועיני, ב' ר"פ, דגוש, ב' לם ידבר אליך רכות וס"ל. יט מתתי, ג'. כ ויעבד, כל אר' ספר. כא הבה, ל' בטעמא מלרע [כנגד הכלל]. ימי, סמ"ם בקמץ והיוד מפיק. ואבואה, ד' מ"ל. כב ויאסף, כל אר' ספר. כל במרע, נכתב בספרי' בזקפא. ויעש, ל"ט. ויעש, כ"ע ספר. כד ללאה, ל'. כה הוא, ויו וחירק. לאה, ל'. זאת, דגוש מד"ד. לי, דגוש מדין ס"מ. הלא, חסר. רמיתני, ב' ולמה מלעל. כו יעשה, ל"ו. במקומנו, ל' וחל"ב [מ"ו וה"ין]. הצעירה, מ"ל. הבכירה, מ"ל. כז מלא, ה' דגש י'. שבע, חסר. ונתנה, ג'. בעבדה, כ"ל ה' במ"ב. אשר, נגונא. תעבד, כל אר' ספר. עוד, מ"ל. אחרות, כ"ל מ"ל.

ת"א ועיני לאה בבבא בתרא קכג. ויהי בבקר מגילה יג בבבא בתרא קכג.

רש"י

לאסוף בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות. (ב"ב קכ"ג) שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תאר. הוא צורת הפרצוף לשון (ישעיה מד) יתארהו בשרד קונטרש בלע"ז: מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים. (ב"ר) הם ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים. ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה ואף על פי כן לא הועיל שהרי רמהו: (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כן: (כה) ויהי בבקר והנה הוא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרתן לה (מגילה יג): (כז) מלא שבע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה (בגמרא ירושלמית במועד קטן: (וא"א לומר שבוע מהם שאם כן היה צריך לינקד בפתח השי"ן. ועוד שבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספור לפיכך אין משמע שבוע אלא שבעה שטיינ"א בלע"ז): ונתנה לך. ל' רבים כמו ונרדה ונבלה אף זו ל' ונתן: גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי

המשתה

רמב"ן

לו אבל רבקה הראתה לה אותה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג המעלות: (טו) הכי אחי אתה ועבדתני חנם. לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את לבן לבן אחי אמו לא יצא הלבן מידו כי בראותו את רחל כי רועה היא השאל עליה שלא תשוב לרעות ללבן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה ושמש עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא וישתדל עליו כאשר ישתדל האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעכב שם ומשרתם מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ועבדתני חנם כי ידעתי כי עתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תשרתם משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ואתן לך הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו ז' שנים ברחל ושעבודה מן הצאן היא מרעה שלאן כי לה היו צריכים וגם היו מדברים: (כא) כי מלאו ימי. שאמרה לי אמי ועוד כי מלאו ימי שהריני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים לשון רש"י: (כז) מלא שבוע זאת. דבק הוא בחטף שבוע של זאת והן ז' ימי המשתה גם זה לשון רש"י ור"ל לומר לא פי' הרב מלאת ימי של שני העבודה והנכון שפלתו כדברי אונקלוס והוא משמעות

[illegible]

ויתב עמיה ירח יומין: (טו) ואמר לבן ליעקב הפראחי אנת חשיב ותפלחינני מגן תני לי מן יהוי אגרך: (טז) וללבן הוון תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זעירתא רחל: (יז) ועיני לאה הוון צירנייתן דבכיא ובעיא מן קדם יי דלא יזמן לה לעשו רשיעא ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחיזוא:

(יז) ועיני דלאה הוון רפיכן על דהוות בכיא ומצלא דלא תיסוק במזליה דעשו ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזווא:

(יח) ורחים יעקב ית רחל ואמר אפלחינך שב שנין בגין רחל ברתך זעירתא: (יט) ואמר לבן ברמיו טב דאתן יתה לך מן דאתן יתה לגבר אוחרן תיב עמי: (כ) ופלח יעקב בגין רחל שב שנין והוו דמיין בעינוי כיומין קלילין מדרחים יתה: (כא) ואמר יעקב ללבן הב ית אנתתי ארום אשלימו יומי פולחני ואיעול לותה: (כב) וכנש לבן ית כל אינשי אתרא ועבד להון שירו ענני ואמר להום הא שב שנין דאתא יעקב לגבן בירן לא חסרו ובית שקיותן סגו וכדון איתו נתיעט עליה עיטא דרמיו די יעתן לגבן ועבדו ליה עיטא דרמיו לאתנסבא ליה לאה חולף רחל:

(כב) וכנש לבן ית כל עמא דאתרא ועבד. שרוי עני לבן ואמר להון הא שבע שנין אית ליה לגברא צדיקא הדין מן דאתא לוותן שקוותן לא חסרו ומבועינן סגיין וכדון אתון הבו לי עצה דנכבוש יתיה גבן עוד שבע שנין ויהבו ליה עיצה הרמיו לספבה ליה ללאה חלף רחל:

(כג) והוה ברמשא ודבר ית לאה ברתיה ואעיל יתה לותיה ועל לותה: (כד) ויהב לבן ליה ית זלפה ברתיה דילידת ליה פילקתיה ומסרה ללאה ברתיה לאמהו: (כה) והוה לעידוני צפרא ואסתכל בה והא היא לאה דכולה ליליא הוה חשיב דרחל היא מן בגלל דמסרת לה רחל כל מליא דמסר לה יעקב וכד חמא כן אמר ללבן מה דא עבדת לי הלא בגין רחל פלחית עמך ולמא שקרת בי: (כו) ואמר לבן לא מתעביד כדין באתרין למיתן זעירתא קדם רבתא: (כז) אשלים כדון שבעתי יומי משתיא דדא ונתן לך אוף ית דא בפולחנא דתפלח עמי תוב שיב שנין אוחרנין:

[(כז) אשלים שבעתי יומי משתותא דלאה ואתן:]

בעל הטורים

כשבא משום גאולת יעקב: ויחבק לו וינשק לו. חשבה שבקש לראות אם היה חגור מעות במתניו וכשראה שלא מצא בקש לראות אם יש לבן מוצה בפיו. ויחבק לו וינשק לו בגימ' שינקו לנצל מה שעליו: (יז) ועיני לאה רכות ב' ר"פ הכא ואידך ועיני ישראל כבדו מזוקן: (לית י"ס) ועיני רשעים תכלינה. לומר היה אומרת רכות לפי שהיתה יראה שלא תנשא לעשו וכן ועיני ישראל כבדו מזוקן לפי שהיה יראה ושמא יצאו ממנו. רשע הוא ועיני. לאה רכות ועיני ישראל כבדו בגימ' ועיני רשעים, רכות ב' ועיני לאה רכות. (לית מ') אם יגבר עליך רכות שאע"פ לא היה לוקח טופס [ר"ל שאע"פ שדיברה אליו

רמב"ן

הכתוב באמת ובשביל הימים שאמרה לו אמו גם מפני זקנתו לא יתן לו לבן בתו קודם זמנו אשר התנו שניהם ודי שיקיים תנאו וכדברי אונקלוס הוא שנהוג להם מלא שבוע זאת על המשתה כי ימי העבודה שלמים היו כאשר אמר לו יעקב גם כן פירש ר"א ואני לא ידעתי כי שבעת ימי המשתה תקנת משה רבינו לישראל ואולי נאמר שנהגו בהם מתחלה כנהוג האומות כענין בתולות דכתיב וישם לאביו אבל שבעת ימים ומה שלמדו מכאן כמו בירושלמי גם כן בנ"ל שאין מערבין שמחה בשמחה שנך בעלמא ממנהגי הקדמונים קודם התורה אבל בגמרא שלנו לא למדו מכאן ודרשוה מויעש שלמה את החג ויתכן לומר כי היה זה מחליף משכורתו עשרת מונים כי יעקב אמר לו הבה את אשתי כי מלאו הימים ולכן שתק ונתן לו לאה ואחר כן אמר לו לבן מלא שבוע זאת כי עדיין לא מלאו ימי עבודת לאה וקודם זמני נתתיה לך ויעקב שמע אליו וימלא אותם כדברי לבן כי מה יוכל לעשות והוא ברשע יחפוץ ולכך לא אמר הכתוב בתחלה ויהי במלאת הימים ויאמר יעקב וגו' ועוד יתכן לומר כי כאשר היו בשנה השביעית אמר יעקב ללבן הבה את אשתי כי מלאו ימי שזו שנת מלאת הימים וכן זקן עם מלא ימים הוא אשר הגיעו לשנת מותו וכן עד יום מלאת ימי מלואיכם עד יום השביעי שבו ימלאו ימי המלואים או שאמר מלאו בעבור שהיו קרובים להמלא והשובים כמלאים

יונתן

לנכרי ידע דגדולי כי חסיד הוא: (יז) ליכייין לשון גמרא בבכורות ל"ח ופירש"י שם עגולות והפוך פי' שלשתו מקום שהעין מונח שם עגול: (כב) ועבד להון שירוי פי' עשה להם סעודה והוא לשון גמרא בשבת פ' כל כתבי ר' זירא בלע שירותא וכן במעשים פרק קמא ליכול כלבא לשירותא ופי' רש"י סעודתו וכן ש"ס כמה פעמים: ביהון ובים שקוותן הני כבר פירשתי הילורים שמשן משקי' בשתים הרבה שמה: נסיבש עליה עיצא כסיעלו עצות עליו שימשין אצלם וכל זה ברבה פ"ע: (כה) דכולה לילא וכו' פי' כל הלילה היה סבור שהיא רחל מפני שמסרה לה סימנים כדפירש"י

אבן עזרא

(טו) משכרתך. על משקל מתכונות °הלבני: (יז) רכות. *כמשמעו ויש אומרים למה היו כן בעבור שבכו, משמשבות השם כמשמעותיהם וכל הנבראים ראויות לורתן להיות שוות. ובן אפרי' אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר ‡אלף: יפת תאר. כמו ותאר לכם °הגבול. כל אבר כענין והאף והפה יפה. ומראה הכל ‡יפה. או מראה על עין הפנים הכלאה: (כ) ויעבד יעקב ברחל. בעבור ‡רחל: (כז) מלא

פירוש על אבן עזרא

°(שמות פ' ט') כי הנפרד משכרת. והכנוי יורה השולח לנורק. *וכן הוא בב"ב (קנ"ג ע"א) רב אמר וכו' ע"ש פירש"י והוסר עמם בא"ר אשר בהם שלא סמך בהלקו על עמו. ‡ר"ל נמוד לפ"ק. כמו מן השלף מורשותיו (משלי כ"ב כ"ה). °(יהושע ט"ו ט') ענין ליור וכסיכה מוסר לדבר והם הקוים המציירים הצורה ע"ש מדה גדלו וכחבו ותבניו. ולפי פי' ב' ויפת מראה הוא אדום ולבן. ‡ר"ל כולם ביחד היו מושלמים כפי ערך אחד אחר יהיה אבר גדל או קטן ערכו להשלים מדה אבר אחר. ‡אין הבי"ם מורה השכר מיין נמלה בראשים לעיל

ספורנו

עצמי ובשרי אתה. אף על פי שתוכל להתפרנס בלעדי במלאכת המרעה או בזולתה מכל מקום אתה עצמי ובשרי וראוי שתשב בביתי: וישב עמו. בעבודתו לרעות צאנו כמו שנה עמדי ויואל משה לשבת את האיש לפיכך אמר לו אחר כך ועבדתני חנם: (יז) יפת תאר. יפה בתמונה מענין ובסוגים יתארהו: ויפת מראה. בצבע העור שהיה לבן ואדום כי אמנם הצבע הוא מושג לחוש הראות: (יח) אעבדך שבע שנים ברחל. אין ספק שלא היה הצדיק נושא אשה ומעמיד בנים אם לא היה בידו לפרנסם בפרט בשאר ובסות כאמרם ז"ל (יבמות פ' הבא על יבמתו) נושא אדם כמה נשים והוא דאית ליה למיקם בספוקייהו ולכן אין לחשוב שלבן שהיה בעל ממון יתן לו בנותיו אם לא היה בידו לפרנסם. אם כן באמרו אעבדך היתה הכונה שלא היה בידו אז מקנה ולא דרך לעשות מלאכה להרויח ולהתפרנס בה וענין העבודה בשביל רחל היה לומר כמנהג שהיו נותנים מוהר לאב שיתן את בתו כאמור אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות ומה שאמרו אחר כך כי אכלו היה שחשבו בעצמן שהיה המוהר יותר מן הראוי בשבילן: בבתך הקטנה. כי תוך ז' שנים יהיה עתה עת דודים ותוכל בין כך להשיא הגדולה: (כ) ויהיו בעיניו כימים אחדים. שחשב שהיה ראוי לתת עשר רב מזה: באהבתו אותה. שהאהבה מקלקלת השורה: (כא) ואבואה אליה. בעשה הנשואין לא האירוסין בלבד כי חפץ להשיג נחלת ה' בנים: (כו) לא יעשה כן במקומנו. לא הניחוני אנשי המקום לקיים דברי: (כז) ונתנה לך. ולא יקניטו גם הם: ויאהב גם את רחל. לא בשביל האשות בלבד אבל גם באשר היא רחל בשביל מעשים הנאותים לצורתה האישית: מלאה. אף על

פירוש רשב"ם

עצמי ובשרי אתה וגו'. ויפה כוונת לבא אלי: (טז) וללבן שתי בנות. והפסיק תשובת דבריו של יעקב כי לפי שהיה לו שתי בנות והקטנה מצאה חן בעיניו לפיכך ביקש את הקטנה: (יז) רכות. נאות וור"ש בלעז. וכלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה. ועינים שחורות אינן רכות כלבנים: יפת תאר. כמו בתחונה יתארהו. דפוס החוטם והמצח והפה והלחיים: יפת מראה. לבן ואדמדם: (כא) כי מלאו ימי. שבע שנים עבדתיך. (כה) והנה היא לאה. בדבר שלא נודע תחלה אומר והנה. וכן והנה חלום: (כז) מלא שבוע זאת. שבעת ימי המשתה של לאה. ונתנה. ותנתן לך גם את זאת מיד בעבודה אשר תעבוד עמדי אחרי נשואי רחל: עוד שבע שנים אחרות. כדכתיב ויהי כאשר ילדה רחל

כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה: כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה: ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת: לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה: לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי: לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן: לד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי: לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת: ל א וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי: ב וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן: ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה: ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה

ויבא

דִּי־תִפְלַח עִמִּי עוֹד שְׁבַע־שְׁנִין אָחֳרָנִין: כח וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא וִיהַב לֵהּ יָת־רָחֵל בְּרַתֵּהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ: כט וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּהּ יָת־בִּלְהָה אַמְתֵּהּ לַהּ לְאַמְהוּ: ל וְעַל אַף לְוָת־רָחֵל וּרְחֵים אַף־יָת־רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּהּ עוֹד שְׁבַע־שְׁנִין אָחֳרָנִין: לא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי־שְׂנִיאֲתָא לֵאָה וִיהַב־לַהּ עִדּוּי וְרָחֵל עַקְרָא: לב וְעַדִּיאַת לֵאָה וִילֵידַת בַּר וּקְרָת שְׁמֵהּ רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמָרַת אֲרֵי־גְלֵי קֳדָם־יְיָ עֻלְבּוֹנִי אֲרֵי כְּעַן יְרַחֲמִנַּנִי בַעְלִי: לג וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת אֲרֵי־שְׁמִיעַ קֳדָם־יְיָ אֲרֵי־שְׂנִיאֲתָא אֲנָא וִיהַב לִי אַף יָת דֵּין וּקְרָת שְׁמֵהּ שִׁמְעוֹן: לד וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת הָדָא זִמְנָא יִתְחַבַּר־לִי בַּעְלִי אֲרֵי־יְלֵידִית לֵהּ תְּלָתָא בְנִין עַל־כֵּן קְרָא־שְׁמֵהּ לֵוִי: לה וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת הָדָא־זִמְנָא אוֹדֵה קֳדָם־יְיָ עַל־כֵּן קְרָת שְׁמֵהּ יְהוּדָה וְקָמַת מִלְּמֵילַד: א וַחֲזַת רָחֵל אֲרֵי לָא יְלֵידַת לְיַעֲקֹב וְקַנִּיאַת רָחֵל בַּאֲחָתַהּ וַאֲמָרַת לְיַעֲקֹב הַב־לִי בְנִין וְאִם־לָא מֵיתָא אֲנָא: ב וּתְקֵיף־רוּגְזָא דְיַעֲקֹב בְּרָחֵל וַאֲמַר הָא מִנִּי אַתְּ־בָּעְיָא הֲלָא מִן קֳדָם־יְיָ תִּבְעִין דִּי־מְנַע מִנִּיךְ וַלְדָּא דִמְעִין: ג וַאֲמָרַת הָא אַמְתִי בִלְהָה עוֹל לְוָתַהּ וּתְלִיד וַאֲנָא אֲרַבִּי וְאֶתְבְּנֵי אַף־אֲנָא מִנַּהּ: ד וִיהָבַת לֵהּ יָת בִּלְהָה אַמְתַהּ

לאנתו

מסרה כח וימלא, פ' דגש, שבע, כו"ל חסר. ל, כ"ב בו ... ל ... לא וירא, ד' דפ' בסר. שנואה, מ"ל. ורחל, פ'. לב ותקרא, פ'. כי, ג"ין [פ"ס] פסוק כי כי כי. יאהבני, ל'. אישי, פ' כו"ל מ"ל. לג שמע, מ"ל. לד ילוה, ל'. קרא, המסג נקוף. לה וסהר, ל' במעמא. קראה, ג' ק יהודה יעכן. ותעמד, פא סו' ספר. ל א באחתה, חסר. הבה, המסג מלמיל ולכן אחריו דגוש מדין ס"פ. מתה, ל' מלרע [כי הוא בינוני]. ב התחת, ג. פרי, ל' דמעין וא' פרי הבטן. ג בא, ס'. ותלד, ל' לפי. ברכי, סלף דגושה. ואבנה, ל'.

ת"א וירא ה' כי שנואה לאה, בגרא שם. ויפתח את בגרא שם נכתוב שם. הבה לי בנים נדרים סד הפלילים ה. התחת אלהים עקידה שער ס.

רש"י

שעשה ושעבוד לא ר' נשואים: (ל) עוד שבע שנים אחרות. (ב"ר) אחרות הקישן לראשונות מה הראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שנרמאה בא עליו: (לב) ותקרא שמו ראובן. (ברכות) רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. (ב"ר) לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנאמר בו ע"כ מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. בכולן כתיב ותקרא (ס"א קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה שהקב"ה שלח גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: (א) ותקנא רחל באחתה. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים (ב"ר): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן לאין לו בנים שחשוב כמת (ב"ר): (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאמי אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים. ממך מנע ולא ממני: (ג) על ברכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד

שרה

רמב"ן

וכמוהו ורבים וכן נבדר האמר בלאת נפשה כי מתה בהיותה קרובה לכך ומשונה כאלו מתה חיה מעט ואבואה אליה כלומר לא תמתין אותם ואלכה אבל שתמלאנה ואפילו מעט הימים אשר עלי כי מעתה לא אירא ממני שתעזבך וכותיו עמו עדרש בלשון ואבואה אליה בעבור שתיכנו דרך מוסר להזכיר כן אף כי בצדיקים אבל הכוונה היא מה שאמרתי ואחרי כן אמר לו לבן מלא שבוע התחה של לאה זאת כי אולי בעבור שתעברתי על דעתך לא תפלים אותן לו כדי שיהיה ידוע מתי תשלמו ימי עבודת רחל ולא אתן לך האחרת בעבודה אשר תעבוד עמדי לאחר הנישואין: ונתנה לך. לשון רבים כלומר ונתנה גם ונתרצה אף זה לבן. וכתב זה פי' רש"י ולא אמר לשה יאמום היחיד לשון הרבים אולי יאמר שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש כמאמר אחרים ורש"י אמר בכאן שהוא נפעל וכו' הטעם לנפעל ונתתם ונתנה לך. והנכון בעיני כי דברי לבן במרמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו

כו

(כח) ועבד יעקב כדין ואשלים שבעתי יומי משתיא דלאה ויהב ליה ית רחל ברתיה לאנתו: (כט) ויהב לבן לרחל ברתיה ית בלהה ברתיה דילידת ליה פילקתיה ומסרה לה לאמהו: (ל) ועל אוף לות רחל ורחים אוף ית רחל מלאה ופלח עמיה בגינה תוב שב שנין אחרנין: (לא) וגלי קדם יי ארום לא הות לאה רחימתא באנפי יעקב ואמר במימריה למתן לה בנין ורחל הות עקרה: (לב) ואתעברת לאה וילידת בר וקרת ית שמיה ראובן ארום גלי קדם יי עולבני ארום כדון ירחמינני בעלי והיכמא דאתגלי קדם יי עולבני היכדין יהוי גלי קדמוי עולבנהון דבני כד יהון משתעבדין בארעא דמצראי: (לג) ואתעברת תוב וילידת בר ואמרת ארום שמיע קדם יי ארום שניתא אנא ויהב אוף ית דין והיכדין ישתמע קדמוי קלהון דבני כד יהון משתעבדין במצרים וקרת שמיה שמעון: (לד) ואתעברת תוב וילידת בר ואמרת הדא זמנא יתחבר עמי בעלי ארום ילידית ליה תלתא בנין והיכדין עתידין בנוי לסהדותהון מתחברין לשמשא קדם יי בגין כן קרא שמיה לוי: (לה) ואתעברת תוב וילידת בר ואמרת הדא זמנא אודי קדם יי דמן ברי דין עתיד למיפק מלכין ומניה יפוק דוד מלכא דעתיד לאודאה קדם יי בגין כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד: (א) וחמת רחל ארום לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב צלי קדם יי ויהב לי בנין ואין לא הי כמיתא אנא חשיבא: (ב) ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר עד דאנת בעיא מני בעי מן קדם יי דמן קדמוי הינון בניא והוא מנע מניך פרי מעיא: (ג) ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותיליד ואנא אירבי ואתבני אוף אנא מנה: (ד) ושחררת ליה ית אמתה בלהה ומסרה ליה

בעל הטורים

אלף דכות]: (לא) וירא ה' כי שנואה ס"ת אהיה לפי שהודה יעקב כמו שהפקירה עצמה לו כך הפקירה עצמה לאמר לכך העיד הקב"ה שמו עליה: (לב) ותקרא שמו ראובן ואח"כ כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא תחלה הוא מזכיר טעם השם ואח"כ השם [צ"ע מה דרש בזה]: (ג) הנה אמתי בלהה ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה

יונתן

כדפירש"י: (לב) היכדין יהון גלי קדמוי של בנהון וכו' המעיין יראה גבי שמעון: (לג) ישתמע קדמוי קלהון דבני כל זה ברבה פרשה ע"א יש שמוסיפין נלים ומעטים נלים לאתן לזה עני עמו שמעון שמע יי' את קול עמו וכן כולם: (א) כמיתא אנא חשיבא כדאי' במס' נדרים ס"ד ארבעה חשובים כמתים ואחד מהם מי שאין לו בנים: (ד) ושחררה ליה דקשה ליה מאי ומכן והלא כבר אמרה הנה אמתי וכו' אלא ודאי שחררה

רמב"ן

כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכולנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה: (ל) ויאהב גם את רחל. הזכיר הכתוב שגם אהב רחל מלאה והטעם בעבור כי הטבע לאהוב יותר האשה אשר ידע האדם בראשונה כענין שהזכירו חכמים בנשים ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי והנה יעקב אהב רחל מלאה שלא כדרך הארץ וזה טעם גם כי שנואה לאה כי מאשר רמתה את אחותה גם ביעקב כי אם נאמר שנהגה כבוד באביה שאחז בה והכניסה אליו ואל תאמר בו היתה לה להגיד או לרמוז כי היא לאה אף כי היתה מתנכרת כל הלילה ולפיכך לא הכירה עד שראה אותה בבקר ולכן שנאה יעקב והאלהים יודע כי להכנס' אל הצדיק עשתה כן ורחם עליה. וכך אמרו בב"ר כיון שראה יעקב מעשים שרמתה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש וזה טעם וירא אלהים כי שנואה עליה שלא יגרשנה. ויש אומרים כי שתים נשים שהאחת אהובה מאד תקרא השניה שנואה כנגדה כמו שאמר ויאהב גם את רחל מלאה לא שנואה והיתה בושה בדבר וראה אלהים את עניה: (א) הבה לי בנים. אמרו המפרשים שתתפלל עלי ואם אין מתה אנכי לשון רש"י שמי שאין לו בנים חשוב כמת והוא מדרש רבותינו ואני תמה אם כן למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים אנכי ושומע אל צדיקים יי' ומה שאמר אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע מאני לא מנע וכי הצדיקים אין מתפללים בעד אחרים והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות ונראה שבשביל זה תפסוהו רבותינו אמרו בב"ר אמר לו הקב"ה כך עונין את המעיקו' חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה. ועל דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין שתמית עצמה בצער דברים שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה ויחר ליעקב שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ"פ ובעבור שדברה דרך נעגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואינו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה והנה הצדקת בראותה שלא תוכל לסמוך על התפלת

אבן עזרא

שבוע זאת. ז' ימי המשתה [א]וזאת על לאה: (לב) יאהבני. בהפתחות הנ"א כמו פן תדבקני [ב]הרעה: (לד) ילוה אישי. כמו ונלוו [ג]עליך: (לה) הפעם אודה את יי'. כטעם הפעם [ד]וזאת אמר שיש לי ארבעה בנים אודה השם [ה]כי לא אחמוד להיות לי עוד. כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי. על כן עמדה מלדת: (א) הבה לי בנים. שתתפלל בעד [ו]כאשר עשה אביך: (ב) התחת אלהים אנכי. כאילו אני במקום [ז]השם. ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו: (ג) ואבנה. מפורש

פירוש על אבן עזרא

רק פי' לקחתה בשכר העבודה. [א]ר"ל כי שבוע לשון זכר. ואם ל"נ. ע"כ פי' כפירש"י. [ב](לעיל י"ט י"ט) כי היה ל"ל ידבקני. וכן הבדל יבדלני (ישעיה נ"ו ג') ע"ש רד"ק. [ג](במדבר י"ח ד') והוא לשון חיבור. [ד]ר"ל הטעם פי' עתה ולא מקודם. ע"כ מוסיף ר"ל את הזאת ור"ל ע"י הטיבה הזאת. [ה]ר"ל רחל קנאה אם יוסף על ב' דברים לעיל פס' כ"ד ולאה כאשר הולידה ד' בנים נעשה מעופלת בבנים. ובפרט כאשר יש"ע היה ערוך עם הללו א"כ נראה כמו מי שהוא שבע ומפסיק מתה ואינו רוצה עוד בנ"א (איך דלנקש). ובאמת שהאם עוד להוליד בנים כאשר המקנאה באחותה. ואולי כונה גם לזה לקרא שם יששכר וכו' (לקמן פס' י"ח) כי בזה הראה אשר הודאה לא היתה לאמור כי אינה רוצה עוד. ולאום כי יש לה שמחה להשפל בגדול בנים מכ"ז מבקשת גידול בנים ג"כ משמחה. [ו]ר"ל האם לא ידעת רחל הבניאה אשר ג' מפתחות ביד ה' ואח"כ רחל היתה צריכה לאמור הבה לי הריון או עבור. אלא בודאי כונה לאמור אותם הבנים אשר יעד לך ה' תתן אותם לי בתפלתך להיות עלי. [ז]ר"ל ר"ה. למה לא התפלל עליה וסוף כמו שפי' ר"ה (לעיל כ"ה כ"א) והיה כעת בהכן אשר הוא עו"ב. ומתכן בלומר ויתכן וכו' כי בצר"ל

ספורנו

פי שהיתה היא הראשונה שאין המנהג שימלא אדם קורת רוח אלא בה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל: (לא) כי שנואה לאה. שהכיר בה אשר כך סימני עקרה כאמרו ויפתח את רחמה והסבה שבשביל זה הסכימה להטעותו: ורחל עקרה. היתה עקרה בטבעה ונעצרה כך עד שהאל יתב' פתח את רחמה: (לב) בעניי. שהיה בעלי חושדני שהסכמתי להטעותו ותמורת החשד נתן האל ית' לי זרע כענין בסוטה: (לג) כי שנואה אנכי. ותמורת השנאה המקובלת מן החשד נתן לי גם את זה: (לד) הפעם ילוה. שהכיר אני מוחזקת בהיותי רבת בנים כאמרם ז"ל בתלת זמני הוי חזקה: (לה) על בן קראה שמו יהודה. שיש בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון הודאה ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לכן יהודית בת בארי וכן שמואל הנביא בן תחוס קודם שמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע: (א) מתה אנכי. כענין הן אני עץ יבש: (ב) ויחר. על אמרה הבה לי כאלו היה בידו לעשות זה וכעס בקנאתו לכבוד קונו ולא הביא לאהבתו אותה בזה: אשר מנע ממך. מילא אותך עקרה שהכיר בה סימני אילונים: (ג) בוא אליה. ובזה אמרתי הנה לי לא שהבנתי שיהי' בידך שתפתח של

פירוש רשב"ם

רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' כי עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה בשתי בנותיו: (ל) ויאהב גם את רחל. וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה וגם אהבה. רוב גם הפוכים כן בתורה. וכן וברכתם גם אותי. גם תברכו אותי. וכן גם אותך הרגתי. הנה לחצתי רגלך ונעשיתה שפי ופסת גם עדיין הייתי הורג אותך: (לא) ורחל עקרה. בשביל שכתוב לפניו שאמרה ליעקב הבה לי בנים כתב כן: (לב) יאהבני. כמו יאהבני. וכן הבדל יבדילני (ישעיה נ"ו) כמו יבדילני: (לד) על בן קרא שמו לוי. יש לומר שיעקב קרא לו שם: (א) מתה אנכי. טעמו למסה שהוא

וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב: ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן: ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן: ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב: ח וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי: ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה: י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן: יא וַתֹּאמֶר לֵאָה °בְּגָד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד: יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב: יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר: רביעי יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ: טו וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל

לכן

°בא גד קרי

אונקלוס

לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ יַעֲקֹב: ה וְעַדִּיאַת בִּלְהָה וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בָּר: ו וַאֲמַרַת רָחֵל דָּנַנִּי יְיָ וְאַף קַבִּיל צְלוֹתִי וִיהַב־לִי בַּר עַל־כֵּן קְרַת שְׁמֵהּ דָּן: ז וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב: ח וַאֲמַרַת רָחֵל קַבִּיל יְיָ בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי בִּצְלוֹתִי חֲמֵידַת דִּיהֵי־לִי וְלַד כַּאֲחָתִי אַף אִתְיְהִיב־לִי וּקְרַת שְׁמֵהּ נַפְתָּלִי: ט וַחֲזָת לֵאָה אֲרֵי קָמַת מִלְּמֵילַד וּדְבָרַת יַת־זִלְפָּה אַמְתַהּ וִיהָבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ: י וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בָּר: יא וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד וּקְרַת יַת־שְׁמֵהּ גָּד: יב וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב: יג וַאֲמַרַת לֵאָה תֻּשְׁבַּחְתָּא הֲוָת־לִי אֲרֵי־בְכֵן יְשַׁבְּחֻנַּנִי נְשַׁיָּא וּקְרַת יַת־שְׁמֵהּ אָשֵׁר: יד וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד־חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הַבִי־כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִבְרִיךְ: טו וַאֲמַרַת לַהּ הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ יַת־בַּעְלִי וּלְמִסַּב אַף יַת־יַבְרוּחֵי דִבְרִי וַאֲמַרַת רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוֹב עִמִּיךְ בְּלֵילְיָא

חלף

מסרה ו דנני, ל' וחנם [מ"ר; חנם, לפסלתם]. בקלי, חסר. קראה, ג'. ז בן, כל בן מקף פתח [ר"ל סגול] במ"ד [דין בלא מקף מן הקמוצין כ"ל לירי ומקום המסורה לקמן פסוק י"ג]. ח נפתולי, ל'. אלהים, פתח. אחתי, כל אור' ח'. יכלתי, ג' וח' אלך. ט עמדה, ד' וחד ומעדה לבני שלך. אתה, חסר. יא בגד, בא גד ק'. יג באשרי, ל'. אשרוני, ל' וחד"ל. ותקרא, י' דסמיכי. יד אין כאן פיסקא. דודאים, ג' וח"ל וחד"ל. ויבא, כ"ס. מדודאי, ל' וחד"ל. טו המעט, הס"ם במנע. אישי, כל לי' ח"ל. ולקחת, ד' וסי' יתמוהי דיוקא לגופין דרשא. גם, במרכא.

ת"א וילך ראובן בימי קציר סנהדרין צט.

רש"י

שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה: (ו) דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני (ב"ר): (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני פירשתי לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי הפצרות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכלתי. הסכים על ידי. ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהי' נפתלתי בקשות שהסכימות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי: נפתלתי. נתקבלה תפלתי ומ"א יש רבים בל' מפריקן: (י) ותלד זלפה. בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשני' ואין הריון נכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהגן ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנה לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו (שבת ס"ז ע"ב) גד גדי וסנוק לא ודומה לו (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן. ומדרש אגדה שנולד מהול כמו (דניאל ד) גדו אילנא ולא ידעתי על מה כתבו תיבה אחת. דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשנכנסת אל שפחתי כאיש אצל אשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של השבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. (סנהדרין צ"ט) סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי"ן: (טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן

ישכב

רמב"ן

תפלת יעקב שנה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה חנם וישמע אליה אלהים ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב לא אמר שלא התפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו. ואמנם נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן והכן הוא: (ה) ותלד ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא ספן ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו ואמר בלאה בן חמישי ובן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יספוק ואם כולם יקרא ולא הזכיר בראשונים כן: (ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת. לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נראה לומר כי הין נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו רוב הבנים לה ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבנים ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו ויתכן כי ידעתם שמתה שארץ לארעא ולהכנס ויסתפק לא הרבו נשים היה ספק יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכריות: (יד) דודאים. סיגלי ובלשון ישמעאל יאסמין כך מצאתי בספרי רש"י ואינו כן כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו ומדברי רבותינו כדאמרינן בפ' במה טומנין האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפשגא שאמרו בהן מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בהן יברוחין ובנ"ל גם כן כ' שהוא בל"ר אבל אמר יברוחין והן יברוח בלשון ערבי וכתב ר"א דודאי' אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים וי"א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות והאמן היה ענבי הדודאים הוא השכי והוא כדעת

יונתן בן עוזיאל

ליה לאנתו ועל לותה יעקב: (ה) ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: (ו) ואמרת רחל דן יתי יי ברחמוי טביא ולחוד שמע בקל צלותי ויהב לי בר והיכדין עתיד למידן על יד שמשון בר מנוח דמן זרעיתיה ולא מסר בידיה ית עמא דפלשתאי בגין כן קרת שמיה דן: (ז) ואתעברת תוב וילידת בלהה אמתא דרחל בר תנין ליעקב: (ח) ואמרת רחל מדחקא דחיקת קדם יי בצלו ברם קבל בעותי דיהי לי בר כאחתי אוף יהב לי תרין והיכדין עתידין בנוי לאתפרקא מן יד בעלי דבביהום בדחקותהון בצלו קדם יי וקרת שמיה נפתלי: (ט) וחמת לאה ארום קמת מלמילד ושחררת ית זלפה אמתה ויהבת יתה ליעקב לאנתו: (י) וילידת זלפה אמתא דלאה ליעקב בר: (יא) ואמרת לאה אתא מזלא טבא ברם בנוי עתידין למירות אחסנתהון בקדמיתא מעברא לירדנא וקרת שמיה גד:

ירושלמי

[(יא) ואמרת לאה אתא גדא טבא דעתיד למגרעא משתוידון ואגבנא וקרת:]

(יב) וילידת זלפה אמתא דלאה בר תנין ליעקב: (יג) ואמרת לאה תושבחתא הות לי ארום שבחו לי בנת ישראל והיכדין עתידין בנוי לשבחא קדם יי על טב פירי אחסנתהום וקרת ית שמיה אשר: (יד) ואזל ראובן ביומי סיון בזמן חצד חיטין ואשכח יברוחין בחקלא ואיתי יתהום ללאה אמיה ואמרת רחל ללאה הבי כדון לי מן יברוחי דבריך: (טו) ואמרת לה הזעיר הוא דנסיבת ית בעלי ואנת בעיא למיסב אוף ית יברוחי דברי ואמרת רחל בגין כן ישכוב עמך בליליא הדין חולף יברוחי דבריך:

[(טז) בשכובה יהדון לותיך:]

יתל

בעל הטורים

שיטה גם לבן מפלגא: (יד) הדודאים בגי' כאדם [ר"ל כי הדודאים הם בצורת אדם כמ"ש הראב"ע] ובכל מקום שנאמרים אין סמ"ך אלא ליוסף רמז שורש עמו על עצו ובכלה אין [illegible] אלא כשמעון ע"ש (איוב כ"ד) ועין גלף ממרא רמז [illegible] דאמרי: (טו) לכן ישכב עמך הלילה ותש"כ לא נקברה עמו במערה: לכן בגי' עדה בעדה גלוי

יונתן

שספרים חולם זה לא לקחה יעקב: (ח) בדמקוטיכון בצלו פירוש בגים על נפתלי שנלחמה מירלו דכתי[illegible]לקחה שאך שנרם אלפים אים מצרי נפתלי בספר שופטים ד' ומלחם כפיטיו לדוסק סוס יקבל הקב"ה מפלתם ויגלמו סוריטים: ירושלמי (יא) משטיירון פי' לבנות יסוד הנכרים וכן נחלת ברכם פע"ש תלגע גד לגון נכרא

רמב"ן

מפורסים ולכן כרים. הטוב אצל הסרס והוא הפסוי בצורות ראש וידים לא סגיל והטעם הוא שהומרים עליו כאנשים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות שהזכירים בהם: (טו) המעט קחתך את אישי. הטעם כמעט מעט משקיי לך אם איני כאילו אם אמתו ואני סלחה אף כי תמצאי עלמך נגררת לקחת הדודאים אמר אני משמעת בריכון ויתכן שלאה בהן לכבוד יעקב לנגות יולפיו

אבן עזרא

משרש "בדברי עלה: (ו) דנני. דגושה הנו"ן לסמוך הנו"ן "שנפלה: (ח) נפתולי. שם מבנין "נפעל. וטעמו כאדם שיתאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו. וכן תתפתל. וטעם זכר "אלהים כי לכבוד השם כמו ספסי. או כטעם מזכי נהאבקי: (יא) בגד. אמי מלוא והפ"ק ספר. וכן בכל. וכן "במה כאשר מפורש ביחזקאל. וטעם גד גדוד. "כי יש לו גדוד בנים. ויש אומרים שהי' גד מזל טוב. כאשר הוא בלשון "ישמעאל. וכמוהו העורכים לגד "שלחן והוא ככב "צדק. והנכון לפירוש כמו גדודי "השמים: (יג) באשרי. בעבור "אמרי: (יד) דודאים. אמר המתרגם יברוחין. וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב. וכן כתוב הדודאים "נתנו ריח. והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידים. ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדתם "יקרה: (טו) תחת דודאי

פירוש על אבן עזרא

בפר"ל לריך לגם סלגון דלמו פ' בספלמו (ישעיה ל"ה ו') כפי דרכם מז"ל. ח(לעיל ט"ו ב'). ט[illegible] בשם י"א כי הוא לפסלם ולא להריון והוא הנכון עכ"ל ור"ל כל דגש עורס על הלום אמר ראוי לסיום כפל. רק בגלא בדגות ובורסו הוא דן והמדבר בעדו מוסיף נו"ן כמו ולמוס לא נסכי (תהלים קי"ט י"ס) ע"כ פי' לפי דעת ר"א ככה כי לשורש פ"ן הם להקפין כמו שלמינן אסיף (ע"ב י"ג כ') וכפי הדגש הוא כמו ב' פ"ן וע"כ לרץ [illegible] ותנס סלדיקה הדין עליה אמר ומלאה הסרה בדין ע"כ לא זכתה להוליד בנים עד היום ולזה סרה אף ישע"ה כי היה נראה מדבריה אמר יעקב יפלל אל ה' בעבור אשתו. כמו נפתל ועקש (משלי ח' ח'). הפתל (ש"ב כ"ב כ"ז). ר"ל שורש נפעל הוא המזירה שכופלין ב' עומים ביחד להיות חזק. ואם הם' מלה לריך לכפל ממוטים ולפז"ל לומם ע"כ קורא כ"כ לב' אנשים הדבוקים ביחד. והדבר אמר איננה בכח אדם לעשות ממנו לפעולה ה' ככתוב שלהבת יה (שה"ש ח' ו') ע"כ פי' את אמר נפתלתי בלשון כפעל אשר היה פעולה מאתה ה' ובוונתן ג"כ לשם הי' ולא בעבור הקבלה ע"כ מורס ה' לסמיד באמן קלר כ"כ בנים. ושלח ויאבק דלמו מז"ל כמו ויחבק עדי סבקו זה"ו והוא ג"כ כמו עזירה. ללעיל י"ח פ' ומפורש (ביחזקאל כ' כ"ט). מסרן קופים הרמב"ם כי השורש הוא גד והפעם הוא גדוד. כמו שוד משדד. (ישעיה ס"ה י"א). נקרא בלשונם (יופי"טר) השורה על כל דבר טוב. (איוב כ"ח ג') היה עצמו לגדודיו והוא פי' על העורכים לגד שולחן. ר"ל הנ' הוא הקיבה כי ע"י הבנים שיקחו לסם כמים יסיו נשענים כנטעים כמוצא בשכ"י (לקמן ל"ו ל"ט) כדעם ר"ל וככתוב (במדבר ל"ז ב'). (שה"ש ז' י"ד). ליפות כדעם

ספורנו

על עקרה: ואבנה גם אנכי. כמו אסותי: ממנה. שבקנאה יקח עבודי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולתם: (ו) דנני אלהים. לדין הוא בדינו שלא נתן לי הריון: וגם שמע בקולי. ואף על פי כן קבל תפלתי: ויתן לי בן. הוסר' לידה ומלא לקבורה (יבמ' פ' הבא על יבמתו) כיון שנולד על ברכי. והנה הסכימו הבנים שיהיו בני השפחות משוחררות וזה באמרן שיהיו בני השפחות לבן לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו, האשה וילדיה תהיה לאדוניה לפיכך לא נעבדו בהן כמו שנעבדו עזרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך וכן היו כלם בני יעקב לידתו והיו כלם רצוי' לזכרון לפני ה' באחוד והסכים שכל אחד מהם נשמע ליעקב אביו המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. עלמון לגיד פתיל הטורים אלהים ועל קודשם התפסרתי לנפלי: עם אחותי. וחם עפיתי יחדיו עם אסותי שהכנסנו את כרותנו לביתנו יחדיו להעמיד שבטי'. כי אמנם הכניסה לאה את זלפה ליעקב בהכרח קודם שיולד נפתלי כי בז' שנים נולדו י"א שבטים ו' בני לאה וב' בני זלפה וכשמשות ט' חדשים לכל עבור הם ע"ג חדשים שהם ו' שנים מלבד ט' חדשים עבור דן שקדמו לכל עבורי השמונה שבטים ומובל זה יתחייב שהקדים לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כלם אם לא נאמר שנולדו כלם לז' חדשים ושהכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום שהות לידה: גם יכולתי. הפגתי מה שרציתי בענין מקירת הספסי לנפלי: (יא) בא גד. זה בא במקרה כי לא היתה כוונתי להביא זה לעולם לולי שעמדתי מלדת. וכתב בגד מלה אחת כי היה הסריון לה בתוך כמו אכזב שמפסק ההריון ממנה אחר שהתחיל כענין אפי בגדו כמו כגל: (יג) באשרי. זה הבן הוא נכלל באומר אלי כי גם זה לי בן: (יד) וילך ראובן. כפלאה שאמו מלטערת על שעמדה מלדת: וימצא דודאים. מין עשב טוב הריח ומוב אל התולדה כמו שאמרו ז"ל על הסוס ושלכך היו אוכלים אותו בע"ם וכן היה מין הדודאי' או טוב מענו כאמרו גם אתן את דודי לך. הדודאים נתנו ריח ובזה הודיענו לדקת ראובן והכמתו עם היותו אז בן ד' או ה' שנים למרבה: (טו) המעט קחתך את אישי. אלא היה לך להכיר מתכיי את לרתי כאמרו ואמה אל אמותה לא הקם ללרור

פירוש רשב"ם

שהוא פועל. אבל סתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. חיבור ה"ק נתחברתי. גרן ראשונה בשביל גרן שנייה. וכן נכסוף נכספת. נשאל נשאל דוד: (יא) בא גד. בא אלינו מזל טוב כמו העורכים לגד שלחן. וכן בססכ' שבת גד גדי וסינוק לא. וכן בב"ב אתא מזלא דביתא. והמפרש לשון גדוד טועה שאעפ"י שהשמות מעין האמירה. כמו ראובן. כי ראה ה' בעניי. שמעון כי שמע ה'. אמירת האשה אין לנו לכותבה אלא כעין עיקר הדיבור. וגד אינו יכול להיות לשון גדוד בלא כפולות של שני דלת"א. יגודו על נפש צדיק דגש תחת דל"ת שני החסרה. כמו ויסכו בעונם. ויסולו עלי אורחות אידם יסובו עלי רביו בכלם דגש תחת אות החסרה: (יג) באשרי אני עומדת במישור ובשבח שמאשרות אותי בנות: (יד) דודאים. דודאי תאנים. כדכתיב

לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ: טז וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא: יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי: יח וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר: יט וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב: כ וַתֹּאמֶר לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים ׀ אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן: כא וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה: כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ: כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי: כד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר: כה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־

מקומי

אונקלוס

חֲלַף יַבְרוּחֵי דִבְרִיךְ: טז וַאֲתָא (נ"י וְעָל) יַעֲקֹב מִן־חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וּנְפַקַת לֵאָה לְקַדָּמוּתֵהּ וַאֲמַרַת לְוָתִי תֵּיעוֹל אֲרֵי מֵיגַר אֲגַרְתִּיךְ בְּיַבְרוּחֵי דִבְרִי וּשְׁכִיב עִמַּהּ בְּלֵילְיָא הוּא: יז וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹתַהּ דְּלֵאָה וְעַדִּיאַת וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר חֲמִישָׁא: יח וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ אַגְרִי דִּיהָבִית אַמְתִי לְבַעְלִי וּקְרָת שְׁמֵהּ יִשָּׂשכָר: יט וְעַדִּיאַת עוֹד לֵאָה וִילֵידַת בַּר־שְׁתִיתַאי לְיַעֲקֹב: כ וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ ׀ יָתֵהּ־לִי חֳלַק טַב הָדָא־זִמְנָא יְהֵי־מְדוֹרֵהּ־דְּבַעְלִי לְוָתִי אֲרֵי־יְלֵידִית לֵהּ שִׁתָּא בְנִין וּקְרָת יָת־שְׁמֵהּ זְבוּלֻן: כא וּבָתַר־כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא וּקְרָת יָת־שְׁמַהּ דִּינָה: כב וְעָל דּוּכְרָנַא־דְּרָחֵל קֳדָם־יְיָ וְקַבִּיל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב־לַהּ עִדּוּי: כג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת כְּנַשׁ יְיָ יָת־חִסּוּדִי: כד וּקְרָת יָת־שְׁמֵהּ יוֹסֵף לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר אָחֳרָן: כה וַהֲוָה כַּד יְלֵידַת רָחֵל יָת־יוֹסֵף וַאֲמַר

יעקב

מסרה דודאי, מ"ל. טז יעקב, י"ס מלאי"ן מלרע בין פזלא לזרקא. מן, במסג וכמקף. השדה, מ"ל. שכר, ל' וחסר. בלילה הוא, ד' כ"כ ולא הוא. יח שפחתי, כל סו' מ"ל. יח נתן אלהים, ה'. יששכר, כל אר הרין סימן כמבין ולא קרין שמי' דין. יט בן ששי, סד מן ד' מקפין וקמץ [ר"ל ג'ירי]. כ אתי, חסר. זבד, ל' בטעם נקודות. יזבלני, ל'. זבלון, פ' כ"כ [סו"ק ומ"ל חסרין]. כא בת, דבת מדין ס"פ והוא טעם באתנח. כב ויזכר, כל סו' חסר. ויזכר אלהים, ד'. כד ותקרא את שמו, י'. יוסף יסף, פ' מסו' בספ' דמיין [ר"ל שמלת ס' ב"פ בפסוק קדמא מ"ל הרין ס']. יסף, י"ס בליסנא סופיה וכולהון מפרין בצ"ת.

ת"א ותצא לאה פרהנין ק. בלילה הוא כדה לז. ואחר ילדה בת ותקרא ברכות ס. ויזכר אלהים לנח שבת יב. וישמע אליה אלהים ויפתח שמנים ג. ויהי כאשר בפרא קכג.

רש"י

ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה להקבר עמו (ב"ר): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו שיצא משם יששכר (נ"ל): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון בית זבול אבירג"ש בלע"ז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפך לנקבה (ברכות ס'): (כב) ויזכר אלהים את רחל. (נ"ל) זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט* האדמון כשר שלא שלה לבא לקחתה לו ונסתכלה: (כג) אסף. הכניסה במקום שלא תראה וכן (ישעיה ד) אסף חרפתנו (שמות ט) ולא יאסף הביתה (יואל ד) אספו נגהם (ישעיה ס) וירחך לא יאסף ולא יאמן: חרפתי. שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה. כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שני' עשר שבטים אמרה יהי רצון שזה שעתיד להעמיד יהא ממני לכך לא התפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנ' (עובדיה) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו

שולט

רמב"ן

ילעפיו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי משכבי מר ואהלים וקנמון ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לשמושו בהם. ויש אומרים הדודאים ענבים יוסיפו התאוה לנשים נגזר מלשון עת דודים ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי: (כ) זבדני אלהים אותי זבד טוב. לא מצאנו למלה הזאת חבר בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהיא מורכבת זה בד כמלת מדוע ומלת בגד בכתיבה והמגול והפתח מורים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת נלמות ומלת בלעדי ויאמר מלשון בדים בדי עצי שטים וטעם בדים ותחלת אלכרום כי ענפי האילן הגפים נקראים כן והמשילום לבנים יאכל בדיו בכור מות לא כן בדיו ולכן אמרה לאה כי עשה לה האלהים זה כבן בד טוב להיות בעלה מתלונן בגללה כי יזבלני יתלונן בגללי וכן בנה בניתי בית זבול לך להתלונן בגללו ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי וכן שמש ירח עמד זבולה עמד במקום מתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם ואונקלוס תרגם זבד טוב חולק טב ולא הבינותי תרגמו עד שראיתי בתרגום הירושלמי זוד יתי מימרא דיי' זודין טבין ולמדתי מעמו המלה כאלו כתובה בז"ו והטלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין לדה זודין אמרה שנתן בזה עמלה כמה לה לדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בנים תתפרנס עמו בטוב לו והרי"ו והבי"ת ישתנו בלשונם במקומות רבים כמו אלוה ואלהא גוי נכרי לעכים כמו על גבי סרפו חורשים וכן לקלני הרים ירדתי כמו לקצוי וכן לסרבל למערב ארבעם יאמרו ממנו סרוד דכתיב אל נסבת מן ענך הסרים אשר בסרולים ועי' סגיסם מה מסוד מקיל כפוסם נסולם ומנגם לפרים תרגום ירושלמי ותרוליי וכן תרגום יונתן ונכלות ובמשנה מלא תרוד סרבד בטבלא שאין לה לבזבז במקומות סורין ממנו לזביז ובמקומות סורין ממנו לזויז אילפנא אילנות וכן כיולא בהן הרבה וכסבו בירושלמי אביר בבי"ת במקום וי"ו שאינם מקפידים בכך: (כג) אסף אלהים את חרפתי. הכניסה במקום שלא תראה וכן ולא יאסף הביתה ומכנים אוספו נגהם וירחך לא יאסף לא יאמן לשון רש"י ור"ח אמר בטעם הרם ונאספה ממסה וגיל

והנכון

(טז) ועל יעקב ברמשא ושמעת לאה קל נהיקיה דחמרא וידעת דהא יעקב אתא ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי תיעול ארום מיגר אגרתך ביברוחי דברי מן רחל אחתי ושכיב עמה בליליא ההוא: (יז) וקביל יי צלותא דלאה ואיתעברת וילידת ליעקב בר חמישאי: (יח) ואמרת לאה יהב יי אגרי דיהבת אמתי לבעלי והיכדין עתידין בנוי לקבלא אגר טב על דאינון עסיקין באורייתא וקרא ית שמיה יששכר: (יט) ואיתעברת תוב לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: (כ) ואמרת לאה זבד יתי יי זבודין טבין מבנין וכדא זימנא יהי מדוריה דבעלי עמי ארום ילידת ליה שיתא בנין והיכדין עתידין בנוי לקבלא חולק טב וקרת שמיה זבולן: (כא) ומן בתר כדין ילידת ברת וקרת ית שמה דינה ארום אמרת דין הוא מן קדם יי דיהון מני פלגות שבטיא ברם מן רחל אחתי יפקון תרין שבטין היכמא דנפקו מן חדא מן אמהתא ושמיע מן קדם יי צלותא דלאה ואיתחלפו עובריא במעיהון והוה יהיב יוסף במעהא דרחל ודינה במעהא דלאה: (כב) ועל דוכרנא דרחל קדם יי ושמיע קדמוי קל צלותה ואמר במימריה

למתן לה בנין:
(כב) ארבעה מפתחן דאינון מסירין בידי ריבון כל עלמא יי ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא: מפתח מטרא דכן כתבא מפרש יפתח יי לך את אוצרו הטוב ונומר: מפתח פרנסה דכן כתבה מפרש פותח את ידיך וגומר: מפתח קבריא דכן כתבא מפרש בפתחי את קברותיכם וגומר: מפתח עקרתא דכן כתבא מפרש ויזכור אלהים את רחל וגומר: ואידכר מימרא דיי ברחמוי סגיא ית רחל ושמיע מימרא דיי בקל צלותה ואמר במימריה למיתן לה בנין:
(כג) ואיתעברת וילידת בר ואמרת כנש יי ית חסודי והיכדין עתיד יהושע בריה דיוסף למכנוש ית חיסודא דמצרים מעל בני ישראל ולמעבר יתהום מעיברא ליורדנא: (כד) וקרת ית שמיה יוסף למימר יוסיף יי לי על דין בר אוחרן: (כה) והוה כדי ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב ברוח קודשא דבית יוסף עתידין למהוי כשלהוביתא לגמרא ית דבית עשו אמר מכען לית

בעל הטורים

בלו"ר כתיב כי ילדתי לו ב' וביששכר כתי' כי ילדתי לו ו' כשילדה ג' אמרה הרי ילדתי ב'

יונתן

וכן ברש"י: (טז) ושמע קל נהיקי דחמרא פי' ששמע' נעקת החמור ודייק מדכתי' ובלא והיכא ידעת אלא ממה שהחמור נוער וכל זה ברבה פל"ע יששכר שכר גרס וכן פס' כדה פ' המעלם וכן דרש הוא מי גרס שנולד יששכר הסמוך דאלו לא הי' הסמוך מעל לא הוה ידעה וכו': (כא) דין הוא וכו' פירוש הדין נותן שיהא זה גם ולרחל בן במקומה וא"כ מלאה יהיה שמה ולרבע מאמהות ואם לא הלד רחל לא ההיה כאחת מן השפחות וכל זה בברכות פרק הרואה: (כג) חיסודא דמצרים דכתיב ויאמר יהושע היום גלותי את חרפת מצרים ודייק זה ממ"ש אסף כך שלכך נקרא יוסף למהוי וכו' מ"ש יוסף ה' לי בן אחר ויוסף היה נכון ע"ש אסף אלהים את חרפתי אלא בזה נתכנאה ע"ש עתיד יהושע וכו' וק"ל: (כה) עתידין דקשה ליה והיאך מקושר ושייך זה לזה ויהי כאשר ילדה ויאמר יעקב אל לבן אלא כדפי' וכן הוא בב"ב פרק י"נ ברש"י: אמירים

רמב"ן

והנכון דעת אונקלוס שעשאן כלן לשון קבוץ וכנוס כמשמעם מלשון ויאספו את השליו כי אוספיו יאכלוהו ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים ולא יאסף היותה להקבץ לאנשי ביתו ואספו מהם שקבלו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תפזור בין בני אדם להיות כדברים

אבן עזרא

דודאי בנך. חלק ושכר: (כ) זבדני אלהים. כטעם נתן לי חלק ואין לו אח במקרא: יזבלני. יזבול עמי [ו]יהיה זבולו עמי תמיד. כמו בנה בניתי [ש]בית זבול. וכמוהו בני [ת]יאלמי יאלו ממני. ויגואלי [א]כאלה הם מעלים פועדים: (כא) ואחר ילדה בת. יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן [ב]אחת: (כג) אסף אלהים את חרפתי. כטעם כלה. וכן ונאסף ממנים ונגיל

פירוש על אבן עזרא

כדעת ע"ב אשר היה לנכון על המטה שיריה דיה טוב. ואם טעמו קר והוא נגד טבע המשבל. הוא כמו הולדם הטמם והילם הטמם. והילם מקרר ומקפיא. ושענסם תיפה כי יש אהבה המלויה ע"י קיבה א"כ אינו אוהב רק הקיבה*. ויש אהבה התלויה שבור המשגב כמו אהבה ממון הנקראת אהבת המועיל. ולפה אמרה אינך צריכה לשעלה אתרם כי בעלי אוהב אותך בלי שום מסבב ד"א. לא כן אם לא היה ללאה בנים היתה שנואה ע"כ משיבה לתרגום שיבים לקשר אהבתו אליה. [ר]כפי דעת ס"א זבול הוא לשון דירה כמו שמבייא ר"א הפסוק ע"ג ודעת הת"י הוא מלשון לידה לדרך תרגומו זודין לאורפה. והב' וסופ"ו מתחלפים כמו הלוה ולסבה. ות"י אשר הולידה ששה בנים יהיה רוב הולאה סנים בבית ומעשה אבות יכשו בנים וגם הוא שמן לבנים. וידוע שנין יפע"ה אשר היה יושב אהלים בלוהלו של תורה ע"כ לא בקש רק לגם לאכול וכו'. ואיך יזכה הת"ם ג"כ לעדון עס"ז ע"כ עמו תופעות יששכר וזבולן. וע"י זבולן אשר יהיה לחוף אניות. לא יבור נאסל יששכר עניות. חם כמה כמו אשר ע"י זבולון לטרבה הפולאה ולנעדך פרנסה יותר מכל אחיה. כן ימרבה ההלעככום על הטבע הזה ביותר. ולזה מעתה יהיה זבולו עמי תמיד ע"י אלו ב' בנים. [ש](מ"מ ס' י"ג, ד"ה ב' ו' ב'). [ת](ירמיה י"ד כ'). [א](תהלים קי"ט פ"ה) פי' יבולו ויביעו לי. והוא פועל עומד אשר בעלי יסבוב אותי לחלק עוב. ולעיקר ביתו אשר מקלה אם הבנים. [ב]כ"ל שלא נאמר בה ותהר ותלד כ"א ואחר ילדה. ר"ל מאוך נלידת אזלן

*כמו היפה סופר אשר הביאה אליו בן אלים אמר.

ספורנו

נגרור: ולקחת גם את דודאי בני. להוסיף אהבתך ושנאתו אותי: לכן ישכב עמך הלילה. שתקדם סגולת הדודאים וסגולתם כך לפעולת' כי ולא יניעך חק כמה שתתני לי ממם עתה כי לא יגדל מי שימלא מהם בעדי אחרי כן כל שכן בהיותם העקר כמו שאדל: (טז) אלי תבא כי שכור שכרתיך. ולא תעשה עול בזה לבעל עונת אחותי בהיות זה מדעתה ובהסכמתה. ובזה הספור הגלאה מגונה אצל מגלי פנים בתורה הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אצל האבות כמו שהיה ענינו אצל אדם ואשתו קודם שחטא כי לא היתה כונתם בו להנאת עצמם כלל אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שהסיר' כונת האמהות לבלי ימצא לפני האל ית' בהשתדלותן בהכנסת הצרות וענין הדודאי' כשמעה תפלתן על זה כי ראוי לצדיק שיעשה ההשתדלות הטבעי כאפשר אצלו להשיג חפצו ועם זה יתפלל שיהיה התכלית כאמרם ז"ל (יבמות דרך הבא על יבמתו) שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים: וישכב עמה בלילה הוא. מדעתו בראותו זריזות לאה וטוב כונתה בזה: (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהקדימה השתדלותה בזה עם תפלתה באמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וזה היה ההשתדלות הראשון כשהכניסה צרה לביתה: (כ) זבדני אלהים אותי. נתן לי חלק וגמול על ההשתדלות השני בדודאים שעכר מלוה תמוה: אותי זבד טוב. כי היה עמי חלק טוב שלא התכונתי לשום תענוג אלא לכבודו: (כב) ויזכור אלהים את רחל. שהשתדלה להוליד בהכניסה צרתה לביתה ובענין הדודאים: וישמע אליה אלהים. שהתפללה אחר שעשתה שני מיני ההשתדלות: (כג) את חרפתי. שקבל תפלת אחותי ולא היה מקבל תפלתי: (כד) יוסף ה' לי בן אחר. על ההשתדלות השני כמו שעשה לאחותי: (כה) שלחני ואלכה. שאף על פי שלא היה או בידו מקנה כי נמקלו עבר אתם היה בידו די לחיות עם נשיו ובניו לפחות די לקנות לחם ושמלה ומזון לדרך כי באופן אשר לא היה ראוי לצדיק ושכם שישתדל ללכת למות ולהמית ברעב ולא יעלה על לב שיסכים על ידו לבן שהיה עשיר ונשוא פנים בעירו ויפלטהו עם נשיו ובני בנותיו להמית את כל הקהל ברעב ובצמא ובעירום בדרך כפוקח. והנה לבן החסן לו שיהב

פירוש רשב"ם

כדכתיב הדודאים נתנו ריח: (יח) יששכר. שני שכרים א' שכר הדודאים וא' שכר שנתתי שפחתי לאישי: (כ) זבד. לשון חלק ומנה יפה לפי הענין: יזבלני. כמו בנה בניתי בית זבול לך. לשון דירה: (כא) ותקרא את שמה דינה. ולא נכתבה הודאה על לידת הבת לדעת למה נקראת כן שאין מודים על הבת כמו על הבן ולהודיעך בא שכל בני יעקב היו זכרים חוץ מזו. וכן בת אשר סרח. בכל שבעים נפש לא היו רק שתי בנות. יוכבד וסרח: (כג) אסף אלהים. כמו ואספת אל תוך ביתך. וכמו אספתי את שלוסי הכנסת והטמנת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה: (כד) ותקרא את שמו יוסף. על שאמרה אסף אלהים את חרפתי. ואם כן תקראהו אסף יוד של יוסף למה על שם שהתפללה יוסף ה' לי בן אחר. הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף: (כה) שלחני. כי אתה כשנולד יוסף נשלמו שבע שנים אחרות של רחל: לרגלי

מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי כח וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ לב אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ לג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ לה וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל

אשר

אונקלוס

יַעֲקֹב לְלָבָן שַׁלְּחַנִי וְאֵיהַךְ לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי׃ כו הַב יָת נְשַׁי וְיָת בְּנַי דִּי פְלָחִית יָתָךְ בְּהֵן וְאֵיזֵיל אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת פֻּלְחָנִי דִּפְלַחְתָּךְ׃ כז וַאֲמַר לֵהּ לָבָן אִם־כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ נַסֵּיתִי וּבָרְכַנִי יְיָ בְּדִילָךְ׃ כח וַאֲמַר פָּרֵישׁ אַגְרָךְ עֲלַי וְאֶתֵּין׃ כט וַאֲמַר לֵהּ אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דִּפְלַחְתָּךְ וְיָת דַּהֲוָה בְעִירָךְ עִמִּי׃ ל אֲרֵי זְעֵיר דִּי־הֲוָה לָךְ קֳדָמַי וּתְקֵיף לְמִסְגֵּי וּבָרֵיךְ יְיָ יָתָךְ בְּדִילִי וּכְעַן אֵימָתַי אַעְבֵּיד אַף־אֲנָא לְבֵיתִי׃ לא וַאֲמַר מָה אֶתֵּין־לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא־תִתֵּין־לִי מִדַּעַם אִם־תַּעְבֵּד־לִי פִּתְגָמָא הָדֵין אֲתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר׃ לב אֶעְבַּר בְּכָל־עָנָךְ יוֹמָא־דֵין הַעְדֵּי (נ"י אַעְדִּי) מִתַּמָּן כָּל־אִמַּר ׀ נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל־אִמַּר־שְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר בְּעִזַּיָּא וִיהֵי אַגְרִי׃ לג וְתַסְהֵד־בִּי זָכוּתִי בְּיוֹם דְּמָחַר אֲרֵי־תֵיעוּל עַל־אַגְרִי קֳדָמָךְ כֹּל דִּי־לֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא וּשְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא גְּנוּבָא הוּא עִמִּי׃ לד וַאֲמַר לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי כְפִתְגָמָךְ׃ לה וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא הַהוּא יָת־תְּיָשַׁיָּא רְגוֹלַיָּא וּרְקוֹעַיָּא וְיָת כָּל־עִזַּיָּא

גנזתא

מסורה כה מקומי, מ"ל. כו תנה, חסר. בהן, פ"ו קמצין [כ"ל הס"פ בגליון]. ואלכה, ב' הכתוב בלישנא לקבל הסמוך. עבדתי, חסר. כז נחשתי, ל'. כח ויאמר, ל"ם. שכרך, ב' הכתוב. ואתנה, חסיר בגליון לקבל הס"פ. ל כי, סד מן כ"ד מלרע. ויפרץ, כל מ"ר חסר. לרב, כל מ"ר חסר. אתך, חסר. לרגלי, ב' בר לרגלי. לא אתן, חסיר בפסוק לקבל המקף וכן חסר. מעשה לי הדבר, י"א חסר הם בלי'. לי, דגש מל"ד. אשובה, מ"ל. אשמר, כל מ"ר חסר. לב אעבר, כל מ"ר חסר. חסר, ג'. נקד, ג' וחסר. וטלוא, מ"ו וה' בסוף וכן כל עניכם. שם חום, מוקף ובלי מתג. לג כי, דגש מל"ד. וענתה, ד'. ביום, ב' אל מתכלל. תבוא, מ"ל. גנוב, ג' ומ"ל. לד לו, כ"ע. כדברך, י"ב חסר. לה העקדים, מ"ו ומ"י. והטלאים, כ"ל חסר ומ"י. הנקדות, מו"ק ומ"ל חכין. והטלאת, ל' וחסר דס'.

ת"א ויברכני ה' בגללך ברכות מב סנהדרין לט. נקבה שכרך עלי ואתנה נדה לא.

רש"י

שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי נסיתי בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים ובתו רועה את הצאן אבל הרועים עכשיו היו לו בנים שנ' וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה. כתרגומו פריש אגרך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו: (ל) לרגלי. (ב"ר) עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אליך הברכה כמו (שמות יא) העם אשר ברגליך. (שופטים ח) לעם אשר ברגלי. הבאים עמי: גם אנכי לביתי. לצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן והוא גם: (לב) נקד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודות פוינטור"א בלע"ז: טלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום רו"ס בלע"ז לשון חמים שחמים ונמצאת לכבש לענין השכבים: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים וחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: (לד) הן. לשון קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך: (לה) ויסר. לבן

רמב"ן

מדברים בה עוד בפסוק: (כז) נחשתי ויברכני ה' בגללך. מתבונן ובוחן כי איש צדיק אתה ולשון נחשתי נסיתי וכל נחש ניסיון. ויש אומרים שהיה מנחש בתרפים ויעקב אמר ויברך ה' אותך לרגלי לא רצה לומר בגללי דרך ענוה ואמר לרגלי כי מעת שבא רגלי בביתך היית מתברך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה לשון רש"י. כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאו אתי ויותר ראוי שיאמר ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה לך טרם בואי פרץ לרוב. או נפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עבדתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב מאד אלא כדרך כל הארץ רק ברכת ה' היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך וזה הנכון: (ל) אעשה גם אנכי לביתי. עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהם וסומכן והוא גם לשון רש"י ולא הודו שיהיה ליעקב צאן ולא שירעו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יחשוב שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על כלם ועל עבדיו אמר שהיו עוסקים לו במלאכה ואין כל זה נכון אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה ויאסף את רחל גם מלאה וכן גם אותה הרגתי גם הכתי אותך ורבים כן:

ויקח

ית אנא מסתפי מן עשו ולניונוי ואמר ללבן שלחני ואיהך לאתרי ולארעי: (כו) הב לי ית נשי וית בניי דפלחית יתך בגינהון ואיזיל ארום אנת ידעת פולחני די פלחתך: (כז) ואמר ליה לבן אין כדון אשכחית רחמין בעינך הא אטיירית קוסמין וברכני יי בגינך:

((כז) אטיירית:)

(כח) ואמר קטע אגרך עלי ואתן: (כט) ואמר ליה אנת ידעת ית די פלחתך וית דהוה בעירך נטיר עמי: (ל) ארום קליל דהוה לך עאן קדמי ותקיף לסגי ובריך יי יתך בריגלי דאתגיית לך מדעלית בביתך וכדון אימת

אעביד אוף אנא עבידתא חנא וקיק לפרנסא אנשי ביתי: (לא) ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אוחרן אין תעביד לי פתגמא הדין איתוב ארעי ענך אטר: (לב) אעיבר בכל ענך יומא דין העדי מתמן כל אימר נמור וקרוח וכל אימר לחוש באמריא וקרוח ונמור בעזיא ויהי אגרי: ((לב) כל אימר קרוח ונמור וכל אמר לחוש במימרא וקרוח ונמור בעזיא:) (לג) ותיסהד בי זכותי ליום מחרא ארום תהוי על אגרי לקדמך כל דליתוהי נמור וקירוח בעזיא ולחוש באימריא גניבא הוא למהוי דילי: (לד) ואמר לבן יאות לואי דיהי כפתגמך: (לה) ואפריש ביומא ההוא ית ברחיא דסימנא

בעל הטורים

הטה אלקי וכשילדה עוד ג' אמהות הרי ילדתי ב' חלקים: (לב) ביום מחר ב' במסורה הכא ואידך (משלי כ"ז) אל תתהלל ביום מחר אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה

יונתן

(כז) אטיירית וכן תיב"ע בפסוק נחש ינחש בו מעיילא הוא מעוייר והוא ל' המורגל בדרז"ל ובזוהר פ' מקץ חכימין בעיילא וכן בזוהר בלק והטירות הוא כמ"ש הרמב"ן פ' שופטים שהם הכמי העופות שבאלפולתם ידעו עתידות וע"ש: (לב) איטר לחוש מלפון

רמב"ן

(לב) והטעם נקוד וטלוא. נקוד או טלוא וכל שה חום פירשו בו שמור כי הטהרות מפני החום ואיננו נכון בעיני כי רוב הכשבים שחורים אף כי באלין קדם שהיא חמה ואם כן יהיו כלם ליעקב. והנכון דעת אונקלוס שחום והוא קרוב לאדום וקורין אותו רו"ס וכן פירש"י ויהיה שם מגזרת אור החמה שהוא דומה לחמה אשר יתאדם קצת: והיה שכרי. לשון רש"י אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים וחומים בכשבים יהיו שלי וכן דעת ר' אברהם ופי' כל שה נקוד וטלוא חום וטלוא ונקוד בעזים הנקבות כמו שאמר ויסר ביום ההוא את התישים ואת כל העזים ופי' כל אשר לבן בו הזכרים וכל חום בכשבים ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חום בהם היה הכרו מהרי לא עשה במקלות מראה חום והיה מפסיד הכרו מן הכשבים שהם רובם אלא וכן בתלותו הרהותו העולים על הצאן עקודים ונקודים אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל חום בכשבים והסר טלוא ונקוד בעזים ויהיה שכרי שלשה המראות בכשבים והשנים בעזים ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וכל חום בכשבים גנוב הוא אתי: (לה) וטעם ויסר ביום ההוא את התישים. אמר הכתוב כי יעקב אמר הסר משם טלוא ונקוד בעזים ולבן הסם לגרע הצאן והסרים הזכרים והנקבות והסרים אפילו העקודים אשר לכם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והסרים בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר שהסרים בתישים ובעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין ברוד יהיה וכל חום מוסף על המראות

אבן עזרא

[ג]ונחשתי. ואחרים אמרו כי השם ראה המראות שהיו הבנים מהרסות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו נלקחו ונהסכרו אלא [ד]השם. והנה נולדו ליעקב י"ב [ה]בנים בז' שנים וכאשר תזרום הקדמונים מלאות בני [ו]השם חדשים וימים במספר. ויתכן שהנה לאה ששפחה [ז]ליעקב קודם שנולד נפתלי. גם הנהג רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: (כו) אשר עבדתי אותך בהן. שב אל נשי לא אל ילדי [ח]כמו ויעש דמי מלחמה בשלום: (כז) נחשתי. כמו נסיתי [ט]כי סוכן היה לקראת נחשים ויתן לו תרפים: (כח) נקבה. לשון טורי במשקל זכרה [י]לי אלהי לסוכה. ופירושו פרש. וכן אשר פי יי' [כ]יקבנו. ודגשות הק"וף להתבלע [ל]הנו"ן בו. כמו אשר ידבנו [מ]לבו: (ל) לרגלי. בעבור רגלי. כי דרך בני אדם לומר [נ]רגל טובה יש לפלוני. והטעם כי התברכת משעה שבאתי לביתך: ס"א מאומה

פירוש על אבן עזרא

אבלן עתה. [ג](ישעיה פ"ו י"ד) גם הם ולאסף פי' כריתה. [ד]ר"ל כי ענין לאסוף ולהכיר הרפה כזה איט יכול הוא ב"א זולת ה' לבדו כנס אותה. [ה]ר"ל עם דינה כי בנימין נולד בא"י. [ו]כבה מונה בסדר עולם ע"ש. והפלקי כ"ה כתוב בני ז' חדשים. ולפי השמטן שהאריך בע"מ אהל יוסף הם ו' חדשים כ"ה ימים ע"ש. [ז]ככה פי' ר"א ג"כ (שמות א' ב') ושם פי' יתכן שרחל נכנה שפחה ליעקב בלידה שמעון. וגם טלד יששכר קודם לידה אשר ודינה. ולראיה לדבריו כתוב (בד"ה א' ב' ב') דן יוסף ובנימין נפתלי גד ואשר. והנה יוסף אחרי דן. וזכר בנימין עם שמו בעבור היותם אחים בני הגבירה. ע"כ זכר עם נפתלי אשר [illegible] אע"פ שבנימין קטן מנפתלי. ואולי כאשר בקשה רחל הדודאים ולא ראתה את רחל לכן ישכב עמך הלילה הזאת. ובלילה ההיא היה עם רחל וכשילדה לאה את יששכר בזה הטבוע ילדה רחל את יוסף וכשנולד יוסף הרחם לאה את זבולן ודינה אשר לא נכתב והסר הוא כנ"ל וילדם עמו. [ח]כי לא עבד עבור הבנים ע"כ מורה העבודות עבור נשיו. ולאות כי (במ"א ב' ה') כתוב אשר עשה לשני שרי לבאות ומקיים וישם דמי מלחמה בשלום כ"ל הריגת אבנר את עשהאל היה דמי מלחמה והיה רודף אחריו וכמן להצילו בנפשו. והרגת יואב לאבנר היה בעת השלום ואם כי הזכיר ב' השרים מכ"מ הטעם וישם כנ"ל איננו רק על אבנר. [ט]עיין (ויקרא י"ט כ"ו) פי' ג"כ ככה ושם פי' אשר אין בהם אמת רק הוא דמוי ע"כ מוסיף אלו המלות. פי' שכל האדם הוא המלאך. וע"י הפעולות מתעורר השכל ומכוון לפעמים ג"כ דבר אמת ע"כ מתפעל הנפש ע"י אותות נסיים. והיה לו ג"כ תרפים אשר באמת היו מדברים עמו ע"י מעשה כשוף וכמו שמאריך באבלות סוף ויקרא מספר המלאכים לר"א. [י]קבה וכו' (נחמיה י"ב ל"א). [כ](ישעיה ס"ב ב') עם חקו"ף בדגש. [ל]כי שרשו נקב. [מ](שמות כ"ה ב') שורשו נדב. [נ]ר"ל עבור כי פעולת הרוכל ע"י הרגליים ע"כ נקרא ג"כ

ספורנו

היטב עמו לתועלתו כאמרו ויברכני ה' בגללך: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך. אם אותי אהבת כמו שראוי מצד הקורבה אין ראוי שתעזבני וזה כי נסתפי שבאה בביתי ברכה לרגליך ברבות המקנה ובשאר נכסים. כאמרם ז"ל תכף לת"ח ברכה: ויברכני ה' בגללך. וגם ראיתי שהועלתי מן המקנה דמים מרובי' ועושר יותר מן המורגל וידעתי שזה היה בגללך ואולי התרפים דברו זה: (כט) אתה ידעת את אשר עבדתיך. לא היתה תוספת במקנה אל הכמה הנמשך אשר המיל אבל היתה לשלמות עבודתי שהיתה עם בקיאות והשתדלות רב במלאכת מרעה הצאן: ואת אשר היה מקנך אתי. שהיו בו נשמרים ומוגנים והכנסתי את הנשברת והבאתי לחולה כראוי לרועי הבקר: ויברך ה' אותך לרגלי. אמנם זמה שאמרת שברכך ה' אותך לרגלי הוא אמת בלי ספק: ועתה. מאחר שהאל ית' ברך אותך בשבילי: מתי אעשה גם אנכי. איזה מעשה מצורך אתו לביתי כמו שעשית אתה בגללי לביתך ולא יספיק לזה השכר המורגל לרועים: (לא) מה אתן לך. שיהיה לך תמורת מה שאתה מגלה להשיג: לא תתן לי מאומה. שאם האל ית' יתן מן בעדי לא יעמים את המוכן לך כאמרם ז"ל אין אדם נוגע במוכן לחברו: (לב) הסר משם כל שה. הקטנים ולא הגדולים למען יולידו קלחם בדומה ויפלו לחלקי: (לג) וענתה בי צדקתי כי תבא על שכרי לפניך. שכשתבא לדקתי להראות שראוי לחלקי בנולדים תעיד לפניך על שלמות עבודתי אשר בשכרה ישנה האל ית' בנולדים את החלק שראוי לך כדי שיהיה שלי: (לד) לו יהי כדברך. שהסכים כמה שאמרתי: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים. אשר שאמר יעקב יהי כדבריך

פירוש רשב"ם

(ל) לרגלי. בשבילי. דוגמת לרגל המלאכה אשר לפני: (לא) לא תתן לי מאומה. שכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבודתיך בשביל בנותיך אבל מעתה שארעה צאנך מכאן ולהבא תן לי העקודים והנקודים. ואותן עקודים ונקודים שיש עכשיו בצאנך הסר משם ותן ביד בניך שלך להפרידם מעל העתודים להוליד מעכשיו שיהיו שכרי: (לב) נקד. נראה לי שלאי הקדקד והצואר. שהרי ויקר ארצה כסיפת הצוואר והקדקד. והוא נדגש שהוא כמו. ויפל מגזרת נפל: ונקוד. מן ויקוד הוא על שם הקדקד: כמו עקוד ברגל על שם ויעקוד את יצחק קשירה ברגל: הסר משם לצורכך: והיה שכרי. מכאן ולהבא אותן שיולדו: (לג) וענתה בי צדקתי. היום ולהבא לפניך. כשתבא לראות שכרי ולא תמצא בהם אלא נקודים ועקודים: חום בכשבים. אבל לא בעזים כי רובם חום הם: (לה) ויתן ביד בניו. של לבן: וכן

אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃ לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ לז וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ לח וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרְהָטִים בְּשִׁקֲתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃ לט וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה

בַּמַּקְלוֹת

אונקלוס

נמורתא ורקועתא כל די־חור בה וכל־דשחום באמריא ויהב ביד־בנוהי: לו ושוי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין יעקב ויעקב רעי ית־ענא דלבן דאשתארן: לז ונסיב־לה יעקב חוטרין דלבן רטיבין דדלוז ודדלוף וקליף בהון קלפין חורין קלוף חור די על־חוטריא: לח ודעיץ ית־חוטריא די קליף ברהטיא אתר־בית־שקיא דמיא אתר דאתן (נ"י דאתין) ענא למשתי לקבלהון דענא ומתיחמן במיתיהון למשתי: לט ואתיחמא ענא בחוטריא וילידא ענא רגולין נמורין ורקועין: מ ואמריא אפרש יעקב ויהב בריש ענא כל־דרגול וכל־דשחום בענא דלבן ושוי לה עדרין בלחודוהי ולא ערבנון עם־ענא דלבן: מא והוי בכל־עדן דמתיחמן ענא מבכרתא ומשוי יעקב ית־חוטריא לעיני

ענא

מסרה חום, מ"ל מ"ל. לו וישם, י"ד. הנותרת, ג' ב' ס' ו' חסר וחד מ"ל. לז מקל, סקוף בספס ול'. לבנה, ל' חמין בקמל. לח, בספס. ולח, מ"ל. וערמון, ל' ומ"ל. ויפצל, ל'. בהן, הה"ס בליר'. פצלות, ל' ומ"ל. לבנות, ד' מ"ל. מחשף, חסר וחמין סמלי'. על המקלות, ל' וס' סל המקלות. לח ויצג, ב'. פצל, הלדי בליר'. ברהטים, ל' ומ"ל חסין בספב וסקיף בס"פ. הבאן, ל' ב"ע. ותסלם סנסנם כסיב. לשתות, מ"ל. ויחמנה, סד מן מילין סנדכונגים: בבאן, ב' חסר. לשתות, מ"ל. לט וחלדן, ל' וכ"כ. מ והכשבים, ל'. הפריד, מ"ל. ויתן, ז'. עקד, ל' וס' ססס סמלסי. על לאן, סבירין ב' מס. מא יחם, הסים בליר'. המקשרות, מ"ל וסמ"ס כפס והכ"ס בספב. ושם, ס'. ברהטים, ג'. ליחמנה, ל' כמ"ס בליר'.

רש"י

לבן ביום ההוא וגו'. התישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורות לבנה: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרת. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דאימא (הושע ד) תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרינבל"א שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: ולוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר"י בלע"ז: וערמון. קסטני"ר בלעז: פצלות. קלופים קלופים שהיה עושהו מנומר: מחשף הלבן. גלוי לובן של מקל. כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמית והרבה יש בגמרא דצה ושלפה דץ ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם שם הציג המקלות לנכח הצאן: ויחמנה וגו'. (נ"ל) הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר והוא ויחמנה וגו'. (ול"ל בתיבה זו המסגרו לי זכר ונקבה כמ"ש הרא"ם): (לט) אל המקלות. אל מראות המקלות: עקדים. משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהן: (מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדי' עקודים נקודים הבדיל והפריד לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם נופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפי': (מא) המקשרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא. ועניס סברו עם אחיתופל בקשרים (שמואל ב טו) ויהי הקשר אמיץ. אותן

המתקשרות

רמב"ן

המקלות המזכרות וטעם הוסיפו באמר הכבשים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין המישים והבאים ואין בתולדת העזים להיות בהן חום: (לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה. כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדת הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא יאמר ללבן עד פרעם. ויש אומרים כי השנה הראשונה שלדו ליעקב נקודים וטלואים רבים בברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי גנב הוא אתו וזה פי' בכל יחם הצאן המקושרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והיו העטופים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשורים כלם ליעקב כי יולדו נקודים: (מ) והכשבים הפריד יעקב. פרש"י הנולדים עקודים נקודים הבדילם לעצמם ועשה אותן עדר לבד והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות לאחריהן נוטות באלו וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל עקוד ואל כל חום שנמצאת בצאן לבן: וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. כמו שפירשתי זה לשון הרב ואין לדבריו באלו נכונים כי למה הפריד הכשבים ולא נשאר בעדר לבן נקוד או חום לא בכשבים ולא בעזים ואם היו שנפרדים אותם אשר הולידו הצאן עקודים נקודים וטלואים שהיו שלו ומהם עשה העדר הזה העקוד למה הפרים הכשבים לבדם ולא לקח גם התישים והעזים שנולדו לו כן ויעשה מכלם העדר העקוד הזה אשר הולך לפני הצאן ועוד שלא אמר שנולד שם חום ועוד כי לפי דעת הרב אין בכשבים עקוד וטלוא שאינם שכרו ולא עשה להם מקלות אבל פי' הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן ששם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום הכשבים על דעתו כי נוכח ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן. והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן האחר שהם הכשבים אל עקוד ואל כל חום וישם לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך המקראות לדבר כן ובפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות

טוב

יונתן בן עוזיאל

דסיסנא ברגליהון וקרוחיא ית כל עזיא נמורתא וקרוחתא כל די שומא חיוורא ביה וכל דילחוש באימריא ויהב בידא דבנוי: (לו) ושוי מהלך תלתא יומין ביני ענייה וביני יעקב ויעקב רעי ית ענא דלבן סבאן ומרעאן דאשתארו: (לז) ונסיב ליה יעקב חטר דפרח לבן ודלוז וארדפני וקליף בהון קליפין חיורין לגלאה חיורא דעל חוטריא: (לח) ונעץ ית חוטריא די קליף בסירכייתא בשקייתא דמיא אתר דאתיין ענא למשתי תמן שווינון

ירושלמי

לקיבליהן דענא והוון מתיחמן במיתיהון למשתי:

(לח) בסרביתא:

(לט) ואתיחמן ענא לקבל חוטריא וילדן ענא רגולין דסימנא ברגליהון וקרוחין ונמורין חיורין: (מ) ושלייא אפריש יעקב ויהב בריש ענא משכוביתא כל ית דרגול וכל דלחוש בענא דלבן ושוי ליה עדרין בלחודוי ולא ערביבנון עם ענא דלבן: (מא) והוי בכל עידן דמתיחמן ענא סבכרתא

ובישיא

יונתן

מלפון גמלים לוחסים ועירום שמעומר בסבכרום לדומות שגמלים לוחסים נוטות אל לדום: וקרות הוא כלה המרלה לבן במקום הקרת וק"ל: (לז) ולרדפני פירוש פילן נקרא הרדופו ופי' שעוך עץ שמלמו דומה לשושנים ומלים ביותר: (מ) משכוביתא

פי' עיזה ההולכות בראש העדר הוא לשון גארא דב"ק אלי משכוכיתא רבי יעקב לומר עיזה דסזלא בראש עדרא ופירש רש"י שיש לכל בעל עדר עז תריש והולא לא זוג להולך בראש ועדר נמשך והולך אחרי' וק"ל: (לח) ירושלמי במרביותא וכן בת"י ובכר

רמב"ן

הוס או שידע בתולדת הכשבים שהריכים לסימנים רבים בנכודותם יותר מן התישים לקלותם: (מא) הצאן המקושרות. הנכון בעיני בלשון הזה שהם הלאן

אבן עזרא

מלוטה נוסף ונמלא "חסר: (לט) עקדים. ברגל והטעם "שומה שעקדה הרגל: ונקדים. שיש בו נקודות נקודות: וברודים. מגזרת ברד שיש לו "שומות לבנות. ומלת טלוא שם "כלל והוא מגזרת בלות "ומטולאות

ופטעם כמו שומות. וטעם כל שם נקוד וטלוא "תמים. וכן כתוב שה כשבים ושה עזים ואמר שם טלוא "כלל. הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד: (לג) וכל שה חום. הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני הסוס כי השחרות יותר חום "מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים. עקוד ובכות ונקוד: (לג) אשר איננו נקוד וטלוא. נקוד וברוד ועקוד. בעזים. זכרים ונקבות: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים. שהיה ונקודים "וברודים: הנקודות והטלואות. פירוש העקודות "והברודות. וזה טעם כל אשר לבן בו. וכל שם חום כשם שחור. והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו "סוג לב. ומלת כשר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להפיל "מעם ואלה שכרי. ופי' ויתן ביד בניו של יעקב. רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא. וזה שפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים. וכן פי' הפרשה הסר משם כמשמעו לשון לוי. וטעם והיה שכרי כאלה אשר שתבירם: (לג) וענתה בי צדקתי. לפניך היא "תעיד כאשר תבא ותראה שכרי. והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא תמצא התישים "והעזים עקודים נקודים וברודים והכבשים שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה השירות מן הלאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים: ויאמר לבן הן. כמו הנה. כי הה"א נוסף "כמו האלה האלה: (לד) ויסר ביום ההוא. לבן הסיר: (לו) וישם. גם הוא לבן: (לז) מקל. בפתח הקוף בעבור "שהוא סמוך: לבנה לח וערמון. עלים הם "רק לא שם התואר. והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקרא כן בלשון ישמעאל כי הב' לשונות "והארמית משפחה אחת היו: מחשף הלבן. שחשף הקלף. כמו "חשף ה'": (לח) מצל. שהעם ככה כריתות קטנות: ברהטים. מקום שבור המים "שישתו הלאן שם: ויחמנה. נתחברו פה "לשון זכרים ונקבות כמו ויחמנה הסרות: (לט) ויחמו. נתעברו. ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון. והיה ראוי להיות כמו ויחמו "לאכל לחם. ולא תתמה בעבור שאמר על הלאן לשון זכרים. כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד. רק בלשון רבים לא יחושו: אל המקלות. מן המקלות. ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא. ואמת שהוא מפלאות התולדות. וכן כמשפט אשר אמת "שהגבלה בלאם המלאכים: וטלואים. הם הברודים כי שם "כלל הוא: (מ) והכשבים הפריד יעקב. ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ונתן משם כל עקוד וכל חום ושם פני הלאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על לאן לבן. "וי"א כי וישת לו עדרים מאושר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו: (מא) הצאן המקושרות. בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים.

ונהפרש

פירוש על אבן עזרא

ג"כ ברגל. ויעקב אע"פ שעשה שהכנה בכרגליו בבית לבן בא הברכה עבורו ע"כ מכנה בשם לרגלי. "ונכפי דבוק מלום (איוב ל"א ז'). "ל"א מרים הכלל עקודים מפסוק ל"ט וסדר מפרש הפסוקים. ור"ל כשם שמקיף את הרגל כאלו היא עקודה. כל אשר לבן בו פס' ל"ה פי' כ"כ מיב"ע. ופה מפרש פ"א רגולין. ופי' דסמנא ברגליהון. "ר"ל כשמות לבנות כברד בל"א (פלעקקען, שפריינקען). "פי' לעקוד וברוד וכל שים נקוד ועקוד וכן כולם. "(יהושע ט' ה'). "ר"ל פס' ל"ב מלת שה שם כלל לשישים ולעזים ולכבשים. ועזים כולל זכרים ונקבות. ושישים הם עזים זכרים. ולפי שזכר שם רק כבשים ועזים לכן פי' שה הראשון שיש כ"ל עקוד ונקוד וברוד. "ר"ל כולל עקוד ונקוד וברוד. "ר"ל שנקרא שכנש שחור חום. שהשחרות בא מן הסוס והלבן בא מן הקור. "ר"ל כי מלת הטלואים היא כוללת עקודים וברודים. ואמר שמלת עקודים באה בשמום ויאלה מכלל הטלואים הולך להזכיר במקומה נקודים והזכיר עמה ברודים כי גם היא בכלל טלואים כנזכר. "פי' זה אמר על הטלואים. כי נקודות הן כמשמען. "פסוק הוא (במשלי י"ד י"ד) מדרכיו ישבע סוג לב. "וס' שהוא שם תואר (פעלשעם טענן) וכן שם הוא בל"א (שוואהלעם שאף). "כוונת המדקדק כי המשיר היה יעקב ואמר ללבן כי ישיר היום הטלואים שהם בו עתה ואשר יהיה לעתיד יהיה שכרו. גם ויסר ביום ההוא היה המשיר יעקב לדעת הנ"ל ונתנה ביד בניו ולדעתו ככה פי' פס' ל"ב שעבור וכו' להיות שהיר הנקודים ואתן ביד בני ואלה יהיו לדוגמא כשבים והם כאשר יולדו עוד שהם שלי. ולבן שמד מן יבואו הלאן הטלואים על הלאן שאינם נקודים ע"כ שם דרך ג' ימים ביניהם. "ר"ל לדקפי שעיד לפניך כאשר תבוא ותראה שכרי וכו'. שפרי אשה בעולם הפירושים מן הלאן כל עקוד וכו' "יולקם שאחרים אשה שלו הם בגנות אשי. ויעקב לקח למלקו רק כנ"ל ולא חום בתישים ועזים רק בכשבים לקח ג"כ חום. ושהלאשונים אינם יכולים להיות כי שפרים לוחם לבן בעלמו. "מכל התועבות האלה (ויקרא י"ח כ"ו) האלה. הוא כמו כי את כל התועבות האל (שם כ"ז). "ולאם בנפרד הוא בלירי מקל. כמו ויך את האתון במקל (במדבר כ"ב כ"ז). "ר"ל מה שכתוב לא בין לבנה ולוז. פי' בעודם רכים כאשר הם לחים לפשוט העור מן העץ. ולא שאמר אשר גם הוא מין עץ רק הוא מאשר איך היה הענק. "פי' אברהם העברי. וישמעאל בנו. וארם בן בנו של נחור אחי אברהם. שלשתם ממשפחה אחת. "(ישעיה נ"ב י'). "כמו רהיטנו ברותים (שה"ש א' ע"ז) ופי' כמרולים וכן ע"ש על וירץ (בראשית מ"ט כ') ורהט וכן שם מרוצת מים. "כי היו"ד קמן זכר. וכ"ה מימן לנקבה והוא כמו ויחמנה וכו' (ש"א ו' י"ב) והיה כ"ל והשרכה וכו' ופירש"י שם לשון הנדרוגיגנם והוא שיש לו זכרים ונקבות. "(להלן ל"ז כ"ה) ור"ל היו"ד בצירי. ולפי שהשי"ה במלת ויחמו בחטף קמ"ל כמשפט אות הגרון בא היו"ד בקבו"ל ואם כי הוא בנין הקל. ולמה כתוב ביו"ד ולא ויתחממנה ל"כ. כאשר ל"ר שוים הם לז' ול"כ. "ר"ל שאם שמפכל הרבה ביפי אבורה על דבר מה יעשה הדבר אשר הוא רואה בפרי בטנה ומכש"כ למיון הלאן אשר נשתקע בדעתן למיון המקלות ע"כ הולידו לאן נקודים וכו'. "לעיל כמו ל"א כלל שם טלואים הוא שם כלל. וכאשר מושב פה עקודים נקודים לא נשאר כלול בשם טלואים רק ברודים מכ"ז יכול לכלול רק הפרט ולריך טעם לזה למה שורה השהשכום השמות לפעמים כולל במלת טלואים כנ"ל ודק. "(נ"ל) השפרש בין ב' לשונות שאלו. כי בתחילה עשה מקלות להעמיד הלאן. ובפעם השני כאשר נולדו בין לאנו עקודים היה צירו ב' מינים קבם פעולת המקלות

ספורנו

כדרכך שנה שעמו והשיר ביום הסוא קטנים וגדולים: (לט) לנכח הצאן. והיה אליג המקלות לעיני הלאן כדי שיסתכלו במדום שעולת שאליג ומלוייר בדמיונם בעת ההריון כי הליור נכנס שהדמ' בעת ההריון ישעל על הכוח בנולד דמות דבר המלוייר: (מ) אל עקוד וכל חום בצאן לבן. אשר שהשליף

שעכרתו

פירוש רשב"ם

(לה) ובין יעקב. צאן לבן שהי' רועה נתרחק דרך שלשת ימים מצאנו של לבן העקודים והנקודים שהסיר לצאנו של לבן: (לז) מקל לבנה. לפי שהוא דבוק. מקל של לבנה לפיכך הוא פתח. וכן מעשה בקר. מספר תמרורים ובלא דבקים ויך את האתון במקל. בכל רחובות מספד. מעשר מן המעשר: לח. שאינו יבש: מחשוף. גילוי כמו וזרועך חשוף'. חשף ה' את זרוע קדשו: (לח) ויחמנה כמו וישרנה הפרות. מגוי יעמדנה. חציים לשון זכר וחציים לשון נקבה שהיה לו לומר כמו ותקרבנה בנות צלפחד: (לט) ויחמו הצאן. כולן לשון זכר: (מ) והכשבים הפריד יעקב. העקודים והנקודים הפריד מצאן לבן שנה ראשונה ושנייה והיה נותן את פני הצאן לבן אליהם כדי שיראה אותם ותתעברנה כמותם. וגם המקלות היה נותן בשקתות המים. שני מעשים הללו היה עושה כדי שתלדנה עקודים ונקדים: (סא) המקשרות. בזמן שרובן רגילות להתעבר

בַּמַּקְלוֹת׃ מב וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃ מג וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ לא א וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃ ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃ ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר

לבן

אונקלוס

עָנָא בְּכִירָתָא לְחַמוּתְהוֹן בְּחוּטְרַיָּא׃ מב וּבְלַקִּישׁוּת עָנָא לָא מְשַׁוֵּי וַהֲווֹ לַקִּישַׁיָּא לְלָבָן וּבְכִירַיָּא לְיַעֲקֹב׃ מג וּתְקֵיף גַּבְרָא לַחֲדָא לַחֲדָא וַהֲווֹ־לֵהּ עָן סַגִּיאָן וְאַמְהָן וְעַבְדִין וְגַמְלִין וַחֲמָרִין׃ א וּשְׁמַע יָת־פִּתְגָּמֵי בְנֵי־לָבָן דְּאָמְרִין נְסֵיב יַעֲקֹב יָת כָּל־דִּי לַאֲבוּנָא וּמִדִּי לַאֲבוּנָא קְנָא יָת כָּל־נִכְסַיָּא הָדֵין׃ ב וַחֲזָא יַעֲקֹב יָת־סְבַר־אַפֵּי לָבָן וְהָא לֵיתוֹהִי עִמֵּהּ כְּמֵאתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ג וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב תּוּב לְאַרְעָא דַּאֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי־מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ׃ ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה לְחַקְלָא לְוָת עָנֵהּ׃ ה וַאֲמַר לְהֵן חָזֵי אֲנָא יָת־סְבַר־אַפֵּי אֲבוּכֵן אֲרֵי־לֵיתוֹהִי עִמִּי כְּמֵאתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וֵאלָהֵהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעְדִּי׃ ו וְאַתִּין יְדַעְתִּין אֲרֵי בְּכָל־חֵילִי פְּלָחִית יָת־אֲבוּכֵן׃ ז וַאֲבוּכֵן שַׁקַּר בִּי וְאַשְׁנִי יָת־אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא־שַׁבְקֵהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי׃ ח אִם־כְּדֵין הֲוָה־אָמַר נְמוֹרִין יְהֵא אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל־עָנָא נְמוֹרִין וְאִם־כְּדֵין הֲוָה־אָמַר רְגוֹלִין יְהֵא אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל־עָנָא רְגוֹלִין׃ ט וְאַפְרֵשׁ יְיָ יָת־גֵּיתֵי דַאֲבוּכוֹן וִיהַב לִי׃ י וַהֲוָה בְּעִדָּן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא תְיָשַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל־עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין׃ יא וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דַיְיָ בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמָרִית הָא־אֲנָא׃ יב וַאֲמַר זְקוֹף־כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי כָּל־תְּיָשַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל־עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין אֲרֵי גְלֵי־קֳדָמַי יָת כָּל־דִּי לָבָן עָבֵד לָךְ׃

אנא

מסורה במקלות, ב' כי אסה בה אלי. מב ובהעטיף, אין הפ"א רגמי, ומגב בהם לא נולד. העטפים, מ"י ב' בב' ליסל' דין חסר נגשב מלא. והקשרים, חסר ב'. מג ויפרץ, חסר. מאד מאד, ו'. רבות, כל אר' מ"ל. ושפחות, ל' מ"ל באו'. ועבדים, מ"ל. וגמלים, מ"ל. וחמרים, כל אר' ח"ו ומ"י. לא א וישמע, ברביע. ומאשר, ב'. לם, במרכא. הכבד, ב' חסר. ב אינגו, ג'. כתמול, מ"ל. שלשום, ב' מ"ל. ג אבותיך, ב' מ"ל וחי' סדר מלכם נפלגם. ל' מ"ל דמ"ל באו'. ולמולדתך, כו"ל ח"ו וח"י. ד וללאה, ל'. אל צאנו, ל' דמ'. ה להן, י"ד. כתמל, ז' חסר. שלשם, חסר. ו ואתנה, ג'. החיו בליכי. ז ואביכן, ב'. התל, החס בליכי העונה הדגש. והחלף, המ' בח"ם, וחסר. משכרתי, כו"ל ח' בלי' במ"ם. מנים, ב' וחסר [ו' ומ"י]. נתנו, ס'. להרע, ר' פסקין. ח נקדים, כו"ל ח"ו ומ"י. וילדו, ב' [נ"ל ד']. עקדים, כו"ל ח"ו ומ"י. ט אביכם, ל' כ' מ"ם בל"ב. י יחם, ב' ותגנין. ואשא עיני, הרכם סביב. בחלום, מל'. העתדים, כו"ל ח"ו ומ"י בכ"ב דנספון חדשי' סלוים. וברדים, כ"ל ח"ו ומ"י ובמכין. יא מלאך, ס'.

ת"א ויקרא לרחל וללאה השדה ברכות ס.

רש"י

המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו ולקישיא. ומנחם חברו עם (תהלים ס"ה) והעמקים יעטפו בר לשון עטיפה כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתייחם ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות. פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה: (א) עשה. כנס כמו (שמואל א יד) ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך (ב"ר): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיתה עיקר הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מנים. אין מונים פחות מעשרה: מנים. לשון סכום כלל החשבון וכן עשיריות למדנו שהחליף תנאו מאה פעמים: (י) והנה העתדים. אף על פי שהבדילם לבן כולם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד לבן לעדר שביד יעקב (ב"ר): וברדים. תרגומו ופציחין פיומ"ד בלעז חוט של לבן מקיף את גופו סביב שהברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל

רמב"ן

שהצאן אשר הזכרים עולים אשר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב תאותם אליהן ונקשרו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא סו"ר ככוך הוא אשר רשל בכורין אמרה ויקראו המולדים בעת ההיא הקשורים על שם אביהם ורבי' אמרו כי קשורים הם הפוקים אשר אבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה שנת הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם נכסה משמש ואין לכם אתה אלשון העטופים ברעב והתרגום אשר בכיריא ולקישיא

יונתן בן עוזיאל

ומשוי יעקב ית חטריא לעיני ענא בטורכייתא לחמותהן קבל חטרייא: (מב) ובלקושי ענא לא משוי והוון לקשייא ללבן ובכירייא ליעקב: (מג) ותקיף גברא לחדא והוו ליה ענן סגיאין ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין: (א) ושמע ית פתגמי בני לבן דאמרין נסיב יעקב ית כל די לאבונא ומדי לאבונא עבד ליה ית כל יקר נכסיא האלין: (ב) וחמא יעקב ית סבר אפוי דלבן והא ליתנון שפיין לקבליה כדאיתמלי והי כדקדמוי: (ג) ואמר יי ליעקב תוב לארע אבהתך ולילדותך ויהי מימרי בסעדך: (ד) ושדר יעקב ית נפתלי דהוא אזגד קליל וקרא לרחל וללאה ועלן לחקלא לות עניה: (ה) ואמר להין חמי אנא ית סבר אפי אבוכון והא ליתנון שפיין עמי הי כדאיתמלי והי כדקדמוי ואלהא דאבא הוה מימריה בסעדי: (ו) ואתון ידעתון ארום בכל חילי פלחית ית אבוכון: (ז) ואבוכון שקר בי ושלחיף ית אגרי עשר חולקין ולא יהב ליה יי רשו לאבאשא עמי: (ח) אם כדין הוה אמיר קרוחין יהי אגרך וילידן כל ענא קרוחין ואם כדין יימר מאן דשומא ברגליהון יהי אגרך וילידן כל ענא מאן דשומא ברגליהון: (ט) ורוקן יי ית גיתא דאבוכון ויהב לי: (י) והוה בעידן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחמית בחלמא והא ברחיא דסלקין על ענא שומא ברגליהון וקרוחין ונמוריהון חיוורין: (יא) ואמר לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא נא: (יב) ואמר זקוף כדון עינך וחמי כל ברחיא דסלקין על ענא שומא ברגליהון וקרוחין ונמוריהון חיוורין ארום גלי קדמי ית כל אונסא דלבן עביד לך: אנא

ירושלמי

(ט) ורוקן יי ית גיתא דאבוכון ויהב לי:

ופרג: [(ט) ורוקן מימרא דיי:]

(יא) עני יעקב בלשן קודשא ואמר הנני:

בעל הטורים

ימים ביום אחר של ספקלא ביום אחר לאחר בשך דינה יולאה ממך: (ו) ולאתנה ב' סכה ופייך (יחזקאל כ"ד) ולאן לאחי לבן מרעיתי (שם י"ב) גבם שוטף ולאתנה אתי אלבבים תהלבה. מה לאן מרעיתי דלהלן מדבר בישראל אף לאן האמור כאן. דורש במדרש של תגליום

יונתן

וכבר פירש"י בפרשת מי מרה שהוא מלשון שקרים המים ע"ש: (ד) לאזגד קליל פי' שליח כמהר והוא מרגום של איילה שלוחה ודייק מירושלמי שהלה שלים ותקממת אותו שלח וק"ל: (ה) מציין י"א לשון שקט ומלבן ר"א מלשון לאונים ופי' המכין אינם כדאמתול וכו': (ז) ותלמיף כן מרגום ירושלמי בפרשת ויהי בכתוב שיכל את ידיו ופרנס שלמפיכין לידיה וכן בגמרא שבת פ' כורך דילמא שלמופי הוא מעלמפי והוא ענין שאינו שום נקרא שלמופי וק"ל: (ס) דשומא ברגליהון י"ב דשומא בר"ם ופירוש כתם

רמב"ן

ולקיימא כי כן הדבר: (ו) כי בכל כחי עבדתי את אביכן. מתחלה ומתחלך לרגלי. ויתכן שהיה ללבן לאן רבות כי נתברכו גם העטופים לרגל יעקב כי לא לקחו בניו רק נקראתם ליעקב ממתם כל הכבוד הזה: (ז) ואביכן התל בי והחליף את משכורתי. זה היה אמת ואם לא פירשו הכתוב מתחלה וכן אמר לו ותחליף את משכורתי עשרת מונים ובזה במקומות רבים בתורה ונפרשה הזאת למעלה לא ספר שהתנה לאה את הדודאים לרחל: (ח) ופעם אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך. כי מתחלה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם בחום בכשבים ועזים לאם מראה אחר והיה מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא היה זה במקלות כי הוא יספר להם מעשה השם הגדול שעשה עמו להצליח מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי. גם יתכן שהיה מחליף את משכורתו אחרי שהיו הצאן מעוברות והיו יולדות כרצון יעקב כאשר אמר בפירוש היולד לעשות ונבנ"ל לפה הקב"ה מה שלבן עתיד לעשות ליעקב אביו והוא לו טרם היולא גם אם כה אמר אין כתוב כאן אלא אם כה יאמר: (י) ויהי בעת יחם הצאן. זה היה אחר שהחליף את משכורתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך ועתה והנה העתודים העולים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו כל הצאן העתודים וכולם עקודים ואחרי כן היו כולם נקודים ושוב היו כלם ברודים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכורתו ויעשה הנולדים כמראה אשר ילטרך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה' יושגב: והנה העתודים העולים על הצאן. התישים והאילים יקראו עתודים כי כל גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ וכתב רש"י אע"פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאים אותן מעדר המסור לבני לבן לעדר שביד יעקב. ועל דרך הפשט היה זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד אלא והנה כי בכל החלום יאמר כן בפעם כאלו הדבר לפניו ובנ"ב לא הזכירו המלאכים אלא מדרש אמרו עולים אין כתוב כאן אלא העולים כי מפוזו של

אבן עזרא

(מב) ובהעטיף הצאן. הם בימי החרף והם עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות: העטופים. שאין בהם כח כמו נפשם בהם בתעטף: (א) דברי בני לבן. בנים זכרים היו לו וכן הוא אומר וירוץ ביד בניו: (ה) את פני אביכן. ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום. או ישוב איננו אל פני. כמו פני יי' חלקם: (ז) התל בי. מלה זרה. בעבור היות הה"א רפה כי עיקרו להדגש. כמו והתל בכם אליהו דרך לעג: עשרת מונים. מלשון מנה את הפעם והטעם עשרה במספר. או הזכיר עשרה בעבור היותו סך החשבון. והנה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: (ט) ויצל אלהים. כטעם וינצלו את מצרים והדבר מגזרת הצלה כי ואם הוא מטעם רפוק: והנה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת מראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק

פירוש על אבן עזרא

המקלות. והוסיף קיבה אשר הוליך עדרי עקודים ויראו פני הצאן אל העקוד. ולפי דעת הי"א נפעם ב' עשה פעולה אחת או המקלות או עם פני הצאן אל העקוד. וכאשר די לו בפעולה אחת ע"כ פי' ויעש לו עדרים אשר כ"כ נולדו לו אשר היה מהם עדרים כמו השנים הפשוטים ביד אחר. ר"ל לפי סברתו המקושרים המה בימי ריקן אשר אבריהם מקושרים בפתח ע"כ גורם הזמן להוליד עקודים נקודים ולא יבין לבן אשר עשה יעקב איזה פעולה. (תהלים ק"ז מ') עניינו אזיקת כח. קורלא בדעת מדקדק גדול (לעיל ל' ל"ח). הכתוב מדוע פניך רעים וכו' (נחמיה ב' ב'). או פי' פני אביכן איננו אלי כתמול שלשום ואין פנה שאלה איננו לי. ואלה פני לר. כי בקמיכות נמלא דוגמתו. כמו פני ה' חלקם (איכה ד' ט"ז) והיה לו לומר חלקום. (ע"א י"ם כ"ז). (ע"ב ל"ד ב'). כמשפטו דוקא. בשתוך סוף אחדים ולאת עשרות. וטעמו פעמים רבות. כאשר הסוגלה היפת למספר אחדים ולעשרות. ר"ל אם כי נראה מהפס' (לעיל ל' ל"ב) אשר היה בשכרו ד' מינים. אכ"ז נראה מדברי יעקב אשר לא נתן לו רק מין אחד. ועוד זאת אשר החליף כל פעם מתחילה אשר לו נתן לו זה המין ושוב אחר למין אחר ולא ואם אחר מדיבורו כל עם למין אשר יכול להיות שנוי לאלה פעמים. עיין (שמות י"ב כ"ו) בפי'

ספורנו

משכרתו והשאיר בעדרו עקוד וכל סוס: (מב) ובהעטיף הצאן לא ישים. כדי שלא יחשוד לבן שהדבר במרמת איזו מלאכה: (מג) ויפרוץ האיש. פרץ את גבול ההצלחה המורגלת במלאכת מרעה הצאן: (א) וישמע את דברי בני לבן. שספרו עליו לשון הרע בקנאתם: (ב) וירא יעקב את פני לבן. כאשר קבל את הלשון הרע: (ג) ויאמר אלהים אל יעקב שוב. הודיע הכתוב שבסבת שלא הלך בדרך ולא נטל רשות מלבן. שלא כמנהג איש אשר כמוהו כי סבב שאשר קבל לשון הרע עליו אם ידע נסיעתו יגזלהו כאמרו פן תגזל את בנותיך: ואהיה עמך. שלא יקרך היזק בדרך: (ה) כי איננו אלי כתמול שלשום. כהוסף שים בידי מאלו

פירוש רשב"ם

להתעבר ביחד: (מב) ובהעטיף. כשעבר זמן המבכירות להתעבר לא היה חושש על המאחרות: (א) הכבוד עוצם ממון. כמו ואברם כבד במקנה בכסף ובזהב: (ה) ואלהי אבי היה עמדי. אע"פ שפניו רעים אני לא גזלתי ממנו כלום אלא הקב"ה היה עמדי ונתן לי: (ז) מנים מניינים. עשר אינו דוקא. כמו עשר נשים לחמכם. עשר פעמים תכלימוני כלומר הרבה מניינים: (ח) וילדו כל הצאן נקדים. בזה לא הועיל מחשף הלבן: (ט) ויצל. הפריש וכן כל לשון ישועה והמלטה וחליצה לשון הפרשה הם: אשר

לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ׃ יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃ יד וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ טו הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃ טז כִּי כָל־הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ ששי יז וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ יח וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ יט וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃ כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ

בהר

אונקלוס

יג אֲנָא אֱלָהָא דְאִתְגְּלֵיתִי עֲלָךְ בְּבֵית־אֵל דִּי מְשַׁחְתָּא תַמָּן קָמָא דִּי קַיֵּמְתָּא קֳדָמַי תַּמָּן קְיָם כְּעַן קוּם פּוּק מִן־אַרְעָא הָדָא וְתוּב לְאַרְעָא יַלָּדוּתָךְ׃ יד וַאֲתֵיבַת רָחֵל וְלֵאָה וַאֲמָרָן לֵהּ הַעוֹד (כְּעַן) לָנָא חֳלָק וְאַחְסָנָא בְּבֵית אֲבוּנָא׃ טו הֲלָא נֻכְרָאָן אִתְחֲשַׁבְנָא לֵהּ אֲרֵי זַבְּנָנָא וַאֲכַל אַף־מֵיכַל יָת־כַּסְפָּנָא׃ טז אֲרֵי כָל־עוּתְרָא דִּי אַפְרֵשׁ יְיָ מֵאֲבוּנָא דִּילָנָא הוּא וְלִבְנָנָא וּכְעַן כֹּל דִּי אֲמַר יְיָ לָךְ עֲבֵד׃ יז וְקָם יַעֲקֹב וּנְסַל יָת־בְּנוֹהִי וְיָת־נְשׁוֹהִי עַל־גַּמְלַיָּא׃ יח וּדְבַר יָת־כָּל־גֵּיתוֹהִי וְיָת־כָּל־קִנְיָנֵהּ דִּקְנָא גֵּיתֵי קִנְיָנֵהּ דִּי קְנָא בְּפַדַּן אֲרָם לְמֵיתֵי לְוָת־יִצְחָק אֲבוּהִי לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ יט וְלָבָן אֲזַל לְמִגַּז יָת־עָנֵהּ וְכַסִּיאַת רָחֵל יָת־צַלְמָנַיָּא דִּי לַאֲבוּהָא׃ כ וְכַסִּי יַעֲקֹב מִן־לִבָּא דְּלָבָן אֲרַמָּאָה עַל־דְּלָא חַוִּי לֵהּ אֲרֵי אָזֵל הוּא׃ כא וַאֲזַל הוּא וְכָל־דִּי־לֵהּ וְקָם וַעֲבַר יָת־פְּרָת וְשַׁוִּי יָת־אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְגִלְעָד׃ כב וְאִתְחַוָּא לְלָבָן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃ כג וּדְבַר יָת־אֲחוֹהִי עִמֵּהּ וּרְדַף בַּתְרוֹהִי

מהלך

מסרה, יב לך, דגוש מד"ד. יג לי, דגוש מדין ל"א. קום, פ"ל. ושוב, מ"ל. יד ותאמרנה, ל' כ"כ בתורה [מ"ל ס']. העוד, מ"ל. טו הלוא, י"ב מ"ל בתורה. נכריות, מ"ל. נחשבנו, ב'. אכול, יוד מ"ל בקרי' וג' מהם בתורה. טז העשר, חסר. הציל, מ"ל. מאבינו, מ"ל. ולבנינו, ב'. אמר אלהים, ו'. יז את בניו, ד' בתורה. יח וינהג, ס'. רכשו, חסר. רכש, ז"ק ח' פסו' דמיין מן ב' מלין קדמא קמץ תניין פתח. לבוא, מ"ל. ארצה כנען, ס'. יט ולבן, ג' בטע'. לגזז, ל' ופסק. ותגנב, כו"ל חסר במ"ס. כ ויגנב, חסר. בלי, ל' דסמיך. ברח, כו"ל חסר דחסר. כא ויעבר, כל אור' חסר. כב ויגד, כ"ד. השלישי, מ"ל. כג וירדף, כל אור' חסר. וידבק, ל'.

רש"י

ש (פ"א ממון אל זן) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל ביתאל. כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו (במדבר לד) אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נתעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלוא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו י"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העשר. כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון ספרים וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר (לקמן לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו': (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנב רחל את התרפים. להפריש את אביה מע"א נתכוונה (ב"ר): (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו

נמצא

רמב"ן

של מקרא כמו שאמרנו: (יג) אנכי האל בית אל. יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל היום להם שהלבנה עמו אבל מה שיספר לא חלום אחד הוא כי אומר שא נא עיניך וראה כל העתודים היה בהיותו עובד את לבן בגלותו בעת יחם הצאן באחת מהשנים הראשונות ושאמר אנכי האל בית אל היה אחר כן בעת הנסיעה כי אחר שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת לא נתעכב עוד בשכן לרעות עוד צאן לבן ויעלו העתודים על הצאן ותלדנה נקודים וטלואים רק מספרת השלום שלם לרחל ולאה ויספר לכן שלומו והלכו להם: וטעם אנכי האל בית אל פירש"י ה"א יתירה והוא כמו אנכי אל בית אל וכמהו אל הארץ כנען ובעלי הלשון תקנו אנכי האל אל בית אל. וכן ועץ הדעת טוב ורע. המנורות הזהב. והמלאך ידבר בלשון שולחו. ועל דרך האמת יאמר המלאך הזה אנכי האל בית אל וכן ויקרא למקום אל בית אל כמו שאמר ליון קדוש ישראל ויונתן בן עוזיאל אמר קדוש בשמי מרומא שילאם בית שכינתיה והוא שהמלאך הגואל וכן בכל ביתי נאמן הוא והמשכיל יבין: וטעם אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר. כי אתה נדרת להיות עובד לשם המיוחד בארץ הנבחרת ולהיות לך האבן בית אלהים ולהוציא שם מעשרותיך ואם תאחר תדיך עוד. יקצוף האלהים על קולך: (יט) ותגנוב רחל את התרפים. לא נתכוונה אלא להפריש אביה מע"א לשון רש"י ואיפשר כי היו ללבן לע"ז כאשר אמר למה גנבת את אלהי. אבל לא היו כל התרפים נעבדים כי איך תמצא ע"ז בבית אדננו דוד. והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון רפה ידים. כלומר אותם נרפים. יקראו אותם רפים לרפות בשמם כי דבורם כמו נבואה רפה תבא ברב. ותבוז לעתים רחוקות כמו שאמרו כי התרפים דברו און. והנה יעשו אותם קסמי אמנה לשם לאלהים לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם בקסמים

לשד

(יג) אנא הוא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די רבית תמן קמא דקיימית קדמי תמן קיים כדון קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך: (יד) ואתבת רחל באסכמותא דלאה ואמרן ליה האפשר דעד כדון אית לנא חולק ואחסנא בבית אבונא: (טו) הלא נוכרייתא אתחשבנא ליה ארום זבננא ואכל אוף מיכל ית כספנא:

נ(טו) הלא נוכראין איתחשבינן ליה ארי זבן יתן והא לא בעי למיהב לחוד כתובתן: סגוליה:

(טז) ארום כל עותרא דרוקן יי מן אבונא די לנא הוא ודבננא וכדון כל דאמר יי לך עביד: (יז) וקם יעקב וסובר ית בנוי וית נשוי על גמליא: (יח) ודבר ית כל בעירא וית כל נכסוי די קנא ניתוי ונכסוי די קנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוי לארעא דכנען: (יט) ולבן אזל למיגז ענייה וגניבת רחל ית צלמנייא דהוון נכסין גברא בוכרא וחזמין רישיה ומלחין ליה במילחא ובוסמנין וכתבין קוסמין בציצא דדהבא ויהבין תחות לשניה ומקימין ליה בכותלא וממלל עמהון ואלין הוון דהוה גחין להון אבוהא: (כ) וגנב יעקב ית דעתיה דלבן ארמאה על דלא חוי ליה ארום אזל הוא: (כא) ואזל הוא עם כל דיליה וקם ועבר ית פרת ושוי ית אנפוי למיסק לטורא דגלעד ארום חמא ברוח קודשא דתמן עתיד למהוי שיזבותא לבנוי ביומי יפתח דמן גלעד: (כב) ובתר דאזל יעקב קמו רעייא על בירא ולא אשכחו מיא ואמתינו תלתא יומין דלמא תהי טייפא ולא טפת ובכן איתוי ללבן ביומא תליתאה וידע ארום ערק יעקב דבזכותיה הוה טייפא עשרין שנין:

נ(כב) והוה כד איתכנישו רעייא בעיין למשתי מוי ולא הוו יכלין ואמתינו תרין ותלתא יומין דילמא תטוף בירא טפת ובכן אתנו ללבן ביומא תליתאה ארום ערק יעקב:

(כג) ודבר ית קריבוי עמיה ורדף בתרוי מהלך שובעא יומין ותרע יתיה דשרי

בעל הטורים

סגלים. גמט' עוסף ולכבי סלבבים שאמר להן אנכי ידעתן שהיה גמט' עוסף ולבנים יורדים עלי בסיוסי נבדה עם סלאן: (כב) כי ברח ב' במסורה כי ברח יעקב כי ברח העם. איפה במדרש שמלך הגיד ללבן על בריחת יעקב וגם לפרעה על בריחת ישראל. כי ברח בגימ'

יונתן

רומס לבן במקום עקידסם גם יש ליגב דטומל כי פ"י אלה טומא פי' כמס ומוכם הכי מימס וביס דבמסוק ויסי כמב טומל בלי דל"ס וי"ס כלל וסכן: גביאון מיורין פי' סדרה סלסם לבנום: (יד) באסכמותא דלאה פי' בהסכמ' לאה שנתנה לה כח להלין ולדבר בעדה ודייק דלאה היו שניהם מדברים סל"ל ומענכה ועוד למה הקדי' רחל ללאה אלא ודאי מפני שהסכמ' לאה דבכה ולא ס"ל כב' יסוד' בברכ"ם פ"ק וק"ל. ירושלמי (טו) לחוד כתובתן פי' לא זו זבן יתן גם כתובתן ר"ל סנכן סלא לא בעי למיהב: (יט) יש ללמנייא דהוין נכסין וכו' פירוש טומס הללמים שהיו עושים אדם שהוא בכור: ומזמין פירוש ומולקין את לאמון וכן פ"י ומלק וימזוס: ומלמון וכו' פי' שהיו מולמין במלח ובשמים. וכתבין קוסמין בגילא דדהבא פירוש וכוסבין כשמי' בלין זהב ונותנים תחת לשונו ומעמידין אותו בכותל ומדבר עמהם עם שמולכים ממנו עתידות וכל זה בפרקי דר"א וכן כתב בזוהר דף ל"ד פ"ד ודייק בשם תרפים מורה על דרוש זה ע"ש גם מוכח דבלאו הכי היה קשה למה בגנב' דוקא בלותו פעם אלא כדי שלא יגידו לו כי יעקב בורח וזהו ויגד וגו' על בלי הגיד לו לא קאי אהנדם יעקב אלא שלבן ויגנוב יעקב כדי שלא יוכל להגיד לו ואילו היו אללו התרפים היו מגידים לו וק"ל (כ"ל הלמיר היים פייבל): (כא) דתמן עתיד למהוי שיזבותא ביומי דיפתח וכו' דייק מדכתיב וישם את פניו הר הגלעד ל"ל וכי אינו יודע שכל ההולכים מחרן לפתן

רמב״ן

אשר יגידו להם העתידים וכמוב והבוא מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים ושם כמוב שאל לא באלהים ונדעם החללים דרכים כי בתרפים היו שואלים וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדם עמו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בשלום לא ידעתו את ה' כי את נכם. וזה טעם ויעש אותו גדעון לאפוד ויצב אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש כי סרו מאחרי ה' והנה לבן היה קוסם ומנחש כאשר אמר נחשתי ואולי ארץ הקוקעים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי: (כב) ביום השלישי. שהרי ג' ימים היה ביניהם דרך שבעת ימים כל אותן ג' ימים הלך הממגיד להגיד את לבן שהלך יעקב לדרכו נמלא רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו ולמדנו שכל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד לומר כפ"י מכראשית רבה ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך שלשה ימים שם בין לאנו ובין הלאן אשר ביד יעקב לא בין העיר ובין לאנו כאלו לבן רועה לאנו במזרח לעיר ויעקב במערבה וביניהם דרך שלשת ימים והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ונשותיו וכל אשר לו מלבד הלאן והוגד ללבן ביום השלישי כי לא הרגישו ביום הלאתם ושב לבן לעירו ולקח את אחיו עמו ורדף אחריו עבירו שבעה ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמר על דעת בראשית רבה כי מן השדה אשר שם הלאן נסע יעקב. ולבן לקח את אחיו עמו מגורי לאם ובפרקי ר' אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם: (כג) וידבק אותו בהר הגלעד. כי ביום השביעי בערב הגיע לבית אל תחת ההר ורלה את יעקב חונה מעליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא

אבן עזרא

לחוק הלאן "ולהוליד גם בלא מקלות: (יג) אנכי האל בית אל. טעמו האל אל בית. אל 'וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: (טו) כי מכרנו. כאילו מכרנו בלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור לאני וקח בנותי במשכרתך: (יח) רכוש. מגזרת רכוש: (יט) ולבן הלך לגוז את צאנו. שהיה ביד בניו רחוק שלשת ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי: התרפים. י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים 'אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות שתדבר כלורה והעד שלהם כי התרפים דברו און. ופי' הפסוק "אינו כן. והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשוי לקבל כח עליונים ולא אוכל "לפרש. והעד שהתרפים כן. המתרפים ששמה מיכל בם מאול במטה עד ששמעו שומרי בית שהם דוד: והפסוק שאמר אין אפוד 'ותרפים. יש לו ב' פירושים כאחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי הטם לא בשר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את יי' אלהיהם ואין זבח ומנחה לע"ז. ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד וטם על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הנינים "האפוד. ואפוד יקד 'בידו. אינו אפוד ששה משה ובמקומו

פירוש על אבן עזרא

בפי' ר"א ובפ"י. "ויעקב עשה למעט הכח כאשר מז"ל אין מוסיפין לו גם וכו'. "עיין (לעיל ב' י"ח) ושם מפורש הכלל הזה. "כאילו לדע טוגה ר"א יעין בסוף ויקהל בפסוק הספר. "פי' עם פסוק התרפים דברו וכו' (זכריה י' ב') אין לפס לאיה משם כי פי' אשר סרו התרפים כתורתם. "ושם מוגא שהם הפגרו שאר העלמים ומשכלל מפני הספר. '(שופט ב' ד'). "(ש"א כ"ג ט') וה"ם מורה על הידוע. "(שם כ"ב ו') נראה מדבריו אשר היו עושים אפוד כדמות עמה. ואמם ב' עיניים אחד פ"י כשפים על צורת אדם. ואשר על צורות הכוכבים ולשרי אלו לומנים היה לזה הקרבן והקטרה כמבואר בס' העלמים ואלו ב' האופנים הם עכו"ם ועל זה הזהירה התורה. אך אם נעשה בלא הקטרה ובלא קרבן רק ב"ד לורה

ספורנו

מעלו: ואלהי אבי היה עמדי. והוא ית' נתן לי כל מה שבידי ולא גזלתי מלבן מאומה: (יט) העוד לנו. אין תקווה שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טז) כי כל העושר. כמו כי לקחת. לא נקוה לגזול משל אבינו אלא כל העושר אשר הציל אלהים ממנו הוא לבדו לנו ולבנינו. ועתה מאחר שראית שקבל לתת הכח עליך ויש לחוש שיגזול: כל אשר אמר אלהים. בלבד עשה נהג ולך ואל תחוש לחוש: (כא) ויברח. אלא הבריחה בכ"מ מורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף אבל סור האדם מן המקום מפני היזק הווה או מפני רודף יקרא ניסה

פירוש רשב״ם

(יג) אשר משחת. להקדישה ועדיין לא הקרבת עליה נדריך: (טו) כספנו. שנשתכר בנו בנישואינו שהיה לך להשתכר ביגיע כפך לפרנסינו: (יט) ותגנוב רחל את התרפים. שלא יגידו ויודיעו ללבן כי רוצה יעקב לברוח כענין שנאמר אין אפוד ותרפים. כי התרפים דברי און. רגילים היו לקסום בהם: (כג) דרך שבעת ימים. כי יעקב היה הולך לאט בשביל צאנו ולבן שהיה רחק ממנו הלך לנוח את צאנו כדכתיב וישם דרך שלשת

בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ כה וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃ כז לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃ כח וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ כט יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ ׀ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ ל וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃ לא וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ לב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם׃ לג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃ לד וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־

כל

אונקלוס

מהלך שבעת יומין ואדביק יתה בטורא דגלעד׃ כד ואתא מימר מן קדם יי לות לבן ארמאה, בחילמא דליליא ואמר לה אסתמר לך דילמא תמליל עם יעקב מטב עד ביש׃ כה ואדביק לבן ית יעקב ויעקב פרס ית משכנה בטורא ולבן אשרי ית אחוהי בטורא דגלעד׃ כו ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מני ודברתא ית בנתי כשביות חרבא׃ כז למה אטמרת למיזל וכסיתא מני ולא חויתא לי ושלחתך פון בחדוא ובתושבחן בתופין ובכנרין׃ כח ולא שבקתני לנשקא לבני ולבנתי כען אסכלתא למעבד׃ כט אית חילא בידי למעבד עמכון ביש ואלהא דאבוכון ברמשא ׀ אמר לי למימר אסתמר לך ממללא עם יעקב מטב עד ביש׃ ל וכען מיזל אזלתא ארי חמדא חמדתא לבית אבוך למא נסבתא ית דחלתי׃ לא ואתיב יעקב ואמר ללבן ארי דחילית ארי אמרית דילמא תנוס ית בנתך מני׃ לב עם (נ״י אתר) די תשכח ית דחלתך לא יתקים קדם אחנא אשתמודע לך מה דעמי וסב לך ולא ידע יעקב ארי רחל נסיבתתון׃ לג ועל לבן במשכנא דיעקב ובמשכנא דלאה ובמשכנא דתרתין לחינתה ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל׃ לד ורחל נסיבת ית צלמניא ושויתנון בעביטא דגמלא ויתיבת

עליהן

מסרה כד ויבא, כו״ל ספר. אלהים, קדם על סגלי. בחלם, ג׳ ספר. מטוב, כו״ל מ״ל. כו מה, בסגול כדין לבר מן א׳. ותנהג, ספר. לבבי, ב׳ בטורם. בנתי, ספר. כשביות, ל׳ וחד״ק [ומ״ל סבין]. כז נחבאת, ל׳ דסמיך. לברח, ח״ו דקרי ולא כתי׳. ותגנב, ספר. אתי, ספר. לי, דגש מדין ס״ע. ואשלחך, חרין קמצא כדין וי״ו דסמוך. ובשרים, ב׳ דין ספר י״ק וחד מ״ל דמ״ל. בתף, כו״ל ספר. ובכנור, ס״ו ומ״ו. כח ולבנתי, ספר. עשו, ד׳ דין כתי׳ ו׳ וב׳ כ׳ ס״ם. כט לאל, הול כי חיה לגבון כה. לעשות, מ״ל. מדבר, ס׳ דגמין [כ״ע בדלים]. ל הלך, ספר. נכסף, ל׳ [נ״ע כ׳]. נכספתה, ל׳ וכתי׳ מ״ל ה׳. לא תגזל, ספר. בנותיך, ב׳ מ״ל [דמ״ל ספר]. לב יחיה, י״ם. מה, ה׳ קמץ סמוך לס״ע. ולא ידע, י״ם. גנבתם, ל׳ ובמסה בב׳ דגושים. לג באהל, ס״ב מן כ״ב ב׳ בפסוק. האמהת, ב׳ דין ספר וחד מ״ל. לד ותשמם, ל׳ וסי׳ [דסי׳]. בכר, ל׳. ותשב, י״ב. עליהם, מ״ל. וימשש, ל׳.

ת״א השמר לך יבמות קג חולין כג. למה נחבאת סנהדרין סג.

רש״י

נמצא יעקב רחוק מלבן מהלך ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז׳ ימים): (כד) מטוב ועד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים (יבמות קג): (כו) כשביות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנב אותי. גנבת את דעתי: (כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שבתורה לשון קדש על שם עוזו ורוב אונים הוא: (ל) נכספתה. חמדת והרבה יש במקרא (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי (איוב יד) למעשה ידיך תכסוף: (לא) כי יראתי וגו׳. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו׳: (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב״ר): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שחפש באהל האמהות. (ספרי׳ אחרים השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא ממששת: (לד) בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין

רמב״ן

ויצא אליו בשלום: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. להגיד כי אע״פ שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועובדים הצלמים בא אליו שלום הנבואה לכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אף על פי שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים: מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים לשון רש״י ופשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ופיו עמך תדרכו או פן תפסידהו לעשות לו רעה אם לא יצא עמך כי אמי בריתו לשוב אל ארצו: (לג) באהל יעקב ובאהל לאה. כתב רש״י באהל יעקב הוא אהל רחל שהיה תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכלן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שחפש באהל האמהות וכל כך למה שהיה מכיר בה שהיא ממששת. ועל דרך הפשט איננו נכון שיקראהו בפסוק אחד בשני השמות. ור״ל אמר שבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות כי אהל

יונתן בן עזיאל

דְּשָׁרֵי בְּטוּר גִּלְעָד מוֹדֵי וּמְצַלִּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ: (כד) וַאֲתָא מַלְאָכָא בְּמֵימַר מִן קֳדָם יְיָ וּשְׁלַף חַרְבָּא עַל לָבָן רַמָּאָה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ טוּר לָךְ דִּלְמָא תְמַלֵּיל עִם יַעֲקֹב מִן טַב עַד בִּישׁ: (כה) וְאַדְבֵּיק לָבָן יַת יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יַת מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרֵי יַת אַחוֹי בְּהַהוּא טוּרָא דְגִלְעָד: (כו) וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתְּ וּגְנַבְתְּ דַּעְתִּי וּדְבַרְתְּ יַת בְּנָתַי הֵי כִשְׁבִיַּת חַרְבָּא: (כז) לְמָה אִיטַּמַּרְתְּ לְמֵיזַל וּגְנַבְתְּ דַּעְתִּי וְלָא תְנֵית לִי וְאִילוּ תְנֵיתָא לִי שַׁלַּחְתִּיךְ פּוּן בְּחֶדְוָא וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתוּפִין וּבְכִנָּרִין: (כח) וְלָא אַמְתַּנְתָּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנֵי בְנָתַי וְלִבְנָתַי כְּדוּן אַסְכַלְתְּ מָה דַעֲבַדְתְּ: (כט) אִית סְפִיקָא בִּידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישָׁא וֵאלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר

ירושלמי

לָךְ מִלְמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב וְעַד בִּישׁ:

[(כט) אִית לִי חֵיל וְאוּכְלוּסִין:]

(ל) וּכְדוּן מֵיזַל אֲזַלְתָּא אֲרוּם מִתְחַמְדָא חֲמַדְתָּא לְבֵיתֵיהּ דְּאָבוּךְ לְמָה גְּנַבְתְּ יַת צַלְמֵי טַעֲוָתִי: (לא) וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרוּם אִסְתַּפֵּיתִי וַאֲמָרִית דִּלְמָא תֵּינוּס יַת בְּנָתָךְ מִנִּי: (לב) אִם כָּל מַאן דְּתִשְׁכַּח יַת צַלְמֵי טַעֲוָתָךְ יְמוּת בְּלָא זִמְנֵיהּ כָּל קֳבֵל אַחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מַאן דְּעִמִּי מִן דִּילָךְ וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרוּם רָחֵל גְּנַבְתִּנּוּן: (לג) וְעָל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנֵיהוֹן דְּתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעָל בְּמַשְׁכְּנָא דְרָחֵל: (לד) וְרָחֵל נְסִיבַת יַת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיתִנּוּן

בעביטא

בעל הטורים

בגימ' שמלך: (כט) עשה ד' במסרה הכא ואידך (פ' ויפי) לעשן עשה כיום הזה (תהלים ק"ט) עשה שטים שנאמר (משלי כ"א) עשה לדקה. הכא איירי ברעתו של לבן. וכן ביוסף שהודו אחיו ברעתם כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה הטים שנאמר אותן שעושין רעתם גלגם וביולא בו עשה לדקה זה שעשה לדקה עם אחיו

אבן עזרא

ובמקומו [?]לשכנו ברכיות במידות אם גומר השם עליו. והספרי הנ' שלא יעבדו השם ולא ע"ז. והנה התרפים קראם לבן אלהיו. ויש אומרים שרחל גנבם' לבטל ע"ז: אלהים ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך. והקרוב שהי' לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה ישכיל בתרפים לדעת אי זה דרך ברחו: לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר הדעת בלב: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר הראיתיך רבים כמשהו. ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע. שמשמעו אחר שהוא טוב לו לא ידבר לו להטיבו: (כה) ולבן תקע את אחיו. עם אחיו. אהל יעקב. מיעך עליו ואסר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד: (כח) הסכלת עשו. שם הפועל והוא סמוך ויאמר זה או כן: (כט) יש לאל. כח. כמו כגבור אין איל: (ל) נכספת. שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם. ומלת נכספת כמו תאוות. וכן יכסוף לנסכף: (לב) לא יחיה. רק אסרתו. ויש אומרים שהיה דרך הפלא על כן מתה רחל בדרך. אם כן יודיענו מי התפלל על אשת מנחם: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות. שאהל אחד היה לשתיהן. או באהל כל אחת מהן. ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה ויצא מאהל לאה. גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל. והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל. וכן היה בא באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות. והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלים וזעת [?] ויצא מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם כבר לקחתם רחל וטעם בכר הגמל: (לד) ר"ע בכר. כדמות מרדעת והנכון בעיני שכר הגמל כמו שאמרו כר מושב ארץ. וכן בכרכרות ויתכנס הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי. והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום שהם כר הגמל:

והטעם

פירוש על אבן עזרא

לרם הכלי לקבץ הקרים כמו שעושים בכלי זכוכים לקבץ קרי השמש זה אינו אסור. וע"כ הזכירה הסורה והרמשה והקסמה וכו' (דברים י"ג ע"ו) ואלו התרפים אשר היה בבית לבן היה ע"ד הנ"ל עין פדר"א. ומורה על האפוד כמו שהיה בבית לבן והוספים הכמור וכו'. והנה לרלים על אופן הנליוי מעשה אפוד שאינו דרך עכו"ם ע"כ לא הטעינה אותו כי היה רק כלי לדע ע"י מהרסק. ר"ל רחל גנבה ב' דברים גנבה לבבו ולקחה עיבוד התרפים. לא כן יעקב שע"ש לא גנב אלומה רק לבבו. וזהו דעתו. ואם כי לבן היה רשאי מכ"מ לא הכנים. ואולי כוונתו כי ידוע לב יודע לבת נפשו. ואמרו חז"ל שע"ג דליהו לא חזי מזלי חזי ע"כ ערגים הלב פרם בא הפרכיות. לא כן מה כאמר הלב לא הגדיל הפרעונים אשר יעמד ויגידה לו. א"כ מורה שלא הגיד על לב לבן בעלמו. ואולי זה כונה הפסוק והביא לבב חכמה (תהלים צ' י"ב) פי' הכבוד הוא הלב. ער"ל לעמותו היות לעיניך. וע"כ שען יש לאל ידי וכו' (פסוק כ"ט) כלומר שהב הכלי אינו רק לא לספותו לטוב לעבירו אשר שהמלים הוא העבס וסדר רעה. פר"ל אלל יעקב כתיב את אהלו פי' כבן אהלו עם היסודום שאוהל. ואלל לבן אמר אלא אהלו ע"כ שוסיף אהלו עם אחיו. צר"ל מקור כמו שמיהה שמום א"כ אשר אלה זה או כן אשר פי' שעשה כזה הוא שמום ולפי פי' בע"מ מ"ב ככה פי' הכלכה עמו להסגרות עם היה אשר יש לאל ידו להרע א"כ הרע אשר היה עושה לבן הוא גרמי יעקב עלמו וגזה מדריק מלה עמו. לעשות עמכם רע. ק(תהלים פ"ח ד') פי' כח. ומלה אל מורע אייל. והכלוי יש אל לידי. וכן פ"א וע"ע אים איאל בידי. ר"ל הכו"ן בכלם המלה כי הוא מבנין נפעל. ותאמה כי הוא היה הכוסף. ועניל ראים שתבה נלחם (שופטים י"א כ"ה) ולמה בלשם כתיב כו"ן יוסר כי ידוע כמים הפנים לפנים כן לב אדם לאדם. ואם אמו ואביו השתוקקו לראותו אחרי זמן רב כזה כן הפסוק יעש"ה לכסוף לאביו ואמו והוא פי' נכספה. ומדויק הכתות נכסף מבנין נפעל ע"י אביו ואמו. ע"כ יש לך סירוך על הליכה ולא על גנבת אלהיו. ש(תהלים י"ז י"ב). ת"ל אשה שנסת בן עלי הכהן שמתה בלדתה (ש"א ד' כ'). (כ"ל) דלא קשה אם היה המפלא בני עלי והלאה לפעמים נעשה עבור גבלה ככתות אל תשן את פיך וכו' (קהלת ה' ה') ואם לא נתלא עון אשר על רחל אשר מעות בימי בכרותה. א"ר"ל כי היה ל"ל ובאהלי ב' האמהות. ע"כ פי' כי לכן היה רק אוהל א' כמוגא בדברי ר"א ולדיקים ככפיר יבטח. (משלי כ"ח א') פי' כ"א. ב"ר"ל למה דלג אהל רחל כי מתחילה נכנם באהל יעקב והכנם בלדו לאהל לאה ומשם באהל האמהות ושוב לקלה האמר לאהל רחל ולפי פי' הא' שגם ב' פעמים באהל הגבירות ולרליה מתחילה כתיב ותאהל לאה וכו' ושפל באלום ויצא מאהל לאה לאחרי אשר לא מצא באהל ב' האמהות שלא בודאי זה היה פעם ב'. ג"ר"ל אלו אהלים אשר לא היה בלאם כלום אחדר אותם לבד. ושבין מעמה כאלל הוא מפור לבד. ד(ישעיה ע"ו א'). ה(שם ס"ו כ') ואם פי' ר"א כי כר הוא מין ממיני הגמל שירוץ מהר. מגזירם הכרי והסלים. כי מושל

שכור

שלכן הוא מולך הכר

ספורנו

ליהם: ויגנב יעקב את לב לבן. שלא הראה לו סימנים כלל במה שקבל עליו לסוף הרע ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשום: הארמי. וזה עשה מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה. באופן שאם היה מרגיש שידע יעקב דבר מה היה קושר כל נעדיו ולא היה אצל יעקב דרך להמלט: על בלי הגיד לו. כמו על עולת התמיד. הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש בשיטת לבן מלבד שלא הגיד לו שהוא מוכן ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי ברח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתנצלותו ללבן אחר כן: (כד) פן תדבר עם יעקב. אפילו דבור אמור לך: מטוב עד רע. לא תפתהו שישוב בתתך לו תקוה להטיב עמו ולא תנזם אותו להרע עמו: (כט) ואלהי אביכם. לא בזכותכם. ועם מאמר שלא היה ראוי שתלך בלי רשות ושתגנוב את לבבי ללכת: (ל) הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך. יתחייב שהלכת באופן זה מרוב תאותך לשוב לבית אביך. ויהי עם: למה גנבת אלהי. כי בזה אין התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך הנה שהגנוב את אלהי: (לא) פן תגזול את בנותיך. כי באמרך שלא נתת את בנותיך להרפיקם מעליך תגזול אותן עמהי לעכב גם הבנים והממון כענין אמרו אשר לך הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל זה אולי היית עושה בעזרת אנשי ארצך בהיותי שם ולא תשיג זה אחרי שיצאתי מארצך: (לב) לא יחיה. כי השב מגנב אותם אחד מהעבדים לעבדם ולסור לפונו: הכר לך מה עמדי. מעלך וקח לך כשתכירהו: ולא ידע יעקב. שאם היה יודע לא

היה

פירוש רשב״ם

שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיהר לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים: (כט) ואלהי אביכם וגו'. ואני חולק לו כבוד: (לא) כי יראתי וגו': (לב) עם אשר תמצא. השיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. לא יחיה. כלומר אני אעשה נקמה ממנו: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל שתי השפחות ולמה לא מצאם באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל כלומר אעפ"י שאמרנו למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היה אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל רחל אבל מפני אורך דברים שאמר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק הראשון: (לד) בכר. כר או כסת

יעשתנים

בכל־האהל ולא מצא: לה ותאמר אל־אביה אל־יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי־דרך נשים לי ויחפש ולא מצא את־התרפים: לו ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה־פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי: לז כי־מששת את־כל־כלי מה־מצאת מכל כלי־ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו: לח זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי: לט טרפה לא־הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה: מ הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני: מא זה־לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע־עשרה שנה בשתי בנתיך ושש שנים בצאנך ותחלף את־משכרתי עשרת מנים: מב לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני את־עניי ואת־יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש: שביעי מג ויען לבן ויאמר אל־יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר־אתה ראה לי־הוא ולבנתי מה־אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו: מד ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך: מה ויקח יעקב אבן וירימה מצבה: מו ויאמר יעקב לאחיו לקטו

אבנים

אונקלוס

עליהון ומשיש לבן ית־כל־משכנא ולא אשכח: לה ואמרת לאבוהא לא־יתקף בעיני רבוני ארי לא אכול למיקם מן־קדמך ארי־ארח נשין לי ובלש ולא אשכח ית־צלמניא: לו ותקיף ליעקב ונצא עם־לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה־חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: לז ארי־משמשתא ית־כל־מני מה־אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם אחי ואחיך ויוכחון בין תרוננא: לח דנן עסרין שנין אנא עמך רחלך ועזך לא אתכילו ודכרי ענך לא אכלית: לט דתבירא לא־איתיתי לותך דהוה שגיא ממנינא מני את־בעי־לה נטרית ביממא ונטרית בליליא: מ הויתי ביממא אכלני שרבא וגלידא (הוה) נחית־עלי־בליליא ונדד שנתי מעיני: מא דנן־לי עסרין שנין בביתך פלחתך ארבע־עסרי שנין בתרתין בנתך ושת שנין בענך ואשניתא ית־אגרי עשר זמנין: מב אילולא־פון אלהה דאבא אלהה דאברהם ודדחיל־ליה יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן שלחתני ית־עמלי וית־לאות ידי גלי קדם־יי ואוכח ברמשא: מג ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני וענא עני וכל די־את חזי דילי הוא ולבנתי מה־אעביד לאלין יומא־דין או לבניהן דילידן: מד וכען אתא נגזר קים אנא ואת ויהי לסהיד ביני ובינך: מה ונסיב יעקב אבנא וזקפה קמא: מו ואמר יעקב לאחוהי לקוטו אבנין ונסיבו

אבנין

מסרה לה לוא, ג' מ"ל בסו'. ויחפש, ב' במסרה ותין סמלי. לו בלבן, ל'. מה, ב' פסוק מה מה. מה חטאתי, ב' פסקין סמך לס'. לז כלים, דגש מד"ד. ויוכיחו, ל' ומ"ל [דמ"ל]. שנינו, ג' ומ"ל. לח רחליך, כ"ל מ"ל יוד סרין. ועזיך, ל'. שכלו ואילי, ל'. אכלתי, סבר קמוצה. לט טרפה, ל' ל"ע. אחטנה, ל'. תבקשנה, הקוף דגש לבסל. גנבתי, ל'. וגנבתי, ל' ומדויקת. ס' ופתוחה סוף בנקוד ס"ג. מ חרב, מ"ח ס' בלי'. ותדד, ל'. מעיני, ד'. מא בביתך, מ"ל ומ"ל. ומשכרתי, ל' שלמד בגלי ס"י. משכרתי, ב' סבר. מנים, ס"ז ומ"ל. מב לולי, כ"ל ביד"ל ופחד, ב' למיודעי. שלחתני, סעי"ן במיתק כי סוף מפיבל סוג'. ויוכח, מ"ל. מג הבנים, כ"ל מ"ל. בנתי, סבר. והבנים, י"ב'. ולבנתי, ב' סבר. לאלה, כ' בגרין, ל'. מד ועתה, גרביע. ולמה, ב' ב' קמץ וח' פתח. ביני, מ"ל. ובינך, כ"ל ר"ת וסבר סרן. מה וירימה, ל' ומ"ל. [י"ק].

*בנ' שוא סכל סגי' מל"ל, דמליך, ל'. *בנ' מ"מ סגי' מל"ל, ואילי, מ"ל מ"ל במ"מ.

ת"א כי דרך נשים שלילים כז. ואילי צאנך בבא קמא סה. הייתי ביום [illegible] נג. זה לי עשרים שלילים מ. הבנות בנתי יבמות סב.

רש"י

ותפירוזין (דף מז) שמינו הקיטוס בעביטין וכן עביטי גמלי׳ בשס"ל בלע"ז: (לו) דלקת. רדפת כמו (איכה ד) על ההרים דלקונו וכמו (שמואל א יז) מדלוק אחרי פלשתים: (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז: (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו (הושע ט) רחם משכיל (איוב כא) תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. (ב"ק סה) מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכלתי אבל כבשים אכלתי אם כן גזלן הוא: (לט) טרפה. ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה. לשון (שופטים כ) קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (מלכים א' א) אני ובני שלמה חטאים. חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא מתרגם שהיתה נפקדת ומחוסרת כמו (במדבר לא מט) ולא נפקד ממנו איש תרגומו ולא שגא: גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנבתי. כמו (איכה א) רבתי בגוים שרתי במדינות (ישעיה א) מלאתי משפט (הושע י) אוהבתי לדוש: (מ) אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו (תהלים קמז) משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. ויעקב נמי ירא לומר ואלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם

בניו

ירושלמי

בְּעֵבִירְתָא דְנִסְלָא וִיתִיבַת עֲלֵיהוֹם וּמִשְׁמֵשׁ יַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח: (לה) וַאֲמָרַת לָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרוּם לֵית אֶפְשַׁר לְמֵקוּם מִן קֳדָמָךְ אֲרוּם אוֹרַח נְשִׁין לִי וּמִשְׁמֵשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יַת צַלְמַנַיָא: (לו) וּתְקֵיף רוּגְזָא דְיַעֲקֹב וְאִדַיַּין עִם לָבָן וַאֲתִיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מָה חוֹבָתִי וּמָה סוּרְחָנִי אֲרוּם אוֹתִית לְמִיתַי בַּתְרַי: (לז) אֲרוּם מִשְׁמַשְׁתָּא יַת כָּל מָנַאי מָה אַשְׁכַּחְתָּא מִכָּל מָאנֵי בֵּיתָךְ שַׁוֵּי כְּדוֹן דִּינָךְ קֳבֵל אַחַי וְאַחָךְ וִידוּנוּן קְשׁוֹט בֵּין תַּרְוֵינָן: (לח) דְּנַן עַשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא גַּבָּךְ רִיחֲלָיךְ וְעִיזַּיִךְ לָא אִתְכְּלוּ וְאַגַּר דִּיכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית: (לט) דְּתַבִּירָא מִן חֵיוַת בְּרָא לָא אַיְיתֵיתִי לְוָתָךְ דְּאִין אֲנָא חָטֵי בָּהּ מִן יְדֵי הֲוֵית תָּבַע יָתָהּ מָה דְּמִתְגַּנֵּיב בְּיֵמָמָא מִבְּנֵי נְשָׁא עֲלַי הֲוָה לְאַשְׁלָמָה וּמָה דַּהֲוָה מִתְגַּנֵּיב בְּלֵילְיָא מִן חֵיוַת בְּרָא עֲלַי הֲוָה לְמִשְׁלְמָא:

(לט) קְטִילַת לָא אַיְיתִית לְוָתָךְ כָּל הֲדָא מִנְדּוֹן דַּהֲוָה עֲרָקָא מִן מִינַיְנָא אֲנָא הֲוֵינָא מְשַׁלֵּם מִן יְדֵי הֲוֵית תָּבַע יָתָהּ וּמִן דַּהֲווֹ נַגְּבַיָּא גָּנְבִין בִּימָמָא וְחֵיוַת בְּרָא מִתְאַכְלָא בְּלֵילְיָא אֲנָא הֲוֵינָא מְשַׁלֵּם יָתָהּ:

(מ) הֲוֵיתִי בִּימָמָא בְּחַקְלָא אֲכָלַנִי שְׁרִיבָא וְקָרוּשָׁא בְּלֵילְיָא וְאִתְפַּרְדַת שֵׁינְתָא מִנִּי: (מא) דְּנַן לִי עַשְׂרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחְתָּךְ אַרְבַּסְרֵי שְׁנִין בְּגִין תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּגִין עָנָךְ וְשַׁלַּחְפְתָּא יַת אַגְרִי עֲשַׂרְתֵּי חוּלְקִין: (מב) אִילוּלֵי פוֹן אֱלָהֵיהּ דְאַבָּא אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם וּדְדָחִיל לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה בְּסַעֲדִי אֲרוּם כְּדוֹן רֵיקָם שַׁלַּחְתַּנִי יַת סִיגוּפִי וְיַת לֵיאוּת יְדַיי גְּלֵי קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן אוֹכַח בְּרַמְשָׁא: (מג) וַאֲתִיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא דִי נְסֵיבַת לִנְשִׁין בְּנָתַי הִינוּן וּבְנַיָא דִּילִידָן הִי כִבְנֵי חֲשִׁיבִין וְעָנָא מִן עָנִי הֲווֹ וְכָל דְּאַנְתְּ חָמֵי מִן דִּילִי הוּא וְלִבְרָתַי מָה אִיכוּל לְמֶעְבַּד לְאִלֵּין יוֹמָא דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן דִּילִידָן: (מד) וּכְדוֹן אִיתָא וְנִגְזוֹר קְיָם אֲנָא וְאַנְתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ: (מה) וּנְסִיב יַעֲקֹב אַבְנָא וַאֲקִימָהּ לְקָמָא: (מו) וַאֲמַר יַעֲקֹב לִבְנוֹי דַּהֲוָה קָרֵי לְהוֹם אַחוֹי לִקְוּשׁוּ

בעל הטורים

לפי שהם ששגעו לרעה והוא השני לטובה: (לה) לוא ב' במסר' מלאים לוא אוכל לקום מפניך. זה לוא יגיד וכזה שונו. לומר לוא אוכל לקום מפניך מפני שהלפני' שבא מפני אמר

יונתן

לסרך כנגן שפניו בבלעד אלא וחסי לנרפאו זו קשסי: (מ) אכזם אוסים לפייסי פירוש כי מתרגם לבא כי פרנוס ויפכר אפסי וק"ל: ירושלמי (לט) דהוא ערקא מן מניכא וכו' פי' שערכה אפס מן סמכין והפסם כאלן וכן משמע שלא פרסם שנמרפם וק"ל:

(מ) שריבא פי' חמוס מפמם לסון רז"ל מומן יפה לשרב: קרושא הוא הקרח ששמים הקרפים מקור גדול: (מב) יס סיגותי פי' לשר וסוי וכן פי' לעיל פרשה ברלשים בפסוק

רמב"ן

אבל אמר למחיכן ואמר כך שב שנים אל אהל לאה ואחרי כן אל אהל רחל וגם זה איננו נכון ועוד כתב והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיסר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן ולא מצא כי לא היו שם ושאר ופירש כי בעבה לאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים והוא הנכון אבל כי אהלים היו לכלם כי היה זה מנהגעות הצדיק כי לכל אשה מארבעה הנשים היה אהל מיוחד בעבור שלא תדע האחרת בבאו אל רעותה גם אמור הוא בדין תורה כמו שהזכירו הכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם מאכלכה על שולחנו עם בניו ועם בני ביתו. וטעם אמת יעקב שהזכיר ברחל על דעתי כמשמו בעבור שהיא מחכת בין הפלגשים בפרשה הזאת. ולכן לא אמר כן בסדר וישלם יעקב שימנה לאה ורחל ואחרי כן השפחות: (לה) אל יחר בעיני אדני. כי לא אוכל לקום מפניך לא הבינותי מה התגללות זה וכי הכמים אמר להם האורח לא יקומו ולא יעמדו אולי אמרה כי ראשה ואיבריה כבדים עליה והוא חולה בבא האורח כי כן דרכן וכל שכן במעשות הלידה כרחל שדומיהן מוענין והאורח יכבד עליהם מאד. והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם נדום לריחוק כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד גנאי ופושה רושם רע כאשר באר הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר בסיונם בזה והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו עבריית' של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלמה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו סדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולכך אמרה רחל ראוים הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל לשתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא הסרים ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספרים עמהם כלל מפני הדבורה שמא: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי. ועוד ימצא אם לא יחפש וימצא אבל מתחלה היה חושש אולי אשת הנשים או העבדים גנבו את אלהיו ועתה בראותו כי חיפש עמהם הרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני אמר לו למה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כי כל מה שאוכל כי אתה השלפת את משכורתי עשרת מונים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין: (מג) ופחד יצחק היה לי

אבן עזרא

ותשב. עליהם ולא היתה באהל: (לו) כי דלקת. רדפת וכן ידלוק עמי: (לט) אנכי אחטנה. אם היתה טרפה השמא היה עלי* ופרעתי כמוס: גנבתי יום. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי. וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: (מב) ופחד יצחק. יראה ילחק את השם היא שהיה עלי וכן זכות האב הועיל לבן: ע"ם ריקם עתה והוא שם. ימלא עם יסיד זכר ונקבה ועם רבים. וכן מ"ם אמנם. גם הנה: (מג) ולבנותי מה אעשה. הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם: (מה) מצבה. שהציב אותה: (מו) גל. מיגולו שם אבנים עד שהסתברו גם

*ויהיה פירושו להסיר ספלה. כמו חטרם הוא הפוך ישרם.

פירוש על אבן עזרא

בעבור שהפיעתו גדולה משלחי פקיעום. וכבה פירושו פה ובפגדב הכר. כמו ויכסנתו בבבדום והוא מועל יולא וכן יקהלו המנהג. הכרי. בנ"ל (דעל קוטעטר) ויו"ד הכרי ביתם ע"ם מלאכתו. ולגב מתורץ בדברי ר"ל אם שמה במקום כר הגמל א"כ לא ישבה עליהם. דקשה איך ישבה על ע"ז של לבן הלא אסור להשתמש באיסורי הנאה אם נקבל על בערו כמו באיסור שעה. ע"כ שהמחכה והנבה בכר הגמל שהוא דבר קשה ואינו מתמש כמו בדין שעה עוסר לעסוקו מרדעה לעמוד ע"ם ור"א מוסיף כי לא ישבה על התרפים כי שמה מסוך לאהל במקום הכרי. וסבב עליהם פי' אללם. כמו עליו מטה מנשה (במדבר ב' י"ט) ע"כ מפרש ר"א אשר לא היתה באהל. (משלי י"ב ב'). (ישעיה א' כ"ח). המורשו דיק והוא שם דבר ולא שם הפועל. ריקם שלפתרי. הוא יחיד זכר. ריקם השני (רות א' כ"א) נקבה יחידה. פני ריקם (שמות כ"ג ט"ו) הוא לשון רבים. ר"ל פי' דבריו אשר מיחס הכל אליו הוא נקמה אקח עבור ביתו אם הם שלו. הרי כמי שמיפאר א"ע. לו נוכל לפרש הסרין ע"פ שפתו כי בלמה לא שלט לבן בנכסיו לתן לזרע כשר שלא שמור נכסים כמשפט הבנות. ע"כ הקדים הרעלי לאמור כי כל אשר ליעקב שייך הכל אליו. ומקיים מה שאמר את לבנותי אלה ולילדיהן אם לא זה הטובה אשר יכרום ברים ולא ינצל מהם מלומה ותפיליו הוא כהבנה מקדם. יוצא כמו לשיום מלכה תורם המלה יצב. להקרא בשם גל מלמה

ספורנו

היה מעיז פניו לבקש ולא היה אומר לא ימיה: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. אחר שלא מצא דבר מסב יעקב שלא גנבו תרפים כלל אלא שהיתה העלאה לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: מה פשעי מה חטאתי. עם מלאת בי עול לשמבר שמסדתני עתה לגזלן: (לח) רחליך ועזיך לא שכלו. הנה כפך זה מלא' כי שלא בלבד עבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו: ואילי צאנך לא אכלתי. אפילו כמנהג שאר הרועים: (לט) לא הבאתי אליך אנכי אחטנה. הטרפה שנטרפה בשמא שלי ושגגתי אבל כנאתי בלבד הטרפה שנטרפה באונס אף על פי כן מידי תבקשנה. שלא כדין: (מא) ותחלף את משכרתי. וזה השך מה שאמרת כי אמנם אתה הוא שהשלפת משכרתי: (מב) והצאן צאני. והם השלפתי משכורתך או שלחתיך ריקם לא הייתי גוזל דבר ממלך שהכל שלי ובמראה בא לידך לא בדין: ולבנותי. והם בנותי הוא למוכיח: מה אעשה לאלה. אף על פי שאוכל לימול הכל מה אעשה לאלה לפרנסן אחר כך. ועתה ואחר שאיני חפץ להזיק לכם ונכרתה ברית שנים אתה לא תזיקני: (מה) וירימה מצבה. לאורות שיהיה הדבר ילי וקיים: ויעקב

פירוש רשב"ם

שנותנים על הגמל לשבת עליו: (לח) לא שכלו. מתוך חוסר מרעה ומתוך שמירה פחותה. ואילי צאנך דרך רוע צאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרים: (לט) אחטנה. כמו אחטאנה אני הפסדתי משלי כמו אני ובני שלמה חטאים הרבה אלפין חסרים: גנבתי יום. יו"ד יתירה גנוב' יום וגנובת לילה שלמתי כמו רבתי עם שרתי במדינות. אבל גנבתי קמץ פתרונו גנובת שלי: (מב) שלחתנו ולא בשמחה ובשירים: (מג) מה אעשה

אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל: מז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד: מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד: מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ: נ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ: נא וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה ׀ הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ: נב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה: נג אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק: נד וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר: מפטיר לב א וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ: ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ

מלאכי

אתקלוס

אַבְנִין וַעֲבָדוּ־דְגוֹרָא וַאֲכָלוּ תַּמָּן עַל־דְּגוֹרָא: מז וּקְרָא־לֵהּ לָבָן יְגַר שַׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קְרָא לֵהּ גַּלְעֵד: מח וַאֲמַר לָבָן דְּגוֹרָא הָדֵין סָהִיד בֵּינִי וּבֵינָךְ יוֹמָא־דֵין עַל־כֵּן קְרָא־שְׁמֵהּ גַּלְעֵד: מט וְסָכוּתָא דִּי אֲמַר יִסֶךְ מֵימְרָא־דַיְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ אֲרֵי נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵהּ: נ אִם־תְּעַנֵּי יָת בְּנָתַי וְאִם־תִּסַּב נְשִׁין עַל־בְּנָתַי לֵית אֱנָשׁ עִמָּנָא חֲזִי מֵימְרָא־דַיְיָ סָהִיד בֵּינִי וּבֵינָךְ: נא וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הָא ׀ דְּגוֹרָא הָדֵין וְהָא קָמְתָא דִּי אֲקֵימִית בֵּינִי וּבֵינָךְ: נב סָהִיד דְּגוֹרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמָא אִם־אֲנָא לָא־אֶעְבַּר לְוָתָךְ יָת־דְּגוֹרָא הָדֵין וְאִם־אַתְּ לָא־תֶעְבַּר לְוָתִי יָת־דְּגוֹרָא הָדֵין וְיָת־קָמְתָא הָדָא לְבִישׁוּ: נג אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם וֵאלָהֵהּ דְּנָחוֹר יְדוּנוּן בֵּינָנָא אֱלָהֵהּ דַּאֲבוּהוֹן וְקַיִּים יַעֲקֹב בִּדְדָחִיל־לֵהּ אֲבוּהִי יִצְחָק: נד וּנְכַס יַעֲקֹב נִכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוּהִי לְמֵיכַל־לַחְמָא וַאֲכָלוּ לַחְמָא וּבִיתוּ בְּטוּרָא: א וְאַקְדֵּים לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵהּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וַאֲזַל וְתָב לָבָן לְאַתְרֵהּ: ב וְיַעֲקֹב אֲזַל

לארחיה

מסרה מו ויאכלו, נסג"ס. מז יגר, ל'. שהדותא, ל' כ"כ בטין שמאל ומ"ל. גלעד, ב' ובמנין כ"כ מלא ס' וסלמ"ד בסוף. מח קרא, סמ"ג בקוף. מט יצף, ל'. וביניך, מי"ק וסמר סגין. נסתר, ל'. נ סענה, ב' קמץ סבל יש סילוק בו [סמן בסגול דלא כמס"ק* מכ"ב]. בנתי, בנתי, ססר. וביניך, מי"ק וס"ס. נא סנה, ס' פסוק סנה וסנה. יריתי, ל' וחסר וידיתי לכם גורל. וביניך, מי"ק וס"ס. נב אני, קמץ שלא בספסק ותלמיל. תעבר, כר"ל חסר במ"ג. סתבר כל לו' חסר. נג אלהי, ג' ר"פ מן ג' מלין דמיין קדמא ותליתאה קדמי ותלתי' נסיב וי"ו. אלהי, קודש. ואלהי, חול. אלהי, קדש על סגלי כי סרס עמה ספוכה ומי' בנ"ב. נד ויאכלו, נסג"ס. וילינו, מ"ל. לב א ולבנותיו, ג' מ"ל [דמ"ל]. אתהם, ס'. למקמו, ב' חסר.

ת"א יגר שהדותא סנה קמו. מגילה ס'. אם תענה את יומא עד כמונם פז. ויפגעו בו סולין יש ס' הוסר פרש' מלרע ופרשת סנסס.

*נס' שום שכל שאריך בזה.

רש"י

בגיו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה (ב"ר): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: (ע"כ קרא שמו) גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד. וכמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקרא שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני וביניך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנתי בנתי. שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנתי. למנוע מהן עונת תשמיש (יומא עז): (נא) יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא יורה שהן: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. (ב"ר) לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: (נג) אלהי אברהם. קדש (ב"ר): ואלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו (דניאל ה) עבד לחם רב (ירמיה יא) נשחיתה עץ בלחמו: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל

רמב"ן

לי. לא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בבאו אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת כשיראה יעקב לומר לשון רש"י וכן דעת אנקלוס כי פחד יצחק אלהיו דדחיל ליה יצחק. ור"א אמר יראת יצחק את השם הועילתני כי זכות האב הועיל לבן: (נג) וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. בעבור שיצחק מתפחד ממנו והנה אין פחדו טוה עוד כתב ויש אומרים כי זה הפחד רמז ליום העקדה ואיננו רחוק. ועל דרך האמת יצא בלשון כמשמעו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה וממנו אמר הכתוב אשר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים יאמר כן כי יבקשו הרחמים ומדת הדין שלמטה ויגילו פחד יצחק אל השם ואל טובו המזכרים: ויוכח אמש. לשון תוכחה. ולא לשון הוכחה לשון רש"י ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש: (מג) ולבנתי מה אעשה לאלה היום. אמרו פשוטו כמו ולבנותי מה אעשה לכן היום והוא תוספת ביאור וכן אשר נשבעתי שהיו אבותינו ביניהם ובינותינו אבותינו. ויותר נכון נראה שהוא דרך תפלה. ולבנותי מה אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני ואם מעם אשר ילדו ואמר זה כמתגלגל על דברי יעקב כי באתי אסריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להם טובה או לבניהם ועתה אמ"ד לבן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים: (מד) והיה לעד. הקב"ה לשון רש"י ואיננו כמשמע אבל יאמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה ויאמר יעקב לאחיו לאחי לבן המכר אשר באו עמו כי לא רצה לאמר כן לאחיו שהיו נוהג בו כבוד וכן ויקרא לאחיו לאכול לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבודו כאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה לאחיו מה מעשיכם ורש"י פי' לאחיו של יעקב כי הבאים עם לבן אוהבי ורעיו הם. ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הם קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועמהם כן

בנעור

לקוטו אבנין ולקטו אבנין ועבדו אוגר ואכלו תמן על אוגרא: (מז) וקרא ליה לבן אוגר סהיד ויעקב קרא ליה בלישן בית קודשא גלעד: (מח) ואמר לבן דגורא הדין סהיד בינא ובינך יומא דין על בן קרא שמיה גלעד: (מט) וסכותא אתקריית די אמר יסתכי יי בינא ובינך ארום נטמר גבר מן חבריה: (נ) אין תסגיף ית ברתי למעבד להן עולבנא ואם תיסב על ברתי לית איניש למידן יתן חמי מימרא דיי סהיד בינא ובינך: (נא) ואמר לבן ליעקב הא אוגר הדין והא קמא דאקימית בינא ובינך: (נב) סהיד אוגר הדין וסהדא קמא אין אנא לא אעיבר לותך ית אוגר הדין ואין אנת לא תעיבר לותי ית אוגר הדין וית קמא הדא לאבאשא: (נג) אלהיה דאברהם ואלהיה דנחור ידינון בינגא אלהיה דאבוהון וקיים יעקב באלהא דדחיל ליה אבוי יצחק: (נד) ונכס יעקב נכסתא בטורא וזמן לקריבוי דאתו עם לבן למסעוד לחמא וסעדו ובתו בטורא: (א) ואקדים לבן בצפרא ונשיק לבנוי דיעקב ולבנתיה דליה ובריך יתהון ואזל ותב לבן לאתריה: (א) ויעקב אזל לארחיה

בעל הטורים

אשר אקים [ואין דרך הנשים משכב'] כי סיפי דדלאינן הכא אם לוא יגיד פי' לדייגים ונשא שנו אבל לאשר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא שנו: (עיין לעיל פסוק לג) מאהל ד' במספרים וילא מאהל לאה. מאהל מועד לאמר ואהי' (מההלך) מאהל אל אהל (ד"ה א' י"ז) יהלך לנלא וגו' ויעתך מאהל (תהלים כג) פי' בשעה שהוקם המשכן נאמרו הגמו' והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דוקא לאמר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו וילא מאהל לאה דהיינו

יונתן

בפסוק לרצה עלגונך: (נד) חמין לקרובוי לבן כאן פירש קרובי לבן כדפרש"י דייק מדאמר ויקרא ולא על בניו קאי קשה הלא קרואים ועומדים הם כבר שהם מאוכלי שלחנו

רמב"ן

בעבור שלא ירלה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא ירינו עמו בכח או ישפדו וינזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחיו לשניהם. ויש אומרים שאמר להם אחי דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם. ונכ"ל אמרו ויאמר יעקב לאחיו אלו בניו שהיה קורא אותן בלשון כבוד אחיו אבל בניקרא לאחיו. לאכול לחם לא פי'. והנכון מה שכתבתי תחלה: (מו) ויאכלו שם על הגל. אכלו שם מעט שכרן או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי כואם בשבועה ובברית זבח להם זבח ועשה לחם ברה גדולה. ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל שזבח כחכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכול עליו ויהיה עד בנואתו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללון עמו לא מתחה בלבד: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד. אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם או מדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש. וטעם והמצפה כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ואם כן הוא שם מקום גבוה בראש ההר. ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יצף ה' ואמר שהוא מצבה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. לשון רש"י מלאכי ארץ ישראל יצאו לקראתו: מחנים שתי מחנות של חולה לארץ באו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל יצאו לקראתו. ואני תמה בזה שהרי עדיין לא נכנס יעקב לארץ ובסוק היה מחם ושלח מלאכים אל עשו מלשוק ושם נאמר ויעבור את מעבר יבוק שהוא יבוק הנחל גבול בני עמון שהוא דרומית מזרחית לארץ ישראל ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנאמר ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמות. או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו ביאודו:

אבן עזרא

גם קראה מצפה: (מט) וטעם יצף יי'. יראה. וכן לופה [ס]נתתיך: כי נסתר. אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו [י]ולא יראנו הפס רואהו: וטעם אשר אמר שב אל לבן. ויעקב קרא מצפה בעבור שאמר לו יצף יי': (נ) אם תענה את בנותי. אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך ואת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא [פ]ואם היה כמשמעו מה יזיק. והטעם שלא יעשה להם רע ויכריחם על דבר שאינן חפיצות בו. ותרגום גלעד [ע]יגר שהדותא: (נא) אשר יריתי. הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה [פ]בים. ויריה אל מקום אחד: (נב) לא אעבור. ברית זה הגל [צ]כמו עברו חק. וטעם לרעה לעשות רע ויש אומר לא תעבור אלי אתה להרע לי גם אני כן. כל אחד אמר ישפוט ביניהם אלהי אבותיו. ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ז וכן העיד [ק]יהושע: (נג) וישבע יעקב בפחד אביו. בעי שהיה אביו [ר]מפחד ממנו. ויש אומר זה הפחד רמז ליום העקידה [ש]ואיננה רחוק: (א) לבניו. הם בני בנותיו: (ב) ויפגעו

הם

ויפלס

פירוש על אבן עזרא

מלבת שורשו לפת. לשון ראיה והשגחה. [ס](יחזקאל ג' י"ז) והוא משמש הנרדפים עם רואה וחוזה. [י]ר"ל לבן הוסיף יעקב לקרא בשם המצבה עם שם גלעד כי יפריד רחוקים זה מזה והוא כמו דבר סתר. ע"כ יצף ה' אם יקיים התנאים כאשר מפרש לקמן. ואשר אמר. הוא נתינת טעם על דברי לבן לבנות עוד שם השני. וככה פי' ע"כ קראה יעקב אע"פ בשם מצפה כי אמר לבן יצף וכו'. [פ]ר"ל במקרא לא נמלאו. כי ע"פ המקרא משמע אם שוכב עם אשה שלא כלונה חה אינו מזיק אם היה אשתו. ע"כ פי' הגאון אם יוצא משכב מצויתיו אלא יקרא עגוי. אך כפי' דרעת חז"ל (יומא ע"ו ע"ב) הוא כדעת הגאון. ור"א הולך כפי פשט המקרא. [ע]ר"ל ואע"כ ככה ג"כ פפי' בפסוק ל"א הנה הגל הזה שאין ידע לבן לקרא בשם גל. היה לקרא בלשונו הם דגורא. ע"כ פ"ע הפסוק אשר נודלי אמר לבן אלו התיבות בפסוק ל"א בלשון תרגום ויעקב פירש לבניו בלשון הקודש פירוש על הפסוק הזה כמו בפסק' ע"פ כנ"ל. [פ]ר"ל (עמוס ע"ו ד') אע"פ שגם עשו זה המים מכ"ז מכנה על הי' כי עשו המים בגזירת הקב"ה. כ"כ פה אם יעקב נוה לאחיו הם בני לבן. או לפעמר היו אחי לבן עמו ולוה אשר ילקטו אבנים לעשות גל והיו גרשום לבן. ע"כ יפה אמר אשר יריתי. ואם כי (שם ד') פי' ממעלה למטה ופה פי' מניזרת הרמת כמו וידימם עלבה (לעיל פס' מ"ה). הוא לשון נופל על לשון כמו שמצינו כ"ח ראיה ממלת מירים (שופטים יר"ד ד'). [צ]ר"ל אין פי' לעבור בלד הגל רק הגל יהיה עד על הברית אשר נעשה עליו אם קיים וככה פי' ג"כ (ישעיה כ"ד ה') אשר אין פי' עובר בלד התורה רק על דברי התורה והחוקים הכתובים בתורה. ומוסיף בפנלי המועל על יעקב אשר לא תעבור לעשות לי רעה אף למזה מריב לעבור. תמכלי לבן לא פי' זה המנלי אשר מכלל לאו יהיה משמע הן. ולפי' י"א זה המנלי מורה ג"כ על לבן לרעה דוקא לא יעבור אבל לטובה יעבור לקיימו ואף אם יהיו בנויו בשלום מסמתים המה מסריב לבא. [ק](יהושע כ"ד ב') תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים. ובודאי אינו מורה ויעבדו וכו' רק על תרח ונחור ע"כ בודאי אלהי אברהם וכו' אמר יעלמ"ה. ואלהי נחור וכו' אמר לבן וכ"א נשבע באלהי אבותיו. [ר]ר"ל הוא הקב"ה. [ש]כבתוב עתה ידעתי כי ירא אלהים וכו' (לעיל כ"ב י"ב) וא"א היה עובד מאהבה. ורק שם נזכר יראה ה' אבל א"א וג"כ מרמז ירלה ילחק ככתוב אם בנך וכו'

ספורנו

(מז) ויעקב קרא לו גלעד. שלא שנה את לשונו: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד. נכנע לקראו בלשונו של יעקב ואמר שיהיה עד על מה שיאמר עתה: (מט) והמצפה. וכן יעיד שם המצפה שהוא מקום סמוך לנו יהיה לעד ותזכיר מה שנאמר: אשר אמר. וזה שאמר שהמצפה גם כן תעיד על דבריו הוא מפני שאמר אז לבן ליעקב יצף ה' ביני וביניך ויהיה לדיין ושופט: (נ) ראה אלהים עד. ראה שאם תנגוד כי תמעול בו והוא ישרע ממך כעבון ומעלה מעל בה' וכמו שבעיתו כאמרם ז"ל שהוא מכחש בשלישי שביניהם: (נג) אלהי אביהם. אמר לבן אין לך לפחד מה שיחדתי לדיין אלהי נחור עם אלהי אברהם כי אמנם אלהי נחור היה אלהיו של תרח שהיה אביהם של אברם ושל נחור: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. שיצחק אינו בן תרח ונשבע שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד: (נד) ויקרא לאחיו. של לבן אבל לא הולכך לקרוא את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב: (א) ויברך אתהן. ככל אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך אמנם שיפר ברכת לבן לנטתיו להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי ספק

פירוש רשבים

עשה. האיך אוכל לעשות להם רעה: (מט) והמצפה. דכתיב את מצפה גלעד: יצף. מן צופה נתתיך. כמו ידב בארץ. פרה ורבה (נא) יריתי. וקפתי יעקב ירה אותה בעצת לבן. כמו ירה בים: (ב) ויפגעו בו. לשוטרן כדכתיב והנה אנכי עמך:

וישלח

מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃

קמ"ח פסוקי מסרים סימן: ומספירין ויברח יעקב בהושע סימן י"ב:

פ פ פ

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃ ה וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ ו וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ ז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃

אונקלוס

לְאָרְחֵהּ וְעָרָעוּ־בֵהּ מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ׃ ג וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזָנוּן מַשְׁרִיתָא מִן־קֳדָם־יְיָ־דֵּין וּקְרָא שְׁמָא־דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃

פ פ פ

ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוַת־עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר לַחֲקַל אֱדוֹם׃ ה וּפַקֵּיד יָתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כִּדְנַן אֲמַר עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם־לָבָן דָּרִית וְאוֹחָרִית עַד־כְּעָן׃ ו וַהֲוָה־לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא־רַחֲמִין בְּעֵינָךְ׃ ז וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא לְוַת־יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא לְוַת־אֲחוּךְ לְוַת־עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ וְאַרְבַּע־מְאָה גַּבְרָא עִמֵּהּ׃ ח וּדְחֵיל יַעֲקֹב לַחֲדָא וַעֲקַת לֵהּ וּפַלֵּיג יָת־עַמָּא דִי־עִמֵּהּ וְיָת־עָנָא וְיָת־תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לִתְרֵין מַשְׁרְיָן׃ ט וַאֲמַר אִם־יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא וְיִמְחִנַּהּ וִיהֵי (נ"י וְיִמְחִנַּהּ וּתְהֵי) מַשְׁרִיתָא

דתשתאר

מסרה ג ראם, ב' בדקיעו. מחנה, במרכא. אלהים, קדם. ויקרא שם. ה' ספר דם. ד אדום, כו"ל מ"ל. ה אמר, מסר. אמרון, ט' [ו' ז' בסוף]. גרתי, ב'. עד עתה, ד'. ו שור, מ"ל. וחמור, מ"ל כ"פ. ז באנו, כו"ל כ"ב בט"ם [מליום פת בנו שמואל ס']. הלך, מסר. ח ויירא, י"ב כו"ל בב' יודין. ויצר, ב'. ויחץ, ב'. מחנות, כו"ל בא' מ"ל. ט ויאמר אם, ו' ר"פ. יבוא, ו' מ"ל בתורה. המחנה, המחנה במס לא ה"א. לפליטה, מ"ל.

ת"א ויאמר יעקב ברכות סב. ויירא יעקב מאד ויצר לו ברכות ד סנהדרין צח. והיה המחנה סנהדרין לט.

רש"י

ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן. ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו (ב"ר ותנחומא):

השלמת פרשת ויצא

(ד) וישלח יעקב מלאכים. מלאכים ממש (ב"ר): ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך: למצא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו (ברכות פ' ע"א): (ז) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג. ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסות אחרות ולי"ע במזרחי השפתי שביניהם): (ח) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה. (לקמן לג) המחנה הזה לי זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה (לעיל יט) השמש יצא על הארץ (תהלים יט) מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר (מלכים ב ג) והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה (איוב א) ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר (מלכים א יט) ורוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש (במדבר טז) ואש יצאה מאת ה' לשון נקבה. (תהלים קד) אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו שהתקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי

אבי

רמב"ן

(ד) וישלח יעקב. נכתבה הפרשה הזאת להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו וישלח מלאך ויצילהו ולמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק שהכין עצמו לשלשת הדברים שהזמין הוא עצמו לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה לברוח ולהציל וכבר ראו רבותי' הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר: אל עשו אחיו ארצה שעיר. בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו וכבר תפשוהו החכמים על זה אמרו בב"ר מחזיק באזני כלב אמר לו הקב"ה לדרכו היה הולך והיית שולח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב. ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיי' ומהם שבאו ברומה והיא היתה סבת נפילתם בידם וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים: (ה) כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב. טעם אותם שיאמרו לאדני לעשו אנחנו שלוחי אלו שלוחים אליו ונאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או בקראו יעקב בשליחם אדני עשו להזכירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני. ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדו לאמר אדני ועבדך בעבור כי הסכים בלעיל לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירם הבית אלינו כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו: (ו) ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך למצא חן בעיניך שאני שלם עמך ומבקש אהבתך לשון רש"י ולא נכון לומר שאינו מוסב למעלה אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצא חן בעיניך ולעשות ככל אשר

יורה

לארחיה וארעו ביה מלאכיא דיי׳: (ג) ואמר יעקב כיון דחמינון לא משריין דעשו הינון דאתיין לקדמותי ולא משריין דלבן הינון דהדרו למרדף בתריי אלהן משריין דמלאכיא קדישין דאשתלחו מן קדם יי׳ הינון בגין כן קרא שמה דאתרא ההוא בלישן בית קודשא מחנים:

(ג) ואמר יעקב כד חמא יתהון דלמא משריין מן לבן אחוי דאמא אינון אתיין קדמוי למסדרא לקבלי סידרי קרבא למקטל יתי או דילמא משריין דמלאכין קדישין מן קדם יי׳ אינון ואתיין לשיזבא יתי מן ידיהון בגין כדין קרא שמיה דאתרא ההוא מחנים:

פ פ פ

(ד) וישלח ושדר יעקב אזגדין קומוי לות עשו אחוי לארעא דגבלא לחקליה אדומאי: (ה) ופקיד יתהום למימר כדין תימרון לריבוני לעשו כדנן אמר עבדך יעקב עם לבן איתותבית ואשתהיית עד כדון: (ו) ומבל מה דבריך יתי אבא לית בידי אלהן הוו לי כזעיר תורין וחמרין עאן ועבדין ואמהן ושדרית לתנאה לריבוני דלא אהניית לי ברכתא ההיא לאשכחא רחמין בעינך דלא תינטור לי בבין עלה: (ז) ותבו אזגדיא לות יעקב למימר אתינא לות אחוך לעשו ואוף אתי לקדמותך וארבע מאה גוברין פולמרכין עמיה:

(ז) וארבע מאה גוברין פולמרכין עמיה:

(ח) ודחיל יעקב לחדא על דלא עסק עשרין שנין ביקרא דאבוי ועקת ליה ופליג ית עמא דעמיה וית ענא וית תורי וגמליא לתרין משריין למוהבות לאה ולמוהבות רחל: (ט) ואמר אין ייתי עשו למשרי חדא מנהון ומחיניה

בעל הטורים

דהיינו המחנה שעשו בגלגל הגא משבט יהודה שילא מלחה ויגא באהל כהל זה שילה בחלק יוסף ולא ולהים (מהלך) שאהל של אהל משילה למוב מכוב לגבעון ומשם לבית עולמים ולז נאמרו הנוים והיינו יהלך לנלא וגו׳ ויסחך שאהל שלא היה שם היהר. א״ש הרא״ש ז״ל: (ג) מחנים מסריקן מלוהן מיילים גגל יעקב מלאכים: (ה) עם לבן גרתי. כלו׳ שע״פ שהייתי בבית לבן קיימתי תרי״ג מלום: ואמר עד עתה. ור״ם א״כ שקיימת המלות בא והלחם עמי ואמר עד עתה כלומר אני לריך להמתין עד שיעברו שמה ע׳ של בבל וה׳ של מלרים וה׳ אלפים ויבא אלף השני שהם ימות המשיח ואח״כ ועלו מושיעי׳ בהר ליון לשפוט את הר עשו. ד״א גרתי אותיות תגרי שהייתי עם לבן שהי״ל עמי תגרי ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי להפחידו: גרתי ב׳ במסורה הכא ואידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב״ה הבטיחו כבר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנשתעבדו גרים בין האומות: (ו) ויהי לי שור וחמור. ולא הזכיר עיקרים אחרים אלא רמז ליוסף. שהוא שטנו של עשו וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול קול יעקב בבתי מדרשות [ונגדי יוסף כתי׳ בכור שורו וגו׳ ובני יששכר כתי׳ חמור גרם]: לי שור (וחמור) בגימ׳ שנולד יוסף: שור בגימ׳ קרן יוסף: ויהי לי שור. וי לי שישתכרו מהם השור והחמור הפתא והפסור יחדו: (ח) ויירא יעקב אע״פ שנאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ

יונתן

שלחנו ולעיל פי׳ בזיו כדפירש״י ודיוקו מדע: ירושלמי (ג) דילמא משריין מן לבן וכולו דייק הכי ממה שקרא מחנים משמע שתי מחנות ולא הוה לקרא אלא מחנה לבן מחנים גם שמחנה אחת היה מכל מקום מדלא ידע אם לו או לצריו המה כאלו לו כאלו הם שתי מחנות וק״ל:

(ו) דלא תנטור לי בבין עלה הוא לשון שנאה כי תרגום ושנאי נטר לי בבו וזדוק:
(ז) פולמרכין פי׳ שלטוני ושרי חילות: (ח) דלא עסק ביקרא דאבוי פי׳ שלא עסק בכבוד

רמב״ן

יחוס אדוני ויותר נכון שיוסב למעלה והבלמה לבגיד לאדני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעמות בו חפלך ולבלך ירמוז שישלח לו דורון מהם או שיקח הוא משלו מה שיחפוץ וכן אמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למלא חן בעיני אדני: (ז) וישובו המלאכים אל יעקב לאמר. השלוחים הללה עמו שליחותם אבל לא סיפר הכתוב זה כי אין לורך: וטעם וגם הולך לקראתך. לאמר כאשר אתה שולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה: (ח) ויירא יעקב מאד. בעבור שאמרו לו כי ילא עשו מעירו

אבן עזרא

בו מלאכי אלהים. לעזרו בדרכו. והוא לבדו ראה [ח]מחנה המלאכים סביב מחנהו. על כן קרא שם המקום מחנים. על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים: חסלת פרשת ויצא

(ד) וישלח הנה ידענו כי ארץ אדום בין מכן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן [א]סמוכים הם. ואלה המלאכים הם [ב]מעבדיו: (ה) כה תאמרון לאדני. אמר כן להם עד שיתבררו אללם שהוא אדוניו [ג]וידברו עמו בדרך מוסר שהעבד: ואחר עד עתה. האל״ף סימן המדבר והנוח הנעלם [ד]שהוא אחריו תחת א״לף השרש. וכן אני אחזי אחר. כי נגד על הלמון להוליא ב׳ אלפי״ן והוא מהבנין הקל: (ו) שור וחמור. שם המין: ואשלחה להגיד. כי רלוני לעמות כל אשר יצוה [ה]וזה טעם למלא חן: (ז) גם הולך לקראתך. שהוגד [ו]לו שאתה בא. (ח) ויצר לו. זה הדגל מהבנין הכבד כמו [ז]והלך לך: ויחץ. נפתח הי״וד [ח]בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה: (ט) מחנה. זכר ונקבה. כנים [ט]ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה. אולי

פירוש על אבן עזרא

וכו׳ שם. [ת]דייק מלת כאשר ראם לשון יחיד. ומדכתיב זה מפסוק ב׳ משמע שלא היה רק מחנה אחת מהמלאכים והשניה היא שלו ודלא כפרש״י בשם מ״ר. [א]ר״ל דייק ממלת לפניו שהיה דרכו דרך ארץ שעיר ללכת אל ארץ כנען ובפסוק ה׳ משיבי בא (דברים ל״ג ב׳) הביא דברי הגאון הללה. והשיב פה שהם כרחוק מזרח ממערב. כי ארץ אדום בין מכן ובין א״י והוא למזרח א״י. כמ״ש וילך ארלה בני קדם (לעיל כ״ט א׳) וסיני ופארן סמוכים למלרים למערב א״י כמ״ש (לעיל כ״ה י״ח) א״כ היה שעיר במזרח א״י. [ב]כנגד הז״ל המובא בפירש״י כי דרכו לפרש ע״פ הפשט. [ג]ור״ל מאמר כה שאמרון וכו׳ הם הדברים אשר בין יעקב ועבדיו. ומאמר כה אמר וכו׳ אלו הדברים אשר לדבר בין יעקב ועשו. [ד]ר״ל היה לריך לכתוב ואאחר כי האל״ף הזה הוא השמוש שמדבר בעדו. א״כ היה האלף ל״ל דגש אשר הוא כמו תוח הכפול. ותוא א׳ שינו מקבל דגש. ע״כ בא הליר״י תחת האל״ף לתלאות הדגוש. וכ״כ אהבי אהב (משלי ח׳ י״ז) הוא כמו אאהב. ושינו פועל יולא רק מורה על עלמו ונקרא בבנין קל. [ה]ר״ל דלא כפי׳ שפורכנו אשר הסגדס היא אשר יש לו עושר כדרך הבשורה לאוהבו לשמח גם אותו. [ו]מפרץ מלת גם הולך. וגם הוא לרצות אשר הוא הולך כמוך לקראתו. [ז](דברים כ״ח כ״ב) מורכו יצר. והליר״י תחת יו״ד השורש אחריו. והוא הפך המרכש. ע״כ פי׳ ויירא מורה על יעקב. ויצר מורה על עשו שהליר לבב יעקב ע״י ד׳ מאות איש עמו. והוא בבנין הכבד. [ח]כי פרשו חצה. והראוי ויחן כמו מן בנה ויבן ונפתח הפ״א שהוא מאותיות הגרון ונפתח גם היו״ד כמו ויעל משה (שמות י״ט כ׳) כי גם העי״ן מגרון. [ט]ר״ל בים מדם (דברים כ״ג ס׳) לשון זכר. כי שמה אל מות ביסה מקלי

ספורנו

ספק ראוי שתסוע יותר בקבלת פני אלהים המברך כאמרו בעבור תברכך נפשי: (ג) מחנה אלהים זה. המחנה אשר פגשו בו מלאכי אלהים אין ספק שהוא מחנה אלהים כענין ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים: מחנים. שתי מחנות אלהים של מלאכים ואלו כמשמעו סימן הרבים הבא אחר שתה מלעיל המורים על מספר שנים כמו פעמים שבועים שנתים וזולתם:

(ד) וישלח יעקב מלאכים. לדעת מה בלב אחיו לדעת מה יעשה לו: ארצה שעיר שדה אדום. אל גליל שעיר לאותו החלק ממנו שהיה כל שם אדום כי אז לא כבש עדיין את כל החורי יושבי הארץ: (ה) ואחר עד עתה. לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) למצוא חן בעיניך. כי אין ספק אצלי שתשמח על היות לי עושר וכבוד ולמצא חן בעיניך כשאבשרך בזה: (ז) וגם הולך לקראתך. לא בלבד כאילו שלא היתה בעיניו כל בשורה מולאת כאשר הגדנו את עבדך אבל גם הולך לקראתך עם ד׳ מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד: (ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה. כי בעוד שיעש אל השלל הראשון ימלט השני בבלי מלחמה או שיברח: אלהי

פירוש רשב״ם

(ד) וישלח יעקב ויצו אותם לאמר. ציוה אותם ואמר להם כה תאמרון. והשלוחים לא יודעין דאגתו של יעקב. עם לבן גרתי. כאשר ידעת במצות אבי ואמי שלא יחשוב בשבילו ברח. ואחר. כמו ואאחר כמו ואהב את יעקב כמו ואאהב וכן ואכל. ואחר חסרון אלף של יסוד: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה והוא מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך. זהו עיקר פשוטו. וכן גם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו: (ח) ויירא יעקב בלבו אעפ״י שהראה לשלוחים כי לכבודו מתכוון הוא לא האמין שמחשבת עשו לטובה אלא לרעה: ויצר מגזרת צרור את המדינים. וכן הוא ותקל גברתה. מן קלל: ויחץ. מן אשר חצה משה: (ט) לפליטה. שהיו רחוקים המחנות זה מזה ואם יראו פרענות יברחו: המחנה האחת. לשון נקבה הוא כדכתיב אם תחנה עלי מחנה

י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃ יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃ שני יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃ טז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃

ויתן

אונקלוס

דְּתִשְׁתְּאַר לְשֵׁיזָבָא׃ י וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהֵהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם וֵאלָהֵהּ דְּאַבָּא יִצְחָק יְיָ דְּאָמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטֵב עִמָּךְ׃ יא זְעִירָן זָכְוָתִי מִכֹּל חִסְדִּין וּמִכָּל־טָבְוָן דִּי עֲבַדְתָּ עִם־עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידִי עֲבָרִית יָת־יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי לִתְרֵין (נ"י לְתַרְתֵּין) מַשְׁרְיָן׃ יב שֵׁזְבְנִי כְעַן מִיְּדָא דְאָחִי מִיְּדָא דְעֵשָׂו אֲרֵי־דָחֵל אֲנָא מִנֵּהּ דִּלְמָא־יֵיתֵי וְיִמְחִנַּנִי אִמָּא עַל בְּנַיָּא׃ יג וְאַתְּ אֲמַרְתְּ אוֹטָבָא אוֹטֵיב עִמָּךְ וַאֲשַׁוֵּי יָת־בְּנָךְ סַגִּיאִין־כְּחָלָא דְיַמָּא דְּלָא יִתְמְנוּן מִסְּגִי׃ יד וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן־דְּאַיְתִי בִידֵהּ תִּקְרֻבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי׃ טו עִזֵּי מָאתַן וְתֵישַׁיָּא עַסְרִין רַחֲלִין מָאתַן וְדִכְרִין עַסְרִין׃ טז גַּמְלֵי מֵינְקָתָא וּבְנֵיהוֹן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרֵי

עסרא

מסרה י ויאמר, ה' בטעם [זקפא] ר"פ בתורה. האמר, מ"ל אמר בס"ב [בליסנה]. שב, מ"ל. ולמולדתך, מ"ל ל'. ואיטיבה, ל' ומ"ל [דמ"ל]. יא קטנתי, ל' וחסר ואין שפים וגירס. במקלי, ל' והכים רפי. יב הצילני, מ"ק וח"ם. יבוא, י' מ"ל בתורה. והכני, ב' דין בפשם וחד קמ"ץ. אם על בנים, ב' רופשם. יג היטב, מ"ק וח"ם ושפ' בגליי. איטיב, ג"ל דמ"ל ושפים בסירק. כחול, כ"ל מ"ל. אשר לא יספר, ב' בנב ספרים. מרב, חסר. יד וילן, ב' (נ"ל ה'). טו ואילים, ל' מ"ל דמ"ל בתורה (כ"ל בלפ"). טז מיניקות, ל' ומ"ל. [ב' יודין חיין] וס' מ"ל בליי. פרות, מ"ל. אתנת, ב' חסר. ועירם, ל' וחסר יו"ד וחד והעירים, הפין בפוח גם ואין גרו מהם.

ת"א קטנתי מכל החסדים ב. רחלים מאתים סולין קלז.

רש"י

אני אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות הללו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. (שבת לב) נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: ומכל האמת. אמתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. היטיב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ב"ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל (שם כח) אלא והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שא"ל (שם) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צורר ונושאם בידו. דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צרך הנקבות. ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מיניקות שלשים. ובניהם

עמהם

רמב"ן

מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות היה ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי. והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבאו לפניו וידברו עמו כלל כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו וענין ביתו ובניו וקראו לו בשלומי ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו והם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא ספר שיאמרו השלוחים דבר בשם עשו אבל עברתו שמורה בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בשביל הזה והנה השלוחים שקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב. וזה טעם וגם כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכך אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו. עדיין נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר הפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו ושב כי הוא מודה בבכורתו וגדולתו עליו כאשר פירשתי ויתכן בזה כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם:

(ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה. על דרך הפשט זה באולי כי אמר אולי יכול המחנה האחד כי בהכותו האחד יכרתו או ישוב רגזו או יבא להם הצלה מאת השם וכן אמרו בב"ר למדתך תורה דרך ארץ לא ישים אדם כל ממונו בזוית אחת ורש"י כתב והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה וראיתי במדרש מה עשה זיינם מבפנים והלבישם בגדים לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים וכן עיקר. והכונה בזה כי יעקב ידע שאין זרעו כלו נופל ביד עשו אם כן יוכל המחנה האחד על כל פנים וגם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו לכלות את שמנו אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם מלך אחד מהם גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפליטים וכן אמרו בבראשית רבה אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגולה גם הוא כי לדורות הרמוז זאת הפרשה: (יא) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר' ביד עשו לשון רש"י ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחרי כן ואתה אמרת היטב

יונתן בן עוזיאל

ומחיתיה ויהי משרי דמשתאר לשיזבא: (י) ואמר יעקב אלהא דאבא אברהם הוא אלהיה דאבא יצחק ה' דאמר לי תוב לארעך ולילדותך ואוטיב עמך: (יא) לית אנא כמיסת ועדיר אנא מכל טבוון ומן כל קושטא די עבדת עם עבדך ארום בחוטרי בלחוד עברית ית יורדנא הדין וכדון הויגא לתרתין משרוין: (יב) שיזבני כדון מן יד אחי רבא מן יד עשו ארום מסתפי אנא מניה דהוא עסק באיקרא דאבוי דלמא ייתי ויקטלנני אמא על

ירושלמי

בניא: (יג) ואנת אבטחתני אוטבא אוטב עמך ואשוי ית בנך סגיאין הי כחלא דימא דלא מתמני מסגי: (יד) ובת תמן בליליא ההוא ונסיב מן די אזדמן בידיה דורון לעשו אחוי: (טו) עזי מאתן וברחי עשרין רחילי מאתן ודיכרי עשרין: (טז) גמליא נוקבן עם בניהון הוי תלתין תוריתא ארבעין ותורי עשרה אתני עשרין ולדין דקן עשרה:

[(טז) ולדין דקן עשרא:]

בעל הטורים

השלך לפטר שיוקיים בזרע אשר שיוליד אחר כן: (י) ואיטיבה עמך אלא י"ד הפסוק שיעמדו לו י"ד נשיאים של אברהם: (יא) קטנתי י"ד כשופה שע"ש שהמברכתי בי"ד ברכות יש אני שמא יגרום לי החטא: במקלי בגימ' יעקב זי' בנו פי לבדי ד"א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן [כדאי' בילקוט רמז קל"א]: (יב) הצילני נא מיד. ר"ת המן רמז להמן שילא להכות אם על בנים כדכתיב טף ונשים: והכני ב' במסורה הכא ואידך (ש"א י"ז) אם יוכל להלחם אתי והכני גבי גלית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא. מה יעקב נרדף אף דוד נרדף וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד וכשם שגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג' דברים: אם על בנים ב' במסורה הכא ואידך (הושע י"ד) אם על בנים רוטשה בסנחריב מלך אשור שאמר להשמיד את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על הבנים רמז לגליות: (יד) מן הבא בידו מנחה לעשו שעלה לו לבנים פתוח שלרם אורכן בידו. מנחה בגימ' אבנים: (טו) עזים מאתים כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ותכסהו ונקיתם שבשביל הבהמות שעלה לעשו. והם

יונתן

בכבוד אב. וכן נראה ברבה פ' ע"ז: (יא) לית אנא כמיסת פירוש אינני כדאי לכל החסדים טובים ותגיד אלא פי' קטן אני: (יב) באיקרא דאבוי פי' בכבוד אביו הוא

רמב"ן

איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים ומה יועיל הבטחון ההוא אם נהרג האם אל"ב ועוד כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובחרן ואמר אתה הוא שאמרת לו בחרן ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא שנאמר לו בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. והנה אחרי כן לא היטיב לו בכל החסדים ובכל האמת הללו שיתמעטו זכיותיו על ידיהם אבל קטונתי לומר כי קטון הוא שחסיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו וכן מי יקום יעקב כי קטן הוא שמסייעו יכול לסבול כל הנגזר עליו. וכן אמרו בב"ר קטונתי כדי אבא אמר איני כדאי והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטובה אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו יאמר שאינני ראוי שיבטיחני ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט ואולי עשה חסדים כלשון אשר הלילו פעמים רבות מכל לרוחיו ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד. והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי חסד ואמת אמונה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם ענין קיום לשון נאמן מימיו האמרים כאשר היה התפלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו: (יב) והכני אם על בנים. פירשו בו והכני והכה אם על בנים וכן רבים: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. אף על פי שהיתה שאלתו מן ירושה הספה אמר עשית עמדי חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם כל שכן שיש לעשות עמי מנה החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעו ואין שאלי ראוי למנוע ממני הטובה אשר הבטחתני גם כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תאמר לי ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדך הרבים. ויש אומרים כי יעקב היה חושש על בניו ועל ביתו פן יכה אותם עשו כי לא היה יודע בהבטחת והיה זרעך כעפר הארץ אם על אלה או על אחרים כי יתכן שימלט הוא לבדו וירבה עוד זרעו ואיננו נכון בעיני כי אם היתה זאת מחשבתו איך אמר בתפלתו ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך ועוד כי שם נאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך ואם יהיו בניו נופלים בחרב אשר אין ההבטחה הזאת קיימת ולזה ירמוז באמרו היטב איטיב עמך. וכן ואיטיבה עמך כי כל זה עמו שנאמר לו. ואשר עמך אבל הכל מירשת שלו כי דרך הצדיקים לירא תמיד והיה מתירא אולי אפילו מצילה מהם אשר בזולו בברית עם לבן עובד ע"ז או בדבר אשר ובגילות מי יבין: (יד) מן הבא בידו מנחה. יאמר כי עשה מנחה מאשר עמו כי עשרו היה צאן ובקר ומהם שלח כי

בדרך

אבן עזרא

אולי יהיה שיברכו. או משוך שמת אחיו בהכותו המחנה. השאת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארס ממני. והיה לי לישועה ומה שאמר רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש. ואם השם אמ' לו והיה זרעך כעפר הארץ. לא ידע אם על אלה או על אחרים. כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם. ואלישע אמר ושמ' העלי' ממני. גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו. והוא אומרו ואהיה עמך. גם זה פי' ואיטיבה עמך. שיתכן שימלט הוא לבדו. ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל גדול. ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור' זה לא יהי השם עמו. ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים בעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו: (יא) קטנתי. כמו גם יכלתי. והטעם מעות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים. וכבר פירשתי חסד ואמת: (יב) והכני. משרת שלמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים. וכן הוא והכני והכה אם על בנים: (יג) עזים מאתים.

פרוש על אבן עזרא

(משלי ב' י"ח) ל"ב. מה נורא המקום הזה (לעיל כ"ח י"ז) ל"ג. לא עוד שבורכו מקומו (איוב כ' ט') ל"ד. וכן פה המחנה הנשאר ל"ה. והכהו ל"ו. ומלשון כשוך חמת המלך (אסתר ב' א'). (ש"ב י' י"א) ושם ר"ל אולי יהיה לי לישועה. כ"כ פה פי' אולי יהיה המחנה הנשאר לפליטה. (לעיל כ"ח י"ד) משב שמא שבעימו אשר יקח נשים אחרות ויוליד מהם בנים שלא בנים לבן. (מ"ב ד' כ"ז). (לעיל כ"ח ד'). לא ידע אם היה הבטחה על אלו הבנים. והבטחה כי לא אעזבך אם הוא פי' ואהיה עמך (לעיל ל"א ג'). ר"ל בהבטחת ה' אם בכלל ג"כ אלה ואיטיבה עמך. ולפ"ז ככה פי' מפסוק י"ד ויאמר יעקב וכו' עבורי אינני מתירא כ"כ כי הבטחתני וכו' ואני רואה ישעתך. אך בקשתי פן יכה אלו הבנים ואותם ונגד הזכרם אפילו בעל מי אקור לשמוע אותו ואם בנו וכו' ובכללו ג"כ העגל עם אמו והוא כמו שמכה אותי. ומוסיף בתפילתו ואתה אמרתה וכו' וגם אלו בכלל הרבה את זרעך וכו' ע"י רבוי הבנים. ומסכך ר"ל ג"כ אלה וילד. אשר נראה כי הירלה הוא מעוה. ויל"ל עבור ג"ב. ע"כ מפרש באלה ועוד כי גם ע"ע פחד וכו'. (לעיל ל' ח') מעל שבר לבארם פעול בב"א (מסכים גשולדען) וכן קטונתי בב"א (גנדינגער גשולדען). (לעיל כ"ד מ"ם). (ש"ב ד' ב') ושני אנשים שרי גדודים היו וכו' פי' שרי בן שאול. ושני

ספורנו

(י) אלהי אבי אברהם. הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו והזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י"ח ברכות: (יא) קטנתי מכל החסדים. לא הייתי ראוי לכל אותם החסדים: ומכל האמת. הטוב שעשית עמדי בזכות אבותי ובלעדו הדין שעשית עמדי לפני' מסורת הדין אני עקב שתלילי כענין אמרו כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה: (יב) והכני אם על בנים. יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב וגו' ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להטיב עמי אם אראה באבדן מולדתי: ושמתי את זרעך. והנה הפך זה גם כן

יהיה

פירוש רשב"ם

מחנה: הנשאר. לשון זכר. הרבה מצינו תיבות פעמים זכר פעמים נקבה, כמו השמש יצא על הארץ. ותך השמש. רוח סערה עושה דברו. ורוח באה מעבר המדבר ויגע בארבע פינות הבית: (י) אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. שהבטחתני בלשון זה בצאתי מבאר שבע ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך וגו' ואלהי יצחק: (יא) קטנתי מכל מלהיות לי החסדים וגו' וכן קטן מהכיל את העולה ואת השלמים ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קיימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אעפ"י שהבטחתני שאינך דן את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקיה שאמר לו הנביא מת אתה ולא תחיה ואעפ"כ בתפלת חזקיה הוסיף הקב"ה על ימיו חמש עשרה שנה: (יב) פן יבא והכני. לפי שקטנתי מכל החסדי' כאשר פרשתי: (יג) ואתה אמרת היטב איטב עמך. אעפ"י שאין אתה מחויב לקיים לי הבטחתך עדיין

קטנתי

יז ויתן ביד־עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל־עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר: יח ויצו את־הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי־אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך: יט ואמרת לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו והנה גם־הוא אחרינו: כ ויצו גם את־השני גם את־השלישי גם את־כל־ההלכים אחרי העדרים לאמר כדבר הזה תדברון אל־עשו במצאכם אתו: כא ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי־אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי־כן אראה פניו אולי ישא פני: כב ותעבר המנחה על־פניו והוא לן בלילה־ההוא במחנה: כג ויקם | בלילה הוא ויקח את־שתי נשיו ואת־שתי שפחתיו ואת־אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר יבק: כד ויקחם ויעברם את־הנחל ויעבר את־אשר־לו: כה ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר:

ויהא

אתקלוס

עסרא אתנן עסרין ועירי עסרא: יז ויהב ביד עבדוהי עדרא עדרא בלחודוהי ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא תשוון בין עדרא ובין עדרא: יח ופקיד ית קדמאה למימר ארי יערענך עשו אחי וישאלנך למימר למן את ולאן את אזל ולמן אלין דקדמך: יט ותימר לעבדך ליעקב תקרבתא היא דמשלחא לרבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא: כ ופקיד אף ית תנינא אף ית תליתאה אף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתה: כא ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא ארי אמר אנחנה לרוגזה בתקרבתא דאזלת לקדמי ובתר כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי: כב ועברת תקרבתא על אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: כג וקם בליליא הוא ודבר ית תרתין נשוהי וית תרתין לחינתה וית חד עסר בנוהי ועבר ית מעבר יובקא: כד ודברנון ועברנון ית נחלא ואעבר ית דילה: כה ואשתאר יעקב בלחודוהי

ואשתדל

מסרה יז ורוח, ל' וח' רוח והלבה. תשימו, מ"ל. יח הראשון, פ"ג. יפגשך, ל', פיוד במסנ ולחסריו נע וחנ'. רפי ונקמץ כסב. ושאלך, ל'. אתה, כו"ל מלביל וכל את"ק דכו' [יהפ' נפסח]. ולמי, ג'. יט הוא דיו ומירק. שלוחה, ג' ב' מ"ל וא' מסר. כ גם, י"ב פסוק גם גם. השלישי, מ"ל. ההלכים, ס"ו ומ"י וחה"א במנום. מדברון, ל'. במצאכם, ל' וחסר. כא אכפרה, ג'. במנחה, ל' ודגש. ההלכת, מסר. לפני, ל' ק"ו. אולי, מ"ל. כב ותעבר המנחה על, עבירה על ג' דס' כו"ל מסר. לן, ל'. כב בלילה הוא, ד'. הוא, כ"כ הוא. ולא שמי, ו' יכל סבלים דכומי'. שפחתיו, ל' ומסר. ויעברם, ב' א' מלא וא' מסר וס' ספרים בלים', דין מסר דמסר. ויעבר, ס' כה ויאבק, ל'. עלות, ו' ומ"ל.

ת"א ויותר יעקב שם לא. ויאבק שם.

רש"י

פעמים. ומדרש אגדה ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שאינו בתשמיש לא פרסמו הכתוב (ב"ר): ועירים. חמורים זכרים: (טז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתמהו על רבוי הדורון: (יז) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה לפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו (לעיל לא) וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה של ה': (יח) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא אחרינו. יעקב: (כ) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן (ישעיה כח) וכפר בריתכם את מות (שם מז) לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כא) על פניו. כמו לפניו וכן (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן (ישעיה סה) המכעיסים אותי על פני ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה (ב"ר): (כב) ואת אחד עשר ילדיו. (ב"ר) ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: (כג) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן (ב"ר): (כד) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם (חולין צא). ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י

נענועם

רמב"ן

כדרך היה ואינו מקום לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות: (יז) ורוח תשימו בין עדר. כדי להשביע עיניו של אותו הרשע ולתמהו על הדורון ושנו בב"ר שיש בזה רמז אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תהי' אותן זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם עשה דעת שיהיו העמי' והמלכיות שיגבו בני עשו ממלכות בריוח והפרש בין זו לזו: (כא) אכפרה פניו במנחה. אבטל רוגזו וכן וכפר בריתכם את מות לא תוכל כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל חטא ועון ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמית הוא הרבה בגמרא וכפר ידיה בעי לכפורי ידיה וגם בלשון מקרא נקראים המזרקים כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בשפת המזרק לשון רבינו שלמה. וכן אמר אנקלוס אניחנה לרוגזיה. ואם כן יהיה פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי אינו ראוי שיאמרו השלוחים לעשות ככה וכך פי' ר"א ואינו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה בכל שולחי מנחה ועוד שאם כן היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו. כי עתה לא הוסיף על הטעם הראשון אבל הנכון כי עתה הוסיף לצוות להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לבאו לתת כופר נפשו על ראותו פני כצריך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרה בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני. לשומעי מראותי פני המלך. וזה דרך מעלה עילאתו ממנו: ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה יען כבר על הטעם הלשון קנוח אינו לשון קדש רק לשון ארמי' וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל כי בעולם לא מצא

כפרה

(יז) ומסר בידא עבדוי עדרא עדרא בלחודוי ואמר לעבדוי עברו קדמי ורוח תשוון ביני עדרא וביני עדרא: (יח) ופקיד ית קמא למימר ארום יערעינך עשו אחי ויבעי מנך למימר דמאן אנת ולאן אנת מטייל ולמאן אלין דקדמך: (יט) ותימר לעבדך ליעקב דורון היא דמשתלחא לריבוני לעשו והא אוף הוא אתי בתרן: (כ) ופקיד אוף ית תנין אוף ית תליתאי אוף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתיה: (כא) ותימרון אוף עבדך יעקב אתי בתרנא ארום אמר נרעי ית סבר אפוי בדורונא דמהלכא קדמי ובתר כן נחמי אפוי הלואי יסב לי אפין: (כב) ועברת דורונא על אפוי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: (כג) וקם בליליא הוא ודבר ית תרתין נשוי וית תרתין לחינתוי וית חדסרי רבוי ועבר ית מגזת יובקא: (כד) ודברינון ועברינון ית נחלא ועבר ית דיליה: (כה) ואשתאר יעקב בלחודוי מעיברא ליובקא ואתכתש מלאכא עמיה

בעל הטורים

סק"ן קרבנות. נמנה כדאמרינן בפ' פינחס [עי' ויק"ר פ' א. וצ"ל לכוין מספורם ואיך עיסיו כוונתם מול המעמידים ועי' בהקדמת הרמב"ם לפ' קדשים] והם ס' מאי"ן וכנגדם מלכו ס' מלכים באדום לפני מלוך מלך בישראל: ד"א לכך עשיים הכל בת"ם לפי שכל הבהמות שאלה לו היו בעלי מומים שלא יקריב מהם קרבן (לכאורה ק' הא לב"נ לא הוי מום אלא מחוסר אבר וצ"ל שכוונה הי' מחוסרי אבר דודאי יכריח עשו ואולי כוונתו לג"ם הפנם מוקר פ' ל"ו ע"ם): (יח) וכות ב' הכא ואידך מח וכלכה יעמוד ליסודים לחה לדורות הבאים שיעמו דורך לפריסם: (יט) ולא אם הלשון. ד"א (כ"ל ד' לורים עם גם כל ההולכים) כנגד ד' מלכיות: ולפי. ב' במסו' הכא ואידך (פ"א ט) ולפני כל מעמדם ישראל. (קהלת ד') ולפני אחי עמל. לומר כל מעמד ישראל ועמלי נפלו בני עשו התו ולפני כל מעמדם ישראל ולפני אחי עמל ולפני אלה לפניך. ד"א כך אמר יעקב לפני אחי עמל לכם כל מעמדם ישראל לפני אלה לפניך: (יט) שלוחה. ג' במסורה מנחה היא שלוחה נפלאי אילה שלחה. (יחזקאל ב') והנה יד שלוחה פי' אם המנחה אשר לכן שעל ידי המנחה נתן לו אפרי עשו וכבדו וצ"ל מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב: וכמו שהם יד שלוחה אף כאן שמע"ב שלא כלה בבניו לקבלה הנה ידו שלוחה לקבלה: (כג) ילדיו. ג' במסורה הכא ואידך (ישעיה כ"ט) כי בראותו ילדיו. (איוב ל"ט) ילדיו אל אל ישועו. זהו שיש במדרש שראה יעקב ל' רבוצות מבני בניו כמו שראה י"א ילדיו כך ראה רבוצות שילדיו וכמו שהם ילדיו אל אל ישועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שילילם מיד עשו כמו שיש בב"ר שהלינ כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בא"ע: (כד) ויעברם. ב' במסורה הכא ואידך ויעבירם ביבשה: מלמד שנעשה לו מעבר יבק ועבר ביבשה: (כה) ויאבק. בגי' בקש הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד: איש עמו. בגי' שמו

יונתן

עוסק: (פו) וילדים לקין פי' ילדים רכים: (כא) נראי כבר פירשנו זה כמה פעמים שהוא לשון רצוי פי' נחלה פניו בדורון: (כב) רצוי לשון רצ"ה כמו כרותים: (כה) ואסכסם בבי"ם גרסינן לפי פירש"י פ"ק דחולין והוא ענין המלכים: ומגלא למעשר כל זה הענין בפרקי דר"א ועי' שהמלים מרבעה בכורים בד' נשיו לפי שבכור קדוש בבכורות ואין נכנם בענין י' והשאר שמונה זכרים עם בנימין שהיתה מעוברת ממנו ונמנה במעשר ואחר כך הפשיל למנות משם שני תמעשר על לוי וכלה העשר על י' בלוי ונמנה מיכאל רבון דעלמא זה גורלך ונשאר לוי קדש מעשר לא': ירוש"למי וקפצ בי' שנין שקדים ממקום שהלוי וכן תרגם יונתן ותיבע בי' ה' לעניים. קדם אנהים עיין בכפ"י ובפי' לפיילם

רמב"ן

כפרה בשפה אבל יאמר לכפר על נפשותיכם ונקלה לו לכפר עליו על נפשו ויאמר אכפרה בעד חטאתכם וכולן מלשון ונפשו איש כופר נפשו שהוא פדיון: (כב) והוא לן בלילה ההוא במחנה. יאמר שלא בא באהלו בלילה ההוא אבל לן במחנה עם עבדיו ועם הרועים בלאן ערוך כאיש מלחמה פן יבא אחיו בלילה ויכה בו: (כג) ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו. אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה לכללה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנהל ועבר הוא לבדו את מעבר יבוק לראות אם נכהו המים ושב ולקחם עמו כלה כאחד ויעבירם את הנהל ואחרי כן ויעבר את אשר לו משכנו וכתובו: (כה) ויותר יעקב לבדו. שהכה פכים קטנים וחזר

אבן עזרא

בלאן שם הנקבות עשר לזכר. ולפרים ד'. ולעיירים שתים. כי ידע תולדתם: (יז) ורוח תשימו. הפרש. וקמ' ממני כי היתה הרוחה הפרשה בין מכה למכה. כמו ורים לנשול: (יח) וישאלך לאמר. כמו כי תהכך: (כ) גם את כל ההולכים. כי טעם היו שם: במוצאכם. נפתח בכל"ף בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו: (כא) כי אמר. יעקב בלבו אלה דברי משה. ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר. ופניו כמעם וכן ופניה לא היו לה: (כג) ויעבר את מעבר יבק. הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם. והלה פירוש ויעבר כבר עבר. ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: (כה) ויאבק. מגזרת אבק עד שהעלה אבק

*(פ"א ס' י"ם) לשון כעם כמ"ש והמשפם וכו'.

פירוש על אבן עזרא

אם כמות היו בן שאול. כ"כ פה פי' והבני והכה וכו'. קכי היה רועה. אף מגמלים לא ידע כי הגמל לכוע בחשמים ועי"כ לא מכר כמה נקבות היה לזכר אחד. [ד](שמות פ' י"ם). [ש](ש"א ט"ו כ"ג). [ת]ארבך (דברים ע"ו ט"ז) לגזרת עקל. [א]אולי דרש ר"א הולכים הם שני עבדים גם לרעות אחד. אם ח'. כל אחד. והם* ה'. [ב]כי ראוי להנקד במצאכם ע"מ בהתחשבם אם סמיר (יהושע פ' ס') ובא סא"ם בחולם סמורה משפ קינ"ן. והלדי"ק בכת"ם להרחיב על האלף שהוא מגזרת ואם אין כמוהו בכפי ל"א. [ג]מגזירת ומכיסה כפורת וכו' (שמות כ"ה י"ז) ופניו מגזירת ופניה (ש"א א' י"ם). ולפי זה תלה פרים קיבל ב' עגורים פני אדם. פנים של זעם ופנים של הפעה ככתות ישא ה' פניו וכו' (במדבר ו' כ"ו) לפי מחקרי. ולפי פי' ר"א ככלל בברכה יאר ה' וכו' ע"ש. והגה פי' אכפרה פניו הוא הזעם. אראה פניו הוא פני טובו. ישא פני אקבל הכפרה ממנו. [ד]ר"ל למה כתיב ויעבור. ובאמ' כ"ד כתיב עוד העעם ויעברם וכו' ויעבר וכו' א"ו עבר בתחלתו מקודם לראות לג"ב מקום המעבור. וא"כ הגבר אם בניו

*והם ה' עדרים, עזים ותישים, רחלים ואילים, גמלים ובניהם, פרות ופרים, אתונות ועירים.

ספורנו

יהיה אם יכרית זרעי וראוי שתעשה עמם בעבור כבוד שמך לקיים הבטחתך אף על פי שאיני ראוי לה כאמרן אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך: עדר עדר לבדו. כדי שיראה שיש בכל מין ומין זכרים ונקבות כפי הראוי למלאכת התקנה שיוכל לגדות ולרבית כאותו קם כא אם בכנסי שהיתה מנחה מוכנת לברכה שהיא תוספת טובה: ורוח תשימו בין עדר ובין עדר. שלא יקפצו הבהמות מעדר לעדר ויתערבו ולא יבין הרואה שלמת המנחה וברכתה: (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. נוה שלא יראה השלים את כלמו כשכיר את עשו ושלים אליו פן יחשוב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלם לו דורון משמת יראה אבל יראה השלים את עלמו כמו שלום לשעיר וכנלתי מכיר את עשו: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו. לכל אחד נוה מה ישיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרי' וכם כלם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. נוה שכל אחד מהם יאמר זה הדבור מלבד הדבור המיוחד לו כדי שימלא עשו דברי כלם מכוונים בזה שהיו יעקב הולך אחריהם לשעיר לנקביל פני אחיו: כי אמר אכפרה פניו במנחה. ואלה הדברים שם נפשי עבדיו כדי שישמע רוגזו של עשו בדבור הסכנעה עם המנחה: אראה פניו. דרך הנקוד הראוי לשרים כשנין יראה כל זכורך את פני האדון: ולא יראו פני ריקם. וכן אמר לעשו אחר כך כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. כי המנהג לפקוד את השרי' במנחה עם ראיית פניה': (כב) ותעבור המנחה על פניו. לראות שהיה על סדר הראוי לתכלית המכוון מאתו: (כד) ויעבר את אשר לו. נוה לכלם שיקדימו ללכת לפניו להלאה מן הנהל כמו ויעבור את הכוטי: (כה) ויותר יעקב לבדו. אחרון לכלם לנסוע מן המחנה כדי להדריך את כל עמו שילכו עם כל קנינו ולא ישאר דבר במחנה: ויאבק איש עמו. היה זה שולל מלאך

פירוש רשב"ם

קטנתי וגו' אעפ"כ עשה למען כבוד שמך שתתקיים הבטחתך כמו שאמר משה להקב"ה כשרצה לכלות את ישראל ולמה יאמרו מצרים ברעה. ובמקום אחר מבלתי יכולת ה' וגומר וישחטם במדבר וגו' ואמר לו הקב"ה סלחתי כדבריך וינחם ה' על הרעה: (טו) ובניהם. לפי פשוטו בניהם ממש והיה בהם זכרים: (יז) ורוח תשימו. דרך כבוד הוא לסחנות הרבה זה אחר זה: (יח) למי אתה. עבד. והם השיבו לעבדך ליעקב: (יט) מנחה. כמו שפירשתי בבראשית: (כא) כי אמר אכפרה פניו. כן חשב יעקב בלבו ואין זה מדברי השלוחים. וגם הנה הוא אחרינו: לפי שרצה יעקב לברוח בלילה דרך אחר' אם לא מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוין להטעותו לעשו שלא יפגעהו: (כג) ויקם בלילה הוא. נתכוין לברוח דרך אחרת לפיכך עבר הנחל בלילה כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכים הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובלילה כמו כן ויאמרו אל דוד קומו עברו את המים וגו' ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו' ודוד בא מחנים ואבשלם עבר את הירדן וגו': מעבר יבק. מעברות המים כדי לברוח: (כה) ויותר יעקב לבדו. כלומר שהעביר כל

כו וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃ כז וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב׃ כט וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃ ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃ שלישי לא וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃ לב וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃ לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃

לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ ב וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃

אונקלוס

ואשתדל גברא עמה עד דסלק צפרא: כו וחזא ארי לא יכיל לה וקריב בפתי־ירכה וזע פתי־ירכא דיעקב באשתדלותה עמה: כז ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחנך אלהין ברכתני: כח ואמר לה מה־שמך ואמר יעקב: כט ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי־רברבת קדם־יי ועם גבריא ויכלתא: ל ושאל יעקב ואמר חוי־כען שמך ואמר למה דנן את־שאל לשמי ובריך יתה תמן: לא וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי חזיתי מלאכיא־דיי אפין באפין ואשתיזבת נפשי: לב ודנח לה שמשא כמה דיעבר ית פנואל והוא מטלע על־ירכה: לג על־כן לא־יכלון בני־ישראל ית־גידא דנשיא די על־פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי־ירכא דיעקב בגידא דנשיא: א וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתא ועמה ארבע מאה גברין ופליג ית־בניא על־לאה ועל־רחל ועל תרתין לחינתא: ב ושוי ית־לחינתא וית־בניהן קדמאין וית־לאה ובנהא בתראין וית־רחל וית־יוסף

מסרת כו לא יכל, ד' חסר. ותקע, ג' וכל יחזקאל דכותי'. באבקו, ב'. כז אשלחך, השין בשבא והלמד דגושה ובשבא. ברכתני, ב' וקמץ. כח שמך, דגוש מד"ד. כט שרית, ב'. אלהים, צריך לקדש על שמוי. ותוכל, מ"ע. ל נא, דגוש מד"ד. זה, דגוש מדין א"מ. תשאל לשמי, ב' והאל פלאי. לא פניאל, שיבה מן כ"ז דכל מד ומד ליה דכר, דין כתיב וקרי הבון במירק הנין כת' וקרי באתלשום וסי' פרנים. אלהי', מ"ל. פנים אל פנים, ה'. ותנצל, ב'. לב ויזרח, סיח בטעם, לאחריו נח. פנואל, ה'. צלע, ב' וסי' [דס']. לג על כן, פ' בטעם מ"ג. הירך, ב'. לג א והנה, בטעם. ועמו, ס' בטעם ז"ג. ויחץ, ג'. השפחות, ה"ל מ"ל. ב את השפחות, ל"ס פסוק דליה בהון את ואת ואת ואת. ראשנה, י' מ"פ וחד. אחרנים, ח"ז וח"י.

ת"א ויירא כי לא ה' העשר פ' ברכתים. בהאבקו עמו חולין צא. ויאמר שלחני שם לא ולב. ה' הושע פ' הזכירם. כי שרית עם חולין לב. ויזרח לו סנהדרין לה. חולין לא. על כן לא פסחים כב חולין ז. אשר על כף חולין צ כריתות כא. הירך קדושין כא סוכה יג חולין לב וקלד.

רש"י

נענועים. ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מינק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו (ב"ר): (כו) ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקוע בקולבוסית קרוי כף ע"ש שהבשר שעליה כמין כף של קדירה: ותקע. נתקעקעה ממקום מחברתה ודומה לו (ירמיה ו) פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר חולין צא): ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: (בכאן קשה לרש"י מברכני הנ"ל. אלא הודה וכו' וכן איתא בסדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד מ"ט ודוק): (כח) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזהו שכתוב (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: עם אלהים ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם: (ל) למה זה תשאל. (ב"ר) אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו (הכל) לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: (לב) ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו: ויזרח לו. לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דאימא (מלאכי ג) שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמהרה לשקוע בשבילו מיהרה לזרוח בשבילו: והוא צלע. היה צולע כשזרחה השמש: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן (ירמיה נא) נשתה גבורתם וכן (לקמן מא) כי נשני אלהים את כל עמלי: (ג) ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון

חביב

רמב"ן

וסבר עליהן לשון רש"י. ועל דרך הפשט ויקשה ויעבירם את אשר לו ויעבר את אשר לו בעבור כי אחר ולא היה שיעברו לפניו ונשאר הוא לאחריהם: ויאבק איש עמו. ויתפרש כך מלשון אבק שמעלין אבק ברגליהם. ולי נראה לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ליה מינק וזה לשון רש"י ואביקה בלשון חכמים הניקה שמשו בה הרבה לאבקתא אית בה דתנן פיולי ופסוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה עצים דקים מגודלים וקשורים יחד כי הש"ם מחבר בלשונם ויקראו אותה לאלף ופעמים רבים יבליעו הש"ם סומך במקום הסומך מבואר אפיטא השירתא ואמר מיניה ויאבק וישנק כמו וישקהו כי אולי כן הלשון והליץ ברודים אמולים כמו סיתולים מלשון סמוך בגדים. ואמרו המפרשים כי ואלחים במרכולתך כמו ומלוחים כן מלשך במלחים וכן אמרו בעלם ואולכו שהוא כמו ותשלכו מכותך כן והלכלכו והשם הוא דעם אפקלים שאמר ואמשל וכך פרגוס וכי יאמרו אלי ימדל ישנק ויושק שהוא דרך הפשוט או שלא רדמן לו לשון ועשאו מנין השבולה כי כל שמדלגים ססנו לו

ותמור

ירושלמי

עפיה בדמות גבר ואמר הלא אמרת לעשרא כל דילך והא אית לך תריסר בנין וברתא חדא ולא עשרתינון מן יד אפרש ארבע בוכרין לארבע אימהתא ואשתיירו תמניא ותנא למתני משמעון וסליק לוי במעשרא עני מיכאל ואמר רבוניה דעלמא דין הוא עדבך ועל עיסק פתגמיא האלין אשתהי מן האל לנחלא עד מיסק עמוד קריצתא: (כה) וחמא ארי לא הוה ליה רשו להבאשא ליה וקריב בפתי ירכיה ועוא פתי ירכא דיעקב באתכתשותיה עמיה:

[(כו) וקחת כף ירכיה דיעקב בשדרותיה עמיה:]

(כו) ואמר שדרני ארום סליק עמוד קריצתא ומטא שעתא דמלאכי מרומא משבחין למרי עלמא ואנא חד מן מלאכיא משבחייא ומיומא דאיתברי עלמא לא מטא זמני למשבחא אלהין הדא זמנא ואמר לית אנא משדר יתך אלהין בירכת יתי:

[(כו) ואמר שלח יתי ארום סליק עמוד שחרא והא מטת שעתהון דמלאכיא למשבחא ואמר לא אשלח יתך אלא הן בריכת יתי:]

יונתן בן עוזיאל

(כח) ואמר ליה מה שמך ואמר יעקב: (כט) ואמר לא יעקב איתאמר עוד שמך אלהן ישראל ארום אתרברבת עם מלאכיא דיי ועם גובריא ויכלת להום: (ל) ושאיל יעקב ואמר חוי כדון שמך ואמר למה דנן אנת שאיל לשמי ובריך יתיה יעקב תמן: (לא) וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארום אמר חמיתי מלאכיא דיי אפין כל קביל אפין ואישתזיבת נפשי: (לב) ודנח ליה שמשא קדם זמניה דמטע בגיניה קדם זמניה במפקיה מבירא דשבע כד עבר ית פניאל ושרי לשיילא והוא מטלע על ירכיה: (לג) בגין כן לא אכלין בני ישראל ית גידא דנשיא דעל פתי ירכא דבעירא וחיותא עד יומא הדין ארום קריב מלאכא ואחד בפתי ירכא ימינא דיעקב באתר גידא דנשיא: (א) וזקף יעקב ית עינוי וחמא והא עשו אתי ועמיה ארבע מאה גוברין פולמורכין ופליג ית בנייא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא: (ב) ושוי ית לחינתא היגן ובניהן בקדמיתא ארום אמר אילו אתי עשו להבלא ברביא למעבד זנו בנשיא יעביד באלין ובגוי פתגמא הדין נקום

ונגח

בעל הטורים

פשו לחזם: ויאבק איש עמו ס"ם קמו על שם בימ עמו לקס: (כו) ויגע בכף ירכו. לרמוז שם הוא מלאך כמותו אם כיו לו קפלים שהמלאכים אין להם קפלים: א"כ לנוקלו מן ססנודה לפי שקבה מעשו ססבורה שבהן העבודה: בכף ירכו. בגי' לפוקלו מכהונה: (כז) ברכתני. בגימ' הודה לברכתי

יונתן

לעיילא פי' שלא הרבים עד כי הסתיל לעייל: (לב) בתמי ירכא פי' ברוסב סירך: דבעירא וסיותא במולין ג"ה נוהג בין בבהמה וסיה: (לג) ברוניה כבר פי' סמום

הסמויים

מסרו של עמו היה: (ג) ויממו | מרלה

רמב"ן

ובגוור ענין. ובנ"ל מי נמצלא אבק האים שהיה עמו כדברי מכסס והוא הנכון: (כו) וירא כי לא יכול לו. מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו לתקוע כף ירכו. ואמרו בב"ר נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו זה דורו של שמד והענין כי המאורע כלו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עמו עליהם עד שיהיה קרוב לעקרע בילתן והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה בדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו כמו שאמרו אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד אבל בדורו של שמד איני יכול לקבול ומה היו עושים בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שיחיהן ומשיאין נשמותיהן מהן ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע ממנו והכל סבלנו ועבר עלינו כמו שרמז ויבא יעקב שלם: (ל) למה זה תשאל לשמי. אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם מברכתך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צוותי ולא פי' הכתוב הברכה והקרוב

אבן עזרא

ויאבק בינינם: עד עלות השחר. עד סור מהלכות הלילה. וי"א כי אשר דמות אור והוא הנראה בעבים מדם זכות השמש. וכן אמר אין לו שחר: (כו) כי לא יכול לו. המלאך: ויגע בכף ירכו. של יעקב: ותקע. כמו מן תקע נפשי ממך. מה כף הירד ממקומה: (לג) גיד הנשה. ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת. והולדת המפרשים שהוא שאבר ויפרש הנשה מגזרת נשים.

לדעת

מם

פירוש על אבן עזרא

נשי. ואחרי כן העביר כל רכושו וכאשר העביר הכל נשאר יעקב לבדו. ומזה דרשו חז"ל יעקב המזיר על ב' פכים קטנים וזה דרשו מיסור שלמון כנ"ל ומתלם ויעבר את וכו' גדולי עבר ג"כ עם הרכוש ואיך נשאר לבדו א"ו שוב חזר וכו'. הכדרשם חז"ל (בחולין צ"א ע"א) ע"ש. והוא מגזרת מעסק בני עליהם (להלן מ"ט ע') לשון סילוק. וכפי פשוטו שאמר שלמון מנרום הלילה ע"כ פי' סלוק חשכת הלילה. ולפי דעת הי"א הוא אור השחר ובעת אשר עלה השחר אמר המלאך שלחני. (ישעיה מ' כ'). (ירמיה מ' מ'). אולי

פי'

ספורנו

מלאך במלות בורלו בלי ספק על דרך יהיה ויהי מיסיה נוסע בס' יעקב וזרעו ועמו אף על פי מיסיה עם היזק בממון שהוא היקום אשר ברגליהם ועם זה תהיה התשועה בסוף עם ברכה והרבה בעליונים ובתחתונים: (כו) לא יכול לו. לרוב דבקותו תמיד באל ית' במחשבה ודבור: ויגע. הודיעו הספק שעתיד במדריכי עמו ובדעתו בזה פסק הדבור ותקע כף ירכו בהאבקו: (כו) לא אשלחך. שגדולים צדיקים יותר ממ"ה: (כט) לא יעקב יאמר עוד שמך. לקץ הימין שתהיה קיים אשר אבדן האומות ובכן יהיה כבר מקוים בך ענין יעקב הנורה קיים בסוף ולכן לא יפול עליך אז עוד שם יעקב להורות שתהיה בעקב ובס"ף כל האומות כי אם ישראל כי שרית. אבל יקראו לך בשם ישראל בלבד להורות שאז כבר שרית עם אלהים כו' כענין יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה: (ל) הגידה נא שמך. המורה על טרחך ועל הפעל הנמשך ממנו כדי שאתבונן על מה קמת לשטן ואשוב בתשובה ואתפלל: למה זה תשאל לשמי. כי בהורה האמיית לנו היא מדרגת השכלתנו אשר לא תבואר בשום דבור כאמרו והוא פלא והפעל שלה הוא כפי הרצון האלהי: (לב) ויזרח לו השמש וכו'. אשר שעבר את פנואל בצאתה זרח השמש ונרפא כאשר יהיה לעתיד לבא כאמרו וזרחה לכם יראי שמי שמש צדק' ומרפא: (לג) על כן לא יאכלו בני ישראל. כדי שיהיה ההיזק אשר הורה בנגיעת כף הירך היזק בדבר בלתי נכסב אלגנו: (א) ועמו ארבע מאות איש. שלא התכפרו פניו במנחה:

ויקן

פירוש רשב"ם

כל אשר לו שלא היה עוד לעבור אלא הוא לבדו ורצה לעבור אחריהם. כדי לברוח דרך אחרת שלא יפגשנו עשו נתכוין: ויאבק. מלאך עמו שלא יוכל לברוח ויראה קיום של הקב"ה שלא יזיקהו עשו: (כו) כי לא יכול לו. המלאך ורצה לעבור ולברוח בעל כרחו: ותקע. נבדלה מן הירך כמו פן תקע נפשי ממך: (כז) כי עלה השחר. וכיון שהאיר היום מעתה יש לילך לדרכך: כי אם ברכתני. שתשלחני מאתך בשלום שלא אהיה נזוק כמה שנתאבקתי עמך כי עתה עלה השח' אז ידע יעקב שהוא מלאך: (כט) כי שרית. מגזרת שרה את אלהים כמו קנה קנית. עשה עשית, אבל וישר אל מלאך ויוכל מגזרת שב קם רץ שיאמר ויקם וישר וירץ ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב"ה הבטיחו והוא היה בורח. וכן מצינו בכל ההולכים בדרך שלא ברצון הקב"ה או ממאנים ללכת שנענשה במשה כתיב שלח נא ביד תשלח ויחר אף ה' במשה. ולפי הפשט אע"פי שאמרו חכמים בכ"מ חרון אף עושה רושם וכאן מה רוש' יש הלא אהרן אחיך הלוי עתיד הוא להיות לוי ואתה כהן ועכשיו הוא יהי' כהן ואת' לוי. אך לפי הפשט לפי שהי' מתעצל ללכת כת' ויהי בדרך במלון ויפגשהו ויבקש המיתו. וכן ביונה שנבלע במעי הדגה. וכן בבלע' ויחר אף אלהים כי הולך הוא ונעשה חיגר כדכתיב ותלחץ רגל בלעם. וילך שפי חיגר כמו ושפו עצמותיו: (לב) והוא צולע על ירכו. עתה כשהיה השמש ראוהו צולע על ירכו. כמו ויהי בבוקר והנה היא לאה כי עד עכשיו לא נודע שהיא לאה: (לג) על כן לא יאכלו. לזכרון גבורתו של יעקב ונס שעשה לו הקב"ה שלא מת: הירך טעמו למט' בריי"ש כי כן שמה וכן גדר מוה וכן גזל וכשירך דבוק נהפכים להיות פתח

קטן

ג וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃ ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃ יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ

ויקח

בתראין: ג והוא עבר קדמיהון וסגיד על ארעא שבע זמנין עד מקרביה עד (נ"א לות) אחוהי: ד ורהט עשו לקדמותיה וגפפיה ונפל על צורה ונשקיה ובכו: ה וזקף ית עינוהי וחזא ית נשיא וית בניא ואמר מן אלין לך ואמר בניא דיהב יי לעבדך: ו וקריבא לחינתא אנון ובניהון וסגידא: ז וקריבא אף לאה ובנהא וסגידו ובתר כן קריב יוסף ורחל וסגידו: ח ואמר מן לך כל משריתא הדין די ערעית ואמר לאשכחא רחמין בעיני רבוני: ט ואמר עשו אית לי סגי אחי [illegible] בדילך: י ואמר יעקב בבעו אם כען אשכחית רחמין בעינך ותקבל תקרובתי מידי ארי על כן חזיתי אפך כמחזי אפי רברביא ואתרעיתא לי: יא קביל כען ית תקרובתי דאיתיתא לך ארי רחים על (קדם) יי וארי אית לי כולא ואתקיף

[illegible]

רש"י

[illegible]

רמב"ן

[illegible]

ירושלמי

וַשַׁוִי עִמֵּיהּ קַדְמָא יַת לֵאָה וּרְבִיהָא בַּתְרָאִין וְיַת רָחֵל וְיַת יוֹסֵף בַּתְרָאִין: (ג) וְאִיהוּ עֲבַר לְקַמֵּיהוֹן מְצַלֵּי וּבָעֵי רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ וּגְחַן עַל אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ עַד אָחוּי: (ד) וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדְמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ לֵיהּ וְאִתְרְכִין עַל צַוְרֵיהּ וּנְשִׁיק לֵיהּ וּבְכוֹן עֵשָׂו בָּכָא עַל צַעֲרָא דְשִׁינוֹי דְאִתְמַזְמְזוּ וְיַעֲקֹב בָּכָא עַל צַעֲרָא דְצַוְרֵיהּ:

(ד) וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדְמוּתֵיהּ וְחַבַּק יָתֵיהּ וְאִתְרְכִין עַל צַוְרֵיהּ וּנְשַׁק יָתֵיהּ עֵשָׂו הֲוָה בָּכֵי עַל הַקְהָן שִׁינוֹי וְיַעֲקֹב הֲוָה בָּכֵי עַל שַׁעְשִׁיעַת צַוְרֵיהּ:

(ה) וּזְקַף יַת עֵינוֹי וַחֲמָא יַת נְשַׁיָּא וְיַת רַבְיָא וַאֲמַר מַאן אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַי

יונתן בן עוזיאל

הַגּוֹן דְאִתְיְהִיבוּ לִי בְּמִיחוּס מִן קֳדָם יְיָ עַל עַבְדָךְ: (ו) וּקְרִיבָן לְחִינְתָא הִינוּן וּבְנֵיהוֹן וּגְחִינָן: (ז) וּקְרִיבַת אוּף לֵאָה וּבְנָהָא וּגְחִינָן וּבָתַר בֵּן קְרִיב יוֹסֵף וְאִתְעֲתַד קֳמֵי רָחֵל וְכַסְיֵיהּ בְּקוֹמְתֵיהּ וּגְחִינָן: (ח) וַאֲמַר מַן לָךְ כָּל מַשְׁרְיָא הָדֵין דְאַרְעִית וַאֲמַר דוּרוֹן הוּא דְשַׁדְרִית לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: (ט) וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי נִכְסִין סַגִּיאִין אֲחִי יִתְקַיְּימוּן לָךְ מַאן דְאִית לָךְ: (י) וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא תֵימָא כֵן בְּבָעוּ אִין כְּדוּן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וְתִקַבֵּל דוּרוֹנִי מִן יְדִי אֲרוּם בְּגִין כֵּן חֲמִית סְבַר אַפָּךְ וּדְמֵי לִי הֵי כְּמִיחְמָא אַפֵּי מַלְאָכָא דִידָךְ דְהָא אִתְרְעִיתָא לִי: (יא) קַבֵּיל כְּדוּן יַת דוּרוֹן דְאַיְתִיאוּ לָךְ אֲרוּם אִתְיְהֵב לִי

בעל הטורים

סרלה. ז"פ ע"פ כי שבע יפול לדיק וקם ולהעביר ז' טומאות מלבו: (ד) וישקהו. נקוד לתפלה שכיון לנשכו וישקהו בגי' לנשכיהו: (משלי ל') דור מרגות שי"ניו בגי' עשו: (ה) מי לך. ג' במס' הכא ואידך (ישעיה כב) מי לך פה כי חלבת לך פה קבר. ועוד מי לך פה ספן ובניך זהו שיש במדרש שהיו כחום של מלה"ם פוגען בעשו ובאנשיו ומכים בהם תחו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו מולנים להם קברים לקבור המתים וכשהגיע בו ורלה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ונשים לא כך אמרת כשהייתם בבטן אמכם מריבים על ב' עולמות שאתה חייב עושר בעוה"ג שאין בו פריה ורביה א"כ מי לך אלו הבנים: (ט) אחי .יהי לך אשר לך. בגי' זה הברכות: (י) כראת פני אלהים. (עם הסיבות) בגי' פר שלך שרמז לו שרו' שרה וגיטול

יונתן

סנעריס כמו הכרובים: (ד) ואתרכין פי' נפה עליו וכן פי' לעיל בפסוק ושרא וספול מעל הגמל: דאשתמיטו פי' כשנדכדכו ל' גמ' פ' אלו טרפות נשמתו נשר וכן נרגם בקש לנשכו קהו שיניו ונעשה לוארו שיש וזהו ויבכו זה בכה על לוארו וזה בכה על שיניו: ירושלמי שמשיעם שוכיה תרגום של טלקם לואלו ופי' שנעשם לואלו כשן זה סלע

אבן עזרא

לדעת ר' יהודה הלוי ז"ל המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתגלה לך אם השם יעשה את לנבך בפרשת כי שמי נקרבו. וטעם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם. הדרש על נקודות וישקהו ״טוב הוא לנעריקי מעדים כי על דרך הפשט לא סבב עשו לעשות רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: (ה) מי אלה לך. מי אלה ״עמך או מי אלה שלך הם: חנן. כמו נתן ״וכמוהו חנונו אותם גם חנן כמו שם: (ח) מי לך. מי לעולם יפלא על ״אדם. ופי' מי הוא זה שפגרת לו כל המחנה הזה או מי במחשבתך: (י) אל נא. אל יאמר ״אדוני כן. והכבר הודעתיך דקדוק״ הבניד: כראות פני אלהים. מלאך. ורבי המפרשים אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם. ואין מלת שרית עם אלהים כמו וישר אבימלך ״על ישראל כי אין עם כמו על. רק פירושו שר השרב עם המלאכים ועם אנשים שרים. והואלי' ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם. ואשאל' אתו כי עת אור השמש בכל מקום ישתנה. והנה בין ירושל' ובין זאת המדינה שהכנתי בה זה הספ' והיא לוק"א שעה ושלים שעה ״וברחב י"ב מעלות. וזה הדבר ברור בלא

פירוש על אבן עזרא

פי' תולדות המפרשים הוא שאלים המפרשים אשר פירשו כי המעקה הירך מורה אשר שלט המלאך על זרע יעקב כמו בימי השמד וחרוני מלכיות. ואחין כאיסם כאשר לפי פי' גיד הנשה ר"ל גיד הוא שאבר. והנה מטורם כאשר שכלה נשים מר:ך (ש"א ע"ו ל"נ) פי' מז"ל שהיה עמלק מוסך המלום וזורקן כלפי מעלה והוא פי' ויזנב בך כל הנחשלים וכו' (דברים כ"ה י"ח). וכפי זה לדקו המפרשים אשר אומרים כי מעשה האבות סמן לבנים. וכל הדרונות וכל הכניעות לא היה עבור יעקב רק עבור זרעו כי ידע אשר יפלו בחלקו ואשר לפס שמני הכניע והדורן. ״ר"ל אם מרלה לדע מהות המלאך שנראה ליעקב ואם כי הוא שכלי ואינו גוף יתגלה בדברי ר"א (שמות כ"ג כ"א) המתחיל כי שמי נקרבו. ותפולא דברי ר"א אשר יורד השכלי ומתלבש בחויר הזך כמו הנשמה בגוף ועושה פעולתו. וז"ל שם והנה כם ה' מרלה אותות ומחדש גופות כנגד המקבל. והמבין זה סוד השם ידע סוד כנרוסים ויראה אליו עכ"ל. ״שלא נשקו בכל לבו. ובפרט לפי דברי יב"ע ות"י דאשתמיטו שיניו. טוב הדרש לנערים. כי הפסוק מורה אשר נשקו בכל לבו ולראיה כי בכה מעשה כמו שנכתב אצל יוסף (להלן מ"ה ט"ו). ״לדלפי הפשט שאל על אלו שהיו עמו מי מהם הוא שלו היינו נשיו ובניו אשר הם חשובים כגופו. ולא יתכן זה כי היה ל"ל מי מלה לך. ע"כ מפרש ר"א שלך לך כמו עמך והוא כמו מה אם לך. פי' אשר עמך. או פי' שאל אותו מי אלה. אם שלך הם. או אפשר הם רק ללוותך בדרך או משעים עמך במסורה אתם. ״ר"ל דאין לומר כפשוטו משגם חנם ככתוב ותנופי אם וכו' (שמות ל"ב י"ט) דזה שייך לאמר בדבר והפוכו שיש להשיג במסכר. ומשיב שהשיג בחנם נקרא חנון אך דבר שאינו נמכירם אינו שייך ג"כ לשפוט עליו מתנה חנם. והולדת בנים אינם דרך מקח וממכר. ע"כ מפרש חנן כמו נתן והראיה (שופטים כ"א כ"ב) חנונו אותם וכו' ופי' שם רד"ק תננו אותם לנו כאלו אנו הלוקחים אותם. כ"כ פה מלת חנן. ״דעתו הוא שלא יפול מלת מי רק על בעל שכל כמו מי האיש הלזה. ולא שייך לאמר מי השור או מי החמור ע"כ שאל מי הוא אשר נשלח המחנה עבורו. או פי' אשר ידויק ג"כ מלה לך. ור"ל אם אתה שולח דורן חשוב כזה א"כ אתה חושב לקנות לך לאוהב. ע"כ שאל במלת מי. ובזה יובן מי הוא ואיזה הוא (אסתר ז' ה') ופי' מי הוא על המחשבה ואיזה הוא על המעשה. ומפרש בדבריו מיד אשר מלאו לבו נגד מי הוא. ומלת לעשות כן נגד ואיזה הוא. ״ר"ל אין עי' אל נא איני מבקש ממך. רק פי' אל. מורה על אשר לא יחזיק בדבורו לא לקבל. רק מבקש ממנו שיסרלה לקבל״. ור"ש הנגיד הוא ר"ש הספרדי שזכר (לעיל י"ט י"ח) שפי' אל נא מגזירת הואל ופ"ם. ״(שופטים ע' כ"ב) מלה על מורה בהיה מושל עליהם. אך כאן כמוב. עם. להשוותו עם המלאכים ועם אנשים שרים. ״העיר לוק"א היא בארץ (לאמבארדיא) והארץ היא עגולה ככדור והיושבים נמעבר הארץ מתחיל לזרוח להם השמש בעת לאת השמש בקלה המזרח העולם מחלק (אזיא) היינו מקלה ארץ (הינא). והיושבים מא"י לפאת מעריב א"י מפאת השמש לזרוח להם כפי מרחק הוא. לקרובים האחור הוא מעט. ולרחוקים מפאת זריחת השמש. ועוד יש הפרש כפי רוחק המקום במרחב מדרום ללפון. ואנו יושבי (אירפא) נלד לפון מקו השוה. אם תחלק כדור הארץ אשר היא עגולה כנלה ובמקום אשר אורך העגול ביותר. הוא המקום כנגדו בשמים הקו השוה. והשמש זורח כנגדו ממזרח ושוקע במעריב. ואם היה השמש הולך במסור לא היה הפרש בין קייץ לחורף. ע"כ שם הקב"ה בטבע השמש אשר תסבב העולם בכ"ד שעות והיא בעלמה הולכת מנוסת הפנים ממעריב למזרח ויש לה מהלכה שנפי' מקו השוה י"ב מעלות אם תחלק כל הגלגל הרקיע לס"ם מעלות. הנה בקייץ היא הולכת כל יום חלק אחד משס"ה ורביע עד י"ב מעלות כדמם ר"ל לצד הלפוני. ובחורף היא נוטה חלק כזה לצד הדרומיים מקו השוה עד מרחק י"ב מעלות. והנה הארץ היא כדורית כנ"ל. והיושבים בארץ נגד קו השוה נשמים להם השמש בקיץ נמקיפות שמה רחוקה י"ב מעלות לדרום. וכמו כן נחורף נמקיפות עבה. והיושבים לצד לפון או לדרום מתקלר ומתארך להם היום כפי הנעים השמש להתקרב השמש להם. או בעת התרחקם השמש מהם. כפי השפנון הכתוב מעזרח למעריב אך ההפרש מעזרח למעריב השמש מהלך מנועה נמהרה בכ"ד שעות מסבבת העולם עד הנקודה שהתחילה והמפרש הזה מדרום ללפון נמשב ע"ע ששנן השנה נשס"ה ימים ועוד. ואם השמש בצד המדינות אשר ב"א שם אזי מתארך היום. ואם השמש נוטה לעבר מקו השוה מתקלר להם

ספורנו

(ד) וירץ עשו. נהפך לבו כמו רגע בהכנעותיו של יעקב כעניינו בגלות עם בני עשו האומר בגבהו מי יורידני ארץ. והורה שנהיה נמלטים מיד חרב נאותו בהכנעה ומנחה כאמרם ז"ל שאלמלא הגילוני קלל את ישראל כקנה הנכנע לכל הרוחות כן לו עמו כן בריוני בית שני לא היה נחרב בית מקדשנו כמו שהעיד רבן יוחנן בן זכאי באמרו (גטין פרק הנזקין) בריוני דבן לא שבקונן: (ה) מי אלה לך. שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: (ח) מי לך כל המחנה. המנחה שאמר אלי מנחה היא שלוחה לאדוני מי הוא אליך היא למנחת כבוד או למנחת חסד שמשבת שאלטרך: (ט) יש לי רב. ואיני לריך: אחי יהי לך אשר לך. שבהיותך אחי לא תסרך לכבדני במנחה: (י) כראות פני אלהים. כמנהג בפקוד את השרים כאמרו ולא יראו פני ריקם: ותרצני. שקבלתני בסבר פנים יפות כמנין שיהלך או היפוך. ומלד זה גם כן ראוי שתקדים פניך במנחה: (יא) ויפצר בו. כדי

פירוש רשב"ם

קטן ועשה באות ראשונה. ידך יעקב. ידך השכן: (ז) נגש יוסף ורחל. לפי הפשט דרך להזכיר את האיש תחלה אבל למעלה מתוך שאמר לאה וילדיה אמר כמו כן רחל ויוסף: (ח) מי לך כל המחנה. של עדרים ששלחת: (יא) חנני (ס"א חננני) חנני: עד

וַיִּקָּֽח׃ יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּֽךָ׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּֽי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּֽאן׃ יד יַֽעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶֽתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִֽירָה׃ טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּֽיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִֽי׃ טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִֽירָה׃ יז וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּֽוֹת׃ ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִֽיר׃ יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָֽטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵֽי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָֽה׃ כ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵֽל׃ ס חמישי

בֵּהּ וְקַבֵּיל׃ יב וַאֲמַר נִטַּל וּנְהָךְ וְאֵיהַךְ לְקִבְלָךְ׃ יג וַאֲמַר לֵהּ רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי יָנְקַיָּא רַכִּיכִין וְעָנָא וְתוֹרֵי מֵינְקָתָא עָלַי וְדָחוֹקְנוּן יוֹמָא חַד וִימוּתוּן כָּל־עָנָא׃ יד יִעְבַּר־כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בְּנִיחַ לְרֶגֶל עוֹבַדְתָּא דִּי־קֳדָמַי וּלְרֶגֶל יָנְקַיָּא עַד־דִּי אֵעוֹל לְוָת־רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר׃ טו וַאֲמַר עֵשָׂו אֲשַׁבּוֹק־כְּעַן עִמָּךְ מִן־עַמָּא דְּעִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַשְׁכַּח־רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ טז וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאָרְחֵהּ לְשֵׂעִיר׃ יז וְיַעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵהּ בֵּיתָא וְלִבְעִירֵהּ עֲבַד מְטַלָּן עַל־כֵּן קְרָא שְׁמָא־דְאַתְרָא סֻכּוֹת׃ יח וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים קַרְתָּא דִּשְׁכֶם דִּי בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן בְּמֵיתֵהּ מִפַּדַּן אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵל (אַפֵּי) קַרְתָּא׃ יט וּזְבַן יַת־אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי פְרַס־תַּמָּן מַשְׁכְּנֵהּ מִידָא דִּבְנֵי־חֲמוֹר אֲבוּהִי דִּשְׁכֶם בְּמֵאָה חוּרְפָן׃ כ וַאֲקֵים־תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח עלוהי

מסרה יב נסעה, ל' וחס ונסעה. לנגדך, ג'. יג ידע, כל אור מסר. הילדים, כו"ל הס"א בלא געיא. עלות, ס' קמץ, מ"ל. ודפקום, ל'. ומתו, ס' קמץ [סו"ז] יד יעבר, הקמץ סמך. אתנהלה, ל'. לאטי ל'. לפני, סמך בפסק. אבא, ס' מסר. שעירה, ג'. טו אציגה, ל' ומ"ל. נא, דגוש מל"ד. זה, דגוש מדס"מ. יז סכתה, ב, מסר. ולמקנהו, ל'. סכת, מסר. קרא שם, ס' מסר אם. שם במקף ונמתג במקום גג"ע. סכות, ג' מלי בכורים. יח בבאו, כו"ל מסר. יט ויקן, ג' בסגולה וב' בקרי. במאה, ס'. קשיטה, ג' מ"ל והמין סמלוי. כ וילב, הלד בסגול לסבת המקף.

ת"א ויאמר נסעה, מגינה ס הלכות ס. עד אשר אבא שם כם. ויעקב נסע מגילה יז הלכות כה. ויבא יעקב שבת לג. ויחן את פני שם. במאה קשיטה רשם השנה כו. ויקרא לו אל אלהי ישראל מגילה יח.

רש"י

(יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגומו של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק. עול ימים. שתי פרות עלות ובלע"ז אנפנטי"ש: ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד) לינעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן: ודפקום. כמו (שיר ה) קול דודי דופק נוקש בדלת: (יד) יעבר נא אדני. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת (ישעיה ח) ההולכים לאט. (שמואל ב יח) לאט לי לנער. לאטי הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך (ב"ר) ואימתי ילך בימי המשיח שנ' (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומ"א יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיניך. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. (ב"ר) עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנ' (שמואל א ל) כי אם ד' מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים: (יז) ויבן לו בית. (מגילה יז) שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ. סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ: (יח) שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו (שבת לג) שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד (רות א) בואנה בית לחם: בבאו מפדן ארם. כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (בר"י ויחן את פני העיר. ערב שבת היה בשלשתות דרב אסאי): (יט) קשיטה. מעות. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה: (ותרגומו חורפן טובים הריפים בכל מקום כגון חובל למוכר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא

מסותה

רמב"ן

שלא ביזו והמנחה אשר שתנו גם למלך כדבר ידוע מקרא מה: (יג) ומתו כל הצאן. דרך משלה שהיה לו לומר ומתו כלם. אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו שהם על הבקר ועל הצאן כי ישאול על הילדים שלא יהיו במשמע. ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו ויגעו ולא יכלו ללכת והצאן והבקר עלות ואם דפקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם: (יד) עד אשר אבא אל אדוני שעירה. היה ליעקב בדעתו אל ארצו דרך בארץ שעיר. והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד בואו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואחרי ישוב אל עיר ממשלתו ואם אעבור דרך עירו יכבדנו וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה גדר ממנו שיבא אליו שאין עמו צריך לו ורבותינו ראו עוד שלא היה בדעת יעקב לבוא דרך שעיר ורשע היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם א עלה שכמה. ועוד לשם מדרש אשר שיקים דברו לימות המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. יאמר כי המושיעים אשר בהר ציון יעלו לשפוט את הר עשו: (טו) למה זה אמצא חן בעיני אדני. למה זה תעשה לי שאיני צריך לה אמצא חן בעיניך ולא תשלם עתה שום גמול לשון רש"י. והכתוב ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחבורתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת. ורבותינו ראו עוד בזה עצה אמרו רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין

חד

לי במיחוס מן קדם יי וארום אית לי נכסין סגיאין ודחק ביה וקביל: (יב) ואמר נטייל ונהך ואזיל לקבלך עד דתמטי לבי משרוייך: (יג) ואמר ליה ריבוני ידע ארום טליא חטיפין ועאנא ותורי דמינקן עלי ואין דחיקנא להום יומא חד וימותון כל ענא:

[(יג) ארום טליא חטיפין:]

(יד) יעבר כבעו רבוני ויטייל קדם עבדיה ואנא אידבר בנייחא לבלחודוי לרגל עיבידתא דאית קדמי ולרגל אולפן טליא עד זמן דאיתי לות ריבוני לגבלא: (טו) ואמר עשו אשבוק כדון עמך מן פולמוסין דעמי ואמר למא דנן אשכח רחמין קדם רבוני: (טז) ואתעביד ניסא ליעקב ותב ביומא ההוא עשו לארחיה לגבלא: (יז) ויעקב נטל לסוכות ואיתעכב תמן תריסר ירחי שתא ובנא ליה בי מדרשא ולגיתוי עבד מטלן בגין כן קרא שמא דאתרא סוכות: (יח) ואתא יעקב שלם בכל דיליה לקרתא דשכם דבארעא דכנען במיתי מפדן ארם ושרא לקביל קרתא: (יט) וזבן ית אחסנת חקל דפרס תמן משכניה מן יד בני חמור אבוי דשכם במאה מרגלין:

[(יט) מרגלין:]

(כ) ואקים תמן מדבחא ותמן יהב מעשריא דאפריש מן כל דיליה קדם אל אלהא

בעל הטורים

ויגל ממנו: (יב) לנגדך. ב' במסו' ואלכה לנגדך ושם שהופיע לנגדך. שאמר לו לילך עם יעקב ואמר יעקב לאט אלך כמני ומזכור שהופיע משפטי נגדך וכשבא לשעיר שמך שמו שכם: (יג) עלות. ב' במסו' דין ואידך (ע"ה ו) מאחר עלות ב"פ ובדוד (תהלים ע"ח) מאחר עלות הביאו ואידך (ישעיה מ') ובחיקו ישא עלות יניהל. אמר לו דוד שאלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיה מרעין אותן במרעה כך חזו שכתב כאן עלות ובדוד מאחר עלות הביאו. ומה היו עושים (שם) כרועה עדרו ירעה: (יד) שעירה. ג' במסו' ב' הכא ואידך (יהושע יב) ועד ההר החלק העולה שעירה. מג' (עובדיה) ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. הבא של אדוני השירים

יונתן

שלא יכול לעמוד כנגדו בשביל מכות מלקות כדפירש"י בשיר השירים בפסוק עשה מן ונכנס כתי' במדרש: (יב) דתמטי לבי משרוייך פי' כשתגיע למקום משכנותיך: (טו) פולמוסין פי' חיילות והוא לשון נמצא בכמה מקומות: (יז) תריסר ירחי לא הבר כפרש"י דלא משמע ליה לדרוש ב"ח חדש שלא בית וסוכות הרי י"ב והכי משתברא ודוק: (יט) מרגליין כן משמע בגמרא פ' ע"ב: (כ) בכימות בכה וכו' פי' בתוך התולות והניכן

רמב"ן

עד זמן לא איסתכל בה ובקש עזרה רומאין ולא הגיעו לשם עד שמכר הינם שלו מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות. כשהיה בא ברומה בשער מלכי אדום על עסקי הנשיא היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם כי ממנו ילמדו הדורות וכן יעשו ולא היה מקבל הברת אנשי המלכות ללותו שאין מקרבין אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו של אדם: (יז) ויבן לו בית. יתכן כי היה מקום אין שם עיר. והוצרך לבנות לו בית ולעשות סוכות. או ויבן לו בית שנכנס בו בית גדול ובו מגדל עז להסתגר מפני עשו: (יח) ויבא יעקב שלם. מפדן ארם כאומר לשבירת ילא שלומי מבין שני אריות ובא שלם מן לבן ויצא יעקב שלם מלבן ומעשו זה לשון רש"י אבל ר"א פירש שבא שלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה ישאל לספר מאורע דינה. ולפי דעתי אמר הכתוב כן כי בסוכות היה מתפחד מעשו כי סכות בעבר הירדן מארץ ממלכות סיחון אם הוא שנזכר בספר יהושע ואם הוא אחר הנה הוא יותר קרוב לשעיר. ועל היותו בארץ כנען לא שקט לבו כי לא ידע שלא יגע בו כי אביו קרוב משם או שיעזרוהו אנשי הארץ כי אביו נשיא אלהים בתוכם או שזכות הארץ הצילתו ולכן אמר עתה שבא שלם אל ארץ מגורי אביו כי הצילו אלהים בדרך מכף כל אויביו. ואמרו בבראשית רבה כל אותן השנים שעשה יעקב אבינו בסוכות היה מכבד את עשו באותו הדורון כי היה מתירא ממנו שם ומשלם לו כאותו הדורון בכל שנה ושנה או טעם אשר בראם שם: ויחן את פני העיר. לא רצה לשים אכסנאי בעיר אבל רצה שתהיה משלם ביאתו בארץ בתוך שלו ולכן קנה בשדה וקנה המקום וזה להחזיק בארץ והמעשה הזה היה רמז כי המקום ההוא יכבש לפניו תחלה טרם הוריש יושבי הארץ מפני זרעו כאשר פירשתי באברהם ורבותינו אמרו נכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין ועל דעתם לא היה בכוונה ממנו אבל על כל פנים היה המאורע לרמוז על העתיד שאמרנו אבל ר"א אמר כי הזכיר הכתוב הזה כי מעלה גדולה לארץ ישראל ומי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק העולם הבא: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם נסים שעשה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על

אבן עזרא

בלא הפסק. ופי' והוא נולע שהי' הולך על נלעתו הלאה. וטעם על כן זכר לדבר: (יב) נסעה. יש אומרים שהוא לשון לווי [צ] כמו שלחה הנער וכן נפלו עלינו: ונלכה. כולנו ואני אלך לנגדך לא אחר ממך. ויתכן להיותו כמו ונקשה [ק] ינכר שהוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך: (יג) כי הילדים רכים. כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים [ר] מספר: עלות. כמו [ש] עלות יכסל. והנה הפרות שעלו עליהם העמודי' על כן נקראו עלות. וטעם עלי. עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק: ודפקום. ואם דפקום המנהיגים אז ימותו כל הצאן: (יד) אתנהלה. כמו אתנהל עמם: לאטי. היו"ד נוסף [ת] כמו יהי לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה. בעבור המקנה שהוא מלאכתי. והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו. גם המתנה יקרא כך. כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ומלת הרגל' מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות העולם. ויהיה לרגלי כמו ויברך ה' אותך [א] לרגלי. ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם: (טו) וטעם למה זה. אין לי צורך: (יח) ויבא יעקב שלם. שם [ב] התאר. והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה ישאל לספר מאורע דינה: (יט) חלקת השדה. חלק השדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. מי שיש לו בה חלק. חשוב הוא כחלק עולם [ג] הבא. (כ) ויאמר הגאון כי

פירוש על אבן עזרא

לפס פיום. ויש ספרים מעדיב' למדיב' עדי שמדיכות אשר היה בקלה קומב הלפורית או הדרומים לפס בתורף היו' כמו לילה יחשב מפני רחוק השמש מיין במשכן הלוחה. [צ] והנו"ן מורה והשוקפם פ"א מורה לווי. והוא כמו שלחה הנער (לפלן מ"ג ח'). נפלו עלינו (הושע י' ח') ופ"כ שלם נקטה הוא לווי על יעקב. ונלכה מורה ג"כ על מחנה עשו. [ק](עזרא ח' כ"ח) פ"ב הנו"ן מבקשה הוא מה"ן שיח"ן לרבים. ויהיה פי' לפ"ז שלא אמה אחרתם ע"י המלאכים (לעיל פס' כ"ח) אראה פניו. בעדאי היה דעסך לבוא אלי להר שעיר. פ"ב מיקור דבור עמו אשר ילך עמו ביחד. [ר]לפי שעמה בנים לבן כ' שנים לא מהם ז' שנים אשר עבד עדי נתן לו לאה ועדי הולידה את ראובן עברו ע' חדשים או ז' חדשים ישלהו י"ב שנים ואיזה חדשים אשר קורא ר"א ימי מספר כי אינם שלים לשנה. [ש](ישעיה מ' י"א) ולמה נקראו כן ע"ש העמודים העולים על הצאן וע"ד אשר המפרשים שרמו עול בן עול ימים (ישעיה ס"ה כ') וגם שפ' המשכב אשה עולה (שם מ"ע י"ד). [ת]כמו היושבי בשמים (תהלים קכ"ג א') ופי' אטה מלך מהרה. ואני שמכשב עמהם בנחת. או פיו"ד הנוסף הוא מדבר בעדי ופי' לאטי כפי שמשיכות שלי. [א](לעיל ל' ל') ופ"כ פי' כדלעיל כי יש מי שיש לו עין טובה ככתוב טוב עין הוא וכו' (משלי כ"ב ט') ויש מי שיש לו רגל טובה מחיב לבעל שרגלו מפני רגל עלמו שיפתח יסד. [ב]ואין פי' שם העיר כמו ויהי בשלם סוכו (תהלים ע"ו ג'). [ג]כ"כ כתב ר"א (לעיל כ"ג י"ט) כי עיני ה' אלהיך בה מראשית

ספורנו

כדי שיקבל כי השוחד יעור: ויקח. והספיק באלישע כאמרו ויפצר בו לקחת וימאן: (יב) נסעה ונלכה. להעיר כמו שהורו רז"ל שהנכנס באמרם גם הנה עבדך יעקב אחרינו: (יג) כי הילדים רכים. כי אלי מוטל דבר הילדים רכים והצאן והבקר עלות: ודפקום. לכבודך שלא לעכבך בדרך: (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם. תיכף שהגיע בשלום בארץ כנען כמו שאמר ושבתי בשלום. לא המתין שיהיה בבית אביו בבואו מפדן ארם בעוד שהיה בדרך ללכת לבית אביו אף על פי שעדיין לא הגיע שם התחיל לקיים נדרו ובנה מזבח כאמרו והיה ה' לי לאלהים: (יט) ויקן את חלקת השדה. ויבן שם מזבח. כאמרו אלך נסיך את נדר ה' כו': ויקרא לו אל

פירוש רשב"ם

(יד) עד אשר אבא אל ארוני שעירה. הרחיב לו את הדרך: (יח) ויבא יעקב שלם. אל עיר ששמה שלם. כמו ותבאנה בית לחם. ומי שמפרש שלם (שלם) שלם בתורתו בממונו טועה הוא לפי הפשט שאין דרך המקר' לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט הדורון שנתן לעשו הוצריך לכתוב כן. עיר שכם. עירו של שכם כמו כי חשבון עיר סיחון מלך האמרי היא כדכתיב וירא אותם שכם בן חמור החוי: (יט) קשיטה מין מטבע ששמה כן: (כ) אל אלהי ישראל. כלומר האלהי' הוא אלהי יעקב שהצילני מלבן ומעשו וכמו שקורים שם

לד א וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ: ב וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ: ג וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ: ד וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה: ה וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם: ו וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ: ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה: ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה: ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם: י וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ: יא וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן: יב הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה: יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר

°הנערה קרי °הנערה קרי °הנערה קרי

טמא

אונקלוס

עֲלוֹהִי קֳדָם־אֵל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: א וּנְפַקַת דִּינָה בַּת־לֵאָה דִּי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב לְמֶחֱזֵי בִּבְנַת אַרְעָא: ב וַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר־חֲמוֹר חִוָּאָה רַבָּא דְאַרְעָא וּדְבַר יָתַהּ וּשְׁכִיב יָתַהּ וְעַנְיַהּ: ג וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁהּ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וּרְחֵים יַת־עוּלֵמְתָּא וּמַלֵּיל עַל־לִבָּא דְעוּלֵמְתָּא: ד וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי לְמֵימַר סַב־לִי יַת־עוּלֵמְתָּא הָדָא לְאִנְתּוּ: ה וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרֵי סָאֵיב יַת־דִּינָה בְרַתֵּהּ וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם־גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא וְשָׁתֵיק יַעֲקֹב עַד־מֵיתֵיהוֹן: ו וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם לְוָת־יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּהּ: ז וּבְנֵי יַעֲקֹב עָלוּ מִן חַקְלָא כַּד־שְׁמָעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גֻּבְרַיָּא וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא אֲרֵי קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב עִם־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לָא־כָשַׁר לְאִתְעֲבָדָא: ח וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ כְעַן יָתַהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ: ט וְאִתְחַתְּנוּ בָנָא בְּנָתֵיכוֹן תִּתְּנוּן־לָנָא וְיַת־בְּנָתָנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן: י וְעִמָּנָא תִּתְּבוּן וְאַרְעָא תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן תִּיבוּ וְעֲבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָא וְאַחְסִינוּ בַהּ: יא וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וְלַאֲחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וְדִי תֵימְרוּן לִי אֶתֵּן: יב אַסְגּוּ עֲלַי לַחֲדָא מוֹהָרִין וּמַתְּנָן וְאֶתֵּן כְּמָא דִּי־תֵימְרוּן לִי וְהָבוּ־לִי יַת עוּלֵמְתָּא לְאִנְתּוּ: יג וַאֲתִיבוּ בְנֵי־יַעֲקֹב יַת־שְׁכֶם וְיַת־חֲמוֹר

אבוהי

מסרה לד א לראות, מ"ל. ב בבנות, ב' ומ"ל. ב אתה, חסר. החוי, ז' כתי'. אתה, חסר אתה, חסר. ויענה, ב' שמנין. ג ותדבק, המשנה ברי"ו לא בירד. הנער, הנערה ק'. הנער, הנערה קרי. ד אל חמור, ב' ובנימין. הילדה, ל'. ה טמא, פ'. והחרש, ז' חסרים בלי'. באם, כו"ל חסר. ז ותני, ל'. כשמעם, ל'. ויתעצבו, ל' והיוד במשנה ולמדין מו. ישראל, ל"ו. ח חשקה, ל'. בבתכם, ל'. ט בנתיכם, כל אור' כ"כ [מ"ו ומ"ו]. בנתינו, כו"ל מ"ו ומ"ו. י תשבו, ה'. וסחרוה, ל' ומ"ל. והאחזו, ב' בטוכנו. יא חן, ל'. ולאחיה, חסר בחסר כדינו. יב הרבו, ב'. מהר, כו"ל חסר. הנער, הנערה ק'. יג במרמה, ב'.

ת"א וירא אתה שכם בן חמור סנהדרין ע. כי נבלה עשה סנהדרין מד.

רש"י

שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה (שמות יז) ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל (מגילה יח) וד"ת כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה (ב"ר) שנאמר ותצא לאה לקראתו: (ועליה משלו המשל כאמה כבתה): (ב) וישכב אתה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה (יומא ע"ז): (ג) על לב הנערה. דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול (ב"ר): (ח) חשקה. חפצה: (יב) מהר. כתובה: (יג) במרמה.

בחכמה

רמב"ן

על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהי לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו באתי כל זה לשון הרש"י והנה לדעת דברי הרב כפשוטו של מקרא ויהיה טעם לו כטעם קרא לו בנימין וקורא לך גודר פרץ ודע כי המכתב הזה דישראל כן שיקראו השמות בשמי האל כמו עוריאל עוזיאל כי יגיד שקורא שהאל הוא עזרו ואורו וכן עמנו אל וכן שם המקדש ה' שמה והם ירושלים ה' צדקנו וכן ימצאו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אונקלוס אמר ופלח פלחן קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בוחר אתה לבן ישי והסדיק לו למי מריבה או יאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל והטעם לו כטעם אלכה לי אל הגדולים לך לך מארצך. ועל דרך האמת הוא במדרש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגלה מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בבראשית רבה בלשון אחר אמר לו אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים ירמוז למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והטעם שהשכינה

שורה

יונתן בן עוזיאל

אלהא דישראל: (א) ונפקת דינה ברת לאה די ילידת ליעקב למחמי בנימוס בנת עמי ארעא: (ב) וחמא יתה שכם בר חמור חואה רבא דארעא ודבר יתה באנוסא ושכיב עמה וסגפה: (ג) ואתרעיית נפשיה בדינה ברת יעקב ורחם ית ריבא ומליל פיוסין על לבא דריבא: (ד) ואמר שכם לחמור אבוי למימר סב לי ית טליתא הדא לאנתו: (ה) ויעקב שמע ארום סאיב ית דינה ברתיה ובנוי הוו עם גיתוי בחקלא ושתיק יעקב עד מיתיהון: (ו) ונפק חמור אבוי דשכם לות יעקב למללא עמיה: (ז) ובנוי דיעקב עלו מן חקלא כדי שמעו ואתנססו גובריא ותקיף להום לחדא ארום קלנא עבד שכם בישראל למשכוב עם ברת יעקב וכן לא הוה כשרי

ירושלמי

לאתעבדא: (ח) ומליל עמהון חמור למימר שכם ברי רעיית נפשיה בברתיכון הבו בבעו יתה ליה לאנתו: (ט) ותתערבון בחיתונא עמנא בנתכון תתנון לנא וית בנתנא תסבון לכון: (י) ועמנא תתובון וארעא תהי קדמיכון בדניחא לכון תיבו ועבידו בה פרקמטיא ואחסינו בה: (יא) ואמר שכם לאבוהא ולאחהא אשכח רחמין בעיניכון ודתימרון לי אתן: (יב) אסגו עלי לחדא מוהרא ומתנא ואיתן היכמא דתימרון לי והבו לי ית ריבא לאנתו:

[(יב) פורן וכתובתא:]

(יג) ואתיבו בני יעקב ית שכם וית חמור אבוי בחוכמא ומלילו בגין דסאיב

ית

בעל הטורים

שפירה ס"ת אלים. אבא עולה ד' רמז לאחר ד' גליות יבא אליה לפני בא יום ה' הגדול והנורא ואז ועלו מושיעים לשפוט את הר עשו: (א) בבנות. ב' במסורה בבנות הארץ (שופטים י"ד) בבנות אחיך וגו' אשה בבני שמשון לומר בשביל שלא רצה ליקח, לאחיו כמו כדאיתא במדרש שהשפיכה בסיבה מספיר נמנה סילאה לראות בבנות הארץ ונבלה שכם: (יב) הרבו. ב' במסורה הכא ואידך (עמוס ד' וע"ש) הגלגל הרבו לפשוע. אף על פי שהרבה במוהר כמו שהרבה בגלגל דהיינו בע"ז הרבו גם אלו לפשוע שחטאו עמם

יונתן

ומכתביין לשון מיעוטי המלך: (ג) ותגפה כבר פירש"י בפ' בראשית בפסוק ואל תאמם אחר

רמב"ן

תורה בארץ ישראל והמשכיל יבין: (א) וטעם בת לאה אשר ילדה ליעקב. לומר שהיא אחות שמעון ולוי המקנאים והנוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה: (ב) וישכב אותה ויענה. וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה לשון רש"י אבל ר"א אמר ויענה בעבור היותה בתולה ואין צורך כי כל ביאה באונסה תקרא ענוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וכן את פלגשי ענו ותמת ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ לספר בשבחה: (ז) וכן לא יעשה. לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות מפני המבול לשון רש"י ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובזמה וכזכר דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא התחילו בכן באותו הדור ובימי אבותם ויצחק היו יראים פן יהרגו אותן לקחת נשיהם אבל וכן לא יעשה נאמר עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנענים. ואונקלוס אמר לא כשר לאתעבדא לומר שהוא אסור ולכך היא נבלה בישראל: (יב) מהר ומתן. מהר כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה. כדכתיב כמהר הבתולות והם הסבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן. ומתן מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחיה ובבראשית רבה אמרו מהר פרנון מתן פרא פרנון והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא משלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אלו כנכסי מלוג וטעם הפיוס הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד. וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה שהכר היא בביתו ובידו ולא יירא מאחיה כי הוא נשיא הארץ ואיך יגזלוה ממנו להוציא' מביתו והמשק הגדול לשכם כי היתה הנערה

יוצאת

אבן עזרא

כי ויקרא לו אל אלהי ישראל. כי פירושו שקרא אל. אל השם. והנכון הוא שכן הוא שם [ד]המזבח. וכן מזבח משה קרא שמו ה' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא. וכן בעבור השכינה אל ירושלם היא נקראת ה' [ה]שמה. וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל. והטעם שהוא חזק [ו]ותקיף: אלהי ישראל. שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות. ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות כי דינה לא היתה [ז]בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו: (א) ותצא דינה. [ח]מעצמה: (ב) ויענה. כדרכה [ט]בעבור היותה בתולה: (ג) וידבר על לב. שדבר לה [י]דברי

רכים

פירוש על אבן עזרא

מלאכים השנה וכו' (דברים י"א י"ב). [ד]כי לפי טעם הראשון קשה כי אין הקב"ה מיחד שמו על החיים. ע"כ מפרש אשר כנה את המזבח בשם הזה ע"ש הנס אשר עשה ה' עמו לעובדו תמיד. [ה](יחזקאל מ"ח ל"ה). [ו](עיין לעיל י"ז א'). [ז]כי דינה נולדה באחרונה אחרי לידת זבולן והוא היה אחרי לידת יוסף כאשר רצה יעקב אע"פ ללכת מלבן כי הוא שמנו של עמו ועברו בזה הפרק י"ד שני עבודה א"כ לא נשאר לדינה אפי' ז' שנים שלמות. ואיך רצה שכם לקחתה לאשה. ואיך הרגו שמעון ולוי בני י"ג שנה העיר שכם. כ"ז אם נפרש כפי פשוטו. ע"כ אנו מוכרחים לאמר אשר המעשה הזאת היתה מאוחרת כי יעקב ע"ה גר שם כמה שנים כי גם היום שכם מקום מקנה. אך חז"ל בגמ' להם דרך אחרת כפי הקבלה אשר בידם דורות הראשונים היו מולידים בני ח' שנים. ובני יעקב היו גבורים והם היו בני י"ג שנים ולא נעשה בשם איש שכם' ויקחו איש חרבו להלן (פס' כ"ה). [ח]בעה"ט מביא דברי ר"א על ענין כי תצא ממנו שכבת זרע הוא פי' שלא ברצונו (ויקרא ט"ו ט"ז). וזה הוא הסיפסוף מועיל לדבר שהוא ברשות אחר. ונעשה ענינו מעצמו. וכן הקטנה איננה ברשות עצמה ואם כתוב ויצא בודאי יצאתה שלא ברשות ומה יפה הכלל הזה לכמה מקומות. לענין הכתוב כי תצא למלחמה (דברים כ"א י') בודאי אינו ברשות המקום כ"א לכבוש ז' אומות ע"כ מסיב להיות זכות גדול רק ע"י נסים ה'. ויגרום אשר יקח אשת יפת תואר וכמו שדרשו חז"ל סמוכים ויוליד בן סורר ומורה. (שם כ"ג י"ד) כ"כ כתיב כי תצא וכו' מפרש הכתוב ומעלתם מכל דבר כי היציאה היתה שלא ברשות לדבר מצוה רק להרחיב הגבול ע"כ מקטרג השטן וצריך לשמור א"ע ואם היתה ברשות בודאי היה מקויים שומר מצוה לא ידע דבר רע. [ט]ר"ל לפי הטעם כפי' (לעיל ל"א נ') אם הוא כדרכה איננה נקרא עינוי. ע"כ מפרש זה כפי' לעיל דבר אשר נעשה שלא ברצונה ע"ש. ופה היתה בתולה בודאי היה שלא ברצונה טעם הפ' והכתוב מפרש במעשה הראשונה. מטעם הענויה. היינו בעלה וישכב בודאי פי' ברצונה לאמר בשם שכיבה. והטעם כי ויענה בטעם הראשון. [י]ר"ל דברים

המתקבלים

ספורנו

אל אלהי ישראל. קרא לו בתפלתו את האל ית' לאלהים כמו שנראה באמרו והיה ה' לי לאלהים וזה כשיהיה הוא ישראל שלא יוכלו אמות העולם להעבירו על דעתו וע"ד קונו כמו שהזכיר בנדרו למעלה: (ג) ותדבק נפשו. על הפך באמנון לאמר אחר שמצב אותה: בדינה בת יעקב. בשביל שהיתה בת יעקב הנכבד בעיני האומות כאמרו אע"כ כי נסן בבת יעקב: (ה) והחריש יעקב עד באם. הסכים מלאחר לריב עד שיגלו בניו וידעו הדבר וישמרו עצמם מאנשי ריבם: (ו) ויצא חמור. כשראה שהסכים ודאג פן יחרום עליו רעה: (ז) ויתעצבו האנשים ויחר. הנה העצבון היה על כי נבלה עשה בישראל שהיה בזיון אל ישראל אע"פ שאצל הכנענים לא היה כן ובשביל שהיה בלתי מורגל אז להיות בהם בתולות גדולי הדור כאמרו וכן לא יעשה לפיכך חרה להם על שנעשתה כזאת נגדם: (י) וסחרוה. עם היות הבחורה אז בלתי מותרת לגרים כאמרה גר מתה אבל מעת הסכימי מלי מעכב: (יב) הרבו עלי מאד. כשתשיב לכם אתם על מה שמעלתי לכם: (יג) במרמה. שאלו שימולו בחשבם שלא יקבלו עליהם. או שלא יוכלו לפתות אנשי עירם לזה. וידברו אשר טמא. השיבו שמיני הלידות שאמרו שכם ואביו לעשות לא היו ראוים עתה אחרי שטמא בדרך

אחק

פירוש רשב"ם

שם אדם אליעזר עמנואל כמו כן נקרא המזבח כך וכמו שפרשתי פשוטה: (א) ותצא דינה. כי חוץ לעיר נטה אהלה ויצאה משם ונכנסה לעיר: (ב) נשיא הארץ והמפרש שכם שם העיר טועה הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים אלא העיר נזכרת אחרי השם ואפילו אם זאת היא שכם שמא לזכרון גבורת בני יעקב שמו את שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל וכדכתיב ויקרא ללשם דן על שם דן אביהם. לזכרון גבורתם שהרגו אנשי העיר. וכדכתיב ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: (ז) ובני יעקב באו מן השדה ובתוך כך שיצא חמור לדבר אל יעקב ומצאם וידבר אתם וגו' בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם. בבני יעקב תלו החיתונים לכבודם לתת ולקחת. אבל כשספרו את הדבר לאנשי עירם אמרו למפרע לכבוד בני העיר שהם יהיו הלוקחים והנותנים כדי לפתותם שישמעו אליהם להמול: (י) וסחרוה. החית נורטת וכן מן גאל יגאלני מן שחט שחטוהו. מן שאל ישאלוני משפטי צדק. מן בחר בחרוהו. מן פעל יפעלוהו:

ונתנו

טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם: יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ: טו אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר: טז וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד: יז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ: יח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר: יט וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו: כ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר: כא הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם: כב אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים: כג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ: כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ:

ויהי

אונקלוס

אֲבוּהִי בְּחָכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵיב יַת־דִּינָה אֲחַתְהוֹן: יד וַאֲמַרוּ לְהוֹן לָא נִכּוֹל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא הָדֵין לְמִתַּן יַת־אֲחָתָנָא לִגְבַר דִּי־לֵהּ עָרְלְתָא אֲרֵי־חִסּוּדָא הִיא לָנָא: טו בְּרַם־בְּדָא נִתְפַּיֵּס לְכוֹן אִם־תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל־דְּכוּרָא: טז וְנִתֵּן יַת־בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיַת־בְּנָתֵיכוֹן נִסַּב־לָנָא וְנִתּוֹב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חַד: יז וְאִם־לָא תְקַבְּלוּן מִנַּנָא לְמִגְזַר וְנִדְבַּר יַת־בְּרַתָּנָא וְנֵזִיל: יח וּשְׁפַרוּ פִתְגָּמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר־חֲמוֹר: יט וְלָא אוֹחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית אֲבוּהִי: כ וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵהּ לִתְרַע קַרְתְּהוֹן וּמַלִּילוּ עִם־אֱנָשֵׁי קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר: כא גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן־בַּהּ סְחוֹרְתָא וְאַרְעָא הָא פְתָיוּת־יְדַיִן קֳדָמֵיהוֹן יַת־בְּנָתֵיהוֹן נִסַּב לָנָא לִנְשִׁין וְיַת־בְּנָתָנָא נִתֵּן לְהוֹן: כב בְּרַם־בְּדָא יִתְפַּיְסוּן לָנָא גוּבְרַיָּא לְמִתַּב עִמָּנָא לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חַד לְמִגְזַר לָנָא כָּל־דְּכוּרָא כְּמָא־דִּי אִנּוּן גְּזִירִין: כג גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל־בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִילָנָא אִנּוּן בְּרַם נִתְפַּיֵּס לְהוֹן וְיִתְּבוּן עִמָּנָא. כד וְקַבִּילוּ מִן־חֲמוֹר וּמִן־שְׁכֶם בְּרֵהּ כָּל־נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּהּ וּגְזַרוּ כָּל־דְּכוּרָא כָּל־נָפְקֵי

תרע

מסרה חמאה, חסר. יד ויאמרו אליהם, ז'. אליהם, י"ז מ"ל. נוכל, כו"ל מ"ל. לעשות, מ"ל. אחתנו. ב' חסר דחסר. כוה, וין ומירק. טו בזאת, בטעמא. נאות, מ"ל. כמנו, ד' ג' חסר ו' וא' מ"ל. להמל, חסר. טז ונתנו, ד' דגש [מן ס"י]. והיינו, בטעמא. יז ואם,*ג'. להמול ל' מ"ל במרם. בתנו, ל'. והלכנו ל'. יח וייטבו, ל' וכ"ל בג' ירדין תטעמא. ובעיני, י'. יט אחר, ל' ר"ל וחסר. לעשות, מ"ל. בבת, ב' בג' ל'. כ ויבא, חסר. כא האנשים, ל' ר"פ. שלמים, ב' וחסין בנפי'. ויסחרו, ד' רפי'. ויסחרו, ל'. אתה, חסר. בנתם, חסר. נקח, דין נו"ן בטעמא. לנשים, י"ד רפין. נתן, ו' בליש'. כב יאתו, ל' חסר. לשבת, הלמד בקמץ. להיות, מ"ל. בהמול, מ"ל. נמלים, פ"ז ומ"י. כג מקנהם, ד' חסר [בלי']**. הלוא, י"ג מ"ל בסו'. נאותה, ל' ומ"ל. וישבו, ד' רפי'. כד אל חמור, ג'. יצאי, כל סו' חסר. וימלו, חסר.

*ר"ל ריש פסוק בספרא. **ר"ל שלשה שהיו מקנהם וחד ומקנהם כפ"ש בס' שום מכל נשם הרמ"ה ז"ל.

ת"א ויהי ביום השלישי אלה מדרים לה.

רשי

בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם (ב"ר): (יד) חרפה היא. שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חבירו הוא אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון (מ"ב יב) ויאותו (ספכנים דיקורדע) להמל. להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נו"ן ונתננו: ואת בנתיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפחדו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך

נאותה

רמבן

יפת תאר מאד אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו סבה למכשול עון ונשנה בצדקות דבר הכתוב ולא בזו. וכן לא הזכיר מה נעשה בה אחרי כן. ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה צרורה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחותם ורבותינו נחלקו בה והקרוב בדברי האומ' נטלה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היום בקבלה והיא בעיר ארבאל עם קבר ניתאי הארבלי ויתכן כי נטלה שמעון עלומותיה לשמלה עליה או שבעלו אותם ישראל עם עלמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו: (יג) ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה. הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצה שיפתח פיו לדבר בו כלל ויש כאן שאלה שהדבר נראה כי ברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע ועונה כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס. ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להסית בתו לכנעני אשר ענה אותה והנה כל האחים ענו התשובה הזאת במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והלב אחר אשר להם לבדם. והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי

[illegible]

ית דינה אחתהון: (יד) ואמרו להום לא ניכול למעבד ית פתגמא הדין למתן ית אחתנא לגבר דיליה עורלתא ארום גנותא היא לנא: (טו) ברם בדא נתפייס לכון אין תהוון כוותנא למגזר לכון כל דכורא: (טז) ונתן ית בנתנא לכון וית בנתיכון ניסב לנא וניתב עמכון ונהי לעמא חד: (יז) ואין לא תקבלון מננא למגזר ונסב בתוקפא ית ברתנא וניזל: (יח) ושפרו פתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: (יט) ולא אתעכב רביא למעבד פתגמא ארום צבי בברת יעקב והוא יקיר מכל ביתא דאבוי: (כ) ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתיהון ומלילו עם אינשי תרע קרתהון למימר: (כא) גובריא האלין שלמין אינון עמנא ויתבון בארעא ויעבדון בה פרקמטיא וארעא הא פתיית תחומין קדמיהון ית בנתיהון ניסב לנא לנשין וית בנתנא ניתן להום: (כב) ברם בדא יתפייסון לנא גובריא למיתב עמנא למהוי לעם חד במגזר לנא כל דכורא היכמא דאינון גזירין: (כג) גיתיהון ונכסיהון וכל בעיריהום הלא דילנא אינון ברם נתפייס להום ויתבון עמנא: (כד) וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה

ונגזרו

רמב"ן

ססנו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם. ואמת עלם כל האחים וברצות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר. ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם. ורבים ישאלו ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי והרב כתב בספר שופטים ואמר שבני נח מצווים על הדינים והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף לזה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ואין דברים הללו נכונים בעיני שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים וענש אותם וחלקם והפיצם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם. ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן כענין הדינין שנצטוו ישראל ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין שזו מצות עשה בהם ולא אמרו אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן ולא תקרא אזהרה אלא המניע' בלאו וכך דקדק בגמרא בסנהדרין ובירושלמי אמרו בדינין של נח הפה דינו מאה. לקם ספר נהרג בדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לגבות ממנו וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לגבות ממנו אבל בדיניה' אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לגבות ממנו כראש מכאן ברשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני מקבל לכם כי תוספת הוא בישראל לא תגורו מפני איש אל הכנים דצריך מפני איש וכל שכן שלא יהרג אגלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו. ומה ינקם בהן הרג הוא וכי אנשי שכם וכל שבעה עממין לא עובדי ע"ז ומגלה עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב צווח עליהן בכמה מקומות על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וכו' לא תלמד לעשות וכו' ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו' אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין. אבל ענין שכם כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתם ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני ושם אמר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד והם היו בוטחים בהם ונמשו בדבורם ואולי

ישובו

אבן עזרא

רכים וכיסומים: (כ) כי טמא. [ב]שכם: (יד) חרפה. [ל]דורות הם טעם כי נבלה עשה בישראל. וטעם וידברו אשר טמא [ס]וידברו את שכם אשר טמא אחותם. כי מלאכו דברו [נ]לשלום כמו דבר לו. או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא. אשר לו ערלה. ערלת בשר. וטעמו דבר שיכבד. וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם. בעבור [פ]הנוסף. והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים [ע]ונמולו הנה הוא שקר. הדבר הטוך. והנה הנכמו' [פ]יוכיחו. ואם אמרו למה נסחך דבר בלא טעם [צ]גם בעבור יוכיח: (יז) את בתנו. בעבור היותה קטנה [ק]וכם היו מדברים בעבור אביהם: (יט) ולא אחר. איננו בדקדוק כמו [ר]ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל [ש]נכך כנוס: (כא) שלמים הם. בשלום: רחבת ידים. מקומות. כמו ויד [ת]תהיה לך: (כג) יאותו. מגזרת כי לך [א]יאתה. נהטים כפעל' אשר מלות המשרת [ב]תחת פ"א הפועל: בהמול. [ג]מפורש והנה הם [ד]שמעו רעה על

יעקב

פירוש על אבן עזרא

המתקבלים כפירש"י ולהמשיך לבנה סליו. [ב]ר"ל כי יש ג' מיני טומאה. טומאת ביאה לפסול לה. וג"כ טומאת סיחוד כמו בדין סוטה אשר גם עליה נאמר והיא נטמאה אשר אסורה לבעלה עדי בדיקת מי המאררים. וכאשר נשבית בידי שכם לא היה ידוע אם נבעלה ממנו או לאו. ואפשר שומר לוחה עדי יקם סוטה לאשה ואם לא היה טומאת אסרה רק טומאת יחוד קשה לר"א וכי יעקב שמע ובנ"ב לא שמעו. א"ו מפרש הכתוב אשר רק יעקב שמע ופי' סנכה דרך נבואה. ת"י שמעו מפי אביהם אשר טימא שכם ר"ל הוא טומאת הביאה. [ל]ר"ל הוא מפורש מי חרפם וגדפת (ע"ב י"ט כ"ג) שמדבר דברי חרופים וגדופים. וטה מי יחרף הלא הכנענים הם שטופי זימה. ע"כ תפרש אשר החרפה יהיה לדורות אשר יאמרו נבלה עשה בישראל פי' עם בת ישראל. ומה אלוד נכון הפשט לפי פי' ת"ב. כי המשפט הנקמה לעשות מדה כנגד מדה ככתוב כאשר עשה כן יעשה וכו' (ויקרא כ"ד י"ט) א"כ הדין נותן אשר יגזלו בת חמור ויעשו עם אחות שכם כמוהו ולמה בחרו בהריגת שכם. ע"כ תפרש הכתוב אם היו בנגדר בני יעקב היה די להם שגמול הזה. אך כי נבלה עשה בישראל אשר שכב את בת יעקב. וכן לא יעשה הגמול הזה. כי הוא נבלה אם בני ישראל יעשו ככה. [ס]ר"ל כי יש דבור על הודאי ויש דבור על הספק אשר קרוב לודאי והבא בטענת ודאי ואם יכול הנספד לברר. ישמוב השומע אם טוען טענת ודאי מה יועיל הבירור. ע"כ באו עם טענת קרוב לודאי בודאי עמאסה אמוסינו לעשות לנו חרפה. ובזה נדע אם הלמת אהך לבר היא עדיין בתולה ולקחהה לביסך ע"ד אשוה. אם הכלה להמול כמוכו בודאי גדול כבודינו בעיניך יוסר החרפה מעלנו. ואם לא סלה למול ואנחנו לא נתן לאיש אשר לו ערלה בודאי לקחתה לשם זנות. ובזה פתו לבב שכם לברר הדבר להמול א"ע. ואשר לא יהיה לו חרפה לבני אנשי עירו לוה גם להם להמול ואת היא המרמה. ולפי הטעם אחר ענין אחד מהרץ ענין הראשון. איך יגוח שבע המרמה מדת לבן על בני יעקב זרע תם. מתרץ הכתוב וידברו כו' טמא אחותם וקיימו עם עקש תתפתל. [נ](להלן ל"ז ד') כ"כ פה פי' וידברו הוא כמו עמו. [פ]ר"ל יש ערל לב או ערל שפתים או ערל אוזן. ומכ"ז אין כונתם פה לאלו הערלות רק לדבר אשר הוא מכביד על האדם ואם היא ערלת הבשר אשר היא נוסף והכביר הערלה בנקל על האדם לעשור הסאוה. וע"כ לוו אשר יכרתו הנוסף. [ע]ר"ל הטועים על המלה אם ה' לוה על א"א להיות תמים וכאשר ימול א"ע יהיה חסר ולא תמים. א"כ הוא הפוך כלון הקב"ה. [פ]נוכל לפרש הדבר הפוך זה שייך להסירון. בהסרת הערלה נעשה תמים ולראיה מהבהמות שנבראו בלא ערלה ומכ"ז הם שלמות. [צ]ר"ל שהשם ברא הערלה למה נחתוך אותה. ע"ז מתרץ הלא גם הטפור נברא לרוך למה יחתכו אותו. [ק]והיא עדיין ברשות אביה והם היו מדב ריס וכו'. [ר](לעיל ל"ב ו') כי שם הוא מדבר בעדו. ופה הוא נפתר פעל עבר מבנין הכבד הדגוש ע"מ ברך שראוי להיות ברך וכן אחר. ולפי שהאותיות אחה"ע בלתי מוכשרות לקבל דגש. באו נקודת הדגש להחסר עם הפי"ק ינעשה לירי ברך. אחר. [ש](ע"א כ"א י"ג). [ת](דברים כ"ג, י"ג), שם ג"כ פי' מקום. [א](ירמיה י' ז'). [ב]ר"ל כי שורש המלה יאות ממלת יאתו וכ"ל ייאתו בפני יודי"ן. רק שנעלמת הפניה אשר הלאשונה שהיא המשרתת. ואומה הנעלמת היא אחת פ"פ ספעל מעלת יא ת שהוא השורש. [ג](לעיל י"ז י"ד). [ד]וזה מתרץ למה הכנו אותם

ספורנו

אתנן זונה: (יד) כי חרפה היא לנו. שיהיה כלאה שאין איש כנון בין המולים להתחתן עמו: (יז) ולקחנו את בתנו. אע"פ שהיא עמה בביתכם נקח אותה מעמכם: והלכנו. עם כל עשרנו שלא תכנו בו: (יט) והוא נכבד. ולעפ"כ לא אמר לעשות כי חפץ בבת יעקב: (כא) שלמים הם אתנו

פירוש רשב"ם

(טו) ונתנו. דגש. כמו ונתננו פירוש ניתן: וכן מצרים נתנו יד. כמו נתננו: (יט) ולא אחר. מגזרת לא תאחר שהוא משקל כבד כמו תשבר: והוא נכבד

כה וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים
וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי
דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח
וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר: כו וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־
שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־
דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ: כז בְּנֵי יַעֲקֹב
בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר
טִמְּאוּ אֲחוֹתָם: כח אֶת־צֹאנָם וְאֶת־
בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר
וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ: כט וְאֶת־כָּל־
חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ
וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת: ל וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי
לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי
וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי
וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי: לא וַיֹּאמְרוּ
הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ: פ
לה א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם
עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ
לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו
אָחִיךָ: ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל
כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ
שִׂמְלֹתֵיכֶם: ג וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי
בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי: ד וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־
אלהי

אונקלוס

תְּרַע קַרְתַּהּ: כה וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה כַּד־תְּקִיפוּ־עֲלֵיהוֹן כַּאֲבֵיהוֹן וּנְסִיבוּ תְרֵין־בְּנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה גְּבַר חַרְבֵּהּ וְעַלוּ עַל־קַרְתָּא דְּיָתְבָא לְרַחְצָן וּקְטָלוּ כָּל־דְּכוּרָא: כו וְיָת־חֲמוֹר וְיָת־שְׁכֶם בְּרֵהּ קְטָלוּ לְפִתְגַּם־דְּחָרֶב וּדְבָרוּ יָת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפָקוּ: כז בְּנֵי יַעֲקֹב עָלוּ לְחַלָּצָא־קְטִילַיָּא וּבְזוֹ קַרְתָּא דִּי סָאִיבוּ אֲחָתְהוֹן: כח יָת־עָנְהוֹן וְיָת־תּוֹרֵיהוֹן וְיָת־חֲמָרֵיהוֹן וְיָת דִּי־בְקַרְתָּא וְיָת־דִּי בְחַקְלָא דְּבָרוּ: כט וְיָת־כָּל־נִכְסֵיהוֹן וְיָת־כָּל־טַפְלְהוֹן וְיָת־נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבְזוֹ וְיָת כָּל־דִּי בְבֵיתָא: ל וַאֲמַר יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִתַּן־דְּבָבוּ בֵּינָא־וּבֵין יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִזָּאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְּשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוֹנַנִי וְאֶשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנָשׁ־בֵּיתִי: לא וַאֲמָרוּ הַכְנַפְקַת־בָּרָא יִתְעֲבֵד (נ״י יַעְבֵּד יָת־־) אֲחָתְנָא: א וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית־אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵד־תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּאִתְגְּלִי לָךְ בְּמֵעֲרָקָךְ מִן־קֳדָם עֵשָׂו אָחוּךְ: ב וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנָשׁ־בֵּיתֵהּ וּלְכֹל דִּי עִמֵּהּ אַעְדּוֹ יָת־טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוֹ וְשַׁנּוֹ כְּסוּתְכוֹן: ג וּנְקוּם וְנִסַּק לְבֵית־אֵל וְאֶעְבֵּד־תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי וַהֲוָה מֵימְרֵהּ בְּסַעֲדִי בְּאָרְחָא דִּי אֲזָלִית: ד וִיהָבוּ לְיַעֲקֹב
יָת

מסרה כה בהיותם, מ״ל וחס״א בסוף לבר. כאבים, ל׳ מלא וחס״י. שני בני, במקף ותמג. בטח, סד מן פסוקין באמצע בפסוק. כו וילאו, ל׳. כז בני יעקב, ל׳ ר״פ. החללים הה״א במוכם. ויבזו, מסר והזיין דגושה. אשר, בטרכה. טמאו, ג׳. אחותם, ל׳, מ״ל בתורה. כ״ח אשר בעיר, בזקף. כט טפם, ד׳ מלרע [כ״ים מל׳ טביה]. ויבזו, כמו לעיל. ל להבאישני, ל׳ מ״ל. בישב, חסר. ובפרזי, ז׳ פסוק ואני אני. מתי-מספר, ה׳. מספר, ל׳ ק״ת. ונאספו, סגול הסגול היא קלם לכן חפ״ם רפי. והכוני, ל׳ ומ״ל. ונשמדתי, ל׳. לא הכזונה, מ״ל ולית חזין דכתי ולית בתי׳ בהם. אחותנו, ל׳ כ״ב [מ״ו ומ״י]. לה א בית אל, מתח״ל כ״ב לך וכאן לריך לקדם על סגולי. נאל, י״ח. הנראה, ב׳. בברחך, ל׳. ב הסרו, ב׳ מסר, מלוס לגבכם דירמי׳. בתככם, ב׳ מסר בתורה. וככק בסו״ל לבד. והטהרו, במסג לא במוכם ולא בקדמה. והחליפו, מ״ל. שמלתיכם, ס״ו ומ״י. ג ונקומה, ג׳ ומ״ל. נאל, י״ח. ביום לרתי, ב׳.

ת״א ונקומה ונעלה עקידה שער כה. לאל העונה סנהדרין לח.

רש״י

גאותה לדם. לדבר זה ועל ידי כן ימהו אמנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואף על פי כן נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו (ב״ר): אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן (ב״ר): (כז) על החללים. לפשט החללים וכן ת״א לחלצא קטיליא: (כט) חילם. ממונם. וכן (דברים ח) עשה לי את החיל הזה (במדבר כד) וישראל עושה חיל. (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם: שבו. לשון שביה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (תנחומא) מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא: (כצ״ל התרגום על אשר אחותנו שהוא נראה מתוך הפסוק בלשון רבים דכתיב כאן אחותינו אלא ביו״ד אע״ג גבי רבקה אחותנו את היי לאלפי רבבה עם ספר יו״ד ולכן מפרש שכאן הוא לשון רבים וקאי על כל בני ישראל אחותיהם כזונה יעשה ולכן מביא רש״י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו לכלן לבורות שהוא לשון יחיד. ודוק): (א) קום עלה. (תנחומא) לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך: (ב) הנכר. שיש בידכם משלל של
שכם

רמב״ן

ישועו אל ה׳ ויכנו אותם שם כי לא הרעו להם כלל. וזהו שאמר בלי שמם מכרותיהם ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נלחמו שכני שכם ועמו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם גם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא. ורבותינו הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם ועמד יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתוב רש״י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה גם נסתר כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם
ולא

ועדו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה: (כה) והוה ביומא תליתאה כד הוו מתמקמקין מן כיב גזרתהון ונסיבו תרין מבנוי דיעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר סייפיה ועלו על קרתא דהוה יתבא לרוחצן וקטלו כל דכורא: (כו) וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו: (כז) מותר בנוי דיעקב עלו לחלצא קטוליא ובזו ית קרתא דסאיבו בגווה אחתהון: (כח) ית ענהון וית תוריהון וית חמריהון וית דבקרתא וית דבחקלא בזו: (כט) וית כל נכסיהון וית כל טפליהון שבו ובזו וית כל דבביתא: (ל) ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למסקא שמי ביש ביתבי ארעא בכנענאה ובפריזאי ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי וימחונני ואשתיצי אנא ואינש ביתי: (לא) ענין שמעון ולוי לא יאי למהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ערלאין סאיבו לבתולתא ופלחי צלמין טניפו לברתיה דיעקב אלהן כדין יאי למהוי מתאמר ערלאין אתקטילו בגין בתולתא ופלחי צלמין בגין ברתיה דיעקב ולא יהוי שכם בר חמור מלגלג במליה עלנא וכאיתא מטעייא נפקת ברא דלית לה תבוע יעביד ית אחתן אין לא עבדנא

ית פתגמא הדין:

(לא) ענין תרין בנוי דיעקב כחדא ואמרין לישראל אבוהון לא יאי הוא דיהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין סאיבו בתולה ופלחי צלמין ברתיה דיעקב ברם יאי הוא דיהוי מתאמר בכנישתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין אתקטילו על עסק בתולה ופלחי צלמין על דסאיבו לדינה בת יעקב דלא יהוי שכם בר חמור מתגאי בלביה ואמר כאיתא דלית לה אנש תבע עולבנה כן יתעביד לדינה בת יעקב ואמרין כאיתא זני ונפקת ברא מחשב ית אחתן:

(א) ואמר יי ליעקב קום סוק לבית אל ותיב תמן ועבד תמן מדבחא לאלהא דאתגלי לך במערקך מן קדם עשו אחוך: (ב) ואמר יעקב לאנשי ביתיה ולכל דעימיה עטרון ית טעוות עממיא דביניכון דדברתון מבית טעות שכם ואידכו מסואבות קטוליא דקרבתון בהון ושנו כסותכון: (ג) ונקום ונסק לבית אל ואעביד תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי והוה מימריה בסעדי בארחא דאזלית: (ד) ומסרו ביד יעקב ית כל טעות

ארום

בעל הטורים

שמם שלא למנות ע"ז: (כז) טמאו ג' במסורה טמאו אחותם (יחזקאל כ"ג) טמאו את מקדשי (תהלים ע"ט) טמאו את היכל קדשך כולם למדים זה מזה טמאו מקדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב נשים בציון ענו: טמאו אחותם ומתוך לא לאכם לומר לך שעשו מעשה נאמה: (ב) והחליפו שמלותיכם: (ג) ונקומה ונעלה

בית

יונתן

אמר והוא הכר כמה פעמים בדברי רז"ל סינוף ולעד וק"ל: (כה) מתמקמקין מן כיב גזרתהון פי' שהיו מוכבים מלומי כותם מן כאב מילתם ועלת מסמקמקין נמלא כמה פעמים בגמ' והיא לשון המק בשרו: קרתא דיתבא לרוחצן. קשה ליה לפרש"י שלא בבטח בב' השימים שלא ספי' שהיו העיר יושבי בטח וק"ל: (ל) למיסקא שמי ביש פי' הוליא שם רע ומהר"ד הביא פי' ביש מלשון פיזור של פלוני והאלאכן עיקר: (לא) מלגלג מלעיג בדברים. וכאיתא מטעייא: וכאשה זונה כ"כ ס"א של זונה מטעייא: (ב) עטרון פי' הסירו מלשון עטור שופרים שפי' הרא"ש שהוא לשון הסרה אותיות מהסיבות:

והידכו

רמב"ן

ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב. וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורים אשר באו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה: (כא) שלמים הם אתנו. היו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אותם כי ראו אותם עצבים ויחר להם מאד ואולי היו נשמרים מהם ונותנים עליהם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלבב שלם הם אתנו: (כג) וטעם מקניהם וקנינם וכל בהמתם. כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין שאות בין שהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן ואשר אינם עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמתם או היא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד: (א) ושב שם ועשה שם מזבח. לא ידעתי מהו ושב שם. ויתכן שאמרו לשבת שם תחלה ואחר כן יעשה המזבח להסיר הטומאה ע"ז או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כי לא נזו עדיין במי חטאת ויעקב נזדרז במלוה להסיר טרם בואו שם או שיהיה ונקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי נזה ושב שם לפנות מחשבתו לדבקה באל: (ד) ויטמון אותם יעקב. ע"ז ומשמשיה אינן מן הנקברים אבל צריך שיהא מפרר וזורה לרוח או מטיל לים והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו ע"ז ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותר' להם שהגוי מבטל ע"ז בעל כרחו והנה היא מותרת להם. אבל יעקב צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו

ראוים

אבן עזרא

יעקב ובניו שאמרו מקנהם וקנינם: (כה) ביום השלישי. שלישי למולם קשה [ה]שהוא חלי המכוער. וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עמו דכתיב [ו]במרמה. ובני יעקב הם כולם. והנה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: (כט) את כל אשר בבית. פי' בבית [ז]חמור או בבית שכם: (ל) מתי מספר. מתי כמו אנשים. ודבר שיסופר הוא מעט. על כן טעם ל' אמרן שכן רצה הישיבה ספי' ויהי מתיו [ח]מספר כמשמעו: להבאישני. שישאו אותי כאשר יבאש איש דבר שיראוהו: (לא) ויאמרו. שמעון ולוי: הכזונה יעשה. שכם [ט]את אחותינו: (ב) הסירו את אלהי הנכר. אלילה שישכב הנכיא עם

עובדות

פירוש על אבן עזרא

[ה]והם אשר שמלו א"ע. ומתרץ כי לא עשו רק לפניס ולגזול אחרי כן את אשר ליעקב ככתוב וכו'. [ו]הר"ל ע"פ ספשט מפרש יום הג' אשר יש שני בו. ולפי' [ז]הפועם מתחלק לד' רבועים וכל רבוע הוא ז' ימים והוא כפי מספר השלם. ובפעם אשר בהקדמה דרך השנית הנים הכלל אשר סוב הלבנה האמצית הוא כ"ז ימים ושעות ועגלים. כן הלבנה אינה מולאת השמש בתקומה כי השמש המתרחקה ג"כ ממקום אשר הניחה הלבנה ע"כ מחויבת לרדוף להגיעה עם השמש מהלך ב' ימים ושעות ועגלים. ע"כ מתחלק החודש לד' שבועות. ובכל שבוע יחשוב החולי שנוי מז' ימים לז' ימי'. ובחלי המרובע הוא יום הג' הנוטה ליום רביעי החולי בחוזקו. והוא יום האמצעי משני הקצוות כמושב בדבריו כמה פעמים. וחכמי המזלות חושבים אחר חלות היום ליום שלאחריו. ע"כ כתיב כי בושש משה (שמות ל"ב א') דרשו חז"ל בא שש. [ו]לעיל (פס' י"ג) ובמלת ויענו בני יעקב אינם דוקא שמעון ולוי רק כולם הסיבו לרמאות את שכם. [ז]ר"ל למה לא כתיב בביתם ל"ל ע"כ מתרץ כי הפרש הוא על בית חמור או שכם. [ח](דברים כ"ו ה') ור"ל מעט כב. ור"א מגרש שם כי הטעות הוא כי אין דרך המברך להזכיר מספר על ברכתו. רק פי' ואל יהי מתיו מספר ואל הלשון מוסכם עלמם ג"כ לחפה. וכאלו כתיב ואל ימות ואל יהיה למתיו מספר. [ט]ואם כי הוא מפועל שלא נזכר שם פעלו. מכ"מ מורה על שכם. ואם היה הפי' באם לא יכקמו

נקמתם

ספורנו

אתנו. בשלום הם אתנו ואין בלבם לתבוע עלבונם: (כה) ויהרגו כל זכר. שלא עלו אלא על תקוה להשיג מקניהם וקנינם כדברי חמור ושכם: ואת חמור ואת שכם בנו הרגו. שנתקשו ומלאום: (כז) העיר אשר טמאו. כי לולי היה כבר דבר כזה בלתי נמאס אצלם לא היה שכם עושה כן אמנם היה זה גמול מורגל אצלם שלקחו ראשי העיר בנות העם בלתי רשות לנשים או לפלגשים ע"ד ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: (ל) להבאישני. שיאמרו שהקרבו באמונתנו אשר שנמולו: (לא) הכזונה. שאין ראוי לתבוע עלבונה יעשה עם הארץ: את אחותנו. שאינה זונה וראוי לתבוע עלבונה ושהיא אחות לנו וראוי לנו לתבוע עלבונה והנה כשיתבונן יושב הארץ כי זה אין ראוי שיתקוממו: (א) ושב שם. לכוין דעתך קודם שתבנה המזבח כענין אמרם רז"ל חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום: ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך. לתת הודאה על שקיים לך ההבטחה שעשה שם כענין אמרם. מברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה: (ב) הסירו את אלהי הנכר. שלקחתם משכם

אע"פ

פירוש רשב"ם

נכבד. ושמעו לו: (כה) בהיותם כואבים. לפי דרך ארץ. ופשוטו של מקרא או היו כואבים ביום ראשון ושני.: ויבואו על העיר. שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם. וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה בין בנביאים: (ל) להבאישני את ריחי כמו אשר הבאשתם את ריחנו: (ב) אלהי הנכר. שלקחו

בעיר

אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ ז וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ ח וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ

ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ י וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ ששי יב וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃ יג וַיַּעַל מֵעָלָיו

אלהים

אונקלוס

יַת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיַת־קְדָשַׁיָּא דִּי בְאֻדְנֵיהוֹן וּטְמַר יַתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בִּטְמָא דִּי עִם־שְׁכֶם׃ ה וּנְטַלוּ וַהֲוַת דַּחֲלָא דַיְיָ עַל־עַמְמַיָּא דִּי בְקִרְוֵי סַחֲרָנֵיהוֹן וְלָא רְדַפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב׃ ו וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְאַרְעָא דִכְנַעַן הִיא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־עַמָּא דִּי־עִמֵּהּ׃ ז וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית־אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִי לֵהּ מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ בְּמֵיעֲרְקֵהּ מִן־קֳדָם אֲחוּהִי׃ ח וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתָּא דְרִבְקָה וְאִתְקְבַרַת מִלְּרַע לְבֵית־אֵל בְּשִׁפּוּלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵהּ מֵישַׁר בְּכִיתָא׃ ט וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרֵיךְ יָתֵהּ׃ י וַאֲמַר־לֵהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא־יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל יְהֵא שְׁמָךְ וּקְרָא יַת־שְׁמֵהּ יִשְׂרָאֵל׃ יא וַאֲמַר לֵהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין יְהֵא מִנָּךְ וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן׃ יב וְיַת־אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָיךְ בָּתְרָךְ אֶתֵּן יַת־אַרְעָא׃ יג וְאִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ

באתרא

מסרה ד באזניהם, ס'. ויטמן, ל' וחסר. ה ויסעו ב' א' כ"פ וא' פ"פ. חתת, ל'. סביבותיהם, ב' מ"ל [ו' וב' יודין]. ו לוזה, ד'. סוף, וא"ו וסימן. אשר עמו, י"ח וכל ד"ה דכ"ו. ז האלהים, קדש. בברחו, ג'. ח דברה, ג' חסר וסי' ליסקנכו רבגבים דנבק. מינקת, תרי קדים למן. ותקבר, בסביר. האלון, מ"ל. ויקרא שמו, ו' חסר אם. אלון, מ"ל. בכות, ל' מ"ל. ט וירא, ד'. בבאו, חסר. י יקרא, כ"ש. יא פרה, ב'. ורבה, ל'. יצאו, ד'. יב ואת הארץ, ה' וכל את הטעמים דכ"ו. ולזרעך, לית בה"ו וחסר. יג ויעל מעליו אלהים, ב' בלי'.

ת"א ויקרא למקום פסחים פח עקידה שער כה. כי שם נגלו סנהדרין לח. לא יקרא שמך ברכות יג. אני אל שדי יבמות סב. עקידה שער כה. ויעל מעליו אלהים עקידה שם.

רש"י

שכם: והטהרו. מעבודת אלילים: והחליפו שמלותיכם. שמא יש בידכם כסות של ע"ז: (ד) האלה. מין אילן סרק: עם שכם. אצל שכם: (ה) חתת. פחד: (ז) אל ביתאל. הקב"ה בבית אל. גלוי שכינתו בבית אל. יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו (שמואל ב ט) הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר. בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדני יוסף את בעליו עמו ולא נאמר בעלו. וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לביתאל. העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בתחלת המקרא היה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל אחר שהוגד לו על אמו שמתה (ב"ר): ואלון בלשון יוני אחר. ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: (ט) עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אתו. ברכת אבלים (ב"ר): (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואף על פי שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. (ב"ר) מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים: ומלכים. שאול

רמב"ן

ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן כאשר טוב להם בטבילה והחלוף הבגדים והיה די להם בקבורה ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יזכר: (ח) ותמת דבורה מינקת רבקה. לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחר שהיה בעת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבואו לוזה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הופסק הכתוב הזה בתוך ענין אחד והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואבל על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו. אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו. ולכן נגלה אליו האלהים ובירך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם ובמדרשם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולחת אותו שם והגורמת לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם וכתב רש"י ולפי שהעלימו את יום מותה שלא יקללו אותה הבריות כרס שיצא ממנה עשו אף הכתוב לא פרסמה ומדרש חכמים הוא והנה גם לאה לא יזכיר אבל הכוונה להם מפני שהזכיר המיתה ברמז ואגב שדבר במינקתה וכיון שדבר בה למה השמיט הענין ולא גלהו. וטעם הקבלה אינו מסור שהרי הזכירו במיתת יצחק ויקברו אותו עשו ויעקב בניו אבל יתכן לומר שלא היה לה כבוד במיתה כי יעקב אינו שם ועשו שונא אותה ולא יבא שמה ויצחק כהו עיניו ואינו יוצא מביתו ולכן לא רצה הכתוב להזכיר שיקברוה בני חת.

ובמין

עממיא דבידיהון ודבהון מן טעוות שכם וית קדשיא דהוו באודניהון דיתבי קרתא דשכם דהוה צייר בהון דמות פיסליה וטמר יתהון יעקב תחות בוטמא דסמיכא לקרתא דשכם: (ה) ונטלו מתמן מודים ומצלן קדם יי והות רתיתא מן קדם יי על עממיא דבקרוי חזרניהום ולא רדפו בתר בני יעקב: (ו) ואתא יעקב ללוז בארעא דכנען היא בית אל הוא וכל עמא דעמיה: (ז) ובנא תמן מדבחא וקרא לאתרא ההוא אל דאשרי שכינתיה בבית אל ארום תמן איתגליאו ליה מלאכייא דיי במערקיה מן קדם עשו אחוי: (ח) ומיתת דבורה פידגוגתא דרבקה ואתקברת מן לרע לבית אל בשיפולי מישרא וברם תמן אתבשר יעקב על מיתת רבקה אימיה וקרא שמיה אוחרן בכיתא:

נ(ח) ומיתת דבורה סרביתא דרבקה ואתקברת מלרע לבית אל תחות בלוטה וקרא שמיה בלוט בכותא:

(ט) ואתגלי יי ליעקב תוב במיתוהי מפדן דארם ובריך יי בשום מימרי בתר דמיתת אמיה:

נ(ט) אלהא דעלמא יהא שמיה מברך לעלמי עלמא אליפת יתן פיקודין יאין וקיימין שפירין אליפת יתן ברכת חתנא מן אדם וחוה דהכן כתבא מפרש ובריך יתהון מימריה דיי ואמר להון מימריה דיי תקופו וסגון ומלון ית ארעא וכבושו יתה אליפת יתן למבקרא ית ביישיא מן אבונן אברהם צדיקא כד איתגלית עלוי במישרי ממרא ופקידת יתיה למגזר עורלתיה ויתיב ליה בתרע משכניה במיחום יומא דהכן כתבא מפרש ואמר ואיתגלי עלוי מימריה דיי במישרי ממרא: ועוד אליפת לן למברכא ית אביליא מן אבונן יעקב צדיקא כד איתגלית עלוי במיתתיה מן פדן דארם כד ארעית לדבורה מרביתיה דרבקה אמיה אורחא דעלמא ומיתת עלוי רחל באורחא ויתיב ליה יעקב אבונן צווח ומיליל לה ומספד ובכי: ואת ריבון כל עלמיא יי במכילת רחמיך טבא איתגליתא עלוי וגריכת יתיה וברכת אביליא ברכת יתי על אמיה בגין בדין כתבא מפרש ואמר ואתגלי מימריה דיי על יעקב זמן תניינות במיתתיה מפדן ארם ובריך יתיה:

(י) ואמר ליה יי עד כדון הוה שמך יעקב לא יתקרי שמך תוב יעקב אלהן ישראל יהי שמך וקרא ית שמיה ישראל: (יא) ואמר ליה יי אנא אל שדי פוש וסגי עם קדיש וכינשת נביאין וכהנין יהון מבנך דאולידתא ותרין מלכין תוב מנך יפקון: (יב) וית ארעא דיהבית לאברהם וליצחק לך איתנינה ולבנך בתרך אתן ית ארעא: (יג) ואסתלק מעלוי שכינתא דיי באתרא דמליל

בעל הטורים

בית אל. כמה לשה דליפא בפל"ק דסבם רפי סמכי ומללי. ונקומה. ב' במס' הכא ולידך פ' מקץ שלכה סגבר אסי ונקומה. ונקומה עליה למלחמה. שאמר יהודה בזכות הנקומה ונקומה בית אל שלכה סגבר ונקומה ובן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה: (ט) ויקשו ב' במס' חד כ"פ וחד ק"פ הכא ולידך. אל' מקמי בב"י ללכלם' ריקשו שלמדו ששי

יונתן

ולידכו מעולבים קטולין פירום הטפכו מטומאת ההרוגים וטיספס והלא קברי נכרים אינם מטמאים וי"ל כיון דניעולו היו מטמאים כישראלים ועוד י"ל דדוקא באהל אינם מטמאים אבל במגע ומשא מטמאים ועי' ברש"י פ' מטות: (ח) מרגוגתא גם בלשון רז"ל

סרבלים נוסמין כעין משפו של יעקב לומר מה כאן הטס אלהים על העבר' אף להלן היו כל האומות ילדי' מהם: (יא) אני אל שדי פרה ורבה הוא הם של פריה ורביה כי הנעלם עלו

רמב"ן

וכענין הזה מלאתי באלה הדברים רבה בפרשת כי תצא למלחמה אמרו אחר שלא כשמתה רבקה אמרין אלון יסוק קאת אברהם מה יצחק יושב בביתו מיוחד כהום יעקב הלך לו לפדן ארם יסוק עמו רביעא קאת וייעלון בריית' לשין כוי' דהא כדין יסקין מה עמו שולאו מטתה בלילה אמר רבי יוסי בר חנינה לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פירשו הכתובים מיתתה אלא מן כלל הס"ד ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות. הס"ד וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו מה ברכו ברכת אבלים ברכו ע"כ. והנה בעבור שהיה עשו יודע בקבורתה הספד מן הקללה ולא ראו שהיה לה לכבוד והוא עמין הרמז והיתה דבורה עם יעקב כי אחרי שבאת עם רבקה שבה לארצה ועתה תבא עם יעקב לראות גברתה או נתעסקה בגדול בני יעקב לכבוד רבקה ולאהבתה והיתה בביתו. ויתכן שהיא היא המינקת שנאמר בה וישלחו את רבקה אחותם ואת מניקתה אבל היתה מינקת אחר' שנשארה בבית לבן ובתואל ועתה יביא אותה יעקב עמו לכלכל את שיבתה לכבוד אמו כי כן דרך הנכבדים להיות להם מיניקות רבות כי כסוק הוא שהיה הזקנה השלים שתשלם אמו ליעקב כדברי רבי משה הדרשן: (יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ולישחק

אבן עזרא

אלהי נכר ופירושו שמלאשו בפרשת וילך משה: והטהרו. מיטאת הגוף: והחליפו שמלותיכם. מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים: (ה) תנועת חי"ו חתת להבדיל בהפ"ק: (ז) וטעם כי שם נגלו אליו האלהים. המלאכים כמו והנה מלאכי אלהים: (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לבדו כי גם ישראל: (יא) פרה ורבה. ברכה כמעשה בראשית: (יד) ויסכן להיות

פירוש על אבן עזרא

ג קמשם היא נסמכם כענה בעיניהם היא לריך לכתוב יעשה. (דברים ל"א ע"ז) ותוכן דבריו שם כי יש הפרש ממקום למקום וכ"א מחויב להכין בגופו קדושה כפי המקום ע"ש. בכי טורם המלה משם. והשם חתה, ורבוי להיות חתתה ע"מ שמלה שמחה. ובשמיכות שמלת. המי"ו במקום ה"א. וכן משם הגזרי חתתת ולהקל על הלשון שקרו פי"ו א' ונבלע בדגש. (לעיל כ"ח י"ב). אולא לוי כמו (לעיל א' כ"ב) ע"ש. כדלעיל

ספורנו

אע"פ שבשלו אותם עובדיהם כמו שהיה בכמרים גוי מנסל ע"ז בעל כרחו ולכן הם מותרים בהנאה מ"מ הסירו אותם מקרבכם עתה בלכתכם לבית אל כדי שתרסק מלבכם כל מחשבת ע"ז: (ד) ויטמן אותם יעקב. ולא אבדם מפני שהיו ככר מבוטלים ומותרין בהנאה: (ה) ויסעו ויהי חתת אלהים. כי בנסעם משכם שהיתה עיר גדול היתה סכנה שיתקוממו השכינות עליהם בדרך ולכן הולך אז שמים חתת אלהים עליהם: (ו) ויקרא למקום. לאותו אלון אורפים שלן בו בלכתו לחרן כאמרו ויפגע במקום: אל בית אל. מקדשו של בית אל: (ח) אלון בכות. וזה הפסיק הנבואה השכינה כאמרם רז"ל שאין השכינה שורה מתוך עצבות: (ט) וירא אלהים. אחר עבור הבכי: אל יעקב עוד. כמו שנראה אליו שם בלכתו לא כן כאמרו הנראה אליך בברחך: בבואו מפדן ארם. אבל בפדן ארם לא נגלה אליו אע"פ שדבר עמו ע"י מלאך כאמרו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום: (י) שמך יעקב. אני מקיים לך עתה זה השם שתהיה קיים אתה לבדך בעקב ובסוף כליון כל שאר האומות כאמרו כי אעשה כלה וכו': לא יקרא שמך עוד יעקב. וכאשר יתקיים ענין שם יעקב שתשאר בסוף אתה לבדך כאמרו הן עם לבדד ישכון אז לא יהיה ענין עוד לשם יעקב: כי אם ישראל יהיה שמך. שתשתרר על כל פלטי האומות כאמרו וקרקר כל בני שת: ויקרא את שמו ישראל. ברך אותו שיתחיל קצת ענין בשם ישראל מעכשיו שיוכל נגד שמתקוממים עליו גם באלץ לא לו כאמרם ז"ל כל מקום שהלכו נעשו שרים לאדוניהם: (יא) אני אל שדי. בשמי אני נשבע כענין ואמרתי פי אנכי לעולם ובזה בלבד מלאכו שבועת האל ית' ליעקב: פרה ורבה. ולא חדלת שיכלה זרעך גם כשיהיה בלתי הגון לשיכך לא תוסל מלהרות ולהביא על הספק עלת כדי ישמעאל כאמרו (במס' פרק מזקת הבתים) מיום שחסם המלכות דין הוא שנגזור על עצמנו שלא נשא אשה ולא נוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם כלה מאליו. חס כי בהיותי אל שדי בלתי צריך למוצא מוכן אעשה מה שאמרתי אע"פ גם בלתי נושא מוכן: ומלכים מחלציך יצאו. אנשים הגונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין במלכי אדום שמלה ממשרקה שאול מרחובות הנהר וזולתם: (יב) ולזרעך אחריך אתן את הארץ. לקץ הימין אתן לזרעך כל כדור הארץ לא ארץ ישראל בלבד כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וכאמרו וקרקר כל בני

פירוש רשב"ם

בעיר: (ז) ויקרא למקום. שחוץ לו שהקים מצבה שם בבאו מבית אביו. אל בית אל: כי מתחלה נקראת שם העיר בית אל. ואולם לוז שם העיר לראשונה. אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל בית אל שחוץ לעיר אשר חלם שם אל לפי שעד עתה הוא היה בעתרו: (ח) אלון בכות. לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש: (ט) וירא אלהים אל יעקב עוד. אחר שנסע משם הוא בית אל

אלהים במקום אשר־דבר אתו: יד ויצב יעקב מצבה במקום אשר־דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן: טו ויקרא יעקב את־שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית־אל: טז ויסעו מבית אל ויהי־עוד כברת־הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה: יז ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל־תיראי כי־גם־זה לך בן: יח ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן־אוני ואביו קרא־לו בנימין: יט ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם: כ ויצב יעקב מצבה על־קברתה הוא מצבת קברת־רחל עד־היום: כא ויסע ישראל ויט אהלה מהלאה למגדל־עדר: כב ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא וילך ראובן וישכב את־בלהה פילגש אביו וישמע ישראל

פ

ויהיו בני־יעקב שנים עשר: כג בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי

ויהודה

*פסקא באמצע פסוק

אונקלוס

באתרא די־מליל עמה: יד ואקים יעקב קמתא באתרא די־מליל עמה קמת אבנא ואסיך עלה נסוכין ואריק עלה משחא: טו וקרא יעקב ית־שמא דאתרא די מליל עמה תמן יי בית־אל: טז ונטלו מבית אל והוה־עוד כרובת־ארעא למיעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה: יז והוה בקשיותה במילדה ואמרת לה חיתא לא־תדחלי ארי אף־דין ליך בר: יח והוה במפק נפשה ארי מיתת (נ"י מיתא) וקרת שמה בר־דוי ואבוהי קרא־לה בנימין: יט ומיתת רחל ואתקברת בארח אפרת היא בית לחם: כ ואקים יעקב קמתא על־קברתה היא קמת קבורתא־דרחל עד־יומא־דין: כא ונטל ישראל ופרס משכנה מלהלא למגדלא־דעדר: כב והוה כד־שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב עם־(נ"י ית) בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני־יעקב תרי עסר: כג בני לאה בוכרא

דיעקב

מסרה יד מצבה, בלא פסק. ויסך, ג' דגשין [כ"ל היוד בפתח]. וילק, כל אר' חסר והלדי כפה. שן מנים, ג' בטעם מופר ושלא בגעיא. כברת, ג'. לבוא, כו"ל מ"ל, כמ"ס. אפרתה, ג'. יז בהקשתה, ל' וחסר. יח ויהי, ה' בטעם [גרשי'] בספרא. יח מתה, מלעיל כדין עבר מנ"ס. בן אוני, בחד מיסה. ואביו, פ'. בנימין, י"ה מ"ל. יט הוא, ויו וחירק. כ קברתה, חסר. הוא, ויו וחירק. קברת, וג' ג' חסר וחד מ"ל. כא אהלה, ד' כ"כ בה"א. כב בשכן, הכף דגש כדין מקור. ההוא, ויו וחירק. ראובן, בספרין תימני ובלבר צריך לקרות בטעמ' פסוק אחד והיינו כלא ובן נרביע. וישכב, בפשטא. בלהה, בפשטא. אביו, בז"ק. ישראל, באמצע פי' מס' מגילה ד' כ"ב. פילגש, כו"ל מ"ל בפ"ב. ישראל ויהיו, כ"ס פסוקי' פסקא באמצ' פסוק. כג בכור, מ"ל. ושמעון, ד'.

ת"א ואביו קרא לו סוטה לו. ויהי בשכן מגילה כה. וילך ראובן שבת נה.

רשי

(ב"ר) שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולדו [ופסוק זה דרשו אבנר כשהמליך איש בושת ואף השבטים דרשוהו וקראו בנימין דכתיב (שופטים כא) איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה וחזרו ואמרו אלמלא היה עולם מן השבטים לא היה הקב"ה אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו: גוי וקהל גוים. שבטים עתידים בניו להעשות כמנין בנים שהם ע' אומות וכן כל הסנהדרין שבעים. ד"א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור במות כגוים בימי אליהו. בכת"י ישן]: (יג) במקום אשר דבר אתו. איני יודע מה מלמדנו: (טז) כברת. מנחם פי' לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה (ב"ר) שהגריד מצוי והסתיו עבר השרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו (מלכים ב ה) וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם שלקחת מדה כך נמצא אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה. מוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: (יח) בן אוני. בן צערי: בנימין. כלומר בן ימיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון (תהלים פט) צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא: (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. (שבת נה) מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה וראויים למנות ומכאן ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכלן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפי' בשעת

הקלקלה

רמב"ן

וליצחק לך אתננה. כאשר נתתיה להם כן אתננה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה בשבועה שלא יגרום החטא אבל לא תהיה מתחלה בלא שבועה והנו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הבאה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר: (יג) ויעל מעליו אלהים. כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום כנבואה בלבד או כענין ויבא אותי ירושלימה במראות אלהים אבל שהיתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד. ועל דרך האמת עלה מעליו אלהים במקום המדבר עמו כענין שנאמר ברוך כבוד ה' ממקומו ויאמר מה שהזכירו החכמים שהאבות הן הן המרכבה: (יד) ויצב יעקב מצבה. פירש ר"א וכבר הציב בפעם הראשונה מצבה ועכשיו עשה נסך ויצק עליה שמן והנכון הוא. ויקרא יעקב את שם המקום בית אל יקראנו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע: שמך יעקב. יאמר כי עתה עודך אשר נקרא יעקב אף על פי שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשאל לך להחליף את שמך אבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל או ירמוז שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב: (טז) כברת ארץ. מנחם פירש לשון כביר מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן אומר וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש"י. והנכון מה שפירש ר' דוד קמחי כי הכף לדמיון והברה פרסית והמלה היו לברות לחם ותברי לשם ענין אכילה מועטת בבקר ושיעורה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד

לעת

ירושלמי

דמליל עמיה: (יד) ואקים תמן קמא באתרא דמליל עמיה קמא דאבנא ונסיך עלה ניסוך חמר וניסוך מוי ארום כדין עתידין למעבד בחגא דמטלייא ואריק עלה משח זיתא: (טו) וקרא יעקב ית שמיה דאתרא דמליל עימיה תמן יי בית אל: (טז) ונטלו מבית אל והוה תוב סוגעי אישון עללתא דארעא במיתיה לאפרת וילידת רחל וקשית במילדה:

[(טז) והוה אישון כרוב ארעא למיעל לאפרת וילידת רחל ואתקשיאת במילדה:]

(יז) והוה בקשיותה במילדה ואמרת לה חייתא לא תדחלין ארום אוף דין ליך בר דכר: (יח) והוה במיפק נפשה ארום מטת עלה מותא וקרת שמיה בר דוי ואבוי קרא ליה בנימין:

[(יח) ואבוי הוה קרי ליה בלישן בית קודשא בנימין:]

יונתן בן עוזיאל

(יט) ומיתת רחל ואתקברת באורח אפרת היא בית לחם: (כ) ואקים יעקב קמתא על בית קבורתא היא קמת בית קבורתא דרחל עד יומא דין: (כא) ונטל יעקב ופרס למשכניה בן לההלא למגדלא דעדר אתרא דמתמן עתיד דאתגלי מלכא משיחא בסוף יומיא: (כב) והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ובלבל ית מצעא דבלהה פלקתיה דאבוי דהוה מסדרא קביל מצעא דלאה אמיה ואתחשיב עילוי כאלו שמיש עמה ושמע ישראל ובאיש ליה ואמר ווי דלמא נפק מני פיסולא היכמא דנפק מן אברהם ישמעאל ומן אבא נפק עשו מתיבא רוחא דקודשא וכן אמר ליה לא תדחל דכלהון צדיקין ולית בהון פיסולא דמבתר דאתיליד בנימין הוו בני יעקב תריסר: (כג) בני לאה בוכרא דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה

יונתן

ה"ל נעלה אמון מדנת וכן פ"י כלשר ישה הלוהן: ירושלמי בלומא במקכהם מכמום ל"ג בלופי הירכים עיין בספר דברים פ' ל"ד והוא אילן העושה פרי הפרמונים סקורין בל"א קאסטין: (ט) ים ביניא וכולי פירוש אם המולים כו' כמו שנגלה בבקר סברהם בשילייתו בסילוני עמרה: למערכם ים אבילא כמו שפירש"י כי הרבים לדבורה וכו' פי' כמו שאירע לדבורה שמתה כדרך כל העולם והוא אורח דעלמא כדכתיב אנכי הולך בדרך כל הארץ והפירוש שכל העולם הולכים שמה: במכילת רסמין בעדם הרסמי: (יד) כמנהג דמטלייא פי' כמו הסוכות: (טז) סונעי אמזון ים שניאים סונעי לישן ופי' היה לו זמן ועללתא מלשון עיול ונפק ולא כרלה בעיני אלא שהוא סונעי לשון כנגד ושמן

הוא פי' יסוד מלשון בנ' דב"ק פרק מ"ר שנכם המופרים לאשוא וכן ושכל יסודותיה סרכימו ואכלם לשוחיה ומלאשה הוא סנוסה ופירוש כלומר שהיה עוד רב יסוד היגוסה שוורעים לא רחוק מן המיר כדרך שהיה של מנוחה וק"ל: (כא) למגדלא דעדר וכו' דמתמן משיחא כו' דייק ממלא עדר דכתיב במיכה ואם קאי אקיבוץ גליות ועוד שם פי' ד' ואתה מגדל עדר ופ"י ואת המשיח דישראל וכו' ופי' מגדול לשון פסות עדר כנסת ישראל וכן פי' ררש כמו שם וגם נזהר ב' שמות נדרש אבי ב"כ פ"ח: (כב) ובלבל מלמא דבלהה וכו' ואמסשיב כאלו שמיש עמה רלוט כרש"י ולפי דרכו מאלם קודם בגלל כלסים שכמה במה שהביא שם עדרה רז"ל שאלם לא שפה אדם לפני ושפה סבונה ולאתן

רמב"ן

לפם האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך זה כשנתי תשלה וכתביו שזכיתי ובאתי אני לירושלם שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו אלא רק הסכמה ברוב השמות והכף לשמות אלה כמדד בכין ואם יהיה שם הזה מתואר יתכן שיהיה ברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות כמו לעיל פיום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לארכה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר משני ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל ניעקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבכה בנימין כי איננו שם והיא הרב' מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה אבל אמר כי שם נשמע הקול ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה בעיר בית לחם יהודה הקרובה שם לפי שהבין ברוח הקדש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימין והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכך אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאיתה בפרשה וזאת הברכה וראיתי ליונתן ב"ע שהוא מתרגם בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגום כל הכתוב על כנסת ישראל: (יח) בן אוני. בן צערי בנימין נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא נגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה ולכן קרא לו בן ימין לשון ימין אמה בדרומה ולפיכך הוא אלא לשון רש"י ולא הביטותי זה שתהא ארץ ישראל דרומית לארם נהרים שהרי ארם ומזרחית לארץ ישראל כדכתיב וילך ארצה בני קדם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של ארץ ישראל והיה הוא דרך אדום שהוא בדרום ארץ ישראל נמצא ארם מזרחית דרומית לארץ ישראל וארץ ישראל לצפונה אבל אם נולד בחפוס בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב בית לחם יהודה וכתיב ישי בית לחם אפרתה נעיר לכיות בגבולי יהודה הנה הוא בדרומה של ארץ ישראל והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד ואם המקום בכר אפרים הרי הוא בצפונה

אבן עזרא

לסיום פי' ויצב. וכבר הגיד בטעם סרלשונה או פסם כן ספם שנית והרלשון קרוב אלי: ויסך עליה נסך. מים או יין. והטעם שרסן אותה. ואחר כן יצק עליה שמן. ותבוא אל שלם כדרו ונתן מעשר מבוטו לכבוד השם לשי שהיה נדור ראוי לקחתו: (טז) כברת הארץ. יתכן להיות הכ"ף לדמות. ויהיה ברת מדה המלך ואין רעה לו במקרא: (יז) בהקשותה. מהבנין הכבד והטעם שהקשתה הלידה על נפשה. וכן ותקש ילדה הוא מהבנין הכבד הדגוש. וכמו ותכל בהשקותו: (יח) בן אוני. בן אבלי. וכן לחם אונים. לא אכלתי באוני: (כ) קבורתה. וקברה קבורים: (כג) וילך ראובן ישה. פירשו ראשונים ז"ל וכשם קלון

פירוש על אבן עזרא

(כדלעיל כ"ח י"ח) לשר הגיה שעלנה ולחר ושלכן הזאת וכו' ע"כ עפרם ר"ל לשר וילב פה מורה על הטעם בשם נבחו עמי עמו. ר"ל הכ"ף הוא כ"ף סדימין. ועלה ברם הוא עדה מהלך ג' פרסאות וכלשון ישמעאל קורין לשמירת הזאת (ברייד) והסי"ו נספלק לכם בדל"ם. ע"ל עקור מבנין זה. והוא פועל יוצא. ר"ל גם הוא פועל יוצא. ולפי לסיום ומקשה. לך נעל הפ"א בעבור וי"ו השפוך. כמו ותקבל להשקותו (לעיל כ"ד י"ט). ופי' בהקשותה כי היא הבילה מסשה בנפשה לשמנה בהלידה קשה. קפושם פ' ד'). (דברים כ"ו י"ד). ר"ל היה לו לומר וילב מלבה על קברה. ובא בלשון נקבה קבורתה. וכמו וקבורה לא היתה לו (קהלת ו' ג'). רק שם שבורר יוסר בב"ע ילוה כי קבורתה מן קבורה. וקברה יכול להיות ב"כ בב"ת מן קבר. ת"ל לדברי רז"ל (שבת נ"ה ע"ב) אלא שכב אלא בלבל

ספורנו

בני שם: (יג) במקום אשר דבר אתו. באמור ללכת לשכן באופן שאלן היה כדביר שם. וירא אלהים ושם נתמלך ולפיך הגיד עלבה באומו המקום באמו: (יד) ויסך עליה נסך. והפלים בגו שגדר באמרו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים. כי בזה הכין את המקום שראוי שיקבעהו שם כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי: (יז) אל תיראי. שיהיה הולד זכר מפני שהמשכלים מודים כאמרם רז"ל שבלי מקשה מודים משל זכר: כי גם זה לך בן. אע"פ שבליו מודים גם הוא זכר: (כ) מצבה על קבורתה. מפני שהקבר על אם הדרך ויש לחוש לטומאי קברי: (כב) וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר. אע"פ ששמע לא הפילו ממנין בניו כי לא היה ספק אלו השמים המונה לאמר ולא נעדר ממנין בני יעקב שעמידים להתקיים נעקב ובסוף כל השמות: (כג) בכור יעקב ראובן. שלא נפל מן הבכורה בדיני שמים משני שהמונה שנגבת עד כמה

פירוש רשב"ם

אל. קרא עוד את המקום השני בית אל כמו שמפרש והולך: (יד) במקום אשר דבר אתו. כמה פעמים נאמר לשון זה בפרשה זו לפי שהיה המקום באמצע הדרכים ואין שם עיר: (טז) כברת. כמו ירוע כבירים. ואוריר כביר יושבים. לשון רבוי ולפי ריבוי ארץ עד אפרת נקברה בדרך. ותקש. כמו ותקשה. כמו ותצו ותצוה. ותכס. ותכסה: (יז) אל תראי כי גם זה לך בן. באשר התפלל יוסף ה' לי בן אחר ולא חפץ להפיתך א"א קבל תפילתך ולדבר על לבה נתכוונה: (יח) בנימין בן זקונים. בן ימים. כמו לקץ הימין. כמו הימים: (כ) היא מצבת קבורת רחל שאמר שמואל לשאול כשהלך סמוך לבית לחם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה וגו' וכתיב בסמוך ואתה מגדל עדר וגו': (כא) למגדל עדר. סמוך לאחר שמשחו למלך: (כב) וישמע ישראל. לא נכתב זה אלא להודיעך שבשביל ששמע יעקב את הדבר אמר לו בשעת

וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלֻן׃ כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ

לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃ ג וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יְעִישׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃

°יעוש ק׳

אונקלוס

דְּיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן׃ כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אִלֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי אִתְיְלִידוּ לֵהּ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַאֲתָא יַעֲקֹב לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי מַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן דִּי־דָר־תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק מְאָה וּתְמָנַן שְׁנִין׃ כט וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וּמִית וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּהּ סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וּקְבַרוּ יָתֵהּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי׃ א וְאִלֵּין תּוֹלְדַת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו נְסִיב יָת־נְשׁוֹהִי מִבְּנָת כְּנָעַן יָת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן חִתָּאָה וְיָת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן חִוָּאָה׃ ג וְיָת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחָתֵהּ דִּנְבָיוֹת׃ ד וִילִידַת עָדָה לְעֵשָׂו יָת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יְלִידַת יָת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יְלִידַת יָת־יְעוּשׁ וְיָת־יַעְלָם וְיָת־קֹרַח אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו דִּי אִתְיְלִידוּ־לֵהּ בְּאַרְעָא דִכְנָעַן

מסרה וישככר חבלון, ל׳ ומד׳ יששכר זבלן. ותבלון, פ׳ סו״ק ומ״ל סכין. כד ותריגן, ססר י׳ סכין. כה ובני, ל׳. כו ובני זלפה, ל׳. כו קרים סלרבע, ב׳. סום, וי וסיכן. סבר בר, ד׳ והנימל במסג כי הקמן הוא רחב. כח ושמנים, ססר ו׳. כט ויאסף, ס׳ מלפיל. וסבע, ג׳. לו א סלדום, ג׳ כ״כ [סו״ק. ומ״ל סכין]. ב ססו, ל׳ ר״ג. סילון, מ״ל (דמ״ל) בסורם. סהליבמה, סרס עלם בסיע ומ״ל. ג בביות, מל ס״ץ מ״ל בגרם, ה סס ימים, ג׳ כ״כ [בזו״ד] וק׳ יעוש.

ת״א ויקברו אתו בסרס יו.

רש״י

שהקלקלה קראו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. ואם היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוא מופלג להטיל בו ה״א נותנה בראש התיבה השנית (שמואל א׳ יז) בית הלחמי (שופטים ו) בעפרת אבי העזרי (מלכים א׳ יז) בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י״ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו׳ ויצחק מת בשנת ק״כ ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק״כ ויוסף נמכר בן י״ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנ׳ ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ הרי תשעים ואחת. וי״ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב למצרים כ״ב שנה שנ׳ ויוסף בן שלשים שנה וגו׳ ח׳ שנים שובע ושתים רעב הרי כ״ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק״ח): (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע״ז: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע״ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמ׳ ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג׳ מוחלין להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו׳. קרח זה ממזר

רמב״ן

בגבורה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון והם בחלקו של בנימין ג״כ איננו בדרום דכתיב ויהי להם גבול לפאת צפונה ומכל מקום אין טעם לקראתו בן דרום. והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי שהאבלים אוכלים לא אכלתי באוני ואביו עשה מן אוני כחי כמו ראשית אוני ולאין אונים ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן השורק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו ימינך תמצא לכל אויביך ימין יי׳ רוממה רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותם אמותם יקראו הנה תרגם אותו לטובה ולגבורה ולאיתי בנ״ל בן אוני בן לערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שם כל בניו לשון קדש הוא אבל רמזו למה שאמרתי שתרגום הלשון לטובה: (כב) וישמע ישראל. ספר הכתוב עתה כי שמע בחלל בנו יצועו ולא נוס שיוציאוהו מחלק בניו ולא יחסר עמהם אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר והוא ימנה ראובן ולכך עשה משתי הפרשיות פסוק אחד כי אף על פי שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים משנולדו כולם רמז כי ראובן לא נדחה במעשהו. ועל דרך הפשט יתכן שנבלבל ראובן יצועי בלהה מפחדו שלא תלד ליעקב עוד כי הוא הבכור ושב לקחת שני חלקים ויפחד יחסר מכל האחים ולא פחד מאמו כי זקנה היתה ואולי מתה זלפה או חשש לכבוד אמו בפטור היותה שפחתה ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה והנה טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר כי לא הוליד אחרי כן: (כח) ויהיו ימי יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק לשון רש״י. וכבר כתבתי מזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר ואלו היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל ימשוך הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי שבא אליו בנו שהעורך הגדיל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא

ילכד

יְהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן: (כד) בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִין: (כה) וּבְנֵי בִלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי: (כו) וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אִלֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּפַדַּן אֲרָם: (כז) וַאֲתָא יַעֲקֹב לְוַת יִצְחָק אֲבוּי לְמַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן דְּדָר תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק: (כח) וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק מְאָה וּתְמָנָן שְׁנִין: (כט) וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וְאִתְכְּנֵשׁ לְעַמֵּיהּ סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וְקַבְרוּ יָתֵיהּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנוֹי: (א) וְאִלֵּין יִחוּסִין דְּעֵשָׂו הוּא דְּמִתְקְרֵי אֱדוֹם: (ב) עֵשָׂו נְסִיב יַת נְשׁוֹי מִבְּנַת כְּנַעַן יַת עָדָה בְּרַת אֵלוֹן חִתָּאָה וְיַת אָהֳלִיבָמָה בְּרַת עֲנָה בְּרַת צִבְעוֹן חִוָּאָה: (ג) וְיַת בָּשְׂמַת בְּרַת יִשְׁמָעֵאל דְּאַסִּיבָא לֵיהּ נְבָיוֹת אֲחָהּ: (ד) וִילֵידַת עָדָה לְעֵשָׂו יַת אֱלִיפַז וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יַת רְעוּאֵל: (ה) וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יַת יְעוּשׁ וְיַת יַעְלָם וְיַת קֹרַח אִלֵּין בְּנוֹי דְּעֵשָׂו דִּי אִתְיְלִידוּ

בעל הטורים

טלו שי"ן דל"ם יו"ד שלה ס"ק כמנין סבריס שבליש ושבלשה (כי הלשה יש לה ב' לינריס יוסל דלת ושמים): גרי וקהל גויס (יהיה ממך) בני' ירבעם ויהוא: (כט). זקן ושבע ימים ב' במסו' ביצחק ובאיוב שסריהם היו לדיקים וכן באברהם זקן ושבע ולדיקים נאמר כן לטבם ובלטפים לגנאי (איוב י"ד) אדם ילוד אשה קלר ימים ושבע רוגז: (ד) ותלד עדה. בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכלן לפי שהם בריית של עולם ולכך נקראו בניס. אבל בני עשו אינס נקראי' בניס אלא (בנו') (אולי צ"ל תולדות ועכ"ז לע"ק) כמו ולד בהמה: (ה) יעוש יעיש כתיב שקבן יו"ד לוווס

יונתן

ולאותן פסם וכו' ותקשה הא אדם וקין עמו מסוגם והיו קודם לאותן ולפי דרך הפו"י מ הוכן שמסורבם לאוזן היטה אסטא כל דבוק כי בשמם לא משל אלא ימשל כאלו שכב עמה

רמב"ן

הולך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההוא ולכם יקברוהו רק בקבר אביו: (ב) עדה בת אילן. היא בשמת בת אילון ונקראה בשמה על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז ואהליבמה היא יהודית אותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן הוא קורא לה מחלת מלאתי בהגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עונותיו כל זה לשון רש"י. והנה לא נתן טעם בדברי אהליבמה שנקראת שם בדרי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העלם והוא שם תואר לקטור בבשמים ובב"ר אמרו כאן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב"ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שמם תאר אין שם העלם נודע בה ולכך אמר ר"א כי היו לה שני שמות וגם לאביה ויתכן לומר כי השמ' שנים שהם עמו באלו בנים אולי נתנו בעבור שהיו מורם רוח ליצחק ולרבקה ונשא

אבן עזרא

אלון מרום: (כו) אשר יולד לו בפדן ארם. טעמי אשר יולדו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב. ורבים אלאם כך עוד כמוהו: (כט) ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולד ולמעלה אמר יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: (א) הוא אדום. הוא אבי אדום. ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות. כי כן שם אם אחים גם שם אביה בד"ה איננו כמו בספר מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה. ומעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: (ב) בת ענה בת צבעון. ובנכ מלאנו כי יש ענה אחי לבעון. גם שם בנו ענה. על כן יאמר כי הבת והבן הן שני האחי' שכבו באשה אחת וסתולדי' לא נודעו בן מי הם. ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן לבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפרים בין ענה ובין ענה. ויש אומרים כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן אהליבמה. והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אמר והזכיר הכתוב

פירוש על אבן עזרא

יגוע אביו ושבע עלגון אמו ע"ם. *(משלי י"ב י"ח) כמו שפי' חז"ל על אדם הראשון אשר הקב"ה כפה קלונו. ע"כ אלדד ר"א ב"ב לסדיה הזאת אשר לא היה בפרוטו. ואולם לתון הפעם ע"פ הלכה אשר כתורה כתבה על ראובן וישכב. הלא ידוע מי שמורה הלכה שלא ע"פ הדין ומי שעושה ע"פ כמשב שבכה בעלמו. כמאמר שמהוד וילא ערגו על ראב"ע של ברשום ולמדו מז"ל ע"ז וכו' שנם (נ"ד ע"ב). וכפי הכללה שמכרו רחל ולאה שפחתן להוליד מהם בנים ויקראו תולדות על שמן. וכפי ההלכה ולד שפחה כמותה א"כ אינם מיוחסים אחרי יעקב רק ע"פ אמותן. ומ"ז היו קורלין אותן בני השפחות כ"ז כפי משפטן. תלאמה יאעו"ה קנה רחל ולאה בדמי שכר עבודתו י"ד שניס. ובכתוב בכבודו פאט שפחות כבמות עבם מקנו עבד ואמה. והכעי"מ אם באו לרשות יאעו"ה כמו שפחות בשכר עבודתו א"כ מה שאמר לבן לבנותיו שייכם ליעקב כמאמר מה שקנה עבד קנה רבו. יהודה מוקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. ובפרט יאעו"ה אשר לא ראה קרי מימיו. בודאי כאשר מכרו אליו השפחות לפלגשים שכר אותם. והיה בידו לשחררם כי הם שלו. ואשר דברו רחל ולאה הלא נכריות נחשבנו וכו' (לעיל ל"א ט"ו) הן אמרו בלשון בהמי' ויעקב אע"ה שבב לאמת כי קנה אותן כנ"ל והן השבו אשר א"א להיות כן. ומקובל בידינו העכו"ם מוכר בנו לעולם לשפחה. וכ"ז אשר היתה רחל בחיים לפי דעתן השפחה שלה והביאה היא ביאת שפחה* וכאשר מתה רחל אזי יוכם את אשתו מדבר תורה ויחזיק אותה כאשה לכל דברי'. ויעקב אע"ה נשבע אם ספק נשים וכו' (לעיל ל"א מ"ן) ואיך יכול לבטל אותה בתורת אשה ויעבור על שבועתו. ולא כן יעקב עשה בתורה והבלבה כי שפרי' והיתה פלגשו וכותבה (לעיל כ"ה ו') בפי' רא"ע ורמב"ן וכפרש"י אשר תורה פלגם היא פלג אשה אשר היא בקדושין בלא כתובה ובניה הם בני יעקב כשרים. וידוע המחלוקת בגמרא נושא אדם אשה הבירותו' וכפי אשר בלבל ראובן יצועי אביו א"כ לפי דעתו מותר לשכב עמה כדעת ר"י נושא אדם אנוסת ומפותת אביו ע"כ ובשב עליו וישכב. תלאמה לא כן כי מפרש הכתות ויהיו ב"י שנים עשר. ובזה סבין מוכחם יעקב אע"ה לראובן בכורי וכו' (להלן מ"ט ג') למען עליו לפי קרבנך המסוד אביך אשר בשל בעילם זנות עם שפחה הלא הכך מטפה לאשונה ולא ראה קרי מימיו. וכפי שברכך הכך פגום כי היה עם לקומי גלה קדושי עמות. כי הכניסו לוהה במקום רהל. א"ו יאעו"ה שמם ע"ז ובודאי היה משסבנו לא לשלל זרעו ולא היה בן ממורם. ועל"כ אל תוחר. וביה מרה כל הטענות. לראובן הוא נקי והתורה כתבה אמת וד"ל. ב"ל אלה אשר יולדו. מורה על אותן י"א שנפים כי הם הרוב ורובו ככולו דמי. ג"ל כי הורי"ן הללה רינות וכו' אינם שוקיפים ענין כאשר ווי"ן. רק הם דרך קיצור. שכאשר מת ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב בניו. אלקו הכבוד כסדר תולדתם. ד"כפי דעת ר"א אינו אדום ע"פ מעשיו. רק המדינה נקראת כן כבתות לגבות את ארץ אדום (במדבר כ"ד ד'). ה"ר"ל אביה מלך יהודה. ושם אמו מעכה בת אבי שלום (ע"ש פ"ו י') תד"ה (ב' י"ג) ושם אמו מיכיהו בת אוריאל הרי ב' שמות היו לה. מעכה. ומיכיהו. גם לאביה ב' שמות אבי שלום ואוריאל. ותע"ש כתוב לאביה. ובד"ה כתוב אביה בה"א. י"ר"ל להלן (פס' י') שם נ"ב כי הכנים מפורשים בפס' הראשונים. י"דכתיב אלה בני שעיר החורי לוטן ושובל ולבעון וענה (פס' כ'). ח"ואלה בני לבעון ואיה וענה פס' כ"ד. ט"כדאיתא (ב"ב קט"ו ע"ב) מלמד שבא לבעון על אמו ונולד ענה. י"בין ענה אחי בן לבעון. ובין ענה בן לבעון. כ"אלוף קרח אלוף געתם. וכתיב אחריו אלה בני עדה פס' ט"ז. ל"ואלה היו בני אהליבמה וכו' ואת יעלם ואת קרח פס'

*כי לא הביא זרעו בגופה להתקרב מדין ככפי שלוג אשר הגוף שייך לאשה.

ספורנו

כשא הכבוד. ולא נשא עמהם אפי' בעולם הזה עד שהשיל יעקב אביו בדיני אדם כענין כל מי שמי חייב מיתה אלא מי שעומד עד שידונו שכם בדור כאמרם רז"ל (ע"ק פרק אלו מגלחין) מנלן דמשמתינן דכתיב אורו מרוז דמכי סבר גברא רבא פלגיא דכתיב אמר מלאך ה' וכן הורו הפוסקים: (כז) אשר גר שם אברהם ויצחק. כי אמנם זכרון חסדי הצדיקים בארץ מגוריהם מטיב לנכנסים שם פוב ואהבת חסד בעיני יושבי הארץ כפי הרשעים שנאמר בהם הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ: (א) אלה תולדות. עניניו ומקריו כענין מה ילד יום: עשו הוא אדום. לעולם נבהל להון תאוותיו הנפסדות כמו מעשה ביום שנקרא אדום שהיותו עיף נעסקיו הרעים לא הכיר הפעמים להזכירם בשמם: (ב) ואת אהליבמה בת ענה. היא היתה מבני שעיר החורי ועל ידה הלך עשו לארץ שעיר כאמרו וישב עשו בהר שעיר ובניו אחריו השמידו את החורי כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החורי מפניהם ולזה הזכיר ואחר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר. ומנה האלופים כי נגיד

פירוש רשב"ם

בשעת צוואתו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך: ויהיו בני יעקב שנים עשר. עתה כשנולד בנימין היו שנים עשר ועוד ששים כל ענין איתה הפרשה לא היה רוצה להפסיק זה: (כט) עשו ויעקב. לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב. אבל בקבורת אברהם הקדים הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהיה בן השפחות: (ב) עשו לקח את נשיו מבנות כנען. המדקדק יתן לב כי בפ' ראשונה של תולדת יצחק נאמר יהודית בת בארי החתי. בשמת בת אלון החתי. מחלת בת ישמעאל: ובפ' זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה. אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו בכמה מקומות בשמת בת אלון נקראת כאן עדת בת אלון ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת. לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים אבל בת אלון ובת ישמעאל היו להם בנים

ו ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו: ז כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם: ח וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום: ט ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר: י אלה שמות בני עשו אליפז בן עדה אשת עשו רעואל בן בשמת אשת עשו: יא ויהיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: יב ותמנע | היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשת עשו: יג ואלה בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלה היו בני בשמת אשת עשו: יד ואלה היו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אשת עשו ותלד לעשו את יעיש ואת יעלם ואת קרח: טו אלה אלופי בני עשו בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף קנז: טז אלוף קרח אלוף געתם אלוף עמלק אלה אלופי אליפז בארץ

יעוש ק'

אדום

דכנען: ו ודבר עשו ית נשוהי וית בנוהי וית בנתה וית כל נפשת ביתה וית גיתוהי וית כל בעירה וית כל קנינה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אחרי מן קדם יעקב אחוהי: ז ארי הוה קנינהון סגי מלמתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן קדם גיתיהון: ח ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום: ט ואלין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר: י אלין שמהת בני עשו אליפז בר עדא אתת עשו רעואל בר בשמת אתת עשו: יא והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: יב ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אלין בני עדה אתת עשו: יג ואלין בני רעואל נחת זרח שמה ומזה אלין הוו בני בשמת אתת עשו: יד ואלין הוו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אתת עשו וילידת לעשו ית יעוש וית יעלם וית קרח: טו אלין רברבי בני עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז: טז רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אלין רברבי דאליפז בארעא דאדום אלין בני

מסרה ו נפשות, ל' מ"ל בתורה. ז רכושם, מ"ל. רב, ל"ז קמצין. ולא יכלה, ב'. מגוריהם, מ"ל דמ"ל. לשאת, כ"ד. מקניהם, מ"ל. ח אדום, לית כותיה פסקא. ט תלדות, ג' כ"כ [סי"ק ומ"ל מכין]. י אלה שמות, ה' כ"פ. שמות, מ"ל. רעואל, בז"ב. יא אומר, ב' ק"ז ומ"ל בענין ותלת וי"ו העשוק. וקנז. ל'* פסק. יב ותמנע, ב' מלין פסמין. פילגש, מ"ל. יג ואלה, י"ז ר"פ בתורה. היו בני, הבים בזבש. בשמת, ספין שמאלי והמ"ס רפה. יד ואלה היו, ב' בני דוד. בת, הבים רפה. יעיש, יעוש ק'. יעלם, העין בשוא לבד וסימן בלי פסק. טו אלה, ז' ר"פ בענין. בכור, מ"ל. תימן, כר"ל מ"ל במ"ס. וכ"כ וקרי ביוד. קנז, כר"ל פסק. טז אלוף, במקף ומפק.

*בס' שום שכל הגי' סל"ל כל ליפרש פסק.

ת"א ותמנע היתה סנהדרין צט.

רש"י

ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו על אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (ב"ר): (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם. ומדרש אגדה (ב"ר). מפני יעקב אחיו. מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הכלימה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי

משפחות

רמב"ן

ובשם אשת אחיו בת אלון ואשתו אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעיר בלשון הקדש ומשלי קרא את שמה בשם הכבוד אשר היה לאשתו הראשונה עלשון בשמים כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואינה רעה בעיני יצחק אביו: (ו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו. זה המקרא היה אחרי שוב אחיו מחרן והשאר בארץ כנען כמו שאמר כאן ואפשר שהיה גם אחרי מות אביהם והנה בעוד אחיו בחרן היה עשו בשעיר ככתוב למעלה אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ והיה נשאר הולך עם ד' מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען ויצחק שהיה לו שם אחוזה במקום אשר במישור לא נכר שעיר על כן ייסם לו תחלה שעיר שדה אדום ואחרי שוב אחיו לארץ כנען. הנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם כל והלך לשעיר להתישב שם ולא נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי היה מעט ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בכל שעיר שהיו שם המתגברים אלא שהשם נתנה לאדום במקומו החרים וישמידם ה' מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. טעמו שיר מגוריהם שהיה הכנען אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען היא כמו הכה אלף פעמים אבל עשו ברצונו כי לא יוכל לעמוד בפניו ובמקומו עוזב את כל הארץ לאחיו והלך לו: וטעם וילך אל ארץ. אמר אונקלוס אל ארץ אחרת ורש"י פירש לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לשבתו עד שבא אל הר שעיר וישב שם והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר והסתיר הכינוי בעבור שהזכיר שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יוליך ביתו ויאכיל בסמוך וישב עשו בהר שעיר ונמצא כזה ויבא אל ארמון בית המלך ויסרף עליו את בית המלך ומיטורו בית המלך הזה הפסוק. וכן ויסרף את העמה לעזר ארץ ויסרף אשרם

כלומר

וְאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (ו) וּדְבַר עֵשָׂו יַת נְשׁוֹי וְיַת בְּנוֹי וְיַת בְּנָתוֹי וְיַת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ וְיַת גֵּיתוֹי וְיַת בְּעִירוֹי וְיַת כָּל נִכְסוֹי דִּי קְנָה בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרַע אוֹחֲרִי דַּהֲוָה רְמָא עֲלוֹי אֵימְתָא דְיַעֲקֹב אָחוּהִי: (ז) אֲרוּם הֲוָה נִכְסֵיהוֹן סַגִּי מִלְּמִיתַּב כַּחֲדָא וְלָא כְהִילַת אַרְעָא תּוֹתָבוּתְהוֹן לְסוֹבָרָא יַתְהוֹם מִן קֳדָם גֵּיתֵיהוֹן: (ח) וִיתֵיב עֵשָׂו בְּטוּר גַּבְלָא עֵשָׂו הוּא רַבָּא דְאַדוֹמָאֵי: (ט) וְאִלֵּין יִחוּסִין דְּעֵשָׂו רַבָּא דְאַדוֹמָאֵי דְּבֵית מְדוֹרֵיהוֹן בְּטוּר גַּבְלָא: (י) אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז בַּר עָדָה אִיתַּת עֵשָׂו רְעוּאֵל בַּר בָּשְׂמַת אִיתַּת עֵשָׂו: (יא) וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפַז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז: (יב) וְתִמְנַע הֲוָת פִּילַקְתָּא לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו וִילֵידַת לֶאֱלִיפַז יַת עֲמָלֵק הוּא אֱלִיפַז חַבְרֵיהּ דְּאִיּוֹב בְּנֵי עָדָה אִיתַּת עֵשָׂו: (יג) וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת זֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת אִיתַּת עֵשָׂו: (יד) וְאִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בְּרַת עֲנָה בְּרַת צִבְעוֹן אִיתַּת עֵשָׂו וִילֵידַת לְעֵשָׂו יַת יְעוּשׁ וְיַת יַעְלָם וְיַת קֹרַח: (טו) אִלֵּין רַבְרְבֵי בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרֵיהּ דְּעֵשָׂו רַבָּא תֵּימָן רַבָּא אוֹמָר רַבָּא צְפוֹ רַבָּא קְנַז: (טז) רַבָּא קֹרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק אִלֵּין רברבי

בעל הטורים

אותם לבא על ישראל בשעבוד שנים והם אלופי אדום וכו'. י' גליו' גלו ישראל על ידו: (ז) ולא יכלה ב' הכא והידך ולא יכלה עוד הלפינו. לפי שיעקב שרתה עליו השכינה

יונתן

עשה וק"ל ועיין בכ"מ שמנה יש שלינו דרך אשה אשר על קושייתו וזלה זה: (ו) רמיה עליו אימתא דיעקב. דקשה ליה לפירושיה דרש"י למה לא הלך קודם מזה ולפירושו ניחא דוקא עכשיו ששמע מעשה שמעון ולוי בשכם נפלו אימתו עליו והלך מפניו והכי מסתברא: (ז) ולא בזילה שהשא פיהם שלא יכלה ארעא הארץ לסבול אותם והוא לשון מקלא בדיאלא היטך בהל: (יב) מבריה דאיוב כן משמע בהמשמה ע"ש: שכינה

רמב"ן

כלומר אשר לירבעם השכרת במקום הזה וכן ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך וישתחו הכושי ליואב וירץ והארים וכן כי נשברו אניות בעציון גבר האניות וכן רבים אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת: (ט) ואלה תולדות עשו אבי אדום. בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אשר הלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה השל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו המזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. מפני שלא הקפיד בכל האמרי' להודיע שם האם דרשו רבותינו כי זה להודיע גדולתו של אברהם שהיו כמה היו תאבי' להדבק בזרעו שהרי תמנע זו בת אלופים היתה שנא' ואחות לוטן תמנע אמר איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פלגש כמו שכתב רש"י ויתכן כי בני אליפז המשפחה היו ידועים לו כי הולידם מנשיו ועמלק בעבור היותו בן פלגש לא היה לו שם כאחיו והיה נכלל עם בני עשו בעבור היותו מזרעו והולך הכתוב לומר כי אמו פלגשית אשר הוא שלה לה ילדתו לאליפז אבל איננו בכלל בני עשו ולא יושב עמהם בהר שעיר כי בבני הגבירות יקרא לו זרע ולא בבן הפילגש כי לא יירש בן האמה עם בנו כמו שעשה אביו והנה אמרו רבותינו בבני עשו שלא נתעב אותם ולא נקם את שלהם והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר כי הם הנקראים אדום על שמו אבל בן הפילגש איננו בכלל בני עשו ולא עמהם באחלם ולמטויינו בו בהסך לתעב אותו ולמחות את שמו וכתב רש"י עוד ובדברי הימים מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר החורי וילדה תמנע מביניהם וכשגדלה היתה פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא תנאה מבני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואין הדעת סובלת זה כי היה ראוי לומר בדברי הימים ותמנע בתו ולמה ימנה האשה בבנים אולי לא יקפיד הכתוב בכך בדבר הידוע כי מצינו שם בדברי הימים ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא וגו' והם כן ראוי שנאמר כי תמנע זאת היא בת אליפז אשר ילדה לו אשת שעיר החורי אחרי מות אישה והיתה אחות לוטן מן האם והאם אליפז לפילגש שבנו מותר בבתו או נאמר על דעת רבותינו כי תמנע הנזכר בדברי הימים הוא תמנע האלוף הנזכר למטה שנמנה שם מבני אליפז כאשר נמנה קרח והוא בן אהליבמה כי שניהם היו ממזרים נולדו מן האחד ונמנו' עם בני האחר כי רחוק שימנה האשה בין הבנים בתוכם ועל דרך הפשט יש לפרש בו כי תמנע פילגש אליפז אחרי לידתה את עמלק ילדה בן ומתה בלדתה ותמת ותקרא את שמו אמו תמנע בעבור הזכיר שמה ואביו אליפז קרא לו קרח ולא הזכיר הכתוב הבן הזה לתמנע אמו כדי שלא יצטרך כי הכוונה היתה למנות עמלק בפני עצמו אבל בני אליפז

אבן עזרא

הכתוב. עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שהשם אחד כי הוא השני מבני אהליבמה ונדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה. כמו בני מיכל. ויהי לה לבן. וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא בן השפחת בעלה. ופי' אלוף נשיא וגדול. ואינו כן כנכתב אלוף רק הכ"ף ישרת עלמו ואשר עמו וכן הוא כנכתב כאלוף. כי משפט לשון הקדם

פירוש על אבן עזרא

פס' י"ד י"ח. ר"ל הזכיר הכתוב את קרח עם בני אליפז שהיו אלופים בעבור כי היה שוכן בתוכם. כמו יאמר הישמעאלי בעבור ששכן בארץ ישמעאל. ובד"ה כתיב קרח בבני עשו, ועם א' ולא נכתב בבני אליפז כלל חה ראיה על הפי' הזה. (סנהדרין י"ט ע"ב) ואם אמשם בני מיכל (ש"ב כ"א ח') וכי מיכל ילדה וכו' ובודאי היה ג"כ קרח בבן לעדה. וכ"כ היה עמלק בן תמנע פילגש אליפז. וכתיב אלה בני עדה (פס' י"ב וט"ז). ר"ל הלא היה בן השפחה בנה עיין בע"מ ב"י שאומר כי הוא ע"ש וכ"ל שהוא בן שפחה בנה (כ"ל) כי בא להרך למה הזכיר יותר עדה את בני בניה ולא בזולתה ועיין רש"י פסוק י"ב א"כ היה עמלק בן תמנע אשר היתה ממזרת מאליפז ונדלה עמו ועדה ע"כ היתה שפחת בעלה. או פי' שִׁפְחַת ר"ל גבאי לבעלה אשר הוליד ממזרים. (ירמיה י"א י"ח). פי' שור כמו אלופינו מסובלים. שהלים

ספורנו

בניו אשריו כיו שכנתו ונעשים שמנע פילגש ונעשו תולדות עשו אלופים: (יב) ותמנע היתה פילגש. שהיה אליפז מהכובשים את הארץ ולקח את תמנע

פירוש רשב"ם

בנים המפורשים כאן. ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקח אח"כ אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החוי כבתוב לפנינו כי אהליבמה היתה בת ענה בת צבעון בן שעיר החורי וגם תמנע פלגש אליפז כתובה שם בבני שעיר. ולפי שאהליבמה אשתו אחרונה היתה לפיכך מזכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות האלו לבסוף מפני יעקב אחיו כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו: (ט) ואלה תולדת עשו. בני בניו. כאשר פרשתי באלה תולדת נח: (יב) ותמנע היתה פלגש. ראיתי בשוחר טוב ותמנע סחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים צפו ונעתם וקנז ותמנע ועמלק. ואח"כ הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן תמנע. דוגמת אחות נביות. אחות אהרן כמו שפרשתי. ותמנע היתה פלגש. הראשון זכר סבני אליפז והשני נקבה. ואחות לוטן תמנע: וכמוהו יהושע ועתה חלק את הארץ בנחלת לתשעת השבטים וחצי שבט המנשה עמו הראובני והגדי לקחו נהלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מורחה. על כרחיך פסוק שני חסר ממנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה עונה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי שבט המנשה. אע"פ שמדברים הפסוקים בשני חצאי שבט מנשה לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע. ואני שמואל מצאתי פסוק שלישי בדברי הימים דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול. ובני מיכה פיתון ומלך ותארע (ואחז). ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת וגו' ואותה פרשה נשנית וכפולה בתוך דף אח' תחלת הפרשה אשר נשנית ובגבעון ישב וסוף הפרשה אלה בני אצל. וכתיב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע. ואחז הוליד ונוטר בעל כרחיך חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותארע ואחז ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז הוליד עונה על פסוק שלמעלה כאילו כתוב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז ואחז הוליד ונוטר שכך כתוב בפרשה ראשונה: (טו) כל אלופים שבפרשה משרי עיירות ומשפחות ואלוף קרח הנזכר בבני אליפז. נראה בעיני שהוא תמנע שמבני אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי בבני אהליבמה יש קרח אחר

אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יח וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יט אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ ס שביעי כ אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ כד וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃ כה וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃ כו וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ כז אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ כח אֵלֶּה בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ כט אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃ ל אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ

°יעיש ק׳

עֲדָה׃ יז וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר־עֵשָׂו רַבָּא נַחַת רַבָּא זֶרַח רַבָּא שַׁמָּה רַבָּא מִזָּה אִלֵּין רַבְרְבֵי רְעוּאֵל בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו׃ יח וְאִלֵּין בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אִתַּת עֵשָׂו רַבָּא יְעוּשׁ רַבָּא יַעְלָם רַבָּא קֹרַח אִלֵּין רַבְרְבֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אִתַּת עֵשָׂו׃ יט אִלֵּין בְּנֵי־עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹן הוּא אֱדוֹם׃ כ אִלֵּין בְּנֵי־שֵׂעִיר חוֹרָאָה יָתְבֵי דְאַרְעָא לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ כב וַהֲווֹ בְנֵי־לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵהּ דְּלוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ כד וְאִלֵּין בְּנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דִּי אַשְׁכַּח יָת־גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא כַּד־הֲוָה־רָעֵי יָת־חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי׃ כה וְאִלֵּין בְּנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃ כו וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ כז אִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ כח אִלֵּין בְּנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ כט אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאָה רַבָּא לוֹטָן רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא צִבְעוֹן רַבָּא עֲנָה׃ ל רַבָּא דִשֹׁן רַבָּא אֵצֶר רַבָּא דִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאָה לְרַבְרְבָנֵיהוֹן בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר׃

מסרה יח ואלה, י"ז ר"פ. יעוש, דין כתיב וקרי בוא"ו. כא ודשון, ב׳ מ"י וב׳ חסר דחסר, כל ישמו דס"פ כמין בתולם ושלרה המין בקמץ ומ"י ומפסיל בננם וקי׳ מלין בקודם ולא מורידין. כב והימם, ל׳. כג שפו, ל׳. כד ואיה, ל׳. הימם, ל׳ וחסר וב׳ מסר בליש׳. ברעתו, חסר. החמרים, כל אר׳ מ"ו ומ"י. כה דשן, חיר דחסר. כו חמדן, ב׳. וכרן, ב׳. כז בלהן, ל׳. חשון, ב׳. כח עוץ, ב׳ בתורה. ל דשן, חסר דחסר. לאלפיהם, ה׳ חסר [ו] בליש׳ והלמ"ד בשבא

*ל"פ נ"ל ג׳ מ"י [סד מ"ו] ב׳ מנחון סד"ת.

ת"א אלה בני שעיר שבת פה פסחים כד בסדר קטו. ואחות לוטן סנהדרין צט. ואלה בני פסחים כד בסדר קטו. הוא ענה אשר פסחים סס.

חולין

רש"י

שמשמשים: (כ) ישבי הארץ. שהיו יושבים קודם שבא עשו לשם ורבותינו (שבת פ"ה) דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין איזו נטיעה ראויה לו: (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה ענה והרבה יש במקרא (דניאל ח) תת וקדש וצבא מרמס (תהלים עו) נרדם ורכב וסוס: הוא ענה. האמור למעלה אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימם. פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם (חולין ס׳) ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. (והלא קא חזינן דחיה אל תקרי וחיה אלא וחיבה כי המכה לא תרפא לעולם. בתפי׳ יונן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע

ולהודיע

רמב"ן

אליפז מתמנע היו ומנה הכתוב האלופים דרך משפחתם על בן הבכור קח וקרא לנפתם ושני עוד הוכר בכתוב הזה עם שאמרו רבותינו בשלשים ושנים עדות שהלגדה מדרשה אמרו שהכתוב היה ראוי להיות אלא שהלא׳ כי מבנים שפה וכו׳ וגם כורתי השפה יאמרו כן בפסוקים אחרים וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז וסוף ואמר ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק ולא הזכיר את הפלגש והשמות שהיא האם לבן תמנע והיא הקנה שלא הזכיר שמה כי לא רצה לאמר שני פעמים ותמנע לזכר ולנקבה והנה בני אליפז שנשאה להם האלופים שהוכרים לו אצל הסלופו עם זה הקטן בעבור היות שמו כשם הפילגש שלא יחשוב בנה וקראוהו קרח בעלותו למעלת אלוף ור"א אמר כי קרח בן אהליבמה אשת עשו הוא נמנה פעמים כי הוא הקטן אהליבמה ובגלותו עדה וכן בני מיכל בת שאול כדברי רבותינו ועל דעת

הר׳ יצחק פירוש הכתוב בדברי הימים כי תמנע ילדה עמלק והיא היתה ולתמנע עמלק והקרו הלמד כדרך ושני ספרי גדודים היו בן אחול לבן סמול ונכון מה שהשבתי בו וטעם אלה בני עדה על הדרך כי עמלק אינו בנה וכן אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם ואינו על בנימין: (כ) אלה בני שעיר החרי. שם איש היה אבי אומה קדמונים שקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החורי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום מעתה היה אבל הכתוב יפרש דיניהם כי אלה הם בני שעיר החורי שהיו יושבי הארץ לעולם לא בני שעיר האדומי אשר בא שם ועוד אמרו ישום החורי במעונה תורה בפ"ס וכתב ר"א הזכיר הכתוב זה לספרים יחוסי שעיר ועמו כי ישראל ילוו על בני עשו ורש"י כתב לא הוזקק לכתוב משפחות החורי אלא מפני

תמנע

רברבי אליפז דמדורהון בארעא דארום אלין בני עדה: (יז) ואלין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אלין רברבי רעואל דמדורהון בארעא דארום אלין בני בשמת איתת עשו: (יח) ואלין בני אהליבמה איתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה ברת ענה איתת עשו: (יט) אלין בני עשו ואלין רברבניהום הוא אבא דארומאי: (כ) אלין בנוי דגבל גנוסיא דמקדמת דנא הוון יתבי ארעא ההיא לוטן ושובל וצבעון וענה: (כא) ודישון ואצר ודישן אלין רברבי גנוסיא בנוי דגבל דמדורהון מן עלמין בארעא ארומאי: (כב) והוו בני

לוטן חורי והימם ואחתיה דלוטן תמנע: (כג) ואלין בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם: (כד) ואלין בני צבעון ואיה וענה הוא ענה דארבע ית ערדיא עם אתני ולזמן אשכח ית בודניתא די נפקו מנהון כד הוה רעי ית חמריא לצבעון אבוי: (כה) ואלין בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה: (כו) ואלין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: (כז) אלין בני אצר בלהן וזעון ועקן: (כח) אלין בני דישן עוץ וארם: (כט) אלין רברבי גנוסיא רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה: (ל) רבא דישון רבא אצר רבא דישן אלין רברבי גנוסיא לרברבניהום דמדורהום מן קדמת דנא בארעא דגבלא

בעל הטורים

שכינה ואלופים שבדו פ"ו ולא היה יכול לסבול: (כ) יושבי הארץ בגימ' היו מריסים הארץ

יונתן

(כ) גינוסיא משמשם והכל פירושי בערבם כם: (לט) דסום לפני במעכדם ונפדריסם וכו'

רמב"ן

תמנע להודיע גדולת אבותם: (כב) ואחות לוטן תמנע. כמו ואחות תובל קין נעמה ואחותיהם נכרים ולאביגיל ואמר אחותם וקרא אחותם כי הכתוב ליחסם הנה אל האחים והיה ראוי שתכנס למעלה עם בני שעיר ודישון ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן גם אביו וגם אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחסם אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החורי: (כד) ואלה בני צבעון ואיה וענה. הוא"ו יתירה וכן עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך דין המיכן אמי ואלה כאשי בית אבותם ועפר ויפעי וכמוהם רבים והנה לבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החורי והוליד שני בנים אלו איה וענה ומפר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להגדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן לבעון הוא הנזכר ממנו על עשו: (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. לכך הכתוב לאמר בבנות כן כמו ולא דינה כמו וזה ענה הוא הבן השביעי לשעיר החורי אחי לבעון הנזכר אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החורי כתולדותם והיה לזה ענה בן אחר יקרא ג"כ דישון כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמצא הימים כרדם צבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החורי אחי צבעון ועל דעת קצת רבותינו אין בפרשה רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החורי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החורי כי ישפטוהו האנשים כבנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב החורי פעם אחרת על פי האמת בן לצבעון וזה מדרשם של דורשי שומרות כמו שמוזכר במסכת פסחים ואיננו דברי הכל בגמ' ולא משמעו של מקרא כלל: אשר מצא את הימים. כדעת מקצת רבותינו בתלמוד הם הפרדים חם שאינם אלא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן באמר מיני הכלאים ואמר במדבר ברעותו החמורים כי היו לו שם במדבר סוסים רבים תוכעים אתונות והרכיבם עם הסוסיות והולידו והלאה מחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר במיניהם שהם קרובים במבע ויולידו והנה נודע במעשה הכיא ועל כן יתארהו בו ואונקלוס תרגם גבריא והגלאה מסברתו כי ענה זה בא עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורב כענקים וכא לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והכל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך ולא המליטך ביד שאול או יאמר שמצא אותם וכלל והוא נודע בגבורה הזאת ונכון הוא: (כו) ואלה בני דישן חמדן ואשבן. הוא דישון הבן החמישי לשעיר כי אין קפידא שיקראהו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש חירום את הכיורות ויכל חירם והולך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום נכתב זה להגיד כי נתקיימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה כי נגברו על בני שעיר החורי ומלכו עליהם בארצם ואלה העירים מדינות בארץ אדום כי נגלה לאדום היא כמו שכתוב כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וכן ארץ התימני מאדום כמו שנ' בו ונחתו גבוריו תימן למען יכרת איש מהר עשו וכולם כך המה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל ולפני מלוך מלך ימים רבים קודם ואין טעם לפני מלך שנתמכה מלכות אלה עד מלכות ישראל אבל לאמר כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים ולא אסיך תעבוד: ויתכן. שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים ועטם המכה את מדין בשדה מואב להגיד גבורתו שבאו המדינים בשדה מואב להסגב עמם ונלם את

אבן עזרא

הקדם לדבר כן כמו כרים [ב]כאלה לי: (כ) שעיר. לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב לספרים יחוסי שעיר ועשו. כי ישראל יצוו [ג]על בני עשו: החורי. כמו חורי. [ד]יחודם וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ולוקני' [ה]חורי. ושם לוטן. וכן אמר המתרגם. ומשלו הסגנים בלוטן בעבור שאין [ו]כפיכים כמוהו והוא כחור וספק זה בל יתילב לפני חשוכים: (כד) ואיה וענה. פי' הר"ו [ז]כה"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו: הימם. אמר המתרגם גבורים כמו האימים לפנים כי ימצא הא"לף שיתחלף בי"וד כמו יתימרו ויאמר הגאון שהם פרדים. ופי' מגא הרכיב. ויתכן להיות מלא שהוא מלא בתחלי: את החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויקדיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעותו את [ח]החמורי'. ואילו היו הימי' נמצים כאשר פירשו רבים מה טעם להזכיר החמורים: (כה) ואלה בני ענה דישן ואהליבמה בת ענה. אין זה ענה [ט]הנזכר בראש הפסוק כי אילו

פירוש על אבן עזרא

(תהלים קמ"ד י"ד). [א](שם ל"ם י"ד). קבי לא ידענו מאיזה אומה בא החורי ולא בא הכתוב אלא לפרש יחוסו משום לדע אשר יחסי' שיש לפלשם עמו או לשמעו. אשר אין אם שהכרים רק על בני עשו. [ב](נחמיה ו' י"ז). [ג](ישעיה י"ט ט'). תר"ל אין בגבורים כמו. שהוא כלול חורים. והפך זה מלא חשוכים (משלי כ"ב כ"ט) ומעמו נפדרי חול השכל. [ד]ר"ל כמו הנה. (וצד"ה א' מ') כחות איה צלא וש"ו ע"כ כונה. כ"ח שהוא. והנה איה וענה הוא שענה וכו'. תא הוא"ו והיה לכמעיך לומר והיה ולאמר הוא בן לבעון. ושנה הוא בכ"ל אשר וכו' הוא מבני שעיר החורי. [ה]כ"ל לפי הפי' הוא עולה כהונן אלא ברעותו. אך לפי' פי' ב' היה ל"ל בזריעתו או בהרכיבו. [ו]כ"ל אהליבמה היא גם הנה הנזכר בתחלה הפסוק אשר הוא בן לבעון. כ"ל לכה מזכיר אם ענה ב' פעמים בפס' א' אלא שדודי פי' אהליבמה

ספורנו

תמנע אחות האלופים וכבה אותה לפלגש: (כ) אלה בני שעיר החורי. הזכיר נשם הגבורים שהיו את אנשי שהם להודיע שלפע"כ השמידום בני עשו

פירוש רשב"ם

אחר: (כ) יושבי הארץ. מתחלה ובני עשו יירשום בכתוב באלה הדברים וישבו תחתם: (כד) ואיה וענה. נראה בעיני כך שמן ופסי ושתי ואע"פ שבדברי הימים כתיב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתיב בתורה עוץ וחול ונתר ומש: ובדברי הימים ומשך והמפרש לו' יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב ו' יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאי' אינן כי אותן וי"ן שמביאין אינן יתירות ותשב תמר ושוממה. פירוש כמו שבי אלמנה בית אביך כי השיבה הוא כפל לשון של שוממה: והרי הוא כאילו כתוב ותשב ברודה ושוממה. מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס. כך פירושו. מגערת אלהי יעקב חיל שונאינו הנזכר למעלה וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורכבו רמה בים: הוא ענה. שנזכר בימי משה על שם גבורתו. אשר מצא את הימים הגיבורים או חיות רעות ונצחם. לפי פשוטו אין לדקדק יותר: (כב) ואחות לוטן תמנע. לפי שהיה

לא וְאֵ֗לֶּה הַמְּלָכִ֔ים אֲשֶׁ֥ר מָלְכ֖וּ בְּאֶ֣רֶץ אֱד֑וֹם לִפְנֵ֥י מְלָךְ־מֶ֖לֶךְ לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ לב וַיִּמְלֹ֣ךְ בֶּֽאֱד֔וֹם בֶּ֖לַע בֶּן־בְּע֑וֹר וְשֵׁ֥ם עִיר֖וֹ דִּנְהָֽבָה׃ לג וַיָּ֖מָת בָּ֑לַע וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו יוֹבָ֥ב בֶּן־זֶ֖רַח מִבָּצְרָֽה׃ לד וַיָּ֖מָת יוֹבָ֑ב וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו חֻשָׁ֖ם מֵאֶ֥רֶץ הַתֵּימָנִֽי׃ לה וַיָּ֖מָת חֻשָׁ֑ם וַיִּמְלֹ֨ךְ תַּחְתָּ֜יו הֲדַ֣ד בֶּן־בְּדַ֗ד הַמַּכֶּ֤ה אֶת־מִדְיָן֙ בִּשְׂדֵ֣ה מוֹאָ֔ב וְשֵׁ֥ם עִיר֖וֹ עֲוִֽית׃ לו וַיָּ֖מָת הֲדָ֑ד וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו שַׂמְלָ֖ה מִמַּשְׂרֵקָֽה׃ לז וַיָּ֖מָת שַׂמְלָ֑ה וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו שָׁא֖וּל מֵרְחֹב֥וֹת הַנָּהָֽר׃ לח וַיָּ֖מָת שָׁא֑וּל וַיִּמְלֹ֣ךְ תַּחְתָּ֔יו בַּ֥עַל חָנָ֖ן בֶּן־עַכְבּֽוֹר׃ לט וַיָּ֘מָת֮ בַּ֣עַל חָנָ֣ן בֶּן־עַכְבּוֹר֒ וַיִּמְלֹ֤ךְ תַּחְתָּיו֙ הֲדַ֔ר וְשֵׁ֥ם עִיר֖וֹ פָּ֑עוּ וְשֵׁ֨ם אִשְׁתּ֤וֹ מְהֵֽיטַבְאֵל֙ בַּת־מַטְרֵ֔ד בַּ֖ת מֵ֥י זָהָֽב׃ מפטיר מ וְ֠אֵלֶּה שְׁמ֞וֹת אַלּוּפֵ֤י עֵשָׂו֙ לְמִשְׁפְּחֹתָ֔ם לִמְקֹמֹתָ֖ם בִּשְׁמֹתָ֑ם אַלּ֥וּף תִּמְנָ֛ע אַלּ֥וּף עַלְוָ֖ה אַלּ֥וּף יְתֵֽת׃ מא אַלּ֧וּף אָהֳלִֽיבָמָ֛ה אַלּ֥וּף אֵלָ֖ה אַלּ֥וּף פִּינֹֽן׃ מב אַלּ֥וּף קְנַ֛ז אַלּ֥וּף תֵּימָ֖ן אַלּ֥וּף מִבְצָֽר׃ מג אַלּ֥וּף מַגְדִּיאֵ֖ל אַלּ֣וּף עִירָ֑ם אֵ֣לֶּה׀ אַלּוּפֵ֣י אֱד֗וֹם לְמֹֽשְׁבֹתָם֙ בְּאֶ֣רֶץ אֲחֻזָּתָ֔ם ה֥וּא עֵשָׂ֖ו אֲבִ֥י אֱדֽוֹם׃ פ פ פ

קנ"ד קליסם סימן ומפטירין חזון עובדיה בס"ע:

אונקלוס

לא וְאִלֵּין מַלְכַיָּא דִּי מְלִיכוּ בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם קֳדָם דִּי־מְלַךְ מַלְכָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: לב וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בַּר־בְּעוֹר וְשׁוּם קַרְתֵּהּ דִּנְהָבָה: לג וּמִית בָּלַע וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר־זֶרַח מִבָּצְרָה: לד וּמִית יוֹבָב וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי חֻשָׁם מֵאַרְעָא דָרוֹמָא: לה וּמִית חֻשָׁם וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַד בַּר־בְּדַד דִּקְטִיל יַת־מִדְיָנָאֵי בְּחַקְלָא דְמוֹאָב וְשׁוּם קַרְתֵּהּ עֲוִית: לו וּמִית הֲדַד וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה: לז וּמִית שַׂמְלָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שָׁאוּל מֵרְחוֹבֵי דְעַל פְּרָת: לח וּמִית שָׁאוּל וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בַּעַל חָנָן בַּר־עַכְבּוֹר: לט וּמִית בַּעַל חָנָן בַּר־עַכְבּוֹר וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַר וְשׁוּם קַרְתֵּהּ פָּעוּ וְשׁוּם אִתְּתֵהּ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת מְצָרֵף דַּהֲבָא: מ וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהָתְהוֹן רַבָּא תִמְנַע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת: מא רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִינֹן: מב רַבָּא קְנַז רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר: מג רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין׀ רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בְּאַרַע אַחֲסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי: פ פ פ

יתיב

מסרה לא ואלה, י"ו ר"פ בתורה. לב וימלך, כל סי' חסר. בעור, * ב' בתורה חס נגר מ"ל. לג מבצרה, ג'. לד חשם, ד' חוס נב גם ב' חסר וב' מ"ל. לה חוית, ב'. לז מרחבות, סו"ק ומ"ל חנין. לח בעל חנן, חנין מלין כתיב וקרי ואיהו חד מתח ולכן נ"ל בחד סימה עכבור, דחו' כו"ל מ"ל דד"ה חסר. לט הדר, דין כתיב בריש. ושם, ז' פסוק ושם ושם. מהיטבאל, ג' [מ"ל]. מ ואלה פתוח, יתר בתורה. שמות, מ"ל. למשפחתם, חסר. למקמתם, ל' ומ' [ד"מ]. בשמתם, חסר. תמנע, כו"ל קמץ בס"ח. עלוה, ב'. מא פינן, מ"י ומ"ו. מג עירם, ל' סב"נ ומ"ל. למשבתם, ל' ס'[ד"ס]. *בחס הרמ"ה כוא ג'. ובע"מ א"ח סופב ד'.

ת"א ואלה המלכים ספר הזוהר קדם נמא. וימלך באדום פי' הזוהר שם. וימלך תחתיו זכר שם סוף הפרשה. הוא עשו מגילה יח.

רש"י

ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: (לא) ואלה המלכים וגו'. שמונה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם בנו כתוב (מ"ב ח) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך: (לג) יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנ' (ירמי' מ"ח) ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר (ישעי' לד) כי זבח לה' בבצרה: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבא מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה אין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים המזכרים למעלה הם שמות תולדותם. וכן מפורש בד"ה וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (מג) מגדיאל היא רומי: השלמת פרשת וישלח

רמב"ן

את כלם ובעל חנן בן עכבור היה ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת ויתכן שהיה בן מקום והוא בעל. עליו ואחרי כן מלך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. ותחלה מנה בני בניו שהיו אלופים בדור ההוא. ואחר כן בגליהו מערו למלוכה. ואחרי כן פסקה מלכותם וחזרו ונעשו את אלו אלופים לראש וכך נאמר בדברי הימים וימת הדר ויהיו אלופי אדום תמנע כך פירש רש"י ומה שאמר למשפחותיהם למקומותם בשמותם למושבותם בארץ אחוזתם כי הראשונים היו כל האחים אלופים יושבים כלם בעיר אחת מושלים בעם כאשה או כענין נשיאי שבט ולראשי בתי אבות אבל אלו האחרונים היו אלופים למשפחותם כי כל אחד היה אלוף לכל משפחות בני עשו ובכל מקומות מושבותם והוא לבדו נקרא בדור אלוף אין אחר נקרא כן בכל ארץ אחוזתם כי היו כמלכים לאחרים אבל לא ישבו לבטח להם ולא נמנו עליהם סוד מלכות ונכתבה הפרשה בדרך הכבוד לדעת רבים ואיננו נכון כי הכתוב לא הזכיר את אלה ועד אימתי זמן משנה ותפסיק בהם אבל הנכון שכל אלה לפני התורה ונאמר שמשלו כאחד ויהיה פי' למקומותם שמשל כל אחד במקומו או שהיה ממשלתם זמן מועט ושמות רשעים תרקבנה: (מג) מגדיאל. זו רומי לשון רש"י ולא הבינותי זה כי אם נאמר שהיה בואה לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לאדום על מלכות רומי ואין רומי אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפה ומאחרי ימיה לא היה כמוה בממלכות אבל מה שאמרו בפרקי ר' אליעזר בשכר שהטה את בניו מפני יעקב אבינו נתן לו מאה מדינות מסעיר ועד מגדיאל ומגדיאל זו רומי שנא' אלוף מגדיאל אלוף עירם. כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו המקרים

בראשונים

יונתן בן עוזיאל

דנבלא: (לא) ואלין מלכיא די מלכו בארעא דאדום קדם עד לא מלך מלכא לבני ישראל: (לב) ומלך באדום בלעם בר בעור ושום קרתא דבית מלכותיה דנהבה: (לג) ומית בלע ומלך תחותוי יובב בר זרח מבצרה: (לד) ומית יובב ומלך תחותוי חושם מארע דרומא: (לה) ומית חושם ומלך תחותוי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בסדרותיה עמהון קרבא בחקלי מואב ושום קרתא דבית מלכותיה עוית: (לו) ומית הדד ומלך תחותוי שמלה ממשרקה: (לז) ומית שמלה ומלך תחותוי שאול דמן רחובות דעל פרת: (לח) ומית שאול ומלך תחותוי בעל חנן בר עכבור: (לט) ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוי הדר ושום קרתא דבית מלכותיה פעו ושום אנתתיה מהיטבאל ברת מטרד הוא גברא דהוה לעי בסטרדה ובסדריתא ומן דעתר וקנה נכסין הדר למהוי מתגאה בלביה למימר מאן הוא כספא ומאן הוא דהבא:

ירושלמי

(לט) ומלך מן בתריה הדר ושמה דקרתיה פעו ושום דאתתיה מהיטבאל בת מטרד ברתא דמצרף דהוה גברא דהוה לעי במטרדה כל יומי חיוהי מן בתר דאכל ושבע חזר ואמר מה הוא דהבה ומה הוא כספא: (מ) ואלין שמהת רברבי עשו ליחוסיהון לאתר מדוריהון בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת: (מא) רבא אהליבמה רבא אלה רבא פינון: (מב) רבא קנז רבא תימן רבא מבצר: (מג) רבא מגדיאל הוא הוה מתקרי מגדיאל על שום קרתיה מגדל תקיף היא רומי רבא עירם אלין רברבי אדום למותבניהון בארעא אחסנתהון הוא עשו אבוהון דאדומאי:

פ פ פ

וישב

בעל הטורים

הארץ: (לא) ואלה המלכים. בשביל שאמר יעקב לעשו ס"פ אדני מלכו ח' מלכים קודם ישראל וכנגדם מלכו ח' מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום: (לג) מבצרה, ב' הבא ואידך (ישעיה ס"ג) חמוץ בגדים מבצרה לע"ל תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם (שהמליכה להם) מלך וזה חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנא' יובב בן זרח מבצרה: בכל' מזכיר שמות מקומותיהם חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא הי"ל מקום ידוע שהי"ל אויבים רבים והי' מסבב היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע: (לט) ושם אשתו. מזכיר שם אשתו ללמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ומעירים: מונה כאן ח' מלכים י"א אלופי' וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שמואל וח' מלכים עד יורם וחאו ואלכה לנגדך:

יונתן

וכו' פי' שהיה טורח ומשעסק במלאכת המלכות כי כן מלאתי פי' על מטרד ופדריהם וכן פ"א בשמות כ"ו על מכבר מעשה רשת פרדא ועל ידיהם נמעטר וקנה נכסים הרבה וחזר להתגאות עד שנחשב הכסף למאומה כעיניו וק"ל וא"ל לסגיה כמ"ש מסר"ד ע"ש: (מג) על שום קרתיה מגדל תוקף והוא רומי וכמ"ש כס"י כ"ה במ"כ ובפ' דר"א: ירושלמי בכתא דמלרף וכו' דרש המלת מטרד ומי זהב ופי' שהיה צורף זהב ומטרד דרש שהיה טרח לאסוף כסף וזהב כל ימי חייו ואחר שאכל ושבע אמר מה דהבא פי'

אבן עזרא

אלא היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון: (לא) ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה [ד]נכתבה זאת הפרשה ויצחק [ה]אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה. ופי' הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו. כי אמר כי הדד [ו]הוא הדד האדומי ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחס. וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף. ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו [ז]שהם רבים. והנה מלכי ישראל כפלים במספר. ושני אלה המלכים קרובים לשני [ח]מלכי ישראל. גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישורון מלך: (לב) בלע בן בעור. איננו [ט]בלעם. גם בלעם [י]איננו בן לבן הארמי. ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מכשף כמוהו כי לא יפול מדברי רבותינו [כ]ז"ל ארצה. גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי. גם יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר יצחקי המבהיל: (לט) מהיטבאל בת מטרד. כטעם בת ענה [ל]בת צבעון. או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: מי זהב. בן שמו. והגאון אמר צורף זהב ומפרשי' אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח: (מ) וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם. שיש להם היום [מ]מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע. במקום הזה [נ]זכר. כי יש בגו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה. או יהיה הפירוש להיות אלוף נוסף [ס]ויהיה אלוף

פירוש על אבן עזרא

אהליבמה היתה בת ענה בן שעיר החורי. [ד]ר"ל לפני מלוך מלך הוא שאול המלך הראשון על ישראל. ומבין ידע זה מ"כ. א"ו בנבואה כתבו. [ה]הוא ר' יצחק הישיש הספרדי [ו]הוא הדד הנזכר (בד"ה א' א' נ"א) ופה פס' ל"ט מזכירו בשם הדר א"כ הכל א'. והשפחות מהיטבאל המזכרת פה היא אחות תחפנחס (במ"א י"א י"ט). כנגד אלו היו ח' מלכים מב"י שאול איש בושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם בן יהושפט פשע אדום מתחת ידו והקימו להם מלך (מ"ב ח' כ') ודעת ר"י הישיש אשר הוסיפו זאת הפרשה בסוף ימי יהושפט ר"ל כאשר נפטר יהושפט המלך ומלך בנו ומקשה כ"א א"כ היה הס"ם חסר אלו הפסוקים. [ז]ר"ל בעבור שמלא פה ח' מלכים ומלא נ"כ ח' מלכי יהודה כנ"ל עד בימי יהורם בן יהושפט שפשעו א"כ ח' כנגד ח'. מה יעשה אשר היה נ"כ ממלכי ישראל ח' מלכים והם ירבעם נדב בעשא אלה עמרי אחאב אחזיהו יהורם. ויהורם בן אחאב היה בימי יהורם בן יהושפט. ושם מפורש לפני מלוך מלך לבני ישראל א"כ כל המלכים בכלל*. [ח]ר"ל לדברי ר"י הישיש היו שנותיהם קרובים לשנות מלכי ישראל לפי פי' חז"ל אשר עשו נהרג מחושים בן דן בעת קבורת יעקב"א במערה. ולראיה הפס' למה אשכל גם שניכם וכו' (לעיל כ"ז מ"ה) א"כ היה חיי עשו נ"כ קמ"ז שנים. ואלה המלכים גודלי מלכו אחרי מיתת עשו ובעת צאת יעקב ע"ה למצרים היה בן ק"ל שנים. וחיה במצרים י"ז שנים. וב"י היו במצרים רד"ו שנים לא מתם י"ז שנים נשארו במצרים קל"ג שנים א"כ מלכו מלכי אדום עד לאח ב"י ממצרים קל"ג שנים וגם מ' שנים אשר היו במדבר א"כ פ"ה רל"ג שנים. ושנות מלכי ישראל היה רל"ד שנים. ואם יאמר אשר חשבון ח' מלכי אדום אינו נחשב רק עד ביאת ב"י לארץ. וכנגד זה הוא חשבון שנות מלכי ישראל. ומה יעשה אשר מלכי יהודה במספר ת"ק שנים משאול ודוד עד צדקיהו. ולמה סתב דוקא אלו המלכים אם נספור כל מלכי ישראל הם יותר מאלו ח' מלכים. והנה נ"כ מלכי יהודה היו כ"א מלכים. [ט]ר"ל ואם כי שם אביהם שוה והוא בעור. [י]ר"ל שלא כדעת האומרים אשר זה בלעם היה מבניו של לבן ארמי ככתוב מן ארם ינחני בלק (במדבר כ"ג ז') ע"כ פשטו אשר זה הוא בלע המולך באדום. [כ]זה מענה לפסוק על החולקים על רבינו ר"א לומר אשר הולך על דברי חז"ל. והנה פה מקיים אפילו דרש רחוק אשר מדרש הר"י ז"ל אשר היה זה ע"י גלגול אשר נשמת לבן נתגלגלה ונתגלגל אפילו בבבל ואותיות דלין כאותיות דדין. ועוסר ר"א הדרש לפי הפשט כי זה בלע היו אדומי ובלעם היה ארמי. [ל]ר"ל מזכיר שם אביה ואבי אביה כמו (לעיל פס' י"ד) או מזכיר שם אמה מי זהב. [מ]ר"ל למה חזר לפרש שמם עוד הפעם. ע"כ מתרץ כי אלו היו להם מקומות ידועים בימי מ"ר. והאשר כמות אלה ואלה ולא אלה גודלי הם נוסף על שמות הראשונים ואלו הם מבני הראשונים. ובודאי הולידו הרבה אלופים אך לא חשב מ"ר רק אלו בהמקומות הידועים. [נ]ר"ל ואינו התמנע אשר היתה פלגש לאליפז בן עשו. וכן אלוף אהליבמה הכתוב פה אינו אהליבמה אשת עשו (לעיל י"ד). [ס]ור"ל כמש"כ

*ולמה אינו חושב רק אלו משאול עד יורם כפרש"י אשר מספר הכתוב שנעקרה המלוכה מזרע עשו.

ספורנו

עשו ברצון האל יתב' כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר וכו': (לא) ואלה המלכים. הודיע שהוצרכו להמליך אנשים נכרים מבלי אין ביניהם ראוי למלוך ושאין מעמידין מלך בן מלך: לפני מלך מלך. קודם שימלוך משה עליהם במצות האל יתב' כאמרו ויבוא אל בני ישראל על דרך ולך לנגיד. אמנם כשמלך דוד בטלה מלכות עשו והיו לו אלופים כענין ואלוף אלוף תימן: אלה שמות אלופי עשו. במקומותם בשמותם שלא היו חשובים להקרא בשמם רק על שם מקומם:

וישב

פירוש רשב״ם

שהיה גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן. וכן מרים הנביאה אחות אהרן: (לא) לפני מלך מלך. לפני משה שהושיע את ישראל. כל שרי עם ועם קורא מלך עד דוד. מצאתי ביוסיפון אחרי אלו המלכים קרוב לארבעים מלכים נקובי שמות זה אחר זה: (לט) בת מי זהב. אינו מדקדק לפי פשוטו בשמות כל כך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם. באלופים הללו מזכיר מקצתם של אלופי' הנאמרים למעלה בבני עשו. ויש לומר שלבסוף נעשו אילו האחרונים עיקר להיות אלופי עיר ועיר דכתיב כאן למקומותם בארץ אחזתם. וראיה לדברי

פַּסִּים׃ ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃ ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃ יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ שני יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־

צאן

°את נקוד כלו

אונקלוס

חַכִּים הוּא לֵהּ וַעֲבַד לֵהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי׃ ד וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵהּ רְחֵם אֲבוּהוֹן מִכָּל־אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא־עִמֵּהּ לִשְׁלָם׃ ה וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ יָתֵהּ׃ ו וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ־כְעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלֵמִית׃ ז וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרִן בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֱסָרְתִי וְאַף־אִזְדְּקָפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֱסָרָתְכוֹן וְסָגְדָן לֶאֱסָרְתִי׃ ח וַאֲמָרוּ לֵהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ אַתְּ־מְדַמֵּי־לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ־שׁוּלְטָן אַתְּ־סְבִיר־לְמִשְׁלַט בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ יָתֵהּ עַל־חֶלְמוֹהִי וְעַל־פִּתְגָמוֹהִי׃ ט וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא אָחֳרָנָא וְאִשְׁתְּעִי יָתֵהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא חֲלֵמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא וְחַד עֲשַׂר כּוֹכְבַיָּא סָגְדִן לִי׃ י וְאִשְׁתְּעִי לַאֲבוּהִי וְלַאֲחוֹהִי וּנְזַף־בֵּהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלַמְתָּא הֲמֵיתָא נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָיךְ לְמִסְגַּד לָךְ עַל־אַרְעָא׃ יא וְקַנִּיאוּ־בֵהּ אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי נְטַר יַת־פִּתְגָּמָא׃ יב וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי לְמִרְעֵי יַת־עָנָא דַאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם׃ יג וַאֲמַר

ישראל

מסרה ד אהב, ד' פסוק ופי' ישראל באמוהי בספר מלכים. דברו, ל' וכל בדברו דכו'. לשלם, חסר בלי'. ה ויוספו, ב' ובענין וי"ם בלי'. ו אליהם, י"ז מ"ל בתורה. החלום, מ"ל. ז והנה, ג' דסמי'. מאלמים, ל'. אלמים, ל'. קמה, ה' מלמיל. נצבה, ב'. תסבינה, ח"ו ומ"י. אלמתיכם, ח"ו ומ"י. ח המלך, חסר. תמלך, חסר. משול, ל'. תמשל, חסר. שנא, מ"ו. ויוסיפו, ב'. חלמתיו, ח"ו ומ"י. ט ויחלם, כל או' חסר. חלום, מ"ו. הנה, ה"פ הנה והנה. משתחוים, ל' בתורה. י ויגער, ב'. הבוא, מ"ו. נבוא מ"ל במ"ג [במ"צ]. להשתחות, בחד וי"ו. יא ויקנאו, ב' בטעמא ושביו, פ'. יב לרעות, מ"ל.

ת"א והנה השמש ברכות נה. הבוא נבוא אני ברכות לד מגילה כב שבועות יו.

רש"י

ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה. כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. (שבת י) לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת פסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלם. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו. לדבר עמו: (ז) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין אסרן וכן (תהלים קכו) נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלמתי. זקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה (צ"ל) והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו. (צ"ל) ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל (צ"ל): (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן (ישעיה כו) שומר אמונים וכן (איוב יד) לא תשמור על חטאתי לא תמתין: (יב) לרעות את צאן.

נקוד

רמב"ן

לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו ילד זקונים קטן. ואיננו נכון בעיני כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולד לו בזקוניו והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתים. והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם האחין ברעותם במקום רחוק. ואונקלוס שאמר בר חכים. ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים ותרגם בילד זקונים בר סבתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקונים היה אבל אמר הוא לו שהיה בן בעיניו. וזאת כוונת האונקלוס כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים: (ז) קמה אלומתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם. ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו. וענין תסובינה. כי יקיפו אותו כמלך עומד לכידור אשר עבדיו ישנו סביב לו: (ח) המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו. פירש רבי אברהם אנחנו כשימלך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה. ויותר נכון לפרש דעת אונקלוס התהיה מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתחוה לא תהיה עלינו לעולם לא מלך ולא מושל. וטעם על חלומותיו ועל דבריו שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי: (י) ויספר אל אביו. ספר החלום הזה לאביו ולא הראשון כי הוא עצמו הכי פתרונו כי השמש ירמוז לאביו והוא גער בו. וטעם ואל אחיו פעם שנית כי יספר אותו לאביו בפני אחיו והוא גער אותו לשכך שנאתם מעליו: וטעם מה החלום הזה אשר חלמת. כמו מה אדם ותדעהו כלומר מה החלום הזה אינו כלום שתגידהו כי אינם אלא דברים בטלים. או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב ונערות שיעלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סליקו וכתוב והרהורין על משכבי: הבוא נבוא אני ואמך. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו בכך אמר לו כשם

ירושלמי

(ד) וַחֲמוֹן אַחוֹי אֲרוּם יָתֵיהּ רְחֵם אֲבוּהוֹן מִכָּל אַחוֹי וְנַטְרוּ לֵיהּ בְּבוּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם: (ה) וַחֲלַם יוֹסֵף חֶילְמָא וְתַנֵּי לְאַחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ תּוּב לְמִנְטַר לֵיהּ בְּבוּ: (ו) וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְדוֹן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלָמִית: (ז) וְהָא אֲנַחְנָא מְפָרְכִין פִּירוּכִין בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת פּוּרְכָתִי וְאוּף אִזְדַּקְפַת וְהָא מִתְחַזְרָן פּוּרְכָתֵיכוֹן וְנַחְנוֹן לְפוּרְכָתִי:

[(ז) מְפָרְכִין פִּירוּכִין:]

(ח) וַאֲמַר לֵיהּ אַחוֹהִי הֲלְמִמְלַךְ אַנְתְּ מְדַמֵּי עֲלָנָא אִין לְמִשְׁלַט אַנְתְּ סְבִיר

יונתן בן עזיאל

עֲלָנָא וְאוֹסִיפוּ תּוּב לְמִנְטַר לֵיהּ בְּבוּ עַל חֶלְמוֹי וְעַל פִּתְגָּמוֹי: (ט) וַחֲלַם תּוּב חֶלְמָא חוֹרָנָא וְתַנֵּי יָתֵיהּ לְאַחוֹי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית חֶלְמָא תּוּב וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא וְחַד סְרֵי כּוֹכְבַיָּא גָחֲנָן לִי: (י) וְאִשְׁתַּעִי לַאֲבוּי וּלְאַחוֹי וּנְזַף בֵּיהּ אֲבוּי וַאֲמַר לֵיהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דְּחַלֵּימְתָּא הֲמֵיתָא נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָךְ לְמִגְחַן לָךְ עַל אַרְעָא: (יא) וְקַנִּיאוּ בֵיהּ אַחוֹהִי וַאֲבוּי נְטַר בְּלִבֵּיהּ יַת פִּתְגָּמָא: (יב) וַאֲזָלוּ אַחוֹהִי לְמִרְעֵי יַת עָנָא דַּאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: (יג) וַהֲוָה לִזְמַן יוֹמִין

ואמר

בעל הטורים

ולהיה מסמוכים. זקנים בגי' שלה כ"ז שמסר לו כזי סולה: ובגי' זכ ע"ם (סס י"ז) שמלם זקנים בני בנים: זקנים נופליקין זכעים קדשים כשים יפושום מועד [ומדב מהכום י"ל שכמוז במה שלמד לו מ' שבלי' שרופה]: פסים נופליקין פופיפר פומלים ישמעלים מדיכים: פסים עולה בגי' קן רמז לו שעל ידו. ירדו למלכים וישתעבדו בניו והקב"ה ימסר מגין ק"ץ מן השעבוד ורמז לו שימסור לו הקץ ורמז שימלוך פ' שניס ממגין פים שהוא מגין שנותיו. ד"א פסים לשון פסו סמו שעל ידו פס קודם לאחיו: פסים שנרס פיוסים ביני לבין אחיו. פסים בגי' פס יד לו: (לו) ועשה לו כתנת פסים בגי' משקל שני סלעים מילת זהו שאמר בפ"ק דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים: (ד) אתו אהב אביהם מכל אחיו בגי' שגלה לו סוד בלבד ולא להם (ר"ל סוד הגאולה כמו' סוטה י"ג): לשלם ס' ועולה ת' שנרס לס' של שעבוד ד"א קרי כאן לשלם שלמו לו גמולו: (ז) כלכה ב' במסורה הכא ואידך (משלי ס') אית כתיבום כלבה לומר שעי"ז החלום הליג ביכן של ישראל שכלכלם, בשנת רעבון: ומשתחוין ב' במסורה הכא ואידך וחגבן המפסום ומשתחוין לומר שאע"פ שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז לשתחוויות י"א אחיו אעפ"כ כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגבן המפחות הנה וילדיהן: (י) וינער ב' הכא ואידך וינער בים סוף ויחרב לומר לך מה וינער דהכא יעקב

יונתן

בפרגוד ע"ם: (ז) מפרכין פירוכין הוא ענין קצירה שקצרו שבלי מגולש וכן ס"ס מלאכין וק"ל: (ט) בסמך ככר. פרסמי שהוא לי השמשולה: (י"ד) מהרי גילותא דמלכים פירש שהתחיל הגלות ביום זה ולכונו שאותו היום גרם לו גלות מלכים במם משפלו

רמב"ן

שאי אפשר באמך כך שלא בשל לשון רש"י. ולפי דעתי כי בעת שירד יעקב למצרים כבר מתה בלהה גם זלפה כי הכתוב אמר בספור ע' נפש מלבד נשי בני יעקב ולא הזכיר מלבד נשיו ונשי בניו ואו"ת כי בעבור היות פלגשים לא ר"ל לבד מנשי בני יעקב ופלגשיו הכה כתוב נשי אביו ורמוק הוא שיהיה סירס לאז לפלגשו אבל ענין החלום כי השמש רמז ליעקב. והירח רמז לבני ביתו כל נשיו שבכן היו תולדותיו וירמוז כי כל תולדותיו ישתחוו לו בפני עצמן וכם כל ע' נפש יוצאי ירכו כי כלם השתחוו בבואם אליו וי"א כוכבים

אבן עזרא

זקונים הוא. כמשמעו [a]כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימין קראו וילד זקונים והטר אלה שניהם לא נולד לו: פסים. כתונת מלוקמת. פסים כמו פס ידא [b]בלשון ארמית: (ד) דברו. כמו דבר לו לשלום אפילו [c]לשלום: (ז) מאלמים. מגזרת אלומים ונמצא בלשון נקבה נושא [d]אלומותיו: תסובינה. מפעלי הכפל. ודגשות הבי"ת [e]לבלוע הבי"ת: (ח) המלוך תמלוך או משול תמשול. אכמנו נשימך מלך [f]או אתה תמשול בנו בחזקה: (י) ויגער בו אביו. גערה עם בי"ת דרך קלון. ובלא בי"ת לשון השחתה. כמו הנני גוער לכם [g]את הזרע. או הוא על דרך משל שיגער בזרע ויפסד ולא יעלה: אני ואמך. על בלהה שפחת [h]אמו שגדלה אותו: (יא) שמר את הדבר. בלבו [i]וכן שמרו [j]עדותיו על הפי' הנכון:

ויאמר

פירוש על אבן עזרא

בכתוב מה היתה הדבה בודאי מורה אשר קנא יוסף ע"ז המעשה. ואשר מוצא בדברי חז"ל בב"ר אשר הדבה היתה שהיו אוכלים אבר מן החי הוא דרש ולא ע"פ הפשט כי הכתוב אינו מזכיר מה שאר אחיו זולת בני השפחות ע"כ בודאי הוא היה הדבה עליהם. [a]ר"ל כי פי' בן זקונים נקרא אשר נולד באחרונה מהולדת הבנים. א"כ קשה הלא נולד בנימין באחרונה. ע"כ פי' כ"א שאר נולד בימי זקנתו וגם בנימין היה בן זקונים כי בעת אשר נתברך היה בן ס"ב שנים וי"ד שנים היה עמון בבית שם ועבר. וי"ד שנים עבד עבור רחל ולאה. א"כ היה יעקב בן צ"א שנים. ולאום כי אחרי אלו ב' בנים לא הוליד עוד ע"כ מכנהו לבן זקונים אשר לא היה בכח יעקב להוליד עוד. [b](דני אל ה' ה') וכ"כ הרד"ק בשרשים ערך פס. שהיה מלבשים רבים שכל פס ממנו היה לבוש בפ"ע. והרגום ככף איש (ע"א י"א מ"ד) כפסת ידא עכ"ל. [c]קרי י"א אשר לשלום לא דברו עמו רק למחלוקת. ור"א מפרש לא דברו עמו למחלוקת ומכש"כ לשלום. [d](תהלים קכ"ו ו') ור"ל על הרוב אומרים י"ע כמי לזכר. והי"ת כנוי לנ"ג. [e]ר"ל שרשו סבב. וכאשר חסר ב' א' ע"כ נכנס הדגש בבי"ת למלאות החסרון. [f]ר"ל למה אלל המלוך מדייק לכפות מלת עלינו. ואלל משל כתיב בנו. [g](מלאכי ב' ג') ור"ל אם היה כתוב בכם בבית היה משמע פי' ערך בזיפה ולפי פשט ב' גם בלא בי"ת הוא ע"ד בזיפה שגער בזרע שלא יעלה. [h]ר"ל לא כדברי ר"י (בברכות נ"ה ע"א) רק כדברי חז"ל בב"ר. [i]וכן פי' התרגום יב"ע. [j](תהלים נ"ע

ספורנו

ונפלה. כענין והלבשתיו כתנתך וכאמרם ז"ל (בבא קמא) בגדול אחי כי היכי דלשתמען מיליה: (ד) ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם. ובזה טעה יעקב לתחת לבן בין הבנים בענין שיכירו אחיו את האהבה אשר בלבו (שבת פרק במה מדליקין): ולא יכלו דברו לשלום. אע"פ שהיו צריכים לדבר עמו בענין הנהגת הבית ומלאכה הצאן בהיותו מנהיג במלות אביו לא יכלו לדבר עמו לשלום וריעות כמנהג האחים: (ה) ויגד לאחיו. גם זה עשה מחסרון העלה כנער: שמעו נא החלום הזה. לא די שספר החלום כי גם אמר להם שמעו נא כלומר הבינו את הוראת החלום ובזה הוסיף להפיל איבת אחיו עליו כמו שאמרו המלוך תמלוך עלינו: (ו) וגם נצבה. הורה שתהיה ממשלתו קיימת זמן ארוך וכן היה כי אמנם מלך שמונים שנה לא נעשה כן לכל המלכות הנזכרות בכתבי הקדש: (ח) על חלומותיו. על פרטי החלום שספר כמיחל שיתקיימו בו: ועל דבריו. שאמר להם שמעו נא להעירם שיתנו לב להבין הוראת החלום: (י) מה החלום הזה. אין זה כי אם רוע לב שתחשוב למלוך עלינו ורעיונך על משכבך סליקו: (יא) ויקנאו בו אחיו. בחשבם שבשביל מעלתו אצל אביו כם לבבו לספר כאלה על פני אביו: ואביו שמר. שחשב שיהיה החלום אמתי והי' זאת

ונפסס

פירוש רשב"ם

במצרימה מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים וכל זה היה צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו': בן שבע עשרה שנה. להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שנים השובע ושני שנים של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר: היה רועה את אחיו בצאן. בני לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות: והוא נער את בני בלהה וגו'. נערותו ורגילותו ומשתאיו היו עם בני בלהה ובני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו: את אחיו. עם אחיו רועה ובשמחת נערותו הי' נבדל מהם ורגי' (עם) בני השפחות ולא עמהם כמו נער. כדכתיב כי נער ישראל. וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. הוליך ומוגה כל מיני ענינים שגרמו לשנוא אותו. תם ויבא יוסף דבתם רעה. את דבתם של אחיו רעה. במדרש אגד' לפי פירושים שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני אכבדם ואני רגיל אצלם. פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר: (ג) וישראל אהב וגו' כל זה גרם הקנאה: בן זקונים. כי אחרון היה לי"א בנים אבל בנימין לא נולד אחרי כן עד זמן ארוכה והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל לאוהבו: פסים. מעיל: (ח) ועל דבריו. ויבא יוסף את דבתם רעה: (י) מה החלום הזה וגו'. אפילו היתה אמו קיימת היה אומר להוכיחו: (יא) ואביו שמר את הדבר. מה צורך לכתוב זה אלא שכשבאה לו הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם על פי המלך כמו שכתוב שם עגלות על פי פרעה אז האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל. ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה באים. ומתוך כך אמר רב עוד יוסף בני חי. כי

תימא

צאן אביהם בשכם: יג ויאמר ישראל אל־יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני: יד ויאמר לו לך־נא ראה את־שלום אחיך ואת־שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: טו וימצאהו איש והנה תעה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה־תבקש: טז ויאמר את־אחי אנכי מבקש הגידה־נא לי איפה הם רעים: יז ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן: יח ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו: יט ויאמרו איש אל־אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא: כ ועתה | לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה־יהיו חלמתיו: כא וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: כב ויאמר אלהם | ראובן אל־תשפכו־דם השליכו אתו אל־הבור הזה אשר במדבר ויד אל־תשלחו־בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל־אביו: שלישי כג ויהי כאשר־בא יוסף אל־אחיו ויפשטו את־יוסף את־כתנתו את־

אונקלוס

ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם אתא ואשלחינך לותהון ואמר ליה הא אנא: יד ואמר ליה איזיל כען חזי ית שלמא דאחך וית שלמא דענא ואתיבני פתגמא ושלחיה ממישר חברון ואתא לשכם: טו ואשכחיה גברא והא תעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה את בעי: טז ואמר ית אחי אנא בעי חוי כען לי היכא אנון רען: יז ואמר גברא נטלו מכא ארי שמעית דאמרין ניזיל לדתן ואזל יוסף בתר אחוהי ואשכחנון בדתן: יח וחזו יתיה מרחיק עד לא קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטליה: יט ואמרו גבר לאחוהי הא מרי חלמיא דיכי אתא: כ וכען | אתו ונקטליניה ונרמיניה בחד מן גוביא ונימר חיתא בישתא אכלתיה ונחזי מה יהון בסוף חלמוהי: כא ושמע ראובן ושזביה מידיהון ואמר לא נקטליניה נפש: כב ואמר להון | ראובן לא תושדון דמא רמו יתיה לגובא הדין די במדברא וידא לא תושטון ביה בדיל לשיזבא יתיה מידיהון לאתבותיה לות אבוהי: כג והוה כד על יוסף לות אחוהי ואשלחו ית יוסף ית כתונא ית

מסורה, אם לאן, נקוד על את וצרוף הד מן ט"ו נקודים. יג הלוא, י"ג מ"ל. רעים, ס"ו זמ"י. אליהם, י"ז מ"ל בתורה. יד שלום, מ"ל ו' כתי'. שלום, מ"ל. והשבני, ג' חסר. וישלחהו, ל'. מעמק, ב'. שכמה, ו'. טו וימצאהו, ד' חסר, ג' ב' חסר. וישלחהו, ג'. טז איפה, ד' כ"ב מ"י ומ"ו ול' דכו'. פ"פ בסיפ' בסור'. רעים, ס"ו ומ"י. יז אמרים, ס"ו ומ"י. דתינה, ס"ו ומ"י. ויתנכלו, ב'. בדתן, ב'. יח מרחק, כל א"ו חסר. ובטרם, ג'. אליהם, מ"ל. ויתנכלו, ל'. להמיתו, ג' בתורה ומ"ל. יט החלמות, סו"ק ומ"ל הכין. הלזה, ב' בקמצה. כ ונשלכהו, י"ב חסר דחסר. הברות, סו"ק ומ"ם. אכלתהו, ד'. ונראה, ה'. חלמתיו, ג' מ' דס' ומ"י. כא ויצלהו, ז' חסר בלי' וחד מ' דס'. כב תשפכו, מ"ל. כג ויפשיטו, ב' ומ"ל. כתנתו, ב'.

ת"א לך נא ראה חולין לח פסחים שם מב. וישלחהו מעמק חברון סוטה יא. איפה הם בכורות מ. וישמע ראובן ברכות ז'.

רש"י

נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן (ב"ר): (יג) הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואף על פי שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: (יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא (ב"ר) מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים (לעיל טו) כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה. (סוטה יא) מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם עינו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר (מלכים א יב) וילך רחבעם שכם: (טו) וימצאהו איש. (תנחומא) זה גבריאל שנאמר (דניאל ט) והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה. (תנחומא) הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דתינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אתו. כמו אתו כלומר אליו: (כ) ונראה מה יהיו חלמתיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקדש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא"א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: (כב) למען הציל אתו. רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. היא שהוסיף לו אביו

רמב"ן

כוכבים אלו אחיו אשר השתחוו לו בפני עצמן פעם בלא אביהם כדכתיב ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו אחים ארצה: (יד) וישלחהו מעמק חברון. יזכיר הכתוב המקום אשר שלחו משם לומר כי היה מרחק רב ביניהם ולכן עשו עמו רעה כי רחוקים היו מאביהם ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אחריהם אל מקום רחוק ולא אמר איך אלך והם שונאים אותי ולרבותינו עוד בזה מדרש בשבילים עצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון: (טו) וימצאהו איש והנה תועה בשדה. יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך ונכנס בשדה כי במקום שמרעה היה מבקש אותם. ויאריך הכתוב בזה להגיד כי סבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו אבל הכל סבל לכבוד אביו ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר כי זמן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו באמרם כי האישים האלה הם מלאכים שלא על חנם היה כל הספור הזה אלא להודיענו כי עצת ה' היא תקום: (יז) נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה. נלכה דותינה לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לשון ר' שלמה. ואין הכונה לרבותינו שיהרגם

ואמר ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם ודחיל דלמא ייתון חואי וימחונון על עיסק די מחו ית חמור וית שכם וית יתבי קרתא איתא כדון ואשלחינך לותהון ואמר הא נא: (יד) ואמר ליה איזל כדון חמי ית שלם אחך וית שלם ענא ואתיבני פתגמא ושדריה על עיטא עמיקתא דאתמליל עם אברהם בחברון ובההוא יומא הוה שרוי גלותא דמצרים וקם ואתא יוסף לשכם: (טו) ואשכחיה גבריאל בדמות גברא והא טעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה אנת בעי: (טז) ואמר ית אחי אנא בעי חוי כדון לי איכן אינון רען: (יז) ואמר גברא נטלו מיכן ארום שמעית מבתר פרגודא דהא אישתרי מן יומא דין שעבוד מצראי ואתאמר להום בנבואה דחיואי בען למסדרא עמהון סדרא קרבא בגין כן הוו אמרין ניזל לדותן ואזל יוסף בתר אחוי ואשכחינון בדותן: (יח) וחמון יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהום ואתייעטו עלוי למקטליה: (יט) ואמרו שמעון ולוי דהוו אחין בעיטתא גבר לאחוי הא מארי חלמיא דיכי אתי: (כ) וכדון איתו ונקטליניה ונרמיניה בחד מן גוביא ונימר חייתא בישתא אכלתיה ונחמי מה יהי פשר חלמוי: (כא) ושמע ראובן ושזביה מן ידיהון ואמר לא נקטליניה דלא נתחייב באדמיה: (כב) ואמר להום ראובן לא תשדון אדם זכאי טלוקו יתיה לגובא הדין דבמדברא ויד דקטולין לא תושטון ביה בגין לשזבא יתיה מידיהון לאתבותיה לות אבוי: (כג) והוה כד אתא יוסף לות אחוהי ואשלחו ית
יוסף

בעל הטורים

ישבע לך ויגמל דהיינו ליורי ביעקב שבזכותו נקרע הים שנכתב וירא ישראל היגלה ידה: (יד) לך נא ראה. לומר שלא ילא אלא בכי טוב בשפה שיכול לראות: והשיבני דבר. גלגלה בו הקב"ה שסופו לחזור אליו: מעמק. בגי' כד"ו שפי"ז נשתעבדו כ"ד שנים. ליוהו על הכתוב ח"ל אבל מזור בך ח"ל כתיב ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא שלחוהו בלא לויה ובזה נפטר ממנו ומסוף כך זכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף וזהו שאמרו אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך ד"ה שמתוך כך זוכרהו: (טו) תועה ג' במסו' הכא ואידך נמורו תועה ואידך (משלי כ"א) אדם תועה מדרך השכל לומר לך שטעה ויצא מאת הדרך ונכנס בשדות לבקשם. או שמורו תועה ואמרינן כ"ש אבדת גופו שאם ראה שמכירו שטעה בדרך שצריך להשיבו ואחיו לא חשו לאבידת גופו ע"כ טעו מדרך השכל: וישאלהו האיש בגי' מלאך גבריאל שהלך: (טז) איפה הם רועים כתיב חסר רמז שם הפסילו בדעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם: (יז) וימלאם בדותן. ושם ליחד יהודה עליו זכות וע"כ זכה שמלכו מזרעו שרים כמנין דותן מדוד עד לדקיהו: (יח) ויתנכלו ג' במסו' הכא ואידך (ירמיה י"א) ונכרתם יתנכלו ואידך (שם א') ונכרתם שלא מרמם שבעון זה נתגלגלו הגלות ונמכרנו בגליהם ונכרתם שלא עלמם כדלי' במדרש אשלך יוסף שאל: (כג) כתנתו ג' במסורה הכא ואידך

יונתן

משמאל נמכרים יוסף דאל"כ ופרי משם ששמאה בו ביום היה קשה שלא היו אלא כ"י שנה ולפי דבריו יהיו יותר וק"ל: (יז) מבתר פרגודא פי' ששמע מאחורי הפרגוד ודייק זה דה"ל לקצר הלכו דותינה ולמה האריך לומר מה שלא שאלו אלא ששמע מאחורי הפרגוד וזה שמעתי וק"ל: (כב) טלוקו כבר פירשנו לשון השלכה בפרשה:
ישרף

רמב"ן

לו האיש נסעו מזה מן האמור והלכו לעורר עליך דינין ותרעומות ואם כן היה נמנע ללכת ולא היה מסכן בעצמו. אבל הכונה להם כי האיש גבריאל אשר הגיד לו הגיד אמת ואמר לשון משמש לשני פנים ושניהם אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו וילך אחר אחיו וימלאם בדותן כאשר אמר לו. ודרשו זה מפני שהאיש הזה הוא מלאך ואם כן יודע הוא אנה הם ולמה לא אמר הנה הם בדותן ואמר כמסתפק ששמע מהם שילכו משם ואינו יודע אנה הם עתה ולכן יעשו מדרש במאמרו: כי שמעתי אומרים. שמעתי אותם שהיו אומרים נלכה דותינה וכן ורבקה שומעת שיחה שומעת ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם. אסיף דבר עמו כמסתיר פנים מן הענין: (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. היו מוסבים להמית אותו בנכליהם אשר

אבן עזרא

(יג) ויאמר לו הנני. לעשות כדברך: (טו) וימצאהו איש. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: (טז) איפה הם רועים. אם תדע: (יז) דתינה. ביו"ד גם בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה. וכן וארור נוכל: (כא) לא נכנו נפש. כמו ומכתו יהושע בן נון אשר פירושו מכתו מיתות נפש כי לא היה ביניהם החסם נער. וכן לא מכנו מכת נפש להוליא נפשו: (כג) ויפשיטו. פועל יוצא לשני פועלים שאמרו
לו

פירוש על אבן עזרא

ל"ם ז') ושם פי' ר"ל שאמרו בלב וכן פי' הח"ל זכור נפש ושאר בלב. ואולינו כמו כמו הככי (בשמואל א' ב' ה') כי שם קראו ה' ושם עמד לפני יעקב. ור"ל כפי פי' הג"ל אשר היה עובר אורח שאין לו לדע ע"כ פי' אם תדע. והרמב"ם שם כי היה או בן כ"ז שנים. (מלכים א' י"ד). ע"כ פי' כי היה משרת כמו נער. ככה פי' עם לא נכנו מכת נפש שאר שלא נפשו מנוחו. פר"ל יכול להיות או הם שהפשיטו הכתונת שעליו. או הם או אשר נשלחו יפשיטו מעליו הכתונת והוא כמו ויפשילו. ר"ג

ספורנו

ושלמה שישקיים כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק חלק) בכל אדם מחלוקת חוץ ממנו ותלמידו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. ואין דרך הרועים עד שם: (יד) לך נא ראה. ראה בשכלך ותקן כל מעוות אם ימצא כי אמנם להגיד האמת היה מספיק אחד מעבדיו: וישלחהו מעמק חברון. לווהו עד העמק: (טו) תועה בשדה. הולך אנה ואנה למצוא מקום מרעיתם: מה תבקש. שאינך הולך על דרך א' ביושר: (טז) איפה הם רועים. באיזה חלק מזה המקום: (יז) נסעו מזה. אין ספק שנסעו מזה המרעה ואין לבקשם באחד מחלקיו: כי שמעתי אומרים. והטעם שאמרתי שבודאי נסעו הוא כי שמעתי אומרים נלכה לא שראיתים נוסעים: אחר אחיו. אע"פ שלא מצאם בשכם כדבר אביו עשה יותר ממה שצוה להשיג רצון אביו: (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. הנה לשון נכל יורה על המצאה להרע כמו אשר נכלו לכם. אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית ובא אליהם לא לדרוש שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יענישם האל ית' וישאר הוא לבדו ברוך מבנים ולשון התפעל יורה על ציור הדבר בנפש כמו אתה מתנקש בנפשי מצייר בלבבך מוקש על נפשי ולשון להמיתו שימית הוא את אחיו כמו למשוכתם אותם לעברך בברית. ובזה הודיע מה היה למו בסיבת כלם לדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזכרון איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה כי גם כשאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו לא אמרו שהיה אשמתם על מכירתו או מיתתו אלא על אכזריותם בהתחננו. והנה הגיד הכתוב כי ציירו בלבם ושחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם והתורה אמרה הבא להרגך כו': (יט) הנה בעל החלומות. שספר לנו את החלומות להקניטנו כדי שנתקוטט עליו ונחטא לאל ית' או לאבינו או לשניהם ונאבד: (כ) ועתה לכו. הזדרזו והסכימו להרגו: ואמרנו חיה רעה אכלתהו. פן יקלוף ויקלל אותנו: ונראה מה יהיו חלומותיו. החלומות שספר שהיו מורים שיעלה לגדולה וימלוך עלינו הנה אז נראה שהיו חלומות שקר כי יעלו בתהו ויאבדו בלי קיום: (כא) ויצילהו מידם. במניעת הפועל הפתאומי המוליד מעות לא יוכל לתקן שיפול במהרה גם הצדיק לפעמים כענין ראובן עם בלהה כאמרו פחז כמים: (כב) ויד אל תשלחו בו. להתאכזר כאמרו מרשעים יצא רשע
וידי

פירוש רשב"ם

תימא גדולה הי' האיך האמין אחרי שראה כתנתו מלאה דם כמו שנחרר יצחק על יעקב בשביל שמצא שער בחלקת צווארו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. במקום סכנה שהרגו אנשי המקום. זה שמעתי מר' יוסף קרא חברינו והגאה לי: (יד) ויבא שכמה. ולא מצאם: (טו) וימצאהו איש והנה תעה וגו'. להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בקשם עד שמצאם. ואף על פי שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו והשיבני דבר: (יז) בדתן. לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים היא נזכרת: (יח) ויתנכלו אותו. נתמלאו נכליות וערמומית עליו כמו וארור נוכל. בנכליהם אשר נכלו: (יט) הלזה. כל הלזה כשרואים אותו מרחוק וכן מי האיש הלזה צ"ל ב"ל אבל הזה צישיש ב"ל כמו המן הרע הזה כשהוא בקרוב: (כ) לכו ונהרגהו לשון הזמנת בני אדם: וכן לכו ונמכרנו לישמעאלים. וכן הבא נא. הבה נתחכמה. וכן ראה אנכי נותן לפניכם היום: (כא) ויצילהו מידם. שלא נהרג: (כב) השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר. מקום שאין בני אדם מצויין שם וימות מאליו: למען הציל. הפסוק מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שמוכיח סופו: (כג) את כתונת הפסים.
לא

כתנת הפסים אשר עליו: כד ויקחהו וישלכו אתו הברה והבור רק אין בו מים: כה וישבו לאכל־לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה: כו ויאמר יהודה אל־אחיו מה־בצע כי נהרג את־אחינו וכסינו את־דמו: כז לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל־תהי־בו כי־אחינו בשרנו הוא וישמעו אחיו: כח ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את־יוסף מן־הבור וימכרו את־יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את־יוסף מצרימה: כט וישב ראובן אל־הבור והנה אין־יוסף בבור

ויקרע

כתונא דפסי די עלוהי: כד ונסבוהי ורמו יתה לגבא וגבא ריקא לית בה מיא: כה ואסחרו למיכל־לחמא וזקפו עיניהון וחזו והא שירת ערבאי אתיא מגלעד וגמליהון טעינין שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים: כו ואמר יהודה לאחוהי מה־ממון מתהני־לנא ארי נקטול ית־אחונא ונכסי על־דמה: כז אתו ונזבניניה לערבאי וידנא לא־תהי בה ארי־אחונא בסרנא הוא וקבילו־מנה אחוהי: כח ועברו גברי מדינאי תגרי ונגידו ואסיקו ית יוסף מן־גבא וזבינו ית־יוסף לערבאי בעסרין כסף ואיתיו ית־יוסף למצרים: כט ותב ראובן לגבא והא לית־יוסף בגבא

בזע

מסרה כד ויקחהו, חסר ו'. וישלכו, כ"ל חסר בפ"ד. הברה, חסר ל'. והבור, ב'. רק, ב'. כה ארחת, ל' וחד מלמיל דדניס [ול"ל חד הסי"ם בסולם]. גמלים, מלרע. נשאים, מ"י וח"ו. נכאת, ב' חסר. וצרי, חד מן ב' זוגין בב' לישנא. ולט, ב' וחסר. הולכים, ל' מ"ל [דמ"ל]. להוריד, ל' וח"ל [דמ"ל]. כו מה בצע, ב', דגש מד"ד. נהרג, חסר, וכסינו, ל' מ"ל י"ם. כז לישמעאלים, ב' ובענין. וידנו, ל' וחסר. כח סחרים, מ"ז וח"י. וימשכו, ב' ובפסק. ויביאו, ל"ר. מצרימה, כ"ס.
ת"א בור רק אין סנהדרין ג שבת כב. ויאמר יהודה אל אחיו סנהדרין ו'.

רש"י

יותר על אחיו (ב"ר): (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה תלמוד לומר אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (ב"ר שבת כב): (כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נשאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביי' לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן (מלכים ב כ) ויראם את כל בית נכתה מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה: וצרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת: ולט. לוטיתא שמו בל' משנה ורבותינו פי' שרש עשב ושמו אשטרולו"זיאה במסכת נדה (דף ס' א'): (כו) מה בצע. מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו. וקבלו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתרגם ושמעו ושמעה ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. במכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו

אנה

רמב"ן

אשר יתנכלו בסתר יקרב אליהם ולא יעזרו לשפוך דמו בידיהם. וכך אמרו בבראשית רבה נתנכלו בו את הכלבים ואולי עשו כן ולא עלתה בידם וכאשר ראו כי קרב אליהם ולא יכלו להמיתו בנכליהם אמרו איש אל אחיו הנה בא אלינו ועתה נהרגהו אנחנו: (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו. עליה דרך לעג כראה אחרי מותו אם נשתחוה לו. והנכון בעיני כי אמרו עתה נראה מה יהיו חלומותיו כי אם יצילהו מידינו המלך ימלוך עלינו אבל רבותי אמרו רוח הקדש אומרת נראה מה יהיו חלומותיו כלומר דבר מי יקום ממני ומהם: (כב) אל תשפכו דם. אמר להם הנה הייתי סובל לכם כאשר חשבתם להמית אותו בנכליכם כי גם אני שאמרתיו ורציתי מיתתו על ידי אחרים. אבל אתם אל תהיו שופכים דם בידיכם שחלילה לכם והכונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וכאשר ראה שלא שמעו לעצתו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם ליעד אותם שאין עונש ההורג כעונש השופך דם בידיו: וטעם אל הבור הזה אשר במדבר. לאמר שהבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת ממנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו: (כד) וספר הכתוב כי היה רק ואין בו מים. שאם היה בו מים לא ישליכו אותו שהכל נמנעו משפוך דמו וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו לשון רש"י מדברי רבותינו. ואם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור או שהיה עמוק ולא ידעו בהם שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר נכור להם שנעשה לו נס גדול והכירו צדיק גמור וידעו כי זכותו הצילתו מכל רע ואיך יגעו בנפשו הנה אמר הוא מפיל בו ומצילו וכענין שנאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו אשתכחת לי אבל הם לא ידעו בדבר. וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק וכן כי מה אתה ולא מים כלל בנוס טיט והכל ביאור ופירוש: (כו) וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו לשון רש"י. וכן אמר אנקלוס ונכסי על דמיה. והנכון שהוא כפשוטו כי המנהג בהורגים הנסתרים להרוג ההרוג ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר ויטמנהו בחול. ולכך אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו והנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידים אבל ישליכוהו בבור וימות שם שאין עונש ההורג כעונש השופך דם ובא יהודה עתה ואמר גם יחשב לנו לרציחה כאלו אנחנו הרגנוהו וכן הדבר באמת וכענין שאמר הכתוב ואותו הרגת בחרב בני עמון ודינא רבה ודינא זוטא איכא בינייהו ושניהם אמרו אמת: (כה) והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד. כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד הכירו כי ארחת ישמעאלים היא בגמלים וידעו כי למצרים ילכו כי מגלעד יובא הצרי והנכאת ולמצרים היה דרכם להוליך אותו. ולכן אמר להם יהודה הנה האנשים האלה מארץ מרחק והולכים אל ארץ רחוקה נמכרנו להם כי לא יודע הדבר. וכאשר קרבו להם מצאו כי היו בעלי סחורה אמר להם הכתוב ויעברו אנשים מדינים סוחרים שהשכירו הגמלים מהישמעאלים וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה כי ארחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי להם

שקלו

ירושלמי

יוסף ית פרגודיה ית פרגוד מצייר דעלוי: (כד) ונסבו יתיה וטלקו יתיה לגובא וגובא סריק לית ביה מוי ברם חיוון ועקרבין הוו ביה: (כה) וחזרו למיכול לחמא וזקפו עיניהון וחמון והא סיעא דערבאין אתיא מגלעד וגמליהון טעינין שעוה ושרף קטף ולטום מובילין לאחתא למצרים:

[(כה) סיעא דסרקין:]

(כו) ואמר יהודה לאחוהי מה הניית ממון יהי לן ארום נקטול ית אחונא

יונתן בן עזיאל

ונכסי על דמיה: (כז) איתו ונזבניניה לערבאין וידנא לא תהי ביה למקטליה ארום אחונא בשרנא הוא וקבילו אחוהי: (כח) ועברו גברי מדינאי מרי פרקמטיא ונגידו ואסיקו ית יוסף מן גובא וזבינו ית יוסף לערבאין בעשרין מעין דכסף וזבנו מנהון סנדלין ואייתיו ית יוסף למצרים: (כט) ותב ראובן לגובא ארום לא הוה עמהון למסעוד כד זבנוהי דהוה יתיב בצומא על דבלבל מצע אבוי ואזל ויתיב ביני טווריא למהדור לגובא לאתקותיה לאבוי מאים

בעל הטורים

ואידך (ש"ב ט"ו) קרוע כתנתו גבי חושי הארכי לומר שגם בכאן קרעו כתנתו מעליו למהר הדבר: (כד) ויקחהו כתיב חסר וי"ו שלא לקחו אלא אחד והוא שמעון וע"כ ויקח מאתם את שמעון: רק ב' במס' הכא ואידך כי לא דבר רק הוא לומר לא דבר רק הוא שלא היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים. ועוד גמרינן אין (בו) מים דהכא ממאי דכתיב נחש שרף ועקרב ולמאן אשר אין מים: (כו) מה בצע ב' במס' הכא ואידך מה בצע בדמי חהו מה בצע בדמי אם נהרוג את אחי: (כח) וימשכו ב' במסו' הכא ואידך (ירמיה ל"ח) וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו וגו' שנפרע מירמיה מה שעשו ליוסף: בעשרים כסף שהוסיף לו אביו משקל שני סלעים מילת ומכרוהו בכ' סלעים שהגיע לכ"א ב' סלעים כי

יונתן

(כה) ושרף קטף ל' תמשנה שרף הנוטף מעצי הקטף: ירושלמי סיעה דסרקין פי' חבורת ישמעאלים: (כח) וזבנו מנהון סנדלין פי' קנו מנעלים לרגליהם דכתיב על מכרם בכסף לדיק בעבור נעלים בעמוס ב' ו': (כט) יתיב בצומא וכו' דיוקו כרש"י וכו': מאים יסב ליה אפין. פי' סבר לאונן להתפלות יוסף כדי שישא לו אביו פנים

רמב"ן

מכרו אותו שהם מוליכים הסחורה למצרים. אם טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה כי היה בידם אבל המדינים היו בעליו והם מכרו בו והוא שאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים וכל מעשהו בכתוב פעם יספר אותו כמושל המצוה בו ופעם בשלים שיעשנו בידו בענין שנאמר את כל מעשה יי' הגדול אשר עשה וכתוב אשר אשר עשה משה לעיני כל ישראל וכן אמר ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה וחירם עשאה כדכתיב ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו ויוסף עלמו אמר את כל אשר עושים שם הוא היה עושה מתן המעשה למצוה בו ולעושה אותו ור"א אמר כי המדינים יקראו ישמעאלים כאשר אמר שכתוב על מלכי מדין כי ישמעאלים הם ואיננו כאשר חשב כי הכתוב שאמר כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם ירמוז על בני קדם שהמלחמה ההיא להם היתה דכתיב וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו ובני קדם הם ישמעאלים כי על כל בני הפלגשים אשר לאברהם אמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם. גם כן יתכן שיהיו המלכים ישמעאלים והם מלכו על מדין כי לכם יקראו מדין על שם ישמעאל אחיהם. והנכון בפשט הכתוב ביוסף מה שאמרנו בו אבל רבותינו אמרו שנמכר

אבן עזרא

לו שיפשיט אותה בעצמו. והכתנת בלשון הקדש המלבוש הדבק לעור והנה כעריממהו והשליכוהו ערום אל הבור: (כה) וישבו לאכל לחם. התאנה אחים: ארחת ישמעאלים. כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות: נכאת. אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' נכאות דבר נחמד. וכן ויראם את בית נכותה. כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם האותיות הנח: וצרי. מלאכוהו במקרא בשוא כמו תחת הלדי. ובקמץ חמץ. הלרי אין בגלעד. גם בחולם שמן ודבש ולרי. והגאון פי' אותו כי הוא הנעשה מתבעים וממשה עקרים ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מירחו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון. ורבי ישמעאל אמר שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו: ולוט. אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי כן הוא: (כו) מה בצע. מה תועלת. וקרוב מטעם חפץ. וכן מה בצע בדמי: (כז) אחינו בשרנו הוא. כמו בשרט כי מבשר אחד היינו: (כח) ויעברו. וכאשר עברו עליהם

פרוש על אבן עזרא

ר"ל הניסהו ערום והשליכהו בבור. כי ראובן ובנימין לא היה עמהם. לשירה. ולמה קורא אותם ארחת. כי הם הולכים באורח הסלולה. (מ"ב כ' י"ג) ואם כתוב שם בלא וא"ו הוא כמו בו' כמו ופה באל"ף לפי שהוא"ו והאל"ף אינם נראים במבטא. ר"ל פה. ר"ל מעט צרי (להלן מ"ג י"א). (ירמיה ח' כ"ב) ולפי ר"א שם הלרי"ק דבש. (יחזקאל כ"ז י"ז) כמוב ולרי בענין לוט. כמאמר בגימין סוף פ' מי שאחזו כל מקום שאם רשב"ג במשנה הלכה כמותו חוץ מנ' וכו' וכמוסף בפרורים שלנו. (תהלים ל' י') ג"כ שם פי' מה תועלת יהיה לך או איזה חפץ תמלא בי אם ארד שחת. ר"ל אם אינו כתוב שלא כמו. מכ"ו פי'. כמו בשרנו. ולא נקרא בשר אחד רק איש ואשתו ככתוב והיו לבשר אחד (לעיל ב' כ"ג) ע"ם בפי' ר"א בפי' ב'. ר"ל וי"ו ויעברו במקום כאשר. נוספים

ספורנו

וידי לא תהיה בו: למען הציל. להעלותו אחר כך: (כה) וישבו לאכל לחם. שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשתארע תקלה על ידם כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימן כאמרו וישבו עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל כו'. וכן דריוש כשהשליך את דניאל בגוב אריות דכתיב ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי. וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה: הולכים להוריד מצרימה. שהיו בעלי הגמלים ולא היו הם בעלי הסחורה ולכן הורדת הסחורה שם היתה לגמר מלאכתם: (כו) מה בצע. מה תועלת. כי אמנם הנקמה תכוין לאחד משתים אם לשלם לעושי הרע והנה בזה כי נהרוג את אחינו נשלם רעה גם לעצמנו כי יכאב לבנו על מיתתו ועל אכזריותנו נגדו. ואם להפסיד את הנשארים שישמעו ויראו מלהזיק אותנו. הנה גם זה המין מהתועלת לא נשיג כי נעלים את מיתתו: וכסינו את דמו. בשביל כבודנו ובשביל יראת אבינו: (כז) לכו ונמכרנו. ונשלם לו מדה כנגד מדה שיהיה עבד תמורת מה שחשב להשתרר עלינו: (כח) מדינים סוחרים. בעלי סחורת גמלי הישמעאלים: וימכרו את יוסף לישמעאלים. לישמעאלים עשו את המכר בעד המדינים הסוחרים ולא רצו לדבר עם הסוחרים פן יכירום בשבתם לפעמים בעירות למכור אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעיירות אבל עוברים בהם דרך מעבר בלבד ועל ידם עשו המכר אבל הקונים היו המדינים סוחרים כאמרו והמדנים מכרו אותו אל מצרים. וכן קרה לאבותינו בבית שני שמכרו קצתם את קצתם ביד הרומיים נפרט כשלכו מלכי בית חשמונאי זה על זה שנשעבדו ישראל לרומיים וגרמו לנו זה הגלות כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים

פירוש רשב"ם

לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמה תחילת השנאה. וזה אינו. אלא לפי שהוא אומר לפניו וישלחו את כתנת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו. כמו שאמר ויכירה ויאמר כתונת בני לכך הוא מזכירה כאן: (כד) אין בו מים. שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו שם שא"כ היו מטביעין אתו וממיתין אותו בידם והם אמרו ויד אל תשלחו בו וידינו אל תהי בו לגרום לו מיתה: (כח) ויעברו אנשים מדינים. ובתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתינים היו לישמעאלים שראו וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדינים אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדינים לישמעאלים וי"ל שהאחים לא ידעו ואע"פ אשר כתב אשר מכרתם אותי מצרימה י"ל שהגרמת מעשיהם סיעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא כי ויעברו אנשים מדינים משמע ע"י מקרה והם מכרוהו לישמעאלים. ואף אם באתה לומר וימכרו יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו אם כן צריך לומר שהם ציוו למדינים סוחרים לטושכו מן הבור

ג ותהר ותלד בן ויקרא את־שמו ער: ד ותהר עוד ותלד בן ותקרא את־שמו אונן: ה ותסף עוד ותלד בן ותקרא את־שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו: ו ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר: ז ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהוה וימתהו יהוה: ח ויאמר יהודה לאונן בא אל־אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך: ט וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם־בא אל־אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן־זרע לאחיו: י וירע בעיני יהוה אשר עשה וימת גם־אתו: יא ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית־אביך עד־יגדל שלה בני כי אמר פן־ימות גם־הוא כאחיו ותלך תמר ותשב בית אביה: יב וירבו הימים ותמת בת־שוע אשת־יהודה וינחם יהודה ויעל על־גזזי

צאנו

אונקלוס

ג ועדיאת וילידת בר וקרא ית־שמה ער: ד ועדיאת עוד וילידת בר וקרת ית־שמה אונן: ה ואוסיפת עוד וילידת בר וקרת ית־שמה שלה והוה בכזיב כד־ילידת יתה: ו ונסיב יהודה אתתא לער בוכרה ושמה תמר: ז והוה ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי ואמיתה יי: ח ואמר יהודה לאונן עול לות־אתת אחוך ויבם יתה ואקים זרעא לאחוך: ט וידע אונן ארי לא על־שמה מתקרי זרעא והוה כד־עליל לות אתת אחוהי ומחבל־ארחה על ארעא בדיל־דלא לקימא־זרעא לאחוהי: י ובאיש קדם יי די עבד ואמית אף־יתה: יא ואמר יהודה לתמר כלתה תיבי ארמלא בית־אביך עד־דירבא שלה ברי ארי אמר דילמא־ימות אף־הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא: יב וסגיאו יומיא ומיתת בת־שוע אתת־יהודה ואתנחם יהודה וסליק על־גוזי ענה הוא וחירה רחמה עדלמאה

לתמנת

מסרה ג וספר, בפסקא. ויקרא, כ"כ ולא ותקרא. ה ותסף, ה' ור"פ ב' ספר ב' מ"ל. בכזיב, ל' ומ"ל. ו בכורו, ג' מ"ל. ז בכור, מ"ל. וימתהו, כו"ל ספר [דס'] במ"ס מ"ל [וי"ק]. ח בא, ספר. ט לא לו, ס'. לא, שלמ"ד בדגש. נתן, ל' ספק קמץ וס' נסן בפסק. י וימת, ה' ומלעיל. יא בית, כבי בדיגו. כאחיו, ל'. ותשב, י"ב. ותשב בית, ישיבם בית ז' בלי'. יב גוזזי, ספר.

ת"א והיה אם בא יבמות לד. וירע בעיני ה' נדה יג. וימת גם אתו יבמות שם. ותמת בת סוטה יג.

רש"י

(ב"ר): (ה) והיה בכזיב. (פסחים ג ב"ר) שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון (ירמיה טו) היו תהיה לי כמו אכזב. (ישעיה נח) אשר לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' שפסקה: (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ (ב"ר): (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (יבמות סד): (יב) ויעל על גוזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד

על

רמב"ן

כלם וגדולם בארץ כנען היא והכלאי היה שיאמר ויקח שם יהודה אשה ושמה כך כאשר הזכיר שמות הנשים בתמר ונשי עשו ורולתן אבל פי' בו שהוא תגר שהביאו מן הארץ שהיתה לסוף או לאמורי. וזה טעם וירא שם יהודה בת איש כנעני כי בעבור אביה נשאה והכתוב שאמר בני יהודה ער אונן ושלה שלשה נולדו לו מבת שוע הכנענית בעבור היותה בת איש הכנעני תקרא כן כי האיש ההוא יקרא להם הסוחר כי הוא ידוע ומובהק בסחורתו אשר בעבורה גר שם: ור"א אמר כי בעבור היות האשה הזאת כנענית ועבר על דעת אבותיו היו בניה רעים ומתו. ולכן הזכירו הכתוב ושאול בן הכנענית כי לא הולך שם להזכיר כן בשלה ואם כן יהיה טעם וירא שם יהודה כלומר שראה אותה וחשק בה כענין וירא אתה בתאותה דשמעון. ובפ' ויחי יעקב כתב רש"י ז"ל וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צוה אל ישאנו במטתו אחד מבניהם לפי שהם מבנות כנען ויהיה זה לפי שאול בן שמעון ושלה בן יהודה היו מבנות כנען ולכן יוציא את כלם אבל בנוסחאות שלנו בב"ר מצינו בכלן א' מבני בניהם שיש בהם מבנות כנען וכן תמר היתה בת אחת מן הגרים בארץ לא בת איש כנעני ביחוסו כי חלילה שיהיה אדוננו דוד ומשיח צדקנו שיגאלנו בא בזכרם מזרע כנען הנגד המקולל ורבותינו אמרו בתמר שהיתה בתו של שם והוא כהן לאל עליון: (ג) ויקרא את שמו ער. יהודה קרא לבנו ער מלשון עורכה את גבורתך ואמו קראה שם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שמקום בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כאם יעבץ שקראה שמו יעבץ לומר כי ילדתו בעצב וגם כן עשתה עתה (ל"ע) את אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים מה יתאונן אדם חי כמו בן אוני דרחל ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו ובבראשית רבה אמרו ער שהוער מן העולם ולא שהיתה זאת כונת יהודה אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד:

(ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו. כתב רש"י אומר אני על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היה תהיה לי כמו אכזב שאם כן מה בא ללמדנו ולא ידעתי למה יקרא שם המקום על זה ואין במקורא הזה כל אדם כי די לה שתלד שלשה בנים ובעת לדתה לא תדע אם פסקה או תוליד אחרי כן רק בעת מותה תדע הדבר. ויש אומרים כי היה דרכם שיקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני על כן הראשון ויקרא את שמו והשני ותקרא ואמר בשלישי ותקרא כי יהודה היה בכזיב בלדתה אותו ואיננו שם שיקרא לו שם ואין בזה טעם או ריח. ודעת ר"א שספר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אותו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם ועל דעתי שלה לשון דבר הפוסק והכזב וכן לא תשלה אותי אמר בו התרגום לא תכדב שתנוך באמתך ואולי יתפרש ללשון שגגה שלו וכי השוגג כוזב במחשבתו ואמר הכתוב כי קראתו שלה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו כדרך וסיה הנערה וזה מאמרם בב"ר פסקת: (ז) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה'. לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי הקללה עמדה על המכירה ולא היה בבית השבטים שכול אלמלי זה שהיה רע בעיני השם כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו: (ח) ויבם אותה והקם זרע לאחיך. הבן יקרא על שם המת לשון רש"י ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר ג"כ יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון ועוד שאמר וידע אונן כי

לא

ירושלמי

שוע ונסיבה ועל לותה: (ג) ואתעברת וילידת בר וקרת ית שמיה ער ארום דלא ולד עתיד למסת: (ד) ואתעברת תוב וילידת בר וקרת ית שמיה אונן ארום ברם עלוי עתיד אבוי לאתאבלא: (ה) ואוסיפת תוב וילידת בר וקרת ית שמיה שלה ארום שלי יתה בעלה והוה בפסקת כד ילידת יתיה: [(ה) והוה דפסקא:]

(ו) ונסיב יהודה איתא לער בוכריה ברת שם רבא ושמה תמר: (ז) והוה ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי על דלא הוה יהיב זרעיה לאנתתיה ותקיף

יונתן בן עוזיאל

רוגזא דיי עליה וקטליה יי: (ח) ואמר יהודה לאונן עול לות איתת אחוך ויבם יתה ואקים זרעא על שמא דאחוך: (ט) וידע אונן ארום לא על שמיה איקרון בנין והוה כד הוה עליל לות אנתתיה דאחוי הוה מחבל עובדוי על ארעא דלא למקמא בנין על שמיה דאחוי: (י) ובאש קדם יי מה דעבד וקטע אוף ית יומוי: (יא) ואמר יהודה לתמר כלתיה תיבי ארמלא בית אבוך עד דירבי שלה ברי ארום אמר דילמא ימות אף הוא באחוי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא: (יב) וסגו יומיא ומיתת ברת שוע איתת יהודה

ואתנחם

יונתן

מדכתיב ויכד ענין עוני וילידה שמשה צירידה תנכתיו: (ה) עלי יתה מיתה שכה לוסה לשון עול הטלו וריין מדכתיב בכזיב בלדתה ר"ל שלא היה בשלה שלמה וזמן סריך

רמב"ן

לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מעתים אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע. אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני הרואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שאר הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים לישא אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה. ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו הזדרז להקים אותו וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שיותרו מפני איסור אשת אחי האב והבן וזולתם. כי באח הרגיל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה משנה לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ מהם ורואי הוא שהעשה המלה כזאת בחליצת הנעל וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור ערוה וקראו אותו גאולה וזהו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין: (יא) וטעם שבי אלמנה בית אביך. שהניחי אלמנותיך שם עד יגדל שלה כמו לה המאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסורי ממן כאשה הגורה הק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה ויבא אותך כי כן המנהג במתיבמות כי הנשואות ושלה להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמות ולובשת פניה: (יד) *ותכס בצעיף ותתעלף. עד שתנשא לאיש: כי אמר. כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא א' שימותו אנשיה לשון רש"י. ולא ידעתי למה יתחייב יהודה המושל בדורו מן האשה הזאת ולא יאמר אליה לכי לשלום מביתי ולמה יעשה אותה ושיא אסורה לשלה כמו שאמרו בנשואים אחרי זמני הוו"ה חזקה ועוד כי בהיותו מקפיד על זנותיה לחייב אותה שריפה נראה שהיה חפץ בה להיותה בביתו והפסוק הוא שלא שמע יהודה כי בניו חטאו לו ויתלה ביד פשעם ואין לתמר בהם חטא. והנכון בעיני שהיה שלה ראוי ליבם אבל לא רצה אביו שייבם אותה ועודנו נער פן יחטא גם כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים ולאחה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר ברב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעשה הזה: (יב) ויעל על גוזזי צאנו. היה עולה שם תמיד להתמהם מימים לגו גלאן וישכב כישו והוגד לתמר (כו) כי הוא עולה שם בכל יום תמיד ואלה לו בהסד הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבלים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכים שם והוגד ''' להם ערם עלותו

*נ"א לאה פה פס' והכא בתמלע.

אבן עזרא

כנען בידו מאזני מרמה. וטעם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד. ויתכן להיות כמשמעו. ורבותינו ז"ל אמרו כי וירד יהודה מגדולתו. וזה דרך דרש כי הבא מצפון לשון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת: (ה) בכזיב. שם מקום: (ח) ויבם אותה. טעמו אשר אחיו יבעל הכלה היבום וזהו בא אל אשת אחיך. והנכון כי ישבו אחים יחדו אחיך מעט אם השם יאריך ימי עד שניהם שם: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו. כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה. היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואחרים מבן סתרים המזרחי יסתי' ושחת אולה מעשה לא שלא כדרך הנשים בעבור שלא הסר והנה שחת הארץ שלו. כי עליו היא יושבת בארץ. וזה פי' הגאון ותלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בסוף הסמך: נתן זרע. כמו הפלם. (יא) שבי אלמנה בית אביך. במקרון נ"ת קודם בי"ת כמו הנמלא בית יי: (יב) וינחם יהודה. פי' אשר קבל תנחומין עלם על גזי צאנו על

פירוש על אבן עזרא

מ"ז י"ט). ה(קוהם י"ג ע"ב). אהטעם כי למעלה מן הכדור הוא לגד במזל. כי שם נסבות הגבעות וההרים ובליטת הארץ למעלה מהמים. מכה הטעם השועל בה יותר מהמים הנפים כמאמר מי שאמר והיה העולם. והישית כולו הוא לגד לפון. והבא בסוף היישוב מהלפון לדרום נקרא יורד. ואנשי המחקר. הם היודעים תכונת השמים ולרום העולם המה יבינו זה. בר"ל מעם היותה אשת ער היה נקרא אונן יבמה בלשון חז"ל. ע"כ פי' ר"א שמסילה היה נקרא יבמה ע"ש העמיד כי ראוי להיות יבמה. וכהיום אשר אם הסיך בלא בנים מחויב להוליד שם יבם עבה אל הפועל ע"י שיבא אליה. ג(דברים כ"ה ה') שאמרו המכחשים כי ישבו אחים יחדיו אינם אלא קרובים ולאיהם מגונו. והוא הוכיח בדברי קבלה מפה שאינכה רק ע"י אחים. ד(שם שם ו'). הר"ל היה דם מנפנים כפירש"י בשם מ"ר. והוא ר' אדוניהו בן משים הבבלי. והוא פי' ושחת ארצה מעשה לספך הנשים שלא כדרכה. הנה שחת הכלה שלה והוא קרא שחת הכלה במפיק ה"א ולפי פי' בעל אותה שאחוריה והשמים פי' העבעת שלה. ופי' ארצה נקרא ארץ שלה. ור"ל מקור ע"ד הפלמים. כי תכנסו לבא בסמכון הקלות תחת מסורע כסן. ור"ל צי"ת הטעם. כי הראוי בבית אביך. והוא כמו בית ה' (מ"ב י"ח ע"ו) והראוי בבית ה'. כי אין צריך נחמה

ספורנו

(ה) והיה בכזיב. והטעם שקראתו שלה לשון אל תשלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה היה אז בכזיב ותולדתה נכזבה תולדות מפני איפה בעת לדתה והוא אם היה שם לא היה מסכי בקריאת שם בלתי נאות: ויהי ער רע בעיני ה'. בלתי רע לבריות: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ידע שלא היה הוא לבדו הזוכה בכל אותה המעלה שהיה בקדושי אחיו יקיים הזרע ונמצא אחיו זוכה במעלתה: לבלתי נתן זרע לאחיו. שלא יזכה אחיו על ידו שיושג התכלית המכוון בקדושיו: (יא) שבי אלמנה. המתיני באלמנות כמו ימים רבים תשבי לי: פן ימות גם הוא כאחיו. פן ינגף ביותה בילדותו כמו שמתו אחיו ויבום: (יב) ותמת בת שוע. והיה לו להכניס את כלתו לביתו תחת אשתו כמו שעשה אברהם כאמרו ויביאה יצחק האהלה שרה אמו

פירוש רשב"ם

ארץ. כנען בידו מאזני מרמה. כי סבנות כנען היו נוהרים: (ה) והיה בכזיב יהודא. ושם נולד לו בן: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ומקפידים היו בכך: נתן זרע חטף קמץ. שכל תיבת מלאפום שטעמה באות אחרונה ותיבה שסמוכה לה טעמה באות ראשונה הרי הם במקף והמלאפום נהפך לחטף קמץ וכן ארך אפים וגדל חסד. ואם שלש אלה לא יעשה לה. אבל את שלש הערים מלאפום הוא: (י) גם אותו. דרשו חכמים כי בעון בזה

צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה: יג ויגד לתמר לאמר הנה חמיך עלה תמנתה לגז צאנו: יד ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה כי ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה: טו ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה: טז ויט אליה אל הדרך ויאמר הבה נא אבוא אליך כי לא ידע כי כלתו הוא ותאמר מה תתן לי כי תבוא אלי: יז ויאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך: יח ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן לה ויבא אליה ותהר לו: יט ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה: כ וישלח יהודה את גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה ולא מצאה: כא וישאל את אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על הדרך ויאמרו לא היתה בזה קדשה: כב וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא היתה בזה קדשה: כג ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא

מצאתה

לתמנת: יג ואתחוא לתמר למימר הא חמיך סליק לתמנת למיגז ענה: יד ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על ארח תמנת ארי חזת ארי רבה שלה והיא לא אתיהיבת לה לאנתו: טו וחזאה יהודה וחשבה כנפקת ברא ארי כסיאת אפהא: טז וסטא לותה לארחא ואמר הבי כען איעול לותיך ארי לא ידע ארי כלתה היא ואמרת מה תתן לי ארי תיעול לותי: יז ואמר אנא אשלח גדי בר עזי מן ענא ואמרת אם תתן משכונא עד דתשלח: יח ואמר מה משכונא די אתן לך ואמרת עזקתך ושושיפך וחוטרך די בידך ויהב לה ועל לותה ועדיאת לה: יט וקמת ואזלת ואעדיאת עיפה מנה ולבישת לבושי ארמלותה: כ ושדר יהודה ית גדיא בר עזי בידא רחמה עדלמאה למסב משכונא מידא דאתתא ולא אשכחה: כא ושאיל ית אנשי אתרה למימר לאן מקדשתא היא בעינין על ארחא ואמרו לית הכא מקדשתא: כב ותב לות יהודה ואמר לא אשכחתה ואף אנשי אתרא אמרו לית הכא מקדשתא: כג ואמר יהודה תסב לה דילמא נהי לחוך הא שדרית

מסרה. יג ויגד, כ"ד. לגז, ל' וחסר. יד ותתעלף, ל'. ותשב, י"ג. על דרך, ה'. גדל, ג'. והוא, ח"ו וסימן. טו ויראה, ל'. ויחשבה, ב'. לזונה, ב' ומ"ל. כסתה, ה' (ל'). פניה, ד' וחד ופני' לא סי. טז נא, דגוש מד"ד. אבוא, מ"ל. הוא, וה וסימן. יז אנכי, ה'. עד, י"א בטעם [מרכא] לפני פ"ע. שלחך, ל'. יח הערבון, השני נפיק ומ"ל. חתמך, ל' וחסר. ופתילך, ל' מ"ק. ומטך, ל'. יט צעיפה, מ"ל. כ ולא, בפסוק לא במקף. מצאה, ל' [עי' במה"ע]. כא מקמה, ל' בט"ו וס'. הוא, וה וסימן. בעינים, ל' וקמץ. קדשה, ג'. כב אל יהודה, ו'. מצאתיה, ל'. כג תקח, חסר בסי"ז ספ"פ מהוא זר ולא בקוף. לבוז, ג' ומ"ל. שלחתי הגדי, ל' דמטעין דכתיב את. מצאתה, ל' וס' ומלאים לא חוכל.

ת"א ותשב בפתח עינים. סוטה י. ויראה יהודה. מגלה י סוטה י. וישלח יהודה את גדי העזים חולין קל"ג.

רשי

על נחוי לאשה: (יג) עלה תמנתה. ובשמשון הוא אומר (שופטים יד) וירד שמשון וגו' תמנתה. בשפוע ההר היתה יושבת, עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה. (סוטה י') ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בו ובלשון לע"ז דשטורני"ר: הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לפרשו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון. משכון: (יח) חתמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ומעפורת שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: (כג) תקח לה. יהיה שלה מה

רמבן

עלותו: (טו) ויחשביה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים. כי כסתה פניה ולא יכול להכירה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה לשון רש"י ופירושו על דרך יתכן כי דרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרוא לעוברי דרך וגו'. ואמר כי כסתה פניה ולא הכירה אבל מדרש רבותינו שכסתה פניה בבית חמיה לומר שלא נחשדה עליה ממנו כי ביתו ולא ראה פניה מעולם ואיך יכירנה. והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שכסתה פניה כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא. והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת בצעיף מכסה קצת הפנים וקצת הפנים ומקשטת בעינים ובשפתים ותגלה הגרון והצואר כי בעבור שתעיז פנים ותאמר לו והחזיק בו ונשקה לו תכסה קצת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתחזנה גם מן הקרובים יכסו פניהם

ואתנחם יהודה וסליק על גוזזי עניה הוא וחירה רחמיה עדולמאה לתמנת: (יג) ואתני לתמר למימר הא חמיך סליק לתמנת למגז עניה: (יד) ואעדת לבושי ארמלותה מנה וכסית גרדידא ואעטפת ויתיבת בפרשת אורחין דכל עיינין מסתכלין תמן דעל שבילא דתמנת ארום חמת ארום רבא שלה והיא לא אתיהיבת ליה לאנתו: (טו) וחמיה יהודה והוה מדמה באנפוי כנפקת ברא ארום מעיפת אפין הות בביתא דיהודה ולא הוה יהודה רחים יתה:

[(טו) ארום צמצמת אפהא:]

(טז) וסטא לותה לארחא ואמר הבי כדון איעול לותיך ארום לא ידע ארום כלתיה היא ואמרת מה תתן לי ארום תיעול לותי: (יז) ואמר אנא אשדר גידי בר עיזי מן ענא ואמרת אין תתן משכונא עד דתשדר: (יח) ואמר מה משכונא דאתן ליך ואמרת סיטומתך וחוטייך וחוטרך דיבידך ויהב לה ועל לוותה ואתעברת ליה: (יט) וקמת ואזלת ועדת רדידה מנה ולבישת לבושי ארמלותה:

[(יט) רדידה:]

(כ) ושדר יהודה ית גידי בר עיזי ביד רחמיה עדלמאה למיסב משכונא מידא דאתתא ולא אשכחה: (כא) ושאל ית אינשי אתרה למימר האן מטעיתא דהיא בסכות עיינין על אורחא ואמרו לא הות הכא מטעיתא: (כב) ותב לות יהודה ואמר לא אשכחיתה ואוף אינשי אתרא אמרו לא הות הכא מטעיתא: (כג) ואמר יהודה תסב לה משכוניא דלמא נהוי לגחוך

הא

בעל הטורים

בפרע ממנו: (יד) נפסח עינים לסר ק"ס כמ"ס כמנין אברהם שלחרה יפי כלון שלוקק לזרע אברהם: כי גדל ג' במסרה הכא ואידך על כי גדל מאוד ואידך (איוב ב') כי גדל הכאב מאוד בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה מאוד ובזכות זה יצא ממנה מלכות בית דוד שהיה הולך וגדל עד כי גדל מאוד: (טו) ויחשבה ג' במסורה הכא ואידך בפ' לך לך ויחשבה לו לצדקה ואידך ויחשבה עלי לשכורה (עי' פ' לך עם דרש בע"י): לזונה ג' במסורה ויחשבה לזונה. איכה היתה לזונה מה שמר בגזין לבסוף בכבוד לף ירושלים קופה בכבוד כדכתיב ולכבוד אהיה בתוכה והו זאת קומסך דמפה לסמר: (יח) ופתילך פתילך. הפתילים שתפילין: ומטך ג' במסו' הכא ואידך ומטך אשר הכית בו את היאור מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהכהו בו אותות ועשו בו כל הנסים: (כ) מלאה ג' במסורה הכא ואידך ואם בשדה מלאה לומר בשביל שנעשה מלאה סמלה ועמה הרה לביתה ע"כ לא מלאה: (כג) לבת ג' במסרה

יונתן

אלוך וכן מה שמתרגם ירושלמי דפסקס. הוא תרגום של שם העיר כזיב וכדפירש"י (יד) בגדידה פי' לעיף. דכל עיני מסתכלין עיין ברש"י: (טו) ארום כעיסה הגלון מפרש"ד הגיה ולא רחים ל"ל ולא חכים ופי' מדכסתה פניה לכן לא חכים פי' לא הכירה באמת קשה על זה והרי גן כא אינו מלוסס על כלתו והמזרחי מיישב זה אבל הפ"י לא ק"ל הכי אלא פי' שלכן כסתה את פניה בשביל שהיא לה פניה ועמוס ולא היה יהודה אוהב אותה וזהו כעיסה לשון כעס: ולא רחים ולא אהבה. וזהו דלא ידע יהודה כי

רמב"ן

מניסס וכן יעשו הקדמים גם היום באלמנות ובזונות לעיר לא נודעו וכינו שלא מבכות הן של ילדה טמאה מדרס ושל זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת פרץ טהורה מכלם יוצאת חוץ היא הזונה נפקת ברא ונותנס שבכה על קלס הכלאס לא שתשכב עליה ותהיה טמאה מדרס ולא לכסות בה ראשה ותטמא טמא מת אבל לקסום קווצותיה ולהיותם מתחת השבכה ככלין ואינן כלאין ולכך טהורה מכולם: (יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאשה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה לשון רש"י ואיננו נכון שיתן שמלתו וילך ערום ממנה ואיך יקרא השמלה פתיל. ואיך יאמר הכתוב והפתילים בלשון רבים ואם תאמר כי על שם פתילי הציצית תקרא השמלה פתיל ה ובלילה שיקיים יהודה מצות ציצית ויאלצ בו לתת אותו לזונה ואולי היה בידו סודר קטן אשר יעטוף בו קצת הראש לפעמים ויקרא פתיל בעבור שהוא קצר כפתיל והוא תרגום שושיפא ולא תמצא לאונקלוס בכל שמלה שבתורה שיתרגום אותה שושיפא אבל לשון כסות ומלבוש תרגום בכלם מלבד ופרשו השמלה שאומר בו ויפרשון שושיפא לפי שהוא הסודר הידוע בתלמוד שיודעו בו הבתולים וכן תרגום יונתן בן עוזיאל המעטפות שושיפא שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והסהרים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היום בארצות המזרח. ויתכן עוד כי היה ליהודה טותם כצורת אריה או צורה אחרת ידועה במושלים והיו בידו פתילים שבהם כצורה ההיא לתייר בם והמטה

היה

אבן עזרא

על מתת אל: (יד) ותכס. טעם' יולא [ז] ומעמו ותכס עלמס: ותתעלף. טעמו שהסתירה פניה וכן [ח] ויתעלף. שהסתיר פניו בבגדיו. וקרוב טעם מעולפת [ט] ספירים: בפתח עינים. שם מקום. ויש אומרים כי שתי מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו: (טו) כי כסתה פניה. פי' [י] ותתעלף. והמפרש כי כסתה פניה במיני לצעונין והביא ראיה מגזו [כ] הבל הוא. כי אין מביאין ראיה מן הסופרים. גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה: (יח) חותמך. מדע שאותו נתן ג' דברים ערבון [ל] על דבר קל. ופי' קדמם בפסוק לא יהיה קדש [מ] אחרבשו: (כג) תקח לה. טוב אותם [נ] ותקח הערבון: פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חותם ופתיל ומטה ערבון

על

פירוש על אבן עזרא

מה על המנין אשר עלה לגזה לאנו כי זה היה עולה מדי שנה בשנה. רק התכחומין היה על מתת בגו. [ז] ר"ל היה ל"ל ותכבס עיין בפי' ר"ס (לעיל כ"ד ס"ה) מכ"ז פי' מה שכסתה א"ע והוא פ ועל עומד. כי לא היה עמה מי שיכסנה. [ח] (יונה ד' ח') גם שם פי' שהסתיר פניו. [ט] (שה"ש ה' י"ד). [י] ר"ל כי כסתה פניה הוא פירושו מתלם ותתעלף. [כ] ר"ל זה המפרש בודאי היה מתירכר לבמו שלא סכסה פניה במיני לצעונין כאשר חושב כי הוא פרילום הוא הבל. והפי' הנכון כמובא בפירש"י כי כסתה פניה שכבר בבית חמיה. [ל] ר"ל מעומו כדעת ר"ס (לעיל פס' ח') אשר לא היה ע"ש עלת ה'. [מ] (דברים כ"ג י"ח). [נ] ר"ל הלא לא נתן לה מלומה בעם דברו כזאת. ע"כ פי' הקידשה

נקרא

ספורנו

אמו ולכן נואשה תמר שיכניסה להיות עוד כלתו: (יד) בפתח עינים. בהתחלת שתי מסלות כי המסלה תקרא עין כמו על העין בדרך שור: אשר על דרך תמנתה. כדי שלא יתעלם יהודה מלשבוע בה בבואו מתמנת: כי ראתה כי גדל שלה. והשבה שכאשר ירא בה יהודה בזולת בגדי אלמנותה וישאל מדוע ככה עשתה תשיבהו כי בא מועד להסירם שהרי אמר לה שבי אלמנה עד יגדל שלה והנה אז כבר גדל שלה: (טו) כי לא ידע כי כלתו היא. גם אחר שגמה אליה אל הדרך לא הכירה שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו ולא אל יחי נתכנו עלילות שלה שיהיה זרע. ודה שהיה יותר שלם וכלי תשלה ומאנה יהיה מעיף לדקנו: מה תתן לי. התחילה לדבר כדי שיכירה כי לא היתה מכונת לשום אתנן בלי ספק אבל היתה כוונתה להקים זרע מיסודה וכן לקחה ערבון לא להנות בו אלא לעדות ואם היה נותן לה אתנן לא היתה מקבלת כי לא היה אז עמה עדות לזכות את נפשה: (יז) אם תתן ערבון אם תרין אז אעשה מה שלרית באמרך הבא נא אבא אליך: (יח) ופתילך. צמיד פתיל עליך כמו סודר שבמתניו שמעו חכמים ונסכה באלה הכלים המורים הגדולה והגבורה כחותם ושבט המושל והאזור כאמרו אזור נא כגבר חלציך וזה עשתה כדי שתתפאר במעלת יהודה וגדולתו: (יט) ותלבש בגדי אלמנותה. שלא היה עם לבבה להנשא אחרי שהשיגה את הזרע המכוון: (כב) וגם אנשי המקום אמרו. כמשחקים וקיקלון על כבודך: (כג) הנה שלחתי. ולא שקרתי באמונתי:

וגם

פירוש רשב"ם

כה מת על שהיה משחית זרעו שלא תתעבר ותכחש יופיה: (יד) ותכס ראשה בצעיף. שאין זה דרך אלמנות: ותתעלף. כסתה פניה שלא יכירנה יהודה: בפתח עינים. בשער של פרשת דרכים שהכל עוברים ונראים לעינים דרך שם. והמפרשים שב עיר טועה: שהרי כתוב לפנינו היא בעינים ואילו היה שם עיר היה לו לומר בעינים הבית חסף (שו"א) שלא מצינו שיאמר בבית אל בירחו בירושלים: (טו) כי כסתה פניה. עכשיו לפי הפשט כדכתיב ותתעלף: (יז) עד שלחך. רפי שתשלח שלוחך שיביא הגדי וגם יש רגיל לומר לשון רפי בשליחות דורון כדכתיב מנחה היא שלוחה אני שלחתי את הגדי: (יח) חותמך. טבעתך. פתילך. אזור. ומטך שלשה כלים הללו מוזמנים לתת כי אינו מלבוש: (כא) הקדשה. מיועדת ומוזמנת לכל באיה כדכתיב וגם קדש היה בארץ. ולא תהיה קדשה מבנות ישראל: (כג) תקח לה. מה שבידה. כי לא אשלח עוד עליה פן

נהיה

מְצָאתָהּ: כד וַיְהִי כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף: כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה: כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ: כז וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ: כח וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה: כט וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ

פרץ

גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ: כד וַהֲוָה כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּה לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלְּתָךְ וְאַף הָא מְעַדְּיָא לִזְנוּתָא וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָא וְתִתּוֹקַד: כה הִיא מִתַּפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְחָמוּהָא לְמֵימַר לִגְבַר דִּי־אִלֵּין דִּילֵהּ מִנֵּהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמָרַת אִשְׁתְּמוֹדַע־כְּעַן לְמַן עִזְקְתָא וְשׁוּשִׁפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין: כו וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי־מְעַדְּיָא אֲרֵי־עַל־כֵּן לָא־יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה בְרִי וְלָא־אוֹסִיף עוֹד לְמִידְעַהּ: כז וַהֲוָה בְּעִדָּן דְּמֵילְדַהּ וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעָהָא: כח וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב־יְדָא וּנְסֵיבַת חַיְתָא וּקְטַרַת עַל־יְדֵהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה: כט וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יְדֵהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמָרַת מָה־תְּקוֹף

סגי

מסרה כד לזנונים, ל' ומ"ע [דמ"ג]. הוליאוה, ג' מ"ל ב' וין ומ"י וכספם באלף. ותשרף, ל'. כה הוא, ג' כ"ס ויו ושיכק. מולאת, כ' כ וקרי באלף ומי' מהרש"ם סוטה דף י'. והיא, ר"מ כתיב י' במורה. לאמר, כפי. לו, דגוש מדין ל"מ. הכר נא, ב' ותענין. החותמת, חסר. והפתילים, ל' ומ"ג [דמ"ג] והמטה, ב'. כו לדקה, ל' וחד לדקה. יסף, ו' מלרע שלא כמנהג. לדעתה, ל'. כז תאומים, מ"ל ס' ו' י' ד' זוגין דמיין חד מ"ל וחד חסר. כח וחקשר, חסר. ראשנה, י' מ"ע ס' וח"ו. כט כמשיב, ל'. פרלת, דגוש מד"ד. פרץ, דגוש מדין א"מ.

ת"א ויהי כמשלש כדה מ. ויאמר יהודה הוליאוה. הוא מוצאת ברכות מג כתובות סו סוטה י מגילה כנ. והיא שלחה אל חמיה סוטה שם. הכר נא שם. ויכר יהודה שם ודף י' מכות כנ. ולא יסף עוד לדעתה סוטה י'.

רש"י

מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה בגלוי כי מה עלי לעשות עוד לקיים דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה. לפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם אותו בגדי עזים (ב"ר): (כד) כמשלש חדשים. (נדה מ) רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשלש החדשים כמו (אסתר ט) ומשלוח מנות משלוח ידים וכן תרגום אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו הרה כממה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: (כה) היא מוצאת. להשרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת. אלא לאיש אשר אלה לו. אמרה אם מעצמו יודה יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו ז"ל דרשו שילאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: (וסבירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה. ובִרבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומם חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת

רמב"ן

היה בידו כמשפט שלים וגונם כענין שכתוב מטה עוז שבט למשול וכתיב לא יסור שבט מיהודה ואלה נתן בידה: (כד) ויאמר יהודה הוציאה ותשרף. אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר משום ר' מאיר תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה זה כתב רש"י ולא פירשו ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת בעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל ודין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא. ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח יהיה להם בכלל אשת איש ולזכרה שלהם זו היא מיתתם והלא הם אומרים שיהודה התחיל במצות יבום תחלה וכן בגמרא סנהדרין מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל. והנראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו אינה נדונת כמשפט שאר הנשים. אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יצוה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות וחשב אותה כמחללת את אביה לבנות כהונתו לא שיהיה דין הדיוטות כן. ועל דרך הפשט יתכן שהיה המשפט כנהוג היום במקצת ארצות שאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם: (כו) צדקה ממני. בדברים ממני היא מעוברת ורבותינו דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לשון רש"י. והנכון שהוא כמו לדיקים וטובים ממנו ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה צדקה במעשיה יותר ממני כי היא בצדקת ואני הפושע אליה שלא נתתיה לשלה בני: והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום: ולא יסף עוד לדעתה. אחרי שקיים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אע"פ שהיה בלבו כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמים וזה טעם האומר

ספורנו

(כד) וגם הנה הרה. ולא השתדלה לכסות קלון לכבודך כענין אמרם ז"ל אשה מזנה מתהפכת או משמשת במוך כדי שלא תתעבר: (כה) היא מוצאת והיא שלחה. שלא נפל לבה מהשתדל לזכות את עצמה אע"פ שהיו מוליאים אותה להשרף כי היה לבה כלב הארי: לאיש אשר אלה לו. אע"פ שהיתה בטוחה שבזה לא רצתה להלבין פניו כאמרם ז"ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים שלא מחמר: (כו) צדקה ממני. אע"פ שהיא בזה אלי במרמה ואני לא רמיתיה כלל כי שלחתי הגדי מכל מקום היא צדקה במרמתה שהיתה למכוונת טוב ורלוי לאל ית' שהוא קיום הזרע לא לכוונת עלמה שהרי שזה לאתנותה תיכף יותר ממה שנלדקתי אני בקיום אמונתי שהיתה שכונה בו לכבודי ולהשיג מעטרי שהוא תכלית נפסד ונרזע כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: (כז) והנה תאומים בבטנה. קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה שמילדת שני לבכיר כראשון: (כט) ויהי כמשיב ידו. היה כמו משיב

ידו

הא שדרית ית גדיא הדין ואנת לא אשכחתה: (כד) והוה בזמן תלת ירחין אשתמודעה דמעברה היא ואיתני ליהודה למימר זניית תמר כלתך ואוף הא מעברא לזנו ואמר יהודה הלא בת כהן היא הנפקוהא ותיתוקד: (כה) תמר מתאפקא לאיתוקדא ובעת תלת משכוניא ולא אשכחתנון תלת עיינהא לשמי מרומא וכן אמרת בבעו ברחמין מן קדמך יי עני יתי בהדא שעתא אננקי ואנהר עייני ואשכח תלת סהדי ואנא מקימא לך מן חרציי תלתא קדישייא דמקדשין שמך ונחתין לאתון נורא בבקעת דורא ביה שעתא רמז קודשא בריך הוא למיכאל ואנהר עיינה ואשכחתנון ונסיבת יתהון ושלקת יתהון קמי ריגלי דייניא ואמרת גברא דאילין משכוניא דידיה מניה אנא מעברא ואוף על גב דאנא יקדא לית אנא מפרסמא ליה ברם מרי עלמא יתן בלבביה דיחמי יתהום וישיזב יתי מן דינא רבא הדין וכיון דחמא יהודה אכר יתהום בכן אמר בלביה טב לי בהית בעלמא הדין דהוא עלם עביר ולא נבהית באנפי אבהתי צדיקיא בעלמא דאתי טב לי יקיד בעלמא הדין באישא טפיא ולא ניקד בעלמא דאתא באישא אכלא אשא דמיכלא קביל מיכלא היא לפום דאמרית ליעקב אבא אבר כדון פרגודא דברך לפום כן צרכית למשמע בבי דינא למן אינון סימוניא חותמא וחוטריא האילין:

(כה) תמר נפקת למיתוקדא בנורא ובעת תלתא סהדי ולא אשכחת יתהון תלת עיינה למרומא ואמרת בבעו ברחמי מן קדמך יי את הוא יי אלהים דעני לעייקיא בשעת עקתהון עני יתי בהדא שעתא דהיא שעת אננקי ואנא מקימנא לך תלתא צדיקין בבקעת דורא חנניא מישאל ועזריה בה בשעתא שמע מימריה דיי קל צלותה ואמר למיכאל חות והב יתהון להגדרין עיניה בר דהה חמת יתהון נסיבת יתהון ושלקת יתהון קדם ריגלוי דדיינא ואמרת להון גברא דאילין דידיה מניה אנא מעברא אע"ג דיקדה לית אנא מפרסמא ליה ברם רחיצא אנא ברבון כל עלמיא יי דהוא סהיד ביני וביניה דיהב בלביה דגברא דאילין דידיה דיחמם מן עקתיה ושושיפא וחוטרא האילין:

(כו) ואכר יהודה ואמר זכיא היא תמר מני איתעברת וברת קלא נפלת משמיא ואמרת דמן קדמי הוה פתגמא ואשתזבו תרוויהום מן דינא ואמר בגין דלא יהבתה לשלה ברי אירע יתי כדון ולא אוסף תוב למידעה במשכבא:

(כו) וחכם יהודה תלתא סהדוי וקם על ריגלוי ואמר בבעו מנכון אחי ואנשי ביתיה דאבא קבילו מני במכילא דאינש מכיל בה מתכיל ליה בין מכילא טבא בין מכילא בישא וטובוי דכל אינש דמגלי עובדוי על דנסיבית פרגודא דיוסף אחי ואצבעית יתיה באדמא דצפירא וקריבית יתיה קדם ריגלי דאבא ואמר ליה חכים כען הפרגוד דברך היא דא אי לא מכילא לקבל מכילא סדרין לקבל סדרין טב לי בהית בעלמא הדין ולא בהית לעלמא דאתי טב לי יקד באישא טפיא ולית אנא יקד באישא אכלא אישא זכאי היא תמר כלתי ברנא מני היא מעברא חס לה לתמר כלתי לית היא מעברא בגין דזנו בגין כדין לא אסבית יתה לשלה ברי נפקת קלא נפקת מן שמיא ואמרת תריכון זכון בדינא מן קדם יי הות פתגמא ולא אוסיף תוב למיחכום יתה:

(כז) והוה בעידן מילדה והא תיומין במעהא: (כח) והוה במולדה ופשט וולדא ית ידיה ונסיבת חייתא וקטרת על ידיה חוט זהורי למימר דין נפק בקדמיתא: (כט) והוה כד אתיב וולדא ית ידיה והא נפק אחוי ואמרת מה

תקוף

בעל הטורים

בשפרס סכל ולידך (משלי י"ג) ומעוש לב יסיה לבת בשביל שעיוש לב אביו לומר סכל נא הכתונת בנך הוא היה לבת שאמרה לו הכר נא למי החותמת: (כד) (ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (הוא): כ"ם שם בן ד' מלמד שהקב"ה זימן לה הסימנין שהלשבו ממנה (כדאי' בגבה ועי' במ"י): הוציאוה ותשרף פרש"י לפי שבאו של שם היתה וגם כבן שזינתה בשריפה והקשה הרמב"ן דמה שכתוב גם כהן שזינתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה אבל שומרת יבם אפי' כהנת אינה אלא בלאו וכ"ש מפני שהיה יחוס בבני נח ואוחרמן זו היה מיתה הא מוכח בסנהדרין שאין יחוס זוהג בבני נח כלל ועי"ק דכל מיתה האמור' בב"נ אינה אלא סייף ועוד מה שאמר לדקה ממני כ"ש שהיה לה להסתייג. ופי' הוא בשביל שהי' קלין ומושל בארץ והכלה אשר מזנה עליו אינה כידונים כמשפט אשר כמים הזונות אך כמבזה את המלכות וע"כ אמר הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לשפוט בה כל אשר ילוה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות וע"ד המשפט שהיה שמעמם אשר תזנה שסם איתה שמופקרים אותה לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו. והנה אשר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם:

ורבינו יהודה החסיד פי'. לא דן אותה יהודה בשריפ' אלא שיפרשו לה רושם בין עיניה לפי' שהיא זונה וכאשר ידע יהודה שהי' ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקשים על מה שאמר יהודה הוציאוה ותשרף והא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועוד בד"כ משפילין מן הלך ועוד היאך היה דן על כלתו ומפרשים שילמך ויעקב ויהודה דנוה והשפילו ביהודה מן הלך. ונגדרת יש שם בעצמו דנה וא"א לחיות כמסדקדק בסמכנו שגום דור ודור שמלא שמם כבר. ומה שאמרו בפ"ק בסי' שנה על הסנהד' ב"ד של שם גזרו משום מעשה דאמר לא שהיה קיים אלא כל בית דינו אחריו נקראו על שמו: (כט) הוא מולה כתיב חסר אל"ף לומר לך שאמרה אפי' אם יליטו גם סלוד לא מודה: הכר נא למי החותמת ק"ס פירא שא"ל מיכא אם שמם ופורם: (כט) מה פרצת. כמו שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו: פרץ בגי' ב"ם

יונתן

כי היא כלתו דאלו ידע לא בא עליה שהי' סוכלה מלה סיסה סלכו וזר"ק: (כה) תמה סלא משכוניה בקשה ג' משכונותיו ולא יכולה למלוא נשאה עיניה למרום והאירו ותלאסם ודייק זה ממלה מולמא למון מליסה וכן הוא במדרש היא מוצאת כד"א או מלא אבידה. בהיא פי' להסביים מלשון נשם וכבר פי' בברלשים ולא יסתובבו ולא ידעו מה היא בהשפלה. דהוא עלמא עביר. פירוש שהוא עולם עובר כמפורסם: בהשא מפיח פי' לש העה"ז שהיא כבה כי תרגום לא תכבה לא תשפי: מיכלא קביל מיכלא מדה כנגד מדה. אבל אבר כדון וכו' פירוש לפי שאמרו ליעקב הכר הכתונת בנך הוא כו': לפום כן צרכית וכו' פירוש בשביל כן מדה כנגד מדה הוצרכתי לשמוע בב"ד למי החותמת וכו' וי"מ דכאן משמע שיהודה הביא הכתונת ובעצמו הוליכה ושדרו ביד בני בלהה וזלפה שכן כתיב ויביאו וי"ל מי שיש בידו לשמוח ואינו מוחה הבל ל"ש: (כו) ושמונו סלויהון מן פירוש אלו לא הודה יהודה היתה אשר נשרפה בב"ד בפה"ז ויהודה שגרם שריפה לה מדלא הודה היה לו עונש מחה בפה"ב ושבטיו ש יודע

רמב״ן

שאומר לא פסק כתיב הכא ולא יסף והתם כתיב התם קול גדול ולא יסף: (כט) מה פרצת עליך פרץ חזקת עליך חזק לשון רש"י: ועניין פרץ גבל מקום המילה כגדר ועברו. מן פרוץ גדרו. למה פרצת גדריה. ולשונם פרצה קורסים לגנב אבל יאמר בלשון הקדש על כל עובר גבול כדבר ופרצת ימה וקדמה ויפרוץ האיש מאד מאד ולכן אמר בכאן בהיות הראשון כמשיב ידו והוא עבר לצאת מה פרצת פרץ גדול בגדר לעבור לצאת קודם ממנו. ואמר עליך

שתקנו שהליות יחד והשיב זה ידו ויצא ממנו והנה יש עליך ¹עתה זה הפקן. ואחרים אמרי מבוא

אבן עזרא

על דבר קל כזה. והנה הנה שלשתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה. הם אות כי יתקע לה הערבון: (כד) כמשלש חדשים. בתוספת מ"ם קודם שלם ¹ונימים בתוספת מ"ם אחר שלם: (כה) היא מוצאת. היה ראוי להיות כמו מודעת ²לולי מעלה הא"לף במשפט: (כו) כי על כן לא נתתיה. כמו כי על כן ³לקחתי הסכיך. כמעט שהמיתו הוא"ל ולא נחמים. או טעמו עמהם כן ⁴כי לא נתתים: לדעתה. לשכב עמה: (כח) ויתן יד. שהוציא מהם ולא הכר שמו כי עוד לא נקרא. גם אלה ⁵במעשה אלה

פירוש על אבן עזרא

נקרא בעת שיולא מלשון לרעות אף אם לא לקח בידו. כמות וכקח בעת הבוא את הארץ (דברים ב' ח') ע"כ בעת אשר אמר לא הערבון נקרא נ"כ לקח לה. ¹ר"ל פי' לשם שושל ג' לדברים שצור דבר קל כפי' לעיל. כי ביזין ליהודה לחקור עליה עוד. ע"כ פי' אשר מוטל לה כי לא יגיע לידה הבטחה. ²ר"ל במדעים מא"ס קודם של סדשיון. משם כמו. וביעים המ"ם לאחר שלם כמו משל שלשם (שמות ה' ה'). ופי' כמו יום לתמול שעבר. כן עבר שלשום. ³(ישעיה י"ב כ') עם כתות לפה"ס. ותצור כי הא"לף שלומיה לחצל אשר מלם מה הוכרה לנקד בציר"י אלא"ף והיה ראוי להיות מוצאת לא אחין דין הכתבה בלומיה הנרון. ⁴(לעיל ל"ג י') והוא כשיכם טעם והוא כמו הוא"ל בלשון מלומד. ⁵כמו כן נבוא לאתמר דתכום (במדבר כ"ג ז') כ"ל כדין עמסם. ⁶כמ"ש בלידת יעקב ועשו (לעיל כ"ח כ"ו). ⁷ר"ל שהמעשה עליך אם יפורש בזה ע"י זה הפקן וא"כ פי' עליך

פירוש רשב״ם

גדולה לבוא לחזור אחר הקדושות: (כד) זנתה תמר כלתך. וא"ת מי יודע אם אמת שזינתה תדע שהרי גם הרה היא כבר: ותשרף. לפי הפשט כך היה מנהגם מאחר שזוקקה ליבם: (כה) היא מוצאת לאחר שהוציאוה שלחה הערבון ועדיין לא רצתה לגלות אלא לאיש אשר אלה לו: (כו) צדקה ממני. יותר ממני שאני צויתיה לשבת בית אביה עד יגדל שלה בני היא השלימה התנאי שצוויתיה אבל אני לא השלמתי לה תנאי שהתניתי לך כי לא נתתיה לשלה בני וכן על צדקו נפשו מאלהים יותר מאלהים. וכן בשאול ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני. יותר ממני: לא יסף לא

תוסיף

פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ: ל וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח: ס חמישי לט א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה: ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי: ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ: ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ: ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה: ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד־יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה: ששי ז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי: ח וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי: ט אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים: י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ: יא וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין

אונקלוס

סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא שְׁמֵהּ פָּרֶץ: ל וּבָתַר־כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל־יְדֵהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵהּ זָרַח: א וְיוֹסֵף אִתְּחֵית לְמִצְרָיִם וּזְבָנֵהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא גְּבַר מִצְרָאָה מִידָא דַעֲרָבָאֵי דִּי אַחְתוּהִי לְתַמָּן: ב וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵהּ מִצְרָאָה: ג וַחֲזָא רִבּוֹנֵהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵהּ וְכֹל דִּי־הוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵהּ: ד וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵהּ וּמַנְיֵהּ עַל־בֵּיתֵהּ וְכָל־דִּי־אִית־לֵהּ מְסַר בִּידֵהּ: ה וַהֲוָה מֵעִדָּן דְּמַנִּי יָתֵהּ בְּבֵיתֵהּ וְעַל כָּל־דִּי־אִית־לֵהּ וּבָרִיךְ יְיָ יַת־בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָה בִּרְכְתָא דַיְיָ בְּכָל־דִּי־אִית־לֵהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא: ו וּשְׁבַק כָּל־דִּי־לֵהּ בִּידָא דְיוֹסֵף וְלָא־יְדַע עִמֵּהּ מִדַּעַם אֱלָהֵן לַחְמָא דִּי־הוּא אָכֵל וַהֲוָה יוֹסֵף שַׁפִּיר־בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְּחֶזְוָא: ז וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקַפַת אִתַּת־רִבּוֹנֵהּ יַת־עֵינַהָא לְיוֹסֵף וַאֲמָרַת שְׁכוּב עִמִּי: ח וְסָרֵיב וַאֲמַר לְוָת־אִתַּת רִבּוֹנֵהּ הָא רִבּוֹנִי לָא יָדַע עִמִּי מַה־דִּבְבֵיתָא וְכֹל דִּי־אִית־לֵהּ מְסַר בִּידִי: ט לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא־מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵן יָתִיךְ בְּדִיל אַתְּ־אִתְּתֵהּ וְאֵכְדֵּין אֶעְבֵּיד בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וְאֵחוֹב קֳדָם־יְיָ: י וַהֲוָה כַּד־מַלֵּילַת עִם־יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא־קַבִּיל מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ: יא וַהֲוָה בְּיוֹמָא הָדֵין וְעַל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי־חֻשְׁבָּנֵהּ וְלֵית אֱנָשׁ

מסרה ויקרא שמו, ו' ספר פס. לט א ויוסף ג' ל"פ פ' שוס בר פס. הורד, ב'. ויקנהו, ל'. פוטיפר, כו"ל סדל מלם כתיב ומ"ל דמ"ל. מיד, ה' גבי קנין. הורדהו, ב' וכ"כ [מ"ל ו"ק ומ"מ ומ"י]. שמה, י"ס מ"פ. ב בבית, מפחל. אדניו, מרכא. ד ויפקדהו, ל' וחסר. על ביתו, ה'. ה ויהי, ה' בטעם גריש. בבית, סכף רפי כי ססירק הוא קל. ו ולא ידע, י"ס. אוכל, ד' מ"ל. יפה חסר, בטקף. ערלה, האלף בסגול כדין ל"ז*. ז ותשא, י"ד. ואין כאן פיסקא כלל. ח וימאן, ז' טעמים ופסק ושני בחיי. ט ממני כ"ו. חשך, ז' לשון מניעה. אותך, פ"ו מ"ל בל' נקבה. באשר, פ"ד הרעה, ו'. הגדלה, חסר. י יום יום, ז' פסק. להיות, מ"ל. עמה, סת"א במפיק. יא כהיום, ד' כל מולא דכו'. ויבא, כל לו' חסר. הביתה, י"ס. למשות, מלא. *ל"ס כל"ל, וכ"ל ביכוני הפעיל ממעלי ל"ס.

ת"א ויוסף הורד סוטה יג. ויברך ה' את ברכות מג. סנהדרין לס. ותשא אשת כזיר כג הוריות י. איננו גדול עקידה שער נג. ואיך אעשה ערכין טו. וחטאתי לאלהים סנהדרין קס. ולא שמע אליה לשכב אצלה יומא. לס סוטה ג הסלילים ה. ויבא הביתה סנה מע סוטה לו.

רש"י

חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה שמעל עכן שילא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושתי חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב (בראשית רבה): ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: (ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו (ב"ר): (ד) וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: (ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקיה: ויהי יוסף יפה תאר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו (ב"ר) אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב. מיד (ז) ותשא אשת אדניו וגו'. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד (תנחומא) יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"ז

רמב"ן

עליך כי היה הגדר עליו והוא כלוא בתוכו כלומר מה פרצת עליך פרץ גדול בגדר ויצאת ממנו. ור"ל אמר מה פרצת כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ ואין בזה טעם. והמדרשו של רבי נהוראי בן הקנה יוכיח סוד נאה. אלה הילודים אמרו לעקרי אדם על שם

ירושלמי

תְּקוֹף סַנִּי תַּקִּיפְתָּא וְעָלָךְ אִית לְמִיתְקוֹף דְּאַנְתְּ עָתִיד לְמַחְסַן מַלְכוּתָא וּקְרַת שְׁמֵיהּ פָּרֶץ: (ל) וּבָתַר כְּדֵין נְפַק אָחוֹי דְּעַל יְדֵיהּ קְטִיר חוּט זְהוֹרִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ זָרַח: (א) וְיוֹסֵף אִיתָּחַת לְמִצְרַיִם חֲבַנְיֵהּ פּוֹטִיפַר עַל דְּחַמְיֵיהּ שַׁפִּיר בְּגִין לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ מִשְׁכְּבֵיהּ דְּכוּרָא וּמִן יַד אִתְגְּזַר עֲלוֹי וְיָבִישׁוּ שַׁעֲבוֹוי וְאִיסְתָּרַס וְהוּא רַבָּאֵי דְּפַרְעֹה רַב סְפוֹקְלָטוֹרְיָא גְּבַר מִצְרָאֵי בְּעַדְבְּנוּתָא מִן עַרְבָאֵי דְּאַחְתוּהִי לְתַמָּן: (ב) וַהֲוָה מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדָא דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאֵי: (ג) וַחֲמָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרוּם מֵימְרָא דַּיְיָ הֲוָה בְּסַעֲדֵיהּ וְכֹל דְּהוּא עָבִיד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ: (ד) וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְיֵיהּ אַפִּטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתֵיהּ וְכָל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ:

[(ד) וּמַנֵּי יָתֵיהּ אַפִּיטְרוֹפּוֹס:]

(ה) וַהֲוָה מֵעִידָן דְּמַנְיֵיהּ אַפִּטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל דְּאִית לֵיהּ וּבָרִיךְ יְיָ

יונתן בן עוזיאל

יַת בֵּית מִצְרָאֵי בְּגִין זְכוּתֵיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה בִּרְכְתָא דַּיְיָ בְּכָל מַה דְּאִית לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא: (ו) וּשְׁבַק כָּל דְּאִית לֵיהּ בִּידָא דְּיוֹסֵף וְלָא יְדַע עִמֵּיהּ מִדַּעַם אֱלָהֵן אִנְתְּתֵיהּ דִּשְׁכִיב גַּבָּהּ וַהֲוָה יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְּחֶזְוָא: (ז) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקַפַת אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ יַת עֵינָהּ בְּיוֹסֵף וַאֲמַרַת שְׁכוּב עִמִּי: (ח) וְסָרִיב לְמִקְרַב לְגַבָּהּ לְאִיתַּת רִבּוֹנֵיהּ הָא רִבּוֹנִי לָא יְדַע עִמִּי מִדַּעַם מַה בְּבֵיתָא וְכָל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידִי: (ט) לֵיתֵיהּ רַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵן יָתִיךְ מִן בִּגְלַל דְּאַנְתְּ אִנְתְּתֵיהּ וְאֵיכְדֵין אַעֲבֵיד בִּשְׁתָּא רַבְּתָא הָדָא וְאֶיחוּב קֳדָם יְיָ: (י) וַהֲוָה כַּד מַלֵּילַת עִם יוֹסֵף יוֹמָא דֵין וְיוֹם מָחְרָא וְלָא קַבִּיל מִנָּהּ לְמִשְׁכּוּב גַּבָּהּ לְמֶהֱוֵי מִתְחַיַּיב עִמָּהּ בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי: (יא) וַהֲוָה בְּיוֹמָא הָדֵין וְעַל לְבֵיתָא לְמִבְחוֹשׁ בְּפִנְקְסֵי

בעל הטורים

ב"פ עולם י"ד והוא בני דוד: (א) הורד ב' במס' הכא ואידך (ישעיה י"ד) הורד שאול. לומר ששקול הגלות כנגד גיהנם. הורדהו ב' במסורה הכא ואידך הורדהו אלי גבי בנימין. בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הוצרך גם הוא להוריד בנימין שמה: (ד) וכל יש לו נתן בידו ס"ת לשונו מלמד שנא בבצלאל ולמד ט' ע' לשון ולכך הצליח בידו: (ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגימ' היא אשה (ע"ה): (י) להיות עמה. בגי' לעתיד גיהנם. (עם הסיגום): (יא) ובגדו ב' במסור' בפ'

יונתן

שהודה כיצולו שביסם ע פדין עם"ז חם מדין עה"ג וק"ל: (א) לעמביד ממיה משכב דכורא לכך קנאו וכן הוא בסוטה פ"ק ע"ש: סנוטרי פירוש ותיבתו ביליון: בערבנותא מן ערבאי דייק מדכתיב מיד הישמעאלים ולעיל נאמר והמדנים מכרו וגו' אלא לפי שלא רצה פוטיפר לקנותו משהדן שגנבוהו ולא היה עבד מדהיה יפה אחר לכך הוצרך להעמיד המדנים לערבים שלא יתבעוהו שום אדם וכן הוא ברבה פ' פ"ו: (יא) למיבחוש בפנקסי פירוש לחשב וכתרגם אונקלוס ודייקו דאי היה מלאכה ממש לא היה

רמב"ן

השמש שהיא זורחת תמיד. ופרץ על שם הלבנה הנפרצת לעתים ונבנית לעתים והרי פרץ הוא הבכור והשמש גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב ויתן יד וכתיב ואחרי כן יצא אחיו והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים כי הלבנה מותאמת בשמש והנה פרץ אשר לזרח הנותן יד והוא בכור בכח עליון כמו שאמר גם אני בכור אתנהו וחסו נאמרה בקדוש הסודם דוד מלך ישראל חי וקיים והמשכיל יבין: (ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו לשון רש"י ואינו נכון אבל ויראה אדוניו כי ה' עמו כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם יודע כי מאת אלהים היא לו. וכן כלשה ראינו כי היה ה' עמך: (ד) וימצא חן בעיניו. ושמו משרת לעצמו ופקיד על ביתו: וכל יש לו נתן בידו. להיות פקיד ונגיד על כל אשר לו בבית ובשדה ולרבותינו בו מדרש אמרו שלשם ונכנס מלחם ויצא אמר לו מזוג רותחין והא רותחין מזוג פושרין והא פושרין מה יוסף תנן בעבריים הרבין במצרים עד היכן עד שראה שכינה עומדת על גביו הה"ד ויראה אדוניו כי ה' אתו והענין כי בעבור היות אדוניו מצרי לא ידע את ה' אמר כי בראותו הצלחתו הגדולה היה חושב כי דרך כשפים הוא כאשר בני אדם עד שראה שהיה מאת עליון במראה שנראים לו בחלום או בהקיץ בעמוד ענן וכיוצא בו לכבוד הצדיק: (ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לשון נקיה בדברי רבותינו ור"א אמר כי כל אשר לו היה ביד יוסף חוץ מן הלחם אשר הוא אוכל שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי כן היה משפט המצרים את העברים שלא יגעו במאכלם כי תועבה היא למצרים ואפשר שהוא כן. או יהיה פי' הכתוב כי לא ידע אדוניו את יוסף מאומה שיקח מכל אשר לו רק את הלחם לבדו אשר יאכל יוסף לא לשאר הנאות כאשר יעשו הבסורים ולא לאסוף לו עושר ונכסים כענין שנאמר ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה. ולא ידע אתו מה בבית ענין אשר שלא ישגיח לדעת מה אתו בבית כי לא ידע אתו מאומה לשון שולל ומה בבית יקים? ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. הזכיר זה בכאן לומר כי בעבור יפיו נשאה אשת אדוניו אליו את עיניה ורש"י כתב כי בעבור שראה עצמו מושל

אבן עזרא

שהוא כמו ופרצת. והגאון אמר כי מה פרצת כתמתו. רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ לרב: (ו) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק. ועוד כי אדוני יוסף סרים היה. והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם. כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי: (ז) ויהי יוסף יפה תאר. כאמו: (י) לשכב אצלה. אפי' לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמה לדבר שיחה: (יא) ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או

פירוש על אבן עזרא

עליך לשלם הנזק. ולדעת אחרים פי' עליך. כמו ופרצת. ר"ל זה סמן כמו שפרץ בלאתו לאויר עולם כן יפרוץ מחיד ויהיה גבור לעולם והוא כמו ופרצת (לעיל כ"ח י"ד). ור"ל כמו מה בלע (לעיל ל"ז כ"ו). ה(להלן מ"ג ל"ג). ור"ל פי' כמו יפת תואר המבואר אלל אמו רחל (לעיל כ"ט י"ז) ע"ש. ור"ל לפרש כפול לשון. ומדכתיב לשכב אצלה ולא כמה שמוחה ע"כ פי' אפילו במקום קרוב אצלה. ובאלה להיות עמה פי' שאמרו חז"ל שהרה קנין שיהיה ירדה לעולם ופי' נפלו

ספורנו

ידו לא משיב באמת כי לא בפעולת הולד נעשה כן רק בפעולת הכח הדוחה שדחה את אחיו לחוץ והוסג אחור זה עם ידו: (א) ויוסף הורד. בזמן אשר בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד: מיד הישמעאלים. שהיו בעלי הגמלים הנושאים והם בעצמם היו הסוחרים: (ב) ויהי ה' את יוסף. להצילו מהמתקוממים עליו: ויהי איש מצליח. משיג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדוניו המצרי. עומד לשרת בסדר אדוניו ולשון היה כמו עמד כמו והיה שם ויהיו שם כאשר צוני ה': (ד) וישרת אותו. בדברים הצריכים לגופו: (ו) ויעזוב כל אשר לו. בלי שיצטרך לכוין החשבון: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. אחר שהפקיד אותו באופן זה על הסך שהיה מתחלה שהיה שונה בעבודה קשה כאמרו הסירותי מסבל שכמו כו': (ז) ותשא אשת אדניו. בשביל יפיו שאמר למעלה: (ט) כי אם אותך באשר את אשתו. בענין האשות בלבד חשך אותך ממני: הרעה הגדולה הזאת. לשלם רעה תחת טובה: להיות עמה. ביסוד: (יא) כהיום הזה. שנתנה עיניה והשאותה

פירוש רשב"ם

הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף (נ"א יסוף) עוד לדעתה: (ל) זרח. בשביל השני שהוא אדום. זרח לשון אדמומית הוא כדכתיב והצרעת זרחה במצחו וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא וכתיב ויהי בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם. וכן בבבא בתרא במוכר את הספינה. האי שמשא סומקתי הוא והאי דלא סמקא אלא בפניא ורמשא משום דנהורין לא ברי בשביל מאור היום הגדול: (א) שר הטבחים. על ידו נידונין הנרצחים והאסורים בבית הסוהר שלו: (ו) ולא ידע אתו מאומה. בבית. כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לא היה מעיין ומביט כלל בכל צרכי ביתו מהיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השלחן ואוכלו. כל מיני מאכל קורא אותו לחם כדכתיב עבד לחם רב. וכן כי לפני לחמי אנחתי תבא. מאכלי. לא ידע אתו מכל צורכי ביתו לא היה רואה רק בשעת אכילה: (ט) ולא חשך ממני. מלהיות שליט על הכל כי אם אותך: (י) להיות עמה. נזהר היה אפי' להתיחד עמה עד שארע מעשה שנשאר יחידי

איש מאנשי הבית שם בבית: (יב) ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה: (יג) ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וינס החוצה: (יד) ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול: (טו) ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה: (טז) ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו אל ביתו: (יז) ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי: (יח) ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה: (יט) ויהי כשמע אדניו את דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך ויחר אפו: (כ) ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי המלך אסורים ויהי שם בבית הסהר: (כא) ויהי יהוה את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר: (כב) ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירם אשר בבית הסהר ואת כל אשר עשים שם הוא היה עשה: (כג) אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר יהוה

°אסירי ק'

אתו

אתקלוס

מאנשי ביתא תמן בביתא: (יב) ואחדתה בלבושה למימר שכוב עמי ושבקה ללבושה בידה וערק ונפק לשוקא: (יג) והוה כד חזת ארי שבקה ללבושה בידה וערק לשוקא: (יד) וקרת לאנשי ביתה ואמרת להון למימר חזו איתי לנא גברא עבראה לחיכא בנא על לותי למשכב עמי וקרית בקלא רבא: (טו) והוה כד שמע ארי ארימית קלי וקרית ושבקה ללבושה לותי וערק ונפק לשוקא: (טז) ואחתתה ללבושה לותה עד דעל רבונה לביתה: (יז) ומלילית עמה כפתגמיא האלין למימר על לותי עבדא עבראה די איתיתא לנא לחיכא בי: (יח) והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקה ללבושה לותי וערק לשוקא: (יט) והוה כד שמע רבונה ית פתגמי אתתה די מללת עמה למימר כפתגמיא האלין עבד לי עבדך ותקף רגזה: (כ) ונסיב רבונה דיוסף יתה ומנהה לבית אסירי אתר די אסירי מלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי: (כא) והוה מימרא דיי בסעדה דיוסף ונגד לה חסדא ויהבה לרחמין בעיני רב בית אסירי: (כב) ומני רב בית אסירי בידא דיוסף ית כל אסיריא די בבית אסירי וית כל די עבדין תמן על מימרה הוה מתעביד: (כג) לית רב בית אסירי חזי ית כל סרחן

מסרה ולית ליה, ר. יב ותתפשהו, ל'. בבגדו, דגש מדין ס"א ב' בג' ליהנה. ויעזב, כו"ל חסר. החוצה, בל הו' מ"ל. יג כראותה, ל' מ"ל. יד ותאמר להם, ג' דבאי וכל כתיבים דכו'. הביא, כתב"ת. לצחק, ג' פסוקין ב' מנחן שלמיל. טו כשמעו, סכף רפי כדינו. הרימתי, ג' בג' כתיב ודין ל"ל [ע"י וס"ו]*. קולי, כל ס"ו מ"ל. ססולת, י"ו (פ"ו). טז בוא, י"ג מ"ל. יז לנו, דגות מדין ס"מ. לצחק, ססים בקבל לקבם סנסב"ס כדלעיל. יח כהרימי, ל' ומ"ל וסס"ס בס"פ. יט כשמע, פלוגתא דגם סכף רפי כדינו חסר ו' דקרי (מכ"ב). עשה, כתב"ס כי הס"ס מלסים ול"ל לי נפי. כ אסורי, אסירי קרי. אסורים, במלפנים וגם מ"י. כא חנו, ל' ומטעם ס"א. כב האסירם, ה"ל יק וחסר סרין ולית כלן קרי וכתיב כלל ותלת כמס"ק (מל"ב) כב אם כל, בספק ובלא מסג. עלותם, ו"*. *ל"ל ובוד ג' של סל"ס וסד מל"מ.
תי"א תתפשהו סוטה מה. **כ"ל דקסר בכלפים.

רש"י

ביה אמרה אין לי יום הגון להזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במסכת סוטה (דף לו): (יד) ראו הביא לנו. הרי זה לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי. (ב"ר) מעבר הנהר מבני עבר: (טז) אדניו. של יוסף: (יז) בא אלי. לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמע אדניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה ענייני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שנמשכת: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימרה הוה מתעביד: (כג) באשר ה' אתו. בשביל ה' אתו:

רמב"ן

שהבעל המשיל אוכל ושותה ומתעסק בספרו וכו': (ח) ויאמר אל אשת אדניו. ספר הכתוב כי מאן לעשות הרעה הזאת מפני שהיא גבירתו אשת אדניו והוא יבא את הבית יותר וזה טעם של אשת אדניו: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות ל' רש"י ונכון הוא רק בעבור הקרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים: ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה הוא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבא ודברו אותה רק לא הזכיר אסור הערוה כי דבר עמה כדרך הנשים: וטעם לשכב אצלה. כדברי רבי אברהם אפילו שישכב אצלה בסמוך היא בבגדה והוא בבגדו או להיות עמה לדבר שיחה כי לא מלאתו אלא על המשגל רק עמה או אותה. שכבה עמי. אם שכוב ישכב אים אותה. והנשים המבינים: (יג) ויעזוב בגדו בידה. לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידה בכחו הגדול ממנה והסכיל אותו מעליו כי היה בגד מתעטף בו כמעיל ולבוש והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחדה פן יגלה עליה לבני הבית או לאדוניו והקדימתו אליהם לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא תגיד היא ויעזוב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי: (יד) וטעם ראו הביא לנו איש עברי. כי העברים תועבת המצרים הם ולא יוכלו לאכל אתם לחם כי תועבה היא להם ולא יקנו מהם רק לטרחים וליותנים

יונתן בן עוזיאל

בִּמְנְקְסֵי חוּשְׁבַּנֵיהּ וְלֵית אֱנַשׁ מֵאֱנָשֵׁי בֵיתָא תַּמָן בְּבֵיתָא׃ (יב) וְאַחַדְתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידָהּ וְאַפַּק לְשׁוּקָא׃ (יג) וַהֲוָה כַּד חֲמַת אֲרוּם שְׁבַק לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידָהּ וְאַפַּק לְשׁוּקָא׃ (יד) וְחַמַּת חֶלְבּוֹנָא דְבֵיעֲתָא בְּדַרְגְשָׁא וּקְרַת לֶאֱנָשֵׁי בֵיתָהּ וַאֲמַרַת חֲמוֹן שְׁכָבַת זַרְעָא דְאַטֵּיל דֵּין דְּאַיְיתֵי רִיבּוֹנְכוֹן לָנָא גְבַר עִבְרַאי לְמִנְחַךְ בָּנָא עַל לְוָתִי לְמִשְׁכּוּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא׃ (טו) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֲרוּם אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבַק יַת לְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וְאַפַּק לְשׁוּקָא׃ (טז) וְאַנְחַת לְבוּשֵׁיהּ גַּבָּהּ עַד דְּעָאל רִבּוֹנֵיהּ לְבֵיתֵיהּ׃ (יז) וּמַלֵּילַת לֵיהּ כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר עַל לְוָתִי עַבְדָּא עִבְרָאָה דְאַיְתֵיתָא לָנָא לְמִנְחַךְ בִּי׃ (יח) וַהֲוָה כַּד אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃

ירושלמי

[(יח) וַהֲוָה כַּד אֲרֵימִית קָלִי׃]

(יט) וַהֲוָה כַּדִי שְׁמַע רִבּוֹנֵיהּ יַת פִּתְגָמֵי אִנְתְּתֵיהּ דְּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ׃ (כ) וּנְסֵיב עִטְתָא רִבּוֹנֵיהּ דְּיוֹסֵף מִן כּוּמְרַיָּא דְּבַדְקוּן דְּחֶלְבּוֹנָא הוּא וְלָא קְטַל יָתֵיהּ וִיהָבֵיהּ בְּבֵי אֲסִירֵי אֲתַר דְּאֲסִירֵי מַלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוָה תַּמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי׃

[(כ) בְּבֵית חֲבוּשָׁה׃]

(כא) וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּיוֹסֵף וּנְגַד עֲלֵיהּ חִסְדָּא וִיהַב רַחֲמוּתֵיהּ בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי׃ (כב) וּמַנֵּי רַב בֵּית אֲסִירֵי בְּיַד יוֹסֵף יַת כָּל אֲסִירַיָּא דִּבְבֵית אֲסִירֵי וְיַת כָּל דְּעָבְדִין תַּמָּן הוּא מְפַקֵּד לְמֶעְבַּד׃ (כג) לֵית צָרִיךְ לְרַב בֵּית אֲסִירֵי לְמִנְטַר יַת יוֹסֵף כְּאוֹרַח כָּל אֲסִירַיָּא אֲרוּם לָא חָמֵי יַת כָּל סורחן

בעל הטורים

[illegible] (טו) [illegible] (כ) [illegible] (כג) [illegible]

יונתן

[illegible] (יד) [illegible] (כ) [illegible] (כג) [illegible]

רמב"ן

[illegible] (יט) **ויהי כשמוע אדניו**. [illegible] (כ) **ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם**. [illegible]

אבן עזרא

[illegible] **לעשות מלאכתו**. [illegible] (יד) **הביא לנו**. [illegible] (יט) **ויחר אפו**. [illegible] (כא) **בית הסהר**. [illegible] (כג) **ואת כל אשר עושים**. [illegible]

פירוש על אבן עזרא

[illegible]

ספורנו

[illegible] **ויבא הביתה**. [illegible] **ויצא החוצה**. [illegible] (יד) **ותקרא לאנשי ביתה**. [illegible] (יט) **ויחר אפו**. [illegible]

פירוש רשב"ם

יחידי בעל כרחו לעשות מלאכת צורכי הבית כדרכו ואידע באותו יום שלא נותר איש בבית. ומדרש אגדה שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו: (יד) ויקרא בקול גדול. לפי שאתם רחוקים ממני שאילו

אתו ואשר־הוא עשה יהוה מצליח: פ

שביעי מ א ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך־מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים: ב ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים: ג ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל־בית הסהר מקום אשר יוסף אסור שם: ד ויפקד שר הטבחים את־יוסף אתם וישרת אתם ויהיו ימים במשמר: ה ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר: ו ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים: ז וישאל את־סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום: ח ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים ספרו־נא לי: ט ויספר שר־המשקים את־חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה־גפן לפני: י ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים: יא וכוס פרעה בידי ואקח את־הענבים ואשחט אתם אל־כוס פרעה ואתן את־הכוס על־כף

פרעה

בידה בדי מימרא־דיי בסעדה ודי־הוא עבד יי מצלח: א והוה בתר פתגמיא האלין סרחו שקיא מלכא־דמצרים ונחתומי לרבוניהון למלכא דמצרים: ב ורגז פרעה על תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי: ג ויהב יתהון במטרא בית רב קטוליא לבית אסירי אתר די יוסף אסיר תמן: ד ומני רב קטוליא ית־יוסף עמהון ושמש יתהון והוו יומין במטרא: ה וחלמו חלמא תרויהון גבר חלמא בליליא חד גבר כפושרן חלמה שקיא ונחתומי די למלכא דמצרים די אסירין בבית אסירי: ו ואתא לותהון יוסף בצפרא וחזא יתהון והא־אנון נסיסין: ז ושאל ית־רברבי פרעה די עמה במטרא בית רבונה למימר מא־דין אפיכון בישין יומא דין: ח ואמרו לה חלמא חלמנא ופשר לית לה ואמר להון יוסף הלא מן־קדם־יי פושרן־חלמיא אשתעו כען לי: ט ואשתעי רב־שקי ית־חלמה ליוסף ואמר לה בחלמי והא־גופנא קדמי: י ובגופנא תלתא שבשין והיא כדי אפרחת אפקת־לבלבין ואניצת־נץ בשילו אתכלתהא ענבין: יא וכסא דפרעה בידי ונסיבת ית־ענביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית־כסא על־ידא דפרעה:

ואמר

מסרה באסר, פ"ו. מצליח, מ"י דקרי וכתיב. מ א משקה, ב' וקמץ [ר"ל לידי] ובמרכא. מלך, במקף. והאפה, ס'. לאדניהם, ז' מקין [ר"ל האלף בס"פ]. ב ויקצף, חסר. סריסיו, מ"ל דמ"ל. ועל שר, ב'. האופים, מ"ל [דמ"ל]. ג במשמר, ג' פסק. ד ויפקד, כו"ל חסר. אתם, חסר: במשמר, ל' וקמץ. ה חלום, כו"ל מ"ל. חלמו, כ"ל חסר. בלילה, ב' רפין. כפתרון, מ"ל. המשקה, הקוף בסגול. אסורים, במלאפום וגם מ"י. ו אליהם, י"ז מ"ל בתורה. זעפים, ב' ס"ז ומ"י. ז סריסי, ל'. במשמר, הבית רפי ב'. בית, במרכא. ח ופתר, חסר. אלהם, חסר. הלא, י"ב מ"ל בתו'. פתרנים, ס"ו ומ"י. ספרו, ג'. ט ליוסף, ס'. בחלומי, ב' מ"ל ובעבין. והנה גפן, במקף. י ובגפן, ל'. שריגם, ל' כ"כ מי"ק וס"ס. והוא, ויו וחירק. כפרחת, הכף רפי כדינו וחסר. הבשילו, ל' ומ"ל. אשכלתיה, ל' ס"ו ומ"י. יא ואשחט, ל' השין מחלי. אתם, חסר. כוס, ב'.

ת"א ובגפן שלשה שריגם חולין צב ע' הזהב פרשת ויחי ופרשת דברים. והוא כפרחת חולין שם. וכוס פרעה בידי ואקח קומה ע חולין צב.

רש"י

(א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: והאפה. את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת בלע"ז פישטו"ר: (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חברו. וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (ו) זועפים. עצבים כמו (מלכים א כ) סר וזעף (מיכה ז) זעף ה' אשא: (י) שריגם. זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ: והיא כפורחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אשפני"ר בלע"ז ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגום של פורחת. נץ גדול מפרח כדכתיב (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב (במדבר יז) ויצא פרח והדר ויצץ ציץ: (יא) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה

רמב"ן

ושנו בהם זה לכבוד אדוני והם למיעוט: (ב) על שני סריסיו. היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם ודעת אונקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן ת"י והיו סריסים בהיכל מלך בבל: (ה) איש כפתרון חלומו. לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו בעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירוש וטעם איש כפתרון חלומו כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו זה לשון רש"י ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום שדומה לפתרון שיתעם בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידעהו יוסף ור"א אמר שהראה כל א' בחלומו מה שהיה פתרון חלומו כל מה שאירע לו בעתיד לומר שהיה חלום אמת לא בא בדרך ענין שלא יתקיים רק שתקלת והוא הנכון:

וישאל

סורחן בידיה בגין דמימר דיי הוה בסעדיה ודהוא עביד יי מצלח: (א) והוה בתר פתגמיא האלין ואתחוואו למימר סרחו רב מזוגייא דמלכא דמצרים ורב נחתומיא ואתיעטו למרמי סמא דמותא במיכליה ובמשקייה למיקטל לריבונהום למלכא דמצרים: (ב) ובנס פרעה כדי שמע על תרין רברבנוי על רב שקי ועל רב נחתומי: (ג) ויהב יתהום במטרא בי רב ספוקלטוריא לבית אסירי אתרא דיוסף אסיר תמן: (ד) ומני רב ספוקלטוריא ית יוסף עמהון ושמש יתהום והוו יומין בבית מטרא: (ה) וחלמו חילמא תריהון גבר חילמיה בליליא חד גבר חילמיה ופושרן חילמא דחבריה מזוגא ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי: (ו) ואתא לוותהון יוסף בצפרא וחמא יתהום והא אינון בנסין: (ז) ושאל ית רברבי פרעה דעמיה במטרת ביתא דריבוניה למימר מה דין סבר אפיכון ביש יומא דין מכל יומיא דהויתון הכא: (ח) ואמרו ליה חילמא חלימנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף הלא מן קדם יי פושרן חלמיא אשתעו כדון לי: (ט) ואשתעי רב מזוגיא ית חלמיה ליוסף ואמר ליה חמי הויית בחלמי והא גופנא קדמי: (י) ובגופנא תלתי מצוגיא והיא כדי אפרחת אסיקת לבלובהא ומן יד בשלו סגולהא הוו ענבין: (יא) חמי הויית עד דיהבין כסא דפרעה בידי ונסיבית ית ענביא

בעל הטורים

בנים לאדוניו ומשפסק בשל אדניו: (א) לאדוניהם ב' במסו' הכא ואידך (עמוס ד) האומרות לאדוניהם הביאה ונשת'. מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתי' כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו: (ו) זועפים ב' במסו' הכא ואידך (דניאל א) למה יראה את פניכם זועפים מה התם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול, היו פניהם זועפים אף הכא זעפו פניהם על עסקי אכילה זה כמלא זבוב וכו': (ח) ספרו ג' הכא ואידך ספרו בגוים את כבודו חד בתהלים וחד בד"ה שעל הספור שספר ספרו בגוים כבוד יוסף שסבבוהו לפני פרעה: (י) שריגם כתיב חסר בגימ' (ע"ה) אבת העולם

יונתן

וכן כאן לא מלא גו סוס עון ומעל ודייק אלין כוסא את כל מאומה בידו אלא שראשו אים אמימי לכן לא לריך לאמרו וק"ל: פיילא דרוגזא כמו כוס התרעלה: (י) מלבניא נמוגם על הר"י ומכסו' מלאסי מוגה מליכיא בנון פי' דקלים קטנים וכן הוא בערוך:

רמב"ן

(ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית ארניו. היה ראוי שיאמר הכתוב וישאל אותם לאמר אבל האריך כי רצה לספר בשבח יוסף שהיה נער עבד ושאל לשני שרים גדולים והם בבית אדוניו אשר שנא אותו והיה כל אחד יכול לצוות לשאת את ראשו מעליו ולא פחד מהם מלשאול אותם ולאמר להם דעתו בפתרון כי גם בהכמתו שאלו כמלא של אופים היה תולה אותו וטעם ופותר אין אותו אין מודיע העתיד ממנו. ויתכן שהלשון לקלתו השרשומים בבקר או שהיו אנשים עמהם בבית הסוהר ואין פותר אותו: או שאמרו ואין בעולם שותר אותו כפי דעתנו כי נעלם הוא מאד: הלא לאלהים פתרונים. פי' ר"א כי יאמר כי המקרים העתידים לבא בחלומות לאלהים הם כי הוא לבדו המשלים והמודיע העתיד והוא העושה שלום ובורא רע ואין בדבורי לכם תועלת או הפסד וזה אמר שלא יעניש אם תבא להם רעה או כדי שיספרו אותם אליו ולא יבזוהו ואם כן אין למלת הלא בזה טעם ואולי יהיה פירושו כמו הנה יאמר הנה לאלהים לבדו הפתרונים ולא לאדם הפותר. והנכון בעיני כי אמר הלא לאלהים פתרונים בכל החלומות הנעלמים והסתומים והוא יכול להודיע פתרון חלומכם ואם הוא נעלם בעיניכם: ספרו נא לי. אולי יישר בעיניו לגלות סודו אלי: (י) והיא כפורחת עלתה נצה. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה כמו ממדבר (וא"ת) [ואח"כ] הבשילו והיא כד אפרחת אסיקת לבלבים. עד כאן תרגום של פורחת. ל' רש"י. ואיננו נכון שאם היה מדבר בעדמה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן שלשה שריגים והכ"ף הזו איננה בחלום שר האופים ולא בחלום פרעה ולמה

אבן עזרא

והקרוב אלי שפירושו כל אשר יהיו צריכים כאילו היה הוא ששם כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו לעד: (א) חטאו. השא מושר המלוכה. בעבור שלא ישתנה הסמ"ך סריסיו הוא לאות כי היה הרי"ש ראוי להדגש ונקמץ הסמ"ך בקמץ גדול לתשלום הדגש: (ג) במשמר בית שר הטבחים. מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו: (ד) ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף. והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר ואת דעת המדקדק הגדול. ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף. והטעם מקום אשר יוסף אסור שם. וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם. כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: (ה) ויחלמו. הטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מה פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו: (ו) זועפים. מתרעמים כטעם ויעמד הים מזעפו: ויבא אליהם. יתכן שבלילה היה לן בבור: (ח) וטעם הלא לאלהים פתרונים. כי פתרון החלומות לשם הוא. כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה. ואם אני אפתר אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק. ואשר שהדבר כן. ולשם פתרון כל החלומות. אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה לדברי יחיד הם: (י) עלתה נצה. כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכלותיה. הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בניינים: (יא) ואשחט אותם

פירוש על אבן עזרא

לר"ל לשמשם והיה פקיד ממונה עליהם והוא כמעשה יוסף בעצמו. ולכאורה הפסוק כ"ג אשר אין שר בית הסוהר וכו'. מר"ל למה כפול לשון לאדוניהם למלך מצרים. שלא מעורם מקודם משקה מלך מצרים וכו'. א"ו אשר הטעם. לא היה רק לענין סוק המלכות ולא חטאו לאיש זולת המלכות. גר"ל אם הטעם סָרִים מן הקל ע"ע נדיב נָזִיר ישתנה בסמיכות סְרִים. כמו נָדִיב. נָזִיר. וברבים סָרִיסֵי כמו נְדִיבֵי נְזִירֵי וכן בשאר הנטיות. ולפי שהסמ"ך סְרִיסָיו פה בקמ"ץ ולא נשתנה. הוא לאות שמשקלו מהדגושים. כַּבִּיר. אַדִּיר שלא ישתנו בנטייתם הן ביחיד הן ברבים. וכ"כ בסמיכות כַּבִּירִים. אַדִּירִים. כַּבִּירֵי. אַדִּירֵי. ולאו להיות סָרִיסִיו ובעבור שמשפט הרי"ש שאינו מקבל דגש. בא דגש ע"פ להתחבר עם פת"ח פ"פ ונעשה קמץ. ומה שמלינו סָרִיסֵי פרעה (פס' ז') הוא משקל הקלים. ויש לו ב' משקלים. פָּעִיל. פַּעִיל. סר"ל מלת אתם הלא לא חטא מענין חטאם. ע"כ מפרש ר"א כי נזכר ע"י להקל שונאו. כי יוסף לא סשה נגד אדונו רק היה איש מלליא ע"כ לקחו לביתו ושמהו שם להיות פקיד ונגיד על האסורים. ודעת ר"א לעצמו כי היה מקודם ג"כ בבור בית אדונו. והלווי היה שישרת אותם והם היו שרי מלוכה ובזה היתה פקודה והוא נשיאת ראש ליוסף. עכפירש"י ור"ל ויחלמו מוסף א"ע ג"כ למשה על ענין כפתרון חלומו ולפרש"י מורה מלת חלמו הוא חלום חברו. ולדעת ר"א מדייק ג"כ המשקה והאופה כפול. לומר אשר כ"א ראה חלמו והפתרון והענין אשר עבר עליו. להודיע לכ"א אשר הוא חלום אחת. פ(יונה א' ט"ו). צופי' כי היה שם בית למעלה ובור למטה. והשרים היו נשמרים למעלה בבור. ופקד שר בית הסוהר והוא שר הטבחים אשר יעלה ביום לשרת הסריסים ובלילה היה לן למטה בבור. ולמכך מהפך ר"א מלת זועפים אשר ע"י הרעש סעשו עלה אליהם יוסף להבית שלהם מה הוא הרעש אשר הם כואים. קהם דברי ר"י. ר(שה"ש ז' י"ג) וכ"ל הבשילו מבנין הפעיל. ובשל מבנין הקל. מכ"ז שניהם עומדים שהאשכלות עמו זה. ומעם הבשילו פעלו להפך

ספורנו

שהאמין לו לכבודו ונשתמש ביוסף בבית הסהר כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם: (א) חטאו משקה מלך מצרים והאופה. עבדי שר המשקים ועבדי שר האופים: (ב) ויקצף פרעה על שני סריסיו. שלא השגיחו על עבדיהם: המשקה והאופה אשר אסורים. שאמו כמו משקה והאופה לא כמו שהיו תלויים לעבדיהם וזה בהיותם אסורים ולכן אלל בקרבם בלתי מהרהר בשום שררה: (ז) סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. בשביל שהפקיד אותם אדניו בידו כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור על מחשבותיהם: (ח) הלא לאלהים פתרונים. הנה חכמת הפתרון היא באדם מצד מה שהוא בצלם אלהים ולזה יתכן שתהיה גם בי אע"פ שאני עתה עבד ובבית האסורים

פירוש רשב"ם

שאילו לא הרימותי קולי הי' שוכב עמי בעל כרחי: (ד) ויפקד שר הטבחים. מינהו על כל צורכי האסורים שם. ויהיו ימים. שנה שלימה כדכתיב ימים תהיה גאולתו. וכן ימים או עשור: (ה) איש חלומו. חלום הראוי לפתרון הנראה שהוא עיקר ולא חלום של הבלים: (ח) ופותר אין אותו. כמו ואין פותר אותו. וכן ביחזקאל ועושים אינם אותם: (י) כפורחת עלתה נצה. שכן המנהג ויצץ ציץ ויגמול שקדים: (יא) ואשחט. כתרגומו

יצא

פַּרְעֹה׃ יב וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ יג בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ׃ יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת הַזֶּה׃ טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃ טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃ יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ יט בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ ספטיר כ וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר

הָאֹפִים

יב וַאֲמַר לֵהּ יוֹסֵף דֵּין פֻּשְׁרָנֵהּ תְּלָתָא שַׁבְשִׁין תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן׃ יג בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יְדַכְּרִנָּךְ פַּרְעֹה יָת־רֵישָׁךְ וִיתִיבִנָּךְ עַל־שִׁמּוּשָׁךְ וְתִתֵּן כָּסָא־דְפַרְעֹה בִּידֵהּ כְּהִלְכְתָא קַדְמָאָה דִּי־הֲוֵיתָא מַשְׁקֵי־לֵהּ׃ יד אֱלָהֵן תִּדְכְּרִנַּנִי עִמָּךְ כַּד יֵיטַב לָךְ וְתַעֲבֵּד כְּעַן עִמִּי טֵיבוּ וְתִדְכַּר־עֲלַי קֳדָם־פַּרְעֹה וְתַפְקִנַּנִי מִן־בֵּית־אֲסִירַיָּא הָדֵין׃ טו אֲרֵי־מִגְנַב גְּנִיבְנָא מֵאַרְעָא דְעִבְרָאֵי וְאַף־הָכָא לָא־עֲבָדִית מִדַּעַם אֲרֵי־שַׁוִּיאוּ יָתִי בְּבֵית־אֲסִירֵי׃ טז וַחֲזָא רַב־נַחְתּוֹמֵי אֲרֵי־יָאוּת פְּשַׁר וַאֲמַר לְיוֹסֵף אַף־אֲנָא בְּחֶלְמִי וְהָא תְּלָתָא סַלִּין דְּחִירוּ עַל־רֵישִׁי׃ יז וּבְסַלָּא עִלָּאָה מִכֹּל מֵיכַל פַּרְעֹה עוֹבַד נַחְתּוֹם וְעוֹפָא אָכֵל יָתְהוֹן מִן־סַלָּא מֵעִלָּוֵי רֵישִׁי׃ יח וַאֲתֵיב יוֹסֵף וַאֲמַר דֵּין פֻּשְׁרָנֵהּ תְּלָתָא סַלִּין תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן׃ יט בְּסוֹף ׀ תְּלָתָא יוֹמִין יַעְדֵּי פַרְעֹה יָת־רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל־צְלִיבָא וְיֵיכוּל עוֹפָא יָת־בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ׃ כ וַהֲוָה ׀ בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יוֹמָא בֵּית־וַלְדָא דְפַרְעֹה וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל־עַבְדוֹהִי וְאִדְכַּר יָת־רֵישׁ ׀ רַב

שקי

מסרה יב פתרנו, חסר. השרגים, ל' וחסר י"ק. הם, י"ב ק"פ. יג בעוד, מ"ל. והשיבך, סי"ו בטעם ומ"ל. ונתת, כ"מ חסר [ס"ס]. כוס, מ"ל וחסר רפי כדים. כמשפט, הכף בפתח. הראשון, פ"ג. יד אתך, פ"ז בסולח. נא, דגוש מל"ד. והזכרתני, ל'. והוצאתני פ"ו ומ"ל א' ב' כי הסליחי בד"ס. טו גנב, ל' חסר. גנבתי ל'. שמו, ל' מלרע וקי' השגי בבור חממים. טז האפים, מ"ו ומ"י. כי, בטונם. פתר, הסיר בקמץ לבנם הסמכם. בחלומי, ב' מ"ל. והנה שלשה ב' אנשים. סלי, ל'. חרי חסר. יז העליון, מ"ל. מאכל, הכף בפתח כדים. אפה, חסר. והעוף ב'. אכל חסר. אתם, פ'. מעל ראשי, כ"ד (כ"ו). יח פתרנו, חסר. הם, י"ב ק"פ. יט בעוד, מ"ל. ראשך, ד'. אותך, י"ו מ"ל בל"ת. העוף, ג'. כ השלישי, מ"ל. הלדת, ב' ב' חסר ו"ס מ"ל דין חסר. הלמד בדגש. ואת ראש, ב'. *בס' גוש מכל ליתא בזה הכת"ס פ'.

ת"א וירא שר האפים כי ברכות נס.

רש"י

יש נבואה משקה: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה (חולין צב): (יג) ישא פרעה את ראשך. ל' חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: (יד) אם זכרתני אתך. אחר אם זכרתני אתך שאמר שייטב לך כפתרוני: ועשית נא עמדי חסד. אין נא אלא ל' בקשה הרי אתה עושה עמי חסד: (טז) סלי חרי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ורגילין מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש לתתם באותם סלים: (כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן (יחזקאל ט"ז) ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן (ויקרא יג) אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגו'.

מנאם

רמב"ן

ולמה ידעה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו בשלו אבל פירושו והיא כפורחת עלתה נצה נלה שהלה בשלותו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים חם לסוחות כי ממהר שהלכים לעשותו. וזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים והטה בדעתו כי ביום אחד יצא כאשר יכנס או יעבור בו בלילה אחד שלמו ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה ובזאת הכיר במקומות רבים ויחי. כשמיב ידו כגל אברם. ובמה עוטה ותדברנה הגלבות וכן רבים ואונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אסיקת לבלבין תרגום עלתה שהעלתה לולבי גפנים שוליאה פרח והעלתה לולבין גדולים והבשילו אשכלותיה ענבים כי לא יגיע לו לגפן עלתה בכן כי איננו עולה: (יד) כי אם זכרתני אתך. אם תזכרני כאשר ייטב לך תעשה אתה עמדי חסד ואתה ותזכרני אל פרעה ואם יהיה מה לשון בקשה יאמר כי אם זכרתני ועשית בחסדך חסד עמדי תזכירני אל פרעה ועמה אתך שתזכרני. לעשות עמי כטוב אשר ייטב לך שיאמר מגיע המוכר או יהיה פירוש. שתזכרני בלבך כאשר אני עמך ותזכירם אל פרעה שיאל אותו עליו לאמר הנה בבית שר הטבחים עבד יושב לפני מלכים יתיצב והנכון עוד בעיני שיאמר אם תזכרני בהיות אתך כאשר ייטב לך והשוב למעלתך ותמצא לעשות עמי החסד הזה תזכירני אל פרעה לאמר בפניו. זכרתי נער עברי משרת לי בבית הסהר תנהו אלי להיות לי משרת ויוציאני מן הבית הזה. כי ספק גדול הוא על המעמידים אותי בכאן. או יהיה טעם והזכרתני אל פרעה כי ראה אותו פרעה בהיותו עבד לשר אלו ופקיד על כל אשר לו משרת לפניו ואם תזכירני לפניו תוציאני מכאן כי אין בי עון אשר חטא. ובלשון למלך שיצילני מיד עושקי כי כל דבר לא יכחד ממנו אם ישפוט. וטעם מארץ העברים יאמר שהיו אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם היה ראש היחס שנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר וגדול שמו בגוים כי נתקיים בו ואגדלה שמך ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עלמא ימזיקו את שמם כן שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים והוסיק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הפיל. למ' אים עברי כי יוסף אמר לשם עברי אנכי וגו'. הנה הפלשתים הכנעני והנה הארץ שגוריהם קראה ארץ העברים כלומר שהארץ אשר העברים שם או שנקראת שמה כן כי הם גדולי הארץ ואולם ראוי שהאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו ותמיה אל תגעו במשיחי: (טז) כי

טוב

עינבייא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה:
(יב) ואמר ליה יוסף דין סוף פושרנא דחלמא תלתי מצוגיא תלתי אבהת עלמא אינון אברהם יצחק ויעקב דמן בני בניהון עתידין למשתעבדא למצרים בטינא ובליבנא ובכל פולחנא באנפי ברא ומן בתר כדון מתפרקין על יד תלת רעיין ודי אמרת נסיבית ית עינבייא ועצרית יתהום לכסא דפרעה ויהבית ית כסא לידא דפרעה היא כסא דרוגזא דעתיד פרעה שתי בעקבא ואת רב מזוגייא תקבל אגר טב על חלמך טב דחלמתא ופושרניה דין הוא לך תלתא מצוגייא תלתא יומין הינון לפורקנך:
נ(יב) ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחילמא תלתא שרביטיא אינון תלתא אבהתי עלמא אברהם יצחק ויעקב דמן בני בניהון עתידין למשתעבדא בארעא דמצרים ועתידין למתפרקא על ידי תלתא פרנסין מהימנין ואינון מתילין בסגולייא ודי אמרת נסיבית ית עינביא ועצרית יתהון בכסא דפרעה ויהבית ית כסא לגו כף ידוהי דפרעה הוא כסא דפורענותא דפרעה עתיד למשתי בעיקבא: ואת רב מזוגיא לא מקבל אגרך די חלמת חילמא טבא הדין ברם פתרוניה דחלמא לא הוה יוסף אמר ליה ומן בתר דין פתר ליה יוסף היך מה דהוה שפר באפוי ואמר ליה יוסף תלתא שרביטיא תלתא יומין אינון:
(יג) בסוף תלתי יומין ייעול קדם פרעה דוכרנך וירים ית רישך ביקר ויתיבינך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה דהוית מזוגיה:
(יד) שבק יוסף ית רוחצניה דלעיל ונקט רוחצניה דבר נש ואמר לרב מזוגיא אלהן תדכרינני עמך כד ייטב לך ותעבד כדון עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותהנפקינני מן בית אסירי הדין: (טו) ארום מגנב איתגניבת מן ארעא דעיבראי ואוף הכא לא עבדית מדעם ביש ארום שויאו יתי בבית אסירי: (טז) וחמא רב נחתומי ארום יאות פשר דהוא חמא פושרן חילמא דחבריה ושרי למללא בלשון רוגזא ואמר ליוסף אוף אנא הוית חמי בחלמי והא תלתא סלין דפיתא נקיא על רישי:
נ(טז) והא תלתא סלין דריסתא קקבסון על רישי:
(יז) ובסלא עלאה מכל תפנוקי מיכל פרעה עובד נחתום ועופא אכיל יתהום מן סלא מעילוי רישי: (יח) ואתיב יוסף ואמר דין הוא פושרניה תלתא סליא הלתי שעבודיא הינון דעתידין לבית ישראל למשתעבדא ואנת רב נחתומי תקביל אגר ביש על חלמך ביש דחלמת דפשר ליה יוסף ית מה דשפר בעינוי ואמר ליה דין לך פושרניה תלתא סליא תלת יומין הינון לקטלך:
נ(יח) ואמר ליה תלת סליא אינון תלתא שעבודיא תקיפיא דעתידין מארעא לבית ישראל בארעא דמצרים בטינא ובליבנא ובכל פולחנא דאפי ברא עתיד פרעה מלכא דמצרים למגזר גזר גזירין בישן על ישראל ורמי בניהון בנהרא ברם פרעה יובד וחילותיה ישתיצון ובני ישראל יפקון פריקין בריש גלי: ואת רב נחתומא תקביל פורענות די חלימת חילמא בישא הדין ופתרוני דחילמא לא הוה יוסף ידיע ליה ומן בתר כן פתר ליה יוסף היך מה שפר באפוי ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחילמא תלת סליא תלת יומין אינון:
(יט) בסוף תלתא יומין יעדי פרעה בסייפא ית רישך מעילוי גופך ויצלוב יתך על קיסא וייכול עופא ית בישרך מינך: (כ) והוה ביום תליתאי יום גנוסא דפרעה ועבד שירו לכל עבדוי ורומם ית ריש רב מזוגיא וית ריש
נחתומיא

יונתן

(יב) על יד תלת רעיין שכרסתי לפרש על משה ואהרן ומרים: (יג) וימך ביקר פי' מיסמה לאסף בכבוד גדול. בעיקבא בסוף: (יד) שבק יש מפרשים פי' הניח בטחונו של מעלה וכן הכתב עליו ודבר שפתים אך למחסור: (טז) ופרי למללא בלשון רוגזא דייק מדכתיב אף לשון רוגז הוא וכן הוא ע"ש שמדבר ג' פעמים באף וכן סיפא בזמר: (יח) תלתא שעבודיא פי' ג' עבודות שנשתעבדו במצרים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה: (כ) יום גינוסא פי' יום היחוס שלו והוא שנולד בו או כעמה מלך בו ביום: ירושלמי דריסתא קקבסון פי' בעניך למה שהוא מה שפי"ל למה בכל מאוכלים

אבן עזרא

אותם. כמו שומרי הילדים ולא כאשר פי' הגאון: (יב) פתרונו. פירושו. ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום. יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים. ויתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו. כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירים היתה סדה והכלאון קרוב אלי: (יג) ישא פרעה את ראשך. ירים. והנכון שהוא דרך מספר וכמו וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו והפסוק כי תשא אשר זה: כנך. ממתכונתך. ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ועמד על כנו: (טו) מארץ העברים. אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי: ואחר כל חלום במקרא מלת הנה טעמה כאילו: (טז) סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהודה: (יט) בעוד. בטרם עוד וטעמו לא יעבור עוד קץ זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו וטעמו ימירנו. או ירימנו על עץ: (כ) הלדת. שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו:
על

פירוש על אבן עזרא

שנוסף לפיום שנים ע"כ שייך מלת שבשילו. ת(ישעיה כ"ג ס')וכמו פי' שם שהיו שומרי הילדים בגמל והיו זורקים נעותיהם. למשה והיו מצילים הדם. סכנהל לסקריב. כן פי' הכת שהיו קוסמי הענבים לצור ומשם היו מצילים היין לשן לכוס פרעה. ולפי דעת הגאון היו (סוחטים) היין מסעכבים לכוס פרעה. וזה אינו מדרך לפעם למלך ככה. או פי' הגאון שומרי הילדים בסכין וכפי פי' אינו שייך פה. אך כפי' הנ"ל אשר אין לאיש רק על הצלת הדם ממקום. נוכל לפרש ג"כ כמוצא בגמרא כדה פרק כל היד א"ם שומרי הילדים אלא שומרי הילדים. א"ל שהיו רק ג' ימים עד יום גנוסי של פרעה. ויהיה בודאי יום פקדה ביום הולדת שלו. או הגבירה והיא המלכה איפה הרה ללדת ובודאי יהיה הנסה להאסורים ושפע כאשר הזמן היה קלר בודאי אלו השריגים הם ג' ימים. בורש ישא הוא תרגום מגזירה נשא מנגשות (ישעיה ב' ב') ומגזירת כי תשא כפי' הז"ל הוא מספר. ופי' ר"א. שני הפי' סובל כי הרגם לאמו יהיה בעת אשר יספור אותו בתוך עבדיו. גכמו והכינה שם על מכונתה (זכריה ה' י"א) בל"ס (בשעלמא). דכמו על מכונתו (ד"ס ב' כ"ד י"ג) בל"ס (במשפיטמנג). המגזירם כן בנום ללמוד דוברום (קוף במדבר) וכם פי' אשר יש לדבריהם יסוד והוא כמו ועמד על כנו (דניאל י"א כ'). ו(שמות כ' ב'). יר"ל כל חלום הוא כאלו רואה ומכ"ח אינו רואה אלומה כי הענין על הכוב אינו רק דומה לו. ח(נחמיה ס' י"פ) כפי' ר"א (לעיל ל"ו כ') והוא לבן. טר"ל הספרון יסיה פרס אשר יעברו אלו ג' ימים. והוא כמו עד זה עדבר (איוב א' פ"ז). יע"י סבר ופי' יקסנו ממקומו. כר"ל מקור מבנין הפעל. ורצוי לבוא בצר"ו שהם יו"ד פ"א והוא הולדת
כי

ספורנו

האסורים ומפני זה אמר שלא לדקתם במה שאומרים' ושוחר אין אותו: (יג) כמשפט הראשון. קודם שעלית להיות שר: אשר היית משקהו. אתה בענינך וזה יעשה פתח להזכירה ולהודיע שהוא מקבל אותך בסבר פנים יפות: (יד) כי אם זכרתני אתך. הוא יורה שכל כך חסיה סבתו עמך שלום מסיבותי כאשר ייטב לך בהתמלא טעם סגולה לזה: והזכרתני אל פרעה. שתכיר אותי כשתשיב בבית של הפנים: והוצאתני. הנה הואילותי בלי ספק: (טו) כי גנב גנבתי וגם פה לא עשיתי מאומה. והטעם שיואילו בלי ספק כדרך כי אמנם יואל שלא היה עבדותי ולא אסורי בקנת הפסל בנמלא עלי: (טז) כי טוב פתר. והיה מקום שיפתור גם בעדו לטוב שהפתרונות הולכים אחר הפה כדבריהם ז"ל כאמרו כאשר פתר לנו כן היה יוסף:
ויהי

פירוש רשב"ם

(יג) ישא פרעה את ראשך. כמו שא את ראש כל עדת וגו' ימנה אותך פרעה בתוך עבדיו: והשיבך. כדי להשיבך על כנך. וכן כתיב וישא את ראש שר המשקים בתוך עבדיו. אבל והשיבך ה' מצרים פרשו וישב אותך: (יד) כי אם זכרתני אתך. כלומר כל כך אני בטוח שתשא חן בעיני פרעה שאם תזכרני וגו' ידעתי כי תוכל להוציאני מן הבית הזה שהרי לא פשעתי כאן כלום כשאר אסירים. וגם לא מן הדין אני עבד כי גנבתי וגו' וגם פה לא עשיתי מאומה וגומר ואיני חייב לא עבודה ולא בית האיסור להיות אסור כאן: (טז) כי טוב פתר. נכרין דברי אמת: סלי חרי. מנוקבים. כמו חורי עפר וכפים. האורגים חורי לפיכך יכול היה העוף לאכול דרך נקבי אריגת הסל: (יט) ישא פרעה את ראשך. ממש מעליך

הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃ כא וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ כב וְאֵת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף׃ כג וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃ פ פ פ

קי"ב יב"ק סימן הפטרת וישב בת"ע בעמוס ב' כה אמר ה' על שלשה:

מא א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃ ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ ו וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת
קדים

שָׁקֵי וְיַת־רֵישׁ רַב נַחְתּוֹמֵי בְּגוֹ עַבְדוֹהִי׃ כא וַאֲתֵיב יַת־רַב שָׁקֵי עַל־שַׁקְיוּתֵהּ וִיהַב יַת־כָּסָא עַל־יְדָא דְפַרְעֹה׃ כב וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי צְלַב כְּמָא דִּי־פַשַּׁר לְהוֹן יוֹסֵף׃ כג וְלָא־דְכִיר רַב־שָׁקֵי יַת־יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵהּ׃ פ פ פ

א וַהֲוָה מִסּוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלֵם וְהָא קָאֵם עַל־נַהֲרָא׃ ב וְהָא מִן־נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר וְרָעְיָן בְּאַחֲוָה׃ ג וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אָחֳרָנְיָן סָלְקָן בָּתְרֵיהוֹן מִן־נַהֲרָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירַן בְּשַׂר וְקָמָן לְקִבְלֵיהוֹן דְּתוֹרָן עַל־כֵּיף נַהֲרָא׃ ד וַאֲכַלָן תּוֹרָתָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירַן בִּשַׂר יַת שְׁבַע תּוֹרָתָא שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא וְאִתְּעַר פַּרְעֹה׃ ה וּדְמוּךְ וַחֲלַם תִּנְיָנוּת וְהָא׀ שְׁבַע שִׁבְּלַיָּא סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד פַּטִּימָן וְטָבָן׃ ו וְהָא שְׁבַע שִׁבְּלַיָּא
לקן

מסרה האפים, ס"ו ומ"י. כא וישב, כ"ה. (כ"ד) ויתן, תפעין ב' לש. כב שר, במרכא. האפים, ס"ז ומ"י. מא א ופרעה, ג'. חלם, חסר. והנה, במקף. עמד, חסר ובמרכא. על היאר, ל' וכל עמידה על שפת כל לו' חסר. ב עלת, חסר דחסר. פרות, מ"ל. יפות, ל' ומ"ל. ובריאת, מ"י וס"ו. ותרעינה, מ"י וס"ל בסוף. ג אחרות, מ"ל. עלות, ג' כ"כ במנין סו"ק ומ"ל חסין. רעות, מ"ל. ודקות, מ"ל. ותעמדנה, חסר וה"ל בסוף. הפרות, מ"ל. ד הפרות, מ"ל. רעות, מ"ל. ודקת, ל' חסר. הפרות, מ"ל. והבריאת, מ"י וס"ו. וייקץ, הקוף בפתח, וכל ס"ו כ"כ [בב' יודין]. ה ויישן, ב. ויחלם, חסר. שבלים, סו"ק ומ"ל חסין. בריאות, ג' מ"ל [דמ"ל]. וטבות, סו"ק ומ"ס. ו דקות, מ"ל. ושדופת, סו"ק ומ"ס. ל' וחד מלופום הקדים.

ת"א ויהי מקץ שנתים ימים תיר ה.

רש"י

מנאם עם שאר עבדיו. שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

חסלת פרשת וישב

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויין יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ב) יפות מראה. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מריש"ק בלע"ז כמו ישגא אחו: (ג) ודקות בשר. טינב"ש בלע"ז לשון דק: (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השובע נשכחת בימי הרעב: (ה) בקנה אחד. טודי"ל בלע"ז: בריאות. שיינ"ש בלע"ז: (ו) ושדופת. הלייד"ש בלע"ז ושקיפן קדום חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין

רמב"ן

טוב פתר. אמר אנקלוס כי יפה פתר וכן טוב טעם ודעת למדני וכן כי טובות הנה. ישום. והטעם לאמר כן כי חלום הזה מגנה על יוסף שחשב בו שלא ידע לפתור אותו לעולם ולא יגיד לו החלום אם לא ראותו כי פתר לחברו יפה והוגן או יאמר וירא שר האופים כי לטובה פתר לו ותמה והגיד חלומו שהיה מצטער בו יותר מחברו: סלי חרי. סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים זה לשון רש"י והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו מן הארמית שתאמר ללבן חיור והוא הנכון כי היה בכל הסלים מלחם המלך ובסל העליון מכל מיני מאכל פרעה שהיה מעשה אופה ולשון רבותי' במשנה פתין גריצים וחורי ואמר בירושלמי רבנן מטעין לה מן הדא והנה שלשה סלי חורי על ראשי:

(א) על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם לשון רש"י אבל אנקלוס תרגם יאור נהרא רק תרגם על יאוריהם על אריפיהון כי הולך הם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר על נהרותם ועל יאוריהם והנה כלם יקראו לדעתו יאורים. הגדולים נקראים נהרות ויאורים. ואלו העשויים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל והנה איש אחד לבוש הבדים וכתיב והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולדעתי כדברי אנקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה. וכן הגשם נקרא אור שנאמר הן פרש עליו אורו יפיץ ענן אורו וכמו שאמר ר' יוחנן כל אורה האמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים נקבת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האורה: (ב) והנה מן היאור עולות. בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו להם השובע והרעב ראה אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר ראה כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יצא קדים רוח ה' וישרוף אותם כאשר ראה אותה שדופות קדים והנראה ממשמע הכתובים כי היה השובע בארץ מצרים לבדה כאשר נאמר שבע גדול בכל ארץ מצרים וכן אשר היה בארץ מצרים אבל הרעב היה בכל הארצות וכן פתר יוסף. וקמו שבע שני רעב אחריהן ולא הזכיר בארץ מצרים ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל ואפילו אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד. ואולי בחלום רמז בזה במה שהזכיר ותרעינה באחו כי שם היה מרעיהן ותעמדן אצל הרעות אחרי. אכלן את הטובות שהתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה עד אנה הלכו: באחו. אגם כמו ישגא אחו לי רש"י ואיננו נכון כי אחו שם העשב הגדל כמו הגומא בלא ביצה ישגא אחו בלי מים עודנו באבו לא יקטף
וכזה

ירושלמי

נַחְתּוֹמַיָא בְּגוֹ עַבְדוֹי: (כא) וְאָתִיב יַת רַב מְזוֹגַיָא עַל מְזוֹגֵיהּ דְאִשְׁתְּכַח דְלָא הֲוָה בְּעֵיטָה דְהוּא וִיהַב כַּסָא עַל יְדָא דְפַרְעֹה: (כב) וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי צְלַב דְיָעַט לְמִקְטְלֵיהּ הֵיכְמָא דְפָשַׁר לְהוֹם יוֹסֵף: (כג) וּבְגִין דְשָׁבַק יוֹסֵף חִסְדָא דִלְעֵיל וְאִתְרְחֵיץ בְּרַב מְזוֹגַיָא בְּבִשְׂר עֲבִיר בְּגִין כֵּן לָא אִדְכַּר רַב מְזוֹגַיָא יַת יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵיהּ עַד זְמַן דִי מְטָא קִיצָא מִן קֳדָם יְיָ לְמִתְפַּרְקָא:

[(כג) שְׁבַק יוֹסֵף חִיסְדָא דִלְעֵיל בְּחִסְדָא דִלְרַע וְחִסְדָא דִלְוַי יָתֵיהּ מִבֵּיתֵיהּ דְאַבוֹי וְאִתְרְחֵץ בְּרַב מְזוֹגַיָא בְּבִשְׂר עֲבִיר וּבִשְׂר מְעַם כַּסָא דְמוֹתָא וְלָא אִדְכַּר בְּתַבָא דִכְתִיב וּמְפָרֵשׁ לֵיט יְהֵוֵי גַבְרָא דִי יִתְרְחֵיץ בְּבִשְׂרָא וִישַׁוֵי בִּישְׂרָא רְחִצוֹהִי: וּבְרִיךְ יְהֵוֵי גַבְרָא דִי יִתְרְחֵיץ בְּשֵׁם מֵימְרֵיהּ דַיְיָ וִיהֵי מֵימְרֵיהּ דַיְיָ רוֹחְצָנֵיהּ מִן בְּגִין כֵּן לָא. אִדְכַּר רַב מְזוֹגַיָא יַת יוֹסֵף וְאַנְשֵׁי יָתֵיהּ. עַד זְמַן דִמְטָא קִצֵּיהּ לְמִתְפַּרְקָא:]

יונתן בן עוזיאל

פ פ פ

(א) וַהֲוָה מִסוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין עָאַל דוּכְרָנָא דְיוֹסֵף קֳדָם מֵימְרָא דַיְיָ וּפַרְעֹה הֲוָה חָלִים וְהָא קָאִי עַל נַהֲרָא: (ב) וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָתֵי שַׁפִּירָן לְמִיחְמֵי וּפַטִימָן בִּשְׂרָא וְרַעֲיָין בְּגוֹ גוּמַיָא:

[(ב) תַּהֲוָאָה רַעֲיָין בְּגוֹ גוּמַיָא:]

(ג) וְהָא שְׁבַע תּוֹרָתֵי חוֹרָנְיָן סָלְקָן מִן נַהֲרָא בִּישָׁן לְמִיחְמֵי חֲסִירָן בְּבִשְׂרֵיהוֹן וְקָמָן לְקוּבְלֵיהוֹם דְתוֹרָתֵי עַל כֵּיף נַהֲרָא: (ד) וְאָכְלָא תּוֹרָתֵי דְבִישָׁן לְמִיחְמֵי וַחֲסִירָן בְּבִישְׂרֵיהוֹן יַת שְׁבַע תּוֹרָתֵי דְשַׁפִּירָן לְמִיחְמֵי וּפַטִימְתָא וְאִיתְעַר פַּרְעֹה מִדְמִכֵיהּ: (ה) וּדְמִיךְ וַחֲמָא חֶלְמָא תִּנְיָנוּת וְהָא שִׁבְעָה תּוּבְלֵי סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד פַּטִימָן וְטָבָן: (ו) וְהָא שִׁבְעָה תּוּבְלֵי לָקָן וּשְׁקִיפָן קִידוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן: ובליען

בעל הטורים

המולם דליכא מ"ד אלו הסמום: (כג) ולא זכר ג' במסו' הכא ואידך (ד"ה ב' כ"ד) ולא זכר יואש המלך החסד (איכה ב') ולא זכר הדום רגליו אשר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריהו בנו וע"ז נהרגו כמה נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

(א) ויהי מקץ נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופי' ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר ועוד שנתים. ויהי מקץ שנתים ימים (ופרעה חלם). בגימ' מקץ עשר שנתים: (ב) שבע פרות ע"ש עגלה יפיפיה מצרים (דפור בן יומו קרוי פור וה"ה פרה והיינו עגלה) ולמה ז' ע"ש מצרים לודים ענמים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים שהם ז' ת' עממים מארץ כנען יספרכש מצרים: (ה) בקנה אחד ג' במסרה ב' הכא ואידך גבי מנור' שהשתא הוא אור לעולם. ולכך

יונתן

שאוכלים אומה הסורים שהם כשרים: (כג) שבק וכולי פי' הניח החסד שלמעלה בחסד של מטה וכולי: בבשר עביר פי' בבשר נכרא. ובשר טעם כסא פי' על מיסם וכ"ל בבן אדם או כיס גורסין בשר עביר פי' אדם שהוא בשר השובר והוא נפסד: (ב) ורעיין בגו גומייא פי' שהיו רועים במקום קנה וסוף כי כן פ"י של קנה וסוף גמי ויוחר היה נכון להיום כמו אגמיא: (ג) וחסכן בבשרהון יש גורסים מסרין

רמב"ן

והנה אינכו האגם ואולי יקרא לומר שיקרא העשב הנעשה באגמים על שם האגם והנכון שיהיה אחו לשון כולל הדשא והעשב הנעשה על שפת הנהרות והאגמים ויהיה בי"ת באחו כמו לאחו בלאמי ואחו כיין מסכתי כי על שפת היאור היו רועות כמו שאמר אצל הפרות על שפת היאור ואולי הוא מלשון אחוה בעבור היות מיני העשבים רבים גדילים יחד: (ד) ותעמדנה אצל הפרות. בלדן וקרוב לבן והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא ישום כאשר הוסיף בספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עולות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות: (ד) ותאכלנה הפרות. על דעתי הוא סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות ואיננה עלה כי הליועץ למלך נמטהו רק בפתרון החלום אמר כן. ונשכח כל השבע ולא יודע השבע פתרון. ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כי ראה שלא היו באכילתן בריאות וטובות רק היו לכן למשיה אלו לא אכלו אותן היו מתות בכחשיהן ולא כדברי רש"י שאמר ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה: (ו) צמחות אחריהן. לא שראה אותן נומחות שלא ראה אלא שבלים עשויות אבל הוא כאלו אמר למשו אחריהן ואמז זה הלשון להודיע שמיד שראה הכוונות ראה

אבן עזרא

(כא) על משקהו. [ל]שם. כי אשר היית משקהו [ס]שועל: (כג) ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה *של פרעה. כן ונשא יי' לא תזכרו [נ]עוד. וכר את [ס]ושמי: וישכחהו. בלב:

(א) ויהי מקץ. לא פי' הכתוב תחלת זה החשבון. וכן ויהי מקץ ארבעים [ע]שנה. וכן ובעוד שתים [פ]וחמש שנה. ויהי בשלשים [צ]שנה. ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר. או לשבת [ק]יוסף שם ופעם ימים. [ר]כאשר באלמיו. ופרעה חלם. היה חולם [ש]וכן ורבקה שומעת: (ב) באחו. י"א עמק שבו לחמים. וי"א שהוא שם לחם. הבי"ת נוסף כבי"ת השביעי [ת]במחורים. ועל שני הפירושים כי הוא [א]בין אחים יפריא הוא אחיו בן אמו: (ה) שבלים. לשון רבות נקבות ואם [ב]הוא במ"ס. כמו נשים ופלגשים: (ו) שדופות. שהרע שדפון מרוח מזרחית. כי נקרא מזרח [ג]קדם בעבור לאת השמש בתחלה. וטעם [ד]המלאות כמו הבריאות: ותטעם

*אולי צ"ל אל.

פירוש על אבן עזרא

כי שכחו ילד ובא הדגש בלמ"ד עיין המפעל מתורת הכה. [ל]ר"ל שם הוא המשקה אשר ישתה המלך. [ס](לעיל פס' י"ג) פי' הוא תואר למי שנותן המשקה לאחרים לשתות. [נ](ירמיה כ"ג ל"ו). [ס](שמות ג' ט"ו). [ע](ש"ב ט"ו ז'). [פ](בראשית מ"ה ו'). [צ](יחזקאל א' א'). [ק](ישעיה ז' ח'). ובכולם קשה אם אין ידוע לאיזה זמן מתחיל הענין לחשב המספר מה יועיל המספר הקצוב ובכולם יש דרש חז"ל. [ק]והוא לאסור. דעת חז"ל בודאי כוכח כ"א כמו (לעיל פס' ד') אשר מקודם היה במקום אחר או בבית הסוהר הזה רק היה למטה בבור. בעת אשר התאו קריאי פרעה העלהו למעלה לבית המאסר. [ר](לעיל ד' ג'). [ש]ר"ל כי אינו ידוע אם מלת החולם הוא עבר או הוה או עתיד ע"כ מוסיף ר"ל שלם היה וכן ברבקה (לעיל כ"ז ה'). [ת](איכה ג' ע"ו) הכלוי מכורים. וכן ופרעינה אחו ופי' למחים. [א](הושע י"ג ע"ו) פי' אחים הם למחים. לפי שכתוב אחריו ויבוש מקורו ויחרב מעינו. ויוסף נראה פי' אחים כמשמעו כ"ל שבע אפרים בין אחים כמ"ש ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (להלן מ"ח י"ט). וז"ש ועל ב' הפי' הוא אחיו בן אמו. ור"ל כי כל דבר אשר הוא ביחד נקרא אחוה והוא פי' בן אמך שנתגדלו יחד. כמו כן הלמחים אשר גדלים יחד נקראים ג"כ אחים. ונקרא ג"כ המקום אשר ע"ש הפעולה אשר מגדל הלמחים ביחד מכונים עיין מבלול טורא את. [ב]ר"ל ואפילו הוא בי"מ' ולא בלשון נקיבה וי"ת. כי כן מלאנו במלת נשים ופלגשים בי"מ ולא בו"ת. ובזה מתורץ ג"כ (לעיל כ"ה א'). [ג]ר"ל בדבר עגול אינו שייך תחילה וסוף. וכ"כ אשר השמים הוא עגול איך שייך לומר קדם או אחור. ע"כ נותן הטעם אשר זורח השמש משם. [ד](בע"מ ב"י) גורם ל"ל בהפך הבריאות

ספורנו

(א) ויהי מקץ. ופרעה חולם. בהיותו חולם הבלי רעיוניו חלם ג"כ שהיה עומד על שפת היאור כאמרם רז"ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים: (ג) ותעמדנה אצל הפרות. קודם שאכלנה אותנה להורות שיהיו הרעב והשבע יחדו באיזה זמן כענין ויהי

פירוש רשב"ם

מעליך. וזה אינו נשיאות של חשבון אלא של זקיפת תלייה: (כג) ולא זכר שר המשקים את יוסף. מיד בצאתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך: וישכחהו. זמן מרובה אחרי כן. עד שעה שהקב"ה עשה ליוסף נסים והוצרך להזכירו:

(א) ויהי מקץ שנתיים ימים. שתי שנים שלמות כדכתיב ימים תהיה גאולתו. ואם לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה. וכן ימים או עשור. וכן למועדה מימים ימימה בפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלימה. אבל מקץ שנתים בלא ימים היה משמע מקץ שנה ויום אחד כדכתיב בן שנתו בתוך השנה קורהו בן שנתו: (ב) ודנה מן היאור עולות. דרך ארץ לשתות הבהמות ביהד וחוזרות ועולות ורועות באחו: באחו. מקום עשבים כדכתיב ישגא אחו בלי מים: (ד) וייקץ פרעה. ויישן מיד ויחלום וגו' בין שינת מעט לשינה שנייה רגיל חלום להתחלף לעניין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום ו.ו.א עד שננמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה לבסוף והנה חלום אבל עד עתה לא ידע: (ה) בקנה אחד. זהו פי'

קדים צמחות אחריהן: ז ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות והמלאות וייקץ פרעה והנה חלום: ח ויהי בבקר ותפעם רוחו וישלח ויקרא את־כל־חרטמי מצרים ואת־כל־חכמיה ויספר פרעה להם את־חלמו ואין־פותר אותם לפרעה: ט וידבר שר המשקים את־פרעה לאמר את־חטאי אני מזכיר היום: י פרעה קצף על־עבדיו ויתן אתי במשמר בית שר הטבחים אתי ואת שר האפים: יא ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא איש כפתרון חלמו חלמנו: יב ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים ונספר־לו ויפתר־לנו את־חלמתינו איש כחלמו פתר: יג ויהי כאשר פתר־לנו כן היה אתי השיב על־כני ואתו תלה: יד וישלח פרעה ויקרא את־יוסף ויריצהו מן־הבור ויגלח ויחלף שמלתיו ויבא אל־פרעה: שני טו ויאמר פרעה אל־יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו: טז ויען יוסף את־פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה

את

אונקלוס

לקין ושקיפן קידום צמחן בתריהון: ז ובלעא שבליא לקיתא ית־שבע שבליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא: ח והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושלח וקרא ית־כל־חרשי מצרים וית־כל־חכימהא ואשתעי פרעה להון ית־חלמיה ולית־דפשר יתהון לפרעה: ט ומליל רב שקי (עם־־) לפרעה למימר ית־־סרחני אנא מדכר יומא־־דין: י פרעה רגז על־־עבדוהי ויהב יתי במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי: יא וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר כפשרן חלמיה חלמנא: יב ותמן עמנא עולם עבראה עבדא לרב קטוליא ואשתעינא־ליה ופשר־לנא ית־חלמנא גבר כחלמיה פשר: יג והוה כמא די־פשר־לנא כן הוה יתי אתיב על־שמושי ויתיה צלב: יד ושלח פרעה וקרא ית־יוסף וארהיטוהי מן־בית־אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות־פרעה: טו ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית לה ואנא שמעית עלך למימר דאת־שמע חלמא למפשר יתיה: טז ואתיב יוסף ית־פרעה למימר בר־מן חכמתי אלהין־מן־קדם־יי יתותב ית־שלמא דפרעה:

ומליל

מסרה לתאום, מו"ק ומ"ום. אחריהן, מ"ל י"ס. ז ותבלענה, בס"פ בסוף. הדקות, מ"ל. הבריאות, ג' מ"ל [דמ"ל]. והמלאות, ל' ומ"ל. ח ותפעם, ב' וחד ותתפעם. חרטמי, כ"ל חסר. ויספר, ל' ומ"ל. אותם, פ"ל מ"ל בתורה. י פרעה, ב' ר"פ. במשמר, ג'. האפים, ס"ו ומ"י. יא בלילה, ג' רפי. והוא, ב'. יב ושם, ס' ר"פ. ונספר, ל'. ויפתר, ל'. חלמתינו, חסר דחסר. כחלמו, ל'. פתר, *ד'. יג ויהי, כ' ר"פ בטעמי סגיר. כאשר, באתנח. יד ויריצהו, מ"י ומ"ו. שמלתיו, ס"ו ומ"י. ויבא, כל סו' חסר. טו חלום, כר"ל מ"ל. ופתר, חסר. שמעתי, כל שמיעה אל במ"ב מל'. לפתר, חסר. טז את פרעה, מתני' בים.
*כ"ל ב' קמץ וב' פתח ודסכל קמץ.

ת"א ויקץ פרעה עקידה שער כט. אני מזכיר עקידה שער ל. ושם אתנו נער מגלה יג. איש כחלמו ברכות נה. ויהי כאשר פתר לנו שם. ויגלח ויחלף שם נו.

רש"י

סקורין בלע"ז: (ז) הבריאות. פיינ"ש בלע"ז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והולך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר (דניאל ב) ותתפעם לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (ב"ר): חרטמי. החרטומים בטימי מתים ששואלים בעצמות (טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות): ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר (ב"ר): (יא) איש כפתרון חלמו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון: נער. שוטה ואין ראוי לגדולה: עברי. אפילו לשוננו אינו מכיר: עבד. וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שרים וכן גרס רא"ם): איש כחלמו. לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: (יד) מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"ו בלע"ז: ויגלח. מפני כבוד המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתר אתו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אינטינדר"א בלע"ז: (טז) בלעדי. אין החכמה משלי

אלא

רמב"ן

לזה הרעות שאלו אחריהן כי סימן השביעה רעה בכולן: וטעם וייקץ פרעה וגו'. הנה חלום שלם ל' רד"י ולפי דעתי יאמר כי עמד על מיטתו מקיץ מחשב בחלומו אולי יחלום עוד דבר פעם שלישית וכאשר עמד בבקר ולא חלם עוד נפעם רוחו וזה טעם ויהי בבקר ותפעם רוחו אבל בנבוכדנצר אמר ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו כי גם בלילה לא שכב לבו והזכיר ויקץ פרעה מן הענין הנזכר בספר הישר כי חלום שיחלום אחריו חלום אחר מענין אחר נפתר אינו מתקיים על כן אמר כי כאשר הקיץ היה החלום ושכב בו עד הבקר אולי יחלום חלומו כאשר נפתר וכן פרעה עצמו הכיר כי ענין אחד הוא ולכך הזכיר והנה חלום וכן אמר חלום חלמתי ופותר אין אותו ולא הזכיר חלומות וזה טעם ואראה בחלומי אבל הכתוב הזכיר ואין פותר אותם לפרעה לומר שאין פותר אפילו האחד מהם: (יב) איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו לשון רש"י ויותר נכון שיאמר כי לכל אחד ממנו פתר כאשר היה אמתת חלומו הפתיר לנו לו כי כאשר פתר כן היה לנו וכן איש אשר כברכתו ברך אותם כברכה

הבאה

(ז) ובליען תובליא לקייתא ית שבע תובליא פטימתא ומלייתא ואיתער פרעה והא הוה חילמא: (ח) והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושדר וקרא ית כל חרשי מצראי וית כל חכימהא ואישתעי פרעה להום ית חלמיה ולא הוה אפשר לגבר די יפשר יתיה ארום מן קדם יי אסתקף מן בגלל די מטא זמניה דיוסף למיפק מן בית אסירי: (ט) ומליל רב מזוניא קדם פרעה למימר ית סורחני אנא מדכר יומא דין: (י) מן קדם יי אתכסקף דפרעה רגיז על עבדוי ויהב יתי במטרא בי רב ספוקלטוריא יתי וית רב נחתומא: (יא) וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר חילמיה ופושרן חלמא דחבריה חלמנא: (יב) ותמן עמנא טליא עבראי עבדא לרב ספוקלטוריא ואשתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר הי כפושרן חלמיה פשר: (יג) והוה היכמא דפשר לנא כדין הוה יתי אותיב במיליה על סדר שימושי ויתיה צלב: (יד) ושדר פרעה וקרא ית יוסף ודלוניה מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה: (טו) ואמר פרעה ליוסף חלמא חלימית ומפשר לית יתיה ואנא שמעית עלך למימר אין אנת שמע חלמא אנת פשר ליה: (טז) ואתיב יוסף ית פרעה למימר בר מני לא אית גבר דפשר חלמין

ברם

בעל הטורים

ולכן ראה הטובות בקנה א' והגרועות לא ראה בקנה א': (יג) כאשר פתר בגי' שהחלומות

יונתן

(ח) אסתקף דקשה ליה למה פשרין ובתרגמין ומשמע ופתרין וכן ת"א בפ' ז': באמת לא פתרו וכי לא היה אפשר לפתרו או למה לא נכנסו דבריהם באזני פרעה אלא מה' היה בשביל יוסף שהגיע זמנו לצאת לכן מנע הקב"ה הפתרון מהם: ואסתקף לשון שלל הוא: (יג) אותיב במיליה פי' יוסף השיב אותי בדבריו שפתר היטב

רמב"ן

הנראה אליו. ועל דעתי אין צורך אבל אמר איש את חלומו פתר לנו ויהי כאשר פתר לכל א' כן בא והגיע אלינו הגיד כי היו חלומות שונים ולהם פתרונים שונים כאשר יפרש אבל ישוב שהחלום אחד שלמו שניהם ופתרון אחד

אבן עזרא

(ח) ותפעם רוחו. מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר. וי"א שהוא מן גזרת הולם פעם. והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה: חרטומי. מלה מרובעת. ויתכן להיותה ארמית או מצרית. והם חכמי התולדות: ואת כל חכמיה. בחזיון ופתרון חלומות: (ט) את חטאי. אע"פ שאזכיר חטאי: (י) פרעה קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר. והוא בלשון מצרים כמו חירם בצור. גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה. וכן בימי ירמיהו. הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים ועוד הפרש שהוא שם העצם. וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם. ואל יקשה עליך דרש כסא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים. ועוד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף. וכן אמר יוסף אלהים יענה את שלום פרעה. הראה את פרעה. יעשה פרעה. ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם: (י) אותי ואת שר האופים. אמר אותי פעם שנית. כי כן דרך הלשון כמו ואני אנה אני בא: (יא) איש כפתרון חלומו. כפי פתרונו: (יג) אותי השיב. פרעה. וי"א שהוא בדבור השיב ותלה. או כפתרון: (יד) ויריצהו. שלוחי פרעה: ויגלח. התגלח: (טז) בלעדי. מלה אחת מורכבת משתי מלות. והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו. אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה. וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך. וטעם יענה שימציא תמיד. וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו. וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו. הוסיף דלת ותפתח מלאה אמר תאר. כי

אם

פירוש על אבן עזרא

הבריאות כמו המלאות. כי לשון בריאות שייך בנ"א. והאמר אצל שבלים ג"כ ע"ד ההשאלה וענינו כמו המלאות (כ"ל)(כפי פי' ר"א (לעיל כ"ג פ') אלא והפוך הסר ע"פ בפי' על רש"ע והוא שייך ג"כ על השביעה. ע"כ מהפך מה מלת המלאות לפרש והפוכו הוא ריק. כמו הבריאות ולהפוך הוא רקבן. חס אינו שייך שם. יונתן כמעל נבלע בדגש הפ"א ותפעם פרעה ובנסמם והוא כמו נפעמתי (תהלים ע"ז ה'). (ישעיה מ"א ז'). ר"ל ד' אותיות חרטום הוא המוכה. ר"ל היודעים עיקרי ותולדות כל דבר. וכל מעשה שיעשה בלט. כן פי' ר"א (בדניאל ב' ב') והאמת הוא כי כל פותר חלום משיב לדעת מה מלאכה החולם ומאיזה מדינה ומקור טבעו כמובא (בברכות פ' ט'). מכ"ז אני מחריב להזכיר כי הוא לעוצם המלך. אומר בזה הספור המובא בפ' פישר אשר כנו שמו על השם אשר היה לוקח מהמסים מלשון פרע מדו הוא השם אשר עליו. נקרא פעי"ר אל מוהמ"נן ג"כ נקרא סולטאן. (שמות ב' פס' כ"ג. וג"כ שם א' ח'). (ירמיהו מ"ד ל') אשר שמו העצם היה חפרע ושם הסוהר היה פרעה. שם תפרש העצם. (שם מ"ו ב') ושמו העצם היה נכה. שנקרא נכה בעבור שנעשה נכה רגליים כשעלה לשבת על כסא שלמה כמ"ש בתרגום על מגילת אסתר ע"ש. ר"ל בענין כמעשה כסא ויעל שישק מלך מצרים וכו' עד ויקח את מגיני הזהב אשר עשה שלמה. ואם היה לוקח גם הכסא למה לא הזכירו הכתוב. ומדרש אשר הביא ר"א הוא במדרש שה"ש שישק וגו' ע"ש שהיה משמש לכסא הפון וכו' אין ראיה כי דברי יחיד הוא. המדרש מובא בפירש"י (בע"א י"ד כ"ה) ומובא במדרש מגילת אסתר. אמר ר"ב בר נחמן אשר לבקש בכתובתו בתו והא בשקיקות על ישראל. ואם היה שם העצם לא היה קורא בשמו בפניו. ע"כ בודאי הוא ע"ש המלוכה והוא כמו אשה המלך. (לעיל ל"ז ל'). (לעיל ת' י"ב). ר"ל יוסף השיב אותי על כני ע"י פתרונו. ושלח כמו מעקים אשר נתקיים פתרונו. או הדבור פעל זה כמאמר (בברכות פ' הרואה) כל החלומות הולכים אחר הפה. והפתרון הוא. אם פעל הפתרון לריך לסיום הפתרון ע"פ מספר החלום. ואם ע"י הדבור פועל הוא אפילו אם הפתרון אינו מענין החלום. הוא כמו בל עדי פי' לא בי הוא אלא אלהים יענה וכו': ומעם יענה וכו' הוא משתוה על דברי פרעה שמשמע חלום וכו'. אלפי פי' א' כי יוסף יפתור החלום. ובלעדי מגרום יענו אלהים ג"כ עם פתרון שלו, ולפי פי"א ענה יוסף אשר למלך אינו לריך פתרון אשר זולת אלהים. או פי' בלעדי יוסף אין מי שיפתור רק ה' לבדו יכול לפתור כי הענין נגע לענין הנהגת מלוכתם. ולזה אין איש יכול לפתור אותו. מלשון מעליא בל"א (לו קאמאן לאמת ען). (קהלת ה' י"ט). (הושע ב' כ"ד) כי אינו מרים קול רק הואאל גם על עשות דבר משובח. לפי

לפי

ספורנו

ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם: (ז) והנה חלום. הבין שהכל היה חלום אחד בעצמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה עלותו העומד בעצמו של חלומו הראשון וכך היה הוא אשר כך באמרו ואראה בחלומי: (ח) ואין פותר אותם. מפני שחשבו שהם שנים שהו בפתרון כי נחלק הראשון ממנו שהיה הסבה הפועלת והשומרית בלבד שהן הפרות הורשות והיאור המשקה ונחלק השני שהיה הסבה החומרית והתכליתית בלבד והם השבלים: (ט) את חטאי אני מזכיר. לא כמתרעם על שנתת אותי בבית הסהר כי בעבודתי היה: (יד) ויריצהו מן הבור. כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע כאמרו כי קרובה ישועתי לבא וכאמרו לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע וכן היה ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ וכו'. וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכו': ויחלף שמלותיו. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (טו) תשמע חלום לפתור אותו. שתבין ענין החלום לפתור אותו כפי הסכמת הפתרון ולא הפתור במקרה: (טז) בלעדי. אע"פ שאמרת ושוחר אין אותו כאלו אני יחיד בזאת הסכמה אני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי: אלהים יענה. יעשה שלוהגם

שמתכוני

פירוש רשב"ם

סי' לשובע לכל נרעין שבע שבלים: (ז) והנה חלום. כמו והנה היא לאה. אבל עד עתה היה סבור שראה ממש ולא חלום: (ח) ותפעם רוחו. נתחלפה דעתו שרי"ששא בלעז וחשב לבקר ולדעת הפתרון וכן בדניאל ויאמר המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום: ואין פותר אותם. דברים המתיישבים לפרעה: (י) פרעה קצף על עבדיו. כל פרעה בלשון מצרים מלך. וכן כל מלכי מצרים נקראים. ושל פלשתים אבימלך אפילו בימי דוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך. ושל ירושלים מלכי צדק ביהושע אדני צדק מלך שלם. ובימי דוד על דברתי אני מבטיח שתהיה מלכי צדק מלך ירושלים. ושל עמלק אגג. בימי משה וירום מאגג מלכו. ובימי שאול אגג מלך עמלק. אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרים לפניו (דוד) [פרעה] קצף על עבדיו. אלא כך אמר לפניו אדוני קצף על עבדיו. וכן לפנינו אני פרעה. אני אהיה המלך לבדי כדכתיב רק הכסא אגדל ממך. לכן נקרא יוסף אברך. אבי המלך. ובספר לקח טוב פירש כמותי: (יב) איש כחלומו פתר. כמשמעו. חלומי פתר וגם כמו שפתר לנו כן היה: (יג) ויהי כאשר פתר וגו' אותי השיב על כני: (טו) תשמע חלום. תבין חלום ויודע לפותרו: (טז) בלעדי אינו תלוי

בי

אֶת־שְׁל֥וֹם פַּרְעֹֽה׃ יז וַיְדַבֵּ֥ר פַּרְעֹ֖ה אֶל־יוֹסֵ֑ף בַּחֲלֹמִ֕י הִנְנִ֥י עֹמֵ֖ד עַל־שְׂפַ֥ת הַיְאֹֽר׃ יח וְהִנֵּ֣ה מִן־הַיְאֹ֗ר עֹלֹת֙ שֶׁ֣בַע פָּר֔וֹת בְּרִיא֥וֹת בָּשָׂ֖ר וִיפֹ֣ת תֹּ֑אַר וַתִּרְעֶ֖ינָה בָּאָֽחוּ׃ יט וְהִנֵּ֞ה שֶֽׁבַע־פָּר֤וֹת אֲחֵרוֹת֙ עֹל֣וֹת אַחֲרֵיהֶ֔ן דַּלּ֨וֹת וְרָע֥וֹת תֹּ֛אַר מְאֹ֖ד וְרַקּ֣וֹת בָּשָׂ֑ר לֹא־רָאִ֧יתִי כָהֵ֛נָּה בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם לָרֹֽעַ׃ כ וַתֹּאכַ֙לְנָה֙ הַפָּר֔וֹת הָֽרַקּ֖וֹת וְהָֽרָע֑וֹת אֵ֣ת שֶׁ֧בַע הַפָּר֛וֹת הָרִֽאשֹׁנ֖וֹת הַבְּרִיאֹֽת׃ כא וַתָּבֹ֣אנָה אֶל־קִרְבֶּ֗נָה וְלֹ֤א נוֹדַע֙ כִּי־בָ֣אוּ אֶל־קִרְבֶּ֔נָה וּמַרְאֵיהֶ֣ן רַ֔ע כַּאֲשֶׁ֖ר בַּתְּחִלָּ֑ה וָאִיקָֽץ׃ כב וָאֵ֖רֶא בַּחֲלֹמִ֑י וְהִנֵּ֣ה ׀ שֶׁ֣בַע שִׁבֳּלִ֗ים עֹלֹ֛ת בְּקָנֶ֥ה אֶחָ֖ד מְלֵאֹ֥ת וְטֹבֽוֹת׃ כג וְהִנֵּה֙ שֶׁ֣בַע שִׁבֳּלִ֔ים צְנֻמ֥וֹת דַּקּ֖וֹת שְׁדֻפ֣וֹת קָדִ֑ים צֹמְח֖וֹת אַחֲרֵיהֶֽם׃ כד וַתִּבְלַ֙עְןָ֙ הַשִׁבֳּלִ֣ים הַדַּקֹּ֔ת אֵ֖ת שֶׁ֣בַע הַשִׁבֳּלִ֣ים הַטֹּב֑וֹת וָֽאֹמַר֙ אֶל־הַֽחַרְטֻמִּ֔ים וְאֵ֥ין מַגִּ֖יד לִֽי׃ כה וַיֹּ֤אמֶר יוֹסֵף֙ אֶל־פַּרְעֹ֔ה חֲל֥וֹם פַּרְעֹ֖ה אֶחָ֣ד ה֑וּא אֵ֣ת אֲשֶׁ֧ר הָאֱלֹהִ֛ים עֹשֶׂ֖ה הִגִּ֥יד לְפַרְעֹֽה׃ כו שֶׁ֧בַע פָּרֹ֣ת הַטֹּבֹ֗ת שֶׁ֤בַע שָׁנִים֙ הֵ֔נָּה וְשֶׁ֤בַע הַֽשִׁבֳּלִים֙ הַטֹּבֹ֔ת שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים הֵ֑נָּה חֲל֖וֹם אֶחָ֥ד הֽוּא׃ כז וְשֶׁ֣בַע הַפָּר֡וֹת הָֽרַקּוֹת֩ וְהָרָעֹ֨ת הָעֹלֹ֜ת אַחֲרֵיהֶ֗ן שֶׁ֤בַע שָׁנִים֙ הֵ֔נָּה וְשֶׁ֤בַע הַֽשִׁבֳּלִים֙ הָרֵק֔וֹת שְׁדֻפ֖וֹת הַקָּדִ֑ים יִהְי֕וּ שֶׁ֖בַע שְׁנֵ֥י רָעָֽב׃ כח ה֣וּא הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתִּי אֶל־פַּרְעֹ֑ה אֲשֶׁ֧ר הָאֱלֹהִ֛ים עֹשֶׂ֖ה הֶרְאָ֥ה אֶת־פַּרְעֹֽה׃ כט הִנֵּ֛ה שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים בָּא֑וֹת שָׂבָ֥ע גָּד֖וֹל בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ל וְ֠קָמוּ שֶׁ֜בַע שְׁנֵ֤י רָעָב֙ אַחֲרֵיהֶ֔ן וְנִשְׁכַּ֥ח כָּל־הַשָּׂבָ֖ע בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם וְכִלָּ֥ה הָרָעָ֖ב אֶת־הָאָֽרֶץ׃ לא וְלֹֽא־יִוָּדַ֤ע הַשָּׂבָע֙ בָּאָ֔רֶץ מִפְּנֵ֛י הָרָעָ֥ב הַה֖וּא אַחֲרֵי־כֵ֑ן כִּֽי־כָבֵ֥ד ה֖וּא מְאֹֽד׃ לב וְעַ֨ל הִשָּׁנ֧וֹת הַחֲל֛וֹם אֶל־פַּרְעֹ֖ה פַּעֲמָ֑יִם כִּֽי־נָכ֤וֹן הַדָּבָר֙ מֵעִ֣ם הָֽאֱלֹהִ֔ים וּמְמַהֵ֥ר

האלהים

ת"א ועל השנות החלום אל פס מ.

אונקלוס

יז וּמַלֵּיל פַּרְעֹה (עִם־) לְיוֹסֵף בְּחֶלְמִי הָא־אֲנָא קָאֵם עַל־כֵּיף נַהֲרָא׃ יח וְהָא מִן־נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרְתָא פַּטִּימָן בְּשַׂר וְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וְרָעְיָן בְּאַחֲוָה׃ יט וְהָא שְׁבַע תּוֹרְתָא אָחֳרָנְיָן סָלְקָן בָּתְרֵיהוֹן חֲסִיכָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּשַׂר לָא־חֲזֵיתִי כְּוָתְהֵן בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְבִישׁוּ׃ כ וַאֲכָלָן תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא יָת שְׁבַע תּוֹרָתָא קַדְמָיָתָא פַּטִּימָתָא׃ כא וְעָלָא לִמְעֵיהֵן וְלָא אִתְיְדַע אֲרֵי־עָלוּ לִמְעֵיהֵן וּמֶחֱזֵיהֵן בִּישׁ כַּד בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְּעָרִית׃ כב וַחֲזֵית בְּחֶלְמִי וְהָא ׀ שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָן וְטָבָן׃ כג וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא נָצָן לָקְיָן שְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בָּתְרֵיהוֹן׃ כד וּבְלָעָן שֻׁבְּלַיָּא לָקְיָתָא יָת־שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא וַאֲמָרִית לְחָרָשַׁיָּא וְלֵית דִּי־מְחַוֵּי לִי׃ כה וַאֲמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה חֶלְמָא פַרְעֹה חַד הוּא יָת דִּי יְיָ עָתִיד־לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה׃ כו שְׁבַע תּוֹרְתָא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנִין אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנִין אִנּוּן חֶלְמָא חַד הוּא׃ כז וּשְׁבַע תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דְּסָלְקָן בָּתְרֵיהוֹן שְׁבַע (נ"י שִׂבְעָא) שְׁנִין אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא לָקְיָתָא דִּשְׁקִיפָן קִדּוּם יְהֶוְיָן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא׃ כח הוּא פִתְגָּמָא דִּי מַלֵּילִית עִם־פַּרְעֹה דִּי יְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד אַחֲזֵי לְפַרְעֹה׃ כט הָא שְׁבַע שְׁנִין אָתְיָן סַבְעָא (נ"י שִׂבְעָא) רַבָּא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ל וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא בָּתְרֵיהֵן וְיִתִנְשֵׁי כָּל־סַבְעָא (נ"י שִׂבְעָא) בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת־(עַמָּא־דְ)אַרְעָא׃ לא וְלָא־יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא (נ"י שִׂבְעָא) בְּאַרְעָא מִן קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִּיהֵי בָתַר כֵּן אֲרֵי־תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ לב וְעַל דְּאִתְּנִיאַת חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין־זִמְנִין אֲרֵי־תַקִּין פִּתְגָּמָא מִן־קֳדָם יְיָ וְאוֹחִי

מסורה שלום, י' כפי'. יז בחלמי, ג' מסר. עמד, מסר. יח עלת, מסר דמסר. שפת, מ"ל. בריאות, ג' מ"ל דמ"ל. ויפת, מ"י וס"ו. ותרעינה, מ"י וס"ס. יט עלות, ג' סו"ק ומ"ל סבין. דלות, מ"ל. ורעות, מ"ל. ורקות, כ"ב בר"ם. לא ראיתי, ג'. כהנה, ג' ומסר [ו' דקרי']. כ ותאכלנה, מ"ל. הרקות, מ"ל. והרעות, ג' ב' מ"ל וס' מסר. הפרות, מ"ל. הראשנות, סו"ק ומ"ל סבין. הבריאת, מ"י וס"ד. כא ותבאנה, ס"ו ומ"ל ס"ס בסוף. ומראיהן, ד'. רע, ד"ס. ואיקץ, מ"ל ל'. כב בחלמי, מסר. עלת, ג' מסר דמסר*. מלאת, מסר דמסר. וטבות, סו"ק ומ"ס. כג צנמות, ל' וכ"כ [סו"ק ומ"ל סבין]. דקות, מ"ל. שדפות, סו"ק ומ"ס. צמחות, סו"ק ומ"ל סבין. אחריהם, ל' כתיב ע' בענין. כד ותבלען, ב' חד מ"ל דין מסר. הדקת, מסר. הטבות, סו"ק ומ"ס. ואין מגיד, ל' וחד אין מגיד. כו פרת, ל' מסר. הטבת, ד. ב' סד"ס בלי'. השבלים, סד"ס. חלום אחד, ... כז הפרות, מלא. הרקות, מלא. והרעת, חסר. העלת, סד"ס. הרקות, ל'. ... כח דברתי, ז' ר"פ בפסוק. ... ל וקמו, ב'. ונשכח, ל'. לא יודע, ... לב השנות, ל' ומ"ל. פעמים, מ"ל. נכון, מ"ל. מעם האלהים, ב'. וממהר, ל'. *ר"ל בענין.

רש"י

אלא אלהים יענה יתן תשובה בפי לשלום פרעה: (יט) דלות. כחושות כמו (שמואל ב יג) מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלע"ז בלרי"ש: (כג) צנמות. צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נץ לקין כמו אין

פרם מן קדם יי יתותב שלמא דפרעה: (יז) ומליל פרעה עם יוסף למימר חמי הוית בחלמי הא אנא קאי על כיף נהרא: (יח) והא מן נהרא סלקן שבע תורתי פטימן בשר ושפירן למחמי ורעיין בגו גומיא: (יט) והא שבע תורתי חורנין סלקן בתריהן חשיכן ובישן למחמי לחדא וחסירן בבישרהון לא חמית דכוותהון בכל ארעא דמצרים לבישו: (כ) ואכלן תורתי חשיכתא ובישתא ית שבע תורתי קדמייתא ופטימתא: (כא) ועלא למעהן ולא אשתמודע ארום עלן למעהן ומחמיהן ביש היא כדבקדמיתא ואיתערית: (כב) וחמית בחלמי והא שבע תובלין סלקן בקניא חד מליין וטבן: (כג) והא שבע תובלי נצן לקיין שקיפן קידום צמחן בתריהן: (כד) ובלען תובלייא לקייתא ית שבע תובלייא טבתא ואמרית לחרשיא ולית דמחוי לי:

(כה) ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא מה דיי עתיד למעבד תני לפרעה: (כו) שבע תורתן טבתן שבע שניא אינון מבשרן ושבע שובלייא טבתא שבע שניא האלין אינון מבשרן חלמא חד הוא: (כז) ושבע תורתא בחישתא ובישתא דסלקן בתריהן שבע שניא חרתיתא אינון מבשרן ושבע תובלייא לקייתא שקיפן קידום דם הכי מבשרן דיהוין שבע שני כפנא: (כח) הוא פתגמא דמלילית עם פרעה מה דיי עתיד למעבד אחמי ית פרעה: (כט) הא שבע שניא אתין שובעא רבא בכל ארעא דמצרים: (ל) ויקומון שבע שני כפנא מן בתריהון ויתנשי כל שובעא דהוה בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית דיירי ארעא: (לא) ולא יתידע שובעא דהוה בארעא מן כפנא ההוא דיהי מן בתר כן ארום תקיף הוא לחדא: (לב) ומן בגלל
דאיתני

בעל הטורים

שהחלומות הולכים אחר הפה. (עם הפיוט): (יט) ככהנה ג' במסורה הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה. שאומר הכתוב ואולי אני אכ' מאום את הלאה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה פעם לא ראיתי כהנה לרוע: (כט) שבע ג' במסורה הכא ואידך (משלי ג') וימלאו. לסמיך שבע לומר לך שכל כך יהיו' שהשבע שימלאו כל האולכים:
ויפקד

יונתן

היטב וכוב החלומות הולכים אחר הפה ולא ס"ל כרש"י שהוא קאי אפרעה ולפתרא אינו מקרא קלר כי קאי אהפוסר והו"ק כ"ל: (יט) והסכים הגאון מהר"ל דוד מיישב ולומר שהוא לשון קשה כמו לא בחוכן לשון מסכה ולשון מקרא השחן לגבורים בישעיה שהוא ענין קשה וגם כאן פרים רשום וקשום, וק"ל: (כו) שבע שנין אינון מבשרין
פי'

רש"י

אין בהן אלא הכן לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו'. בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורסוק טפל בו לשון מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא
נודע

רמב"ן

אחד להם. וכן לדעתי איש כברכתו ברכך שלא ברכך אותם ברכה שוה לכולם אלא ברכה מיוחדת לכל אחד כאשר ראוי לו: (כג) צנומות דקות. צנומה בלשון ארמי סלע הרי הן כמו בלא גשמים וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין כלן אין בהן אלא הכן לפי שנתרוקנו מן הזרע לשון רש"י והשבלים בעת שנתרוקנו מן הזרע אין בהן כן וכן פרעה לא ראה אותן בעת הכן כי מלאות וטובות ודקות ושדופות קדים ראה אותן וכן צנומות שהיה כמו שלומות מלשון נימא אינו נכון והשבלים הדקות אינם קשות כסלע אבל פירוש צנומות פרורות לפתיכות הרכה והוא לשון רבותינו פת הצנומה בקערה מברכין עליה המוציא פת המתוכה והוא כפת שאדם פוסס ממנו פתיכות ונותן מרק עליו בקערה ואוכלו פתיכה פתיכה בלא בלימה אחרת והוא לי התרגום ג"כ שאמר נצן לשון פתוך ופתרון ממה שאמרו הם ז"ל מליא במליא נגלא בגלא לא הויא חזקה שקל מוליא ושדא בגלא הויא חזקה המקום שהוא גבוה שלם העפר נקרא מליא ושהוא חסר העפר ונו המכון וגו' נקרא גלא אף כאן ספך מלאות לצנומות וכנן הספך מליאן והענין כי לא היו השבלים מלאות הגרגרים אבל היה בהם מקומות חסרים אין בהם גרגרים ומקום אחד גבוה שבו הגרגרים עלקו והם רקים ולכך אמר יוסף במקום צנומות רקות כי היו בהם מקומות רקים אין בהן גרגרים כלל: (כז) יהיו שבע שני רעב. בעבור שהשבע בארץ מצרים איננו חדוש גדול כי הוא כנגן י"י הזכיר תחלה פתרון הרעות כי הוא החדוש ותועלת החלום כי האלהים ברחמיו הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדולה. וזה טעם ותחלה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דברו רק בשנות הרעב: (לב) ועל השנות החלום אל פרעה פעמים. טעם השנות החלום שנשנה שני פעמים בלילה אחד כי היה אפשר שיראה בחלום אחד הפרות והשבלים להודיעו כי אין פרים וקציר ועשה
ממנו

אבן עזרא

זה קרוב מזה: (כא) ומראיהן. ומראה לכל אחת מהן רע. והם הוסיף לפרש חלומו שראה שלא הפרות הטובות בקרב הרעות והיו כאשר היו בראשונה: (כג) צנומות. אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות. וי"א שפירושו גלמים כי כן בלשון ישמעאל: (כט) שבע גדול. הם כמו רעב. על כן ישעיה האומר בגללת שנת ובשבע כלכלתנו כי השובע הם הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא ו"ו: (לא) וטעם ולא יודע השבע. ממראיהן רע כאשר בתחלה: (לב) ועל השנות. בנין נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא למד כי הדבר נכון הוא. ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו:
יעשה

פירוש על אבן עזרא

למעלה פס' ג' אמר רעות מראה. וכאן אמר דלות ורעות תואר והכונה אחת היא. ר"ל כפי אשר פי' פרעה אחת מראה פס' ג'. לכן הוא אמר פסוק י"ט והם תואר עייך לנקבה יחידה או ליחיד זולת במקום ה' אשר כתוב אחרת (איכה ד' ח') ע"כ מפרש ר"ת מראיהן פי' כ"א. ואשר מוסיף ומראיהן רע וגו' אשר לא כתוב בחלומו, הוא אשר הוסיף פרעה לפרש חלומו. זולת בתלמוד כמו פת הצנומה בקערה עיין מכלול יופי. ולפי זה פסוק כ"ג השבלים הדקות הוא פי' מעלה לצנומות. ר"ל לצנומות הוא שם לבם ופי' שם כמו ללם. והללם הוא ריק והבל ושמו כן בלשון ישמעאל. ששם ר"ל שבע הוא שם המקרה בל"א (איבערפלוס) כמו רעב שהוא ג"כ שם המקרה (הונגער) ופירושו אם שכל הנה הוא שבע. והפעולה נקראת שובע כי המאכל פועל השובע ולכו מודים על המאכל שנתן לנו להיות שבע. ר"ל אשר ראה מראיהן רע כבתחלה זה פי' אשר לא יודע השבע הראשון. ר"ל מקור מזה הבנין הוא שנים. ולא שני. הוא חלום הכפל והם הפרות והשבלים. הוא אות. אשר לא ישתנה החלום והוא כענין נכונים. וכאשר היו ב' החלומות
בלילה

ספורנו

בפתרוני את חלום פרעה דבר שיהיה שלום פרעה. שהחלומות הולכים אחר הפה: (יט) לא ראיתי כהנה. לא קרה זה ע"ד רעיון על משכבך עליכו: (כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה. ע"ד ואכלתם ולא תשבעו כאמרם ז"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו: (כד) ואין מגיד לי. שראה שכלם טעו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר שמיהם היו חלום אחד כאמרו ואראה בחלומי: (כה) חלום פרעה אחד הוא. ולפיכך טעו המפותרים: את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. לפיכך לא ידעו זה החרטומים כי לא נודע להם בהשתיהם אבל הגיד לפרעה בלבד: (כח) הוא הדבר. ענין הרעב הוא הדבר שאמרתי שהגיד לפרעה כדי שלא תכרת הארץ ברעב: הראה את פרעה. שני השבע:
להודיעו

פירוש רשב"ם

כי אלא הקב"ה יודיעני לפתור שלומך: (כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה. כך אמר פרעה עכשיו ליוסף. עתה אני זכור כי בשעת החלום נדמה כאילו לא באו אל קרבנה. אבל למעלה לא היה ראוי לכתוב אלא ראית האכילה שראה שזו אוכלת זו אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהיה תמיה שמראיהן רע כבתחלה לא היה ראוי לכתוב: (כג) וצנומות. פתר לפי עניינו ואין לו חבר במקרא. ויש לומר כי לשון צנומא שבתלמוד הוא קשים כאבן בלא ליחלוח: (כה) אשר אלהים עושה. מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה. כי על המלך תלויים תקנות המלכות: (כט) שבע גדול. כולו קמץ כי טעמו למטה ושם דבר הוא כמו דבר בקר רעב ומהם יאמר דבירך בקרך וכו': (ל) ונשכח כל השבע. דונסת ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) ועל השנות החלום ונומר. אבל חלומות של יוסף אע"פ שנשנו באלומות ובככבים אלו היה בלילה אחר כאלה
היו

הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ: לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע: לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ: לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב: לז וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו: לח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ: שלישי לט וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ: מ אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ: מא וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ: מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת

המשנה

יי למעבדה: לג וכען יחזי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימניניה על־ארעא דמצרים: לד יעבד פרעה וימני מהימנין על־ארעא ויזרז ית־ארעא דמצרים בשבע שני שובעא (נ״י שבעא): לה ויכנשון ית־כל־עיבור שניא טבן דאתין האלין ויצברון־עיבורא תחות ידא־דפרעה עיבור בקרויא ויטרון: לו ויהי עיבורא גניז (לעמא־ד) לארעא לשבע שני כפנא די תהוין בארעא דמצרים ולא־תשתיצי עמא־דארעא בכפנא: לז ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני כל־עבדוהי: לח ואמר פרעה לעבדוהי הנשכח כדין גבר די רוח־נבואה מן־קדם־יי ביה: לט ואמר פרעה ליוסף בתר דאודע יי יתך ית־כל־דא לית־סכלתן וחכים כותך: מ את תהי־ממנא על־ביתי ועל־מימרך יתזן כל־עמי לחוד כרסי מלכותא־הדין איהי־יקיר מנך: מא ואמר פרעה ליוסף חזי מניתי יתך על כל־ארעא דמצרים: מב ואעדי פרעה ית־עזקתה מעל ידה ויהב יתה על־ידא דיוסף ואלביש יתה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על־צואריה: מג וארכיב יתה ברתכא תניתא (נ״י תנינא) די־לה ואכריזו

קדמוהי

מסרה לעשתו, ה׳ חסר. לג ירא, ג׳ מלרע, וחריק בסגול. נבון, מ״ל. וחכם, ד׳. וישיתהו, מ״ל יו״ד קדים לשין ויו״ד לאחריה. לד ויפקד, ב׳. פקדים, ד׳ ב׳ חסר י״ק וב׳ מ״ל. חמש, ג׳. השבע, ג׳ חסר. ויצברו, ג׳ וחד ויצברון. בר, בקמץ. ושמרו, ד׳. לו לפקדון, ג׳ ומ״ל. תהיין, בב׳ יודין ותרי פסוקים. לז וייטב, כל או׳ בב׳ יודין. ותמימי, י׳. לח הנמצא, ג׳. כזה, ה׳ כות, ה׳ בלי׳. לט הודיע, ב׳ בלי׳ בתו׳ [מ״ל דמ״ל]. אותך, מ״ל. נבון, מ״ל. מ אתה, י״ה כ״פ בתורה ובנביאי׳. ישק, ב׳ ... . מא אתך, חסר. מב רבד, ב׳ וחסר. צוארו, ה׳. מג וירכב, ב׳. במרכבת, ב׳ בנקודם אחם [ר״ל שהמ״ם בחירק].

רש״י

נודע כי באו אל קרבנה: (לב) נכון. מזומן: (לד) וחמש. כתרגומו ויזרז וכן וחמושים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל״ף ונקוד בפתח קטן והאוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו בכף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנמצא כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יזון יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו ובן משק ביתי וכמו (תהלים ב) נשקו בר גרנישו״ן בלע״ז: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא. לשון של המלוכה כמו (מלכים א א) ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך: (מא) נתתי אתך. מינוי ימך ואף על פי כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו (מלאכי ב) נתתי אתכם נבזים ושפלים: (מב) ויסר פרעה את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רבד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן (משלי ז) רבדתי ערשי רבדתי ערשי מרבדות. בלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי פ׳ דברים) דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעות עלינו

את

רמב״ן

מפני שני חלומות באים זה אחר זה בלילה אחד ואין דרך החולמים כן להודיענו כי הדבר מזומן ומהר האלהים לעשותו. ואם פעם פעמים כי לא נכפל בפעם אחת ור״ל מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים אבל בעבור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו ואם כן נאמר שהיה די בשבלים כי הוא שהודיע הרעב: (לג) ירא פרעה איש נבון וחכם. אמר לו שיבקש לאיש נבון וחכם שיהיה ממונה על כל הארץ ויפקד עוד פקידים תחתיו שילכו בארץ ויקבצו את כל אוכל כי לא יוכל האחד ללכת בכל הארץ ואמר לו שיהיה נבון וחכם. נבון שידע לנהל את הארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו ולתת לחם כדי חיותם וימכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה והכם שידע לקיים התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו כטבעו כגון חומטון שהזכירו רבותי׳ והכסף ששי החטים הכניעם וכיוצא בהן ואמרו בבראשית רבה ערב בהן עפר וקיסומיות דברים המקיימין את התבואה ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו כי החכם עימו ברמשו: (לו) והיה האוכל לפקדון לארץ. אמר שיהיה האוכל פקדון ביד פקידי פרעה לצורך הארץ לשבע שני הרעב ולא יוציאו ממנו לדבר אחר שלא תכרת הארץ ברעב. כאשר לא ימו השדות בכשפיהן: (לח) וטעם הנמצא כזה. בעבור שהיה עברי והם מבואי נפש המצריים לא יאכלו אתם ולא יתחברו עמהם כי מתאים הם אצלם על כן לא רצו למנותו עליהם בלא רצונם ולכן אמר להם שלא ימצאו אחרי כמוהו כי

רוח

דְאִיתְגְלֵי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרוּם תַּקִּיף פִּתְגָמָא מִן קֳדָם יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ: (לג) וּכְדוֹן יֶחְמֵי פַרְעֹה גְבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנִּינֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (לד) יַעֲבִיד פַּרְעֹה וִימַנֵּי אַפּוֹטְרוֹפִּין עַל אַרְעָא וְיִפְקוּן חַד מִן חַמְשָׁא מִן כָּל עִיבוּרָא דְאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּשַׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא:

נ(לד) יַעֲבִיד פַּרְעֹה וִימַנֵּי יָתֵיהּ אַפִּיטְרוֹפּוֹס עַל אַרְעָא חַד מִן חַמְשָׁא וִישַׁלִּיט בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּשַׁבְעָתֵי שְׁנֵי שָׂבְעָנָה:

(לה) וְיִכְנְשׁוּן יַת כָּל עִיבּוּר שְׁנַיָא טָבָתָא דְאַתְיָין אִלֵּין וְיִצְבְּרוּן עִיבוּרָא תְּחוֹת אַפִּיטְרוֹפִּין דְפַרְעֹה וִישַׁוּוּן עִבוּרָא בְּקִרְוַיָא וְיִנְטְרוּן: (לו) וִיהֵי עִיבוּרָא גְנִיז בִּמְעַרְתָּא בְּאַרְעָא לְמִזַן מִנֵּיהּ בְּשַׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא דְיִתְיָיָן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְלָא יִשְׁתֵּצֵי עַמָּא דְאַרְעָא בְּכַפְנָא: (לז) וּשְׁפַר פִּתְגָמָא קֳדָם פַּרְעֹה וְקֳדָם כָּל עַבְדוֹי: (לח) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדוֹי הֲנִשְׁכַּח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בֵּיהּ: (לט) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דְאוֹדַע יְיָ יָתָךְ יַת כָּל דָא לֵית סוּכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָותָךְ: (מ) אַנְתְּ תְּהֵי אַפִּיטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתִי וְעַל גְּזֵירַת מֵימַר פּוּמָךְ יִתְּזְנוּן כָּל עַמִּי לְחוֹד כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא אֱהֵא רַב מִנָּךְ: (מא) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲמֵי דְמַנִּית יָתָךְ סַרְכַן עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (מב) וְאַעֲדֵי פַרְעֹה יַת עִיזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתָהּ עַל יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְבוּץ וְשַׁוִּי מָנִיכָא דְדַהֲבָא עַל צַוְורֵיהּ: (מג) וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִיכָא תִנְיֵיתָא דִלְפַרְעֹה וַהֲווֹ מְקַלְּסִין לִקְדָמוֹי דֵין אַבָּא לְמַלְכָּא רַב בְּחָכְמְתָא וְרַכִּיךְ בְּשַׁנַּיָיא וּמַנֵּי יָתֵיהּ סַרְכַן עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם:

נ(מג) וַהֲווֹ מְקַלְּסִין קֳדָמוֹי וְאָמְרִין יְחִי אֲבוּי דְמַלְכָּא דְרַב בְּחוּכְמָא וְרַכִּיךְ בְּשָׁנַיָא:

ואמר

בעל הטורים

(לד) ויפקד ב' במסורה הכא ואידך ויפקד המלך פקידים. אחשורוש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים ע"כ נפרעה כמו שדרשו חז"ל וישם המלך אחשורוש מס שנעשה רש והיינו דכתיב (שם ל"א) אל תתן בנשים חילך אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר ע"כ העשיר וליקט כל הכסף: (לה) ויקבצו ב' במסורה הכא ואידך אם כל נערה זה שאמר הכתוב דגן ופירוש ינובב בתלות: (מ) ישק ב' הכא ואידך (משלי כד) שפתים ישק משיב דברים נכוחים בשביל

יונתן

פי' הם מעברים ומומרים לשון בשורה: (לד) חד מן חמשא הכיח אלא וחמש כמשמעו שיכתן חלק חמישי לאוצר המלך וכא ק"ל כפ"ח וכת"י וכסברתו כן הירושלמי ושניהם לדבר

רמב"ן

והנה אלהים בו ואחרי שהודו אמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת כי אמר שיה הפתרון טוב ונכון בעיני פרעה ובעיני עבדיו היה בעיניהם כאלו כבר בא הכל כמו שאמר להם ויתכן שירמוז את כל זאת גם למה שספר לו שר המשקים וכמוהו ויספר ללבן את כל הדברים האלה שהבטיחו בנזכר. מ קודם לכן. אמר אחרי שהודיע אלהים אותך החכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנשוא שררה ומלכות ולהיות לי למשנה: (מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו. מתנת טבעת המלך היא אות למי שנותנה להיות שני לו לגדולה לשון רש"י והנכון שטבעת המלך היא חותמו כענין וחתמו בטבעת המלך והנה נתן לו החותם להיות פקיד ומלוה בכל המלכות ויחתום בטבעת המלך כל אשר יחפוץ: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו לשון רש"י והנה הוא שם ובן ככה המשנה את משנה התורה הזאת והנכון כי משנה אחר כמו ואחרי אשים לך למשנה כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וכן כסף משנה אחר כמו כסף שני וכבר הביאו המדקדקים ראיה בהיות אלה כולם בסגול ומשנה התורה וכל השמות בצרי כמשפט הסמיכות והענין

אבן עזרא

(לד) יעשה פרעה. זו העצה שלו יקנה. כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש. שיקנה החומש: (לה) ויצברו בר. הפקידים. וי"א כי טעם בר להיותו עם שבליו. והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או להבר. והאומר כי אויר מצרים לא בעבור היאור ולא יעמוד שם דגן ז' שנים. יוכל לערבו עם הצרים שיעמידוהו: (לח) הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה. ויתכן להיות הנו"ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה. דברי פרעה אל עבדיו: (מ) אתה תהיה. שר על ביתי: ישק. דגשות השי"ן לשכרון הנו"ן נשק והוא פעיל כפיל. וי"א בסוף מגזרת נשיקה כדרך המוקה: רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד. וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא. ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא. רק פירושו גדל עמי. ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נעלם עליה. ותאבדו דרך: (מא) ראה נתתי אותך. שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: (מב) בגדי שש מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי (מג) המשנה. מגזרת שנים. כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו. ואחריו השלים כמו שלישי: מרכבת. עץ נתונה על ארבעה סוסים ומרכבת

פירוש על אבן עזרא

בלילה אחד הוא סמן על מהירות. [ס]ר"ל מה יעשה פרעה הלא אין לו רק להקים פקידים. פ"ז מפרש ר"א כי הוא העצה אשר יתן לעמו. והקנין ג"כ נקרא בשם עשיה. [ג](דברים ח' י"ז) ופי' אשר יקח ע"י הפקידים התבואה מימי השבע לימי הרעב. [ס]בזה מתורץ את כפשוטו אשר לקח והם החומש ע"י השמש בתחילה בחנם. איך קנה אותם לעבדים כמש"כ (להלן מ"ז כ"ג). [ע]עומד לְהַבֵּר ועי"ם קוטו נקרא בר כמו ברו לכם איש (ש"א י"ז ח'). [פ]ר"ל בר נקרא אחרי נקיון התבואה. [צ]ר"ל זה הוא הסרון עבור השואל. [ק]ר"ל דלא כפרש"י וכש"א שמפרש ר"א אשר משולם לא היה איש כזה והנון מורה על זמן העבר. [ר]והוא כפירש"י ופ"א והוא נו"ן מדבר בעדם בל"א (פירדען וויר נאך איינעם זאלכען). [ש]כי הכלוי תִּשַׁק כש"א על מאמר איש את ידו (להלן פס' מ"ד) ופי' להיות שר הלבא והוא מגזירת בנשק יעברו את (יחזקאל ל"ט י'). [ת]ר"ל נשיקת הפה מי שיגדיל אותו. ר"ל כלם ינשקו אותו והוא דרך כבוד. [א]ואין פי' לשון עתיד רק הוא לשון הוה. [ב](איוב ל"א י"ח) ואין פי' יגדל אותו רק גדל עמי. והוא פועל עומד מיין מכלל יופי שם. [ג]ר"ל למה כתיב אֶגְדַּל בסגו"ל. כי זה מורה על הכסא אשר זה הכסא מגדל אותו. [ד](ישעיה א' ג') פי' עלד עליה האלה נועלת ואין האלה נועלת. [ה](תהלים ב' י"ב) פי' שאבדו מלך שאיגנם יודעים הדרך. ואין הדרך נאבד. ומי' איני מגדל ממך רק הכסא שלי. [ו]ואין פי' אשר נתתי אותך במתנה לארץ מצרים. רק פי' הפרכה אלך שמפי על כל ארץ מצרים. [ז](משלי ז' ט"ז) ענינו דבר הפרוש כפרשב"ם. [ח]ר"ל את המשנה נקרא ע"ש שנים במה גדול המלך ממנו. ע"כ פירושו שהוא במעלה השניה

ספורנו

להודיעו במה יושיע את עמו ימי הרעב: (לג) ועתה ירא פרעה. אחר שהאל ית' הגיד ברעב העתיד למען תתור להושיע את עמך והראך השבע להודיעך במה תושיע. ראוי לך למען לא תחטא לו. שתראה איש נבון וחכם עיוני ומעשי בהנהגת המדינות שישים הוא לב לזה ומלכא לא להוי מזיק: (לד) יעשה פרעה ויפקד. ותעשה שזה הנכון שתבחר יפקד פקידים בכל עיר ועיר למען יכירוהו לשר עליהם והיו לאחדי' בידו בכוונה אחת ולא יהיו חלוקי דעות כענין וקמת ועלית אל המקום: (לז) וייטב הדבר. עצת יוסף ודרכיו: (מא) ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים. ראה והתבונן היטב לנהוג בהכלים הטוב כי דבר גדול נתתי בידך: (מג) ויקראו לפניו אברך. כמו הברך. כלו' כל איש יכרע על ברכיו כמו שהיו נוהגי' לפני המלך

פירוש רשב"ם

היו גמהרים: (לד) ויפקד פקידים וחמש. שהממונים יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שנים לעשר כדכתיב בשמואל את שדותיכם יעשר עתה יטול פי שנים וכמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחומש: (לה) ויצברו בר תחת יד. ממונה פרעה וכל זה היה בעל כרחם של מצרים ולכך כתב ויפקד פקידים ויצברו שכן מצינו באחשורוש ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו כל נערה וגו' ויקבצו היא הגבייה מבעלי השדות: ויצברו. היא האסיפה אל ידי שומרי האוצרות וכן ביוסף תמצא ויקבוץ ויצבור אכל בערים. כי כל עיר ועיר יוכלו למכרו בשני הרעב: (לח) אשר רוח אלהים בו. בפתרון חלומות. וכ"ש לחכמת דרך ארץ: (לט) נבון מבין עתידות ורואה הנולד. חכם קיבץ חכמות ממה שראה ושמע: (מ) ישק. יזדרזו בכלי קרב על מלחמה לצאת על האויבים. לשון עיר מבצר והנשק. נושקי רומי קשת: (מא) נתתי אותך. נותן אני אותך. בשעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך: (מב) בגדי שש. של מצרים חשובים כדכתיב שש ורקמה ממצרים: רביד לשון דבר הפרוש ופשוט על האדם. כמו מרבדים רבדתי ערשי: (מג) במרכבת המשנה. [illegible] המיוחדת לרכוב עליה האיש משנה למלך

המשנה אשר־לו ויקראו לפניו אברך ונתון אתו על כל־ארץ מצרים: מד ויאמר פרעה אל־יוסף אני פרעה ובלעדיך לא־ירים איש את־ידו ואת־רגלו בכל־ארץ מצרים: מה ויקרא פרעה שם־יוסף צפנת פענח ויתן־לו את־אסנת בת־פוטי פרע כהן און לאשה ויצא יוסף על־ארץ מצרים: מו ויוסף בן־שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך־מצרים ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבר בכל־ארץ מצרים: מז ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים: מח ויקבץ את־כל־אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן־אכל בערים אכל שדה־העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה: מט ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי־חדל לספר כי־אין מספר: נ וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה־לו אסנת בת־פוטי פרע כהן און: נא ויקרא יוסף את־שם הבכור מנשה כי־נשני אלהים את־כל־עמלי

אונקלוס

קדמוהי דין־אבא־למלכא ומני יתה על כל־ארעא דמצרים: מד ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה ובר־מימרך לא־ירים גבר ית־ידה למיחד־זין וית רגלה למרכב־על־סוסיא בכל־ארעא דמצרים: מה וקרא פרעה שום־יוסף גברא דמטמרן גלין־לה ויהב־לה ית־אסנת בת פוטי פרע רבא דאון לאתתא ונפק יוסף (שליט־) על ארעא דמצרים: מו ויוסף בר־תלתין שנין כד־קם קדם פרעה מלכא־דמצרים ונפק יוסף מן־קדם פרעה ועבר (שליט־) בכל ארעא דמצרים: מז וכנשו דירי־ארעא בשבע שני שובעא (נ״י שבעא) עיבורא־לאוצרין: מח וכנש ית־כל־עיבור | שבע שנין די הוו בארעא דמצרים ויהב־עיבור בקרויא עיבור חקל־קרתא די בסחרנהא יהב בגוה: מט וכנש יוסף עיבורא כחלא דימא סגי לחדא עד די־פסק למימני ארי־לית מנין: נ וליוסף אתיליד תרתין בנין עד־לא עלת שתא דכפנא דילידת־לה אסנת בת־פוטי פרע רבא דאון: נא וקרא יוסף ית־שום בוכרא מנשה

מסורה אברך, ל׳. ונתון, ז׳ מ״ל. מד ובלעדיך, ל׳ ומ״ל. ירים, מ״ל. ואת רגלו, ל׳. מה פרעה, במרכא והט״א רפי. שם, (בלי מתג) נגד כללי הדקדוק. לפנת, ל׳ וסרין עלין כתיב וקריין ותמד טעה, וכן פוטיפרע הלדי מתונה והעין במוא לנד. פענח, ל׳. אסנת, האלף בחטף. פוטי פרע ג׳ וסרין עלין. און, כ״ל חסר. במ״ג. מו ויוסף, ג׳ כ״פ. בעמדו, ד׳. ויעבר כל או׳ חסר. מח ויקבץ, חסר. אשר היו, ג׳ אוגין מסמלפין. סביבתיה, מ״ל ב׳ יודין וס״ו. בתוכה, מ״ל. מט ויצבר ב׳ מפל וילכדה, וספל לספר, חסר. נ וליוסף, ב׳ כ״פ. ילד, ב׳ ל׳ קמץ. תבוא, מ״ל. לו, דגוש מד״ד. און, מ״ל. עמש״ל. נא הבכור, ד׳ מ״ל בתורה. נשני, ל׳.

ת״א ויקראו לפניו ברכות ד. ובלעדיך לא ירים איש את סוטה לו. ויוסף בן ברכות נה מגילה יז. וליוסף ילד סנהדרין יח.

רש״י

את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אתו וגו׳: (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש את ידו: בלעדיך. שלא ברשותך. ד״א אמר אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו׳ וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטי פרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכור (סוטה יג):

(מז) ותעש הארץ. כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה עפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב: (נ״ל שהוא דעת רבי נחמיה וא״ל כלל להגיה ברש״י כאשר עלה בדעת קצתם): (מט) עד כי חדל לספר. עד כי חדל לו הסופר לספור וה״ז מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבוא

רמב״ן

כי יש למלך מרכבת ידועה לו כמו שנאמר וסוס אשר רכב עליו המלך והשנית ידועה למשנהו ואחריו לשלישים: (מה) צפנת פענח. אמר ר׳ אברהם כי אם היא מלה מצרית לא ידענו פירושה ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף. ועל דעת הראשונים שאומרים המפענח נעלמים. יתכן שקרא לו שם נכבד בלשון ארצו כי שאל לו. או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו ועברית לשונה נגלה. וכן בתו קראה שם משה רבינו בלשון עמו מן המים משיתהו ואל תתמה בעבור שקראוהו סופרי המצריים שכיון כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם כגון בין קדש ובין שור בין רקם ובין חגרא וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן ותולחם הכנס וזה לפי מה שהיו נקראים בל׳ ארמית בדורו וכן עשו הגולים המעתיקים: בת פוטיפרע כהן און. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שם שנסתרס מאליו לפי שבקש יוסף למשכב זכור לרש״י. ויהיה מדרש רבותינו והולך ממנו רש״י לומר לך כי כל כהן משרת לאלהות סרן מזה הוא לשון גדולה משרי של השנשים היה וכן כהן מדין: ואני אומר כי לדברי רבותינו היה פוטיפר שר לפרעה וכאשר נסתרס בגופו והכירו בו וקראוהו פוטיפרע נתבייש בדבר ועזב משרתו והכהין עצמו בבית עבודה זרה ונעשה כומר לעבודה זרה כי כן מנהג הנכבדים ואפשר שהיה און שם לאלהיו וכן כהן מדין כומר כמו שאמר ביתרו שהיה משמש עגלים לעבודה זרה. והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו ובמקומו בדברי הימים ובני דוד הראשונים ליד המלך וכן מוליך כהנים שולל שהם משרתי המלך וכן יכהן פאר יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים פאר כמו שאמר שהם לכבוד ולתפארת וכן ומיודעיו וכהניו לאנשי משרתיו: (מז) לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים לרש״י וח״א לאוצרים כי השפיכות העשויות בארץ לאוצ׳ או לדברים אחרים יקראו קמצים בלשון המשנה תרגם יונתן בסדא מן קומצא וכן כל פחת תרגם קמצ׳ והוא קרוב מן סופר גומץ כי הגימ״ל תשמש בכאן כמו קוף כאשר תשמש כמו כף בגל יתפר המזג מן משכה ייגס וכנה אשר נטעה ימינך שהוא כמו גנה ויקברו מעינות תהום כסעם ויסגרו על ארץ מכורותם ומולדותיך והכרתי את מצרים הכף והגימל בהם שוים

(מד) ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה מלכא ואנת אלקפטא ובר ממימרך לא ירים גבר ידיה למיסור זייני וית ריגליה למרכוב על סוסיא בכל ארעא דמצרים: (מה) וקרא פרעה שמיה דיוסף גברא דטמירן מפרסם ויהב ליה ית אסנת דילידת דינה לשכם ורביתה איתת פוטיפרע רבא דטנים לאנתו ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים: (מו) ויוסף בר תלתין שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מלות פרעה ועבר רב ושליט בכל ארעא דמצרים: (מז) ואצלחת ארעא דכל תובלא עבד מלי תרין קומצין בשבע שני שובעא עד דימלון כל אוצריא: (מח) וכנש ית כל עבור שבע שני שובעא דהוו בארעא דמצרים ויהב עיבורא בקרויא עבור חקלי קרתא דבחוזרנהא כנש בגווה: * (נ) וליוסף אתילידו תרין בנין עד לא עלת שתא דכפנא דילידת ליה אסנת דריבת בבית פוטיפרע רבא דטנים: (נא) וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארום אנשייני יי ית כל ליאותי וית כל

*חסר כאן פסוק מ"ט וצ"ע.

בעל הטורים

בשביל שהשיב דברים נכוחים זכה לושל פיך ישק כל עמי: (מה) צפנת פענח בגי' מגלה נסתרים. צפנת פענח נוטריקון צדיק פטפט נפש סלום פוטיפור ענה נפשו חכם. ד"א צופה פודה נביא תומך פוהר עניו כנון חכם: (נ) וליוסף ב' במס' סכא ואידך וליוסף אמר

יונתן

לדבר אחד נתכוונו: (מד) אלקפטא פי' של משנה מלך אלקפטא וגם לשון נמי' ליס פ"ק דשבועות ואלקפטא וכיס גלוסא והם שרים ושלטונים: (מה) אסנת דילידת דינה וכולי דאל"כ היכא כשאי יוסף לקחת' לו לאשה וק"ל: (מח) דבחזרנה' פרגוס של

רמב"ן

ויאמר מוסר הקוף והכף תמיד כמו קובע וטבע חקן משלים הרבר כמו מי תקן את רוח ה' וכבותינו אמרו מלשון קיסוס יאמרו תכסיטים ותקסיט וכן ויליקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תום כל העם לעלות מן העיר אמר בו התרגום ואקימו ית ארונא עשאו כמו ויצגו וכענין שנאמר בו ויביאו את ארון ה' ויצגו אותו במקומו מלשון אציגה נא עמך והצגתיו לפניך: (מח) ויקבץ את כל אוכל. יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן וילבור יוסף וגו'. כי הדל לפתור יוסף הנזכר ואמר ר"א כי אין פירו' כל. כי ברעב היו מתים. וכן וכל הארץ באו מצרימה רק טעמו שקבץ כל אשר יכול. והנכון בעיני שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו והוא שאמר ויקבצו את כל אכל השנים הטובות ויצברו בר תחת יד פרעה ושמרו ומפני שאמר ויקבצו את כל אכל ואמר ויצברו בר. וכן ויקבוץ את כל אוכל ויצבור אסף בר יורה שקבצו כל המאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים ורמונים וכיוצא בהן ויצברו מהם הבר אל תחת יד פרעה והוא התבואה שהוצאה ברחת ובמזרה לזרוע ולהגר ויתן בערים כדי אכלם מכל הפירות והיה כל האוכל למשמרת לארץ שני הרעב שיקחו ממנו כדי חיתם והנשאר בבר קיים באוצרות · ויתכן שנתן להם דמים כשער הזול מנמי המלך ולכן היה הבר לפרעה ומכרו להם בשני הרעב כמו שכתוב וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים או

אבן עזרא

ומרכבת [ט]שלמה לעדה: אברך. כל אדם קורא [י]לפניו אכרע ואשתחוה. וזו המלה מבנין הכבד הנוסף. ויברך על ברכיו [כ]מהקל. וכלם מגזרת ברכים. ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך [ל]הם הפועל והאל"ף תחת ה"א. כמו אשכם [מ]ושלום. ולפי דעתי שאל"ף אשכם [נ]לשון המדבר: (מד) אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: ופעם רגלו. לו [ס]רשות ללכת או על דרך [ע]משל והוא הנכון: (מה) צפנת פענח. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה. ואם היא מתורגמת לא ידענו [פ]שם יוסף. ויהי פירוש פענח כאשר תרגם המתרגם ארמים [צ]והיא מלה מרובעת: כהן און. עובד השם או עובד עכ"ום [ק]כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף. יצא שמו. כטעם ויצא לך שם [ר]בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: (מח) את כל אוכל. אין פי' כל [ש]כי היו מתים ברעב. וכן וכל הארץ באו. רק טעמו שקבץ כל אשר יכול: (נא) כי נשני אלהים. טעמו כי אמר

פירוש על אבן עזרא

הפנים משה המלך. והשליפי. נקרא ע"ש מעלה השלישית עיין (לעיל ו' פ"ז) בפי' ר"א והפי' עליו. [ט]כמ"ש ומעלה ומלא מרכבה בל"א (געשטאן) בשם מאות כסף. וסוס בחמשים ומאה (מ"א י' כ"ט) עיין פרש"י שם המרכבה היא בד' סוסים. [י]ר"ל כ"א קורא אשר לפניו אברך והוא ההשתחויה. ופי' בנין הפעיל. אשר גם אחרים יכרעו לפניו. וכן ויברך הגמלים (לעיל כ"ד י"א) הוא הפעיל אשר שמה פעולה להבריך הגמלים. [כ](ד"ה ב' ו' י"ג) ויברך וכו' הוא מבנין הקל אשר הוא כרע בעצמו על ברכיו. [ל]ר"ל מקור. [מ]כ"מ כי שם כמוב בה"א (ירמיה כ"ט ד') ואולי ל"ל אשכם ודבר. שמפסוק ג'. [נ]ר"ל באל"ף מאומיום איה"ן ופי' אשכממי. (כ"ל) בכונה מביא ר"א [ס]מפסוק פהכם ושלום שם לאום אשר זה אשכם בפסוק ד' בה"א הוא כמו אשכם בפסוק ג' באל"ף. [ס]ר"ל כאלו כתיב רגל לו אפילו מי שיש לו רשות ללכת לא ירים בלתי רשות יוסף. [ע]על יעית אנוש לעשות דבר שלמון בלעדו. [פ]ר"ל אם זה השם לפנה פענח מתורגם מלשון מצרים ללשון עברים. א"כ אינו ידוע לנו שמו בלשון מצרים. [צ]כמ"ש גברא דטמירן גלין לי' פי' שהעומדים נגלוים לו והיא גם ד' אותיות. ואח"כ קראו פרעה פענח. ופירושו בעברית כמו שקח. [ק]ר"ל הן לקודשה או לטומאה נקרא כהן כי מקור שם כהן הוא משרת. [ר](יחזקאל ט"ז י"ד) וכן ס"א ויב"ע שליט על ארעא דמצרים. [ש]ר"ל כל האוכל שהיה בידם א"כ אין לקמו לאכול. רק פי' כמו כל הארץ באו פי' ב"ה שאין פי' כולם באו

ספורנו

המלך לומר להם כי לו המלוכה כל כך: ונתון אותו על כל ארץ מצרים. שקבלו כלם שלטונו כמנהג לכל שלטון חדש: (מה) ויצא יוסף על ארץ מצרים. יצא מלפני פרעה באופן שורה שהיה שליט על כל ארץ מצרים: (מו) ויעבור בכל ארץ מצרים. לפקוד הערים ולסדר עניניהם כענין והכנה ומלכה ביה אל בעבין שמואל: (מז) לקמצי'. בכל שבולת שמשה קמצים: (מט) אין מספר. לא היה עוד מספר נקרא בשם באופן שיהיה בכסם: (נא) כי נשני אלהים. כענין לעמיד כאמרו כי נשכחו הברות הראשונות: ויפתח

פירוש רשב"ם

למלך אשר לו: אברך. הוא אב למלך כדאמרי' לא רכא ולא בר רכא. כלומר אב למלך. וזהו וישמני לאב לפרעה כי פרעה לשון מלך כמו שפרשתי לשעלה. אב שר לצורך המלך: (מד) אני פרעה. אני מלך וזהו רק הכסא אגדל ממך. לא ירים איש את ידו. לעשות שררה כמו שכתוב בירבעם אשר הרים יד במלך. רמה ידו ושררתו על ידי המלך שלמה כמו שכתוב שם ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף: (מה) צפנת פענח. כתרגומו ולשון מצרים הוא. וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעת שממנים אותו על ביתם שם הראוי. וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע כשנעשה משרתו. וכן ויקרא לדניאל בלטשצר. כדכתיב די שם שמיה בלטשצר כשם אלהים: פוטיפרע. אין זה פוטיפר לפי הפשט: כהן און. של אותה העיר כדכתיב ובני דוד כהנים היו שלטונים: (מו) בן שלשים. וראוי לשררה: (מז) ותעש הארץ. הוציאה הרבה תבואה. כמו ועשת את התבואה לשלש השנים. לקמצים. בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך היה השבע גדול: (נ) בטרם תבא שנת הרעב. ולפי שבא יעקב בתחלת ימי הרעב בשנה שנייה ולסוף שבע עשרה שנה בשעת מותו אמר ליוסף שני בניך הנולדים לך עד באי אליך לי הם. אבל מולדתך אשר הולדת אחריהם אחרי באי אליך לך יהיו לכך פירשם כאן אפרים ומנשה נולדו לפני שנות הרעב קודם שבא יעקב אבל אחרי כן הוליד בנים ובני בנים שנקראו על שם אחיהם בנחלתם כמו שאמר יעקב: (נא) נשני. מן נשה. כמו חנני אלהים מן חנן. הדגש תחת אות החסרה ואילו היה מנזרת לא תנשני נשיתי

ואת כל־בית אבי: נב ואת שם השני קרא אפרים כי־הפרני אלהים בארץ עניי: רביעי נג ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים: נד ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל־הארצות ובכל־ארץ מצרים היה לחם: נה ותרעב כל־ארץ מצרים ויצעק העם אל־פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל־מצרים לכו אל־יוסף אשר־יאמר לכם תעשו: נו והרעב היה על כל־פני הארץ ויפתח יוסף את־כל־אשר בהם וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים: נז וכל־הארץ באו מצרימה לשבר אל־יוסף כי־חזק הרעב בכל־הארץ: מב א וירא יעקב כי יש־שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו: ב ויאמר הנה שמעתי כי יש־שבר במצרים רדו־שמה ושברו־לנו משם ונחיה ולא נמות: ג וירדו אחי־יוסף עשרה לשבר בר ממצרים: ד ואת־בנימין אחי יוסף לא־שלח יעקב את־אחיו כי אמר פן־יקראנו אסון: ה ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים כי־היה הרעב בארץ כנען: ו ויוסף הוא השליט על־הארץ הוא המשביר לכל־עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו־לו
אפים

אונקלוס

ארי־אנשיני יי ית־כל עמלי וית כל־בית אבא: נב וית שום תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי: נג ושלימת שבע שני שובעא (נ"י שבעא) די הוה בארעא דמצרים: נד ושריאת שבע שני כפנא למיעל כמא די־אמר יוסף והוה כפנא בכל־ארעתא ובכל־ארעא דמצרים הוה לחמא: נה וכפנת כל־ארעא דמצרים וצוח עמא (קדם) לפרעה (על־) לחמא ואמר פרעה לכל־מצראי איזילו לות־יוסף די־יימר לכון תעבדון: נו וכפנא הוה על כל־אפי ארעא ופתח יוסף ית־כל־(אוצריא) די בהון עיבורא וזבין למצרים ותקיף כפנא בארעא דמצרים: נז וכל־דיירי־ארעא עלו למצרים למזבן־עיבורא מן־יוסף ארי־תקיף כפנא בכל־ארעא: א וחזא יעקב ארי אית־עיבורא מזדבן במצרים ואמר יעקב לבנוהי למה תתחזון: ב ואמר הא שמעית־אמרין ארי אית־עיבורא מזדבן במצרים חותו תמן וזבונו־לנא מתמן ונחי ולא נמות: ג ונחתו אחי־יוסף עסרא למזבן עיבורא ממצרים: ד וית בנימין אחוהי דיוסף לא־שלח יעקב עם־אחוהי ארי אמר דלמא־יערעניה מותא: ה ואתו בני ישראל למזבן־עיבורא בגו עליא ארי־הוה כפנא בארעא דכנען: ו ויוסף הוא דשליט על־ארעא הוא דזבין עיבורא לכל־עמא דארעא
ואתו

מסרה נב ואת שם, ד'. עניי, קמץ העין ואל חטוף. נג ותכלינה, ל' וח"כ פ' ול"ה בסוף. נד ותחלינה, ל' ומ"ל. לבוא, מ"ז. הארצות, ל' מ"ל בתורה. ובכל בתורה. נה ותרעב, ל' כ"פ. ללחם, ד' דגשים. נו על, בשמאל. ד' בלי'. את, בסגול ומוקף. וישבר, כו"ל בלו' שבר. ויחזק, מ"ו. נז וכל הארץ, ה'. חזק, הזיין בפתח. מב א תתראו, ל' ומלרע. ב שבר, כו"ל השי"ן בסגול במ"ג בבני'. לנו, ג' בלי'. ונחיה, ג' היוד בסגול. ג ממצרים, כ"כ במ"ס השימות. ד בנימין, י"ו מ"ל. ה ויבאו, חסר. ו ויוסף, ג' ר"פ. השליט, ב' כהנגה מיולם. המשביר, ל' מ"ל. לכל עם, במקף ומונח. ויבאו, חסר.

ת"א וכל הארץ באו מצרימה פסחים קיט יבמות יב. וירא יעקב כי יש שבר פ' מוהר פ' משל. ויאמר יעקב לבניו למה תענית י. הוא המשביר סנהדרין לב.

רש"י

שנת הרעב. (תענית יא) מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (ב"ר) שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על כל פני הארץ. מי הם פני הארץ אלו העשירים (ב"ר): את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבר למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו (ישעיה נה) שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור ואם תדרשנו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קודש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפי' שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה (תענית י): (ול"נ פשוטו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו (משלי יא) ומרוה גם הוא יורא: (ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו: (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם (ב"ר): (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כל א' בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא
פשוט

על בית אבא: (נב) וית שום תנין קרא אפרים ארום תקיף יתי יי בארע סיגופי והיכדין עתיד למתקוף בית אבא הכא בסיגופיהום: (נג) ושלימן שבע שני שובעא דהואה בארעא דמצרים: (נד) ושריאן שבע שני כפנא למיתי היכמא דאמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא: (נה) וכפינת כל ארעא דמצרים דלא הוית מפקא בר זרעא וצוח עמא קדם פרעה בגין לחמא ואמר פרעה לכל מצראי איזילו לות יוסף דיימר לכון תעבדון: (נו) וכפנא הות על כל אנפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצרין דבהון עיבורא וזבין למצראי ותקף כפנא בארעא דמצרים: (נז) וכל דיירי ארעא עלו למצרים למזבן עיבורא מן יוסף ארום תקיף כפנא בכל ארעא: (א) וחמא יעקב ארום עלליא זבנין ומייתן עיבורא ממצרים ואמר יעקב לבנוי למא דין אתון דחלין למיחות למצרים: (ב) ואמר הא שמעית ארום אית עיבורא מזדבן במצרים חותו תמן וזבונו לנא מן תמן וניחי ולא נמות: (ג) ונחתו אחי יוסף עשרה למזבן עיבורא ממצרים: (ד) וית בנימין אחוי דיוסף לא שדר יעקב עם אחוי ארום אמר הא הוא טליא ומסתפינא דלמא יארעיניה מותא: (ה) ואתו בני ישראל כל חד בתרעא חד דלא ישלוט בהון עינא בישא כד יעלון כחדא למזבן ביני כנענאי דעלון למזבן ארום הוה כפנא בארעא דכנען: (ו) ויוסף הוא הוה שליט על ארעא וידע דאחוי עלין למזבן מני נטורין בתרעי קרתא למכתוב כל דעליל ביומא ההוא שמיה ושם אבוי והוא הוה מזבן עיבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף ובלשו בסרטייתא ובפלטייתא ובבתי פונדקתא ולא אשכחוהו

בעל הטורים

אמר מבורכה ה' הרבו כדאמרי' כל המשתתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמות צבור [דיוקו מקיפא דקרא בערכם הבוא שהם הרעב כבי' רש"י]: (נה) לכם תעשו בגי' המילה שעשו שלוה אותם למול: (ו) וישתחוו לו בגימ' בכאן נתקיים החלום: (ז) ויכרם. בקש שורה כמו אם ה' אלהיך הירה: (ו) מני נטורין וכו' פי' שהיה שומרים בשערי העיר:

יונתן

של הבינותים: (נג) סיגופי מכאן משמע כאשר פירשנו כ"ג והוא פשוט: (נה) דלא הוית מפקא בר זרעא. דייק זה דהלא מאה והפליגה ומכף בהמשלה הרעב מדוע לא היה להם שהתבואה ישנה אלא שזרעו ולא הוליד אפילו הזרע: (א) עלליא כבר כתבנו דתרגום של תבואה הוא עלליא: דחלין הוא מתרגם תתראו לשון ... ובלשו. תרגום של חפש ובלשו: בסרטייתא. פי' ברחובות ובשווקים של עיר: כהלוגלי

רמב"ן

או שלקחו המלך בחזקה כי אמר אני שמלתיו אבל אנקלוס תרגם אכל ובר בשום: (נד) ויהי רעב בכל הארצות. אשר סביב ארץ מצרים כי מה יעידו הכתובים אם היה בכן רעב שם וכן אמרו בבראשית רבה שלש ארצות בפיניקיא ובערביא ובפלסטיניא: (נו) וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ. יאמר כי לא פתח יוסף אשר בהם עד שחזק הרעב בארץ לא כאשר נצעקו אל פרעה מיד כי העם לועקים כשיש להם מחיה מעט והוא רצה שלא ישאר להם כלום זה טעם והרעב היה על פני כל הארץ כי טרם שפתח אוצרותיו היה הרעב על פני כל הארץ ועוד חזר לבאר שלא מכר להם עד שחזק עליהם מאד או שיפליג הכתוב לומר שהיה רעב של מהומה: (א) למה תתראו. אל תראו עצמכם שבעים לפני בני עשו וישמעאל באופן שעה עדיין היתה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כשיטה למה תהיו כשוטים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה לשון רש"י ודברי אחרים אין בהם טעם ומה שאומר אל תראו עצמכם שבעים בפני בני ישמעאל ובני עשו לא הבינותי שאין בני ישמעאל ובני עשו עתה בארץ כנען ולמה לא יאמר שלא יראו את עצמן שבעים בפני בני ארץ כנען ואולי היו בני ישמעאל ובני עשו באים מארץ אחוזתם אל יוסף לשבור והיו באים דרך ארץ כנען עוברים עליו ואמר להם שלא יראו עצמן שבעים בפניהם כי יחשדוהו שיש ליעקב תבואה ויבואו אליו לאכול עמו לפי ביתו ואם כן מה שאמר ונחיה ולא נמות טעם אחר הוא הזהירם להיות נשמרים במעט אשר בידם ושילכו לקנות ממנו שלא ימותו כאשר יתום שלהם אשר בידם. והנכון למה תתראו במקום הזה כי היה לכם ליסע מיד כאשר שמעתם שיש שבר במצרים כי כבר בסכנה היו אם לא ימהרו לדבר וזה טעם ונחיה ולא נמות: (ו) הוא המשביר לכל עם הארץ. איננו רצוי שיהיה השליט על הארץ משנה למלך מצרים מוכר לכל אחד ואחד או תרקב מן התבואה ולכן נתעוררו בזה רבותינו ואמרו שצוה לסתום כל האוצרות חוץ מאחד בעת ההיא ועל דרך הפשט יתכן שהיו באים לפניו מכל האוצרות והוא שואל ופוקד עליהם ומצוה לפקידים תמכרו לאנשי עיר פלוני כך וכך תבואה ממין פלוני והוליכו בני יעקב לבא לפניו בתוך הבאים מארץ כנען לצוות עליהם כמה ימכרו לאכלם כי הם ראשונים לאשר באו מארץ כנען

אבן עזרא

[א]תאמר. ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשוי על משקל [ב]מנוי. ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת היוד: (נד) ותחלינה. מבנין הקל [ג]פעל הכבד: בכל הארצות. הסביבות מלכות מצרים: (נו) ויפתח יוסף את כל. האוצרות [ד]שהיו עמם: וישבר למצרים. פי' נתן השבר למצרים [ה]ופעמים קנין: (נז) לשבור אל יוסף. הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: (א) וירא יעקב. בעבור היות ההרגשות נסתרות [ו]במקום אשר ישליטו זו בזו. כמו ראה ריח בני. ומתוק [ז]האור. וכן וירא יעקב. כי אחריו כתוב הנה שמעתי: למה תתראו. אל תראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה. כמו נתראה [ח]פנים: (ב) ושברו. וקנו לנו [ט]השבר: (ד) אסון. מות: (ו) המשביר. מגזרת שבר

פירוש על אבן עזרא

באו והלא יעקב ובנימין לא באו. רק פי' מי שהיה צריך. [ב]עיין (לעיל כ"ו ז'). [ג]ע"מ חַגְּנֵי והוא מבנין הקל כי השם"ס שם היל"ק שראוי להיות נְשׂוּי ע"מ צִוּוּי מנחי ל"ה. [ד]כי שרשו שלל. [ה]ובודאי לא שמם בתחילה הכתוב האוצרות אשר היו בארץ מצרים. [ו]עיין רש"י פה ומשמע לשון מכר. ופי' עמם להם מכירם כאשר קנו ממנו. [ז]הר"ל היה ל"ל וישמע יעקב וכו'. ובעבור כל הפסוקים באים אל המוח היינו כאילו שמעיה כים והרגש וכם הדבור. ע"כ ממליצם. לפעמים מכנים השמיעה לראיה או להרגש וכדומה [ו](קהלת י"א ז'). [ז](ד"ה ב' כ"ה י"ז). [ח]כפי' לעיל פס' כ"ו כי הוא לשון ממכר דלא קנין ע"כ מוסיף ר"א וקנו לנו הממכר מהם והוא כמו ולכו שברו בלא כסף (ישעיה נ"ה א')

ספורנו

(נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם. להראותם שהיה בידו כדי לפרנסם: ויחזק הרעב. גם באשר מוסת מלבד הלחם: (א) למה תתראו. למה תהיו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו ויתור (נ"ל ויחזור) כאמרם ז"ל קדירה דשותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה: (ב) ונחיה. אע"פ שלא יהיה לשבע כשיג די מחיתנו ונאמן זה: לא נמות. ברעב: (ג) וירדו אחי יוסף עשרה. כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב: (ה) בתוך הבאים. שהיו הולכים שם הבורות יחד להמלט מן השוללים שרבו אז מפני הרעב: (ו) הוא השליט על הארץ הוא המשביר. עם היותו השליט היה הוא בעצמו המוכר ולא היה מאמין בעבדיו כי האמנם היה הכסף רב מאד וראוי לפרעה כאמרו ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ולכן לא היה שום דבר נמכר לקונים בלתי הוראתו או כתב ידו: ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו. ולפי פשט הפירוש שליט היה הוא

פירוש רשב"ם

נשיתי טובה שהוא מחטופי למ"ד פעל. היה לו לומר נשני. כמו עבדי רמני האיש אשר כלני רמני מן רימה את רעהו כלנו. כלה ה' את חמתו: (נד) ובכל ארץ מצרים היה לחם. כי נתן יוסף אוכל בערים: (נו) וישבר. לשון קניין מאכל ומשתה כדכתיב לכו שברו ואכלו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור: (א) למה תתראו. כמו לכה ונתראה פנים דאמציה שהיה דעתו להראות גדולתו ליואש מלך ישראל. אף כאן למה תתראו בפני האנשים שיש להם תבואה כל צרכם שאתם מתעכבין כאן ואין לכם תבואה וכל העם יורדים מצרימה לקנות תבואה ואתם יושבים

אפים ארצה: ז וירא יוסף את אחיו ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אלהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל: ח ויכר יוסף את אחיו והם לא הכרהו: ט ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם: י ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל: יא כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים: יב ויאמר אלהם לא כי ערות הארץ באתם לראות: יג ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים | אנחנו בני איש אחד בארץ כנען והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו: יד ויאמר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם: טו בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא

אונקלוס

ואתו אחי יוסף וסגידו לה על אפיא על ארעא: ז וחזא יוסף ית אחוהי ואשתמודענון וחשיב מה דמליל להון ומליל עמהון קשיא ואמר להון מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא: ח ואשתמודע יוסף ית אחוהי ואנון לא אשתמודעהי: ט ודכיר יוסף ית חלמיא די חלים להון ואמר להון מאללין אתון למחזי ית בדקא דארעא אתיתון: י ואמרו ליה לא רבוני ועבדך עלו למזבן עיבורא: יא כלנא בני גברא חד נחנא כיוני אנחנא לא הוו עבדך אללי: יב ואמר להון לא ארי בדקא דארעא אתיתון למחזי: יג ואמרו תרין עסר עבדך אחין | אנחנו בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד ליתוהי: יד ואמר להון יוסף הוא די מלילית עמכון למימר מאללי אתון: טו בדא תתבחנון חי פרעה אם תפקון מכא אלהין

מסרה ז ויכרם, ל' וחסר. אליהם, מ"ל. וידבר, ו' בלי'. קשות, ב' ומ"ל. אלהם, חסר. ח הכרהו, חסר דחסר. ט החלמות, סו"ק ומ"ל חסין. אלהם, חסר י'. מרגלים, כו"ל הג' דגושה. לראות, מ"ל. י באו, דגוש מד' ס"מ. יא כלנו, ב' ר"פ כלאן חסינו. איש אחד, מקף ומתג. נחנו, חסר א' ג'. א' ב'. יב אלהם, חסר. לראות, מלא. יג אחים, פסק. איש אחד, במקף ובמתג. והאחד, ד'. יד אלהם, חסר. אלכם, ו' חסר בתורה. טו בזאת, ב' ר"פ. תבחנו, ל'. תצאו, ט' מ"ל.

ת"א ויכר יוסף יבמות פח כתובות כז מציעא לט. שנים עשר יבמות יז.

רש"י

(שבועות טז): (ז) ויתנכר אליהם. (ב"ר) נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות (ב"ר): (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן (ב"מ לט כתובות כז): והם לא הכרהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו (ויקרא כ) את מקורה הערה וכמו (יחזקאל טז) עירום ועריה. וכן כל ערוה שבמקרא ל' גלוי. ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: (י) לא אדני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבור אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו (שמות י) כן דברת. (במדבר כז) כן בנות צלפחד (ישעיה טז) ועברתו לא כן בדיו: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. (ב"ר) שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער א': (יג) ויאמרו י"ב עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי

בחיי

רמב"ן

כנען והם באו לפניו בעבור כולם: (ז) וירא יוסף את אחיו ויכירם. מיד שראה אותם הכירם ופחד אולי יכירוהו ויתנכר אליהם שם המצנפת על מצחו וקצת הפנים ושנה עצמו כמו שנאמר באשת ירבעם קומי נא והשתני' ולא ידעו כי אשת ירבעם את וכתיב ויהי כבואה והיא מתנכרה או יהיה ויתנכר בכאן שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות ואמר להם בכעס כאילו לא יבא אדם לפניו לשבר מאין באתם לפני ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל וכאשר הזכירו לו זה אז נתברר לו שהם אחיו באמת וזה טעם ויכר יוסף פעם שנית כי נתוסף לו בהם הכר וידיעת אמת. ורש"י כתב נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אתם קשות ועל דעתו יהיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי ואיננו נכון: (ח) והם לא הכירוהו. כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם ואמרו רבותינו בטעם ההכרה לפי שהניחם חתומי זקן והם לא הכירוהו שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו שראוהו בחתימת זקן והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ועוד היה מכירם מדעתו שיבאו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ ואמר ר"א ויכירם בתחלה הכיר שהם אחיו ואחרי כן השתכל בכל אחד והכירו: (ט) ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו לשון רש"י. ולפי דעתי שהדבר בהפך כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחלה מן החלום הראשון והנה אנחנו מאלמים אלומים כי אנחנו ירמוז לכל אחיו אחד עשר ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל אותם כדי שיביאו גם בנימן אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחלה ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השנית כי היה אביו בא מיד בלא ספק ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שהיה כוונתו לצערם אבל חשב אולי יש להם שנאה בבנימן שיקנאו אותו באהבת אביהם בקנאתם בו או שמא הרגיש בנימן שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימן אולי ישלטו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו ולזה נתכוונו בו רבותינו בבראשית רבה אמר רבי חייא בר' אבא כל

אשכחוהו ועלו לביתיה וסגדו ליה על אפיהום על ארעא: (ז) והמא יוסף ית אחוי ואשתמודעינון ואתעביד בעיניהום כחלונאי ומליל עמהון מילין קשין ואמר להום מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא: (ח) ואשתמודע יוסף ית אחוהי דכד אתפרש מנהום הוה להום רושם דקן ואינון לא אשתמודעוהי דלא הוה ליה רושם דקן והיא שעתא אית ליה: (ט) ודכיר יוסף ית חלמיא דחלם עליהום ואמר להום אלילי אתון למחמי ית ערית מטעיתא דארעא אתיתון למחמי: (י) ואמרו ליה לא רבוני ועבדך אתן למזבון עבורא: (יא) כולנא בני גברא חד נחנא מהימני אנחנא לא הוו עבדך אלילי: (יב) ואמר להון לא אלהן ערית מטעיית ארעא אתיתון למיחמי: (יג) ואמרו תריסר עבדך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד נפק מלותן ולית אנחנא ידעין מה הוה בסופיה: (יד) ואמר להום יוסף הוא דמלילית עמכון למימר אלילי אתון: (טו) בהדא מילא תתבחרון חיי דפרעה אין תפקון מיכא אלהן בדייתי אחוכן

בעל הטורים

נקט לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך סמאלו סוטה והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכן כתיב אח"כ ויכר לשון יחיד. ויתנכר בג' ע"י הא"ם נגריאל: (ח) לא הכירהו. ב' במסרה הכא ואידך גבי איוב ויראו אותו מרחוק ולא הכירוהו (איוב ב') מה הסם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מחמת היסורין אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה' שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ ואיבו הסם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו אבל הכא לא הכירוהו כלל שלא העלו על דעתם שיגיע יוסף למעלה כזו: (יא) בני איש אחד נחנו. ולא אמרו אנחנו כמו שאמר ממנו סתר ונחנו פשענו. נחנו ב' במסרה הכא ואידך נחנו נעבור חלוצים. נחנו פשענו. וזהו מדרשו שאמרו נחנו להרוג כל העיר באנו אם לא יתנוהו לנו וזהו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא יתנוהו לנו לפדותו. מרגלים אתם פי' ולא אני שיהושע שילח ממני לא היה בעלת מרגלים. והם אמרו לא היו עבדיך מרגלים פי' יהודה שהשיבו כי הוא היה ראש שמדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעלת המרגלים. לא היו בגימ' כלב: (יג) והאחד איננו ומתיך ליה: (יד) ויאמר אליהם יוסף. שהיה מכה בגביע ואומר אני מכסה שממו יוסף: (טו) כי אם בבוא. בבוא עולה למנין י"א שלא אלאו עזם עד שיבואו

יונתן

(ז) כחלונאי פי' כאיש זר תרגום של נכרי חילונאי וכן נמלא ברכה פ' קדושים: (ח) רושם דקן פי' חתימת זקן וכ"ה בב"מ פ' המפקיד: (ט) מטעיתא פי' זכות הארץ

רמב"ן

הדברים שאתה קורא שדבר יהודה בפני אחיו עד שאתה מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בו פיוס ליוסף פיוס לאחיו פיוס לבנימין. פיוס ליוסף ראה היאך נותן נפשו על בניה של רחל וכו' וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות כי יש לתמוה אחר בעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים ואלו היה מלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון אבל היה רואה השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיות בארצם. והיה מקוה להיותו שם במצרים כי בראותו הצלחתו הגדולה שם וכש"כ אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו: ויאמר אליהם מרגלים אתם. העלילה הזאת יצטרך להיות בה טעם או אמתלא כי מה עשו להיות אומר להם ככה: וכל הארץ באו. אליו והם בתוך הבאים כמו שאמר לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען. ואולי ראה אותם אנשי תואר ונכבדים לבושי מכלול כלם ואמר להם אין דרך אנשים נכבדים ככם לבא לשבור אוכל כי עבדים רבים לכם. ויתכן שהיו בתחלת הבאים מארץ כנען והוא טעם ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען כי עתה באו משם הראשונים. ויאמר להם יוסף מרגלים אתם כי מארץ כנען לא בא אלי אדם לשבור אוכל וזה טעם מאין באתם שאמר להם בתחלה: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. יתכן לפרש בטענה הזאת כי אמרו מפני היותנו

אבן עזרא

שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא *לשני פעולים: (ז) ויתנכר. מגזרת נכרי הכלה שהוא נכרי: קשות. שם התאר [ב]והטעם מלות קשות. וכן יענה עזות: ויכירם. בתחלה הכיר שהם [ג]אחיו. ואחר כהתבונן בכל אחד והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו: (ט) ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהיא דבר מגונה על כן אמר דרך משל. או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות [ד]סוד הארץ וסוד הנכון בעיני: (יא) נחנו. בלא אל"ף [ה]והוא האמת: כנים. נאמנים. ויתכן להיותו מגזרת כן [ו]והטעם כאשר

פירוש על אבן עזרא

א'). פר"ל יוסף לוה לעבדיו למכור לאחרים. ופי' אשר הוא המשביר לעבדיו אשר ימכרו האוכל. [ב]ר"ל אשר פה מלת דברים קשות. ר"ל אם הדבורים יוצאים בקושי מאומרים בשם דברים ופי' קשים. כ"כ קשות פי' מלות. וכן ועשיר יענה עזות (משלי י"ח כ"ג) טעמו כמו דברי עזות. [ג]ר"ל הכפול לשון וירא את אחיו ויכרם. ע"כ מתרגם וירא את אחיו בכללם ור"ל הכירם אשר הם אחיו. ויכרם. הוא הכרה כ"א מי הוא מאחיו. ע"כ כתוב את אחיו באמצע הענין אשר שייך לוירא ויכר. ולמטה ויכרם. ע"כ מספר הכתוב למטה פס' ח' ויכר וכו' כ"כ. או פי' ויכר הראשון הוא בכללם אשר הם אחיו. ויכר בפסוק ח' הוא הכרה כ"א בשמו. וחז"ל דרשו יסוד הפסוק ח' ויכר כפרש"י. וכפי פי' א' לפי דברי ר"א ר"ל ויכר בפס' ח' זה הוא המדוש הם היו עשרה והכירם כ"א לבדו מי הוא. והם היו עשרה ולא הכיר שום אחד מהם אשר הוא אחיהם. [ד]ויפה פי' ר"א אשר קרא לסודות אנשי מצרים בשם ערוה. כאשר זה לעומת זה עשה ה'. לנו מקור סודות הקדושה. ולהם סוד שם הטומאה אשר מקורם במקום המכונה ער וה'*. וכה רמז ר"א על פסוק אלהי נכר הארץ (דברים ל"א ט"ז) וקיים והפך המקום הדבוק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין. ע"ם על פי' ר"א וז"ל כאשר האבר כולו בשר. ואוי לבשר מפני בשר אם מדבק לשאינו ראוי לו. [ה]ל"ע מאין הוציא ר"א אשר תבא נחנו בלא אל"ף פי' אמת. אולי כונתו אם פי' באמת כנים כמו כן בנות צלפחד דוברות א"כ מלת נחנו שייך למעלה והוא כמו באל"ף. ואם פי' כנים כמו כן עשה וכו'. א"כ פירוש נחנו כמו האמת והוא שייך למטה. ור"ל באמת בזה האופן אנחנו. ולפי טעם המקרא שייך מלת נחנו למעלה. [ו]לעיל י"ח

*עיין מקובלים וחסר.

ספורנו

הוא בעצמו המשביר הוצרכו אחי יוסף לבא אליו ולא לדבר אל עבדיו בלבד: (ז) ויכירם. שהם אחיו לא שהכיר אחד לאחד: ויתנכר אליהם. שנה טעמו ולא דבר בענוה כמנהגו: קשות. פן יכירוהו בקול: (ח) ויכר יוסף את אחיו. אחד לאחד אחר כך: ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם. זכר להם את החלומות שבחלום האלומות היו כלם משתחוים ואלומתו קמה וגם נצבה שלא נפלה אחר שקמה. ולכן רצה שיבאו כלם ויתבררו ויתקיים בו ענין וגם נצבה וזה בזמנו שהיה הוא רמז לגואל העתיד על דרך ירה ויזל כאמרו ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש אחד ויתקיים בהם ענין וגם נצבה כאמרו מלכא דלעלמין לא תתחבל: (ט) לראות את ערות הארץ באתם. לראות אם יש אתנו מזון מספיק לאכלנו ולא באתם לקנות כי אין מנהג שאר הבאים שיהיו עשרה יחדיו שואלים: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. ואם היינו מרגלים היה במצות איזה מלך ולא יבחר המלך כל המרגלים בני איש אחד אבל באנו יחדיו מפני שאנו אחים: כנים אנחנו. בכל עסקינו: לא היו עבדיך מרגלים. מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלים עתה: (יב) לא. אין זה אמת שתהיו אחים: כי ערות הארץ באתם לראות. אבל נועצתם לומר שאתם אחים כדי לבא יחדיו ולראות ערות הארץ: (יג) שנים עשר עבדיך וכו'. הנה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו ושאר אחד והקטן נשאר לכלכל ובכל אלה הפרטים יתברר האמת אצלך: (יד) הוא אשר דברתי אליכם. אותו האחד שאתם אומרים שאיננו ואיככם מפלפים אנה הלך הוא שהלך בעצתכם להגיד מה שראיתם או שהסכמתם כדי לרגל כמו שאמרתי: (טו) בזאת תבחנו. שאם איככם

פירוש רשב"ם

יושבים ומתראים כאלו יש לכם: (ז) מאין באתם. הראה להם שאינו מכירם. כי לא שאל להם למה באתם: (ח) והם לא הכירוהו. כי בא עתה לפניהם בחתימת זקן ועוד שראוהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירים אותו כי על ידי מתורגמן היה מדבר עמהם כדכתיב כי המליץ בינותם: (ט) ערות. פרצות החומות ומאיזה מקום נוחה ליכבש. כדכתיב ערות יסוד. ערו ערו עד היסוד. ערות על יאור. ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אלו מאלו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבור בר אמר להם מרגלים אתם: (יא) כולנו בני איש אחד נחנו. לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה רעה כמרגלים: (יב) ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות שאם כן איך לא נשאר אחד מכם את אביכם. כלומר אצלו ולדעת אם בנימן קיים אמר להם כן. והם השיבו שנים עשר עבדיך אנחנו וגו'. וכן כתיב

אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה: טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם: יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים: יח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא: חמישי יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם: כ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן: כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים | אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת: כב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ: כג וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם: כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם: כה וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן: כו וַיִּשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם עַל־חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם: כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ: כח וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־

בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא: טז שְׁלַחוּ מִנְּכוֹן חַד וִידַבַּר יָת אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן וְיִתְבַּחֲנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן הַקְשׁוֹט אַתּוּן אָמְרִין וְאִם־לָא חֵי פַרְעֹה אֲרֵי מְאַלְּלֵי אַתּוּן: יז וּכְנַשׁ יָתְהוֹן (לְבֵית־) לְמַטְּרָא תְּלָתָא יוֹמִין: יח וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה דָּא עִיבִידוּ וְקַיָּמוּ מִן־קֳדָם־יְיָ אֲנָא דָחֵיל: יט אִם־כֵּיוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרַתְכוֹן וְאַתּוּן אִזִילוּ אוֹבִילוּ עִיבוּרָא דַּחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן: כ וְיָת־אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תַּיְתוֹן לְוָתִי וְיִתְהֵימְנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן וְלָא תְמוּתוּן וַעֲבַדוּ כֵן: כא וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי בְּקוּשְׁטָא חַיָּבִין | אֲנַחְנָא עַל אֲחוּנָא דִּי חֲזֵינָא עָקַת נַפְשֵׁהּ כַּד־הֲוָה־מִתְחַנַּן לָנָא וְלָא קַבֵּלְנָא־מִנֵּהּ עַל־כֵּן אֲתָת (אֲתַת) לְוָתַנָא עָקְתָא הָדָא: כב וַאֲתֵיב רְאוּבֵן יָתְהוֹן לְמֵימַר הֲלָא אֲמָרִית לְוָתְכוֹן לְמֵימַר לָא־תְחוֹבוּן (נ"י תחטאון) בְּעוּלֵימָא וְלָא קַבֵּלְתּוּן וְאַף־דְּמֵהּ הָא מִתְבְּעֵי: כג וְאִנּוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי שָׁמַע יוֹסֵף אֲרֵי מְתֻרְגְּמָן הֲוָה בֵּינֵיהוֹן: כד וְאִסְתְּחַר מִלְּוָתְהוֹן וּבְכָא וְתָב לְוָתְהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן וּדְבַר מִלְּוָתְהוֹן יָת־שִׁמְעוֹן וַאֲסַר יָתֵהּ לְעֵינֵיהוֹן: כה וּפַקֵּיד יוֹסֵף וּמְלוֹ יָת מָנֵיהוֹן עִיבוּרָא וּלְאָתָבָא כַּסְפֵּיהוֹן גְּבַר לְסַקֵּהּ וּלְמִתַּן לְהוֹן זְוָדִין לְאָרְחָא וַעֲבַד לְהוֹן כֵּן: כו וּנְטַלוּ יָת־עִיבוּרְהוֹן עַל־חֲמָרֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן: כז וּפְתַח חַד יָת־סַקֵּהּ לְמִתַּן כִּסְתָּא לַחֲמָרֵהּ בְּבֵית מְבָתָא וַחֲזָא יָת־כַּסְפֵּהּ וְהָא־הוּא בְּפוּם טוּעֲנֵהּ: כח וַאֲמַר לַאֲחוּהִי אִתּוֹתַב כַּסְפִּי וְאַף הָא בְטוּעֲנִי וּנְפַק מַדַּע־לִבְּהוֹן וּתְוַהוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי לְמֵימַר

מסרה, טו ויקח, ג' רפי. האסרו, ל'. ויבחנו, ל'. האמת, ... חו' ספר. משמר, ל'. יח אלהם, ספר. השלישי, מ"ל. וחיו, ז' ... וא' אסיכם האסר. הביאו, ג' מ"ל. רעבון, מ"ל. [בתיכם, בא דגש ... בזה ובין מערת הבתים חומר שהוא לשון ... מכלול יופי. במלות הבתים מפסיק, בא מונח הגם שהוא בקירוב הטעמים ... ותי' שתים, ס' כ"ה]. כ ואת אחיכם, ב'. תביאו, מ"ל. ויאמנו, ז' מ"ל. ויעשו, במקף. כא ויאמרו, ו' ר"פ בטעם גרשיים. ... על על. אשמים, ל' ופסק. בהתחננו, ל'. ... הצרה, ל'. כב אתם, ספר. הלוא, י"ב מ"ל במורה. אליכם, ... במין. והמי' בסגול מאורה שוא. כג והם, ט' ר"פ בסופם*. ... המליץ, ל'. בינתם, מ"י וס"ו. כד ויסב, ב' וספר. מעליהם, ... ויאסר, כו"ל ספר ג' בלו' דמן רפי [ר"ל שהאל"ף בס"ם] וב' דגש מלא [דמלא]. כה בר, כ"ב. ולתת, ס' מלין קמץ. לדרך, כל ... ס"ו ומ"י. כו מספוא, כו"ל כ"כ [מ"ו וא' בסוף]. לחמרו, מ"ו ... הוא, ד'. כח הושב, לי' ומ"ל. ויחרדו, המטב ביוד ...

*ס' ר"פ ג' מהם בלו' כל"ל כ"כ בס' מבין מידום.

ת"א את שמעון פ' הזוהר פ' אשרי מום. ויצא לבם ...

רש"י

בחי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה. ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורים: (יט) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו (מלכים א ח) יאמן נא דבריך: (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו. אתין ונסב רבויין דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שמע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריה' ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו: (כד) ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. (ב"ר) הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא. דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו: ויאסר אתו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (ב"ר): (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד מששמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחתו. הוא שק: (כח) וגם הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה: מה

יונתן בן עוזיאל

אחוכון קלילא הכא: (טז) שדרו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון תיתאסרון ויתבדקון פתגמיכון אין קושטא עמכון ואין לא חיי דפרעה ארום אלילי אתון: (יז) וכנש יתהום לבית מטרא תלתא יומין: (יח) ואמר להום יוסף ביומא תליתאה דא עיבידו ואתקיימו מן קדם יי אנא דחיל: (יט) אם מהימנין אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עיבורא דזבנתון לכפיני בתיכון: (כ) וית אחוכון קלילא תייתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו כן: (כא) ואמרו גבר לאחוי בקושטא חייבין אנחנא על אחונא דחמינא אניקי דנפשיה כד הוה מפייס לנא ולא קבילנא מיניה בגין כן אתת לנא עקתא הדא: (כב) ענה יתהום ראובן ואמר הלא אמרית לכון למימר לא תיחטון בטליא ולא קבילתון מני ואוף אדמיה הא

ירושלמי

מתבעי מנן: (כג) ואינון לא הוו ידעין ארום שמע הוה יוסף בלישן בית קודשא ארום הוה מנשה למתורגמן ביניהום:

[(כג) והינון לא הוון ידעין ארום הוה שמיעי יוסף בלשן בית קודשא ארום היך במתורגמן הוה מנשה קאים ביניהון:]

(כד) וחזר מלותהון ובכא ותב לותהום ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון דיעט למקטליה וכפת יתיה קמיהון: (כה) ופקיד יוסף לעבדוי ומלן ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון דגבר לגו שקיה ולמיתן להון זוודין לארחא ועבד להום כן: (כו) וטענו ית עיבוריהון על חמריהון ואזלו מתמן: (כז) ופתח לוי דאשתאר בלחודיה משמעון חבריה ית שקיה למיתן אספסתא לחמריה בבי מבתותא וחמא ית כספיה והא הוא בפום טוניה: (כח) ואמר

לאחוהי

בעל הטורים

שיבאו י"א אחים: (יח) אל משמר שלשת ימים. כנגד ג' דברים שעשו לו. ויפשיטו וגו' וישליכהו וימכרו: (כח) עשה אלהים. ב' במסורה הכא ואידך אשר עשה אלהים

למשה

(כט) צדין. פי' תוכחות לשון גמרא זודין קלילן:

יונתן

המלך שמשמושו בשוק של זונות: (כג) מנשה למתורגמן כדפרש"י והכונה מדיוקו דהא אפי' מנשה היודע ע' לשון לא ידע עברית א"כ איך יתגלו אליו שיודעו שלא תלוי שהיה מנשה ולמדו מן אביו שפת כנענו: ולכן א"מ המליץ בה"א הידיעה: (כז) לאספסתא פי' מאכל בהמות:

בפרגמטיא

רמב"ן

היותנו אחים בני איש אחד ולא נפרד זה מזה כי כן רצון אבינו באנו כלנו כאחד לשבר אוכל ולא שלחנו אחד ממנו עם עבדיו. וכן היה הדבר כי למה יכנסו כולם אלא שאין רצונם להפרד זה מזה גם. ויתכן שטעמו כן בעבור כובד הרעב שלא יגזלו מעבדיהם בדרך את השבר אשר ישאו ויתכן שאמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו תוכל לחקור עליו כי הוא נודע במצרים בכבוד עשרו ורוב בניו ואם תשאל ותחקור תדע כי כנים אנחנו ואנשים צדיקים בני צדיק ולא מרגלים: וטעם לא היו עבדיך מרגלים. כי כנים אנחנו מיושרים בכל דברינו לא היו עבדיך מרגלים מאז ועתה וכן לא היינו מרגלים מעולם ורבותינו נתעוררו במה שאמרו ודרשו שנכנסו בי' פתחי' כדרך מרגלים ולכך העליל עליהם ועתה נכונה היא אבל לא הזכיר אותה הכתוב ועוד שאמרו לו בתפלה כלנו בני איש אחד נחנו והיא שמסייעת אותם ויתכן שמתחלה אמר להם נכנסתם בי' פתחים ועכשיו אתם נועדים במקום אחד ונקשרים יחדיו אין זה רק דרך מרגלים ואמרו לו בעבור היותנו אחים נאספנו יחד ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות כי אם אתם אחים היה לכם ליכנס בפתח אחד כאשר אתם עתה יחדיו אז אמרו כי האחד איננו והלכו לבקשו והכתוב לא יחוש להאריך בטעם הטענות: (יז) ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים. עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא. ומפני מוראו יוליך אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב חס עשה ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו לנסים שאחד רק להבלת כלם: (כא) אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו. שמו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא ספר זה שם או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וישביעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות או שילה הכתוב לקצר בפורשם או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר והנה ראובן ענה להם הכבר אמרתי אליכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא ומפני נערותו חטא לכם ולאוי לכם להעביר על חטאות נעוריו וגם עתה דמו הנה נדרש עם האכזריות אשר אתם אומרים או יהיו פירושו גם דמו אף על פי שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד ובכותו דרכו דמו ודם הזקן: (כה) וטעם ולתת להם צדה לדרך. כדי שלא יאכלו בדרך מה שקנו והנה הודיע להם זה כי בידם נתן הלחם דרך חסד כדי שיוכלו להביא את הלחם כי אמר אין דעתי להרע לכם אם יאמנו דבריכם: (כז) ויפתח האחד את שקו. אחד מהם פתח את שקו במלון לתת ממנו מספוא לחמורו והאחרים לא פתחו את שקיהם

עד

אבן עזרא

כאשר דברת. או מגזרת כן בנות *צלפחד כמו הוא: (טז) האסרו. תאסרו °כמו ומות בשר: (יט) רעבון בתיכם. טרף בעבור הרעב. וטעמו הביאו אל°בתיכם: (כא) אבל. כמו אבל *שרה אשתך כמו אכן: (כג) המליץ. מבאר מגזרת מליצה. ולקח שמעון כי כאשר ישמעו רבים הגדול שבהם נאסר יפחדו יותר. ונעזב ראובן כי הוא בכור. ויאמר ר' משה הכהן כי כסף חסר לא ימצאו בלשון רבים והנה שכם °בכספיהם: וישאו את שברם. אשר קנו: (כז) ויפתח האחד. האחד מהן ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור

כתו

פירוש על אבן עזרא

י"ם כ') ופי' בזה הלשון שמעה. *במדבר כ"ז ה' הלכה אמורה בהן. וכן בני° והולדתם. הכון ומכון ואמרי. °כי אין ביד אדם לאסור א"ע אם לא ע"י אחרים ולאם תאסרו לשם להאסר. ע"כ מביא ראיה ממקום ומות (דברים ל"ב כ') אשר גם הם רק ידיעה אשר יגוע כ"כ כוונתו פה. °ר"ל אלה בתיכם אינו מחובר למלת רעבון כי הלכו לספק הרעבון מביתם. ואלה הביאו אינו מכוון כי היה צ"ל הוליכו לבתיכם ממצרים. ע"כ מתקן ר"א. שבר רעבון פי' בעבור הרעבון. ופי' הביאו מחובר למלת בתיכם אשר איך הבלה לבתים כמזון. וכן פירש"י. ואחרי מפרשים ר"ל אשר כוונתו הביאו הכסף בעבור המזון אשר הוא הצורך עבור רעבון כאשר מבואו עוד הטעם. ע"כ לודקים דברי המפרשים אשר אמרו ואם האלך שאמרו (לקמן מ"ג כ"ד) אשר לא אמר להם יוסף ככה. וכפי' עולה יפה. אם לזה להביא כסף בודאי כוונתו לשום מאמר עוד בארץ. °(לעיל י"ז י"ט) והוא כמו אכן (לעיל כ"ח ט"ז). °שם פס' כ"ח אשר הוא נ"כ. ואולי טעם ר"מ כי בכספיהם מורה על המטבעות ושם רבים ופי' כסף של כ"א. ובלשון שבתלמוד

נמלא

ספורנו

אליכם אחים לא יתכן הקטן. אם עמו לא עמכם לשקר ולהיות בן מות עמכם: (יח) את האלהים אני ירא. ולכן אניחכם להוליך לבתיכם די מחיתכם: (כ) ולא תמותו. כי גם בארץ כנען אוכל להמיתכם אם לא תבאו: (כא) בהתחננו אלינו ולא שמענו. והיינו אכזרים עד אחינו אע"פ שחשבנוהו לרודף היה לנו לרחם בהתחננו וכנגד מדת אכזריותנו זה האיש מתאכזר נגדנו: (כב) הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. שלא היה מחויב להמיתכם כשעשה מה שעשה כאשר חשבתם אבל היו מעשיו כאשר הוא ילד בלתי פועל לתכלית מכוון: וגם דמו הנה נדרש. אין הדרש מהרם עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם אבל גם דמו שמכרתם לשפוך דם נקי שלא היה בן מות כאשר חשבתם והנה בלי ספק מת בעבדותו: (כד) ויבך. כאשר ראה חרטתם: (כה) ולהשיב כספיהם. לא יפול לשון רבים על הכסף אבל יפול על המטבעות: (כח) מה זאת עשה אלהים

לנו

פירוש רשב"ם

כתיב לשאינו שאל שאל האיש לנו ולמולדתנו: (כא) הצרה הזאת. מדה כנגד מדה אנחנו השלכנוהו בבור והנה אנחנו נאסרים בבית השבי: (כג) כי שומע יוסף. מבין. כי עד עתה המליץ בינותם כאילו אינו מבין לשונם: (כד) את שמעון. להפרידו הלוי שלא יתייעצו בין שניהם לעשות חבלה כאשר עשו בשכם: (כח) מה זאת עשה. מדה כנגד מדה יש כאן להוסיף לנו סמון על פירעון עוונתנו:

כשמעהם

זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃ כט וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃ ל דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ לב שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ לג וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃ לד וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ לה וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ׃ לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃ לז וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃ מג א וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃ ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ד אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃ ה וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ו וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל

לָמָה

למימר מה־דא עבד יי לנא׃ כט ואתו לות־יעקב אבוהו לארעא דכנען וחויאו (נ״י וחויאו) לה ית כל־דארען יתהון למימר׃ ל מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין (נ״י קשין) ויהב יתנא כמאללי ית ארעא׃ לא ואמרנא לה כיוני אנחנא לא הוינא מאללי׃ לב תרין־עסר אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא־דין עם אבונא בארעא דכנען׃ לג ואמר לנא גברא רבונא דארעא בדא אדע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית־עיבורא דחסיר בבתיכון סיבו ואזילו׃ לד ואיתיאו ית־אחוכון זעירא לותי ואדע ארי לא מאללי אתון ארי כיוני אתון ית אחוכון אתן לכון וית־ארעא תעבדון־בה סחורתא׃ לה והוה אנון מריקין סקיהון והא־גבר צרור־כספיה בסקיה וחזו ית־צררי כספיהון אנון ואבוהון ודחילו׃ לו ואמר להון יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון לא־הוה הבא (ליתוהי) וית־בנימן תדברון עלי הוו כלהון׃ לז ואמר ראובן לות־אבוהי למימר ית־תרין בני תמית אם־לא איתניה לותך הב יתה על־ידי ואנא אתבניה לך׃ לח ואמר לא־יחות ברי עמכון ארי־אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעניה מותא בארחא די תהכון־בה ותחתון ית־שיבתי בדוונא לשאול׃ א וכפנא תקיף בארעא׃ ב והוה כד ספיקו (שציאו סי״ק רש״י) למיכל ית עיבורא דאיתיאו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו־לנא זעיר עיבורא׃ ג ואמר לה יהודה למימר אסהדא אסהד בנא גברא למימר לא־תחזון אפי אלהין כד־אחוכון עמכון׃ ד אם־איתך משלח ית־אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עיבורא׃ ה ואם ליתך משלח לא נחות ארי־גברא אמר לנא לא־תחזון אפי אלהין כד־אחוכון עמכון׃ ו ואמר ישראל למה אבאשתון לי לחואה לגברא

מסרה זאת, דגש מד״ד. עשה אלהים, ג׳ בטורה. כט ויבאו, מ״ע ספר. ארצה כנען, ס׳. כנען, דגוש מדין ס״מ. ויגידו, מ״ל. הקרת, חסר דחסר. אתם, חסר. ל דבר, ב׳ ר״פ. אדני, ד׳. קשות, ה״ו ב׳ ותמרין. כמרגלים, מחב נכף. לא היינו, מ״ע. לב עשר, מרכא. אנחנו, מביך בה״ן. לג כנים, מ״ע. ולכו, ג׳. לד והביאו, ו׳ מ״ל. ואדעה, ו׳. ואת הארץ, ס׳. תסחרו, ל׳. לה מריקים, ל׳ ומ״ע [ומ״ל]. שקיהם, מ״ל. איש, במרכא. צרור, במקף ובמסג ומ״ל. צררות, ל׳ וכ״כ [סו״פ ומ״ע מלין]. ויראו, ל׳ ומ״ע. לו אתכם, חסר. ושמעון, ד׳. ואת בנימן, ד׳ בפי׳ חסר י״ם. תקחו, קמץ לפנם ה״ק. כלנה, ב׳. לז אין כלן פיסקא. תמית, ב׳ ומ״ע. אביאנו, מ״ל. אשיבנו, מ״ע. לח אין כלן פיסקא. נשאר, ל״ד, וכל ... וקראהו, דין כתיב בלא״ק. שיבתי, מ״ל. ביגון, מ״ע. שאולה, ל׳ מ״ע בטורה. מג ב לאכל, חסר. אליהם, י״ח מ״ל בטורה. שבו, ב׳ חסר בטורה. ג העד, ד׳ ס׳ בלי׳. ד נרדה, ג׳. ו כרעתם, חסר דחסר. לאיש, ל״ב. העוד, מ״ע.

ת״א דבר האיש סוטה יא. יוסף איננו סולק לח. תנה אתו על במדא קנב. וקראהו אסון כתובות ל.

רש״י

זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתגולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו. תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הסחורה: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אתי שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף:

שכלתם

יונתן בן עוזיאל

לאחוהי איתותב כספי ואוף הא בטוני ונפק מנדע לבהון ותווהו גבר לאחוהי למימר מה דא עבד יי ולא בחובא דילנא: (כט) ואתו לות יעקב אבוהון לארעא דכנען ותניאו ליה ית כל דארע יתהום למימר: (ל) מליל גברא רבונא דארעא עמנא מלין קשין ויהב יתן במאללי ארעא: (לא) ואמרנא ליה מהימני אנן לא הוינא אלילי: (לב) תריסר אנחנא אחין בני אבונא חד לית אנן ידעין מה הוה בסופיה וקלילא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען: (לג) ואמר לנא גברא ריבוני ארעא בדא אנדע ארום מהימני אתון אחוכון חד שבוקו עמי וית דצריך לכפיני בתיכון סיבו וטיילו: (לד) ואייתיאו ית אחוכון קלילא לותי ואנדע ארום לא אלילי אתון אלא מהימני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תתגרון בפרגמטיא: (לה) והוה כד אינון מריקן דיסקייהון והא גבר קטר כספיה בדיסקייה וחמון ית קטרי כספיהון הינון ואבוהון ודחילו על שמעון דשבקו תמן: (לו) ואמר להום יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף אמרתון חיותא בישתא אכלתיה ושמעון אמרתון מלכא דארעא כפתיה וית בנימין בעיין אתון למיסב עלאי הואה צוקתא דכולהון:

ירושלמי

(לו) ואמר להון יעקב אבוהון יתי תכלתון יוסף מן שעא דשלחית יתיה לותכון לית. אנא ידע מה הוה בסופיה וית בנימין אתון בעיין למיסב ועלי הינון למוקמא תרי עשר שבטין:

(לז) ואמר ראובן לאבוי למימר ית תרין בניי תקטול בשמתא אין לא איתיניה לוותך הב יתיה על ידי ואנא אתיבניה לך: (לח) ואמר לא ייחות ברי עמכון ארי אחוי מית והוא בלחודוי אשתייר מן אמיה ויארעיניה סותא בארחא דתהכון בה ותחתון ית סיבתי בדווי לבי קבורתא: (א) וכפנא תקיף בארעא: (ב) והוה כד פסקו למיכול ית עיבורא דאייתו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבינו לנא קלילו עיבורא: (ג) ואמר ליה יהודה למימר מסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תיחמון סבר אפי בדלית אחוכון זעירא עמכון: (ד) אין איתך משדר ית אחונא עמנא ניחות ונזבון לך עבורא: (ה) ואין ליתך משדר לא ניחות ארום גברא אמר לנא לא תיחמון סבר אפי בדלית אחוכון עמכון: (ו) ואמר ישראל למא אבאישתון לי

בעל הטורים

למשה ולישראל (וע"ש): (לג) ולכו. ג' במסו' הכא ואידך (ש"א כח) וסור לכם ולכו גם לאכלכם גם בקרבם קמו וגו' ולכו מלמד שהכהה אותם בשולחן לפני ונקר אע"פ שאין יולאים ממלרים והו גם לאכלכם גם בקרבם קמו וגו' ולכו. ואמר להם שלא יצאו אלא בני פוט חנו ואור לכם ולכו: (לו) כלנה. ב' במסרה הכא ואידך ואת עלים על כולנה לומר שלעל על בנימין עלה על כל הלעל שנלטער משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ב"פ ואמרינן סיכוק אע"פ שאין נחש יש סימן ד"א כלנה כתיב אחר שעלי עולל מזון כשוסיהם שהם כלופי: (לז) תמית ב' במס' הכא ואידך (איוב ה') ופותה תמית קנאה. דורש אותו במדרש בעדת קרח דכתיב בהו קנאה ויקנאהו למשה במחנה אלו דתן ואבירם בשביל שאמר שני בני תמית נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם. את שני בני (הם) דתן ואבירם (עם הסיבוס): (ד) נכרה ג' במסרה הכא ואידך נכרה וכבלה את שמשם. (שמ"א י"ד) נכרה אחרי פלשתים לילה שאמר אם יעבך משלם נכרה מיד ונכרה ביום ובלילה לאמר הדבר כמו שמשם נכרה לילה וגם רמז למה שדרשו שירדו להרוג ארץ מצרים כדכתיב נכרם

יונתן

(לד) בפרגמטיא ל' גמלא בברכות ובכמה דוכתי פי' סחורה וכן פ"י בפ' שבר לפוסר ע"ש: (לה) דיסקייה גם הוא לשון המורגל בדבו"ל: (לו) לוקמא מלי לכה ולוקם: (לז) תקטול בשמתא דייק דאלו ה"ה מיתה ממש אייך יאמר ראובן דבר שאינו נסק

רש"י

שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה. הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני (ב"ר): (ב) כאשר כלו לאכל. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית (ב"ר): כאשר כלו. כד שיציאו (וכשמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כשסתו די ספוקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שיציאו): (ג) העד העד. לשון התראה שמתרה בהם מתרה בו בפני עדים. וכן (ירמיה יא) העידותי באבותיכם (שמות יט) רד

רמב"ן

עד היותם עם אביהם כאשר אמר ויהי הם מריקים כי אולי היו האחרים לוקחים לסמוריהם תבן כי לא יאכלו כל משאם בדרך וזה האחד לא היה סמורו מזק והולך למספא ומלא כספו בפי אמתחתו וכתב רש"י כי אמתחת הוא השק ואונקלוס תרגם טוענא והנכלה מדעתו שהיו לכל אחד שק גדול ושקים קטנים לשמות משאם וכלל המשא יקרא אמתחת. והנה אירע לאחד שמלא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם. והקרוב אלי כי אמתחת שק גדול יש לו שני לדדים הנקרא בלשון תלמוד תרלתלא ובפי אחד מן הלדדין הושם הכסף לכולם ואירע לא' שפתח כלד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים ונקרא אמתחת בעבור שימתח לגדדין: (לד) ואת הארץ תסחרו. שנו לו בדבר מפני השלום כדי שישמע אליהם לשלח אתם בנימין כי ברלונם מיד היו סוחרים לולי שאמר לא ילך בני עמכם. וכן אמרו לו אסיכם האחד הניחו אתי ולא הגידו לו מאסרם ולא מאסר שמעון ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא ספרו הכתוב וטעמו שהניאו סחורה כרלונכם לקנות התבואה ולא אקח מכם סחורתכם כי איטיב לכם חמת בשמכם. וכן שאול שאל האיש לנו ולמולדתינו התגלגלות לאביהם. או כאשר אמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו אמר להם לא כי בלמת ערות הארץ באתם לראות והגידו לי אם אביכם חי ואם יש לכם עוד אח כי אחקור עליכם ואדע מה אתם. ואז ענו שנים עשר אחים אנחנו בני איש אחד והוא בארץ כנען היום כי עודנו חי והקטן עמו והאחד איננו והוא מה שאמר יהודה אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח וכן במקומות רבים יקלר במעשה או בספור כאשר הזכרתי. ורש"י כתב תספרו תסבבו וכל לשון סחורה וסוחרים על שם שמסבבים אחר פרקמטיא נראה שהלה הרב להזכר מזה שלא אמרו אלא שיהיו רשאי' לסבוב הארץ ולסבור בר כרלונם תמיד ולא פירש כן שבו וסחרוה ויסחרו אותה: (לז) את שני בני תמית. קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בהיות ענשך יעלי אם לא אשיבנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים ואמר את שני בני והם היו ארבעה לאמר שמת האחד מבניך יהיה הכפל בבני: והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה

אבן עזרא

כמו יאמד בשמשון: (לג) ואת רעבון בתיכם. לורך: (לו) כלנה. כל הלרות באלה. וי"א כי פי' תמית תענים. ואחרים אמרו מזאת הפלה לנגד הפם כד

פרוש על אבן עזרא

נמלא כסף כספים. ר"ל כלא המספר. ופי' כן בעבור ה"א הפסד הידוע.

ספורנו

לנו. שנתן בלב זה עם היותו ירא אלהים שיעשה לנו זאת כדי לכבוש אותנו לעבדים בבואנו אליו כאמרם אחר כך ולקחת אותנו לעבדים וזה לשלם לנו מדה כנגד מדה על מכירת אחינו, והנה המכירה לא היתה מאתנו לסבת אבל היתה מפני שחשבנוהו לרודף ובן מות ומה שלא הרגנוהו היה ע"ל החסד בהיותו אחינו: (לו) עלי היו כלנה. אין אחד באלו המקרים באחד מאביכם אבל כולם בבני. זה בלי ספק אינו כי אם בסבת מריבותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי: (לז) את שני בני תמית. קבל עתה את שני בני שימותו אם לא אביאנו כענין קללת רב לשמואל כאמרו (שבת פרק ס' שרלים) יהא רעוא דלא לוקמו ליה בני וכן הוה ליה: (לח) לא ירד בני. היסיד לי מאותה האם שהיתה עקרת הבית: (ב) שובו שברו לנו. כי

פירוש רשב"ם

(לה) כספיהם. לפי שהסמך מבלעת את החטף נדגשת הפ"ה של כספיהם: וכן נסך נסכיהם:

לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח: ז וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם: ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ: ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים: י כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם: יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים: יב וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא: יג וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ: יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי: טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף: ששי טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־

ביתו

אונקלוס

לגברא העד־כען לכון אחא: ז ואמרו משאל שאיל־גברא לנא ולילדותנא למימר העד־כען אבוכון קים האית לכון אחא וחוינא־לה על מימר פתגמיא האלין המדע הוינא ידעין ארי יימר אוחיתו ית־אחוכון: ח ואמר יהודה לישראל אבוהי שלח עולימא עמי ונקום ונזיל ונחי ולא נמות אף אנחנא אף־את אף־טפלנא: ט אנא מערבנא־ביה מן־ידי תבעניה אם־לא איתניה לך ואקימניה קדמך ואהי־חטי לך כל יומיא: י ארי אלולפון בדא־אתעכבנא ארי־כען תבנא דנן תרתין־זמנין: יא ואמר להון ישראל אבוהון אם־כן הכא דא עיבידו סיבו מדמשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא תקרבתא זעיר קטף וזעיר דבש שעף ולטום במנין ושגדין: יב וכספא על־חד־תרין סיבו בידכון וית־כספא דאתותב בפום טועניכון תתיבון בידכון מאים שלו הוא: יג וית־אחוכון דברו וקומו תובו לות־גברא: יד ואל שדי יתן לכון רחמין לקדם גברא ויפטר לכון ית־אחוכון אחרנא וית בנימין ואנא כמא דאתכלית תכלית: טו ונסיבו גבריא ית־תקרבתא הדא ועל־חד־תרין כספא נסיבו בידהון ודברו ית־בנימן וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף: טז וחזא יוסף עמהון ית־בנימין ואמר לדי־ממנא

על

מסרה ז שאול, ב' מלא. שאל, השאל מלאי"ל ושלאף בפתח ומוקף. על פי, ג'. הידוע, ג' ד' מ"ל וג' חסר. הורידו, מ"ל דמ"ל. ח שלחה, ו'. ונקומה, מ"ל ב'. ונחיה, ד'. גם אנחנו, י"ג פסו' גם גם גם. ט אערבנו, ל'. הביאתיו, מ"ל ב' יודין וס"ו. והצגתיו, ל'. י. לולא, ד' כתיב א'. פעמים, קמץ בפ'. יא אלהים, חסר. אם כן, פסק. אפוא, כ"ב בוא"ו וא' וס"י. בכליכם, מ"ל. והורידו, מ"ל דמ"ל. צרי, ב'. נכאת, ב' בלא"ף וס"ו. ולט, ב' וסי'. בטני', ל'. ושקדים, ל'. יב ואת הכסף, ד'. המושב, ב' דין פתח וא' קמץ ומ"ל. אמתחתיכם, כ"ל מ"ו ומ"י. תשיבו, מ"ל. יג קחו, ג' בקמץ לפנם אתנח. וקומו, ג' ומ"ל. שובו, ב' מ"ל במל' וחד ושובו. יד ואת בנימין, ד'. בנימין, י"ז מ"ל. שכלתי, ל' חסר. שכלתי, ל'. טו ומשנה, ב'. כסף, דגש מל"ד. בנימין, ב' בלי'. חסר. וירדו מצרים, ה' בלי'. טז בנימין, י"ז מ"ל. על ביתו, ה'.

ת"א אנכי אערבנו בתרא קמא. אם לא מכות יח. אם כן אפוא בתרא טו. וטבח טבח חולין פה.

רש"י

[illegible]: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי (יש מפרשים לשון עלה שמדברים ביסודות וזהו עצי עריסותינו) עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר ה"ז שמוש אחד מארבע לשונות שמשמש כי והוא אי שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נצלה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו שמי יודע שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות. ברעב. בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך. מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: (ט) והצגתיו לפניך. שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים. לעוה"ב: (י) לולא התמהמהנו. על ידי כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: (יא) אפוא. לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשאלנו תקנה לכך אני לחזור ולבקש איזה היא תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה: בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפירושי א' ב' של רבי מכיר ראיתי פיסטצ"יאש ודומה לי שהם אפרסקין: (יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. להשיב אולי משנה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם. אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון ויעלה שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקודש נזרקה בו לרבות יוסף (ב"ר): ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (טו) ואת בנימן. מתרגמינן ודברו ית בנימן לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגה דברים מתרגמינן ודבר:

[illegible]

לֵי לְתַוָּאָה לְגַבְרָא הָעַד כְּדוּן אִית לְכוֹן אָחָא: (ז) וַאֲמָרוּ מִישְׁאַל שְׁאִיל גַּבְרָא לָנָא וּלְיַחוּסָנָא לְמֵימַר הָעַד כְּדוּן אֲבוּכוֹן קַיָּים הַאִית לְכוֹן אָחָא וְתַנִּינָא לֵיהּ עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִידַע הֲוֵינָא יָדְעִין דְּיֵימַר אַחִיתוּ יַת אֲחוּכוֹן: (ח) וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּי שְׁדַר טַלְיָא עִמִּי וְנֵיקוּם וְנֵיזִיל וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת אוּף אֲנַן אוּף אַנְתְּ אוּף טַפְלָנָא: (ט) אֲנָא מְעָרְבְנָא בֵּיהּ מִן יְדִי תִּבְעִינֵיהּ

אִין לָא אֵיתִינֵיהּ לְוָתָךְ וַאֲקִימִינֵיהּ לְקֳדָמָךְ וְאֶתְחַיֵּיב קֳדָמָךְ כָּל יוֹמַיָּא:

[(ט) נִהְוֵי מַרְחִיק מִן מִשְׁאַל בִּשְׁלָמָא דְּאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא:]

(י) אָרוּם אִילוּלְפוֹן שְׁהִינָא אָרוּם כְּדוּן תַּבְנָא דְנָן תַּרְתֵּין זִמְנִין: (יא) וַאֲמַר לְהוֹם יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹם אִין כְּדוּן הוּא דָא עִיבִידוּ סַבוּ מִמָּה דִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא הָבוּ בְּמָנֵיכוֹן וְאַחִיתוּ לְגַבְרָא דּוֹרוֹנָא קְלִיל שְׁרַף קְטַף וְקָלִיל דְּבַשׁ שְׁעַוָה וּלְטוֹם מְשַׁח דְּבוּטְנִין וּמְשַׁח דִּלוּזִין: (יב) וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין סִיבוּ בִּידֵיכוֹן

וְיַת כַּסְפָּא דְאִיתוּתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתוּבוּן בִּידֵיכוֹן דִּלְמָא בִּשְׁלוּ הֲוָה:

[(יב) בְּכִיסְלָא:]

(יג) וְיַת אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תוּבוּ לְוַת גַּבְרָא: (יד) וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם גַּבְרָא וְיִפְטוֹר לְכוֹן יַת אֲחוּכוֹן חוֹרָנָא וְיַת בִּנְיָמִין וַאֲנָא הָא כְּבַר אִתְבַּשְּׂרִית בְּרוּחַ קוּדְשָׁא אָרוּם אִין אִתְכַּלִּית עַל יוֹסֵף אִיתְכַּל עַל שִׁמְעוֹן וְעַל בִּנְיָמִין:

[(יד) וַאֲנָא הֵיךְ מָה דִי לָא תְּכָלִית עַל יוֹסֵף בְּרִי כֵּן לָא אוֹסֵף לְמִתְכְּלָא לָא עַל שִׁמְעוֹן וְלָא עַל בִּנְיָמִין:]

(טו) וּנְסִיבוּ גוּבְרַיָּא יַת דּוֹרוֹנָא הָדָא וְעַל חַד תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבוּ בִּידֵיהוֹן וּדְבָרוּ יַת בִּנְיָמִין וְקָמוּ וּנְחַתוּ לְמִצְרַיִם וְאִתְעֲתָדוּ קֳדָם יוֹסֵף: (טז) וַחֲמָא יוֹסֵף עִמְהוֹן יַת בִּנְיָמִין וַאֲמַר לִמְנַשֶּׁה דִּמְמַנָּא אֲפִיטְרוֹפוֹס עַל בֵּיתֵיהּ אַעֵיל יַת

גובריא

בעל הטורים

אמר אביו זה ק"ם בה בן ד' לומר שהשם פלוה לצדיקים: (יא) מזמרת הארץ וממה דבש ונו'. ו' מינים הביאו לו מנחה כנגד ו' בני השבטים כל א' מין א': (טו) ומשנה כ' מדה ונטלה עם הפסח (ועיין הכנו להם רמזו ע"פ בהם"ו): (ז) על פי ב' באמצ' פ"פ הדברים פ"פ שרים עדים. שהוצרכנו להגיד לו על פי הדברים שאלה כאלו היו עדים בדבר: (ט) לך כל (הימים. עם הסימנים) בגימ' השמ"ו ולבא (עם הכולל): (י) כי במסורה

יונתן

בסק הטבע להמים בידים אם בני בניו לכן מהרהם בשמאל שכן היה מנהג האמונים לעמוד בגידי כמפורסם בן בדרז"ל: (ח) טליא פי' נער: (יא) כל קליל בלשונו הוא תרגום על קטן ומעט וכן ת"י במ' גם ונכמה דובשין: (יד) אין אתכלים פי' אם אשכל על יוסף לא אשכל גם עליהם וזה נשמר ברוח הקודש גלוי קלא ולא ביכול לאמיתי כאשר שבו הלכם לשנים לא איתכלי דהוא משמע אלא נשכל שזהו דעת רש"י

אבן עזרא

הפסח. וכלל הדבר אילו היה מדבר נכונה לא היה יעקב מחרים: (ח) גם אנחנו. דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון. כמו משל בנו גם אתה: (יא) זאת עשו. זאת התפלה: מזמרת הארץ. כל דבר משובח. מגזרת זמירות: צרי ונכאת. כבר פירשתים: בטנים. אין לו ריע במקרא. וי"א אגוזים: (יב) משנה. שני: משנה. משמות בעלי הסה"א. וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה: (יד) כאשר שכלתי. בעבור יוסף אסתב

רמב"ן

ביהודה כי יהודה גבר באחיו ועוד כי ראובן בכר הוא (צ"ל באביו) באחיו ולא יצאה בו והשכל כי היתה ערבת יהודה טובה להביאו לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע ובוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפנו: (יד) ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין. כראה על דרך הפשט כי לא היה שמעון לנוי אביו בעבור דבר שכם ולכך לא אמר את שמעון בני ואת בנימין. כי לא יזכרנו בשמו כאשר שבו במצרים ימים רבים ואלו היה בנימין לכם לא שלח עדיין את בנימין וישבו במצרים. ורש"י כתב רוח הקדש נזרקה בו לרבות את יוסף. ובבראשית רבה גם כן אמרו ושלח לכם את אחיכם זה יוסף. אחר זה שמעון. ונכון הוא כי נתן דעתו בעת התפלה להתפלל אותם גם על האחר אולי ימצאו עוד. ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה אמר רבי יהושע בן לוי פתח קריאה בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש זה הקדוש ברוך הוא שנאמר ה' איש מלחמה וכתיב ויתן אותם לרחמים: ושלח לכם את אחיכם אלו השבטים. אחר ואת בנימין זה יהודה ובנימין: ואני כאשר שכלתי בחורבן ראשון שכלתי בחרבן שני. לא השכיל עוד זה לפרש ז"ל. והכונה כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותינו ביד אדום כמו שאפרש וראה הנביא הענין מתפלתו והתפלל הנה לעצמו ולדורות והכתוב הזה כפי מדרשם יש לו סוד גדול. כי אמר ואל שדי במדת הדין יתן לכם רחמים שלפניו יעלה אתכם ממדת הדין למדת רחמים והמשכיל יבין: ואני כאשר שכלתי שכלתי. ואני עד שובכם אהיה שכול מספק כאשר שכלתי מיוסף ומשמעון שכלתי מבנימין ל' רש"י והנכון שהוא אומר לא תוכלו להוסיף עלי שכול כי כבר שכלתי יתנחם מכל הבא עלי ביתרון כאשר על יוסף וכמוהו וכאשר אבדתי אבדתי. כלומר כבר אני אבודה ואם ימיתני לא יוסיף עלי אבדון: (יח) להתגולל עלינו. מן ופעמא מתגולל בדם ושמלה מגוללה בדמים כאדם שיכסוף מלך אל לך על סהרו: ולהתנפל עלינו. כאדם שיתנפל בלוטו על חבירו מלוא קומתו ואונקלום תרגם להתגולל לאיתרברבא עלנא שיגאו עלינו כמו היה לגליו ולהתנפל לאיתקפא לנוס עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו

יקרא

פירוש על אבן עזרא

ר"ל כי אין שייך כפשוטו להמים בני ראובן אם לא יביא את בנימין וגם היום כשבטים עם חיי הבנים לאמת הענין. ומדריך אלה לאמור. ופי' ויאמר לאביו לאמר אשר ישבע לה' בחיי בניו וינקם עליהם האם אם לא יביא את בנימין. [ב]כענין שאמרו חז"ל בב"ר בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ה' עפמון היה אומר כפסול ופכם. השעה שהיה אומר דבר של בעלה היה אומר לא יכד בני מתכם. ר"ל אין ממש בדבריו כמ"ש יעקב לדחוי בעלמא. [א](שופטים ס' כ"ב). ואולם לפי הפשט נוכל לתרץ ג"כ גם הראשון. כי לפי דעת יעקב אע"ה כבר מת יוסף והיה מסופק לשלח את בנימין. ע"כ שגם יהודה אם לא ישלח בנימין א"כ גם הם ימותו כמו יוסף. [ב]כי אין שייך גבי לקיחה עשיה. ע"כ מוכיח כי העשיה מורה על סגלה. [ג](ישעיה כ"ד ט"ז) כי מיטב השיר והמשובח שבו נקרא זמיר. וכן זמרם פי' מנחה ממיטב פירות הארץ אשר ראוי לשבח הארץ שמוליכים. וכן פ"א מדמשבח בארעא ככתוב קודש הלולים לה' (ויקרא י"ט כ"ה). [ד](לעיל ל"ז כ"ה). [ה]כן פי' בערוך ערך בטן. [ו]ר"ל הכסף לשבור בר שבשביו הוא שני לכסף הנותר הראשון. ולא כמ"ש ריב"ע על מי הרין. [ז]כי טעמו שנה, והוא ע"ע מקנה

מלשו

ספורנו

כי הטב היו מבקשים להוליך עמהם את בנימין כדי לאבדו כיוסף כמו שאמר להם אותי שכלתם לא הטיח הדבר כאשר ספרו: (ח) ונחיה. במזון: ולא נמות. על יד האיש אדוני הארץ שאמר לנו ויאמנו דבריכם ולא תמותו: (י) כי לולא התמהמהנו. והטעם שקבלתי עלי חטא עולם אם לא הביאותיו הוא מפני שהדבר ברור אצלי שלולא התמהמהנו מאז שספרנו אליך דברי האיש או מאז שכלה השבר: כי עתה שבנו זה פעמים. שלא היה האיש מעכבנו כלל בהיותו ירא אלהים ולא יוסיף להרע עמנו כאשר ידע האמת: (יא) אם כן. אם הדבר כן כמו שאמרתם שהתרה האיש בכם והוא ירא אלהים: איפוא. מן ההכרח לאוי שזאת תעשו: קחו מזמרת הארץ בכליכם מעט צרי. כי אמנם המנחה שתובל לאיש נכבד להון ילכלך שתהיה רבת הכמות להשביע עין הכילי ומזה המין היתה מנחת יעקב לעשו אבל כאשר יובילום לנדיב אשר כסף לא יחשוב ראוי שתהיה מעט אבל תהיה דבר נבחר מהדברים המתנאים על המעט והם בהיכלי מלך ומזה המין היתה המנחה הזאת ליוסף: והורידו לאיש מנחה. קודם שתלכו לראות פניו למען תראו איך יקבל המנחה ברצון. ובזה תדעו איך יקבל אתכם בהכנס פניו כאמרו לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידנו עולה ומנחה. ואח"כ (יג) וקומו שובו אל האיש. כי עכ"פ תכפרו פניו אחר שם במנחה ההולכת לפניכם כאמרו אכן מן השוחד בעיני בעליו וכו': (טו) ויעמדו לפני יוסף. קודם הבאת המנחה ולכן יראו כאשר הובאו בית יוסף: (טז) ויאמר לאשר על ביתו. ולא רצה לדבר לאחיו עד צאת מאתו כל הנכנסים אליו כדי להאריך בספור עמהם: הבא את האנשים הביתה. אל בית הדירה, כי היה אז בשער המלך או במקום אשר ישפוט שם: כי אתי יאכלו. לראות

פניכם

פירוש רשב"ם

(יב) וכסף משנה. לקנות: אולי משגה הוא. לסימן נתנוהו על פי האמתחות להכיר כל אחד איזה אמתחת שלו לפי חשבון הכסף ושכחוהו לחזור ולקחתו: (יד) כאשר שכלתי שכלתי. כמו וכאשר אבדתי אבדתי כלו' על הספק אני

שולחי

ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים: יז ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף: יח וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו: יט ויגשו אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו פתח הבית: כ ויאמרו בי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל: כא ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו: כב וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל לא ידענו מי שם כספנו באמתחתינו: כג ויאמר שלום לכם אל תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחתיכם כספכם בא אלי ויוצא אלהם את שמעון: כד ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ויתן מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא לחמריהם: כה ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו לחם: כו ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו ארצה: כז וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי: כח ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו וישתחו°: כט וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו ויאמר הזה°

°האי דגוש °וישתחוו קרי

על ביתיה אעיל ית גבריא לביתא ונכוס נכסתא ואתקין ארי עמי ייכלון גבריא בשירותא: יז ועבד גברא כמא די אמר יוסף ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף: יח ודחילו גבריא ארי אתעלו לבית יוסף ואמרו על עסק כספא דאתותב בטוננא בקדמיתא אנחנא מתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית חמרנא: יט וקריבו לות גברא די ממנא על בית יוסף ומלילו עמה בתרע ביתא: כ ואמרו בבעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן עיבורא: כא והוה כד אתינא לבית מבתא ופתחנא ית טוננא והא כסף גבר בפום טוניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: כב וכספא אחרנא אחיתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטוננא: כג ואמר שלם לכון לא תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימא בטוניכון כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית שמעון: כד ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף ויהב מיא ואסחו רגליהון ויהב כסתא לחמריהון: כה ואתקינו ית תקרבתא עד דעל יוסף בשירותא ארי שמעו ארי תמן יכלון לחמא: כו ועל יוסף לביתא ואיתיאו ליה ית תקרבתא די בידיהון לביתא וסגידו ליה לארעא: כז ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד כען קים: כח ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כען קים וכרעו וסגידו: כט וזקף עינוהי וחזא ית בנימין אחוהי בר אמה ואמר הדין אחוכון זעירא די

אמרתון

מסרה הבא, ג', ב' חסר וא' מ"ל. וטבח, וא' למען טבח. בצהרים, י"ב. יח וירא, כ"ה. ביתה, ג'. יח וייראו, כו"ל בלו' בב' יודין. הובאו, ל' ומ"ל. השב, מטעי' בי' המוטב ל' דגש. מובאים, מ"ל דמ"ל. להתגלל, ל' וחסר. ולהתנפל, ל'. ולקחת, ד' רפין. אתנו, כל או' חסר יוד וחסרו. חמרינו, ה"ו ומ"י. כ בי אדני, ו'. ירד, חסר. כא המלון, מ"ל. ונפתחה, ל' פתח דגש וחד רפי. ונשב, ל'. כב הורדנו, ל' [ומ"ל]. כג מטמון, ל' ומ"ל. ויוצא, י"ב מ"ל. אלהם, חסר. כד ביתה, ג'. מספוא, מ"ל ו' א'. לחמריהם, ח"ו ומ"י. כה ויכינו, מ"ל. בוא, י"ג מ"ל. כו הביתה, י"ט. ויביאו, ב' דגש הא' מ"ל. הביתה, י"ט. כז לשלום, מ"ל. השלום, מ"ל. העודנו, מ"ל. כח שלום, מ"ל. עודנו, מ"ל. ויקדו, וישתחוו ק'. כט וישא עיניו, ה' חסר אס. בנימין, י"ז מ"ל נמ'. הזה, ד' רפי.

ת"א את בנימין אחיו בן אמו במלא קכב.

רש"י

(טז) וטבח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דישנ"ר. ויש הרבה בגמרא שלא לבלבא שירותא. בלע אכולא שירותא (ברכות ל"ט). אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: וייראו. שאין זה אלא לאספם אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה. להתגלל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס מתרגם ולאסתקפא עלנא הוא ל' להתגולל כדמתרגמינן עלילת דברים תקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל מתרגם לאתרברבא הוא לשון (קהלת יב) וגלה הזהב (נחום ב) והצב גלתה העלתה שהוא לשון מלכות: (כ) בי אדני. (יבמות לז סנהדרין סד) לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירד ירדנו. ירידה היא לנו (ב"ר) רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: (כג) אלהיכם. (תנחומא) בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו.

הזמינו

נוגבריא לביתא ופרע בית ניכסתא וסב גידא נשיא ואתקן תבשילא באפיהון ארום עמי ייכלון גוברייא באישון שירותא דטיהרא: (יז) ועבד גברא היכמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית גובריא לבית יוסף: (יח) ודחילו גובריא ארום איתעלו לבית יוסף ואמרו על עיסק כספא דתב לטוננא בקדמיתא אנן מתעלין למתעקפא עלן ולמדייגא עלן ולמקני יתן לעבדין ולמיסב ית חמרנא: (יט) וקריבו לות גברא דיממנא אפיטרופוס על בית יוסף ומלילו עמיה בתרע ביתיה: (כ) ואמרו בבעו סגף רבוני מיחת נחיתנא בקדמיתא למזבן עיבורא: (כא) והוה כד מטינא לבית מבתותא ופתחנא ית טוננא והא כסף גבר בפום טוניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: (כב) וכספא חורנא אחיתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטוננא: (כג) ואמר שלם לכון מן רבוני לא תדחלון אלהיכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימא בטוניכון כספיכון אתא לותי ואפיק לותהון ית שמעון: (כד) ואעיל גברא ית גובריא לבית יוסף ויהב מוי ושזיגו ריגליהון ויהב אספסתא לחמריהון: (כה) ואתקינו ית דורונא עד מעל יוסף בשירותא דטיהרא ארום שמעו מניה ארום תמן יסעדון לחמא: (כו) ועל יוסף לביתא ואעילו ליה ית דורונא דבידיהון לביתא וסגידו ליה על ארעא: (כז) ושאיל להום לשלם ואמר השלם לאבוכון סבא דאמרתון לי העוד כדון קיים: (כח) ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כדון הוא קיים וגחנו וסגידו: (כט) וזקף ית עינוי וחמא ית בנימין אחוי בר אמיה ואמר הדין
אחוכון

בעל הטורים

בשמורים ושמנה כסף. ושמנה שברון. לומר לך ק"ו מה הכא שנשתנה בא הכסף ליד אחי יוסף בלא לשלמו נכפלים כ"ש שעתידין האומות לשלם כל הכסף שלוקחים מישראל כפלי כפלים

יונתן

רש"י שגלולה בו רוח הקודש אבל הוא כתב הא כבר אסבשרים ודוק: (טז) וטבח בית ניכסתא פי' גלה להם בית השחיטה כ"ה במולין פי' גיד הנשה מ"ד טבוח טבח להם בית השחיטה והכן עול גיד הנשה וזהו גידא נשיא: (יח) למתעקפא הוא לשון דרז"ל הבא בעקיפין פי' בערמה: (כד) אספסתא הוא לשון גמרא בב"ב והוא מאכל
בהמה

רש"י

הזמינו שפרוטו בכלים נאים: (כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין: (נראה דיוקו דרש"י משהיתה בפרשה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא. עכ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק:) (כח) ויקדו וישתחו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד השתחואה
משתטח

רמב"ן

יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן ת"י תואנה תוקפא: וטעם ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו. כי ידאגו על חמוריהם לאמר הנה יקחו גם את חמורינו עם אמתחותיהם ולא נוכל לשלוח לביתינו בר וימותו כולם ברעב: (כ) בי אדוני. לשון בעיא ותחנונים הוא ובלשון ארמית בייא בייא לשון רש"י וזה דבר זר מאד לשמוע אל מלת לשון פורסי ואינה דומה אליה כי בייא טלה מלה לא תשתנה ולא יאמר ממנה בי ועוד שמלת הבייא איננה לשון בעיא ותחנונים כמו שאמר הרב אבל היא לשון צעקה והכאבות על שבר ועל עוות דבר כגון מלת אבוי בלשון קדש והיא ידועה בלשון ערב ירגילו אותה בקינותיהם כולן בהספדות הבית ובלשון יון בייא הכ"ת רצה בזה יאמרו אותה על הדופק והנעדר ובב"ר בסדר בראשית מהו שלו לרוכב בערבות ביה שמו אין לך כל מקום ומקום שאין לו ממונה על בייא שלו אנדיקום במדינה ממונה על בייא שלו אגרטום במדינה ממונה על בייא. שלו כך מי ממונה על בייא של עולמו הקב"ה. ר"ל שבכל מקום יש איש ממונה על הצעקה ועל העוות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הצועקים בייא. ועוד לפנינו בפרשת ויגש אליו אמר לו יהודה בייא אתה מעביר עלינו שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו זו היא השמת עין. ובפרשת ויהי בשלח שמא אני מעביר בייא על בריה ובפרשה וישמע יתרו נתמנה אדם וכשל עלית כל טורח ציבור עליו אם ראה אדם מעביר בייא על חברו או עובר עבירה ולא מיחה הוא נענש עליו. ובפרשת אשה כי תזריע בווא אנא בייא עליכון וכן במקומות הרבה ואונקלוס שתרגום בי אדני בבעו רבוני לא שהוציא מלת בי מן בעו אבל כדרך הענין שהוא בא בכל מקום בענין הבקשה: ור"א אמר כי בי אדני דרך קצרה בלשון הקדש והוא כמו בי אדני המלך העון והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני. וא"כ נכון הוא שיאמר אדם בי אישי או בי שמעני ולא מצאתי שתבא מלת בי רק עם אדני או עם השם הנכבד הנכתב באל"ף דל"ת שגם הוא לשון אדון ולכן אני אומר שפי' בי בעלותי אתה אדון ומושל ובאו שני בטיים לחזוק כמו ולי אני אדני בי אני עבדך בי בעזרך אני: (כג) נתן לכם מטמון באמתחותיכם. אמר ר' אברהם יתכן שהיה לאדם מטמון בבורו ושכחו ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי והנה הם דברי נסומים כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו אבל כל דבר מכוסה יקרא מטמון. טמן עצל ידו בצלחת. יש לנו מטמונים בשדה. והנה אמר להם כי דרך האמרים לוקחי התבואה לשום כל אחד כספו בשקו והנה המשביר לקח מן הבאים שקיהם ומלא עשרה שקים שבר והכסף שמן תחת התבואה ובא אדניו
ושם

אבן עזרא

אחשב [ח]כי שכלתי מהכל: (יח) להתגולל. מגזרת בגלל [ש]הדבר: ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעצמו על אחד ויאמר לו אתה הפלתני: (כ) בי. לשון בקשה. ולפי דעתי שהוא דרך קצרה. כמו בי אדני [נ]העון. וטעם עון במקום הזה כטעם גדול [ל]עוני מנשוא. והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני: (כג) נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו באוכל [ס]ויצא בגורלכם כי כספיכם בא אלי: (כד) ביתה יוסף. כמשפט [י]הלשון אל בית יוסף: (כז) השלום אביכם הזקן. שם תמת [פ]שם התאר והיא דרך קצרה כאילו אמר השלום לאביכם. וכן אתה [ע]שלום: (כח) ויקדו. שמו הקדקד בארץ [פ]וככר השתחוו: (כט) אלהים
יחנך

פירוש על אבן עזרא

שכתב קנה. [ח]ר"ל מלת שכולתי הוא עבר. שכלתי הוא הוה. והלא מקודם לא נשאר לו רק יוסף. וכהיום הולכים כולם לסכנה. ואיך הוא הדמוי. ואם השוי הוא אשר הולך בנימין הלא אינו ידוע מה יהיה עמו. ע"כ מפרש ר"א כי במושבו על ממת יוסף היה נחשב בעיניו כמו שהוא שכול מכולם. [ש](דברים ע"ו י') ופי' בסבת הדבר הזה. וכן פה ע"י מזרת הכסף אולי נגלגלו עליהם עוד איזה עלילת דברים. [י]ור"ל זה שפי' מבנין נפעל ולא כמוב נגולל ילנפל וכו'. ע"כ מפרש הם יעשו ענין ויאומרו עליהם א"כ יבוא מעצמו הרעה עליהם. [נ](ע"ש כ"ה כ"ד). [ל](לעיל ד' י"ג) שפירושו עונש. כ"כ אמרה אביגיל לדוד. אחרי ענותי עשה עמי מה שתחפוץ אך תשמע מקודם הענין וכו'. וכ"כ פענו עם איש אשר על הבית. [ס]ופי' לכם הוא בשבילכם. ויותר היה נראה לפרש אשר זה הכסף אשר היה בתבואה באה לבית יוסף. ע"כ הוזכר להם כספם. כי זה בודאי לא רצה לפקוח עיניהם הכסף אשר היה בתבואה באה לבית יוסף. ע"כ הוזכר להם כספם. כי זה בודאי לא רצה לפקוח עיניהם אשר שמו הכסף בכונה. ע"כ מפרש ר"א כי הוא הכסף אשר היה באוכל התבואה מכבר. [י]הר"א בסוף כלמ"ד בתחילה. [פ]פי' היה ראוי להיות מלת השלום בלא וא"ו. כמו ויבוא יעקב שלם. והיה פי' השלם אביכם. אם אביכם הוא שלם. ע"כ פי' כי הוא תאר בן אדם שלום. ור"ל אם שלום לאביכם והוא שם דבר משלום. [ע](ש"א כ"ה ו'). [פ]ר"ל חז"ל (בשבועות ע"ז ע"א) אמרו אין השתחויה אלא פשוט ידים ורגלים. ור"א פירש וישתחו (לעיל כ"ג ל') פיסוק לאשר כמשפט המוסן שבה. ופה פי' (לעיל פס' כ"ו) כתוב וישתחו לו ארצה. בודאי זאת היא פשוט ידים ורגלים. ופה כתוב וישתחו בלא מלת ארצה בודאי אינה רק הכנעה הבלא על שאלת שלום אביהם. והיה נ"ל מתחילה וישתחו ואח"כ ויקדו. ע"כ פירש ר"א אשר השתחויה היתה מקודם. ואח"כ הרכינו ג"כ הקדקד. ופי' וישתחוו ככר השתחוו. וכן פי' ר"א בכמה מקומות וכן פי' ויאמר בת מי את פי' וכבר אמר וכו' (לעיל כ"ד י"ד) ע"ש בפי' רא"ע המונח בשם התוספות הפי' כ"כ.
שכלתי

ספורנו

פניהם עם בנימין ולנסות אם יקנאו בו בהיותו משאת בנימין ממשאות כלם: (כא) כספנו במשקלו. באותם המטבעות עצמן לסיבה ששנו שלא היה מנהג ממעות של אחרים: (כז) השלום. יש שלום לכם בבריאות הגוף כי אמנם הבריאות יהיה בשלום ההפכים וזה כשלא יתקומם אחד מההפכים על הפכו: אביכם הזקן אשר אמרתם וגו'. כי אמנם שלום הזקן יקרה על המעט כאמרם רז"ל שפתותם של זקנים מתרפסות ואזניהם מתכבדות: (כח) שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. גם לעבדך לאבינו יש שלום ולא שלום המתים כי אמנם עודנו חי: ויקדו וישתחוו. על שאלת
שלום

פירוש רשב"ם

שולחו מה שיארע יארע: (יט) וידברו אליו פתח הבית. קודם שנכנסו: (כג) ואלהי אביכם. הכל היו יודעים שמלומדים בניסים היו: (כה) ויכינו

אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלהים יחנך בני: שביעי ל וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל־אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה: לא וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם: לב וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את־העברים לחם כי־תועבה הוא למצרים: לג וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כצערתו ויתמהו האנשים איש אל־רעהו: לד וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו: מד א ויצו את־אשר על־ביתו לאמר מלא את־אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת ושים כסף־איש בפי אמתחתו: ב ואת־גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר דבר: ג הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם: ד הם יצאו את־העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על־ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה: ה הלוא זה אשר ישתה אדני בו והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם: ו וישגם וידבר אלהם את־הדברים האלה: ז ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה

לעבדיך

אתקלוס

אמרתון לי ואמר מן־קדם־יי יתרחם־עלך ברי: ל ואוחי יוסף ארי־אתגוללו רחמוהי על־אחוהי ובעא למבכי ועל לאדרון־בית־משכבא ובכא תמן: לא ואסחי אפוהי ונפק ואתחסין ואמר שויאו לחמא: לב ושויאו לה בלחודוהי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמה בלחודיהון ארי לא יכלין מצראי למיכל עם־עבראי לחמא ארי־בעירא דמצראי דחלין־לה עבראי אכלין: לג ואסחרו קדמוהי רבא כרביותה וזעירא כזעירותה ותמהו גבריא גבר לחברה: לד ונטל חלקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חלקא דבנימן מחלקי דכלהון חמשא חלקין ושתיאו ורויאו עמה: א ופקיד ית־די־ממנא על־ביתה למימר מלי ית־מועני גבריא עיבורא כמה־די יכלין לממלי ושוי כסף־גבר בפום טועניה: ב וית קלידי קלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל: ג צפרא נהר וגבריא אתפטרו אנון וחמריהון: ד אנון נפקו מן קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי־ממנא על־ביתה קום רדף בתר גבריא ותדבקנון ותימר להון למה אשלמתון בישא חלף טבתא: ה הלא דין דשתי רבוני בה והוא בדקא מבדק בה אבאשתון די עבדתון: ו ואדביקנון ומליל עמהון ית־פתגמיא האלין: ז ואמרו לה למה ימלל רבוני כפתגמיא האלין חס לעבדיך מלמעבד כפתגמא

הדין

מסרה ויאמר, ז' פסוק מ"מ. יחנך, ב' לקול וזקף. ל נכמרו, ג'. לבכות, מ"ל. שמה, י"ח כ"ח. לא ויתאפק. ב' סמך. שימו, מ"ל. לב וישימו, מ"ל. ולהם, ס'. ולמצרים, ל'. האכלים, ח"ז וחס"י. ויכלון, מ"ל דמ"ל וכן בסוף. לאכל, כל אוי' חסר. תועבה, כל אוי' מ"ל. הוא, ויו וחירק. לג הבכר, חסר. כבכרתו, ל' וחסר. והצעיר, מ"ל. כצערתו, ב' חסר בלי'. לד משאת, ד' ב' חסר וב' מ"ל בלי'. אלהם, חסר. ותרב, ב'. ממשאת, ל' פסוקין. ידות, מ"ל. מד א על ביתו, ס'. מלא, ה' דגש. יוכלון, ב' חטפין מ"ל דמ"ל וכן בסוף. ושים, ס'. ב גביעי, ל' מ"ל. גביע, כו"ל בלי'. כ"כ. תשים, מ"ל. ואת כסף, ל'. שברו, ב' בב' לי'. ג הבקר, ל' ר"פ. אור, מ"ל. שלחו, ל' וחסר. וחמריהם, ח"ז ומ"י. ד הרחיקו, מ"ל. רדף, ל' בתורה וחסר. אחרי, חסר. מ"ל. ה הלוא, י"ג מ"ל בתורה. הרעתם, חסר דחסר. ו וישגם, ס' חסר בלי'. אלהם, חסר. ז חלילה, מ"ל.

ת"א וישא משאת שבת קמח. וישתו וישכרו עמו שבת קלט. הבקר אור פסחים ב תענית י' פ' סוטה פ' ויקרא.

רש"י

מהלכת לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים אמר יש לי י' אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר. שהיה בכור לאמי. אשבל. ששבאו אל. גרא. שנתגייר באכסניא. ונעמן. שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה. מפים. מפי אבי למד. וחפים. שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד. שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובל' משנה (ב"מ ע"ד) על הכומר של זיתים ובלשון ארמי (פסחים ל"ט) במכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ. והוא לשון (איוב מא) אפיקי מגינים חזק וכן (שם יב) ומזיח אפיקים רפה: (לב) כי תועבה הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר: (לג) הבכר כבכרתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולן בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: (לד) משאת. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. (ב"ר) ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו: (ב) גביע. כוס ארוך וקורין לו מדרי"ש: (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו לשון

גנאי

ירושלמי

אחוכון זעירא דאמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי: (ל) ואוחי יוסף ארום רחשו רחמוי על אחוי ובעא למבכי ועל לקיטונא דבי מדמכא ובכא תמן:

נ(ל) לקיטונה ושזגי:]

(לא) ושזג אפוי מן דמעין ונפק ואזדרז ואמר שוו לחמא: (לב) ושויו ליה בלחודוי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמיה בלחודיהון ארום לא כשרין מצראי למיכל עם יהודאי לחמא ארום בעירא דמצראי דחלין ליה יהודאי אכלין: (לג) ואחזרו קדמוי רבא כהלכת רבנותיה וזעירא כהלכת זעירותיה הוה נקיט כפא דכספא בידיה ומקשקש במנחש בנהא דלאה סדר מציטרא חדא ובנהא דזלפה מציטרא חדא ובנהא דבלהה מציטרא חדא ובנימין בר רחל סדר לציטריה ותמחו גובריא איניש בחבריה: (לד) ונטל חולקין מעל פתוריה ושדרינון מן קדמוי לקדמיהון וסגא חולקא

יונתן בן עוזיאל

דבנימין מן חולקי כלהון חמשא חולקין חולק חד חולקיה וחולק חד מן דיליה וחולק חד מן אנתתיה ותרין חולקין מן תרין בנוי ושתיו ורויו עמיה דמן יומא דאיתפרשו מניה לא שתו חמרא לא הוא ולא הינון עד יומא ההוא: (א) ופקיד ית מנשה דממנא אפיטרופוס על ביתיה למימר מלי ית דיסקיי גובריא עיבורא היכמא דאינון יכלין לסוברא ושוי כסף גבר בפום טוניה: (ב) וית אוגביני אוגבין דכספא שוי בפום טונא דזעירא וית כסף זבינוי ועבד כפתגמא דיוסף דמליל: (ג) צפרא נהיר וגברייא איתפטרו הינון וחמריהון: (ד) הינון נפקו מן קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר למנשה די ממנא אפיטרופוס על ביתיה קום רדף בתר גובריא ותדביקינון ותימר להום למא שלימתון בישתא חולף טבתא: (ה) הלא דין דהוה שתי רבוני ביה והוא מטיירא הוה מטייר ביה אבאשתון מה דעבדתון: (ו) ואדביקינון ומליל עמהון ית כל פתגמיא האלין: (ז) ואמרו ליה למא ימליל רבוני
כפתגמיא

בעל הטורים

בפניהם: (כט) יחנך ב' במסו' הכא ואידך (ישעיה ל') חנון יחנך לקול זעקך. זהו שיש במדרש ששאלו כמה בנים יש לך ומה שמם וא"ל שכולם קרא שמות ע"ש הגלות שאירעו לאחיו חנן לקול זעקך שא"ל שהיה מצטער על אחיו. (מיד) נכמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני: (לא) ויתאפק ב' במסורה הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו מה הכא שהלך לצר וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף המן הלך לצר וסופו שמחה וששון ליהודים: (לג) והצעיר ב' במסורה והצעיר כצעירתו (ישעיה ס') והצעיר לגוי עצום בנימין שהיה צעיר נעשה גדול מכולם כדכתיב ותרב משאת בנימין ממשאות כולם: (לד) משאת ב'
במסרה

יונתן

בהמה וכן תרגום אם יגח שור על בעליו תורא על מסאבותא: (ל) כמשו רחמוי פי' כמו רחם לבי וכן תרגום שעורינו נכמרו ונדכוד כי כן דרך הכולה לבכות וק"ל: (לב) דחלין וכו' פי' כי לאכול אותה ירחמם ע"ז שלהם וכן פ"ה ודייקו מלת תועבה וק"ל: (ב) אוגביני אוגבין מלת גביע תרגומו אוגב לפעמים תרגמו ולפעמים כליד כמו שפ"א כאן ותפ' פרושם בגביע דמנורה והגאון מוהר"ד כולה לפנים אם טעמו בשינוי דסיקא כאשר כתב בתלמו ע"כ לא העתקתיו וע"ש: (ה) מטיירא מטייר כבר פירשנו ותוד ליתא בפסיקתא אלי במייר המתחלוק היו שהיו יודעים בחלום:
בכלותן

רמב"ן

ולוה אליו להשקות אל כל בני יעקב כי רצה לאמר לשלחם או משני שלא בא הכסף אליו והנה לכל אחד בפי אמתחתו כספו במשקלו כי כל איש יגיע בדמיו כסף טוב סחור להם וזה יקרה תמיד בשוקים ובאוצרות הנמכרים מרוב המהומות שם: (א) כאשר יוכלון שאת. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו: ושים כסף איש בפי אמתחתו. לדעתם. כי אמר להם ידע אדני כי עשה להם חסד ויבקש להטיב להם שאם עשה זה בפעם הראשונה שלא לדעתם היה להם התנכלות בגביע שנעשה בו כאשר נעשה בכסף אבל היה לדעתם וידעו בכסף כאשר ידעו במשא כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלון שאת ואם היה שלא לדעתם אולי טען עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטעון ולא יתכן כן בגביע ומי יוכל לדין עם שתקיף ממנו. ודע כי בעבור היות השוורים רבים מאד בכל מצרים ומאומות רבות בתוכם היו הבאים נותנין שקיהם כשקיהם בשקיהם למשביר והוא מודד להם לפי הכסף הנמצא בהם והם לוקחים הנתן להם כאשר דבר מלך שלטון ועוד כי באמונה הוא עושה ועל כן לקחו בפעם הראשונה שקיהם סגורים ולא ידעו מה בתוכם גם בשנית: (ה) הלא זה אשר ישתה אדני בו. לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאלו אינם יודעים מה מבקש. ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב ואמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת: ומעט אשר ישתה אדני בו. עלילה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה המלכות ולא יועיל כי ירבה חסד ותשלומין: והוא נחש ינחש בו. כי אינכו רוצה שיהיה הכוס אלו לאחרים וישאל למנחשי' עליו חכו שאמר איש אשר כמוני. וכוונתו לומר כי על פי המנחשים ידע שהם גנבוהו. ולכך רדף אחריהם יותר מכל הבאים בביתו וכל זה להתנכר בעניין
כאשר

אבן עזרא

יחנך. אין לו משקל *אולי השמש כן בעבור אות הגרון: (ל) כי נכמרו. בערו ויקדו וכן עורנו כתנור נכמרו: (לד) וישא משאת. דורון: ידות. חלקים: ממשאות כלם. מדורון כל א' מהם. כי רחוק לשת לו חמש ידות על כל חלק וחלק: (ב) גביעי. כוס: (ה) והוא נחש ינחש בו. הוא נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים. כמו נסיתי. וכן כי נחש ינחש. וטעמו למה לא פחדתם כי לנחותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלו אתי עיני עד שתקחוהו. ויאמר ר' יונה כי פי' בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו. גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים וי"א כי הגביע היה אצטרלוב ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר
הם

פירוש על אבן עזרא

*שראוי להיות יְחָנְךָ היו"ד בצר"א והחי"ת בקמ"ץ והנו"ן דגש לתשלום אות הכפל כי השורש הוא חנן. ולהקל על הלשון נפלה נקודת הדגש ונשארו התנועות להיות היו"ד בקמ"ץ והחי"ת בצר"א נס. ק(איכה ה' י'). ר פי' שהיתה הדורון שלו גדול מדורון של כ"א מהם. ש ר"ל אם השמועה. וכתיב ממשאת כלם א"כ היה לבנימין ה' חלקים כנגד כ"א והיה לו חמשים חלקים. ע"כ מפרש ר"א שהיה חלקו רק גדול מאחיו ויעלה פי' כדעת המתקוני. [illegible] ... ואולי [illegible] ... ע"י הנביא. א(לעיל ל' כ"ו). ב(להלן פמ' מ"ו) ופי' ג"כ כ"כ הסמן נסיתי ע"י הגביע. אם אינכם גנבים. [illegible] ... ע"י. ולפי דעת הי"א פי' כאשר הגביע היה אצטרלוב והיה מגיד הנעלמות. [illegible] ... בו ולא זולתו. [illegible] ... והגונב ממך גדול מבית החדר
נסתר

ספורנו

שלום: (כט) אלהים יחנך בני. אמר שאתה יחיד לאמך כאומרם ויותר הוא לבדו לאמו אלהים יתן לך חן שיקרבוך אחיך ואותם: (ל) ויבך שמה. שהבין בצרת אביו ואחיו: (לב) וישימו לו לבדו. שלא ירגישו אחיו שהוא עברי: כי לא יוכלון המצרים. לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ואחיו עם המצרים: (לד) ותרב משאת בנימין. להראות אם יקנאו בו: חמש ידות. שעם כל חלק שהיה שולח לכל אחד מהם כמנהג היה שולח חלק לבנימין להראות חשיבותו על כולם: וישכרו עמו. בשתיית יין מלכות רב שנתן לפניהם שלא היו מורגלים בהם ולא השגיחו שלא לשתות כל צרכם מן הראשון כאמר ראוי לעשות לכל סועד עם הגדולים כאמרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך: (א) ושים כסף איש בפי אמתחתו. בידיעתם שאמר להם שהסכמתי לשלם להם טובה תמורת הרעה שלעגתים: (ב) תשים בפי אמתחת הקטן. להראות איך ימסרו עצמם עליו כדי להצילו: (ה) הלא זה אשר ישתה אדוני בו. היה דבר עמהם כחושב שהיו כולם יודעים את הדבר: (ז) למה ידבר אדוני כדברים האלה. כמו שופט את
כולנו

פירוש רשב"ם

את המנחה. כי בדרך בשקים הוכחש יופי הפירות: (לב) כי תועבה. מאום ובזוי היה למצרים לאכול עם אנשי עבר הנהר כי נבזים היו בעיניהם ואנשי מצרים גסי רוח היו כדכתיב קראתי לזאת (רהב) הם שבת. וכן כי תועבת מצרים כל רועה צאן. שבזים היו בעיניהם הרועים כי הצאן היה מאום בעיניהם. כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. דבר המשוקץ למצרים ומאום נזבח לעיניהם לצורינו ולא יבזו אותנו לסוקלנו באבנים דרך בזיון כמו שמצינו בשמעי בן גרה יצא יצא ויסקל. קילל דוד וסיקל בעפר דרך בזיון: (לג) וישבו לפניו. צוה יוסף להושיבם כך. ויתמהו. שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להבחין איזה קודם לזה: (לד) ותרב. כמו ותרבה נתרבתה מתנתו. וכן ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. נשתלמה: (ג) הבקר אור. האיר כמו ראו נא כי אורו עיני לשעבר. וכן מה טובו אהליך יעקב: (ד) יצאו את העיר. כמו עברו וסבו את העיר. וכן כצאתי את העיר. כמו בני יצאוני ומני: (ה) והוא נחש ינחש בו. יש לומר שהיה מראה עצמו לעיניהם כיודע ענייניו על ידי קסם. ויש
מפרשים

לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב׃ ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים׃ י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם׃ יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃ יב וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃ יג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃ מפטיר יד וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃ טו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃ יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ס ס ס

קמ"ו . יחזקיהו . אמציה . והיה לי עבד סימן ותיבות אלפים כ"ס : הפטרת מקץ במלכים א' בסימן ג' ויקץ שלמה:

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי

אדני

אונקלוס

הָדֵין: ח הָא כַסְפָּא דִי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוֹעֲנָנָא אֲתֵיבְנוּהִי לָךְ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְאֶכְדֵין נִגְנוּב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ כַּסְפָּא אוֹ דַהֲבָא (מָנִין־דִּכְסַף אוֹ מָנִין־דִּדְהַב): ט דִי יִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ מֵעַבְדָּיךְ וּמִית וְאַף־אֲנַחְנָא נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִּין: י וַאֲמַר אַף־כְּעַן כְּפִתְגָמֵיכוֹן כֶּן־הוּא דִי יִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ יְהֵי־לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן תְּהוֹן זַכָּאִין: יא וְאוֹחִיאוּ וְאַחִיתוּ גְּבַר יָת־טוֹעֲנֵהּ לְאַרְעָא וּפְתַחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵהּ: יב וּבַלֵּשׁ בְּרַבָּא שָׁרִי וּבִזְעֵירָא שַׁצִּי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בְּטוֹעֲנָא דְבִנְיָמִין: יג וּבְזַעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמוֹ גְּבַר עַל חֲמָרֵהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא: יד וְעַל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית יוֹסֵף וְהוּא עַד־כְּעַן תַּמָּן וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי לְאַרְעָא: טו וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה־עוֹבָדָא הָדֵין דִי עֲבַדְתּוּן הֲלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי־בָדָקָא מְבַדֵּק גַּבְרָא דִי כְוָתִי: טז וַאֲמַר יְהוּדָה מָה־נֵימַר לְרִבּוֹנִי מָה־נְמַלֵּל וּמָה־נִזְכֵּי מִן־קֳדָם־יְיָ אִשְׁתְּכַח יַת־חוֹבָא בְּעַבְדָּיךְ הָא אֲנַחְנָא עַבְדִּין לְרִבּוֹנִי אַף־אֲנַחְנָא אַף דְּאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵהּ: יז וַאֲמַר חַס לִי מִלְּמֶעְבַּד דָּא גַּבְרָא דִי יִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵהּ הוּא יְהֵי־לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן סְקוּ לִשְׁלָם לְוַת־אֲבוּכוֹן: ס ס ס

יח וּקְרֵב לְוָתֵהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי יְמַלֵּל־כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא־יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי

כפרעה

מסרה, ח השיבנו, ל' וכ"כ [מ"י וס"ו]. נגנב, חסר. אדניך, אח חרי. ט אתו, מעבדי' ב' בס. אנחנו, ל'. י עבד, ב' ק"ז תמנין. נקים, ג' תמה יו"ד. יא ויורדו, מ"ל ו' ב' חסר י'. יב ויחפש, ב' בטעם ז"ג הפך שמאלי. בגדול, מ"ל. ובקטן, חסר. וימצא, ז'. בנימן, חסר. יג ויעמס, ל' וחסר וחד יתיר. חמרו, חסר. וישבו, חסר. העירה, ע'. יד עודנו, מ"ל. טו הלוא, י"ב מ"ל בתורה. כמני, כל או' חסר. טז נאמר, דגש מ"ד. לאדני, לא מפקין א'. נדבר, דגש מ"ד. נצטדק, דגש מ"ד. הננו, ג' דגשים בתורה. לאדני, לא מפקין א'. יז חלילה, מ"ל. מעשות, מ"ל. לי, דגש מ"ד. עבד, ב' ק"ז. ואתם, ב' בטעם ז"ג בקיפרא. לשלום, מ"ל. יח בי אדני, ז'.

ת"א ויחפש בגדול פסחים ז ב. מה נדבר ומה שבת קמ. חלילה לי ... שער כו.

רש"י

לשון גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום: (ח) הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכלן מנויין בבראשית רבה: (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר. עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כלם נתפסים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס איש על חמרו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישבו העירה. מטרפולין היתה והוא אומר העירה בכל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם: (טו) הלוא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: ומה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו מגזרת צדה לדרך. ותיבה שתחלתה סמ"ך או שי"ן כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העקר כגון (קהלת יב) ויסתבל החגב (דניאל ז) משתכל הוית בקרניא מגזרת סכל. (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי. מגזרת שמר. (ישעיה נט) וסר מרע משתולל. מגזרת (איוב י"ב) מוליך יועצים שולל. (שמות ט) מסתולל בעמי מגזרת (ירמיה יח) דרך לא סלולה:

חסלת פרשת מקץ

(יח) ויגש אליו. דבר באזני אדני. (ב"ר) יכנסו דברי באזניך: ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה

נ"כ

בפתגמיא האלין חס לעבדך מלמעבד כפתגמיא הדין: (ח) הא כספא דאשכחנא בפום טוננא אתיבניה לך מארעא דכנען והיכדין ניגנוב מבית ריבונך מנין דכסף או מנין דדהב: (ט) די ישתכח עמיה מעבדך יהי חייב קטול ואוף אנן נהי לרבוני לעבדין: (י) ואמר אוף כדין הי כפתגמיכון כן יהי דישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין: (יא) ואוחיאו ואחיתו גבר טוניה לארעא ופתחו גבר טוניה: (יב) ופשפש בראובן שרי ובבנימין פסק ואישתכח אוגבין בטונא דבנימין:

[(יב) ופשפש:]

(יג) ובזעו לבושיהון ואתיהב להון כח גבורתא וטענו גבר על חמריה ותבו לקרתא: (יד) ועל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עוד כדון תמן ונפלו קדמוי על ארעא: (טו) ואמר להום יוסף מה עובדא הדא דעבדתון הלא ידעתון ארום מטיירא יטייר גבר דכוותי:

[(טו) הוא מטיירה מטייר ביה:]

(טז) ואמר יהודה מה נימר לרבוני על כספא קדמאה ומה נמליל על כספא בתראה ומה נזדכי על אוגבין מן קדם יי אשתכח חובא על עבדך הא נחנא עבדין לרבוני אוף אנן אוף מאן דאשתכח כלידא בידיה: (יז) ואמר חס לי מלמעבד דא גברא דאשתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סוקו לשלם לות אבוכון:

ס ס ס

(יח) ויגש וקריב לותיה יהודה ואמר בבמטו רבוני ימליל במטו עבדך פתגמא במשמעיה דרבוני ולא יתקוף רוגזך בעבדך ארום מן שעתא דאתינן לותך הוית אמר לן מן קדם יי אנא דחיל וכדון חזרון דינך למהוי מדמין לריבנוי דפרעה:

[(א) וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו מנך ריבוני ימליל כען עבדך פתגם במשמעיה דריבוני ולא יתקוף רוגזך בעבדך הלא מן זימנא קדמיא דאתינן לותך למצרים הויתא אמר לן מן קדם יי אנא דחיל וכדו חזרו דינך לשבקי

מדמין

בעל הטורים

במסרה ויקח מאלום. מסלוט טול ומדוטים כדאיתא במדרש שהיה מכה בגביע ואומר ראובני ושמעוני אחם אחם יושבו ביחד ואני אין לי אח ואחי ובנימין אין לו אם ואחיו כתב ביחד וזה היה משאם טוב ומדוטים:

(יח) ויגש אליו (יהודה) בגימ' זהו להלחם עם יוסף. (ועם הלוחמיו' בגי' גם נכנס לפיוס דלג' דברי' נכנס (והשלישים עי' בר"ב): ויגש אליו יהודה ס"ת הוה שא"ל אני טוב לך שכמו שאתה מלך גם אני מלך. ופ"ת דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו: בי אדוני פי' בי עשה מה שתרצה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר ב' במסורה

רמב"ן

כאשר החפש בשקם שהחל בגדול ובקטן כלה: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבין בדבר עברה שנמצאת גנבה ביד אחד מכן כלן נתפסין אבל אני אעשה לכם לפנים מן השורה אשר ימצא אתו בלבד יהיה לי עבד ל' רש"י ואין לשון גם עתה נופל יפה על הפי' הזה ואולי יאמר גם עתה שכדבריכם כן הוא המשפט. אשר ימצא אתו יהיה לי עבד בלבד אבל יוסף אמר חלילה לי מעשות זאת ויורה כי אין משפטם שיהיו כלם נתפשין בגנבה. ולכן אמר חלילה לי כי שופט כל הארץ אני וחלילה לי מעשות לכם חמס כי אין חיוב בעברה בהמצא גנבה ביד אחד מהם בלתי אם נודעו בה בהוקדם יחד ללכת לגנוב ולקח אחד מהם את הגנבה לדעת כלם אז יתחייבו. והנכון כי תחלה היה מחייבים את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הרעותם אשר עשיתם והם פטרו עצמם באמרם אשר ימצא אתו ומת כי הוא הגנב וגם אנחנו הנקיים מן הגניבה נהיה לעבדים הנה דעתם לומר שהגנב אשר ימצא אתו הוא לבדו היודע בגנבה כי אם היו כלם בגנבה למה ימות זה ויהיו הם כלאחר מיתתו כלם או יהיו כולם עבדים כי הדין בהם שוה אבל הם טועים שלא ידעו האחרים בגנבה רק קנסו את עצמם שיהיו גם הם לעבדים ולכן אמר להם גם עתה שאתם נודעים ומלאים יודו כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא הגנב והוא לבדו הראוי להענש ויהי לי עבד כי בתשלומיו אני חפץ יותר ממיתתו ואתם תהיו נקיים כי אולי לא ידעתם בגנבה כאשר אמרתם. או טעם כן הוא. כן יהיה. גם עתה שאין כן המשפט כדבריכם. כן יהיה. וכמהו ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו. טעמו כן יהיה והוא הנכון בעיני והוא דברי רבותינו בבראשית רבה שאמרו עשרה בני אדם שנמצאו בגנבה אין כלם נצלבין. אני איני עושה כן וכו' נתכוונו למה שפירשתי לא כדברי רש"י ויכול לתקן לדעת הרב שאמר יוסף חלילה לי מעשות זאת שאהיה לכם אני רע מאשר על ביתי שפטר אתכם מחטאה ואמר לכם ואתם תהיו נקיים כי אני אקיים דבר עבדי ועתה מלאכי אחלים: (יח) ויגש אליו טעם ידבר נא עבדך דבר. לאמר כי דברים מועטים ידבר ואל יחר עליו לאורך. והנכון בעיני כי הדבר הוא המפורש אשר [illegible]

יונתן

(יב) בראובן שרי ובבנימין פסק דלא סמכא בגדול ביהודה אלמון גדולה לכן כתב שהוא כמשמעו:

(יח) ירושלמי הלא מן זמנא קדמיא דכסתכן לוסף וכולי כל זה גרכה וילקוט ומדייק לפי זה בשאלה מבקים ואינו עושה היה כמו שהנביאים ואמר שימה פיכי עליו ולא כלה לקיים אך גחר ואינו מקיים היכן עליו ביוסף לכן מסרנם שנתמן קדוש אמר ונזר על עלמו להיום ירא אלהים שאמר את האלהים אני ירא ועוזר בו להיות כפרעה. יקיר הנא כוסף ונבא יקיר כוס פרעה רבן ואלי

פיוס

אבן עזרא

זה הוא הגדול וזה נולד אחריו: (טז) מ"ם נצטדק. משפט מ"ו מהמשפט בעבור הצ"די: האלהים מצא. על דרך האמת. כי עון היה לנו ונחשבו נקנס ואינכו והיום נמצא. או יהיה פי' עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא:

(יח) ויגש וגו' כי כמוך כפרעה. אתה כמלך והמלך כמוך. וכן כל פרי הפי"ן [א]ושכן זה אחר זה. כמו כעמי [ב]כעמך. והיא דרך קצרה:

(כ) אב זקן. כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים [ג]ויוסף להיות אביהם

בסור

פירוש על אבן עזרא

נענש על גודל הגניבה ע"כ מען יוסף כי המעשה ברע היה כפול. הגניבה שיתה יקר ערך לנפשו. והמנחש שיה יוסף אשר הוא משנה למלך. [ד]כי נלפדק שרשו צדק והמ"ם במקום מ"ו המפעל. וכמוהו כלטיידנו (יהושע ט' י"ב) וכל מלה שפ"ם הפעל שלה סמ"ך או שי"ן יבוא מ"ו המפעל אחר פ"ם להקל על הלשון דמפסל הסגב (קהלת י"ב ה') אשורש סבל. ויששמר חקות עמרי (מיכה ו' ט"ז) משורש שמר. ועבור כי הצ"ם קרוב במבטא בני ס"י לגד"י הוא במקום לדי"ק. הר"ל עליעה אינה ע"ל הזדמן רק ע"ד מקרה. ואלא ה' אינו תייך זה ע"כ פי' ר"א כי הוא דרך משל. וטעמו כי שמליאה היא מלרם כי נחכם מאת שנה וכסיום נגלה לעיניהם. ולפי פי' הב' עון פלי הוא העונש כמו (לעיל ד' י"ג) ור"ל אשר זאת היא נחמתם כאשר מעי עליון לא שלא פרעם תאם ה' גזר כבה בודאי הוא לעונשם ולא נוכל לפטון ע"ז.

[א]ע"כ והיה כלדיק וכו' (לעיל י"ח כ"ה). [ב](מ"ב ג' ז'). [ג]יעקב

פיס

ספורנו

טלנו: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא. אע"פ שעתה בזה הענין כן הוא הדין כמו שאמרתם בהיות הגביע גניבה השלים אשר שלם לכם טובה להשיב כספכם איש אל שקו מכל מקום האיש אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ולא כולכם וגם הוא לא ימות כמו שהיה מן הדין: ואתם תהיו נקיים. מעבדות ומכל עונש אחר: (טו) מה המעשה הזה. שהיה בו רשע עם סכלות שהיה לכם לחשוב שלא יעלה זה בידכם: (טז) מה נאמר לאדוני. להשיב על דבריך בשאלת מה המעשה הזה כי אמנם מה נדבר להכחיש שלא עשינו זאת אע"פ שהדין עמנו: ומה נצטדק. להוכיח במיעוט שהיה הכל מסובב להתעולל: האלהים מצא את עון עבדיך. לא בשביל זה אנו נענשים שלא חטאנו בזה כלל אלא בשביל עון שעשינו לימים ראשונים ראה האל להפרע להפרע ממנו על ידך על דרך מרשעים יצא רשע כמאמר (באיכה רבתי) לוליינום ופסוס לטורינוס כאמרם אנו הרבה נתחייבנו מיתה למקום אלא הרבה שלוחים למקום נמרים ואריות שפוגעים בנו ולא נפרע ממנו אלא על ידך שעתיד לתבוע דמנו מידך: (יז) חלילה לי מעשות זאת. שאהיה אני שליח להפרע מכם מעונותיכם הקודמים כענין מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך לא אקח לעבד ולא אענים זו לתי הגונה אלי עתה בזה ההפרעה בלבד: (יח) ויגש אליו. ידבר נא עבדך דבר. מאחר שאמרת חלילה לי מעשות זאת שלא תחוץ שתהיה תקלה על ידך אפילו לאויבים: ידבר נא עבדך. להודיעך

פירוש רשב"ם

מפרשים חכם כמותי ינחש על ידי הכוס מי גנבו ממני לפי שכתוב לפנינו כי נחש ינחש איש אשר כמוני ואין כתיב שם ינחש בו: (י) כדבריכם כן הוא. שהרי כולכם שותפים וכן מנהג סוחרים ללקות זה על זה אבל איני חפץ אלא הוא לבדו יהיה לי עבד: (טו) איש אשר כמוני. כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסום קסם והנני יודע מי גנב ממני:

(יח) ויגש. כי כמוך כפרעה: הרי אתה כמלך ויראתי מחרון אפך:

אדוני

אדני ואל־יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה: יט אדני שאל את־עבדיו לאמר היש־לכם אב או־אח: כ ונאמר אל־אדני יש־לנו אב זקן וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו: כא ותאמר אל־עבדיך הורדהו אלי ואשימה עיני עליו: כב ונאמר אל־אדני לא־יוכל הנער לעזב את־אביו ועזב את־אביו ומת: כג ותאמר אל־עבדיך אם־לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני: כד ויהי כי עלינו אל־עבדך אבי ונגד־לו את דברי אדני: כה ויאמר אבינו שבו שברו־לנו מעט־אכל: כו ונאמר לא נוכל לרדת אם־יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי־לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו: כז ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה־לי אשתי: כח ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד־הנה: כט ולקחתם גם־את־

אונקלוס

כפרעה כן־את: יט רבוני שאיל ית־עבדוהי למימר האית־לכון אבא או־אחא: כ ואמרנא לרבוני אית־לנא אבא סבא ובר סיבתין זעיר ואחוהי מית ואשתאר הוא בלחודוהי לאמה ואבוהי רחים־לה: כא ואמרת לעבדיך אחיתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי: כב ואמרנא לרבוני לא־יכול עולימא למשבק ית־אבוהי ואם־ישבוק ית־אבוהי וימות: כג ואמרת לעבדיך אם־לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי: כד והוה כד סליקנא לעבדך אבא וחוינא לה ית פתגמי רבוני: כה ואמר אבונא תובו זבונו־לנא זעיר־עיבורא: כו ואמרנא לא נכול למיחת אם־אית אחונא זעירא עמנא וניחות ארי־לא נכול למחזי אפי גברא ואחונא זעירא ליתוהי עמנא: כז ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארי תרין ילידת־לי אתתי: כח ונפק חד מלותי ואמרית ברם מקטל קטיל ולא חזיתה עד־כען: כט ותדברון אף־ית־דין

מן

מסרה כפרעה, ל'. יט היש, במקף ותליהי בלי מהג נגד הכלל. כ וילד, ב'. זקנים, ב' חסר. ויותר, ב'. לאמו, ג' דקדים לאביו. ואביו, ט'. אהבו, ד'. כא הורדהו' ב' כ"כ [מו"ק וס"י וסו"ס]. ואשימה, מ"לת'. עיני כ"ע. כב לעזב, חסר. כג תספון, ג' כ"כ סו"ק וס"י, לראות, מ"ל. כד עלינו, ב' לאסור אם השמון. אל עבדך, במהג לב"ס. כה שבו, כו"ל חסר בחו' *במ"ג ומלמ"ל. כו לרדת, מ"ל. הקטן, חסוף דגש. כז לי, דגוש מד"ד. כח טרף, ג' חסר. טרף, ב' חסר. ראיתיו, ב' וחד ורלאיתיו מ"ל דמ"ל. כט ולקחתם, ו'.
*נ"ל במ"ג כ"כ בכ' מבין סידום.

רשי

(ד"א) דבר אשר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך (ב"ר): (יט) אדני שאל את עבדיו. (ב"ר) מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר: (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו. מאותו האם אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה: (כט) וקרהו אסון. (ב"ר) שהשטן מקטרג בשעת הסכנה:

והורדתם

רמב"ן

יחלה פניו להחליף בנימן אחיו בו כי לא יבקש ממנו דבר אחר ואחר דבריו פיוס ובקשה לזה: ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה. יאמר אל יחר אפך בי על דברי לפניך: כי כמוך כפרעה. יאמר אל יחר אפך בי כי על מורא גדול אני מדבר לפניך כאלו אני מדבר לפני פרעה: (יט) ארני שאל את עבדיו. לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה בכר ביניהם ומה שאמרו ז"ל וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו אינה טענה כי המושל שילוה להביא אדם לפניו לא יעשה על מנת לשמור אותו מן הרעות שיעשה וכ"ש על הגנבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו ומתחלה כבר שם עינו עליו לטובה וקרא לו לשלום ולכבוד. אלהים יחנך בני ועשה לכולם לכבודו משאת לפניו בבית המלכות והרבה משאתו ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת יותר מן הכסף שהביאו לו כאשר פירשתי ומה לעשות לו. ואשר יראה לי על דרך הפשט שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהי' הוא יביא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם שאלה כירא שמא לנסות אותם על הנער שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באונס הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך בהלוכנו הראשונה רק אמרו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בנפשינו. הביא אותו מפני שלשנות רעב כי אמרת לא תוסיפון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בספק ובדאגה ועתה בראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תאול כא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולכן החיה לדקה וזה טעם כל הפרשה: ויתכן שיהיה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד. והורדת את שיבת עבדך אבינו. וכן והשאת עמך. ויש לומר עוד על דרך רבותינו שאמרו זו היא השמת עין. יאמר כי כמוך כפרעה ראוי שתעמד בדבורך ובחיובך כי על פיך הביאונו אותו באונס גדול כאשר יזכיר ופחד לפרש לו יותר. אבל יש בסתר דבריו שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם כי למה יבקש לראותו על כרחם וכן אמרו בבראשית רבה אמר לו יהודה תדע לך שבעלילה באת עלינו כמה מדינות ירדו ליקח אוכל כלום שאלת אותם כמו ששאלת לנו שמא בתך אנו מבקשים או אחותינו אתה מבקש יאמרו כי היה זה נרמז בדבריו: (כא) ואשימה עיני עליו. אמר ר"א הטעם שאראה אותו ולא מצאתי בכתוב שימת עין על הראיה בלבד ושמתי עיני עליהם לטובה. קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי לא צוה אותם שיביאוהו אשר שיקחנו אלא שישמור אותו וייטיב לו אבל כדי להם יוסף לחמול עליו ולשמרו ואם לא נזכר בפירוש כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר ספר יהודה בפניו ולא הזכיר מאשר שמעון ועלילת מרגלים עמהם. דרך מוסר או אימת מלכות: (כב) ועזב את אביו ומת. פירש ר"א ומת אביו וא"כ היה אומר לא יוכל אבינו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת. או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא ישלו הסמלה על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע. אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו

היותו

ירושלמי

מרמין לרגלוי דפרעה רבך דאת יימי ביה ארום יקיר אנא בחתך ואבא יקיר נוות פרעה רבך דאת יימי ביה הלא אנא משתבע בחיי רישיה דאבא ולית אנא משקר דאין שליף אנא חרבי מן גו תיקא לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דניתמלי כל ארעא דמצרים קטולין לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דנעביד כל ארעא דמצרים צדון מן דייור מנך קדמוי אנא משרי ומפרעה רבך אנא מתחיל על מנת מיעבר על פורחיה דאבא או דילמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך מה דעבדו תרין אחוי שמעון ולוי בעלו לכרכא דשכם דהות יתיב בשלוה וקטלו כל דכורא לפתגם דחרב על ידי דסאיבו לדינה אחתהון דלא הוא מתמניא בשבטייא ולא מקבלא חולקא ואחסנא עמן בפילוג ארעא על חד כמה וכמה דבנימין אחונן מתמני עמן בשיבטייא ומקבל חולק ואחסנא עמן בפילוג ארעא ואנא דוזילי קשי מידהון דערבית לטליא מן ידוי דאבא ואמרית ליה אין לא אייתית יתיה לותך ואקימית יתיה קדמך נהוי חטי לך ומרחק מן שאילת שלמך כל יומיא או דלמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום מלכין ושלטונין אנן כותך בארעא דכנען:

(יט) רבוני שאיל ית עבדוי למימר האית לכון אבא או אחא:

[(יט) כד חמא יוסף דבדבא ויקידא דסליקת גבורתיה דיהודה אחוי ותמקן

יונתן בן עוזיאל

שערתיה דלביה ובעו לבושיה ביה בשעתא רמז יוסף למנשה בוכריה ורפס בסמאניה ורעדת כל פלטין דיוסף ביה בשעתא אמר יהודה אילולי דהוא עלע מן בית אבא לא הוה כשר למתעברא כן בכדין שרי יהודה מרעיך במילוי ואמר רבוני שאיל ית עבדוי למימר האית לכון אב או אח:] (כ) ואמרנא לרבוני אית לן אבא סבא ובר סיבתין קליל ואחוי מית ואשתאר הוא בלחודוי מן אמיה ואבוי בגין כן רחים ליה: (כא) ואמרת לעבדך אחתוהי לותי ואשוי עינוי לטבתא עלוי:

[(כא) מחוס עיני עלוי:]

(כב) ואמרנא לרבוני לית אפשר לטליא למשבוק ית אבוי דאין שביק ית אבוי מית הוא: (כג) ואמרת לעבדך אין לא ייחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למיחמי סבר אפי: (כד) והוה כד סליקנא לעבדך אבא ותנינא ליה ית פתגמי רבוני: (כה) ואמר אבונא תובו זבונו לנא קליל עיבורא: (כו) ואמרנא לית אפשר לנא למיחות אין אית אחונא זעירא עמנא וניחות ארום לית אפשר לנא למיחמי סבר אפי גברא ואחונא זעירא ליתוי עמנא: (כז) ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארום תרין בנין ילידת לי אנתתי: (כח) ונפק חד מלותי ואמרית ברם מיקטל קטיל ולא חמיתיה עד כדון: (כט) ותדברון אף ית דין מן קדמי ויארעיניה מותא ותחתון ית סיבתי בדווי לבי

בעל הטורים

במסר' הכא ולידך ואל ימר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם: ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כשולי הקדירה כי על ידי היו להם לפרום (וא"כ ע"כ שיחר אינו ל' רוגז כ"א ל' שחרות כמו ועלמותי כמוקד נחרו) ה"נ א"ל יהודה אל ישחנו פניך לריך אני לדבר מעט: כמוך כפרעה (עם האותיות והכולל) בגימ' בך מתחיל: (יט) היש לכם אב או אח ועל אחם לא שאל כי ידע שכבר מתה: (כ) וילד. ב' במסרה הכא ולידך כי אים הרבמי לבלעי וילד למצרימי. שאם היה לבנימין כאן הרי כאלו הכנתי איש דהיינו יעקב לבלעי וילד למצרימי דהיינו בנימין כי א"א להם לחיות זה בלא זה. וילד זקנים שהי שמסר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: ויותר ב' במסר' הכא ולידך ויותר יעקב לבדו. מה התם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו למלחמה: (כג) לא תוספון לראות פני ב' במסורה הכא ולידך לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. שא"ל לא די שלא תראו עוד את פני אלא

יונתן

פירוש לפ"ז כי כמוך אני ואני כפרעה וגם שאל מלינו זה שהיה יעקב מלך הכוונה שהוא נכבד מאד ודבריו נשמעים כי ידעו שאלהים עמו וכן לשון תנחומא כשם שאתה ופרעה גדולים במקומכם כן אני ואבי גדולים במקומינו: מדון וכולי פירוש הרבים מלין יותר: מנך קדמוי אנא משרי פירוש ממך אני מתחיל: מתחיל מקיים וזהו כי כמוך כפרעה להשוותם בהריגה: דערבית לטליא כדכתיב לקמן כי עבדך ערב את הנער. דלמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום מלכין וכולי פירוש וכי לא שומע לך שמלכים אנן ולכן התגלגלותי על שאני מדבר באזניך שלי מליץ כי יאה למלך מדיין עם מלך. והו כי כמוך אני וק"ל: (יט) ירושלמי כד חמא יוסף כולי קשה ליה שעפה היה בתוקף הרוגז ודברים קשות שדיבר לו כמוך כפרעה וכולי ואומר לו בלשון אדוני אלא דבריה ניכרים דהא והכיר בו וק"ל: ורפס תרגום ברגלו. ללא תרגום של ללע כבר פירשנו: (כא) מחוס מלה ע משמעו לאתי אכפין א' לשון חס ורחילה

רמב"ן

היינו ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו ואם יעזבנו ויצא בדרך ימות הנער: (כד) כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדוני. אמרו כי בבוא' אליו מיד הגידו לו שלא יוסיפו לראות פניו בלא אחיהם הקטן ולא אבה לשלחו והיה מניח לו שמעון במאסרו וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב: (כז) אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. אם יאמר שהוא יחיד לאמו מה טעם בזה שהרי שיבתו ברעה שאולה אחרי שיש לו כמה בנים רבים ובני בנים ואמו כבר מתה לא תנחם עליו בשרו אבל הטעם כי יעקב לא לקח אשה מדעתו רק רחל וזה טעם ילדה לי אשתי כי לא נולדו לי מאשה אשר היא אשתי ברצוני רק שנים ושאתי אהבתי בהם כאלו הם יחידי' לי והשאר כבני פילגשים הם אצלי ואחיו מת וזה לבדו בני יחידי אשר אהבתי ולכן יקדים הכתוב רחל ללאה כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל. ויקרא לרחל וללאה השדה כי היא העקרת המשכנתו ואמרו המפרשים כי לכך יאמר בסדר הזה בני רחל אשת יעקב כי היא העקרת אשתו באמת בלא תרמה ודעתי היה זה מפני שהזכירה שם בין השפחות וכבר הזכרתי. כן: (כט) וקרהו אסון והורדתם את שיבתי. אם יקראהו אסון כאשיו תורידו את שיבתי ברעה שאולה. או וקרהו אסון שיקראנו כן מפני היותו נער ורך לא נסה ללכת בדרך וכמו שאמר למעלה פן

אבן עזרא

במור: (כא) ואשימה עיני עליו. שאראה אותו: (כב) ועזב את אביו ומת. ולמה לא הביא המזכיר ההמשה שאין להם הטרע. כמו ויט לוף כשלו וזה טעמים: (כח) אך טרף טרף. והטעד כי לנו ראיתיו עד הנה: להתאפק

פירוש על אבן עזרא

היה בן פ"ג כשנשבך ופ"כ מאביו. י"ד שנים כשתן בנים ש"וע. ז' שנים עבד בשביל רחל הרי פ"ד שנים ושנה עבור רלובן כשמע שנה הרי פ"ה וק"ל שנים היה בעמדו לפני פרעה. ואם שפיר אלו ג' חדשים משנת עבור רלובן ותוסיף עדי בא יעקב למצרים מעת הנשת יהודה לפני יוסף הרי לך מ"ה שנים לראובן. ועי"כ הוכרחו לפרש כי הוא זקן אשר הולידם לימי זקנותו. דכמ"ש ואם אחיכם הקטן הביאו אלי ויאמנו דבריכם (לעיל מ"ב כ') וכפי דבריו גודלי כוונו לראות ע"י הבחינה על אחיו אם כנים הם. ולעמוד על אמתת דבריהם. המזכיר הוא איפי בן יהודה (ביומא ע"ב ע"א) המשמש פס' שאין להם הכרע וכו' וי"ל אם הזכיר המשמש ע"ם. למה לא הביא ג"כ זה הפסוק אשר אינו ידוע. אם ומת מורה על אביו או על בנימין. וכ"כ הפסוק וישלוף וכו' (חס ד' ז') גם שם אין לו הכרע מי נתן הנעל ומי קבל. והרמב"ן אולי היה לו גרסא אחרת בפי' ר"ם. אולי מדייק ככה מהכתוב למה כתוב כאול אם אביו. ואם היה כתוב ומת קודם אם אביו הי' היה מספיקים שאין להם הכרע וכאשר כתוב עוד הטעם ונגזב אם אביו ומת גודלי מרה שמיהם על אביו כ"ז לפי' ב"ם. י"ל גודלי נטרף. ולא ראיתיו וכו' הוא הפי' מן טרף טורף

ספורנו

לסודיעך התפלה שתהרע על ידך את מעשה זאת: ואל יחר אפך. באמרי אליך שאתה גרמת זאת התפלה על כרחנו: כי כמוך כפרעה. כי עם שאתים דברים כנגדך לא יהיה בהיותי בלתי משיב אותך כי אומנם אתה משוב בעיני כמו פרעה שהוא המלך: (כ) ואביו אהבו. יותר מכלנו ולכן לא הניחו ברלאותם לבא עמנו וזאת היתה הסבה שלא היה עמנו אז לא שתלחנוהו לרגל כאשר חשבת: (כא) ואשימה עיני עליו. ואין לריך שידלג אביו לשלחו: (כב) לא יוכל הנער לעזוב את אביו. כי מאז שיעזוב את געגועי אביו והסברת פניו יתעלב ונפל למשכב או ימות: ועזב את אביו ומת. ועם זה אביו ימות בלי ספק: (כג) אם לא ירד. אע"פ שתשמע טענותנו האמתית גזרת עלינו בלון פאום ובקנס שנביאהו: (כד) ונגד לו את דברי אדוני. ואעפ"כ לא שמע לשלחו אז: (כה) שובו שברו. ובהכרח הרעב הכרחנוהו אותו לשלחו ובכל זאת העיד בנו שאולי לא נביאהו אלי ונסים

פירוש רשב"ם

(יט) אדוני שאל. אתה גרמת לנו להביאו הנה וחולין הוא לך לעכבו: ואשימה עיני עליו. אפי' פשע נגאי הוא לטושל הארץ להברית דבריו: ונפשו

זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ ל וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃ שני לא וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ לב כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים׃ לג וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃ לד כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃ מה א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ ב וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃ ה וְעַתָּה ׀ אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃ ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃ ז וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃ שלישי ח וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי

אל

מן־קדמי ויערעניה מותא ותחתון ית־שיבתי בבישתא לשאול׃ ל וכען כמיתי לות־עבדך אבא ועולימא ליתוהי עמנא ונפשיה חביבא־ליה כנפשיה׃ לא ויהי כד־יחזי ארי־לית עולימא וימות ויחתון עבדיך ית־שיבת עבדך אבונא בדוונא לשאול׃ לב ארי עבדך מערב בעולימא מן אבא למימר אם־לא איתיניה לותך ואהי־חטי לאבא כל־יומיא׃ לג וכען יתיב־כען עבדך תחות עולימא עבדא לרבוני ועולימא יסק עם־אחוהי׃ לד ארי־אכדין אסק לות־אבא ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישו די ישכח ית־אבא׃ א ולא־יכיל יוסף לאתחסנא לכל דקימין עלוהי וקרא אפיקו כל־אנש מעלוי ולא־קם אנש עמיה כד־אתידע יוסף לות־אחוהי׃ ב ויהב ית־קליה בבכיתא ושמעו מצרים ושמע אנש בית־פרעה׃ ג ואמר יוסף לאחוהי אנא יוסף העד־כען אבא קים ולא־יכילו אחוהי לאתבא־יתיה פתגם ארי אתבהילו מן־קדמוהי׃ ד ואמר יוסף לאחוהי קריבו־כען לותי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון די־זבנתון יתי למצרים׃ ה וכען לא־תתנסון ולא־יתקף בעיניכון ארי־זבנתון יתי הכא ארי לקימא שלחני יי קדמיכון׃ ו ארי־דנן תרתין־שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין די לית־זרועא וחצדא׃ ז ושלחני יי קדמיכון לשואה לכון שארא בארעא ולקימא לכון לשיזבא רבא׃ ח וכען לא־אתון שלחתון יתי הכא אלהן מן־קדם־יי ושויני לאבא לפרעה ולרבון לכל־אנש־ביתיה ושליט בכל־ארעא דמצרים׃ ט אוחו וסקו לות־אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל־מצרים חות לותי לא תתעכב׃

ותתיב

מסרה וקרהו, ל' בלא א' וחד וקראהו. אסון, מלא. והורדתם, מלא. שיבתי, מ"ל. שאלה, ט' ח' חסר וא' מ"ל. ל כבאי, חסר ל'. ונפשו, ח'. קשורה, מ"ל ב'. לא כראותו, ב' חד מלא וחד חסר. והורידו, מ"ל דמ"ל ב'. עבדיך, מ"ל. שיבת, מ"ל. ביגון, מ"ל. שאלה, ט' ח' חסר וא' מל'. לב ערב, ה'. אביאנו, מ"ל. לג ישב, ל'. לאדני, הסלק כמה. לד איכה, ב' ותרגמין. ברע, ב' קמץ. מה א יכל, חסר. להתאפק, ל'. הוציאו, מ"ל דמ"ל. ולא עמד, ב' הטעם בעיין נקב"ה נגד דעת הרז"ה. בהתודע, ל'. אל אחיו, מטעין*. ב קלו, חסר. בבכי, ו'. ג העוד, מ"ל. נבהלו מ"ל. מפניו, חד מן כ"ב דגשים. ד אלי, הלמ"ד בפתח. ויגשו, ל'. אחיכם, כ"ח. ה תעצבו, ה' מלין בתרי טעמי [כ"ל מונח רביע]. ואל יחר, ב' ותרגמין. בעיניכם, כל קו' מ"ל דמ"ל. למחיה, ל'. ו ועוד, כ"ג ומ"ל. וקציר, ב'. ז וישלחני, ב' ואחנה לו זמן. לשום, מ"ו. ולהחיות, ב' ומ"ל. לפליטה, מ"ל. גדלה, חסר. ח כי האלהים, ו'. וישימני, מ"ל בכ"ן כמו"ל יודי"ו. ולאדון, מ"ל. ומשל, ה"ו. ט מהרו, ד'. שמני, ל'. לאדון, מ"ל. רדה, ב'.

*מיכותו בס' מנין מידות.

ת"א ולא יכלו אחיו לענות חגיגה ד. כי זה שנתים שאלתות מ'.

רש"י

והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום אחד: (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי, כלם מבחוץ ואני נקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות: (לג) ישב נא עבדך וגו'. (נ"א) לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם: (ב) וישמע בית פרעה

לְבֵי קְבוּרְתָּא: (ל) וּכְעַן בְּמֵיתַי לְוַת עַבְדָּךְ אַבָּא וְטַלְיָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא וְנַפְשֵׁיהּ חֲבִיבָא לֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ: (לא) וִיהֵי כַּד יֶחֱזֵי אֲרֵי לֵית טַלְיָא וִימוּת וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ יַת סֵיבַת עַבְדָּךְ אֲבוּנָא בִּדְווֹי לְבֵי קְבוּרְתָּא: (לב) אֲרוּם עַבְדָּךְ מְעָרַב בְּטַלְיָא מִן אַבָּא לְמֵימַר אִין לָא אַיְתִינֵיהּ לְוָתָךְ וְנִתְחַיַּיב קֳדָם אַבָּא כָּל יוֹמַיָּא: (לג) וּכְדוּן יָתִיב בְּבָעוּ עַבְדָּךְ חוּלַף טַלְיָא עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי וְטַלְיָא יִסַּק עִם אֲחוֹהִי: (לד) אֲרוּם הֵיכְדֵין אֶסַּק לְוַת אַבָּא וְטַלְיָא לֵיתוֹי עִמִּי דִּלְמָא אֶחֱמֵי בְּבִישְׁתָּא דְּתַבְרַת יַת אַבָּא: (א) וְלָא יְכֵיל יוֹסֵף לְמִסוֹבְרָא דְּלָא לְמִבְכֵּי מִן בְּגַלַל כָּל מִן דְּקַיְימִין קֳדָמוֹי וַאֲמַר הַנְפִּיקוּ כָּל אֱנַשׁ מִן קֳדָמַי וְלָא קָם אֱנַשׁ עִמֵּיהּ כַּד אִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף לְאַחוֹי: (ב) וַאֲרִים יַת קָלֵיהּ בִּבְכוּתָא וּשְׁמָעוּ מִצְרָאֵי וּשְׁמַע אֱנַשׁ בֵּית פַּרְעֹה: (ג) וַאֲמַר יוֹסֵף לְאַחוֹי אֲנָא הוּא יוֹסֵף הַעוֹד גְּדַן אַבָּא קַיָּים וְלָא יְכִילוּ אַחוֹי לְאָתָבָא לֵיהּ פִּתְגָּם אֲרוּם אִתְבְּהִילוּ מִן קֳדָמוֹי: (ד) וַאֲמַר יוֹסֵף לְאַחוֹי קְרִיבוּ בְּבָעוּ לְוָתִי וְחָמוּן גְּזֵירַת מְהוּלְתִּי וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף אֲחוּכוֹן דִּי זַבֵּינְתּוּן יָתִי לְמִצְרַיִם: (ה) וּכְדוּן לָא תִתְנַסְסוּן וְלָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵיכוֹן אֲרוּם זַבֵּינְתּוּן יָתִי הַלְכָא אֲרוּם לְקַיָּימָא יַתְכוֹן שַׁדְּרַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן: (ו) אֲרוּם דֵּין תַּרְתֵּין שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין דְּלָא רְדַיִן וְלָא חֲצָדִין: (ז) וְשַׁדְּרַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן לְשַׁוָּאָה לְכוֹן שְׁיוּרָא בְּאַרְעָא וּלְקַיָּימָא לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא רַבָּא: (ח) וּכְדוּן לָא אַתּוּן שַׁדַּרְתּוּן יָתִי הַלְכָא אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ אִסְתַּקַּף פִּתְגָּמָא וְשַׁוְיַנִי לְרַב לְפַרְעֹה וּלְרַב עַל כָּל בֵּיתֵיהּ וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם: (ט) אוֹחוּ וְסַקוּ לְוַת אַבָּא וְתֵימְרוּן לֵיהּ כִּדְנַן אמר

בעל הטורים

אלא בכל הדרך לא הוסיפו לשוב עוד: (כט) והורדתם ב' במסורה הכא ואידך והורדתם את אבי הנה. משל לפרה שאינה רוצה ליכנס לשחיטה הכניסו את ולדה והיא נכנסה כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס מיד: (ל) קשורה ב' במסורה הכא ואידך (משלי כ"ב) אולת קשורה בלב נער. שהוא נער ואף שם לקה הנביא הוא מפני אולתו שקשורה בו. אי נמי מפני שאולתו קשורה בו לכך שהיה כנפשו קשורה בנפשו של אביו לאהבו: (ו) וקציר ב' במסורה הכא ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר ודאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקום זרע וקציר לא ישבתו וע"כ אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא ישבתו זרע וקציר וכשיזרעו יקצרו וכאן לא רצו לזרוע שאמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור ע"כ אמר חריש ולא אמר זרע וקציר: (ט) רדה ב' במסו' הכא ואידך (יחזקאל ל"ב) רדה והשכבה את ערלים גבי נבוכדנצר כשירד לגיהנם לומר לך ששקול הגלות כנגד

יונתן

ומכינא כלומר לרמס ולמכן עליו ואחד לשון מכירות כדאמרז"ל בפסחים דעולשין חסא ומזרת תלי חסא וכולי וכאן הפירוש ע"ד המדרש כספר השימוש עין לשמיות עין וקי"ל: (לד) דתיברת י"מ שניקב אותו והוא לשון רז"ל דסנהדרין פ"ד מיתות ואימא דמנכרז בכיז ופי' לשון דקירה ונעילה ומהר"ד כולא להגיה בשני אופנים דסגדן ופי' שיהא נידון בו או דמסכזו לשון מסכוזת של דגים ע"ם ובלשון ספי' נ"ל עיקר: (ד) וחמון גזירת מהולתי וכן פירש"י ודייקו מאלה נשו וקי"ל והלא איפא במדרש שנולד מהול ול"ע א"כ מה סימן היה זה ושמא י"ל ניכרים דברי אמת שהיה מכיר בלשון הקודש: (ו) רדיין וחלדין. פירוש תרגום של חרישה רדיא וכו'. בגמרא בב"ק דזבן לרדיא ופירש"י

רש"י

פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל. בית יהודה מיישנ"דה בלע"ז: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול (ב"ר): (ה) למחיה. להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב: (ח) לאב. *לחבר ולפטרון: ועלו

רמב"ן

מן יקראהו אסון כי פי' אסון מות מקרית כמתי' בידי אדם והיה רעה או בשבורי שאול דכך: (לג) כי עבדך ערב את הנער. יאמר כי ירד ביגון שאולה עליו כי גם בכל זה שאמרנו לו לא רצה הזקן לשלחו עד שנעשיתי לו ערב עליו ובטח בי ועל כן ישב נא עבדך תחתיו ואם יהיה פי' והורידו עבדיך כפשוטו יאמר אנשו הנוראים מיתת הזקן ברעה כי אני ערבתי בו: (לד) ואמר כי איך אעלה אל אבי. להודיעו. כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום והזכיר זה שלא יחשוד אותו שיעשה מרמה בעבור שהוא ידע לברוח יותר מן הנער: (א) ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו. לא יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתחננין בהודיעו להם לרש"י. ורבי אברהם אמר להתאפק לסבול לכל הנצבים עליו טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והולך לקרא להוציאם אבל אונקלוס תרגם לאיתחסנא להתחזק וכן ואתאפק ואעלה העולה וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק. והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצריים אנשים רבים ישאלו פניו למחול לבנימן כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה היוצאים מעליו כי עודם בחצר הסמוכה. ויתכן כי פי' הנצבים עליו משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרים שרי הנצבים להתיצב על ה': וטעם ויקרא. שהרים קולו בכעס

אבן עזרא

(א) להתאפק. לסבול: לכל הנצבים עליו. טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו. והולך לקרוא להוציאם: (ב) בבכי. במקום הספקה. וכמוהו ראה עני: (ח) כי האלהים. שלחני: לאב. טעמו למורה. וכן

פירוש על אבן עזרא

פורך וכפשוטו קשה אם מה בודאי לא ראה אותו. ואז יתודע לאחיו. ע"כ הוכרח להוציא כולם א"כ הקבלום הוא עבור עמדת אנשים עליו. ודלא כיב"ע אשר הקבלום היה אשר רצה לבכות. ופי' הבי"ם השני בא בשו"א כדרך הסומכים. ושע"פ שהוא בשתמשא. כי היה משפטו להיות בְּבָכִי שיהיה בית. הא' בשו"א והשני בקמ"ל. כי כן מלאנו על הבי"ם ודינו הנשוא לִבְכִּי (ישעיה ט"ו ב'). ראה עָנְיִי (איכה ג' א') בשט"ף קמץ במקום חולם שלא כמנהג כמו לאסם עָנְיִי (דברים ט"ז ג'). ר"ל הם לא שלחוהו למצרים רק מכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים לישמעאלים והם הורדוהו למצרים (לעיל ל"ז כ"ז כ"ח) ע"כ מפרש אשר מורה על השלוח שאמר ה' שלחו למצרים והעיקור אלא שלחתם מורה על אלא אלהים. כי ברב יקרא

ספורנו

ונסיה שנת מיתתו ביגון: (ל) ועתה כבואי והורידו עבדיך. מאמר שהעיד בנו הנה כאשר יהיה כן לא ייוחס זה אל המקרה אבל לאוי שייוחס לנו שעשינו זאת השקלה בידים כענין בטרם תבא השמעתיך מן תאמר עלבי עשם: (לב) כי עבדך ערב. והטעם לימות בגלותו כי אין הנער ומבלתי שימאל מה שיה לו הוא מפני שעבדך ערב ומאשר שלא אביאנו יחשב שאבד בלי ספק ושבשביל זה לא יכולתי לקיים נדרי: (לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער. לפיכך אני מבקש להיות עבד תחתיו כדי שלא אחטא לאבי כל הימים כמו שקבלתי עלי: (לד) כי איך אעלה. אע"פ שחשבתי שיטעב עלי טוב לי שלא אראנו באותו הנער: (א) להתאפק' לכל הנצבים עליו. להתאפק התאפקות מספיק לבכר עסקי כל הנצבים עליו: (ג) העוד אבי חי. אי אפשר שלא מת מדאגתו עלי: (ד) גשו נא אלי. שלא ישמעו שומעי הבכי את מכירתו: אשר מכרתם. ובזה תדעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי שאני אחיכם זולתנו. כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם: (ח) ועתה לא אתם שלחתם. הנה בגלותכם תכלית אלהי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו גם כן ברצון אלהי לסבב זה התכלית: לאב לפרעה. יועץ למלך: ולאדון לכל ביתו. ממונה על הבית: ומושל בכל ארץ מצרים. להנהיג ענייני העמים: (ט) מהרו. שלא יצטער יותר: מן

פירוש רשב"ם

(ל) ונפשו. קשורה בנפשו אביו ולכך בראותו כי אין הנער ומת: (לב) כי עבדך לכך אני מדבר יותר מכל אחי. ואהי' עבד תחתיו: (א) ולא יכול יוסף להתאפק. עוד. כי עד עתה היה עושה כל מעשיו על ידי שיהיה מתאפק בלבו כמו שכתוב למעלה ויתאפק ויאמר שימו לחם: לכל הנצבים עליו. בפני כל הנצבים עליו ולא יכול עוד להתאפק. ויקרא למשרתיו הוציאו כל הנצבים עלי מן הבית. כך עיקר פשוטו: (ב) וישמעו מצרים. אנשי העיר. ואח"כ וישמע בית פרעה: (ה) כי למחיה שלחני. הקב"ה עשה כל זאת לטובתכם: (ח) כי אלהים. אלא האלהים

אַל־תַּעֲמֹד׃ י וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יא וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יב וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃ יג וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה׃ יד וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃ טו וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ׃ טז וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו׃ יז וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ יח וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ׃ רביעי יט וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃ כ וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא׃ כא וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃ כב לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת

שמלת

אונקלוס

י וְתִתֵּיב בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וּתְהֵי קָרִיב לִי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ וְעָנָךְ וְתוֹרָךְ וְכָל דִּי לָךְ׃ יא וַאֲזוּן יָתָךְ תַּמָּן אֲרֵי עוֹד חָמֵשׁ שְׁנִין כַּפְנָא דִּלְמָא תִתְמַסְכַּן אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ וְכָל דִּי לָךְ׃ יב וְהָא עֵינֵיכוֹן חָזְיָן וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין אֲרֵי בְלִישָׁנְכוֹן אֲנָא מְמַלֵּל עִמְּכוֹן׃ יג וּתְחַוּוֹן לְאַבָּא יָת כָּל יְקָרִי בְּמִצְרַיִם וְיָת כָּל דִּי חֲזֵיתוּן וְתוֹחוּן וְתַחְתוּן יָת אַבָּא הָכָא׃ יד וּנְפַל עַל צַוְּארֵי בִנְיָמִן אֲחוּהִי וּבְכָא וּבִנְיָמִן בְּכָא עַל צַוְּארֵהּ׃ טו וְנַשֵּׁיק לְכָל אֲחוֹהִי וּבְכָא עֲלֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן מַלִּילוּ אֲחוֹהִי עִמֵּהּ׃ טז וְקָלָא אִשְׁתְּמַע לְבֵית פַּרְעֹה לְמֵימַר אֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּשְׁפַר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדּוֹהִי׃ יז וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֱמַר לַאֲחָךְ דָּא עֲבִידוּ טְעוּנוּ יָת בְּעִירְכוֹן וְאִזִּילוּ אוֹבִילוּ לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ יח וּדְבָרוּ יָת אֲבוּכוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וְעוּלוּ לְוָתִי וְאֶתֵּן לְכוֹן יָת טוּב אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְתֵיכְלוּן יָת טוּבָא דְאַרְעָא׃ יט וְאַתְּ מְפַקְּדָא דָּא עֲבִידוּ סִיבוּ לְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עֶגְלָן לְטַפְלֵיכוֹן וְלִנְשֵׁיכוֹן וְתִטְלוּן יָת אֲבוּכוֹן וְתֵיתוּן׃ כ וְעֵינְכוֹן לָא תְחוּס עַל מָנֵיכוֹן אֲרֵי טוּב כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּלְכוֹן הוּא׃ כא וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף עֶגְלָן עַל מֵימַר פַּרְעֹה וִיהַב לְהוֹן זְוָדִין לְאָרְחָא׃ כב לְכֻלְּהוֹן יְהַב לִגְבַר אִצְטְלָן דִּלְבוּשָׁא וּלְבִנְיָמִן

ידב

מסורה שמחי, כו"ל חסר. י בארץ, בטעם כדים. קרוב, מ"ל. יא וכלכלתי, ב'. תורש, ב'. יב עיניכם, כו"ל מ"ל דמ"ל בתרים. ראות, סו"ק ומ"ל פרין. ועיני, י'. בנימין, י"ג מ"ל. המדבר, ד'. אליכם, מ"ל. יג כבודי, ג' מ"ל במו'. ומהרתם, ג' וחסר י'. והורדתם, מ"ל. יד צוארי, ג'. בנימן, חסר, היוד במלרע לא שמ"ש. ובנימן, חסר, מ' ימידאין. צואריו, כ"כ וקרי ביוד ולית כמן ק' וכתיב כלל. טו עלהם, י"ג ח' בתורה. ואחרי, כנ"ש. טז והקל, ו' חסר. וייטב, כו"ל מלא בב' יודין. ובעיני, י'. יז אמר, בב' גוי כו"ל חסר. טענו, ג'. בעירכם, ג' ומ"ל. ולכו, במקף. באו, כו"ל חסר. ארצה כנען, ס'. יח ואתנה, חסר. טוב, י"ב בלי'. חלב, ג'. יט צויתה, ג' מ"י וס"ת. עגלות, מ"ל. ונשאתם, ב'. כ ועינכם, ג'. תחס, ב' חסר. כליכם, מ"ג. כא עגלות, מ"ל. פרעה, כפי כדינו. לדרך, כו"ל חסר. כב לכלם, ג' ר"פ. לאיש, ל"ב. חליפות, ג' כ"כ, פ"י ומ"ו.

ת"א והנה עיניכם מגילה טז. ויפל על צוארי בנימן מגילה שם.

רש"י

(ט) ועלו אל אבי. ארץ ישראל גבוה מכל הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן לשון מוריש ומעשיר: (יב) והנה עיניכם רואות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם. ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש (ב"ר): ועיני אחי בנימין. (מגילה טז) השוה את כולם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: (יד) ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב: (ולפע"ד דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכן עשה משכנות ב' פרקו. משא"כ בבנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה משכן אחד שלא היה רק על חרבן אחד ועיין בביאור מ"י משה היא בדרך דרש): (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקל נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן. ניבא ואינו יודע מה ניבא סופם לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור

להם

רמב"ן

בכעס ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האחים האלה. וטעם בהוצאה שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי היה להם לחרפה וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו אנשי בוגדים לא יגורו בארצנו ולא ידרכו בארמנותינו. באמרים גם באחיהם בגדו מה יעשו במלך ובעמו וגם ביוסף לא יאמינו עוד: (ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. הזכיר להם מה שעבר וידעו גם הם לומר כי הארץ עברו עליה שתי שנים ברעב ואכלו כל מה שהיה בידם ונתיקר השבר מאד ועוד יעברו עליהם חמש שנים לא תהיה לכם גם חריש כלל אם לא שלחני השם לפניכם: (יב) כי פי המדבר אליכם. בלשון הקדש בלי מליץ זו דעת המפרשים וסוף תרגום אונקלוס. ויתכן שאמר להם כן לאמתלא ולסימן כי אינם רואים שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעי' אותו כי

קרוב

אמר ברך יוסף שוייני יי לרב לכל מצראי חות לותי לא תתעכב: (י) ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לותי אנת ובנך ובני בנך ועאנך ותורך וכל דילך: (יא) ואיזון יתך תמן ארום עד כדון חמש שנין כפנא דלמא תתמסכן אנת ואנש ביתך וכל דילך: (יב) הא עיניכון חמיין ועיני אחי בנימין ארום פומי בלישן בית קודשא ממליל עמכון: (יג) ותחוון לאבא ית כל איקר דאית לי במצרים וית כל רבותי דחמיתון ותוחון ית אבא הלכא: (יד) ואתרכין על פריקת צוורי דבנימין אחוי ובכא דעתיד בית מוקדשא למהוי מתבני בחולקיה דבנימין ועתיד למחרוב תרתין זמנין ובנימין בכא על פריקת צווריה דיוסף דחמא משכנא דשילה דעתיד למהוי בחולקיה דיוסף ועתיד למחרב: (טו) ונשיק לכל אחוי ובכא עליהון דחמא דמשתעבדין לביני עממיא ומן בתר כדין מלילו אחוי עמיה: (טז) וקלא אשתמע בית מלכותא דפרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני עבדוי: (יז) ואמר פרעה ליוסף איתר לאחך דא עיבידו טעינו ית בעירכון ושיילו אובילו לארעא דכנען: (יח) ודברו ית אבוכון וית אינש בתיכון ואייתו לותי ואתן לכון ית שפר ארג ארעא דמצרים ותיכלון שמנוניתא דארעא: (יט) ואנת יוסף מפקד באיקר אבך בגין כן איתר לאחך דא עיבידו סיבו לכון מארעא דמצרים סרני דמתנגדן בתורתי לסוברא בהון ית טפליכון וית נשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון: (כ) ועיניכון לא תיחוס על מניכון ארום שפר ארג כל ארעא דמצרים דילכון הוא: (כא) ועבדו כן בני ישראל ויהב להום יוסף סדני על מימרא דפרעה ויהב להון זוודין לאורחא: (כב) לכולהון יהב לגברא אסטלוי ולבוש ולבנימין

בעל הטורים

כנגד גושן: (יא) פן תורש ב' במסורה הכא ואידך (משלי כ') אל תאהב שנה פן תורש זש"ה וקרעים תלבש נומה ללמדך כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים וזהו אל תאהב שנה בבית המדרש פן תורש מלמודך וכן אמר יוסף ליעקב מושב השבט בכאן אף ללכת מ"ל פן תורש מתורה כי לא תוכל ללמוד שם מפני הרעב: (יב) עיניכם ראות בגימ' הראיתי לכם המילה. כי פי המדבר אליכם בגימ' בעגלה

יונתן

ופירש"י למרישם: (יב) ארום פומי בלישן בית קודשא. העיקר כמו שכתבתי שזה היה סי' מובהק שנימולו לא היה ראיה כמוכח: (יד) ובכה וכו' ועתיד למחרב הכמון זמנין וכן פרש"י ועיין במזרחי מ"ש מהיכן דיוקו של רש"י ולפי דבריו צריכים להביא ובנימין בכה על צוארו ומיהה בעיני דלא כמלא בכל מ"ש שבשולם ונראה דדיוקו וגם סברת רש"י שאין כאן מקום הבכיה והנפילה על הצואר כי מיד כשנתודע להם ואמר אל תעצבו וגו' אז קינה ר"ל כדרך הקרובים הנמצאים לעתים רחוקים וכן היה ביעקב ועשו וביוסף ויעקב ולא עשה אחרי שהולך בהורדת אביו למצרים וגו' לכן פירש שבכין בכיה היה על חורבן ב"ה והיה זה כאן לפי שהזכיר ירידתם במצרים

רמב"ן

קרוב הוא ואף כי המושל שדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתראה בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש השלום שלמתי והטעם לומר לדעת את השלום בעבור שהיו שם החרטומים והאשפים והמכשפים והכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו. והם ענו לו בארמית וידברו הכשדים למלך ארמית כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך. ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים ישאו רבים ויותר היה להם ראיה בהזכירו שמו ענין ההכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה. והנכון בעיני כי יאמר והנה עיניכם ועיני אחי בנימין רואות כי אני המושל והאדון לכל מצרים המגיד לכם מפי כי אני אחיכם ומצוה להוריד אבי אלי לכלכלו אם כן תגידו לאבי את כל הכבוד ואת כל אשר ראיתם כאן בעיניכם ותמהרו להורידו אלי כי הדברים אמת ויש בי כח לכלכלו ולהחיותו ברעב והוא כמו כי פי אני דברתי ובגמרא במסכת מגלה אמר כפי כן לבי: (י) וישבת בארץ גושן. היה יוסף יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מעתה כי בארץ גושן יושיבנו. וטעם אתה ובניך מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך: (יא) ואמר פן תורש אתה וביתך. דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא יאמר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך רשות: (טז) וטעם באו אחי יוסף. כי היה יוסף מגיד לבית פרעה כי יש לו אחים נכבדים בארץ העברים כי גנב גונב משם ועתה שמעו כי באו אחי יוסף כאשר אמר וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי היו הדבר להם לחרפה שימשול בהם איש נכרי עבד מבית האסורים יצא למלוך. ועתה בבא אליו אחים נכבדים ונודע כי הוא הגון להתיצב לפני מלכים ישמחו כלם בדבר: (יט) ואתה צוית זאת עשו. אמר הדבר בנועם לו מדעתו מוסר יוסף כי אינו שולח יד בהון המלך ולא ידעו אתו מאומה ע"כ חשב פרעה אולי לא

אבן עזרא

וכן אבי לכל תופש: (יא) פן תורש. כמו מתכרת. וכן להורים נורים (יג) כי פי. ידוע כי פה תוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה"א הנעלם ליו"ד נעלם כמו כי פי מדיק. גם כן לשון רבים ופי. לשעים. ובהתחבר זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר חסרו האחד. כמו כי פי המדבר. והטעם שהיה מדבר בלשונם עמם בלא מליץ: (יד) צוארי. ימצא לשון רבים ויחיד. ועם תוספות נו"ן. אכן האל"ף לא נעדר: (יז) טענו. שימו משא. ומשוענו חרב דקרוש ממנו: בעירכם. בהמתכם. וכן אנשנו ובעירנו: (יח) חלב הארץ. כמו שומן: (כב) חליפות שמלות

פירוש על אבן עזרא

נקרא בשם אב. ככתוב אבי אבי (מ"ב ב' י"ב). (לעיל ד' כ"א) וב"כ פי' מורה לתופשי כנור ועוגב. כמו תכרת (במדבר ט"ו ל"ט). (דברים ד' ל"ח) השוה ענין שלום והכרתה עיין רמב"ם. ואיננו מלשון עוני אשר הוא מגזירת רש. כי איננו שייך על ב"ב ועבדיו. כי בעל ממון היה רק יעקב ובניו. ויוסף אומר וכל אשר לך. פי' נכרת ואיננו סמוך למלה אחרת. (תהלים ל"ז) (משלי י' י"א). הם בלא"ה (דמר מוכד). בלא"ה (מיין מוכד) ואשר יו"ד האחד כי משמשו ב' יודי"ן ויהיה פי' הפה שלי. ויפול על צוארי. בכה על צואריו. וכן (להלן מ"ו כ"ט). ויהיד על צואר יגיע (ישעיה ח' ח'). באחד ענק מצוארניך (שה"ש ד' ט'). זה לדעתו גם לרד"ק ז"ל בשרשים לגר. ובספרים המדויקים ע"פ המסורה נמלא מלא מצורניך (שם) לא הצילו לורם (נחמיה ג' ה') מכיהם בלי אל"ף. (ישעיה י"ד י"ט) קבוץ לחפי' הזה כי שמשו מכח חרב בלתי קרה שעונה על המוכים. (במדבר כ' ד'). וכן מיב"ע שמנינותא דארעא. ר"ל

ספורנו

(יא) פן תורש. לחסרון מרעב הלאו כאמרם אשר כך כי אין טרעה לגאון: (יב) ועיני אחי בנימין. שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר אליכם. בלתי מליץ והנה במכירתי לא היה איש מדבר בלשונכו זולתכו כי הקונים היו ישמעאלים ומדינים: (יג) ומהרתם והורדתם את אבי הנה. למען ישמח לראות: (טז) וייטב בעיני פרעה. ששמע שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אבל כהשגחת אזרח תושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: (יז) אמור אל אחיך זאת עשו. שזאת היא הכוונה שתעשו שתקחו את אביכם ואת ביתכם: (יט) ואתה צויתה. ואמור להם גם כן שאתה צוית עליהם: זאת עשו. ולהטיב זה המכוון שלא ימאן אביכם מזה: קחו לכם מארץ מצרים עגלות. כי כשיראה העגלות מוכנות שלוחות מאתנו לא ימאן כל כך מקום לדחות ולמאן וכן קורה אשר כך באמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ויאמר ישראל אלכה ואראנו: (כ) ועינכם אל תחוס על כליכם. שלא תאחרו ויכרה

פירוש רשב"ם

האלהים: (יא) פן תורש. תתגרש מן הארץ על ידי רעבון. כמו והורשתם והאבדתם מהר. מגזרת ירש יאמר תורש. מן יקש יאמר תוקש בו: (יב) כי פי המדבר אליכם. ועד עתה על ידי מליץ. ולפי עיקר פשוטו. בשורה שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים שהרי אתם בעיניכם רואים ובנימין כי אני יוסף מדבר אליכם ולפיכך והגדתם את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם: (יג) את כל כבודי. לא ידאג לבא כי יש כח ויכולת להשיב לו: (יט) ואתה צויתה. עתה אני מצוה אותך לקחת עגלות ובהמות למשוך. כי לא היה אדם יכול להוציא מן

שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת: כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ: כד וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ: כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: כו וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם: כז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: חמישי כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת: מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים

לאלהי

אונקלוס

יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמש איצטלון דלבושין: כג ולאבוהי שלח כדא עסרא חמרין טעינין מטובא דמצרים ועסר אתנן טעינן עיבור ולחם וזודין לאבוהי לארחא: כד ושלח ית־אחוהי ואזלו ואמר להון לא־תתנצון בארחא: כה וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות־יעקב אבוהון: כו וחויאו ליה למימר עוד־כען יוסף קים וארי־הוא שליט בכל־ארעא דמצרים והוו מליא פיגן על־לבה ארי לא־הימין להון: כז ומלילו עמה ית כל־פתגמי יוסף די מליל עמהון וחזא ית־עגלתא דשלח יוסף למטל יתה ושרת רוח נבואה לות־יעקב אבוהון: כח ואמר ישראל סגי־לי־חדוא עד־כען־יוסף ברי קים איזיל ואחזניה עד־לא אמות: א ונטל ישראל וכל־די־ליה ואתא לבאר שבע ודבח

דבחין

מסורה שלשת, ח' חסר דחסר. שמלת, חסר. ולבנימן, מ"ם ובמסרן לבר בלא קדמה. שמלת, חסר. כג ולאביו ב'. נשאים, ס"ז חד"י. מטוב, י"ט בלי'. אתנת, כו"ל ח' דס'. ומזון, ב' דין ס' דס' וחד מ"ל ו' מכין. ולחם, ל' קמץ. ומזון, ב' מ"ל. כד וישלח, כ"ב. אלהם חסר. תרגזו, ל'. כה ארץ, ה' שבירין ארלה. כו ויגדו, ב' חסר בלו'. עוד, מ"ל. וכי הוא, ל'. משל, כל אור חסר. ויפג, ל'. האמין, ל' ומ"ל. כז אלהם, חסר. העגלות, ב' מ"ל בתורה. לשאת, כ"ד. ותחי, ל'. כח עוד יוסף, ל'. ואראנו, ל'. אמות, כו"ל מ"ל. מו א בארה, ד' ב' מלעיל וא' מלרע.

ת"א ולבנימן נתן שלש מאות מגילה יו. ולאביו שלח סס. אל תרגזו תענית י.

רש"י

להם שנכנסתי הוא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה. ומהו החשבון י' חמורים וגו': (רצונו שאלת כזאת המיותרת ונכף הדמיון תורה על כי מעולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות והשתא א"ש דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק"ל בשם הגאון מהרש"ל): מטוב מצרים. מצינו בגמ' ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומ"א גריסין של פול: בר ולחם ומזון. כתרגומו. ליפתן (כך גירסת רא"ם): (כד) אל תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך: דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו בחמה לעיר. ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאותו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה. וכמו (איכה ג) מאין הפוגות. (ירמיה מח) וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: (כח) רב עוד. רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי: (א) בארה שבע. כמו לבאר

רמב"ן

לא ירצה לשלוח לאביו דבר ע"כ אמר לו אני מצוה אותך שיעשו זאת על כל פנים: (כג) ולאביו שלח כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו' לרש"י ואיננו נכון שירמוז על החשבון. אבל יתכן שיאמר כזאת המנחה. ויהי טעמו ולאביו שלח זאת המנחה עשרה חמורים וגו'. וה"ף כאלו יתירה רק דרך הלשון לדבר כן כמו ותדבר אליו כדברים האלה עשה לי עבדך. או יאמר ולאביו שלח לידה כלידה הזאת אשר נתן לאחיו ולא לבנימן רק כאשר נתן להם לידה לדרך בלכתם כן שלח לאביו בר ולחם ומזון לדרך בבואו וסוף הכתוב. והזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו: (כד) אל תרגזו בדרך. רגז לשון רתת ותנועה ויאמר בבאו מן הפחד על הרוב לב רגז ורגזו ושלו. ואחתי ארגז. ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה. ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך והענין כי בעבור נשאת בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצורת אולי יפחדו בדרך בלכתם וכל שכן בשובם עם כל רכושם ולא ימהרו לדבר ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים ושיי כל הארצות הכם בידו ומוראו יינצלו מכל וילכו ויבאו לשלום: (כו) ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגות וריחו לא נמר מתורגם וריחיה לא פג לרש"י ואיננו נכון כי לשון פוגה שביתה וביטול כמו אל תתני פוגת לך. וכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות שנגרה תמיד מאין שביתה והפסק. וכן על כן תפוג תורה תבטל ותפסק וגם זה ויפג לבו תבטל לבו והפסקה נשימתו כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע בבא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבא להם שמחה גדולה פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום ויצא החום הטבעי היוצא ומתפזר במילואי הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת ואמר כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו ויגילו אותו בשמחה הביא עד שתקבע בו נשמת רוח חיים. טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות ואז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו ומיד וזהו ותחי רוח יעקב אביהם ואונקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מענין רוח יי' אלהים עלי ונתתי רוחי עליהם וכדומה. איש אשר רוח בו. וכן מפיגין טעמן שמחזירין אותו ומתבטל: (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. נראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד

לו

ולבנימן יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמש איסטולי דלבושין: (כג) ולאבוי שדר הדון כדין עשרא חמרין טעינין חמרא וטובא דמצרים ועשר אתנן טעינן עיבור ולחם וזוודין לאבוי לאורחא: (כד) ושדר ית אחוי ועיילו ואמר להום לא תתנצון על עיסק זבינתי דלמא ירגזון בכון עוברי אורחא: (כה) וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות יעקב אבוהון: (כו) ותניאו ליה למימר עד כדון יוסף קיים וארום הוא שליט בכל ארעא דמצרים ופליג לביה ארום לא הימין להום:

[(כו) ואפלג לביה:]

(כז) ומלילו עמיה ית כל פתגמי יוסף דמליל עמהון וחמא ית סדנייא דשדר

יוסף למיטול יתיה ושרת רוח נבואה דאיסתלקת מניה בעידן דזבינו ית יוסף ותבת עלוי יעקב אבוהון: (כח) ואמר ישראל סגין טבוון עבד עמי יי שיזבני מן ידוי דעשו ומן ידוי דלבן ומן ידוי דכנענאי דרדפו בתראי וסגין נחמן חמית וסכיתי למחמי ולדא לא סכית דעד כדון יוסף ברי קיים איזיל כדון ואחמיניה קדם דאמות:

[(כח) ואמר ישראל סגין טבן תחמן סכית למחמי והדא לא סכית חדא עד כדון יוסף בחיין נזיל וניחמי יתיה עד לא נמות:]

(א) ונטל ישראל וכל דיליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא דאבוי יצחק

בעל הטורים

בעגלה ערופה. סימן זה מסר להם לאביו שפירש ממנו בעגלה ערופה: (כג) ומזון ב' במסורה הכא ואידך (דניאל ד') ומזון לכולא ביה שע"ש שאמר ומזון לאביו ומזון לכולא ביה שהלא מזון לעולם כלם: (כד) אל תרגזו. י"מ אל תשמכו עלי לומר אחיכו גדול הארץ לעשות עול לשום אדם אלא אל תרגזו לשום אדם בדרך לילך על שדה אוספה ד"א ס"ל אל תתעסקו בדבר הלכה. אלהם אל תרגזו (בדרך) בגימ' זהו אל תתעסקו בהלכה. אליהם אל תרגזו בדרך בגי' (זהו) אל תפסעו פסיעה גסה: (כו) ויגדו לו. חסר יו"ד שלא הגידו לו עד שהתירו החרם שהחרימו בשבועה: ד' פעמים כתיב עגלות בפרשה וד"פ כתיב עגלה ערופה (ק"פ שופטים) שפי' ממנו בפ' עגלה ערופה: (כז) וירא את העגלות בגימ' ראה בהלכה עגלה ערופה: (ג) לישראל במראה

יונתן

במצרים וכדמתרגם בפסוק שלאחריו דהמלך דמשתעבדו במצרים כי ירידתם רמז לגלותם האחרון ע"כ כשהזהיר על ירידת בית הבית למצרים זכר הגלות הב' ובכה על שני חורבנות אבל ב"כ בנימין בכה כנגדו ולמ"פ שמשניהם כתיב צוארי לשון רבים גם הרמז כמ"ש מלאכי בספר יפה תואר: (כד) לא תתנצון כו' הוא מפרש לפי פשוטו כדמביא רש"י ופי' שלא תשנו לכם רוגז בדרך דאיימו דלמא לאנגריי וק"ל: ירושלמי (כח) סגיין טבין ונחמן סכית למחמי פירוש הרבה נחמות ראיתי וקויתי לראות כי

רמב"ן

לו שהאחים אף כי יראו לנפשם פן יקלוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי. ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו' ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שישאלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף אחיו כי ישא פניו ולא יגמל' את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים: (א) ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם לרש"י ואיננו מספיק שהראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם. כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק. ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק או יאמר ויזבח זבחים לי"י כמו שאו' באברהם ויבן מזבח לי"י ומה צורך לפרש בו יותר אבל בפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בב"ר כי כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק שלא תחול מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו ומשם נטל רשות בלכתו לחרן ואמר הכתוב זבחים להודיע שלא היו עולות כאבותיו כי אברהם עולות הקריב. ורבותינו אמרו לא הקריבו בני נח שלמים. עולות הקריבו. והנה כתוב מפורש ויעל עולות במזבח אבל יעקב מפני פחד י"י הקריב שלמים להשלים אליו כל המדות כמו שדרשו שלמים שמטילין שלום בעולם והנה היתה תפלת

אבן עזרא

שמלות. מלבושים אין זה כמו זה. והטעם שתים: (כג) וטעם כזאת. חליפות שמלות מכובדות שהיו במצרים: בר. דגן: ולחם. כמשמעו: ומזון. אפונים ופול ועדשים ודוחן וכמון ותאנים ולפוקים ותמרים כי אלה לבדם הם מזון ארץ מדגן ושעורה: (כד) וטעם אל תרגזו. שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו: (כו) ויפג לבו. מגזרת אל תתני פוגת לך. והטעם שעמד לבו ודמם. כטעם ויעמד לבו כי לא האמין. ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו. ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר. כמו ונשמה לא נשארה בי: (כח) רב עוד יוסף

פירוש על אבן עזרא

ר"ל למה קראם חליפות ולא ב' שמלות. ע"ש שהם מתחלפים לפעם זה ולהלבישם אחר ע"כ שנים ג"כ נקראים חליפות. ר"ל ולאביו שלח כמו זאת המשורה של חליפות שמלות מן השתות שהיו במצרים. הבע"מ מוטעו מביא הטעם שהם מולידים דם. ואולי הוא משורש למינו (בראשית א' י"א) פ"א לזכיה והדם מתהפך לטבע כל אבר ע"כ נקרא מזון. (איכה ב' י"ח). ור"ל גם מתנופתו. (ש"א כ"ה ל"ז) ופי' כי לא האמין להם אפילו שלא האמין מכ"ז נתבטל. וכן פי' המתרגמים בפס' כי קרוב הוא (שמות י"ג י"ז) אפילו קרוב הוא מכ"ז לא נחם וכו' מפני הטעם הזה המבורם שם (ובע"מ מ"ת) מפרש להימוך כי טבע התנועה והרוח החיים אם מתפזר בפתע פתאום ע"י בשורה טובה מוכרח הליה למות. ולאום הלא אם בא עליו הרוח בפתע החלקים מתפזרים ובכבה לא כן אם הרוח הוא ביכוניות אפילו דומה את הלא מכ"ז נאמר דבוק מעצמותחר לאורו. וע"פ דרך הטבע היה מת יעקב מגודל הבשורה בפתע. ושלא פג הוא מגזירת מנוחה כנ"ל. ומספר הכתוב ויפג לבו פי' לבו נשארה במנוחה ולא הפעל מהבשורה למות כי לא האמין להם ולפי' הזה סבין כונת פי' הספורנו. דמשמע כי ויעמד לבו ע"י מנוחת המטעם. (דניאל

ספורנו

וירכב המלך במרכבת רבע האיסור: (כג) ולאביו שלח כזאת. כמו מתנת בנימין ועם זה שלח עשרה חמורים ועשר אתונות כי כרבים חביה הוא"ו כמוף כמו יששכר זבולון ובנימין: (כד) וישלח את אחיו. פסק ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר. שלחוני ואלכה לאדוני: (כו) ויפג לבו. נתעלף ומסרה קלת דפיקת לבו ורופו ממה שהיה קודם כמנהג בעלוף מדאגת לבו בהזכירם את יוסף: כי לא האמין להם. לפיכך ותחי רוח יעקב ולא אבדה רוחו אשר כך כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממיתה בצאת הרוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנסה לפנים בעת הדאגה הקודמת כשלא האמין: (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. שאמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר כדי לעורר בדבר הבשורה אחר דאגה: ותחי רוח יעקב. נרפא מן העלוף הקודם בהדרגת השמחה עם הדאגה רב: (כח) אלכה ואראנו. לא שאגור שם כדבריו: לאלהי

פירוש רשב"ם

מן המלכות עגלה כי אם על פי פרעה. ודוגמא זו בתלמוד. אין פרה והזירה יוצאה ממצרים אלא אם כן נטלה האם שלה: (כג) כזאת. כמו כן. עשרה חמורים לעשרה אחיו. ואע"פ שבנימין חזר עמהם לא רבה להטריחו. אמרי' בתלמוד. קללת חכם אפילו על תנאי והשלים תנא היא באה. מנלן מיהודה שאע"פ שהחזיר את בנימין לאביו היו עצמותיו מגולגלין בארון וכו': (כד) וישלח את אחיו. כל לשון לוויה משקל דגש. לשון שליחות החזור משקל רפי: אל תרגזו. אל תיראו כלום בדרך מפני לסטים כי שלום מכל צד. וכן רגזו ואל תחטאו. היו יראים מן הקב"ה ולא תחטאו. וכן ונתן ה' לך לב רגז. דחיל בתרגום. וכן ירגזון יריעות. לשון ניענוע באדם המתירא. וכן רגזה בושהות. הרגזת ארץ ממקומה. אבל רגזה (רגזה) של תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס. מתנבל לע"ז של רוגז של כ"ד ספרים: (כו) וכי הוא מושל. ואל תירא מלבוא אליו: ויפג לבו. החליף לבו לומר אין זה אמת כי לא האמין להם. כמו אל תתני פוגת לך. ורוחו לא נכר כתורגם ורוחו לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. שאר דברים שדיבר אליהם הכתובים למעלה שבכה על צווארידם ודכירו בודאי שהוא אחיהם: וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה. ותחי רוח יעקב כי שמר את הדבר שסוף יוסף להיות מושל אינן [כי] יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה: (כח) רב. די. בפונת לבי שלא האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי. פשטות אחרים של ערמומיות אומרים והנם הבל. ואני הצעיר שמעתי רב עוד יוסף בני חי אותם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו

לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃ ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀ יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם׃ ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ׃ ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃ ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו

ובנות

אונקלוס

דִּבְחִין לֵאלָהָא דַּאֲבוּהִי יִצְחָק׃ ב וַאֲמַר יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶזְוָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ג וַאֲמַר אֲנָא אֵל אֱלָהָא דַּאֲבוּךְ לָא תִדְחַל מִלְּמֵיחַת לְמִצְרַיִם אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוֵּינָךְ תַּמָּן׃ ד אֲנָא אֵחוֹת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וַאֲנָא אַסֵּקִנָּךְ אַף אַסָּקָא וְיוֹסֵף יְשַׁוֵּי יְדוֹהִי עַל עֵינָךְ׃ ה וְקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשֶׁבַע וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן בַּעֲגָלָתָא דִּי שְׁלַח פַּרְעֹה לְמִטַּל יָתֵהּ׃ ו וּדְבַרוּ יָת גֵּיתֵיהוֹן וְיָת קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּהּ׃ ז בְּנוֹהִי וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּהּ בְּנָתֵהּ וּבְנָת בְּנוֹהִי וְכָל זַרְעֵהּ אַעֵיל עִמֵּהּ לְמִצְרָיִם׃

ואלין

מסרה ב אלהים, פסק, ג׳ דסמי׳. במראות, ד׳ ב׳ חסר. יעקב, פסק. ג האל, ב׳ בית אל. מרדה, הריש בשוא לבד. מצרימה, כ"ח מ"ס בסוף. גדול, מ"ל. אשימך, כל לי׳ מ"ל. ד עמך, י"ב. מצרימה, כ"ח מ"ס. אעלך, ל׳. עלה, ב׳ ו׳ והסיב ה׳. ישית, ז׳ ומ"ל. ה וישאו, מ"ד. ואת י"ד פסו׳ את ואת ואת. בעגלות, מ"ל ו׳ והבית קמוץ. ו מקניהם, מ"ל. רכושם, מ"ל ו׳ ותפסה. ויבאו, כו"ע מסר. מצרימה, כ"ח. וכל זרעו, ב׳ ובמרין. ז בנתיו, ח"ו ומ"י.

ת"א ויאמר אלהים ברכות יג. אנכי ארד ברכות ט שבת פט. ישית ידו על פ׳ מוסר פ׳ שלם לך.

רש"י

לבאר שבע כה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה בילחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חבה: (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחולה לארץ: (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ: (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חולה לארץ אינן כדאי לי והוא אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי:

הנשים

רמב"ן

שהיה כונתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו והנה הטעם שהזכירו רבותינו רבה שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו. והוא הטעם שאמרו שם בלשון אחר במעלה שהולך בשלום התלמיד ואחר כך שהולך בשלום הרב. וראיתי במדרשו של ר׳ נחוניא בן הקנה בלשון הזה וישבע יעקב בפחד אביו יצחק וכי יש אדם שישבע כן באמונת פחד אביו אלא מדיין לא נתן ליעקב כח והגונה בכח שנתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ואולי היינו הוא דכתיב הים והבול את מלת יי׳ והאכל את הסולם וכתיב כי יי׳ אלהיך אש אוכלה הוא ונו׳ ע"כ במדרש. ומדבריהם נלמוד שבשבי כן לא אמר ויזבח זבחים לי"י לפי שעתה נכנר זכה יעקב בחלקו שנאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. והולך לפרש שהם והנה זבחים הקרבנות תלה אליו אלהי יצחק אביו במראות הלילה לפרש הדין רמז זה שאמר אלהים במראות הלילה והוא מה שאמר אנכי האל אלהי אביך כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בפדן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה והוא אלהי אביך הוא הפחד והיא המדה והבטיחו שלא יירא במצרים כי יהיה בדינו ויציל אשר הבטיחו. והנה טעם ואנכי אעלך גם עלה. והרב כתב בפרק כ"ז בחלק השני במורה הנבוכים כי תרגם אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אנא איחות עמך ואנא אסקינך והפלא הרב בזה על דעת אונקלוס ואמר כי אונקלוס עם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל ספור אשר במורה וכל אשר ימצא מאלו הגשמות המורים על מין מתנועות ישים ענין התנועה לכבוד הנראה או לשכינה מכלל והמתרגם ויקר יי׳ ושכינתא יי׳. ועדיין לא הראה שינוי כאן ואיפוי. ואם כן למה תרגם כאן אנא איחות. ואמר הרב כי במאמר שאמר במעלה הכונה ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה לא היה קשה לאונקלוס לאמר המאמר כאשר נאמר במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה שהיה. כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה. ובין מה שיאמר מה ימראה ובין מה שיאמר בדבר הוא היה דבר יי׳ אלי לאמר. או ויאמר יי׳ אלי לאמר אלו דבריו. וכן אמר שהרחיק אונקלוס הגשמיות בכל מקום ושם שהוזכר בנבואה כדבר הבא לבורא או קול תפלה ותרגם שמיא קדם יי׳ וקבלה אקביל קבילתיה. ואם כן כדבר בדברי הרב למה יגרש אונקלוס מן הטעמים ויכחיש הטעמים גם כן מירדתו מורה על גשמות ולא יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט כי בכלם יתרגם. ואמר יי׳ ומליל יי׳. וקרא יי׳ למשה והיה גם היא מורה על גשמות. והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם יי׳. או יאמר יקרא דיי׳ או ויתגלי יי׳ כמו שהרחיק בענין כמו שאמר הרב בדיבור ובאמירה ולמה ירחיק הטעמים ולא ירחיק הראיה שתרגם וחזא ויחזא יי׳, ואשר אמר הרב כי יורה על ענין הכונה שכל האמור יורה על הבנת הענין הנ"ל שהוא זה בטעמים כי היא האומר על הכונה בשכל והרצון מדת הקריאה כגון וישמע אברם לקול שרי. שמע קול התפלה. גם כי תרגם הנלה איתי שומע. הנה שמיעת מעשה טוב. והיה אם שמוע תשמעו לקול יי׳ אלהיך. וכן לב שומע. וכן רבים. והנה אונקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא מורה רק על קבלת הדבר והרצון בו ולא ברח מן הראיה בשום מקום. אבל תרגם וחזא כפשוטה בכל מקום שהדבר מוסב בראיה בלבד אבל כאשר איננו מוסב בראיה בלבד והוא לריך השגחה והתבוננות יתרגם כפי הראוי בו כאשר אמר כי ראה יי׳ בעניי. ראה ראיתי את עני עמי. וירא אלהים את בני ישראל. אולם הראיה בהם שירלה את נפשם אבל שהבנים בעניהם וידע אותו וזה דרכו בכל הנראה לא כטעם שהלה נמצא הרב לראות זה למה שאמר פעם וירא יי׳ כי רבה רעת: והשני מקומות האחרים שתרגם וחזא והוא אליו ולא הגלוי אותו תלמוד הנבורה כנה אונקלוס ותרגם ויעבר יי׳ על פניו ואעבר יי׳ שכינתיה על אפוהי שיהיה הדבר הנעבר נראה לדעתו ולא יוכיל לשון העברה בבורא כפי מה שהזכיר הרב ואם כן איך תרגם יי׳ ההולך הוא עובר לפניך יי׳ אלהיך הוא עבר קדמך והנה זה מין מעתה בספור מעשה ולא יירא ממנו אונקלוס. וכן בפסוק וירא ישראל את היד הגדולה תרגם בו והוא ישראל ית גבורת׳ ידא רבתא משל בו הגבורה מפני לשון אשר עשה והמשיל בו ידא רבתא ולא היה ירא ומעתה מן היד ולא יכנה אותה כלל וכן הנה בפתחים כתובים באצבע אלהים. באצבעא דיי׳. ומה שהיקן בו הרב כי ישים אונקלוס באצבע כלי נברא אשר עשה הלוחות בשמו הנראה איננו אמת כי הנה שימים אם דם למי כתב ימיניה ולא ספר מן חימך הכותבת מורה על גשמות. וכן מן האצבע. ועוד תרגם ארימת ימיך ואמר יפיק יי׳ חברת שמלה ותרגם ידך השקה יש ידך תקיפא ואמר בידא תקיפא ובדרעא

מרממא

יִצְחָק: (ב) וַאֲמַר יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בִּנְבוּאָה בְּלֵילְיָא וַאֲמַר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַאֲמַר הָא נָא: (ג) וַאֲמַר אֲנָא הוּא אֵל אֱלָהֵיהּ דְּאָבוּךְ לָא תִּדְחַל מִלְּמֵיחוֹת לְמִצְרַיִם עַל עֵיסַק שִׁעְבּוּדָא דִּי פְּסָקִית עִם אַבְרָהָם אֲרוּם לְעַם סַגִּי אֲשַׁוֵּינָךְ תַּמָּן: (ד) אֲנָא הוּא דִּבְמֵימְרִי אֵיחוֹת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וַאֲחַמֵּי סִיגוּפֵיהוֹן דִּי בְּנָךְ וּמֵימְרִי יַסֵּלִינָךְ תַּמָּן אוּף אַסֵּיק יַת בְּנָךְ מִתַּמָּן וּבְרַם יוֹסֵף יְשַׁוֵּי יְדֵיהּ עַל עֵינָךְ: (ה) וְקָם יַעֲקֹב מִבֵּירָא דְּשָׁבַע וּנְטָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיַת טַפְלְהוֹן וְיַת נְשֵׁיהוֹן בִּסְקַרְנֵי דְּשַׁדַּר פַּרְעֹה לְמִיטַל יָתֵיהּ: (ו) וְדַבָּרוּ יַת קִנְיָנֵיהוֹן וְיַת נִכְסֵיהוֹן דִּי קְנוֹ בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן וְאָתוּ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹי עִמֵּיהּ: (ז) בְּנוֹי וּבְנֵי בְנוֹי עִמֵּיהּ בְּנָתֵיהּ וּבְנַת בְּנוֹי וְכָל זַרְעֵיהּ אַיְיתִי עִמֵּיהּ לְמִצְרַיִם: ואלין

בעל הטורים

במלאת הליל' ז' מנין בפי"ן ע"ס כי שנא יהול לדיק וקם שבאו עליו ז' לרות ויליל מהם. עשו. לבן. מלאך. דינה. יוסף. שמעון ובנימין: (ד) גם עלה. כתיב בה"א רמז לאמר ה' דורות יעקב לוי קהת עמרם משה. ויוסף ישית ידו על עיניך. יעלים עיניך

יונתן

כי תרגום קויתי סכיתי: (ג) עסק שעבודא י"ל דייק אלא מרד 'לם לדו בדנם היה ופירש כנוס ושעבוד: די פסקת עם אברהם באומרו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. א"כ י"ל דיוקו מדאמר אלהי אביך אל תירא משמע דהיראה היא משום הבטחה אביו אברהם על השעבוד וק"ל: (י) והטול הוא זמני ומימת. עכ"ל גם היך סלכיך ימים כל

רמב"ן

תרגמתא וכן ותאתו במשמש ידי ותתקיף בדילא ידי. וכן תרגם תדירא עימי יי' אלהיך בה מרישא דשתא. והנה ביעקב כתוב בתחלת הענין ויחלום והנה סולם מוצב ארצה ופחד אנקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דיי' מעתד עלוהי. ולא תרגם והא יי' בעבור שהוא בחלום ותרגם והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך ולא אמר והא אנא עמך כמו שתרגם אנא אהוה עמך ואף על פי שהוא ספור דבר שנאמר בחלום כמוהו בזה ותרגם ואנכי אהיה עם פיך ואנא אהי עם פומך ואמר כי יאמר כי אהיה עמך וזה לך האות אהי יהא מימרי עמך. ועוד נזהר אנקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויבא אלהים אל לבן בחלום ואתא מימר מן קדם יי'. ואם תאמר שהשם שלא תהא הביאה קודמת לחלום ויפשב בה שהיא ממש הנה בשלמה כתוב בגבעון נראה יי' אל שלמה בחלום הלילה ותרגם אותו יונתן אתגלי יי' לשלמה ואם הדבר נאמר בחלום יספרו אותו כאשר נאמר בחלום ההוא ואל יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות כי כיון בחלום יתכן להם שאינו ממש גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיספרו אותו כאשר הוא כי מה שנאמר בו שהוא בחלום הלילה ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן. ואל תחשוב שהיה זה ליונתן ב"ע מפני שלא יאמר בארמית לשון ראיה בחלומות כי הלא בחלומי מתורגם וחזית ונבוכדנצר חזה הוית. וכן תרגם אנקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על יי' אלהין על מימרא דיי' ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות. וכן וידבר העם באלהים ובמשה ואיתרעם עמא על מימרא דיי' וכן ביני וביניכם ובין אלהים ובין כל נפש חיה בין מימרי ומימרא דיי' וכיוצא בהן הרבה. וכן תרגם ילף יי' יסך מימרא דיי'. אלהים עד מימרא דיי' סהיד ואין לו בהן יראת הגשמות וגם אין למימרא ענין בכאן שיאמר בו שילפה ויעיד וכן השבעה לי באלהים קיים לי במימרא דיי'. וכן הנשבעים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים וכיוצא באלו רבים לאנקלוס וקודם ידוע למשכילים. וגם בלשון עמידה אמר הרב ששם יונתן ב"ע כוונתו לפרש בו קיום ולכך תרגם ועמדו רגליו ויתגלי גבורתיה וכן תרגם כל דבר עסק ותנועה גבורתא והנה אנקלוס לא יחירא מלשון עמידה ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא. ומה שאמר הרב כי אנקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא הנה אנקלוס מן הכבוד יברח מלתת בו כלשונות האלה ויתרגם וירא כבוד יי' אל כל העדה ואיתגלי יקרא דיי' כמו שיאמר ויתגלי יי' ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דיי' וכן יתרגם במלאכים ויתגלי ואם ידבר אנקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב היה ראוי שלא יחירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואתחזי כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ארי חזיתי מלאכא דיי'. והם ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן ובפרקים רבים מספרו והוא תרגם אם אין פניך הולכים אם לית שכינתך מהלכא ביננא ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך ולא היה מתרצה בכך אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו. וכן אשר שמעו השם בקולו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אמר משה ילך נא אדני בקרבנו תרגם כען שכינתא דיי' ביננא. וכן תרגם לא תוכל לראות את פני לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא ואמר יונתן ב"ע בריך יקרא דיי' מאתר בית שכינתיה ואם הכבוד הזה ירלה בו הכתוב עלם הבורא ואמתו דיהיה כמו הראני נא את כבודך שפירשו בו הרב כן הנה הזכיר בו אתר בית שכינתו ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד יי' מלא את המשכן וזולתו איך יקבעו בו ברוך והמברך והמשתבח לכבוד נברא כעובד עבודה זרה ובדברי רבותינו דברים רבים יורה על שם השכינה שהוא האל יתברך: אבל הענינים האלה לאנקלוס ויונתן ב"ע דברים ידועי' בקבלה וקודם ליודעים חן ובמעמד הר סיני יתרגם אנקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דיי' וכאשר הזכיר הפרשה השם המיוחד לא יאמר כן והכל בכוונה ובחכמה ממנו ועוד אזכיר זה בע"ה יתברך. ומה שתרגם אנקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל יי' טעמו בזה משום שנאמר פנים

אבן עזרא

יוסף. רב לי זאת [ב]השמחה: (ג) מרדה. מקור והוא משקל [ל]ספ"א כמו אשר תנה [ס]הודך: (ד) וטעם אעלך גם עלה. שיקבר בארץ ישראל: ויוסף ישית ידו על עיניך. כמנהג כן מנהג החיים [י]עם המתים: (ז) בנותיו. היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה [ס]שפחות קטנות גדלו עמה

פירוש על אבן עזרא

י' י"ג). [ב]ר"ל הם ספרו מהגדולה אשר ליוסף ענה יעקב די לי השמחה אשר הוא חי. או ר"ל הרבה לי זאת השמחה מאשר שהוא מליע בארץ. [ל]ר"ל ע"ד פ"א הפעל כי שרשו ירד. [ס](תהלים ח' ב') שרשו נתן. ושאר כו"ן פ"א הפעל. [י]אולי הטעם לזה כי המתים רבים ממלאים מקום אשר נקרא שכינה ולא מתה ככתוב כי שכב דוד וכו' (מ"א י"א כ"א) כדכתם חז"ל ע"ז. ע"כ פי' ותיתי ידיו על עיניו להכלות אשר אין נקרא מתה רק שכבה. [ס]ואינו יכול לפרש כמו (לעיל ל"ז ל"ס) אשר הן בתו ובת בנו ויש להם בת אשר כי כאשר הם מוסב

ספורנו

(א) לאלהי אביו יצחק. שאמר ליצחק אל תרד מצרימה: (ב) ויאמר אלהים לישראל. מה שאמר לו עתה היה בשביל היותו ישראל שיגמרכו בריו להשתרר על המקומיים: (ג) אנכי האל אלהי אביך. אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה עתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים בה היו מתחתנים בכנענים ומתערבי' עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם ובכן יהיו לגוי נבדל כאמרם רז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם: (ד) אעלך גם עלה. אחר שאעלך ואוציאך משם תוסיף מעלה על מה שהיה לך קודם לרדתך שם כאמרו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה: ישית ידו על עיניך. לא תצטרך לפקוח עיניך להשיג ספליך כי יוסף יביאם אליך בזולת השגחתך ולא תצטרך אתה להתעסק עם המצרים הבלתי ראוים לקרוב אליך: (ה) וישאו בני ישראל. שהיו נריכים מכאן ואילך להיותם עם בני ישראל להשתרר עם אלהים ועם אנשים התקוממים בלכתם עתה אל אדמת נכר: את יעקב אביהם. שבלכתו אל ששתו זאת אשר אין אסרים תוגה אחר שעברו עליו כל הצרות שעברו הורה מה שיקרה לו בעקב ובאסרית

פירוש רשב"ם

אפילו אינו מושל. אלכה ואראנו בטרם אמות וגו': (א) לאלהי אביו יצחק. שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו הקב"ה כמה שנאמר בפרשת אלה תולדות יצחק ועשה גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו: (ד) אעלך גם עלה. כלומר איד עמך וגם עלה אעלך. כמו וברכתם גם אותי. גם עלה שנקבר עם אבותיו במערת המכפלה: ישית ידו על עיניך. על ענייניך וצרכיך ישתדל לעשותם כדכתיב ישית ידו על שנינו: יעקב

מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃ כו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ס ששי כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי

אשה

אונקלוס

מְנַשֶּׁה וְיָת־אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וּבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וְרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וְאָרְדְּ׃ כב אִלֵּין בְּנֵי־רָחֵל דְּאִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל־נַפְשָׁא אַרְבְּעָה עֲשַׂר׃ כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּהּ וִילִידַת יָת־אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל־נַפְשָׁא שִׁבְעָא׃ כו כָּל־נַפְשָׁא דְּעָלָא לְיַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּהּ בַּר מִנְּשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נַפְשָׁתָא שִׁתִּין וְשִׁית׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף דִּי־אִתְיְלִידוּ־לֵהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תַּרְתֵּין כָּל־נַפְשָׁתָא לְבֵית־יַעֲקֹב דְּעָלוּ לְמִצְרַיִם שִׁבְעִין׃ כח וְיָת יְהוּדָה שְׁלַח קֳדָמוֹהִי לְוָת־יוֹסֵף לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי לְגֹשֶׁן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ כט וְטַקֵּים יוֹסֵף רְתִכּוֹהִי וּסְלֵיק לְקַדָּמוּת־יִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן וְאִתְגְּלִי לֵהּ וּנְפַל עַל־צַוְּרֵהּ וּבְכָא עַל־צַוְּרֵהּ עוֹד׃ ל וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִלּוּ־אֲנָא מָיֵת זִמְנָא־הָדָא מְנַחַם־אֲנָא בָּתַר דַּחֲזֵיתִי יָת־אַפָּךְ אֲרֵי עַד־כְּעַן אַתְּ קַיָּם׃ לא וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי וּלְבֵית אֲבוּהִי אֶסַּק וְאֶחַוֵּי לְפַרְעֹה וְאֵימַר לֵהּ אַחַי וּבֵית־אַבָּא דִּי בְּאַרְעָא־דִכְנַעַן עֲלוּ לְוָתִי׃

ונב׳ יא

מסרה מנשה ואת אפרים, ג'. כא ובני, ב' ר"פ. בנימן, חסר. בלע, דנבלא כתיב פ' ודבעירלא ודפתק לא כתיב ה'. אחי, ל'. וראש, ב' מב' לי' בעינה. מפים, מ"ל ל'. וחפים, מ"ל ל'. וארד, ל'. כג ובני דן, ד' סבירין ובן ובמקף. חשים, כו"ל מ"ו ומ"י והשין רפי. כד וגוני, מ"ל. ושלם, ב' בב' לי' נקס. כו הבאה, ג' מלרע. מצרימה כ"ם. יצאי, כו"ל מסרו'. כו במצרים, רפי כנגד דעת הרמ"ה. כל הנפש, ד' בלו'. הבאה, ג' מלעיל. מצרימה, כ"ם. כח ואת יהודה, במקף ובלי מפק. להורת, ג' כו"ל כ"כ מ"וק וס"פ. גשנה, ב' וחסר. גשן, דגש מדין א"מ וחסר. כט ויאסר, ג' חסר והאלף בשוא לבד אולי למתוק הפעולה שאסר הוא בעצמו וכן ויאסר את רכבו פ' בשלח. גשנה, ב' וחסר ובעבין. צואריו, מ"ל א' ומ"י. וכן אחין. ל אמותה, ל' ומ"ל. לא ואגידה, כו"ל מ"ל. ואמרה, ל' וחסר וסד אמרה לאל סלעי.

רש״י

רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו (אסתר ב') בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בביאור לת"י ומשם תמצא לרוות למאוכך ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכי' אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבי' לפי שהיו עובדין לאלהות הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד: (כח) להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם: ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסר יוסף מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסי' למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד) כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו':

בעבור

רמב״ן

המורים בנפשות. ולכך הזכיר רחל בתוך השלשות והולך להזכירה בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה: (כט) וירא אליו יוסף. נראה אל אביו ויפל על צואריו עוד לשון הרבות בכיה אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף בנו ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קרית שמע לרש"י ולא ידעתי טעם וירא אליו כי בידוע שנראה אליו כאשר נפל על צוארו. ועוד כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צוארי אביו אבל שישתחוה לו או שינשק ידיו וכתיב ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו והטעם הזה לראיה יותר להשתחוות לו. וכן כל עוד בכתוב תוספת על עקר הוא איננו כמו הרבה לא על איש ישים עוד שישים עליו כפי חטאיו ולא יותר. והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן או שבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים ולא היה נכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צואריו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כאשר היה אבל ואמר כן אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור שמולך. ואל פסוק בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר וישוב ויזכיר שמו וכן ויקבץ את כל אוכל שבע שנים וגו' ויצבור יוסף וגו' וליוסף יולד שני בנים וכן במקומות רבים מצוי בתורה ובמקרא:

והאנשים

יתתן בן עוזיאל

בבית פוטיפרע רבא דטנים ית מנשה וית אפרים: (כא) ובנוי דבנימן עשרא ושומהון על פרישותא דיוסף אחוי בלע דאתבלע מניה. ובכר דהוא בוכרא דאמיה. ואשבל דהליך בשביתא. גרא. דאתגר בארעא נוכראה. ונעמן. דהוה נעים ויקיר. אחי. דהוא אחוי בר אימיה. וראש. דהוה ריש בבית אבוי. מפים. דאודבן במוף. חפים. דבזמן דאתפרש מניה הוה בר תמניסר שנין וחזי לבילת הילולא. וארד דנחת למצרים: (כב) אלין בני רחל דאתילידו ליעקב כל נפשתא ארבסרי: (כג) ובנוי דדן זריזין ואמפורין ולית סכום למניניהום: (כד) ובנוי דנפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: (כה) אלין בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתיה וילידת ית אלין ליעקב כל נפשתא שובעא: (כו) כל נפשתא דעלא עם יעקב למצרים נפקי ירכיה בר מנשיהון דבני יעקב כל נפשתא שיתין ושית: (כז) ובנוי דיוסף דאתילידו ליה במצרים נפשתא תרין ויוסף דהוה במצרים ויוכבד ברת לוי

ירושלמי

דאתילידת במעלהון למצרים ביני שוריא סכום כל נפשתא לבית יעקב דעלא למצרים שובעין: (כח) וית יהודה שדר קדמוי לות יוסף למפתיא קדמוי ארחא ולמכבשא ית עמודיא דארעא ולאתקנא קדמוי בית מישרוי בגושנא ואתו לארעא דגושן:

[(כח) לאתקנה ליה אתר בית מישרוי לגושנא:]

(כט) ושקים יוסף ארתיכיה וסליק לקדמות ישראל אבוי לגשן וקדם דאשתמודעיה אבוי סגד ליה ואתחייב למיהוי שנוי קטיען ותהא ואתחמי ליה ורבן על פריקת צוריה ובכא על צוריה תוב על דסגד ליה: (ל) ואמר ישראל ליוסף אין מייתנא בהדא זמנא מתנחם אנא די במיתותא דמייתין בה צדיקייא אנא מיית בתר דחמית סבר אפך ארום עד כדון אנת קיים: (לא) ואמר יוסף לאחוי ולבית אבוי איסק ואתני לפרעה ואימר ליה אחי

וכית

בעל הטורים

מיכך כשמשם הספיכם שלא ימות במיו: (כא) ורלאש. ב' במסרה הכא ואידך זכור עניי ומרודי לענה ורלאש כדאיתא במדרש שקרא בנימין לבל בניו ע"ש הצרות שאירעו ליוסף חהו ורלאש ע"ש אזכור עניי ומרודי לענה ורלאש: (כג) חשים ב' במסורה חסרי ליענוי ובני דן חשים ואכמנו כחלץ חשים. דאמרי' בפ' אין עומדין שהיו בני דן כחשים של

יונתן

בסייהם לב"ע: (כא) ושומהון על פרישותא דיוסף כל זה ברכת ובפ"ק דסוטה מביאו גם כן ופירש בכנגון אחר וע"ש בכלל ובפרט. מופים וחופים מפרש הת"י בענין אחר והדין ממו לפי המדרש מדרש מופים שהיה יפה מאד בכל דבר והו כבר מרומז בנעמן גם מה שדרש שכל המלכות שמכרו שם ועבר ליעקב משכן לו איך נרמז מופי' על זה גם כי המוף דוקקים ליסבו בקומה ע"ם מ"מ עדיפא מיניה דרש הת"י שנמכר במוף

גם מופים שלפי המדרש שכל אחד מהם לא ראה בחופת אחיו וכתבו התוספות דלכן נרמז חופים ל' רבים אבל קשה ליה לת"י דלפ"ז עיקר חסר והוה לקרותו לא מופים לכן פרגוס בזמן דאתפרש וכו' היה בר י"ח שלפי רז"ל ראויה בלומר פרק כל בני אדם לעלות לחופה ויפה תרגם: (כג) זריזין ואמפורין וכו' מתרגם מלת חושים ענין מהירות והריזות פי' אומנים וקשה ליה למה לא הזכיר בפסוק בני דן כמו שהזכיר באחר משפחות השבטים) לכן תרגם ליה! שכוס כי שבט דן היה מרובה באוכלסין כדפירש"י. וגוברין ל' כלל לכך לא הזכירן בפרט: (כז) ויוכבד וכו' דאתילידת במעלהון למצרים ביני שוריא פי' בין החומות כדפירש"י ודייקו מאשר ילדה במצרים הכתוב בפ' פנחס משמע שנולדה בין החומות. ממש דה"ק לידתה במצרים אבל אין הורתה במצרים כלל אפילו שום שעה מזמן הריון לא עברה במצרים כי כל ימי עיבורה היה חוץ למצרים והלידה היא במצרים וזה א"א אלא שנולדה בין החומות ממש בלותה רגע שנכנסה בין החומות היה לה עת לידה וכך משמע קלא מלשון הרא"ם בפ' פנחס וכן כאן דייק מכל הנפש הבאה מצרימה היינו בשבא למצרים נחשב נפש ולא כן מקודם שהיה עובר וק"ל: (כח) למחויא וכו' ולמכבשה הכל מרומז בלהורות. יש עמודיא דארעא ר"ל שעל גושן אפשר לומר שהוא עמוד של ארץ מצרים שנאמר מטוב מצרים והוא גושן א"כ ה"ם לכבוש לפניו השומרים שבארץ וסם פרי' ושלמונים שירלא להם מברשות פרעה בלאיסן לגור וכן מ"א בפסוק גד גדוד יגדנו. עמודי דארעא פי' ראשים שבעיינו גייסות ההולכים בדרכים לשמור וכן עיקר: (כט) וקדם דאשתמודעיה פי' בערם שניכר והודיע לו שהוא בא לא הכירו אביו והשתחווה לו וע"ז נתחייב להיות שנותיו קטועים פי' נכרתים כי כן כתיב כגד וגו' למען יאריכון ימיך וגו': ומהא כמו תוהא על הראשונות: וכן על צוארו תרגום של נטה ידך ארכן ידיה. ובכא וכו' די סגד ליה פי' גלמעד ובכה על שאביו השתחוה לו בזה מיעט שיעקב לא נפל על צואריו כדפירש"י וק"ל: (ל) במיתותא דמייתין בה לדיקיא

אבן עזרא

מוח ער ואונן בעבור כיוחס [ב]בני כנענים: (כא) ונעמן. הוא בן בנימין. כי יש נעמן שהוא [צ]בן בנו: (כג) ובני דן חשים. יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב כי כן דרך הלשון. יש אומר כי מספר שבעים בעבור שהוא [ק]רק משבון כי ששים ושש היו. וזה המפרש טעה בעבור שמלאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים [ו]שלש. והם שלושים ושמים ודרש כי יוכבד נולדה בין החומות. גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהוליד משה והיא בת ק"ל שנה. ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים. ולא די לנו זה הפלא עד שעשו פייטני' פיוטים ביום שמחת תורה: יוכבד אמי אשרי התנחמי והיא בת ר"ע שנה [ש]וכי אחיה הי כך וקך שנים דרך אגדה או דברי יחיד. והנכון בעיני שיעקב בחשבון [ת]וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש. והראיה על זה שאמר בתחלה [א]יעקב ובניו. ואם יטען טוען [ב]ויאמר כי כנה כתוב ויהי כל נפש. יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד מהשבעים. כאשר אמר אשר יולד לו [ג]בפדן ארם ולא נולד לו בנימין שם. כי גם בזה הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה [ד]יעקב ובניו. והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל. כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב. והעד השני ר"ל כנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים [ה]כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעים נפש ירדו אבותיך [ו]מצרימה ואלה שמים לא ירדו ג"כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו [ז]וזה העיקר: (כט) ויאסר יוסף.

של

פירוש על אבן עזרא

שרש בנום מנזירם בדין והוא ג"כ בים. והנ"ן לאקפין ערכה כמו אישון עינו (דברים ל"ב י') ושם פי' מגזירת אים. וע"כ מכנה השמות שנתגדלו בנים ג"כ בשם בנושיו. [פ]ולמה לא מת שאול. כי ידוע מאמר חז"ל על פסוק פוקד עון אבות וכו' (שמות כ' ה') בזמן שאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן. וער ואונן נוסף על רשעתן היו בני הכנעניים ע"כ מתו. [צ]כמ"ש ויהי בני בלע ארד ונעמן (במדבר כ"ו מ'). [ק]שבע עשיריות. [ר]ר"ל כפי הכלל (לעיל פס' ע"ו) ולתי הפרט הם ל"ב. ואם נאמר לפי הדרש אשר יוכבד נולדה בין החומות אשר השלימה למנין ל"ג ונאמם היו רק ל"ב ע"כ הכלל והפרט אינם מוסרים. א"כ לפי זה היתה יוכבד בעת הולדה מ"ר בת ק"ל שנים וזה הנס גדול מלידת יצחק לשרה בת צ' שנים ולמה לא הזכיר הכתוב זה הנס. [ש]ר"ל אשר יוכבד היתה חיה עם הנוס יוכבד נולדה בין החומות יעלו לחשבון ק"ל ומעת לידתה בעת פטירת מ"ר ק"ך שנים כפי חשבון אם כן הם ביסד ר"ן שנים ואלים הפייטנים (מב"ב פ' יש נוחלין) אשר אחיה השלוני היה מיוצאי מצרים. ומי עד ימי ירבעם. ואמרו ז' קפלו את העולם פי' אשר היו כוב ימי העולם. ואי' אחס אחיה השלוני. א"כ היה הי קרוב לתק"ן שנה. א"כ זאת רלים פייטנים אשר יכול להיות כי יוכבד היתה חייה בעת פטירת מ"כ והיתה בת ר"ן שנים ע"ז טוען ר"א כי אוא דברי יחיד. ובפרשה יתרו אומר ר"א אשר דברי יחיד לא נלמוד מהם ולא נכחשם. [ת]ר"ל אשר מנה (בפס' כ"ו) הנפש לבית יעקב וכו' הוא עם יעקב בעצמו. וכן הוא בנ"ר (פ' נ"ד) וכן יהיה פי' (בפס' ע"ו). [א](בפס' ס'). [ב]ר"ל אם יקשה אחד מהפסוק יוצא ירך וכו'. (שמות א' ה') ולפ"ז משמע אשר החשבון דוקא על יוצאי ירכו ולא יעקב בעצמו משכן ר"א אפילו לפי דברי המקשה אינו קושי' אם חסר א' למלאות שבעים מכ"ז מונה שבעים בשוה. [ג]לעיל ל"ה כ"ו ע"ש בפי' כ"א. וגם כן ראיתו מפה לעיל פס' ס'. [ד]ר"ל בודאי פי' הפס' ס' יעקב ובניו ביחד. וכן פי' כ"א (שמות י"ב מ'). [ה]הוא העד הב' אשר מספר שבעים לאו דוקא כמו הבאה פס' כו'. וכן פס' כ"ז לאו דוקא. כי כתוב אשר הם אשר גרלם כי ירדו למצרים בשבעים נפש ולא היה כן. בודאי אנו מחויבים לפרש אשר הכתוב על הרוב ידבר. [ו](דברים י' כ"ב) ומנשה ואפרים לא ירדו למצרים כי הם נולדו במצרים א"כ בודאי ג"כ יעקב בחשבון. [ז]ר"ל למשל מספר האחד אינו מספר כי אין לו דומה. רק משנים ולמעלה ומתחיל המספר אשר הוא ב' פעמים א'. ואכ"מ

נעמן

ספורנו

שנים מאשר שנפים ליעקב. וכאמרם רז"ל (סנה פרק האשה) על בנימין שמות בעשיו של נחם וכן העיד באמרו לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך: (כח) להורות לפניו גושנה. למען יורה יהודה איך יתוקן בית דירה לפני בוא יעקב לגושן: (כט) וירא אליו. מתוך עבדיו הסובבים אותו ולא שמתין שיבא אביו אליו אל המרכבה: (ל) אמותה הפעם. מצרות אמרות נוסעתי ואחר התשועה מהם אמתו עלי רשות עתה בזאת הפעם שנוספתי עלרמך אשרי כמותי את פניך יהי רצון שאמות בזאת התשועה ולא יוסיף עלב עמם: (לא) אעלה ואגידה. שמלאכתכם היא מרעה הצאן

מצלתי

פירוש רשב"ם

פירשו זו יוכבד שנולדה בין החומות: (כו) יוצאי ירכו הבאים מצרימה כל נפש ששים ושש. כי יעקב שהוא מחשבון של שלשים ושלש של לאה אינן בכלל יוצאי ירכו כי יוצאי ירכו לא היו כי אם ששים ותשע וכי אמר משה בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימה שיעקב ובניו היו שבעים: (כט) עוד. הרבה. כדכתיב כי לא על איש ישים עוד:

והאנשים

אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ לג וְהָיָה כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם׃ לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃

מז א וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ב וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃ ד וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃ ו אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־לִי׃ ז וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה׃ ח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ׃ ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃ י וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ שביעי יא וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו

ויתן

אונקלוס

לב וְגֻבְרַיָּא רָעֵי עָנָא אֲרֵי גֻבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּי לְהוֹן אַיְתִיאוּ׃ לג וִיהֵי אֲרֵי יִקְרֵי לְכוֹן פַּרְעֹה וְיֵימַר מָה עוֹבָדֵיכוֹן׃ לד וְתֵימְרוּן גֻּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ עַבְדָּיךְ מֵעוּלֵימָנָא וְעַד כְּעַן אַף אֲנַחְנָא אַף אֲבָהָתָנָא בְּדִיל דִּי תִיתְּבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן אֲרֵי מְרַחֲקִין מִצְרָאֵי כָּל רָעֵי עָנָא׃ א וַאֲתָא יוֹסֵף וְחַוִּי לְפַרְעֹה וַאֲמַר אַבָּא וְאַחַי וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּי לְהוֹן אֲתוֹ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְהָא אִנּוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ ב וּמִקְצָת מִן אֲחוֹהִי דְּבַר חַמְשָׁא גֻבְרִין וַאֲקֵימִנּוּן קֳדָם פַּרְעֹה׃ ג וַאֲמַר פַּרְעֹה לַאֲחוֹהִי מָה עוֹבָדֵיכוֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה רָעֵי עָנָא עַבְדָּיךְ אַף אֲנַחְנָא אַף אֲבָהָתָנָא׃ ד וַאֲמַרוּ לְוָת פַּרְעֹה לְאִתּוֹתָבָא בְּאַרְעָא אֲתֵינָא אֲרֵי לֵית רַעְיָא לְעָנָא דִּי לְעַבְדָּיךְ אֲרֵי תַקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וּכְעַן יִתְּבוּן כְּעַן עַבְדָּיךְ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ ה וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף לְמֵימַר אֲבוּךְ וְאַחָיךְ אֲתוֹ לְוָתָךְ׃ ו אַרְעָא דְמִצְרַיִם קֳדָמָךְ הִיא בִּדְשְׁפִיר בְּאַרְעָא אוֹתֵיב יָת אֲבוּךְ וְיָת אַחָיךְ יִתְּבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאִם יְדַעְתְּ וְאִית בְּהוֹן גֻּבְרִין דְּחֵילָא וּתְמַנֵּנוּן רַבָּנֵי גֵיתֵי עַל דִּי לִי׃ ז וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת יַעֲקֹב אֲבוּהִי וַאֲקִימֵהּ קֳדָם פַּרְעֹה וּבָרִיךְ יַעֲקֹב יָת פַּרְעֹה׃ ח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיַעֲקֹב כַּמָּה יוֹמֵי שְׁנֵי חַיָּךְ׃ ט וַאֲמַר יַעֲקֹב לְפַרְעֹה יוֹמֵי שְׁנֵי תוֹתָבוּתִי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין זְעִירִין וּבִישִׁין הֲווֹ יוֹמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלָא אַדְבִּיקוּ יָת יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתַי בְּיוֹמֵי תוֹתָבוּתְהוֹן׃ י וּבָרִיךְ יַעֲקֹב יָת פַּרְעֹה וּנְפַק מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ יא וְאוֹתֵיב יוֹסֵף יָת אֲבוּהִי וְיָת אֲחוֹהִי וִיהַב לְהוֹן

מסרה לב והאנשים, ס׳ ר״פ. רעי, ס״ו ורו״ד בסוף. הביאו, כו״ל מ״י. לג מעשיכם, מ״ס דגוש מדא״מ ומ״י. לד מנעורינו, ג׳ ומ״ל דמ״ל. עתה, מלעיל. אבתינו, ס״ו ומ״י. בעבור, מ״ו. תועבת, כו״ל מ״ו. רעה, חד מן ד׳ קמץ (ר״ל ליר׳). מז ב ומקצה, ס׳ בסוף סיגומא פקוף רפי כי המ״ס מאמכתי״ו. ויצגם ל׳ וחסר. ג מעשיכם, דגוש מד״ד ומ״י. רעה, כ״ב בה״א בל״כ, אבותינו, מ׳ מ״ל דמ״ל*. ד לגור, מ״ו. וצאה, י״ס בטעם הכיב. ה ויאמר פרעה, ב׳ בטע׳ כ״מ. ו ארץ, י״ג ר״ג. הוא, וס״ו ומיבק. הושב, ל׳ ומ״ל ו׳ ומ״י, השין בליר׳. ואם אסיך, ב׳ ספקוד לשלום. ישבו, ב׳. ושמתם, ב׳. ז ויבא, כ״מ. ויעמדהו, ב׳ ומ״י. ח כמה, בז״ג. ימי שני, ס׳ דס׳ בכו׳. חייך, כו״ל מ״ל. ט שני, ה׳ דסמיך. מגורי, מ״ל והריש בפסח. ורעים, ג׳. ימי שני, ה׳. השיגו, מ״י. אבתי, כ״ל חסר. מגוריהם, ב׳ מ״ל דמ״ל בסורה. יא ויושב, ה׳ ב׳ מ״ל ב׳ חסר ודין מלרע ומין בליר׳. רעמסס, העי׳ והמ״ס בסוף פסוק כי הוא בולל ארץ גושן ושיכו שם כמיר.

*נ״ע נמלא ל״ו מלא.

ת״א ואמרתם אנשי ספר הזוהר פ׳ פנחס. ומקצה אחיו ב״ק קמא צב. ויאמר פרעה אל יעקב מגילה יז. ויאמר יעקב אל פרעה שם.

רש״י

(לד) בעבור תשבו בארץ גשן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רעה צאן. לפי שהם להם אלהות: (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה׳ קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי. ולדן אמר דן. וכן לזבולן וכן לאשר. זהו לשון ב״ר שהיא אגדת א״י. אבל בגמרא בבלית שלנו (ב״ק צב) מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב״ק. ובברייתא דספרי שנינו גם בזאת הברכה כמו גמרא שלנו: (ו) אנשי חיל. בקיאין באומנותן לרעות צאן: על אשר לי. על צאן שלי: (ז) ויברך יעקב. היא שאלת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלו״ד בלע״ז: (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו בטובה: (י) ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה

ברכה

יונתן בן עוזיאל

ובית אבא דבארעא דכנען אתו לותי: (לב) וגובריא רעיין דאען ארום גוברי מרי גיתי הוו ועניהון ותוריהון וכל דילהון אייתיו: (לג) ויהי ארום יקרי לכום פרעה ויימר תנון לי מה עובדיכון: (לד) ותימרון מרי גיתי הוו עבדך מטליותנא ועד כדון בגין דתיתבון בארעא דגשן ארום מרחקין מצראי כל רעי ענא: (א) ואתא יוסף ותני לפרעה ואמר אבא ואחי ועניהון ותורידהון וכל דילהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן: (ב) ומקצת אחוי דבר חמשא גוברין זבלון דן ונפתלי גד ואשר ואקימינון קדם פרעה: (ג) ואמר פרעה לאחוי דיוסף מה עובדיכון ואמרו לפרעה רעי ענא הוו עבדך אוף אנן אוף אבהתן: (ד) ואמרו לפרעה לאיתותבא בארעא אתינא ארום לית אתר בית רעיא לענא דלעבדך ארום תקיף כפנא בארעא דכנען וכדון יתבון כען עבדך בארעא דגשן: (ה) ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך: (ו) ארעא דמצרים קדמך היא בבית שפר ארעא אותיב

ירושלמי

ית אבוך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואין חכימתא דאית בהום גוברין דחילא ותמנינון רבני גיתי על דידי: (ז) ואייתי יוסף ית יעקב אבוי ואקימיה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה ואמר יהי רעוא דיתמלון מוי דנילוס ויעדי כפנא מן עלמא ביומך: (ח) ואמר פרעה ליעקב כמה אינון יומי שני חייך: (ט) ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין קלילין ובישין הוו יומי שני חיי דמן טליותי ערקית מן קדם עשו אחי ואיתותבית בארעא דלא דידי וכדון בעידן סיבתי נחתית לאיתותבא הכא ולא אדביקו יומי ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: (י) ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה: (יא) ואותיב יוסף ית אבוי וית אחוי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בבית שפר ארעא בארעא דפילוסין היכמא דפקיד פרעה:

[(יא) ופילוסים:]

חן

בעל הטורים

של קנה פי' שלשמרה הוא א' שלמאלה הוא מספיק לכמה קנים שבן אחד שהי"ל ימלא קנים וכן נמי כאלן שהיה עדרך הבלמאים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים: (ב) ומקצה אחיו לקח בגימ' (זה) החלשים: (ו) במיטב הארץ. בגימ' גושן. ומשם ב' במסו' הכא ואידך ומשם בארון. מלמד שהיו מתוכים ושרים על רגלי המיילים והיו משם כפתים ומכניסים בארגז המלך זהו הוא ומשם בארון: (ז) ויעמדהו ב' במסורה הכא ואידך (פ' פנחס) ויעמדהו לפני אלעזר הכהן. ושניהם חסרים לפי שיעקב היה זקן והיו צריכין לסומכו כדי שיוכל לעמוד גם יהושע היה מסמיים שנעשה מנהיג לפני משה והיה ירא ממשה שמא יפניהו והיו צריכים לסומכו ולכך חסרים שלא

יונתן

לדיקייא פי' פימות מיהם עה"ז ולא מיהם עוה"ב כדפירש"י וק"ל: (ב) מקצ. ובכין עיין ברש"י וכן הוא ברבה ובגמרא פי' המוגל. ודייקו מדאמר ומקצה אחיו דליתא ומאחיו אלא מוכח שלא היו גבורים דמשמע לגריעותא כמו ומאכל בקלה המקצה ורבים כאלה: (ו) מטב ארעא פי' מן ספידית שבמצרים והוא ל"ג פ"ק דב"מ אמר שמואל שנה שטר ושעבוד וכו' וכן ע"י לעיל פ' מ"ה פסוק י"מ: (ז) יהא רעוא דיתמלון מוי דנילוס וכו' מסתברא דעתו להפך מדעת רש"י וס"ל ויברך השני מפרש הפסוק ויצא מלפניו שלא היה הברכה אלא כדרך היוצאים מלפני המלכים. אמנם ויברך הראשון ודאי קיימא ברכה כפשוטו שאין דרך הבא לפני מלך שלא ראהו מימיו ויברכנו

אבן עזרא

על ידי גוי [ח] כמו ויבן שלמה [ט] את הבית: (לד) כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר. ולא ישחטו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו. ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב. ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מנהגם עד היום הזה: (א) בארץ גושן. כלל. בארץ רעמסס פרט [י] והעי"ן נח. ולפי דעתי כי רעמסס [כ] שתוח העין אינ' שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה: (ו) שרי מקנה. כקום וכפרד

רמב"ן

(לב) והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו. אמר להם שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בנים ירעו אותם אלא שעשרם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו והיה להם עושר ועבודה רבה מאוד במקנה רב אמר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד: (ד) לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. אני תמה בטעם הזה שאמרו לו. כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר כי אליה היתה עקר הגזרה. ואולי אמרו כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה אבל בארץ מצרים יש בה שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט ויתכן שהיה בארץ מצרים מרעה מעט באחו מפני היאורים והאגמים: (ה) אביך ואחיך באו אליך. הכנסת דברים כאמור הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא: והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמוע כבודך ועליך השליכו יהבם ראה שתעשה עמהם טובה כי עליך הדבר ויש לאל ידך: (ז) ויברך יעקב את פרעה. היא שאלת שלום כדרך כל הנראין לפני מלכים לפרקים לרש"י ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמר כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היה ברכה ממש כדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשאות מלכותם וכענין שאמר הכתוב יחי אדוני המלך דוד לעולם ובצאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך ומה טעם לאמר לא השיגו את ימי שני חיי אבותי כי אולי עוד יחיה ויחיה יותר מהם ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך שכבר קצרו שנותם. ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שהיו יותר אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד: (יא) וטעם ויושב יוסף ויתן להם אחזה. שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחוזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם ונתן להם וזה מכבוד פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור כי בעבור הרעב נסוב לארצנו ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך שיושיב'

פירוש על אבן עזרא

נכנס באחד במספר. ואע"פ שאמר פרעה קבוץ כל שכשם וכו' בפס' כ"ו בודאי נפש יעקב בכלל כי כל הנפשות הם ממקור א'. [ח] ר"ל פי' ר"א בכמה מקומות והפי' אשר אמר בעצמו לכבוד אביו הוא דרש. [ט] (מ"א ו' י"ד) ובודאי שם פי' אשר לא בנה שלמה בעצמו רק לוה. [י] להלן פס' י"א שהיו ב"י דרים שם. [כ] ר"ל פה רעמסס פס' י"א הא אין ר"ם אבל רעמסס (שמות א' י"א) אשר שם בפס"ם ליננה הארץ אשר ישבו ב"י ככה דעת ר"א. [ל] ר"ל אם היו מתעבים כל רועי צאן איך בוחר בהם להיות שרי מקנה ע"כ פירש כי

ספורנו

מגלתי שתשאל ממנו אז שיתן לכם ארץ גושן כדי שיאמין כשתאמרו לו שזאת מלאכתכם ולא יחשוב שתאמרו כן כדי שיתן לכם ארץ גושן: (ב) ומקצה אחיו לקח. כדי שיבין פרעה מדבריהם ומענינם שהם בעלי מלאכת מרעה הצאן בלבד: ויברך יעקב. ולא השתחוה לא בבאו ולא בצאתו: (ח) כמה ימי שני חייך. תמה כי לא היה דבר מצוי במצרים שיאריך אדם ימים כל כך שיגיע לפרק שהיה אז יעקב בו וגם שיבה זרקה בו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. על מה שאמרת כמה ימי שני חייך אני אומר כי שני חיי היו מעט ורעים ברב טרדת מזונות ודאגות הקורות כי בימים אשר בם יחיה האדם בצרה לא יקראו שני חיים אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלשים שנה: ולא השיגו ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם. כי אבותי אע"פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם מ"מ היו להם ימי חיים רבים בלתי צרות אבל שני חיי לא השיגו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם: להם

פירוש רשב"ם

(לב) והאנשים רועי צאן. כל זה אמר יוסף לפרעה: (לד) כי תועבת מצרים. נבזים היו בעיניהם כל רועי הצאן כי מאוסה צאן בעיניהם בין לאכילה בין לזבח כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים וגו': (ד) לגור בארץ ולא מתוך חוסר מזון אלא בשביל מרעה לצאנינו. כל זה אמרו שלא יאמר פרעה ליקח משל יוסף באו: (ו) אנשי חיל ראוים לגבורה ולשררה כמו אשת חיל את. ואני הצעיר מצאתי תרגום שרי מקנה רבנן חילא לפירוש רבינו: (ט) מעט ורעים. לפי שנראה יעקב בעיניו זקן יותר מדאי ששאל

וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה: יב וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף: יג וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב: יד וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַרְעֹה: טו וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף: טז וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף: יז וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא: יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ: יט לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם: כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם

הרעב

אונקלוס

אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארעא דרעמסס כמא די פקיד פרעה: יב וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי לחמא לפום טפלא: יג ולחמא לית בכל ארעא ארי תקיף כפנא לחדא ואשתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן קדם כפנא: יד ולקיט יוסף ית כל כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעיבורא די אנון זבנין ואיתי יוסף ית כספא לבית פרעה: טו ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמה נמות לקבלך ארי שלים כספא: טז ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם שלים כספא: יז ואיתיו ית גיתיהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורין ובחמרין וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא: יח ושלימת שתא ההיא ואתו לותיה בשתא תניתא ואמרו ליה לא נכסי מן רבוני אלהין שלים כספא וגיתי בעירא לות רבוני לא אשתאר קדם רבוני אלהין גויתנא וארענא: יט למה נמות לעינך אף אנחנא אף ארעתנא קני יתנא וית ארעתנא בלחמא ונהי אנחנא וארעתנא עבדין לפרעה והב בר זרעא וניחי ולא נמות וארעא לא תבור: כ וקנא יוסף ית כל ארעא דמצרים לפרעה ארי זבינו מצרים גבר חקליה ארי תקיף עלידון כפנא והות

ארעא

מסרה יב ויכלכל, ל׳. ואת אחיו, ס׳. ואת כל וכו׳, פ׳. יג ולחם, ד׳ ר״פ. ותלה, ל׳ ומפיק. יד בארץ, כפי וסלו״ק באתנ. ובארץ, ס׳. בשבר, ל׳. שוברים, ב׳ ח״ו ומ״י. ויבא, כ״א. ביתה, ב׳. טו ויתם, חסר. כל מצרים, רפי כדינו. לנו, דגוש מד״ד. נמות, ט״ל מ״ל. אפס, ד׳. טז מקניכם, מ״ל. יז ויביאו, ל״ו ומ״ל. מקניהם, מ״ל. ובמקנה, ב׳ ונפסוק. ובחמרים, כו״ל חסר. וינהלם, ב׳. בלחם, ו׳ דגשין. מקנהם חסר. ההוא, וי״ו וסיכך. יח ותתם, ב׳ וחסר. ההוא, וי״ו וסיכך. ויבאו, כו״ל חסר. תם, ל׳. ומקנה, ג׳ קמצין כ״ל ליכ״י. גויתנו, ל׳ ומל גויותנו. ואדמתנו, כו״ל חסר. יט לפני, חסר. בלחם, ו׳ דגשין. ונחיה, ד׳. ותן, בסגול. והאדמה, ב׳. תשם, ב׳ ס׳ ומ׳. כ ויקן ד׳. חזק, כ׳. עלהם י״ג חסר בסורס.

ת״א ויכלכל יוסף תיב ג. וילקט יוסף פסחים קיט.

רש"י

ברכה בכבו שיגלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא: (יא) רעמסס. מארץ גושן היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים: (יד) בשבר אשר הם שברים. נותנין לו את הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו (ישעיה נא) אין מנהל לה (תהלים כג) על מי מנוחות ינהלני: (יח) בשנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו׳. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתנו: (וס״ג כת״ס וכן בדפוס ישן ועיין בג״א מייסב ביקסא סנייס): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואף על פי שאמר יוסף ועוד ה׳ שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב

וכן

רמב"ן

שיושיבם כאנשי הארץ התושבים בארץ גושן: (יד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו׳. טעם הכתוב זה ונאמר הענין בכל הפרשה להודיע שבח יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה איש נאמן שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מטמונים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הכסף בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ומלא בזה חן ב״ה בעיני העם כי השם הוא המצליח את ידיו:

ויעש

ירושלמי

(יב) וזן יוסף ית אבוהי וית אחוי וית כל בית אבוי לחמא לפום דמצטרך לטפלייא: (יג) ולחמא לית בכל ארעא ארום תקיף כפנא לחדא ואשתלהון דיירי ארעא דמצרים ודיירי ארעא דכנען מן קדם כפנא: (יד) ולקיט יוסף ית כל כספא דאישתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעיבורא דהיתון זבנין ואייתי יוסף ית כספא בבית היפתיקא דפרעה: (טו) ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמא נמות כל קבלך ארום שלים כספא:

(טז) חסר:

יונתן בן עוזיאל

(טז) ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון מזון בגיתיכון אין פסק כספא: (יז) ואייתיו ית גיתיהון ליוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסוון ובגיתי ענא ובגיתי תורי ובחמרא וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא: (יח) ושלימת שתא ההיא ואתו כל מצראי לותיה בשתא תנייתא ואמר ליה לא נכסי מן רבוני ארום אין שלים כספא וגיתי בעירא לרבוני לא אשתייר לנא קדם רבוני אלהן גופנין וארען: (יט) למא נמות ועינך חמן אוף אנן אוף ארען קני יתן וית ארען בלחמא ונהי אנן וארען עבדין לפרעה והב בר זרעא וניחי ולא נמות וארע לא תשתומם: (כ) וקנא יוסף ית כל ארעא דמצראי לפרעה ארום

בעל הטורים

פיסה עמידן עליהם: (יד) ביאה פרעה ג' במקרא הכא ואידך ערוב כבד ביאה פרעה בעבור שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא הערוב

רמב"ן

(טו) ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף וגו'. הזכיר כי תם הכסף מארץ כנען בעבור כי מצרים בבואם אל יוסף יזכירו לו זה כי אמרו אחרי שתם הכסף גם מארץ כנען ולא יבאו עוד אליך לשבר למה נמות נגדך כי אפס כסף ומחיתנו הנה ותשאר התבואה בידך ואין קונה: (יח) ויבאו אליו בשנה השנית. לפני הרעב ולא"ע שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באתה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה (פ' י') וכך הוזכר בב"ר אמר רבי יוסי ברבי חנינא שתי שנים עשה רעב כיון שירד יעקב אבינו למצרים כלה הרעב ואיתמי חזרו בימי יחזקאל וכו' וא"כ לא מקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין לחסור אותו בחכמתו ואולי כאשר שהיה הרעב בארץ כנען כדבר יוסף אבל במצרים ירד יעקב אבינו אל היאור לקראת פרעה ולפניו כל מצרים ובאו כל עמו שעלה נילוס לקראתו וידעו כי ברכת ה' היא לרגלי הנביא ואם כן יהיה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף בשבע שני הרעב וכל ימי חיות אביו כי גם אחרי מות אביו אמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם ועם כל זה אני תמה שא"כ לא היה החלום אמת כי הראו לו את הגזרה ולא הענין הנהיה והנעשה בהם. ולאחר ראיתי שם בתוספתא דסוטה אמר ר' יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב למקומו וגו'. ועוד שנינו בספרי ויברך יעקב את פרעה במה ברכו שמנעו שני הרעב ואעפ"כ שלמו חסר מיתתו שנא' ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר דברי רבי שמעון אומר אין זה קידום השם מדברי צדיקים קיימין לחייהם ונסלק לאחר מיתתן אמר רבי אלעזר בר' שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא שזה קידום השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה לעולם נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם ע"כ: והנה השלים הרעב חמש השנים הנותרות ודעת ר' אברהם שהיו אלו שתי השנים לאחר בא יעקב למצרים וכך כתב מלינו במדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב. גם יתכן שהיה רעב שלש שנים ולא היה כמו ד' שעברו ואין דבריו נכונים כלל כי מספר החלום ושברו יורה כל השבע שנים ואלו היה כן יזכיר הכתוב ענינם של השנים האלה אבל על דרך הפשט לקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן דבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא קצר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו'. ואחרי שתם הכסף קצר · שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נהלם בו שיאכלו לפי חיות' ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית ואשר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף להם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי צרכם לחם כי לפי הטף ימותו כן: (יט) קנה אותנו ואת אדמתנו. הנה אמרו לו הנה נפשם יקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם ואת אדמתכם אבל אמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה. והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו גם אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להן הן קניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה לא לעבדים כאשר אמרתם כי רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אחסר עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנוים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שעדרו לו: והאדמה לא תשם

אבן עזרא

וכסדר: (יג) ותלה. על משקל ותתע. כמתלהלה כמו כמתעתע: וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: (טו) ויתם. מבעלי הכפל כמו וידום השמש: (טז) הבו. היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח ויסתף אפס כסף. פועל עבר. כמו כי ילא לאסתם נוער: (יח) ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה כי הפך זה ואתה מחיה את כלם: (יט) תשם. מגזרת והנמוט משוממים. ומשקלו תסב. ואמרו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב. ויתכן שהי' הרעב שלש שני' ולא היו כמו

פירוש על אבן עזרא

כי שרש כ"ל רופי שפים ופרדים כ"ף סדמיון הב' שרש דרך לשום. (לעיל כ"א י"ד). (משלי כ"ו י"ח). (לעיל ל"ו י"ג). שרשו שמם. ב"ל וידום (יהושע י' י"ב) שרשו דמם. הבו ואל בקמ"ץ בעבור שום הנזרון. ופי' כלה הכסף. (לעיל י"ט ל'). ר"ל שאמרו למה נמות וכו' גם אדמתנו. והפירוש כמ"כ ושאה מחיה את כולם (נחמיה ט' ו') וכזה ככלל כל הדברים ואפילו שלק השפר. ולאום וילד וכו' עפר מן האדמה וכו' (לעיל ב' ז') וג"כ (לעיל א' כ"ד). (יחזקאל ו' ו') תישמנה ושרשו י"ב בא השי"ן בליל"י לסמוך יו"ד השורש. תתדע שורשו ידע. ומסורה יאמר מדע. ככה פה יאומר תשם מטורש ישם. ר"ל

ספורנו

(יג) לחם לפי הטף. אע"פ שהיה בידו להרבות להם מזון נתן להם במדה מספקת כאמרם רז"ל (פ"ק דתעניות) בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך אני אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי: (יד) ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. שלא הורה לעצמו היתר בכל עמלו לקחת דבר לעצמו: (יז) וינהלם בלחם. נהלם לאט. כענין עלות ינהל. נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון כאמרם (שם) המרעיב עצמו בשני רעבון נצול ממיתה משונה. וכבר אמרו חכמי הרפואה שהשובע אחר הרעב גורם חולי ממית: בשנה ההיא. אחר שאפס כסף והיא היתה השנה הששית לשני הרעב: (יח) בשנה השנית. והשנית מזמן שתם הכסף והיא היתה השנה השביעית לשני הרעב: לא נכחד מאדוני. שיש לנו עוד מקנה כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה למה נמות לעיניך. כי אפילו היה זה אמת שכבר תם הכסף ומקנה הבהמה והכל בא לידך ואין ראוי שתכניסנו

פירוש רשב"ם

ששאל לו כמה ימי שני חייך השיב לו יעקב מעט הם ולכך אני נראה בעיניך זקן יותר מדאי: (יג) ותלה כמו ותכה מכעס עיני. ההי' עיקר לפיכך מפיק הה"י וכן נגה אור: ארץ מצרים וארץ כנען. אבל הרחוקות יותר מארץ כנען לא היו באים לארץ מצרים כי רחוקות יותר מדאי

הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃ כב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃ כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ מפטיר כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃ כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃

ק"ו. יהלל"אל סימן: ומפטירין ביחזקאל בסימן ל"ז ואתה בן אדם קח לך עץ.

ס ס ס

אונקלוס

ארעא לפרעה: כא וית עמא אעבר יתה מקרי לקרי מסיפי תחום מצרים ועד סופה: כב לחוד ארעא דכמריא לא זבין ארי חלקא לכמריא מלות פרעה ואכלין ית חלקהון דיהב להון פרעה על־כן לא זבינו ית ארעהון: כג ואמר יוסף לעמא הא זבנית יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר־זרעא ותזרעון ית ארעא: כד ויהי באעולי עללתא ותתנון חד־מן־חמשא לפרעה וארבע חלקין יהא לכון לבר־זרע חקלא ולמיכלכון ולאנש בבתיכון ולמיכל לטפלכון: כה ואמרו קימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: כו ושוי יתה יוסף לגזרא עד־יומא הדין על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד־מן־חמשא לפרעה לחוד ארעא דכמריא בלחודהון לא הות לפרעה: כז ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא: ס ס ס

כח וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי־יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: כט וקריבו יומי־ישראל לממת וקרא ׀ לבריה ליוסף ואמר ליה אם־כען אשכחית רחמין בעינך שוי־כען ידך תחות ירכי ותעבד עמי טיבו וקשוט לא־כען תקברנני במצרים: ל ואשכוב עם־אבהתי ותטלנני ממצרים ותקברנני

בקבורתהון

מסרה כא ואת העם, י"ב בתורה. העביר, ח"ס. גבול, מ"ו. כב כי חק, ב'. וחסר. כג הכהנים, ה' מ"ל הכהן יר"ד. הא, ג'. כד בתבואת, ז' בלי' מ"ל ר"ק ומ"ס. חמישית, ג' מ"ל דמ"ל. הידת, ג' חסר בלי'. ולאכלכם, ל'. ולאשר, הפלי"ק בט"ס. בבתיכם, מ"ל. ולאכל, כ"ל ח"ז. כה החיתנו, ל' חד מב' חסר בלי'. והיינו, כו"ל בב' יודין. כו וישם, בטונח. לחק, חסר. לחמש, חסר ל'. כז ויאחזו, ל'. ויפרו, ב' וחד ויפרו. כח ויחי, ו' דמטעין בהון ויחיו. חייו, בב' יודין. כט ויקרבו, קריבו ימי לחיים ב'. למות, כו"ל מ"ל. ליוסף, ח'. בעיניך, מ"ל דמ"ל. שים, מ"ו. ל אבתי, כו"ל חסר. ונשאתני, ל' וחד כי נשאתני. בקברתם, ל' וחסר. ויאמר, ל"ס. אעשה, הפיך בטוף לבד מלרע ומלרע' רפי. כדברך, י"ב חסר.

ת"א ואת העם חולין ס'. ואכלו את ביצה טו. וישב ישראל בארץ מצרים סנהדרין קו. ויקרבו ימי ישראל למות סנהדרין קו פ' החובל פ' ויחי. ושכבתי עם פ' החובל פ' סוטה. ונשאתני כתובות קי"א תענית ה.

ס ס ס

כח וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃ כט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀ לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם׃ ל וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ׃

ויאמר

רש"י

וכן הוא בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם העביר אתו. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים (הולך ה): מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה (כמו יחזקאל טז וגם אני הא דרכך בראש נתתי): (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. לשון אחוזה: חסלת פרשת ויגש

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו (ב"ר): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. (ב"ר) כל מי שנאמר בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו (יצחק חיה ק"פ ויעקב קמ"ז בדוד נאמר קריבה אביו חיה ע' שנים והוא חיה ע'): ויקרא לבנו ליוסף. (ב"ר) לפי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשין תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת אלילים (ב"ר): (ל) ושכבתי עם אבתי. וי"ו זו מחובר למעלה

להשלים

ירושלמי

ארום זבינו מצראי גבר חקליה ארום תקיף עליהון כפנא והות ארעא חליטא לפרעה: (כא) וית עמא דמדינתא אעבר יתהון לקוריתא ועמא דקוריתא אעבר למדינתא מן בגלל אחוי דיוסף דלא יתקרון גלולאי בגין כן טלטלינון מסיפיה תחום מצרים ועד סופיה:

(כא) וית עמא דהוון שרין במדינתא אעבר בקריתא וית עמא דהוון שרין בקריתא אעבר במדינתא דלא יהוון סוגין לבני דיעקב ואמרין להון אכסני גילולאי:

(כב) לחוד ארעא דכומריא לא זבן מן בגלל דחמון ליה זכותא בזמן דבעא רבוניה למקטליה ושזבוהי מן דין קטול וברם ארום חולקא אמר למתיהבא להום סלות פרעה ואכלין ית חולקהון דיהב להון פרעה בגין כן לא זבינו ית ארעהון: (כג) ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרעא ותזרעון ית ארעא: (כד) ויהי באישונה מכנוש עללתא ותיתנון חומשא לפרעה וארבע חולקין יהי לכון לבר זרעא דארעא

יונתן בן עוזיאל

ולמיכליכון ולפרנוס בתיכון ולמיכול לטפלכון: (כה) ואמרו קיימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: (כו) ושוי יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא דמצרים לפרעה למיסב חומשא מן עללתא לחוד ארעא דכומרניא בלחודיהון לא הות לפרעה: (כז) ויתיב ישראל בארעא דמצרים ובנו להון בתי מדרשין ופלטין בארעא דגשן ואחסינו בה אחסנת חקלין וכרמין ונפישו וסגיאו לחדא:

פ פ פ

(כח) ויחי חיא יעקב בארעא דמצרים שבסרי שנין והוה יומי יעקב סכום יומי חיוי מאה וארבעין ושבע שנין: (כט) וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אין כדון אשכחית רחמין קדמך שוי כדון אידך בגזירת מהולתי ותעביד כדון עמי טיבו וקשוט לא כדון תקברינני במצרים: (ל) ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ומן בגלל דהוא בריה לא שוי ידיה אלהן אמר אנא אעביד כפיתגמך:

ואמר

בעל הטורים

העבר אותו לערים. ד"א לומר כמו שמכניסין הכסף אחר באחר כיצד היה מכניס מלגיו כך בא העבור באחר ארעא שהיו לפניה אחר באחר: (כג) הא ב' במסו' הא לכם זרע פ"ע ונהסה סמיפים לפרעה ומלא ביחזקאל (פ"ה) הא דרכך בראש נתתי פ"ה (ואלו) שמאלו זקן בחור ובתולה וטף ונשים (שם פ') הרי ממשה ומלא בדניאל (ב) הא כדי פרזלא דהבא. כספא. (ונחשא) הרי ממשה דברים:

(כח) ויחי יעקב. ויגדו מאד ויחי יעקב בגי' רלא ק' רצוף (ביגוע) תהו שנאמר בראותו ילדיו בראותו אותיות רבעו' ילדיו שלה ק' לומר שנה' שני' רבוא מילדיו ד"א ויגדו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ל' רבוא דלקמן (בפ' שמות) קאמר במאד מאד ואוא ס' רבוא והכא לא כתיב אלא חד מאד והיינו שאלי וכן כתיב לקמן (שם) ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיב אלא אלפא ויפרו וירבו מאד ולפי ליתנא דרש הכי כי בראותו ילדיו כי עולה ל' שראה ל' רבואות מילדיו ד"א ויחי יעקב בארץ שלא היו ימים טובים אלא למר אלא כמנין ויחי י"ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה א אלפים ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שבראשונים לא היו חיים

יונתן

ויגבכנו וק"ל: (יד) היפתיקא הוא אולכו של מלך: (טו) ירושלמי ומפיל פי' אפיסה והשלמה תלמון ממל פדור: (כ) חליטא פי' הארץ היתה לחלוטין לפרעה: (כא) מן בגלל אחוי דיוסף דייק כאל בפסוק ואת העם העביר אותו. תרגם את העם העביר בשביל אותה אתכרים לעיל והיינו אחיו ואותו כמו אותם: (כב) בגלל דחמון ליה זכותא כבר כשנתן לעיל פרעה ויעב שמאלה לו זכות באמר' שלוטן בילה היתה ובדקו שנולד מן אחור ולכך חס על הכומרים: (כז) בתי מדרשין י"ל דדרש מלת וישב מלשון ישיבה שבא בתי מדרשות ופלטין להמזיק ישיבה: אחסנת חקלין וכו' דייק מלשון אחוזה דאימו שייך אלא בני אדם וכרמים וק"ל: (כט) ירושלמי דלא יהוון מוגין פי' שלא יגנו אותם בדברים לשון אונא' דברים וכן פירש"י בפ' חקת. גכרים מוגין את ישראל אוא ג"כ מלשון גר לא תונה:

(ל) בגלל דהוא בריה. פי' בשביל שהוא בנו ותו"ל אסרו לכבוש אל מרכין עם אביו כדכתב הסמ"ג בל"ת מלוה קכ"ז ומכ"ש מהאי טעמא לשום ידו תחת ירך אביו

שהרי אמר כי אחד אל בני אבל שאולה. שבע עשרה שנה כנגד י"ז שנים שגדל הוא ליוסף כלכלו י"ז שנה. ויהי ימי יעקב בכל מקום שנא' ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריב': שבע שנים ומ' ותלת שנה מנה שמעט תחלה מה שלא עשה כן באברהם וילחק בשביל שהיו ימיו מעטים ורעים הזכיר המעט תחלה ומי ל"ג שנה פחות מאביו משום דכתיב (מעלי כ"ו וע"ש ברש"י) קללת חנם לא תבא על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה ספרו לו מנין ימיה"ה חסרו ל"ג משמותיו: (כט) ויקרבו ימי ב' במסורה הכא ואידך גבי דוד (מ"א ב') איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עתיד קמ"ז מזמורים (עכש"י ב"ב ד' י"ד

רמב"ן

תשם. אלא תתם לעולם. ולכך אמרו לו כמלא חן בעיני אדוני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שתכל להיות בהם והיינו עבדים לפרעה כאשר כדרכו שמעבד את האדמה ברצונו:

(כט) ויקרבו ימי ישראל למות. פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף וטוא בשנה שאסרוהו לימיו ועניגו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתכן הפולשת ואיננו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים

אבן עזרא

[א] כמו הד' שנערו: (כא) ואת העם העביר. שהעתיק כל אחד [ב] ממקומו ויש אומרים כי על אנשי ארץ מצרים דבר הכתוב שהעבירם [ג] מהמדינה לערים כדי לעבוד את האדמה: (כו) הכהנים. הם כדברי [ד] המתרגם אמרים: (כז) ויאחזו בה. קנו [ה] הם אחוזה: חסלת ויגש

(כח) ויחי. שים נא ידך. מנוהג [א] כדברי אליעזר גם. הפך ואמת: (ל) ושכבתי עם אבותי. כנוי [ב] למיתה. או יהיה פירושו אל

פירוש על אבן עזרא

[א] ר"ל אם הגזירה לא נשנה והיה הרעב ז' שנים א"כ למה בשנו לזורע האדמה. והנה יוסף אמר עוד חמש שנים רעב (לעיל מ"ה י"א). א"ו השפע כדרשת חז"ל שפסק הרעב בזכות יעקב. וע"פ פשט הכתוב היה להם כסף מספיק לג' שנים. ובשנה ד' בשנו הבהמות בלחם. ובשנה ה' השפילו לזרוע כי לא היה הרעב כ"כ. ואם אין פי' ככה במה יתן להם יוסף לחם אלו ג' שנים. וא"כ פי' הכתוב בשנה השנית (פס' י"ח לעיל) הוא שנה השנית אשר בא יעקב למצרים. [ב] ואין פי' כמו תעבר או תעבור (לעיל ל"ב כ"ג) ופם פי' כמו עברו נהרים (הושע ו' ז'). ור"ל העם ל"ב. ואלה אותו ל"י. [ג] ויהיה פי' כמו (לעיל ל"ב) שעברם ממקומם להיותם עובדי אדמה. [ד] פי' כומרים. ואין פי' כמו (לעיל מ"א מ"ה) אשר פי' ר"ל קמם ככהנים הם משרתים א"כ היו כולם משרתי המלך כאשר קנה אדמתם וגופם ככתוב (פס' כ"ג לעיל). ואם כן יהיה פה פי' בלא מלא און ג"כ פירושו כומר. [ה] כמו (לעיל כ"ג ד') ע"ש. [א] (לעיל כ"ד ב') דאם לא כן רק כפירש"י שם. למה נוה יעקב לשום היד תחת הירך. א"ו הוא כפי' ר"ש לעיל. ורש"י נסמך מזה ומורה דוקא כפי' לעיל ומוסיף עלה ושבע. [ב] ואין פי' אשר ישכבהו עם אבותיו והוא שקבורה אלא זה מבקש להלן בעלה וקברתני וכו'. ואם הוא כפי' שמי שמתחילה יתבקש והדר מפרש הסדר [ג] אידך יעשה עמו כ"ל

ספורנו

שתניחנו לנות ברעב: (כא) העביר אותו לערים. העבירם עמו שיאמרו לו לך מזק וקנה ויחזיק בהם ובקרקע בפניהם ובהסכמת שכנים: (כג) הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה. ואם כן אתם עבדיו וחייבים לעבוד את האדמה שקניתי לו והוא חייב לתת מזונותיכם והזרע לזריעה. ובזה האופן תהיה מן הדין כל תבואת מצרים שלו: הא לכם זרע וזרעתם. אתם עבדיו עבדו את האדמה. שהיא שלו: (כד) והיה בתבואות. שהם שלו: ונתתם חמישית לפרעה. כי זה הוא הראוי לו מהם אחר שיפרעכם את המוטל עליו לפרוע: וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה. שהוא חייב לתת לכם כמו בעל השדה: ולאכלכם. ובשביל מזונותיכם שהוא חייב לתת לכם ובכן נשאר בדין שהוא שלו: (כו) וישם אותה יוסף לחוק. אחר שהראה להם שהדין כך ושאינו מקים מכם חדש דבך גזל שם את הדבר בנימוסי מצרים:

(כח) ויחי יעקב. אל נא תקברני במצרים. אפי' בארון כענין ויישם בארון במצרים. שאם תעשה כן אפי' לשעה לא יניחוך להוליכני למעבר שיאמרו שזה מספיק כמו שהיה המנהג אצלם: (ל) ושכבתי עם אבותי. ענין שכיבת המת עם אבותיו הוא הנחת מטת המת במקום המספד וקבוץ הסופדים

פירוש רשב"ם

מדאי או שמא לא היה שם רעב גדול כך: (כא) העביר אותו לערי'. כמו שעשה סנחרב כדכתיב אל ארץ כארצכם כדי שלא יטענו בה חזקה איש איש בארצו לאחר מכירה:

(כט) ויחי. ויקרבו ימי ישראל למות בכל מקום שאדם חפץ לצות את בניו צריך לאמ' ויקרבו. וכן ויהי כי זקן יצחק וגו' ויקרא את עשו וגו' לא ידעתי יום מותי. וכן ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו. ועיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישראל בארץ מצרים וגו' כי עליו מחובר

לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה: פ
מח א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם: ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה: ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי: ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם: ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־
הולדת

אתקלוס

בִּקְבֻרְתְּהוֹן וַאֲמַר אֲנָא אַעְבֵּד כְּפִתְגָּמָךְ: לא וַאֲמַר קַיֵּם לִי וְקַיֵּים לֵהּ וּסְגִיד יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ עַרְסָא: א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אֲבוּךְ שְׁכִיב־מְרַע וּדְבַר יַת־תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּהּ יַת־מְנַשֶּׁה וְיַת־אֶפְרָיִם: ב וְחַוִּי לְיַעֲקֹב וַאֲמַר הָא בְּרָךְ יוֹסֵף אָתָא לְוָתָךְ וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל וִיתֵיב עַל עַרְסָא: ג וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי־לִי בְּלוּז בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וּבָרֵיךְ יָתִי: ד וַאֲמַר לִי הָא־אֲנָא מַפֵּישׁ־לָךְ וְאַסְגֵּנָךְ וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יַת־אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ בָּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלַם: ה וּכְעַן תְּרֵין־בְּנָךְ דְּאִתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד־מֵיתִי לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִנּוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן־קֳדָמַי: ו וּבְנָךְ דִּי־תוֹלִיד בָּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן:
ואנא

מסרה לא השבעה, מלרע ולסביו כפי. מח א ויהי, ג' ר"פ. ליוסף, ס'. חלה, ס'; ז' חסר וא' מ"ל. בניו עמו, ד'. את מנשה ואת אפרים, ג' דסמיך. ב ויחזק, ס'. ע' המטה, ג'. ג נראה, האלף בקמץ כדין עבר מכל"ם. אלי, חסר. ד מפרך, ל'. והרביתך, ג' [וכ"ב מ"ל י"ק וח"ם]. ונתתיך, מ"ל. ה הנולדים, ג' [ומ"ל דמ"ל]. מצרימה, כ"ם. ושמעון, ד'. ו ומולדתך, ל' ומ"ל.

ת"א וישתחו מגילה טז. ויאמר ליוסף מליצה מו סנהדרין קז. הנני מפרך הוריות ה ו. ועתה שני נדרים ל'. אפרים ומנשה בתרא קכב: כתובות עב הוריות ו. על שם יבמות כד הוריות ו

רשיי

לתחילת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי. ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורת' ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו (מלכים א ב) וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד: (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה (שבת י נדרים מ). דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלמה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אף על פי שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות. וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואף על פי שאמר לו גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימן קהל גוים הרי שנים לבד מבנימן ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי להחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש כפי פקודיו לא היו נוטלין חלק אלא בני שבטים ... לא נקראו שבטי' אלא אלו להטיל

רמבין

ימים ולכן קרא לבנו ליוסף ואחרי שוב יוסף למצרים חלה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן (כמו) ויקרבו ימי דוד למות והם נאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן: (לא) השבעה לי וישבע לו. לא היה יעקב חושד בנו הצדיק החשוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלוהו שם או שימשוך פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך: (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללין ולא יהא להם שם בשאר השבטים לענין הנחלה ואע"פ שנתחלקה ארץ ישראל למנין גולגלותם כדכתיב לרב תרבה נחלתו וכל איש נטל בתוך שבטו הן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו לשון רש"י וזה איננו נכון. שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הכבוד בלבד שיקראו בניו שבטים והכתוב אומר בנחלתם. והנראה אמרו לנחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר וכו' כדאיתא בהוריות והזכירו רבותינו בכל מקום היה יוסף בכור לנחלה ויטל פי שנים כאחד כמשפט כל בכור ולא היתה בכורתו להקרא שבטים בלבד כדברי הרב ועוד נלמוד עוד שלא חלקו הארץ לכל שבטי ישראל לגולגלותם שאם כן מה הבכורה הזאת בירושה ואם נאמר שנתנו לכל אחד ואחד מבני יוסף פי שנים כאחד מכל אישי שאר השבטים לא הוזכר זה בכתוב כלל ולא מצינו ביעקב שיתן בכורה ליוסף אלא שאמר כראובן ושמעון יהיו לי וזה אמר הכתוב נתנה בכורתו ליוסף בן ישראל א"כ היו לגמרי כשני שבטים והיא בכורתו וכך הם דברי חכמים בכל מקום. אבל הענין איננו כמו שאמר הרב. שארץ ישראל לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל שבט שמעון כמועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה וכך השלו בגמר' פרק יש נוחלין כמה תחנחלו את הארץ לפי מנין שבטי ישראל יוסף חבלים וכן אמר אונקלוס [על בנות לעדה עלי שור] תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא שיהיו שני בקבלת הנחלה ושני' חולק אחלק בכור ואחסנתא ירושה השלום. ומה שאמ' הכתוב לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט לענין בתי אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב שהשבט מחלק חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים ובית אב מרובה נותנין לו חלק גדול ובית אב ממועט נותנין לו חלק קטן ומהם יורשים חיים כמפורש בספרי ורש"י הזכירו בפרשת פנחס והכלל בענין יוסף שהיה בכור לנחלה ואם חלקו ישראל הארץ לשבטים בשוה כמוזכר בגמרא

ירושלמי

(לא) וַאֲמַר קַיֵּים לִי וְקַיֵּים לֵיהּ וּמִן יַד אִתְגְּלִי עֲלוֹי יְקַר שְׁכִינְתָּא דַּיָי וְסָגִיד יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ דַּרְגְּשָׁא:

(ולא) וְשַׁבַּח יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ דַּרְגוּשָׁה:

(א) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְאֲמַר לְיוֹסֵף לְמֵימַר אֲבוּךְ שְׁכִיב מְרַע וּדְבַר יַת תְּרֵין בְּנוֹי עִמֵּיהּ יַת מְנַשֶּׁה וְיַת אֶפְרַיִם: (ב) וְתַנִּיאוּ לְיַעֲקֹב לְמֵימַר

יונתן בן עזיאל

הָא בְּרָךְ יוֹסֵף אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְקַף יִשְׂרָאֵל וִיתִיב עַל דַּרְגְּשָׁא: (ג) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי לִי בְּלוּז בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן וּבְרִיךְ יָתִי: (ד) וַאֲמַר לִי הָא נָא מַפִּישׁ לָךְ וּמַסְגֵּי לָךְ וְאִיתְנִינָךְ לִכְנִשַּׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ בָּתְרָךְ אַחֻזַּת עוֹלָם: (ה) וּכְדוֹן תְּרֵין בְּנָךְ דְּאִיתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד דְּאָתֵית לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִינוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן מִתְחַשְׁבִין לִי: (ו) וּבְנָךְ דִּי תוֹלִיד בַּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחֵיהוֹן יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן

בעל הטורים

י"ד שלמה והזמן וידותן היו צימיו. לזה י"ל שאותם לא קמטיב כי י"ל שהם צמלמן כמצו דבריהם) כמכין צנות יעקב סוכה כמותו מה הוא ובנו מלכו ביחד אף אתה ימלוך שלמה בנך בחייך ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה (ש"א ט') והמלך דוד זקן בא בימים וגו': לא ידך צגי' מילה: חסד ואמת עיכם"י חסד שעושין עם המתים חסו אמ"ח אמת נוטריקון אלון מעם תכריכין: (לא) וישתחו בגי' מודים על בשורה טובה (עם הסיבים והכולל): (ב) על המטה ב' במסכה וישב על המטה. והמן נופל על המטה. שהלדיקים אפי' כשהן חלשים מתחזקים שנאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה והרשעים אפי' בתוקפן הן נופלין שנאמר והמן נופל על המטה (ה) אפרים ומנשה בני' ראובן ושמעון: (ו) יקראו ב' במסו' הכא ואידך (ד"ה א' כ"ג) בניו יקראו על שבט הלוי כמו שבכאן נקראו בנחלתם ע"ש אחיהם שהיה להם על'

יונתן

אביו וליגע במילת אביו לא רלה יוסף. ודייק הכי מדלא כתיב וישם כדכתיב גבי אליעזר ואברהם. ועוד לשם לו לומר אנכי אעשה כדברך לימא כן אעשה ועוד למה ליעקב לחזור ולומר השבעה לי והרי כבר שלא ממנו השבועה אלא ודאי שיוסף מסתמ מורם וכיבוד אב. מיאן לשום ידו תחת ירכו ולכן דקדק בלומר אנכי אעשה כדברך בכ"ף אדמיון שזהו השבועה שלא היתה במילות כדבריו שהוא שימם יד אלא נשבע בתפלת אביו כאשר לזהו ולכך השיבו אביו שנתכלה להסתפק בשבועה בלי שימת ידו וזהו דכתיב ויאמר השבעה לי ולא שים ידך וישבע לו לבד שסרע בפיו שנשבע במלות מילה ודר"ק. ואל תשיבני ממ"ש המרדכי פרק מקום שנהגו בשם תשובת מהר"ם דהא מ"מ סורה לאיסור. וכ"ש בנדון דידן לאחוז במילה אב וק"ל: סוגעי

רמב"ן

כמנו בר כראובן ושמעון בשוה ואם אולי נאמר שחלקוה לגלגלותם כנגלה מן הכתוב נתנו להם כפלים בעשפרם חלק השוה כדין שאר האחים וחלק שני בכורה לו ויהיה טעם כראובן ושמעון כפלים במספרם אבל מיהיה יוסף כשאר השבטים בנחלה ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים כמאמר הכה. זה דבר שאי אפשר בשום פנים: (ז) ואקברה שם. כמוב בפי' כמ"י ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניס לארץ ולא ידעתי מהו וכי בחולה לארץ נקברה הם ושלום שהרי בארץ מתה ושם נקברה כמו שנא' כאן בפי' מתה עלי רחל בארץ כנען ושם כתוב עוד מפורש ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען היא בית אל וכתיב ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבא אפרתה ומתה בדרך בין בית אל ובין בית לחם אפרתה בארץ ישראל וידעתי

שנקרא בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מהני. ואשר תוליד והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו

אבן עזרא

אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבותי. ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים ותקברני בקבורתם: (לא) וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות. והנכון בעיני שנתן שבח לשם. ואין זה כהשתחויות אברהם כי שם מפורש לבני חת: (א) ויאמר. האומר ליוסף. וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים: (ב) ויגד. המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליש מיעקב: (ד) וטעם הנני מפרך. על דעת הגאון שאמר לי השם הנני מפרך וכן לא נולד לי רק מתה רחל. ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך. וזה הפירוש אין לו טעם ורים כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימין נולד לו אחר זו הנבואה. והנכון בעיני. שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם. ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרי' ומנשה בנחלת אפרי' ומנשה יקראו על שם אחיהם הגדולים שירשו עמם בנחלתם בעיני דבריו. כי מה טעם על שם אחיהם. ואם ישעון מוען כי לא עלאו

פירוש על אבן עזרא

ג"כ זה ההשתחויה אשר עלתה בי' מקבלו במשון. דיש השתחויה שבח עלאה כי מודה בעונו. בל"א (איך דלנקש). (ולמיל כ"ג ז') פי' ר"א שהשתחוה ושם כמשו. כי היו אנשים פשוטים ואין צריך לפרש שם אשר ההשתחויה היתה שפוע ידים ורגלים. ע"כ פי' וכו' ע"ש. ופה מפרש הכתוב על ראש המטה בודאי פי' אשר הקים א"ע על המטה ועשה פישוט ידים ורגלים. ושלא ההשתחויה על ראש המטה. ע"כ מביא אלו ב' טעמים. ד(במדבר כ"ו נ"ט) ולא נזכר מי ילדה. וכ"ל אם היה כתוב מי היה האומר היה שייך הלשון ויאמר כי ידוע הוא מי הוא. ואם אינו ידוע י"ל ויגד או ויאמר. ע"כ מביא ראיה משם אשר זה הלשון שייך ג"כ. ה(לעיל ל"ח י"ח) תודאי ברכה פרה וכו' מורה על רחל כי לאה בלאו הכי היתה אם הבנים ככתוב המעם ויזבלני (לעיל ל' כ') וא"כ הוא פי' פרה עם רחל. ורבה ע"י כל הנשים או ע"י בני בנים. ו ויהיה כדין כתובה בנין דכרין (כתובות נ"ב ע"ב) אשר בני האשה יורשים זכות אמם ככה לריך לפרש כפי פי' הגאון. וזוסר ר"א פי' הגאון אם נאמר אשר הטעם פ' פרה ורבה הוא על בני בנים. הנה בכלל הזה פרה ורבה גם בני לאתן אשר פרה האשה שלא זכתה להוליד רבוי בנים. ושם אשר מלת פרה מדייק מורה עם רחל אולי הוא על בנימין. ולא יהיה כמו לאור אשר אין תבכור יורש כראוי כמוחזק. רק בנסמה כ' פוא כמו בידו. ואם בניו ירשו ב' חלקים כראובן ושמעון א"כ יהיה יוסף הבכור. ואם יוליד עוד בנים ויסן לכ"א חלק א"כ יוסיף מעלך הבכור. ולכן יקראו ע"ש אחיהם. וכע"ז פי' ומולדתך אם תוליד. הספרש כ"ל אלא ומולדתך. הלא לא הוליד עוד בנים. ע"כ פי' זה מורה אשר גדל בני מכיר על ברכיו ונחשבים כמו שהו לידם סופר

ספורנו

הספודים ולכן נכתב זה הלשון בכל המלכים לדיקים ורשעים שמתו על מטתם בספר מלכים: ונשאתני ממצרים. וכאשר תעשה באופן זה תוכל לשאת אותי ממצרים כי כאשר ימלאו ימי הספידה יסור יגוני מלבם כענין ויעברו ימי בכיתו ולא ימנעו בך אם תשאלני אל ארץ אחרת: אנכי אעשה כדברך. אנכי מלד עלמי אעשה כדברך בכל כחי: (לא) השבעה לי. למען יהיה לך פתחון פה נגדם אם ימנעו לאמות: וישתחו ישראל. להודות לקונו על שמכנו לשמיע זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה': (ב) וישב על המטה. לחלוק כבוד למלכות כפי האפשר לו אז. והספך ולא קם ולא זע ממנו: (ד) ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ. הנה אז כבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימין וכבר אמר לי בנאמי מהלך הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. אם כן היתה הכוונה שיתן לי קהל של עמים בענין ירושת הארץ, ואין לפרש שאמר זה אלא עליך שכתן לי אותך ואת שני בניך יחדיו: (ה) ועתה שני בניך כו' לי הם. שאותם לבדם נתן לי יחדו עמך בענין ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך: (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. שהם בני בניך שנקראים מולדתך כאמת: לך יהיו. יקראו בית יוסף ויתברכו בברכותיך: על שם אחיהם יקראו בנחלתם. כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנסול עמם בנחלתו וכן כל אחד מבני אפרים יקרא

פירוש רשב"ם

מחובר ויחי יעקב אלא שלא רצו הקהלות לסיים פרשת ויגש בותהי הארץ לפרעה וסיימוה בוישב ישראל: שים נא ידך כבר פירשתיו אצל עבד אברהם: (לא) וישתחו ישראל. ליוסף ממקום שהיה על המטה: (א) ויאמר ליוסף. אדם אחד אמר וכן ויגד המגיד ליעקב: (ב) וישב על המטה. היו רגליו למטה לארץ ולכך כתוב לפנינו ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וגם להגיד חוזקו של יעקב שכל דברי צוואתו עשה בישיבה ורגליו על ארץ עד שסיים כל דבריו ואח"כ ויאסוף רגליו אל המטה הכניסם אל המטה כמו ואספת אל תוך ביתיך. ואין איש מאסף אותי הביתה: (ג) נראה אלי בלוז בשובי מפדן ארם. וכתיב אני אל שדי פרה ורבה: (ה) ועתה שני בניך וגו'. כלומר מאחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שנים ולכך שני בניך יטלו כנגד ראובן ושמעון. עד באי. לפני בואי. כדכתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כלומר קודם שבאתי מצרימה: (ו) ומולדתך. בניך או בני בניך שנולדו לך אחרי באי באילו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהיו שבטים כי אם בתי אבות כי כל שבעים נפש שהיו בשעת ביאת יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבות ולהם נתחלקה הארץ כדאמרינן בבבא בתרא וכדכתיב בפנחס אפי' בבני פרץ. לחצרון משפחת החצרוני לחמול משפחת החמולי. וכן בבני בלע ארד ונעמן וגו' וכתיב לבסוף לאלה תחלק הארץ בנחלה וגו' לשמות מטות אבותם ינחלו וכן בני בניו של יוסף

הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם: ז וַאֲנִי | בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם: ח וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה: ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם: שני י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם: יא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ: יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה: יג וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו: יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר: טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי

לפניו

ז ואנא | במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען בארחא בעוד כרובא דארעא למיעל לאפרת וקברתה תמן באורח אפרת היא בית לחם: ח וחזא ישראל ית בני יוסף ואמר מן אלין: ט ואמר יוסף לאבוהי בני אנון דיהב לי יי הכא ואמר קרבנון כען לותי ואברכנון: י ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכול למחזי וקריב יתהון לותה ונשיק להון וגפיף להון: יא ואמר ישראל ליוסף למחזי אפיך לא סברית והא אחזי יתי יי אף ית בניך: יב ואפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על אפוהי על ארעא: יג ודבר יוסף ית תרויהון ית אפרים בימינה מסמאלא דישראל וית מנשה בסמלה מימינא דישראל וקריב לותה: יד ואושיט ישראל ית ימינה ושוי על רישא דאפרים והוא זעירא וית סמלה על רישא דמנשה אחכימנון לידוהי ארי מנשה בוכרא: טו ובריך ית יוסף ואמר יי די פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק יי דזן יתי

מדאיתני

מסרה הולדת, מ"ל יקראו ב'. ז מפדן, ל'. בעוד, מ"ל. מתה, מלעיל כדין עבר מנ"ח. כברת ארץ, ב'. לבא, ע' ס'. אפרתה, ב' במסורה. ואקברה, ז'. שם, דגוש מד"מא. אפרת, ב' ק"ז ובב' לי'. הוא, וי"ו וסירק. ט לי אלהים, י"ח. ויאמר, ל"ח. קחם, ל' וא' קמץ. ואברכם, ל'. י ועיני, י'. מזקן, ל' ומסר. יוכל, כו"ל מ"ל. לראות, מ"ל. ויגש, ה'. יא ראה, ל' וכ"כ [בה"א]. פללתי, ל'. אתי, ס"ו. יב ויוצא, כ"ח, י"ב מ"ל וי"ג חסר. אתם, חסר. יג ואת מנשה, ב' ואהי על ימשה. מימין, גם י' לשונה נשה כמשפט משום בכל"ם לפני י'. ויגש, ה'. יד וישת, ו'. שכל, ל' ובשין כתיב. הבכור, ד' מ"ל בתורה. טו ויאמר, ל"א.

ת"א ואני בבאי סנהדרין כב. ועיני ישראל יומא כח. שכל את ידיו מנחות נג. התהלכו אבתי לפניו עקידה שער ק פ' סוהר פ' דברים.

רש"י

(להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטי' ונשיא לכל שבט ושבט ודגלי' לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבו בנים לגבולם. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום (ספרים אחרים ארץ) ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורי"ד"א בלע"ז כדאמרינן כרוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראוין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. פללתי. לשון מחשבה כמו (ישעי' טז) הביאי עצה עשי פלילה: (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שיהי' הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכימינון בהשכל ובחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואף על פי כן לא שת ימינו עליו:

כמלאך

רמב"ן

וידעתי שיש בלבבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאה על קברה ובקשה רחמים עליהם שנא' קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך וגו' ושבו בנים לגבולם ל' רש"י וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר באגדה זו. ושמא זהו מה שאמר הכתוב מתה עלי רחל בדרך ואקברה שם בדרך כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה ושם קברתיה לתועלת' כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימן ושם נקברה אבל בדרך של עתיד ומתה והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם. ועל דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות שאביו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם. וכאשר קבר שם את לאה. ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהיה קבורת מצרים ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה והיה הרופאים והחנוטי' לחנט אותה וזה טעם עלי. ואף ע"פ שמערת המכפלה אינה רחוקה משם רק כשני ימים היה יעקב כבד מאד בזקנה הגדול ובני בית ולא יניחו שם רק ימים

רבים

יונתן בן עוזיאל

באחסנתיהון: (ז) ואנא דבעיתי מנך למקברי עם אבהתי מיתת עלי רחל בתכיף בארעא דכנען באורחא בעוד סוגעי ארעא למיעול לאפרת ולא יכילית לסוברותה למקברה במערת כפילתא וקברתה תמן באורח אפרת היא בית לחם: (ח) וחמא ישראל ית בנוי דיוסף ואמר מן מאן אתילידו לך אלין: (ט) ואמר יוסף לאבוי בני הינון דיהב לי מימרא דיי בדין כתבא דעליה נסיבית ית אסנת ברת דינה ברתך לאינתו ואמר קרבינון כדון לותי ואיבריכינון: (י) ועיני ישראל יקרן מן סיבו ולא יכיל למיחמי וקריב יתהון לותיה ונשיק להון וגפף להון: (יא) ואמר ישראל ליוסף מיחמי סבר אפך

ירושלמי

לא חשיבית והא אחמי יתי יי אוף ית בנך: (יב) ואפיק יוסף יתהון מלות רכובוי וסגיד על אפוי על ארעא: (יג) ודבר יוסף ית תרויהום ית אפרים מן צטר ימיניה דהוא שמאליה דישראל וית מנשה מן צטר שמאליה דהוא ימינא דישראל וקריב לותיה: (יד) ואושיט ישראל ית ימיניה ושוי על רישא דאפרים והוא זעירא וית שמאליה על רישא דמנשה פרג ית ידוי ארום מנשה בוכרא:

[(יד) פרג ית ידוי:]

(טו) ובריך ית יוסף ואמר יי די פלחו אבהתי קדמוי אברהם ויצחק יי דאזין יתי

בעל הטורים

ערי המגרש מכל שבטי ישראל: (ט) קחם נא אלי ואברכם קחם לים וחד קחם (סוטה י״ג) ואנכי שהגלאתי למצרים קחם. פי׳ שהגלאתי למצרים שסריתי שכינתי עמו בשביל שבר׳ שימתי בשנה שנתברך מפני יעקב וקחם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם: (י) מזקן כתיב חסר ע״ם ויהי כי זקן יצחק ושהכהין עיניו מראות כשם שרימה יעקב לאביו בברכתו כשכהו עיניו כך עשה לו בנו בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים: (יד) והוא הצעיר בגי׳ הוא הקטין עצמו. לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה: ויקר׳

יונתן

(ז) סוגעי ארעא. כבר פרשנו בפ׳ וישלח ועיין כאן ברש״י: למסבורתה. פי׳ לנשאת אותה כי ש״י של ישא סובר ושוא פשוט: (ט) בדין כתבא דעליה נסיבית וכו׳ כדפרש״י דייק מדשאל מי אלה משמע שהיה יעקב מסופק שמא לקח יוסף מצרית והוליד בנים עמה ואינם ראוים לברכה לכן הוצרך להשיב יחוסה ושהם מאסנת בת דינה וכתב אלה בצואריה כל מי שדבק בו הרי זה מזרע יעקב: (יג) צטר. כמו סטר: (יד) פרג ית ידוי לכוס משמה. שרגום של לא יאמיר לא יפרג וכן כאן פי׳ החליף

רמב״ן

רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו ושמו חכמים ולא שאל נשי׳ לעולם מפני הכבוד. ואני סבור שהיו אלו דברי התנצלות וגם יוסף ידע שמתה בדרך ונקברה בארץ וכבוד עשה לה במותה. אבל הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות כי יבוש מאבותיו ולאה היא הנשאת לו ראשונה בהיתר ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה: (ט) אשר נתן לי אלהים בזה. לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים. ונראה לי כי פי׳ בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם שהם לך. וכן ובזה הנערה באה אל המלך. ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה: (טו) ויברך את יוסף ויאמר. הטעם כי לברך את יוסף באהבתו אותו ברך את בניו ויגיד כי לא היה ליוסף זרע אחר והיתה כל ברכתו בברכת אלה הנערים. או שיקראו שאר בניו על שם אחיהם ומברכת׳ יבורכו גם הם והוא הנכון בעיני. כי הנביא אמר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו ודברו לא יהיה לריק אבל הוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס שאמר ובניך דתוליד בתריהון. ויהיה אשר הולדת עבר במקום עתיד כמו אשר לקחתי מיד האמורי ורבים אמרו כי על דרך הפשט יראה שכבר היו לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה ממה שהוצרך להאריך ולא אמר ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר תוליד לך יהיו. וזה טעם מה שאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כי אחרי הרעב נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק. יקרא הנביא אל אלהי אבותי אשר

אבן עזרא

מצאנו ליוסף בנים [ט]אחרים. גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו. ונקבור שיהיו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה: (ז) וטעם ואני בבואי מפדן. שמתה רחל פתאום ולא יכלתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה. ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך מה שלא עשיתי לכבוד אמך: (ח) ואשר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות. רק טעמו לראות היטב שיכירם: (יב) ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו. מאוסר [י]צריך להיות. וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על [כ]המטה. וטעם לא פללתי. לא דמיתי בלבי. מגזרת [ל]פלילים: (יג) ויקח יוסף. וכבר לקח [מ]וכבר הראיתיך רבים כאלה: (יד) שכל את ידיו. כאלו ידיו [*]השכילו מה שהוא רוצה לעשות: כי מנשה הבכור. אף על פי שמנשה הוא הבכור. וכן כי עם קשה עורף [נ]ורבים כן. וטעם המלאך

פירוש על אבן עזרא

סותר דבריו א״כ איך יעלה על הדעת אשר ב״ב ירשו בארץ כמו השבטים. [ט]א״כ לא נתקיימה ברכת יעקב והכתוב אומר ומגזר אומר ויקם לך. ע״ז מתרץ אם כי לא הזכיר. מכ״ז היו לו. [י]ר״ל אחר וישם את אפרים לפני מנשה (פס׳ כ׳) כאשר כלה אביו לברכם הוציא אותם יוסף מעם ברכיו וישתחו אפים עבור הברכה אשר נתן לבניו יותר מכולם [כ]כמש״כ ויתחזק ישראל וישב (לעיל פס׳ ב׳) והיו רגליו על הארץ ע״כ שייך לשון מעם ברכיו. ולראיה אשר כל הנבואות כתיב ויאסוף רגליו אל המטה (להלן מ״ט ל״ג). [ל](דברים ל״ב ל״א) שרשו פלל. [מ]לאמר שנקחם והפסוק הזה שייך אשר (פס׳ ע׳) והיה קודם שהוציאם מברכי אביו. [*]ר״ל ההשכלה אשר עשה היה ע״י ידיו ולא בפה. [נ](שמות ל״ד ט׳) ובודאי פי׳ אע״פ שהם קשי עורף ואם לא

ספורנו

יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמהם בנחלת אפרים: (ז) ואני. שמא תאמר כשאמר אלי האל יתברך ונתתיך לקהל עמים היתה הכוונה שאוליד עוד בנים אלא שגרם החטא זה לא יתכן: כי בבואי מפדן. כשנגלה אלי אז האל יתברך: מתה עלי רחל. כאמרם רז״ל אין אשה מתה אלא לבעלה: בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה. תכף כשנסעתי מאותו המקום שהיה דבר האל יתברך אלי בעודי בדרך טרם הגיעי לבית לחם: ואקברה שם בדרך אפרת. וכל כך גברה עלי טרדתי ואבלותי שלא עצרתי כח להוליכה לבית קבורות בית לחם ואין ספק כי מאז היה לבי חלל בקרבי ולא שלט עוד בי יצר הרע להתעלס באשה ולא נשאר בי כח להוליד בנים: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם: (ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. בני הם ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה ואמרת לי הם: (י) לא יוכל לראות. היטב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר תראנו משם. וכענין ויראהו ה׳ את כל הארץ כדי שיברך אותם. וכן באלישע ויפן אחריו ויראם: וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו: (יא) גם את זרעך. ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי כשברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי א״כ ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכך ברך אז את יוסף ואת בניו: (יב) מעם ברכיו. של אביו שחבק אותם: (יד) שכל את ידיו. השכיל והבין במשוש ידיו בלא ראות: (טו) ויברך את יוסף. ולא הולך בזה לרלייה ולא לפסוק ולא לנשיקה ולא הזכיר מה היתה הברכה: ויאמר. אשר שברך את יוסף: האלהים אשר התהלכו אבתי

פירוש רשב״ם

יוסף שנולד ואחרי כן יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכתיב בפרשת פנחס: (ז) ואני בבאי מפדן. באותו הדרך לאחר שברכני הק״בה מתה רחל באותו הדרך בעוד הרבה דרך עד היישוב לכן קברתיה בדרך כי לא היה פנאי לקוברה אצל לאה במערת המכפלה ושלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן: (ח) וירא ישראל. אף ע״פ שכתוב לפנינו ולא יוכל לראות. יש רואה דמות אדם ואין מכיר דמות פניו: וכן לא יראני האדם וכתיב ראיתי (נ״א ואראה) את ה׳: (ט) בזה. בשלכות הזאת: (יא) ראה. כמו ראות וכן עשה כיום הזה: לא פיללתי. ולא דנתי בלבי כל פילול לשון דין וכן ויעמוד פנחס ויפלל עשה נקמה. כדכתיב ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו וגו׳ לשון נקמת דין: (יג) את אפרים בימינו. להושיבו אצל שמאלו של ישראל: (יד) שכל את ידיו. כמו שכל שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל: כי מנשה הבכור. יודע היה יעקב שיוסף בנו הביאם שיהא מנשה לימינו של יעקב ואפרים לשמאלו והוא רצה לתת ימינו על ראש הצעיר ושמאלו על ראש הבכור: (טו) ויברך את יוסף. ברכת הבנים היא ברכת האב: (טז) ויקרא בהם שמי. שיהיה זרעם חרע זרעם: וידגו מגזרת חטופי למד פעל של ה״א כמו סן

לפניו אברהם ויצחק האלהים הרעה אתי מעודי עד־היום הזה: טז המלאך הגאל אתי מכל־רע יברך את־הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: שלישי יז וירא יוסף כי־ישית אביו יד־ימינו על־ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד־אביו להסיר אתה מעל ראש־אפרים על־ראש מנשה: יח ויאמר יוסף אל־אביו לא־כן אבי כי־זה הבכר שים ימינך על־ראשו: יט וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם־הוא יהיה־לעם וגם־הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא־הגוים: כ ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את־אפרים לפני מנשה: כא ויאמר ישראל אל־יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל־ארץ אבתיכם: כב ואני נתתי לך שכם אחד על־אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי: פ רביעי

אונקלוס

מדאיתני עד־יומא הדין: טז מלאכא די פרק יתי מכל בישא יברך ית־עולמיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק וכנוני־ימא יסגון בגו־בני־אנשא על־ארעא: יז וחזא יוסף ארי־שוי אבוהי יד־ימינה על רישא דאפרים ובאיש בעינוהי וסעד ידא־דאבוהי לאעדאה יתה מעל רישא־דאפרים לאנחותה על־רישא דמנשה: יח ואמר יוסף לאבוהי לא־כן אבא ארי־דין בוכרא שו ימינך על־רישה: יט וסריב אבוהי ואמר ידענא ברי ידענא אף־הוא יהי לעמא ואף־הוא יסגי וברם אחוהי זעירא יסגי מנה ובנוהי יהון שליטין בעממיא: כ ובריכנון ביומא ההוא למימר בך יברך ישראל למימר ישוינך יי כאפרים וכמנשה ושוי ית־אפרים קדם מנשה: כא ואמר ישראל ליוסף הא אנא מאית ויהי מימרא־דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון: כב ואנא יהבית לך חולק־חד יתיר על־אחך די נסיבית

מסרה ויצחק, ה'. הרעה, ח'. מעודי, מ"ל. טז המלאך, ל' ר"פ. הגאל, כו"ל מ' במ"ב. ויקרא ס'. וידגו, ל'. לרב, כו"ל מ'. יז ישית, ז' ומלא. וירע בעיניו, ג'. ויתמך, ס' ג'. להסיר, מ"ל. אתה, ספר. יח לא כן, י"ט. הבכר, ספר. שים, מ"ל. יט לעם, הלמד (רפי). וגם הוא, ז'. יגדל, הי' רפי. ואולם, מ"ל. חרעו, ז'. מלא, חסר. כ לאמור, ב' מלא ו'. ישמך, ב' וחסר. כא אנכי מת, ד'. והיה אלהים, ל'. והשיב, כו"ל מ"ל. אבתיכם, כל סו' מסר בע"ח [פי' כל סו' חסר וי"ו סו היוד במ"ח מ"ל דפ"ל וחין ח"ו ומ"י]. כב ואני נתתי לך, ב'. אחד, כ"ה. על אחיך, ל'. ובקשתי, ל'.

ת"א האלהים הרעה אתי פסחים קיח. המלאך הגאל אתי פסחים שם. וידגו לרב ברכות כ סוטה לו מליעא פד בתרא קיח. וירא יוסף כי מכשות לג. וזרעו יהיה מלא הגוים המלילים כה. בך יברך ישראל לאמר פ' הזוהר פ' במדבר. ואני נתתי לך בתרא קכג.

רש"י

(טז) המלאך הגאל אתי. מלאך* הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: וגם הוא יהיה לעם. ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו וגו' ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך. שכם ממש הוא תהיה לך חלק א' יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל

*בלתי ספק כ"ל כמ"ש הזוהר פ"ו.

רמב"ן

אשר לו הגדולה והגבורה ועשה עמהם את הגדולות ואת הנראות ויקרא לאלהי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו. ויתכן שיהיה הרועה אותי מגזרת רעך ורע אביך אל תעזוב כי בעודה היה שלום ורעות והמלאך הגואל הוא הרועה אותו בעת לכתו ושאמר לו אנכי האל בית אל והוא שנאמר עליו כי שמי בקרבו ולכך אמר בקרב הארץ והרי זה מבואר למשכיל ואל יקשה עליו מעודי עד היום הזה עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק כי מעודו יפחד בדרך אמת אבל לא תמיד לו השלום עד שובו לארץ לבותיו מפני היחוד בשולה בארץ גם בעבור שהולך להשכנה עם לבן בדרך שהלאמול ושיכנו דרך האמת: (טז) וטעם ויקרא בהם שמי. אמר ר"א שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב. ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם. והנה לא נתן לך על שם מנשה. ואולי בעבור שיקראו בית יוסף והנכון שיעמוד זרעם ושמם ויהיה עם אברהם יצחק ויעקב אשר בהם לעולם: (יז) וירע בעיניו. אולי יוסף היה חושב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכך חרה לו. והנכון בעיני כי חשב שטעה אביו בהם ואם שיהיה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקדש כראוי. וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי נתפייס: (כ) ויברכם ביום ההוא. טעם ביום ההוא בעבור שיוסף ישאל בו לשום מנשה כראשון הגיד כי לא רצה להסיר ידי ימינו מראש אפרים אל ראש מנשה. ולא עוד אלא שחזר ואמר בפירוש במעמד ההוא בפני יוסף בברכו אותם כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים לפני מנשה. בכל ברכותיו. וטעם בך יברך ישראל אל יוסף ידבר. כי בזמנך יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: (כב) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. אמרו שבירך את בני יוסף ועשאם שני שבטים חזר על יוסף ואמר לו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם בגלות להציל אתכם מכל צרה ותפרו ותרבו מאד וישיב אתכם אל ארץ אבותיכם לנחול אותה ואני כבר נתתי לך בארץ הזאת היא החלק האחד אשר בידי לאמ וזהו חלק הבכורה להיותך בו יותר על אחיך ביום שלקחתי אותו מיד האמורי בחרבי ובקשתי והם כלו שיום ליוסף והסבתו אותו כי הודיעו שנתן לו הבכורה להיות בניו מעתה מתברכים להעשות שני שבטים גם בדגלי המדבר ובחנוכת הנשיאים וגם החלק. אמר לו בנחלה נתן לו שיזכה בו כאשר יכבשו הארץ בחרב ובקשת ובמלחמה. והנה אמר לו עשיתי עמך כל הטובה שיכלתי לעשות לך לעת שהייתי יכול לעשותה כי אין ברשות יעקב בארץ

יונתן בן עוזיאל

יתי מראיתני עד יומא הדין: (טז) יהי רעוא קדמך דמלאכא דזמינת לי למפרק יתי מכל בישא יברך ית טלייא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק והיכמא דכוורי ימא סגי מסתגי במיא כדין בנוי דיוסף יתקפון לסגי בגו ארעא: (יז) וחמא יוסף ארום משוי אבוי ית יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש קדמוי וסעדא לידא דאבוי לאעדאה יתה מעל רישא דאפרים על רישא דמנשה: (יח) ואמר יוסף לאבוי לא כדין אבא ארום דין בוכרא שוי יד ימינך על רישיה: (יט) וסרב אבוי ואמר ידענא ברי ידענא דהוא בוכרא אוף הוא יהי לעם רב ואוף הוא יסגי וברם אחוי קלילא יסגי יתיר מניה ובנוי יהון סגיאין בעממיא: (כ) ובריכינון ביומא ההוא למימר בך יוסף ברי יברכון בית ישראל ית ינוקא ביומא דמהולתא

ירושלמי

למימר ישוינך יי כאפרים וכמנשה ובמנין שבטייא יתמני רבא דאפרים קדם רבא דמנשה ושוי ית אפרים דיהי קדם מנשה: (כא) ואמר ישראל ליוסף הא אנא מטא סופי לממת ויהי מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון: (כב) ואנא הא יהבית לך ית קרתא דשכם חולק חד לסתנא יתיר על אחך דיי נסבית מידיהון דאמוראי בעידן די עלתון לגווה וקמית וסייעית יתכון בסייפי ובקשתי:

[(כב) ואנא הא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלהין בזכותי ובעובדי טביא:]

בעל הטורים

(טז) ויקר' ב' במסרה ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו בישראל לומר שכל שבטי ישראל יקראו ע"ש יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה: (יט) ידעתי בני' חמשה מלכים שה' מלכים ילאו ממנשה חרשו יהיה מלא בני' יהושע: (כ) ביום ההוא לאמור וגו' ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. לאמור מלא ו' שנו' מקיימום הקדים אפרים למנשה כנגד ו' לדיקים שופטים שיעמדו ממנו. וע"כ אם מאול ממאל בנו תלא ו"ו שבל המלך שמלך עלינו שהר וי"ו שבל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים. אפרים לפני בנימ' דגלים בכשילים: (כב) שכם אחד בגי' בחלק בכורה: (א) ויקרא יעקב: ביקש

רמב"ן

בארץ רק שכם אחד שאין בידו לגזול מאשר תנכיו את נחלתו רק הבכורה היתה לו לתת אותה לטוב בעיניו והנה נתן אותה אליו. וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו הארץ תחלה מיד האמורי כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם וגם נעשה הנס הגדול כדכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל וגו' ומיד האמורי היה חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה ויורש את האמורי אשר בה וגם בני אפרים נטלו בגבול האמורי כמו שכתיב ויואל האמורי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס: וטעם בחרבי ובקשתי. כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת ירמוז למה שאמר הכתו' (יהושע יא) לא היתה

יונתן

וקרא

החליף את ידיו ומפרש כי ארום ולא כתה"י שמפרשו בלשון שע"פ ולדידיה כ"ל בעבור שהיה הבכור שכל את ידיו ואלולי כן היה מהפך להדיא ולכן נקט הפסוק החליף בלשון שכל ודוק: (טז) והיכמא דכוורי כו' פי' כמו דגי הים הגדול ונפקא ליה מלשון וידגו כדפירש רש"י: (כ) ית ינוקא ביומא דמהולתא פי' כשמברכים את הילד ביום המילה וז"ל הגלון מהכ"ר שמברכים הקטן גדול יהיה כמו שאפרים היה מוקדם לברכה מפוס דכתיב ואחיו הקטן יגדל כך זה הקטן יגדל ג"כ עכ"ל ת"מ עדיין לא נודע דיוקא מתוך הפסוק ושמעתי מהגאון מהר"ר זעליגמן חד מב"י דק"ק פרידא מניוס

אבן עזרא

המלאך הגואל אותי תחלה בפרשת °ואלה שמות: (טז) ויקרא בהם שמי. כי הנה כל ישראל יקראו ᵗאפרים. גם ᵘיוסף. גם אמר הכתוב רחל ᵛמבכה על בני'. כי היא היתה עקר משכנתו. על כן אמר הכתוב בני רחל ᵂאשת יעקב. וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני ᵡגם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית משכבתו. ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא אחר כמה. ולא דן וגד כי הם בני השפחות. והימין ככבד ˢמהשמאל ויותר תקיף: (יט) מלא הגוים. גוים רבים ᵗילאו ממנו: (כ) בך יברך ישראל. כל בני ᵃישראל: וישם את אפרים. בדבור ᵇהברכה: (כב) שכם אחד. יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף. וטעם בחרבי ובקשתי על ᶜהעם. כאשר אמר דוד מגילי ᵈוקרן ישעי. והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד. וראש ממשפחת

פירוש על אבן עזרא

לא כן קשה ה' אמר כי לא אעלה וכו' (שם ל"ג ג') ואיך מתקם מ"כ עבור זה אשר ילך עמהם. °על פס' ראה ראיתי (שמות ג' ז') אשר קשה מתחלה נראה אליו מלאך ה' בלבת אש (שם שם' ב') וא"כ כתוב ויאמר ה' כמה פעמים. ע"כ פי' שם ר"א השליח ידבר בלשון שולחו. ᵗכמ"ש כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (הושע ז' א'). ᵘכמ"ש השוכנת נוהג כצאן יוסף (תהלים פ' ב'). ᵛ(ירמיה ל"א ט"ו). ᵂ(לעיל מ"ו י"ט) ולא כן באשר נשיו. ᵡ(לעיל ל' כ"ה). ˢלכן שם ימינו על ראש אפרים כי הוא יגדל ממנו ונכבד ממנו. ועל"כ בין הדגלים היה דגל אפרים במערב נגד דגל יהודה אשר הוא במזרח ובלידו דגל ראובן בדרום. לא כן דגל דן היה בלפון נגד ראובן שהיה בינוני. והוא רמת כגר בדברי ר"א למה נקרא ערב מצוד שכל האורות מעורבים בו. .ע"כ שם דגל אפרים זרע יוסף במערב ע"כ היו בני הגבירות לפאות הנכבדות. ᵗעיין רד"ק שורש מלא פי' עם שהוא מלא כל הארץ הוא כבודו (ישעיה ו' ג') ומפרש ג"כ ככה הפס' הזה מה שיהיה לעכו"ם ירשו בניו. ור"א מפ' זרעו יהיה גוים רבים ומלא עי' הרבה. ᵃר"ל כי ישראל הוא בעצמו. ע"כ מפ' אשר מורה על ב"י. ᵇר"ל כי בלשון הפסוק לא נעשו הדגלים ולא מלחמה אשר יאמר מלא וישם. ע"כ מפ' זה אשר שם אפרים לפני מנשה הוא במה הואת בדבור הברכה. לו פי' (כדעיל מ"ח י"ג) אשר הדבור של יוסף פעל ע"ם במי' על כ"ח. ככה ג"כ פי' פה מה שנעשה אחרי כן היה ע"י פעולת דברו של יעקב. וכן למדו חז"ל סדור הדגלים כמו שסדרם יעקב לבא מנשו. ᶜואל פי' כי הוא הרב בלשונו. ᵈ(תהלים י"ח ג'). כי

ספורנו

אבתי לפניו. אתה אלהים אשר אתה הוא שהתהלכו אבותי לפניו עשה בזכותם: האלהים הרועה אותי. אתה שעשית עמדי חסד: (טז) המלאך הגואל אותי מכל רע יברך. נוה שהמלאך הגואל אותי יברך את הנערים אם אינם ראוים לברכתך בלתי אמצעי: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. לא שם תהם ונכור כי הלדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהיפך כאמרם רז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקריב לרשיעא אפילו בר לדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הלדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ומעוזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראוים להתיחס לאברהם ולילחק על דרך יחד לבני לירא את שמך: (יח) כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. כי אמנם הסמיכה ביד תכוין הנפש אל מה שנסמך עליו כענין ויסמוך את ידיו עליו וכח הימין חזק מכח השמאל ותכוין יותר סמיכת הימין אל הימין ממה שתכוין אותה סמיכת השמאל אל השמאל: (כא) הנה אנכי מת. הנני מלוה בשעת מיתה ומקיים המתנה שנתתי: והשיב אתכם אל ארץ. ושם תתקיים מתנתי: (כב) ואני הנה נתתי לך. ואני הנה אמנם לא עברתי נחלה כלל כשנתתי לך שכם אחד על אחיך בארץ אע"פ שהיא ארץ

פירוש רשב"ם

מן בכה ויבכו מן שבה וישבו: (יז) כי ישית. קודם שיברכם וראה יוסף ששיכל את ידיו ויאמר יוסף לאביו לא כן אבי. אין לפרש ולומר לא יפה אתה עושה אלא היה לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן. אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דיקדקתי להביאם בסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי לכך אתה מעקם ידיך להבאתי להסיר אותה מעל ראש אפרים כדי לשימה על ראש מנשה וכן כל לשון הסרה כתובה בקוצר. סורה אלי אל תירא. סורה משם לפנות אלי. ויסורו אליו סרו משם לבא אליו: (יח) לא כן אבי. לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך לצעיר לשמאלך. אמר לו יעקב ידעתי בני ידעתי כי חכם אתה והביאתם כסדר לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה סבור שאשים ימיני על הבכור אבל אני מתכוין לתת ימיני על הצעיר שהוא לימינך: (יט) ואולם. ואלא: (כ) בך יברך ישראל. איש איש את בנו: וישם את אפרים לפני מנשה. באומרו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. וכן לשון שימה נופל בדברים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. וזאת התורה אשר שם משה. שימה בפיהם: (כא) הנה אנכי מת. ויודע אני שאחרי מותי יהיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנא' לאברהם: (כב) ואני. באותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע.

חרף

מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז׃ ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה׃ פ

שמעון

מִדָּא דֶאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי׃ א וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנָּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יָת דִּי־יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ ב אִתְכַּנָּשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ־אוּלְפַן מִן־יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן׃ ג רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תָּקְפִּי לָךְ הֲוָה חֲזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהֻנְּתָא וּמַלְכוּתָא׃ ד עַל דַּאֲזַלְתָּא לְקֳבֵל אַפָּיךְ הָא־כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנִיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֶקְתָּא בֵּית־מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּבֵן אַחֲלֶתָּא

לשוויי

מסרה מט א האספו, ה׳. ואגידה, מ״ל. אשר יקרא, ל׳. ב הקבצו, ד׳. ושמעו, ו׳. אל ישראל, ז׳. ג בכרי, ב׳ מלעיל ומלר. אתה, מלעיל. כחי, חסר. וראשית, ו׳. אוני, מ״ל. ד פחז, ל׳. תותר, ל׳ וחד ותותר ומ״ל. יצועי, מ״ל.

ת״א ויקרא יעקב אל בניו פסחים נו. כחי וראשית יבמות עו. פחז כמים אל שבת נה. אז חללת שם.

רש״י

כל שכניותיהם לסדור להם ומגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד״א שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא (תהלים כא) תשיתמו שכם תשית שונאי לפני להלקים (שם ס) אחלקה שכם (הושע ו) דרך ירצחו שכמה איש חלקו (צפניה ג) לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמרי. מיד עשו שעשה מעשה אמורי. ד״א שהיה צד אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו: (ועיין ברא״ם שכתב דא״א לפרש על שכם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע״ז. ולענ״ד בלאו הכי א״א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף משני שלקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו״ק): (א) ואגידה לכם. (ב״ר) בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים: (ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו (ב״ר): אוני. כחי כמו (הושע יב) מצאתי און לי. (ישעיה מ) מרוב אונים. ולאין אונים: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו (שמואל א ב) ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם: לכך אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שם שעלה על יצועי והיא השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי. פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב ע״ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו (תהלים סג) אם זכרתיך על יצועי

רמב״ן

שיהיה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ויהיה החרב והקשת אליו כי זכותו היא העושה עמם מלחמה והוא הנלחם להם לא הם עצמם וכענין שאמר הכתוב כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם וזהו בזכות האבות כי על דרך האמת ימינך לאברהם וזרועך ליצחק ואור הפנים ליעקב וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וחקק שם פני׳ להיותה נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע וישם ידיו ע״י המלך ויאמר אלישע ירה ויור ואף ע״פ שלא ספר הכתוב כן ירמזנו בפסוק הזה. ויתכן שזה טעם אמרו לקחתי כי מאז לקחתי הארץ לבניו: (א) באחרית הימים. הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ורבותינו אמרו שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם: (ג) ראובן בכרי אתה. ביאור הפסוק הזה ראובן אתה בכורי וכחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז ועניינו אתה בכור כחי וראשית אוני בהיותו ביתרון שאת ומעלה כלשון הלא שאתו תבעת אתכם. משאתו יגורו אלים. רוממות וגדולה והשיאתו יתרון עז למלחמה כמו ויתן עז למלכו ועזוז מלחמה: (ד) פחז כמים אל תותר. פחז שם דבר מן אנשים רקים ופוחזים ונמהרים קלי הדעת ורבותינו משתמשים בו תדיר נתפזר חי בנבואה שלי ופחז יצרי עלי כלומר קפץ יצרי עלי. ואמרו עוד אפיזיזו הוא דקא מגלי. כלומר קלות דעתם עמא פזיזא דאקדמיה פומיה לאודניה עדין בפחזותיכו קיימיתו נמהרי׳ קלי דעת. ויתכן שהוא הפך מן השוון יאמר שטף הבא כמים אל תותיר בו כי עלית משכבי אביך בפחזות׳ וקלות דעתך: אז חללת. אותם כאשר יצועי עלה. הפחז שלך שהוא כמים העולים ושוטפים. וזה כלשון הכתוב בשים הנה ה׳ מעלה עליהם את מי הנהר העצומי׳ והרבים ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר ורבותינו אמרו אז חללת יצועי עלה שכינה שדרכה לעלות על יצועי והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו שהיליע הוא המחולל. ואולי יכנה אותו שם ואם בדרך כנוי יתכן שיהיה שהוא יעקב עצמו. בלשון אם העלה על ערש יצועי ויאמר אז חללת אותי רק דבר כנסתר דרך כבוד וכן ובחללו יצועי אביו כנוי לחללו שעולה על יצועי אביו. ומן הכתוב הזה כפי פשוטו נראה כמו שפירשתי בסדר וישלח כי ראובן נתכוון לפסול את בלהה מאביו כדי שלא תלד לו עוד בנים וימעטו בכורתו על כן אמר לו שהוא פחזות וקלות דעת

ספורנו

ארץ אבותיכם בלעדי כי נתתי לך מה שלקחתי מיד מי שהוא אמורי במעשיו הרעים ובעל אמירה שאומר הרבה ואפילו מעט אינו עושה להיטיב וזה הוא עשו כשקניתי הבכורה ממנו כי בלא זה לא היה לאסף בירושת האבות כ״כ חלק בארץ: בחרבי ובקשתי. בחכמתי ובינתי שהם חרבם וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר באמרו רז״ל שהוא בד״ת הוא דכתיב וכענין על הפך זה שאמר חנית וחצים לשונם. חרב חדה וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר: (א) באחרית הימים. לקץ הימין בבוא גואל שיהיה אחרית ימי האומות אויבי ה׳ ומלכותם שהתחילה מאתם עד סוף מלוכה כאמרו כי אעשה כלה וכו׳ וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שבאר׳ באמרו וקרקר כל בני שת וכן הנביאים באמרם והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה׳ נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב בזה באמרו כי יבא שילה ולו יקהת עמים אוסרי לגפן עירה וכו׳: (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. קבלו את הדרך שהורה לכם כל ימיו אשר בה תהיו בני ישראל והוא אביכם כי תתחברו עם אלהים ואנשים ולא יאבד מכם הטוב שהעמיד לבא: (ג) יתר שאת ויתר עז. פחז כמים אל תותר. אתה פחז כמים אל תותר על אחיך בענין יתר שאת שהיא מעלת שאת וקבלת חלק יתר בכהונה ובבכורה. אע״פ שאתה כראשית אוני והיה ראוי לך משפט הבכורה כאמרו כי הוא ראשית אונו וכו׳: ויתר עז. גם כן לא תותר במעלת העז שהוא המלך שהוא יותר עוז ותקיף מכל אחר זולתו במלכותו כאמרם רז״ל אין עוז אלא מלכות וזה גם כן יאות לבכור כאמרו ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור: (ד) אז חללת יצועי עלה. אז חללת כבוד אביך או כבוד שכינה שהיה עולה על יצועי וכמו זה יחולל כבודך ולא יהיה במדרגתו הראשונה: (ה) אחים. והיה הכבוד הראוי לראובן ראוי להם בנפלו ממנו. אמנם כלי חמס מכרותיהם. והנה לא יאות למלך אשר במשפט יעמיד ארץ

לכן

נ(א) וקרא יעקב לבנוי ואמר להום אדכו מסואבותא ואיחוי לכון רזייא סתימיא קיציא גניזיא וסתן אגרהון דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא ושלויתא דעדן מה היא בחדא מתכנשין תריסר שבטי ישראל מקפין דרגשא דדהבא דרביע עלה ומן דאיתגלי איקר שכינתא דיי קיצא דעתיד מלכא משיחא למיתי איתכסי מניה ובכן אמר אתו ואיתני לכון מה דיארע יתכון בסוף יומיא:

(א) וקרא אבונן יעקב לבנוי ואמר להון אתכנשו ואתני לכון קיצא גניזא רזיא סמיריא ומתן אגריא דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא ושליותיה דעדן מה הוא בחדא אתכנשו תרי עשרתי שבטיא דיעקב ומקפין לדרגשה דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגוה בעיין די יתני להון קץ ברכתא ונחמתא מן די אתגלי ליה רזא איתכסי מניה מן די אפתח ליה תרעא איסתתר מניה חזר אבונן יעקב ובריך לבנוי גבר כעובדוי טביא בריך יתהון: מן דאתכנשו תרי עשרתי שבטוי דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגווה סברין דהוא גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא ואיתכסי מניה: ענה אבונן יעקב ואמר להון אברהם אבוי דאבא קם מניה פיסול ישמעאל וכל בני קטורה ויצחק אבא קם מניה פיסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר דליביה פליג על אחוי למיזל למפלח קדם טעוון אוחרנין שגין

תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון כחדא ואמרין שמע מנן ישראל אבונן יי אלהנא יי חד ענה יעקב אבונן ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין: (ב) איתכנשו ושמעו בני יעקב וקבילו אולפן מן ישראל אבוכון: (ג) ראובן בוכרי אנת ריש חיל שמושי ושירוי קריות הרהורי חמי הוי לך בכורותא ורבות כהונתא ומלכותא ועל די חטית ברי אתיהיבת בכירותא ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא ללוי:

נ(ג) ראובן בוכרי את חילי ושירוי צערי חמי הוה לך ראובן ברי למסב תלתא חולקין יתיר על אחך בכורותא כהונתא מלכותא ועל דחטית ראובן ברי איתיהיבת בכורותא ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא רבתא לשבטא דלוי:

(ד) מדמינא לך לגינא קלילא דעלין לגווה נחלין מוחין מתגברין ולא יכילת לסובלא יתהון ואסתחיפת כן אתרעת ראובן ברי די חטית לא תוסיף ועל די חטית ישתבק לך ארום אתחשב לך כאילו עלתא לאיתא דשמש עמה אבוך בעידן דבלבלתא שוויי דסליקת עלה:

נ(ד) מדמי אנא לך ברי ראובן לגנא זעירא דעלו בגווה נחלין שטפין דלא יכלת לסוברא יתהון ואתרעת מן קדמיהון כן אתרעת ראובן ברי בעובדך טביא דחטית לא תוסיף למיחטי ועל דחטית ישתבק לך:

שמעון

בעל הטורים

אל בניו. שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו שדקדק בשמותיהם ולא מצא בהם חט (ר"ל אות ח' ט') ואמר להם גם אין בהם אותיו' קץ: (ב) ושמעו אותיות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו שש תיבות. ושמעו בני יעקב ושמעו בגי' הוא ביקש לגלות הקץ. ושמעו אל ישראל (עם הכולל) בגי' זהו קולו של מלך המשיח: (ג) ראובן בגי' לא בכור. יוסף במלואו (כזה יו"ד וא"ו [ו"ו] סמ"ך

יונתן

מביום ההוא משמע ליה ביומא מהולתא שהוא יום מיוחד ולמד"ן דדייק מלת ישראל הוא מיותר דהל"ל בך יברך סתם ובודאי יהיו ישראל ולא נכרים גם הו"ל למימר כן יברכו ישראל אלא דקאי אתינוק ביום המילה א"כ ה"ט דאמר בלשון יחיד ומיושב מי שאמר ישראל פר"ל ביום המילה שאז נעשה ישראל בהכניסו לברית יברך וכו' וק"ל: (א) אדכו מסואבותא פי' הטהרו מטומאתכם דייק כדאיתא בגמרא מהו האספו הטהרו מטומאה פתו והסגר עכים ואמר האסף: ואחוי לכון וכו' פי' אגלה לכם סודות סתומות. גניזיא פי' קצים נעלמים: ושלוותא דעדן פי' היאך הצדיקים מעיילים בג"ע וכו' כולו מפורש בירושלמי: (ג) ריש חיל שמושי פי' ראשית כח תשמישי. ושירוי קריות הרהורי פי' שמלת ראשית קרי שלא ראה קרי מימיו ולא הרהר על אשה: חמי הוי לך בכורה פי' ראוי לך הבכורה והיינו דקאמר בכורי אתה. ורבות כהונתא דייק ממלת שאת כמד"א וישא אהרן את ידיו ויתר עז היינו מלכות כד"א ויתן עז למלכו: ירושלמי (כב) לגוביה דאדם קדמאה וכו' כבר פירשנו שלקחם עשו מנמרוד ועיין בילקוט ואמר יעקב אין הרשע ראוי ללבוש בגדים' הללו ודייק מדכתיב ביד האמורי זה עשו שעשה מעשה אמורי והכא לשון חלק לפי זה. (א) וגם דאמחם ליה תרעא וכו' פי' מה שנפטפה לו שערי בינה ונסתמו חכמה נכסתה מיניה במנולה: רביע פי' שכב. עלה אבונן יעקב כו' כל זה מבואר ועיין בילקוט. ושירוי צערי פי' תחלת צערי ודייק מלת אוני לשון צער כמו בן אוני: (ד) מדמינא וכולי פי' מדמה אני אותך לגן קטן ששוטפים לתוכו נחלים. שהמים רצים במהרה ומתגברים. ולא יכלת לסובלם' וכו' ומסל"ד מגיה מוחין בה"א פי' נחלי

אבן עזרא

האספה על שכמם. ולעבדו שכם אחד: על אחיך. נוסף על אחיך. ופעם אחר לקחתי אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם. והזכיר האמורי בעבור שאין במשפחה גוים חזק כמוהו. הלא תראה אשר שמהם. שני מלכי האמורי הגדולים אשר יהושע לקח אותם ביד האמורי. ואל תתמה על מלת לקחתי. כי לאמר שהשם נתנה בפה לאברהם הם ישבעו שוה אלהים, וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך: (א) את אשר יקרא אתכם. דבר הנביא לעתיד. וטעו האומרים שהם ברכות בעבור שאמר בסוף ויברך אותם. ואיה ברכת לראובן ושמעון ולוי. ועל דרך אגושת אמר וזאת אשר דבר להם אביהם. ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות: (ג) ראובן בכורי אתה כחי. כך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשית און. וכמוהו לראשית אונים: יתר שאת. ראוי היית ליתכון על הכל שתהיה נשא. ויתר עז. כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף: (ד) פחז. בעבור שפחזת כמים. אל תותר. לא יהיה לך יתרון. ופי' ראוי להיות אל תותר כבורך הו"ו. ואחרים אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא נותרת כלום. רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי. ואע"פ שנמצא ודרך נתיבה אל מות ואיננו צווי. ופי' אל תבקש יתרון אחר פחז כמים. ויהיה משקל תותר זכור מלמטה אל תוסף. והגאון אמר אחרי דבר רק כמים לא יהיה

פירוש על אבן עזרא

י"ל מגזירת על שכמם (שמות י"ב ל"ד) והוא החלק שעל הכתף שהוא כנגד הגוף יקרא שכם. ולפ"ז מכל לומר שם לשה נשוא דוקא על שכמם. ואין פי' כהמפרשים אשר היו אמוריים שעורים כתף וחוזק לו מפני מרוב גלות. משאו על שכמו. וכפי פי' הזה הוא כאשר פקת מלכים כהג יום ראשון ואפו כמה נשים... ולא הספיקו לאמות שביטת ולהלך אשר לפיכם ע"כ חלקו מרם לפים כמלוכ. לא יהיה על פי' עם כמו אל מלוה פי' עסמלוח (עם שם ט') פי' כ"כ ר"ל. ור"ל חלק המלה סמוך עם עיקם סמך והוכרו לאמות גם עקם סמך כמו מלה. [י](לפרים ב' ט') [ו]ספר מלת נוסף ומובן מעלמו. ודרך המקרא לקלר המובן. [ח]ומלה לקחתי עבר במקום עתיד ומפרש אחרי כן פי'. [ט]ע ז' ז') [י]ע"כ אמר יעקב לקחתי בשם עבר כאשר ה' נתן לו בדבור הוא כמקיכה ביד בר"ד. [כ]פי' לע"פ כפי אשר כתוב להלן (פס' כ"ח) משמע אשר היה ברכה. ור"ל ... אפס' זבולן (לקמן י"ג) אשר הוא נבואה וגלה ערם בא הנבואה מה שיקרא אחם. [ל]להלן (פס' כ"ח) מורה על התחלה הקריאה פה. כי היה הכל דרך נבואה מה שיהיה. והברכת שיהיה עולם הנבואה הזאת ובודאי בדרך כ"א מבניו כדרך אב הרחמן אשר כ"א היה מביא בעיניו ככתוב יוסף איננו שמעון איננו (לעיל מ"ב ל"ו) הרי השוה שמעון ליוסף. [מ]ככתוב כתלים ביד גבור כן בני הנעורים (תהלים קכ"ז ד') הרי יש הפרש מבני הנעורים לבני זקונים כן יש הפרש מבן הבכור לבן הפשוט. ולפ[י]ש חלקו ב"כ פי שנים. [נ](שם ע"פ כ"א) [ס]מגזירת נשא מנגעום (ישעיה ב' ב'). [ע]ויהיה משורש פחזן כ"כ כבא וכבד. ור"ל כי גם האיש המשכיל עולה ויורד. אך הוא ע"פ המשפט השכל. וככתוב גם כי אלך בגיא צלמות וכו' (תהלים כ"ג ד') לא כן ירידת המים ע"פ טבעם אשר יורדים למקום רבה. [פ]תותר והוא מלפו"ס. ויהיה מבנין הפעל. ובא מולם תמורם סור"ק שהם מתחלפים. [צ]ור"ל לפי זה אין אל מורה מפסק דין אשר לו. רק יעקב מספר מה שנעשה אשר הנו האיש פחז כמים ולא הותיר מאומה ע"כ נכון מלת תותר ויהיה פי' כמו ולא הוסיף וזה מורה ר"ל כי מלת אל מורה אשר הוא צוי ע"כ נכון פי' הא'. [ק](משלי י"ב כ"ח). [ר]ר"ל מפרש מלת אל תותר במלופס איננו צוי רק פי' אל תבקש יתרון ור"ל אל תבקש אשר תותר. וא"כ יבוא ע"כ מלת תותר כמו והשבע ותותר (רות ב' י"ד). [ש](איוב מ' ל"ב) ויהיה תותר מבנין הפעיל כמו תוסף

פירוש רשב"ם

ואף על פי שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה. ותגרש אותם שני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן לא בחרבך ולא בקשתך וזכותו של יעקב גרם להם: (א) ויקרא יעקב. שלח בשבילם: האספו. כי שבעים נפש הגדילו באלו שבע עשרה שנה ונעשה עם רב וכדברי רבותינו (לשש) מאות אלף. את אשר יקרא אתכם ענין גבורתם ונחלתם: (ג) כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז. דיבור אחד הוא. דרך המקראות לכפול את דבריהם כחי כמו חילי ממוני. וגם אוני ממוני הוא כדכתב מצאתי און לי וידיו תשבנה אונו כלומר בכורי אתה. ומתוך כך חילי וראשית ממוני יתר על אחיך היה לך לשאת ויתר עז היה לך למלוך על אחיך אבל פחיזה ובהלה היה לך כמי' הנשפכין לכן אל תותר לא הבכורה ולא המלכות: (ד) כי עלית משכבי אביך. וכן כתוב בדברי

הימים

ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם׃ ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃ ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ פ

ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ

אונקלוס

לְשׁוּוֹיֵי בְּרֵי מַלְכוּתָא: ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גֻּבְרִין גִּבָּרִין בְּאַרְעַ תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבָדוּ גְבוּרָא׃ ו בְּרָזְהוֹן לָא־הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנָּשׁוּתְהוֹן לְמֵהַךְ לָא־נְחָתִית מִן־יְקָרִי אֲרֵי בְרֻגְזְהוֹן קְטָלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תַּרְעוּ שׁוּר־סַנְאָה׃ ז לִיט רֻגְזְהוֹן אֲרֵי תַקִּיף וְחֵמַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא אֲפַלְגִנּוּן בְּיַעֲקֹב וַאֲבַדְּרִנּוּן בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח יְהוּדָה אַתְּ אוֹדֵיתָא וְלָא־בְהֵיתְתָא בָּךְ יוֹדוּן אַחָךְ

מסרה ה אחים, מ"ל פפס. מכרתיהם, ל' חסר י"ק וח"ו ומ"י פרין. ו בסדם, ו' חסר בלי'. סלה, חסר. חסר, ב'. כבדי, חסר. הרגו, כקב"ל וחסוף כפ. וברצנם, ד' חסר בלי'. עקרו, במקף וסקוף דגשים. ז פ, ב' זקפין ודין קמץ. אחלקם, ל'. ואפיצם, ב' ומ"ל. ח יהודה, בכלם עמוד בי"ס מח"ו סימן. יודוך, כו"ל מ"ל [דמ"ל] בת"א. בערף, ל' וחד כערף חסר.

ת"א בסדם אל תבא נפשי סנהדרין קה. כי באפם הרגו איש מגילה ט. ארור אפם יומא כב. יהודה אתה פ' האשה פ' מספסים. ידך בערף מגילה יו הלכלים כה.

רש"י

(ושם קלב) אם אמלה על פרש יהודי: (ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף. ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולן לא היו מדברי' בפני אחיהם הגדולי' על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרתיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי"ר מכסומא. דבר אחר מכרתיהם (צ"ל) בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו (יחזקאל יו) מכרתיך ומולדתיך וזהו תרגום של אונקלוס: (ו) בסדם אל תבא נפשי. (צ"ל) זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר שנ' זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: בקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבדי. שם אל יתיחד עמהם שני' בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתייחסו בני קרח על הדוכן נאמר (ד"ה א ו) בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל. אל תחד כבדי: כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו (ישעיה יד) לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש א' וכן הוא אומר בגדעון (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד. וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן (יחזקאל יט) וילמד לטרף טרף אדם אכל: וברצנם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמ' בכור שורו הדר לו. עקרו אשרי"ר בלע"ז לשון (יהושע יא) את סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם כי עז. אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. דבר אחר אין לך עניים סופרי' ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצי' ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורי' התחיל יהודה לסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם (צ"ל): ידך בערף איבך. בימי דוד (שמואל ב כב) ואויבי

רמב"ן

דעת שיחשוב לסריס בו ולא יצא לו ממנו יתרון רק הפסד: (ה) שמעון ולוי אחים. יאמר שהם בעלי אחוה כי יחם לבם על אחותם ילמד עליהם זכות כי בקנאתם על האחות עשו מה שעשו לומר שאין ראוי לעונש גדול ולא השפחה ראוי ליחשב כי הוא חמס. והנכון בעיני שאומר כי שמעון ולוי אחים גמורים דומים ומתאחים זה לזה בעצתם ובמעשיהם וכבר פירשתי כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ומולו ואולי ישובו אל י"י ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשו ועוד הרע לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה הנביא חמס ועוד רוה טעם בסודם אל תבא נפשי שהתגלגלות שלא היה בסודם בעצתם במרמה ובקהלם לא נתיחד כבודו על העיר והרגום. ולכן יקלל אפם ועברתם וכן תרגום אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי באתכנושיהון למסך וגו' ופירש כלי חמס מכרותיהם על דעת אונקלוס וכן המפרשים כלי חמס מגורותיהם מן מכורותיך ומולדותיך וכן על ארץ מכורתם ואמרו כי פירושו שעשו חמס בארץ מגורותיהם ואם כן יהיה שיעור הכתוב כלי חמס להם במגורותיהם ויקרא אותה ארץ מגורותיהם שגרו בה אשרי כן אבל לפי דעתי יאמר כלי חמס הם מגורותיהם הייתם כלשון ימי מגורי יאמר כי כלי החמס עצמם הם מגוריהם כי בם ישבו ויאמר ותדמה להם ערבם לו לנס לנערים ובעבור זה יחלקם ביעקב שלא יוסדו ויחילם בישראל אלא יקטלו ויהי להם כן כי נחלת שמעון בתוך בני יהודה כדכתיב כי נחלת בני

אבן עזרא

יהיה לך למכות. ופחז מגזרת אנשי' רקים ופוחזים. ואין פוחזים כפחז: או חללת. מיום שעלית כנחלך יצועי כאילו אמר עלה מעלי. גם תעלה עלה עלה כרת. כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי. וזאת הפרשה מעורבת בדברי שירים ובעלתו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף. וי"א ולא להתיים' לבכורה תאמה תחלת שממלא מלאכון: (ה) שמעון ולוי אחים. בעבור מעשה שכם: מכרותיהם. י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק. וי"א קניניהם. כמו מכרו אותם ואין מכרו כי אם מלשון מכירה. וי"א מלשון עכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות. והנכון בעיני שהיא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת. כמו הנמצא בית י"י. אשר גרתי שם. והטעם על המקום ששם. אחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום בערמה: (ו) בסודם אל תבא נפשי. אמר רב אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא תראה לעולם סוף מעלתם. והנה פירושו הפך הדבר. כי אם טעם לבלי ספק והנה אמר להביאם עכרתם אותי. ובאמת כי השחין יעקב ונימו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל. וכן פירוש ארור אפם. והרגום עקרו שור ארור כי אפם עז. ואלה פירושים קרים. בסודם אל תבא נפשי ור"ל משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי. ורבים במספר תהלות כמוהו. ויש פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אבין. עם אקוב. והנה בסודם כמו בקהלם. ותבא כמו תחד. ונפשי כמו כבודי. ויאמר רבי יהודה בן בלעם המדקדק שטעם כ' מתם כי כבוד הנפש הוא הגוף. כמו עדי לבלמר. כטעם שמשביע בצחצחות עדיך. ולא ייתו וכבודי למען יזמרך כבוד. ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד. לכן שהם לבי ויגל כבודי אף בשרי. שהוא הגוף. וזה כבוד לעמר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין לעפר הימנו. והנה אמן לו עד נאמן והוא דבקה לעפר נפשי: תחד. מלשון יחד. ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהנה הנעלם תחת אלף אחד. וכן אמר על לא תאחז. וטעם בסודם. כמו בסודים ייסד עלי. אחר שהכליתם שם שמם של אתה נפשי בסודם: הרגו איש. שם המין. כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור. חומה. וכן לנדוד עלי שור. וכבר בארתי בספר מאזנים כי החולם והשורק ישתלפו זה בזה. ועקרו כמו סוסיהם תעקר. וזה אות כי עיר

ירושלמי

(ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין תְּלָאמִין מָאנֵי זַיְינָא שְׁנִינָא לְמִחְטוֹב הִיא אִשְׁתְּמוֹדְעוּתְהוֹן:

(ו) בְּעֵיטַתְהוֹן לָא אִתְרְעִיַת נַפְשִׁי וּבְמִכְנְשׁוּתְהוֹן לִשְׁכֶם לְמַחְרְבָה לָא אִתְיַחַד יְקָרִי אֲרוּם בְּרוּגְזְהוֹן קְטָלוּ מַלְכָּא וְשׁוּלְטָנֵיהּ וּבִרְעוּתְהוֹן פַּכְּרוּ שׁוּר בְּעֵלֵי דְּבָבֵיהוֹן:

(ז) אָמַר יַעֲקֹב לֵית הֲוָה תַּקִּיף כַּרְכָּא דִּשְׁכֶם כַּד עָלוֹן לְגַוֵּיהּ לְמַחְרָבָהּ בְּרוּגְזֵיהוֹן דְּתַקִּיף וְחֵמַתְהוֹן עַל יוֹסֵף אֲרוּם קַשְׁיָא אָמַר יַעֲקֹב אִין שָׁרְיַין הִינוּן תְּרֵיהוֹן כַּחֲדָא לֵית מְלִיךְ וְשׁוּלְטָן דְּיֵיקוּם קֳדָמֵיהוֹן אַפְלִיג אַחְסָנַת בְּנוֹי דְּשִׁמְעוֹן לִתְרֵין

יונתן בן עזיאל

(ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין תְּלָאמִין מָאנֵי זַיְינָא שְׁנִינָא עֲבָדוּ קְרָב מִן שְׁלֵיוּתְהוֹן בְּאַרְעָא בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן עֲבָדוּ נִצְחָנֵי קְרָבֵיהוֹן:

(ו) בְּעֵיטַתְהוֹן לָא אִתְרְעִיַית נַפְשִׁי וּבְמִכְנְשׁוּתְהוֹן לְכַרְכָּא דִּשְׁכֶם לְמַחְרְבָה יְתֵיהּ לָא חָסוּ עַל יְקָרִי אֲרוּם בְּרוּגְזֵיהוֹן קְטִילוּ מַלְכִּין עִם שִׁלְטוֹנִין וּבִרְעוּתְהוֹן זַבִּינוּ יוֹסֵף אֲחֵיהוֹן דְּמָתִיל לְתוֹרָא:

(ז) לִיט הֲוָה כַּרְכָּא דִּשְׁכֶם דְּעָלוּ לְגַוֵּהּ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי לְמַחְרְבָה בְּרוּגְזֵיהוֹן אֲרוּם תַּקִּיף הֲוָה וּבְחֵמַתְהוֹן אֲרוּם קַשְׁיָא הֲוַת: אָמַר אֲבוּנָן יַעֲקֹב אִין שָׁרְיַין הִינוּן כַּחֲדָא לֵית אוּמָּא וּמַלְכוּ יָכְלָא לְמֵיקָם מִן קֳדָמֵיהוֹן אַפְלֵיג יַת שִׁבְטָא דְּשִׁמְעוֹן סָפְרִין מַלְפֵי אוֹרָיְתָא בִּכְנִשְׁתָּא דְּיַעֲקֹב וְאֵיבַדַּר יַת שִׁבְטָא דְּלֵוִי בְּבָתֵּי מִדְרְשַׁיָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

(ח) יְהוּדָה אַנְתְּ אוֹדֵיתָא עַל עוּבְדָא דְּתָמָר בְּגִין כֵּן לָךְ יְהוֹדוּן אַחָךְ וְיִתְקְרוֹן יְהוּדָאִין עַל שְׁמָךְ יְדָךְ יִתְפָּרְעוּן לָךְ מִבַּעֲלֵי דְּבָבָךְ לְמִפְתַּק גִּירִין לְהוֹן כַּד יְחַזְרוּן קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדִּימִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ:

ירושלמי

חוּלְקִין חוּלָק חַד יִסּוֹק לֵיהּ מִגּוֹ אַחְסָנַת בְּנֵי יְהוּדָה וְחוּלָק חַד בֵּינֵי שְׁאָר שִׁבְטַיָּא דְּיַעֲקֹב וַאֲבַדֵּר שִׁבְטָא דְּלֵוִי בְּגוֹ כֻּלְּהוֹן שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל:

(ח) יְהוּדָה לָךְ יוֹדוּן כָּל אַחָךְ וְעַל שְׁמָךְ יִתְקְרוֹן כָּל יְהוּדָאֵי יְדָךְ יִתְפָּרְעוּן לָךְ מִבַּעֲלֵי דְּבָבָךְ יְהוֹן מַקְדְּמִין וְשָׁאֲלִין בִּשְׁלָמָךְ כָּל בְּנוֹי דְּאָבוּךְ:

מדמי

בעל הטורים

סמ"ך פ"א) בני' בכורה: (ה) שמעון ולוי אחים (עם הסימנים) בגי' אין להם (חלק) בלכן (עם הלויות): (ו) תחד ב' במסרה הכא ואידך (ישעיה י"ד) לא תחד אתם בקבורה. שהקב יעקב שלא לאמר הקבורה לא יהיו נזכירין אותו במעשה קרח ואמר בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמיחסם על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל: כי באפם הרגו איש בגימ' זה שכם בן חמור: (ח) יהודה. בית שמו ג"ל באלף הדך. בי"ם ברכאים. יל"ד יהודה אתה יודוך. ה"א הבלים אחריהם בים. מ"ן אמר לך. ע"ס את עזו אהליך. וי"ו ומצידם בם את המים. ע"ם כי בים ה' לוך ...

יונתן

נחלי מים ואתה מבטר: ואתמיהה פי' לשון הבן קטן והמים רבים נתקלקל חנן ימלא בגמלא כשהשפה מיהו. אחרעה מלשון אחרע מזליה: אחמעה וכו' דבלכלמא שוי פי' נחמה כאלו בלבלם ממסי ובאמת אינו כמ"ש לעיל: (ח) תלאמין. מלשון גמלא גבוהים היא דמוף בכום ממעה דתלאמיות ע"ש: (ו) ובמכנשהון לשכם דייק תדכתיב בקהלם משמע שהם לבד נקהלו ולא נקעו עלא וזה במעשה שכם ולא נמלכו באביהם: בעלי דבביהון זה יוסף: (ז) כרכא דשכם דקשה ליה ס"ו שהיה יעקב מקלל את בניו: (ח) למפתק גירא בערוך פי' ל' השלכה ומביא שם מקל קלא ופסק

אבן עזרא

שכם גדולה. סימם כי היא מוקפת חומה: (ז) ארור אפם כי עז. דרך נבואה. או דרך תפלה שיסור אפם וטוב לכם כי ארור ספך ברוך. וכאשר הברכה תוספת כאלידם מגרעת: ועברתם. כמו כמעם וכן אהלקם ואפיצם. והטעם שהם אלה לאויים שיפרדו ולא יתחברו יחדיו והנה עלאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה. והנה הוא בכמות אחר. וגם עריו לא היו דבקים זו לזו. רק מפוזרות בינות גורל יהודה. גם כן לוי שהיו לו מגרש ולרבעים עיר וכן מפוזרות בינות השבטים: (ח) יהודה אתה. כמעם וכן יודוך אחיך. וכאשר ירצה כי ידיך בערף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מלכו. גור אריה השמיה לגור אריה הקטן. שהוא נמין אריה כאשר יגדל. ואין בו כח הדעת כמו ופיר פרא

פירוש על אבן עזרא

תוספ. תור"ל לפי דעת הגאון שאילו דבר ריק וקל שאין לו ערך כמים לא יהיה לך ליתרון. ולהרץ אלא כמים שאר אין לו טעם לפי פי' הנ"ל ראיתו. מהספוק שופטים (שופטים פ' ד') שאר פי' קלי הדעת. ⁿר"ל ואין פי' מגזירם הפזון ואשר יהיה פי' אנשים נמהרים. רק הוא טורח בפרי אלמו וצריך קלום כאשר כמהך למלא לקים. ... אפי' לא כמו באו וכתובא ביסוד מורה שיום שבלבל יצוותי אביו. לא חקק לבלבם כי מיללה. ומלם באמו לאם וע"כ לא נאמר ב"כ בתפסתה זלפה. ותפבוד לעבוד ה' ע"כ לא היו יותר רק י"ב בנים וע"פ זה יצוא הפסוק מבורין (לעיל ל"ה כ"ג) ודברי ר"א פה. ג(תהלים ק"ב כ"ח) ופי' אל מעלבי כמו אל הכרכני. ור"ל פי' פה ילותי עלה פי' נכרפה. ד(ד"ה א' ה' א') ויהיה פי' כב"ל מאז שבלבל נעשה לראובן הטוען ככתוב ונפללו כ"ל בעם שלנו נעשה זאת ולא מחה קודם מותו. הר"ל לפי פי' האו' כונת הכתוב כמו שירש"י שם ולא לשפיהם מורה על יוסף ע"ש. וכפי פי' ר"א פה כונת הכתוב אם כי נלקחה הבכורה מלאובן מכ"ז יתום אשר הוא הראשון מבניו לא הפסיד א"כ לראובן הוא הבכור לסקרא בשם ראשון והוא כמו הזקן בבנים והבכור הבא אחרי נפלים (ושם פס' ג') כתוב לראובן בכר ישראל בודאי לא נלקח כל קיימת הבכורה ממנו. ו(יחזקאל ג' ע') ופי' כל הרואה אותה הכיר שעמם אשר הם מעט מרף ונפלם למות. ואינו נכון ע"פ הדקדוק כי היה לריך לכתוב מכריהם. ו(דברים ב' ו'). חכמו כי יכרה איש (שמות כ"א ל"ג) ור"ל כמו בור כרה ויחפרהו (תהלים ז' ט"ז). וכמו שהפעו אשכי שכם כן עשו להם שמעון ולוי עיין (לעיל ל"ד כ"ג) נמלה בהמול בפי' ר"א. ⁿלהכות לו להרג והפס' לראי' ע"ז (שופטים ה' י"ח) ופי' אשר תלהיב משמד השום. י(יחזקאל פ"ז ג') והוא כמו מגורתיך המ"ולדת"ך וכן פ"א נאלם מהכוסתך וכמו במכורתיהם עם ב'. כ(ש"ב פ"ז ה') הראוי בנים ה'. ל(ש"א ב' כ"ט) כמו שמעון וכ"ל אשר כלי חמם במגורותיהם וכו'. נכלאה אשר הוכיחם עבור הריגם שכם. סופי' לרולה השואה את עוביכם במעה עזה עלהם כי עקרים אותה עד סיקוד שלה ואומר ר"א כי הפי' הוא קר. ואם יוסר הפי"ן כמאר קר והוא לשון נופל על לשון. עור"ל נפשי הוא הכבוד שלי פי' אשר אין מחזיק מעשה הריגת שכם לכבוד. ונמלא בספר תהלים הרבה פעמים אשר לפעמים מכנה הנפש בשם כבוד. ולפעמים מכנה הכבוד בשם הנפש ג"כ יהיה פי' אחד כבודי ר"ל נפשי. פ(דברים ל"ב ז') וגם שם כפול לשון ומקיים זקניך ויאמרו וכו'. צ(במדבר כ"ג ט') ג"כ שם הנבואה כפולה ומה אזעם וכו'. קולע"ם שהלואר הוא העיקר מכ"ז הענק אשר בצואר מקומו כ"כ אם הנפש הוא העיקר. מכ"ז הגוף מקשר הנפש אם אין בו מות. ויבא ע"כ הפסוק וכבודי לעפר (תהלים ז' ו') כי הגוף ירד לעפר. ר(תהלים ק"ג ה'). ש(שם ז' ו') ואם הוא הנפש הלא איננה יורדת לעפר ואיננה כלה. ת(שם ל"ג י"ג). א(שם פ"ז י') ומדברם כבודי אף נשרי משמע כי הכבוד איננו הגוף. ועם שכתוב כבודי לעפר כדלעיל ר"ל אם מכריע כבודו והוא הנפש עד לעפר הוא מורה על הכנעת הנפש. ב(שם ק"י כ"ה) הוא ראיה כי מורה על הכנעת הנפש. ג"ר"ל לדעת ר"א הכהן פרשו אחד. ולדעת ר"ת אחר ... ד תֵּשֶׁם (לעיל מ"ז י"ט) ... ה(תהלים ל"א י"ד). ו(לעיל ל"ב ו') ... ז(להלן פס' כ"ג) ... עמורים ועמלים. מכ"ז קורא לכל עין ... שור הם המפלפלים והכל אחד הוא. ח(יהושע י"א ו') ולמה תוכים אותם אשר עקרו הסוסה ע"כ מפרש ר"א אשר הוא הוכחה כי הכנו עיר גדולה. טכמו מאלרם (ויקרא י"ג כ"ס) ומבזירם במלכה אתם וכו' (מלאכי ב' ב') וככה פי' ר"א (דברים כ"ח כ'). וקאם לר"א אתי לברכה. וסדר מקלל. ע"כ מפרש ר"א מוב להם אשר יספר אתם. ולראיה אשר הפי' ככה כאשר הברכה היא תוספת ... ⁱכי אתם ועברתם הם משום מלדפים והוכחם א'. כר"מ וילא הגורל השני לשמעון וכו' ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה (יהושע י"ט א') ... ל"ר"ל כמו כן הוא. וכן יאמרו עליו כן. מר"ל בפיוחו קטן בקרא גור כאשר יוקן נקרא אריה. נר"ל אין בכח בגור אריה וכו'

ספורנו

לבן לא יקום מלכות לשום אחד מהיהם: (ז) ארור אפם. יספר אתם במעלותם ...: (ח) יהודה אתה. אתה הוא הראוי למלכות בנטול ממנו שקודמים לך כי לא נמלא עד שוכו גם בני לוי כאמרו בעת השיא הבדיל ה' את שבט הלוי: (ח) יהודה אתה. אתה הוא הראוי למלכות ... נמלא

פירוש רשב"ם

היומים ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתייחס לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף: יצועי עלה כלומר יצועי היתה עולה. הרבה לשון פעל מתפשטים לשון פועל כמו נתתי כסף השדה נותן אני: (ה) מכרותיהם. אחותיהם כפל לשון של שמעון ולוי אחים כלומר שמעון ולוי אחים היו לרעה.כלי חמס היתה אחותם. מכרותיך ומולדתך לשון קרובים. אבל מכרותיהם משקל דגש הוא. כמו מסיבותיהם לשון קורבה. אבל הריש במקום החירק נהפכת לצר"י הוא. כמו ברוך תחת ברך. איבד ושיבר וכן חרף ה'. ושרת את אחיו כלם משקל דגש מכרותיהם לוד פרנטייש בלע"ז: (ו) בסודם אל תבא נפשי. יהי רצון שלא תהא נפשי בעצתם כי כל אל שבתורה להבא הן או קללה או בקשה או ציווי לא ימצא אל לשעבר לכן אין לפרש לא באה נפשי: כי באפם שהרי באפם עקרו שור. כמו ואת סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם. לא יצליחו באפם להנקם ולע..ת רעה ולכן איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד אחלקם ביעקב. כי לוי נתפזר בשנים עשר שבטים כדכתיב ביהושע נמצא שמעון לבדו בלא לוי: (ח) יהודה אתה יודוך. המפרש ישבחוך אחיך שוטה הוא בידו. אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות מראובן

אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃ ט גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃ י לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃

אסרי

אונקלוס

אחיך ידך תתקף על בעלי דבבך יתבדרון סנאך יהון מחזרין קדל קדמך ויהון מקדמין למשאל בשלמך בני אבוך: ט שלטון יהי בשרויא ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה ארי מדין קטלא ברי נפשך סלקתא ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא ולית מלכו דתזעזעניה: י לא יעדי עביד שלטן מדבית יהודה וספרא מבני בנוהי עד עלמא עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וליה ישתמעון עממיא:

יששכר

ת"א לא יסור שבט סנהדרין ה. הוריות יא. עד כי יבא סנהדרין צח.

מסרה איביך, ס"ו ת"י. ט גור, ב' ר"פ בנביא' וחד לי'. עליה, ג'. יקימנו, מ"ל י'. י לא, ב' ר"פ בפס'. יסור, מ"ל. מיהודה, סיו"ד כסה. ומחקק, חסר דחסר. שילה, ל' ל"ב [מ"ל י' וה"א בסוף] וחד שלו כתיב. יקהת, ל' וחד ליקהת, פסוק דנש לפתורם.

רש"י

ואויבי תתה לי עורף: בני אביך. על שם שהיו מנשים הרבה לא אמר בני אמך כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחלה גור (שמואל ב ה) בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויה בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו'. וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע שכב וגו' בימי שלמה (מלכים א ה) איש תחת גפנו וגו': (י) לא יסור שבט מיהודה. מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את העם בשבט שממונים על פי המלכות (סנהדרין ה'): ומחקק מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א"י: עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומדרש אגדה שי לו שנאמר (תהלים עו) יובילו שי למורא: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נון של נוגף ושל נושך ואלף (איוב יג) שבאחותי באזניכם (יחזקאל כא) שבאבחת חרב (והוא לשון חרב ופי' ליאות חרב והוא לשון זיין) ולסוך שמן. אף זו יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר (ישעיה יא) אליו גוים ידרשו ודומה לו (משלי ל) עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטי' בפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא (דמועדית) במסכת יבמות (דף קי) ויכול היה לומר קהיית עמים:

אסרי

רמב"ן

בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה והיו עריהם מסולקות זו מזו בכל שבט יהודה ונחלת לוי ערי מקלט מפוזרות בכל ישראל. וטעם כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור שאמרו השתא באפם שכעסו על שכם וברצונם שהם שפלים בו לא שבע המועשים ולא השחיתו ואמר אונקלוס כי שעם שור כמו שור בשורק מן בנות צעדה עלי שור ותרגום בו שור קרואים מן ושנא עיני בשורי. והטעם שעקרו עיר תוקפת חומה את שפס ואת נשיא' אשרי הכ' אשיה ויהי עקרו מן ועקרון תעקר (צפני' ב') ואחרי' פירשו כי שור גדול בבהמות רמז לחמור ושכם בנו נשיא הארץ כמו בכור שורו הדר לו פרות הבשן אשר בהר שומרון וכן יכנו הכתובים השרים הגדולים באילים ועתודים. והנכון בעיני שהכתוב המשמעו אמר כי באפם הרגו כל איש באפם וברצונם אחרי שהכהו שמה' בהריגת האנשים עקרו כל שור רמז למקניהם וקניינם כל אשר בבית וכל אשר בשדה והזכיר זה לומר כי בשורם לא באה כמשו בכל אלה שפילו לעקור להם מקנה וקנין ולבוז שלל כלל ועקרו מן. את סוסיה' תעקר (יהושע יא) אך הכל לשון אחד ועניין א': (י) לא יסור שבט מיהודה. אין ענינו שלא יסור לעולם כי כתוב יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך והנה הם ומלכם בגולה אין להם עוד מלך ושרים וימים רבים אין מלך בישראל והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך עליהם יהודה אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה ולא ימשול אחד מאחיו עליו וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו שכל מחוקק בישראל אשר בידו ממשלת המלך ממנו יהיה כי הוא ימשול ויטה בכל ישראל ולו תותם המלכות עד כי יבא בנו ולו יקהת כל העמים לעשות בכולם כרצונו וזהו המשיח כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות ושילה הוא בנו אשר לו יקהת העמים ולא יתכן מאמר ר"א שאמר שיהיה שילה דוד כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד כי אף על פי שהשבט נכבד וטעם במלה אין שבט רק למלך ומושל כדכתיב שבט מישור שבט מלכותך שבט מושלים שבט למשול והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והורים ליהודה הממשלה על ישראל והוא מה שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל ואמר לא יסור לרמוז כי ימלוך שבט אחר על ישראל אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר וזהו שנאמר כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ועוד אמר היה כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההוא נתעב אצל הקדוש ברוך הוא לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים ונתן להם מלכות שעה ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי שאמר לו שלא כרצונו. ולכן לקחו בעברתו שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם ולא היה להם לשאול מלך בימיו כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלככם והכתוב אמר לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך עליהם ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא ומה שאמר הכתוב ששאול לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך על ישראל עד עולם שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל לא על כלם וזה שמש על ישראל אולי היה מולך על שבטי אחיו על בנימן ואפרים ומנשה כי יהודה ואפרים כשרים ענוים נחשבים בישראל או יהיה מלך משנה ליד מלך יהודה ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם וכמו שאמר הושע הם המליכו ולא ממני וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל ואף על פי כן נענשו עונש גדול כי ארבעה בני חשמונאי הזקן החסיד המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא שנכרתו כלם בעון הזה ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקי' אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו השבט והמחוקק לגמרי והיה עונשם מדה כנגד מדה שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהן את עבדיהם והם הכריתום. ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה'. וראיתי בירושלמי במסכת הוריות אין מושחין מלכים כהנים אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה אמר רבי חייא בר' אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלוים וגו' שמו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן. ופי' תפלה שהוא לכבוד יהודה שאין המלכה סרה מן השבט ההוא ולפיכך אף על פי שישראל מקיימים עליהם מלך משאר

(ט) מַדַמֵּי אֲנָא לָךְ יְהוּדָה בְּרִי לְגוּר בַּר אַרְיָוָן דְּמִן קְטוֹלֵיהּ דְּיוֹסֵף בְּרִי סְלִיקַת נַפְשָׁךְ וּמִדִּינָא דְּתָמָר תְּהֵי מְשֵׁיזֵב נָיַח וְשָׁרֵי בִּתְקוֹף הֵא כְּאַרְיָא וְהֵי כְלֵיתָא דְּכַד נָח מַן יְקִימִנֵּיהּ:

[(ט) מַדַמֵּי אֲנָא לָךְ בְּרִי יְהוּדָה לְגוּר בַּר אַרְיָוָן מִן קַטְלוֹי דְּיוֹסֵף אַתְּ הֲוֵיתָא מְשֵׁיזֵב מִן דִּינָא דְּתָמָר בְּרִי אַתְּ הֲוֵיתָא זַכַּאי נָיַח וּשְׁרֵי בְּגוֹ קְרָבָא הֵיךְ אַרְיָא וְהֵיךְ אַרְיָוָתָא וְלֵית אוּמָּא וּמַלְכוּ דְּתֵיקוּם לְקוֹבְלָךְ:]

(י) לָא פַּסְקִין מַלְכִין וְשַׁלִּיטִין מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרִין מַאַלְפֵי אוֹרַיְתָא מִזַּרְעֵיהּ עַד זְמַן דְּיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא זְעֵיר בְּנוֹי וּבְדִילֵיהּ יִתְמַסְּמְסוּן עַמְמַיָּא:

[(י) לָא פַּסְקִין מַלְכִין מִדְּבֵית יְהוּדָה אַף לָא סָפְרִין מַלְפֵי אוֹרַיְתָא מִבְּנֵי בְנוֹי עַד זְמַן דְּיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְּדִידֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ עֲתִידִין דְּיִשְׁתַּעְבְּדוּן כָּל מַלְכוּתָא דְאַרְעָא:]

בעל הטורים

שולחים: אחיך ידך בערף איביך ר"ת בגימ' דוד דכתיב ביה ואיבי תתה לי עורף. ישתחוו לך ב' במסו' הכא ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך: וכן ואדוניכו ב' במסו' ואדונכו מכל אלהים. ואדוניכו דוד ע"ש כתלו כתמם נגדי. ע"ש ולכו דבבן קדמוני (דניאל ז') אשר לו ואחד לדוד [עי' מגיג' י"ד]: (ט) גור אריה יהודה בגימ' דוד (דויד) (ונם) שלמה: גור אריי יקודה ר"ת בגי' דוד גור אריי יהודה בגי' זה במשכון [ר"ה של"ל גור אריי עם הכולל בגי' זה כמשון] עלית ג' במס' מטרף בני עלית כי עלית מתכי אחיך עלית לאמרו לכלתן אמר עלית והיים לאוי ליקח משכות כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עת למלכו ומי נרם לך שהפסדת אותו כי עלית מתכרי אחיך. וליהודה אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת משכות מלוכה: (י) ומחקק מבין רגליו בגי' תלמידי חכמים. מחקק שולה רמ"ח מרמ"ח איברים באדם ע"פ מלוכה בכל

יונתן

ומתק ביה וכן במולין במפקי נבגא וכן במלא באהר כמה פעמים וכן כאן פירשה לנרוק מילים: כד מפורין קדל פירום כשיפנו לך עורפם ויפסו מצניך אז מוכל לנרוק בהם מילי' וק"ל: (י) מלכא משיחא וכו' מדכתיב ולמוכקה בני לאונו כפקא ליה לדרוש מאמים ולא אח"י וכן במס' ברכות פ' הרואה הרואה שורקה בחלום ילפא למשיח שנאמר ולשורקה בני אתונו וגם בזוהר פ' ז' דרש הלי ינוקא מלכא משיח:

מעגעגין

אבן עזרא

סלק: (ט) מטרף בני עלית. דמים לי בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף. והטעם מטרף אשר והוא מפוסו. ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית. כי עלית פועל עומד. והנה המפוק הבא אחריו לעד. והלא תראה ומעל אשר מגורים. והעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אשר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפחיתם שיברח: (י) לא יסור שבט מיהודה. לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה שלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה. גם אמר משם ישראל יעלה בתחלה: ופי' מחוקק, סופר היושב על הספר:

ושעם מבין רגליו. שבן דרך כל סופר לשבת יושב בין רגלי הסקלין: שילה. יש אומרים כדרך המתרגם ארמית כמעם שלו. ויש אומרים שהוא מגזרת ובשליתה. ויש מי שהוליאו מלי קדמונינו ז"ל השליל. ויש מי שפירש אותו על עיר שילה. ויפרש יבא כמו ובא השמש. או עד כי יבא קץ שילה. כי כן כתוב וישום משכן שילה. ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק. או יהי' שילה כמו בנו. והה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי ששי' לא תוליד: ולא יקהת. כמו ליקהת אם. והי"וד תחת למעיד. וטעמו שיקרו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו. ואין טעם עד כי יבא שילה

פירוש על אבן עזרא

וכו' רק גור אריה ומכ"ז עמו כגור אריה. כ"כ ועיר סרא (איוב י"א י"ב) תחת אשר היה ל"ל וכעיר פרא. כי כן המנהג לאסרו במליצות הנכוחות והשיר. ס"ל בני הוא עם הקריאה כמו כבני בני דרך היבה. ואין פי' מטרף בני טורה על יוסף ועליו מכנה בני. וא"כ היה מטרף בני סמוך אשר היה פי' מטרף של בני. רק פי' מטרף אשר. ור"ל איך היה טורף טרף בל"א (פלן לייכטס רויבע). ע"כ כן כתב בילעדנו. ס"ר"ל אם כתוב עליתה והוא פועל עומד. מורה על נשוא אשר נתעלה מאדם הזאת. אם היה כתוב העלתה היה מבינו הפעיל. היה מורה על יוסף שהסיע להעלות בני יוסף מטרף. צר"ל כרע רבץ הם מורים על יהודה. א"כ ג"כ עליתה מורה על יהודה. ק(יחזקאל י"ט ב') ושם פי' פועל יוצא ופי' אשר גדלה א' מגוריה לטרוף טרף. א"כ פי' עלית פועל עומד. ר"ל אפילו פרס בא דוד היה ג"כ יהודה המושל. ש"ופי' לא יסור מהיום אשר בנך אותו. ת(שופטים א' ב'). א"ל זה כוח פסוק (שם כ' י"ח) כתוב דלשון אומר יהודה יעלה. כתוב ב' יהודה בתחילה. והרכיב כ"א שלא הודה לאלו ב' הכתובים כאחד. בהעלות לכתוב ויוסר שהממשלה רבה היא. כן לריך שיהיה הסופר בין רגלי המלך לפסוק מיד כל ענין בספר. גרח"א שפי' דדיליה וכו'. וא"כ פי' שילת כמו שלו המלוכה. ד(דברים כ"ח כ"ז) ור"ל אשר מתולדתם היו מוכנים למלוכה כמאמר חז"ל (סנהדרין ב') נקם לשלומו על פס' ולדריהו בן חנים (ע"א א' ס'). היר"ל המעבר או הכפל או הולד נקרא בשם שליל וא"כ יהיה פי' שלה כמו שליל. הכפ"ע בין אלו ב' פי'. אם כאמר מלשון שליל אין מלוי אלדה המלוכה רק בזכרים משבט יהודה ויכול להוליד זרע המלוכה מאיזה אשה שיהיה. ואם כאמר מגזירת שליה והשליה מקורה מאשה ולא מהזכר ונקרא מעזון בלשון חז"ל א"כ גם האם מחויבת להיות מסגולת לזה. ע"כ נכברה רוח להיות אם למשפחת בית דוד. וכם שבע שהיתה אם שלמה ע"כ מפרש בכל פעם אם המלך. יור"ל כאשר יחרב שילה יקום מלכות ב"ד ומלת ויבא פי' כאשר ישקע שמשו של משכן שילה. ואם מלשון לפוק לפרש ויבא על השקיעה. א"כ יהיה פי' ויבא כמשמעו ור"ל על הקץ. י(תהלים ע"ח ס') וא"כ ויבחר בדוד וכו' (שם פס' ע') א"כ מלוי מלוכת ב"ד במורכן שילה. ה"ולרליה אשר הולד נקרא בשם שילה כן כתוב לא תשלה אותי ופי' לא תבריכני בשליה (מ"ב ד' כ"ח) ולמה כתיב שילה בה"א והיה לריך להיות בוא"ו שילו כי כן מלאנו אהלה (לעיל פ' כ"ט) ומכ"ז מי' אהלו. ס"מפי' משכיל מסבקת רחמים עד שתלד. וא"כ הפי' עד כי. ר"ל עד כאשר יבא בנו אז יקוים הכנואה לא יסור וכו'. '(משלי ל' י"ז) ושם ג"כ פי' אסיפת הקמצים על פני אם. כר"ל למה פה הקו"ף בדגש. ושם אין דגש בקו"ף. ע"כ מפרש פה אשר יו"ד משורש כי היו"ד

ספורנו

נמלא בך פגם שימאיסך ממלך: יודוך אחיך. יקבלוך למלך כי יודו לך לראוי למלוך: ידך בעורף אויביך. שיכשו מפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: וישתחוו לך בני אביך. תמלוך על כל בני אביך אבל לא על האמות עד כי יבא שילה כי אז לא על בני אביך בלבד אבל גם על האומות כאמרו ולו יקהת עמים: (ט) גור אריה יהודה. הנה יהודה אע"פ שהוא אינו אריה שאין לו מלכות הוא. אמנם גור אריה גובר באחיו ועתיד למלוך. ואעפ"כ: מטרף בני עלית. אתה יוסף בני. עלית מהכפתו שלא טרף אותך באמו להמיתך אע"פ שהיה שונאך. וזה כי כרע רבץ כארי. היה אז כמו האריה הכורע ורובץ בלתי מזיק כן הוא אז לא לוה להמיתך: וכלביא מי יקימנו. כן יהיה לעתיד שירבץ כלביא ולא יהיה מי שיוכל להפיל עליו אימה כדי שיקימנו ממקומו מאימת יראה: (י) לא יסור שבט מיהודה. כשתהיה לו המלכות (כמו שאמר וכלביא מי יקימנו) לא יסור שבט המלכות ממנו אל אחד משבטי ישראל כאמרו ובכדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מלפניך אבל כשנפלה המלכות ביד העכו"ם לא היה זה מין הסרה היסור

פירוש רשב"ם

מראובן ופיזור שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו לך בני אביך. וכן ונתת מהודך עליו. תן לו משירותך בחייך. וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות וכן בשלמה כתיב הוד מלכות. ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים. יודוך ימליכוך. כמו יהודוך: כדכתיב כי על כן עמים יהודוך וכן יושיע ה' כמו יהושיע. הוד מלכות. אין הי' עיקר אלא מגזרת חטופי פה מעל הוא של אות יו"ד כמו ישב יצא. שיאמר הוציא הושיב. וכן סן ירה בים הורה. ויורו המורים. וכן איש לא הונה מגזרת לא תונו. וכן יאמר הודו לה'. יודו לה'. הונה ורעהם כלם בראשם אות יו"ד ונופלת לפרקים ובאה אות (יוד) (נ"ל וא"ו) במקומה: וישתחוו. שתמלוך עליהם: בני אביך. לפי שמארבע אמהות היו אמר בני אביך אבל כשבירך יצחק את יעקב כתיב בני אמך: (ח) גור אריה יהודה. כמו והנה כפיר אריות. הנער קרוי גור כדכתיב בתוך כפירים רבתה גוריה. לפי שהוא קל וגבור יותר מאריה זקן ממשיל את יהודה לגור אריות. מטרף בני עלית. את יהודה בני לאחר שעלה מלטרוף טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך ולא יבא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך. זהו עיקר פשוטו: והמפרשו במכירת יוסף לא ידע פשוטו של מקרא ולא בחילוק טעמים כלל: (י) לא יסור שבט מיהודה. המלכות שניתן לו להשתחות לו כל אחיו שנים עשר לא תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה שילה. כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכה בשילה שהוא קרוב לשכם אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין ויקהת עמים, קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה אביו כדכתיב הוא רודה בכל עבר הנהר נתקבצו שם להמליך רחבעם כדכתיב וילך רחבעם

שכמה

יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֹה: יב חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב: פ

יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן: פ

יששכר

ולבן, ב' בב' ל"י ב' *פתח ול' **קמץ. יג זבולן, [כ"כ מ"ל ו"ק וס"ח]. לחוף, ת"ל. ישכן, מסר. לחוף, ת"ל. אנית, ל' ומסר. וירכתו, חסר בפי. על, ט' סבירין עד וק' על. צידן, כת"ל מ"י וס"ו. *ר"ל סגול שהוא פתח קטן. **ר"ל צירי שהוא קמץ קטן.

ת"א אסרי לגפן ברכות נז כתובות קיא. חכלילי עינים כתובות שם. ולבן שנים כתובות שם. זבולן לחוף פסחים ד.

אונקלוס

יא יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּהּ עַמָּא יִבְנוּן הֵיכְלֵהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר־סְחוֹר לֵהּ וְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּהּ יְהֵי אַרְגְּוָן טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵהּ מֵילָא צְבַע זְהוֹרִי וְצִבְעוֹנִין: יב יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יְחַוְּרָן בִּקְעָתֵהּ בְּעִיבוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא: יג זְבוּלֻן עַל־סְפַר יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יִכְבּוֹשׁ מְחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוּל וּתְחוּמֵהּ

מסרה יא אסרי, ל' מסר. עירה, ת"ל וה"א בסוף עירו ק'. ולשרקה, ל' מ"ו ונקוד השמאלי שבשין משמש ב"כ במקום חולם. אתנו, מסר. כבס, ב'. לבשו, מסר סותה, ל' וכ"כ [בה"א] ומ"כוקרי סותו. יב חכלילי, ל', ת"ל דמ"ל ואין סמ"ך דפי

רש"י

(יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעיין איש יהוד' יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שרקה. זמורה ארוכה קורייל"א בלע"ז: כבס ביין. כל זה לשון רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אסרי. כמו אוסר דוגמתו (תהלים קיג) מקימי מעפר דל (שם קכג) היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה: אונקלוס תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק: בני אתונו. יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל (יחזקאל מ) ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות. כבס ביין יהא ארגון טב לבושוהי שצבעו דומ' ליין ולצבעונין הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסית' בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמר' לשון הסתה שכתוב במסכת כתובות (דף קי"א) ועל היין שמא תאמר אינו מכוס ת"ל סותה:

(יב) חכלילי. לשון אודם כתרגומו וכן (משלי כג) למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפני' אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים מעוכי' יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע"ז (דף עד) כשוה אחסנו. ישורין בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: (יג) לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו חוף כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז (יהושע יט) והוא יהיה מצוי תדיר על חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר (תנחומא) והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה (דברים לג) שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידן. סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן:

רמב"ן

השבטים כפי צורך השעה אין מושחי' אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעצמן ראויי' למשיחה אין מושחין אותן לשם מלכות וכל שכן שאר השבטים וכמו שאמרו בגמרא שאין מושחין אלא מלכי בית דוד ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות והוא דבר ראוי והגון: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שנאמר אליו גוים ידרשו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם. לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דמקרו קהיאתא בשוקא דנהרדעא ויכול לומר קהית עמים לשון רש"י ואינו נראה לפרש ליקהת אם. אסיפת אם. ולשון מקרו קהיאתא אינו אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשי' ומפרכי' בה קושיות הרבה כי המתקשה בדבר יקרא קוהה בלשון חכמים כמו שאמרו במדרש שיר השירים אסורי הרב שהיו כלם שונים הלכה כהרב שאם בא מעשה על ידיהם לא תהא הלכה קוהה להם וכן עוד שם רבים ויתמו אמרו בגמרא ר' יהושע קיהה ושבר שהקשה בו דברים רבים ושבר כל דברים המשמאלים עד שיהר בהכרם וכן עליו בנוסחאות רבות ישנות בגמרא בבא מציעא מאן דקהי אוזא עיקרי נשם רעה שמדקדק בו ומתקשה לקבל אותו מסבירו ובעלי הדקדוק אמרו ליקהת שהרשו יקה ופי' בו לשון משמעות וקבול המלוה יקהת עמים שישמעו אליו ויעשו כל אשר יצוה עליהם תבוז ליקהת אם לקבל מצותה. והנכון בעיני שהוא מלשון האוכל הבוסר תקהינה שניו ופרשו קהה והיו"ד בו כיו"ד יצהר וענין כלם השוואה והשבירה יאמר שלא יסור שבט מיהודה עד שיבא בנו אשר לו תולעת העמים ושבירתם שיהלים את כלם לפי חרב וכן אם קהה הברזל שנחלש ואינו יכול לכרות כענין שעמדה בלשון חכמים או שהשבר קלה ונעשו בו פגימות וכן מצאתי עוד שם במדרש שיר השירים הופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קוהה לאכול אמרו לו רבינו משה תן לנו מה נאכל אמר להם כך אמר לי הקב"ה כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והשליכו הנכרים מביניהם והיתה נפשם קוהה לאכול וכו' והענין שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח שנדבק בו הריח הטוב. וכן לא תהא הלכה קוהה להם נחלשת ונופלת בידם ומקרו קהיאתא מקשים קושיות מחלישות הנפש מרוב הצער ושמיון או הוא לשון שמשברין ומפרכין בלשון פריך כד אסא וכך אמרו אף אתה הקהה את שניו שבר אותם או תחלישם כדרכך כי הבוסר מחליש ואינו משבר אלא שהחלישות והשבירה ענין שוה והקהיה תכלול את שניהם: (יב) חכלילי עינים. אמרו המפרשים שהוא ענין אדמימות שיתאדמו עיניו מרוב שתות יין וכמוהו למי חכלילות עינים והנראה בעיני שהוא הפוך מן כחלת עיניך והכחלה בו הלמד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרים מלבנים שיניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אונקלוס וכן למי חכלילות עינים כמו כחלילות יאמר שעיניו כחולות ביין ולא יוכל להסתיר שכרותו או יאמר למי חכלילות עינים שיצטרך לכחול עיניו תמיד למאחרים על היין כי היין יסמיך את עיניהם ויורידו דמעה ומתקנים בפורכין ויצטרך שיהיו עיניו במכחול תדיר יספר הכתוב בגנות היין ברעות הבאות לו מצפון במדינים ובשלטים ושישמע בביתו אוי ואבוי ויכיר הנזק הבא הבוא לו ממנו בגופו במשכ' עיניו ותחלואיהם הרבים וזה פי'

ספורנו

שיסור הדבר ממקום למקום אבל נשמד לגמרי כי לא סר שבט ישראל ומלכותו מזה אל זה אבל אבד לגמרי ולא תפול הסרה על הבלתי נמצא כלל: ומחוקק מבין רגליו. שיהיה מזרעו שופט יושב על כסא ובין רגליו יהיו סופרי הדיינים כמנהגם: עד כי יבא שילה. הנה תיבת שילה מורכבת משתי שמות שלום ומשלם שלה במורה שלום כלומר שלום הסוף. אמר שזה שאמר שיהיה ליהודה שבט ומחוקק בין אחיו בלבד בעוד שנשם קיים יתמשך עד כי יבא שילה: ולו יקהת עמים. אבל כשיגלה השבטים שיהיה שלום הסוף לו תהיה גם יקהת עמים חלשת העמים כמו אם קהה הברזל כלומר שובר שלוים שיאמרו אשר אבדן מלכותם ישמעו לשילה שהזכיר כאמרו וקרקר כל בני שת: (יא) אסרי לגפן עירה. ומאותות אותו המשיח הוא אחד. שירכב על עיר בן אתונות כאמרו הנביא והוא שלא יצא על סוס שוכן ליום מלחמה כי אמנם מלחמת האמות. ואבדן מלכותם כבר תהיה נשלמה

(יא) מה יאי מלכא משיחא דעתיד למיקום מדבית יהודה אסר חרצוי ונחית ומסדר סידרי קרבא בבעלי דבבוי ומקטל מלכין עם שולטניהון ולית מליך ושולטן דיקום קדמוי מסמק טוריא מן אדם קטיליהון לבושוי מעגען באדמא מדמי לעצור דענבין:

ג(יא) מה יאי הוא מלכא משיחא דעתיד למיקם מדבית יהודה אסר חרצוי נפיק לקרבא לקביל שנאוי ומתקטלין מלכין עם שלטונין מסמק נהריא מדם קטיליהון ומתור גולמתיה מן תרב גבריהון לבושוי מעגען באדמא והוא מדמי לדרפוס ענבין:

(יב) מה יאין הינון עינוי דמלכא משיחא בחמרא זכיכא מן למחמי גילוי עריין ושדיות אדם זכאי ושווי נקיין מן חלבא דלא למיכל חטוף ואנוסא

וכדין יסמקון טורוי ומעצרתיה מן חמרא וגולמתוי יחוורן מן עללתא ומן דירין דעאן:

ג(יב) מה יאין אינון עינוי דמלכא משיחא למיחמי מן חמרא זכיכא מלמיחמי בהין גילוי עריות ושפיכות דם ושני בקיין כהלכה מלמיכל בהון חטופין וגזלין יסמקון טורוי מן גופני ומעצרתי מן חמריה יחוורן גולמתיה מן סיגוי עבור ועדרין דען:

(יג) זבלון על ספרי ימא ישרי והוא יהא שליט במחוזין ומכבש המרכי ימא בספינתא ותחומיה ימטי עד צידון: (יד) יששכר חמיד באורייתא ושבט תקיף ידע בזמני בזמניא והוא מרבע ביני תחומי אחוי:

בעל הטורים

גבל המורים: יצא שילה בגי' משיח שילה בגי' משה. דכתיב ביה ויאל לשבת את האיש יהודה לקדשו דכתיב היתה יהודה לקדשו: (יג) ויכבהו על צידן. כתיב חסר לידן ... שלום

יונתן

(יא) מתגעגעין פי' מתגללו והוא ענין לכלוך וכן פרשם רש"י לסרי שם:
(יב) ומפלרסיה פי' גיתו. וגולמתוי תרגום של בגדיו וכן תרגום ירושלמי גבי חלום

אבן עזרא

שילה שיסור השבט ממנו כנוה שילה. רק טעמו כמו לא יסור לפלוני לבד עד שיגיע עת שיהיו לו עדות וכרמים רבות. וכמוהו כי לא אעזבך עד [ל]אשר אם עשיתי את אשר [מ]דברתי לך שישיבהו אל הארץ: (יא) אסרי. היו"ד נוסף כמו [נ]היושבי [ס]לנוסתי: עירה. כמו על שלשים [ע]עירים. ויוד בני אתונו [פ]נוסף. או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו: ולשרקה. כמו כי היא כגפן ועיר כאתון [צ]ג"כ ובדם ענבי' סותה [ק]וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף. והנכון בעיני שהוא מגזרת [ר]מסוה וטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיקשור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים: וחסה מים יכבס ביין לבושו. ודמהו לדם בעבור שיתאדם. וזה על דרך משל כמו יטפו ההרים [ש]עסיס. עד שיקראו חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות יראה בעין משכרות היין. ושניו לבנות מרוב אכלו חלב: (יב) ולבן שנים. שם התאר [ת]ונקראו שנים. על שם מערכות שנים. בעבור היותם שתי מערכות. ואמר הגאון ז"ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב. ואחרים אומרים כי לבן שנים שלא יאכל דבר טמא [א]ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש מתוקן: והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור נחלתו בין זבולן [ב]ובין דן: (יג) לחוף ימים. גם זה לאות כי זאת דרך נבואה [ג]ופי' לסוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו [ד]כל היום כי האניות לא

פירוש על אבן עזרא

היו"ד אינו מהשורש והוא משמש לפעיל ע"כ נבלע היו"ד השורש בדגש הקוף. והטעם אשר יקהו הטעמים בשניהם ויהיו מוכרחים לסור לאשמעתם ומשמע ג"כ מגזירת אם קהה הברזל (קהלת יו"ד י'). [ל]ור"ל לא די זה ואף גם זאת הגדולה יהיה לאמתתם. [מ](לעיל כ"ח ט"ו). [נ]כמעיט (תהלים קכ"ג א'). [ס](שה"ש א' ט'). [ע](שופטים י' ד'). [פ]דקשה לר"א אם די לגפן עיר א' א"כ די לשורקה בן אתון א' ולמה כפל בני ל"ר ע"כ אפרש כי זה היו"ד נוסף ופי' בן אתן א'. ולפי פי' ב' כונת הכתוב ככה יהיו גפנים אשר יעמוד תחת עיר. ויהיו ג"כ גפנים אשר ענף אחד יהיה עליו משא עיר א' או שני בני אתון כי כן דרך משא של עיר א' היא משא שני בני חמורים. וכמו שהיה כפל אסרי לגפן עירה. וג"כ אסרי עירה לשורקה והוא הענף. [צ]ר"ל מביא ר"א לראיה אשר הוא כפול וא"כ אין פי' שורקה ענף. כי גם הוא מין גפן. וכ"כ עיר ואתון הם ג"כ ב' מיני אתון וג"כ יין או דם ענב הכל הוא יין. [ק]וכסות שורשו סות. [ר](שמות ל"ד ל"ג) ושרשו סוה. ופי' כ"כ יהיו ענבים רבים עדי יקשור החמור להגפן ולא יחוש אם יאכל החמור ג"כ מהענבים ויהיה כ"כ יין רב עדי יכבס לבושו עם דם ענב ויהיה נחשב בעיניו כמים. [ש](יואל ד' י"ח) וגם שם אינו רק משל כי ההרים אינם נוזלים עסיס. רק פי' הפירות יהיו מתוקים על ההרים ע"כ מכנה המתוק להרים. [ת]הנפרד הוא לבן. והראוי להיות בלי"י לבן כמו מן חלב. חלב גוים (ישעי' ס' ט"ז). ובא בסגו"ל מפני המקף. ואין פי' כמו אשר לבן בו (לעיל ל' ל"ה). כי פה מורה מלה לבן לתאר איך הם השנים. [א]כך דרשו חז"ל אפילו דברים המותרים אוסר על עצמו חולין ל"ז ע"ב) כ"ז כמו (בד"ה א' ה' ב') על שפי' כי יהודה גבר באחיו כלומר שגבר על ילדו. והם לא גברו כח וגדל בעבור אהבת יוסף. [ב]כמ"ש (יהושע י"ט י"א). [ג]ר"ל כל נחלתו ימצא אין להם נחלה רק ביבשה ואיך זבולן בזה א"ו הגיד זה דרך נבואה אשר ה' שם בכח זבולן שישכון לחוף ימים ומשם יביא לחמו. [ד](דברים ל"ג י"ט) וסוף

ספורנו

נשלמת ע"י האל יתברך ובוא יהיה למלך בשלום. שהיה שיאסור אותו העיר אל הגפן, חה שישכן מלכות שלומו בקרב ישראל שנמשלו לגפן כאמרם ז"ל אומה זו לגפן נמשלה וכן העיד הנביא באמרו כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ולשורקה בני אתונו. שלישית מאותותיו הוא שיקשור חמורו בנזכר ויהיה משכנו בשורק שהוא מבחר הגפן חם ישאר פניו אל צדיקים שבדור ולא לכל הגפן: כבס ביין לבושו. רביעית מאותותיו תהיה שיוכל לכבס לבושו בדם שונאיו כי ימלא הרג. רב נעשה קודש בואו כענין מדוע אדום ללבושך ועוד פסוקים כאלו: (יב) חכלילי עינים מיין. חמישית מאותותיו תהיה שיגדל שופע שלא כמנהגו של עולם כאמרו יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו. וכאמרם עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: (יג) זבולן לחוף ימים ישכן. בחלקו. כי יירש מקום סוף ימים והקדים זבולן העוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה. וכן משה רבינו בברכתו באמרו שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שישיג האדם קודם די מחסורו כאמרם אם אין קמח אין תורה. וכשיסייע האחד את חבירו להמציאו די מחסורו כדי שיעסוק בתורה כמו שאמרו בזבולן הנה עבודת האל ית' בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחסת לשניהם וזאת היתה כוונת התורה במתנות כהונה ולויה שיסייע כל העם לתופשי התורה שהם הכהנים והלוים כאמרו יורו משפטיך ליעקב ויזכו כלם לחיי עולם כאמרם כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב: והוא לחוף אניות. ארץ מהלכו הולך לסוף אניות

פירוש רשב"ם

שכמה כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו ושכם אצל שילה כדכתיב ביהושע ויאסוף יהושע כל ישראל שכמה וכל הפרשה. ולבסוף מפרש כל אילו הדברים הי' לפני ה' בשילה. וגם בשופטים הנה חג ה' בשילה במסילה העולה בית אל שכמה וגו' וגם בירמיה ויבאו אנשים משכם משלה ומשמרון. וקרקע חלקה היה בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראויה להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן אשר בשילה הסמוך שם. ויעקב עיקר הגדולה של יהודה שמדור עד רחבעם פירש. אבל חוסר הגדולה (לא) רצה לפרש אלא מכללו של מקרא אתה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה: (יא) אסרי לגפן עירה. עיר בן אתונות צריך לקשור לגפן אחת להטעינו מרוב ענבים: ולשורקה אחת בני אתונו. כפל לשון כדכתיב בשלמה וישראל ויהודה רבים איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כי משופע ביין היו: כבס ביין לבושו. לאחר שבצרו הענבים ודורכים אותן בגיתות מתלכלכין בגדיהם בדריכת היינות. כדכתיב מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת. וכתב שם וכל מלבושי אגאלתי. ואחר הדריכה שותים את היין. ולכך הוא אומר חכלילי עינים מיין. כדכתיב למי חכלילות עינים למאחרים על היין: סותה. לשון בגד: (יב) חכלילי. אדמות עינים קרוי כן: ולבן שינים משתיית חלב. כדכתיב שתיתי ייני עם חלבי. וכן בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. ולבן כמו לבן. כשהוא דבוק יאמר ולבן. כמו מן חלב וחלב צאן: (יג) לחוף ימים. שפת הים שהים חופף שם ומתחכך. ואם תאמר מה בצע מאחר ששפת הים גבוהה מאוד ואין יכולין לרדת שם לקנות סחורה לכן היא מפרש והוא לחוף אניות במקום הנמל והשפה נמוכה ובאין האניות ובאין יושבי הארץ וקונים סחורה שבאניות: על צידן. שהוא מקום סחורה רבה כדכתיב סוחר צידון ועובר ים מילאוך בישעי' וכתיב בושי. צידון כי אמר ים מעוז הים וגו' ולכן

יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם: טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד: ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: יז יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר: יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה: ס

חמישי יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב

אונקלוס: יְהֵי מְמֵי עַל־צִידוֹן: יד יִשָּׂשכָר עֲתִיר בְּנִכְסִין וְאַחֲסַנְתֵּהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא: טו וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טַב וְיָת־אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ מָחוֹזֵי עַמְמַיָּא וִישֵׁיצֵי יָת־דְּדָיְרִיהוֹן וּדְאִשְׁתְּאָרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵהּ פָּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין: טז מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרֵק עַמֵּהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: יז יְהֵי גַבְרָא דְּיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית־דָּן אֵימְתֵהּ תִּתְרְמֵי עַל־עַמְמַיָּא וּמַחְתֵּהּ תִּתְקַף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמָן יִשְׁרֵי עַל־אָרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל־שְׁבִילָא יְקַטֵּל גִּבָּרֵי מַשִּׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם־רַגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִכִּין וִימַגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא: יח לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ: יט מִדְּבֵית־גָּד מַשִּׁרְיָת מְזַיְּנִין כַּד־

עקב / יעברון

ת"א יששכר חמור נדרים כ בבא קמא יז נדה לא. וירא מנוחה כי עקרים פ' אמלך. דן ידין עמו פסחים ד סוטה י. יהי דן נחש סוטה ע' ודף יא. שפיפן עלי סוטה י סנהדרין קה.

מסרה יד חמר, ה' חסר בליש'. רבץ, חסר. המשפתים, החי"ו קמוצה והשין ימנית ב' וא' פתח. טו ומנחה, ד' חסר בלי'. לסבל, חסר. למס, ג' במקף. עבד, חסר. טז כאחד, י"ב. יז שפיפן, ל' וכ"כ [מ"י ומ"ו.] ארח, חסר. הנשך, חסר. עקבי, ב' והקוף דגושה לספרדים. ויפל, חסר. רכבו, חסר. אחור, מ"ל. יח לישועתך, י"ג פסוק מן ג' מלין מ"ל ו' נסב וש"ו. קויתי, מ"ל. יט יגודנו, ב' לטעם ומ"ל. יגד, חסר. *בס' מנורת שלמה שיטה בשם ס"ם ד'.

רש"י

(יד) יששכר חמור גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד: רובץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבל. עול תורה: ויהי. לכל אחיו ישראל: למס עובד. לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם. ויט שכמו. השפיל שכמו כמו ויט שמים ויט אזניכם. ואונקלוס תרגמו בענין אחר ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים' הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפן. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו. (בראשית ג) ואתה תשופנו עקב: הנשך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפל רכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון (שופטים יז) וילפת וגו' את שני עמודי התוך וגו' ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחיוי חורמן הוא מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא לצפעוני וקרוי חורמן על שם שמשים הכל חרם. וכפיתנא כמו פתן. יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר (שופטים יז) זכרני נא וחזקני נא אך הפעם וגו': (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך פתרו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתין שכן

רמב"ן

פי' וענין נכון: (טז) דן ידין עמו. כמו כי ידין ה' עמו אמרו ידין ה' בתימריה דינא דעמיה כלשון שפטני ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד. ויש אומרים יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד. והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים בימי שמגר בן ענת הפלו ובימי יפתח כתיב וימכרם ביד פלשתים וגו' אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנלחם בהם כלל ואע"פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתיב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי היה השופט הזה שופט לא מלך. ולפשר שזה דעת אונקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בעורף אויביך כי גם זה יגבר על אויביו וינקם: (יז) שפיפן. שם לנחש שישוף עקב והכפל בו הענין [ע"ש] ואמרו בירושלמי במסכת תרומות מין קטן הוא ושפיפון שמו ודומה לשערה ונתנה כחות לארץ ליבקע תחתיו ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כאשר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו לצפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שנכנסים שאינו ניכר כלל להולכי ארח וטעם הנושך עקבי סוס רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם ובשלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב אמר כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס ויגביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפול רוכבו אחור: (יח) לישועתך קויתי י"י. לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה כדכתיב והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי בך הושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים: (יט) גד גדוד יגודנו. פירשו רש"י על דרך אונקלוס יתנבא כי גדוד יגוד ממנו ואותו הגדוד יגוד עקב על עקבו שיחזור לדרך אשר

ספורנו

אניות במימי סחורה כגון טרית ומלון חכורית לבנה שהיו נמצאים בימים ובחול שלו כמו שהעיד עליו הכתוב באמרו כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול: (יד) יששכר חמור. בלתי מוכן למלחמה כאמרם אי סייפא לא ספרא: גרם. חמור בעל עצם ובחזקו רובץ בין המשפתים. כשהוא מונח רובץ בין שתי השבילות הכתובות למשא על שני צדיו על דרך שפיתת שתי קדרות בכירים שלא תמוטנה עד שישלים הפועל בהן את כוונתו וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד שירבץ עם השבילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת מדינות כראוי לשכם שלם במדות ובמושכלות: (טו) וירא מנוחה כי טוב. וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלות אשר בו תנוח הנפש בענין ומלאו מרבוע לנפשותיכם שהוא הטוב והתכלית המכוון: ואת הארץ כי נעמה. וראה ג"כ שארצו מוכנת לתת מזונו בלי טורח ולהסתפקם שלא בצער: ויט שכמו לסבול. שני מיני המשא והם עול תורה ועול צבור כאמרם רז"ל האי צורבא מרבנן דאיתיה במתא כל מילי דמתא עליה: ויהי למס עובד. והממון העובד כל מלאכת עבודה בעסקי חיי שעה היה לו למס כאמרם רז"ל (יומא פרק בא לו) שבני עירו היו מלווים לעשות מלאכתו: (יז) יהי דן נחש. הוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא לצפעוני ואלו כולם הערב נקרא חורמן כי אמרו לצפעוני אחד ימית רבים יחדיו בהבטתו ובקולו וישלם על אדם רב. וכן שמשון המית הוא לבדו רבים במעט רגע: שפיפן. הוא נחש דק. כאמרם כחוט השערה הוא. ושפיפון שמו. ועליו ספרו הרופאים שהוא נשבא באילנות לירות בעצמו כחץ על יתר בעלי חיים, וכן שמשון בהיותו נלחם לבדו היה בלתי נראה בשביל הרוגיו: (יט) גד גדוד יגודנו. אחר שאמר שדן נלחם כנחש ומפיל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך גדוד שיגוד ויעקור סוס ורוכבו על דרך וטרף זרוע אף קדקוד:

והוא

(יד) יששכר שבטא תקיף ותחומיה יהי מטצע ביני תרין תחומיא:

(טו) וחמא ניחא דעלמא דאתי ארום טב וחולקא דארעא דישראל ארום בסימא היא בגין כן ארכין כתפי למלעי באורייתא והוו ליה אחוי מסקין דורונין:

(טו) וחזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה ארום טב הוא וית ארעא ארום שמינין אינון פירוי וארכן כתפיה למלעי באורייתא והוון ליה כל אחוי מסקי מיסין:

(טז) מדבית דן עתיד דייקום גברא דידון ית עמיה דינין דקשוט כחדא ישתמעון ליה שבטיא דישראל: (יז) יהי גברא דיתבחר ויקום מדבית דן מדמי לחורמנא דרביע על פרשת אורחא ולרישי חיוין דכמין על שבילא דנכית סוסיא בעיקביה וצניל מן אימתיה רכביה מתפרקיד לאחוריה היכדין יקטיל שמשון בר מנוח ית כל גברי פלשתאי לפרשיא ולרגלאי ויעקר סוסותהון ומסגר דרכביהון לאחורא:

(יז) יהי פרנקא דעתיד למיקם יתקף ויתנאה על כל מלכוותא והוא יהוי מדמי לחיויא דרביע באורחא ולחורמנא דכמין בפרשת אורחתא דמחא לסוסא בעיקביה ומן אימתיה מסתבר רוכביה לאתהפיך לאחוריה והוא שמשון בר מנוח דאימתיה על בעלי דבבוי ודחלתיה על סנאוי ומקטיל מלכין עם שלטונין:

(יח) אמר יעקב כד חמא ית גדעון בר יואש וית שמשון בר מנוח דקיימין למפרוקין לא לפורקניה דגדעון אנא מסכי ולא לפורקניה דשמשון אנא מודיק דפורקנהון פורקן דשעתא אלהין לפורקנך סכית ואודיקית יי דפורקנך פורקן עלמין:

(נ"א אלא לפורקניה דמשיח בן דוד עתיד לפרוקיה ית בני ישראל ולאפקותהון מגלותא ולפורקנא סגיאת נפשי:)

(יח) אמר אבונן יעקב לא לפורקניה דגדעון בר יואש סכיית נפשי דהיא שעה ולא לפורקניה דשמשון דהוא פורקן עביר אלא לפורקנא דאמרת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה לפורקנך סכיית נפשי:

(יט) שבטא דגד יעברון מזיינין עם שאר שבטיא ית נחלי ארנונא ויכבשון קדמיהון ית עמודייא דארעא ויתובון מזיינין בסופא בנכסין סגיאין וישרון בשליותא להלאה מן עיבר יורדנא דכדין אתרעון והות להון ואתקבלו אחסנתהון:

(יט) מדבית גד יפקון משיריין מסכסין זיינין ואינון יעברון ית ישראל ית ירדנא

בעל הטורים

לשון לידה שהיה מספיק מזון ליששכר: (יד) יששכר חמר גרם קרי ביה חמר גורם שמשמע לשה קול לעקם השמור וילאה לקראת יעקב והביאתו לאהלה: בין המשפתים ב' במסו' הכא ולידך (שופטים ה') למה ישבת בין המשפתים כמו שהחמור נושא כל המשא כך היה יששכר נושא משאות של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר. כתיב הכא רובץ בין המשפתים וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים לומר שהיו מרביצין תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה סליה בקודש וחליה בחול וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים שהיתה נחלתו על שפת הים בין ים ליבשה כדמתרגמי' ולהסתכתים בין ספותיא: (טו) למס עובד ג' במסרה הכא ולידך יהושע (פ"ז) ולא הורישו וגו' ויהי למס עובד (מ"א פ') ויעלם שלמה למס עובד. לומר לא די שלומד תורה לכל ישראל אלא שמעלה להם את ממונו שהיה מספיק לכל מי שיבוא ללמוד: (טז) כאחד שבטי ישראל פי' כדוד ולכן אותיות של כאחד פסוקים דן (יסי) לישועתך נבי' בדוד (כדויד): (יח) יגודנו ב' במסרה הכא ולידך (חבקוק ג') לעלות לעם יגודנו. פי' שבני גד לקמו נחלה

יונתן

מלות עילם דירין דעלן מלמון דיר שהלבן נכנס בו: (יד) ידע כווני בזימניא ר"ל ידע לכוין העתים כדכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים: (טו) להכין הוא ל' נטייה וכן בריגם ולהכין על גוהריה וכו': (יז) רכביה. פי' רכב שלו הרוכב מהסוס: מתפרקיד. ל' מתקדון וכדפי' הרלמון: דבביהון. פי' עכם אחד יפלו לוריגו: (יח) מסכי ומודיק שניהם ל' לאים והנשה כדפלכנו כמה פעמים שהוא לשון הסתכלה ונולא בנמרא דצ"מ ואודיק' מזימן. (יט) נחלי ארנונא ר"ל נחלי ארנון וישרון בשליות' פי' וגותו בשלום מעבר לירדן: (כח) עזגד פי' שלים: ולייתי אורים' פי' שבט

אבן עזרא

לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון. תגיע ירכו על צידון: (יד) חמר גרם. דמהו לחמור שיש לו עלם כבד והנה חמור כמוך על כן רובץ: בין המשפתים. בין המערכות. ויתכן היותו מגזרת ה' שפתות שלום לנו: (טו) וירא מנוחה. כאשר ראה אלהו ומקום מנוחתו נעימה כמה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור והנה כענין נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא יכלו לצאת למלחמה לעזוב מקומם. וכן אמר משה ויששכר באהליך. והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יבאו גוים שלא יבאו להלחם עליהם: (טז) דן ידין עמו. כמו שהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות. והנה היה כקלין על כל עם המשפחות: (יז) ודמהו בכוב בגורתו לנחש. גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול: (יח) וטעם לישועתך קויתי יי'. בעבור שהוא מסך עקבי סוס ויפול מרוכבו הסוס שלא ישוף ראשו בסדבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי יי'. והכ"ף לנכח דן. ופי' קויתי השם להיות ישועתך. או בא שם השם שם הפועל והטעם לטושיעך. וכן לנכח בישועתך. אם הכ"ף לנכח דוד או המשיח עמו. ויאמר הנגיד כי הספר מלא ויאמר נכן כאוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי יי'. ורבי ילחק אמר כאשר ראה הנביא בנו דן בדמות נחש בדרך הכבואה מיד הסד יעקב ואמר הושיעני השם: (יט) גד, התנבא

פירוש על אבן עזרא

והוא ענין כשוי והוא כמו טופס ולפי שנסתרים אליו מפני הרוחות נקרא סוף. הבמע"ט גורם עד לידון ועל כמו עד. וכן על המגרים (יהושע ב' ז'). יר"ל לפי דעת חז"ל על פס' והלא לאה (לעיל ל' ט"ז) מכין ידעה. שלא חמור של יעקב נער וידעה מזה ע"כ יצאה וכו'. ולפ"ז חמור גרם פי' חמור גרם אשר יולד יששכר. ולפ"ז מלת רובץ אין לו שייכות למעלה. ולפי פי' ר"א אשר מלת יששכר הוא התחלת המאמר. והומר שהוא כמו חמור גרם שיש לו עלם חזק או כבד ואינו יכול לרוץ וא"כ חמור הוא סמוך למלת גרם ולמלת יששכר. וסדר מצרם לאמר ר"ע אשר רובץ וכו'. ומשפתים מנזילים אם שהכבון בין שפתים (תהלים ס"ח י"ד) והוא מקום עריכת והושע הקדרות כמו שפות הסיר (יחזקאל כ"ד ג') וכפירש"י הוא מקום השביבה בין התחומים. ח(ישעיה כ"ו י"ב) ופרש"י שם תכין ור"ל הוא רובץ במקום מוכן כמאמר איכו דר אלא במקום תורה (ברייתא מפ"ס). ט(דברים ל"ג י"ח). יבמ"ט אינו גורם אלא לו. כככה פי' ג"כ על פסוק עבד עבדים (לעיל פ' כ"ה) ע"ש. וכל שבט נקרא גוי כשכתוב גוי וקהל גוים (לעיל ל"ה י"א) וכפרש"י (לעיל מ"ח ד') והקלין הוא המלך (כדלעיל פס' יו"ד) על מלת ומחוקק וכו' והנה יהיה כמלך על שבטו ועל הדגל שלו. למסתילה מקיים הפסם והוא כפרש"י אשר גם השפיפון מין נחש. וכפי הפי' ב' הוא מגורם ישופך (לעיל ג' ט"ו). והטעם כפול. פי' אם הוא מגורת ישופך שלמו שפף מן הכפולים ואם כפרש"י שורשו נשף. ובלשון התלמוד נשף מדוכסיה (מגילה ב' ע"א) והוא ענין שזה מתקומו כמו שף מדוכתיה. מלת לישועתך אומר ע"ש דן והוא כמו שאומר דן בעלמו הפסוק הזה. ור"א מפרש כי יעקב ידבר על שבט דן לנוכח. וכמו שכתוב אלי מקוה לס' אשר יהיה בישועתך. ישועתך הוא שם דבר. ור"ל להושיעך קויתי והוא שם הפועל. וא"כ מלת לישועתך בטעם כמו להושיעך. פ(תהלים כ' ו') ושם ג"כ פי' בהושיעך. ושם מדבר לנוכח דוד או שלמה. ג"כ פה פי' ישועתך להושיעך והוא מקור עם שם הפועל. עכי כל הספרים אל נתמים הולכים ככתוב נחמתי (לעיל

פירוש רשב"ם

ולכן אמר משה שמח זבולן בצאתך בים לסחורה: (יד) יששכר חמור גרם. לא כזבולן שהולך עם עוברי ימים לסחורה אלא עובד אדמתו והיה כחמור בעל אברים חזק מצוי בין המשפתים תחומי העיר לחרוש ולעבוד את האדמה. כדכתיב על כל מים משלחי רגל השור והחמור. לחרוש ולזרוע וכן אמר משה שמח זבולן בצאתיך ויששכר באהליך: (טו) וירא. יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מלצאת למרחקים ואת הארץ כי נעמה ומצלחת כדכתיב אל המנוחה ואל הנחלה. ויט שכמו לסבול עול של מלכי ישראל ויהי למס עובד לתת למלכים עישור תבואותיו כדכתיב ואת שדותיכם יעשר זהו עיקר הפשט. ובשורת עושר הוא לשבט יששכר: (טז) דן ידין עמו. המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל. וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע. חליל' חלילה. אך על שבטו של דן נתנבא שהוא מאסף לכל המחנות וגם ביהושע כתיב והמאסף הולך אחר הארון ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך. ולהנקם מן האומות כי גבורים היו. לכך אמר יעקב דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל היה נוקם נקמתם ומשמרם מרודפיהם כמו כי ידין ה' את עמו וגו'. דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו. וכמו ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: (יז) יהי. שבטו של דן נחש עלי דרך להרוג את האומות. ויפול רכבו האויבים נופלים לפניו: (יח) לישועתך דן קויתי ה'. שיושיע אותך וישגבך על האומות: (יט) גד גדוד. גדוד ישראל יגודו אחריו כשיהיו הולכים למלחמת יהושע. וכדכתיב חלוצים תעברו לפני אחיכם ובשוב גד מן המלחמה ישובו של גד אחר עקיבן של ישראל שכן דרך כשיוצאין למלחמה

עָקֵב׃ ס כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃ כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ

בעלי

אונקלוס

יַעְבְּרוּן יָת־יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃ כ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵהּ וְהוּא מְרַבְיָא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ כא נַפְתָּלִי בְּאַרַע טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵהּ וְאַחֲסַנְתֵּהּ תְּהֵי־מַעַבְדָא פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן׃ כב בְּרִי דְּיִסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרֵךְ כְּגֻפֶן דִּנְצִיב עַל־עֵינָא דְּמַיָּא תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחֲסַנְתָּא׃ כג וְאִתְמָרְרוּ־יָתֵהּ וְנַקְמוּהִי וְאָעִיקוּ־לֵהּ גֻּבְרִין גַּבְרִין בַּעֲלֵי

פלגותא

מסורה, עקב, ג'. כ והוא, חד מן ג' פסוקים מן ז' מלין ג' מלא וג' חסר והוא בטעמא. מעדני מלך, ל'. כא אילה, ל'. שלחה, ג' ב' חסר וא' מ"ל. הנתן, חסר. שפר, ג' בטו'. כב פרת, ג' ותפסוק ומיהון חסר והכרי"ם קמוצים. צעדה ל'. כג וימררהו, ל' וחסר. ורבו, ל'. וישטמהו, חסר.

ת"א נפתלי אילה סוטה יא ודף יג. בן פרת יוסף ברכות כ וכה סוטה לו בבא קמא יז מליעא מד בבבא קים זבחים קים פ' השכר לדרש נאה.

רש"י

שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר (משלי כו) כצפור לנוד מגזרת (איוב ז) ושבעתי נדודים (שופטים ה) שם נפל שדוד מגזרת ישוד לצהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרת אחת הם והשוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד ירום ישוד ישוב והשוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד מרומם יתגולל יתעודד. ובלשון מפעיל (תהלים קמו) יתום ואלמנה יעודד (ירמיה מ"ט) לשובב יעקב אליו (שם נא) משובב נתיבות. יגודנו שאמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד שימנו כמו (ירמיה י) בני יצאוני ואינם. גד גדוד יגודנו גדודים יגודו שימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל פעם עד שנכבשה הארץ: והוא יגד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרצי"ש: (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובין בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות (דף פה) פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנתן אמרי שפר. כתרגומו. ד"א על מלחמת סיסרא נאמר (שופטים ד) ולקחת עמך עשרת אלפי' איש מבני נפתלי וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו: הנתן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה (דף יג) ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לברי שמעון בבבא מציעא (דף קיט): בן פרת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם (ד"א כנ"ל. כי לפי האמת הוא שור חומה וק"ל) עלי שור. על ראייתו כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב. ומ"א יש רבים וזה נוטה ליישב המקרא. פרת תי"ו שבו הוא תקון הלשון כמו (קהלת ג) על דברת בני האדם: שור. כמו לשור. עלי שור. בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן. ברי דיסגי יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מ"א בו המתיישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע זה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשנתברכו מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררהו ורבו. וימררוהו אחיו. וימררהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו.

רמב"ן

אמר כאן בו לשלום אל ארצו והנכון שיהיה כמו לשלות לעם יגודנו יאמר כי גד יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ושם גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגבר עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם שבה אותם בגבורה ובאו כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד כלביא שכן בעבור שיהם ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעים התובעים בנחלה ופושטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו. מקולם לא יירא. ומהמונם לא יחת. וזה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד יגודנו גייסא אתי מגיסתא והוא מגיים לה. לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגיים עליו והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו בארצם. ואולי ירמוז הכתוב על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כתמע עבר עליהם והכה אותן ואת עריהן מכה גדולה מאד והיה הענין ההוא גם גדול הזכירו הכתוב כאשר הזכיר דבר שמשון: (כא) נפתלי אילה שלוחה. מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים ורק הענין כי האילות שנולדו בארץ מלך הלשון יגדל אותן בהיכלו מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניה והיא תרוץ מהר ותשוב למעונה ויתבשרו בהן. וזה טעם אמרי שפר כלומר אילה שלוחה מבשר בשורות טובות והענין הזה ידוע והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית אמרו אין אזלין לון סרקין ואי בעית למבדקיה אייתי טביין ויכלחון לארע רחיקא בסוף אימון סזרין. עבד כן ואייתי טביין וספי קרניהון בכסף ושלחון. לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון שהתירום לאמר י"ג שנה ומיד חזרו והיתפאל כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עתה ארצו פירות לטובים כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר: (כב) בן פורת יוסף. בן חן והוא לשון ארמי. אפריון נמטיה לרבי שמעון. בן פורת עלי עין חנו נטוי על העין

הרואה

פירוש רשב"ם

למלחמה יוצאין תחילה ובחזרתן הם אחרונים לשמור את השבטים מן המלחמה. פן ירדפו האויבים אחריהם: (כ) מאשר שמנה לחמו כי מאשר היו מביאין שמן זית ומטגנים מאכלם בשמן. וכן אמר משה ברוך מבנים אשר. יברכוהו ישראל ויהי רצוי להם לפי שטובל בשמן רגלו: והוא יתן מעדני מלך. מם של שמן היו גובין משנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם כדאמרי' במנחות אנפיקונון שמן זית שלא הביא שליש ולמה גובין אותם שמשיר את השער ומעדן את הבשר. כמו היתה לי עדנה בשר חלק: (כא) אילה שלוחה. גבורים קלים כאילות כדכתיב וכצבאים על ההרים למהר: הנותן אמרי שפר. בשובם מן המלחמה ממהרים מתוך קלותם לבשר בשורות משופרות של נצחון המלחמה וכדכתיב זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה. כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים: (כב) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. הרי פסוק זה דוגמת לחצאים בראש המקרא אלא שמזכיר במי הוא מדבר וחוזר וכופל חצי ראש המקרא ומסיים דבורו. כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם. כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל: ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. אף כאן בן פורת יוסף בן הפורה וגדל יוסף ועל מה גדול בן פורת עלי עין. גדל ורבה על עין. להסתכל למעלה מן העין בקומתו וביופיו בנות מצרים צעדה כל אחת ואחת עלי שור לשון ראייה. כפל לשון של עלי עין. כמו ושבעות אשורנו שהיו בנות מצרים צועדות והולכות לראותו כמו אשת פוטיפר וחברותיה. ומתוך כך וימררו ורובו מתוך שנתנת אשת פוטיפר עיניה בו השליכהו בבית האסורים: (כג) ורבו. כפל לשון של חצים

שבפסוק

ירושלמי

יהודא ויהון יחסנון יתהון ית ארעא דקנן ובתר כן יהדרון בשלם למשכניהון:

(כ) טובוי דאשר מן שמינין הינון פירי ארעיא מרבית בושמין ועיקרי סמנין:

(כ) טובוי דאשר מה שמינה היא ארעא וארעיה תהוי מספקא תפנוקי מלכיא דבני ישראל:

(כא) נפתלי עזגד קליל דמי לאיילא דרהיט על שיני טוריא מבשר בשורן טבן הוא בשר דעד כדון יוסף קיים והוא אזדרז ואזל למצרים ואייתי אוניתא דחקיל כפילתא וילית בה לעשו חולקא וכד הוה פתח פומיה בכנישתא דישראל למשבחא מבחר מכל לשניא:

(כא) נפתלי עזגד הקליל למיבשר בשורן טבן והוא בשר לאבונן יעקב מן שירויא דהוא עד כדון יוסף בחיין והוא נחית למצרים בשעא זעירא ואייתי אוניתא דחקלא כפיל מן שלמין דיוסף וכשהוא פתח פומיה בכנישתא דיעקב לישניה חלי כדובשא:

(כב) ברי דרבית יוסף ברי דרבית ותקיפת וסוף הוה עלך למתקף דכבשת יצרך בעובדא דריבונתך ובעובדא דאחך מדמי אנא לך לנופן שתילא על מבועין דמיין דשלחת שורשהא ותברת שיני כיפיא ובעובדתהא כבשת כל אילני סרקא כן כבשתא יוסף ברי בחכמתך ובעובדך טביא כל חרשי מצראי וכד הוו מקלסין קדמך הוו בנתהון דשלטונייא מהלכן על שוריא ושדיין לקדמך שירין וקטלאין דדהבא מן בגלל דתתלי עינך בהן ולא תליתא עינך בחדא מנהון למתחייבא בהון ליום דינא רבא:

יונתן בן עוזיאל

(כב) ברי דרביתא יוסף ברי דרביתא ותקיף ותתחמי לך למתקף מרשי אנא יוסף ברי לנופנא שתילא על מבועין דמיין דשלחת שורשיה לתחומיא ופטית שיני כל כיפיא שלחת למרסיא וכבישת כל אילניא כן כבשת יוסף ברי בחוכמתך ית כל חרשידהון דמצראי וית כל חכימיהון דהוו בדמנא דארכיבו יתך בארתיכא תנינא דהוה לפרעה והוו מכריזין קדמך ואמרין דין הוא אבוי דמלכא יחי ויתקיים אבא דמלכא דרב בחוכמתא וזעיר בשניא והוו בנתהון דמלכיא ובנתיהון דשלטוניא מדיקן עלך על כוויא ומריתן עלך מן חרכיא והוו מזרקן קדמך שירין עזקן קטילין מניבין וכל מני דהב סבירין דאת תלי עינך ומסתכל בחדא מנהון חס לך יוסף ברי דלא תליתא עינך בחדא מנהון דהוין בנתיהון דמלכיא ובנתיהון דשלטוניא אמרין אלין לאלין דין הוא גברא חסידא יוסף דלא הלך בתר חיזו עינוי ולא בתר הירהור לביה ארום חיזו עינוי והירהור לביה מובדין בר נשא מגו עלמא בגין כדון יקום מנך תרין שבטיא מנשה ואפרים ויקבלון חולק ואחסנא עם אחיהון בפילוג ארעא:

(כג) וממרירו ליה ונצו ליה כל חרשי מצראי ואוף אכלו קורצוי קדם פרעה סברין למחתא יתיה מן יקריה אמרין עלוי לישן תליתאי דקשי הי גירין:

(כג) אמרו לקובליה ולא יכלו ליה כל חרשידהון דמצרים וכל חכימין אמרו בישתיה קדם רבוניה אכלו קרצוהי קדם פרעה מלכא דמצרים מן בגלל למנחתא יתיה מן יקריה אמרו עלוי לישן תליתאי בפלטרין דפרעה דהוה קשי עלוי היך גירא:

בעל הטורים

נחלה מעבר לירדן. והיו באו עליו גדודים מהגוים שסביביו וזהו פירושו גדוד יגודנו יגוד אותו. ואח"כ יגוד עקב שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירים אותם על עקבם ולא די שמחזירים אותם על עקבם אלא שהיה שולים אחריהם להלכם לשלול שלל וזהו לעטום לעם יגודנו שהיו שולים אל עם אשר יגודנו אותם: (כא) נפתלי אילה שלוחה. בא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח י' אלפים איש מנפתלי. ואמר ל' נקבה אילה שלוחה ע"ש דבורה. הכהן אמרי שפר ע"ש וסשר דבורה: אמרי שפר בגימ' שיר ושבחה: אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגי' ושר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא: (כב) בן פרת יוסף. לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות והשכיל בשם בניו. בן פרת בגימ' מנשה ואפרים ד"ס בן

יונתן

התורת

אשר לשון רז"ל וכן הם כתב עליו הם הוא פירש"י אמר וכאן פי' כשבאו לקבור את יעקב במערת המכפלה שכתו השער מבירים וגם עמו לעורר עליו קטן נפתלי והביאו כדאיתא פ"ק דסוטה ותימה דהכא משמע שנפתלי מבשר ואומר שיוסף חי ובריגם משמע בדבריו שהרם בשרה בפסוק ובכי אשר ע"ש ול"ע. ויש קלת יפוג בדבר דלכן נקרא אילה שלוחה דסוא קידם הבשורה וכן משמע בירושלמי שכתב מן שרויא וק"ל: (כב) שיני כיפייא פי' שברה ולמשה דכך שיני הסלעים ונקבת אותם: ובעוברהוהם. לשון העברה ויש מפרשים ועניים: קטלאין דדהבא כומים ומבעת ל"ג בטעם. מן בגלל דתתלי עיניך בהן כדאיתא בילקוט וכ"ל שעמו בנות המלרים כן כדי שיסתכל בהן והוא לא תלה עינו בלחת מהן וק"ל: (כג) ואכלו קירצוהי אלשינו עליו וכן

בגימין

אבן עזרא

כהנגא שיבא עליו גדוד והוא יכנסנו באחרונה: יגודנו. כמו לעם יגודנו. גם יגוד מפעלי הכפל. והשורק תחת חולם. כמו יכון ושמם. ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו: (כ) מאשר. יש אומרים כי המ"ם טוסף. והנכון בעיני שהארץ אשר יבא לחם ושמן. ופה לחם לשון נקבה. וכן בית. ומקום. ויד. ואש. ועין. ורוח. ואזן. ואחרון ועם: וטעם מעדני מלך. בידוע. וכן אמר משה ומובל בשמן רגלו: (כא) נפתלי אילה שלוחה. על דרך דורון. והמקבל הדורון מתן אמרי שפר. וי"א שאילה רמז לדבורה. הנותן אמרי שפר רמז לשירת ברק עמה. ואמר נפתלי בעבור נפתולו: (כב) בן פורת יוסף. בן כמו שעיף והוא לשון נקבה. וכן ועל בן אמלה לך. ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכים יצא הפועל. כמו אוריבה גם אורידהו וכן פורה ופורת מלשון פריה. ויש מי שפירש אותה מלשון ותאלם פארות. והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש. כי הנה אויביך יי' כי הנה אויביך. והטעם פעם אחר פעם תמיד. ועל דעתי שהי' יסיה התי"ו תחת ה"א. כתי"ו ושבת לגבירתה. וטעם בנות צעדה עלי שור. שיוסף היה כבן פרת וטעם בנות. לעדה כל אחת ואחת מהן על החומה. והטעם שגבהו מאד על החומות הבצורות. בנות לעדה על דרך זנובי יום: (כג) וימררהו. אמר הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו ומשל. ואחר

פירוש על אבן עזרא

ק

ל' ל"ז) ע"ש בפי' רא"ע. (חבקוק ג' ע"ז). כי שכתו גדד ופי' כמו ויבאהו על מדין (במדבר ל"ס ז'). קר"ל המלופ"ס מאלה יגודנו כמו יתודבו. (משלי כ"ט ו') ירי כמו ידון ושכתו דגו. ובפרס פועלי הכפל כשיפול מהם אות הכפול יהיה לבעל חול"ם כמו ישור על אנשים (איוב ל"ג כ"ז) ואנחנו לא נדע איזה מלחמה היה על גד אשר נלחם בקומו. ואולי כונתו כשבא במ"ב בעת אשר היה השבט גד אולי לבא לכבוש ז' אומות והניחו טפם בעבר מבלר ואז נזדוגו להם אומות מסביב ע"ש. וכמו שהיה כתוב אשר שמנה לחמו. ת"ל אלא שמנה הוא ל"נ. ולא שמן לחמו. ע"כ פי' כי הלחם ל"נ. א"ל כל אלו נמלאים בל"ז ובל"נ. כמו ושעלת עמך (שמות ה' ע"ז). ואוה השמן כמובא (במנחות פ"ה ע"ב) ובזה נכלל ג"כ שמן אנפיקנון (שם פ"ו ע"א) שמעדן הבשר ומשיר השער. כמו לכן שמנו שלוחים (מיכה א' י"ד) וכן ויתנה שלוחים לבתו (מ"א ט' ע"ז) תרגומו מתנן. ר"ל מסיק טובה בדברים נאים וערבה בתכמותא נפתלי שבע רלון וכו' שמכבדין מפרותיהם למלכים ומשפיעין דבריהם. ואם יש בלבם מהרלין. הר"ל אם כי לפי פשט הכתוב היתה מאמרים ככתוב והיא וכו' בהר אפרים (שופטים ד' ה') מכ"ז כאשר כתוב מקדם נפתלי אם (פס' ו') מורה הנעולה פה על דבורה. ודקבה אם הוא בן כפשוטו למה כתיב בלשון נקיבה פורה. ע"כ מפרש כי הוא שעיף והוא ענף והוא פעולה. (תהלים פ' ע"ז) וג"כ אם פי' שעיף כי ספילה הפס' וכנה אשר נטעה ימינך. שהוא כמו כנגה וכו'. הבל"א (פרוכטבאר) והפועל ל"ל הגיכוני. אוביה (ירמיה י"ב ז') איבתי (מיכה ז' ח'). וכן פורה. פורת. מלשון פורה (תהלים קכ"ח ג'). (יחזקאל י"ז ו'). (תהלים ל"ב י') אשר כפול לשון מורה אשר הם תמיד ככהזה נופל תח קס. הכל לראיה אשר הוא ל"נ ושלה כולל ל"ז ול"נ. (יחזקאל מ"ו י"ז) והוא שמה ושבה. כמו ושבה אל בית אביה (ויקרא כ"ב י"ג). א"כ המי"ו ושבה ל"ז. ג"כ פה פי"ו פרם ל"ז. פר"ל כנ"ל אשר הבן פי' הוא הענף. ושור היא החומה ככ"ל (לעיל פס' ו'). ואם כי בנות ל"נ ומלה לעדה ל"י ולא אמר לעדו ל"ר איני קשה כו' לעדה ר"ל כל אחת ומתא ככם הרבה בפי' ר"א ופי' משה שעיפים שכל אחת מהן לעדה על החומה. (קהלת י' י"ח) עכשיו מציא ראיה אשר ב' מיבום ביחד ואחד ל"ר והשני ל"י כ"כ אם אלה זנובי הוא ל"נ. ואלה יבלים יציע היא בא אחרי כן בלשון יחיד. היא הנקודה אשר היא נגד יורה בקשת לכוין שם. בלא פי' הנגיד וימררהו הוא פועל עומד כי משנהו לגבר אין איל אשר

ספורנו

ודגא יגוד עקב. וכשיכלות סום ורוכבו יכרות את עקבם כי יברחו ממנו כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: (כב) בן פרת יוסף. הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה העושה לו לרבים כדרך הגפן כאמרו כסו הרים צלה וזה כי בצלו חי בעכו"ם יעקב ובניו במצרים: בן פרת עלי עין בנות. ועניינו היה כענין ענף של גפן פוריה סמוך למעין שהיא פורה ומגדלת בנות שהן ענפים: צעדה עלי שור. באופן שאותה הגפן לעדה על החומה או הגדר אשר לפני העין באופן שקודם לכן לא היתה נראית מצד השני לחומה והיתה בלתי נודעת לגמרי ליושבים שם ואחר שלעדה על החומה נודעה היא ובנותיה. וכן קרה ליעקב בענין יוסף ובניו שלא היה יודע מליאות יוסף וכמו רגע נגלו אליו הוא ובניו כענין ראה פניך לא פללתי וכו': (כג) וישטמוהו בעלי חצים. בעלי לה"ר כענין מץ שחוט לשונם ותהם היה שר המשקים באמרו נער עברי עבד ותהם קנא עבדי פרעה

שפסבו

בַּעֲלֵי חִצִּים׃ כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שדים

ת״א ותשב פומה לו.

אתקלוס

פַלְגוּתָא׃ כד וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵהּ עַל־דְּקַיֵּים אוֹרָיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי בְתוּקְפָּא רוּחְצָנֵהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל־דְּרָעוֹהִי וְאַחְסִין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוָת־לֵהּ מִן־קֳדָם־אֵל תַּקִּיפָא דְיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵהּ זָן אֲבָהָן וּבְנִין זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כה מֵימַר־אֱלָהָא דַאֲבוּךְ יְהֵי־בְסַעְדָּךְ וְיָת־שַׁדַּי וִיבָרְכִנָּךְ ברכן

מסרה כד ותשב, י״ב. באיתן, מ״ל. ויפזו, ל׳ וחסר. זרעי, ל׳ וחסר. מידי, היו״ד נחה אחר החירק. כה ויעזרך, ל׳. ברכת, ו׳ [ה׳ דעגילה חסר] וס״מ״ל. רבצת, ג׳ וחד במורה.

רש״י

נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו׳. ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו להנקד ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא לשון שוממו וכן רמו מעט שהוא לשון רוממו אלא שלשון פועלו וסוממו על ידי אחרי׳ ולשון שמו כמו מאליהם הוא משוממים את עצמם נתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב. וכן דמו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ. ותרגומו תרי פלגותא לשון ותהי המחלה אותן שהיו ראויין לחלוק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק: קשתו. חזקו: ויפוזו זרועי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב״ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב. ותבת בהון נביאותיה שהחלומות אשר חלם לאם על דקיי׳ אורייתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שמתקי׳ ושוי בתוקפא רוחצנה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב״ה היתה לו לקשת ולמבטח. בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפוזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: (כה) מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב״ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכת שדים ורחם. נברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראוי׳ להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן איתשדא ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ: ברכת

רמב״ן

הרואה אותו לשון רש״י והפסוק הוא מלך לסמכו אל הלשון הזה שלשונו׳ בלבה בתלמוד יוני או פרסי והאל לסורות אין להם עבר בלשון הקדש ועוד כי לפי הנראה ממנו איננו רק לשון ברכה ושבם והכו״ן בו שרש וכן בנראשים כבה ויברכו את רבקה דזיין בשטופין ולא היו מפרכין אלא בפה ודומה לי שהוא ממה שאמר פורתא ליתמי שפי׳ השבט שהשביעו הוא ליתומים וקראו עוד הכתובה פורתא אשה נובה פורתא מהם הכתובה משיח שבה בית אביה וכמו שאמרו מהר פראמון׳ אבל בן פורת או כדעת אונקלוס שלשון פוריה ועניה. או כדברי בעלי הדקדוק שעשו פורת מלשון ומהרבה פארותיו והם אמרו כי בן כמו נטע והביאו לו דומה וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך. והענין כאלו אמר נטע שבו פארות רבות יוסף. ועל דעתי בן כמשמעו יאמר יוסף כי הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יכזבו מימיו ועשתה בנות לעדה אותן על הסועות הגבוהות בשמים והנה הבדים אשר תלאנה מן פארה בנות כי בן בנות לפארות הגדולות והוא דרך לנות לבן פורת ולא נסמך בן אל פורת אבל הוא כמו אסור אסר בלגנון. נפתלי אילה שלוחה בנימן זאב. ולפי׳ נקוד צירי כי אלו היה פי׳ נטע שים לו פארות מספסו בסגול ואמר כן דרך שנוב כמו מטרף בני עלית. ועל הכלל ראוי שיהיה בברכת יוסף שיהיה זה זכר לשני השבטים היוצאים ממנו והוא לשון פורה ובנות אבל מפני שהזכיר לוי ושבטי ישראל אינם אלא שנים עשר לא יעשה ממנו כן בברכתו שתי שבטים חלוקים אבל ירמוז להם וכן במשה רבינו בברכתו דמה אותו לשור ולראם והזכיר בו הקרנים כי כל אחד משם נוף אחד שממנו יתחלקו קרנים והעבור שמם לא הזכיר שמעון אמר בפירוש ושם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: (כד) מידי אביר יעקב. זאת היתה לו מאת הקב״ה שהוא אביר יעקב ומשם זכה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון רש״י מאל אביך היתה זאת לך והוא יעזרך ועם הקב״ה היה לבך כשלא שמע׳ לדברי אדונתך והוא יברכך גם זה לשונו ור״א אמר כי מ״ם מאל אביך נמשך למאת שדי והוא יברכך ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך למעלה את הנערים כי אביר יעקב הוא אלהי אמת ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם רק אביר יעקב או אביר ישראל הוא יעקב והנה מידי אביר יעקב הגדולה והגבורה משם. מידי אביר יעקב רועה אבן ישראל היה האבן הראשה שהיתה לראש פינה מאת ה׳ ונקראת אבן ישראל כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל היא האבן הראשה ומשם אבן שהוא בנין משלים הכל. וענין רועה כי השוו בגבורה משפלה בימינו של הקב״ה כדכתיב וקרנים מידו לו ושם חביון עזו. כלומר ושם בימינו חביון עזו. וחביון הוא חכמה המתעלה הנסתרת במקום אצילותו וזהו שנאמר וכנה אשר נטעה ימינך. מאל אביך האלהים הרועה אותי מעודי. ואל שדי ויברכך. ודעת הברכה כי מידי אביר יעקב משם שרועה אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצון יצא עזרו ועם שדי תהיה ברכתו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ וזה טעם ברכות אביך גברו על ברכות הורי כי הענין שלם בו כך כעליוני הענין

פירוש רשב״ם

שבפסוק כמו יסבו עליו רביו. חציו. ולכן הוא נדגש. אבל מגזרת מריבה יאמר אשר רבו בני ישראל. כמו מן קם קמו מן שב שבו. כך יאמר מן הרב רב עם ישראל רבו. ומדמה הפסוק לשון הרע של פוטיפר לחצים כדכתיב חץ שחוט לשונם מרמה דבר. וידרכו את לשונם קשתם שקר. ורבו מגזרת רבב. כמו סבו מן סבב. צהלי ורוני מן רנן. רבו שיטרו״ש בלע״ז: (כד) ותשב באיתן קשתו הקשת החזק שקורין אלבלטרא מושיבין אותו על עץ איתן וחזק שקורין פורקא והמושך בקשת ההוא אם הוא אדם חזק מאוד מושך את חבל הקשת בזרועיו ונכפפין זרועיו עד גופו ויורה החץ למרחוק. ואם הוא חלש אינו יכול למשוך החבל. וכן פירוש המקראות. מצרים ירו בו חצים ונתנוהו בבית הסוהר וענו בכבל רגלו והוא יצא ומלך עליהם כי קשת שלו היה חזק ואיתן משלהם ואסרם כדכתיב לאסור צריו בנפשו: ויפוזו זרועי ידיו נכפפו זרועיו במושכו חבל הקשת חרק חיציו עליהם כי איש חזק היה׳ למשוך הקשת איתן שקורין פורקא וכן מצינו זרוע אצל דריכ׳ קשת. כדכתיב ונחתה קשת נחושה זרועותי והלשון דריכת קשת וכן כי הציק נחתו בי. ותנחת עלי ידיך: ויפוזו נכפפו. כמו ויהי דוד מפזז ומכרכר. פיזוז בידים. כירכור ברגלים: ויפוזו מן פזז. כמו יסובו מן סבב: מדי אביר יעקב. ע״י הב״ה בא לו זה הנצחון והממשלה. אביר יעקב כפל לשון רועה אבן ישראל. וכן אביר הרועים אשר לשאול וגם הרועים קרואים אבירים על הבקר והשוורים הקרואים אבירים. כדכתיב עדת אבירים בעגלי עמים: וכן סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני. מידי אביר יעקב מי גרם לך הקב״ה שהוא אביר יעקב. האלהים הרועה אותי עד היום הזה. שעל ידי גדולתך זן אותי במצרים. משם הב״ה גרם להיות רועה אבן ישראל משפחת ישראל שכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. אבן לשון אב ומשפחה. נו״ן יתירה כמו נו״ן של שנעון ועורן. ומ״ם של ריקם. ותהי הבנם: (כה) מאל אביך. בא לך כל זה. והוא יעזרך: ברכות תהום. שהתהום עולה ומשקה את הארץ. ברכות שדים. שלא יהא השדים צומקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב: ורחם ואף בתוך הרחם לא ימות העוברים ולעניין הקללה כתיב לספרע תן להם רחם משכיל ואפילו כשיגדלו יהיו השדים צמוקים. ולא

(כד) והדרת למתב לקדמותא תקוף איבריה דלא למשמשא עם רבונתיה ואתגברו ידוי מן הרהורא זרעא וכבש יצריה מן אולפן תקוף דקביל מן יעקב ומתמן זכא למהוי פרנסא ולאתחברא בגלוף שמהן על אבניא דישראל:

(כד) ואשרי תוקפא רוחצניה בשני ידוי ודרעוי ובעא רחמין מן תקיפא דאבוי דיעקב דמתחות ארעא גבורתיה מדברין ואתיין שבטיא דישראל:

(כה) ממימר אלהא דאבוך יהא סיועך ומן דמתקרי שדי יברכינך ברכן דנחתן מטלא דשמיא מלעילא ומטוב ברכן מבועי תהומא דסלקין ומבסמן צמחין מלרע בריכין יהוין תדייא דינקת מנהן ומעיא דרבעת בהון:

(כה) בירכן תדיין דינקת מנהון ומעיא דירבעת בהון:

בעל הטורים

בן פורת בן פורת ע"פ פתרון מלואים. כנגד לפי' עלי שור כנגד מלחמת יהושע ... ידיהו שירו לו בעלים מן כהונה: (כד) ותשב באיתן קשתו. שנסתפק כנגדן: (כה) מעל ג' במס'. ברכות שמים מעל. מעל השמים מעל. יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. פי' כי לדין עמו יקרא אל השמים לעמוד על ומעיד ואל הארץ לעמוד לסמך יעולה דכתיב כי גם ידין עמים: רבצת ב' במסורה ברכות תהום רובצת תחת ולידך כמי יוסף ותהום רובצת תחת והלא רבלה והיינו דאמרי' בפ"ג דסנהדרין אין לך טיפה שיורדת מלמעלה שאין טפיים עולין מלמטה מן תהום והיינו ומתהום רובצת תחת. פלא רובצת יליף

ברכיתא

יונתן

בגפין והוא ידוע: ליפן מליפלי כבר פירשנו כמה פעמים ועיין בברלסים: פי' כבירין פי' לשון הרע נמשל למן דכסיב מן חמוט לשונו לא יכול להיות קשין בגידין: (כד) ליבריה פי' על קשתו על שהורע וכו'. בגלוף שמהן פי' בפיתוח הכנוס ופסח ובגלוף: (כה) ותדיים תרגום של שדים: (כו) כדינא הוא תרגום של אלא ובן ברנה

אבן עזרא

ך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בעל ציידים. וכטעם וימררוהו ישבו עליו רביו. בעבור יסמוך לארץ מררתו: וישטמהו. מוקדם קדם וימררוהו. כאילו אמר וכבר שטמוהו והם רבו על אחיו שמררוהו: (כד) ותשב באיתן. במקום אליתן קשתו: ויפוזו. ויתפזזו והקרוב אלי מפוז. ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו. והטעם שטמוהו בעלי חצים והסתכרו לשמוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים: מידי אביר יעקב משם. כמו אביר יעקב הוא השם שאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף. וטעם אבן כטעם הדבר. וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנו בכל המקרא. גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות. והטעם להיות במאכל חלה דרך רעוקם: (כה) מאל אביך. על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה. והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה. והוא יעזרך. וי"א מאל משרת עצמו ואחר עמו. כמו באל שדי אשמי יי'. והנה הטעם כאל ומאת שדי והוא יברך אותך. והגאון פירש מאל מאל אביך. ויתכן היות ברכת שמים דבק עם מאל אביך. והטעם יתברך בעלת. תמיין. ברכות תהום. כאשר אמר משה וממגד ארץ. גם תהום למין נקבה. וכן תהום רוממתהו. וכן טעמו שילדו גשמי' ממעל באלעו וילכו המעיינות והנחלים מתהו' שהוא רובצת מתחת לארץ: ברכות שדים ורחם. דמה השדים לשמים והרחם לתהום. והטעם שילדו בניו. והסך

אס

פירוש על אבן עזרא

אשר הוא יקבל כל הלרום. ולא מצנו המאמר שאין לך אדם שאין לו שמה מללמה אשר יצוהו לשמחם לפניו. (ירמיה ל' כ"ט) ופי' כמו רוצה קשת (לעיל כ"א כ') רק אלה רוצה לי' ואלה רבים הם הרבה מושכי בקשת. ולי"ם הכניד מתרגם אשר יקבול נ"כ פי' וימררהו ר"ל הם הרבים אשר סבבהו. והכנוי וימררהו ר"ל אשר כלו לכוין קשתם במקום אשר הכבד והמרה שלרים שמה ולזאת סיפה מתרגם כונסם אשר אין לו תקנה עוד. כמאמר חז"ל על יואב ויכהו אם החמש (ש"ב ג' כ"ז) הוא המקום אשר הכבד והמרה שלרים שמה. (איוב ט"ז י"ג). ר"ל מקודם שגלו את יוסף ככתוב וישנאו אותו וכ"ב גברה השנאה אללם אשר לכו להורגו. א"כ וישטמהו הוא מוקדם ואחרי כן וימררהו. ומצא ככה כמה פעמים בפי' ר"א ורמב"ן. יקוא כמו אל נמל איתן (דברים כ"א ד') אשר פי' ר"א עלמון חקיף. וכ"כ פי' פה במקום חקיף. ר"ל כי אין לו כח במקרא. אולי כונם ר"א זהב פז אינו בנמלא רק ממע כמובא בדברי חז"ל ע"כ הוא במחוק ערכו היקר. (ש"ב ו' ט"ז) ופי' שהיה על דוד בגד משוע אשר היה מפקד בו ונראה אשר היה כולו פז רב. וכן דרך המלומים אשר מרבה הגוונים מסביב ובערב אם מהפכים אותו מלד אל לד. ולזה הענין אשר כהם עבעו לא לנקוס נקמתו מאחיו ואלה טובה שמה רעה יהיה כונתו עלמון חזק. ומשלא הגמול על פוז מעשיו ויתאם רביד הזהב על גופו הוא כמו פי' מפז אלל דוד שם א"כ כונתו אשר יבסיק אורו כח. וכן פירש"י על מלת מופז (מ"א י' י"ח) אשר מבהיק כמרגליות. ולא"כ פי' מעשה ידיו יבסיקו כפז ופי"ם מפז ר"ל כמו מפז רב (תהלים י"ט י"א) וידיו ידמו כפז אין בו טעם לכפי' כזה מה שייך דמות פז לידים. ואולם נג"א מכריס ככה (גאלדשטיין הלנד). והדר מפרש ר"א כל הענין בעלם והטעם וכו'. ר"ל למה קראו אביר יעקב יאמר ערכו על המקום שמשפיע על יעקב. והמקום הוא מכניכם שם שדי. ועם אותו הכח הוא מסדר המערכה והוא כל יכול. ומשם היה רועה אבן ישראל ר"ל היסוד ישראל ונקרא אבן יסוד ככתוב אבן מאסו הבונים וכו' וכן יוסף אשר פרנס את בית יעקב. כל אלו הדברים שאלא פי' בסתרי הקבלה וג"כ בשערי אורה בבחינה יסוד ואלכום אם כמו נ"כ הרמב"ן. ולזה רמזו ואבן גדולה על פי הבאר (לעיל כ"ט ב') ואית אבן ואבן ומכאן תשובה להמתפלאים על ר"א אשר היה רק מדקדק ולא מקובל אלהי נבר פי' סד' דרכים בתחילת הספר ברלמים וספסלום מספר ויקרא ושם מובא מספר העלמים לרא"ע אשר היה יודע אלו ענינים ע"פ חקירה והשכל ואשר אלא בספריהם שסבו"ם היו עוסים ע"פ הפילוסופיה. ולכנסו אנו ולאן מרעיתו נעשה ע"פ הדרכים אשר מסרו אבותינו הקדושים ומסור לזרעו אחריו. תכל מעטם או דגול אשר אנו מעים. יסגור הבחינה בסקור. וע"כ נקרא יוסף יסוד כי ברכם אבן ישראל והיה מסוגל לזה מאלק הנפש אשר נתן לו הי'. וע"ב אהב את יוסף מכל בניו. וזאת היתה נבם רחל ואשר היתה עקרה ונפשה רמתה ע"י מעשים הטובים ככה יפתח ה' לנו שערי אורה אם נטיב מעשינו. וכ"ב עבד יעקב ז' שנים להוליד את יוסף מרחל. ומקיים אביר יעקב שהוא ידע וכו' פי' אל שדי שהוא אביר יעקב ידיע אהבה אל יוסף. ולפי הי"א אשר פירשו משם כמו מאז. יותר מדוקדק הפי' הנ"ל כי אם אשר נעשה למעה ע"י מעשה המסמורים הוא הכמה עימי קדם ע"י פעולם הי'. ופי' מאז היה רועה אבן ישראל כמעשה יוסף כעם. אך אם משם הוא כמאז לא נמלא במקרא. ואה הפי' מובא בשם רי"ל ן' גיאת בפסוק שם את אהרן בדברי ר"א (דברים י' ו'). ר"ל יש מפרשים גם זה דברי רי"ל גיאת למה מכנה בשם אבן ישראל. אשר אם לא כלכל יוסף היה לבם כאבן למות ברעב ככתוב (ש"א כ"ה ל"ז). וע"י אשר כלכלם לחם לפי הטף היה אותם ונקרא בשם רועה ככתוב ה' רעי לא אחסר (תהלים כ"ג א') זה רסוק מהפי' אשר. כמולם בן פרת ובנות לעדה וכו' ישיג מאל אביו. כי היה בכחו למלוך מעת שהיה בבית אביו הכאו לו במלום שיהשתו אליו אחיו ויהיו מלאמים אלומים וע"י זה יבוש כבימם אחיו אליו. וככם הוליא לפעול גם אחרי כן. ור"ל כמש"כ ומאת שדי וכו'. או כמ"כ ומאל שדי. (שמות ו' ב') ג"כ שם פי' כן. זה הבי"ם ממלה באל מושך ע"פ למעה וכאלו היה כתוב ובשמי ה' לא נודעתי. ולפ"ז אלה ואת שדי שייך למעלה לאל אביך. ויברך הוא בקשה על הבא. וכמש"כ והוא יברך אותך. ר"ל אינו שייך למעלה אשר הוא הודאה ליוסף. רק הוא בקשה ה"י אם' אלהי אביו והשם שדי אשר יעזרהו ויברכהו. בפסוק הזה אחרי כן כמו שכתת ויעזרך ויברכך בברכת שמים וכו'. ומשער הכתוב מאל אביך ויעזרך. ומאת שדי ויברכך שהיינה ברכות שמים מעל. ותרכת התהום רובצת מתחת. הוא לראות יוסף וכו'. ר"ל כמו שאמר מ"כ וממגד ארץ (דברים ל"ג י"ג) כ"כ ברכת יאמ"כ בברכת התהום רובצת וכו'. ר"ל לפי הנראה התהום הוא ל"ז כי מלאנו התהומות יכסיומו (שמות ט"ו ה') ושם לא היה רק התהום מן ים סוף. לפי שכל הכתוב מעיינות התהום רבה ואם כי היו כל המעיינות מתהומות ומכ"ז קורא אותם בשם התהום א"ו ג"כ הוא ל"ז ונקבה. אך פה הוא ל"נ כאשר תקיים רובצת בל"נ. (יחזקאל ל"א

ספורנו

שספרו רז"ל (סוטה פרק אלו נאמרין) שאמרו למלך עבד שקנה אותו רבו בעשרים כסף ימשול עלינו: (כד) ותשב באיתן קשתו. אמנם קשתו של יוסף לירות חץ על מספרי לה"ר ישבה באיתן והוא המלך באמרו אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ובאמרו אין נבון וחכם כמוך: ויפוזו זרועי ידיו. בנתינת טבעת פרעה על ידו: מידי אביר יעקב. אמנם זאת ההצלה וההצלחה היתה לך מידי אבירו של יעקב שקיים את בניו לבין האומות להשאירם בסוף כלם כענין שם יעקב המורה שישאר בעקב ובסוף. וכן קיים אותך והצילך מבעלי החצים אשר שטמוך וימררו ורבו: משם. ומדרך טובו זה: רועה אבן ישראל. הוא רועה ישראל המתקיימים לבין האומות כמו אבן יקרה או בלתי יקרה המתקיימת כענין המגזרת אבן די לא בידין כו' וזה ישראל כי ישורו עם אלהים ועם אנשים כאומרם בכל מקום שגלו נעשו שרים לאדוניהם: (כה) מאל אביך. וגם כן היה לך זה מאת האל יתברך באמר הוא אל אביך שאמר לי שהכנסתה תהיה לזרעי אחר השפלות האחרון כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת: ויעזרך. שלא תשאר עוד: ואת שדי. ומאת אל שדי שאמר לי אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך מאתו היתה לך זאת המעלה: ויברכך. בלתי אמצעי לא כברכתו למנשה ולאפרים שהיתה ע"י המלאך הגואל ולא כברכת יצחק לעשו וברכת משה לבני הארץ שהיתה מפי אדם אבל הוא יהיה המברך כמו שאמר יצחק ליעקב ואל שדי יברך אותך. וכן משה לישראל קודם שאמר במעגלים כאמרו ויברך אתכם כאשר דבר לכם: ברכות שמים מעל. באופן שנאמר עליך יעלה: ברכות תהום רובצת תחת. והם ברכות במזונות ובממון: ברכות שדים ורחם. והם ברכות בבנים על דרך ראה. משכיל ושדים נוטקים:

ברכות

שָׁדַיִם וָרָחַם: כו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: פ ששי

כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל: כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם: כט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי: ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר: לא שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת רבקה

בִּרְכָן דְּנָחֲתָן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא בִּרְכָן דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכְתָא דַאֲבוּךְ וּדְאִמָּךְ: כו בִּרְכְתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל־בִּרְכְתָא דִילִי בָּרִיכוּ אֲבָהָתַי דְּחַמִּידוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָּא דְּמִן־עָלְמָא יֶהֶוְיָן כָּל־אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי: כז בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא וּבְאַחְסַנְתֵּהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כַּהֲנַיָּא קֻרְבָּנָא וּבְעִדָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קֻדְשַׁיָּא: כח כָּל־אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְּמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן גְּבַר דִּי כְבִרְכְּתֵהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן: כט וּפַקֵּיד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵשׁ לְעַמִּי קְבַרוּ יָתִי לְוָת־אֲבָהָתַי בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל עֶפְרוֹן חִתָּאָה: ל בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי־עַל־אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן דִּי זְבַן אַבְרָהָם יָת־חַקְלָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: לא תַּמָּן קְבַרוּ יָת אַבְרָהָם וְיָת־שָׂרָה אִתְּתֵהּ תַּמָּן קברו

מסרה ורחם, פ"ם פסק [סרים קמוצה ודלא כמס"ק מנ"כ]: כו הורי, ל' ומ"ל. עד, נמקף. גבעת, ג' דין חסר. תהיין, בב' יודין וחגון פתיחה. ולקדקד, חסר. נזיר, מ"ל. כז בנימין, מ"ל י"ס. יטרף, ל' ק"נ. עד, כ"ל פסח וב' באתנחתא. כח אותם, מ"ל במסורה. ברך, י"ב. כט אותם, ע"ל מ"ל במסורה. נאסף, ג' ב' פתחין דין קמץ. אל המערה, הקדמה בה'. עפרון, מ"ל. ל עפרן, ד'. חסר.

ת"א תאות גבעת פ' הוסר פ' ברכות. ולקדקד נזיר פנח קלט. בנימין זאב סוטה יא זבחים כד. שמה קברו פ' הוסר סלם לך כילד היו קטרים נשין לבני נשין ומבכרין לב"ב.

רש"י

(כו) ברכת אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעת עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם אמר לו שא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' זהו שאמר ישעיה (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמו"לץ כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר: עד תאות. עד קצות כמו (במדבר לד) והתאויתם לכם לגבול קדמה (שם) תתאו לבא חמת: תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו ויזרו מקדשי בני ישראל. מוזרו אחור. ול"ד ותשב באיתן קשתו על כינוס ילכו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפזו זרועי ידיו. כמו ויפזו שילה הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה (דף לו) ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מלוכי ארץ שחמדתן אמו והזקיקתו לקבלם: (כז) בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר יטרף נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין (שופטים כא) וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהי' עומד בגבורה סביב שנאמר (שמואל א יד) ושאול לכד המלוכה וגו' וילחם וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד. לשון בזה ושלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישעיה לג) אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת בקרן (פ"א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על חלק הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמר בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע: אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל א' וא': ברך אתם. לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת"ל ברך אותם: (כט) נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפה בל' עברי שהיא לשון הכנסה כגון (שופטים יט) ואין איש מאסף אותי

ספורנו

(כו) ברכות אביך. ויתברך גם כן ברכות אביך והם כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהיא נחלה בלא מצרים וכאמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. והוא אשר עתיד לשרידים אשר ה' קורא כאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. וכאמרו ואתם כהני ה' תקראו וכאמרו והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: גברו על ברכות הורי. ואמרתי ברכות אביך כי גברו על הברכות שקבלו הורי: עד תאות גבעות עולם. שברכותי התפשטו עד גבול שני לדי חלק הגלגל של מהלך השמש היותר מרכז המגבילים את היבשה שהם שתי קצות עולם הזמניים והפסדים. וקרא גבעות עולם את ב' חלקיו המגבילים את היבשה מפני גבהם ממרכז הארץ על תמונת גבעה. וברכותיו אלה היו כשנאמר לו ופרצת ונברכו בך שהיא ברכת אושר נצחי אשר בה יתברך כל המין האנושי: תהיין לראש יוסף. מפי עליון שיהלם ממרום ברכותיו לראש יוסף בלתי אמצעי. וכן אמר משה רבינו אשר שאמר ורצון שוכני סנה. שהוא אלהי מרום. וברכותיו ממרום. תבואתה לראש יוסף: ולקדקד נזיר אחיו. וזה כי בהיותו נזיר מובדל בכחו שלים בין אחיו העידו מעשיו שהוא ראוי לקבל ברכות מאת האל יתברך בלתי אמצעי. וכן היה זרעו במעלה קרוב לשבט המלכות כאמרו כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל וממנו היה ראשון לשופטים ונבחר ראשון למלך כאשר נחלקה מלכות בית דוד: (כז) זאב יטרף. תוקף הזאב וטרפו הוא בבוקר ובערב עם מעוט האור כאמרו וחדו מזאבי ערב. וכן היה ענין בנימין כי היתה מלכותו בתחלת זריחת מלכות אחיו בימי שאול. ואחר אבדן מלכותם בימי מרדכי ואסתר. כי אומנם מלכות בית שני היה כמו רגע ועם משעבד על הרוב:

כל

ירושלמי

(כו) ברכתא דאבוך יתוספן על ברכתא דבריכן יתי אבהתי אברהם ויצחק דחמידו להין רברבני עלמא ישמעאל ועשו וכל בנהא דקטורה יתכנשן כל אלין ברכתא ויתעבדן כליל דרבו לריש יוסף ולקדקדיה דגברא דהוה רב ושליט במצרים והוה ביקרא דאחוי:

יונתן בן עוזיאל

(כו) ברכתא דאבוך יתוספן עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך אברהם ויצחק מתילין לטוריא ומן ברכתא אר־בעתי אמהתא דמתילין בגולמתא שרה רבקה רחל ולאה יתיין כל ברכתא אלין ויתעבדן כליל דרבו על רישי דיוסף ולקדקדא דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים והוה ביקרהון דאחוי:

(כז) בנימין שבט תקיף כדיבא טרפיה בארעא תשרי שכינת מרי עלמא ובאחסנתיה יתבני בית מוקדשא בצפרא יהון כהניא מקרבין אימר תדירא עד ארבע שעין וביני שמשתא יקרבון אימר תנין ובפמשא יהון מפלגין מותר שאר קורבניא ואכלין גבר חולקיה:

ירושלמי

(כז) בנימין מרמי ליה לדוב חטוף בתחומיה יתבני מקדשא ובאחסנתיה תשרי איקר שכינתא דיי בצפרא יהון כהניא מקרבין אימר תמידא ומנחתיה ועם מטמעי שמשא יהון כהניא מקרבין אימר תמידא ומנחתיה וברמשא יהון מפלגין קורבניא דבני ישראל:

(כח) כל אלין שבטיא דישראל תריסר כולהון צדיקין כחדא והא דמליל להון אביהון ובריך יתהון אינש הי כברכתיה בריך יתהון: (כט) ופקיד יתהון ואמר להון אנא מתכנש לעמי קברו יתי לות אבהתי למערתא די בחקל עפרון חתאה: (ל) במערתא די בחקל כפלתא דעל אפי ממרא בארעא דכנען דזבן אברהם ית חקלא מן עפרון חיתאה לאחסנת קבורתא: (לא) תמן קברו ית אברהם וית שרה אנתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אנתתיה

בעל הטורים

יליף רובלם רובלם מהכוס כתלם לסמוינין שמולא קן גים פסייג בשיטים: ברכת הדים הס הסמים סיריקו מטר. וכסס סיל סלרץ שמולדת פירות: (כו) ולכרת יסלק שלל צבי'. (אלו) (והם) הקרבנות (עם הסיבוס). הסמלות הסיבוס שלמרי שמופן כגון בכורי. חסים. חטה. לסוף. שמר. ידין. גדוד. שמנה. סילה. בן. זאב. עולה לחשבון שמ"ס כמנין ימות החמה. ולותיות הלחרונות של הברכות כגון עלה. בישראל. מפלג. ליון. שובד. יסוף. פקב. פלך. שער. לסיר. שלל. עולה שנ"ד כמנין ימות הלבנה. וזהו שלמר (ירמיה ל"א) כה לאמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה ושמר לם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם משה הקדים גד לדן לפי שהוא סמוך בחלקו: (כח) ותלם אשר דבר להם אביהם. קיים בתלת ועד בלבנון פתח משה וברכם תחת הערבה

רמב"ן

הענין הזה מתדרש על דרכי נסוילת בן הקנה והמשכיל יבין: (כט) קברו אותי אל אבותי. עם אבותי לשון רש"י ולא פי' אל המערה ואיננו עם ויתכן שיהיה לשון המקרא הזה קבר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה. כי כן אמר ונשאתני ממצרים ושאוני אותו בניו. שישאוהו אל בניים רבים. קברו אותי עם אבותי כמו ואסף אל אבותיו לא מקום עם אבותיו. אל המערה במערה. כמו ואל הארון תתן את העדות. הנה הוא נכנה אל הכלים. וכן ואסף. כן קבר אברהם אל המערה ואמר ר"א כי טעם קברו אותי אל אבותי שילכו עם יוסף ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף כי פחד אולי לא יתן פרעה רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב במלכו והלא פרעה שהולך יוסף לשלות פני בית פרעה שיבקשו עליו מפרעה שילך והוא ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתרצה בזה: (לא) וטעם שמה קברו את יצחק. שלא אמר קברתי בעבור היות שמו עמו בקבורת אביהם ולא ירצה עתה להזכירו. ועוד שלא ימלך עתה להאריך לאמר שמה קברנו את יצחק ושמה קברו את רבקה אמתו כי לא היה הוא בקבורת אמו והזכיר להם גלאתו המערה והנקברים בה לגודל המקום כדי שיזדרזו לקברו שם. ואמר אשר קנה אברהם לאחוזת קבר להודיע כי אברהם לוה שיהיה המקום ההוא בית הקברות להם לאחוזת עולם אבל לעתה כשאמר ויקברו אותו בניו אל מערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם לאחוזת קבר נכתב הכתוב לרמוז כי ביעקב נשלמה כונת הצדיק כי לשלשתם קנאה ולא יקברו

אבן עזרא

זה דרש משכיל ליודעים נועקים: (כו) ברכות אביך. אלה הברכות שברכתיך שלומים הם ויתברכו עם ברכות הורי שברכוני. והורי כמו יולדי. וכן ותהר את עלי' סורה גבר: תאות. מגזרת והתאוית' והטעם שתגבהנה הברכות: נזיר אחיו. מגזרת נזר. והוא סימך כמו נדיב לב: (כז) בנימין. דמהו לזאב כי גבור היה. והאות אנשי הגבעה: עד. תרגום שלל. וכן אז חלק עד שלל. ליום קומי לעד. בגד עדים. ולערב יחלק הטרף שלל לבניו. וישועה אמר כי זה רמז לשאול שגלה את עמלק. והעם בבקר בתחלת המלכות. ולערב בגלות' על דבר מרדכי וחסו דרך דרש. ודעת המתרגם ארמית ידוע: (כח) איש אשר כברכתו. כאשר ראה לכל אחד מהברכות כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו: (כט) ויצו אותם. שילכו כולם עם יוסף לקברו: ויאסף

פירוש על אבן עזרא

ל"א ד') כפי המלה אחריו דומהו הוא ל"נ ומלת ארץ הוא ב"כ ל"נ. ור"ל כי ברכת שמים הם הגשמים גודלי ברכות ותהום הוא אשר גוברים המעיינות משם. ע"כ גודלי הוא לשון נקבה. (הושע ט' י'). ופי' גברו משרש גבור. ומלת על כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב) הוא כמו עם הנשים. ב' לאיות האלו אשר הורה מורה ג"כ על הגבר. ולאו דוקא האשה כפשט המלה כבתת ותהר רבקה. הרה לזנונים. ומלת יולדי נמלא כל פעם על האב כמו על האם. (במדבר ל"ד י') שרתו. תוה והוא לשון סמן ורושם כמו קו. והאלף תחת וי"ו כי היה ל"ל תווה. ומלת נגעת שלם עמו מחנבהנה הברכות. ע"ל כמו נדיב לב אין פי' אשר יתנדב לשון הלב רק פי' מן הלב. כ"כ פי' פה אשר יוסף הוא הנזר מן האחים ודעתו כמו נזר של אחיו. במש"כ ויפקדו בני בנימין מהערים כו' אלף וכו'. וכל ישראל היו ד' מאות אלף (שופטים כ' פ"ו פ"ז). (ישעיה ל"ג כ"ג). (לפנים ג' מ'). (ישעיה ס"ד ס'). כן נדרש בילמדנו. תשמלנו על הקרבנים בבוקר ובערב. ר"ל כאול לשון ויברך וכו' כברכתו ברך אותם. ס"ו פי' שהברכה אשר סמל עליו לעתיד לפה מקודם בכבושה. כי הוא מולה ידוע בשלינו ידוע וא"כ היה ל"ל ברך אותם כברכתם ויהיה פי' כברכה העתידה. ע"כ מביא ראיה מהפסוק כפתרון חלומו (לעיל מ"א י"א) והפתרון היה אחרי כן. ס"ו הופס העיקור שמילה ואם הוא מאוחר. וכ"כ פי' פה מביא מקודם העיקור אשר ברכם יעקב נתקיימה. ולזה הדיוק מכוון ג"כ כ"א (לעיל מ' ה') אשר מחויב לפרש ע"ד דרש אשר כ"א ראה הפתרון עם החלום להיות כסדר המאורע. ר"ל בענין הזה אין כתוב שום

ספורנו

(כח) כל אלה שבטי ישראל. אלה שהזכיר יעקב כאן הם הי"ב שבטים באמת אשר נכתבו על החשן והאפוד לזכרון לפני ה' והיו גברים הר גריזים והר עיבל וכנגדם הקים משה שתים עשרה מלבה ויהושע הקים אבנים בירדן ובגלגל ואליהו הקים אבנים במזבח אבל מנשה ואפרים לא היו במנין השבטי' זולתי בענין ירושת הארץ והמשך אליה בהעדר שבט לוי: ויברך אותם. בזולת מה שאמר למעלה: איש אשר כברכתו ברך אותם. לכל אחד מהם נתן ברכה לריכה לו ביחוד כגון ליהודה בענין המלכות וליששכר בענין התורה וללוי בענין העבודה: (ל) אשר קנה אברהם. מפני שישבו בארץ אחרת ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחוזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושבכל קברו שם הוא ושני דורות קודמים באופן שלא יוכל אדם לערער: ויחנטו

פירוש רשב"ם

זו אף זו: (כו) ברכות אביך גברו על ברכות הורי. ברכות אביך יעקב שבירכני הקב"ה כדכתיב והנה ה' נצב עליו וגו' גברו על ברכות הרים כדכתיב שם ופרצת ימה וקדמה וגו' נחלה טובה ובלא מצרים העולה מכל הרי עולם: עד תאות. עד סוף גבעות עולם. לשון והתאויתם. תתאו לבא חמת. וברכות משה מוכיחין על פסוק זה. כי הורי לשון כפל של גבעות עולם דכתיב שם ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם. ואותן ברכות תהיינה לראש יוסף: נזיר אחיו מלך על אחיו: (כז) בנימין זאב יטרף. על שאול שיהיה מלך ראשון נתנבא שפשט בכל סביבותיו בכל האומות וכתב שם בכל אשר יפנה ירשיע. שחבל בכל האומות וגם בנימין היה עם מלכי יהודה הצדיקים אשר גברו על האומות כדכתיב באסא וביהושפט וביחזקיהו: ולערב יחלק שלל שכן מנהגו של זאב. זאב ערבות ישדדם. כזאבי ערב לא גרמו לבקר: (כח) אשר כברכתו. העתיד לבא כמו שאמור למעלה אשר יקרא אתכם באחרית הימים: (ל) לאחוזת קבר. ולא יוכלו לערער מלקוברני: (לג) ויאסוף רגליו. הכניסן במטתו כי עד עתה היה יושב כדכתיב

רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃ לב מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ נ א וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ ב וַיְצַו יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃ ד וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה לֵאמֹר׃ ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃ ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ׃ ז וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ט וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ י וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל

וכבד

אונקלוס

קברו ית יצחק וית רבקה אתתיה ותמן קברית ית לאה: לב זביני חקלא ומערתא די בה מן בני חתאה: לג ושיצי יעקב לפקדא ית בנוהי וכנש רגלוהי לערסא ואתנגיד ואתכניש לעמיה: א ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשק ליה: ב ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל: ג ושלימו ליה ארבעין יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתיה מצראי שבעין יומין: ד ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם פרעה למימר: ה אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקנית לי בארעא דכנען תמן תקברנני וכען אסק כען ואקבר ית אבא ואיתוב: ו ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך: ז וסליק יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמיה כל עבדי פרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים: ח וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי לחוד טפלהון וענהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: ט וסליקו עמיה אף רתכין אף פרשין והוה משריתא סגיאה לחדא: י ואתו עד בית אדרי דאטד די בעברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא

שבעא

מסרה לג לגוע, בסף ו"ו. אל בניו, ד' בטעמים. ויאסף, הו"ל חסר. ויאסף, ה' מלעיל. נ א ויפל, כ"ל חסר. ב הרפאים, הרופאים ה"ו וא"י. לחנט. ל' [וחסר]. ג כן, דגש כדים"*. החנטים, ל' וחסר ו'. [ומ"ל י']. ד בכיתו, מ"ל. בעיניכם, כל אוי' מ"ל דמ"ל. באזני, ל"ת (ל"ע). ה אבי, ג' (ב) ר"פ. השביעני, מ"ל. אנכי מת, ד'. כריתי, ל' ומ"ל. כה, דגש מד"ד ובסגיר. ואשובה, ז' ומ"ל. ו וקבר, ה"ו. השביעך, ל' וכ"ע [מ"י] כך' רפי. ז לקבר, חסר. וכל זקני, ג'. ח ובלבים, י"ב. ט גם רכב גם, י' (ה"ס) פסוק בתורה גם גם ועלה ביניהון. י האטד, ה'. *חסר פתחא.

ת"א אבי השביעני סוטה לו. אשר כריתי ראש השנה כו סוטה יג [illegible]. עלה וקבר סוטה לו. ויעל יוסף סוטה ט י"ג. וכל בית יוסף שם יג. ויעל עמו גם שם דף ט. ויבאו עד גרן שם דף יג. ויספדו שם מספד גדול שם.

רש"י

אותי הגוים. (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך (ויקרא כ"ג) באספכם את תבואת הארץ. שהכנסתם לבית מפני הגשמים. באספכם את מעשיכם. וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבתי. עם אבותי: (לג) ויאסף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רז"ל יעקב אבינו לא מת (תענית ה): (ב) לחנט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום: ויבכו אתו מצרים שבעים יום. מ' לחניטה ול' לבכיה לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. (ב"ר) ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו (סוטה יג) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו

כלן

רמב"ן

יקברו בשעוד איש ועל כן לא צוה יוסף שיקברו אותו במערה עם אבותיו. ורבותי במכילתא: אר"ם בן יוסי שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתרצו. מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו' ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק. ויתכן שרמז להם באמרו: ושמה קברתי את לאה שכבר החזיק הוא במערה ואמר זה כנגד עשו שלא יערער הוא או בניו בקבורתו לפשן שהמערה שלו כי הוא הבכור והוא הראוי להקבר עם אבותיו. ואע"פ שהלך אל ארץ אחרת יהיו נושאים אותו משם כאשר ישאו בניו את יעקב כי ירצה להקבר עם אבותיו הקדושים ליחד אתם בקבורה. ואם יקבר שם עשו לא יקבר שם יעקב כי אין לשני משפחות בית קבורה אחד. והנה גם כן מה שאמר בקברי אשר כריתי לי שהכשיר כרה לו הקבר להחזיק בו. וזה טעם ויעל עמו גם רכב גם פרשים כי ידע זדון עשו ובניו. וכן היה מעשה כי מצינו בספר דברי הימים ליוסף בן גריון ואלתי מספרי הקדמוניות כי

גם

אנתתיה ותמן קברית ית לאה: (לב) וזביני חקלא ומערתא דביה מן בני חתאה: (לג) ופסק יעקב לפקדא ית בנוי וכניש רגלוי לגו דרגשא ואתנגיד ואתכניש לעמיה: (א) וארבע יוסף ית אבוי בערס דשנדפין מחפיא דהב טב מקבעא אבנין טבין ומחזקא באטוני דבוץ תמן הוו שדיין חמרין רתיחין ותמן מוקדין רישי בוסמנין תמן הוו קיימין גברין מן דבית עשו וגברין מן דבית ישראל תמן הוה קאים אריא יהודה גבר־ידהון דאחוי ענא ואמר לאחוי אתון ובני על אבונן ארזא רמא דרישיה מטי עד צית שמייא ברם ענפוי מטלן על כל דיירי ארעא ושרשוי מטיין עד ארעית תהומא מניה קמו תריסר שבטין מניה עתיד למיקום מלכין ושליטין וכהניא בפלוגתהון לקרבא קורבנין ומניה ליואי במחלוקתהון לזמרא הא בכן אתרכין יוסף על אנפי אבוי ובכא עלוי ונשיק ליה:

נ(א) וארבע יוסף בערס דשינדפין דמחפיא דהב ומקבעא מרגלין ומחוקא במאני בוצא וארגונא תמן שפכין חמרין וריחנין טבין תמן מוקדין בוסמנין תמן קיימין גוברין מן בנוי דעשו תמן קיימין שלטונין מן בנוי דישמעאל תמן קאים אריה יהודה גבריהון דאחוי עני יהודה ואמר לאחוי איתו נבני לאבונן ארזא רמא דרישו מטי עד צית שמיא ברם שורשוי עד דרי עלמא דמניה קמו תרי עשרתי שבטין דמניה קמו כהניא בחצוצרתהון וליואי בכנריהון ובכן ארבין יוסף באפוי דאבוי ובכא עלוי ונשיק יתיה:

(ב) ופקד יוסף ית עבדוי ית אסותא לבסמא ית אבוי ובסימו אסותא ית ישראל: (ג) ושלימו ליה מן דאתבסם ארבעין יומין ארום כדין שלמין יומי בסימיא ובכון יתיה מצראי שובעין יומין אמרין אלין לאלין איתון נבכי על יעקב חסידא דבזכותיה עדת כפנא מן ארעא דמצרים דהוות גזירתא למהוי כפנא ארבעין ותרתין שנין ובזכותיה דיעקב אתמנען ארבעין שנין מן מצרים ולא הוה כפנא אלהן תרתין שנין בלחודיהון: (ד) ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם רבני בית פרעה למימר אין בבעו אשכחנא רחמין בעיניכון מלילו כדון במשמעיה דפרעה למימר: (ה) אבא קיים עלי למימר הא אנא מית בקברי דחפרית לי בארעא דכנען תמן תקברינני וכדון איסק כדון ואקבור ית אבא ואיתוב: (ו) ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך היכמא דקיים עלך: (ז) וסליק יוסף למקבור ית אבוי וסליקו עמיה כל עבדוי דפרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים: (ח) וכל אנש ביתא דיוסף ואחוי ובית אבוי לחוד טפלהון ועניהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: (ט) וסליקו עמיה אוף ארתכין אוף פרשין והות משריתא סגיאה לחדא: (י) ואתו עד בית אידרי דאטד

די

בעל הטורים

הברכה חנו מזקנים אתבונן: (ג) וימלאו ג' במסו' הכא ואידך וימלאו ימיה ללדת רמז לסוף מ' יום הולד נולד: (ה) אנכי מת ג' במס' חדא ביעקב (מלכי דיעקב לפד מסיב להו) ואידך במשה ואידך ביוסף אע"פ שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת אמר אותו גם הוא וכלמון שאמר יעקב אמר גם יוסף: (ז) וכל זקני ב' במסרה וכל זקני דהכא. ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. וכל זקני העיר ההיא גבי עגלה ערופה

יונתן

ברכה פ' ל"ט: (כו) ירושלמי בגולמסס. פי' גבעה: כליל דרגו פי' כסר של גדולה (א) ולרבע יוסף ל' לא מרביע ופי' הסכיב אם אביו: ומסוקא פי' קבועין וכן רשי יוסר פוב להיום כירושלמי ומסוקא במכה בולא ומך ים לייטב ומסוקק (פי' גיקרילגם) סדיין פי' המבכין: המר לסימין פי' ייגום מזקום: מוקדין ריחי בוסמין פי' הוא מורפים עם רלאי בשמים כדי מיעלה הריח: (ג) מ"ב סנין דיוקו מספור הסלוס. דכמיב

רמב"ן

בא לסו בן אליפז בן עשו ועשה עמהם קטטה על זה עד שפרכו מלחמה ונגבר יד יוסף ותפשום עם ענשר גבוריו והביאום למצרים ועד מה שם בתפיסה כל ימי יוסף ובכח מהם במותו והלך לארץ כאנפנייא ומלך על מדינת כתים ברומא ובסוף המלך על ארץ איטלייא והוא אשר מלך לאשון על רומה והוא אשר בנה ההיכל הראשון והגדול מאשר נבנו ברומה. וגם רבותינו הזכירו מזה הענין מקטטת עשו במערה והכתוב שאמר בכאן וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבור את אביו אחרי קברו את אביו בא לרמוז שלא מת אחד מכלם במלחמה ולא בדרך. שעמד להם זכות הכבוד וזכות יוסף שהלכו עמו. ולא גוה יוסף כאשר גוה אביו לשאת אותו לקברו בארץ עתה כי לא יניחוהו בית פרעה כי לכבוד הוא להם. ועוד שאם ילכו עמו אחיו ובית אביו יגזלו ויגנבו אנשי הארץ את כל אשר להם ואיננו דרך כבוד שיוליכוהו עם אחרים. ואמר יוסף אל אחיו אנכי מת כי אחיו חיים היו כי ארכו ימים יותר ממנו כאשר אתה רואה בלוי. ואמר וישבע יוסף את בני ישראל כי בהלוותו שאחיו זקנים השביע כל בניהם וכל בני בית אביו שילוו גם את בניהם לעת הגאולה כי כלם יודעים הגלות: (לג) ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו יעקב אבינו לא מת לשון רש"י. ולדעת רבותינו הלי יעקב הזכיר מיתה בעצמו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם. ואולי לא ידע בנפשו או שלא רצה לתת כבוד לעצמו. וכן ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כי להם מת הוא. או שלא ידעו הם בזה כלל. וענין המדרש הזה כי נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים וזו תסופף עליו כל היום ולובשת לבושה השני שלא יפשטנה ערומה. כיעקב. או תתלבש לעתים מזומנות. ויובן הענין הזה במסכת שבת ובמסכת כתובות. ונשלם ספר בראשית. בספור דברי האבות: להגיד ראשונות ומדעות. בטרם תאמצנה בלבבות: ולינולר כל ראשית: רוכב ערבות: תהלות רבות: והודאות לרבבות: ולו נתכנו עלילות וסבות. מגלה עמוקות. ודעות נשגבות. ומוליא לאור המחשבות. המוליך אותי בדרך לדקה בתוך נתיבות. הגומל לחייבים טובות:

תם ונשלם שבח לבורא עולם:

אבן עזרא

(לג) ויאסף רגליו אל המטה. כי בתחלה ישב על המטה ורגליו תלויים כמנהג ארץ אדום היום ולא כן מנהג הישמעאלים: (ג) ויחנטו. כדמות אבק וריתכן רק על דרך רפואה מעט להיות כמוה התחלה הנגה פניה: (ה) אשר כריתי. הפרתי כמו כי יכרה איש: (ז) ויעלו אתו כל עבדי

פירוש על אבן עזרא

פום לווי רק מודיע להם אשר יאסף אל עמו. ולענין קבורתו במערת המכפלה כבר הבטיע את יוסף אשר ספק בידו. א"ו לווה אותם על סדר איך שישאו המטה ע"י שאמרו חז"ל אשר הוא סמך לסדר הדגלים וממנו למד מ"ר. ועיין (לעיל מ"ח י"ב) אשר היתה הולאה שעה כי דרך מנהג הישמעאלים להיות רגלם כפופים ממתם וגם היום יש הספרים הזה. ד"ל כדעה רש"י אשר הסמים נקראים כן. והוא כמו לא זורו ולא חבשו (ישעיה א' ו') והטורם. מזור. חבוש. ובודאי שם המרקחת ככה. וע"כ פי' ר"א אשר עשו סממים כאבק לפזר והוא כמו. מלח. ממלח. ולהגב נראה אשר מרמז לדברי חז"ל כידוע אשר יעקב אבינו לא מת. כי היה איש מי במיו ובמותו והיה בגופו נקי ולמה היה לריך לחנוט. ומהרלים אשר לא פתחו בטנו להוליא בני מעיו כמעשה המלכים רק פזרו האבק למעלה על הבטן מפני הכבוד שלא יאמרו מלרים שאינו עושה לו כבוד כראוי. וע"ד רפואה אשר מביא כפי' חנטה וכו' (בשה"ש ב' י"ג). ואשר מנקה הגוף הוא שמן זית שלא הביא עלים. ע"כ פי' למנוע הוא השמן מיד אשר חנטה. ובעה"מ ב"י מפ' כמו הפגפה הוא בשול הפירות. כן הסנפה למת ע"י בשול הסממנים. ה(שמות כ"א ל"ג) ובכונה מביא כריה מאם ולא מבאוק אשר. כמו כורה בופה. בור כרה (תהלים ז' ט"ז) כי שם דבשו חז"ל אם על הפתיחה חייב על הכרייה לכ"ש אלא להביא כורה אשר כורה. ובלאת יאע"ה לא כרה כי היתה מערה מכפלת מעם אשר קנה אברהם. א"ז כרה לו יעקב הכוך בכותל כמובא (בבבא בתרא ק' ע"א). וכי אין דרך המלך להיות נשאר בלא עבדיו. ע"כ פי' כי כל אנשי מלרים נקראים עבדי פרעה.

לעיל

ספורנו

(ג) ויחנטו הרופאים את ישראל. (ג) ויבכו אותו מצרים. לא בלבד לכבוד יוסף ובמלותו אבל מצד ישראל שהיה ראוי לשבחה ולבכות מלכות: (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (ז) ויעלו אתו. בלתי מלותו: זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים. להיות נחשב לחכם בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם: (ט) גם רכב גם פרשים. שהיה נחשב לאיש חיל בעיני אנשי המלחמה: (טז) ויצוו אל יוסף. לוו לעבדי יעקב

פירוש רשב"ם

כדכתיב וישב על המטה. ויוצא אותם יוסף מעם ברכיו. להגיד כח חיבתו של יעקב שנתן הב"ה בו כח עד עת גויעה: (ב) לחנוט. פתרונו לפי עניינו ומנחם פירשו מגזרת חנטה פגיה: (ה) ואשובה. אל ידאג שאני מניח את ארצו לגמרי: (ט) ויעל עמו. בעלת יוסף עמו גם רכב גם וגו'. כמו ויעל עולות. לשון מפעיל: (יא) יושב הארץ הכנעני. כלומר וירא הכנעני יושב הארץ ההיא: (טז) ויצוו את יוסף לאמר. ויצוו לפני צנועים לאמר אל יוסף

וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים: יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן: יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם: יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא: יד וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו: טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ: טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו: יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים: יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי: כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב: שביעי כא וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם: כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים: מפטיר כג וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־

אונקלוס

שבעא יומין: יא וחזא יתב ארעא כנענאה ית־אבלא בבית־אדרי דאטד ואמרו אבל־תקיף דין למצראי על־כן קרא שמה אבל מצרים די בעברא דירדנא: יב ועבדו בנוהי לה כן כמא די־פקדנון: יג ונטלו יתה בנוהי לארעא דכנען וקברו יתה במערת חקל כפלתא די זבן אברהם ית־חקלא לאחסנת־קבורא מן עפרן חתאה על־אפי ממרא: יד ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמה למקבר ית־אבוהי בתר דקבר ית־אבוהי: טו וחזו אחי־יוסף ארי־מית אבוהון ואמרו דלמא יטר־לנא־דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל־בישתא די גמלנא יתה: טז ופקידו לות יוסף למימר אבוך פקד קדם מותה למימר: יז כדין־תימרון ליוסף בבעו שבוק כען לחובא אחיך ולחטאהון ארי־בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובא עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמה: יח ואזלו אף־אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא־אנחנא לך לעבדין: יט ואמר להון יוסף לא־תדחלון ארי דחלא דיי אנא: כ ואתון חשבתון עלי בישא מן־קדם־יי אתחשבת לטבא בדיל למעבד כיומא הדין לקימא עם־סגי: כא וכען לא־תדחלון אנא אזון יתכון וית־טפלכון ונחם יתהון ומליל־תנחומין על־לבהון: כב ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא יוסף מאה ועסר שנין: כג וחזא יוסף לאפרים בנין תליתאין

מסרה יא יושב, י"ה מ"ל בתורה. יב צום, ג'. יג אחזת כנען, ס'. עפרן, ד' חסר. החתי, ל' דכתי' חסר על פני. יד מצרימה, כ"ט. העלים, כת"ל ח"ן וח"י. לקבר, חסר. קברו, ב'. טו לו, כ"ב. ישטמנו, ל'. והשב, ד' ס"פ. ישיב, כ"ד מ"ל. טז ויצוו, ד' ג' מ"ל [כ"ל בנ' חוין]. מותו, ד' מ"ל. יז אנא, חד מן ה' מלין בספרי טעמי מוקם מטרם לפזר. גמלוך, מ"ל ל'. יח הננו, ג' דנסין ב' הנוכין. יט אלהים, חסר. חשבה, ג'. כ לטבה, ה' חסר בלי'. עשה, ג' כ"כ בה"ם, להחיות, ב' חסר. עם רב, י"ב. כא וינחם, ג'. אתכם מ"ל מ"ל בתורה. כג שלשים, ה' וחין הפ"ס רבתי.

ת"א ויעש לאביו שבת קנא. וישאו אתו בניו ארצה סוטה יג חולין קמא ע' האוכל פ' ברכאים עכין כפלא למה כבר יעקב בארון גומו שלם. ויוסף אלתמפיו לבד ומשה לא זה ולא זה. וישב יוסף מצרימה הוא סוטה י"ג. אביך צוה יבמות סה. וינחם אותם שם סנהדרין קז. וישבע יוסף כתובות קיא.

רש"י

כאן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגורן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום: (יג) וישאו אתו בניו. ולא בני בניו שכך צוה אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען (ב"ר) אלא אתם. וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות באות שמסר להם אביהם לישא מטתו: (יד) הוא ואחיו וכל העלים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן (ב"ר): לו ישטמנו. שמא ישטמנו לו משמש לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו. ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי ויש לו משמש בלשון שמא. לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי. אולי יטיב ה' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך. ויש אולי לשון אם אולי יש נ' צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל. אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. (ב"ר יבמות סה) שנו בדבר מפני השלום כי

די בעוברא דיורדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוי אובלא שבעא יומין: (יא) וחמא יתבי ארעא כנענאי אובלא בבית אדרי דאטד ושריין קמורי חרצהון בגין איקר דיעקב והוו מחוין בידיהון ואמרין אבל תקיף למצרים בגין כן קרא שמא דאתר אבל מצרים די בעוברא דיורדנא: (יב) ועבדו בנוי ליה היכדין כמא דפקדינון: (יג) ונטלו יתיה בנוי לארעא דכנען ושמיע פתגמא לעשו רשיעא ונטל מן טורא דגבלא בלגיונין סגיאין ואתא לחברון ולא הוה שביק ליוסף למיקבור ית אבוי במערת כפילתא מן יד אזל נפתלי ורהט ונחת למצרים ואתא בההוא יומא ואייתי אוניתא דכתב עשו ליעקב אחוי על פלגות מערת כפילתא ומן יד רמז לחושים בר דן ונטל סייפא וקטע רישיה דעשו רשיעא והוה רישיה דעשו מתגלגל עד דעאל לגו מערתא ואתנח בגו עיטפיה דיצחק אבוי וגופיה קברו בנוי דעשו בחקל כפילתא ובתר כן קברו יתיה בנוי ליעקב במערת חקל כפילתא דיזבן אברהם ית חקלא לאחסנת קבורתא מן עפרון חיתאה על אנפי ממרא: (יד) ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמיה למקבור ית אבוי בתר דקבר ית אבוי: (טו) וחמו אחי יוסף ארום מית אבוהון ולא הוה מסתחר עמהון כחדא למיכול לחדא ואמר מה דילמא נטר לנא סנא יוסף ואתבה יתיב לנא ית כל בישא דגמלנא יתיה: (טז) ופקידו ית בלהה למימר ליוסף אבוך פקיד קדם מותיה למימר לך:

(טז) ופקידו שבטיא ית בלהה אמתא דרחל למימר אבוך פקיד קדם עד לא יתכניש למימר:

(יז) כדנא תימרון ליוסף בבעו שבוק כדון לחובי אחך ולחטאיהון ארום בישא גמלו יתך וכדון שבוק בבעו לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף בממללותהון עמיה: (יח) ואזלו אוף אחוי ואתרכינו קדמוי ואמרו הא אנן לך לעבדין: (יט) ואמר להום יוסף לא תדחלון ארום לא ניגמול לכון בישתא אלהן טבתא ארום דחיל ומתבר מן קדם יי אנא:

(יט) ואמר להון יוסף לא תדחלון ארום חסלת בישא דעבדתון לי הלא קדם יי איתון מחשבתהון דבני אנשא:

(כ) ואתון חשבתון עלי מחשבין בישין דמה דלא הוינא מסתחר עמכון למיכל מן בגלל דנטירנא לכון מבו הוא ומימרא דיי חשבא עלי לטבתא דאבא הוה מותיב לי ברישא ומן קדם יקריה הוינא מקבל וכדון לית אנא בגין מקבל דאתחזי למתעבדא לן שיזבתא ביומא הדין לקיימא עם סגי מדבית יעקב: (כא) וכדון לא תדחלון אנא איזון יתכון וית טפלכון ונחים יתהון ומליל תנחומין על לבהון: (כב) ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוי וחיא יוסף מאה ועשרי שנין: (כג) וחמא יוסף לאפרים בנין דרין תליתאין אוף

בני

בעל הטורים

מרובה וזהו שדרשו לא עשה שלא מערבתו בלי מזון דסייכו וכל זקני ישראל לאכול וגו' ולא שמערבתו בלא בריה דסיימו וכל זקני פרעה שליו לשרוכו של יעקב: (יב) כוס ב' במסורה הכא ואידך (ירמיה ל"ה) שקיימו בני יונדב וגו' אשר צום. (ישעיה מ"ח) מן השמר עלבי שם ושאלי ונסבי צום לומר מה זה מדבר בע"ז ושאלי ונסבי צים אף יונדב צוה לבניו שלא יעבדו ע"ז וכן יעקב כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם שעדי ע"ז ש"ל שמע ישראל וגו': (טו) לו ישטמנו יוסף. כשחזרו מלקבור את אביהם עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו וביכך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה לפיכך אמרו עדין הוא זוכר מה שעשינו לו י"א לו ישטמנו שאולי ישטמנו יוסף כלבר ולא יעשה לנו מאומה ואם כן לעתיד יבא לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה שעשינו לו גרמנו שהטה עלך מכאן שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרים כן יעשה לנו: (יח) הננו לאלהים אחי. בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים ונאמר גם בו בל' שהשיב לאחיו. על כן הוא ב' במסרה והכליאתי (ש"ב י"ט) הנשם ולא לא יועם ממני. קבלותו לפון שאמר לאחיו נשרע משפטי שאסיו למדו ממנו לדבר בלשונה

יונתן

דכתיב שסה פמרים שנה שהוא מ"ב ועיין ברבה פ' ל"ס: (כז) ירושלמי ואם שמעי עם שקיעת החמה. (יח) קמורי פרלין פי' שהטליכו כלי זייהם שסגור במטכיהם: (יג) ממורי דגבלא פי' מהר שעיר: בלגיונין פי' במיילות רבים: במעשים פי' שיקו וכן ס"א בשמות וישב ידו אל שיקו והוא סוד גדול בספר קול בוכים שרישותי דעשו בעמשה של ילפת יעיין שם בארוך: (טו) יש גליתה עיין ברמ"י: (כ) דאבא הוה מותיב פי' כשהיה יעקב חי ואכלו אלו יושבו לפניו הגבול בבכורתו ויוסף ישב בראש כולם ולא היה מסרב אף שהיו אחיו גדולים ממנו מפום כבוד אביו ורצונו. אבל עכשיו גם כי יכבדו אותו אחיו לישב בראש נטה לא קיבל אותו הכבוד מפני שהם גדולים ממנו ושלא יענם. וכולה לזכות להיות בעל כללא לססיות עם רב בזמום זה שיפרכם אחיו ופסם זה היה מחזבת יוסף ואמר לאחיו אמון לא מתמנותי מתמנותיכם כי אמון הסבמון עלי מה שלינני מקרב אתכם לאכול עמי כמקדמה דכל בחיי אבי הוא הטעם לפנם שאני בוטר שנאה והיודע מתמנום מתנה עלי לפנאה וכו': (כג) גזריכון יוסף יכול להיות שהוא דעתו כי על אותם על ברכי הסנדק א"כ י"ל שיוסף היה הסנדק

רש"י

לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלהיו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה והקב"ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אדם שהורג את אחיו. דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו': (כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

חסלת פרשת ויחי

אבן עזרא

עברי פרעה. כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: (י) ויעש לאביו אבל. אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל: (יג) ויעשו בניו. פירוש וטעם עשו בניו כאשר צום. שנשאוהו וקברוהו במקום שצוה: (טו) לו ישטמנו. שמא יטור לנו איבה. כמו וישטום עשו. ויש לו במקרא על דרכים רבים: (יח) אנא. לשון פיוס: (יט) ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני. כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו הננו עבדיך: (כ) למען עשה. שם הפועל: (כג) בני שלשים. בעבור היות אלה בני שמונה הנה יהיו הבנים רבעים:

ילדו

פירוש על אבן עזרא

(לעיל פס' ג') כתיב שבעים יום זה היה ערם שקבורה. ואלו ז' ימים היה אחר הקבורה כמספד אבלות ז' ימים. וככה אמרו חז"ל מנין לאבילות שבעה ז' ימים שנאמר ואהפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה וכו' מובא בתוספות (מ"ק כ' ע"א) ד"ה מה חג ז' בשם הירושלמי. ואמרו חז"ל (סנהדרין מ"ז ע"ב) שאין אבילות אלא עד שיסתום הגולל ע"ש. ואם תפרש כסברת האבות אבל גדולי היה אחר קבורה. כמסורה (לעיל פס' כ"ט) וא"כ (פסף' י"ג) הכתוב אחריו וישאו וכו' הוא הפירוש על הלווי הנזכר. (לעיל ב"ז מ"א). ר"ל אלה לו ממספרם לכמה אופנים. יש לו כמו אילו. כמו לו חפץ ה' להמיתנו (שופטים י"ג כ"ג) והוא כמו אילו. לו ישמעאל יחיה לפניך (לעיל י"ז י"ח) פי' הלואי. לו המייחם אותם (שופטים ס' י"ט) פי' אם. ופס פי' כמו שמא יעור וכו'. אולינו מנזירם אנא ה' (תהלים קי"ח כ"ה) כי שם הוא בקשה. ופה אבל פיוס בודאי הוא בקשה על הפיוס. ר"ל מקור. ובזה מסולק הטון מהם כי כל מקור הוא מה' וממנו הפעיל כמו הוה. ואם כי נתגלגל טובה מכ"ז הם עשו רעה וכשאמר חז"ל מגלגלין טובה ע"י זכאי. ע"כ מוסיף אלום כיום הזה. אפילו לא בא ערם היותו מכ"ז ע"י סוג גלגל שמה ועל"פ המשנה סוף הגלגל ידוע יום הבא ע"י סוג יום הקודם. ובזה פיים את אחיו אשר לא היה אומן אשר להיות עם לב והוא כענין כהיום הזה. ר"ל אלה התמונה היא להשלים אלם של. כמו שמחת פרי (לעיל ע"ז פ') והוא כמו שמחה של פרי. וכן פה בני שלשים

א"כ

ספורנו

יעקב או זולתם על אודות יוסף כמו ויצוו אל בני ישראל: לאמר אביך צוה. זה שיאמרו ליוסף אביך צוה לנו שנאמר אליך שאלינו לא מגדו שאינו מוסר אותך ככל אבל שאם ייראו אחיך כאמר אליך אלה הדברים: לפני מותו. באותו הפרק צוה. ולא היה לנו פנאי לדבר אליך אז: (יז) ויבך יוסף. בהזכירם את אביו ואת הנהגתו שלא מסרו: (יט) התחת אלהים אני. האמנם אני דיין תפסיו מאדון אחר גזרותיו ואפנים מי שהיה שלים מאתו לענותם כמו בית דין המבטל דברי בית דין חבירו. כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק כענין לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים: (כ) ואתם

חשבתם

פירוש רשב"ם

יוסף: (כ) אלהים חשבה לטובה. הב"ה גרם לכם ואתם לא פשעתם כי לטובתכם נתכוון הב"ה: (כג) גם בני מכיר. בנים שניים ופ"ה של אפרים

פרו

מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃ כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

אונקלוס

אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר־מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף׃ כד וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיְיָ מִדְכַּר דְּכִיר יָתְכוֹן וְיַסֵּק יָתְכוֹן מִן־אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת־גַּרְמַי מִכָּא׃ כו וּמִית יוֹסֵף בַּר־מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵהּ וְשָׁמוּהִי בְּאָרוֹנָא בְּמִצְרָיִם׃ ח ז ק

מסרה ילדו, ה. ברכי, כו"ל דגש במ"ב לפי. כד אנכי, ד'. ואלהים, ה'. פקד ה' וחסר. יפקד, ג' וחסר. וליעקב, נפי' בוא"ו. כה. וישבע, ד'. פקד יפקד, ג' וחסר. והעלתם, ג' חסר. עצמתי, ד' וחסר: כו ויישם, ל', כתיב וקרי בב' יודין סראשונה בחירק והשני' נחה. בארון, כ"ל מ"ו בתורה.

ת"א והעלתם את פ' הזוהר פ' סבומה. ויישם בארון פ' הזוהר פ' ויקהל.

הפטרת ויחי. ויקרבו ימי דוד למות. במלכים א' בסימן ב': פ"ה סי' פה אל פה:

ח ז ק

יונתן בן עוזיאל

בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה כַּד אִתְיְלִידוּ גְזָרִינוּן יוֹסֵף׃ (כד) וַאֲמַר יוֹסֵף לְאָחוֹי הָא אֲנָא מָיִית וַיְיָ מִדְכַּר יִדְכַּר יָתְכוֹן וְיַסֵּק יָתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְקַיֵּים לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (כה) וְאוֹמֵי יוֹסֵף יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר לִבְנֵיהוֹן הָא אַתּוּן מִשְׁתַּעְבְּדִין בְּמִצְרַיִם וְלָא תְזִידוּן לְמִיסוֹק מִמִּצְרַיִם עַד זְמַן דְּיֵיתוּן תְּרֵין פָּרוֹקִין וְיֵימְרוּן לְכוֹן מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וּבְעִידָן דְּאַתּוּן סָלְקִין תַּסְקוּן יַת גַּרְמַי מִכָּא׃ (כו) וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וּבַסְּמוּ יָתֵיהּ וַעֲטָרוּן יָתֵיהּ וְשַׁוּוֹן יָתֵיהּ בְּגְלוֹסְקְמָא וְשַׁקְעוּן יָתֵיהּ בְּגוֹ נִילוּס דְּמִצְרַיִם׃

ירושלמי

[(כו) וּבַסִּימוּ יָתֵיהּ וְשַׁוּוּהִי בִּגְלוֹסְקְמָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם:]

ח ז ק

בעל הטורים

נגלו (כי שם כתיב שאמר שמעי והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף ונומר ופי' הרד"ק שממי מבנימין הוא ושבט בנימין נקרא ג"כ ע"ש בית יוסף. וע"ז השיב אבישי כשהם זאת לא יומת שמעי): (כד) אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם. פי' אנכי ב"ו היום כאן ומחר בקבר אבל מלך אל חי וקים הוא יפקוד אתכם. כמו שני פעמים פ"א פ"א (כ"ל פקד פקדתי פי' פדר"א פמ"ח) פי' כשם שמלכתי פ' שנים כך יבוא לכם גואל בן פ' שנים. א"נ יפקוד ל' חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש כמו שמנין פקוד ספר עפי"ו שנה ויחסר כד"ו: (כה) וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו אלא א"ל שהם לקפחם אותי ולפס סמיזרוני. ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו: (כו) ויחנטו ב' בפרשה כדאיתא בכתובים דיספר יפתוריה דלה ידלוריה: בשביל שחנט את אביו חנטוהו ג"כ: ויישם בארון. כדי שיהא מלוי להם בלאחם משם:

יונתן

הסנדק תהו על ברכי יוסף היו נמולים: (כה) ולא תזידון וכולי תרין פרוקין כ"פ במדרש סימן מסר להם יוסף כל גואל שבא בלשון הזה הוא גואל אמת שנאמר פקוד יפקוד וכן נאמר וילך משה ואהרן הן תרין פרוקים ואמרו כך אמר הקב"ה פקד פקדתי וכו': (כו) בגו נילוס דמצרים הכי איתא בפ"ק דסוטה ומניין היה משה יודע היכן יוסף קבור א"ל ארון של מתכת עשו לו מצרים ושקעו בנילוס כדי שיתברכו מימיו. ויש לומר שדייקו מדכתיב ויישם בארון שהוא לשון דמשמע שהשם בארון כשנקבר במצרים שהיה ספרונס ושר שלהם אלא הורה לנו כי שמוהו באופן שלא יביעו המים אליו בתוך הארון וכדי שלא ידעו המצריים ויעשו ממנו ע"ז שקעוהו בנילום גם אפשר לומר שדרש מלת במצרים מיותר *ומפריקון מצריים הוא נילום וק"ל: *אלי' נ"ל ומע"ר.

אבן עזרא

ילדו. גדלו: (כו) ויחנטו אותו. הרופאים: ויישם בארון. שם אותו יאסד. והנה השרש ישם. על משקל *ויילר. ויאמר רבי יונה המדקדק כי החירק תחת שורק והוא רחוק בעיני. וטעם בארון בקמלות *הבי"ת הוא שהכין לנפשו: השלמת פרשת ויחי

פירוש על אבן עזרא

א"כ מלת בני סמוך. ופי' בנים של שלשים והם דור רבעי. וא"כ משמע דור רבעי ראה יוסף והלא הם לא היו מיוצאי מצרים. והפסוק אינו מונה יוצאי מצרים לאפרים רק. ב"ב בניו ככתוב בני שותלחוכו' (במדבר כ"ו ל"ו) ושם נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים כדברי חז"ל. ע"כ בא לתרץ ר"א מלת גם בני מכיר וכו' ל"ל הלא גם הם בכלל בני שלשים ע"כ אנו מתירים לומר אשר במלת גם בני מכיר משרש בני שלשים מי הם והם בני צ"ב. ופי' דור הרבעי הינו בני בני בנים הם דור רבעי עם יוסף והם בני שותלח. והראיה ע"ז כי הם כמו בני מכיר בן מנשה אשר יולדו על ברכי יוסף מורה בני שלשים הם כ"כ. וכאשר היה סמוך מורה דור רבעי אחרי יוסף. ולאום (שם ל"ח) אינו מונה יותר בין יוצאי מצרים רק ערן אשר הוא דור ג' אחרי יוסף. יומסר מי היה המשים. *ר"ל למה כתוב עם ב' יודי"ן כי הוא על משקל ויילר (לעיל ב' ז') גם שם שורש השלה ילר ותבנין הפעיל בא היו"ד כפול נוסף על יו"ד פ"פ. *ר"ל חסה מלאפו"ס וכמו שכתיב ויישם עיין (לעיל כ"ד ל"ג) אשר שם יש קרי וכתיב וע"ש בפי' על רא"ע ויושם לגיל שרש שם. (לעיל שם שם) והיו"ד פא' הוא לשמות. ע"כ לעיל הוא הקרי צוי"ו. ופה השורש ישם על דעת רא"ע ע"כ כתיב בשני יודי"ן כי א' מקרוע"כ רחוק בעיני רא"ע פי' ר"י המדקדק. *והוא כמו בהארון ר"ל סידוע שהכין לנפשו בחייו. וע"כ לודקים דברי ר"א אשר מפרש ויישם משרש ישם לא כדעת ר"י. כי מלת ויישם בלא וי"ו מורה ע"ש שימת יוסף בהארון אשר הכין לו ונתקיים שכינו. ואם יהיה החיר"ק כמו וי"ו א"כ מורה על אשר שמוהו אחרים בארון הידוע ואין זה ידוע לאחרים כי גם יעקב לא פרסם מקום קבורתו בחייו עד קודם מותו והקודמי פרעניות לא מקרמינן ואיך נאמר כמו בהארון הידוע ע"כ בודאי הוא כהפי' (לעיל שם ה') ולא ידע זולתו והידוע מורה על יוסף.

ספורנו

חשבתם עלי רעה. הנה פעולתכם היתה בשגגה שחשבתם אותי לרודף ואם היה זה האמת היה פעלכם בדין: אלהים חשבה לטובה. המציא נכס זאת השגגה לתכלית טוב: (כו) ויחנטו אותו ויישם בארון. באותו הארון שהיתה הכוונה בו הכניסו עצמותיו ולא קברוהו בקרקע ובזה נודע הארון לדורות ויקח משה את עצמות יוסף:

פירוש רשב"ם

פרו ורבו יותר. כמו שאמר יעקב אחיו הקטן יגדל ממנו: (כד) ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת והאלהים פקוד יפקוד וגו' ופסוק שאחריו מוכיח שהשביעם להעלות עמהם: (כו) ויישם כמו ויושם. וכן ויקץ נח כמו ויוקץ. מן (ישב) (נ"א שיב) ויושב. מן יצא המוצאים היא מוצאת. מן ירד. הורד המשכן: בארון נקבר בארץ. כי עתידים היו להעלות בארון: כששבת סהם אף וחרון: ועברו ירדן בשמחה ורון: חבצלת השרון: ויחסל ויחי. אשפוך את שיחי. להודי ושבחי. לאמץ את כחי. השב נידוחי. ואם אבד נצחי. מבטן גוחי. ירח ניחוחי. סבור רק שלחי. דברים עד תומם. הספר נחסל. ספי דיב דמם. עד כי הוא סלסל: לוהית המדומם. איש ענו פסל. ובראש אלה שמות. יסוד החכמות. לאוילים ראמות. את צור ראש אומות. ילביש מאמות. לו שארית המות. יבנה הגשמות. חרושות כשרמות. יחיה מערמות. עפר החומות. ואבנים שליסות. כולם מתאימות. כפרת אשמות. נפשות העגומות. יבנה במומות. בחר מסקומות. ולא יעלו במות. חלבי הבהמות:

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה; אך ל"ד סימן. וחציו ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ'). ופרשיותיו י"ב; זה שמי לעלם סימן. וסדריו מ"ג; גם ברוך יהיה סימן. ופסקתותיו כ"ט. ופרקיו נ'; יי חננו לך קוינו סימן. מנין הפתוחות שלשה וארבעים, והסתומות שמונה וארבעים; הכל. תשעים ואחת פרשיות; צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן.

ספר שמות

הקדמת הרמב"ן על ספר שמות

השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר ובמקרי האבות שהם כענין יצירה לזרעם מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז ולהודיע כל עתיד לבא להם ואחרי השלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמזים ההם ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפי' ובגאולה ממנו ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הוחל. והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו. וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלות אבותם שהיה סוד אלוה עלי אהליהם והם הם המרכבה ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד:

הקדמת הרב עובדיה ספורנו על ספר שמות

ספר בספרו השני כי גאל האל זרע ישראל למלא ברית אבותם במצרים כאשר העיד יחזקאל באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. היו לעבדים בפרך עד אשר שבו קצתם והתפללו ומלאך פניו הושיעם: **וספר** ראשונה כי כאשר חפץ ביקרם דבר אליהם פנים בפנים באה זו אל עדי חטאי תאותו בשר מרת. והמה מרו והתנצלו את עדים וסלקו שכינה מאתם. **וספר** שנית כי בכל זאת לא חדל האל ית' לתקן ענינם באופן מה לשכון בתוכם וצוה על מלאכת המשכן וכלים ותקון כהנים לעבודתם ובזה השיב שכינתו לתוכם אחר תכלית הקלקול וסילוקם ובכן קיים ספרו השני:

ספר בספרו השלישי איך לקיום שכינתו בתוכם סדר מיני קרבנות מהם העולה ואשם ונקבי לצבור להעביר את רעת הטומאה הצבור והיחיד והוסיף על מיני טומאה בזרע ובלדות ובמאכלות ובנגע ובמשא ובאהל. וסדר המועדים למקרא קדש למען יכונו יחידיו ימים מיוחדים לעבודת האל ית'. וסדר שמטה ויובל אשר בם יתנו ליום את ארץ ה' המוכנת לעבודתו ובם יעד יעודים גשמיים כלכליים לחיי שעה למען יתפרנסו בלא צער ויהיה לבבם פנוי לעבודתו כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו. ועל כל אלה השביעם בשבועה האלה אחר שהפרו בריתו הראשון במעשה. ובסוף האלות הגיד תשועת ישראל אחרי סילוקם ובזה קיים ספרו השלישי:

א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ ה וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ ו וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף׃ ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃

הבה

אונקלוס

א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּעֲלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵהּ עֲלוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ ה וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שִׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְּמִצְרָיִם׃ ו וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכֹל דָּרָא הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלָּדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן׃ ח וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל מִצְרַיִם דְּלָא מְקַיֵּם גְּזֵרַת יוֹסֵף׃ ט וַאֲמַר לְעַמֵּהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

סגן

מסרה א א ואלה, יגים ד' שמין פניום ויספיל מפסילם שיםם מפמים. ואלה שמות, י' [מלא] בלוריסה. מצרימה, כ"ח. את יעקב, ל'. איש וביתו, ב' דסמכי. וביתו, ו'. ב ראובן שמעון, ל'. ג יששכר זבולן, ל' וסד ויששכר חבולן. ובנימן, מ' יסידלין [כ"ל ח"ו וכתיב יו"ד בסוף]. ה ילאי, [כ"ל חי"ם]. ויוסף, יו"ד. ו הדור, ה' בתו' ומלא. ז וישרצו, ל'. במאד מאד, ו' דסמיך. ותמלא, ב'. אתם, [פ"ז]. ח חדש, ל'. ט אל עמו, ל'.

ת"א ובני ישראל פרו וישרצו ברכות ז חולין לב. ויקם מלך ערובין נב סוטה יא. אשר לא ידע ערובין שם. ויאמר אל עמו סוטה שם.

רש"י

(א) ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר (ישעיה מ') המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (סא"ר): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים. אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו. שהיו יולדות ששה בכרס אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזרותיו

רמב"ן

(א) טעם ואלה שמות. כי הכתוב ירצה למנות פרשת הגלות מעת רדתם למצרים כי אז גלו בראש גולים כאשר פירשתי ולפיכך יחזור אל תחלת הענין שהוא מפסוק וכל זרעו הביא אתו מצרימה ושם כתוב אחריו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ואותו הפסוק בעצמו הוא שהחזיר בכאן כי אף על פי ששם שני ספרים הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה וכאשר הזכיר בני יעקב קצר בבני בניו וכל זרעו והחזיר הכלל כאשר אמר שם כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים. וכענין הזה בספר דברי הימים וספר עזרא שהשלים דברי הימים ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש וגו' כה אמר כורש מלך פרס וגו' ואותם שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא לחבר הספור. אלא שהיו שני ספרים השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין. וכן הדבר בשני הספרים האלה בראשית ואלה שמות. ור' אברהם אמר כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבנו בני שלשים הזכיר כי גם אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו. ואיננו נכון ורש"י כתב אע"פ שמנאן בחייהם חזר ומנאן אחר מיתתן בשמותם להודיע חבתם שנמשלו לכוכבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא. ואלו דברי אגדה והם דברים של אמת בענין הסבוב שהקב"ה מסבבן וכופל שמותם תדיר אבל קשור הפסוקים וסדורם בעה"ז הוא כמו שפרשתי

אבן עזרא

ואלה טעם הו"ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בספרון הה"א שוה לזכרים ולנקבות וכתיב כי את כל התועבות [א]האל. ואחריו מכל התועבות [ב]האלה. לאנשים [ג]האל. אלה ילדו [ד]להרפה. מה אעשה [ה]לאלה. וככה מלת לו. השונמית [ו]הלז. הנער [ז]הלז. ובעבור היות מלת אלה מלעיל [ח]היה הה"א נוסף כה"א [ט]לילה. נאלה [י]מצרים. ושם לשון זכר. ורבים שמות כי התי"ו טלל סימן רבים ורבות. כמו מקומות ואבות. גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות. כמו נשים ופילגשים. ויש שמות שימצאו במ"ם גם בתי"ו. כמו [כ]נשמים [ל]נשמות [מ]לבבות גם לבבים [נ]על לבבהן: ה"א מצרימה. תחת מלת אל כמו נלכה [ס]דותינה. ושבא אותי [ע]ירושלימה: את יעקב. עם יעקב כמו כרת יי' [פ]את אברם: איש וביתו. יוצא חלציו ואין בית בכל המקרא אשה וככה העד איש וביתו בעבור כי לא היו שני השבטים במספר השבעים. ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו [צ]ובעד ביתו. כי פשוטו בית אביו. כי שלשה וידויין היו ואמר [ק]הכהן שהיא אשתו בכה [ר]בעדו. והיא נכללת עמו כי השנים ואשתו הוא האדם: (ב) ראובן. כל שהוא נע כו"ן זבולן בהכנם עליו אחת מאותיות בוכ"ל ולאוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שוא"ין נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת. כי אם היה בי"ת האות המשרת הכנם עליו יאמרו בזבולן. ואם כף או למ"ד כזבולן לזבולן

פירוש על אבן עזרא

[א](ויקרא י"ח כ"ז). [ב](שם שם כ"ט) גם קודם לו כתיב (שם פס' כ"ו). [ג](בראשית י"ט ח'). [ד](ש"ב כ"א כ"ב). [ה](בראשית ל"א מ"ג). [ו](מלכים ב' ד' כ"ה). [ז](זכריה ב' ח'). [ח]ר"ל בתנועה שלפני האחרונה. [ט](בראשית ט' ה'). [י](במדבר ל"ד ה'). [כ](יחזקאל י"ג כ'). [ל](שם שם יח). [מ](ד"ה א' כ"ח ט'). [נ](נחום ב' ח') שהוא מן לבבים סימן זכרים. שהם הי' מן לבבות ראוי להיות לבבותיהן. [ס](בראשית ל"ז י"ז) תחת אל דותן. [ע](יחזקאל ח' [ג']) תחת אל ירושלים. [פ](בראשית ט"ו י"ח) פי' עם אברהם. [צ](ויקרא ט"ז ו') ר"ל שדרשו חז"ל ביתו זו אשתו (יומא דף ב' ע"א). [ק]ר"ל כמ"ש אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב' י"ח). [ר]ר"ל נכללת במלת בעדו. ומלת ביתו פשוטו

ספורנו

(א) אלה. הזוכרים בכאן היו ראוים להודע גם כי כל אחד מהם ראוי להיות נחשב איש על שמו המורה על צורתו האישית ואלה כל ימי חייהם היו למאורות ולא יצא הדור לתרבות רעה. אמנם אחרי מותם לא היו הצדיקי' שבבניהם כל כך חשובים בעיני אלהים ואדם: (ו) וכל הדור ההוא. כל שבעים נפש שלא בא הדור לקלקול גמור כל ימיהם: (ז) פרו וישרצו. ואחר מתו כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים. שרצים לבאר שחת: ובכן (ח) ויקם מלך חדש על מצרים וכו'. אף על פי שהיה זכרון ממנו בדברי הימים למלכים בלי ספק נפרט בענין השדות אשר שם לפסק לא

פירוש רשב"ם

(א) ואלה שמות. מפני שרוצה לפרש ולומר ובני ישראל פרו וישרצו וגו'. הוצרך לכפול ולומר בבואם למצרים לא היו אלא שבעים. ואחר מות דור ההוא פרו וישרצו: ויקם מלך חדש. ונתחכם עליהם למעטם ולא הועיל לו: (ו) וכל הדור ההוא שבעים נפש:

יונתן בן עוזיאל

ואלה שמות וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר עִם אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ עָלוּ: (ב) רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: (ג) יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִין: (ד) דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: (ה) וַהֲוָה סְכוּם כָּל נַפְשָׁתָא נַפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שׁוּבְעִין נַפְשָׁתָא עִם יוֹסֵף וּבְנוֹי דַּהֲוָה בְמִצְרַיִם: (ו) וּמִית יוֹסֵף וּבָתְרֵיהּ מִיתוּ כָּל אֲחוֹהִי וְכָל דָּרָא הַהוּא: (ז) וּבְנוֹי דְיִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִיתְיְלִידוּ וּסְגוּ וְאִתְקִיפוּ לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן: (ח) וְקָם מַלְכָּא חֲדַת כְּמִין שֵׁירוּיָא עַל מִצְרַיִם דְּלָא חַכִּים יַת יוֹסֵף וְלָא הַלִּיךְ בְּנִימוּסוֹי:

ירושלמי

(ח) וְקָם מַלְכָּא בְּשֵׁירוּי עַל מִצְרַיִם דְּלָא חַכִּים יַת יוֹסֵף וְלָא הַלִּיךְ בְּנִימוּסוֹי: (ט) וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין יַתִּיר מִנַּן: (י) אִיתוֹן כרון

בעל הטורים

(א) **ואלה** שמות ב״י הבאים כ״ף עבים. שלף כשהיו בשבים שמות ב״י לא שינו שמותם שבשביל ג׳ דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו שמותם כו׳ וג״כ ואלה וא״ו מוסיף על ענין ויחם יוסף ואלה שמות בלוה לכם שלא ישנו שמותם ואמר לכם אע״פ שעינו שמי לפנה מענם אתם אל תשנו שמותיכם. ישראל הבאים כ״ח וס״ח שלה שילה. את יעקב איש ק״ם שבא לומר לך שבשביל שבט ושילה שאמרו במצרים נגאלו. הפסוק מתחיל בוא״ו ומסיים בוא״ו כנגד י״ב שבטים משל לבונה פלטין בעמוד אחד ונפל ומזר ובנה בשני עמודי׳ ונפל בב׳ עמודים ונפל מה עשה בנאו בי״ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק ילא מהם פסולת עד י״ב שבטים שלא היה בהם פסולת. והו וו׳ העמודים שהם עמודי העולם: (ז) פרו וגו׳ במאוד מאד ב׳ לשונות הן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס א׳: (ט) אל עמו עי״ן מקומה אמר בשבטים

יונתן

(ו) ומית יוסף ובתריה וכו׳ דאין לך קלר ימים בשבטים ממות יוסף: (ח) כמין שירוית פי׳ בתחילה כדכתבנו כמה פעמים וכאן פ״ל כמ״ד שנתחדש גזירותיו לכן תרגם כמין שרוית שר״ל מלך לאשון היה ושב לקדמותו כאשר היה בתחלה אשר לא ידע יוסף. בנימוסוי כבר פירשנו בחקיו שכמה טובים עשה יוסף לעובות ישראל כנודע מתוך סיפורי פרשיות שעברו דהא אל אותם: בהילין

אבן עזרא

לזבולן. ואם ר״ל יאמרו שורק תחת חירק כאלו הוי״ו בקריאת אל״ף כמו וזבולן. כי המלה חרלה כקריאת אל״ף או [ש]זבולן. ואם היה האות הראשון יו״ד כמו יהודה שהיו״ד מאותיות הנעלמות יעלימוהו כמו נעלה [ת]ביהודה. ביהודה. ליהודה [תת]נחשון. כי עתה היו״ד הוא נעלם ואינו נזכר ונכנס בשפה. גם ככה עם וי״ו [א]ויהודה. והנה נכתבו השבטים הנה כסדר [ב]תולדותם: (ג) יששכר. בעבור התפארות שני שי״ן קמצו האחד שהתפאת כדרך מצלצלים [ג]שיקרא מצלצלים. ואין שי״ן כמוה במקרא. ומנהג העברים בהתחבר וי״ו עם אחד מאותיות השפה שהם במ״ף [ד]סבירי הוי״ו ימעו אל״ף נוסף בקריאה וינקדו הוי״ו בשורק כמו ופרו [ה]ורבו. ומלאו בתי מצרים. וככה ובנימין. בעבור היות בנימין בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות: (ד) דן. בהתחבר השמות הם על משה דרכים וכולם נכונים. האחד כמו עילם ואשור [ו]וארפכשד. והשני בנך ארגמן [ז]בכקתם ונוץ. השלישי אודם [ח]פטדה וברקת. הרביעי דן ונפתלי [ט]גד ואשר. החמישי מר ואהלות [י]קציעות. הששי אדם [כ]שת אנוש: (ה) ויהי. מלת יוצאי היתה ראוים להיות כמו. ירב [ל]המשא עליו. ובעבור היות הה״א מן הגרון. פתחו במלת יוצאי היו״ד הראשונה בקמ״ץ [מ]קטן יוצאי. והיה ראוי להיות היו״ד השסכן בשו״א [נ]גם נראה. כמו הבי״ת במלת ירב והיה ראוי להיות יוצאי. רק יכבד על [ס]הלשון על כן [ע]העלימוהו. וננקד הה״א [פ]בחטף. על כן בו [צ]יוצאי. כי הוא אחר ויהי. ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו״ד בשו״א. יוצי [ק]כן וי׳. על כן אין בבנין הקל מעל שיהיה האות השלישי בשו״א רק זאת [ר]הגזרה. וגזרת ויחי יעקב. והיה זה כי השתים האותיות [ש]שלו שרש מלה הפתי גזרות. ויחי. ויהי. השתי האותיות הם מאותיות [ת]הנוח. והם יו״ד ה״א. היה חיה. ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמים שאינם נראים בסוף המלה [תת]בא האות השלישית שהוא היו״ד עליהם בשו״א ולא כן בכל הגזרות בבנין [ב]הקל: יצאי ירך. כמו לקרוב אליו אבר שמוליד כמו לסמך את [ג]רגליו: כי שתים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונה. על כן כתב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו [ד]למעלה ופרשה הראשונה ויגם אליו כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים [ה]ושלש. ובעבור השבטים נפש ילדו אשותיך [ו]מצרימה. כי נפש [ז]היתה ליעקב. ויוסף שהיה במצרים במספר הוא ושני בניו: (ו) וימת יוסף. אב ובנו שתי [ח]דורות. ובעבור שהיה איוב אחרי שבותו מאה [ט]וארבעים שנה והוא ראה ד׳ דורות. וקדמונינו ז״ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשרה ואין מספר [ח]שנות אלה כאלה: וטעם וימת יוסף. כי מת בגדולתו [ט]גם אחיו לא ראו ימי הרעה: וטעם וכל הדור ההוא. על המצרים כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף: (ז) ובני ישראל פרו. הולידו כעץ יתן פריו: וישרצו. כמו ישרצו [י]המים. רק הראשון מהפעלים העומדים בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב. והשני מהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שבר. אכל את הלחם. שמר את הדבר. שבר את החמור. אלו נקראים פועל יוצא. והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים. וזה השני וישרצו מהפעלים העומדים. והנה זו הגזרה כגזרת שב. פעם עומד כמו ושב [כ]וקבצך. ופעם יוצא כמו ושב יי׳ אלהיך [ל]את שבותך. אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד׳ בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים טעם עד [מ]שבעה יגיעו בבטן אחת: וירבו. שלא היו מתים כדרך [נ]עם רב: ויעצמו. שהיו בעלי עצם חזקים. ומלת במאד מאד שלא היו יכולים להיות יותר. ובי״ת במאד כמו בי״ת ויעצמו [ס]בראשונה. כי כתוב בראשונה [ע]ויעצמו: ותמלא הארץ. ארץ גושן היא [פ]רעמסס. בעבור כי הראשון שתחת העי״ן שהוא דבק עם [צ]הרי״ש יקרא נע והשני תחת המ״ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה: (ח) ויקם מלך חדש. פירושו [ק]כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה. על כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני [ק]את עבדי: (ט) ויאמר אל עמו. המצריים: הנה עם. מלת עם איננה סמוכה [ר]רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אחים

פירוש על אבן עזרא

סמוכו בים אחיו. [ש]או זְבוּלֻן ונקרא אלף בנוכה. וכ׳ רד״ק ז״ל במכלול דף פ״ו ח״ל קריאת הוי״ו הזאת אלף מרוקה בקבלה כמ״ש המורה ר׳ יהודה ז״ל כן יכשנו מקדמונינו דור אחר דור עכ״ל. [ת]כמלה בִּיהוּדָה (ישעיה ז׳ ו׳). בִּיהוּדָה. [תת]לִיהוּדָה נחשון (במדבר ח׳ ז׳). [א]וִיהוּדָה. ר״ל בכולם היוד אינו ניכר ונכנס בשפה. [ב]ר״ל דהיינו בני הגבירות לבד ותרי השפחות לבד כמ״ש אחר זה. [ג](ד״ה ב׳ ה׳ י״ג). [ד]ר״ל כי בומ״ף ממולא א׳ שהיא השפה. [ה](ירמיה כ״ג ג׳) נקראת באל״ף בנוכה או פָּרוּ. וכן וּמָלְאוּ בתי מצרים (להלן י׳ ו׳) או מָלְאוּ. וככה או בִנְיָמִין. [ו](בראשית י׳ כ״ב). [ז](יחזקאל כ״ז ט״ז). [ח](להלן כ״ח י״ז). [ט](בפסוק זה). [י](תהלים מ״ה ט׳). [כ](ד״ה א׳ א׳ א׳). [ל](דה״ב כ״ד כ״ו) יִרֶב וכו׳. [מ]ר״ל בפתח קטן. כ״ל במגול יְהִי. [נ]ר״ל שאין דרך היו״ד לנוע אחר שנוע. [ס]ר״ל הכימו יו״ד השוכבו בלי נקוד. [פ]ויו״ד הראשון בשו״א. אמר וַיְהִי (בראשית ל׳ ל״ד). [צ]אלו יְהִי (תהלים ל״ג ט׳) ק׳ יְהִי בֶן ה׳ מאות (להלן ז׳ י׳) [ר]ר״ל ויחי. ונזרת ויחי יעקב (לעיל מ״ז כ״ח). [ש]ר״ל היו״ד והה״א מעורש היה. חיה. [ת]ר״ל אותיות אהו״י. [א]כמו אבי אחת. בא חלום המשרה כו׳ בסוף [ב]ר״ל כי לא כמלאת מלה שההייגה אותיות אית״ן מסקל נקודות בשו״א חוץ מעורש היה. חיה. שאם הסיבוי״ד ההפוך לעולם אית״ן בסוף. וַיְהִי. וַיְחִי. רק בהפסק. וַיֶּהִי. וַיְחִי. [ג](ס״א כ״ד ד׳). [ד]ר״ל כבר מבואר בפרשת ויגש במספר שבעים נפש. [ה](שם מ״ו ט״ו) ע״ש. [ו](דברים י׳ כ״ב). [ז]עיין (בראשית מ״ו כ״ג) מובא כזה ועיין שם בפי׳ על כ״א. [ח]יוסף וכו׳. דייק כפול לשון וכל הדור ההוא א״ו הוא הדור אחר. [ט](איוב מ״ב ט״ז). [ח]בסוף פי׳ איוב כתב הוא ז״ל שיש רוצים להוכיח עמ״ש ויחי איוב אחרי זאת ק״מ שנה וירא את בניו ואת בני בניו ד׳ דורות. כי ד׳ פעמים-לה׳ הוא ק״מ. שהדור הוא ל״ה שנה. והוא לא כן יחשוב. ואדרבה מזה מוכח שאין חשבון הדורות כפי מספר השנים. שהרי המלים הכתות ימי שנותיו הקודמים. ואם הוא כדעת הי״א כלה יותר מארבעה דורות. א״כ פי׳ הכתוב וירא את בניו וכו׳ שהוא היה דור אחד. ובניו דור שני. ובני בניו דור שלישי. ודור רביעי נכלל בבני בניו. ואל״ל בני בני בניו. כי הכתות מעיד שראה ד׳ דורות. ועוד ראיה מדברי קדמונינו ז״ל וכו׳. וא״כ איננה ראיה לי״א לחלק אותן ק״מ שנים. [מ]ר״ל שכבר אמר שמת סוף ס׳ בראשית אלא להורות שמת בגדולתו. ומה שמזכיר הדור אחריו עבור המצרים אשר שכחו גדולת יוסף. [י](בראשית א׳ כ׳). [ס]וכבר העיד אלכלקי׳ שראה אשה שילדה עשרים בנים בארבעה פעמים ומיו. וגם העיד שראה אשה שהפילה שנים לורות מצויירים בצורות אדם בבית אחד. [נ]ר״ל שלא מתו לפי ערך הרבוי רק מעט מהם לכן וירבו מאוד. [ס]והוא נוסף. כמו בי״ת ויקעו בראשונה (במדבר י׳ י״ג). [ע](שם ב׳ ט׳). [פ]היא רַעְמְסֵס כמ״ש במיטב הארץ וכו׳ ישבו בארץ גושן (בראשית מ״ז ו׳) וכתיב ויושב יוסף וכו׳ במיטב הארץ בארץ רעמסס (שם פסוק י״א) וע״ש. [צ]ר״ל כי הוא מחלוקת במס׳ (עירובין כ״ג ע״א). ובמס׳ (סוטה י״א ע״א) בין רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו. וע״ז פי׳ הרא״ס ז״ל כמשמעו. [ק](ש״א כ״ג ס׳) וזה כלפי׳ שמלת ויקם משמעותה שסוקם על אף שלא הי׳ מזרע המלוכה. גם מלך חדש מקיים לזה. [ר]כמו שעמת שרי שהוא סמוך ופי׳ שפחה

פירוש רשב״ם

(ז) פרו. בהריון. וישרצו לידה. שלא יכלו ברחם. שבכל מקום קטנים קרויין שרץ על הארץ: וירבו. גדלו ונעשו הקטנים גדולים ולא מתו בקטנותם

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃ יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ

מצרים

אתקלום

סגן ותקיפין מננא׃ י הבו נתחכם להון דלמא יסגון ויהי ארי יערעננא קרב ויתוספון אף אנון על סנאנא ויגיחון בנא קרב ויסקון מן ארעא׃ יא ומניאו עליהון שלטונין מבאישין בדיל לענואהון בפלחנהון ובנו קרוי בית אוצרא לפרעה ית פיתם וית רעמסס׃ יב וכמא דמענן להון כן סגן וכן תקפין ועקת למצראי מן קדם בני ישראל׃ יג ואפלחו מצראי ית בני ישראל בקשיו׃ יד ואמררו ית חייהון בפלחנא קשיא בטינא ובלבנין ובכל פלחנא בחקלא ית כל פלחנהון דאפלחו בהון בקשיו׃ טו ואמר מלכא דמצרים לחיתא

יהודיתא

מסרה י נתחכמה, ל' [חסר במסב ונפי לדעת המ"מ]. ירבה, ס'. תקראנה, [כ"ב בגי' כתובה וס' בסוף]. ונוסף, ג' ב' פסוקין וס'. [א"ו]. שנאינו, [מ"ו ומ"י]. ונלחם, ב' פסק. יא וישימו, [ע"י]. מסים, ל' [ס' בדגש לשמאן לוה הכפל וי"ם] ענתו, ב' וחסר חסר. בסבלתם, [ס"ו]. מסכנות, ל' מלא בלו', פתם, ל' וחסר [דחסר]. רעמסס, ל' כפי [ור"ל כפ"ס בחוה מם לפי שהפין נפתח כי הוא שם עיר ואחרים בב' מולין]. יב ירבה, ס'. ויקצו, ב' וחד. יג ויעבדו, ל' וס'. יד וימררו, ל' [לרעת ס"ם סל בחול לבי' כמכסנו]. בעבדה, [ב' פעמ' ליתנה ועבודה ס"ן]. עבדו, ג' בלי'

תרא הבה נתחכמה שם. וישימו עליו שם. וכאשר יענו שם. ויעבדו מצרים שם. וימררו את שם. ויאמר מלך שם.

רש"י

שנתפרשו גזירותיו (סוטה יא): אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע (כ"נ רא"ם): (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם. נתחכמה מה לעשות לו; (ס"ל) ור"ד נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת ברש"י ישן): ועלה מן הארץ. על כרחנו. ור"ד כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה: (יא) עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענתו בסבלתם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן (ישעיה כב) לך בא אל הסוכן הזה גזבר הממונה על האוצרות (ס"ל): את פתם ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אתו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוח הקודש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקצו. קצו בחייהם. (ויש מפרשים המצרים בעיני עצמם וק"ל). ור"ד כקוצים היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (טו) למילדת. הוא לשון מולידות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: שפרה. יוכבד. על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות

תינוק

רמב"ן

שפרשתי: (י) הבה נתחכמה לו. לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם הוא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה אבל אמר שיעשו דבר בחכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל בהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה. ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפי' היולדות עצמן לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחי' אשר לו להכנס בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו. ונראה שעמד זה ימים מועטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה וכשנולד משה נראה שנתבטלה אולי בת פרעה בשמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו או שהיה על פי האצטגנינים כדברי רבותינו כי הכל הסכימות עליהם שלא יודע הטעם. וזה טעם מאמר השוטרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם כי עתה יוכיחו בהאשם אותנו וימלאו חמס כי אנשנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל לא ימחו עוד לעשות במחתה: ועלה מן הארץ. על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה לשון רש"י ואם כפי' הרב היה אומר ועלה על הארץ כי כן הלשון בנושאים. עלה נבוכדנצר מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם ויתפשם: עלה רצין מלך ארם על ירושלים למלחמה. ואולי יאמר ועלה עלינו מן הארץ אשר הוא יושב בה ירמוז לארץ גושן. ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בז ויעלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתינו ממנו ולהלחם בו והיא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים. אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות. וכן וטעמו להם כלאם אחד ועלו מן הארץ. שישימו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה: (יא) שרי מסים למען ענותו. שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך ומינה על המס שרים מן המצריים

שיקחו

ספורנו

לא עלתה על לב המלך הקדם אפשרות היותו מזה העם והיה עם זה ראוי לשאת פנים לעמו בעבורו: (י) הבה נתחכמה לו. לבא עליו בעקיפין: ועלה מן הארץ. מעלינו מבלתי שנגרשם בכח בלתי שום מכשול' לתת אותנו לשמצה בקמינו. וזה נעשה: פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה. כי תקראנה רעות וצרות של איזו מלחמה כמו. ותכל דוד. נפש דוד: ונוסף גם הוא על שונאינו. כי בהיותם נבדלים ממנו במילה ובלשון ובדעות העברים באופן שלא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם הם לנו לאויבים בלי ספק ויגלו שנאתם אז בעת צרות מלחמה: (יא) למען ענותו. כדי שיסכימו לצאת אל ארץ אחרת: ויבן ערי מסכנות. והם קבלו עליהם לעם לבנות את הערים: (יג) ויעבידו. בשראו אותם מבזים עצמם לשאת ססותם שמו אותם לעבדים וזה כי כפי מה שהיו עוסקים מלאכה על מלאכה כן אבדה עצמם ויבאו מרעה לרעה: (יד) וימררו את חייהם. כאשר הוסיפו לשאת בדעות ובמעשי' כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו

ואומר

בְּדִין נִתְיַעַט עֲלֵיהוֹן בִּדְהִלֵּין דִּינַן גּוּעַר יַתְהוֹן קֳדָם עַד לָא יִסְגוֹן וְיִהְוֵי אֲרוּם יֶאֱרַע יַתְנָא סִדְרֵי קְרָבָא וְיִתּוֹסְפוּן לְחוֹד הִינוּן עַל סַנְאִינָן וְיִשֵּׁיצוּן יָתָנָא וְלָא יְשֵׁיירוּן מִנַּן אוּף לָא חַד וּמִן בָּתַר כְּדֵין יִסְקוּן לְהוֹן מִן אַרְעָא:

(י) וְיִקְטְלוּן יָתַן וְיִסְקוּן לְהוֹן בִּשְׁלָם מִן אַרְעָא:

(יא) וְשַׁוִּין עֲלֵיהוֹן רַבְרְבָנִין מַפְלְחָנִין מִן בִּגְלַל לְמִצְעָרָא יַתְהוֹן בְּשִׁעְבּוּדְהוֹן וּבְנַיִין קוּרְיַין תְּלִילִין לְשׁוּם בֵּית אוֹצָרוֹי דְּפַרְעֹה יַת טָאנִיס וְיַת פֵּלוּסִין:

(יא) יַת טָנִיס וְיַת פֵּילוּתִין:

(יב) הֵיכְמָא דִּמְעַנַּיִין לְהוֹן הֵיכְדֵּין הַווֹן סָגַן וְהֵיכְדֵּין הַווֹן תַּקְפִין וְאִיתְעַקוּ מִצְרָאֵי בְּחַיֵּיהוֹן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וְשַׁעְבִּידוּ מִצְרָאֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ: (יד) וְאַמְרִירוּ יַת חַיֵּיהוֹן בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבִלְבֵנִין וּבְכָל פּוּלְחָנָא בְּאַנְפֵּי בָרָא יַת כָּל פּוּלְחַנְהוֹן דְּהִין מַפְלְחִין בְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ: (טו) וַאֲמַר פַּרְעֹה דְּמִדְּהֲוָה חָמֵי בְּחֶילְמֵיהּ וְהָא כָּל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם קַיְימָא בְּכַף מוֹדַנְיָא חדא

בעל הטורים

בשבטים כמו ילדו לכאן וכבר נאמרו ממנו: (י) הבה עולה י"ב כלומר שנסתכם על י"ב שבטים. והיה כי תקראנה מלחמה שהי' ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם. ונוסף. ב' במסו' הכא ולידך ונוסף על נחלת המטה (הפרה). יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא) שאמרו מצרים שיגבהו אותנו מן הארץ ומוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסף עליהם ככם אלף פעמים: (יא) ענכו ב' במסורה הכא ולידך גבי אמנון ותמר (ש"ב י"ג) לומר לך מה התם לענין ששמים אף הכא היו מענים אותם כדי למעכן מששמים לגפלן מפריה ורביה: רעמסס. לשון רמסה מסרוסם: (יג) בפרך בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבח. בחמר הסר והוא לוסיום ברמ"ח ברמ"ח איברים. ולארבעה מיני עינוי בפסוק וימררו את חייהם. בעבודה קשה. בחומר ובלבנים. ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. לכך היתה כל מכה ומכה על ד' מכות ולמ"ד של ה' מכות השיב כמי ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך:

יונתן

(י) בהילין דינין פי' בלשון דינין ועיין בכס"י והוא בפרק קמא דסוטה הבה נתחכמה לו במה נדונם בלא הבה ה' בלא יבא וגו'. ויסילון יסגאי דלא קבילה ליה בכס"י אלא פי' ועלה על ישראל וא"ב יקשה וכי לפי שילחמו בנו יעלו אלא שיסמדו אותנו שימרדו הארץ ואמ"כ יעלו: (יא) פלילין פי' הזקים ובצורים: (טו) בכף מודנא פי' ספעמים

אבן עזרא

אביה אשר [יו]אביה. אשר השאלו אבותי לפניו [ש]אברהם ויאסק: ממנו. כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן [שש]לרבים הנו"ן רפה. כמשפט לספרים ביט ובין. ממנו [ת]פנה. שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בספר [א]במדבר שהוא דגוש כמשפט. וכל ספרי מערב שאינן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין שהוא סימן לשון רבים. והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הסך [ב]המנהג. כי מלת אני רפה. וכן מלת נחני [ג]יי'. והנה מלת מן [ד]כמולם. ודגש הנו"ן ממני לשכרון הנו"ן האחר כאלו היה ממנני. כי הנו"ן הראשון חבא עם אות המ"ם כאילו היא מן נו"ן ני לסימן המדבר. אם כן יהיה אים [ה]ממנו. שהוא לשון רבים כאילו הוא ממננו. וטעם נו"ן ממנו דגוש להתבלע הה"א [ו]בשמרון. כי יאמר מן ישמור [ז]ישמרו. אשר [ח]יקראו. אויב [ט]ירדפו והוא המעט. כי הרב [חח]ישמרהו. רק ישמרו דרך קצרה. כמו והנהו עושה מלאכה שהיא כמו והנה הוא. והב' [ט]נגב. ופעמים יוסיפו הנו"ן ישמרונני [טט]ולא ימלאונני. תברכני נפשך. כמו תברכנני. זובם תודה יכבדנני. ימוננהו יבוננהו. יצרנהו. ופעמים יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנהו [י]בעליו: (י) הבה. הנה את [כ]אשתי. לשון זכר והוא הנכון. כמו לכה נא. עמנו. ולנקבה הבי [ל]המטפחת. לכי ובאי. בעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה [מ]נרדה. ולנקבה הבה [ס*]נא אבוא אליך. כמו לכה [*]נשקה את אבינו יין: נתחכמה. נבקש דרך [**]חכמה שלא ירבה: לו. בעבורו כמו אמרי [נ]לי. דע כי כל הפעלים עוברים או עתידים עם הפועל בכמה. פי' עם דבר הנגזר מן הפועל שהוא אשר הוא השמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת [ס]ברך. [*ס]וברך ולא אשיבנה. והטעם וברך ברכה. והנה ובכוב יועלים [*]תקום. והפלם יועלים עילה תקום. והנה כי תקראנה קורות מלחמה. א"ר מריכוס כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו. ודבר הנה שלא יכשיל השמן פיהו. ולפי דעתי [ע]אין צורך: (יא) מסים. רבים והאחד מס וכמו [פ]פתים [צ]פת והם מפעלי [צצ]הכפל. וטעם ענותו ליבש זרע הזכרים: מסכנות. אוצרות וכמוהו אל [ק]הסוכן. והוי למלך [*ק]סוכנת. שומרת האוצר ולא יודע לכל והנה בסיקן: רעמסס. בפתחות העי"ן. ואיננו [ר]מקום ישראל: (יב) וכאשר יענו אותו. אע"פ שהיה בעבור בן ירבה כימים אשר לא עונה: יפרוץ. שעבר הפסוק בפריה ורביה. כמו ופורץ [ש]גדר: (יג) ויעבידו. רצות רבות שדם עליהם בראשונה לעשות מלאכתו. וכאשר ראה שלא שכר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר משק העבדים וזהו בפרך. והוא כדברי המתרגם [ת]אלמית. ולומר בשיוע [א]פרוכים. איננו נכון [ב]בלל. וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן ממונות על כל המילדות וצוה להרוג כל הזכרים הילודים: (יד) וימררו. ידוע הוא כי הת"יו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו [ג]מועדות [גג]ומועדים. ודרך חכמי הסרד כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השרש. ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו. כי יסיד מן מועדות מועד לא מועדה. כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומים ומתקומות מקומה. אולי יסקם פיהו וידאה כי מן בכור יאמר בכורים. למכה מצרים [ד]בבכוריהם. והנה זבכורות [דד]בקרך. אם כן יהיה היסיד בכורה. והנה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה. וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה. והסכן כלל את כל עבודתם לצרכיהם: אשר עבדו בהם. ישלחו בעבור [ה]שנים עבדו בהם בפרך. תוזת עבד בלא בי"ת אסריה היא עבודת העבד. והנה [ו]עבדתיך. ואם אסריה בי"ת הוא על ב' דברים. האחד בעבור כמו ויעבד ישראל [ז]באשה. והשני לא תעבד בו [ח]בפרך. כדרך אשר לא [*ח]עובד בה. והנה אשר לא יעבד [ט]בו. כי כתוב והארץ הנשמה תעבד. ועל הדרך הזה כנושה כאשר נושה בו: (טו) ויאמר מלך

[**]כי ה פי"ו שלא ל"נ. ואם היה ל"ו היה ל"ל נחכמה. ככתב אמרתי אחכמה (קהלת ז' כ"ג). ע"כ מפרש כי הוא מורה על דרך ל"נ.

פירוש על אבן עזרא

שמשה של שרי ואם היה פה סמוך הוא הכוגם עם של ב"י. [יו](להלן ב' י"ד) פי' למה נקרא אביה כי אלי ממנו. [ש](בראשית מ"ח ט"ו). [שש]ר"ל רבים המדברים. ופי' ממנו (פסוק סוגו). [ת](זכריה י' ד'). [א]ופי' ממנו (פסוק איהם) ונקרא אצל המדקדים יחיד נסתר. [ב]כי ראוי להיות במ"ם אחד כמו מה מני יהלוך (איוב פ"ז ו') שהדגש מורה על נו"ן מן. ומו"ן הכנוי נִי מן אני. [ג](בראשית כ"ד כ"ז). [ד]ר"ל במלת מִמֶּנִּי המ"ם הב' והנו"ן דגושים. ודי בדגש המ"ם לבד להוראת מלת מן. [ה](שם כ"ג ו'). [ו]כי נמלא שמן מנהו (איוב ד' יב) ודגש הכנוי תחת הה"א. [ז]כי יאמר מן יִשְׁמוֹר יִשְׁמְרוּ. [זז](ירמיה כ"ג ו'). [ח](הושע ס' ג'). [חח]ר"ל על הרוב. יְשַׁמְרֵהוּ, רק יִשְׁמְרוּ דרך קצרה כמו וְהִנֵּהוּ עושה מלאכה (ירמיה י"ח ג'). שהוא כמו וְהִנֵּה הוּא. [ט]וְהִגּוֹ נגב (במדבר כ"ג י"ז). [טט](משלי א' כ"ח). תברכני (בראשית כ"ד י"ט). זובח (תהלים נ' כ"ג). יצרנו (דברים ל"ב י'). [י](להלן כ"א ל"ו). [כ](בראשית י"א ז'), לכה נא (במדבר כ"ג כ"ז). [ל](רות ג'. ט"ו). לכי ובאי (ש"א א' י"ג). [מ](בראשית י"א ז'). [*מ]הבה וכו', (שם ל"ח ט"ז). [*]נשקה וכו' (שם י"ט ל"ב). והוא כ"כ הה"א מורה לְלשון נקבה. וכן מורה ל"ו בפס' לכה נא וכו'. [נ](שם כ' י"ג). [ס](במדבר כ"ג י"א). [*ס]וברך וכו'. (שם שם כ"א). [*]תקום (משלי טו כ"ב). [ע]ר"ל כי פי' ועלה כמשמעו. וכן ס"א ורב"ע וירושלמי. וכן פירש"י ורשב"ם ז"ל. [פ](ויקרא ב' ו'). [צ](בראשית י"ח ה'). [צצ]ר"ל כי סַמִּים שרשו מסס. ופתים שרשו פתת. [ק](ישעיה כ"ב ט"ו). [*ק]סוכנת (מ"א א' ד'). [ר]ר"ל כי אם מערי מסכנות פרעה. ולא כמש"כ (בראשית מ"ז י"א) רַעְמְסֵס. [ש](קהלת י'). [ת]בקשיו. [א]ר"ל במסורה לשנה כלשון דסכוכה. ואם פרוכים יהי' בכוכים. [ב]ר"ל כי הפעל ממנו לא נמצא במקרא. ולא נוכל לבמת עליו בנין בלשון הקודש אם לא מלאנו רמז במקרא. וכן פי' הר"א ז"ל בספר מאזנים בשער השמות. והפייטן שמש לשון רז"ל יצאה שהאש ופרכם. (משנה בבכורים ל"ו ע"א). [ג]ולמועדות (ד"ה ב' ס' י"ג). [גג]ולמועדים (בראשית א' י"ד) ור"לם מלה ובלבנים. [ד](תהלים קל"ו י'). [דד](דברים י"ד כ"ג). [ה]ר"ל על העובדים כאמר אשר עבדו בפרך. על המעבדים עבדו בהם בפרך. (עיין מכלל יופי פ' בהר). [ו](בראשית ל' כ"ו). [ז](הושע י"ב י"ג) פי' בעבור אשה. [ח]ר"ל עבודת עבד (ויקרא כ"ה ל"ט)[**]. [*ח]עובד וכו' (דברים כ"א ג'). [ט](שם שם ד') ר"ל כיאמרו אל נחל איתן אשר לא יעבד בו. ענינו לא יהיה נעבד ע"י שום אדם בו וכלומר לא קיבלה עבודה ממנו וקרא הנחל בשם שדה

[**]והוא מורכב נ"כ מפסוק סרדה בו בפרך (שם פס' מ"ג) ור"א מרכיב ב' הפסוקים.

פירוש רשב"ם

בקטנותם: ויעצמו שלא מתו אנשים. אלא היו הרבו ועצמו במאוד מאד עד שנתמלאה הארץ אותם. וכן והחצר מלאה את נוגה כבוד ה'. כמו מילאה. וכן ושוליו מלאים את ההיכל כמו ממלאים את ההיכל (י) נתחכמה לו. שלא ירבה. שאם ירבה והיה כי תקראנה מלחמה משנאינו. כמו ידה ליתד תשלחנה. מצינו לשון יחיד אצל רבים: כי תקראנה. כי תארענה כמו מקראי קודש. מארע קודשא לשון מאורע: ונלחם בנו ועלה מן הארץ. לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו וקרא לי' מלכותא קטיעא: (יא) מסים. מן הכפולים הוא מסס. כמו פתות אותו פתים. מן פתת: מסכנות. אוצרות. כמו אל הסוכן הלז לשבנא אשר על הבית: (יב) כן ירבה. כמו כן הרבו כטלפנים: ויקוצו בחייהם. כמו קצתי בחיי. וכן אשר אתה קץ מפני שני מלכיה: (יג) בפרך לשון שברון הוא. בתלמוד מפרכין באגוזים: (יד) ובכל עבודה

מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה: טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה: יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים: שני יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים: יט וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם

תבוא

אונקלוס

יְהוּדָיָתָא דְּשׁוּם חֲדָא שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיָתָא פּוּעָה: טז וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן מוֹלְדָן יָת יְהוּדָיָתָא וְתֶחֶזְיָן עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא תִּקְטְלָן יָתֵהּ וְאִם בְּרַתָּא הִיא וּתְקַיְּמִנַּהּ: יז וּדְחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבַדָא כְּמָא דְּמַלִּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיָּמָא יָת בְּנַיָּא: יח וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא וַאֲמַר לְהֶן מָה דֵּין עֲבַדְתִּין יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְקַיֶּמְתִּין יָת בְּנַיָּא: יט וַאֲמָרָא חָיָתָא לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן

אנון

מסרה טו למילדת, [ס"ז וכו"ל דכותה והל' נמחג]. העברית, ד' ב"מ וחד מ"ל. שפרה, ב'. פועה, ל' ומ"ל. טז בילדכן, ל'. העבריות, [דין מ"ז]. האבנים, ב'. והמתן, ל'. ואם בת, ל' וחד לו בה. וחיה, ל' [מל ל"ב]. יז ותיראן, ל' וכ"כ [כ"ל מ"ו וגו"ן מפוסק ולריך הקורא להמתין מעט, והרים במנח, והטעם כסה משום מבכ"י ונוסחאות יכל]. ולא עשו, ס'. אליהן, ד' מ"ל וס' ס'. ותחיין, ב'. יח להן, י"ד. עשיתן, ב' פותחם. ותחיין, ב'. יט ותאמרן, [כ"כ בכן פסוקים]. כנשים, ג'. המצרית, ל' וס'. העברים, ד' ס"ז. חיות, ל' רפי [חסים בקמץ וחיר רפי ומלרא ספ"ס במפה וי"ד דגושה].

ת"א ויאמר בילדכן את העבריות סוטה יא. אם בן הוא שם. ותיראן המילדת שם. ותאמרן שם.

רש"י

תינוק כבוכה (שם). פועה. לשון לעקה. כמו (ישעיה מב) כיולדה אפעה: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קוראו משבר. וכמוהו (ירמיה יח) עושה מלאכה על האבנים. מושב כלי אומנות יוצר חרש: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו לו אצטגניניו שעתיד לנולד בן המושיע אותם: וחיה. ותחיה: (יז) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון (סוטה שם) תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתן לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה א וכיולא בה משמשת ללשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן והשלכנה אותי אל עמי לשון עבר שלחתם. כמו ותשלחו לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חייתא. ור"ד (סוטה שם) הרי הן משולות כחית השדה שאינן לריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כללן ויברך אותם ועוד

כתיב

רמב"ן

שיקחו מהם כרצונם אנשים לפי העבודה שליחות חדש או יותר יהיו בבנין המלך ושאר הימים בביתו והשרים השלה לו אותם שיבנו ערים לפרעה במס ויבן העם ערי מסכנות לפרעה במס הזה וכאשר ראו שלא הזיק זה לעם קצו בחייהם מפניהם וגזרו שיעבידו כל מצרים את העם וכל איש מצרי שיצטרך בעבודה ימשול לקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו וזה טעם ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. ועוד גזרו עליהם עבודות קשות בחומר ובלבנים כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס בונים הבנין ועתה נתנו העם בעבודה ולוו שיהיו מביאים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם ולא יתן להם מבית המלך רק התבן בלבד ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה כגון החפירות והוצאת הזבלים הכל נתנו עליהם וגם היו רודים בהם לרדוף אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים אותה וזה טעם את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. והיה המלך מפרנס אותם בלחם לר כמנהג לפועלי המלך וזה שאמר המתאוים שאמרו

זכרנו

אבן עזרא

מלך מצרים למילדות. שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר. וככה ראיתי היום במקומות רבים. וכאשר והנה היו בדרך קבלה כי נכון הוא: (טז) ויאמר בילדכן את העבריות. כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי. ועל אמונתו יקרא עברי. על כן. אבי כל בני עבר. בא מעבר הנהר. עבר נהר מאחי העברים: אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר. כמו מי אפסים. והנכון שהוא כמו באבנים והאל"ף שורש: והמתן אותו. בסתר שלא ידע הדבר כי שמם היה עושה. ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה. כי ה"א השרש מן היה ישליטוהו במי"ו כמשפט בסמוכים. ולכל חית הארץ. והיה כן בעבור שה"א והתי"ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה"א אבל לא במבטא. כי הבדל יש ביניהן בטעם כי תחלה תקרא ה"א וכשתמשך הנקודה תקרא תי"ו וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי. והכלל כי מלת חי גם חיים נפסק. כי הכחיש

הכפי

פירוש על אבן עזרא

שהוא ששם עובד. וגלי בי"ת שהוא בענין כמו והארץ הנשמה תעבד (יחזקאל ל"ו ל"ד). בהיא הנעבדת כדמות להאדון. וזה על דרך. ככושה כאשר משה בו (ישעיה כ"ד ב') כי הפסם הוא המלוה. ואמר משה בו הוא הלוה. כאשר הוא ז"ל כתב בפירושו לישעיה על זה הפסוק ואמר כנושה הוא בעל הממון. כאשר משה בו הוא שלוקח הממון על משכנו. וכן אשר עבדו בהם ר"ל אשר המצריים קבלו עבודה מישראל. יוכבד ומרים. כמ"ש ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג). (שם י' כ"א) ר"ל כי אמר משה בכתבו התורה כי שם בן נח הוא אבי כל בני עבר. והנה קרא בני עבר ישראל. בעבור אברהם אבינו שבא מעבר הנהר כאשר כתב הר"א ז"ל בפ' משפטים. ר"ל שם עבר נאמר על נהר שיש לו שני עברים כלומר כי כל עבר הוא נקרא עבר הנהר. הלא תראה שנקרא הר ההר מעבר הירדן. וכן יריחו נאמר עליו שהוא מעבר הירדן וזה כי כל נהר יש לו שני עברים מזה ומזה. (יחזקאל מ"ז ג') אפסי מי כהים. כי כף בלשון ארמי פס ידא. ור"ל כי המים לא היו מכסים כי אם פסות רגלים והאל"ף מוסף. וכן האבנים האל"ף נוסף. כמו באבנים ר"ל ב' אבנים. וכן הוא במכלל יופי שהוא כלי עשוי מאבנים על לורת ב' חלקים. והאשה עומדת ביניהם ע"כ. (בראשית מ' ל'). ויש מרז"ל שאומרים (בסנהדרין כ"א ע"ב) כי הכתב אשורי ממש. ויש שאומרים שמאושר בעניניו וז"ל ר"א בפ' ה לחום שהמכתב אשר בידינו הוא כתב עברי. לפי שמלאכי שיסליפו הה"א במי"ו כאשר יקמטו השלה כמו שכמה ישמרו חכמים לב. והנה אין הה"א קרובה ממולא התי"ו רק במעלה שלישים מהגרון כנגד האותיות. והנה הוא לפי דעתי בעבור השבתב ור"ל שהיא דומה לו ושוקיפו על הה"א מה שיורה על הסמיכות כי הוא אחריו ושבת"יו. ודעתו ז"ל כי לורת הה"א והתי"ו הם דומות. ולהיות התי"ו סימן הסמיכות הוסיפו עליה ושלריכו הקו ועקמוהו לורות שהכרמת על דבר שהוא אחריו. הנה נבין כי אחר שנתברר לנו בלי ספק התהלף התי"ו והה"א במלת וחיה נולחה הוא בעבור קרבתם במכתב זה לאות כי הכתב אשר בידינו הוא כתב עברי והם קרובי בכתבינו. לא כן בכתב שאר העמים. ומה שאמר רק במעלה השלישית ר"ל מאותיות הגרון שהם אחה"ע. ר"ל שלא נסתר חטיב התורה.

שם

ספורנו

ולומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים וכן היתה יד לריהם עליהם הלוך וקשה: (טו) למילדות העבריות. לאותן שהיו בעיר מצרים. כי אמנם בעם כל כך רב לא היו שתי מילדות בלבד. אבל אמר שנגדו במלך מילדות מצרים אשר שדבר לכן המלך בעצמו לא שם לבו לבטוח במילדי' שאר מקומות: (יח) מדוע עשיתן. שנגדתן בי. כי הנה השליחי לא מלאתם לעשות מצותי ובעשתי בכן שתמעיטו הילדים ומוסלתי ככוזב: ותחיין את

הילדים

חדא וסליא בר אימרתא בכף מודנא חדא והות כרעא כף מודנא מטליא בגויה מן יד שדר וקרא לכל חרשי מצרים ותני להון ית חולמיה מן יד פתחון פומהון ינים וימברים רישי חרשיא ואמרין לפרעה ביר חד עתיד למהוי מתיליד בכנישתהון דישראל דעל ידוי עתידא למחרבא כל ארעא דמצרים ובגין כן אתיעט פרעה מלכא דמצרים לחייתא יהודייתא דשמא דחדא שפרה היא יוכבד ושמה דתנייתא פועה היא מרים ברתה:

(טו) ואמר מלכא דמצרים לילדתא עיברייתא דשמה דחדא שפרה והיא הות יוכבד ושמה דתנייתא פועה היא הות מרים:

(טז) ואמר כד תהוין מולדן ית יהודייתא ותיסתכלן עלוי מתברא אין ביר דכר הוא ותקטלון יתיה ואין ברתא נוקבא היא ותתקיים: (יז) ודחילא חייתא מן קדם יי ולא עבדו היכמא דמליל עמהון מלכא דמצרים וקיימא ית בנייא: (יח) וקרא מלכא דמצרים לחייתא ואמר להון למא דין עבדתין ית פתגמא הדין וקיימתין ית בנייא: (יט) ואמרן חייתא לפרעה ארום לא כנשייא מצרייתא יהודייתא ארום זריזן וחכימן בדעתיהן הינין קדם עד לא תיתי לותהון חייתא הינין תליין עיניהן בצלו מצלן ובעיין רחמין מן קדם אבוהון דבשמיא והוא שמע בקל צלותהון ומן יד הינין מתעניין וילדן ופרקן בשלם: (יט) ארום תיין אינון עד לא יתי לותהון ילדתי אינון מצלן קדם אבוהו דבשמיא והוא עני יתהון ואינון ילדן:

בעל הטורים

האבנים שהולד נולד עם טיפת הילדה שהולכת של קנה ושמיתה תוך מעיו של הולד והבטים בו והבינה כוח לולד וזהו שפרה לשון שופרה ד"א למה נקראת שמה שפרה שמשפרת את הולד אף בגופו שמי' שפרה ע"ש שהקב"ה אמר השמים: (טז) על האבנים ב' במסורה ואידך על האבנים. והכא בית היוצר והכא עושה מלאכה על האבנים (ירמיה יח) כדאיתא בפ"ק דסוטה סימן גדול מסר להם בשעה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן ואבן באמצע אף האשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע ד"א מה אבן ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר: (יז) המילדת בגימ' יוכבד בת לוי. כאשר דבר אליהן בגי' שהגבן: (יח) עשיתן ב' במסורה מדוע עשיתן הדבר הזה. עשיתן תועבה (יחזקאל ל"ג) כדאיתא בפ"ק דסוטה שהרשה הבא למילדות מיהיו נמשום לו ואלין גבי עריות שנקרא תועבה כדכתיב כי את כל התועבות האל: ותחיין ב' במסורה נפשי פרשה כדאיתא בפ"ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם

יונתן

פי' בין אבוזים. ונוס כתמה פי' הכריש והמים: פי"ם ורמב"ם שמות מכשפי' והם תלמידי בלעם וכן הוא בזוהר: בלק ב"ם עיין הפלוס כתרגום זה עיין בילקוט המניח כן בשם ד"ס למשה. והכמו בפסוק שהשאלו כתיב ויאמר מלך מצרים למילדות ולא מדע מה אמר ולמ"ד הפסוק כתיב ויאמר בילדכן גם מה שהגיד הכתות מי המה עם השמם שפרה ועדיין לא מדע מי הם כי נחלקו רז"ל מי שפרה ופועה לכן נראה כי הפסוק לאשון עריין בפני עצמו ויאמר מלך מצרים ר"ל למכשפי' שאמר להם החלוף שמשובו בא המשכון שיקרא אל המילדות. ויש לומר ג"כ שבאלומו כלה שפרה ופועה דייק בשמותם שפרה כי בכף הפ' היה כל שאר ארג ארץ מצרים ובכף הב' טמיר קטן שופה לופק טמיד כמו כיולדה לשפה וכן רלה פלי' בר שארם' הרמז לגדולי ישראל כערין

אבן עזרא

חכמי הדקדוק. כי ולהכבד יפי. מבעלי השכל. וכמוהו כי אם חם [קק]ההכתק שהוא מן חמם. וחי כמו רבים חיים. ולפי דעתי כי זו הגזרה זרה ואם איננה [י]כן. ירחצו מחה פעל עתיד. כמו אמוב יחוב [יי]לחוב. היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי. או כמו [ש]טוב. טובו [ת]ציון. חבי [*ת]עיר. והנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה. אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה. כי מצאנו שיאמר אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה. וא"כ הוא מגזרת חיה כמו היה. ואף על פי שמצאנו שיאמר ולהכבד חי בלשון עבר לא נשים לבנו לזה. אע"פ שידענו שהוא מבעלי הכפל. והוצרכתי לומר ככה בעבור שראיתי כן אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף [תת]המלה. ואין טעמה עלי מלת [*]שלו. כי הוי"ו תחת ה"א. כי אותיות אהו"י מתחלפות או בו והעד. שלו כל בוגדי [ב]בגד. והוא מן שלה. והנה אפרש לך למה לא תמצא וי"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו [בב]נמצא. כמו עבדו [ז]ואמרו. וסימן לשון רבים פעלו [*]זרעו. וגם יש וי"ו נוסף כמו. בנו [גג]בנו. ואילו היה וי"ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי"ן שהזכרתי. יחיד ורבים ונוסף. ולא תדע המלה. גם ככה אומר לך באות יו"ד שלא תמצא שורש באחרונה כי הוא סימן יחיד מדבר ידי [ד]גם ידי. וסימן רבים בסמוך. ידי נשים [דד]רחמניות. וסימן נקבה. דעי [ז]זרעי. ויו"ד היחוס העברי או [**]העברים. גם מוסף נפעלים המגביהי [ל]להושיבי. גם בשמות בני [*ו]אחוט. גם במלות הטעם [י]זולתי. מני [ח]אפרים. ובעבור כל זה איננו ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו. על כן אמרתי כי מלת חיה והיא כמו היה והיה מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כאשר פירשתי: (יז) ותיראן. הפעלים הא"לף [ט]בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין. בכל כמן יאמר מהמשמן הלשון כי עם נוקב היה [י]לאחריך: (יח) ויקרא. הנכון בנות [כ]עות. כי המכתן מלותי. ואין הפרש בין נאמרנה [ל]עבר. כמו ותאכלנה [*ל]הפרות. ובין כשידבר עליהן לנכח עתן בהכנם הוי"ו [מ]הפתוח. והנה מדוע [נ]עשיתן ותחיין: (יט) ותאמרנה. לא עזרנו על מצותך כי העבריות אינן כמצריות כי כח חיים הכנס יש להם. ובא היו"ד רפה. מן כי [ס]חיות. והוא

פירוש על אבן עזרא

הם שלשה חיי מהכפולים. או היה מבעלי הה"א. [ק](בראשית י"ח י"ב). [קק](שם מ"ז י"ט). [י]ר"ל זהו שלא מבעלי הכפל כמו שמצאנו מסבב. אסוב יסוב לסוב. [יי]כולם משרש סבב הבאתי פה ג"כ אחוי וכו'. [ש](שיר ב' י"ז). [ת](תהלים מ"ח י"ג). [*ת]סובו וכו' (ישעיה כ"ג ט"ז) כולם משרש סבב. [תת]כי אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה. יש כאן חסרון. ור"ל כי אין יו"ד בכל המקרא שורש בסוף המלה. כמו שאין וא"ו שורש בסוף המלה. [א](איוב פ"ג י"ב). [ב](ירמיה י"ב ט'). [בב]ר"ל יחיד נסתר. [ג](לקמן כ' י"ד). וי"ו הכנוי ליחיד נסתר. [ז]ספרו וכו' (בראשי' א' כ"ו) כנוי לכוכבים רבים. [גג](במדבר כ"ד ג'). הוי"ו נוסף. [ד](בראשית מ"ב ל"ז) ידי. (דברים ט' פ"ו) ידי. [דד](איכה ד' י'). [ז]דעי וכו' (ש"א כ"ה י"ז). [**](דברים ט"ו י"ב). [ל]המגביהי (תהלים קי"ג ה'). להושבי (שם שם ח'). [*ו](בראשית מ"ט י"ח). [י](דברים א' ל"ו). [ח](שופטים ה' י"ד). [ט]ר"ל שאל"ף גם והסגו"ל תחת הרי"ש ותיראן כי שרשו ירא. ואם הסגו"ל תחת האל"ף ותיראן הוא משרש ראה. [י]ר"ל כי מה צורך להאריך כי מאחר שאמר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים. מה צורך להאריך ולכתוב ותחיין את הילדים. [כ]עתי שבלווי כתיב רק ויאמר לבד. ופה כתיב גם ויקרא א"ו הוא כמו ויקרא (בראשית ב' כ') והוא קריאת שם. והוכיחן על ב' דברים על מניעת הלוי. ושאר עמו להיפוך למיום בקום ועשה. [ל]ור"ל לא לפרש אחר מלת ותאכלנה וכו' היא התשובה בפעם הראשון (בפס' פ"ו). רק התשובה היתה בפעם ב' כי היות הכנס התשובה על מדוע ותחיין את הילדים כי חייהם אינם כחיי מצריים. ומדוע לא המתו הילדים הוא התשובה בפרס הנוא וכו' ולא תקשה מדוע כתוב ותאמרנה בלשון עבר. כי כן הלשון וכו'. [*ל]ר"ל דבור על הנסתרות. ותאכלנה וכו' (בראשית מ"א ד'). [מ]ר"ל וי"ו המהפך עתיד לעבר. ואין הפרש בין נסתר לנוכח. [נ]ר"ל שהוא דבור לנמצאות ושום במכתב ובמבטא למלת ותחיין שבפסוק הקודם שהוא לנסתרות. [ס]מן כי חיים הם (משלי ד' כ"ב) שפי' כח חיים והוא שם העצם. ואלה

ספורנו

הילדים. ולא די שלא עשיתן מצותי להמיתם כי גם נתתם עזר להחיותם: (יט) כי חיות הנה: בקיאות במלאכת המילדת ואם נמשן לעשות דבר או

פירוש רשב״ם

עבודה בשדה חריש וקציר: את כל עבודתם. עם כל עבודותם: אשר עבדו בהם בפרך. בהם בתוך העיר בפרך: (טו) למילדות העבריות. למילדות שהם העבריות. (טז) על האבנים. על המשבר. כדאמרי' באו בנים עד משבר. גם בכלי יוצר כתב בירמיה עושה מלאכה על אבנים: וחיה. טעמו למעלה. כמו מן ישב ישבה. אבל אילו חיה אלף שנים פעמים. טעמו למטה ולשון זכר שמורת עשה עלה ראה: (יז) ותיראנה לשון יראה. אבל ותראנה בלא יוד לשון ראיה שהרי יאמר ותראה: ותחיין. אין חילוק בין פעלו. לפעלתם: (יט) כי חיות הנה. בריאות ופקחות וממהרות לילד: ויעש

תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ: כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד: כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים: כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן: פ ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי: ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה

ירחים

אונקלוס

אִנּוּן עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חַיָּתָא וִילִידָן: כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחַיָּתָא וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא: כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין: כב וּפַקִּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְּיִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמְנֵהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן: א וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסֵיב יָת בַּת לֵוִי: ב וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר וַחֲזַת יָתֵהּ אֲרֵי טַב הוּא

ואטמרתיה

מסרה סנוס, [מ"ו]. אלהן, ל' וס' [ומסרה מ"ג]. וילדו, ל'. ב וייטב, ל'. כא יראו, ז' בלי' יראים אלהים. להם, [כ"כ במ"ס] [מקצי על העם שנשו משמשום לנום ולכן וילו וכו']. בתים, [מהיו דגושה לספריכן מן במה (יהושע ה')]. כב הילוד, ב' מ"ג. היארה, ל' [כו"ל ס"ו]. תשליכהו, ל' [מ"י ס"ז]. הבת, ד'. תחיון, ל' [מ"ז]. ב ב טוב, (אין הפ' רבתי). ותצפנהו, ל'.

ת"א ויהי כי ראו שם. כל הבן הילוד סוטה יב סנהדרין קא. וילך איש סוטה יב בתרא קיט. את בת לוי ס' סוטה פ' שלם לך. ותהר האשה סוטה יב. ותרא אתו סוטה שם מנחות כב.

רש"י

כמו (יחזקאל יט) מה אמך לביא: (כ) וייטב. היטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמ"ץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. (איכה ב) וירב בבת יהודה תאניה. וכן (ד"ה ב לו) ויגל את השארית. דנבוזראדן הגלה את השארית. (שופטים טו) ויפן אש אל זנב הפנה האבוקות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרי' וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחיר"ק. כגון וייטב בעיניו לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה פנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך ויטב וירד ויצא לפי שאינן מגזרת אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא יטב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקורים בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך כהונה ולויה מיוכבד. ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (שם): (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר. יום שנולד משה אמרו אצטגניניו היום נולד מושיען ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנא' כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכה להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואם למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ול' וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כלו

אבן עזרא

והוא הקטן כמו דוות רוות. עלות עלי. ונדגש יו"ד בעלת חיים בסוף אלף. כמו ונתעשש חיים. כיו"ד אלהי העבריים. גם כן חיים. שהוא שם דבר. כמו עץ חיים. וכמו ומשורי גליים: וילדו. נקבות פועל עבר כי זה הוא לזכרים. כמו נצאו: (כ) וייטב. בעלי היו"ד בראשותה פעם יעמד היו"ד כמו זו. ופעם יחליפוהו בוי"ו כמו ויושב שם רעבים. שהוא מן ישב. כמו וייטב מן יטב. וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתים. כמו כי בית יעשה לך יי': (כא) ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן. ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים. ולא מן היוצאים. כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר. על כן יראו את יי' הוא הנכון. ואחז דרך קצרה נומר. יראו את יי'. על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו. נולד נשבר ונדכא. והמשכיל יבין: (כב) ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה. והנה הכתוב לא הגיד שמו כפרעה נכה. ככה שמו בלשון עמו. וכן פרעה חפרע: הילוד. שם תאר כמו גבור שכור: (א) וילך. בערים רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו. וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי. בן ישראל והיא אחות אביו ולא דבר נכונה שאומר. כי שבואת השדה כתרעת בשדה אחרת תלוים רק באותו שדה עצמו לא תלוים כבאחר. כי עיקר איסור ערוה היה להיות ישראל קדושים: (ב) ותהר. אין פסק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשנים ממשה. וככה קבלו אבותינו שמרים היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק. והנה ידענו כי תשלם קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את לאובן בן שמנים ושתים והיה בלדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה שכבר עליהם ששים של יצחק שלו ק"ל והנה נשארו ר"י נולדה שם

פ'

פירוש על אבן עזרא

ותלם חיום הולך (לענהלהם) מן חָיָה. כמו דָוֹת מִן דָוָה (איכה א' י"ג) רָוֹת מן רָוָה (דברים כ"ט י"ח). ע(בראשית ל"ג י"ג) כ"כ מורם א'. עע(ש"ב ז' י"ב). *עהעבריים (להלן ג' י"ח) **עץ חיים (משלי ג' י"ח). פגליים וכו' (ש"א ו' י"ח) כ"ל שהם פועל ונא דג"ש להתגלם היו"ד. **(להלן ל"ב כ"ט). נצאו (שם ל"ט מ'). *בעלי היו"ד בראשונה. כ"ל מנחי פ"א י'. קכמו זו כ"ל וייטב שהשרשו יטב. ויוד השורש עומד. ר(תהלים ק"ז ל"ו). מן ישב יו"ד השורש נהפך בוי"ו. כי היו"ד שנראה הוא שמוש אית"ן. ש(ש"ב ז' י"א) כלומר בני בית. וכן ויעש להם בתים שפרו ורבו. תאיננה מהפעלים העומדים. כי הדבר המביא לידי יראה הוא הפועל. והאדם הוא מקבל הפעולה. אולא מן היוצאים כי הבורא ית' איננו נפעל ע"י יראת האדם כמ"ש אם חטאת מה תפעל בו. אם צדקת מה תתן לו (איוב ל"ה ז'). ב(ת"א י"ט י"ב). פירושו מאת השם. גנולד (ד"ה א' ב' ג'). נשבר ונדכא (תהלים נ"א י"ט). שהם מבנין נפעל. ואיננה כן מלת נורא. ותאמר למה תכנה בשם מפעל. כי המקובלים ממשילו להשפע שנשפע מ'. ומסכנה לבא אורה ע"פ איזה זכוכים אחר הוא המבדיל ומוצר אורה ע"י. ככה יראוי הי' אלא מפני המסך המבדיל והוא המורא הפעל. ד'והמשכיל יבין כ"ל שכן פירש כורא*. הלא הגיד שמו. כ"ל זה שם הכלל על פרעה לא נזכר בכתוב. כפרעה נכו. ששמו הפרטי נכו (ירמיה מ"ו ב'). ופיין (בראשית מ"א י'). וכ"ל למה לא כתיב שבן הנולד. יכ"ל שם הוא מלת וילך. ע"כ כ"ל היו יושבים וכו' ע"כ שייך וילך. ושם הוא מורה אחר שהיהם היו ממשפחה א'. חא"כ היתה. בת לוי והיא אחות אביו. פי' שהלך לומר זה בעבור כי לוי היה מבאי מצרים. ומשה בן בתו היה מהיוצאים ממצרים. חה תימא הליך יסי' זה ברד"ז שכיב ור"א אמר כי אין לתמוה מזה כי הזכר יוכל להוליד כל ימי חייו כמו שפי' בא בפסוק ומושב בני ישראל. שאמר שם עמרם הוליד את משה בסוף ימיו. ושמותיו של לוי הי' קל"ז שנים. (ועיין כל זה בפי' וינם כבר נאמרו שם). חולא דבר נכונה. כ"ל עם המשל טעם לאסור העריות. כלומר כי בני העריות. לא יהיו טובים והגונים. לכן אמר ר"א כי לא דבר נכונה הלא מרשא כי זה הא' שלקח דודתו כאשר מפורש בפ' [illegible] ולא שהיו בניו בני אלהים. והנה עיקר איסור הערוה היה להיות ישראל קדושים בלתי שמופים בזמה כי אלהי ישראל הוא שונא זמה. וכמ"ש אחר פרשת עריות קדושים תהיו כי קדוש אני וכו' (ויקרא י"ט ב'). וכבר שקל למפרשי ר"א מרמב"ן עבור יוכבד (בראשית מ"ו כ"ג) ע"ש. ועיין בפי' על הא"ע עם החיבור ע"ז. ט(פסוק ס') [illegible]

שהיפה

*ואולי מרמז בזה מאמר חז"ל מנין שהקב"ה מניח תפילין וכו'. מנין שהקב"ה מתפלל וכו' (ברכות ז' ע"א). והמדה נקרא אלהים. וכמאמר חז"ל אמרי ה' אלהי' אלהו וגו' (סוטה י"ד פ"א) ע"ש כל המאמר.

ספורנו

או לדבר שלא כהוגן מהיינה מרגישות בדבר ולא מקבלות עוד אותו לילד. ולמלך אין טוב לשמים אחד או שנים בלבד: (ב) כי טוב הוא. יפה כמו כי טובות הנה לאשר יפה יופי מאוד מהיה מורגל ובשנה שזה היה לתכלית מכון אלא יולדו כי אותם יופי הצורה יורה על טוב מזג השכל

והלורם

(כ) וְאוֹטַב יְיָ לְחַיָּיתָא וּסְגוּ עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא: (כא) וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חַיָּיתָא מִן קֳדָם יְיָ וּקְנוּ לְהוֹן שׁוּם טַב לְדָרַיָּא וּבְנָא לְהֵין מֵימְרָא דַּיְיָ בֵּית מַלְכוּתָא וּבֵית כְּהוּנְתָּא רַבְּתָא:

(כא) אֲרוּם דְּחִילָן יָלְדָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְקָנְיָין לְהֵין שׁוּם טַב בְּגוֹ דָּרַיָּא וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּים בֵּיתָא דְּלֵוָאֵי וּבֵיתָא דִּכְהוּנְתָּא רַבְּתָא:

(כב) וְכַד חָמָא פַּרְעֹה כְּדֵין פַּקֵּיד לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר כָּל בִּיר דְּכַר דְּאִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּטְלְקֻנֵּיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּימוּן: (א) וַאֲזַל עַמְרָם גַּבְרָא דְּמִשִּׁבְטָא לֵוִי וְאוֹתֵיב בְּכִילְּתָא וְגִנּוּנָא דְּהִלּוּלָא יַת יוֹכֶבֶד אִנְתְּתֵיהּ דְּתָרֵיךְ מִן קֳדָם גְּזֵירְתָא דְּפַרְעֹה וַהֲוָת בְּרַת מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין כַּד אַהַדְרַהּ לְוָתֵיהּ אִתְעֲבִיד לָהּ נִיסָא וְהַדְרַת לְעוּלֵימוּתָא כְּמָא דַהֲוָת כַּד הִיא זְעֵירְתָא מִתְקַרְיָא בְּרַת לֵוִי:

(א) וַאֲזַל גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְּלֵוִי וּנְסֵיב יַת יוֹכֶבֶד חֲבִיבְתֵּיהּ לֵיהּ לְאִתָּא:
(ב) וְאִיתְעַבְּרַת אִיתְּתָא וִילֵידַת בִּיר בְּסוֹף שִׁיתָא יַרְחִין וַחֲמַת יָתֵיהּ אֲרוּם בַּר קַיָּימֵי

בעל הטורים

להם מים ומזון (לכך צ"פ ופמיין כמו לפיות נשמה וגוף): (כב) סילוד ג' במסר' סכא ולידך גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד (ש"ב י"ב) לומר לך כשם שנענש דוד שחקים עליו רעה שהיתה שאבשלום בנו רצה להורגו. גם פרעה שהם שנתגדל בביתו קם עליו והביא עליו כל המכות: (א) וילך איש ג' במס:רת הכא ולידך וילך איש מבית לחם יהודה על ידי הליכה זו בא גואל הראשון על ידי אותה הליכה יצא גואל האחרון שהוא משיח בן דוד: (ב) כי טוב הוא ה' מגין ג' בפי"ם וא' ביה"ו וג' בפי"ם לומר שעתיד לקבל משה תומכי תורה (שנא' עליה) כי לקח טוב נתתי לכם: ירחים ד' במסו' הכא ולידך גרע ירחים. במספר ירחים של יבוא (איוב ג') שספור ירחים שמלאתה (שם ל"ט) כדאיתא בפ"ק דסוטה שמנו לה המצרים (ג') [ט'] חדשים מיום שהפרישה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו שספור ירחים שמלאתה שספרו הירחים כדי שידעו עת לידתה במספר ירחים של יבא ולא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג' חדשים קודם שגירשה תהו גרע ירחים קודם שגרשה

יונתן

כענין כעדר הרחלים עיין בשיר השירים: (כא) וקנו להון שם טוב וכו' עיין ברש"י: (כב) ביר דכר בן זכר כתרו"ל דעמיללה ביר: תטלוקניה פי' תשליכוהו וכן פירשתו לעיל כמה פעמים: (א) בכילתא וגנונא מביהם מלשון חופה וכן כילת חסנים: דתריך פי' שגרש ועיין ברש"י ובפרש בגירס' חדשה: ירושלמי יוכבד חביבתיה פי' דודתו כגמרא דיבמות על ר' חייא חביבו ופי' דודו וכן כתיב דוד אהבן: (יג) באחרה פי' במרעה

אבן עזרא

ע' שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק"מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ"ג והנה היה כ"ב שנה אחרי יוסף. והנה נשארו [י]קי"ח. כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה [כ]ועשר שנים. ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים. וכן זופא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה. וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת [ל]מרים אחותם והנה היא קטנה: והנה זה המוכה בעוירים שהם שם שם [מ]ויפת. וכתיב ויולד [נ]גם. ויפת הוא הגדול. ועוד שמה קברו [נג]את אברהם ואת שרה אשתו. והיא נקברה במערה קודם אברהם לס' שנה. ודע כי הנו"ן תמלא הקרה או מובלעת בדגשות בתחלת המפעל כנו"ן גם [נ*]הלאה. ויגש אליו. ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל. או ויסר אף. והנה הנו"ן מובלעת באמצע על כן כדגש פ"א. ויסר אפו [ס]ישוב אפך. והנה נו"ן נתן במלת [ע]תתי. כי הוא כמו תנתי. כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו. [*]שבתי. לכתי. לדתי. גם בסוף את פסלך. טוב תתי אותה לך. והנה בשמות כי בת היתה ראוי להיות לשון נקבה. כמו מן בן בנה. והיא מתערב עם אשר [פ]בנה נים. והנה השליפו הס"א בתי"ו כמו גבירה גברת. עטרה עטרת. פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת [צ]תפארת. והנה ספרו [ק]הגו"ן לסקל על הלשון ויאמרו בת. ומלת דעל [ר]בתו. כמלת אמת [ש]חסדו ואמתו. והנה הפי"ו לשון נקבה והנה הנו"ן מובלעת. ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמתיות. כמו בנות ולא במות ולא בתים: ותהר. לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם. ומלת טוב כאשר תמלא בלא מלא דעת. יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם יי' וטוב עם [שש]אנשים. או טוב [ע]עין. או בגוף או בצורה טוב תאר. או מראה.

רמב"ן

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחים מן הילדים אותם במצות המלך ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים ואין מכלים כי מצות המלך היא. ורבותינו אמרו עבדי' למצרים היו ולא עבדים לעבדים א"כ ויעבידו מצרים כמו לפרי המשי' אשר לפרעה: (א) וילך איש מבית לוי. רבותינו אמרו שהלך אחר עצת בתו ור"א אמר כי בערים רבות היו ישראל יושבים וזאת האשה היתה בעיר אחרת ומה צורך שיזכור הכתוב זה. ועל דעתי בעבור שלא שמש לגזרת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים אמר הכתוב כן כי בכל מדרש לעשות ענין חדש יאמר כן. וילך ראובן וישכב את בלהה. וילך ויקח את גמר בת דבלים. לכו ונמכרנו לישמעאלים. לכו ונכסו. כלשון לכו כה ונוכחה. וכן זה מדרש ויקח את בת לוי ולא הזכיר הכתוב שם האיש ולא שם אשתו אשר לקח והיה זה בעבור כי ילטרך ליחסם ולהזכיר שמם מי אביהם ואבי אביהם עד לוי. ועכשיו ירצה לקצר עד לדת המושיע ואחר כן ייחסם גם שאר השבטים בעבורו בסדר השני. ועל דרך הפשט שיהיה זה תחלת הכתובין אין מוקדם ומאוחר בפרשה. כי היה זה קודם גזירת פרעה וילדה מרים ואהרן ואחר כן גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ותלד הבן הטוב הזה ולא הזכיר הכתוב לדת מרים ואהרן כי לא היה בלדתם חדוש דבר. ועל דעת רבותינו הם לקוחים שניים שהיתה נמנעה מפני גזירת פרעה והחזירה בנבואת בתו ועשה גם מעשה לקוחים הושיבה באפריון ומרים ואהרן מרקדים לפניהם בשמחתם כי על ידי זה יגאלו ישראל ואע"פ שהיה אהרן קטן נתן השם שמחה בלבו בענין הזה או מרים אחותו מלמדתו: (ב) ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו. ידוע כי

ובעבור שמלאתו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: שלשה [ת]ירחים. יש [תת]אומרים כי בסדם השביעי תחלת ההריון נולד. גם זה [א]דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה. ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות בנשמה

פירוש על אבן עזרא

שהיתה בת לוי אחות קהת. [י]והנה היה כ"ב שנה אחר יוסף והנה נשארו קי"ח. שם' הוא ול"ל. והנה היה כ"ד שנה אחר יוסף והנה נשארו קי"ו. וכן הוא בסדר עולם (פ"ג) והוא מוכרח. שאם היה רק כ"ב שנה אחר יוסף היו שנותיו רק קל"ה שנה כבה פי' בעה"מ ב"י. (כ"ל) בכונה הוא. יוסף היה ק"י שני' ולוי ע"כ נולד מקודם. ה' שנים. לראובן נולד שנה קודם ללוי. ותשנה ז' לעבודם דשל נולד יוסף ואם תוסיף עוד כ"ב שנים הרי הם קל"ז שנים. והכתוב אמר בסדי' ושני חיי לוי קל"ז שנה (לסלן ו' פ"ז). [כ](בראשית נ' כ"ו). [ל](במדבר כ"ו נ"ט). [מ](בראשית י' א'). [נ](שם ו' י') הגדול (שם י' כ"א). [נ*](שם י"ט ט'). [נג](שם מ"ט ל"א). [ג*](שם י"ט ט') שרשו נגש. וכן ויגש אליו (שם מ"ד י"ח). אף עלה (תהלים ע"ח כ"א). ויסר אף (שם ק"ו מ'). תשורש אנף ונבלע הנון באמצע. [ס](בראשית כ"ז מ"ה). ישוב וכו' (ישעיה י"ב א'). [ע](בראשית כ"ט י"ט). [*]שבתי (תהלים קכ"ט ב') לכתי (מ"א ב' מ'). ללדתי (מ"א ג' י"ח). תתי אותה (בראשית כ"ט י"ט). את פסליך (דברים ב' כ"ד). [פ]מן בן, בנה (דברים כ' ה'). [צ](משלי ד' ט') [ק]והנה ספרו הנו"ן. שאמר שהשליפו הה"א בתי"ו כלומר להיות בנת. וכדי להקל על הל' ספרו הנו"ן. ותכנוי נבלע הנו"ן בדגש התי"ו. [ר](בראשית כ"ט ו'). בתו. [ש]כמלת אמת שרשו אמן. ורצוי להיות אמנת. ושפרו נון למ"ד הפעל. ובכנוי דגש התיו במקום נו"ן אמתו. ולרבים אמונות וכן בנות. [שש](ש"א ב' כ"ו). [ת](משלי כ"ב ס) [תת]א"ש כי במסכת' ר"ה בפ"ק דף י"א ע"א שאמרו כי היולדת למבעה יולדת למקוטעין. [א]פי' אין לסמוך עליו. כי באמת בצורת וכו'. פי' אמרו

פירוש רשב"ם

(כא) ויעש להם בתים. לשמרם פן ילכו לעבריות היולדו': (כב) ויצו פרעה לכל עמו לאמר וכן אמר להם שכן כל לאמר שבתורה כפל לשון של ויצו או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר כמו שפירשתי באלה תולדות נח: (א) וילך איש מבית לוי. הוא עמרם. ויקח את יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים. והרבה שנים לקחה מלפני לידת משה שהרי אהרן בן שלש ושמונים ומשה בן שמונים בדברם אל פרעה: (ב) ותהר האשה בעת גזירת פרעה בהשליך הזכרים ליאור ותלד בן: ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו המפרש לפי שראתהו שטוב הוא המטמינתהו שקר הוא שכל הוולדות אמותן מרחמו' עליהן. א"כ צריך לפרש ותרא כמו וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. הסתכל והביט כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים ומתוקנים אף כאן לפי שמשה נולד לסוף ששה חדשים כמו שמצינו בשמואל שנולד לתקופת הימים. שני תקופות ושני ימים. ולפיכך יכלה להצפינו שלשה חדשים שהמצריים היו מבקרים למעוברות לם

יְרָחִים: ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר: ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ: ה וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ: ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה: ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד:

אונקלוס

וְאִטְמַרְתֵּהּ תְּלָתָא יַרְחִין: ג וְלָא יְכֵילַת עוֹד לְאַטְמָרוּתֵהּ וּנְסֵיבַת לֵהּ תֵּבוּתָא דְגֻמָא וַחֲפָתַהּ בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת בַּהּ יַת רַבְיָא וְשַׁוִּיתֵהּ בְּיַעְרָא עַל כֵּיף נַהֲרָא: ד וְאִתְעַתְּדַת אֲחָתֵהּ מֵרַחִיק לְמִידַע מָה יִתְעֲבֵד לֵהּ: ה וּנְחָתַת בַּת פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל נַהֲרָא וְעוּלֵימָתְהָא מְהַלְּכָן עַל כֵּיף נַהֲרָא וַחֲזַת יַת תֵּבוּתָא בְּגוֹ יַעְרָא וְאוֹשֵׁטַת יַת אַמְתַהּ וּנְסֵבְתַהּ: ו וּפְתַחַת וַחֲזַת יַת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי וַחֲסַת עֲלוֹהִי וַאֲמָרַת מִבְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵין: ז וַאֲמָרַת אֲחָתֵהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזֵיל וְאִקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא מֵינִקְתָּא מִן יְהוּדָיָתָא וְתוֹנִיק לִיךְ יַת רַבְיָא:

ואמרת

מסרה ג ולא יכלה, ג' [וסמך]. הצפינו, ל' [הלד"י דגוש' וחס' כפי ומ"י]. ששם [מ"י וכמ"א]. גמא, ג' מ' [הג' דגוש']. ותחמרה, ל' ולא מפיק. בחמר, [סב כפי]. ובזפת, ל'. ד ותתצב, ל'. מרחק, [מ"ל ס"ו]. לדעה, ל'. יעשה, ל' [היו"ד דג' מד"ד]. יעשה לו, פ'. ה לרחץ, [מ"ל ס"ו]. על היאר, ה' נלי' הלכת, ב' סד"ס בלי'. אמתה, [הא' בס"פ והמ"ס רפי]. ותקחה, ל'. ו בכה, ו' [כו"ל ס"ו]. ותחמל, [ח"ז]. ז האלך, ג'. תינקת, [מ"י אחר המ"ס]. העברית ד' ג' ס"ו וא' מ"ל. ותינק, ל' וכ"כ [ור"ל מי"ק ומי"ת].

ת"א ולא יכלה, סוטה שם. ותתצב מגילה יד סוטה ט ודף יא יג. ותרד בו מגילה יג סוטה יב. ותפתח סוטה שם. ותאמר אחתו שם. ותאמר לה שם.

התאמר

רש"י

כלו אורה (סוטה שם): ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלע"ז יונ"קו ודבר רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוש"יל בלע"ז. ודומה לו (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: (ה) לרחוץ על היאר. הרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו (שמואל א יט) ראו חלקת יואב אל ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורז"ל (סוטה שם) הולכות למות כמו הנה אנכי הולך למות (בראשית כה) הולכות למות לפי שמיחו בה. והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו להנקד אַמָּתָהּ מם דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה הרבה (סוטה שם): (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה (ס"א סוטה שם): והנה נער בכה. קולו כנער: (ז) מן העברית. שהחזירתה על

אבן עזרא

בששה חדשי תלד כי ספק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה. ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים בחדש עשר. כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים. והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון. כי דבר מנוסה הוא לקדמונים. ושבעה טעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח [ב]ברגע הלידה. גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד. והנה כמעמד הקוטן הם ר"נח [בב]ימים ושליש יום. והאמצעי [ג]רע"ג. והגדול שהוא הארוך [ד]ר"פז. וחכמי המולדות ידו כן. ואין טענה [דד]מהשבעים. כי להיותם על הסדר איננה ראיה. כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון. גם נולד יששכר קודם אשר ודינה בבטן אמה נולדה עם זבולון. על כן מלת ואחר ילדה [ה]בת. כמו ואחרי כן [ה*]יצא אחיו. שלא זכר ותהר לכל אחד. גם לתקופת הימים שלש [ו]היו (ג) ונדגש ל' הצפינו כדגשות ק'וף אם יקדך [ז]עון: לדבר בם לשות ובעבור היות הלמ"ד בסוף נח נרפה הפ"א שהיה ראוי להדגש. והוא שם הפועל מהבנין [ח]הכבד הנוסף. ואין צורך לבקש למה לא לפתחו פיו אולי השכנים המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס וכתב ושאלה אשה [ט]משכנתה. ובאה מלת תיבת [י]נועא מלעיל בעבור היות הנון

פירוש על אבן עזרא

[א]שמנו (פ"ק דסוטה דף י"ב ע"א) שנולד לו' חדשים. [ב]מזל הצומח. כל תחלת הויה בטבע נקרא צמיחה ע"ד ההשאלה. והמזל העולה ברגע הצמיחה נקרא מזל הצומח ושפי אם אין הלבנה נראית ובכל מקום שהיא רק המעלה הוא הפלך בשמים כ"כ עומדת שם הלבנה בנגודה. [בב]שהם שמנה חדשים ושני שלישי חודש בקירוב. [ג]רע"ג. הם ט' חדשים ועוד. [ד]רפ"ז. הן ט' חדשים ואלי. [דד]ואין טענה מהשבעים. ר"ל שנולדו למקוטעים כמ"ש בפ"ק דר"ה (דף י"א ע"א) עיי' (בראשית ל' כ"א כ"ג). כי לא יולדו על הסדר שיצטרך לפרש כך. [ה](שם ל' כ"א). [ה*]יצא אחיו (שם כ"ח כ"ו). [ו]שלש היה. ר"ל ג' תקופות שהם ט' חדשים. דלא כמ"ד מישע תקופות שנים ולמד מזה שנולד לששה חדשים (ש"א כ"ט י"). ר"ל לשפלה הקריאה עיי' מ"מ למהרמ"ד על מלת הצפינו. [ח]מהבנין הכבד הנוסף. ר"ל מקור מבנין הפעיל. [ט](להלן ג' כ"ב). [י]ובאה מלת תבת באה מלעיל שהוא

ספורנו

ושלמו' הכה המצרי: (ג) ותשם בסוף. מקום שלא יראו אותה עוברי דרך כשהיתה מניחה שם את התיבה ועם זה בחרה במקום הסוף להסתיר גזרת השלכתו ביאור לעמידתו בסוף על שפת היאור: (ד) לדעה מה יעשה לו. שמא שיקחהו איזה מצרי כשאר אסופי כי רבים אסופי' היו במצרים בלי ספק כי מלאה הארץ זמה כמו שהעיד הנביא באמרו וזרמת סוסים זרמתם: (ה) לרחוץ על היאור. בסדר של מלך שהיה סמוך ליאור ומביט בו כי אמנם כבודה בת מלך פנימה בלי ספק לא יצאה אל היאור: ונערותיה הולכות. לכן לא שלחה אחת מהן שלא היו אז שם עמה: ותשלח את אמתה. האמה המשרתת אותה אז לרחוץ וכל זה ברצון האלהי שלא תשלח א' מהנערות השמובות ותסמוך עליה ואולי תבקש להשליכו אל היאור (ו) ותפתח ותראהו. והכירה אותו כי טוב הוא ויפה מאד: את הילד והנה נער בוכה. וראתה שעם היותו ילד היה נער בוכה וזה כי הנולד מעת הולדו עד היותו שלם בגדול יקרא ילד כענין הילדי' אשר גדלו אותם האמור ברחבעם וכן ילדים אשר אין בהם כל מום האמור בדניאל וחבריו ומעת היותו מתנער ומתנועע בתנועות בלתי שלמות להשיג תכלית יקרא נער. ומזה יקר' כל משרת נער כי אמנם רב תנועותיו בלתי שלמות כפי הצריך להשיג התכלית המכוון מאדוניו. אמר אם כן שראתה שעם היותו ילד נולד מקרוב הנה היה נער בוכה מתנער בתנועה נפלאה כבן גילו: ותחמל עליו. שיהא ולד נאה ומוכן לשלמות כזה נזרק ליאור: ותאמר מילדי העברים זה. אין זה אסופי שנולד מזנות באופן שיהיה מוכן לנגוד. כאמר ילדי פשע זרע שקר: (ז) מינקת מן העבריות. שיהיה החלב יותר נאות למזגו: ותינק לך. לעמוד לפניך מאשר בלתי יופיו והכנותיו לפני מלכים יתיצב

ירושלמי

קטיר הוא ואטמרתיה תלת ירחין דסכומהון תשעא׃ (ג) ולא הות אפשר לה תוב לאטמרתיה דמצראי מרגישין עלה ונסיבת ליה תיבותא דטונס נחסרא בחימרא ובזפתא ושוית בגווה ית טליא ושויתיה בגו גומיא על גיף נהרא׃

נ(ג) ושויתיה באפרה על גב נהרא׃

(ד) ואיתעתדת מרים אחתיה מרחיק לאתחכמא מה יתעביד ליה׃ (ה) ונחי

יונתן בן עזיאל

מימרא דיי צולקא דשחנא ושריב בשרא בארעא דמצרים ונחתת ברתיה דפרעה לאתקררא על נהרא ועולימתהא אזלן על גיף נהרא וחמת ית תיבותא בגו גומייא ואושטת ית גרמידא ונסיבתה ומן יד איתסיית מן שיחנא ומן טריבא׃ (ו) ופתחת וחמת ית רביא והא טליא בכי וחסת עלוי ואמרת מן בני יהודאי הוא דין׃ (ז) ואמרת אחתיה לבת פרעה האיזיל ואיקרי ליך איתא

בעל הטורים

שנרשה היו לה ימים מהעיבור: (ג) ולא יכלה. ב' במסו' הכא ואידך ולא יכלה ארץ מגוריהם מלמד שעשתה לו מערה בארץ ולפי' שהם הקרקע חפשו אחריו מפני שידעו שהם ילא הגואל חשו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הצפינו: גומא ג' במסו' הכא ואידך השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים. (ישעי' יח) שאפי' בים שלח ציר דהיינו בת פרעה להציל כלי גומא ואידך באיוב היגאה גומא (איוב ח') כמו שאין דאמר · איוב בימי משה הי': (ה) ותרד בת פרעה ס"ת דתה מלמד שהניחה דתה שהלכה להתגייר: ונערותיה ב' (במסורת) הכא ואידך ותקם רבקה ונערותיה לומר שנתגייר' ותפסה מעשה האמהות ואידך וישנה ואת נערותיה וישנה שהניחה דתה ואת נערותיה שבא המלאך והרגום לפי שמנעום לקחת התיבה ולקחה נערות אחרות: (ו) והנה נער בוכה. זה אהרן שהכניסו אצל התיבה. נער בוכה בגי' זה אהרן [הכהן]: (ז) הלך ג' במסורת הכא ואידך הלך והכיתי בפלשתים גבי דוד (ש"א כ"ג) ואידך הילך

יונתן

במרעה והוא לשון רז"ל רועים באחר: (ה) צולקא דשחנא פי' של רבנם השחין ועריב כמו ושרב וכן עריבא והוא מלשון שרב ושמש: גרמידא הוא מפרק אמתה כפשוטו

אבן עזרא

שכינון בתחלת מלת גומא: ותחמרה. נשה ה"א כה"א ויקרא לה [נ]נובח בשמו. וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל. וכמוהו בארות [ל]בארות חמר. ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר. ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד. אולי אחותו נתנבאה לעשות כן. ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים. הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס. והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות לאן המימים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף. כמו [ס]קנה וסוף קמלו. והוא שמה מן היאור: (ד) ותתצב. מלה זרה [י]כי שמו נח נעלם בין שתי התו"ין תחת היו"ד: אמר ר' משה הכהן [ע]כי תי"ו לרדת ולגשת נוסף בעבור חסרון הפ"א מן פעל והנה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח. ועתה השליטו התי"ו [פ]עה"ח במלה לדעה. כמו [צ]אשר תנה הודך: (ה) ותרד. מארמונה: לרחוץ. מנהג המצריות [ק]היה. והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור. כמו [ר]יד תהיה לך. בעבור ששלחה [ק*]אמתה. והיא אחת הנערות לקחת התיבה. כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף. כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר. ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה כי המ"ם רפה [ש]ומ"ם אמה ארכו דגוש. ועוד [ת]כי אמה ארכו מדה לא זרוע: (ו) ותפתח ותראהו. אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר. כמו [ת]ונית דוד כאלהים. כמלאך יי': והנה נער בוכה. היו איבריו גדולים כאילו הוא נער. ורבותינו אמרו [א]ובעבור יפיו חמלה עליו. וזה טעם כי [ב]טוב הוא: (ז) ותאמר וכו' ותינק. [ג]בעלי היו"ד בראשונה. יש מתחלף היו"ד. כמו מן ידע בוי"ו [ד]תודיע. ויש שיושם גם

רמב"ן

כי כל הנשים אוהבות את בניהם יפים ושאינם יפים וכלנה תגדלינם אותן בכל יכלתן ואין צריך לאיש לטענת כי טוב הוא. אבל פירו' הטובה הזאת שראתה בו טוב מסודם ומשנה כי יארע בו נס וינצל. ולכן נתנה אל לבה ושנה מחשבות בעניינו וכאשר ראתה שלא יכלה עוד להצפינו השנה שינצל בתחבולה אחרת ועשתה לו תיבת גומא ואחותו נלמד מהפסוק שלא יכירו בה לדעה מה יעשה לו. וכל זה סיוע לדברי רבותינו שדרשו כי טוב הוא שנתמלא כל הבית אורה. ולמה שאמרו שהיתה מרים מתנבאת עתידה אמה שתלד בן שמושיע את ישראל: (ה) לרחוץ על היאור. הרס המקרא ודרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו לשון רבינו שלמה. ואם כן יהיה על היאור כמו אל היאור. וכן וילך אלקנה על ביתו הרמתה. כה תאמרו איש אל רעהו ואיש על אחיו. ויתכן שהיו ביאור מעלות והיא ירדה מארמון המלך לרחוץ במעלה הראשונה אשר ביאור לא תכנס אל שבולת הנהר. וראתה התיבה בתוך הסוף רחוק ממנה ותשלח את אמתה ותקחה. או הוא כמו לרחוץ ביאור. וכן ונתת אותם על סל אחד: (ו) והנה נער בוכה. קולו נשמע כנער לשון רבינו שלמה. וכבר דחו זה ואמרו אם כן עשית למשה רבינו בעל מום: ועוד מה טעם שיזכיר הכתוב עובי קולו. ור"א אמר שהיו איבריו גדולים כנער. ואולי הזכיר זה ליופיו כי בעבור טובו ויופיו חמלה עליו כי הכירה בו שנולד מקרוב ואבריו יפים ומתוקנים כאלו הוא נער. ויותר נכון שנספר בו שהיה בוכה כנער בחרילות וזריזות ולכן חמלה עליו. ואגדה נער בוכה ילד היה ונהגו כנער בא גבריאל והכהו למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמים. ועל דעתי אין צורך לכל זה כי הילד מיום הולדו יקרא

פירוש על אבן עזרא

שהוא נקוד אחר בעבור וכו'. [כ](במדבר ל"ג מ"ג). [ל](בראשית י"ד י'). [מ](ישעיה י"ט ו'). [נ]ר"ל כי שרשו יצב ולאוי להיות ותתיצב. וכאשר ללו לאמר היו"ד נקדו התי"ו לאח"ן בצירי להמשיך יו"ד השורש שלא כמנהג בנחי פ"א י' כידוע למדקדקים. [ס]כי לרדת שרשו ירד. ולגשת שרשו נגש. והוסיפו התי"ו במקור למלאות חסרון פ"א פעל. והנה לדעת שרשו ידע. ובא הדל"ת בפת"ח בעבור העין שהוא מהגרון. [ע]ר"ל הניחו ה"א במקום תי"ו ונקדו העין למד הפעל בקמץ להמשיך הה"א. ודל"ת עי"ן הפעל בצירי להראות אות הנחה שאחריו. [פ](תהלים ח' ב') והיה משמעו תנה. [צ]ר"ל הלא כבודה בת מלך פנימה ע"כ משרך מנהגן היה כן. [ק](דברים כ"ג י"ג). שפי' מקום. [ק*]כי אמתה פי' שפחתה ולא זרוע ידה. כי באמת יש פלוגתא במס' סוטה (י"ב ע"ב) רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר ידה ממש וחד אמר שפחתה. [ר]כי שרשו אמה. ונקוד אָמָה. וכנויי אֲמָתָהּ. ומ"ם אַמָּה דגוש. כי שרשו אמם. [ש](להלן ל' ס'). ר"ל מדת אורך יד. כמו אַמַּת בלעך (ירמיה נ"א י"ג). ובדרז"ל אַמַּת הבנין. [ת](זכריה י"ב ח'). ור"ל ותראהו. למה כפול את הילד א"ו את הילד הוא פי' מאלה ותראהו. [א]לכן אמרה מילדי העברים זה. [ב](בפס' ב') פי' יפה. [ג]ר"ל מנחי פ"א יו"ד. [ד]שהיו"ד נתחלף בוי"ו. ויש

פירוש רשב"ם

לסוף תשעה חדשים לכן נסתכלה בו בשעת לידה אם הוא נפל ולא תטרח בהטמנתו וראתהו כי טוב ויפה הוא כי נגמרו סימניו שערו וציפורניו כמו ששנינו ביבמות וידעה שהוא בר קיימא ותצפנהו ג' ירחים עד סוף ט' ירחים שהוא זמן לידת רוב נשים וכשבאו לבודקה אמרה להם נפל הי' או השליכוהו המצריי' ליאור: (ג) בחמר. שבפנים. ובזפת מבחוץ שלא יכנסו בו המים. ותשם בסוף אשר סמוך לשפת היאור והטמינתו יפה שההולכים על שפת היאור לא יוכלו לראות התיבה. אבל הרוחץ בתוך הנהר יכול לראות' כי יוכבד לא נכנסה בנהר להצפינו מכל צדדיו הטיב ולכך ראתהו בת פרעה. שהיתה רוחצת בתוך היאור אבל נערותיה שהיו הולכות על שפת לא יכלו לראותה: (ה) אמתה. שפחתה: (ו) ותפתח ותראהו את הילד. המפרש שראתה את הילד טועה הוא. וכי מי אינו יודע שאם פתחה את התיבה שתראה את הילד. אלא כך פירושו פתחה את התיבה והביטה בילד אם זכר אם נקבה וראתה כי נער הוא. כלומר זה הילד זכר הוא ולא נקבה וראת' בזכרותו שהוא מהול ולכך נטמן ואינו אסופי שאם היה בת יש לומר אסופי היא וכן מצינו כתוב מה נעשה לנער היולד. ביום הולדו קרוי נער: והנה נער בוכה והתחמל עליו ונו' לפי שהי' בוכה. לכך ותחמל עליו ולפי שראתהו נער זכר מהול אמרה מילדי העברים זה: ודתמא זו ולחנה יתן מנה אחת אפים. חולק בתור ולמה כי את חנה אהב. לכך נתן לה אפים מקערה שלפניו וא"כ למה מנה אחת כי ה' סגר רחמה. אבל לפנינה ולכל בנותיה ובניה נתן מנות הרבה כי בנים רבים היו לה. ותראהו את הילד והנה הוא נער בוכה: (ז) ותינק. לשון מפעיל ותינק. כשהיא עצמה יונקת. ותניקהו. אין צריך לומר שהוא שתי אותיות כמו . בא. שב. קם. שיאמר בלשון מפעיל ותשיבהו ותביאהו ותקימהו. אלא מגזרת ינק הוא. ולקצר

ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃ ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי יא וַיְהִי ׀ בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו׃ יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל׃ יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ׃ יד וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃ טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־

מדין

אונקלוס

ח ואמרת לה בת פרעה איזילי ואזלת עולימתא וקרת ית אמיה דרביא: ט ואמרת לה בת פרעה אובילי ית רביא הדין ואוניקיהי לי ואנא אתין ית אגריך ונסיבת איתתא ית רביא ואוניקתיה: י ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה והוה לה לבר וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן מיא שחלתיה: יא והוה ביומיא האינון ורבא משה ונפק לות אחוהי וחזא בפלחנהון וחזא גבר מצרי מחי לגבר יהודי מאחוהי: יב ואתפני לכא ולכא וחזא ארי לית גברא ומחא ית מצראה וטמריה בחלא: יג ונפק ביומא תניינא והא תרין גברין יהודאין נצן ואמר לחייבא למא את מחי לחברך: יד ואמר מן שויך לגבר רב ודיין עלנא הלמקטלי את אמר כמא דקטלתא ית מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא אתידע פתגמא: טו ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטל ית משה וערק משה מן קדם פרעה ויתיב בארעא דמדין ויתיב על

בירא

מסרה ח ותאמר, [במקף ושפי"ו במסג]. לכי, ג'. העלמה, ה'. אם אם, ל' וחד ולם אם. ט היליכי, ל' ומ"ל [וכ"ל מד"מ]. והינקהו, ל' וכ"כ [הקו"ף בחירק ומי"ק וחי"ם והליפאה]. ואני, ב'. האשה הילד, [מפני בי' אם]. ותניקהו, ל' [מי"ק וח"מ]. י ותבאהו, ג' ב' ח' וח' מ"ל. לבת פרעה, ב' תים יששה. ותקרא, ף' משיתהו, ל' וכ"כ [מי"ק וחי"מ]. יא בסבלתם, [ח"ו]. מכה, ו' פתחין [ל"ח'. וכ"ל קגול שהוא פתח קמץ]. יב וכה, ל'. כי, [בחירק ולא במקף] ויטמנהו, ל'. בחול, ל' פתח. יג נצים, ג'. רעך, כל אר' ה' [וכ"ל ה"י חסר הפי"ן]. יד ושפט, ל' וח' וא' וחסף. הלהרגני, ל'. [שלמד כפי וה' בלא מקרי] [אמר, ח"ו]. ויירא, י"ב. [מ"י וכו"ל דבוי']. ויאמר, ל"ח. אכן, י"ח. נודע [ח"ו]. טו להרג, [ח"ו].

ת"א ותאמר לה שם. ויפן כה וכה סנהדרין נח. נצים נדרים סד. ויאמר לרשע סנהדרין שם. ויירא משה עקידה שער לב.

רש"י

על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה (ס"ל סוטה שם): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שלכי (ס"ל סוטה שם): (י) משיתהו. שלתה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא.. ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא מש. כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן (שמואל ב כב) ימשני ממים רבים. שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג) ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבא לומר בהם פעלתי תבא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלתם. (ש"ר) נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם: איש מצרי. (ש"ר) נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו. ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: (יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך נער: הלהרגני אתה אמר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין להגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: (וישב בארץ מדין. נתעכב שם כמו וישב יעקב): וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג

לו

רמב"ן

יקרא נער כמו שנאמר מה נעשה לנער היולד. וכן ויבקש דוד את האלהי' בעד הנער. ויקרא ילד והוא גדול כמו שנאמר בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער. וכן והנער נער לומר שהוא ילד קטן וכן כ"ד חדשים כאשר נגמל מחלב וגיד העלתהו כדכתיב ותינק את בנה עד גמלה אותו ותעלהו עמה כאשר גמלתהו: ותאמר מילדי העברים זה. כתנה אל לבה המעשה כאשר היה. כי אמרה לבעבור הציל אותו. או שלא יכלו במות הילד מחוהו שם. ואים מלכי לעם יעשה כן. ויש אומרים שראתהו נמול ואם כן הסירה בגדיו ובדקה אותו בו ואין צורך: (יא) ויגדל משה ויצא אל אחיו. שגדל והיה לאיש כי מתחלה אמר ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתהו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת: וטעם ויצא אל אחיו. כי הגידו לו אשר הוא יהודי והיה חפץ לראותם בעבור שהם אחיו והנה נסתכל בסבלותם ועמלם ולא יכול לסבול ולכן הרג המצרי המכה הכלפן: (יד) הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו לומדים שהרגו בשם המפורש כ'

רש"י

אִתְּתָא מֵינִקְתָּא מִן יְהוּדָיְיתָא וְתוּנִיק לִיךְ יַת רַבְיָא: (ח) וַאֲמַרַת לָהּ בְּרַת פַּרְעֹה אִיזִילִי וַאֲזָלַת טַלִיתָא וּקְרַת לְאִמֵּיהּ דְרַבְיָא: (ט) וַאֲמַרַת לָהּ בְּרַת פַּרְעֹה אוֹבִילִי יַת רַבְיָא הָדֵין וְאוֹנִיקְתֵּיהּ לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יַת סוֹטְרִיךְ וּנְסִיבַת אִתְּתָא יַת רַבְיָא וְאוֹנִיקְתֵּיהּ: (י) וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְיתִיתֵיהּ לִבְרַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לָהּ חֲבִיב הִי כִבְרָא וּקְרַת שְׁמֵיהּ משֶׁה אֲרוּם מִן מוֹי דְנַהֲרָא שַׁחֲלְתֵּיהּ:

[(י) דְּלֵיתֵיהּ:]

(יא) וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּרְבָא משֶׁה וּנְפַק לְוַת אֲחוֹהִי וַחֲמָא בְּאַנִיק נַפְשֵׁיהוֹן וּבְסוּגֵי פוּלְחָנְהוֹן וַחֲמָא גְבַר מִצְרַאי מָחֵי גְבַר יְהוּדָאי מֵאֲחוֹי: (יב) וְאִיסְתַּכַּל משֶׁה בְּחָכְמַת נַפְשֵׁיהּ וְאִיתְבּוֹנַן בְּכָל דָּר וְדָר וְהָא לָא קָאִים מִן הַהוּא מִצְרַאי גְּבַר גִּיוֹר וְלָא דְעָבֵיד תְּתוּבָא מִן בְּנֵי בְנוֹי עַד עָלְמָא וּמְחָא יַת מִצְרָאָה וּשְׁמָרֵיהּ בְּחָלָא:

[(יב) וְאִיסְתַּכַּל משֶׁה בְּרוּחַ קוּדְשָׁא בִּתְרֵין עָלְמַיָּא וְהָא לֵית גִּיוֹר עָתִיד לְמֵיקוּם מֵהַהוּא מִצְרָאָה וּקְטַל יַת מִצְרָאָה וּטְמַן יָתֵיהּ בְּחָלָא:

(יג) וּנְפַק בְּיוֹמָא תִנְיָינָא וְאוֹדִיק וְהָא דָתָן וַאֲבִירָם גּוּבְרִין יְהוּדָאִין נָצָן וְכַד חָמָא דִי זְקַף דָּתָן יְדֵיהּ עַל אֲבִירָם לְמִמְחֵיהּ אֲמַר לֵיהּ לְמָא אַנְתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ: (יד) וַאֲמַר לֵיהּ דָתָן מַאן הוּא דְמַנֵּי יָתָךְ לִגְבַר רַב וְדַיָּין עֲלָנָא הֲלָא לְמִקְטְלִי אַנְתְּ אָמַר כְּמָא דִקְטַלְתְּ יַת מִצְרָאֵי וּדְחִיל משֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְפַּרְסַם פִּתְגָמָא: (טו) וּשְׁמַע פַּרְעֹה יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטוֹל יַת משֶׁה.

בעל הטורים

הלך על רמוס נלמד (מ"ח כ"ב) לימר מדברי נביאים ומקיימים כדברי אורים ותומים שמרים נסגבלא על מעה קודם שנולד כמו שפר"זל: (יג) נלים. ב'. מצרים נלים ובני שנסרב להשלום גלים נלים עליס בלורות סד במ"צ [יס] וסד ביספים [לז] לומר שפרשפים יפלו שמפה וסרב ימרכו דכפיב כי עפו כל הלנשים סמבקשים לם

יונתן

כפשוטו ולא ס"ל כלס"י עיין במפרשים: (ט) סוטרך זירוס שכר וכן ס"י פעולה סביר מעריה: (י) וסוס לה סביב סי כביר דק"ל שלי ויכי לס לבן דסא א"א לבן פירכם שסים לסוב לס כביר: (יא) בארין כבר פרשמו זה כמה פעמים שהוא לשון לשר: ותקוני פלססנון ובהרבה וכובד מלאכתן: (יג) והא לא קאים עיין ברש"י ומפרשיו: ומ"ש סירושלמי בסרי עולמיא פי' הגאון מהר"ד בשני מלאכים שסגינו ופירשו ע"פ סמדרס. ויוסר נראה שסגיא שאין לורך בו לשני עולמים לא בעה"ז ולא בעוה"ב ולא סב: (יג) ואודיק כבר פירשנו שהוא לשון הבטה: (טז) ולאוכים פירש

אבן עזרא

הם נעלם "בין האות המשרת והעי"ן חסר יו"ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב ככה ותניק לך את הילד: (ח) ותאמר לכי. כמו שבי וילך וישב: (ט) היליכי. כמו היניקי 'כי שנים שרשים הם. ילך גם הלך והטעם אחד. כי אין הה"א "מאותיות המשך. על כן ה"א אפרים "כמוה. ועוד כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחים נמצאים במבטא לא במכתב. ופעם נעדרים. והה"א לעולם באמצע היא נראית. ומלת בלסיהם. אינה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות. ולא דבר נכונה. רק היא מלה אחת על משקל והיניקיהו לי כמו שאמרתי. והוא מהבנין הכבד "הנוסף. גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא. כמו "גם אני הא. ולא מצאנו לא מצאנו בכל המקרא לנקיבה "ליכי כ"א לך רק היא מלה אחת: ותניקהו. "מפעולי העי"ן מן הפעלים השרים הנראים. והנה "בפסוק אחד שנים שרשים והטעם אחד והנה הטיבי מן טוב. כמו הליכי. אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו "מפעולי העי"ן: (י) ויהי לה לבן. "כמו ואלה בני מיכל. זרובבל "בן שאלתיאל. והוא בן פדיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו: שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש. ושמו בלשון מצרים היה מוניוס. וכן כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים. גם ככה בספרי חכמי יון. אולי למדה בת פרעה לשונינו או *שאלה. ואל תתמה בעבור שאיננו משוי. כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים: (יא) ויצא אל אחיו: "המצרים כי בארמון המלך היה. ופעם מאשר הכיר עברי ממשפחתו. כמו "אנשים אחים: (יג) נצים. שם האחר מבנין נפעל והשלם "נצלים כמו נראים: לרשע. שהוא היה החוטא: (יד) הלהרגני אתה אומר. "בלבך: אכן. כמו אם כן: (טו) וישמע. ארץ מדין קרוב היו אל מצרים. על כן הולך לשם. ורוב נסיעת רועה צאן. שלא יעמוד בישוב אולי יכירוהו. וכאשר אמר לו השם שמת פרעה ועבדיו שבקשו משה. ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר "ויצילני מחרב פרעה. כי כל ימי חיין היה ירא ממנו. ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין. שב לפרש למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר שידוע כדרך

פירוש על אבן עזרא

"ידים שיוסם נס נעלם בין שלום סמשרם. (שהוא סי"ו) והעין (שהוא נו"ן השורש) חסר יו"ד. כמו ותניק שרשו ינק מבנין הפעיל. שהליכי שהם פי"א המשרת שמשך יו"ד השורש אחריו. ילכי כמו שבי. וילך וישב. ר"ל שורש לכי. ילך. משורש שבי. ישב. "כמו היניקי ר"ל כמו שמלת היניקי משורש ינק. כן היליכי משורש ילך. ויש שני שורש הלך והטעם אחד. ובלאו לביום הוליכי מבנין הפעיל. "כי אין הה"א מאותיות המשך. ר"ל אותיות אוי"י נקראים אחר תנועות גדולות. וכשום באמצע המלה. והה"א לא תנוח רק בסוף המלה. לכן משפנה לוי"ו. "אפרים כמוה. ר"ל אם השורש הלך אין מועלם בהמשך הה"א. שהרי לא תמה באמצע המלה. ולא הולכ בכל על ה"א השורש כמו שלא תורה ה"א הפעיל על השורש. "ר"ל מבנין הפעיל. כי בפרשת קרח בפסוק קח את המחתה וכו' והולך מהרה אל העדה פי' הר"א ז"ל שם. והולך לשון לווי כמו הושב את אביך ופרשו כמו הוליכי ועומד הוליכי. "ר"ל יחזקאל מ"ז מ"ב) "לכמו ילך עמך. רק היא מלה אחת. ר"ל היליכי ולא הא לכי כמ"ש הגאון ז"ל והנה גם אונקלוס תרגום הא לכי. וכוונתם על דרכם הז"ל כמ"ש רש"י ז"ל. ודרך רבינו ז"ל לפרש ע"פ פשט הכתוב וטעמו וכימוקו עמו. "מפעולי העין וכו'. ר"ל והניקהו שורשו נוק שעי"ן הפעל נח ונעלם מהמבטא. והפ"א והלמ"ד נראים. "ר"ל היליכי שרשו ילך. וכן העיבו נגן (ישעי' כ"ג ט"ז) שרש ישב. והניקיהו שרשו נוק כמו והם הביאו אליו (להלן ל"ו ג') שורשו בוא. וכן הטיבו כל אשר דברו (דברים ה' כ"ה) שרשו טוב. "ר"ל מבני ע"ו. "ר"ל ואלה שמות בני מיכל (ש"ב כ"א ח') והביא ולמיכל בת שאול לא היה ולד (ש"ב ו' כ"ג) והם היו בני מירב לשגדלה רק שגדלה אותם ונקראו על שמה. "(עזרא ג' ח'. חגי א' א') והוא בן פדיה אחי שאלתיאל כמ"ש ובני פדיה זרובבל ושמעי (ד"ה א' ג' י"ט). ושאלתיאל ופדיה אחים בני יכניה היו (שם שם י"ז י"ח). "ר"ל שמאלה איזה שם לשון לו בלשון ישראל. "ר"ל שם אחיו היהודים הדרים במצרים וקראם מצריים לפי שהיו דרים בארץ מצרים מה שאמר וילא לינו ר"ל שילא מעיר מצרים. אלא שר"ל שילא מארמון המלך. כי משה בארמון המלך היה. "(בראשית י"ג ח') ואינם אחים רק ממשפחה אחת. "כי שרשו נצה. והא בנפעל לפי שכל אחד מהגלים נפעל מחבירו. "והמגד ולמרם בלבבך (דברים ח' י"ז). "(להלן י"ח ד')

ספורנו

יתילד: (י) ותקרא שמו משה. תעלם ומוסה את הסרים עלכם. ותאמר כי מן המים משיתיהו. הטעם שקראתיו משה להורות שימלם את האסרים הוא כי אמנם משיתיהו מן המים אשר שהיה מוטל בתוכה וזה לא היה כי אם בגזיר' עירין כדי שימלט הוא את האסרים: (יא) וירא בסבלותם. נתן לבו להצות בעוני אחיו: וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ונולד באחוה התעורר להנקם: (יג) ויאמר לרשע. מפני היות כל אחד מהם אחיו לא התעורר להנקם אבל הוכיח במישור: (יד) הלהרגני אתה אומר. אתה מעורר מדנים להרגני: ויירא משה. ובכן נשמר לנפשו וברח: ויאמר אכן נודע הדבר. כשאמר זה כמוסר את דבריו אלה בפני רבים ולכן לא הרג את המוסר מבלי אין תועלת בהריגתו אחר שכבר מסר: (טו) וישב בארץ מדין. בחר לשבת איזה זמן בארץ מדין: וישב על הבאר. ובעברו בארץ קרה לו שישב סמוך לאיזה באר כמו ויפגע במקום באיזה

פירוש רשב"ם

ולקבר את התי' הוא אומר ותניקהו במקום ותינקהו: (י) משיתיהו. משכתיהו. לשון זה נופל במשיכ' מן המי'. כדכתי' ימשני ממים רבים. סגורת קנה. יאמר קניתיהו בלשון פועל. יקנני בלשון מפעיל: (יא) מכה. שמא הכהו ולא הרגו: (יד) הלהרגני אתה אומר. בשביל שאני מכה את חבירו. כאשר הרגת את המצרי בשביל שהיה מכה איש עברי: אכן אך כן. לא כמו שהייתי סבור כשטמנתיו בחול שלא נודע אלא כן הוא שנודע: וישב בארץ מדין. כולל ואח"כ מפרש באיזה עלילה ישב במדין בתחילה וישב על הבאר שם נח תחילה כאדם שעומד לפוש: ולהכן

מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃ טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן׃ יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃ יח וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ

כג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־ אברהם

אונקלוס

בירא: טו ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רהטיא לאשקאה ענא דאבוהין: יז ואתו רעיא וטרדונין וקם משה ופרקנון ואשקי ית ענהין: יח ואתאה לות רעואל אבוהין ואמר מה דין אוחיתין למיתי יומא דין: יט ואמרא גברא מצראה שיזבנא מיד רעיא ואף מדלא דלא לנא ואשקי ית ענא: כ ואמר לבנתיה ואן הוא למה דנן שבקתין ית גברא קרן ליה וייכול לחמא: כא וצבי משה למיתב עם גברא ויהב ית צפורה ברתיה למשה: כב וילידת בר וקרא ית שמיה גרשם ארי אמר דיר הויתי בארע נוכראה: כג והוה ביומיא סגיאיא האנון ומית מלכא דמצרים ואתאנחו בני ישראל מן פלחנא דהוה קשי עליהון וזעיקו וסליקת קבילתהון לקדם יי מן פלחנא: כד ושמיע קדם יי ית קבילתהון ודכיר יי ית קימיה דעם אברהם דעם יצחק ודעם יעקב

מסרה על הבאר, ב' וחד על הבאר. טז ולכהן, ג'. ותבאנה, [ד' כ"כ ר"ל פ"ו חסר הב' וח' י' חסר הא' ומן כתובים]. ותדלנה, ב'. ותמלאנה, ב' [כ"כ בגרון כתובים]. להשקות, [ע"ז]. אביהן, ז'. יז ויגרשום, ב' ומ"ז. ויושען, ב' וח"י [ומ"ז] לאבנה, [כ"כ בס"פ חסר בנקבות עיין ברש"א]. יח מהרתן, ב' כ"כ. בא, [ס"ז]. יט ותאמרן, ג' כ"כ [בגר"ן מפורש]. הרעים, [ס"ז ומ"י ומ"ל דמו']. דלה, ב' [כ"כ בה"א וקרי' בסילם]. דלה, ב'. כ בנתיו, [ס"ז ומ"ז]. ואיו, ב'. זה, [הוי"ן דגושה מדל"מ]. עזבתן, ב'. קראן, ב'. ויאכל, ס' כמי [כ"ל סו' בשר"א]. כא ויואל, ז' מלעיל וס' מ"ל. לשבת, [ס"ז ומ"ל דמו' כאו']. כב ויקרא, ג' דסמיכי אל ואלד [ומפיקין ומקרא]. גרשם, ד' חסר. כג ויאנחו, ב'. העבדה, [מרין בפס' ס"ו]. ויזעקו, ג'. כד ויזכר, ד' [כו"ע פ"ו].

ת"א קראן לו ויאכל לחם סנהדרין קג. ויואל משה נדרים סה

רש"י

לו זונו על הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מע"א ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנדוי: (כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו. [פ"א כמשמעו] ודומה לו (שופטים יט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי לדבר ומדרשו לי' אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת התשועה על ידו ולכך נסמכו פרשיות הללו זו לזו: וימת מלך מצרים. (ת"ל) נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם: (כד) נאקתם. צעקתם. וכן (איוב כד) מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם. עם אברהם: (כה) וירא אלהים

רמב"ן

רש"י. ומדרש רבותינו הוא. ואני תמה א"כ מי הגיד לרעה כי משה הרגו אולי שמך ידי עליו ויקללהו בשם ה' וזהו ויך. או מפני שנפל מת לפניו ספר משה שיפילו עליו וקברו בחול ולאה אותו עושה כן וידע שהוא הגורם. או שהב שהרגו בחרב כי לא ראה רק הקבורה. ועל דרך הפשט אומר כי אתה אומר פירושו חושב. כי מצינו אמירה על מחשבת הלב אמרתי בלבי. אמרתי טוב ממנו הנפל. ואין בכאן צורך לזה כי אמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו אם בעבור שאתה שמך להרגני כאשר הרגת המצרי אתה מוכיח אותי ואומר למה תכה רעך: (טז) ולכהן מדין שבע בנות. לא יזכיר הכתוב שמו כי איננו ידוע רק מן הכתוב שהוא נכבד בכהונתו והוא יתרו כי אחרי השתדן במשה כתוב וישב אל יתר חותנו ושם כתוב ויאמר יתרו למשה לך לשלום כמו אליה ואליהו ירמיה וירמיהו ואחרי שנתגייר נקרא חובב דכתיב ומבני חובב חותן משה כי דרך כל המתיהדים לקרא להם שם אחר בישראל והוא בן רעואל דכתיב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני ומה שאמר בכאן ותבאנה אל רעואל אביהן הוא אבי אביהן כמו אלהי אבי אברהם. כנבוכדנצר *אבי. וכן הידעתם את לבן בן נחור. וכן ומפיבושת בן שאול ורבים כן. והיה זה כי הכהן לא ימצא בבית כי היה נטרד בכהונתו בבית אלהיו ותבאנה אל הזקן. ויתכן כי ויואל משה לשבת את האיש הוא הכהן הנזכר למעלה כי הוא שנתן לו צפורה בתו: ותבאנה ותדלנה. כי היו הרועים בכל הימים באים וממלאים הרהטים ומשקים צאנם בתחלה ואחרי כן היו הנשים מלאה משקות צאנן ואירע כי היום הזה קדמו הנשים ותבאנה ותדלנה כי היו שותבות להשקות צאנם בתחלה טרם בא הרועים והנה באו הרועים ויגרשום מן הרהטים להשקות הם תחלה כמנהגם בכל הימים ומשה הרים לו על השמש והצילן כי כיון שהן מלאו הרהטים הרי המים שלהן ותם דלה דלה להם כי לא השקו הרהטים לכל צאנן וזה טעם מדוע מהרתן בא היום ואמר איש מצרי הצילנו מיד הרועים שמגרשים אותנו בכל יום תמיד בבאנו לרהטים בתחלה: (כג) ויהי בימים הרבים ההם. לא יאמר בימים ההם וביום ההוא רק על הזמן שעומד אשר יזכיר בו המאורע בו אבל לאחר הטעם יאמר ויהי אחרי כן. והנראה בכאן שיאמר ויהי אחרי ימים רבים וימת מלך מצרים על כן אמרו רבותינו כי לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים ויצטרך לזמן הזה וכן אמר בפסוק שאמר למעלה ויהי בימים ההם ויגדל משה שהיה גדל שלא כדרך העולם כלומר בזמן אחד במהרה ומכל מקום בימים ההם מיום שמת מלך מצרים ויצעקו בני ישראל ותעל שועתם אל האלהים ימים מעטים היו. אבל נראה כי יאמר בימים ההם ימי השעבוד והעבודה הקשה שהיו ימים רבים מאד כי ארך הגלות מאד והיה זה שצעקו ותעל שועתם. וכן ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית שהיו ימים רבים ואירע בהם זה. ולפי דעתי כי טעם הכתוב הזה ילמד על הימים שהיה משה בורח מפני פרעה כי באמת במצרין ברח שהכתוב אמר ויגדל משה ויצא אל אחיו שהיה זה מיד כאשר גדל ועמד על דעתו והגידו לו כי הוא יהודי ונכסף לראות סבלות אחיו ועמלם ולחצם וביום ההוא שיצא הכה את המצרי וביום השני שלשיט עליו וברח. והנה היה כאן שנים עשר שנה

*נ"ל אבוך.

משה. וערק משה מן קדם פרעה ויתיב בארעא דמדין ויתיב על בירא: (טז) ולאוניס דמדין שבע בנתא ואתו ודלאה ומלאה ית מרביותא לאשקאה ית ענא דאבוהן: (יז) ואתון רעיא וטרדונין וקם משה בכח גבורתיה ופרקינין ואשקי ית ענהן: (יח) ואתאה לות רעואל אבוה דאבוהן ואמר מה דין אוחיתון למיתי יומא דין: (יט) ואמרא גברא מצראי שיזבנא מן ידא דרעיא ולחוד מדלא חדא דלה לן ואשקי ית ענא: (כ) ואמר לבנתיה וברתיה והאן הוא למא דנן שבקתין ית גברא קרין ליה וייכול לחמא: (כא) וכד חכים רעואל דערק משה מן קדם פרעה טלק יתיה לגובא והות צפרה ברתיה דבריה מפרנסא יתיה בסיתרא בזמן עשרתי שנין ולסוף עשרתי שנין אפקיה מן גובא ועל משה בגו גינוניתא דרעואל והוה מודי ומצלי קדם יי דעבד עמיה ניסין וגבורן ואיסתכיית חוטרא דאיתבריאת ביני שמשתא וחקיק ומפרש עלה שמא רבא ויקירא דביה עתיד למעבד ית תמהיא במצרים וביה עתיד למבזע ית ימא דסוף ולהנפקא מוי מן כיפא והוה דעיץ בגו גינוניתא ומן יד אושט ידיה ונסביה הא בכן צבי משה למיתב עם גברא ויהב ית צפרה ברת ברתיה למשה: (כב) וילידת ביר דכר וקרא שמיה גרשום ארום אמר דייר הוויתי בארעא נוכריא דלא דידי: (כג) והוה ביומיא סגיאייא האינון ואיתכתש מלכא דמצרים ופקיד למקטלא בוכרייא דבני ישראל בגין למיסחי באדמיהון ואתאנחו בני ישראל מן פולחנא דהוה קשיא עליהון וזעקו וסליקת קבילתהון לשמי מרומא דיי ואמר במימריה למפרוקינון מן פולחנא: (כד) ושמיע קדם יי קבילתהון ודכיר

קדם

בעל הטורים

לס נפשך ודרז"ל דהיינו דתן ואבירם שירדו מנכסיהם וסרחו נכסיהם: (טז) ולכהן ג' במס' ולכהן מדין ושני פעמים גבי פסל מיכה. לנב ולכהן (שופטים י"ז י"ח) יסכו היה

יונתן

פירש סמור שכן בלשון יון קורין לחמור סוסים ודבר שכ"ג בנפשיו כאן וכן בפ' יסכו לפי שהיה כומר לע"ז וכ"ש בערוך סוסים סמור ולא כמ"ש מהר"ד פ"ם: (יט) מדול פירוש בלי של מים אחד שלב לנו: (כא) ובד חכים כולי פי' בספריו שנכם משם שהליכו לבים הכלא ובספר פרנסה אוסו לפרים: ולפסכי פירש הביע ולסה כמ"ס כמה פעמים ועיין כ"ז בילקוט פ' ג' ודייק כ"ז מויואל שלפי פשוטו אין לו הבנה ולדידיה ניסא וק"ל: לאיבזע פי' למקרע הים: מן כיפא פי' מן הסלע שעמיד להוציא במטהו. (כג) ולאיסכתש פי' נלגעו: לאסחי' לרחוץ בדמיהם ומ"ם בוכרייא

יק"ל

אבן עזרא

בדרך [א]וילא יעקב וכו' וילך. וטב לומר וישב במקום: (טז) ולכהן. הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שנמקרא משרת הוא לשם או לעכו"ם והעד [ב]וכהנם לי. וכהני [ג]יי'. ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד: (יז) ויבאו. ע"ס ויגרשום [ד]כמו נו"ן. שלא תמצרב במלה עם הנו"ן שנוסף לעתיד. והנה אתם במ"ס [ה]שלא להתחבר שני מו"ין: (יח) ותבאנה אל רעואל. אבי אביהן היה. כי יתרו היה חותנו והוא חובב. וכתוב [ו]ומבני חובב חותן משה וכתוב [ז]לחובב בן רעואל המדיני: (יח) ותאמרנה. [ח]הן הוסיפו [ט]או לא השקיתם המים שדלו הם לבדן: (כ) ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב. כמו [י]אלהי אבי אברהם. גם [כ]נבוכדנצר אבוך ובן הבן יקרא בן. והנה הבנות נקראו [ל]והבנים בני. ואנה בני [מ]בלשאצר. ויאמר. הנה המים

הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו. כי ידוע הוא מדרך המקרא: קראן לו. [נ]מלא זרם נעצר שאין על משקלו: (כא) ויואל. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל. על כן לא הזכירו הכתוב: (כב) ותלד. כי אמר. משה. וזאת לתורה [ס]שיא האמת הכותית אמר אמר. ואמר [ע]כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן. וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים ממי שקבלום אין לסמוך עליו. ואף כי יש בו דברים מוכחשים הדעת הנכונה. וככה ספר זרובבל. וגם ספר אלדד הדני ודומיהם לאלה: (כג) וימת מלך מצרים. עתה יוכל משה לשוב אל מצרים. וישראל עמו תשועה. כי יחזקאל הזכיר [פ]שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים. על כן [צ]ענה השם ושמע אשר לא עזבו עבדו אבותם: (כד) וישמע.

טעם

רמב"ן

הנה כאשר הזכיר לנותיו ועל כל הנה לא הגיע למצרים ונעמדו לפני פרעה היה בן שמונים שנה כן עמד שמו שנים שנה ברח מלפני פרעה: והקרוב כי בסוף הזמן בא למדין ונשא לצורה כי כשהיה לו הדבור הוא עדיין לא הוליד ממנה רק בנו שנקרא גרשום אבל לא הזכיר הכתוב בבריחתו רק וישב בארץ מדין וישב על הבאר. כי לא נתעכב בימים האחרים ענין שיעשה הכתוב לספרו וכן הדבר כי הבורח מן המלכות לא יתעכב בעיר מושב וקרוב לו אבל יברח ממקום למקום אל ארץ מרחקים והנה עמד ימים רבים מטלטל ומתהלך מגור אל גוי וממלכה אל עם אחר ובסוף הזמן בא למדין ונתעכב שם וזה טעם וישב בארץ מדין כי ראוי

היה

פירוש על אבן עזרא

[א](ד'). [א](בראשית כ"ח י"א). [ב](להלן כ"ח מ"א). [ג](ש"א כ"ב י"ז) ור"ל שהם כהן הוא משרת וזה אינו צריך רק ע"פ הדרש. הלא על עיר. ע"כ פי' כי היה לשם כהן ה' וכו' [ד]כמו נו"ן. ויגרשון כמשפט לנקבות. ונכתב מ"ס. שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד. כמו כפי עמי הגרשון (מיכה ב' ט') שאין לורך לבאר הנו"ן משרי הקדים כפי עמי. [ה]שהי' ראוי לומר לאמן לנקבות. וכתוב במ"ס שלא יתחברו שני נוני"ן. [ו](שופטים ד' י"א). [ז](במדבר י' כ"ט). [ח]המגם דלה דלה לאן. כי במעשה לא נזכר רק ויעק את לאנם. [ט]שהיו בראשים כמ"ש והבאתה והדליה ומתלאתה את הרהטים וכו' והכתוב אמר דרך קצרה וישק את לאנם. כ"ל שעשה כל הצורך להשקאת הלאן אחרי הדליים. ונעמוד הגמם ערב ואמר וגם דלה דלה וכו'. [י](בראשית ל"ב י'). [כ](דניאל ה' י"א) והוא היה אבי אביו. [ל](בראשית ל"א מ"ג). [מ](דניאל ה' כ"ב) שם כתיב בריה וכו' והוא היה בן בנו של נבוכדנצר. [נ]כי ראוי להיות קראנה בתוס האלי"ף וגו"ן ה"א בסוף. לו קראן בלא ה"א לא ה"א מנמשך אחר הקמץ אף שלא נכתב. [ס](במדבר י"ב א'). [ע]ור"ל מי שאמר כ"כ. פי' כי כתוב שם כי ארבעים שנה מלך משה על כוש כמו שהזכיר בפ' בהמלוכד. ובפירקי דר' אליעזר איתא עד ארבעים שנה היה משה רועה לאן. ואין לומר דזה תם אמת. שלא כתוב ומשה היה בן שמונים שנה בעמדו לפני פרעה. שאם היה לנעם ארבעים שנה. ומלך בכוש ארבעים שנה. ממי היה נער ומתגדל בבית פרעה. (וכן הוא במדבר מוסום). וכבר הקדים ר"א בהקדמת בראשית ע"פ ד' דרכים כי לא בא לפרש אלא ע"פ הפשט ולא ע"ד דרש כי אין מקשים על הדרש ואין מבילים ראיה מהדרש. כי על הכתוב שאילו הכמים ליזה פסוק וסמכו דבריהם ע"ז. והתורה נדרשת ע"פ פרד"ס כ"ל פשט ר' דרוש סוד וכל דרך הוא לעצמו והוא המביא להבין ע"פ פשוטו ואם אין הפשט מספיק דרך פשוטו. אזי אנו מוכיחים להבין דרך דרש. ואם הדרש הוא ע"ד קבלה איש מפי איש מסורים אנו לכתוב הפשט וללך ע"ד דרש וכן כתב ר' האי גאון במסכתא חגיגה דעו כי דברי אגדה לא כמשמעם הם אלא כ"א ואחד דורש מה שעולה על לבו. גם בשאלות ותשובות שלו פי' כמו זה. ע"כ ג"כ רש"י והרמב"ן והרשב"ם והספורנו אשר מבואר הנוסר להכם ז"ל כולם מעריכים א"ע לפרש ע"פ פשט בהגיון עולה יפה. [פ](יחזקאל כ' ט'). [צ]על כן ענם השם. העי"ן בחיריק לשון ענוי.

כ"ל

ספורנו

באיזה מקום כמבואר למעלה: (יז) ויקם משה ויושען. בהיות שני בעלי הריב נכרים לא התעורר להנקם גם לא הקפיד ליסר ארחותם בתוכחות מוסר רק קם להושיע את העשוקים מיד עושקיהם: (כ) למה זה עזבתן. אמאי שהוא אורח ואיש חסד היה לכן לגמול עמו חסד הכנסת אורחים: (כא) לשבת את האיש. לרעות את לאנו כמו שהם עמדי: (כב) גר הייתי בארץ נכריה. גר בארץ שאינה ארץ מולדתי: (כג) בימים הרבים ההם. מיום שברח משה ממצרים בילדותו עד שנולד גרשם שהיה משה אז קרוב לבן שמונים שנה שהרי אליעזר נולד בדרך בלכתו בשליחות האל ית' למצרים ואז היה בן שמונים שנה: וימת מלך מצרים. אותו המלך שהיה רודף את משה ולכן קרא שם בנו אשר כך אליעזר כי אז ידע שיתנו נמלט ונצול מחרב פרעה: ויזעקו. זעקו מכאב לב על עבודתם כענין הלילי מעבר זעקי עיר: ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. לא בשביל תשובתם ותפלתם אבל כמקונן על אכזריות המעבידים כאמרו וגם ראיתי את הלחץ: (כד) וישמע אלהים את נאקתם. ותפלת קצתם שהתפללו אז מלדיקי הדור כאומרו ונצעק אל יי' וישמע קולנו: ויזכור אלהים את בריתו. שאמר והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך

פירוש רשב"ם

(טז) ולכהן מדין. אל רעואל. רעואל אבי אביהן. א"כ שם אביהן יתרו וחובב בן רעואל האמור לפנינו בפ' בהעלותך ויאמר משה לחובב בן רעואל (הוא חובב הוא יתרו. ואם רעואל הוא יתרו א"כ בן יתרו היה) ומה שכתוב בנביאים מבני חובב חותן משה מוכיח שחובב הוא יתרו שבכל מקום שמזכיר חתן משה מזכיר יתרו: (כב) בארץ נכרי'. שכך משמע גרשום גר שם בארץ רחוקה: (כג) ויהי בימים רבים ההם. לאחר

שהרג

אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃ ס

רביעי ג א וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃ ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם

אלהי

אונקלוס

יַעֲקֹב׃ כה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ לְמִפְרַקְהוֹן יְיָ׃ א וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יָת עָנָא דְיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְמִדְיָן וּדְבַר יָת עָנָא לְבָתַר שְׁפַר רַעְיָא לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ לְחֹרֵב׃ ב וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא דַיְיָ לֵהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִגּוֹ אַסָּנָא וַחֲזָא וְהָא אַסָּנָא בָּעַר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסָּנָא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל׃ ג וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי יָת חֶזְוְנָא רַבָּא הָדֵין מָא דֵין לָא מִתּוֹקַד אַסָּנָא׃ ד וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמֶחֱזֵי וּקְרָא לֵהּ יְיָ מִגּוֹ אַסָּנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ה וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָא שְׁרִי סֵינָךְ מֵעַל רַגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דְאַתְּ קָאֵים עֲלוֹהִי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא׃ ו וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דַאֲבוּךְ אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא דְיִצְחָק

בצית

מסרה ולם יעקב, ל׳. כה וירא אלהים, ס׳ בסו׳. וידע אלהים, ג׳ בלי׳ ג א ומשה, ז׳ ל״פ. רעה, [ס״ו וספ״ן בסגול]. וינהג, ס׳. ויבא, [כר״ל ס״ו]. אל הר, י״ז. חרבה, ל׳ וחסר ומלעיל. ב וירא מלאך, ג׳. בלבת, ל׳. והסנה, ל׳ אכל, ל׳ ומ׳ [הכ״ף בדגש]. ג אסרה, ל׳ ומ׳. ואראה, ה׳. ד לראות, [מ״ו] אליו אלהים, ל׳. ה הלם, י״ב ומ׳. מעליך, [פ״י]. רגליך, [מ״י כל ד׳ ספרים קדמאי דכוו׳]. עומד, ו׳ ומ״ל. אדמת קודש, ל׳

ת״א וירא מלאך שנה מז. בלבת אש בבא קמא ס. ויאמר משה אסרה נא שנה מז עקידי שער מח. וירא ה׳ כי סר שנה מם. משה משה פ׳ סותר פ׳ דברים לא פסיק טעמא. ויאמר אל תקרב הלם שנה שם נמצא קי זבחים קב ק׳ הזוהר פ׳ פקודי. של נעליך ברכות סב.

רש״י

אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו: (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה ואל תתמה על התי״ו יש לנו כיוצא בו. (יחזקאל טז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בו. אסר לקח משם: (ג) אסורה נא. אסורה מכאן להתקרב שם: (ה) של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל. כי ישל

זיתך

רמב״ן

היה שיאמר וילך אל ארץ מדין אבל רמז שלא ישב בעיר עד בסוף שבא אל ארץ מדין ושם ישב. ומפני שהזכיר הכתוב בריחתו מפני פרעה ושבתו במדין ובא להזכיר מיד שהושב למצרים בשליחותו של הקב״ה והיה נראה שהיו כל המעשים האלה הנזכרים נעשים מיד והכתובים זה לזה באים אחת בא הכתוב לרמוז לנו הענין כאשר היה ואמר ויהי בימים הרבים ההם שהיה משה בורח מפני פרעה ועומד במדין מהם ומת בימים ההם בסופם מלך מצרים והיה למשה גלוי השכינה בענין זה והושב למצרים וגאלם ועל כן לא אמר ויהי אחרי ימים רבים כי היה משמעו משבת משה במדין ולא היו הימים הרבים רק בכל המסופר למעלה: וימת מלך מצרים ויאנחו. נצטרע והיה שוחט תינוקות מישראל ורוחץ בדמם ל׳ רש״י והוא מדרש חכמים ועל דרך הפשט מנהג כל הנעבדים למלך בליעל רשע שהיו מצפים ומחכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך ההוא ומלך תחתיו אחר הנה מרשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותנו נגזרו לנו ויבחרו מות מחיים אז צעקו נאקתם כי נאקו נאקת חלל: (כה) וירא אלהים את בני ישראל. פירש ר״א כי ראה החמס שהיו מצרים עושים להם בגלוי וידע אלהים המעשוי להם בסתר. ורש״י פי׳ וידע אלהים נתן עליהם לב ולא העלים עינו מהם. ונכון הוא על דרך הפשט כי בתחלה היה מסתיר פניו מהם והיו לאכול ועתה שמע אלהים נאקתם וראה אותם לומר שלא הסתיר פניו עוד מהם וידע את מכאובם וכל הנעשה להם ואת כל הצריך להם והאריך הכתוב להזכיר הענות רבות בגאולתם. וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו. וירא אלהים. וידע אלהים. כי ידעתי את מכאוביו כי אע״פ שבתחלה הזמן הנגזר עליהם לא היו ראויים להגאל כמו שמפורש על ידי יחזקאל. אלא מפני שצעקו קבל תפלתם ברחמיו. ועל דרך האמת יש בכתוב הזה סוד גדול מסתרי התורה לומר כי עלה עניים למאור פניו וקרב אותם אל הדעת כענין בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור. ולכן יאריך הכתוב בזה אחרי שאמר כבר וישמע אלהים ויזכר אלהים ותפרש הספוק הזה במדרשו על דרכי תוכחה בן הקנה תביננו משם: (ב) וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש. אמר הכתוב מתחלה וירא מלאך ה׳ ואחר כן אמר וירא ה׳ כי סר לראות ויקרא אליו אלהים. ולכן אמר ר׳ אברהם כי אלהים בכאן הוא המלאך הנזכר כמו כי ראיתי אלהים פנים אל פנים: (ו) וטעם אנכי אלהי אביך. כי ידבר המלאך בלשון שולחו. ואיננו נכון כי משה גדול הנביאים לא יסתיר את פניו מן המלאך. ורבותינו אמרו

בבראשית

ספורנו

אחריך. וזה יעשה בכל קראנו אליו כמו שהעיד אשר כן באמרו וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו׳ ואזכור את בריתי: (כה) וירא אלהים את בני ישראל. השגיח עליהם ולא הסתיר עוד פניו מהם כענין כי ראיתי את עני עמי כי באה צעקתו אלי כמו שהעיד אשר כן באמרו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: וידע אלהים. ידע כוונת לבבם והסכימה תפלתם וצעקתם בכל לב כמו שספר אשר כן באמרו כי ידעתי את מכאוביו על הפך ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו: (א) ויבא אל הר האלהים חורבה. הוא לבדו להתבודד ולהתפלל על דרך ויצא עד הבקר: (ב) וירא מלאך ה׳ אליו. במראה הנבואה כי אמנם כאשר יגלו המלאכים בדמות אנשים בלתי נבואה כענין לאברה׳ וללוט ולבלעם ולזולתם לא יאמר עליהם וירא. אבל יאמר עליהם וירא כמו וירא והנה שלשה אנשים וירא לוט וירא את מלאך ה׳ נצב בדרך: וירא והנה הסנה בוער באש. דולק וזה דרך מידת הנבואה שהיה המלאך בתוך הסנה והאש בוערה בסנה הסביב המלאך להורות שהסיבות לצדיקי ישראל שהם מלאכי ה׳ בתוך הסנה של עם מצרים שהיו להם סרבים וסלונים. הסנה יבער באש בגלות עבר מכום אבל לא יכלו באותן הצרות כמו שהורה באמרו והסנה איננו אכל שהיה בלתי כלה באש המלהט בו כי לא היתה נבואת משה רבינו ע״ה אז כמו שהיתה אח״כ כמו שהעיד באמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת ה׳ יביט אבל אחר מתן תורה ואילך שבלה אז לכל ישראל פנים בפנים והם לא קבלו זה באמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול ה׳ וכו׳ והוא לבדו נשאר

ובלתם

קֳדָם יְיָ יַת קְיָימֵיהּ דְקַיִים עִם אַבְרָהָם וְעִם יִצְחָק וְעִם יַעֲקֹב: (כה) וַחֲמָא יְיָ צַעַר שִׁעְבּוּדְהוֹן דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּגְלֵי קֳדָמוֹי יַת תְּיוּבְתָּא דְעָבְדוּ בְּטוּמְרָא דְלָא יָדְעוּ אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ: (א) וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יַת עָנָא דְיִתְרוֹ חֲמוֹי רַבָּא דְמִדְיָן דְּבַר יַת עָנָא לַאֲתַר שְׁפַר רַעְיָא דְאָחוֹרֵי מַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקָרָא דַיְיָ לְחוֹרֵב: (ב) וְאִתְגְּלֵי זַגְנוּגָאֵל מַלְאָכָא דַיְיָ לֵיהּ בְּלַהֲבֵי אִישְׁתָּא מִגּוֹ סַנְיָא וַחֲמָא וְהָא סַנְיָא מִשְׁתְּרִיב בְּאִישְׁתָּא וְסַנְיָא לֵיתוֹהִי יָקִיד וּמִתְאַכִּיל בְּנוּרָא:

[(ב) וַחֲמָא וְהָא סַנְיָא בָּעִיר בְּאֶשָּׁא וּסַנְיָא מִרְטִיב וְלָא יָקִיד:]

(ג) וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְדוֹן וְאֶחְמֵי יַת חֶזְוְנָא רַבָּא הָדֵין מַדִין לָא שְׁרִיב סַנְיָא:

[(ג) וְאֶיחְזֵי יַת חֶזְוָוא רַבָּא הָדֵין מִן בִּגְלַל מָה סַנְיָא מִרְטִיב וְלָא יָקִיד:]

(ד) וּגְלֵי קֳדָם יְיָ אֲרוּם אִתְפְּנֵי לְמִיחְמֵי וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ סַנְיָא וַאֲמַר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא נָא: (ה) וַאֲמַר לָא תִתְקְרַב הַלְכָא שְׁלוֹף סֵינָךְ מֵעַל רִיגְלָךְ אֲרוּם אַתְרָא דְאַנְתְּ קָאִים עֲלוֹי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא וַעֲלוֹי אַנְתְּ עָתִיד לְקַבָּלָא אוֹרַיְיתָא לְאַלְפָא יָתָהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

[(ה) שְׁלוֹף סַנְדְּלָךְ:]

(ו) וַאֲמַר אֲנָא הוּא אֱלָהֵיהּ דְאָבוּךְ אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְיַעֲקֹב וּכְבַשִׁינוּן מֹשֶׁה לְאַנְפּוֹי אֲרוּם הֲוָה דָחִיל מִלְמִסְתַּכֵּי בְּצֵית אִיקַר

שכינתא

יונתן

דק"ל מפני מה עתו לבסוף בכורי מצרים שלא מד: כנגד מדה: (כה) וגלי קדמוי היתגלה פי' כשיחזרו בתשובה ודיוקו הלי וידע: (א) אפר רעיה פי' מרעה מעובח:

(ב) זגנוגאל הוא רבו של משה. בפרקי ר"א מספיה עליו והיכן ח"ל וירא אלי כי הגיאו לזה שהוא שר של תורה והוא רבו של מטרט"ס וכן אמרו בעלי קבלה רבו של אדם

אבן עזרא

טעם ויזכור **שהגיע הקץ: (כה) וירא. החמס שהיו המצרים עושים בגלוי: וידע. העשוי בסתר: (א) הר האלהים חורבה. [ק]ככה כתב משה. וטעם הרבה מרוב השוב שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר [ר]דבר משה. ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היובש: (ב) וירא. יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו [ש]מה אמולה לבתך. ור' אדונים אמר אילו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמ"ד כמו [ת]אל גנת אגוז. והנה שכח [א]וכגנה זרועיה תצמיח: הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ. ורצון שוכני [ב]סנה. שמים. והטעם על השם הנכבד. ור' ישועה אמר הכבוד השכן בסנה. ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד. ועוד למה נאמר על גזרת פועל* ואיננו כן [ג]עושה שמים וארץ. כי השם הוא עושה תמיד ומעמיד הנה היוצא מפי אדם. ועוד אחר שהזכיר כל נגד. הזכיר באחרונה רצון השם. ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך. ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע. ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש והנה הוא בלשון ישמעאל. והנה הר סיני בעבור הסנה. וכן פי' ורצון שוכני סנה. רצון שיבקש השוכן במקום הסנה. שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו ויאכלם אכלו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וקנה. עד שיצא בא הכרוי והיתה כגן רוה מלוחלח. והודיע מתוך הסנה בה"א הדעת [ד]כי הם דברי משה בכותבו התורה. ובוער תפועלים היוצאים. כי אש בוערה כמו אש [ה]אכלה. והעד [ו]כאש תבער יער. והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו. כי זה כמו [ז]שלחו באש מקדשך. וככה [ח]הסר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול. וכמוהו אם תראה אותי [ט]לוקח מאתך שהוא קמוץ. וככה לנער [י]היולד. כהם יוקשים [כ]בני האדם. ואלה הפעלים כאשר הם [ל]יוצאים. על כן ורגל מועדה [מ]איננה כמוהם. רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת:

(ג) ויאמר משה אסורה נא. גזרת סר אם בא אחריה מ"ם היה למרחוק כמו [נ]סורו ממני. הוא אומר להם רחקו ממני. ואם אחריה אל בשלש נקודות תהפך הדבר כמו [ס]סורה אלי סור ממקומך ובא אלי [ע]היסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה. את המראה הגדול. זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה. על כן אמר לו [פ]וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: (ד) וירא ה'. [צ]גם אלה דברי משה בסוף. ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך [ק]כי שמי בקרבו ושם אפרשנו. וכך המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב [ר]ויאמר לו ה'. או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרוא אליו על כן מלת אלהים. וזה השם איננו שם העצם רק שם התאר. כאשר **אפרש. והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף. ככתוב [ש]להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף. והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר: (ה) ויאמר אל תקרב הלום. הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה משם והלאה. וככה [ת]הבא עוד הלום איש. ומלת [א]של חסר נו"ן. כמו [ב]גע. כי הוא מגזרת [ג]ונשל גוים רבים: (ו) ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק ויעקב. והחל מאברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' לבנות מזבח לשם. כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ז. והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות. לכל ישראל ואין לוי כולל. כי משה כנגד כל ישראל. וכשאמר למשה אנכי אלהי אביך. כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם: ויסתר משה פניו. כדרך [ד]כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. ושער העין משער [ה]השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות. ואין ככה שער האזנים והאף והפה והיד. ובעבור יראתו [ו]הסתיר

פניו

*ר"ל דבר אשר נעשה על פעם אחת. ובריאת ש"א הם הוים תמיד.

**(להלן ו' ג').

פירוש על אבן עזרא

**ר"ל לתה שמע בלוסו סתם ולא מקודם. וג"כ זכרון אינו שייך אלא דבר ששכח או יכול לשכח ע"כ מפרש וכו'. [ק]כי ברעותו את הצאן לא נקרא אז הר האלהים. והוא הזכירו בשם הפי' לו בעת כתבו התורה. [ר]כלכה לא דרך ג' ימים במדבר להלן (פ' י"ח) ג"כ (ה' ב'). [ש](יחזקאל ט"ז ל') ופרשו לבב. ולי"א בלהבה פרשו להב. [ת](שה"ש ו' י"א). [א](ישעיה ס"א י"א) וגננה. [ב](דברים ל"ג ט"ז) שם הסכים לדעת הגאון ז"ל שפי' שמים. ועיין מ"ש (להלן כ' י"ח) וכאן פי' רצון שיבקש השוכן במקום הסנה והוא ג"כ כוונת אחת. [ג](תהלים קכ"ד ח'). [ד]כי נכתבו התורה היה הסנה נודע. [ה](דברים ד' כ"ד). [ו](תהלים פ"ג ט"ו). [ז](שם ע"ד ז') פי' שלחו אש במקדשך. [ח]וככה הסר בוער באש (דברים ה' כ') פעמו כאש בוער בהר. [ט](מ"ב ב' י'). [י]לנער היולד (שופטים י"ג ח'). [כ]כהם יוקשים בני האדם (קהלת ט' י"ב). [ל]ואלה הפעלים כאשר הם. ר"ל בלי מילוף נקודות הם פועלים יוצאים. [מ]ורגל מועדת (משלי כ"ה י"ט) פועל עומד. כי השורק הוא תחת חולם והוא כמו פועלת. [נ](תהלים ו' ט'). [ס](שופטים ד' י"ח). [ע]ע"כ וכן אפורה היסור ממקומו וכו'. [פ](פסוק י"ב). [צ]ר"ל בשכתב התורה. כי במעמד הזה לא ידע שם ה'. שאמרי אמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם (פ' י"ג). [ק](להלן כ"ג כ"א). [ר](שופטים ו' כ"ג). [ש](דניאל ב' י"א). [ת](ש"א י' כ"ב). [א]של פרשו נשל. [ב]כמו גש נהרים (תהלים קמ"ד ה'). שפרשו נגע. [ג](דברים ז' א'). [ד](בראשית ל"ב ל"א). [ה]ר"ל כח ההבטה של העין גדול כ"כ שיוכל לשער השמים כי ברגע אחד יראה וכו'. [ו]והיה מפחד מהביט אל האלהים הסתיר פניו שהם העינים.

פי'

ספורנו

בלוחות ולכנה כמו שאמר שובו לכם ואתה פה עמוד עמדי וכאמרו ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש היתה נבואת משה רבינו פנים בפנים ומראה ולא בחידות: (ג) אסורה נא ואראה. אתבונן ואראה: מדוע לא יבער הסנה. למה לא יכלו מצרים ברב מכותם כענין ודלקו בהם ואכלם: (ד) וירא ה' כי סר לראות. להתבונן בדבר: ויקרא אליו. להודיעו כאמרם ז"ל בא לטהר מסייעין אותו כענין ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר: (ה) של נעלך. אפי' במקום שאתה בו עתה:

ראה

פירוש רשב"ם

שהרג משה את המצרי ובקש פרעה מלך מצרים להרוג את משה ויברח מפניו עד שהי' עתה בן שמונים שנה כשדיבר הקב"ה עמו וימת עתה מלך שהיה מבקש להורגו וישראל נאנחו עד עתה. וראה הקב"ה בעניים: (א) ומשה היה רועה צאן וגו'. ונראה לו הקב"ה וציוהו לשוב למצרים ולא היה משה רוצה כי היה מתיירא עד שאמר לו הקב"ה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך זה פרעה שמת. לכך הוא אומר וימת מלך מצרים. להעיד על מה שאמר הקב"ה כי מתו כל האנשים וגו' כמו וחם הוא אבי כנען. ויזכור אלהים את בריתו שנשבע לשלשתם לתת להם את ארץ כנען ועתה נתקרב הזמן של ד' מאות שנה שאמר לאברהם: (ב) איננו אוכל. אפילו במקום יציאת הלהבה מן הסנה לא היה גחלת כלל: (ד) וירא ה'. המלאך קורא על שמו של הב"ה: (ה) של. השלך. מגזרת ונשל גוים רבים. כאשר יאמר מן נסע סעו. כן יאמר סע לשון צווי

וגם

אלהי יצחק ואלהי יעקב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל־האלהים: ז ויאמר יהוה ראה ראיתי את־עני עמי אשר במצרים ואת־צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את־מכאביו: ח וארד להצילו ׀ מיד מצרים ולהעלתו מן־הארץ ההוא אל־ארץ טובה ורחבה אל־ארץ זבת חלב ודבש אל־מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי: ט ועתה הנה צעקת בני־ישראל באה אלי וגם־ראיתי את־הלחץ אשר מצרים לחצים אתם: י ועתה לכה ואשלחך אל־פרעה והוצא את־עמי בני־ישראל ממצרים: יא ויאמר משה אל־האלהים מי אנכי כי אלך אל־פרעה וכי אוציא את־בני ישראל ממצרים: יב ויאמר כי־אהיה עמך וזה־לך האות כי אנכי שלחתיך

ואלהא דיעקב וכבשנון משה לאפוהי ארי דחיל מלאסתכלא בצית יקרא דיי: ז ואמר יי מגלא גלי קדמי ית שעבוד עמי די במצרים וית קבלתהון שמיע קדמי מן קדם מפלחיהון ארי גלי קדמי ית כיביהון: ח ואתגליתי לשיזבותהון מידא דמצראי ולאסקותהון מן ארעא ההיא לארעא טבא ופתיא לארעא עבדא חלב ודבש לאתר כנענאי וחתאי ואמוראי ופרזאי וחואי ויבוסאי: ט וכען הא קבילת בני ישראל עלת קדמי ואף גלי קדמי ית דוחקא די מצראי דחקין להון: י וכען איתא ואשלחנך לות פרעה ואפיק ית עמי בני ישראל ממצרים: יא ואמר משה קדם יי מן אנא ארי איזיל לות פרעה וארי אפיק ית בני ישראל ממצרים: יב ואמר ארי יהי מימרי בסעדך ודין לך אתא ארי אנא שלחתך באפקותך ית עמא ממצרים תפלחון קדם יי על

מסורה ויסתר, ג'. מהביט, [מ"י והג"ם במירק]. ז ראה, ד' ב' בסיפ ראה וב' ראו. צעקתם, ב'. נגשיו, [ס"ו וג"י והפך משלוי]. מכאביו, [ס"ו וג"י]. ח להצילו, [ס"י]. ולהעלתו, ל' וחסר. אל מקום, ל' והאלה אל ארץ. הכנעני, כהמסו"ם סמן [כ"ל שמיני ז' אומות כנעני, חתי, וכו']. ט באה, [מלעיל כדין ענר מנחי פי"ן כנודע]. לחצים, [ס"ו וג"י]. אתם, [ת"ו]. י לכה, [כ"כ ה"א בסוף היבוטה ומין בדגש]. והוצא, ל' מלא [כ"ל ל' ומ"ל ביחוד וכ"ל מ"ז. הכל ס"י]. יא האלהים, [ה"א רפויה בשגם ולא במסג]. מי אנכי, ב'. וכי אוציא, ל' [ומד"ח]. יב כי אהיה, [בשגב תמקף, ואהיה בלא מסג]. ואת לך, [הלמ"ד דגושה מד"ד]. האות, [מ"ו]. שלחתיך, [הטי"ן בשו"א ולא בחירק כי הוא מלשון העבר, והוא מבנין הקל] בהוציאך, ב' [מל"מ]. תעבדון, ל' ומ"ל.

ת"א ויסתר משה ברכות ז. ויאמר ה' ראה עקרים פ' השכן וארד להציל פ' השוכר פ' המזיכו.

רש"י

זיסן: אדמת קדש הוא. המקום: (ז) (כי ידעתי את מכאביו. כמו וידע אלקים כלומר כי שמתי לב להתבונן ולדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא אאטום אזני מצעקתם): (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. ואם תאמר מה מועיל והלא לא ישמעו לקולך ותוציאם משם: (יא) מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם המלכים: וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך לאות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואינו אוכל

רמב"ן

נכראים כמו מלאך זה מיכאל לפי דעתי הלכך בכל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים עם רבינו הקדוש כי כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה כמכוונו. לומר שמתגלה נראה אליו מיכאל ושם כבוד השכינה ואת לא ראה. הכבוד כי לא הבין דעתו בנבואה וכאשר כיון לבו והשיג לראות נגלה אליו מראה השכינה. ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה. ועל דרך האמת המלאך הזה הוא המלאך הגואל שנאמר כי שמי בקרבו הוא שאמר ליעקב אנכי האל בית אל ובו נאמר ויקרא אליו אלהים אבל יקרא בשם הזה מלאך בהנהגת העולם. והן כתיב ויוציאנו ה' ממצרים וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ונאמר ומלאך פניו הושיעם. כלומר מלאך שהוא פניו כדכתיב פני ילכו והניחותי לך והוא שנאמר בו ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא. ועוד אבין זה בפסוקים הבאים בע"ה והנה הסנה בוער באש כטעם דולק שהיה בתוך אש בוער. כמו הלבות מבערים את האש מדליקים ובערו בהם אש. ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ויאכל. וכמו כהשמים אשר נפח באש הבערתו וכן דעת אונקלוס שתרגם הסנה בער והסני מתוקד. או יהיה יבער מלשון ובערת הרע מקרבך. והיה לאדם לבער. כי דרך לשון הלשון הקודש לדבר כן מהכנים. אבל הלשם עיני' והלשים עיני' להם: אל תקרב הלום. לא היה עדיין למעלתו הגדולה. בנבואה כי בסוף היה נגש אל הערפל אשר שם האלהים. ובן ענין ההסתרת פנים שעדיין לא עלה למה שנאמר בו ותמונת ה' יביט. כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא אמרו שכינה רחוק מן הסנה. שהשיבו בזה כי נתקדש כל ההר ברדת השכינה אל ראש ההר. כאשר בשעת מתן תורה ונקרא בשר היה. כי הם עלה משה יבא אל הר האלהים חרבה והסנה היה בראש ההר והנה כלו קדוש ואסור בעליית ההר וכן אמרו בכל מקום שהשכינה נגלית אסור בעליית ההר וכן ביהושע וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים: אנכי אלהי אביך. על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך. אבל יזכיר יחיד במקום רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב. וכן אלהי דוד אביך זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו. אלהי אבותי. ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא הראשון נקרא בשם ה' ואמר כן הזכירו בשם. ויקרא אליו אחר השבות. ודעת רבותינו אלהי עמרם אביך כאשר אמר אנכי אלהיך ורצה ליחד שמו על הצדיק שמת לא על החי ואחר כן אלהי אברהם יצחק ויעקב שהוא אלהי ישראל כלם. וטעם הזכירו אלהי עם כל אחד ולא אמר אלהי אברהם יצחק ויעקב כי הזכיר שמו וזכרו ית' וית'. ועוד אבאר זה בפרשה ויאמר ה' הזכירני במדת רחמים בענין. השאלה על השם ועפ"ה שכל הפרשה בשם אלהים: (ח) וארד להצילו. שהתגליתי על ההר הזה באש. כטעם וירד ה' על הר סיני כי ירד עליו ה' באש או. הוא כמו ארדה נא ואראה ההתפשטות השאלה אלי וכבר שהם מי בודו: אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי. יזכיר בכאן ששה עממים והיה השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה. וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך הזכיר אלה הששה ואולי היה לפי שאלו כבשו משה. כי הם אשר נקבצו על יהושע ויתנם ה' בידו. ורבותינו אמרו הגרגשי פינה ולכך לא נזכר עם הנכבשים שנא' [illegible]. וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו ועוד אדבר על זה בע"ה: וטעם זבת חלב ודבש. כי טעם שאמר אל הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם ועל טוב ישמח

יונתן בן עוזיאל

שכינתא דיי: (ז) ואמר מימרא גלי קדמי ית סיגוף עמי דבמצרים וית קבילתהון שמיע קדמי מן קדם משעבדיהון ארום גלי קדמי כיביהון: (ח) ואתגליתי ליומא דין עלך בגין די במימרי לשיזבותהון מן ידא דמצראי ולאסקותהון מן ארעא ההיא מסאבתא לארע טבתא ופתיא בתחומין לארע עבדא חלב ודבש לאתר דדיירי תמן כנענאי וחיתאי ואמוראי ופריזאי וחואי ויבוסאי: (ט) וכדון הא קבילת בני ישראל סליקת לקדמי ולחוד גלי קדמי ית דוחקא דמצראי דחקין יתהון: (י) וכדון איתא ואשדרינך לות פרעה ואפיק ית עמי בני ישראל ממצרים: (יא) ואמר משה קדם יי מאן אנא ארום איזיל לות פרעה וארום אפיק ית בני ישראל ממצרים: (יב) ואמר ארום יהי מימרי בסעדך ודין לך סימנא דאנא שדרתך בהנפקותך ית עמא ממצרים

בעל הטורים

היה כומר לע"ז וכשנשא משה בתו הולך משה לידור לו שבן הראשון שיולד לו שיהיה כומר לע"ז וזה כוונתו כי ידע שיחזיר את חמיו למוטב כמו שעשה שהרי נתגייר מ"מ נמצא שבן בנו נעשה כומר לע"ז שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה ודרשו חז"ל (ב"ב ק"ט) בן משה הי' אלא שתולין הקללה במקולל: (ו) ויסתר משה פניו ב' במס' הכא ואידך ויסתר עמל מעיני (איוב ג') שאלו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא סימן שמו אנכי בגלה תתו ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני: (ז) ראה ראיתי כתיב בה"א כנגד ה' שעבודים. בפרך. מרר. לחץ. עינוי. עבודה קשה. וכנגדם ה' פעמים הנה בפרשה: לעקתם ב' ואת לעקתם שמעתי כי גדלה לעקתם גבי סדום נאמר שגדלה לעקתם כלעקת סדום: (יא) מי אנכי ב' במסרה מי אנכי כי אלך אל פרעה מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד [ש"ב ז' וד"ה א' י"ז] והשיב לנו בשר הכניסה

יונתן

אדם רגיל וכולי ורש"ע דף פ"ד ע"ב: ורבים מרמות ולא יקיד פירוש נעשה כסנה לא כי הרבות לא רמות ור"ל שהיה לא חיים שהפסיק ולא היה מכבה שלהביתו וזה היה כח גדול ועיין בתנחומא וס"ל לסנה כמסר"ד ע"ם: (ח) מן ארעא ההיא מסאבתא וכו'. דקל"כ מה לי הכא ומה לי התם וכי לפרים וזובה על עוה"ז נמצין אלא שכינה

רמב"ן

גם וחסיל הסנה שיבעדו גם כל ישראל נמלטו או טעם הסנה כי יש בה הקנים הסלה והעמק ומישור גדולים וטובים ואין רובה הרים וגליות. וחזר ועשה לומר שהיא ארץ מקום מים גם מרעה טוב והמים יפים ויגדל החלב נכבשות כי אין הבהמות בריאות וטובות מרבות החלב רק באויר טוב ועשב כי ומים טובים ובעבור שימלא זה באמו ובמרום הרים אין הפירות שם שמנים ויפים מאד. אמר כי היא עוד שמינה שפירותיה שמנים ומתוקים עד שתזוב כולה כדבש מהם וכנה שבח אותה על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. וזהו לבי היא לכל הארצות: וטעם אל מקום הכנעני. שלא אמר אל ארץ הכנעני כאשר יאמר באחר כל המקומות לרמוז שילכו אותם ויכריתום וישבו במקומם לא שיהיו יושבים בקרבם כאבותם: (ט) הנה צעקת בני ישראל באה אלי. אף על פי שאמר ואת צעקתם שמעתי חזר ואמר כי באה אלי והנה הגיע לצעקתם אל כסא כבודי. ולא אוסיף עוד לעבוד לפרעה כי מצרים לוחצים אותם יותר מדאי כענין עד לשמים הגיע. ועל דרך האמת צעקת בני ישראל היא כנסת ישראל שבאה אליו צועקת כדרך הכצעקתה הבאה אלי ושם לעזוזי: וטעם וגם ראיתי את הלחץ. לאמר שיקם נקמה מפרעה ומעמו מפני שעשו עמהם יותר מן הנגזר להם בלחץ גדול שלוחצים אותם כאשר פירשתי בסדר לך לך ויאמר כי אהיה עמך. וזה לך האות כבר פירשתי כי האותות בכל המקראות האלה. והנכון על דרך הפשט כי הנ"ם אמר בעבור שני דברים שיוכל להציל מיד מצרים והיה אמר שילכם מידם בארץ גושן עלמה או קרוב משם אבל הנסים עוד להעלותו מן הארץ ההיא כולם אל מקום הכנעני. וטעם נפילת שמים ואמר: (יא) מי אנכי כי אלך אל פרעה. אני שפל אנשים רועה צאן והוא מלך גדול ואם אומר אליו לגאות את העם כלל יסכני.

אבן עזרא

פניו: (ז) ויאמר. השלים ידבר בלשון הולכו. וטעם ראה ראיתי הטעם כטעמה לשם בעבור "שלא ירלוהו בני אדם אני רואהו. ואת צעקתם. השומעים הכל אני שמעתי. והמכאובים היה בלבו אני ידעתי: (ח) וארד. בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל. רק בעבור כי כל הנבראים באות מן השמים. על כן מלת וארד. ועוד כי מעלת המלאך עלומה "ואין יכולת בנפש לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו. כנגד וארד. כי כאשר אני דר במקום עליון כן אעלנם במקום שהוא עליון מכל הארץ. ואלה דברי המלאך. וככה "כתוב ירכיבהו על במותי ארץ. הנה יעלו מארץ השם שם במותי אל ארץ טובה. ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה. והנה אלה כאחים אשר השמה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני. והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא הזקן. והפרזי הוא גידון ואשר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנענים: (ט) ועתה הנה. טעם הנה צעקת בני ישראל שמעו תמונה. וטעם וגם ראיתי את הלחץ. שהזידו עליהם וככה אמר יתרו "כי בדבר אשר זדו עליהם: (י) ועתה לכה. בשליחותי *אל פרעה: (יא) ויאמר מי אנכי. אין הטעם נק

*וכמ"ם לכה באמר שלמך.

פירוש על אבן עזרא

"פי' ע"כ נקרא שמלים כמו רבו כדרך כי שמי בקרבו. גם בשבועות אמרו רז"ל כי עבד מלך כמלך. ואם יקשה עליך איך אמר המלאך ראה ראיתי את עני עמי ולא אמר עמם ראה עני עמו. שאלה שבתה להדריך מה שהזכיר הר"ם ז"ל כבר. שלחים הוא המלאך כ"ל במלום השם. כמו שאמר הכתוב השמר מפניו ושמע בקולו. פי' שהשמה כל מה שיאמר לך. כי לא יאמר לך רק לחרי. ולמפ"י שהוא מנסיכך ומיעט לך של יפילך לכך לעבוד סופו. כי אין כח ויכולת בידו לשנות כי אם עם שלמונו. ותו טעמם לא יסי' לך שלמים אחרים. על שרי. "ומה שפי' כ"ם (לעיל ג' כ"ם) ויראו על המחם בגלוי. כי עברם פה כמול לשון שמלת ראיתי משמע כי הוא רק הרואה ולא אחר. "כי א"ל לא היה עדיין במדרגה העליונה הוכרח דיבור הקב"ה להשלבש ע"י המלאך. וגם ירד והשלבש בלם. ""(דברים ל' י"ג). *(להלן י"ח י"ם) ולינו דושה ממרחים להוציא לו

ספורנו

(ז) ראה ראיתי את עני עמי. לדיקי הדור ועל עונות הדור השנאפים והגאפקים על עונות הדור ועל פניים ומתפללים וכמרם מלא מלאך ה' תוך הסנה. וטעם ראה ראיתי. אמנם ראיתי. וזה טעם המקור בכל מקום כשיוסם לכפל כמו עלה נעלה יכול נוכל כי ענינו כטעם אמנם להורות שהאמת כן הוא אע"פ שיסתך הפוטן ויאמר ספק זה כענין ידעתי בני ידעתי. כלומר אע"פ שראיתי את עני עמי אשר במצרים כמו שהורה היות המלאך בתוך הסנה ואע"פ שאל נראיתם לא תבוא ידי כמו שהורה האש בסנה שהיא כמו שהורה ענין והסנה אינו אוכל כי אמנם אין הכונה בהכות שאביא עליהם להכריתם ולהושיע ישראל במקומם אבל להציל ישראל מידם ולהושיבם במקום אחר: וזה טעם וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ. כלומר שנלתי במכתם זו להצילו ולהעלותו לא להכרית המצרים: (ח) זבת חלב ודבש. רבת המקנה ורבת המזון ערב ומועיל. כאמרו אכול דבש בני כי טוב ונופת מתוק: (ט) ועתה. ובהיות זה כלו אמת וזה טעם ועתה בכל מקום. אמר ובהיות זה אמת שידעתי את מכאוביו ונגעי לבבו. הנה צעקת בני ישראל באה אלי שקבלתי תפלתם מאשר מקראוני באמת לא על דרך ויפתוהו בפיהם: וגם ראיתי את הלחץ. ועל כן ראוי להענים את הלוחצים כענין וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: (י) ועתה לך ואשלחך אליהם. להתרות בהם בשלם שתעניתם: (יא) מי אנכי כי אלך. איך יקשיב את התראתי: וכי אוציא את בני ישראל. שאזכה להוציא את בני ישראל שהם עתה בלתי ראוים לכך: (יב) כי אהיה עמך וזה לך האות. שתגזור אומר ויקם לך בכל אשר תגזור הם וגם יכירו הכל שאלמתך ויסמיכו אותך ולא דכריך כענין

פירוש רשב"ם

גם של תשלו לה: (ז) ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו. צעקתם שצועקים מפני שנוגשים אותם שמעתי: (ח) וארד. כאן לדבר אליך כדי להצילו מיד מצרים: (י) והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. על פי הדברים שתאמר אל פרעה מאתי: (יא) ויאמר משה מי אנכי. מי שרוצה לעמוד על עיקר פשוטו של מקראות הללו ישכיל בפרושי זה כי הראשונים מפני לא הבינו בו כלל כלל. משה השיב על שני דברים שאמר לו הב"ה ללכת אל פרעה וגם להוציא את בני ישראל ע"י מצוות פרעה. ומשה השיב על הראשון ראשון. מי אנכי כי אלך אל פרעה. אפילו להביא לו מנחה הוגנת וכי ראוי אני ליכנס בחצר המלך איש נכרי כמוני. וכי אוציא את בני ישראל ממצרים כלומר ואפי' ראוי אני ליכנס לפני פרעה שיטה אני לשער דברים איזה דבר המתקבל לפרעה.

בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה: יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם: יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה

שלחני

טוּרָא הָדֵין: יג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מָה שְׁמֵהּ מָה אֵימַר לְהוֹן: יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה °אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן:

°צ"ע עיין רמב"ן כי הוא מתורגם

ואמר

מסרה על הסר, ד'. יג ויאמר, אמירה לאלהים פ' בלי'. אבותיכם, ב' מד"ע בלו'. אליכם, [מ"ע]. מה, ח'. פסח. שמו, [ספי"ן כדבה מד"ד]. מה, ב' קמץ. אלהם, [ח"י]. יד ויאמר אלהים, ב"ה דקרי' ר"פ. שאמר, אמירה לב"י ת' בליש'.

ת"א מה שמו סנהדרין קיא עקרי' עב פבו. אהיה אשר אהיה ברכות ט ש' הזוהר פ' אחרי מות.

רש"י

כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים. ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו (ישעיה סי' ל"ז) וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבשורה אחרת) שארבכם הריבה מפירות ואני אברך הספיחים: (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות (ברכות ט) אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו' (ע"כ). (לא שהשכיל אליה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם ית' כי לא תיושבתו מסקנת הסי"ת שמאז כך היתה דעתו באומרו ית' אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחילה כך היתה שלא הגיד

הגיד

רמב"ן

יהכנעני כענין שאמר שמואל ושמע שאול והרגני. ואמר עוד מי אנכי כי אוציא את בני ישראל מארץ מצרים כמו שאמרת לי להעלותם אל ארץ כנען כי עם רב הם וגבורים ולא ישמעוני ללכת אחרי אל ארץ עמים גדולים ועצומים מהם כאשר אמרת להעלותו אל ארץ טובה ורחבה אל מקום הכנעני. כי ההצלה מיד פרעה איננה תלויה בהם אם ישמע פרעה יקל עולו מעליהם ויצילם או יגרשם מארצו על כרחם. ועוד כי הם עצמם ישמעו אל כל אדם כזה כי מי האדם שלא ירצה לצאת מעבודה קשה שאין כמוה. אבל העלייה לארץ הכנעני לא ישמעו בה. וכן היה הדבר שהיתה מלחמת העמים ההם קשה עליהם מתחלה ועד סוף ונפחדם ממנה במצרים ובמדבר. זאת יראתו של משה רבינו מפרעה ונפחדו מהם. ועל שתיהן ענהו ה' אמר לו אל תירא מפרעה כי אני אהיה עמך להצילך. וזה לך האות אל העם כי אנכי שלחתיך אליהם כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים אל ההר הזה ומאז יקבלו עבודת השם ללכת אחרי מצותו וגם בך יאמינו לעולם ואחריך ילכו לכל מקום אשר תצום: והנה נגליתי לך בהר הזה בלבת אש כי כן יהיה בעיני כל העם בעבדם אותי בהר הזה והנה למשה אות במה שלא יעמד מפרעה כיון שהבטיחו להצילו. ולישראל יהיה להם אות שלא יפחדו מן העמים בבואם אל הר סיני כי לצאת ממצרים ברצון פרעה אל מקום קרוב דרך ג' ימים לזבוח לאלהים בודאי ישמעו ויעשו כן בין ברצונם בין שלא ברצונם. ואל דרך האמת וזה לך האות כמו זה לי עשרים שנה. ואמר כי אהיה עמך והנה לך האות אות הברית שאהיה עמך תמיד כדרך אני הנה בריתי אתך כי אנכי השולח אותך שתעבדו את האלהים בהר הזה ואז אעלה גם אנכי בקרב העם הזה אל המקום אשר הכינותי: (יג) ואמרו לי מה שמו. הפסוק הזה אומר לך פרשני כי לא יתכן שיאמר משה ואמרו לי מה שמו להיות להם אות שיאמינו בו כי שאלת שמו ואמירתו להם איננה אות למי שלא יאמין בו מתחלה שאם ידעו ישראל אותו השם גם משה כהם ידע אותו והנה ידיעתו כידיעתם ואיננה אות ומופת כלל ואם לא שמעו בו מה הראיה שיאמינו בדבריו כלל. והנה אחרי הודיעו את השם הגדול אמר והן לא יאמינו לי ואז נתן לו אותות. ואמר ר"א כי שאל משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי באל שדי לא יעשו אותות רק בשם הגדול ואין דבריו נכונים בעיני. כי עדין לא נאמר למשה שיעשו ביציאת מצרים אותות ומופתים גדולים ונפלאים. אבל שיצילם מיד מצרים ויעלם לארץ ובשם אל שדי יוכל לבא בלב פרעה להצילם וגם לכלות העמים. וכבר הוציא שרה מביתו בנגעים גדולים שהביא עליו ונלחם אברהם לבדו המלכים הגדולים וכל' זה בעזרת אל שדי השם הנודע לאבות וככה יעשה לבנים. ועוד כי יעקב אמר והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. ויוסף אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והנה הפקידה באלהים. ולפי דעתי היה משה גם בעת ההיא אב בחכמים גדול בחכמת הנבואה ודרך שאלה בקש שיודיעהו ני' השולח אותו כלומר באי זו מדה הוא שלחו אליהם. כענין שאמר ישעיה ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו. והנה אמר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא העומדת לאבות. או במדת רחמים עליונית שתעשה בם אותות ומופתים מחודשים בעולם: וזה בעבור שאמר לו אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם. ולא פירש השם משמותיו הקדושים כלל ושמע משה שהבטיחו על מעמד הר סיני ושם נתורה והוא שיודע כי התורה לא תנתן בשם אל שדי הנזכר באבות רק השם הגדול שבו היה העולם. ועל כן שאל מה אומר אליהם. ורבותי' נתעוררו לזה. אמר ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל. אמר ר' שמעון בשם ר' סימון אמר משה עתיד אני לעמוד בהר סיני וביניהם כשתתן להם התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך. אלהי אבותיכם שלחני אליכם אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הב"ה את השם הגדול. וזה ענין השאלה. והנה ענהו האלהים אהיה אשר אהיה. אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בשעבוד שאר מלכיות. אמר לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה אמר לו יפה אמרת. כה תאמר לבני ישראל וגו' לרש"י מדברי רבותינו. והכונה בזה כי משה אמר לכשיו יתברך ואמר לי מה שמו שיגיד להם ה' שיורה הוראה שלמה על ההצלות ועל ההשגחה. והב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי אין להם צורך לראיה אחרת כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם. והיא הראיה הגדולה שיש אלהים בישראל קרובים אלינו בכל קראנו אליו ויש אלהים שופטים בארץ וזה פי' נכון באגדה זו. ועוד אמר כיוצא בזה במדרש אגדה. ומהו אהיה אשר אהיה כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. ואם אין פותחין את ידיהם מה כתוב שם הן יעצור במים ויבשו וגו' ועוד דרשו רבי יצחק אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא עתיד לבא לכך כתוב כאן אהיה ג' פעמים. וביאור דעת ר' יצחק כי בעבור שהזמן העובר והעתיד כלו בבורא בהוה כי אין שנויות ולבא עמו ולא עברו ימיו כלום לפיכך יקרא בו כל הזמנים בשם אחד מורה הויה המציאות. ואונקלוס תרגם שני השמות אחד עם מאן דהוא ולא תרגם כלל השם שאמר בו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. ונראה מדעתו כי אמר ה' הנכבד שהודיעו הוא בן ארבע אותיות שאלה שאמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. אבל הודיעו תחלה ענינו כי שאלתו של משה לדעת דרכי השם משמו כענין שאמר ואמר הודיעני נא את דרכך ואדעך. וכאשר השיב לו שם וקראתי בשם ה' לפניך וחנתי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם לאמר כי בשם הנכבד הזה אשר יקרא לפניו יחון וירחם. ולא יוכל אדם לבא עד עומק דרכיו כי אמר

בכאן

יונתן בן עוזיאל

ממצרים תפלחון קדם יי דתתקבלון ית אורייתא על טורא הדין: (יג) ואמר משה קדם יי הא אנא אזיל לות בני ישראל ואמר להון יי אלהא דאבהתכון שדרני לותכון ויימרון לי מה שמיה מה אימר להון: (יד) ואמר יי למשה דין דאמר והוה עלמא אמר הוה והוה כולא ואמר כדנא תימר לבני ישראל אנא

ירושלמי

הוא דהוינא ועתיד למהוי שדרני לותכון:

(יד) ואמר מימריה דיי למשה דין דאמר לעלמא הוי והוה ועתיד למימר ליה הוי והוה ואמר כדין תימר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם:

ואמר

בעל הטורים

דהכיסה דוד אמרן] שלמד שבקש משה מלכות לו ולזרעו ולא רצה הקב"ה ליתן לו שנאמר אל תקרב הלם ואין הלם אלא מלכות [ב"ק ק"י] אמר משה כיון שהמלכות הוקצה ממני ואיני לבני. שלח נא ביד תשלח: (יג) ואמרו לי מה שמו מה ש"ם שם בן ד' אותיות שאמר לו השם והשיב בתריה לך ואספת את זקני ישראל שאין מקבלין אותו אלא לזקנים שבדור: (יד) ג"פ אהיה כנגד ג' אבות והם אברהם יצחק ויעקב אברהם והיה ברכה יצחק גור בארץ הזאת ואהי' עמך יעקב שוב אל ארץ אבותיך

רמב"ן

בכאן אשא עם מאן דאמא בשמי. שתאמר להם שהוא אהיה כי בו אני עם האדם לטוב ולרעה. והגאון רב סעדיה כתב כי פירושו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון קרובים דבריו לדברי רבי יצחק. והרב אמר במורה הנבוכים הנמצא אשר הוא נמצא כלומר ראוי המציאות יאמר להם כי יש נמצא ראוי להמצא שלא היה נעדר ולא יהיה נעדר: והנה לדעת אלה החכמים צריך שנפרש כי הקב"ה אמר למשה שיאמר להם זה השם וילמדם אותו כלומר שיפרש להם ראיות שכליות אשר בהם יתקיים אצל החכמים זה השם כלומר המציאות או הקיום אשר לא עבר ולא יעבור כי אחרית ה' בלבד יאמר מה שיאמר איננו ראיה לבטל מהם דעת הקדמות או האפיקורסות המסופק בביטול המציאות לגמרי. ואין זה משמעותו של מקרא. אבל כי הזכרת השם להם הוא הראיה והוא האות והמופת על דברם שישאלוהו. ועל דעתי לא יספקו זקני ישראל במציאות הבורא כאשר אמר הרב ושליה. אבל זה השם תשובת שאלתו שפירשנו לך הודיעו שבוא שלום אליהם במדת הדין אשר במדת הרחמים. ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם שיזכיר להם ה' האחד לבדו ולהורות על האחדות ולכך צוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' שלחני כי השם הזה הוא מדת רחמים וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו ויחדש אותות ומופתים בעולם: והנה פירש לו כי אהיה אשר צוהו לאמר להם הוא

השם

אבן עזרא

בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי. ככה מצאנו דרך הלשון גם אני גם אתה. ואתם נבתבלע הנו"ן מגזרת אן הלכתם. כי המקום יכיר המדבר. ל"י אנכי על זה הדרך מגזרת לאך. על דרך נאושתך. ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול. ובעבור שאמר והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם בני ישראל: ויאמר אני אהיה עמך. ותבא אל פרעה ותוציא את בני ישראל. והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך. והטעם בהוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראיתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתוב אומר. המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. וכן אמר משה לפרעה. דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבחה ליי' אלהינו. כי זה המהלך בין מצרים הקדמונים ובין הר סיני ורק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים. ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש. והנה שאמר משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהים: (יג) ויאמר. עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל משמותיו. כי בשם אל שדי לא ידעה אותות רק בשם הנכבד. ור"י ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל גלה שם שלם שלא נשמע. וכאשר ראה אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים. פי' בו כי הם דברי משה. ולא דבר נכונה. כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות. ומשם והלאה כתוב יי' אלהים. ומתולד קין כתוב השם לבדו. ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד. בעבור שאמר פרעה העתירו אל יי' ורב מהיות קולות אלהים. אז אמר משה מפני יי' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: (יד) ויאמר אהיה. פירושו

אשר

פירוש על אבן עזרא

אי רק לסכעים. ר"ל דגם הסי"ו במלת אתה אתם מורה על נו"ן אנת. אנתם. (ס"א י' י'). כמו אנה (הוא). שהוא אחד מן העברה קוגים או שהאמרים בנקרא שאמר הלכה (עיין מלה הגיון שער י') ובדרו יחס הדבר הנמצא אל המקום. ובכלל המאמר הזה מלות הגוף שהם אני אתה אתם. שכל גוף נמצא יורה על מעמדו ומצבו שהוא מסקומם בו. וז"ש כי המקום יכיר המדבר. (עמוס ז' ז') פי' קו המשקלות שהוא יסוד הבנאים. (יחזקאל ע"ז ל"ו) ספי' סולים ויסוד הדבר. ובמשנה (כלים פ"ס מ"ג) כמותחו של מסור וכהנה רבות בטהרות וכן אנכי מורה על עלם ויסוד הנמצא. ר"ל דקשה לר"א לפי פשט הכתוב פה מלת כי אנכי שלחתיך לקיים הענין הוא האות אשר יעבדו את האלהים וכו'. וגם לזה צריך אות כי גם זה עדיין לא נתקיים. ע"כ מחלק ר"א הפס' הזה. אלא כי אנכי שלחתיך הוא לאות לפני מ"ר בעצמו כאשר ילך אל פרעה ידע ע"פ הדבורים אשר דבר עמו מעבר כי עלא ה' הוא. ר"ל הדבור מעבדון וכו' הוא הטעם על כונת הי' להוציאם ממצרים לקחת לו גוי מקרב גוי כדי שיעבדו ה' על ההר הזה בצאתם וכו'. (ויקרא כ"ב ל"ג). (להלן ה' כ"ג). ר"א ר"ל על מה שפרש הי' מעבדון וכו' אלא לא עשו שום עבודה רק שמעו יו"ד דברות. ע"כ מתרץ אשר הלכו דרך עקומה להר והלא היו יכולים ללך עם דרך ארץ פלשתים. ובודאי כלה ללך דרך ישוב כאשר הלך מ"ר עם אשתו ובניו בעת אשר פגע בו אהרן. כי כן דרך הנוסעים לסבב במקום ישוב. ורק ב"י סבבו דרך במדבר כדי לזככם אשר יהיו ראוים לקבל התורה וזאת היא עבודתם. ומביא עוד ראיה כי ישבו אצל הר סיני שנה תמימה ועשו משכן והקריבו קרבנות. וזה נקרא מעבדון. ופי' על ההר כמו אצל ההר. כפי' ר"א על פס' ויבאו האנשים על הנשים (להלן ל"ה כ"ב). (להלן פ"ו כ"ג). (להלן כ"ד ד' ה'). עיין מורה נבוכים חלק א' פרק ס"ג. כי שדי פרשו שדד ומורה על שדוד המערכה ולא על הויה כשם הנכבד. (נ"ל) כבר פי' ר"א שם האות הוא מקודם בא הדבר. והמופת הוא הענין בעצמו אשר איננו ע"ד דרך הטבע. ולראיה שאל לך אות וכו' הגבה למעלה (ישעיה ז' י"א) ומלכותא דרקיע כמלכותא דארעא. מקדם יבוא הפקודה מבית המלך אל השר הצבא. והדר פועל אשר עם הצבא כפי כחו. ואם יתן להם אות בודאי הוא מאתם אשר למעלה מידיעתם. (בראשית ע"ו ז'). וגם ר"י היה כפשוטו אשר לא ידעו השם זולת שם של שדי ככתוב וארא וכו' באל שדי (להלן ו' ג'). (להלן פ'

כ"ם

ספורנו

כענין גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים: בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. אע"פ שאינם ראוים הם מוכנים לעבוד את האלהים על ההר הזה בהוליכך אותם כענין הנוסעים: (יג) ואמרו לי מה שמו. הנה השם יורה על הצורה האישית והצורה היא סבה עצמיית לפעולה המיוחדת לאיש יאמרו אם כן באיזה פועל נמשך ממנו שבו יקרא בשם מי שלחך להוציאני: (יד) אהיה אשר אהיה. ההוה תמיד על ענין

אשר

פירוש רשב"ם

לפרעה אומר לו. וכי שוטה הוא פרעה לשמוע לי לשלוח עם רב שהם עבדיו חפשי מארצו ואיזה דבר המתקבל אומר לו שעי' אותו הדיבור אוציאם ממצרים ברשות פרעה. והקב"ה השיב לו על ראשון ראשון ואמר כי אהיה עמך ואתן חנך בעיני המלך ותלך אל פרעה ולא תירא: וזה לך האות. ומה שאת ירא לפני פרעה. כי אנכי שלחתיך. הלא אתה רואה בתבערת הסנה כי שלוחו של הקב"ה אני וזה האות לך הוא להיות בטוח שאהיה עמך. וכן מצינו בגדעון שאמר לו המלאך הלא שלחתיך. ועל מה שאתה אומר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. כלומר באיזה טענה שאומר לפרעה ישמע אלי להוציאם. בהוציאך את העם ממצרים אני מצווה לך עכשיו שתעבדו את האלהים על ההר הזה ותקריבו עולות. וטענה זו תוכל לומר כי לזבוח לאלהים ויניחם ללכת. ואע"פ שכאן לא פירש. לבסוף מפרש ושמעו לקולך ובאתה אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגו'. ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה. וכן בכל פעם ופעם היה משה אומר כך לפרעה. וכן מצינו בשמואל כשציוהו הב"ה למשוח את דוד אמר שמואל להב"ה ושמע שאול והרגני. והב"ה אמר לו עגלת בקר תקח בידיך ואמרת לזבוח לה' באתי. אף כאן דרך חכמה ציוה למשה בהוציאך וגו' וכן תוכל לומר לו. מי שמפרשים ענינים אחרים אינם אלא טועים גמורים: (יג) מה אומר אליהם. כי איני מכיר ויודע שמך המיוחד: (יד) ויאמר אלהים אל משה. אם אינך יודע שמי אני אומר לך כי שמי אהיה לעולם ויכול אני לקיים מה שאני מבטיח. ומעתה שאמרתי לך כי

שמי

שְׁלָחַ֥נִי אֲלֵיכֶֽם׃ טו וַיֹּאמֶר֩ ע֨וֹד אֱלֹהִ֜ים אֶל־מֹשֶׁ֗ה כֹּֽה־תֹאמַר֮ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ יְהוָ֞ה אֱלֹהֵ֣י אֲבֹתֵיכֶ֗ם אֱלֹהֵ֨י אַבְרָהָ֜ם
אלהי

אונקלוס

טו וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵהּ דְּיִצְחָק וֶאֱלָהֵהּ דְּיַעֲקֹב
שלחני

מסרה אליכם, [פ"י]. טו עוד אלהים, ל'. אבתיכם, [פ"ז וב"י].

רש"י

מגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה. תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע בברכות ודר"ק) : (טו) זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר העלימהו

רמב"ן

השם הגדול הזה והם מורים בלשונם ובאותיות. כי שתי האותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקודמות בזה. כי בראשון יורו על חכמת שלמה כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ובזה יורו על חכמת אלהים. ואות הא"לף בראשון תורה על הקדמות והיחוד. והיו"ד בשני על עשר הספירות בלי מה. ולקחו שתי האותיות האלה הא"לף והיו"ד משני השמות הקדושים וכתבנו תחלה וסוף בשם הנכתב הנקרא בא"לף דל"ת להורות כי הוא אצילות מן הראש ועד הסוף ומדת הדין באמצע כי שמי בקרבו. ומכאן תבין למה קמצתיו. ובשמות לשון הקדש בשם ההוא בכל שם אדנות כי שמע כל המשכיל והמבין והנ"ה ירמזו בקבלות מהורתו: (טו) וזה זכרי לדר דר. ישוער אל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם ישכח בריתו אבות וכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברהם יצחק ויעקב ישמע אל ויענם. ועל דרך האמת זה שמי לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק וזה זכרי ואלהי יעקב ולכך הוסיף בו וי"ו וזה טעם זכרי לדר דר תפש והמשכיל יבין: (יח) ושמעו לקולך. מאליהן תבין שאומר להם לשון זה מיד ישמעו לקולך שהדבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון הזה נגאלין. יעקב אמר להם ואלהים פקוד יפקוד אתכם יוסף אמר להם פקד יפקוד אלהים אתכם לרש"י. אולי ידרוש הרב כי יוסף אמר פעמים פקד יפקד להגיד שהיתה מסורת בידו מאביו. ובאלה שמות רבה מיד ושמעו לקולך למה שמסורת גאולה היא בידם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה בשלה הוא גואל של אמת זה לשונם באגדה זו. ויש עליך לשאול ומנין להם שיאמינו שאם שמע משה במסורת הזאת כמותם. ויש לומר כך קבלו מיוסף ששמע משני הנביאים אביהם שהלשון שיבא ויאמר להם בלשון הזה הוא יהיה הגואל אותם. גלוי וידוע לפני הקב"ה שלא יבא אדם ויכזב בשם בלך הנביאים. אבל במקום אחר אמרתי שם אמר רבי חמא ברבי חנינא בן שתים עשרה נתלש משה מבית אביו למה שאלו גדל בבית אביו ובא ואמר להם שמעשים לא היו מאמינים בו שהיו אומרים אביו מסרה לו שפי מיוסף מסרה ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם. ולכך נתלש מבית אביו. וכשהלך והגיד לישראל כל הדברים לפיכך האמינו בו שנאמר ויאמן העם. והנכון ביוסף מסרה ללוי. נומר שיעקב גלה סודו ליוסף

אבן עזרא

אשר אהיה. כמו ובית דוד כאלהים. ואחריו. כמלאך ה' לפניהם. והוא פירוש כאלהים: (טו) ויאמר עוד. בה אמר והוא מטעם הראשון רק האחד על לשון המדבר. וזה לשון יחיד שאינו מדבר. ומגזרת הי"ה. ואלה השלשה שמות הם שמות העצם. ועתה אפרש לך עוד. משם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה איננו נקרא ככתבו: אמר אברהם המחבר. הנה לא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא כמוהו לאות ולסימן לקוראו ולמוצאו מקום עלם הנקרא. ובארבעה דברים יבדל שם העצם משם התואר כי שם התואר נגזר מהפעל כמו חכם לבי. אם חכם לבך. פועל עבר. למען תחכם באחריתך. פועל עתיד. ולא כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד. אע"פ שיש שם עצם שנגזר מהפעל כמו יצחק לא יאמר יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו במקרה. והדבר הב' שהתואר חכם שם התאר ותאמר חכמים. ולא יתכן לומר מאברהם שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם. אם כן היה שם שני אנשים לא יאמר ישראלים. רק יאמר ככה כשיהיו איש אחד אל ישראל שהוא שם ימין. והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מחובר כב"ה הדעת כאשר יחובר שם התאר. כי יש חכם יאמר החכם. והנה לא יאמר האברהם היצחק. ואין טענה במלת אמר הקהלת. כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו. והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין. ומלת המנשה בעבור היתם. והדבר הרביעי שם העצם לא יסמך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב. לא יאמר יצחק הדור. כי העצם עומד בעצמו. והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד' אותיות כי שניהם שמות העצם. והנה מלאכו ה' צבאות והוליכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא. או הוא אות ברכה שלו. וזה לא יתכן כי הנה אלהי הצבאות. ולבדו לא מצאנו כי אם עם אלהים או עם השם הנכבד ה' אלהים. ואל יקשה בעיניך ה' אלהים צבאות כי הוא כדרך. וההבאים עוזר המכתיב. בעבור השם תוכן עד עומד לבדו ובו הכל עומד על כן טעם הוא זה השם כמו אחר. על דרך ויוצר ימי עולם אשה עמו. וטעם שהוא השמעתי. על כן ה' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים וכן כה ה' צבאות כם צבאות

פירוש על אבן עזרא

כ"מ). ב(שם פסוק ל'). ג ר"ל אשר אהיה הוא פי' על שם אהיה. ופירושו אני הוא הוה תמיד. כאשר הזכיר רבינו הרי"א ז"ל בפסוק והכד לפניו מיד מלרים והעלותו וגו' והוליא את בני ישראל ממלרים. גם בפסוק בהוליאך את העם ממלרים יעבדו זה. ד(זכריה י"ב ח'). ה ר"ל מה שאמר כמלאך ה' הוא פירושו של כאלהים הכתוב בתחלה. וכן אהיה אני הוא הנמלא. פי' אשר אהיה תמיד. כי אין למלאכי הוף כמו שאין לי לאחים. ועוד נאמר רמוז בכתב שמ"ם כי אהיה מספרו כ"א, ומכתבנו. כ"א פעם ב"א. כמספר שמ"ם שהוא סופו יתברך שמו. ו ר"ל שם אהיה מורה היה, עם אל"ף איתן. ז ר"ל שם בן ארבע שהשמות מדברים בו כאמרו אלהי אבותיכם. ומשמעו יהיה ביו"ד איתן. וככתב בר"ז להיותו גם מורה הוה. והוראתו משולשת. הא' שהוא מהוה את הכל. הב' שהוא הוה תמיד. הג' שאין ספק שהשם הזה מורה על כי אהיה ואהיה (דברים ל"ב ל"ט) כמו הנה יד ה' הויה (להלן ט' ג') הוה על הוה (יחזקאל ז' כ"ו) וגם זה מספרו הגדול. ח שהוא אלי שמם. והוא שם בפני עלמו כמ"ש. ט ר"ל אהי"ה הוי"ה י"ה שם שמות העלם. י פי' מה שכתב מה שמו לא הוא לפרש עם פי' אלא שם. ובעבור שיפרש סוד השם שנכתב בארבע אותיות. הולרך לפרש מה שם העלם ומה הוא שם התאר. ומה הוא העלם הנודע על פי השם ההוא. כ פי' שלא יגזר ממנו עבר או עתיד כמו שאמר. ל פי' חכם בנין. מ פי' לבבי. נ פי' ידיעה. ס פי' עתיקות. ויש מוסיפון כנוי שלא נוכל לומר אברהמך יצחקך. והרמ"ם ז"ל בס' שמירי תורה מוסיף עוד נקבה. שלא יתכן לקרוא אשת אברהם אברהמה כמו שקורין לאשת המלך המלכה ולאשת הנביא נביאה כמ"ש הרד"ק ביחשוס (ס' ב') ע"ש. ע(משלי כ"ד י"ח). פ(שם כ"ג ט"ו). צ(שם י"ט כ') ק ולאמ"ש שגם שם יצחק נגזר מפועל ע"ש לשוק מכ"ז אינו עובר בכה. ר ר"ל הואר חכם נוכל לומר בדברי חכמים. משא"כ שם העלם אברהם אין לומר אברהמים. ש ר"ל ישראלי יאמר ברבוי ישראלים. ת מן חכם יאמר החכם (קהלת ב' י"ד). (שם י"ב ט'). (עיין ברכות ב' ט'). ר"ל שבא המנשה (דברים ג' י"ג) הוא כמו המנשי ביו"ד היחס. (איוב פ' ד'). ר"ל נודע ונכר
מלד עלמו ואינו לריך להודע ע"י סמיכה ענין. לכן לא יבא שם עלם עלמי בסמיכות לומר יצחק הדור כמו שבא אלהי סדור : ויש נוסחא אחרינא ברש"ע ח"ל (שם שפי').
העלם עומד בעלמו. והלורה הענף כדבר (ר"ל כי אינו עומד בעלמו ואיננו נשלמת כ"א על העלם). ע"כ כל שהיה הם אחד. (ר"ל בשם ג"ב ט'. והוא נ"ע ט'. או פי' כי פסוקים הם שלם ולורה שהם שניים ואינם כי אם דבר אחד הוא העלם. אבל הלורה אם

ספורנו

אחד אלד עלמו ובזה ישמייב שיאסב הפליאות ויהבא כל ספקד מכנד לפליאות כאמרו כי לא אשתון במות שמם ובזה ישמייב שיאסב משמם ולדקם אשר הכיאהם פליאות ויהבא הבל והאכזריות המעים שעקבלם אל הסדר והספד. ובזה הבא שמם ולכזריות המלרים עדכם: (טו) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל. להכמי הדור : ה' אלהי אבותיכם. אלד שעלמו המיוסדם לו אשר יורה עליה השם המיוחד ואלד היותו אלהי אבותיכם הכרת

פירוש רשב"ם

שמי אהי'. כה תאמר לישראל אהיה שלחני אליכם: (טו) ויאמר עוד אלהים למשה. לא נאה שיקראו אותי בשמי בכל דבריהם כשם שאנו קורין המלכים

(טו) וַאֲמַר תּוּב יְיָ לְמֹשֶׁה בְּדְנָן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְיַעֲקֹב שַׁדְרַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין הוּא שְׁמִי לְעָלַם ודין

אבן עזרא

לצבאות השמים. ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישראל נקרא כן. והביא ראיה מן והוצאתי את [ח]צבאותי. הלא תראה וכל צבא השמים עומדים [ט]עליו. והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד. כמו הלא אלוה גובה [י]שמים. ועוד סימוך לומר אלהים [כ]אלהי ישראל. ואלא אל שקיף. והכח שדי. כקול [כב]מים רבים כקול שדי. והיה שדי *[כג]בצריך: ודע כי האחד סוד כל המספר [ל]ויסודו. ושנים תחלת [מ]מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר [נ]הנפרדים. והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אמת והם עשרה [ס]מדרך אחרת. ואם תכתוב התשעה [ע]בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר [פ]תמצא האחדים משמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין. ובהגיעך אל משעה שהוא [צ]אמצעי. אז יתהפכו המספרים לאיות העשרות אחדים. והאחדים עשרות. ומדרך אחרת הם עשר ספירות [ק]בלי מה כי. לא תוכל לבחל אחד [ש]אם לא יהיו עשרה. והנה עשרה הוא דומה לאחד

פירוש על אבן עזרא

אם שמיד שהעולם הנה נפרדה ונפסדה. והעולם הוא עומד אעפ"י שהצורות משתנות ונפסדות כי אין בהצורה שניים להתפרד. ואם אנו מכירים כי הוא גוף א'. ואיננו רק שנים כי הוא מורכב מעולם וצורה. אך הי' הוא אחד האמתי כי איננו מורכב מדבר אחר. ע"כ אין בו שניות כנ"ל). ואין כל אחד שנים (ר"ל לא תמלא עם א' שנים). והנה כל יש והוא גוף מעוגל (ר"ל כל גוף אשר הוא יש הוא מעוגל) כי יש לו אורך ורוחב ועומק. וכל א' מאלה יעשה ב' פאות. (ר"ל האורך יעשה פנים ואחור. הרוחב יעשה ימין ושמאל. העומק יעשה מעלה ומטה) וכל הדמיונות שהם עד אין חקר מורכבים הם מהשלש. (ר"ל מאלו ג' אורך ורוחב ועומק) ואין מספר מאחריו (ר"ל אחר שלשה) כי המרובע כאחד (ר"ל מספר האחד כמספר ארבע ע"י לרוף המספר הבא שעד ד' פי' ז"ז שאמר כי המרובע דומה לא'. כי מאלנו אחד עם חמשה שהם שורש. כי שניהם שומרים עלמם במרובע ואינם מסתלקים. והוא למשל אם נרבע ה' פעם ה' הם כ"ה הנה לנזיך עוד הפעם ה' פ' פעמים כ"ה הם קכ"ה. והנה לא נתבטל האות ה'. וכן באחד. אם תכפול כמה פעמים אפ"ה וכן כמה פעמים נשאר הכל אחד כנתחילה) והנה שם כל נקרא. עלם או תואר. (פי' כל השמות של הנקראים נשם הם בעלם שם העלם או שם התואר. והפירוש של תואר הוא כנוי) והתואר על דרכים רבים. כי אדם מאדמה. ואשה מאיש. והנה התואר לקח משרשו (פי' זה התואר הנקרא על שם היסוד שנקרא נברא ממנו. כמו אדם שנקרא כן בעבור כי נברא מן האדמה) ויש דרך אחרת ע"ד מקרה. כמו בריעה, ואלי כבוד. ומשה. ויש תואר כנגד אחרים. כמו מלך. וגם אלוה. ויש שהתואר בעלמו כמו. חכם. גבור. ומעם כל שם. רמז לנקרא (פי' שם אברהם הוא רמז על האיש הנקרא כן. וכשיקרא לאתן את האיש שנקרא אברהם ויאמר לו אברהם. כל העולם יודעים שלא אמרו על ילחק או על יעקב רק על האיש הידוע בשם אברהם. ע"כ קראו שמות לב"א כדי שיכירו את מי קורא ומי הוא הנקרא). והקורא הוא נושא כל שם נפה או במסכה (פי' כשהאדם קורא את חבירו. הנה הקורא נושא בפיו את שם הנקרא. ואם אין קורא אותו הנה הוא שומר את שמו במחשבתו כדי שיזכרם בעת אשר ילטרך לקורא. ולורך הקריאה כדי שיכיר הנקרא כי הוא אליו קורא) והנקרא לא ישתנה בעבור שנוי השמות (פי' זה אמר כ"א כנגד המקובלים האומרים אשר השם שיזכיר וישנה בתפילתו ככה יתן לו ה'. כלומר אם יבקש רחמים. יזכיר שם בן ד' אותיות ואז ירחמהו. ואם ילטרך דין יזכיר שם אלהים שהוא מדת הדין וכן כולם. ורו"א סותר דבריהם) ע"כ האומרים כי בשם יעשו מעשים גדולים לא ידעו השם (פי' כי דעתו כדעת רב האי גאון ז"ל שאלוהו על אודת השם. כי יש כמה שמות שיעשו בהם מעשים גדולים שלא יתכן לעשותם אלא באות או מופת ע"י השם. השיב הגאון כל אלה דברים בטלים הם כי אפילו הם לדיקים גמורים אין נעשה להם כזאת. כי אם היה כך במה מכירו אותם הנביאים מאת שהדיוט עושה בשם. ומה הפרש יש בין נביא ובין זולתו והאריך לבא ראיות ע"ז עכ"ל) יתלילה מהאומרים כי השם היה חקוק על המטה ובו בקע הים. (פי' כך איתא בדברי הימים של משה. ולא יתכן לומר כן בעבור כ"א יבקע הים מפני כח השם המקוק על המטה הנה זה יורה כי משה עשה הכל מדעתו ע"י שמות ולא ה' שלמו). והראיה משלשה פסוקים ויסע ויבא ויט. (ר"ל מה שמכילים כליה מאלו ג' הפסוקים אשר רמוז בהם שם של ע"ב) רק אלהינו ב"ה קרע את הים. ע"כ נ"א והצ"י המחבר אוהל יוסף: ולכוון אלו הדברים אנו מסריבים לומר האומרים אשר נעשה ע"י הזכרת השם או ע"י נסים המטה אינו אמת. כי הנה עשו מעשים ע"י השם והשם לא ישתנה ולא ישנה. ואם נאמר כי האדם עושה כ"ז א"כ למה היה לריך להיות תפישת אלהים בידו. א"ו כי לריך לשניהם ביחד. כאשר בא המשכל לבנין הראוי לאכול עושה פעולתו. ככה אם האיש המקבל יעשה פעולה או יזכיר השם הראוי לזה ישלבש בו כח העליון ויעשה פעולתו. ויותר ממה שהאיש מוכן נפשו הוא פועל במהירות ובחוזק. ואם לא היה הי' משגיח על מ"כ כוחו הגדול לא היה פועל מ"ר במשה מאומה. וגלא פעולת הנביא לא היה נעשה מאומה. ככתוב ואדם אין לעבוד את האדמה (בראשית ב' ה'). [א]פי' כי כבר פי' הר"א ז"ל בציירום ספר דניאל כי שלשה עולמים הם. ובספר השם בשער ב' תספר ה' אמר כי שם היה הוא שם עלם לשכינה משוכנת בין המלאכים. ושם של ד' רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל. והנה מדבריו אלה נבין כי השלם שהוא באחד הוא העליון. ואמר הלשון שהוא באחד בעבור שלא יקבל חילוק ולא פירוד. וככה האריך פריסתו לבאר זה בספר חכמת האלהים הנקרא תאלו"ניי'. והר"א ז"ל ימרש בפרשת כי תשא ע"ב מזום גם בספר השם בשער ב' אמר. כי השם הנכבד. פי' שם מדה. פעם הוא שם עלם ופעם שם תואר. ע"כ הולרך לפרש באן כי אותו השם אשר הוא נכבד בעולם העליון כלומר אלהי האלהים אשר הוא אחד באותו העולם שהוא באחד ואיננו מתחלק ושומר בעלמו למדי עד. ואמר הלשון בעלמו. בעבור כי אין מעמדו מכח אחרים כי הוא לבדו מעמיד כל הנמצאים. [ב](תהלים כ"ד י"ד) פי' כבר הזכרתי מה שאמר בספר השם. כי שם אהיה הוא רמז לשכינה השוכנת בין המלאכים ושם של ארבע רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל. ודעתו כי שם אהי' על האור והשפע שירד מאתו אל הגלגל להעמידו לעדי עד ולהנהיגו. וככה שם הויה האור היורד מאתו אל העולם השפל להנהיגו והוא על דרך כי שמי בקרבו. כמו שיפרש הר"א ז"ל במקומו בפ' משפטים. על כן תמלא השם של ארבע סיבה בסמיכות לשלם אלהים או לשלם לצבאות להודיע כי במקום שכתוב ה' אלהים הוא רומז לשכינה השוכנת בקרב הלבאות שהם לבאות השמים והם הכוכבים. שנאמר ושן שאו עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל לבא השמים. [ג](עמוס ט' ה') בה"א הידיעה. הרי שאיכנו דם העלם. [ד](תהלים כ"ט ו') בלא ה"א. [ה](ד"ה ב' פ"ו ח') שעעמו והנבואה כנאלם עוד הנביא. וכן פ' אלקים אלקי לבאות. [ו](ישעיה מ"ג י"א) כי הוא בקע הים ויעבירם כמ"ש איה המעלם מים וכו' בוקע מים מפניהם (שם פסוק י"ב) והנה הוא היה המעמיד אותם. [ז]ר"ל המלאכים שנקראו לבאות השמים דבקים עמו ובספר השם שחיבר החכם ז"ל. וז"ל והנה מ"ב אותיות הוא שם שקבלו הנכבדים שאינם גופות. וככה השם שתחילתו אל"ף. ובעבור זה בכל מקום יקראנו בשכתבו. והנה ידמה לכבוד ה' שהוא נעלה על כבוד ותוקפות כל. כמו השכינה שהיה בין המלאכים שהם במרומים המריעים לצבאות השמים והנה נשם שמחילתו יו"ד שנו ו"ו דומה לשכינה שהיתה דבקה עם ישראל. והכתוב אומר ולא ירצה בך עבות דגל ושב מאחריך. [ח](להלן ז' ד'). [ט](מ"א כ"ב י"ט). [י](איוב כ"ב י"ב). [כ](תהלים ע"ב י"ח). [כב](יחזקאל א' כ"ד) *[כג]בצריך וכו' (איוב כ"ב כ"ה). [ל]סוד כל המספר ויסודו. ר"ל כי כל מספר מחובר מאחדים. ועשרה אחדים דומים לאחד והוא אחד פעם עשרה. וכן עשרה עשרות הוא פעם א' מאה וכן עשרה אלפים עד אין מספר. ובונה ר"א לבאר יתרון אותיות אהו"י על שאר המספרים. [מ]ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה מספר הנפרדים. זה טעם כי אין חשבון זוג קודם לשנים וא"כ גם הוא א' כי הוא זוג א'. ולא חשבון נפרד קודם לשלשה וכאשר יבוא א' עם ב' עשה ביניהם פירוד. [נ]כי א' איננו מספר. וב' מספר הראשון. וג' מספר שני וכן עד י' ועד בכלל. והם רק ט' כאשר הא' איננו במספר כנ"ל נכנס עשרה תחתיו. [ס]ועשרה מדרך אחרת. כי התחלת המספר מן א' עד י'. כי העשרה כמו א' א"כ זה כמו זה ואם לא תלרף הא' עם כ"א לא יעלה מספרו. [ע]ואם הכתוב התשעה בעגול. כאשר עיניך לנוכח יביטו. [פ]ותכפול הסוף שהוא ט'. עם כל המספר. באופן שכל שני מספרים המקבילים יעלו למספר ט'. דהיינו א' עם ח'. ב' עם ז'. ג' עם ו'. ד' עם ה'. ולאמור ט' פעם א' הוא ט'. ט' פעם ב' י"ח. ט' פעם ג' כ"ז. ט' פעם ד' ל"ו. ט' פעם ה' מ"ה. ט' פעם ו' נ"ד. ט' פעם ז' ס"ג. ט' פעם ח' ע"ב. ט' פעם ט' פ"א. ט' פעם י' ל'. כאשר הוא רשום חוץ לעגול בצד שמאל. הם תביט המספרים בצד ימין מן א' עד ט' ממטה למעלה. וכן בצד שמאל ממעלה למטה. גם כל האחדים והעשרות מכל מספר שלה ט'. ד"מ מספר 18 אם תחבר 1 אל 8 הוא ט'. ב' עם ז' הוא ט' וכן כולם: ובצ"מ ע"ח מערב ע"פ לייר העגול כי כ"ל אם תכה בראשונה מספר הט' בעלמו והשומל ט' פעם ט' הוא עולה פ"א. א"כ מורה המספר למטה א' למטה והוא אחד מימין. והשמאל הט' מורה על עשירום והם ח'. הוא ח' עשרות. ואח"כ נכה אות הט' עם הח' הוא ע"ב מורה מימין הב' על אחדים והשמאל ז' על העשרות. ואח"כ נכה הט' עם ז' יהיה ס"ג. מורה האותיות למטה הג' מימין. והשמאל כנגדו הוא ו' והם עשרות ו' עשרות הם ס'. ואח"כ נכה אותו עם הו"ו והאמר ט' פעם ו' הוא נ"ד. והנה למטה מזה מימין הד' והם הפרטים. והשמאל כנגד ד' הוא ה' נגד העשרות והם חמשים. וכאשר תגיע אל החמשה והאמר ט' פעם ה' הוא מ"ה. הנך מסויב להפוך השמאל הם האחדים והוא ה"א ומימין הוא הד' והוא העשרות שלשי ארבעים. ואח"כ תכה ט' עם ד' לאמור ט' פ' ד' עולה ל"ו הוא הג' מימין והוא לסמן עשרות עולה לשלשים והשמאל הוא הו' נגד הפרטים. ואח"כ תכה עם ב' והם ט"פ ב' עולה כ"ז. הנה הב' אשר הוא עשרים מימין והשמאל הפרטים הוא הז'. אח"כ תכה ט' פעמים ב' הוא י"ח והנה למעלה מימין הוא א'. והוא א' פעם עשרה. והשמאל הוא הח' והם הפרטים. ואשר כתיב ותכפל הסוף עם כל מספר תמלא

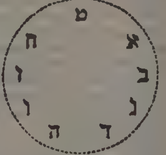

9 18 27 36 45 54 63 72 81 90

האחדים משמאלים וכו' ר"ל אם תתחיל לכפל הט' עם א' והוא א' פעם ט' הוא ט' הכתוב למעלה. ט' פעמים ב' הוא י"ח העומד למעלה ממנו הנה הח' משמאל מורה על הפרטים. והא' מימין מורה על א' פעם עשרה וכן כולם כנ"ל. וממולא דבריו כונת המקובלים אשר אמרו זה שמי. שמי. עם י"ה במספר שס"ה נגד שס"ה לא תעשה וזכרי. כרי. עם ו"ה הוא רמ"ח נגד רמ"ח. מלות עשה. והוא מוקשה הלא בתנה הזכר כלול עם מלות עשה והוא נכלל במלות זכור. ולא מעשה כלול בם מדת מקבלת וע"כ שם גובר הדין. ויש שונה. ואיך כולל שם י"ה עם הלא תעשה וכו'. ע"ז מסרלין אם כי הימין הוא נגד מדת רכה. מכ"ז כוח המיים אשר כלול בגידי יד ימין הוא משמאל. וכוח המיים בגידי יד שמאל בא מימין. וזאת מרמזת כל מי שאינו כולל מדת יום בלילה ומדת לילה ביום לא ילא ידי חובתו עיין (ברכות ל"ב ע"א). [צ]ובהגיעך אל משעה שהוא אמצעי. ר"ל במספר 45 ובמספר 54. [ק]אז יתהפכו המספרים. האחדים נגד לד זה. הם עשרות עלד שכנגדו*. [ר]בלימה. כמש"כ בס' יצירה. ומלת בלימה ענינו חסימה כמו ועדיו לבלום (תהלים ל"ב ט') כי בעשר נקבים המספר כמש"כ שם עשרה ג' פ"א. עשר ולא תשע. עשר ולא אחת עשרה. [ש]תוכל וכו' ר"ל כל עוד שלא נשלם מספר עשרה במערכה לאשורם לא תוכל *ואלה עשרום ומאה כשרת שנה (בראשית כ"ג א'). ואלה הפרטים כמוס שנים כי הם למעה במדרגת הפקוד והוא דין.

[ת]לאחד. והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה. ושם העשרה כוללם. עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים. כי כהגיעך אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים. ושלשים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים. וכהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד. וכהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים. עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות. גם הוא האלף דומה לאחד. עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים. וכהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת. וככה עד אשר רבבות על הדרך הזה. כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד. על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרים [א]הם חלק מעשרה או התחדש [ב]מכפלו. או ממחברתו אל [ג]אחדיו. או מהשנים [ד]דרכים [ה]נזכרים. והנה עשר ספירות כמספר [ו]עשר אצבעות חמש כנגד חמש. וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדם נקרא כן בעבור שהוא בכל כמו הכבוד. והוא המקיף וכל הגופות מקיף. והנה יהיו האמצעיים [ז]במספר עשרה הם שנים. והם חמשה והם ששה. ואלה ארבעתם אהו"י הם [ח]הנכבדים. וכל מספר [ט]מרובע שהם אחד [י]נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וכחם בדומה לו. וכן [כ]בא כדרך חמשה חמשה ובמרובע ששה ששה אלה הד' מספרים לעולם שומרים צורתם בשר ובעת. וזהו מעלתם על כל המספרים [ל]המרובעים. ועוד כי כל מספר הוא באחד [מ]בכח. והוא בכל מספר [נ]במעשה. והוא יעשה בפאה האחת [ס]מה שיעשה כל מספר בשתי פאות. והנה כח [ע]האחד. ותחבר מרובעו אל [פ]מרובע כפלו אז יהיו חמשה. וזהו חשבון שוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו [צ]כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר. [ק]לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון. כערך החשבון אל [ר]חמשה. ולמעלה מחמשה [ש]יהיה הדבר בהפך. וחשבון [תת]חמשה הוא חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד. וכאשר תחבר מרובע האחד [א]אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה. ואם תשים אלכסון עגול [ב]במספרו. ותוציא יתר [ג]בצלעות יהיה [ד]המשולש שהוא שוה השוקים כמספר [ה]הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני

פירוש על אבן עזרא

יוכל להחשיל א' למערכה שאחריה. למשל אם תרצה לערך י"א י"ב וכו' אתה מחויב לערך הא' כבראשונה וא' איננו בתחלת המספר כי הא' כמו המלך אשר אין דומה לו. וכאשר נשלמה עשרה אזי מצורף גם הא' לחשבון. [ת]דומה לאחד. ר"ל מספר עשרה מחובר מאחדים. והוא מספר אחד שלם ותחלת המספרים הדומים לאחדים כמו שמספר והולך. [א]ר"ל ב' הם שני חלקי עשרה. ג' שלשה חלקי עשרה וכן כולם. [ב]ר"ל מכפל כל חלק יתהוה מספר אחר. ד"מ ב' פעם ב' הוא ד' וכדומה. [ג]אחדיו (נ"א אחריו). ר"ל מחבור ב' עם א' וכדומה. [ד]ר"ל מכפל וממחברתו ד"מ ב' פעם ב' הוא ד'. ובחבור ב' הוא ז' או י"ל התחדש מכפלו. בבחינת עשרה עלמו. ר"ל ב' פעמים י' הוא כ'. או ממחברתו אל אחריו (לפי נ"א) ר"ל מחבור י' עם א' הוא י"א וכן עד י"ט. או ר"ל כי העשרה כולל האחדיו בזה האופן. א' עם ט' הם יו"ד. ב' עם ח' הוא י'. ג' עם ז' הוא י'. ד' עם ו' הוא יו"ד. נשאר ה' ב' פעמים ה' הוא יו"ד. ואם תגיע ליו"ד אתה מחויב להזכיר כל פעם היו"ד. כמו י"א י"ב וכו'. [ה]או שהשנים דרכים נזכרים. ר"ל מכפלו שהוא כ' עם חבור האחדים ד"מ כ"ב כ"ג כו'. [ו]כן כתב בס' יצירה. [ז]ר"ל הה"א והוי"ו. והקצוות האל"ף והיו"ד. ב' עם ט'. ג' עם ח'. ד' עם ז'. כ"א הוא י"א. נשאר ה' ו' באמצע. [ח]ז"ש ואלה ארבעתם אהו"י הם הנכבדים. וכן כתב בקצור והנה אלה הד' מספרים הם היקרים. ומספרם כ"ב במספר כל האותיות וכו' גם יש בהם כח אותיות שהשם הנכבד בם. [ט]ר"ל אם תכפול ה' פעם ה' נשאר ה'. ה' פעם ה' הוא כ"ה א"כ הה"א לא ימוש. ו' פעם ו' הוא ל"ו וא"כ לא יסור הו' יו"ד פעם י' הוא ק' והוא כמו מספר הקדום כולל אחד. זה כולל הפרטים וזה כולל העשרות. ונשארו לעולם שמורים מהמקובץ מן הכפול. ולא יהיה כן בזולתם בהמספר. [י]ר"ל אם תוסיף א' על י' שהוא דומה לאחד ויהיה מספרו י"א ותכפיל י"א עם י"א יהיה מספר המרובע (קוואדראטצאהל) קכ"א וכן ק' שהיא דומה ליו"ד עם תוסיף עליו י' שיהיה מספרו ק"י. ותכפיל ק"י עם ק"י יהיה מרובעו י"ב אל"ף ומאה. וכן הוא במספר המעוקב (קוביקצאהל) כמו שיתבאר וז"ש ככה יש בשרשו ר"ל שרש המרובע. וככה בדומה לו ר"ל שרש המעוקב. ובע"מ תוספות עליהם. אם תרבע ד' פעמים ד' הם ט"ז נחבר הלוח הראשון היינו אם תוסיף עוד א' ויהיה ה' והרבע אותו ה' פעם ה' הם כ"ה והנה הה"א לפניך. ואם יהיו אחד מאותיות אהו"י נוסף על מספר אחד גדול יעלה ג"כ כמוהו במרובע אותו הלוח. ד"מ אם תרבע י"א יעלה כנגדו קכ"א. ט"ו פעם ט"ו יעלה רכ"ה והנה לפניך ה'. י"ו פעם י"ו הנה עולה רנ"ו. ק"י פעם ק"י עולה י"ב אלף ומאה. ומאה כמו יו"ד ככ"ל וכל אלה מהמספרים הם נקראים חשבון עגול עכ"ל. וזה פי' ככה יש בשרשו אם תכפול האות בעצמו. או אם תוסיף א' מאותיות אהו"י. [כ]וכן במרובע ה' פ' ה' ובמרובע ו' פעם ו' שאם תכפיל ה' עם ה' מרובעו כ"ה. ה' עם כ"ה מעוקבו קכ"ה. ו' עם ו' מרובעו ל"ו ו' עם ל"ו מעוקבו רי"ו. ועד"ז אותיות אהו"י כולן שומרים תמונה צורתם לעולם. [ל]כי שאר המספרים אינם שומרים עצמם במרובעם. שאם תכפיל ב' עם ב' מרובעו ד'. ג' עם ג' מרובעו ט'. ד' עם ד' מרובעו י"ו. ז' עם ז' מרובעו מ"ט. ח' עם ח' מרובעו ס"ד. ט' עם ט' מרובעו פ"א. [מ]ר"ל האחד איננו מספר. וכל מספר הוא בכחו ונולד ממנו. ופי' כי כל מספר איננו באחד רק בכח אשר יוליד ממנו עוד מספר. והא' במעלה עם כל מספר בפועל. [נ]ר"ל מספר ב' הוא ב' אחדים. ג' הוא ג' אחדים וכן כולם. [ס]ר"ל האחד יש לו פאה אחת לאחריו ולפניו לא כלום כמ"ש בס' יצירה לפני אחד מה אתה סופר. וכל מספר זולתו ד"מ ב' יש א' לפניו וג' לאחריו שלה כפלו כמספר ב' ב' וכן כולם. והנה מספר ב' הוא כפל הא' שבא עמו. חוץ מעשה הא'. ושאר המספרים יעשו כפל במספרים שלפניהם ושלאחריהם. ד"מ ב' יש לפניו א' ולאחריו ג' הוא ד' שהוא כפלו. הג' לפניו ב' ולאחריו ד' שהוא ו' כפלו. הד' לפניו ג' ולאחריו ה' שהוא כפלו וכן כולם. וכאשר אין לאחד פאה מלפניו. ע"כ אין דומה לו כי אין קודם לפניו וכל הקצוות הנמלאים עם כופלם אינם עם א' רק לאחריו. או ר"ל בהיות המספרים מחרבים בשתי הפאות. בפאת הקצוץ ובפאת הכפל. כמו הב' כשתחבר אליו הקודם הוא הג' הנה הוא ה'. ואם תכפלו בעצמו הוא ג' עם ג' הוא ו'. והא' איננו מחרבע אלא מפאת הקצוץ על סדר א'. א' עם ב' וכו'. כי בפאת הכפל לא יחרבה לעולם. והוא יסוד כל סודיהם הוגניהם והנסתרים מהם ונפרדיהם ומורכביהם. [ע]ר"ל בכל א' מהם כלול א' כמו שנתבאר. [פ]ר"ל א' פעם א' מרובעו א' ומרובע כפלו הוא ב' פעם ב' שהוא ד'. ומחברו עם א' הוא ה'. [צ]פי' חשבון המרובע ה' פעם ה' הוא כ"ה. ומרובע כפלו י' פעם י' הוא ק'. שלם יסד קכ"ה. ואם נחשוב המעוקב ה' פעם כ"ה. יעלה ג"כ קכ"ה. [ק]והוא עד"ז מספר ב' מרובעו ד' מרובע כפלו ט"ז. בתוספת אחרת באקלידום בספיסת מאמר ז' כתוב כי המספר המעוקב הוא המתקבץ מהכאת שוה מספר בעלמו. והכאת המתקבץ במספר הראשון. כנו אותו בזה השם לפי שהוא שוה השטחים ונקרא בשם הזה ג"כ מפני שווי צלעיו (והוא מרובע רוחב ומרובע אורך וכ"כ בתמונה על שמונה). והוא דומה לקוביא אשר יקיפו אותו ששה מרובעים ד' לצדדים ומעלה ומטה בדרך הוא אשר יקום מה כלא המרובע בשרשו כגון מספר השמונה שהיא מתחילה מהכאת השנים בעלמם והוא ד'. והכאה היולא הוא ד' בשנים. ור"ל כאשר יולא מרובע מהכאה הראשונה ונעשה ד' מכה פעם ב' ונעשה ח'. וכן הדין במספר כ"ז שהוא מהכאת ג' בעלמם. והוא ט' היולא מהכאה הראשונה ואם תכה עוד פעם בהכאה היולא והוא ג' פעם ט' הם כ"ז. וכן מספר קכ"ה שהוא מהכאת ה' בעלמם והוא כ"ה והכאת היולא הוא ה' עם כ"ה הוא קכ"ה. ובע"מ תוספת מערת בקילור. וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך מעוקבו אל מרובעו וכו' פי' מרובע הוא כפול המספר על עלמו. והמעוקב הוא שבה. אמרו ורבעו ומעקו. כגון ד' על ד' הם י"ו זהו מרובע. וכאשר תכפל ד' על י"ו יהיו ס"ד והוא מעוקב. [ר]כערך החשבון אל ה'. ר"ל מספר ד' שהוא קודם מספר ה' מספר מרובעו הוא י"ו. מספר מרובע כפלו שהוא שמונה על שמונה הוא ס"ד יעלה המקובץ משני המרובעים לסך שמונים. ומספר מעוקב ד' יעלה ג"כ ס"ד כנ"ל. הנה ערך תוספת שני מרובעים על המעוקב כערך תוספת חמשה על ד' שהוא חמשים. (כי ששה עשר הוא חמישית מן פ') או האומר כי ערך מספר המעוקב אל מספר שני המרובעים כערך ד' אל חמשה פחות חמישים. חה כי מספר המעוקב הוא ס"ד. והוא מספר המרובעה מד' פעמים ט"ז. ומספר שני המרובעים הם שמונים. והוא המרובעה מי"ו חמשה פעמים. הנה כי יוסיף מספר פ' על מספר ס"ד חמשים והוא י"ו. ועל הדרך של הארבעה הוא כל המספרים שלפניו. ר"ל מספר ג' או מספר שנים כי המקובץ משני המרובעים. ר"ל מרובעו ומרובע כפלו. יוסיפו על המספר המעוקב כערך חשבון שלשה או שנים אל האחד. [ש]ולמעלה מחמשה יהיה הדבר הפך. ר"ל כי מספר ששה ומעלה יוסף המחובר מספר המעוקב על מספר ב' המרובעים. ר"ל מרובע ששה שהוא ל"ו. ומרובע כפלו ר"ל כפל ששה שהוא י"ב ומרובעו קמ"ד מחוברים (ר"ל י"ב פעמים י"ב הם קמ"ד) יעלה ק"פ (ר"ל אם תערך ל"ו עם מספר קמ"ד הם ק"פ) ומספר מעוקב ששה על הדרך שאמרנו הוא רי"ו (ר"ל ו' פעמים ל"ו עולה למספר רי"ו) נמלא כי מספר רי"ו שהוא מספר המעוקב עודף על מספר ק"פ שהוא מספר ב' המרובעים שתית המספר והוא מספר ל"ו. וזה הערך בעלמו הוא הערך אשר למספר ששה עם החמשה. ועל דרך הששה דרך כל המספרים אשר למעלה ממנו. הנה מספר חמשה אמצעי כי בו יתקבלו הסגולות הנזכרות. כי לא יוסיף מספר ב' שני מרובעיו על מעוקבו ולא מעוקבו על ב' מרובעיו שום דבר. כי הכאת ה' בחמשה הוא כ"ה והכאת עשרה בעשרה מאה. הנה המקובץ משניהם קכ"ה. מעוקב חמשה הוא קכ"ה. כי אם הכה הצלע שהוא חמשה בעלמו יעלה כ"ה. ואם המרובע שהוא כ"ה בשרשו שהוא חמשה יהיה המעוקב קכ"ה הנה הכל שוה. ולכן נכון הוא מה שאמר כי חמשה אמצעי הוא בחשבון. [תת]כי ששיתו ה'. שלישיתו ג'. ותחליתו ג' פ"ה שוה. ובשאר המספרים אינו כן. ת"ש ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד. ר"ל במדרגה ממדרגת המספר מספר שוה לחלקיו. [א]ראש הנפרדים הוא ג'. ומרובעו ט'. ומרובע האחד הוא א'. ובחבורם יו"ד שהוא דומה לאחד. ת"ש יהיה המחובר ר"ל המקובץ יו"ד שהוא הדומה לאחד. [ב]ואם תשים אלכסון (דורכמעססער) עגול במספרו. ר"ל במספר עשרה. [ג]הכל קו שאינו עובר על המרכז (מיטטעלפונקט) אבל נוגע בשתי קצות של קו הסובב (אומקרייז) בעגול נקרא יתר. בל"א (זעהנע). והנך רואה פה בשנים המשוים (זעקענט) בעגול אשר כל צלע היא חלי אלכסון (האלבמעססער) ובכל צלעות לד ג'. ויתר הנמשך מתחלת צלע הב' בצד ימין לתחלת צלע הב' בצד שמאל הוא המושבת למשולש הנחלק לשנים ע"י קו הנצב שארכו ג' חלקים מן האלכסון במספר עשרה. [ד]יהיה המשולש שוה השוקיים (גלייכשענקליכטער טריאנגעל) ור"ל לסרך את השוקים על נמלא (ערובין י"ג בתמונה. ובגמרא שם י"ד ע"א) של משנה כל שיש בהקפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח יש בהיקפו ג' טפחים מביא ראיה מהפסוק ע"ש והתוספות מקשים כי לפי הנראה אינו כן. כי אם תראה בהצורה הכתובה לפניך ששה הצלעות כל צלע הוא חלי אמה ויתר הולכת קו השמור. והעיגול הוא ג"כ נחלק לששה חלקים ושוה הולך בעגול. והודאי שהעגול מאורך נגד הקו השוה. ואם הד' קוים הישרים אינם עולים רק ג' אמות איך לא יהיו הו' חלקים עגולים יותר מזה. ור"א מתרץ כי השתה הוקים אשר הם הרים עבור עולמו דקרנא אשר שוים באלכסונים הם עולים כמו ששה חלקי העגול ע"כ לא נעלם כל רז לקדמוננו. [ה]ר"ל חלקי עשה (טלעטטעגלייכהאלט) המשולש יהיו כמספר חלקי קו הסובב שהוא שלשים לפי אלכסונו עשרה. אבל שיש בכתבו טפח יש בהקיפו שלשה טפחים.

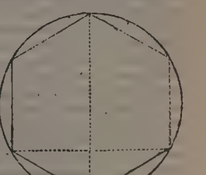

לפני זה המספר ידיה ערך המשולש אל הקו הכערכו אל עשרה. ולמעלה ממנו הסך הדבר. והנה אלה הארבעה המספרים הם העיקרים והמספרים שנים ועשרים כמספר כל האותיות. ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברושב הטיבו באורך והטעם על המגפה בלשון שם אחד להם ידעו זה לזה. אבל לא ידעו במכתב. ובעל לשון הקדש ראה כי ממש מקומות הם מולאי האותיות. והנה שם אלים שרשים לעולם ואלים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם ברא המלה או בסופה. והנה זה השלי ינכבד מהראשון. וראוי שיבהר בכל מולא האות הקל לנשא בו הרבה. וראוי להיות האות הראשון גם השמישי גם השפי גם העשירי קלים במבטא. והבדים בטעם. ויהיו נמלאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המסך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם שקידים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה. והנה אותיות הגרון הם ארבעה

פירוש על אבן עזרא

שם י"ד ע"א) שכן מלינו בים שעשה שלמה עשר באמה משפתו אל שפתו עגול סביב וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב (מ"א ז' כ"ג) וזה בלי גמלום. כי לפי חכמי המדות אם האלכסון ק' הסובב שי"ד. שהוא בעצמו המשולש הנחלק שנים ע"י קו הנלב כנזכר לעיל. שאם יושם חלק הרחב של זה בצד החד של זה יתהפך המשולש למרובע ארוך. כמו שהוא מסומן בנקודות בתמונה הזאת. וע"פ מדתה אלכסון עשרה אורך המרובע ז' וחלי ורחבו ד'. וטעמו ל' כמספר הקו הסובב. כי ד' פעם ז' וחלי הוא שלשים (עפי' הזה ל"ע). ובפ"מ פ"ח מפרש המאמר וז"ל. ואם שים אלכסון עגול במספרו ופוליא יתר בשליטיו וכו'. ומסופק אם כיון לתכלית האמת ולומר שהכם ר"א בעבור שכלו הביא לאיום מחכמת התשבורות שהסגולה בעצמה שים למספר ה' אלד המספר. היא בעצמת תשיג לעשרה אלד התשבורות. ואע"פ שהסגולה הא' אלד הכמות המתדבק. והאחרת אלד הכמות המתפרק. והסגולה היא אחכרת כי מספר ה' הוא השוה במרובעים ומעוקבים כאשר ביארתי. ואם הסגולה בעצמה תשיג למספר עשרה בחכמת התשבורת. והוא כי אם נשים עגול שיהיה אלכסונו עשרה אם הם עשפים או אמות. יהיה הקו המקיף שלשים כמוהו כמובא (בערכין שם) ע"ד משל בחשבון. והנם שהוא בלא דקדוק. והליור הראה כמו שרשום [יג] כי זה הדבר לא נתבאר בתופת עד היום. וענין המחלוקת במקומו עומד בין בטלמיו"ם ובין חכמי כדו. אבל במקום הזה שלכמנו בו לא יזיק כי הוא יביא סגולה אלד אחר. והוא טעם המרובע הארוך וטעם המשולש שוה השוקים. א"כ עגול שאלכסונו עשרה יהיה הקו הסובב שלשים. ולזה אמר שאם נעשה משולש שיהיה שוה השוקים על שני שלישי הקוטר. שהם ששה וב' שלישיות. אמר שיהיה תשבורת שטח המשולש שלשים במספר הקו הסובב. וזה המספר בעצמו אם תעשה מן המשולש מרובע ארוך. כי מה שיוסיף המרובע בשני לידי הצלע הקלר. יחסר מזויות המשולש שהוא כנגד היתר. אמר המשל אם נכתוב עגול ונקבים. אלכסונו אורך עשרה כלמרך עשרה אמות במספרו. ר"ל כמספר ההוא הדומה. שכבר ידעתה שמספר עשרה הוא הדומה לאחד. ונכתוב זה העגול סביב מרכז ונשים אורך אלכסונו והוא קו (א' ת' ס') עשרה אמות. ונחלק זה אלכסון לשלשה חלקים שוים על ב' נקודות (ז' מ') ונוליא יתר (ד' ט') תם היתר הוא שאמר ונוליא יתר בשליטיו. ונוליא עוד יתר (ב' ג') השוה ליתר (ד' ט') ונדביק ב' קלוות היתרים האלה בשני קווים (ד' ב') (ט' ג') השוים. ונדבק עוד ב' קוים (א' ג') (א' ב') ונשלים משולש שוה השוקים. ר"ל שלא (א' ב') שוה ללא (א' ג') ממנו. וזה לפי שקו (ד' ב') מתנגד ליסוד (ב' ב') וע"כ יהיה משולש (א' ז' כ') בערך למשולש (א' א' ג') וקו (א' כ') אלל קו (פ' ב') בערך קו (א' ז') אלל (ז' מ') (כ"ל) דברים בגו איך מדמה בע"מ מ"ם הקו (א' ג') אלל קו (כ' ב') בערך קו (א' ז') אלל (ז' מ') כי זה הקו הולך במשור. וקו (א' כ') אלל (כ"ב) הולך בעקום. ואולי כל הקו מן (א' ב') כמו הקו (א' עד ס') עכ"ל המגי'. א"כ קו (א' כ') שוה לקו (כ' ב') (ג"ז ל"ע). וכזה יתבאר ג"כ ששני קוי (א' ל') (ל' ג') שוים; ושניהם שוים לקוים (א' כ') (כ' ב'). הנה כבר נתבאר שמשולש (א' ב' ב') שוה השוקים. ולפי שיתר (ד' ט') שוה ליתר (ב' ג') יהיה מרובע (ד' ט') (ב' ג') הארוך מתנגד הצלעות נלב הזויות. ולומר שזה המרובע הארוך שטחו שוה לשטח משולש (א' ב' ב'). והמופת כי משולש (א' ז' כ') הוא דומה ושוה למשולש (כ' ד' ב'), לפי שצלע (א' כ') שוה לצלע (כ' ב') מזה. וקו (ד' כ') שוה לצלע (כ' ז'). וכן צלע (א' ז') לצלע (ד' ב') חזיות (ז') מזה נלבם כמו זויות (ד') מזה. א"כ משולש (א' ז' כ') כמו שאמרנו שוה למשולש (כ' ד' ב') וכשנוסיף על כל אחד מהם שטח (ז' כ' ב' ס') שמשוקים יהיה בהכרח שטח משולש (א' ס' ב') שוה לשטח מרובע (ז' ד' ב' ס') שמתנגד הצלעות וע"ד זה ג"כ יתבאר כי שטח משולש (א' ס' ג') שוה לשטח מרובע (ז' ט' ג' ס') נמלא כי שטח המשולש (א' ב' ג') כולו שוה לשטח מרובע (ד' ב' ט' ג') הארוך כולו. וכבר נתבאר במקומו כי השיעור הקו הסובב זה לשטח העגול א'. ג' פעמים ושביעי, ואורך האלכסון י' אמות יהיה ע"כ שיעור הקו הסובב העגול אחד ושלשים אמה וג' שביעי אמה. ואשר שנתבאר ונתייחד זה. נבאר עתה שיעור משולש (א' ב' ב') וכן שיעור מרובע (ד' ט') (ג' ב') השוה לו כמו שקדם ביאורו הוא ל"א אמות וג' שביעי אמה כשיעור הסובב. וזה יתבאר כשנדבק קו (ד' מ') שארכו ס' אמות ומרובעו ג"כ כ"ה אמה (כי הוא ה' פעמים ה' מכ"ז ל"ע). ולפי שמשולש (ד' ז' מ') זויות ז' ממנו נלבה יהיה. ע"כ מרובע (ד' מ') אשר הוא כ"ה אמה שוה למרובע העשוי על קו (ד' ז') ולמרובע העשוי על קו (ז' מ') כמו שנתבאר זה במקומו בספר יסוד עולם (ל"ע). וכאשר נתבונן למרובע (ז' מ') שהוא שיעור שפים האלכסון ומרובעו ע"כ יהיה ב' אמות ח' תשיעי. לפי שאורך קו (ז' מ') הוא אמה וב' שלישי אמה וכאשר אלו ב' אמות וז' תשיעי אמה מן מרובע אשר הוא כ"ה אמה אז נדע כי מרובע קו (ד' ז') הוא כ"ב אמות ושני תשיעי אמה (גם זה ל"ע). ומן הידוע שזה המספר ר"ל כ"ב חלקים ושני תשיעי חלק הוא מספר בלתי מוגדר. וכאשר נשדל לידע גדר זה בפעולה אשר בה נוליא גדר המספרים האלמים כמו שנתבאר זה במקומו. נמלא זה ד' חלקים וחמשה שביעי חלק בחלקים אשר בהם שמו אורך אלכסון עשרה ויהיה אורך קו (ד' ט') כולי ט' אמות וג' שביעי אמה וכשנכפול זה באורך (ד' ב') שהוא ג' אמות ושלים אז בא לידינו משיעור שטח מרובע (ד' ט' ג' ב') הארוך הוא ל' ושלשים אמות ושלשה שביע אמה וכזה ג"כ שיעור (א' ב' ג') השוה השוקים. ונתבאר בזה המעשה שהמרובע (ד' ט' ב' ב') הארוך. או שבור שטח משולש (א' ב' ב') השוה השוקים. היא כמו שיעור הקו הסובב את העגול המקיף בשני תבנית אליו. ד(ומענין ר"א). יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה: ר"ל כי בערך המשולש יהיה ערך המשולש אל הקו הסובב כערך אורך האלכסון אל מספר העשרה. ר"ל כמו שהוא שוה לזה כן הוא שוה לזה. ומה שאמר ר"א ולמעלה ממנו הסך הדבר. ר"ל כי זאת הסגולה אשר בה שבור המשולש או המרובע הארוך. שוה אל הקו הסובב הוא אמת. כל זמן אשר נשים שיעור אלכסון עשרה. אבל אם שמנו אורך האלכסון יותר מעשרה כאמרך י"ב אמות ע"ד משל לפי שאז יהיה שיעור הקו הסובב שבע ושלשים אמות וחמישי שביעי אמה וכשנעשה בחשבון שיעור זה משטח מרובע הארוך או המשולש השוה השוקים כמו שעשינו במה שקדם נמלא ששטח כל אחד מהם מ"ד אמות. הנה יוסיף כ"א מהם על השיעור הקו הסובב שבעה בקירוב. ולא נשלמה הסגולה הנזכרת. וכ"כ לא תהיה אמת זאת הסגולה הנזכרת ולא תמלא אלו שמנו אלכסון פחות מעשרה כי אז יהיה התשבורת המרובע הארוך או המשולש השוה השוקים פחות מהקו הסובב שהמשל בזה אלו שמנו אלכסון ח' אמות ע"ד משל יהיה אז הסובב כ"ה אמות ושביעית אמה. ותשבורת המרובע הארוך וכן המשולש השוה השוקים לא יגיע אל עשרים אמה הנה שלפנו כי הדבר בהיפוך כי בהיות אלכסון יותר גדול מעשרה יוסיפו בתשבורת המרובע הארוך והמשולש על שיעור הקו הסובב ובהיות שיעור האלכסון פחות מעשרה יחסר המרובע והמשולש משיעור הקו הסובב ולזה אמר ולמעלה ממנו הסך הדבר בהפוך. ואם באמת דילג הקורא מהספר ולמטה מזה. ולכן לדק החכם בדבריו. וכיון שהגענו למקום הזה בכר השלמנו ביאור מה שכתב החכם ר"א ן' עזרא בפי' פרשת שמות מה שיאות לחכמת התשבורת וחכמת המספר: ע"כ לשון בע"מ מקור חיים: ואני המעתיק-מפרשי ר"א. אם כי ניכר אשר כמה טעותים נפלו בפי' ע"מ כי המעתיק אינו מלה. מכ"ז לא מנעתי להעתיקו אות באות כאשר דברי ר"א עולים כפי דבריו וגם הוא גחר כי גם הקורא שמעתיק דברי ר"א דלג או הוסיף. וכאשר יקום רבינו ר"א לקץ הימין יורה לנו דבריו: דאם האלכסון ד"מ שמנה. הסובב כ"ד והמרובע ארוך ארכו ששה ורחבו שלשה ומשפטו י"ח וכן המשולש. הכי יעדיף מספר הקו הסובב כ"ד. על שטח המשולש י"ח במספר שש. ור"ל כערך הקו הסובב כ"ד אל שלשים במדת אלכסון עשרה השודף במספר שש. ואם האלכסון ד"מ במספר י"ב. קו הסובב ל"ו. ושטח המרובע ארוך וכמוהו המשולש מ"ח. כי אורך המרובע ט' ורחבו ה'. פ' פעמים ה' הוא מ"ח. ויעדיף על מספר קו הסובב ל"ו במספר ט'. טר"ל נצפב הטיבו באורך ויקדך. ובספר יסוד מורה פרק י"א כתב וז"ל ונכפלו שמשה בעבור שלמו הקו שהיה ברושב ושוקיפוסו על האורך להורות שאין המלה סמוכה. והשני כפולים (שם) מגבוהו בסוף ע"כ. כר"ל לא נשמנה שמם לבד שבמבטא דומים זל"ז רק במכתב נשמנו שלא ידמו. לכמ"ש בספר ילירה פ"ב משנה ג' קבען בפה בחמש מקומות. אותיות אהח"ע בגרון. גיכ"ק בחי"ך. דטלנ"ת בלשון. זסשר"ץ בשינים. בומ"ף בשפתים עכ"ל. מהם חש ספר גוע צדק. ואלים פעם שרשים ופעם נוספים. הם איתן משה וכלב. והנוספים פעם שמושים ופעם יתרים שלא לצורך שורש ולא לצורך שמוש והם אותיות האמ"נתיו. ילפי שיש בהם אותיות השם הנכבד. גם הם מנהיגי הלשון כמבואר להבא. סוראוי לשיות שאות הראשון א. גם השמישי ה. גם השפי ו. גם העשירי יו"ד. עקלים במבטא. כמו שקודם. וראוי שיבחר הקל בכל מולא לנשא בו הרבה. פכי אותיות אהו"י שמימן רבים כאשר יבאר. צר"ל השנועות שוהכום שאריכן אותיות אהו"י. קמ"ץ גדול מושך אחריו א גם ה. סיר"ק וליר"י מושכים יו"ד. חולם ושורק וי"ו. קכמו. אבילנו. זהב. טוב. שנים. ופעמים נעלמים. בָּרָא. עָשָׂה. תְּהוֹם. שָׂנִים ופעם נוספים. כמו הַהֹלְכוּא (יהושע י"ד כ"ד) אֲדַבְּרָה (תהלים קכ"ב ז'). והנוספים פעם שמושים ופעם יתרים שלא לצורך שורש ולא לצורך שמוש והם אותיות. האמנתיו כמו בְּמוֹתֵי (דברים ל"ב י"ג) תַּעֲשֶׂה (לחלן כ"ה ל"ח). ולעמשה תִּמְרוּ (ש"ב י"ט י"ד) עָשׂוּ (בראשית י"ב ה') משם עָשְׂרוּ כי שרשו עשה. הַבַּחַת (שם כ"ד י"ד) שלמוי הוּכַחַת צוי"ו גם נסתר שבא המורה יו"ד. כי שרשו יכח כדין הפעיל מנחי פ"א יו"ד. יֵרֵד (שם מ"ב ל"ח) משם יורד שרשו ירד. כי יו"ד הנראה הוא מלאותיות סימ"ן. שרמו שם לא יָשִׂים עליהם (ירמיה מט כ') שרשו אשם מענין ממון ומשפטו אשים: בְּשָׂמִים (בראשית י"א ד') משם מִהַשָּׁמַיִם (תהלים ל"ו ו'). וַסֵּתִי (בראשית י"ט פ') שרשו סות. אֲצַק (ישעיה מ"ד ג') שרשו יצק. תָּאְתָא בוקר (שם כ"ט י"ב) משם אתה. רְפָה שברים (תהלים ס' ד') משם

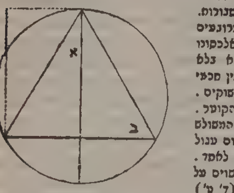

יג

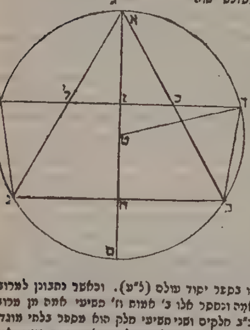

אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃

חמישי טז לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל

ואמרת

אתקלוס

שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דֻּכְרָנִי לְכָל דַּר וְדָר׃ טז אִיזֵיל וְתִכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא

דאבהתהון

מסרה. אליכם, [פ"ו]. לעלם, י"ט פ"ז. לדר, ל. דר, [פ"ז, פרויקן].

ת"א זה שמי לעלם פסחים נ קדושין עא. ואספת את זקני ישראל יומא כח.

רש"י

העלימהו שלא יקרא ככתבו (ס"א) וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדר ודר: (טז) את זקני ישראל.

מיוסדים

אבן עזרא

אדנות והטעם עי"ן וספר ס"ת. ואל תזכור האות כאשר תמצא בתוספת אותיות השמות עם האות. כי אינם מאותיות הגרון רק האות לבדה בשמים ימספר זה. ולולא מניעם עי"ן פי"ת כבדים אלה ומי שלא כתב בתפרותו לבאר נכה לא יכון לדבר גם כמו הפעלים. על כן נכתרה האל"ף והה"א. גם בסף מאותיות הסך גי"כק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו נ"ק מתחלפים. ואותיות הלשון דטלנ"ת עם השנים שנים והם ד"ם. והאחרים נפר. ואותיות השינים זסשר"ץ שלש כבדים והקל שבהן הצי"ן על כן נכתב. והרים האחרים. על כן הולך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה. והרים האחד שהיא הפ"א. והלוי להיות שלשת האותיות מהגרון. כי הוא שאלה הראשון במקומות האדם למעלה למעלה. והאל"ף לפני הה"א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הוסם ראש לכל האותיות כנגד האחד ולאוי להיות הה"א האות השניי כנגד השנים במספר שהוא נכבד. ואלה השנים אותיות הם קלים ונכנאו יותר מכל האותיות בעבור שהם אות הראשון מבגרון: עם אחריו אות המשך השמשה מקומות שהוא השמה. על כן היה ה"א אחר אלף. גם וי"ו אחר ה"א. ופ"א אחר עי"ן. והנה היה לו צריך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א. והם האחד מהסך והוא גיכ"ק והשני מהלשון והוא דל"ת. על כן הולך לשום זי"ן שהוא מהשינים אחר וי"ו. והנה יש לו צריך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר השורה שעיקר האותיות. והנה לקח מהגרון השנים הנכבדים והמשוררים. והשמה הקל הנכבד שהוא טי"ת. ואין במלאכת השורשים קל מאותיות הסך. והנכבדים היו היו"ד גם הכ"ף והיו"ד יותר קל. והנה אדנות אותיות הראוים להיותם אותיות השמש. ובעבור כי האל"ף כמו האחד. על כן נמצא נבלע עם כל השמשה. והנה עם אלה ראש. והם קמץ גדול ראשים. והם פיתח ראשון. והם קמץ קטן. ראשים. והם שורק. מתוק שלרה. והם פת"ח גדול לאמצעם ולהדה. והם פת"ח קטן שהם שלא. בעבור היות ראש שמותו סימן המדבר זכר גם נקבה. ובעבור שלא ימצא הראש באחרונה על כן אינו סימן. רק שהם יתחלף בה"א. קראן לי תכה. נבהם קומתו. וימצא מוסף בסוף כמו ולהמיתם. השלכות האמו. גם ההם בראשונה והוא מוסף לאמצע לאהרן והאלף והאליהו לזכרות ויכתב בסוף ולא יקרא בו. כמו תם. ובעם. יהיה השר כמו על הן יה. ויתחלף בה"א האשון הכמון. גם ביו"ד הניחוהו ימלאהו גם בוי"ו במכתב ולמעלה ומשה. והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף. והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד שמורו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים. שמרתי שמרתי. ותמצאם כמו שמי. ושמורו בראש סימן יחיד זכר. הוא דומה לנעלה. כמו שמספר עשרה דומה לאחד ושמורו בסוף. הנה זה סימן לנכה הנקבה דמי דלי למען מחכרי. ובעבור כי במספר דומה לאחד היה עליהם. ובעבור היות העשרה כולל כל החשבון על כן היו"ד באחרונה כולל סימן רבים נסתרים ידי השים. ובסמוך אל המדבר ידי נסו שמים. והיו"ד ימצא נעלם עם חירק תלי. ועם קמץ קטן תגלי סקידיו ישמור. ועם קמץ גדול ידיו תגליו והיו"ד שהם ה"א. כמו יה יי' בוניה. ואותה הוא לכם למלך. והשם הי"א יספיקו הסם. והמה אלף כל פקודי כל ישראל. וימצא כמה אלשר יהופני רבתי. והכ"ף שמורו סימן היה הדבר. כי כן כמם הא לכם זרע. עם למשה הנמצאים הכהים. ושמרים לדעת המבואר הלים. כמבד סגנבי שלטים. ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר. גם כן בשמות. כי הזכר הכינו בלא סימן. אמרו אמרה קהלת. גם הימם סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרנה יסתרם גשמרה המעלה ישמרו שמרתם שמרות. וסימן בשמות נערה נפולה. והה"א מוסף בבנין הכבד. גם בבנין הפעל. גם הוא מובלעת תוה רינך. כמו יו"ד בהרם ולאלך. ואלף ותדבק ככתב השיק. ומ"ם זם באחרונה לשמשה. ותמצאם כמו לילה. והוא נבלע בה קמץ שבה. והם קמץ טובה ירושלם. ועם פתח קמץ לאמר אמי נורה. ועם שלם כי פרע ה לפהק. גם שלמה. והם שורק לא יקראה קראה. ובעבור היות הוי"ו שלאו מתחברות השמשים. על כן שמורו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק. מי פעל ועשה. ובאחרונה לשון רבים זכרים. גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים. ושמרים גם לנקבות. אם מצאו אם שפיה והוי"ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם. ובעבור היות הה"א מוסף בסוף סימן הנקבה. הולכו להיות הוי"ו סימן לזכר. שמרו. גם בשמות. ידו גם בעתידים אולי ירדפוני ותמצאם ה"א או כן בהם או שורק. ישמרו ישמרו בעליו. וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר. ובעתידים. והנה הראשוני כי אלו הארבע אותיות הם אותיות האמן. על כן היו השמות הנכבדים שהם שמות השם מאלה האותיות. והנה שם הראשון אינו נמקרא רק במקום הזה. וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק כהשם. ולא היה מוכירו בכיוצא כי הוא היה קודם. על כן הולכו הקדמונים לכנותו. ופירוש וזה זכרי כמו זה שמי כי השם כפול. והבד שהזכירו קורלין אותו אלהים בסמוך עם אלף דלי"ת משמשם שאו אדון. ואלה הילה על דרך לשון רבים. דרך כבוד. כמו אלהי. על כן האומר לשם כמו

לבדם

פירוש על אבן עזרא

[illegible]

יונתן בן עוזיאל

וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר: (טז) אִיזִיל וְתִכְנוֹשׁ יַת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן אִתְגְּלֵי לִי אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דכירנא

בעל הטורים

אבותיך ואהי' עמך: אהי' עולה כ"א וכן התפלות ג' אבות של י"ג מדות י"י י"י אל וכן כ"ח אברהם יצחק יעקב וכן תחלת משנה תורה ב' ו' ו' א': ב"פ אהי' עולה בחשבון מ"ב שמסר לו שם של מ"ב אותיות: ב"פ עולה פ"ג והם י"ב אותיות כנגד י"ב שבטים והם כ' אותיות, לירוף עמהם י"ב אותיות של שמות האבות ויהיה החשבון פ"ב: (טו) זה שמי לעלם זה זכרי כמנין י"ב מלמד שמסר לו שם של י"ב אותיו' [קידושין דע"א וע"ם]: (טז) פקד פקדתי אתכ'. כמנין פקוד פקדתי לכם אן

אבן עזרא

לאדם ״אדני שאל. שועה ״יהוא: ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם ״האחד הוא השפל. והוא על מעלות רבות רק שלש כללם. והאחד התיכון ״והם שבעה. כנגד שבעה ״המשרתים. ולמעלה מהם הנחשים והם על מעלות רבות. ונעלה מהם החיים ומעלותם רבות. והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל. והשם יקרנו בעצמו בגופו ״גם בנפשו כנגד משכבו גם בעניניו וכל עסקיו. וחכמי לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים. דמו אותם המינים הכללים העומדים בגל עץ על מים רבים תמיד. והעולם האמצעי על מעלות רבות. והנה חמשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו. ולא ״תשתנה תנועתם. ולא תוסיף ולא תגרע. ולא יעלו ולא ירדו. רק כפי המערכת ״יש להם שנוים רבים. כי פעם הוא הכוכב נקי ״מהמזלות. ופעם ״שמאלי. ופעם ״ימיני. רב או מעט. ופעם עולה בגלגלו ״הקטן. גם בגלגלו ״הגדול. שהנה מוצקו ״רחוק ממוצק הארץ. ופעם עולה בגלגלו או יורד. ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחורנית. וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר. ופעם במזרח ופעם במערב. וערכו אל סבובו ״וגם אל נכח השמים מלמעלה. גם אל הלבנה מלמטה. לעולם משתנה עד אין חקר. כי פעם מתחבר לאחד השבעה המשרתים. והנה המחברות לבדם במעלה אחת משלש מאות וששים ״הם מאה ועשרים. ובעבור אלו השנוים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם. ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם ״יקרוה. ויותר ״כי יש להם שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק ״הארץ. ועוד כי תנועתה כגלגל ״הקטן. הפך תנועת גלגל ״הגדול. ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש והטעם כי בהתחברה עמו עם ראש התלי ״או זנבו. לא תראה השמש ״אם היה ביום. ואם היתה לנגד השמש בלילה באחד המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה ״נעדר. והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעים כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי הראותם ״כפי מקומות הארץ. ותנועת השמש והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות. ולא בגופות כנשמת האדם. ומעלותם נשגבו מדעות הנקלות כנגדם. וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק ״מעמדו איננו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו. ונשמת האדם ממינם. ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים. וכל המשרת כנגד הלבנה הגדול ״בעת הבראו. ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים. אז יהיה דבק בשם הנכבד. וזהו שנדר יעקב והיה י״י לי ״לאלהים. כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו. על כן אמר הסירו ״את אלהי הנכר. ועד היום לא אמר ככה. כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול י״י מכל האלהים. וחכם גדול היה. והטעם וישאלו איש לרעהו. ועוד ״ויחפשו. ואין לו חסר ״ממנו. ובעבור שראה אדם כי ימות הוליד

פירוש על אבן עזרא

כאלו הם ב' שמות ור"ל מפרש כי הוא הכל שם אחד ולא נתנה לבעל ככתבו רק לא"ר ע"כ מפרש את זכרי כמש"כ זה זכרי. ״(בראשית מ"ד י"ט) ור"ל בפירק המ"ץ. ״כי ר"ל אדני בקמץ הנו"ן ע"ד לשון רבים כמו אלהים. ״דע כי שלושה עולמים יש. פי'. אמר זה אבאר לך שלשה העולמות שרמז הוא בפירוש דניאל. והנה בכאן רמז של העולם השפל דלא יעמדו רגע אחד על תכונתו אחת. פי' שהם תלויי' במערכת הכוכבים. וידוע כי המערכת משתנה בכל רגע כמו שמשרת והולך. וע"כ ישתנו השפלים התלוי' בעליונים. ואמר לנו זה הרמז בעבור שמלאכו שכתב בפסוק ויסע מלאך האלהים. ואחריו כתוב ויסע עמוד הענן. והטעם כי בהתנועע העליונים יתנועעו היסודות וילדו נילולות על הארץ ויעלה ממנו אידים ועננים ויתחדשו מקרים ותנועת התכונה משתנות כנגד המוצק. פי' הכוכבים עולים ויורדים קביעות הגלגל והולכים ישר. ובעבור הגלגלים גדולים והקטנים יש פעמים שהכוכב חוזר לאחור למראה העין ופעם ממהר ופעם מתעכב וזהו שמתחדש להם שנוי. אך זה השנוי איננה כנגד עצמם רק כנגד הארץ למראה העין. וזה גורם שהמערכת משתנה בכל רגע וכפי התכונה ישתנו השפלים בעבור כי הם תלוים בם. והנה הזכיר עולם האמצעי. ואמר שהוא בצורה הוא עומד לבדו פי' זה רומז אל העולם העליון שהוא עולם השכל כי הוא אחד באמת ואין בו לא חלק ולא פירוד ולא שנוי כאשר יש בשני העולמות האחרים והוא עומד לעדי עד. והנה הוא הפך העולם השפל שלא יעמוד על תכונה אחת. והאמצעי מורכב משניהם גם השני' האחד מעמידים כי אין מעמדם בעצמ'. ר"ל שני העולמי' שהם השפל והאמצעי אינם עומדים בעצמם רק העולם העליון מעמידו. וזהו שכתב אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים וגו' ובאחרונה אמר ואתה מחיה את כולם. כלומר שמעמידו לעולם. והנה כח ה' מעמיד את העולם האמצעי הוא נפשות הגלגלים והם הם המלאכים הקדושים. והמעמיד את העולם השפל הוא ע"י השכל הפועל והכל ע"י הקב"ה. ״עי' כי מתכות והאבנים שנקראים דוממים הוא אחד. והשני סוג הצמחים. והשלישי התולעים הנמצאים מתוך העפר. והרביעי חיות המים כי לא יחיו חוץ מהמים. והחמישי העופות כי הם חיים למעלה באויר. והששי הם הבהמות אשר על הארץ. והשביעי הוא המדבר וזה הוא האדם. או יהי' הפי' זהב. כסף. כסף חי. נחשת. בדיל. עופרת. ברזל. ״והם ז' כוכבי לכת שבתאי. צדק. מאדים. חמה. נוגה. כוכב. לבנה. ״פי' כי יש באדם לבדו ג"כ שבעה דברים והם אלו ארבעת המזגים שהם קר. וחם. ולחות. ויבשות. גם שלש נפשות שהם רוח החיים והנפש המתאוה. והנשמה המשכלת. וזה הדבר יובן על דרכים רבים. אחד. כי שניהם הם גוף וכל גוף יש בו שש פאות ומורכבים הם משלשה. דהיינו. אורך ורוחב ועומק. ואורך יעשה פנים ואחור. והרוחב יעשה ימין ושמאל. ועומק יעשה מעלה מטה. והעצם בעצמו הם שבעה. והדרך השני כי העולם האמצעי יש בו שבעה גבולים שהם חלקי הישוב. והדרך השלישי. כי מחברת המשרתים הם ק"כ וכולן מורכבות ממספר שבעה כאשר פי' רבינו אברהם בספר האחד ובספר עולם. כי הנה המחברת הגדולה במספר כולם הוא אחת. ומחברת השניות הם כ"א. והשלישית ל"ה. והרביעית ג"כ ל"ה. והחמישית כ"א. והששיות שש. ומחברת השבעה אחת. והנה מספר כ"א ומספר ל"ה מורכבים ממספר שבעה. כי שבעה פעמים שלשה הם כ"א. וגם שבעה פעמים חמשה הם ל"ה. (והמספר המכוון מן המחברת המשרתים. יבואר בפ' כי תשא בפי' המספר רבינו משולל מטעו"ם) וככה בעולם השפל יש שבעה מינים כמו שאמרתי. והדרך הרביעית. כי יש בעולם השפל ארבעה היסודות. ובעולם האמצעי עצם הגלגל. ועצם הכוכבים ועצם הגלגל התשיעי שהוא נכבד מהכל והנה כולם שבעה. גם יש דרכים אחרים שאין צורך להזכירם. ״ר"ל שאין מקריהם כמקרה הלבנה ע"י תנועת השמש. ״אשר הערוך יולד ברשעים כ"ה להנהגת העולם. ״ר"ל באמצע חגורת המזלות הנחלקת לי"ב חלקים ונקודים בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים. ״ר"ל נוטה לצפון. ״נוטה לדרום. ״הוא בגלגל הקפה. ״הוא גלגל יוצא מרכז. ״פי' מרכזו כמו נקודת עפר למוצק (איוב ל"ח ל"ח). ״הלכוכב מימינו. ״כתב החכם יוסף ח"ל אמר יוסף המדבר אמתי בזה על רבינו אברהם ז"ל על זה החשבון. בעבור כי המעליוני' הם שבעה באורך ושבעה ברוחב והנה שבעה על שבעה עולים מ"ט וכשנעריך ז' פעמים מ"ט יעלו למספר שמ"ג ואיך אמר משלש מאות וששים. ויתכן שיש טעות בספרים והי' ראוי להיות שלש מאות וארבעים ושלשה עכ"ל. והמשכיל בן ימיני פי' ח"ל. דע כי בעלי חכמה הסכימו לחלק במחשבה היקף כל עגולה גדולה או קטנה לש"ס קשתות דקות. שוות זו לזו. וקרא לכל קשת מהן מעלה (עיין בהל' קה"ח פרק י"א הלכה ז') הם מאה ועשרים: ואופניהם מבוארים (להלן ל"ג כ"ג) וכל מחברת תסבב שמים רבים ואם במעלה אחת כך. כלא ירבו ויעלמו השנויים בש"ס מעלות עד אין חקר. ואין כאן ט"ס כמו שחשב בעל אהל יוסף ז"ל עכ"ל. ״ר"ל השנויים כפי המערכת יקחום ג"כ. ״ע"י השמש. ״ר"ל גלגל יוצא מרכז וגלגל הקפה שאין מרכזם כמרכז הארץ עיין בתמונה זאת. ״ממזרח למערב. ״שהוא ממערב למזרח. ״דע שבגלגל הירח שהוא יוצא מרכז הוא נוטה מעל גלגל המזלות אשר השמש יתנועע תחתיו תמיד. חציו נוטה לצפון וחציו לדרום. והגלגל הנוטה הזה חותך את גלגל המזלות בשתי נקודות. שקרא התוכניים בשם נקודות התלי. בעבור שבגלגל המזלות ובגלגל הירח הנוטה הפוגעים זה בזה תלוים זב"ז בנקודות הנ"ל. והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש נקרא ראש התלי. והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לדרום נקרא זנב התלי. ועיין בהל' קה"ח (פרק ט"ז הלכה א'). ״והוא שנק' לקוי השמש. ״והוא לקוי הירח. ״(עיין שם פרק י"ז הלכה ו' ז'). ועיין (בראשית ל"ב י"ד). ״ר"ל קיומו. ״ר"ל המזלות הנזכרים. ״(בראשית כ"ח כ"א) פירש מי שנתחכם נפשו עד שידע הדברים הטבעיים הנמצאים בעולם השפל יוכל לקבל כח לפעול פעולות גדולות בדרך התולדות ואין כל אדם כמי שנתחכם נפשו בחכמת הכוכבים שהם העולם האמצעי ויוכל לקבל כח מהם **ומהתולדות. בעבור כי העולם השפל תלוי באמצעי ובאותו הכח יוכל לעשות מעשים רבים בדרך התולדות. אבל לא יחדש דבר שאינו נמצא כמנהג העולם. ומי שיתחכם בסוד החכמה העליונה שהיא מעשה מרכבה בסוד העולם העליון וידע את השם וידבק בו. הנה אז דבקה נפשו בזוהר הכבוד העליון אשר הוא משפיע טובתו על כל הנמצאים וכולם יקבלו מהודו. והנה האיש הנדבק בו יוכל אז לקבל כח מהכבוד הגדול שהוא ויעשה מעשה חדשים ונפלאים שאין כח בתולדות לעשותם ויעשה כאשר עשה משה. ״(שם ל"ה ב') פי' לבטל את האלילים אשר אצלו מאתם שלא ישמש משמשתם בהם עיין שם בפי' על כה"ע. למען ידבקו בשם לבדו. ״(להלן י"ח י"א) פי' שהם המלאכים הקדושים שאינם גוף והם נפשות הכוכבים. ״(שם פסוק ז'). ״ר"ל לגודל

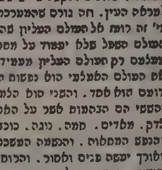

**נ"ע למה לא הביא זאת אריכתו ובדומה לו. א"ו מוכח מי שבקי בשמות הקדושים ומזכך נפשו.

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ יז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ יט וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה׃ כ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃ כא וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃ כב וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃ ד א וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃

אנקלוס

דַאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלִי לִי אֱלָהָא דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יַתְכוֹן וְיַת דְּאִתְעֲבֵד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם׃ יז וַאֲמָרִית אַסֵּיק יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ יח וִיקַבְּלוּן לְמֵימְרָךְ וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְקְרֵי עֲלָנָא וּכְעַן נֵיזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ יט וּקְדָמַי גְּלֵי אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק יַתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמֵיזַל וְלָא מִן קֳדָם דְּחֵילֵהּ תַּקִּיף׃ כ וְאֶשְׁלַח פּוּן יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יַת מִצְרָאֵי בְּכֹל פִּרְשְׁוָתִי דִּי אַעְבֵּד בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח יַתְכוֹן׃ כא וְאֶתֵּן יַת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין׃ כב וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִשְּׁבַבְתַּהּ וּמִקְּרִיבַת בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁוּוּן עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יַת מִצְרָיִם׃ א וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵמְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן

לא

מסרה טז אלהם, [ס"י]. אבתיכם, [מ"ו ומ"י]. ויעקב, י"ד. פקד, ה' [ח"ו]. העשוי, ב'. יז הכנעני, כהמשו"ם, סמן [עיין לעיל פס' ח']. יח ושמעו, שמיע לקל י"ז בלי'. לקלך, ב' ס' [וא' לקולך]. ובאת, [ז' מלרע]. העבריים, ל' מלא בב' יודי"ן. נקרה, ל' בתי' ה'. נלכה, [הלמ"ד בשוא ופתח ס"ם]. נא, [הנו"ן דגושה מד"ד]. ליי, מ'. יט ואני, נו"ן עקומה. להלך, ד' וס'. כ והכיתי, [מ"י קדים לפי"ו (וכו"ל דכוו')]. נפלאתי, ז' חס' וח"ו בלי' [והפי"ו בקמץ]. אעשה, [הפי"ן בשוא פתוח], ישלח, י"ב. כא חן, [במרכא]. העם, [המתג בה"א ומוקף]. תלכון, ב' ובמנוטה [מ"ו ומ"ן בסוף פסוק']. כב ושאלה, ל' כ"ם. משכנתה, ל'. ומגרת, ל' [הג' דגושה]. ושמלת, [ס"ו]. ד א והן, ה'. יאמינו, [מ"י]. ולא ישמעו, ד'. בקלי, [ס"ו].

ת"א פקד פקדתי כלה הסנה לב. זבת חלב ודבש כתובות קיב. והן לא יאמינו לי שבת לז.

רש"י

מיוחדים לישיבה. ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא: (יח) ושמעו לקלך. מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהים פקד יפקוד אתכם יוסף אמר להם פקוד יפקד אלהים אתכם: (אלהי העבריים. יו"ד יתירה רמז לי' מכות בדפ"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן (במדבר כג) ויקר אלהים ואנכי אקרה כה. אכא נקרה מאתו הלום: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלו' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא יניח. כמו (בראשית כ) על כן לא נתתיך. (שם לא) לא נתנו אלהים להרע עמדי. וכלן לשון נתינה הם. וי"א ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים תר' ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחילה תקיף. משמו של רבי יעקב ברבי מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקנון. וכן וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. והמ"ם שבו במסורת לד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכן. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמינו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא היה משמש בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם. כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ואמרתם נגלנו לשון נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כגון של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשו"א בחטף. כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחיר"ק כמו (במדבר כ) ודברתם אל הסלע. (יחזקאל מג) וכפרתם את הבית (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם:

מזה

רמב"ן

ליוסף בהשבעתו אותו. בו בלשון השביע יוסף לאחיו כלם. גלה לנבי כי הוא נועד לכם בלשון הזה מפני המסורת שבידו מאביו ולזה שיהיה הדבר סוד: (יט) ולא ביד חזקה. כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך לרש"י. והנכון בעיני לא יתן אתכם להלוך בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים. ואח"כ ישלח אתכם כי כלם באו עליו סרם נותנו אותם להלוך: (א) ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי. אותה שעה דבר משה שלא כהוגן הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי. מיד השיבו הב"ה בשיטתו ונתן לו אותות לפי דבריו לשון ואלה שמות רבה. ור"ל אמר על דרך הפשט כי ה' אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר שיאמינו העם או שישמעו לקולו ואולי לא יאמינו בלב שלם. ו איננו נכון. אבל יתכן שנאמר

כי

יונתן בן עזיאל

דִּכְדַנָא יַתְכוֹן וְיַת עוּלְבָנָא דְאִתְעֲבִיד לְכוֹן בְּמִצְרַיִם: (יז) וַאֲמָרִית בְּמֵימְרִי אַסֵּיק יַתְכוֹן מִסִּיגוּף מִצְרָאֵי לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: (יח) וִיקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתֵיעוֹל אַנְתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְקְרֵי עֲלָנָא וּכְדוּן נֵיזִיל כְּדוּן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא: (יט) וַאֲנָא קֳדָמַי גְּלֵי אֲרוּם לָא יִשְׁבּוֹק יַתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמֵיזַל וְלָא מִן דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף אֱלָהֵן בְּגִין דְּבַסִּימְרִי לְאוֹכָחוּתֵיהּ בְּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין: (כ) וְתִתְעַכְּבוּן

ירושלמי

תַּמָּן עַד דְּאִישַׁדַּר יַת מַחַת גְּבוּרְתִי וְאֵימְחֵי יַת מִצְרָאֵי בְּכָל פְּרִישׁוּתִי דְּאַעֲבֵד בֵּינֵיהוֹן וּמִבָּתַר כֵּן יִפְטוֹר יַתְכוֹן: (כא) וְאֶתֵּן יַת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרוּם תְּהָכוּן מִן תַּמָּן פְּרִיקִין לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין: (כב) וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִן שְׁבֵבְתָּהּ וּמִן קְרִיבַת בּוּתְלֵיהּ בֵּיתָהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וְתַעַטְרוּן עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקִינוּן יַת מִצְרָאֵי:

[(כב) מִמְּגוּרְתָּהּ:]

(א) וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרוּם יֵימְרוּן לָא אִתְגְּלֵי

בעל הטורים

[מן מ' ונשאר רד"ו] אלפין ולא נפקד ממנו איש: העשוי ב' במסרה ואת העשוי לכם במצרים ולידך כל הזהב העשוי למלאכה שכל זהב הבאה להם במצרים היו מיחדים אותו למלאכת המשכן: (יח) ושמעו לקולך ר"ל שאינך צריך להכרעם בקול כי מיד ישמעו לך: ושמעו ב' במס' ושמעו לקלך. ושמעו מלכים. כשדבר משה עם פרעה שמעו כל מלכים ר"ל מע"ש שקולו פי' נמוך פי' נשמע בכל מלכים ובלפי שקול בני אדם נמוך לבן הוא אמר: (יט) ואני ידעתי. ב' שקומה כמו לממשים מכום ב' להלך. ב' במסורה הכא ולידך כי מאן ה' לתתי להלך עמכם ב' היו באותו עלה יחמו איות ובלעם אמר הקב"ה ידעו אני כי לא יתן אתכם להלך בעלה בלעם ועל כן אני צריך להראות ידי לבטל עצמו ואמר בלעם מאן ה' לתתי להלך עמכם לקלל העם: (כ) אשר אעשה בקרבו. אשר גי' דל"ך עד"ש באש"ב שנקבצו היו כשושות הרכוש: (כא) תלכון. ב' במסורה הכא ולידך תמנוס' לא תלכון [ישעי' כ"ב] להקים בגול' אמונה לגאול' ראשונה [לענין שלא ילכו ריקם אבל לא לענין חפזון]: לא תלכו. ב' במסו' לא תלכו ריקם לא תלכו אחרי אלהים אחרים כשילאו ישראל ממצרים הסרה בהם להשליך ע"ז שבידם לפי שהיו עומדין בין האומות כדכתיב ביחזקאל [כ'] ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: (כב) ושמלת. ב' במס' הכא ולידך וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת [שמות י"ב] [וע"ש י"א] לומר לך שכל כלי הכסף והזהב לקחו אבל שמלות לא לקחו אלא כל אחד ב' שמלות אחד ללבוש בו את הבלק דכתיב השלשה לכורות בשמלותם ואחד למלבוש והיא הספיק' להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך [אמר דר"ל דסול"ל שמלותיהם]: ונצלתם. בגי' כמלולה

יונתן

שהיה שמלה בגילולים מטרא דמתלבשא לארץ הטובה מטרא דקודשא: (יט) בגין דגמירי לאוכחותיה כבר נודע שזה דרך ת"א ג"כ ובפרש"י אלא שהוא מפרש יותר פדיון ומפסיק סוף פסוק לפניו ולאחריו ודוק: במכתשין בישין במכות רעים ודייק מגיד חזקה שהיא על מדת הדין הקשה: (כב) ושמרוקו וכו' פי' שקבעו בניכם מלפון עפרה: ירושלמי ממגורתה פי' מן הגרי ס שמה גנים: (ג) גנים קומנו לפיל גרלאים

אבן עזרא

הוליד בן להיות סמין שמור. והנה קבל כה מעמד על דרך כלל אעל כן אמרה הוה קניתי איש את ה'. ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כל אחד כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים, וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קבלה כי ידבר על המעשים. אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל אדם כיהסכמה העליונה: (טז) לך ואספת. טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. והטעם פקוד באה עת פקודתם: (יז) ואומר. וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. תם אנכי אמלך גם עלה. או גזרתי עתה להיות זה. כמו ותגזר אומר: (יח) ושמעו. כל שמע אחריו למ"ד או ב"ת הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול. דגשות יו"ד העבריים דרך נחות לסרלות יו"ד הימום כי יו"ד העברים בפילק תמת הרי"ש סימן רבים כמשפט: נקרה עלינו. בה"א גם בא"לף הטעם אחד. כמו נקרא נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא מן ויפגענו: (יט) ואני. לא יתן רשות או כמו יירם. כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה. ולא בעבור ביד חזקה שיש לו. והגאון אמר ולא ביד חזקה בטעם אלא: (כ) ושלחתי את ידי. כנגד בידו: (כא) ונתתי. גם היה דבר פלא שהמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום לחז הסך משפט אנשי העולם. ודע כי ע"ס ריקם נוסף והטלה נמלאת על רבים כואת גם על לשון נקבה אל תנודי ריקם. וכמוהו חנם: (כב) ושאלה. הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה. והזכיר הנקבות עתה. כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הנערים והבנות ושמים בואזנים ובאף אלעדה והשהרונים וענבים. וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הפרלים. וככה הזכיר מכספה. כי הנשים בעלות כשפים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה. כי אחוזה היתה להם. ויש מאחרנים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה שלא ירלו כי מלוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר לאשר יירנה ויקחנו מידו ויתננו לאחר. ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם. כמו ודברתם. כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו ונכפתם: (א) ויען. הנה השם אמר שישמעו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה. כי ושמעו לקולך אולי

פירוש על אבן עזרא

לגודל חכמתו לא הספעל בשום דבר והיה כריע כלום לו. א"ר"ל מין האדם הכולל אישים רבים. ב(בראשית ד' א'). ג"פי' כי בסוף הספר יסוד מורא פירשו בעבור כי זה ידבר על סבות אלהים והכח שקבל. הכל לא היה כמשה רבינו ע"ה שהוא היה יחיד בדבר הזה. כלומר שהוא ידבר על סבות המולדות. ד"ר"ל כי הבעמס פקד פקדתי אמר יוסף ותפרש שהקב"ה הבטיח ליעקב אנכי ארד עמך וכו' (שם מ"ו ד') ומהרך הכפול לשון כי אלה פקוד הוא אשר קורא יום הפקודה אשר פקד אותם מכבר. ה(בראשית מ"ו י"ד). ו(שם מ"ו ד'). ז(איוב כ"ב כ"ח). ח(ש"ב א' ו'). ט(להלן ה' ג') כי פגיעה ומקרה קרובים בענין. י"ר"ל כי לא יניח אתכם להלוך. כ(בראשית כ' ו') ל"ר"ל בי"ם ביד חזקה במקום בעבור. מ"ר"ל פורש יד להקב"ה כאשר שלם מדה כנגד מדה וכמו שהיה פרעה ביד החזקה לא לשלח ב"י כן הכלה ה' ידו החזקה. נ(להלן י"ב ל"ו). ס(רות ב' י"ח) פרשו ריק. ע(בראשית כ"ט ט"ו) פרשו חנם. פ(להלן י"ב ב'). צ"ר"ל ולא מכשף כי הנשים וכו'. ק(במדבר כ' ח'). ר"פרשו נצל וחי"ן פ"א. ודגש הלד"י לסימן בנין הכבד ע"ד בנין נפעל

ספורנו

סכרת עמם ברית להם ולזרעם. זה שמי לעולם. השם המיוחד וזה השם הקודש המורה קדמותי ונצחיותי ובלשונותי הוא זכרי לדור דור. הוא מה שהשיגו כל חכמי הדורות הדעים גם ישכים שים בהכרת נמלא קדמון ללחי בלתי משתנה: (טז) פקוד פקדתי אתכם. מלד היותכם זרעם: ואת העשוי לכם במצרים. מלד היותו שונא האכזריות והחמס: (יח) ושמעו לקולך. בכל אשר תאמר: אלהי העברים. אלהי המחזיקים בדעות עברי: נקרא עלינו. בעת שלא היינו מתכונים לנבואה ולא מבקשים דבר מלפניו רק להפסקת רלונו לזה מהזם: (יט) כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. לא יסכים לעשות זה ברצונו לנפשתי: ולא ביד חזקה. ואף לעשה שלא יתן אתכם להלוך כאשר תחזק ידי עליו כי בסור המכות יחזק לבו שלא יירא שיוסיף להכותו: (כ) והכיתי את מצרים בכל נפלאותי. באופן שיפלא עליהן כל שומע ורבים יראו ויראו אולי ישובו קלתם: (כב) ונצלתם את מצרים. אע"פ שתקבלו מהם דרך השאלה ותהיו חייבים להחזיר הנה תקנו אחר כך את הכל בדין בהרדפם אחריכם להלחם בכם ולשלול את שללכם כי אתכם כאשר מתו באותה המלחמה כי ה' נלחם היה בדין מדה כנגד מדה כל שלל הרודפים לנרדפים כמנהג בכל מלחמה: (א) והן לא יאמינו לי ולא

פירוש רשב"ם

המלכים בשמם. אלא ה' אלהי אבותיכם וגו' שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרים למלכים יחי המלך. המלך ציוני דבר: זה שמי לעולם. אהי' האמור בפסוק ראשון: וזה זכרי ה' האמור בפסוק שני שהוא לשון מלכות ובענין הזה מזכירין את המלכים ולא בשמם. ומה שכתב בי"ת אפרש בא"ת ב"ש. צפ"ת דפג"ת זהי"ף תצמ"ץ פתמ"ף דפנמ"י תפא"ף מצמ"ץ פמ"ף שידפ"י פמ"ק לי"ף ל"ם י"ץ צפ"ץ כתק"י זהו עיקר עומק פשוטו של מקראות הללו ואין מגלין אותם אלא לצנועים: (יח) אלהי העבריים. שדרי מעברי הנהר באו הנה ואלהי מלכותם צריכים לעבוד: (יט) ואני ידעתי וגו'. אל ירך לבבך על שמתחלה לא ישמע לדברי לשלחם ולא מתוך יד חזקה שלו כי אין לו יכולת נגדי אך אני מקשה את לבו כדי לשלוח בו ידי תחלה וידעו הכל רמה ידי וידעו ע"י נפלאותי כי אני ה' והיכולת בידי: (כב) ושאלה אשה משכנתה במתנה גמורה וחלוטה. שהרי ונתתי את חן

ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה: ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק־בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ: ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג: ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ: ח וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן: ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת: י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל

°מה־זה ק'

אתקלוס

לָא אִתְגְּלֵי לָךְ יְיָ: ב וַאֲמַר לֵהּ יְיָ מָה דֵין בִּידָךְ וַאֲמַר חוּטְרָא: ג וַאֲמַר רְמֵיהִי לְאַרְעָא וּרְמָהִי לְאַרְעָא וַהֲוָה לְחִוֵי וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָמוֹהִי: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אוֹשֵׁיט יְדָךְ וַאֲחוֹד בְּזַנְבֵהּ וְאוֹשֵׁיט יְדֵהּ וְאַתְקֵיף בֵּהּ וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵהּ: ה בְּדִיל דִיהֵמְנוּן אֲרֵי אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְהוֹן אֱלָהֵהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵהּ דְיִצְחָק וֵאלָהֵהּ דְיַעֲקֹב: ו וַאֲמַר יְיָ לֵהּ עוֹד אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ וְאָעֵיל יְדֵהּ בְּעִטְפֵּהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵהּ חִוְרָא כְּתַלְגָּא: ז וַאֲמַר אָתֵיב יְדָךְ לְאִטְפָּךְ וַאֲתֵיב יְדֵהּ לְעִטְפֵּהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִטְפֵּהּ וְהָא תָבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵהּ: ח וִיהֵי אִם לָא יְהֵמְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵמְנוּן לְקָל אָתָא בַתְרָאָה: ט וִיהֵי אִם לָא יְהֵמְנוּן אַף לִתְרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִסַּב מִמַּיָּא דִבְנַהֲרָא וְתֵשׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מַיָּא דִי תִסַּב מִן נַהֲרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא: י וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ בְּבָעוּ יְיָ לָא גְבַר דְמַלֵּל אֲנָא אַף מִתְּמָלֵי אַף מִדְּקַמּוֹהִי אַף מֵעִדָּן דְמַלֶּלְתָּא עִם עַבְדָּךְ

מסרה ב מה, מה זה קרי [ה' דגושה מד"ד. בידך, [סב' רמה]. ג השליכהו, ל' ב' מ"ל וב' ... [מ"ק]. וישליכהו, ב'. ב"ס וסי' מ"ל [סד"ס]. ד ואחז, ב' [מ"ו]. בזנבו, ל'. ה יאמינו, [מ"י]. אבתם, [מ"ז]. ו עוד, ב"ס וסי' מ"ל [ס"י]. בחיקך, [מ"ק וס"מ]. ויוצאה, ב' מ"ו וס"י ובסנין. ז וישב, פ"ס. שבה, ל' וסי' שבה שבה ישמח. ח יאמינו, [מ"י]. ישמעו, ד'. לקל, ר"פ. האת, ג' פ'. הראשון, [מ"ו]. האחרון, [מ"ו]. ט האלה, [כ"כ ר"פ]. לקלך, [ס"ו]. היאר, ב' ושבת. ביבשה, ל'. י ויאמר ה', [כ"ל אלו ד' סיבום ביסד] ב', ס' [כ"ל בי אד']. אנכי, [מלמ"ל וכן סב']. מתמול, [מ"ז]. משלשם, [ס"ו].

ת"א מה בידך נכתב דף קי. ויאמר יהוה לו שנה לג סנהדרין קי. ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג בנם לו.

רש"י

(ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. (בראשית יט) ויחזיקו האנשים בידו. (דברים כה) והחזיקה במבושיו. (שמואל א יז) והחזקתי בזקנו. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצרעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם נהפכת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) מחיקו והנה שבה. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו (ס"ר): (ח) והאמינו לקל האת האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) ולקחת ממימי היאר. רמז להם שהמכה ראשונה נפרע מאלהותם שהיו עובדים לנילוס שמשיה אותם ואהפכם לדם (ברש"י ישן): והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'. למדנו שכל ז' ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו וגו'

רמב"ן

כי ושמעו לקולך איננה הבטחה רק עצה ושמעו לקולך כי ראוי להם שישמעו ותבא אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים. וכן ושמעו מצרים כי העלית בכחך ואמרו אל יושב הארץ ראוי שיהיה ככה. וכן בזאת תדע כי אני ה' ראוי לא מתקיים. וכן והאמינו לקול האות האחרון בפרשה הזאת ורבי' כן. והנכון בעיני כי ושמעו לקולך לבא עמך אל המלך ולאמר לו אלהי העבריים נקרא עלינו כי מה יפחדו. והנה השם הודיעו כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך. ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך ולא ישמעו עוד לקולי כלל. כי יאמרו לא נראה אליך ה' שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו. או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי אינך גדול מהאבות. ולכן לא שמע פרעה שאלו פרעה היה מאמין בדבריך היינו יוצאים על כל פנים ואין עונותינו מבדילים בינינו ובין הרחמים: (ג) ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה. לא הבינותי למה עשה האותות למשה כי מאמין היה משה שהקב"ה מדבר עמו. והראוי שיאמר השם אשר בידך השלך ארצה לפניהם והיה לנחש. וכן באות השני. כאשר אמר בשלישי ולקחת ממימי היאור ולכן נאמנו דברי רבותינו שהיה לו הראשון רמז שסיפר עליהן לשון הרע. והשני להענישו בו. וזה טעם וינס משה מפניו כי פחד שמא ישכנו וימיתנו כטבעו וכל אדם מתרחק מן המזיק לו אע"פ שידע שהשם יהיה כן נסמך בשם אין מציל מידו. ואולי אע"פ שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם ובו נהיה כל דבר רצה להראותו כי בו יעשו אותות ומופתים משני התולדות למען יחזק העניין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשו בעולם דברים מחודשים. והי' לעשות בשני האותות ולא היו עם מים. על כן נוסף שיעשה האות השלישי לעיני העם: (ה) למען יאמינו כי נראה אליך. פתרונו שיאמינו בשמועך כן לפניהם ויקבל הכתוב בזה כי ידוע כי על מנת שיעשה כן האות השלישי לפניהם ויאמינו בו יראנו נפלאות: (ט) והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת. והיו שני פעמים נראה בעיני אלו אמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני

יונתן בן עוזיאל

אִתְגְּלֵי לָךְ יְיָ: (ב) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ מַה דֵּין בִּידָךְ וַאֲמַר חוּטְרָא: (ג) וַאֲמַר שְׁלוֹק יָתֵיהּ לְאַרְעָא וּשְׁלַקֵיהּ לְאַרְעָא וַהֲוָה לְחִוְיָא וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָמוֹי:

[(ג) וַאֲמַר טְלֵק יָתֵיהּ לְאַרְעָא וּטְלַק יָתֵיהּ לְאַרְעָא:]

(ד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אוֹשִׁיט יְדָךְ וַאֲחוֹד בְּקוּטְנֵיהּ וְאוֹשִׁיט יְדֵיהּ וְאַתְקִיף בֵּיהּ וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵיהּ:

[(ד) וְאַתְקִיף לְוַת קוּטְנוֹי:]

(ה) מִן בְּגְלַל דִּיהֵימְנוּן אֲרוּם אִתְגְּלֵי לָךְ יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְהוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב: (ו) וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ תּוּב אָעֵיל בְּדוֹן יְדָךְ בְּחוּבָךְ וְאָעֵיל יָתֵיהּ בְּגוֹ חוּבֵּיהּ וְהַנְפְקַהּ וְהָא יְדֵיהּ סְגִירְתָּא מְחַוְּרָא הִיא כְּתַלְגָא:

ירושלמי

[(ו) אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּחוּבָךְ וְאָעֵיל יְדֵיהּ בְּחוּבֵּיהּ:]

(ז) וַאֲמַר אָתֵיב יְדָךְ לְעִטְפָךְ וְאָתֵיב יְדֵיהּ לְחוּבֵּיהּ וְהַנְפְקַהּ מִן גּוֹ חוּבֵּיהּ תָּבַת לְמֶהֱוֵי בַּרְיָיא הֵי בִּבְשָׂרֵיהּ: (ח) וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקַל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקַל אָתָא בַּתְרָאָה: (ט) וִיהֵי אִין לָא יְהֵימְנוּן אוּף לְתַרְתֵּין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִסַּב מִן מוֹי דִּבְנַהְרָא וְתֵישׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מוֹי דְּתִיסַב מִן נַהְרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא: (י) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ בְּבָעוּ יְיָ לָא גְּבַר דְּבַרְן אֲנָא אוּף מֵאִיתְמָלֵי אוּף מִן לְקַדְמוֹי אוּף מִן שַׁעֲתָא דְּמַלֵּילְתָּא עִם עַבְדָּךְ אֲרוּם חֲגַר פּוּם וְתַגַר מַמְלַל אֲנָא:

[(י) אֲרוּם חֲגוּר פּוּם וּקְשֵׁי מַמְלִיל אֲנָא:]

בעל המורים

כמטלה שאין בה (דגה) [ל"ל דגים]: (ב) מזה בידך. מ' זה שבידך שלרבעים שנה מקלו ד"א מ' שמם יסיו זה פי' י"ב שבטים בידך אמר לו הקב"ה למטה לא תזוח הפסך אם אין אמה עושה עליסוהי ממעה כזה עושה שליסוהי: (ו) הבא. ב' במסו' הבא ואידך הבא אם הפלגשי' כבים'. לך הבא הפיר בני יהוכבן [ש"א כ'] ביוסף כתיב הבא את הפלגשים הבים' שאל ידו באו למצרים. ובמשה כאמר הבא ידך שאל ידו יבלו משם הבא הפיר כמו שאל ידו יסקבלו ויבאו לעיר שהוא ירושלים כדכתיב בעיר שחוברה לה יחדיו: בחיקך ג' במסו' הבא פה והבאי בני דוד [ש"ב י"ב] ואמנה [וגו'] בשי אוהביך בחיקך (מ"א א') ושכבה בחיקך כמו שלקח משה בלרעת כך דוד לקח בלרעת כמו

יונתן

בראשית ל"ו הכנס אוכל דבגדיו ופ"ם כאן קוטנוי והוא לשון תמונה בשל ממסרות כ' יומי אומר לך הקיטנין. והפי' הוא עוקץ הזנב הדק שלוד שם עיקר הסלכה שלה והכם היה יוכל שאמר הקב"ה לאמוז במקום שמסוכן הסוף ואם כל זה לא יזיקהו וק"ל: (ד) ואעיל ידיה בתורים וכן ביונתן ופי' בחיקו וכולם כמו במגבלא לשון המפר שהוא בתוך חיקו המיוחד לו: (י) חגר פום שייך לומר חיגר אלל פעולה שאינו במישור וק"ל

אבן עזרא

אולי לא יאמינו בלב: (ב) ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל. על כן כתוב למען יאמינו והטעם תמשה. כן להם. והוא נתן לו בהמלאת עמו תמיד. כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר. דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והולכו לומר להמיר היבושת וכל דבריהם רוח. כי הוא דרך עוטה ואינו על דרך התולדת: (ג) ויאמר. אמר יפת זה המוסף לא כי היה במחלה דבר רך כמו מטה והפך לנחש וכתוב התנין הגדול. ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: (ד) ויאמר. האות הראשון מפני שהוא נמלא בידו. והשני בידו. אמר יפת בעבור שמתמד ישראל שלא יאמינו נצרעה ידו. אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון. ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה טמאים ונטמאו בעבודת מלרים והוא ירפאם וישובו טהורים: (ו) ויאמר. הגאון אמר כי הטיק הוא בית הזרוע. והנה ובחיקו ישא שאהו בחיקך. ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה: (ח) והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו. רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקלת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון. והכתוב אמר לקול האות ואין לו קול. רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות ופיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: (ט) והיה. ואם היו עוד מקלת ישראל שלא יאמינו בזאת האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו. וכתיב ויעש האותות לעיני העם. וזה האות השלישי שהוא והיה לדם ביבשת. הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: (י) ויאמר. כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש כי לשון נקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קלרה והטעם כי אדני הפוך. כלומר עמה כי עונה עמה שתדלה והכישני מזה שלא תשלחני. והכה כי אדני ידבר לא עבדך דבר. עמה כי מה שתדלה והכישני לדבר: איש דברים. יודע לדבר לשון שאינו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם או שיכבדו על פיו אותיות ידועות. ומנהג העברים כאשר ילכו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחלה כמו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו. והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו. ואף על פי שאין השי"ן קמולה כמשמש. או המ"ם נוסף כאשרונם כאשר הוא

פירוש על אבן עזרא

נפעל כמו ונכנעם (ויקרא כ"ו י"ד). א"ל הם לא הזכיר לשון אמונה. רק ושמעו לקולך. ומשה שאמר אולי לא יאמינו בלב שלם. ועי"ז לא ישמעו בקולי אם פרעה לא יתן אותם להלוך וכו' ע"כ נתן לו השם האות שיעשה ככה לבני ישראל למען יאמינו. ומ"כ עשנה מ"כ הוא ב' דברים. א' מפני סבוב פרעה יאמרו לא נראה אליך ה'. ונם אם לאמר שלא ושמעו פי' אמונה. אולי לא יאמינו לי. כי משה אמר והן לא יאמינו. וע"כ אמר לו השם אם לא יאמינו עשה להם זה האות במטה למען יאמינו. כירע עשה לישראל במטה אם לא יאמינו רק הזקנים. ב' כי לא בא כדרך הרועה כ"א בהדרת פני זקן. וכמו ההלום. ד' פי' שהוא המטה. כי אפי' לפני פרעה בא במטה בידו. שמשפך ברגע המטה הידוע לו לנחש ינס. כ"כ יתהפכו להאמין שיהפכה הטבע. ה' פי' חכמי המחקר חושבים שהוא נמנע שום שנוי טבע. ולפיכך אמרו שלוהו השם להשליכו בארץ כדי להכיר היבושת ויקבל הליחות ומתוך זה יקבל שום חיות. ור"ל שיעשה תנועה ועי' יותר יבשות העץ כמש"כ ויזורר הנער (מ"ב ד' ל"ה) ואמר החכם ז"ל שדבריהם דברי רוח. ו(יחזקאל כ"ט ג'). ח"כ האות מורה על פרעה אשר נעשה אחר המכה עך יבא כבתחילה. ו"ט"כ מתחילה הראה לו האות על מה שאמר אולי לא יאמינו ב"י. ואח"כ הראה לו שמגם אחר שעד בעברים. ע"ז מקשה כ"א א"כ היה ראוי מתחילה האות ביד. י(ישעיה מ' י"א). שאו בחיקך (במדבר י"א י"ב). ח(משלי י"ח כ"א) ואין יד ללשון. רק הוא כלשון ב"א. ח(פסוק ל'). ש(ש"א כ"ט כ"ד). **(בראשית מ"ד י"ח). עיין שם ג"כ בפי' רא"ע. י(שופטים ס' כ"ג). כ"ל בסוף מלת שלשום כדרך לשון רבים. ל"ל שלשם

ספורנו

ולא ישמעו בקולי. אשר שילוו שלא יתן אותם פרעה להלוך: כי יאמרו לא נראה אליך ה'. כי הוא אמר ויפי: (ב) מה זה בידך. הנה המטה הוא דבר שאין בו רוח חיים והיה היא דבר שיש בו רוח חיים ואנכי אמית ואחיה כי אמית היד בצרעת ואתן רוח חיים במטה המת: (ג) וינס משה מפניו. כי אמנם היה אז נחש נמור ורודף. אבל חניני החרטומים בלטיהם לא היתה בהם תנועה עם היותם על תמונת חרים כי אמנם הכשפים לא יפליאו נמלא עבעי בלאמת כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) המלהבים אפילו כגמלא לא מלו בריי. ולפיכך אמר והפסה אשר נהפך לנחש ולא אמר לתנין: (ט) והאמינו לקול האות האחרון. כי יותר רחוק אלל הטבע לרפאת את הלרעת העוזה בשלג אשר היא כמו מות לאותו אבל אשר היא בו בלי ספק: (ט) ולקחת ממימי היאור. כי היות הפסום כהפך כלו למורכב בלתי אמלעי לא יגזייר כלל: (י) לא איש דברים אנכי. בלתי מורגל במלאכת לשון למודים וסדרה לדבר לפני המלך: גם מתמול. בהיותי גר בארץ נכריה: גם משלשם. בהיותי בבית פרעה: גם מאז דברך אל עבדך. אע"פ שהיה' נספי הדברים אז באור פני המלך לא קנתה לשון למודים: כי כבד פה וכבד לשון אנכי. וזה קרה לי כי בהיות כלי הדבור שלי

פירוש רשב"ם

חן העם. כמו שאל מסני ואתנה נוים נחלתך. זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים. כלי כסף וכלי זהב. תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר: ושמתם אותם על בניכם: (ט) והיו המים וגו' כפולות כעין נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם. עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו: (י) כי כבד פה וכבד לשון אנכי. איני בקי בלשון מצרים בהיותך לשון כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים. וכן מצינו ביחזקאל. שמי שאינו בקי בלשון המלכות...

אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃ יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃ יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃

אונקלוס

אֲרֵי יַקִּיר מַמְלַל וַעֲמִיק לִישָּׁן אֲנָא׃ יא וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַן שַׁוִּי פוּמָא לֶאֱנָשָׁא אוֹ מַן שַׁוִּי אִלְּמָא אוֹ חַרְשָׁא אוֹ פִקְחָא אוֹ עֲוִירָא הֲלָא אֲנָא יְיָ׃ יב וּכְעַן אִיזִיל וּמֵימְרִי יְהֵא עִם פּוּמָךְ וְאַלְּפִנָּךְ דִּי תְמַלֵּיל׃ יג וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ שְׁלַח כְּעַן בְּיַד מַן דְּכָשַׁר דְּתִשְׁלַח׃ יד וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּמֹשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵוָאֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּל הוּא וְאַף הָא

מסרה כבד, ל'. וכבדו, ל'. וכבד, ל'. לשון, כ"ח. יא לאדם, פ'. וכל קהלת דכות' בר מ"ב. חרש, ג'. פלא, [ס"ו]. אנכי י"י, י"ד. יב והוריתיך, ל' [ת"ו ופרין יודי"ן]. יג שלח, ס' געיא. יד חלה, [ס"ו]. יגא, [ס"ו]. לקראתך, ד'. וראך, ל'. ושמח, ג'.

ת"א ויחר אף זבחים קב. הלא אהרן אחיך הלוי שם. וראך ושמח שבת קלט.

דברת

רש"י

מתמול שלשום מאז דברך הרי ג' ושלשה גמין רבויין הם הרי ו' והוא היה עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו (ע"ר) וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן) (שמואל א ב) הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים שזה אהרן. וכן (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בל"בו: (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. (תנחומא) מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך (סנה קט) ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת: הלא אנכי. ששמי ה' עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. (זבחים קב) רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם. הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנ' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יצא

לקראתך

רמב"ן

אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשהיו בארץ יהיו כהויין עכשו והיו שאמרון מלמדנו שלא יהיו דם עד שהיו ביבשה ל' ר' שלמה. ואין המשמעות הזה כן כדברי הרב. ואין לריך למדרשו שכבר מלאו בעלי הלשון שדרך הרבה מקראות לכפול חיבור לבנין ולחזק או בעבור מילוי ארוך שבא ביניהם וכמוהו והיה ערכך מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך כסף חמשים שקל. וכן וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו הזכיר ובא שמה שנית בעבור שהאריך בנתים. וכן ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדכן וגו'. ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכמנין הזה רבים: גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך. למדנו שכל שבעת הימים היה יושב הקב"ה ומפתה משה ללכת בשליחותו מתמול ומשלשום ומאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הרי ששה והיה עומד ביום השביעי לרש"י. ועל דרך הפשט יאמר בי אני כבד פה גם מתמול גם משלשום כי מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן. גם מאז דברך היום אל עבדך: כי לא הסירות כבדות פי ברצותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך ואם כן איך אלך לפניו: והנה משה מרוב ענותו שלא ילך לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבדות פיו: אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת אל פתחי המלך כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים. והרב"ם כיון שלא התפלל בכך לא רצה לרפאותו אבל אמר לו אנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר שיהיו דברי אשר אשים בפיך בשלום נכונים שתוכל לבטא בהן יפה. ובאגדה שמות רבה אמרו אמר לו אם אתה אינך איש דברים אל תמוה שלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שעשאתי ופקח ועור: ופקח לראיה ופקח לשמיעה. ואם שאלתי שתהיה איש דברים היית. אלא לעשות כך אני חפץ ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך הקב"ה ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך. ולפי זה נראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רבותינו' שאירע לו עם פרעה. והנכון בעיני שאמר ה' למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה' עושה כל ובידי לרפאות אותך ועתה כיון שלא שאלת ברפואתך ולא התפללת לפני על זה. לך אל אשר אני מצוה לך ואנכי אהיה עם פיך ואצליח שליחותי. גם אפשר שיהיה כמו פסוק מיוחד ליסד אף ה' במשה שלא רצה לרפאתו ושלחו על כרחו: (יא) מי שם פה לאדם. דבור. בעבור היותו בפה וכן שפה אחת מדברות שפת כנען. או מי ישום אלם יקרא בו שהוא נמשך לאדם או מי ישום אדם אלם. כלומר מי ברא אדם שהוא אלם והשימו לאדם. כי האלמות לא יונח כי איננו דבר. אבל הוא העדר הדבור. ואולי בעבור היות באדם נפש מדבר והאלמים בהיות בהם אותם בגידי הלשון יאלמו יתכן לומר מי ישום האלמות. והרב אמר במורה הנבוכים כי המעיר קנין יאמר בו. שפעל האפיסה כי יאמרו במי שיכבה הנר שהביא החשך וכן על דעתו יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה לרש"י. ואנקלוס אמר ביד מאן דכשר דתשלח. יאמר. שלח נא ביד אדם מדבר צחות שיהיה כשר וראוי לשליחות נכבדות כזאת ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון ותהיה עם פיו בדברו אל פרעה כי איננו דרך כבוד ומעלה להיות שלוחך ערל שפתים כי לא ישמעו כל העמים בדברו אל המלך ויהיה זה גרעון בעיניהם. והנכון בעיני שלא אמר ביד כל אשר תשלח כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות. והנה משה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה שלא היה מולא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ושיתפאר לאמר ה' שלחני ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך: (יד) ידעתי כי דבר ידבר הוא. כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך כראוי

לאהבתך

ספורנו

כלי בלתי מוכנים להשיג לא שת לבי לדעת לעות את יעף דבר: (יא) מי שם פה לאדם. מי נתן ההכנות הטבעיות בכח טבע האדם: (יב) ואנכי אהיה עם פיך. להכין כלי הדבור: והוריתיך. לשון למודים: (יג) שלח נא ביד תשלח. ביד מי שיהיה שליש מוכן לעשות שליחותך ולא איש כמוני שילמדך שתהיה עם פי ועורני באופן שאתה תהיה המדבר: (יד) הלא אהרן אחיך הלוי. אם היתה הכונה לשלוח איש מוכן לדבר הלא אהרן אחיך

מסוף

יונתן בן עוזיאל

(יא) וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַאן הוּא דְּשַׁוִּי מַמְלַל פּוּמָא בְּפוּם אָדָם קַדְמָאִי אוֹ מַאן שַׁוִּי אִלֵּימָא אוֹ חַרְשָׁא אוֹ פַּתִּיחָא אוֹ סַמְיָא הֲלָא אֲנָא יְיָ: (יב) וּכְדוֹן אִיזֵיל וַאֲנָא בְּמֵימְרִי אֱהֵא עִם מַמְלַל פּוּמָךְ וְאַלִּיף יָתָךְ מַה דְּתְמַלֵּיל: (יג) וַאֲמַר בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ יְיָ שְׁלַח כְּדוֹן שְׁלִיחוּתָךְ בְּיַד פִּנְחָס דְּחָמֵי לְמִשְׁתַּלְחָא

ירושלמי

בְּסוֹף יוֹמַיָּא:

[(יג) שְׁלַח כְּעַן בְּיַד דֵּין דְּחָמֵי לֵיהּ לְמִשְׁתַּלְחָא:]

(יד) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּמשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵיוָאֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרוּם מַמְלָא יְמַלֵּיל הוּא וְאוּף הָא הוּא נָפֵיק לְקַדְמוּתָךְ וְיֶחֱמִינָךְ וְיֶחֱדֵי בְּלִבֵּיהּ:

ותמליל

בעל הטורים

מדכתו רז"ל שנלערע ז' מדפים: (יא) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שם לא נאמר אלא ישום לעתיד שאלמנה שפתי שקר ליום הדין שלא ימלאו מענה: (יב) והוריתיך. ה' סבין על ה' לומר והוריתיך על פי ממשה תומשי תורה שאתן לך: (יד) ידבר הוא וגם הנה. ר"ת שם של ד' אותיות לומר לך שמסר גם לאהרן השם וכל כנוייו: יצא ב' במסורה [ר"ל בה' מעום] חסר יצא לקראתך יצא השמים' אמם דבר ה' שפים א אמשפי כמשקנ"ם אמר למשה לך טוב מלכיתה. נחלק הדיבור לשנים. ונשמע למשה לך. טוב ולאהרן לך לקראת משה וילך מיד ולכך הוא חסר לומר שכבר יצא וכן יצא השמימה

יונתן

וק"ל: (יא) בפום אדם קדמאה דייק מדכתי' מי שם ל' עבר והל"ל מי משים או ישים או דייק מלאדם שלמ"ד בקמץ מור' האדם המיוחד והוא אדם הראשון: (יג) ביד פנחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא. פירוש שראוי להיות משולח לעתיד ליאות משיח דס"ל פנחס הוא אליהו. יבוא לפני יום הגדול ויהי' מבשר ולפד"ן דייק מדכתיב שלח נא

רמב"ן

לאהבתך ואפילו לא נראיתו. וגם הנה הוא מעלמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת. ומה שהולכך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר יצא בה. ויתכן שמשמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעלמו לקראתו ואחר כך בדלק

אבן עזרא

הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלם ^פ^חדשים: גם מאז דברך. מ"י דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר ^ג^בשמך. כי לא סר כובד לשונו ^ס^.. כאשר היה. והאומר שהכה ^ס^לשון מצרים איננו נכון. כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון. ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאיננו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון. רק קצתם היה מוליאם בכובד. וזה הוא טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך. אמר שיורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: (יא) ויאמר. הנה מלאנו אלם כנגד שימת הפה ^ע^ועור כנגד פקח וכאשר חרש לבדו ואין אשר כנגדו. והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור. ככתוב פקוח אזנים ^פ^לפקוח עיניים עורות. ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר: (יג) ויאמר. כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה. וככה דבר נא באזני ^צ^העם. שמע נא יהושע. יומת נא את האיש הזה. אוי נא לנו כי חטאנו: ביד תשלח. חסר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח. כמו עם לבבם ^ק^שלם. והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו שהוא איש דברים כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל. וכתוב ביחזקאל ^ר^כי השם שלח נביא בישראל לפני בוא משה אדונינו. וכתיב ויאמר יי' אל אהרן לך לקראת ^ש^משה המדברה. ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה. על כן אמר השם וראך ושמח בלבו. והנה משה איננו ממאן ללכת. רק בתחלה אמר לא איש דברים אנכי. כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה. ושב כי השם יודע לו אות להכביר כובד פה. וכאשר השיבו השם והוריתיך. ידע כי כובד לשונו לא יסור. הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד. תשלח. ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה: (יד) ויחר. חלילה להיות פי' זה הפסוק ^ת^ויבקש המיתו. כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הבין כאשר אמרו אחרים. ולמה יבקש המיתו בעת לכתו. ואין זה דומה ^א^לדבר בלעם ^ב^גם דבר יעקב איננו כן. ואם טען טוען הנה מלאנו חרון אף שלא חדש שום חק. הלאינו לו ויחר אף יי' בם וילך. ולא בא נזק לאהרן: וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי. כי היו בהם אחרים ששמם כשמו. ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהיה דומה לפה שיוליא דבור הנשמה שהיא נכלית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף. והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים. והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים. כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קדושי מטה העושים משפטי אלהים בארץ. וכל

פירוש על אבן עזרא

^פ^שלשם שהוא שלישי לשום ולמטלו. ^פ^(בראשית ל"ח כ"ד). ^ג^(לקמן ה' כ"ג). ^ס^פי' רבינו ז"ל חולק על מה שכתב בדברי הימים של משה שלקח משה מעטרת מראש פרעה ונתן על ראשו ורלה פרעה להרגו. לולי שהביא לפניו אבן שוהם וגחלים של אש לנסותו מאיזה יטול. ומשה הושיט ידו ולקח הגחלת ונתן לתוך פיו ונשרפה קלת שפתיו ולשונו. וע"כ היה כבד פה וכבד לשון. ^ס^ר"ל לסתור דעת הרשב"ם בזה. כי השוכח אינו נקרא כבד פה. וגם מתשובת הי' נלמוד אשר אינו כהפי' הזה. ^ע^ר"ל מי ישום אלם כנגד מי שם פה. ופקח כנגד עור. א"כ נשאר או חרש בלא"ע ואינו דבר והפוכו. והאמת כי במלת פקח הוא ההפוך מחרש או עור. ^פ^(ישעיה מ"ב כ'. שם ז'). ^צ^(להלן י"א ב'). שמע נא וכו' (זכריה ג' ח'). יומת וכו' (ירמיה ל"ח ד'). אוי וכו' (איכה ה' ט"ז). ^ק^(ד"ה ב' ט"ז ט') פי' עם אשר לבבו שלם. ^ר^(יחזקאל כ' ח') ואומר אליהם איש שקולי עיניו השליכו ובגלולי מלרים אל תטמאו. ופי' שם כי אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב"ה למשה בסיני וכן פי' רש"י ז"ל שם. (ועיין בסמוך פסוק י"ד. ולהלן ו' כ"ו). ^ש^(להלן פסוק כ"ז). ^ת^פי' אחרים אמרו שאם היה ממאן ללכת היה ראוי שיבקש המיתו לפי שנאמר ויחר אף ה' במשה. ואמותו בעת עמד שם המלאך לשטן. וזה לא יתכן. שהרי כבר התחלה ללכת והיה בדרך במלון. ^א^יש אומרים שהוא מה שאמר השם לבלעם אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם. ואחר אמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא. וכתב רבינו ז"ל על זה שטעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש. והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים. אז שאל משה את השם. ואמר לו שלח לך אנשים. ואמר שאמר השם לבלעם לא תלך עמהם לא תאור את העם. מה לורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר אלי. רק חשב בלבו מחשבה רעה ככתוב המדריכך בדרך וכו' (ישעיה מ"ח י"ז) והשם אמר לו ואפס אשר אדבר וכו' שלא תדבר רק מה שאומר לך. והעד ע"ז ויחר אף אלהים כי הולך הוא (במדבר כ"ב כ"ב). ^ב^וכן דבר יעקב מאחר שאמר לו השם והנה אנכי עמך וכל שאר ההבטחות מפני מה תמד יעקב כמ"ש ויירא יעקב מאד וגו'. וכבר כתב רבינו ז"ל שהשם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כמו שכתוב בברכה וישלם. הרי לך שדבר משה אינו דומה לדבר יעקב ובלעם. כי היה משה עושה רלון הש"י בלכתו. וי"מ כי דבר יעקב ירמיה' הוא מה שנאבק המלאך עמו. ואינו כדבר בלעם שבא לעכבו וזה של משה הוא ענין אחר בפני עצמו.

ספורנו

שהוא נרי בעל חכמה בלי ספק ככל אשר סלוים: ידעתי כי דבר ידבר הוא. שמעצמו הוא בעל לשון למודים: וגם הנה הוא יוצא לקראתך ורלך

פירוש רשב"ם

המלכות קרוי כן דכתיב ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת דברי אליהם. כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל לא אל עמים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם וגומר. וכי אפשר נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לידו היה מגמגם בלשונו. ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים ואין לחוש לספרים החצונים: (יג) ביד תשלח. ביד אשר תרצה לשלוח ולא אותי: (יד) ויחר אף ה' במשה. וחרון אף עשה רושם לפי הפשט כאמור לפנינו ויפגשהו ה' ויבקש המיתו כדפרשתי אצל יעקב כשנעשה צולע על ירכו. כי דבר ידבר הוא

טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ ששי יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה־נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה

כל

אונקלוס

הוּא נָפֵק לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזֵינָךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּיהּ׃ טו וּתְמַלֵּל עִמֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי יָת פִּתְגָמַיָּא בְּפוּמֵּיהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְעִם פּוּמֵּיהּ וְאַלֵּיף יָתְכוֹן יָת דִּי תַעְבְּדוּן׃ טז וִימַלֵּיל הוּא לָךְ לְעַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ לִמְתֻרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵהּ לְרָב׃ יז וְיָת חֻטְרָא הָדֵין תִּסַּב בִּידָךְ דְּתַעְבֵּיד בֵּהּ יָת אָתַיָּא׃ יח וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוָת יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵהּ אֵיזֵיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת אַחַי דִּי בְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן קַיָּמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לִשְׁלָם׃ יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אֱזֵיל תּוּב לְמִצְרַיִם אֲרֵי מִיתוּ כָּל גֻּבְרַיָּא דִּבְעוֹ לְמִקְטְלָךְ׃ כ וּדְבַר מֹשֶׁה יָת אִתְּתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְאַרְכֵּבִנּוּן עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חֻטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵהּ׃ כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לִמְתוּב לְמִצְרַיִם חֲזִי כָּל מוֹפְתַיָּא דְּשַׁוֵּיתִי בִידָךְ וְתַעְבְּדִנּוּן קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא

אתקיף ית

מסרה טו ודברת, ד'. פיהו, י"ב בליש' [נ"ל כ"ג]. והוריתי, ב' ומ"ל [ומד"ש]. תעשון, י"ד [נ"ל ט"ו]. טז והיה, [מלעיל]. לך, [הלמ"ד דגושה מד"ד] [וכן לו]. יז בו, ו' דסבירין בה. האתת, [סד"ם]. יח יתר, ב'. אלכה, [הלמ"ד בס"ם]. נא, [תמ"ן דגושה מדין ס"ס], ואשובה, ו' [מ"ז]. ואראה, ה'. העודם, [מ"ו]. לשלום, [מ"ו]. יט שב, ב' חסר [דין לסוף ס' בלש' מ"ם]. מצרים, ו' סבירין מצרימה. כ וירכבם, לי' חסר [נ"ל וחסר]. החמר, ד' חסר [בלי']. כא ויאמר, ד' בטעמא בספרא [נ"ל מונח זרקא סגול]. מצרימה, כ"ח.

ת"א לך לשלום ברכות סד מועד קטן כט. ויאמר ה' אל משה במדין נדרים סה. כי מתו כל נדרים ז ופ"ד המצליח ה. ויקח משה את ספסים ג מגילה ט.

רש"י

לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכי' לדבור שכולם לשון עליו': יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חתנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו) (מכילתא) וז' שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו': (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת (נדרים סד): (כ) על החמר. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח לגלות עליו שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על חמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על ג' אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום

בידך

רמב"ן

בדרך נאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו: (טו) עם פיך. להורותך אשר תדבר אל פרעה כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר. ויתכן שהיה זה לכבוד המלכות ובהקיף חזר משה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא תפלה למשה לכן אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. וטעם ועם פיהו להיות דברי פיהו למועילים הן: (יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות: לא הזכיר עדין במטה רק אות אחת שיהיה לנחש אבל אשר תעשה בו את האותות אשר אומר אליך. ויראה בעיני כי כאשר אמר ה' למשה בכל בשליחותי אשר יעשה נקרבו הודיעו אותן בפרט אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האותות: (יט) ויאמר ה' אל משה במדין. אמר ר"א כי אין מוקדם ומאוחר בתורה ופי' וכבר אמר ורבים כמה. ואין דברו זה נכון כי הדבור הראשון לא היה במדין רק בהר סיני ובמדין לא נדבר עמו רק הפעם הזאת אבל כאשר קבל משה ללכת בדבר השם וחזר למדין ליטול רשות מחותנו היה סבור ללכת יחידי מתנכר. ולכן אמר אליו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים כלומר אראה את אחי העודם חיים ואשוב כי הוא כדרך בחור הנכסף לראות את אחיו ואז אמר לו ה' במדין לך שוב מצרים כלומר קום צא מן הארץ הזאת ושב אל ארץ מצרים ואל תפחד שם כי מתו כל מבקשי רעתך ותהיה שם עם העם עד שתוציאם משם. ולכן לקח אשתו ובניו כי היה זה עצה נכונה להוליכם עמו כי בעבור זה יבטחו בו ישראל יותר כי בהיותו בן חורין במדין יושב בביתו בשלום עם בניו ועם אשתו אחר כבן הארץ לא יביא אותם להיות שם עבדים וימררו את חייהם בעבודה קשה רק אם היה נכון לבו בטוח שיצאו בקרוב ויעלה עמהם לארץ כנען ולא ימלך בצאתם לשוב למדין לקחת אשתו ובניו משם: (כ) וטעם ויקח משה את אשתו ואת בניו. כמו ובני שלוא אליעזר כי לא היה לו רק גרשום כאשר הזכיר הכתוב ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם. ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשום. אבל היתה צפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם. ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה היה נבעת מן המלאך. ואחרי לכתו למצרים וראה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה. וכן הזכירו רבותינו כי הנמול הזה הוא אליעזר. וטעם וישב ארצה מצרים עם הנזכרים. ור"א אמר וישב ארצה מצרים הוא לבדו שב כי כאשר פגע השם משה. נמול אליעזר. ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה. ויתכן זה כי בעבור שנימול אליעזר לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתחזק הילד ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה. ולכן עזבם במלון וצוה אותה לשוב אל בית אביה בהתרפאו. וזהו שנאמר אחר שלוחיה גם אחשב שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אביה ושלחם

מם

ירושלמי

(טו) ותמליל עמיה ותשוי ית פתגמיא בפומיה ומימרי יהא עם מימר פומך ועם מימר פומיה ואליף יתכון ית מה דתעבדון: (טז) וימלל הוא לך עם עמא ויהי הוא יהוי לך למתורגמן ואנת תהוי ליה לרב תבוע אולפן מן קדם יי:

.(טז) הוא יהוי לך למתורגמן ואת תהוי ליה כתבע אולפן מן קדם יי:

(יז) וית חוטרא הדין תיסב בידך דתעביד ביה ית אתייא: (יח) ואזל משה ותב לות יתרו חמוי ואמר ליה איזיל כדון לות אחי דבמצרים ואיחמי העד

יונתן בן עוזיאל

כדון אינון קיימין ואמר יתרו למשה איזיל לשלם: (יט) ואמר יי למשה במדין איזיל תוב למצרים ארום איתרוקנו ונחתו מנכסיהון והא אינון חשיבין כמתיא כל גובריא דהוו תבעין ית נפשך למיסב יתיה: (כ) ודבר משה ית אנתתיה וית בנוי וארכבינון על חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית חוטרא דנסב מן ציטריתא דחמוי והוא מספיר כורסי יקרא מתקליה ארבעין סאין ועילוי חקיק ומפרש שמא רבא ויקירא וביה איתעבידו ניסין מן קדם יי בידיה: (כא) ואמר יי למשה במהכך למיתוב למצרים חמי כל

תשוריא

בעל הטורים

שמיעה מפי שעשה פלאו הלוה ואמר עפ"ל לנקביו ועשכים בבוקר ויולא המימה לנרכיו הוא שאמר לו כבר ילא והנה הוא שם: (טו) והוריתי. ב' במסורה הכא ולידך והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה [ש"א י"ב] אלמד שהקב"ה הורה בהם הדרך ולא שעו בלומו דרך: (יז) המטה ה' סגין על הה"א [נ"ל דסמיך גב הה"א וכוונתו ס' לדיקי' וגם ביד פרעה הי' המטה כדאי' בפר"א ר"מ. (ופי' מלאפי נ"א על העי"ם ד"ה)]. לומר שהוא לדיק ששימי שהיה המטה בידו אדם סמך נח שם אברהם ילחק יעקב יוסף: ולא המטה. בגי' ספירינון (סיס): (יח) אל יתר. ב' במס' אל יתר חותנו אל יתר זקני הגולה [ירמיה כ"ט] יתר זכה שיבנו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים שבסנהדרין ילאו ממנו: (יט) שב ב' סמלים לך שב מלרים שב שבע פעמים [מ"ב י"ט]

יונתן

לא וגו' כתיב ויהי לא פי שנים ברוחך וגו' וק"ל: (טז) תבוע אולפן מן קדם ה' הנה כל קולא משכיל יבין מה שפירשו לנו יונתן וירושל' בזה דלפי בפיר אלי לאלהי' אלא

שילמוד

רמב"ן

עם הבנים. וזה טעם שלוחיה כי חסד יעשו שלא היה דעתו לגרש אותה: ובאלה שמות רבה וילך משה להיכן הלך שהלך ליטול אשתו ובניו אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכן למצרים אמר לו עתידים מבקשים לצאת את מולכן למצרים. אמר לו למחר עתידין לצאת ולעמוד על הר סיני ולשמוע מפי הגבורה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ובני לא ישמעו עמהם אמר לו יתרו לך לשלום. ועל דעתם ראוי שנפרדו אחרי שהסכימו בכך לוהו הקב"ה שילכו עמו וישוב למצרים עם בניו ואשתו כאשר פירשתי: (כא) ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה. אמר ר"א כי זה נאמר לו במדין הודיעו כי יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראם

אבן עזרא

וכל אלהים שהוא עכ"ום דבר הכתוב ככה לפי מחשבת העובדים כמו אל הנביא הכנביא: (יז) ואת. טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולהבין לפני פרעה. ולהכות בו את היאור. ולהעלות הלפרדעים. ולהוליא הכנים. ולהוריד הברד. ולהביא הארבה. ולהיות חושך: (יח) וילך וכו' יתר. הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו. ושלמה הוא שלמון. והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד: (יט) ויאמר. אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר. וככה וילמח יי' אלהים מן האדמה. ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו לאן יתרו אליו הבשימו השם שילך בלי פחד למלרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המלרי. וזהו וימת מלך מלרים. כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה:

(כ) ויקח. לא ידענו אם נולד גרשום בימי בשורותיו ובברחו אל מדין. או בזקנתו. ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו. ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהכנלו. וחשב להוליך אשתו ובניו למלרים ושילאו יחדו עם ישראל ולא היתה עלה נכונה כי הוא בא להוליא ישראל. והם ילאו שנה עם אשתו ועם בניו לגור שם. ואל תתמה איך ישוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון. כי הנה מלאנו דוד ששאל אל נתן הנביא הים ישר לבנות בית לשם. והוא השיב כל אשר בלבבך עשה ויי' עמך. ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה בית: והוליכו הזקנים להכנס על הספר. על נושא אדם. בעבור שהוא דרך נלעון שהרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה. ויפת אמר כי הוא שם המין. כמו ויהי לי שור וחמור. ולא דבר נכונה. כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו. והחמורים שהם במלרים יקרים ונכבדים מהפרדים. ואין לתמוה אם רכב גרשום בנו אחריה. אולי קטן היה והיה אליעזר במיקה כי עוד לא נמול: וטעם וישב ארצה מצרים. כי הוא לבדו. שב כי כאשר פגע בהם את משה נימול אליעזר. וכהתפלאו שבה לפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למלרים: ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו. ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות. ושב אתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במלרים והזכיר לו אות שילאו בעבורו ממלרים היא מכת בכורות: והנה ויהי בדרך במלון היה לאו להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו. ורבים כזה בתורה. כמו שלם ישלם ואם אין לו. כי הוא דבק עם המתמם נקר ישלם תמת השור: (כא) ויאמר. זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראם

פירוש על אבן עזרא

(ירמיה כ"ט פ"ו) ר"ל שהיה נביא שקר והכתוב. נ"ל לא כדעת המפרשים. קראו נביא לפי מחשבת התלמידים בו. אשר פי' כי הוא מורה על האות הראשון להפך ממטה לנחש א"כ למה כתיב האותות ל"ל א"ו מלוה על כל האותות. וכפי דעת הסתירכו היא האות הראשון ועבור כי הוא שנוי הטבע שייך ל"ר כי הטבע היא בכל מקום. רמב"ם וישלם קנבלע נשם וכו' בגוים נשמע ובשמו אומר וכו' (נחמיה ו' ו'). הכמ"ש וכשמין הוליד את שלמה. ושלמון הוליד את בועז (רות ד' כ"א). (בראשית ב' ס') ע"ש בפי' כ"א. לכבר מבואר הטעם למעלה (ג' כ"ב). פי' כבר הזכיר זה בברכת וישלם. בפסוק אם יבא עשו וכו' ושם יפרש שאין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם. כמ"ש ויאמר המלך אל נתן הנביא וכו' האמת מבית לי בית לשבתי (ש"ב ז' ה'). הרי שאין נביא יודע בנסתרות אם לא יגלה לו השם. (בראשית ל"ב ו'). ואין לומר אשר היתה תבידה ע"ז מארץ כי הוא מין אחר. ומינים פוריה אין לכללם במין אחד. וגם החמורים במלרים הם יותר יקרים ומזומנים לרכוב ע"כ אינו פחיתות כבוד הנביא. אם רכב בנה מלאריה. וגם אם היה קטן וכו'. (להלן כ"ב ב') ע"כ אינו מוכרח כפי' יפת אשר היתה פרידה ממין אחר. (שם).

ספורנו

וראך ושמח בלבו. ואע"פי שהוא יולא לקראתך לכבדך מפני מעלתך עליו ישמח בלי ספק ויהיה לך למליץ בלב שלם: (טו) ו' את הדברים בפיו וכו'. אף על פי שתשים את הדברים בפיו לא יספיק זה אבל יצטרך שאהיה אנכי עם פיהם באופן שיכונו דבריכם בלב פרעה ולא יתקוממו עליכם ולא יגרם אתכם מעם פניו: (טז) לאלהים. שימשה כפלאות במלותיך: (יז) ואת המטה הזה. ואף על פי שאינו ממין עץ חשוב הנה קדשתיו להיות לך לאות. תקח בידך. לשבט מושל שמניחך לשנות את הטבע במלותך: אשר תעשה בו את האותות. שהוא לשנות במלותי מלד מה שמניחך לזה. (יח) אלכה נא ואשובה. דין כך יהיו אחיי ובני הלך: לך לשלום. כי כן אעשה: (יט) כי מתו כל האנשים. המלך ועבדיו אשר בקשו להרגך כאשר באר למעלה באמרו וימת מלך מלרים: (כ) וירכיבם על החמור. להוליכם מן המדבר למדין ולבית חמיו: וישב ארצה מצרים. הוא לבדו אחר שלוחיכם: (כא) בלכתך לשוב מצריםה. בכל פעם שתלך מאהלך סיהיה חוץ לעיר מלרים כאשר כלאתי את העיר אסרום כפי: ואצוך. שתשוב למלרים לדבר אל פרעה: ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. עיין בכל פעם כל המופתים שהיו אז מוסמים בידך לעשותם על האופן והסדר אשר אצוך: ועשיתם לפני פרעה. אז תלליח לעשותם לפני פרעה כאלה תמנה כי כשיסתלק האדם במלות בורלו נסתר ובישר יקלקל הכוונה והיא לא תללח כמו שהיה הענין במי מריבה וכן גם בקיום המלות לא תוסיפו ולא תגרעו: ואני אחזק את לבו

פירוש רשב"ם

הוא. הוא נתגדל שם ויש לו חיתוך לשון מצרים: (טז) ודיבר הוא לך. בשבילך: תהיה לו. לאלהים. שר ושופט מה שתצוה לו יעשה: (יח) וישב. מן המדבר אל יתר חותנו: (יט) ויאמר ה' אל משה במדין. שנתיישב שם בברחו מפני פרעה וישב במדין ועתה אמר לו במדין שוב כי מת אותו פרעה המבקש את נפשך כדכתיב ויברח מפני פרעה וישב במדין. ועתה אמר לו במדין שוב כי מת פרעה והמלשינים. כדכתיב לעיל

וימת

כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃ כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃ כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃ כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃ כו וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ

כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ

ואת

אונקלוס

אתקיף ית לבה ולא ישלח ית עמא: כב ותימר לות פרעה כדנן אמר יי ברי בוכרי ישראל: כג ואמרית לך שלח ית ברי ויפלח קדמי ואם סריב את לשלחותה הא אנא קטיל ית ברך בוכרך: כד והוה בארחא בבית מבתא וערע ביה מלאכא דיי ובעא למקטליה: כה ונסיבת צפורה טנרא וגזרת ית ערלת ברה וקריבת לקדמוהי ואמרת ארי בדמא דמהלתא הדין אתיהב חתנא לנא: כו ונח מנה בכן אמרת אלולי דמא דמהלתא הדין אתחיב חתנא קטול: כז ואמר יי לאהרן איזיל לקדמות משה למדברא ואזל וערעיה בטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי ונשק ליה: כח וחוי משה לאהרן ית כל פתגמיא דיי די שלחיה וית כל אתיא

די

מסרה המפתים [ס"ו ומ"י]. ובמופתים, ל' וחד לא עמהם כלם. ישלח, י"ב. כב בכרי, [ס"ו]. כג שלח, ל'. את בני, ל'. בכרך, ב' ם עמו ודין. כד במלון, [מ"ו]. ויפגשהו, ב' בתר אלהים ודין. המיתו, ב' [מ"י]. כה. צפרה, [כ"ל ס']. לך, ב' מ' בטיכסא. ותכרת, [ס"ו]. ותגע, ל'. לרגליו, ד'. חתן דמים, ד' וסד וסמך המלך. כו וירף, ל'. למולת, ל' וסו"פ. כז ויאמר ה' אל אהרן, ג'. המדברה, י"ב.

ת"א בני בכרי ישראל שבת לא סנהדרין מב שאלתות. הנה אנכי סנהדרין מב. ויהי בדרך נדרים לב. ויפגשהו ה' שם לא. ותקח צפרה שם לב שאלתות כז. כי חתן דמים נדרים שם. וירף ממנו שם.

רש"י

בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו'. ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכרי. לשון גדולה כמו (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו'. הנה אנכי הרג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמר באיוב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג' ימים אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה. במסכת נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה הייתי גורם להיות חתני נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף. המלאך ממנו. אז הבינה שעל המילה בא להורגו: אמרה חתן דמים למולת.

חתני

רמב"ן

שיראה עד המופת האחרון. ירצה לפרש בפסוק הזה שיאמר ראה כי בעבור כל המופתים אשר שמתי בידך ואתה תעשה לפני פרעה בכל זה לא ישלחם ותאמר לו כי אני הורג את בנו בכורו ואז ישלחם. ואין הפי' הזה נכון כי מה טעם בלכתך לשוב מצרימה. אבל פי' כי כאשר לקח את מטה האלהים בידו ממדין לשוב לדרך שמיו הזהירו האלהים ואמר לו בלכתך בדרך שים לבך וראה שכל המופתים אשר שמתי בידך תעשה לפני פרעה לא תחשוב דבר שלא תעשה לפניו. ואני אחזק את לבו ואל תירא אתה מלעשותה בעבור כן. ועוד תזכיר אותו במכה האחרונה אשר בה ישלחם. ועניין שמתי בידך שבידך שמתי אותם אתה תעשם ולא אשר שכבר הודיעו שיעשה בו אותות ומופתים רבים כמו שאמר בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו. וכלל זה אזו בעמה כי בעבור שהיה מוכרח בשליחות מזהירו קודם מעשה. ויצוה אותו בשעת מעשה בכל מופת ומופת. ויתכן שהיה ואמרת אל פרעה ידיעה שילוחו לאמר לו כן ובסוף יאמר אני אחזק את לבו ולא ישלח את העם בכל המופתים ואמרת אליו ביום ההוא כה אנכי הורג את בנך בכורך ואז ישלחם כי לא מצינו שהודיעו מיתת בכוריהם רק בעת ההיא. והנה כל הדבור הזה עתה. ויש לפרש ראה כל שלשת המופתים האלה אשר שמתי בידך לעשותם לישראל ותעשה אותם גם כן לפני פרעה בעבור שידע פרעה כי זקני העם המבקשים ממנו לשלחם על פי ה' יאמרו כן ולא יעליל עליהם. וכן עשה משה אע"פ שלא נכתב. ואשר אמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת כי ירצה מופת לו וטעם במטה שיהיה לתנין לא נעשה כאשר היה בעשם הראשון והנה רצה להראותו שיבלע מטה אהרן את מטותם להורות לו שינצחם ויהיו אובדים מן העולם על ידו ובמדרש ואלה שמות רבה ראיתי וכי על אי זו מופת אמר אם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן לא אמר הקב"ה לעשותן אלא לישראל ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפרעה. אלא מהו כל המופתים אשר שמתי בידך זה המטה שהיו כתובין עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב ולפי זה יהיה פי' הכתוב נכון ראה והסתכל במטה אשר שמתי בידך שכל המופתי' שבו תעשה לפני פרעה: (כז) ויפגשהו בהר האלהים. הנה הר סיני בין מדין ובין מצרים: וישק לו. אהרן נשק למשה כי משה המנו נהג כבוד באחיו הגדול ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו: (כח) וטעם את כל דברי השם אשר שלחו. שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב"ה וכל אשר היה מסרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל.

ובמדרש

ספורנו

לבו. כי בהיותו בלתי יכול לסבול המכות היה משלח את העם בלי ספק לא מפני שיכנע לאל ית' לעשות רצונו ולזה חזק את לבו שיתאמץ לסבול המכות ולבלתי שלחם: (כב) בני בכורי ישראל. אף על פי שלקץ הימין אאסוף אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד מכל מהם יהיה ישראל אצלי נכבד מכלם באשר הוא בני עובד כמו בן מאהבה לא כעובד מאהבת שכר ויראת עונש ומלד מה שהוא בכורי ראשון לעבודתי

בתמות

יונתן בן עוזיאל

תַּמְהַיָּא דְשַׁוִּיתִי בִּידָךְ וְתַעַבְדִינוּן קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא אַתְקֵיף יַת יִצְרָא דְלִבֵּיהּ וְלָא יִפְטוֹר יַת עַמָּא׃ (כב) וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנָא אֲמַר יְיָ בְּרִי בּוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) וַאֲמָרִית לָךְ פְּטוֹר יַת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וּמְסָרֵב אַנְתְּ לְמִפְטְרֵיהּ הָא אֲנָא קָטִיל יַת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃ (כד) וַהֲוָה בְּאוֹרְחָא בְּבֵית מְבִתוּתָא וְעָרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַייָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ מִן בִּגְלַל גֵּרְשׁוֹם בְּרֵיהּ דְלָא הֲוָה גְּזִיר עַל עֵיסַק יִתְרוֹ חֲמוּי דְלָא שַׁבְקֵיהּ לְמִגְזְרֵיהּ בְּרַם אֱלִיעֶזֶר הֲוָה גְּזַר בִּתְנָאָה דְאַתְנְיוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ (כה) וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִינָרָא וּגְזָרַת יַת עוּרְלַת גֵּרְשׁוֹם בְּרַהּ וְאַקְרֵיבַת יַת גְּזִירַת מְהוּלְתָּא לְרַגְלוֹי דִמְלָאךְ חַבָּלָא וַאֲמָרַת חַתְנָא בְּעָא לְמִגְזַר וְחָמוּי עַכֵּיב עֲלוֹי וּכְדוּן אֲדַם גְּזוּרְתָּא הָדֵין יְכַפֵּר עַל חַתְנָא דִילִי׃

ירושלמי

(כה) וּגְזָרַת יַת עָרְלָתֵיהּ דִבְרָהּ וְאַקְרִיבַת יָתֵיהּ קֳדָם רִגְלוֹי דִמְחַבְּלָא וַאֲמָרַת חַתְנָא בְּעָא לְמִגְזַר וְחָמוּי לָא שַׁבְקֵיהּ וּכְדוּן אִיכַּפַּר אִדַּם גְּזִירְתֵּיהּ הָדָא עַל חוֹבוֹי דַחֲתְנָא הָדֵין׃

(כו) וּפְסַק מַלְאָךְ חַבָּלָא מִנֵּיהּ בְּכֵן שַׁבְחַת צִפּוֹרָה וַאֲמָרַת מַה חָבִיב הוּא אֲדַם גְּזוּרְתָּא הָדֵין דְשֵׁיזֵיב יַת חַתְנָא מִן יְדוֹי דְמַלְאַךְ חַבָּלָא׃

(כו) וְכַד אַרְפֵּי מְחַבְּלָא מִנֵּיהּ בְּכֵן שַׁבְּחַת צִפּוֹרָה וַאֲמַר מַה חֲבִיב הוּא דַם גְּזִירְתָּא דֵי יְשֵׁזֵב לַחֲתָנַת מִן יְדוֹי דְמַלְאָךְ מוֹתָא׃

(כז) וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אִיזִיל לְקַדְמוּת משֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְאַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקָרָא דַייָ וּנְשִׁיק לֵיהּ׃ (כח) וְתָנֵי משֶׁה לְאַהֲרֹן יַת פִּתְגָּמַיָא הָאִלֵּין

בעל הטורים

י"ם] ולימא במדרש שז' פעמים הלך משה למצרים וכו': (כד) ויפגשהו. ב' במסו' ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ויפגשהו בהר האלהים לומר בשעה שנתרשל משה מן המילה בא אף וחמה לבלעו עלא היה יכול לבוא עד שבא אהרן וקיימו המצ' ויפגשהו בהר האלהים

יונתן

שילמוד ממה ואתו לאלהים בלמ"ד הפועל ולא כמו שמשמעים הפשוטה וכלפרש"י שהוא יהיה אלהי'. ובא בכינוי לכת דהל"ל ואתה תהי' לאלהים ודו"ק: (כד) בגללה דלאחכיר סרויהון. פירוש כי כן גזר משה על עצמו בהכלי שמותב' בימו ובין חמיו וכדאים במכילתא ודיוקו מדכתיב ויואל משה לשבת ואין אלה אלא לשון שבועה שנשבע ליתרו שבן הכאמן יהי' לפ"ז והוכרח פעם לקיימו וק"ל: (כה) לרגלוי דמלאך חבלא. נימא ליה לפרש לרגליו של מלאך המות דלפי' רש"י קשה והלא בלע את משה מרגליו ועד ראשו

אבן עזרא

עם התוספת האחרון: (כב) ואמרת. טעם בני בכורי. זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. ואתה לקחתו לעבד עולם. על כן אני אהרוג את בנך בכורך: (כג) ואמר. הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו. על כן אענשך. וחסרי דעת אמרו כי עם משה ידבר וזה שגעון. ועוד כי אליעזר איננו בכור משה: (כד) ויהי בדרך. היתה קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב. ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם. הנה בעלתו שלא ימול כי יסתכן הנער אם ילכו אותו בדרך. והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח אשתו וימול הנער וילך לו לבדו. והנער ישב עם אמו עד שיתרפא. והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו. ואחר ויבקש המיתו אם לא ימול בנו. ובעבור שאשתו כעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו לפניה כי הוא גלה לה זה הסוד. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו יי'. כי מלאך יי' הוא. וכמוהו ויי' הולך לפניהם יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהים. ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו. רק בקש להמית אליעזר. והוא סימן ויפגשהו גם המיתו. ואחרי כן פי' שהוא אליעזר. על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה. כי עוד לא נקרא שמו. וכמוהו ויהי בלדתה ויתן יד: (כה) ותקח צפורה צור. דבר חד. כמו חרבות צורים חרב חדים. וכמוהו אף תשיב צור חרבו. וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך ולקחו הדם על המשקוף ולא יתן המשחית. ע"כ וירף ממנו משה מפני החולי והרעדה. ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר. גם כן וירף ממנו. אם כן יש להשיב עליו אם החולי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו. ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר יומל חתן. וטעם דמים כי היא דמים אתה לי. כי בעבורך ימות בעלי: (כו) וירף. דמים בלשון הקדש על ב' ענינים. האחד שפיכות דמים. כמו איש דמים **אתה לי. והאחרת שהוא חיים **איננו לשון. והשני לשון רבים מדם ממש כמו בדמיך חיי. והנה אמרה בראשונה מפני החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהיא מענין הריגה. רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה. ומולות שם דבר. והנה על לשון רבים בעבור דמים: (כז) ויאמר. לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך. כי משה הוא השליח אל פרעה. ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים. על כן אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים: הר האלהים. הוא חורב: (כח) ויגד. שאלו גם לישראל תחלה **ואת כל האותות

**ר"ל מלת דמים לו. כלומר כאלו הוא חיים.

פירוש על אבן עזרא

מכת בכורות. וע"כ נאמר כאן כי גם אחר מ"ב לא היה בדעתו כמו כל המכות. פי' כך כתוב בדברי הימים של משה שבכך היה תנאי בין יתרו ובין משה שהבן האחד שיולד יהיה למשה והשני לעבודה זרה ואותו שיהיה לעבודה לא ימול אותו רק יעבוד ע"ז. ולפי פירושם אלה ויפגשהו כעס על משה בשביל שעשה זאת. כמש"כ בת"י ולא אב"ע חולק על זה. שנענש בשביל שלא מל את בנו. (להלן י"ג כ"א). ושם כתוב (י"ד י"ט). (בראשית ל"ח כ"ח). (יהושע ה' ב'). צור חרבו (תהלים פ"ט מ"ד). (להלן י"ב כ"ב) פי' כטעם זה שמורה זה זה הרת זה. עיין בפי' כ"א מהלה (ויקרא פר' א') ובפי' על פי'. (ש"ב ט"ז ח'). **שם שפי' שופך דמים. (יחזקאל ט"ז ו'). (מיכה ו' ד'). **ר"ל כפול לשון. ע"כ פי' אשר שלחו הוא על ב"י. ואת כל האותות יתו' על פרעה. ומלת כל לרבות ג"כ ב"י הנזכרים הלוי והן לענין אותות. כי בשבילם נעשה

ספורנו

בחטות כל האומות מעלי באמרו כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וכו': (כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך. כפי המשפט האלהי שהוא מדה כנגד מדה כאמרו וכארח איש ימציאנו. כי אמנם מכת בכורות לבדה היתה למשפט עונש לפרעה מכל המכות אבל שאר המכות היו לאות ולמופת למען ישובו כי לא יחפוץ במות המת כי לא נעל בפניהם דרכי התשובה אמתית ככל לו חכמו לשוב אל האל ית' מאהבת טובו ויראת גדלו שהיא התשובה המגעת עד כסא הכבוד אשר היא המעלת ונותנת חן בעיני אלהים כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) עונות נעשים לו כזכיות או לפחות לשוב כעבדים מיראת מה שיוכל להענים. אבל מכת בכורות וטביעת פרעה וחילו בים היו משפטים לקיים מדה כנגד מדה: (כד) ויהי בדרך במלון. בלכתו מן המדבר למדין עם אשתו ובניו. וספר זה אחר שהשלים כל מצות האל ית' אליו בדבר השליחות: ויפגשהו ה'. קרה יום מילת בנו אשר בו תקרה סכנה לעמוד בברית כשבין ימולו אותו ויראו אליו ה' ואולי זאת היה קצת המנהג להכין כסא הכבוד במקום המילה: ויבקש המיתו. מלאך הברית המקדם את הנימול לזרע. ויעבדנו בקש להרוג את משה בשביל שנתרשל: (כה) ותאמר כי חתן דמים אתה לי. עשיתי זה כי אתה כשנשאתני והיית חתן לי התנית עמי שנמול את בנינו ונוציא מהם דם ברית וכל זה אמרה לזכות משה לפני המבקש להמיתו: (כו) וירף ממנו. אבל לא הניחו לגמרי: אז אמרה חתן דמים למולות. כשהיית חתן אמרת שנוציא דמים בשתי מילות שהן כריתת המילה והפריעה: (כז) לך לקראת משה המדברה. כתלמיד מקבל פני רבו כאמרו ואתה תהיה לו לאלהים: ויפגשהו בהר האלהים. בשובו ממדין ללכת למצרים: וישק לו. כמנשק דבר קדוש כענין ויסקהו ויאמר

פירוש רשב"ם

וימת מלך מצרים אחר בריחתו של משה: (כד) ויפגשהו ה'. המלאך. כי היה מתעצל בהליכתו ומוליך אשתו ובניו: (כה) צר כמו חרבות צורים. תער מלוטש איזמל חריף. וכן אף תשיב צור חרבו. נתעקם ונכפף חידוד חרבו. ולכך לא הקמתו במלחמה: (כה) ותכרות. זכר הועילו לו למשה המצוה להצילו כמו קרבן כעין שעשו גדעון ומנוח כשנראה להם המלאך: ותגע לשון מפעיל. אבל ויגע בארבע פינות הבית. לשון פועל. נגע לרגליו של משה התרצה המלאך בכך. כי לרגליו של מלאך איני רוצה לפרש. כי מי יודע אם ראתה רגלי המלאך: כי חתן דמים אתה לי בדמים הללו ישאר לי חתני: חתני. בעלי: (כו) וירף. המלאך ממנו. מן רפה היום לערוב יאמר וירף. מן קנה. ויקן. אז אמרה חתן דמים למולות. על עכוב המילה. נתחייב בעלי מיתה. כי המילה הצילתו עתה: (כז) לך לקראת משה. לקיים מה שאמר לו הקב"ה וגם הנה הוא יוצא

ואת כל־האתת אשר צוהו: כט וילך משה ואהרן ויאספו את־כל־זקני בני ישראל: ל וידבר אהרן את כל־הדברים אשר־דבר יהוה אל־משה ויעש האתת לעיני העם: לא ויאמן העם וישמעו כי־פקד יהוה את־בני ישראל וכי ראה את־ענים ויקדו וישתחוו: שביעי ה א ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל־פרעה כה־אמר יהוה אלהי ישראל שלח את־עמי ויחגו לי במדבר: ב ויאמר פרעה מי יהוה אשר אשמע בקלו לשלח את־ישראל לא ידעתי את־יהוה וגם את־ישראל לא אשלח: ג ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה־נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו פן־יפגענו בדבר או בחרב: ד ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את־העם ממעשיו לכו לסבלתיכם: ה ויאמר פרעה הן־רבים עתה עם־הארץ והשבתם אתם מסבלתם: ו ויצו פרעה ביום ההוא את־הנגשים בעם ואת־שטריו לאמר:

לא

די פקדיה: כט ואזל משה ואהרן וכנשו ית כל סבי בני ישראל: ל ומליל אהרן ית כל פתגמיא די מליל יי עם משה ועבד אתיא לעיני עמא: לא והימן עמא ושמעו ארי דכיר יי ית בני ישראל וארי גלי קדמוהי שעבודהון וכרעו וסגידו: א ובתר כן עלו משה ואהרן ואמרו לפרעה כדנן אמר יי אלהא דישראל שלח ית עמי ויחגון קדמי במדברא: ב ואמר פרעה שמא דיי לא אתגלי לי די אקבל למימריה לשלחא ית ישראל לא אתגלי לי שמא דיי ואף ית ישראל לא אשלח: ג ואמרו אלהא דיהודאי אתגלי עלנא נזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא דלמא יערעננא במותא או בקטול: ד ואמר להון מלכא דמצרים למא משה ואהרן תבטלון ית עמא מעובדיהון איזילו לפלחנכון: ה ואמר פרעה הא סגיאין כען עמא דארעא ותבטלון יתהון מפלחנהון: ו ופקיד פרעה

ביומא

מסורה כח האתת, [חד"ח]. ל כל הדברים, י"ג ח' החלה. האתת, [סד"ח]. לא ויאמן, ב' [המ"ס בליבי]. כי פקד, ד'. וישתחוו, [כ"כ ב' חי"ן]. ה א כה אמר ה', כ"ד. ויחגו, ל' וח'. ב ויאמר פרעה, ג' בטעם ר"פ [ור"ל בז"ק]. לשלח, ג'. וגם את, ט' בקריא. ג אלהי העברים, ה'. נלכה נא, [הלמ"ד בש"..., הכר"ן דגושה] [מדל"מ]. לה' אלהינו, ט'. יפגענו, ל'. ד אלהם, [ס"י]. תפריעו, ל' ומ"ל. לסבלתיכם, [ח"ו ומ"י]. ה ויאמר פרעה, ג' בטעם ר"פ [בז"ק]. והשבתם, ל'. אתם מסבלתם, [סבוריהון ח"ו]. ו ויצו, ב' לכל מעו. הנגשים, [ח"ו ומ"י חסי"ן ומאלי]. שטריו, [ס"ו ומ"י].
ת"א ויאמן העם שנה לו. ויחגו לי סגינה דף י. מי ה' אשר אשמע בקלו סנהדרין לד חולין סט ידים סו.

רש"י

שחתני היה נרצח על דבר המילה: (עיין רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם. דקשה לרש"י מה זה אז אמרה חתן דמים ושלא גם לעיל אמרה חתן דמים. אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם מחמת המילה ושמא אחר אח"כ כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא ובזה מתורץ ג"כ שינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודוק. כצ"ל): למולת. על דבר המולות שם דבר הוא והלמד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל. ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה: (ה) ואחר באו משה ואהרן וגו'. אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת (ש"ר) ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות. פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם שומעין לכם וסוברים לנוח מן המלאכה. וכן (משלי ד) פרעהו אל תעבר בו רחקהו. וכן (שם א) ותפרעו כל עצתי. כי פרע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלתיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: (ו) הנגשים. מצריים היו והשוטרים היו ישראלים הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות

רמב"ן

ובמדרש שית ורבנן אמרי גלה לו שם המפורש ודרשו כי יגיד לו השמות הנזכרים למעלה אשר שלחו אהיה והשם שיוצא והוא פי' לכם: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו רוצים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות לרש"י. ור"א אמר פן יפגענו כולל אנחנו הישראלים גם אתה פרעה וכל מצרים ולכן בראותם מכת בכורות אמרו כלנו מתים כי נתברר להם דברי משה שאמר פן יפגענו בדבר ובחרב אותם ללכת לזבוח. ואין דבריו אלה נכון כי לא נוכל לומר שיהיה בישראל דבר או חרב אם לא יזבחו והם לא ישבו בגליות השם דבר. ועל דרך האמת הוא סוד הקרבנות שהם טפל מן הפגיעה כי לפניו ילך דבר או בחרב הקשה. ואמר זה כי הקב"ה צוה אותם שיאמרו ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרה עלינו ועתה נלכה נא לה' אלהינו והם אמרו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח עמי והנה פרעה היה חכם גדול ויודע את האלהים ומודה בו כאשר אמר הוא אל מוריעו ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך. איש אשר רוח אלהים בו. אבל לא היה יודע את השם המיוחד וענה לא ידעתי את ה'. והם הכירו וחזרו ואמרו לו כאשר צוה אלהי העברים נקרא עלינו. כי הזכירו לו אלהי העברים בלבד שהוא אל שדי ואמר נקרא עלינו שהודיעוהו לשון המקרה כאשר צוהו לו ושיתשו לו כי במקרה כזה אשר נקרא עליהם יצטרכו לזבוח לפניו פן יהיה הפגיעה בדבר או בחרב. והענין הזה בא בדבר בלעם שאמר ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח: למה משה ואהרן שאל להם שמותם והזכירם בשמם דרך כבוד: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. אמר אונקלוס תבטלו. וכן פורע מוסר. ותפרעו כל עצתי: לכו לסבלותיכם. על דרך הפשט פתרם המלך שהיו מכלל העם כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם וצוה אותם שובו כלכם אל העבודה. ושבו משם והלכו לפניו ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן אז היו בעיניו חרטומים ומכשפים וחכמים ונהג בהם כבוד ועתה הפלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול. וכן נראה עוד

שלא

ירושלמי

הָאִלֵּין דִּשְׁלָחֵיהּ וְיַת כָּל אָתַיָּא דְּפַקְדֵיהּ לְמֶעְבַּד: (כט) וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנַשׁוּ יַת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ל) וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא: (לא) וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרוּם דְּכִיר יְיָ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרוּם גְּלֵי קֳדָמוֹי שִׁעְבּוּדְהוֹן וְגָחֲנוּ וּסְגִידוּ:

[(לא) וְאָקְדוּ:]

(א) וּבָתַר כְּדֵין עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לְפַרְעֹה בִּרְנָא אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל פְּטוֹר יַת עַמִּי וְיִעַבְדוּן לִי חַגָּא בְּמַדְבְּרָא: (ב) וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַּיְיָ לָא

בעל הטורים

מלאכים ותוכחו מלל: (לא) ויאמן ב' במסרה ויאמן העם ויאמן לכים בדוד [ש"א כ"ז] שני פרנסים עתים עמדו להם לישראל משה ודוד משה אמר מפני דוד אמר מפי נא יוך כי ואלה שלמן את עמו שני פרנסים נאמנים היו ולכך האמינו בהם [דמשמע נמי כתיב ויאמינו וגו']: (ג) נקרא בגי' שכם [עם האותיות ומולי קשי אלמיל

רמב"ן

אלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבנים כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים. אבל נמס היו עושין רק כי הכביד עליהם עלו לקחת מהם רבים וכפ"י פי' לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היה על שבטו של לוי. ותדע שהיו משה ואהרן יוצאים ובאים וכתוב סוא. כי כל עבודת האדם בנים ובמדה יקרא כן כמו לכל סבל בית יוסף. ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם. ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם והכל קנה מאת ה'. ובאלה שמות רבה ראיתי אמר רבי יהושע בן לוי שבטו של לוי שהיה פטור מעבודת פרך. אמר להם פרעה בשביל שאתם פנויים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם לישראל. ד"א אמר להם דייכם שאתם עומדים פנויים שמא רע לכם שאין אתם עושים במלאכה לכו לסבלותיכם. ור"ל פי' לכו לסבלותיכם סבלות העם כי ידבר

עמהם

יונתן בן עוזיאל

אִתְגְּלֵי לִי דְּאַקְבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְטוֹר יַת יִשְׂרָאֵל לָא אַשְׁכְּחִית בְּסֵפֶר מַלְאֲכַיָּא כְּתִיב יַת שְׁמָא דַּיְיָ מִנֵּיהּ לֵית אֲנָא דָּחִיל וְאוּף יַת יִשְׂרָאֵל לָא אִיפְטוֹר: (ג) וַאֲמָרוּ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי אִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ עֲלָנָא נְטַיֵּיל כְּדוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח נִיכְסַת חַגָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דִּילְמָא יְעַרְעִינָן בְּמוֹתָא אוֹ בִקְטָלָא: (ד) וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יַת עַמָּא מֵעֲבִידַתְהוֹן אִיזִילוּ לְפוּלְחַנְכוֹן: (ה) וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּין הִינוּן כְּדוֹן עַמָּא דְּאַרְעָא דְּאַתּוּן מְבַטְּלִין יַתְהוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן: (ו) וּפַקֵּיד פַּרְעֹה

ביומא

יונתן

לוחו מקום ולא כן אף הבליכהו לרגליו גם את לוכך להשליכו כרגליו: מפגא בפי למיבזר וכולי עד סוף פסוק דרש הפסוק והמשיכו ג"פ לאד שאמר סמן דמים שהשמן הוא משה וכלה למולו וא"כ מקרא לוהו סמן משמע שהכיתוב שסיר מלד משם וא"כ דרש לי כמו שלי ור"ל א"כ הדם כפרה עליו: (ג) לא אשכחים בספר מלאכים פי' לא

אבן עזרא

האותות אשר לוהו לעשות לישראל תחלה. ואחר כך אותות אחרים כמש: (כט) וילך. הזקנים הם היועצים בכל דור ודור. כי לא יוכלו לדבר עם עם מאות אלף איש. רק הזקנים ידברו להם: (ל) וידבר. כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן. ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו: (לא) ויאמן. אשר שמעו כי פקד ה' עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם: ענים. מגזרת [ב]עינוי: ויקדו. מגבעלי הכפל. כמו [ג]קדקד. על משקל ויתמו [ד]ימי בכי אבל משה. ידמו כאבן: והאומרים כי הם מבעלי [ה]הנו"ן. מי יתן וידמו כאבן. כי יוקשו הרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל. והלא יראו כי [ו]ירדו על משקל במו לכם בתים. והם [ז]שרשים כי כל מה שיוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבור המשקל הוא הנכון: (א) ואחר. אשר עשה אהרן את האותות בזאו שניהם אל פרעה. ואמרו לו שניהם. כי הם הנביאים והנכי אהיה עם פיך ועם [ח]פיהו: ויאמרו כה אמר ה'. וזה השם לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל. והפעם עם ישראל [ט]ולא יעקב לבדו: ויחגו לי במדבר. לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים [י]חגים ינקופו: (ב) ויאמר מי ה' אשר אשמע בקולו. שואל הוא מי ה' שהוא האלהים. ותשובת משה [כ]השביע לו אחרי כן כלמוד זה: (ג) ויאמרו. זה השם הוא אלהי עברים שהיו יודעים [ל]והוא אברהם שנקרא עברי. ויצחק בנו. ויעקב ובניו. כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד [מ]עברי: ויאמרו. נלא נקרא כמו נקרא נקראתי בכר [נ]כנלנוע. והוא כטעם פגיעה. והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב: נלא פן יפגענו. כוללת אנחנו ישראלים. גם אתה פרעה עמך וכל המצריים. וכראות פרעה שבא הערוב ואכל מצריים רבים. כמו שכתוב ישלח בהם ערוב [ס]ויאכלם. אז אמר לכו זבחו לאלהיכם [ע]בארץ. ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו. וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר. והם זבחו ככתוב תעבדון את האלהים על ההר [פ]הזה. ועוד ויבן משה מזבח [צ]תחת ההר. גם המזבח שבנה בתחילת עמלק בהר סיני הוא. כי כתוב וישבו [ק]ברפידים. והם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב. ובנא הארבה נתן רשות לקחת ישראל שילכו לזבוח. ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם. וכראותם שבא הדבר והכה הבכורים אז נתכרכו להם דברי משה פן יפגענו בדבר. על כן אמרו כולנו [ר]מתים. וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם המאילים: (ד) ויאמר. מלא תפריעו כמו פרוע. וכמוהו באין חזון יפרע [ש]עם. וכלל במלא לכו לסבלותיכם עמה ואהרן. כי הם כנגד כל ישראל. כי אין סבלותיכם כמו [ת]עסקיכם. והעד והסבתם אותם [**]מסבלותם: (ה) ויאמר. אמר יפת כי פי' הן רבים עתה עם הארץ שלא נשום אם יצא דבר או חרב עליכם [א]כי רבים הם הנופלים. ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: (ו) ויצו. הנוגשים הם המצריים. והשוטרים הם מישראל:

תאמינו

פירוש על אבן עזרא

ממשה כל הענין. [ב]ופירושו ענה. [ג]כי שרשו קדד. ובן קדקד. ור"ל הדגש קו"ף הוא מורה על המכרון אות. [ד](דברים ל"ד ח') שרשו תמם. ידמו כאבן (להלן ט"ו ט"ז) שרשו דמם. [ה]ר"ל הספרי פ"א מ"ן ויהיה שרשו נקד ומורה הדגש על המכרון נו"ן. [ו](בראשית מ"ב ב') ע"ש בָּנוּ לכם בתים (ירמיה כ"ט ה'). [ז]ר"ל מיוסדים. כי רדו שרשו ירד. בנו שרשו בנה. [ח](לעיל י"ב). [ט]עם ישראל. הענין בשמם. כי הכנוי מי' מייך על ב"י כי הם הם הם"ם ועל מלרבם יעקב אינו מייך רק עם אלהים. [י](תהלים קי"ח כ"ז). ענ"ם וכו' (ישעיה כ"ט א'). [כ]דהשביע אלהי העברים נלמוד בי ידע פרעה שיש אלהים מושפעים בארץ. ולפי שאמר לו משה כה אמר ה' אלהי ישראל. שאל מי ה' שהוא האלהים. [ל]הכתובת ויגד לאברהם העברי (בראשית י"ד י"ג) מפרי אשם מוציאל למרה הביא לנו איש עברי. בא אלי העבד העברי (שם ל"ט י"ז). ובר המפקים אשר ופה אמנו נער עברי (שם מ"א י"ב). ומכת"כ ע"י ילחק. וע"י יעקב ובניו אשר נספרים ביוסף. [מ](להלן כ"א ב'). [נ](ש"ב ס"ו ו'). [ס](תהלים ע"ח מ"ה). [ע](להלן ח' כ"א). [פ](לעיל ג' י"ב). [צ](להלן כ"ד ד'). [ק](שם י"ז ח'). עומד לפניך וכו' (שם שם ו'). ולא הביאו דבור מ"ר פן יפגענו אינו רק על ב"י כי גם המצריים הם בכלל. [ר](שם י"ב ל"ג). [ש](משלי כ"ט י"ח). [ת]זה הוא פי' בפ"ע מכ"ב. ור"ש עביא ראיה מהפ' שאמריו אשר הוא מלאכה ממש. דאם ל"כ למה אומר לעם משה ואהרן היה ל"ל למה תפריעו וכו'. [**](פסוק ה'). [א]ור"ל ככתות (לעיל פסוק ג') פן יפגענו בדבר. וכפי פשוטו יהיה סמוך לפרעה היאך לו כ"כ עבדים. ע"כ אמר פרעה שאינו חושש לזה כי רבים הם. כי

ספורנו

ויאמר שלא כי ממסך ה' על נפלאתו לנביד. לא ידעתי שום נמלא מהוה שמר אמיתות מושלם: (ב) לא ידעתי את ה'. וגם את ישראל לא אשלח. וגם שיאמרת שליאת זה כנמלא לא בשביל זה אשלח את ישראל: (ג) אלהי העברים. על שאמרת מי הוא זה הנה הוא אלהי העברים המפורסמים כמסויקים בדעות עבר. ועל מה שאמרת שאף גם זאת לא אשלח הנה מה מוב שתשמע בקולו: פן יפגענו בדבר. אותנו ואותך: (ה) הן רבים עתה עם הארץ

פירוש רשב"ם

יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו: (ב) מי ה' אשר אשמע בקולו. לשלח את ישראל שהם עבדי מארצי לעובדו מה חלק יש לו בעם הזה שיעבדוהו: (ג) ויאמרו אלהי העברים וגו'. כלומר עם ישראל מעבר הנהר באו לגור הנה. וזהו אלהי בני עבר הנהר והן עמו. וצריכין לעובדו פן יפגענו וגו': (ד) תפריעו. תבטלו או תנתקו ותפרידו כמו ופרע את ראש האשה: לסבלותיכם. למלאכה שלכם ואל תבטלו מעסקיכם וגם תבטלו אחרים ממלאכה שלי: (ו) הנוגשים. ממונים על השטרים כמו שפטים ושוטרים ממונים לצוות את השוטרים והשוטרים רודים בעם לעשות מה

שהנוגשים

ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן: ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ: ט תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר: י וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן: יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר: יב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן: יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן: יד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם: טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ: טז תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים

לנו

אונקלוס

בְּיוֹמָא הַהוּא יָת שִׁלְטוֹנַיָּא דְעַמָּא וְיָת סָרְכוֹהִי לְמֵימָר: ז לָא תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּבְנָא לְעַמָּא לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמִתְּמַלֵּי וּמִדְּקַמּוֹהִי אִנּוּן יְהָכוּן וִיגַבְּבוּן לְהוֹן תִּבְנָא: ח וְיָת סְכוּם לִבְנַיָּא דִי אִנּוּן עָבְדִין מִתְּמַלֵּי וּמִדְּקַמּוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּהּ אֲרֵי בַטְלָנִין אִנּוּן עַל כֵּן אִנּוּן צָוְחִין לְמֵימַר נֵיזִיל נְדַבַּח קֳדָם אֱלָהַנָא: ט תִּתְקַף פָּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְקוּן בַּהּ וְלָא יִתְעַסְקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטֵלִין: י וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵב לְכוֹן תִּבְנָא: יא אַתּוּן אֱזִילוּ סִיבוּ לְכוֹן תִּבְנָא מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא יִתְמְנַע מִפָּלְחָנְכוֹן מִדָּעַם: יב וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם לְגַבָּבָא גִילֵי לְתִבְנָא: יג וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עוֹבָדֵיכוֹן פִּתְגַּם יוֹם בְּיוֹמֵהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן עָבְדִין כַּד אִתְיְהֵב לְכוֹן תִּבְנָא: יד וּלְקוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה לְמֵימַר מָא דֵין לָא אַשְׁלֶמְתּוּן גְּזֵרַתְכוֹן לְמִרְמֵי (לִבְנִין) כְּמֵאִתְּמַלֵּי וּמִדְּקַמּוֹהִי אַף תְּמַלֵּי אַף יוֹמָא דֵין: טו וַאֲתוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוַחוּ (קֳדָם) לְפַרְעֹה לְמֵימַר לְמָא תַעְבֵּד כְּדֵין לְעַבְדָּיךְ: טז תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב לְעַבְדָּיךְ וּלְבֵנַיָּא אָמְרִין לָנָא עֲבִידוּ וְהָא עַבְדָּיךְ

לקן

מסרה ז תאספון, [כ"כ א' אחר הה"א ומ"ו ומ"ן בסוף פיסוקא]. ללבן, [ס"ו]. הלבנים, ג'. כתמול, ז' ס' [נ"ל ו"א וס' חסר]. שלשם, [ס"ו]. וקששו, ל' [ס"ו והשי"ן בשו"א לבד]. ח מתכנת, ל'. הלבנים, ג'. עשים, [ס"ו ומ"י] וכו"ל דכוו'. תמול שלשם, ד' בלי'. תמול, [מ"ו]. שלשם, [ס"ו]. תשימו, [מ"י]. עליהם, [מ"י]. נרפים, ג' בטעמ'. צעקים, ב' וס' קל דמי [ומ"י]. ט תכבד, ל'. על האנשים, ס'. ויעשו, ג' רפי' [שו"א בראש המלה קרוי רפה]. ישעו, ב' [בספרין לישנא]. י נגשי, [מ"ו ומי"ן שמאלים]. ושטריו, [מ"ו ומ"י]. נתן, [כו"ל ס"ו באו']. יא נגרע, ל' קמ"ץ [זולת דין כי הוא בינוני נפעל]. מעבדתכם, [ס"ו]. יב ויפץ, ג'. לקשש, [מ"ו]. לתבן, ב' מה לתבן. יג והנגשים, [מ"ו ומ"י והשין שמאלי]. כלו, ל' וסד כלו תפלת בן דוד. בהיות, [מ"ו]. יד ויכו, ל'. שטרי, [מ"ו]. עליהם, י"ב ס'. נגשי, [מ"ו שין שמאלי]. כליתם, ל'. חקכם, ל'. ללבן, ב' ובענין [ס"ו]. כתמול, ד' [מ"ו]. שלשם, [ס"ו]. גם תמול, ב' [מ"ו]. גם היום, ב' [מ"ו]. טו ויבאו, [כו"ל ס"ו]. שטרי, [מ"ו]. ויצעקו, ז'. למה תעשה, י"ד בטעמא [בדרגא ותרכא כמלה]. כה, [חכ"ף רפה]. טז נתן, ד' [המ"ו בקמ"ץ כי הוא בינוני נפעל]. אמרים, [כו"ל ס"ו ומ"י].

רש"י

לגדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. אשטו"בלא היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים. טיוול"ש שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשם. כאשר הייתם עושים עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכנת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכנת. ותכן לבנים (שמות ה יח) ולו נתכנו עלילות (שמואל א ב ג) את הכסף המתוכן (מלכים ב יב יב) כלם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רמש"ש בלע"ז: (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו (תהלים קיט) ואשעה בחקיך תמיד. למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין ויספר ואשתעי וא"א לומר ישעו לשון וישע ה' אל הבל וגו' ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל ישנו שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם. (ישעיה יז) ישעה האדם על עושהו (שם לא) ולא שעו על קדוש ישראל (שם יז) ולא ישעה אל המזבחות. ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר ל' דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך. וידבר מרים ואהרן במשה. המלאך הדובר בי. לדבר בם. ואדברה בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי הבאי והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שטרי בני ישראל. השוטרים ישראלים היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנ' אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שטרי בני ישראל. אשר שמו נגשי פרעה. אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול שלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: (טז) ולבנים אמרים לנו עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים

מנין

ספורנו

הארץ. כי המשכילים לא ישעו אל דבריכם: (טז) והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך. והנה אנחנו המוכים ואנשי המשאת המכים כלנו עמך וראוי

בְּיוֹמָא הַהוּא יַת שׁוּלְטָנַיָּא דְעַמָּא וְיַת סָרְכוֹי לְמֵימָר: (ז) לָא תוֹסְפוּן לְמִיתַּן תִּיבְנָא לְעַמָּא לְמִירְמֵי לִבְנַיָּא הֵי כְּמֵאִתְמָלֵי וְהֵי כְּמִלְּקַדְמוֹי הִינוּן יֵזְלוּן וִינַבְּבוּן לְהוֹן תִּיבְנָא: (ח) וְיַת סְכוּם לִבְנַיָּא דְּהִינוּן עָבְדִין מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרוּם בַּטְלָנִין הִינוּן בְּגִין כֵּן הִינוּן צָוְחִין לְמֵימָר נֵיזִיל נְדַבַּח נִכְסַת חַגָּא קֳדָם אֱלָהָנָא: (ט) תִּתְקַף פּוּלְחָנָא עִילוֹי גּוּבְרַיָּא וְיִתְעַסְקוּן בָּהּ וְלָא יִתְרַחֲצוּן עַל מִילֵּי שִׁקְרָא: (י) וּנְפָקוּ שׁוּלְטָנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹי וַאֲמָרוּ לְעַמָּא כִּדְנָא אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּיבְנָא: (יא) אַתּוּן אִיזִילוּ סְבוּ לְכוֹן תִּיבְנָא מִן אֲתַר דְּתִשְׁכְּחוּן אֲרוּם לָא מִתְמְנַע מִפּוּלְחַנְכוֹן מִדַּעַם: (יב) וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְגַבָּבָא גִילֵי לְתִיבְנָא: (יג) וְשׁוּלְטָנַיָּא דְּחָקִין לְמֵימָר אַשְׁלִימוּ עֲבִידַתְכוֹן פִּתְגַם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ הֵיכְמָא דַּהֲוֵיתוּן עָבְדִין כַּד הֲוָה יָהִיב לְכוֹן תִּיבְנָא: (יד) וּלְקוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמַנּוּ עֲלֵיהוֹן שׁוּלְטָנֵי פַּרְעֹה לְמֵימָר לְמָא דֵין לָא אַשְׁלַמְתּוּן גְּזֵירַתְכוֹן לְמִרְמֵי לִבְנִין הֵי כְּמֵאִתְמָלֵי הֵי כְּמִדְּקַדְמוֹי אוּף אִתְמָלֵי אוּף יוֹמָא דֵין: (טו) וַאֲתוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוַחוּ קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימָר לְמָה תַעֲבִיד כְּדֵין לְעַבְדָךְ: (טז) תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב לעבדך

בעל הטורים

אלפיל ב' י"ם] רמז לו עשר מכות יהיו בו שנה אחת: (ז) הלבנים. ב' במסורה ללבן הלבנים. עשכנם הלבנים. ומקטרים על הלבנים [ישעי' ס"ה] פי' אותו שילא מעל הלבנים דהיינו מיכה היה מקטיר לע"ז כדאי' במדרש שילא תיבה מתחת הלבנים: (ח) תמול שלשם. ב' במסורה אשר הם עושים תמול שלשם ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום כוס באת אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם וקבלנה לכך יצא ממנה גואל שיגאלם וישראל באו אל מצרים אשר לא ידעו תמול שלשום ודחקום ועבדו בהם והוליכו בניהם ליאור לכך יצא מהם משה שהכה אותם בעשרה מכות ולקח ממונם והעשירם: לעקים ב' במסו' הכא ואידך בפ' בראשית. שאמר להם פרעה מה מספר לכם מספר הלבנים תקבעו עלמכם ובכון תהו לועקים אלי מן האדמה: (ט) תכבד. ב' במסו' תכבד העבדה. כי יומם ולילה תכבד עלי ידך מלמד ביום שהכביד עליהם ובלילה: ויעשו (בה) ג' במסו' הכא ואידך [שמות ל"ה] יבואו ויעשו ויעשו [במדבר ט'] בני ישראל את הפסח בשכר זאת העבודה זכו לעשות המשכן ולהקריב קרבן: ישעו ב' במס' ואל ישעו בדברי שקר ישעו ואין מושיע [ש"ב כ"ב] לומר שאין מכוונים בתפלתם וישעו בדברי שקר שלכם מכוונין בלבם מה שהם מוליאין מפיה' עליהם נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלבם במה שמוליאין מפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני [ישעי' נ"ח] וזהו שאמר דוד האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה שיומר האזין תפלתי כשהוא בלא שפתי מרמה להכמים הלב ולומר דבר שאינו מכוין בלבו: (יב) ויפץ (ג) במסו' ויפץ העם (ויפץ ה' אותם) ויפץ העם מעליו גבי שאול (ש"א י"ג) אלו כפונו ללבון לבנים ואנשי הפלגה נפולו על עון הלבנים שאמרו הבה נלבנה לבני' וכמו שבאותה נפילה נתבטלה כוחם ומלכותם כך הנפילה שנפץ העם מעל שאול גרם לו שמיהר להקריב העולה קודם שבא שמואל וזו היתה סבה לאבוהם לביטול מלכות שאול: (יד) גם תמול גם היום ב' הכא ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום (ש"א כ') מלמד כשלא כלו מוקם ללבון הלבנים נחבאו כדי שלא יוכו כדרך שנחבא דוד: (טז) נתן. ד' במס' הכא ואידך לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי' ל"ג) בתוך עלילים נתן (יחזקאל ל"ב) [אף שם כתיב בתוך חללים. גם מה שקיים אל יורדי בור אינו לשון הכתוב. גם מ"ם ועוד א' בסהוא פרעה אינו שם בכתוב ובמסורה נמסר ביד מלך ישראל נתן (ד"ה ב' כ"ח ה')]. ועוד א' בהאי פרשה. פרעה שלא נתן תבן טבע בים ולא עוד אלא שירד לגיהנם וכתיב בתוך עלילים נתן אל יורדי בור כדכתיב שמה פרעה וכל המונו אבל למי נתן שנתן מלחמו לדל מימיו נאמנים כדכתיב [ישעי' נ"ח] הלא פרוס לרעב לחמך וכו' וכתיב בתרי' והיית כגן רוה וכמוצא מים

יונתן

לא מצאתי בספרי המלאכים וכדליסא במדרש שבאותו שעה סוליא דיפערל של שלמות ולמר שלגוה זה לא מלא וכו': (טז) ומיותהתן וכו' סברפו כסבבת רס"י ע"ש היטב: מקצא ובלקא פי' בסזקא עולה סשלא וק"ל:

אבן עזרא

(ז) לא תאסיפון. כתוב באל"ף והמנהג להיותו בוי"ו ושניהם מתחלפים ביו"ד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבן. מגזרת לבנה. ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר: ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בעלי קמץ קטן. כמו ספר. ובעלי פתח קטן כמו לדק. והנה כן תבן וטעמה לא נודע רק ככה נמצאו: וקששו. מגזרת קש מבעלי הכפל: (ח) ואת מתכנת. כמו תוכן דבר ידוע: (ט) תכבד. אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו. והנ"ון חסר כאשר כמקרונו מגלת תחת פחדך. ולא תאבה ולא תשמע אל דברי הסולם האומר כי שרשו תת בעבור שנמצא תתה לי ערב. ששב כמו שתה עונותינו לנגדך. והנה לא יוכל לכחש כי הת"יו השני במלת יתתה לנכם. והת"יו של עיקר מובלעה בדגש. אף על פי שהת"יו ראוי להדגש. כתי"ו והשבתי חיה רעה. אם כן יותר טוב שיהיה הנו"ן מובלע כהתבלע הנ"ון בתי"ו ואמתו. כי היה ראוי להיות אמנתו. ובת בנת ותת תנת. והסרה נ"ון הראשון ממלת תתה לי כחסרון יו"ד והיום כד אלד. ושרשו נ"ון' נע בכרים ויעשנו. ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמר נרפים. וכמו השע ממני. שעו ממני. ועיניו השע. כי כאשר תרפינה העינים תכהינה. וכמוהו ולא תשענה עיני רואים: וטעם בדברי שקר. בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: (י) ויצאו. אחרמון המלך אל העם העובדים: (יא) אתם מאשר תמצאו. קרוב או רחוק: כי אין נגרע. תואר על כן הוא קמוץ כמשפט: (יב) ויפץ. פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן. תחת תבן. כמו והחמר היה לחמר: (יג) והנוגשים אצים. פועל יוצא. כאות שב וכמלת את שימלא פעם יוצא ופעם עומד: וטעם לאמר. לאמר להם: דבר יום ביומו. כמו מדי חדש בחדשו: (יד) ויכו וכו' עליהם. על בני ישראל. וטעם להוסיף גם. פירשתיו. והנה תמול הוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה. וכן כתוב וילו פרעה ביום ההוא: (טו) למה תעשה כה לעבדיך. שלא היה מנהג לעשות כן. ומלת וחטאת פועל עבר והו"יו השיבו לעתיד כמשפט. כי היא כמו וחטאה. וכאשר העלימו האלף כאשר היא במלת חטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר אל"ף על כן החליפו ה"א בתי"ו. ואין צורך לשום דגש בט'. וכמוהו וקראת אתכם הרעה. והטעם במקום הזה לשון נקבה. כמו טעם אשר בקרבה יושבת לבטח. מדוע סובבה פעם הזה. והטעם כי החטא יהיה עליך. וכנו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו. וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאים. ואויביו ילחכו לימו וימירו את כבודם: (יז) ויאמר. לא הועילו הדבריהם כי הוא מתאמץ בחזק

פירוש על אבן עזרא

ר"ל כתב המלה יסף. (בראשית י"ח ב'). ר"ל לירי. קסגול. רכי שרשו קשש. לדעת הגאון שרשו שען כמו וישען באלהיו (ישעיה נ' יו"ד) ענין בטחון. וכן תי"ע ולא יפרמלון. (דברים ב' כ"ה) ששרשו נתן. (ש"ב כ"ב מ"ג). (תהלים ל' ח'). ר"ל מן אתה. והתי"ו הראשון פי"ו לית"ן. ר"ל מסורם נתן. התי"ו השני. ר"ל אף שבלא"ה ראוי לסדגש. כתי"ו והשבתי חיה רעה (ויקרא כ"ו ו'). כדין אחר תנועה קטנה. חכשבלעה נו"ן בתי"ו ואמיתו. ששרשו אמן הכאלי ואמונתו. וגם תתה בנת וכן תת תחת תנת. (שופטים י"ט י"א) ששרשו ירד. (תהלים קמ"ד ד') ששרשו נגע. (שם ל"ט י"ד) (ישעיה כ"ב ד'). (שם ו' יו"ד). (שם ל"ב ג'). ר"ל היה ר"ל ויבאו אל העם כי רלו לספר הלווי אליהם. ר"ל אם לכו הוא מכמוק. קמו לכם הוא מקבוב. מאשר תמצאו מורה על שריחה. ר"ל בינוני פעול נדון כשם תואר והוא קמוץ. ובפתח הא עבר מבנין נפעל. כי הברא הוא נפץ. כמו נפולים (מ"א כ"ב י"ז) והיו"ד הוא המפעיל כמו ויפולו (במדבר י' ל"ה). (בראשית י"ח ג') עמוד חסם סמר. כמו ויליכו (שם י"ט פ"ז). מסורם שוב. ובמלת משי מסורם מוש. מסם בקל עומדים ופעמים יוצאים. ר"ל אשר השוטרים מבני ישראל ידברו עם ב"י אשר יכלו מעשיהם. (ישעיה פ"ו כ"ג). ופעמו אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים על בני ישראל. (בראשית מ"ג ס'). ר"ל שלא כלו מוקם ללבון ב' ימים. כמו ביום ג' שלפני זה. (פסוק ו'). שבלא וי"ו ההפוך. כמו חטאה בדגש העי"ן והאל"ף נע. ובעבור שרלו להעלים האל"ף כמו בעלם חטא שהאל"ף בלתי מורגש במבטא. ולא יתכן לבוא ב' אותיות אה"וי זא"ת כך בהיום לוה חב' אל"ף. לכן החליפו הה"א בתי"ו וכו'. (דברים ל"א כ"ט). (שופטים י"ט י"ז). מובבה וכו' (ירמיה ס' ה'). (מ"א א' כ"א) כי דוד היה סובא אם לא קיים שבועתו. (תהלים פ' ז') מפני כבוד השם אמר למו תחת לו. (שם ק"ו כ') תחת מלת כבודו. הדקדוק היה ר"ל ויען פרעה כי הוא מסובב על דבריהם. ע"כ מפרש כאלו האמירה הוא דבר אחד ולא נכנס בלבו מגודל לבבו. והפסוק וירא (י"ט) דבוק עם פסוק (כ') וכאשר כאו ש"ע בזרה כאשר גזר פרעה לא תגרעו וכו' הוכחנו להפרעם על אשר ולסכן

פירוש רשב"ם

שהשופטים מצוים: (ז) לתת תבן. תבן היו מערבים בחומר ועושין ממנו לבנים: (ח) מתכנת. חשבון. כי נרפים הם. ויכולים לעשות יותר: (ט) ישעו. איטנד אנ"ט בלע"ז. כמו וישע אל הבל. ולא ישעה אל המזבחות (ישעיה ז'): (יא) כי אין נגרע קמץ נרוע. לשון פועל. ואילו היה פתח היה לשעבר. וכן נשגב קמץ. אבל נשגב פתח לשעבר ואילו היה לשעבר הי' לו לכתוב כי לא נגרע: (יג) אצים. דוחקים וממהרים כמו ויאיצו המלאכים: (טז) תבן אין נתן. קמץ. אין נתון לנו. אבל נתן פתח לשעבר. נתן הסכל (קהלת י'): וחטאת עמך. אם דגש וקמץ הוא כן צריך לפרשו

אנו

לנו עשו והנה עבדיך מכים וחטאת עמך: יז ויאמר נרפים אתם נרפים על־כן אתם אמרים נלכה נזבחה ליהוה: יח ועתה לכו עבדו ותבן לא־ינתן לכם ותכן לבנים תתנו: יט ויראו שטרי בני־ישראל אתם ברע לאמר לא־תגרעו מלבניכם דבר־יום ביומו: כ ויפגעו את־משה ואת־אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה: כא ויאמרו אלהם ירא יהוה עליכם וישפט אשר הבאשתם את־ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת־חרב בידם להרגנו: מפטיר כב וישב משה אל־יהוה ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני: כג ומאז באתי אל־פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא־הצלת את־עמך: ו א ויאמר יהוה אל־משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו:

קכ"ד. ויקח סימן. מע"די סימן. הפטרת שמות דברי ירמיהו בירמי' סימן א' כמנהג הספרדים. הבאים ישרש יעקב בישעי' סימן כ"ז כמנהג האשכנזים

ס ס ס

אונקלוס

לכון וחטן עליהון עמך: יז ואמר בטלנין אתון בטלנין על כן אתון אמרין נזיל נדבח קדם יי: יח וכען איזילו פלחו ותבנא לא יתיהב לכון וסכום לבניא תתנון: יט וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומה: כ וערעו ית משה וית אהרן קימין לקדמותהון במפקהון מקדם פרעה: כא ואמרו להון יתגלי יי עליכון ויתפרע די אבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למתן חרבא בידיהון לקטלותנא: כב ותב משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: כג ומעדן עלית לות פרעה למללא בשמך אבאש לעמא הדין ושזבא לא שזבתא ית עמך: א ואמר יי למשה כען תחזי דאעבד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחנון ובידא תקיפא יתרכנון מארעה:

ס ס ס

וסליל

מסרה ועשה, ל' וחסר [כ"ל מפסי"ם בקמץ ומפי"ם רפי]. יז נרפים, ב'. מכמש, ב' [חסר' חד לאלהים וחד לה']. יח ותכן, ב' ותו' ליתן [ס"ו]. לבנים, ב'. יט אותם, [ס"ו]. ברע, ב' קמץ. מלבניכם, [מ"י]. כ נצבים, [מו"ל מ"י]. מאת פרעה, ב' כי סף. כא ירא, ה'. ה' עליכם, ו' בליש' [על אותם על לשון ראיה, ומ"י]. וישפט, ל' ח' [כ"ל ומ']. הבאשתם, ל'. ריחנו, ל' וכ"כ [כ"ל מ"ק ומ"ם]. ובעיני י'. לתת, [ספי"ו בסגו"ל]. להרגנו, ל'. כב אדני, קל"ד. למה, [סמ"ס כפי]. הרעתה, לית במל' ה' בסוף [ס"ז מ"ם]. למה זה, [סמ"ס דגש ובה' דגש כדין ס"ס]. שלחתני, הטעין במ"ס כי הוא מסקל ואלוס מפתחר. כג הרע, ד' פתח וב' ופתח וקמץ ב'. ו א מעה תרשה, ב'. יגרשם, ל'.

ת"א נצבים נדרים סד. למה הרעתה סנהדרין קיא. ומאז סנהדרין קיא. והצל לא סנהדרין שם. עתה תראה סנהדרין שם.

רש"י

מבין הראשון : וחטאת עמך. אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו (רות א) כבואנה בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה : (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמר בענין (שם) ויצרו וימנו את הכסף : (יט) ויראו שטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם : ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו' : (כ) ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו'. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים : (כב) למה הרעתה לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני (ס"ר) : (כג) הרע. לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש : (א) עתה תראה וגו'. (סנהדרין קיא) הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ : כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי שתחזק על פרעה ישלחם : וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו' :

חסלת פרשת שמות

רמב"ן

עמהם בעבור כל ישראל : (כב) אדני למה הרעתה. נכתב באל"ף דל"ת כי השם המיוחד שהוא מדת הרחמים לא יריע לעם. ולמעלה הזכירו שני פעמים באל"ף דל"ת שהיה מתחנן בו שלא יחר בו האף. ואולי היה מתירא מהזכיר ה' הגדול המפורש לו ומדבר אליו : למה הרעותה אחרי הודיע אלהים את משה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך מדוע יתרעם ואמר ר"א כי חשב משה כי מעת דברו אל פרעה בשליחות ה' יקל מעליהם ויסר האלהים סבלם. והנה פרעה הכביד והרע. וזה טעם למה הרעות' כי זה הפך מה שאמרת לי ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו ואיננו מכוון בעיני. בעבור שאמר והצל לא הצלת ואין הצלה רק יציאתם מן הגלות : ולפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה' שלא ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במלותו ולא בלות ומופת עד שיעשה בו נפלאותיו הכתובות. אבל חשב כי יביאם עליו מכות או אחר ג' ימים מעטים וכשאמר לא ידעתי את ה' נוס לעשות מיד לפניו אות המכין ושוא לא ישמע ויכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות. וכשראה שעמדו ג' ימים והוא יריע להם בכל יום ויום ה' לא הכה בו ולא נתגלה למשה להודיעו מה יעשה אז חשב משה כי ארוכה היא : ויתכן שהיו בזה המעשה שספר הכתוב ימים רבים כי כאשר הוכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עליו ואמרו לו למה תעשה כה לעבדיך כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל המלך פנימה ולדבר אליו פנים בפנים אף כי שוטרי העם הנבזים בעיניו והנה קבלו מעלם ולכלם ימים רבים והיו באים עד לפני שער

לְעַבְדָךְ וְלִבְנַיָא אָמְרִין לָנָא עִיבִידוּ וְהָא עַבְדָךְ לָקַן חוֹבְתְהוֹן דְעַמָךְ תַּקְפָא וְסַלְקָא: (יח) וַאֲמַר בַּטְלָנִין אַתּוּן בַּטְלָנִין בְּגִין כֵּן אַתּוּן אָמְרִין נֵיזִיל נְדַבַּח נִכְסַת חַגָא קֳדָם אֱלָהָנָא: (יט) וּכְדוּן אִיזִילוּ פְּלָחוּ וְתִיבְנָא לָא יִתְיְהֵב לְכוֹן וּסְכוּם לִבְנַיָא תִּתְּנוּן: (יט) וַחֲמוֹן סַרְכֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָתְהוֹן בְּבִישׁ לְמֵימַר לָא תִמְנְעוּן מִלִּבְנֵיכוֹן דְּפִתְגַם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ: (כ) וַעֲרָעוּ יַת מֹשֶׁה וְיַת אַהֲרֹן קַיְימִין לְקַדְמוּתְהוֹן בְּמִפַּקְהוֹן מִן קֳדָם פַּרְעֹה: (כא) וַאֲמָרוּ לְהוֹן יִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ עוּלְבָּנָא וְלָחוֹד יִתְפְּרַע מִנְכוֹן דְּאַסְרַחְתּוּן יַת רֵיחָנָא קֳדָם פַּרְעֹה וּקְדָם עַבְדוֹי דְגַרַמְתּוּן לְמִתַּן סַיְפָא בִּידֵיהוֹן לְמִקְטְלָנָא: (כב) וְתָב מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא לְעַמָּא הָדֵין וְלְמָא דְנָן שְׁלַחְתָּנִי: (כג) וּמִן שַׁעְתָּא דְעָלִית לְוַת פַּרְעֹה לְמַלָלָא בִּשְׁמָךְ אִתְבְּאֵשׁ לְעַמָּא הָדֵין וְשֵׁיזָבָא לָא שֵׁיזַבְתָּא יַת עַמָּךְ: (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּדוּן תֶּחֱמֵי מָה אַעֲבֵיד לְפַרְעֹה אֲרוּם בִּידָא תַקִּיפְתָּא יְפַטְּרִינוּן וּבִידָא תַקִּיפְתָּא יְתָרְכִינוּן מִן אַרְעֵיהּ:

ס ט ס

וידבר

בעל המורים

מים אשר לא יכזבו מימיו: (יח) לבנים. ג' והוכן לבנים ספנו. הלבנה לבנים. לבנים נפלו (ישעי' ט) וזהו שדרשו מכל מה שהיו בונין ביום היה נופל בלילה וזהו לבנים נפלו וכן בלשכי המגדל אמרו צליהו נפל והליהו הכשבה בארץ ושליהו עודנו קיים: (כב) הרעותה ג' הכא ואידך למה הרעות לעבדך (במדבר י"א) כמו כן בתשה ובמצריכם פגב וכן משה הכאה בריש בני משה (הרעם) (נ"ל שנענה) בזה הלשון הכא שאמר לו משה הראה ורמז לו שלא יקום באהרן ולכן לו משה הראה ורמז לו שלא יקום. באהרן וכן למען אשר לו משה הראה היכרך דברי שלשרפי לך שלא הכנות לארץ. ואידך הרעות גבי אליהו (מ"א י"ז) הרעות בלשון הם הכה דכמו גבי משה בא שלוך לסרות את גבו והלילו משה בתפילתו כך אליהו הפיה בן שלומה בתפלתו וכמו גבי משה כתיב פנים למרום שבים שבי נגעבי אליהו ויפל אליהו בעברה השמימה: (כב) והלל ב' במס' הכא ואידך גבי דוד והלל הליל (ש"ב י')

דלימקה

רמב"ן

המלך עד שנשמע נאקתם לפני המלך ומה שיצאו לפניו וידברו עמו. ובן לספר ששב משה אל ה' ואמר למה הרעותה אחרי ימים מעט שפגעו בו השוטרים ובאלה שמות רבה אמר ויצאו נוגשי העם והשוטרים כיון שגזר כן הלך משה למדין ועמד שם שתי שנים ואהרן היה יושב במצרים ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין. ועוד אמר ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה אל משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהם שוטרי ישראל כשהן יוצאין מלפני פרעה. וכן ראיתי עוד במדרש שיר השירים דומה דודי לצבי מה צבי זה נראה וחוזר ונראה כך גואל הראשון נראה להם וחזר ונכסה מהם וחזר ונראה להם. וכמה נכסה מהם רבי תנחומא אמר שלשה חדשים כה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן. ורבי יהודה ברבי אומר נקילין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא. והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה. ולכן כששב משה אל ה' אמר למה הרעותה לעם למסור להצלים אותם קודם שהגיע הקץ כי לא היה ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם כי מאז הרעות' להם ולא הצלת אותם ואם כבר אם עושה להם ישועה ברעה אחר שנלאו. ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב הגאולה אמר עתה לפרעה כי לא יאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו:

וידבר

אבן עזרא

בפרק לנו: (יח) ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד: (יט) ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם ברעה בעבור שאמר להם פרעה *לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והפרעתו עליהם: ומלת אותם כמו עצמם ונפשם. וכמוהו וידעו הכהנים [ו]אותם. ויקבור [ז]אותו בגיא. ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא [ח]אותו אל פתח אהל מועד. ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו: (כ) ויפגעו. חסר מלת והם היו נצבים. וכמוהו ופרעה חולם [ט]היה חולם. והנה היה עומד על היאר. ורבים ככה: (כא) ויאמרו ירא ה'. השכינו תבוא עליכם. ודע כי השמש ההרגשות [י]המתחברות במקום אחד למעלה מהמוח. על כן אמרו הרגשה את חמת הבאתה כמו ומתוק [כ]האור: ורבי מרינוס אמר' הבנו נמאסים ונבאשים *[כ]בעיניו כריח רע: (כב) וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו. ואני ידעתי כי לא יתן [ל]אתכם מלך מצרים להלוך. עד שיעשה כל האותות אשר צוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת. התשובה ששב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם. והנה הוא הכביד העבודה עליהם. וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני [מ]עמי. וארד להצילו *מיד מצרים. ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: (כג) ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליכם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא. והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיקל פרעה להקל מעליהם ותצל להצילם. ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו [נ]מאבותם: (א) ויאמר עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרים אז יגרשו להם מהם *כאשר אמרתם עוד:

וידבר

פירוש על אבן עזרא

ואהרן ואין אדם נפגש על לעמו. [ו](דברים ל"ד ו'). [ח](במדבר ו' י"ג). ורי"י ב"ב מביא ראיה מהפסוק יביא אותו והוא כמו נפשו. ור"א אומר זה כי אין עצם ראיה וכו'. [י](יחזקאל ל"ד ס'). [ט](בראשית מ"א א') חסר מלת היה. וכן והנה עומד על היאור (שם) חסר ג"כ היה. [י]ר"ל המוחים שהם. הראות. השמע. הריח. הטעם. המשוש. והכחות אחד למעלה במוח. ומשם יתפרדו ויהיו לחמשה ראשים. לכן ישתמשו חוש אחד בפעולת חבירו כמנהג הלשון. ועל כן מכנה הראיה ג"כ אל הלב כי שם מקור חיי הנפש. ושלוה הכח מכחתם אל המוח. ומשם משפיע אל הכחות ולכן שייך הראיה ג"כ אל הקב"ה כי הוא המקור מכל הכוחות ע"כ שייך לאמור ירא ה' כלשון בני אדם. [כ](קהלת י"א ז'). *כ"ל לפי' ר"מ כי נעלו הכי היה ראוי מלות בעיני פרעה. והביאו הוכחות יותר. וכן מלת את ריחנו. ור"ל עם הריח המלות בעיניהם הבאשתם יותר. ומכוון מלת הבאשתם ולא אמרו באשתם. [ל](לעיל ג' י"ט). [מ](שם פסוק ז') *(שם פסוק ח'). [נ](ירמיה ז' כ"ו) מהמשפיל. *ור"ל משה מלאה פי' עיד הראה ישועת הקמה. ואח"כ הראה הישועה הגדולה:

האיך

ספורנו

לך להקפיד על שתי אלה: (יז) נרפים אתם נרפים. אתם הרפים ועצלים מהפסים אתם במלאכתכם לפיכך הכבדתי עליכם לזרזכם: על כן אתם אומרים נלכה נזבחה. שזה התנצלות שאתם רפים שאין לשוב. שאמרו הזבחה אלא כדי להתרפות מן המלאכה: (כב) למה זה שלחתני. אם היו ראוים לזה הפורענות למה גלגלת אותו על ידי: (כג) והצל לא הצלת. את שוטרי ישראל המוכים: (א) עתה תראה. עתה תראה במעשה פרעה המתאמץ להזיק בישראל בשבב עברתו תראה כי ביד חזקה ישלחם שיתאמץ מעולל רעה וינצל להם בכל כחו: וביד חזקה יגרשם מארצו. וכנגד מה שהוסיף עתה את ישראל בכל ארץ מצרים. יתאמץ לגרשם מארצו שלא ישאר בכלה אפילו אחד מהם:

וארא

פירוש רשב"ם

אנו מוכים והרי חטאת עושים עמך. אבל אילו היה חטאת פתח היה פתרונו חטאת של עמך: (כב) וישב משה. אל המקום שהיה מדבר עמו שם: למה הרעתה. בשביל שהוא סמוך (לה"י) (נ"א לעיין) למה הרעתה לעם הזה. ואם תאמר כי נתחייבו בשביל רוב חטאתם ואין ראוי ליגאל. א"כ למה זה שלחתני אם אינן ראוין לגאולה ולהושע: (א) כי ביד חזקה ישלחם. בעל כרחם של ישראל יגרשם לסוף מארצם כדכתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ:

וידבו

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה׃ ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ ה וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם

ואזכר

אונקלוס

ב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵהּ אֲנָא יְיָ: ג וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי וּשְׁמִי יְיָ לָא הוֹדַעִית לְהוֹן: ד וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִּכְנָעַן יָת אַרְעָא תּוֹתָבוּתְהוֹן דְּאִתּוֹתַבוּ בַהּ: ה וְאַף קֳדָמַי שְׁמִיעַ יָת קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מִצְרָאֵי מַפְלְחִין בְּהוֹן וְדַכִּירְנָא

יָת

מסרה ב וידבר, ג'. ג וארא, ל'. ואל יעקב, ל'. באל שדי, ל'. ושמי ה', ל'. נודעתי, [מ"ו]. ד וגם, י"ג ר"פ. הקמתי, ג' מלעיל [ס"ו]. מגוריהם, ב' מ' [ע"פ מ"ש ע"ס וכ"ל ב' ב' מד"מ ודין מ"ו ומ"י]. גרו, [הב' דגושה מ"ש]. ה וגם אני, ב' יען רך לבבך דד"ה. מעבדים, ל' וסי"ק. אתם, [ס"ו].

ת"א וארא אל אברהם עקיד' שער יח עקרי' מג פי"ט. וגם הקמתי סנהדרין צ.

רש"י

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות: באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם הקמתי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי הקמתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי. ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגו' הרי שהבטחתים ולא קיימתי: (ה) וגם אני. כמו שהבטחתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנאקים: אשר מצרים מעבדים אתם

אתם

רמב"ן

(ב) וידבר אלהים אל משה. לשון רש"י דבר אתו משפט על שהקשה לומר ולדבר למה הרעותה לעם הזה. ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני בתמים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות וכו' וארא אל אברהם וגו' באל שדי הבטחתי' הרבה הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי. ושמי ה' לא נודעתי להם לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נודעתי להם שלא נודעתי להם במדה אמתית שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת הדברים שהרי הבטחתים ולא קיימתי' כל אלו דברי הרב. ויראה לפרש שעדיין לא נודע קיום ההבטחה ואע"פ שעדיין לא הגיע הזמן מ"מ לא נודע להם בקיום הבטחתו ועם כל זה לא תקן הלשון שהי' ראוי לומר לא הודעתי להם או שיאמר ושמי ה' לא נודע להם. ואולי לדעתו יאמר ושמי ה' ולא נודעתי להם כלומר שלא נודעתי להם בו. והנכון ל"א פי' כי בי"ת באל שדי מושכת ושיעורו וארא אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם וענין הכתוב כי נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות השמים ולעשות עמם נסים גדולים שלא נתבטל בהם מנהג העולם. ברעב פדה אותם ממות. ובמלחמה מידי חרב. ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה. והם ככל היעודי' שבתורה בברכות ובקללות כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו במעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים יחשבו בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות כי אלה מופתי' וכנגד התולדות וקיום הנפש ודבקה באלהי' הוא דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה אם גומר ה' עלי. והנה אמר האלהים למשה נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות ועוזר לבחירי אבל בשמי של יו"ד ה"א אשר בו נהיה כל הווה לא נודעתי להם לברוא להם חדשות בשנוי התולדות ולכן אמור לבני ישראל אני ה' ותודיע להם פעם אחרת השם הגדול כי בו אני עושה עמהם להפליא וידעו כי אני ה' עושה כל ולדקו כל דברי ר"א בענין הזה אלא שהוא כמתנבא ואינו יודע: והנה גם לדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב ואודע אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם. או שיאמר ובשמי ה' לא נראיתי להם. אבל הוא יתקן בזה כי מפני היות נבואת האבות במראות הלילה אמר בהם וארא. ובעבור היות של משה פנים אל פנים אמר לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך. ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו יאמר אני ה' נראיתי להם באספקלריא של אל שדי כטעם במראה אליו אתודע ואותי אני ה' לא נודעתי להם שלא נסתכלו באספקלריא המאירה שידעו אותי כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים. כי האבות ידעו ה' המיוחד אבל לא נודעו להם בנבואה ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אל"ף דל"ת. או אל"ף דל"ת לבדו. והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין הרפה ונהג עמהם בה. ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול כטעם (ישעי' ס"ג) מוליך לימין משה זרוע תפארתו. וכתיב (שם) כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת. ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי כי התורה בשמו הגדול נתנה. של אנכי ה' אלהיך והוא שכ' (דברים ד') מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וכבר רמזתי פי' מן השמים והקב"ה יגלה עינינו ויראינו נפלאות מתורתו: (ד) וטעם וגם הקמתי את בריתי אתם. גם אני שמעתי. כלומר נראיתי להם באל שדי וגם הקימותי להם הברית ההוא לפני וגם בשמי הגדול שמעתי עתה אני נאקת בני ישראל ואזכר את בריתי אשר הקימותי להם עמדי והמשכיל יבין. ומה שדרשו רבותינו בענין הזה משל על דאבדין ולא משתכחין הרבה פעמים נגלתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הודעתי להם ששמי ה' כשם שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי וכו' ועוד שלא שאלוני מה שמי כשם ששאלת אתה ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמך ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה וגו' ועל זה נאמר וגם הקימותי את בריתי אתם וגו' גם המדרש הזה אינו מתישב אשר במקרא כי הוקשה להם ז"ל למה יזכיר נבואת האבות לנסות מעלתם בנבואתם. ולאמר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לו זה. היה ראוי לומר אני ה' ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וידעתם כי אני ה' המוציא. ולכן ידרשו כי היה הדבור תוכחות למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה להם מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי הם האמינו בי וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם. אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו היה לך לבטוח ברחמים ולהבטיח ישראל בשמי שאעשה עמהם אותות ומופתים.

וגם

ספורנו

(ב) אני ה'. מקיים המציאו' לא ממציאו בלבד אבל גם מקיימו שאין לנמצאות שום ישות וקיום זולתי מה שאני משפיע עליהם כאמרו ואתה מחיה את כלם ומזה יתחייב' שאין לשום נמצא קיום מציאות בלתי רצוני: (ג) וארא. במראה הקודמת לנבואה כענין וירא אליו ה': באל שדי. בצורה שהמצאתי

את

(ב) וידבר ומליל יי עם משה ואמר ליה אנא יי הוא דאתגליתי עלך בגו סניא ואמרית לך אנא יי: (ג) ואתגליתי לאברהם ליצחק וליעקב באל שדי ושמי יי ברם באפי שכינתי לא אתידעית להון:

(ב) ואתגלי בממריה יי על אברהם על יצחק ועל יעקב באלהא שמיא

ושום מימרא דיי לא אודעית להון: (ד) ולחוד אקימית ית קיימי עמהון למתן להום ית ארעא דכנען ית ארע תותבותהון דאיתותבו בה: (ה) ולחוד על קדמי ית אניק בני ישראל דמצראי

בעל הטורים

דליסקם לוד למשה כדפריסינן גבי ויאמן: וארא. לעיל מיניה כתיב יגרשם מארצו וסמיך ליה (ב) וידבר אלהים ללמד שלא היה הדבור עמו בארצו אלא חוץ לכרך: (ג) וארא. ו' ארא שש פעמים כתיב באבות וירא ג' באברהם ב' ביצחק א' ביעקב. אלהים בגימ' הוא דיין שדבר אתו משפט. וארא בגי' יצחק כדאיתא במדרש שיצחק גרם לישראל שיצאו ממצרים. וארא אל אברהם ס"ת אלם שהיו עלמא אלמים ולא הרהרו אחר מדותי. באל שדי וזה אינו אחר אלא אל אברהם ויעקב ולהם נגלה באל שדי ושמע"י מה שנאמר ביצחק והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ונאמר בה באל שדי. ד"א אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' פי' באלו שמי שמות נגלתי להם בשם יו"ד ה"א הנעלמתי לשוכבים בארץ לגמה ובשם אל שדי הנעשה לשוש להפרות ולהרבות כי זה השם הוא על פרים ורבים (ע"ל פ' ויגלם). ב' דיעקב ק' דיצחק מ"ם דאברהם. והוא בק"ם והוא בא"ם ב"ש שדי לכך נגלה להם בזה השם. ותר"ם א' דאברהם י' דיצחק וי' דיעקב עולה כ"ו כמנין השם' הרי השם בר"ת ובס"ת והוא מונה שלשה ה' סביב ליריאיו: (ד) לתת להם את ארץ כנען. לתת עולה ה"י ח"ך רמז לשבע מקדשים שעמדו ט"י ח"ך שנים. אשר גרו בה מנין אשר גרו בה עמדו שבעה עשרים בארץ: (ה) נאקת בא"ם ב"ש עמד"ה בגי' האבות לומר לך שתפלה לנאקה האבות ותפלתם:

יונתן

(ג) בגו סניא. פי' שנתגליתי לך תוך הסנה ומה שקשה לרש"י גם היא מגולה בענין אחר וק"ל: (ג) באפי שכינתי לא אודיעית להון. פי' שאל האבות לא נתגלה פנים בפנים כמו למשה שנתוספו הי' באספקלריא מאירה כמבואר וק"ל. ועיין ברמב"ן עה"כ

אבן עזרא

(ב) וידבר. הכתות אמר ויאמן "הפעם ולא כל הפעם. והכל מודים באלהים שהיתה הנבואה כאשר אפרש עוד. על כן אמר ויאמר אליו אני ה'. לכן אמור לבני ישראל אני "ה'. וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם: (ג) וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת שדי קשה בפירוש. והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן. שאתה "מדבר עמי. והטעם שאמר לעולם די. ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די. רק להיותו תאר כמו. טוב "ושלם. עלי לבני "דדי. והנגיד רב שמואל פי' כי בלשון ערבי אלקאהר. ופירושו מנצח ותקיף. והיו"ד תחת אות ה"הכפל. כיו"ד דליו שוקים "מפסח. וא"כ אשר בזאו "נהרים. וכמוהו כקול "שדי. והיה "שדי בצריך ויפה פירש: ואלה נודעתי מבנין נפעל. ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם. ורבי מריכום אמר כי ושמי ה' "שבועה. כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבועה. והטעם לא נודעתי להם כמו שהודעתי לך. ובו"ו הזה לא מצאנו בלשון הקדש. והנה דקדוקו יש מלות תוספות עליהן ואסרות עמהם גם כן אותיות. כמ"ש ואל אביך "ויעזרך ואת שדי. שהוא ומאת שדי. והנה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי ה' לא נודעתי להם. אמר רב סעדיה הגאון כי חסר באסרתו מלת לבדו. כאילו אמר ובשמי ה' לבדו לא נודעתי להם. רק פעם באל שדי. ופעם בשם ה'. וכמוהו נפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד "שמך כי אם ישראל משתתף עמו. ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד ואין ביניהם הפרש. רק שם שדי הוא תואר. והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר "פירשתי. והנה מצאנו כתוב באברהם אני ה' אשר הוצאתיך מאור "כשדים. וביעקב אני ה' אלהי "אברהם אביך. ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה. ולא דבר רבי ישועה נכונה. כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם. ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם "הפעלם. רק זה הטעם הוא "האמר לא ידעו. ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי. ידענו כי השם ברא ג' עולמות "שהזכרתי. והעולם השפל יקבל כח מעולם "התיכון. כל אחד מתפרדים כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי. אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא "אמצעי. ועל ידי "אמצעי. והכירה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד. אם יש במערכת הככבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע. השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו. וככה אם יש במערכת שיהיה עקר. השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד. על כן אמר חז"ל שהשם אמר "לאברהם צא מאצטגנינות שלך. וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל. ועוד אבאר זה בפרשת "כי תשא. על כן אמר השם לאברהם קודם והרבה את זרעך אני אל "שדי. שפירושו מנצח המערכות העליונות. לא שהמערכה תפסד. רק שידע הדבק בשמו שהשם לו טוב שלא יהיה במערכתו. על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל "רע. שהיה נכון לבא עלי. וזה הוא סוד כל "התורה כאשר אפרש "עוד. והנה האבות לא הגיעו מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים. על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם. והנה משה אמר שני דברים האחד "למה זה שלחתני. והשני והצל לא הצלת את עמך. והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה. ועל הראשון ויאמר אליו אני ה'. והטעם כי על יד האבות נודע שמי "שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי ה' הנכבד בעולם. כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני ה'. והנה שלחתיך להודיע זה השם: (ד) וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת "להם. או "לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען: (ה) וגם. גם עוד שלחתיך בעבור ששמעו ישראל "תאוהם ונאקו

פירוש על אבן עזרא

א(לעיל ד' כ"ט). ב(פסוק ו'). וידעתם וכו' (פסוק ז'). ור"ל הבא שם האלהים מבורכם הוא כאשר מכהיב עולמו בדין. ככה מדע אשר הכל הוא בשם הויה. ג(שופטים ו' י"ז) ופי' די. וכמ"ש שַׁדַּי והשי"ן מורה כמו אשר די. ד(תהלים פ"ו ו'). ה(ירמיה מ' י"ט). ו"השמשו שדד. ה"(משלי כ"ו ז') מעכם דלל. י(ישעיה י"ט ב') שרבו בזה. ח"(יחזקאל א' כ"ד). ט"(איוב כ"ב כ"ה). י וכמ"ם ובשמי ה' כשבעתי. ו"(בראשית מ"ט כ"ה) ע"ש בראב"ע ותפי'. ח(שם ל"ה י"ד). ט(לעיל ג' ט"ו). י(בראשית ט"ו ז'). י"שם כ"ח י"ג). כ"ר"ל השם הנכבד. ל כלומר שנאמר שם הויה ג"כ לפעמים על שם התואר. מ(לעיל ג' ט"ו). נ"ר"ל מעולם האמצעי. ס כמ"ש שהם בלאות לבדו (תהלים ע"ב י"ח). ע"ר"ל לבאות השמים שערכיו עושי רצונו. פ"ר"ל מה שאמר בפ' כי השם כי כל מה שנגזר על האדם כפי מערכת הכוכב מולדו יקראהו. מוץ אם ישמרנו כח עליון מכח הכוכבים. כלומר גדול מכח שיהיה דבק בו אז יוכל מהנגזרות. צ(בראשית י"ז א'). ק(שם מ"ח ט"ז) ר"ל שהיה ראוי לבוא עלי כפי המערכת וזה הכח העליון ש' ר"ל כי סוד כל התורה הוא להורות לנו כל המלות והדרכים לדבקה בשם י"ת וכל זה כדי שנהיה נמלטים מהמערכת. וכמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (תהלים קי"ט קס"ה). ובסוטה (דף כ"א ע"א) א"ר יוסי תורה בין בעדנא דעסיק בה בין בעדנא דלא עסיק בה מגינא ומצלא. ש(להלן ל"ג כ"א) שזהו שאמז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרים התורה. ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל. ש"שכתוב קטנתי מכל החסדים (בראשית ל"ב י"א) ושם פי' ר"ל אני קטן מהכיל הטובות. והשאלה הב' מדוע לא עשיתה עבור כבודך הגדול. *ש"ור"ל אינו תלוי הענין בש"ל רק עבור האבות לגמור שלימותם ושלימות הי' להודיע שמו הגדול. ת"את הברים והבטחתם לאו דוקא להם כאמור שמה אבותיך יהיו בניך (תהלים מ"ה י"ז). א"פי' אשר שאמר אתכם (להלן פס' ח') איך לא קיים דברו כי לא נכנסו יוצאי מצרים באמת לארץ רק בניהם. ע"כ הולרך לפרש להם או לבניהם כי הטעם אחד. **כפי' (לעיל ב' כ"ג). ושין

ספורנו

את המצריים כלו כמבואר בפרשת לך לך: ושמי ה' לא נודעתי להם. ב"ת באל שדי נמשכת לתיבת ושמי. אמר ובשמי ה' לא נודעתי להם באותה המראה ולא שניתי בעדם שום טבע מטבעי הנבראים הנפסדים. ולכן ראוי שאודיע זה לזרעם שלא קבלו זה מאבותם למען הקים אותם לי לעם ובכן אגאלם: (ד) וגם הקמתי את בריתי. והנה שנית לגאולתם היא הברית שכרתי עם אבותם: (ה) וגם אני שמעתי. והנה ג' לגאולתם היא ששמעתי נאקתם ותפלתם בצר להם: ואזכר את בריתי. ובזה נעשו ראויים שאזכור להם בריתי כענין וירא בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו: (ו) לכן אמר לבני ישראל אני ה'. לכל אלה הג' סבות אמור לבני ישראל שאני הוא הנותן המציאות ההוה לכל הנמצאות ובזה הכח אוציאם שאשנה טבע קצתם: והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים

פירוש רשב"ם

(ב) וידבר אלהים אל משה. בארץ מצרים: אני ה'. ושמי מתפרש שיש בידי לקיים הבטחתי: (ג) באל שדי. הבטחתי על העתיד ולא קיימתי עדיין ושמי ה'. כך צריך לפרש. אני נראיתי להם באל שדי. ועיקר שמי ה' הוא. וזה כפל לשון לא נודעתי להם לא נתגליתי להם בעיקר השם

וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ז וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃ ח וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה׃ ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ

יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם

אתקלוס

יָת־קְיָמִי׃ ו בְּכֵן אֱמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוֹק פָּלְחַן מִצְרָאֵי וְאֵשֵׁיזֵב יָתְכוֹן מִפֻּלְחָנְהוֹן וְאֶפְרוֹק יָתְכוֹן בִּדְרָעָא מְרָמָא וּבְדִינִין רַבְרְבִין׃ ז וַאֲקָרֵיב יָתְכוֹן קֳדָמַי לְעַמָּא וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוֹק פָּלְחַן מִצְרָיִם׃ ח וְאַעֵיל יָתְכוֹן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּין יָתַהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ׃ ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מִמְּעִיק רוּחָא וּמִפֻּלְחָנָא דַּהֲוָה קַשְׁיָא עֲלֵיהוֹן׃ י וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יא עוֹל מַלֵּיל לְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ יב וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הָא בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵכְדֵּין יְקַבֵּיל מִנִּי פַרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר מַמְלַל׃ יג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקֵּידִנּוּן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא

מסרה ואזכר, [ס"ו]. בריתי, [מ"י]. ו לכן, י"א פס' בטעם תרכא לזרקא [כ"ל שלין לפניו קדמא כו"ל ס"ו]. והוצאתי, [מ"ו]. סבלת, ב' חד מלא וחד חס' ס"ו. מעבדתם, [ס"ו]. בזרוע, ג' מל' בתור' בליש'. ובשפטים, ל'. גדלים, [כו"ל ס"ו ומ"י]. ז כי, [בשוא ולא בדגש]. כי אני, י' בתרי'. סבלות, ל' ומ"ל [כ"ל מ"ל]. ח נשאתי, י"ט. אתה, [פרין בפסיקא וס"ו]. וליעקב, [בלשנא]. מורשה, ב' [ומ"ז]. ט וידבר משה, פ"ו אנין בספרין. מקצר, ל' [וס']. ומעבדה, ל' וסמך. י לאמר, [כו"ל הלמ"ד דגש בס"פ פ"ס]. יא בא, [ס"ו]. ישלח, ל'. יב הן, ד'. ואיך, ל' וס' הן אני. יג וידבר וכו' אהרן, י"ב. ויצום, ד'. ואל פרעה, ל'.

ת"א ואזכר את ספר הזוהר פ' שמיני. ולקחתי אתכם סנהדרין קיא. המוציא אתכם ברכות לח. והבאתי סנהדרין קיא. ונתתי אתה זבחים קיט.

רש"י

אתם ואזכר. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי: (ו) לכן. על פי אותה השבועה: אמר לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלת. טורח משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה להשבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקצר רוח. כל מי שהוא מיצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברכיה בר' אלעזר והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיה יו) הנני מודיעם בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה'. למדת כשהקב"ה מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע שהוא ה' וכל שכן האמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו (ס"פ סנהדרין קיא) לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: וגם הקמתי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים. וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעותה. ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמי הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו'. לכן אמר לבני ישראל. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש ידרש שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום. (שם ו) ערלה אזנם אטומה משמוע. (שם ט) ערלי לב אטומים מהבין. (חבקוק ב) שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה. (ויקרא יט) וערלתם ערלתו אטמהו וכסוהו איסור שיבדיל בפני אכילתו. (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מי' קל וחומר שבתורה. (ב"ר פ' צ"ב): (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. (ש"ר) צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם: ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם

רמב"ן

תם זה נכון והגון: (ו) והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים. יבטיחם שיוציא אותם מארצם ולא יסבלו עוד כובד משאם והצלתי אתכם מעבודתם שלא יעבדו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד. וגאלתי אתכם כי יעשה בהם שפטים עד שיאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשנו כי פעם נגאלה הענין אמר: וטעם בזרוע נטויה. שמכה ידו נטויה עליהם עד שיגאלם: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם. בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה כי בה נאמר והייתם לי סגולה: וטעם וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. אמר ר"א כי היה בעבדות המסבלות הגדולה למצרים העליונים שיעמדו עוד בגלות. ואין זה מדרך הפשט. רק שיאמר כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה שידעו אותם כל העמים שידעו כי אני ה' העושה אותות ומופתים המפורסמים בעולם ואני אלהיכם. ובעבודתכם עמדתי כי אתם חלק השם: (ח) אשר נשאתי את ידי.

יונתן בן עוזיאל

דמצראי משעבדין יתהון ודכירנא ית קימי: (ו) בכן אימר לבני ישראל אנא הוא יי ואפיק יתכון מגו דחיק פולחן מצראי ואשיזיב יתכון מפולחנהון ואפרוק יתכון בדרע מרמא ובדינין רברבין: (ז) ואקריב יתכון קדמי לעם ואהוי לכון לאלהא ותידעון ארום אנא יי אלהכון דאנפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי: (ח) ואעיל יתכון לארעא דקיימית במימרי למתן יתה לאברהם ליצחק וליעקב ואתן יתה לכון ירותא אנא יי: (ט) ומליל משה

ירושלמי

נרין עם בני ישראל ולא קבילו מן משה מקפידות רוחא ומפולחנא נוכראה קשיא די בידיהון:

[(ט) מקפידות:]

(י) ומליל יי עם משה למימר: (יא) עול מליל עם פרעה מלכא דמצרים ויפטור ית בני ישראל מארעיה: (יב) ומליל משה קדם יי למימר הא בני ישראל לא קבילו מני והיכדין יקבל מני פרעה ואנא קשי ממלל: (יג) ומליל

יי

בעל הטורים

(ו) לכן אמר ג' במסו' לכן אמר לבני ישראל לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום שדורש בסברי כל מה שעשה משה עשה פנחס מה משה נעשה שליח להוציא ישראל ממצרים ופנחס יהיה שליח להוציא ישראל מגלות וכן כל הדברים שעשה משה עשה גם כן פנחס. לכן עולה ק' שאלו בזכות אברהם שהוליד בן למאה ויצחק שמצא מאה שערים ויעקב הוליד תולדותיו מאה שנים ילאו (ר"ל שכשנולד בנימין היה יעקב בן ק' דוקא ושכם). והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ד' לשונות של גאולה כנגד ד' מלכיות והאחרון כתיב ולקחתי כנגד אדום ועל כן כתיב ביה ולקחתי כאדם הלוקח בחזקה שהוא קשה מכולם. והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי בגי' (זה עני) [והעני]. בישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות (של יין): (ח) מורשה ב' במסורה הכא ואידך מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו וכתיב מורשה ולא כתיב ירושה רמז שמורישים ולא יורשים שלא יכנסו לארץ: (ט) מקצר בגי' וי"ו ועולה כמנין ס"ל לומר שלאסף ס"ל שנה ילאו שנאמר ויהי מקץ ארבע מאות שנה ושלשים שנה: (יג) ויצום ד' במסורה ויצום אל בני ישראל ואל פרעה. ואחרי כן נגשו [כל] בני ישראל ויצום את כל אשר דבר

פ'

יונתן

מש"כ: (ט) מקצירות רוחא לפי קשרכום מוכר בדרז"ל ור"ל שכל קטן אין יכול לעבור

רמב"ן

הרימותיה לי ישבע בנפשי לי כמ"ש. ור"א אמר דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע. כמו כי אשא אל שמים ידי. וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע. ועל דרך האמת נשאתי את ידי שהרימותי זרוע עוזי אלי שאתן להם הארץ. וכן כי אשא אל שמים ידי שאשא היד הגדולה אל השמים להיות גם לעולם הזה קיים. ואין וירם ימינו ושמאלו אל השמים מן הענין הזה כי הוא נאמר במלאך לבוש הבדים שנשבע בחי העולם: (ט) מקצר רוח ומעבודה קשה. לא בעבור שלא יאמינו בי"י ובנביאו. רק שלא שמו אוזן לדבריו מקוצר רוח כאדם שתקצר נפשו בעמלו ולא ירצה לחיות רגע בצערו מרעתו. שיהוש לו אחרי כן. וקוצר הרוח הוא שהאדם שלא יערבם פרעה בסרב כאשר אמרו שוטריהם אל משה. ועבודה קשה הוא הדוחק שהיו הנוגשים אצים בהם ולא יפנום לשמוע דבר ולחשוב בו: (י) וידבר י"י אל משה לאמר. אמרו המפרשים כי מלת לאמר בכל התורה לאמר לישראל והטעם שיאמר השם למשה אמור לישראל דברי אלה ובכאן לאמר אל פרעה. והכתוב שאמר אמה אמר אלי לאמר. איננו בא על כגון בדיבור הזה. וכן במקומות רבים שיכתוב וידבר י"י אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. וכן ויאמר י"י אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר. ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר הן גוענו. ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. והיותו כאלו רבים. וכן בסדר הזה וידבר י"י אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר איננו לאמר לאחרים על כן. והנכון בעיני כי מלת לאמר להורות על ביאור הענין בכל מקום. וידבר י"י אל משה לאמירה גמורה לא אמירה מסופקת ולא ברמז דבר. ולכן יתמיד זה בכל התורה כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות. ולכן אמר כן ליעקב אתם אמר השם אלי לאמר באמירה' ברורה שלא אזיק לכם כי לולי כן הייתי עושה עמכם רע. וכן ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר. שהיו אומרים להם כן בפירוש וצועקים להם בגלוי פנים כי התקור לברור הענין פעם מוקדם פעם מאוחר. כמו (ירמי' כ"ג) אומרים אמור למנאצי: (יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי לא עשיתי להם שיהיו דברי נשמעי' להם: ואיך ישמעני פרעה. ועוד כי אני ערל שפתים ואיני הגון שאדבר לפני מלך גדול. ויתכן לפרש שחשב משה אולי כי משפיחותו לא שמעו

אליו

אבן עזרא

ולפעמו אלי: (ו) לכן. כמו שאני **עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ: (ז) ולקחתי. כאשר תקבלו [ב]את התורה על הר סיני: וטעם המוציא אתכם. כי היתה במערכת המחברת [גג]הגדולה למחברים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתבאר לך בפרשה כי תשא: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים מיוצאי [י]מצרים גם בניהם ישבו כהם: וטעם אשר נשאתי את ידי. דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע. כמו כי אשא אל [גג]שמים ידי. וירם [*א]ימינו ושמאלו אל השמים: וטעם אני ה'. שאקיים זה: (ט) וידבר. ולא שמעו. ולא שמו אוזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שהשתדלו עליהם: (י) וידבר לאמר. למשה. כמו דבר אל בני [ד]ישראל ואמרת אליהם: (יא) בוא. אל ארמון [*ה]המלך: (יב) וידבר הן בני ישראל. שהם עמך: לא שמעו אלי. ואיך ישמעני פרעה. שהוא מלך ואינו מעמך. ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו: ואני ערל שפתים. כי נשפט הראשונה השמעתי שמורה את [ה]פי שלא אגשא באות שהוא כבד עלי אולי אכשל לשוני לפניו. ואתה אמרת כי אהרן יהיה [ו]מליץ ביני ובין ישראל: (יג) וידבר. טעם כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרעה כאשר יפרש עוד על כן השתחוו שניהם בדבור: ויצום. ללכת. אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא שמעו אליהם ואין צורך:

אלה

פירוש על אבן עזרא

**ואין פי' לכן אשר אני הוא ה' עבור הענין. רק ההגלה היא עבור שמו הגדול. [ב]ר"ל לשון עבר רק לשון עתיד. [גג]ר"ל כי דבק מבחלי ולדק בגלגל המזלות. ולז הוא לקיום מערכתם לא דבוקה על המהלך הזה. [י]ר"ל אותן שלא הגיעו למספר ד' בעת שלות המרגלים נכנסו לא"י. וגם הבני' ישבו כאבות. [גג](דברים ל"ב מ'). [*א](דניאל י"ב ז') [ד](ויקרא א' ב') וסייך דבור ואמירה על ב"י ככה הדבור ואמירה פה אל פה. [*ה]ר"ל היה ל"ל לך אל פרעה ע"כ אמרה אשר יהיה השפרלם בבית פרעה. [ה]כמ"ש ואנכי [ו]אהיה עם פיך וכו' והוריתי ופי' אשר הדבר (לעיל ד' ט"ז). [ו]ר"ל אתה אמרת כי אהרן יהיה המליץ ביני ובין העם. אך לא אמרת מי יהיה המליץ ביני ובין פרעה. ולפי כך אמר אחר כן וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. כלל הענין כי אהרן יהיה ג"כ

המליץ

ספורנו

מצרים. מיום התחלת המכות יתקיים השעבוד: והצלתי. ביום לאתכם שתלאו מגבולם: וגאלתי. בטביעת המצרים בים כמו שהעיד באמרו ויושע ה' ביום ההוא וגו' כי אחרי מות המשעבדים לא היו עוד עבדים בורחים: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם. במעמד הר סיני: וידעתם. הכירו והתבוננו שכל זה יתאמת כמו וידעתם היום כי לא את בניכם: כי אני ה' אלהיכם המוציא. כי בהיותי אלהיכם משגיח עליכם בפרט ואני המוציא ומבדיל אתה להוציאכם אין ספק שאעשה כל מה שאמרתי: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כאשר תתבוננו בכל זה תהיו ראוים שאביאכם אל הארץ ואתנה לכם: (ט) ולא שמעו אל משה. להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל ית' ויספיק להם לזכות. כענין באבותם. וכן לא תקיים בהם ונתתי אותה לכם. אבל נתנה לבניהם: מקצר רוח. כי לא האמינו את אל רוחם ולא נתנו לב להתבונן: ומעבודה קשה. כי לולא העבודה הקשה היו משימים לב לדברי משה והיו מבינים משמעותיו שראוי לבטוח: (יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי חשב שהיה זה מפני שלא שמו לב לדבר אל פרעה הרע הגורר ולא הביא השליח כל שכן שיעשה זה פרעה שעשה כרצונו והגדיל: ואני ערל שפתים. כי חשב שלא צרף אהרן עמו אלא בדבור כלשון שהיה דברו לעם: (יג) ויצום. מנה אותם לשרים כמו (במדבר כ"ז) ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. (שמואל א' כ"ה) וצוך לנגיד ואולתם: אל בני ישראל. על בני ישראל.

כמו

פירוש רשב"ם

השם אלא באל שדי אבל אליך גליתי עיקר שמי. אהיה. וזכרי ה'. וביסיך אקיים הבטחתי לתת להם את ארץ כנען. ושמי מחובר למעלה כמו שפירשתי. ואלו היה כתוב לא הודעתי להם או היה סובב ושמי ה' לא הודעתי: (ט) ולא שמעו אל משה. עתה אעפ"י שהאמינו מתחלה כדכתיב

ויאמן

מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס שני יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן׃ טז וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם׃ כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃ כג וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־

אונקלוס

דְמִצְרָיִם: יד אִלֵּין רֵישֵׁי בֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי אִלֵּין זַרְעֲיַת רְאוּבֵן: טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן: טז וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי לֵוִי לְתוּלְדָתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין: יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן: יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת מְאָה וּתְלָתִין וּתְלַת שְׁנִין: יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי לְתוּלְדָתְהוֹן: כ וּנְסִיב עַמְרָם יָת יוֹכֶבֶד אֲחַת אֲבוּהִי לֵהּ לְאִנְתּוּ וִילִידַת לֵהּ יָת אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין: כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי: כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי: כג וּנְסִיב אַהֲרֹן יָת אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמִּינָדָב אֲחָתֵהּ דְנַחְשׁוֹן לֵהּ לְאִנְתּוּ וִילִידַת לֵהּ

מסרה לסוליה, [מד"מ] יד בית, [סבית רפס]. בכר, ז' ס' בסר. סמך, [מ"ו]. סלכן, [ס"ו]. משפחת, [ה"ו]. טו משפחת, [ס"ו]. טז שמות, [מ"ו]. לתלדתם, ב' מל"ס. גרשון וקהת, ב' [כ"כ ברי"ו המינור]. יז גבי, ג' ר"פ. למשפחתם, כל סול' ספר במ"ס. יח עמרם וגו', ס' פסוק דמיין במתן ומתחלפין בלתיון. ותברון, [כ"כ ברי"ו הסטור והוליום]. יט מחלי, [ספי"ם, בחוס לבד]. משפחת, [ס"ו]. כ ולח עמם, ב'. כא ונפג, ג'. וזכרי, ג'. כב מישאל, מי"ק וכו"ל דכוי'. וספרי, ג' וסד קספי ומבירי. כג אלישבע, עמינדב, אביהוא, סדה מלא כתיב.

ת"א ויקח עמרם סנהדרין נח. ושני חיי עמרם שבע מגילה יג. ויקח אהרן ב"ב קי.

רש"י

בדבריהם זהו מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה. ודבר הייחוס הפסיק בפרשה שהיה לאמר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתייחסו: (יד) אלה ראשי בית אבתם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן: (בפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנטרם יעקב אביהם לג' שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לומר שחשובים הם): (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ד' מאות שנה שנאמר שכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דודתו. אחות אביו בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון. (ל"נ ק"י)

רמב"ן

אליו כי הוא ערל שפתים ולא יכין לדבר על לבם דברים טובים דברים ניחומים אף כי ידבר לפרעה. וטעם הכתוב הזה כי מתחילה לא צוה אותו שידבר הוא אל פרעה רק אמר ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו והיה אפשר שידברו הזקנים והוא ישתוק. והיה גם עתה שידבר גם אל העם. ואמר לא איש דברים אנכי. והקב"ה השיבו ודבר הוא לך אל העם וכן עשה בבואם מתחלה כמו שאמר וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם. ועתה כאשר נלאה משה לכן אמור לבני ישראל אני ה'. דבר הוא להם בעצמו כאשר צוהו ולא שמעו אליו. וכאשר חזר וצוה אותו לדבר אל פרעה. אמר איך אדבר אליו ואני ערל שפתים. והקב"ה צירף אהרן עמו וצוה שניהם אל בני ישראל שידברו להם כל אשר יצוה ואל פרעה להוציאם מארצו. ורש"י פירש על דבר בני ישראל ועל שליחותו של פרעה ואין צורך: (יג) ויצום אל בני ישראל. פי' רש"י ודבר הייחוס הפסיק בפרשה שהיה לאמר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין ללמדנו היאך נולדו ובמי נתייחסו. וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך. הוא דבר עצמו שאמור כאן בא דבר אל פרעה מלך מצרים. אלא מתוך שהפסיק הענין בשביל ליחסם חזר עליו להתחיל בו. ויאמר משה לפני ה'. היא אמירה שאמורה כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' ונכפל הכתוב בשביל שהפסיק הענין. וכך היא השטה כאדם שאומר נחזור על הראשונות וכן דעת ר"א. ואין כן דעתי אבל כאשר צוה השם את משה לדבר אל בני ישראל לכן אמור לבני ישראל ועשה כן ולא שמעו אליו וחזר וצוה אותו שיבא אל פרעה וישלח אותו לשלחם ולא ענהו הן בני ישראל לא שמעו אלי והקב"ה צוה את שניהם לדבר אל העם ואל פרעה והשיב משה כי שניהם ישתתפו בכל שליחות השם ושניהם יבאו אל בני ישראל ואל פרעה ודי שידבר האחד כי כן דרך כל שני שלוחים שהאחד ידבר והשני ישתוק ומסכים בזה וחזר השם ואמר אליו אני ה' שהגדול לך לבדך לדבר בעצמי שהגדול דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך כי לך יהיו הדבורים כלם לא לאהרן עמך. והוסף עמיתי שליח אל פרעה. אז ענה משה פעם אחרת הן אני ערל שפתים והשם אמר אליו ראה נתתיך אלהים לפרעה כי אתה תבא לפניו

(יג) עם משה ועם אהרן ואזהרינון על בני ישראל ושלחתינון לות פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא דמצרים: (יד) אלין רישי בית אבהתהון בנוי דראובן בוכרא דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אלין ייחוסין דראובן: (טו) ובנוי דשמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול הוא זמרי דאשאיל נפשיה לזנותא הי כבנענאי אלין ייחוסין דשמעון: (טז) ואלין שמהת בנוי דלוי לייחוסיהון גרשון וקהת ומררי ושני חייוי דלוי מאה ותלתין ושבע שנין חייא עד דחמא ית משה וית אהרן פריקיא דישראל: (יז) בנוי דגרשון לבני ושמעי לייחוסיהון: (יח) ובנוי דקהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חייוי דקהת חסידא מאה ותלתין ותלת שנין חייא עד דחמא ית פינחס הוא אליהו כהנא רבא דעתיד למשתלחא לגלותא דישראל בסוף יומיא: (יט) ובנוי דמררי מחלי ומושי אלין ייחוסין דלוי לגניסתהון: (כ) ונסיב עמרם ית יוכבד חביבתיה ליה לאנתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חייוי דעמרם חסידא מאה ותלתין ושבע שנין חייא עד דחמא ית בני רחביא בר גרשום בר משה: (כא) ובנוי דיצהר קרח ונפג וזכרי: (כב) ובנוי דעזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: (כג) ונסיב אהרן ית אלישבע ברת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאנתו וילידת ליה ית

נדב

בעל הטורים

[פי' פסח] ויצום לאמר זה סדבר אמר פעמון בני יהוידע [מ"ב י"א] כשהוליכו בן המלך ויצום לאמר לא יראו אלהים אחרים [מ"ב י"ז] בני מלך אסור בגרסם שמעמידים כשהכנו בהם כלליות. בזכות עשה שנעשה עליה להקב"ה לצוות על בני ישראל ועם לוי דסתם איירי בע"ז השיא דמלך אסור ובצרין עבירות דמים ההיא דיהוידע אלוה להרוג את המלך אף כאן צוה עשה להתרסק מע"ז ומשפיכות דמים:

יונתן

לפלוג ברוסו וממסר לכשם. חתו קולר רום וק"ל: (טו) דאשאיל נפשיה לזנותא והכי איתא במסכת סכות פ' א"ה. ס' שמות יש לו כו' משום על שהשאיל עצמו לעבירה בן כנענים שעשה מעשה כנען: (טז) עד דחמא ית משה וכולי בכאן מיחה גדולה שזה מן המנהג שהרי לוי חם ל"ד שנה לגלות מצרים כי בן מ"ג היה בירידתן למצרים שהרי יוסף ל"ע שנה היה. שבן ל' עמד לפני פרעה ח' שני השובע וב' שני הרעב ולוי גדול קודם יוסף ד' שנים שהרי בתוך ז' שנים נולדו כל השבטים כנודע ומגולה בנפ"ס ושלא מהם ב' שנים מה שנולד לוי שהוא ג' לראובן נמצא שהיה לוי בן מ"ג שהרי היה גדול מיוסף ד' שנה ועם בן קל"ז שהוא ל"ד לגלות מצרים לפי שמיון רד"ו ומשה נולד לזמן ק"ל שנה לגלות מצרים לפי ששנון רד"ו שבן פ' שנים היה בעמדו לפני פרעה בדברו עמו ונוספה שנה ילאו ממצרים נמצא בין מיתת לוי ולידת משה ל"ו שנה והדבר ל"ע לבני איברא לבני קהת מרשה פנחס שתרגומו בפסוק ובנוי דקהת חח לכלותה ג"כ מן הנתגע שהרי אהרן נולד לקכ"ז שנה לגלות מצרים ו.קהת מת לקל"ז ואין אלידם אהרן עד מיתת קהת אלא י' שנה ואיך אפשר כיהיה בלוהו זמן נולד פנחס נכדו של אהרן וזה אפשר לייסב בקלה בדוסק דקהת מיורדי מצרים היה ויכול להיות שהדורות הראשונים היו מולידים לשנים מועטים וכדאיתא במסכת ב"ב פרק יש נוחלין: (כה) הוא אהרן אליה אודיה פי' שהיה נושא לזכיו. ולצונו להודות

עסיס

רמב"ן

עם אהרן ועם משה אשר את אהרן ולא ישמע פרעה דבריך ואהרן בשליחותך ישמעני דבריך כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומוכיח בהם: והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה בשעתו שהיה נום לדבר בעבלת שפתיו. וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם עדם שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם. ורש"י כתב משה מדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות לפי שמתמגר עמי. ואהרן אחיך ימליצנו וישמיענו באזני פרעה ואין זה נכון כלל: (יד) אלה ראשי בית אבותם. לא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתולדותם שלא יראה שיהיה לוי בכור היחס מכאן והולך לכבוד משה. אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא נמנה שלישי והזכיר בבני לוי לתולדותם. כי בראובן ושמעון לא הזכיר רק יורדי מצרים עמהם ובלוי יזכיר תולדותיו ושמותיו ותולדות אבות הבנים ושנותם לכבודם. ועוד כי

אבן עזרא

(יד) אלה ראשי בית אבותם. על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה. והאנשים הם מיורדי מצרים והטעם מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס לראשון. ואלה ארבעה בניו הם יורדי מצרים: (טו) ובני. משפחת אוהד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס: וצחר. הוא זרח: (טז) בני לוי. הזכיר אלה השני שבטים בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי. כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחס משה ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר נולדו הם ירדו מצרים: הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שניו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: (יז) בני גרשון. לא היו לו בנים כי אם שניים: (יח) ובני. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד הבלויים: (יט) ובני מררי. שנים היו בניו ולא יותר. על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם. כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב. גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו: (כא) ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהרים עם משה: (כב) ובני עוזיאל. הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל ואלצפן בתורה. ולא טעם להזכיר בני חברון: (כג) ויקח. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר. והזכיר אחות נחשון בעבור סוד הכהונה.

והזכיר

פירוש על אבן עזרא

שאלין בימו ובין פרעה ותפיכך שהשמו עליהם בדבור. ר"ל ובראשים. ר"ל כי ראשי האבות שהזכרים הם יורדי מצרים. אבל כל האנשים שהזכרים בזאת הפרשה לא היו יורדי מצרים כי שם נולדו. עיין ע"ש (בראשית מ"ו ד'). כי אשר וזרח קרובים בענין לומר שצחר. הסומות למוכום (שופטים ה' י'). בשנים. ר"ל למה כתיב בני גרשון ולא ובני. משה ואהרן. ע"ש סוס. ור"ל כי לא הולידו בני לוי יורדי מצרים רק אלה (ג"ל) ליה ע"ש כי כונה ר"ל למה כתיב אלה. ואלם אלה מורה כי הוא פוקד הראשונים עין רש"י (מגלה מספרים) ע"כ מהרך ר"ל כי אלה אשר מורה פה לא ילדו אלה הנמנים. ובריצו יזד ונפסה. ושמה עלה למעלה יתירה. ר"ל שהלך כבוד לשם כמ"ש ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן וכו' (ויקרא י"ד י"ד). ר"ל שנכנס שכהונה לאהרן בעבור שנדק באשה כמ"ש

ח"ל

ספורנו

כמו אל הסרים לא אכל: ואל פרעה מלך מצרים להוציא. ועל פרעה מלך מצרים שנה אותם לשרים בענין הוצאת ישראל ממצרים באופן שישראל תם פרעם ישמעו על כרחם למשה ולאהרן השמונים עליהם עליו ית': (יד) אלה ראשי בית אבותם. בדין מנה את אלה שרים על ישראל כי הם היו נכבדים מכל האומה וזה כי ראובן בכור ישראל. ולא היו מתלאליו אנשים ראוים להקרא בשם זולתי בניו הנז' שהיו מכלל ע' נפש שבכר מהם כמו שאמר באמר ויעם יוסף וכל אחיו וגו' וכן היה מבני שמעון. אבל לוי שהאריך ימים על כלם גדל גם את בני בניו להבין ולהורות. וכן קהת ועמרם באופן שאלו מהם משה ואהרן ומרים. (כג) ואהרן לקח את אחות נחשון. שהשוב בדורו והוליד כראוי הדור שנכנסו אשר כן לכהנה ואלעזר לקח מבנות פוטיאל שהיה גם כן השוב בדורו והוליד את פנחס שזכה לברית שלום: (כה) אלה ראשי אבות הלוים. באופן שאלה משה ואהרן

הנזכר

פירוש רשב"ם

ויאמן העם שהיו סבורים לנוח מעבודה קשה והנה עתה הכביד עליהם יותר: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מפרש במכילתא אלו שלשה שבטים שגינה אותם יעקב בעת צוואתו ויחסם עתה הכתוב להודיע שחשובים הם. ולפי הפשט עד משה ואהרן הוצרך לייחס כאן עד קרח ובני עוזיאל ופנחס הנזכרים לפנינו בתורה לדעת מי הם הנזכרים לפנינו: (טז) ושני חיי לוי. לפי הפשט שפרשתי בבראשית שכל שטת הדורות הוא מונה עד שני (חייהם) (נ"א חשוביהם) מנח ועד אברהם. ואחר אברהם שנות יצחק ואחריו שנות יעקב ואחריו שנות לוי בנו ואחריו שנות קהת ואחריו שנות עמרם ואחריו שנות משה ואחריו יהושע ושופטים והמלכים וגלות בבל שבעים וגם שנות בית שני בדניאל: (יח) ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל. על שלשה בני קהת עמרם ויצהר ועוזיאל מפרש בניהם. ועל חברון לא פירש. וא"ת כי לא היו לו בנים והלא בחומש הפקודים כתיב ומשפחת החברוני. ולמה לא פירש כאן בני חברון. לפי שאינן נזכרים בתורה לפנינו שמותם אבל אלו שלשה עמרם ויצהר ועזיאל הוזכרו בניהם בתורה. עמרם בשביל אהרן ומשה ומרים. בני יצהר בשביל קרח, דכתיב ויקח קרח בן יצהר וגו'. בני עוזיאל בשביל מישאל ואלצפן, דכתיב ויקרא משה את אלצפן בן עוזיאל (דוד) אהרן: ובני קרח אסיר ואלקנה.

לפי

אִיתָמָר: כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי: כה וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם: כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם: כז הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: ס שלישי כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ: ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה: פ

ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ: ב אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה

ושלח

לה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: כד ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלין זרעית קרח: כה ואלעזר בר אהרן נסיב לה מבנת פוטיאל לה לאנתו וילידת לה ית פינחס אלין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון: כו הוא אהרן ומשה די אמר יי להון אפיקו ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: כז אנון דמללין עם פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן: כח והוה ביומא דמליל יי עם משה בארעא דמצרים: כט ומליל יי עם משה למימר אנא יי מלל עם פרעה מלכא דמצרים ית כל די אנא ממלל עמך: ל ואמר משה קדם יי הא אנא יקיר ממלל ואכדין יקבל מני פרעה: א ואמר יי למשה חזי מניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתרגמנך: ב את תמלל ית כל די אפקדנך ואהרן אחוך ימלל עם

לבא

מסרה כד אסיר, כו"ל מלא במ"א ספר אלאסילא, וכו"ל דגש במ"נ. הקרחי, [הקו"ף דגש]. כה מבנות, [מ"ו]. פוטיאל, ב' [ומד"א]. פינחס, [כל אור' מ"ל]. אבות, [כו"ל דאל"ף ח"ס והוא מ"ו]. הלוים, [כו"ל רפוים הלמד]. למשפחתם, [ח"ו]. כו אהרן, ד' דקדים אהרן למשה. הוציאו, [מד"א]. צבאתם, ד' ח' בליש'. כז להוציא, [מד"א]. משה ואהרן, ב'. כט וידבר, ו' בטעם ר"פ. [ר"ל דרבא סביר]. לאמר, [אל' דגושה]. דבר, [ח"ו וכו"ל דכור']. ל הן אני, ד'. ז א נביאך, [מ"י]. ב אחה, ד' ר"פ באו'. תדבר, [הכי"ו רפי].

ת"א ואלעזר בן אהרן לקח סוטה מג בתרא קט. הוא משה ואהרן מגילה יא

רש"י

קי ע"ד) מכאן למדנו שהנושא אשה צריך לבדוק באחיה: (כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (ב"ב קט): (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה'. (ש"ר פ"א) יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כא': על צבאתם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך. (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא אמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי והנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נשוב על הראשונות: (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל (סימן י') ובלע"ז קורין לו פרידי"גר: (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כמו ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו

ויטעימנו

רמב"ן

כי הם בעצמם חשובי עליון ראויין לספר בהן כאבות העולם: (כג) ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון. כאשר הזכיר אם הנביאים לכבודם ולומר שהיא בת לוי איש צדיק וכמו שנעשה בה נס. כן הזכיר אם הכהונה שהיא מיוחסת מזרע המלוכה אחות הנשיא הגדול והזכיר אמו של פנחס שהוא ג"כ כהן שזכה בה בעצמו. ואם היה זה. הם פוטיאל שם איננו נדרש. מה טעם להזכיר שם אדם לא ידענו מי הוא. ולכן אמרו רבותינו שהוא מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומזרע יתרו שפטם עגלים לעבודה זרה והולך לטעם שזכו בצדקתם בכהונת עולם. ועל דרך הפשט הזה נאמר שהכתובים מזכירים במלכים שמות אמותם ושם אמו מעכה בת אבישלום ושם אמו עזובה בת שלחי וכן כולם. או שהיה פוטיאל נכבד וידוע בדורו והזכירו לטעם ואמר הכתוב מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל כי היו לו בנות רבות והוא דבר מהן האחת. או שלא היתה בתו אבל בת בתו מתייחסת אליו למעלתו ועל כן לא הזכיר שמה: (כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. יתכן לפרש שהכתוב מוסב למעלה אמר ויהי זה שהיו הם המדברים אל פרעה מלך מצרים בעת אשר דבר ה' אל משה בארץ מצרים. כי בעבור שאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים היה נראה שהדבור לשניהם בשוה. ועתה פירש שהיה הדבור למשה והעלוה לשניהם ביוליאום. וזה טעם הפסק כל

הפרשה

ספורנו

שהכל היו לאשי אבות הלוים: (כו) הוא אהרן ומשה. ואלה הנכבדים מכל בית אבותם הם האנשים שבדין ובראוי אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל כי היו ראוים להיות דבריהם נשמעים אצל כל ישראל: על צבאותם. כל קהל עם פרטיו יחדיו: (כז) הם המדברים. הם היו ראוים לדבר לפרעה ולהיות נשמעים אצלו: (כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה. כאשר דבר ה' אל משה שידבר אל פרעה. והוא השיב שלא ישמע אליו פרעה אחר שלוה אותו ואת אהרן לצרים על ישראל ועל פרעה. כאשר הזכיר. באר שלא היה המכוון בהם שום אצל היה שיהיה משה אלהים לפרעה

ואהרן

נָדָב וְיַת אֲבִיהוּא יַת אֶלְעָזָר וְיַת אִיתָמָר: (כד) וּבְנוֹי דְקֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אִלֵּין יִחוּסֵיהּ דְקֹרַח: (כה) וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן נְסִיב לֵיהּ מִבְּרַתּוֹי דְיִתְרוֹ הוּא פּוּטִיאֵל לֵיהּ לְאִנְתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת פִּנְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְיִחוּסֵיהוֹן: (כו) אִידוּ אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דַאֲמַר יְיָ לְהוֹן הַנְפִּיקוּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן: (כז) הִינוּן דִמְמַלְלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְהַנְפָּקָא יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה נְבִיָּא וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא: (כח) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה אַהֲרֹן מָצִית אוּדְנֵיהּ וְשָׁמַע מָה דְמַלִּיל עִמֵּיהּ: (כט) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא הוּא יְיָ מַלִּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יַת כָּל דַאֲנָא מְמַלִּיל עִמָּךְ: (ל) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא קְשֵׁי מַמְלַל אֶכְדֵין יְקַבֵּיל מִנִּי פַּרְעֹה: (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמָא אַנְתְּ מִסְתְּפֵי חֲמֵי דִכְבָר שַׁוִּיתָךְ דְחִילָא לְפַרְעֹה כְּאִילּוּ אֱלָהָא דִילֵיהּ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵא נְבִיָּא דִילָךְ: (ב) אַנְתְּ תְּמַלִּיל לְאַהֲרֹן יַת

בעל הטורים

(כד) אסיר ב' אסיר ואלקנה. להוציא ממשגב אסיר (ישעיה מ"ב) וזהו שאמרו על בני קרח שמקום נתבצר להם בגיהנם והו להוציא ממשגב אסיר: (ל) הן אני ד' דסמיכי הבא ואידך הן אני כפיך לאל (איוב ל"ג) הן אני נשארתי לבדי (ישעיה מ"ט) ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש (שם נ"ו) משה אמר הן אני ערל שפתים והקב"ה א"ל הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך כי אהיה עם פיך והוריתיך וכן ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש אל יאמר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר יגעת בה' שיש בידו

יונתן

שהיה השאר נמוך לבד וכדאיתא בפרקי דר"א ... ולפיכך היו דבריו של משה נעשים כמו לפי שהיה מדבר היה אהרן מרכין אזניו לשמוע בלחישה וכו': (א) מתחלה שהיה פירות משיירא ולאחר מכן אמר הקב"ה למה אתה מתיירא ממנו כי אדרבה כבר עשיתי שהוא

רמב"ן

הפרשה: (ג) ואני אקשה את לב פרעה. אמרו במדרש רבה נגלה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין חמס שהעבידם בעבודה קשה. ועוד שם כי אני הכבדתי את לבו. אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה. אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינין. אלא אם ללצים הוא יליץ מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. כך פרעה הרשע כיון ששגר הקב"ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך. והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל. אם השם הקשה את לבו מה פשעו. ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים ולפי מעשיו הראשונים נדון. והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו כי לא נאמר בהן. רק ויחזק לב פרעה. ויכבד פרעה את לבו. הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם. אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות. לא לעשות רצון בוראו ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו כענין הכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו'. ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם יודיע למשה העתיד להעשות. בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. אם כן ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותותי. כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה'. כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו:

בלהטיהם

אבן עזרא

והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני [א]קרח לא מתו. ושמואל הנביא היה מבני [ב]קרח: (כה) ואלעזר. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם. אע"כ מדקדק הסברא. פוטיאל היה מבני [*ב]ישראל ולא ידענו טעם פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן. ולולי [צ]נכתב מעשה משה לא היינו יודעין למה נקרא כן: (כו) הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים. ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם [ק]צאת משה: (כז) הם. עתה שעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פני' אל פנים וגם אל הערפל אשר שם השם. ולא כן אהרן. והכתוב מעיד לא כן [ר]עבדי משה. ואהרן אמר לו [ש]בעמים בי אדוני. על כן לא תמצא בכל התורה משלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן. וככה בנביאים וככה בכתובים. ואין משנה מתלת ואלה תולדות [ת]אהרן ומשה. גם ותלד לו את [*ת]אהרן ואת משה. כי כאשר נולדו הזכירם. והעד תולדות גם ותלד: (כח) ויהי. יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה [א]דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם. כי כן. ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. וזה שדבר לו אני ה' דבר אל פרעה. וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי [ב]המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכה אליו. אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן. כי דעתו רחבה מדעתנו: (כט) וידבר ה'. טעם פי' ענין וידבר ה' אל משה ואל אהרן. והוא בא דבר אל פרעה מלך מצרים: (א) ויאמר ה'. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. הטיב השם כאלה נתתיך אלהים לפרעה: ויאמר. טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך חסר אלהים. והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו. והאומרים כי נביא מגזרת [*ג]ניב שפתים. איננו נכון כי שורש ניב [בב]משתנים לפי דעת חכמי צרפת. ומעלותי השע"ן לפי [ג]דעת חכמי ספרד. ושרש נביא שלם אותיות [ד]והעד נביאים. [ה]ויתנבאו. כי האל"ף שרש. ועוד כי ניב שפתים כמו פרי. כי הוא [ו]מגזרת תנובה. עוד [ז]ינובון בשיבה. והעד הנאמן. וכינו [ח]נבזה אכלו. ועוד מה טעם השב אשת האיש כי [ט]נביא הוא. רק פירושו הוא נביא שמגלה לו סודי. כדרך כי אם גלה [י]סודו אל עבדיו הנביאים. והוא [כ]ישמענו עלי ע"כ ויתפלל [*ל]בעדך וחיה: (ב) אתה תדבר. אל אהרן: את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה. ואע"פ שלא הכיר אהרן בכל

פירוש על אבן עזרא

ר"ל בב"ק (דף ק"י ע"א) ועיין ת"ס (להלן כ"ח ה'). ועיין ברא"מ והפי' שמלת שילה (בראשית מ"ט י'). [ב](במדבר כ"ו י"א). [ג]כמבואר (בד"ה א' ו' מפסוק י"ח עד כ"ג). [*ב]אולי סובר ר"א כפי דעת חז"ל אשר ילא אלים פוטיאל מגזע יוסף וג"כ מגזע יתרו. [צ]כי מן השם ששיהו (לעיל ב' י"ד) ע"כ אין ראיה לחז"ל. [ק]עיין (לעיל ד' י"ב). [ר](במדבר י"ב ז'). [ש]בשמעים. אל יחר אף אדוני (לעיל ל"ב כ"ב) בי אדוני (במדבר י"ב י"א). [ת](שם ג' א'). [*ת](שם כ"ו נ"ט). [א]ר"ל למה לא דבק. ר"ל לכתוב הפסק עם הקודה בסוף עליוני בחומש שהם". כדי לדבק פסוק כ"ח עם הבאים אחריו. כי על בעל הפסקות אין לתמוה. שמסתמא ידע לו טעם למה עשה כן וכו'. [ב](דברים ב' ט"ז). [*ג](ישעיה נ"ז י"ט). [בב]הוא שרשים נב' אותיות וניב שרשו נב. [ג]שאין שרש מחום מב' אותיות. הנה ניב שרשו נוב מו"ן עין הפועל נעלם במבטא. [ד](במדבר י"א כ"ט). [ה](שם פסוק כ"ה). [ו](ישעיה כ"ז ו'). [ז](תהלים צ"ב ט"ו). [ח](מלאכי א' י"ב). [ט](בראשית כ' ז'). [י](עמוס ג' ז'). [כ]ר"ל כמו שמגעגע והוא כמו המטטא לפני המקום (תענית כ"ג ע"א) וכ"כ פי' לו המענג וכו' (ישעיה נ"ח י"ד). [*ל](בראשית כ' ז').

דברים

פירוש רשב"ם

לפי שכתוב לפנינו ובני קרח לא מתו. ובני אהרן. ע"ש שכתוב ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא. ואלעזר בן אהרן וגו'. בשביל פנחס אלעזר. אבל בבני איתמר לא פירש כאן שא"צ להזכירן לפנינו בתורה: (כו) הוא אהרן ומשה אהרן זה שאמור שנולד לפני משה. ומשה זה ואהרן. הם אשר אמר ה' להם. הם המדברים וגו' הוא משה שאצל הדבור היה הוא תחלה ואהרן אחריו. ואצל הלידות מקדים אהרן למשה ולענין הדבור מקדים משה לאהרן: (ל) ואיך ישמע אלי פרעה. פרשה זו היא פרשה שלמעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' אבל למעלה קיצר דבריו עד שיפרש אלה ראשי בית אבותם לדעת מי הם משה ואהרן בדברם אל פרעה: (א) נביאך. דברן תחתיך: (ב) וישלח שיאמר לו

וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ג וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ פ רביעי

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃ י וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃ יא וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי

מצרים

אתקלוס

פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵהּ׃ ג וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ד וְלָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת מְחַת גְּבוּרְתִי בְּמִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת חֵילַי יָת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין׃ ה וְיִדְּעוּן מִצְרַיִם אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אָרִים יָת מְחַת גְּבוּרְתִי עַל מִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃ ו וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבָדוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם פַּרְעֹה׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר׃ ט אֲרֵי יְמַלֵּל לְוָתְכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימַר הָבוּ לְכוֹן אָתָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יָת חוּטְרָךְ וּרְמִי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי לְתַנִּינָא׃ י וְעָאל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַעֲבָדוּ כֵּן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וּרְמָא אַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא׃ יא וּקְרָא אַף פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחָרָשַׁיָּא וַעֲבָדוּ אַף אִנּוּן

חרשי

מסרה ושלח, ל', דמטמין ביה [ר"ל מוקים בו הסופרים לכתוב וישלח]. ג אקשה, ל'. והרביתי, [מ"י בר מן יו"ד דסוף תיבותא]. את אתתי, ל' [סה"ם וכו"ל רסו']. מופתי, ב' מלא כתוב מפסו'. ד ולא ישמע, ל'. אלכם, ו' ס"ו בסו'. והוצאתי, [כו"ל מ"ל]. צבאתי, ל' חסר. את עמי וכו', ב'. בשפטים, ל' וחד ובשפטים גדלים. גדלים, [כו"ל ס"ו מ"י]. ה בנטתי, ל' וס'. את בני ישראל, [מוקפין]. מתוכם, [מ"ו]. ו אתם, [ס"ו]. ז ומשה, סד מן ז' ל"פ. ואהרן, [סס' בטוכם]. ח ויאמר ה' וכו' ו'. ט אלכם, ל' ס' בסו'. מופת, [כו"ל מ"ו]. יפי לפנין, ל' סר מן ס' ליט' ן' בסוף תיבותא [כה"ן דגושה ומ"י]. י ויהי לתנין, ל'. יא ולמכשפים, ב'. חרטומי, ב'.

ת"א והוצאתי את צבאתי שבועות לה.

רש"י

ויטעימנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתרים כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות ע"א לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על האומות ע"א כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר אף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: (עיין ברא"ם שמוכיח כאן דכל המתחיל בלכתך לשוב עד אחר חמשי בידך והכל מפיל פ' שמות בפסוק בלכתך לשוב פ"ט): (ד) את ידי. יד ממש להכות בהם: (ט) מופת. אות להודיע שיש צרך (צורך) במי ששלחכם: (י) לתנין. נחש: (יא) בלהטיהם.

בלחשיהן

רמב"ן

(יא) בלהטיהם. אמרו רבותינו שהם מעשה שדים וע"י מלאכי חבלה הם נעשים. והמלה מגזרת את ליטם. לכבס חלכי השדים. והענין כי הם נעשים על ידי לוהטים מלאכי אש מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב. כענין ויגל ה' את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש. ואולי יקראו כן המלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שדים. ועוד אפרש בעזרת השם. אבל בלטיהם אמר שהם שדים. והמלה נגזרת ממלת לט. דברו אל דוד בלט. כי השדים בלאים בלט. כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נתפש וזהו שאמר לחכמים ולמכשפים כי חכמי ההשבעות ואסיפת השדים היו לחשיהם וקמיעם. וחרטומי מצרים יכלו את שניהם. ולא ידענו גזרת המלה. ואמר ר"א כי היא לשון מצרי או לשון כשדי כי לא מצאנו כן בדברי הנביאים. והקרוב כדברי רש"י שהיא מלה ארמית מורכבת. חרטמי. הנחרים בעצמות כי מדע הוא כי רוב האומות

בעצמות

ספורנו

ואהרן יהיה לו למתרגם ומליץ: (ג) ואני אקשה. כמו שהיות אלא ספק בתשובת רשעים ולא במיתתם כאמרו חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה. אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו וזה להשיב את המצרים בתשובה בהודיע להם גדלו וטובו באותות ובמופתים כאמרו בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ועם זה תהיה הכונה שישראל יראו וייראו כאמרו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר. ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלא ספק לא ע"ל תשובה והכנעה לאל ית' שיתנחם מרעתו מורד אף על פי שהכיר גדלו וטובו. אלא ע"ל היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות. כמו שהגידו עבדיו באמרם הטרם תדע כי אבדה מצרים. וזאת לא היתה תשובה כלל אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל ית' ולשוב אליו בתשובה שלמה לא היה לו מזה שום מונע. והנה אמר האל ית' ואני אקשה את לב פרעה שיתאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל. למען שיתי אותותי אלה בקרבו. שמהם יכירו גדלי וטובי וישובו המצרים באיזו תשוב' אמתית: ולמען תספר. (לקמן י' ב') וידעתם אתה ישראל ההולך בגלותם: באזני בנך. (שם) להודיע שכל אלה יפעל האל עם נכר להשיבו אליו וזה כשיתפשטו במעשיהם בא עליהם איום פורענות: (ד) ולא ישמע אליכם פרעה. לא קודם ההקשאה גם לא אחרי כן עם ראותו רבוי האותות והמופתים: ולכן אעשה בהם שפטים והם מכת בכורות ומניעת מצרים בים סוף שפטים' בלבד היו ע"ל ענש להם מדה כנגד מדה אבל שאר המכות היו אותות ומופתים להשיבם בתשובה כאמרו בזאת תדע כי אני ה'. בעבור תדע כי אני ה' בקרב הארץ. למען תדע כי לה' הארץ. למען שיתי אותותי אלה בקרבו. ולמען תספר. וידעתם. אתה ישראל

והמצרים

יונתן בן עוזיאל

יַת כָּל דְּאִיפַּקְדִינָךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּיל לְפַרְעֹה וְיִפְטוֹר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: (ג) וַאֲנָא אַקְשֵׁי יַת יִצְרָא דְּלִבָּא דְּפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יַת אָתְוָתַי וְיַת תִּמְהַיי בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: (ד) וְלָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאִיתֵּי בְּהוֹן גִּרָּין דִּקְטוֹל וְאִתֵּן מַחַת גְּבוּרַת יְדִי בְּמִצְרַיִם וְאַפֵּיק יַת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין: (ה) וְיִנְדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרוּם אֲנָא הוּא יְיָ כַּד אָרִים יַת מַחַת גְּבוּרְתִי עַל מִצְרַיִם וְאַנְפֵּיק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מִבֵּינֵיהוֹן: (ו) וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הֵיכְמָא דְּפַקִּיד יְיָ יַתְהוֹן הֵיכְדֵין עֲבָדוּ: (ז) וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלַת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם פַּרְעֹה: (ח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר: (ט) אֲרוּם יְמַלֵּל עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימַר הָבוּ לְכוֹן תִּמְהָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יַת חוּטְרָךְ וּטְלוֹק יָתֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵא לְחִיוֵי חוּרְמָן אֲרוּם עֲתִידִין כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא לְמִשְׁמַע קָל צִוְחַתְהוֹן דְּמִצְרַיִם בְּתַבְרוּתִי יַתְהוֹן הֵיכְמָא דִּשְׁמַעוּ כָּל בִּרְיָתָא יַת קָל צִוְחַת חִוְיָא כַּד אִיתְעַרְטִיל מִן שֵׁירוּיָא: (י) וְעָאל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוַת פַּרְעֹה וַעֲבַדוּ הֵיכְדֵין הֵיכְמָא דְּפַקִּיד יְיָ וּטְלַק אַהֲרֹן יַת חוּטְרֵיהּ קֳדָם מֵיחְמֵי פַּרְעֹה וְקֳדָם מֵיחְמֵי עַבְדוֹי וַהֲוָה לְחוּרְמָנָא:

[(י) וּטְלַק קֳדָם פַּרְעֹה:]

(יא) וּקְרָא לְחוּד פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחַרָשַׁיָּא וַעֲבָדוּ לְחוּד הִינוּן יַנִּיס וְיַמְבְּרֵיס

הרשו

בעל הטורים

בידו לגאולתו כאשר הלא וילדה ליון: (ג) ואני אקשה ועליו נאמר עם עקש תתפתל עקש בגימ' מלך מצרים: (ט) והשלך לפני פרעה יהי לתנין. ולא אמר ויהי אלא אמר שהשליך אותו אמור למטה יהי תנין כדי שיתמה פרעה שעל פי הדבור יהיה לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ורמז לו כשם שזה הוא תנין וחזר להיות עץ כך יחזור פרעה להיות עפר כמו שהיה ומולעה:

מעפר

יונתן

שהוא יפייס מנך כי נסמך אלהים: (ד) ומיגרי. לשון מגברם. גירין מילים בל עוז: (ט) אלהם עתידין וכו' עד סוף הפסוק ונראה דק"ל מה הי' הפלא הגם שנהפך לנחש אלא כדי לרמז שישמעו קול לעקתו כמו ששמעו קול הנחש כשקללו שמלאכים את ידיו ורגליו הלך קולו מסוף העולם ועד סופו כדאיתא בבראשית רבה ועיין ב"ר בראשית פ"ו: (יא) ינים וימברים כודע בספר הזוהר שהם תלמידי בלעם ועיין

ג"כ

אבן עזרא

בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידעה כי לעולם יסרו בלו: (ג) ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם והשם בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על תורתו. או לחסר מעלתו. וזה אפרש בפרשת כי תשא. ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי. ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות. ולא דבר נכונה: (ד) ונתתי את ידי מכתי. כי ביד היא כדרך בני אדם: וטעם צבאותי. כמו שהם המלאכים לצבאות יי' בשמים. כך הם ישראל בארץ: (ה) וידעו. כבר הזכיר ר' יהודה המדקדק הראשון ההפרש שיש בין וידעו ובין וידעו. כי הקמץ בקמץ גדול הוא שפל עבר. כמו שמעו. והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט. והקמץ בקמץ קטן והיו"ד סימן לעתיד כמו וישמרו. והנה הנעלם בין היו"ד והדל"ת פתח היו"ד שהוא שרש. והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שידעו שמו הנכבד בעולם: (ו) ויעש משה ואהרן. טעם כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות. ואחר כן יפרש כל אות ואות: (ז) ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה. כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן. ואל יתלה על לבך כי משה לא שמש. בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם. כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה. והנה על ידם יגעו הצדיקים בעולם הבא. וכל הנביאים הם נביאי שכבות או עמודות: (ח) ויאמר יי'. השם לבעבור שהיה כי ידע השם כי נתעלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי'. ועתה יבקש מופת: (ט) קח את מטך. הוא מטה משה שנתנו לו. והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך. וכתוב וירם במטה ויך את המים. והנה הודיענו בפסוקות הבי"ת שהוא המטה הידוע. שאמר לו קח את מטך. ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור: (י) ויבא משה. גם זה מופת. שהמטה היה לתנין ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש. ויש אומר כי זה הוא תנין: (יא) ויקרא פרעה לחכמים. חכמי המזלות: ולמכשפים. מעשים דבר התולדות למראה העין: והחרטומים. הם היודעים סוד התולדות. וחכמת רביעית. אולי לשון מצרים הוא. או לשון כשדים. כי לא מצאנוהו בכל המקרא רק בדברי הנהם. והפריש הכתוב בין מעשה מטה שהיה לאות שנהפך התנים לתנין. ובין מעשה החרטומים על כן כתוב בלהטיהם. והמלה משלישית. מגזרת להט החרב. הממונים לוהטים. ולהט לוהטים היום הבא. והוא כמו בדיקות ואם

עינים

פירוש על אבן עזרא

°(דברים ה' כ"ו). כבר כתבתי למעלה כי בהמדבק האדם בשם ית' יוסיף על טובתו ויחסר מרעתו שהיתה מאותם עליו מצד מערכתו. והראב"ע ז"ל כתב (להלן ל"ג כ"א) כי מאשר הוא בידו. טעם ויחזק ה'. אינו אלא שאין כן בטבעו ומערכת מולדו. והשכל שנטע השם בלבו נגבר על הכל. ול"כ הוא עלמו הוא המכביד מאשר בידו הדבר. וכן כתב בס' ולהמקן כי טורח על המעשים והמטעים גזרת השם. וכל הנפלאים מאז שמים כחם ותולדותם בפי המערכת העליונה גם הטבעים לאמה. וכן כי המורכבים וכן בכי מנוערם יום יום ועם עם כי לעולם יחיה שמי. כאשר פי' בעל ס' יצירה. והמלקים יקבלו מהכללים כפי תולדתם. ובעבור כח הכללים יוכלו לשמור ממנו בתולדתם. וזה הוא הטעם ויחזק ה'. אם לב כראמם ובמקום אשר ויכבד את לבו הוא ועבדיו והכל אמת. ע"כ אמר ידעתי ה' כי לאדם דרכו. ואמר למה תתענו ה' מדרכיך. וממה אמר ובחרת בחיים. ואמר שהשם לא ימנע טוב הוא להולכים בתמים ובתורה. אמר כלשון בני אדם מי יתן ע"כ. וזהו שאמר בפסוק מי יתן וכו'. **ודעתו ז"ל שהמעשים והמטעים הם כפי המערכה כי כחות הנפלאים על פיהם חסו הטעם ויחזק ה'. אבל מאשר שהאדם יכול לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או לחסר מרעתו והוא לא רצה. הנה הוא החטא אם עלמו (ועיי' בתשובה פרקים להרמב"ם ז"ל פרק ח' ועיי' רמב"ם ז"ל הל' תשובה פרק ששי). (ג"ל) אם כי המזל מכביד לב האדם לגנוב או לשפוך דם ומכ"ז נענש העובר. כי בידו ע"פ הבחירה לשמור. וכן פרעה נכנע ע"י המכות כמו הקב"ה קושי הלב כמו המזל אשר מכריח האדם. ומכ"ז בידו לשמור. כלאמר פי' לעיל כי הקב"ה הוא טוב ואשר נעשה ע"י פרעה כאשר נשרבו המופתים שילמדו בהם. יר"ל להכות ביד. וידעו בקמץ גדול. ותיו וידעו בקמץ קטן שהוא בירי. כמו וישמרו שבדמו שמר והיו"ד מאותיות איתן. ער"ל יו"ד איתן במלה וידעו נקוד בירי שמוכך אחריו יו"ד משורש ידע הנעלם נמכתב. °כמ"ש כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך וכו'. **ככה פי' הרמב"ם במו"נ כי בפסוק הנבואה מהזקנים בעת זקנתם חוץ ממשה ואהרן. ואולי הטעם כי אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור וכו' ובעת הזוקן נחלש הגוף חלש. ‡(תהלים צ"ט ז') ושם פי' כי בעמוד ענן וכו' גם אל משה ואהרן. הוכל אות וזוהי נעשה ע"י שניהם. לכן אמר לשניהם. ʳ(פסוק י"ט). ‡(פסוק כ') ושם כתוב בשפה. **(לקמן י"ז ה') כ"ל כי מצאנו כתוב שהשם אמר למשה ומטך אשר הכית בו את היאור. ומשה לא הכה רק אהרן הכה ואמר ומטך. הנה זה לעד כי במטה משה היה. ת"ר"ל חכמי הטבע. ‡ר"ל גם ד' אותיות חרטום. ‡ר"ל מלת מלאכה אולפי כאן ובספר דניאל (ב' י') בגם חרטם ואשף. וכתב הרלב"ג ז"ל בפירוש דניאל החרטומים הם חכמי התולדות היודעים העקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלהט. וכן כתוב בחרטומי מצרים. והאשפים: הם הרואים. והמכשפים הם העושים בידם האותות. והכשדים הם חכמי המזלות. והגזרין הם בעלי הקסמים שהולכים לקראת נחשים וכו'. ‡גם אלה אותיות להט. ʳ(בראשית ג' כ"ד). *ד(תהלים פ"ז ה') **(מלאכי

ג'

ספורנו

והמצרים וגם שהסכיפם ביום לעשות באופן שהכשלהם במצרים יכירו וידעו כאמרו וידעו מצרים כי אני ה': (ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה' אותם. בכל דבור ודבור שמרו זה הסדר המצוה שהיה משה מדבר קודם כמו שליח מהאל ית' ואחר כך היה אהרן מתרגם: בן עשו. לא הוסיפו ולא גרעו: (ז) ומשה בן שמונים שנה. ועם כל זקנתם השכימו והזדרזו לרצון קונם. כי אמנם מי שהגיע לשמונים גם בימי' הכם כבר עבר ימי הפיכם והגיע לגבורות כמו שהעיד בתפלתו באמרו ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו': (ט) תנו לכם מופת. המופת הוא להורות על גודל המשלח ושלוחי לשמוע בקולו אמנם האות הוא עדות לשליח. לפיכך עשה אותות לעיני עם ישראל שלא היה ספק אצלם על גודל המשלח ויכלתו. אבל היה על השליח אם הוא שליח אמת. אבל פרעה שהיה מסופק על המשלח או מכחישו באמרו לא ידעתי את ה' שאל מופת לאמת גודל המשלח באופן שיורה

שראוי

פירוש רשב״ם

לו אהרן שישלח בני ישראל מארצו: (ה) וידעו מצרים כי אני ה'. אדון ומושל שעד עתה יאמרו לא ידעתי את ה':

ויחזק

מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם

חרשי מצרים בלחשיהון כן: יב ורמו גבר חוטריה והוו לתנינין ובלע חוטרא דאהרן ית חוטריהון: יג ואתתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: יד ואמר יי למשה אתיקר (נ״א יקיר) לבא דפרעה סריב לשלחא עמא: טו איזיל לות פרעה בצפרא הא נפיק למיא ותתעתד לקדמותיה על כיף נהרא וחוטרא דאתהפיך לחויא תסב בידך: טז ותימר ליה יי אלהא דיהודאי שלחני לותך למימר שלח ית עמי ויפלחון קדמי במדברא והא לא קבילתא עד כען: יז כדנן אמר יי בדא תדע ארי אנא יי הא אנא מחי בחוטרא די בידי על מיא די בנהרא ויתהפכון לדמא: יח ונוני די בנהרא תמות ויסרי נהרא וילאון מצראי למשתי מיא מן נהרא: יט ואמר יי למשה אמר לאהרן סב חוטרך וארים ידך על מיא דמצרים על נהריהון על אריתיהון ועל אגמיהון ועל כל בית כנישות מימיהון ויהון דמא ויהי דמא בכל ארעא דמצרים ובמני אעא ובמני אבנא: כ ועבדו כן משה ואהרן כמא דפקיד יי וארים בחוטרא ומחא ית מיא די בנהרא לעיני פרעה ולעיני עבדוהי ואתהפיכו כל מיא די בנהרא לדמא: כא ונוני די בנהרא מיתו וסרי נהרא ולא יכילו מצראי למשתי מיא מן נהרא

מסרה בלהטיהם, ל׳. יב וישליכו, ד׳ מ״י. לתנינם, ב׳ חסר יו״ד בסרא. מטתם, ב׳ סד מ״ל ודין ס׳. יג אלהם, [ס״ן]. יד מאן, כו״ל ס״י. לשלח, ל׳ דמטעין בי׳ [ר״ל דל״ל לשלח את]. טו ילא, ב׳ חסר בטפ׳ [נ״ל ב׳]. המימה, ל׳. ודין מן אליו, [ברביע]. אלהי העברים, ס׳. ויעבדני, [ס״ו]. יז מכה, ס׳. על המים, ד׳. ונהפכו, [סה״ל בסגול]. יח והדגה, ב׳. ונלאו, ל׳. לשתות, [מ״ו]. יט ויאמר ס׳, י״ב בטעם בטפ׳ [נ״ל י״ס]. ונטה ידך, פ״ו ס׳ את. מימי, ג׳. נהרתם, ד׳ ס׳ בלים׳. יאריהם, [ס״ו ומ״י]. מימיהם, ח״ל ב׳ יודי״ן. ויהיו, י״ס כפי [ר״ל כוח״ו בשו״ם]. והיה, [מלמ״ל מדין כפ״ם]. כ וירם, ס׳: ולעיני, ד׳. כא והדגה, ב׳. מתה, [נפרין מטעין כי הוא טבר מל״ע]. ויבאש, ב׳ בספרם. לשתות, כו״ל מ״ו במ״ד.

ת״א בלהטיהם סנהדרין סז. ויבלע מטה שבת לח. ונצבת לקראתו על זבחים קב. והדגה אשר נדרים נא.

רש״י

בלהטיהם. בלחישה ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשית ג) להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע״י לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. (שבת צז) מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן: (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות י״ח) כי כבד ממך הדבר: (טו) הנה יצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (ש״ר): (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה שנאמר כה אמר ה׳ כחצות הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות: (יט) אמר אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרתם. הם נהרות המושכים כמין נהרות שלנו: יאריהם. הם בריכות עשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס עולה מיאוריו ומתמלאים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קוולת מים שאין נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנ״ק: בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים.

רמב״ן

בעלמות מהיה או שעלמות היות כענין שהזכירו בידעוני: (טז) והנה לא שמעת עד כה. בעבור שזאת מכה ומעתה יש להכותו אמר לו כי רצונו גרם לו להביא עליו עונש שלא שמע למצות בוראו והכה פרעה לא היה אומר להם בדיבור שלא ישמע ולא יפלא. רק בפעם הראשון שאמר לא ידעתי את ה׳ וגם את ישראל לא אשלח. ולא היה גוער בהם רק מודיע דבריהם ומותק כי יספר עמהם מעט ממנו לפניו מופת התנין ובלע מטותם. אך במכות הראשונות מנסה את החרטומים לעשות בהם כלומר שהם עושים כמוהו. והנה הוא יכול ומתחזק. חם פעם ויחזק לב פרעה (כ) וירם במטה ויך את המים. הסרים ונטה ידו על ארץ מצרים כנגד כל הרוחות ואח״כ הכה פעם אחר ביאור לעיני פרעה ונהפכו כל המים שביאור

חרשין דבמצרים בלחשי קוסמיהון היכדין: (יב) וטלקון אינש חוטריה והוו לחורמנין ומן יד אתהפיכו למהוי כמן שירויא ובלע חוטרא דאהרן ית חוטריהון: (יג) ואיתקף יצרא דלבא דפרעה ולא קביל מנהון היכמא דמליל יי: (יד) ואמר יי למשה איתקף יצרא דלבא דפרעה מסרב למפטור ית עמא: (טו) איזל לות פרעה בצפרא הא נפיק למנטור קוסמין עלוי מיא הי כמגושא ותתעתד לקדמותיה על גיף נהרא וברם חוטרא דאהרן דאיתהפיך לחיוי תיסב בידך:

[(טו) לסתקודדה עלסיא:]

(טז) ותימר ליה יי אלהא דיהודאי שדרני לותך למימר פטור ית עמי ויפלחון קדמי במדברא והא לא קבילת עד כדון: (יז) כדנא אמר יי בדא

סימנא תנדע ארום אנא יי הא אנא מחי בחוטרא דבידי על מוי די בנהרא ויתהפכון לאדמא: (יח) ונוני דבנהרא ימותון ויסרי נהרא וישתלהון מצראי למשתי מוי מן נהרא: (יט) ואמר יי למשה אימר לאהרן סב חוטרך וארים ידך על מוי דמצראי על נהריהון על ביציריהון על שיקייהון ועל כל בית כנישות מימיהון ויהון דמא בכל ארעא דמצרים ובמאני אעא ובמאני אבנא:

[(יט) ובעצים ובאבנים:]

(כ) ועבדו היכדין משה ואהרן די כמא דפקיד יי וארים בחוטרא ומחא ית מוי דבנהרא לעיני פרעה ולעיני עבדוי ואיתהפיכו כל מוי דבנהרא לאדמא: (כא) ונוני די בנהרא מיתו וסרי נהרא ולא יכילו מצראי למשתי מוי

בעל הטורים

(יג) ממסס. ב' הכא ולידך ומטה אהרן בתוך מטותם ליהא במדרש שגם כמטמס קרס בלע מטה אהרן את מטותם והשבוליהו אז חזר ובלעם ולכך לא הוליאו פרס וע"כ כתיב ויולא מטה גלס כל המעת ספר לפיו שבלעם: (טו) והנה לא שמעת עד כה כה אמר ה' כחלום פלילה. כה בא"ם ב"ס ל"ך וב"ס ל"ך פולה ל"א וכל כך מכות לקו. במלרים מ' ועל הים כ' והו מכות לו לא השמע עד שתלקה כמנין כה כה וחזו שנאמר לך סכה ופני יערים כמנין לך לך: (יח) על המים ד' במקורם הכא ולידך ויסתו שם על המים. בדם הלפור השמועה על פני המים. והשמע זרחה על המים וילכו וגו' את המים אדומים כדם (מ"ב ג') וזו שאמרו רז"ל לריך שיתן מים כדי שיפלא הדם ירכב במים ותהו וילכו וגו' המים אדומים כדם שיהא כלפא במים ההדם הדם נעכב היאור וכן נכלה הדם במים ונזכות המלוה שנעשו במים מלאו י"ב מינות מים: (כא) ויבאש. ב' ויבאש היאור וירם תולעים ויבאש מלמד שגם

יונתן

ג"כ במדבר כ"ב: (טו) הי כלמגושא מיכה מכשף: הכי ליתא במ"ק מ' ולאו מגלמין פרעה

אבן עזרא

עוברת ואלה היה אחות עינים: (יב) וישליכו. זה אלא מי שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא נמלאו. וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה. ור' ישועה אמר כי אחר השב. בלע מטותם וזה פלא גדול: (יג) ויחזק. מעלמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן: (יד) ויאמר כבד. פועל עבר. כמו כי זקן יצחק. לו יחפץ ה'. כאשר אהב: והיה קמץ קטן תחת ה"ס מאן מסוף פורס. שלא ידגש הה"לף הסוף אחריו. כמו חרף נפשו: (טו) לך אל פרעה בבקר. מנהג מלך מצרים עד היום ללאת בחמה ולכן כי אז יגדל היאור להיות כמה מעלות עלה. ולוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעם האות שהוא מכת היאור לפני פרעה. וטעם לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה. ויתכוון אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מלגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם: (טז) ואמרת. אמור לו ככה כי זאת תחלה המכות אם לא תשמע. כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה: (יז) כה. הטלים ידבר על פי השולח. ואמר דרך קלרה כי משה אמר מלת שלוחו. וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי. ואמר אשר בידי ולא על פי שביד אהרן היה. כי שניהם שוים ומשתתפים בלוח: (יח) והדגה. שם מין כולל לכל שורץ במים. ונלאו. מבנין נפעל. מגזרת לאה. כטעם לא יכלו: (יט) ויאמר. לפי דעתי השם כי אהרן נטה בידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הכרוסות בעבור מלרים לחסוף כל נהר בארץ מלרים והשעם בכל גבולות מלרים: ומלת מימי מצרים. כלל. והפרש על נהרותם. ואגם היאור. רק היאור והנהרות אחרים בארץ מלרים. כי הדם היה בכל ארלם: ועל יאוריהם. לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם. מים מקובלים מעלמם ממי המטר: ומקוה מימיהם. הם המעיינים. והבארות. והבורות. ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים. ומים מרים כמו הים. על כן כתוב הקורא למי הים. והנה שכם מי הירדן יכרתון: ומלת מים כאשר היא סמוכה אל היתן המדבר לעולם היא כפולה. כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים. כי לא יתכן לומר מימו ומימה. ומלאנו מי על לשון יחיד. כי מי נדה לא זורק: ושעם ובעצים ובאבנים. המים שהיו בכלים עץ או בכיור הכנענים מאבן: (כ) ויעשו. הזכיר מכת היאור ולא השם לסזכיר

פירוש על אבן עזרא

ב' י"ט). הלסיום מטה עץ יבש. יזקן יצחק (בראשית כ"ז ט'). יחפץ ה' (שופטים י"ג כ"ג). כאשר אהב (בראשית כ"ז יו"ד). חרף נפשו (שופטים ה' י"ח) שבכין מיקד הוא דגש ולאור להיות מאן חרף. ולפי שאותיות אהחע"ר בלפי מוכשרת לקבל דגש. בלא נקודם הדגש להסתבר עם המירק ונעשה לידי מאן חרף. פי' כי אין מספר יודע במלרים אבל יתגבר מימי היאור במדת אב והמים עולים ומכסים את ארץ מלרים מתלך משם עשר יום ועומדים שמים על פני כל הארץ בשני חדשים הללה. ואז שבגע הארץ מים. ובעת שכרון המים יתרעו ובאמלב היאור ים אי אחד ובתוך הלאי ים עמוד מאבן על שים עשוי בחכמה המחוס לדעת כמה מעלות יעלה היאור. ולוכך העמוד היא י"ב אמות וכל אמה נקראת מעלה וכשיעלה היאור עד שיתכסה כל העמוד במים. ידעו כי כבה היאור את כל ארץ מלרים. ואם עלה שם מעלות ידעו כי עלה היאור במלי מלכות מלרים וכן בכל מעלה ומעלה. ובתחלה היה העמוד הנ"ל מגולה והיו הכל יודעים כמה מעלות עלה היאור. אך בעבור כי יש עניים שיעלה היאור ממש וימאן לבא העם. ע"כ בנה המלך. מגדול אחד סביבות העמוד ושם עליו שומרים שלא יכניסו את העם לבוא שמה. והשומרים מודיעם למלך כמה מעלות עלה היאור בעמוד. ואסר שעלה למעלה ילא המלך מארמונו עשה אשה יבנה והולך לראות את היאור במעלות העמוד. פי' כי יש להקשות מאחר שהמכה היתה מלא השם כי כך כתיב אמרי הכוח ה' את היאור. והכאה אהרן במעשהו אינו עולה כלום למה לוהו להכות במטה. וכן פי' כ"ח (לעיל ג' ע"ו לוס קטן ש' ובשם הגאון ע"ם) והתשובה היא מה שאמר קם את משך כי היה לבראות הכרוסים שהשם עשה בשבילו עד שיאמינו בו ואיו כי הוא שליח השם. וע"כ לוהו להרים המטה ולהכות את היאור ולא ללורך אחר. רק מופת. לר"ל הכתוב אח"כ (פסוק כ"א וכ"ד). ואין מעם ונלאו כמו נלאה להשיבה אל פיו (משלי כ"ו ט"ו) שהוא לואה מחמת עללות. ואם ירלה יכול לשתות. רק הוא כפל לשון במ"ש כמו לא יכלו ומלה לשתות פי' עם הפעולה אשר עשו להשיג מים לשתות שמע"כ לא השיגו. ר"ל כי הלוי נטה ידך הוא למוסל. א"ו הוא לוי אשר יטה ידו על הרבע רוחות וכו'. ר"ל דעת הגאון כי מימי הכפול כפול ר"ל מים מתוקים ומים מרים. ומי. שאינו כפול ר"ל מרים כמו הים. והנה שכם ומי הירדן שהם לשון רבים והנם מתוקים. (שמות ט' ט'). (יהושע ג' י"ג) לשון רבים. מימיו. מימה, לשון יחיד. כ"א מימיו. מימיה לשון רבים. (במדבר י"ט י"ג) לשון יחיד הרי מלת מי על יחיד ורבים.

ספורנו

הכלאי לשמוע בקולו ולהיות נמנע מהיות דבר אחד בעלמו אות ומופת ביחס לאנשים מתפלפים: (יב) ויהיו לתנינים. על תבנית ותמונת תנינים אבל לא בתנועתם: ויבלע מטה אהרן את מטותם. שיראו שהאל ית' לבדו הוא הנותן נשמה ורוח ולא היה כח בחרטומים לתת תנועה בתנינים: (יד) כבד לב פרעה. אף על פי שראה ההבדל בין התנועה שבעשיתם אותם ובין מעשה הכשפים: (טו) נהפך לנחש. גם בתנועתו כאמרו ויבלע וכן למעלה וינס משה מפניו: (יז) בזאת תדע כי אני ה'. שאשנה טבע דבר בלתי נפסד והוא היאור: (יח) והדגה אשר ביאור תמות. לא תספר בו טבת המים עם מלאות הדם אבל תהיה בו לורת הדם בעלמותו ובמלאותו ולהיכך תמות הדגה: ונלאו מצרים. לספור מקיומ' היאור מים לשתות

פירוש רשב"ם

(יג) ויחזק לב פרעה. לומר כי גם אהרן במכשפות עשה: (יד) כבד. מכבד פרעה את לבו כאשר פירשתי למעלה. כי מתיבות התלוים בגוף האדם יאמר וישמן. ויכבד. וישפל. ויזקן. ויחכם. ובהם יאמר בלשעבר זקן כבד שמן ושח. ושפל רום אנשים. כולם לשון פעל: (טו) הנה יוצא המימה. כדרך השרים לטייל בבקר ולרכוב אנה ואנה: (יז) בזאת תדע כי אני ה'. שהרי אמרת לא ידעתי את ה': (יח) ונלאו כבר פירשתיו בפרשת לוט. שכל ונלאו כפל לשון שלא לא יוכלו אנו"י ב"ל: (כ) לעיני פרעה. וזהו כבודו של משה. שאהרן שלוחו הי' מרים במטה ומכה בו תדיר: (כא) מתה. טעמו למעלה שהוא לשעבר. אבל מתה אנכי להבא טעמו למטה: ומתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר

הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: כב וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת: כד וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר: כה וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה אֶת־הַיְאֹר: פ

כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי: כז וְאִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים: כח וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ: כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים:

ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ

ליהוה

אונקלוס

והוה דמא בכל ארעא דמצרים: כב ועבדו כן חרשי מצרים בלחשיהון ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: כג ואתפני פרעה ועאל לביתיה ולא שוי לביה אף לדא: כד וחפרו כל מצראי סחרנות נהרא מיא למשתי ארי לא יכילו למשתי ממיא דנהרא: כה ואשתלים שבעת יומין בתר דמחא יי ית נהרא: כו ואמר יי למשה עול לות פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: כז ואם סריב את לשלחא הא אנא מחי ית כל תחומך בערדעניא: כח וירבי נהרא ערדעניא ויסקון ויעלון בביתך ובאדרון בית משכבך ועל ערסך ובבית עבדיך ובעמך ובתנורך ובאצותך: כט ובך ובעמך ובכל עבדיך יסקון ערדעניא: א ואמר יי למשה אמר לאהרן ארים ית ידך בחטרך על נהריא על אריתיא ועל אגמיא ואסיק ית ערדעניא על ארעא דמצרים: ב וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצראי וסליקת ערדעניא וחפת ית ארעא דמצרים: ג ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו ית ערדעניא על ארעא דמצרים: ד וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלו קדם יי ויעדי ערדעניא מני ומעמי

ואשלח

מסרה כב בלטיהם, ג'. ויחזק, ט"ו. אלהם, [ס"י]. כג ויפן, [ס"ע ס"ן]. שת, ד'. לזאת. ג'. כד ויחפרו, ג'. סביבות, [ס"י וס"ן]. לשתות, סד מן ל' ס"ו. כה וימלא, ו'. הכות, [ס"ו]. כו בא, [ס"ו]. כז ואם מאן, ג'. נגף, [ס"ו]. גבולך, ג' ס"ל בלור. בצפרדעים, לד"י כפה וגפי' לפנים בפ"ס]. כח ושרץ, ל'. ובחדר, ג'. ובתנוריך, [ד"ס]. ובמשארותיך, ל' וס"ל [ד"ס]. כט ובכה, [ס"ל פ' בפוף פיסוק]. ובעמך, [במלרע סופ"ו]. ח אין כאן פיסקא. א ויאמר, ד' בסופס בנקפס. הנהרות, ד' ס' בלים'. היארים, [ס"ו וס"י]. ואמר, ג' ובלפיל, ס"ה בסופר [סוף כ"ב כפיפם]. ב עיצי ד'. הצפרדע, ל' וחנם סלדי"ק [וס"ס בלא מלרע]. ד העתירו, [ס"י]. ויסר, ג' כפי. ומעמי, ג'. ואשלחה, ג'. ויזבחו, ג'.

ת"א בלטיהם סנהדרין סז. ועלו ובאו בביתך פסחים נג. ובכה ובעמך סוטה יא. ותעל הצפרדע סנהדרין סז.

רש"י

מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלאט ובחשאי. (סנהדרין סז) ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן. (מנחות פה) תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם (ש"ר): (כו) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף: נגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן (שמות כא) ונגפו אשה הרה אינו מיתה. וכן (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם. (תהלים צא) פן תגוף באבן רגלך (משלי ג) ורגלך לא תגוף: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואחר כך בבתי עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו ומשם התחילה הפורענות (סוטה יא ש"ר): (כט) ובכה ובעמך. (סנהדרין סז) בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: (ב) ותעל הצפרדע. (ש"ר) צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו י"ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן ותהי הכנם הכינים

פדולייר"ש

רמב"ן

שהיאור לדם לעיניו והיה הדם עוד בכל ארץ מצרים ובדי האבנים אמר כי הזכיר מכת היאור ולא פסק להזכיר נטיית ידו על כל ארץ מצרים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין וגם לזה של דם ויותר נכון גם לזאת שהיתה מכה והיה לו לירא מן חסים בו יד השם עמהם. ופסוק וימלא שבעת ימים קשור בעליון וימלא בזה שבעת ימים שחפרו מצרים סביבות היאור ולא יכלו לשתות ממימי היאור עד מלאת שבעת ימים אחרי הכהם

ספורנו

לשתות כאשר ויחפרו כל מצרים סביבות היאור: (כג) ולא שת לבו גם לזאת. לענין ההבדל אשר היה גם בזאת בין פעל האלהי לפעל החרטמים החלשה

יונתן בן עוזיאל

מוי מן נהרא והות מחת דמא בכל ארעא דמצרים: (כב) ועבדו היכדין איצטגניני מצרים בלחשיהון והפיכו מן מיא דגשן לאדמא ואיתקף יצרא דלבא דפרעה ולא קביל מנהון היכמא דמליל יי: (כג) ואתפני פרעה ועאל לביתיה ולא שוי לביה לחוד למחתא דא: (כד) וחפרו מצראי חזרנות נהרא מוי למשתי ולא אשכחו צלילן ארום לא יכילו למשתי מן מוי דבנהרא: (כה) ושלימו שובעא יומין מן בתר דמחא יי ית נהרא ומבתר כן אסי מימרא דיי ית נהרא: (כו) ואמר יי למשה עול לות פרעה ותימר ליה כדנא אמר יי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (כז) ואין מסרב אנת למפטור הא אנא מחי ית כל תחומך בעורדעניא: (כח) וירבי נהרא עורדעניא ויסקון ויעלון בביתך ובקיטון בי דמכך ועילוי דרגשך ובבית עבדך ובעמך

ירושלמי

ובתנורך ובאצוותך: (כט) ובגופך ובגופי עמך ובכל עבדך יתסלקון עורדעניא: (א) ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית ידך בחוטרך על נהריא על ביציא ועל שיקיא ואסיק ית עורדעניא על ארעא דמצרים:

[(א) ביציא:]

(ב) וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצרים וסליקת מחת עורדעניא וחפת ית ארעא דמצרים ברם משה לא אלקי ית מיא לא בארמא ולא בעורדעניא מן בגלל דהוות ליה בהון שיזבותא בזמן דשלקת יתיה אמיה בנהרא: (ג) ועבדו היכדין איצטגניניא בלחשיהון ואסיקו ית עורדעניא על ארעא דמצרים: (ד) וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלון קדם יי ויעדי עורדעניא

מני

בעל הטורים

שנה ביאור גדלו פולטים שנבלע בהם: (כח) ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך הקדים עבדיך לעם ובפר שני בפוע ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו שמאל דכתלקו בגופן כדדרשינן שהיה שהיו מקרקרין בגופן לא לקו הוא והשם שמלה שהיו בשלה כדכתיב ויאמר אל עמו ואח"כ בעבדיו אבל כשעלו כככתו שמלה בביתו ובבית עבדיו ואח"כ בעמו: (כט) ובכה ב' ובכה ובעמך. כי בכה אהרן גדול (ס"ע ד"ע) מלמד שבאו בתוך הצפרדעים נזהרים. ואידך בכה חסידי (תלים קמה) שלא"ב שאינו פרעה שלא היו הצפרדעים ליכנס בקב"ה בלקחו מאכם: (א) ונטה ב' בנהרות הכא ואידך ונטה אותם על ספר. כדאיתא בב"ק דאמרים מה כלו סכנים מישאל ועזריה שמסרו עצמן לשריפה נשאו ק"ו לעצמן מצפרדעים שמסרו עצמן לאיסור על קדוש השם ועל כן נעלו כדכתיב ויעשו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות אבל לא מהתנורים אבל שמה ולכך שנאמר בהם יבן לא השמנם כי לסקדישי ולא נשאו ק"ו מצפרדעים שמו ולא זכו ליכנס לארץ: (ד) ויזבחו. ב', במסורה ויזבחו לה' ויזבחו זבחי תודה ד' לריכין להודות וא' מהם יוצא מבית האסורים:

יונתן

פרעה שהיה ביומי משה לאנגוטא היה: (ב) ברם משה לא אלקי וכו' וכן כתב לקמן גבי כנים כ"ה ע"ש ועיין ברש"י שכתב הטעם למה לא נלקה ע"י משה כאן הרבים כזה ונס לכם וממנו מגלה ומבין גם במהרי"ל כתב טעם על זה בשם מהר"ש והוא שאין דרך שיבואה כן א' (כ"ש) ע"י אדם א' ורואה מאליהם וכו' וע"ש בשלהי הספר:

היקסנדרי

ולעבדיך

אבן עזרא

להזכיר נטיה ידו על כל מימי מצרים: (כב) ויעשו כן. אלה בלטיהם מגזרת. ופירוש באוזן בלאט. כדברי אשר העלומים מן העין. ואין המלה שפת ה' כי הה"א איננה מאותיות השרש באלעט המלה. ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם. איך עשו החרטומים מים והפכום. והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ. והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם. ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן למעשיהם. כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיו בכל גבול מצרים אלא היה רואה אותם. ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק זוחלים תמיד ומים אסורים בכלים. ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים. והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי. וזה היה רמז אשר עד שבא פרעה אל ביתו: (כג) ויפן. טעם גם לזאת. כי הזכיר במעלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: (כד) ויחפרו. רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם ובלכתו ביד הישראלי. אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה. ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה כוללת המצרים והעבריים. כי אחר הכתוב ונגפנו. ואלה השלש טעם היזקו. רק מכת הערוב שהיתה קשה. השם הפריש בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם. ולא כן הנסיון. ולא נאמרה כי הם יוצאים מהמצרים וכאשר אמרו המצרים כן אמרו העבריים: (כה) וימלא. הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות: (כו) ויאמר בא אל פרעה. עם אהרן אחיך. ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי: (כז) ואם. מלת מאן תאר יוצא. כמו וסבה אני את המדים: וחיבה נגף. כמו ענישה. וכן כתיב והצפרדע והשחיתם. והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים. ורבים אמרו שהוא מין דג כמנהג במצרים ויקרא בלשון ערב אלתמסאח. ויוצא מן היאור וטורף בני אדם. ואחרים אמרו כי הם הצפרדעים בדוגמי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע: (כח) ושרץ היאר. פועל יוצא. כמו ישרצו המים: טעם ועלו. כי הנכנס לעולם שפל מן העיר: (כט) ובכה ובעמך. אמר ישא בעבור שהכתוב אמר ובכה ובעמך רמז כי גם נפשו יעלו בגבד ולא בגבד ישראל. ואין זו ראיה כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל: (א) ויאמר נטה ידך. על כוחות המים. והנה הצפרדעים יעלו מהיאורים ומהנהרות ומהאגמים. ולא מכל מקום מים: (ב) ויט. הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יעלו לעולת הצפרדעים מרבע כנפות ידו: (ג) ויעשו. במים מועטים. ע"כ ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם. ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו להסירם: (ד) ויקרא.

אמר

פירוש על אבן עזרא

[illegible]

ספורנו

שפעולת האל ית' היתה שנוי בטבע היאור אשר הוא כלו בלתי נפסד והפך אותו לטבע דם אשר עד שמתו בו הדגים ופעולת החרטומים היה שנוי בדבר נפסד ואולי בלחשים מינים: (ג) ויעלו את הצפרדעים. אבל לא יכלו להוליך אותם. כי אין לאל ידם להסיר בריה מתנועתה הטבעית: (ד) העתירו אל ה'. כי באמת שם לבו והבין שפעולת האל ית' על פעולת החרטומים:

למתי

פירוש רשב"ם

לשעבר: (כג) גם לזאת. שכבר ויחזק לב פרעה מעצמו וגם עתה נחזק מאליו. אבל בצפרדע שכתיב והכבד את לבו שהוא עצמו נתכוון להכביד את לבו. לכן כתוב בפרשת ערוב ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת שהרי כבר הכביד את לבו פעם אחרת: (כה) שבעת ימים. קץ היה מכת היאור: (כו) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא היה מתרה. וכן כל הסדר (בכל שלשה מכות אינו מתרה) בדם ובצפרדע התרה בכנים לא התרה בערוב ובדבר התרה. בשחין לא התרה. בברד התראה בארבה התרה בחשך לא התרה: (כז) נגף. מכה:

התראה

לַיהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי | אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה׃ ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת׃ י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃ יא וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃

ויאמרו

אונקלוס

ואשלח ית עמא וידבחון קדם יי׃ ה ואמר משה לפרעה שאל לך גבורא הב לי זמן לאמתי ואצלי עלך ועל עבדיך ועל עמך לשיצאה עורדעניא מנך ומבתיך לחוד בנהרא תשתארן׃ ו ואמר למחר ואמר כפתגמך בדיל דתדע ארי לית כיי אלהנא׃ ז ויעדון עורדעניא מנך ומבתיך ומעבדיך ומעמך לחוד בנהרא ישתארן׃ ח ונפק משה ואהרן מלות פרעה וצלי משה קדם יי על עסק עורדעניא די שוי לפרעה׃ ט ועבד יי כפתגמא דמשה ומיתו עורדעניא מן בתיא מן דרתא ומן חקלתא׃ י וכנשו יתהון דגורין דגורין וסריאו על ארעא׃ יא וחזא פרעה ארי הות רוחתא ויתיקר ית לבה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי׃ יב ואמר יי למשה אמר לאהרן ארים ית חטרך ומחא ית עפרא דארעא ויהא לקלמתא בכל ארעא דמצרים׃ יג ועבדו כן וארים אהרן ית ידה בחטרה ומחא ית עפרא דארעא והות קלמתא באנשא ובבעירא כל עפרא דארעא הות קלמתא בכל ארעא דמצרים׃ יד ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באנשא ובבעירא׃

ואמרו

מסרה ה התפאר, ל׳. למתי, ל׳. אעתיר, [מ״י]. ולעבדיך, ג׳. ולעמך, [היא מלה זכה ומלא״ו בעניה]. להכרית, [פ״י]. ו למחר, ה׳. כיי׳, ד׳. ז וסרו, [מלרע מלא בתהגג]. ומבתיך, [הבי״ם במונח]. ומעמך, ל׳. ח משה ואהרן, ב׳. ט וימתו, [מ״ל פ״ז]. מן, ד׳ ספרי ליה בהון מן מן ומן. החצרת, ד״ם [בליש׳]. השדת, ל׳ ספר [וכל עתרא דכות׳ כ״ל בליש׳] במ״א. י ויצברו, ל׳. חמרם חמרם, [מכריאן ס״י]. יא הרוחה, ל׳ מלהם, [פ״י]. יב ויאמר יי׳, ד׳ במעם זקף בספ׳. והך, ב׳. לכנם, ל׳ פ׳. [דס׳] יג במטהו, [הב׳ כפי אמר לה״ר נגד דעת הרמ״ה]. כל עפר, ד׳ סגירין וכל. יד בלטיהם, ג׳ ס״פ׳. הכנים, ל׳. ולא יכלו, ב׳ [ס״ו ותבולא לנגם האחרם] הכנם, ב׳..

רש״י

פדולי״לא בלע״ז. ואף ושאר הצפרדע גרינולי״יא בלע״ז: (ה) התפאר עלי. כמו (ישעי׳ י׳) היתפאר הגרזן על החוצב בו מתגדל לומר אני גדול ממך ונפ״יר בלע״ז. וכן התפאר עלי התגדל להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי. אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאי זה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו תפלה והרביתי לשון הפעיל כך יאמר העתירו והעתרתי ואף לכלם העתרתם עלי דבריכם (יחזקאל לה) הרביתם: (ו) ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: (ח) ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר: (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין: (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע. וכן והכות את מואב ושאול לו באלהים הכה ופצוע: כאשר דבר ה׳. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמר אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרמש פדולי״לא בלע״ז: (יד) להוציא את הכנים. לבראותם (ל״א ולהוציאם) ממקום אחר:

ולא

רמב״ן

הסכלה: (ה) למתי אעתיר לך. כתב רש״י אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשיו שנא׳ למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו ועל דרך הפשט נראה שתפלתו היו קודם המכות כי כתוב ויצעק משה אל יי׳ וגו׳ ויעש יי׳ ואין כתוב ויעש יי׳ ממחרת ואין לומר לתי״ו למתי רפויה שהתפלל מיד כי הוא כמו מתי. ורבו המדייקין הבאים ככה למחר יהיה האות הזה. למן היום אשר יצאת מארץ מצרים (שמו׳ ט׳ ד׳) עד למנחת הערב (דה״ב ב׳ י״א) כמו שאחד לאמו׳ שמה ורבים ככה: ועטם להכרית הצפרדעים. רמז למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההיא והכריתי לאשכב ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים לאמר כי מיד שיתפלל ימותו כולם שלא יהיה עוד פעם שימותו אלה ויבואו אחרים מן היאור רק תמות המכה לגמרי ואע״פ שתשאר הנה ביאור וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד: (ו) ויאמר למחר. ידוע כי מנהג כל האדם לבקש שתסור לעתו מיד ופי׳ בזה הגאון רב שמואל בן חפני שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת סורה ולכן אומר אליו התפאר עלי בזה שאומר לו עתה להכריתם מיד ועל כן האריך למחר והנכון בעיני כי בעבור שאמר למתי אעתיר לך חשב פרעה כי בקש זמן ועל כן נתן לו זמן קצר ויאמר למחר ומשה ענה לו כדבריך כן יהיה כי אחרי שלא בקשת שיסורו מיד לא יסורו עד למחר: (יד) ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים. אמר ויעשו כן שהכו בעפר הארץ ואמרו בהבעת השדים

ועמו

מִנִּי וּמִן עַמָּא וְאַפְטוֹר יַת עַמָּא וְיִדְבְּחוּן נִיכְסַת חַגָּא קֳדָם יְיָ: (ה) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה שַׁבַּח נַפְשָׁךְ בְּגִינִי לְאֵימַת דְּאַנְתְּ בָּעֵי אִיצְלֵי עֲלָךְ וְעַל עַבְדָּךְ וְעַל עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה עוּרְדְּעַנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ לְחוּד מַה דִּבְנַהְרָא יִשְׁתַּיְירוּן:

נ(ה) הַב סִימָן וְאִיתְרַחַק עֲלָךְ עַד אֵימַת אַצְלֵי עֲלָךְ:נ

(ו) וַאֲמַר לִמְחַר וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ מִן בְּגַלַל דְּתִנְדַּע אֲרוּם לֵית כַּיְיָ אֱלָהָנָא: (ז) וְיִעְדּוֹן עוּרְדְּעַנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ וּמִן עַבְדָּךְ וּמִן עַמָּךְ לְחוּד מַה דִּבְנַהְרָא יִשְׁתַּיְירוּן: (ח) וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּוַת פַּרְעֹה וְצַלֵּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק עוּרְדְּעַנַיָּא דְּשַׁוִּי לְפַרְעֹה: (ט) וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְּמֹשֶׁה וּמִיתוּ עוּרְדְּעַנַיָּא מִן בָּתַּיָּא וּמִן דָּרָתָא וּמִן חַקְלָא: (י) וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן כּוֹתַּן כּוֹתַּן וּסְרִיאַת אַרְעָא:

נ(י) כּוֹתַּן כּוֹתַּן:נ

(יא) וַחֲמָא פַּרְעֹה אֲרוּם הֲוָה רְוַחְתָּא לְעָקְתֵיהּ וְיַקַּר יַת לִבֵּיהּ וְלָא קַבֵּל מִנְּהוֹן הֵיכְמָא דְּמַלֵּיל יְיָ: (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן אֲרִים יַת חוּטְרָךְ וּמְחֵי יַת עַפְרָא דְּאַרְעָא וִיהֵי לְקַלְמֵי בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם בְּרַם עַל יְדָךְ לֵית אֶפְשַׁר לְמִלְקֵי אַרְעָא דְּבָהּ הֲוַת לָךְ שֵׁיזָבוּתָא כַּד קְטַלְתָּא יַת מִצְרָאֵי וְקַבִּילְתֵּיהּ: (יג) וַעֲבַדוּ הֵיכְדֵין וַאֲרִים אַהֲרֹן יַת יְדֵיהּ בְּחוּטְרֵיהּ וּמְחָא יַת עַפְרָא דְּאַרְעָא וַהֲוַת מַחַת קַלְמֵי בְּבִשְׂרָא דְּאִינְשָׁא וּדְבְעִירָא כָּל עַפְרָא דְּאַרְעָא אִיתְהַפֵּיךְ לְמֶהֱוֵי קַלְמֵי בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: (יד) וַעֲבַדוּ הֵיכְדֵין אִיסְטַגְנִינַיָּא חֲרָשֵׁיהוֹן בְּלַחֲשֵׁיהוֹן לְאַנְפָּקָא יַת קַלְמִין וְלָא יְכִילוּ וַהֲוָה מַחַת קַלְמֵי שַׁלְטָא בְּאִינְשָׁא וּבִבְעִירָא

בעל הטורים

(ה) ולעבדיך ג' דין ולעבדיך מקנה (במדבר ל"ב) ולעבדיך בירמיה (ל"ז) מה חטאתי לך ולעבדיך בהמתנו לבדקיהו כשמעוהו בבור מלמד שאפי' הם היו מתגאים עליהם שאם הקרקע שם היו בולעים הצפרדעים ומשמיעים בהם וגם משמיעים יבול השדה עד שלא נשאר מרעה למקנה: (י) חמרים. ב' במסורה הכא חמרים ואידך חמר עמרה חמרים מלמד שהיו כמו ערמה חמרים: (יב) והך. ב' הכא ואידך והך כף אל כף (יחזקאל כ"א) מלמד שהיה מכה הכים ומטפחים על כל פניהם ועל בשרם: טעם הכנים לפי שעשו המצרים את ישראל מלבנים במרצפות ושמוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו הם בכנים: (יד) ולא יכלו ג' במסורה הכא ואידך

אבן עזרא

אמר הגאון דרך "משל לפניהם. וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב (תהלים ע"ח) וצפרדע ותשחיתם: (ה) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. הטעם לך **השאלה שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש: וטעם ביאר תשארנה. כי הם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: (ו) ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק סיור המכה מעם מיד. וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה. וחשב פרעה כי משה הגיע עת סור הצפרדעים על כן בקשו והצריך ואמר למחר: (ז) וסרו. בלא א' המלה מלרע הפך המשפט. וכמוהו כי שמו **לוסי בבור: (ח) ויצא. טעם ויצעק כי בעם נעם שלא ימיתם. כי אמר אל פרעה שעשה. כדברך יהיה בלא רשות השם: (ט) ויעש ה' כדבר משה. [ב]ויצברו: (י) ויצברו. כמו [ג]ויצבר יוסף בר: חמרם חמרם. כמו [ד]חמור חמורתים: (יא) וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו [ה]רוח והצלה: והכבד את לבו. [ו]אם הפועל. אחת פועל עבר: (יב) ויאמר. דע כי על יד אהרן היו שלש המכות הראשונות. והאותות היו בשפלים כמו [ז]שפירשתי למעלה. כי השתים היו במים והשלישית בעפר הארץ.

והמכות שהיו על יד משה נעשה היו בעליונים. כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן. כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאה והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו. רק שלש לא משה והם ערוב ודבר ומכת בכורים. ואחת בלא משה על ידי משה. וטעם שיתוף לאהרן והיא מכת השחין: טעם והיה לכנם. כמו והיה [ח]לאבק כאילו נשבר היה האבק יעלה ויוליד כנים בכל ארץ מצרים: (יג) ויעשו. טעם ויעשו על משה. בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה. כדרך ומשך [ח]אמר הכים בו את היאור: ותהי הכנם. שם המין. והמ"ם מודגש. או הוא חסר ה"א ואיננו *[ח]מורכב ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו לצפרדעים. כי האחת ותעל הצפרדע. והטעם. [ט]כנים ומשה אמר הכנם זרם בעבור תוספות המ"ם כמו ריקם חנם. ויפת אמר כי המ"ם [י]סימן למצריים. כי האחת כן מן כנים. כמו פת פתים. וחסר המלה כדרך [כ]כמוך האסלי. ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד. כי כן היה [ל]דבר סעמים. [מ]ודבר השחין. כי הטעם הוא כי [נ]לא חסר שככה: (יד) ויעשו כן. [ס]הכנו עפר הארץ: להוציא את הכנים

פירוש על אבן עזרא

[א]לא מכל מקוה מים. [א]ר"ל אם העיקור היה מ"כ כמות ואם היה לו לאלהים (לעיל ד' ט"ז). *[א]ר"ל הטעם שלי לעשות לך שאלה. ופי' שאלתך יהיה ע"י אשר יקרים מבוקשך. **(בראשית מ' ט"ו). [ב]ר"ל שאותו הזמן בכוון משה לפרעה היה מעצמו והש"י הסכים לדעתו בזה. וי"א כי משה אמר מעצמו עיקרו הצפרדעים ממנו וישארו ביאור מאפ"י שלא אמר לו הש"י. [ג](שם מ"א מ"ט). [ד](שופטים ט"ו ט"ז). [ה](לעיל ז' כ"ג). [ו](לקמן ט' ט'). [ז]ר"ל מקור. [ח](ש"א ע"ו כ"ג). [ז]ר"ל פיה הכבשן נעשה לאבק. וכמה ועוי' לכנים. ר"ל עפר הארץ נעשה לכנים וז"ש כאלו המעפר וכו' כמו פיח הכבשן. [ח](להלן י"ד כ') כי משה לא הכה את היאור רק אמר לאהרן שיכה. (ולעיל ז' כ') נאמר ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה' וכן ויעשו כן פה. *[ח]ר"ל אם היה המ"ם מסה ה"א א"כ הוא לשון נקבה. ולא כהלה לומר איך שייך המ"ם שהוא ל"ז לשון על ל"נ. הכלל ע"ז כי בשלם ותעל הצפרדע ולא כתוב ויעל הצפרדע א"ו הוא ל"נ. ואם כן למה כתוב הצפרדעים ולא הצפרדעות א"ו ג"כ במ"ם הוא ל"נ. כי שרשו כן ובלשון חכמים כִּנָּה, [ט]פי' שהוא ל"ר ואלו היה המ"ם שורש היה לאוי לשיות כנמים או כינמים. [י]ר"ל כנים שלהם. [כ](יהושע ז' כ"א) ושם כתוב הס"ם בקמ"ץ. ע"כ ב"כ פה קמץ ופי' האסל שלי. [ל]ר"ל שהכה במטה במקום אחד ונהפכו כל המים אשר ביאור לדם. ואין פי' אשר נהפך כל העפר לכנים. רק פי' ע"י הכאה במקום א' נהפך המכה בכל מקום. [מ]שנאמר קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וגו' והיה לאבק על כל ארץ מצרים (לקמן ט' ט') ופעל האבק במקום הראוי להיות השחין וכ"כ פי' כל עפר וגו'. [נ]ולא"כ המשפט. [ס]ר"ל זה לבד עשו כן. אבל להוציא את הכנים לא יכלו

ספורנו

(ה) למתי אעתיר לך. למען תכיר רב ההבדל בין פעולת החרטומים לפעל האלהי כאמרו למתי ובאמרו רק ביאור תשארנה. וזה כי אמנם מעשה הכשוף יהיה לזמן מוגבל ויסור הטבע לאיתנו אחר כשיבוטל הכשוף כי אז יסור המעיק לטבע כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה אמנם האל ית' יורה לטבע לסבות ולהשתנות ולפעול כפי רצונו או כפי כלו בזמן אשר יגביל לו ולא ימרה את דברו: (ו) כדברך. שאמרת ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ולא בקשת להכריתם מן העולם: למען תדע כי אין כה' אלהינו. שאין שום כח מחדש שנוי בטבע כי אם לאיזה זמן קצוב והנה הצפרדעים ביאור היה אז שנוי מחודש בטבע היאור כל שכן בהיות אותם הצפרדעים מסוגים מכל ב"ש זולתם במה שמגיעים לחי העליון ומכניסי' ואינם מוציאים והנה האל ית' יכריתם ממך ומבתיך בלבד: (ז) וסרו הצפרדעים. ולא די שיכרית את אלה אבל ימנע שהנשארי' לא יוסיפו עוד לעלות אל בתיך: ממך ומבתיך. אבל לא מכל הארץ כי אמנם ימותו בארץ ויבאישו: רק ביאור תשארנה. לדורות ולא יעלו על היבשה: (ח) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. שיסיר אותם הצפרדעים בלבד אשר שם לפרעה וישארו ביאור וזה הוליך לתפלת לעקה דפלגא מן שמיא לא יהבי: (פרק סדר תעניות אלו): (יא) כי היתה הרוחה. אף על פי שלא סר הרע לגמרי שנשארה באשת הארץ ונשארו הצפרדעים ביאור המזיקים שם עוד היום: והכבד את לבו. התאמץ על טבעו שלא יירא מן הצפרדעים הנשארים ולסבול רעת הבאשה כדי שלא לשמוע בקול האל ית': (יב) והך את עפר הארץ. לא התרה בפרע' בזאת ולא בשחין ולא בחשך וזה כי תשע המכות שהיו לאותות ולמופתים היו דצ"ך עד"ש ב"אח לבד כי מכת בכורו' לא היתה לאות ולא למופת אבל היתה לעונש כמבואר למעלה והנה דצ"ך היו אותו' בשתי היסודות הכבדים ועד"ש היו אותות בבעלי חיים: ובא"ח היו אותות באויר ובכל שתים מהן התרה ובשלישית נעשה האות בלתי התראה כאמרו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: (יד) ולא יכלו. תגלי אין לאל ידם להמציא דבר מתנועע באמת: וגם

פירוש רשב״ם

(ה) התפאר. התנשא עלי לבקש חפצך ואעשה. כמו (שופטים ז') יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי. למתי אעתיר לך. לאיזה יום וזמן אתה רוצה שיסורו כל הצפרדעים ואני אעתיר מיד שימותו עד אותו זמן שתבקש ממני כי אין מנהג למות כולן בפעם אחת: (ו) ויאמר למחר. התפלל עתה שימותו עד מחר: (י) חמרם. צבורים: (יא) והכבד. לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו אלא הוא הרשיע להכביד את לבו: (יב) לכנם. מיני (כינה) (נ"א כינה) ופרעושין: (יג) הכנם. כמו מ"ם של ריקם: אצבע

טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי: יז כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ: יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה: כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תשחת

טו ואמרו חרשיא לפרעה מחא מן קדם יי היא ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: טז ואמר יי למשה אקדם בצפרא ואתעתד קדם פרעה הא נפק למיא ותימר ליה כדנן אמר יי שלח עמי ויפלחון קדמי: יז ארי אם ליתך משלח ית עמי הא אנא משלח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך ית ערובא ויתמלון בתי מצראי ית ערובא ואף ארעא דאנון עלה: יח ואפריש ביומא ההוא ית ארעא דגשן דעמי קאים עלה בדיל דלא למהוי תמן ערובא בדיל דתדע ארי אנא יי שליט בגו ארעא: יט ואשוי פורקן לעמי ועל עמך אמחי מחא למחר יהי אתא הדין: כ ועבד יי כן ואתא ערובא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוהי ובכל ארעא דמצרים אתחבלת ארעא מן קדם

מסרה טו החרטמם, ג' ס' [כ"ל בלי']. ויחזק, פ"ו. אלהם, [פ"ז]. טז ויאמר ה', י"ב [נ"ל י"ח] בטעם בספר'. יוצא, ס' מ"ל וג' בפסוק. עמי, [ג' כ"כ חסר לם]. ויעבדני [פ"ז]. ז מפלית, ל' [מ"י]. ובעמך, ג'. הערב, [כ"ל פ"ז]. ומלאו, ג' בסוק [כ"ל בלים'] יח והפליתי, ל' ומ"ל. עמד, [פ"ז]. היות, [פ"ו]. יט פדת, ג' ס' וג' מ"ל. לעמר, ס'. הזה, ג' ס' [גלוי']. כ ויבא, [כ"ל פ"ז]. ובית, ד' סבירין ובנים. ובכל, [ה' סבירין וכל].

ת"א ויאמרו החרטמים אל סנהדרין שם דף לז. הנה יוצא המימה מועד קטן יח.

רש"י

ולא יכלו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים, מאת המקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם פרעה: (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם, לשון שסוי אנצו"ליר בלע"ז: את הערב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש פוסק בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעייניהם ואחר כך תוקע עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם. וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפליתי. והפרשתי. וכן והפלה ה' וכן (דברים ל) לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אף על פי ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: (יט) ושמתי פדת. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ.

רמב"ן

ועשו להטיהם כאשר עשו באשר פעמים להוציא את הכנים ולא יכלו. ויתכן שילמד ויעשו כן שעשו כהתן דברים שולאי הכנים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת כי חכמי החרטומים יודעים היו שם נכח ידם לעשות ובכל נסו כן מעשיהם פעמים אחרים: (טו) ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא. אמר ר"א כי בעבור שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כן אמרו אל פרעה לא באה זאת המכה על יד אהרן בעבור ישראל רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים כי פרעה לא השם שבורא רק השם שהזכיר לו משה וזהו הדרך כי לא ידו נעשה בנו מקרה הוא היה לנו על כן חזק לב פרעה והביא ראיה מאשר שלא אמר אצבע י"י שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה'. ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור וכו' ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים ואין דבריו נכונים בעיני כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה (ש"א י"ב) והיתה יד י"י בכם ובאבותיכם (שם ה') כבדה מאד יד האלהים שם. ועוד כי לא עמדו החרטומים לפני משה מפני כן גם במכת הערוב שהיתה בהפלאה ולא באמר התרו. אבל הענין כמשמעו כי כראות החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולכן לא קרא להם פרעה מן הפעם הזאת והלאה ולחכמים הענין אמרו אצבע אלהים ולא אמרו יד אלהים כלומר מכה קטנה מאתו ולא אמרו אצבע י"י כי פרעה ועבדיו לא יכירו השם המיוחד רק בדברם עם משה בעבור שהוא יזכירנו להם ומה שלא יכלו החרטומים להוציא את הכנים הנה מאת השם היתה להם שבכל ענינם כלומר שהכל שלו והכל בידו והכלאה בעיני עוד כי מכת הדם לספוק מולדת המים לדם ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור יכלו לעשות כן כי אין בהם בריאה או יצירה כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעים רק ותעל הצפרדע שהעלו ועלו רק מכת הכנים היתה יצירה ואין טבע העפר להיות כנים על כן אמר והיה לכנים ואמר להוציא את הכנים כענין תוצא הארץ שהם היה ויהי כן ולא יוכל לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר ית' ואמר ויעשו כן ולא יכולו כי השניהו השדים לעשות מאמרם ואין בהם כח. ומה שיחזק דברי בצפרדעים אמרם רבי עקיבא אומר צפרדע אחת היתה השריצה ומלאה כל ארץ מצרים. אמר לו רבי אלעזר בן עזריה מה לך עקיבא אצל הגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות. צפרדע אחת היתה שרקה להם והם באו ושלא רצה ר' אלעזר בן עזריה שיוכלו החרטומים להביא טבע הדם בצפרדע להוליד בנות מין מטבע' אבל אמרו אומן להעלותן. ועל דעת רבי עקיבא שכן היאור לצפרדעים שיהיו בהם יותר ממנהגו. ועל דעת רבי אלעזר בן עזריה כמו שרצו בארץ ענין מטעם כמו שהשמיטו בסדר בהלאים שילמדו ויסעפעו היאור ומשם יעלו על המצרים. ורבותינו אמרו בכנים שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה*. ולא יכלו אפילו לאסוף הכנים ממקומם ולהביאם. ואמרו במדרש רבה עוד כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיה מעשה אלהים ולא מעשה שדים ועוד לא חשבו לדמות עצמם למשה להוציא את המכות. ומה שאמר ר"א כי משה לא הודיעם מכת הכנים נראה בעיני שהכה אהרן בעפר לפני פרעה כאשר עשה במים אבל לא התרה בו כי אין הקב"ה מתרה בפרעה רק במכו' אשר נכון מיתה לאד' וכתי' בצפרדעי' (תהלי' ע"ח) וצפרדע ותשחית' שהוא רומז לנימוס או להשחתה שהזכירו רבותינו שהיו מנקרים אותם וכן הארבה ימיתם ברעב כי אכל יתר הפלטה הנשארת להם מן הברד והכל

*נ"ע בסנהדרין ס"ז ע"ב איתא מכשעורה.

יונתן בן עוזיאל

ובבעירא: (טו) ואמרו איסטגניני פרעה לא מן כח גבורת משה ואהרן היא אלהן מחא משתלחא מן קדם יי היא ואתקף יצרא דלבא דפרעה ולא קביל מנהון היכמא דמליל יי: (טז) ואמר יי למשה אקדים בצפרא ותיתעתד קדם פרעה הא נפיק לסנטר קוסמין עילוי מיא הי באמגושא ותימר ליה כדנא אמר יי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (יז) ארום אין ליתך מפטר ית עמי האנא מגרי בך ובעבדך ובעמך ובבתך ית עירבוב חיות ברא ויתמלון בתי

ירושלמי

מצראי עירבוב חיות ברא ואוף ית ארעא דהינון עלה:

[(יז) ערביבא:]

(יח) ואעבד פלאין ביומא ההיא עם ארעא דגשן דעמי שרי עלה בדיל דלא למהוי תמן עירבוב חיות ברא מן בגלל דתתידע ארום אנא יי שליט בגו ארעא: (יט) ואשוי פורקן לעמי ועל עמך אייתי מחא לעידן מחר יהי אתא הדין: (כ) ועבד יי כן ואייתי עירבוב חיות ברא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוי

בעל הטורים

ואליך וישמרו הסגנים לשנית אל היבשה ולא יכלו (יונה א׳) ויכא מלך שלג כי חזק ממנו המלחמה וגו׳ להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו (מ״ב ג׳) מלמד שלקח אם הוו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו נאים לשם ולוחמים עמהם: (יט) פדת. ב׳ במסורה דין ואידך וג׳ מלאים פדות שלח לעמו. והכנס עמו פדות כי לא זה היה פדות שלם אלא מפני המערב לבד לגמיד הכנה עמו פדות ויסי׳ גאולה שלימה: ושלה

יונתן

(טו) איסטגניני וכן כמה פעמים איצטגנינים והכל אחד עם חרי מכנים: (טז) הא נפיק למנטר קוסמין וכו׳ כל זה בתנחומא. למה בו משה ר״ל הנה ני מלמעה לרמי א״ל משה וכי יש אלוה משתטה לרכיו ולפיכך א״ל הקב״ה השכם בבקר וכן דוקים אמא השכם וק״ל: (י) ירושלמי כרוך פי׳ מלשון כרי: (יח) פלאין לא פי׳ והפליתי כרש״י אלא מלשון פלא ותם כי זכו בשמם גם אלאי לפיום הכם אימו חולך על כל העמם

רמב״ן

והכל רשעים אלתו באדם כענין שנא׳ (יחזקאל ל״ג) ואמת כי כזכרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה נפשך וגו׳. ולכן לא כתרה בו בכנים ולא בשחין ובחשך רק בדבר בעבור שהוא מיתה ובאוי שהשול גם באדם כאשר אמר לו אח״כ ואולם בעבור זאת העמדתיך ולכן הודיעו שענין איך יהיה ואמר במקלת המכות השכם בבקר הנה יוצא המימה. ועל דרך הפשט היה בעת צאת המלכים בבקר להשתחות אל המים וגם הקב״ה למשה שילך שם. והטעם כי בדם בעבור שיודם המכה כראשונה כלה שישענה לעיניו ובלי ירצה ממנו וזה טעם הנה יוצא המימה ולבנת לקראתו שיעמוד כנגדו ביד רמה וכן במכת הערוב נאמר השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ובברד השכם בבקר והתיצב לפני פרעה והוא גם כן בצאתו המימה כי הערוב והברד אשר בהן המיתה והעונש לבני אדם רצה הקב״ה שיהיה לעיני כל העם כי בצאת המלך המימה ילכו מרבית העם אחריו והנה יתרה אותו לעיניהם אולי ימעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה ואם לא יעשו כן יהיו שייכין לעונש אבל בשאר המכות די בהתראת המלך ועל כן נאמר בכן בא אל פרעה שינא אל היכלו ולא הזכיר בכנים ובשחין כן בעבור שהולך אחכן לבטוח בשפר והיכל המלך אין שם עמו כי היה רגלת בכם ושם וכן הולך משה לזרוק הפיח השמימה דכנה עמו אלו המשים בפני פרעה בכיותו בשער בית בית המלך או היכלה בו:

(יח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן. בעבור היות המכות כראשונות עומדות אינכו אלא שיהיו בארץ מצרים ולא בארץ גשן אבל זו מכה משולחת וכאשר ישלחו החיות ממעונות אריות וממררי נמרים וישחיתו כל ארץ מצרים ראוי היה כמנהגם שיבואו גם בארץ גשן אשר היא מכלל ארץ מצרים בתוכה לכך הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן שהכלל כולה בעבור שעמי עומד עליה כי רובה של ישראל היא. ואמר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך שאמי׳ בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש יהודי לא יזיקוהו ויאכלו המצריים כדכתיב ישלח בהם ערוב ויאכלם וזהו לשון פדות כטעם נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך: אני י״י בקרב הארץ. פי׳ ר״א דרך משל כמנהג המלכים שיעמדו באמצע המלכות להיות קרוב אל הקצוות ואין לדבר זה טעם. אבל הוא יאמר כי הוא עליון ומשגיח בקרב הארץ לא כמי שיחשוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך. ויסכן שיהיה

אבן עזרא

הבנים. טעמו *[א]להוליד שהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו: וטעם להוציא ותהי הכנם. טעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים: (טו) ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר הדם גם במכת הדם והצפרדע. ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן. אמרו לפרעה לא בזאת זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי [י]מערכת הככבים על מזל ארץ מצרים. כי כבר פרשתי כי פרעה לא כתם הבורא רק השם שהזכיר לו משה. וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו [ס]מקרה הוא היה לנו. מן השמים. על כן חזק לב פרעה. ואשר יחזק זה הפי׳ שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי׳ שהוא אלהי ישראל. כאשר אמר פרעה במכות הצפרדעים העתירו אל יי׳. וזה השם הזכיר במכות האחרות. ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת הכנים לפני היותה. וככה מכת הצפרדעים. ולא הזכיר [ע]לו נתחלה מכת הכנים: (טז) ויאמר. מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות [פ]המים טוב לעינים: (יז) משליח. פעל זכר מהבנין [צ]הכבד הנוסף: ומלא ערב. היום רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים: וטעם וגם האדמה. מקום שאין בתים שם: (יח) והפליתי. יש אומרים שהוא [ק]חסר אל״ף והנכון שהוא [ר]מבעלי הה״א. וטעמו אפרש. ודרך הפנקה עשה השם פרעה להקל מעבודת ישראל. כאשר ראה שהפרים השם בין [ש]ישראל ובין מצרים חסר לעשות להם רעה. כי נורך יש לו לשלחם לזבוח מן [ת]ביעבעט בדבר. שלא מראה כי עשה נתן להם רשות לזבוח בארץ: וטעם כי אני יי׳ בקרב הארץ. דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמצע מלכותו להיות קרוב אל הקצות. כאשר נברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע. ורוח האדם באמצע הגוף. ככתוב ויוצר רוח [א]אדם בקרבו. ועל זה לאיות רבות מן התולדת. על כן כתוב עליון מכלל יומי [ב]אלהים הופיע. כי הוא באמצע [ג]הישוב ומלכות השם תראה ביישוב: (יט) ושמתי פדת. כטעם כפרם. וכל עליון קרוב מזה הטעם: (כ) ויעש. למסרתו

פירוש על אבן עזרא

יכלו. *[א]ומעל״פ שלא כמות מן הסבר. כי גם ע״כ לא הוליד יש מאין. [י]שהם מכסיפי העתם. [ס](ע״ס ר׳ פ׳). [ע]והתפו שלא בא הטעם הזה בעביל ישראל. [פ]לרע כי עינה הפין עיפיי. והפטפים בכזל אדום והם כנגד מאור הפין ישלם הרלוות ותם נדעכו עיניו. וכן בהביטו אל הלפם ואל הדבר הלם והבהיר שהוא ממולדום הלם ישלם כלום ביציו כי יפגע עירים מטבע הפים ובכתם הוא וע״כ הוא כשילא מטבעו מפת יקבל הלפם וכי יעיע בפים שהם מפת עבעם. הלילו עירים כי פלא מין לה פימו והטול. והעמוד גבולה כי הדעו יולא מכם. [צ]ר״ל בנין הפעיל. [ק]מעבע פלא. [ר]מעבע פלה. [ש]להמפ״ם ר״ם (לפיל ז׳ כ״ד) פי״ם. [ת]להמ״פ ר״ם (לפיל ה׳ ג׳) גמלם מן יפנגנו. [א](אכריה י״ב ה׳). [ב](תהלים נ׳ ב׳). [ג]ר״ל ככה מלקי הסקלטים לז׳ פרלות כ״ד מעלות עלד קו השוה אשר אין הישוב שם טוב מפלח השום. וככה אין ישוב טוב בקושף הלפוני מפלח הקוף י״ב מעלות. והלקי הישוב לז׳ חלקים והה״ק באמצע הסקלטים ובעבור כי הר׳ אינו מובהם רק בנקום יסוב בני אדם כמ״ש ר״א (ברלסים ב׳ י״ב) בפס׳ והב טוב ר״ם

ספורנו

(יז) וגם האדמה אשר הם עליה. קרקע אשר עליו הבתים ימלא נחשים וזולתם מהשוכנים במעבה האדמה באופן שלא יהיו בטוחים גם בביתם סגור: (יט) ושמתי פדת בין עמי ובין עמך. מגן לקצת עמי שיבאו למקום שפעת

פירוש רשב״ם

(טו) אצבע אלהים הוא. מכת מדינה ולא על ידיהם של אלו היה זו שאילו באו על ידי מכשפות אף אנו היינו עושים כן: (יז) הערב. אומר אני כי מיני זאבים הב שנקראים ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכתיב (ירמי׳ ה׳) זאב ערבות ישדדם וכתיב (צפני׳ ג׳) זאבי ערב לא גרמו לבקר. וכאשר יאמר מאודם אדום כן יאמר (נ״א מאדם אדום) מעומק עמוק. מערב ערוב נו״י טרינ״ד בלע״ז. שהזאב ערוב הוא שהוא הולך בערב. עמק שם דבר. והמעשה קרוי עמוק. אדום. שחור: (יח) והפליתי ביום ההוא. לפי שהחיות רעות קלים הם ללכת בכל המלכות כשהמכה משולחת הוצרך לומר לשון הבדלה והפרשה יותר משאר מכות. וכן בדבר של בהמות: (יט) ושמתי פדות. לשון הבדלה וכן ישועה והצלה וחלצה ופורקן כולן

תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי הֶעָרֹב׃ כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וּֽלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃ כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ׃ כד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה׃ כו וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ כז וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד׃ כח וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

ט א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ב כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃ ג הִנֵּה יַד־יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

קֳדָם עָרוֹבָא׃ כא וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר אֱזִילוּ דַּבָּחוּ קֳדָם־אֱלָהֲכוֹן בְּאַרְעָא׃ כב וַאֲמַר מֹשֶׁה לָא תָקֵן לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי דָּחֲלִין לֵהּ מִנֵּהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין לְדַבָּחָא קֳדָם־יְיָ אֱלָהֲנָא הָא נְדַבַּח יָת־בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי־דְּחָלִין־לֵהּ וְאִנּוּן־יְהוֹן חָזַן הֲלָא־יֵימְרוּן לְמִרְגְּמָנָא׃ כג מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזִיל בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דְּיֵימַר לָנָא׃ כד וַאֲמַר פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְתִדְבְּחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא לָא תְרַחֲקוּן לְמֵיזַל צַלּוֹ אַף עֲלָי׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה הָא אֲנָא נָפֵק מֵעִמָּךְ וְאֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה מֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּהּ מְחַר לְחוֹד לָא יוֹסֵף פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחָא יָת עַמָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ׃ כו וּנְפַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ כז וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וְאַעְדִּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה מֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּהּ לָא אִשְׁתְּאַר חַד׃ כח וְיַקַּר פַּרְעֹה יָת לִבֵּהּ אַף בְּזִמְנָא הָדָא וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה וּתְמַלֵּל עִמֵּהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ ב אֲרֵי אִם סָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא וְעַד כְּעַן אַתְּ מַתְקֵף בְּהוֹן׃ ג הָא מוֹתָא מִן קֳדָם יְיָ הָוְיָא בִּבְעִירָךְ דִּבְחַקְלָא בְּסוּסְוָתָא בִּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא מוֹתָא תַּקִּיף לַחֲדָא׃ ד וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא דְמִצְרָיִם וְלָא יְמוּת מִכֹּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל

מסרה, כא אל משה ולאהרן, ג׳. כב לה׳ אלהינו, ח׳. לעיניהם, כ״ח. [כ״ג]. יסקלנו, ג׳ וס׳. כג לה׳ אלהינו, ח׳. כד אשלח, ח׳. תרחיקו, [מ״י]. ללכת, כל ללכת שבמקרא ללכת בשוא [כ״ל בג׳ סגול ו׳ נקודות] בג״א ושמן פנים ללכת. העתירו, [מ״י]. כה יוצא, ח׳ מ״ל. והעתרתי, ג׳. יסף, י״א בליש׳ מ׳ חסר וג׳ מ״ל ודין מ׳. התל, ג׳. כו ויעתר, ד׳. כז מפרעה מעבדיו ומעמו, ב׳ דסמיכי. ט א ודברת אליו, ד׳. אלהי העברים, ה׳. ויעבדני, [ס״ז]. ג הויה, ג׳ ומ״ל. בסוסים, [מד״א]. בגמלים, [ס״ו ומ״י]. ד והפלה, ב׳ חד כתיב בה׳ ודין בס״ה.

ישראל

רש״י

כהנהגת הארץ להתכלה ארעא: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו (מלכים ב כג) ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר מאוס הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלנו. בתמיה: (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה׳. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורותם: (כח) גם בפעם הזאת. אע״פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו: (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו (דברים כה) והחזיקה במבושיו: (ג) הנה יד ה׳ הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על העבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רואה: (ד) והפלה. והבדיל:

רמב״ן

היה כמו כי שמי בקרבו והוא סוד נשגב ונעלם; (כה) וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר. כאשר אמר פרעה בעבור הצפרדעים למחר כן לכה משה לעשות גם בזאת שיתפלל ויסורו מחר. והנה סר הערוב והלכו להם לא כאשר היה בצפרדעים מן הטעם שאמרו רבותינו שהיה הקב״ה לנטר אותם במכות לא להועיל להם כלל ומשה נשמר בכך במאמרו כי אמר לפרעה להכרית הצפרדעים מימנו למיתתם כמו שפירשתי: (ג) במקנך אשר בשדה. הטה אותם בהווה כי רוב המקנה בשדה אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שאמר וימת כל מקנה מצרים. ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מרחיקים אותם מן הערים בלתי בעת השמשם במקומים לרכוב ובסוסים בהמה. והנה היה המקנה רחוק ממצרים בשדה גדול גשן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנה ישראל. ועל כן הוצרך לומר והפלה ה׳ בין מקנה מצרים

תיין

יונתן בן עזיאל

עבדוי ובכל ארעא דמצרים אתחבילו יתבי ארעא מן קדם ערבוב חיות ברא: (כא) וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר איזילו פלחו נכסת חגא קדם יי אלהכון בארעא הדא: (כב) ואמר משה לא תקין למעבד כן ארום בעירא דהינון טעותהון דמצראי מנהון ניסב ונקרבא קדם יי אלהן הא אין מקרבין אנן ית טעותהון דמצראי קדמיהון הוא מן דינא הוא לאטלא יתן באבנין: (כג) מהלך תלתא יומין נטייל במדברא ונדבח נכסת חגא קדם אלהנא היכמא דיימר לנא: (כד) ואמר פרעה אנא אפטור יתכון ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון למיזל צלו עלי: (כה) ואמר משה הא אנא נפיק מלותך ואצלי קדם יי ויעדי ערבוב חיות ברא מן פרעה ומן עמיה למחר לחוד לא יוסף פרעה למשקרא בדיל דלא למפטור ית עמא למדבחא ניכסת חגא קדם יי: (כו) ונפק משה מלות פרעה וצלי קדם יי: (כז) ועבד יי כפתגם בעותא דמשה ואעדי ערבוב חיות ברא מפרעה ומעבדוי ומעמיה לא אשתאר חד: (כח) ויקר פרעה ית יקרא דליביה אוף בזמנא הדא ולא פטר ית עמא: (א) ואמר יי למשה עול לות פרעה ותמליל עמיה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (ב) ארום אין מסרב אנת למפטור ועד כדון אנת מתקיף בהון: (ג) הא מחת ידא דיי הויא בען בר לא הות למהוי בבעירך דבחקלא בסוסותא בחמרי בגמלי בתורי ובענא מותא תקיף לחדא:

ירושלמי

[(ג) מתגריא לחדא:]

(ד) ויעביד יי פלאין בין גיתי דישראל ובין גיתי דמצראי ולא ימות מכל לבני:

בעל הטורים

(ד) והפלה. ב' במסורה הכא ואידך והפלה ה' את מכותך לומר מה התם מכה בגוף אף

יונתן

בשעם: (ג) הא מחת ידא דה' כאן כד לא הות למהוי פי' דוקא עתה יהיה מכת ה' ספר

אבן עזרא

[יג]למשחיתו כאשר דבר משה: וטעם ויבא ערב כבד. מעצמו והוא המכה שהיתה קשה משחיתה: (כא) ויקרא. הסכיל לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו: וטעם בארץ במלכותו ולא במקום אחר: (כב) ויאמר. א"ר ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כמו כן לנכח ע"ז. כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה. כי היו עובדים על מזל טלה שהוא מושל בארצם. ובעבור זה לא היו אוכלים בשר. ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים. ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי הודו שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום. גם דם וחלב ודג ובצלים. והכלל כל דבר שיצא מן החי. והם מתעבים מי שיאכל אותם. ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן. וכן כתוב כי תועבת [ה]מצרים כל רועה צאן. ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם. ואם אחד מהם יצא בארץ נכריה יגרש מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם. וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את [ו]העברים לחם. והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר [ז]הוא אוכל. כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי. ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי הודו. כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב. והבקר לחרוש. והגאון אמר ועוד אדבר על זה בפרשת מצרים. אמר יפת כי חסר ה"א מעלה ולא יסקלונו. כי הטעם. והלא יסקלונו. ולפי דעתי כי מלת הן כמו ה"א התמה והנה סוף כן הנכון את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. כמוהו הן [ו]היתה כזאת: (כג) דרך. צריכים אנו להרחק מהמצרים: וטעם כאשר יאמר אלינו. איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: (כד) ויאמר. מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים. כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכה ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר משלשה ימים: (כה) ויאמר. התל. זה הפועל מגזרה. כי היה ראוי להיות [ז]כמו"ו בדגש. כי הה"א שורש כמו הנה לא [ח]ידעתי דבר. וככה [ט]התל התתלו בו. והנכון [י]ויהתל בהם אליהו. ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח: (כו) ויעתר. יש אומרים בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם תאומי בניינים. מהקל. ומהכבד. [כ]כמו ויעתר אל [ל]ה' והעתרתי אל ה'. וכמוהו אמר [מ]אחכי מורה. והוא [נ]ירה השלי. ואלה המלות שהן ככה מועטות אך במספר: (כז) ויעש. מלת ויסר זרה בדקדוק. כי [ס]הפעלים השניים לעולם האות [ע]הראשון קמוץ. כמו. וישב. ויקם. ואם היה האות האחרון ה' או ע' או ר' שלא ידגשו. יהיה האות הראשון בפתח גדול. [פ]כמו וינח ביום השביעי. [צ]וינע לבבו. [ק]ויסר אליו. ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן. אם לא היה האות האחרון אחת מאותיות הגרון. [ר]כמו ויסב את כל הרכוש. והנה בא ויסר מחת הסר. [ש]כמו ויסר את אופן מרכבותיו. והנכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל. כמו [ת]יוסר הערוב: (כח) ויכבד פרעה. הוא חוק לנו כאשר עשה בצפרדעים. שכתוב [א]אם והכבד את לבו: (א) בא אל פרעה. [**]אל הארמון שלו. א"ר יהודה הלוי השש מכות היו במים. האחת שהאדימו ונמת הדגה. והשנית שעלו הצפרדעים מהם. ובארץ שתים אחת מהכנים. והשנית מהערוב. ומן היום תערובת. וכתוב [**]ומלא הארץ נגע היה. והשתים באויר. כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג. והרגע אחד מתים אין להם מספר. בעבור כי רוח כל החיים שיצא בלב תלויה באויר. והשנית מכת שחין. כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים. והמכה השביעית מעורבת מגלגל הסערה ומגלגל האש. וכן כתוב ואש [ב]מתלקחת בתוך הברד. והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח. והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והכוכבים מארץ מצרים. והעשירית כדת המעשית מגלגלי הכבוד לפגוע בבכורים: (ב) ועודך מחזיק. חסר יד או הדומה לו. כמו [ג]מחזיק באזני כלב: (ג) הנה יד יי' הויה. הנה מצאנו שיתחלף היו"ד בוי"ו. [ד]ואתה הוה להם מלך. והפך זה שו"ו אמר לא [ה]יבושו קוי. יתחלף ביו"ד [*ה]וקוי יי' יחליפו כח: ומלת דבר. שם כלל לא מצאנוהו בפעלים. רק במקום אחד. [ו]ותדבר את כל זרע הממלכה. ובספר מלכים [ז]כתוב ותאבד. ופי' הפסוק רק לא ידענו טוב ממנו: (ד) והפלה דבר. יאמר על ענין דברים מחוברים. כמו [ח]הדבר אשר דבר יי'. גם יאמר [ט]על יש כמו [י]זה וכמוהו לא

פירוש על אבן עזרא

ר"ל ומה יקרו דברי קדמונינו וכו' ע"ש. [*ב]עיין (לעיל פס' ו') בדברי רב שמואל בפי' ר"ס. [ג](בראשית מ"ו ל"ד) ועיין (שם מ"ג ו' בפי' כ"ט). [ד](שם מ"ג ל"ג). [ה](שם ל"ט ו') [ו](ירמיה ב' י"ד) מלת הן מעמה כמו ה"א התימה כאלו כתוב ההיתה כזאת. [ז]ר"ל התל ולפ"ז שהוא קל היה ראוי להיות בדגש. [ח](ירמיה מ' ו') שם כתוב דָּבָר. [ט]ר"ל כפעל שאמרו שהתלו בו (איוב י"ג ט'). [י](מ"א י"ח כ"ז) שם כתוב וַיְהַתֵּל. [כ](מ"א כ' ל"ג) מפלבד. [ל](שם) מהקל. [מ]מבנין הכבד. [נ]מבנין הקל. [ס]ר"ל נחי ע"ו שהן ב' אותיות מרובעם נעלמו. [ע]ר"ל אות הראשון של השורש קום שוב נקוד קמץ ויקם וישב. [פ](להלן כ' י"א). [צ](ישעיה ז' ב') שם כתוב וינע וגו'. [ק](שופטים ד' י"ח). שם כתוב ויסר. [ר](בראשית י"ד ט"ז) ושם כתוב וישב וגו'. [ש](להלן י"ד כ"ה). [ת](פסוק כ"ה). [א](פסוק י"א). [**א]לפני מהיה ג"ל לך אל פרעה ע"כ. מטעם הבילה היה וכו'. [**](בראשית מ' כ"ד). [ב](פסוק כ"ד). [ג](משלי כ"ו י"ז) פי' מחזיק בידו או בדומה לו. [ד](נחמיה ו' ו') וי"ו מסת יו"ד. [ה](ישעיה מ"ט כ"ג). [*ה](שם מ' ל"א) יו"ד מסת וי"ו. [ו](ד"ה ב' כ"ב י"ד). [ז](מ"ב י"א א'). [ח](ירמיה מ"ו י"ג). [ט]בל"ס (עטוולם). [י]הכתוב מה אמר לבני ישראל דבר

ספורנו

שהערוב לא יזיק הערוב כלל ויזיק לעמך באותו המקום בעצמו: (כו) ויעתר. להסיר הערוב באותו הזמן שקבע ובאותו האופן שייעד לפרעה כאמרו ויסר הערוב לא שיכלת וימות כמו שהיה בצפרדעים וזה הורה באמרו ויעש ה' כדבר משה באופן הסרת המכה וזמנה: (כח) גם בפעם הזאת. כמו פעמים

פירוש רשב"ם

כולן לשון הפרשה והבדלה זה מזה: למחר יהיה. שלא תאמר מקרה הוא היה לנו: (כב) כי תועבת מצרים. צאן דבר מאוס היה בעיר מצרים: ולא יסקלנו. בתמיה. דרך בזיון הוא. כדכתיב בשמעי (ש"ב ט"ז) ושמעי הלך בצלע ההר לעומתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעומתו ועפר בעפר: (כה) והעתרתי. כמו והחרמתי את עריהם. והחזקת בו. והאבדתי חכמים מארום והעליתי. כולם פתרונן להבא ופתחין וכן והעברתיך כי אותיות גורמים. אבל לשעבר. יאמר העברתי מעליך עונך העליתיך. האבדתי. כולם נפתחין בפתח קטן: אבל בשאר אותיות יאמר והכרתי מסליך. והשמדתי. כולם בחירק בין לשעבר בין להבא: (כח) גם בפעם הזאת. כמו שהגביר

יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהֹוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהֹוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ יְהֹוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃ ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

ח וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יא וְלֹא־יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃ יב וַיְחַזֵּק יְהֹוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ ס יג וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי ׀ בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ טו כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וָאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד מִן־הָאָרֶץ׃ טז וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת־כֹּחִי

ולסון

אונקלוס

מֵדְעַם׃ ה וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעֲבֵד יְיָ פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃ ו וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי וּמִית כֹּל בְּעִירָא דְמִצְרָיִם וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד׃ ז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד חַד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סִיבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחָא דְאַתּוּנָא וְיִזְרְקִנֵּהּ משֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֲנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁחֲנָא סָגֵי אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וּנְסִיבוּ יָת פִּיחָא דְאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵהּ משֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה שִׁחֲנָא אֲבַעְבּוּעִין סָגֵי בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ יא וְלָא יְכִילוּ חָרָשַׁיָּא לְמֵיקָם קֳדָם משֶׁה מִן קֳדָם שִׁחֲנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁחֲנָא בְּחָרָשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי׃ יב וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה׃ יג וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ יד אֲרֵי בְּזִמְנָא הָדָא אֲנָא שָׁלַח יָת כָּל מַחָתִי לְלִבָּךְ וּבְעַבְדָּיךְ וּבְעַמָּךְ בְּדִיל דְּתִדַּע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא׃ טו אֲרֵי כְעַן קָרִיב קֳדָמַי דְּאֶשְׁלַח פּוֹן יָת מַחַת גְּבוּרְתִּי וְאִמְחֵי יָתָךְ וְיָת עַמָּךְ בְּמוֹתָא וְשֵׁיצֵיאת מִן אַרְעָא׃ טז וּבְרַם בְּדִיל דָּא קַיֵּמְתָּךְ בְּדִיל לְאַחְזָיוּתָךְ יָת חֵילִי וּבְדִיל דִּיהוֹן

משתען

מסרה ה פ' סדגב, י"ס ספר אם צליס'. ו וממקנה, ל' צמו'. ז ויכבד, ל'. ח ויאמר, ד' בטעם בפרס. חפניכם, [מ"י]. פיח, ב' [ומ"י]. וזרקו, ל'. השמימה, י"ס. ט לאבק, סלמ"ר בסו"א והס' קמוצה. פרח, [ס"ו ומ"י דקרי ולא כתיב]. אבעבעת, ב' ס' ונעבין [ב' ראשונה רפה וכן סבירו בסמוך]. י פיח, ב'. השמימה, י"ס. אבעבעת, ב' מ'. פרח, ב'. יא ולא, ז' ר"פ בסיפרא. לעמד, [ס"ו]. בחרטמים, ב' מ"י צליס' ונעבין. יב אליהם, [ס"י]. כאשר וכו' ס' פסוק, ד'. יג אלהי העברים, ה' [ל"פ לא נמלא רק ד']. ויעבדני, [מ"ו]. יד שלח, [ס"ו]. מגפתי ל' וסם'. לבך, הב"ם בסו"ס. כמני, [ס"ו]. טו שלחתי את ידי, ב' דסמיכי. ואך, ל'. סוסך, י"ז מ"ל בלשו' נכב. טז ואולם, [מ"ו] ה' ר"פ. בעבור, ב' [מ"ו]. העמדתיך, ל' ומ"ל. הראתך, ל' וס' [דס'] וסד סראמפם. כחי, [מ"ל ס"ו].

ת"א ויהי שחין אבעבעת בלא קמץ פ' במקום פת'.

רשי

(ח) מלא חפניכם. יונטויי"ש בלע"ז: פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עוממים שנפחים בכבשן ובלע"ז אולי"ב. פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת ושני נסים נעשו. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פרח אבעבעת. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות: שחין לשון חימום ויש הרבה בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם בהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנאמר במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה' הכניס את מקנהו אל הבתים. וכן מטריח במכילתא אצל ויקח שש מאות רכב בחור: (יד) את כל מגפתי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אלו רציתי כשהכיתי ידי במקנך שהכיתים בדבר הלאתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ותכחד מן הארץ. אבל בעבור

זאת

רמבן

ובין מקנה ישראל. לא בעבור שהדבר עשוי להורות שימותו בכל הכל רק מקנה מצרים לבדו לא ימות לישראל: (ח) והיה לאבק על כל ארץ מצרים. על דעת רבותינו היה מן השמים הנזרק לאבק יורד על כל ארץ מצרים והיה האבק הזה כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרים

[illegible]

לבני ישראל מדעם: (ה) וקבע יי זמנא למימר מחר יעבד יי ית פתגמא הדין בארעא: (ו) ועבד יי ית פתגמא הדין ליום חורן ומית כל בעירא דמצראי ומבעירא דבני ישראל לא מית חד: (ז) ושדר פרעה פולין למחמי והא לא מית מבעירא דבני ישראל עד חד ואתיקר יצרא דלבא דפרעה ולא פטר ית עמא: (ח) ואמר יי למשה ולאהרן סיבו לכון מלי חופניכון קטם דקיק מן אתונא וידרקיניה משה לצאת שמיא למחמי פרעה: (ט) ויהי לאבקא על כל ארעא דמצרים ויהי על אינשא ועל בעירא לשחין סגי שלפוקין בכל ארעא דמצרים:

[(ט) שלבוקין:]

(י) ונסיבו ית קיטמא דאתונא וקמו לקדם פרעה וזרק יתיה משה לצית

שמיא והוא שחין שלפוקן סגי באינשא ובבעירא: (יא) ולא יכילו איסטגניניא למיקם קדם משה מן קדם שיחנא ארום הוה מחת שיחנא באיסטגניניא ובכל מצראי: (יב) ותקיף יי ית יצרא דלבא דפרעה ולא קביל מנהון היכמא דמליל יי עם משה: (יג) ואמר יי למשה אקדים בצפרא ותתעתד קדם פרעה ותימר ליה כדנא אמר יי אלהא דיהודאי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (יד) ארום בזימנא הדא אנא שלח מחתא לך מן שמיא ותתיב ית כל מחתי דמחיתך ללבך ובעבדך ובעמך דמן קדמי הן משתלחין ולא מן חרשיותא דבני נשא בגין דתנדע ארום לית דדמי לי בכל ארעא: (טו) ארום כדון שדרית ית מחת גבורתי מן דינא הוא דמחיתי יתך וית עמך במותא ואשתצית מן ארעא: (טז) וברם בקושטא לא מן בגלל די

נסיבא

בעל הטורים

אף הכא מכה בגוף ולהכי הפיע הכא בה"א דלאמר ה' מכות לקו בגופן בשחין שהיה מכה שנים והשחין כתיב בהלל"ף מלמד שמעלה מגדילין קורא (תהי' קלט ג') ושלאחר המכות (ליות ל"ג) ולפיכך הכא מוכח דמי שלקה ושנה שלין מסרין בו דכל מכה שליחים היתה בלא הפרשה: (ח) פחר. ב' במסורה הכא ואידך סוכירכי כמסמ' יסד פחר אשם לשמן מלוק (ישעיה מ"ג) כשפקנ"ה מטה דין ברשעים שמו מתמלא חטר

נמבעס

רמב"ן

מעלה כנים ולצפרדעים כי היה שם עורף ואולי היה הרוח מכניס אבק גם בבתים ואין ניצול ממנו ומכין הוא וכן יעלו שהמים כבות בימי הבצורת כדמות אבק ברדת הטל וכתיב יתן יי את מטר ארצך אבק ועפר. וכן יתכן לומר על דרך הפשט כי פירוש והיה לאבק שיהיה האבק אשר יעשה מן הפיח במקומו נותן השחין על כל ארץ מצרים שהלקה את האויר לעשות כן וגזרת עליון היא: (יא) ולא יכלו החרטומים לעמד לפני משה. בושו ונכלמו והפו לאשם בהיותם מלאים שחין ולא יכלו עלם נשאם על כן לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה כפעולות והיו בבתיהם מסותרים: (יב) ויחזק יי את לב פרעה. ויתכן שנאמר הראשונות היו החרטומים מספיקים את לבו להתאפק אבל בהכאתם ועתה לא באו לפניו ואין עוזר לו ואין תומך בגולתו רק עומדיו אשר ילכדוהו או שירמזו הכתוב למה שפירשו רבותינו כי בעבור הראשונות בפשעו היה הדבר ועתה בבא מאת יי כמו שפירשתי למעלה והוא האמת. בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום הוסדה ועתה ואמר עד כבד מאד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי.

ימנוז

יונתן

אמר לא היה כמוהו להיות ותיקן בזה דלא תימא מדכתיב היה משמע היה כבר כמוהו לכך אמר כד לא הוה למהוי וק"ל: (ט) שלפוקין כמו שלפוחין הנז' בדרז"ל שלפוחית שלחי"ן בלשון אשכנז: (יד) דמן קדמי משתלחי וכו' דייק מדכתיב בעבור תדע כי אין כמוני הרלון כי לא מן החרשים כמו שאמרו שהם עושים כשפים אלא מה' הכל: (טו) מן דינא הוא דמחיתי יתך דייק מדכתיב במכת בכורות משמעי כאן

כדפי'

אבן עזרא

לא [ב]אמרת דבר: (ה) וישם. שם קצב וזמן לאמונת האות: (ו) ויעש יי'. ופי' וימת כל מקנה מצרים. רובו. כי הנה כתוב אחר כן [ל]את מקנך. והכה הברד בבקר ואת כל [מ]עשב השדה. ואחר מכת הארבה ואכל את [נ]יתר הפליטה: (ז) עד אחד. אפי' א'. כאשר [ס]אפרם בשירה. וטעם זה הפסוק ואפילו שלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו. לא השם מהמקנה בזאת המכה לבלם עמו אולי לא עמדה הרבה: (ח) והיה, זה מעשה כם. כמה הפיח שהוא מעט [ע]נעשה אבק על כל ארץ מצרים. ולא [פ]הפריש ישראל: אבעבעת. האל"ף נוסף. כי הוא מגזרת [צ]מים תבעה אש. [ק]והמלה כפולה. כמו [ר]חמרמרו [ש]חמגמגמי: (י) ויקחו את פיח הכבשן. מלא חפניהם כאשר הזכיר. וטעה זרק הכל. ויתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור שהכמתם בקשו דרך בחכמת התולדת להבריח להם מעם. וטעם נבערה חכמתם על כן הזכיר זה. ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא נקם פרעה מיעמידו. ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז' ימים. לא נלמד ממנה על דרך הפשט שהכה עמדה כל מכה. ועוד כי [ת]אמר הכתוב נרדף. וידוע כי מכת הדבר היתה עם [א]השחין ומכת החשך ג' ימים. על כן אין לנו דרך לדעת בלינו היה לא שמה והפלו למכות. רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: (יב) ויחזק יי'. על כן לא נקם להעמיד: (יג) ויאמר. לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה. אולי היה לו [א]צורך אחר: (יד) כי. [ב]הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והאמר והאש שהשחיתו. ולא ראינו שמת פרעה בכל המכות שעוברות כאשר מתר מתאה. ואמר יי' הצדיק: וטעם כי אין כמוני בכל הארץ. כפי מחשבת מצרים היה. שאלוהיהם יוכלו להרע או להטיב: (טו) ואך. [ג]אמר נרך. כמו ואם אליו אוכיל. הניחם מוים ושלמם. כמה נכה. וטעם בדבר. [ד]הידוע שנו הרגתי שמקנה שלכם הייתי הורג כולכם עמהם: (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך. פי' מה טעם זאת. והוא בעבור

הראותך

פירוש על אבן עזרא

דבר. [ב](דברים ב' ז'). [ל](פסוק י"ט). [מ](פסוק כ"ה) פירוש נאמר בבקר ואת כל עשב השדה הוא פירושו ג"כ רובו. [נ](לקמן י"ד ס') פי' הוא ג"כ רוצה שהמיכות הוא כמו שאמרנו הוא רובו ואם הבקר שמתים הכל מה היה לארבה לאכול כי כתוב שם ואכל את יתר הפליטה. [ס]על לא נשאר בהם עד אחד (לקמן י"ד כ"ח) שאפי' אחד לא נשאר. [ע]פירושו של הפסוק הזה הוא והיה לאבק על כל ארץ מצרים. [פ]מכה ר"ל כמ"ש לעיל (ז' כ"ד) שכתב בעה. [צ](ישעיה ס"ד א'). [ק]אבעבעת והאל"ף נוסף. [ר](שם ס"ו י"ב). [ש](שם [illegible]) שכתב שנה. [illegible] ר"ל לנסמו כפשוט כפי משמעות הכתוב. [ת]ר"ל שמיכה היתה המפלות בלי המשך זמן. והעד מכת בכורות. [א]פי' לפי דעת הראב"ע ז"ל הוא לפי הפשט. בעבור כי רז"ל דרשו שהיה יוצא פרעה לעשות לרכיו בבוקר בעבור שעשה את עצמו אלוה כמו שמפרש והולך. [ב]לשון רבים. בעבור וכו'. [ג]כי פירש נבהה. ורלוי לפיום ואכה בהכפלה שמ"ן בדגש. דלפי שהטעם מלעיל בעבור וי"ו ההפוך. ואין לכ"ף מקום לנוח אחר ה"ק בלי נגינת טעם. לכן נפל הס"ף מן המלה. ואם הכ"ף בשו"א בלי דגש כשפטה. וכן ואם אליו אוכיל (שופט י"ט ד') שמרכו נשה. [ד]ר"ל כי"ם השמות נקוד פתח השורה על פ"ה שידיעה כאלו כתוב בהדבר

יחזקאל

ספורנו

שמתו בצפרדעים אף על פי שהיה לו לירא מהעבור שלא מת אבל פר ונקל זאת בעיני ה' להטיבו: (ז) והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה. אף על פי שהיה זה שלא מבואר בלתי מתיחס בשום פנים אולתי לאל ית' כי אין מי שיוכל להבחין בחיים זולתו: (ח) לעיני פרעה. למען יראה שלא היתה מכה מקורבת מטבעה בליסו' אלא שהוליד או המערכת אשר מהם תבא לפעמים מכת מדינה טבעית: (יב) ויחזק ה'. כי לא היה קושה זה בלי ספק כענין האיוב ונגע אל עצמו ואל בשרו: (יד) כי בפעם הזאת. בזה הענין השלישי מהמכות באויר: אני שולח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך. כל אחת מאלה שבאלה תהיה בלב. כלכם גם אשר שתמות כי גם אחרי כן תרגישו בהזק נמשך ממנה בקלקול הנטעים והצמחים ונפולי הענף במכת החשך שקלקלה מהם. האויר בלי ספק ושלא קמו איש מתחתיו שנמשכו אליה שלאים רעים בלי ספק. אבל מהמכות הקודמות לא נמשך הזק מבואר אחר שהכו: בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ. כאשר תראה יכלתי גם באויר המקיף אותם יכלתו בעליונים הודיעם על ים סוף בענין מלאך האלהים ועמוד הענן ועמוד האש שכלם דברים אשר פעולותם בלתי טבעי: (טז) בעבור הראותך את כחי. כדי שתחזור בתשובה

כי

פירוש רשב"ם

שהכביד בצפרדעים: (ה) מועד לאמר. שלא יאמרו מכת מדינה היא: (ח) פיח. אפר דק שמתנפח ברוח: (ט) פרח. מגדל אבעבועות מלאות מורסא וליחלוח: (יד) מגפתי. מיני חבלות והבאות אש וברד ואבני אלגביש ונפרית ושלג וקיטור: (טו) כי עתה. כשהיה הדבר של בהמות היתה דעתי לשלוח יד כמו כן בך ובעמך למות בדבר והיית נכחד מן הארץ: (טז) ואולם. בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי וגו'

להודיעך

וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ שביעי
יז עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם׃
יח הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה׃ יט וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ כא וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ

כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי ישראל

משתען גבורת שמי בכל ארעא: יז עד כען את כבישת בה בעמי בדיל דלא לשלחותהון: יח הא אנא מחית מטרא בעידנא הדין מחר ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותה במצרים למן יומא דאשתכללת ועד־כען: יט וכען שלח כנוש ית בעירך וית כל די לך בחקלא כל אנשא ובעירא דאשתכח בחקלא ולא יתכנש לביתא ויחות עליהון ברדא וימותון: כ דדחיל מפתגמא דיי מעבדי פרעה כנש ית־עבדוהי וית־גיתוהי לבתיא: כא ודי לא שוי לבה לפתגמא דיי שבק ית עבדוהי וית־גיתוהי בחקלא: כב ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצראי על אנשא ועל בעירא ועל כל עסבא דחקלא בארעא דמצרים: כג וארים משה ית חטרה על צית שמיא ויי יהב קלין וברדא ומהלכא אשתא על ארעא ואמטר יי ברדא על ארעא דמצרים: כד והוה ברדא ואשתא משתלהבת בגו ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותה בכל ארעא דמצרים מעדן דהות לעם: כה ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל־די בחקלא מאנשא ועד בעירא וית כל עסבא דחקלא מחא ברדא וית כל אילן דבחקלא תבר: כו לחוד בארעא דגשן די תמן בני ישראל

מסרה ולמען, פ' יסידלין [נ"ל ו' יסידלין]. ספר, ב'. יז מסתולל, ל' ומד מסתולל [מ"ו]. יח למן היום, ז'. הוסדה, ל' לא מפיק. יט העז, ל'. ולא יאסף, ב'. יאסף, פ'. הביתה, י"ם. עלהם, [י"ג מ"י בלו']. ומתו, מ' קמץ. כ הירא, צ' בסוף. הנים, ל' [מ"י]. אל הבתים, ל'. כא ואשר, י"ג ר"פ. ואשר לא, מ'. וימוג, [כו"ל מ"ו]. כב ויאמר ה', י"ג בטעם בסיפרא. ויהי, ל"ג. כג קלת, ד' מד"ח. ותהלך, ל' [חסי"ו בסיריק ובמסג וה"א בס"פ ומוקף]. כד: ואש ג' בטעמא. מתלקחת, ב' עבן גדול. אשר, חליש גדולה. כה הכה הברד, ל'. שבר, ל' לידי.

רש"י

זאת העמדתיך וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כבישת בה בעמי והוא מגזרת מסלה (ס"ל) דמתרגמינן אורח כבישה ובלעז שלק"יר. וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן הת"יו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זה וכגון (קהלת יב) ויסתבל החגב מגזרת סבל (במדבר טז) כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד (דניאל ז) משתכל הוית: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הו"יו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויולד ליוסף. (משלי כט) בדברים לא יוסר עבד: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש וכן (ישעיה י) יושבי הגבים העיזו (ירמיה ו) העיזו בני בנימן: ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא: (כ) הניס. הבריח לשון וינס: (כג) על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למשה למעלה מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד

רמב"ן

ירמוז כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וי"י השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים או כענין סדום גפרית ומלח ואש אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד היה פלא גדול בה. ולא הבינותי מה שאמר במדרש רבה אינו אומר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא אשר לא היה כמוהו במצרים שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים: (יח) וטעם למן היום הוסדה. כאומר לא ראו כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם. ולא יתכן לומר שהיה כן טרם הוסד העיר או טרם היות הארץ לגוי ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושביה ואיננו בנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אנושים כי טרם היותה לגוי דבר בכור הוא שלא בא כן: (יט) הנני ממטיר כעת מחר ועתה שלח העז. כל אלה דברי י"י אל משה ונידוע שבא משה ואמר לפרעה את כל דברי י"י אשר שלחו ולא הולך להאריך רק אמר הירא את דבר י"י שדבר להם משה כן והיתה העצה הזאת נשמעת י"י כי מכת הברד לא שלחו רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה שפאים בדרך להמלט ממנו: (כו) רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל. בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד היה ראוי שירד גם על ארץ גושן שהאיר
שלם

ירושלמי

נְסִיבָא לָךְ קְיוּמְתִּיךְ אֶלָּא מִן בְּגְלַל לְמַחְוָיָךְ יַת חֵילִי וּמִן בְּגְלַל דְּיִתְתְּנֵי שְׁמִי קַדִּישָׁא בְּכָל אַרְעָא: (יז) עַד כְּדוֹן אַנְתְּ מִתְרַבְרַב בְּעַמִּי בְּדִיל דְּלָא לְמִיפְטְרִינּוּן:

[(יז) מִיתְקַף:]

(יח) הָאֲנָא מַחִית בְּעִידָן הָדֵין לְמָחָר מִן אוֹצְרֵי שְׁמַיָּא בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דְּלָא הֲוֵי דִּכְוָתָא בְּמִצְרַיִם מִן יוֹמָא דְּאִישְׁתַּכְלְלוּ אֲנָשָׁהָא וְעַד כְּדוֹן: (יט) וּכְדוֹן שְׁדַר כְּנוֹשׁ יַת גֵּיתָךְ וְיַת כָּל דִּילָךְ בְּחַקְלָא כָּל אֲנָשָׁא וּבְעִירָא דְּאִשְׁתַּכַּח בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנוֹשׁ לְבֵיתָא וְיֵיחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא וִימוּתוּן: (כ) אִיּוֹב דַּהֲוָה דָּחִיל מִפִּתְגָּמָא דַּיְיָ מֵעַבְדֵי דְּפַרְעֹה כְּנַשׁ יַת עַבְדוֹי וְיַת גֵּיתוֹי

יונתן בן עוזיאל

לְגוֹ בֵּיתָא: (כא) וּבִלְעָם דְּלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ לְפִתְגָּמָא דַּיְיָ וּשְׁבַק יַת עַבְדוֹי וְיַת גֵּיתוֹי בְּחַקְלָא: (כב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יַת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי בַּרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם עַל אֲנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא וְעַל כָּל עִסְבָּא דְּחַקְלָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: (כג) וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַיְיָ יְהַב קָלִין וּבַרְדִּין וּמִצְלַהֲבָא אִישָׁתָא עַל אַרְעָא וְאַחִית יְיָ בַּרְדָּא עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם: (כד) וַהֲוָה בַּרְדָּא וְאִישָׁתָא מִתְקַפְצָא בְּגוֹ בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דְּלָא הֲוָה דִּכְוָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִן עִידָן דַּהֲוַת לְאוּמָּא וּמַלְכוּ: (כה) וּמְחָא בַּרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם יַת כָּל דִּבְחַקְלָא מֵאֲנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וְיַת כָּל עִסְבָּא דְּחַקְלָא מְחָא בַּרְדָּא וְיַת כָּל אִילָנָא דְּחַקְלָא תְּבַר וְשָׁרִישׁ: (כו) לְחוֹד בְּיוֹמָא

בעל הטורים

המפה יהד סכל שמי בכל הארץ שמעו ממעלה נכך: (יז) עודך מסתולל בעמי. לגלפי כ"ם בלעם שגל ידו איך מגלהם דג' היו בעלה: (יט) (ל"ל ולא) יאסף. ב' במסורת [ולא] יאסף הבימה שטיר ישכב ולא יאסף שהכהו הכרד: (כ) הירא. ב' במסורת הכא ואידך אים הירא ורך הלבב מה הטם הירא ומעבירה שבידו אף הכא כמי היו ירלים מעבירות שבידם מכאן אמרו טוב שבמלריים הרוג שהרי כתיב הירא את דבר ה' ומפיך לי' וירד עליהם הברד ומתו: (כג) וימטר. ב' במסורת הכא ואידך וימטר עליהם כעפר שאר גבי שליו מלמד שהשליו היה יורד בכח ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במלריים: (כד) ואש מתלקחת. ב' במסורה דין ואידך ואש מתלקחת ונוגה לו סביב [יחזקאל א] גם בכאן בתוך הברד היה האש ירלא ממנו גלגלים ואמוריס וזהו ונוגה לו

יונתן

כדפי' רש"י ודין היה להלקותו כי א"ם פרעה בכור היה ונשתייר כדכתיב בפסוק שאחריו וכ"כ רש"י גם' בא שעליו נאמר בעבור הראותך וכו': (כ) איוב דהוה דחיל. דבריו במים על אומו אמז"ל ג' היו בעלה אלה ומדכתיב מעבדי פרעה ומי הוא זה שיהא ירא ה' ומה יום איומים אלא שהוא איוב שנאמר בו ירא אלהים: (כא) ובלעם דלא שוי ליביה וכו' דיוקו ג"כ כדלעיל ועוד ראיה רמז לדבריו באומרו עודך מסתולל בעמי לגלפי כ"ם בלעם וכדכתב בעל הטורים שגל ידו איך מגלהם וק"ל: (כה) סביר ושריש ר"ל נשבר ונעקר מן השורש: (כו) בכל מחמת ומשמת כ"ל שבכל

אבן עזרא

הראותך את כחי וגבורתו. ומשוכה כענין "השמאל מתוך השם: ויסף אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד: ושעם ולמען ספר שמי. איננו על כל פרעה. רק עלה ספר 'שם השופט. כמו כי "כבד הכבדך. ואין הטעם שפרעה יוסיפו בעולם לספר כבוד השם רק יוספר שמו בכל דור ודור בעבור האלה האותות שעשה: (יז) עודך מסתולל. כמו משתמש מגזרת "סלסלה ותרוממך. ואם הוא *"כפול הפ"א. משעלי הכפל כמו. 'סלו לרוכב בערבות. "וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו. ורבי מרינוס אמר כי פירושו מתחזק מגזרת *"מסלות לבית יי'. ובמקום אחר כתוב "מעמד לבית יי': (יח) הנני ממטיר. ידוע כי לא ירד גם היום על מלרים ברד ומטר ואין לרך לפרש למה זה. וככה במקומות אחרים עד היום. ובעבור זה ספדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל: (יט) שלח העז. הכנס או אסוף. וכמוהו יושבי "בגבים העיזו: (כ) הירא. הנים. ובאותו היום: (כא) ואשר לא שם. יש בלשון קדר טעם *"לנו"ו ויעזב. רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלשון אחרת. וככה ביום "השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה: (כב) ויאמר. מדרך קבלה יראה כי נטיית ידו במטה היתה. והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים סוף האויר. וכמוהו על פני "רקיע השמים: (כג) ותהלך אש. מהבנין *"שקל מלשון הליכה: ארצה. "כסף מולדותה. כי היא למעלה עולה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד. פלא בתוך פלא: (כה) ויך. זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם "חמל עליהם

פירוש על אבן עזרא

"(יחזקאל א' ד') ואע"כ כתיב ומשוכה דמות ארבע חיות (שם שם ה')דומה לא"ם כאן בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. 'פי' לפי הפשט וכבר הזכיר זה בפרשת מקץ בפסוק פרעה קלף על עבדיו. ועוד ידבר בו בפרשת בשלח בפסוק לא נשאר בהם עד אחד ופירשו כן בעבור שדרשו רז"ל כי פרעה שהיה בימי אברהם הוא שהיה בימי יוסף. והוא שהיה בימי משה. והוא היה בימי שלמה. ובפרקי דרבי אליעזר בפרק מ"ב כתוב שהוא היה מלך נינוה בימי יונה. ומה שנאמר בפסוק לא נשאר בהם עד אחד הוא פירושו חוץ מן אחד שהוא מיוחד והוא פרעה ובעבור שראה שאר מכות גם נפלאות ים סוף. ע"כ כשהתנבא יונה על נינוה האמין פרעה דברי יונה כי הוא היה אז מלך נינוה ושאלום תשובה. ועל דעת זה הפירוש שהיה אלא ספר על פרעה כלומר ולמען ספר שמי בכל הארץ. ולפי דברי הראב"ע ז"ל פירושו שאלה ספר שב על הדורות הבאים כי הם יספרו שמו ויאמרו הוא האלהים המכה את מלרים ויספרו שמו וגדולתו של אלהינו. ועל"כ כתב ולמען ספר שמי ולא על פרעה בעלמו כי הוא סובר כדעת האומר במסכת סוטה בפרק א' (דף י"א ע"א) מלך חדש. חדש ממש והוא נטבע בים סוף והפי' לא נשאר עד אחד אפילו אחד לא נשאר כמו שפי' בפרשת בשלח בפסוק לא נשאר בהם עד אחד. אפי' אחד לא נשאר. וגם המשורר אמר(תהלים ק"ו י"א) אחד מהם לא נותר ועיין שם. 'ר"ל מקור. "(משלי ד' ח') סלסלה ותרוממך. "(במדבר כ"ב י"ח). **ר"ל אף שמשך פ"א פעל כפול ג"כ. עכ"ז הוא משעלי הכפל. ר"ל ב' אותיות אחרונות מן השורש דומות. 'כמו סלו לרוכב בערבות (תהלים ס"ח ה') דגש הלמ"ד לחסרון אות הכפל. "(ירמיה כ"א כ"ה) כמו מתגולל (ש"ב כ' י"ב) גם גלו (יהושע יו"ד י"ח) כלם שרשם גלל. *"(ד"ה ב' ט' י"א). "(מ"א יו"ד י"ב). '(ישעיה יו"ד ל"א). **לשנה כבר כ"פ בדברי כ"א כי הוא"ו כפ"א כפי בלשון ישמעאל. ופי' והנה וכ"כ פי' פה ויעזב. הנה עזב את עבדיו. "(בראשית כ"ב ד') ושם נ"כ פי' ככה. "(שם א' כ'). **עיין רש"י (בראשית ו' ט') ע"ש שהלך ע"כ הפי"ז בשי"ק. "פי' כי מולדתה היא לעלות למעלה וזה כלא ירדה. "כמ"ש רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד (פסוק כ"ו). כמ"ש

ספורנו

כי לא אספוך במות כמה: ולמען ספר שמי. ורבים כתיב מעת: (יט) ועתה שלח העז את מקנך. כדי שיאלמו העבדים אשר עם המקנה כאמרם ז"ל סביב אדם מנבראה נגלם: (כ) הירא את דבר ה' הניס. והטעם שאמרתי שלח העז הוא מפני שראיתי בענין הדבר שהיראה את דבר ה' הכים ואשר לא שם לבו סמה ויעזוב באופן שעם שאו הספיד לכן אני מזכיר עתה כדי שלא ימות שאדם אשר בשדה: (כד) *ואש מתלקחת בתוך הברד. בפחק שנועה הברד ברדתו ללבב האויר ונתן קולות ומוזק תנועתו היה נגדלו לקלקל הרך והקשה כאמרו ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר: (כג) ותהלך אש ארצה. כי האויר הנלכב

*הקדים המאומר בעבור שהוא ביאור לפסוק כ"ג.

פירוש רשב"ם

להודיעך שטותך שאמרת לא ידעתי את ה': (יז) מסתולל. מתפעל מן (ישעי' ס"ב) סולו המסילה. כובש אותם לעבדים כדכתיב (ירמי' ל"ד) ויכבשום לעבדים ולשפחות. ולהודיעך שיטת המתפעלים כי כל תיבת המתפעלים באה תוספת תי"ו בראש חוץ מאותן שאוציא מן הכלל לבסוף. מן אמר יאמר (תהלים צ"ד) יתאמרו כל פועלי און. יתברך. יתגדל. (יחזקא' ל"ח) והתגדלתי. יתהלל המתהלל. יתווכח. ויתחבא. לשוא תתיפי. (ישעי' כ"ח) והמסכה צרה כהתכנס. יתלכדו. ויתלקטו ויתמרמר. מתגש'. התעללתי. אתפלל. והתקדשתי. מתרושש והון רב. הרילך כל האלפ"א בית"א תי"ו בראשם חוץ משבעת אותיות אלו דז"ט ס"ץ ש"ת. השי"ן והס"מך באה התי"ו אחריהם במתפעל שלהם מן סלל מסתולל. מן שר תשתרר עלינו. מן שבח ישתבח. מן שמר (מיכה ו') וישתמר חקות עמרי. מן שבר משתבר. הצד"י והזי"ן לא יבא התי"ו במתפעל שלהם אלא אחרי הצד"י תבא ט"ית במקום תי"ו של מתפעל. מן צדק יאמר נצטדק. מן צבע יצטבע בדניאל. מן ציד הצטיידנו ביהושע. מן צרף מצטרף. ואחר הזיי"ן תבא דל"ית במקום תי"ו של מתפעל. מן זמן הזדמנתון בדניאל אבל תוספות הן בתיבות. ט' של נצטדק ד' של הזדמנתון. ותיו של יתאמרו. לעשותן מתפעל כמו שפירשתי וכן כולם אבל הם עצמם כשהם ראש התיבה לא היה בה תוספות אות להתפעל כמו וישמע את הקול מדבר אליו (לא יאמר) (נ"א כמו) מתדבר. לא יטמא בעל (לא יאמ') כמו יתטמא. ועם עקש (ופתלתל) (צ"ל) תתפתל (נ"א תתפל) לא יאמר (תתתפתל) תתמם. לא יאמר תתתמם: (יט) העז אסוף

ישראל לא היה ברד: כז וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אלהם חטאתי הפעם יהוה הצדיק ואני ועמי הרשעים: כח העתירו אל־יהוה ורב מהית קלת אלהים וברד ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד: כט ויאמר אליו משה כצאתי את־העיר אפרש את־כפי אל־יהוה הקלות יחדלון והברד לא יהיה־עוד למען תדע כי ליהוה הארץ: ל ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני יהוה אלהים: לא והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל: לב והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה: מפטיר לג ויצא משה מעם פרעה את־העיר ויפרש כפיו אל־יהוה ויחדלו הקלות והברד ומטר לא־נתך ארצה: לד וירא פרעה כי־חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: לה ויחזק לב פרעה ולא שלח את־בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד־משה:

ישראל לא הוה ברדא: כז ושלח פרעה וקרא למשה ולאהרן ואמר להון חבית זמנא הדא יי זכאה ואנא ועמי חיבין: כח צלו קדם יי וסגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט כאלין מן קדם יי וברדא ואשלח יתכון ולא תוספון לאתעכבא: כט ואמר ליה משה כמפקי מן קרתא אפרוש ידי בצלו קדם יי קליא יתמנעון וברדא לא יהי עוד בדיל דתדע ארי דיי ארעא: ל ואת ועבדך ידענא ארי עד כען לא אתכנעתון מן קדם יי אלהים: לא וכתנא וסערתא לקו ארי סערתא אביבין וכתנא גבעולין: לב וחטתא וכנתיא לא לקו ארי אפילתא אנון: לג ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי ואתמנעו קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא: לד וחזא פרעה ארי אתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסף למחטי ויקר לבה הוא ועבדוהי: לה ואתקף לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא די מליל יי בידא דמשה:

פ פ פ

מסרה כז למשה ולאהרן, ד'. הפעם, [מ"ו]. ואני, ג' בעי'. ועמי, י"ס. כח העתירו, [מ"י]. אלהים, פ' ספר ו' בעי'. קלת, [סר"ס]. ולשלחה, ב'. ולא תספון, [ג' ס' רק ות"י ומ"ס ומ"ן בסוף]. כט כצאתי, ל'. אפרש, ל' [ס"ו וסי"ן סמלי']. את כפי, ל'. הקלות, ד' כ"ב [מ"ק ומ"ס וכן ג']. יחדלון, ל' [ומ"ו ומ"ן בסוף]. ל ואתה, ל'. תיראון, ב' בתורה וחד' [ד"מ]. מפני ה', ג' בטע'. לא והפשתה, ל'. והשערה, ל'. השערה, ל'. נכתה, ל'. גבעל, ל' [וסי'ו]. לב והחטה, ב'. והכסמת, ל'. נכו, ל'. אפילת, ל' וכ"ב [כ"ל מ"י וס"ו והפ"ג במילין]. לג ויצא משה מעם, ב'. ויפרש, [מ"ו וסי"ן סמלי']. ויחדלו, ב'. הקלות, ד' כ"ב. נתך, ב'. לד והקלת, [סר"ס]. ויסף, [ס"ו]. לחטא, [ס"ו]. ויכבד, ב' פרשה בנו. לה ויחזק, פ"ו. דבר ה' ביד, ד'.

ת"א ה' הצדיק ידים טו. הקלות ברכות נט. אביב מנחות סח ועוד.

קל"א. גיג"ול סימן. יעי"אל סימן: ומפטירין כה אמר אדני ה' בקבצי את בית ישראל ביחזקאל סימן כ"ט:

פ פ פ

רש"י

והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (ש"ר פי"ב). (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים (ש"ר): (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קודם (ברכות יט) טרם ישכבו עד לא שכיבו. טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהי' הרוחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה. לשון פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש מכת' כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת (איוב לג) ושפו עצמותיו: כי השעורה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר ועומדת בגבעוליה: השעורה אביב. עומדת באביה לשון (שיר השירים ו) באבי הנחל. (לב) כי אפילת הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואע"פ שנא' ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש לפשוטו של מקרא בעשבי' העומדי' בקלחם הראויי' ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו (דניאל ט) ותתך עלינו האלה והשבועה דעזלא ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כב) כהתוך כסף לשון יציקת מתכת. ורואה אני את דברי כתרגומו ריתך ואתיך לנקת לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הוצק לארץ: חסלת פרשת וארא

רמב"ן

שלה ושל ארץ מצרים אשר הוא. ולכן פירש הכתוב שהיה אויר ארץ גשן בעבור שהם בני ישראל: (כז) חטאתי הפעם. ביאורו הפעם אודה לי"י כי חטאתי לו והוא הצדיק ואני ועמי הרשעים שמרדנו בדברו מאז ועד עתה: (כט) כצאתי את העיר. על דרך הפשט יתכן לומר שהיה משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות והמטר מיד. ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר וכן נאמר שוב ויצא משה מעם פרעה את העיר ובראשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך. ורבותינו אמרו שלא היה מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולים וכ"ש שלא היה מדבר עמו אלא חוץ לכרך א"כ נאמר כי בעבור שהיה פרעה מבקש ממנו שיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואחרי כן יפרוש כפיו אל י"י ויסור בתפלתו והוא האמת: (ל) ידעתי כי טרם תיראון. יפה פירש ר"א על דעת רש"י שאין טרם כמו לא. אבל הוא כטעם קודם ופי' כי בכתוב יחסר מלת אשר טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את י"י כי בעבור המכה שבגופו ותמרו ותכבדו עוד שנפרש כי ירמוז גם לעבדים הראשונים יאמר כבר ידעתי מכם כי טרם אתם

יראים

יונתן בן עוזיאל

בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דְּתַמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַּרְדָא: (כז) וְשַׁדַּר פַּרְעה פּוּלֵי לְמִקְרֵי לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חָבִית בְּזִמְנָא הָדָא יְדַעִית דַּיְיָ הוּא אֱלָהָא זַכָּאָה וּבְרַם אֲנָא וְעַמִּי חַיָּיבִין בְּכָל מַחְתָּא וּמַחְתָּא: (כח) צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וִיהֵי סַגִּי קֳדָמוֹי מִלְמֶהֱוֵי קָלִין דִּלְוָט מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָּא וְאֶפְטוֹר יַתְכוֹן וְלָא תּוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא: (כט) וַאֲמַר לֵיהּ משֶׁה בְּמִפְּקִי סָמִיךְ לְקַרְתָּא אֶפְרוֹס יָת יְדֵי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְּעוּן וּבַרְדָּא לָא יְהֵי תּוּב מִן בְּגִין דְּתִתְיְדַע אֲרוּם דַּיְיָ הִיא אַרְעָא: (ל) וְאַנְתְּ וְעַבְדָךְ חַכִּימִית אֲרוּם עַד לָא תִּפְטְרוּן עַמָּא תְּהוֹן דְּחִילִין מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים: (לא) וְכִתָּנָא וְסַעֲרֵי לְקוֹן אֲרוּם סַעֲרֵי הֲוַת בְּסִדְרָא וְכִיתָּנָא עֲבַד פּוּקְלִין:

ירושלמי

[(לא) וְכִתָּנָא הֲוַת גַּבְעֳלִין וְאִתְרַת גֵּבָה:]

(לב) וְחִיטַיָּא וְכוּנְתַיָּא לָא לְקוֹן אֲרוּם לְקִישָׁן הִינִין: (לג) וּנְפַק משֶׁה וְאַהֲרֹן סְלָקַת פַּרְעה סָמִיךְ לְקַרְתָּא וּפְרַס יְדוֹי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִתְמַנְּעוּ קָלִין דִּלְוָט וּבַרְדָּא וּמִטְרָא דַּהֲוָה נָחִית לָא מְטָא עַל אַרְעָא: (לד) וַחֲמָא פַּרְעה אֲרוּם אִתְמְנַע מִטְרָא וּבַרְדָּא וְקָלַיָּא דִּלְוָט פָּסְקוּ וְאוֹסִיף לְמִחְטֵי וְיַקַּרֵיהּ לְיִצְרָא דְּלִבֵּיהּ הוּא וְעַבְדוֹי: (לה) וְאִתְתַּקַּף יִצְרָא דְּלִבָּא דְּפַרְעה וְלָא פְּטַר יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵיכְמָא דְמַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמשֶׁה.

ס ס ס

ויאמר

בעל הטורים

לו פניו: (כט) הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אבל לא אמר על הקולות שלא יהיו עוד כי יהיו בזמן מורה: (ל) טירְאוּן. ב' במסורה הכא ואידך לא תעבדון ולא תיראון את"ל את יחעמי כי על המכות המכה תיראון אבל כתיב הכופר לא תעבדון ולא תיראון: (לג) ויחדלו. ב' במסורה. ויחדלו הקולות. ויחדלו לגנוב שגיר. מלמד שגם בזוד התפלה שמחו הגם בקולות והגנבים מד שחדלו לגנוב וגם נפלו חדלו לגנוב ע"י הקולות שילאו משמש קבלות מלרים: כתן. ב' לא כתן לגלגה מד כתן מים מליהם בני בני שאול השוקמים [ש"ב כ"א]. כאמר כתן אפי ושמתי על יושבי ירושלם [ירמיה מ"ב] לומר שתפלת הלדיקים מעלרת את המטר כמו הכא בגני משם. ותפלת הלדיקים מוריד גשמים כמו בני דוד שעשה דין בני בני שאול והתפלל אל משה וכפר להם ואין יכפר ה' לירושלם על ידי תפלת הלדיקים דכתיב וכפר אדמתו עמו:

יונתן

שנבל מכה ומכה ידעתי כי ה' הלדיק: (כח) קלין דלוט דקל' ממי קולות אלהים קולות הקללות שכן אלד משה סדין: (לא) כוס כפידה נ"ל גבירה וכוס לשון גבול ולבנה. פוקלין מלשון גמ' במסכת כדא. פ' כל היד מלן בפי פיקלין דנבמלה מירוס כשמן נקי וכו': (לב) לקישן סיכין לשון לישור ומיכוב ונ"ל כרני ירחה דעליב ור"ל לקושים היו נעדרת סכנומה: (לג) ומטרה דהוה נחים לא ממה על ארמה אלה כמאמר שלרי נלוריך כל זה במכשפה ויחדלו הקולות והברד ואיכן סכרי מאמרו כעולים כמלה בלויר עד שיבא גת ענות שנאמר ונחם שומף ולבני אלגבים וכו':

עד

רמב"ן

ירלים ובלמרים אתם מורדים כי לעולם הרם מור מכה המכות אתם ירלים אם יי' כאמר שפיתם בלשרדעים ובערוב ותשוכו ותמכו את מי יי'. וכן תמנו לעולם ומפני זה לא הוסיפו עוד בזמנו אבל התפלל עליו בלרכם על דעם כדי שיוסיף לפשוע: (לא) והפשתה והשערה וגו'. ספר הכתוב

אבן עזרא

פליטם ופל מקניהם. ולא הזכיר משה לפרעה זה שהלו ^אתפלם פרעה ולא מה ממקנה ישראל עד אחד ולא מת לבנו: (כז) ויקרא. אמר החסמי מלוה ששלו מיכסד כדבר כאמר ^באמר לו: (כח) העתירו אל יי'. הזכיר השם הנכבד. ^גואמר קולות אלהים. כי הוא מודה שים אלהים ^דכאמר הולכתי. ובעבור שלא אמר קולות יי' סבר משה שם השלם והגאל. ואמר

ממני יי' אלהים. והטעם כי השם הוא אלהים לבדו. ולא תמלא ככה בדברי משה בכל התורה. ואין טענה מתלה אדני ^הירוה אתה החלות: כי בלבך דעה כוא כשוג: (כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה אלילים: כי ליי' הארץ. ולא לך: (ל) ואתה. אמר רבנו שלמה כי טרם תירלון כמו לא תרלון. וכמוהו ^ושטרם ישכבו. וזו המלה איננה נמלאת כאשר הסב. כי לעולם יבא אחריה העניין. כי אחר טרם ישכבו כתוב ולכני העיר אנשי סדם נסבו על הבית. והטעם כאשר היתה עם אביהם נסבו על הבית. וככה טרם ^זיקראו ואני אענה. וככה ^חבטרם יקרילון את הסלב וככה כל טרם. והנה אין טרם כמו לא. והגאון רב סעדיה ז"ל דבק הענין וככה ^טת"פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחים השמים: וטעם והפשתה והשעורה נכתה. זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם. והנה הטעם קודם שתירלון ותודו ותאמר יי' הלדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה. וזה ^יהר"ו כתן כלשון ישמעאל כאשר הזכרתי. ולפי דעתי כי השפר עלה אתה טרם תעזוב כפי אתה ירלים את השם אתה ועבדך וזה דרך המפר והטעם שגבור המכה תמלדו על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמלא כן במקום אחר: (לא) והפשתה והשערה. ספר הכתוב מה שלירע והנה התגבר מעלת הכתה גם כתו. כי טרם ^כמכה נכה. כמו ומהו עלומתיו לא ראו: (לב) אפילת. אחר וקרוב ממנו. ואמל ^לולא. כתם לו. והטעם שהיו עד השם האלון ולא כלאו: (לג) נתך. כדרך כהתוך ^מכסף בתוך כור. והיא מבנין נפעל כמו ומס אל העדפל: (לד) וירא. הזכיר משה ויוסף לחטוא בעבור מכרם ואמר החטאתי הפעם: וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו. כתגבר מה שאמר ^נאתה ואתה ועבדך: (לה) ויחזק. אחר שהסר מהמכה הזאת יותר מהרלאמום:

בא

פירוש על אבן עזרא

^אכמ"ש לעיל (פסוק ז'). ^ב(פסוק י"ם) ע"כ יפה פי' ר"ם הפם' לעיל אשר לא הקר פרעה אם לא היה נכנד ג"כ בלרכו נושן. ^גפי' פרעה אמר בתפלה שהסירו אל ה' ולה"כ אמר קולות אלהים הזכיר אלהים ולא ה'. אבל הזכיר שלם אלהים שהוא כמו ללנלא השמים כי הם קנם הקולות שהם קולות הרעם וכן מטרם בערכת יפכו בפסוק ויפי קולות וברקים ופרעה פחד בעבור הרעם שהיו מזקים יותר מהמכות וע"כ שאמין כי השם היה קנם המכה הכיא. ^ד(לעיל פ' מ"ז). ^ה(דברים ג' כ"ד) וה"ל כי משה היה איש אלהים ולא היה אדוני ואיש פי' כמו אישי (ע"כ ד' א') ככה פי' בוזכר. ^ו(בראשית י"ט ד'). ^ז(ישעיה ס"ה כ"ד). ^ח(ש"א ב' ט"ו). ^טת"ל טרם אשר תירלון אתה פרעה ועבדיך מפני ה' אלהים אסתפלל עליכם ולא תאמינו. וע"כ לפי דעת הגאון מוסך הפסוק הסרי ג"כ כי יתפלל אל המטיר ולא על עבר והם הפשתה וכו' אשר הוכה. ור"ל מוסיף לפי דברי הגאון טרם אשר גם להכיר ה' אלהים הוכה הפשתה והשערה. ולבלה על הפי' ככה כי הוא"ו מולא והפשתה הוא כמו הנה כנ"ל. ע"כ הוא הרלים כי הטעם על אשר קודם לא ירלו את ה' ע"כ הוכתה הפשתה. ולפי דעת ר"א בפי' ב' ככה טרם הוא המכה הם ירלים ה' ולא הפ"כ. ולא פי' מה שיעשה פרעה אחרי הוא המכה מדרך כבוד המלכות. ^יעולם והפשתה. ^כ(ורן ככה גם ככו טיכנו בו"ן כפעל רק טורם. כמו ומהו עלומתיו לא ראו (איוב ל"ג כ"א) שהרשו שפה. ^ל(שמות ה' כ'). ^מ(יחזקאל כ"ב כ"ג) והוא נתך מבנין נפעל כמו נגש אל הערפל (לקמן כ' כ"א). ^נ(פסוק ל').

כלום

ספורנו

הכלבה ירד לארץ בחוזק הטעם כדרך המכביד עליו גדודו לאמר: (כט) כצאתי את העיר. אף על פי שאמרת ורב מהיות קולות אלהים וברד לא יחדל כל זה עד שאלא מן העיר: הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי ליי' הארץ. כל זה יהיה יחדיו כמו רגע שלא כמנהג הטבע וזה למען תדע לא בשביל שאמתי' מכבר שנחם בתפוחם כי אמנם ידעתי כי: (ל) טרם תיראון. עדין לא תירלון: (לא) והפשתה והשערה נכתה. אף על פי שהשחתה והשעורה נכתה וזה סוק רב במלרים כאמרו וגם כל עובדי פשתים: (לב) והחטה והכסמת. לא ורלה מה רב השעם של פרעה ועבדיו כי אף על פי שהשחתה והכסמת לא נכו ומשה התפלל ורלה פרעה כי יהיה כל הרע בתפלתו כי באומן אחר היה כלה גם יתר הפלטה מכל מקום הוסיף פרעה לחטוא והכביד לבו במזיד הוא ועבדיו: (לה) ויחזק לב פרעה. לא מלאנו אבל כאשר דבר ה' ביד משה קודם שלרף את לאכן עמו שאמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מלרים להלך שלא ימיתכם להלוך ברלונו ולא ביד חזקה וירלה לא שיעתם זה מילדם יד החזקה שלא יוכל לסבלה וכן עשה בזה המקום כי אחר שהוסיף לחטוא במזיד והכביד הוא עלמו את לבו עד שנטו אבל היה מסופק אם יוכל לסבול השחזק לבו בלותו שלופן אשר דבר ה' ביד משה ושם בלבו שלא יוסיף עוד לחטוא:

אם

פירוש רשב"ם

אסוף כמו העיזו אנשי בנימין. יושבי הגבי' העיזו. (כז) חטאתי הפעם. עתה הפעם אני מודה שחטאתי: (ל) כי טרם תיראון. כתרגום עדיין לא תיראון: (לב) לא נכו. להודיעך שמה שלא שיבר הברד אכל הארבה. הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך: (לג) נתך. לשון יציקה. כמו כהתוך כסף בתוך כור כן תותכו בתוכה. וממר לא הוצק ארצה: (לד) ויסף לחטא. עד עתה לא נתכוון לחטוא במזיד אבל כשהודה על הברד אני ועמי הרשעים לכן קוראו עכשיו מזיד:

בא

י א ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו: ב ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני יהוה: ג ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי העברים עד מתי מאנת לענת מפני שלח עמי ויעבדני: ד כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך: ה וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראת את הארץ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה: ו ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה ויפן ויצא

מעם

אונקלוס

א ואמר יי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית לבה וית לבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אלין ביניהון: ב ובדיל דתשתעי קדם ברך ובר ברך ית נסין די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותדעון ארי אנא יי: ג ואתא משה ואהרן לות פרעה ואמרו לה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי עד אמתי מסרב את לאתכנעא מן קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי: ד ארי אם מסריב את לשלחא ית עמי הא אנא מיתי מחר גובא בתחומך: ה ויחפא ית עין שמשא דארעא ולא יכול למחזי ית ארעא וייכול ית שאר שזבתא דאשתאר לכון מן ברדא וייכול ית כל אילנא דאצמח לכון מן חקלא: ו ויתמלון בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים די לא חזו אבהתך ואבהת אבהתך מיומא דהוו על ארעא עד

יומא

מסרה י א בא, [ס"ז]. הכבדתי, ל'. ואת לב, ל'. שתי, ג' ב' ס' וחד מ"ע [ס"ז ואלרש]. אתתי, [כו"ל סד"ס]. ב ולמען, פ' ישראלין ובנסן ב' כ"פ. התעללתי, ל'. אתתי, [ס' סרין ווין]. אשר שמתי, ל'. ג מאנת, ל'. מאנת, ס'. לענת, ל'. לענת, ל' וס'. שלח עמי, ב'. ויעבדני, [ס"ז]. ד לשלח את עמי, ל'. בגבלך, כל או' ס' בש"ג, [ס"ז]. ה ולא יוכל, ד' [ס"ז]. לראת, ג' ס' בתו'. הפלטה, ג' ס' בלי'. את כל, י"ו פס' ד' פעמים את. הצמח, [ס"ז וס"י דקרי ולא כתיב]. ו ומלאו, ג' בתו' בלי'. כל מצרים, ד'. אבתיך, [כו"ל ס"ז וס"י בש"ס מד"ע]. ואבות, [ס"ז]. היותם [ס"ז]. ויפן ויצא מעם פרעה, ג'.

רש"י

(א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שתי. שומי אותות אלי: (ב) התעללתי. שחקתי כמו (במדבר כב) כי התעללת בי (שמואל א ו) הלא כאשר התעלל בהם האמור במצרים ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו (איכה א) ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: (ג) לענת. כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני עולה להיות עני ושפל מפני: (ה) את עין

הארץ

רמב"ן

הכתוב מה שאירע ולא ידעתי למה נכתבו שני הפסוקים האלה במקום הזה שהרי הפלים דבר משה נתמלאו ושול הברד ואמרו בשם הגאון רב סעדיה שהן דברי משה אל פרעה שאמר לו קודם שהרצון ואמרתם יי' הצדיק בכל. הוכחם הפשתה והשעורה וזה לא ישוב לרשעים. אבל החטה והכוסמת לא נכו עדיין ועתה לא יעמד לכם דבר. ואין לי טעם בפירוש הזה כי הברד הכה כל עשב השדה וכל העץ שבר ולא נמלטו החטה והכוסמת רק מפני שהן אפילות לא נמחו כלל או שמפני קטנותן לא נשפדו כי עוד בקמתם. ואם כן אפילו ירד עליהם הברד עוד עתה לא יזיק. ואין צריך להודיע לנו מה שנפסד ומה שלא נפסד כי בעבור הברד ירמס. ועל דעתי הכה דברי משה אל פרעה שאמר להם ידעתי כי טרם סור המכות תיראון ואחרי כן תשנו בחטאתכם אבל הפשתה והשעורה נכתה והחטה והכוסמת שהן לכל חייכם לא נכו במכה הזאת ויש ביד האלהים לאבד אותם מכם אם תשובו ותפתחו לפניו רמז להם למה שאמר ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד:

(א) כי אני הכבדתי את לבו. הודיע הקב"ה למשה שהוא הכביד את לבם עתה אחרי שפחדו מעט מפני הברד והודו על עונם. ואמר לו הטעם כי עשיתי כן למען שאשים בקרבם אלה האותות אשר אני שם לעשות בהם שידעו מצרים את גבורתי לא שמענים אותם יותר מפני הכבוד הזה. ועוד כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים מה מעשי וידעו כי אני יי' וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ: (ב) וטעם התעללתי. כי אני משחק בו שאני מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמים ישחק יי' ילעג למו. והנה הודיע הקב"ה עתה למשה מכת הארבה ושיגיד אותה לפרעה כי זה טעם בא אל פרעה כי לא יאמר לו כלום ולא הזכיר רק בדברי משה אל פרעה כי הכתוב קצר בזה. וכן קצר למעלה במכת הברד שסיפר דברי הקב"ה אל משה התיצב לפני פרעה ואמרת אליו ולא הזכיר דברי משה אל פרעה כלל כמו שפירשתי והנה זה שלא ירצה להאריך בשניהם וטעם יקצר בזה וטעם בזה. ובאלה שמות רבה ראיתי ולמען תספר באזני בנך שהודיעו הקדוש ברוך הוא למשה מה מכה יביא עליהם וכתב אותה משה בתורה ולמען תספר באזני בנך ובן בנך זו מכת הארבה כמה דתימר (יואל א') עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם וגו': (ג) ויבא משה ואהרן. כתב רבי אברהם ידענו כי לעולם לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ אבל הזכיר פעם משה ולבדו בעבור שלוה פרעה להשיב את שניהם וגירש אותם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: (ד) הנני מביא מחר ארבה. אמרו המפרשים שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור שצמחה להם מן השדה ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי בידוע היא שלא נעשה דין המצריים יותר משנה כי משנה' עשה רבינו יודע זה. כמו ששנינו במסכת עדיות משפט המצרים שנים עשר חדש וכן אמר יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאיר הברד כי היתה השנה היא בעצמה אם כן היה הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכן כי השעור' אביב והפשת' גבעל' ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שלמטה ממנ' כי חטה וכסמים. ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות. ולכך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר כי שבר הענפים והפארות ואחרי כן בחדש ימים נתן למטה החטה והכוסמת והיא הפליטה הנשארת לכם מן הברד והתחילו העצים להוציא פרח והנצני' נראו. וזה טעם הבואה כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל. אמר לא השאיר להם פרח או ציץ ונראה הזה בעצמו נגאלו והכתיב שאמר ואת כל פרי העץ יאמר על הגן שיעשה פרי. כמו שאמר כל ירק בעץ: (ו) ויפן ויצא מעם פרעה. בעבור שפחדו מאד בברד שבו משה שיפחדו גם עתה שימותו ברעב אם יאבדו יתר הפליטה הנשארת להם ויאמרו בלא רשותו טרם שיפטרו כן או לאו כדי שישמעו בדבר שבו משפטם אמת כי כן עשו ואמרו לפרעה הטרם תדע כי אבדה מצרים. ובדברי רבותינו ראה אותן שעורים זה לזה

מלאכים

יונתן בן עוזיאל

(א) ויאמר ואמר יי למשה עול לות פרעה ארום אנא יקירית יתרא דליביה ויתרא דליבהון דעבדוי מן בגלל לשואה אתותי אלין ביניהון: (ב) ומן בגלל דתתני במשמעי ברך ובר ברך ית ניסין דעבדית במצרים וית אתותי דשויתי בהון ותנדעון ארום אנא הוא יי: (ג) ואעל משה ואהרן לות פרעה ואמרו ליה כדנא אמר יי אלהא דישראל עד אימת מסרב אנת מן למתכנעא מן קדמי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (ד) ארום אין יש מסריב אנת למפטור ית עמי הא אנא מייתי מחר גובא בתחומך: (ה) ויחפי ית חיזוא דארעא ולא יהי יכיל למיחמי ית ארעא וישיצי ית שאר שיזבותא דאישתארת לכון מן ברדא וישיצי ית כל אילנא דיצמח לכון מן חקלא: (ו) ויתמלון בתך ובתי כל עבדך ובתי כל מצראי דלא חמון אבהתך ואבהת

אבהתך

בעל הטורים

(א) בא אל פרעה. כשהיה אומר לו לבוא לביתו היה אומר לו בא [כלומר ואלך עמך] וכשהיה אומר לו לילך אליו במקום שהוא אומר לו לך [במלאך כי אין כבוד השכינה לילך שמה: כן הכבדתי את' פעמים רמז]: בא. שלש בגימ' ב'. רמז לו ג' מכות יביא עוד עליו: שתי. ב' במסורה הכא ואידך שיתי כליל ללך (ישעיה י"ו) שתי לבך למסלה [ירמיה ל"א] מלמד שלפ"ה שלא הפרה בו בפי' שלו מכות שהך כמוס לו וזה שיתי כליל ללך ולישראל אמר שתי לבך למסלה שיכינו עצמן לדרך ויתמנו נגדי המלכים בימי השמך לרחום עליהם שיתאלו מהם עליהם. לכשילכו שתי בשיב מספר קרי ב"ה שתי כמו לב' מכות חוץ ממכת בכורות שכבר רמזו לו בזה לא שמעת עד כה: (ב) באזני בנך ובן בנך. סמך כאן רמזי פלב על סבן אי נמי כנגד ב'

ידים

אבן עזרא

(א) בא אל פרעה. בא אליו ואת הטעם *ואל תתמהו בעבור שחזק לבו עד עתה. כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו בעבור שיתן להם כח לסבול מכת הארבה. והטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה בקרבו. ואין דמה הכמי הפרד עוד. כי יש אומרים כי שיתי. כמו בינו. שימו. והדומה להם. וככה ישית. ישים. יבין. והדומה להם בכל הקימים ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל. והוא בבנין קל. בעבור שמלאו או מי *ב׳ישום אלם ׳לשום עליך לטוב כאשר שם על אבותיך שהוא מבנין הקל. ויש אומרים ישים כמו ׳ויתום ושיתי כמו שותי והכל מבנין הקל: (ב) ולמען תספר. לטעם ידבר שהוא כנגד כל ישראל. וככה ׳וידעתם כי אני יי׳ *הבידעו כל ישראל זה. ודברה תורה כלשון בני אדם לומר ׳השתעללתי כאדם מגנה תולדה ׳להנקם מאשר: (ג) ויבא. ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושמו. שניהם ונכנסו באחרונה. אלא עשה כן בכל המכות: לענת. מבנין נפעל ׳מגזרת עני: (ד) ארבה. שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים. וכתוב יתר הגזם אכל הארבה. ועליו כתוב ׳הילי הגדול. ואם כן *יתר הארבה נוסף: (ה) וכסה דרך משל: ולא יוכל לראות. חסר ׳מלת איש. אמר ישא כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה: (ו) ומלאו. א׳ המלה מתונה בלשון הקדש. כי טעם ׳ומלאו שהבתים היו מלאים מהן. והנה מלאתו ׳מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא. כאילו הוא כתוב בפתחות המ״ם ודגשות הלמ״ד מהבנין הדגוש. אמר לבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה הולך כנגד למלכות ששונה אל המלך בלאתו והוא הולך אחורנית. ויפת אמר ׳כשהאלים נרצו. וככה ׳ופנית בבקר. והנה מה ישעה במלת ׳ויפן כה וכה. והנה פנים ויפן מגזרת ׳פנים. כאילו הוא ׳ויכ״ד. והנה משה יצא

מאת

פירוש על אבן עזרא

*א כוונת מדעתו ז"ל שמעה היה מתמיהם בעבור שחזק לב פרעה ואמר לו מאת אל תתמהו. ויש שואלים מאחר שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם להלוך וגו' ואני אקשה את לב פרעה, למה אמר אחר כן כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. והתשובה כי פרעה רצה לנסות לעשות את האותות שהיה עושה הם מלך הא"י. או אם היה עושה אותם בדרך המכשפים ואמר את הקולות והברד יחדלו. והאמר המטר. אדע שהוא מלך השם. ואם יחדלו שלמתם. בלי ספק אינם מלך הא"י כי אם מלך אחר. ולפיכך אמר שפיכו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים וברד. ולא הזכיר המטר. כי לא רצה שמדל. ומרע"ה נתכוה בזה והשיב לו כלאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ. ולאחר שהסתכל מחה חדלו שלשתם כמו שאמר ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה. וכשראה פרעה כי חדלו שלשתם ויוסף לחטוא כמו שאמר וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא. ואמר ויכבד לבו הוא ועבדיו. מה שלא הזכיר עבדיו באחד המכות. לטורים כי הכל עמו על זה ואמרו כיון שלשתם יחדלו בלי ספק כל האותות אינם באים אלא מאלו ולא מלך אחר יהבלך. ועתה כשרצה שחדלו שלשתם לשעתם ג"כ. ואמר לו הא"י אל תתמהו כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. *בולפי לפיום הַשִּׁיתִי מבנין הפעיל והרמו שות וכלומר לא בא הבנין פועל שלם כי חסר ה"א. *ג(לעיל ד' י"א) ר"ל שהוא מבנין הקל. ואם אלה שיתי היתה מבנין הקל היה לו להיות שותי כי שרש שיתי שות. ושרש ישום שום. ושרש לשום שוש רק לפרש שלא שיתי מבנין הפעיל לבן בא בתורה שלמה. *ד(דברים ל' ט'). *ה כי אותיות אהו"י מתחלפות. אבל בסנהדרין (דף ל"ט ע"ב) אמר ר' יוסי בר חנינא הוא אינו שש אבל אחרים משים. דיקא נמי דכתיב ישים ולא נאמר ישוש. ר"ל ישים פועל יוצא מבנין הכבד. וישום מבנין הקל והוא עומד ועיין במגילה (דף י"ד ע"ב). *ו הוספה פי' ג"כ ע"מ ולמען הספר אינו דוקא על משה כי הוא כמו כל ישראל. *ח ר"ל מה שאמר הספר הוא לשון יחיד. וידעתם הוא לשון רבים. *ט פי' היה ראוי להיות שלאחי מהבנין הכבד הדגו"ש או שלאחי מהבנין המורכב כי שבנין הספעל לא יתכן. לאחר על הא"י בדרך הבזע. בעבור כי בנין הספעל הוא שמשתעל בעצמו וידוע כי הספעלות הוא מקרה כי הוא א' מהמעט המקרים המשיגים את העלם והא"י לא ישיגהו מקרה. וע"כ אמר כי הוא על דרך דבור בני אדם בדי לשבר השומעים. *י ר"ל ההתעללות פי' התעלמי. באדם שמתפעל מן המבעים אותו והם לבבו והסכה עצמו הסוב ללבוש בגדי נקם. וזה אות ההתעללות בבנין הגבעים. ר"ל כי זה הוא הסיבה כי דרך הסבר להעלים להם היי הגוף. ועתה נמשכה ובא כמו מזיק כמו שמפרש בפרשה ופרא בפסוק פיה כבנן. והם שיין דברים והאמין כי שהפסם היו מן העבר והם היו בגדם בגשים בגוף. ועם שאמר ולא לוטשי הם הבעלים והם שקלים לוחם ולא נבנים. כי אינם בגוף מחם כמו השנים שלכים. *יא ר"ל ככנס (גמדמוקסיגא) וכן מ"ש לאסכמא מן קדמי. *יב(יואל א' ד'). *יג(שם ב' כ"ה). *יד ומכשו רבה. *טו ר"ל וסבאי ולא יוכל איש לראות וכו'. *טז(מ"ס י"ם ל"ד) שאוו לחרי ונקוד הא"ם בחירק כמו שאל שגב בקל ולאי להיות נפתח הפלאו מבנין הכבד. *יז ויופי לפי דעתו ויפן מלשון פנאי. *יח(דברים ט"ו ז'). *יט(לעיל ב' י"ב) שהוא בלי ספק מבנין פניה לכאן ולכאן. *כ על זאת. *כא פרסה. ע"ד רשע ירלה וכעם (תהלים קי"ב י"ד) שילה מתה מאתו בלא כשותו זה פי' ב"י (ר"ל) כמו ויכלו (לעיל ה' י"ם) שאר מפרש כי הרלים היתה בזעם בכתוב אתם ברע וכו'

ספורנו

(א) בא אל פרעה. כי אני הכבדתי. אף על פי שאמר משה ידעתי כי טרם תיראון הטב ואף על פי שלא יכנע לאל ית' מיראת גדלו מכל מקום ישמע בהיותו בלתי יכול עוד לסבול את רעת המכות וזה הטב כאשר ראה מכת הבהמה אמר יי' הצדיק. אמנם כאשר ראה שגם כל זה לא שמע הטב שהיתה ההתראה בו לריק כי גם שלא יוכל לסבול לא ישמע ולכן אמר לו יי' ית' אף על פי שעתה גם הוא הכביד לבו הנה אנכי כבר הכבדתי את לבו בסבין וזה לקרבו׳ האותות בקרב מצרים כדי שיכירו איזה מהם בתשובה ולמען יספרו ישראל לדורות ויכירו גדלו וטובו לשיק ההתראה ראויה אף על פי שלא ישמע פרעה: למען שתי אותתי אלה בקרבו. כדי שמכנס יכיר כעם את גדלו וטובו מכשעתו: (ב) ולמען תספר. למען ידעו דורות ישראל את כל אלה: וידעתם. אתה ודורותיך והמצרים: (ג) עד מתי מאנת. הנה אמרתי שאחיך נכנע אפילו עתה ערלים יכולתי על השריד השקיף אשר לא תוכל לסבול בלעדיו אפילו כרגע. אך לקוות שתבוא מכה שום גודל מכות אבל אולי תבוא מכה התמדת׳ זמן ארוך לכך ראוי להאוב עד אחר זמן יהיה בגבול התמדת המיאון עם התמדת המכות: (ה) ואכל את כל העץ. יקלקלהו. כמו והיה לאכול. כי אכל את יעקב

כאשר

פירוש רשב"ם

(א) בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו'. בכל מכות לא מצינו שהודיע הקב"ה למשה שחיזק את לבו. אך בזאת שהודה פרעה שהוא הצדיק ואני ועמי הרשעים. ובזאת כתיב ויוסף לחטוא לכך החזק לומר כי אני הכבדתי וגו' ואת לב עבדיו שכך כתיב למעלה ויכבד לבו: שתי. שומי: (ב) התעללתי. פעולת עלילות: (ג) לענת. מן ענה. לענות. מן ראה לראות. והוא לשון עוני ועינוי להיכנע ולהיות עני מלפני: (ה) ולא יוכל. הרואה לראות הארץ: העץ הצמח. כי הברד שיבר את כל עץ השדה. ומה שיצמח אחרי כן יאכל הארבה:

הגדם

מֵעִ֥ם פַּרְעֹֽה׃ ז וַיֹּאמְר֨וּ עַבְדֵ֜י פַרְעֹ֗ה אֵלָ֙יו עַד־מָתַי֙ יִהְיֶ֨ה זֶ֥ה לָ֙נוּ֙ לְמוֹקֵ֔שׁ שַׁלַּח֙ אֶת־הָ֣אֲנָשִׁ֔ים וְיַֽעַבְד֖וּ אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיהֶ֑ם הֲטֶ֣רֶם תֵּדַ֔ע כִּ֥י אָבְדָ֖ה מִצְרָֽיִם׃ ח וַיּוּשַׁ֞ב אֶת־מֹשֶׁ֤ה וְאֶֽת־אַהֲרֹן֙ אֶל־פַּרְעֹ֔ה וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֔ם לְכ֥וּ עִבְד֖וּ אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם מִ֥י וָמִ֖י הַהֹלְכִֽים׃ ט וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה בִּנְעָרֵ֥ינוּ וּבִזְקֵנֵ֖ינוּ נֵלֵ֑ךְ בְּבָנֵ֨ינוּ וּבִבְנוֹתֵ֜נוּ בְּצֹאנֵ֤נוּ וּבִבְקָרֵ֙נוּ֙ נֵלֵ֔ךְ כִּ֥י חַג־יְהוָ֖ה לָֽנוּ׃ י וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֗ם יְהִ֨י כֵ֤ן יְהוָה֙ עִמָּכֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֛ר אֲשַׁלַּ֥ח אֶתְכֶ֖ם וְאֶֽת־טַפְּכֶ֑ם רְא֕וּ כִּ֥י רָעָ֖ה נֶ֥גֶד פְּנֵיכֶֽם׃ יא לֹ֣א כֵ֗ן לְכוּ־נָ֤א הַגְּבָרִים֙ וְעִבְד֣וּ אֶת־יְהוָ֔ה כִּ֥י אֹתָ֖הּ אַתֶּ֣ם מְבַקְשִׁ֑ים וַיְגָ֣רֶשׁ אֹתָ֔ם מֵאֵ֖ת פְּנֵ֥י פַרְעֹֽה׃ ס שני יב וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה נְטֵ֨ה יָדְךָ֜ עַל־אֶ֤רֶץ מִצְרַ֙יִם֙ בָּֽאַרְבֶּ֔ה וְיַ֖עַל עַל־אֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם וְיֹאכַל֙ אֶת־כָּל־עֵ֣שֶׂב הָאָ֔רֶץ אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר הִשְׁאִ֖יר הַבָּרָֽד׃ יג וַיֵּ֨ט מֹשֶׁ֣ה אֶת־מַטֵּהוּ֮ עַל־אֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֒ וַֽיהוָ֗ה נִהַ֤ג רֽוּחַ־קָדִים֙ בָּאָ֔רֶץ כָּל־הַיּ֥וֹם הַה֖וּא וְכָל־הַלָּ֑יְלָה הַבֹּ֣קֶר הָיָ֔ה וְר֙וּחַ֙ הַקָּדִ֔ים נָשָׂ֖א אֶת־הָאַרְבֶּֽה׃ יד וַיַּ֣עַל הָֽאַרְבֶּ֗ה עַ֚ל כָּל־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וַיָּ֕נַח בְּכֹ֖ל גְּב֣וּל מִצְרָ֑יִם כָּבֵ֣ד מְאֹ֔ד לְפָנָ֞יו לֹא־הָ֨יָה כֵ֤ן אַרְבֶּה֙ כָּמֹ֔הוּ

כמהו

אונקלוס

יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִן קֳדָם פַּרְעֹה: ז וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ עַד אִמָּתַי יְהֵי דֵין לָנָא לְתַקְלָא שַׁלַּח יָת גֻּבְרַיָּא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן הַעַד כְּעַן לָא יְדַעְתְּ אֲרֵי אֲבָדַת מִצְרָיִם: ח וְאִתּוֹתַב יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אֱזִילוּ פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן דְּאָזְלִין: ט וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵימָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזִיל בִּבְנַנָא וּבִבְנָתַנָא בְּעָנַנָא וּבְתוֹרַנָא נֵיזִיל אֲרֵי חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא: י וַאֲמַר לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְאַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לְקָבֵל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא: יא לָא כֵן אֱזִילוּ כְעַן גֻּבְרַיָּא וּפְלָחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָם פַּרְעֹה: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיֵתֵי גוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוֹל יָת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא יָת כָּל דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא: יג וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת חֻטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַיְיָ דַּבַּר רוּחַ קִדּוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִדּוּמָא נְטַל יָת גּוֹבָא: יד וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכֹל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹהִי

לא

מסרה: ז יהיה זה, ב'. ויעבדו, ל' כפי [ר"ל הוי"ו בחולם]. ס' אלהיהם, ד' בלשו'. מצרים, ל'. ח ויושב, ל' ומ' יושב. אלהכם, [ס"ע]. ומי, ל' קמץ. ההלכים, [ס"ו ומ"ע]. ט בנערינו, ל'. ובזקנינו, ל' ס' [פ"י בין ב' מארי"ך]. בבנינו, ל'. ובבנתנו, ל', וכ"כ בר'. בצאננו, ל' וס'. ובבקרנו, ל' וס'. חג ה', ד'. י אלהם, [ס"ע]. אשלח, פ'. יא לא כן, יוד [י"ס בבראשית ולא בכתיב]. אתה, [ס"ו]. מבקשים, [הקוף רפי]. אתם, [ס"ו]. מאת פני, ה'. יב ויאמר ה', י"ג בפסוק באמצע. נטה ידך, פ"ז מסורים את. בארבה, ל'. ויעל, ז' רפין. ויאכל, ה' רפין. עשב הארץ, ה'. יג ויט משה את מטהו, ב'. רוח קדים, [במקף ובמאג]. ורוח הקדים, ב' הותים פרים. יד ויעל, ז' רפין [ר"ל היו"ד קמוצה ואחריו רפי]. לפניו, ד' פסוקי' ליה בסון פרים ואחור. היה, [הקדמא בס"א והוא נמג"א אף שיש מקף לפניו ומעדה אחריו נגד דעת הרמ"ה].

רש"י

הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו'. הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע"י שליח ששלחו אחריהם והשיבום אל פרעה: (י) (כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי אשלח גם הצאן והבקר כאשר אמרתם:) ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סי' דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנ' (יהושע ה') היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אתה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אתם. הרי זה לשון קצר ולא פי' מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר (יואל ב) כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה (כי של יואל היה) ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה

מין

רמב"ן

מאמינים לדבריו ילך משם כדי שיעלו עליה לעשות תשובה. והנכון בעיני כי כן היה עושה בכל עת בואו אל פרעה אל היכלו מהרה בו ויוצא מלפניו. אבל הוליך הכתוב להזכיר זה בכאן בעבור ויושב את משה וגו': (ח) מי ומי ההלכים. היה פרעה רוצה שילכו ראשיהם זקניהם ושוטריהם אנשים אשר נקבו בשמות ומשה ענהו כי גם הבנים והבנות ילכו כי חג ה' לנו ומצוה על כלנו לחוג לפניו אז חרה לפרעה על הבנים והבנות ואמר שלא ישלח הטף בשום פנים כי הם לא יזבחו אבל ישלח כל הזכרים הגדולים בעבור החג שאמר ויאחרו הטף והנשים: (י) כי רעה נגד פניכם. כתרגומו זה לשון רש"י ומה טוב היה שיפרשהו אלינו והשתעשעות מן התרגום מתחלפות בו יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אתהפכת. ונראה לזאת הנוסחא שהרב אונקלוס יפרש הרעה שאתם חושבים לעשות שהם לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח כלשון (מלכים א' כ"א) והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר והוא כלשון ויענו לאכל לחם ואחשבו (ואחשבו) קום נא שנה אעשה

ויש

מכדין מן יום מהויהון על ארעא עד יומא הדין ואתפני ונפק מלות פרעה: (ז) ואמרו עבדי פרעה עד אימת יהי דין גברא לנא לתקלא פטור ית גבריא ויפלחון קדם יי אלההון העד כדון לא חכימתא ארום על ידוי עתידא למובדא ארעא דמצרים: (ח) ופקיד לאתותבא ית משה וית אהרן לות פרעה ואמר להום איזילו פלחו קדם יי אלהכון מן ומן הינון דאזלין: (ט) ואמר משה בטליינא ובסבנא ניזיל בבננא ובברתנא בעננא ובתורנא ניזיל ארום חגא קדם יי לנא: (י) ואמר להון יהי כדין מימרא דיי בסעדכון כמא דאפטור יתכון וית טפלכון חמון ארום לתקלא בישא היא לכון לקביל אפיכון באורחכון דתהלכון עד זמן די תמטון לבית אתר משרוייכון: (יא) לא כמא דאתון סברין אלהין איזילו כדון גובריא ופלחו קדם יי ארום יתיה אתון בען ותריך יתהון מלות אפי פרעה: (יב) ואמר יי למשה ארים ית ידך על ארעא דמצרים בדיל גובא ויסק על ארעא דמצרים וישיצי ית כל עיסבא דארעא ית כל מה די שייר ברדא: (יג) וארים משה ית חוטריה על ארעא דמצרים ויי דבר רוח קידומא בארעא כל יומא ההוא וכל ליליא צפרא הוה ורוח קידומא נטל ית גובא: (יד) וסליק גובא על כל ארעא דמצרים ושרא בכל תחום מצרים תקיף לחדא קדמוי לא הוה כדין קשיין גובא דכוותיה ובתרוי לא

בעל הטורים

דורות שהיו במצרים: (ז) עד מתי יהיה זה לנו למוקש. זה היינו משה כדכתיב כי זה משה האיש: אלא את האנשים. האנשים בגי' גדלים עם קטנים: (ח) מי ומי ההולכים. אמר פרעה למשה אם אתם מבקשים כל כך ללכת וכי אתם קטנים ליכנס לארץ מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כלם ימותו במדבר חוץ מיהושע וכלב. מי ומי ההולכים בגי' כלב ובן נון. השיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא נגזרה גזרה לא על פחות מבן כ' ולא על יותר מבן ס': (ט) כי חג ה'. ד' במסורה חג ה' לנו. באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה'. הנה חג ה' בשילו (שופטים כ"א) מה תעשו ליום מועד וליום חג ה' (הושע ט'). שאמרו לו כי חג ה' לנו ולריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו. תבואת הארץ. והכתים לאול בשמחה ולא ישאר דבר הכל לריך אתה לשלוח ואם אינך משלח פרעה מה תעשה ליום חג ה': (י) כעת נגד פניכם. כ"ה דם רעה כוכב אדום עולה לקראתם: (יג) ויאכל. ה' במסורה הכא ואידך יקום אבי ויאכל קרבן לו ויאכל לחם ויאכל גבי נביא השקר שהחזיר לאיש האלהים אשר בא מיהודה (מ"א י"ג) ויאכל פרי מגדיו מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים ויפרו היה באותו ענין ותבשיל עגלה והאכיל לאותו נביא השקר וכן אותו נביא השקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדבר עמו השם וכן עמו בשביל שבא להאכיל את אביו זכה והברכה: (יד) וינח. ב' במסורה דין ואידך וינח ביום השביעי. מלמד שנח הארבה בשבת. ד"א כמו לנח דאיפשא בשבתים מתריעין ומשמיעין על

יונתן

(ז) עד אימת יהי דין גברא לנא לתקלא וכו' השתא כדין לא חכימתא וכו' כפת על משה כדדייק בבעל הטורים. זה היינו משה שנאמר כי זה משה האיש. ומפירש למתנדא דקמה ליה אלי אבדה הא עדיין קיימת היא אלא דקאי אכל השמיד: (י) משרוייכון כמו הריוחיכם ור"ל עד בואכם לא"י כמ"ש היום גלותי חרפת מצרים כמ"ש רש"י יעויין שם: (יד) לא הוה כדין קשיין גובא דכוותיה. דקשה ליה אמאי לא היה כן ארבה כמוהו וכו' והרי היה בימי יואל. אלא שהארבה של משה היה קשה משל יואל

רמב״ן

רים טפשאות כתוב בכן לקביל אפיכון לאיספמרה. יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לבוא לנגד פניכם כי עליכם תסיר הלשון ולא תבוא נולה לא תמצא. וזה במדרש חכמים שאמרה בזאת שמות רבה דרך הבכורים והזקנים לזבוח מאת הקטנים והטף. מי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח כאלו כי אותם שאתם מבקשים לעשות שיש בדעתכם לברוח היא תבוא נגד פניכם אלא אלא מכאן

אבן עזרא

מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה לגרשם אחר שהושבו: (ז) ויאמרו עבדי פרעה השרים ידעו הטרם תכלה שיתברר אבדה מצרים: (ח) ויושב. מלא את כמו פנה הדבר. וכאשר יאמר האדם הושבני. שהיו"ד כינוי המדבר או יאמר הושב אותי. שהטעם עלתי הדבר שוב. על כן אם אמר אומר כי ראובן הכה את שמעון אז שמעון הכה. אך באמור לראובן הכה שמעון הטעם שוב כמו ורב יעבד צעיר. אמר ברא אלהים אדם. ולא הסתוב כי מלת את לאות על הפעול. בעבור שהוא נמלא כן ברכים וימלא עם הפועל. ולא האחרי ואת הדור והספרים ככה. ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר וישבו. ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר. והנה ומדבר מליץ ואהרן. כיא היתה עיקר הדבור: (ט) כי חג יי לנו. לזבח. והיא מטה על כולנו: (י) ויאמר יהי כן יי. שאתם אומרים עמכם: וטעם ראו כי רעה נגד פניכם. כי הרעה קרובה עמכם ונגד פניכם היא. ועם זה הטעם דבק. כי אותה אתם מבקשים כי דין שאתם ככה. ועתה שב פרעה שהם רוצים לברוח. ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עוד מיכן. רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים. ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום. ובעבור דבר אמר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו. לא היה רודף אחריהם. והשם צוה לעשות כן עד שירדוף אחריהם. ויטבע. והנה זה עפורם וישובו ויחנו לפני פי החירות. ואין להרהר אחרי מעשי השם הנכבד עמה בחכמה אע"פ שהיא נעלמת מעיני החכמים. והנה בדברי דוד כשמעך את קול צעדה בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא יי לפניך להכות במחנה פלשתים: (יא) לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשים. על הרעה המחכרת למעלה: (יב) בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שהארבה פה במצרים. ואין זה נכון. רק הטעם בארבה בעבור היותו: (יג) קדים. הם האויר. כי קדמה מזרחה הם. ונקרא קדים בעבור מקום נקדם בפאות כי משם החל השמש לזרוח. על כן נקרא מערב אחור. כמו הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה. ממקומו והביאו בכל ממלכות מצרים: (יד) ויעל. אמר ואחריו

פירוש על אבן עזרא

וכו'. כפ"ש ויגרש אותם מאת פני פרעה (פסוק י"א) מלת פני עניכה כעס. קצל"ש (ווילנא דוה ערכם איינערליינג זיין?). בלא אם היה משמע כי הוא מורה על פרעה אשר הוא עם כל משה. ר"ל בלא מלת אם אין הכרע מי הוא הכבוד. ש(בראשית כ"ה כ"ג) ש(דברים ד' ל"ג). ת"ל שהוא נופלת רק על הפעול. ר"ל בגרת הכתב. (עיין בס' מכלול רד"ק פרק אלום העטם). ב(ש"א י"ז ל"ד) שהוא הפועל והנרדף עם מלת עם עיין (בראשית ס' מ' ד"ם ועטם את מת"ם) והמבדל ביניהם הוא כי את קיימן הפעול שכתי ע"ז נגזר מן אות. והכבר אותו לומר לומם לומר אתכם. ומה שהוא מפורסם עם נגזר מן אתת. והכבר אתו אתי אתם אתך אתכם. ונמלא את שורשו ממך והוא ספר ע"ם כמו בלשון אם עשיר (לעיל פ' כ"ט) שמעו בלשון כתוב מאת עשיר ובניס כלה. נלמן יחיד. ושמו ויושב את משה ויושב את אהרן. ד(במדבר י"ב ס'). היכמו אמרו מה (תהלים ק"ם כ"ו) שפי' קרבן. יבמדרש אגדה כי כוכב א' יש ושמו רעה וכו' (עיין רש"י כאן) דע כי זה הכוכב שמו רעה הוא מאדים. והוא מורה על מלחמות והרג ושבר וחכה מרב ושנה בגורם ותריסה אם ואנכי אלנבים כללו של דבר רגליו לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם. ולפיכך נקרא רעה על שם פעולתו והוא שאמר פרעה כי זה הכוכב הוא סימן דם והריגה והשם יש' הפך את הדם לדם. שילא זה מטה זה כעטם לפורם ודי למבין. ר"ל אלא אותה על הרעה כמ"ש בספוך והמוב פרעה אשר יגרשו. וירדף אחריהם ונהדף יהרגם. ולאמר כן שמם. שאילו נתן וכו'. מ(לפנן י"ד ב'). יפי' זה הוא הטעם מה שאמר הש"י למשה ולהכי אהיה עם פיך. וע"כ הורישו למשה שיאמר לפרעה דבר שיטעה מעה להבין שישובו ישראל כדי שלא ישקר משה. כ(ש"ב ס' כ"ד) ר"ל הטעם כי ילמדך לעשות כנוסב שעולם לפה כם הפך אף במעשה הלוסום. ככר"ל דעת ר"א כי אותה וכו' פי' אע"פ שאתם מבקשים להרע לכם. ולוי נמן לכם מלה עותם. כפי' כי קרוב הוא ר"ל אע"פ (לקמן י"ב י"ח). לפי' לפי דעתו של ר' משה הכהן הוא הפירוש כי משה שם בשעת מכה הארבה ואלם שם בפי' קמ"ץ כדי למשוך גו כח העליונים להביא ארבה על מצרים. ולפי דבריו לריך להיות בשעה ידוע במכמות המזלות. ע"כ אמר הראב"ע ז"ל כי אם הוא הפירוש כן אין לאמר לגלותו בעבור שלא ימשכו הכולים שזה הוא בכח המזל ולא במאמר הש"י. ולע"כ פי' הוא ז"ל הטעם באלבה. כ"ל ציים באלבה עמנו בעבור. ל(לקמן כ"ז י"ג) וקדים אומר לבוא הבא שלא ממנו מזכה. ר"ל המזיר כוכב עמנו מכלה. כי משם החל השמש לזרוח. ש(איוב כ"ג ח'). דקשה לר"ל מלת נשא ולא אמר הביא את הארבה. פ"ז כ"ב נשא אותם ממקומם

ספורנו

(י) כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. כל שכן שמקנכם: ראו כי רעה נגד פניכם. לאו כי אתם הולכים בעקבכם זה אל הרע לכם ותמלאוהו. כענין הולך למות. רגליה יורדות מות. וכדבריהם ז"ל והם רלים לנאר שאם: (יג) של ארץ מצרים בארבה. נגד הארבה והוא הדרומי כמו מטה לארבה

פירוש רשב״ם

(ז) הטרם תדע. וכי עדיין לא ידעת כי אבודה מצרים בדבר ובברד ובשאר מכות: (י) כי רעה נגד פניכם. אתם חושבים רעה בלבבכם. וזה מוכיח דהוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים: (יא) ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים. לעבוד את ה' אתם מבקשים פני. וא"כ טף תשים לשה. וולכם

שאסר

כְּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה

רק

אונקלוס

לָא הֲוָה כֵּן גּוֹבָא דִּכְוָתֵהּ וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי כֵן׃ טו וַחֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְּכָל אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יָת כָּל עִסְבָּא דְּאַרְעָא וְיָת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל יָרוֹקָא בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא דְּחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ טז וְאוֹחִי פַרְעֹה לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבֵית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן׃ יז וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבִי בְּרַם זִמְנָא הָדָא וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי מִנִּי לְחוֹד יָת מוֹתָא הָדֵין׃ יח וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ יט וַהֲפַךְ יְיָ רוּחָא מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל יָת גּוֹבָא וּרְמָהִי לְיַמָּא דְּסוּף לָא אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא חַד בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם׃ כ וְאַתְקֵף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם בָּתַר דְּיֶעְדֵּי קְבַל לֵילְיָא׃ כב וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבַל בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם תְּלָתָא יוֹמִין׃ כג לָא חֲזוֹ אֱנָשׁ יָת אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנְהוֹן׃ כד וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אֱזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד

עָנְכוֹן

מסרה ואחריו, ד'. יהיה כן, [הכ"ף דגושה מדין דחיק]. טו ותחשך, ג'. עשב הארץ, ה' דסמיכי בליש'. הותיר, [מ"ז רו"ד]. ולא נותר, ה' [מ"ז]. בעץ, ב'. טז לקרא, [ח"ו]. למשה ולאהרן, ד'. יז והעתירו, ב' בליש'. ויסר, ג' [רפין, וי"ו שורו"ק בראש המלה קרוי כפי הכל בעלי המסורה]. יח ויצא מעם, ג'. ויעתר, ד'. יט ויהפך, [כו"ל ח"ו]. רוח ים, [במקף ובמתג]. ויתקעהו, ל'. ימה, ל'. סוף, [הסמ"ך בדגש מדין אתי מרחיק]. כא ויאמר ה', י"ב בטעם בן גלא. נטה ידך, ע"ז ספרים אם בליש'. וימש, ל'. כב חשך אפלה, ל'. כג ולכל בני ישראל, ב' ותרוין. במושבתם, [ח"ו קדמאה וה"ו תנין]. כד פרעה, [הפ"א רפי]. ילב ל' קמץ [בלד"י בדגש וס"ו].

רש"י

מין אחד (כ"ג רא"ם פ"ה) וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק וירדור"א בלע"ז: (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא הולך עד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים (צפניה ב) יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם (ש"ר): (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה שחסרות אל"ף לפי שאין הברת האלף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו. וכן (שמואל ב כב) ותזרני חיל כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא בתחלה. משך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הו"יו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה עושהו לשון ממשש באפלה שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) ויהי חשך אפלה שלשת וגו' ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג' ימים. (כנ"ל) ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש ממקומו. יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב

רמב"ן

מכאן כלומר. רעה כנגד פניכם. ועוד אפשר בו תוספת אחרת ליה קביל שיכוון לאסמכתא יאמר אין בהכרת פניכם לשום הרעה אשר בלבבכם כי הכרת פניכם ענתה בכם, והנה השמש דעו כי רעה נגד פניכם עומדת וקרובה לבא עליכם מאתי כי אגמול אתכם רעה ברצותי מאתם ששלים לנבוס: (יד) ואחריו לא יהיה כן. הכתוב מודיע אותנו מדרך שבטבעם שאחריו לא יהיה כן. וכתב רש"י ואותו שהיה בימי יואל שנאמר בו כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה גדול משל משה. שאותו של יואל היה על ידי מינים הרבה. שהיו יחד ארבה וחסיל וילק וגזם אבל של משה שלא היה אלא מין אחד. וכמוהו לא היה ולא יהיה. וקשה עלי מאמר הרב שהרי כתוב ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר. ואולי יאמר הרב שהיה מין הארבה של משה גדול משל יואל ושאר המינין של יואל גדולים משל משה. ואלה דברים בטלים. אבל בכל גבול מצרים. כמשך לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן שם. ויתכן כי בעבור היות ארץ מצרים לשם מאד ביאור לא היה ארבה גדול שם כי דרכו לבא בשני עצירת המטר וכאשר הוא מחסר ביאור. וכתב רבינו חננאל בפירוש התורה שלו מעת עברת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה משחית בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול שבארץ כלום עד עכשיו. ואמר כי זה כבר דבר ידוע הוא לכל. בא וראה כי בצפרדע אמר רק ביאור תשארנה ולפיכך נשאר בו רק. *אלא ממשה. עד עכשיו. אבל בארבה כתיב לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. ועל זה נאמר שיהו בכל נפלאותיו עד כאן לשון הרב. ודעתי בפשט שכתוב כי בעבור עמידת שארבה רגילה לבא

לפעמים

*עיין בפי' רא"ם (לעיל ז' כ"ז).

לא עתיד דיהי כן: (טו) וחפא ית חיזוא דכל ארעא עד די חשוכת ארעא ושיצי ית כל עסבא דארעא וית כל פירי אילנא די שייר ברדא ולא אשתייר כל ירוק באילנא ובעסבא דחקלא בכל ארעא דמצרים: (טז) ואוחי פרעה ושדר פולין למקרי למשה ולאהרן ואמר חבית קדם יי אלהכון ולכון: (יז) וכדון שבוק כדון חובי לחוד זמנא הדא וצלו קדם יי ויעדי מני לחוד ית מותא הדין: (יח) ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי: (יט) והפך יי ית רוחא מערבא תקיף לחדא ונטל ית גובא וטלקיה לימא דסוף לא אשתייר גובא חד בכל תחום מצרים ואפילו מה דמלחון במנייא לצרוך מיכלהון נשבא יתהון רוח מערבא ואזלו: (כ) ותקיף יי ית יצרא דליבא דפרעה ולא פטר ית בני ישראל: (כא) ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא דמצרים בקריצתא ויעדי בקדמיתא חשוך ליליא: [(כא) ויהון ממשמשין בחשוכא:]

(כב) וארים משה ית ידיה על צית שמיא והוה חשוך דקביל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין: (כג) לא חמון גבר ית אחוי ולא קמון אנש מאתריה תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא למקבור רשיעיא די ביניהון דמיתו וזכאיא למעסוק במצותא במותבניהון: (כד) ובסוף תלתא יומין קרא פרעה
למשה

בעל הטורים

על הארבה במול אבל לא בשבח חשו ויכם בכל גבול מצרים אפי' אם נח הארבה בכל הגבול אע"פ כן ויכם ביום השמיני: (טו) בעץ. שנים במסורה חכא ולאידך ונערים בפן כולו בשביל הנערים שלא כלה לפלוט שאמר וכי דכך הטעם לזבוח כבעל 'בעץ שלא נותר כל ירק בעץ: (יז) ויסר. ב' במסורה דין ולאידך ויסר הלפרדעים ויסר

יונתן

יואל: (יט) וטלקיה פי' חלקיה וכבר פירשנו: (כא) בקריצתא פי' כשעלה עמוד השחר וזהו דמתרגם ויעדי בקדמתא מסוף לילא כלומר יסיר קודם מסוף הלילה דהיינו קודם עלות השחר שלא יטעה פרעה לומר שהוא חושך של לילה וכשעלה השחר אז נטה ידך ויהי חשך של אופל וגם אונקלוס הלך בדרך זה: (כב) חשוך דקביל פי' חושך של אופל שהיה כפול ומכופל: (כג) וזכאה למעסוק במלוותא וכו' עיין ברש"י

ונראה דיוקו מה בא יוסף להשמיענו במכה זו והלא כולם לא שמשו אלל ישראל. אלא דכמה מלות תלוין באור כמו ציצית ותפילין וק"ש של שחרית גם תורה ומלות נקרא אור

רמב"ן

לפעמים בכל הדורות. ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו בעבור זה אמר כי היה גדול מאד אבל אמר כי היה במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו ובגדלו ידעו כי מכת אלהים היא שאין כגילות לבא כן באחד הזמנים וגם אותו של יואל מכה מאת אלהים: (יז) וטעם שא נא חטאתי. דרך כבוד למשה כי הוא אלהים לפרעה וגדול מאד בארץ מצרים. והעתירו אל יי' אלהיכם לפניהם כי כן יאמר פרעה בכל פעם דרך מוסר כי יודע פרעה כי משה הוא המעתיר כי כן אמר לו למתי אעתיר לך. והעתרתי אל יי'. אפרוש את כפי אל יי'. כי לא ידבר משה בזה לשון רבים שלא יוציא שקר מפיו: (כג) וטעם לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו. כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא משם והיה כמו לילה. אבל היה חשך אפלה כלומר איד עב מאד שירד מן השמים כי על כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם והיתה מכבה כל נר כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העבות לא יתקיים הנר. וכן העוברים בהרי חשך לא יעמוד להם שם הנר ולא האש כלל. ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו ואלמלא כן היו מתמששין בנרות וזהו שאמר הכתוב שלא תוסף ויחשך כי היה שלוח חשך לא אפיסת אור היום בלבד. ויתכן שהיה איד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר"א: (כד) וטעם צאנכם ובקרכם יוצג. כי אנשי מקנה היו וכל רכושם וחילם במקנה היה ושב
פרעה

אבן עזרא

ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה: (טו) ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ תחת היא: (טז) וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו. והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו: (יז) ועתה שא נא. מלת שא נא הפרשה בפרשת כי תשא: וטעם אך הפעם. כי לא אחטא עוד למרוד פי השם. ובעבור [ע]שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם. ויצא מעם פרעה כמשפטו ויעתר: (יט) ויהפך יי' רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש. בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל. והוא לפאת מערב. ואיננו ים אוקינוס. כי ישראל לא ירדו כל כך. ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת. וים המלח. אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: (כ) ויחזק. על דרך שאמרו חז"ל בא ליטמא פותחין לו: (כא) ויאמר. מדרך הקבלה כי המטה היה [פ]בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך [צ]כמו וימיש. והטעם כי ימים כל חשך שהיה להם [ק]וידוע. ויבא אחר עב ממנו. ויש אומרים כי הוא [ר]מספר אלף. ומלת אמש בלשון הקודש הלילה שעבר. כמו [ש]אמש אמר אלי: ובלשון ערבי אמ"ש. כי השי"ן יתהפך בשמ"ך ברוב המלות. כמו שמש. שמ"ס. והנה אין טעם לפירושם. ולפי דעתי כי וימש מגזרת [ת]ימשש. ואין פעלו בעבור שהוא [א]מפעלי הכפל. כי כמוהו בזה הענין ידיהם [ב]ולא ימישון. ושב על מצרים כי מצרים לשון יחיד. כמו ויאמר [ג]מצרים אנוסה. והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר. והעד לא ראו איש את אחיו. לא באור היום ולא באור הנרות: (כג) ויש. ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה בים אוקינוס יצא חשך עד שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים. ואני הייתי שם פעמים רבות: (כג) ולא קמו איש מתחתיו. מביתו. כמו [ד]שבו איש תחתיו. כי אנה ילכו בלא אור: (כד) ויקרא.
אחר

פירוש על אבן עזרא

ממקומם. [ע]פי' על שגרשם מאת פניו קודם לזה (עיין להלן י"א ח'). [פ]כוונתו שמכת הערוב והדבר ומכת בכורות לא היו במטה כי אינו כתב בהם נטה ידך. הלא תראה בארבה שכתוב בו נטה ידך ולא אמר במטך. כי מאשר שהזכיר נטיית יד ידענו כי היה במטה, והעד שכתוב בארבה. ויט משה את ידו במטהו. גם זה הענין במכת החושך. אך במכת השחין לא נזכר נטייה. רק קחו לכם מלא חפניכם. [צ]לשון הסרה. קל"ל ועדה פי' הסרה והעברה כמו לא עדה עליו שחל (איוב כ"ח ח') והענן סר (במדבר י"ב י"ד) תרגומו ועננא עדא. [ק]וישכלו ויאמש. [ש](בראשית ל"א כ"ט). [ת](דברים כ"ח כ"ט). [א]שרשו משש. וכתיב וימש בשי"ן אחד. [ב](תהלים קט"ו ז'). [ג](להלן י"ד כ"ה). [ד](להלן ט"ז כ"ט).
כ"ה

ספורנו

לארבה שיבא כענין ונשא נס לגוים ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבא: (טז) וימהר פרעה. בטרם יאכל הארבה את פרטי השדה והכשמים ושאר העשבים: (כא) נטה ידך על השמים. על אותו החלק מהאויר הנקרא שמים כמבואר בפרשת בראשית: וימש חושך. ויסיר את החשך הטבעי של לילה כי אמנם חשך הלילה הוא אויר מוכן לקבל האור והוא חסוך בהעדר האור בלבד. אמנם זה החשך יהיה אויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עביו ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו. ולפיכך לא ראו איש את אחיו כי לא הספיק לזה אור נר
ולבוקה

פירוש רשב"ם

שאמר) (נ"א לכ' אמר) להם יהי כן ה' עמכם: ויגרש אותם המגרש: (יט) ויהפך ה' רוח ים. כי רוח הקדים הביאו מן הים ורוח מערבי החזיר לים: (כא) וימש חשך כמו ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל. כלומר החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן מרובה שלא האירה לילה עד שלשה ימים: (כב) חושך אפלה. חשך גדול: (כג) מתחתיו. מביתו לפי פשוטו' שלא ידעו היכן ילכו: היה אור במושבותם. אפילו שהוא יושב אצל
בית

רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃ כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ

יא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ | מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם | הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס רביעי ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא

בתוך

ענכון ותורכון שבוקו אף טפלכון יזיל עמכון: כה ואמר משה אף את תתמסר בידנא נכסת קודשין ועלון ונעביד קדם יי אלהנא: כו ואף בעירנא יזיל עמנא לא תשתאר מדעם ארי מנה אנחנא נסבין למפלח קדם יי אלהנא ואנחנא לית אנחנא ידעין מה נפלח קדם יי עד מיתנא תמן: כז ואתקיף יי ית לבא דפרעה ולא אבה לשלחותהון: כח ואמר ליה פרעה איזיל מעלוי אסתמר לך לא תוסיף למחזי אפי ארי ביומא דתחזי אפי תמות: כט ואמר משה יאות מלילתא לא אוסיף עוד למחזי אפך: א ואמר יי למשה עוד מכתש חד איתי על פרעה ועל מצרים בתר כן ישלח יתכון מכא כשלחותיה גמירא תרכא יתריך יתכון מכא: ב מליל כען קדם עמא וישאלון גבר מן חבריה ואתתא מן חברתה מנין דכסף ומנין דדהב: ג ויהב יי ית עמא לרחמין בעיני מצרים אף גברא משה רב לחדא בארעא דמצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני עמא: ד ואמר משה כדנן אמר יי כפלגות ליליא אנא מתגלי בגו מצרים:

מסרה גם, [סג' דגושה]. כה בידנו, [ס"ו]. זבחים ועלת ג'. ועלת, [חסר ...]. ועשינו, [מ"ו]. לה' אלהינו, ס'. כו מקנה, ל'. לא נדע, ג'. כז ויחזק, [ס"ז והכרן דגושה פד"ד]. לשלחם, ל' וחסר [דחסר]. כח הסף, [מ"ז]. ראות, [מ"ו]. ראתך, ל' וחסר, פני, [ספ"ס כפ'] . כט דברת, ג' פסק באתנחתא בקמץ. אסף, ג' חסר [דחסר]. ראות, [מ"ו]. יא א ויאמר ס', י"ב בטעם בקמץ. אביא, מ"ו. ישלח, י"ב. כשלחו, ל'. גרש, ג' [סבירין דגושה]. ב וישאלו, ל' [ר"ל לשון שאלה ושאלה ליה אלא דין שאל"ף מ"ן ספל בסמך ספם]. רעותה, ס' [מ"ו]. ג גם, [סג' דגושה]. גדול, [מ"ז] [וסג' דגושה]. ובעיני, י'. ד כחצות, ל' וחסר. יוצא, ק' מלאים.

ת"א גם אתה תתן בידנו זבחים חגיגה י פסחים כד. דבר נא באזני העם ברכות ט. כחצות ברכות ג' ח'.

רש"י

ימים. (ש"ר פ"ט) ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים. שלוש של ימים. טרציי"נא בלע"ז. וכן ז' ימים בכל מקום שטיי"נא של ימים: (כד) יצג. יהא מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה. רגל פלנט"א בלע"ז: לא נדע מה נעבד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו: (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך (ש"ר): (א) כלה. גמירה כלה כליל תשלחכם: (ב) דבר נא. (ברכות ט') אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. כשעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק

הלילה

רמב"ן

פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו. ואם אולי יעשו כן הנה ישאר לו עושר גדול כי היה מקנה כבד מאד: (כה) גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות ולא עשה כן כלל. אבל הם דברי שחוק ויאמר כי הכבד תכבד יד ה' עליו ועל עמו עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו. ובאמת כי כאשר אמר לכם וברכתם גם אותי היה טמן ברכתו כל מקנהו לכפר עליו. אבל לא עלה על דעת משה לעשות זבח רשעים תועבה. כי ה' חפץ דכאו לא לכפר עליו רק להענישו ולבער אותו ואת כל אשר לו בים. ורבותינו אמרו. כי כאשר דברתם (לקמן י"ב ל"ב) הוא על שאמרה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות אולי רצו לומר שרמזו להם לתת ככל אשר אמרו לא שלקחו ממנו כלום או זבחים ועולות להם כדי שיאלו לא להקריבם עליו וגם זה איננו כתן: (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. טעם אמרו אחרי לאוי כי בעבם שנבורות לא ראינו כי טעם ויקרא למשה ולאהרן שהלך עד פתח ביתם וצעק בתוך קומו צאו מתוך עמי. או ששלח להם על יד המצרים שנאמר בהם והשוק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. ויתכן שיאמר לא אוסיף עוד ראות פניך בהיותך שלא אבא עוד אלי אליך. וכן אמרו באלה שמות רבה יפה אמרת אל תוסף ראות פני עוד אני לא אלך אליך אבל אתה בא אלי: (א) ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד. כשעמדו לפני פרעה נאמר לו זה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו ל' רש"י וכן אמרו רבותינו קפץ עליו השכינה כביכול בפלטרין של פרעה בשביל מה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא כבדאי ותמה מאד שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא חוצה ממנה מכין כאמרו כצאתי את העיר וגו' ועמדו קמן הקב"ה ודבר עם משה שנאמר עוד נגע אחד וגו' והנה גם בזה קיצור בסיפורים כי ה' אמר לו עוד נגע א' אביא על פרעה והודיענו בנגע הבכור. ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. וכל ענין המכה הזאת. אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה כי די במה שסיפר משה לפרעה כה אמר ה' כמו שפירשתי בסדרה. ואלו הענין הזה פרשיות רבות בתורה. וכבדר הזה פרשת קדש לי כל בכור תקלו

בכור

למשה ואמר זילו פלחו קדם יי לחוד ענכון ותוריכון יקום גבי אוף טפליכון איזיל עמכון: (כה) ואמר משה אוף אנת תתן בידנא נכסת קודשין ועלוון ונעביד קדם יי אלהנא: (כו) ואוף גיתנא איזיל עמנא לא תשתייר מנהון פרסתא חדא ארום מנהון נסב למפלח קדם יי אלהן ואנחנא אין נשבקינון לית אנן ידעין מנא נפלח קדם יי עד מיתנא לתמן: (כז) ותקיף יי ית יצרא ולבא דפרעה ולא צבא למפטרינון: (כח) ואמר ליה פרעה איזל מעילוי איזדהר לך לא תוסיף למחמי סבר אפי למללא קדמי חדא מן מלייא קשייתא האילין ארום ביומא דאת חמי סבר אפי יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך ביד בני נשא אילין דהוו תבעין נפשך למיסב יתה:

(כח) ואמר ליה פרעה זיל מעילוי איזדהר בך דלא יתקוף רוגזי בך למימר הלא מיליא קשיתא האילין דאת אמר לי ברם צבי הוא פרעה לממות ולא להוי שמע למילך איזדהר דלא יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך בין ידיהון דעמא האילין דיתבעי ית נפשך למקטול יתך:

(כט) ואמר משה יאות מלילתא אנא עד דהוינא יתיב במדין איתאמר לי במימר מן קדם יי דגובריא דבעו למקטלי נחתו מניכסיהון והיתון חשיבין כמיתיא ולא מן סוף דהוה עלך רחמין הוינא מצלי ומחתא הות מתכליא מנך וכדון לא אוסיף תוב למיחמי סבר אפך:

(כט) ואמר משה קושטא מלילתא מבשר אנא מן זמנא קדמיא עד דאנא יתב במדין ארום מיתו כל גבריא דהוו תבעין ית נפשי למקטול לא מן סוף דהוה לך רחמין דהוינא מצלי עלך ומחתא מתכליא ברם מחתא עשירא היא לפרעה מן בכרך בוכרך ואמר ליה משה יאות כדין קושטא מלילתא לא אוסיף עוד למחמי סבר אפך:

(א) ואמר יי למשה תוב מכתש חד אנא מייתי עלוי פרעה ועילוי מצראי דקשי עליהון מכלהון ומבתר כדין יפטור יתכון מכא בפטוריה גמירא יהי ליה מטריד יטרוד יתכון מכא: (ב) מליל כדון במשמעהון דעמא וישיילון גבר מן רחמיה מצראי ואיתתא מן רחימא מצריתא מאנין דכסף ומאנין דדהב: (ג) ויהב יי ית עמא לרחמין קדם מצראי אוף גברא משה רב לחדא בארעא דמצרים קדם עבדי פרעה וקדם עמא: (ד) ואמר משה לפרעה

כדנא

בעל הטורים

ויפר מעליו לפ סנסם מלמד שעם סלפרדעים ועם סלרבה סיו נמסים וסיו ממיעים בפם ע"כ למר ויפר מעלי ונו' פעם: (כה) זבחים ועלם. ב' במסרה הכל ולידך ויבולו למעום זבחים ועלום (ע"ב יו"ד) גבי יהול כשהרג נבילי הבעל מה פסם עשה בהם שפטים ובלליהם שמן מלכה הבעל והרגם לף הכל נמי עשה בהם ובאלהיהם שפטים: (כט) לן מעלי. מעלי בגימטריל בפסח רמז שבפסח יגלו: לל אסף. ב' במסורה (כ"ל במורס) דין ולידך לל מוסף דבר לאי עיד בדבר הזה לל פסי קללת הדיוט קלה בעיניך בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו פסס במה שיתו לל מוסף דבר לאי עוד בדבר הזה: (כט) לל אסף ב' [נ"ל לא אסף עוד ב'] הכל ולידך ולל אסף עוד להכות (בראשית ח') פרעה לו שכבר כלו המכות ולל יוסף לסכותו אלה מכת בכורות שהיתה על ידי השם לבדו: (ג) גם האיש משה. ס"ס השם ובהפך משה רמז שנפלה גדולתו: (ה) ומת כל בכור. ג'

יונתן

אור כמ"ש כי נר מצוה ותורה אור: (כו) ולנסנא אין נסבקינון לית אנן ידעין וכו' סיקן בסא דמשי ולנסמו לל נדע מה נעבוד סלל אמר כי ממנו נקח לעבוד אלא אם לל נקח לל נדע במה לעבוד: (כח) ואמסור יתך ביד בני נשא וכו' דלא פירשו מדכתב שום שהלא המיתה מעלעה בראות פני אלא פימנרהו להמית: (ג) גבר מן רחמי

רמב"ן

בדבור סקב"ה למשה ושליך נאמר משה אל העם זכור את היום הזה ונמר הפרשה כולה. וכם דברי השם אל משה שיאמרם לישראל בו בלאון שנלאוס ואמר דבר נא באזני העם בלאתך מלפני פרעה: (ג) ויתן י"י את חן העם בעיני מצרים. שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם לאמר אנחנו הרשעים גם עושים חמס וראוי הוא שיבואו אתכם הפלאים וגם האיש משה המביא עליכם המכות גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו. ובעיני העם ישראל אחרי שאמרו לו ירא י"י עליכם וישפוט. אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח. כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא לי"י. וי"א כי בעיני העם עם מצרים ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי פרעה אמץ את לבו כנגד משה ודבר לו שלא כהוגן עתה פעמים כי רבה י"י שיבא אליו וישתחוו לו כבא אדם אל שונאו כי כל זה גדולה ומעלה למשה. ולא יתכן לפרש כי ויתן י"י את חן העם בעיני מצרים הוא חן השאלה. כי עתה בזמן ההבטחה לא יאמר ונתן י"י אבל היה אומר ואני אתן את חן העם. ולמשה בשעת מעשה נאמר וי"י נתן: (ד) ויאמר משה כה אמר י"י כחצות הלילה. אל פרעה אמר כן ואל

עבדיו

אבן עזרא

אחר ג' ימים שהאו אור: רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת *[ד]משה בלב משה אם דעתו לברוח. ואמר גם טפכם ילך כיון שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: (כה) גם אתה תתן בידינו. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך: (כו) וגם. לא תשאר פרסה. מאיזה מין שיהיה ממקנינו. שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו. וזהו טעם מה נעבוד: (כז) ויחזק. כדרך כי [ה]הקשה יי' את רוחו ואמץ את לבבו: (כח) תמות. אתה תהיה חייב *[ה]מיתה שתמרוד במלכות: (כט) כן דברת. כמו [ו]כן בנות צלפחד: לא אוסיף עוד ראות פניך. שאני לא [ז]אבוא אליך עוד לעולם: (א) ויאמר יי'. היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר יי'. ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד. והטעם להורות זה שאמר כה אמר יי'. ומתי נאמר לו. וזה נאמר לו במדין עוד. הנה אנכי [א]הורג את בנך בכורך. ובבוא מכת בכורים צוה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם [ב]כתוב ושאלה אשה משכנתה. וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו. והנה פי' ויאמר יי' אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה. ויאמר גרש יגרש. כאשר אמר וביד [י]חזקה יגרשם מארצו: (ב) דבר נא. כבר פירשתי [ד]נא כי הוא עתה: (ג) ויתן. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה. ונחמי [ה]את חן העם: וטעם גם האיש משה. כי היו רבים מהם משפילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם. *[ו]עם מצרים: (ד) כחצות הלילה יש מדקדקים שאמרו כמלות עם הפועל. והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בשוה. כי רצו לדמותו

כמו

פירוש על אבן עזרא

*[ד]ר"ל שהיה לנסך להגיד אם אמר מדה למשה. והדר לטעום הסגלי. ה"ו הוא היה העיקור הכוונה. [ה](דברים ב' ל'). *[ה]דקשה לר"ל היה נ"ל אמיסך. ה"ו הוא כפי' (לעיל א' י"ח) ע"ש ויקרא פ"ש בפי' על כ"ה. [ו](במדבר כ"ז ז'). [ז]ר"ל לא אצטרך לבוא אליך עוד כי ירדו כל עבדיך אלה אלי (לקמן י"א ח') ובודאי אם קם פרעה וקרא למ"וא לילה בודאי כלא אותם ושמכון עמם שילאו ממצרים. [א](לעיל ד' כ"ג). [ב](שם ג' כ"ב). [ג](שם ו' א'). [ד]ר"ל שדעתו נגד סדרם שהוא לשון בקשה שלא יגלה הסוד כמו שאיתם במסכת ברכות בפרק קמא אין נא אלא לשון בקשה. וכן כתוב בפרקי דר' אליעזר בפרק מ"ז. [ה](לעיל ג' כ"א). *[ו]דלא כפי' (בראשית כ' ז') ע"ש

בפי'

ספורנו

לטובה: (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. כי תמות כענין לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. אמנם כאשר קרא למשה ולאהרן לילה קרא אותם על ידי עבדיו בלבד כאמרו וירדו כל עבדיך אלה אלי: (א) ישלח אתכם מזה כשלחו. באותו האופן שתלשו כבר תלונו אותך ואת אהרן בשבע עברתו כאמרו ויגרש אותם מאת פני פרעה. באותו האופן ישלח אתכם עתה מוכרח בשלחו: כלה גרש יגרש אתכם. אבל אז גרש את טפיכם בלבד ומפניו בלבד. אמנם עתה יגרש את כולכם מכל זה המקום כי אמנם זו מדת לדקו של הקדוש ברוך הוא כשיתעקם אדם מעשות הראוי לבלתי עשות לנן קונו יעשה מה שברח ממנו. בלרה ויגון. ולא לרצון יהיה לו. כאמרו תחת אשר לא עבדת. ועבדת את אויביך. אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. כאמרם ז"ל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: (ב) דבר נא באזני העם וישאלו. שלא ידאגו שמא בסבת הממון ימסרו עלמם לרדוף אחריכם כי בזה תהיה תשועתם: (ג) גם האיש משה גדול מאד. ולכבודו הרכו להשאיל: (ד) מבכור פרעה עד בכור השפחה. מן הכבד

מכלם

פירוש רשב"ם

בית המצרי: (א) ויאמר ה' אל משה. בעמדו לפני פרעה. עוד נגע אחד וגו' ואחרי כן השיב משה לפרעה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו': כלה. הכל גברים ונשים טף ומקנה: (ב) וישאלו. לשם מתנה גמורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך: (ד) ויאמר משה. לפרעה כה אמר

ה'

בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ ז וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃ ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ס יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה

דברו

אונקלוס

ה וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתֵהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּתַר רֵיחַיָּא וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ ו וּתְהֵי צְוָחְתָא רַבָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם דִּכְוָתַהּ לָא הֲוָת וּדִכְוָתַהּ לָא תּוֹסֵף׃ ז וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵק כַּלְבָּא לִישָׁנֵהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא בְּדִיל דְּתִדְּעוּן דְּיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוֹן מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דִּי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוּק וּנְפַק מִלְּוַת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגָז׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבַדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְתַקֵּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵהּ׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימַר׃ ב יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ

ירחין

מסרה ה בכור, [מ"ו. מבכור, ב' מלאים. היושב, ס"ו. הרחים, ל' [ס"י]. וכל בכור, ד' ותמנין. ו לעקה, ב' ונמנין. כמהו, ב' חסירין כמוה ותמנין [ופלויסון מ"ן]. תסף, י"ג [דין הוא חסר דחסר]. ז ולכל בני ישראל, ב' ונמנין. יחרץ, ל'. לשנו, [ס"ו]. למאיש, ג'. תדעון, ד' [מ"ו ונו"ן בסוף]. יפלה, ל' וכ' [כ"ל ה' בסוף]. ח וירדו, ז' כפין [כ"ל וי"ו ט ופ"ח קרי כפי]. והשתחוו, ז' לא, [אין אלדי"י רבתי]. וכל העם, כ"ח מלעיל פסוק. ברגליך, [מ"י] מעם, [חמש מלעיל]. בחרי אף, ה'. ט אליכם, [מ"י]. רבות, ל' [מ"ו]. מופתי, ב' מ"ל. י ומשה, ז' ר"פ. ומשה ואהרן, ב' חד ר"פ וחד ס"פ. המפתים, [ס"ו ומ"י] פרעה, [הה"א רפי כדין חסר אסו"י]. יב א אל משה ואל אהרן, ו'. ב חדשים, ז [ר"ל בטוריהם]. ראשון, ס' [מ"ו]. לחדשי השנה, ב'.

ת"א ולכל בני ברכות כו. וירדו כל זבחים קב מנחות לח. ויצא מעם זבחים קב. ויאמר ה' אל ר"ה כב וכה. החדש הזה סנהדרין יב מנחות כט. החדש הזה לכם ברכות י שבת פו קמו פסחים ו ר"ה ז וכה מגילה כט ול סנהדרין יג ערכין ט פ"ו. ראשון הוא ר"ה ח וט.

רש"י

הלילה כחצות כמו בעלות בקרות אמש בנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצי. (ברכות ד) וכ"ד כמו בחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקדוש ברוך הוא יודע עתים ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל. ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה (מכילתא): (ז) לא יחרץ כלב לשנו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן (יהושע י) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן (ש"ב ה') אז תחרץ תתחדד (ישעיה מא) למורג חרוץ חדש (משלי כא) מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון (שם י) ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל:

(ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירד אלי והשתחוה לי (זבחים קב): אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והליכתך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו'. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. בשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. (מכילתא) חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו'. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים דבור חמור לא כ"ש: (ב) החדש הזה. (מכילתא פ"ב) הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו

על

רמב"ן

עבדיו כמו שאמר בסוף דבריו וירדו כל עבדיך אלה אלי ולא פירש עתה איזה לילה תהיה המכה הזאת כי הדבור הזה והאמירה אל פרעה קודם ראש חדש ניסן היה. וכשיאמר כחצות הלילה לא יודע איזו לילה הוא. והנה לא הודיעם משה ליל מכתם אבל אמר בסתר אף לא אוסיף אני ראות פניך אבל אתה תקראני ועבדיך ישתחוו לי כחצות הלילה לצאת מארצך ובפרשה השנית פירש לישראל הלילה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה וגו'. ובפרשה השלישית אמר ויהי בחצי הלילה הנזכר שעשו בו הפסח: (ט) ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה. בעבור שהיה ראוי שיפחד פרעה ועבדיו במכת הבכורות וייראו ממנה יותר מכל אשר בא עליהם. וכבר ראו כל דברי משה מתקיימים בהם בעבור כן הודיעו השם

שהוא מחזק את לבו כדי שירבה בו מופתיו במכת בכורות באדם ובבהמה ושפטים באלהיהם ורש"י אמר מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער המצריים בתוכו. ולא יתכן זה בעבור שאמר ולא שלח את בני ישראל מארצו: (י) וטעם ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה. הם המופתים הנזכרים למעלה ואמר זה בעבור שהשלים כל המעשים שעשו וגזרת מכת בכורות שכבר הודיעו אותו לפרעה. כי במיתת הבכורות אין למשה ואהרן בה מעשה: (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. זו מצוה ראשונה שצוה הקב"ה את ישראל על ידי משה ולכן אמר בארץ מצרים כי שאר מצות שנאמרו היו בהר סיני או שבא לומר בארץ מצרים לא בעיר מצרים כמו שאמרו רבותינו חוץ לכרך והיה ראוי שיאמר תחלה דברו אל כל עדת

ישראל

בדנא אמר יי ליליא חורן בשעתא דא אנא מתגלי בגו מצראי: (ה) וימות כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד דייתיב על כורסיא מלכותיה עד בוכרא דאמתא בציתיתא דבמצרים דמתיליד לה כד היא טחנא אחורי ריחיא וכל בוכרא דבעירא: (ו) ותהי צווחתא רבתא בכל ארעא דמצרים דדיכוותיה ליליא לא הות ביה מחתא כדא ודכוותיה ליליא לא תוסיף למהוי מחוגא כדא: (ז) ולכל בני ישראל לא יהנזק כלבא בלישניה למנבח למאינשא ועד בעירא מן בגלל דתנדעון דיפריש יי בין מצראי וביני ישראל: (ח) ויחתון כל עבדך אלין לותי ויבעון מני מני למימר פוק אנת וכל עמא דעמך ומבתר כדין אפוק ונפק מלות פרעה בתקוף רגז: (ט) ואמר יי למשה לא יקבל מנכון פרעה מן בגלל לאסגאה תמהיי בארעא דמצרים: (י) ומשה ואהרן עבדו ית כל תמהיא האלין קדם פרעה ותקיף יי ית יצרא דליבא דפרעה ולא פטר ית ישראל מארעיה: (א) ואמר יי למשה ולאהרן בארעא דמצרים למימר: (ב) ירחא הדין לכון למקבעיה ריש ירחייא ומניה תשרון למימני חגיא וזמניא ותקופתא קדמאי

הוא

בעל הטורים

ב' פעמים בכור בפסוק מכן מבכור בהמה [נ"ל מב"ל מבכור פרעה. ד"ס] כנגד בכור לאים ובכור לבהמה וגדול הבים: (ו) וכמהו. ב' במסורה וכמוהו לא תוסיף וכמוהו לא היה לפניו (מ"ב כ"ג) גבי יאשיהו לומר שגם אחריו לא קם כמוהו כדכתיב הכא ואחריו לא קם כמוהו: (ח) אל אתה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. וסמיך ליה הסופם לומר שרשם בית אב לומר מקודם. ד"א אל משה ואל אהרן המולם לומר שעמדו הסודם כשרה בקרובים כמשה ואהרן: (ב) החדש הזה לכם. הפסוק משולם

יונתן

רחמי מלכלי וכו' דלא תימא מדכתיב אית מאת רעהו. ישראל חד מישראל חבירו. אלא ממצרים ומאי רעהו אוהבו: (ה) בצירתא י"ג מלריתא. ויותר נכון לפרש בצירתא וכ"ל הפתוחה והשפלה. צב ל"ל כד: (ו) דדכותיה לילא לא הוה ביה משמע דלא דדוקא בלילה (הזה) לא הוי לצעקה אבל ביום (ביה) ובתשמורה הבוקר היה גדולה מזו גבי מצרים: (ח) ויבעון ממנו פי' יבקשו בקשה: (ב) ומניה תשרון למגני חגין חמרים וכו' כל זה כדדייקינן במכילתא כלא מדפים שפורין לשמן למדפים ומכין

אבן עזרא

כמו ויהי בחצי הלילה. וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם במורה גדול בכלים גדולים של נחשת. ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה. ולפי דעתי אין צורך לכל זה. כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון. וככה בחצי הלילה השני. והעד שהאמין ויהי בחצי הלילה ויחלק הלילה עליהם ולילה חצות לילה אקום להודות לך: וטעם אני יוצא על הגזרה היוצאת מאת השם: (ה) היושב על כסאו. הראוי לשבת על כסאו אחריו. והזכיר שהנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו. והנבזה מהכל בכור השפחה. שהוא עבד: וטעם אשר אחר הרחים. שהוא טוחן. כמו ויהי טוחן בבית האסורים. ודבר אמרתי כי הנבואים אינם טוחנים שאלות רק הפעמים. כי מלת הנמלאיני הסקיני. וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם. ועוד אדבר על זה בתפלת משה. והנה בכור השפחה. כמו בכור השבי. כי השבויה שפחה היא ותטחן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים. כאשר הזכיר יוסף כי שמו באלוהי בכור: (ו) והיתה. לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה. וכמוהו לא תוסיף. ותחסר מלת על וככה הוא אחר כמוהו לא נהיתה. ועל כמוהו לא תוסיף לצעקה: וטעם כמוהו. עד או סבל אחר מות והדומה להם: (ז) לא יחרץ כלב לשונו. שיספידם. כמו לא יחרץ לבני ישראל לאיש את לשונו. והטעם שיהיה נוגע או נוסך. והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולנשמתם. ואף כי ישלם מן השמים מפסית להכות בכוריהם: (ח) וירדו והשתחוו לי לאמר. על שניך: וכל העם אשר ברגליך. שהם בדעתך שתוליכם אל המקום שתלכה כמו ויפול ברגליו. והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני אמר עוד לא אוסיף ראות פניך: ויצא מעם פרעה בחרי אף: (ט) ויאמר. כבתחלה. בהכנסם. כבמשמע הראשון. וכבר אמר השם. ורבים כמוהו: (י) ומשה. אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים לא רק לבו לשלחם כי השם חזקו. והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות סמוכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע. להודיע איך נמלטו בכורי ישראל מבות שהמשיטם על המצרים: (א) ויאמר. פתח הזכיר השלה המלות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי הדורה כי אמריהם לא מהדשה מלוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו. ואל יעלה על לבך דבר שהיה נבנית הבית על יד דוד. כי כמו שתקן היה ותוקד שהיה דוד ושלמה. וככה כתוב באמונתם. ולא בנבואתם. והגאון אמר כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויבנה בית. וכמוהו לא יוליאו מאת מנחתיכם ביום השבת: (ב) החדש הזה. א"ר יהודה הספרדי כי ישראל

פירוש על אבן עזרא

בפי' של רשב"ם ודלא כפי' רמב"ן. (שמות י"ב כ"ט). (מסלים קי"ע פ"ב). פי' ויעמו היה כי מלאך המות יצא בתוך מצרים ולא שמט בבכורו כדומה בצל הפגדים. ומה שאמר השם אני יוצא אין משמעו אני בעצמי. רק עירונו המלאך היוצא מאתי במלותי. המחוב יליכסו כאלו אני יצאתי והנה אמר השם בלשון מלותו ופתק זה ויאמר ה' רלה ראיתי את עני עמי (לעיל ג' ז') וכן פי' ר"א (לעיל ז' י"ח). מוסון (שופטים ט"ז כ"א). (נחמיה כ"ד י"ח). (שם שם ע"ה). (שם מ' כ"ו). פירם הולכך לפרש כן בעבור הלשון כמוהו הוא לשון זכר. ולא נהייה לשון נקבה. ע"כ קשה לר"א כמוהו ל"ג ותוסיף ל"נ. ע"כ מוסיף מלת על. ור"ל על כמוהו לא תהיה לצעקה והוא ל"נ. מיון בפי' חיב"ע. (יהושע י"ד כ"ה). פי' לפעמ"י שהוכה כל בכורי מצרים מדומה כאלו הם נשוכי כלב. לפעמ"י כן לא כצאת השכת בישראל אפי' בבהיתם הכלב שהיה דבר מזומן נגד הנביאים. הם הוא על דרך מה שכ' (לעיל ז' כ"ד). פי' כל שכן. דעתו לבאר שמלת לא יחרץ לא היתה מכוונת בעלמה כי אם לשמירתן ממנה אלא סבים בשם סמכה. ר"ל כאלו הכי היה משה גדול מאוד ככתוב פס' ג'. (שופטים ד' ל'). ר"ל מקבץ נמרי הוא היודע. כמו באהרון (בראשית כ' כ"ו) פ"ש בפי' על רא"ש. וכפי פי' ר"א יצא מ"כ מנור כעם פרעה. וע"כ אמר פרעה ראות פני ראשך פני ב' פעמים (לעיל כ"ח). ר"ל דוד והמשל או לפעמ אמר אבנים שלמה שלכת פ"י הספירים לבהמ"ק. (ר"ה ס' פ' כ"ע). ב"ל שלא הי' פירוש מלוה רק תקון כפי ראות עיניהם. וכן לא תוליאו משא מבתיכם ביום השבת (ירמיה י"ז כ"ב) לפוכדר שלמה

[illegible]

מהלכם עד הגבלה מהלם אבל מבכור פרעה עד בכור השבי הוא מן היותר פוחא בזה עד השפחה ששות מהלם: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה. אמר בלילה כמוהו לא נהיתה לצעקה כזאת. ודם כי לא היה ליל מלחמה היו אורבים. כי אמנם אז תהיה הלעקה כפיל כמרכן קול לעקה מהפך סוסים וחללם מן המלחמה ושבר גדול מהנכבות אבל בלילה כזה שהיה ליל שלום ג"כ נולרים לא נהיתה ולא תוסיף לעקה כזאת: (ח) ואחרי כן אצא. לא אלא מיד כשתבקשו מלפני שאלא אלא אחרי כן כי אמתין עד הבקר: (ט) ויאמר יי' אל משה לא ישמע אליכם פרעה כו'. אמר הנביא השלל ית' אמר אל משה שעם הכבדת הלב שהית' לפרעה כי הקשה יי' את רוחו היה כדי להרבות מופתיו כדי שבהם יכירו המצרי' וישראל את גדלו ותוקפו כאמרו וידעתם כי אני יי' והנה להשלים כוונתו זאת משה ואהרן יעדיו שתפסקו לעשות המופתים. לכן עתה כאשר גזר האל ית' לשעבים את המצרים ולהציל את ישראל מאותו השעבוד עם היות קודם לזה לו בנגד מה להציל את אלדי מצרים כדי שיסול השעבוד וכל זה בזמן השפה כאמרו ועברתי והכיתי ואעשה שפטים והפטתי רלה שתהיה מלותו זאת לישראל על ידי משה ואהרן יעדיו להשיב את המצרים בתשובה ולהורות את בני ישראל כדי שיזכו שניהם יחד להוליא לפעל את פרי פעלת השתדלותם: (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. מכאן ואילך יהיו החדשים אצלכם לעבודת השם כלומר אבל

פירוש רשב"ם

ה' כחצות. כחצות מן חצה כמו כעשות מן עשה. כעלות המנחה מן עלה. כלומר כשיגיע זמן יציאת ישראל כשיחצה הלילה אני יוצא בתוך מצרים. ובשעת מעשה ראוי לכתוב ויהי בחצי הלילה בבי"ת והו לפי פשוטו. כי כשאמר למשה לפני הזמן של סכת בכורות אז ראוי לומר כחצות כלומר כשיגיע אותו זמן שיחצה הלילה: (ה) אשר אחר הרחים. ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור. שני הפסוקים אחד הם. כי בכור השבי הוא אחר הרחיים שהי' מטחינים אותם כמו שאמר ויהי טוחן בבית האסורים: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה. הרבה מצינו לשון זכר ולשון נקבה כדבר אחד. המחנה האחת והכהו: (ז) לא יחרץ כלב המלאך המזיק ומשחית בכורי מצרים. אבל בבכורי ישראל אפילו קול ניבוח של מזיקי החיות לא יזיק אותם: (ח) וירדו כל עבדיך. דרך כבוד אמרו לו שהרי בשעת מעשה ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה. וכל זה אמר לו משה לקיים מה שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך. אתה ועבדיך תבואו אלי: (ט) לא ישמע אליכם פרעה כלומר אחר כל מכה ומכה היה אומר הקב"ה למשה ולאהרן לא ישמע אליכם עד לבסוף. ויחזק ה' בכל פעם ופעם: (ב) בארץ מצרים

ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה

לבית

אונקלוס: יַרְחִין קַדְמָאֵי הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא: ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן

גבר

מסורה ג דברו, ד' ב' מנהון ר"פ וב' באמצע פסוק. בעשר, ב' חסר. ויקחו, ו' רפין [ר"ל ו"ו מולי"ם קרי רפי].

ת"א דברו אל כל פסחים נו. בעשר לחדש פסחים ו. נו כלים הפנה ז. ויקחו להם פסחים לא קדושין מב בכורות יב.

רש"י

על פה כיון שאמר לו זה יהיה לכם לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני ניסן ראשון: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום שנאמר (לעיל ו') ויהי ביום דבר ה' (ויקרא ז) ביום צותו (במדבר ט) מן היום אשר צוה ה' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו בחשכה: (ג) דברו אל כל

עדת

אבן עזרא

ישראל היו מונים כפי שנת החמה כמשפט הערלים. וראייתו ושמרת את החקה [ד]הזאת למועדה. כי שנת לבנה איננה שוה. כי ימי החרף והקציר חלוקים בהליכת השמש לבדו כפי נטותו **[ד]לצפון או לדרום. ולא דבר נכונה. ועתה אפרש לך. ידענו כי מהלך [ה]הלבנה בגלגלה. בנקודה הידוע' כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה שיצאה הם כ"ז *[ו]יום ושלישית יום בקרוב. והנה נמצא כי שתתחבר עם השמש בהגיעה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא תמצא השמש שם כי כבר הלך [ז]במהלכו האמצעי כ"ז מעלות. כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך [ח]התנועה העליונה. והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש. גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב משליש שעות. התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי וב' ידות שעה. וע"ב חלקים [ט]מחלקי ישראל. והנה בשנת היא לשמש לבדו. כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה. ואז נשוב שיהיה בתחלת ראש טלה. והוא ילך בגלגלו שס"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית. ובעבור זה נקרא **[י]שנה. והנה אין ללבנה שנה כלל. כאשר אין לשמש חדש כלל. כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה. ובעבור זה נקרא חדש. גם ירח. בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות. כי אם מהשמש. על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע שתתחבר עם הלבנה. אם היו בראש התלי או בזנבו. ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים. ובעבור שנת הערלים קרובה אל שנת החמה. וראו חכמים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה. חלקו ימי השנה על שנים עשר. וקראו לכל חלק חדש. בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה. וזאת ההסכמה מהם איננה **בדרך התולדות. גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם הולכים בימי חדשי הלבנה. ותחלת החדש אליל ראות הלבנה. וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה לא מלאו השנה יותר קרוב מזה. כי אין בין שני השעורים רק י"א יום. על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחורים י"א יום. עד שיהיו ל"ג שנות חמה הם ל"ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדת. והשם טוב בתורתו לשמור מועד במועדו. כי אמר שמור את חדש [ט]האביב ועשית פסח לה'. והנה אם לא ימצא אביב באלה החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו. וככה קרא חג השבועות חג הקציר. וכתוב חג האסיף. כי הקציר והאסיף תלוים באביב. וראיה שאמר שלא נעשה פסח רק באחד חדשי הלבנה. וככה סכות. והנה טוב לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים בזמניהם השמורים. ועתה לא הזכיר בתורה שמספר י"ב חדש או י"ג. רק אמר בחדש שנמצא אביב בו אל לשמור. והוא יקרא הראשון בין שתהיה השנה מי"ב חדש או י"ג. וככה כתוב בחדש השני בחדש השלישי וכלם על דרך הזה. וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים. על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם. רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר [כ]שהיו בגולה. והנה הפירוש בחדש הראשון שמקרא ניסן בלשון כשדים. רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים בדרך אחרת. [ל]ירח זיו. *[ל]בירח האיתנים. [מ]בירח בול. ואם כדעתו. אחר השמש אין ירח זיו ניסן רק אייר. כי כן כתוב הוא [נ]החדש השני הידוע. שהוא שני לראשון לחדשי ישראל. ומלת למלוך *שלמה איננה דבקה עם החדש. רק עם [ס]בשנה הרביעית למלוך שלמה. כי לא מצאנו בשנים כל המלכים שיספר החדשים. רק השנה שמלך הוא. והעד שהוא שכתוב בדברי הימים בחדש [ע]השני (בשנת ארבע למלכותו). ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מאלה מערכת המשרתים שירבו הגשמים או *[פ]ימעטו. וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה ממנהג הידוע. על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב. ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים. על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באי זה חדש שיהיה נמצא. כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השוה. ועתה אתן לך כלל אע"פ שישראל בניה שמקדם היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם. כי אם לב"ד שהיה מסתכל לדברים אחרים [צ]חוץ מהאביב. ככתוב במשנה. והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים. ואם לא נמצא אביב מה נעשה. ויש לתמוה מזה תמיהה גדולה איך פירש דיני כל נגעי הצרעת שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן. ויש כרת על אכילת חמץ בפסח. ועל אכילת יום הכפורים. והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש. אם הוא [ק]כפי המהלך האמצעי. או כפי [ר]המולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות. שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמתי. פעם להוסיף ופעם לגרוע. קרוב מי"ד שעות. ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא [ש]בארוכה ופעמים בא בקצרה. וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות. וזה היה לו לפרש על אי זה מקום מהארץ הוא המולד. כי הנה בין ירושלים ובין האי הזאת שעמם לוק"א [ת]יותר משני' שעות. ואם על הראיה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום היא הראיה כי תשתנה *[א]קשת הראיה בכל מקום. כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב ובגבהו ושפלתו ואורכו. ואלה הדברים צריכים פי' ארוך. ואם לא היה האריך זך שנעשה ר"ה שני [ב]ימים מספק. וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור. והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה. שהם רל"ה חדשים. והם ו' אלפים יום תתקל"ט. גם שתי שלישיות יום. גם [ג]תקל"ה חלקים. ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת. ואל תחוש **[ד]לטעם ותפ"ה לחשבון תקופת

שמואל

פירוש על אבן עזרא

אלפא. ד(לקמן י"ב י'). **ממהלך קו השוה. י"ב מעלות לצפון וכן לדרום. ההסנקרה בגלגל הנוטה לצפון ולדרום. *ועיין בהקדמה (דרך ב') ותפי' שם. יבזמן המשולש דהיינו כ"ט י"ב תשצ"ג ממולד למולד בכל פעם בלי שנוי. זר"ל התנועה בגלגל היומי ממזרח למערב ונקרא כן בעבור שסיבתו הוא פעם אחת בכל יום ויום ונקרא ג"כ גלגל השיעור או גלגל המשוה. ומהלך השמש והירח ממערב למזרח. חר"ל לפי מה שחלקו בני ישראל השעה לתתר"ף חלקים. והשלים מזה הוא ע"ח ושני שלישים שהם ב' ידות שם תשצ"ג. לכך לזה ע"ב חלקים שלה תשצ"ג. **ר"ל שהיה במהלכה מלשון והסף משנה (ברכות ס"ג י"ב) ע"ש. **ר"ל ע"ד התולדות. ט(דברים ט"ז א'). י(גבל כ"ב ס"ח). כעיין ברמ"ב (דף ז' ע"ב) בסוף' ד"ה מדברי קבלה. ל(מ"א ו' א'). *ל(שם ח' ב'). מבירח בול (שם ו' ל"ח) וחדש השמיני הוא בול. נ(שם ו' א'). *(שם) סהכתוב לפני זה. ע(ד"ה ב' ג' ב') ושם כתוב בחדש השני בשני וכו'. ע"כ אינו נכון דבריו יהוד' כי ראיתו הוא מהפסוק. משדה. ר"ל אות קטן דלפר ע"ש השנון השתי באים המקומות כסדרן. **ע"כ מקשה ר"א מה יעשה אם היו הרבה גשמים ולא היה אביב א"כ נתבטל השנה. או כשיהיה יתרון איזה שבועות על השנה עדי יתבטל השבועות ול"ו ישתנה השנה כפי מרחקי המדינות מהקו השוה. ולמשל באלו הארצות אשר השבועה משתלשלה בחודש השני או בחודש אב. צבפ"ק דסנהדרין (דף י"א ע"ב) ת"ר ע"ג ב' דברים מעברין את השנה. על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה. (עיין רמב"ם בקה"ח פ"ד הלכה ה'). קר"ל מהלך הממוצע ושוה בידי יום ביומו. קר"ל כפי השתנן בגלגל המזלות פעם במהירות ופעם במתינות (שם פרק י' וי"א). רעיין ר"ה דף כ"ד ע"ב בתוס' ד"ה רליגותו. ובפי"ט פ"ב דר"ה משנה ה' ד"ה קבלן ר"ג וכו'. שעיין פי' (ברכות ל"ג י'). *שעיין בפי' קס"ח פרק י"ז שם קראוהו קשת הראיה. וכן חלוף המראה. נקרא שם שנוי המראה. ת"ר כמו שאנו עושים ע"פ הקבלה ב"ד. *ע"פ השנו כל שרש כ"ט ימים י"ב שעות. תשצ"ג חלקים בשעה. **שעודפים לתקופת דמר שמואל כפי השבונו נגד תקופת דרב אדא. אשר עולה לי"ט שנים קרוב ע

הוא לכון לְמִנְיַן יַרְחֵי שַׁתָּא: (ג) מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא הָדֵין זִמְנֵיהּ קְבִיעַ בְּדָרָא הָדֵין וְלָא לְדָרַיָּא וְיִסְּבוּן ישראל

יונתן

ומניין לסך לרגלים ת"ל חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות: (ג) בעשרא זימנא ולא לדריא קלי אלקיש. פסחם כדלישנא בגבילא ותמניא פרק מי שהיה. בעשור לחדש הזה

אבן עזרא

שמואל. וידענו כי לא נעלם ממנו זה. רק השם דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו. כי היום יש בין תקופת האמת. ותקופתו. קרוב מעשרה ימים. ואל תתמה על זה כי הנה *למדה הברייתא. הגולה לידע מקום הלבנה. יסוד שנות העולם ויעשה מהם הרגעים. ויתן לכל חדש כ"ט יום וחצי. ושתי ידות שעה שהם תש"ך חלקים. והנה חסר ע"ג חלקים. והנה שתחברו מהם בכל מחזור יותר *משתי שלישיות יום. והנה יהיה המרחק בין חשבון תולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדתו היום קרוב מחצי שנה. והנה התברר לך כי כלל חשבונו יסוד בכל המחזור שנות החמה. וחדשינו תמיד חדשי הלבנה. ונצרך השם שהדריכנו בדרך ישרה. הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלויין בבית דין. דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח **בחדש השני. ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותינו ז"ל. למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני. והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלא כדת. הלא שלא הקריב פסח במועדו והיה חטא. ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו. ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה. והשנית שאכל כל ישראל מצה בחדש הראשון. והשלישית שגדלה אלינו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים. וכן לא יעשה. כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד. כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל. והלילה שלישה שעשה חזקיהו רשות כאלה. כי הכתוב דבר עליו לא **סר מכל מצות ה' ימין ושמאל. גם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב *בעיניך עשיתי. והנה עשה אחרת לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל והכהנים בחדש הראשון שיעשה פסח בחדש שני אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו. והכהנים לא *התקדשו למדי. והנה עיבר השנה. והפסח שעשה עשה בראשון היה. ובמועדו נעשה. והעד כי השם נגע שאוכלים **בפסח שלא ככתוב. ואם לא נעשה במועדו למה נעשה אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו. ואילו הפסח חזקיהו איך התפלל בעדם וישמע השם תפלתו. *וירפא השם. ואם טען הטוען הלא החכמים ז"ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן. התשובה אמת אמרו כי עבור כל בית דין להסתכל בסוף אדר

רמב"ן

ישראל לאמר החדש הזה לכם וגו' הפרשה. אבל משה ואהרן הם במקום ישראל ואמר לכם כנגד ישראל לדורותם. וחזר ואמר דברו אל כל עדת בני ישראל שיהיו במצות שנה לקחת פסח מצרים מעשור. ולפי מדרשו לכם לומר שקדוש החדש צריך בית דין מומחין. ולכך לא נאמר בפרשה דברו אל כל עדת בני ישראל שאין בקדוש החדש אלא משה ואהרן וכיוצא בהם: וטעם החדש הזה לכם ראש חדשים שימנו אותו ישראל חדש הראשון וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר חדש כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול כי בכל עת שנזכיר החדשים יהיה הנס נזכר ועל כן אין לחדשים שם בתורה אלא יאמר בחדש השלישי. ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן. ובחדש השביעי באחד לחדש וגו' וכן כלם. וכמו שהשבת נזכיר ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת ושני בשבת כאשר אפרש. כך נזכיר יציאת מצרים במנותינו החדש הראשון והחדש השני והשלישי לגאולתנו אין המנין הזה לשנה שהרי שנתנו מתחלת מתשרי דכתיב ובחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה אם כן כשנקרא לחדש ניסן ראשון ולתשרי שביעי פירושו ראשון לגאולה ושביעי אליה: וזה טעם ראשון הוא לכם. שאיננו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לכם שנקרא לו לזכרון גאולתנו. וכבר הזכירו רבותינו זה הענין ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו לנו שמות אלא והסבה בזה כי מתחלה היה מנינם זכר ליציאת מצרים אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון חזרנו לקרא החדשים בשם הנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר. ולכן אמר הכתוב בחדש הראשון הוא חדש ניסן כמו הפיל פור הוא הגורל ועוד היום הגוים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן ותשרי וכלם כמונו. והנה הזכר בחדשים הגאולה השנית כאשר עשינו עד הנה בראשונה: (ג) איש שה לבית אבות. טעם המצוה הזאת בעבור כי מזל טלה בחדש ניסן

אדר אם הוא צריך לעבר השנה או לא. והנה חזקיהו לא עשה כן כי (הגג) הגיע קרוב לעבר השנה בראש **חדש. ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון ע"כ יהיה הוא לעולם ראש לחדשים. ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו. וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה. וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים. והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל. והנה כתוב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש **זיו הוא החדש השני. והטועים אומרים כי אם השנה נגרת מהחדשים. הנה חדש האביב הוא יסוד ראשם. אם כן למה תקנו *מתפשכים מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה. והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם. וראינו מתורה כי קדוש שנת היובל בחדש **השביעי בעבור לחדש. ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמיטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו. ואם תחלת שנת השמיטה היה מניסן למה לא צוה לקרוא בתורה בחג המצות. והנה אלי שנה עמדו כשלים. וכתוב וחג האסיף *תקופת השנה. ובמקום אחר הוא אומר וחג **האסיף בצאת השנה. ועוד אכל ללמוד מדקדוק התורה גם מדקדוק התולדות שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר *כן ולא תקצרו. כי הזריעה קודמת לקציר לא לניסן. ועוד אם שמע תחלת השמיטה ניסן מי יזרע בשנה השמינית לא יקצור בשנה השביעית. כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמיטה. גם לא יזרע בשנת השמיטה. והנה כי דברי חכמינו ז"ל הם נכונים: ראש חדשים. אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חדש. רק חדש לבדו. כי הטעם יום חדוש אור הלבנה. וכן *כתיב חדש בחדש ובחג. *חדשיכם ומועדיכם. עדי *חדש בחדשו. והסרים טעמו עליו אם כן למה אמר בחדש *השביעי באחד לחדש. והוא השיב להביא הספק. גם טעמו *עליו ובראשי חדשיכם. והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה. כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים. ומאלהו אם כן מה קרבן אחר החדשים. והוא השיב כי הם כתוב זאת עולת חדש **בחדשו לחדשי השנה בחדשים עלמה. וכן אמר וביום שמחתכם **ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצוצרות. כי הוא תחלת השנה. ואנחנו לא נכים דברי רבותינו ז"ל בעבור קנרותים. כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון. לומר חדש או ראש חדש. וכתוב עד *חדש ימים. שטעמו שימלאו ימי החדש אלו: (ג) דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני *מצות חייבים: ויקחו להם. מי שיש להם ממקנהו כי מקנה רב היה להם או *יקנו. ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין הפסח ביום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה *לדורות או על פסח מצרים: שה לבית. אם הם רבים. ואחר שאמר שה לבית אבות

ד"ל הכסוי לסיום ר"ח ניסן.

פירוש על אבן עזרא

ימים מבריאת העולם. *היה בברייתא דר' אדא בר אהבה כמ"ש המפרש ר"פ כ"ט פרק י' אסכ' קמ"ט לפרענ"ס ז"ל מדעת ר' אדא איננה מפורסמת בבלי. כ"ח בברייתא המקראות על שמו. *ל"ע כי הוא עולה ע"ו שעות חקפ"ד רגעים ואולי ל"ל חמות. **צ"ל לא עד מאחריו ויאמר מלפניו אשר לוה ה' את משה (ע"ג י"ח ו'). ב(שם כ' ב'). (ד"ה ב' ל' ב'). *ג(שם פסוק י"ח). ד(שם פסוק כ'). *ד(מ"ב ו' א'). ה"ל מספר השנים והיה היותר לספור השנים נ"ב ניסן. *הכמ"ש והמבוכה שומר מלות בחדש השביעי בעבור לאותם ביום הכפורים וכו' וקדשתם את שנת החמישים שנה (ויקרא כ"ה י'). י(דברים ל"א י' וי"ב). ו(לפלן ל"ד כ"ב). *ו(שם כ"ג ט"ז). ח(ויקרא כ"ה י"א) וכ"ל כי אמרו ליסוד הזריעה בשנת השמיטה תחילה יורה כי מחלה ליסוד השנה היתה הזריעה ואח"כ הקצירה ולדעת המינים הקצירה קודמת כי דעתם כי מניסן תחל השנה והקצירה סמוך לניסן. ט(ישעיה ס' י"ג). *ט(שם פסוק י"ד). י(שם ס"ו כ"ג). *י(שם כ"ח י"א). *כ(שם כ"ח ט'). כ(במדבר כ"ט א'). כג(שם פסוק י"ד). **(שם י' י'). ל(שם י"א כ'). *ל"ל למה מלות החדש הזה וכו' עד הקודש לאמר למו"ש. וקיסם היה שם לבית סגום כאשר דברו וכו'. ס"ו פי' כי כל בני ר"ל. כל בני ישראל מחויבים במלות. קידוש החודש הוא רק למשה ואהרן. לכמו זממה עדה. והקשהו (משלי ל"א ט"ז). מורז"ל דרכו (פסחים דף ל"ו ע"א) באשר לאדם הזה ויקנו. זה מקנו מבע הור ואין פסח

לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ ה שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃

ואכלו

אונקלוס

גְּבַר אִמַּר לְבֵית אַבָּא אִמַּר לְבֵיתָא׃ ד וְאִם יְזְעַר בֵּיתָא מִלְאִתְמְנָאָה עַל אִמְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשֵׁיבָבֵהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ תִּתְמְנוּן עַל אִמְּרָא׃ ה אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתֵּהּ יְהֵי לְכוֹן מִן אִמְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְּבוּן׃ ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵהּ כֹּל קְהָלָא כְנִשְׁתָּא־דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃ ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָא עַל

בתיא

מסרח אבת, ב' מס'. ד ימעט, ב. מהיות, ל' מ"ל. ושכנו, ל'. הקרב, [ד' מקרים בתורה]. במכסת, ל'. נפשת, ב' מס' בתורה. תכסו, ל' [מ"ו והסמ"ך דגוש, לפסרון אות הכפל]. ה שה, [בדרבא אף שאין ב' סמוכות למניר]. הכבשים, ב' דמטעין [כ"ל טועין להסליק הכבשים דככא בהכתבים דויקרא א' ע']. ו עדת, ישראל, י"ם. ז על שתי המזוזת, ל'. המזוזת, [מ"ו קדמאה ומסר סכין]. ועל המשקוף, ל' חד על המשקוף, וחד אל המשקוף, [מ"ו]. הבתים, [הב' במוכח לפני דגש].

ת"א שה לבית פסחים פח ל. ואם ימעט פסחים פט לע מעורה ל. במכסת פסחים לט סא פא ופג זבחים כג. איש לפי פסחים לט סכה מג קדושין מג זבחים כג. שה תמים זבחים בח בכורות לט. והיה לכם ר"ה ז מנחות מט ערכין יג. ושחטו אתו פסחים סד ע"ם קדושין מא מג. בין הערבים פסחים גט סא קח זבחי' לח. על הבתים פסחי' פו.

רש"י

עדת. (מכילתא) וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: דברו אל כל עדת ישראל בעשר לחדש. (מכילתא) דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשור לחדש. פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות (פסחים צו): שה לבית אבת. (שם) למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה א' לכולן ת"ל שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה א' שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר. אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה ימשכו בעוד השה קיים בהיות בחיים ולא משנשחט (פסחים פט): במכסת. חשבון וכן (ויקרא כז) מכסת הערכך: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית (מכילתא): תכסו. תתמנו: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (שם) ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר (זכריה ט) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופים בעבודה זרה אמר להם משכו וקחו לכם משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אתו. וכי כולן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו (מכילתא קדושין מא): קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאית בפסחים (דף סד): בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחילת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו (ישעיה כד) ערבה כל שמחה: (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף: המזוזת. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז. ולשון שקיפה חבטה כמו (ויקרא כו) קול עלה נדף. טרפא דשקין סגורס

רמב"ן

ויתן טעם הגדול כי הוא מזל טלה שהוא לבן נוח לשחוט טלה ולאכול אותו להודיע שלא בכח מזל יצאו משם אלא בגזרת עליון. ועל דעת רבותינו שהיו המצרים עובדים אותו כל שכן שהודיע במצוה הזאת שמשפיל אלהיהם וכחם בהיותו בממשלה העליונה שלו. וכך אמר קחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים: (ו) בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לצד מבואו לערוב. ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלת שבע כי ינטו צללי ערב. ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה לשון רש"י. ור"א השיב מן הכתוב שאמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים כי שם כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר. ועוד מן הכתוב בשמש שלנו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים כי כבא השמש שקיעת השמש. ואין זו תשובה על הרב שהכל אמרו כשרים בערב אחר זמן כבא השמש אחר אוכל מועד צאתך ממצרים אחר חצות והנה כתב הרב זה. והנכון בעיני בזה כי הלילה נקרא ערב כמו שנא' בערב תאכלו מצות והוא בלילה שנא' ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות. וכן ויהי ערב ויהי בקר על תחלת הלילה כאשר הכוכבים וכן בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה. ויקרא ג"כ מן היום ערב. וכן הן עוד היום גדול כמו שנא' ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב בשער סדום. וכן ויהי בערב ותעל השלו ולא בא השלו בלילה. וכן רבים. וכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. והנה אלו המלות עתים כוללים כל היום אם כן אחרי הצהרים יקרא ערב כי וכפלות השמש וכל עת היותו במזרח יקרא בקר והוא ארבע שעות כמו שהעידו על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות. ואחר הבקר יקרא הפנוי לצהרים. כמו שנא' מהבקר ועד הצהרים. והן שתי השעות האמצעיות והשמש והוא בלשון נוסף תמצא לתיבה כבנין אחר. ויאכיל בהן לשון רבים במבור מהן שמים. והנה הם שני צהרים או מפני שיאהירו כל הצדדין כי בהן אחר במזרח ובמערב הוא במערב ובאמצע היום בגובה הרקיע מאיר לכל הצדדין. וכאשר יעברו הצהרים ויסור השמש מזרום בשני הצדדין יקרי ערבים מפני עירבוב השמש מפני הצדדין האלה והזמן הזה הוא כל עת זרום השמש ברקיע אבל בשקיעת השמש והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו אינו זמן התמידים ואינו נקרא ערבים אבל הוא ערב יום. ולא בין הערבים כי בין במקום הזה אינו מבדיל אבל הוא כענין בתוכם והוא כמו

ספורנו

אבל בימי השעבוד לא היו ימיכם שלכם אבל היו לעבודת אחרים ורצונם: לפיכך ראשון הוא לכם לחדשי השנה. כי בו התחיל מציאותכם הבחירי (ד) ושכנו הקרוב אל ביתו. אף על פי שיהיו שכנים רבים מוקרבים בין בית לבית הנה ענינו לבית רעהו יקרא שכנו אותו השכן אשר הוא יותר קרוב לבית מאשר.

לְהוֹן אִימַר לְבֵית גְנִיסְתָא וְאִין סַגִיאִין מִמְנְיָנָא יִסְבוּן אִימְרָא לְבֵיתָא: (ד) וְאִין זְעִירִין אִינְשֵׁי בֵּיתָא מִמִּנְיַן עַשְׂרָא כְּמִיסַת לְמֵיכוֹל אִימְרָא וְיִסַב הוּא וְשִׁיבְבֵיהּ דְקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בִּסְכוּם נַפְשָׁתָא גְבַר לְפוּם מֵיסַת מֵיכְלֵיהּ תִּיכְסוּן יַת אִימְרָא: (ה) אִימַר שְׁלִים דְכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִמְרַיָא וּמִן בְּנֵי עִזַיָא תִּסְבוּן: (ו) וִיהֵי לְכוֹן קָטִיר וְנָטִיר עַד אַרְבְּסַר יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין דְתִנְדְעוּן דְלֵיתְכוֹן מִסְתַּפְיַין מִמִּצְרָאֵי דְחָמְיַין יָתֵיהּ וְיִכְסוּן יָתֵיהּ בְּהִילְכָתָא כָּל קְהַל כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּינֵי שִׁמְשַׁיָא: (ז) וְיִסְבוּן מִן דְמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָא וְעִלַּוֵי

סִפְּתָא

בעל הטורים

שעולם יש בו ג"פ חודש וכן בין כל אחד ואחד ג' תיבות לומר שאחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים ולחדשים ושבנון חודש בניס' לרגלים. לכם אותיות מלך. ניסן בניס' למלכים: מתחילים עבור החודש בנ' לכן ג' פעמים חודש בפסוק. ונוטלין ונותנין בה' שאלו הג"פ חודש ב' מהם חדשי חדשים שהם ממעט [עם החודש]. וגומרים בו' אל' פעמים כתיב עד חודש בפרשה והמתחיל ב"פ חודש שבפסוק ישאלו ז' תיבות דעבעה עולים לעיבור השנה: ראשון הוא לכם וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בב"ד הגדול: לחדשי השנה ב' במסורה ראשון הוא לכם לחדשי השנה שלא חודש במדבר לחדשי השנה שבאן דרשו שם וזאת קרבן מתרומת הדשה שבאחד בניסן מתחילין להביא מתרומה חדשה דהיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה דהוא ניסן: (ד) איש לפי אכלו בגימ' אכל כזית. לומר לך שאם אכל כזית יצא: תכסו על השה שה תמים שלריך ב' שיים א' לפסח וא' לחגיגה: (ס) ו"ס שה בגימט' כשפלרף

יונתן

הוה לטוליא פסח דורות. שפסח מצרים מקחו מבעשור ופסח דורות מקחו כל זמן: (ד) תיכסון ית אימרא מפרש מלת תכוסו ל' שחיטה כי תרגום ושחטו ויכוס וק"ל: (ו) קטיר שהיה קשור בכרעי המטה. בייני שמשיא דס"ל כר"ק דר' במכילתא בין הערבים שזמנו הוא עם דמדומי חמה מ"ל בערב. אי בערב יכול משתחשך ת"ל וכו' השמש וכו': (ז) ודמכון בהון דבזין דלמעיזה הוא עביד מה לי מקום שכילה או מקום

אבן עזרא

אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי [ס]בית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. מהיות מעט מאכילת השה. כי אנשי הבית יהיו מועטים. יקח הוא ושכנו: במכסת. חלק. וכן [י]המכס לה'. חלק שיקח כל אחד. וכמוהו יי' מנת [פ]חלקי. וכופ' גם תכוסו והיא [צ]משעלי הכסל. והכסל חסר מלת בערכת גם [ס]מן המכס. והנה אמר המכס על משקל [ע]ומכר ליולדתו. שהוא משעלי הכסל: (ה) שה תמים. שיהיה בלא מום. גם שה יקרא כל [ק]אחד משני המינים שהם הצאן [ר]כוללם. והנה שה [ש]כשבים ושה עזים. א"ר משה בן חטרס הספרדי כי השה היה פסח מצרים. ובארץ ישראל שה או פר. והאייתו וזבחת פסח לה' [ת]אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות. ולא דבר נכונה. כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות. רק וזבחת פסח לה' אלהיך צאן מיוב. ובקר לשלמים לאכול בשר מבושל במים. וכמוהו ותבשל [*ת]בשנך אתה ובנך ובתך. אתה מיוב ובנך ובתך לפות. והעד שכתוב בדברי הימים שעשו יום ארבעה עשר כבשים ופרים. [א]ושם כתוב. הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט. א"ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו. כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו. והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו. ובאחרונה כתוב כבשים [ב]בני שנה: (ו) והיה לכם למשמרת. שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים. מלה קשה. ורבינו שלמה אמר כי [ג]רגע נטות השמש מחצי היום לצד מערב. ולא נתן טעם למה ערבים שנים. והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות [ד]בין הערבים. ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות. וכאשר פירשנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב. כי כן כתוב [*ד]בין הערבים תאכלו בשר. ושם כתוב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול. והדלקת הנרות כתוב יערך אותו אהרן [דד]ובניו מערב עד בקר. וכתיב עולות לה' לבקר [ה]ולערב. וכתיב ואת הכבש השני תעשה [ו]בין הערבים. והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים. מצאנו שם תזבח את [ז]הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים. פי' כבא השמש לצד מערב. ואין זה משמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש. מדכתיב [ח]השמש יצא על הארץ. שהשל להראות על הארץ. והנה [ט]ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות [י]ערב ירחץ במים. ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין בבוא השמש של [כ]פסח ובין כבוא השמש של מקרה לילה. והנה ובא השמש וטהר. אמרו המינים כי שלשה ערבים הם. וראייתם'. בעבור שמצאו עד [*כ]הערב השלישית. והם לא הכירו האמת ולא הבינו. כי כתוב אשר אדם [ל]ושלשת תרד מאד. שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב השדה שאתם נסתר שם. ובעבור זה אמר עד הערב השלישית. ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם משל על משקל שנים. כמו [לל]אבנים. וכמוהו [מ]לוחותים. [נ]וכנה דרכים. והעד [נג]ויפול נאחת. והנה שמים. כי הם שני [ס]חדרי הגלגל. שהם כמו משמרות נטועים. שעליהם משענות הגלגל. והנה [ע]לנטוע שמים. וכבר פירשתי בספר השם הנכבד. כי שמים מגזרת [פ]שם ישר נגה עמו. רמז לשני מקומות. והנה יש לנו שני ערבים האחד שקיעת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ. והשני ביאת אורו הנראה בעבים. והנה יש ביניהם קרוב משעה ושלים שעה. אז יבא בעל קרי אל המחנה וידליק אהרן את הנרות: אמר הגאון רב סעדיה ז"ל חדש מזבח העולם שהם אמות אורך וחמש אמות רוחב. ובמדה הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרבו. והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים שהחמו לזרקם לשעה ושלים שעה. ואף כי בהיות כל השבטים בארצם. והנה היתה קבלה שיאכלו לשמוע מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב. והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם. והוא סוף הזמן שלא יעבור עד שקיעת אור השמש: (ז) על שתי המזוזות. של פתח הבית. ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם: ועל המשקוף. מגזרת [צ]שלון וישקף. וזה המשקוף הוא על פתח הבית. והנה מנהג כל [ק]ארץ ישמעאל. כי מנהג הערלים לא היה כמנהג

כזה

פירוש על אבן עזרא

פסח דורות מקחו מבעשור מכ"ז דרשו חז"ל מכאן שכל קרבן לריך בקור ממום ד' ימים תקודם. וא"כ היה ב"כ הקיחה ביו"ד לניסן. [ס]שהם בני בית. [י](במדבר כ"ח כ"ז). [פ](תהלים ט"ז ה'). [צ]כי תכוסו שרשו כסס. [ס]ומ"ם תכסת נוסף וכן מכס. [ע]משלי י"ז כ"ה שרשו מרר. [ק]ר"ל כשב ועז כל אחד נקרא שה. [ר]ששם הצאן כוללם. ר"ל לאן כולל כולם כשבים ועזים ג"כ הרכים וזקנים מהם. [ש](דברים י"ד ד'). [ת](שם ט"ז ב'). [*ת](שם). [א](ד"ה ב' ל"ה ז'). [ב](במדבר ז' כ"ג) הרי שאין הפרש ביניהם. [ג]הרב המזרחי ז"ל כתב שהיתה נוסחא אחרת לפניו. ולפי הנוסחא שבידינו אין כאן מחלוקת. [ד](להלן ל' ח'). [*ד](שם ט"ז ח'). [דד](שם כ"ז כ"א). [ה](עזרא ג' ג'). [ו](להלן כ"ט ל"ט). [ז](דברים ט"ז ו'). [ח](בראשית י"ט כ"ג). [ט](ויקרא כ"ב ז') הוא הערב שמש. [י](דברים כ"ג י"ב). [כ]ר"ל כי בפסח ובמקרה לילה כתיב כבא השמש. רש"י פירשו בפסח אחר חלות ובמקרה לילה פירושו בשקוע השמש. לפיכך כתב החכם ז"ל יבאר לנו מה הפרש ביניהם בלשון. [*כ](ש"א כ' ה'). [ל](שם). [לל]לאבנים (לעיל א' ט"ז). [מ]לוחתים (יחזקאל כ"ז ה'). [נ]דרכים (משלי כ"ח י"ח). [נג](שם). [ס]כן נקראים בתלמוד. ובערבי קוטבים. וכלה"ק לירים. ליר הלפוני בל"א (נארד פאל) וליר הדרומי (זידפאל). [ע](ישעיה נ"א ט"ז). [פ]שם ישר וגו' (איוב ל"ג ז'). [צ](בראשית כ"ו ח'). [ק]שמצרים בכלל ארץ ישמעאל כי הגר היתה מצרית

וכתוב

פירוש רשב"ם

לאמר. החדש הזה וגו' לפי שפרשה זו על מצות קידוש החדש הוצרך לפרש שמצות הללו נצטוו במצרים אבל שאר מצות יש מהם בהר סיני ויש מהם באהל מועד ויש מהם בערבות מואב: ראש חדשים וכו' זהו כר' יהושע שבניסן נברא העול': לחדשי השנה. בכל מקום שאומר לכם בחדש שמיני תשיעי להידש הזה הם. ולר' אליעזר האומר בתשרי נברא העולם. עיקר פשוטו כך. החודש הזה לכם אע"פי שאינו ראש חדשים לשאר אומות לכם יהיה ראש הדשים למנות ששי שביעי שמיני תשיעי הדיש שנים עשר הוא חדש אדר. שמנו תמנו להיות לכם זכרון בו יצאתם ממצרים. וכשנאמר בתורה. ובחדש השביעי. לירח יציאת מצרים פירושו. וכן רגילי' הפסוקי' לקחת חשבונם ליציאת מצרים כדכתיב בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו' וכן בבנין הבית ויהי בשמוני' שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים: (ג) לבית אבות. משפחות בית אחד רגילים לאכול יחד בבית אחד כי הפסח לא יאכל בשני בתים. דכתיב שה לבית בבית אחד יאכל: (ד) ואם ימעט. שלא יוכלו לאוכלו כולו: במכסת. מנין. כדכתיב ויהי המכס לה' מן הצאן. המס עיקר. כמו מס של מלך. מכסת כמו שכבת הטל. אבל תכוסו. מגזירת כסס. כמו תסובו. אי סבב. ואינו מגזירת מכס לה' כלל. ואפילו אם היה המ"ם על מכסת תוספות ולא מעיקר התיבה כמו מצות מקנה מראה. מעשה לא יהיה גזרת תכוסו אלא מגזרת כסה עשה ראה. מחטופי למ"ד פעל וו"א שכולם את שאתרי השם בחטוף. תקוה חגרת. מצוה. אבל מושב. קם. ויגר מואב. יאמר תשובה תקומה. ומגורשם אביא להם. חטף באות ראשונה: (ז) המשקוף. מפתן העליון הנראה לעין כל

אל

ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃

ועברתי

אונקלוס

בָּתַּיָא דִּיֵיכְלוּן יָתֵהּ בְּהוֹן׃ ח וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלֻנֵּהּ׃ ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּהּ כַּד חַי וְאַף לָא בְשִׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר רֵישֵׁהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּהּ׃ י וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תוֹקְדוּן׃ יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחֻטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן

תיכלון

מסרה ח בלי אש, ב'. ומצות, ב' אש [פ"ז]. מררים, [ס"ו ופ"י]. מלאו ד' וסמך. ים מבשל, ב' [קמץ]. בלי אש, ב'. י תלא, ז' ר"פ בפסוק. תלא סופיהו, ב' [פ"ע ופ"ע]. וככה, ל' וסמך. משפטו, [פר"ע ס"ז]. יא וככה, ב' [שוקם שלגיל מגו דעם סדר"ק]. מתניכם, פ"י. חגרים, ב' ב' פ"ז וח' פ"ז [דין פ"ז ומ"י]. נעליכם, ברגליכם, [סריעון פ"י] ומקלכם, ל'. בחפזון, ב' וחי'.

ת"א ואכלו את הבשר ברכו' ס פקדי' מס פס מגילה כט. צלי אש פסחי' פס פס מלימא קמו. אל תאכלו פסחי' מס לס ורף לו יבמ' פד פליטה קמו מולין קמו. ובשל מבשל במים פסחי' מא. צלי אש פסחי' פד פס. ולא תותיר שבת כד קלג פסחי' פג פד קב יבמות מג פסולין פג מכות פו מנחות ב' זבחים לו מולין לט תמורה ז. בקר ברכות ט. והנתר ממנו יבמות פד תמורה ז. ואכלתם אתו פסחים לו קב זבחים מ. בחפזון ברכות ט. פסח הוא פסחים ט.

רש"י

מגורס. משקופי: על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. ולא על המשקוף ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו: (ח) את הבשר. ולא גידים ועצמות (מכילתא פסחים פג): ומצות על מרורים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי: ובשל מבשל. כל זה באזהרת לא תאכלו (מכילתא פסחים מא): במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבשל מכל מקום: (פסחים מא): כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה כאן הוסיף עליו לא תעשה של אכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צלהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן (פסחים עד). ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: (י) והנתר ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביו"ט אלא ממחרת וכן מדרשו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: (יא) מתניכם חגרים. מזומנים לדרך: בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו (שמואל א כג) ויהי דוד נחפז ללכת. (מלכים ב ז) אשר השליכו ארם בחפזם: פסח הוא לה'. הקרבן קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי

נמלט

רמב"ן

כמו בינותינו ביניכם וביניך. ביני ובינך מן בין. על בין השמשות. נטיות לגלגל כמו נטוים. וכן מבין השרים מתוכם. כענין שנאמר וקם בעוד לילה בתוך לילה. וכן בין הערבים ולא נאמר בערבים שלא יהיה במשמע ערב ימים רבים. והנה אמר הכתוב שנשחט את הפסח בתוך הערבים כי זמן השקיעה מן הצהרים הוא משם ומעלה ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה. וכן אמר בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה' שהוא זמן השקיעה וכן בין הערבים תשחטו אותו על תחלת השקיעה שהיא הפסח. וכן בין הערבים תאכלו בשר הם השעות הסמוכות. כי היה להם לאכילת הבשר זמן גדול ואמר ויהי בערב ותעל השלו כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב ויתכן שיהיה הלשון כדברי רש"י שני ערבים ערב בקר וערב יום. כי כן יאמר הכתוב מנחת הבקר ומנחת הערב שנאמר ויהי בבקר כעלות המנחה. ואומר עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי. ומנחה לשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול. כדמתרגמינן למצלי יומא ושם מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים. והנה כל הזמן הזה להדלקת הנרות ולקטורת שאינן הערין בלילה אלא בזמן תמיד של בין הערבים וקודמין לו. ולזה יטה דעת אונקלוס שאמר בין שמשיא. שמש המזרח ושמש המערב ואמר הכתוב יערוך אותו אהרן מערב עד בקר שתהיינה דולקות כל הלילה. והנה נוכל לפרש שם תזבח את הפסח בערב בזמן שהוכר כי נקרא ערב. ויהיה כבא השמש מועד צאתך ממצרים מעובר עם ובשלת ואכלת וכן רבים. אבל על דעתי אין תזבח את הפסח על השחיטה אבל יאמר במקום אשר יבחר ה' אלהיך שם תעשה זבח הפסח בלילה כבא השמש שהוא מועד צאתך ממצרים. כמו שאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. ואמר על זו השמיים ובשלת ואכלת במקום הוא המזכר והפסח עצמו יקרא זבח לא תשחט על חמץ דם זבחי. פסחי. והם טעם כל הפרשה שאמר את החדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. לא תאכל עליו חמץ הזכיר השמיים והלילה וגם אין יאכלוהו. והזכיר שבעת הימים ואין בכל הפרשה הזאת זכר ליום ארבעה עשר והשחיטה בו. וכן אמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. והנה בערב ביום הראשון יום חמשה עשר הראשון בשבעת ימים המוזכרים כי יום ארבעה עשר לא הוזכר כאן כלל. וכן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות הוא ליל חמשה עשר. והנה פירוש אשר תזבח בערב שלא ילין לבקר מן הבשר אשר תעשה אותו זבח בערב ביום הראשון: (ח) ומצות על מרורים יאכלוהו. שיעורו ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש. ובמצות עם מרורים יאכלוהו וכן על מצות ומרורים כמו עם וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים. וכן ראשו על כרעיו ועל קרבו. ולא אמר עם. ללמד שאינו הוא מיסא כורכן בבת אחת ואוכלן ויספר הכתוב בי"ת כמו ירפשו מים. וימת הלד לא בנים. וילמד הכתוב שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת הבשר אבל המצות הזו וגם בערב מצות תאכלו אפילו בפני עצמן כדעת רבותינו. ויותר נכון שנאמר כי מצות נמשך למעלה ואכלו את הבשר ומצות. וחזר וצוה עם מרורים יאכלוהו לבשר הזכר. והנה צוה באכילת הבשר ובאכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים. רק אמר שיאכלו לבשר עם מרורים ילמד שאין במרורים מצוה רק לאכול הבשר עמהם ובזמן שאין בשר אין במרורים מצוה וגם אינם מעכבים הבשר ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא כי המצות בפסח כמו המצוה במצה כל אחד מצוה בפני עצמה: (ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל. זו מצוה לדורות שכל המצות שבכאן בגוף הפסח מצוה לדורות. אבל המצות באוכלים כגון מתניכם חגורים והדם על המשקוף אינו רק בפסח מצרים. וכן אמר הכתוב בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו ולא ישאירו ממנו עד

בקר

ספורנו

מאלו השברים: (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך כענין וישנס מתניו להורות על בטחון בלתי מופסק בא-ל ית' בהיותם מכינים עצמם לדרך

נעודם

פירוש רשב"ם

בבניכת הבית כמו וישקף אבימלך. והמפרש לשון שקיפה והכאת הדלת צריך למצא לו חבר בלשון תורה ונביאים בלשון העברים: (ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש וגו' כל ענייני אכילה דרך חפזון ומהירות הוא כאדם הנחפז ללכת: (ט) נא. נראה לשון צלי קדרה המבושל בלא מים ובלא צלי אש הכתוב כאן: ראשו על כרעיו כל זה דרך מהירות: (יא) פסח הוא לה'. שהמלאך ידלג ויניח בית ישראל להכות

בכורות

[..]קוֹסָא צִילָאָה מִלְּבַר עַל בָּתַּיָּא דְּיֵיכְלוּן יָתֵיהּ וּדְיִדְמְכוּן בְּדוֹן: (ח) וְיֵיכְלוּן [י]ת בִּשְׂרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין דְּחַמֵּיסַר בְּנִיסָן עַד פַּלְגוּתָא דְּלֵילְיָא טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל תַּמְכָא וְעוּלְשִׁין יֵיכְלוּנֵיהּ:

[(ח) מְרַבְרַב:]

(ט) לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְלָא כַּד בַּשְׁלָא בְּחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְשַׁקְיָינֵי וְלָא [מְ]בַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר עִם רֵישֵׁיהּ עִם רַגְלוֹי וְעִם גַּוֵּיהּ: (י) וְלָא תְשַׁיְירוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְאִשְׁתַּיַּיר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא תַּצְנְעִינֵיהּ וּבְאוּרְתָּא דְשִׁיתְּסַר בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן דְּלֵית אֶפְשַׁר לְמִיתּוֹקְדָא מוֹתַר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא בְּיוֹמָא טָבָא: (יא) וּכְדָא הִילְכָתָא תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ בְּזִמְנָא דָא וְלָא לְדָרַיָּא חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן מְזָרְזִין מְסָנֵיכוֹן בְּרִיגְלֵיכוֹן וְחוּטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ דִשְׁכִינַת מָארֵי עָלְמָא מְטוּל דְּחַיְסָא מִן קֳדָם יְיָ לְכוֹן הוּא:

[(יא) אַטִּידִין בְּמִצְוָתָא דְאוֹרַיְיתָא:]

ואתגלי

בעל הטורים

[ה]מצרף שמהם מן הכתפים כמו שאין מוציאין משמה מלאים מעיקרין: (ח) ואכלו את הבשר. הפסוק מתחיל ומסיים באכילה על מרורים יאכלוהו למה שצריך שתי אכילות אכילת הפסח ואכילת חגיגה: יאכלוהו. וסמיך ליה אל תאכלו ממנו שיאכלוהו [ד]וקא לשם פסח ולא לשם אכילה גסה: יאכלוהו. ד' פעמים במסורה ב' במצרים [ד]פסח ואידך אכן ותבי יאכלוהו בעבירה דמלואים עם הפסח נלמוד ומפסח אסל [ש]עבר לא אכלו אלא כמו ואסם לא אכלו אים מצמם ביאו ואידך כי אוספיו יאכלוהו (ישעיה ס"ב) דאיסקים גאולה אחרונה לגאולה ראשונה: (ט) מבשל. ב' במסורה ובשל מבשל. ולא יקח ממך בשר מבשל (ש"א ב') גבי חפני ופנחס לומר שהיו מחללין קדשי השם בכל דבר אף לבשל הפסח כי אכלו אותם בכל אשר הבן לנם: (י) ולא תותירו ממנו עד בקר. עד בקר בגי' הוא הבוקר ליתן בקר שני לנותרים: (יא) וככה ב' במסורה וככה תאכלו אותו וככה יהיה נעשה (נחמיה ה) גבי מצות השמיטה

יונתן

מקום היה אך באופן שיהיה כל דיכלו באותו בית וכדמי' רפ"י עיין בו: (ח) בלילה הדין דחמיסר בניסן דייק כדדייקינן בפ"ק דברכות א"כ מה ת"ל בלילה הזה למעוטי לילה אחר. סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף פסח נמי אוקי שני לילות במקום שני ימים ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד קמ"ל: תמכא ועולשין מלשון הגמרא נפטרים פ' כל שעה גם העור הנילו בעולשין ותמכא מיני מרור הן: (ט) בחמרא ומשחא ובולי דייק כדדייקינן במכילתא ובפסחים בפרק כל שעה אין לי אלא מים שאר משקין מניין ת"ל ובשל מבושל לרבות שאר משקין וכן פירש"י עיין בו: (י) תצנעינה דאיתמר וכו' דמצינו ליה בהאי כמכילתא מה ת"ל עד בוקר מגיד שאינו נשרף אלא בעמוד ע"ה דהיינו אורתא כמו אור לי"ד: (יא) בבהילו דשכינת מרי עלמא לדייק כדדייקינן במכילתא וכר"א סבירא ליה דאמר בפסחין זה פסח שכינה ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים

שקין

אבן עזרא

המצריים ואחי' במאכליהן. כמו פתות אותם פתים. וככה תכשיטי הנשים לשום נזם באף ובאזן. וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון. וככה אין בית לחם כי אם בשלו כאשה יקרא פתח הבית. והחיצון שער החצר. ורבים אמרו. כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יעמדו שיסקלום. ואילו היה כן היה זה בשער החצר. והנה לא הושם הדם כי אם בפתח שסגרו שער החצר. וכם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישובו. רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית. ויהיה סימן למשחית שיראהו. כדרך והתוית תיו: ומלא בתים. משונה בדקדוק. כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון. רק אם היה הקמץ חטף. כמו רבו שמים. אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד בית. שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים שהוא פתח. לשון רבים מן האיפה והבת. ומלא על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המנהג: (ח) על מרורים יאכלוהו. אמר אחד מחכמי ספרד. ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא חם תמיד. על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפילו לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפואה לאוירם. ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים זכר לוימררו את חייהם: (ט) נא. יש אומרים כאשר הוא עתה שהבשר חי. ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא. ואחרים אמרו. כי הוא מגזרת כי הניא אביה אותה. והטעם שבור. ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו. והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא. ופירושו הפך מבושל והוא שנקרא חי. כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי. ובעבור אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית. והנה בשר חי יקרא בלשון ערבי ני"א ואותיות אהח"ע מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו: ובשל. שם התאר. ופירושו שהוא מבושל במים. כי גם צלי אם יקרא מבושל. כדכתיב ותבשל ותאכל. ויבשלו את הפסח באש כמשפט. ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המצרים על דרך המשקים. כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו אותו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש. והנה הכתוב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו. ובשל שם התואר על משקל כבד זקן. וככה זה ובשל. כי הבית קמוץ והשי"ן רפה ואיננו שם הפועל. על דרך כי כבד אכבדך. הכה תכה. כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד. כמו דבר ידבר. הקדש הקדשתי. רק להתחבר שם הפעל עם פועל. ופעול לא יבא. והנה זה בשל כמו כבד. ולנקבה כתוב בשלה. ואל תתמה מה צורך לומר שני הענינים בשל ומבושל. כי שני בשולים הם כמו שפירשו. האחד להבכים כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין. ולרבים בשלים מבושלים. והמה חכמים מחוכמים. וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם. ברוך ומבורך. והפרש יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פירש: ראשו על כרעיו ועל קרבו. כמו עם. וכן ויבואו האנשים על הנשים. והראש והכרעים ירחץ במים כמשפט: (י) והנותר ממנו. אם יהיה אנוש שלא היה יכול לאכול חלקו. ויפת אמר על העצמות. ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על ההווה: וטעם וככה תאכלו אותו. פסח מצרים לבדו. והמינים אשר בארצנו עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים. ואלה תועי רוח כלם ילכו יום משנה שבר מארצם זכר ליציאת

מצרים

פירוש על אבן עזרא

וכתוב והקם לו אמו אשה מארץ מצרים (בראשית כ"א כ"א) והי' מנהגם לעשות משקוף שהוא אצון על פתח הבית. ולא כן מנהג הערבים כי היו גדולים מהם אפילו במאכליהם. (ויקרא ב' ו') ר"ל שנצטוו ישראל לבלתי עשות כחקות העכו"ם הערבים שהיו מקריבים מנחתם שלימה לע"ז. (ישעיה ג' י"ג עד פס' כ"ג). ר"ל כל בית ובית עמד בחצר והיו נכנסין החצר דרך שער החצר. ואמנו לבית דרך פתח הבית. ר"ל כל אלו הראיות. אם סגרו החצרות ובנו בבית ולא יצאו מפתח הבית עד הבוקר וכאשר יצאו מצרים היו בודאי סוגרים החצרים להראות לאנשי מצרים אשר יחזרו כדי להפסיל להם. וא"כ מנין היו יודעים המצריים על אותות הדם אשר שחטו ירצחם. כמ"ש וראה את הדם על המשקוף וכו' ופסח על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף (פסוק כ"ג) ור"ל כי דבר המערכה לא יוסר כי אם בתת כופר. פי' מה שגזר על האדם כפי מה שהיתה מערכת הכוכבים בעת מולידו הכל יבא עליו בלי ספק. אך אם יתן שהוא כופר בעדו והוא ינצל מהגזרה. ורז"ל רמזו זה במסכת תענית בפרק ג' בענין ביתר שאמרו חז"ל ונגיירי דכי גזרו גזירתא ומת אחד מהן מינייהו מבטל הגזרה. וזה היה כוונתו של ההגמון שהפיל עצמו מן הגג כדי שיהיה הוא המורם ר' גמליאל בעבור שהבטיחו ר' גמליאל שאם יעשה כן יכניס חיי עוה"ב ובזה בטלה הגזרה מעל ר"ג. וע"כ אמר הפס למעה שיטבלו אזוב בדם ויגעו מן הדם על המזוזה. כדי שמסקיים על זה גזרת מאדים שעלומה כפי המערכה ואז לא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף והנה היה נפש תחת נפש. ובפ' כי תשא בפסוק ונתנו איש כופר ירמוז בו רמזים על זה. גם בתחלת פ' ויקרא יפרש ג"כ ענין הקרבנות היה לכפר לאדם כופר נפשו ונפש תמר ויש לו סוד. וגם בכאן בפ' זו הוא סוד ורמז לחכמי לב. פן ואולי יאמרו הפתאים מאשר שהדבר תלוי במערכה. הנה המכות בכורות היתה מכת מערכה ולא מכת השם. ולפ"ז לא יצאו ישראל בהשגחת הש"י כי אם ע"י מערכת הכוכבים. וחלילה לומר כן. רק היה הכל מעשה ה' ולא מעשה כוכבים. ואפ"י גזר כן משמת ימי ברואים שהכוכבים יעשו הדבר הגדול הזה בעת שעוב לפניו והודיע דרכיו למרע"ה ברוח קדשו ובתורתו כדי שיכפר בעד עמו כלומר שיתנו כופר משום להציל ממות נפשם. ובעבור זה כתב אותו ברמז לחכמי לב. בפי' סימן ודומה להללה כמ"ש אח"כ ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו (יחזקאל ט' ו'). (ישעיה מ"ד כ"ג). ר"ל הבתים בקמץ תחת השי"ן שמרכו בית עם גזרת עשרת הבתים חומר (יחזקאל מ"ה י"ד) שהוא פת"ח. (שם פסוק י"א) שמרכו בתה. ה"ע"כ כלוי לשום המקום לפי המדברים על לדיק מחק אשר כ"א מדבר נגד חז"ל כלל. איננו נוטה מדעת חז"ל כי רק הוא פי' ע"ד הפשט כמו שמבאר ע"פ דרך ה' בקדמת בראשית. (במדבר ל' ה') שרשו נוא ענין הסרה. ר"ל אלה נא פי' שבור שהוסר חלק הנשבר מן השלם. כ"א פי' בכח שם הניא כמו שבר. (ש"א ב' ט"ו). (דברים ס"ז ז'). (ד"ה ב' ל"ה י"ג). ויהיה הפי' נכון בשל מבושל ב' פעמים. (במדבר כ"ב י"ז). (דברים י"ב ט"ו). (לעיל ד' י"ד). (שופטים י"ז ג'). ר"ל לא יתכן לומר בשל מבושל. או בשר מבשל והנה זה בשל כמו כבד ולנקבה הזרוע בשלה (במדבר ו' י"ט). ר"ל בשול הפסח בכלי סוך כלי שזכר לעיל. ובעבור ב' כלים אמר בשל מבושל. (משלי כ"ד). עבי חכם נקרא מי שקיבל החכמה מרבו. ומחוכם מי שטבעו חכם וכן יש הפרש בין בשל למבושל כמש"ל לפני זה. (להלן ל"ה כ"ב) שפירושו עם ובודאי מכה הבכרים לריך לבטוח סקרבנים. ר"ל על הבשר ולא על העצמות. ר"ל שלא יכנסו בן בפסח דורות לאכול ומקלם בידם ומנעליהם סגורים. רק בפסח מצרים

יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ: טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי: טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה

לא

ותיכלון יתיה בבהילו פסחא הוא קדם יי: יב ואתגלי בארעא דמצרים בליליא הדין ואקטול כל בוכרא בארעא דמצרים מאנשא ועד בעירא ובכל טעות מצרים אעביד דינין אנא יי: יג ויהי דמא לכון לאת על בתיא די אתון תמן ואחזי ית דמא ואיחוס עליכון ולא יהי בכון מותא לחבלא במקטלי בארעא דמצרים: יד ויהי יומא הדין לכון לדוכרנא ותחגון יתיה חגא קדם יי לדריכון קים עלם תחגנה: טו שבעת יומין פטיר תיכלון ברם ביומא קדמאה תבטלון חמיע מבתיכון ארי כל דיכול חמיע וישתיצי אנשא ההוא מישראל מיומא קדמאה עד יומא שביעאה: טז וביומא קדמאה מערע קדיש וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידא לא יתעבד בהון ברם די מתאכל

לכל

מסרה יב ועברתי, ד' פסוק דמיין. והכיתי, כו"ל מ"ל. בכור, [מ"ו]. יג לאת, ג' ספר. וראיתי, י"ג. עלכם, ל' מסר. בהכתי, ב' חד מסר וחד מ"ל [דין ספר]. יד לזכרן, [מ"ו]. וחגתם, [ס"ו וכו"ל דכוות']. לדרתיכם, [כו"ל ספר ב' חי"ן ומ"י]. תחגהו, ל' וחסר [והב' דגותה וכן ג' דוחגתם]. טו מצות, [מ"ו]. שאר, [כו"ל ס"ו]. תאכל, [ס"ו]. הראשן, ג' מסר בליש' וחד לאסון [בס' מנין מיוחד גרס ב' מסר כו' גם בס' מורה שלמה היתה כי במסורה תוס]. השבעי, ס' מסר. טז וביום הראשון ל' כ"פ. השביעי, [מ"י].

ת"א ועברתי ברכות ט פסחי' קכ. בלילה הזה מגילה כא זבחים מ. ובכל אלהי נדרים כח. שבעת ימים פסחים לח. אך ביום פסחים דף ד' ה' י' כח. כי כל אכל פסחים מג. מיום הראשון מנחות יח.

רש"י

כמלך ואחד עמו כל עבודיו לשם (ד"א) דיך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסח"א לשון פסיעה: (יב) ועברתי. כמלך שעובר ממקום למקום ובהעברה אחת ובגע אחד כולן לוקין (מכילתא): כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל (תהלים קלו) למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י שליח: (יג) והיה הדם לכם לאת. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו (ישעיה לא) פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג הי' מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרויים זה בתוך זה. וכן (מלכים א יח) פוסחים על שתי הסעיפים וכן כל הפוסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. (מכילתא) הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון. לדורות:

וחגתם אתו. (מכילתא) יום שהוא לך לזכרון אתם חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדרתיכם. שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו (מכילתא): (טו) שבעת ימים. שביעה"א של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות (דברים טז) למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל ששת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף ליל' הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה (שם כ"ח): אך ביום הראשון תשביתו שאר. מע"ט וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקד' קרוי ראשון כמו (איוב טו) הראשון אדם תולד שלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט על חמץ. לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים (מכילתא): הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס: מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות (מכילתא): לא יעשה בהם.

והנכר

רמב"ן

בקר ועוד לא ישברו בו ככל חוקת הפסח יעשו אותו שהן צלי אש לא נא ולא מבושל: (יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. של עץ היתה נרקבת ושל [illegible] היתה נתכת. ולא פירש הכתוב בשפטים האלה בעבור כי מוסר הבלים עץ הוא. וכן בשעת מעשה כתוב וי"י הכה כל בכור וכל בכור בהמה ולא הזכיר השפטים באלהיהם. כי למיתת הבכורות חרדו שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים והשפטים באלהיהם לא נודעו עד הבקר שהלכו לבית תעבותיהם וכתיב ומצרים מקברים את אשר הכה י"י בהם כל בכור ובאלהיהם עשה י"י שפטים. ועל דעתי ירמוז הכתוב לשרי מעלה אילי מצרים. כענין יפקוד י"י על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה והנה השפיל מזלם ושרי המזלות שעליהם והכתוב ירמוז ויקצר בכולם: אעשה שפטים אני י"י. אני בעצמי לא על ידי השליח זה ל' רש"י. ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח אני י"י אני הוא ולא אחר. ופירושו כי בעבור שהפרשה דבור משה עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר י"י בארץ מצרים והכה כל בכור ולכך ידרשו כי ועברתי אני בעצמי לא על ידי מלאך שלוח מאתו כמו ענין דוד ובסנחריב. והכיתי כל בכור אני ולא שרף. לומר כי גם המכה הזאת על יד הקב"ה לא כמלך שיעשה נקמה בשונאיו לפניו על ידי ספקלטור שלו שהם השרפים שהם אלא אש שורפת באויביו כענין אליהו בשרי החמשים. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולא על ידי השליח שאתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ. והוא שמלאך הגדול שנקרא בעבור כן מטטרון כי פי' שמלה מורה הדרך כמו

שאמר

(יב) ואיתגלי בארעא דמצרים בשכינת יקרי בליליא הדין ועמי תשעין אלפין ריבוון מלאכין מחבלין ואקטול כל בוכרא בארעא דמצרים מאינשא ועד בעירא ובכל טעוות מצראי אעביד ארבע דינין טעוות מתכא מתרככין טעוות אבנא מתגדעין טעוות פחרא מתעבדין בקיקין טעוות אעא מתעבדין קטם דינדעון מצראי ארום אנא יי׳: (יג) ויהי דם נכסת פסחא וגזירת מהולתא מערב לכון למעבד מניה את על בתייא דאתון שרין תמן ואחמי ית זכות דמא ואיחוס עליכון ולא ישלוט בכון מלאך מותא דאתיהב ליה רשותא למחבלא במקטלי בארעא דמצרים: (יד) ויהי יומא הדין לכון לדוכרנא ותחגון יתיה חגא קדם יי׳ לדריכון קיים עלם תחגוניה: (טו) שבעת יומין פטירא תיכלון ברם מפלגות יומא דמיקמי חגא תבטלון חמיר מבתיכון ארום כל דייכול חמיע וישתיצי אינשא ההוא מישראל למיומא קדמאה דחגא ועד יומא שביעאה: (טז) וביומא קדמאה מערע קדיש וביומא שביעאה

מערע

בעל הטורים

בני הגולה לעזוב המשא. דאיתקש ביאה שניה לביאה ראשונה כמו שדרשו ראוי היה ליעשות להם נס בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא: מגרים. ג' במסורה הכא ואידך בענין פסל מיכה וגם אמות איש מגורים (שופטים י"ח) וזהו שדרשו שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף כשהיו מגורים לילך היה הפסל עמהם ואידך בדניאל (י') והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאע"פ שהיו בהם רשעים. צדיקים שבהם דומין למלאכי השרת: בחפזון. ג' במסורה הכא ואידך כי בחפזון יצאת ממצרים. כי לא בחפזון תצאו (ישעיה נ"ב) וזהו שדרשו דגאלו בחפזון דישראל היה דכתיב כי לא בחפזון תצאו: (יג) והיה הדם לכם. לכם בגי' המילה שנאמרו ליגה מלו: לאם. כתיב חסר וי"ו. לומר לך שמילה ימחק עד מילת מצרים היו מל"א שנה (אולי צ"ל שמילת אברהם כו' היו ת"א שנה. ולמ"ד שמוסים לא קמטב שמעטי) : (טו) אך ביום הראשון תשביתו. אך בגי' מונה שאין מונה אלא

ביום

יונתן

מקפץ על הגבעות: מפני דמייפא וכולו לשון רחמים כדדקינן במכילתא אין פסיחה אלא חסות שנאמר כצפרים עפות כן יגן וגו': (יב) אעביד ד' דינין כל זה במדרש ילקוט ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים משונים זה מזה של אבן היתה נתכת של מתכת נעשה פלודה של עץ נשרף של חרס נבקעו במלינו למדים שאלהיהם לוקין בד' דברים וכולו: מתעבדין בקוקין פי' נעשו חתיכות ושברים לשון בוקק את הארץ: מתעבדי קטם פירוש נעשה עפר ואפר תרגומו קיטמא: (יג) וגזרת מהולתא המקשה לדעת מי הביאו הלוים והכריסו לפניו יש תשובתו בלדו ועיין בבעל הטורים: (יח) ירושלמי אמירין במלוותא דאורייתא. היינו עשיית הפסח לשם שמים כדאיתא התם פסח לה' שיהיו כל מעשיו לשם שמים: (טו) מפלגות יומא וכולי דייק כדייקינן בפסחים אך

בפס"ח

רמב"ן

שאמר בספרי אגדתו של הקב"ה נעשה מטטרון למשה והראהו כל ארץ ישראל. ובילמדנו וישמע בלק כי בא בלעם שהלך מטטרון לפניו. ועוד שם ראה השלחתי את לפניך אי אכפת לך אני מטטרון שלך: ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטור לפני אדם ערל לפני כורש. שנאמר אני לפניו אלך. לפני משה אני עתיד לקדם לפני דבורה וברק שנאמר הלא ה' יצא לפניך. וכן במקומות רבים. וכן שמעתי כי שליח בלשון יון מטטור ודרשו אני ה' אני הוא ולא אחר שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידי חבו ענין שמדרש הזה: (טז) כל מלאכה לא יעשה בהם. פירש רש"י אפילו על ידי אחרים ולא הבינותי זה שאם האמרים האלו ישראל הם עצמן מוזהרין עליה ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה

על

אבן עזרא

*[ז]מצרים: (יא) ומקלכם בידכם. כנהוג המהורים. כמו ויך את [ו]האתון במקל: וטעם בחפזון. שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפסח על כן נוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה. וכן אמרו אבות הקדושים אינו נאכל אלא עד חצות. ואינו נאכל אלא צלי: (יב) ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם העוברים. [ש]כאילו השם עובר: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. כדרך וראש דגון ונפל [ת]לפניו ארצה. וכן כתוב ובאלהיהם [א]עשה יי' שפטים: וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף. כי זה הדם [ב]יהיה לאות על המשחית: (יד) והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות: וחגותם אותו. הוא [ג]חג הפסח ואמר. חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו התלויה תלויה בארץ כאשר אפרש: (טו) שבעת ימים. טעם מצות תאכלו זכר לאכילתם בצאתכם ממצרים. כי לא [ד]נוס שיאכלו מצות רק האוכלים עם הפסח לפני חצות לילה. רק שבעת ימים צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים. כי שם כתוב כי לא חמץ. ואילו היו מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם. והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי. כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב. וככה כתוב על הפסח. שבעת *[ד]ימים תאכל עליו מצות לחם עוני. והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות חיוב על דרך הפשט. והטעם למען *תזכור את יום צאתך. ובעבור זה כתוב כל מחמצת לא **תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות. חיוב בארץ ישראל ובחוצה לארץ. ואמר שקבלה היתה ביד ישראל שיאכלו לשמוע את הפסח בכנות השמש לבד מערב. וכתוב לא [דד]תשחט על חמץ דם זבחי. על כן דרשו [ה]רז"ל אך חלק. ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים *[ה]ביום השביעי. כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה [ו]מלאכתו וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם. בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים. והנה תחלת יום הראשון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הראשון עד יום השביעי. והנה פירוש זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י"ד לחדש בערב שהוא סוף יום י"ד עד יום הכ"א לחדש בערב. ועוד אדבר על זה: (טז) וביום הראשון. הוא

יום

פירוש על אבן עזרא

*[ק]בעבור שילמדנו לזמן עולם לצאת ממצרים. [ר](במדבר כ"ג כ"ו). [ש]והרמב"ם ז"ל במורה נבוכים בפרק כ"ט מהחלק הראשון כתב כי השאיל לשון העברה לביאת האור והשכינה אשר יראוה הנביאים במראה הנבואה. אמר והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה והיה זה במראה הנבואה כי תחלת הספור אמר ותרדמה נפלה על אברם. ולפי זאת השאלה נאמר ועברתי בארץ מצרים וכל מה שידמה לו ע"כ. [ת](ש"א ה' ד'). [א](במדבר ל"ג ד'). [ב]ר"ל כי אמרו והיה הדם לכם לאות. ולשם ישעלה. באמרו וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. הנה זה הענין הוא כי הדם יהי' לאות לישראל שיחזק לבם. גם יהיה לאות למשחית שלא יזיקום. [ג]ר"ל קרבן פסח כמו אסרו חג (תהלים קי"ח). [ד]פי' אל יקשה עליך בעבור שהזכיר הטעם כי אכילת מצה הוא להזכיר בעבור שעשו אבותינו ככה. כלומר הוא לזכרון. למה לא נאכל גם כן מרורים כל שבעה. עכ"ל כי מצות אכילת הפסח עם מצות ומרורים עד חצי הלילה. וכ"ל לא אכלו המרורים רק עם הפסח. והנה בליל הראשון היו אכילת מצה מצות עם פסח ופסח המרורים. כי כן כתוב בפסח מצרים על מצות ומרורים יאכלוהו. אבל בפסח דורות אינו כתוב ככה רק שבעת ימים מצות תאכלו. *[ד](דברים ט"ז ג'). *שם. **(שם' כ'.) [דד](לקמן ל"ד כ"ה). [ה](פסחים ס"ח). *[ה](בראשית ב' ב'). [ו]פי' שמדמה הפסח לשבת. אם עשה מלאכה בשבת בזדון בלא התראה יש ג"כ כרת כמו גבי חמץ. אבל אם עשה מלאכה בשבת

בזדון

ספורנו

בעודם בבית כלא: (יב) ועברתי. אפלם נתיב לאפי שלא יוכל על זה השליח: והכתי כל בכור. שאבחין בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור: (מציעא פרק איזהו נשך) : ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אשפיל שרי מעלה המנהיגים אותם עתה כדי שיחול העונש יותר: אני ה'. ולא יאות כל זה בלתי לה' לבדו כאמרו אני ה' אני הוא ולא אחר ובזה נתן טעם לכל הקודם למה הוצרך שיעשה האל ית' בעצמו את כל אלה ולא כן עשה בסנחריב וזולתו: (יג) ולא יהיה בכם נגף למשחית. לא יגע בכם נגף פי' מכה של אותה ההשחתה שאני עושה במצרים: בהכותי. שאלכד מכת הבכורות שלא בשאר העם עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כי לולי הפסיחה שעשה בחמלתו על ישראל לא היו נמלטים משאר הצרות שהלא על שארית עם מצרים כענין פן תספה בעון העיר ולוה עליהם מתנות הדם לאות למען ימלטו וזה למען שמו לבלתי יחל כאמרו ואומר לך בדמיך חיי:

ושמרתם

פירוש רשב"ם

בכורות שבבתי העכו"ם: (יב) אעשה שפטים. לפי שהיה בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה': (יד) תחגוהו. חטף קמץ נמצא בספרי מלכיות אחרות והוא עיקר שמגזרת חגג יאמר תחגוהו. כמו מן סבב יסבוהו ערבי נחל. אבל תחגוהו מן גזרת חי"י הוא שיאמר מן כלה תכלוהו מן צווה תצוותו: (טז) אך אשר יאכל לכל נפש וגו' ולכך כתיב בכל ימים טובים מלאכת עבודה לא תעשו למעוטי אוכל נפש אבל בשבת ויום הכיפורים

כתיב

לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: יז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: יט שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: כ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: פ חמישי

כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח: כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם

אשר

לְכָל נְפַשׁ הוּא בִלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד לְכוֹן: יז וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירַיָּא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלָם: יח בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא עַסְרִין וְחַד לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא: יט שִׁבְעַת יוֹמִין חֲמִיר לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּצֵי אֱנָשָׁא הַהִיא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרָא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא: כ כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא: כא וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִתְנַגִּידוּ וְסִיבוּ לְכוֹן (מִן בְּנֵי) עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוֹסוּ פִסְחָא: כב וְתִסְּבוּן אֱסָרַת אֵזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִּבְמָנָא וְתַדּוּן לְשַׁקְפָא וְלִתְרֵין

ספיא

מסורה יעשה, ל"ז. יאכל, כ"ג. יז המצות, [חל"ד. דגושה] [וע"ו וכ"ל דכוו' כמ"ד ס"ז]. לצבאותיכם, ג' וח"ל [דמ"ל] בתורה. יח בראשן, [ח"ו]. כ"ע עלין ב"ח בריש סימנא סוכין. בערב, ד'. חלם, ד' חסר. יום האחד, ג'. יט מעדת ישראל, י"ח בלי'. בגר, ג'. כ מושבתיכם, [ח"ו קדמאה וח"ו סבין וח"י]. חלום, ח"ו. כא חלהם, [ח"י]. משכו, [חל"ם במסג] [שלא כדין]. למשפחתיכם, [כ"ל ח"ו וח"י]. ושחטו, ב' פסחי"ן. כב ולקחתם, ו'. חסב ב' ח"ל בתורה.

ת"א הוא לבדו שבת כד קלג פסחים מז בב ביצה כ כא כח מגילה ז. ושמרתם את המצות לקמן מגילה יא מנחות נג. בערב תאכלו פסחים ה כח וקף קב סוכה כז. עד יום האחד ערכין יח. שבעת ימים פסחים ד ה ז מי כח כט ל. כי כל אכל פסחים מג. כל מחמצת פסחי' ה כח מג. בבל מושבתיכם פסחים נו. ולקחתם אגדת אזוב סוכה יא לג חולין סב.

רש"י

אפי' ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לגוים ת"ל הוא לבדו יעשה לכם לכם ולא לגוים הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מעיו"ט): לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לנכרים ת"ל אך (ביצה כא ב"ר): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן. רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדרתיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקה על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שהי' ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד וגו': (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת"ל בכל גבולך. מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו (מכילתא) ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמיץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמר שניהם: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: (כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבתיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שהמצה ראויה לאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני ולחם תודה (מכילתא ע"ם) (שאינם ראויים ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים): (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחתיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגדת אזוב. ג' קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי

כמו

רמב"ן

על ידו אלא שהם מצוה אותו באסור מוסר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול בין במלאכתו בין במלאכה שהוא עושה עמו. ואם אמרים שאלו שבות אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של עכו"ם כלל לא ביום טוב ולא ביום שבת אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו. כמו שאמרו אמירה לגוי שבות. וזה דבר מבואר בגמרא אבל מצאתי במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך. אתה אומר לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך. או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתו. תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה שם. לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה גוי מלאכתו דברי ר' יאשיה. ור' יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך והרי דברים קל וחומר ומה שבת חמורה אין אתה מוזהר על מלאכה הגוי כמלאכתך וכו' ע"כ בברייתא זו. ונראין דברי אלו שהמכילתא בשאלה שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכה שלנו ועשאו אותה כמקרא הזה. אבל במלאכת הגוי בשלו מותר. ולפי דרכנו למדנו שלא גזרו באמירה לגוי אלא בשלנו. אבל בשלו אומר לגוי ועושה. וכן פירש רש"י בגמרא בבא מציעא. ושם במכילתא עוד אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מניין תלמוד לומר ושמרתם היום הזה להביא דברים שהן משום שבות ו כר יעשה כולם משמע ואין ראוי לכתבן כמשמען שגם זה נראה שהוא אסמכתא בעלמא ויש לי בזה פי' נכון עוד אדבר עליו בע"ה: לכל נפש. אפילו נפש בהמה יכול אף לגוים תלמוד לומר לכם לשון רש"י וגם זה איננו כהלכה אבל לכם ולא לגוים לכם ולא לכלבים: (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולים ת"ל בכל גבולך מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולכם ברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות זה לרש"י. ואיננו מכוון אלא שאין במשמע ברשותך להוציא חמץ של נכרי שהרי ברשותו הוא ובתים וגבולך שוין הן בו שהרי שתיהן רשות שלו וממון של אחרים. ועוד שחמץ של נכרי שלא קבל עליו אחריות אינו בא בהיקש הזה שאין של בתים שום להיתר יותר משל גבולין אבל בבתים הוא במשמע איסור מן המקרא הזה דכתיב לא ימצא ושהיו יוצא לנו מדכתיב לא יראה לך שאור שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. ואין לי אלא בגבולין בבתים מנין ת"ל שאור שאור ג"ש כמו שמפורש בתחילת מסכת פסחים אבל המדרש הזה שדרשו מה

ביתך

שבעתא קדיש יהי לכון כל עבידתא לא יתעביד בהון לחוד מן דיתעביד למיכל כל נפש איהו בלחודוי יתעביד לכון: (יז) ותטרון ית לישתא דפטירי ארום בכרן יומא הדין הנפיק יי ית חיליכון פריקין מארעא דמצרים ותטרון ית יומא הדין לדריכון קים עלם: (יח) בניסן בארבסר יומין לירחא תיכלון ית פסחא וברמשא דחמסר תיכלון פטירי עד יומא דעשרין וחד לירחא ברמשא דעשרין ותרין תיכלון חמיע: (יט) שובעא יומין חמיר לא ישתכח בבתיכון ארום כל מאן דייכול מחמעא וישתיצי בר נשא ההוא מכנישתא דישראל בדיירי ובייציבי דארעא: (כ) כל עירבובין דמחמע לא תיכלון בכל אתר מותבניכון תיכלון פטירי: (כא) וקרא משה לכל סבי ישראל ואמר להון נגודו ידיכון מטעוות מצראי וסבו לכון מן בני ענא לייחוסיכון וכוסו אימר פסחא: (כב) ותסבון איסרת אזובא ותטמשון בדמא דבמן פחרא ותדון דאיסקופא עלאה מלבר ולתרתין סיפיא מן דמא דבמן

פחרא

בעל הטורים

ביום הראשון: הראשון. חסר וא"ו עד שנה ששם מוסר להשאות מאן: (יט) בשבעת ימים. חסר וי"ו ו' ימים רצוף לאכול מצה: (כא) משכו וקחו גבה לצן רבה לבשם דקה מעקרים במשיכה: משכו בגי' מן עבודה (זרה). שלא ימשלו מן הגזל: והגשמה

יונתן

בפה"מ בגמ"ע ח"ן כלומר שלי יום. ומ"ש דמקפי מגא פיין ברש"י: (יט) בזמנא דמשרין ופרקין תיכלון פטיר. לומר שהיום נמשך אחר הלילה שלפניו ולא הלילה אחר היום שלפניו: (כא) נגודו ידיכון ממשום מצראי. פ"ל כרצי יומי מגלילי דמליג בעבירה

רמב"ן

ביתך ברשותך אף גזולך ברשותך אינו אלא להוציא שאור של ישראל שהוא ברשות נכרי וכן הוא במכילתא בבתיכם למה נאמר לפי שהוא אומר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא שאור של ישראל שהוא ברשות נכרי אע"פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו. יצא שאור של נכרי שהוא ברשות ישראל ואמן שקבל עליו אחריות אע"פ שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו וכו' ופירושה היא כמשמעה ולא ירצה בכל גבולך אלא בית שאלו בכל גבוליכם אפילו בבית של נכרי. ולכך בא בבתיכם להוציא ביתו של נכרי ולמדנו מן הברייתא הזו שלא הוזהרנו מן התורה אלא על שאור נקיים שאין שלנו ברשותנו בין בבתינו בין בגבולינו אבל אם הפקדנו אותו ביד הנכרים בבית שלו אין אנו עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא וכן הדבר. ואם לא תאמר כן על חמץ שלו עובר בכל מקום ואפילו הפקידו ביד גוי במדינת הים ועל של נכרי אינו עובר עליו אפי' בביתו של ישראל ואם כן למה נאמר בבתיכם ולא נאמר גבולך אין בין בתינו וגבולנו לבתי הגוים וגבוליהם שם שהכתוב אלא שלא הוזהרנו כלל מן התורה אלא מרשותנו. אבל מדברי סופרים הוזהרנו לבער חמץ שלנו מכל מקום. ולפי זה אמרו בגמרא ייחד לו בית אינו עובר עליו לומר שחמץ של נכרי שקבל עליו אחריות אע"פ שהדין כשלו אינו אסור אלא ברשות ישראל אבל ברשות גוי מותר ואפי' מדבריהם לא גזרו עליו כלל. ורבא לא סבר כן דהא גמרא דפסחים הא שקיימו בברייתא שכתבנו יצא שאור של נכרי שהוא ברשות ישראל אבתים וגבולין קאמר דמה בגבולין מותר דכתיב לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה אף בבתים נמי מותר ומוציא נמי חמץ שנפלה עליו מפולת גדולה שאין בידו לבערו הוא ... ממנו ומכל מקום הוא מותר דלא קרינא ביה שלך: (כ) כל מחמצת. להביא את תערובתו לשון רש"י וגם זה אינו. שהלכה היא כדברי חכמים על חמץ דגן עונש כרת ועל עירובו בלא כלום: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם. הפרשה הזו הקבלה כאשר צוה אותו ה'

הפרשה

אבן עזרא

יום יציאת מצרים. והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש: כל מלאכה. בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכפורים אין כתוב בהם כל מלאכה. רק בפסח לבדו אמר והטעם להוציא אוכל נפש. ובכל מקום בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היא אומר דרך קצרה לומר כל מלאכה לא תעשו. רק במקום אחד בפסח לא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר אמלה: (יז) ושמרתם. הנה זה לשיות המצות שמורים מימות הקציר. וכתוב והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו. כי בתחלת הסדר היתה זו הנבואה. והטעם שאמרו כן לדורותיכם: (יח) בראשון. אמר דרך קצרה. בעבור שהזכיר במצה האמון הוא לכם. והנה טעם בחדש הראשון. וכמוהו באשירי באשר לאדם: (יט) שאור. הוא המחמיץ והוא הידוע. ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כי דבר המחמיץ. ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי אינו דבק בקרוב אליו הוא והכרתה רק עם אוכל מחמצת. כמו למלוך שלמה על ישראל. אמר יפת כי יש אות שמוטבת בעצמה ואחרת עמה אסורים. כמו אודם פטדה וברקת. שהטעם אודם ופטדה וברקת. וככה מיום הראשון עד יום השביעי. ובעבור הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת. והכתוב הוסיף גר שהוא גר צדק: (כ) כל. הזכיר העונש תחלה ואחר כך האזהרה. ואין בכל מושבותיכם שיאכלו מצות רצוף. כמו ששת ימים תעשה מלאכה. רק היא למען תזכור: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל. וקחו לכם צאן. בעבור לפדות כאשר טרם הפסח. אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש. ולא דבר נכוחה כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל הוא מהבנין הקל. והשין קמוצה כמשפט בעבור יהם הכפולים. רק ושחטו הפסח לשון נוי מהבנין הקל. ולא מלאו מלות הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש. והיה ראוי השי"ן להיות סימן תמיד. כמו שמעו. רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפט לתשלום קמץ. כמו נשבעו לכם. ורבים ככה. על כן יהיה השי"ן בפתח גדול בלשון טוי. והניסה מבנין אחד: (כב) ולקחתם.

עתה

פירוש על אבן עזרא

בזדון ותשפרצא חייב סקילה. ועוד טעם אחר שמדמה שבת לפסח לענין זה כי הטעם מלאכה בשבת כאלו מכתם בהש"י. רק כל מלאכת מכתם בהש"י. בכל מלאכה לא יעשה בהם. לאך אשר יאכל לכל נפש. היא אומר דרך קצרה לומר כל מלאכת עבודה. שלא יצטרך להאריך ולומר אך אשר יאכל לכל נפש כמו בכאן. רק במקום א' בפסח כתוב לא תעשה מלאכה (דברים ט"ז ח') ולא כל מלאכה. ר"ל עם כתב מלאכה כמו בכאן, ולמעט אוכל נפש אמר מלת כל. וטעמו כמו מלאכת עבודה. על"א ר"ו הפסוק היה משמע שהכתב הוליא. ולזו יתכן לומר הולאתי. (בראשית מ' ח') טעמו במורה השמירי. לפי' כי כן פי' הרשב"ע בס' ויקרא בפסוק כי כל שאור וכל דבש שהשאור הוא שמחמיץ. דבר שיוחמץ פי' כי אמר זה נגד הצדוקים שאמרו כי מחמצת הוא שמחמיץ את העיסה והוא שמור בשיעורו יותר מהשאור ומן החמץ. ולפי דעתם הוא הטעם בעבור שמחמצת הוא מבנין הפעל ולא מבנין המפעל. והנה מדרך הדקדוק יוכל לטעות ולפרש כדברי הצדוקים. וטעמו של הרשב"ע ז"ל כדברי רבותינו ז"ל כמו שאמרו בפסחים בפרק א' וכו' וג'. כי חמץ הוא שהדבר נחמץ מאליו וראוי לאכילה. ומחמצת הוא שנתחמץ מחמת דבר אחר והשאור שמחמיץ את אחרים ואינו ראוי לאכילה. פ"ה הוא ול"ל: רק עם כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה וכו' (כ"ל) אינו פי' לדעת הצדוקים אשר מחמצת. שמחמיץ אחרים. וכפי' ר"א מחמצת וחמץ הכל אחד הוא. ע"כ מפרש ר"א כי ונכרתה מפסוק ט"ו דבוק עם פסוק הזה אשר כתוב כל מחמצת וכו'. וכפי' הכלל בשום חמץ פקדום אשר חמץ הוא שנתחמץ מאליו וראוי לאכילה ומחמצת שנחמץ ע"י דבר אחר. וכפי' שלונתא (פסחים מ"ם ע"ב) כ"י וכ"מ ועין. ג"כ שם מ"ג ע"א דעת ר"א וכפי דעת ר"ל בגבורת ר"א חמץ נוקשה בעין אין בו כרת. והשאור מכל אלה. כלל חמץ יש בו מין אשר אין בו כרת. ומחמצת גרדי כולל כל המינים אשר יש בהם כרת. ע"כ מפרש ר"א אשר ונכרתה מפסוק (ט"ו) אינו דבק בקרוב אליו על אכילת חמץ. רק הוא דבק עם פסוק הזה אשר מפורש שם מחמצת. וא"כ כתוב ב' פעמים כרת הוא כפירש"י שם. אשר הוא דבק עם בשבעת הבכורים ולא עם פסוקה השני הקרוב אליו (מ"ש ו' ט'). (להלן כ"ח י"ז) וי"ו ובדקת מושך עצמו ואחר עמו לאחוריו כאלו כתב ופטדה. ר"ל כי"א שבמלת הראשון וכ"כ השביעי מושך עצמו ואחר עמו כאלו כתוב מן היום הראשון עד היום השביעי. והטעם כי היה לו לומר מיום ראשון עד יום השביעי. ואחרי שצריך לשום ה"א הידיעה בסמוך יש לשומו בסמוך. לפי' ר"ל גר לדק ולא גר ישראל שבא מעיר אחרת וכמ"כ שאינם גר תושב. (להלן ל"ם ב'). (דברים ט"ז ג') והוא לפי הפשט. (פסוק ו'). כי וטעמו אותו הוא לרבים כפסחים והראוי וישחטו וכן ושמרו שהם ושמרו שהיו"ד גם נעלם. לפי' בעבור שהוא פעל עבר אך שב לעתיד בעבור הוי"ו. ר"ל לרבים מכסים. ולאוי להיות ושחטו כמו משכו וכן שקדו ושמרו (מהלכ ס' כ"ם) רק בעבור אות הגרון נפתח השין כמו בחרו לכם (ע"ש י"ם כ"ם).

ע"ב

ספורנו

(יז) ושמרתם את המצות. שמורות על שהיות בלי השהית חמוץ: כי בעצם היום הזה. ביום הזה בעצמו שביום אחד נעשה קבוץ שלא היו

מספיקים

פירוש רשב"ם

כתיב כל מלאכה: (יז) ושמרתם את המצות. לאוכלם ביום הזה לזכרון. כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו' ולא הספיק בצקם להחמיץ. כדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו וגו': (כ) בכל מושבותיכם תאכלו מצות. אפילו בגבולין שאין שם פסחים נשחטין: (כא) למשפחותיכם. כדכתיב לעיל לבית אבות: (כב) בסף. בכלי כדכתיב שומרי הסף. ספות כסף: לא תצאו. כי סימני

הדם

אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃ כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃ כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃ כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס ששי כט וַיְהִי | בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר

בבית

סִפָּא מִן דְּמָא דִּבְמָנָא וְאַתּוּן לָא תִפְּקוּן אֱנָשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵהּ עַד צַפְרָא: כג וְאִתְגְּלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יָת מִצְרַיִם וְיֶחֱזֵי יָת דְּמָא עַל שָׁקְפָא וְעַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְיֵחוֹס יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק לְחַבָּלָא לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי: כד וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָיךְ עַד עָלָם: כה וִיהֵי אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דְּיִתֵּן יְיָ לְכוֹן כְּמָא דִּי מַלֵּיל וְתִטְּרוּן יָת פָּלְחָנָא הָדֵין: כו וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן בְּנֵיכוֹן מָה פָּלְחָנָא הָדֵין לְכוֹן: כז וְתֵימְרוּן דְּבַח חֲיָס הוּא קֳדָם יְיָ דִּי חָס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כַּד הֲוָה מָחֵי יָת מִצְרָאֵי וְיָת בָּתַּנָא שֵׁזִיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ: כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ: כט וַהֲוָה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַייָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתֵהּ עַד בּוּכְרָא

מסרה המשקוף [מ"ו] אל המשקוף, חד מן ו' אבין מן ג' ג' חד אל וחד על וחד ועל. המזוזת, [מ"ו קדמאה ומ"ו תנין]. בסף, ל'. כג לנגף, [ס"ו]. על המשקוף, ל'. ועל שתי המזוזת, ל'. [מ"ו קדמאה ומ"ו תנין]. ולא יתן, ג'. לבא, פ' ספר. לנגף, [ס"ו]. כד עולם, [לית כאן פסקא]. כה והיה, ה' בטעם נגד ל"ס בתורה. כאשר, [כר"ל מ"ו]. דבר, [הב' בליר"י לקבל פסקא]. העבדה, [כו"ל מ"ו]. כו אליכם, [מ"י]. מה העבדה, ל'. כז ואמרתם, ב' בטעם אחר. בנגפו, ל' [הפ"א בדגש]. ויקד, [מ"ו]. ויקד העם, ל'. כח וילכו ויעשו, ל'. כט ויהי בחצי הלילה, ב' בליש'. כל, [רפי]. בכור, [מ"ו]. מבכר, ב' חסר. הישב, [מ"ו].

ת"א אל המשקוף מנחות לד. ואתם לא ב"ק ס עב. ואמרתם זבח פסחים סב זבחים ז י. ויהי בחצי יבמות עב.

רש"י

כמו (מלכים ב יב) ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף ושתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. (מכילתא) מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנא' (תהלים קד) בו תרמוש כל חיתו יער: (כג) ופסח. וחמל וי"ל ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו (מכילתא) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבאו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר (שמות ו') והבאתי אתכם אל הארץ וגו': (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. (מכילתא) וכי כבר עשו והלא מר"ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה: כאשר צוה ה' את משה ואהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: (כט) וה'. כל מקום שנ' וה' הוא

רמב"ן

בפרשה של מעלה כי בידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט ולימד אותם כל הענין וכלל הדבר בכתוב כאשר צוה יי' את משה כן עשו. אבל הזכיר זאת הפרשה בכלל כי קרא משה לכל זקני ישראל והם אספו אליו כל העם ואז אמרו אל כל עדת ישראל משכו הצאן מן העדר אל בתיכם להיות לכם למשמרת מבעשור לחדש. ויתכן שאמר משכו בעבור היות הצאן רחוק מאד מהם בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואמר וקחו לכם קחו אותם למשפחותיכם איש שה לבית אבות שה לבית ושחטו הפסח בין הערבים ככל המפורש למעלה במצוה. ושנו במכילתא ויקרא משה לכל זקני ישראל מגיד שעשאן ב"ד ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים וזקנים לאמר לכל ישראל והנה כדעת רבי יאשיה יפרש ויקרא משה לכל זקני ישראל שיאספו אליו כל העם כמו שפירשתי. ועל דעת רבי יונתן הן יאמרו לקהל ויהיה דברו אל כל עדת בני ישראל כזקנים העומדים להם. כמו והיה אם מעיני העדה. והוסיף בזאת הפרשה ביאור בנתינת הדם שתהיה באגודת אזוב וטבילה בסף שלא נאמר למעלה בפירוש אבל שם נאמר סתם ולקחו מן הדם ללמד שכל לקיחה האמורה בתורה סתם שתהא באגודה והכל קבלת דם טעונה כלי כמדרש רבותינו ופירש להם בפרשה הזאת: (כב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. כי בעבור זה נצטוו בנתינת הדם על המשקוף שיהיו שמורים שם כמו שאמר ולא יהיה בכם נגף למשחית. וכתב רש"י ואתם לא תצאו מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע. ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער. ולא הבינותי דבריו במה שאמר ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער. וכי אסור לאדם בכל לילה לצאת מפתח ביתו עד בקר מן המקרא הזה. והיה לו לומר שהלילה הזה נתנה בו רשות למשחית לחבל ולכן הזהירם ממנו. אבל לא ראה הרב לומר כן מפני שהקב"ה בעצמו ובכבודו הוא המכה והענין הזה שנוי הוא במכילתא בלשון אחרת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מגיד משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנאמר לך עמי בא בחדריך ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע. ואומר והיה בעבור כבודי ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויוצא בכי טוב. וכן אתה מוצא שהאבות והנביאים נהגו בדרך ארץ וישכם אברהם בבקר. וישכם יעקב בבקר. וישכם משה בבקר. וישכם יהושע בבקר. וישכם שמואל לקראת שאול בבקר. והרי דברים קל וחומר ומה האבות והנביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם

נהגו

פַּחֲרָא וְאַתּוּן לָא תִפְקוּן אֱנַשׁ מִן תְּרַע בֵּיתֵיהּ עַד צַפְרָא: (כג) וְיִתְגְּלֵי יְקָרָא דַיְיָ לְמִמְחֵי יַת מִצְרָאֵי וְיֶחֱמֵי יַת דְּמָא דְעַל אִסְקוּפְּתָא וְעַל תַּרְתֵּין סִפַּיָא וְיַגִּין מֵימְרָא דַיְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק מַלְאָכָא מְחַבְּלָא לְמֵיעוֹל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי: (כד) וְתִיטְרוּן יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ דְּכוּרַיָא עַד עָלְמָא: (כה) וִיהֵי אֲרוּם תֵּעֲלוּן לְאַרְעָא דְעָתִיד לְמִתַּן לְכוֹן יְיָ הֵיכְמָא דְמַלֵּיל וְתִיטְרוּן מִזְמַן דְּתִמְטוֹן לְתַמָּן יַת פּוּלְחָנָא הָדָא: (כו) וִיהֵי אֲרוּם יֵימְרוּן לְכוֹן בְּנֵיכוֹן בְּזִמְנָא הַהוּא מָה פּוּלְחָנָא הָדָא לְכוֹן: (כז) וְתֵימְרוּן נִכְסַת חַיִּיסָא הוּא קֳדָם יְיָ דְחָס בְּמֵימְרֵיהּ עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּחַבָּלוּתֵיהּ יַת מִצְרָאֵי וְיַת בָּתָּנָא שֵׁיזִיב וְכַד שְׁמָעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין מִפּוּם מֹשֶׁה גְּחַנוּ וּסְגִידוּ: (כח) וַאֲזַלוּ וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵיכְמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה וְיַת אַהֲרֹן הֵיכְדֵין אִזְדְּרִיזוּ וַעֲבָדוּ: (כט) וַהֲוָה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא דַחֲמֵיסַר וּמֵימְרָא דַיְיָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבְּכִיר בּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַעֲתִיד לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרַיָא בְּנֵי מַלְכַיָא דְאִשְׁתְּבְיָין וְאִינוּן בֵּי גוּבָא מִתְמַשְׁכְּנִין בִּידֵי פַּרְעֹה וְעַל דַהֲווֹ חָדָן בְּשִׁעְבּוּדְהוֹן דְיִשְׂרָאֵל לְקוֹ אוּף הִינוּן וְכָל בּוּכְרֵי בְעִירָא

פתו

בעל הטורים

(כב) והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. ובגמטריה כתיב ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף הקדים מזוזה למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא: מן הדם. בגי' דמי מילה: (כג) ולא יתן ב' במסורה הכא ואידך ולא יתן עליה לבנה גבי מנחת סוטה שנזכות הקרבנות ניצלו ואידך גבי סוטה ולא יתן עליו לבונה שנזכות הנשים הצדקניות יצאו ממצרים אלא שלא עשתה כמעשיהם לא יופסל קרבנה: (כח) ויעשו כן: עשו שתי עשיות אחת לפסח ואחת למילה: (כט) בחצי הלילה. ג' במס' הכא ואידך ויהי בחצי הלילה ויפרד עליהם (רות ג') לומר שגם בכאן הרגו הרבה גדולה ואידך גבי שמשון ויקם בחצי

יונתן

במכילתא אר"י וכ"ל משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות: (כג) ויגין במימרא דה' בתרגומי מפרש עד"ה לרמז אל השכינה. ע"ש בדף ע"ז ע"ח ע"ב: (כט) מביר בוכרא דפרעה דייק כדדייקין במכילתא מבכור פרעה בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור. אז לא בא הכתוב אלא על בנו שהוא בכור. כשהוא אומר היושב על כסאו הוי בנו אומר

רמב"ן

כשנו בדרך ארץ שאל בני אדם על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר תשת חשך ויהי לילה. הכפירים שואגים לטרף תזרח להם יאספון ומכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ע"כ הברייתא. והענין לומר שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההוא לפי שהקב"ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום והסקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו. כענין ובא ה' אלהים כל קדושים עמך. וכן היה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור והגין עליו מצרפים ומלאכי של מעלה. וכיון שמלאכי חבלה שנתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע לפיכך אין אדם רשאי לשנות דרך העולם שילא בלילה לפי שהוא זמן של חיות שניתן להם לטרוף ואין להבחין בין צדיק לרשע: (כג) וטעם ולא יתן המשחית. והוא המלאך המשחית בעולם בעת הנגף כענין ויאמר ה' למלאך המשחית בעם. רב. עתה הרף ידך. לא המשחית במצרים כי הקדוש ברוך הוא הוא המכה: (כד) ושמרתם את הדבר הזה. הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה ושחטו הפסח ואם הוא רחוק. לא ונתן הדמים הסמוך לו כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך כמו שאמר ועבר ה' וראה את הדם וגו' וכן ושמרתם את העבודה הזאת זבח פסח. וכמוהו ואף לאמתך תעשה כן: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שילאו מלפני משה והלכו אל הלאן ועשו הפסח בערבים. ודרך הכתוב לכפול ולאמר כן עשו. לבאר שלא השילו דבר מכל אשר

אבן עזרא

עתה פי' איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף: אגדת. כמו אגודה, כמו ויהיו לאגדה [ט]אחד. ורבי מריכוס אמר כי האלף נוסף והוא מגזרת גדוד. ואחרים אמרו כי האלף שורש כמו [י]ואגדתו על ארץ יסדה. והגאון פי' האזוב בלשון ערבי זעת"ר ובלשון לעז אוריגנו והוא עשב נכבד במיני מטעמים. וזה לא יתכן כי הכתוב אומר [כ]על האזוב אשר יצא בקיר. ולא ידעתי מהו. רק מדרך הקבלה אינו עשב תקיף. כי הוא הסך הארז שהזכיר הפסוק. ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער. ושבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות. כמו [ל]ויעמד סף השער. אמות [*ל]הספים. ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים. כמו משכב [מ]וספות. ועוד אפרש עד בקר: (כג) ולא יתן המשחית. לא יניחנו. כמו כי על כן לא [נ]נתתיך לנגוע אליה. והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: (כד) ושמרתם. רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות. בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו. ועוד כי כתוב אחר כן [ס]אשר פסח על בתי בני ישראל. ובדרך הקבלה נכון היה. לולי קבלת האמת הנגמרת. הנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. [*ס]וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה סבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועלם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: (כה) והיה. עתה פירש כי שמירת הפסח תלויה בארץ. ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה. ולא עשו פסח אשר [ע]במדבר. כי בהר סיני היו עם הישוב וימלאו מלות. ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: (כו) והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי: (כז) ואמרתם זבח פסח. מלאכו [*ע]פסות והמליט. והטעם כמו חמלה. ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל [פ]בעבור דם השה נקרא השה פסח. כמו ושחטו [צ]הפסח. והגאון אמר שהוא מגזרת פסח. כי הפסח ישען על רגלו התמימה. והמשחית כן עשה שהשמית בכורי בית מצרים ופסח על בית שהיו העברי ולא השחיתו. וכמוהו עד מתי [ק]אתם פוסחים: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: (כט) ויהי בחצי הלילה. השניה. אמר יפת כי השבויים הסומים בבורים ביום בבית הסהר

פירוש על אבן עזרא

[ט](ש"ב ב' כ"ה). [י](לקמן כ"ה מ'). [כ](מ"א ה' י"ג). [ל](יחזקאל מ' ו'). [*ל](ישעיה ו' ד'). [מ](שמואל ב' י' כ"ח). [נ](בראשית כ' ו') ומפרש למה בדומה כתוב לא יתן ולא כתוב ולא יניח וכו'. [ס](פסוק כ"ז). [*ס]ר"ל בשאלה לפי קבלת רבים הנ"ל נכון שאלת הבנים כי הם רואים הדם על המזוזות וכו'. אך לפי האמת אשר היה נשחט במקדש כמו כל הקרבנות מה הוא שאלת הבנים דווקא באכילת קרבן פסח. ע"כ מפרש וכו'. [ע]ר"ל כאשר הפסח נאכל על מלות ומרורים ע"כ היו פטורים ג"כ מפסח. [*ע](ישעיה ל"א ה'). [פ]שנאמר וראיתי את הדם וכו' ופסחתי עליכם (פסוק י"ג). [צ](פסוק י"א ג"ב כ"א). [ק](מ"א כ"א).
במדבר

ספורנו

מספיקים אליו בטבע כמה ימים עם לילותיהם. כל קהל וקהל כמות שהיה יחדיו: (כב) מן הדם אשר בסף. שתהיה על כל הזאה טבילה. כמו שלוה האל באמרו על שתי המזוזות וזה קודם ואחר כך על המשקוף וזה לא יתכן זולתי בג' הזאות להורות על ג' יודין כאמרם העולם הבא נברא בי"וד וכן היה קודם חטא אדם הראשון וביום מתן תורה עד העגל. כי בם יהיה אור עולמים נצחיים כי היוד תורה על פשיטות נבדלי ותורה הי"וד עליונה מאלהות היחיד בעולמו על שני עולמים נצחיים: ואתם לא תצאו. הנה הבית יהיה מלוייך בדם ואתם לא תצאו ובזה האופן ופסח על דלך והמות תו: (כג) לנגוף. את עם מצרים בעברה וזעם וכו'. כי אמנם יאמר נגף על כל מכה גם בלתי מות. כאמרו ונגפו אשה הרה ולא יהיה אסון: המשחית. את עם מצרים בעברה וזעם וכו': (כו) מה העבודה הזאת לכם. שאינה ביום מקרא קדש כשאר הקרבנות ולא תוך זמן שאר הקרבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים. ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קרבנות צבור: (כז) זבח פסח הוא. זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להעשות בחצי הלילה של אחריו ומפני שאין זבח בלילה הולך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו כענין הקרבנות והולך כל אחד להקריב כי הנם נעשה לכל יחיד בפני עצמו לא לצבור בכלל: (כט) וה' הכה.
כלומר

פירוש רשב"ם

הדם אשר במזוזות יגן עליהם: (כו) מה העבודה הזאת. המשונה משאר הימים טובים בכמה דברים: (כז) אשר פסח. דילג ועבר: (כט) בחצי הלילה. כשהיו אוכלין את פסחיהן: היושב על כסאו. אילו חיה:
ובר תם

בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה: ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת: לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם: לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי: לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים: לד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם: לה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת: לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם: פ

אונקלוס

דְשִׁבְיָא דִי בְּבֵית אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: ל וְקָם פַּרְעֹה לֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרַיִם וַהֲוַת צְוַחְתָּא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דִי לֵית־תַּמָּן מִיתָא: לא וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִזִּילוּ פְּלָחוּ קֳדָם־יְיָ כְּמָא־דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין: לב אַף־עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן דְּבָרוּ כְּמָא־דִי מַלֶּלְתּוּן וְאִזִּילוּ וְצַלּוֹ אַף עֲלָי: לג וּתְקֵיפַת מִצְרַיִם עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן־אַרְעָא אֲרֵי אֲמַרוּ כֻּלָּנָא מָיְתִין: לד וּנְטַל עַמָּא יָת לֵישְׁהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבָשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵּיהוֹן: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרַיִם מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין: לו וַייָ יְהַב יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרַיִם
ושאלנון

מסרה בכור, [מ"ו]. בבית הבור, חד מן ה' זוגין חד כתיב ב' וחד בלא כתיב ב' [כ"ל עליכו מלא ממם ב' פעמים חד קדים לה מלה בבית עם ב"ת השמוש וחד קדים לה מלה בית בלא ב"ת השמוש. כ"כ בס' מנין סידום]. הבור, [מ"ו]. בכור, [מ"ו]. ל וכל עבדיו, ז' דסמיכי. וכל מצרים, ל'. גדלה, [מ"ו]. לא למשה ולאהרן, ד'. קומו, [מ"ו]. צאו, ב' דגש [בגלי מגמן]. כדברכם, ל'. לב ולכו, ג'. אתי, [מ"ו]. לג על העם, ה' ובל מגרמ דכוותי'. למהר, ג'. לשלחם, ג'. לד בצקו, ל'. יחמץ, ל'. משארתם, ל' וחסר. צררת, ב' בצ' ליתני וחד מ"ל ודין חס' דחס'. בשמלתם, [מ"ו]. לה ושמלת, [מ"ו]. לו וה', בטעמא ס' כ"פ. [כ"ז פ"ם ומי' פ' ויכם]. וישאלום, ל' וכ"ב [כ"ל ס"י ומ"ו]. וינצלו, ב' לשון מסם.

ת"א וה' נתן את. סנהדרין לג. וישאלם ברכות ט'. וינצלו את ברכות שם פסחים קי"ט.

רש"י

הוא ובית דינו שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל הי' שהרי מכה מן השפחה שבכלן עד השבוי ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מבחורים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים שהשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו וגו' כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג. גם צאנכם גם בקרכם קחו. מה כאשר דברתם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם וברכתם גם אתי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור (מכילתא): (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד (מכילתא): (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום להשהות כדי חימוץ: משארתם. שירי מצה ומרור (מכילתא): על שכמם. אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות (מכילתא): (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו: ושמלת. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב (מכילתא): (לו) וישאלום. אף מה שלא היו שואלים מה' היו נותנים להם אתה אומר אחד

רמב"ן

אשר צוו כמו שפירשתי בנה. וכן וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו. ולרבותינו בזה המדרש לפי שלא היה צריך הכתוב להזכיר ההליכה אמרו ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה. ויעשו וכי כבר עשו אלא מכיון שקבלו עליהם לעשות העלה עליהם הכתוב כאלו עשו. כאשר צוה את משה ואת אהרן כן עשו להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה ואהרן עשו. ד"א מה תלמוד לומר כן עשו אלא שאף משה ואהרן כן עשו. דרשו תחלה כי הכשל לשבח ישראל שלא שכחו ולא נפל להם דבר מכל אשר אמרו להם והוא דרך הלשון במקומות רבים: (ל) כי אין בית אשר אין שם מת. לרש"י היה שם בכו' מת. אין שם בכור גדול הבית מת שקרוי בכור שנאמר גם אני בכור אתנהו. ד"א מצריות מזנות תחת בעליהם ויולדות מבחורים פנוים והיו להם בכורות הרבה. פעמים הם חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו. ועל דרך הפשט הבכורות שמתו במצרים בכורי פטר רחם היו שנולדו ועל כן קדש משתיהם כל בכור פטר רחם בבני ישראל באדם ובבהמה והיה בכור פרעה היושב על כסאו פטר רחם לאמו. וכן מנהג המלכים להיות הגבירה המולכת בתולה. כענין שנאמר באחשורוש. אבל על דעת רבותי' שהקדוש בכור הוא נתלה. שהכה במצרים כל בכוריהם כלומר בכור האב ראשית אונו ובכור האם פטר רחם וגם גדול הבית. ולא רצה לקדש משתיהם בישראל רק בכור האם. שהוא ידוע ומפורסם יותר. ובבהמה לא ידע כלל רק בכור האם ובשר מכלם המין הזה. ובדמות ראיה לזה ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם כי על הזכר יאמר כן: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי לשון רש"י. והיה זה כי משה ואהרן לנו במצרים בלילה ההוא לקיים דבריו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר. ובזא פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת ונאספו כלם ברעמסס והיה יום גדול ומשם נסעו ביד רמה. ומשה בראשם. כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. והכתוב שאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה כי מעת שהרשה פרעה יקראו יוצאים. וכן אמרו בספרי ושלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל אלא מלמד שנגאלו בלילה. ובגמרא במסכת ברכות שהכל מודים כשנגאלו לא נגאלו אלא בלילה שנאמר הוציאך
ה'

יונתן בן עוזיאל

מִתּוּ דְמִצְרָאֵי מַלְחִין לְהוֹן: (ל) וְקָם פַּרְעֹה בְּלֵילְיָא הוּא וְכָל שְׁאָר עַבְדוֹי וְכָל שְׁאָר מִצְרָאֵי וַהֲוַת צְוָחְתָא רַבְּתָא אֲרוּם לָא הֲוָה תַּמָּן בֵּיתָא דְמִצְרָאֵי דְלָא הֲוָה תַּמָּן בְּכוּר מָאִית: (לא) וּתְחוּם אַרְעָא דְמִצְרַיִם מַהֲלַךְ אַרְבַּע מְאָה פַּרְסֵי הֲוַת וְאַרְעָא דְגֹשֶׁן דְּתַמָּן מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּמְצִיעוּת אַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוַת וּפַלְטְרִין דְּבֵית מַלְכוּתָא דְפַרְעֹה בְּרֵישׁ אַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה וְכַד קְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּלֵילְיָא דְפַסְחָא אִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ עַד אַרְעָא דְגֹשֶׁן מִתְחַנֵּן הֲוָה פַּרְעֹה בְּקָל עֲצִיב וְכֵן אֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי אוּף אַתּוּן אוּף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ פְלָחוּ קֳדָם יְיָ הֵיכְמָא דַאֲמַרְתּוּן: (לב) אוּף עָנְכוֹן אוּף תּוֹרֵיכוֹן דְּבָרוּ מִן דִּילִי הֵיכְמָא דְמַלֵּילְתּוּן וְאִיזִילוּ וְלֵית אֲנָא בָּעֵי מִנְּכוֹן אֱלָהֵן דְּתַצְלוּ עֲלַי דְּלָא אֵימוּת: (לג) וְכַד שְׁמָעוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קָל בְּכוּתָא דְפַרְעֹה וְלָא אִשְׁתְּהוֹ עַד דְּאִתְּמַל הוּא וְכָל עַבְדוֹי וְכָל מִצְרָאֵי וְתַקִּיפוּ לְכָל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְאוֹחָאָה לְמִפְטַרְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרוּם אָמְרִין אִין שַׁהֲיִין הִינוּן הָכָא שַׁעְתָּא חֲדָא הָא כוּלָנָא מֵיתִין:

ירושלמי

(לג) אֲרוּם אָמְרוּ מִצְרָאֵי אִי שַׁהֲיִין יִשְׂרָאֵל שַׁעְתָּא חֲדָא הָא כָּל מִצְרַיִם מֵיתִין:

(לד) וּנְטַל עַמָּא יַת לֵישֵׁיהוֹן עַלוֹי רֵישֵׁיהוֹן עַד דְּלָא אַחְמַע וּמַן דְּמִשְׁתַּיֵּיר לְהוֹן מִן פַּטִּירֵי וּמְרִירֵי טוֹבְרוּ צְרִיר בִּלְבוּשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן:

(לד) מוֹתַר פַּתְּחֵיהוֹן קְטִירִין בְּשׁוֹשִׁיפֵיהוֹן יְהִיבִין עַל כַּתְפֵיהוֹן:

(לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ בְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וְשָׁאִילוּ מִן מִצְרָאֵי מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב: (לו) וַיְיָ יְהַב יַת עַמָּא לְחַן וְחֶסֶד קֳדָם מִצְרָאֵי וְשָׁאִילִינוּן וְרוֹקִינוּ יַת מצרים

בעל הטורים

בחצי הלילה (שופטים טז) בתחילה דבזה לומר לך שהקב"ה עושה נס לצדיקים בחצי הלילה: (לא) קומו צאו. ב' במסורה הכא ואידך קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט מה התם הוציאום המלאכים בעל כרחם אף כאן נמי: (לג) לאמר. ג' במסורה הכא ואידך והלבשים על הסוסים לאמר (ד"ה א י"ב) לאמר שלל הם בז (ישעיה ח') שהמצריים היו ממהרים לשלחם כלבשים וישראל היו ממהרים לשלול שלל ולבוז בז: (לד) צררות. ב' במסורה צרורות בשמלותם צרורות עד יום מותן אלמנות חיות (ש"ב כ') רמז לאלמנות שיהיו שניהם במלה: (לו) וינצלו את מצרים בגימ' עשאוה כמצודה

יונתן

לשור וכולו: (לא) והשום פרעה וכולי. וכד קרא למשה ולאהרן וכולי. ובמאמר מתקיום מתורגם ע"י שלין. פשוטין. כדאיתא במכילתא דכאן קרא בעצמו ויקרא למשה ולאהרן מגיד שפרעה עצמו היה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי והיכן אהרן שרוי: (לב) ומן דילי במכילתא אתם אומרים גם אתה תתן בידינו קחו מה שדברתם ולכו. דצלו עלי דלא אמות דאף פרעה היה בכור כדאיתא במכילתא א"ל משה למה אתה מצרים תתגאה א"ל שאני בכור ומפחדה אני שמא אמות וכולי: (לד) מותר גליו

רמב"ן

יי' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. ויאמר שיצאו ממצרים בלילה מארץ מצרים. שהיה רעמסס ביום. כי רבים מהם יושבים בעיר מצרים ויצאו בלילה ונאספו עם אחיהם ברעמסס. ואיננו נכון כי הכתוב אמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר שהיו אסורים לצאת כלל מן הבתים בלילה וכך אמרו במכילתא ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו. אמר לו משה כך נצטווינו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה. לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים. והנכון פי' כי הנסים שנעשו להם בלילה יקרא הוציאך כי בעבורם יצאו: וטעם קומו צאו מתוך עמי. צוה מלך שיצאו מיד כי לא אתן להם רשות לעמוד בתוך עמי כלל כי הם נהרגים עליכם. גם אתם ההורגים. גם בני ישראל. כלם תצאו. ולא תתעכבו בכאן בשום ענין וזה לקיים גרש יגרש אתכם מזה. ואמרו לכו עבדו את יי' כדברכם שיום שירצו לצאת וישמעו אליו כי אתם הולכים ללכת למדבר לעבוד את יי': (לב) וטעם וברכתם גם אותי. כאשר תזבחו ליי' אלהיכם כאשר דברתם ותתפללו על נפשותיכם שלא יפגע אתכם בדבר או בחרב. תזכירו גם אותי עמכם. ואמר רש"י התפללו עלי שלא אמות שאני בכור. והנכון שיברכו אותו ואת ממלכתו כי בכלל ברכת המלך שלום כל המלכות. ובמכילתא התפללו עלי שתכלה ממני הפורענות כלומר שלא יענש עוד בעבורם: ישתם

אבן עזרא

השבי יכניסם בבור בלילה וישימו שרידים על פי הבור. וזהו אשר אסר אסרים. והנה שוא כמו בבית הסוהר: (ל) ויקם. הוא בעצמו. כמו ועבד [י]שלוי שוא. בעצמו: כי אין בית. [ש]על הרוב ידבר הכתוב: (לא) ויקרא. מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל פ"ז בארץ רעמסס עם ישראל. רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה. והנה יצאו הם מפתח ביתם בעבור העם בחצי הלילה. ונתן להם [ת]רשות פרעה שילכו ישראל לעבודת השם. והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל. וידוע היום כי יש בין מצרים שהיתה שיש שם אוצרות יוסף. יודעים עד היום. [ז]ובין רעמסס ששה פרסאות. והנה הפלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שישל להראות אור השמש בעבים. והנה יש בין השלמה זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה וחלים שעה. והנה יש לנו בקר והשחר גדול. כמו והשכב [א]מרגלותיו עד הבקר. והם כתוב. נמרס יהיר איש את רעהו. והנה היו מישראל שיצאו באשמורת הבקר ועודנו לילה בדרך התורה. עד זרוח השמש. ואלה היו קרובים אל מצרים. והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה. ויותר יש מהלכת רעמסס עד סוכה משמונה פרסאות. על כן כתוב הוציאך יי' אלהיך [ב]ממצרים לילה. וכתוב אחר. היום [ג]אתם יוצאים. ועוד ובני ישראל יוצאים ביד [*ג]רמה. וכתוב שם ומצרים [גג]מקברים. וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם. כדברכם. שאלתו דרך [ד]שלשת ימים. גם כאשר דברתם. וגם [*ד]מקנינו ילך עמנו: (לב) וטעם וברכתם גם אותי. שיברכו [ה]אותו ויתפללו בעדו: וטעם גם. שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה: (לג) ותחזק. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל: וטעם כלנו מתים. שירפתיו [ו]בהלת מן יפגענו: (לד) משארותם. כלי עץ. כמו טנאך [ז]ומשארתך. כי המוריהם היו טעונים בגדים שישאלו ממצרים: (לה) ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו. כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבושם והשמן: (לו) וינצלו. לא מצאנו גזרת הצלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש. והניסה שעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו. ובין [ח]ויצל אלהים. רק בבנין

פירוש על אבן עזרא

[י](במדבר י"ח כ"ג). [ש]כי היו בבתים שלא היו בהם בכורים. וזהו לפרש כי אין בית שלא היה שם בכור אשר אין שם מת. [ת]הל"ל פרעה רשות. [א](רות ג' י"ד). [ב](דברים פ"ז א'). [ג](לקמן י"ג ד'). [*ג]כמ"ש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה (במדבר ל"ג ג'). [גג](שם ל"ג ד'). [ד]ר"ל שאין אמרו כדברכם עם עבדו את ה' כי אם לורך להאריך רק טעמו שלא פרשהו יותר משלשה ימים כאשר אמרתם. [*ד](לעיל י' כ"ו). [ה]ר"ל כי לא היה ראוי לומר שלא לכו ועבדו את ה' כדברכם וברכתם אותי. והיינו מבירים פאשר תתפללו בעדכם בעד עבודתכם התפללו בעדי. אך אמרו ותרכתם גם אותי אשר לאתכם תקרכם קחו. הנה מלת גם עודפת על הענין. כלומר קחו לאתכם והקרבה כאשר אמרתם ולכו וברכתם גם אותי שנתתי זבחים [ועולות. והנה השלמת מה שאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. הוא פי' ע"מ. וכפי פי' (לעיל י' כ"ה) לא לקחו מידו כלום. אלא בקש לברכו אשר נתן להם רשות ללכת גם הפני אשר מרבה כי גם פרעה נתן בידם קרבנות. [ו](לעיל ה' ג') ר"ל כי לא פסדו שימותו כולם בעבור זאת המכה. כי כבר קדם להם מהם באמר מכתו בכורות. א"כ למה אמרו כלנו מתים א"ז בעבור שאמר משה פן יפגענו בדבר ושניתו מות גדולים וקטנים כאשר ביארו הרב"ע ז"ל בפ' שמות. כי אלה מן יפגענו כוללת המצריים גם כן. [ז](דברים כ"ח ה'). [ח](בראשית ל"א ט') שהוא נצל לשון הצלה והפרדה. ר"ל

פירוש רשב"ם

(לב) וברכתם גם אותי. וגם תברכו אותי: (לד) בצקו. מן בצק מן כסף כספו. משארותם. הוא הכלי שנותנין בו הבצק וזה מוכיח ברוך טנאך ומשארתך. כשם שהטנא הוא הסל שנותנין בה את הפרי כן משארותם כלי שנותנין בו את העיסה. וזהו ברכות הכלים שהיו מלאים פירות ועיסה: (לו) נתן את חן העם. לתת להם במתנה כדכתיב באלה שמות ונתתי את חן העם בעיני מצרים. וישאילום מצרי לישראל ישראל היו השואלים ומצרים המשאילים. השלימו שאילתם ומתנה היתה. מי (שפועל) (נ"א ששואל) את הדבר קרוי פועל ומי שמוסר לו מה ששואל קרוי הפעיל. משאיל נותן לו מה ששואל: וינצלו את המצרים

לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃ לח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ לט וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ

אתקלום

וּשְׁאִילְנוּן וְרוֹקִינוּ יָת מִצְרָיִם׃ לז וּנְטָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית־מְאָה אַלְפִין רִגְלָאִין גֻּבְרַיָּא בַּר מִטַּפְלָא׃ לח וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרִין בְּעִירָא סַגִּי לַחֲדָא׃ לט וַאֲפוֹ יָת לֵישָׁא דִּי אַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי אִתָּרְכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא וְאַף־זְוָדִין לָא־עֲבָדוּ לְהוֹן׃ מ וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְתִיבוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃ מא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל חֵילַיָּא

מסרה, לז מרעמסס, [סרי"ש בשמח ועיין בשו"מ]. סכתה, ב' וסמך. כשש מלום' ב' [ל"ל ד'. כ"כ בס' מבין חידות]. לבד, [ע"פ המסור' הב' בקמץ]. מטף, ל' קמץ. לח ערב, ב' קמצין [כ"ל העי"ן בלי"רי שהוא קמץ קטן] וכל שמי ושנא דכוותי'. לט ויאפו, ל'. הבצק, ל'. הוציאו, [מ"ל דמ"ל]. עגת, ל' חסר דחס' [הג' כפי]. מצות, [מ"ו]. גרשו, ל' וחסר. להתמהמה, ל'. להם, כל אוריתא חסר [כ"ל ה"י] וכל קריא מלא בר מן ב' ספרים. מ ומושב, [מ"ו]. מא לצאות, ב' ומ"ל.

ת"א ומושב בני מגילה ט' סנהדרין לח.

מצרים

רש"י

אחד טול שמים ולך: וינצלו. ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה. ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנ' ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן כ' ומעלה: (לח) ערב רב. תערובת אומות של גרים: (לט) עגת מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. (מכילתא) לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה (ירמיה ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגו': (מ) אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת' שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזר' גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצא' כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון כענין שנ' אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך את' צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. (מכילתא) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום

כהרף

רמב"ן

(לט) וטעם ויאפו את הבצק. שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה. ואמרו כי גורשו ממצרים לומר שאפו אותו בדרך בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי מצות. ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכות שבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו: (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה. שמשעה שהיה זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. ושלשים שנה היה משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וכשתמנה ארבע מאות משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים זה לשון רש"י. והוא דעת רבותינו. אלא שאינו מתוקן בפירושיו כל צרכו שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ומעמד בין הבתרים היה אחר כך ימים רבים. אבל נצטרך לתרץ הענין כמו ששם בסדר עולם אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה. שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות י"י מארץ מצרים חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. ויהיה ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר ולא עוד בית אביו היה בן שבעים וחמש שנה. ודעתי בדרך הפשט כי י"י אמר לאברהם ידוע תדע כי טרם תתי לך הארץ הזאת גר יהיה זרעך בארץ לא להם ימים רבים ארבע מאות שנה. ולא שמם להודיע השלשים. כי אמר לו עוד ודור רביעי ישובו הנה להודיעו שלא ישובו מיד בסוף ארבע מאות עד הדור הרביעי שיהיה שלם עון האמורי ירמוז לשלשים שנה הללו כי עמדם במדבר ארבעים שנה לא היה אלא מפני עון האמורי שלא נשלם. ויהיה שיעור הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד שלשים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם

במלאות

ספורנו

כלומר ישראל התעסקו במצות הפסח. ה' הכה באותו הזמן בעצמו את בכורי מצרים לגאלם: (לח) וצאן ובקר. של ערב רב שעלו עמם לגור בתוכם עם כל קניינם: (לט) כי לא חמץ. כי לא התחמץ מפני קוצר הזמן שהיה משעת נסעם מרעמסס שהיא בארץ מצרים עד שהגיעו לסכות שהיא חוץ לגבולם כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם וכו' כי אמנם בהיותם בסכות חוץ לגבול מצרים נגלו עליהם עמודי הענן והאש וה' הולך לפניהם: (מ) אשר ישבו במצרים ת"ל שנה. תשלום ת"ל שנה מיום שהוציא את אברהם אבינו מאור כשדים להכניסו בברית בין

הבתרים

פירוש רשב"ם

מצרים. עדיים טוב מלבושיהן שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם וכדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר חורב: (לח) ערב רב. לשון תערובת כדכתיב ויתערבו שנים: (לט) עוגות. כי אין לחם אלא האפוי בתנור. כי לא חמץ. כי לא החמיץ. יכבד לב פרעה. לשון פעל. וכן אהב אביו: והמלך דוד זקן. הזקין: וגם צדה לדרך לא עשו ולכך הוצרכו להתלונן ללחם ולמים: (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד סוף שלשים שנה וארבע מאות שנה משנאמר לאברהם בין הבתרים כי בן שבעים שנה היה אברהם אבינו כשנדבר עמו בין הבתרים והארבע מאות של גר יהיה זרעך התחילו מיצחק כמו שפירשתי הכל בפר' בין הבתרים: (מא) ויהי מקץ שלשים של ברית בתרים וארבע מאות שנה של לידת יצחק: ויהי בעצם היום הזה וגו'. ומכל מקום במצרים לא ישבו אלא מאתים ועשר של סוף ארבע מאות ושלשים:

ליל

יונתן בן עוזיאל

מִצְרָאֵי מְנִכְסֵיהוֹן: (לז) וּנְטָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פִּילוּסִין לְסוּכּוֹת מְאָה וּתְלָתִין מִילִין תַּמָּן אִתְחַפִּיאוּ שִׁבְעַת עֲנָנֵי יְקָרָא אַרְבְּעָא מֵאַרְבַּע צִיטְרֵיהוֹן וְחַד מֵעִילָוֵיהוֹן דְּלָא יֵיחוּת עֲלֵיהוֹן מִטְרָא וּבַרְדָּא וְלָא יִתְחַרְכוּן בִּשְׁרָבֵי שִׁמְשָׁא וְחַד מִלְּרַע לְהוֹן דְּלָא יְהַזְקוּן לְהוֹן כּוּבִין וְלָא חִיוָן וְעַקְרַבִּין וְחַד מְטַיֵּיל קוֹמֵיהוֹן לְאַשְׁוָאָה עוּמְקַיָּא וּלְמִמַּךְ טוּרַיָּא לְאַתְקְנָא לְהוֹן בֵּית מַשְׁרוֹי וְהַוְיָין כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין גּוּבְרַיָּא וּמְטַיְילִין עַל רִיגְלֵיהוֹן וְלָא רַכְבִין עַל סוּסָוָן בַּר מִטַּפְלָא חַמְשָׁא לְכָל גַּבְרָא: (לח) וְאוּף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין מִנְהוֹן מָאתָן וְאַרְבְּעִין רִבְוָן סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָאן וְתוֹרֵי וּגְיתֵי סַגִּי לַחֲדָא:

ירושלמי

[(לח) לְחוּד עֵירְבוּבִין:]

(לט) וַהֲווֹ קַטְעִין מִן לֵישָׁא דְּאַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם וְסַדְרִין עַל רֵישֵׁיהוֹן וּמִתְאַפֵּי לְהוֹן מֵחוּמְתָא דְּשִׁמְשָׁא חֲרִירָן פַּטִּירָן אֲרוּם לָא חֲמִיעַ אֲרוּם אִיתְרִיכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁהֵי וּסְפִיקָא לְהוֹן לְמֵיכַל עַד חֲמֵיסַר יוֹמִין לְיַרְחָא דְּאִיָּיר מְטוּל דְּזַוְודִין לָא עֲבַדוּ לְהוֹן: (מ) וְיוֹמַיָּא דְּיָתִיבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם תְּלָתִין שְׁמִטִּין דִּשְׁנִין דְּסָכוּמְהוֹן מָאתָן וְעֶשֶׂר שְׁנִין וּמִנְיַן אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין מִן דְּמַלִּיל יְיָ לְאַבְרָהָם מִן שַׁעְתָּא דְּמַלִּיל עִמֵּיהּ בְּחַמֵיסַר בְּנִיסָן בֵּינֵי פִּסוּגַיָּא עַד יוֹמָא דְּנַפְקוּ מִמִּצְרַיִם: (מא) וַהֲוָה מִסּוֹף תְּלָתִין שְׁנִין מִדְּאִתְגְּזֵרַת גְּזֵירְתָא

הדא

בעל הטורים

כמלתה שלין בה דגן: (לז) סכתה. ב' מסרים. מרעמסס סכתה ויעקב נסע סכתה

יונתן

לכיך פי' נטלו הלרוכות כי ס"ח לסלם לסוכלה: (לז) מן פילוסין לסוכות מאה ותלתין מילין לף שבמכילתא משמע שמרעמסס לסוכות ארבעים פרסה ח"ל מסוכות לרעמסס

מ' פרסה הולך קולו של משה מ' פרסה וכולי מ"מ יכול להיות דמוסבי' דדין כמוסבניה דדין ובכל פרסה ג' מיל ורביע ועיין בחסב"ן פי' ק"ו ע"א נמשמע שכל פרסה ד' מלין ולפי זה צ"ל כאן ק"ס מילין. תמן איתחפיאו שבעת ענני יקרא כדאיתא במדרש וכר"ע ס"ל דאמר אין סוכות אלא ענני כבוד שנאמר כי על כל כבוד חופה וכולי ימחרכון מל הנמרה דמליעא פ' השוכר קעינה חריך פוקה פירוש נשרפו: כובים. קוליס: בר מטפלא חמשא לכל גברא: כרבי יוחנן פ"ל דפליג אר"ע ורבי ישמעאל ופסר לבד מטף ונשים ובכולם שלש מאות וששים רבוא נמלא שעם כל אחד היה טף חמשה שהן ש"ס רבוא עם נשים ואנשים והיינו וחמשים אלו וגו': מאתים וארבעים רבבן. כר"מ ס"ל גבי ערב רב דפליג במכילתא אר"ל ואמר גם ערב רב וגו'. כמה. ר"י אמר ק"ו רבוא ר"ע אומר ר"ם רבוא: (לט) ומתאפי להון מטומאה מדכתיב נמרים וגם צידה לא עשו להם מטעמא שלא שהו גם כן לאפות הפת במצור אלא שנעשה להם גם ינאפה בחמה: וספיקא להון למיכל עד שמיסר יומין לאמר זמן הפסלם ירידת המן כדאיתא במכילתא גם גדול עשה להם בחררה שהיו אוכלים ממנה ל' יום עד שירד להם המן: (מ) תלתין שמיטין דייק מדכתב

רמב"ן

למלאות להם כן בארץ לא להם. הודיענו הכתוב כי עתה בלאתם נשלמה הגלות הנגזרת עליהם והוליאם מעבדות לחירות לא שיוליאם ממצרים ויהיו עוד גרים בארץ לא להם. ובעבור שכבר הזכיר הענין הזה והודיע בו לא הוליך בו להאריך כי לא בא הכתוב הזה רק להודיע השלשים שנה שנוספו עליהם. ולכך אמר דרך קצרה שהשלימו במצרים ארבע מאות שנה הנאמרים לאברהם אביהם וידועים להם ועוד שלשים שנה. וחזר ואמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה לגלותם יצאו מארץ מצרים לחירות עולם ודומה לו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל"ח שנה להשלים המשבון כי לא הלכו מקדש ברנע עד נחל זרד ל"ח שנה. אבל ישבו בקדש שנים רבות ואח"כ הלכו משם ומזרו לאחור דרך ים סוף. ובשנת ל"ח עברו נחל זרד והנה שיעור הכתוב והימים אשר הלכנו מקדש ברנע אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה. וכמוהו אחרי המכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה

אבן עזרא

בבנין [ט]הנוסף יזכיר [י]הפעול. ולא [כ]כן בדגוש: (לז) ויסעו. היה הס"מך ראוי להדגש בהתבלע הנ"ון. כמו [ל]וינגשו. ויתנו. אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושו"א תחת העי"ן. והוא שם [מ]מחוז ולא עיר: סכתה. אל סכות. וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשים. כי הם כמו הם או [*ס]יותר: לבד מטף. שהוא פחות מכ' שנה: וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערב עמהם. והם האספסוף שנאספו עליהם: (לט) ויאפו. הנה הבלק שהוליאו ממצרים היה בו שאור [ע]ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: (מ) ומושב בני ישראל. המשובות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים. והנה אזכיר מקצתם. ויהי מקץ ארבעים [פ]שנה ויאמר אבשלום. ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה. גם לא נשלמה מלכות [צ]בית דוד. ומפרשים אמרו כי זה החשבון מיום שבת [ק]הארון בקרית יערים. וכתוב ויהי בשלשים [*]שנה. יש אומרים בן שלשים שנה נתנבא. ויש אומרים ליובל. ויש אומרים מציאת ספר תורה שמצא [ר]חלקיהו הכהן. ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת. וכתוב ובעוד ששים [ש]וחמש שנה. וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש [ש]עשרה שנה. ובשנת שש לחזקיה בנו [ת]גלתה שומרון. על כן הוצרכו המפרשים לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס. וישראל גלה [א]וגלה מעל אדמתו. ואחרים אמרו [ב]משנת הרעש. וכאשר חשבנו שנות שבת ישראל במצרים בימי יוסף ואחיו. הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונמצא כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה בן שמונים שנה בצאת ישראל ממצרים והנה הכל ג' מאות ומ"ן שנה הנה חסרו לנו שמונים. והזקנים הוסיפו [ג]אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות. כי ועבדום וענו [ד]אותם ארבע מאות שנה איננו דבק עם וענו. רק עם יהיה זרעך. וכמוהו [ה]רבים. ודתפרשה הזאת מיום הראשון עד [ו]יום השביעי. ואחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה. ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ אברהם. הולרך בעל סדר עולם לומר [ז]כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן. והולרכו המפרשים לומר כי נבואת אני יי' אשר הולאתיך [ח]מאור כשדים. איננה דבקה עם הפרשה הנזכרות. אבל אחר זה נאמרה. ואין לורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד ילחק. ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שילא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן כאשר כתוב ויבאו [*ח]עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן. והנה כאשר נולד ילחק תאו שלשים שנה שילא אברהם מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני. ויהיה פסוק אני יי' אשר הולאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה. והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם. גם אבותיהם היו [ט]גרים. ככתוב כמעט [י]וגרים בה. ואברהם אמר [כ]גר ותושב אנכי עמכם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. מיום שילא אברהם אביהם מארץ מולדתו. וטעם ויהי מקץ שלשים שנה. להודיע כי בעבור [ל]נעקתם אל השם לא יצאו. עד שהגיע הקץ

שנגזר

פירוש על אבן עזרא

[ט]ר"ל בנין הפעיל. כמו ואם נחינו הליל (פסוק כ"ז). [כ]ר"ל מלת ויכללו מבנין פועל הדגוש לשון הורקה. ולא נזכר במה הריקו. [ל]שכמו נגש. ויתנו שרשו נתן. [מ]כי מה שהוא שם עיר נקוד גם העי"ן בפתח רַעְמְסֵס (לעיל א' י"א). [*ס]ר"ל כאשר כ"א היה לו כמה נשים. [נ]כמ"ש ויסעו מרעמסס סכותה. ואח"כ ויאפו את הבלק ומה שמפרש הכתוב כי לא חמץ ע"מ אשר כלו • שיתחמץ ולא הספיק להם. א"ו שמו בהבלק שאור. [ס](ש"ב ט"ו ז'). [ע]כמ"ש בסדר עולם (פרק י"ד) ובפרט כי לא מלך ש"ח רק מ"ם שנים ולימותי היה זה. [פ](ש"א ז' ב'). [צ](יחזקאל א' א'). [ק](ד"ה ב' ל"ד י"ד). [ר](ישעיה ז' ח'). [ש]כמ"ש ושש עשרה שנה מלך בירושלים (מ"ב ט"ז ב'). [ת]כמ"ש בשנת שש לחזקי' היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון (מ"ב י"ח י'). ויגל מלך אשור את ישראל אשורה (שם פסוק י"א). [א](עמוס ז' י"א). [ב](שם א' א'). [ג]במס' מגילה (דף ט' ע"א) ובמסכת סופרים. [ד](בראשית ט"ו י"ג). [ה]פי' כי נמלא המשובות רבים ולא נודע תחלתם. וכבר הזכירם בפ' מקץ בפסוק ראשון. [ו](פסוק ט"ו) שאינו דבק עם ונכרתה. רק עם כי כל אוכל חמץ כמבואר לעיל (פסוק י"ט). [ז]ר"ל הוא שאמר שאברהם היה בן שבעים שנה כשדבר עמו השם בין הבתרים וחזר לחרן ועשה שם חמש שנים כי כן הוא כתוב ואברם בן חמש ושבעים בצאתו מחרן והולרכו המפרשים כי נבואת אני ה' אשר הולאתיך מאור כשדים הוא קודם לדבור בין הבתרים שאינה דבקה עם אותה הפרשה שלא אחר כן נאמרה. [ח](בראשית ט"ו ז'). [*ח](שם י"א ל"א). [ט]פי' כי בפסוק כתיב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ת' שנה. ואין ראוי לומר ככה על האבות כי אם על הבנים. ועל זה אמר כי גם שהאבות היו גם כן גרים ולא חשב הכתוב להוליאם מכלל. כדרך שפירוש בפסוק כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים (בראשית מ"ו כ"ז) וקחשיב יעקב עם הבנים. ככה חשב האבות בכלל עם הבנים. [י](תהלים ק"ה י"ב). [כ](בראשית כ"ג ד'). [ל]כי היו ישראל במצרים עובדי ע"ד ובלתי ראוים להגאל אף בהגיע הקץ ומכ"ש

קודם

מִצְרָיִם׃ מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהֹוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהֹוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ

מג וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא

אונקלוס

חֵילַיָּא דַּיְיָ מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ מב לֵילֵי נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נְטִירִין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן׃ מג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָּא גְּזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּיִשְׁתַּמַּד לָא יֵיכוּל בֵּהּ׃ מד וְכָל עֲבַד גְּבַר זְבִינֵי כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵהּ בְּכֵן יֵיכוּל בֵּהּ׃ מה תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל בֵּהּ׃ מו בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפֵּיק

מן

מסרה מב ליל [מ"י]. שמרים, ב' ובפסוק [וס"ו]. להוציאם, מ"ל דמ"ג]. לדרתם, [כו"ל פס' דסם']. מג משה ואהרן, ל' ומשלה ואל אהרן. מד וכל, ס' ר"פ בפס'. ומלתה, ל' ומ"ל [כ"ל ס' בסוף]. מה תושב, [מ"ו וכו"ל דכותי']. מו בבית, ו' כמין [כ"ל הבי"ם מולי"ם]. חוצה, מ"ל דמ"ל. תוצא, ל' מלעיל בסוכה [מ"ו].

ת"א ליל שמרים ראש השנה יא. זאת חקת הפסח פט. כל בן נכר שבת פז עירובין ג פסחים לו יבמות סב ע. וכל עבד איש יבמות מח גיטין לח קדושין סח. ומלתה אתו פסחים לו יבמות ע עא. תושב ושכיר פסחים לו יבמות ע. בבית אחד פסחים פו. בבית אחד יאכל ועצם לא תשברו בו פסחים פד לו. לא תוציא פסחי' פה לה. ועצם לא פסחים פג פד פה לה שבועות ג זבחים לג חולין יא. בו פסחים ע.

לא

רש"י

כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: (מב) ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמרים לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנ' ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. (פסחים כח) שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. ואחד גוי ואחד ישראל מומר במשמע (מכילתא): (מד) ומלתה אתו אז יאכל בו. (יבמות עא) מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר"א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א"כ מה ת"ל אז יאכל בו. הרבו: (מה) תושב זה גר תושב: ושכיר. זה הגוי. ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמר וכל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. (מכילתא) בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו

רמב"ן

וחכה שיגיע לקצם. לא לפני עתם: (מב) ואמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. כי שמר להם הדבר מן העת שגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה בבא הקץ מיד כי בעתה אחישנה. או טעמו ליל שמורים הוא לה' שהוא שומר ומצפה ליל שיוציאם מארץ מצרים שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראויים להוציאם משם. והנה אם נאמר שטעם כי גר יהיה זרעך מעת שיהיה לך זרע והתחיל החשבון משנולד יצחק שהיה עמידתם במצרים מאתים וארבעים שנה כפי הפירוש שהזכרנו. וגם זה לדעתי איננו דרך הפשט על נכון שכל ימי אברהם לא יקרא הגלות בזרעו. והנכון שיאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה מן היום הזה. והענין לאמר לו. לא ינחלו בניך הארץ הזאת אשר אני נותן להם מיד אבל יהיו גרים כמוך בארץ לא להם ארבע מאות שנה. ועוד לא ישובו הנה עד הדור הרביעי למלאת ארבע מאות ושלשים ואם כן תהיה עמידתם במצרים כמו מאתים ועשרים שנה או קרוב לזה. ואם יהיה החשבון על אותיות רד"ו שמה מסורת בישראל יתכן שירמוז ליורדים עמהם שאחרי מות יעקב יעמדו הם שם מאתים ועשר שנים ועם י"ז יהיו רכ"ז. וכבר הזכרתי פי' ר"א שאמר כי גר יהיה זרעך בעבדות ענוי עד ארבע מאות שנה מן היום הזה. ואמר כי השלשים הנוספים היו מיום צאת אברהם מארצו. והנה יהיה פירוש הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים עד מלאת שלשים שנה וד' מאות שנה להיותם גרים הם ואבותיהם בארץ לא להם: ועוד אני אומר כי הפשט המסור מן הכל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו. והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא. כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועוני שנה או שנתים והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם. יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעון שיעשה. והנה היה על אברהם אבינו גזירה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמורי. ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול. והוא מיד או מופלג כמה. וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם. ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים וגו' וכתיב והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה'. ועל כן אורך גלותם שלשים שנה והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו תפלה: וזה טעם ויאנחו מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וישמע אלהים את נאקתם ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וכתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו. כי לא היו ראויים להגאל מפני הקץ שבא. אלא שקבל נאקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות. ולמה יהיה קשה על הראשונים לפרש כי נתארך גלותם על הקץ שלשים שנה והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים כי כל הארבעים השנה היה להם ענוי כמו שאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך. וכתיב ויענך וירעיבך והיה להם גלות שלימה בארץ לא להם רק לנחש שרף ועקרב. ולא נתקיים להם ודור רביעי ישובו הנה. כי בארבעים שנה נתחלף הדור ההוא בודאי שכבר נולד. אבל החטאים גרמו הכל. ואפשר שיהיה זה חטא בני אפרים שיצאו שלשים שנה קודם לגאולת משה רבינו וכמו שהזכירו רבותינו כי הם מנו ולא טעו ועונותיו ילכדונו את הרשע. והקב"ה ימחול לנו על כל חטא ושגיאה: וטעם הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם. שזה הלילה שהיה שמור להם להוציא ממצרים הוא לה'. כלומר מקודש לשמו שמורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו ובאכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת. ואמר שמור את חדש האביב. ור"א אמר כי טעם ליל שמורים הוא לה' שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם ואיננו נכון בעבור שאמר להוציאם מארץ מצרים: (מג) ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח. בארבעה עשר בניסן נאמרה פרשה זו לשון רש"י. וכן הדבר שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה' ללמד עליהם שנימולו הם ועבדיהם ואם כן היה בדין להקדים הפרשה הזאת קודם ויהי בחצי הלילה. אבל הטעם כי פרשת החדש הזה לכם נאמרה בראש חדש. ובו ביום מיד עשה משה שליחותו ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם גם אותם בחקת הפסח והבטיחם שיגאלו בליל

הדא עד דאתיליד יצחק עד דנפקו פריקין ממצרים ארבע מאה שנין והוה בכרן יומא הדין נפקו כל חיליא דיי פריקין מארעא דמצרים: (מב) ארבעה לילוון כתיבין בספר דוכרניא קדם רבון עלמא: ליליא קדמאה כד אתגלי למברי עלמא: תניינא כד איתגלי על אברהם: תליתאה כד אתגלי במצרים והוות ידיה מקטלא כל בוכרא דמצרים וימיניה משיזבא בכורידהון דישראל: רביעאה כד אתגלי למפרוק עמא בית ישראל מביני עממיא וכלהון קרא לילי נטיר בגין כן פריש משה ואמר ליה נטיר לפורקן הוא מן קדם יי למפקא ית עמא בני ישראל מארעא דמצרים הוא ליליא הדין נטיר מלאכא מחבלא לכל בני ישראל דבמצרים וכן למפרקהון מגלוותהון לדריהון:

[(מב) ליל נטיר ומזמן לפורקן הוא מן קדם יי באפקותהון דבני ישראל פריקין מארעא דמצרים: ארום ארבע לילוון אינון כתיבין בספר דוכרניא ליליא קדמאה כד אתגלי מימרא דיי על עלמא למברא יתיה הוות עלמא תהי ובהי וחשוכא פריס על אפי תהומא ומימרא דיי הוה נהיר ומנהר וקרי יתיה ליליא קדמיא: ליליא תניינא כד אתגלי מימרא דיי על אברם בין בתריא הוה אברהם בר מאה שנין ושרה הוות ברת תשעין שנין למקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין איתשר ליה למולדה ושרה ברת תשעין שנין איתשר לה דתוליד הלא בר תלתין ושבע שנין הוה אבונן יצחק בזמן דאיתקריב על גבי מדבחא. שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלולהון וכהיין עינוי מן מחמיא וקרא יתיה ליליא תניינא: ליליא תליתאה כד אתגלי מימרא דיי על מצראי בפלגות ליליא הוות ימינא מקטלא בוכריהון דמצראי וימינא משיזבא בוכריהון דישראל למקיימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי הינון ישראל וקרי יתיה ליליא תליתאה: ליליא רביעאה כד ישלים עלמא קיציה למתפרקא חבלי רישעא ישתיצון ונירי פרזלא יתברון משה פוק מן גו מדברא ומלכא משיחא מן גו רומא דין ידבר בריש ענגא ודין ידבר בריש ענגא ומימרא דיי מדבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא הוא ליל פסחא קדם יי נטיר ומזמן לכל ישראל לדריהון:]

(מג) ואמר יי למשה ולאהרן דא היא גזירת פסחא כל בר עממין או בר ישראל דאשתמד ולא הדר לא ייכול ביה: (מד) וכל גוברא דאזדבן לעבד לגברא בר ישראל זבין כספא ותגזור יתיה ותטבלינה בכן ייכול ביה: (מה) דייור תותב ואגירא נוכראה לא ייכול ביה:

[(מה) תותבא דגבר ואגירא בר דהוה בר עממין לא ייכול ביה:]

(מו) בחבורא חדא יתאכיל לא תפקון מן ביתא מן בשרא בר מחבורתא ולא למשדרא דורונין גבר לחבריה תרמא לא תתברון ביה בדיל למיכול

מה

בעל הטורים

הפסח. שבזכות יעקב יצאו ממצרים: (מב) שמורים ב' במסורה ובפסוק. שהלך הקב"ה ליל ט"ו לבניו מלין ליציאת מצרים ושלין השרי לגאולה לעתיד לבא: (מו) חוצה ב' במסורה מן הבשר חוצה הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה ל"ג) כי אראלים נתן לבית הביא חוצה (ע"פ ו') פי' מן לבית חוצה הקב"ה מגרשם וחורב בבוריהם

רמב"ן

ממחה עשר והם האמינו ויקוד העם וישתחוו וסמך הכתוב לזה ויהי בחצי הלילה אבל הפסח לומר שקיים להם ההבטחה וכשהשלים זה חזר לענין ראשון להשלים חקת הפסח והוסיפה זאת הפרשה מצות רבות איסור בן נכר וערל והוצאה מן הבית ושבירת עצם ופסח הגר וכן מצות מיד ולדורות והשלים בה כי עשו בני ישראל כל זה ועשו כאשר צוה ה'. ואמר בכאן כל בני ישראל לבאר שלא היה בהם אחד עובר את פי ה' ככל אשר צוה בדיני הפסח בכל הפרשיות הנזכרות. ור"א אמר כי זאת הפרשה בפסח דורות נאמרה אחרי פסח מצרים ואמר ויעשו בני ישראל על פסח מדבר שעשו בשנה השנית ונכתב בכאן עם הנוהגים כדרך ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת. וזה שבוש כי לא נצטוו בכל הפרשיות האלו אלא בפסח מצרים ובפסחי הארץ כמו שנאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' אבל פסח מדבר מצוה שנצטוו בה באותו הפרק: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד גוי ואחד ישראל במשמע לשון רש"י ממכילתא והכתוב לא הצריך אלא לישראל וכן ת"א כל בן נכר כל בר ישראל דאשתמד שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא מומר שהזכירו חכמים בכל מקום ופירושו מנוכר. ושיעורו משומדע מלשון ואשתמודע יוסף לאחוהי ואינון לא אשתמודעוהי יתקרו הפי"ן כמו שהבליעו במלות רבות. ואמרו מדם במקום מדעם. דור קמי דור קמיע. בקי בקיע: (מה) תושב. זה גר תושב. שכיר זה העכו"ם ומה תלמוד לומר והלא ערלים הם אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול

יונתן

מדכתב שלשים שנה שלא שלשים שמיום של שנה שמן כד"ו שנים. וד' מאות מן משנולד יצחק: (מב) ירושלמי ליל נטיר ומזמן (כפירין) כר' יהושע ס"ל דביסה בתדלה ילקום בו נגאלו ובו עתידין לנגאל דברי ר"י ואמר דבריהם כולם מגולרים מעצמם הם: (מו) בר מחבורתא פי' בבית א' כדפירשו באכילתא לא תוציא מן הבשר

אבן עזרא

שגזר עליהם: (מב) ליל שמורים הוא לה'. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא לה'. ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם. נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם. ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. לזה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם. והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה. ויש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות. שלא ישנו רק יודו וישבחו ויגידו השם בגאלתם ממצרים. והנה כאשר החכמינו ז"ל הגיע זמן קריאת שמע של שחרית: (מג) ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל שמחה עשר שבו יאכל הפסח. השלים לפרש חקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרים. והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים. והוסיף מצות אחרות. רק מצות המשקוף והמזוזות אינה מעכבת אכילת הפסח. שלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו. והטעם כמו ממנו. כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כן. וכמוהו והנותר בבשר ובלחם: (מד) וכל. ומלתה אותו. לרצונו. שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה. והטעם מקנת כסף או יליד בית הוא. רק דבר הכתוב בהווה יותר: (מה) תושב. מישראל או שכיר. לא יאכל בפסח אם לא יהום על השה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל. כפסח מצרים. והעד לא תוציא מן הבשר חוצה. וחכמינו ז"ל אמרו במסורת אחת וסוף הכתוב

פירוש על אבן עזרא

קודם לו. והוצילה לפסח שנשאלו בגוף חקן הנגזר (ועיין בפי' רמב"ן ז"ל). (שיר ה' ז'). (עם הגדת עמה). ר"ל תלה בו כמו ממנו. וכן בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב) טעמו מבשר ומלחם. לא שיכוף אותו. ככה מבואר בשו"ע יו"ד (סימן רס"ז ס"ק ג') עיין בש"ך המקור. ר"ל כי אמרו אז יאכל בו הוא היות כמו בנים אחד יאכל. לכן אמר יאכל בו טעמו אם הוא בן מצוה. ר"ל כי לא יתכן להיות ערל שכבר אמר משפטו שהוא אסור בו וזה אמר כנגד מי שאמר ערבי מהול וכו' אמר תושב ושכיר הם לא יהוסו על השה כמשפט כל העדה שמפ"י שהם גרים עם ישראל. ר"ל כאשר עשו בפסח מצרים שאכלוהו בבית שנאמר אם על הבתים אשר

ספורנו

הנחרי' כאמרו שם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ולזה אמרו בסדר עולם בן ע' שנה היה אברהם אבינו בברית בין הבתרים: (מב) ליל שמורים הוא לה' להוציאם. שהיה מצפה להוציאם כי לא עשה מלבו. אבל לא מצא את ישראל מוכני' וראוי' לגאולה עד אותה הלילה ואותה היה מאחר ומצפה כי שקד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה מחשב את הקץ: הוא הלילה הזה לה' שמורים. וכמו שהיה מאחר ומצפה לגאולת ישראל כל ימי גלותם במצרים כן הוא מאחר ומצפה לגאולת ישראל העתידה כאמרו ולכן יחכה ה' לחננכם: לכל בני ישראל לדורותם. כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל: (מג) זאת חקת הפסח. לדורות בענין האוכלים והמקום כי אמנם המצות האמורות למעלה חוץ משתי אלה לא נהגו לדורו' כאמרם ז"ל

פירוש רשב"ם

(מב) ליל שמורים הוא לה'. שימות אביהם היה הקב"ה מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל ממצרים כמו שהבטיחם. ולישראל הוא ליל שימורים: לדורותם. לכל דורותם שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח כמשפטיו: שמורים. לשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר:

(מו) ועצם לא תשברו בו. כדרך אכילתו בחיפזון:

וכל

לא תשברו־בו: מז כל־עדת ישראל יעשו אתו: מח וכי־יגור אתך גר ועשה פסח ליהוה המול לו כל־זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל־ערל לא־יאכל בו: מט תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם: נ ויעשו כל־בני ישראל כאשר צוה יהוה את־משה ואת־אהרן כן עשו: ס נא ויהי בעצם היום הזה הוציא יהוה את־בני ישראל מארץ מצרים על־צבאתם: פ

שביעי יג א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב קדש־לי כל־בכור פטר כל־רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: ג ויאמר משה אל־העם זכור את־היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ: ד היום אתם יצאים בחדש האביב: ה והיה כי־יביאך יהוה אל־ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב

בר מן בסרא לברא וגרמא לא תתברון בה: מז כל כנשתא דישראל יעבדון יתה: מח וארי יתגיר עמך גיורא ויעבד פסחא קדם יי מגזר לה כל דכורא ובכן יקרב למעבדה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלא לא יכול בה: מט אוריתא חדא יהא ליציבא ולגיורא דיתגירון ביניכון: נ ועבדו כל בני ישראל כמא די פקיד יי ית משה וית אהרן כן עבדו: נא והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: א ומליל יי עם משה למימר: ב אקדש קדמי כל בוכרא פתח כל ולדא בבני ישראל באנשא ובבעירא דילי הוא: ג ואמר משה לעמא הוו דכירין ית יומא הדין די נפקתון ממצרים מבית עבדותא ארי בתקוף ידא אפיק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע: ד יומא דין אתון נפקין בירחא דאביבא: ה ויהי ארי יעלנך יי לארעא דכנענאה וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי די קיים לאבהתך למתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח

ית

מסרה לא, [במרכא]. תשברו, במקף. מז עדת ישראל, י"א. אתו, [מ"ו]. מח וכי יגור אתך, ב'. [מ"ו]. אתך, ע"ז בתורה. פסח, [ספ"א רפי כי הא ח"א פרטים]. המול, [מ"ו]. ואז, ד'. לעשתו, ה' וחסר. והיה, [מלרע]. כאזרח, ל'. מט בתוככם, י"ב [מ"ו]. נ את משה ואת אהרן, דבעניני' תשעי'. קדמאה אל משה ואל אהרן. תליתאה אל משה ואהרן. רביעאה את משה ואת אהרן. נא הוציא, [מ"ל דמ"ל]. לצבאתם, ד' חס' בליש'. יג א קדש, ל' ב"פ. בכור, [מ"ו]. כל רחם בבני, ל'. ג זכור, [מ"ו]. יצאתם, ב' וב' ויצאתם. בחזק יד, ב' בפרשה. הוציא, [מ"ל דמ"ל]. ולא יאכל, ב'. ד יצאים, [כל ליש' מ"ו ומ"י]. האביב, [ט"ל מ"י]. [ואין כאן סוף פיסקא]. ה יביאך, [מ"י]. הכנעני, כסתו"ם סימן [ר"ל סימן לאומות. ב', כנעני. ה, חתי. א, אמרי. ו, חוי. ט, יבוסי]. לאבתיך, [מ"ו ומ"י].

ת"א להי' המול שבילים כו. המול לו כל יבמות עא. ואז יבמות שם. וכל ערל פסחים ג כח צא לו יבמות ע עא. קדש לי מנחות לד בכורות ד יט. פטר כל רחם בבני ישראל בכורות מו מח. ויאמר משה, שבת פו. ולא יאכל פסחים כח כג כח לו. היום אתם שם כח. והיה כי מנחות לד.

רש"י

עליו שתי חבורות ויחלקו בו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמי' שלא יכנסו לבית תלמוד לומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אתו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מבן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו'. (מכילתא) להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה: (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחלה כמו (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. וכן (תהלים כב) יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. (תנחומא) ואף על פי שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני: נשבע לאבתיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וגו'. וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים

רמב"ן

מהול לשון רש"י ולא ידעתי למה יכתוב הרב הדברים הנדחים בגמרא שהרי הקשו על זה והני מולין נינהו. והאמת המודר מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי אומות העולם שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב והעמידו הכתוב בגר שמל ולא טבל: (נא) ויהי בעצם היום הזה הוציא י"י. מפני שאמר למעלה ליל שמורים הוא לי"י להוציאם מארץ מצרים. חזר ופירש כי לא יצאו בלילה כלם מן הארץ אלא שנתן להם רשות לצאת והיו בני חורין אבל בעצם היום הזה יצאו מכל גבול מצרים עם כל צבאותם לעיני הנסים וערב רב הנלוים עליהם. ור"א פי' כי ויהי בעצם היום הזה שהוציא י"י את בני ישראל מארץ מצרים דבר השם אל משה קדש לי. וטעם קדש לי שיקדש אותם מיד שתהיה המצוה נוהגת במדבר והוסיפה הפרשה מצות רבות שיזכרו היום והחדש שהיה אביב ויעשו את החקה הזאת למועדה. וזה רמז לעבור השנה כי לא נעשה פסח בחדש האביב. והוסיפה בחמץ לא יראה לך שאור בכל גבולך ומצות הטוטפות: (יג) והיה כי יביאך י"י אל ארץ הכנעני. אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעת עמים במשמע שכלם בכלל הכנעני הם ואחת מן המשפחות היתה שלא נקרא לה אלא כנעני לשון רש"י. ובאמת שהם בכלל כנעני שהם בניו

מה דבנויה: (מז) כל כנישתא דישראל מתערבין דין עם דין גניסא עם גניסא אוחרי למעבד יתיה: (מח) וארום יתגייר עמכון גיורא ויעביד פיסחא קדם יי יגזור ליה כל דכורא ובכן יהי כשר למעבדיה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלאי בר ישראל לא ייכול ביה: (מט) אורייתא חדא תהי לכל מצוותא ליציבא ולגיורא די מתגייר ביניכון: (נ) ועבדו כל בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה וית אהרן היכדין עבדו: (נא) והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) אקדיש קדמי כל בוכרא דכורייא פתח כל וולדא בבני ישראל באינשא ובבעירא דילי הוא: (ג) ואמר משה לעמא הון דכירין ית יומא הדין די נפקתון פריקין ממצרים מבית שעבוד עבדיא ארום בתקוף גבורת ידא אפיק יי יתכון מיכא ולא יתאכל חמיע: (ד) יומא דין אתון נפקין פריקין בחמיסר בניסן הוא ירחא דאביבא: (ה) ויהי ארום יעלינך יי אלהך לארע כנענאי וחיתאי ואימוראי וחיואי ויבוסאי דקיים במימריה לאבהתך למיתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח ית פולחנא הדא בירחא

בעל הטורים

בכוריהם על כן לעשו מוכה אבל בנים לא כמן המעמים לבוא על כן לא מוליא מן הבשר חולה אלא ללאם בחוץ: (מס) ולא ד' במקרה ולא יקרב לעמוחו ולא מסכיל (יהושע ה') ולא ילדו את עונם (ויקרא כ"ו) ולא היה מלך בבל לריס על ירושלים (ירמיה ל"ב) לומר והלימא בפסחים בפרק כילד לולין ומלם לא מסברו אחד עלם היה בו מוח ואחד עלם שאין בו מוח ומה אני מקיים ואכלו את הבשר בבשר שעל גביו וכדפירש"י כאן ישיין בו: (מו) מתערבין דין עם דין כ"ה במכילתא כל עדת ישראל מגיד שפסח נאכלת בערבוביא כו' וכדפירש"י: גריקא פי' משפחה עם משפחה וכבר פירשנו: בנובהא

יונתן

הבשר חולה חוץ למבורה וכו' בזבחים פ' דם מטאם א"ל אלא מבית לבית מחבורה למבורה מנין. ס"ל מן הבשר חולה חולה לאכילתו: וגא למעדלא דורוכין גבר למבריה אפי' בבית א' שתי מבורות לא שולחין מנום דכתיב מן הבשר חולה שהבשר לא ילא לחוץ המבורה ככ"ל. בדיל למיכל מה דבגויה פי' לא תשבור אפי' לאכול המוח שבעלם

רמב"ן

בגיו כלם ולכך כשאמר והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני יכלול בו את כלם וכן אמר הכתוב בכל מקום ארץ כנען אבל בכאן אין טעם שיזכיר רובם ויניח קלתם בכלל כנעני. ודעת רבותינו שהיתה ארץ ה' עממים כללו זבת חלב ודבש ולא היתה כן ארץ השבים הנאמרים. ולכך יבשר אותם בארץ הזאת. כך שנינו בספרי לענין הבכורים ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ אשר היא זבת חלב ודבש מה ארץ זבת חלב ודבש האמור להלן ארץ חמש עממים. אף ארץ זבת חלב ודבש האמורה כאן ארץ ה' עממים. ר' יוסי אומר אין מביאים בכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש הרי מעטו ארץ שני העממים מן הבכורים לפי שאינה זבת חלב ודבש ור' יוסי מיעט אף עבר הירדן שהיתה של אמורי לפי שגם היא אינה זבת חלב ודבש

אבן עזרא

הנכון: (מז) כל עדת ישראל. כל בני אלוה חייבים לעשות הפסח. וכאשר חשבתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה. אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה. אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה היוב. ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו. ובהתחלת עשרת הדברים אמר אשר הוצאתיך [ר]מארץ מצרים: (מח) וכי יגור אתך. טעם [ש]אתך בארץ מצרים: וטעם ועשה פסח. והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה: וטעם וכל ערל לא יאכל בו. על ישראל שלא נמולו. כמו שילודים במדבר בדרך: (מט) תורה. זה הגר הוא גר לדק. לא גר *[ש]שער: (נ) טעם ויעשו כל בני ישראל. וכבר הזכיר [שש]זה למעלה. אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שאלו הגרים. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב [ת]במקום הזה. כי בפרשת רדת המן כתיב שיקח לנצנצת ויתן שם מן ויניחם *[א]לפני העדות. ועוד לא לוה השם לעשות ארון העדות. וכמוהו הוצאתי [ב]את נצאותיכם: (נא) ויהי בעצם. לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים. ובאלי הלילה היתה מכת בכורים. ובצאת ישראל ביום לוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם: (א) וידבר. אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל. ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה. הפך [א]וטמאו הכהן. כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור. שיאמר בפה שהוא טמא: (ב) פטר. פתיחה. כמו [ב]ופטורי ציצים. והטעם הבן שפתח תחלה הרחם. ומלת רחם זכר כי משפט לשון הקדש [ג]שיפתח האות שהוא לפני אות הנכון: (ג) ויאמר משה. ביום ט"ו [ד]יום אמר זכור. כמו והיה היום הזה [ה]לכם לזכרון: וטעם מבית עבדים. שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם. ובמקום אחר אמר *[ו]מכור הברזל. כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים: (ד) היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ. וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם. וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא. ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל. והו האביב שעורה. ופי' אביב כמו בכור. כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד. או טעם לתלמיד [ז]שלמד. וכתוב כי *[ו]השעורה אביב. והעד שאמר בחג שבועות בכורי [י]קציר חטים: (ה) והיה וגו'. לא הזכיר [ח]כל השבעה. כי כנה. הזכיר זה במקום אשר שבעת

פירוש על אבן עזרא

אשר יאכלו אותו בפסח. לא שיהא מעמו על החבורה. והעד על זה אמרו לא תוציא מן הבית ולשון הוצאה נופל על הבית ולא לחבורה. כמו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר. [ר](להלן כ' ב'). [ש]ר"ל הגלוה אליך ללאת ממך להתגייר. ולדורות כבר נאמר ומלתה אותו אז יאכל בו. *[ש]עיין (ברלשית כ"ג ד') ושם (פס' י"ז) במלת בלי שער בפי' רא"ע. [שש](לעיל פס' כ"ה) ולפי הפשט מורה שם על שמיעת הפסח והקיחה ור"א מדייק שם כפול אלו ב' פסוקים כי די בפסוק אחד. [ת]ר"ל שאמר שטעמו על פסח במדבר סיני היה ראוי לכתוב שם. [א](להלן ט"ז ל"ד). [ב]ר"ל שאמר שטעמו מה שאמר בפרשת החודש בעלם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם (לעיל פסוק י"ז) וזה היה תחלת החודש ועדיין לא יצאו עד יום חמשה עשר. [א](ויקרא י"ג ג'). [ב](מ"א ו' י"ח). [ג]רחם רחמתים (שופטים ה' ל'). [ד]יש אומרים כי ר"ל כי זה המאמר נאמר ביום חמשה עשר כי כבר קדם ויהי בעלם היום הזה הוציא וגו'. והנה לשון זכירה לא יפול על דבר שהוא בזמן עומד כי איך יכשר שיאמר משה לישראל זכרו עתה כי היום הזה אתם יולאים. והיה יותר ראוי שיאמר שמור את היום הזה. רק טעמו זכרו לדורות היום הזה שהוא יום חמשה עשר י יו בו לעולם וזה כאשר אמר לצעלה (לעיל פס' י"ד) והיה היום הזה לכם לזכרון. שטעמו זכירה לדורות כאשר ביאר ואמר וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם חקת עולם תחוגוהו. ודומה לזה מה שכתב הרלב"ע ז"ל בפסוק זכור את יום השבת (להלן כ' ח') כי טעמו שיזכירו לעולם איזה יום מהשבוע. ויתכן הרלב"ע ז"ל לא כיון בזה רק להודיע כי במדבר לא עשו שבעת ימים מחג הפסח. ולכך אמר זכור את היום הזה ביום חמשה עשר שטעמו בלי ספק לדורות יהיה. והיום הזה לבדו חייב שיזכרהו לדורות שיהיה יום חמשה וחג כאשר אמר למעלה והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם. ולא אמר שבעת ימים מלות תאכלו. כי במדבר לא יאכלו. לכן לא חייב לדורות רק עשיית החג ביום חמשה עשר שהוא יום אחד. וכן כתב הרלב"ע ז"ל בתוספת האחרת כי שמרו חג המלות במלרים רק לא במדבר כי אין להם למס. רק שמרו חג הפסח לבדו כאשר עשו במלרים. אולי כונתו בזבחי שלמים ושמחה. [ה](לעיל פס' י"ד). *[ה](דברים ד' כ'). [ו]ככתוב אבי אבי (מ"ב ב' י"ב). *[ו](לעיל ט' ל"א). [ז](להלן ל"ד כ"ב) ר"ל כי אמרו בחג שבועות בכורי קציר חטים. הוא ראיה כי קורלו חג הפסח חג האביב פירושו משעורה. ואפילו אין השעורה נגמל בשולו רק הבכורים קורלו אביב. [ח]כי הפריזי

ספורנו

ז"ל אין פסח דורות טעון הזאה על המשקוף ועל שתי המזוזות ואינו נאכל בחפזון: (ב) קדש לי כל בכור. שיתחייבו כלם בפדיון כאשר כל הקדש למען יהיו מותרי' בעבודת חול שלולי הפדיון היו אסורי' לעשות כל מלאכת חול כענין לא תעבוד בבכור שורך ופדיון נפשם הוא הערך המסורם לבן חדש בפרש' ערכין בהיות אז זמן פדיונו כאמרו ופדויו מבן חדש תפדה: (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב. בזאת השנה קרה שיהיה חדש הלבנה

פירוש רשב"ם

(מח) וכל ערל. ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא נימול: (נא) ויהי בעצם היום וגו' אע"פ שכבר (נאמר) זה למעלה. חוזר וכופלו עתה לומר לך שביום שיצאו אמר הקב"ה למשה קדש לי כל בכור: (ב) פטר. לשון פתיחה. כמו פוטר מים ראשית מדון: באדם. עבודה מתחלה היתה בבכורות: (ד) האביב. ביכור ובישול תבואה. כמו עודנו באיבו לא יקטף. באיבי הנחל. הדגש

וּדְבָ֑שׁ וְעָבַדְתָּ֛ אֶת־הָעֲבֹדָ֥ה הַזֹּ֖את בַּחֹ֥דֶשׁ הַזֶּֽה׃ ו שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים תֹּאכַ֣ל מַצֹּ֑ת וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י חַ֖ג לַֽיהוָֽה׃ ז מַצּוֹת֙ יֵֽאָכֵ֔ל אֵ֖ת שִׁבְעַ֣ת הַיָּמִ֑ים וְלֹֽא־יֵרָאֶ֨ה לְךָ֜ חָמֵ֗ץ וְלֹֽא־יֵרָאֶ֥ה לְךָ֛ שְׂאֹ֖ר בְּכָל־גְּבֻלֶֽךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ֣ לְבִנְךָ֔ בַּיּ֥וֹם הַה֖וּא לֵאמֹ֑ר בַּעֲב֣וּר זֶ֗ה עָשָׂ֤ה יְהוָה֙ לִ֔י בְּצֵאתִ֖י מִמִּצְרָֽיִם׃ ט וְהָיָה֩ לְךָ֨ לְא֜וֹת עַל־יָדְךָ֗ וּלְזִכָּרוֹן֙ בֵּ֣ין עֵינֶ֔יךָ לְמַ֗עַן תִּהְיֶ֛ה תּוֹרַ֥ת יְהוָ֖ה בְּפִ֑יךָ כִּ֚י בְּיָ֣ד חֲזָקָ֔ה הוֹצִֽאֲךָ֥ יְהוָ֖ה מִמִּצְרָֽיִם׃ י וְשָׁמַרְתָּ֛ אֶת־הַחֻקָּ֥ה הַזֹּ֖את לְמוֹעֲדָ֑הּ מִיָּמִ֖ים יָמִֽימָה׃ ס

יא וְהָיָ֞ה כִּֽי־יְבִֽאֲךָ֤ יְהוָה֙ אֶל־אֶ֣רֶץ הַֽכְּנַעֲנִ֔י כַּאֲשֶׁ֛ר נִשְׁבַּ֥ע לְךָ֖ וְלַאֲבֹתֶ֑יךָ וּנְתָנָ֖הּ לָֽךְ׃ יב וְהַֽעֲבַרְתָּ֥ כָל־פֶּֽטֶר־רֶ֖חֶם לַֽיהוָ֑ה וְכָל־פֶּ֣טֶר ׀ שֶׁ֣גֶר בְּהֵמָ֗ה אֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ הַזְּכָרִ֖ים לַֽיהוָֽה׃ יג וְכָל־פֶּ֤טֶר חֲמֹר֙ תִּפְדֶּ֣ה בְשֶׂ֔ה וְאִם־לֹ֥א תִפְדֶּ֖ה וַעֲרַפְתּ֑וֹ וְכֹ֨ל בְּכ֥וֹר אָדָ֛ם בְּבָנֶ֖יךָ תִּפְדֶּֽה׃ מפטיר

אונקלוס

יָת פָּלְחָנָא הָדָא בְּיַרְחָא הָדֵין: ו שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ: ז פַּטִּיר יִתְאֲכֵל יָת שִׁבְעַת יוֹמִין וְלָא יִתַּחְזֵי לָךְ חֲמִיעַ וְלָא יִתַּחְזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ: ח וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל דֵּין עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם: ט וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָיךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרַיְתָא דַּייָ בְּפוּמָךְ אֲרֵי בִּידָא תַקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם: י וְתִטַּר יָת קְיָמָא הָדָא לִזְמַנַּהּ מִזְּמַן לִזְמָן: יא וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ לְאַרְעָא דִּכְנַעֲנָאֵי כְּמָא דִּי קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְּנִנַּהּ לָךְ: יב וְתַעְבַּר כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח וְלַד בְּעִירָא דִּי יְהֵא לָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּשׁ קֳדָם יְיָ: יג וְכָל פָּתַח (בּוּכְרָא) דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא
ואם

מסרה ו מלא, ד' מסרים. השביעי, [מ"י]. ז מלות, ל' ר"פ [מ"ו]. שבעת הימים, ה'. יראה, י"ג. ולא, קל"ב פסוקים ולא ולא. ט לאות, [מ"ו]. לך לאות, ל'. ולזכרון, ל' ומ"ל. עיניך, [מ"ל דמ"ל]. ביד חזקה, ל' בסרין. הוצאך, ב' מ"י. י החקה, ל'. למועדה, ל' ומ"ל. מימים ימימה, ה'. יא יבאך, ל' ח"י. לך, י"ד פסוק לך לך. ולאבתיך, [ח"ו ומ"י]. ונתנה לך, ל'. יב והעברת, [במרכא]. כל, [רפי]. כל פטר, ב' [בסרין]. פטר, [מוקף ובמקב]. וכל פטר, ב'. שגר, ל'. יג וכל, י"ח ריש ומלפום וכל. חמר, [ד' חס' בסו']. וכל בכור, ד' [מ"ו].

ת"א ועבדת פסחים לו מנחות סב. שבעת ימים מנחות סו. ולא יראה לך פסחים ה' כה כג כח כט ב ביצה ז. והגדת לבנך פסחים קיו: והיה לך עירובין לו קדושין לה מנחו' לד לו לז. על ידך עירובין לה מנחות לו. ולזכרון בין מנחות לד. למען תהיה שבת קח קדושין לה מכות יח. ושמרת את עירובין לו מנחות לו. מימים ימימה נזיר ה. והיה כי יבאך בכורות ד ה. והעברת כל זכרים ע לז בכורות כא נדה מא מגילה יג. אשר יהיה לך בכורות ח. הזכרים לה' בכורות ט יז מא. וכל פטר חמר בכורות ה ו. תפדה בשה בכורות ד ט יב. ואם לא תפדה שם יג. וערפתו שם י.

רש"י

השאלה (מגילה ו): את העבודה הזאת. (פסחים לו) של פסח והלא ככר נאמר למעלה. והיה כי תבאו אל הארץ וגו'. ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל (מכילתא): (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות: על ידך ולזכרון בין עיניך. כלומר שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. יד שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה יד שהיא כהה (מכילתא מנחות לז): (י) מימים ימימה. משנה לשנה (שם לו): (יא) והיה כי יבאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות שנולדו במדבר והאומר קדשו מפרש ביא' זו. אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם): נשבע לך. (מכילתא). והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו': ונתנה לך. (מכילתא) תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: (יב) והעברת. אין והעברה אלא לשון הפרשה (מכילתא) וכן הוא אומר (במדבר כז) והעברתם את נחלתו לבתו: שגר בהמה. נפל שהשגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאין נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. וא"ת אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם שהכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר סוס בהמ' טמא' גזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרי' לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים (שאין לך אחד
מישראל

רמב"ן

ודבש. והאמורי המוזכר כאן הוא אותו שבא"י עצמה והפרזי הזה שנו במכילתא בפרשה הזאת ועוד שנוי בספרי והלא לא יהיה לו זו נחלת שבעה עממין. בקרב אחיו או נחלת שני עממים. הפרישו בשני מגזן ה' עממין הללו לפי שהם עקר הארץ שהיא הבשים שהיא זבת חלב ודבש וכה"י בפרשת שופטים והמופרים מתקשה בזו הברייתא ועל דעת הזו הכתוב למעלה אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש הוסיף שם הפריזי בעבור שהיא ארץ טובה ורחבה. לא בעבור זבת חלב ודבש וכם השמה גוים שהזכרים בכל מקום כי הגרגשי שנה ולא הזכר בתורה רק בפסוק ושל גוים רבים מפניך וגו' ולכן אמר רבים. וכן כתוב כי הפרזי שהיימש המשי והאמורי והכנעני והפרזי החוי והיבוסי ולא הזכיר הגרגשי. ירמוז כי לא יצא. פסח בגלגל ויצאו עממים: (ו) וטעם וביום השביעי חג לי"י. שיגיעו חגיגה ביום השביעי ולא יאכלו עוד שאין לו שאלונין אח"כ אבל הראשון יש לו משלומין כל ז' לענין חגיגה והשביעי טוב לענין מקרא קדש כמו שאמרו למעלה וביום הראשון מקרא קדש וגו' וביום השביעי מקרא קדש וגו': (ח) בעבור זה עשה י"י לי. בעבור זה שעשה י"י לי בצאתי ממצרים. וכן והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה ורבים כן. יאמר כי בעבור זה שעשה י"י לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת כענין שאמר למטה על כן אני זובח לי"י כל פטר רחם. ויאמר זה כלו' תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה י"י לך בצאתך ממצרים. ורבות' דרשו כי על מצה ומרור שמונחים לפניו יאמר. ויתכן שהיה שיעורו והגדת לבנך. זה עשה י"י לי בצאתי ממצרים כאומר כך וכך עשה י"י לי. כי מלת בעבור תשמש גם בעלם ענין. כמו בעבור תהיה מי למת והבן אינו בכלל. ור"א אמר כי בעבור זה שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמצה עשה י"י לי אותות עד שהוציאני ממצרים ואינו נכון. ועוד אמרם הכתוב:

יונתן בן עוזיאל

בְּיַרְחָא הָדֵין: (ו) שׁוּבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ: (ז) פַּטִּירֵי יִתְאֲכִיל יַת שׁוּבְעָא יוֹמִין וְלָא יִתְחֲמֵי לָךְ חֲמִיעַ וְלָא יִתְחֲמֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ: (ח) וְתִתְנֵי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר מִן בִּגְלַל מִצְוְתָא דָא עֲבַד מֵימְרָא דַיְיָ לִי נִיסִין וּפְרִישָׁן בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם: (ט) וִיהֵי לָךְ נִיסָא הָדֵין חֲקִיק וּמְפָרַשׁ עַל תְּפִלַּת יְדָא בְּגוֹבְהָא דִשְׂמָאלָךְ וּלְדוּכְרַן חֲקִיק וּמְפָרַשׁ עַל תְּפִלַּת רֵישָׁא קְבִיעָא כָּל קֳבֵיל עֵינָךְ בְּגוֹבְהָא לְרֵישָׁךְ מִן בִּגְלַל דִּתְהֵוֵי אוֹרַיְיתָא דַיְיָ בְּפוּמָּךְ אֲרוּם בִּחֵיל יְדָא תַקִּיפְתָּא הַנְפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם: (י) וְתִנְטוֹר יַת קְיָימָא הָדָא דִּתְפִלֵּי לְזִמְנָא דַחֲזֵי לַהּ בְּיוֹמֵי עוֹבְדָא

ירושלמי

וְלָא בְּשַׁבַּיָּא וּבְמוֹעֲדַיָּא וּבִימָמָא וְלָא בְּלֵילְיָא:

[(י) מִן אִילֵין יוֹמִין לְאִילֵין יַרְחִין:]

(יא) וִיהֵי אֲרוּם יַעֲלִינָךְ יְיָ לְאַרְעָא דִּכְנַעֲנָאֵי הֵיכְמָא דְקַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְנִינָהּ לָךְ: (יב) וְתַפְרֵשׁ כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח וַלְדָּא בְּעִירָא דְּמִשְׁגְּרָא אִמֵּיהּ דִּיהוֹן לָךְ דִּכְרִין תַּקְדִּישׁ קֳדָם יְיָ: (יג) וְכָל פָּתַח וַלְדָּא דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִין לָא תִפְרוֹק וְתִנְקוֹף יָתֵיהּ וְכָל בּוּכְרָא דְאִינָשָׁא בִּבְרָךְ תִּפְרוֹק וְלָא בְּעַבְדָךְ תִּפְרוֹק בְּכַסְפָּא:

[(יג) וְתִקְטְלוּן יָתֵיהּ:]

ויהי

בעל הטורים

לומר ולא כשיקרב להקריב קרבן אז יאכלם ויאכיל וכן זאת כשיאכל מלך בגל פרים של ירושלים ולא יאכלו אם טמא. וכל ערל לא יאכל בו ומעיך ליה טוהר אכא ראה לק"ו שנאה מטה במעשה הגגל ומה בשה שהוא מלוה אמה לשרה טוהר וכל ערל לא יאכל בו: (ט) והיה לך לאות על ידך בגי' [אולי צ"ל זרוע חסר ו'] זרוע שמאל: תורת ה' בפיך בגימ' זה הוא קריה שמע: הולכך חסר י' שנשכה עשירים הוליכן: (י) למועדה מלא וי"ו לומר לך ששה ימים בשבוע חייב בתפילין ויש ששה ימי מועד שאין בהם תפילין והם. שבת. פסח. עצרת. ראש השנה. יום הכפורים. סוכות. שמיני עצרת: מימים ימימה בגי' אלו תפילין: מימים ימימה ה' במס' הכא ואידך מימים ימימה שלבנה בגוה בגי יפתח (שופטים יא) חג ה' בשילו מימים ימימה (שם כא) ועלה אלקנה (ש"א א) והעלתה לו מימים ימימה גבי שמואל (שם ב) וזהו שדרשו מימים ולא כל ימים למעט שבתות וי"ט והיינו דכתיב ימימה גבי חג ה' וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולין ברגל וכן מימים ימימה גבי בת יפתח דנשים נמי פטורות מן התפילין: (יא) ונתנה לך ב' תגין על הה"א לומר לך אם תשמור ה' חומשי תורה יתננה לך: (יב) וכל פטר ב'

יונתן

(ט) בגובהא דשמאלך. הכי דייק במכילתא ר"י אומר על גובה של יד שנאמר והיה על לבבכם לא שאמרו אלא דבר שהוא מכוון כנגד הלב זה גובה. של יד. על ידך זו שמאל זכר לדבר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים: כל קביל עיניך פי' כל גובה הראש מכוון לנגד עיניך. וכדאיתא במנחות ואיתא בקדושין רבה. יכול בין עיניך כמשמעו ת"ל גבי אמה לה' אלהיכם לא תתגודדו וגו': (י) לזימנא דחזי לה ביומי וכו' הכי איתא בקדושין רבה מימים ימימה ימים לא לילות. מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וימים טובים: (יג) ולא בעבדך. כן הוא במכילתא פ"ק דרבי עבדיך מכאן אמרו בכל

פודן

בנבואה

רמב"ן

(ט) והיה. לאות על ידכה ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי' בפיך. פירושו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך יי' ממצרים ויהיה לך למען תהיה תורת יי' בפיך. ופי' שתכתוב על ידך ועל בין עיניך יציאת מצרים ותזכור אותה תמיד למען שתהיה תורת יי' בפיך לשמור מצותיו ותורותיו כי הוא אדוניך שפדך מבית עבדים: (יא) והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני. בעבור כי מצות פטר חמור איננה נוהגת אלא בארץ. ועל דרך הפשט קדש לי כל בכור כל הנמצאים בישראל היום כי בעבור שהרג המות בבכורי ארץ מצרים צוה שיהיו קדושים לו לעבוד את עבודת יי' לכל אשר יצוה בהם ולא צוה להם עתה פדיון עד שהבדילם בלוים. וצוה בפדיון הבכורים אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר. וצוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג באדם ובבהמה ובפטר חמור ונוהג בפדיונם לדורות. וטעם כאשר נשבע לך ולאבותיך שנשבע לאבותיך לתת לך כמו שאמר למעלה אשר נשבע לאבותיך לתת לך. או מקרא דבר הטעם שבועה כי אחר כן שעבים ואחר להגלותו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה. ועוד והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי: (יב) והעברת כל פטר רחם ליי'. לשון הפרשה שהעבירתי מן

אבן עזרא

(ו) שבעת. זאת [ו]היא העבודה: (ז) מצות. הנה הטעם שהזהיר על גר [י]אשר בשעריך. כי על זה הטעם יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני בשבת. והנה ביום הכפורים כי [כ]כן כתוב. והנה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו והוא טעם בכל גבולך: (ח) בעבור זה. אמר רבי מרינוס פי' בעבור זה. היה ראוי להיותו הפוך. זה בעבור שעשה יי' לי. והביא ראיות רבים כמוהו. לדעתו. ולפי דעתי אין אחד מהם נכון. כי איך נהפוך דברי אלהים חיים. וטעם הפסוק הפך מחשבתו. כי אין אנו אוכלים מצות בעבור זה. רק פי' בעבור זה בעבור זאת העבודה. שהוא אכילת המצה ולא יאכל חמץ. שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם. עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים. והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו. ככתוב בהוציאך את העם [ל]ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ [מ]מצרים להיות לכם לאלהים: (ט) והיה לך. יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון. על דרך כי לוית חן הם [נ]לראשך וענקים לגרגרותיך. גם וקשרתם [ס]לאות על ידיך. כמו קשרם על [ע]לוח לבך תמיד. גם וכתבתם [פ]על מזוזות ביתך. כמו כתבם על [צ]לוח לבך. ומהו שיהיה לאות ולזכרון. שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך יי' ממצרים. ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה. והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל. ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה. רק הוא כמשמעו. על כן לא נוציאנו מידי פשוטו. כי בהיותו כמשמעו איננו [ק][ק]מכחיש שקול הדעת. כמו ומלתם [ר]את ערלת לבבכם. שצריך לתקנו [ש]לפי הדעת. וא"ל מצה הכהן כי יד בכור המקרא היד השמאלית. אף ידי יסדה [ש]ארץ וימיני טפחה שמים. ידה ליתד תשלחנה. ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין חזוק: (י) מימים ימימה. כמו [ת]ימים תהיה גאולתו. והטעם משנה לשנה ושאלת השנה על פי קריאת ב"ד: (יא) והיה. הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם: והטעם נשבע לך. כמו כי [א]לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: (יב) והעברת. תעביר לשם שלא יתערב עם אחר. והנה אלה שמי מלות כמו ביום ט"ו: שגר. על משקל ארץ. שלא ישתנה בסמיכה רק נמצאו מלות זכות ואלה הם [ב]שגר אלפיך. [ג]ובשדר משכנך. [ד]הבל הבלים. [ה]משפח משפך. [ו]וקבור דלתך. ולא מצאתי יותר: (יג) וכל פטר חמור. שהוא שמא חפרה בזה: וערפתו. יש אומרים [ז]תכתוב על ערפו קדם. והאומר כמו אומר אני שהוא חמור קשה עורף. כי הנה כתוב הוא [ח]יערוף תשמותם. ועמרו שם [ט]את העגלה בנחל. שהפירוש לכרות העורף

פירוש על אבן עזרא

ספרדי והגרמני ספרים והטעם עיין בפי' על רש"י (ברכות י"ב ו'). [ו]ת"ס לפני זה ועבדת את העבודה הזאת. [י](להלן כ' י'). [כ]בשם שמטון הוא לכם (ויקרא כ"ג ל"ג). [ל](לעיל ב' י"ב). [מ](במדבר ט"ו מ"א). [נ](משלי א' ט'). [ס](דברים ו' ח'). [ע](משלי ו' כ"א). [פ](דברים ו' ט'). [צ](משלי ג' ג'). [ק][ק]עיין הקדמה ר"א בראשית (הדרך הג'). [ק](דברים י' ט"ז). [ר]שהוא להסיר אטימות הלב לא שנכרתנו כהכורי. [ש](ישעיה מ"ח י"ג) כ"ל שאמר ידי יסדה ארץ. בהכרח הוא היד השמאלית באמרו וימיני טפחה שמים. וכן ידה ליתד תשלחנה וכתוב אחריו וימינה להלמות עמלים (שופטים ה' כ"ו) ודברי הקבלה הם אומרים על ידכה יד כהה הנה קראו ליד השמאלית יד כהה בעבור כחד שהוא עלמון והנה כהה הנבע. [ת](ויקרא כ"ה כ"ט) ואינו מיום ליום ע"פ מהלוכים החמה. רק ע"פ חשבון הב"ד. [א](בראשית כ"ו ג'). [ב](דברים ז' י"ג). [ג](לעיל ז' כ"ח). [ד](קהלת א' ב'). המספח ממשך (חבקוק ב' ט"ו). [ו](ישעיה כ"ו כ'). [ז]פי' זה אמר כנגד הצדוקים שהם מוחכים על דעתם. [ח](הושע י' ב'). [ט](דברים כ"א ד').

פי'

ספורנו

הלבנה בילאתכם בחדש האביב לפיכך שמור את היום הזה ועשו עבורי השנה באופן שיהיה לעולם זה החדש באביב שבו תעשו זה החג: (ט) כי ביד חזקה

פירוש רשב"ם

הדגש (בבי"ת) במקום אות בית החסירה: (ח) בעבור זה. שעשה לי ניסים במצרים. אני עובד עבודה הזאת. וכן זה היום אשר עשה ה' לי שהייתי לראש פינה. נגילה ונשמחה בו: (ט) לאות על ידך. לפי עומק פשוטו. יהיה לך לזכרון תמיד כאלו כתוב על ידך. כעין שמני כחותם על לבך: בין עיניך. כעין תכשיט ורביד זהב שרגילין ליתן על המצח לנוי: את החוקה. חוקת הפסח: (יב) והעברת. הפרישהו מבהמותיך ותנהו לכהן ויקריבו: שגר. לשון שילוח מן הבטן: (יג) תפדה. לאחר שנתקדשו הלוים תחת כל בכור בשנה שניה שהוקם

המשכן

יד וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃ טז וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃

מפטירין הדבר אשר דבר ה' אל ירמיהו. ביזמיס בסימן מ"ו: ק"ה. ימנה. סימן:

ס ס ס

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי
קרוב

אונקלוס

ואם לא תפרוק ותנקפה וכל בוכרא דאנשא בבנך תפרוק: יד ויהי ארי ישאלנך ברך מחר למימר מא דא ותימר ליה בתקוף ידא אפקנא יי ממצרים מבית עבדותא: טו והוה ארי אקשי פרעה לשלחותנא וקטל יי כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דאנשא ועד בוכרא דבעירא על כן אנא דבח קדם יי כל פתח ולדא דוכרין וכל בוכרא דבני אפרוק: טז ויהי לאת על ידך ולתפלין בין עינך ארי בתקוף ידא אפקנא יי ממצרים: ס ס ס

יז והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא דברנון יי ארח ארעא פלשתאי ארי קריבא הוא ארי אמר יי דילמא יזועון
עמא

מסרה יד והיה, ה' בטעם ר"פ בתורה. מה זאת, [הזיי"ן בדגש מדין דחיק]. יד, [נרביע ולא בז"ק]. הוציאנו, [מ"ל דמ"ל]. טו כי הקשה, ב'. ויהרג, [מ"ו] ה' כל, [מלא כל דגושה מדין מפיק ואין כאן מפיק אחר השם]. בכור, [מ"ו]. מבכר, ב' חס' בתורה. ועד בכור, ל' [מ"ו]. זבח, [כו"ל מ"ו ומ"י דקרי ולא כתיב]. וכל, ז' [בס' אבין מידות איתא מל"ל י'] פסו' כל כל וכל. וכל בכור, ד' [מ"ו]. טז לאות, [מ"ו]. ידכה, לית כתיב כן והוא חד מן ב' מלין כתיבי כה בסוף תיבותא. ולטוטפת, ב' כ"כ [מ"ו קדמאה וח"ו תנין]. עיניך, [מ"ל דמ"ל]. בחזק, :, ג'. הוציאנו, [מ"ל דמ"ל]. יז בשלח, ל'. נחם, ל'.

ת"א ולטוטפת סנהדרין ד זבחים לז מ' הוד' ע' מנחת סוד יוד של רצועה שלא תסור מעל הקמיע. ויהי בשלח מגילה לא.

רש"י

מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו (מכילתא): וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון (יהושע כב) מחר יאמרו בניכם לבנינו דבני גד ובני ראובן: מה זאת. זה תנוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה: (טז) ולטוטפת בין עיניך. תפילין ועל שם ארבע' בתים קורין טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתי' (סנהדרין) ומנח' סברו פס (יחזקאל כא) והטף אל דרום (מיכה ב') אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורי' בין העינים יזכור הנס וידבר בו: חסלת פרשת בא

(יז) ויהי בשלח פרעה וגו' ולא נחם. ולא נהגם כמו (שמות לב) לך נחה את העם. (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש הרבה: בראתם מלחמה.
כגון

רמב"ן

מן העדר להיות לה' וחזר ופי' מה היא העבודה זו שכל פטר שגר בהמה הזכרים ופטר חמור ובכור אדם בבניו יהיו לה'. ורש"י כתב והעברת כל פטר רחם לה' בבכור אדם הכתוב מדבר: (טז) ולטוטפת בין עיניך. אין למלה הזאת משפחה ידועה. אבל בעלי הלשון יחסבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום. ועלימו תטוף מלתי. ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס. יאמר שתעשה יציאת ממצרים על ידך אות ובין עיניך. הדבור יזל כטל על שומעיו. אבל רבותינו יקראו הדבר המונח בראש טוטפות כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין. ואמר רבי אבהו אי זהו טוטפת המקפת מאזן לאזן והם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו. ואמר טוטפות *ולא אמר טוטפת. בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו לורתם מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו. והנה שורש המצוה הזאת שהנכים כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש. כנגד הלב והמוח. שהם משכנות המחשבה. והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך בטוטפת. ומפני המצוה הזאת שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו. ובפרשת שמע והיה אם שמוע שנצטוינו שנעשה המצות גם כן טוטפות דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפות בין עיניך. ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות הכן לטוטפות שהם מצות הייחוד וזכרון כל המצות ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה. ואמר בשל יד והיה לך לאות על ידכה ודרשו בו שהוא שמאל שהלב נוטה לו. ועל דרך האמת מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה' לי כי כמו זה אלי ואנוהו. יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והוציאנו ממצרים. והיה זה לך לאות על זרוע עוז כטעם כי תפארת עוזמו אתה והנה האות כאות המילה והשבת. ובעבור שהכל בכל. הוא האות על יד העתיקו אבותינו ממשה מפי הגבורה שיהיה בית אחד כענין שאמר הכתוב אמותי כלה. בעבור שהיא מתאחדת וכלולה מל"ב נתיבות. וכתיב שמאלו תחת לראשי. ואמר ולזכרון בין עיניך. שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהיא ראשית המוח והוא תחלת הזכרון ומעמד הצורות אשרי הפרדן מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועתיהם והקשר שהיא על אחרית המוח המשמר לזכירה. ולשון בין עיניך שיהיו באמצעות הראש לא מצד אחד או שהם פרשי העינים. ושם יהיה הראות. וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. ולפרש זה חזר ואמר ולטוטפות לבאר שאין המצוה בין העינים למטה אבל בגובה הראש מונחים שם כטוטפות. ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו: ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות מעת היות ע"ז בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה. מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא. ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון. ומהם שיודו בידיע' ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר. יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם. כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים. ותתקיים עם זה התורה כלה. ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. להורות על ההשגחה כי לא עזב אותם למקרים כדעתם. ואמר למען תדע כי לה' הארץ להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר בעבור תדע אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. א"כ האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת
הבורא

*נ"ל אשר כתיב במולם ולא כתב טוטפת

(יד) וִיהֵי אֲרוּם יִשְׁאֳלִינָךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מַה דָא מִצְוָתָא דְבוּכְרַיָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם פְּרִיקִין מִבֵּית שַׁעְבּוּד עַבְדַיָא: (טו) וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי מֵימְרָא דַיְיָ יַת לִבָּא דְפַרְעֹה לְמִפְטְרָנָא וְקָטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִן בּוּכְרָא דַאֲנָשָׁא וְעַד וּבוּכְרָא דִבְעִירָא בְּגִין כֵּן אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פְּתַח וַלְדָא דוּכְרַיָא בּוּכְרָא דִבְרַיי אֶפְרוֹק בְּכַסְפָּא: (טז) וִיהֵי לְאָת חָקִיק וּמְפָרַשׁ עַל יַד שְׂמָאלָךְ וְלִתְפִלִּין בֵּין רִיסֵי עֵינָךְ אֲרוּם בִּתְקוֹף גְבוּרַת יְדָא הַנְפְקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם:

ס ס ס

(יז) וִיהֵי הֲוָה כַּד פְּטַר פַּרְעֹה יַת עַמָּא וְלָא דַבְּרִינוּן יְיָ אוֹרַח אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרוּם קָרִיב הוּא אֲרוּם אֲמַר יְיָ דִלְמָא יִתְהוּן עַמָּא בְּמֵיחֲמֵיהוֹן אֲחוּהוֹן

רמיתן

בעל הטורים

בשמורה ובל שבר שבר בהמה וכל פטר חמור מפדה בשה כדאיתא בבכורות פרק שילדה כמין חמור וחמור כמין סוס פטורין מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר שבר ב' פעמים עד שיהא היולד והנולד חמור: (טו) הקשה ב' (במסורה) הכא ואידך מי הקשה אליו וישלם (איוב ט') מדורש במדרש זה הפסוק על פרעה: (טז) והיה לאות על ידכה ה' סגין על סה"א כנגד ה' פרקים מד הפרק שמניחין בו תפילין: ולטוטפות בין עיניך. בגי' אלו ארבעה (ארבע) בתים:

אח

יונתן

פודין בכור אדם חוץ מן העבדים: (טז) יד שמאלך הכי דרש רב אשי ואמר ידכה יד כהה וכמו שהביא רש"י לעיל:

(יז) יפתחון לשון פתיה והכדה וכ"ש ויתכדו ופוהו. וכל ענין זה במכילתא בראשם מלחמה זו מלחמת אפרים שנאמר ובני אפרים שותלח וגו' ואנשי גת הרגו מאתים אלף על שלא שמרו על הקץ. ובפרקי ר"א משמע המצרים הרגום וקלא שם בעבין אסר ע"ש. הירון הוו גרמיא יביסיא כן הוא בסנהדרין פ' חלק ומאן נינהו

רמב"ן

הגדולה והתורה כלה. ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר. יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב כמו שאמרו אמת ויציב דאורייתא ממה שכתוב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ושנעשה סכה בכל שנה. וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים. כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בעניינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה. והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות. וכבוד גדול לזכות אבותינו החפצים ביראת שמו. ולפיכך אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כוונת היצירה

אבן עזרא

הפורק. כאשר פירשו מעתיקי הדת. כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה. כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו. כי ה' לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שהיו מוכנים למבו.. ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם. על כן לא יפדה בכור מין אחר: (יד) והיה. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי משר "ספר אלף. והטעם מה שהוא אחר היום: (טו) ויהי. הטעם לאמר בחוזק יד הוציאנו. ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים: כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות האותות. וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו. ומשה תפש דרך קצרה. כי ידוע היה באמרו ויהרוג יי' כל בכור והציל בכורינו ובכורי בהמתינו. ופה זה ידבק על כן אני זובח. ולא עם הריגת בכורים: כל פטר רחם הזכרים. מהמין הראוי *לזבח לפני השם: (טז) והיה. הזכיר על שתי המצות והיה לאות על ידכה. ומה שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות סוף השמע. ולטוטפות כמו זכרון. ויש אומרים כי הטי"ת כפול ופי' כמו דבר. מגזרת יוטף אל דרום. והוא רסוק מפי:

חסלת בא אל פרעה.

אויל מורד בעושהו היצלח. בשלותו כבדו חץ יפלח. ראה שובב ושים אל לבך. כל דבר פרעה בפרשת בשלח:

(יז) ויהי בשלח. וי"ו ולא נחם. כפ"א רפה בלשון ישמעאל. וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך פלשתים איננו מהלך רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה. ולולי זה איך היו באים השבטים בשמוריהם עד מצרים. אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם ושמוריהם ובעלותם תביאים אשר לבתיהם: כי קרוב הוא. א"ר משה אע"פ שהוא קרוב. וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא. רפאה נפשי *כי חטאתי לך. כי רכב ברזל לו. ולפי דעתי אין צורך. כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור שהוא קרוב. והנה נחם דרך רחוקה *שלא יראו מלחמה כאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינסנו אם יוליכם דרך ארץ

פירוש על אבן עזרא

פי' במסכת סוטה בפרק אחרון (דף מ"ח ע"ב) ובמס' בכורות (דף י' ע"ב) ששרפים אותו בקופיץ מאחוריה. והוא כמו מאחר. (תהלים קל"ו י'). *ולין מלת כל כולל כל המינים אשר הרג ה' ככתוב יד ה' הויה וכו' (לעיל ט' ג') כי הבהמות הטמאות אינם בכלל הזה. במסכת מנחות (דף ל"ד ל"ו ל"ז). פי' הם הצדוקים שאומרים כך. אבל האמת כאשר אמרו חז"ל (שם). (ישעיה כ"ט ב').

שהוא לתשובת הכנוי וטעמו אז. או הנה. בל"א (זה). (לסלן ל"ד ט'). *(תהלים מ"א ה'). (יהושע י"ז י"ח). ולין פי' אע"פ. *ויש מפרים שכתב והם לא ראו מלחמה

ספורנו

חזקה הוציאך. בשנותו את טבע הנלאי הנפקדים כאמרו בענין בקיעת הירדן למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה הוא: (יד) מה זאת. מדיון פטר חמור שהוא בהמה טמאה ולא חלה עליה קדשת הגוף ועריפת פטר חמור אם לא תפדה: בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים. בחוזק ידם של מצרי' הוציאנו ה' כאמרו ותחזק מצרים על העם באופן שלא יכולנו לשאת נכסינו בעגלות כמנהג מצרים והוצרכנו לשאת בחמורי' ונעשה בהם גם שהספיקו לזה בכמו רגע ובלא עליהם איזו קדשה ראויה לפדיון: (טו) ויהי כי הקשה פרעה. ובהיות שהפעם הקשה לשלחנו והוא נמשל לחמור כאמרו אשר בשר חמורים בשרם והיה יכול לפדות עצמו ועמו כשלחו את ישראל אשר נמשלים לשה כאמרו שה פזורה ישראל וכן כאמרו ואתנה צאני וידרוש ה'. והאל הרג את הנמשל לחמור כאשר לא נפדה בשה: כל בכור בארץ מצרים. והיו בכורי ישראל ראוים ללקות עמהם ע"ד פן תספה בעון העיר והצילם בזה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו מזירים או יותר מיוחדים לעבודת האל ית' ואסורי' בעבודת הדיוט: על כן אני זובח. בכור בהמה: וכל בכור בני אפדה. כדי שיהיו מותרים בעבודת חול:

(יז) ויהי בשלח וכו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. אף על פי שהכוונ' האלהית היתה להוליך את ישראל להר סיני לקבל התורה ומשם לארץ ישראל כאמרו ואקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם אל הארץ. מכל מקום הכוונה מתה היתה להוליכם לים סוף אשר לא היה

פירוש רשב"ם

המשכן. ולקחת חמשת שקלים לגולגולת וכתיב ופדויו מבן חודש תפדה בערכך וגו': (טו) ויהי כי הקשה. כל זה תאמר לבנך וכן מוכיח מדכתיב הוציאנו ה' ממצרים. כי הקב"ה אמר למשה כל פרשה זו. וישראל אומר לבנו הוציאנו ה' וגו' כי משה לא אמר לישראל פסוק זה מעצמו שיאמר משה לישראל והיה לאות על ידכה כי בחוזק יד הוציאנו וגו' אלא האב אמר לבנו כך:

(יז) ויהי בשלח פרעה את העם. ונתכוון הקב"ה להביאם לארץ כנען ולא רצה הקב"ה להנחותם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא. דרך ישר ליכנס מיד בארץ כנען. ולכשיבאו לטורח מלחמות ארץ כנען. יתנו ראש וישובו למצרים. כמו שעשו כמה פעמים כדכתיב הלא טוב לנו שוב מצרימה. נתנה ראש ונשובה מצרימה. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים. לפיכך ויסב את העם דרך המדבר ארץ והחוקה. כדכתיב

אחד

שמות יג בשלח

אונקלוס

קָרוֹב הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃ כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ כא וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃ כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃ פ

וידבר

עמא במחזיהון קרבא ויתובון למצרים: יח ואסחר יי ית עמא ארח מדברא ימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים: יט ואסיק משה ית גרמי יוסף עמה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון: כ ונטלו מסכות ושרו באתם בסטר מדברא: כא ויי מדבר קדמיהון בימםא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ולליא בעמודא דאשתא לאנהרא להון למיזל בימםא ובליליא: כב לא עדי עמודא דעננא בימםא ואף לא עמודא דאשתא בליליא

קדם

מסרה, אמר אלהים, ו'. ינחם, ד'. בראתם, ג' ב' חס' וא' מ"ל מלך [פי' שוריהם כתיבים כמותים בכל חד פסוק כתיב חד]. ושבו, [פלגיל כדין כתי פיי"ן]. יח אלהים, בפסק. וחמשים, ד' ה' בלישנ' [ומ"י]. עלו, [פלוגת כדין בל"ם]. יט עצמות, [פ"ו]. השבע השביע, ב' [מ"י]. פקד, ה' חסר [ל"ל וחסר]. יפקד, [ס"ו]. והעליתם, [דין מ"י]. עצמתי, ו' חס' בליש'. כ מסכת, [ס"ו]. באתם, [פ"ע ס"י]. בקצה בקמץ, ל' וחסרה חסר בקמץ. כא הלך, [ס"ו]. לנחתם, ל' וח' להנחתם [ס"ו ואין בגפ"ד מזה]. ולילה, ו'. בעמוד, [פ"י]. כב לא ימיש, ב' בטורה.

ת"א ויקח משה עצמות סוטה ט יג ב. וה' הולך קדושין לב. לא ימיש שבת כב.

רש"י

כגון מלחמת (במדבר יד) וירד העמלקי והכנעני וגו' (מכילתא) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה. (לפי סדר הכתוב נראה דשיטות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ויטוב נכון ע"ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים. כמו (שמות ב) ותשם בסוף (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: וחמשים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך יישוב לא היו מזומנים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ודעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב ברש"י ישן) וכן הוא אומר (יהושע א) ואתם תעברו חמושים. וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו (בראשית יד) וירק את חניכיו וזריז. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם (מכילתא) ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביעו יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצריים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו (סוטה יג): והעליתם את עצמתי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהן שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכת. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחתם הדרך. נקוד פתח שהוא כמו להנחותם כמו (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם. אף כאן להנחותם ע"י שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם. ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: (כב) לא

ימיש

רמב"ן

הילדים שאין לנו חפץ אשר ביצירה הראשונה ואין לעליון בתחתונים חפץ. מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום שיתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו. וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל ויקראו אל אלהים בחזקה. מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול. חציפא *נלם לבישה. מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד. אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו. ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו. הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים. כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות. כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ועוד אפרש זה בעז"ה: (יז) כי קרוב הוא. וגם לשוב באותו הדרך למצרים. ומדרש אגדה יש הרבה כשון לרש"י. וגם הוא דעת ר"א כי טעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור כי קרוב הוא. וינחמו וישובו אל מצרים מיד ועל דעתי אם היה כדבריהם. היה כי אמר אלהים מוקדם. ויאמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם. אבל הנכון שיאמר כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב להנחותם בדרך ההוא: כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצריימה. וטעם המלחמה שיהיה להם לעבור דרך ארץ פלשתים ופלשתים לא יתנום לעבור בשלום וישובו למצרים. אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמורי שהיא נתונה להם. ורחוקים הם ממצרים בעת ההיא. ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראויה לשוב בעבורה כי הם לא יעברו עליהם והוא שבא אחריהם ונלחם בהם לשללם אותם. ואם יתנו ראש לשוב למצרים לא יועיל כי ילחם בהם בדרך. וגם רחוקים היו ממצרים בדרך העקום אשר הלכו בה ולא ידעו דרך אחרת. ולשון רש"י בראותם מלחמה כגון מלחמת הכנעני והעמלקי אם הלכו בדרך ישרה היו חוזרין. מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרים אם הוליכן בפשוטה על אחת כמה וכמה מכילתא. והענין הזה שאמר ולא נחם ויסב אלהים את העם דרך המדבר כי בנסעם מסכות הסל עמוד הענן ללכת בפניהם ולא הלך דרך ארץ פלשתים אבל הלך דרך מדבר איתם וישראל הלכו אחריו וישכון הענן באיתם ויחנו שם והוא בקצה המדבר: (יח) וטעם וחמושים עלו בני ישראל. לומר כי אע"פ שהסב ה' אותם דרך המדבר היו יראים פן יצאו עליהם פלשתים יושבי הערים הקרובות להם והיו חלוצים כמו היוצאים למלחמה ויש אומרים שספר הכתוב שיצאו ביד רמה והחלו להיות גאולים ולא הלכו כדמות עבדים בורחים: (כא) וה' הולך לפניהם יומם. כבר

אמרו

*בירושלמי ברכות פ"ב ומצא המאמר הזה חז"ל חציפא נלם לבעירה ור"ל חוצף מגלה לבעיו.

דסיתון בקרבא מאתן אלפין גוברין גבר חילא משבטא דאפרים מאחדין בתריסין ורומחין ומאני זיינין ונחתו לגת למיבוז גיתי פלישתאי ובגין דעברו על גזירת מימרא דה' ונפקו ממצרים תלתין שנין קדם קיצא איתמסרו בידא דפלישתאי וקטלונון והינון הוו גרמיא יבישיא דאחי יתהון מימרא דה' על ידא דיחזקאל נביא בבקעת דורא ואין יחמון כדין ידחלון ויתובון למצרים:

(יח) ואחזר ה' ית עמא אורח מדברא דימא דסוף וכל חד עם חמשא טפלין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים:

(יח) ודבר מימרא דה' ית עמא אורח מדברא ימא דסוף מזיינין בעובדא טבא סליקו בני ישראל פריקין מארעא דמצרים:

(יט) ואסיק משה ית ארונא דגרמי יוסף בגויה מן נילוס והוה מדבר עמיה ארום אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר ידכר ה' יתכון ותסקון ית גרמי מיכא עמכון:

(יט) ארום אשבעא אשבע ית בני ישראל למימר מדכר ידכר ה' יתכון במימריה וברחמוי טביא:

(כ) ונטלו מסכות אתר דאתחפיו בענני יקרא ושרו באיתם דבסטר מדברא:

(כ) דאתי בסייפי מדברא:

(כא) ומימר שכינתא דה' מדבר קדמיהון ביממא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ובליליא הדר עמודא דעננא מבתריהון למחשך לרדפין מן בתריהון ועמודא דאישתא לאנהרא קדמיהון למיזל ביממא ובליליא:

(כא) לסהדן מהלכין ביממא ובליליא:

(כב) לא עדי עמודא דעננא ביממא ועמודא דאישתא בליליא לדברא קדם עמא:

(כב) לא הוה פסק:

ומליל

בעל הטורים

(יז) לא נחם. בגימטריא גם הנה רב: (יח) ויסב אלהים את העם דרך המדבר. סמוך להם עולמן והסיבן לסבול כדי שיוכל לו לנהוג שלמון במדבר: וחמושים. מתויינים על שם חמשה כלי זיין המזכרים בפסוק (יחזקאל ל"ט) מגן וצנה וקשת וחצים ומקל יד: (יט) השבע השביע. ג' במסורה הכא ואידך בני שאול השבע השביע אבי את העם (ש"א י"ד) כדדרשינן הכא מלמד שהשביעם שהשביעו את אחיו שישביעו לבניהם אף הכא בני השביעם לבנים שישביעו אף לאחר שלא היו שם כשהשביעו ולכך כלל יונתן שאע"פ שלא שמע את השבועה: (כא) ולילה. ג' במסורה הכא ואידך ולילה ללילה יחוה דעת ולילה ולא דומיה לי. ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר. ולילה בלים לפרנך (תהלים ד'). והו ולילה בלים לפרנך שבליל ז' סמיגות והלים לפרנם ולילה אור בעדני וכיום יאיר לי בעמוד אש על כן ולילה ולא דומיה לי שמעכתי לפריו שירה ולילה ללילה יחוה דעת שבלילה זה משוח דשם ... שלמעם חיפרה שטיפה נ"כ בלילה שהלשר המזבחים שמשילותם נלשהו עם חיפרה

יונתן

ליתא מוספים שהסיא יחזקאל לאחר רב שלו בני אדם שנהו מקן ומעו עצמי' ובני אפרים שמהלם וגו': (יח) מחמש מפלין הוא מפרש חמושים לשון מחמשה עכ"ל לא היה בו שהוא מוחמשה עם מן זכרים מן נקיבים כדמיכתי' לעיל פ' נה: (יט) מן נילוס. כדאיתא פ"ק דסוטה שאחרים פלים בם לאמר למשה ארון של משכה עשו לו מצרים ושקעו בנהר נילוס וגו': (כ) דאיתחפיו בענני יקרא דהם אלה הקום שנקרן מכך שמש סכך עננים וק"ל: (כא) למחשך. לרדפין דס"ל דולילה קאי למעלה ולמטה שעמוד הענן היה בלילה נ"כ. דאלא"ה היה עמוד האש מאיר גם למצרים כי כן לאמר כי גופם שלא שמור למחשך למצרים: (יט) ירושלמי במימריה וברחמוי טביא דים כמה פקידום

ולילה ולא דומיה לי שמעכתי לפריו שירה ולילה ללילה יומים דשם שבלילה זה משוח עם מיפרה ולימנו כבבים נרלין בלילה: (כב) לא ימיש שמוד הענן יומם ועמוד הלם

אבן עזרא

ארץ פלשתים. ואמר פן ינחם העם. כי דברה תורה כלשון בני אדם מיניהו הלומדים: (יח) ויסב. מהפעלי הכפל מגזרת. גם יבא על משקל אסב. ויסך בדלתים. ויגל את האבן. ולא שמעה על דברי הלומדים הסרתו ממנו: ועלה המדבר. מוסף עליו והסר ממנו. והוא דרך המדבר והדבר ים סוף, וכמוהו האלון אלון הבכים. ומן הדעת. דעת טוב ורע. הספר הפקודים. שיר השירים. וכמוהו רבים: וסוף. הוא שם מקום. וי"א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם. והוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי. והוא טעות גדולה. כי הוא ים מצרי כנגד מצרים. ויש מפרשי גדול עמנו: וחמושים. י"א מלאים הון היה להם כל צרכיהם. והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם. ומה טעם להזכיר זה פה. רק פירושו חגורי חושם למלחמה. כמו חלוצים תעברו. ופירושו חגורי חלצים. והעד הכאמן ואתם תעברו חמושים. ובמקום אחר קראם חלוצים. כי מה טעם להוליך אדם לפני אחיהם. וטעם להזכיר הכתוב ומשמעם במקום הזה. כי למעלה כתוב בראותם מלחמה. כי איך רעם יצאו בכלי מלחמה. ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח. הזכיר למעלה עלו בני ישראל. הפיים בדור הכתוב. גם העלו עצם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם. והנה משה השתדל לקיים השבועה. אלא הנה השבועה על ישראל. כי ראשי חשובי ישראל נשבעו לבנותיהם והם לא הבטיחו להם אלא על תנאי אחם רחוקים כמו שאמרו. ואמר שכאשר קרובים היה נכון שלא ימאנו השבועה. ולא יעברו הם וכל ישראל על אותם לא חמיה כל השבה. רק בעבור כבוד השם עשו שלא ישלטוהו. ואמר שנים רבים הפעים השם בני ישראל. בעבור השכינה אהול להשיח את הגבעונים הסיר בגוב עיר הכהנים: והזכיר עצמות כי כל הנשאר והעצור יכול עולמים ריבנם. ולא ישארו נשנים מוסמות רק העצמות: (כ) ויסעו באיתם. הוא מדבר שור כאשר אפרש: (כא) וה' הולך לפניהם יומם. ידענו כי השם מוכן עד וקדום ממו. ויושב קדם עלם. והכתוב ידבר כלשון בני אדם. בעבור כי כח השם הולך עם ישראל. כדרך מולך לימין משה זרוע תפארתו: וטעם בעמוד ענן. אלא היה כדמות העננים. רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ. ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הנים עליו: וטעם ללכת יומם ולילה. בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט. על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה. ואלה הענים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל היה כאשר אפרש: (כב) לא ימיש. מבעל יוצא. כי השם הזכר למעלה לא שרים העמודים לפני

פירוש על אבן עזרא

מלחמה. פי' אע"פ שלא ראו מלחמה אשר נהיה ראו ונשתה מלרימה. וכ"ש ברלותם מלחמה. אחו הטעם פן ינחם העם. והטעם באשר שהיו עבדים תחת ידי מצרים. א"כ לא היה להם לב להלחם עם מצרים וכ"ש להלחם עם אדוניהם. וא"כ מקיים דעת ר"ע הכו' לפני ים קפרים. ככה מביא בע"מ א"י. ד"ל באמרו מלה אף ינחם בלשון פסק. ה(איוב ל"ח מ') ור"ל כ"כ בלשון עבר אחר הפורש הכך. א(בראשית כ"ט י') פרשו גלל. ו(אלינו מהכתובים. רק פרשו הסב. א(יהושע ג' י"ד). ו(בראשית ב' ט'). ז(ירמיה ל"ב י"ב). א(שם כ"ה ע"ו). ח(ר"ל כאשר פי' הרלב"ע ז"ל בא' בא בפסוק ויסמוך ה' רוח ים. ח(פי' ים מפרד הוא היה הגא מספרד עד עבו דמו והוא גדול מים סוף. ט(לעיל י"ב ל"ט). י(דברים ב' י"ח) כ"כ פי' פה חוגרי חומא מקום מהכבד והמרה חלוים כמש"כ ויכתו את המוחא (ש"ב ג' כ"ז). כ(יהושע א' י"ד). ל(כמ"ש כהרבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ה' למלחמה (שם ד' י"ג). מר"ל אם פירושו על חמושים מלאים הון היה להם כל צרכם. מה טעם לפני אחיכם. שהיה ראוי לומר ולהם מעברו חמושים עם אחיכם כי אינו ראוי שהלך הלוה לפני הלוחמים שלא ישללו האוכל וא"כ היה ראוי לומר עם אחיכם או אחרי אחיכם. נכמו שאמר למה רעיתם אותנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאוד ואתם בקרבנו יושבים. ועתה ארורים אתם וגו' (יהושע ט' כ"ב). ס(דברים כ' ט"ז). ע(ש"ב כ"א ח'). פוזהמים אתם ב' חוצבי עצים וגו' שלשי מים ואמם וחן וסופר כך מפורש בגמרא ירושלמים בסנהדרין (רש"י שם). ויבקש להכותם כולם בקנאתו וגו' (שם פסוק ב') וכן ואשר דמה לנו נשמדנו (שם פסוק ה'). צ(לקמן פ"ו כ"ב). ק(ישעיה ל"ז מ"ו). ר(תהלים כ"ט כ'). ש(ישעיה מ"ג י"ב). ת(לקמן פ"ו כ"ב). ת(לקמן ל"ב י"ח) אבל לא ימיש מתוך האהל (לקמן ל"ג י"א) מבעל עומד. במדבר

ספורנו

היה דרך לאשר מאלה וזה להטעות גם את פרעה וחילו על דבר והשכתי אליך אל נכל קיומן את היקרא והנה הדרך היער והקצר ללכת ממצרים לים סוף היה דרך ארץ פלשתים אמר שהאל ית' לא רצה לנחותם באותו הדרך: כי קרוב הוא. מפני שהיה אותו הדרך וקוצו קרוב למצרים וירדו עוברי דרך שם ומגידים אותם למצרים וממצרים להם: והיה בראותם מלחמה. בשמעם שיכין פרעה את עצמו לרדוף אחריהם עם כל חילו ינחם העם בלי ספק מיראת מלחמתם וישובו למצרים ולפיכך הסיבם אל דרך לא עבר בה איש: (יח) דרך המדבר ים סוף. שילכו לים סוף דרך המדבר כי באותו הדרך לא יבאו מגידים ממצרים ולא ידעו בהגיעת פרעה אותם כאמרו ויאמרו בני ישראל את מיהם והנה מצרים כו' ולא היה אז להם

פירוש רשב"ם

אחד עשר יום מחורב וגו'. אבל פלשתים לבדם היו מפסיקין בין מצרים ובין ארץ כנען. כמו שמוכיח ביצחק שהיה יורד מארץ כנען. ללכת דרך ארץ פלשתים לארץ מצרים מפני הרעב עד שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת. וישב יצחק בגרר: (יח) וחמושים. בכלי זיין שהיו הולכים לירש

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃ ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃ ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃ ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃ ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃

אונקלוס

קֳדָם עַמָּא׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן וְיִשְׁרוּן קֳדָם פּוּם חִירָתָא בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן לְקִבְלֵהּ תִּשְׁרוּן עַל יַמָּא׃ ג וְיֵימַר פַּרְעֹה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְּלִין אִנּוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן מַדְבְּרָא׃ ד וַאֲתַקֵּף יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵהּ וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ כֵן׃ ה וְאִתְחַוָּא לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא וְאִתְהֲפִיךְ לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי לְעַמָּא וַאֲמָרוּ מָה דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִפָּלְחָנַנָא׃ ו וְטַקֵּיס יָת רְתִכֵּהּ וְיָת עַמֵּהּ דַּבַּר עִמֵּהּ׃ ז וּדְבַר שֵׁית מְאָה רְתִכִּין בְּחִירָן וְכֹל רְתִכֵּי

מסרה יד א לאמר, [הלמ"ד דגושה]. ב דבר, ב' בטעם זקפא. בני ישראל, ז' סמ' לאמר, וישבו, ח' כפין [שו"א וי"ו השמות קרי כפי]. ויחנו, ל' כפי. החירת, [מ"י ומ"ו]. מגדל, [ס"ו]. לפן, ב' סמ' ובעגין. נכחו, ב'. ג ואמר פרעה לבני ישראל, ה' בליש'. נבכים, ל' וס"ו [ומ"י]. עליהם, [מ"י]. ד וחזקתי, ב'. את לב, [הלמ"ד בליר"י אף שהוא מוקף מפני שתלת מלרע ולכך הוא במתג]. בפרעה, [הבי"ת דגושה לב"ע]. ה ויגד, כ"ד [הג' דגושה]. ויהפך, ב'. מה זאת, [הזיי"ן דגושה מד"ד]. מעבדנו, ל' וחסר. ו ויאסר, [כו"ל ס"ו והאלף בשו"א פשוט] [ואין ביו"ד מסג והסמ"ך רפי]. ואת עמו, ו'. ז ושלשם, ל' חסר דמ'. על כלו, [כ"כ בוי"ו בקוף].

ת"א וישבו ויחנו עקיד' שער לו. שש מאות פססים קים.

רש"י

ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג). שעד שלא ישקע זה עולה זה: (ב) וישבו. לאחוריהם. לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירת. (מכילתא) הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפן. (מכילתא) הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבכים הם. כלואים ומשוקעים ובלעז שיר"ר כמו (תהלים פד) בעמק הבכא (איוב כח) מבכי נהרות. (שם לח) נבכי ים. נבכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואומר (תהלים עו) שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ט') נודע ה' משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות (מכילתא): ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא): (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי (מכילתא). ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. וליל שביעי ירדו לים. (פ"ק דסוטה) בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: (ו) ויאסר את רכבו. הוא בעצמו (מכילתא): ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שירצה אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים. בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל

רמב"ן

אמרו שכל מקום שנאמר וי"י הוא ובית דינו הקב"ה עמהם ביום ובית דינו בלילה א"כ פי' הכתוב שהשם שוכן בתוך הענן והולך הוא לפניהם ביום בעמוד ענן. ובלילה בית דינו שוכן בעמוד האש להאיר להם כטעם כי עין בעין נראה אתה י"י ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה. וראיתי באלה שמות רבה כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם י"י. לשעבר אני ובית דיני הייתי מהלך לפניכם שנאמר וי"י הולך לפניהם יומם אבל לעתיד לבא אני לבדי שנא' כי הולך לפניכם י"י ומאספכם אלהי ישראל. וסוד המדרש הזה כאשר הזכרתי כי בגאולה הראשונה היה הקב"ה עמהם ביום ובית דינו עמהם בלילה אבל לעתיד לבא תתעלה מדת בית דינו ברחמים וה' הולך לפניהם השם המיוחד כי אלהי ישראל מאסף אותם עמו ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה כי הכל במדת רחמים מיוחדת. ור"א אמר כי הכתוב ידבר הוא כלשון בני האדם בעבור כי לא השם ושלוחו הוא הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו. והאמת שהוא כדרך מוליך לימין משה אבל לא כאשר יבין ר"א ממנו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת: (ד) וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם. בעבור שפחד פרעה מהם במכת הבכורות ונקם מהם וברכתם גם אותי לא היה בלבו לרדוף אחריהם אפי' אם יברחו אלא שיעשה מהם כרצונו. ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את לבו לרדוף אחריהם. ולמטה אמר פעם אחרת הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם ואין בכל המופתים כפלא הזה וזה בחמת שגעון להם. אבל שכל עלתם וחזק את לבם ליכנס בים: (ה) ויוגד למלך מצרים כי ברח העם. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו עד שלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינם חוזרים למצרים חזרו והגידו לפרעה ביום הרביעי. חמשי וששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים. בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי זהו לשון רש"י. וכן הוא במכילתא. ועל דרך הפשט הוא אחר דבר י"י ואמר פרעה לבני ישראל כי

(א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן לְאַחוֹרֵיהוֹן וְיִשְׁרוּן קֳדָם פּוּמֵי חִירָתָא מְרַבִּיעָתָא דְּאִתְבְּרִי בְּגוֹוָנֵי בְּנֵי נָשָׁא דְּכַר נוּקְבָא וְעַיְינִין פְּתִיחָן לְהוֹן הוּא אַתְרָא דְּטָנֵיס דְּבֵינֵי מִגְדּוֹל וּבֵינֵי יַמָּא קֳדָם טָעוּת צְפוֹן דְּמִשְׁתַּיֵּיר מִכָּל טַעֲוָון דְּמִצְרַיִם בְּגִין דְּיֵימְרוּן מִצְרָאֵי בְּהִיר הוּא בַּעַל צְפוֹן מִכָּל טַעֲוָתָא דְּאִשְׁתַּיֵּיר וְלָא לָקָא וְיֵיתוּן לְמִסְגּוֹד לֵיהּ וְיִשְׁכְּחוּן יַתְכוֹן דְּאַתּוּן שָׁרָן לְקִבְלֵיהּ עַל גֵּיף יַמָּא:

[(ב) וִיתוּבוּן וְיִשְׁרוּן קֳדָם פּוּנְדְּקֵי חִירָתָא בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא קֳדָם טָעֲוַת צְפוֹן בִּלְקוּבְלֵהּ תִּישְׁרוּן:]

(ג) וְיֵימַר פַּרְעֹה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמִשְׁתַּיְירִין בְּמִצְרַיִם מִטַּפְּשִׁין הִינוּן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא טָרַד עֲלֵיהוֹן טָעֲוַת צְפוֹן נִגְדְּוֵי דְּמַדְבְּרָא:

[(ג) וַאֲמַר פַּרְעֹה עַל עֵסַק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל טָעַיִין אִינוּן בְּמַדְבְּרָא טָרַד עֲלֵיהוֹן טָעֲוָתָא דִּפְעוֹר נִגְדְּוֵי בְּמַדְבְּרָא:]

(ד) וְאַתְקֵף יַת יִצְרָא דְּלִבָּא דְּפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בַּתְרֵיהוֹן וְאִתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִנְדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרוּם אֲנָא הוּא יְיָ וַעֲבָדוּ הֵיכְדֵין: (ה) וְתַנּוּן אוּקְטַרְיָא דְּאַזְּלוּ עִם יִשְׂרָאֵל אֲרוּם עֲרַק עַמָּא וְאִתְהַפִּיךְ לִבָּא דְּפַרְעֹה וְעַבְדּוֹי לְבִישׁ עַל עַמָּא וַאֲמָרוּ מַה דָּא עֲבַדְנָא אֲרוּם פְּטַרְנָא יַת יִשְׂרָאֵל מִפּוּלְחָנָא:

[(ה) וְאִתְנֵי לְמַלְכָּא:]

(ו) וְטַקֵּיס אִיהוּ נַפְשֵׁיהּ יַת אַרְתְּכֵיהּ וְיַת עַמֵּיהּ דְּבַר עִמֵּיהּ בְּמִילִּין רַכִּיכִין: (ז) וּדְבַר שִׁית מְאָה רְתִיכִין בְּחִירִין וְכָל רְתִיכֵי מִצְרָאֵי עַבְדּוֹי דִּדְחִילָא מִפִּתְגָמָא דַּיְיָ דְּלָא מִיתוּ בְּמוֹתָנָא וְלָא בְּבַרְדָּא וּמוֹלִיתָא תְּלִיתָאָה לְמִינְגַּר וּלְמִירְדּוֹף

בבהילו

בעל הטורים

האש וגו' שעמוד אש משלים לעמוד הענן מדכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם משמע שלפעמים היו שניהם לפני העם (עי' שבת ד' כ"ג ע"ב ברש"י ובפי"ק). לא ימיש ב' במס' [בסו'] הכא ואידך גבי יהושע לא ימיש מתוך האהל. כמו שהעננים היו משלימים זה מזה כך משה יהושע משכים בבוקר עד עמוד האש ללמוד ולערב הקדים ולמד עד עמוד הענן והיינו לא ימיש כמו שהעננים לא משו כך יהושע לא מש מתוך האהל ועל כן זכה לילך לפני העם: (ג) נבכו ב' במסורה נבכו המנו על הים כי נבכו יצא ביחזקאל (מ"ו) מה ראה בשער שנכנס לא יצא כדכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא אף כאן פרעה וחילו הדרך אשר נכנסו בים לא יצאו בו אלא מצד אחר כדאיתא במכילתא שאמרו ישראל כמו שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר. אמר הקב"ה לים ופלטן לצד שיצאו בו ישראל: (ד) וחזקתי ב' הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל [יחזקאל ל'] שהקב"ה מחזיק לב הרשעים לטורדן מן העולם: (ה) ויהפך ב' הכא ואידך ויהפך להם לאויב. (ישעיה סג)

שפרעה

יונתן

פקידות לרעה כמו וביום פקדי ופקדתי וגומר. לכך מתרגם ברשמי עגיל לאורות דהאי פקידה היא לטובה: (ב) מרבעיתא. פי' מרובע. דמ"ל כר"א במכילתא לא היו הסירות מפותחות אלא מרובעות לא היו מעשה אדם אלא מעשי שמים והן ופייכין פתיחין להון שנבראו דוגמת ב"א זכר ונקבה ששני הסלעים אחד דמות זכר ואחד נקבה ועיניהם פתוחות להם: (ג) לדתן ולאבירם. דק"ל מאי לבני ישראל מאחר שכבר יצאו למדבר. אל לבני ישראל שעדיין לא יצאו ומי ומי המה. אלא ודאי דתן ואבירם שהמה עמדו במצרים. ולא כרש"י. ודייק טעוות צפון עיין בילקוט כיון שראה פרעה ישראל חונים על הים אמר בעל צפון הסכים על דעת גזירתי: נגדוי במדברא. פי' לשון פרכם ומכסיב מלא"ב דב"ק פ' שור שנגח כד רגיז רעיא על ענא עביד נגידא סמיותא. והערוך פי' ענין זחי המדבר. או יש לפרש ענין נהרות המשכים שבפי פירש"י במלת שפיי"גלי מים המשכים וק"ל: (ה) אוקטריא הם מרגלים כדפירש"י. והוא לשון פלוטים כמו שיסד הפייטן. לביש על עמא דייק מויהפך משמע שנהפך לרע להם: (ז) ומוליתא תליתאה. ל' במכלתא דשבת פ' במה בהמה מולאות של בית רבי

יולאות

אבן עזרא

לפני העם: ומלת יומם. לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ. כי יום ימצא בתורה ובנביאים ובכתובים והוא לילה. כי כתוב [ב]ביום הכותי כל בכור. וזה היה לילה. וכתוב היום הזה [ג]יום בשורה הוא והוא היה לילה. כי שם כתוב והכינו [ד]עד אור הבקר. וכתוב [ה]יום לעקתי בלילה נגדך: (א) וידבר. מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן. כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו. והזכרתי זה בעבור שהראה בזו הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך ארמס. כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים. ומשפטות [א]כהם עמוקות: (ב) פי החירות. הוא הנקרא פני החירות. ונקרא כן [ב]בעבור שפה בפנים. והוא שם מקום: לפני בעל צפון. אמרו. כי חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות צורת נחשת. וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הגולה. ובעבור זה כתוב כי ברח העם. ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת [ג]ימים נלך במדבר. וכאשר הגידו לפרעה עבדיו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם. וכאשר שמע פרעה שישראל שבו ללכת דרך המדבר ואשר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת. אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח. כי הבורח יתחכם עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: נבכו. באה זו המלה בפירוק. כמו [ד]אסרי גפנו. ורבים ככה: (ג) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו אמרי [ה]לי: נבוכים. בפורק תחת חולם. כמו [ו]לא תעבורי מזה. כי הוא מבנין נפעל. כמו [ז]נכונים. [ח]והכה נכונו. גם והפעיל [ט]שושן נבוכה. כמו והממלכה [י]נכונה. והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה. [כ]ונו"ן נבכי ים שורש. ופירושו מעמקי ים. ואין לו טעם במקום הזה: סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי המדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים: (ד) וחזקתי. כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה. אז [*]יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו: וידעו מצרים. שנשארים. גם הנטבעים לפני מותם כי אני יי': ויעשו כן. אמר הכתוב דרך קצרה. לומר ששבו אחורנית: (ה) ויגד. כי אין [כ]הולכים כי אם לברוח: (ו) ויאסור. בצווי. כמו [ל]ויבן שלמה את הבית: (ז) ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלישים. דע כי

המלך

פירוש על אבן עזרא

[ב](במדבר ח' י"ז). [ג](ש"ב ז' ט'). [ד](שם). [ה](תהלים פ"ח ב'). [א]כבר פי' ככה ר"א (לעיל יו"ד י') עם פסוק כשמעך וכו' אשר דרכי ה' להראות דרך חכמה. להתכסב בחכמת פ"ה דרך הטבע וגם היום עושי' כן במלחמה. [ב]ר"ל בפרשת ולא מקצי כתוב פני החירות וא"כ הם שניהם שמות למקום אחד. או שניהם בשם אחד כי הפה הוא בפנים. [ג](לעיל ה' ג'). [ד]דנפלו (ש"ב ט' י'). [ה](בראשית כ' י"ב) ולא כפי' יב"ע. [ו](רות ב' ח'). [ז](להלן י"ח ט"ו). [ח](יואל ב' י"ח). [ט]נבוכה (אסתר ג' ט"ו). [י]נכונה (מ"ט ב' ט"ו). [כ]נבכי־ים (איוב ל"ח ט"ז). [*]כי יראה ומלת בפרעה פי' בעבור. [כ]כמי הגיד אשר ברח העם הלא הוא נתן להם רשות ללכת מהלך ג' ימים. אלא הבינו השלוחים אשר דעתם לברוח ע"י שהלוכם. [ל](מ"א ו' י"ד) כי הוא בעצמו לא בנה. רק לוה להבונים לבנות. עיין

ספורנו

להם תקנה בהוכם כי לא יקבלם פרעה וחילו: וחמושים עלו. וכל זה הולך לעשות אף על פי שהיו מזויינים כי עם כל כלי זיינם לא היה להם אומץ לב להלחם במצרים ולהמלט כי לא נכון באלה: (יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. בהיותו אז נשיא הדור: כי השבע השביע את בני ישראל. והנה היה הדור מוטל על נשיאו: (כא) וה' הולך לפניהם. מאז שהיו בסכות שהוא חוץ לגבול מצרי' ונכנסו למדבר: (ג) סגר עליהם המדבר. בעל צפון סגר את המדבר עליהם: (ה) כי ברח העם. שלא הלכו במדבר על קו ישר כמו שיעדו באמרם דרך שלשת ימים נלך במדבר אבל חזרו לאחוריהם כבורחים בלתי יודעים הדרך: ויהפך לבב פרעה. כי חשב שהיה בעל צפון יכול נגד האל ית': מה זאת עשינו כי שלחנו. ולא דרשנו את בעל צפון שהיה עוזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלחם: (ו) ואת עמו לקח עמו. מבשר פרשיו וחילו: (ז) וכל רכב מצרים.

המעוניים

פירוש רשב״ם

לירש את ארץ כנען כמו שכתוב לסעלה ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני ונומר. וכן תעברו חמושים דיהושע: (כא) וה' הולך. מלאך שהיה מוליך לפני ישראל עמוד האש ועמוד הענן יומם ולילה. שכשישמע פרעה יאמר בורחים הם וירדפו אחריהם: (כב) לא ימיש. הקב"ה לשון מפעיל ממיש את אחרים. אבל לא ימוש ספר תורה. לשון פועל: (ג) נבוכים הם. לפניהם. כמו נבכי ים. לפיכך שבו אחור שלא ידעו היכן ילכו כי סגר עליהם המדבר את דרכם שהוא מקום נחש שרף ועקרב וחיות רעות ודואגים שם מאחריהם. ולפיכך שבו ממקום שהיו חונים באתם בקצה המדבר ועתה באו בין מגדול ובין הים לחנות על הים והרי נבוכים ים לפניהם הרי אין להם מקום לנוס לא לפנים ולא לאחור. נבוכים. סגורים בנבכי ים שלפניהם. כדכתיב הבאת עד נבכי ים. סבכי נהרות: (ה) כי ברח העם. מתוך ששבו אחור: מעבדינו. חטף קמץ. מעבוד אותנו. וכן משמרו את השבועה. באכלנו לחם לשובע: (ז) רכב בחור. רכב חשוב ומובחר. ושלישים. שרים

לפי

כֻלּוֹ: ח וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה: שני ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן: י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה: יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם: יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר: יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם: יד יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן: פ

ויאמר

אונקלוס

מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַן עַל כֻּלְּהוֹן: ח וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי: ט וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד שָׁרָן עַל יַמָּא כָּל סוּסָוָת רְתִכֵּי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשִׁרְיָתֵהּ עַל פּוּם חִירָתָא קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן: י וּפַרְעֹה קָרֵב וּזְקָפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי נָטְלִין בָּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ: יא וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה הֲמִדְּלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם דְּבַרְתָּנָא לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא מָה דָא עֲבַדְתָּא לָנָא לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם: יב הֲלָא דֵין פִּתְגָמָא דִּי מַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר שְׁבוֹק מִנָּנָא וְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא דְּנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי מִדִּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא: יג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אִתְעַתַּדוּ וַחֲזוֹ יָת פּוּרְקָנָא דַייָ דְּיַעְבֵּד לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי כְּמָא דַחֲזֵיתוּן יָת מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא: יד יְיָ יְגִיחַ לְכוֹן קְרָב

ואתון

מסורה ח' ס', בנביא]. וירדף, [מ"ע ס"ז]. ובני ישראל, פ"ז פלוגתא ססוק. יוצאים, [ס"ז ומ"ז]. ביד, [סי"ד בקמ"ץ]. ביד רמה, ג'. ט וישיגו, [פ"ז]. חונים, ח"ל מ"ע בסר. סוס, [ס"ז ומ"ז]. ופרשיו, ו[פ"י וס"ז]. לפני, ב' ספר תוספין. י ופרעה, ג'. והנה, [במסורה הגה בנוקף]. וייראו, [כ"ע במרין יודי"ן]. ויצעקו, ז'. יא ויאמרו, ג' בטעם זקף ר"פ. המבלי, ד' [בס"פ סס"ם בטעם ובמתג ומא"ס דגושם]. מה זאת, [סזיי"ן בדגש מדין דחיק]. לנו, [סלמ"ד דגש מדין אתי מרחיק]. להוציאנו, [מ"ע דמ"ל]. יב הלא, [ס"ז]. במצרים, [סב' כפי כנגד דסם סרח"ס]. כי, [בטוכם]. עבד, [ס"ו]. מצרים, [סרי"ם בסוסם]. ממתנו, ד' ס' בליש']. יג ישועת, ס' בססין. אשר העיסה, ס' קסירין כאשר [כ"ל הסופרים קסירין סבר' עוסקים סל"ל כאשר סבר סקבלה סיא לסר בלא כ"ף הסמוך. ס' מנין סידום]. תספו, ב' סס' [דס'] וב' מ"ל. לראתם ל' וסס'. יד תחרשון, ב' ס' מ"ל חין ס"י [ומ"ז ונו"ן בסוף].

ת"א המבלי אין. ערכין טו.

רש"י

כל שאר הרכב (מכילתא) ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים. ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו. משל מי היו מהירא את דבר ה'. מכאן היה ר' שמעון אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלשם על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה' את לב פרעה. שהיה [illegible] אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. (מכילתא) בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נסע ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים. תנחומא: ויצעקו. (מכילתא) תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כד). לשוח בשדה. ביעקב (שם כח) ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם. שי"ן טו"ר אליימ"א דיפיט"ן שו"ש: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. (מכילתא) והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט: ממתנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום (ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם מלאפום ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יהרסו) היה נפתר מיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק פתרונו מאשר נמות. וכן מי יתן מותנו במות וכן (שמואל ב יט) מי יתן מותי אני תחתיך שאמות. כמו (בראשית ג) ליום קומי לעד (ד"ה ב' י"ח) עד יום בואי בשלום שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם להם. וכן (איוב יג) הלא לאל תריבון. וכן (בראשית כ"ד) ואמר דבר לי. וכן (שופטים ו) האתם

תריבון

רמב"ן

כי כאשר עשו כן בני ישראל ותעו ושבו לפני פי החירות לפני בעל צפון חשב זה למלך מצרים ואמר כי נבוכים הם והם נבוכים במדבר ואינם הולכים אל מקום ידוע לזבוח ושם עמם ובני ישראל יוצאים ביד רמה שעשו להם דגל ונס להתפאר ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הנגאלים מעבדות לחירות לא כעבדים ההולכים לזבוח לאדוניהם וכל זה הוגד לו: (י) וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים. איננו נראה כי בני אדם שהועקים אל ה' להושיעם יבעטו בישועה אשר עשה להם שם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם. אבל הנכון שנפרדו שהם כתות והכתוב יספר כל מה שעשו כלם. אמר כי הכת האחת נזעקת אל ה'. והאחרת מכחשת בנביאו ואינה בוטחת בישועה שהבטיח להם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם ועל זאת כמ"ש וימרו על ים בים סוף. ולכך יאמר שהכתוב בני ישראל שהם אחרת ויצעקו בני ישראל אל ה' כי השונים בהם לצעק אל ה'. והאחרים מרו בדברו. ולכך אמר אח"כ וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו לא אמר וייראו ישראל את ה' ויאמינו. אבל אמר העם. כי בני ישראל הם הצדיקים. והעם הם ההמון. וכן וילונו העם. וכן הזכירו הכתובים ויחל העם לזנות. בכל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא. וכל מקום שנא' ישראל לשון שבח הוא: (יא) והנה לא אמרו לקחתנו למות במלחמה אבל לקחתנו למות במדבר. וממותנו במדבר. כי טרם ידעו מלחמה לא היו חושבים נלכה אל המדבר פן ימותו שם ברעב ובצמא. ויתכן שאמרו לו כן בצאתם ועודם בארץ מצרים כאשר הסב אותם אלהים דרך המדבר ים סוף או שאמרו לו שמסלה אחרת נלך שם דרך פלשתים ילחמו בנו ואם דרך

המדבר

גבהלו אוסף על כל רתיכא ורתיכא: (ח) ותקיף יי ית יצרא דלבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקין בידא מרממא מתגברין על מצראי:

[(ח) ובני ישראל נפקו פריקין:]

(ט) ורדפו מצראי בתריהון ואדביקו יתהון כד שרן על ימא כנשין מרגליין ואבנין טבן דדבר פישון מגינוניתא דעדן לגו גיחון וגיחון דברינון לימא דסוף וימא דסוף רמא יתהון על גיפיה כל סוסות ארתיכי פרעה ופרשוי ומשירייתיה על פומי חירתא דקדם טעות צפון:

[(ט) קדם פונדקי דחירתא קדם טעותא דצפון:]

(י) ופרעה חמא טעות צפון משתזיב וקריב קדמוי קרבנין וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי נטלין בתריהון ודחילו לחדא וצלו בני ישראל קדם יי: (יא) ואמרו רשיעי דרא למשה המן בגלל דלא הות לנא בית קבורתא במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדתא לנא להנפקותנא ממצרים: (יב) הלא דין הוא פתגמא דמלילנא עמך במצרים יתגלי יי עליכון וידון למימר פסק מיננא ונפלח ית מצראי ארום טב לנא דנפלח ית מצראי מדנמות במדברא: (יג) ארבע כיתין אתעבידו בני ישראל על גיף ימא דסוף חדא אמרה ניחות לימא וחדא אמרה ניתוב למצרים. וחדא אמרה נסדרא לקובליהון סדרי קרבא: וחדא אמרה נלבלבא לקובליהון ונערבבא יתהון. כתא דהוה אמרה ניחות לימא אמר להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקנא דיי דיתעביד לכון יומא דין. כתא דהות אמרה ניתוב למצרים אמר להון משה לא תתיבון ארום היכמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמיהון תוב עד עלמא:

[(יג) ארבעה כיתין אתעבידו בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף חדא אמרה ניפול בימא וחדא אמרה נחזור למצרים וחדא אמרה נסדר לקובליהון קרבא וחדא אמרה נלוולי לקובליהון ונערבב יתהון. כיתא דהוה אמר נפול לימא אמר להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקניה דיי די עביד לכון יומא דין. כתא דהוה אמר נחזור למצרים אמר להון משה לא תדחלון ארום היך כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמי יתהון עוד עד עלמא בשעבוד:]

(יד) כתא דהוה אמרה נסדרא לקובליהון סדרי קרבא אמר להון משה לא תגיחון דמן קדם יי מתעביד לכון נצחנות קרביכון. כתא דהוה אמרה נלבלבה לקובליהון אמר להון משה שתוקו והבו יקרא ותושבחתא ורוממו לאלהכון:

[(יד) כתא דהוה אמר נסדר לקובליהון סדרי קרבא אמר להון משה לא

תרחלון

בעל הטורים

שפרעה נהפך לבם לאויב: (ח) ביד רמה ב' הכא ואידך בפ' מסעי ג' והנהו שאמר פעמים ביד רמה בפ' שלח גבי ע"ז מלמד שהשליך מיכה עבר עמהם כנו שדרשו ועבר בים צרה (זכריה י'): (י) ופרעה ב' במס' ופרעה הקריב. ופרעה שלום. כדאמר כבדו מצרים ופרעה [וגו'] שלא כאשר המעלל בהם (שמואל א ו') פי' שאע"פ שפרעה חלה ואמר לו יוסף שלומותיו לא זכר לו זו הטובה ופרעה הקריב להלחם עם ישראל ע"כ המעלל בהם: הקריב ב' במסרה ופרעה הקריב את קרבנו כיון שבא לפני בעל צפון שהקריב קרבן לו: (עי' ש"י): והנה מצרים נוסע אחריהם זה שוזה שר. של מצרים ולכך אמרו בני חכמים יש עמד כנגד שר של מצרים: (יד) תחרישון ב' הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון וגו' (איוב י"ג) שאמר להם משה מי יתן החרש תחרישון כי ה' נלחם לכם ואין לכם לצעוק אלא תחרישון

יונתן

יוצאים באפריסון. ור"ל כאן שהוסיף פרעה בכל מרכבה מוציאה אחד יותר על שניים כדי לרדוף מהרה אחריהם. וכן דעת רש"י. למינגד. בבהילו ר"ל שמפיך בבהלה ודייק כל אלה שהוסיפם לשון שלישאי על כולם על כל מרכבה כדפי' וכן הוא במכילתא בפסוק למעלה: (ח) מתגברים על מצראי דייק ביד רמה שהיתה ידם רמה על המצרים כ"ה במכילתא: (ט) כנשין מרגליין וכולי דייק מדכתיב תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף ודרש שכאן שיתם הים היה גדולה ביזת מצרים ומהיכן היה למצרים כסף וזהב והא כתיב וינצלו את מצרים שעשאום כמצולה שאין בו דגים אלא ודאי כתרגומו דפישון לקחם מג"ע ותחת העבירו בים ודוק וגם שאיתא במדרש שעשה להם פרעה אוצרות יוסף ול"ל למה נקרא ביזת הים. זה לק"מ דביזת מצרים יורים וק"ל: גיפיה. פירוש שפת הים: (י) וקריב קרבנין. הכי הוא במכילתא הקריב לזבח

רמב"ן

המדבר טוב לנו לעבוד את מצרים ממותנו במדבר. ואפשר עוד לומר כי היו העם מאמינים ביי' ומתפללים אליו להצילם. אבל במשה נכנס ספק בלבם פן יוציאם למשול עליהם ואע"פ שראו האותות והמופתים חשבו שעשה אותם בדרך חכמה או שהשם הביא עליהם המכות בשאלת הגרים כי אלו ספק השם בגאולתם לא היה פרעה רודף אחריהם. ואונקלוס תרגם בכאן ויצעקו *וזעיקו. שאינו ענין תרעומת לומר שלא התפללו אבל היו מתרעמים לפניו על שהוציאם ממצרים כלשון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך. וכמוהו ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים מתרעמים עליהם בקול גדול וצעקה. ובמכילתא תפשו להם אומנות אבותם. ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים מאשר שנתנו שאור בעיסה גאו לנו אבל משה אמרנו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך וגו' ושאור שבעיסה הוא היצר הרע. וי"ש דעתם לומר כי מתחלה צעקו אל יי' לתת בלב פרעה לשוב מאחריהם וכאשר ראו שלא היה חוזר אבל היה נוסע וקרב אליהם אז אמרו לא נתקבלה תפלתינו. ונכנסה בלבם מחשבה רעה להרהר אחרי משה כאשר בתחלה: (יד) כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוספו לראותם עוד. על דעת

*כי הצדי"ק והזיי"ן ממוצא והם מתחלפים.

אבן עזרא

המלך דומה כמו אחד בחשבון. על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית. מגזרת שנים. ואשר הוא במעלה השלישית יקרא *א שלישי: (ח) ביד רמה. לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: (ט) וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה. כמו וכל ב העם רואים. **ג וירא העם וינועו. והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחק. וככה כתוב ד וירדוף אחרי בני ישראל. והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו. רכבי הסוסים: וחילו. ה רגליים: (י) ופרעה הקריב. משנהו. כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא: (יא) ויאמרו. מנהגו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נשברים והאחד יספיק. והנה זאת המבלי אין קברים. כמו ו הרק אך במשה: להוציאנו. בקמץ גדול תחת קמץ קטן. כמו ואומר ז אין כואני: (יב) הלא זה הדבר. איננו מפורש. רק ידענו כי כן היה. כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה. ודבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה: (יג) התיצבו וראו את ישועת יי'. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת י' אשר יעשה לכם היום. יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם. ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה. ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו. והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה. הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל. והשם לבדו שהוא ח עושה גדולות. ולו ט נתכנו עלילות. סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים. כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות. והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת י ואלה שמות: (יד) יי' ילחם לכם. בעבורכם. וככה כל מלחמה

פירוש על אבן עזרא

*א עיין (בראשית ו' ט"ז) במלת שלישים בפי' על רא"ע. **(עם שם ט"ו) וככה פי' ג"כ פה וירדוף בפסוק לעיל ר"ל שם לבו לרדוף. ואח"כ רדפו והשיגו אותם. ב(להלן כ' י"ח). ג(פסוק ס'). ד בל"א (פוטגענגער). ה(במדבר י"ב ב'). ו(איוב ה' ט). ז(ישעיה מ"ז י'). ח ראני ... ט(ש"א ב' ג'). י(לעיל ב' ג'). תהלים

ספורנו

המצויים. ושלישים על כלו. גם על ההמון שלא היו בכלל עמו ואילו הפקיד שלישים מלמדי מלחמה כי אמנם כל תוקף הצבא תלוי בשר הצבא וחכמתו ותחבולותיו: (ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה. כענין ידינו רמה. היו מתאמצים לנגח את פרעה ואילו שלא היו רבים במספר כמותם ובזה הודיע שלא היו יודעין ענין המלחמה כי אמנם היה ראוי לירא מאותם המעטים מלמדי מלחמה יותר ממה שהיה ראוי לירא מכל המון מצרי' הנוסע אחריהם אחר כך: (ט) וירדפו מצרים אחריהם. אחרי היוצאים ביד רמה: (י) ופרעה הקריב. את חיל ההמון של כל רכב מצרים: (יא) לקחתנו למות

פירוש רשב"ם

לפי שכתיב לפנינו ומבחר שלישיו טובעו בים סוף: (ח) יוצאים ביד רמה. לא היו דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רודפים אחריהם. אז וייראו מאוד: (יא) המבלי אין. קברים כפל לשון: למות במדבר. אשר

שלישי טו ויאמר יהוה אל־משה מה־תצעק אלי דבר אל־בני־ישראל ויסעו: טז ואתה הרם את־מטך ונטה את־ידך על־הים ובקעהו ויבאו בני־ישראל בתוך הים ביבשה: יז ואני הנני מחזק את־לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל־חילו ברכבו ובפרשיו: יח וידעו מצרים כי־אני יהוה בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו: יט ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם: כ ויבא בין ׀ מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את־הלילה ולא־קרב זה אל־זה כל־הלילה:

ואתון תשתקון: טו ואמר יי למשה קבלית צלותך מליל עם בני ישראל ויטלון: טז ואת טול ית חטרך וארים ית ידך על ימא ובזעהי ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא: יז ואנא הא אנא מתקיף ית לבא דמצראי ויעלון בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתה ברתכוהי ובפרשוהי: יח וידעון מצראי ארי אנא יי באתיקרותי בפרעה ברתכוהי ובפרשוהי: יט ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משריתא דישראל ואתא מבתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון ושרא מבתריהון: כ ועל בין משריתא דמצראי ובין משריתא דישראל והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל
נהר

מסרה טו מה תצעק, ל׳ [המי״ו דגש מד״ד]. דבר אל בני ישראל, ו׳ ספ׳ לשמר. טז הרם, ג׳ ב׳ מלרע [ובליר״י] וא׳ מלעיל [ותמגול]. ובקעהו, ל׳. ויבאו, ז׳ רפין [כ״ל שהוי״ו בשו״א]. יז בפרעה, [סב׳ דגום׳ וכן שמרי הנמנין]. יט מלאך האלהים, ה׳ בליש׳. ההלך, [ס״ז]. ויעמד, [כו״ל מ״ז]. כ ויבא, [כו״ל פ״ז]. והחשך, ל׳. ויאר, ב׳ מלעיל אל ה׳ וכו׳. זה אל זה, ב׳.

ת״א מה תצעק עקיד׳ שער קב. דבר אל סוטה לז. ואתה הרם שם. ויבאו בני ברכות נד יומא ד. ויסע מלאך ס׳ הזוהר פ׳ בהעלותך. ולא קרב זה מגילה י סנהדרין לט.

רש״י

הריגתן לנפל: (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב״ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד״א מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מה) על בני ועל פעל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. (מכילתא) אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: (יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה׳ וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשהחשיך ומסר עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לגד מצרים: ולא קרב זה אל זה
מחנה

רמב״ן

דעת רבותינו כי זו מצות לא תעשה לדורות ואם כן יאמר הכתוב אל תיראו התיצבו במקומכם וראו את ישועת ה׳ שיושיע אתכם היום מידם ואל תשובו לעבודתכם למצרים כי אשר ראיתם אותם היום הקב״ה מצוה אתכם עוד שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם. ותהיה מצוה מפי משה לישראל ולא הוזכרה למעלה. וכן ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה׳ אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד שהיא מצוה נאמרת לא הנמשה: (טו) מה תצעק אלי. אמר רבי אברהם כי משה כנגד כל ישראל שהיו צועקים לו. כמו שאמר ויצעקו בני ישראל אל ה׳. וא״כ למה אמר מה תצעק אליו ראוי להם לצעוק ואולי יאמר מה תריסם לצעוק דבר להם ויסעו כי כבר אמרתי לך ואכבדה בפרעה. ורבותינו אמרו שהיה משה צועק ומתפלל. והוא הנכון כי לא ידע מה יעשה וא״ע שאמר לו השם ואכבדה בפרעה הוא לא היה יודע איך ינהג כי הוא על שפת הים והאויב רודף ומשיג והיה מתפלל שיורנו ה׳ דרך ישר. וזה טעם מה תצעק אלי שהיה צריך לשאול מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך ואכבדה בפרעה ולא סיפר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל: (יט) ויסע מלאך האלהים. אמר ר״א מלאך האלהים הוא השר הגדול ההולך בענן. והוא הכתוב עליו וה׳ הולך לפניהם יומם. וכאשר נסע המלאך הזה ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה ויאר לישראל את הלילה בעמוד האש כאשר עשה בשאר הלילות לעבור הים כי בלילה עברו. ועל דעתי זה שאמר הכתוב ויסע מלאך האלהים היה בתחלת הלילה. ומלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל רמז לבית דינו של הקב״ה שנקראת מדת הדין
במקומות

אבן עזרא

מלחמה שאחריה לע״ד היא לעזר. על כן הירם רבי משה הכהן כי רבים [ש]נוסעים לי מרום. בעבורי. וטעם מרום. מלחמה מרום. כטעם [ת]על היושבים: ואתם תחרישון. הטעם ויצעקו [א]בני ישראל: (טו) מה תצעק. יש אומרים כי משה היה צועק אל השם. וזה איננו נכון כי כבר דבר לו [ב]ואכבדה בפרעה. רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל. בעבור שצעקו בני ישראל אל ה׳: ויסעו. [*ג]מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: (טז) ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את [ג]הים מים שיסעו. כי לא אמר לו שיכה הים רק שישה ידו על הים בעצם. כדרך וישלח משה את [ד]מטהו על השמים. וידענו כי בעבור שלא נבקע הים רק מתגע נטות משה ידו על הים ילך השם את הים ברוח קדים עזה. או יבקעו המים. כי כן [*ד]כתוב: (יז) ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל. ואין צורך שיכנסו בים. רק בעבור ה׳ לעשות דין בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו. וממדבר איתם נכנסו ישראל
אל

פירוש על אבן עזרא

[ש](תהלים ל״ו ג׳). [ת]כמו ואתם תשבו פה (במדבר ל״ב ו׳). [א](פסוק י׳) וטעם ואתם תחרישון. לא תצעקו עוד כי הוא ילחם לכם. ואין פי׳ אשר יחרישו מלהלחם. ועכ״ב הם ד׳ היו צועקים להקב״ה. אשר ואתם תחרישון ע״ש. [ב](פסוק ד׳). [*ג]ר״ל שכתוב הוגים על הים (לעיל פס׳ ב׳) ולאחר יסעו. פי׳ אשר יסעו מעט מעט לפנים א״ע. [ג]ר״ל כי הם היו קרובים לים. ע״כ פי׳ שם יסעו מעט מעט וע״ז ישה ידו להכין בקיעת הים. כי איש מהם שעברו הים. כי עדיין לא הבקע. [ד](לעיל י׳ כ״ב). [*ד](פסוק כ״א) ע״כ לודקים ובקעהו בלשון עבר. ר״ל עם בקיעת הים יהיה נעים
השעה

ירושלמי

תִּדְּחֲלוּן יְיָ בִּיקַר שְׁכִינְתֵּיהּ הוּא דְּיַעֲבֵיד לְכוֹן נִיסִּין וּגְבוּרָן קְרָבֵיהוֹן: כִּתָּא דַּהֲוָה אָמַר נִגְלוּלֵי לְקוּבְלֵיהוֹן וְנַעֲרַבֵב יָתְהוֹן אֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה לָא תִּדְּחֲלוּן קוּמוּ וּשְׁתוּקוּ הָבוּ יְקָרָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְרוֹמְמוּ לֶאֱלָהָא:

(טו) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַנְתְּ קָאֵי וּמְצַלֵּי קֳדָמַי הָא צְלוֹתְהוֹן דְּעַמִּי קַדְמַת לְדִידָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן:

[(טו) וַאֲמַר מֵימְרָא דַּיְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימַת אַתְּ קָאִים וּמְצַלֵּי קֳדָמַי שְׁמִיעָא הוּא צְלוֹתָךְ קֳדָמַי בְּרַם צְלוֹתְהוֹן דְּעַמִּי קְדָם קַדְמַת לְדִידָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן:]

(טז) וְאַנְתְּ אֲרִים יַת חוּטְרָךְ וַאֲרְכִין יַת יְדָךְ בֵּיהּ עַל יַמָּא וּבְזַעֵיהּ וְיֵעֲלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא:

[(טז) וְאַתְּ אֲרִים יַת חוּטְרָךְ וַאֲרְכִין יַת יְדָךְ:]

(יז) וַאֲנָא הָא אֲנָא מַתְקִיף יַת יִצְרָא דְּלִבְּהוֹן דְּמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בָּתְרֵיהוֹן וְאִתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִיכוֹי וּבְפָרְשׁוֹי: (יח) וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרוּם אֲנָא הוּא יְיָ בְּאִתְיַקְּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִיכוֹי וּבְפָרְשׁוֹי: (יט) וּנְטַל מַלְאֲכָא דַּיְיָ דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשִּׁרְיָתָא דְּיִשְׂרָאֵל וְאָתָא מִן בַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא מִן בַּתְרֵיהוֹן מִן בִּגְלַל מִצְרָאֵי דְּפַתְקִין גִּירִין וְאַבְנִין לְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא מְקַבֵּיל יַתְהוֹן: (כ) וְאָעִיל בֵּין מַשִּׁרְיָתָא דְּיִשְׂרָאֵל וּבֵין מַשִּׁרְיָתָא דְּמִצְרָאֵי וַהֲוָה עֲנָנָא פַּלְגֵיהּ נְהוֹרָא וּפַלְגֵיהּ חֲשׁוֹכָא מִסִּטְרֵיהּ חַד מַחְשַׁךְ עַל מִצְרָאֵי וּמִסִּטְרֵיהּ חַד אַנְהַר עַל כָּל יִשְׂרָאֵל כָּל לֵילְיָא וְלָא קְרִבָא מַשְׁרֵי כָּל קֳבֵיל מַשְׁרֵי לְמִסְדְּרָא סִדְרֵי קְרָבָא כָּל לֵילְיָא:

[(כ) וַהֲוָה עֲנָנָא פַּלְגָא נְהוֹר וּפַלְגָא חֲשׁוֹכָא נְהוֹר מַנְהַר עַל יִשְׂרָאֵל וַחֲשׁוֹכָא מַחְשַׁךְ עַל מִצְרַיִם וְלָא קְרִיבוּ אִלֵּין לְאִלֵּין לְמִסְדְּרֵי קְרָבָא כָּל לֵילְיָא:]

וארכין

בעל הטורים

שהריעו ושבי לכם לשמחה. כי מתנתו בה': (טו) מה תצעק אלי רמז לו שזה צריך לצעוק אלי שהצדיקים יום בכר להתפלל על ישראל וה' שיבום על שמוסף מים של נס רמז נא לו כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: (טז) הרם. ג' במסורה הרם את מטך. באומר הרם קולך (ישעיה נ"ח) שלמד שהמטה ושרבב אותם בקולות ואיך ויאמר הרם לך גבי אלישע (מ"ב ו') ויצף הברזל כמו הכא נעשה נס על ידי המים אף התם נעשה נס על ידי המים: ובקעהו בזכות ויבקע עצי עולה תזכות בקע לגלגלת קרי ביה בקע (ש' משפטים ע"ב) וזהו שבזה שנה נבקעו המים: (כ) ויאר. ב' במסורה ויאר את הלילה. אל ה' ויאר לנו וזהו ויהי הענן והחושך למצרים אלא אור עמוד הענן כמו באשר הלילה שלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל היה

יונתן

לזגג ולקטר ס"ל דהוי פועל יוצא. כמ"ש להבדיל בנסרלא בן לוטר הקריב. וכן כל הקריב דהמגיש קרבן היינו מקריב בעלמו אלא ע"י כהן וק"ל: (יח) כפיפי דרג דארבע כהוס נטעו על הים וכדאיתא במדרש והוא פשוט: (יג) כגלבלא לשון בילבול או עירובו להשמיע קול הומה כדרך אנשי מלחמה לסבהיל הכבודה בקול גדלה דעירט"י פרשה שופטים: (טו) קדמה לדידך. דכתיב לעיל ויצעקו בני ישראל אל ה' והכי איתא במכילתא כבר ישודה אמר מה תצעק כבר קדמה לצעקתם לצעקתך וכו': (טז) ולרכין ית ידך על ימא. ר"ל תטה את ידך עם המטה ובקע את הים לאפוקי מה"ד שנטה את ידך הוא על ידי ממש. כי ביד הימין נטה המטה ובקע הים ובשמאל הסיר הים לאיתנו על פרעה ועמו וכן הוא בהדיא בס' הנזכר ודו"ק: (כ) מספרים מד משפיך למצרים וכו'. ר"ל הענן על ישראל והחושך על מצרים מגיד הכתוב שהיה אפילו

אבן עזרא

אל הים ולמדבר איתם ילאו [י]כאשר אפרש: (יח) וידעו מצרים. [י]הנשארים: בהכבדי בפרעה. שהוא בעלמו ימות עם רכבו ופרשיו: (יט) ויסע מלאך האלהים. זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו. והטעם פי' וכבר נסע. וככה הראיתיך רבים כזה. ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות. על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש. ולפי דעתי בעבור כי [ז]מספר השם הנכבד. יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש [ח]בפרשת כי תשא. על כן כתוב ככה. ונאמר רז"ל הרוצה לשאול שאלת חלום יקרא בתפלת הלילה פסוק. ויהי [ט]בשלשים שנה. כי הוא ע"ב אותיות: מלאך האלהים. הוא [י]השר הגדול ההולך בענן. והוא שכתוב עליו וה' [כ]הולך לפניהם יומם. וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו. והאומר כי מלאך אלהים הוא הענן ישאלו לו הנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים. ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם. ואם השיב לנו [כא]הטעם כפול. אין טעם לשון הקדש לכפול רק בנבואות והמוכחות. רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: (כ) ויבא. המלאך: ויהי הענן והחשך. בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה. כמשמעו [כב]כל הלילה. לישראל לעבור הים. כי בלילה עברו. ואמר ר' מרנוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך. וכמהו ולילה [ל]אור בעדני. ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר. והמפרש כזה הפיך חשך לאור ואור לחשך. כי לא יתכן

פירוש על אבן עזרא

המעה. [ה](להלן ע"ו כ"ג). [ו]ר"ל הנשארים בפיר שישמעו שניעת המצרים כי הנרדפים כולם מתו כאשר אמר לא נשאר בהם עד אחד. והמבוקש שאמר הרלב"ג ז"ל למעלה וידעו מצרים הנשארים גם הנטבעים לפני מותם. ועם לא אמר רק הנשארים. כי למעלה כתב והקשי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה'. הנה זה נכון לומר שמעתו שהנשארים גם הנטבעים ידעו ויכירו כי אני ה'. אבל בזה שאמר וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ובכל חילו מבואר כי טעמו שהנשארים. ור"ל וידעו הנשארים כי אני ה' בראותם הכבדי בפרעה ובכל חילו שיטבעו חם במקום הזה. והנה בפרעה הוא בעבור פרעה. [ז]והוא על אופן זה כאשר יהיו הד' אותיות מלאים עם יודי"ן כזה יו"ד ה"י וי"ו ה"י או בדרך הזה י. יה. יהו. יהוה. עולה ע"ב. [ח](להלן ל"ג כ"ח). [ט](יחזקאל א' א'). [י]הוא מיכאל כמ"ש ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול (דניאל י"ב א') וכן והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני (שם י' י"ג). [כ](לעיל י"ג כ"א). [כא]ר"ל הענין הנ' ויסע עמוד וכו' הוא כפול לשון ויש לו ב' טעמים. [כב]ר"ל כי הקמ"ץ הלילה מורה הידיעה. כדבר כ"א קוף (ברכשים) ע"מ בלרון. ע"כ מפרש כי הוא מורה על משמע הלילה. [ל](תהלים קל"ט י"א) פי' לפי דעתו על

ספורנו

למות במדבר. כי אפילו לא ינצב בנו מלחמה פרעה וחילו. הנה בעמדם לפנינו לשמור את דרך כל מסיס נמות במדבר ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל: (טו) מה תצעק אלי. כי אמנם הוא היה בכלל ויצעקו בני ישראל אל ה' אמנם צעקת משה לא היתה מיראת פרעה וחילו כי כבר הגיד לישראל את מפלת המצרים ומיתתם. באמרו לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ה' ילחם לכם. אבל היתה' צעקתו על שרי ישראל שהפיחו פניהם באמרם המבלי אין קברים. ושבר בשביל זה שלא ישמעו לו להכנס בים לפיכך אמר לו מה תצעק אלי בזה כי אמנם אתה מועד בנסים: דבר אל בני ישראל ויסעו. ולא ימרו את פיך: (טז) הרם את מטך. אל הרוח קדים שיהיה סיבה לקרבה: ונטה את ידך על הים. שיפנו המים הנה והנה כענין באליהו: (יח) וידעו מצרים. הנשארים במצרים. ויחזרו אלי כי לא אחפוץ במות המת: (יט) ההולך לפני מחנה ישראל. בעמוד האש: וילך מאחריהם. להסיך אותם הסוסות שיקפאו נגד הים לפני ישראל בעברם כדי להסיע קרקע הים לפניהם כאשר יעברו מצרים אחריהם כי לא היה לריך אז הילך עמוד הענן לפני ישראל לנחותם' הדרך כי הדרך מנוקה בבקיעת הים היה מנוהג: ויעמד מאחריהם. מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש: (כ) ויבא. המלאך בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל להכהיב את שני העמודים: ויהי הענן והחשך. החשך הלילה היה יחדיו עם הענן מאחריהם של ישראל ועל עמוד האש: ויאר את הלילה. המלאך בעמוד האש כי בו הקיר חשך הלילה ולא היה שם ענן מפסיק בינם לאש שמאיר כמו שהיה לגד מצרים

פירוש רשב״ם

אשר אין לחם ואין מים ואפילו אין רודף אחרינו נמות ברעב: (טז) ובקעהו. העי"ן נורמת. כמו שמענו אדוני אבל מן זכור יאמר זכרני: (יט) ויסע מלאך האלהים. המוליך את עמוד הענן. לפני מחנה ישראל: וילך. המלאך מאחריהם ומתוך כך ויסע העמוד מפניהם ויעמד מאחריהם. כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וישם מאפל ביניהם כדכתיב ביהושע. שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה: (כ) ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש לישראל כל הלילה:

ולא

כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם: כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם: כג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם: כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם: כה וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם: פ רביעי

כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו: כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם: כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים

לכל

אונקלוס

נהר כל ליליא ולא אתקריבו דין לות דין כל ליליא: כא וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח קדומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא: כב ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומסמאלהון: כג ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסות פרעה רתכוהי ופרשוהי לגו ימא: כד והוה במטרת צפרא ואסתכי יי למשריתא דמצראי בעמודא דאשתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצראי: כה ואעדי ית גלגלי רתכוהי ומדברין להון בתקוף ואמר מצראי נעירוק מן קדם ישראל ארי דא היא גבורתא דיי דעבד להון קרבין במצרים: כו ואמר יי למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתכיהון ועל פרשיהון: כז וארים משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעדן צפרא לתקפיה ומצראי ערקין לקדמותיה ושניק יי ית מצראי בגו ימא: כח ותבו מיא וחפו

ית

מסרה. כא ויולך, ד' ג' חסר ודין מ"ל. ברוח קדים, ג'. לחרבה, [סימנא במ"ס]. ויבקעו, ל'. כב ויבאו, [כ"ל ס"ו]. חומה, [ע"ו]. ומשמאלם, ג' [בליש'] ב' ס' [תפרין] וס' מ"ו [מסר סלקא]. כד באשמרת הבקר, ב' [ס"ו]. וישקף, ד'. ויהם ב'. כה אפן, ל' וחסר [נ"ל ל' חסר]. מרכבתיו, [ס"ו ומ"י]. בכבדת, ל' וחסר. ויאמר, מד מן י"ב [נ"ל י"ט]. דסבירין ויאמרו. אנוסה, ל'. נלחם, ל"ב בקמץ כי לא נמנה במס' במספר ס"ב פתחין. כו וישבו, [רפי וס"ו]. כז לפנות, ב' [ומ"ל]. לאיתנו, ל' [ומ"ל]. וינער, ל'. כח וישבו, [ס"ו].

רש"י

(מכילתא) משנה אל משנה: (כא) ברוח קדים עזה. (מכילתא) ברוח קדים שהיא עזה שברוחות היא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנא' (ירמיה יח) כרוח קדים אפיצם (הושע יג) יבוא קדים רוח ה' (יחזקאל כז) רוח הקדים שברך בלב ימים (ישעיה כז) הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים. כל מים שבעולם (מכילתא): (כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמרת הבקר. (ברכות ג) שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורות ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אנקלוס מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו (במדבר כג) שדה צופים לשדה סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושהו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות (מכילתא): ויהם. לשון מהומה אשטורדי"שון בלע"ז ערבבם נטל סגניות שלהם. ובמשנת דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה היא משמעת קול שאון אב לכלן (שמואל א ז) וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אפן מרכבתיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואבריהם מתפרקין: וינהגהו בכבדת. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם. במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישבו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין: וינער. ושניק הוא וגו' ל' שנוק בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב וגו'

רמב"ן

במקומות מן הכתוב והוא ההולך בעמוד האש והולך לפניהם לילה להאיר להם וכן הזכיר האלהים. ויתכן שאינו במלאך אבל הוא כבוד. וראיתי במכילתא דר' שמעון בן יוחאי שאל רבי יונתן בן יוסף את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתיב מלאך ה' וכאן מלאך האלהים, אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין וכו' כמו שמה שאמרנו. והנה נסע בעמוד האש מלפני מחנה ישראל והלך מאחריהם ונסע עוד עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם. והנה שני העמודים מאחריהם. וטעם ויבא כי בא עמוד הענן הזה בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לומר שלא הפסיק עמוד הענן בין עמוד האש למחנה ישראל אבל הפסיק בין מחנה מצרים ובין עמוד האש ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה והיה לישראל אור בעמוד האש אע"פ שהוא מאחריהם מפני שהיה למעלה ולא היה עמוד הענן מפסיק אותו להם כאשר למצרים. וזה טעם ויאר את הלילה כי האיר להם הלילה אבל לא כאור הלילות. לנפותם הדבר כי לא היה הולך לפניהם. והיה זה שאילו היה עמוד האש הולך לפני ישראל כאשר הלילות ועמוד הענן בין מצרים ובין ישראל היו ישראל ממהרים ללכת והמצרים לא יראו ולא ילכו אחריהם ועתה הלכו ישראל לאטם ואין המרחק רב ביניהם והיו המצרים רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם כי יראו שהם מתוך הענן אלא שלא היו יכולים ליקרב אליהם מפני הפסק ב' העמודים וזה טעם ולא קרב זה וגו': (כד) ויהי באשמורת הבקר וישקף ה' אל מחנה וגו'. כי הסיר עמוד האש ממחנה ישראל כמנהג כל הימים ושמו היום משקיף על מחנה מצרים בינם ובין עמוד הענן אשר ישמשו בו ישראל היום ויהם את מחנה מצרים בהשקיף עמוד האש עליהם כי יגיע עליהם חומו הגדול ולהבה אלהים רשפים וכבר פירשתי במעשה בהלאות כי יסוד האש יקרא חשך וענן וחשך הוא עמוד אש וענן אבל עמוד האש היה מאיר לכל ישראל בעמודו והיה מחשיך למצרים מפני חומו גם בעמוד הענן אשר יחשיך עליו כמעט אשר הענן

(כא) וארכין משה ית ידיה על ימא בחוטרא רבא ויקירא דאיתברי מן שירויא וביה חקיק ומפרש שמא רבא ויקירא ועשרתי אתוותא די מחא ית מצראי ותלת אבהת עלמא ושית אימהתא ותריסר שבטוי דיעקב ומן יד דבר יי ית ימא ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא נגיבא ואתבזעו מיא לתריסר בזעין כל קביל תריסר שבטוי דיעקב:

[(כא) וארכין:]

(כב) ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא קרשון הי כשורין רמין תלת מאה מילין מימינהון ומשמאלהון: (כג) ורדפו מצראי ועלו מן בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוי ופרשוי לגו ימא: (כד) והות במטרת צפרא בעידנא דאתיין חילי מרומא לשבחא ואודיק ברוח צלוי משריתהון דמצראי בעמודא דאשתא למירמי עליהון גומרין דאישא ובעמודא דעננא למרמא עליהון ברדין ושעמם ית משריית מצראי:

[(כד) והוה בעידנוי צפרא ואדיק מימרא דיי על משירייתהון דמצרים ורמא עליהון נפטא ואשתא ואבני ברדא ושעמם ית משירייתהון דמצרים:]

(כה) ונסר ית גלגלי רידוותיה דפרעה והוו מדברין יתהון בקשיו והוו מהלכין ושריין מן בתריהון ואמרו מצראי אילין לאילין נעירוק מן קדם עמא בית ישראל ארום מימרא דיי הוא דמגיח להון קרבין במצראי:

[(כה) ופרק ית גלגלי רידוותיהון והוון מדברין להון גררין מן בתריהון אורחהון דסוליתא מהוין נגדין לגלגליא חדא גלגליא ורידוותה למיהוין נגדין לסוליתא ורסיין על ימא עניין מצראי ואמרין אילין לאילין ניערוק מן קדם עמא דבני ישראל ארום דין הוא מימרא דיי דהוה עביד להון ניצחני קרביהון עד דיהון יתבין גבן במצרים:]

(כו) ואמר יי למשה ארכן ית ידך על ימא ויתובון מוי על מצראי על רתיכיהון ועל פרשיהון:

[(כו) ארכין:]

(כז) וארכן משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידוני צפרא לתוקפיה ומצראי ערקין כל קביל גללוי ועלים יי ית מצראי בגו ימא דלא ימותון במיצעיה מן בגלל דיקבלון פורענות דמשתלחא להון:

[(כז) וארכין משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידוני צפרא לאתריה:]

(כח) ותבו גללי ימא וחפון ית רתיכיא וית פרשיא לכל משריית פרעה דעלו בתריהון

בעל הטורים

הים לאור דכתיב אל פ' ויאר לגו: זה אל זה ב' דסמיכי הכא ואידך וקרא זה אל זה ואמר קדוש ק' ק' (ישעיה ו') שנקבצו המלאכים לומר שירה ואמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה והוו ולא קרב זה אל זה אותם שנאמר בהם וקרא זה אל זה: (כא) ויולך ד' במסורה הכא ואידך וילך אותם שמרונה (מ"ב ו') גבי אלישע כשהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצריים הוכו בסנורים ואידך ויקם אותם כנחושתן וגו' ויולך אותם על עלך בבל תלאם (מ"ב כ"ה) ואידך גבי מלכים סגולה (ירמיה נ"ב) (כן איון הכ"ל תופרה תמיד דנ"ב ודילמים לסד והסיג עד וילך אותך ולא לוי דליכם ג') שמסו פיייהם שמסגלות כולו הוכו בסנורים: ברוח קדים. ב' במסורה הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. מלמד שנשתברו כל בוירים שנים כשנתקע: (כד) באשמורת הבוקר ב' הכא ואידך ויבאו בתוך [illegible] לאשמורת הבוקר (ש"א י"א) גבי שאול בשלחמו עם אנשי יבש גלעד שהרג עם רבון מקב"ה עושה דם נם לצדיקים. וישקף ד' הכא ואידך וישקף על פני סדום. כמו שהם נידונו באש ובגפרית כך נדונו כאן (וכ"ה בש"י). וישקף אבימלך. וישקף מלונה וילא את המלך (מ"ב כ"ד) כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כך היה פרעה מלך כדכתיב הכל נתן פרעה מלך מצרים: ויהם ב' במסורה הכא ואידך ויהם ה' את סיסרא (שופטים ד') לומר כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלשלש את הקרקע ושוקעו מים ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהן מתשמטות כך היה בסיסרא וכמו שם נכרתו כל קישון כך נהפך פלפם היה ליבשה: (כה) ויכבדו בכבדות על שאמר הכבד סתפאר: (כז) לפנות בקר ב' הכא ואידך יחפוה אלהים לפנות בוקר תהלים

יונתן

הפילה על מצרים וליהודים היתה אורה: (כא) דאתברי מן שירויא. פירוש שנברא בע"ש בין השמשות כדאמרו בפרקי אבות: תריב חקיק שמא רבא כ"ה בפר"א. על שבעלימין הים ועבר מכות סקוקות בו: לתריסר בזעין כו' למנים עשר קרעים כנגד י"ב שבטים: (כב) דמן תלת מאה מילין. כדאיתא בפ"ר אלי' שגאלנו ואם לסר כל הניקים עמהם לכם שקרע הים לי"ב קרעים וכולי. קרשון לשון נקרש. הי כשורין ר"ל כמו חומה ובכל מלאנו אלה זו כ"פ: (כד) למרמי כו'. גומרין דאשא כ"ה במכילתא שהסמילו ע"ם ורקים בהם חלים ואבני אלגביש וכולי נפקא להו מדכתיב דליהא בפרקי דר"א כל מקום שנאמר מהומה הכונה קול שהוא חם לב לכולם. וירעם ה'. והכוונה קול דכאן הוא מהומה לא. והמשם ל"ל במי"ן ופירוש ענין מהומה בעבמון דתרגום על מהומה. מהומה: (כז) דלא ימותון במלעיה ומ' כל אלה יעבדון בנמ"י [illegible]

אבן עזרא

ויתכן בכל לשון שיהיה פי' אלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כסוי. כמו *בבך נכוח אלהים. ואלה אור בעדני. פירושים שהיה **אור בעצמו. גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר ליגאת מעליאת סוף. והנה סוף כמו כסוי. ועם טעם להשכיל ויספק את הלילה כי כל לילה סתך סוף. רק ויאר את הלילה כאשר עשה ביום לעת ישראל שמצרים כי מעמד הענן בכל לילה היה. ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה מראה בא בים והנה הסתיק עליו באשמורת הבקר. ודוע ישראל בכל עברו: (כא) ויט. כל הלילה. אמר גם עבור **ישראל לא מן הרוח: (כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל התמוה בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף. רק אם נכנסו אפילו חצי מרחב בתוך הים יקרא תוך הים. כמו והאספסוף ^אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה. ועם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. שנקראו המים. והמים כלבו כמו נד °נוזלים. ואמר עבור רוח ישראל המים שהיו להם חומה נמסו. וזהו ^וישובו המים על מצרים. והם הבדילו בין מצרים ובין היבשה על כן כתוב **ומצרים נסים לקראתו. כי היו חושבים שיצאו אל היבשה. ותמת המים נמסו והספיקו ביניהם ובין היבשה. והכורדים אין ספק שלאו הסוס אין היו ישראל עוברים: (כד) ויהי באשמורת. *כאלף מוסף: וישקף. הטעם מלאך ה'

פירוש על אבן עזרא

על דעי שלימות פירושו על אור שמעמום לשון הפיכה. וטעמו על הכלב"ע ז"ל הוא נגד דעתו כמו שיבואר אחר זה. *(ע"ש כ"ח י"ג). **ואין פי' אחר הלילה יספיק. רק פי' הלילה יספסך לאור. **כפי' (לקמן פס' כ"ט) ע"מ הים הלם. ^(במדבר י"א ד'). °ואין פי' כמו. חומה היו וכו' (ע"ש כ"ט ע"ו) כי הכסות אורך כפשוטו גלבו כמו נד (לעיל ט"ו ח'). ^(פסוק כ"ו). **(שם). *כי ערכו שמר. כפ"ש

ספורנו

מצרים: ולא קרב זה אל זה. כי הסולכים בספך הולכים לאט בסכרח כי לא ידעו באם יכשלו: (כא) וישם את הים לחרבה. רוח הקדים הקפיא מים קרקע הים: ויבקעו המי'. בנטיית יד משה על הים במלות בוראו: (כב) הלכו ביבשה. כי קפאו תהומות ברוח הקדים ועברו על המים הנקפא: (כד) וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן. שני העמודים שהיו מהלכים באמצע המפסק אשר בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל הקריבם לצד מחנה מצרים: ויהם. במיני אלהים כענין בפלשתים ומפי יד ה' בעיר. מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול ויסתרו להם עפולים. ולומם מיני אלהים. הם מדוי מצרים הרעים והיא היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים שראו ישראל וייראו. כאמרו אשר יגורת מפניהם. אמנם הרעי המכות שהזכירה התורה לא היה בהם שום סולי זולתי הספק. והנה התורה הזכירה הסין מצרים והזכירם גם כן מדוי מצרים: (כה) ויסר את אופן. בעמוד האש: בכבדות. מכת הסים: כי ה' נלחם להם. ובטומנו לא ילאם בנו עוד: (כז) לאיתנו. בסוף גליו אל דרך הנקיעה אלא שהם כן מלא מנקפא: ומצרים נסים לקראתו. שמתחלת אשמורת הבקר יד ה' היתה בם לנסות ואז אמרו אנוסה וכמו עד פנות הבקר דרך הבקיעה

פירוש רשב"ם

ולא קרב זה אל זה. מצרים לא קרב לישראל כל הלילה: (כא) ברוח קדים. כדרך ארץ עשה הקב"ה שהרוח מייבש ומקריש את הנהרות: (כד) בעמוד אש וענן. בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן. כדכתיב וירעם ה' בקול גדול ויהומם: ויהם. מהומת קול: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. כשראו מצרים שנתהממו היו טורחים את אופני העגלות להשותם אחריהם כדי לנום ולברוח אחור ולא יכלו אלא היו מנהגים וסמים אותם לפנות לאחור בכבדות ובקושי גדול כי היו העגלות והרכב מרובות זו לפני זו. ולמה היו עושים כך לפי שאמרו מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם עתה בנו במצרים: (כו) נטה את ידך. כשעברו ישראל על שפת הים מעבר לים: (כז) ומצרים נסים לקראתו. כשהיו הופכים אופני

לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא־נשאר בהם עד־אחד: כט ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם: ל ויושע יהוה ביום ההוא את־ישראל מיד מצרים וירא ישראל את־מצרים מת על־שפת הים: לא וירא ישראל את־היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את־יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו: פ

טו א אז ישיר־משה ובני ישראל את־

השירה

ית רתכיא וית פרשיא לכל משרית פרעה דעלו בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד־חד: כט ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין מימינהון ומסמאלהון: ל ופרק יי ביומא ההוא ית ישראל מידא דמצראי וחזו ישראל ית מצראי מיתין על כיף ימא: לא וחזא ישראל ית גבורתא ידא רבתא די עבד יי במצרים ודחילו עמא מן קדם יי והימינו במימרא דיי ובנביאות משה עבדה: א בכן שבח משה ובני ישראל ית תשבחתא הדא קדם יי ואמרו

מסרה, הבאים, [בראש עמוד סימן בי"ה סמ"ן]. נשאר בהם, ל' אורי' בהם שופטים בם [לא ידענא מאי קאמר דמס"רה הכי קא מגור בפ' ואלה ובשופטים ד'. ב' פסוקים מעמין באין (ס"כ מסלפין). פרעה, לא נשאר בהם עד אחד. מישראל, לא נשאר עד אחד. ערוב, לא נשאר אחד. מ"ס. ור"ג לא נשאר בהם אורי'. ולא כאלכו נס ממאל ס' י"ס י"ס. בעל מבין מידום]. כט חמה, [רין ח"ו]. ומשמאלם, ג'. ל ויושע, כו"ל מ"ל במ"ג חס'. לא היד, ב' במו'. הגדלה, [ס"ו]. וייראו, [מ"י]. ויאמינו, ב' [ומ"ל] [המסב בוס"ו. מנחם סי]. ובמשה, ב' וידבר העם. טו א ישיר, ב' [לבן אמר, השמש ביו"ד נגד כללי הדקדוק והלכה כמותו]. ובני ישראל, מ"ו.

ת"א ומצרים נסים סוטה יא. וינער ה' סנהדרין לט. והמים להם יומא ד. וירא ישראל את מצרים פסחים קיח ערכין טו. וירא ישראל את היד ברכות נט סנהדרין לט. ויאמינו בה' שקלי' מע פיס. אז ישיר ראש השנה לא סוטה כו סנהדרין לא הלילים כד.

רש"י

וגו' לכל חיל פרעה. כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותיו ויתדות החצר ואינה אלא תקון לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה. והרבה לשונות נופלין על ל' יד וכלן ל' יד ממש הן והמפרשו יתקן הלשון אחר ענין הדבור: (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן (יהושע י) אז ידבר יהושע. וכן (מלכים א ז) ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. (מלכים א יא) אז יבנה שלמה במה פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה. זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר וליישב ל' הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון (איוב א) ככה יעשה איוב (במדבר ט) על פי ה' יחנו ויש אשר

רמב"ן

יבקעו והנה עשה הכל בגזרי עמודים אלו וזהו הנכון בפסוקים האלה: ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים. וגו' היה הלשון לפניו יט' לבקע הים ברוח קדים מיבשת שיראה כאלו הרוח היא המחרבת הים. כענין שכתוב יבא קדים רוח ה' ויבוש מקורו ויחרב מעינו והביא המצרים ויאבדם כי בעבור זה שמנו אולי הרוח עם הים להחריב ולא יד ה' עשתה זאת בעבור ישראל אע"פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם גם לזאת ובאו אחריהם מרוב אותם להרע להם. חזק מעם וחזקתי את לב פרעה ויבאו אחריהם. שחזק לבם לאמר ארדוף אשיג ואמינם בים ואין מידי מציל ולא זכרו עתה כי ה' נלחם להם במצרים: (כח) ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה. כן דרך מקראות לדבר כן בלמ"ד יתירה כמו לכל כלי המשכן לכל כליו תעשה נחשת ואינה אלא לשון תקון לשון רש"י ואינו כן במקום הזה רק פירושו ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים והחיל איננו הרכב והפרשים אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו. וכמוהו כמוי בלמ"ד כמים לים מכסים. ותהיה מכסה לאסף ובא על המכסה על הקרב וכן רבים: (לא) וירא ישראל את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלים על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמתקן יתקן הלשון אחר ענין הדבור לשון רש"י. אבל אונקלוס לא פירש היד הגדולה גבורה אבל אמר. ית גבורתא ידא רבתא. ור"ל אמר המכה הגדולה וכן הנה יד ה' הויה במקנך. כבדה מאד. יד האלהים הם. ועל דרך האמת יאמר שנגלית להם היד הגדולה והיא מדת הדין שעשה ה' במצרים כי היתה עם במצרים מכה בהם וזה כמו ועל הארץ הולך את אמו הגדולה והיא סימן אשר תאמץ אויב והיא זרוע ה' שאמר הכתוב עורי עורי לבשי עז זרוע ה' הלא את היא המחרבת ים ולא יתפלא ממך מה שאמר לבשי עז מעם שכתבנו בפסוק מידי אביר יעקב: (א) אז ישיר משה. לשון רבינו שלמה כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן עשה. ויאמרו לאמר וגו' וכן אז ידבר יהושע כשראה הנס אמר לו לבו לדבר וכן עשה. ויאמר לעיני כל ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו לעשות לה הבית אז יבנה שלמה פירשוהו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה וזהו ליישב פשוטו. ומה יאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וכל המזמור כן ישכב בבכד נפתח ישלח בהם ערוב. וכן ומאין יבאו אליך מן השמים אשר יכוהו ארמים. וכן ומשה יקח את האהל. כי איננו לשון הוה שלא לקחו אלא פעם אחת אבל דרך הוא לומר עתיד במקום עבר. וכן יאמרו במקומות רבים הסתך. והטעם כי מנהג הלשון שמספר

ספורנו

הבקיעה ובגזרת פנות בקר שב הים לאיתנו לגלות גליו במקום הבקיעה אשר הגיעו שם מצרים באותה שעה ונמצאו נסים לקראת הים: וינער ה' את מצ"רים. המלך ועמו נער אותם מעל המרכבות אל קרקע הים כמו חצני נערתי. התנערי מעפר: (כח) וישובו המים. דרכות הגלים אל מקום הבקיעה: ויכסו את הרכב. אשר הנכנסו מעליהם הפעם אשר בם: ואת הפרשים. רוכבי הסוסים: לכל חיל פרעה הבאי' אחריהם. המון וכל רכב מצרים והרוכבים שבאו אשר הפרשים למלחמה: (כט) ובני ישראל הלכו ביבשה. בעת שהמצרים היו טובעים בים כי לא שב לאיתנו באותו חלק שהיו שם ישראל: (ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. במיתת המשתעבדים גם לעבדים נשארו הם בני חורין כי עד אותו היום היו ישראל כעבדים בורחים: (לא) היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. מדוי מצרים הרעים שלקו גם על הים: וייראו העם. כאמרו אשר יגורת מפניהם: (א) אז ישיר. הסכים שישיר: כי גאה גאה. לו לבדו הגאות ליפק אליו על השוב הנמצא ולא לפרעה שהכין הגדול אשר אמר לי יאורי ואני

בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד: (כט) ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון הי כשורין מימינהון ומשמאלהון: (ל) ופריק ושזיב יי ביומא ההוא ית ישראל מן ידיהון דמצראי וחמון ישראל ית מצראי מיתין ולא מיתין דמאן על גיף ימא: (לא) וחמון ישראל ית גבורת ידא תקיפתא די עבד יי בה ניסין במצרים ודחילו עמא מן קדם יי והימינו בשום מימרא דיי ובנבואתיה דמשה עבדיה: (א) הא בכן שבח משה ובני ישראל ית

שבח

בעל הטורים

(תהלים מ"ו) שעתה אלהים לפנות בוקר: לאיתנו אותיות לתנאו שהתנה הקב"ה עם הים במעשה בראשית שיבקע לפני ישראל: (כט) חומה מימינם ומשמאלם. חמה כתיב ספר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר עמהם בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה (זכריה י') ק"ם כמ"ה שהוא גי' פסל מיכה: (לא) ויאמינו ב' ויאמינו בה' ויאמינו אנשי נינוה באלהים (יונה ג') כדאית' במדרש לא נשאר בהם עד אחד שלא נשאר אלא אחד והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם וזהו ויאמינו אנשי נינוה באלהים נזכר למה שראה במצרים ועל הים: ובמשה ב' ובמשה עבדו וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כ"א) לומר לך הפוסק על רבו כחולק על השכינה והמאמין בדברי חכמים כמאמין בשכינה: (א) אז ישיר ב' הכא ואידך אז ישיר ישראל (שם) לומר אע"פ שלא הזכיר שם משה מכל מקום גם הוא אמר שירה כמו בכאן אלא שלא הזכירו שלקה על ידי המים: אז ישיר אמר בלשון שנתרעמתי ומאז באתי אל פרעה באותו לשון אתחיל לשבח ולקלס: ישיר יו"ד שיר שיו"ד שירות [הם] [יש]. באר. האזינו. יהושע. דבורה. חנה. דוד. שלמה. חזקיה. ושירה לעתיד: אשירה ב' הכא ואידך אשירה לה' אנכי אשירה (שופטים ה') כמו בכאן שנעשו בים סוף נס לנס

יונתן

ומביניהו: (ל) ופריק ושזיב. ופריק כמשמעו. ושזיב שהציל אותם מן השר של ים שנתמלא עליהם חימה כדאיתא במדרש אגדה. והמים להם חומה שירד ממלאך אחד לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם ניסין השמיע קולו לשרו של ים נתמלא עליהם חימה. מיד הפילו הקב"ה חומה שבשלם וכי לדעתם עבדוהו. וגם במדרש שם שהציל הקב"ה ישראל מטענת עוזא שר של מצרים: מיתין ולא מיתין. וככי הוא במדרש ילקוט וירא ישראל את מצרים מתים אינו אומר. אלא מת. דמתים ולא מתים. כענין שנאמר כלאם נעשה כי מתים וכי מתה היא אלא מתה ולא מתה. וכ"ש כמ"ד מת משמע קרוב למיתה דמלינו לשון מת כענין זה בבני יוסף אנכי מת ולא אמר אתם משמע לשון הוה דעכשיו מת ובאמת חיה היא. אלא קרוב למיתה קאמר. וכן בפרשה ואתחנן כי אנכי מת בארץ הזאת וק"ל. והטעם כאן כדי בלא יאמרו מצרים כשם שאנו אובדים בים כך ישראל אבדו. ע"כ משמעו פלטן הים ובאמת איתא פ' הספינה גבי ההוא כוורא דיתבה ליה אכלא מינה בתוספיה ואידמוהו מילא וכולי. ופרש"י הדימוהו המים שדרך הים אינו סובל דבר מת. לכן י"ל כדדייק שמתרגם דמלא מת אינו משמע מתם אלא סמוך למיתה ולפ"ז לא היה הים פולטן לכלותו לולי שהקב"ה רמז לשר הים שיפלטן כשהיו גוססין. והוא מתין ולא מתין. גם י"ל דמלא מת נדרש לפניו ולאחריו. וירא ישראל את מצרים מת או מת על שפת הים. ולכן דורש שהיו מתין קלא ועדיין לא מתו לגמרי אך מתו על שפת הים. והו

אבן עזרא

יי' הוא כאשר. וכמוהו *זדבר גדעון. כי השליח יקרא בשם השולח. כי אשר שלוחו לעשות כן הוא עושה: בעמוד אש וענן. בין **שני העמודים: ויהם. יתכן שבעבור זה אמר המשורר קקול רעמך בגלגל. ורכה וברקים *קרב ויהם. ובמקום אשר רויהמם: (כה) ויסר. מהבנין הכבד השוסף. והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת הה"ך. וככר שהזכרתי דקדוקו. וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לגרוס להיותם קלים ומהומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהגם רק בכבדות. ואחרים אמרו כי היא תמגורת שוכר. שרלה ההולך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים. בעבורם. והתבאר דבר השם שאמר וידעו אמצרים כי אני יי'. לפני מותם: (כו) וישבו המים. שהיו **חומות אליהם כאשר היו במסלה: (כז) לפנות בקר. **קרוב מבקר: לאיתנו. לתקפו. והוא שם דבר כמו גבהות איתן: נסים לקראתו. שירעתיו. שהם חושבין בגופם שהם חוזרין ליבשה והם הולכים לקראתו. ישתקו על מות הוי הכלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט ההיום בגדלתו. ועת ירבותו בעלותו בהמשכו. והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו. ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע. ואלה דברי שגעון כי מנהג הים בגדלתו לא ייבש מקום ויראו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש. ועוד כי לא יתבכר סוף כדת הים ותפלת עלותו רק אחר שעות. ועוד לא הצליחו חישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו: וינער יי'. מהבנין הכבד. וקרוב ממנו גם טחצני נערתי. כדרך כמה בים: (כח) וישבו המים. שהיו סוסות: עד אחד. אפי' אחד לא נמלט. וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד. והמשורר אמר אחד מהם לא *נותר: (כט) ובני ישראל.

טעם להזכיר זה פעם אחר. כי פרעה היה טובע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים. חה היה אלא בתוך אלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש. ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להתם המים שנקרשו ונעשו חומות. והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים. והעד הנאמן על זה הפי' שכתוב בשירה. ונרוח אפך נערמו מים. ואלא הרוח היתה עם ישראל. וכתוב נשפת **ברוחך כסמו ים. והו היא שטבעה המצריים. על כן כתוב בסוף פהשירה וישב יי' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה וכי שש מאות אלף ירגלי לא היה רבים התמנה. אולי על דרך *אשר עברו. או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו חז"ל. וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב. רק נכנסו בתוך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו מ ס כאשר אפרש: (ל) ויושע. עתה היו ישראל נושעים מיד צמצרים. כי עד שפת הים עליהם פחד המלך. וכתוב כי המצריים טבעו בים. והים לא השליכם אל היבשה. כי כן כתוב **תבלעמו ארץ. על כן פי' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. שהיו ישראל על שפת הים. וראו מצרים מת כאשר טבע: (לא) וירא. כאשר ראו ישראל את המכה הגדולה יראו מהשם. כמו ויירא דוד *פאת יי' ביום ההוא בעבור עוזא אשר שלח ידו בארון: ויאמינו ביי'. שהוא אמת. והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה רק את שיצונו: (א) אז ישיר משה. משפט לשון הקדש לומר לשון *עתיד תחת עבר עם מלת אז. באז יבנה שלמה. *באז ידבר יהושע. ככה בלשון ישמעאל. משה לבדו חבר השירה ולמדו ישראל ועורר כל אחד ואומר השירה ליי'. וכמוהו וילמד משה חקי ישראל. כי הטעם משה לבדו אמרם וזקני

פירוש על אבן עזרא

זכמ"ש ויבא מלאך ה' (שופטים ו' י"א) וירא אליו מלאך ה' ויאמר אליו ה' עמך (שם פסוק י"ב) ויפן אליו ה' (שם פסוק י"ד) ויאמר אליו ה' (שם פסוק ט"ז) וכן בכל הספור פעם כתיב מלאך ה' ופעם ה'. ובקפיטל ז' לא הזכיר מלאך ה' רק ה'. הרי שהשליח נקרא בשם השולח וככה פי' ר"א (להלן כ"ג כ"א). **ר"ל שהיו המצריים בין אופן ב' העמודים. ק(תהלים ע"ז י"ט). *ק(שם י"ח י"ד). ר(ש"ב כ"ו ט"ו) כן הוא הקרי. והכתיב ויהמם. ש(לעיל ט' כ"ז). ת(דברים כ"א י"ט) בל"א (אויפגעלאססען). א(פסוק ד'). **כפי' לעיל פס' כ"ב ע"ש להם חומה. אאעיין בפי' ר"א (דברים כ"ג י"ב). ב(תהלים ע"ד ט"ו). ג(לעיל פסוק ב'). ד לקראת הים. ה בל"א (עבבע). ו(פלוט). ז עשה לעליה ועשה לירידה. ח כמ"ש להלן (פסוק כ"ט). והעליה והירידה היו בעת אחת. ט(נחמיה ה' י"ג) ופי' אשר נִעֵר את מצריים מעל מרכבותיהם. י(להלן ט"ו א') ואין פי' אשר זרק הים עליהם רק אותם זרק. כר"ל אשר שהיו סוסים שבו להיות מים ואינו מורה על המקום אשר חרו. ולאולים מדעת חוי הכלבי שנזכר בפס' למעלה. ללאפוקי מדעת המדרש אשר כמלא פרעה ומלך על נוה בי ר"א מפרש ע"פ פשוטו. *ל(תהלים ק"ז י"ח). פי' לפי פרעה שטבע בים סוף. וכבר הזכיר בפרשה ואלא בפסוק ולמען ספר שמי וכו'. מר"ל שכבר נאמר ויגואלו ב"י בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (פסוק כ"ב). נ(להלן ט"ו ח'). *נ(שם פסוק י"ט). ס(שם פסוק י"ד). עכי זה מספר תנן כ' ותפלה כמ"ש רש"י ז"ל הנביאים ונחשים כמוסם לו יוסף. והסף פסוק תנן כ' רבים מכולם. וגם ערב רב ולאן ובקר וכו'. *ער"ל שהיה שם הים קלר והמצרים נכנסו ברוחב הים אשר לא יכלו לעבור. פעיין תוספת ערכין דף ט"ו ע"א ד"ה כבם. צור"ל אלה ביום ההוא. **(להלן ט"ו י"ב) ופי' אשר נבלעו המצרים בקרקעות הים וכ"ז לפי פשוטו. קאלינו לשון הוה כי לא כלו מקודם ולא אח"כ. *ק(ש"ב ו' ט'). רעיין (ויקרא ט"ז ט') ברמב"ן ע"ש עזאזל הטעם שם ומה שמפרש דברי ר"א שם. אפי' בעבור שיש דרש בסנהדרין בפרק חלק שמכאן רמז לתחיית המתים. ב(מ"א י"א ז'). *ב(יו"ד י"ג) בב(דברים ד' מ"א). ג(שם כ"ז א').

פירוש רשב"ם

אופני מרכבותם לנוס פגעם הים קודם שנהפכו לגמרי ובא להם הים לקראת פניהם: (כט) ובני ישראל. כאשר הלכו ביבשה בתוך הים: (ל) וירא ישראל אשר על שפת הים. את מצרים מתים וטבועים בים: על שפת הים כשהיו ישראל על שפת הים ראו מיד את הים שב על פני המצרים וטבעו בתוכו זהו עיקר פשוטו. ובעניין זה פרשתי בבראשית. וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום: (לא) ויאמינו ביי'. שאף במדבר לא ימותו ברעב: (א) גאה גאה. נצחון מלחמה קורין גאות בכמה מקומות. השב גמול על גאים. בית גאים יסח ה' הגוחלים והחוטסים

בנאו

הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַּיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ ג יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃ ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם

ומבחר

אונקלוס

וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאִי עַל גֵּוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵהּ רְמָא בְיַמָּא׃ ב תֻּקְפִּי וְתֻשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵהּ מַקְדְּשָׁא אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃ ג יְיָ מָרֵי נִצְחָן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵהּ׃ ד רְתִכֵּי פַרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵהּ

שדי

מסרה ויאמרו לאמר, ג'. השירה, ג' [ומ"ל]. גאה, [כגירל דגש וסוף פר מן דגשים בתר יסר"ל צלי עצמן]. ורכבו, [ס"ת]. ב' עזי, ג' [וסוף ק"ם]. ואנוהו, ל'. וארממנהו, ל' וחסר [ע"ס ר' לכלסל' נצר"ל לכד]. ג' ה' שמו, ר' בא' פלין סירום ליפטם [ד"ל ד']. ד' מרכבת, ד' ב' חסר [וסוף דין].

ת"א ויאמרו לאמר סוטה ל. אשירה לה' מגילה יג סוטה כז ל. זה אלי שבת קלג סוכה יא סוטה ל נזיר ב יז סנהדרין צא מנחות כח נג ערכין קלג. ה' איש מלחמה סוטה מב סנהדרין לג לו חגיגה י"ד ג'.

רש"י

אמר. ישבו שמנו. לפי שהן דבר ההווה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא היה אלא לפי שעה איני יכול ליישבו בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. (ד"א בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס והסוס ורוכבו רמה בים וכל שא"א לעשות על ידי זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השיר' תמצא כפול' עזי וזמרת יה ויהי לי לישוע' ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולה כרש"י ישן). דבר אחר כי גאה גאה. על כל השירות וכל מה שאקלסנו בו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן לרום ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן (דניאל ג) ורמיו לגו אתון נורא. ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב לח) מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עוזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואיני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק (ירמיה יז) ה' עזי ומעזי (תהלים נט) עזי אליך אזמרה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפום כשהיא מארכת בתיבה שלישית ואין השנית גרונית נקודה בחטף קמץ כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי עול עלו יסור עלו כל כלו ושלשה על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין במקרא מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (תהלים קכג) היושבי בשמים (עובדיה א) שוכני בחגוי סלע (דברים לג) שוכני סנה. וזהו פתרונו עז וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו (יהושע ח) לעזרת ה' (קהלת ג) על דברת בני האדם. ול' וזמרת ל' (ויקרא כה) לא תזמור (ישעיה כה) זמיר עריצים לשון כסוח וכריתה עוזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו (מלכים א ו) את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן (דברי הימים ב' י) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם (במדבר יד) מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם היה לו לומר שחטם (שם) והאנשים אשר שלח משה וגו' וימתו מתו היה לו לומר (שמות ט) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה (ישעיה לג) נוה שאנן. (שם סה) לנוה צאן. דבר אחר. ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמה כמו (רות א) אישך נעמי וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן (מלכים א' ב) וחזקת והיית לאיש. לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש דוד (שמואל א' יז) ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות. דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא לשון יריה. וכן הוא אומר (שמות יט) או ירה יירה. [illegible] וה"ו שמשמש בתחלתו במקום יסוד:

ומבחר

רמב"ן

שהמספר ענין יעמיד עלמו בזמן היספור. וירמוז למעשה פעם יעמוד עלמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו במחלתו ויאמר ישיר ישראל שהיו משוררים לפניו וכן כלם. ופעם יאמר עלמו ויאמר זה המעשה כבר. והכל לאמת ענין. ולכן רוב הנבואה זו יהיה בענין הנבואות: כי גאה גאה. על השירות ועל כל מה שאקלסנו בו עוד יש בו תוספת לשון רש"י. ופירושו לשון רוממות וגדל. ואולי כן הוא וכמוהו ומה ישים בגאון גאלך כי גאו המים. ויגאה כשחל מלודני. לשון גדול ורבוי והנכון דעת אונקלוס לשון גאות מעם כי נתגאה על הכוס שמתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו כי את הסוס רמה בים וכן והרוכב גאוה וכן כלם לשון גאות כי המתגאים ירוממו עלמם במעלה: (ב) עזי וזמרת יה. פי' ר"א כי עלם עזי מוסכם עזי וזמרת עזי יה. והטעם הודו כי עזו ונקמו אשר ישגב בו הוא השם והוא היה ישועתי. זה אלי ואנוהו אוחיננו נוה. זה אלהי אבי וארוממנהו שאספר גבורותיו. והנה הוא ודאי פשוטו של מקרא אבל לא הזכיר השם שלם והזכיר ממנו שתי אותיות בלבד. ודרך השם רבינו בכל התורה להזכיר השם הגדול כלו אשר אמר לו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. והנה דרשו בפסוק כי יד על כס יה נשבע הקב"ה שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק. ועל דרך האמת בעבור כי ישועת היום כולה היתה על יד מלאך האלהים. הוא

שכתוב

ספורנו

ולפי שהיתה: סוס ורוכבו רמה בים. סוס פרעה ורוכבו כלומר ובעל פרעה וחילו בים סוף: (ב) עזי וזמרת יה. הנה האלהים על הקדוש ברוך הוא: רמה בים. את סוס ורוכבו כי בזה הראה עזו שהוא מלך על כל מלכים והראה [illegible] בקול זמרה שמשים לשום לעבדים למלך עולם: ויהי לי לישועה. והוא אשר [illegible] את המוליך בים היה לי לישועה. כאמרו ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו: זה אלי. הוא הנגלה והקדמון אלוה אשר בשכרו יעלו כל קנות בהשקדים אליו וממנו יבואו [illegible] שמעתם. ואנוהו. אעשה לו [illegible] ובו אתפלל אליו בלבד ואעבוד כאלהי למטיב ומריע. כאמרו ויתפלל אליו ויאמר בעלנו כי אלי אתה. כי אמנם העבודה והתפלה מכוונים לאלוה מן: אלהי אבי. אלהי יעקב שהודיע כאמרו אל אלהי ישראל שהוא טרח בגדלו ובהשגחתו שהם עדת הרשעים ומדת הדין: וארוממנהו. בהתמהות והבנתו ובהודיע לכל ההכלית המכוון לעשות כלום הוא הטוב מכל התכליות בסיבתו מלומם על כל ברכה ותהלה כענין למדני לעשות רצונך כי אתה אלהי: (ג) ה' איש מלחמה ה' שמו. אף על פי שהוא איש מלחמה ומכרית הרשעים במדת הדין מכל מקום ה' שמו במדת רחמי' כי בזה הוא חפץ [illegible] לעולמו בהיותו מכלה קוצים מן הכרם שהם מחריבי עולם: (ד) מרכבות פרעה וכו'. אחר שספרו אבדן סוס ורוכבו שהוא פרעה [illegible]

פליג

ירושלמי

שְׁבַח שִׁירָתָא הָדָא קֳדָם יְיָ וְאָמְרִין לְמֵימַר נוֹדֵה וּנְשַׁבְּחָא קֳדָם יְיָ רָמָא דְּמִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וּמִתְנַטֵּל עַל מִנַטְלַיָּא כָּל מַאן דְּמִתְגָּאֵי קֳדָמוֹי הוּא בְּמֵימְרֵיהּ פְּרַע מִנֵּיהּ עַל דִּי אֲזַד פַּרְעֹה רַשִׁיעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְגַּבַּל בְּלִבְבֵיהּ וּרְדַף בָּתַר עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סוּסְוָן וְרוֹכְבֵיהוֹן רְמָא וּטְמַע יָתְהוֹן בְּיַמָּא דְסוּף:

(א) בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת שְׁבַח שִׁירָתָא הָדָא קֳדָם יְיָ וְאָמְרִין לְמֵימַר נוֹדֵי וּנְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ דְּהוּא רָם עַל רָמַיָּא וּמִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְכָל מַן דְּמִתְגָּאֵה קֳדָמוֹהִי הוּא בְּמֵימְרֵיהּ מִתְפָּרַע מִנֵּיהּ סוּסְוָן וְרִכְבֵּיהוֹן עַל דְּאִיתְגָּאוּ וּרְדָפוּ בָּתַר עַמָּא דְּבֵית יִשְׂרָאֵל רְמָא וּטְבַע יָתְהוֹן בְּיַמָּא דְסוּף:

(ב) תּוּקְפַן וְרַב תּוּשְׁבַּחְתַּן דְּחִיל עַל כָּל עָלְמָא יְיָ אָמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי אֱלָהָא פָּרִיק מִן חַדְיֵי אִימְהוֹן הֲווֹ יָנְקַיָּא מַחְוָן בְּאֶצְבַּעְתְּהוֹן לַאֲבָהַתְהוֹן וְאָמְרִין דֵּין הוּא אֱלָהָן דַּהֲוָה מוֹנִיק לָן דּוּבְשָׁא מִן כֵּיפָא וּמִשְׁחָא מִן שְׁמִיר טִינָרָא בְּעִידָן דְּאִימָּן נָפְקָן לְאַנְפֵּי בְּרָא וְיָלְדָן וְשָׁבְקָן יָתָן תַּמָּן וּמְשַׁדַּר מַלְאֲכָא וּמַסְחֵי יָתָן וּמַלְפֵף יָתָן וּכְדוּן נְשַׁבְּחִינֵיהּ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָן וּנְרוֹמְמִינֵיהּ:

(ב) תּוּקְפָא וְרַב תּוּשְׁבַּחְתָּא דְּחִיל כָּל עָלְמָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לָן

יונתן בן עזיאל

לְפָרִיק מִן חַדְיֵי אִימְהָתָא הֲווֹ יָנְקַיָּא מַרְמְזִין בְּאֶצְבַּעְתְּהוֹן לַאֲבָהַתְהוֹן וְאָמְרִין לְהוֹן דֵּין הוּא אֱבוּנַן דַּהֲוָה מוֹנֵק לָן דְּבַשׁ מִן כֵּיפָא וּמְשַׁח יָתַן מִן שְׁמִיר טִינָרָא עֲנַיִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמְרִין דֵּין לְדֵין הוּא אֱלָהָן וּנְשַׁבְּחִינֵיהּ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָן וּנְרוֹמְמִינֵיהּ:

(ג) אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ גִּבָּרָא עָבִיד קְרָבָן בְּכָל דָּר וְדָר מְהוֹדַע גְּבוּרְתֵּיהּ לְעַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יְיָ שְׁמֵיהּ כִּשְׁמֵיהּ כֵּן גְּבוּרְתֵּיהּ יְהֵי שְׁמֵיהּ מְבָרַךְ לְעָלְמֵי עָלְמִין:

(ג) יְיָ גִּבָּר שְׁכִינְתֵּיהּ הוּא דְּעָבֵיד לְכוֹן נִצְחָנֵי קְרָבֵיכוֹן בְּכָל דָּר וְדָר מוֹדַע גְּבוּרְתֵּיהּ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יְיָ שְׁמֵיהּ כִּשְׁמֵיהּ כֵּן גְּבוּרְתֵּיהּ יְהֵא שְׁמֵיהּ מְשַׁבַּח לְעָלְמֵי עָלְמִין:

(ד) אַרְתִּכֵּי דְּפַרְעֹה וְחֵילְוָתֵיהּ שְׁדָא בְיַמָּא שְׁפַר עוּלֵימֵי גִּבָּרוֹי רְמָא וּטְמַע יָתְהוֹן בְּיַמָּא דְסוּף:

(ד) רְתִיכֵי דְּפַרְעֹה וְחֵילְוָתֵיהּ קְשַׁת עֲלֵיהוֹן גִּירִין בְּיַמָּא שְׁפַר עוּלֵימוֹי וְגִבָּרוֹי טְמַע בְּיַמָּא דְסוּף:

בעל הטורים

לפס נסל קיטון נכמס ולידך למירה כל לידידי שירת דודי לכרמו (ישעיה ה') על. סם בפן מתלרים ספיע: (ב) עזי ב' הכל ולידך בהלל ולידך עזי וזמרת יה ס' ויהי לי לישועה ושלבסם מים בששון ממעיני הישועה (שם י"ב) זה שאמרו רז"ל שמים שמוקים היו נחלים מקרקע הים ושלבו מים בששון: (ד) מרכבת ד' במקרא הכא ולידך ולם מרכבות הסעב מרף בלם (מ"ב כ"ג) גבי יאשיהו כשביטל ע"ז מלמד שנרפה ומילו היו מלייכך ע"ז שלהם בבגדיהם ולידך גבי עגלה מרכבות כבורך (ישעיה כ"ב) שהלך לגלים עם קרנים ולעבוד ע"ז אבל אני לא ידעתי נפשי בפיע ע"ז שלא מרכבות עמי נדיב (שיר ו') כדכתיב רוכב שמים בעזרך: ומבחר ב' ומבחר שליציו ולידך ומבחר בסוריש יבדו לטבח (ירמיה מ"ח) שלאמר שטבעו בים ירדו לטבח

יונתן

דתרגם דעאלין על גיף ימא כ"ל מועלין על שפת הים וק"ל: (א) מתגאים. מתגאה על המתגאים. הנה יונתן וירושלמי מתרגמין על אלון דמתגאי וכולי. פירוש במה שמתגאה בזה נפרע הקב"ה. חוזו גאה גאה ועיין בילקוט. וממע אלשון ממשמן מעמורים ס"י ממעיני: (ב) מן חדיי לאמהון כל"ל. ופי' שמחדי שמם הורו באלצבעותיהם זה אל זה כדפירש"י. וכל זה פ"ק דסוטה. כיון שהגיע זמן הולידן הולכות אל השדה תחת התפוח והקב"ה שולח משמי מרום ומנקה ומשפרם כחיה שמספרת הוולד ומלקט להם שני עגולים א' של שמן וא' של דבש דכתיב וינקהו דבש מסלע וכולי וק"ל: שמיר. תוקף סלע. כמו תלמיש לור ת"י שמיר טינרא: שדר מלאכא וכולי. פירוש שלח מלאך ובמן הילדים כי תרגום רמן סחי: ומלפף יתן. פירוש כדרך שמלפפים התינוקות כדליתא בסוטה. ופירוש מכורכים אותם בקדירים: (ג) כשמיה כן גבורתיה. כ"ל שאין מקום בשום כלי זיין אלא כלסם בשמו שפוא גבורתו. וא"ל בשום אחד מאמדות. וא"ם ה' מלי דילמן וכו'. הרקנטי מבלאו ע"ד הקבלה ע"ש דפ"ם ע"ב: (ד) ירושלמי קשת שליתון

רמב"ן

שכתוב עליו כי שמי בקרבו. וכמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה כי היד ירמוז למדת הדין אשר היא היד הגדולה והנוקמת והיא המקרעת הים. כמו שפי' בכניא עורי עורי לבשי עוז הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה. וכמו שכתב למעלה. בעבור כן אמר כי עזי וזמרת י"י הוא כי בית

אבן עזרא

וזקני ישראל אמרוה לבל: ויאמרו לאמר. כל אחד ואחד ככה. או בכל דור ודור: כי גאה גאה. הראה גאותו. כי הגאות היא לו *[א]נאוה וגבורה. והרוכב שהוא גבור. שניהם השליכם בים כמשליך סן. כי רמה בים כמו [ב]נושקי רומי קשת: (ב) עזי. אמר רבינו שלמה ז"ל. כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ. על כן אמר כי יו"ד עזי וזמרת יה נוסף. ולא הראה לנו אחר כמוהו. ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לי לישועה. כי חשב כי כמוהו ויהי [ג]ביום השלישי ויפא אברהם את עיניו. ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם. כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ. כי אמר ה[ד]ריפני [ה]לחם חקי. נאמר ממנו *[ו]כי חקך וחק בניך. וכמוהו [ז]יי' בעזך בקמץ חטף. והנה בשירה הזאת כתלת בעזך בקמץ חטף. וכמוהו [ח]יי' בעזך ישמח מלך. והנה היו"ד סימן המדבר. א"ל מה הכהן בעבור רי"ש חמרת קמוץ. כי הוא וזמרתי יה. ואם [ט]אתן שנת לעיני קמוץ. כמו שנתי. והנה [י]נחלת שפרה עלי קמוץ. כמו ירושלמי. יי' [כ]מנת חלקי וכוסי קמוץ. כמו מנתי. והנה מה יעשה במלת ומנת [ל]המלך שהוא קמוץ. והוא סמוך. והנה יש [מ]המלת. יש *[נ]הכהת. ומי שהשיב לומר אלה זכות הן. נאמר לו מה יעשה עזי וזמרת יה. ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש. כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה. והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועצ רק עזי ותפארתו. עזי הוא השם לבדו שהוא יה. וזהו אחד משלשה שמות הנכבדים אשר [ס]פירשתי. ושלשתם מגזירה אחת. ובעבור כי מלת אהיה ידועה [ע]בלשון. הולכך להשליך היו"ד בוי"ו בשם הנכבד. ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד והיו"ד [פ]הנעלם הקירותו. כי יש לו סוד אשר מדרך [צ]המספר. ומלאכו השם מחובר עם השם הנכבד. והוא כמו כי עזי [ק]וזמרת יה יי'. וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם *[ר]העצם ופעם הוא שם תואר: זה אלי. [ש]חקיקי: ואנוהו. אושיבהו בנוה. וזה ישרת בעבור אשר זה אלהי אבי. והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר גבורתו: (ג) יי' איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו. והוא איש מלחמה לאויביהם. ופי' איש *[ת]כטעם הדבר. והנה בכוכבים [א]איש לא נעדר. ובחיות [ב]איש אל עבר פניו ילכו. ובמלאכים [ג]והאיש גבריאל. והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה. כמו [ד]אים אמונים. איש שהו אמונים: יי' שמו. עתה יודע שמו. כמו הקורא למי הים [ה]יי' שמו. לבדו הטועה ככה: (ד) מרכבות פרעה. שהיו כבדים ועמהם חילו. כאילו

פירוש על אבן עזרא

*כמאמר חז"ל ג' דברים נאמרו בנוה לוחב מלחמה וכו' והכתוב (איוב ל"ע י"ט). [ד](תהלים ע"ח ט') שניהם השלכם הלים. [ה](ברלשית כ"ב ד') והוא כמו והיה ביום השלישי עיין מ"ש רש"י ז"ל. ומה שהשיב עליו רבינו ז"ל הלא הרמ"ם ז"ל לייסב בס' יסוד היקוד שער השמות סימן כ"ה ע"ש. [ו](משלי ל' ח'). *[ז](ויקרא יו"ד י"ג). [ז](תהלים כ"א ב'). [ח](שם קל"ב ד'). [ט]נחלת (שם ט"ז ו'). [י](רות ד' ו'). [כ](תהלים ט"ז ה'). [ל]מנת (ד"ה ב' ל"א ג'). [מ](במדבר ל"ד ג') *[נ](שם שם י"א). [ס](לעיל ג' ט"ו). [ע]שהיא מן הפעלים. [פ]כי רפוי להיות יהי. להיות אחר יו"ד על השם יו"ד אחרת דהיינו יהי להמשיך יו"ד הנאמרת לקבלה בפירש"ק בכלאי. לולי שהיה אלוה סגרון ע"כ הקירותו. [צ]ר"ל י"ה בגלגולו יו"ד ה"א עולה כ"ו כמספר השם תוי"ם ב"ה. [ק](ישעיה י"ב ב'). *[ר]וטעמו כי יוכל לומר כי לפי שהוא במקום הזה שם תואר. נסמך לו שם יה שהוא שם העצם. [ש]ר"ל אלם אלי אילי. *[ת]עיין (בראשית ט"ו י') והוא כמו נפש בגוף המשכינו. [א](ישעי' מ' כ"ו). [ב](יחזקאל א' ט'). [ג](דניאל ט' כ"א). [ד](משלי כ' ו'). [ה](עמוס ה' ח').

פירוש רשב"ם

בנאות רשע ידלק עני: רמה בים. תרגום של השליך. וכן רומי קשת: (ב) עזי וזמרת יה. עוז וזמרת שבח ישראל יה והוא היה לי לישועה. עזי חטף קמץ ויו"ד יתירה כמו דבתי בגוים. היושבי בשמים. שכני בחגוי סלע. אבל עזי אליך אשמורה. פירוש עוז שלי: וזמרת. כמו ושכורת ולא מיין. וכן תסמר שערת בשרי. כאילו של ראש הפסוק ורוח על פני יחלוף. תסמר שערת הרות בשרי. וכן תירגם רב יוסף תצלדב שלהי ביתא בישרי. הרי זמרת חסר כמו שכורת ושערה. ואנוהו (ואייפיהו). כמו הנוה והמעונג' דמיתי בת ציון. ואינו לשון נוה משלה. כי כפל סופו מוכיח: וארוממנהו ואנוהו. שניהם לשון כיבוד להקב"ה: (ג) ה' שמו. נודע ה' משפט עשה: (ד) ירה בים. כמו ויורו המורים. דרך והשליך:

וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: ו יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: ט אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי

תורישמו

שדי בימא ושפר גברוהי אטבעו בימא דסוף: ה תהומיא חפו עליהון נחתו לעומקיא כאבנא: ו ימינך יי אדיר בחילא ימינך יי תברת סנאה: ז ובסגי תקפך תברתנון לדקמו על עמך שלחת רגזך שיצנון כנורא לקשא: ח ובמימר פומך חכימו מיא קמו כשור אזליא קפו תהומין בלבא דימא: ט דהוה אמר סנאה ארדוף אדבק אפלג בזתא תסבע מנהון נפשי אשלוף חרבי תשיצנון ידי:

אמרית

מסרה ומנשה, ב'. שלשיו, ל' וכ"כ [ר"ל ס"י קדמאה ומ"י סגין]. טבעו, ל'. ה תהמת, ג' חס' דחס' בתר'. יכסימו, ל' [סמ"ס בשורק [ר"ל מלשעם חסם] במצולת, [א"ו קדמאה וס"ו סגין והלד"י במולם]. ו נאדרי, ל'. בכח, ד' דגשים [ר"ל תב' בפתח והכ"ף דגש]. ז וברב, [ס"ו]. גאונך, [מ"ז]. תהרס, [ס"ו]. קמיך, ב'. תשלח, ס'. חרנך, ל' [ס"ו]. יאכלמו, ל'. כקש, ב'. ח אפיך, ב' מ"ל. נערמו, [במקצת ספרים במסג ובמקף וכוון הוא כבלי מ"ם]. נזלים, [ג' ב' מ"ו ומ"י ודין ס"ו ומ"י]. קפאו, ל'. תהמת, [חס' דחס']. בלב ים, ד' [ומנהון ג"י]. ט ארדף, ג' ב' חס' וס' מ"ל ודין חסר. תמלאמו, ל'. אריק, ד'.

ת"א ימינך ה' ספלילי' ז.

רש"י

ומבחר. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. (מכילתא) אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים סט) טבעתי ביון מצולה. (ירמיה לח) ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששעבדו את ישראל בחומר ובלבנים: (ה) יכסימו. כמו יכסום והיו"ד השלישית יתירה. וזו היא דרך המקראות בכך כמו (דברים ח) ובקרך וצאנך ירביון (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך והיו"ד הראשונה שמשמשה לשון עתיד כך פירושו שטבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסימו מלא"פום (גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ם): כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטרפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך. ימינך. שתי פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ולי נראה ימין עצמה תרעץ אויב מה שא"א לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו (תהלים צב) כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו ודומיהם: נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רוצצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשופטים (סימן י'). (דבר אחר ימינך הנאדרת בכח היא משבר' ומלקה אויב): (ז) וברב גאונך. אם ביד בלבד רוצצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששלח בם חרון אף יאכלמו): תהרס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים עליך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל. וכן הוא אומר (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך. היוצא משני נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי לשבר אוזן הבריות כפי שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים יח) עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה (שם) ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והחרון שלא יצא לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת (דף נא) כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שכשאדם כועס נחיריו מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר (אסתר א) וחמתו בערה בו. וכשנחה חמתו אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון צחות המקרא כמו (שיר ז) ערמת חטים ונצבו כמו נד יוכיח: נערמו מים. מתוקף רוח שיצא מאפך יבשו המים ונעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. לשון צבור וכנוס כמו (ישעיה יז) נד קציר ביום נחלה (תהלים לג) כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים. אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג') קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום כמו (תהלים נו) שימה דמעתי בנאדך. (שופטים ד) את נאד החלב: קפאו. כמו (איוב י) וכגבינה תקפיאני שקופו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. עד לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה. לשון עקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף אשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. תמלא מהם: נפשי. רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים. תמלאמו תמלא מהם יש הרבה כלשון הזה (שופטים א) כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו. (ירמיה י) בני יצאוני כמו יצאו ממני. (איוב לא) מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו. אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם. (ירמיה מח) וכליו יריקו. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון (בראשית יד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק (ירמיה שם) ולא הורק מכלי אל כלי. לא הורק הכלי אין

כתיב

רמב"ן

ביה ה' צור עולמים. וכן בילקוט מה לך הים כי תנוס מלפני אלוה יעקב וכן אמרו במכילתא ירדו לים שכינה עמהם שנאמר ויסע מלאך האלהים. ובאלה שמות רבה אמר אין עוז אלא דין שנאמר ועוז מלך משפט אהב: זה אלי ואנוהו. ואעלה אותו אל מדה עליון אלהי אבותי שהראה לנס בגלל שדי ועתה ארוממנו בשם הגלה כי מעתה יהיה השם איש מלחמה ויהיה ה' שמו. כמעט עתה ארוממנו. עתה לגאלה. ויתכן שירמוז זה לשבע השירות בשכמה. כמו זה שמי לעולם וזה זכרי. ובמכילתא אלי עמי נהג במדת רחמים. ואם אבותי במדת הדין ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר אלי אלי למה עזבתני. אל נא רפא נא לה. אל ה' ויאר לנו. ואם כן יאמר זה אלי כי עמי הוא אל. בזה כי יתעלה עם הרחמים להיות רחמן בדינו: (ו) ימינך ה' תרעץ אויב. לשון רש"י פשוטו של דבר. ימינך הנאדר בכח מה מלאכתך. ימינך ה' תרעץ אויב. וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו. נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם. ורבים כהם. ואינו נכון לדעתי כי הפסוקים יכפלו מלות לומר כי תמיד יהיה ככה מבלי שיחסרו ענין רק בפעם השנית ואלו אמר ימינך ה' ימינך ה' תרעץ אויב היה כמות אלו המקראות. ור"א אמר כי פירושו ימינך ה' שאתה נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. שהוא כמו עלה הבאר ויותר

נכון

ירושלמי

(ה) תְּהוֹמַיָּא כַּסּוּן עֲלֵיהוֹן נְחָתוּ וְשָׁקְעוּ בִּמְצוּלָתֵיהּ דְּיַמָּא אִידְמוֹן הִיא כְּאַבְנָא: (ו) יְמִינָךְ יְיָ מָה מְשַׁבְּחָא הִיא בְּחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרִית בְּעֵל דְּבָבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ דְּקַיְימִין לְקוּבְלֵיהוֹן מִן בִּגְלַל לְאַבְאָשָׁא לְהוֹן: (ו) מָה מְשַׁבְּחָא הִיא בְּחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ דְּיַמָּא וּמְרַבְּבָא שׁוּרֵי בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ:

(ז) וּבְסוּגֵי גִּיוְתְנוּתָךְ תְּתַבַּר שׁוּרֵי בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ תְּגָרֵי בְּהוֹן תְּקִיף רוּגְזָךְ תְּגַמַּר יַתְהוֹן הֵי כְּנוּרָא בְּעַ״א שַׁלְהָבָא בְּקַשָּׁא: (ח) וּבְמֵימַר מִן קֳדָמָךְ אִתְעֲבִידוּ מַיָּא עֲרֵימִין עֲרֵימִין קָמוּ לְהוֹן צְרִירִין הֵי כְזִיקִין מַיָּא נוֹזְלַיָּא קָפוּ עֲלֵיהוֹן תְּהוֹמַיָּא בְּגוֹ פִּילְגוּס דְּיַמָּא רַבָּא: (ט) דַּהֲוָה אָמַר פַּרְעֹה רַשִׁיעָא סַנְאָה

יונתן בן עוזיאל

וּבְעֵל דְּבָבָא אֶרְדּוֹף בָּתַר עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִרְעַ יַתְהוֹן שָׁרָן עַל גֵּיף יַמָּא וּמְסַדְּרָא לְקוּבְלֵיהוֹן סִדְרֵי קְרָבָא וְנִקְטוֹל בְּהוֹן קְטוֹל רַב וְנִסְבֵי וְנִבּוֹז מִנְּהוֹן בִּזְּזָא רַבָּא וְנִשְׁבֵּי מִנְּהוֹן שִׁבְיָא רַבָּא וְאַפְלוֹג בִּזְּתְהוֹן לְעַמֵּי עָבְדֵי קְרָבִי וְכַד תִּתְמְלֵי נַפְשִׁי מִן דַּם קְטוֹלֵיהוֹן מִן בָּתַר כְּדֵין אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי וְאֵישֵׁיצֵי יַתְהוֹן בִּיד יְמִינִי:

(ט) אָמַר פַּרְעֹה רַשִׁיעָא סַנְאָה וּבְעֵל דְּבָבָא אֶרְדּוֹף בָּתַר עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַרְעֵי יַתְהוֹן שָׁרָן עַל גֵּיף יַמָּא אֶשְׁבֵּי מִנְּהוֹן שִׁבְיָא רַבָּא וְאֶבְזֵי מִנְּהוֹן בִּזָּא רַבָּא אֶפְלִיג מִן גִּבְסַיָּא לְעַמֵּי עָבְדֵי קְרָבָא וְכַד תִּתְמְלֵי נַפְשִׁי מִנְּהוֹן מִן בָּתַר כֵּן אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי וְאֵישֵׁיצֵי יַתְהוֹן בִּיד יְמִינִי:

והשבת

בעל הטורים

לפעם לבריהם בהלשים שנים: (ה) כאבולה ג׳ ירדו במלולה ולאם כודפיהם המלכה במלולות (נחמיה ט׳) במעעכים במלולה (מהלים פח) שהיו במעעכים במלולות כדכתיב ויפי הענן והשוקן: (ו) בכח ד׳ במסרה סכה ולידך מריפי בכח קולך (ישעיה ט׳) דלייתקיש גאולה לחכונה לרלשונה ולידך לית חיל בכח (ד״ה ח׳ כ): קול ה׳ בכח. זה הוא שלמרו מעדין לותו לבריותיו (כדי לשבר לת הלוזן): (ז) קמיך ב׳ מסרום קמיך סלון קמיך עולה סמיד (תהלי׳ ע״ד) ע״כ מהרום קמיך: תשלח ח׳ חשלה חרונך. ובגליהם תשלה (ע״ב ח׳) שלמד כשם שלקו הם על הים כך לקו במלרים וכהם מבגליהם ולידך שלח חשלה לת הלם. השלח רוסך יכלמון. לבל ישראל עברו ביבשה כים כדכתיב השלה קליריה עד ים (מלי׳ פ׳) ול״ע לם נכנסו למרץ כדכתי׳ שלח חשלה לת הלם ולם שנים מקם לך שלח הלבום מעל פניו והמיהם במדבר ולקח סביבים והכריהם למרץ מ״ע ים לגם חלק לפ״ה כדכתיב תשלח רוסך יכלמון: (ח) וברוח ד׳ במסורה וברוח אפיך. וברוח שפתיו ימית רשע (ישעיה י״א). וברוח פיו (שם ד׳). נערמו מים הערמים ומערים: ולידך וברוח פיו כל לבאם, שאלו כל תנבר נגרום ואלו נורה נגרם: נגבו: נצב ים ג׳ הכא ולידך דרך הרים נצב יר (מעלי ל׳) פי׳ ישראל הלכו בים בדרך ישרה ומלולה כדרך הלרים נצב ים כדכתיב כ״ג

יונתן

עליהון ניבין דדרים למון ירה כי הרגום לא ירה שם מן לא יקפום המן ניכו: (ז) גיותנותך גיותנים: ספכל לשון גמרא דשמם פ״ק סכר ידים: מגרי בהון וכולי כ״ל לשון גיכרי והם גג וקי״ל: (ו) ירושלמי דבשם הוא מלשון מרועם בשבע. שורי למ׳ חומה לו לשון רעילם ומגירם: (ח) עורמין הוא מהרגמו על כד ומלשון ערמה ספים. פ״ל דלא כמכילתא כלבו כמו כד אם נוד לצור ולים מוליא ומכרים וכו׳ אבל לונקלום תרגם סכימו מיא. ס״ל כסא דמכילתא. הם למרו שבם נחסמהם לף למה נחם. ערמומים במים והיו המים נלמדים בשם בכל מיני ערמומיות שבעולם ולפ״ז לשכר בזוחון לייתב ולומר דשם יונתן בלומרו שרמין כ״ל מלשון ערמום והסבולום וק״ל

רמבן

נכון לומר ימינך יי הוא כלדר בכח נפמלל לכל גאה וכם ימינך יי תרעץ אויב בכח גדול. והזכיר ימין בלשון זכר ונקבה. כמו יד יי שלוחה אלי וכנם בו מגלת ספר. וכוא כשל כדרך הנבואה. ודרך כלמת ידעכם כמשכיל מן הפסוקים הלאמורים במירסמי. וכן למרו כיתה ידו לומה משקעמן וידו לומה מגלם לותם. כי פרח מליל. כענין ונמה יגדל כח כם לדני: (ט) אמר אויב. לנמו כפסחם נדברים. לרדפם ולשיגם ולחלק שלל עם עדי ועבדי למון רמ״י. ורלויתי במדרש חזית כך פני רבי ישמעאל אמר אויב לרדוף לשיג היה רלוי לכיות תחלת הפירם. ולמה לא נכתב אלא שלין מוקדם ומאוחר בתורה. ולונקלום סובר כן. ולכך תרגם וכוס אמר ענלה. על מכלה מסבתו ברדפו לסריהם. ולדעתי בדרך הפשט כוא קדור בפסוק כלשון עמנו. כי מחסלה אמר שמעבו בים וירדו במלולות וכים זה כלמר שמר הנים ויכסו את הרכב ואת הפרשים ולפ״כ שב לומר איך נעשה זה. כי ברוח אפך היא רוח קדים עזה נערמו מים מתחלה וקפאו התהומות. ומפני זה ספר סאויב שירדוף וישיגם בים ויחלק שללם ותמלא נפשו מהם ונפשת אליהם ברוסך וכסמו הים. והזכיר זה כי גם במחשבתו זאת סכה ופלא מאת השם סחזק לבם ושכל עלמם לבא בים כאמר סירסתי למעלה. על כן אמר אחריו מי כמוכה באלים עושה גדולות

אבן עזרא

כאילו ירה אותם כמו אבן מהוא קל. והנעור שהזכיר היא הזכיר שליסיו שהיו על כלו. ואמר ימם כי ים סוף. כמו קנה וסוף קמלו. והטעם נסוף. כי יש סוף קנה וסוף סביביו. ולא סביבות אלא סימים. ור׳ ישועה אמר שם מיל. כמו ים כנרם: (ה) תהומות. תהומות הארץ. כמו מבלגמו לרץ. ושורק יכסימו חסם חולם. כמו לא מעבורי מזה: במצולת. סמים העמוקים. וכן ותשליכני מלולה בעמקי הגלים: (ו) נאדרי. היו״ד נוסף כיו״ד לבורי. ולמר פעמים ימינך יי׳. כטעם כי הנה אויביך יי׳. נשאו נהרות. והטעם כי פעם אחרי פעם. פעמים אין להם מספר מעשה ככח שתרעץ ימינך האויב. וסכם נאדרי בכח. הוא השם הנכבד. וי״א שהוא שב אל סימין: (ז) וברוב גאונך. שהוא למעלה על כל גאה. תוכל להרוס כל הקמים. ואין לך לוכך לכלי ברזל להרסם רק סרוסך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש. כי הסרון קום דומה לאש: (ח) וברוח אפך. כמו מרום אפו יכלו. מגבר במים ויקרמו: נערמו מים. כמו ערימת חטים: כמו נד נוזלים. והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים. שבו כמו נד. כמו קמו נד אחד. כמו תומה: קפאו תהומות. נקרשו. כמו וקפאון: בלב ים. באמצע הגוף כמגד רוסב הגוף: (ט) אמר אויב. הוא פרעה. ומלת תמלאמו. קשה. ורבי מרינום אומר חסיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם. כדרך בני ישראל. והטעם דבק עם אחלק שלל. ואחרים אומרים מגאם. לאמר מלאו לבו. ואחר כן אוריסם: תורישמו ידי. תשמידם. וכן ואם לא תורישו

פירוש על אבן עזרא

[א](שמות י״ט ס׳). [*א](לעיל ב׳ ג׳). [ב](תהלים ל״ג יו״ד). [ג](יונה ב׳ ד׳) ופי׳ בעמקי הגלים. [ד](רות ב׳ ט׳). [ה](עם ל״ב ב׳). [ו](איוב ד׳ ט׳). [ז]ופי׳ מגבר במים. [ח](איוב ו׳ ג׳). [ט](יהושע ג׳ פ״ו). [**]ופי׳ כמו תומה. [י](זכריה י״ד ו׳). [כ](ירמיה י״ד כ׳) פי׳ ימלאו ממני. ועד״ז תמלאמו נפשי חסיה מלאה מהם. [ל](שמות ז׳ ט׳). [מ]וכן פ״ס ר׳ ג׳). ורב״ע וירושלמי. [נ](במדבר ל״ג נ״ה). מנקוק

באורנו

עליו הודאה לאל ית׳ ספרו מלחמתו בחיל פרעה. ומבסר שליסיו שהם היו עקר כל הכונה: (ו) ימינך ה׳ נאדרי בכח. לא ימין חיל פרעה ומבסר שליסיו הבוטחים בזרוע בשר. וזאת היא הודאה שנתנו לאל ית׳ על מלחמתו זאת השנית: ימינך ה׳ תרעץ אויב. יהי רצון שיהיה כן לעתיד שתרעץ כל אויב לישראל כענין כן יאבדו כל אויביך ה׳: (ח) וברוח אפך נערמו מים. עתה ספר המלחמה הגדולה שנלחם האל ית׳ בהמון מצרים ואמר הנה ברוח אפך נבקע הים ונעשו המים כערמה וכנד וקפאו התהומות בקרקע הים באופן שיכלו ישראל לעבור וכאשר אמר אויב ארדוף אחריהם בים: (ט) אשיג אחלק שלל. והם היו המון כל רכב מצרים שלא באו אלא לגזול ממונם של ישראל: נשפת

פירוש רשב״ם

(ה) יכסיומו. יכסיומו היה לו לומר (פי׳ בחולם) אך בשביל או הראשון (בשורק) בא גם השני. וכן מתצאיו ומבאיו. היה לו לומר מבואיו. מן בא מבוא. או מן קם. מקום. מן לן. מלון. אבל בשביל מוצאיו אמר מובאיו: (ו) ימינך יי׳ שאתה נאדרי בכח הוא תרעץ אויב. ימין היא לשון נקיבה כדכתיב ימין יי׳ רוממה. ומקרא זה כעין נשאו נהרות קולם. עד מתי רשעים יי עד מתי רשעים יעלזו. כי הנה אויביך יי. כי הנה אויביך יאבדו. חצי הראשון אינו מסיים דברו עד שיבא חצי האחרון וכופלו ומשלים דברו. אך בחצי הראשון מזכיר במי הוא מדבר: (ז) תהרס קמיך. לשון הסרה משפיל ומכניע הדבר מקומתו. וכן פן יהרסו אל ה׳ ממקומם להתקרב ולראות. וכן ויהרסך ממצבך: (ח) וברוח אפך. ברוח קדים עזה כל הלילה: נערמו. גבהו למעלה כמו ערימת חטים: נד. לשון גובה וכן בירדן קמו נד אחד: קפאו. כמו וכגבינה תקפיאני: (ט) אמר אויב. כשראה הים לחרבה: אריק חרבי. אריק תערי בהוצאת חרבי. וכן כי חציך נחתו בי. על שם נחיצת דריכת הקשת הוא יורה החצים

תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ י נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ יא מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃ יב נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ יג נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ יד שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ טו אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן

י אֲמַרְתָּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקָעוּ כַּאֲבָרָא בְּמַיִן תַּקִּיפִין׃ יא לֵית בַּר מִנָּךְ דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית אֶלָּא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחִיל תֻּשְׁבְּחָן עָבֵד פְּרִישָׁן׃ יב אֲרֵימְתָּ יְמִינָךְ בְּלַעְתִּנּוּן אַרְעָא׃ יג דַּבַּרְתָּא בְּטַבְוָתָךְ עַמָּא דְנָן דִּפְרַקְתָּא סוֹבַרְתָּא בְּתֻקְפָךְ לְדֵירָא דְקוּדְשָׁךְ׃ יד שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא וְזָעוּ דַּחֲלָא אַחֲדַתְנוּן דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלֶשֶׁת׃ טו בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם תַּקִּיפֵי מוֹאָב אַחֲדַתְנוּן רְתֵיתָא

מסרה תורישמו, ל' [מ"ו ומ"י] [קדמאה]. י כסמו, ל'. צללו, [שלמ"ד בשו"א לבד כמנהגנו עכ"ל המ"ש אבל אין כן דעת רוב המדקדקים]. כעופרת, [בפ"ם הכ"ף בפתח ומ"ו כתיב]. במים, ז' רפין. אדירים, [מ"ל דמ"ל]. יא מי כמכה, [תרין בפסוקא מ"ו ומ"ל ה"א]. באלם, [חס' דגש והוא חס' דסם']. כמכה באלם, [אין כאן פסק באמצע]. [כמכה, חס' כף לאפוקי דגש]. נאדר, [האלף בשו"א לבד]. תהלת, [כר"ל מ"ל]. תהלת, ל' ב' חס'. פלא, ט' קמץ [ל"פ בזה ושכ"פ דין קמץ ור"ל ליר']. יב תבלעמו, ל'. יג נחית, ב' כלשון עמך. עם ז, ב'. גאלת, [חס' דגש בלי מפיק ולא כרמ"ם]. בעזך, ב' וחסר [ור"ל שחוס בק"מ לא בחולם]. יד שמעו, ג' כ"פ. ירגזון, [מ"ו וגין בסוף]. אחז, ב'. ישבי, [כר"ל מ"ו]. טו אילי, [מ"י]. יאחזמו, ל' [מלעיל]. נמגו, [ד' וחסר].

ת"א צללו כעופרת מנחות נג. מי כמכה באלים ה' [illegible]. אל נוה קדשך זבחים לט.

רש"י

כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מלינו שלשון מוסב על היין. וכן (יחזקאל כח) והריקו חרבותם על יפי חכמתך דסיפיה: תורישמו. לשון רישות ודלות כמו (שמואל א' ב') מוריש ומעשיר: (י) נשפת. לשון הפחה וכן (ישעיה מ) וגם נשף בהם: צללו. שקעו עמקו לשון מצולה. כעופרת אבר פלו"ם בלע"ז: (יא) באלים. בחזקים כמו (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח. (תהלים כב) אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלת. יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו כמ"ש לך דומיה תהלה: (יב) נטית ימינך. כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר (ישעיה לא) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית שנתונים ביד אדם ונוטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון סובל ולא דקדק לתרגם אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזין: ישבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים ותרגום אונקלוס אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. (מכילתא) והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמגו. נמסו כמו (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו

רמב"ן

גדולות ונפלאות בדבר והפכו: (י) נשפת ברוחך. אמר ר"א מגזרת נשף כי בנשף הביא רוח שהטביעה אותם. ורש"י פירש לשון הפחה כמו וגם נשף בהם ויבשו. ויפה פירש. ודעתי עוד שענינו כמו בבי"ת נשבת ברוחך. מלשון כי רוח ה' נשבה בו, ישב רוחו יזלו מים. כי אותיות השלם ישמשו בענין אחד כמו על גפי מרומי קרת. על גבי. אם בגפו. וכן וכרום להם יבזור בזר עמים. לשון פזור. וכן בשמות ישליכו אותם שורך סופך. ולרבותינו במסכת הבקר לערים הבקר כמו הפקר. ומן ענינו פרודות, יאמר עפות. ואמר בן פקועה במקום בן בקועה. מפני שנבקעה ועלאה עם בן חמעה פי'. וכן על דעתי הכפישני באפר הכבישני. מלשון ומלאו את הארץ וכבשוה יכבוש עונותינו, ובלשונם עוד עדה כפושה כמו כבושה. וענין הכתוב כי ברוחך הקשה והעזה נערמו מי הים ובנשמת ברוחך אשר אשה מנהג הים וכמו יש זהו וישב הים לפנות בקר לאיתנו כי שב לנשוב בו הרוח כאשר ישבה באיתנו בסוף גליו: וטעם צללו כעופרת. שבאו במצולות כמו שעופרת. והזכיר זה בשירה כמו אבן. כעופרת. כי גם זה להם עיד ה' שהיו בהם אנשים רבים יודעים לשחות והיו קרוב ליבשה אף כי רוכבי הסוסים במים כלם היו ראוים להנצל כי הסוסים שטים הרבה על פני המים. וכן תופסי המגינים נצלים במים. ובכאן לא נמלט מהם אחד. וזהו טעם וינער ה' את מצרים שהיה שטה מגביהם ברוחו הקשה ומשפילם בים. מלשון וינערו רשעים ממנה. והיה השטן לנערם עם שממין ומפיל מן השטח שמשקן אותו: (יא) מי כמוכה באלים ה'. בחזקים. כמו ואת אילי הארץ לקח. אילותי לעזרתי חושה. לשון רש"י ובאמת שהלשון לשון תוקף וחוזק. אבל מי כמוכה באלים במלאכי מעלה שהם נקראים אלים. מלשון זה אלי ואנוהו. והקב"ה נקרא אל עליון על כלם. וכן ועל אל אלים ידבר נפלאות. כמו הוא אלהי האלהים. וכן הבו לה' בני אלים כמו בני האלהים. כי יקראו אלים ובני אלים. וכן יקראו האלהים ובני אלהים. כי גדול ה' מכל האלהים. ויבאו בני האלהים להתיצב על ה': ויש אומרים כי בני אינם שמירות. וכן בני עלמים. אנשי משקה על הקיר. חס טעם מי כמוכה נאדר בקדש שאין כמוהו אדיר במעון הקדש בשמים. ובמכילתא מי כמוכה באלו שהם משמשים לפניך במרום שנאמר כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים אל נערץ בסוד קדושים רבה: נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו. כמו לך דומיה תהלה לשון רש"י. גם כן פירש ר"א כי כל המהללים יראים להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא. ולפי דעתי כי טעם נורא תהלות שהוא נורא בתהלות כי יעשה דברים נוראים ומתהלל בהם שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע בהם את עבדיו. והנה הוא בזה נורא ומהולל מאד ובעבור כי מלכי ארץ נוראים בעשק וגזל. אמר כי ה' הוא נורא בדברים אשר הוא מהולל בהם כן לך דומיה תהלה. על דרך השטח המוסלת לך תהלה כי כל המהללים לך ישימו
רצונם

ספורנו

(י) נשפת ברוחך. באותו הרוח עצמו שהקפיא קרקע הים ונעשה דרך לעבור גאולים. נעשה לכסות הרודפים ולאבדם: אדירים. מרים ורעשי עם צללו כעופרת במים ומהם היו השליכים על כלו שמכה פרעה על כל רכב מצרים: (יא) מי כמוך באלים. נתן שבח לאל ית' על מלחמתו השליכים נגד המון רכב מצרים. ואמר מי כמוך בחזקים שיוכל לשנות טבע הנמצאים הבלתי נפסדים בטבעם: נאדר בקדש. ה"ה הקדוש שמושלם הוא הבלתי נפסד כלל. כאמרם ז"ל בסנהדרין פרק חלק מתים שעתיד הקב"ה להחיות אינם חוזרין לעפרם שנא' והנשאר בירושלם קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים כו'. אמר שאין כמו האל ית' נודע לאדיר ומלך על כל אלהים קדושים נצחיים ולפיכך לו לבדו יאות לשנות טבע כל נמצא בלתי נפסד כי נצחיות כל נצחי לא יהיה זולתי מאתו ית': נורא תהלות. ומי שידע גודל תהלותיו ייראהו בשבילו לא בשביל יראת עונש שיגיע מאתו: עושה פלא. עושה מה שיפלא מן הטבע לעשות בשום אופן כגון עמוד הענן ועמוד האש: (יג) נחית בחסדך עם זו גאלת. מעת שגאלתם וזה כשהוצאתם חוץ לגבול מצרים ובאו לקצות המדבר לנסותם הדרך באמרו ויסעו מסכות וה' הולך לפניהם: נהלת בעזך. נהלת לאמצעיתה בתוך הים כאמרו מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו: אל נוה קדשך. בדרך נכון ללכת אל נוה קדשך לקדשם שם לעבודתך: (טו) אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב. כשראו
אלו

יונתן בן עוזיאל

(י) אַשְׁבַּתְּ בְּרוּחַ מִן קֳדָמָךְ יְיָ וְחָפוּן עֲלֵיהוֹן גִּירִין דְּיַמָּא נַחְתּוּ וְשָׁקְעוּ הֵי כְּאַבְרָא בְּמַיָּא מְמַשְׁבְּחַיָּא: (יא) מַן כְּוָותָךְ בְּאֵילֵי מְרוֹמָא יְיָ מַן כְּוָותָךְ הַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחִיל בְּתוּשְׁבְּחָן עָבִיד נִיסִין וּפְרִישָׁן לְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל: (יב) יַמָּא וְאַרְעָא הֲווֹן מִדַּיְינִין דָּא עִם דָּא כַּחֲדָא יַמָּא הֲוָה אָמַר לְאַרְעָא קַבִּילִי בְּנַיְיכִי וְאַרְעָא הֲוַת אָמְרָה לְיַמָּא קַבִּיל קְטִילָךְ לָא יַמָּא הֲוָה בָּעֵי לְמִטְמַע יַתְהוֹן וְלָא אַרְעָא הֲוַת בָּעְיָא לְמִבְלַע יַתְהוֹן דְּחִילָא הֲוַת אַרְעָא לְמִקְבְּלָא יַתְהוֹן מִן בִּגְלַל דְּלָא יִתְבְּעוּן נַגְּוָה בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי הֵיכְמָא דְּיִתְבַּע מִנַּהּ דְּמֵי הֶבֶל מִן יַד אַרְכִינַת יַד יְמִינָךְ יְיָ בְּשְׁבוּעָה עַל אַרְעָא דְּלָא יִתְבְּעוּן מִנַּהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי וּפְתַחַת אַרְעָא פּוּמַהּ וּבְלַעַת יַתְהוֹן:

ירושלמי

(יב) יַמָּא וְאַרְעָא הֲווֹ מִדַּיְינִין דִּין לְקָבֵיל דִּין יַמָּא הֲוָה אָמַר לְאַרְעָא קַבִּילִי בְּנַיְיכִי וְאַרְעָא הֲוַת אָמְרָה לְיַמָּא קַבִּיל קְטִילָךְ אַרְעָא לָא הֲוַת בָּעְיָא לְמִבְלַע יַתְהוֹן וְלָא יַמָּא הֲוָה בָּעֵי לְמִטְמְעָא יַתְהוֹן וּבְמֵימַר מִן קֳדָמָךְ אַרְכִינַת יַת יְדָךְ יְמִינָךְ בִּשְׁבוּעָה וְאַשְׁבַּע לְאַרְעָא דְּלֵית אַתְּ תָּבַע יַתְהוֹן מִנָּהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי בְּכֵן פְּתַחַת אַרְעָא יַת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יַתְהוֹן:

(יג) דַּבַּרְתְּ בְּחִסְדָּךְ עַמָּךְ הָאִלֵּין דִּי פְרַקְתְּ וְאַחְסִינַת יַתְהוֹן טוּר בֵּית מוּקְדְּשָׁךְ מָדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשָׁךְ: (יד) שָׁמְעוּ אוּמַיָּא יִתְרַגְּזוּן דְּחִילָא אַחֲדַת יַתְהוֹן כָּל עֲמוּדֵי דְיָתְבֵי אַרְעֲהוֹן דִּפְלִשְׁתָּאֵי: (טו) הָא בְּכֵן אִתְבַּהֲלוּן רַבְרְבָנֵי אַרוֹמָאֵי תַּקִּיפֵי מוֹאָבָא אַחֲדַת יַתְהוֹן רְתֵיתָא אִתְמְסִי לִבְּהוֹן בְּגַוִּיהוֹן כָּל עֲמוּדֵי דיירי

בעל הטורים

דכך לפנור גמולים לגל מלרים סלכו מסורפים בלא דכך וכיו כמובב בלב ים (פס כ"ג): (י) ללנו ב' כסא ואידך לקול ללנו שפמי (חבקוק ג') ויסי כלמר ללנו שפמי ירושלם (נחמיה י"ג) לומר שכגיא של מלרים קולות וחרב. קולות דכתיב לקול ללנו. וחרב מה ללנו דכתם דכתיב לם ספמי יד חללם בכם לף סכל קולות וחרב: (יא) באלם ב' במסורה סכל ואידך סכמפים באלים (ישעיה כ"ו) דכתי [על] פ"ז שמנין לותם שסם לילנות כמו שסם סללה (פ' וישלח) וכגילים לגשום שיש לה לל כי יש לגבות סיש לגם פירות ואין לגם לל ואלה יש לה לל ואין לה פירות אבל סקב"ה ללו גלה ופירותיו מתוקים ויש לו לל וסיינו דכתיב בללו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: (יג) נחית ב' במסורה. נחית בחסדך. נחית כלאן עמך (תהלים ע"ז). מה סרועה מרעה [ו]לאן כל א' לפי שמרעה סרלוי לו כך היה משה מנהג אותם כל א' לפי מסלכו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומה הרועה מרבין הלאן בלהרים שלא יכם שרב ושמש כך היו מוקפים בעננים שלא יכם שרב ושמש: עם זו ג' דין ואידך עם זו קנית עם זו ילרתי (ישעיה מג) שעם זו קנית בהגאלת אותם וכאלו ילרתם לז בריה חדשה: (יד) אחז ב' במסורה הכא ואידך אחז בקרנות המזבח מלמד שאחזו

יונתן

וק"ל: (י) לשבת. כמו נשב זיקא בלשון גמרא. ממשבחיא הרגום של אדירים: (יב) ימא וארעא הוו מדיינין דין עם דין. כל זה במכילתא ד"א נטית ימינך מגיד שהים זרקן ליבשה ויבשה זורקן לים אמרה היבשה מה בשעה שלא קבלתי אלא דמו של הבל דם יחיד. כאמר לי ועתה ארור אתה מן האדמה וגו' ועכשיו היאך אני יכולה לקבל דם כל אוכלוסין אלו ומה שפ"י אריכות ימינך על שבועה וכן תרגום בשבועה נשבע לה ולא תרגמו כמו אמרי רבים לשבועה שפי' אלמון שפים הוא גימן נמנן כי בשהקדום ב"ה נשבע שהארץ כדין אריה ישריה והדין שמשלים לשמחם הדינין

רמב"ן

לשנה ויסללו סמך בלין ויסלמו שם לא ידרם אשר מלו עגם לכתם אלמון אך לאלסים דומי נפשי כי ממנו תקותי וידום השמש וירח עמד. וכן אך לאלסים דומים נפשי עיסלם. כך נראה לי. ואמרים שמעפי אומרים כן שמשתקת התהלה. כי לא תגיע תהלה לפעליך הגדולים והנוראים אלמון ולילה ולא דומים לי. ויהיה טעם אלהים בלין התהלה אשר בלין. כלומר השוכן שם. והנכון מה שאמרנו: (יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ. הטעם כי אחר שנשפת ברוחך וכסמו הים נטית עליהם ימינך והושך ותבלעמו ארץ. והענין כי אחר שטבעו השליכם הים כמנהג הימים. וכן אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ושם יכלו ויתנו לעפר על הארץ כמשפט. והנה הם נבלעים ונשמדים כמו יסד קבין ותלמדי. בלע יי' ולא חמל. ודרך הוראותיך בלעו. השמיעו. ורבותינו אמרו שנתנה הארץ את פיה ובלעה אותם שזכו לקבורה בשכר שאמרו יי' הצדיק. ואין לשון ימין ויד נאמרים רק לנקמה ולהשמדה. ואולי יפרשו נטית ימינך להמיתם בים ותבלעמו הארץ אחר כך והיא הקבורה שזכו אלים: (יג) נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך. אמר ר"א כי הוא עבר במקום עתיד כי כן יבא בנבואות. ועל דעתי כי יאמר נטית ימינך על האויב ותבלעם הארץ. ונחית בחסדך בעמוד הענן לגאולה סדרך. עם זו גאלת. ונהלת אותם בעזך אל נוה קדשך כי אליו הולכים. וכן ונהרו אליו כל הגוים. ונוה קדשך הוא בית המקדש כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך. וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש שנאמר ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן: (יד) שמעו עמים ירגזון. יאמר כאשר שמעו העמים ירגזון מגבורת ידיך. וחיל אחז יושבי פלשת בעת ששמעו. ויתכן שיאמר כי כבר שמעו העמים כל אשר עשה השם בארץ מצרים וירגזון תמיד מן התהלה אשר שם בהם. ויתפלל שתפול עליהם אימה ופחד שלא יצאו לקראת ישראל למלחמה. ואמר ר"א כי תפול עליהם גם אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען. והוא שאמר עד יעבור עמך יי'. כי עליהם עברו והם בואים אל ארץ כנען ולא יצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו לא נלחם בהם. ולולא כי נפל עליהם אימתה ופחד היו הולים להלחם גם מתנאלתם אותם. ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כגוי אחד הם. ויתכן שהם

אבן עזרא

הוריסו: (י) נשפת ברוחך. מגזרת נשף. כי בנשף הנאת רוח שהשביע אותם: צללו. מגזרת מצולות. כמו לקול צללו שפתי. ובמים אדירים דבק עם צללו. כאלו אמר צללו במים אדירים כעופרת. והעופרת מגזרת עפר. כי השם מיני מתכות אם יותכו תחת הארץ ישוב כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות. ולעולם העופרת תוסיף: (יא) באלים ה' הם מלאכי מעלה הקדושים. וגם אלים הם הכוכבים. ועוד אפרש זה בפרשת כי תשא: נאדר בקדש. הוא כמו סבבה. ומעם נורא תהלות כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו וגם הייגים להלל שמו. כי הוא לבדו עושה פלא: (יב) נטית ימינך. אמר הגאון כי משך עליון במצרים ומעם נטית ימינך ונבלעם הארץ. והיא למעה מכל התהלים את האויב. והנה בדרך משל כי ברגע אחד שניפם ימינך היה למעלה מעמי השמים אל תחת הים. ומעם ימינך כחך: (יג) נחית בחסדך. אמר כי הוא לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות. וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא שהנהיג אותם. או זה כמו לאמר נהם עד עתה: נהלת. כמו אתנהלה לאטי: בעזך. ולא בנחום: אל נוה קדשך. הוא הר קיני שעם שכן הכבוד. וכן כתוב ואביא אתכם אלי: (יד) שמעו עמים. שהם הכנעניים. גם יעברו עליהם: חיל אחז יושבי פלשת. יושבי ארץ פלשת. כי יושבי לאום על זה: (טו) אילי. ביו"ד כמו כבשים. כי השרים כדמותם בצאן. והנה אלופים אדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען. כנעור השמועות. כדרך ונמס וימס לבבנו. גם יושבי כנען ארץ כנען

פירוש על אבן עזרא

(חבקוק ג' ט"ז). הטעם כי מלא עין לם מינו ויצוני. הרלב"ג ז"ל כתב בספר העלמים שמגר מהמעלה העליונה שבכל הרוחניים הוא מעלה שכל הפועל והוא הנקרא שכינה ובו ישיג הנביא. והמשיג יש' בעם המגודל אליו. וכן דעת זולתו מהסכמים הראשונים כמו שיתבאר לך עוד. דעתו שכמו בכל הכפא מלאון אדיר במרום. ומכ"ן הסיוע לכלל מגודל הפלאות הנראה לנו. קר"ל כי בעם הזה יתבה הלומות והשמתים. ירושלים רש"ע מדכתיב אל נוה קדשך בודאי הוא עתיד בלשון עבר. (בראשית ל"ג י"ג). (לכאן י"ט ד') ולינו מורה על בהמ"ק בירושלים. ר"ל יושבי ולא כמי' יושב. ולינו מורה על עם אחר אשר ביניהם. ר"ל האילים מנהיגים הלאן. וכן השרים מנהיגים העם. אפילו משמר אדום פן בחרב אלא וכו' (במדבר כ' י"ח). (יהושע ב' י"ג). פי' כמו יושבי פס' לעיל ולא השופטים

פירוש רשב"ם

החיצים כדכתיב ותנחת עלי ידיך. ונחתה קשת נחושה זרועותיו לכך הוא קורא יריית החצים נחיצה: צללו כעופרת. במימות שהן אדירים. במים של ים אע"פ שהן אדירים (ס"א כדכתיב אדירים משברי ים): (יא) מי כמוך באילם ה'. מי כמוך נאדר בקודש. גם זה מן הכפולים שפרשתי אצל ימינך יי' נאדרי בכח. וכן פירושו מי כמוך באילם יי' שנאדרה בקודש כמותך: נורא תהלות. תהילות האמורות כך על ידיהם. אתה יראוי ומאויים כדכתיב וייראו העם את ה': (יב) נטית ימינך. ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישובו וגו': (יג) נהלת בעזך. סנה"ל אתה את ישראל עכשיו כדי להכניסם ולהורישם את ארץ כנען. שהוא נוה קדשיך: (יד טו) יושבי פלשת. אלופי אדום. אילי מואב. כל

כְּנָעַן׃ טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ

כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃ כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ

אונקלוס

אִתְּבָרוּ כֹּל דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן׃ טז תִּפֵּל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא וְדַחַלְתָּא בִּסְנֵי תָקְפָךְ יִשְׁתְּקוּן כְּאַבְנָא עַד־דְּיַעְבַּר עַמָּךְ יְיָ יָת־אַרְנוֹנָא עַד־דְּיַעְבַּר עַמָּא־דְנַן דִּי־פְרַקְתָּא יָת יַרְדְּנָא׃ יז תָּעֵלִנּוּן וְתַשְׁרִנּוּן בְּטוּרָא דְאַחְסַנְתָּךְ אֲתַר לְבֵית־שְׁכִנְתָּךְ אַתְקֵנְתָּא יְיָ מַקְדְּשָׁא יְיָ אַתְקְנוּהִי יְדָךְ׃ יח יְיָ מַלְכוּתֵהּ־קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי־עָלְמַיָּא׃ יט אֲרֵי עָלוּ סוּסָוָת פַּרְעֹה בִּרְתִכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא וַאֲתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יָת מֵי יַמָּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא׃ כ וּנְסֵיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא אֲחָתֵהּ דְּאַהֲרֹן יָת תֻּפָּא בִּידַהּ וּנְפַקוּ כָל־נְשַׁיָּא בַּתְרַהָא בְּתֻפִּין וּבְחִנְגִּין׃ כא וּמְעַנְיָא לְהוֹן מִרְיָם שַׁבַּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם־יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאִי עַל־גַּוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵהּ

מסרה טז תפל, [ס"ו]. עליהם, [ע"י]. אימתה, ל' [ע"י]. ופחד, ב' המפל. זרועך, ב' [גם מבין מידום ליהא של"ל ד'] ע"ל. כאבן, [הכ"ף דגש בלא מפיל]. יעבר, [חכין בפסוק וס"ו]. עם זו, ג'. יז תבאמו, ל' וכ"כ [כ"ל ס"י]. ותטעמו, ל'. מכון, [ע"ו]. לשבתך, ב'. מקדש, ל' [הקו"ף בדגש לספרים וכד' רפי]. אדני קל"ד. כוננו, [ע"ו]. ידיך, [ע"י]. יח ימלך, ה' [כ"ל כל ליש' ה' במ"ס]. לעלם, י"ח חסר. ועד, לדעת רש"י והרלב"ג הוי"ו יסוד היא ומתוסה אבל אין כן דעת המסורות ורוב המדקדקים]. יט וישב, כ"ד. עלהם, י"ב חס' במ'. כ אחות, [כו"ל ע"ו]. התף, [ס"ו]. ותצאן, ל' וכ"כ. בתפים, ב'. ובמחלת, ב' וחסר [דחסר]. כא שירו, [ע"י]. גאה גאה, ב' ובענין. גאה, [הב' בדגש].

ת"א תפל עליהם סוטה לו. עד יעבר ברכות ד סוטה לו סנהדרין לח זבחים פ' ו'. עם זו קנית פסחים פז אבות פ' ו'. תביאמו כתובות קב בבא קמא עקידה ו'. פעלת ה' סנהדרין לג. מקדש ה' כתובות לב כתובות ה אבות פ' ו'. ה' ימלך סנהדרין כלה הגהה לב אבות פ' ו'. ותקח מרים מגילה יד סוטה יב.

רש"י

הם באים לכבוש וליכש את ארצנו: (טז) תפל עליהם אימתה. (מכילתא) על הרחוקים: ופחד. על הקרובים כענין שנאמר (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו': עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תבאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (גרסא שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בסדר פ' יש נוחלין דף קי"ט ובמכילתא שבניו יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין מ"מ ניבא ולא ידע מה ניבא מהרש"ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם של אחריו שמקדש אשר כוננו ידיך ה'. חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) לעלם ועד. לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. (גיטין לו) כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה (דף יב). ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחלת. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: (כא) ותען להם

רמב"ן

שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם. כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב איננו כנעני ביהושע כדעת רבותי: (יח) ה' ימלוך לעולם ועד. יאמר כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל מושיע את עבדיו ומאבד את מורדיו. כן יהי רצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם לא יגרע מצדיק עינו ולא ימליטהו מן הרשעים המריעים. ובאו כזה פסוקים רבים כגון ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. והיה ה' למלך על כל הארץ. ואונקלוס השאילה ממנו בעבור שהמלכות לאלהים היא לעולמי עד ולפיכך עשאו לשון הוה ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא. כדרך מלכותך מלכות כל עולמים. ולא שינוי דעתו בזה. שהרי כתוב יהי כבוד ה' לעולם וימלא כבודו את כל הארץ. יתגדל ויתקדש יאמן ויגדל שמך. ויתכן שהטעם כמוד הברכות: (יט) כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו. אמר ר"א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים. והוא נס בתוך נס. ואיננו כלשון השירה והכתובות. אבל פירוש אז ישיר משה כי בא סוס פרעה בים ביום ההוא מיד לא ביום המחרת לא אחרי כן. או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה בים והשיב עליהם ה' מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוכו להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה. ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה המעידים כן אחרי משה וישראל: (כ) אחות אהרן. הנכון בעיני כי מפני שהוזכרו בשירה משה ומרים ולא הוזכר אהרן לכן הכתוב להזכירו. ואמר אחות אהרן דרך כבוד לו שהוא אחיה הגדול ואחותו הנביאה מתייחסת אליו שגם הוא נביא וקדוש ה'. ויתכן שדרך הכתובים ליחס אל גדול האחים וכן ובני כלב

ספורנו

אלו הנסים אעפ"י שידעו שלא עליהם יעלה ישראל למלחמה מכל מקום נבהלו לראות: יאחזמו רעד. יהי רצון שיאחזמו רעד ולא יתקוממו עלינו: נמוגו כל יושבי כנען. הנה יושבי כנען בשמעם כל אלה נמוגו בלי ספק כי ידעו שעליהם עלו לגרשם כאמרו וימס לבבנו וכו': תפל עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך. יהי רצון שתפול עליהם אימה ופחד באופן שיומו מפניך מילתא זרועך כענין אמונה מפני בני ישראל כי ה' נלחם: ידמו כאבן עד יעבור עמך ה'. וכן יהי רצון שלא יתקוממו נגדנו כאשר נעלה להלחם בם עד אשר שנעבור הנהרות והם ארנון והירדן. כי אמנם במעבר הנהרות תקשה כל מלחמה ולאסוף לכם גדול אשר אולי לא נסים רבים לו: תבאמו ותטעמו. שלא יגלו ממנה: בהר נחלתך. בהר הבית הנ' עליו בהר ה' יראה: מכון לשבתך פעלת ה'. כאמרו פה אשב כי אויתיה: מקדש ה' כוננו ידיך. כאמרו ועשו לי מקדש. ככל אשר אני מראה אותך. וכן דוד אמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל בכל מלאכות התבנית: (יח) ה' ימלוך לעולם ועד. יהי רצון שהוא לבדו ימלוך לעולם ועד ואין עמו אל נכר: (יט) כי בא סוס פרעה. וזה שאמרנו אז ישיר. היה כאשר בא סוס פרעה ברכבו ופרשיו בים ושאר ימי השביעית בעוד שבני ישראל

יונתן בן עוזיאל

דִּידֵי אַרְעֲהוֹן דִּכְנַעֲנָאֵי: (טז) תִּפֵּיל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא דְמוֹתָא וּדְחִילְתָא בִּתְקוֹף אֶדְרַע גְּבוּרְתָךְ יִשְׁתַּתְקוּן הֵי כְאַבְנַיָא עַד זְמַן דִּי יַעְבְּרוּן עַמָּךְ יְיָ יַת נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא עַד זְמַן דִּי יַעְבְּרוּן עַמָּךְ הָאִלֵּין דִּקְנֵיתָ יַת מַגִּיזְתֵיהּ דְּיוּבְקָא:

(יז) תָּעֵיל יָתְהוֹן וְתִנְצוֹב יָתְהוֹן בְּטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁךְ אֲתַר דִּמְכוּן קֳבֵיל כּוּרְסֵי יְקָרָךְ מְתוּקָן קֳבֵיל בֵּית שְׁכִינַת קֻדְשָׁךְ דְּאַתְקֵינְתָא יְיָ בֵּית מַקְדְּשָׁךְ תַּרְתֵּין אִידָךְ שַׁכְלִילוּ יָתֵיהּ:

(יח) כַּד חָמוֹן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת נִיסַיָא וְיַת פְּרִישׁוּתָא דְּאִתְעֲבֵד לְהוֹן קוּדְשָׁא יְהָא מְשַׁבַּח עַל יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרַת יְדֵיהּ בְּנֵי גַלְיָיא עָנַיִן וְאָמְרִין אִלֵּין לְאִלֵּין אִיתוּ נִתֵּן כְּלִיל דִּרְבוּ בְּרֵישׁ פָּרוֹקַן דְּהוּא מַעְבִּיר וְלָא עָבַר דְּהוּא מַחֲלִיף וְלָא חָלִיף דְּדִילֵיהּ הוּא כְּלִיל מַלְכוּתָא וְהוּא מֶלֶךְ מַלְכִין בְּעָלְמָא הָדֵין וְדִילֵיהּ

ירושלמי

נ(טז) תִּפֵּיל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא דְמוֹתָא וְתַבִּירָא בִּתְקוֹף אֶדְרַע גְּבוּרְתָךְ יִדַּמְּדְמוּן בְּאַבְנַיָא עַד דְּיַעְבְּרוּן עַמָּא הָאִלֵּין דִּפְרַקְתְּ יַת מַגִּיזְתֵיהּ דְּיוּבְקָא וְיַת מַגִּיזְתֵיהּ דְּיַרְדְּנָא עַד זְמַן יַעְבְּרוּן עַמָּא אִלֵּין דִּי קְנֵיתָ לִשְׁמָךְ:

נ(יז) תָּעֵיל יָתְהוֹן וְתִנְצִיב יָתְהוֹן בְּטוּר בֵּית אַחְסַנְתָּךְ מָדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשָׁךְ דִּי זַמִּינְתָּ לָךְ יְיָ בֵּית מַקְדְּשָׁא יְיָ תַּרְתֵּין יְדָךְ שַׁכְלִילוּ יָתֵיהּ:

היא מַלְכוּתָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְדִילֵיהּ הִיא וְהַוְיָא לְעָלְמֵי עָלְמִין:

נ(יח) בֵּין דְּחָמוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת נִיסַיָא וּפְלָאִין דְּאִתְעֲבֵד לְהוֹן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא עַל גֵּיף יַמָּא יְהֵי שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמֵי עָלְמִין יְהָבוּ יְקָר וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְרוֹמְמוּ לֵאלָהֲהוֹן עָנַיִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמְרִין אִלֵּין לְאִלֵּין אִיתוּן נִתֵּן כְּלִילָא בְּרֵישׁ פָּרוֹקָא דְהוּא מַעֲבַר וְלָא מִתְעֲבַר דְּהוּא מַחֲלִיף וְלָא מִתְחַלַּף דְּהוּא מֶלֶךְ מַלְכִין בְּעָלְמָא הָדֵין וְעוֹד דִּידֵיהּ הוּא כְּלִילָא דְמַלְכוּתָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְדִידֵיהּ הִיא עַד עָלַם עָלְמַיָא:

(יט) אֲרוּם עָלוּ סוּסָוַת פַּרְעֹה בִּרְתִיכוֹי וּבְפָרָשׁוֹי בְּגִיפָא וְתַחַר יְיָ עֲלֵיהוֹן יַת מוֹי דְיַמָּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַלִּיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וְתַמָּן סַלְקִין עֵינָוָן בְּסִימָן וְאִילָנֵי מֵיכְלָא וְיַרְקֵי וּמִגְדֵּי בְּאַרְעִית יַמָּא: (כ) וּנְסֵיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא אֲחָתֵיהּ דְּאַהֲרֹן יַת תּוּפָא בִּידָהּ וְנָפְקָן כָּל נְשַׁיָא בַּתְרָהָא בְּתוּפַיָא הֲווֹ חָיְלִין וּבְחִנְגַיָא מְחַנְגִין:

נ(כ) בְּתוּפַיָא הֲוָן חָיְלִין:

(כא) וְזַמְּרַת לְהוֹן מִרְיָם נְבִיָא וּשְׁבַחָא קֳדָם יְיָ אֲרוּם תּוּקְפָא וְרוֹמְמוּתָא דִּידֵיהּ הוּא עַל גַּוְתָנִין הוּא מִתְגָּאֵי וְעַל רָמִין הוּא מִתְנַטַּל עַל דִּי אַרְדִּיף פַּרְעֹה רַשִּׁיעָא

ורדף

בעל הטורים

שלשה היו ובעדה והולך לאסח בקלבום המתנם ועד הי מליסנם לסריגם משלל בעצמו ולא אסו: (יז) לשבתך ג' במסורה מכון לשבתך עולם ואידך בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים (מ"א ח') ואידך [בד"ה ב' ו'] זהו שאמרו חז"ל ב"ה שלמטה מכוון כנגד ב"ה של מעלה: מכון לשבתך מעלה ה' בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו: לשבתך בגי' ירושלים ליון: ידיך יו"ד יתירה בשביל י' נסים שנעשו במקדש ובשביל י' קדושות המקודשות שלכן: (יח) ה' ימלך הפסק לומר לך כשיבא השם שיאמרו ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד אז הפסוק מלכות סלוקים: מפה הקדים ה' למלכות והדר הקדים מלכות לה' שנאמר ימלוך ה' לעולם לפי

יונתן

ודיכין מספרין בעלמא ולשסכמן המן והוא דבר ידוע ליודעי חן: (טז) כאלי אבנים כדליתא בילקוט עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זה עד יעבור עם הירדן עד יעבור נחלי ארנון וכן תרגם אונקלוס. מגיזתיה. פי' דרך ותביל לשון גמ' דף ע"ב הא קמזין דסיכא גזייתא וכו' ע"ש וכן מעבר יבוק מתרגמי' מעבר מגיזת ע"ש: (יז) אתר דמכון קביל כורסי יקרך. הרקנ"טי מפרשו על דרך הקבלה ירושלים של מעלה ע"ש דף ג' ע"ב: (יח) בני גלליא. ר"ל בני גולה והם ישראל שהיו בני גלות. וכן גם גלים מתרגמי' ברפא דגללאי וכן לעיל גבי' ויגם במקרא ואת העם. כמעו בגלוותי. והכל מבין א'. ויש מפרשים וגורסין בירי ביו"ד ור"ל היו עומדים בין גלי הים ואמרו ושנו ה' ימלוך לעולם ועד: כליל דרבו בריש פרוקן. ר"ל כליל התפארת וכתר יקר בראש הגואל הוא הקב"ה שמעביר את אחרים והוא קיים לעולמי עד וכו' וק"ל: (יט) עינון בסימן. פי' מעיינות מתוקים. ור"ל שנעשה להם נס ומלאו בהם כל צרכי בשמים מים מתוקים מתוך מים מלוחים וכדאיתא במדרש ילקוט בפסוק יש ישים כמקסם: וירקי ומיגדי באגרתים. מיני ירקות ופירות מגדים מלאו בשפתים הים וק"ל: (כ) הוון חיילין [ול"נ שהוא מלשון ופרים כמוללים ד"ה] לשון מחיקום הוא מה שמתק ה' ועם הלי: (כא) אזיר פרעה [וצ"ל שסוס

אבן עזרא

כנען: (טז) תפול עליהם. שב אל אדום ואל מואב. אע"פ שהזכיר לפלשת כנען. וכמוהו בעמוד [א]עקן ידבר אליהם. כאשר [ב]פירשתי. ויאמר דמי אלהיהם בשלום [ג]שב אל אבנר לבדו. את אבימלך ואת [ד]השמתו ואמהותיו וילדו. שב אל אשתו ואמהותיו. וכל זה בעבור עד יעבור עמך יי' שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען: ואמר עד יעבור. פעמים. [ה]כי קנינו את הר שעיר ימים רבים: ופעם קנית. שהיו עבדים למצרים. ואחר קנם אותם להיותם לך לעבדים: (יז) תבאמו ותטעמו. תפלה שיעמדו שם הרבה ולא ינטו. כדרך דבר [ו]מקום ישראל שאמרנו: בהר. כמו [ז]ההר הטוב הזה והלבנון. או רמז לבר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת יי'. ופעם פעלת יי'. שאחר כונתו מקדש מכון לך. כי המקום הנזכר הוא כנגד [ח]המקום הנכבד העליון. כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראשם והכמי המזלות יבינו זה. ומלת מקדש. [ט]כמו מקדם. וכמוהו השנם [י]מאסרו. כי הדגש בפ"א מקף כדגש קו"ף מקדש. ובעבור שהיה בקו"ף שוא נע נרפה הדל"ת. כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע שרק מנזרת. שמים. וכבר הזכרתי דקדוקו: והנה. כונו ידיך. כמו פעלת. כי הטעם כפול: (יח) יי' ימלוך כאשר יבנה בית המקדש לשמו אז תראה מלכותו בארץ. ומטעם עולם ועד. על דרך קצרה כי הוא לעולם ועד עולם. ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה. כי הנה כתוב [כ]שוכן עד וקדוש שמו. ומטעם לשון הקדם בהיות התנועה באות הנא אחר וי"ו יפת תוארו. כמו מור [ל]וכמה ועז. ובעבור זה [*][מ]כפתח [נ]ועד. והנה אמר [ס]ואוכל אכל. ובסוף הפסוק הכתם המילאני [ע]ואוכל. על כן אמרו [פ]לעולם ועד: (יט) כי בא סוס פרעה. לפי דעתי כי גם זה הפסוק מסיר להזכיר הפלא שנעשה בתוך פלא כאשר [צ]פירשתי. ויאלת עליהם. שנה אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו.

גם

פירוש על אבן עזרא

[א]השופטים בין הכנענים. [ב](תהלים ל"ט ז') פי' אל שמה ואסכן לא אל שמואל. [ג](לעיל ז' ז'). [ד](ע"ש ב' מ') כלומר לתריגם אבנר ולא לסריגם ממש כי בהריגם ממש לא שם דמי מלחמה בשלום כי לא היה לו עמו מלחמה בתחלה. [ה](בראשית כ' י"ז). [ו]כמ"ש ונסב את הר שעיר ימים רבים (דברים ב' א'). [ז](יחזקאל י"ז כ"ג). [ח](דברים ג' כ"ה) כתרגום ופי' יב"ע. [ט]כמ"ש חז"ל ב"ה של מטה מכוון כנגד ב"ה שלמעלה ובמזלות הוא שמשרי השופט על ז' כוכבי לכתכה. בדגש הקו"ף. [י]בלא דגש. והוא שם. בפלא מִשְׁמָר מִדְבָּר. [כ]וכמוהו הַשְׁבָּת מִטֳּהָרוֹ. (תהלים פ"ע מ"ה) והדגש בפי"א לתפארה. [ל](ישעיה נ"ז ט"ו). [מ](ויקרא ז' כ"ג. [*]ר"ל בפתח קטן הוא סגו"ל. [נ](בתהלים פ' ו') כתב בזה"ל. לעולם ועד מלה קלרה. לעולם ועד עולם. בעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן (סגול לירי). ובעבור היות הפתחה באות שהוא סוף הכלמון (אחר הוי"ו) נקמץ הוי"ו כמו הולית לחם וְיַיִן (בראשית י"ד י"ח) עכ"ל והרד"ק ז"ל במכלול כ' כל עולם וָעֶד בסגול לתפריד בינו ובין היודע וָעֶד (ירמיה כ"ט כ"ג) שהוא ענין עדות עכ"ל. [ס](בראשית כ"ז ל"ג) הכ"ף בפתח בעבור שהוא סמוך. [ע](שם ג' י"ב) בצירי. [פ]ר"ל בסמוך שטעמו ועד עולם מלת וָעֶד בפתח. וההפסק וָעֶד בקמץ קטן כנ"ל. [צ](לעיל פ' כ"ד).

תהלים

פירוש רשב״ם

כל אלו שכיני ארץ ישראל: (טז) עד יעבור. שניהם עד יעבור את הירדן אל ארץ ישראל כפל. אחד של עברת הירדן כעין ימינך ה' לפי הפשט בגדול זרוע. כמו בזרוע גדלך. וכן קדוש היכלך בתהלים. כמו היכל קדשיך: (יז) מקדש. קוף של מקדש דגושה ודל"ת רפה. וכן הצפינו. וכן משתי עיני פלשתים. הדגש שבקוף של מקדש עושה את החטף (שבו) מניע. ולכך הדלת של אחריו רפה. וכן הצפינו. וכן משתי: (יח) ה' ימלך. לאחר שתתישבו בארץ ישראל תודע מלכותו של הקב"ה בכל המלכיות: (יט) כי בא סוס. וגוערו בים. וישראל כבר הלכו ביבשה בתוך הים. אז ותקח מרים הנביאה וגו' וכמוה כאשר ציוה ה' את משה: ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת. וכן בירמיה כי בא ירמיה אל בית הבור ואל החנויות וישב שם ירמיה ימים רבים וישלח המלך צדקיהו ויקחהו: (כ) הנביאה. קורא [*]בעל דברי

*אולי כוונתו כי כלא שורש ג"ע הפסים.

שבח

וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: ס כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם: כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה: כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה: כה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ: כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ: ס

הִיא סוּסְיָא וְרָכְבַהּ רְמָא בְיַמָּא: כב וְאַטֵּל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפָקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזָלוּ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא: כג וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מְרִירִין אִנּוּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ מָרָה: כד וְאִתְרְעַמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מָה נִשְׁתֵּי: כה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן שַׁוִּי לֵהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן נַסְּיֵהּ: כו וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר קֳדָמוֹהִי תַּעְבֵּד וְתַצִּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דִּי שַׁוֵּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּינוּן עֲלָךְ

ממרה ורכבו, [ס"ו]. כב ויסע, ג' וחד יסעו. וילכו שלשת ימים, ל' וכל קריא דכך שלשת ימים. כג מרתה, ב' בב' לישנ'. לשתת, ד' חסר. מרים, ב' בב' לישנ'. קרא, [המתג נקוד]. כה ויורהו, ל' ומ"ל. חק, [כר"ל ס"ו]. חק ומשפט, ג'. כו שמוע, [מ"ו]. תשמע לקול, י"ד [ל"ל י"ח] בליש'. לקול, [מ"ו]. והאזנת, ל'. למצותיו, [ס"ו חכין ומ"י]. חקיו, [מ"ו ומ"י] [חקי"ק בדגש]. כל המחלה, [חכ"ק במתג ומוקף]. המחלה, [הה"א בלא מתג]. במצרים, [הב' רפי נגד דעת הרת"ס]. רפאך, ל' [ס"ו ומ"י].

תא וילכו שלשת בבא קמא פב. ויבאו מרתה ערכין טו ה' הזוהר פי נשא. וילנו העם על סה. שם שם לו סנהדרין נו עקרי' מד פמא. ויאמר אם נכרות ס ע סנהדרין קא תריום ס'. כל המחלה סנהדרין ל עקר' סער סא. כי אני ה' סנהדרין קא.

ויבאו

רש"י

להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים (מכילתא): (כב) ויסע משה. (מכילתא) הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות (מכילתא) והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר (שיר א) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם: (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה ותי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום למ"ד הפך הה"א של מרה לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה מתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו (ישעיה כז) חמה אין לי. (אסתר א) וחמתו בערה בו. הרי ה"א של חמה נהפכת לתי"ו מפני שנסמכת אל וי"ו הנוספת וכן עבד ואמה. (בראשית ל) הנה אמתי בלהה. לנפש חיה. (איוב לג) וחיתו לחם. מין הרגש ותנועתו הרמשה: (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרעם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר בלע"ז דקומפל"ש שינ"ק ש"י מסב הדבור אליו באמרו ש"י: (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין נו): ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו: (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצה"ר מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו

כגון

רמב"ן

כלב אחי ישמעאל שהיה גדול אחיו שנאמר ישמעאל ואת אדם ואת כלב: (כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת פרה אדומה ודינין. ושם נסהו לעם לשון רש"י והוא דעת רבותינו. ואיני יודע למה לא פירש כאן הפסוק שאלה והמשפטים. ויאמר וידבר ה' אל משה או את בני ישראל כאשר אמר בפרשיות המוכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' וכן ישנה בכל המצות באשר תוספו בערבות מואב ושאר המדבר. ולשון הרב שאמר פרשיות שיתעסקו בהם משמע שהודיעם החקים ההם וילמד אותם. ועתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה והיה זה להרגילם במצות. ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב והוא הנסיון שאמר ושם נסהו והודיעם שעוד יצוום במצות וזו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם. ועל דרך הפשט כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מים שם להם במחייתם ולצרכיהם מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת. כי המנהג יקרא חק כענין הכריתי להם חקי. חקות שמים וארץ. ויקרא משפט בהיותו משופט כהוגן. וכן הם ישנם דוד וכה משפטו כל הימים. כמשפט הראשון אשר היית משקהו. והרמזן על משפטו ישפוט על עדתו. או שיורם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקוות בשם אל ה'. לא דרך תלונה. והמשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר. והתוכחות שאמר שלא יהיו כמחנות השללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו. ובענין שצוה בתורה כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר. וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם. אינם חקי התורה והמשפטים. אבל הנהגות וישובי המדינות. כגון מנהגים שהנהיג יהושע שהזכירו חכמים וכיוצא בהם. ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין בה מים והביאם אל מקום המים המרים לנסיון כמו שאמר ויענך וירעיבך לנסותך להטיבך באחריתך. וטעם ויורהו ה' עץ שהראה אותו עץ ואמר לו השלך את העץ הזה אל המים וימתקו. ובמדרש שלא עשאו לנוס מרה אלא בענין למד. ויורני ויאמר לי. למדני. וכן כלה נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע והוא סגולה בו ולימד אותו למשה. ורבותינו אמרו שהיה העץ מר והוא נס בתוך נס

כענין

ספורנו

ישראל היו הולכים ביבשה בתוך הים במים ימלאו המסילו לעיר: (כה) ושם נסהו. אם יקבל החק והמשפט אשר שם לו ולא ימרוד נגדו וזה הנסיון היה כי אמנם אמר לישראל אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך לקבל עליו אותו חק משם לך ומכאן ואילך הישר בעיניו תעשה והאזנת כו' לא תחלה מכל מדוי מצרים. אבל אם תקבל עליך עתה ואחר תבגוד ימים עליך ככה וככה בלי ספק. וזה היה כענין אמרם ז"ל גר הבא להתגייר אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת לכלל זה אכלת חלב אין אתה ענוש כרת. אכלת שבת אין אתה חייב סקילה. אבל משבאת לכלל זה אכלת חלב אתה ענוש כרת כו': (כו) כי אני ה' רופאך. והמשפט שלא תקבל ואחר כך תבגוד היה נכנס בזה. כי אמנם כל מעשי הם לרפואת את נפשך מחלוי השאלות והדעות הנפסדות

למען

וְרָדַף בָּתַר עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סוּסְוָתֵיהּ וּרְתִיכוֹי רְמָא וּטְמַע יָתְהוֹן בְּיַמָּא דְסוּף:
(כב) וְאַטֵּיל מֹשֶׁה מִן יַמָּא דְסוּף וּנְפָקוּ לְמַדְבְּרָא דְחָלוּצָא וְטַיִּילוּ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא בְּטִילִין מִן פִּיקוּדַיָּא וְלָא אַשְׁכְּחוּ מַיָּא:
[(כב) אוֹרְחָא דְחָלוּצָא:]
(כג) וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יָכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מוֹי מִמָּרָה אֲרוּם מְרִירִין הִינוּן בְּגִין כֵּן קְרָא שְׁמַהּ מָרָה: (כד) וְאִתְרַעֲמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מַה נִשְׁתֵּי:
[(כד) וְאִידַיְינוּ עַמָּא:]
(כה) וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַחְמֵי לֵיהּ יְיָ אִילַן מְרִיר דְאַרְדְפְנֵי וּכְתַב עֲלוֹי שְׁמָא רַבָּא וְיַקִּירָא וּטְלַק לְגוֹ מַיָּא וּבַסִּימוּ מַיָּא תַּמָּן שַׁוֵּי לֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ גְּזֵירַת שַׁבְּתָא וְקַיֵּים אִיקַר אַבָּא וְאִמָּא דִינֵי פִּדְעָא וּמַשְׁקוֹפֵי וּקְנָסִין דִמְקַנְסִין לְחַיָּיבַיָּא וְתַמָּן נַסְּיֵיהּ בְּנִסְיוֹנָא עֲשִׂירָאָה:
[(כה) וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְחַוִּי לֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ אִילָן דְאַרְדִּפְנֵי וּטְלַק בְּגוֹ מַיָּא וְאִיתְחַלִּיוּ מַיָּא תַּמָּן חַוִּי לֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ קְיָימִין וְסִדְרֵי דִינִין וְתַמָּן נַסִּי יָתֵיהּ נִיסִּין בְּנִסְיוֹנָא עֲשִׂירָאָה:]
(כו) וַאֲמַר אִין קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר קֳדָמוֹי תַּעֲבֵיד וְתָצִית לְפִקּוּדוֹי וְתִנְטוֹר כָּל קְיָימוֹי כָּל מַרְעִין בִּישִׁין דְשַׁוֵּיתִי עַל מִצְרָאֵי לָא אֲשַׁוִּינוּן עֲלָךְ וְאִם תַּעַבְרוּן עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וּמִשְׁתַּלְחִין עֲלָךְ אִין תְּתוּבוּן אַעְדִּינוּן מִנָּךְ אֲרוּם אֲנָא הוּא יְיָ אָסְיָךְ:

בעל הטורים

לפי שהיים ודלך כשמים יצום לא כלה להזכיר ה' על סכמה: (כב) ויסע ג' במסורת דין ואידך ויסע כלון עמו (תהלים ע"ח) מלמד שהיו נוטלים עם הגבים מוכות בקרקעות הים והקיפם עמה בגבל כרמם ככלן הזם שסרובה מקימו ממדבר למדבר ועוד מר (כליות ים) ויסע כהן סקותי. שעל ידי מרמם מהים ממנו בעלמו בגמורם הכך נפרם לו מיה כגבד מדם שכלמר ויסע כהן סקותי: (כג) מרמם ב' במסורת הכא ואידך כי אותי מרמם בירמיה (ל') מה הסם היו מזרים בפ' אף הכא נמי: (כה) שם שם לו חק ומשפט. זה פרה לדומה שכמס שזה ספר המסיק השרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאה הטהורים. שם בגי' פרה אדומה: חק ומשפט ג' במסורה הכא ואידך ביהושע (כ"ד) וישם לו חק ומשפט בשכם כשכרת ברית עם ישראל. וללמד בישראל חוק ומשפט בעזרא (ז') מה הסם כתנו להם חוקים ומשפטים אף ביהושע כלמר בו ביום נתנה להם התורה. שקבלו לעבוד את ה'. וכן בעזרא נפרש להם כמה על תורה: (כו) מחלה אותיות הלמה ואותיות סבלה לומר לך שע"ג מיני חלאים תלוים במרה ומה שסכים במלה וקיבתן על פיה מנהלתן (ב"מ ק"ז ע"ב) ולכך סמך לו מיתות מים: רפאך. בגי' רפואה שרושה מבידי מנים בחם בנרפי ושבידי

יונתן

ארום

מסוף מגו' כי סוידו עליסס ר"פ]· פי' סלך סמו מלפה מני אורס. כמו אזל וכן אזלא למעמים סהוכל בגמ': (כב) בטילין מפקודיס. פי' שסיו בטילין מסתורה כדלי' בב"ק פרק מרובה דורשי רשומות אמרו ולא מלאו מים ר"מ שמשלו לנים: (כה) מליר דארדפני סליראל ליס פליי בן קרסה במכילמה דקאל מן סורדפני. ופי' בערוך אילן גדל על פני סמים ועליו דומים לנוטים וסריס ביותר עקס כמוס על בפסם סוס. (ועיין לפמ' י"ס) בלונקלום לנלס ולעלמי עלמים. פי' הריקנ' פירוש עולמות עמים כדי ה' עולמות כמה לכי' סוריום סמרוסם ס"ם בד' ס"ב גם מה שמדגם ולפני סוס לפון ליחוד ס"ל כרמב"י דאמר ויורסו דבר מן סתורה סקלסו כעין סנלמר ויורני ונו': דיני סדעס ומשקופי. סם דיני סלעים ומכורם. וכן ס"ס על סלע ומכורם. וכן ס"י על סלעה סדעה לפ"נ דעל סכורה לא מרגם כך ע"א סכא נראה מכס מדעה סגם סכורה נקראת בלם' משקופי ולמעמים בלופן אחר. ומס שמתרגם על ומטפט ס"ל כל"ס שמודעי דלמר אלו דיני קנסות וכו' וכבוד אב ואם ומכם פ"ל כר"י במכילתא. בנסיונה עסירים ר"ל סישראל נסו את הקב"ה בי' נסיונות כדליתא בפרק יש נוחלין: (כו) ואם מעבלן על פתגמי אוריתא ומשתלחין דקאם ליס כפי

רמב"ן

כענין סמלה שכתן אליסע במים. ולפ"ל אמר ויורהו וכי לא היה ספק כמלה במקום הסוף והקב"ה הורהו את מקומו. או שהמתפללה אליו בכך. ועוד אלמי שלמדנו כלפה מה כתוב שם ויורהו ה' עץ וישליכהו לא נאמר אלא ויורהו. הורהו דרכו. כלומר הורהו ולמדהו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר: (כו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך. הירם ב"ה

אבן עזרא

גם מרעה מעסם. כי כן כתוב אמר אויב ההוא פרעה ושריו הבלפגו ארך. וכתוב מפורש ונער [1]פרעה ושלו ביס סוף: (כב) ויסע. לפי דעתי כי [2]עמוד הענן היה הולך לפניהם בלאתם ממצרים ועמוד האש ככה לילה ללכת יומם ולילה. ואחר טבעת פרעה ושלו אין להם פחד ולא יסעו בלילה. והנה לא מצאו בתורה בהפלאתם שבלילה נסעו. והנה הכתוב [3]מסה על פי הסם. ואיתם רק [4]משה ממעות מד סר קירי. והנה פסוקים [5]מלרבעים יום. והאריך מוד לא לא ולא קר. ועוד מאין לו אמל יוכל לעמוד באויר ולא ידקנו. ותבואת אל מדבר מיני עמו כלם סבות כי עם עמדו כמו שנה. ועתה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעסו המשכן. כי בעבור זה הוליאו עלי השם [6]ממצרים כאשר אמרם. ולהיות אבר לשכות עמהו שם היה עג הסכות. כי הכתוב אמר כי [7]בסכות הושבתי את בני ישראל. ואיך ישבו בענוים כי הסכות אינם דומים לענוים. ועוד אמרם למה עג הסכות בשדם השביעי. ואחר מעשה המשכן ירד הכבוד בעמוד ענן עליו. כי כן [8]כתוב ואש תהיה לילה בו. ובנסוע [9]הענן יסעו בני ישראל. ובעבור זה כתוב [10]ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם. והנה [11]הנים עמודים הם שמתפללים על המשכן. ואם קבלה היא מבנים ענני כבוד היו. נקים קבלתינו ונסמוך על הקבלה: אל מדבר שור. הוא מדבר איתם בעלמו. אולי שתי ערים היו במדבר שנקראו כן. או יש למדבר שתי שמות. והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור. על כן באורעה נפתח בי"ת [12]במדבר: ולא מצאו מים. ויבאו מרתה. וכתוב [13]ויסעו מים סוף. כמו ויסע משה את ישראל מים סוף. וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו [14]במרה: (כג) על כן קרא שמה. הקורא. כמו אמר [15]ילדה אותה ללוי: (כד) וילונו. מבנין נפעל. כמו ויכונו מן נכונו. [16]מהמעלים הסבוים. או [17]מעלותי סע"ן. ואילו היה [18]מבעלי הכפ"ן היה על משקל ויבנו: (כה) ויצעק. זה הענין לא ידענו מה היה. רק דבר אלא היה. ואילו היו [19]הונים עומדים. היינו אומרים [20]דרך רפואה היה וככן הוא [21]מה מהז"ל: שם שם לו. כמה לישראל: חק ומשפט. ליסר אותם וללמדם. ומעם ושם נסהו. על דרך [22]כי מנסה יי' אלהיכם אתכם לדעת היסכם אוהבים. וככה [23]ויענך וירעיבך. ולמען [24]ענותך לנסותך באחריתך. לנסות הקוראים אלא סליגו על מסה: (כו) ויאמר אם שמוע תשמע. כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת. אין פי' לשמוע הדבר. רק להבין טעם הענין כנושא הדבר. והנה זו השמיעה מיוחד עם מלת לעשות: והישר בעיניו תעשה. אלו מלות עשה: והאזנת למצותיו. אלום לא מצאם לסתנוקן מה סם: ושמרת כל

פירוש על אבן עזרא

[1](תהלים קל"ו ט"ו). [2]ר"ל כי פסק עמוד וכו'. [3]פי' הקירום מסם עסס על כרמס. כי ויסע מבנין הפעיל. בעבור כי סמגנים הסמפים לפניהם הפסקו ביס סוף. וישראל לא היו הולכים לבקשת כי אם על פי הענן בהולכותה והנה לא נסעו על כרמס משה. [4]פי' כמו שכתוב בפרשת מסעי. דהיינו מים סוף למדבר סין. ולדפקה. לאלוש ורפידים. למדבר סיני. [5]שבעים של פסח עד כ"ט סיון. [6](במדבר כ"ח ס'). [7](ויקרא כ"ג מ"ג). [8](במדבר ט' ט"ז). [9]כמ"ש ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל וכו' (במדבר ט' י"ז). [10](במדבר י"ד י"ד). [11]פי' לפי דעתו של הרב"ע ז"ל. כי אם"ם שלא מכר בכתוב יוסר ענן אחד שהיה על המשכן תמיד ולא פסק. [12]ר"ל כאלו כתוב בתוך המדבר סיהום עמ"ם לפנים וילכו של מדבר שור. [13](במדבר ל"ג ח'). [14](שם שם ס'). [15](שם כ"ו נ"ט) ולא מכר מי ילדה. [16]ר"ל שמסורם רק ב' אותיות לן. כמו ויבינו (בראשית מ"ג כ"ד) שורשו בן. מן נכונו (משלי י"ט כ"ט) שרשו כון. [17]שמרשו לון. ומרו"ז עי"ן הפעל נעלם בפעמים. [18]ר"ל נלון. היה ע"מ וישו שרשו נגש. והיה ללוי להיות ויגלו ומ"ן הפעל נדגש כלמ"ד. [19]ר"ל לא עדים ולא מסוקים רק מעמם הענעי עמד בסם כמו על כן עמד טעמו בו (ירמיה מ"ח י"א). או ר"ל שלא היו מסוקי' רק פסקו ממיום מרים כמו והממר מלדם (בראשית כ"ט ל"ה). [20]ר"ל שמעמו מז"ל מהו העץ הוא שקורין הדרדפני והוא מר והשלים במים המרים והמתיקו והם היה פלא גדול. [21]ר"ל כי למים המרים אם תשליכים בם עוד דבר מר אזה המרירות יקם מרירות המים, והשלכו מסוקים שמעמם כך. וכן דעלם אלו"ם של המים. כמו הפרלת בעלם מוקם. [22]שהכתובה הקרובה על היס והמתיק המים נס בתוך נס ע"ש בארוכות. [23](דברים י"ג ג'). [24](שם ח' ג'). (שם שם ט"ז). ויקרא

פירוש רשב"ם

שבח או תוכחות בני אדם. אחות אהרן. על שם הבכור קורא אחות כמו שפירשתי אצל אחות נביות ואחות לוטן: (כב) ויסע. המעיל. אבל ויסע. הוא עצמו נסע. וכן ויפל בקרב מחניהו. ויגש את פר לשון מפעיל. אבל ויפול ויגש. לשון פועל: (כה) ויורהו לשון יורו משפטיך: שם שם לו חוק ומשפט. שם במרה. על ידי עלילות (הנסיון) אשר שם (להצמיאם) למים ואחר כך ריפא להם את המים והתחיל להוכיחם שיקבלו עליהם את החוקים ואת המשפטים אשר ילמדם והוא יעשה צורכיהם. והאיך שם לו חוק ומשפט שאמר להם אם שמוע תשמע בקול ה' אלוהים וגו' ושמרת כל חוקיו שציוה אתכם: (כו) כל המחלה אשר שמתי במצרים שעשיתי מימיהם דם ולא היה להם מים לשתות לא אשים עליך

חמישי כז ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם על המים: טז א ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים: ב וילינו* כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר: ג ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד יהוה בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב: ס ד ויאמר יהוה אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא

*וילונו קרי

אונקלוס

עלך ארי אנא יי אסך: כז ואתו לאילם ותמן תרי עשר מבועין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן על מיא: א ונטלו מאילם ואתו כל כנשתא דבני ישראל למדברא דסין די בין אילם ובין סיני בחמשת עסרא יומא לירחא תנינא למפקהון מארעא דמצרים: ב ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל על משה ועל אהרן במדברא: ג ואמרו להון בני ישראל לוי דמיתנא קדם יי בארעא דמצרים כד הוינא יתבין על דודי בסרא כד הוינא אכלין לחמא ושבעין ארי אפקתון יתנא למדברא הדין לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא: ד ואמר יי למשה הא אנא מחית לכון לחמא מן שמיא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומה בדיל דאנסנון

הידבון

מסרה כז ויבאו, [כו"ל ח"ו]. אילמה, ב' [מ"י קדמאה וספר חבין]. עינת, ב' בתורה [וכ"ל מ"י וח"ו]. על המים, ד'. טז א מאילם, [מ"י קדמאה וספר דבין]. סין, [כל סין מ"ל וכל צן חסר]. אילם, מ"י קדמאה וספר חבין. לצאתם מארץ מצרים, ג'. ב וילינו, וילונו קרי. ג אלהם, [ח"י]. מותנו, ל' [מ"ו]. בשבתנו, ל'. סיר, ל' בתורה. לשבע, ד' [ח"ו]. הוצאתם, [מ"ז]. להמית, [מ"י]. ד ביומו, [כותיה מ"ו]. הנני, ל'. לחם לכם, ז' מ"ב.

ת"א אילמה יבמות יג. ויסעו מאי שבת פז. בשבתנו ערכין טו. הנני ממטיר סנהדרין צ מכילתא טו. לחם יומא עה. ויצא העם שם.

רש"י

כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם: לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו. (מכילתא) ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי וזהו אזהרה וכן הוא אומר (משלי ג) רפאות תהי לשרך: (כז) שתים עשרה עינת מים. כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים: (א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט"ז באייר ויום א' בשבת היה כדאית' במסכת שבת (דף פז): (ב) וילינו. לפי שכלה הלחם: (ג) מי יתן מותנו. שנמות ואינו שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו לשוב אנחנו. תרגומו לוי דמיתנא: לו מתנו. הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך

רמב"ן

ר"ל להבין טעם מה שיצוך לעשות. והישר בעיניו תעשה מצות עשה והאזנת למצותיו מצות לא תעשה. ובמכילתא אמרו והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן. מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כלה. ועוד אפשר זה כהנהגתי בפסוק ועשית הישר והטוב אם ייטב הלא עמי הטוב: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. לשון רש"י לא אשים עליך ואם אשים הרי הם כאלו לא הושמו כי אני ה' רופאך זה מדרשו. ופשוטו כאדם שאומר אני הוא כרופא המזהירך שלא לאכול דברים המחזירים את האדם לחליו ע"כ. ואין פשוטו של מקרא שיהיה רופאך תואר. ואין דרך שיבטיח האדון את עבדיו אם תעשה כל רצוני ושפלי לא אמית אותך בתחלואים רעים ולא כן כל ההבטחות שבתורה. אבל אזהרה שיזהירם שלא יהיו במורדיו כמצרים. כי כשמעם קולו ינצלו מכל אותה המחלה כי כל המחלה ההיא ראויה לבא על כל עוברי רצונו כאשר באה על המצרים שלא שמעו אליו חס כדרך שאמר שישיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם ודבקו בך. ואמר כי אני ה' רופאך כמשה שאסיר מקרבך מחלה באה כדרך כל הארץ כאשר רפאתי המים. ואמר ר"א כי האות הזה והוא הראשון במדבר הפך המכה הראשונה שבמצרים כי מימי היאור היו מתוקים והפכם לדם. ואלו היו מרים ורפא אותם. והנה השם יעשה דבר והפכו. על כן יש לך ליראה מפניו שלא תמר בו שלא יריע לך בהם ולאהוב אותו. כי ייטב לך כאשר ריפא להם המים: ועניין הכתוב שמדבר בשני לשונות ומצותיו וחקיו ולא אשים עליך כי אני ה' כבר כתבתי לך שלישים בביאור ענינו. ויתכן מעלה לקול ומעלה אני. כי אם נשמע לקול אלהינו לשמור מצות ה' וחקיו יהיה השם הנכבד רופאנו. ומכאן תקנו בברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו. כי הברכות יש בה מלכות. והמצות נצטוו לנו מן העולם ועד העולם והמשכיל יבין. והנני מאיר עיניך כי כל ברכה שיש בה מלכות היא כן שפלקן כבוד למלכות העולם אשר קדשנו ואשר עשה לנו. והסמוכה לחברתה אשר לא יזכירו בה מלכות כגון אתה גבור אתה קדוש וכן כלם. ותקנו בעלינו לשבח נסתר מפני שמזכירין בה מלפני מלך מלכי המלכים והבן זה: (כז) ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים. איננו דבר גדול בפלא במקום שבעים תמרים כי בשפל מקומות ימצאו אלף תמרים ויותר מהמה ועינות מים רבים יוצאים בבקעה ובהר ולמה יספר הכתוב הזה. ור"א אמר כי יספר הכתוב שבאו במקום טוב הפך מרה. כי באלים עינות רבות והם מים מתוקים ויפים. כי המצרים לא יגליהו בארץ שמימיה מרים. ולכן אמר ויחנו שם כי נתעכבו שם בעבור זה ימים יותר משאר המקומות שעברו בהן. אבל בפרשת אלה מסעי לא ספר דבר מרה ואמר ויסעו ממרה ויבאו אילימה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם ולא האריך כן בכל מקומות המסעים. ורש"י כתב שתים עשרה עינות מים כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם. ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים לא ידעתי מהו הזמון הזה. אם במעשה הנסים נעשו שם באותה שעה. אבל ראיתי במכילתא ר' אלעזר המודעי אומר מיום שברא הקב"ה את עולמו

ספורנו

למען תהיה קדוש לאלהיך כאמרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. ואם תעבוד חולה ותתחלל הנפש וראוי שיענש מי שיחלל את קדש ה' אשר אהב: (כז) ובאלים שתים עשרה עינות מים. ועם כל זה ויסעו מאלים אל מדבר סין כענין לכתך אחרי במדבר: (ג) מי יתן מותנו בשבתנו על סיר הבשר. אם היה האל ית' חפץ להמיתנו היה טוב לנו שימיתנו עם בעודנו שבעים כענין טובים היו חללי חרב מחללי רעב: (ד) ממטיר לכם לחם. מזון למען

ירושלמי

(כה) ארום יי די במימרי מסי יתך:

(כז) ואתו לאלים ובה ים תרתי סרי עינון דמיין עגווא לכל שבטא ושובעין דקלין כל קבל שובעין סביא דישראל ושרון תמן על מיא:

(כז) ואתון לאילימה ותמן תרתי עשרי עינין דמיין כל קביל תרתי עשרי שבטיא דישראל ושבעין דיקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל:

(א) ונטלו מאלים ואתון כל בנישתא דישראל למדברא דסין דבין אלים

יונתן בן עזיאל

ובין סיני בחמיסר יומין לירחא דאייר הוא ירחא תניינא למפקהון מארעא דמצרים: (ב) ובההוא יומא פסק להון לישא דאפיקו ממצרים ואתרעמון כל בני ישראל על משה ועל אהרן במדברא: (ג) ואמרו להון בני ישראל הלואי דמיתנא במימרא דיי בארעא דמצרים כד הוינא יתבין על דודוותא דבישרא כד הוינא אכלין לחמא ושבעין ארום הנפקתון יתן למדברא הדין לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא: (ד) ואמר יי למשה הא אנא מחית לכון

בעל הטורים

ושבעים אלים באה בקוטי ע"כ ורמז (בפרשת משפטים) דגוס: (א) סין בגי' הקהל וקהלת סיני ע"ם יוד דבור שכתבו בו: (ג) לשבע ד' במסורה הכא ולידך והכלהם לשבע (פ' בהר) והכלהם למשכם לשבע (פ' בחקותי) לידם שלא להם לשבע (תהלים ע"ח) מלמד שגם במצרים זימן להם הקב"ה ספוקיהם כמו שדרשו רז"ל הדגה אשר אכל במצרים חנם וכי מעלה על דעתך שנתנו להם בחנם השתא אפי' תבן לא נתנו להם כו' אלא שהקדוש ברוך הוא היה מזמין להם דגים בכדיהם וזה סוד לידם שלא להם לשובע: (ד) הנני הולך בתורתי שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי מן:

יונתן

כמו עם שהקשו בפ' בלק וכי אפשר שלא עם מחלה כשולה ל"ל והכלו מקרא זה מעלמו הדרש. אם שמעו לא שמעו ואם לא שמעו שמעו ואפ"ה לפי ה' כשלך: (ד) דאילפנא לכון מן שמיא. פי' שנכללו מאמר ימי הגלויים בין השמטות ואפו סלגיפו

רמב"ן

עולמו בכל שם שמים עשרה מעיינות כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד שבעים זקנים. ושפר הכתוב זה כי שנו עליהם כל שנה על מנוחו והזקנים ישבו בצלם לשבח האל עליהם שהכין להם כן בארץ ציה. ועוד לרבותינו במדרש על ל' נסיונות בן הקבה בכתוב הזה פי' לשלא ענינו: (א) ויסעו מאלים ויבאו אל מדבר סין. אמר הכתוב דרך קצרה כי בנסעם מאילים חנו על ים סוף ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין כי המדבר הזה גדול מגיע מאלים ועד סיני. וכאשר נסעו מאלים חנו על ים סוף במדבר ההוא ונסעו משפת הים ונכנסו בתוך המדבר ונסעו משם. דפקה ואלוש ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים. ועל דעת רבותינו היה דבר המן באלוש כי בראותם שהיו חונים ונוסעים וחונים במדבר בדפקה ואלוש ולא יצאו ממנו פחדו והתרעמו. וזה טעם וילונו במדבר כי לא היתה תלונה ביום בואם שם רק בהיותם במדבר. וטעם אשר בין אלים ובין סיני להפרים בין מדבר זה למדבר צין האמר הכתוב בלד"י שבאו שם בשנת הארבעים ומתה שם מרים וכך הזכיר שם ויחנו שם במדבר צין היא קדש להפרישו ממנו: (ב) וילונו כל עדת בני ישראל על משה. היה ראוי שיספר הכתוב תלונה שעשו בשלוש כאשר אמר במרה וברפידים ובכל התלונות ויאמר כאן ואין בשר לאכול ואין להם לשבוע ויתנו שם טעם ללחם. ורש"י כתב שאמר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני להפרים הניים זו לפי שכלו ביום השלמה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדך שאכלו משיירי הבצק ס"א סעודות. וקבלת רבותינו היא. ולזה לא פירש תלונותם מפני שלא הוליך בגם הזה הנעשה להם בסתר. וכבר כתבתי הטעם בסדר ויגש אליו. ול"א אמר כי הזכיר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני לאמר שכבר להם חדש ימים שיצאו ממצרים. ואכלו הלחם אשר הוציאו ממצרים ומקניהם כי קהל רב היו. וזה טעם התלונה. ועל דעתי הזכיר הכתוב ויבאו אל מדבר סין להודיע תלונתם. כי בבואם אל מדבר סין וכבר רחקו ממצרים אמרו מה נאכל ומי יספיק לנו במדבר הגדול אשר נכנסנו בו עד או כי מתחלה היו סבורים שיבאו אל הערים אשר סביבותיהם אחרי ימים מעטים ועתה להם ים סוף ועיר מושב לא מצאו ואמרו כלנו מתים במדבר הגדול שבאנו בו. וזה טעם וילונו על משה ועל אהרן במדבר כי תלונתם מפני המדבר. וכן אמרו כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב. הזכירו המדבר והקהל לאמר כי קהל גדול כזה ימות בלי ספק ברעב במדבר הגדול הזה. והקב"ה שמע אליהם והאל עשה לערוך להם שולחן במדבר עד בואם אל ארץ נושבת: (ד) הנני ממטיר לכם. אמר ר"א כי בעבור היותו יורד כדמות מטר מן השמים וילונו שם. ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום. ובמרה התרעמו על המים. ועתה מתרעמים על הבשר והלחם. שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו להם לקנות כי אם ביוקר. כי שלשים יום היו להם מיום צאתם: (ד) הנני ממטיר. כדעות

אבן עזרא

כל חקיו. שלא יעבור עליהם. כמו ולא תלכו *[א]בחקות הגוי. והשם נסהו שלא ישנו כמעשיהם. וטעם המחלה. יש לך לזכור כי במיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור מרדו בי. ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם. ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שנגזרתי להיותה על הארץ. אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם. והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה. כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם. וכאן המים המרים שבו מתוקים. והנה השם עשה הדבר והפכו. על כן יש לך להשמר שלא תמרו בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך: (כז) ויבואו. אמר הגאון שהעינים [ו]מיני תמרים היו. ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט. ואחרים אמרו לכל איש ואיש. אין צורך לדברים האלה כי המעינות שהיו י"ב והשבעים תמרים לא נבראו עתה בשביל ישראל. ואין זה זמן בשול תמרים. ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו באלים רק יום אחד. והתעכבו באלים כמו כ' יום. על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים. על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאלים. והנה בע"ו ימים חנו בד' מקומות. ואלה הם מדבר סין. ודפקה. ואלוש. ורפידים. כי חסלת החדש *[ב]השלישי באו מדבר סיני. והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה. כי התמרים לא יגדלו בארץ שמימיה מרים: (א) ויסעו. אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני. להודיע כי יום שמיני *[ג]בשבוע יצאו ישראל ממצרים. והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי. ואייר יום שני ושבת. והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בסנותם. ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר יורד המן. והנה ראוי להיותו יום ראשון. בעבור שאמר [ד]והיה ביום הששי. כי היה יום ששי. והיה ששי לירידת המן. ומה שאמר הגאון נקבלהו [ה]בעבור הקבלה. ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן. אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר. והאל המן לרדת ביום ראשון כי מיום לדתו נהל להשור. כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה. והנה הערבים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים. ויום שבת לא כן. ובלשון ערבי קראו השמה ימים על דרך המספר. ויום ששי אלג'ומע על [ו]שם החבורה. כי הוא להם היום הנכבד בשבוע. ויום שבת קראו אותו סב"ת כי הש"ין והסמ"ך מתחלפים בכתיבתם. ואלה מישראל למדו. כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי. בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה. ויש לו שלשון עליהם כפי דבריהם: (ב) וילונו. במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא [ז]לבדו הסיעם. וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם. על כן כתוב

פירוש על אבן עזרא

*[א](ויקרא כ' כ"ג). [ב]ר"ל אם זה פי' התמרים לפני שהיו רבו. שלא שבעים מינים היו. *[ב]כמ"ש (להלן י"ט א'). [א]פי' בסדר עולם בפרק ו' ובמסכת שבת פרק רבי עקיבא אמרו כי היה יום ה' והוא יום ראשון של פסח. [ב]בי' הנה גם זה לאות בעבור כי לקטו להם משנה שהיה שני ליום השבוע ואמר שהמן יורד במחרת ביאתם והיה ביום הראשון מהשבוע זה לאות שבאו בשבת וזה היה ביום ט"ו לחדש אייר. וכן פירשו בפרק רבי עקיבא. ואמר שט"ו היה שבת הנה גם ר"ח סיון היה בשבת והנה היה ר"ח ניסן ביום ו' אם היה ניסן חסר. אבל אם היה מלא היה ר"ח ביום ה'. [ג]ר"ל כאשר הזכרתי. [ד]ר"ל מבור הימים כמו השבוע אלא שהשתכלו יחד ביום הזה באות יום לידה. [ה]ר"ל הקיעם מים סוף כאשר כתב ויסע משה את ישראל מים סוף. והכוונה בזה כי במרה הלינו על המים לבד לכן הלינו על משה שהסיעם מים סוף שהם מים. ולא אמרו לו למה הוצאתם אותנו כאשר אמרו בזה שהתרעמו על הבשר והלחם שהיה להם במצרים ע"כ הלינו על משה ואהרן שהוציאום ממצרים. [ו](לעיל ט"ו כ"ד) ר"ל

פירוש רשב"ם

עליך כי אני ה' רפאך אשר רפאתי לסים. כדכתיב לשון זה באלישע כשריפא המים. כל המחלה במים מדבר. כדכתיב וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחל' מקרבך: (א) בחמשה עשר יום בחדש השני. אז פסקו להם עוגות שהוציאו ממצרים: (ג) ביד ה'. מיתת (הבאים) בכל

לא: ה וְהָיָה֙ בַּיּ֣וֹם הַשִּׁשִּׁ֔י וְהֵכִ֖ינוּ אֵ֣ת אֲשֶׁר־יָבִ֑יאוּ וְהָיָ֣ה מִשְׁנֶ֔ה עַ֥ל אֲשֶֽׁר־יִלְקְט֖וּ י֥וֹם ׀ יֽוֹם: ו וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ וְאַהֲרֹ֔ן אֶֽל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל עֶ֕רֶב וִֽידַעְתֶּ֕ם כִּ֧י יְהוָ֛ה הוֹצִ֥יא אֶתְכֶ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם: ז וּבֹ֗קֶר וּרְאִיתֶם֙ אֶת־כְּב֣וֹד יְהוָ֔ה בְּשָׁמְע֥וֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶ֖ם עַל־יְהוָ֑ה וְנַ֣חְנוּ מָ֔ה כִּ֥י *תַלּ֖וֹנוּ עָלֵֽינוּ: ח וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה בְּתֵ֣ת יְהוָה֩ לָכֶ֨ם בָּעֶ֜רֶב בָּשָׂ֣ר לֶאֱכֹ֗ל וְלֶ֤חֶם בַּבֹּ֨קֶר֙ לִשְׂבֹּ֔עַ בִּשְׁמֹ֤עַ יְהוָה֙ אֶת־תְּלֻנֹּ֣תֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־אַתֶּ֥ם מַלִּינִ֖ם עָלָ֑יו וְנַ֣חְנוּ מָ֔ה לֹא־עָלֵ֥ינוּ

*תלינו קרי

תלנתיכם

אונקלוס

הִיהָכוּן בְּאוֹרָיְתִי אִם לָא: ה וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְּנוּן יַת דְּיַיְתוּן וִיהֵי עַל חַד תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַמְשָׁא וְתִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם: ז וּבְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן יַת יְקָרָא דַייָ כַּד שְׁמִיעַ (קֳדָמוֹהִי) יַת תּוּרְעֲמוּתְכוֹן עַל מֵימְרָא דַייָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי אִתְרַעַמְתּוּן עֲלָנָא: ח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא

בסרא

מסרה ה והכינו, [מ"י]. יביאו, פ' [פ"י]. יום יום, ז' ופסק. ו סולים, י [פ"ע דמ"ע]. ז ובקר, ל' ר"פ. בשמעו, ב'. תלנתיכם, [ספר מרין ור"ן ומ"י וכן הלכה דבמקומן]. על ה', ל"ס. ונחנו, ג' [בליש']. תלונו, תלינו קרי. ח לשבע, ג' לשון [פ"ו]. בשמע, ל' [מ"ז]. עלינו, [פ"י קדמאה וספר סרין].

ת"א והיה ביום שבת קיז פסחים מח ביצה ב. ובקר וראיתם שם פ. בתת ה' לכם ברכות כ יומא שם. ונחנו מה חולין פט. לא עלינו סנהדרין קי.

רש"י

לצרך מחר (מכילתא): למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה. ליום ולמחרת: משנה. על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע. אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאשר שיביאו וימדדו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שמורידו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו ויש טל מלמעלה ויש מלמטה כמונח בקופסא: את תלנתיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלונו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דגש ואין בו יו"ד והקריאה תלונו הייתי מפרשו לשון תפעלו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים (במדבר יד) וילינו עליו את כל העדה: (ח) בשר לאכל. ולא לשובע. למדה תורה דרך

רמב"ן

השמים יקרא ממטיר. ומליצו ימטר על רשעים פחים אש וגפרית. וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. ואולי היו בלחם עם המטר מהוא מעשה ידיהם. ותעם אונקלוס הא אנא מחית. ויתכן שיהיה מענין כמטרה לחץ. אע"פ שהוא ערה אחד כי בכל זריקה אשר מגבה מלמעלה יאמרו כן ויקרא מטרה על שם שימטיר עליה החצים. ואמר וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף. או שיאמרו כן בעוף השמים כי ירד עליהם כמטר. לחם בעבור שיעשו ממנו לחם. כמו שכתוב ועשו אותו עוגות. כי כל מה יקרא לחם. לא בהיותו מן החטה או מן השעורים בלבד. ואמר ממטיר לכם כי להיות לכם ימטירנו לכם. וכן ארץ מצרים אלא לכם. וכן להוציא לחם מן הארץ. שיוציא השמים מיחסו ממנה לחם. וי"א הנני ממטיר לכם לחם מאכל. וכן לחם אשה. כי את לחם אלהיך הוא מקריב. כי טוב ללחום את שמא. כלם ענין מאכל. והנכון כי ללחום לאכול לחם. ולחם אלהיך כמו שהוא מצוה לאלהיך כלחם לאדם. כי מלאכו לא על הלחם לבדו יחיה האדם: למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט לשון רש"י. ואיננו נכון. אבל הוא כמו שאמר המוליכך במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך. כי נסיון הוא להם שלא יהיה לאדם מזון ולא יצאו לכם עלה במדבר רק המן שלא ידעו מתחלה ולא שמעו אבותם וירד להם דבר יום ביומו. ויצפינו אליו. ועם כל זה שמעו ללכת אחריו במקום לא מקום לחם. וזה כך אמר להם שוב וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך ולמען נסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא. וכי היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם והוליכם במדבר נחש שרף ועקרב ושלא יהיה להם לחם רק מן השמים דבר יום ביומו לנסותם ולהטיב להם באחריתם שיאמינו בו לעולם. וכבר פירשתי ענין הנסיון בפסוק והאלהים נסה את אברהם. והנה אמר בשלש הפסוקים לדעת כל ידוע. ולנסות היה הוראה בעבודת השם ואם יש בו ספק עכו אם לא. ואם כן היה ראוי שיאמר למען ינסם לדעת. והנה לא הזכיר כאן דבר רק המן שהוא הלחם שהמטיר להם. אבל כאשר אמר להם משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע ידעו כי השלו נאמר לו. אבל הכתוב יקצר בדברים הנכפלים בענין הגלוי או בסתור. כאשר הזכרתי כך פעמים רבים. ופעמים לא יזכיר השומר כלל. וכתיב בפרשה הזאת זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו ולא נכתבה הגזרה כלל. וכן במקומות רבים. ועל דעת האומרים כי לחם כל מאכל. יתכן שיאמר הנני ממטיר לכם לחם על המן ועל השלו. כי יתן להם שאלתם ששאלו לחם ובשר. וטעם פי' שיהיה הבשר בערב לאכול ולחם בבקר לשבוע כדרך כל הארץ: (ו) ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. ולא אנחנו המוציאים אתכם מהם כאשר אמרתם כי הוצאתם אותנו. ובקר וראיתם את כבוד ה' לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי בו ביום היה מדבר להם אהרן ויפנו אל המדבר. ופי' רש"י אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם. ובשר יתן לכם. אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי לא כהוגן שאלתם אותה ומכרס מלאה. והלחם ששאלתם לצורך כהוגן בירידתו שאלו לבקר את כבוד פניו. שמורידו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו. ואינו נכון שיאמר ובקר וראיתם את כבוד ה' מפני שיקדים להם מתנת המן בבקר. אמרו במכילתא ויאמר משה בתת ה' לכם בערב מכאן אתה למד. כי מה כבוד ה' בזה. ועוד שמעך לזה ושמעו את תלונותיכם והנדרש הזה לרעתם איננו בשירות וראיתם את כבוד ה'. אבל אמרו כן מפני שהלך להם השלכתם בשני עתים מן היום ולא נתן הכל בבקר. וכך אמרו במכילתא ויאמר משה בתת ה' לכם בערב. מכאן אתה למד שהבשרים הסדורות נתן לכם השלו. והמן שנאלו כהלכה נתן להם בפנים מאירות כלומר בבקר. ור"א אמר כי ובקר נמשך בפסוק הראשון. כי בעבור שאמרו כי הוצאתם אותנו משם. אמר שני אותות יראה להם לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם. זה הא' בערב היום הזה. והשני למחר בבקר והיה ראוי שיאמר ערב ובקר וראיתם כי ה' הוציא אתכם. אולי ובקר יחבר עם וראיתם את כבוד ה' כי ביום עמדו לאור הבקר. ואם זה איננו נראה כן. והנכון בעיני כי היה השלו בענן גדול מאד כי השלו הביא אותו מן הים

ברוח

יונתן בן עזיאל

לכון לחמא מן שמיא ואיתשנע לכון מן שירויא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומיה מן בגלל לנסויהון אין נטרין מצותא דאורייתי אין לא: (ה) ויהי ביומא שתיתאי ויזמנון מה דייתון לקמיהון למיכל ביומא בשבתא ויערבון בבתיא וישתתפון בדרתיהון בגין למיתייא מדין לדין ויהי להון בכופלא על מה דילקטון יומא יומא: (ו) ואמר משה ואהרן לכל בני ישראל ברמשא

ירושלמי

ותנדעון ארום יי אפיק יתכון פריקין מארעא דמצרים:

(ו) ואנן מה אנן חשיבין:

(ז) ובצפרא יתגלי עליכון יקר שכינתא דיי בד שמיען קדמוי ית תורעמתכון קדם יי ואנחנא מה אנן חשיבין ארום אתרעמתון עלנא: (ח) ואמר משה בדין תדעון בדיזמן יי לכון ברמשא בישרא למיכול ולחמא בצפרא למשבוע בדמשיען.

בעל הטורים

(ה) והיה משנה. כל משנה הפנים כפול. שני כבשים. שני כפרים. שתי נרות. זכור ושמור: (ז) בשמעו ג' במסורה הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם (תלים ק"ו) ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת (פ' נצבים) בשביל אשר להם אלה היה

יונתן

הלחינו הקב"ה בשביל ישראל עמו: (ה) ויערבון בבתים וישתתפון בדרתיהון. דרים והכינו כלומר שיכינו כדי שיוכלו להביא מבית לבית וזהו אשר יביאו וכן שיתוף מבואות נעשה ליה מלשון והכינו כלומר שצריך לזמן ולהכין לשבת ומאשר יביאו נלמד

רמב״ן

בכוס גמע מאתו כדרך העולם אבל המן נולד להם עתה יצירה חדשה בשמים כענין מעשה בראשית והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות. ולכך אמר הכתוב באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו. כי הוציא אתכם מארץ מצרים. כי יערוך לכם שולחן במדבר אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו אשר מי אל בשמים. ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו הגדולות והנפלאות מיעשה השם יראה את כבודו כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי. וכתיב והגידו את כבודי. וכן רבים. וכן הוא דעת אונקלוס שאמר ותחזון ית יקרא דיי. ולא תירגם בו ואיתגלי. ודע כי יש במן ענין גדול לרבותינו במסכת יומא לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין דברי ר' עקיבא. אמר לו ר' ישמעאל טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם והלא כבר נאמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אלא לחם אבירים לחם שנבלע באיברים. והענין הזה שאמר רבי עקיבא הוא שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה. וכן דרשו ואתה מחיה את כלם מחיה לכלם ועליו נאמר ומתוק האור שיהנו בו באור טוב טעם. והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו ית' ונמצא שאוכלי המן ומלאכי השרת נזונין מדבר אחד. ור' ישמעאל חשבו מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם מתולדת האור שהרי קיומם באור העליון עצמו. ומפני זה היו מודאים טעם במן מכל מה שירצו כי הנפש המשתבחת תדבק בעליונים ותמצא טעם חיים ותפק רצון מלפניו. ואמרו במכילתא היום אין אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא. חם יקשו שני פירושים שאמרו שהיתה בבני העולם הבא מי שלא הגיעה מעלתם ליהנות תמיד מזיו השכינה ויהיה קיומם בדבר המתגשם וכן הזיו ההוא כמעלת דור המדבר שהשיגו לזיו השכינה בים כמו שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ומאותה שעה נתעלית נפשם להתקיים בתולדותיו שהוא המן. ויותר נכון שרמז הכתוב לדברי ר' אלעזר בן עזריה שאמר בגלות היום שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון כמו שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם והן נהנין מזיו השכינה שבני העוה"ב יתקיימו בהנייתו מזיו השכינה בהדבקם בו בעטרה שבראשם והעטרה היא המדה הנקראת כן שאמר בה הכתוב יהיה יי לצבאות לעטרת צבי. ובה נאמר בעטרה שעטרה לו אמו ורמזו על קיום בני העולם הבא. ורמזו על עיקר המן. ואמר הכתוב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש וכן אמר ולחם שמים ישביעם שהלחם הזה מיוחד שהגן הזה בשמים והורידו להם בפתיחת דלתיו. והוא מה שהזכרתי שנתגשם האור כי באור העליון יאמר הכתוב כלשון הזה נפתחו השמים ואראה מראות אלהים. אז שכבר היה בשמים כמאמרם שנברא בין השמשות: (ז) ונחנו מה כי תלינו. אמר רבי אברהם ונחנו מה בידינו לעשות כי לא עשינו רק מה שצונו. ואיננו כן אבל הוא כמו מה אנוש כי תזכרנו מה אדם ותדעהו כי נמה נחשב הוא. וזאת דרך ענותו כי מה אנחנו שתליאתם עלינו שהוצאנו אתכם מארץ מצרים. הן אנחנו אין ואפעלנו כאפס. ולא עלינו תלונותיכם כי על יי כי הוא שהוציא אתכם מארץ מצרים לא אנחנו. ובמכילתא וכי מה אנחנו שאתם עומדים ומתעמים עלינו: (ח) בתת יי לכם בשר בערב. יפרש שאמרו הכתוב כי בתת יי לכם בערב בשר לאכול וידעתם כי יי הוציא אתכם מארץ מצרים וישמעו לכם לחם בבקר לשבוע וראיתם את

אבן עזרא

כדמות אשר הורד מהשמים. ומלת לחם. מאכל שמלא על הלחם כמשמעו. גם על הבשר. כמו [י]לחם אשם. גם על הפרי כמו נשחיתה [ח]עץ בלחמו. ועמם אנסנו. [יא]הילך אלי נכל יום: (ה) והיה משנה. שני העומר לאחד כי כן [ט]כתוב: (ו) ויאמר. עתה כי יי הוציא אתכם. בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו. והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם. האחד בערב זה היום. ושני למחרתו בבקר. והיה כאשר היתה ערב ובקר וידעתם. כי איננו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד יי. כי ביום עלתו ראו את הכבוד כאשר [כ]פירש: (ז) ובקר. [ל]פרשתיו: בשמעו את תלונותיכם. דבק עם וראיתם את כבוד יי: ונחנו מה. מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שצונו. והנכון אשר [יא]אלף: (ח) ויאמר. עתה פירש להם שני אותות: (ט) קרבו לפני יי. אל המדבר

פירוש על אבן עזרא

ר"ל קלח הנקם לא כל הנקם. [י](ויקרא ג' י"א) שהוא הקרבן. [ח](ירמיה י"א י"ט) שהוא בעץ לחמו והוא הפרי. [יא]כמו שאמר רז"ל למה ירד המן דבר יום ביומו כדי שיהיו מיוחדים נתולים לשמים. [ט](פסוק כ"ב). [י]ר"ל כי בשמעו את תלונותיכם אינו דבוק עם ובוקר רק עמהו ערב ובוקר פירשו את כבוד ה' בעבור כי שמע את תלונותיכם שהלינותם עלינו עתה. [כ](פסוק י'). [ל]בפסוק שלפני זה. שמלת ובוקר דבקה אל מלת ערב. [יא]עיין (בראשית מ"ב י"א) ע"ש נכון. שכן

ספורנו

למען אנסנו הילך בתורתי. כשיהיה מטרפהם שלא בצער כאמרם ז"ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן: (ה) והכינו את אשר יביאו והיה משנה. גם אחר ההכנה יהיה משנה כי לא יחסר בבשול. ואמר והכינו לעורר שיזדרזו לענג שבת בשעשועים ובכל דברים בזה יהיה מערב שבת: ערב וידעתם. יהי רצון שמה שאמר לי שיתן לכם מזון יהיה באופן זה שיתן לכם בערב לרכי הערב כענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם לגמרי מארץ מצרים כי יוליכם גם שמנהיגם שהייתם יושבים שם על סיר הבשר בלתי זמן קבוע כבהמות. כאמרם ז"ל בתחלה היו ישראל כתרנגולים המנקרים באשפה עד שבא משה רבינו וקבע להם זמן סעודה: (ז) ובקר. יהיה לכם לחם הבקר: וראיתם את כבוד יי. וכן יהי רצון שתראו את כבוד יי שיבא לבנגיל סימנים למען תדעו שתלונותיכם הם עליו והוא יהיה הגואל להשיבם מעליו: (ח) ויאמר משה בתת יי לכם. אמר משה מה שהתפללנו שיתן יי לכם המזון בערב. בענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם. לכונו שיתן לכם בערב בשר לאכול ולא לשבוע כמנהג המצרים אשר אין לפניהם צלתי אם גוייתם ושבבקר יתן לכם לחם בלבד לשבוע שיהיה מספיק די שבעכם: בשמוע יי את תלונותיכם. ומה שהתפללנו שתראו את כבוד יי לכונו שיתן לכם

פירוש רשב״ם

בכלה אלי קבר ולא ברעב: על סיר הבשר. כמו ועליו מטה מנשה. (ד) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו. אף אם יתכוונו ללקוט הרבה לא ימצאו בבתי' אלא (יום) דבר יום ביומו כדכתיב וימודו בעומר. איש לפי אכלו לקטו: למען אנסנו. מתוך שבכל יום ויום עיניהם תלויות למזונותיהם אלי מתוך כך יאמנו בי וילכו בתורתי. כמו שמפורש בפרשת והיה עקב ויענך וירעיבך: (ה) והכינו. את אשר תאפו אפו. ואת אשר תבשלו בשלו: והיה משנה. אע"פי שבכל יום לא מצאו אלא עומר לגולגולת ביום הששי ימצאו כפליים שני העומר לאחד: (ו) כי ה' הוציא אתכם. ולא כמה שאמרתם כי הוצאתם אותנו: (ז) ובוקר וראיתם את כבוד ה' שימטיר

תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃ י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ

ששי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם

לאכלה

*השליו קרי

אונקלוס

בסרא למיכל ולחמא בצפרא למסבע בדשמיען קדם יי ית תרעמותכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מא לא עלנא תרעמותכון אלהן על מימרא דיי: ט ואמר משה לאהרן אמר לכל כנשתא דבני ישראל קריבו קדם יי ארי שמיען קדמוהי ית תרעמותכון: י והוה כד מליל אהרן עם כל כנשתא דבני ישראל ואתפניו למדברא והא יקרא דיי אתגלי בעננא: יא ומליל יי עם משה למימר: יב שמיע קדמי ית תרעמת בני ישראל מליל עמהון למימר בין שמשיא תיכלון בסרא ובצפרא תשבעון לחמא ותדעון ארי אנא יי אלהכון: יג והוה ברמשא וסליקת סליו וחפת ית משריתא ובצפרא הות נחתת טלא סחור סחור למשריתא: יד וסליקת נחתת טלא והא על אפי מדברא דעדק מקלף דעדק כגיר כגלידא על ארעא: טו וחזו בני ישראל ואמרו גבר לאחוהי מנא הוא ארי לא ידעו מה הוא ואמר משה

לדון

מסרה על פ׳, ל״ס. ט אמר, [כל ליש׳ דלירי ס״ן]. אל כל עדת בני ישראל, ג׳. י כבוד, [מ״ו]. יא לאמר, [כל דכתר מטה דגש]. יב תלונת, ל׳ כ״כ [ר״ל ב״ה קדמאה ומ״ו סגין ודגש אפר ס״ג]. אלהם, [ס״י]. ובבקר, ר׳. כי אני ה׳ אלהיכם, י׳. יג השלו, [כר״ל ס״י]. ותבקר, ר׳. הטל, ל׳ קמץ זקף. יד מחספס, ל׳ וחסר. ככפר, ל׳ [וחסר]. טו מן, ל׳. ויאמר משה אלהם, ג׳. אלהם, [ס״י].

ת״א השלו יומא ע״ה. ותעל שכבת שם. דק מחספס שם.

רש״י

דבק ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא״א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן ירד: (יג) השלו. מין עוף ושמן מאד (יומא עה): היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר יא) וברדת הטל וגו׳ (יומא עה מכילתא) הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו׳. כשהחמה זורחת עולה הטל שעל המן לקראת החמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ורז״ל (ועיין בפר״ל פל״ח) פירשו שהטל עולה מן הארץ באויר ונתגלה המן וראו והנה על פני המדבר: דק. דבר דק: מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי״א מחוספס ל׳ חפיסה ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפר. כפור גליד״א בלע״ז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומוגלד כגליד. דק פיל״בם בלע״ז שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא

כמו

רמב״ן

את כבוד ה׳: (יב) שמעתי את תלונות בני ישראל דבר אליהם לאמר בין הערבים. זה הדבור כבר אמרו משה לישראל אבל נשנה בעבור שאמר שמעתי את תלונות בני ישראל. כי מתחלה אמר הנני ממטיר לכם לחם כשומע מעצמו חסד ברצונו או לזכותם ועתה הגיד כי נעשה להם הנס. ובעבור התלונה יעשה עמהם כן כדי שידעו בו כי אני ה׳ אלהיכם. כי עד עתה אינכם מאמינים בה׳ אלהיכם על כן אתם מתלוננים על נביאו. ויתכן שמתחלה לא הבטיחם להיות להם המן כל ימי המדבר והיו חושבים אולי יהיה ליום אחד או לימים בהיותם במקום ההוא ובנסעם משם ישאלו אל מקום לחם. ועתה אמר להם בין הערבים תאכלו בשר תמיד ובכל בקר ישבעו לחם כל ימי המדבר. וכן דעת רבותינו שהיה השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן. וכן נראה כי על שני הדברים נתלוננו ובשניהם שמע את תלונתם ותאותם יביא להם כי מה יתן להם ומה יוסיף להם בשר ליום אחד או לימים. והפרשה מפרש ומאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים. וקצר בענין השלו ויהי בערב ותעל השלו. כי הוא כנוהג בעולם. וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו עתה לשובע. כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע. ויתכן שהיו גדוליהם לוקחין אותו או שהיה מזדמן לחסידים שבהם ולעניים היו תאבים לו ורעבים ממנו כי לא ימהר בשלו וילקטו במחנה והמתאוים כאשר אמר במן. ולכך אמר שם והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה ואמר וישובו ויבכו גם בני ישראל שהיו גם מהם בוכים לו ולא כלם ואז נתן תמנו להם לרוב מאד כאשר אמר המתאוים אסף עשרה חמרים ואכלו חדש ימים בשעה ההוא ושב לטבעו הראשון. על דרך הפשט היה כל מעשה השלו לעתים. והמן שהי׳ חייהם היה להם תמיד כי עיקר תלונתם היה כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב: (יד) דק מחספס. על דעת אונקלוס מן מחשוף הלבן. חשף ה׳. בחלוף השי״ן בסמך ועין הפעול כפולה: דק ככפור. הוא הנופל בימי הקור וכן כפור כאפר יפזר. ותרגום אונקלוס דעדק כגיר כגלידא על ארעא. וכתב רש״י ז״ל כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא. דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ. וכן פי׳ דק ככפור שטוח וקלוש ומוגלד כגליד דק שהיה מגליד גלד דק מלמעלה. ומה שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק. ואין כל זה נכון כי הגיר הוא העפר הלבן המדבק לאבנים ויסדו אותו ומחין בו הכותלים בסיד והוא לבן מאד וטוב מן הסיד לטוח על הקירות. וכן כתוב על גירא די על כותל היכלא. ועל כן ייחס

בו

בְּדִשְׁמִיעַן קֳדָם יְיָ יַת תּוּרְעֲמוּתְכוֹן דְּאַתּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלוֹי וַאֲנַחְנָא מָה אֲנַן חֲשִׁיבִין לָא עֲלָנָא תּוּרְעֲמוּתְכוֹן אֱלָהֵן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ: (ט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵימַר לְכָל כְּנִישְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קְרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם שְׁמִיעַן קֳדָמוֹי יַת תּוּרְעֲמוּתְכוֹן: (י) וַהֲוָה בְּמַלָּלוּת אַהֲרֹן עִם כָּל כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקַר שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ אִתְגְּלֵי בַּעֲנַן יְקָרָא: (יא) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (יב) שְׁמִיעַ קֳדָמַי יַת תּוּרְעֲמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר בֵּינֵי שִׁמְשָׁתָא תֵּיכְלוּן בִּישְׂרָא וּבְצַפְרָא תִּיכְלוּן לַחְמָא וְתִנְדְּעוּן אֲרוּם אֲנָא הוּא יְיָ

אֱלָהֲכוֹן: (יג) וַהֲוָה בְּרַמְשָׁא וּסְלִיקוּ פִּיסְיוֹנִין וַחֲפוֹ יַת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוַת אַנְחוּת טַלָּא מִתְקַדְּשָׁא מִתְקְנָא הֵי כִּפְתוֹרִין חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַשְׁרִיתָא: (יד) וּסְלִיקוּ עֲנָנַיָּא וְאַחִיתוּ מַנָּא עִילָוֵי אַנְחוּת טַלָּא וַהֲוַת עַל אַנְפֵּי מַדְבְּרָא דַּקִּיק מְסַרְגַּל דַּקִּיק כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא:

[(יד) כְּכְפוֹרָא:]

(טו) וַחֲמוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַהֲוֹן תְּמֵהִין וְאָמְרִין אִינַשׁ לְחַבְרֵיהּ מַנָּא הוּא אֲרוּם לָא יָדְעִין מָה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דְּאִצְטְנַע לְכוֹן מִן שֵׁירוּיָא בשמי

בעל הטורים

היה להם לאכול ובדין התלונה שמע תלונותם אבל מי שהוא בשלום ובשמעו את דברי אלה והשכך בלבבו לאמר שלום יהיה לי לא ישמע לו ה': (י) ויהי כדבר אהרן ולא משה כי בזכות אהרן היו הענינים לכך פונו והנה כבוד ה' נראה בענן: (יג) השלו ב' במסורה הכא ואידך ויאספו את השלו (פ' בהעלתך) לומר שגם בכאן אספו ממנו סרבה אלא שפסק ולכך מזכו וההלוכנו עליו: (יד) מחספס בגימ' עולה כע"ס

יונתן

כלומר שלריך מרוב ומסוף להביא מדין לדין ומתלק הפסוק: (יג) פיסיונין פי' מין עוף הנקרא שליו לשון רז"ל פ"ק דקדושין יש מהכיל לאביו פיסיונין וזיין שם ברש"י: לנמום שלא מתקדשא. ר"ל שהיה מזומן לשון התקדשו. הי כפתורין י"א כשלחנות פוקן אלליהם ר"ל שהוא לשון שם מזומן כמו לשם ששטים כשקונו וק"ל: (יד) מסרגל דקיק. כל דבר שנעשה כסדר כמו שרטוט השוטר קרוי סרגול: ואכילו

אבן עזרא

המדבר: (י) ויהי. הסבר להם כי בעת שדבר להם קרבו. מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: (יא) וידבר ה'. ורמו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: שמעתי. מלת תלונות זרה דגשות הנו"ן. וזאת הכנוייה שניה. כי כבר הזכירה משה בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר. רק נסכית בעבור ישראל שיראו הכבוד. ומלת בין הערבים כמו בערב. כאשר פי'. ומזה הפסוק הסבר פי' ובקר וראיתם את כבוד יי'. כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם: (יג) ויהי בערב. בסוף היום בעלמו: ותעל השליו. אולי עלתה משפת ים: שכבת הטל. כמו ונגלי שמים מי ישכיב. טעם ירידה. ובמקום אחר כתוב וברדת הטל: ירקב שם מוי. שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תר"נגבין ובלשון פרבי מ"ן ובלשון לעז מנ"א. כי קושיות רבות עמדו עליו. האמת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע. ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלנכ"ר. והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים. ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס. ועוד כי בלילה לא יבאש. ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות. ועוד כאשר יומס בלשון ימס. ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב רק הוא נכנס ברפואות. ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה. ועוד כי לא היה יורד בשבת. ועוד כי ירד לכל מקום שישנו. ועוד כי עבר עמהם את הירדן. ולא שבת עד שלי ניסן על דרך כפשט: (יד) ותעל. הטעם שנפסקה. כמו אז סללת ילופי עלה. כי הטעם מעת שסללת ילופי נסתלק מעלי ונפסק. וכמוהו אומר אלי אל תעלני בחלי ימי. והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ. ובהסתלק הטל יורד המן. וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: דק מחוספס. כמו עוגל ואין לו חבר. והאומר שהוא כמו מחסוף שהוא בש"ן. איננו נכון. כי משפט בלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן. כמו יפיפית. או העי"ן והלמד כמו ירקרק. או הלמ"ד לבדה כמו סגריר. רק העי"ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הפ"א. כמו הגיגי. כי אחר שחסר הפ"א נראה הגי"מל כלמ"ד פעל. על כן כפלוהו. רק באותיות נראות לא מצאנו העי"ן כפול: (טו) ויראו. אמר רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא. מן הוא. והמגיד לו ככה לא דבר נכון. כי תרגום מה הוא. בלשון ישמעאל מה הרי. רק מן הוא. תרגומו מי הוא. כי איננו נופל מן בלשונם כי אם על אדם. כי פי' מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם. אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. כי ויאמר משה אליהם. כבר אמר משה אליהם. וכמוהו רבים. ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש. וכבר באש. וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. ואיסר הכתוב לומר דברי משה. בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה יי'. זה בדרך הסברא כי

רמב"ן

בו המן שהוא לבן ומפוזר על הארץ כגיר הכפור. ואונקלוס תרגום במלת כפור בשני פנים עשאו תואר מן וכפתה אותו מגיד ומסור בכופר. ולכן אמר כגיר (כמל') במלת כפר כגיר שבו הפנין והכבים. ועשאו עוד מן כפור כאשר ישור. שהוא הקרח הדק היורד בקור. כמו שתרגום וקרח בלילה וגלידא נחים עלי בליליא. וממנו מיכים והאחר יקרא גליד כמו שפרשו בהחכם מקולות

פירוש על אבן עזרא

וכן עשו ויפנו אל המדבר (פסוק י'). ור"ל שלא לא היה להם משכן עדיין. כי שרשו לון. ובמקום שיש גם אין דגש. ר"ל עם שפי' למעלה כי מעמו ערב תוקר ולמיהם את כבוד ה'. ואמרו וידעתם כי ה' הוליא אתכם מארץ מצרים לא שיסלק הענין לפני שמים שיאמר כי בערב ידעו כי ה' הוליא אותם ובבוקר יראו את כבוד ה'. והראיה על זה אמרו בין הערביים תאכלו בשר ובבוקר תשבעו לחם וידעתם כי אני ה' אלהיכם. הנה מבואר כי ידיעת השם להם מצויים מאשר היה בערב ובבוקר. ר"ל ושמל ולא ויעל. כמו ויעל (למעל יו"ד עמ' י"ב ופס' י"ד) ס"ו הוא מבנין נפעל. (איוב ל"ח ל"ז). פי' כי בזכות משה ירד המן ומשה עם בעשבה בלדר. ולא פסק המן מלירד ונפסקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בשפת פסח בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח (יהושע ה' י"א י"ב) ולדר היה ספר. השלא לא שבת עד שלי ניסן. (ברלשית מ"ב ד'). (תהלים ק"ב כ"ד). (במדבר י"א ע'). וכן פי' רד"ק ז"ל שורש חספס. (ברלשית ל' י"ז) כוונתו על ס"א שהרגם מקלף. (תהלים ע"ה ב'). (ויקרא י"ג מ"ח). (משלי כ"ז ע"ו). (תהלים ה' ב') שפרשו הגה. ר"ל ס"א למ"ד הפעל. ר"ל בעלמים. (דניאל א' ס'). המסקפים אינם אוכלים כל כך כמו הגדולים.

ספורנו

לכם אלה בענין שיראה לכם שתלונותיכם הם עליו והיפוך שמע את תלונותיכם: (ט) אמור אל כל עדת. כיון שידע שנתקבלה תפלתו כענין ויהי הוא מדבר כשיב משפלל על הפועלים (ברכות סוף פרק אין עומדין) מי יוסף מזה: קרבו לפני יי': הפולך לפניהם בעמוד ענן: (י) ויפנו אל המדבר. כי דרך המדבר היה הענן מהלך לפניהם: (יד) והנה על פני המדבר דק. דבר שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא: דק ככפור. גם בהגשמו היה דק שלא היה מונח גרגיר על גרגיר: (טז) זה הדבר אשר צוה יי'. באמרו ובבקר תשבעו לחם: לקטו ממנו. כל אחד כלומר אחד המרבה ואחד הממעיט: איש לפי אכלו עומר לגלגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו. כי בכל ענין שהלקטו הן שתרבו ללקוט והן שתמעיטו יהיה זה עכ"פ שיהיה הנלקט מזון לכל אחד כפי אכלו שיספיק את הרגיל לאכול הרבה ולא יתן מזון יותר מהראוי למי שהוא רגיל לאכול מעט ושהם שילוקט הן על ידי המרבה ללקוט הן על ידי הממעיט יהיה עומר לגלגלת לא פחות ולא יותר. ושמי שילקוט בעד כל בני ביתו ילקוט עומר לכל אחד כמספר כל הנפשות אשר

פירוש רשב"ם

שישפיר לכם לחם בבוקר: (יב) וידעתם כי אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (יד) ותעל שכבת הטל. שהיה מצפה את המן ומכסהו. והדרך טל לעלות: מחספס. אין חבר ופתרונו (לפי עניינו) מסוחר ככפור שקורין גריש"ל: (טו) ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. לפי שלא ידעו מה הוא. וגם דונש פתרו כן. וסוף המקרא מוכיח. כי לא ידעו מה הוא. ואני אומר מן הוא. תרגומו של מי ולפי שהוא לשון מצרי ובאותו לשון היו רגילין. כתבו משה באותו לשון שאמרו. להודיענו שלפיכך ויקראו בית ישראל את שמו מן על שהיו תמהים ואומרים מן הוא. כמו מה הוא. וכן יגר שהדותא. וכמוהו הפיל פור הוא הגורל. לא היה צריך לכתוב אלא הפיל הגורל הואיל ובלשון הקדש נכתבה המגילה

לְאָכְלָה׃ טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃ כב וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם

למשמרת

אונקלוס

להון הוא לחמא דיהב יי לכון למיכל: טז דין פתגמא די פקיד יי לקוטו מניה גבר לפום מיכליה עמרא לגלגלתא מנין נפשתיכון גבר לדי במשכניה תסבון: יז ועבדו כן בני ישראל ולקטו דאסגי ודאזער: יח וכלו בעמרא ולא אותר דאסגי ודאזער לא חסיר גבר לפום מיכליה לקטו: יט ואמר משה להון אנש לא ישאר מניה עד צפרא: כ ולא קבילו מן־משה ואשארו גבריא מניה עד צפרא ורחש ריחשא וסרי ורגז עליהון משה: כא ולקטו יתיה בצפר בצפר גבר לפום מיכליה ומה דמשתאר־מניה על אפי חקלא כד־חמא עלוהי־שמשא פשר: כב והוה ביומא שתיתאה לקטו לחמא על־חד־תרין תרין עמרין לחד ואתו כל רברבי כנשתא וחויאו למשה: כג ואמר להון הוא די מליל יי שבתא שבת קודשא קדם יי מחר ית די אתון עתידין למיפא אפו וית די אתון עתידין לבשלא בשילו וית כל־מותרא אצנעו

לכון

מסורה טז זה הדבר, כ"ז פסו' בקריה אית בהון א"ב. לגלגלת, ג' וחסר. נפשתיכם, ל' [ס"ו ומ"י]. לאשר, ל'. תקחו, ג' [ל"ל ד' כ"כ בס' מנין חידוש]. יז וילקטו, [הס"ד בלא קדמא]. יח וימדו, ל' [מ"ו וסד' בדגש לספרק אות הכפל]. העדיף, החסיר, [לית בשניהם מתג בס"א והפוסי"ן פסוקין. מ"ס]. יט ויאמר משה אלהם, ג'. אלהם, [ס"י]. יותר, ז' בלישנ' פ"ל [כ"ל מ"ז]. כ ויותרו, ה' פסו' יו"ד בליש'. וירם, בטור"ק ל' וחסר. [הרי"ם בשלש נקודות]. ויבאש, [בס' בפתח]. ויקצף, [כו"ל מ"ז]. עלהם, י"ג פס' בתורה. כא בבקר בבקר, י"ג. וחם, ג' קמצי"ן וה' חם לבי בקרבי. ונמס, ב' חסיו יתכן. כב לאחד, ב"ב. ויבאו, [כו"ל ס"ו]. נשיאי, [מ"י]. ויגידו, [מ"י]. כג אלהם, [ס"י]. שבתון, ל' וחסרא שבת שבתון, שמו, ל'. אפו, ל' [מלעיל לפנת ספחק מלמד]. תבשלו, ל'. בשלו, ל'. העדף, [ס"ו והס"א במורם]: הניחו, [מ"י].

ת"א איש אל יותר שכין פו. ויותרו שם. בבקר בבקר ברכות כ. וחם השמש שם. לחם משנה שבת קיז. את אשר בילה מו.

רש"י

כמו (דניאל א) וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עמר. שם מדה: מספר נפשתיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגולת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו: (כ) ויותרו אנשים. (ס"ל) דתן ואבירם: וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש. הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל (מכילתא) אשר לשון פושרים ע"י החמה מפשירו ומפשיר: נמס. דישטנפ"ריר. ודוגמתו בסנהדרין בפרק ד' מיתות: (כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד: ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (מכילתא) (שאלם להגיד משנים היו והלא כתוב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח): ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטווה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו

רמב"ן

מקומות אלו לא מעלין ולא פוסלין השלג והברד והכפור והגליד. וכן יתרגם אונקלוס בשני פרים בכתובים רבים. אבל במקומות הבדוקים מן התרגום כתוב בהן דעדק דגיר כגלידא על ארעא. ופי' עפרי השרים השרים כגליד על ארעא והוא הלשון שהם היה בלשון גיר היה מתורגם גלידא כגירא כי כן דרך הלשון הזה: (כ) וירם תולעים ויבאש. הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע. כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. וכן הוא הדרך לכל דבר שהוא מן המתליעים ל' רש"י ואלו היה המן מתליע כדרך הטבע כדרך שאר המתליעים היה הדבר כן אבל זה שהתליע בדרך נס יתכן שהרים תולעים תחלה. ואין צורך שההפוך המקרא. ועוד כי הכתוב שאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו הוא התוכים כן. כי אלו לא היה מרים תולעים עד אשר עלה באשו תחלה כשאמר ולא הבאיש כבר הבטיחנו שלא היתה בו רמה ולא יכול אחרי כן ורמה לא היתה בו. אבל אם הרים תולעים תחלה כמשמעו של מקרא והולך לומר שזה לא הבאיש וגם לא עלתה בו רמה כלל. ואף מן המתליעים בטבע לא יבאישו רק המעים ולחים מהם אבל היבשים ירומו תולעים ולא יבאישו כלל כעלים המתליעים והפירות המריחים תולעים באילנן או אחרי כן. ושפר הכתוב שגם זה הבאיש בהם. ובאלה שמות רבה אמרו וכי יש לך דבר שמתחלה עושה תולעים ואחר כך מבאיש אלא מהסקב"ס בקש להראות מעשיהם לבריות שלא ירימו את ריחו בערב ויאכילו אותו שהיה עושה כל הלילה שורות שורות של תולעים מיד ויקצף עליהם משה: (כג) אשר תאפו אפו. פי' רש"י מה שאתם רוצים לאפות בתנור או לבשל במים אפו ובשלו היום לשני ימים. ואם כן יאמר את אשר תאפו

אפשי

ספורנו

אשר באהלו: (כ) ויקצף עליהם משה. כי אמנם לא קרה זה מפני היותו יותר מכדי שבעם אבל שהותירו לבשלה לבקרם: (כא) בבקר בבקר.

בכל

יונתן בן עוזיאל

בְּשָׁמֵי מְרוֹמָא וּכְדוּן יְהָבֵיהּ יְיָ לְכוֹן לְמֵיכַל: (טז) דֵּין פִּתְגָמָא דְּפַקֵּיד יְיָ לְקוֹטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא לְגוּלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְפוּם סְכוּם אֱנָשֵׁי מַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְבוּן: (יז) וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקִיטוּ מַנָּא מָאן דְּאַסְגֵּי וּמָאן דְּאַזְעֵר: (יח) וְאַכִילוּ בְּעוּמְרָא לָא אִשְׁתַּיֵּיר מִן מְכִילְתָּא מָאן דְּאַסְגֵּי לְמִילְקַט וּדְאַזְעֵר לְמִלְקַט לָא חָסֵר מִן מְכִילְתָּא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ לְקִיטוּ: (יט) וַאֲמַר משֶׁה לְהוֹן גְּבַר לָא יַשְׁיֵיר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא: (כ) וְלָא קַבִּילוּ מִן משֶׁה וְשַׁיְירוּ דָּתָן וַאֲבִירָם גּוּבְרַיָּא חַיָּיבַיָּא מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וְאַרְחֵשׁ מוֹרְתָּן וּסְרִי וּרְגַז עֲלֵיהוֹן משֶׁה: (כא) וַהֲווֹ מְלַקְטִין יָתֵיהּ מִן עִדָּן צַפְרָא עַד אַרְבַּע

ירושלמי

שָׁעִין דְּיוֹמָא אִינַשׁ לְפוּם מֵיכְלֵיהּ וּמִן אַרְבַּע שָׁעִין וּלְהָאל שָׁחִין שִׁמְשָׁא עִילוֹי וַהֲוָה שָׁיֵיחַ וּמִתְעֲבִיד מַבּוּעִין דְּמַיִין וְנַגְדִין עַד יַמָּא רַבָּא וְאָתַיִין חַיַּין דַּכְיָין וּבְעִירָן וְשָׁתְיָין מִנֵּיהּ וַהֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צָדִין וְאָכְלִין יַתְהוֹן:

[(כא) הֲוָה שָׁיֵיחַ:]

(כב) וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקַטוּ לַחְמָא בִּכְפַלָא תְּרֵין עוּמְרִין לְבַר נָשׁ חַד וְאָתוּ כָּל רַבְרְבָנֵי כְּנִישְׁתָּא וְתַנּוּ לְמשֶׁה: (כג) וַאֲמַר לְהוֹן משֶׁה הוּא דְּמַלֵּיל יְיָ עֲבִידְתּוֹן שַׁבָּא שַׁבַּת קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לִמְחַר יַת דְּאַתּוּן צְרִיכִין לְמֵיפָא מְחַר אֵיפוּ יוֹמָא דֵּין וְיַת דְּאַתּוּן צְרִיכִין לְבַשָּׁלָא מְחַר בַּשִּׁילוּ יוֹמָא דֵּין וְיַת כָּל
מָה

בעל הטורים

רש"י עשיה כאן כתלה ברש"ם אברים: (טז) זה הדבר אשר צוה ה' בגים הפסוק יש אלפא ביתא. לומר לך כל המקיים את התורה הקב"ה מזמין לו פרנסתו בלא טורח כאותיות האלו: (כ) ויותרו ב' במסורה הכא ואידך ויותרו כדבר ה' (ש"ב ד') התם שהותירו כדבר ה' כשאלהם בו ברכה והכא שעברו על דבר ה' והותירו נשלח בו קללה: וירם ב' הכא ואד וירם כבוד ה' מעל הכרוב (יחזקאל י') זהו שנאמר וירם לבב (הושע י"ג) וירם לבם זה גבהות הרוח ולכן נסתלקה השכינה שנאמר וירם כבוד ה' מעל הכרוב דאמרי' בפ"ק דסוטה (ד' ה' וה"ה) כל מי שיש בו גבהות הרוח כאלו דוחק רגלי השכינה. ועוד וירם לבם שאם רם לבבו שיש בו גבהות הרוח ירום תולעים. וזהו שאמרינו עולה מאוד הרי אפל רום שמקום אחנים כמה: (כא) וחם השמש ונמס ב' במס' הכא ואידך והם הוא אבי כנען וחם לאדרי המלך (ע"ש א') את ישכבו ענים וחם להם (קהלת ד) כדאיתא ביומא (ד' ע"ה) שהמן היה מברר הכל את נשאם תוך ג' מעים וילדם ספק בן א' לראשון או בן שביעי לאחרון בבים מי המלא הבוקר אלו היה אביו חזו את ישכבו ענים וחם להם היה מברר ע"י וחם השמש וכן את זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה את המלא עומר בביתו היה קרוב לו ואם המלא בבית אביה היה קרוב לה וחזו וחם לאדוני המלך מדורש בסנהדרין (ד' ק"ח) על קודשין. וחם השמש שהיה מברר ע"י וכן גבי עבד כנעני זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא. בבית שהמלא עומרו שלו היה וזה הוא וחם אבי כנען. לאדוני אבי הרא"ם ז"ל. ונמס ב' הכא ואידך מיניו ימסוק ונמס. שהיה המן נימוח ונעשין ממנו נחלים ואומות העולם לדין אותן ואוכלין ומוצאין בהם טעם מן והיו מורקין את עיניהם ונמס על מובחם של ישראל: (כב) לאחד ב' במסורה הכא ואידך ככה עשו לאחד כמספרם (במדבר טו) כל אחד היתה מנחתו עשרון לאחד וכשם הבא עם העומר היתה מנחתו שני עשרונים ולפי' במדבר אחר. לכבש האחד. סיפר להקב"ה שהוא אחד וכן כתי עשו לאחד כמספרם כמו שעשיתם לכבש כן עשו עשרון אחד יתר להקב"ה (דקמן לאחד מורה על ייחוד אחד המיוחד): (כג) שבתון שבת קדש: הקדים שבתון לשבת ואח"כ קדש ובפ' ויקהל הקדים קדש לשבת. יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' לומר שמוסיפין מחול על
הקודש

יונתן

(יט) ואכילו וכן ת"א וכלו. הכל לשון עדה ומשורה וכן מכילתא כמו שאמרו ז"ל מדה דפייל: (כ) וארחש מרכין לשון רחישה דבר הרוחש על הארץ כי הרגוש ראם והחיים פי' עמליא. ומרכין הם תולעים כדאיתא פרק אלו טרפות. ושם פירש"י תולעת יוצא מן הרימה: (כא) עד ארבע שעין כדאיתא בברכות פרק ד' וחם השמש ומעת בד' שעות אמר אומר וכו'. ומן ד' שעין ולהאל כמו מכאן והלאה. ומשין לשון היתוש כמו את נבואת שהנבה וכן נקרא שמין ע"פ שבא ע"י חמימות כדפירש"י ב' ואחרא ע"פ. ובפיס חיים. פי' המלך הוא לשון המס פתח. וי"מ שהוא לשון מי שמי ביחזקאל אלדיך לשום בהם ולא לעוברם ברגל שלא ימשמשו חטים והוא ל' חיימה וה"כ פי' שהיה לנחל שוטף שהיו לריכים לשוט. ונגרין עד ימא רבא. אמר דיליף מדכתיב וחם השמש לנא לנרך גם כי לא לריך ימא ברכה שמש. וא"ם לפ"ז כי החיות שותין מן המים ואח"כ בני ישראל אוכלים אותם. אך לא נדרש במכילתא אבי אלא שהכרכים היו לדים ואוכלים ומוצאים טעם מן שהיה יורד לישראל וכל הכרכים מקבלים רק השמלים. וכן כוזן ממר על פני ארץ הולם מים על פני מ:לות זהו טעם המכילתא. אבן הח"י פ"ל מדכתיב שני ממטיר לבם דייק ולא לנכרים. וע"כ כתב ובני ישראל
לדין

אבן עזרא

כי שעור לגולגולת לפי מאכל גדול בנערים ולקטנים כפי אכלם: (יז) ויעשו. על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי משקל כמות אכלו. וקדמוניטו אמרו כי הוא דבר פלא: (יח) וימודו בעומר. מלא כל [a]אחד לפי מה שמכר: (יט) ויאמר. הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר. רק ינסם נסם כי מחר ירד. כי אינו מודה עליו לאכלו כלו. רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו. ישליכהו מחוץ לאהלו: (כ) ולא. אלה אנשים דנקב שם ולא שמעו אל משה. כי אנשים מעטים היו. אמר רבי מריטם כי וירם [b]מגזרת רמה: (כא) וילקטו וגו'. טעם וחם השמש. כמוס [c]כיום כי המשמש [d]לא יחם: ונמס. מבנין נפעל מפעלי [e]הכפל: (כב) ויהי. ירד המן יותר מהמכבנ כאשר יפרש. וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה. והם לא ידעו למה. ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו. ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה. ושאלוהו מה יעשו. כי למה צוה ללקוט משנה. ואיך יוכלו לאכלו:

(כג) ויאמר. כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לעשות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש. כי מחר הוא יום שבת לה'. כי זה [f]היום ממך לשם. בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום [g]השביעי. וככה בשנת [h]השמטה שבתה הארץ שבת לה'. ומלת שבת. בדקדוק קמץ כי איננה על משקל גנב. כי פי"ו שבת סימן לשון נקבה. והעד [i]שבת היא לה'. ומלת שבת שם דבר כמו שביתה. וככה דקדוק המלה היתה ראויה להיות [j]שבתת. על משקל דלקת. וכאשר הסרו המ"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה. וככה מלת [k]אחת כאשר אמרתי. ומלת אפו. וזה כי היה ראוי להיותו על משקל [l]עשו. והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו: את אשר תאפו. כמנהגכם. אפו שתאכלו היום. וככה את אשר תבשלו בשלו. והנה מהעומר האחת עשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם. ואכלו מה שיספיק לכם: ואת כל העודף. הניחוהו עד הבקר שאומר לכם מה תעשו. והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת. רק בבקר הודיעם [m]זה הסוד:
ויאמר

פירוש על אבן עזרא

[a] ר"ל כי רז"ל אמרו כי וימודו בעומר היה דבר פלא ור"ל אמרם ע"ד הפשט שמלא כל אחד לפי מה שהשער לא שיהיה מעמו מדה מאה שמדדו בה. [b] ר"ל שאמרו ולא שמעו. אינו רוצה לאמר הרבה שלא אליהם הקודמים. וזה כי אליהם רוצה לכל ישראל. אבל ולא שמעו רוצה אל האנשים המאוחרים בספור כי אשר לא שמעו מעוטים היו. [c] ושכנו רמה. ורא"י להיות סרי"ם בקמץ חטף ובא בשורק להבדיל בינו ובין וירם כבוד ה' (יחזקאל י' ד') שפירושו רום ענין רוממות. [d] ר"ל כמוס האויר. [e] ר"ל עלה השמש איננו חם. אבל מחמם את האויר בכח טעם הכרעה. או מגיע אל יסוד האש ומורידו על הארץ לכן ת"א כד חם עלוהי שמשא. וכן תיב"ע שחין שמשא עלוי. [f] כי שרשו מסס. [g] ר"ל יום השבת. [h] שאמר שבת לה'. [i] (ברלשית ב' ב'). [j] (ויקרא כ"ה ב'). [k] (שם כ"ג ב'). שבתת ע"מ דַּלֶּקֶת (דברים כ"ח כ"ב). [l] כי הרלוי אַחֶדֶת (עיין ברלשית י"א א'). [m] ירלוי להיות אָפוּ. [n] כמ"ש היום לא תמצאוהו בשדה. וכן וביום השביעי שבת לא יהיה בו. ובפסוק הזה שאמר שבתון שבת קודש לה' מחר. בא להזהירם שלא לעשות מלאכה הלקיטה בשבת. ועוד לא ידעו שלא ירד המן בשבת ולכן לפי הפשט על כ"ש. משה צוה להם ללקוט לחם משנה מדכתיב לקטו וכו' (כדלעיל פס' כ"ג) ובאו הנשיאים והגידו אשר כן עשו. ושאלו מה יעשה בו איך
אכלו

ספורנו

בכל בקר. כמו כדרכה אל יוסיף יום יום. וכן בבקר בבקר בהשיבו את הנרות: וחם השמש ונמס. לפיכך היו מלקטי' בבקר כדי שלא ימס בחום השמש: (כג) את אשר תאפו. הסלק ממנו שאתם רוצים לאפות בתנור כעגין ועשו אותו עגות: אפו. עתה מע"ש: ואת אשר תבשלו. כענין ובשלו

פירוש רשב"ם

המגילה. אלא להודיענו על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור. ואלו לא נכתב מתחילה בלשון שהיו אומרים באותה המלכות לא היינו יודעים למה נקרא פורים: (יז) וילקטו בלא אומר ובלא מדה: (יח) וימודו. בבתים. וימודו. מן מדד. סבב. מן ויסובו: (כב) ויגידו למשה מה שמצאו משנה ואם יותירו ממנו עד מחר. ומשה לא הגיד להם עד עתה מה שאמר לו הקב"ה מיום הראשון. והיה ביום הששי (וכו' יביאו) והביאו את אשר לקטו והיה משנה: (כג) ויאמר אלהים הוא אשר דבר ה'. מיום ראשון ואני לא הגדתי לכם. ומשה נתכוון שיהיו תמיהים כשימצאו משנה להודיע להם עתה כבודו של יום השבת: אפו אפו היה לו לומר בחטף פתח קטן. כמו מן אכל. אכל מן אמר אמר. מן אפה אפה לשון צווי
שהוא
אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מגונן ברביע

לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר: כד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה־בּוֹ: כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהֹוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה: כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ: כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ: ס

כח וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי: כט רְאוּ כִּי־יְהֹוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ | אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי: לא וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ: לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן | יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

ויאמר

לכון למטרת עד צפרא: כד ואצנעו יתיה עד צפרא כמא דפקיד משה ולא סרי ורחשא לא הות ביה: כה ואמר משה אכלוהי יומא דין ארי שבתא יומא דין קדם יי יומא דין לא תשכחוניה בחקלא: כו שתא יומין תלקטוניה וביומא שביעאה שבתא לא יהי ביה: כז והוה ביומא שביעאה נפקו מן עמא למלקט ולא אשכחו: כח ואמר יי למשה עד אימתי אתון מסרבין למטר פקודי ואוריתי: כט חזו ארי יי יהב לכון שבתא על כן הוא יהב לכון ביומא שתיתאה לחם תרין יומין תיבו אנש תחותוהי לא יפוק אנש מאתריה ביומא שביעאה: ל ונחו עמא ביומא שביעאה: לא וקרו בית ישראל ית שמיה מן והוא כבר זרע גדא חור וטעמיה כאסקריטון בדבש: לב ואמר משה דין פתגמא די פקיד יי מלי עמרא מניה למטרא לדריכון בדיל דיחזון ית לחמא די אוכלית יתכון במדברא באפקותי יתכון

מארעא

מסורה, כד ויניחו, [מ"ו]. כאשר צוה משה, ב' [וכל סימי דכתיב כאשר צוה משה עבד ה' לא מנה הכא. ס' מנין סידום]. ורמה, ב'. היתה בו, [סבי"ם בדגש מדין אפי' הפסוק]. כה. אכלהו, ל' וחסר. תמצאהו, ז' חס' בליש'. כו תלקטהו, ל' וחסר. בו, [סבי"ם בדגש מדין דחיק]. כז ללקט, ב' [וחסר] וחד וללקט. כח מאנתם, [חס' במוקם ולא במסג. מ"ס]. ותורתי, ב'. עקב [מ"ו קדמאה וס"ו סבין]. כט לכם השבת, מעין בי' את [ר"ל הסופרים מוחי' דל"ל לכם את השבת, ולא היה, הקבלה בלי את. ס' מנין סידום]. כמן, [כל כמן הכתוב בלורי' מ"ע]. יומים, [מ"ו]. שבו, ס' במורה. אל יצא, ב'. ממקמו, [ס"ו קדמאה]. השביעי, [כל אורי' מ"ל במ"ג]. ל וישבתו, ב' שלשה רפי אינו. השביעי, [סד מן ג' ספרים]. לא בית ישראל, ב' [נ"ל כ'. ס' מנין סידום]. כזרע, ל' [הכ"ק כמו"ם ונא' בסגול]. גד, ב'. וטעמו, ל'. כצפיחת, ל' [וס"י חסירא]. בדבש, ל'. לב מלא, [מ"ו]. לדרתיכם, [כו"ל חסר הרין וי"ן ומ"י]. את הלחם, ל'. האכלתי, ל'. בהוציאי, [מ"ל דמל"ל].

ת"א ויאמר משה שבת קיח קיט פ' שואל ב' סלאים פרז שלש סעודות בשבת. ששת ימים שבת פו. ויהי ביום שבת קיט ערכין טו. עד אנה בבא קמא צב. ראו כי ה' מקרי' מב מבט. שבו איש ערובין מח מב. אל יצא איש ערובין יז כל ערכין מו פ' שואל ב' ויקהל. בדבש יומא עה.

רש"י

בשלו היום. לשון אפיה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלוהו היום וגו'. (מכילתא) שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו. מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים (מכילתא): (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרין (ב"ק צ"ב): (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ג' לגופו וא' לפשוט ידים ורגלים: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קוליינדר"י וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחית. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת. לגניזה: לדרתיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס

הוציא

ספורנו

ובשלו בסיר: בשלו. אתם: (כה) אכלוהו היום. לעשות מזומנים מזה היום: כי שבת היום לה'. כי כל זה היום שבת לה' ובכלו מותר לאכול את המן הנותר מע"ש ולא יהיה מותר זה לאסור השבת: היום לא תמצאוהו. בכל יום שבת כמו שהוא היום לא תמצאוהו: (כז) יצאו מן העם. מן המסתפקים על מקום רחוק מוספים למלאת מחמו אם כי לא נאמנה את אל רוחם: ללקוט. אם היה שלא שבת בלי ספק אם היה ולקטים הדבר ממקום גדול כאמרם ז"ל (שבת פ' כלל גדול אמרו) כלי מלאן דעקר כשותא מסוזמי ויגי חייב משום תולש: (כח) עד אנה מאנתם לשמור. הנה הספק בהעירכם נעשה בין בלכם כי אתה אף על פי שלא ילאה עמכם ללקוט גרמה שילאו שלא למדת אותם הלכות שבת ועניינו רק אמרת ששת ימים תלקטוהו ולא

הבנתם

פירוש רשב"ם

שהוא מנהגי הפעלים לכן נקוד בצירי ולא מצאתי דוגמתו אלא הבו. הבו קלון מגניה (הושע ד' י"ח): (כד) ולא הבאיש ואפילו רימה שרגילה לבא מהרה לא היתה בו: (כו) לא יהיה בו. המן: (ל) וישבתו העם. מכאן ואילך ביום השביעי: (לא) וטעמו כצפיחית בדבש. ולהלן הוא אומר והיה טעמו כטעם לשד השמן. פירשו רבותינו כדבש לתינוקות שמן לזקנים. ואני אומר לפי פשוטו כשאוכלין אותו כמות שהוא בלא טחינה הוא כצפיחית בדבש. כמו האגוזים קודם טחינה וכתישה מתוקין הם. אבל להלן כתיב וטחנו ברחים או דכו במדוכה לפיכך והיה

טעמו

יונתן בן עוזיאל

מה דמשתייר מן מה די תיכלון יומא דין אצנעו יתיה ויהי נטיר עד צפרא: (כד) ואצנעו יתיה עד צפרא היכמא דפקיד משה ולא סרי ורחשא לא הות ביה: (כה) ואמר משה אכלוהי יומא דין ארום שבתא יומא דין קדם יי' יומא דין לא תשכחוניה בחקלא: (כו) שיתא יומין תלקטוניה וביומא שביעאה דהוא שבתא לא יהי ביה מנא נחית: (כז) והוה ביומא שביעאה נפקו מן רשיעי עמא למילקוט מנא ולא אשכחו: (כח) ואמר יי' למשה עד אימת אתון מסרבין למנטור פיקודי ואורייתי: (כט) חמון ארום יי' יהב לכון

ירושלמי

ית שבתא בגין כן הוא יהיב לכון ביום שתיתאה לחם לתרין יומין שרון גבר באתריה ולא תטלטלון מדעם מרשותא לרשותא בר מארבעה גרמידי ולא יפוק אינש מאתריה לטיילא לבר מתרין אלפין גרמידי ביומא שביעאה: (ל) ונחו עמא ביומא שביעאה: (לא) וקרון בית ישראל ית שמיה מנא והוא כבר זרע כוסבר חיור וטעמיה כאשישין בדבש:

(לא) כזרע דכוסבר חיור וטעמיה בשפוין בדבש:

(לב) ואמר משה דין פתגמא דפקיד יי' לאצנעא מלי עומרא מניה למטרא לדריכון

בעל הטורים

הקודם בכניסתו וביציאתו שצריך שיוסיף קודם שבא עיקר הקדושה ולאחר שיצאה הקדושה (כי שבתון מורה על תוספת שבת ועי' מ"ש המדקדקי' על אותיות האמנתיו ומבין סימנו) וכן במקום אחר כאמר את שבתותי תשמרו הקדים שבת לשמירה ובמקום אחר הקדים שמירה לשבת כהה"א דהכן לא יצאה האיש ממקומו סמוך לשביתה ושמירה אחריו שאסור ליהנות ממעשה שבת כגון לרחוץ במרחץ שנתחמם לצורך ישראל: (כד) ורמה. שנים במסורה ורמה לא היתה בו ורמה תכסה עליהם (איוב כא) לומר לך שאין הרמה שולטת במתים בשבת ואין רמה שולטת באוכלי המן כדאיתא במסכת את הפסיקה (ע"ש ד' ע"ג): (כו) ללקט. ב' במסורה הכא ואידך ללקט בשדה אחר (רות ב') מה התם ילפינן ב' לקט ב' אינו לקט אף הכא שנים לקטו ביום הששי ואכלו. ליום השבת יצאו ללקט השלישי ולא מצאו: (כט) אל יצא ג' במסורה הכא ואידך אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט') בואו הכוס איש אל יצא (שם י'): אל יצא איש ממקומו היינו חוץ לד' אמות לפי שיצא חוץ לתחום. אל יצא פליט מן העיר היינו תחום שבת. בואו הכוס איש אל יצא רמז לבית דין לוקין על עירובי תחומין דבר תורה: (לג) למען יראו את הלחם ר"ת אליה לומר שיהא שמור עד שיבא אליהו:

יונתן

לדין ולזכאין ע"כ: (לא) זרע כוסבר בגמ' פרק לולב הגזול כוסבר שבהרים ופירש"י קליינדר"א: כסניתיין. פירוש גלוסקאות ומלוש דבש או המטוגנין אותם בדבש כגון אלמון

והנה

אבן עזרא

(כה) ויאמר. רבים ספרי אמונה שהתגאו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו. כי משה אמר כי שבת היום לה'. ולא הלילה שעבר. גם אמר מחר. ופירשו ויהי [ב]ערב ויהי בקר כלומר. כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני. ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם. כאשר הזכרתי לך. כי מנהג ארצות ערלים אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובמיניהם ועניניהם כי אין מנהג שיאכל אדם או ישבע בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום. על כן אמר מחר. ועתה שים לבך להבין טעות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי. כי הכתוב אומר ויקרא אלהים *[בב]לאור יום. והוא מעת זרוח השמש עד שקעו. ולהפך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו. והנה הלילה הפך היום. כמו שחשך הפך אור. אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום. והנה [בג]הוא לילה. והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו. ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים. האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום. על כן כתוב [ג]לילה ויום. [ד]ויום ולילה. שלשת [ה]ימים ושלשה לילות. כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה. וזה לא יתכן בראיה גמורה שהכחשת הדבר. שאם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו. והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק. כמו [ו]ביום הכותי כל בכור. אשה [ז]עובר היום. אל ארץ אחרת *[ז]כיום הזה. והיה [ח]ביום ההוא. ורבים ככה. והנה נניח כל אלה הדברים ונבקש [ט]יום התורה כאשר אמרתי. כי שמותינו אינם קבועים בהלך השמש והלבנה רק בקביעות בית דין. והנה מצאנו שאמר [י]שבעת ימים מצות תאכלו. ונודע כי זה המספר [כ]מארבעה עשר לחדש בערב. וכתוב *[כ]עד ערב תשבתו שבתכם. ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום. כי כן כתוב [ל]מקרה לילה. והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון. ואילו כן שהוא עד בקר יום שני. היה ראוי שיחשך בבקר. כי אם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום. הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור. ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה אחר יום שעבר יהיה טמא גם חצי יום הבא. ואלה דברי התועים. וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו: (כה) ויאמר. עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו היום כי לא ירד: (כו) ששת. כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי. לא יהיה. מן יורד. והוסיף [ס]בו. תוספת ביאור. כמו [ע]ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו: (כז) ויהי ביום השביעי. לרדת המן. יצאו ללקוט. לראות היעמדו דברי משה: (כח) ויאמר יי'. משה [ס]כנגד כל ישראל. והטעם שיאמר לישראל ככה: וטעם מצותי. על האנשים שהותירו ממנו עד בקר. וטעם ותורתי. שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקחו לחם משנה. וטעם לשון רבים מצותי ותורותי. כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם. ויש להם סודות בדברי הנשמה. ולא יבינום רק המשכילים. ועל כן כל מצוה [פ]היא שתים: (כט) ראו. הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם. שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשית. על כן הוא נותן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו. *[צ]באהלו. ופי' אל יצא איש ממקומו. ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: (ל) וישבתו. אחר שכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה: (לא) ויקראו. הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו בזמן [ק]ושב עתה לספר שמו. יש אומרים. כי כזרע גד לבן כוסברתא. ונקרא בלשון ערבי כס"ביר. ויש אומרים חרדל. ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן. וככה צפיחית. והגאון אמר כי הוא *[ר]רקיק מלות. והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש. ואם *[ש]יבושל יהיה טעמו כלשד השמן. אלה השנים מטעמים הראשונים שכתוב: (לג) ויאמר. זאת הפרשה ראויה שיהיה להכתב אחר *[ת]שנעשה המשכן. רק נכתבה במקום הזה

פירוש על אבן עזרא

הכלו. וע"ל אמר כבר נוס ה' שהשבתו למחר. ולא אשר אפו ובשלו לצורך לאכל היום בשלו מהשומר ועשו מהם כמנהג. ואת כל העודף דאינו השומר משני הימים עד הבוקר ולומר לכם מה שעשו בו. ובבוקר הודיעם שיאכלוהו כי לא ירד היום. ואולי משני קדושת שבת נגמר שלא ע"י בשול ואפיה. [ב](בראשית א' ה'). *[ב](שם). [בב]בככה הוא דעת הספרי אמונה הנ"ל. [ג](אסתר ד' ט"ז). [ד](בראשית ח' כ"ב). [ה](יונה ב' א'). [ו](במדבר ג' י"ג). [ז](דברים ט' א'). *[ז](שם כ"ט כ"ז). [ח](ישעיה ז' כ"א). [ט]ר"ל השלם ערב ואח"כ בוקר כפסוק ויהי ערב ויהי בוקר. [י](לעיל י"ב ט"ו). [כ](שם פסוק י"ח). *[כ](ויקרא כ"ג ל"ב). [ל](דברים כ"ג י"א). [ס]ר"ל מלת בו לתוספת ביאור. כי כבר אמר ביום השביעי. [ע](בראשית ב' י"ז). מ"ש מעץ במקום מן עץ. ומלת ממנו לתוספת ביאורו. [ס]פי' כן. לפי שלא אמר דבר אל בני ישראל. [פ]ר"ל לתקן הגוף ולכלכלו מפיגי השלוות הגופניים. והכוונה בעבור הנשמה שתהיה נכונה לקבל השכל נמלא כי המצוה היא שתים כלומר שתי תועלת (וכן פי' מועוט) וי"א כי המצות הם אמת כמשמעם ר"ל בגלוי ויש להם סודות בדברי הנשמה שלא יבינום ר"ל הנסתר רק המשכיל. על כן המצוה הם שתים הנגלה והנסתר. עיין השלם ויקרא ובהפי' שם על כל"ע. *[צ]כ"כ פי' כ"ח (לעיל י' כ"ג). [ק]ר"ל כי היה לכתוב זה בעת נפלת המן ביום א' כמו שפירש כ"ח (לעיל ע"ז א'). *[ר]והוא פי' על צפיחת ובלשון הגמרא (פסחים ל"ז ע"א) הדובשנין והאסקריטין והוא עוגה הנאפה על המחבת. *[ש]כמ"ש ובשלו בפרור וכו' והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'). *[ת]לפי שנאמר ויניחהו אהרן לפני העדות. ועדיין

ספורנו

שבעת ימים. ובזה מ"ו את פיך ואמרת וביום השביעי שבת לא יהיה בו. והם לא האמינו לדבריך אבל לא למדתם מלומדי שבכלל מלאכה היא לקיטת המן שחייב בה הלוקט משום תולש. והבאתי מרבות לראות שהיא מכלל המלאכות גם כן: ותורותי. ענין השבת וטעמו ומתן שכרו ועונשו אשר כל יודעיהם יסכו לשבות בשבת בלי ספק: ראו. התבוננו כי יי' נתן לכם השבת. ואין זו מצוה בלבד אבל הוא מתנה שלא נתנה לזולתם. כאמרם ז"ל (שם פר' נתתי

פירוש רשב"ם

טעמו (כשמן) לשמנות. כמו האגוזים שנעשים שמן לאחר כתישה וכן הזתים. ולפיכך כתיב כאן וטעמו (ס"א שם והיה טעמו כטעם לשד השמן) שמתחלף

לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם: לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן: לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא: פ

שביעי יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם: ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה: ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא: ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי: ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח
אתך

אונקלוס

מארעא דמצרים: לג ואמר משה לאהרן סב צלוחית חדא והב תמן מלי עומרא מן ואצנע יתיה קדם יי למטרת לדריכון: לד כמא די פקיד למשה ואצנעיה אהרן קדם סהדותא למטרא: לה ובני ישראל אכלו ית מנא ארבעין שנין עד דמיתיהון לארעא יתבתא ית מנא אכלו עד דאתו לסיפי ארעא דכנען: לו ועומרא חד מן עסרא בתלת סאין הוא: א ונטלו כל כנשתא דבני ישראל ממדברא דסין למטלניהון על מימרא דיי ושרו ברפידים ולית מיא למשתי עמא: ב ונצא עמא עם משה ואמרו הבו לנא מיא ונשתי ואמר להון משה מה אתון נצן עמי מה מנסון אתון קדם יי: ג וצחי תמן עמא למיא ואתרעם עמא על משה ואמר למא דנן אסקתנא ממצרים לקטלא יתי וית בני וית בעירי בצחותא: ד וצלי משה קדם יי למימר מה אעביד לעמא הדין עוד זעיר פון וירגמני: ה ואמר יי למשה עבר קדם עמא ודבר עמך מסבי
ישראל

מסרה לג צנצנת, ל'. אחת, ו' מטעין בזקפא. מלא, [ס"ן]. והנח, ב'. לד כאשר צוה ה' אל משה, לית דכוותיה ואהרן אח. ויניחהו, [מ"י קדמאה ומ"י סבין]. העדת, כו"ל חס' במ"ס. למשמרת, ל'. לה באם, [סבין בפסוקא וח"ז]. נושבת, ל' [מ"ו]. אל קצה, ו'. לו והעמר, ל'. עשרית, ל' מ"י קדמאה [ומ"י סבין] בתורה. האיפה, [מ"י]. יז א סין, כל סין מ"ל כל לן חסר. ברפידים, ב' מ"ל [דמ"ל בלישי'] בתורה. למסעיהם, ד' חסר. ב תנו, מטעין ביה סגה. עם, ס' פסוק עם מה. תריבון, ג' מ"ל [דמ"ל] [הסי"ו דגש מדין דסיק וכן תנסון]. ג למים, ה' דגש [כ"ל הלמ"ד פתוחה]. למה זה, [הזיין דגש מדין אסי מפסיק]. העליתנו, ב' מטעם [ומ"י] [הסי"ו קמץ כי הוא לשון יחיד משא"כ העליתנו פ' חקת שהסי"ו בשורק כי הוא ל"ר]. להמית, [מ"י]. מקני, ב' וס' ומקני. ד וסקלני, ל' וחסר [כ"כ יו"ד בסוף].

ת"א ותן שמה הוריות יב. כריתות ה. לפני ה' הוריות שם כריתות שם. לדרתיכם הוריות שם כריתות שם. ובני ישראל קדושין לח. והעמר עירובין פג. ויחנו ברפידים ערכין טו. רפידים סנהדרין קו בכורות ה. וירב העם עם ערכין שם.

רש"י

הוציא להם צנצנת המן אמר להם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אתו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: (לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן (קדושין לח) (ס"א שאותה שמעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושב' רש"י ישן): אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר (יהושע ה') ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: (לו) עשרית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות: (ג) מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט יסקלוני: (ה) עבור לפני העם.
וראה

רמב"ן

מפני העומר אשר בידכם אפו היום ואת אשר תבשלו שתניחם בשלו עתה ואת כל העודף לכם משבעכם היום הניחו לכם למשמרת עד הבקר. ובבקר כאשר ראו שלא הבאיש באו לפניו כי לא רצו לאכול ממנו מיום אל יום אע"פ שהתיר להם להניחו עד הבקר. ובבקר התיר להם אכלוהו היום הזה בלבד כי על כן אמרתי להניחו למשמרת. והודיעם בטעם שאלה כי היום לא תמצאוהו בשדה כי השם יעשה כן בעבור שהוא שבת קדש לה'. ומפני שאמר ואת כל העודף יתכן שלא יתן להם מדה כזה אבל יאכלו כרצונם בששי כי העודף יספיק לשבת כי ברכת ה' היא. ור"א אמר את אשר תאפו כמנהגם אפו לכם היום הוא העומר הידוע להם ואת כל העודף שהוא העומר השני הניחו לכם למשמרת עד הבקר ולא הגיד מה יעשו ממנו ובבקר אמר להם אכלוהו היום ואם כן יאכלוהו בשבת מי מבלי שיאפו או יבשלו בשבת ועשו ממנו עוגות כמנהגם. והראשון יותר נכון. וכן דעת אונקלוס: (א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידים. ואמר שנסעו ממדבר סין אחר שם נסעם מאלים והלכו למסעים רבים מעתו על פי השם ואחרי כן חנו ברפידים ואמר זה דרך קצרה כי נסעם תחלה ממדבר סין חנו בדפקה ואחרי כן באלוש ומאלוש לרפידים וזה טעם למסעיהם. כי היו להם מסעים ממדבר סין אל רפידים ולא באו שם במסע הראשון אבל לא בא עמה אלא לפרש תלונותם כי בתחלת בואם במדבר הזה ילונו על הלחם. ועתה יריבו על המים. ואין מים לשתות העם כאשר באו אל המקום הזה ולא מצאו שם עיינות מים מיד עשו מריבה עם משה. וזה טעם וירב העם עם משה. כי התלונות במקומות שנא' בהם וילונו היא תרעומת שהיו מתרעמים על עניינם לאמר מה נעשה מה נאכל ומה נשתה. אבל וירב שעשו עמו מריבים ממש ובאו עליו לאמר תנו לנו מים אתה ואהרן אחיך כי עליכם הדבר ודמינו עליכם. ומשה אמר להם מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' כי הריב הזה לנסות את ה' הוא. היוכל תת לכם מים כי אם תריבו ותפללו
אליו

לְדָרֵיכוֹן מִן בִּגְלַל דְּיֶחֱמוּן דָּרַיָּא מְרָבְּיָיא יַת לַחְמָא דְּאוֹכְלִית יַתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (לג) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית דְּפַחַר חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי עוּמְרָא מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְרָא לְדָרֵיכוֹן: (לד) הֵיכְמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה וְאַצְנְעֵיהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְרָא: (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכָלוּ יַת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַיּוֹהִי דְמֹשֶׁה עַד מֵיתֵיהוֹן לְאַרְעָא מְיַתְבָא יַת מַנָּא אֲכָלוּ אַרְבְּעִין יוֹמִין בָּתַר מוֹתֵיהּ עַד דְּעָבְרוּ יַרְדְּנָא וְעָלוּ לְסַיְפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן: (לו) וְעוּמְרָא חַד מִן עַשְׂרָא לִתְלַת סְאִין הוּא: (א) וּנְטָלוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים אַתְרָא דְּבַטִּילוּ אִידֵיהוֹן מִפִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְאִתְיַבְּשׁוּ מַבּוּעַיָּא וְלָא הֲוָה מוֹי לְמִשְׁתֵּי לְעַמָּא: (ב) וּנְצוֹ רַשִׁיעֵי עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמָרוּ הַב לָן מוֹי וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה מָה נָצַן אַתּוּן עִמִּי וּמָה מְנַסַּן אַתּוּן קֳדָם יְיָ: (ג) וּצְחוּ תַּמָּן עַמָּא לְמוֹי וְאִתְרַעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנָן אַסֵּיקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתָנָא וְיַת בְּנָנָא וְיַת גֵּיתָנָא בִּצְחוּתָא: (ד) וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעֲבֵד לְעַמָּא הָדֵין תּוּב קְלִיל זְעֵיר וְהִינוּן רָגְמִין יָתִי: (ה) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עִיבַר קֳדָם עַמָּא וּדְבַר עִמָּךְ מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְחוּטְרָךְ דִּמְחֵית בֵּיהּ

בעל הטורים

(לג) והנח. ב' במסורה הכא ואידך והנח על הסלע דגדעון (שופטים ו') מה התם נסתכל שאליו גם כהן הגדול בלבושי זהב והסתכל שאליו: (לו) והעומר עשירית האיפה מגד והשומר לפרשה סמך למה שאכלו המן עד שיקריבו העומר: (ג) פריטי, ב' הכא ושאיך כלפים פריטין לבעל (שם) לא לאל פריטי (שוע י"ג) ללמדך שכל המריב עם רבו כאלו מריב עם השכינה ובאלו מריב בלשון שברים וזהו לא פריטין לבעל: (ג) למים. ה'. ויצמא שם העם למים דצמאי למים. (ע"ב ב') הרי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ה) ולדידהם שלחו לעיריהם למים (ירמיה י"ד) ולא צמא למים (עמוס ח') פירוש שם יצמאו למים שלדידהם ישלחו לעיריהם ולא ישאלו מים לכו למים דהיינו תורה ויצמאו למים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים. פשליכה

יונתן

שלשון מסורי בלשימוש: (לג) ללוסים דפסר פי' לגלגל ונלו של סרם כדפירש רש"י ומז"ל פ"ק דסמכים פלוי דפסרו: (א) דבטילו אידיהון כלומר שרפו ידיהם נפקא מהלם

רמב"ן

אליו אולי יעשה אתכם וכן היה כדבר בלעם לנסות כאשר אמר ועל נסותם את יי' לאמר היש יי' בקרבינו אם אין. ואז רפתה רוחם מעליו ועמדו ימים או יומים מתפספקים במים שבכליהם ואחרי כן ויצמא שם העם למים וילן העם על משה כענין התלונות אשר המה עושים בכל מקום בבקשם דבר שיאמר: (ד) למה זה העליתנו ממצרים. וכדלוק משה כי נמצא שחפלל עלם והגיד לפניו לכבוד במריבת שעשו עמו בראשונה. ר"ל אמר כי היו שתי כתות כאשה מריבה ומלאה מנסה את יי' והנכון מה שאמרתי: להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא. הזכירו לו בתלונתם גם המקנה לאמר לו כי הם צריכים מים רבים וצריך לתת להם עלה לכלם ולכך נאמר שם בשנים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. ורבותינו אמרו כמו בהמתן לגוזו אמרו בהמה של אדם היא חייו. המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מתמצק הוא. והטעם הזכירם אותי ואת בני. ולכן [לא] אמרו אתם לספיתנו בצמא אנו להמית את כל הקהל הזה מיבלול אנשים ונשים וטף באמרם [כלומרם] נאמר שמקומות כי יזכירו לו הצרים לסרבות עליו מלומם שיאמר לדבר כי הקטנים לא ישבעו כלחם ככל וימותו לפני אביהם כמעם דבק לשון יונק אל חכו בצמא: (ה) עבור לפני העם. כלשון המעביר אותו לעיניהם, והעברתי את אירנך בארץ לא ידעתם. שתעבור עמם אל מקום אחר. או שמו ויעבור את הכושי. והוא אמר לפניהם שקדם ללכת קודם להם. וטעם הכתות הזה כי השם היה ברפידים והצור אשר יצא ממנו המים היה בחורב והוא הר קרוי על דעת הראשונים. או מקום עיר לפני ההר קרוי לו על דעתי כאשר אפרש עוד. והנה הולך עמם לקדם לפני העם לעבור מרפידים אל חורב כמהלך ארבע או חמשה רסות מן המחנה לפניהם. ועל כן אמר לו עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל והלכת כלומר שתלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור בחורב. והנה הכה בצור ויצאו ממנו מים. ולא אמר הכתוב ותשת העדה ובעירם כאשר בעניינה אבל בידוע שמשם כן והצור הוא אלא שלכו המים אל חורב לשתות כי

אבן עזרא

הוא לספר זה הנס שעומד המן לדורות. והנה יעשה אמר כן לישראל. על כן אמר לאמר כאשר כלכלתי אתכם. (לג) צנצנת. כלי חרש או נחשת. ואין למלה הזאת חבר. וטעם לפני יי'. בעבור הכבוד שהוא על הכרובים: (לד) כאשר. הנה פי' לפני יי'. לפני העדות שהוא הארון. ונקרא ארון העדות בעבור לוחות הברית שהיו שם: (לה) ובני. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסים רבים היו במן. ועמדו ארבעים שנה. ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת. כי היו במדבר. בארץ לא עבר בה איש. והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמלאו. על כן הוצרך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה אל ארץ כנען. כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל. שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה שראה עמהם אז שבת המן: (לו) והעומר. הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגלת היה רב למועט: (א) ויסעו. אמר הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם. כי במדבר אין נסעו אל דפקה. ומשם לאלוש. ומאלוש לרפידים. וטעם על פי יי'. ביד משה. כאשר הזכרתי: (ב) וירב. הזכיר השם ולא כל השם. כאשר הזכיר בדבר המן. כי העדים השם היו. שאמר אין להם מים לשתות וזה הפוסק מריבים עם משה. והשאר יש להם מים שהבילו מאילים. וזה הכולה לנסות את השם אם יתן מים. כאשר יאמרו: תנו לנו מים. לנסה והאכן מדברים. ואין צריך להזכיר והכין כי כבר פירשתי. כי משה לא דיבר עם ישראל רק פי' השם. והנה השיב למריבים שהם עם מריבין עמדי. נמצא כלם אל השם. ואמר למנסים מה תנסון את יי'.: (ג) ויצמא. כאשר הפסוק עליהם הלאם שהרעמו על משה. כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים: (ד) ויצעק. דבר הכתוב דרך משל. כי רבי מריבות עמו עמי ומתרעמים עלי. ואילו היה בעם יכולת היו סוקלין אותי: (ה) ויאמר. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני. אמר לו השם עבור לפני העם המריבים ממך להודיע כי אין האמן לשם עמם. וקח אתך מזקני ישראל: ומטך אשר

פירוש על אבן עזרא

והעיין לא היה משפן החשוב. לפי שאמר לו השם כמ"ש זה הדבר אשר צוה ה'. הטעם דבקי העם. כמלאכר בפסוק הקודם. הטעם שני לגורם העדות (להלן ל"ח י"ח) והאמר ויתן אם העדות אל הארון (שם מ' כ'). (ירמיה ב' ו'). כמ"ש ויהמו בני ישראל בגלגל ויאכלו את הפסח וגו' ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וגו' וישבות המן ממחרת וגו' (יהושע ה' י"א י"ב). (לעיל ט"ז כ"ג). (שם שם כ"ד). (לעיל ד' ל'). והתפלה שאמרו רק תנו לנו מים וגו'. ר"ל ע"ד נראה כי מה שאין לפקים לנו. כמ"ש

ספורנו

נגס מגליקין) שהנס מורה יש לי בנים גמורי ושכח עשה ואחר כך לימנס לישראל. וכן קראו בתפלה ולא כמהו לגוי הללום וכו' כאמרו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם והוא שישבו יום שבתו בה: (לה) אכלו את המן. שהשלים לתם השנים וזולתו כאמרם בלתי אל המן עינינו: עד באם אל ארץ נושבת. אל ארץ סיחון ועוג כי שם אכלו גם מלחם הארץ: את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען. ועם לחם הארץ אכלו עד אחר באם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן כאמרו ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וישבות המן ממחרת: (א) לשתות העם. לשתייה הנה כמו לשתות שבה: (ב) מה תריבון עמדי. הלא ידעתם שאני מלוה ושותק: מה תנסון את יי'. ואם ריבכם עמי הוא כדי לנסות השגחת יי' אם תכיון לרע לכם כי זה השתמשו רב השכינה שאם יקלוף ירצה ענה להשמיטכם ויהי השגחתו רע לכם כאמרו בנסוני גם ראו פעלי כ"ל לרע לכם: (ה) עבור לפני העם. והכל תלונתם כלומר שאתה משתדל להעלות לכבם: ומטך אשר הכית בו את היאור. והכלתו כלא מלאים לשתות. עתה יעשה

פירוש הטובים

שמתוקה טעם המתיקות ועשוה טעם שמן: כצפיחית. אין לו חבר אבל צפחת מים כלי הוא: גד. מין קטניות הוא עגול כזרעו גד לבן כעין הבדולח כדכתיב להלן ועינו כעין הבדולח. אבל זרע גד אינו לבן: (לג) ויאמר משה אל אהרן. לאחר שהוקם המשכן בשנה שנייה שהיה שם ארון העדות: קח צנצנת אחת וגו': (לד) לפני העדות. הארון: (לה) אל קצה ארץ כנען. כדכתיב ביהושע וישבת המן ממחרת: היש

אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃ ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־

בא

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וְחֻטְרָךְ דִּי מְחֵיתָא בֵהּ יָת נַהֲרָא סַב בִּידָךְ וְתֵיזֵיל: ו הָא אֲנָא קָאֵם קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל טִנָּרָא בְּחֹרֵב וְתִמְחֵי בְטִנָּרָא וְיִפְּקוּן מִנֵּהּ מַיָּא וְיִשְׁתֵּי עַמָּא וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל: ז וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא נִסֵּיתָא וּמַצּוּתָא עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הַאִית שְׁכִנְתָּא דַיְיָ בֵּינָנָא אִם לָא: ח וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים: ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גֻּבְרַיָּא וּפוּק אֲגַח קְרָבָא בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵם עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחֻטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידִי: י וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַאֲמַר לֵהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא: יא וַהֲוֵי כַּד מְרִים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד מַנַּח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק: יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקָרָא וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְחוֹתוֹהִי וִיתֵב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סַעֲדִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד וַהֲוָה

ידוהי

מסרה ה וקח, י"ג. אתך, מ"ז בתורה. ומטך, ב'. בו, [הנ' דגש מדין א"ע כי הטעם מלעיל]. ו שם, [דגש מדה"ת]. על הצור, [במתג ובמקף] ח' פס' בטעמם במו' [כה הגי' בע"ת מ"ס]. בחרב, [מ"ו]. בצור, ג' דגש [הלדי"ק]. ויצאו, ז' כפי [ר"ל הוי"ו בשו"א]. ז ומריבה, ל' [מ"י]. ריב, [מ"י]. ועל, [בקדמא ולא במקף]. נסתם, ל' וס' [ד' מ' בלים' פ"פ]. היש, ל'. אם אין, ד'. ח ויבא, [כו"ל ס"ו]. עם ישראל, ב' ומלחמה בישראל. ברפידים, [מי"ק וס"פ]. ט ולא, ב' העדה ודין. ומטה האלהים' ל'. י אהרן וחור, ל' בפ' מוגה [כ"ל כ"ה בספר מוגה] [מטעים בי' ואהרן]. יא והיה, ג' בטעם רביע בפס'. ירים, [מ"ו]. וגבר, ב' ובעמין. וכאשר, ל'. יניח, [מ"י]. יב וידי, ד' [היו"ד נסה כדין אחר אות, בוכ"ל לפני יו"ד]. ואהרן וחור, ל'. ויסי, [כ"כ ולא רסין]. ידיו, [מ"י עיין מ"ס]. אמונה, ל' בתורה [מ"ו].

ת"א ומטך אשר סנהדרין לט. הנני עמד מגילה טו. והכית בצור שם. היש ה' פ' הזוהר אדרה נשא. ויבא עמלק פנס קים מגילה ל לא. בעמלק מחר יומא נב. והיה כאשר ראש השנה כט. וידי משה ברכות כד תענית יא.

רש"י

וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאר. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מנין שנא' (במדבר יב) ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מנין שנא' (שם יא) אדני משה כלאם. כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו (מכילתא): מחר. בעת המלחמה אהיה נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער

רמב"ן

כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי אבל שלחו שם מעליהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב מים קרים נוזלים הלכו אל רפידים ושם שתו אותם. והוא שאמר הכתוב ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים. וכתוב פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר. ומה שאמר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו גם הוא על הצור הזה בחורב על דרך הפשט. והסלע השני אשר היה בקדש נבקע בו כמו באר מים נובע. ועל כן אמר היא הבאר אשר אמר ה' למשה. ואמרה בשירה באר חפרוה שרים כי היה כמו באר חפורה ולכך אמר שם ותשת העדה ובעירם שתו מיד שם באותו המקום אבל כאן היו נהרות שוטפים ממנו ושותין בבתיהם לרצונם. ואע"פ שהיה הכל באר של מרים כקבלת רבותינו יתכן שהיה בפעם הראשון וכל הארבעים שנה מושך מים כנהרות שוטפות. בפעם השנית מפני שתונה אשר היה שם נעשה כמו באר חפורה מלאה מים חיים: ומטך אשר הכית בו. בלווי לאהרן והזכיר בו מכת היאור. ולא אמר והמטה אשר נהפך לנחש או והמטה אשר עשית בו את האותות להזכיר בו שלא כי אז הפך המים לדם והוציא אותם מטבע ועתה יוציא מים בצור החלמיש ושנה יעשה בו דבר והפכו: (ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב. בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה היה קבוע שיהיה הבאר

עמהם

יונתן בן עזיאל

בֵּיהּ יַת נַהֲרָא וְדַבַּר בִּידָךְ וְאֵיזִיל לָךְ מִן קֳדָם תּוּרְעֲמַתְהוֹן: (ו) הָאֲנָא קָאִים קֳדָמָךְ תַּמָּן בְּאַתְרָא דְתֶחֱמֵי רוֹשֶׁם רִיגְלָא בְּחוֹרֵב וְתִמְחֵי בֵּיהּ בְּחוּטְרָךְ וְיִפְקוּן מִנֵּיהּ מוֹי לְמִשְׁתֵּי וְיִשְׁתּוּן עַמָּא וַעֲבַד הֵיכְדֵין מֹשֶׁה קֳדָם סָבֵי יִשְׂרָאֵל: (ז) וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא נִסְיוֹנָא וּמַצּוּתָא בְּגִין דִּנְצוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִם מֹשֶׁה וּבְגִין דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הַאִין קוּשְׁטָא אִיקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ שַׁרְיָא בֵּינָנָא אִין לָא: (ח) וְאָתָא עֲמָלֵק מֵאַרַע דָּרוֹמָא וְשַׁוַּר בְּלֵילְיָא הַהוּא אֲלַף וְשִׁית מְאָה מִילִין וּמִן בִּגְלַל מַצּוּתָא דַּהֲוָה בֵּינֵי עֵשָׂו וּבֵינֵי יַעֲקֹב אָתָא וְאַגַּח קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים וַהֲוָה נָסִיב וְקָטִיל גּוּבְרִין מִדְּבֵית דָּן דְּלָא הֲוָה עֲנָנָא מְקַבֵּיל יַתְהוֹן מִן בִּגְלַל פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה דִי בֵינֵיהוֹן: (ט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גּוּבְרִין גִּיבָּרִין וְתַקִּיפִין בְּפִקּוּדַיָּא וְנַצְחָנֵי קְרָבָא וּפוּק מִתְּחוֹת עֲנָנֵי יְקָרָא וְסַדַּר סִדְרֵי קְרָבָא לָקֳבֵיל מַשִּׁרְיָין עֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאִים בְּצוֹמָא מְעַתַּד בִּזְכוּת אֲבָהָתָא רֵישֵׁי עַמָּא וּזְכוּת אִימְהָתָא דִמְתִילָן לְגִלְמָתָא וְחוּטְרָא

ירושלמי

דְאִתְעֲבִידוּ בֵּיהּ נִיסִין מִן קֳדָם יְיָ בִּידַי: (י) וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ הֵיכְמָא דַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא: (יא) וַהֲוָה כַּד זָקִיף מֹשֶׁה יְדוֹי בִּצְלוֹ וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד הֲוָה מַנַּח יְדוֹי מִן לְמִצְלַיָּא וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק:

[(יא) וַהֲוָה כַּד זָקִיף מֹשֶׁה יְדוֹי בִּצְלוֹ הֲווֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִתְגַּבְּרִין וְכַד הֲוָה מְנַע יְדוֹי מִלְּצַלּוֹי הֲוֹן בֵּית עֲמָלֵק מִתְגַּבְּרִין וְנָפְלִין בְּסִדְרֵי קְרָבָא:]

(יב) וִידוֹי דְמֹשֶׁה הֲווֹ יַקִּירִין מִן בִּגְלַל דְּעַכֵּב קְרָבָא לִמְחַר וְלָא אַזְרֵז בְּיוֹמָא הַהוּא לְפוּרְקָנָא דְיִשְׂרָאֵל וְלָא הֲוָה יָכִיל לְמִיקַמְּהוֹן בִּצְלוֹ וּמִן דַּהֲוָה צָבֵי לְסַגּוֹפֵיהּ נַפְשֵׁיהּ נְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוְּיוּ תְּחוֹתוֹי וִיתֵיב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר מְסַעֲדִין לִידוֹי מִיכָּא חַד וּמִיכָּא חַד וַהֲוָאָה יְדוֹי פְּרִיסָן בְּהֵימָנוּתָא בִּצְלוֹ וְצוֹמָא עַד מֶטְמוֹעַ שִׁמְשָׁא:

[(יב) וִידוֹי דְמֹשֶׁה הֲווֹ זְקִפָן בִּצְלוֹ:]

בעל הטורים

שאלוהו ב׳ במסורה הכא ואידך המעט כי העליתנו במחלוקתו של קרח לומר שאותם אנשים הם שדברו בכאן: (ז) היש אין ד׳ במסורה הכא ואידך היש אין אשה דבר גבי אבשלום (ש״ב י״ז) כשיעץ לו ללכת למלחמה עם דוד. היש אין אשה שמע לי (איוב ל״ג). היש בה עץ אם אין. פי׳ אבי אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה אם אין אשה שמע לי ושלחה מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין מייד שאשה צריך לשלחם כהיא אם אין דאבשלום דאיירי במלחמה כמ״ש רבותינו אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכין לכלי זיין וכן בכאן בשביל שאמרו היש ה׳ בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק: (ח) ברפידים. ברפיון ידים שרפו ידיהם מן התורה. עם ישראל ברפידים גימ׳ רפו ידיהם מן התורה: (ט) ולא. ב׳ הכא ואידך ולא האדם. שאמר לו לילך מן העננים: (יב) אמונה עד בא השמש. שהזכיר זכות אבות אמונה זה אברהם דכתיב והאמין בה׳. עד בא זה יצחק דכתיב בים ויצחק בא מבא. השמש זה יעקב דכתיב

יונתן

מאלה רפידים מעליקין ליהו ידיהם מאלוה ונחלשו ונמלו מתורה וק״ל: (ו) דאסמי פי׳ שהראה כי תרגום של כאיפי חמיסי: רושם ריגלא י״מ תרגום של נקודים כנילים ויש לפרש נמי שהוא לשון רגל דכתיב גבי מלאכים וכף רגליהם ככף רגל עגל ותמוה זה בפסוק זה דמיוסר אלא עומד גם שם. ולא הל״ל אלא הנני לפניך על הצור. אלא שבזה נתן סימן כאלו עומד ברגליו ושם הכה את הצור. ובמכילתא איתא כל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם שם אני לפניך ולא תעלה על לבבך לדמות בתמונה גשמיות חלילה כי הדברים עתיקים שרמוזים לרגלי מרכבה של מעלה וכרמב״ן והבן: (ח) עמלק מדרום וכו׳ נפקא ליה מדכתיב עמלק יושב בארץ הנגב. פי׳ קפץ בלילה א׳ מדכתיב ויבא ולקמן פרשה במדבר כ״א לא נאמר שם אלא וישמע הכנעני וילחם ואם כן ויבא מיותר אלא שבא בלילה אחד ועם שהבא כתיב גוברין מדבית דן דכתיב מדלקמן דברים כ״ה פסוק י״ח עיין שם וכן לעיל במדבר ושם. אלף ושית מאה כדברי כ״ג שאמר ד׳ אלפים פרסה כדאיתא במכילתא. פולחנא נוכראה פי׳ ע״ז שהיה בידם פסל מיכה שהיה אצל שבט דן דכתיב ועבר בים וכו׳: (ט) גיברין ותקיפין בפקודייא דייק מדכתיב אנשים: (יג) דוגה לבי. היא הולה לשנותי נשים כבר פירשנו

רמב״ן

עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו. בעבור זה נגלית אליו השכינה במקום ההוא. כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד ה׳ בעבור היותו אלא קיים: (ט) ויאמר משה אל יהושע. נראה מכאן כי משה מיום היותו היה קורא אותו יהושע. וכן כתוב וישמע יהושע את קול העם והכתוב שאמר בענין המרגלים ויקרא משה להושע בן נון יהושע למפרשונה ידבר. הודיענו כי זה הושע בן נון אשר בסדר במרגלים הוא אשר קראו משה יהושע. וכדברי רבותינו שאמר יה יושיעך מעצת מרגלים להגיד כי בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים קרא לו השם הזה. או נאמר כי אז קבע לו משה אותו השם בפני העדה שלא יקרא שמו עוד הושע ויהיה שמו יהושע: והטעם שצוה משה את הושע להלחם בעמלק בעבור שיתפלל הוא בנשיאות כפים על ראש הגבעה. ועלה שם כדי שיראה את ישראל הנלחמים ויהיו עיניו עליהם לטובה. וגם הם יראו אותו פורש כפיו השמימה ובוטח בשמו ויוסיפו אומץ וגבורה. ובפרקי ר׳ אליעזר עוד כל ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו והם כורעים על ברכיהם נופל על פניו ארצה והם נופלים על פניהם ארצה. פורש את ידיו לשמים והם פורשים את ידיהם לשמים. כמו שאלים לבור שמתפלל כך כל העם עונין אחריו. והפיל הקב״ה את עמלק ואת עמו ביד יהושע. ואם כן יהיה טעם ומטה האלהים בידי. לומר כי כאשר עלה על ראש הגבעה ורואה את עמלק נטה ידו במטה להביא עליהם מכות דבר וחרב ואבדן. כענין שאמר ביהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה. כי בעת היותו מתפלל וכפיו פרושות השמים לא יאחוז בידו דבר. והיה כל הענין הזה מעשה נסים רבים. מפני שהיה עמלק גוי איתן ועז מאד וישראל אינם מלומדי מלחמה ולא ראו אומה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה

אבן עזרא

אשר הכית בו. [י]בלורי: (ו) הנני. הטעם כי מלאכי. והטעם כי ובגורלתי בחורב: והכית בצור. שאין בו מים. ואחר דרך קצרה. אלא הזכיר ותמת [ז]מסה ומריבה: (ז) ויקרא. משה. או הקורא: מסה ומריבה. בעבור [ח]שני דברים שנזכרים. ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים ישוב לעולם משני שהוא הקרוב. כמו ואמן [ט]ליצחק את יעקב ואת עשו. ואמר כך ואמן לעשו. וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה. וטעם לשום קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה. ופי׳ מסה על נסותם את ה׳. וככה פי׳ הטעם. היש ה׳ בקרבנו שיעשה כל צרכינו. ואם הכה הסלע כבקשה הטעם יותר מן הראשונה. על כן אמר [י]לא תנסו את ה׳ אלהיכם כאשר נסיתם במסה: (ח) ויבא. [כ]גוי עמלק. הוא היושב [ל]בארץ הנגב: (ט) ויאמר משה אל יהושע. הוא [מ]בן הנשיא אלישמע בן עמיהוד. שהיה בעל דגל אפרים. וקראו הכתוב כאן יהושע בעבור שקראו [נ]משה בדבר המרגלים: בחר לנו. דרך הלשון לומר ככה בחר [ס]לך. [ע]שבו לנו בזה: אנשים. ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה. כמו [פ]כלם אנשים: וצא הלחם. לא מעסקה ישראל להלחם בעמלק. ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה שהוא [צ]חורב והוא [ק]הר סיני: ומטה האלהים בידי. שאחזיק בו ידי להתפלל: (י) ויעש. הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לעזרה שתמכו בידיו: (יא) והיה. יש אומרים כי הרגע ידו כאשר יעשה במלחמה [ר]מי שבידו הנס. ואלו היה כן מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה באשר שיראה עומד. והנכון [ש]מה שאמרו קדמונינו: (יב) וידי משה. ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום

פירוש על אבן עזרא

[י]כפ״מ אמור אל אהרן קח מטך וכו׳. (לעיל ז׳ י״ט) והמטה הוא מטה משה כמבואר שם. [ז]כמו במי מריבת קדש (במדבר כ׳ י״ג). [ח](פסוק ב׳). [ט](יהושע כ״ד ל׳). [י](דברים ו׳ ט״ז). [כ]כי עמלק כלשון הגרי נעדר במלחמה הסוף ואידך היה בימי וכו׳. [ל](במדבר י״ג כ״ט). [מ]כמ״ש למדן בנו עמיהוד בנו אלישמע בנו נון בנו (ד״ה א׳ ז׳ כ״ז). [נ]כמ״ש ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י״ג ט״ז). [ס](ש״ב כ״ד י״ב). [ע](להלן כ״ד י״ד). [פ](במדבר י״ג ג׳). [צ]כמ״ש על הצור בחורב (פסוק ו׳). [ק]כמ״ש יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחורב (דברים ד׳ י׳). [ר]כפי׳ הרמב״ם ז״ל שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת ניסים הן מתגברין. והמשל מושלך רגלין לנוס ולהגלות ע״כ. [ש]ר״ל כי רבותינו אמרו וכי ידיו של משה עושות מלחמה

ספורנו

יעשה הספק: והלכת. מן המחנה אל הצור: (ו) והכית בצור ושתה העם. ובזה יכירו שאין פעל הטבע הטבעי לו כי הטבעי יעשה לעולם על ענין א׳ אמנם פעלו בעלות [illegible] לרווי הפועל פעלות הפכיות: (ח) ויבא עמלק. לקול מריבה ולמלון כאמרו ואתה עייף ויגע כענין לא מים עייף תשקה וכענין בארץ ציה: (ט) ומטה האלהים בידי. להראות לעם בו את זמן תפלתו כדי שיכונו לבם ויתפללו עמה כענין שאמרו בפודרים באלכסנדריא של

פירוש רשב״ם

(ז) היש ה׳ בקרבנו. אם יתן לנו מים: (יא) כאשר ירים משה. ידו המטה: וגבר ישראל. שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת ניסים קונפנו״ן ב״ל הן מתגברין. וכשהוא מושלך רגלין לנוס ולהנצח: (יב) אמונה קיומו

בֹּ֥א הַשָּֽׁמֶשׁ׃ יג וַיַּחֲלֹ֧שׁ יְהוֹשֻׁ֛עַ אֶת־עֲמָלֵ֥ק וְאֶת־עַמּ֖וֹ לְפִי־חָֽרֶב׃ פ מפטיר יד וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה כְּתֹ֨ב זֹ֤את זִכָּרוֹן֙ בַּסֵּ֔פֶר וְשִׂ֖ים בְּאָזְנֵ֣י יְהוֹשֻׁ֑עַ כִּֽי־מָחֹ֤ה אֶמְחֶה֙ אֶת־זֵ֣כֶר עֲמָלֵ֔ק מִתַּ֖חַת הַשָּׁמָֽיִם׃ טו וַיִּ֥בֶן מֹשֶׁ֖ה מִזְבֵּ֑חַ וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ יְהוָ֥ה ׀ נִסִּֽי׃ טז וַיֹּ֗אמֶר כִּֽי־יָד֙ עַל־כֵּ֣ס יָ֔הּ מִלְחָמָ֥ה לַיהוָ֖ה בַּעֲמָלֵ֑ק מִדֹּ֖ר דֹּֽר׃

קי"ז. יי"ד לשונ"ה סימן. קמ"ט סימן: ומפטירין ודבורה אשה נביאה. בשופטים סימן ד':

פ פ פ

יח א וַיִּשְׁמַ֞ע יִתְר֨וֹ כֹהֵ֤ן מִדְיָן֙ חֹתֵ֣ן מֹשֶׁ֔ה אֵת֩ כָּל־אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֤ה אֱלֹהִים֙ לְמֹשֶׁ֔ה וּלְיִשְׂרָאֵ֖ל עַמּ֑וֹ כִּֽי־הוֹצִ֧יא יְהוָ֛ה אֶת־

אונקלוס

וִידוֹהִי פְּרִיסָן בִּצְלוֹ עַד דְּעַל שִׁמְשָׁא׃ יג וְתַבַּר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּהּ לְפִתְגָּם דְּחָרֶב׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּתֹב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחֵי יָת דּוּכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ טו וּבְנָא משֶׁה מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵהּ נִסִּין׃ טז וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִנְתֵּהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרֵהּ דַּעֲתִיד דְּאִתַּגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא׃ פ פ פ

א וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמשֶׁה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל

מסורה

מסורה טז, [ס"ז]. יג ויחלש, ג' [וסמך]. ואת עמו, ד'. יד ויאמר ה', ית' בספ' בפסוק קדמא ותלתא. כתב, [ס"ז]. זכרון, [ע"ג]. וזכרון, ב' [ס"ז]. ושים, [ס"ז]. מחה, ב'. זכר, [ס"ן בליש"ו ולא נמנה"ל]. טו ויקרא, ו' ב' בם. כסי, ב' גב' ליש'. [ע"ם כס וע"ם דגל]. טז כס יה, [פרשת מלך כסאין]. וקרין, ולית ספ' צפ"ת ולית בקדמ שם יה ותמד עימם ופס"ל בפסיק ולית ביניהם פסיק. מדר, ל' וס'. דר, ל'. יח א וישמע, ב' בפסוק מרי נרפין ל"ב בפרש פירי כליש. [ר"ל בפרשה שנה שנקרא מיד] . עשה אלהים, ב'. ולישראל, ו' [הוס"ו בסמך]. מליים, [מד"ע].

ת"א ויחלש יהושע זבחים קיז: כתב זאת מגילה ז יח. ויקרא שמו ה' מקרים פב פפה. כי יד על כס ברכות גם סנהדרין כ. וישמע יתרו זבחים קיו.

רש"י

בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה. עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיאה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה ועירבב את השעות: (יג) ויחלש יהושע. (מכילתא) חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות (מכילתא): ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקב"ה עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט) האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א) ועברתו שמרה נצח (תהלים שם) וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי הכסא שלם:

חסלת פרשת בשלח

(א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק (זבחים קטז): יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו

רמב"ן

מלחמה והיה עיף ויגע ככתוב במשנה תורה על כן עשה משה והוליך לכל המעלה והמשכה שלה. ויתכן שעשה משה כן יתגבר באהרן מפני היותו עם נושא הדגל בעורכת הזקן שאמר לו ועל מערך חסים. כי המלחמה הן המתחפשה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל. כי עמלק מזרע עשו ועמד בנו אלינו המלחמה בראשית הגוים. ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון. כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום וכאשר ישלם הוא וישלם הוא ועמים רבים אשר אתו תהיה תשועה לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לי"י המלוכה. והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם על כן התאמץ משה בדבר: (יא) וכאשר ירים ידו. על דרך הפשט כאשר הרים ידו באונם מזני כנגד ידיו כלה מגבר עמלק. וגם לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד. ורבותינו אמרו במדרש וכי מעשה היה עושה שיגבר עמלק עליו אלא אסור לאדם לעמוד שלא שבות כפיו פרושות השמים: (יב) וטעם ויהי ידיו אמונה. שהיו עומדות וקיימות ברוממותן. כלשון והאמנה על המשוררים דבר יום ביומו. וכן אכסנו כורתים אמנה דבר קיים בברית. וכן היתד התקועה במקום נאמן חזק. ועל דרך האמת נשא עשר אצבעות לרום השמים לרמוז על עשר ספירות לדבקה באמונה הנאמנה לישראל. וכאן נתבאר ענין נשיאות כפים בברכת כהנים ופירשו: (יד) כתוב זאת זכרון בספר. אמר רבי אברהם כי הוא ספר נודע והוא ספר המלחמות י"י. וכתוב בו המלחמות שעשה השם בעבור ישראל. ויתכן שהיה מימות אברהם ואין בדבריו אלה רק תוספה. והנכון בעיני כי בספר ירמוז לספר התורה כענין שכתוב לקרוא את ספר התורה הזה. יאמר כתוב זאת בספר תורתי שיזכרו בני ישראל מה שעשה עמלק: כי מחה אמחה. אם זכרו ונתתי נקמתי בו ביד עמי ישראל. וזו היא המצוה שכתוב לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' ואמר ושים באזני יהושע לצוות להזכיר לישראל את כל התלאה אשר באה להם על ידו. כי הוא היודע ועד. ויצוה כי אחרי שירשו הארץ ימחו אותו כי מלוה עליהם תחלה להכרית שבעה הגוים ויכבשו הארץ. וזהו שנא' והיה בהניח י"י אלהיך לך וגו' ואם היה בימי יהושע בן נון היה מזהירים למחות אותו. אבל נשארה הארץ לרעתם בימיו הרבה מאד ולא הגיע זמנם עד מלוך שאול: (טז) כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית. ומהו כס ולא נאמר כסא. ואף השם נחלק לחציו. נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה שמו של עמלק בן עשו ובשנמחה שמו יהיה שם י"י מלא והכסא שלם. שנא' האויב תמו חרבות לנצח זהו עשו שנא' ועברתו שמרה נצח אבד זכרם המה. מה כתוב אחריו וי"י לעולם ישב הרי השם מלא. כונן למשפט כסאו הרי כסא שלם. ל' רש"י ומדרש חכמים הוא. ויש מפרשים כי כאשר תהיה יד על כסא י"י תהיה מלחמה לי"י בעמלק. וכן תהיה מדור לדור. והענין כי כאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא י"י תהיה מלחמה לי"י בעמלק כענין שנא' וישב שלמה על כסא י"י למלך ילחם בעמלק. והוא רמז לשאול שמלך בראשון וכן מדר לדור לאמר כי כל מלך בישראל חייב להלחם בהם עד שימחו ועל דרך הפשט נכון הוא. וע"ד האמת כי היד אשר על כסא יה והיא מלחמה לי"י הווה בעמלק מדר. כי מדת הדין של מעלה תהיה בו למחותו

(יג) ותבר יהושע ית עמלק דקטע רישי גיבריא דעמיה על פום מימרא דיי בקטילת סייפא: (יד) ואמר יי למשה כתוב דא בספר סבייא דמלקדמין ושוי פתגמיא האילין במשמעיה דיהושע ארום מימחא אמחי ית דוכרן עמלק מתחות שמיא: (טו) ובנא משה מדבחא וקרא שמיה מימרא דיי דין ניסא דילי דניסא דעבד אתרא בגיני הוא: (טז) ואמר ארום קיים מימרא דיי בכורסי יקריה דהוא במימריה יגיח קרבא בדבית עמלק וישיצי יתהון לתלתי דריא מדרא דעלמא דין ומדרא דמשיחא ומדרא דעלמא דאתי:

(טז) ואמר שבועה נפקת מתחות כורסי יקרא דריבון כל עלמא יי מלכא קדמאה דעתיד למיסב על כורסיהון דמלכותיה דבני ישראל הוא שאול בר קיש והוא יסדר סידרי קרבא כל קביל דבית עמלק ויקטול יתהון ומה דמשתייר מנהון ישיצון יתהון מרדכי ואסתר יי במימריה אמר לשיצאה ית דכרניה דעמלק לדרי דרין:

פ פ פ

(א) וישמע ושמע יתרו אונוס מדין חמוי דמשה ית כל מאן דעבד יי למשה ולישראל עמיה ארום אפיק יי ית ישראל ממצרים:
ודבר

בעל הטורים

דכתיב ביה וילן שם כי בא השמש: (יד) זכרון בספר ושים באזני. ב"ס זכור. ערך אחד שהיה עושה דמן על ישראל כזבוב: מחה אמחה בגי' זה המן: אמחה. ב' במס' הכא ואידך במבול מה החם נמחו כל אשר בארץ אף עמלק לריכין למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך מנהג אלול שמשאיר לו שום זכר: (טו) נסי. ב' במסורה הכא ואידך ואל עמים ארים נסי (ישעיה מ"ט) מה החם גם עמם כאן וכנם על הגבעה אף כאן גם עמם עקרא להקב"ה נסי ודגלי: (טז) כי יד. ע"ד של כי ר"ד בגימ' דוד (נ"ל דויד. או נ"ל ת' של יד ור"ל עם"ה בגי' דוד): מדר דר. בגימ' לימות המשיח (נ"ל לימי משיח):

יונתן

שהרגם של לענות הוא מינוף והוא פשוט: (יד) בספר סביא דמלקדמין. פירוש מוקדים הראשונים כתבו כל דבריהם בספר מלחמות וכמוזכר ב"כ ספר הישר. וכפש איכנו אמנו: (טו) דעבר אסרא פי' שהשכינה עברה במקום הזה להושיע את ישראל והגאון מהר"ד גורס באסרא הדא וככון הוא:

(א) אונוס מדין פי' בערוך חמור דמדין שכן בלע"ז קורין לחמור אונוס. וכאן דבר הכתוב בגנותו. גם יש לפרש מושל מדין היה לו כח לרדות בעם: דשלחה

(א) וישמע יתרו. אמרו רבותינו ששמע קריעת ים סוף שכשנקרע הים נהם נהמה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב חסו כדאמר ויכהום עליו [וגו'] כנהמת ים (ישעיה ה') ואמרו גם כן ששמע מלחמת עמלק. וישמע יתרו כהן מדין חתן בגימ' והנה (אולי לריך להוסיף אלה זה ולחשוב המלות והכולל השני) קריעת הים

רמב"ן

לעולם מדור דור. ומדרש חכמים כשם הכסא וככסא השלם ירמוז לזה: וטעם הנוס שהנהם עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזון. ופלשת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו מפני פחד יי' ומהדר גאונו. ועמלק בא מרחוק כמתגבר על השם. ולכך אמר ולא ירא אלהים ועוד כי הוא מן עשו וקרוב לנו עובר ומתעבר על ריב לא לו:

(א) כבר נחלקו רבותינו בפרשה הזאת יש מהם אומרים כי קודם מתן תורה בא יתרו בסדר הפרשיות. ויש מהן שאמרו שאחר מתן תורה

אבן עזרא

יום שלם ואפי' שעות מועטות ואף כי עד בא השמש. והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים. על כן לא היה יכול להרימם תמיד. וטעם וישימו. שלא היה יכול לעמוד. ופוגנו מקומו: ואהרן וחור. עמדו. ואמר *הכתוב כבדים על לשון זכרים, וככה ומזה אחד ומזה אחד. וכמוהו והנה יד שלוחה אלי. והנה בו מגלת ספר: ויהי ידיו אמונה. כל אחד מידיו. כמו בנות צעדה. וכמו ולדיקים ככפיר יבטח. ואמונה דבר עומד וקיים והוא שם דבר. ויש אומרים מגזרת ויהי אומן את הדסה. כאילו אומנים הם שישאו ידיו: (יג) ויחלש. אין הפרש בין ויחלש ובין ויחלם. כאשר טעם יטרוף. כמו יטרף. כי תדור נדר. וידר יעקב בפתח. רק זאת הגזרה כמלת יצו. פעם יוצאת ופעם עומדת. או יהיה גבר ימות ויחלש וכבר פלש. כדרך וירם תולעים ויבאש. על כן הזכיר גבר בעל גבורה: (יד) כתב זאת זכרון בספר. או הפרשה בעת הארבעים נאמרה. והעד שאמר בספר בפתחות הבי"ת כנודע. והוא ספר התורה. או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות יי'. ולימו אמנו כאשר אין לנו ספר הישר. ומדרש עדו. ודברי הימים למלכי ישראל. וספרי שלמה. וטעם באזני יהושע. כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען: וטעם כי מחה אמחה. בעבור שהכעים את השם. כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים. וככה מואב ופלשת. והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם. וכן כתוב ולא ירא אלהים. ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו. או עם אחר נתחבר עמו: (טו) ויבן מזבח. כמשפט: ועלת מזבח. עומד עלמו ואחר עמו. וכן הוא מזבח יי': (טז) כי יד. כמו כי אשא אל שמים ידי: והטעם כי השם שם ידו על כסאו ואת היא שבועה. ור' ישועה אמר כי יד מזקם תהיה ליושב בראשונה על כסא ישראל. כאשר נאמר בשלמה על כסא יי'. והטעם על שאול: חסלת פרשת בשלח

נאום אברם אסיר תקוה. אשר פתח עיני יתרו: עדי הלך חצי לבו. וענה הנדוד יתרו. וזה פירש בפרשה. תחילתה דבר יתרו:

(א) וישמע יתרו. הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידים בא. והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק. כי יש כתוב

פירוש על אבן עזרא

מלחמה וכו' כדאיתא בר"ה (דף כ"ט ע"א). ר"ל הזיקו המקום באבן אשר תחתיו. ר"ל משה ישב על האבן והן עמדו. וסמכו בידיו. זה בימין וזה בשמאל. *ולא כבדים. ר"ל לשון נקבה. ר"ל לשון זכר (יחזקאל ב' ט'). (ברמשית מ"א כ"א) פי' כל אחת מהבנות כ"כ פה ופעילו אם כתוב אמונה לשון יחיד מורה על כל יד ויד. (משלי כ"ח א'). פי' כי אלו היה שם. השוכר היה ראוי לכתוב ותהייכה ידיו כאמנות מהם השוכר. ובאה במקומו מלה אמונה שהוא שם דבר. (אסתר ב' ז'). ר"ל הסכן וסור נשאו את ידיו כאשר ישא האומן את היונק (במדבר י"א י"ב). אין הפרש בין ויחלש יהושע ובין ונבר ימות ויחלש (איוב י"ד י'). (תהלים ז' ג'). (ברמשית מ"ט כ"ז). (במדבר ל' ג'). (ברמשית כ"ח כ'). ר"ל כי שב מאחרי (ש"א ט"ו י"א). פעל עומד. וה' שב את שבות (איוב מ"ב י') פעל יוצא. וככה ויחלש יהושע יוצא. ונבר ימות ויחלש עומד. ר"ל וכבר חלש. כי החולשה קודמת למיתה. (לעיל ע"ז כ'). אשר שבבאם ירום אלים. והפוכו חלם. ר"ל כאלו כתוב בהפך. פתחות הבי"ם במקום ה' הידוע. והוא ספר התורה הנודע וכו'. (דברים כ"ה י"ח). (שם ל"ג מ'). ועיין רמב"ן (בראשית מ"ו ז') ובהקדמת מגילת אסתר. ע"כ כאשר יומשר הפקודה למדרגה למטה אין שם השבנות. (ע"א ח' כ'). (ד"ה א' כ"ט כ"ג). *המלך שישב בראשונה על כסא ישראל. כמה *(לפנן י"ע). (עיין רמב"ן). (פסוק ב'). פי' כי יש מחלוקת בזה במסכת ע"א (דף כ"ד ע"א). *(פסוק י"ב).

ספורנו

של מלרים (פרק בתרא דברכות): (יג) את עמלק ואת עמו. המקובץ מעם אשר להלחם: כתוב זאת זכרון בספר. פרשת זכור: (יד) ושים באזני יהושע. ושם היה זכרון באזני יהושע וזה עשה משה בבנין המזבח ובתפלתו אז. ובמה שאמר כי יד על כס יה: מחה אמחה את זכר עמלק. שאסרים גם את נבחתם כאמרו והחרמתם את כל אשר לו ואסור עד שה וכו': (טו) ויקרא שמו. קרא שמו של הקדוש ברוך הוא בתפלתו כענין קראתי שמך יי': יי' נסי. יי' יהיה רוממותי כמו נתת ליראיך נס להתנוסס כלומר יי' הוא יהיה מעלתי ורוממותי על כל מתקוממים כענין ובשמך נבוס קמינו וכענין ובשמי תרום קרנו: (טז) ויאמר כי יד על כס יה. אמר טעם תפלתי זאת הוא מפני שהאל ית' נשבע שתהיה לו מלחמה בעמלק מדר דר ושייבים אנו להלחם מלחמתו בכל דור ודור כאמרם ג' מלות נלטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך. ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית המקדש ולכן שתפללתי שיהיה הוא נסי ורוממותי על האויב:

(א) וישמע יתרו. הנה השמיעה תאמר על הדבר הבלתי הוה בזמן המסופר. כי אמנם על הדבר ההוה אז תפול הראייה לרפוק

פירוש רשב"ם

קיומו לדור דור. וכן וחלים רעים ונאמנים. חלאים ארוכים וקיימים: (יג) ויחלש. נצחם. כדכתיב קול ענות חלושה: (יד) באזני יהושע. שיסלק עליהם ויקיים מצותי למחות את שם עמלק: כי מחה אמחה וגו'. כי אני רוצה שימחה את שמו: (טו) ה' ניסי. שהמטה של הקב"ה היה לנס על הגבעה וגם לעתיד ירים אותו הקב"ה לנס על ההרים להלחם בעמלק שהרי אמר לו עכשיו כי מחה אמחה את זכר עמלק וזהו שמפרש והולך: (טז) ויאמר כי יד על כס יה וגו' לכך אני קורא שם המזבח ה'

יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ: ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם

מִמִּצְרָיִם: ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמשֶׁה יָת צִפּוֹרָה אִתַּת משֶׁה בָּתַר דְּפַטְרַהּ: ג וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי שׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם

מסרה, ממצרים, ב' דמטעין [דקבילין לומר מארץ מצרים]. ב לפרס, [מ"ל ס"ו]. שלוחים, ל' וח"ל [דמ"ג]. ג ושם שני, ג'.

האחד

חובב חבר קיני פוטיאל (מכילתא) יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו כשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחת על שמו. חובב שחבב את התורה וחובב הוא יתרו שנאמר (שופטים ד) מבני חובב חותן משה. וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר (מכילתא) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חתן משה. (מכילתא) כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו: למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כולם (מכילתא): (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית

אביך

רמב"ן

תורה בא וזה ודאי יתקיים. וכן הכתוב שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. הנה אמר שבא אליו בהיותו לפני הר סיני ששם חנו שנה אחת. וזה טעם אשר הוא חונה שם. ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו שהם נתונים לו בהר סיני. ועוד כי כאן אמר וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו. והיה זה בשנה השנית בנסעם מהר סיני כמו שאמר בפרשת בהעלותך. ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו ושם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. והיא ההליכה הכתובה בכאן וילך לו אל ארצו. ועוד הביאו ראיה ממה שאמר הכתוב ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם. ושם נאמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם. ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגו'. והו עצת יתרו. ושם כתוב ונסע מחורב כי נסעו מיד ואם כן נמצא טעם למה מקדים הפרשה הזאת לכותבה בכאן. ואמר ר"א כי היה זה בעבור דבר עמלק כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלהו כרעתו. והזכיר שעשה לנו יתרו טובה להורותינו שנשלם לו גמול טוב. וכשנבא להחרים את עמלק כמלוה עלינו שנזהר בבני הקיני העומדים עמהם ולא נוסיפם עמם. והוא דבר שאול שאמר להם כן. ועם כל זה אני תוהא על הדעת הזו כשאמר הכתוב וישמע יתרו כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים ולמה לא אמר ששמע מה שעשה למשה ולישראל במתן התורה שהוא מהנפלאות הגדולות שנעשו להם. כמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. וכשאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ואמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה'. למה לא ספר לו מעמד הר סיני ומתנה ידע כי השם אמת ותורתו אמת ואין עוד מלבדו. כמו שאמר אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו וגו'. ואולי נאמר ששמע יתרו בארצו מיד כי הוציא ה' את ישראל ממצרים ונסע מארצו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה. ולא סיפר שהזכיר לו ענין המעמד ההוא כי הדבר עודינו קרוב ונודע שם. וידוע כי יסופר לו. והקרוב אלי לתפוש סדר התורה שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים כמו שאמרו במכילתא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו. ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני. והכתוב שאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהי'. ענינו כי היה הר סיני בדרך מדין קרוב משם. שהרי משה הלך שם לרעות צאן מדין. ובאהרן אמר ויפגשהו בהר האלהים. והנה יתרו יצא עם בתו והבנים ממדין ובאו אל הר סיני. ומשה היה ברפידים שהוא מקום אחד במדבר סין שהכתוב אמר ויסעו מאלים ויבואו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני. לומר כי מדבר סין מגיע עד הר סיני ויכלול דפקה אלוש ורפידים. ואף על פי שאמר ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים. כך אמר ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ואלוש ורפידים והם ממדבר סין עצמו. כי המדבר כלו יקרא מדבר סין והמקום שלפני הר סיני יקרא מדבר סיני. וכמוהו וישובו אל ארץ פלשתים. והנה יהיה פירוש הכתוב ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם ויבא אל הר האלהים. כי אל ההר בא ושם עמד והוא כמו שאמר ויבא אל הר האלהים חורבה. וכן ויפגשהו בהר האלהים וכן רב לכם שבת בהר הזה. וטעם הכתוב שלח אליו אני חותנך יתרו בא אליך ויצא אליו משה ולא הוצרך לומר כי ויאמר יהיה מוקדם. ואפילו אם לא יהיה רפידים במדבר סין על כל פנים במדבר הוא. כי לא באו ישראל בארץ נושבת כל ארבעים שנה וקרוב מהר סיני היה שבאו משם אל ההר ביום אחד מחנה קהל גדול כמוהו. וכמו שנתבאר בענין הצור ששמו ממנו ברפידים כאשר פירשתי. והנה יהיה הפירוש שאמרתי נכון. וראיתי כמי במכילתא אל המדבר אשר הוא חונה שם הרי הכתוב מתמיה עליו שהוא שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר תוהו שאין בו כלום דעתם לפרש אל המדבר אשר הוא חונה שם הוא במדבר הר האלהים כי מאלים ועד הר סיני היה מדבר סין. ופירש הכתוב שבא אל קצה המדבר אשר הוא חונה שם הוא מדבר הר האלהים חורבה. והזכיר זה לשבח יתרו שעזב ארצו ובא אל המדבר אשר הוא שם. בעבור שידע שהוא הר האלהים כי בו נגלה אליו האלהים שהבטיח שמע כל הענין כי ישראל יצאו ממצרים לעבוד את האלהים על ההר הזה ובא לחסות תחת כנפי ה' אלהי ישראל וגם זה נכון הוא. וכן נראה לי כי מה שאמר כאן וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו שהיה זה בשנה הראשונה והלך לו אל ארצו וחזר אליו. ויתכן שהלך שם לגייר את משפחתו וחזר למשה ועודנו בהר סיני כי קרוב הוא למדין כמו שהזכרתי. שהרי בנסוע המחנה באייר בשנה שנייה כשאמר לו משה נוסעים אנחנו לכה אתנו וענה אותו לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך התחנן לו משה מאד ואמר לו אל נא תעזוב אותנו וגו' והייתה לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך ולא השיב אותו דבר. ונראה שקבל דבריו ועשה כרצונו ולא עזבם אבל בימי שאול היו בניו עם עמלק ובאו והספרו עוד אל ישראל והיו בירושלם בני יונדב בן רכב. אולי בשנת משה חזר לארצו הוא או בניו ואפשר שהיה הקיני היושב עם עמלק ממשפחת יתרו לא בניו ומשה חסד עם כל המשפחה בעבורו כאשר עשה יהושע עם משפחת רחב. ודעת רבותינו כך היא שהלך עם עמהם. אמרו בספרי שנתנו לו דשנה של יריחו והיו אוכלין אותה עד שנבנה בית המקדש ת"ק שנה. ורש"י עצמו הוא כתב זה בסדר בהעלותך. אם כן חזר אליו. ובמכילתא אמר לו הריני הולך ומגייר את בני מדינתי שהכניסם תחת כנפי שמים יכול שהלך ולא חזר ת"ל ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו': למשה ולישראל עמו. הנפלאות שעשה למשה שהשם עמו חסד והוא שיצא אל פרעה תמיד ולא יפחד ממנו ויביא עליו המכות עד שיצאו ממצרים הוא והעם עמו כמלך עליהם. ור"א אמר למשה ולישראל בעבור משה וישראל. והטעם על המכות ויציאת פרעה. וכן נראה מדעת רבותינו שאמרו שקול משה כישראל וישראל כמשה. וטעם אשר עשה אלהים כי הוציא ה' הזכיר אלהים שהם שהיה יתרו יודע מלפנים. וכי הוציא ה' בשמו הגדול שנודע שהם על ידי משה שבו נעשו האותות: (ב) אחר שלוחיה. בעבור שהזכיר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו וישב מצרים הוצרך לומר כאן שהיתה בבית אביה כי משה שלחה שם. ויתכן שיאמר כי לקחה יתרו להשיבה אליו אע"פ ששלחה ממנו בעבור ששמע כל אשר עשה אלהים למשה כי עתה ראוי ללכת אחרי המלך בכל אשר ילך: (ג) ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום. אף על פי שאין זה מקום תולדתם יפרש שם הבנים כי לא היה מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות

ובכאן

(ב) וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּי דְמשֶׁה יַת צִפּוֹרָה אִנְתְּתֵיהּ דְמשֶׁה בָּתַר דְשַׁלְחָהּ מִלְוָתֵיהּ כַּד הֲוָה אָזִיל לְמִצְרָיִם: (ג) וְיַת תְּרֵין בְּנָהָא דְשׁוּם חַד גֵרְשׁוֹם אֲרוּם
אמר

בעל הטורים

היה ומלחמת עמלק: יתרו בגי' כומר היה לעבודה זרה ובגימ' התורה. שהיה כומר לע"ז ובא להתגייר ולקבל התורה. לשון אדוני אבי הרא"ש ז"ל: יתרו קרי ביה יתר ו' שמשה שמות היה לו יותר על שאר בני אדם. ד"א שבא לקבל י' דברות (ועלום) [וסר"ו עלום] יותר על ז' הראשונות שנצטוו בני נח. את כל אשר עשה אלהים למשה. למה אמר אלהים פירוש אשר עשה הקב"ה למשה אלהים לפרעה. אי נמי שמע שבא עליו במדת הדין להרגו על שלא מל בנו שנאמר ויפגשהו ה' ויבקש המיתו וממנו שניצל מזה: עשה אלהים. ב' במסורה הכא ואידך לעיל (פ' מקן) מה זאת עשה אלהים לנו. שנאמר כשם שנצטערו באותו לשון הרויח להם בעלייתם משם: (ב) אשת משה אחר שלוחיה. פירוש היא כאשתו (אע"פ שגלשה) שאין נושאין גרושתו (כי מלך היה אע"פ דקנסדרין): (ג) שם האחד גרשם כי אמר גר וגו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו' ואין כתיב כאן כי אמר היכא למימר אבי אמר דלעיל קאי ועל גרשם כתיב כי אמר כי עם דרך במדרש כשנתן יתרו בנו למשה הולך להתנות שיהיה הבן הראשון לע"ז ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך וביקש להמיתו ואז מלתו לפורה (עי' בח"י בפ' שמות) ומחלה לו המלאי שהתנה עם אביה

אבן עזרא

כתוב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות. והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה. ולפי [ד]דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן. כי כתוב בפרשה עולה *[ד]וזבחים לאלהים. ולא [ה]הזכיר שבנה מזבח חדש. ועוד כתיב [ו]והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. והנה זה [ז]אחר מתן תורה. והעד הנאמן על דברי. כי כן כתוב אל המדבר אשר *הוא חונה [ח]שם הר האלהים. ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי [ט]בפרשת ואלה שמות. כי חתן משה לא שב אל רעואל הקרוב **אליו כי אם לחובב. כי כן כתוב מבני [י]חובב חותן משה. ומשה אמר לו כי על כן [כ]ידעת חנותינו במדבר. וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה. והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים. יי' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר [ל]הזה פנו וסעו לכם. והנה זה הזמן היה קרוב למסעם. והוא אמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי *[ל]שאת אתכם. כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. וטעם להזכיר זה להם. כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל [מ]עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך. והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ. על כן אמר יי' אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ. ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם. והואלכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות. אם היתה עצת יתרו שנתן לו ממסרת בואו למדבר סיני. על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו. כמו שפירשתי [נ]נוסעים אנחנו. והוא השיב לא אלך כי אם אל ארצי ואל *[נ]מולדתי אלך. וזהו וישלח [נג]משה את חותנו וילך לו אל ארצו. ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה. בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל. הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל. וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה. ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל. ומשה אמר לו [ס]והיית לנו לעינים. והטעם שהאיר עיניהם. ושאול אמר ואתה עשית [ע]חסד עם כל בני ישראל. ובעבור שכתוב למעלה מלחמה ליי' בעמלק. שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם. הזכיר דבר יתרו כי הם היו עם גוי [פ]עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו. והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים. ובימי [צ]ירמיה יונדב בן רכב. ויש פרשה [ק]אחרת דומה לזאת: אשר עשה אלהים. השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה *[ק]שהכל מודים בו: ולישראל עמו. עם יי'. או עם משה. ויתכן להיות הלמ"ד. בעבור משה וישראל. והטעם על המכות וטביעת פרעה: כי הוציא יי'. השם שנודע [קק]למשה כי על האותות יגאלו: (ב) ויקח. אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו. בעבור כי משה נכבד מבית אביה: אחר שלוחיה. י"א אשר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה לשובו לבדו אל ארץ מצרים. ויש אומרים אשר שלחה דורונות אליו. כמו [ר]שלוחים לבתו: (ג) ואת. דע כי אנשי לשון הקדש אומרים הפעלים במתכונתם בכל הבנינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם. על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור גר שם. כי הנה [ש]קין בעבור קניתי. ואינו נכון בדקדוק. וקשה מזה [ת]לא מנאת ינשמו. וטעם יספרו
השם

פירוש על אבן עזרא

[ד]הנה זה היה גורלי אמר שהוקם המשכן וגם השלה שלוחיו כי בתחנת שנה מתה במדבר לא יוכל לסקריב שלוחיו כי המזבחות שהיו בונין בזמן ההוא לא היו מקריבים שם בבני זבחים על שני עבירים. הלא הראה כי משה בכרתו ברית עם בני ישראל בנה מזבח אחר. [ו](פסוק י"ז). [ז]פי' כי ביום רלם סודם בלו לסיני כמו שמפורש בפסוק. וביום השני עלה משה אל האלהים. ושלשה ימים אחריו היו מקדשים לישראל. הרי הם ששה ימים ובששה היתה מתן תורה ולא היה למשה עת לשפוט את העם עד ממחרת כדכתיב ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם. ע"כ הולרך לפרש כי יתרו בא אחר מתן תורה. *[ז](פסוק ה'). [ח]ר"ל כי אמרו חונה שהוא הוא יורה כי ימים רבים חנה, חה כי עמדו שם שנה אחת. ודעתו ז"ל הוא כי פרשת ויאמר משה לחובב שכתובה בפרשת בהעלותך היה בעת שכאן הנלה. ואשר שאמר יתרו כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך אז שלחו משה. וזה יורה שלא נזכרה ביאת יתרו אחר כן. עד שיאמר כי שתי פעמים בא למדבר סיני. [ט](ב' י"ח). *[ט](במדבר י' כ"ט). [י](שופטים ד' י"א). [כ](במדבר י' ל"א). [ל](דברים א' ז'). *[ל](שם פ' י'). [מ](בראשית מ"ח ד'). [נ](במדבר י' כ"ט). *[נ](שם פסוק ל'). [נג](להלן פסוק כ"ז). [ס](במדבר י' ל"א). [ע](ש"א ט"ו ו'). [פ]פירש כי עמלק בא מעצו שהיה אסינו. בא להשמידנו. ויתרו שהיה מבני מדין עשה טובה עם ישראל שנתן למשה עלה עתה. ובספר (ש"א ט"ו ו') מפורש ויאמר שאול אל הקני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל. [צ](ירמיה ל"ה ב'). [ק]ר"ל פרשת ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו (בראשית ל"ח א') כלומר כי כמו שזאת הפרשה סמך דבר יתרו למעשה עמלק להראות רעות עמלק וכנגדו טובה שעשה יתרו לישראל. כך סמך דבר יהודה לדבר יוסף באשת פוטיפר להראות ענין יהודה. וכנגדו דבר יוסף כמו שכתוב בפרשת וישב. (וכן פירש מוהר"ם) או שכל לומר שהפרשה שדומה לזה. כי הוא ז"ל כתב באלה בני שעיר החורי שהזכירם הכתוב לפירוש החורי. שעיר ועשו. כי לוה ישראל על בני עשו. *[ק](עיין לעיל ח' ט"ו) (וג"כ ט' כ"ח). [קק](לעיל ט' כ"ט). [ר](מ"א ט' ט"ז). [ש](בראשית ד' א') [ת](שם ס' כ"ט).
שם

ספורנו

לבסוף ולקרוב כענין וירא יעקב כי יש שבר במצרים. וירא בלק. וראו כל עמי הארץ. ובהיות שיציאת ישראל ממצרים היתה אז דבר הוה לפיכך אמרו ז"ל מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. מפני ששתי אלה כבר עברו אז. אמנם כשנפרש כי הוציא שהוא כמו כאשר הוציא יאמר ששמע כל אשר עשה האל ית' כאשר הוציא את ישראל ממצרים והם המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו'. ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל המדבר ולא שלח על ידי שליח למשה את אשתו ואת בניו כי חפץ לדרוש אלהים כענין מלך בבל אשר שלח לראות את המופת אשר היה בארץ: (ב) אחר שלוחיה. אחר ששלחה אליו לדעת איזה מקום מנוחתו והודיע שלא ינוס עד הר האלהים ששם יעבדוהו כמו שיעד כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה ולפיכך אשר יתרו לבא עד היום משה ועמו שם: (ג) ויצילני מחרב פרעה. כי בלידת אליעזר כבר מת אותו מלך מצרים שהיה רודף את משה כאמרו ויהי בימים ההם וימת מלך מצרים ואז בטח להיות נמלט מחרב פרעה כי עד מותו לא היה משה בטוח מחרבו בכל מקום שיהיה
נודע

פירוש רשב"ם

ה' ניסי. דוגמת שם אדם ששמו אליעזר או עמנו אל שהרי הרים הקב"ה את ידו על כסאו וישבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר דוגמת כי אשא אל שמים ידי. זהו עיקר פשוטו וי"מ כשתהיה ידי וחזק על כסא יה שזהו כסא' מלכי ישראל אז תהיה מלחמה בעמלק. ואין נראה כלל בעיני שבי תהיה יד הי' לו לומר. אבל למעלה הוא מוסב כמו שפירשתי ופירושו שהרי על כס יה:

(א) אשר עשה אלהים למשה. שלא הזיקו פרעה ושהגדילו הקב"ה בעיני פרעה ועבדיו ועשה לישראל נסים על ידו: (ב) אחר שילוחיה. לאחר שהחזירה ושלחה משה ממצרים שלא ראינו עד עכשיו שהחזירם לבית חמיו. וי"מ ואחרי כן שלח לה נדוניתה כדכתיב שילוחים לבת פרעה. ונראה הוא פשט שלא מצינו מקראות בעניין זה אלא קודם ששלחה יתרו לה ולבניה במדבר היה לו לכתוב למעלה אחרי פרשת דמים למולות ואח"כ חזר משה ושלחה אצל אביה (לה ולבניה) דוגמת וחם הוא אבי כנען: אחר שלוחיה. כמו ואחר תשלח וכמו שפירשתי
אחר

האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה: ד ושם האחד אליעזר כי־אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה: ה ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל־משה אל־המדבר אשר־הוא חנה שם הר האלהים: ו ויאמר אל־משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה: ז ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק־לו וישאלו איש־לרעהו לשלום ויבאו האהלה: ח ויספר משה לחתנו את כל־אשר עשה יהוה לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל־התלאה אשר מצאתם בדרך ויצלם יהוה: ט ויחד יתרו על כל־הטובה אשר־עשה יהוה לישראל אשר הצילו מיד מצרים: י ויאמר יתרו ברוך יהוה

אשר

אונקלוס

ארי אמר דיר הויתי בארעא נוכראה: ד ושום חד אליעזר ארי אלהא דאבא הוה בסעדי ושזבני מחרבא דפרעה: ה ואתא יתרו חמוהי דמשה ובנוהי ואתתה לות משה למדברא די הוא שרי תמן לטורא דאתגלי־עלוהי יקרא דיי: ו ואמר למשה אנא חמוך יתרו אתי לותך ואתתך ותרין בנהא עמה: ז ונפק משה לקדמות חמוהי וסגיד ונשיק ליה ושאילו גבר לחבריה לשלם ועלו למשכנא: ח ואשתעי משה לחמוהי ית כל די עבד יי לפרעה ולמצראי על עיסק ישראל ית כל עקתא די אשכחתנון בארחא ושזבנון יי: ט וחדי יתרו על כל טבתא די עבד יי לישראל די שזבנון מידא דמצראי: י ואמר יתרו בריך

מסורה: גרשם, ד' חסר וכל ד"ה דכו' נע"ב. ד ושם, י"ג ר"פ. ויצלני, ז' חסר בליש'. ה ויבא, [מ"ל ס"ז]. המדבר, חיני במדבר וכו' [עיין לעיל ויאמר אל סיני]. חנה, ב' והם' [וי"ו הסמוך]. שם, [הפי"ן לפי כי הנה מלרע]. ו חתנך, ל' [ס"ו]. ז חתנו, [כר"ל ס"ז]. לקראת, [מ"ז]. וישתחו, ס'. ח לחתנו, ג' ר"פ [כ"ל מ"ק ופת סגין]. התלאה, ג'. מלאתם, [הפי"ו נפתח ונפטם מלביל]. ויצלם, ז' חסר בליש' [ג' ס' בלי' בסר]. ט ויחד, [חל' דגושה ונוסח"ם]. הטובה, [מ"ו]. הצילו, חסר הלמ"ד וקרי' הצילו. י ויאמר [מ"י]. ברוך ס', [בז"ק].

ת"א ויחד יתרו סנהדרין לד. ויאמר יתרו ברכות נד סנהדרין סט.

רש"י

אביך נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצלני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש (מכילתא): (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היה אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח: אני חותנך יתרו וגו'. (מכילתא) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגינה צא בגין שני בניה: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנא' והאיש משה (מכילתא): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה (מכילתא): את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק (מכילתא): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. (סנהדרין צד) ומ"א נעשה בשרו חדודין חדודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזה ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה (מכילתא). ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא (מכילתא): (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה:

ומיד

רמב"ן

ובכאן רצה להזכיר השבח שעשה הקדוש ברוך הוא למשה שהיה גר בארץ נכריה ונתן שם עולם לשם שהצילו מחרב פרעה בברחו. ועתה הוא מלך על ישראל והטביע פרעה ועמו בים. וטעם כי אמר נמשך למשה שהזכיר בפסוק הראשון וכן שם השני אליעזר כי אלהי אבי בעזרי נמשך על כי אמר וכן רבים: (ו) ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן. כי השליח לא יאמר אני חותנך אבל יאמר הנה חותנך יתרו בא אליך. וכן לא יתכן שיאמר לו כלה פה אל פה כי יאמר הנה באתי אליך ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני. כי בראותו אותו יכירנו. וכמהו ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה: (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה. כי עשה עמכם נס גדול שלא הרגו אתכם פרעה ועמו. כי באו במערכה עליהם מכות גדולות בארצם והיה הנס הזה גדול מאד. על כן הזכירו לנכח בכלל ואמר אתכם אתה והעם. ועוד גם אמר אשר הציל את העם מתחת יד מצרים שהיו הם במצרים

ויצאו

אבן עזרא

השם. כמו *[תת]תומים. הוא [תת]תומה. ונקרא יעבץ בעבור שילדתו [א]אמו בעוצב. גם יחסרו אות ממנו כמו [ב]מעכה הוא מיכה. והפך [ג]יוב [ד]הוא ישוב. ורבים אמרו כי כן משה [ה]מגזרת משיתהו. והישר בעיני כי מורק השם מלה כמו [ו]משו [ז]תוס [ח]ותוף [ט]ונופי [י]מן [כ]ונון והנה משה מגזרת משה אל. וקראתו אמו בעבור כי הוא כמו בה כאשר אמרה. ועל השמות איך יקרא שם אדם בשם אל. כי הנה [ל]כמוהו צורי שדי ורבים ככה. ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה [מ]יי' נסי. וככה שם כמשפט [נ]יי' צדקנו. והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו. ושם כמשפט הוא צדקנו. והנה הוא מטעה בעל הטעמים שהם הפסיק במלת יקראו. כי הטעם גדול יש בין [ס]ויקרא בשם יי' *[ס]שכתוב באברהם. שהמפסיק במלת ויקרא. ובין [ע]ויקרא בשם יי' שכתוב בספר משה. כאשר *[פ]לשמים במקומו: (ד) ושם האחד. מנהג לשון הקדש לאמר [צ]השמים כסא [ק]כסאי. והשמים השמים. כמו שם האחד [ר]*[א]נולן ושם האחד קנה. והנה מלת [ש]יאמר אשר אלהי אבי בעזרי. ואין כמות כי אמר אלהי אבי. כי אלה הנם למעלה כי אמר גר הייתי. כמו כי [ת]הפרני אלהים. וכבר [ש]פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: (ה) ויבא. הזכיר הכתוב דרך

אשר

פירוש על אבן עזרא

*[תת](שם פ"ו כ"ג). [תת](במדבר כ"ו פ"ב). [א](ד"ה א' ד' ט'). [ב]ר"ל מיכיהו הוא מיכה (שופטים י"ז א') וכן מיכיהו בן ימלא הוא מיכה (ד"ה ב' י"ח ז'). [ג](בראשית מ"ו י"ג). [ד](במדבר כ"ו כ"ד). [ה](ש"א א' כ'). [ו](שם פסוק א'). [ז](ד"ה א' ד' י"ט). [ח](ש"ב א' א'). [ט]ושפי (ד"ה א' ד' י"ט). [י]נון (לעיל ל"ג י"א). [כ]נון (ד"ה א' ז' כ"ז). [ל](במדבר ז' ל"ו). [מ](לעיל י"ז ט"ו). [נ](ירמיה כ"ג, ו'). [ס]ר"ל המפסיק במלת ויקרא. *[ס](בראשית י"ב ח'). [ע]ר"ל של"ל בעבור עמם (לעיל ל"ג י"ט). *[ע](שם). [פ]כמו ויקרא יוסף אם שם הבכור וכו'. ולא שם השני וכו' (בראשית מ"א נ"א). [צ]ר"ל אמר זה לפי שהיה לו לומר שם האחד גרשם ושם השני אליעזר. אבל אמר כי מנהג לשון הקדש לכפול הטעמים הנה כמו שם האחד וכו'. *[צ](ש"א י"ד ד'). [ק]ר"ל אמר מלת כי הספר מלת אמר. [ר](בראשית מ"א ל"ב). וכן כי כמוי (שם) בפסוקין שלה אמר. ור"ל לומר שהכתובה של השמלה הנה למעלה. כי שם הספר כי אמר גם הלל עבדים. [ש](לעיל ד' י"ט) פי' בפסוק וימת מלך מצרים. פי' משה יכול לשוב אל מצרים. גם בפסוק ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים ונו' הטעימו משה שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה. ובעבור שהיה יודעם דבר המצרי והוא וימת מלך מצרים. ולזה יולד לו אליעזר ואמר משה

ויצלני

אמר דייר הויתי בארעא נוכראה דלא דידי היא: (ד) ושום חד אליעזר ארום אמר אלהא דאבא הוה בסעדי ושיזבני מחרבא דפרעה: (ה) ואתא יתרו חמוי דמשה ובנוי דמשה ואנתתיה לות משה למדברא דהוא שרי תמן סמיך לטורא דאיתגלי עלוי יקרא דיי למשה מן שירויא: (ו) ואמר למשה אנא חמוך יתרו אתי לותך לאתגיירא ואין לא תקבל יתי בגיני תקבל בגין אנתתך ותרין בנהא דעמה: (ז) ונפק משה מתחות ענני יקרא לקדמות חמוי וסגיד ונשק ליה וגייריה ושיילו גבר לחבריה לשלם ואתו למשכן בית אולפנא: (ח) ותני משה לחמוי ית כל מה דעבד יי לפרעה ולמצראי על עיסק ישראל ית כל עקתא דאשכחתנון בארחא על ימא דסוף ובמרה וברפידים היך אגח עמהון עמלק ושיזבינון יי: (ט) ובדח יתרו על כל טבתא דעבד יי לישראל דיהב להון מנא ובירא ודי שיזבינון מן ידא דמצראי: (י) ואמר יתרו בריך שמא דיי דשיזיב יתכון מן ידא דמצראי ומן ידא דפרעה

דשיזיב

בעל הטורים

שניה לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר אמר גלות לכל כי אמת היה אב הגלוי שהם כי גר היה והולך ממקום למקום ממאמר יתרו ומכ"מ על הגלוי ילא ממנו יהונתן שנעשה כומר לעבודה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה [רועה] לגלות שהרג את ... ועוד נוטריקון אליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו ... אמר משה אחל ואלך לדרך ... (ה) שנה. ב' במסורה דין ואידך הנה מלאך ה' ... ובזה הכינו ... (ט) ויחד יתרו. ... כמו ד"ה). ר"ל שלמד מעצמו נעשו יהודים על אבדן מצרים: ויחד יתרו

כל

לחקב"ה שהכירו ונתגייר: (ט) טובה הזכרה. לעיל פי' ה"י גבי כל הטובה ים ומכה ורפידים. ...

יונתן

(ג) דהלכה מלומיה כד הוה אזיל מיין ברמ"י: (ה) ובנוי דמשה לאפוקי ... דמפ' בבני דיסרו ... ובהא דכתיב כאן ובניו ... (ו) אמי לומר לאתגיירא דייק מדאמר ... (ז) ונשק ליה וגייריה דייק מדכתיב אח"כ איש לרעהו ...

לחנם

אבן עזרא

שהכר בגואלו את עמו כי יתרו הולך בלשונות. ואחריו בני משה. ... אשר הוא חונה שם. כי ימים רבים חנה שם: (ו) ויאמר. ... (ז) ויצא. לקראת חתנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו. ... וישתחו. דקדוק ... (ח) ויספר. ... ויבאו האהלה. ... התלאה. מגזרת ...

מצרים. ... (ט) ויחד. מגזרת חדוה. ... (י) ויאמר יתרו ברוך יי'. ... ויעלמו

ויעלמו

פירוש על אבן עזרא

ויעלמו שמרב ערבם. ... (עס"ו כ"ב) לכן אמר מוצא לשון הווה. ...

ספורנו

... (ו) אני חותנך יתרו. ... (ז) ויצא משה. ... (ח) את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל. ... את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ... ויצילם יי'. ... (ט) ויחד יתרו על כל הטובה. ...

כענין

פירוש רשב"ם

אחר נאחז בסבך. קדמו שרים אחר נוגנים: (ו) ויאמר. שליח יתרו אל משה: (ח) התלאה אשר מצאתם בדרך. רדיפת פרעה מים. ומן ובשר שנתן להם הקב"ה: (ט) ויחד מגזרת (חדד) [חדוה] כמו עז וחדוה (ביון) (ס"א בירד) כל תיבה של בג"ד כפ"ת שמגזרת חטופי לסר פעל שטופם דגשים מן בכה ויבך. מן פתה. ויפת בסתר לבו. יפת אלהים ליפת. אל תוסף על דבריו. מן שבה וישב: (י) אשר הציל אתכם. משה ואהרן מיד

מצרים

אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם: יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם: יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל ׀ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים: שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב: יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב: טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם

לדרש

אונקלוס

יְיָ דִּי שֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה דִּי שֵׁיזֵיב יָת עַמָּא מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי: יא כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנֵּהּ אֲרֵי בְּפִתְגָמָא דְּחַשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמִדַּן יָת יִשְׂרָאֵל בֵּהּ דָּנִנּוּן: יב וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ: יג וַהֲוָה מִיּוֹמָא דְבָתְרוֹהִי וִיתֵב מֹשֶׁה לְמִדַּן יָת עַמָּא וְקָם עַמָּא עִלָּוֹהִי דְמֹשֶׁה מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: יד וַחֲזָא חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דְּהוּא עָבֵד לְעַמָּא וַאֲמַר מָה פִתְגָמָא הָדֵין דִּי אַתְּ עָבֵד לְעַמָּא מָה דֵין אַתְּ יָתֵב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל עַמָּא קָיְמִין עִלָּוָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: טו וַאֲמַר מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי אֲרֵי אָתַן לְוָתִי עַמָּא

למתבע

מסרה הציל, [סרין בפס' ומ"י]. יא עתה, כ"ס כ"פ. גדול, [מ"ו]. מכל אלהים, ל'. זדו, ל' ומלרע [מגד כללי סדקדוק כי סוף מנסי ע"ן]. עליהם, [מ"י]. יב עלה, [ס"ו]. ויבא, [כו"ל ס"ו]. וכל זקני, ג'. לפני האלהים, ז' וכל קמלם דכוו' [ב"י גורם ו' ע"פ מס"ג בכלסים]. את לשפט, [ס"ו]. ויעמוד, [כו"ל ס"ו]. מן הבקר, ל'. יד יושב, י"ז מ"ל בסורם. טו יבא, [ס"ו].

ת"א כי בדבר סוטה יא. ויקח יתרו הגליליס כד זבחים קיו. ויבא אהרן ברכות סד. וישב משה שבועות ל. ויעמד העם ברכות מח.

רש"י

ומיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רדוי ועבדות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר (מכילתא): מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע"א שבעולם שלא הניח ע"א שלא עבדה (מכילתא): כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו (סוטה יא) לשון (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: (יב) עלה. כמשמעה שהיא כולה כליל: זבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות סד): (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו'. ומשנתנה תורה עד יוה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביוה"כ. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י) נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב יתרו שהרי כתוב (שופטים ד) מבני חובב חותן משה: וישב משה וגו' ויעמד העם. יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כן שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: מן הבקר עד הערב. (שבת י) אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב וגו' (מגילה י): (טו) כי

יבוא

רמב"ן

ויצאו עמם לחירות עולם. ור"א אמר כי בעבור שחלה השם אשר הציל אתכם אתה ואהרן שבאו השלוחות על ידכם לפרעה ולמצרים ואחרי כן בעבור אשר הציל את העם מתחת יד מצרים ובים: (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. פירושו בדבר אשר הזידו המצרים על ישראל ידעתי שהוא גדול מכל האלהים. וטעם זה מפני שהשם גזר על ישראל ועבדום וענו אותם ולא היה על המצרים בזה העונש הגדול אבל הזידו עליהם והשבו להכרית אותם מן העולם כמו שאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה ושם למילדות להמית הבנים וגזר עליהן כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ומפני זה היה עליהם העונש שמשקיעים אותם לגמרי וזהו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כמו שפרשתיו והנה השם ראה את עשקם' ונוקם מהם על זדון לבם וכן אמר הכתוב עוד (נחמיה ט) כי ידעת כי הזידו עליהם כי העונש בעבור הזדון שחשבו לעשות להם והנה ה' רואה

ללבב

ספורנו

כענין ישמח צדיק כי חזה נקם. אבל שמח על טובתם של ישראל כמרמז על דמעת העשוקים: (י) אשר הציל אתכם. משה ואת אהרן: מיד מצרים. בהיותכם אתם: ומיד פרעה. בבואכם להתרות בו: אשר הציל את העם. המשועבדים: (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. כי הציל את העם באותו הדבר עצמו אשר זדו המצרים עליהם של ישראל. כמו כי יזיד איש על רעהו. וזה היה שהרג בכוריהם כמו שהרגו המצרים כל הבן הילוד לישראל. והטביעם בים כדרך שהטביעו הם הבנים ביאור. והרג את הבכורות כנגד בני בכורי ישראל. ותמצא שאמרו הקשה את לבם אחרי שלא שמעו בראשונה. ובזה הורה גדולתו על כל האלהים כי לא חשבה שום אומה שיוכל שום אל מאלהיהם שרי מעלה לשלם מדה כנגד מדה בכל דבר אבל חשבו שיוכל בדבר אחד מיוחד לו בלבד: (יב) עולה וזבחים לאלהים. לאות קבלת עול מלכותו כענין נעמן באמרו כי לא יעשה עוד עבדך עולה וזבח לאלהים אחרים כי אם לה': לאכול לחם עם חותן משה. לשמוח עמו על שנכנס תחת כנפי השכינה. כענין ישמח ישראל בעושיו: לפני האלהים. לפני המזבח אשר עליו הקריבו אותם הזבחים. אם שהיה אותו המזבח שבנה משה כאשר נלחם עמלק. אם שהיה זולתו ולא נזכר בנינו. והיתה אכילת הזבחי' לפני המזבח כענין הנאכלים לפנים מן הקלעים: (יג) ויעמוד העם על משה. להמתין שיוכל לבוא אליהם אשר עסקי הרבים וגדולי הדור: וכל העם. בעסקי צבור: (יד) מדוע אתה יושב לבדך. הצריכים לאיזו קנה להקריב משפטם אליך צריכים להמתין מן

בקר

דשיזיב ית עמא מתחות מרוות מצראי: (יא) כדון חכימית ארום תקיף הוא יי על כל אלהיא ארום בפתגמא דארשיעו מצראי למידן ית ישראל במיא עליהון הדר דינא לאיתדנא במיא: (יב) ונסיב יתרו עלון ונכסת קודשין קדם יי ואתא אהרן וכל סבי ישראל למיכול לחמא עם חמוי דמשה קדם יי ומשה הוה קאי ומשמש קדמיהון: (יג) והוה ביומא דבתר יומא דכפורי ויתיב משה למידן ית עמא וקם עמא קדם משה מן צפרא עד רמשא: (יד) וחמא חמוי דמשה ית כל דהוא טרח ועביד לעמא ואמר מה פתגמא הדין דאנת עביד לעמא מה דין אנת יתיב לבלחודך למידון וכל עמא קיימין קדמך מן צפרא עד רמשא: (טו) ואמר משה לחמוי ארום אתיין לותי עמא למתבוע

בעל הטורים

על בני' כן העלה בשכר מדודים (סדודים): (יג) ממחרת בגי' למחר יום כפורים (עם האותיות מקוב הראשון והתיבות מקוב הב'): מן הבקר עד הערב. לא אמר ועד כמה שזמן בית דין עד ו' שעות. וכנגד ו' פעמים שכתוב בפרשה לשפוט ושפטתי ושפטו וכתיב שבקר עד הערב הה"ח יחידה שלמטה אינו אומר אלא מן בקר עד ערב

יונתן

לשנה יונתן דרש מלשמש על שיש בדרך ע מהם ורפידים שלא היה להם מים כי בענין למה שייך ל' שייפה ושלשה. שהיא לשון לאות. ככתוב במקומות הרבה אף שבי גבי כל השובה פי' באר ומן. ולא תורה כדפירש"י שהבר שזאת הפרשה נאמרה קודם מתן תורה. והוקי' השלשים תנו' נאמר על דינין ושנה שנפקדו במרה. והלך ומזר ושע"פ שלא נכתבה בלפני נפשה מזרשו בפי'. כי הוא אומר ויהי ממחרת ממחרת י"ס

כמ"ש רש"י. ואפשר שסובר שהפרשה עד ויהי ממחרת נאמרה קודם מתן תורה. או לא רצה לפרשו על תורה, כי לא שייך לומר על התורה עשה. ולשון עשה יומר משמע על מן ובאר וק"ל: (יא) בפתגמא דארשיעו. לאיתדנא במיא. ולפי זה לא היה הדבר במקרה והזדמן אלא בלשונה מדה שמשלו: (יב) הוה קאי ומשמש. י"ל מדרש כועריקון. ע"ש

רמב"ן

ללבב ועושה משפט הפסוקים ונוקם ובעל חמה ואין מושה בידו ואונקלוס שאמר אחרי בפתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דכיון ירצה לומר כי היה ענשם על טביעת הילדים ביאור שהיינו בכלל ועבדום וענו אותם ועל כן אבדם במים: (יב) ויקח יתרו חתן משה עלה חבחים לאלהים. היה כל זה טרם בואם אל הר סיני. גם יתכן לפרש שסידר הכתוב כל ענין יתרו אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים ומתגייר במילה וטבילה והרצאת דמים כמשפט: ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. עמו ביום חתונתו כי חתן דמיט הוא: (יג) ויהי ממחרת ממחרת היום שעשו זה שהזכיר ישב משה לשפוט את העם ואמרו במכילתא ממחרת יום הכפורים ואין דעתם לומר שיהיה ממחרת רמז ליום הכפורים כי יום הכפורים לא נזכר בכתוב שיאמר עליו ממחרת וגם כן אין הכונה שיהיה ממחרתו ממש כי לא אכלו ביום הכפורים אם היה להם יום הכפורים בשנה הראשונה קודם שנצטוו בו. ועוד כי ביום הכפורים נתנו לוחות אחרונות וממחרתו ירד משה ודבר עם בני ישראל ויצום את כל אשר דבר השם אתו בהר סיני. ואיננו יום המשפט שיעמוד העם עליו מן

אבן עזרא

וישלחהו מלריו. והנה לא תוכל לומר עולם על משקל שומר. מענין שלמה. רק מענין אשר עולם עיניו מראות ברע. והנה מלאנו מלת ברוך על משקל שמור. והנה ששנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין נוסר. והוא ויברך על ברכיו. גם הוא פועל עומד לא יצא ממנו פעול כלל. והנה מלת ברוך תואר. כמו עגום מהבנין הקל. א"כ מריבום ברוך הוא תואר מבנין הדגוש. והיה הרי"ש ראוי להדגש ככל הנזרה. כמו ברך נבות. והוא על משקל כדוב שכול. ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים. כמו ויהרג זבדי גבור אפרים. הוי גבורים. והנה עומד כנגדו הוא ברוך ה'. ברוכים אתם לה': אשר הציל אתכם. אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם. ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה. ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים. ובבקיעת ים סוף: (יא) ופי' עתה ידעתי. פירשתיו בפרשת שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו: וטעם כי בדבר. בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל. וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים. ה' שעושה דין על

שהעבידו אותם בפרך. וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם. כאדם שיעשה בזדון לרעהו. וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים: (יב) ויקח. עולה וזבחים. הם השלמים. וטעם לאלהי'. כי עתה ישאל להיות לו השם הנכבד לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ואין צורך להזכיר משה כי נאהלו היו: לאכל לחם. שלמים: וטעם לפני האלהים. כי אהל משה היה נגד מזרח אהל מועד: (יג) ויהי ממחרת. לביאת יתרו: וישב משה. כמנהגו: מן הבקר עד הערב. דע כי בקר האמת הוא מרום השמש. גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שהבקר אור. וזה הבקר הוא על דרך מקרה. והערב האמתי הוא בשקוע השמש. גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור. וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון. ואחריו יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם. ראוי להיות מערב האמת. עד ערב האמת. רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים. והנה ראוי להכנים השבת מן התורה משקע השמש. וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודים. כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד פאת הארץ בכל מקום. וזהו טעם לאמו עד בואו: (יד) וירא. את כל אשר הוא עושה לעם. שהוא מעמידם מערב עד בקר. ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר. ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה. כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה. הוא אומר לו בי אדוני. ומשה עשה הדרך הנכונה. כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים. וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ולא אמר לו מדוע. רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו. ואמר רבי מרינוס כי מלת מדוע. וככה מדוע עם דעתך לעשות ככה: (טו) ויאמר. כמו עלק. מזה בידך. כי כל אחת שתי מלות. שהיה

פירוש על אבן עזרא

מבנין הפעיל. (ישעיה מ' כ"ט). (ד"ה ב' ו' י"ג). (שם ל"ג ט"ו). והטעם כי מה שהולרך לדקדק עליו שהוא תאר כדי שלא נחשוב שהוא פעול ונמלא שהפ"י פעול מקבל פעולה מאחר שם ומליצה. לכן דקדק שהוא תאר. (מ"ש כ"א י"ג) כלומר ברך מבנין פיעל. ולפי שהרי"ש אינו מקבל דגש בלא נקודה הדגש תחת הבי"ת, להשחבר עם הפי רק ונעשה ליר. שבול (הושע י"ג ח') (ד"ה ב' כ"ח ז'). (תהלים קט"ו ט"ו. ע"א כ"ג כ"ח). (ישעיה ה' כ"ב). (בראשית כ"ד ל"א). ור"ל כי לשו"ם היה הסללה מן מיד פרעה אשר הרים עטרת מלכם. וג"כ אשר הביא המכות על המצריים. ע"כ היה סללה מיד שניהם. לא כן ב"י אשר לא מרדו במלך היה הסללה רק מיד מצרים. (לעיל ג' י"ג) כ"ל בשם פי' והוא שגדל יעקב והיה ה' לי לאלהים כי ישבודד וכו' ע"כ אמר ישרו עתה ידעתי. כלומר הכרתי והבנתי ידיעה אמיתית בידיעת הש"י אלד פעולותיו ממה שלא הייתי יודע עד עתה. (וכן פי' מועו"ע) וכמו שהביא רא"ע כמה טעמים אשר שם אלהים היה ידוע להם ואפילו פרעה ידע ולא הכיר שם הויה. (נחמי' ט' י'). (לעיל ב' ז' ח'). וסבירה היא בעבריג והוא כדעתו בתחלת הפרשה אשר בא יתרו אחר מתן תורה בעת הוקם המשכן. ואמר זה להמשיך דעתו מזה היה אחר מתן תורה שעמדו שם שנה אחת והיה עושה כן בכל יום. אבל לדעת הגאון ז"ל היה זה תחלת הישיבה. (בראשית א' ה'). (תהלים ק"ד כ"ב). (שם פסוק כ"ג). (ויקרא כ"ג ל"ב). הפסוק השני כי יהיה להם וכו'. (במדבר י"ב י"א) ופי' כמו (בראשית מ"ד י"ח). (דברים י"ט י"ז). (ישעיה ג' ט"ו) (לעיל ד' ב'). מה לכם. מה זה כן

פירוש רשב"ם

מצרים ומיד פרעה ואת העם הושיע משיעבוד מצרים: (יא) מכל האלהים כי אין כח בהם לנקום צרת מאמיניהם: כי בדבר. כלומר כי על כל דבר אשר זדו מצרים עליהם נתעולל בהם. זהו עיקר פשוטו: (יב) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לכבוד יתרו באו. ומשה לא הוצרך להזכר כי האהל שלו הוא: (יג) לשפט את העם. אפילו אם בא יתרו קודם מ"ת דיני ממונות היה להם מעולם. אף כי אמרו רבותינו כי במרה נתנו להם דינים כדכתיב שם שם לו חק ומשפט. ונראים הדברים שאחר מ"ת בא. כתיב כאן אשר הוא חנה שם הר האלהים. ולפנינו הוא אומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחן שם ישראל נגד ההר. נמצאת פרשת רפידים וחניית ההר קדמה לפרשה זו וכדי שלא להפסיק בפרשיות של מצות הקדים פרשת יתרו: מן הבקר עד הערב. לפי שהוא לבדו שפט את כל העם ואין לו מסייעים: (יד) מדוע אתה יושב לבדך. ולפיכך כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב: (טו) כי יבא אלי העם לדרש אלהים. כלומר אני לבדי צריך לשאל אל אלהים ואין בהם רגיל לדבר אל אלהים כי אם אני

לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ טז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃ יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ יח נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃ יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי

חמשים

אונקלוס

למתבע אולפן מן קדם יי: טו כד הוי להון דינא אתן לותי ודאינגא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קימיא דיי וית אורייתיה: יז ואמר חמוהי דמשה ליה לא תקין פתגמא דאת עבד: יח מלאה תלאה אף את אף עמא הדין דעמך ארי יקיר מנך פתגמא לא תכול למעבדיה בלחודך: יט כען קביל מני אמלכנך ויהי מימרא דיי בסעדך הוי את לעמא (תבע) אולפן מן קדם יי ותהי מיתי את ית פתגמיא לקדם יי: כ ותזהר יתהון ית קימיא וית אורייתא ותהודע להון ית אורחא דיהכון בה וית עובדא דיעבדון: כא ואת תחזי מכל עמא גברין דחילא דחלי דיי גברין דקשוט דסנן לקבלא ממון ותמני עליהון רבני אלפין

דבני

מסורה לדרוש, ד' [ס"ן]. טז יהיה, [ק"ל סימנא בס"ם, כי יהיה בלי טעם' וב"ש שניהם בטעם]. והודעתי, ב' [מ"ג]. תורותיו, ג' וכ"כ [כ"ל מ"ק ומ"ג סרין ומ"י]. יח תבל, [נשרכת]. תבל, [בספסם]. יח מבל, ל' [ומ"ג]. מבל, ל' [ומ"ג]. תבל, [בנ"ג]. עשהו, ל' ומ'. יט עתה, כ"ם ל"ם. איעצך, ג' [ומ"י]. היה, ג' [ב"י נחם ז']. כ והזהרתה, ג' כ' חס' ותין ע"ל ס"א. התורת, [מ"ק ומ"ג סרין]. והודעת, [מ"ג]. הדרך, ל' [ממנין בי' אסר]. ואת המעשה, ל'. יעשון, ס' [ומ"ג ומ"ן בסוף]. כא ירא', ל' לבו שמנו ולמספרם. שנאי, [מ"ג ומ"ן במורם]. עליהם, י"ג חס'.

ת"א והודעת להם. בבא מציעא ל: בבא קמא ק. ושמת עליהם. סנהדרין יח.

רש"י

יבא. כי בא לשון הווה: לדרש אלהים. כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: (טז) כי יהיה להם דבר בא. מי שהיה לו הדבר בא אלי: (יז) ויאמר חתן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: (יח) נבל תבל. כתרגומו. ולשונו לשון כמוש פלישטר"א. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל. (ישעיה לד) כנבול עלה מגפן וגו' שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכותשו הם ונכמש: גם אתה. לרבות אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך. כבדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. (מכילתא) בעצה אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ ביניהם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריך להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיני' בדינא לאו דיינא הוא (ב"ב נח): שרי אלפים. הם היו

שש

רמב"ן

מן הבקר עד ערב וא"כ אי אפשר שיהיה בשנה שניה ביום הכפורים. כי בתורת הדגלים אמר כי אל ארצי ואל מולדתי אלך אבל הכוונה לבריאתו כאן. לומר שהיה זה אחר יום הכפורים כי אין להם יום אחר לשפטם מיום בואם לכר סיני עד אחר יום הכפורים של שנה ראשונה כאלה. ואמר עולה וזבחים לאלהים. בעבור שיתרו עדין לא ידע ה' כי עתה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו' ויצילם ה'. אבל יתרו הקריב לאלהים. והנה לא ימלא בכל הקרבנות שבתורה השם כאשר אפרש בע"ה. וכן כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והודעתי את חקי האלהים דברי משה לשמיו. ויתכן שאמר לו כן ונעשה כי השופט לאלהים הוא כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים א' מהם הדין: (טו) כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. השיב משה לחותנו כי הם שיעמדו עלי זמן גדול מן היום כי לדברים רבים באים לפני כי יבא אלי העם לדרוש אלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה יחסר להם כי זה יקרא דרישת אלהים וכן יעשו עם הנביאים כמו שאמר. לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה. וכן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה. שיתפלל עליו ויודיעם את השאלה. וכן ויצא לדרוש את ה'. כמו שפירשתי שם. ועוד שאני שופט אותם. כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי. ועוד אני מלמד אותם תורה והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו: (יט) ויהי אלהים עמך. בעצה זו אמר לו צא המלך בגבורה לשון רש"י. ורא"ה פי' שמע בקולי ויהי ה' בעזרך להצליחך בעצתי. אבל לפי דעתי אמר אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים שיצוך אם תעשה את הדבר וצוך אלהים לעשותו אז תוכל לעמוד שתלך בגבורה ואין ספק שתעשה כן: היה אתה לעם מול האלהים. נגד האלהים. ויאמר היה אתה. בגבורה עומד נגד האלהים להתפלל אליו. כשהם יוצאים לשאלה מהם. והבאת אתה את הדברים שיבקשו מן האלהים. הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. ויתכן שיהיה גם

זה

ספורנו

מבקר עד ערב: (טו) לדרוש אלהים. להתפלל ולשאול. הבאים על עסקי הרבים והכלל. באים אלי בהכרח לדרוש אלהים כי על פי ה' יחנו: (טז) כי יהיה להם דבר. וכאשר לאלו הבאים הבאים על עסקי הצבור יהיה דבר ריב ביניהם: בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו. בין אותם גדולי הדור הבאים על עסקי הצבור: והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. לאותם הנחלים כדי שידעום. כאמרו וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה ואחר כן נגשו כל בני ישראל. וכמו שאמרו ז"ל (ערובין פרק כיצד מעברין נ"ד ע"ב) כיצד סדר משנה. ולעולם השבות הזאת ישפיעו שימשכו היום מן הבקר עד הערב עד שישמעו הגדולים ותוכל לשמוע לשפוט פני עם: (יח) גם העם הזה אשר עמך. בית דין: לא תוכל עשהו לבדך. לשמוע כל עסקי הגדולים ולשמוע עם זה את כל הצריכים לדבר עמך על מה שלא יספיק להם זולתך: (יט) היה אתה לעם מול האלהים. להודיעם המצות והמשפטים שיהיה כמליץ ביניהם ובין האל ית': והבאת אתה את הדברים אל האלהים. מה שלא תשפט. כענין עמדו ואשמעה. והענין ויקרב משה את משפטן: (כא) ואתה תחזה מכל העם. הבחור והטוב כי באלה הג' ענינים לבד שעשה אתה בעצמך ולא יספיק זולתך. אבל בענייני עסקי דינים

פרטיים

למתבע אולפן מן קדם יי: (טז) ארום יהי להון דינא אתיין לותי ודאיננא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קיימיא דיי וית אורייתיה: (יז) ואמר חמוי דמשה ליה לא תקין פתגמא דאנת עביד: (יח) מיתר תיתהר אוף אנת אוף אהרן ובנוי וסביא דעמך ארום יקיר סגי פתגמא לא תיכול למעבדיה בלחודך: (יט) כדון קביל מני אימלכינך ויהי מימרא דיי בסעדך הוי אנת לעמא תבע אולפן מן קדם יי ותייתי אנת ית פתגמיא דילהון קדם יי: (כ) ותזהר יתהון ית קימיא וית אורייתא ותהודע להון ית צלותא דייצלון בבית כנישתהון וית אורחא דיבקרון למריעין ודיהכון למיקבור מתיא ולמיגמול בה חיסדא וית עובדא ושורת דינא ודיעבדון מלגו לשורתא לרשיעין: (כא) ואנת תברור מכל עמא גיברי חילא דחליא דיי גוברין
דקשוט

בעל הטורים

ערב לומר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנברא בה"ש: (טו) לדרש אלהים. ד' הכא ואידך (בש"א ט') בלכתו לדרוש אלהים. במנין שאול כשהלך לבקש האתונות. ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרוש אלהים (בד"ה א' כ"א) במנין הדבר כשראה המלאך המכה בעם. ויהי לדרוש אלהים (ד"ה ב' כ"ו) במנין עוזיהו שדרש אלהים במלחמה. מלמד שעל כל צרכיהם היו באים לו לדרוש אלהים כההוא דשאול שדרש אלהים על אבידתו וכההוא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו: (יח) תורתיו ב' במסורה הכא ואידך הרי בבנינא דיחזקאל (מ"ג י"ד) מלמד שרמז לו על בנין בית המקדש: (יט) איעצך. ב' (מ"ל ג') במסו' הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש נבואה דבלעם לנבואת משה ואמרו חז"ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באה"ע קם קם קבלתי שפירושי קם למעה פי' לפי שעה כמו שהיתה מוכרח לשמה ולא נשמדה. ואידך וכי איעצך לא תשמע אלי (ירמיה ל"ח) במנין לדקיהו שיען לו ירמיה לצאת אל שרי מלך בבל. מה שמע לעצת יתרו נאמר גם על מקומו יבא בשלום אבל לדקיהו שלא שמע לעצת ירמיהו גלה ממקומו: (כ) והזהרתה אתהם (ה"א) [צ' הכין] יתירה [יתירים] אלו (ה') [יוד] דברים שבין דיני
ממונות

יונתן

ע"ש פוסק משה שם עומד ושומע ודורשי במכילתא אומרים כמו פוסק משה ניש' עם השאלים עומד ושומע וק"ל: (יח) מיתר תיתהר. הוא ענין נשירה בנשירת עלין מהדקל כמו עלה נובל נופלת מן האילן. וכ"ה ישל זיתיך. יתהרו: (כ) צלותא דייצלון וכו' למריעין. פי' לבקר החולים. הכגוה של חולים מריעין. ודיהכון הכגוה של ילכון. ודרש והודעת להם ר"ל לטובותיהם הייתה תפלה שמארכת ימי האדם. שאמר ריב"ל אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתוריכו חייכו. פ"ל כאן בכ' יסודו בב"ק ובסוטה להם זה בית חייהם וכו'. ולא ככת"י שפי' שם שהוא בית ת"ח והסורה. וא"כ בהכרח יסיה והודעת להם על ענין אם' זו בית חייהם. כי כבר כתיב המקום. ולדידיה יתורא לשכי אנפין כפשוטו בית הקברות. וגם בית התפלה שמארכת חיי האדם כדכתיב למען ירבו ימיכם על האדמה. ואמרו רז"ל במקום אחר שלעתיד יכנסו כל מקומות בתי כנסיות לא"י ויבנה המקדש על מקומם. ודוק היטב בגמ' שאמר איכא סבי בבבל
וסבין

רמב"ן

בזה ענה משה יאמר היה אתה לעם מול האלהים לשבת באהל מועד מאמן לפניו לדרוש אותו ולא יהיה זה במקום המשפט: (כ) והזהרת' אתהם את החקים ואת התורת. ותודיע להם את הדרך אשר ילכו בה על פי התורה והמצות שתזהירם אתה מאד ותלמדם התורה והמצוה הודה לו גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו וגם בזה עלה להזהיר אותם מאד ולהתרות אותם במצות ועונשם אחרי אשר לא יעשה הוא בהם את הדין אבל במשפט אשר אמר' ושפטתי בין איש ובין רעהו הם לך שופטים עמך. כי כבד ממך דבר המשפט יותר מן הכל ועוד לך ולהם להקל מעליך ונשאו אתך. וביודע כי היו עם משה שוטרים נוגשים בעם להביא הנתבעים לפניו לנגשם בדבר המשפט והרבה עמהם עם השופטי' האלו. ולכך אמר במשנה תורה ושוטרי' לשבטיכם ואין צריך להזכיר זה בכאן כי לא היה מענה יתרו: (כא) וטעם אנשי חיל. אנשים ראוים להנהיג עם גדול. כי כל קבוץ ואוסף יקרא חיל. ואיננו ביוצאי צבא המלחמה בלבד. וכן חיל גדול מאד' ובהרבה חילה הגדול. וכמוהו כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. ישאו על כתף עירי' חיליהם. ובפירות תאנה וגפן נתנו חילם. והנה יקרא איש חיל במשפטים כי (הוא) החכם הזריז הישר. ובמלחמה הגבור הזריז היודע מערכות המלחמ' ויקרא גם כן האשה אשת חיל בהיותה זריזה ויודעת בהנהגת הבית. והנה יאמרו דבר בכלל ופרט. אמר שיחזה אנשים ראויים להנהיג העם הגדול במשפטים. ופרט שיהיו יראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע. כי לא יהיו אנשי חיל במשפט בלי מדות האלו. ולא הוצרך להזכיר חכמתם ובינתם כי הדבר ברור שהוא בכלל אנשי חיל. וכאשר נאמר למשה ויבחר משה אנשי חיל כנס הכל בכלל שהיו יראי אלהים שונאי בצע וחכמים
ונבונים

אבן עזרא

השיב משה אני עושה שני דברים. האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. והטעם לדרוש תורתו. והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי. והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו. והודעתי את חקי [ק]האלהים לדורם: (יז) ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני. ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול. מגזרת ועלהו [ר]לא יבול. כאלה [ש]נובלת עליה. כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה. דקך מאד. ואלה גם [ת]כמוס גם כי כבד ממך הדבר: (יח) עשהו. אלה זרה בדקדוק. ובאה על [א]דרך נשמרהו. כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה: (יט) עתה שמע בקולי איעצך. [ב]אתן לך עלה. דע כי מלת אלהים הוא שם תאר [ג]כאשר פירשתי. רק בעבור שידברו [ד]בה הרבה. ישמשו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם. [ה]אלהים יראני בשוררי. [ו]בראשית ברא אלהים. ורבים ככה. על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמות שאינם ראויים להמחק. וטעם ויהי אלהים עמך. שהשם יעזרך אם תעשה ככה. ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העלה הזאת. וזהו אמרו וצוך אלהים. ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם. בעבור העם: מול האלהים. [ז]מאת השם: והבאת אתה את הדברים. אם הם קשים. ואלה הדברים הם שאמר משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי. ופירש זה אשר כן את הדבר הקשה יביאו אליך: (כ) והזהרת. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם [ח]ולהורותם מספקות. כי הורה גדול [ט]הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון. וטעם והזהרת. מן [י]ולא נזהר. וטעמו נשמר: אתהם. שתי מצות. והוא להזהירם על מצות עשה ועל מצות לא תעשה הקשורים בלב שהיא העיקר. כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה ממנו. וללכת אחריו. ולמול ערלת הלב. ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור. וכן אמר משה [כ]עמך ובלכתך למשנתו ורבים ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בם: ואת המעשה אשר יעשון. זה מצות עשה למעשה. ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר. כמו השבת והמועדים ופדיון הבן ושבת הגר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה. גם [*]שמעתי. ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: (כא) ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון
הקדש

פירוש על אבן עזרא

כן מדומי מה דעתך. [ק](עיין רמב"ן. [ר](תהלים א' ג'). [ש](ישעיה א' ל'). [ת]ר"ל אלה גם נמשכת עד כי כבד ממך שהוא ענין נוסף. ופעמו לא ע שאחה והעם עומדים מבקר עד ערב. והוא יגיעה שא"א לעמוד בה. שלא אף ע כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך. כמ"ש משה בעצמו איכה אשא לבדי (דברים א' י"ב). [א]מן השלמים ושמרו שמר. אבל עשה, מגל"ה לא מצינו שה"א השורש נראה. ובלאו לשיום עשותו. [ב]ר"ל כי אין סכנוי באיעצך כנוי הפועל. כי אין האדם פעל בו כי העלה הוא הפעול ביועץ כאמרו זאת העלה היעולה אבל האדם הוא הנוען. [ג](לעיל ב' ד'). [ד]ר"ל היה ראוי לומר ויהיו אלהים ע ; וכן כולם בלשון רבים מאחר שמלת אלהים הוא לשון רבים כמו שכתב בפסוק בראשית ברא אלהים. וי"א כי משה רבינו ע"ה היה בקי בחכמת הפרצוף מי היה חכם או טפש או צדיק או ישר. או רשע או סומא וזהו שאמר ואתה תחזה ולא אמר תראה. ואין זה רחוק כי הנה נמצא זה לרז"ל כאמרם כל מאן דהוי משמעי ליה לקים בחדיה הוי יהבין ליה פקודתא בלא סהדי. ואמר החכם אלו בני אדם הללו בני לורה גיהתו ז"ל בגייהו כמ"ב משה רבינו ע"ה שהוא מופלא שבבית דין על שבעים ואמר שהיו בקיאים בכל חכמה ופי' שמשיה בך חכמת אלהים. [ה](תהלים כ"ט י"א). [ו](בראשית א' א'). [ז]כענין אנכי עומד בין ה' וכו' (דברים ה' ה') כלמפרש והולך. [ח]ר"ל ולהזהירם. [ט]רבינו ז"ל מבאר אומרו והזהרתה אתהם. טעמו ללמדם פעם אחת או שתים ואחרי כן יורה להם מקפס כאשר יבואו לשאול לך. וזה הוא הענין באמרו ואת המעשה אשר יעשון כי זה היה טורח גדול. א"כ מה הועיל יתרו בעצתו במקום להסיר טורח המשפטים. [י](יחזקאל ל"ג ו'). [כ]ר"ל דעם לא"ע כמו הרמב"ם ז"ל אשר גם מעבל"ז יש לו טעם להיות גדור במצות לא להסתכל
עם

פירוש רשב"ם

אני לבדי: (יח) נבל תבל. כמו ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו. לשון שלך מתבלבלת להשיב לכמה בני אדם יחד וגם הם מתבלבלים לשונם זה צועק וזה צועק ואין בך כח להשיב לכולם כסדר זה אחר זה: (יט) ויהי אלהים עמך כלומר ויכלת עמוד. היה אתה לעם מול האלקים. לאותם דינים שצריך לדרוש אלהים אתה תשמע מה יאמר לך הקב"ה והזהרת אתהם וזהו הדבר הקשה יביאו אליך אבל שאר דינים הנודעים (בקל) לחכמי ישראל שתשים עליהם. ישפטו הם והקל מעליך: (כא) אנשי חיל אנשי ממון וגבורה שלא יגורו מפני איש: שונאי
בצע

חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ שלישי כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃ כז וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃ פ רביעי

יט א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר

סיני

אונקלוס

רבני מאותא רבני חמשין ורבני עשורייתא: כב וידונון ית עמא בכל עדן ויהי כל פתגם רב ייתון לותך וכל פתגם זעיר ידונון אנון ויקלון מנך ויסוברון עמך: כג אם ית פתגמא הדין תעבד ויפקדנך יי ותיכול למיקם ואף כל עמא הדין על אתרה יהך בשלם: כד וקביל משה למימרא דחמוהי ועבד כל די אמר: כה ובחר משה גברין דחילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין רבני מאותא רבני חמשין ורבני עשורייתא: כו ודינין ית עמא בכל עדן ית פתגם קשי מיתן לות משה וכל פתגם זעיר דינין אנון: כז ושלח משה ית חמוהי ואזל לה לארעה: א בירחא תליתאה למפק בני ישראל מארעא דמצרים

ביומא

מסרה עשרת, כו"ל מ"ו. כב הגדל, [מ"ו]. יביאו, מ' [ע"י וכל סופרי דבת']. כג וצוך, ב' לגניד. ויכלת, ל'. עמד, [מ"ו]. וגם כל העם, ס'. על מקמו, ב' והמתנוכם, [מו"ל מ"ו]. יבא, [מ"ו]. בשלום, [מ"ו]. כד וישמע, ד'. לקול, [מ"ו]. כה אשם, [מ"ו]. ראשים, ג' בסופ'. על העם, ס'. מאות, [מ"ו]. עשרת, כו"ל מ"ו. כו הקשה, ה' פס"ם בלים' [כ"ל חגו"ל]. יביאון, [ל' ומל"א וכו"ן בסוף]. ישפוטו, קדמאה ישפטו סבירא ישפוטו. הם, י"ב פ"ע ומלרע כמה. יט א בחדש, ז' ר"פ [ל"ל ומ"ז ר"פ]. לצאת בני, ב'. ביום הזה, ו'.

ת"א ושפטו את סנהדרין לד. כל הדבר סנהדרין יז יח. והקל מעליך סנהדרין יז. וגם כל העם שם ז. בחדש השלישי כאן שבת ג. ביום הזה באו שבת פו. מדבר סיני שם פט.

רש"י

שש מאות שרים לשש מאות אלף (סנהדרין יח): שרי מאות. שש אלפים היו: שרי חמשים. י"ב אלף: שרי עשרת. ששים אלף: (מה שפי' רש"י על כל השרים כמ' היו והוא לכאורה ללא צורך והכ' באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקשיא שלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם המספר המועט ולא הל"ל אלא מתחילה שרי עשרות בראשונה ואחר כך בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרט קטנים מנין השרים נא ושמוב וכשתדקדק במנינם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחילה ואח"כ בהדרגה כנכון ודו"ק): (כב) ושפטו. וידונון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל. כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת עמד. המלך בגבורה אם יצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד (מכילתא) ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים הנלוים עכשיו עמך (מכילתא): (כו) ושפטו. ודיינין ית עמא: יביאון. מייתן: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן (רות ב') לא תעבורי כמו לא תעברי. ותרגומו דיינין אינון. מקראות הראשונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו (מכילתא): (א) ביום הזה. (שבת פו) בר"ח. לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנו:

ויסעו

רמב"ן

ונבונים. ועוד שאמר מכל ישראל וטעמו שהובחר מכל ישראל והם שיש בהם כל המדות הללו כי כיון שאמר מכל ישראל לומר שהיו המובחרים מכלם בידוע כי הטובים שבישראל כל מדות טובות בהם. אבל יתכן מפני שלא היה רגיל בעם הולך לפרט. ויש מפרשים אנשי חיל אנשי כח וזריזות. וכן אשת חיל בעלת כח וזריזות בעבודת הבית כאשר נפרש בה בענין. ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך. וכן הניעמו בחילך בכחך. וכן וברב חילו לא ימלט מלשון הארמי שיאמר יש לאל ידי. אית חילא בידי. ולמטה אמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל המובחרים מכל העם והכלל בכלל כאשר פירשתי: שנאי בצע. ששונאין את ממונם בדין. כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא לשון רש"י. ירצה לפרש שכל ממון שידעו בו שאדם יכול להוציאו מידם בדין ישנאו אותו ויסלקוהו מעליהם ואפילו הוא שלהם באמת. כגון שקנה עבד שלא בעדים וכיוצא בו אבל הלשון במכילתא אינו כן. אלא כך שנויה שם שונאי בצע שהן שונאין לקבל ממון בדין דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר שונאי בצע אלו שהן שונאין ממון עצמן. אם ממון עצמן שונאין קל וחומר ממון חבריהם. פירש רבי יהושע שונאי בצע שוחד. כמו כולו בוצע בצע אוי לבוצעו מקלסו. ורבי אלעזר המודעי דעת כי הם השונאים הממון הרב ואין להם חפץ ברבוי כסף וזהב כענין. אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי. כי הממון יקרא בצע. מה בצע כי נהרוג את אחינו. ואם בצע כי תתם דרכיך והחרמתי להם בצעם. כמו וחילם לאדון כל הארץ. ועוד ראיתי בילמדנו שונאי בצע

שונאין

ספורנו

פרטיים יספיקו שרי אלפים שרי מאות כו' כי אמנם כשיהיו ד' מדרגות זו למעלה מזו הנה ישפוט הקטן לראשונה והנוטע על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו. ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי. ובכן יהיו מעטים הבאים לפניך לדין. (כב) והקל מעליך. דברי ריבות רבים שלא יצטרכו לבא לפניך: ונשאו אתך. במה שתצטרך להיות אתה בעצמך הם יעזרוך בענין ללמד דעת את העם אשר שמעו מפיך כמו שהזכירו בסדר משנה: (כג) על מקמו יבא בשלום.. אחר שיתברר הדין בכ"כ בתי דינין ידע כל בעל דין שפסק הדין היה אמתי ולא יוסיף לריב כאמרם ז"ל דמן דינא שקילי גלימיה ליזיל ולזמר בארחא: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו בחר באנשי חיל בקיאים וחרוצים. לברר וללבן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית יותר מיראי אלהים בלתי אנשי חיל. כאמרם ז"ל (שבת פר' במה אשה יוצאה) אם תלמיד חכם כנחש הוא חגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו: (כז) וישלח משה את חתנו. כי לא רצה ללכת עם ישראל לארץ. כאמרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. וזה אולי מצד זקנתו כענין ברזלי. באמרו ישוב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי. אבל בני יתרו הלכו עם ישראל לארץ בלי ספק. כאמרו ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים כו'. ועליהם אמר בלעם איתן מושבך כו': (א) ביום הזה. ביום השלם: (ב) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. נסיעתם מרפידים היתה בכונת בואם אל מדבר סיני אשר שם הר האלהים

כי

יונתן בן עוזיאל

דקשוט דסנן לקבלא ממון שיקרא ותמני עליהון רבני אלפין רבני מאוותא רבני חומשין רבני עישורייתא: (כב) וידינון ית עמא בכל עידן ויהי כל פתגם רב ייתון לוותך וכל פתגם קליל ידונון הינון ויקילון מן מטול דעלך ויסוברון עמך: (כג) אין ית פתגמא הדין תעביד דתיהי פני מן דינא ויפקידינך יי פקודיא ותיכול למיקם למשמעהון ואוף אהרן ובנוי וכל סביא דעמא הדין על אתר בי דינהון ייתון בשלם: (כד) וקביל משה למימר חמוי

ירושלמי

ועבד כל דאמר: (כה) ובחר משה גיברי חילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין שית מאה רבני מאוותא שית אלפין רבני חומשין תריסר אלפין ורבני עשורייתא שית רבוון: (כו) והוון דיינין ית עמא בכל עידן ית פתגם קשי מייתין לות משה וכל פתגם קליל דיינין הינון: (כז) ופטר משה ית חמוי ואזל ליה לגיירא כל בני ארעיה: (א) בירחא תליתאה לאפקות בני ישראל מארעא דמצרים ביומא הדין בחד לירחא אתו למדברא דסיני

בעל הטורים

ממונות לדיני נפשות: (כג) ולוך. ב׳ הכא ואידך ולוך לנגיד (ש״א כ״ה) פי׳ אם ילוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד. על מקומו. ב׳ במסורה הכא ואידך והסבותם על מקומו ואיננו לומר אם תעשה דין לעמה הרי הוא שלום ואם לאו יעשה לו דין למעלה וזהו והסבותם על מקומו ואיננו: (כו) הקשה. ב׳ במסורה הדבר הקשה. ערפך הקשה (פ׳ וילך) שלמד שהיה משה דן דין האלהים (כ״א האלים וכ״ל אנשי אלים) שהיו קשה עורף: (א) בחדש השלישי. אמך למה שאמרו הגיורת השבויה המשוחררת לא ינשאו עד שיהא להם ג׳ חדשים כמו שישראל נשתחררו ויצאו מעבדי מצרים המתין להם ג׳ חדשים ליום מתן תורה שנתחתנו בו להקב״ה. ללמד ג׳ הכא ואידך ללמד ב״י על ענין הבית [ת״א ו׳] וכן הכא בנו אם

יונתן

ושנין הפסוק מסוף דברי אלה: אלגו לסורתא כ״ל לפניס תשורה הדין לרשעים וכפק ליה מאם הדרך ילכו בה. וכן פרת״ל בפסוק לממן תלך בדרך טובים וק״ל: (כג) פני מן דינא. פי׳ שיהיה פנוי מהדינים ועסקים: (כה) רבני אלפין שית מאה וגו׳. עיין ברמ״י יתהנה״כ שהדשה שקבלתי מפי מורי מוסרי הגאון נר״ו. ושמאל די קיפוקא: עד לאלום תיליו כומר כוהם נעמות הסמגון כדי שלא יאמר שהיו שרי אלוף בלא הוא עלמו וש״כ יספה מניין השרים נעלמים. ולא מאם עם הפר עלמו וכן

רמב״ן

שנוטלין ממון עלמן ואין לריך לומר ממון. אחרים יהיו אומרים אפילו טורף גדיש אפילו קולץ כמיתות כהונן אני דנו וזה ענין שנוטלין ממון עלמן שאמר רבי אלעזר המודעי שלא ישאלו על ממונם בענין הדין אם יצא להם הפסד ממנו. ומשה הזהירם עוד בזה ולא תגורו מפני איש והבלע ממון כמו שפירשתי. ואונקלוס אומר דסנן לקבלא ממון. ואין הממון אללו מסד רק שלא יקבלו ממון מבני אדם במתנה או בהלואה לעולם שלא ישאו להם פנים בעת המשפט וכענין שאמרו האי דיינא דשאיל שאלתא אסור למידן דינא. ועל דרך הפשט אנשי אמת שונאי בלע שהם אוהבים האמת ושונאים העושק וכי יראו עושק ושמם אין דעתם סובלת אותו. אבל כל שעה להציל גזול מיד עושק. (כב) ושפטו את העם בכל עת. כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה וימצאנו מזומן כי אליך לא יוכל להתקרב בכל עת מפני ההמון הגדול אשר לפניך. והטרדה הגדולה אשר לך ורבים מהם יסבלו החמס הנעשה להם מפני שלא יזדמן להם להגידו לך. ולא יוכלו לעזוב מלאכתם ועסקיהם עד בא עת הפנאי שיוכלו לבאת אליך: (כג) וגם העם איש על מקמו יבא בשלום. כי העם מפני שלא יוכלו לבאת למשפט בכל עת לא ינוחו בשלום כי יש מהם גוזלים לעשות חמס ולעושקים לעשות מריבה: וטעם על מקמו. אל כל המקום אשר יגאו שם בהיותם במחנה במדבר. ודקדקו רבותינו מלשון ושפטו את העם בכל עת שדיני ממונות נגמרין אפילו בלילה. כי לא אמר כל היום: (א) בחדש השלישי. היה ראוי

אבן עזרא

הקדם אינם שומרים המלות רק הטעמים. על כן לא נשען על ספר ומלא לאמר אפרש עוד. והנה האציל יתרו אנשי חיל. שיש להם כח לסבול טורח ולא יפחדו מהם. והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים. כמו בחר לנו אנשים. כלם אנשים. ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו. וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים. כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם. ואמר יתרו. אנשי אמת שאינם כוזבים: שונאי בצע. ממון. והם נודעים ככה למראה עיני אדם. וכנגדם אמר משה וידועים: שרי אלפים. יש לתמוה אם פי׳ אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע׳ אלף וס׳ אלפים. וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה. והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שריה. ועוד איך יתכן להיות שמירת המחנה ראשי השבטים. כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם. ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות. והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם. וכתוב כמעשה ארץ מצרים. והנה דור המדבר שלמדם משה מ״ם שנה ולא הולרכו לעשות אומנות כי לשתם נתן. ומימיהם נאמנים. ומזון מספק. הפך המינים שהתאוו מה שאין רגילים לאכול במצרים. ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן יי לכם לב לדעת. והנה יש לתמוה איך ימלא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים. והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו. אולי אלה הם ראשי השבטים. והיה מספרם שנים עשר. ושרי המאות הם רבים. ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו: (כב) ושפטו את. הדבר. ומה שלא ידעו שם לשמוע תשפטנו אתה. ושם אתה לא ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהים: (כג) וי״ו ויכלת. כפ״א רפה בלשון ישמעאל. אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד. והנה שלא עמוד שם הפועל. כמו עמוד פתח האהל. גם שנים אוערים ושגורה על שלנים. וטעם וגם כל העם הזה. כי בעלי הריב שהיו נלבים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תפסוק המריבה ביניהם. רק עתה יצא כל אחד על מקומו שהוא אחלו בשלום: (כד) וטעם וישמע. הזכיר עלת יתרו. ולא הזכיר עלתו שהוא הוסיף על עלת יתרו. והוא שהם שופטים על השבטים לעשות מה שילוו השופטים. וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם. וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור. ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אדם. ומשה אמר כי בחר לנו אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה. רק יש חכם שאיננו ירא שמים. והזכיר ידועים שהם למראה העין. ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: (כו) ישפוטו הם. כמו ישפוטו. במורק אחת עולם. כמו וגם לא תעבורי מזה. כמו ולא תעבורי. ורבי שלמה הלה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו. וטכל לומר דרך דקדוק כי ראיתי שאלו מרזון בישראל שאלו. בדגשות שלמ״ד בעבור שהוא באתנח. הרים אותו בסוף פסוק. ואמר שהתלו בו. כי משובו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם התלו. ותנועה אחת לבדה. וככה ישפטו הם כמו ישפוטו. בעבור שים להשיב כי אין כח האתנח. כבה סוף פסוק בו. הנה עמים תתפסך יפלו. יי על ימינך. כוז עמית עם עבדך. ורבים כאלה וככה לא ימלא בסוף פסוק: (כז) וישלח. דרך כבוד. כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: (א) בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה. אם לא יהיה פי׳ כבי עמם נכון שהוא ראש חדש. כמו מחר חדש. והזכיר הכתוב זה כי אחר ימים מועטים ליום הנוחם היה מתן תורה. אולי יום אחד

פירוש על אבן עזרא

שם שאינו עינו. ל(לסלן ב׳ ד״ה אמר אברהם וכו׳). מ(דברים א׳ י״ג). נ(לעיל י״ז פ׳). ס(במדבר י״ג ג׳). ע(דברים א׳ י״ג). *ע(שם). פר״ל כי היו צ״י יותר ממשים רבו. *פ(משלי כ״ח ב׳). צ(דברים א׳ ט״ו). *צכשאמרם למ״ר בשבשם על קיר הגבר ולא נסנו לשם ממנו. ר(דברים כ״ט ד׳). ש(ש״ב פ״ו א׳). *שומ״כ הדבר אשר אין בכוחו של מ״ר הקדים בפסוק י״ע. ואשר אין בכח השופטים מעולם פה בפס׳. ת(שופטים ז׳ כ׳) והוא מקור ואיננו לווי. שהרי הוא הדבור נקבה כוכסם ופליג עמדי. אפשטה וכו׳ (ישעיה ל״ב י״א). *ב(שם פ״ז י״ח). ב(דברים א׳ ט״ו). ג(רות ב׳ ח׳) בשורק כמו לא תעבורי בחולם. ד(שופטים ה׳ ז׳). ה׳שהדגש להפסקת בשפתן. ו׳הרים גולוז. (ישעיה מ״ב י״ט). יתהתלו בו (איוב י״ג ט׳). חיפלו (תהלים מ״ס ו׳) הוא באתנח. טימינך (תהלים ק״י ה׳). *ט(שם קי״ט פ״ח). *פ(ברלשים י״ח פ״ו). *עיין לעיל (י״ב ב׳ ד״ה ראש חדשים) וכן כתב השכלל. הנה אדם יאמר בשני פנים. האחד על הזמן אשר משם לחדש בא

פירוש רשב״ם

בצע. שוחד וגזל קרוי בצע בכל מקום הוי בצע רע לביתו. מה בצע כי נהרוג את אחינו. מה שכר. כי יבצע כי ישל אלוה נפשו: (כב) כל הדבר. לדרוש אלהים: (כג) וצוך אלקים. כשיצוך אלה לשפטם: ויכולת עמוד. ע״י מסייעך: גם כל העם הזה. הנצב עליך מן הבקר ועד הערב יבא מהרה איש אל ביתו בשלום: (כו) ישפוטו הם כמו לא תעבורי מזה. בכמה מקומות (או במקום א׳): (ב) נגד ההר. הנזכר למעלה. תעבורן את

סִינָי׃ ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ ג וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃ ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־

בני

אונקלוס

בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ ב וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל טוּרָא׃ ג וּמשֶׁה סְלֵק לִקְדָם יְיָ וּקְרָא לֵהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתּוּן חֲזֵיתוּן דִּי עֲבָדִית לְמִצְרָיִם וּנְטָלִית יָתְכוֹן כִּדְעַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵבִית יָתְכוֹן לְפָלְחָנִי׃ ה וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יָת קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא׃ ו וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין

פתגמא

מסרה ב מרפידים, ג' מלא [דמ"ב] וסימן עיין סוף כב' [ובספרא ס"י סבין בסורי']. ג ומשה, [ס' כ"ס]. עלה, [כל לש' עליה על' נת"ז סג]. ותגיד, ג' מ"ל בליש' [וסימ"נ בלי"רי]. ד אתם, ד' ר"פ. למצרים, כ"ב [בלמ"ד ומעמים בי' במצרים]. ואבא, ג' חס' [ב"ל ב' חס']. ה עמים, [מ"ו]. בקלי, [ס"ו]. והייתם, פ"י. לי, לי. ו וגוי, ד'. קדוש, [מ"ו]. אלה, ס'.

ת"א ומשה עלה. סנה' ה סנהדרין כט. והייתם סגלה עמוד ... ואתם תהיו ...

רש"י

(ב) ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו. אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה (מכילתא): ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת (מכילתא): נגד ההר. (מכילתא) למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר (שמות לד ד): כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה (שבת פו): לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקים פרש לזכרים דברים הקשין כגידין (מכילתא): (ד) אתם ראיתם. (שבת פח) לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. (מכילתא) זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואבא אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות (מכילתא שבת פח): ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו (קהלת ב) וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר (שמואל ב' ח') ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים. לא

רמב"ן

לפי שיאמר הכתוב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני בחדש השלישי לצאתם מארץ מצרים כמו שנא' למעלה במדבר סין. אבל בעבור היות ביאתם במדבר סיני בחדש הזה ויום טוב ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו. כי ידעו שמשם יקבלו את התורה כי משה הגיד להם מה שנא' לו תעבדון את האלהים על ההר הזה. ותם למרעה אמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו והוא המהלך ממצרים ועד הר סיני. בעבור זה התחיל הפרשה בחדש השלישי כי ביום שהתחיל החדש באו לשם. ואחרי כן חזר לומר באלה המסעות (ב) ויסעו מרפידים. והיה ראוי ג"כ שיאמר ויסעו מרפידים ויבאו במדבר סיני. אבל כתב ויבואו מדבר סיני לומר כי עיד שבאו אל מדבר סיני חנו במדבר בלאותם ההר מנגד. ולא השמינו עד שיכנסו בו אל מקום טוב לחנות שם. אבל חנו במדבר או בסביב שהוא מקום סורב שממה לפני ההר. וזה טעם ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר. ויתכן שהבדילו מתוכם כל האספסוף אשר בקרבם וחנו בני ישראל לבדם לפני ההר. וערב רב אחריהם. כי לישראל יתן התורה כמו שאמר כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל. וזה טעם ויחן שם ישראל. או הוא לאוכירם דרך כבוד בקבלת התורה. ורש"י כתב ויסעו מרפידים מה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר נאמר כי ברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו. אלא מקיש נסיעתם מרפידים לביאתם במדבר סיני מה ביאתן בתשובה אף נסיעתן בתשובה לשון רש"י. ולא הבינותי זה שכן נאמר בכל המסעות ויסעו מאילים

ויבאו

ספורנו

כי ידעו שמשם יעבדוהו כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ומשה עלה אל האלהים. אחר שישראל שמו פניהם אל עמקי ההרים ולרכיה ומשה עלה והכין עצמו לנבואה: (ד) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. כמה השגחתי כדי שיעזו מרשעם כי לא חפצתי במות המת ובהקשות ערפם הוצרכתי להרבות אותותי ומופתי בקרבם ולהשחיתם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. דרך לא עבר בה איש כמו הנשר שהולך את בניו בגבהים אשר לא ילך בו שום עין עוף אחר. וזה להבדיל אתכם מכל העמים ועקרתים להיות לי: ואביא אתכם אלי. אל הר האלהים שהוכן לנבואה: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לקבל עליכם התורה והמצות: ושמרתם את בריתי. הברית שאכרות על קבלתכם וזהו הברית אשר כרת אחר שאמרו נעשה ונשמע. כאמרו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. באופן שלא אצטרך לעשות לכם כמה שעשיתי למצרים: והייתם לי סגלה מכל העמים. אף על פי שכל המין האנושי יקר אצלי מכל יתר הנמצאים השפלים כי הוא לבדו המכוון בהם. כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם. מכל מקום אתם תהיו לי סגלה מכלם: כי לי כל הארץ. וההבדל ביניכם בהיות יותר טוב. כי אמנם לי כל הארץ וחסידי א"ה יקרים אצלי בלי ספק: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ובזה תהיו סגלה מכלם כי תהיו ממלכת כהנים להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד כמו שיהיה ענין ישראל לעתיד לבא. כאמרו ואתם כהני ה' תקראו. וכאמרו כי מציון תצא תורה: וגוי קדוש. בלתי נעתק' אבל תהיו קיימים לעד בלא כמו שיהיה הענין לעתיד לבא. כאמרו והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים. קדוש יאמר לו

ולזה

דסיני: (ב) ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרא תמן ישראל בלב מייחד כל קביל טורא: (ג) ומשה סליק ביומא תניינא לריש טורא וקרא ליה יי מן טורא למימר כדנא תימר לנשיא דבית יעקב ותתני לבית ישראל:

נ(ג) ומשה סליק לאתבע אולפן מן קדם יי וקרא ליה דיבורא דיי מן טורא למימר כדנן תימר לאינשי ביתיה דיעקב ותתני אולפן לכנישתהון דבני ישראל:

(ד) אתון חמיתון מה די עבדית למצראי וטענית יתכון על ענני הי כעל גדפי נשרין מן פילוסין ואובלית יתכון לאתר בית מוקדשא למעבד תמן פסחא ובההוא ליליא אתיבית יתכון לפילוסין ומתמן קריבית יתכון לאולפן אורייתי:

נ(ד) אתון חמיתון ית מה דאיתעבידית במצראי וסבלית יתכון על ענגין קלילין היך על גדפי נשרין וקריבית יתכון לאולפן אורייתי:

(ה) וכדון אין קבלא תקבלון למימרי ותנטרון ית קיימי ותהון קדמי חביבין מכל עממיא דעל אפי ארעא:

נ(ה) וכדו אם משמע תשמעון בקל מימרי ותטרון ית קיימא ותהוון לשמי לעם אוחדן חביבין היך סגולה מן כל אומיא ארום דיי היא כל ארעא:

(ו) ואתון תהון קדמי מלכין קטירי כלילא וכהנין משמשין ועם קדיש אלין פתגמייא דתמליל עם בני ישראל:

נ(ו) ואתון תהוון לשמי מלכין וכהנין ואומא קדישא אלין דיבורייא די תמליל:

ואתא

בעל הטורים

משכן. ולעיל גבי מימה אמר (בפ' אלה מסעי) נסעו מהרכבים לגאם ב"י שמיהם הצדיקים שבהרם. ביום הזה באו מדבר סיני. על שם יום שנאמר לשמה השבעון את האלהים על ההר הזה: (ג) ותגיד לבני ישראל. אלא יו"ד שמגיד להם עשרת הדברים: (ד) אתם. ד' ר"ת אתם ראיתם ולידך אתם קחו להם מכן ולידך אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בשביל שלא רצו מצרים לאמן להם הכן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. אתם נצבים. אתם עדי (ישעיה מ"ג) לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם הוכלו להיות עדי כי לעולם הכי נצב: ואשא אתכם אלי מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן. בכסף זו ביזת מצרים. בשטר זו התורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה בביאה זהו שאמר (יחזקאל ט"ז) ואפרוש כנפי עליך וגו' ואבא בברית אתך וכן אשר תרצה שלשה פעמים והכנסתיך לי. ולבנים. בגימ' בבילה: (ה) והייתם לי סגולה מכל העמים ק"ם מילה: (ו) ואתם

יונתן

וכן עד אלף עם המאר דמלאו כלהון בענין הכתוב כאן וק"ל: (ג) בלב מייחד פירש כרש"י ודייקו מדפתח הכתוב בלשון רבים ויסעו ויבאו ויחנו וסיים ביחיד ויחן שלא כולם היו בלב אחד: (ד) מן פילוסין הוא רעמסס כי תרגום של רעמסס מתרגמינן פילוסין. ואובילית. פי' והבאתי אתכם. ובההוא ליליא לבית המקדש לפסוח הפסח ודייק מדכתיב ואביא אתכם אלי ומדייק היו במדבר שלא משמע לפי' ולכן פי' שהוליכם לבית המקדש מקום השכינה עם כ"ה ושם עשו הפסח והחזירם ומזה לרעמסס בשעה קלה וק"ל: (ו) מלכין קטירי כלילא. פי' שהיו לפני קבלת התורה מוכתרים בכתר תורה. ואפשר לומר שהם כתרים שקשרו המלאכים לכל אחד מישראל אחד כנגד

רמב"ן

ויבאו אל מדבר סין ויחנו. ממדבר סין ויסעו ברפידים וכן כל פרשת מסעי. ויהיה הכתוב לפרש שלא היו חניות לסבות ביניהן. ולשון מכילתא ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני והלא כבר נאמר בפרשת מסעות ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני. ומה תלמוד לומר ויבאו מדבר סיני מקיש נסיעתם מרפידים וכו' והענין לומר שבכל המסעות שאמר בהן כאן מאלים ורפידים חנו בפרשת אלה מסעי בשביל דברי' שנתחדשו בהן הם בכתוב. אבל המסע הזה סיפר אותו הכתוב כאן וכאן בשוה. והולכך לדרוש מהיה לצורך הסיקה: (ג) ומשה עלה אל האלהים. מיום באם אל הר סיני כסה הענן את ההר ושם כבוד ה'. והוא שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים קודם מתן תורה. ולפיכך אמר ומשה עלה אל האלהים כי עלה אל קצה ההר להזדמן לפניו. ולא בא אל הערפל אשר שם האלהים ויקרא אליו השם מראש ההר כה תאמר לבית יעקב. ור"א אמר כי ויקרא אליו מוקדם שקרא לו ועלה אליו. ולא נראה לי כי הקריאה היא כה תאמר לבית יעקב. הוא ישרה ויקרא אליו לאמר לו כה תאמר לבית יעקב ואיננו נכון: וטעם עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כי עלה אל כבוד השם שהכן נבר לאמר לישראל עשרת הדברות ונשמע הגדול ידבר עם משה כטעם אם יהיה נביאכם וגו': (ד) ואביא אתכם אלי. אל מקום כבודי. ההר הזה אשר שכנתי שם עמכם. ואונקלוס תרגם וקריבת יתכון לפולחני. דרך כבוד של מעלה השם לעולמו: (ה) וטעם ושמרתם את בריתי. הברית אשר כרתי את אבותיכם להיות לכם לאלהים ולזרעם אחריהם. ור"א אמר הברית שיכרות משה עם ישראל אחר מתן תורה כמו שאמ' הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. ועל דרך האמת שתשמרו את בריתי לדבקה בי כטעם כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר והייתם לי סגולה מכל העמים שתהיו בידי סגולה כדבר נחמד לא ימסרנו המלך ביד אחר כמו וסגולת מלכים והמדינות. ואמר כי לי כל הארץ. כטעם אשר חלק ה' אותם לכל העמים ואתכם לקח ה'. וכך אמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי סגולה. או יהיה סגולה דבקות. כי לי הארץ בהקראם כל כמו שהיכלתי

אבן עזרא

קמו: עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל. וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם. ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא. כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה. ועל דרך הפשט יום ששי בשבוע היה אם לא היה החדש חייב מעובר. אולי טעם ביום [ב]הזה כי [ג]רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב [ד]יותר מהרחק כל מסע: (ב) ויסעו. וכבר נסעו מרפידים. כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר. הוא מדבר סיני הנזכר. וטעם ויחן שם ישראל. אשר אמר ויחנו במדבר. כי רבים הנשים והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם. על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו. כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש. ורבינו שלמה אמר כי נגד ההר מזרח. והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו מפאת מארבע הפאות. כי כאשר יחנו הדגלים כן יסעו: (ג) ומשה עלה. הזכיר [ה]למעלה נגד ההר. והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם ויקרא אליו ה'. וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר. כי לא [ו]עלה למעלה מההר. כי שם דבר עמו השם. ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן [ז]וירד יי' על הר סיני. כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש. כי כן כתוב [ח]ודבריו שמעת מתוך האש: וטעם לאמר. כי קראו השם לומר כה תאמר לבית. והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה שנגאלים היום. ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל. הם הזקנים. והם יגידו לכל העם. וכן כתוב ויבא משה [ט]ויקרא לזקני העם. ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדיו. ואלה [י]בית פירשתיו: (ד) אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם. וכאלו נשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם עולים על כנפי נשרים. כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד. על דרך [כ]כנשר יעיר קנו. שהוליך גואליו לאט גם דבר הענן, כמו [ל]יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי. שכבודו ירד בהר הזה והוא הר הקדם. והנה אמר משה תעבדון את האלהים על [מ]ההר הזה. והוא [נ]לשם קדשך: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לעשות מצותי. ושמרתם הברית

שהכרות

פירוש על אבן עזרא

כמו חדש ימים. והשני אל היום הראשון שהזכיר. כמו אמר חדש (ע"ל ב' י"ח) וכמו ישראל באו מדבר סיני ביום ר"ח. [ב]ר"ל כי אשר אמר בחדש השלישי ששמעו הרואה בראש [illegible] לשנות לפרש ביום הזה. רק בא לפרש להודיענו כי מרפידים היה המרחק רב שהלכו אותו ביום אחד. [ג]ר"ל כי המרחק בין רפידים. [ד]ונמצא כל המרחק סוף ביום הזה. [ה]ר"ל וטעמו כי מה שאמר נגד ההר כדי להביא עליו טעמם עלה אל האלהים והם נשארו נגד ההר. והוא אמרו והנה הטעם ומשה עלה אל האלהים. [ו]פירש לא עלה חוץ כי אם אל ההר ולא על השמים ורז"ל רמזו זה במסכת (שבת פ"ט ע"ב) שאמרו כשעלה משה למרום. אל המרום לא עלה כי אם אל ההר כי לא אמר כשעלה משה על השמים. [ז]ר"ל אל יקשה לך באמרו (פס' כ'). שהכתוב הזה מורה שעדיין לא ירד. כי הזכיר זה בעבור הענן לפני המשכנות ישראל. כי בראותם אותו והענן ביום השלישי ישבו כי אז ירד ולא קודם לכן. [ח](דברים ד' ל"ו). [ט](פסוק ז' וח'). [י](לעיל פ' ט"ו) שלא נאמר בית על שם זווג. [כ](דברים ל"ב י"א). [ל](שם). [מ](לעיל ג' י"ב). [נ](לעיל

פ"ו

פירוש רשב"ם

את האלהים על ההר הזה: (ד) על כנפי נשרים שהעברתי אתכם את הים ביבשה כנשרים שעוברים ימים דרך פריחה גם שלא הוקתם כדכתיב כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ואביא אתכם אלי. להיות אני לכם לאלהים: (ה) כי לי כל הארץ. וכל העמים שלי ולא בחרתי כי אם

אתכם

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה: ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר

וכבסו

אונקלוס

פִּתְגָּמַיָּא דִּי תְמַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דְּפַקְּדֵהּ יְיָ: ח וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמָרוּ כֹּל דִּי מַלִּיל יְיָ נַעְבֵּד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָּמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵמְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי מֹשֶׁה יָת פִּתְגָּמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ: י וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לְוַת עַמָּא וּתְזַמֵּנִנּוּן

יומא

מסרה ויבא, כו"ל ס"ו. לזקני ה', יו"ד בקרי'. ח. ויענו, פ"ו כ"פ [ב"י גורס י"ב כ"פ]. יחדו, [כו"ל ח"י]. וישב, כ"ם. ט ויאמר, י"ב בטעמא בפס'. בעב, ג'. בעבור [סד מן כמ"ם בסיין]. בדברי, ג' וחד ובדברי. יאמינו, [ת"י]. לעולם, כ' ת"ל בסו'. י וקדשתם, ג' [המ"ו בקמ"ץ לכנוי רבים]. ומחר, ו'.

ת"א נעשה עקיד' שער עז. וישב משה שבת פז. ויאמר ה' אל נדרים לח קדושין ל' עקרי' מא פיס ומג פיס ופיס. ויגד משה שבת פז. וקדשתם היום שבת פה יבמות עו קב.

רש"י

לא פחות ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן. במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה וגו'. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) (ויאמר ה' אל משה. אם כן

מחזקין

רמב"ן

שפירשתי בפסוק וה' ברך את אברהם בכל והמשכיל יבין. וכן ואתם תהיו לי שתהיו אתם לי ביחוד לא כאשר העמים. וכך אמרו במכילתא ואתם תהיו לי כביכול איני מעמיד ואיני משרה עליכם אלא אני. וכן הוא אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל: (ו) ממלכת כהנים. ותהיו ממלכת משרתי וגוי קדוש לדבקה באל הקדוש כמו שאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' והנה תזכו לחיים בעולם הזה ובעולם הבא: (ז) וישם לפניהם את כל הדברים האלה. טעמו שאמר להם הנה נתתי לפניכ' הדברים. בחרו לכם היום אם תאמינו כן. ולכן ענו אותו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. כטעם הנה נתתי לפניכם היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. וכן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שיאמרו שהם יבחרו ויקבלו עליהם לעשותם. ועל כן אמר שם ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים. ויען כל העם כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. וכן וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. שאמר לדור הבא בארץ אם יקבלו עליהם את התורה כי בא לכרות עמהם ברית בערבות מואב כאשר כרת עם אבותיהם בחורב. והגאון רב סעדיה אמר כי וישם לפניהם כמו שימה בפיהם. ואיננו אלא כמו שפירשתי: (ח) וטעם ויענו כל העם יחדו. כי, כי משה קרא לזקני העם שהם חכמיהם ושופטיה' כי להם הגידה ושם לפניהם כל הדברים האלה במעמד כל העדה כי על כלם הם כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל. והם לא השיבו לאלה והשרים ויענו כל העם יחדו ויאמרו למקטון ועד גדול כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וכן אמר עוד ויענו כל העם קול אחד ויאמרו: וישב משה את דברי העם אל ה'. השיב לפניו אל הכל עם תשובת העם. והנה הכל גלוי לפניו. ולא שאלו מה ענה לך העם הזה. וכענין שכתוב וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי. ובבאו לפניו אמר ה' ישמחך הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ואז הגיד לפניו ואמר רבונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר. וכן וישיבו אותם דבר ויראום את פרי הארץ שובה עליהם עם הדברים שראו. כי אח"כ אמר ויספרו לו ויאמרו ואין צורך לדברי רש"י בזה: (ט) בעב הענן. הוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו. כמו שאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל: בעבור ישמע העם בדברי עמך. אמר רש"י כי היו בישראל אנשים שהיתה להם הנבואה בספק ואע"פ שכתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו. שם אמר וירא ישראל ולא כל ישראל וזהו שאמר אליו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. כי לא היו מאמינים כן מתחלה. וזה טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך. עשרת הדברים. וגם בך יאמינו שאתה נביא כי מעתה ישאלוה אללם ענין הנבואה. ואיננו

אבן עזרא

שהכרות תמכם. והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיים גמורים: ואלה סגולה. דבר יכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו. וטעם כי לי כל הארץ. דבק עם מכל העמים. כמו כי לי כל עמי הארץ. והוא והבדיל אתכם מכל העמים להיות לי. ורבי מרינוס אמר. כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ. וכמוהו לפני דעתי. כי עם קשה עורף הוא. כמלת כנעמי כי הסלחתי לך: (ז) ויבא משה. אל מחנה ישראל. ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם. כמו וזאת התורה אשר שם משה. ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם. וטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב: (ח) יחדו. היא מלה] יחידה במקרא בדקדוק. בעבור תוספת הוי"ו. ויפת אמר כאדם יחיד לבדו לא יהיה המשנה שם. והזכיר וישב. ואין צורך להזכיר ויעל. כי הכתוב אחז דרך קצרה: (ט) ויאמר. אחר שאמר וישב משה את העם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה'. דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים, והנה פירושם וכבר היה כך וכך. כמו וייצר יי' אלהים וכבר יצר. ויאמר ה' אלהים וכבר אמר. ויאמר בת מי את וכבר אמר. וכן כתוב ואשאל אותה ואומר. ואחר כך ואשים הנזם על אפה. ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד. אז ותפול מעל הגמל ואין צורך להאריך. והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד. ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו. והנה איננו דבק עם וישב משה. והתשובה השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד. ועוד אלמדך זה הדבר מתורה בדברי משה כאשר אפרש. דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכין על אלה. ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא נשחטו מזה המנהג. רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו. ואנשי הודו נותנין ראיות כמי שמשתבש כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי. וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת. והיתה נבואת משה בספק אצלם. ואין טעם מלת ויאמינו ביי' ובמשה עבדו. כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל. ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון. כמו וימת כל מקנה מצרים. ואחר כן כתוב שלח הנה את מקנך: והנה טעם אנכי בא אליך. תשובה על דברי משה שהגיד לו כן: וטעם בעב הענן. בלדת כהם] על הסר: ובדברי עמך. עשרת הדברים. אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם וגם בך יאמינו. שאתה נביא ויוסר הספק מתשובותם. והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ושם כתוב קרב אתה

(ו) ואתא משה ביומא ההוא וקרא לסבי עמא וסדר קדמיהון ית כל פתגמייא האילין דפקדיה יי:

(ז) ואתא משה וקרא לחכימיא דישראל וסדר קדמיהון ית כל דבריא האילין דפקיד יתיה מימרא דיי:

(ח) ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל דמליל יי נעביד ואתיב משה ית פתגמי עמא קדם יי:

(ח) וענין כל עמא כחדא בלבהון שלימא ואמרו כל מה די מליל מימרא דיי נעביד ואתיב משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי:

(ט) ואמר יי למשה ביומא תליתאה הא אנא מתגלי עלך בעיבא דעננא יקרא מן בגלל דישמעון עמא במללותי עמך ואוף בך יהימנון לעלם ותני משה ית פתגמי עמא קדם יי:

(ט) ואמר מימרא דיי למשה הא מימרי מתגלי לך בעיבא דעננא מן בגלל ישמעון עמא במללותי עמך ולחוד בך מילי נבואתך משה עבדי יהימנון לעלם ותני משה ית פתגמא עמא בצלו קדם יי:

(י) ואמר יי למשה ביומא רביעאה איזיל לות עמא ותזמנינון יומא דין ויום

מחרא

בעל הטורים

תהיו לי ממלכת כהנים. אלו זכו ישראל היו כלם כהנים גדולים ולעתיד לבא יחזור להם כדאמר (ישעיה ס"א) ואתם כהני ה' תקראו: ממלכת ד' במסורת. ממלכת כהנים. ממלכת יה ויתן להם משה וגו' את ממלכת סיחון מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן (פ' מטות) בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה וליתן להם ממלכת האומות: וגוי ד' וגוי קדוש וגוי לא ידעוך אליך ירוצו (ישעיה נ"ה). ובגי' (ירמיה ו' כ') על הכן הנים. וגוי גדול יעור מירכתי ארץ. אם תהיו גוי קדוש גוי לא ידעוך אליך ירוצו ואם לאו גוי גדול יעור: (ט) לעולם. ב' מלאים הכא ואידך לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם (פ' תצא) וכן יש במדרש לימות המשיח יבא משה

ונתן

כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וק"ל: (ט) בי ואת אליסלם. עיין ברש"י ובמפרשים דהכי הוא בגמרא מוכח מקראי: (ט) ירושלמי בצלו קדם ה' דקשה ליה במאי הכפל כמו שהרגים רש"י דהא כבר כתוב וישב ולא ניחא ליה במה שפרש"י. ולתרגומו בא הכפל שהפי שאלה משה שמונה השם בצלו שבעבור ישמע דייקא ולא ירצו כנקששם. לכן הוסיף להתפלל עליהם. או י"ל בדרך הלכה והמזכיר משה משנמי עמא בצלו קדם ה' הרלון שפי' בבריתם מה שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כוונתם בדרך תפלה שבקשו שי יתן ונעשה דבריו וק"ל: (י) ויום מחרא. פירוש יום המחרת וכמו יומא אחרא הוא

רמב"ן

נכון. כי ידע אברהם לא יפסקו בנבואה כי האמינו בה מאבותם וכבר אמר עוד ויאמן העם וישמעו. ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ואם לא אמר אם כל העם וכל ישראל אף כאן לא נאמר בעבור ישמע כל העם. והנכון בעיני שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן שתגש אתה אל הערפל בעבור ישמע העם דברי. ויהיו הם עצמם נביאים בדברי לא שיאמינו מפי אחרים כמו שאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים. וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות. ואם יקום בקרבכם נביא או חולם חלום כנגד דבריך. יכחישוהו מיד שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה יתברר להם ממך. מה שכתוב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו. ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך. כי ישמע דברי מתוך האש וידעו שאני ה' מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם בך לעולם. וכן מה שאמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. לומר הנה נתקיים הדבר אצלינו בראיית עינינו כאשר היה שמע אלהים ומעתה קרב אתה שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה. ושמע כל אשר יאמר ה' אלהינו ושמענו ועשינו. שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים. ובמכילתא ראיתי בעבור ישמע העם בדברי עמך. מלמד שאמר הקב"ה למשה הרי אני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה' למשה. וגם בך יאמינו לעולם. גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך. מבין הדברים לדעת רז"ל: (י) וקדשתם היום ומחר. פי' רש"י וזמנתם. וכן דעת אנקלוס. וכמהו אני צויתי למקודשי. וכן התקדשו למחר. ור"א אמר שירחצו במים. ומה טעם היום ומחר ואין צריך לרחוץ אלא פעם אחת. והנכון שיהיו קדושים שלא יגשו אל אשה ואל כל טומאה. כי הנאמר מן

הטומאה

אבן עזרא

וטעם ואתו וגם בך יאמינו לעולם: (י) ויאמר. וקדשתם היום ומחר. הנה הרשיע להם זמן להתקדש אחר זה היום ומחר: וטעם וקדשתם. שירחצו במים. ויורה על זה וכבסו שמלותם. כדרך ואם לא יכבס ובשרו

לא

פירוש על אבן עזרא

פ"ו י"ג). ט פירש בפרשת משפטים בפסוק ויקח משה ספר הברית. י ויש לך לדעת כי בזה הפסוק נזכר עולם הבא בפירוש. ובזכות התורה והמצוה. והשכלים הם הכלים המשכלים. והתורה מעידה על זה. והוא אמרו בתחלה למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. ר"ל כי השכלים יוציאם ממצרים ועקבה לעבוד את האלהים בהר הכרמו והעבודה לקבל שם התורה. והכלים התורה הודיע למשה ולישראל במעמד הר סיני באמרו כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי לקבל התורה. והודיענו תכלית קבלת התורה באמרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים. ר"ל סגולה ולא דבר אחר. ור"ל בסגולת עולם הבא. אבל נלוה לזה שתהיו בעולם הזה ממלכת כהנים וגוי קדוש. כלומר שתהיו שמשים לפני השם כמלכים הנפרדים. ועם קדוש כלומר מובדלים ומופרשים מכל דבר טמא ומטמא לגוף ולנפש. עם כל זה עקר הכל השכל שובב אחריו להיותכם עם סגולה לש"י לכן חזר אותו משה ע"ה פעם שנית בפרשת והיה כי תבא. את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמוע בקולו. ואמר אחריו וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר ולשמור כל מצותיו. כלומר התכלית הוא להיותך סגולה לש"י כאשר דבר לך בפרשת מתן תורה שהיא זאת הפרשה וזה יהיה אפשר בהשמור כל מצותיו שמירה השלמה שם שבה לכם להיות קדושים כמו שאמר והתקדשתם והייתם קדושים. ואמרו ז"ל והתקדשתם על ידי עשיית המצות וא"כ והייתם קדושים. וכשתשיגו השלום והגיעו למעלה הקדושה אז תהיה סגולה לש"י. כלומר תזכו לחיי עולם הבא. והוא שאמר כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה. באופן שדברי רבינו ז"ל בפירושו גאולת סגולה דבר נכבד ונחמד לא ימלא אחר כמוהו והוא. רמז לסגולת עוה"ב. ויתבאר פי' הדוברים עסק על תורתינו הקדושה שלא מצאה בה שכר עוה"ב והנה מרומז פה ועיין בפרשת ואתחנן. ע(לקמן ל"ב מ'). פ(ויקרא כ' כ"ו). צ(תהלים מ"ט ה') פעם כי הוא. כמו טע"ב. ק עיין סוף ברכות בפי' רש"י כי שם וישם התורה ישם. ופה התורה שם. כי על דבר היה בו מתם התורה ישם. ועל מכון השכל תורה הסורה שם. ר(דברים ל' ע"ד). ש(שם ל"א י"ט). קלמון שנים. כלומר לא היו דעות חלוקות שם. רק אגודה אחת כלים אחד ועיין (בראשית י"ג ו'). ר(בראשית ב' ז') ש(שם שם ט'). ת(שם כ"ד כ"ג). ש(שם כ"ד כ"ג). ת(שם פסוק ק"ם). ת(שם פסוק ט"ז). ת(לעיל י"ד ל"ם). א(לעיל ט' י"ט). א(דברים ה' כ"ט). א(שם שם כ"ב). א(שם

שם

ספורנו

וחז"ל (סנהדרין פרק חלק) מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים וזה כי אמנם היתה כונת האל ית' במתן תורה לתת להם אז כל הטוב העתיד אלי השחיתו דרכם בעגל כאמרו אז. ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: (ח) וישב משה את דברי העם. השיב מה שהבין מדבריהם להשיב שולחו והוא שלא הבין מדבריהם זולתי שקבלו עליהם לעשות: בעב הענן. אף על פי שכל נבואותיו של משה עדת מתן תורה וכאלה היו באספקלריאה המאירה כאמרו ותמונת ה' יביט. מכל מקום נבואתו זאת היתה בעב הענן: (ט) בעבור ישמע העם. וגם בך יאמינו לעולם. יאמינו אפשרות נבואתך שהיתה פנים אל פנים כי אמנם אדבר עמכם פנים בפנים בלתי שום שלום. כאמרו פנים בפנים דבר ה' עמכם והוא היות האדם מתנבא

נשאר

פירוש רשב"ם

אתכם לבדכם: (ו) ממלכת כהנים. שרים כמו ובני דוד כהנים היו: (ח) וישב משה את דברי העם אל ה'. למחר. כמו שמפרש והולך ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' אז ויגד משה את דברי העם אל ה'. זהו וישב משה וגו' כולל. ואח"כ מפרש כך אמר לו משה להקב"ה כבר מאתמול קבלו עליהם לעשות מה שתצוום. וכמוהו ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העולה ובתוך כך ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא וגו' ותצא אש מלפני ה' מצא נדב ואביהוא לפני מזבח הזהב שבהיכל בהקריבם עליו אש זרה ושרפם ויצא לחוץ ואכל את העולה על מזבח הנחשת שבעזרה חוץ להיכל. וכן בספר שופטים בפ' מיכה וישב את אלף ומאה הכסף לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' וגו' וישב את הכסף לאמו. בתחלה אמר הכתוב וישב את הכסף לאמו. ופירש אח"כ כיצד. ותאמר אמו וגו': (ט) בעב הענן עב וחשך שלא להסתכל בשכינה:

וקדשתם

וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם: יא וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי | בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי: יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת: יג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר: יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם: טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה: טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר:

ההר

אונקלוס

יוֹמָא דֵין וּמְחַר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן: יא וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי: יב וְתַתְחֵים יָת עַמָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן מִלְּמִסַּק בְּטוּרָא וּלְמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יג לָא תִקְרַב בֵּהּ יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּם בְּמִיגַּד שׁוֹפָרָא אִנּוּן מַרְשַׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא: יד וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא לְוָת עַמָּא וְזַמֵּין יָת עַמָּא וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: טו וַאֲמַר לְעַמָּא הֱווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא: טז וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲוָה קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַקִּיף עַל טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִּי בְמַשְׁרִיתָא: יז וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת עַמָּא לְקַדָּמוּת מֵימְרָא דַיְיָ מִן מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי

טורא

מסורה שמלתם, [מ"ו]. יא נכנים, [מ"ו ומ"י]. ליום, כ' דגשין [היו"ד כדין ספר ת"ק]. השלישי, ל'. ביום השלשי, ג' חס' [דין לבד ס"י בתו' מ"ס]. על הר, ג'. יב עלות, [ו' ס' ספר]. ונגע, ל' בתו' [מ"ו]. הנגע, [ס"ז]. מות יומת, [כל אור' סרחיטון ת"י]. יג סקול, ב' [מ"ו]. ירה, ל'. [כ"ב בכ"ס]. יירה, ל'. ימים, י"ס. במשך, ב' [מ"ו]. היבל, [ס"ז]. יד שמלתם, [מ"ו]. טו היו, ב' לפני ה' ותין. נכנים, [מ"ו ומ"י]. תגשו, [הג' דגושה]. טז בהיות, ה' חס' בליש' [בתר']. קלת, [ד' חד"ס]. וברקים, ב'. על ההר, ד'. וקל, ו' חס' בליש'. שפר, [כל אורייתא' ס"ו במ"ג]. יז ויוצא, י"ב מ"ל. ויתיצבו, ה'. בתחתית ההר, ל'.

ת"א סקול יסקל סנהדרין מה. אם בהמה בבא קמא כד סנהדרין טו. במשך היבל ביצה ה ר"ה כט. היו נכנים שבת פו פז. אל תגשו יבמות סב. ויהי ביום ברכות ו. ויתיצבו שבת פח [illegible] ב.

רש"י

שמזקיקין לדבר עמהם לך אל העם:) וקדשתם. והזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכנים. מובדלים מאשה (מכילתא): ליום השלישי. (מכילתא) שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם (מכילתא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפילו בקצהו: (יג) ירה יירה. (סנהדרין מה) מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו (שמות טו) ירה בים: במשך היבל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול כיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היבל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכנים לשלשת ימים. לסוף ג' ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי (שבת פז) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל ג' ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהיות הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד. וכן מצינו ביחזקאל (סימן ג') קום צא אל הבקעה וגו' ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד: (יז) לקראת האלהים. (מכילתא) מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שאמר (דברים לג) ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו וכפה עליהם כגיגית (שבת פח)

רמב"ן

הטומאה יקרא מקודש. כמו שאמר בכהנים לנפש לא יטמא. קדושים יהיו לאלהיהם. וכתיב כי הכהנים לא התקדשו ר"ל לא הטהרו. וכן כי אם אשה טהורה. למו ויהיו כלי הנערים קדש. ובידוע כי ירחצו במים והוא נלמד מכבוס הבגדים. וכך אמרו במכילתא אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה: (יא) ירד ה' לעיני כל העם. שכלם יראו כדרשתי שם כי יראו מראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לא שיראו את השם דכתיב כי לא יראני האדם וחי: (יג) במשוך היובל המה יעלו בהר. הוא שופר של איל ושופר אילו של יצחק היה לשון רש"י. ולא הבינותי זה כי אילו של יצחק עולה הקריב אותו. והקרנים והטלפים הכל נשרף כעולה. אולי גלל הקב"ה עפר קרנו והחזירו למה שהיה. אבל לפי דעת האגדה הזו יש לה סוד יאמרו שזה הקול הוא פחד יצחק ולכך אמר ויחרד כל העם אשר במחנה ולא השיגו דבור בגבורה הזאת זולתי קול: (יד) וירד משה מן ההר ויקדש את העם. לימד כאן שגם הדבור הזה שאמר בו ויאמר ה' אל משה לך אל העם היה בהר שהיה משה עולה שם בכל פעם לדבר אתו. ובמכילתא דרשו בו מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה

ולך

אבן עזרא

לא ירחץ. על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה. שיהיו קדושים ולא טמאים. ומי שנגע אל אשה יתקדש. כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: (יא) והיו נכנים. אולי לא יישן אדם בהם בלילה. שישמעו קול השופר. כדרך כהן גדול ביום הכפורים: (יב) והגבלת. שים גבול בהר. ע"כ כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשים גבול בהר. והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים. אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם. ויצא מפיו ההר במקום העם: כל הנוגע בהר. בגופו: (יג) לא תגע בו. מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר. והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו. רק ישקלוהו הרואים ממקום עומדם מיד. ואם רחוק יורוהו בחצים: ומלת יירה. משרש מלשרשים. כי תמצא בעלי היו"ד להתחלף בוי"ו בעתיד. בבנין נפעל. כמו ולא יודע השבע. ישרתני והוסר. אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת למען תורה. כי האלף והה"א נחים בסוף המלה. אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה. ולא השוף. כי לא יוכלו לקחתו כי יטוף מיד: במשוך היובל. פי' כנס. וקרא היובל כן. בעבור והעבלם

ירושלמי

מחרא ויחוורון לבושיהון: (יא) ויהון זמינין ליומא תליתאה ארום ביומא תליתאה יתגלי ה' לעיני כל עמא על טורא דסיני: (יב) ותתחם ית עמא יקימון חזור חזור לטורא למימר הוו זהירין מלמיסק בטורא ולמקרב בסייפיה כל דיקרב בטורא אתקטלא יתקטיל: (יג) לא תקרב ביה ידא ארום יתרגמא יתרגם באבני ברדא או גירין דאשא ידרקון ביה אין בעירא אין איתשא לא יתקיים ברם במיגד קל שופרא הינון מרשן למיסק בטורא:

(יג) לא תקרב ביה יד אנש ארום מתרגמא יתרגים או גירי דאשא יתקשתון ביה אי בעיר אי גבר לא יחיה במתקעה דשופרא אינון יסקון לטורא:

יונתן בן עוזיאל

(יד) ונחת משה ביומא ההוא לות עמא וזמין ית עמא וחוורו לבושיהון:

(טו) ואמר לעמא הוו זמינין לתלתי יומין לא תקרבון לתשמיש דערים:

(טו) ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא תקרבון לתשמיש דערסא:

(טז) והוה ביומא תליתאה בשיתא ביומא בעידוני צפרא והוה קלין וזיקין וברקין ועננא תקיף קטיר על טורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע כל עמא די במשריתא: (יז) ואנפיק משה ית עמא לקדמות שכינתא דה' מן משריתא ומן יד תלש מארי עלמא ית טורא וזקפיה באוירא והוה זגוגיתא באספקלריא

ואיתעתדו

בעל הטורים

משה וילך עמו דור המדבר וכן בא להזהיר במעוני ומלאכי שלא נדחו עולמים ועונשם לעולם: (יג) סקול יסקל. ג' במסורה הכא ואידך סקול יסקל השור (פ' משפטים) דילפינן לדורות מכאן מה כאן בדחייה ובסקילה אף לדורות דחייה וסקילה: אם בהמה אם איש לא יחיה. בקללה שמפילין מן הקטן: במשך. ב' במסורה הכא ואידך במשך בקרן היובל (יהושע ו') שנה להם כותן להם שופר. מפילו של ילפק ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו: (טז) בהיות הבקר. חסר וי"ו שלא שלטו ו' עונות (שעולה חיל י"ב שעות): (יח) בעששים הסר וסר סיני. שלמד

בכולם

יונתן

הוא ומכלא כן בגמרא: (יג) גירין דאשא ידרקון ביה. נפקא ליה הכי מירה יירה לשון יורה במילי'. גם פי' כל הפסוק שהמפרשים במיתה בידי שמים. דלאמר הכתוב לקמן וגם הכהנים וגו' פן יפרוץ בהם ה' משום מיתה בידי שמים. ולא כרש"י פה ע"ש: (יז) תלש מארי עלמא טורא וכו'. פי' שלא הקב"ה את ההר והגביהו באויר ועמדו ישראל תחת ההר וכדפרש"י והוא מתוך גמ' דשבת: והוה זגוגיתא באספקלריא פי' היה זכיך ונהיר אל' עניטה תרגם ותר' כילד טלין נפי דזיג כוחל כו' פי' באספקלריא כמראה הזכוכית והוא לה"ג אספקלריא המאירה. דארכין ליה שמיא

שמשיל

אבן עזרא

שופר הלועה. כי שופר הוא מקרני הכבש. וכן כתוב במשוך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר. והתימה על האומרים כי על קול השופר הולך וחזק מאד. מה ידבר במשוך היובל. כי קול השופר הוא שלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו. כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם. וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברים. והנה לא היה מתקן כנה. אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות. וזה היה אחר לדת משה ביום הכפורים ולוה לעשות המשכן. המה יעלו בהר. אמר רבי שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו והזקנים זקנים. שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני. על כן אמר המה ולא אחרים. ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן. דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן. אז דבר עם משה באהל מועד. אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד: (יד) וירד ויקדש. כאשר פירשתי.

(טו) היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי. ולפי הטעם לא הוסיף יום אחד מדעתו. והזה אתן לך שני עדים נאמנים והנהם נקשר הזה הנה כתוב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים. ושם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי. וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרעה. ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת. וכן זה היו נכונים לשלשת ימים. (טז) וענן כבד על ההר. לבדו היה. וככה הקולות והברקים: וטעם חזק מאד: יותר מכל קול השופר ששמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה. בעבור קול השופר. (יז) ויוצא משה. טעם ויוצא מאהליהם. לקראת האלהים. שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: ויתיצבו בתחתית ההר. מחוץ לגבול שהגבילם משה. והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה ביניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם. כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל ה'. ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים. ואחריהם הזקנים. ואחריהם השוטרים. ואחריהם כל איש ישראל. ואחריהם הטף. ואחריהם הנשים. ואחריהם הגרים. ומשה

ואהרן

פירוש על אבן עזרא

שם כ"ד). ב(ויקרא י"ז ט"ז). ג(ש"ב י"א ד'). ד ר"ל אולי טעם והיו נכונים וכו' שלא ייבן וכו'. ה ר"ל שלא היו מניחים לו ליבן כדאיתא ביומא (דף י"ט ע"ב) וכן דעת הראב"ע ז"ל פה שבעבור כבוד השכינה היורד על הר סיני היה להם להתקדש משכבת זרע. וכן שהמתינו להיות נכונים ונזהרים מזה עד שבאותו הלילה שלאחריו קבלו התורה ושמעו קול לא ייבן אחד מהם. פן יבא לידי קרי כדרך כהן גדול ביום הכפורים שהיה ער ושומר כך. ו פירש זהו הילקוטי המבהיל כי בגוף ההר לאות אמר כי הילקוטי המבהיל אמר כי ונגבלת את העם סחה ונגבלת את ההר. ז י"א כי ר"ל בגוף ההר כי בתחלה אמר ונגוע בקצהו. ויש אומרים בגוף האדם. כלומר כל הנוגע בהר בגופו לא יגע בו בשרביט או בזולתו. כמו שאמרו רז"ל נגיעה על ידי דבר אחר לא שמה נגיעה. וי"א כי ר"ל בגופו כלומר שהמיתה תהיה בגופו כלומר מיתה בית דין. לא שיהיה שבא או מיתה בידי שמים. וזה אי אפשר לומר כי כבר כתיב לא תגע בו יד כי סקול יסקל וגו'. ח(בראשית מ"א ל"ה). ט(ירמיה ל"א י"ז). י ר"ל שהיה ראוי להיות יְרֵדָה וכתיב יָרְדָה שלא המעריב עם לשון תּוָּרֵא (תהלים ק"ל ג'). ושם שלא תורה באל"ף בסוף ומלת ירדה בה"א בסוף מכ"מ היה מתחלף. כ(ויקרא כ"ה ט'). ל(יהושע ו' ה'). *לוקה שאמר ר"א לעיל פי' כבש. כדרך לוזן בני אדם. שלא יבינו קול שופר רק ע"י קרן מכבש. מ בפרשת משפטים יפרשהו היטב מענין הזה. נ(להלן כ"ד א'). ס(להלן מ' ל"ד). ע(לעיל פס' י') שהקידוש הוא הרחיצה במים. פ פי' חה בעבור שדרשו במסכת שבת (דף פ"ז ע"א) שהוסיף משה יום אחד מדעתו. צ(בראשית מ"ב י"ז). *צ(שם פסוק י"ח). צצ(שם מ' י"ט). ק(שם פסוק כ'). *ק ר"ל אלא שהר מקומם. קק כמ"ש אתם נצבים היום כולכם וכו' (דברים כ"ט ט').

וקפם

ספורנו

בעודו משתמש בחושיו וזה קשה לגמגם. ובזה יאמינו גם בך שתהיה נבואתך באופן זה. כאשר ידבר ה' אל משה פנים אל פנים. ולכן אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. כי אמנם לא היה ספק אצלם על אפשרות הנבואה והיו יודעים שהאבות ומשה ואהרן ומרים כבר התנבאו. אבל לא היתה נבואת שום נביא עד הנה כי אם במראה ובחלום כמו שגלה הוא ית' באמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. אמנם בנבואת משה בעודו משתמש בחושיו היה ספק אצלם לולא התנבאו גם הם באופן זה עד הנה ובזה יאמינו בדברי משה ולא יוכל שום נביא לקום נגדם כי לא תהיה נבואתם בזאת המדרגה: וינד משה את דברי העם אל ה'. כאשר שמע תקנת קונו למען יאמינו באמתות נבואתו הגיה בספק העם והגיד דבריהם בספקו. שהטעם שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. ולא אמרו כן נעשה בלבד. היה מפני שהיו מסופקים אם היתה נבואת משה באופן זה דברי ה' או על ידי מלאך. ושאולי אם יקבלו עליהם דברי מלאך ידקדק עליהם כמוס השער. ולא יקבלם. כאמרו כי לא ישא לפשעכם. ובכן אמרו שלא יעשו זולתי דברי ה' בלבד: (יא) היו נכונים. שיהיה גם הגוף טהור ומוכן לנבואה לא הנפש בלבד. וזה בהיות מדרגת הנבואה העתיד' אז לכם פנים בפנים בעוד היותם משתמשים בחושיהם. ולזה נאמרה האמה למשה מאז שהגיע לזאת המדרגה שתהיה כל נבואתו מעת מתן תורה והלאה פנים אל פנים כאמרו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי כמו שהזכירו רבותינו ז"ל: (יב) כל הנוגע בהר מות יומת. פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב ויעברו שמירת האל בשמרם את המקום בסגריהם ובהבילם אבל על קרוביהם ולא תהיה שכינה עליהם: (טז) ויהי קולות וברקים. כענין והנה רוח גדולה וחזק ואחר הרעש אש וכן העיד באמרו ארץ רעשה אף שמים נטפו כו': לקראת האלדים. לקראת שמלאת של

מעלה

פירוש רשב"ם

(י) וקדשתם לשון הזמנה כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר: (יא) ירד ה' לעיני כל העם. יש לומר ויאמר ה' של תחלת הפסוק ע"י מלאך. לכן ירד ה' ולא הקב"ה בעצמו מדלא כתיב ארד. כמו שפרשתי וה' המטיר על סדום וגו' מאת ה' מן השמים. וגם בהגרות. ראשון שבפסוק גבריאל והשני הקב"ה: (יב) והגבלת. הראה להם ועשה להם סימני גבול עד היכן יכולין לקרב: (יג) לא תגע בו יד. הנוגע בהר שאמרתי. מות יומת. מרחוק ימיתוהו שלא יקרבו אל ההר להמיתו ויתחייבו גם הם מיתה. לכן לא תגע בו יד להמיתו אלא יורוהו בחצים מרחוק או ישליכו עליו אבנים לסקלו:

במשוך

יח והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יהוה באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאד: יט ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול: ששי כ וירד יהוה על הר סיני אל ראש ההר ויקרא יהוה למשה אל ראש ההר ויעל משה: כא ויאמר יהוה אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל יהוה לראות ונפל ממנו רב: כב וגם הכהנים הנגשים אל יהוה יתקדשו פן יפרץ בהם יהוה: כג ויאמר משה אל יהוה לא יוכל העם לעלת

אל

אונקלוס

טוּרָא: יח וְטוּרָא דְסִינַי תָּנַן כֻּלֵּהּ מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא וּסְלִיק תְּנָנֵהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא: יט וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵל וְתָקֵף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּל וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעֲנֵי לֵהּ בְּקָל: כ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלִיק מֹשֶׁה: כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִּילְמָא יִפַגְּרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי: כב וְאַף כָּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: כג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִכּוּל עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינָי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֶדְתְּ

בנא

מסרה יח והר, ל'. עשן, ל' ד'. כעשן, ל'. יט קול, [מ"ו]. השפר, מ' חסר. הולך, מ' מ"ל בתורה. והאלהים, ז'. בקול, [מ"ו]. כ על, י"ד פסוקים אית בהון על אל אל. כא לראות, [מ"ו]. כב יפרץ, ל' [וחס']. כג ויאמר משה אל ה', ס'. לעלת, [מ"ו].

ת"א ויהי קול ברכות ו ספר הזוהר פ' קדושים ופ' ויקהל. משה ידבר ברכות מה סוטה לג מב ערכין יא. וירד ה' על סוכה ה. הר סיני שבת פט.

רש"י

(שבת פט): (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד הע"ן פתח אלא ל' פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סי' הניכר להם כיוצא בו (הושע יא) כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו (יחזקאל מג) וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע:

יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו (מלכים א יח) אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם. (מכילתא) מלמד שהרכין שמים עליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם: (כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. (מכילתא) כל מה שיפול מהם ואפי' הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם (זבחים קטו): הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם ויעשה בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום

שלשת

רמב"ן

והולך לניתו כלל אלא מן ההר אל העם: (יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול. אמרו במכילתא שזה על שעת מתן תורה שהיה משה משמיע הדברות לישראל כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט לא ידבר בזה עדין אבל ירד השם הנכבד אל ההר באש הגדולה והוציא משה את העם מן המחנה לקראת הכבוד הנראה להם ויתיצבו הם בתחתית ההר ומשה עלה למעלה קרוב לראש ההר. ששם הכבוד מעלה למעלה. ומדבר עם ישראל להורותם מה יעשו. וישראל שומעים קול האלהים מצוה אותו ומלמדו והם לא יבינו מה יאמר לו ויצוה אותו בנבואות האמורות אח"כ בפרשה רד העד בעם וגו' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך וגו' והיה זה קודם מתן תורה וגם בשעת הדברות. כי משה לא עלה אל ראש ההר אל הערפל אשר שם האלהים רק לאחר מתן תורה. וכן אמר אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר כאשר עליתי אני. וי"א כי ישראל יראים מאד מקול השופר ההולך וחזק מאד ומשה היה אומר תפלה טובו דעתכם כי עתה תשמעו קול נעים כך. ומיד האלהים יעננו אותו בקול: (כ) וירד ה' על הר סיני. אם תשכיל בפרשה תבין כי שמו הגדול ירד על הר סיני ושכן עליו באש והוא מדבר עם משה והדבור עם משה בכל הפרשה בשם המיוחד. והעליה והירידה לקראת מקום הכבוד כמו שפירשתי. והזהיר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב. כי גם אצילי בני ישראל לא חזו אותו וכל ישראל שמעו קול השם מתוך האש. והוא שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה. כמו שאמרו רבותינו אין אלהים אלא דיין. ואמרו מפי הגבורה שמענום. ובמשנה תורה כתוב את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם. בעבור שהיתה מתוך האש וזה טעם. פנים בפנים. ולכך נאמר אנכי ה' אלהיך. ואל יקשה עליך מה שאמרו הם למשה כי מי כל בשר

אבן עזרא

והשכן עבדו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים. אע"פ שלא דבר הכתוב זה. מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה. כי ידענו כי הם לא עברו פי השם. כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. ואמר משה אנכי עומד בין יי' וביניכם. (יח) והר סיני עשן כלו. הע"ן עשן בפתח גדול. כי הוא פועל עבר. ואל תתמה בעבור מלת עשן שאמר ויעל הכבשן והנה הזכיר ויעל עשנו שהוא על משקל שלוי. והב' כי שמות משקלי השמות משתנים. ואמר שבר אלפיך. וכל ספר שבר בשמה. ואמר ואת הבשם ואת השמן וקנמון בשם. ועוד אמר אריתי מורי עם בשמי. ואלו היה מגזרת בשם. היה ראוי להיותו בקמץ בספק ספק סבי"ת בשמי. כמו מקדם קדמי. ואילו היה מגזרת וקנמון בשם. היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו עמק. שמעי ושמרתי. או בחירק כמו מלדק לדקי. והנה עם בשמי בלא תוספת יו"ד הוא בשם בשני קמצין. כמו שלל. זהב: ויחרד כל ההר מאד. הפך המנהג כי ההרים לא ימוטו רק על דרך משל אמר וירגזו ההרים: (יט) ויהי קול השופר. מנהג כי קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק וזה היה להפך. אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא ילא לבם מהפחד: משה ידבר. לדעת הגאון כי השם שעם מגביר קול השופר. אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול. כדרך וישמע את הקול מדבר אליו. ועל זה כתוב בעבור ישמע העם בדברי עמך. וכבר אמרתי לך. כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר: וטעם משה ידבר. דבק עם קול השופר. כי טעם עשה היתה דביקה בשם. כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו. והכתוב לא גלה מה היה שואל והשם עונהו בקול. שהיה העם שומעו ולא היה קול השופר אע"פ שהי' חזק מונע אותו לשמוע הקול. בעבור זה כתוב אחריו ויקרא יי' למשה בקריאת קול לעלות אל

וְאִיתְעַתְּדוּ תְּחוֹתֵי טוּרָא: (יח) וְטוּרָא דְסִינַי תָּנַן כּוּלֵיהּ מִן בִּגְלַל דְּאַרְכִּין לֵיהּ שְׁמַיָּא וְאִתְגְּלֵי עֲלוֹי בְּאִישָׁא מְצַלְהֲבָא וְסָלִיק קוּטְרֵיהּ הֵי כְקוּטְרָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא:

[(יח) וְטוּרָא דְסִינַי עָטַר כּוּלֵיהּ מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקַר שְׁכִינְתָא דַיְיָ בְּשַׁלְהֲבִיא דְאֶשָּׁתָא:]

(יט) וַהֲוָה קַל שׁוֹפָרָא אָזִיל וְתַקִּיף לַחֲדָא מֹשֶׁה הֲוָה מְמַלֵּיל וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָה

מִתְעַנֵּי בְּקָל נְעִים וּמְשַׁבַּח וּנְעִימְתָא מַלְיָא: (כ) וְאִתְגְּלֵי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי עַל רֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלִיק מֹשֶׁה: (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהִיד בְּעַמָּא דִּלְמָא יִכְוְנוּן קֳדָם יְיָ לְאִסְתַּכְּלָא וְיִפֵּל מִנְּהוֹן רַב דִּבְהוֹן:

[(כא) וְיִפּוֹל מִנְּהוֹן אוֹכְלוֹסִין סַגִּיִין:]

(כב) וְאוּף כַּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמְּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: (כג) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יָכְלִין עַמָּא לְמִיסַק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרוּם אַתְּ אסהידתא

בעל הטורים

שנטלם ספר ממקומו ונעשה כסר על גבי סר: (יט) הולך וחזק. ב' במסורה הכא ואידך ודוד הלך וחזק (ש"ב ג') כדאי' בעירובין. (דף כ"ג וע"ש) דוד גלי מסכתא הולך וחזק שאול לא גלי מסכתא כתיב (שם) הולכים ודלים וזהו ודוד הולך וחזק כסורה דכתיב בה הולך וחזק מאוד: (כג) וקדשתו. ב' במסורה חד כ"ע וחד ס"פ וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב (פ' אמור) ודין. גבי כהן ריש פסוקא לפי שקדושתו כלשון לפתוח ראשון ולכך כאשון וליעול מנה יפה ראשון ותלמיד חכם קדושתו בסוף כדכתיב לקדושים אשר בארץ המה כלומר לאחר מיתתו שיהיה בארץ נכרם קדושתו כי בחייהם הן בקדושיו לא יאמין וגם גדולת תלמיד חכם בסוף הקריאה

יונתן

שהשפיל והוריד שמים וכדכתב לפ"י סרכין השמים וק"ל: (יח) בלשה מללהבא. פי' מלוטש ומזהיר וכן ת"י נחשת קליל מללהבא: (יט) בקל נעים וכו' דק"ל מאי נקול שאינו מובן לפי פשוטו שתרגומו בקול סידוע דכתיב קול ה' בהדר: ירושלמי (יז) יתקשמון. פי' יתקשו מלים מלשון קשה כגזל ודוגמא לזה בת"י פ' נשלם פסוק ס' איש מלחמה ע"ש: (יח) עטר כולים וכו' יש. לפרשו לשון הסרה שהעשן סר ונסתלק מהלם ונתגבר. וכן ס"ז הבמות לא סרו לא עטרו. וגם י"ע לשון סיבוב והקפה שהקיף וסיבב כל הה"ר. כמו עוטרים את דוד שעי' הקיפוהו כעטרה המקפת הראש וכן בלשון חכמינו ע"צור דכוס. ויש גורסים עשו' בפי"ו כמו עשר ענן הקטורת דיסוקאל ופי' עובי אור העשן מתלקחת ולהוט: (כא) רב דבהון. גם בפ"י

הרביע בזה דכתב לשון יחיד. ולפי הסרגום קאי רב על המופלא שבהם. כמו ראש סנהדרין ובדכותתי למתן תורה בארתי יפה כוונת המתרגם בזה מכוון לרעה שמרפי ואין

רמב"ן

אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש. כי לא אמרו אשר שמע אלהים מדבר מתוך האש. אמר קול אלהים. אמרו מה ששמענו. ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהיכם וכן אמר להם משה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כי מדבר תואר לקול כענין וישמע את הקול מדבר אליו. ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות כי בשבעה קולות נתנה התורה והם שהזכיר דוד במזמור הבו לה' בני אלים והוא המנין הנכתב בפרשה הזאת. כי ויהי קלת וברקים ספר וימנה אחד. וכן וכל העם רואים את הקולת יספר מתנו הרבים. והנה הם שש. ובכר נאמר בפי' וידבר אלהים וכן במשנה תורה הזכיר שבעה קולות במתן תורה. ובמסכת ברכות אמרו בגמרא שנתנה בחמשה קולות (שהם) [שהם] ישמעו הקולות הנסתרים והשנים מפורשים להם בכתוב והכוונה כי לחמשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא השומע ומתבונן בהם אבל לישראל בקול אחד ישמעו. כמו שאמר קול גדול ולא יסף ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול. ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולת בהבנה וא"ו אחד כי כל הקולות ירלו אחד והוא מה שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו על דרך האמת. והנה הפרשיות מבוארות לא יתפלא להם דבר בדבר: (כג) וגם הכהנים הנגשים אל ה'. שהם מגישים להם הנכבד קרבנות ונגשים בהם אליו

אבן עזרא

ראש ההר. שהם ירד כבוד השם: (כ) וירד יי'. עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שתגיע בע"ה בפרשת כי תשא כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטב. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי. והגוף מהעולם השפל. ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו. גם שומע הוא האדם. שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו. ולא יוכל המשכיל לאדם לשון רק הידוע הנמצא. וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם שהוא מורכב מהנשמה שאינה גוף. ומגוף שהוא מורכב לאד' הרשים. והנה כאשר מדבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו. ודמותם במתכונתם. ולא רנה לדבר על שאלים מבני אדם ילעיך להבניה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע. ע"כ שמו ראש לארץ. וראש לעפרות תבל. ופה ותפתח הארץ את פיה. גם ירך. בירכתי הארץ. ואמר יד הירדן. בלב ים. ורבים ככה. והכ' הכל בדברי משל כי אין ליה לב. ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף. ואמר מות וחיים ביד לשון. ורבים ככה. וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע. אמר והאיש גבריאל. וזרועותיו ומרגלותיו. וקול דבריו כקול המון. והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים. אמר וכובע ישועה בראשו. כי פי יי' דבר. עיני יי' אל צדיקים ואזני

אל שועתם פני יי' בעושי רע. ותחת רגליו. ועל זה הדרך וירד יי'. ויעל אלהים. כי הכל מלא כבודו. ופרשת כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעלייה: וטעם ויקרא. שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד. ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כל אחד מקום מעמדו. והם שהבינו כי לכבודי יעשה כן מרוב תאותם לראות כבודי. ע"כ אמר משה לראות: ונפל ממנו עם רב: (כב) וגם. הם הבכורים אע"פ שהם קדושים. ככתוב קדש לי כל בכור. יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם: וטעם הנגשים אל יי'. שהם במעלה הגבול. או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בתחתית ההר. שהם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: (כג) ויאמר משה בתחתית עמלק. גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר. לא יוכל העם לעלות. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו. עד הרא' בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשלים לומר למלך

פירוש על אבן עזרא

ר(פסוק כ"ד). ש(דברים ס' ס'). ת(שנה"ר (דברים ז' י"ב). א(לעיל י"ג י"ב). ב(להלן ל"ס כ"ס). ג(שיר ה' ס'). א"ב(שם ל' כ"ב). דואילו היה מגזרת בשם. היסרבוי להיות בקמץ חטף השם בצי"ם בְּשָׂמִי. א"דכמו מן קֹדֶשׁ. קָדְשִׁי. דדואילו היה מגזרת בֹּשֶׂם. היה ראוי להיות בפת"ח הבי"ם. הכמו מן שֶׁמֶן שַׁמְנִי וקטרפי (יחזקאל ע"ו י"ז). א"האו בחירק כמו מן צֶדֶק צִדְקִי. וזכנה עם בְּשָׂמִי בלא טופפת יו"ד הוא בֹּשֶׂם בשני קמצין כמו שָׁלָל זָהָב. זהסרים יעותו (ישעיה כ"ד י'). ח(שם ס' כ"ה). א"ולהם סקב"ם הרלה א"ע כפי דרך טבע בני אדם הי' ראוי להראות קול השופר דרך י' צ"ם. חח(במדבר ז' ס"ע). ט(פסוק ס'). א"ט(שם). יחיה לבך להבין הכונה הזה כי הקול הזה היה קול שבלי ספק ההראה אליו במראה הנבואה. וע"כ לא יכול השופר למנוע אותו מלקבל השפע. ולא היה קול ממש איך יתכן שישמעו העם קול משה בהמשך קול השופר שהיה הולך וחזק מאוד. ועוד שהיה קולות וברקים. והמבין יבין. כפי' אף שהיה קול השופר הולך וחזק מאוד לא היה מונע אותו לשמוע הקול. לאפרים. מ(משלי ס' כ"ו). נ(במדבר פ"ז ל"ב). ס(ירמיה ו' כ"ב). ע(במדבר י"ב ג'). פ(לעיל פ"ו ס'). צ(משלי י"ח כ"א). ק(דניאל י' כ"א). ר(שם י' ו'). א"ר(שם). ש(ישעיה כ"ט י"ז). ת(שם ל' ב'). א(תהלים ל"ד ט"ז). ב(להלן כ"ד ט"ז). ג(ברכות י"ז כ"ב). ד"ל כי הרם פועל יוצא וכ"ל לא יהרסו מקומם מרוב תאותם לראות כבודי. והם חושבים כי טוב הם עושים לגשת אל הכבוד לראותו. ולא כן. כי דרך הכבוד לפרוץ במי שאינו מוכן לקבל. חה טעם פן יפרוץ בם והבן. ה(לעיל י"ב ב'). אולי

ספורנו

מעלה דסלפי קמיה דקודשא בריך הוא כאמרו אשר כך וירד יי' על הר סיני: רד העד בעם פן יהרסו. כשאהים מדבר עמהם שמא ישמעו שבהיותם עולים

פירוש רשב"ם

במשוך היובל בהסתלק שכינה ויפסקו קול השופרות והלפידים: (יח) עשן כלו. חציו קמץ וחציו פתח כי לשון פעל הוא. העשן כולו. אבל עשן שהוא שם דבר כולו קמץ. כענין פוטיאה בלע"ז. ואילו היה שם דבר היה לו לומר כעשן הכבשן בח"פ כאשר נאמר מן דבר. דבר השמיטה. מן בקר בקר זבח השלמי'. כן יאמר מן הבית ימלא עשן. עשן הכבשן כשהוא דבוק: (יט) משה ידבר. אל הקב"ה ואין קולו נשמע לשום אדם אלא הקב"ה. אבל הקב"ה יעננו למשה בקול גדל בשביל קול השופר שהולך וחזק מאד וצריך שיהיה קולו של הקב"ה נוצח קול השופר להשמיע למשה: (כא) פן יהרסו. מסבבם להתקרב ולראות: (כב) הכהנים הבכורות: יתקדשו. בעמידתן: (כג) ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם וגו' המפרש. שכך

אל־הר סיני כי־אתה העדתה בנו לאמר הגבל את־ההר וקדשתו: כד ויאמר אליו יהוה לך־רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל־יהרסו לעלת אל־יהוה פן־יפרץ־בם: כה וירד משה אל־העם ויאמר אלהם: ס

כ א וידבר אלהים את כל־הדברים האלה לאמר: ס ב אנכי יהוה אלהיך

אונקלוס

טורא למימר תחים ית טורא וקדשהי: כד ואמר ליה יי איזיל חות ותסק את ואהרן עמך וכהניא ועמא לא יפגרון למסק לקדם יי דילמא יקטול בהון: כה ונחת משה לעמא ואמר להון: א ומליל יי ית כל פתגמיא האלין למימר: ב אנא יי אלהך די אפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא:

לא

מסורה, אל הר, י"ח [נ"ל פ"ו]. העדתה, ל' ומ"ל ה' [ומ"ו]. הגבל, ל'. וקדשתו, ב' א' ב"פ וא' מ"פ. כד לך, [סלמ"ד בסגו"ל]. והכהנים, ל'. לעלת, ד' חסר בתורה. יפרץ, ל"יו [ק"ס לקמץ חטף]. כה אלהם, [ח"ן]. כ א וידבר אלהים, ג'. ב אנכי ה', י"ג.

ת"א וגם הכהנים זבחים קטו. לך רד ועלית שבת צב. וידבר אלהים שבועות כ ... אנכי ה' ... ס' ...

אשר

רש"י

שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. (מכילתא) והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמו ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמן. משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקום תפסיק הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה זו: (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (מכילתא) יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך חזר ופי' על כל דבור ודבור בפני עצמו: (קושיית א"כ כו' פי' לפי זה שעוכם אמת כל הדברים האלו' שגם שאר עשר' הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד. א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו מהשאר מדבוריהם בלשון זה שמשמעותו דווקא אלו שנים נפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפי' כולם כמותם הקב"ה בכבודו ובעצמו דברם. ותירץ חזר ופי' וכו' ור"ל באמת החזרה לא בחיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב' דברות לאשמועינן ביחוד ודוק): לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו (מכילתא): (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי (מכילתא) ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנא' (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו

בשעת

רמב"ן

אליו: (ב) אנכי ה' אלהיך. הדבור הזה מצות עשה. אמר אנכי ה' יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו בה' כי יש ה' והוא אלהים כלומר הווה וקדמון מאתו היה הכל בחפץ ויכולת והוא אלהים להם שחייבים לעבוד אותו. ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאנו. וגם תורה על החדוש, כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו. ותורה על היכולת. והיכולת תורה על הייחוד. וכמו שאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. וזה טעם אשר הוצאתיך כי הם היודעים ועדים בכל אלה: (ב) מבית עבדים. שהיו עומדים במצרים בבית עבדים שנויים לפרעה. ואמר להם זה שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלהים שיעבדוהו כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים כטעם כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. וכבר רמזתי עוד למעלה טעם שני השמות הקדושים על דרך האמת. וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים. כי המדות שאמר הזכרתי הם במלך כנגד העם. וכן אמרו במכילתא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר. לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך. משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם לאו. כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות שאם מלכותי אינם מקבלים גזירותי היאך הם מקיימין. כך אמר המקום לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך. אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים אמרו לו הן. כשקבלתם מלכותי קבלו גזירותי. כלומר אחר שאתם מקבלים עליכם ומודים שאני ה' ואני אלהיכם מארץ מצרים. קבלו כל מצותי. ונאמרו כל הדברות כלן בלשון יחיד ה' אלהיך אשר הוצאתיך ולא כאשר התחיל להם אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שמע תשמעו, כי להזהיר כל יחיד מהם יענש על המצות. כי עם כל אחד ידבר. ולכל אחד יצוה. שלא יחשבו כי אחר הרוב יצך. והיחיד ינצל עמהם. ויגלה להם משה זאת הכוונה בסוף התורה בפרשת אתם נצבים:

לא

אבן עזרא

למלך שמיהי שליושך עד שילוהו לשמוש דבר אחר. או יאמר לו. ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יפרצו אל יי' לראות. לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יעלו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו. או אמר לו השם לך רד כאשר אמרתי לך העד בעם. כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מהם מהגבול שלא יפסק מישראל. כי עתידים הם לומר לך כאלו שמעו לדבר מפרש הדברים דבר אתה עמנו ונשמעה. והשם השיב לו על שאלתו כי לא אמר לו שיזהירם שלא יעלו אותו. רק שלא יעברו הגבול. כי הם צריכים שיזהירם הוא *בשעת מעשה. שישמעו ויעשו כמשה: (כה) וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר. מיד דבר השם: (א) וידבר אלהים. יש שאלות קשות בפרשה הזאת. אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם. ועדותם שכתוב בדבור בלשון אנכי יי' אלהיך. ועניים כי אנכי יי' אלהיך אל קנא. ובשלישי כתוב את שם יי' אלהיך. גם אם אמר ישא את שמו לשוא. ולא אמר שמי. וברביעי כי ששת ימים עשה יי' וגו' על כן ברך יי'. ובחמישי אמר אשר יי' אלהיך נותן לך. ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא השלום והוא אינו מצות עשה ולא מצות לא תעשה. והשאלה קשות מאלה והיא אגנב. קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו לראשונה ופרשת ואתחנן שנית והנה ראינו מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא. אין שנוי בין שתי הפרשיות. ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום. בראשונה זכור ובשנית שמור. גם שם בראשונה תוספת כאשר צוך יי' אלהיך. בראשונה ובהמתך ובשנית תוספת ושורך *וחמורך. והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ. ואמר עוד על כן ברך יי' את יום השבת. ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים **ואמר בשנית על כן צוך יי' אלהיך לעשות את יום השבת. בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך. וכן בשני. רק הוסיף ולמען ייטב לך. גם הוסיף בכבוד אב ואם. כאשר צוך יי' אלהיך. בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא תענה. בשנית כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה. בראשונה כתוב עד שקר. ובשנית עד שוא. בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך. ובשנית ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. בראשונה אין כתוב שדהו. ובשנית כתוב שדהו. בראשונה עבדו ואמתו *קודם שורו וחמורו. ובשנית שורו וחמורו. לפני עבדו ואמתו. בראשונה כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ובשנית את הדברים האלה דבר יי' אל

כל

ירושלמי

אַסְהִידַת בָּנָא לְמֵימַר תְּחוּם יַת טוּרָא וְקַדְּשׁוּהִי: (כד) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזִל חוּת וְתִיסַק אַנְתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכַהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִכַּוְּונוּן לְמִיסוּק לְמִסְתַּכְּלָא קֳדָם יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן: (כה) וּנְחַת משֶׁה מִן טוּרָא לְוַת עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ קַבִּילוּ אוֹרַיְיתָא עִם עַשְׂרְתֵּי דִּבְּרַיָּא:

((כה) עַשְׂרְתֵּי דִּיבְּרַיָּא:)

יונתן בן עוזיאל

(א) וּמַלִּיל יְיָ יַת כָּל דִּבְּרַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר:

((א) מַלִּיל מֵימְרָא דַּייָ כָּל שְׁבַח דִּיבְּרַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר:)

(ב) דִּבְּרָא קַדְמָאָה כַּד הֲוָה נָפִיק מִן פּוּם קוּדְשָׁא יְהֵי שְׁמֵיהּ מְבָרַךְ הֵי זִיקִין וְהֵי בַּרְקִין וְהֵי בַּשְׁלְהוֹבִין דִּינוּר לַמְפַּד דִּינוּר מִן יְמִינֵיהּ וְלַמְפַּד דְּאִישָׁא מִן שְׂמָאלֵיהּ פָּרַח וְטַיִיס בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא וְחָזַר וּמִתְחַמֵּי עַל מַשִּׁירְיָתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל

וחזר

בעל המורים

פסקיאה שגדול שבכולם גולל: (א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. בגימ' בכל מה שבמבט וגם (כל) מה שבמ"מ (במ"ק) אנכי בגימ' כמא לומר שקבע כל הרקיעים עד כסא הכבוד ובגי' מלא ועוד עשרה חסר אלא את השמים ואת הארץ אני מלא. ויש לו (פסס) [וכ"ם מלאפי יו"ד] הויות לאמון ולאמכן בשמים ולרץ וד' רוחות ועומק רום: (ב) אשר הוצאתיך. ג' במסורה ב' בדברות ואידך אשר הוצאתיך

מצור

יונתן

ואין כאור להאריך כאן: (כה) קבילו אורייתא. דקשה ליה מה אמר וכדמתרגים רש"י נ"כ בזה ולא ק"ל כרש"י שמוקב אלמעלה ויאמר משה. אלא קאי אמאי דלעיל וק"ל: (ב) כד הוה נפיק מפום קודשא. ע"מ דק"ל כמאמרז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. הי כזיקין לשון רז"ל זיקוקי דנורא והם ניצוצי אש. וכן כברקים בשלהוביין דינורא של אש. למפד כמו לפיד ופי' אבוקות אש: כגון דא צריך לפרש שהיה בדמות לאפוניים

אבן עזרא

כל קהלכם. וכאשר פשטנו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה. מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. והנה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש. וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם. רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם. ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אשר שאזכיר הקושיות. ובאשרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת. ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה גם. והנה נודה כי גם כאן יש לשאול. למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וגם כן בשנית. והנה מה נעשה בלוחות הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז"ל. כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה גם פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה. כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת. ואיך יאמר השם כאשר ‏[טו]למען יי' אלהיך. ועוד מתי נוח לפני זה שמעמד על כבוד אב ואם. והנה אין כתוב בראשונה למען ייטב לך. אם כן אמר זה [יג]ולא תאמר זה. ואיך יאמר ולא תנאף בוי"ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד [י]אשת רעך. ועוד איך יאמר עבדו ואמתו [יד]ואשר כן שורו וחמורו. ויאמר בבת אחת [ה]הסך הדבר. ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים. והקשה מכל מה שהזכרתי. כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקשה [ו]דמיון והמשכיל יבין. והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והי' ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שכתבנו. ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם. הנה איך הבינו ישראל דבור השם. כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ייאמילו מלה אחת. כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והרי"ש ג"ג יבין מה דבר המדבר. והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן. כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין רואה מרחוק והאויר מביא הקול אל האוזן. והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע. והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מולאת מסמשה מקומות. לא על דרך שמכתב שהוא ביד בן אדם. והנה כל אות הזי"ן נכנס באוזן קודם כ"ף וי"ו רי"ש. והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת. איך תשמע האזן. ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע שתי אותיות. למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת. ומה נעשה בקושיות האחרות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור. והכתוב בשנייה ולא בראשונה. גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך. גם [יי]ההפוכים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש. והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מקצר. ולפני שאפרש אתקן דברי חז"ל: אמר אברהם

המחבר

פירוש על אבן עזרא

ופולי. הוא לדעת הגאון לעיל. [א]כמ"ש רש"י ז"ל שמזרזין את האדם קודם מעשה ומזרזין ומזכירין אותו בשעת מעשה. [ב]וכן אמ"כ למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (דברים ה' י"ד) [ג](שם פסוק ט"ו). [ד]בפ"ק הוא ול"ל בראשונה ושורו וחמורו. ובשנים שורו וחמרו. (נ"ב) אין כאן פ"ם כי הוא כדרשת חז"ל (בברכות מ"א ע"ב) בענין ד"י כל המוקדם בפס' קודם לברכה ע"ש. וכ"כ פה בדברות לאשונות כתיב וא"ו המבור. א"כ שייך שורו וחמורו אחר עבדו ואמתו ובדברות שניות אין כתיב וא"ו המבור. א"כ שורו וחמורו שהוא ענין לבד קודם לעבדו ואמתו. וקשה ב"כ על דבור ולא תנאף בשניות. וגם בית רעך אם לא אמר בדברות לאשונות. [ג](שם פסוק י"ט). *[ג](שם פסוק ט"ז). [נ]נ"ל אם אמר בדברות לאשונות למען יאריכון ימיך. למה לא אמר ג"כ למען ייטב. [ד](שם פסוק י"ח). *[ד]ע"פ הוא. ול"ל איך יאמר תחלה בית רעך ואח"כ אשת רעך ככה פי' המפרש ב"י (ל"ב) פה הקושיא. יותר מתאוה לשורו וחמורו כי הם בתוך. והדר מתאוה לעבדו ואמתו. ואם משולח לתאוה. מתאוק להאש'מחיל' וכו'. [ה]התחלה אשת רעך ואח"כ ולא התאוה בית רעך כמו (שם פסוק י"ח). [ו]ומעמו שיש למקשה הפלא דמות במעשה הפלא כאשר יתבאר. וכבר ראית מה שכתב הרלב"ג ז"ל בפרשת שמות והנה בשם שזה יתמדע בעולם אותות ומופתים. וכאשר אמר לו זה השם הנכבד. על כן בקש אותות ומופתים. והפלא מעשים נוראים חוץ מדרך התולדות ומנהג העולם. ומכל מקום הפלאים נעשים בדברים דומים במקלת. כמשה שהפכתו גוף ארוך. נהפך לתנין. והמים שתולדותם להיות מתלחלחים ונגרים. נהפכו בכח השם לדם. והצפרדעים שהיה דמות מקצתם שם בכח השם שרץ היאור וכל הנהרות והיאורים והאגמים לצפרדעים. ועפר הארץ שסבורו מחלקים דקים ולחה מעורבה בחלקו. תולדתו להשריץ דמות הכנים באדם ובבהמה וכל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים בכח השם. וכן הערוב היה דמות מקצתו ובכח השם באו רבים עד אין קץ עד שמלאו כל ארץ מצרים והפלה ה' ארץ גושן אשר שם בני ישראל. והדבר. אין צריך לומר כי היה דמות מקצתו ובכח השם היתה יד ה' הויה במקנה אשר בשדה בסוסים ובחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד. והפלה ה' בין מקנה וגו'. והשחין היה דמות מקצתו והצעק משה פיח הכבשן היה בכח ה' על האדם ועל הבהמה לשחין פורח אבעבועות. והברד היה דמות מקצתו. וכן הארבה. וכן החושך ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. וכן במכות בכורות. ובכולם כולה המופת. והפלא הזה שחש"י דבר זכור ושמור בבת אחת לא מצאנו דמות ומופת אפילו מקצה שיפול עליו המופת הזה. והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שכתבנו. אחרי שהוא יותר זר ונפלא מכולם. [יי]כמו שמפורש לפני זה

בא"ק

ספורנו

עולים למדרגת נבואת פנים בפנים כמוך יוכלו לעלות אל מקומך: וקדשתו. באמור להם אם בהמה אם איש לא יחיה כענין אדמת קדש הוא: לך רד. עתה בהיות מדבר היה עמהם למשה מן ההר: ועלית אתה ואהרן. אחר תשלום עשרת הדברות ופרשת משפטים כאמרו ואל משה אמר עלה אל יי' אתה ואהרן וכו': (כה) ויאמר אלהים. אזהרה זו עם העונש אם יהרסו ונפל ממנו רב: (א) וידבר אלהים. אחר שעדת משה ואזכרתו דבר אלהים אליהם כל אלה הדברות כאמרו את כל הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר: אנכי. לבדי הוא יי' הנותן מציאות הקדמון הנודע אצלך בקבלה ובמופת: אלהיך. ומקיים אני מה שקבלת עליך להיות אלהיך בלתי אמצעי ולכן לי לבדי תתפלל ואותי תעבוד בלתי שום אמצעי:

אשר

פירוש רשב״ם

שכך אמר משה כבר אמרת לנו זה שלשת ימים הגבל את ההר. השמרו לכם עלות בהר. ולמה אתה צריך לומר לי עכשיו פעם שנייה. טעות הוא שהרי מזרזים לאדם בשעת מעשה אף לאחר שזירזוהו קודם מעשה שמזרזים לאדם פעם שנייה בשעת מעשה לומר עתה הגיע הזמן לעשות מה שאמרתי. ועוד ספק שני שחזר אמר לו לך רד. מה בא לחדש. אלא כך אמר משה להקב״ה דרך שאלה וכך שאל לו. אתמול שלשום אמרת לי שלא יוכל העם לעלות אל הר סיני כשהוזהרת את העם ע״י בהגבלה. אמרת לי השמרו לכם עלות בהר ועכשיו אתה אומר לי פן יהרסו אל ה' שמא אתה מוסיף שאפי' להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות אפי' רחוק מן ההר אסור. והשיב לו הקב״ה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה'. וגם עתה לראות בלא עלייה לא אמרתי לך: (כה) ויאמר אליהם. מצות הגבלה מעכשיו: (ג) לא יהיה

וגו'

המחבר. ומפני אנכי ה' הם פעם יבאו דבורים בלא הטעם. ופעם יאמרו הצריך במלות קלות שיוכל השומע להבין טעמם. ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי. ע"כ משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן. והנה אתן לך דמיונות. אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה. כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ. וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה. ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם איננו שוה בעבור שנוי המלות. והנה אמר אליעזר הגמיאיני נא. והוא אמר ואעד אליה השקיני נא. אמר משה בעבור השני אשר בנית הבור. וכתוב בעבור הפסחה אשר אשר הריסים. ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינו דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין. והכלל כל דבר שהוא כמו שלום שלום ונבוכדנאצר. ואחרים רבים שהמלה מלות שונות. רק הטעם שוה. וכאשר אמרתי לך שהטעם יאמרו דרך קצרה ופעם ארוכה. כן יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו. והדבר שוה. אמר השם והכלת ולארגמן. ופעם אמר תכלת וארגמן. אמר השם ואבני שהם. ופעם אמר ואבני שהם. והאלה רבים ושניהם נכונים. כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק. גם הכתוב בוי"ו לא יזיק. בעבור שהוסיף לבאר. והנה הוי"ו שהיא נראית במבטא שהם אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף. כי זה וזה נכון. והנה על ההרא"ה שיבואו בו לא יבקש עליו בכתב טעם. א"כ למה נבקש טעם בגם הנעלם שלא יבוא בו. כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה חסר. הנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר. ואילו היו מבקשי טעם לאחד מהם. או שמכתב היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מסרים. והנה אתן לך משל אמר לי אחד כתוב לרעי וזה כתוב. אני פלוני אוהבך לעולם. וכתבתי פלני בלא וי"ו. אהבך גם כן בלא וי"ו. לעלם חסר. ובא לאוזן ושאלני למה כתבת חסרים. ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי. ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לי ויודיעני איך אכתוב. ולא אירא להאריך רק המשכיל יבין. ועתה אפרש לך השלום הנזכרות. דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם. כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. והאלהם אנכי והוסם וכל אשר לרעך. וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנים. את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם. ואין הפסק ביניהם. ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים. כן אמרם השם כלם. והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והשמיני היא על דרך המדבר. יש להשיב אחרי שקבלם זה שהשם להיות לך לאלהים. על כן אמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה ה'. ועוד כי משפט אנכי לשון שקדם לדבר כלם. כתוב לא ילין שלג שני. ואחריו כתוב תביא בית ה' אלהיך. ורבים כאלה. והאומרים כי דבור אנכי איננו מעשרת הדברים. בזה נסלקו. יש אומרים לא יהיה לך הוא הדבור הראשון. והשני לא תעשה לך פסל. וזה איננו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה. בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה. והנה בדבור זכור אמת ובין ובין בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת. ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי. והדבור העשירי לא תחמוד אשת רעך. והאייהם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים. האחד יוצא למעשה כמו גזל. וכמוהו

ולא יחמוד איש את ארצך. שאם זה החמוד בלב היה ארץ ישראל רעה. ולא תחמוד השני הוא בלב. על כן הוליך משה לפרש לא תאוה גם זה דברי הבל. כי מה טעם יחבר הגזל עם השנים לבדו. והנה לא הזכיר האסורים עמו. והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלה לא דברו נכונה. הנה השם אמר לא תחמוד בית רעך. ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך. ולפי דעתם שלא תחמוד השני הכתוב בפרשה הזאת הוא בלב. והראשון גזלת הבית. והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך. ואמר עם לא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך. והנה נשחת טעמם. והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו. ועתה אדבר על זכור ושמור. דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות. והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות. ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני ה' לפני מותי. כמו בטרם אמות. א"כ מה טעם להוסיף לפני ה'. התשובה היא ידעה כי יצחק נביא לה'. והברכה שיברך בדרך נבואה היא. על כן אמרה ליעקב לפני ה'. והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה. וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת. והם לבדם הכתובים על לוחות האבנים. לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח הראשון ושמור בלוח השני. ועשרת הדברים שכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה. והראיה הגמורה שהם כתוב פעמים כאשר צוך ה' אלהיך. ודע כי באחרים שוא הראשון הוא הזכירה. והמקום מקום שמירת העדות. והנה הזכירה כוללת השמירה. וטעם זכור שיזכור כל יום איזה יום הוא מהשבוע. וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה. והנה טעם הזכירה היא השמירה. וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור. כאלו נכתב אשר נאמרו. ולא הוצרך משה להזכיר בשנים טעם כי ששת ימים עשה ה'. כי בתחלה אמר כאשר צוך ה' אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו. ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם למה זה. פרש משה טעמו ואמר זה שצוה השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם. ודע כי שמנה דברים כולם מלות לא תעשה. ודבור כבד הוא מצות עשה. ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שהטיב לו. והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו. והם גדלוהו והשקוהו ורחצוהו והשקיטוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו. כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך. ובעבור כי השם נפש בו נשמה על ידי האבות השקנו בגוף זה שיכבד אבותיו. כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם. והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה' אלהיך. כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה. כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו. והנה אמר משה אשר חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיך. וזה השכר הוא בשקול הדעת. גם בעבור שמוש השם שהכבדם ייטיב לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך בעבור ששמעת בקול השם. והנה דברי משה כאשר אפרש בדברי רבקה. והכלל אמרתי כי אבני שהם ואבני שהם שוה הוא. ג"כ לא תנאף ולא תנאף והוא ומקר בכי אב אחד הם. גם תחמוד ותתאוה מענין אחד יצאו. והשם אמר לא תחמוד בית רעך. כי קנני השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו. והכה הם הקרובים בפרשה הזאת. ומשה הקדים על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואח

פירוש על אבן עזרא

בא"ק ה'. ר"ל כמו אל"ף לא נמצא כי אם אהה וכן חי"ת חוה וכן עי"ן עה וכן שאר המולדות. וכן הטעמים למלות. (בראשית ד' י"א). (שם פסוק י"ב). (שם פסוק י"ד). ר"ל אשר אמר ה' לכן כל הורג קין שם (טו). (שם כ"ד י"ז). (שם פסוק מ"ה). (לעיל י"ב כ"ט). (שם י"א ס'). (לקמן כ"ח ד'). (שם כ"ח ו'). (שם כ"ט ז'). (שם ל"ט ט'). ר"ל למלא או לחסר. שמיד מלא או שמיד חסר. שיהכן לבקש טעם למה יצא מן המנהג. ואחרי שנעלם טעם מלא וטעם חסר. לא ידענו איזה מהם יכשר הזה או זה. ר"ל זה הוא מירוץ הרא"ע. דעת הרשב"ם ז"ל כפי מה שפירש דבריו בעל מקור חיים ז"ל. כי הש"י לא כתב אות אחת בלוחות ולא השמיט הדברים ולא שום מלה רק אמרה למשה על פה ומשה לא כתב טעמם ולא דקדק בין מלאים לחסרים. ואם נאמר שהש"י הראה לו הכתב הוליך חסר משה אות. וזהו המשל כמו שזה כתבו על פיו ולא חשש בין פלוני בוי"ו יבין פלני בלא וי"ו. כן לא דקדק משה בין מלא לחסר וזהו שאמר והמשכיל יבין (כ"ל המסבר בע"מ מ"ש). לא הבין דעת רא"ע הכלויה) ואני אומר יתכן כבודו בע"מ מ"ש או אשר נקרא צ"מ(למנת פענח) ככה שלא בוקי הריקא על רא"ע ז"ע וספה עליו בכמה מקומות. כ"א היה מאמין בדברי רז"ל במקום קבלתם והמגלל א"ע בהקדמת בראשים, והכתוב אומר חרות על הלוחות (לקמן ל"ב ט"ז) ודרשו חז"ל א"ת חרות וכו' ולוחיים מ"ס וסמ"ך בנס היו עומדים. ע"כ יבוא מדעה הזה אשר לא הבינו וחסך דמעו. רק כוונת רבינו ר"א כ"ע. כמו אלו המבוא אשר כתב פלוני. אהב. לעלם. אם אין צורך בדלי לריך לכתוב ולשכום בלשון קלרה הכתוב יסבור לשון מרומים. וא"כ אם יש מלא הוא או חסר מזה יש מקום לדרשת חז"ל לירא דמיגא. במוריתא. וכמו אם היה כוונה באוזן וי"ו בדלי היה מוסיף אותן כי כן דרך לשון הקודש בתוספת אות שמשפך כל הענין מעבר לעתיד וכן להיפך. וא"כ נכון לפי הפשט אם מוליך או מקלר אשר יוכן הפדי בדרך משל ב"א תזה נכלל כל הדרשות אשר מקובל בידנו ככתוב לא עשה כן לכל גוי וכו' כי כבר רמז ר"א בשלם גב וכו' (בבראשית כ"ג ד') אשר כל אות יש לו טעם על משו ותפונתו ומקורו במקום. ואולי כוונת ר"א ככתות לך טוב לישראל. כאשר מפסיל בא' ומקיים שם כ'. ואולי הרמ"ז לגו"ן מעבי ביהם אשר מקורם מה אשים במספרו ס"ך והוא ספרת לישראל וכו'. ע"ל ואין הפרש ביניהם. ועתה הנה הורה הואיל משה באר את הדברים כפורים רק בשמי לשון קלה ותוספת ביאור מטעמים שיסבלו לשון אלא כל דבור ודבור. לומרם רא"ע ככתוב וקמו מעבדי לדורכם (ע"מ א' ל"ג). (לקמן כ"ב י"ט). (שם פסוק י"ט). (שם ל"ד כ"ד). ר"ל שלא יחמוד היא את ה"י שבעבור שאיל רשם. ואין הכוונה כן. רק שלא יחלה של לב איש לכבוש את הארץ הפתוח בעלותך לראות את פני ה'. לכי משה אשר אלא בית ולא השלום שהוא חמוד שלב. א"כ לא החמוד שאשר באשה הוא גזל הפך דבריהם. (בראשית כ"ז ד'). (שם פסוק ז'). (דברים י"ב כ"ד) לא מלאתי שם מלומם בתוספת שלפני. ואולי נמצא בדפוס. הכה פי' בנע"ע כ"י (כ"ל) יפה מלוין שם וע"ש בפי' על רא"ע אות ק' ג'). ר"ל כי שם פ"י רשמו קלר יפי זקנו שלפ"ש ה' עניס המפורש בדברי חז"ל.

ולפס

ואחר כך בית. וכנגד הבית והשדה *ת הקדים שור וחמור שיחרוש בהם. ואחר כך עבד ואמה. וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כלל השם. ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין. על כן כתוב *את הדברים. ולא כל הדברים כאשר כתוב, בראשונה. דבור הראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הראשון מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים. ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת. על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת. ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע. והם שאמר אברהם עם מצות האחרות נוספות. והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת. ומי שאין לו דעת אין לו תורה. והדרך השנית מצות הנעלמות ואינן מפורשות למה צוו. וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת. רק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה. ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת. איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו. רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמו אם היא על דרך משל. ואם לא מצאנו זה כתוב, נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה. ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היא. כמו ומלתם *את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנרצחנו באכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן. ואם נעלם ממנו. והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צוו. כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית. וחג המצות למען *תזכור. ואהבתם את הגר *כי גרים הייתם. והכלאים *דד פן תקדש. ולא ירבה לו סוסים *ולא ישיב את העם. וכן לא ירבה לו **נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו. ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא. וטעם וקרא בו *לבלתי רום לבבו מאחיו. ופרשת הקהל *הלמען ילמדו. ורבות מצות ככה. א"כ יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות. וכל המצות על ג' דברים. האחת מצות הלב. והב' מצות הלשון. והג' מצות עשה. ומצות הלב על שני דרכים. מצות עשה ומצות לא תעשה. והנה מצות עשה ואהבת את *יי' אלהיך. ולדבקה בו. וליראה את השם *הנכבד. ואהבת לרעך *כמוך. ומצות לא תעשה לא תשנא את *אחיך בלבבך. ולא תקום *ולא תטור. גם מצות הלשון עשה ולא תעשה. עשה כמו ק"ש וברכת המזון וברכת כהנים. גם וידוי מעשר ורבים ככה. ומצות לא תעשה לא תענה ברעך. אלהים לא *תקלל. לא תקלל **חרש. ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם. ומצות הלב הם העיקרים שהכבדים על כלם. ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי עכו"ם. ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות. רק היא כנגד כלם. והלא יראו כתוב שם הנה *שנאת יי'. ושם כתוב לב חורש מחשבות און. וכתיב המידות, *כי היה עם לבבך. הטיבה יי' לטובים *ולישרים בלבותם. והיה לבבכם *שלם. אני יי' *חוקר לב. ויי' *יראה ללבב. והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו. והוא קרוב ממצות הלב. וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו: שאלני. רבי יהודה הלוי מנוחתו כבוד. למה הזכיר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. ולא אמר שעשיתי שמים וארץ. ואני עשיתיך. וזאת היתה תשובתי אליו. דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם. שהם מאמינים בשם הנכבד. כי הרבים מאמינים להשמעות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה. ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה. ואם יבוא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב. ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו. יכיר *מעשה השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדה. ולמה היה על זאת המתכונת. ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד. וידע זמן ממי תקדר השמש *או הלבנה. וכמה יקדר השמש ממנה. גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה. וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק. ומדרכי השם ידע המשכיל את השם. וככה אמר משה הודיעני נא *את דרכך ואדעך. והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי יי' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא. כי כבר פרשתי בפ' ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד. ולא כמוהו יושב קדם סלה. ומעמיד העולם העליון *בכחו. והעולם האמצעי **בכח השם. ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליונים. והנה יספיק למשכיל בכל גרי דבור אנכי יי'. כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנה. וישראל לבדם מודים בזה. וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ. רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית. והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משם להיות להם לאלהים. וככה אמר משה או הנסה אלהים *לבוא לקחת לו גוי. והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי. כי השם ברא העולם האמצעי. והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת אל כל עם מטוב או רע. כן יקרנו כי כן חלק לכם השם. והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים. והשם בכחו למען אהבת האבות שם אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי. והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה. ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל

פירוש על אבן עזרא

ולפה ג"כ על מהם לאביו בכבוד. ימי יקרבו אבל אבי (בראשית כ"ז מ"א) וע"י כהו עיני אביו שלא יראה ברשעת בנו. ואם הבן מכבד אביו אזי זוכה אשר בניו יכבדוהו ולא יבאו לו יום מותו ע"י זה יאריך ימיו בטוב. ת ר"ל שפרשת דברי ימחק כנ"ל ולברכך לפני ה'. *ת ע"ם הוא. ונ"ל וכנגד הבית שאר עבד ואמה. וכנגד השדה שור וחמור שיחרוש בהם. (נ"ל) איכה ע"ם כאשר אין בדברות שניות וא"ו המצוה. א"כ שלא שורו וחמורו דבר בפני עצמו ומוקדם לבית ועוד אשר דבוקים הם לאחמם כדברי ר"י (בברכות מ"ח) זה שני לארץ ותו המיוחד לארץ כנ"ל. *א(דברים ה' י"ט). ב ר"ל לכרות בשר הלב כמו בשר הערלה. ג ר"ל אף שנעלם ממנו. כי מי עמד בסוד ה' בפרט שאומה שעליה אמר שהקב"ה לאברהם אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז' כ"ג). ד(דברים כ"ג ג'). *ד(שם יו"ד י"ט). דד(שם כ"ב ט'). *(שם י"ז ט"ז). **(שם פסוק י"ז). ה(שם פסוק כ'). *ה(שם ל"א י"ב). ו(שם ו' ה'). *ו(שם ל' כ'). ז(ויקרא י"ט י"ח). *ז(שם כ"ח נ"ח). ח(שם פסוק י"ז). *ח(שם פסוק י"ח). ח(לקמן כ"ב כ"ד). **ח(ויקרא י"ט י"ד). ט(משלי ו' ט"ז). י(שם שם י"ח). *י(ד"ה ב' ו' ט'). כ(תהלים קכ"ה ד'). ל(מ"א ח' ס"א). מ(ירמיה י"ז יו"ד). נ(ש"א ט"ז ז'). ס הנה כבר ראית שאמרו כי השם הנכבד ולא נקרא מפני שהוא שם העצם ועצם הוא שם מופלא. וידעת כי נאמר על כל קדוש שאינו גוף ולא בגוף. וידעת מאמר ועברי שמה שלוה (איוב י"ט) והחכם ז"ל כתב בספר העלמים בדבר בעלי חיים שיש להתבונן מפלאות חכמות הטבע בצמחים ובחיים ובאדם ובציור העובר במעי אמו ותיקון אבריו ושמירתם ומקומ... וגם קלפות ממקלחם ושיתרת פלגם ומספר האברים הדומים בחלקיהם שאין מוסיף ולא נגרע אחד מהם לא במספר העורקים הדופקים והנחים. ולא במספר הגידים והקשורים ועצמות הרגלם ושאר הגוף ושאר ציור אבריהם ויעמוד אותם בעמוד נכון לקבל בו הפעולות הצריכות להשלמותו והעמדת חייו. ושיעמד לכל איש ואיש סמ"ה עורקים נחים ורמ"ח דופקים כמספר ימי השנה ולילותיה. ושאר הדמיונות והשמוניות אשר בבנייני הגוף כסדר בנייני העולם עד שנקרא אצל הפילוסופים ואצל רז"ל עולם קטן. ויש להתבונן מזה כי יש נפלא. שפועל מבלי כלי ועושה מבלי אבר ואורג בסבלים שהיקף לא יד לו ולא רגל לו ולא כלי אומנות. ורוקם בסבלים מרוקם. לא עין ולא אזן. לא אצבע ולא אבר ולא שמר שיהיה נושאו ולא כח מצייר ורוקם רוחם וסובן ואורג. ונוגה לבדו בכח מצוב הציור ורוקם האומניות ומתוקן בסדר ומתיקון מכל אומן וחכם שבעולם שיהיה לו כל מיני כלי האומניות ואין מי שיוכל לעשות דמות אחת מאלו הפעולות בשום פנים שבעולם ואפילו לרשום ולעשות צורי התמונה השלימות בלבד. והנפלאה הזה יעידו עליו החושים והמופתים שאין לו יד ורגל ועין ולא אבר כלל. ולא תוכל לומר בו שהוא ארוך או קצר ולא שהוא ירוק ולא לבן ולא שחור ולא שהוא קל ולא שהוא כבד ולא שהוא בעל תמונה ולא חמוץ ולא מתוק. והמתבונן בזה המאמר בסבלים המבוכנות והרגיל בו דעתך ולייירוהו בליבך ושמרוהו כי הולכך להורות לך בו זולתו ופועלו ומלכו. ע"כ דברי החכם ז"ל שם. ואמר הנה כאשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהן מעלות לעלות בזה למקום חפצו והם הלימודים ויחזור להתבונן בגבולי מה יכיר מעשי השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם ובמעשי השם כנוי לכל פועל נכון ומתוקן שפעולתו אין גשם וכלי. כאשר השם הנכבד והנורא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף ואמר ומדרכי ה' והם פעולותיו העצומות והנוראות והנהגתו והשמדו בגבולי מעלה ומטה ידע המשכיל סוד השם. ע שנקרא בפי החכמים לקוי המאורות. עיין בהל' קה"ח פרק פ"ז ובמפרשיו שבאריכות. פ(לקמן ל"ב י"ב). צ ר"ל עולם השכל שהוא בלתי מושג כי שם צוה ה' את הברכה. **צ והאמצעי שהוא עולם הגלגלים מתנהג בכח השם. והמלאכים שהיים גדולים שמנהיגים אותו וזהו אמרו ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. ובפירושו לספר דניאל כתב ח"ל וקודם שאדבר על מלכות פרס אדבר על דברי המלאכים ואין ביניהם מלחמה. ר"ל כי אין בהם גשם כמו הגלגלים אשר יתנגדו זה את זה. ולמה הוא. ואין ביניהם קנאה (ר"ל כטענת הלבנה אפשר ב' מלכים ישתמשו בכתר א'). וכתיב עושה שלום במרומיו. ושם פרום מעוקים לא יביעם רק לשר שני אלף שמנד כפת הטולדה. ודברי נשמת האדם שאינה גוף וחכמת הגלגלים והנועתם ודברי המפרסים והמזלות ע"כ. ק(דברים ד' ל"ד).

שם

אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים על

לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהּ אָחֳרָן בַּר מִנִּי: ד לָא תַעֲבֵּד לָךְ צְלַם וכל

מסורה ג לא יהיה. [בי"ם סמתב בפיבא לא ויהיה בלא ממג וי"ם ששיהם כמתב. וכן לא תעשה].

ת"א לא יהיה לך. שבת פח סוטה יח גיטין נז עקידה שם מנס' נו לש קז מכות כד הוריות ח.

רש"י

בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הן אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזהו שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך (מכילתא): אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם (מכילתא). ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי כלפי מעלה לקרותם אלוהות אצלו. ד"א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים

רמב"ן

(ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. כתב רש"י לא יהיה לך למה נאמר. לפי שנאמר לא תעשה לך. אין לי אלא שלא יעשה. העשוי כבר מנין שלא יקיים. ת"ל לא יהיה לך. וזו בלשון הברייתא היא שהיא במכילתא. ואע"פ שהיא א' מהם לא תעשה בלבד אזהרה למקיים ע"ז ברשותו ואין בה מיתת ב"ד. ולמה הקדים הקיום שהוא בלאו להשתחואה והעבודה שהם בכרת ומיתת ב"ד. ולפי דעתי שאין הלכה כדברי זאת הברייתא וכדברי יחיד היא שנויה. שכך שנינו בספרא ואלהי מסכה לא תעשו לכם יכול יעשו לכם אחרים ת"ל לא לכם אין לי אלא לכם. יכול הן יעשו לאחרים. ת"ל לא תעשו לא לכם ולא לאחרים מכאן אמרו העובד והעושה ע"ז לעצמו עובר משום שתי אזהרות. משום לא תעשו ומשום לא לכם. רבי יוסי אומר משום שלש. משום לא תעשו ומשום לא לכם ומשום לא יהיה הרי שר' יוסי יחיד במקום רבים הוא שאומר כי לא יהיה לך אזהרה למקיים צלמים ולדברי תנא קמא אינו כן. והנכון גם לפי הפשט שהוא אזהרה והיה יי' לי לאלהים להיות לכם לאלהים. יאמר שלא יהיה לנו זולתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים כענין שנא' זובח לאלהים יחרם בלתי ליי' לבדו והיא מצוה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו באלוה ולא יאמר לו אלי אתה. וכן דעת אונקלוס שאמר אלה אוחרן בר מיני. ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויפרש זה שלשון קבלת האלהות או בעבודה לו. כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי יי' לבדו. אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים שליר. אבל יאמרו אלהי מסכה לא תעשו לכם. אלהי מסכה לא תעשה לך. ויקראם כן בעבור שיעשם בכוונה להיות אלהיו. אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום. והנה הזהיר בדבור השני הזה שלא נקבל לנו אדון מכל האלהים זולתי יי'. ואמר כך אחר שלא נעשה פסל וכל תמונה להשתחוות להם ולא לעבדם בשום עבודה בעולם. ולכך אמר לא תשתחוה להם. כי הוא כענין אל העשויים שמשמע אותם המשתחוים להם. והנה כלם אזהרות מעבודת עבו"ם והלאו חייבי מיתות. ואין בפסוק הזה אזהרה לעושה צלמים שלא עבדם. אבל במקום הזהיר בזה אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. וכן אלהי מסכה לא תעשה לך. לא תעשו לכ' אלילים: וטעם על פני. כמו אם לא על פניך יברכך. ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב. יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פניהם שאני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושים. כי הדבר שהעשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו. וכן ותעבור המנחה על פניו. וכן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם. שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם. ובדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם. והנה אמר לא תעשה לך אלהים אחרים. שאני נמצא עמך תמיד ורואה אותך בסתר ובגלוי או ועל דרך האמת מבין סוד הפנים ממה שכתבנו. כי הכתוב הזהיר במעמד הזה פנים בפנים דבר יי' עמכם. ותדע סוד מלת אחרים. ויבא כל הכתוב כפשוטו ומשמעו. וכן אמר אונקלוס. והוא שנאמר לא תעשון אתי וגו' כי אנכי יי' אלהיך אל קנא. בגדי. ואין רצוני שתשתתפו עמי אחרים. ואנכי אל תקיף שיש לאל ידי וקנא שאקנא בנותן כבודי לאחר ותהלתי לפסילים ולא נמצא בשום מקום שיבא לשון קנאה בשם הנכבד כי אם בענין ע"ז בלבד. ואמר הרב במורה הנבוכים שלא תמצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בענין ע"ז בלבד. והנה בקדושי עליון ויחר אף יי' במשה. ויחר אף יי' בם וילך. וכתוב חרה אפי בך ובשני רעיך כי

לא

אבן עזרא

לישראל. עד אמרו זה בדרך משלים בפרשת כי תשא. והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים. אמר משה אתה הראית לדעת. משכל אלו זה חכמים ואלון חכמים גדולים וקטנים. גם הוסיף עוד נדבר במעמד הר סיני ששמעו קול השם. על כן אמרו אך שמעים השמיעך את קולו ליסרך. ואמר בלפכהכה כי הדעת שנזכרה שיהיה כאדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו. על כן אמר וידעת היום. והשבות אל לבבך. ואמר דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו. והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה. והנה הזכיר להשכיל אנכי ה' והוסיף אשר הוצאתיך. שיבין המשכיל ושאינו משכיל. ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני ותהיה לי לעם. ואני אהיה לך לאלהים. וטעם שירם זה בפרשת כי ישאלך בנך. כי טעם השאלה למה אנו חייבים לשמור מצות השם יותר מכל האדם. והלא בורא אחד לכולנו. והנה הזכיר שלש תשובות. הא' עבדים היינו לפרעה. והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו. והב' כי אלה המצות חיים לנפשנו כי אם לטוב לנו כל הימים לחיותנו. והשלישית וצדקה תהיה לנו. שנהיה צדיקים לגמול הבע"הב. ואנשי המחקר אמרו כל דברי השם. והם ראשים כללים אין למעלה מהם. הראשון הוא עצם כל דבר יושב עומד. ושם' דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון. ונלוים אליו. וממנו יצאו. כי הוא כמדות האחד בחשבון עשרים. כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימלא בו. כי הוא היסוד. והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה. כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה. וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו. כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו. ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו. כאדם שנתן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הגנאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם. כי אז תהיה תפלת האדם נוהה בעיניו מתפלת כבוד השם שמתן לו חן. ועוד ממנו הם שיוכל לתת לקבל שכר מהשם. וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך. או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם. והסומא זה הוא מעותע. כי כן כתוב אם יוצר עין הלא יביט. והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי. כי השם יודע מחשבותיו וסודו. והנה חסד המלך שיחות חסר שלא יפרימוהו. ולא יפחד ממלך שאתם שנשמר בידו בעולם הזה ובעולם הבא. והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים ואלה שהם הנכבד בעשרת דברים הראשונים. וכבר פירשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל גופי המצות. ואחריו כתוב לא יהיה לך. ושמע מי שאינו מאמין בשם. גדול משמע עובד ע"ז. כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מתכחשים ומקטרים לעבודה זרה. כמו המקטירים למלאכת השמים שהם סוברין כי ייטיבו להם. כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל. וכתוב את יי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים. וככה מצאנו בשומרוני' בית רמון. והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר. על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד. ובדבור השלישי גם הוא כתוב. כי השם הנשבע לשקר ששוא ע"ז. רק הוא בוזה השם בגלוי. אולי שמם זה נעבור כשם או לרך. כי בלבו שאמין בשם ואינו חושש אמר שקר. ובדבור הרביעי כתוב השם ששבת ביום השביעי. והנה שומר מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית. וזה טעם שמור אפילו אמר יעשה את

שאר

וְהַוָה וּמִתְחַקֵק עַל לוּחֵי קְיָימָא דְהַווֹן יְהִיבִין בְּגַבְּ יְדֵי דְמשֶׁה וּמִתְהַפֵּיךְ מִדִּין מִן סְטַר לִסְטַר וּבְכֵן צָוַוח וְאָמַר עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא הוּא אֱלָהָכוֹן דִּי פְּרַקִית וְאַפֵּיקִית יַתְכוֹן פְּרִיקִין מִן אַרְעָא דְמִצְרָאֵי מִן בֵּית שִׁיעְבּוּד עַבְדַיָא: (ג) דִּבְּירָא תִּנְיָינָא כַּד הֲוָה נָפִיק מִן פּוּם קוּדְשָׁא יְהֵי שְׁמֵיהּ מְבָרַךְ הֵי בִּזְקִין וְהֵי כְּבַרְקִין וְהֵי כְּשַׁלְהוֹבְיָין דְּנוּר לַמְפַּד דְּנוּר מִן יְמִינֵיהּ וְלַמְפַּד דְּאֵישָׁא מִן שְׂמָאלֵיהּ פָּרַח וְטַיֵּיס בַּאֲוִיר שְׁמַיָא חָזַר וּמִתְחַמֵּי עַל מַשִּׁירְיָיתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וְחָזַר וּמִתְחַקֵּק עַל לוּחֵי

רמב"ן

לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב אבל בלשון קבלה אמת הוא. וכן אמרו במכילתא ובקבלה אבי נהרע מה"ו אבל אבי סנון ורמוס בדברים אחרים. ולפי דעתי היזכיר קבלה בע"ז בישראל בלבד. וטעם הקבלה כי ישראל סגולה שהם הנכבד אשר הבדילם לו כאשר פירשתי למעלה. והנה אם העם שלו ומשרתיו פונים אל אלהים אחרים. יקנא בהם כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים. ובעבדו בעבות לו אדון אחר ולא יאמר הכתוב כן באחר העמים אשר חלק להם לצבאות שמים. ובכאן אני מזכיר מה שיורו הכתובים בענין ע"ז כי היו שלשה מינין. הראשונים האלו לעבוד את המלאכים שהם השכלים הנבדלים. בעבור שידוע למקצתן שררה על האומות. כענין שכתוב שר מלכות יון ושר מלכות פרס. וחשבו שיש להם יכולת גם להטיב או להרע. וכל אחד עובד לשר שלו כי היו הראשונים יודעין אותם. והנה הם הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים אלהי העמים. כי המלאכים נקראים אלהים. כמו שנא' הוא אלהי האלהים. וישתחוו לו כל אלהים. כי גדול יי' מכל האלהים. ואעפ"י שהיו העובדים מודים שהשם הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון. וכך אמרו רבותינו דקרו ליה אלה דאלהיא. ובזה אמר שכתוב זובח לאלהים יחרם. הזכירם בשם הידיעה. והמין השני בע"ז שחזרו לעבוד לצבא השמים הגדולים מהם עובדי השמש או הירח ומהם למזל מן המזלות. כי כל אחת מן האומות ידעה כח המזל כפי שמשלו על הארץ שלהם. וחשבו כי בעבודתם יגבר המזל ויועיל להם. כענין שכתוב ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים. ולמד כי בעבור שחלק השם אותם לכל העמים ונתן לכל עם כוכב ומזל לא חשים כדי אחריהם ולבדם. ואלה האנשים הם שחשבו לעשות הצורות הרבות בעבדים והאשרים והחמנים כי היו הם עושים צורות מזלם בשעות אשר להם הכח כפי ממשלתם והיו נוהגים בהם כפי ממשבותם כח והכלחה. וקראו בעיני שהואל זה בעבור השלכה כאשר הפילם השם אל הארצות ומשלו בהם הכוכבים והמזלות לממלקותיהם. כי הגוים היו רוצים לעשות להם שם ולא יסתלקו כאשר רמזתי במקומו. והיו לכל אלה הכחות נביאי שקר מגידים להם מן העתידות ומודיעים קלה הבאות עליהם בחכמת הקסם והניחום. כי יש גם למזלות שרים מושלים באויר כמלאכים בשמים יודעים בעתידות. וממין העבודה הזאת היו מהם עובדים לאנשים. כי בראותם לאחד מבני האדם ממעלה גדולה ומזלו עולה מאד כנבוכדנצר היו אנשי ארצו חושבים כי בקבלם עליהם עבודתו וכוונתם אליו יעלה מזלם עם מזלו. והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבותם בו תוסיף לו הצלחה בכח נשמותיהם המטוות אליו וזה היה דעת פרעה כדברי רבותינו. ודעת סנחריב שאמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב אדמה לעליון. וחירם ונגידיו שעשו עצמם אלוהות כי היו כשעים לא שוטים גמורים. והמין השלישי בע"ז אשר כך חזרו לעבוד את השדים שהם רוחות כאשר אפרש בע"ה

אבן עזרא

שמו לשוא. ובדבור השמישי כתוב השם כי האדם משתתפים עמו ביצירתו. ואם לא יכבדם כאילו איננו מכבד השם. וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם. והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף [ו]ואשר אחריו איננו בגוף. ואשר אחריו לא תגנוב בממון. ואחר כן בלשון. ואחר כן ממוד בלב: (ג) לא יהיה לך. דבר הכתוב אלהים כנגד [זח]מחשבת עובדיהו. כמו ויקם [ט]תנייה הנביא. והאנשים [י]רדפו אחריהם. וככה דבר שהואל [כ]למה הרגזתני. כי הכתוב דבר כפי מחשבת השואל. ואין זה מקומו לפרש אותו: וטעם על פני. כמו וימת הרן [ל]על פני תרח אביו. שהיה כנגד אביו. ורואה אותו. וככה ויכהן אלעזר ואיתמר [מ]על פני אהרן. והנה הטעם אשר שמני אלהיך. ואני כנגד תמיד בכל מקום. ואני רואה מה תעשה אין ראוי שתשתתף עמי אלהים אחרים. ואמר אחד מחכמי לב אל חכמים אדוך והוא רואה אותך. והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה. כי אין בתורה מלות לא תעשה בלב כי אם זו. כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרעות או לכאוף. לא יסרב בעבור דבורו הנה לא עשה מעשה. והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. צוה הכתוב כי הרג [נ]תהרגנו. ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן. ולא מעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים. ואשר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד. ואין תמונות בשמים רק שמונה ולרבעים [ס]צורות. וחכמי הצורות עושים דברים

פירוש על אבן עזרא

[זח](שם פסוק כ"ט). [טט](שם פסוק ל"ז). [י](שם פסוק ל"ז). [יד](ל"ש ס' כ"ח ע'). [ש]כי שכלו יגיד לו שהשם לבדו עושה כל. [ת]לגלגלי משכיל שרלה בעיניו מעמם הסס כי מדל הוא ולבבו יבין כי ס' הוא האלהים. וממה שרלו עיני כל ישראל והורישו לנו ס' רבו מדים באחד הסופות ומוספים ארבעים שנה יאמין כי בשם יאים עשה ה' את השמים ואת הארץ הנאמר אח"כ (פסוק ס'). [א](דברים ו' כ'). [יא](שם פסוק כ"ס). [אא](שם פסוק כ"ד). [ב](שם שם כ"ס). [יב]ר"ל עלם ופעמה מקרים (עיין עלום הגיון שער י"ד). [ג]פירש כבר מבואר מה הוא העלם בפרשת שמות. ועוד אני מוסיף לבאר כי העלם דומה לדונג שיחוקו בו צורות רבות בחרש רשמו פלוסם. והדונג לא ישתנה רק כמו שהיה דונג. שדונו דונג. ורק כאות השהפך כאומר אותם. והנה הצורות המשתנות הם מקרים על העלם. [ד]פירש כי משמה מקרים כללים. קרלום מכני השבעה. שמשה שמלמלת. האחד הכמות. כלומר כמה הוא. ועניינו הוא במספר ובמדות. והשנים האיכות כלומר איך הוא והוא שבים הגוף ולורמו ותסלרו ותמלאו ובמקנו. וזה האיכות הוא בו ר"ל בגוף. והשלישי מתלפרף. כלומר כמו האב ובן גם אם גם גדול וקטן. שנקרא בן כנגד אחרים. והרביעי האחד יש כמו לשני. הרביעים שבי. ר"ל והוא בזמן שעבר ובעתיד ובהוה. החמישית אנה. כלומר הוא מורה על המקום שהגוף שם אם הוא מקום קרוב או רחוק כנגד אחר. הששים. הוא השליב. והוא שהוא עומד או יושב או שוכב או הולך ודומה להם. השביעים הוא הקנין. ר"ל והוא הדבר שהוא לו. כמו השער והקרניים והלבישים והבגדים והדומה להם שיש לו ולזולתו. [ותוה יובן הענין וקונה הכל. דקשה מי הוא שמוכר להקב"ה אשר באמר קנה. אף כי הקב"ה הוא היה הוה ויהיה. ועכ"פ ע"י שעינינו בעולים נכוסף לו כבוד ג"כ בעולם שעבגי הוא שהוא הוה] השמינים הפעל. והוא שימפעל הדבר וימהוה ממנו דבר אחר או שימסדם בו דבר שלא היה בו. התשיעים שמונעל. והוא אשר נגרם לגוף ששפעל עד שיתפרד בו הדבר שמתמדם אשר שלא היה בו או עד שיתהוה ממנו דבר אחר. והנה כל המשמה הם מקרים והעלם נושא אותם כי אין עליותם בעלותם כי אם"ב שהם נתולים על הגוף הם בעצמם אינם גוף וזה הנושא את העלם נושא כמו כל מנועות המקרים. והנה מי שיאמין באמונה ישרה בני שאמר הכי. ישמור מעשות כל רע בעבור כי ידע כי אלהיו נגד עיניו תמיד. והנה דבור אנכי כולל משמש הדברים כאשר אמר וכאשר כמו במספר אחד. כמו שהאחד קנה כל המספר והוא איננו מספר. וכה דבור אנכי כולל את כולם כאשר מבואר בפרשה שמות וזה מי' נכון וזה שמקיים כולם נקשבים. נגד מה שאינו מלורף להגוף כמו פנים והמלבושים. והלים אליו. הם השערות והלפרכים והדומה. ושמנו ילמו. הם האברים וכל הגוף אשר מקודם הוא אלב כי הוא עושה את כולם. [ה](תהלים ל"ד ט'). [ו](ירמיה מ"ד כ"ז). [ז](מ"ב י"ז ל"ג). [ח]ר"ל הוא לפי מחשבתם. ופשי חז"ל (במולין ס' ע"ס) כי השומר למלאל שבם כשומר בכל התורה כ"כ. הוא יוסף [ט](שם ט' י"ח). אחד. ואולי דברי כל"ה ברב שנן (שם ד' פ"ב) אשר משולק על סבריותא הזאת ועולה כפי מעתם. [י]אולם כי הסומך אשה יותר רשע כי מוליד ממזר וממייב נפשו על כל ביאה. מכ"ז אינו ממלא לבודיות רק אלף שאינו מוסף בילכו. [יא]פי' כי עובדי אלקי נכר מודים שהם אלהים. והרלב"ע פי' ז"ל זה אומר כנגד חכמי יון שאומרים שהמלאך הכבוד ספקיד הש"י על העולם. ר"ל שהש"י הפקיד את שכל הפועל להיות לו ממשלה בזה העולם והוא המשגיח. אבל לא הש"י. ודעת תורתינו הקדושה איננו כן. רק הש"י שלם את המלאך להכניס את העולם ואיננו עושה מלומה רק בתלום השם שמלוה עליו תמיד אפי השגחת השם בארץ. [ט](ירמיה כ"ם י"ד) ר"ל כי יקרא הכתוב להנביא כביא לפי מחשבם השלמיכים בו. כי נביא שקר היה. [י](יהושע כ' ז') ר"ל לדעו לפי שמשבתם אחר המרגלים והם היו בבים רמב סוונם. [כ](ש"א כ"ח ט"ו). [ל](בראשית י"א כ"ח). [מ](במדבר ג' ד'). [נ](דברים י"ג י"ד). [ס]פי' כי חכמי השבונם כשבלו לושם שמלך הכוכבים והמזלות שמו שמנים בקבולם הכוכבים שלמם כפי כאות מיניהם ע"ם לורות בכל הגלגל

ספורנו

אשר הוצאתיך מארץ מצרים. בנפלאות שמגידות לאפלות כל אלעניי משה ממנע ושמערכה וזה כאמר קבלת נאמנך את זה אלי ולהיו וכו': מבית עבדים. לאפיל כל אורכם שאין שום מקום להום אדם כאפס: לא יהיה לך אלהים אחרים. אף על פי שתקבלו מלכותי לא תעבדו אלהי. כעובד לעבד המלך. על דרך את יי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים: על פני. שאין מולקין כבוד לעבדים במקום המלך. ואני בכל מקום על אופן אחד עמוד

עַל־פָּנָֽי׃ ד לֹא־תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָֽרֶץ׃ ה לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָֽי׃ ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָֽי׃ ס ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּֽׁוְא׃ פ

זכור

אונקלוס

וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: ה לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל־בְּנִין־מָרָדִין עַל־דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן: ו וְעָבֵד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי: ז לָא תֵימֵי יָת שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא

ארי

מסורה פני, כך דינו לגאון דיליף רזא [והמ"מ הפסיקו על מלת פני שנקוד בקמץ ופתח לב' הטעמים וכתב עליו דברי כוס הס]. ד וכל תמונה, ל'. ה פקד, [כו"ל ס"ו]. שנן, [כולהון כתיב בחד ו"ו]. שנאי, ב' חסר [באור]. שלשים, ס'. ו ועושה, [כו"ל ס"ו]. ועושה חסד, ד'. לאלפים, כל לישני פתח בגר"ש קמץ. מצותי, [ק קרי וכתיב].

ת"א לא תעשה סנהדרין סא. אשר בשמים חולין מ. ואשר במים חולין מ. לא תשתחוה סנהדרין סא. ולא תעבדם סנהדרין סא. פקד עון ברכות ז סנהדרין כז שבועות לט מכות כד. לאלפים סוטה לא. לא תשא את ברכות לג שבת קכ יומא פו תמורה ג שבועות כ כא לט. לשוא שם כ"ט. לא ינקה יומא פו נדרים ים שבועות לט תמורה ג. ה' שם. לשוא. שם.

רש"י

צועקים אליהם ואינן עונים אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"ז אלא אותו הדור (מכילתא): (ד) פסל. על שם שנפסל: וכל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. (מכילתא) מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת אלילים כל לשון קנא אנפרי"מנט בלעז נותן לב ליפרע: לשנאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (סנהדרין כז): (ו) נצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים (סוטה יא): (ז) לשוא. (שבועות) לחנם לשקר כתרגומו (כמה דתימר) אי זו היא שבועת שוא נשבע לשנות את

הידוע

רמב"ן

בע"ה. כי גם מהם יש ממונים על האומות שיהיו הם בעלי האמן ההיא להזיק לגויים ולהכשילם שנאם. כידוע מעניינם בחכמת הנגרומנציאה. גם בדברי רבותינו. וזהו שאמר הכתוב יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם. לפי להם הכתוב שהם זובחים גם לשדים שאינם אלוה כלל. כלומר שאינם כמלאכים הנקראים אלוה. אבל הם אלהים שלא ידעום. כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות וכח שולטנות להם והם חדשים לכם. שלמדו לעשות כן מחדש מן המצרים המכשפים. וגם אבותיכם הרשעים כתרח ונמרוד לא שערום כלל. ומזה הזהיר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם. והנה התורה אסרה בדבור הזה השני כל עבודה בלתי לה' לבדו. ולכך הזהיר בתחלה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שהם מעין הראשון וזהו על פני כאשר רמזתי סודו. והזהיר עוד על הפסל וגם על התמונה שהיא תבנית גם לדבר הרוחני שהדומה. כענין שכתוב יעמוד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני. וכך אמרו אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ממעל לרבות מלאכי השרת כי גם בהם יעשו צורות לשכלים הנבדלים אשר הם כחם למזלות כאשר היה בענין מעשה העגל שאני עתיד לפרש בע"ה: (ד) ואמר אשר במים מתחת לארץ. לרבות השדים מעשה מים ושוכניהם. וכך אמרו להביא את הבבואה. ואמר בכלם לא תשתחוה להם ולא תעבדם בשום עבודה כלל ואפילו לא ישא דעתו להוציא עצמו מרשותו של הקב"ה. והנה ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד ית': (ה) פוקד עון אבות על בנים. אמר ר"א כי טעם פקידה כטעם זכירה. כמו וה' פקד את שרה. שהוא כמו ויזכרה ה'. והטעם כי השם יאריך לרשע אולי ישוב ויוליד בן צדיק. אבל אם הלך הבן בדרכי אביו. גם הדור השלישי. גם הדור הרביעי יאבד זכרם. כי השם יזכור מה שעשו האבות ולא יאריך עוד. וכזה אמרו כל המפרשים וא"כ לא יפקוד עון אבות על בנים ועל שלשים רק על רבעים. וראוי היה שיאמר פוקד עון אבות ובנים ושלשים על רבעים. ואולי יאמרו שהוא זוכר העון על הבנים לאמר אתה ואביך חטאתם וכן יעשה עם השלשים ועם הרבעים. ולא ינקם מהם לא יפקוד להם עוד כי יכריתם בעון כולם. ואין זה הפירוש נכון שיאמר הכתוב הזכירה בכלם בשוה ולא יזכיר הנקמה שהיא ברבעים בסוף. ולשון הפקידה עם מלת על לא תבא על זכירה. אבל היא הנקמה וכן וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. וכן יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים. וכן יפקוד ה' על צבא המרום

אבן עזרא

דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודה זרה: (ד) ואשר בארץ מתחת. שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מצורפות בצורת ותפסק גם כן במים: ואמר הכתוב מתחת לארץ. כי הים והארץ כדור אחד: (ה) לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות. שחושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם. לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך. גם כן אזכרם ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך. ובספר יהושע ולא תשביעו: וטעם אל קנא. כי דין הוא. אשר שמם בלבך והוא מניח אותך. איך תתן כבודו לאשר לא ייטיב ולא ירע: וטעם אל. הוא להודיעך שהוא תקיף. ויוכל להנקם ממך בכל רגע. ולא תוכל להנצל ממנו. הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שניו. ובספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי בן לא ישא בעון האב. אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים. והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו. כי פקודת העון היא קשורה על שונאיו כמו שהזכרתי. וטעם פקידה כמו זכירה. כמו וה' פקד את שרה. שהוא כמו ויזכור ה'. כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאתו. ויולד בן שהוא טוב ממנו. והנה אם הלך בדרכי אביו. גם הדור השלישי. גם הדור הרביעי. השם לא יאריך אפו לרביעי. אם היו כן עד ארבע דורות שונאי השם כלם. כי בו יאבד זכר כולם. כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן. על כן לא יאריך לרביעי. ובני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי תמלא שלשים ורבעים יבין שאדם זה: (ו) כמוה ועושה חסד לאלפים. וכתוב לאלף דור. ובני אדם יחשבו כי זה שלם. ואיננה. כי כן כתוב אם תשמור מצות ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך. שהם הב' השבות. וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ. והוא לעולם ועד. וזה הדבר יתפרש לשני ענינים. האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות. והשני כי השם יעשה טוב לבניהם שהם כמותם עד אין קץ. וככה אמר דוד וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים. והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנפש על יראיו. ובעבור שהזכיר לבני בנים. על דרך וצדקתו העומדת לעד. הולך לפרש אם היו הבנים טובים. על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו. ובפרשה כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים: ועושה חסד לאוהבי. הם החסידים. ולשומרי מצותי. הם הצדיקים: (ז) לא תשא את שם אלהיך. השם הוא כמו

זכר

לוחי קיימי ומתהפיך בהון מן ספר לספר ובבן הוה צווח ואמר עמי בית ישראל לא יהוי לך אלהא אוחרן בר מני: (ד) לא תעבדון לכון צלם וצורה וכל דמוי דבשמיא מלעיל ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: (ה) לא תסגדון להון ולא תפלחון קדמיהון ארום אנא יי אלהכון אלה קנאן ופורען ומתפרע בקנאה מדכר חובי אבהת רשיען על בנין מרודין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לשנאי: (ו) ונטיר חסד וטיבו לאלפין דרין לרחמי צדיקיא ולנטרי פקודי ואורייתי: (ז) עמי בית ישראל לא ישתבע חד מנכון בשום מימרא דיי אלהכון על מגן ארום לא מזכי יי ביום דינא רבא ית כל מאן

בעל הטורים

מאור כשדים. שהוציאו מאור כשדים ליתן לבניו התורה: (ד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה. תמונה בגי' פרצוף אדם: ואשר בארץ. בגי' אלו (פירש"י ז"ל ואלו ולא דרים ו') שמושית דואשר בס' פעמה רוח נגרם אילו) ההרים והגבעות: מתחת. בגימ' (זה) [זו] פילסול קטן: (ו) ועשה חסד ד' במסורה ב' בדברות וב' גבי דוד ועשה חסד למשיחו (ש"ב כ"ב. תהלים י"ח) לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד ודוד היה גומל חסד אף לנכרים דכתיב (ש"ב י) ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד: ולשומרי מצותי ומפיך ליה: (ז) לא תשא. מלמד שהמורה שבועה שוא ככל המלוה

יונתן

לאשוריים מכר פסוק לא יהיה לך גם. עשות גדול שליכך פסוק לא תעשה בדבר שני לתרגומו. ולאשה דעת יונתן כדרז"ל שהב' דברות לאשונות בד"א נאמרו כמ"ש ולכן באופן שתרגם על אנכי כן תרגם על לא יהיה וק"ל: פרח וטייס באויר. פי' הדיבור שט עד שהגיעם למטה ונעשה לפיד אש ונראה במחנה ישראל ואח"כ נחקק על הלוחות: (ג) ומתהפיך מסטר לסטר. פי' הדבור נהפך מצד זה לצד זה כדכתיב כתובים משני עבריהם. או כמו שבשבעים פנים מוכן כל דבור על צד נגלה ונסתר וכדכתיב

רמב"ן

במקום כלם הנקמה והעונש. והנכון בעיני שיאמר כי הוא פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם. כענין שנא' הכינו לבניו מטבח בעון אבותם. וכן יפקיד אותו על שלשים. כשלא יהיה עונש שלם בשני הדורות. כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה ופעמים יפקוד עון כלם על הרבעים שנתמלא סאתם ויכריתם. אבל בדור השלישי לא יענש הבן בעון אביו הראשון. והוסיף במשנה תורה ועל שלשים ועל רבעים לשונאי. כטעם או. ואמר ר"א כי בני הבנים נקראים בנים על כן אמר דרך קצרה. כי ממלת שלשים ורבעים יתבונן זה ואיננו כן. אבל שלשים הדור השלישי בעון. ורבעים כן. כי הם ארבע ספחים. והכתוב שאמר בשלש עשרה מדות פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים על רבעים. יפרש על בני בנים השלשים והרבעים. ולפיכך הזכיר משה במרגלים ואמר על בנים על שלשים ועל רבעים. ולא הזכיר בני בנים ורב חסד: ואמר הכתוב לשונאי. כשיהיו הבנים שונאי השם שאם הוליד בן צדיק לא ישא בעון האב. כמו שפי' יחזקאל. ומדברי רבותינו נראה כפי' הזה שפירשתי. שלמדו מכאן שמדה טובה מרובה על מדת פורענות. שמדת פורענות לארבעה דורות. ואם היה כפי' הראשון היתה מדה טובה מרובה. אם יאריך גם דור עשירי. ויתכן שתהיה המדה השמורה הזאת בעבודת אלילים בלבד כי בה יזכיר אבל בשאר המצות איש בעונו ימות. והסוד הנסתר בפוקד עון אבות על בנים בתפלת ספר קהלת תמצאנו וכבר כתבתיו: (ו) לאהבי ולשומרי מצותי. הנראה ממשמעות הכתוב שזו הנפשה בענין המצות האלו אשר הזכיר יאמר כי הוא עושה כאן חסד לאלפים לאהביו הם המוסרים נפשם עליו. הם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם יקראו אוהביו. כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו. כמו שאמר ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. שתמסור נפשך ותייך באהבתו שלא תחליפנו באל אחר. ולא תשתף עמו אל נכר. ולכך נאמר באברהם זרע אברהם אוהבי שנתן נפשו שלא יעבוד ע"ז באור כשדים ושאר הצדיקים יקראו שומרי מצותיו. ורבים פירשו כי אוהביו העובדים מאהבה שלא ע"מ לקבל פרס כמו שהזכירו חכמים. ומצאתי במכילתא לאוהבי זה אברהם וכיוצא בו: ולשומרי מצותי. אלו הנביאים והזקנים. רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצות. מה לך יוצא ליהרג. על שמלתי את בני. מה לך יוצא לישרף על שקראתי בתורה. מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי את המצה. מה לך לוקה מאפרגל על שנטלתי את הלולב. ואומר אשר הוכתי בית מאהבי. המכות האלה גרמו לי לאהוב לאבי שבשמים. הרי פי' רבי נתן כי האהבה מסירת הנפש על המצוה. והכתוב ודאי על ע"ז כי בה נתחייבנו ליהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם. אבל הרחיב הענין לכל המצות לפי שנשמע השמד אנו הכרנין על כלן מן הכתוב האחר. ולא חשבו את שם קדשי. ומ"ק שאמר זה אברהם ואלו הנביאים אינו נכון שיאמר. שהיו הנביאים עושים על מנת לקבל פרס. אבל יש בזה סוד אמר שאברהם מסר נפשו באהבה. כענין שכתוב חסד לאברהם. ושאר הנביאים בגבורה. וכב זה: (ז) לא תשא את שם יי' אלהיך

פירוש על אבן עזרא

הגלגל. שהם י"ב בסוף מהלך השמש. והנסתרים לצדדים מזה ומזה מקו הסוף. ועיין (דברים ד' פ"ו). עפי' זאת הדרך של חכמי סודו שעושים צורות מהכח בשעת יודעים להוריד כח הכוכבים. עיין בסוף חלק ויקרא בסופו בשם ספר הצלמים לרא"ע איך היה מעשה העכו"ם הזאת והם היו במזמורם שונות. לכל כוכב ממונה אחרת עם עבודת הראויה להוריד הכח משם והיא חכמה גדולה ויש בה ספרים רבים. וכתב הנפ"מ אהל יוסף ז"ל וחז"ל ואמי המצאתי. מכיר שמעמלים שהם חכמים בה. וגם אני ידעתי ממש ללמוד ולא לעשות כי היא ע"א על דרך האמת. והוא שאמר ירמיהו לעשות כוונים למלכת השמים עכ"ל. [ש](להלן כ"ג י"ג). [צ](יהושע כ"ג ז'). [ק](ירמיה ל"א כ"ט). [ר](יחזקאל י"ח כ'). [ש]פי' אבל אין טעם פוקד לשון מכור. ר"ל שיסבר עון האב עם עון הבן. רק הוא לשון זכירה. כמו הפירש של פקדתי שאמר שמואל לשאול המלך שהש"י אמר פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (שמואל א' ט"ו) כלומר המלה פקדתי הוא לשון זכירה כמו זכרתי. [ת](בראשית כ"א א'). [ית]א"כ רל"ס כי שאמר ועל רבעים הוא מורה על הכליון כאשר עברו ב' דורות חזקה הוא שלא יעיזו. [תת]ר"ל למה דלג בני בנים.! ע"כ מפרש אשר הם כלולים בין הבנים ולאות כי מלת שלשים ורבעים הם דור שלשי ודור רבעי עם האב א"כ צ"ב בכלל הבנים. [א](דברים ז' ט'). פירושו יפרשו עוד בפרשת כי תשא בסוף י"ג מדות. [*א]ונפרשת בסוקותי בפסוק ואף בעונות אבותם אתם ימקו. ובפרשת כי תלא בפסוק ולא יומתו. ובמגילת איכה בפסוק אבותינו חטאו. [ב]ר"ל לא אלפים דור ממש. כי אם עד עולמי עולמים. [ג](תהלים ק"ג י"ז) פי' וחסד ה' השגחת השם. ופי' מעולם מימי קדם כמו מעולם אתה. ופי' ועד עולם כמו ועד אין קץ. והזכיר על יריאיו. ולא הזכיר על אוהביו. בעבור כי היראה הוא שבם האהבה. כי האהבה היא חכמה וכן כתוב ראשית חכמה יראת ה'. וידוע כי הגוף ישוב להיות עפר כאשר בתחילה. ואמר שהוא כן המעורר לא אמר זה הפסוק של הגוף כי אם על הנשמה כי היא נאצלת מעולם המלאכים. ע"כ דומה להם במעשה דברים כמו שאמרו בחתלה מס' ברכות (דף י' ע"א). וגם המלאכים דומים ליולדה כאשר אין להם גוף וימיו לעולם. והנה גם הנשמה חיה לעולם בעבור שדומה להם כמו שפירשתי בפרשת בראשית גבי עץ החיים ואכל וחי לעולם. והנה חסד השם הוא לעולם על יריאיו. על העלם כלומר על נפשותם. וסוף הפסוק שאמר ולדקתו לבני בנים. הוא ענין אחר. ופירושו הוא. כי גם לדקתו של השם היא לבני בניהם של יריאיו בזכות יריאיו. והנה החסד שהשם עושה לאוהביו. הוא עמוק עמוק מי ימצאנו ורצוי להעלימו בעבור המון העם. כי החסד שהשם עושה הוא רק לנשמה ולא על הגוף. והמון העם חושבים כי כל הטובות הכתובים בתורה הם מרמזים על גוף האדם ולא לנשמה. כי חושבים הנשמה נבראת לעבודת הגוף ועניני הנשמה אינם נחשבים בעיניהם למאומה ואינם יכולין להבין זה הסוד מעני הסרון הבנתם ויחשבו כי זה הסך תורתינו הקדושה ע"כ העלים אותם מהפתאים. והרים פתח פתוח למבי לבב. ומדריך דברי רא"ע כי חסד הוא אשר לשכלים הטוב. ע"כ אנו מבקשים והגמלנו חסדים טובים ר"ל אם יהיה טוב או רעה בתחילה רק שיהיה לשכלים הטוב יע"כ מפרש הכתוב וחסד ה' מעולם וגו'. [ד](תהלים קי"ט ג'). השם הוא כמו זכר. שם

ספורנו

בשום: (ד) לא תעשה לך פסל. אפילו שלא לעובדו: (ד) לא תשתחוה להם. לנמצאים עלמם אשר בשמים או בארץ: אל קנא. לא יסבול שהעובד אותי יעבוד גם זולתי. כי אין דיני ודין זולתי שום הדמות ואלוי לקנא על כבודי שיותן לאשר בלתי ראוי לו: פוקד עון אבות. והטעם שאני מאריך אפים כ"כ לקבל רשעים בע"ז הוא מפני שאני ממתין שתמלא סאתם להאבידם אפי' בע"ז וזה בהיותי פוקד עון אבות שהרעו על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ומוסיפי' יכר מחשבות לבם וכן יוצאים מרעה אל רעה בכל דור ודור כמו שקרה בירבעם: על שלשים. אם יוסיפו לסרע מאבותם כמו שקרה בזרע זמרי: ועל רבעים. כמו שקרה בזרע יהוא. אם לא יוסיפו מאבותם אבל יגיעו למדרגה מן הספק שתהיה אלא הדור לקנין בלתי תקות תשובה ויתחייבו כליה כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה: (ו) ועושה חסד לאלפים. ולפעמים תהיה מגמת הארכות שאני עושה חסד לאלפי' בסבת איזה קדמון מאוסבי שזכה ובזכותו אעשה חסד להאריך לבניו כמה דורות: (ז) לא תשא. בשבועת האלהים על דרך ונשא בו אלה להאלותו: לשוא. לשקר כי אין ספק שמסול באופן זה אלת השבועה על הנשבע: כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא. לסבל ובלתי מוכך

פירוש רשבים

וגו'. שאני לבדי הוצאתיך: (ה) לשנאי. אם הבנים שנאי: (ו) ועושה חסד לאלפים. לבנים שלשים רבעים חמשיים עשריים מאות ואלפים בנים אלפים הם אלף דור. ולא קשו קראי אהדדי לפי הפשט בכאן מדבר בבנים ובבני בנים וכל בנים דור אחד ובני בניהם דור שני והבנים של דור אחרון. אחרון של אלף קרוים בנים. בנים אלפי'. אבל במשנה תורה שאינו מזכיר לא בנים ולא שלשים ולא רבעים הוא וידעת כי ה' אלהיך הוא האלקים וגו' לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ואותו אלף הוא בנים אלפים: (ז) לא תשא וגו'. כל זה מכבודו של הקב"ה וגם שמירת

ח זכור את־יום השבת לקדשו: ט ששת ימים תעבד ועשית כל־מלאכתך:

ארי לא יזכי יי ית דיימי בשמה לשקרא: ח הוי דכיר ית יומא דשבתא לקדשותה: ט שתא יומין תפלח ותעבד כל עבידתך

מסורה ח זכור, ג' זוגין מתחלפין קדמא זיי"ן תניינא שי"ן [מ"ן]. ט תעבד, [טו"ל ס"ן]. כל, הכ"ף דגש. **ת"א** זכור את יום נדרים כ שבת פו פס ראש השנה כז שבועות כ פסחים קו קיז ביצה טו.

רש"י

הידוע על עמוד של זהב (השני לשון חנם כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על של עץ עץ אבן אבן (שבועות כט מכילתא): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן (דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן (ויקרא י"ח) ערות אשת אחיך (דברים כה) יבמה יבא עליה הוא שנאמר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי זכור לשון פעול הוא כמו (ישעיה כב) אכול ושתו (שמואל ב' ג') הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת (מכילתא): (ט) ועשית כל

רמב"ן

אלהיך לשוא. כבר נתפרש זה הכתוב בדברי רבותינו שהוא אסור להשבע בשם הנכבד לריק. כגון הנשבע על הידוע לאדם לשנותו או לקיימו על עמוד של שיש שהוא של זהב. או שהוא של שיש והוא עומד לפניהם ומכירין בו. ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם. כלשון לא תשא שמע שוא. ובל אשא את שמותם על שפתי כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול. וכן משא דבר יי'. וכן ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש. שישא קולו לאמר כן. ובאמת שגם זה אסור ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה וכבר אמרו רבותינו מנין שלא יאמר אדם ליי' עולה ליי' חטאת. אלא יאמר עולה ליי' חטאת ליי' ת"ל קרבן ליי'. והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שמי אלא בקרבן. ק"ו וכו'. וסדר זו המצוה אחר אזהרת ע"ז. כי כאשר ראוי לירא את יי' הגדול והנורא שלא לתת כבודו לאחר. כן ראוי לתת כבוד לשמו. והנושא אותו לשוא מחללו. כענין שכתוב ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך. וכמו שהזכיר בע"ז וכתב העונש כי הוא אל קנא ושם פוקד עון אבות על בנים. כן כתב העונש כי לא ינקה אותו. ואמר בלשון הזה. ולא אמר כי יפקוד עליו. בעבור שאינו אלא השבועות עבירה גמורה ויחשוב שראוי למחול לו. אמר כי לא ינקה כל הנוגע. ודבר ר"א על הכתוב הזה כהוגן. והנה לשון הכתוב הזה את שם יי' אלהיך כאלו משה ידבר. וכן בכל הדברות אחרי כן. ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני. כי אנכי לאוהבי ולשומרי מצותי. ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שהם עיקר הכל. ור"א הקשה. כי הכתוב אמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה. ומפורש מזה את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם. והם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים. כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות. ואני אפרש לך קבלת רבותינו בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב. אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינין אותו ממנו. כאשר יבין אותם משה. ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו כמו שהזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו. ויצטרך משה לפרש להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה. וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול. ועל כן היו בשם דברי יי' עם משה שיאמר להם כן. והטעם היותם בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת יי' ובאיסור ע"ז כאשר פירשתי. כי שהם העיקר לכל התורה והמצות כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים. אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמועתם קול הדברים. ובשאר המצות יאמינו במשה בכל: (ח) זכור את יום השבת לקדשו. אחר מצוה שנאמין בשם המיוחד ית' שהוא הנמצא הוא הבורא הוא המשגיח והיכול והמיחד שאמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו ולא שנכבד זכר שמו. צוה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל. והוא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית. ואמר זכור את יום השבת לקדשו. ובמשנה תורה כתוב שמור את יום השבת לקדשו. ורבותינו הקפידו בזה ואמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם. והכוונה להם ז"ל כי זכור מצות עשה הוא שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו. ושמור אזהרה מצות לא תעשה. שכל מקום שנא' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו. ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה. אבל אם החליף בדבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בפסוקו וא"ו. והוסיף אותה בועל שלשים. וכן כל כיוצא בזה שבשאר הדברות אין בכך כלום. כי הכל אחד. והטעם הזה לא יסבול אותו אלא מי שאינו רגיל בתלמוד ומפורש אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה שנא' זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה שהנשים חייבות בשמירה שכל מצות לא תעשה הן חייבות. ולא היו חייבות בזכירה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אלא שההיקש הזה מחייב אותם. ואני תמה אם נאמר זכור ושמור מפי הגבורה למה לא נכתב בלוחות הראשונות

ותבן

אבן עזרא

זכר. והוא מוסף להיות מי' לנקבה. רק ימצא זכר בלשון הקדש קמץ בלב ופתח בפה. רק השם הוא כמו בפה. וכן מצאנו דוד שאמר 'יוכל אשה את שבועתו על שפתיו. והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברו אמת. והנה אם לא יקיים דברו כאלו מכחיש את השם. ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות. ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יושיע בעבור כי הוא בזה את המלך בפרהסיא. אם כן למלך בשר ודם שממשלתו השפל וגופו שפל ומלכותו שפל. כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם לשמור שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא. והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים 'על דבר פלגש בגבעה. ומה היה 'פינחס הכהן. ומלאכו שנהרגו 'השוכרים על השבועה. וכן אנשי יבש גלעד. אנשים 'ונשים וטף. וכן לא ישמה אפילו במשלי שנה. וגם ראינו שנקם שאול לכהונ יהונתן בנו 'והוא לא שמע השבועה. וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הגבעונים. שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים. אז 'ויעתר יי' לארץ. ושלמה אמר לשמעי הלא 'השבעתיך ביי'. והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם. ולא עונש מפורש רק בע"ז ובנשיאות השם 'לשוא. ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה. ואני אראה להם כי היא קשה מכל האחרים הבאים אחריו. הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד. ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר. והנה כן הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע. ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה. אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה. כי לפני כל דבור שידבר יקדימו השבועה. והוא להם לשון נאות. ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה מספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו. ואני אראה שעונש כי הרוצח אם רצה אינו מלא תאותו בנקמתו. גם הנואף כן לפי עתו. והגונב אלא הנאות לצרכו. ועד שקר לשפלות או לשתוקם. והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה היא לו: (ח) זכור. טעם לקדשו 'הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי' ויקדשהו. שהשם שבת בו מכל מלאכתו. וטעם להיותו דבק עם בכך ה'. כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו. כי השם קדש זה היום וזמנו לקבל הנשמות 'תוספת חכמה יותר מכל הימים. על כן כתוב בכך ה'. וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת. ראיה כי שבת השמים דומה לשבת 'כי גם היא שביעית בשנים. ולזה השם שיקראו התורה במשלם שנה עד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו 'ושמרו. והנה השבת נתנה להבין מעשה השם ולשגות בתורתו. וככה כתוב כי שמחתני יי' 'בפעלך. כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו. והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם. ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו שעבר או מה יועץ לעשות. וככה אמר הנביא ממצוא חפצך 'ודבר דבר. ומנהג ישראל היה ללכת ממוך לשבת אצל הנביאים. כמו מדוע את הולכת אליו היום 'לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחש במעשה בראשית. רק איננו מכחש. **השם הנכבד. והנה אין

ספק

מן דמשתבע בשמיה על שקר: (ח) עמי בית ישראל הוון דכירין יומא דשבתא למקדשא יתיה: (ט) שיתא יומין תפלחון ותעבדון כל עבידתיכון

בעל הטורים

שלום ד"ס לומר כמשמעו שלום הוזכר שלש פעמים אותם לשון שלא לשמש שלא שם לשוא לשמש. על ש"ן דלא תשא יש ז' תגין כנגד ז' שמות שאין נמחקים (ל"ל יחזקאל) שבע תועבות בלבו (משלי כ"ו) שבע שמות בתורה שבע שמותיהם אלהים ז' שבע לילד הבע ז' מדריגות לגיהנם: (ח) זכור זה הפסוק הוא פסוק ז' (בן היה במסורה ומשיל

רמב"ן

ויתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור. ומשה פי' לישראל כי שמור נאמר עמו וזו כוונתם באמת. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור. ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה. וזהו שאמר החכמים שאומרים בערב שבת באי כלה באי כלה באו ונצא לקראת שבת מלכה כלה. ויקראו לברכת היום קדושת רבה שהוא הקדוש הגדול והמבין יבין. ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמוז במצות עשה והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומדת שמור במצות לא תעשה והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה. כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו. ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה. כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו. ולכן אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה. ומפני זה יהיה העובר במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה. ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית איני עושה. סוכה איני עושה. שמכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או שתצא נפשו. וכתב רש"י בפי' זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חלק יפה יהא מזומן לשבת. ולא בריייתא היא שנויה במכילתא כך. רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת. אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה שהרי בגמרא אמרו הרבה אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר זו לכבוד שבת למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו כל מעשיו היו לשם שמים. שנא' ברוך יי' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד בשבתיך לשבתיך. וב"ה אומרים ברוך יי' יום יום יעמס לנו. ובמכילתא אמרו שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא. שמירה משתבא. ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו לקח חפץ טוב אומר זה לשבת כלי חדש אומר זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים והלכה היא כדברי ב"ה. ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו באחד הימים. כי בזכרנו אותו תמיד. נזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת הא-ל: וטעם לקדשו שיהא זכרוננו בו להיותו קדוש בעינינו כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש יי' מכובד. והטעם שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש לשבות בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי יי' וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי יי'. כמו שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת שהיה דרכם כן. וכך אמרו רז"ל מכלל דבחדש ושבת בעי לאיתויי. וזה טעם שנימת השבתה שלא תהא בלבנו משנה עליה. ולכך אמרו ז"ל שהשבת שקולה כנגד כל מצות שבתורה. כמו שאמרו בע"ז מפני שהיא כעד על כל עיקרי האמונה בחדוש ובהשגחה ובנבואה. ובמכילתא רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושה שהגוים מונים בימי השבוע לשם הימים עצמן. יקראו לכל יום שם בפני עצמו. או על שמות המשרתים כנוצרים. או שמות אחרים שיקראו להם. וישראל מונים כל הימים לשם שבת. אחד בשבת שני בשבת כי זו מן המצוה שנצטוינו בו לזוכרו תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא וכך פירשו ר"א. ואומר אני שזה מדרשו של שמאי הזקן שפירש מצות זכור עד שלא תבא. כלומר שלא נשכחהו בשום פנים. אבל הזכירו בברייתא עוד מדת חסידותו שהיה הוא מזכירו גם במאכליו ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו. והלל עצמו מודה במדרש של שמאי. אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים. והיה בוטח ביי' שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים. אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממצות לקדשו. שנקדש אותו כענין וקדשתם את שנת החמשים שנה שהיה טעון קדוש ב"ד לומר ביובל מקודש מקודש. אף כאן מה שנזכיר את יום השבת בקדשנו אותו ובך. אמרו במכילתא לקדשו קדשהו בברכה. מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא ליום ללילה מנין ת"ל ושמרתם את יום השבת זהו קדוש היום. וזה מן התורה הוא לא מסמכתא. וכך אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה והא על קדוש הלילה. לפי שכל השבועין קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת כגון קדוש החדש וקדוש היובל. אבל ביום אסמכתא ואין אומר בו מקודש כלל שדיינו בפעם אחת בכניסתו וכן על היין אסמכתא ואינו קבע כלל. ובגמ' פסחים אמרו זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו. אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל את יום השבת. הכי תנא מהדר אליליא וגמיר ליה קרא דיממא. ועוד עקר קדושא בליליא הוא. אלא הכי קאמר זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו. אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל את יום השבת. וכן הברייתא שבמכילתא נתרץ בה. אין לי אלא בלילה שהוא עקר הקדוש ליום מנין וכו' אסמכתא בעלמא. וממה תלמוד שהמצוה הזאת למדה ממצות לקדשו. אבל זכור את יום השבת מצוה לזכרו תמיד בכל יום כמו שפירשנו. אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד בחשבון הר"ם מצות שנצטווינו ודע זה: (ט) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ענין עבודה היא מלאכה שאינה להנאת הגוף כאוכל נפש וכיוצא בה. כענין שנא'

פירוש על אבן עזרא

(שם פ"ו ד'). [ז]כמ"ש ולא ישראל נשבע במצפה וכו' (שופטים כ"א א'). [ח]כמ"ש ופינחס בן אלעזר הכהן עומד לפניו בימים ההם (שם כ' כ"ח). [ט]כמ"ש כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה אל ה' המצפה לאמר מות יומת (שם כ"א ה'). [י]כמ"ש לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרב והנשים והטף (שם פסוק י"ו"ד). [כ]כמ"ש ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם (ש"א י"ד כ"ז). [ל]מ"ב כ"א א' י"ד). [מ](מ"א ב' מ"ב). [נ]וכמה החמירו רז"ל בענין השבועה כמו שאמרו שבועת הדיינין אף היא בל תוכה נאמרה ואומרים לו הוי יודע וכו' (שבועות דף ל"ט ע"ב) ועוד אמרו במס' נדרים (דף י' ע"א) משמא אתי תקנו רבנן כנוי' דלא לימא קרבן. ולימא קרבן. דילמא אמר קרבן לה'. לימא קרבן לה'. דלמא אמר לה' קרבן. ולימא לה' קרבן. דלמא אמר לה' ולא אמר קרבן וקא מפיק שם שמים לבטלה. והניא רבי שמעון אומר מנין שלא יאמר אדם לה' קרבן. לה' עולה. לה' מנחה. לה' תודה וכו' ת"ל קרבן לה'. וק"ו ומה זה שלא נתכוין אלא להזכיר שם שמים על הקרבן אמרה תורה קרבן לה'. לבטלה עאכ"ו. והמשכיל שלא אשר לא משבע לשוא אלא לא שוא. ואם הנביאים היו נשבעים בו ית' בעבור שהם דבקים בו. כמו שאמר ובו תדבק ובשמו תשבע (ועיין לרמב"ם במנין המצות מצוה ז'). לפי' לקדשו לשמור לו מעלה יתירה על כל הימים בכל הדברים. ומזה הוציאו רז"ל שהנשים חייבות בקדוש היום שאמרו מי שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה אף הם חייבות להאמין בחדוש שאם לא כן השינה כופרת בעיקר ישנן בזכירה דהיינו קדוש היום. והנה לפי דעת המקובלים ענין גדול בזה. והרלב"ג ז"ל רמז באמרו כי שנת השמיטה דומה לשבת. [ע]לדעתי רמז הרלב"ג ז"ל בזה למה שאחז"ל נשמה יתירה בשבת. והכוונה לקבל הנשמות תוספת חכמה יותר מכל הימים. שהכל מזמן הרשות לשנות. והשמחה מרחיב הנפש כשמוע שתי דברו לשמוע וכו'. [פ]ועיין בברכות רבה פרשה י"א מני רבי שמעון בן יוסף. אמרה שבת לפני הקב"ה רבונו של עולם לכל נמא בן זוג ולי לא נתת בן זוג. אמר לה כנסת ישראל תהא בן זוגך (ועיין דבר נפלא על זה המדרש בבעל עקרים מאמר ב' פרק י"ח). [צ](דברים ל"א י"ב). [ק](תהלים ל"ג ד'). [ר](ישעיה ל"ט י"ג). [ש](מ"ב ד' כ"ג). [ת]ר"ל כדעת ל"ע כנ"ל

ספורנו

ירך כי אף על פי שישבע על האמת לא ינקה יי' אותו מאלת השבועה כל שכן כשישבע לשקר. כי אין כבודו שישא האדם את שמו זולתי לקיים איזה דבר אשר לא יקויים בלעדיו. אמנם השבוע' בשמו בהסתיה לשקר שאומר. הנשבע זה אמת כמו שהאל ית' אמת הנה הוא כופר ומחלל את שמו. כאומר שאין האל ית' אמת. כאמרו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך: זכור את יום השבת. היה תמיד זוכר את יום השבת בעסקיך בימי המעשה. כמו זכור אשר עשה לך עמלק. שמור את הדבר הסבי"ב: לקדשו. וזה תעשה כדי שתוכל לקדשו. הזהיר שיסדר האדם עסקיו בימי המעשה באופן שיוכל להקים דעתו מהם ביום השבת: ששת ימים תעבוד. בעסקי חיי שעה שהם עבודת עבד בלי ספק מרוב עונש הוא היות מלפני האדם על

פירוש רשב"ם

עבודת שבת שאחריו. וגם כיבוד אב ואם שהוקש כבודם לכבוד של מקום כדכתיב כבד את ה' מהונך: (ח) זכור את יום השבת. כל זכירת

י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יג לֹא תִרְצָח׃ ס לֹא תִנְאָף׃ ס לֹא

תגנב

אונקלוס

עַבִדְתָּךְ: י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵד כָּל עֲבִדְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ: יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרִיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁהּ: יב יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: יג לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ: לָא תְגוּף: לָא תִגְנוֹב: לָא תַסְהֵד בְּחַבְרָךְ

סהדותא

מסורה י ובהמתך, [הס"ו בקנו"ל לקמת הז"ק]. יא את השמים ואת הארץ, י"ג. וינח, ז' רפין [כ"ל היו"ד בקמץ] [נ"ל ו'. ס' מנין חידוש]. ברך, י"ג. יב יארכון, ג' בתורה ול' כ"ב [כ"ל פ"י ומ"ו]. יג לא תרצח, ס' פסוקים דלית בהון לא לא לא [בס' מנין חידוש ז"ל ודע כי בעלי המסורה אמר מנו לא דכתיב גבי רציחה נאוף גניבה עדות שקר פסוק אחד הוא לפי נגינת טעם התחתון אבל לפי טעם העליון כל חד פסיק באפי' נפשי הוא].

ת"א לא תעשה כל מלאכה. שבת קיז קנג קנד פסחים נה שם. עבדך גב קמא כד. כי ששת ימים ס' הוסר פ' ויקרא. כבד את אביך שבת פט כתובות קג קדושין ל לא לב מליעא לב. לא תרצח לא תנאף לא תגנב שבת פט. לא תנאף שבועות מז נדה יג.

רש"י

כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה (מכילתא): (י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו (שבת קכא) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יאריכון ימיך. (מכילתא) אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנא' (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת ואומר (יחזקאל טז) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנב. בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנבו בגונב ממון או אינו אלא זו בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם

רמב"ן

שנא' ובכל עבודה בשדה. כי תעבוד את האדמה ומרעה' ונעבדת. וכאשר אפרש עוד בע"ה. ולכך אמר ששת ימים תעבוד את האדמה ועשית כל מלאכתך אשר היא לצורך גופך ולהנאתך. כענין את אשר תאפו אפו. ובשבת לא תעשה שום מלאכה אתה ובנך ובתך הקטנים. הזהירנו בשבת שלא יעשו בנים הקטנים מלאכה לדעתינו. וברצוננו. ועבדך ואמתך העבדים שמלו וטבלו שחייבין בכל דיני השבת כישראל כמו שאמר במשנה תורה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. ואלו חייבין בכל המצות כנשים כמו שמפורש בדברי רבותינו. ולאוי היה שיזהיר להם בעצמם כי הם עצמם מצווים בשבת. אבל דבר הכתוב עמנו מפני שהעבדים ברשותינו לומר ששביתתם עלינו. ואם לא נמנעו אנחנו נענשים עליהם. ועוד בעבור שעם ישראל ידבר אלהים בכל עשרת הדברות: (י) וגרך אשר בשעריך. על דרך הפשט גר שער. לעולם הוא גר תושב. שבא לגור בשערי עירנו וקבל עליו שבע מצות בני נח. והוא הנקרא גר אוכל נבלות שאמר בו הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה. ולכך לא היתה בו המצוה שיאמר לא תעשה בו מלאכה האזרח והגר. אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה לצרכינו כקטנים וכבהמה. והוא בעצמו אין עליו זאת המצוה ועושה מלאכה לעצמו בשבת. והכתוב שאמר וינפש בן אמתך והגר. הוא גר צדק שנתיהד וחזר לתורתנו צוה אותו בשבת. וכן בכל שאר המצות כאשר אמרה, תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם לגר ולאזרח הארץ. אבל מצאנו לרבותינו שדרשו בהפך. אמרו כי וגרך אשר בשעריך על דרך הפשט גר צדק. והוא חייב כמונו בשביתה. וינפש בן אמתך והגר לרבות גר תושב הערל. ולרבות שיהיה המוזכר תחלה הגר הנימול שחייב כמונו. והכתוב השני לרבות הערל ולפיכך הוקש לבהמה שאמר למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר כונו בשביתת כלם בשוה שלא יעשו לנו ויעשו כרצונם לעצמם. וכן יהיו העבד והגר המוזכרים בעשרת הדברות שוים וחייבים בכל דין השבת כמונו. כמו שאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: (יא) ברך יי' את יום השבת ויקדשהו. אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש כי טוב בזכירה לברך אותו ולהדרו וטוב בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה. ור"א אמר כי ברך יי' היום הזה וקדשו שיזמן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה יותר מכל הימים. ודרך האמת כתבתיו בפסוק ויכלו. וטעם השכיל והבין כי ששת ימים עשה יי' לא יחסר

אבן עזרא

ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה. על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך. ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו. וככה ועבדך ואמתך. שהוא חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר. ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה *למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. כאשר פירש משה אדוננו על הדרך שהזכרתי. ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים. על כן נכתב במשנה הגר. וככה *בעריות. ועל זה התנאי ידור משמור העריות. וככה באכילת *הדם. והאינו בירמיהו *שהשמיר במצות שבת. ואמר מתורת אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם. ויעמדו בירושלם כמאות מלכות בית דוד: (יב) כבד את אביך. כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים. זכר השם *ופעם עם כלם יי' אלהיך. ומלת יאריכון. פועל יוצא. *כי כן יהיו שנה. והעד למען *תאריכו ימים. והארכת *ימים. בעבור המצוה שתעשה כמלאת אתה מאריך ימיך. ואמר *על האדמה. כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה. וכתוב *אב ואם הקלו בך. והנה במצות כבוד אב שלא יעשה הפך. שיהיה מקלל או מקלה. וחייב מיתה על המקלל, כי השומעים ישמעו הקללה מפיו. ולא חייב כן על המקלה. כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר. על כן צוה הכתוב שיהיה במלת ארור בכל הכתובים שהם בסתר: (יג) לא תרצח. בידך או בלשונך *להעיד עליו שקר להמיתו. או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג. או שתגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו. ואם לא גלית. אתה כמו רוצח: לא תנאף. רבים אמרו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש. בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו. כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף *את אשת איש. ואין פירושו כאשר חשבו. והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת *אביו ואמו קלל דמיו בו. והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו. וככה אשר ינאף את אשת רעהו. להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו. ומלת נאוף כמו זנות. והנה כתוב ותנאף את *האבן. ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת. אמר רבי סעדיה הגאון כי הזנות על מעלות רבות. ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאשר ימים

נעמ"ם

(י) ויומא שביעאה שבא וניח קדם יי אלהכון לא תעבדון כל עבידתא אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וגיוריכון די בקרויכון: (יא) ארום בשיתא יומין ברא יי ית שמיא וית ארעא ית ימא וית כל מה דאית בהון ונח ביומא שביעאה בגין כן בריך יי ית יומא דשבתא וקדיש יתיה: (יב) עמי בית ישראל הוו זהירין גבר ביקרא דאבוהי וביקרא דאמיה מן בגלל דיסגון יומיכון על ארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (יג) עמי בני ישראל לא תהוון קטולין לא חברין ולא שותפין עם קטולין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם קטולין ולא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי עם קטולין ארום בחובי קטוליא חרבא נפיק על עלמא: לא תנאף עמי בני ישראל לא תהוון גיורין לא חברין ולא שותפין עם גיורין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם גיורין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי עם גיורין ארום בחובי גיורא מותא נפיק על עלמא: לא תגנוב עמי בני ישראל לא תהוון גנבין לא חברין ולא שותפין עם גנבין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם גנבין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי עם גנבין ארום בחובי גנביא כפנא נפיק על עלמא: לא תענה עמי בני ישראל לא תהוון מסהדין בחבריכון סהדי שיקרא לא חברין ולא שותפין עם מסהדין סהדי שיקרא ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם מסהדין סהדי שיקרא דלא יקומון בניכון בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי

עם

בעל הטורים

ומתחיל בו' בשביל שהשבת סוף הבריאה וז' מוזכרים בפסוק. אתה. ובנך. ובתך. עבדך. ואמתך. ובהמתך. וגרך אשר בשעריך וכנגדם תקנו שבע תפלות בשבת שחר. וה' תיבות בפסוק זכור לומר לך כל המקיים את השבת כאלו קיים חמשה חומשי תורה: (יב) כבד את אביך ואת אמך. אמך כתוב אב ואם לשבת לומר לך כשם שחייב לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו: למען יארכון. חסר יו"ד שאין אריכת ימים בעולם הזה (רק בעוה"ב שנברא ביו"ד ולכך נעלמה כמו עוה"ב שנעלם מעיני כל חי): (יג) לא תרצח. דבור ששי ויש בו ששה אותיות לומר לך שאדם נברא ביום הששי. לא תגנב בגימ' גונב נפש: עשרת הדברות מתחילין באל"ף ומסיימין בכ"ף ותנו אף טוב לישראל ויש בהם תר"כ אותיות כנגד תרי"ג מצות ושבע מצות של בני נח (ועי' במג"ע אופן ע"ח וברבה פ' במדבר ופ' קרח) וסימנם כת"ר

יונתן

וכדכתיב דבר דבור על אופניו כמו אופן עגלה המתהפך לכל צד וק"ל: (יג) לא חברין ולא שותפין בכולהו כתב כן משום דכתיב אל תשת ידך עם רשע והוי לרשע. הוי לחבירו וק"ל: וילפון לחוד הינון. פי' וילמדו גם המה להיות אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. בחובי קטוליא חרבא נפיק. פי' מדה כנגד מדה: גיורין וכו' לקמן בפ' קדושים הכותב והמתרגם גיור וגיורתא ובת"א ניאופין והכל ענין זנות וגילוי. בחובי גנביא כפנא. פירש בעון גנבים כפנא הוא. כפנא יוצא לעולם גם מים הנעלם אף אינו נמצא ביובל: תלורתא אתיא וכו' זהו בעון עדות שקר והוא עון גרוע

ולפן

רמב"ן

ב"ה. אבל כי ששת ימים עשה ה' וביום השביעי שבת ונח וינפש: (יב) כבד את אביך. הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו. ושב לצוות אותנו בענייני הנבראים והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה. כי השם אבינו הראשון והמוליד אבינו האחרון. ולכך אמר כאשר צויתיך בכבודי כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך. ולא פי' הכתוב שהוא הכבוד נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה בלבו הראשון ית'. שיודה בו שהוא אביו ולא יכחש בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו. ולא יעבדנו כבן לירושתו או לענין אחר שילמד ממנו. ולא ישא שם אביו וישבע בי אבי לשוא ושקר. ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים כי בכל כבודו נצטוינו. ומפורשים הם בדברי רבותינו. וכבר אמרו שהוקש כבודו לכבוד המקום. וכאשר המצוה הזאת היא במתנות כן נתן שכרה באריכות ימים בארץ אשר יתן לנו. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב למען יאריכון ימיך. ועל האדמה ינעמו כי במצוה הזאת יהיו כל ימותינו ארוכים כי יתלא השם ימינו בעולם הזה ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך ותהיה ישיבתינו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו. ובמשנה תורה פירש למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה. והנה הם שתי הבטחות: (יג) לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. אמר הנה צויתיך להודות שאני בורא הכל. בלב ובמעשה. ולכבד האבות בעבור שהם משתתפים ביצירה. אם כן השמר פן תחבל מעשה ידי ותשפך דם האדם שאני בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה. ולא תנאף אשת רעך. כי תחבל ענין כבוד האבות לכפור באמת ולהודות בשקר. כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר כאשר יעשו עובדי עבודה זרה. אומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו אביהם שבראם מאין. ואחר כך הזהיר לא תגנוב נפש כי הוא כמו כן גורם כזאת. וכן סדר המצות בסומכן, ועונשן כך הוא. אחר עכו"ם שפיכות דמים. ואחרי כן גלוי עריות. ואחר כך הזכיר גנבת נפש ועדות שקר וגזל ומי שלא יחמוד לא יזיק לעולם לחברו. והנה השלים כל מה

שאדם

פירוש על אבן עזרא

(חולין ד' ע"ב). [ת](דברים כ' י"ד ושם כתיב תמור). [א]כמ"ש ולא שמעו מכל המועצות האלה האזרח והגר הגר בתוככם (ויקרא י"ח כ"ו). [ב]כמ"ש ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם וכו' (שם י"ז י"ד). והגר הגר בתוככם לא יאכל דם (שם פסוק י"ב). [ג]כמ"ש והיה אם שמוע תשמעון אלי נאום ה' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בו כל מלאכה ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים יושבים על כסא דוד וכו' וישבה העיר הזאת לעולם (ירמיה י"ז כ"ד כ"ה). [ד]כי השם וְשָׂם עם כולם וכו'. [ה]ר"ל שטעם אל האבות כי מלת האריך מהפעלים היוצאים. וכוונתו כאלו אמר שהאבות יאריכו ימים. וע"י זה ג"כ יאריכו ימיך כמוהם. והעד למען יאריכו ימיכם שפירושו תאריכו אתם ימיכם. כי מלת יאריכון ושאריכון יוצאת. כי אם היה פועל עומד היה לו לומר יאריכו ימיך. [ו](דברים י"א ט'). [ז](דברים כ"ב ז'). ר"ל גם זה פירושו אתה תאריך ימים. [ח]במרגליות טובה גורם על הארץ הטובה (שם ח' יו"ד). [ט](יחזקאל כ"ב ז'). [י]והנה לזה הע"י שלא יהרוג אדם את חבירו שנברא בצלם. שנאמר כי בצלם. אלהים עשה את האדם. והסורג נפש אחת מישראל כאלו אבד עולם מלא. שנאמר קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה דמו ודם זרעותיו. ואין נכנס בכלל זה הריגת אדם על עבירה בבית דין. כי כתוב שופך דם האדם באדם דמו ישפך. מות יומת הנואף וגו' וכן בארבע מיתות בית דין. וכן אלינו נאליהו הנביא ע"ה שהשטן את נביאי הבעל. כי כמו שמצוה על האדם שלא יהרוג מי שלא נתחייב מיתה כך מצוה להרוג אדם שעשה עבירה כדי לבער הרע מישראל. [כ](ויקרא כ' יו"ד). [ל](שם פסוק ט'). [מ](ירמיה ג' ט') כ"כ מפורש הענין במחברות שבתי לבי ע"ש. [נ]ר"ל ואם הוליד ממנה זרע בודאי עונשו חמור

ספורנו

על עולם שאינו שלו: ועשית כל מלאכתך. ההכרחית למתפרנס: שבת לה' אלהיך. כלומר ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהתענג בו. די העבודה בכבודו ית'. כענין שמחה וריקני פקסוני (סוריות פרק כהן משיח): אתה ובנך ובתך. הקטנים העושים לדעת אביהם: כי ששת ימים עשה ה'. והמכוון מהם שידמה האדם לבוראו כפי האפשר וזה בעיון ובתלמוד ובמעשה המספיק להכין לפניו: (יא) וינח ביום השביעי. שבו כבר נשלם כל הצריך להגיע המכוון אל תכלית ובשלמות תהיה כמנוחה. על כן ברך ה' את יום השבת. בנפש יתרה והיא הכנה יתרה לעבודת האל ית': ויקדשהו. שיהיה כלו לה': (יב) למען יאריכון ימיך. אלו החמשה דברות בשמירתן יאריכון ימיך שיסבבו לך אורך ימים בלתי בגבול תכלית שלא יפול בו רוחב כאמרם ז"ל לעולם שכלו ארוך. כי אמנם ענין אלו החמשה דברות היא כלו אומר כבוד לאל ית' אשר בו יגדל המכבד חיי עולם. וזה שנדעהו למהוה מאין ולהיות אלהיך הוא לבדו. ולא נעבוד זולתו. ולא נמרה בו במחשבה בדבור ובמעשה. ונכבדהו שלא הוא אבינו קננו: על האדמה. בשמירתם תזכה לזה באותו אורך ימים שאמרתי תקנהו בשבתך על האדמה שלא תגלה ממנה. אמנם החמשה דברות אחרות והן שלא נזיק לאדם בגופו בכבודו ובממונו במעשה בדבור ובמחשבה הן אזהרות שומרות מהפגע בעולם הבא והעולם הזה: (יג) לא תנאף. עקרו באשת איש שהוא היותר מורגל אצל עוברי עבירה

וכללו

פירוש רשב"ם

עונה על ימים שעברו. כמו זכור ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים. זכור את היום הזה. לעולם כי לשעבר ביום הזה יצאתם ממצרים. זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר. זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. אף כאן זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית. כמו שמפרש והולך כי ששת ימים עשה ה' וגו' כמ"ש כאן. ולפיכך נכתב כאן זכור כדי לקדש להיות שובת ממלאכה: על כן ברך ה' את יום השבת כמו שפרשתי בבראשית. כי על כן אשר ברך ה' את יום השבת. שבהגיע את יום השבת כבר ברא הקב"ה כל צורכי הבריות ומזונותם ונמצא השבת מבורך מכל טוב. ולכך ויקדשהו לשבות בו לעדות כמו ששבת הקב"ה שברא תחלה הכל ואח"כ שבת: (יג) לא תרצח כל רציחה הריגה בחנם הוא בכל מקום. מות יומת הרוצח. הרצחת וגם ירשת. צדק ילין בה ועתה מרצחים. אבל הריגה ומיתה יש בחנם כמו ויהרגהו

דקן

תגנב: ס לא תענה ברעך עד שקר: ס יד לא תחמד בית רעך ס לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך: פ

שביעי טו וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידם ואת קול השפר ואת ההר

אונקלוס

סהדותא דשקרא: יד לא תחמד בית חברך לא תחמד אתת חברך ועבדה ואמתה ותורה וחמרה וכל די לחברך: טו וכל עמא חזן ית קליא וית בעוריא וית קל שופרא וית טורא.

מסורה תגנב, כל לית׳ נ״ס חסר בר מן חסד מלא, לא יבוזו לגנב כי יגנוב. תענה, הכלא, תגנב, [שלשה הסי״ו רפין]. יד ועבדו, [מ״ו]. ואמתו, [ס״ו]. ושורו וחמרו, ל׳ וסד שורו וחמרו. טו וכל, ס׳ ר״פ בספרא. הסיס, [ס״ו ומ״י]. הקולת, [דין לחוד מ״ו קדמא׳ ומ״ו סרין]. הלפידם, ל׳ [ומ״י קדמא׳ ומ״י סרין]. קול, [מ״ו]. השפר, פ׳ חס׳.

ת״א לא תגנב סנהדרין פו. לא תענה סנהדרין י מכות ב ד שבועות לה. לא תחמד מציעא ה. וכל העם ברכות ו.

רש״י

מיתת בית דין אף לא תגנב דבר שחייב עליו מיתת בית דין (סנהדרין פ״ו): (טו) וכל העם ראים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומנין שלא היה בהם חרש ת״ל נעשה ונשמע (מכילתא): ראים את הקולת. רואין את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר (שם): את הקולת. היוצאין מפי הגבורה: וינעו. (שם) אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחוק. (שם) היו

רמב״ן

האדם חייב בגזל חברו ואחר כן יבאר המשפטים בפרט. כי המתחייב לחבירו במשפט מן המשפטים אם לא יחמוד ולא יתאוה למה שאינו שלו ישלם מה שעליו. ואמר ר״א כי אמר הכתוב דרך ארץ לאמר תחלה בית רעך כי המשכיל יקדים להיות לו בית. ואחרי כן יקח אשה להביאה אל ביתו ואחרי כן יקנו עבד ואמה. ובמשנה תורה הזכיר האשה תחלה כי הבחורים יתאוו לאשת אשה תחלה. או שמדת האשה שהאיסור הגדול שבהם. והנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא. וחמשה לטובת האדם. כי כבד את אביך כבוד האל. כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב שמשתתף ביצירה. ונשארו חמשה לאדם בגופו ובטובתו. והנה הזכיר בקצת הדברות גמולם ובקצתם לא הזכיר. כי בדבור השני אל קנא. בשלישי כי לא ינקה בחמישי למען יאריכון ולא הזכיר באחרים עונש או שכר. והיה זה כי החמשה דברים האחרונים טובת האדם הם והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו. אבל בע״ז צריך אזהרת עונש לעומד הגדול שבה ושהיא לכבוד הבורא. והנראה אלי כי אמר אל קנא על לא יהיה לך ואמר ועושה חסד על אנכי. כי העונש יבא על מצות לא תעשה והשכר על מצות עשה. וקבלת מלכות האל ואזהרת עבודת זולתו ענין אחד. והשלים הדבר. ואחר כן הזכיר על השונא והנקרים בשכר על העושה. והזכיר בשבועת שוא בעונש לא ינקה ולא הזכיר בשבועה גמול כלל. ולא אמר על המחלל השבת עונש הכרת או עונש אחר זולתו ולא הזכיר זולתי שכר על השומר שבת ומחללו. מפני שהשבת נכלל בשתים מצות הראשונות. כי השומר שבת מעיד על מעשה בראשית ומודה במצות אנכי. והמחללו מכחיש במעשה בראשית ומודה בקדמות העולם ונכחש במצות אנכי והנה הוא בכלל אל קנא פוקד. ובכלל ועושה חסד לאלפים. ובדבור החמישי בכבוד האבות הזכיר שכר כי היא מצות עשה והנראה במכתב הלוחות שהיו הה׳ ראשונות בלוח אחד שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי והחמשה השניות בלוח אחד שיהיו חמש כנגד חמש כענין שהזכירו בספר יצירה בעשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות. ה׳ כנגד חמש וברית יחיד מכוונת באמצע. ומזה יתבאר לך למה היו חמשים כי עד כבד את אביך הוא כנגד תורה שבכתב. ומכאן ואילך כנגד תורה שבעל פה. והנראה שלזה כיוונו רבותינו ז״ל שאמרו שתי לוחות כנגד שמים וארץ וכנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין וכנגד שני עולמים וכל זה רמז אחד והמשכיל יבין הסוד: (טו) וכל העם רואים את הקולות ויאמרו אל משה. דעת המפרשים שהיה זה אחר מתן תורה והוא שאמר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו ה׳ אלהינו וגומר. אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה׳ עוד ומתנו וגו׳ ואין כן דעתי בעבור שאמר בכאן ואל ידבר עמנו אלהים ולא אמר עוד. ושם אמר בכאן אל מילאו ושם כאמר הטיבו את אשר דברו. ועוד כי בכאן לא הזכיר שיפחדו רק מן הקולות והלפידים ומן ההר שהוא עשן. ושם פחדו מדבור השכינה. שאמרו כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ועוד כי בכאן אמר ומשה נגש אל הערפל ולא אמר שבא בתוכו. והנכון בעיני בפשוטו ובסדור הענין. כי וכל העם רואים ויאמרו אל משה היה קודם מתן תורה. ומתחלה הזכיר הסדר כל דברי האלהים מה שאמר למשה בסגולת השכר ואזהרת העם עשרת הדברות ועשה הזה והזכיר דברי העם אל משה. ואמר כי מעת שראו את הקולות ואת הלפידים נעו לאחור ועמדו מרחוק יותר מגבול ההר. אשר הגביל משה.

ויאמרו

אבן עזרא

מעמים תהיה מותרת לו. ולמעלה מזאת אמה היא כי יתכן שיהיה נבלה ותהיה מותרת לו. ולמעלה ממנה העכו״ם שאינה על תורת ישראל. אם לא ילדה לה זרע. כי יתכן שתתגייר ויקחנה לאשה. רק אם נתן לה זרע עובד הוא *עבודה זרה בעלמה. ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זרע היתר לעולם. ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ ממינו כמו אם ישכב האדם עם הבהמה. והגאון ידע איך הסלוק. כי *על כל ערוות כרת בפרשת אחרי מות. והנה זה הסלוק מלם ואסורות והנה: לא תגנוב: משמע גנבה קחת ממון בסתר. ויש גנב שהוא בן מות. כמו גונב נפש מישראל דין שהוא נער קטן או נלעג לשון. והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו או ברמאו בחשבון או במדה או במשקל. וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר. כאשר עשה *אבשלום: לא תענה. טעם רעך שהוא בלבי שהם. ואת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר. ולפי דעתי פתח כי הוא מדבר עם עד שקר. כאילו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר. ונשמע זאת המלה בטעם לא תכחשו *ולא תשקרו ופעמים שלא עם בי״ת. כמו שקר *ענה באחיו. ובלא בי״ת כמו *ושמע אל ריבכם. והטעם יענה בם. וכמוהו *ולאמר לא עננוך. לא ענית לך. ויש עד שקר *שהוא בן מות. והוא שכתוב עליו *ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו: (יד) לא תחמוד. אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה. איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל. דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה. והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה. כי ידע כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה *הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים. ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע״פ שהיא יפה. כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו. רק כאשר חלק לו השם. ואמר קהלת (לאשר) [ולאדם שלא עמל בו] יתננו חלקו. ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי. על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו. כי ידע שהשם לא רצה לתת לו. לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו. על כן *יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו. והנה בכלל פירוש עשרת הדברים: אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי חמשה גלגלים הם *כנגד חמשה מספרים שהם עיקרי כל מספר. וככה אלה חמשה דברים. והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר החמשה. שהוא כנגד כבוד השם שהכבוד המדבר. כאשר הוא האחד במספר העשרה. והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלים. והוא מתנועע ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות. ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע כי בכח השם ידומו הגלגלים. ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאינו גוף. והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות שהם כל צבא השמים. חוץ מהמשרתים *המשנים. והנה הגוף *שהכבד מקיף כל הצורות והורשם שהם שלמה *ואלהנים. ונראה כי השם *לעבן. ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד. ורבים מחכמי החכמה אמרו כי לגודל נבראו אלה צורות על זאת

המחשבות

יונתן בן עוזיאל

עַם סַהֲדִין סַהֲדֵי שִׁקְרָא אֲרוּם בְּחוֹבֵי סַהֲדֵי שִׁקְרָא עֲנָנִין סָלְקִין וּמִטְרָא לָא נָחִית וּבַצּוֹרְתָא אַתְיָא עַל עָלְמָא: (יד) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תֶהֱווֹן חָמוֹדִין לָא חַבְרִין וְלָא שׁוּתָּפִין עִם חָמוֹדִין וְלָא יִתְחֲמוּן בִּכְנִישָׁתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל עִם חָמוֹדִין דְּלָא יְקוּמוּן בְּנֵיכוֹן מִן בַּתְרֵיכוֹן וְיִלְפוּן לְחוֹד הִינוּן לְמֶהֱוֵי עִם חָמוֹדִין וְלָא יַחְמֵיד חַד מִנְּכוֹן יַת אִנְתְּתֵיהּ דְּחַבְרֵיהּ וְלָא לְעַבְדֵּיהּ וְלָא לְאַמְתֵּיהּ וְלָא לְתוֹרֵיהּ וְלָא לַחֲמָרֵיהּ וְלָא לְכָל מָאן דְּאִית לְחַבְרֵיהּ אֲרוּם בְּחוֹבַיָא חָמוֹדַיָא מַלְכוּתָא מִתְגָּרְיָא בְּנִכְסֵיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא וּלְמִיסַב יָתְהוֹן וְעַתִּירֵי נִכְסִין מִתְמַסְכְּנִין

ירושלמי

וְגָלוּתָא אַתְיָא עַל עָלְמָא: (טו) וְכָל עַמָּא חָמְיָין יַת קָלַיָּא הֵיךְ הֲווּ מִתְהַפְּכִין בִּשְׁמָעֵהוֹן דְּכָל חַד וְחַד וְהֵיךְ הֲווּ נָפְקִין מִן גּוֹא בְעוּרַיָּא וְיַת קָל שׁוֹפָרָא הֵיךְ הֲוָה מַחֵי מֵיתַיָּא וְיַת טוּרָא תָּנִין וְחָמוּן כָּל עַמָּא וְרָתְעַן וְקָמוּ תְּרֵיסַר מִילֵי מֵרָחוֹק:

(טו) וְכָל עַמָּא הֲווּ חָמָן יַת קָלַיָּא וְיַת לַפִּידַיָּא וְיַת קָלָא דְּשׁוֹפָרָא וְיַת טוּרָא עָשֵׁיר וַחֲמָיַן עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ לְהוֹן מֵרָחוֹק:

בעל הטורים

תורה נוטר לך שלש אלפים לומד תורה לשמה. הוא כשר לכלכו ואם לומד שלא לשמה ימשך כהם. ויש בהם סיבום מבין עקב. חנו שרשה שליבתר בקע משקלו. ושני למידים אלו ג' גשום. עטרה זהב משקלה אלו עשרה הדברות חנו עקב אשר שמע אברהם בקולי. בגמרם עקב כה. ולברכה עקב. ועשה מורסך קבע מורשה קהלות יעקב עקבם הדברות שיש בהם קע"ב סיבום: (טו) וירא העם וינעו. על כן מהמגמגמי' בשעה ליתוד התורה לפי שהתורה ניתנה בלשונה ברתת ובזיע. וינעו בגימ' י"ב מילין שהיו כלמים לאחוריהם (כנ"ה עדכה וינעו עלה ועם הלוקים ובקוב הב' סגב סתיבום

יונתן

ולכן שמש לא יבד ובעב של בצלות בא ג"מ: (יד) מלכותא מתגריא בנכסיהון פי' המלכות מתגרה בנכסיהן ומעונן של ישראל כנגן המעדה והוא עדה כנגד מדה הם. מעלו מה שאינו שלהם גם המלכיות מודין שלהם. ועשירי נכסין מתמסכנין. פי' גם העשירים בנכסים ממונם ממעמש. וזהו מתמסכנין לשון דל ומסכן: ויותר נראה בעיני לגביה מתמסכנין בשי"ן. שהמלכיות מתסכנים נכסיהם וק"ל. ולמה המזה והסבר העוה בעיניך: (טו) מגו בעוריא. פי' מתוך הלפ. מחי מיתיא. פי' היה מחיה המתים בקול שופר הראשון שילא נפשם בדבור הראשון ולא כרש"י שפי' שרולין את השמע. ורתען. חזרו לאחוריהם

ואמרו

אבן עזרא

המתכונת. והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי. כי חכמי הכשיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו. ובאל הבל הששה הראשונה ביום. וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה. ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלים יצא לידי חק. על כן אמרו קדמונינו שימן רשות לשבת בלילי רביעיות ובלילי שבתות. והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם. רק ביום הזה. על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו. והדבור החמישי שהוא כבד כנגד גלגל לדק שהוא יורה על שלום ולדק וחסד. ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייב. והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדים שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות. ויש מחלוקת בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה. וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף. כנגד גלגל נוגה שתולדתה לזנות על כל משכב וזנות. והדבור השמיני לא תגנוב כנגד השמש שהוא יורה על אונס ולהפקיד כה כל משרת שיתחבר עמה שלא יראה אור בעבורה. והנה דבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון. והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא מורה על החמדה: (טו) וכל העם רואים את הקולות. וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות. כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד. והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים. כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן. כאשר ראו הפלאים האלה נעו. כמו נע ונד. שכל אחד סר ממקום מעמדו והנה אחורית. וכמהו וינעו אמות הספים. וטעם אמות. שהספים סרו ממקומם אמות. לא יכול הנביא לספרם במראות הנבואה. והאומר כי פי' כמו זעו. לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם. איך עמדו מרחוק: (יז) ויאמרו. הכהנים ורבותי האמות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שהשלימו עשרת הדברים. כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו.

ובעבור

פירוש על אבן עזרא

כי הוא נותן מזרעו למולך. ועי"ז אמרו חז"ל שאם לא יכול לספקן וכו'. הנה כל מי שיש בו שכל יפסיק מזה שמבין שהשומר והמבול כי הוא טרפה עלינו כמו שכתב הרמב"ן טרפה להשמעת בשם השמים. ואמרו כל המרבה משות עידו ליד שלפה כדי להספכל בה ספילו נשמה מסורה על ידו כמשה רבינו ע"ה לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר יד ליד לא ינקה. וכמו שנבאה ערותה כך שכר מי שבא לידו העבירה ונצל ממנה זוכה לו ולדורותיו. כלומר נראה שכולם יש להם חומר אחד. וא"כ אין החילוק הגלון נכון. והרים מזה החלוק וכו' ר"ל ועוד שהנים מזה החלוק ההם והאחום והגם. כמ"ש ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב ט"ו ו'). (ויקרא י"ט י"א). (דברים י"ט י"ט). (תהלים כ"ח כ') מגין עדות. ופי' יפיח גם והוא מבין הקל. (בראשית כ"ו כ"ט). להבדל להפרסק מן הכזב והשקר כפי יכולתו כדכתיב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. והאמת היא יסוד כל המלות. והשקר שורש כל העבירות. ולפיכך אמר אמת קנה ואל תמכור. ואמר שפת אמת תכון לעד. ואמרו רז"ל על שלשה דברים העולם קיים והאחד מהם אמת. (דברים י"ט י"ט). ר"ל אל תחשוב את הכשרי להחזר דעת אשר אין לו עדת החמדה אשר הוא בטבע בר דעת. ועי"ז מהרץ להפוך. כי אם היה חושד היה מעונש. כמו הענין שיתאוה האדם שיהיה לו כנפים אם אין בכוחו להיות כאשר כנה. הנה החמדה היא פחת ושער לכל העבירות כי בעבור החמדה בא האדם לכחש ולשקר ולגנוב ולגזול ולכלוף ולחלל שבת וכל המועדים ול קלום אביו. ויבא לגזול את הבריות ולקנא אותם ויחשוב כי כל מה שבא לו מחסד הוא על ידם. וכל מה שאינו מגיע הוא בעבורם ואם היה לומדן טוב עסק עיניהם יחשוב ברשעו ויהיה הוא דיין לנפשו ויורה הסרה לעצמו שלא יבא לידו טוב דבר ממנו שיקחנו ויחשוב זה לחסר גמור. ואם לא יבא לידו טוב דבר ממנו יפיל לעצמו שידבר בגנותו ולא השבע שיש עשר ואוהב כסף לא ישבע כסף. ומי שאינו חמדן יאהב את הבריות ויכבדם ויסיר מלבו הדאגות והאנחות ויבטח בבורא יש' שיכלכלנו וישליך עליו יהבו. והנה דבור אנכי ולא תחמוד הם מעמדים לכל שאר המצות. ועל כן יש לו לאדם להאמין בשם יש' אמונה שלמה ויסיר החמדה מלבו ואז ימצא הדרך הטוב והישרה ויעסוק בתורה אשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. פי' הלא דעת החכם ז"ל באמרו כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות. הם ז' כוכבי לכת שלמטה"כל. הוא גלגל המזלות. כמ"ש לעיל (פסוק ב'). כמ"ש שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח וכו' (ישעיה מ' כ"ו). הטעם כי מאדים מושל בליל שבת ויום ג'. ושבתאי מושל יום שבת וליל ד' ככה. פי' בע"מ מועט נמצא בליל ד' ויומו שבתאי. כמאמר חז"ל שהן נולד בלבנה הוא בגיב מללים. ומאן דבחמה אי גנב הוא לא מללים כי רואי גלוין ונגלו שלמותיו. א"כ לינו ראוי להיום רק גוזן (שבת קנ"ו ע"א) כאשר הלבנה מקבלת הכח מכל הכוכבים ומלמלה אותם. ככה החומד מבקש שלק זולתו. ירושלמי כתוב שכתב החכם ז"ל וכל העם רואים את הקולות כמו והסמדם בחמר ובזפת. וא"כ הוא כמו שהיה לו לומר וכל העם רואים את הלפידים ושומעים את הקולות. וכן היה לו לומר וחסמרה בחמר וסופה בזפת. אלא הלשון אחד מפסיק לפריסה. ויש מפרשים לפי שהרגשת העין היא גדולה משאר ההרגשות כשאלות שאר ההרגשות. לה. ועיין בשורה נבוכים חלק א' פרק מ"ו. (בראשית ד' י"ב). (ישעיה ו' ד'). ר"ל כמו ממקומם היה אמות. פי' כי הכתוב אמר וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק. א"כ הוא מגזירת נע ונד שהיה בארץ ואינו מגזרת זעו.

ד"ם

ספורנו

ובכללו כל ביאה אסורה: לא תגנוב. בכלל גנבה גנבת נפשות וגנבת ממון וגנבת דעת הבריות אף על פי שעקר האזהרה על גנבת נפשות דבר הלמד מענינו כמו שלמדונו ז"ל: לא תענה ברעך עד שקר. ובכלל זה הולך רכיל ומוציא שם רע אף על פי שעקרו על מעיד בבית דין: לא תחמד. יסיר הדבר אלך למנוע גמור. כי בזה לא יתמדנו הטבע כלל בענין ולא יחמוד איש את אשר כי החמדה מגרום את הגזל בענין עכן ואחאב ודומיהם: (טו) רואים את הקולות. כמו ולבי ראה. התבוננו בענין הקולות שלא יוכלו לקבלם כאמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול יי' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: וירא העם. התבוננו מה לעשות: וינעו. כמתנועע תנועה בלתי מכוונת לגבול מה שאליו יקרא נע כענין

ויניעם

פירוש רשב"ם

דקן. ויש בדין כמו והרגת את האשה. ומה שכתב אשר ירצח את רעהו בבלי דעת. לפי שמדבר בענין רוצח במזיד לכך הוא אומר ואם רציחה זו בבלי דעת פטור זו תשובה שהשבתי למינים והודו לי. ואע"פ שיש בספריהם אני אמית ואחיה בלשון לט"ן של לא תרצח. הם לא דקדקו: (טו) רואים את הקולות. הברד והאבנים כדכתיב קולות אלהים וברד: (טז) ויאמרו אל משה. לאחר ששמעו עשרת הדברים. דבר אתה

עמנו

וֵֽאלֹהֵ֣י זָהָ֔ב לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ לָכֶֽם׃ כא מִזְבַּ֣ח אֲדָמָה֮ תַּעֲשֶׂה־לִּי֒ וְזָבַחְתָּ֣ עָלָ֗יו אֶת־עֹלֹתֶ֙יךָ֙ וְאֶת־שְׁלָמֶ֔יךָ אֶת־צֹֽאנְךָ֖ וְאֶת־בְּקָרֶ֑ךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר אַזְכִּ֣יר אֶת־שְׁמִ֔י אָב֥וֹא אֵלֶ֖יךָ וּבֵרַכְתִּֽיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּ֤ח אֲבָנִים֙ תַּֽעֲשֶׂה־לִּ֔י לֹֽא־תִבְנֶ֥ה אֶתְהֶ֖ן גָּזִ֑ית כִּ֧י חַרְבְּךָ֛ הֵנַ֥פְתָּ עָלֶ֖יהָ וַתְּחַלְלֶֽהָ׃ כג וְלֹֽא־תַעֲלֶ֥ה בְמַעֲלֹ֖ת עַֽל־מִזְבְּחִ֑י אֲשֶׁ֛ר לֹֽא־תִגָּלֶ֥ה עֶרְוָתְךָ֖ עָלָֽיו׃

דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן: כא מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעְבֵּד קֳדָמַי וּתְהֵי דָּבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ מִן עָנָךְ וּמִן תּוֹרָךְ בְּכָל אַתְרָא דִּי אַשְׁרֵי יָת שְׁכִנְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכְתִי לָךְ וֶאֱבָרְכִנָּךְ: כב וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעְבֵּד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יָתְהֵן פְּסִילָן לְאַתְרֵים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וּתְחַלְלִנַּהּ: כג וְלָא תִסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיָתָךְ עֲלוֹהִי:

פ פ פ

ואלין

מסורה. כא תעשה לי, [הלמ"ד בדגש מדין דסיק]. עלתיך, ג' כ"כ [כ"ל חסר הכין וי"ן ומ"י אבל בספרים שלנו חד מ"ן]. צאנך, [ע"ן]. כב תעשה לי, [הלמ"ד בדגש מדין דסיק]. הנפת, ל'. ותחללה, ל' [ומ"י] [למ"ד רלשונה בפ"פ]. כג ולא, ז' ל"פ. במעלת, חסר בתו'. [חב' רפי' דלא כח"ס]. מזבחי, ס'. תגלה, ג'.
ת"א מזבח אדמה חגיגה כז כתובות קיא זבחים נח וזבחת עליו זבחים נח חולין כז. בכל המקום ברכות ו סוטה לח קוטה לח לבות פג. ואם מזבח זבחים סב.

ואלה

ע"ג. יונד"ג. סימן: ומפטירין בשנת מות המלך עוזיהו. ביסעיה סימן ו':

פ פ ס

רש"י

(כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין (נ"א בסיס) (מכילתא). ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה. (מכילתא ע"ש זבחים נח נט) או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: את עולתיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עלתיך ולאת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. (מכילתא) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנא' (דברים כז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כב) אם כסף תלוה חובה הוא שנא' (דברים טו) והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת (פ"ג דמדות) שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלע"ז אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בהם מנהג בזיון והרי דברי' ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

חסלת פרשת וישמע יתרו ואלה

רמב"ן

פי' הכה הן: (כא) מזבח אדמה תעשה לי. פי' ר"א יאמר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לקבל כח מעליונים בעבורם להיות אמצעיים ביני וביניכם. כי בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אבא אליך אני בכבודי וברכתיך. אין לך צורך לאמצעי כלל. ועל דעת רבותינו במזבחות שהם הנעשים במשכן ובמקדש, הזכיר מצות המזבחות באדמה ובאבנים. לאמר שיעשו גם כן המזבחות לשם לבדו ושם יזבחו העולות והשלמים ולא לשדים על פני השדה. ובכל המקום אשר יזכירו את שמו יבא בכבודו עליהן לשכן שכינתו בתוכם ולברך אותם: (כב) וטעם ואם. במצות חובה לומר אם יגיע זמנך שתזכו לרשת הארץ ולבנות לי מזבח אבנים בבית הבחירה השמר שלא תבנה אתהן גזית. שתשתדל לעשות כן למעלת הבנין. ודעת ר"א שהמצוה על המזבח הברית שבסדר ואלה המשפטים בפירושיו. ועל הדרך האמת הכתובים כסדרן. אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם בשמי הגדול ולא תעשון על פני אלהי כסף ואלהי זהב. אבל אני מתיר לכם שתעשו מזבח לי לבדי ולזבוח עליו עולות גם שלמים: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. כי אבא אליך וברכתיך. ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ולזכיר מן זכרו יברך: כי חרבך הנפת עליה. לאסור בכאן נגיעת הברזל כמו שנאמר אבנים שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך לא תניף עליהן ברזל. והזכיר כאן הברזל בלשון חרב כי כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות יקראו חרב. יאמר בסיף ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות. ובאזמל קח לך חרב חדה. ויאמר בכשיל וכלפות אשר ישחתו בו הבנין ומגדלותיך יתץ בחרבותיו וכן זה הטעם תאבנים יקראנו חרב: (כג) ולא תעלה במעלות על מזבחי. בעבור כי החפיל לנות במזבח השלים מטמו ולא איסר זה

אבן עזרא

(כא) מזבח אבנים. י"א כי הטעם שלא יעשה צורים במזבח. על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלמות. ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת. והנה בית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות [ס]ופטורי ציצים. ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח. ובפרשת כי תשא [ש]אדבר על זה. ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון. והעד שכתוב אחריו מזבח אבנים. וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחשת. ואמת אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא. ואין זה פשוטו כי האדמה שישימו בו מקרה. כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת. כי מנחשת נעשה. גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב. בעבור שהוא מצופה זהב. ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמה. יהיה פי' ואם מזבח אבנים שישימו בו אבנים. ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים. כי מפורש הוא [י]יהושע הנעשה בהר עיבל. ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני. י"א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה. ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר [ד]דבר יי' נעשה. הוא שכוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי' [ש]נעשה ונשמע. ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה. כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהים לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר [ת]עשיתי למצרים. ועתה אם שמוע [ת]תשמעו בקולי. ואמר בתחלה כה תאמר [ת]לבית יעקב. והנה לא הגיד להם לא מצות ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום. והם השיבו ואמרו נעשה. והם כתוב וישב משה [א]את דברי

תעבדון לסגוד דמות שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא ומלאכיא דמשמשין קדמי דחלן דכסף ודחלן דדהב לא תעבדון לכון: (כא) מדבח אדמתא תעביד לשמי ותהי דבח עלוי ית עלוותך וית נכסת קודשך מן ענך ומן תורך בכל אתרא דאשרי שכינתי ואנת פלח קדמי תמן אשלח עלך ברכתי ואיבריכנך:

(כא) מדבח קביע בארעא תעבדון לשמי ותקרבון עלוי ית עלוותכון וית נכסת קודשיכון ית ענכון וית תוריכון בכל אתר דתתדכרו ית שמי קדישא מימרי מתגלי עליכון ומברך יתכון:

(כב) ואם מדבח אבנין תעביד לשמי לא תבני יתהן חציבן דאין ארימת פרולא דמניה מתעביד סייפא על אבנא אפיסתא יתה:

(כב) ואם מדבח אבנין תעבדון לשמי לא תבני יתהון גזירן ארום פרולא חרבא מתעביד מניה אי עבדת פרולא עלוי אפיסת יתיה:

(כג) ואתון כהניא דקיימין למשמשא קדמי לא תסקון באסקין על מדבחי אלהן בגישריא דלא תתחמי עריתך עלוי:

(כג) ואתון כהניא בנוי דאהרן דקיימין ומשמשין על גבי מדבחי לא תסקון בדרגין על מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוי:

פ פ פ

בעל הטורים

בגימ' אל השכינה (אולי צ"ל בלי ה' מעוטים דטעפל): (כא) אבוא אליך. אבוא עולה עשרה לומר שאם אמלא עשרה בנים הבנסת אבוא אליך וברכתיך: (כג) תגלה ג' במסורה הכא ואידך תגלה רעתו בקהל (משלי כ"ו) בערה תגלה רעתך (יחזקאל י"ו) לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל:

ואלה

יונתן

במרוס ומות סור וע"ש האמת הדברים עתיקי' ודי לוסיקין: (כב) אפיסתא. וכן בירושלי' אפיסתא הוא הכנוס של חללת וק"ל: (כג) בגישריא. פי' סיעתא כמו גשר שלא להפסיע עליו פסיעה גסה:

ואלה

אבן עזרא

טעם אל יי'. אז קדם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים. וטעם השאל להשמיעם מצותיו. וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון. וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש. ואחר כן כתוב ויבא *[צ]משה. שירד מן ההר. ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי' ואת כל המשפטים. ודברי יי' הם מצות עשה ומצות לא תעשה. שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים. כמו השב תשיבנו [ב]לו. עד לא הטעם *[ב]תשיבנו לו. אלהים לא [בב]תקלל. והמשפטים דברי העבדים והמכים והגנבים והכניסה והבערה ודברי הגנבה והשבועה. ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים. ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע. ופירוש נעשה לשמור מצות עשה ומצות לא תעשה. ונשמע על המשפטים. על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמר ונשמע. ולא אמרו כן בתחלה. והנה פי' מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה. וזהו שכתוב שם ויבן מזבח [ג]תחת ההר. וכתוב בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. ושם כתוב ויעלו עולות *[ג]ויזבחו זבחים שלמים. ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשון אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח. ועל העם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים ושישמרו מצותיו ומשפטיו. והזכיר את הצאן ואת הבקר. שהניהם מיני עולות ושלמים. ראיתי מין אחד ישתחקו עצמותיו. שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים. כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים. כמו עולה וזבחים. כי עולה דבר בפני עצמו. והזבחים שלמים. כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים ליי' פרים. וככה בכל מקום. והראיתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. אז הודה על שגגתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם: **וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי.** פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שהכבודי שוכן שם. כמו שילה ונוב ושמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי [גג]גם אני אבוא אליך וברכתיך. וטעם אבוא. כדרך בן אדם. והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו. והוא מקום הכבוד. כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי. ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך. ולא היה צריך לאמר כי תמצאנו בכל עת שהם כבודו: **(כב) ואם מזבח אבנים.** המזבח הבנוי משה לכרות ברית עם ישראל [ד]בדם הברית. ולוה השם שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבנים כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צריך עם נשיהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ. ושם זבחו שלמים ויאכלו. כאשר עשו אבותיהם. ויהיה טעם ואם מזבח אבנים. כאומר עתה עשה מזבח אדמה. ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: **אתהן.** הם האבנים: **גזית.** הטעם כמו [ה]ומשרתו יהושע בן נון נער. כן לא תבנה אתהן בנין גזית. וגזית מגזרת [ו]על גזי לאחו. כי [ז]גז חיש. וכן [ח]נגוזו ועבר. והטעם כמו כריתה. רק אבנים שלימות כמו שהן נבראות: **כי חרבך.** שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו. אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת. ובמקום אחר יכתוב לא תניף עליהן [ט]ברזל. על מזבח אבנים שנו. ואין לנו לחפש על טעמי המצות. ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרוך [י]העגול. בעבור שהיה קרוב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר עגול כי ישלל קדם שהקדים אם ישאר ממנו עד שהיה עגול. וכלה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח. אולי ישולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה איננו כבוד. וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח: **(כג) תעלה.** אמר בן זוטא כי במעלות מגזרת מעל. ולא פקח עיניו לראות כי ע"ם מעל סורם. והעד ומעלה בו [כ]מעל. והנה מעל במשקל [ל]נפל.

ולשון

פירוש על אבן עזרא

[פ]צ"ל גורם ותמורות (ע"א ו' ל"ב). [צ]ר"ל הוא מה שאמר שם ובעבור כי הכבד באדמה הוא האדם ע"כ נוכח הכבודים. ושם יתבאר לך דעתו. [ק]כמ"ש ובנית שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים וכו' (דברים כ"ז ה'). [ר](לעיל י"ט ח'). [ש](להלן כ"ד ז'). [ת](לעיל י"ט ד'). *[ת](שם פסוק ה'). [תת](שם פסוק ג'). [א](שם פסוק ח'). **[א](להלן כ"ד ג'). [ב](להלן כ"ג ד'). *[ב](שם כ"ג כ"ה). [בב](שם פסוק ה'). [ג](שם כ"ד ד'). *[ג](שם פסוק כ"ז). [גג]פי' שיש לבך לכלום איך רמז כי שוכן השם בקרבינו אלוי בקרבנות ובפרשת תרומה גם בפרשת ויקרא ירמז בו רמזים. [ד]כמ"ש ויקח חצי הדם וכו' ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית וכו' (להלן כ"ד ז' ו' ח'). [ה](להלן ל"ג י"א) שטעמו שירות נער. [ו](בראשית ל"א י"ב). [ז](תהלים צ' י"ד). [ח](נחום א' י"ב). וראוי להיות נְזִית הגימל בפתח והזי"ן בדגש לתקון ע"פ. רק שבא הנה במקום הדגש (רד"ק בשרשים) ובעל מכלל יופי פי' שמשפטו גְזִית הפ"א בקמץ חטף והזי"ן בדגש אלא שהוקל ובא הנה התמורה הדגש כמשפט. ובשלומו נזית במשקל גָפְרִית. והוא כפי' רד"ק במכלול. [ט](דברים כ"ז ה'). [י]ובפרשה לו כתב ז"ל וכן אבני המזבח שאמר שהן קדושות אין כבוד שיפה מהן לחול. ע"כ אבנים שלמות שבנה. והטעם שהוא מקום נכבד ליזהר בכבודו ובעצמות. כי הכהן מכפר עליו אחת בשנה. ע"כ צריך לזהר לא לעגל שנאמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה (להלן ל' י'). [כ](במדבר ה' י"ב). [ל]פירושו כי בן זוטא הוא שפירשו שהוא על משקל נעל. והיה יכול לומר על משקל נער. או שער. אך אמר

על

ספורנו

לאלהיהם: **מזבח אדמה תעשה לי.** וגם כן לא תצטרך לעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות למען אקרב אליכם אבל יספיק מזבח אדמה: **בכל המקום אשר אזכיר את שמי.** שאבחר לבית ועד לעבדי. כענין הזכירו כי נשגב שמו: **אבא אליך וברכתיך.** לא תצטרך למשוך בהנהגתי אליך באלהיים של כסף וזהב וזולתם כי אמנם אני אבא אליך וברכתיך: **(כב) לא תבנה אתהן גזית.** ליסודן: **(כג) ולא תעלה במעלות.** אף על פי שלא אטריחך לעשות מלאכות ויפוי לשכני בתוככם. מכל מקום השמר מלנהוג קלות ראש במזבח:

ואלה

פירוש רשב"ם

כסא של מעלה ולא להשתחוות להם: (כא) **מזבח אדמה תעשה לי.** לפי שהאומות עושי' אשריהם על המזבחות. כדכתיב בגדעון ואת האשרה אשר עלי' תכרת וכתיב כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם וגו'. לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח. לכך אומר הקב"ה ואפי' אם תעשה לי מזבח לא תעשהו אלא מאדמה שאין רגילים ציורים וצלמים כי אם במלאכה חלקה ואף אם תרצה לעשות מזבח אבנים. **שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך.** טובח אבני' לא תניף עליהם ברזל ככתוב במשנה התורה: (כב) **לא תבנה אתהן גזית** כי כשבונין אותו גזית בכלי ברזל רגילין המסתתים לעשות בהם ציורים וצלמים כדכתיב בישעי' גבי צלמים חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו. יתארהו בשרד. יעשהו במקצעות. ובמחוגה יתארהו: (כג) **לא תעלה במעלות.** לפיכך עשוי של אבנים משופע גבוהה עשר וארכו של שלשים וגם מלח משליכים עליו שלא יחליקו הכהנים בעלותם בו: חסלת יתרו מיסוד רבינו שמואל

ידעו

כא א וְאֵ֙לֶּה֙ הַמִּשְׁפָּטִ֔ים אֲשֶׁ֥ר תָּשִׂ֖ים לִפְנֵיהֶֽם׃ ב כִּ֤י תִקְנֶה֙ עֶ֣בֶד עִבְרִ֔י שֵׁ֥שׁ שָׁנִ֖ים יַעֲבֹ֑ד וּבַ֨שְּׁבִעִ֔ת יֵצֵ֥א לַֽחָפְשִׁ֖י

חנם

אונקלוס

א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃ ב אֲרֵי תִזְבַּן עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שֵׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין

מגן

מסרה כא א ואלה, י"ז ר"פ בתורה. ב יעבד, [כו"ל ס"ו]. ובשבעת, ל' וחס' דחס'.

ת"א ואלה המשפטים מכילתין כד גיטין פח קדושין לה בבא קמא מו סנהדרין ז. כי תקנה, עקיד' שער סו פ' הזוהר פ' בהר סיני. שש שנים קדושין יו יז ערכין יח נדה מח. ובשבעת קדושין יז ערכין יח.

רש"י

(א) ואלה המשפטים. (ש"ר) כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה): אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. (גיטין פח) ולא לפני ע"א ואפי' ידעת בדין א' שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני ארמיים מחלל את השם ומיקר שם האלילים להשביחם שנ' (דברים לב) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים (ויקרא כה) והתנחלתם אותם בלקוח מן הנכרי אבל בלקוח מישראל יצא בשש ת"ל (דברים טו) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנא' (שמות כב) אם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא

רמב"ן

עד גובהו בדברי הקרבנות בתורת כהנים. וזו ראיה לדברי חכמים ואין צריכין חיזוק: וטעם המצוה בדברי רבותינו להדור מצוה שלא יונף המקצר על המאריך. ור"א אמר שלא יאמר הנפשל מן האבן באשמות והמקלת בני במזבח השם. או שלא ילקח ממנה לעשות מזבח לע"ז כי עובדיה יעשו כן אולי יגלימו. והרב אמר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות בהן צורה. ותהיה אבן משכית כי היה כן מנהג עובדי ע"ז. ואני אומר כי טעם המצוה בעבור היות הברזל חרב והוא המחריב העולם ולכן נקרא כך. והנה עשו אשר שנאו השם הוא היורש החרב שאמר לו ועל חרבך תחיה. והחרב הוא כוס בשמים ובארץ. כי במאדים ובמזלות הדם והחרב יגלימו ובהם תראה גבורתו. ולכן לא יובא בית ה'. וזה הטעם שהזכיר הכתוב. אמר לא תבנ' אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה. ומפני זה לא היה במשכן ברזל כי גם יתדותיו שהיו טובות יותר מברזל עשה נחשת וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים. כי השחיטה אינה עבודה והכתוב לא אסר לבנות גזית רק בהניף עליהן ברזל. כי פי' כאשר חרבך הנפת עליה. ומפורש בזה לא תניף עליהן ברזל ואם בא לפתח אותן בכלי כסף או בשמיר שהזכירו רבותינו הרי זה מותר אף על פי שאינן שלמות וזה יסבר טעמו של ר"א. גם טעם הרב בעבור זה איננו נכון. והנה שלמה הוסיף במצוה שלא נשמע כל כלי ברזל בבית בהבנותו אע"פ שהיה מותר שכך שנינו במכלתא לא תבנה אתהן גזית. בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדשי קדשים. ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו. בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע. והיה הענין הזה שהיו עוקרין האבנים מהרריהן בכלי ברזל ומפתחים אותם שם בברזל כאשר יכרתו ג"כ בברזל העצים והברושים אשר היו בבית. וכן כתוב ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית. וכאשר יביאו אותן אל הבית לבנות הקירות לא יתקנו אותם בברזל ולא יניפו אותו עליהן כלל כדרך הבונים. וזהו שאמר אבן שלמה מסע נבנה לא שהיא שלימה לגמרי רק שהיא שלימה שאין בה פגם כדי שתסגור בה לפורן. אבל היא חלוקה ונאה. ופירו' מסע שהיא גדולה כאשר הסיעו אותה מן ההר לא חלקו הסלע לאבנים מרובות כמנהג הבונים רק יתקנו אותה בכאן ולא יסיעוה במקבות והגרזן כמנהג כל בנין אחר כי לא רצה שלמה שיבנה וישמע בכל הר הבית קול ברזל וכל זה להרחיק הברזל ממנו וזה כדעת רבי נחמיה במסכת סוטה. אבל לדעת רבי יהודה אבני גזית בניתו שם אומן לא בבית המקדש ועל דעתו פי' שמקרא ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד את הבית אבני גזית. כלומר שהסיעו גם אבני גזית והם לבנינו. וכן נראה בפשט הכתוב כי ההיכל עשה אבני גזית דכתיב ויבן את החצר ג' טורי גזית ולא הזכיר רק בהיכל ובדביר. וכל זה ריחוק הברזל מן הקדש. והברזל אשר הקדים דוד שלא נאסר השקלו לעשות ממנו כלים לכרות העצים ולחצוב האבנים היה. וטעם המעלות ילאת המזבח והדורו לכבוד השם. ולמלות השם פעמים רבים בכל אמת כי יש בכל אמת תועלות רבות לגוף ולנפש:

(א) טעם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי רצה להקדים להם המשפטים כי כאשר היה נעשה הדברות הדבור הראשון בידיע'

אבן עזרא

ולשון רבים שאינו סמוך. ובמעלות סלות ומסולאות. והנה ראוי להיות במעלות שי"רק תחת הבי"ת וקמ"ץ תחת המ"ם רק פירושו כמו ומעלות שבעה עולותיו. והנה השב בן זיתא למעלות בקלם חכמה בהבליו ובגלתה ערותו עליו. והנה יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין. וזאת אלות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת. כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי: חסלת פרשת יתרו

אשר נותן לב למשטים. גם בכללים גם בפרטים:
אז יתבונן למה נכתב. וי"ו עם אלה המשפטים:

(א) ואלה המשפטים. אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו. אמר השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל. והחל להזהיר על אלהי הזהב. ושיכרתו ברית עמהם בדרתו. שהשם לבדו יהיה להם לאלהים. והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית. ואמר לו בסוף אלה התנאים בפרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך. עיקר הפרשה להשמיד עבודה זרה מארצם בהכנסם שם. וככה פירש להם משה לפני כרות הברית. כי בסוף ולא תעבוד את אלהיהם. והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים. וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: (ב) כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש. כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו. ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצות אל זאת נדבק בכל יכולתנו. ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתינו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו. על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל. וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה. רק וכי יכה את שן עבדו הוא כנעני. וככה וכי יכה איש את עבדו. וככה אם עבד יגח השור. והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל. והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל. רק הוא ממשפחת אברהם. וככה הבת וכל העבדים הנזכרים אשר כן דרך אחד לכל. וראייתם דבר האשה וילדיה. כי אמרו כי משפחה תלויה באב. ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו. והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע. ועתה נחפש המלות כמשמעם. אם עבד עברי אינו ישראלי. למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי. והלא ידענו כי משפט לא תמנע את אחיך בלבנך ישראל. וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו. ובני ככה. והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי. שהוא מבני עבר. עליו כתוב אבי כל בני עבר. השך ושם הוא אבי כנען. או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר. אף ע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי. ונכתוב כי הכתוב חפש דרך קצרה. בעבור שמלאכו ולקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר. והנה גם נקראו העברים שהם ישראל. כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר יי' אלהי ישראל. וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם. אז השיבו השם אלהי העברים. והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל. והנה אף ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר. ישמעאל ובני קטורה ובני עשו. ולכנסו לא מלאנו קורא אחיך רק לבדו שהיה בכנען אחד עם יעקב. גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחיו

(א) ואלה וְאִלֵּין הִינוּן סִדְרֵי דִינַיָא דִי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃ (ב) אֲרוּם תִּזְבּוֹן בִּגְנֵבוּתֵיהּ לְעַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבְמַעֲלֵי שְׁבִיעֲתָא
יפוק

בעל הטורים

(א) ואלה. נוטריקון ומייג אדם לסקול הדין. המשפטים נוטריקון הדיין תלוה שיעשה שורה טרם יעשה משפט. אשר נוטריקון אם שניהם רוצין. ספים נוטריקון משמע שניהם יחד מדברים לפניהם נוטריקון לא פני גדיג יהדר סהנכר מהם: סמך משפטים לולא תעלה במעלות לומר הוו מתונין בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון. מעלות בגי' מתונים. וסמך משפטים לאלהי כסף לומר שלא יעשה

יונתן

(ב) תיזבון בגניבותיה. דייק כדדייק רש"י ועיין בפי'. ובמעלי שביעתא. פירש אל מאמר מדכתיב ובשביעית אפי' באמצע או בסוף שביעית משמע. לכן פי' ובמעלי

רמב"ן

ה'. והשני באיסור ע"ז. חזר ולוה את משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שתזהירם אתם עוד שיתנו לבם למה שראו ויזהרו במצות האלו שלויתים. כי אתם ראיתם כנגד דבור אנכי ולא תעשון אתי כנגד לא יהיה לך. להשלים ענין עכו"ם ואלה המשפטים כנגד לא תחמוד כי אם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר הממון שהוא שלו ויחמדהו ויקחהו לעצמו. לפיכך אמר תשים לפניהם משפטים ישרים ינהיגו אותם ביניהם ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין. וכן אמרו במדרש רבה כל התורה כלה תלויה במשפט לכן נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות. וכן יפרש באלה המשפטים המשפט בע"א ובכבוד האב והכליאה והגיאוף הנזכרים בעשרת הדברות. ודרשו לפניהם ולא לפני עכו"ם מפני שהיה ראוי לומר אשר תשים להם. כמו שאמר שם שם לו חק ומשפט. ואמר לפניהם שהם יהיו הדיינין, כי על השופט יבא הלשון הזה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. לפני הכהנים והשופטים. עד עמדו לפני העדה למשפט. לפני כל יודעי דת ודין. ודרשו עוד לפניהם ולא לפני הדיוטות. מפני שכתב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים. עד האלהים יבא דבר שניהם. וכתוב גם כן ונתן בפלילים שהם הדיינין המומחין הסמוכים עד משה רבינו ולכך אמר בכאן שהמשפטים האלה ישימו אותם לפני האלהים שיזכיר. ולא לפני מי שאינו שופט על פי התורה והוא הדיוט. לזה אסור לבא לפניו כשם שאסור לבא לפני עכו"ם ואע"פ שיודע שדיניהם כדיננו או שהדיוט הזה יודע תורת הדין וידין לו כהוגן אבל הוא אסור למומו דיין ולמשוך לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו. וההדיוט עצמו אסור לדון להם. ואע"פ שהזכירו חכמים שתי הכתות האלה בלשון אחת. יש הפרש ביניהם שאם רצו שתי בעלי הדין לבא לפני ההדיוט שבישראל מותר הוא ודקבלוה עילויהו דינו דין. אבל לפני הע"כום אסורין הם לבא לפניו שידון להם ביניהם לעולם. ואפי' היו דיניהם כדיננו לאותו ענין: (ב) כי תקנה עבד עברי. התחיל המשפט הראשון בעבד עברי מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון. כמו שאמר בו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך הדבר הזה היום. ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדוניו כיום השביעי. ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל. כי השביעי
נבחר

אבן עזרא

שהיא במלות רק בדבר [ב]השליחות. וכמוהו לא תתעב אדומי כי [*א]אחיך הוא. אשר שהזכיר [ו]אדומי. וככה על כדפו בפרש [ז]אחיו. הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב. וכתוב ושם אתנו נער [ש]עברי. לאכול את [*ש]העברים לחם. מכה איש [ת]עברי. שני אנשים [*ת]עברים נצים.
ויוכח

פירוש על אבן עזרא

על משקל נעל בדרך בזיון וע"כ אמר הראב"ע ז"ל על ב' זומא זה המשל כדי לבזותו. (ויש ספרים שכתב הא"ע כך למשפחתו ומחברתו העלות בלום). [ס](יהושע פ' ה').
[ג]במעלות [*נ](יחזקאל מ' כ"ו) מעולם עלה. [פ]ר"ל מנהג הכנגם לאחי.

[א](להלן כ"ב כ'). [*א](שם פסוק ל"ג). [ב]והנה דעת הראב"ע ז"ל הוא כי מה שאמר ואלה המשפטים עם וא"ו לפי שתחלת דברי הס"י אחר עשרת הדברים כאשר נגש אל הערפל ולוה שלא יעשו עמו אלהי כסף ואלהי זהב עד סוף זאת הפרשה הוא פרשה אחת [ר"ל התחשב בפרשה אחת] בעבור היום כל הענין נמשך כמו שהקדים ז"ל ולפיכך אמר ואלה ולא אמר אלה. [ג]ר"ל שמוף שם שמים ודבר אחר. [ד]פי' ואין לנו לבקש טעם בכל מקום למה הם סמוכים זה לזה. [ה](פסוק ז'). [*ה](פסוק כ"ו). [הה](פסוק כ'). [ו](פסוק ל"ב). [וו](להלן כ"ב ב'). [ז]שנקרא עברי כמ"ש ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג). [ח]פירש כי הם אומרים איך יהיה העבד עברי. למה האשה וילדיה שיהיה לאדוניה הלא יתום המשפחה תלוים באב כי בישראל הזרע הולך אחר האב. ואם יאמר שילד אלא האדון לעבד אין שילד עברי. ואם היא עגנהם. אבל אבור שמופי. דע כי זה הוא הטעם שהאשה וילדיה תהיה לאדוניה. כי למשל תבואת הזרע תשתנה כפי המקומות. פירש כי יש תבואה יפה וגדולה וטובה בתולדתה. גם יש אלומו המין עלמה הפך זה. ודעתו בזה כי הבנים שיוליד האיש תהיה תולדותם נוטה לתולדות אמם. וכן אמרו רז"ל (בסנהדרין דף ק"ז ע"א) כל מאן דנסיב ימה אולר נפקו מנייהו בן סורר ומורה שכן מלינו בדוד המלך על שחמד את בת תלמי מלך גשור בלאתו למלחמה ילא ממנו אבשלום שמרד באביו ובקש מלכותו ובקש להורגנו. וכן מלינו גבי רחבעם בן שלמה. כתיב ושם אמו נעמה העמונית. וכתיב ויעש יהודה הרע בעיני ה' וכתיב ויבנו גם במות ומלבות ואשרים. וע"כ אמרו רז"ל רוב בנים הולכים אחר אחי האם. והנה בתה האדון שפחה כנענית לעבדו וסיא מהעכו"ם תהיה תולדות הבן כתולדות אמו וילך בשוקותיה. וע"כ אמר הכתוב האשה וילדיה תהיה לאדוניה. כי הם ילדיה בשמם. וע"כ לוה השם שיהיו לאדוניה לעבדים. והו הטעם שנבחרו בני אהרן לכהונת עולם ולא בני משה. כי אהרן לקח את אלישבע בת עמינדב נשיא שבט יהודה גם אחות נחשון נשיא השבט. והנה הבנים שנולדו היה נכבדים מצלת האב ומצלת האם. אבל משה לקח את בת יתרו שהיתה מזרע מדין. ותולדתו נוטה אחר משפחת האם לכך לא נבחרו בני משה לכהונה. כי מלינו בני בניו של משה היה כהן לפסל מיכה כמו שמפורש בספר שופטים. (וכן הוא בצ"ם). [ט]עירש לפי דעתם משמע כל ימיו. ולא יתכן כי אם על האומות עכו"ם שכתוב עליהם והתנחלתם אותם וכו'. זו היא טענתם. אבל חז"ל הוליאו כל אלה לאור במסכת קידושין (דף י"ד ע"ב) שאמרו מה שכתב שש שנים יעבוד מדבר במי שמכרוהו ב"ד אבל מוכר עלמו לא ילא בשש. והנה אמר שם בברייתא מוכר עלמו נמכר לשש גם יותר על שש. אבל מכרוהו ב"ד אינו נמכר אלא לשש. מוכר עלמו אינו נרלע מכרוהו ב"ד נרלע. [י](דברים ט"ו י"ב) ר"ל כי אמר שעברי אינו ישראל כדעת החולקים. איך אמר אחיך העברי [והלא ידענו כי לא יקרא אחיך כי אם ישראלי כמו לא תשנא את אחיך (ויקרא י"ט י"ז). וכן בין איש ובין אחיו (דברים א' ט"ז). ורבים ככה. וא"ת הנה עשו יקרא את יעקב כמו שאמר הלא את עשו ליעקב. הנה לא נקרא את אלא על דרך ההרחבה בעבור היותם בבטן אחד רק בני ישמעאל ובני קטורה לא נקראו אחים לנו אפי' שהם ממשפחת אברהם. [כ](בראשית י"ד כ"א) שם פי' רא"ע הטעם להודיע אבי העברי' כי אין למעלה והשם הוא אלהיו ע"ש בפי'. וחם הוא אבי כנען שאין למטה ממנו. ר"ל כי על אברהם בחות אבי כל בני עבר. וכוונתו כי בעבור היות אברהם שהוא מבני עבר טוב וקדוש. נאמר על שם שהוא אבי כל בני עבר. ואם כי היו לו בנים אחרים זולת בני עבר. וזה כי ייחס אבותיו לבני עבר. היום הוא והם טובים. הפך ומם הוא אבי כנען כי יחס לבוש חם לכנען לבדו ואפילו שהיה לו בנים אחרים. בעבור היות שניהם רעים ובמעשה אבות ימשו בנים. [ל]ע"ש עבר הנהר כמשמע שם היחס. [מ](יהושע כ"ד ג'). [נ](לעיל ה' ט'). [ס]משה ואהרן. [ע](שם פסוק ב'). [פ]כמ"ש וישלח משה מלאכים אל מלך אדום לאמר כה אמר אחיך ישראל (במדבר כ' י"ד). [צ](דברים כ"ג ח'). [ק]ר"ל ולא זכר שם עשו. ולא נמנעה אשר ג"כ בני שעיר החורי בכלל הזה. [ר](עמוס ט' י"א). [ש](בראשית מ"א י"ב). [*ש](שם מ"ג ל"ב) כלומר כי כל המשפחה היו רועי לאן. והם הם הנקראים עברים. ועליהם נאמר כי לא יוכלו המצרים לאכול לחם. [ת](לעיל ב' י"א). [*ת](שם ב' י"ג).
יוכה

ספורנו

(א) ואלה המשפטים. הנה בפרשה של מעלה היתה האזהרה שלא תחמוד כל אשר לריעך. ואלה המשפטים אשר בם ידע האדם מה הוא כל אשר לריעך: אשר תשים לפניהם. שאין בהם עשה ולא תעשה כמו באזהרות הפרשה של מעלה אלא כשיקרה הצורך לשפוט ישפטו בזה האופן:
לא

פירוש רשב"ם

(ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות אע"פ שהם עיקר כמו שפירשתי בבראשית כי מיתור המקראות נשמעים ההגדות והלכות ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל. ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי ואפרש הדינים וההלכות ולפי דרך ארץ. ואעפ"כ ההלכות עיקר כמו שאמרו רבותינו הלכה עוקרת משנה):

(ב) כי תקנה עבד. עברי במכרוהו ב"ד הכתוב מדבר כדכתיב ואם אין לו ונמכר בגנבתו אבל מוכר עצמו בעניותו כתוב בפ' בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וגו' וכתב בו עד שנת היובל יעבוד עמך. ובכאן הוא אומר שש שנים יעבוד במכרוהו ב"ד. יש מרבותינו שמשוה דינם בגזירה שוה. ואם יובל קודם לשש שנים יצא ביובל. ויש שנותן חילוק ביניהם: ובשביעית. שביעית לסכירתו ולא שביעית לשמטה: יצא לחפשי
פעולה

חִנָּם: ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: ד אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ: ה וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי: ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם: ס

וכי

אתקלוס

מַגָּן: ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעַל אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵהּ עִמֵּהּ: ד אִם רִבּוֹנֵהּ יִתֶּן־לֵהּ אִתְּתָא וּתְלִיד לֵהּ בְּנִין אוֹ בְנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנְהָא וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי: ה וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנַי לָא אִפּוֹק לְבַר חוֹרִין: ו וִיקָרְבִנֵּהּ רִבּוֹנֵהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִנֵּהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת (ס״א דִּילְוָת) מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵהּ יָת אוּדְנֵהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵא לֵהּ עֲבַד פלח

מסרה ג אם, י״ב פסוקים ראשון ואמצען אם אם. בגפו, ג' תמכין. יבא, [ס״ו]. בעל אשה, ל' וחד בעל האשה. ד יתן [בתי״ו בגו״ל לפנה המקף]. וילדה לו, [צרות קמצים הלמ״ד של לו רפי נגד כללי הדקדוק]. ה ואם, ז' ר״ת בענין. אמר, ו' ג' מהר וב' מ״ל [דין המר]. ו והגישו, ב' ובפסוק [ומ״ו]. האלהים, [הה״א במונח ולא במהג]. המזוזה, ל'. ורצע ל'. לעלם, כל אור' חסר במ״ב.

ת״א אם בגפו יבא קדושין כ. אם בעל אשה שם כב. אם אדניו שם טו. האשה וילדיה יבמות כב כג עם קדושין שם סנהדרין כה. ואם אמר קדושין טו יח כב. אהבתי את קדושין כב כב. לא אצא קדושין כב. המזוזה שם. ורצע אדניו קדושין יד כא כב. את אזנו יבמות קד קדושין טו. במרצע קדושין כא. ועבדו לעלם קדושין טו.

רש״י

ילא בשש כשהוא אומר (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (קדושין כ): אם בעל אשה הוא. ישראלית (מכילתא): ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (קדושין כב): (ד) אם אדניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים. או אינו אלא ישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנא' (דברים טו) אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה: (ו) אל האלהים. (מכילתא)

רמב״ן

נמכר בימים ובשנים ובשמטות. והכל לענין אחד והוא סוד ימות העולם מבראשית עד ויכלו. ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד רומזת דברים גדולים במעשה בראשית. ולכן הזכיר בה הנביא מאד. ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו. וגזר בעבורה הגלות כאשר תגזור התורה גלות על שמטת הארץ. וכמו שאכתוב עוד בעזרת הבורא. וכאשר השלים תשמע המצוה הזאת בעבדי העברים הסל במשפט לא תרצח שהיא הסמוכה. ובכבוד האבות ובלא תגנוב. וחזר למשפט מכה איש בלי מיתות בה. ואחרי כן לרציחת העבד שהיא סמוכה ממיתת הולדות. ואחרי כן לאברי ישראלים והעבדים. ואחרי כן לנזקי הבהמות במיתה וכל הפרשיות בסדור ובכוונה נכונה: (ג) ויצאה אשתו עמו. כתב רש״י וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו. ומדרש חכמים הוא והכניסו עמה הבנים. מכתוב שאמר אחר כן ויצא מעמך הוא ובניו עמו. ולא נתברר לי בדין הזה אם מעשה ידי האשה והבנים לאדון כל הימים אשר יזון אותם. והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל כי שאלה התורה על האשה והבנים שחייהם תלויין להם מנגד ונפשם לידי הבעל. ועתה בנמכר יאבדו בארצם. ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו. ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד ויקח מעשה ידיהם. כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס. וחסר לשון ויצאה אשתו עמו כי היתה אשת העבד עם בעלה כשפחה לאדוניו. שהרי מעשה ידי הבנים שלו והוא חייב במזונותיהם. אין בניהם אלא שהרשות ביד האשה ללכת לנפשה. וכן הבנים אינו חייב להם במזונותם אלא בקטן בזמן שהאב בלוה או נוהג לזון אותם. וכן פי' רש״י במסכ' קדושין. וכל זה שאלה מאת השם עליהם ועל העבד שלא ימותו בלעדו בהיות עמלו בבית נכרי. ובניו ואשתו יהיו כעזובים. ואף על פי שלא היה הוא מחוייב במזונותם מדין התורה. כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות. אבל כיון שדרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים. צוה האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם, וכוונת חכמים בבניו הבנים והבנות. וראיתי במכילתא יכול שיהו חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם. ת״ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו. עמו להוציא ארוסה שאינה עמו. וגם זה ראיה לדין שאמרתי כי אין מנהג הארוסה ושומרת יבם לסמוך על האיש. ולכן לא הטילה התורה

מזונותי

אבן עזרא

ויונה אמר עברי אנכי. כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה. ואם השאלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאי זה עם הוא. וכתוב מן תבניון לעברים. והעברים היו לפלשתים. ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבדו העברי והעבריה. ובסוף פירש לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש. וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי. והחולקים אמרו והנה כתוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים. ואינם משכילים. והנו עלון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה. או שבו לתורת יהודה. פי' ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו. ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר. והאומר זה מתעבר על ריב לא לו. והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם. ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים. והישראלי עד שנת היובל: שש שנים יעבוד. ולא יותר. כמו שש שנים תזרע שדך. ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא שאפשי אי זה שנה שתהיה. ואל תתמה על מקץ שבע שנים שכתוב בירמיה. כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה טעם ימצא קץ שהוא תחלה. וטעם שהוא בסוף. וזה העבד הוא שכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב״ד. רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך. או לגר. מכר עצמו כי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא. וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה. גרסם שהיא אחר זאת אמרים הענין. אמר רבי מרינוס יו״ד לחפשי נוסף. כי הוא כמו לעמשי לאכזרי. ורבי יהודה המדקדק אמר כי הלמ״ד טפף. כי הוא כמו וכי תשלחנו מעמי. והיו״ד כאלו היה ליחס על דרך הקדמוני. והלמ״ד כלמ״ד והשלישי לאבשלום בן מעכה. ולפי דעתי כי באו שנים משרתים ואחד היה מספיק. כמו בתוך האהלי. והוא אומר השם: ומלא חנם. מגזרת ויחנו אותם. מפי השם מתנה וטעם השנים לא ידענו כמ״ש ריקם: (ג) אם בגפו. י״א בגפו כמו בגופו ולעולם גופת שאול. ומשקלי השמות משתנים. ואחרים אמרו שהוא כמו כנף. ובכף בלשון תרגום וגפין. כאלו אמר בכנף בגדו לבדו. ואינו מטעם הענין. כי אין ראוי להיות פירושו. רק שאין גוף אחר תלוי על גפו. והנה יהיה כמו על גפי מרמי קרת. אמר הגאון הולך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא. כאשר יאמר יצא לחפשי בעבור דבר אחתו שהוא מדך לומר אם בעל אשה הוא. ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו. להודיע כי הקונה עבד

עברי

יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן: (ג) אִין בִּלְחוֹדוֹי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹי יִפּוֹק וְאִין מָרֵי אִינְתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל הוּא וְתִפּוֹק אִנְתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ: (ד) אִין רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִיתָא אַמְתָא וְתֵילִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְּנָן אִיתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵא לְרִבּוֹנָהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹי: (ה) וְאִין יָתְנֵי וְיֵימַר עַבְדָּא רָחִימְנָא יָת רִבּוֹנִי יָת אִנְתְּתִי וְיָת בְּנֵי לָא אִיפּוֹק לְבַר חוֹרִין: (ו) וִיקָרְבִינֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם דַּיָּינַיָּא וְיִסַּב מִנְּהוֹן רְשׁוּתָא וִיקָרְבִינֵיהּ לְוָת דָּשָׁא דִּלְוָת מְזוּזְתָא וְיִחַיֵּיט רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ יַמִּינָא בְּמַהֲטָא

בעל הטורים

ימכה דיין בשביל ממון ובפיב לביל מיכה כי סרבך סנפת עליה שלריך הדיין לרלות כאלו סרב מוכסם לו על יריכו וסמך דיכין לעבודה שהם מג' שהעולם עומד עליהם וסמך אוסס למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאלו בנה מזבח הפך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח. ואלה המשפטים אשר ס"ת מרה שנלפוו על הדיינין במרה. ואלה המשפטים אשר תשים ס"ת מרמה שאם יבא דין מרומה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמיתו: המשפטים אשר אלו תמפל סופר רלועה [כ"ל מ' סוף דהמשפטים ואשר נוטרי' כן]. אשר תשים לפניהם בגי' דקדוקי התורה ודקדוקי סופרים. ויש בפסוק ה' תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמיתו כאלו קיי' ה' חומשי תורה וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית: (ו) אל הדלת. לומר שישמור בית אדונו: מרלע מולם במנין ח' שהשם נאלכו אחר ח' שנה משעבוד מלרים והוא הלך ואין

ונתן

ובמעלי שביעתא הייכו מהשלת שביעים כמו במעלי שבתא בגמרא: (ו) ויסב מנהון רשותא. לריך ליטול רשות מהם דאם לא כן מה ההגשה משמשת: דלות מזוזתא. פי' אל הדלת עלמו. הלוה הוא הדלת המחובר למזוזות הבית ולא אל המזוזה: וימייט פי'

רמב"ן

מזונותיהם על האדון ואפי' נתחייבו סינס והארום לזון אותם מן הדין בזמן הידוע בתלמוד. הוא עליו כשאר מזונותיו ולא נתחייב בהן האדון. וטוב מלאתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונותיו אף לאשתו ובניו חייב במזונותיהן עדין אני אומר אשה ובניו שהיו לו עד שלא לקחו רבו חייב במזונותיהן משתחלה לא לקחו אלא על מנת כן. אבל אשה ובניו שהיו לו משלקחו רבו לא יהא חייב במזונותיהן ת"ל אם בעל אשה הוא וגו' שתי נשים כאן. אחת עד שלא לקחו רבו. ואחת משלקחו רבו. יכול אפילו היה לו ארוסה ושומרת יבם שהוא אינו חייב במזונותיהן רבו אינו חייב במזונותיהן. אשתו ובניו יוכיחו שהוא אין חייב במזונותיהן ורבו חייב במזונותיהן ת"ל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא עמו חייב יצאה זו שאינה עמו. יכול אפילו שאינה ראויה להתקיים עמו כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. ת"ל ויצאה אשתו עמו מי שראויה להתקיים עמו יצאה זו וכו'. יכול אפילו נשא אשה שלא מדעת רבו תלמוד לומר הוא. מה הוא מדעת רבו אף אשתו מדעת רבו! יכול יהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ודין הוא. ומה עבד כנעני שאין רבו חייב במזונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו. עבד עברי שרבו חייב במזונותיו אינו דין שיהא מעשה בניו ובנותיו של רבו. ת"ל הוא הוא מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו. ויצאה אשתו עמו של תפרישנו מאשתו אל תפרישנו מבניו עד כאן הברייתא הזו. ועדיין אני אומר שאם רלו אשתו ובניו לזון משל אדון הוא לוקח מעשה ידיהם כמו שכתבתי. ולא באו למעט בברייתא הזו אלא שאינם שלו כדין עבד כנעני וכדין העבד עלמו. אלא יכולים הם לומר אין אנו נזונין ואין אנו עושים. ונתחדש לנו מן הברייתא הזו שאם נשא אשה שלא ברלון אדוניו אינו חייב במזונותיה ולא במזונות ולדיה. שכיון שברשות אדניו למסור לו שפחה כנענית אינו חייב במזונות הישראלית הזאת. ודרשו עוד ממלת עמו שלא תפרישנו מאשתו ומבניו. לומר שאין רבו יכול לומר לו עם השפחה שמסרתי לך תתיחד ותישן בלילה ולא עם אשתך הישראלית. אלא כפי הדבר ברשות העבד: (ד) אם אדניו יתן לו אשה. בכנענית הכתוב מדבר או אינו אלא ישראלית. ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדניה הא בכנענית הכתוב מדבר. זה לשון הברייתא השנויה במכילתא. וכתב רש"י שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. ואין זה מכוון. כסוגן כי אם נאמר שהיא בישראלית לא במוכר את בתו לאמה שיולאה בסימנים. כי שיאך יתננה לו אדוניו והא אין בידו למוסרה לשום אדם אחר. וכן הראיה שאף היא יוצאה בשש אינה אלא לדבריו שכתב במוכר עלמו שאינו נמכר אלא לשש. והם בתלמוד דברי יחיד. והלכה במוכר עלמו שנמכר לשש ויותר על שש. ואם כן אין אשה יולאה בשש אלא כשמכרה אביה. אבל מה שאמרו הא בכנענית הכתוב מדבר. מפני שאמר האשה וילדיה תהיה לאדניה שהולדים בכנענית לאדון מולד שפחה ונכרית כמוה. אבל בישראלית אפילו היתה עבריה גדולה שמכרה עלמה. בניה של אב הן: (ו) והגישו אדניו אל האלהים. לב"ד לריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו. ואמר ר"א כי נקראו השופטים אלהים בעוד שהם מקיימי משפטי האלהים בארץ. ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אדניו אל האלהים. עד האלהים יבא דבר שניהם. לרמוז כי האלהים יהיה עמהם

אבן עזרא

עברי לריך לפרנס את אשתו. ותעמוד עמו עד שילאו יחד: (ד) אם אדוניו יתן. מלאנו אדני לשון הקדש חולקים כמו [ב]בחורת השמות. אבל לא נפעלים. אמרו אדון גם אדונים. והוא לשון יחיד מיד אדנים קשה ובסמוכים אמרו [ג]אדוניו. ולא אמרו [ד]אדונו. כי לא נמלא. ולשון המדבר [ה]אדני שאל. ואסור לאמרו [ו]בלשון רבים. שלא יתערב עם השם הנכבד. ,וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון [ז]יחיד. כמו בכינוי אדני שאל. וככה מלת *[ו]אלוה. אמר רבי מרינוס זו כמו [ח]לאלוהו. ולא [ט]לאלוהינו. דרך בזיון: אדניו יתן לו אשה. זאת האשה על דרך הכמינו היא כנענית. ויתכן להיות פירוש כנענית. על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב [י]מהם תקנו עבד ואמה. וככה כל עבד כנעני: כי על שבעה גוים כתיב לא תחיה [כ]כל נשמה. ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר יי' הם לא יבאו בכם [ל]ואתם לא תבאו בהם. וזה כתוב על לדרות שתיות. ולא מואביות [מ]עמוניות: (ה) ואם אמר. כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרלע עד שיהיו בו כל אלה הדברים. עד כי אסבך ואת *[ס]ביתך: (ו) והגישו. שלם אלהים כמו מקימי [סס]משפט אלהים

פירוש על אבן עזרא

[א](יונכה פ'). **(שם). [ב](ס"א ד' ע'). *[ב](שם י"ד כ"ט). [ג](ירמיה ל"ד ט'). *[ג](שם). [ד](לאסתר ח' י"ז). [ה](משלי כ"ו י"ז) פי' כי הם לועזים שאים ערוה על ישראל מכח הפסוק הכתוב בירמיה. מכח דכתיב יהודי וכו' כי עיקר הטעם שהזכיר ירמיה יהודי בזה הפסוק להודיע אפילו בשבט יהודה שהיו נכבדים וגדולים היו משמשמדים וכ"ש בשאר השבטים. ואל ישמון באיש ימיני. כלומר הלא מרדכי נקרא איש ימיני על שם שבט בנימין ונקראו הכתוב יהודי. תא ראיה כי כל ישראל נקראו יהודים אחר שנשבו בנימין נקראים יהודים. ושמובה היא כי נקראו על שם המלכות (וכן פירש מוסו"ע). ונפירושו על המגילה פירש זה כי נקרא מרדכי היהודי בעבור היות שבט בנימין עם יהודה, ובמלכות היתה לשבט יהודה (וכן פירש ע"ש) והיו מתייחסים על יהודה כדי שיגללו מהמן. [י]ר"ל עם שמלוכה בפרשת בהר סיני וכי ימוך אחיך ונמכר לך עד שנת היובל יעמוד עמך וזה בהכרח ישראל אשר שאמר אחיך שמם ועוד אמר אחריו כי עבדי הם אשר הוצאתי וגו'. [י](ויקרא כ"ה ב') ר"ל שאין הסיום שיעבוד שם שנים רק שלא יעבוד יותר כמו שאין הסיום בשש שנים מורע עבדך. רק ובשביעית תשמטנה. [ח](ירמיה ל"ד י"ד). *[ח](להלן כ"ב ב'). [ט](ויקרא כ"ה ל"ט). [י](שם פסוק מ"ז). [יי]פירש ומשמעו לטופש על משכל קודש והוא שם דבר. [כ](יחזקאל מ"ז ד'). [ל](משלי י"א י"ז). [ס]פירש והוא כמו ועבד שבשי מאדוניו (איוב ג'). [נ](דברים ט"ו י"ב). [ס](יחזקאל יו"ד י"ט). [ע](ד"ה א' ב' ב'). *[ע]ר"ל הלמ"ד והיו"ד הם משמשים למלת שופט. [פ](יהושע ז' כ"ט) שיכול להיות האהל או אהלי. [צ]פירש ושב אל העבד. ועם למשפטי להיות שפטי. [ק](שופטים כ"ח כ"ב) [ר](ברכות ל"א מ"ב). [ש](ד"ה א' יו"ד י"ב). [ת]והוא ע"ד משל. ואנקלוס ויב"ע תרגמו ע"ד השמש בלמודו. [א](תהלים קכ"ט ג'). [ב]בע"ש ב"י גורס ל"ל במולר השמות והכבוד הוא להזכיר שם אדון בלשון רבים אדונים קשה כמו עגיד אדונים קשה (ישעיה י"ט ד'). [ג]ב"י גורס ל"ל אֲדֹנָי הגו"ן בלירי כמו אֲדֹנָי המלך (ברכות מ"ב ל"ב). [ד]ובכנויים אדוניו ולא אמרו אֲדֹנוֹ כל"ל ע"פ גרסת הכ"ל. [ה](שם מ"ד י"ט) בחירק הנו"ן. [ו]בקמץ הנו"ן. [ז]ר"ל שאסור לומר אֱלֹהַי הס"א בסידק. [ח]כי אם אֱלֹהַי בפתח הס"א כמו ה' אלהי קדושי (חבקוק א' י"ב) ובהפסק הס"א בקמץ כמו מלכי ואלהי (תהלים ה' ג'). [ח](חבקוק א' י"א) לשון יחיד דרך בזיון. [ט]לשון - רבים דרך כבוד. [י](ויקרא כ"ה מ"ד) כי הכנענים אסור להשיאם. [כ](דברים כ' ט"ז). [ל](מ"א י"א ב') ר"ל כי בתחלה כתוב כי שלמה לקח נשים מואביות עמוניות לדוכיות חתיות ועליהם אמר מן הגוים אשר אמר ה' הם לא יבאו בכם ואם בא בלי ספק אל לדוניות חתיות כי מואביות ועמוניות מותרות כאשר ביאר ז"ל בפרשת כי תלא למלחמה לכן אמר שזה העבד הוא ישראלי הנה שמחו המכרם לא יתכן להיות כנענים אבל היא מבני התושבים הגרים עמכם שהם מתולם כנען, כשמעון ומואב. (ועיין ע"ם לעיל פסוק ב'). [ס]כמ"ם רז"ל מואבי ולא מואבית עמוני ולא עמונית. *[ס](דברים ט"ו ט"ז). [סס]ספור עת"ם גורס. בעבור שמקיימין משפטי האלהים בארץ

פירוש רשב"ם

פעולה. שאלו היה לשון אדם שהוא חפשי. הי' לו לינקד בחטף לחפשי: (ג) אם בגפו יבא בגפו יצא. כולל ואח"כ מפרש אם בגפו לבדו שיכנס בבית אדוניו שאין לו אשה עדיין שתכנס עמו. או אפי' אדניו יתן לו אשה מ"מ יצא בגפו. שהאשה שנתן לו אדוניו תהיה לאדוני'. ועתה אפרש ביצד שאם בעל אשה הוא או לא יצא בגפו אלא תצא אשתו עמו. אבל עם אדוניו יתן לו אשה וגו' כמו שנכנס בגפו כן יצא בגפו. ובשפחה כנענית שמסר לו אדוניו מדבר (ו) אל האלהים. דיינים: הדלת או אל המזוזה. לעין כל רוצע אזנו לסימן עבדות- ומזוזה אפי' בבית אבנים של

ז וְכִֽי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִֽים׃ ח אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־°לֹא יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָֽהּ׃ ט וְאִם־לִבְנוֹ יִֽיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּֽהּ׃ י אִם־אַחֶרֶת יִֽקַּֽח־לוֹ

°לו קרי

אתנקלוס

פְּלַח לְעָלָם׃ ז וַאֲרֵי יְזַבֵּן גְּבַר יַת בְּרַתֵּהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדַיָא׃ ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּיקַיְמַהּ לֵהּ וְיִפְרְקִנַּהּ לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵהּ בַּהּ׃ ט וְאִם לִבְרֵהּ יְקַיְמִנַּהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּד־לַהּ׃ י אִם אָחֳרַנְתָּא יִסַּב לֵהּ זִיוְנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִתְמְנַע׃

מסרה ז וכי, י"ס ר"פ בענין. ימכר, [כ"ל ח"ו]. כצאת, ג'. ח לא יעדה, לו קרי. יעדה, ג'. והפדה, ל'. לא ימשל, ל' [וחס' ו']. למכרה, ל'. בבגדו, ב' בב' ליש'. [במקף ולא במרכא בדלי"ת]. ט ייעדנה, ל' ומלא. כמשפט, ז' רפין [ר"ל הכ"ף בשו"א] ה' פתחין וב' קמצין [דין פתח מדין תמיכום]. יעשה לה, [הלמ"ד דגש מל"ד].

ת"א וכי ימכר כתובות מ מו מז סוטה כג קדושין ג יט כ ערכין ל'. לא קדושין קדושין יז כ. אם רעה קדושין יט. אשר לא יעדה שם בכורות יג. והפדה תצא יח יד יז יט בכורות יג. בבגדו בה קדושין יח בכורות לד. אם אחרת קדושין דף ט.

רש"י

(מכילתא) לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת"ל (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת"ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (קדושין כב): ורצע אדניו את אזנו במרצע. הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע (שמות כט) תנוך אזנו הימנית. מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר איברים שבגוף (מכילתא) אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תירצע. ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תירצע. ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעלם. עד היובל או אינו אלא לעולם (קדושין טו) כמשמעו. ת"ל (ויקרא כה) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שנ' שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל נ' שנה אלא עובד עד היובל בין סמוך בין מופלג: (ז) וכי ימכר איש את בתו לאמה. (מכילתא. ערכין כט) בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת ק"ו ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לגאולתה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים: (ח) אם רעה בעיני אדניה. (מכילתא) שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב' שנים הרי שלישית המנה מול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשל למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב (קדושין יח): בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא): שארה כסותה ועונתה לא יגרע. מן

האמה

רמב"ן

עמהם בדבר המשפט הוא יצדיק והוא ירשיע. וזהו שאמר אשר ירשיעון אלהים. וכן אמר משה כי המשפט לאלהים הוא וכן. אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט. וכן אמר הכתוב אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט. כי האלהים הוא השופט. וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. וזה טעם כי לא אצדיק רשע על הפירוש הנכון. ובאלה שמות קצת רמזתי אלה בטעם שהדיין יושב ודן באמת. כביכול מניח הקדוש ברוך הוא שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו. שנאמר כי הקים ה' להם שופטים. והיה ה' עם השופט: ועבדו לעולם. פירשו רבותי' כי הוא עד היובל. ואמר ר"א כי פי' עולם זמן בלשון הקדש. כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו. זמנים. וישב שם עד עולם. ולכן אמר ועבדו לעולם. לזמנו של יובל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו. ויצאת חירות כאלו עולם מתחדש לו. ויהיה פירוש שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי. והמשכיל יבין כי לעולם כמשמעו. כי העובד עד היובל עבד כל ימי עולם ולשון מכילתא רבי אומר בא וראה שאין עולם אלא חמשים שנה שנא' ועבדו לעולם עד היובל. ושכח ר"א מה שהשכיל וכתבו במקום אחר: (ז) לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים בשן ועין לשון רש"י. וכן דרשוהו רבותינו וכך הוא שאין עבד עברי נקרא עבד סתם. ואני תמה ולמה הוצרך הכתוב לומר כן. ואולי לא נדון בעבריה שתצא גם בשן ועין בק"ו מן הכנענית. ואמר זה בעבריה והקיש אליה העברי. אבל בעל הלכות גדולות כתב מפני שיציאת העבדים בשן ועין קנס הוא ואין למדין מן הקנסות עשה זה מצות לא תעשה יזהיר את האדון שאם בא להוציאה מרשותו בשן ועין שיעבור בלאו. אבל ישלם לו דמי השן והעין ותהיה עמו לייעוד עד הזמן. כי יהיה זה רעה רבה שהפיל

את

אבן עזרא

אלהים בארץ. והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריח. וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני ישבו. בשער: ועבדו לעולם. ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן. כמו כבר היה לעולמים. זמנים. וישב שם עד עולם. עד זמן שיהיה גדול. וכן ועבדו לעולם. לזמנו של יובל. שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו. ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש. או יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי: (ז) את בתו לאמה. קטנה היא שהיא ברשות האב. כמו הבת שהוא יפר את נדרה. ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה. כי על האב ידבר לעם נכרי. לא ימשול למכרה בבגדו בה. כמו מדוע נבגד איש באחיו. ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל. וזה ידענו מהקבלה. וטעמו זה לזכר ולאסמכתא. ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק. כי כמוהו שלם ישלם כאשר אמרתי. אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי. וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג. וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באמת הלשונות. כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל. כי הוא שם המין הכולל. כמו ויאמר מצרים. רק להיות שם שטעמו כלל. כמו עם. וגוי. וקהל. ועדה. לא יתכן שיאמר על היחיד. ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש. כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה: וטעם לא תצא כצאת העבדים. שיציאתם לעולם אחר שש שנים. כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב. כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים. רק אם הגיעה קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא: (ח) אם רעה. שלא מצאה חן בעיני ז' אשר קנה אותה שישאנה לאשה. וזה הוא טעם אשר לו יעדה היא יעודה לו להיותה

אמתו

יונתן בן עוזיאל

בְּסַחְתָּא יְהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח עַד יוֹבְלָא: (ז) וַאֲרוּם יְזַבֵּן גְּבַר בַּר יִשְׂרָאֵל יַת בְּרַתֵּיהּ זְעֵירְתָּא לְאַמְהוּ לָא תִיפּוֹק בְּמַפְּקָנוּת עַבְדַיָּא כְּנַעֲנָאֵי דְמִשְׁתַּחְרְרִין בְּשִׁינָא וְעֵינָא אֱלָהֵן בְּשָׁנַיָּא דִשְׁמִיטְתָּא וּבְסִימָנַיָּא וּבְיוֹבְלָא וּבְמוֹתַת רִבּוֹנָהָא וּפוּרְקָן בְּכַסְפָּא: (ח) אִין לָא הַשְׁפַּחַת חִנָּא קֳדָם רִבּוֹנָהָא דִזַבְּנַהּ יַתַהּ וְיִפְרוֹק יָתַהּ אֲבוּהָא לְגַבְרָא אוֹחֲרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנָא חֲלַף דְּמָנֵי מָרַהּ רְשׁוּתֵיהּ עֲלַהּ: (ט) וְאִין לְצַיֵּיד בְּרֵיהּ זַמִּין יָתַהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעֲבֵיד לַהּ:

ירושלמי

(י) אִין אוֹחֲרַנְתָּא בַּת יִשְׂרָאֵל יִסַּב לֵיהּ עֲלַהּ מְזוֹנָהּ וְתַכְשִׁיטַהּ וּמֵעַיְיל לַהּ לָא יִמְנַע לַהּ:

(י) וְאִם אִתְּתָא אוֹחֲרֵי יִסַּב עֲלַהּ מְזוֹנָהּ תַּכְשִׁיטַהּ מֵיעָלַהּ וּמִסְפְּקָה לְוָותַהּ לָא יִמְנַע מִנַּהּ:

בעל הטורים

ובשמעתא אח"כ לפניך יכלת במרלע: ועבדו. בגי' לא הגן. ועבדו הוא בא"ת ב"ש פשק"ף בגי' לא הגן ולא סכה [אולי צ"ל להכם ועם האלו' והכולל]: (ז) כלאם. ב' במסורה ואידך כלאם שאם אל אהל (פ' מסא) כלאת האמה בבגורתו (שופטים ה) זהו שאמרו (ב"ב פ"ה). פני אשה כפני שמש. וזה הוא כלאת האמה בבגורתו וכן הא דאמרינן פועל ביליאתו מאל בעה"ב פירוש שאינו לריך ללאת למלאכתו אלא משילא השמש מע"ש שאינו מסחיל למלאכתו עד אסר שמה שילא השמש שהרי משבעל משעה שילא השמש שהוא יולא מביתו עד שיגיע למלאכה לא אמרינן שימהר ללאת כדי שיתחיל במלאכה ביליאת השמש אחר כלאת העבדים שאינן חייבין ללאת אלא כלאת השמש (ח) בבגדו. ג' במסורה הכא ואידך ותתפשהו בבגדו והיינו דאמר ר' אליעזר (קדושין ד' י"ח וע"ש) כיון שפורש עליו טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה. דילפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש. ורבי עקיבא נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה ודורש בבגדו לשון בגידה. וליתו נמי יליף בגד דהתם מהכא שגם שם היתה בגידה שסובר כמאן דאמר לעשות לרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו: (י) ועונתה. אסר וי"ו לומר לך שעיקר עונה בשבת ולא נשאר שבת ימי החול:

יונתן

פי' ענין רליעה לשון גמרא לא ילא המייש: (ח) דמני מרה. הנה מפרש בבגדו כפום ור"ל מאחר שבגד אדוניה הלאשון עליה דהיינו שמכרה פעם א'. לא יוכל למכור אח"כ ודרש אם למקרא כדאיתא בקדושין דף י"א דפליגי בה: (ט) לליד בריה. הוא לשון משכני אשה. כי כן ת"א של מגשו אל אשה. לא הקרבון לגד איתתא. וכן ת"י פר' ויללא אחרי

רמב"ן

אם שנה בכעסו עמה ויוליאנה מביתו אשר היתה מיסלת ליעודו לאחר שפגם אותה. ועוד כי פעמים רבות יהיו דמי הנזק ברלאם האיברים יותר מדמי עבודתם בהיות קרוב לנאת עתה. והשמיר הכתוב על האדון בלאו שלא יגזול ממנה דמי ראשי אבריה אפילו ירלה להוליאה בהם. והאסר שהכונאה עלמה אסורה עליו עד הזמן. כי חייבו הכתוב במזונותיה ולעמוד עמו אולי תמלא חן בעיניו ותתיעד כאשר הזהיר בלאו בשארה כסותה ועונתה לא יגרע. ולזה הדעת ימנה לא תלא כלאת העבדים בכללי שס"ה מלות לא תעשה: (ח) לעם נכרי לא ימשול למכרה. אינו רשאי למכרה לאחר לא האדון. ולא האב. בבגדו בה אם בא לבגוד בה שלא לקיים מלות ייעוד. וכן אבית שבגד ומכרה לזה לשון רש"י. וא"כ יהיה לעם נכרי כמו לאיש נכרי. ולא אלינו לו סבר בכל הכתוב. ומאת יהיה למ"ד לעם נמשך לעם נכרי לא ימשול למכרה לעם. ופי' לנכרי כלומר לאיש נכרי מכל העם. ויהיה נכרי כמו ועלביך בבית נכרי. בבית איש אחר. ענכריה אמריה החליקה. שאינו אשתו. וכל זה לקיים דברי חכמים שאומרים שאין אדם רשאי למכור את בתו לנשואין אחר שפחות. ואמרו כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה. אבל ראיתי במכילתא לעם נכרי לא ימשול למכרה. הרי זו אזהרה לב"ד שלא ימכרנה לנכרי. ונראה שלשונם שהיא אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר אבל. היא מיעטה לגמרי מן הנכרי. שלא ימכור אדם בתו לשפחות לעכו"ם כי מפני שאמר נעבד עבדי ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר הולרך לומר שלא יעשה כן באשה. והטעם ידוע. וזה פשוטו של מקרא בודאי שאמר כי אחרי שהשפחה האב שמוכר לא יוכל למכרה לגוי. והוא הדין מתחילה. אבל כי לפעמים אדם רולה מאד לפדות את בתו מן האדון שלא יעדה ויפסוק למכרה לגוי לשנה או לשתים להוליאה ממנו. והזהירו הכתוב מזה. או יחזור לתחלת הענין כי ימכור את בתו לאמה לא ימשול למכר' לנכרי. וא"כ מה שדרשו בתלמוד שלא ימכור אדם את בתו לנשואות אחר שפחות

אבן עזרא

אשתו. או יעדה להיותה אשת בנו. ודע כי לו יקרי. וכתוב הוא בשנים באלף ובמוץ בוי"ו. ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו. כמו הוא עשנו ולא אנחנו. הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עלמנו. והשני כי לו אנחנו. והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו. וככה כולם. אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נכל לבפרים במבטא בין לא באלף ובין לו בוי"ו או בה"א. כמו שלה היא ברבת בני עמון. כל אלה הפסוקים אלף מבפנים. ומבחוץ וי"ו. כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם. ודע כי מלא והפדה. מהפעלים היולאים. כמו והפדך. אשר פדה את נפשי. כי פדיתים. והנה והפדה פועל יולא לשנים פעולים. כמו המלאים הרים אליך. או כמו רלונך האכיל למעון לחם. והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו. בין שתפדה היא עלמה או אביה או אחד מקרובים. כי אם היא קרובה אל שש שנים ישמנו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית. או עד הזמן שתלא ברשותה. וכפי החשבון יהיה הפדיון: לעם נכרי. פירושו. ודע כי כל עם שאינו ישראל יקרא נכר. ואינו כמו זר. כי זר יקרא שאינו ממשפחת הכהנים. והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם. והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי. ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן. הנה כתוב כי בילחק יקרא לך זרע. אף על פי שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא. לא נתנה הארץ רק לילחק לבדו. ובני ילחק היו יעקב ועשו. וכתוב בילחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארלות האל. והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ. והנה נכרים ישמנו בני הפילגשים ובני עשו עמהם: (ט) ואם לבנו ייעדנה. על משקל ויירשנה מועד כמו מוקד: וטעם כמשפט הבנות. בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה. גם הבן גם האב. אם הוא יקחנה: אם אחרת. בין שהיא מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: (י) שארה. מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: ועונתה. יש אומר דירתה

פירוש על אבן עזרא

נאמן. פירש כי השמש לאלהים הוא. שפירש כי אם יעשון מוזן כי אין דלת כמו שער. בעבור כי כל מקום שכתב דלת הוא על פתח הבית כמו ותסגור הדלת בעדה ובעד בניה (מלכים ב' ד'). וסגר דלתיך בעדך (ישעיה כ"ו). ובעבור זה לא יתכן להיות והגישו אל הדלת אל שער העיר כמו בשעריך. רק על פתח הבית. וע"ז מביא ראיה דלתים ובריח. פירש כי מלאנו דכתיב כל אלה ערים בלורות חומה גבוהה דלתים ובריח (דברים ג') והנה הסורה פירשה שיש דלתים לשער העיר (וכן פי' א"ם). והנה נושא יוכיח. וכן סורר ומורה. ושובבים נערה מלורפה. והטעם לעשות הדבר בגלוי וכן הכרלע בדלת המדינה. (קהלת ט' יו"ד). (ש"א א' כ"ב). ופירש לא על אדוניה שנפסלה ממנו. (מלאכי ב' יו"ד) כ"ל כי בגבדו בה אינו מענין בגד כאשר אמרו רז"ל במס' קידושין שפירש טליתו וטעמו מורה לאדון. רק מורה על האב כפי' הפסוק לעיל. שר"ל אפילו לישראל. תעיין בקידושין (דף י"ח ע"ב) פלוגתא דר"א ור"ע. ור' שמעון סבר כתרוייהו. אח"כ אשר יורה מלת לעם נכרי לפסוק לעיל וכי ימכור איש וכו'. אשב אל הכתוב שלמעלה ממשה בקר ישלם וכו' (לתלן כ"ב ב'). בעי"מ ב"י גורס וירא ישראל הוא ספ' (לעיל י"ד ל'). (בראשית כ' ד'). (שם פסוק כ"ט). (בראשית כ' ט'). (דברים ט"ו י"ב). יאמר שהביאה ממנים. ר"ל כאשר כתוב בחוץ שהוא קרי וכן כתוב בפירוש ישעיהו כי לו הגדלת השמחה (ישעיה ט' ב') כאשר הוא קרי. (תהלים ק' ג'). (דברים ב' י"ט). והפודך (שם י"ג ו'). (ש"ב ד' ט'). (זכריה יו"ד ח'). (תהלים קמ"ז ח') וא"כ פי' אשר האדון יפדנה ע"י שמרתו כאשר יבקש כספו. ומכ"ז הפדיה תהיה ע"י זולתו שיחזרו כספו. (בראשית כ"א י"ב). (שם פסוק י"ג). (שם כ"ו ג'). (בעי"מ ב"י) גורס אירשנה (שם ע"ו ח') שפרשו ירש. ופרש ייעדנה יעד. עב"י גורס ל"ל והשם מועד כמו מוקד שפרשו יקד. (בל"א אונטערהאלטען) ושאר נקרא בשר כמו וימטר עליהם וכו' שאר

ספורנו

(ז) לא תצא כצאת העבדים. אין ראוי לאדם כשר לקנות עבריה לשפחה שלא מדעתה. אבל תהיה מקנתו לקחתה לאשה לו או לבנו וכסף דמים יהיו נתונים לקדושין לאביה שהוא זכאי בהם כפי מה שבא בקבלתם ז"ל: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. אף על פי כן אם לא תישר בעיניו לא ישאנה שמא ישנאנה אבל ישתדל האב והאדון להפדותה: לעם נכרי לא ימשול למכרה. בבגדו בה. האב בהיותו בוגד בבתו למכרה. כאמרו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו. וזה אסר שיראה פועל איש נכרי בישראל. שקנה איש ישראל את בת ישראל שלא לשם אישות לא ימשול למכרה אסר כך לעם נכרי כזה: (ט) כמשפט הבנות יעשה לה. בנו. שהם שאר כסות ועונה אף על פי שהוא לא קנה אותה ולא קדשה: (י) לא יגרע. שאין מותר לסרבות

פירוש רשב"ם

של עץ הם ויכול לרצוע באזנו ובדלת: לעולם. לפי הפשט כל ימי חייו כמו שנא' בשמואל וישב שם עד עולם: (ז) לא תצא כצאת העבדים. כשש שנים. אלא יקחנה לו לאשה כמו שמפרש והולך: (ח) אם רעה בעיני אדוני'. שאינו רוצה לקיים. לא תצא כצאת העבדים דמשמע שיקחנה לאשה

לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע: יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף: ס יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת: יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה: ס יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת: ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס טז וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא

בידו·

אונקלוס

יא וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעְבֵּד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף: יב דְּיִמְחֵי לֶאֱנָשׁ וְיִקְטְלִנֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יג וְדִי לָא־כְמַן לַהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אֲתַר דְּיֵעְרוֹק לְתַמָּן: יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵהּ לְמִקְטְלֵהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִנֵּהּ לִמְמָת: טו וְדִימְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: טז וְדִיגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ויזבננה

מסרה י כסותה, [מ"ו]. וענתה, [ס"ו]. יא שלש, ל'. [ומוקף]. לא, [במרכא ולא במקף]. יג ואשר לא, ט' ב"פ. צדה, ל'. והאלהים, ז'. אנה, ל'. ינוס, [מ"ו]. יד יזד, ב' חד מ"ל ודין חסר. על רעהו, ה'. בערמה, ב'. מזבחי, ס'. טו ומכה, ד' קמצין [ר"ל הכ"ף בצירי שהוא קמץ קטן]. טז וגנב, ל' וחסר. ומכרו, ל'.

ת"א שארה. כתובות מח מח. שארה כסותה ועונתה. נדרים טו נזיקין פד. ויצאה חנם. כתובות מו קדושין ג ד בכורות נ. מכה איש ומת. סנהדרין פד. ואשר לא צדה. בבא קמא כו מכות ז י. ושמתי לך. מכות יב זבחים קיז. וכי יזד. יומא פה סנהדרין עח עט. מעם מזבחי. יבמות ז סנהדרין לה לו. ומכה אביו. סנהדרין פד חולין יא. וגנב איש. סנהדרין פה.

רש"י

האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות: (כתובות מז): כסותה. כמשמעו: עונתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה. ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. רבה לה יציאה לזו יותר ממה שרבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר (דברים טו) העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. (קדושין ד מכילתא) או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. (סנהדרין פד) למה נאמר לפי שנ' (ויקרא כד) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה. ועוד אלו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל (שם) ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (מכילתא): (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוין: צדה. לשון ארב וכן הוא אומר (שמואל א כד) ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בו צידה ופועל שלו צד וזהו פועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת מ מחלוקות של צד נחברנו בחלק (ישעיה סו) על צד תנשאו (שמואל א כ) צדה אורה (דניאל ז) ומלין לצד עלאה ימלל. אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להדבר עליו מכל מקום לשון ארב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון (תהלים צא) לא תאונה אליך רעה (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און (מלכים ב ה) מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (שמואל א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונפל על זה שהרג במזיד והרגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו. זה מחנה לויה (מכות יב): (יד) וכי יזד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו גוי ורופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג ת"ל וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על גוי להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. (סנהדרין לה) אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו. (שם פ"ד) לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגנב איש ומכרו. (מ"כ) למה נאמר לפי שנאמר (דברים כד) כי ימצא איש

גונב

רמב"ן

הוא מייתור בבגדו בה. שהרי לעם נכרי איננו ראוי למכרה לעולם. וא"כ למה אמר בבגדו בה שמשמעו לומר דכיון שבגד בה. פעם אחת ומכרה לשפחות לא יבגוד בה פעם אחרת. לפיכך ידרשו הכתוב כן לעם נכרי לא ימשול למכרה. ובבגדו בה כלומר ולא ימשול למכרה בבגדו בה. שכיון שמכרה שוב לא ימכרנה. ובהרבה מקומות דרשו כך קני ביה הכי לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה או מכור לנכרי. וכן דרשו בכאן. ויצאה חנם אין כסף. ומפני הייתור עשו מכאן שתי יציאות ויצאה חנם ויצאה אין כסף ולמדו ממנה יציאה. בנערות ובבגרות למי שאין לה נערות. והוא בגר דאיילונית כמו שאמור בתחלת קדושין. ודרך הפשט בפרשה זו שיאמר כי ימכור איש את בתו הקטנה לאמה לא תצא כצאת העבדים האלה הנזכרים בשביעית ויובל. שלא יוכל האב להוציאה מביתו לעולם אם תיטב הנערה בעיניו ותמצא חסד לפניו. אבל יקחנה לו לאשה כרצונו. ואם רעה בעיני אדוניה אשר יעדה להיות לו לאשה. כי הקונה בת ישראל. לקחתה לו אשה יקנה אותה והנה היא מיועדת לו מן הסתם. ועתה אם לא יחפוץ בה אדוניה והפדה האב שהזכיר כי אסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה. ולא יוכל למכרה לעם נכרי בבאו לבגוד בה. כי זאת בגידה שימכור אדם בתו. ואולי למי שיוכל

לישא

אבן עזרא

דירתה. וכמוהו לפי דעתם וענה חיים וענתה שמה. ולפי דעתי כי וענה חיים כמשמעו. כמו ועניה ואמרת דרך משל. כי שם כתוב ומעיר על רעהו יקרא. גם וענתה שמה. תנגן. כמו ענו ליי בתודה. ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים. כי מלת עת בספרון כ"ון כמו אמת. על כן נדגש תי"ו וכנה עתך. או עתו כמו אמתו. ג"כ עתה. והנה ועונתה מגזרת עת ועתה היא זאת הפעם: (יא) ואם. אמר דרך קצרה כמו שלש שאים. כי הנכון השלש האלה. ורבים פתרו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונתה. וזה לא יתכן. כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה. ופירוש הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה. ועוד כי יפת תואר שהיא נכריה כתוב עליה ומכור לא תמכרנה בכסף. ואף כי זאת. רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו ייעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה בכסותה. וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא. פי' באחד מאלה וכמוהו רבים. ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שאמר ויצאה חנם. והוא השיב כי אם שלחה בביתו והוציא עליה בכסותה לא תפרע לו כלום. ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור. כדרך כי מת אתה ולא תחיה: (יב) מכה איש. טעם להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה.

כי

יונתן בן עוזיאל

(יא) אִין תְּלַת מִילַיָא הָאִלֵּין לָא יַעֲבֵיד לָהּ לְמִזְמְנָא יָתָהּ לֵיהּ אוֹ לִבְרֵיהּ אוֹ לְמִפְרְקָא לְבֵר אֲבוּהָא וְתִיפּוּק מַגָּן בְּלָא כְּסַף בְּרַם גַּט פִּטוּרִין יְהִיב לָהּ: (יב) דְּיִמְחֵי לְבַר יִשְׂרָאֵל אוֹ לְבַת יִשְׂרָאֵל וְיִקְטְלִינֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל בְּסַיְפָא: (יג) וְדִי לָא אִיזְדַּוִּיג לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אֲרַע עִיקְתֵיהּ לִידוֹי וְאֶזְמֵן לָךְ אֲתַר דְּיֶעֱרוֹק לְתַמָּן: (יד) וַאֲרוּם יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ אֲפִילוּ כַּהֲנָא הוּא וּמְשַׁמֵּשׁ עַל גַּבֵּי מַדְבְּחִי מִתַּמָּן תִּסְבוּנֵיהּ וְתִקְטְלוּנֵיהּ בְּסַיְפָא:

ירושלמי

[(יד) אֲרוּם יִתְחַשַּׁב גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטוֹל יָתֵיהּ בִּכְמוֹנָא אֲפִילוּ הוּא כַּהֲנָא רַבָּא דְּקָאֵי וּמְשַׁמֵּשׁ קֳדָמוֹי מִן תַּמָּן תִּסְבוּן יָתֵיהּ וְתִקְטְלוּן יָתֵיהּ:]
(טו) וּדְיִחַבֵּל בְּאָבוֹי וּבְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל בְּשִׁינוּקָא דְּסוּדְרָא:
(טז) וּדְיִגְנוֹב נְפַשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְגַּר בֵּיהּ וְיִשְׁתַּכַּח בִּרְשׁוּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל בְּשִׁינוּקָא דְּסוּדְרָא:
[(טז) וְדִי מְזַבֵּי:]

בעל הטורים

(יא) ויצאה. ב' במסורה הכא ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר (פ' תצא) דליפקה אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר: אין כסף. בגימטריא בסימנין. שאף אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקים ליה בדרבה מניה: (יג) לך מקום. בגי' לאלפים אמה לומר שאף הפשוט קולטו: אשר ינוס שמה. וסמיך ליה וכי יזד איש לומר (שאם) [נ"ל שאף] יעפ"ב דמכו' פ"ו] המזיד גולה שם וב"ד סולחין ולוקחין אותו משם: (יד) יזד ב' במסורה הכא

יונתן

אסרי מות כמה טעמים יעויין משם: (יא) ברם גט פטורין וכו' ר"ל אבל אם יעדה צריכה גט דה"א מאחר שלא נתקדשה כפאר נשים אלא בכסף קניינה ה"א אף גט אינה צריכה כזולתה והנה לפי הפי' מחולק דרישים משמעי בלא יעוד ופיפיה דקרא ביעוד והכי משמע במכילתא. ומלאפי דמה לדבר כי אין כסף נופריקון אם יש בפוסין כתוב ספר פטורין וק"ל: (יג) איקפיה. לשון נער ודרש לשון אנה מלשון אנינים כמו בן אוני וק"ל: (טו) בשינוקא דסודרא. ת"א ויגער ושניק וכן כאן ר"ל שנושן סודר קפס

רמב"ן

ליטא אותה. או טעמו שהיה מוכר במו בוגד בה: ואם שלש אלה. היעוד לו או לבנו או הפדיון לא יעשה לה. אז תצא חנם אין כסף כצאת העבדים הנזכר: כמשפט הבנות יעשה לה. על דרך הפשט יתכן שיאמר שאם ייעדנה הקונה לבנו. והוא המדוך שישדכנה לו. כי ייעוד לשון זימון הוא מן המועד אשר יועדו. כמשפט אשר יעשה האדם לבנותיו יעשה לה שיתן לה משלו כמוהר הבתולות. ונוה גם כאשר נוה בהענקה. והכל חסד מאתו יתעלה. ועל דרך רבותינו והוא האמת. כמשפט הבנות אשר ישאו אותן האבות יעשה לה הבן. ופי' משפטן. כי אם יקח אחרת: (י) שארה כסותה ועונתה. של זו לא יגרע ואין צריך לומר אם לא ישא אחרת. כי הכתוב דבר בהווה. ופי' רש"י שארה מזונות כסותה כמשמעו עונתה תשמיש. וכן אמר אונקלוס זיונה. ובגמרא אמרינן על מי שאמר כך. והאי תנא סבר מזונות דאורייתא. דהניח שארה אלו מזונות. וכן הוא אומר ויאכלו שאר עמי ויאכילם בעשר שאר וגו'. והמובן בסוגיות הגמרא שהם דברי יחיד. והלכה מזוני תקינו לה רבנן. וגם על דרך הפשט למה יזכיר במזונות שאר שהוא הבשר. והראוי שיזכיר לחמה. כי על הלחם יחיה האדם ובו יהיה הסיוע. והשב ר"ל לתקן זה. ופי' שארה מזון שיעמיד שארה שהוא בשרה. ואין בזה טעם שיאמר הכתוב לא יגרע הבעל בשרה. ולכך אני אומר כי פי' שאר בכל מקום בשר הדבק והקרוב לבשרו של אדם. נגזר מלשון שאר בשרו. כלומר שאר בשרו מלבד בשר גופו. ויקראו הקרובים שאר. אל כל שאר בשרו שארם הנה. כענין אך עצמי ובשרי אתה. ויאכל שאר בשרו. וכן שם ושאר כי ונכד. והקרוב אליו וכן בגלות בשרך ושארך. עצמך ובניך. שהם הבשר הקרוב לך. ויקרא הבשר הנאכל שאר. וימטר עליהם כעפר שאר כי הבשר הנאכל ידבק באוכל ויחזר לבשרו. ויתכן שיהיה מזה בגלות בשרך ושארך בשר גופך ושאר הבשר הנעשה מן המאכל יכלה ולא יהיה לך לבשר. ותקרא האשה שאר לבעל. כמו שדרשו כי אם לשארו שאר זו אשתו. והוא מן הענין שאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד. והנה שארה קרוב בשרה. וכסותה כסות מטתה. כמו שנא' כי היא כסותו לבדה במה ישכב. ועונתה היא עונה שיבא אליה לעת דודים. ואמר כי על כל שאר בשרו כמו בשר בשרו. כענין כי אחינו בשרנו הוא. ג"כ נפרש שארה לא יגרע שלא ימנע ממנה בשרה. כלומר הבשר הראוי לה והוא בשר הבעל. אשר הוא עמה לבשר אחד. וענין הכתוב שאמר שאם יקח אחרת. קרוב בשרה של זו וכסות מטתה ועת דודיה לא יגרע ממנה. כי כן משפט הבנות. והטעם שלא תהיה שאחרת יושבת לו על מטה כבודה והיו שם לבשר אחד. וזו עמו כפילגש ישכב עמה בדרך מקרה ועל הארץ. כבא אל אשה זונה. ולכן מנעו הכתוב מזה. וכך אמרו

אבן עזרא

כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו. וזה האיש הוא מישראל: מות יומת. כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד מרץ מאחד. כאשר תראה [י]במקוך: (יג) ואשר לא צדה. כמו [כ]בנלדיה. ואתה [ל]צודה את נפשי. והנה הוא כענין אורב ועושה במזיד: אנה לידו. כמו כי [מ]מתאנה הוא לי. מנקש סבות ועלילות. והנה טעמו שהשם קבב ותקן עלילות שימות זה ולא פלטה במחשבת. והשם קבב לו זה בעבור עון אשר עשה כדי שיגלה ממקומו. וכתיב לא [נ]יאונה לצדיק כל און: (יד) וכי יזיד. טעם נסרגו. כאילו כתיב [ס]והרגו בערמה. וכמוהו כי [ע]חסל לזנות. ספי' כי תחלל נפשה לזנות. על כן אביה היא מחללת. וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי [פ]הכפל והם שנים טעמים. על כן הוצרך להפרים בין שניהם אמר כי [צ]תחל לזנות. כי מלשון תחלה יאמר [ק]תחל. כמו תחל לספור: מעם מזבחי. הנה זה הפך הפסוק הראשון שהם כתוב ושמתי לך מקום והם עלי מקלט. רק המזיד שיתום אפילו [ר]יצל מזבחי. כאשר עשה [ש]יואב יומת. וקדמונינו אמרו [ש]אפילו כהן והלה לעבוד עבודת מזבחי יומת: (יט) ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת. הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות. כמו מכה אביו. ומכה ישראל בעבור [ת]אסר ובעבור כבוד האבות. הוצרך לומר אפילו שלא יכה רק יקללם יומת: (טז) וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל אביו

פירוש על אבן עזרא

שלר (משלי ע"ח כ"ו) והמון מנדל הבשר ע"כ נקרא שאר. [צ](ישעי' י"ג כ"ב). [ק](הושע ב' י"ז). [ר](דברי' כ"ו ה'). [ש]ככה פי' ב"י ע"ם הוא ול"ל ומעירי' יקרדו שם (ישעי' י"ג כ"א) ופסוק ושעיר וכו' הוא (ישעי' ל"ד י"ד). ובע"מ מוטו"ע מפ' בלא ע"ם כלו' וא"כ מלא ועיין פיים מלשון עניה ע"כ ז' הפ' היא הראוי' אשר ומעירי' וכו'. להבין פי' וענה פיים וכ"כ ומנכסם שמם [ת](בהושע כדלעיל פירושו תִגָּנֵן. [א](תהלים קמ"ז ז'). [ב]כי פרשו ענת. כמו אמת שפרשו אמן ולפ"ז יהיה פי' ביד. פים עמי (ויקרא י"ו כ"ט) ר"ל ביד פים אמת שלא ישנה. [ג](יחזקאל פ"ז ס') אי עִתּוֹ כמו אֲמִתּוֹ ג"כ עֶתָּה לעצמות המכון כו"ן סטורם. [ד]וְעַתָּה היא זאת העת. ר"ל עם דודים שהכר לפני זה וא"כ הוא פי' אחר. מגזרת עונה. [ה](בראשית יט ו') הראוי שמה משלם קפים. כ"כ פה פי' ב' אמורים למעלה או יעדנה. או יפדנה. או ישאנה לבנו. [ו](דברים כ"א י"ד). [ז]ר"ל מכ"ם סעברים. [ח](שני ב' י"ב). [ט](מ"ב כ' א'). [י]עיין (פסוק כ"ט). [כ](במדבר ל"ה כ'). [ל](ש"א כ"ד י"ב). [מ](מ"ב ה' ז'). [נ](משלי י"ב כ"א). [ס]ר"ל זדון לבו שאילו לסרגו והרגו בערמה. [ע](ויקרא כ"א ט'). [פ]כי פרשו חלל. [צ]ואמר כי תֵחַל לענין חלול. [ק]ולענין תחלה אמר תָּחֵל לספור (דברים ט"ז ט'). [ר]*ר"ל כמו ויצאו סאנשים על הנסים. פי' כמו שם (לקמן ל"ה כ"ב) וכ"כ להפוך מעם מזבחי כמו על מזבחי. [ר]כמ"ם וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח (מ"א ב' כ"ח) וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פגע בו (שם פ' כ"ט). [ש]סנהדרין (ל"ה ע"ב) וטעם מזבחי מקום קדוש. ואין להזכיר מקום קדש הקדשים כי אין הכהנים נכנסים שם ומכש"כ מי שהוא זר ואיננו מזרע כהנים. גם יש לו טעם אחר אם היה ההורג אפי' כהן שהוא מקריב זבח לפני לא יוגם בעבור שיטמא לפני גולי דבר הקבלה ע"כ. ר"ל שאמרו מעם מזבחי ולא מעל מזבחי. [ת]ר"ל מכה אביו ומכה אמו. ע"ב

ספורנו

לסרבות נשים אלא היכא דמצי למקם בספוקייהו (יבמות פ' הבא על יבמתו) באופן שלא יגרע את הראוי לראשונה: (יג) והאלהים אנה לידו. שלא ספק לעשות דבר גורם זה אלא שמגלגלין חובה על ידי חייב כאמרו וגם רשע ליום רעה: ושמתי לך מקום אשר ינוס. לכפר עונו בגלותו: (יד) מעם מזבחי. אף על פי שהוא עוסק בעבודה שהיא קורבן במדבר: תקחנו למות. כענין המערכת שרצים היה סנים הזה: (כ) נקום ינקם. דם הסגד

פירוש רשב"ם

לאשה: אם רעה. מכוערת היא בעיני ארוניה. אשר אינו רוצה ליעדה לו לאשה: בבגדו בה. מאחר שהוא בוגד בה שאינו מייעדה כדכתיב במלאכי באשת נעורי' אשר בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך: והפדה. מגרע בפדיונה ויוצאה בפדיון לפי מותר שנים הנותרות: (י) שארה. מזונות. כמו ואשר אכלו שאר עמי: כסותה. מלבושים: ועונתה. בית דירה לפי הפשט לשון מעון. כי הם"ם של מעון כמו מ"ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר הרי מזון וכסו' ומעון: (יא) ואם שלש אלה. שלא יקחנה ולא לבנו ייעדנה ולא יניח לפדותה: ויצאה חנם ע"י ב"ד. וחכמים פירשו שתצא בסימני נערות אע"פ שלא הגיע לא שש ולא יובל: (יג) ואשר לא צדה. כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה. שלא הערים להרגו: אגה

בְּיָדוֹ מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס יז וּמְקַלֵּ֥ל אָבִ֛יו וְאִמּ֖וֹ מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס יח וְכִֽי־יְרִיבֻ֣ן אֲנָשִׁ֔ים וְהִכָּה־אִישׁ֙ אֶת־רֵעֵ֔הוּ בְּאֶ֖בֶן א֣וֹ בְאֶגְרֹ֑ף וְלֹ֥א יָמ֖וּת וְנָפַ֥ל לְמִשְׁכָּֽב׃ יט אִם־יָק֞וּם וְהִתְהַלֵּ֥ךְ בַּח֛וּץ עַל־מִשְׁעַנְתּ֖וֹ וְנִקָּ֣ה הַמַּכֶּ֑ה רַ֥ק שִׁבְתּ֛וֹ יִתֵּ֖ן וְרַפֹּ֥א יְרַפֵּֽא׃ ס שני כ וְכִֽי־יַכֶּה֩ אִ֨ישׁ אֶת־עַבְדּ֜וֹ א֤וֹ אֶת־אֲמָתוֹ֙ בַּשֵּׁ֔בֶט וּמֵ֖ת תַּ֣חַת יָד֑וֹ נָקֹ֖ם יִנָּקֵֽם׃ כא אַ֥ךְ אִם־י֛וֹם א֥וֹ יוֹמַ֖יִם

יעמד

אונקלוס

ויזבנניה וישתכח בידיה אתקטלא יתקטל: יז ודילוט אבוהי ואמיה אתקטלא יתקטל: יח וארי ינצון גברין וימחי גבר ית חבריה באבנא או בכורמיזא ולא ימות ויפל לבוטלן: יט אם יקום ויהליך בברא על בוריה ויהי זכאה מחיא לחוד בוטלניה יתן ואגר אסיא ישלם: כ וארי ימחי גבר ית עבדיה או ית אמתיה בשלטן וימות תחות ידיה אתדנא יתדן: כא ברם אם יומא או תרין יומין יתקיים לא יתדן

ארי

מסרה יז ומקלל, ב' חד כ"ם וחד ס"ם יללו ומקלל. יח יריבן, ל' וכ"ב [ס"י וס"ו]. באבן, ב' במורס. באגרף, ב' רסם. יט והתהלך, [הלמ"ד לרוים והסמס, מלרע]. ונקה, ב'. ורפא, ל' וחסר. ירפא, ל'. כ נקם, ל' וחסר. כא יומים, ס' [ס"ו].

ת"א ומקלל אביו קדושין ל. והכה איש את ב"ק ל. אם יקום כתובות לג סנהדרין עח. רק שבתו יתן ב"ק פה. ורפא ירפא ברכות ס ב"ק פה פה. נקם ינקם סנהדרין נב. יום או יומים ב"ק ל במכלה ג.

רש"י

גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב, נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מנין, תלמוד לומר וגנב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגנב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מנין תלמוד לומר (דברים כד) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה (סנהדרין פה): מות יומת. בחנק, כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא והפסיק הענין וכתב וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ואמו. ונראה לי הייתו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן (סנהדרין שם): (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ) איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם (ויקרא שם) באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (ת"כ קדושים): (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו (מכילתא): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בוריו וכחו (מכילתא):

ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא ללמדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן תמתנו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו הוא שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא (ב"ק פ"ה): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון ביום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית תלמוד לומר בישראל (במדבר ל"ה) ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גי' רא"ם) הכהו והלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד קל לא כ"ש: נקם ינקם. (סנהדרין נב) מיתת סייף וכן הוא אומר (ויקרא כו) חרב נוקמת נקם ברית (מכילתא): (כא) אך אם יום או יומים יעמד לא

יקם

רמב"ן

אמרו חכמים שארה זו קרוב בשר שלא ינהג בה כמנהג פרסיים שמשמשין בלבושיהן. וזה פי' נכון. כי דרך הכתוב בכל מקום להזכיר המשכב בלשון נקי ובקבור. ולכן אמר באלו ברמז שארה כסותה ועונתה על שלשת הענינים אשר לאדם עם אשתו בשעבוד. ויבא זה כמון על דין ההלכה. ויהיו המזונות והלבושי השמש מקנה מדבריהם: (טו) ומכה אביו ואמו מות יומת. כבר למדו חכמים שמיתתו בחנק. ולכך סמך לו וגונב איש ומכרו שגם הוא באותה מיתה. והפריש ממנו ומקלל אביו ואמו מפני שהוא בסקילה שנא' בו אביו ואמו קלל דמיו בו. וכל מי שנאמר בו כלשון הזה הוא בסקילה. כלמד ממה שכתוב באבן ירגמו אותם דמיהם בם. והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה מפני שחטא הקללה מצוי יותר שהכסיל כאשר יקצוף והתקצף וקלל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום והעבירה כמו מציאותה תמיד צריכה ייסור גדול. או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת יי'. והנה צריך לפרשו על שהוא באביו ואמו ועל אשר נשא שם יי' אלהיו לשוא ושקר. והגאון רב סעדיה אמר כי הכניס דבר הגונב איש ביניהן בעבור כי על הרוב הגנבים הם הקטנים ויגדל ובמקום אשר ולא יכירו אבותם ויבא שיכום ויקללום. ולכן ראוי להפנים הגנב במיתתם גבם כי העונש הוא עליו: (טז) ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא בידו קודם המכירה לרש"י. ולא הבינותי זה אם ללמד שיראוהו עדים בידו קודם המכירה וכי תעלה על דעתך שיהא זה נהרג עליו עד שיראוהו עדים שגנב ומכר. ודי במה שאמר וגונב איש ומכרו. והמציאות בידו איננה ראיה גמורה אבל הכתוב בא ללמד על מה שאמרו שהגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו. ואמרו בגמרא גנבו ולא מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור. והענין ללמד שדינו כדין שאר הגנבים בממון. שאם טבח ומכר ברשות הבעלים פטור. ואם הגביהו או שהוציאו מרשות הבעלים חייב.

וכן זה צריך שיהא שגנב לרשותו. וכן אם הגביה הנער על כתפו ומכרו לאחר חייב הוא דהא קיימא בים ונמצא בידו ולא תהא שהוא קונה לו יותר מידו. וכן מה שאמר מכרו ועדיין הוא ברשותו שלא הוציאו הלוקח מרשותו כלל ופטור שהקנה בו משום כיון שלא הוציאו מהם פטור. ולא ידעתי אם לומר שצריך קנין כמשפט הקנינים שיתחכו מרשות המוכר לרשות הלוקח או עד שיגביהנו. או היא גזרת הכתוב בגנב. לומר שאפילו. כגון שמכר ביניהן וקנה בחצרו או במשיכה בשלא על שורים יהיה פטור עד שילא מרשותו לרשות הלוקח וכן כלום. ורש"י פי' שם בפירושיו בגמ' ועדיין הוא ברשותו שלא נכנס פנימו ופטור מפני שאין כאן גנבה כלל. ואם כן לא נחשבה כאן דבר שלא כמשפט גנבי ממון ועל כל מנין שיעור הכתוב וגונב איש ונמצא בידו ומכרו מות יומת. ויתכן שהיה עוד כסדרו ונמצא בידו של לוקח שאם גנב את הנפש והביאו לביתו והביא שם הלוקח ומכרו לו ולא הוציאו הלוקח משם אינו חייב שלא נגמר המכר ביניהן. או אפילו כשנגמר המכר יפטר כמו שכתבתי: (יח) באבן או באגרף. על לשון רבותינו אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה כמו שאומרין בעלי אגרופין. אגרופו של בן אדם. וכן באגרוף רשע. יד רשע המכה. והזכיר הכתוב שתי הכלות אחת קשה והיא האבן ואחת קלה והיא האגרוף לא תמית בה על הרוב. לומר כי בשתיהן צריך אומד ומושבין אותו ואם ימות זה כגון שהכהו על נפשו. רואה הוא מות יומת. ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי ובמכילתא רבי נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה האבן שיש בו כדי להמית אף אגרוף שיש בו כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע. הא אם נתערבה באבנים אחרות הרי זה פטור לומר שאם נתערבה באבנים אחרות מעבירין את הקלה מהן. ואם אין בה כדי להמית פוטרין אותו. ואחרים אמרו כי אגרוף רגב אשר מלבנו

יאמ

(יז) וְדִילוּט לְאָבוּי וּלְאִמֵּיהּ בִּשְׁמָא מְפָרְשָׁא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל בְּאַטְלוּת אַבְנִין: (יח) וַאֲרוּם יִנְצוּן גּוּבְרִין וְיִמְחוֹן חַד לְחַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְמַרְתּוּקָא (נ"א מוּרְנִיתָא) וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְמַרַע:

[(יח) אוֹ בְמַרְתּוּקָא וְלָא יְמוּת וְיִשְׁלַק לְעַרְס מְרַע:]

(יט) אִין יְקוּם מִמַּרְעֵיהּ וּמְהַלֵּךְ בְּשׁוּקָא עַל מוֹרְנִיתֵיהּ וִיהֵי זַכַּאי מְחַיָּיא מִדִּין קְטוֹל לְחוֹד בּוּטְלָן עִיבִידְתֵּיהּ וְצַעֲרֵיהּ וְנִזְקֵיהּ וּבַהֲתֵי יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם עַד דְּמִתְּסֵי: (כ) וַאֲרוּם יִמְחֵי גְבַר יַת עַבְדֵּיהּ כְּנַעֲנָאָה אוֹ יַת אַמְתֵיהּ כְּנַעֲנִיתָא בְּשַׁרְבִיטָא וִימוּת בְּהַהוּא יוֹמָא תְּחוֹת יְדֵיהּ יִתְדְּנָא יִתְדָּן דִּין קְטִילַת סַיְפָא:

[(כ) מִתְנַקְמָא יִתְנַקַּם:]

(כא) בְּרַם אִין יוֹמָא חַד מְעִידָן לְעִידָן אוֹ תְּרֵין יוֹמִין קְטִיעִין יִתְקַיַּים לָא יִתְדָּן

סמול

בעל הטורים

הכה ולידך לך הכניה אשר יזיד לדבר דבר בשמי (פ' שופטים) פירוש שאם הכניה יזיד לדבר דבר אשר לא ליוויו שרי הוא כסורג לחבירו כמו הכניה שכבים אל (מ"א י"ג) שהזיר הכניה אשר בא בדבר השם וכחש לו וגרם לו שנהרג: על רעהו. ה' במסורה הכה ולידך כאשר יקום איש על רעהו (פ' הלא) ושעיר על רעהו יקרא בישעיה (ל"ד) בני מפלם אדום. כה שאמרו איש על רעהו בירמיה (כ"ג) בענין נביאי השקר. בגל מחליק על רעהו (משלי כ"ט) לומר מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתכנא לו כיאום שקר להחליקו בדברים כאלו אוהבו. תהו ושעיר על רעהו יקרא. וכאלו הכנו תהו ולאמו נפש. בערמה ב' במסורה הכה ולידך ויעשו גם המה בערמה בגבעונים (יהושע ט') זה שהזיד להרוג בערמה וליסק עלמו מעדת ישראל על כן מעם מזבחי הקמנו לעום אבל בגבעונים שבערמה קרבו עלמם לעדת ישראל זכו להיות חוטבי עלים ושואבי מים למזבח. זה נסתלק מן המזבח ואלו נתקרבו למזבח. א"ל הרא"ש ז"ל: (יז) ומקלל אביו. (ואמו) בגימ' זהו בסקילה. ומקלל ב' במסורה הכא ראש פסוק. ובשמואל (ש"ב יז) סוף פסוק לומר שאותו המקלל היה ראש שהיה ראש לסנהדרין ונעשה זנב ונהרג: (יח) באגרף. ב' במסורה באבן או באגרף ואידך ולהכות באגרוף רשע (ישעיה נ"ח) לפי שמותבין אותו שלא יומת המכה הוכנין אותו לכך לכיך שיהא בהכאה כדי להמית דהיינו באגרוף רשע שהכה בכח: (יט) אם יקום. הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' ירפא לומר לך שהקב"ה עולה יסורים על האדם ונחל עליהם שילכו לאותו יום ולאותו שעה (אולי ר"ל מה' ממלאך בע' גומריקון עם): ונקה. ג' במסורה ונקה המכה ונקה הפיש מעון (פ' נשא) מי שלא ידו במשיח ה' ונקה (ש"א כ"ו) ג' מוחלין להם על כל עונותיהם חולה שנתרפא חתן ומלך אם יקום והתהלך בחוץ כגון שנתרפא ונקה משוכותיו ונקה הפיש היינו ע"י שישקנה והיא שמום והוא יקח אשה לו ונקה הפיש מעון מי שלח ידו במשיח ה' ונקה היינו מלך. רק שבתו יתן למתוקני אם עבר על דברי הרופא: (כא) אך אם יום הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' לומר שלריך שיחיה מעת לעת (עמ"ש פסוק י"ט): יקם. ג' הכא ואידך קם קין. כל הורג קין

יונתן

קשה לפוך לכם כי כך מיתה שנך בפ"ד מיתות יע"ש: (יז) בשמא מפרשא בדאיתא במכילתא וכלמד מיתות לשון יומת כאן ואלל נוקב בשם ג"כ יומת מה השם בשם המפורש בדאיתא בסנהדרין עם בפ' ד' מיתות: (יח) במרתוקא פי' באגרוף. למרע לשון שכיב מרע והוא חולי: (יט) מורניתא. תרגום של משענת ונקיים הוא מורניתא וכאן לפי הענין ר"ל שהולך בחוץ עם הנים ומקל בידו וק"ל. בוטלן עבידתיה. תרגומו של שבת שמתבטלו: וההמי הוא בושת ובאלרכוהו כמה פעמים: (כא) מעידן לעידן פי' מעת לעת. וכלמו במאת יום דהיינו יום שלם יום ולילה או תרין פלגי דיומא ר"ל חלי של היום וחלי דמחר ויחד הוא יום שלם מעת לעת ג"כ. כדכתב רש"י ע"ש לעיר

רמב"ן

מחר. עבדו תרגום מסת מגרסותיכן. והא' כא"לף אזרוע והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא והזכיר את אלה. ג"כ לאמר כי גם בגנב יומת אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית. וזהו להבדיל הסרב מסם שאין לריך אומד כמו שהזכירו חכמים: (יט) על משענתו. על בוריו וכמו לשון רש"י. ואמר ר"א כי טעמו שלא ישען על אחר כדרך החולים רק על עלמו. כי אז ינקה המכה שיוליאוהו מבית הסוהר. ולפי דעתי כי משענתו כפשוטו כמו ואיש משענתו בידו מרוב ימים. משענת קנה רלוץ. ויאמר הכתוב כי כאשר יתחזק המוכה והוא מתהלך תמיד בחוץ בשווקים וברחובות על משענתו כמשפט החולים שנתרפאו מחולי. ונקה המכה ולמד שאם פשע בנפשו ומת בחולשתו אחרי כן לא יומת. ודבר הכתוב בהווה כי המוכים שנפלו למשכב לא יתהלכו בחוץ עד שתשים מכתם וילאו מידי סכנה. וזה טעם והתהלך בחוץ כי אם יקום ויתהלך בביתו על משענתו לא ינקה. ובמכילתא אם יקום והתהלך שומע אני בתוך ביתו ת"ל בחוץ אי בחוץ שומע אני אפילו מתנונם ת"ל אם יקום. וגם זה נכון מאד שיאמר הכתוב אם יקום ממשכבו לגמרי והוא מתהלך תמיד בחולות שלא יחזור למשכבו בכאן מן החוץ כמנהג המתנונים. אע"פ שהוא חלוש ונשען על משענת ינקה המכה. והכלל כי כל זה כמין משל בהווה והדין הוא שיאמדוהו לחיים. ולכך תרגם אונקלוס על בורייה: ואמר רק שבתו יתן ורפא ירפא. ולא אמר שבתו ורפואתו יתן להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים רק ירפא בו על כל פנים: (כ) וכי יכה איש את עבדו. כבר למדו רבותינו בהכרח מטעם כי

אבן עזרא

אביו. והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה. כי הגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכרים לא יכירו אבותיהם. ויתכן שיהיה ויקללם והטונה על הגנב: ונמצא בידו. בשוק לפני המכרו יומת: (יז) ומקלל. שאלתו קללה בזכירת השם. כמו ויקללם [א]בשם יי'. גם בלא זכרון השם: (יח) וכי יריבן. אמר הגאון באגרוף. כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה. ורבי מריטם אמר כי האל"ף נוסף כמו אל"ף [ב]אזרועי. מגזרת [ג]גרפם דבר שיגרוף בידו. והכה בלשון ערבי: (יט) אם יקום. על הו"ל כתמוך. שפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים. רק על עלמו: ונקה המכה. שיוליאוהו מבית הסהר: ופי' שבתו. מגזרת שניחה שבבתה מלאכתו. ונכון הוא. והוא על משקל [ד]שברו. כי השי"ן שורש. ויתכן להיותו כמו זה שבתה [ה]הבית מעם. שהוא מגזרת ישב. והטעם זמן ישיבה בבית שובת בלי מלאכתו. והעד על זה הפי' שהוא שכן והתהלך בחוץ: ורפא ירפא. לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפלעים שיראו בחוץ. רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאו. וכן כתוב כי הוא [ו]יכאיב ויחבש. וכתוב באסא גם בחליו לא דרש את יי' [ז]כי אם ברופאים. והנה הכתוב הפרים כי לא אמר ורפא [ח]ירפא מן הנגין [ט]הקל. רק ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד. ועוד אפרש זה היטב בפרשת הזאת. ורבותינו קבלו [י]דברים אחרים עם אלה [כ]שניהם. כאשר קבלו בשמים [ל]עם קטורת סמים. ואינם כתובים: (כ) וכי יכה. אין ספק כי משפט הישראלי בין שפטי בין נמכר שוה בכל המשפטים. על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי. ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא. והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם. מהם [מ]תקנו עבד ואמה. ונשתה ב"ה

[י]בשבע שהיה מנהגו להכותם בו. והנה כל החולקים על חכמינו בעל כרחם יקשתו עליהם במלת נקם ינקם. כי הנקמה [ס]על דרכים רבים. והנה לא הועיל להם הקבלה במקום הזה. והאבות [ע]קבלו כי זאת. כמו חרב נוקמת נקם ברית: (כא) אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו. הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל. והכותים אמרו כי פי' נקם ינקם. נקמה גדולה ליסר אותו. ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פשוטה. ואם יומים לא יוקם כלל. והלייתם שלא מלאנו במיתות בית דין מלת נקמה. ואמרו כי חרב נוקמת. איננה ראיה גמורה שהוא הריגה. ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה לורך לומר יומים. וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד. והנה אשיב עליהם למה לא פי' הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה. והנה נרדוף אחרי הכתובים [פ]נקם נקמת בני ישראל. והרגו המדינים כולם. והנה אמר שמשון [צ]כי אם

פירוש על אבן עזרא

[א](מ"ב ב' כ"ד). [ב](איוב ל"א כ"ב). [ג](שופטים ס' כ"א). [ד](ברלשית מ"ד ב'). [ה](רות ב' ז'). [ו](איוב ס' י"ח). [ז](ד"ה ב' ט"ז י"ב). [ח]ר"ל כי לא אמר וְרָפָא יֵרָפֵא מהקל רק וְרַפֹּא יְרַפֵּא מהכבד. [ט]ר"ל כי הקל מזה השרש הוא יולא. כמו אל נא רפא נא לה. וזה הקל רלוי ליפסו לשם יתי' כי הוא רופא על דרך הפלא. אמנם ורפא ירפא שהוא מן הכבד והוא יולא לפעלים. כלומר שנותן לרפאתו בסמים ובתבשילים אחרים אבל אינו רופא ממש. [י](ב"ק פ"ה עם הבל) ר"ל נזק לער ובושת. [כ]רפוי ושבת. [ל]עיין מ"ש (להלן ל' ל"ד) [מ](ויקרא כ"ה מ"ד). [נ]שהוא כמו בְהַשֵּׁבֶט בה"א הידיעה. [ס]ר"ל לפי דעת החולקים שאומרים כך כמ"ש בסמוך. [ע]והוא בסנהדרין דף נ"ב ע"א כולם מנלן דתניא נקם ינקם. נקימה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית (ויקרא כ"ו כ"ה) הוי אומר נקימה זו סייף וכו' ע"ש. [פ](במדבר ל"א ב'). [צ]שופטים ט"ו

פירוש רשב"ם

אנה לידו. כי חייב מיתה בידי שמי' היה: ושמתי לך מקום. כשיהיו ערים לשבת. לפי שאמר להם כבר לא תרצח וגם כבר את אביך. לפיכך פי' כאן עונשן. גם ונונב איש ומכרו לפי שאמר לא בגנוב ופירשוהו חכמים בגונב נפש דבר הלמד מענינו שמדבר בחייבי מיתות ב"ד: (טו) ומכה אביו. בעושה חבורה פירשו רבותינו: (יח) או באגרוף. לפי הפשט כתרגום מין אבן או לבנה שהרי בהשלכת אבן מדבר הכתוב. וכן מצאתי בתורת כהנים בנגעי בתים אצל והלצו האבנים. בלבנים או (בכורמיזן) וכן להכות באגרוף רשע. באבן גדולה אשר ימות ויחבל בה: (יט) אם יקום והתהלך וגו'. ואם ימות אפילו לזמן מרובה מות יומת מכהו. אבל בעבדו אינו חייב אלא אם מת תחת ידו אבל אם יום או יומים יעמוד

סמוך

יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא: ס כב וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים: כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ: כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל: כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה: ס כו וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ: כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ: פ

אֲרֵי כַּסְפֵּהּ הוּא: כב וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְיָא וְיִפְקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵא מוֹתָא אִתְגְּבָאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִישַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעֲלַהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא: כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא: כד עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רַגְלָא חֲלַף רַגְלָא: כה כְּוָאָה חֲלַף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלַף פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלַף מַשְׁקוֹפֵי: כו וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יַת עֵינָא דְעַבְדֵּהּ אוֹ יַת עֵינָא דְאַמְתֵּהּ וִיחַבְּלִנַּהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּהּ חֲלַף עֵינֵהּ: כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּהּ אוֹ שִׁנָּא

מסרה יקס, ג' ב' פתח וא' קמץ [דין פתח]. כב ינלו, ב'. ונגפו, ל'. ויצאו, ז' רפק. ענוש, ל' [ומ"ו]. יענש, ל'. ישית, ז'. בעל האשה, ל'. בפללים, [מ"י קדמאה ומ"י תמין]. כג ונתתה, [מ"ל ה"א]. כו ושחתה, ל'. עינו, פ'. כז יפיל, ל' [ומ"י].

ת"א כי כספו הוא ב"ק שם בתרא שם. וכי ינצו המוצות לג ב"ק מב סנהדרין עד עט. ויצאו ילדיה ב"ק מט. ולא יהיה אסון כתובות לג לד לה לז סנהדרין עד. כאשר ישית ב"ק מג ערכין ז. ונתן בפללים מגילה טו סנהדרין קיא. ואם אסון כתובות לג סנהדרין עד. נפש תחת סגיגה יא כתובות לג ב"ק פד סנהד' עט פז. עין תחת עין ב"ק פג פד. רגל תחת ב"ק פד. כויה תחת שם. פצע תחת שם כו פד פה. חבורה תחת ב"ק פד. וכי יכה איש קדושין כד. ושחתה קדושין כד ב"ק כו. תחת עינו ב"ק עד. ואם שן עבדו קדושין כד. לחפשי קדושין כד.

שנא

לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ: פ

וכי

רש"י

יקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת (מכילתא): לא יקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. (מכילתא) זה עם זה ונתכוון להכות את חברו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו (תהלים צא) פן תגוף באבן רגלך (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם (ישעיה ח) ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה להמכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי ולדות: בפללים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. (סנהדרין עט) רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל (ב"ק פד): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו נברי"דור בלע"ז הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו להתכות בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו להתכות בסם שאינו מצטער כל כך וזה התכה בברזל וצערו: חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו לשון חבורה טק"א בלע"ז כמו (ירמיה יג) ונמר חברבורותיו ותרגומו משקופי לשון הכאה בטדו"לא בלע"ז. וכן שדופות קדים שקיפן קדים שנופות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן

רמב"ן

כי כספו הוא שבעבד כנעני הכתוב מדבר. ופשוטו של מקרא כדבריהם כן הוא באמת. כי לא יקראו עבד ואמה סתם. אשר העברי או העבריה. ואמר בשבט בידיעה כי דרך מושל האדון להיות בידו שבט. והזהיר כי אע"פ שהוא שבט מוסר. ואיננו מקל יד ישבר ממנו ולא יכה אותו בו אפילו העבד הכנעני מכת בלתי סרה. וזה טעם תחת ידו. שהיה מכה אותו מכה רבה עד שמת ולא הולך לבאר מספרו. אבל אמר שלא יספר בעבור שהוא כספו רק נקום ינקם בנקמת כל מכה איש ומת שאמר בו מות יומת: ועל דרך הפשט אך אם יום או יומים יעמוד. שיקום העבד ויעמוד על רגליו ולכך הולך לומר יום או יומים. וטעמו אם ביום ההוא או גם ליום המחרת יעמוד על רגליו לא יוקם. ופירושו אך אם ביום או ביומים או ליום או ליומים וכמהו רבים. והנה במכילה אמר ומת תחת ידו והיה במשמע שימות בעת הכאתו מיד. ובא לבאר שאם עמד ביום ההכאה על רגליו. או אפי' לא היה יכול לעמוד כלל ביום ההוא. ועמד ביום המחרת יפטר האדון. אבל אם לא עמד כלל חייב אע"פ שמת ביום השני כי גם זה תחת ידו מת. ולא הזכיר עמידה ביום השלישי כי כיון שחיה שלשה ימים פטור הוא. שהרי אין אני קורא בו ומת תחת ידו. ועל דעת רבותינו הזכיר יום או יומים להודיע שצריך לחיות עשרים וארבע שעות. וטעמו יום שלם או יומים שאין יום שלם בהם. ואלו אמר יום בלבד היה צריך שיעמוד לילה ויום כיום התורה במעשה בראשית ובשבתות ובמועדים. ויהיה יעמוד שיתקיים. וכן למען יעמדו ימים רבים יתקיימו והוא הנכון והאמת: (כב) כאשר ישית עליו בעל האשה. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך לשון רש"י ונכון הוא. וכן כאשר יושב לך. ורבים

ככה

אבן עזרא

אם נקמתי בכם. ואחריו כמוב ויך אותם שוק. ואנקמה ינקם אחת ומתו בכבים. הרב פירשו בידם. ואחריו לעשות נקמה בגוים. כי דם עבדיו יקום. והנה דם יורה על ההרינה. ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זה המיתה במלת נקמה. כי האדון מתגולל בעבדו. בעבור היותו ברשותו. כי לא יוכל להכות בבר ישראל אחיו. וזהו שאמר יום או יומים. והנה כמוהו על פי שני עדים. והם אמרו שלא ידעו טעמו. אם כן ישימו זו עמו. וחכמינו ז"ל אמרו כי מעת יום או יומים שהמיינה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום. וכאשר הסתכלנו בו מלאנו שיאמר בשבט. שהוא שבט מוסר. כמו אתה בשבט תכנו. והנה האדון רצה ליסרו. ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו עם הדין שיהיה עליו. כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו. כאשר יחמול איש על בהמתו. והטעם נוס כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי. כי בראותו שנפשו יוצאה תחת השבט יניחנו. ואם לא יניחנו יהרג בעבורו. כי רחמי השם על כל מעשיו. וכתב בדוד ודם לרוב השפכת. ולא היו מישראל: (כב) וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם נלים ימכה זה את זה. וכן כתוב למה תכה רעך: ונגפו. כולל שניהם. גם פעם יהיה פי' זה או זה. וכן בלא ישרפו אותו ואתהן. זאת או זאת. ואם שניהם ישראלים דין אחד להם. וזאת האשה היא ישראלית: ולא יהיה אסון באשה. ענוש יענש. בעבור הילדים שילדו ומתו: כאשר ישית עליו. אבי הילדים אם יעשה בשפלו הטונף. ואם לא יתן על פי ב"ד. כמו ופללו אלהים: (כג) ואם אסון יהיה. לאשה. ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנתף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומם.

ולאייהם

מְטוּל דִּכְסַף זְבִינֵיהּ הוּא: (כב) וַאֲרוּם יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוּן אִיתְּתָא מְעַבְּרָא וְאַפִּילַת יַת וַלְדָהָא וְלָא יְהֵא בָהּ מוֹתָא מִתְקַנְסָא יִתְקְנֵס וַלְדָא הֵיכְמָא דִּמְשַׁוֵּי עֲלֵיהּ בַּעֲלָא דְּאִנְתְּתָא וְיִתֵּן עַל מֵימַר דַּיָּינַיָּא: (כג) וְאִין מוֹתָא יְהֵא בַהּ וּתְדִינוּן נַפְשָׁא דִּקְטוֹלָא הוֹלַף נַפְשָׁא דְּאִתְּתָא: (כד) דְּמֵי עֵינָא חוֹלַף עֵינָא דְּמֵי שִׁינָא חוֹלַף שִׁינָא דְּמֵי יְדָא חוֹלַף יְדָא דְּמֵי רִיגְלָא חוֹלַף רִיגְלָא: (כה) דְּמֵי צַעַר מַחְרוֹךְ חוֹלַף מַחְרוֹךְ דְּמֵי פִּדְעָא חוֹלַף פִּדְעָא דְּמֵי הֲלַכְשִׁישׁ חוֹלַף הֲלַכְשִׁישׁ: (כו) וַאֲרוּם יִמְחֵי גְּבַר יַת עֵינָא דְּעַבְדֵּיהּ כְּנַעֲנָאֵי אוֹ יַת עֵינָא דְּאַמְתֵּיהּ כְּנַעֲנִיתָא וְסַמִּינָהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חוֹלַף עֵינֵיהּ: (כז) וְאִין שִׁינָא דעבדיה

בעל הטורים

קין שבעתים יקם. זהו שאמרו חז"ל המוכה עבדו לשלשים יום כמ"א לשון ישנו בדי יום או יומים ולא שני דקנין עירום לאו כקנין הגוף דמי אתו לא יוקם כי כספו הוא ואיהו כסף יקם קין אותו שנופו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את ה'. כספו בגימ' כדין לבהמה. שאף בבהמה לריך מעת לעת לענין ריסוק איברים: (כב) וכי ינלו אנשים. ב' הכא ואידך כי ינלו אנשים יחדיו איש ואחיו (פ' תלא) מה התם ממון דדרשינן וקלותה את כפה ממון אף הכא נמי ממון דנתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון: (כו) וכי יכה. אלו ג' פסוקים מתחילין בוא"ו ומקיימין בוא"ו. וכי יכה תחת עינו ואם שן עבדו תחת שינו. הרי כ"ד כנגד כ"ד איברים שיולא בהם ויש בהם כ"ו תיבות כשתלרף עמהם שן ועין יהיו כ"ו איברים וכן בויאמר ארור כנען. ויאמר ברוך ה' אלהי שם כ"ו תיבות ומתחילין בוא"ו ומקיימין בוא"ו.

יונתן

(כה) לער מחרוך פי' לער שריפה בלא כמו חריך שקי: הלכשיש לפי הענין הוא הרגום

רמב"ן

ככה. והכוונה כי הוא חייב בדמי הולדות כאשר ישית עליו הבעל ולא כאשר תשית עליו האשה כי אין לה חלק וזכות בהם. אבל אונקלוס אמר כמה דישוי עלוהי. ואמר ר"א ככל אשר ישית עליו בעל האשה או יתן בפלילים. כאלו אמר שיתפשר עמו לרלונו או ישלם כדי דמיהם על פי ב"ד ואיננו נכון כי מה טעם להזכיר זה. ולפי דעתי בעבור שאין בולדים הזה היכר כי מי יודע אם יגדלו. אמר הכתוב אע"פ שאין כאן ממון תשלומין נפים עליו עונש והוא כמו קנס וממון שיטילו אחרים עליו על כרחו. וכן ויתן עונש על הארץ. ויין ענושים ישתו. ואמר שיהיה העונש ככל אשר ישית עליו בעל האשה שהוא אבי ילדיו והשופטים הם אתנו ויתן זה בפלילים שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן. ובמכילתא כאשר ישית עליו שומע אני כל מה שירלה ת"ל ונתן בפלילים ואין פלילים אלא דיינין: (כד) עין תחת עין. הידוע בקבלת רבותינו שהוא ממון. ויצא כלשון הזה בתשלומין ומכה בהמה ישלמנה נפש תחת נפש. ואמר ר"א כי כוונת הכתוב לומר שהוא חייב בכך אם לא יתן כפרו. והכתוב אוסר עלינו שלא נקח כופר לנפש רולח אשר הוא רשע למות. אבל נקח כופר בדמי שהוא רשע לכרות אבר מאיבריו. ולכן לא נכרות אותו לעולם אבל ישלם כדי דמיו. ואם אין לו יהיה עליו החוב עד שתשיג ידו וגאל. והראיה לדברי חכמים מה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפוא ירפא. ואם נעשה באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו מה ישלם אחרי כן. והא גם הוא לריך שבת ורפוי. ואין מענה מפני המתרפא מהכה כי אין זה מעומו של מקרא. אבל הכתוב ידבר בכל אדם. וגם אם נתרפא יותר מהר. כבר לקחנו נקמתו ממנו כי עשינו

אבן עזרא

ורלייתם כי על הילדים כתוב *[כ]ענוש יענש. ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש. ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים. ואם אמרו ששם [ל]בני עונשים. למה שינה הכתוב לומר נפש תחת נפש. ומחלוקת אמרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת. ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי עונש [מ]הנפש יותר מהילדים הרבה מאד. ורלייתם הכתוב הבא אחריו. עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כפר. והכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן. כי אחריו כתיב משפט עין העבד ושנו: (כד) עין. אמר רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו. כי אם אדם הכה עין חבירו והלכו שלישים אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עינו כולו. ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה. כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זיטא. והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם [נ]כן ינתן בו. והגאון השיב לו יש לנו ב"ת תחת על. והנה פעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זיטא השיב לו כאשר *[ס]עשה יעשה לו. והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי [ס]כן עשיתי להם. ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם. ובן זיטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה עונשו. והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם. רק העור לא יוכל לשלם לעולם. והכלל לא נוכל לפרש על דרך מלות התורה שיהם שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פי' עין תחת עין. ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער. כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה. והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד. כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת. ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההווה ברוב. כי כאשר יכה אדם חבירו. או יכנו בעין שהוא עומד כנגדו. או בפה שעומד כנגדו ויפשוט שניו. או ביד שהוא ילחם. או יגן בעד פניו או ברגל בבעטו מפניו: (כה) כויה. מכות אש כמשמעו: י"א כי פצע. להוליא דם. וחבורה מכה בלי דם. והגאון אמר כי פצע שבירת עלם. וחבורה מכת דם: (כו) וכי יכה. לוה השם שילא העבד חפשי תחת עינו או שנו. שלא יהא אדניו אכזרי שיכנו מכה גדולה. כי אם ישחית עינו או אפי' שנו ילא מעבדותו חפשי. ויאבד ממונו: (כז) ואם שן. דבר הכתוב על ההווה ברוב כאשר הזכרתי. וכן ילא בראשי [ע]איברים כפי הקבלה

פירוש על אבן עזרא

פ"ו ז'). [ק](שם פסוק ס'). *[ק](שם פ"ז כ"ט). [ק]קללה בסרב ולא בחנים. [ר](תהלים קמ"ט ו' ז'). [ש](דברים ל"ב מ"ג). [ת](דברים י"ט ט"ו). [א]ר"ל מעט ב' או ג' עדים ואמ"כ ע"פ שלשה עדים. [ב]ר"ל שנם מעם יום או יומים לא ידעו. [ג](משלי כ"ג י"ד). [ד]ר"ל כאשר ימיסנו בכוונה ובמזיד לא תכר מה הדין יהי' על האדון כי מה שידבר הכתוב הוא כשימים במקרה כי האדון מייסרו ומה שלא זכר מה הדין יהיה על האדון אם ימים העבד בכוונה. כי זה דבר שאי אפשר כי מנהג אדם לחמול על כספו. [ה](ד"ה ב' כ"ב ס'). [ו]ר"ל כי הנה מבואר כי גלים עניינו בהבלה. וכן אמר בזה ונגפו אשה הרה. וזה בלי ספק בהכותם זה לזה והכו לאשה. [ז](לעיל ב' י"ג). [ח](ויקרא כ' י"ד). [ט]ר"ל לא האם ולא אחר שאינו אבי הילדים. [י]ר"ל שיהרגנה. הנוגף לאשר ישים עליו האב. [כ](ש"א ב' כ"ה). *[כ]ר"ל כי בתחילה אמר כי ינלו. והוא נתכוין לעשות רע לרעהו. ואם לא נתכוין להרוג את האשה יהרג בעליה ולא על בניה כי אינם חיים עד לאשם לאויר העולם רק יענש עליהם כי אין העובר חי עומד בנפשו. והעד שמיעם השם וילא שלי העובר בשעת המסיפה בעוד לא השלים הברכה או אחרי הברכה הנה עד זה נאמן. גם חכמינו הוליאו הכל לאור ע"כ. [ל]ר"ל כי הילדים הם בני עונש מיתה. כלומר שבעבורם יומת הנוגף וזה שאמר ענוש יענש יהיה עמעו מות. מה טעם שנה הכתוב לשונו שאמר על מות האשה נפש תחת נפש אשר שניהם אנשי מות. [מ]ר"ל נפש האשה. [נ](ויקרא כ"ד כ'). *[נ](שם פסוק י"ט). [ס](שופטים ט"ו י"א). [ע]שהם כ"ד שְׁמָנָה חז"ל בקידושין (דף כ"ה ע"א ובנגעים פ"ו משנה ז') ועיין פירשי' ז"ל ד"ה תחת עינו.

שנאמר

ספורנו

העבד כי לא הורשה האדון להכות מכת אכזרי כזאת אף על פי שהיה לו רשות להכותו ליסרו כאמרו בדברים לא יוסר עבד: (כא) כי כספו הוא. ועליו ליסרו ופעמים יתלה העבד עד שיקלוף כרב להכותו מכה רבה כאמרו אך מרי יבקש רע: (כד) עין תחת עין. כך היה ראוי כפי הדין הגמור

שהיא

פירוש רשב"ם

פטור: שבתו. בטול מלאכתו: (כ) בשבט. בדבר שאדם רגיל להכות את עבדו להוכיחו. אבל בחרב לפי הפשט אחר יום או יומים חייב מיתה שאין זה דרך תוכחה אלא דרך רציחה. ובעבד כנעני מדבר אבל עבד עברי ישראל אינו כספו אלא כשכיר כתושב יהיה עמך ודינו כישראל לכל דבריו אלא שמוסר לו רבו שפחה כנענית: (כא) כי כספו הוא. ודינו להכותו דרך תוכחה: (כב) ולא יהיה אסון. באשה: בפלילים. בשומת הדייני': (כג) ונתת נפש תחת נפש. ופטור מדמי וולדות: (כד) עין תחת עין. דמי עין דכוותה. וכל אלו הדברים דרשו מה צורך עין תחת עין וגו'. פסוק זה כולו בחסרון אברים: (כה) כויה. תחת כויה אע"פ שאין בכלל אלו חסרון אבר חייב דמי צער ובשת ורפוי פצע מכת חרב וחבורה בציפורניו דבר מועט: (כו) תחת עינו. בעבד כנעני: (כח) סקול יסקל השור. לפי הפשט ולא יאכל את בשרו לא לנכרי

ולא

כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ כט וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת׃ ל אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃ לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ ס לג וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃ לד בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־

המת

אונקלוס

שנא דאמתה יפל לבר חורין יפטרנה חלף שנה: כח וארי יגח תורא ית גברא או ית אתתא וימות אתרגמא יתרגם תורא ולא יתאכל ית בסרה ומרה דתורא יהי זכאה: כט ואם תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ואתסהד במרה ולא נטרה ויקטול גברא או אתתא תורא יתרגם ואף מרה יתקטל: ל אם ממון ישוון עלוהי ויתן פורקן נפשה ככל דישוון עלוהי: לא או לבר ישראל יגח תורא או לבת ישראל יגח כדינא הדין יתעבד לה: לב אם לעבדא יגח תורא או לאמתא כסף תלתין סלעין יתן לרבונה ותורא יתרגם: לג וארי יפתח גבר גוב או ארי יכרה גבר גוב ולא יכסנה ויפל תמן תורא או חמרא: לד מרי דגבא ישלם כספא יתיב למרוהי ומיתא יהא דילה: לה וארי יגוף תור דגבר ית תורא דחבריה וימות ויזבנון ית תורא חיא

ויפלגון

מסרה כח סקול, ב' מלא לא סגא בו. ולא יאכל, ב'. כט ואם, כל אם ואם דעריכה במקף בר מן דין וסימן מטור טר מקנן [ר"ל הוא בקריאה נגינה טעם לא במקף]. [ס' מנין סידום]. מתמל, ד' חסר. שלשם, [ס"ו]. והועד, ב' וס"ל. ל פדין, ב' חסר וחד מלא ויקר פדיון. ככל, ס' סבירין בכל וטעין [בס' מנורה שלמה זה לשונו ר"ל דטועין וסבירין דכתיב בכל בגי"ם ולפע"כ כתיב וקרי ככל בכ"ק]. יושת, [מ"ו]. לא או בן יגח, [הגימ"ל קמוצה אף שלא במ"ק]. יגחה, ל"ו [כ"ע בס' קלנקלדלכ' מוגה רק ל"ה]. יעשה לו, [בכל הספרים שלמ"ד דגושה כדין אתי מרחיק ובאמת הוא אתי' כי הה"א ערפים ולא עמודים ואין כאן דין אתי מרחיק לכ"ע אך לדעה הסולקים על הרז"ה ואולם בסב"ך עם ע"ם כדפס הלמ"ד רפי והמ"ם לא העיר בזה, לכן אני אומר לזה מומחין שאמר כהלכה כך איתא בס' מנחת כליל]. לג כי יכרה איש בר, ל' חסר. שמה שור, [שי"ן שור דגושה מדין אתי מרחיק]. לד ישיב, כ"ד [ומ"י]. לבעליו, ב'. יהיה לו, [הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. לה יגף, [מ"ו]. יגף שור איש, י"ג זוגין מתחלפין בטעמא [ר"ל מיערם הדרגא למבילאף אלין ביניהם רק פנוטה אחד].

ת"א וכי יגח שור בכורות נו. ב"ק ב' לט מג. סקול יסקל קדושין נו. ב"ק מא. ככל אשר ב"ק כו. או בן יגח ב"ק מג מד. כמשפט הזה ב"ק לג מג. יעשה לו ב"ק ס. אם עבד יגח ב"ק מג. כסף שלשים כתובות מג ב"ק מג. וכי יפתח ב"ק יט מט נ נא נה. או כי יכרה ב"ק מח מט נ נא. ולא יכסנו ב"ק מו נה זבחים סו. ונפל שמה ב"ק כח נ נג נד. בעל הבור זבחים סו. כסף ישיב ב"ק ז ט י יא יד נד. והמת יהיה ב"ק ג נא נג נד. וכי יגף ב"ק ב. את שור רעהו ב"ק ז לג לט. ומכרו את ב"ק לג לד. וחצו את כספו ב"ק כו. וגם את המת ב"ק לד.

רש"י

השן והעין כמו שאמרנו אלא לא תלה כלאת העבדים: תחת עינו. (מכילתא) וכן בכ"ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנבראת עמו אף כל שנבראת עמו והרי שן לא נבראת עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. (מכילתא ב"ק כד) אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. (סנהדרין ב) ממשמע שנא' סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה (ב"ק מא) בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו. ופשוטו כמשמעו לפי שנא' במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמל שלשם. הרי שלש נגיחות (מכילתא): והועד בבעליו. (ב"ק כג) לשון התראה בעדים כמו (בראשית מג) העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו'. לפי שנא' כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה. דחיפה. ובעיטה מניין. ת"ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת"ל (במדבר לה) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו (סנהדרין טו): (ל) אם כפר יושת עליו. אם זה איננו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו ב"ד כפר: ונתן פדין נפשו. דמי ניזק דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר דמי מזיק (ב"ק כז מ): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנא' והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים (מכילתא): (לב) אם עבד או אמה. כנעניים (מכילתא): שלשים שקלים יתן. גזרת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר. והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולוני"א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב (ב"ק נא): ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובנופל בדמות הרבים דבר הכתוב (ב"ק נ): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם. חמור ולא כלים (ב"ק נד): (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (ב"ק ז'). (וכדכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין שמין בעידית תירץ בגמרא דפ"ק דב"ק רב הונא בריה דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. (מכילתא ב"ק ז') לניזק שמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור

איש

ספורנו

שהיא מדה כנגד מדה ובאה הקבלה שישלם ממון (קמא פרק החובל) מפני החסרון שהעריכו מן הסכל ומוסיף על המדה לאשמה זה: (כט) וגם בעליו יומת. בדיני שמים חייב כשאין שם עדים שיחייבוהו בכופר: (ל) אם כופר יושת עליו. אם יעידו עדים באופן שיחייבוהו דיינים בכופר: (לב) כסף שלשים שקלים. כערך הנקנה כי כמוהו ענין העבד בקיום המצות כדאיתא בחגיגה פ"ק: (ג) ונמכר בגנבתו. כי לולא זה היה רע

דלת

דְּעַבְדֵיהּ כְּנַעֲנָאֵי אוֹ שִׁינָא דְּאַמְתֵיהּ כְּנַעֲנִיתָא יַפִּיל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חוּלָף שִׁינֵיהּ: (כח) וַאֲרוּם יִנְגַּשׁ תּוֹר יַת גְּבַר אוֹ יַת אִיתָא וִימוּת יִתְרְגְמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְנְכֵס לְמֵיכוּל יַת בִּשְׂרֵיהּ וּמָרֵיהּ דְּתוֹרָא יְהֵי זַכָּאי מִדִּין קְטוֹל וְאוּף מִדְּמֵי עַבְדָא וְאַמְתָא: (כט) וְאִין תּוֹר נַגְשָׁן הוּא מֵאִיתְמַלֵּי וּמִדְּקַדְמוֹי וְאִתַּסְהַד עַל אַנְפֵּי מָרֵיהּ תְּלָתֵי זִמְנֵי וְלָא נַטְרֵיהּ וּמִבָּתַר כֵּן קְטַל גַּבְרָא אוֹ אִיתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאוּף מָרֵיהּ יִתְקְטִיל בְּמִיתוּתָא דְּמִשְׁתַּלְחָא עֲלוֹי מִן שְׁמַיָא: (ל) בְּרַם אִין קְנָסָא דְּמָמוֹנָא יִתְשַׁוֵּי עֲלוֹי וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ בְּכָל מַה דִּישַׁוּוּן עֲלוֹי סַנְהֶדְרִין דְּיִשְׂרָאֵל: (לא) אִין בַּר יִשְׂרָאֵל יִנְגַּח תּוֹרָא אִין לְבַת יִשְׂרָאֵל יִנְגַּח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ: (לב) בְּרַם אִין עֶבֶד כְּנַעֲנָאֵי יִנְגַּח תּוֹרָא אוֹ אַמְתָא כְּנַעֲנִיתָא כַּסַף תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְמָרֵיהּ דְּעַבְדָּא אוֹ דְּאַמְתָא וְתוֹרָא יִתְרְגֵם: (לג) וַאֲרוּם יִפְתַּח אִינַשׁ גּוּב אוֹ אֲרוּם יַחְפַּס אִינַשׁ גּוּב בִּשְׁוָקָא וְלָא יְכַסִּינֵיהּ וְיִפּוֹל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא: (לד) מָרֵיהּ דְּגוּבָא יְשַׁלֵּם כְּסַף יָתֵיב לְמָרֵיהּ דְּמֵי תּוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וּנְבִילְתָּא יְהֵי דִּילֵיהּ: (לה) וַאֲרוּם יִנְגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יַת תּוֹרָא דְּחַבְרֵיהּ וִימוּת וִיזַבְּנוּן יַת תּוֹרָא חַיָּא וְיִפְלְגוּן אוּף יַת דְּמֵי

בעל הטורים

צוא"ו. [(כח) ולא יאכל בגימ' ולא הנאה]: (כט) נגח. ב' במסורה הכא ואידך או נודע כי שור נגח הוא כדאיתא בפרק שור שנגח דילפינן תקין ממיתה לחייב על הקטנים כגדולים: (ל) פדין. ב' במסורה הכא ואידך ויקר פדיון נפשם (תהלים מ"ט) כמו למאן דאמר כופרא כפרה. בשביל שיקרה נפשם בעיני הקב"ה נתן להם כופר לכפרה פדיון נפשו. בגי' הדמים של מזיק ובגימ' הדמים של ניזק (והוא פלוגתא דרבנן ור"י בב"ק דף כ"ז אי בדניזק שיימינן או בדמזיק): (לד) לבעליו. ב' הכא ואידך ישלם לבעליו בשומר שכר. עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה') שזה מחמת שעלו כרה בור ברה"ר והוא לרעתו שמחייבו לשלם בנזקו וכי היכי דדרשינן הכא ישיב אפילו

יונתן

תרגום של תורה ינעמי ולא מלאתי לו דמיון: (כח) ולא יתנכס דקטם ליה פשיטא כמ"ש רש"י וכן תיכן והוא פשוט לי. ואוף מדמי עבדא ואמתא דה"א שחייב מק"ו לכן כתב דפטור וס"ל כר"ג דאמר ובעל השור נקי מדמי עבד בצ' שור שנגח ע"ש: (כט) דמשתלחא עלוי וכו' יעיין ברש"י. ומפרשים: (לג) יחפס לפי הענין הוא ל' חפירה וכן כתבנו לעיל בתרגום פסוק ויחפר בארעא אבל י"ל ג"כ חפרה דשייך להזן

רמב"ן

עשינו לו כאשר עשה בשוא. ועל דרך הפשט אין הכלה מזאת השאלה לבד אם יאמרו כי המכה אשר יתן מום בעמיתו והוא מום קבוע שישאר בו. כגון עין יד ורגל וכויה שישאר ממנה הרושם לעולם אז נעשה כמותה בגופו. והוא מה שאמר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ואין בזה תשלומי שבת ורפוי כלל. אבל אשר יכה אותו באבן או באגרוף על בגדיו ונפל למשכב ונתרפא רפואה שלימה ולא נשאר בגופו מום. בזה אמר רק שבתו יתן ורפא ירפא. והנה הכתוב שהזכיר כויה ופצע וחבורה כפי משמעו כל הנזקים האלו בכלל הזה. והפצע והחבורה יתרפאו לגמרי. ומה שאמר הכתוב שם ואיש כי יתן מום בעמיתו. כלם לכלול כל המכות. שלא הצריך שם להזכיר פצע וחבורה וכויה ואמר מום. כי כל מכה יעשה מום לשעתו. ואפי' המתרפא נקרא מום. כאמרנו מום עובר. והתורה קראה גרב או ילפת או מרוח אשך וכלם עוברים ומתרפאים וכתוב ילדים אשר אין בהם כל מום. והכלל כי הקבלה בכל מקום אמת: (כט) וגם בעליו יומת. קבלו רבותינו ז"ל שהיא מיתה בידי שמים. וכמוהו והזר הקרב יומת. ומתו בו כי יחללוהו. וראיתי שלא באה בתורה בחייבי מיתות ב"ד יומת בלבד. אבל מות יומת כאשר בכולן. ואין שגגה ממכה אדם יומת ולא משגת ונביא המכות שהבר פי' בהם במקום אחר. ולא ידעתי טעם לתרגומו של אונקלוס שאמר יתקטל. ואולי ירצה לומר כי לאוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כופר. או רצה לפרש שאמר הכתוב וגם בעליו יומת. יהרג כאשר נהרג האיש הנגוח. כי יומו יבא או במלחמה ירד ונספה לא ינקם ה' אותו. רצה ללמד שהוא חייב בידי שמים למות ביד שרה. לא מיתת עלמו. כענין והרגתי אתכם בחרב. ואמר עוד אונקלוס בפסוק והזר הקרב יומת יתקטל. כי היה סובר כדברי רבי עקיבא שאמר הזר שהימם במקדש כדי עקיבא אומר בחנק: (ל) אם כפר יושת עליו. בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות. ואם הוא אינו חפץ בה אין מכריחי' אותו לבא לב"ד לחייבו בכך. ואפילו אם חייבוהו אין ממשכנין אותו בעבור זה אמר אם: (לא) או בן יגח או בת יגח. אמר או שהוא מוסיף ופירושו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח משפט אחד להם. ויש אומרים שיהא במקום אם. וכן או בגבלת שיה שמאה. או נודע כי שור נגח הוא. או עשיתי בנפשי שקר. וכן רבים לדעתם וכלם עדי שקר תשכיל בהם בעקומם. והולך הכתוב לפרש משפט הקטנים על דעת רבותינו ז"ל. בעבור כי הולך למעלה לומר לאיש או אשה. ללמד שהשוה אשה לאיש לכל נזקים שבתורה. ויכול לא יהא חייב אלא על איש ואשה גדולים ת"ל או בן יגח לחייב על הקטנים כגדולים. וכן עשה הכתוב בכי יכה איש כל נפש אדם כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט בעבור שהשור כשמית אדם גדול הוא רע מאד כדוב שכול במדבר ואם הועד בבעליו ולא ישמרנו הנה פשע פשיעה גדולה וראוי שיתחייב מיתה וכופר. אבל הממית את הקטנים אינו רע כל כך. ודרך רוב השוורים שלא ייראו מהם. ויעלה על הדעת שלא יתחייב בעליו ולפיכך אמר הכתוב כי כמשפט הזה יעשה לו: (לד) והמת יהיה לו. לניזק. ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו

אבן עזרא

הקבלה: (כח) וכי יגח. הזכיר זאת הפרשה. בעבור אם יגח השור עבד או אמה. וזה האיש והאשה ישראלים. והזכיר האשה. ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת. כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה. והזכיר האשה עתה. בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום שיש השורים. שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שנית המנהג. ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח. כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן. והזכיר הבן והבת שהם קטנים. שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם: סקול יסקל השור. טעם ולא יאכל את בשרו. כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי. וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי. מעונש: (כט) ואם. אין ספק *כי אין כופר למומתי ב"ד. על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת. מיתתו ²בידי שמים. ככה יהיה זה ³יומת לפי דעתי. כמו עין תחת עין שהוא כאלו שיומת אם לא יתן כופר נפשו. וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ⁴ולא ימות: (ל) אם כופר. אין זה ספק ולא תחסר כופר. כי הכתוב שם הוא כולא גמור. וזה לא רצה רק נעשה בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור. או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי. או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק: יושת עליו. על פי הדיינין: (לא) או בן. או בת. שניהם ישראלים. כי כתוב אחריו אם ⁵עבד. והשם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו ⁶שמתים בהמה אדם שנבראו בצלם אלהים על כן נסקל השור: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה כבוי. והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם. ועוד כי יזיק בעל הבהמה: (לד) בעל הבור. הפותח או הכורה. אע"פ שהוא בכבות הרבים כי נלכדו שמה. ע"כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו. שיתן דמי הנופל. בהיותו פי אשר שיפסות ממנו דמי המת: (לה) וכי יגוף. אמר בן זוטא כי רעהו חוזר לשור. ולא ראה כי שור איש סמוך הוא. וכן הוא שור רעהו. ואין לשור ריע. רק בן זוטא לבדו.

פירוש על אבן עזרא

*שנאמר ולא תקחו כופר לנפש רוצח (במדבר ל"ה ל"א). ²כן הוא במכילתא. אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם. כשהוא אומר אם כופר יושת עליו. הא אין נותנין פדיון למומתין בידי אדם. והתורה אמרה ולא תקחו כופר לנפש רוצח. הא אין נותנין פדיון בידי שמים ע"כ. ³ר"ל יומת הכתוב פה אין הכרע אם בידי אדם אם בידי שמים. כי מלאתו והזר הקרב יומת פי' בידי אדם. ומות יומת המכה (במדבר ל"ה כ"א) פי' בידי אדם. וכן הרבה. רק פירושו פה כמו עין תחת עין ע"ד שפי' לעיל (פסוק כ"ד) שהוא כאלו שיומת אם לא יתן כופר נפשו. ואם בכה ואין ביד ב"ד להמיתו. מיתתו בידי שמים. ⁴ר"ל בבנין שלא נזכר שם פועלו. ואלו רצה הכתוב שיומת בידי שמים היה אומר ימות. ⁵פי' כנעני וכן פירש"י והרמב"ן ז"ל. ⁶ר"ל אם כי קשה היה בעיני הבעלים אשר יקרה מעשה הזה וע"כ מפורש רק מתה השור כי

פירוש רשב"ם

ולא לכלב לאחר שנסקל. ואע"פ שהנבלה וטריפה כתוב כבר או מכור לנכרי לכלב תשליכון אותו כאן אינו מותר בהנאה לאחר סקילה. וחכמים פירשו משנגמר דינו אסור אפילו שחטו לאחר גמר דין: ובעל השור נקי. כל זמן שלא הועד בו: (ל) וגם בעליו יומת. בידי שמים ואם יתן כופר פטור ממיתה בידי שמים: (לב) אם עבד. כנעני יגח השור המועד או שור תם פטור: (לג) כי יפתח איש בור. שהוא עמוק ונגמרה מלאכתו כבר ופשע ולא כיסהו. או אפילו כי יכרה איש בור ולא יכסנו בכל יום לעת ערב בצאתו ממלאכתו לפי שעדיין למחר צריך ליכנס בו ולחפור עוד וטורח הוא לו לכסותו בכל יום אעפ"כ חייב הוא בעל הבור הפותח או הכורה: (לד) והמת יהיה לו. לפי הפשט כיון שמשלם כל דמיו בדין הוא שהמת יהי' למזיק אבל חכמים פירשו לניזק כי פחת הנבלה דניזק הוא: (לה) וחצו את כספו. חכמים פירשו כל הפסוק כי

הַמֵּת יֶחֱצוּן: לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ: ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה: כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים: ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ: ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם: ס שלישי ד כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה° וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם: ס ה כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר

°בעירו ק — את

ויפלגון ית כספיה ואף ית דמי מיתא יפלגון: לו או אתידע ארי תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ולא נטריה מריה שלמא ישלם תורא חלף תורא ומיתא יהא דיליה: לז ארי יגנוב גבר תור או אמר ויכסניה או יזבניניה חמשא תורין ישלם חלף תורא וארבע ענא חלף אמרא: א אם במחתרתא ישתכח גנבא ויתמחי וימות לית לה דם: ב אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי דמא לה שלמא ישלם אם לית לה ויזדבן בגנבתה: ג אם אשתכחא ישתכח בידה גנבתא מתור עד חמר עד אמר דאנון חיין על חד תרין ישלם: ד ארי יאכיל גבר חקל או כרם וישלח ית בעירה וייכול בחקל אחרן שפר חקליה ושפר כרמיה ישלם: ה ארי תתפק נור וישכח כובין וייכול גדישין או קמא או חקלא

שלמא

מסרה יחצון, ל'. לו נגח, ב' וטעמין. [מ"ו]. מתמול, [מ"ו]. שלשם, [מ"ו]. מתמול שלשם, ב' וטעמין. יהיה לו, [הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. לז יגנב, ב' דין חסר וס' מ"ל לא יגנבו [ושולם במקף לקבה המעג]. וטבחו, ל'. וארבע לשן, [במקף ולא במרכא]. כב א במחתרת, ב' מלאפים. והכה, ל'. ב זרחה, ד' וחד תרחה לכם יראי שמי. בגנבתו, ל'. ג עד חמור, ל'. עד שה, ל' וחד ועד שה. ד יבער, ל'. בעירה, ל' וכתיב כן [כ"ל בה"א] [ומ"י]. ובער, ב' בספרי ליש'. מיטב, ג'. ומיטב, ל'. כרמו, ל'. ה תצא, [מלרע ושים כמ"ס]. קצים, ד' ב' חסר [דין מ"ו ומ"י]. ונאכל, ל'. גדיש, הג' דגושה.

ת"א יחצון ב"ק כו. כי יגנב איש ב"ק סב סז. וטבחו או שה מה כתובות לג קדושין יג סם עא עב עה עט. חמשה בקר ב"ק סז עא עב. תחת כתובות לג. וארבע צאן חולין קלו. אם במחתרת יומא פה סנהדרין עב. והכה ומת סנהדרין עב. אם זרחה סנהדרין עב. אם אין לו סוטה כב קדושין יח מכות ג. אם המצא גיטין מג ב"ק סד עה מציעא י נו. שנים ישלם ב"ק סד סה. ושלח ב"ק ב ג. שלח את בעירה ב"ק יז. ובער בשדה אחר גיטין מח ב"ק ג יד כא כב כח נה נח נט. מיטב שדהו גיטין מח מט ב"ק ח נח נט. ישלם ב"ק כו. כי תצא אש ב"ק כב ס. ומצאה קצים ב"ק ס. ונאכל גדיש שם. שלם ישלם המבער ב"ק כב נה ס סא.

רש"י

איש. שור של איש: **ומכרו את השור וגו'.** בשוים הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' ונבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל א' מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב ומכרו את השור החי אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר בדמים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים וזה אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה (ב"ק כו): (לו) **או נודע.** או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי ג' נגיחות: **שלם ישלם שור.** נזק שלם: **והמת יהיה לו.** לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) **חמשה בקר וגו'.** אמר ר' יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה'. שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אר"מ בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה'. שה שלא בטלו ממלאכתו ד': **תחת השור. תחת השה.** (ב"מ סז) שנאן הכתוב לומר שאין תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד: (א) **אם במחתרת.** (סנהדרין עב) כשהיה חותר את הבית: **אין לו דמים.** אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) **אם זרחה השמש עליו.** (מכילתא וסנהדרין שם) אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב הבא לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: **דמים לו.** כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: **שלם ישלם.** הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה. ואונקלוס שתרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי נקט לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) **אם המצא תמצא בידו.** ברשותו שלא טבח ולא מכר: **משור עד חמור.** (ב"ק ס"ב) כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה וגו' ישלם שנים לרעהו: **חיים שנים ישלם.** (מכילתא) ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: (ד) **כי יבער. את בעירה. ובער.** כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: **כי יבער.** יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בביעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת (ב"ק ב): **בשדה אחר.** בשדה של איש אחר: **מיטב שדהו ישלם.** שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהניזקין שמין להם בעידית (ב"ק ז): (ה) **כי תצא אש.** אפילו מעצמה: **ומצאה קצים.** קרדו"נש בלע"ז: **ונאכל גדיש.** שלהבה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: **או השדה.** שלחכה את נירו והצריך לניר אותה פעם שנית: **שלם ישלם המבער.** אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא

ותזיק

סותא ישלם: (לו) אין אשתמודע ארום תור נגחן הוא מאתמלי ומדקדמוי ולא נטריה מריה שלמא ישלם תורא חולף תורא ונבילתא ומושכא יהי דיליה: (לז) ארום יגנוב גבר תור או אימר ויכסיניה או יזבניניה חמשא תורי ישלם חולף תור חד מן בגלל דבטליה מן רדיה וארבע ענא חולף אימר חד מן בגלל דאקסיה בגנבותיה ולית ביה עבידתא: (א) אין בחרכא דכותלא משתכח גנבא ויתמחי וימות לית ליה חובת שפיכת אדם זכאי: (ב) אין ברור פתגמא כשמשא דלא למקטול נפש אעל וקטליה חובת שפיכות אדם זכאי עלוי ואין אישתזיב מן ידוי שלמא ישלם אין לית ליה מה דמשלם ויזדבן ליה בית דינא מן גניבותא ועד שתא דשמיטתא: (ג) אין בסהדיא משתכחא ברשותיה גניבתיה מן תור עד חמור עד אימר כד הינון קיימין על חד תרין ישלם: (ד) ארום יפקר גבר חקל או כרמא וישלח ית בעיריה וייכול בחקל גבר אוחרן שפר חקליה ושפר כרמיה ישלם: (ה) ארום תתפק נור ותשכח כובין ותגמר גדיש או מידעם דקאי או חקל
שלמא

בעל הטורים

פוטין הכא ומי נס"ם אמרין אפילו פוטין: (לו) והמת יהיה לו. בגימ' [אולי צ"ל גם] הבעלים מטפלין בנבילה: (א) במחתרת. ב' הכא ואידך לא במחתרת מצאתים (ירמיה ב') שכיון שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת (שם) מה מחתרת דמהם על עסקי דם אף הכא נמי כן: (ב) זרחה. ד' הכא ואידך והשמש זרחה על המים [וגו'] אדומים כדם (מ"ב ג') שמש זרחה ונודד (נחום ג') והצרעת זרחה במצחו (ד"ה ב' כ"ו) פירוש אם שמש זרחה ונודד כבר שבא והלך בעוד לילה אז אין לו דמים אבל אם זרחה עליו השמש שבא ביום כמו שהשמש זרחה על המים דמים לו. וכן כתיב נמי התם אדומים כדם שלם ממתין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם (ומד חרכם. וכ"ם במקורה) וזרחה לכם יראי שמי (מלאכי ג') פירוש לצדיקים שמתרפאין בה כדכתיב ומרפא בכנפיה. אבל הרשעים מלקה ומשחלת (כ"א ומשחמת וצ"ל שכל"ל) אותם שנאמר הנה יום בא בוער כתנור וגו' ולהט אותם וגו' (מלאכי ג') ועל כן זרחה לו הצרעת במצחו: (ד) ובער. ב' הכא ואידך ובער עליה הכהן (פ' לו) מע"ם שאנו דורשין אותו על שן ורגל שדרכה על הצירום והזיקתן הוא הדין כל מידי היזק שלם היו לו מה עליה ושפידתו חייב עליהם: (ה) קוצים. ד' הכא ואידך קוצים כסוחים באש יצתו (ישעיה ל"ג) ואל תזרעו אל קוצים (ירמיה ד') דועכו כאש קוצים (תהלים קי"ח)
וזהו

יונתן

ג' מיתות גבי כריית בור דכל מי שכריה בור מתשא לרבר כל דמו וק"ל: (לו) ומשכא נמצא בגמ' מצאתה ג' שור: (לז) מן כרייה. בגמ' ב"ק אי לרדיה ופי' שם שצריך חרישה. וכן כאן שביטלו מחרישה וק"ל. דאקשיה בגנביתיה לשון רז"ל פ"מ למיקש והוא לצר. וכן כאן שליטנו לנוטא אבתיאו וכדפי' רש"י. ויש שגורסים יחויין פשוטין לירך: (א) בחרכא דכותלי. פי' בחור של הכותל כמו מציץ מן החרכים: (ב) בית דינא. בם מטים לאסורים היה כתיב בד ובוא ב"ד. והיא ר"ת בית דינא שעצ"ד שמכרוהו צריכים לשלם. והאמת יורה דרכו: (ד) יפקר גבר חקל. מתרגום אלא נוחד ל' המורגל בדברי רז"ל מופקר מצוות בחיל. וכאן ביתוני פיה לבעלי בריה וכרם ושלח בעירו וגו'. ודרש כי יבער וגו' ובער פשוטה מעשה בבהום. שכתב תנחב הפקר בעדם
שנינו

רמב"ן

לו שמזיק עליהם תשלומי נזקו זה לשון רש"י. ולא ביאר אם דינו כי אין צריך לאמר בנבלה כזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב"ד לשלם הנזק שאפילו היו למזיק נבלות ופרצות אסרות בביתו ישרענו בהם כפי דמיהם. שהכל אתרו לרבות שוה כסף אפילו סובין. אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא ותמונו תחשב לניזק אם פחתו דמים אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה. אם היה השור כשהוא חי שוה מנה וכשמתה שוה חמשים זה יש עליו חמשים וזה ושל שנבלתו ויפחתה לעצמו וזה הדין בכל המזיק אם שקורין חכמים פחת נבלה ומפורש הוא בגמרא: (לו) ולא ישמרנו בעליו. ידוע כי גם התם אם ישמרנו בעליו כראוי ויצא והזיק במקרה שאירע בודאי שהוא פטור. וזה שאמר במועד ולא ישמרנו על דעת האומר בתלמוד שהמועד צריך שמירה מעולה מן התם. יאמר הכתוב ואם שור נגח הוא והועד בבעליו ולא ישמרנו לתוספת בו שמירה מפני רעתו ויצא והזיק ישלם נזק שלם. ועל דעת האומר שהשמירה בתם ובמועד שוה יאמר ואם נודע לו שהשור תם הוא וגם עתה לא ישמרנו בעבור שמיעתו הגדולה יתחייב נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלם המזיק עד שישתלם הניזק נזק שלם וזהו לשון רש"י כדרך רבותינו. ואם כן ראוי שכתב שלם ישלם שור תחת השור עם המת שיהיה לו. וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכן לא אוכל און ועצרה. בעצרה. כאומרו שונא גזל בעולה. ויתכן לפרש על דרך הפשט והמת יהיה לו למזיק כלומר שלם ישלם שור תחת שור והמת יהיה לו למזיק המשלם בתשלומין האלו שיכניסהו לניזק בחשבון ועל שני שלישות הדין שוה הוא שיהיו הבעלים מטפלין בנבלה ומשמע מיתה תכנס עמו בחשבונו כדברי רבותינו: (ב) אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל וכו'. ואונקלוס תרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי. לקח לו שפה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית והבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו. דמים לו חייב עליו אם הרגו מאחר שיש (להם) רואין לו אין הגנב בא על עסקי נפשות ולא יהרג את בעל הבית לשון רש"י. ואני תמה שהרי כשאמר למעלה אין לו דמים לספרו על הריגתו ודאי כשהתרו בו שאין רוצה חייב מיתה לעולם אלא בהתראה
ואם

אבן עזרא

לבדו. וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק: (לו) או נודע. ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם. והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה. וכל זה בעבור העבד שהוא נמכר בגנבתו. כי כן השל כי תקנה עבד עברי: (לז) כי יגנוב. אמר רבי ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה. ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה. והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש: (א) אם במחתרת ימצא הגנב. בלילה. כי ביום לא יחתור והכתוב הבא אחריו לבד. אם זרחה השמש: ופי' אין לו. רשים אין על הורגו שפיכות דמים. ויש לתמוה מן המפרשים דמים [א]חיים. אם כן מה הוא איש [ב]דמים. דהיו בו: (ב) אם זרחה השמש. שלם ישלם. שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו'. כמו לעם [ג]נכרי. ואף לאחרך חמשה כן. כי הוא שב אל הפסוק העליון. [ד]הענק תעניק לו: ונמכר בגנבתו. בעבור גניבתו: (ג) אם המצא. זה הפסוק כולל כל בהמה. שהמים קבלו גזרת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד: (ד) כי יבער. גם זה דבק באשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור. והאומר כי יבער איש מגזרת אכסנו [ה]ובעירנו. והוא מהבין הדנוש: ושלח ובער בשדה אחר. אדם אחר. וכמוהו ואתם [ו]בערתם הכרם: (ה) כי תצא אש. גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה: וטעם המבעיר. איננו כמו כי יבער איש. אע"פ ששם ענין אחד. כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך לאוח בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא תשני טעמים. כמו בלשי התמור [ז]השמור מוכרתים. רוכבים על שלשים עיירים [ח]ושלשים עיירים להם. וזאת השנית ערים.
והעד

פירוש על אבן עזרא

כי אם מזיק גמור והבעלים בעונם כופר כי היה לשלום בלבנם פן יקרה כזה ויתגלגל חובה ע"י חייב. [א]כמ"ש רש"י ז"ל על דמים לו כמי הוא' חשוב. [ב](ע"ב פ"ו ס'). [ג](ויקרא כ' פ'). [ד](לעיל כ"א מ') שלא ישאל למכרם שב אל השב ולא אל השדון. [ה](דברים ט"ו י"ד). [ו](במדבר כ' ד'). והיה צ"ל כי יבער ע"פ כללי רש"ב. [ז](ישעיה ג' י"ד) עמעו כעיסם, לשון מבעה וכ"ל שהבהמות אכלו הכרם. [ח](שופטים ע"ו ע"ו). [ט](שם יו"ד ד') והכאמון מלאמון עיל אלא וכו' והשני מלאון. עיל סומה.

ספורנו

דלא הפס גנבים שלא יפקידו הנכנס או יאכלוה אין אומר השב מגלי אין בידם לשלם ותמלא הארץ חמס: (ד) כי יבער איש שדה או כרם. נסוך שלו: ובער בשדה אחר. אף על פי שיצאה הבהמה מאליה אל שדה אחר: מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. שהשן והרגל מועדות נכסים
הניזק

פירוש רשב"ם

כי עולה הכל לתשלומי חצי נזק ופירשו שוויו של חי ושל מת לפי ענין חצי נזק: (לז) חמשה בקר. אמרו חכמים שור שביטלו ממלאכתו חמשה: (א) אם במחתרת. ובלילה או להרוג או ליהרג בא. לפיכך אין לו דמים תשלומי דמים אלא פטור הורגו: (ב) אם זרחה השמש. שהיה נגנב ביום: (ג) אם המצא תמצא בידו. שלא מכרו: חיים. שלא טבחו אז שנים ישלם ולא ארבעה וחמשה: (ד) כי יבער מאכל את בעירו בשדה אחר: מיטב שדהו וגו'. מעידית שבנכסיו ישלם לו קרקע או שוה כסף כך פירשו רבותינו. ולפי פשוטו משמע לפי מיטב שדיהו וכרמו של זה הניזק ישלם כי שמא מן מיטב אכלו בהמותיו של מזיק: (ה) כי תצא אש. שלא שמר בעל האש את אשו יפה והזיק ע"י רוח המצוי: גדיש
שנקצר

אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ ז אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃ יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ

וכי

אונקלוס

שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלֵיק יַת דְּלֵקְתָא׃ ו אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵהּ כְּסַף אוֹ מָנִין לְמִטַּר וְיִתְגַּנְּבוּן מִבֵּית גַּבְרָא אִם יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין׃ ז אִם לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְקְרֵב מָרֵי דְבֵיתָא לִקֳדָם דַּיָּנַיָּא אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵהּ בְּמָה דִּמְסַר לֵהּ חַבְרֵהּ׃ ח עַל כָּל פִּתְגַּם דְּחוֹב עַל תּוֹר עַל חֲמָר עַל אִמַּר עַל כְּסוּ עַל כָּל אֲבֵדְתָא דִּי יֵימַר אֲרֵי־הוּא דֵין לִקֳדָם דַּיָּנַיָּא יֵיעוֹל דִּין תַּרְוֵיהוֹן דִּי יְחַיְּבוּן דַּיָּנַיָּא יְשַׁלֵּם עַל־חַד־תְּרֵין לְחַבְרֵהּ׃ ט אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵהּ חֲמָר אוֹ תוֹר אוֹ אִמַּר וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר וּמִית אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבִי לֵית דְּחָזֵי׃ י מוֹמָתָא דַייָ תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵהּ בְּמָה־דִּמְסַר־לֵהּ חַבְרֵהּ וִיקַבֵּל מָרֵהּ מִנֵּהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵב מֵעִמֵּהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי׃ יב אִם אִתְבְּרָא יִתְבַּר יַיְתֵי סַהֲדִין דִּתְבִירָא לָא יְשַׁלֵּם׃ יג וַאֲרֵי יִשְׁאַל

גבר

מסרה המבער, ל' ומסר. הבערה, ל'. ו ונגב, ל'. ז אם לא' ס' ר"פ. ונקרב, ל'. ח על כל דבר, [לב"ס על במאריך ותמקף]. שלמה, ד' בליספא בסורה [כ"ל דקדס למ"ד למ"ם]. עד האלהים, ל'. דבר שניהם, ל'. ירשיען, ל' וח"ו [ומ"י]. ט וכל בהמה, ג'. לשמר, [כו"ל ס"ו]. נשבה, ג'. אין ראה, ל'. י שבעת, ס' ד' חסר וח' מלא. ולא ישלם, ב' לוה רשע. יא גנב, ל'. [מ"ו]. לבעליו, ג'. יב טרף, ג' [מ"ו]. יבאהו, ל' חסר [כ"ל ל' וחסר] (במורה).

ת"א כי יתן איש קדושין יא ב"ק סג קו מליעא כז שבועות לט מב מג. לשמר ב"ק לג בכורות כ. ונגב מבית האיש ב"ק ע עו. בכורות יא. אם ימצא ב"ק סג סד קו. אם לא ימצא שם. ונקרב ב"ק סג קז מליעא מא סנהדרין ב ג נו. אם לא שלח קדושין מב ב"ק קז. על כל קדושין מב ב"ק כד סג מליעא מד כז שבועות מב. על שור ב"ק סג סג סד מליעא כז. על כל אבדה ב"ק קו מליעא ה. כי הוא זה ב"ק קו. מליעא ה. עד האלהים קמא קו סנהדרין ג. אשר ירשיען קמא סד עה סנהדרין ג ד. כי יתן איש נזיר לה שבועות מג. ומת או נשבר קמא כז. אין ראה מליעא פג. שבעת ה' מליעא עם שבועות לט לפ פא חמורה ג. אם לא שלח ידו מליעא מג מד. ולקח בעליו קמא קו שבועות מה. ואם גנב מליעא לד. אם טרף קמא י

רש"י

ותזיק: (ו) וגנב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב. ישלם הגנב שנים לבעלים (ב"ק סג): (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקר בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך ד"ל. ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות אם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והשואר נגנב ממני: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. (ב"מ צד) פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה לומר שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר: (י) שבעת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: (יב) אם טרף יטרף. ע"י חיה רעה: יבאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לימדך לחלק כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל

אבן עזרא

והבער. להם יקראו ״״מות יליר: (ו) כי יתן. גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגניבות: (ז) אם לא שלח ידו. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין. על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע. ור' ישועה אמר כי פשע הוא מילה מרמותו. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו. וכל דבר שהוא מרמות הבעלים בין שהגנב בין שהאבדה וכמה פי ולא הודה: (ח) אשר יאמר. העד: כי הוא זה. אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו. או כמה האבדה שמצא ועשה גנב עליה (ט) כי יתן. זה שומר שכר: (י) במלאכת רעהו. כמו לרגל המלאכה אשר לפני. ולא יקח ממנו רק השבועה: (יב) אם. על זה קבל שכרו

יבאהו

ספורנו

הניזק (קמא פרק ראשון): (ו) כסף או כלים. שהם אלה ישמרם איש עשיר בחנם: (ז) אם לא שלח ידו. שאם שלח שהיה חייב אפילו באונסין: (ח) אשר יאמר כי הוא זה. וכמו כן כשיאמר בעל דין הנתבע זה הוא אמת ולא אשר שענתך והוא מודה מקצת: עד האלהים יבא דבר שניהם. שהתובע והנתבע לשבועה. בין שהם מפקיד ונפקד. בין שהם מלוה ולוה שמודה במקצת: אשר ירשיעון. אלהים ישלם שנים. אבל מי שירשיעוהו אלהים לגנב שהיה טוען טענת גנב לשקר ישלם שנים כדין גנב: (ט) חמור או שור או שה. שהם אלה ישמר אותם עניי עם בשכר: (יב) יביאהו עד. כבר אמרו (שם) כל מקום שנא' עד אחד הרי כאן שנים. יאמר אם כן אם טרוף יטרף על ידי חיה רעה שמשם יש רואה כי יקרא עליה מלא רועים. הנה לא יביא את הנטרף ולא יזה זוג עדים שיעידו שזו היא שנטרפה באונס: הטרפה. באונס: לא ישלם

יונתן בן עזיאל

שלמא ישלים מאן דאדליק ית דליקתא: (ו) ארום יתן גבר לחבריה כסף או מאנין למנטר בלא אגר נטיר ומתגנבין מן בית גבר אין משתכח גנבא איהו משלם על חד תרין: (ז) אין לא אשתכח גנבא ויתקרב מריה ביתא לקדם דייניא ויומי דלא אושיט ידיה בעיסקא דחבריה: (ח) על כל מדעם דאתביר בכוסיא על תור על חמור על אימר על כסוי על כל אבידתא יומי עד יימר ארום הוא דין וכד משתכחא גניבותא בתר כן ביד גנבא קדם דייניא יועל דין תרויהום דין מריה דביתא ודין גנבא ולמאן דמחייבין דייניא ישלם גנבא על חד תרין לחבריה: (ט) ארום יתן גבר לחבריה חמור

ירושלמי

או תור או אימר וכל בעירא למנטור בלא אגר נטיר ומות או איתביר מן חיוא או אשתבי ולית סהיד חמי ומסהיד: (י) מומתא דיי תהי בין תרויהום יומי דלא אושיט ידיה בעיסקא דחבריה ויקבל מריה מניה מומתא ולא ישלם: (יא) ואין יתגנבא יתגנב מניה דהוה ליה עמיה אגר נטיר ישלם למרוי: (יב) אין איתברא יתבר מן חיות ברא מייתי ליה סהדין או ימטיניה עד גופא דתבר לא ישלם:

[(יב) אם יתקטלא יתקטיל ייתי ליה מן איברוי סהיד קטילא לא ישלם:]

ואריה

בעל הטורים

זהו שאמרו חז"ל כי הבא אם אפי' מעצמה והיינו באם ילפו דמשמע מעצמן ומרבין לימכה כיון חתו כיון לכם כיל ואל הזרעו אל קולים. והמה דרשו על הרשעים. והיינו דרשו כאם קולים דאיירי ברשעים: (ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב. ב"ה אליהו כמו לשנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר מאתים שלי וזה אומר מאתים שלי כיון שאינו נמצא מי רוצה לגנוב יהא מונח עד שיבא אליהו. אם לא ימצא הגנב. בגימ' הוא עצמו גנב: (ח) על שמר. ב' הכא ואידך עני ורוכב על חמור (זכריה ט') איירי במשיח. כי היכי דכתיב הכא אשר ירשיעון הוא כמו איירי במאן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע: יאמר. בגימ' זה מין הטענה: אשר יאמר כי הוא זה. בגימ' מודה במקצת טענה (נ"ל תחשב האותיות והכולל מקום מלאפון): (ט) וכל בהמה. ג' הכא ואידך החיה וכל בהמה (תהלים קמ"ח) וכל בהמה מפרסת פרסה (פ' ראה) לומר שהחיה בכלל בהמה כמו הכא דכתיב החיה

יונתן

חבירו או פי' שמשמר שלו ומזיק את חבירו: (ו) בלא אגר נטיר. פי' בלא שכר השמירה דהיינו רק ש"ח. דאלמ"ה הוי היה ש"ש וחייב היה בגניבה: (ז) ויומי. וכן מוטעה. הכל ל' שבועה: (ח) כל מדעם דאתבר בכוסיא. פי' כל מידי שנשבר בפשיעה מל' גמ' פ' הגוזל בתרא אבדה בכפיא אין מאבידה כו'. וכאן פי' ג"כ אפי' שעשה כחר או אבדה שהוא כל מידי דפשיעה. או פי' בכוסיא בחסר: (יב) מייתי סהדין או ימטי עד גופא דתביר. ס"ל שהוא ליתנא דמשמע לצריך תרתין. עד בלירי או נפשה. וקאי אמה דלעיל ואמה דלאחריו. ור"ל שיביא עדים שמן הטרפה עצמה ויבאנו עד הטריפה וק"ל: ירושלמי הכי הגאון מהר"ד גרס ייתי מן איברוי סהיד קטילא וכו' והרגוהו ויפטור ע"ז בעדים. את הדרך נראה לו יותר כי קרוב לדעת יונתן והוא הוא. ובעיני נראה ליישב הגירסא. ודאומו שאם יביא אבר אחד שנראה מיכיה ובה שנטרף ע"י חיה לא ישלם לפי שאין אדם בדבר שנטרף לכן הנבלה

רמב"ן

ואם תאמר שלא בא הכתוב אין לו דמים אלא להתיר לו דמו מידי שמים לומר שמותר להורגו. זה איננו אמת אלא הכתוב הראשון הותרו בכל ענין מידי שמים ומב"ד בהתראה. והשני מחייבו בדין שניהם. ואולי יתכוין הרב לומר שאם ראוהו עדים קודם שבא בעל הבית והכירוהו והגנב ידע בהם איננו בא על עסקי נפשות עכשיו. שכבר ראה שהכירוהו העדים ואם יהרוג יבאו עדים לב"ד. ויהרגוהו: וזה טעם אם זרחה השמש עליו כי בלילה שלא הכירוהו העדים יהרגהו לבעל הבית ויברח. ועל דעתי נתכוון אונקלוס לומר שאם ימצא הגנב מן המחתרת ובא זה לומר עליו יש לו עדים שבא במחתרת דמים לו כשאר החיים. ואינו מותר להרגו ואם הרגו נהרג עליו. אבל ישלם אם לקח משם דבר. ואמר הכתוב אם זרחה השמש עליו שדבר בהווה שדרך באי מחתרת לבא בלילה שאין אדם מכיר בהם והרורגן שם פטור ומותר. אבל המתעכב שם עד זרחה השמש עליו הוא מתאמר ויוצא וגורם לנפשו. ואם בא לחייבו על פי עדים אינו מתחייב מיתה לא בב"ד ולא ביד בעל הבית. ואם כן על דעת האומר בתלמוד שהבא במחתרת ונטל כלים ויצא פטור. בדמים קננהו. ויהיה שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו חוזר למעלה אל כי יגנוב איש. כדרך ואף לאמתך תעשה כן. ודרך הפשט ידועה יאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא במחתרת. בלילה יהרג. ואם זרחה השמש על הגנב ואדם רואהו ומכירו לא יהרג אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום. וטעם השמש האור לעיני הרואים וכן לעיני השמש הזאת. בגלוי. וטעם הדין כזה כאשר הזכרנו כי זה יהרוג את בעל הבית וזה יברח ממנו: (ו) **כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור.** פרשה זו נאמרה בשומר חנם ולפיכך פטור בו את הגניבה כפי קבלת רבותינו. והזכיר שתם בכתוב. מפני שדרך שומרי כסף או שור או כלים לשמרם בחנם. והפרשה השנית שבשומר שכר הזכירה שמור או שור או שה וכל בהמה. ודרך הבהמות לתתן ביד רועים לשמור וירעו אותם בשכר. ונגנב מבית האיש. פי' רש"י לפי דבריו. לומר שהוא טוען כך. והביאו לו דומים כי יקום בקרבך נביא. חנניה בן עזור הנביא. כי לא יקראנו בזה השם על האמת רק שהוא יאמר כן. ואין צורך כי הכתוב יאמר אם גונב מבית האיש וימצא הגנב ישלם שנים. ואם לא ימצא הגנב יבאו לב"ד וישבע על הגניבה אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ואשר ירשיעון אותו ב"ד בגניבה הזאת שהוא הגונב ישלם שנים. כי ב"ד לא ירשיעוהו לשלם שנים אם לא גנבו הוא. כי חיוב התשלומין בכפל בגנב הוא כאשר אמר למעלה חיים שנים ישלם: (ז) וטעם **אם לא שלח ידו במלאכת רעהו.** על דעת רש"י שיקרב אל האלהים לישבע שלא שלח ידו בשל חבירו. והנכון שיקרב אל האלהים לישבע שנגנב, כמו שהוא טוען אם לא שלח הוא יד להשתמש לצרכו במלאכת רעהו. כי השולח יד בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין: (ח) **אשר יאמר כי הוא זה.** כתב רש"י לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו והרי הוא אצלך. ורבותינו אמרו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת כך וכך אני חייב והמותר נגנב ממני. וזה הענין שכתבו הרב דברי יחידים הוא ואינו כהלכה. שהשומרים אין צריכין הודאה במקצת והודאה במקצת ואפילו כשטוען טענת גנב בכל הפקדון חייב הוא לישבע שבועת השומרים ועוד משנאמר בגמרא בראיות גמורות כי כשהוא כופר בעיקר הפקדון ואומר לא הפקדת אצלי אם כופר בכל פטור ואם מודה מקצת חייב שבועה. וזה לדברי הכל. ואף על פי שהרב אינו אומר כן בפירושיו בגמרא אם כן נאמר כי הכתוב הזה לפי מדרש חכמים הוא בטוען לא הפקדת אצלי מעולם שאם כפר בכל פטור ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה. ויאמר אם לא ימצא הגנב יקרב בעל הבית אל האלהים על כל טענת פשע שיטען עליו פשיעת בשמירה או אשר יאמר השומר כי הוא זה פקדון שבידי ולא הפקדת בי יותר. הנפקד אשר ירשיעון אותו האלהים ישלם שנים לרעהו. והנה שניהם ישלמו. אבל אין תשלומי השנים אלא בטוען טענת גנב. וטענת מודה מקצת נוהגת בכל השבועות ואפילו בהלואה ובגזלה ושאר ענינים. ובאלה הדינין מקרא מועט והלכות מרובות אין צורך לבאר משם בכאן אלא בכדי ישוב המקראות: (יג) **אם טרוף יטרף.** על

ידי

פירוש על אבן עזרא

חח(שם). ט(מ"ב ס' כ"ג).י(ברכות ל"ג י"ד).

פירוש רשב"ם

שנקצר כבר או אפי' הקמה מחוברת. או אפי' השדה ליחכה וסיכסכה אבניו: (ו) **כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור.** מטלטלים הם ולשמרם בתוך ביתו כשאר חפציו נתנו לו. לפיכך אם גנבוהו בביתן פטור כי שמרו כשמירת חפציו. אבל פ' שניי' שכתוב בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור ודרך בהמות לרעו' בשדה. ודאי כשהפקידם ע"מ לשמרם מגנבים הפקידם לו. ולכן אם נגנבו חייב. (ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב וגו'. פירשו רבותינו אם לא ימצא כמו שאמר השומר נגנב ממני אבל הוא עצמו גנבו. ואם נקרב ונשבע בפני הדייני'. ישלם הוא כפל כשירשיעון אותו הדיינים וישלם שנים לרעהו. ואני לפי הפשט אפרשנו. אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית הוא השומר שלא שלח ידו במלאכת רעהו אלא נגנבה הימנו ויפטר: (ח) על כל דבר פשע. אבידה שנגנב הפיקדון בין שור בין שה בין שלמה בין כל אבידה שיאמר המפקיד כי הוא זה הסמון שנגנב הימנו. או הגנב או השומר אשר ירשיעון הדיינים ע"פ עדים ישלם שנים לרעהו: (ט) ומת או נשבר. שטרפו ארי או חיה רעה שכשם שמת או נשבה מדבר שאבדה כל הבהמות הוא הדין לנשבר. שכל הבהמה הנפסדה שהרגה ארי או חיה רעה. שכן מצינו בנביא שהרגו הארי וחמור והאריה עומדים אצל הנבילה ולא אכל האריה את הנבילה ולא שבר את החמור: אין רואה שבועת ה'. יפטור באונסים: (י) ולקח בעליו. השבועה: (יב) יביאהו עד. קצת מאברי הטריפה לעדות כדכתיב כאשר

יציל

יג וְכִֽי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טו וְכִֽי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ טז אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס יז מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה׃ יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת׃ ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי

לַיהוָה

אונקלוס

גְּבַר מִן חַבְרֵהּ וְיִתְּבַר אוֹ מִית מָרֵהּ לֵית עִמֵּהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם׃ יד אִם מָרֵהּ עִמֵּהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בְּאַגְרֵהּ׃ טו וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתֻלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ קַיָּמָא יְקַיְּמִנַּהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ׃ טז אִם מְצַבָּא לָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִתְּנַהּ לֵהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהֲרֵי בְּתֻלְתָּא׃ יז חָרָשָׁא לָא תְחֵי׃ יח כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יט דְּדָבַח

לטעות

מסרה יג וכי, י"ה ר"פ. ונשבר, ל'. טו יפתה, ד'. אשר, ל' וחסר. ימהרנה, ל'. ימהרנה לו, [סלמ"ד דגושה מדין אתי מרחיק]. טז מאן, ל'. ימאן, ל'. ישקל, [ס"ו]. כמהר, ל' [כל ליש' ס"ו]. הבתולת, [מ"ו קדמאה וה"ז תנין]. יז מכשפה, ג' [לית כאן פסקא]. יח שכב, [כ"ל ליש' ס"ו]. יט זבח, [כר"ל ס"ז וס"י דקרי ולא כתיב]. לאלהים, ל'. יחרם, ג' ב' פתחין ודין קמץ.

ת"א וכי ישאל ב"מ קד מציעא לד לה לו. ונשבר או מת שם לד לה. בעליו אין עמו שם לד לה לו. אם בעליו שם. בתולה כתובות לח. אשר לא ארשה שם לח. מהר ימהרנה שם מ קדושין מו. אם מאן כתובות לט מד קדושין מו. כסף ישקל כתובות י לח לח. מכשפה ברכות כא יבמות ד סנהדרין ס סז. כל שכב ברכות שם יבמות ד סנהדרין טו נד ס סו. זבח לאלהים גיטין מ סנהדרין ס.

רש"י

להציל אף הגר והגביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמדך על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו (ב"מ צה): (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה (ב"מ צה): אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פי' מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם ר"מ אומר כשומר חנם ר' יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד שנשמעת לו וכן תרגומו וארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולת. שהוא קצוב נ' כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנא' (דברים כב) ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: (יז) מכשפה לא תחיה. (סנהדרין סז) אלא תומת בב"ד ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: [(יח) כל שכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיהן בם:] (יט) לאלהים. לע"ז אלו היה נקוד לאלהים (הלמד בצירי) היה צריך לפרש ולכתוב אחרי' עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר

רמב"ן

ידי היה רעה יביאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור זה לשון רש"י ויש לתמוה למה הצריך הכתוב בכאן עדים ולמעלה אמר שבועת ה' תהיה בין שניהם והדין בכאן שוה הוא שאם יש לו עדים יפטר במת ונשבר ונשבה וכן בנטרף. ואם אין לו עדים נשבע על כלן ואינו משלם. והטעם כי דבר הכתוב בהווה שהשור כשימות באונס בעליו או יעלה לגוב ונשבר אין רואה בו וכן הנשבה בלסטים מזויין שבא עליו ונטלו מן העדר והלך לו אבל הטריפה והדוב כאשר ישרוף יקרא עליו מלא רועים. ולכן יאמר שיביא אותם לב"ד ויפטר. או שנפרש שבא הכתוב ללמד על דינו של איסי בן יהודה שאומר אין רואה פטור. הא יש רואה יביא עדים ויפטר. ופירושו שאם אירע האונס במקום שהאנשים מצויין שם כל היום אין סומכין על שבועה וצריך להביא עדים. ודרך הטרפה שתהיה כן כאשר אמרנו ולכן הצריך בה הכתוב שיביא העדים. ור"א אמר יביאהו עד שיביא קצת הנטרף שתי כרעים או בדל אזן להיות לו לעד. וכן ראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יביא עדים. שנא' כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעי' וגו': (טו) וכי יפתה איש. מדבר על לבה. וכן תרגמו וארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון הקדש: מהר ימהרנה לו לאשה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה לשון רש"י ואיננו נכון אבל ענין הפתוי הטיית הלב בשקר. וכן יפתה לבבכם. ויפת בסתר לבי. אם נפתה לבי על אשה. ולכן האנשים אשר אין דעתם שלימה להשכיל. ויפתה לבם בדברים בקלות ענינם יקראו פתאים וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר. והמפתה את הבתולה לשכב עמה יפתה לבה לפעלו בדברי שקר ונקרא מפתה. ואונקלוס הלך בלשון למחלוקת. אמר כאן ישדל והוא לשון השתדלות ועסק אשר יעשה האדם עם אחר לעשות בו רצונו. והיה השתדלותו בדברים או במעשה. כי כן אמר ויאבק איש עמו ואשתדל. ויונתן בן עוזיאל תרגם ושובבתיך ונתתי ששים בלשייך ואשו ליך. ובתרגום מגלת רות איפה לקטת והנה עשית ולאן אשתדלת למעבד. ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז דאשתדלית עימיה. כי השתדלה הענין אשר אדם מסדר לעשותו יקרא השתדלות. ואמרו במסכת ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובגמ' לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל ובכתוב הוה משתדל לשיזבותיה (דניאל ו') ואשתדלו עמה השתדלות. ועל דעתי אחז הלשון הוא ומהר ולשחדור. מתעביד בגרים מהר ותשובה רבה. כי ישליחו אף השוחדים הללו בלשון הקדש אתנים ומזורים. גמלנו ונמלנו. מתלשי ענ. משכתי. וכן בארמי' ואלו עיינין. ואלו ארבע שיין. ובלשון חכמי הרשה' שלשלת. ויש לשחדות שכתוב בהם במפתה המשתדל להיות איש. ולכן אמר אונקלוס כי יפתה ארי ישדל. ימובב ויסובב את הבתולה בעניינים רבים עד שישכב עמה. ובעבור כי פתוי הבתולות בעניינים רבים הוא בדברים הם בממון הם בשקר שיטעה אותה הם באמת. שלונו ליטא אותה לו לאשה לא ייחד לו לשון. ועשאו בהשתדלות. אבל בכן יפתה לבבכם אמר בו דלמא יטעי. ומה שפי' הרב במהר ימהרנה לו שיפסוק לה מהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה אינו אמת. שהמפתה אם ישאנה אינו נותן קנס ואם יגרשנה אחר הנשואין אין עליו כלום מן התורה. שהכתובה מדברי סופרים היא אבל פי' מהר השלוחים שאדם משלח לארוסתו כלי כסף וכלי זהב ובגדים לצרכי החופה והנשואין והם הנקראים סבלונות בלשון חכמים וכן אמרו מוהרי הדרי. ואונקלוס אמר בהרבו עלי מאד מוהר ומתן. אסגו עלי לחדא מוהרין ומתן. ולא היה נודר להם לכתוב לה כתובות הרבה מאד אבל המהר סבלונות כמו שפירשתי. ויתכן שיהיה הלשון נגזר מן מהרה חושה. לפי שהוא הדבר הראשון הנעשה בנשואין כי החתן ממהר ומקדים לשלוח לפניו המנחה הזאת. ואחרי כן הוא בא לבית חמיו לעשות הנשואין או המשתה כמו שהזכירו חכמים סעודת סבלונות. ופי' מהר ימהרנה לו לאשה שישלח לה סבלונו' ולצרכי חופה להיות לו לאשה רמז שהם יכולים לעכב. ואמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר שיקחנה לו כי אין מצוה עליו שישאנה רק אם רצה ואם לא ירצה בה מתחלה יפרע. ואחרי כן אמר שאם ימאן אביה לתתה לו שישקול על ידו כסף כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות שנשואות להם והטעם כי חללה בעיני הבחורים ויצטרך אביה להרבות לה מתן והם לא יתנו לה מהר. ובאור הוא שיפרענו המפתה. ואמרו רבותינו כי ענין המהר הזה הוא נקנס בענין האונס כי הוא חמשים כסף. ודין האונס והמפתה שוין בזה. אבל חלק הכתוב בין אונס למפתה שהם כאשר ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו. והטעם כי דרך ארץ להיות בחורי חמד מפתים בתולות בנות הגדולים היפות. ואיננו הגון שיהא חוטא נשכר ולכן פי' שלא

ישלחם

ירושלמי

(יג) וַאֲרוּם יִשְׁאַל גְּבַר מִדַּעַם מִן חַבְרֵיהּ וְיִתְבַּר מַנָא אוֹ מִית בְּעִירָא מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם: (יד) אִין מָרֵיהּ עִמֵּיהּ לָא יְשַׁלֵּם אִין אֲגִירָא הוּא עָאל פְּסִידֵיהּ בְּאַגְרֵיהּ: (טו) וַאֲרוּם יְשַׁרְגֵּג גְּבַר בְּתוּלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁמַשׁ עִמָּהּ מִפְרְנָא יִפְרִין יָתַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ:

(טז) אָרוּם יְשַׁרְגֵּג גְּבַר בְּתוּלְתָּה דְּלָא אֲרִסַת וְיִשְׁמַשׁ עִמָּהּ מִפְרְנָא יִפְרִין לֵיהּ לְאִתְּתָא:

יונתן בן עוזיאל

(טז) אִין לָא חָמְיָא לֵיהּ אוֹ דְּלָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִתְּנָא לֵיהּ כְּסַף חַמְשִׁין סִלְעִין יִתְקְנַס הֵי כְּמִפְרוֹנֵי בְתוּלְתָּא: (יז) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל עָבִיד חַרְשִׁיוּתָא לָא תְקַיְימוּן: (יח) כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא בְּאַטְלוּת אַבְנִין יִתְקַטְלוּן: (יט) כָּל מָאן דְּדַבַּח לְטַעֲוַות עַמְמַיָא יִתְקְטִיל בְּסַיְפָא וְנִכְסוֹי יִתְגַּמְרוּן בְּרַם לָא

בעל הטורים

השיב וכל בהמה ולפי' שוכב דכתיב וכל בהמה מפרסת פרסה וגו' בבהמה אותה תאכלו לרבות את השוכב: (יז) מכשפה. אותיות המכשף אחד הלים ואחד האשה אלא שדבר הכתוב בהווה וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה כוב עריות ע"י כשפים ד"א רמז לבלעם הקוסם שהיה שוכב עם אתונו. [פ"א] כל שוכב [וסיבה] עם. אותיות בלעם. וסמיך ליה זובח לאלהים יחרם שהרג מכשפות על ידי זביחה לאלהים אחרים. תחיה ג' במסורה הכא ואידך לא תחיה כל נשמה (דברים כ). המכשה תחיה בעליה (קהלת ז'). במדרש יש שעמלקים מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמות למלט עצמם לכך גזר הקב"ה והמספר מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (ש"א ט"ו) והכו בשביל מכשפה שהיה בהם ורצו להיות עצמם בהכמאם לגו הכתוב לא תחיה כל נשמה [ומכשפה לא תחיה]: (יט) זבח. ב' במסורה זובח לאלהים. זובח תודה יכבדנני (תהלים נ) זובח ומודה להקב"ה מכבדו ויראה בישע אלהים.

יונתן

סברא עדי לו בלבר ועיין כ"סע וכן ברמב"ן ודעת נגנים אמלא ועיין במכילתא: (יד) עאל פסידיה באגריה. הכלון בזה שכך שכרו יתן לו. דלא ישלם כמאר שומרים הואיל ובשכר בא לו: (טו) ישרגג. לפי שענין הוא לשון פיתוי. וכן בגמ' פסחים פ"י שרגוגיא: מפרנא. פירוש מסכתיבה כי כנ"ל בגמ' פ' אליאם האשה גונה שורכא מהם פרע"י כתובה ונמלא הכנס בדרז"ל: (טז) אין לא חמיה. פי' אם אינה רצויה לו: (יט) יתקטול בסייפא. פי' בחרב וכן דין ע"כום. נכסוי יתגמרון. כי דורש אלות הרם הנזכר

רמב"ן

ישלנה על כרחה וישלם להם. ובעבור שגם היא מפתה בדבר לא נתן עליו עונש שישאנה על כרחו ודי שישלם הקנס. ואחרי שישאנה לדעתה ודעת אביה הרי היא עמו ככל הנשים אין לה עליו כתובה בתורה. וכן דרך בני הגדולים לאנוס בנות הפחותים במעלה אשר אין להם כח כנגדם. ולכן אמר באונס ולו תהיה לאשה על כרחו. ועל דעת רבותינו גם אם בין היא בין אביה יכולין לעכב. כי איננו הגון שיקחנה על כרחה ויעשה עמה שתים רעות. ופעמים שתהיה נכבדת ממנו ולא יתכן שתתבזה במשאו והמשגע הישר שיהיו כנשואין בידם. ולא בידו שהוא ישאנה על כרחו. שלא יהו בנות ישראל הפקר לבעלי הזרוע. והנה הדין הזה איננו רק בנערה כדין האונס. אבל שם פי' הכתוב כי ימצא איש נערה בתולה וכאן לא הזכיר נערה. והטעם כי הנערה הנזכרת שם אינו אלא להוציא את הבוגרת שהיא אשה. אבל הקטנה גם היא בכלל. וכאן לא הוצרך להוציא את הבוגרת כי ידוע שהמפתה הבוגרת שלא ישלם כלום כי מדעתה עשה. והלא אין לו בגופו שום זכות אחרי ימי הנעורי' כדכתיב בנעוריה בית אביה. ואמר כאן אם מאן ימאן אביה לתתה לו. לרמוז שהוא הנותן אותה לו לאשה שהוא זכאי בכסף קדושיה בקטנה ונערה. כמו שדרשו כל שבח נעורים לאביה אבל באונס הולך לכתוב הנערה להוציא את הבוגרת כי היא עולה על דעתינו שישלם אליה אלא שגזרת הכתוב היא. והטעם כי בעמדה על דעתה תאמר אנוסה. ור"א אמר מהר לשון קישור וכן ירבו עצבותם אחר מהרו ואיננו נכון. אבל הוא כמו שביארתי מדברי רבותינו ז"ל. ועל דעתי אשר מהרו שהיו נמהרי לב לאל אחר. ללכת אחריו במהירותם בלי השגחה ובלי דעת. ובדברי המדקדקים שנתנו מהר לאל אחר. והטעם שנתנו לו זבח ומנחה: (יז) מכשפה לא תחיה. אמר למעלה בכל חייבי מיתות מות יומת. והטעם שהוא חייב מיתה. ומצות עשה עלינו להמית אותו ממה שנאמר ובערת הרע מקרבך. או מזה בעצמו שיהיה יומת. אבל בכאן לא אמר מכשפה מות תמות כי הסתיר בה להזהיר אותנו בלאו שלא נחיה אותה. והטעם מפני שהיא טומאת השם רבת המהומה. והשוטים נפתים אחריה הסתיר בה בלאו. וכן בכל מרוצי התקלה כגון שאמר במסית לא תחמול ולא תכסה עליו. ואמר ברולם ולא תקחו כופר לנפש רולח אשר הוא רשע למות: (יט) זובח לאלהים יחרם. לעכו"ם. והוא נקוד פתח כלומר לאותן האלהים שהזהרתם עליהם במקום אשר זכו לשון רש"י. ור"א

אבן עזרא

יביאהו עד. יציל קלא הנטרף להיות לו לעד. על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים [ב]או בדל אזן: (יג) וכי ישאל. על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו: (יד) אם. שהוא כאלה בעצמו אין נשבר או מת. ובכה השכיר שבא עם השוכר בדרך. אחר השלים לדבר על גניבת ממון. ועתה ידבר על גניבת הלב הוא התפתה. כי [ל]הכווה לפתות הנערות שאין דעתם שלימה: (טו) אשר לא אורשה. כי המאורשה לע"פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו מלת ימהרנה. כמו [מ]מוהר בענין [י]קשור. כמו אחר [מ]מהרו. כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין [ש]הדגוש בכל המקרא: (טז) כסף ישקול. בעבור שפתה: (יז) מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאת תאותם. והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים: (יח) כל. הזכיר באחרונה שתוי הנערה שאין לה דעת. גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לנעוק כמו האשה והזכיר *[ע]האשה שיש לה פה לנעוק: (יט) זבח. על דרך הפשט איננו מדבר על ישראל. כי כבר הזהיר על זה בדבור שני [פ]רק בעבור הגר. וכתוב אחריו נאמר זה. כי בעבור נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי. והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמה ושלא יזבח לע"כום. ואמר לאלהים. שהיה רגיל לעבדו מקדם. ואלה לאלהים

פירוש על אבן עזרא

[כ](שמות ג' י"ב) והוא כעדות אשר נטרפה. [ל]ר"ל שהוא שבים. [מ]ר"ל מטעם הכלה כמו מהר ומתן (בראשית ל"ד י"ב). [י]ר"ל קשור עדוכין. [מ](תהלים ט"ז ד'). [ע]כמו והאיש מהר (ש"א ד' י"ד). *[ע](דברים כ"ב כ"ד). [פ]לא יהיה לך וכו' (לעיל כ' ג'). ע"כ

ספורנו

ישלם. אבל אכלוה היות מהסגון שמירה ישלם כאמרם ז"ל מליעא פ' השואל) אבל אשר איננו אונס. כלב אשר אינו אונס ואין לריך לומר פשיעות ודומיהם שיכול להציל: (יד) אם בעליו עמו. במלאכתו בשעת שאלה: לא ישלם. שהמשאיל בקרוב דעת כזה הוא נותן מתנה על דעת שיחזירו. כיון שלא התנה אינו חייב להחזיר אלא כשהיא כמלאכת בעין. שאפילו לדעת האומר שבמתנה על מנת להחזיר חייב באונסין זהו מטעם שהמשאל על מנת שנשאל את המתנה אם לא יקיים התנאי. אבל בזה שהיא מתנה על דעת להחזיר בלתי תנאי שיבטל המתנה אם לא יחזירנה הנה כל זמן שהיא בידי המקבל היא שלו אף על פי שלא יחזירנה אחר כך ולא יתחייב על כל מה שיארע בה אפילו בפשיעה ובכן בלא הקבלה (שם) שהיה פטור כל שומר בבעלים אפילו בפשיעה: (יט) זובח לאלהים. לכל האלוהות יסדיו אף על פי שבכללם יכוין לכלול את האל ית': יחרם. מכתם ושמי

פירוש רשב"ם

יציל הרועה מפי הארי שני כרעים או בדל אזן: (יג) וכי ישאל. בהמה לעשות בה מלאכתו: ונשבר או מת. נטרפה או מת. בעליו אין עמו. במלאכת אותה הבהמה לפי הפשט. ובמדרש חכמים אפי' במלאכה אחרת אם הוא עמו במלאכה פטור השואל מנשבר או מת: (יד) אם שכיר הוא. ששכר בהמות חבירו לעשות בה מלאכתו: בא בשכרו. כלומר שכר הוא נותן לו. ואינו דומה לשואל לפיכך פטור מאונסין אבל בגניבה ואבידה חייב כשומר שכר. ויש מי שאמר שאף בגניבה ואבידה הוא פטור ואינו חייב. אבל בפשיעה כשומר חנם. מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בבבא קמא: (טו) אשר לא ארשה. שאם ארשה חייב סקילה כדכתיב במשנה תורה: מהר ימהרנה. כמוהר הבתולות. חמשים כסף כאונס את הבתולה. ונתן לאבי הנערה חמשים כסף. והוא הדין למפתה: (יז) מכשפה לא תחיה. לפי שדרך נשים כשפניות לעשות מעשיהם בסתר במחבואות במערות. כמו שמצינו בשמונים נשים באשקלון שתלה שמעון בן שטח. לכן הוא אומר לא תחיה. לא תתיאש מלחקור אחריהם. לא תניחם לחיות עי' עצלות אלא חקור אחריהם להורגן: (יט) זבח לאלהים. פתח. אבל לאלהים משמע לשם של הקב"ה

לַיהוָה לְבַדּוֹ: כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן: כב אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ: כג וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים: פ

כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ: כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת

רעך

לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטִיל אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַייָ בִּלְחוֹדוֹהִי: כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כא כָּל אַרְמְלָא וְיָתַם לָא תְעַנּוֹן: כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵהּ אֲרֵי אִם מִקְבַל יִקְבֵּל קֳדָמַי קְבִלְתֵּהּ אֲקַבֵּל קְבִלְתֵּהּ: כג וְיִתְקַף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין: כד אִם כַּסְפָּא תּוֹזֵף לְעַמִּי לְעַנְיָא דְּעִמָּךְ לָא תְהֵי לֵהּ כְּרָשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא: כה אִם מַשְׁכּוֹנָא תִסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנַּהּ לֵהּ:

מסרה כ תונה, [מ"ו]. תלחצנו, ל'. כא ויתום, ס'. תענון, ל' [מ"ו ונו"ן בסוף]. כב ענה תענה, מ"ו אלין מיסדין קמ"ץ [ר"ל ליר"י שהוא קמ"ץ קטן] [בס' תנין מידות זה לסונו. בספר ערך טוס קי"ף מונה כ"ה. וכתב בעל א"ם שזי דפנס המס. אשר דרכן להיות בקמ"ץ כו' ושך דהכא שענה בליר"י אבל מלום אשר אין מנהגם בקמ"ץ כמוס טעם ובאו בליר"י לא קחשיב הכא]. צעק, [ס"ו]. שמע ס' חסר. כג וחרה אפי, [צריך לכתוב בחד תיבה. מ"ם]. יתמים, ב' ס"ו. כד לא חסים, [שמט"ל כ' ג']. כנשה, ל'. לא תשימון, ג' סבירין ולא ותשימון לא [ר"ל הקוראים עוברים דל"ל ולא בוס"ו אבל המסור' היה בלא וא"ו. פ' תנין מידות]. תשימון, ג' [מ"י ו' נו"ן]. נשך, חד מן חמשין דמפרש ר"ל בקמ"ץ ססגו"ן שקוא פתח קטן ולא יטתנה לקמ"ץ עבור הס"פ]. כה חבל, ל' וחסר. תחבל, [ס"ו]. שלמת, ד' בתורה [בליתנא].

ת"א בלתי לה' לבדו סוכה מה סנהדרין סג. וגר לא תונה מציעא נח נט. וחרה אפי מציעא לח. אם כסף תלוה מציעא עא. לא תהיה לו מציעא עה. לא תשימון כתובות פו ע"ב. אם חבל מציעא לא קיג.

רש"י

לעיל צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזו עיר וכן למלכים ולרגלים הסיפק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קדש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י ישעיה כו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזו' עיר מדבר וכן לאלהי' לאותן שהוזכרתם עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פו) אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הולך לינקד פתח: יחרם. יומת. ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר (דברים יז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פי' על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במית' בא ופי' לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה ועבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים ומחייבים עליהם לכל ע"א בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליאר"ל בלע"ז כמו (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך את בשרם. ולא תלחצנו. בגזילת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אתו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו. (והא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא צעק לא פי' וק"ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמ' והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה א' מהן: את עמי. (ב"מ עא) עמי ונכרי עמי קודם. עני ועשיר עני קודם. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין. וזה משמעו אם כסף תלוה' את עמי תלוהו ולא לנכרי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. (ד"א את העני שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלוואתך שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה עני): לא תהיה לו כנשה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהוא כנשיכ' נחש שנחש נושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (פרוע תפרע כפל לך בפרשה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה את' חייב לי והרי נפשך עול' אצלי כל ערב וערב ונותנת דין וחשבון ומתחייבת לפני ואני מחזיר' לך אף אתה טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו.

כל

אבן עזרא

לאלהים כוללת אף המלאכים: לה' לבדו. רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא ישתתף אחר עמו: (כ) וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע"כום לא תונהו בארצך. בעבור שיש לך כח רב ממנו. וזכור כי גרים הייתם כמוהו. וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח. ואשר אמר לא תענון לשון רבים. אמר אם תענה. כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה: (כב) אם ענה. והנה העונש. אם אחד יענה ואין עוזר. העונש על כלם. על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם. ואמר כי אם צעק יצעק אלי. על היתום. וכן דין האלמנה. רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר **כמו האלמנה: (כד) אם כסף תלוה. אם נתן לך השם הון **שתוכל להלות העני. והזכיר זאת הפרשה. כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה. וקרא העניים עמי. כי החסידים לא יבקשו שכר בעולם הזה. והעד *אליהו **ואלישע. שלא רצה לקבל מנחת נעמן. גם *שמואל הרמתה. וטעם עמך. שהוא במקום שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה. *שישאל לך פרים בעבור חובך. ואמר תשימון. כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: (כה) אם חבל תחבל. אמר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אמר כי היא כסותה לבדה. אמר תשיבנו. והטעם על החבול שהוא לשון זכר. אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שילא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו. כי הטעם יש לך לחבול עליו: וטעם כי

חנון

ספורנו

ועד בשר. כי חרם הם. אסורים בהנאה כלם. ומגד מה שיקבלום לאלוה המקבל הוא חרם כאמור בהם. כאמרו והיית חרם כמוהו: לה' לבדו. בלא שתוף אלהים אחרים: (כא) לא תענון. אם כשתענה את היתום תהיה כוונתך לטובתו בלבד. אבל אם תענהו ליסרו ולהיטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים: (כב) שמוע אשמע צעקתו. וחרה אפי. ארחם על הצועק ואקצוף על המענה כענין ישראל במצרים ויהיה העונש מדה כנגד מדה שמי שענה את אלמנה ויתום בחייו יסבב על כרחו ענוי אשתו ובניו: (כד) אם כסף תלוה. אם יהיה זה שלא

יתקיים

יונתן בן עוזיאל

לָא תְהוֹן פַלְחִין אֱלָהִין לְשָׁמָא דַיְיָ בִּלְחוֹדוֹי: (כ) וְגִיוֹרָא לָא תְקַנְטוּן בְּמִלִּין וְלָא תְעִיקוּן לְמִסַּב לֵיהּ נִכְסוֹי עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֱווֹ דְכִירִין אֲרוּם דַּיָּירִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם: (כא) כָּל אַרְמְלָא וְיָתוֹם לָא תְסַגְּפוּן: (כב) אִין סַגָּפָא תְסַגֵּף יָתֵיהּ אִזְדְּהַרוּן לְכוֹן אֲרוּם אִין יְקוּם וְיִצְוַח עֲלֵיכוֹן בִּצְלוֹ קֳדָמַי שְׁמַע אֲנָא בְּקָל צְלוֹתֵיהּ וְפָרַע לֵיהּ: (כג) וְיִתְקַף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא דְמוֹתָא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין: (כד) אִין כַּסְפָּא תוֹזִיף לְעַמִּי יַת עַנְיָיא

ירושלמי

דְעִמָּךְ לָא תְהֵוִי לֵיהּ הֵי כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן דְּלָהֵי עֲלוֹי סָהֲדִין וּמִידֵי עַרְבְנוּתָא לָא עַל שַׁעֲרִין וְלָא רִיבְיָין:

(כד) אִם כַּסְפָּא תוֹזְפוּן לְעַמִּי יַת מִסְכֵּינָא דְעִימְכוֹן לָא תְהֵוֹן לֵיהּ הֵי מָרֵי חוֹב דָּחִיק לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹי לָא שַׁעֲרִין וְלָא רִבְיָיא:

(כה) אִין מִסְשְׁכְּנָא תְמַשְׁכֵּן כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד לָא יִטְמַע שִׁמְשָׁא תְּתִבִינֵיהּ לֵיהּ

בעל הטורים

לבד זובח לאלהים יחרם: יחרם. ב' הכא ואידך יחרם מן האדם לא יפדה (פ' בחוקותי). יחרם כל רכושו (עזרא י) זובח לאלהים יחרם כל רכושו והיינו דאמר המומר ומחן ביחיד של ע"ז נהמה חעקר ואין לו תדיון דכתיב יחרם לא יפדה מתופסם אם דמיה: (כב) אנה. ב' אם ענה תענה. אם תענה את בנותי. זהו שדרשו אם תענה תאסשים דילפינן מהכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יעניה אותם כענין אלמנות שלא יניחם לרבות כאלמנות חיות: לא תענון. בגי"ן לשון רבים. אם ענה תענה אתו. לשון יחיד. לומר ס' ענוי מרובה ופ' ענוי מועט. ד"א לומר שכל ישראל ערבים זה בזה שאפילו אם ענה האחד כאלו ענו כלן: ענה תענה לעק ילעק. שמוע אשמע. הכל כפול לומר הכל במדה שעשה לו אעשה לך: (כג) ובניכם יתומים. וסמיך ליה אם כסף תלוה לומר שבעון רבית ימותו ויהיו בניו יתומים כדכתיב ביחזקאל (יחזקאל י"ח) וחי לא יחיה: (כד) לא תשימון עליו נשך בגימ' [אחד] הלוה והמלוה [ואחד] הסופר [ואחד הערב] עוברים בלאו: (כה) אם חבל תחבל וסמוך ליה אלהים לא תקלל לפי שבעבא למשכן אליה ב"ד מזהיר

יונתן

הנזכר בעיר הנדחת וכאשר הדין שם. שמשמע שממון וגם ל' מיתה וק"ל: (כ) לא תקנטון. לא תלערון וכדפי' לעיל תלמון תקנטה. וכן פרז"ל לא תגנוב על מנת למיקט והוא ידוע: (כד) הי כרשיא. ר"ל שלא יחשב בעיניך כלוה שהלויתיו כעני. אלא ידמה לך כעשיר כאלו שאינו חייב לך כלום וק"ל: לא תשוון וכו' סהדין ומידי ערבנותא. פי' בא להזהיר העדים וערב שלא יהיו עדים וגם ערב בדבר ריבית כי לא תשימון אף לעדים וערב נמשמע הכי פ"ל. וכדאיתא בגמ' והוא דעת הסמ"ג להלכה. שערין ריביין. שעושה כמו כשער היקר יותר מה שבשער השוק. כלומר בהיתר והוא לשון שבשוק לפי זה. או י"ל שערין הכגוס של נשך וריביין דסרבית. וכן משמע בירושלמי: נבידים

רמב"ן

ור"א פי' שאל דרך הפשט אינו מדבר לישראל. שכבר הזהיר על ע"כום בדבור השני רק בעבור הגר הכתוב אחריו כי על תנאי זה יגור בארצנו שלא יזבח לאלהי' כאשר היה עושה. והבל ישלח פיהו כי בעשרת הדברות הזהיר על ע"כום בלאו וכאן מפרש העונש והמפסיד שנעשה בו כאשר עשה בלא תרלם ולא תנאף. כי אלה הם המשפטים אשר ישים לפניהם והנה חייב אותו מיתה כי יחרם מיתת ב"ד. וכן כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת. ואמר יחרם כי מפני אשר זבח לחרם יהיה חייב שיחרם. כענין והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ויתכן כי יכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם לרמוז שהוא אסור בהנאה. והזכיר הכתוב זביחה והוא הדין להשתחויה ולכל עבודת פנים אבל אחר עבודת פנים כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה בשלא כדרכה אבל כדרך עבודה בכל ענין הוא מתחייב ואפילו פוער עצמו לפעור. והנכון במלת לאלהים במחשבות שלמד שהם מלאכי מעלה ונקראו אלהים בהרבה מקומות. ככתוב אין כמוך באלהים ה'. ה' האלהים ואדני האדונים. השתחוו לו כל אלהים. ויקראו גם כן אלהים כאשר הזכרתי כבר ואמר בלתי לה' לבדו. בעבור שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות רצון שיהו הם אמצעיים להפיק להם רצון מאתו. וכאלו הזבחים לאל ולמשרתיו על כן אמר בלתי לה' לבדו. ויש בכאן עוד בדרך הזה סוד עמוק יובן ממנו ענין הקרבנות ויכול המשכיל לדעתו ממה שכתבנו במקום אחר. ואנקלוס רמז לו בכאן ועוד נרמזו אנשי בתורת כהנים בעזרת השם יתברך שמו לעד ולעולם: (כ) כי גרים הייתם בארץ מצרים. לא הוכשרו כל הגרים בעבור היותם גרים בארץ זמן ואין טעם שיהיו מונחים לעולם בעבור כן. ופי' רש"י כי הוא מום שבך לא תונו אותו. יזהיר שלא תונה אותו בהונאת דברים אם הוכיחו אף הוא יכול להוכיחך ולומר לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחברך. ור"א אמר זכור כי גרים הייתם כמוהו ואין בכל זה טעם בעקר. והנכון בעיני כי יאמר לא תונה הגר ולא תלחצנו ותחשבו באין לו מציל מידך כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים. וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו. וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע צעקתם. שכל אלה אינם בוטחים בעצמם. ועלי יבטחו. ובפסוק האחר הוסיף טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים. כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה' וירחם עליו כאשר רחם עליכם כמו שכתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. כלומר לא בזכות' רק שרחם עליהם מן העבודה: (כא) וטעם כל אלמנה. אפילו עשירה בעלת נכסים כי דמעתה מצויה ונפשה שפלה. ואמר אם ענה תענה אותו על כל יחיד מהם. על כן כתיב אחריו והיו נשיכם אלמנות בעונש האלמנה ולעקתה. ובניכם יתומים בלעקת היתום. והעונש הזה לא מנו אותו רבותינו בכל חייבי מיתה בידי שמים כברייתא דבאלו הן שבמיתה השנויה בסנהדרין. והטעם שאין זה מיתה כמיתת בני אדם בידי שמים. שנאמר בהם ומתו בו כי יחללוהו. ולא תמותו. אבל ענש בכאן שיהרג אותם בחרב אויב או במלחמה יחד ונשיהם בלא הודעה והיו נשיהם אלמנות לעולם ובניהם יתומים לעולם: (כב) אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר נאום ולא פי' ענשו. כמו לכן כל הורג קין ולא פירש העונש. אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גיזום. סופך ליטול את שלך למה כי יצעק אלי אשמענו ואנקמנו לשון רש"י. ואינו נכון. וגם העד שהביא לא העיד כן. אבל יתכן שיהיה כי במקום הזה כמו אם שהוא אחד ממשמשין שלא אמר אם ילעק אלי שמוע אשמע לעקתו. והכפל לנסוך הענין וחזוקו. כדרך המגלי אין קצרים. הרק אך במשה. והנכון בעיני שמלת כי יאמר אם ענה תענה אותו רק אם נעוק ילעק אלי בלבד מיד אשמע לעקתו. אינו צריך לדבר אחר כלל. כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך. והטעם כי אתה בוטח אותו מפני שאין לו מושיע מידך והנה הוא נעזר יותר מכל אדם כי שאר האנשים יעזרו אחרי מוסיפים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם ואולי לא יועילו והכל לא יצילו. וזה בלעקתו בלבד נושע בה' ויִנָּקֵם ממך כי נוקם ה' ובעל חמה. ויבא כענין הזה בכתובים רבים. כגון מה שאמר אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם ואמר אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין לו עוזרים. ואל תדכא העני אשר בשעריך. כי ה' יריב בעבורם. וכן אמר ובשדה יתומים אל תבוא כי גואלם חזק ה' לבאות שמו. שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם. אף כאן אמר כי בלבד בלעקתו יושיע. וכמוהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי. בשניהם יאמר שלא ישובו דבר אחר כי אם שירוה את הארץ מיד. וכן כי אם שיעשה מה שחפצתי. והנה הוא כטעם אלא. וכן כי אם אל אחי ואל מולדתי אלך: (כד) לא תהיה לו כנושה. הוא

פירוש על אבן עזרא

**פ"כ כי אם לעק והו' ור"ל אם יבין היתום קטן וכו'. ססכ"ל מלת אם שהוא לשון ספק. צ(מ"ב א' מ'). *צ(שם ה' פ"ז). ק(פ"א י"ב ג'). *קכ"ל כמ"א כרפיא והוא מלשון סוי זהיר ברפוס והוא מלשון סכרה. אית

פירוש רשב"ם

הקב"ה: לאלהים. לאותו שאמרתי לך לא יהיה לך אלהים אחרים: יחרם. יהרג: (כ) לא תונה. בדברים. שהרי בממון כתוב לא תונו איש את עמיתו אחיו. וה"ה לכל ישראל אלא שדיבר הכתוב בהווה שיכול להונות את הגר במעשה אבותיו ועל מעשיו בגירות: לא תלחצנו. לעשות מלאכתך. לפי שהוא בלא גואל כדכתיב וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם: כי גרים הייתם. כמו שמפורש לפנינו ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם ולפי שצרתו מרובה עונשו מרובה: (כא) לא תענון. כמו למען ענותו בסבלותם ודיבר הכתוב בהווה: (כג) והיו נשיכם וגו' מדה כנגד מדה: (כד) לא תהיה לו כנושה. כשיגיע זמן מלוה לגבות אל תדחק אותו לקחת משכון כדכתיב והנושה בא לקחת וגו'. או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו. כל נושה כשמגיע הזמן בא לקחת משכון: לא תשימון עליו נשך. למען הרחיב את זמנו: (כה) אם חבל

הַשֶּׁ֖מֶשׁ עַד־בֹּ֥א הַשֶּׁ֖מֶשׁ תְּשִׁיבֶ֥נּוּ לֽוֹ׃ כו כִּ֣י הִ֤וא כְסוּתֹה֙° לְבַדָּ֔הּ הִ֥וא שִׂמְלָת֖וֹ לְעֹר֑וֹ בַּמֶּ֣ה יִשְׁכָּ֔ב וְהָיָה֙ כִּֽי־יִצְעַ֣ק אֵלַ֔י וְשָׁמַעְתִּ֖י כִּֽי־חַנּ֥וּן אָֽנִי׃ ס רביעי כז אֱלֹהִ֖ים לֹ֣א תְקַלֵּ֑ל וְנָשִׂ֥יא בְעַמְּךָ֖ לֹ֥א תָאֹֽר׃ כח מְלֵאָתְךָ֛ וְדִמְעֲךָ֖ לֹ֣א תְאַחֵ֑ר בְּכ֥וֹר בָּנֶ֖יךָ תִּתֶּן־לִּֽי׃ כט כֵּֽן־תַּעֲשֶׂ֥ה לְשֹׁרְךָ֖ לְצֹאנֶ֑ךָ שִׁבְעַ֤ת יָמִים֙ יִהְיֶ֣ה עִם־אִמּ֔וֹ בַּיּ֥וֹם הַשְּׁמִינִ֖י תִּתְּנוֹ־לִֽי׃ ל וְאַנְשֵׁי־קֹ֖דֶשׁ תִּהְי֣וּן לִ֑י וּבָשָׂ֨ר בַּשָּׂדֶ֤ה טְרֵפָה֙ לֹ֣א תֹאכֵ֔לוּ לַכֶּ֖לֶב תַּשְׁלִכ֥וּן אֹתֽוֹ׃ ס כג א לֹ֥א תִשָּׂ֖א שֵׁ֣מַע שָׁ֑וְא אַל־תָּ֤שֶׁת

°כסותו קרי

אונקלוס

כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתְבַהּ לְמַשְׁכֵּהּ בְּמָה יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל קְבִלְתֵּהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא׃ כז דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ כח בְּכוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְנָךְ תַּפְרֵשׁ קֳדָמָי׃ כט כֵּן תַּעְבֵּד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁנֵּהּ קֳדָמָי׃ ל וַאֲנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חַיָּא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵהּ׃ א לָא תְקַבֵּל

מסורה נא,]ס"ו]. תשיבנו, [מ"י]. כו כסותה, [מ"ו] כסותו ק. לערו, [חסר]. ישכב, ל' קמ"ץ בזקפא. אני, ל' פ"א. כז אלהים, חלי הספר [בפסוקים]. [משתמש קודש וחול ערש"י ויקדש הקפה על הנאי]. לא חסר, [מ"ו]. כח חסר, ד'. בכור, [מ"ו]. כט כן תעשה, [מלת כן בלי מתג אף שהוא במקף כנגד כללי הדקדוק]. לשרך, ל' וחסר. ביום, מטעין ביה ספרי [ר"ל דטעין הקירלין דל"ג ביום בוא"ו. וליתא כי הקבלה בלי וא"ו. ס' תגין תירוש]. תתנו, ל'. ואנשי, ד' ר"פ. תהיון, ל'. ובשר, ה'. לכלב, ל'. תשלכון, י"ג חסרים [יו"ד] בליתנא [מ"ו וגו"ן בסוף]. כג א תשא, כ"ס. שמע, ה' קמ"ץ [ר"ל השי"ן בגלי"י שהוא קמץ קטן].

ת"א עד בא השמש מציעא קיד. אלהים לא סנהדרין נו סו. ונשיא בעמך יבמות כב קמא לד מציעא מח סב בתרא ד סנהדרין פה מכות ח. מלאתך ודמעך בכורות כו תמורה ד ה. בכור בניך תתן בכורות כו נט. כן תעשה חולין פא בכורות כו נט. שבעת ימים נדה מ מא. ואנשי קדש פסחים כד קדושין נו חולין קטו קיו בכורות י. ובשר בשדה מכות יח זבחים פב שבועות קא חולין מב סח עג קב. לכלב תשלכון פסחים כב כא קיח קדושין נח מכות כב. לא תשא פסחים קיח סנהדרין ז מכות כג שבועות לא. אל תשת ידך יבמות כה קמא עב סנהדרין ט כז.

רש"י

כל היום תשיבנו לו עד בא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה (מכילתא): (כו) כי הוא כסותה. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב. לרבות את העור: (כז) אלהים לא תקלל. (סנהדרין סו) הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין: (כח) מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדי' את המאוחר שלא יקדים תרומ' לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר כתב עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמר (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמי' לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כב) ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר מהשמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו ביום השמיני אתה רשאי ליתנו לי (מכילתא): (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. (מכילתא) אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן (דברים כב) כי בשדה מצאה וכן (דברים כג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר דטלים מן החיה חיה בשר שנתלש ע"י טרפה זאב או ארי מן היה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשלכון אתו. (מכילתא) אף הוא לכלב או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבלה או מכור לנכרי ק"ו לטריפה שמותרת בכל הנאות. אם כן מה ת"ל לכלב ללמדך שהכלב נכבד ממנו ולמדך שהכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנ' (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו: (א) לא

רמב"ן

הוא המלוה. יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה. כענין שכתוב עבד לוה לאיש מלוה. אבל תהיה לו בכל דבר כאלו לא לוה ממך לעולם לא תשים עליו נשך. שהוא נשך כסף נשך אוכל. אבל תהיה בהלואה אליו חסד. לא תטול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון. (כו) ושמעתי כי חנון אני. חונן ומקבל תפלת כל אדם אע"פ שאינו הגון. מגזרת חנם. והענין שלא תאמר לא אשמע אלא תפלת הצדיק אבל תפלת אדם שאיננו צדיק אקח ולא אשיבנו כי לצעקתו לא ישמע אל. לפי' אמר כי חנון אני ושומע צעקת כל המתחנן לו: (כז) אלהים לא תקלל. אמר אונקלוס על הדיין שלא יקלל אותו. כאשר יחייבנו בדין לא תקיל. לשון קללה הוא בארמית תיקל נהו. יקרת ה' לאים אשר יעשנה על ועונה. וכן הרגם בלשון ירושלמי: ונשיא בעמך לא תאור. הנישא על העם והוא המלך. והזהיר שלא יאור אותו כאשר יחייב אותו במשפטו. ועל דעת רבותינו בגמרא אלהים לא תקלל אזהרה על ברכ' השם לפי' הכתו'. והנה הזהיר על המלך העליון יתברך ועל המולך בארץ. והם אמרו בגמ' כי יכנס בכלל אלהים השם הנכבד והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ. ולא נתבאר אם יכנס בכלל הנשיא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא בגמ'. והרב רבי משה אמר שהוא בכלל האזהרה הזו. וכן נראה לי ממה שאמר ר' יהודה הנשיא על עצמו מה אני מה אבי בשביל וכו'. ואם כן יאמר לא תאור כל נשיא בעם שהוא ראש השררה על כל ישראל בין שתהיה השררה ההיא בממשלת מלכות בין שתהיה בממשלת תורה. כי נשיא הסנהדרין הוא בממשלה העליונה בשררה התורה: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר. מלינו מלאה בזרע. מן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע. ועוד במלאה מן היקב התירוש והיצהר כענין שנאמר והשיקו היקבים תירוש ויצהר. והנראה לי בלשון הזה כי יקרא פרי השדה והכרם תבואה. בעבור שיביאו אותה אל הבתים ויקרא גם כן אסיף. אוסף בלי יבא. ומז האסיף. ולכן יקרא מלאה כי לאוסף הדגן וקבוצו יקרא מלוי. אשר יקרא עליו מלא רועים. קראו אחריך מלא. יחד עלי יתמלאון. יאספו ויבאו. וכן וזרעו יהיה מלא הגוים. קבוץ ורבוי עמים. ועוד יתכן שתקרא מלאה בבכור לברכה שימלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר. שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר. ובהפך. כי כאשר תקולל שלקחם יאמרו יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר. והמתברכים יקראו מלאה. ויהיה דמעך רמז לתירוש וליצהר מושאל מן דמעה הענין בעבור שידמעו ברדתו מהענבים והזיתים עם דמעה. ותקרא עיני דמעה. משום מים ואיננו שם לגפי עצמו והענין שכתוב כי כאשר תאסוף פרי השדה וימלאו הגרנות בר והיקבים הנספים שתזל דמעתם והשיקו היקבים תירוש ויצהר. לא תאחרם בידך כי בראשיתם תתנם לי. כמו שאמר ראשית דגנך תירושך ויצהרך. ועל דעת רבותינו ז"ל לא תאחר שלא תאחר המוקדם. ולא פי' איזהו. כי בכאן יזכיר המלוא דרך כלל. ואמר כן יאחרם והם סדרו בכורים ותרומה ומעשר ראשון ושני. ואונקלוס תרגם בכורך ודמעך. ופירש רש"י מלאתך חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך ותתבשל והם בכורים ודמעך היא תרומה ואיני יודע מהו לשון דמע. וכן במכילתא מלאתך אלו בכורים הבאין מן המלאה. ודמעך זו תרומה. ואולי כאשר יקראו לדמעה במקום

הזה

ליה: (כו) אֲרוּם הוּא כְסוּת דְמִתְכַּסֵּי בַהּ בִּלְחוֹדָהּ הִיא תּוֹתְבֵיהּ דִמְשַׁלְּחָא לְמוֹשְׁכֵיהּ וְאִין תִּיסַּב מִשְׁכְּנָא עַרְסֵיהּ בְּמָה יִשְׁכּוּב וִיהֵי אִין יִקְבּוֹל קֳדָמַי וְאֶקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ אֲרוּם אֱלָהָא חַנְנָא אֲנָא: (כז) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַיָּינֵיכוֹן לָא תְקִילִין וְרַבָּנִין דְמִתְמַנָּן נְגוֹדִין בְּעַמָּךְ לָא תְלוּטוּן: (כח) בִּכּוּרֵי פֵּירָךְ וּבִכּוּרֵי חֲמַר נִעֲוָךְ לָא תְשַׁהֵי עַל וְסַנְהוּן מִן לְאַסְקוּתְהוֹן לְאַתַר שְׁכִינְתִּי בּוּכְרֵי בְּנָךְ תַּפְרִישׁ קֳדָמַי: (כט) הֵיכְדֵין תַּעֲבֵד לְבוּכְרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ שׁוּבְעָא יוֹמִין יְהֵי יָנִיק בָּתַר אִמֵּיהּ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרִישִׁינֵיהּ קֳדָמַי: (ל) וְאִנְשִׁין קַדִּישִׁין טַעֲמִין חוּלִין בְּדַכְיוּתָא תְּהוֹן קֳדָמַי בְּרַם בְּשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוְתָא חַיְיָא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵיהּ בְּסוֹטְרֵיהּ: (א) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְקַבְּלוּן מִלֵּי שִׁיקְרָא מִגַּבְרָא דְּיֵיכוּל קוּרְצִין בְּחַבְרֵיהּ קֳדָמָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם רַשִׁיעָא

דיהי

בעל הטורים

מזכיר שלא יקלל הדיין. (כז) אלהים. בגימ' הוא דיין. ונשיא בגימ' וכל שהוא בעמך [פירש בעמך אינו מן השנין רק לבאר השנין אל"ל פ"ד יפשם בדורו כו']. ומפיך ליה תלאסך דאיירי בבכורים דכתיב בהו בכרה המקיפה וגו' והמקלל איש ספק ברכה: (כח) לא תאחר בכור בניך שלא תמתין אחר ל' יום: (ל) ואנשי ד' כ"ם הכל וכידך ואנשי תמיד יבדילו (יחזקאל ל"ט) ואנשי קדוש (ברלאים י"ב) ואנשי בבל עמו את פוכום (מ"ב י"ז) כי אנשי קדוש עבדו ע"ז כדכתיב עמו את סוכות אבל אתם אנשי

קדש

יונתן

(כו) נכידים נפילים ל' שרים ונגידים: (כח) כעווך הוא פי' דמעך ל' דמעות העינים כ"כ יורד היין מהיקב והוא ל' רז"ל בפ"ב דע"ז נעוה מרסתו :בפ"ם פ' ויפי ומזגו כעוהי וכו' שהוא ל' יקב יעוין שם: (ל) ואנשין קדישין טעמין חולין בדכותא פי' שיסקדשו לאכול חולין בטהרה כדליתא בגמרא. בשר תליש עמיותא חייא פי' בשר התלוש מבהמה בחייה והכי ליתא במרק ב"ה ובשר בשדה טריפה לא תאכלו זה בשר מן החי: בסיטריה פי' בשכרו שלא סרך לפוזו על יאכלו כדפירש"י: (א) דייכול

קורצין

רמב"ן

בזה הבכורים מלאה בעבור שימלין עד שלא יקראו התרומה דמעה בעבור שיהיו אותה תירוש ויצהר לא פרי. והזכיר שני המינין ממנה למרוז כי דינם לפעמי' תירוש ויצהר אין טוב להקדימה בענבים וזתים והנה לא יזכיר המלות בכאן רק נראה כי היה זה לכתוב לאלו המלות בעשר הברית אשר יזכיר במרפה האמרת ועוד יעזור ויבארם כלם במקום אשר כל אחם: (ל) ואנשי קדש תהיון לי. טעם הכתוב הזה כי עד הנה הזכיר המשפטים והזהיר בדברים המכוערים ועתה כשבא להתחיל באיסור המאכל פתח ואמר ואנשי קדש תהיון לי שראוי הוא שיאכל האדם כל מה שיהיה בו ואין האסורין כלל במאכלים רק שהוא בנפש שמאכל דברים נקיים

בלא

אבן עזרא

חנון אני. על דעת הגאון שהוא כמו חנוני יחנוני. והטעם כי אני אתן לו מעון ואסיר את הלב. ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן. כי מה יעקם דוד לאמר "חנני אלהים כחסדך. רק הוא כמו רחום אע"ם שיש ביניהם הפרש. כאשר אפרש בפרשת כי תשא. והנה זה וטעמתי שהוא אשר והיה כי יצעק אלי. כמו שכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי *"שמע אשמע לצעקתו: וחרה אפי. ומה ידוע. כי שמע אשמע לצעקתו בסרון אפי שאסריו: (כז) אלהים לא תקלל. הם הדיינים. והם הכהנים בני לוי שעמהם התורה: ונשיא בעמך לא תאר. בסתר או בגלוי. והגאונים הפרישו בין קללה ומארה *"וזה הנשיא הוא המלך שכתוב במשנה תורה. וכאשר השתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. מלאה רובה בדברי השניים כאילו הם דבוקים עד פרשת אם כסף תלוה. אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל. אולי השני ברוב לגרו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיוקח עבוטו: (כח) מלאתך. כנוי לתירוש: ודמעך. כנוי ליצהר. והגאון רב סעדיה אמר. כי מלת מלאתך המלאה מן הזרע. והמלאה מן היקב. ואמר כי דמעך רמז ליצהר. כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע. והנה פי' זה הכתוב במקום אחר. והיא ראשית דגנך תירושך "ויצהרך על כן עמו. בכור בניך תתן לי. כי הוא ראשית "אונו. ובן זיטא אמר כי מלאתך על הפריון. ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה. ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה. על כן אחריו בכור בניך תתן לי. וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך. כי דמעך לפי דעתו לשפיך זרע באשה. ואחר כך תבא ההריון. ועוד כי דבר ההריון איננו ביד אדם רק ביד השם לבד ואמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאמר השני "לקחת מה שהוא חייב. כן תעשה לתת הבכור לכהן: (ל) ואנשי קדש. בעבור שהזכיר שורך ולאנך שהם מותרים לאכילה. הוסיף על הבשר שהוא נטרף. אולי העני יאכלנו בעבור עניו. והזכיר בשדה בהוה יותר. וככה הדין בנטרף גם בתוך העיר. וכמוהו "מקרה לילה: והטעם לכלב. כפשוטו כלמ"ד. שהוא שומר שורך ולאנך. ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב. ור' משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מנבלה. כי יש בטרפה כדמות קם רע שיזיק תולדות האדם. על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או לימכר לנכרי. כמו הנבלה: (א) לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה: וטעם אל תשת

ידך

פירוש על אבן עזרא

י(איוב י"ט כ"א). ש(תהלים נ"א ג') ולפי פי' הגאון מגזרת מחנם חנם. ולפי זה מקשה הרא"ע איך שייך לבקש חנני וגו' כי הכל מהקב"ה מחנם חנם כדרשת חז"ל אי הקדמני ואשלם. *"וכל הריבות הלשון לספוקי מעי' הוא מפ"ם ר"ל אם שהזכיר משכונו לעת ערב וילעק בשפילתו עבורך ישמע ה' על הוא לנך כי גם הקב"ה מדמו כן. ע"כ מביא ראיה מהפסוק (לעיל כ"ב) ומדויק מלת כמוס הוא מעורב דין ורחמים רק הרחמים גובר. ש"שעיין (ויקרא י"ג כ"ח) בפי' הרא"ע והפי' שם נ"כ דברים (כ"ם כ') א"כ תורם מארה מגזירת ארור, או מענין מארון. והורם מקלל מלשון קלים היו רודפנו (איכה ד' י"ט) ומהורם נקלון. ול"כ מדוייק הכתוב. אלא הדיין כתוב מקלל כי בנקל להקל בכבודו לבזותו. ומפני המלך אשר ירלאם המלך על פניו. מטעם הכתוב מאור כאשר הוא מקללו בגיף ונשא להנשיא מאמר א"ע מממזר עבדיו עבדו המלך. ת(לאהלן כ"ג י"ג). א(דברים י"ט ד'). ב(שם כ"ם י"ז). *"בוהוא מלוה בלווי אלהים לא תקלל והוא הדיין. כי ע"י אשר ישלם העני לא יסבלו עבוטו וכו'. ג(שם כ"ג י"ם) כ"ל אף

שמוס

ספורנו

ימקיים בישראל מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון ואז יקיים אבל יתקיים בהם כי לא יחדל אביון ואז יקרם שאלויה: (כו) ושמעתי כי חנון אני. אף על פי שלא יוכל לגעוק עליך שהם שהרי הוא חייב לך מכל מקום כשיצעק אלי על עניותו הגורם לו להיות ערום בלי לבוש על ידך אתן לו קלא מהם שהייתי סוק אותך יותר על שספק כדי שתוכל לפרנס בו אחרים: כי חנון אני. והנני מונן כל צועק כשאין לו סונן זולתי. לפיכך היה לך שאתה תתנהו בהסבת עבוט באופן שיתחייב לך השן מאתי שתוכל אתה להלוות ולפרנס אחרים: (כז) אלהים לא תקלל. אף על פי שתחשוב שהשהה את דינך הדיין לא תקללהו שאין אדם רואה חובה לעצמו: ונשיא בעמך לא תאור. כי אמנם קללת המלך ורעתו תהיה על הכ"ג שנת רצה והזיק לגבור כאמרו יראת את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב: (כח) מלאתך. תרומת הדגן. כענין מלאו' ותבואות: ודמעך. תרומת התירוש והיצהר כנוזלי': בכור בניך תתן לי. לכל עבודת קדש. לעבודת המקדש ולתלמוד תורה כמו שהיה אחר כך בכהנים כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו: (כט) כן תעשה לשורך לצאנך. שתתן לי הבכור כיון שילא מכלל נפל כאמרם בכורות כל ששהא שלשים יום אינו נפל. ח' ימים בבהמה אינו נפל: ואנשי קדש תהיון לי. ובאופן זה תהיו אנשי קדש כי כשתפרישו בכורות הבני' ומתנותיהם לעבודתי הנה הבכורות ילמדו דעת את העם והתקדשתם והייתם קדושים: ובשר בשדה טרפה. אפילו הטרפה שאינה שמאה כלל: (א) אל תשת ידך עם רשע. להיות עמו

על

פירוש רשב"ם

חבל תחבל. עי' ב"ד. כדכתיב בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אותו החוצה. אבל אתה לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו והוו לא תהיה לו כנושה: עד בא השמש. כל היום השבהו לו כי חכמים פירשוהו בכסות יום: (כו) ושמעתי כי חנון אני. אע"פ שמן הדין יש לו משכון אינו חייב להחזירו אלא לפנים משורת הדין ולא היה לו לשמוע צעקתו אם לא מפני שרחום וחנון אני. אבל למעלה אצל אלמנה ויתום לא תענון כתו' שמוע אשמע צעקתו. הואיל ומן הדין שומע הקב"ה צעקתו לפיכך לא כתוב שם כי חנון אני: (כז) אלקים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור. דבר הכתוב בהווה לפי שהמלכים והדייני' דנין דיני ממונות ונפשות רגילים בני אדם לקללם. וכן היא אומר גם במדעך מלך אל תקלל. וכה"א כי קללת אלקים תלוי כשרואים את האדם תלוי מקללים את הדייני' לכך ציוה לא תלין נבלתו: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר. זה הוא שכתוב ראשית דגנך תירשך ויצהרך. כדכתיב המלאה הזרע. המלאה תרומת התבואה. ודמעך הוא התירוש. ושמן זית יצהר שהם צלולים וכעין דמעה ומזוקקים. וכן פירש מנחם: לא תאחר אלא ראשית ותחלה לכל המעשרות. בכור בניך. כן תעשה לשורך וגו' כל אלו ענייני ראשית הם: (ל) ואנשי קדש. שלא לאכול דבר טמא כגון טרפה. וכ"כ לא תאכלו כל נבלה גו' כי עם קדוש אתה: (א) לא תשא שמע שוא

יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס ד כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס ה כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ ס חמישי ו לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ ז מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃

והשביעת

שְׁמַע דִּשְׁקַר לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵהּ סָהִיד שְׁקַר׃ ב לָא תְהֵי בָּתַר סַגִּיאִין לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע מִלְּאַלָּפָא מָה דִּבְעֵינָךְ עַל דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי שַׁלֵּם דִּינָא׃ ג וְעַל מִסְכֵּינָא לָא תְרַחֵם בְּדִינֵהּ׃ ד אֲרֵי תִפְגַּע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵהּ דְּטָעֵי אֲתָבָא תְּתֵיבִנֵּהּ לֵהּ׃ ה אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רְבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵהּ וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק לֵהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מָה דִּבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וְתִפְרַק עִמֵּהּ׃ ו לָא תַצְלֵי דִּין מִסְכֵּינָךְ בְּדִינֵהּ׃ ז מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא הֱוֵי רְחִיק וּדְזַכֵּי וּדְנָפֵק (דְּבִי) מִן דִּינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי חַיָּבָא׃ ח וְשֹׁחֲדָא לָא תְקַבֵּל אֲרֵי שֹׁחֲדָא מְעַוַּר חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃ ט וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע יָת אַרְעָךְ

מסרה להיות, ה' ספרים בליש' במורה. ב לא תהיה, [ע"ל כ"ב כ"ד]. לרעת, ד' ספר בליש'. רב, ו' ספר בליש'. [נ"ל ס' רק איסא ס' מגורם שלמה] לנטת, ל' ספר. להטת, [ס"ו]. ג לא תהדר, ל'. [אין מזכיר בזיון]. בריבו, ד' [ומ"י]. ד כי, ה' ר"פ בפעם מונח לפני גריש [ר"ל במדריישא אבל בנביאים מוצא איכא. ס' מבין סידום]. איבך, ז' [ר"פ בס' קדמא ואזלא מונח רק ב']. חמרו, [ס"ו]. תעה, ב' ב' חס' וא' מלא. תשיבנו, [מ"י]. ה כי, [נמסג ומוקף]. שנאך, ב' חס רפה. רבץ, [כל אור' ס"ו]. מעזב, [ס"ו]. עזב, ל' וחסר. תעזב, [כו"ל ס"ו]. ו אבינך, ב' חסר בלישנא כי לא יחדל ודין [ר"ל ולאביונך בארצך בפסוק כי לא יחדל אביון. ס' מנחת שי]. בריבו, ד'. ז ונקי, ב'. וצדיק, י'. תהרג, [כו"ל ס"ו]. אצדיק, [מ"י]. ח ויסלף, ב' בתורה. צדיקים, ל' מלא דמלא [ושארי ח"י חסרין]. ט תלחץ, ל'. י ושש, ב' ר"פ.

ת"א לא תהיה סנהדרין ב. ולא תענה על סנהדרין יח לו. לנטת סנהדרין ג. אחרי רבים מליעא נט סנהדרי' בב חולין יא. ודל לא תהדר חולין קלד. כי תפגע מליעא לב. כי תראה פסחים קיג מליעא לב. רבץ תחת מליעא לב לג. וחדלת מעזב מליעא לב. עזב תעזב שם לא לב. לא תטה כתובות קה סנהדרין לו. מדבר שקר שבועות ל לא. ונקי וצדיק סנהדרין לג מה. ושחד לא תקח פיסקה יג כתובות קה. כי השחד כתובות קה. ויסלף שם. וגר לא תלחץ מליעא נט ס' הזוהר בדברי הפנה פי' כפלס.

רש"י

לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חברו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו טענת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת. (סנהדרין ב) יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו ולא תענה על רב על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטני' שבהן שואלין תחלה שיאמרו את דעתם. (סנהדרין מ) ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעת לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. ויש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין ומשמע שנא' לא תהי' אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין ע"פ אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש ולא תענה על רב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו לא תהי' אחרי רבים לרעת אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על רב לנטות וגו' ואם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תעננו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שנאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מד' לשונות של משמשי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן (מלכים א יד) עצור ועזוב וכן (נחמיה ג) ויעזבו ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולחזק את חוזק החומה כיוצא בו (דברים ז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת נכרי ומשאוי ישראל וחדלת (מכילתא): עזב תעזב עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה מליסול משאו עמנו: (ו) אבינך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (ב"מ לג): (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מניין ליוצא מב"ד חייב ואמר א' יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א' יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות את הדין שהרי כדי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים. (ב"מ קיא מכילתא) אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המוצדקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע (ב"מ נט): את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון

הכנסה

אבן עזרא

ידך עם רשע. להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי. אולי בממון יעשה זה לתאות הונו: (ב) לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו. לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו. ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה. והשנית מצות עשה. כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות. כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות. ואינו כן רק היא מהבנין הדגוש הכבד. כמו אחר מטה משפט. גם כמלאת בלא

משפט

ירושלמי

דיהי סהיד שקר: (ב) עמי בני ישראל לא תהוון בתר סניאין למבאשא אלהן למטייבא ולא יתמנע חד מנכון למלפא זכו על חבריה בדינא למימר הא בתר סגיאי דינא סטי:

[ב] עמי בני ישראל לא תהוון אזלין בתר סגיא למבאשא ברם אלהן למיטבא ולא תתמנע חד מנכון למלפא זכו לחבריה בדינא ולא תימרון בלבכון בתר סגיא דינא סטי:]

(ג) ומסכנא דאתחייב בדיניה לא תיסב ליה אפין למרחמא עלוי ארום לית מסב אפין בדינא: (ד) אין תארע תורא דסנאך דאנת סני ליה על חובתא דאנת ידע ביה בלחודך או חמרא דטעי מן ארחא אתבא תתביניה ליה:

יונתן בן עוזיאל

(ה) אין תחמי חמרא דסנאך דאנת סני ליה על חובתא דאנת ידע ביה בלחודך רביע תחות טוניה ותמנוע לנפשך מלמקרוב ליה משבוק תשבוק בההיא שעתא ית סנא דבלבך עלוי ותפרוק ותטען עמיה: (ו) עמי בני ישראל לא תצלון דין מסכינא בדיניה: (ז) מפתגם שיקרא הוי רחיק ודי נפק זכאי מבי דינך ואשכחו ליה חובתיה ודי נפק חייב ואשכחו ליה זכו לא תקטיל ארום לא הוינא מזכי ליה אין הוא חייבא: (ח) ושוחדא לא תקביל ארום שוחדא מסמי עינוי נסבוי ומטלטל חכימיא מסותבניהון ומקלקל פתגמין תריצין דמכתבין באורייתא ומערבב מילי זכאין בפומהון בשעת דינא: (ט) ולגיורא לא תעיקון ואתון חכימתון ית אניק נפש גיורא ארום דיירין הויתון בארעא דמצרים: (י) ושית שנין תזרע ית ארעך ותכנוש ית

בעל הטורים

קדש מהיון לי וממיד מבדילו מעומלה מביככם כדכמיב ולנשי ממיד יבדילו: מפלכון למו כ' יפירה ללמדך שהפסיקין הכבילום מן העיר כו"ן למה. לכלב משלכון למו וסמיך ליה לא משל שמע שוא בל היתפקר למון הרע ללוי להמליכו לכלבים: (ג) ודל ב' במסורה הכא ואידך ודל מכשהו יפכד (משלי י"ט) לומר אפילו הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בדינו: ברינו ד' הכא ואידך לדיק הראשון בריבו (משלי י"ח). לא מעה ממשפט אביונך בריבו. לעות אדם בריבו (איכה ג') לומר לך אף אם הוא דל לא השמע דבריו משלה להלדיקו בדינו ולעות. בעל דינו הבא אחריו: (ד) מעה ג' במסורה המורו מועה. והנה מועה בשדה (פ' וישב). אדם מועה מדרך (משלי כ"א) זהו שאמרו אלא תרה רואה אין זו אבידה. חמור וכליו הרועים הרי זו אבידה. חמו חמורו מועה שהוא מועה בשדה ויצא מהדרך: (ה) שנאך ב' במסורה חמור שונאך. אם רעב שונאך האכילהו לחם (שם כ"ה) משום דהכא מיירי בבני מיני שונאים ככרי וישראל דבשונא ככרי דרשינן ומדל מעזוב לו ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו. רבץ ג' במסורה הכא ואידך לפתח חטאת רובץ (פ' בראשית) רובץ בין המשפתים (פ' ויחי) לפתח חטאת רובץ זה יצר הרע שאם הלך אחרי יצרו והרבה עון עד אשר הוא רובץ תחת. משאו אלו מלי הקנתים יעסוק בתורה כיששכר שהיה רובץ בין המשפתים כדאמרינן אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש: (י) את תבואתה והמעיינות. לאסור פירות ערב שביעית

יונתן

קורליז שנייהו ידוע שהוא רכילות וכדפי' בפרשת קדושים ע"ש: (ה) סני ליה על חובתא דאנת ידע בלחודך. פי' שאתה שונא אותו עבור שהוא חוטא בינך לבינו ודייק הכי מדכתיב לא תשנא את אחיך. א"כ איך נאמר כאן שונאך ואי בעדים שראו עובר עבירה דאז מותר לשנאותו זה אינו. דמסתמא התרו בו והעידו בב"ד ונענש. ואם"כ תוזר לכשרותו ואסור לשנאותו. אלא ודאי כשראוהו וק"ל. ועוד יש לפרש דסבר כר' נתן במכילתא דאמר בישראל הכתוב מדבר ואם מ"ל אויבך שאם הכה אדם את אביו שעשה עמו מריבה נמלא אויבו לפי שעה וק"ל: (ח) מסמי אינו נסבוי. פירוש שמסמא עיני המקבלו. ומערבב וכו' פי' מעביר דעת החכמים מיתוב דעם וכו' והוא המקבל. ומעלעל חכימיא ממותבניהון. פי' כשמקבל שוחד מעה את החכמים היושבים אצלו מדרך ישובם לדרכו השוה. תריצין דמכתבין באורייתא פי' דברים הצודקים וישרים שנחקקו בתורה וכדפי' רש"י: (ט) אניק. פי' לער ריגון נפש ששבר הכרחם וכו': (י) עללת. כמו פי' שהוא תבואה: (יא) לא תניראה דתלכון בתרמא. פי' לא מן

אבן עזרא

משפט ויומשם נר. ומז"ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים. ומה שהעתיקו הוא האמת. ואשר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות. מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מלוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מלוה על כל ישראל ואף כי הדיין שהוא שהריב לפניו לעזור לרעהו. (ג) ודל. גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל. ובמקום אחר לא תהדר פני גדול: (ד) שור אויבך. בשיקה השם כירד. והוא פועל. כי מלת ולויבתי. מהפעלים כיוצאים. והשעם אע"פ שמדע שהוא אויבך וככה שונאך. ונאמר אויבך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך. אולי באה זו הפרשה אם היה השור והחמור של עני יהיה שהכך הרבה אחד מעשית מלות השם. וגם גמילות חסד עם עני: (ה) וחדלת. כמו חדל לך מעשות הדבר. וכן ושמרת. והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו. רק תמיד עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הדבר ומזה הדבר ויקום השמור. ויש אומר כמו ויעזבו את ירושלים. לשון המשא בדרך רחוקים: (ו) לא תטה. עם הדיין ידבר. וכמוהו לפני יי' אלהיך תאכלנו. הראוי לאכול. כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם. והאומר כי הוא זכור עדר. הבל הוא: (ז) מדבר שקר. עם הדיין ידבר. שלא ידין דין שקר. וכמוהו צדק צדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג. גאותו הדבר. אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר. שלא תאמר הואיל. וככה עשה רשע אחר קשה. אסרגנו ואסיר המכשול מהדרך. כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: (ח) ושחד. גם הזכיר כל זה. כי השטיר יען שחד לדיין להטות מדין דלים: ויסלף דברי צדיקים. אמר הגאון כי לדיקים אשר לדברי. ולא יתכן זה כי דברי כמוך: וטעם צדיקים. בדין שלא לדיקים במלות: (י) ושש שנים. הזכיר גם זה. בעבור ואכלו אביוני עמך

פירוש על אבן עזרא

שהוא שכיח גם ביום. זכר לילה ההווה יותר. א"ל שהוא מוכח את חבירו שלא כדין תמשמת דחקו. וכשנבר אמה כי אין פשע להיום עד מאם. לכן תסירך אל תשת ידך וכו' ולא חסטות כי עת מעשם בתורך הדל כמ"ם לה (פסוק ב'). ב"ל הנוח. ג"כמו לנטות בל"א (נייגען). ד(דברים כ"ז י"ט) בל"א (ביינגען). ה(מלאכי ג' ס'). ו(ויקרא י"ט ט"ו) ומכמ"כ שלא להדר הדל. ז"בפיקת השם יו"ד אויבך. כ"ל ע"ד השלמים. וכן שנאך. ח"בינוני. ט(פסוק כ"ג). י(פיינדליך בעהאנדעלן). כ"ונאמר אויבך (שם) ביו"ד לרבים. גם בזיסיד בלא יו"ד השני בהפסק כמו אשר יליק לך אויבך (דברי' כ"ח נ"ג). ל"ב"כ שנאך בינוני. משנאך יולא. ס"ר"ל שתוגש לפסוק ודל לא תהדר בריבו. ג(ד"ה ב' כ"ט פ"ז). ע"כ"ל הפי' הזה לפסוק הוא. והנכון שהוא לשון עזיבה. פ(נחמיה ג' ח') לשון פריקה וכן שהמ"ל בב"מ (דף ל"ג ע"א). צ(דברים ט"ו כ'). ק"כ"ל על הגדול שבעדר נאמר אלה שאכלנו. שהקטנים נמשכים אחריו. ק(שם ע"ז כ'). ר"ופי' דברים של לדיקים. ולפי הגאון ז"ל לכיך להיות דברים לדיקים. ש"כ"ל בדין שבין אדם לחבירו. לא לדיקים במלות ה'. כמיים

ספורנו

על שמר כאמרם על אנשי ירושלם שלא היו חותמים על השטר אלא אם כן יודעי' מי חותם עמהם (סנהדרין פר' זה בורר): להיות עד חמס. שתהיה עמיד יחידי. שאין הרשע ראוי להעיד ויוליא הדיין כל הממון מהכחשע על פיך בלבד שלא כדין: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. להכריע לכף חובה בדיני נפשות שאין דנין ע"פ דיין אחד בלבד לחובה: ולא תענה על ריב. כשישאלוך שיעריך הדיינים מה דעתך: לנטות אחרי רבים. לא תסי' משובתך שראוי לנטות אחרי רבים אם היו עשרה מזכים ואחד עשר מחייבים: להטות. כדי להכריע על פיך לכף חובה שתהיו אז י"ב מחייבים אלא אמור דעתך ומבוקתך. ולא יפתיך לך שתאמר שראוי לנטות אחר דעת הרבים מבלתי שתאמר בזה שום סברא. אלא זו שהם עודפים על המזכים ולהכריע אז ע"פ שנים לחובה: (ו) לא תטה משפט אביונך בריבו. שלא יהא רך לזה וקשה לזה בעת המשפט שבעלי דינים מספרים טענותיהם וכמו כן שלא ישב אחד עומד ואחד יושב ודומיהם: (ז) מדבר שקר תרחק. מכל דבר שיוכל לסבב שקר כאמרם ז"ל (אבות) הוי זהיר בדבריך

פירוש רשב"ם

כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר. כמו כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת ואפי' אם יש שני עדי שקר אל תצטרף עמהם להעיד כמותם ואע"פ שיונמר על פיהם כי אין מכחישים: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. אם הם דנין שלא כדין לפי דעתך ואע"פ שלא יאמינו לך כי אם לסרובים. ולא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות משפט ואפי' כשהם טוכים אדם ופוטרים ממיתה: (ג) ודל לא תהדר. כדכתיב לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול אלא בצדק תשפוט עמיתך: (ה) חמור שנאך. דבר בהווה: עזוב תעזוב. לשון סיוע וחיזוק. כדכתיב ויעזבו את ירושלים עד החומה. ואפס עצור ועזוב: (ז) מדבר שקר תרחק. ואם נראה בעיניך דין מרומה. ועדים רמאים ואין אתה יכול להכחישן התרחק מאותו הדין ואל תדין בו כלל. ואעפ"כ אם הוא נקי וצדיק בדין שכבר נגמר הדין לזכות אל תהרגנו עוד מאחר שכבר קבלת העדים וגמרת הדין ולא נתת לבך על זה עד לסוף. שאם אתה הצדקתו אני לא אצדיקנו והייב מיתה כדכתיב והאלהים אינה לידו: (ח) יעור פקחים. אצל פיקוח עין נופל לשון עיורון. ואצל צדיק סילוף: (י) ואספת את תבואתה. בביתך. ולא תגיחנה הפקר אלא בשביעית

תשמטנה

יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ: יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר: יג וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ: יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה: טו אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ
אל

אונקלוס

וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ: יא וּשְׁבִיעֵתָא תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתִרְמְשִׁנַּהּ וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּנֵי עַמָּךְ וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוֹל חֵיוַת בָּרָא כֵּן תַּעֲבֵד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ: יב שִׁתָּא יוֹמִין תַּעֲבֵד עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר־אַמְתָךְ וְגִיּוֹרָא: יג וּבְכֹל דִּי אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְּרוּן וְשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמְכוֹן: יד תְּלָת זִמְנִין תֵּחוֹג קֳדָמַי בְּשַׁתָּא: טו יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא־דְפַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵהּ נְפַקְתָּ מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתַחֲזוּן קֳדָמַי רֵיקָנִין: טז וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יָת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא: יז תְּלָת
זמנין

מסרה יא והשביעת, ל' וחסר. תשמטנה, ל'. ונטשתה, ל'. אביני, ב' חסר [בליש' בענין]. ויתרם, ב' אכלה חנ. כן תעשה, [עליהם במפג]. לזיתך, ל' [מ"י קמצא וס"י חבין]. יב ששת, [כו"ל מ"ו]. שורך, [כו"ל מ"ל]. וחמרך, [כו"ל חסר]. וינפש, ל' וחד שבת וינפש [במ' ענין מידום זה לטעו, אי לא דכתב בתורה שבת וינפש הוא אצילה דמשנה יותר לומר וינפש (שמואל ב' פ"ו י"ד)]. יג ובכל, ה' דמטעין דמבירין ובל. אליכם, [מ"י] תשמרו. ל'. ושם אלהים, [כל אלהים המורה על ע"ז אין פסיק אחריו]. תזכירו, [מ"י] לא ישמע, [כ"כ לא בלי ול"ו המיבור]. ישמע, י'. יד שלש, ל' וחסר [במ' מנחת כליל איתא בשם ס"ם בל"ל ב' וחסר]. טו המצות, [ג' בפסוק ומ"ו]. תשמר, [כו"ל מ"ו]. צויתך, [מ"י קמצא וס"י חבין]. למועד, ז' כפין ב"ל שהלית"ד בסי"ס] [מ"ו] בו, ס"ס ב' מרכא [במ' מ"ם זה לשונו הטעם שלפנינו. תלה בו בטעם עבסא שהוא טעם מפסיק, ואלה יצאת בטעם מוכח שהוא רסוק למלה מאלרים, אבל ספרים אחרים אומרים כי מלת בו בטעם מירכא והטעם למלה יצאת שהוא בטעם עמהם]. יראו, ס'. טז בכורי, [מ"ל מ"ו]. מעשיך, [מ"ל מ"י בת"א ס' רלה]. האסף, ל' חסר ומד מלא הקשה. יז שלש, יג. זכורך, [מ"ו].

ת"א והשביעת תשמטנה סכה מד מועד קטן ב מגילה לט. וינפש בן יבמות מח. ובכל אשר אמרתי שבת יח. ושם אלהים אחרים סנהדרין סג קט. לא ישמע סנהדרין סג בכורות ב. שלש רגלים חגיגה ב ג. את חג חגיגה יח. ולא יראו [illegible] ז. וחג הקציר חלה פד בכורים עה חגיגה יח מנחות פד. וחג האסף חגיגה יח לאם השנה יג מנחות פד. יראה סנהדרין ד. כל זכורך חגיגה ז פ' הוסר פ' אלה נן.

רש"י

הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. (מכילתא) להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן כמו שאמור למעלה הימנו תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבת. (מכילתא) אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמרך. (מכילתא) תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יסגרנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער: בן אמתך. (מכילתא) בעבד ערל הכתוב מדבר: והגר. גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. (מכילתא) לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל מצות עשה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. (עכו"ם ג) שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"א פלונית או תעמוד עמי ביום ע"א פלונית. ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך שעבודה זרה שקולה כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן הנכרי: על פיך. שלא תעשה שותפות עם נכרי וישבע לך בע"א שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: (יד) רגלים. פעמים וכן (במדבר כב) כי הכיתני זה שלש רגלים: (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה. אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבאו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות (חגיגה ז): (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר (במדבר כח) וביום הבכורים וגו': וחג האסף. הוא חג הסכות: באספך את מעשיך. שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (יז) שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך
הוצרך

אבן עזרא

עמך: (יא) והשביעית תשמטנה. היא שתקרא שמטה לה'. ולא יגוש א-יש את רעהו האביון: ונטשתה. שלא תזרע. וכמוהו ונטשים את השנה השביעית: (יב) ששת. גם הזכיר זה. בעבור וינפש בן אמתך. והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך: (יג) ובכל אשר. עתה הזכיר ע"כום והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי. ולא כן. משפטי אלהים אחרים. והעד לא תזכירו שלא תזכירו שמותם להשבע בהם. גם שלא ישביעו בהם עובדיה. וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים. שלא תאמר לעכו"ם השבע לי באלהיך: (יד) שלש [רגלים] פעמים. לי לבדי תהיה עבד. שתעבור שלש רגלים בשנה ותבוא לפני כעבד שיביא דורון לאדוני. על כן כתיב אחריו (את) [אל] פני האדון יי' כמו פני האדון ה' וכן ולא יראו פני ריקם. והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי אלילים להבליהם. על כן כתוב תחוג לי לבד: ולא תחת. חוגם. כמו אסרו חג *בעבותים רגלים. בצאת רגל. כי כולם רגלים הם: (טו) את חג המצות. הטעם ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה. והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות. כמו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים. והנה הוא *חיוב. ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך. כי אחריו כתיב שתשבות ביום השביעי. ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ: חדש האביב. פירשתי. רבים פשוטו כי לא יראו פני ריקם. כמו ופני לא יראו. וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים. וכמוהו ונראה את פני יי'. גם יראה כל זכורך את פני השם. כמו לפני השם: (טז) וחג הקציר. בכורי קציר חטים. והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים. והמפסק בין בכורי שעורים לבכורי חטים כמו שבעה שבועות תספר לך: וחג האסיף בצאת השנה. ותכנס שנה אחרת. והטעם מהחדשים לזרוע: (יז) שלש. ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם. הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם
חולים

ית עללתהא: (יא) ושביעיתא תשמטינה מפולחנא ותפקר פירהא וייכלון מסכני עמך ושיוריהון תיכול חיות ברא כדין תעביד לכרמך לזיתך: (יב) שיתא יומין תעבד עובדך וביומא שביעאה תנוח מן בגלל דינוחון תורך וחמרך וישקוט בר אמתך ערלאה וגיורא: (יג) ובכל פקודייא דאמרית לכון תסתמרון ושום טעוות עממיא לא תדכרון לא ישתמע על פומכון:

(יד) תלתא זמנין תחגון קדמי בשתא: (טו) ית חגא דפטירייא תנטרון שובעא יומין תיכול פטירא היכמא דפקידתך לזמן ירחא דאביבא ארום ביה נפקת ממצרים ולא יתחמון קדמי ריקנין: (טז) וחגא דחצדא בכורי עובדך דתזרע בחקלא וחגא דכנשא במיפקא דשתא במכנשך ית עובדך מן חקלא: (יז) תלתי זמנין בשתא יתחמון כל דכורך קדם רבון עלמא יי: (יח) עמי

בני

בעל הטורים

שבגנבו לגביעים: (יא) ויתרם. ב' הכא ואידך ויתרם אכלה אש (איוב כ"ב) לומר שפירות שביעית אסורין בהנאה ושורפים אם דעיכן ולריך לבערן: (יג) ושם אלהים אחרים שלא תגליס. לומר לך כל המבזה את המועדות כאלו עובד עבודה זרה. וסמך פסח לע"ז

לומר מה ע"ז אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכל שהוא. (טז) האסף. ב' במסורה הכא ואידך האסף תקופת השנה (ס' מטא) והיינו דאיתא בפ"ק דסנהדרין וחג האסף תקופת השנה שיהא חג האסף בתקופת

תשרי

רמב"ן

שלא יוליד שורי ותבואת גנבה. על כן אמר ואנשי קדש תהיון לי כלומר אני שאני שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש ראוי לכם שתגעלו נפשותיכם באכילת הדברים המתועבים. וכן אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה' אלהיכם. והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. והנה הטרפה מתקלקלת נפשם והטרפה אין בה שקוץ אבל יש במיתתה ממנה קדושה: (יא) תשמטנה ונטשתה. תשמטנה מעבודה. ונטשתה מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה ונטשתה מלקשקש ומלזבל לשון רש"י. ואיננו נכון כי לא הוחרש מן התורה אלא על חרישה וזריעה אבל המקשקש והמזבל ואפילו מנכש ועודר וכוסח וכל שאר עבודות קרקע אינו אסור מן התורה וכך השנו בתחלת מסכת משקין זמירה וזריעה אסר רחמנא אבל תולדות לא אסר רחמנא וכלשון מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא היא וכן הביעור אינו נלמד מן המקרא הזה. ור"א אמר תשמטנה. כטעם כל בעל משה ידו. ונטשתה שלא תזרע את ארצך. ואיננו כלום אבל הכתוב דבק בראשון אמר שש שנים תזרע ותאסוף תבואתה והשביעית תשמטנה שלא תזרע את ארצך ונטשתה שלא תאסוף את תבואתה אבל תעזבנה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה ופרי העץ ותבואת הכרם וכן ונטשתה השנה השביעית: (יב) למען ינוח שורך וחמורך. מפני שאלה למען כמו בעבור. יפרש שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית ובשדה. בעבור שיהיו בשביעי בן אמתך והגר להיות כלם עדים במעשה בראשית. כטעם את אשר אמרו אמו. וכן אמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כאשר פירשתי שם: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. פי' רש"י לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה ושמר שבתורה

אזהרה היא במקום לאו. ולפי דבריו יצטרך הרב לומר שיהיה לאו שבכללות שאם לא כן היו לוקין על כל עשה ועשה שבתורה. אבל בזה כלאו שיכלול דברים רבים ולא יזכיר שם העבירה כלל הכל מודים שאין לוקין בו אבל כבר אמרו השמר דעשה עשה ואם כן לא הוסיף בכאן אלא עשה ובמכילתא נחלקו במקרא זה ודרשוהו בפנים רבים. ועל דרך הפשט טעמו בכל אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו. כי הכתוב נקשר בסופו יאמר מכל האזהרות הרבות אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד שלא תעבדו ולא תשתחוו להם ותשרימו הזובח להם ולא תעשו פסל וכל תמונה. ועוד תשמרו שלא תזכירו שם אלהותם להזכיר כמוש אלהי מואב. מלכום אלהי בני עמון. אשימא אלהי חמת. לא ישמע על פיך שמם. אפילו שלא זכר אלהות להזכיר מלכום ואשימא כלל. אבל תכנה אותם לגנאי שקוץ מואב תועבת בני עמון. או לא ישמע בפי עובדיו ועל דרכך כענין שאמרו רבותינו שלא יעשה שותפות עם הגוי וישבע לו בע"כום שלו. ויתכן שיהיה לא תזכירו יוצא. שלא תזכיר אותו לעובדיו לאמר באלהיך תעשה עמי חסד. ולא ישמע על פיך זכר שמו כלל והוא שנאמר בספר יהושע ובשם אלהים אחרים לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום. הוסיף שם לאוין לבאר כי האזהרה שלא יזכיר או ישביע שום אדם. באלוהו הנכר: (טז) וחג הקציר בכורי מעשיך. לא ידעתי למה יזכירם הכתוב בשם הידיעה. כי לא נזכר בהם ולא הזכירם עד עתה ורצוי שהיה שיאמר ועשית חג קציר בכורי מעשיך. כאשר אמר במשנה תורה ועשית חג שבועות לה' אלהיך. ואולי בעבור שאמר שלש רגלים תחוג לי בשנה ופירש את חג המצות תשמור בחדש האביב. שתשמור לעשות חג בתחלת האביב. חזר ואמר והאחד תשמור שיהיה חג הקציר

בכורי

פירוש על אבן עזרא

א(נחמיה יו"ד ל"ד). א(תהלים קי"ח כ"ז). ב(בל"א (פוסטנגנער) כמו כשם מלות אלף רגלי (לעיל י"ב ל"ז). ג(דברים ט"ז י"ג). *ר"ל דעת רא"ע כפי' רמב"ן ותפורנו. אשר אלא תשמר שיהיה חג המצות בחודש האביב. כדרשת חז"ל על ג' דברים מעברים את השנה (לעיל י"ב ב') בפ"ק דסנהדרין (י"א ע"ב). ומביא (שם) ראיה מחג הסוכות אשר תורתו שבעת ימים באספך מגרנך. וא"כ לדעת רא"ע ככה פי' זאת אשר תאכל מצות ז' ימים כאשר צויתך תשמור אשר יהיה בחודש האביב כמובא בדב' חז"ל. ואם נפרש למה הדוחק הזה הלא נוכל לפרש כי השבעת ימים לאכול מצות הוא רשות כדרשת חז"ל באמת. ולראיה ע"ז ככה כתוב לעיל ששת ימים וכו' ואינו אלא רשות. ע"ז מתרץ כי אין ראיה משם כי שם מספר הכתוב שבעשבעת אשר יוכל יום השבת ע"י עבודות ו' ימים. לא כן פה למה ונביא זה הפסוק כלל. וזה פי' ואין ככה וכו'. ועוד אם נאמר כדרשת חז"ל אשר תורה הפסוק לחובתי לא לאכול חמץ א"כ יפרש בפירוש שבעת ימים לא תאכל וכו'. ותאמר ג"כ דברי חז"ל נכונים לכן עליו עשה ולא סעשם כי הל"ם מכלל עשה ג"כ עשה הוא. גג(לעיל פס' י"ב). דר"ל כי אם הוא כאשר אמרו רז"ל שלילה הראשון חובה לבד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ כנ"ל ה(לעיל י"ב ד'). ו(לקמן ל"ג כ"ג). זוכן ת"א ולא יתחזון קדמי ריקנין. ח(ס"א ל' כ"ג). פי' שתוהל יהיה כרא לפני ה'. ט(דברים ט"ז ט"ז). י(שם פסוק ט'). כר"ל שאין טעמו בעוד לאת השנה כי אין חג הסוכות בסוף אלול רק טעמו כאשר יצאה השנה ונכנסה אחרת ח ה מפרי עיין

בפי'

ספורנו

שלא מתוכם ילמדו לשקר: (יא) תשמטנה. שמטת כספים. כאמרו וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו: ונטשתה ואכלו אביוני עמך. בשמטת קרקע יאכלו גם העניים. ויתרם. של עניים: תאכל חית השדה. שהעניים קודמים כאמרם מאכל אדם אסור להאכילו לכלבי' (ברכו'): (יב) תשבות. אפילו מדברים שאינם מלאכה אבל הם טורח כדרך חול כאמרו וכבדתו מעשות דרכיך ממצא חפצך ודבר דבר: למען ינוח שורך וחמורך. כשתשבות גם מכמו אלה. וינפש בן אמתך והגר. ומזה ימשך שינפש גם בן אמתך והגר על הפך מה שקרה לך במצרים כשהיית שם עבד שלא היתה לך מנוחה כאמרו תכבד העבודה על האנשים. ובזה תזכור יציאת מצרי' כמו שאמר בדברות משנה תורה וזכרת כי עבד היית: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ושם אלהים אחרים לא תזכירו. בכל האזהרות שאמרתי צריך להשמר שלא לעבור עליהן. אבל באזהרת ע"כום לא יספיק להשמר מעבור עליה אבל צריך להשמר אפילו מהזכיר שמה: לא ישמע על פיך. אפילו ע"י אחרים לא ישמע בהסכמתך: (יד) תחוג לי. כענין ישמח ישראל בעושיו על הפך ויכל את העגל ומחולות: (טו) את חג המצות תשמור. כענין שמור את חדש האביב ועשית פסח כמו שאמ' בזה למועד חדש האביב. שמור שיהיה בחדש האביב. על ידי עבורי השנים והחדשים כמו שבא בקבלה: (טז) בצאת השנה. כאשר נאספו כל תבואות יה: (יז) שלש

פעמים

פירוש רשב"ם

תשמטנה שלא תזרע. ונטשת שלא תאסוף תבואתה: (יא) לכרמך לזיתך. כמו כן תבואה. דרך המקרא להזכיר דגן והתירוש ויצהר והיה לכל אוכלין שהן גידולי קרקע כדכתיב בפ' בהר סיני: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם. מיום התחלת הדברות עד עכשיו תשמרו. חוזר וכופל ושונה אזהרותיו. ורבותינו דרשו לרבות שביתת כלים: (טז) וחג הקציר. קרבנות הכתובים בפ' שור או כשב ושתי הלחם שהם מנחה חדשה: בכורי מעשיך. להתיר חדש במקדש: וחג האסיף חג הסוכות. בשעת אסיף אשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר. וציוה הכתוב לישב בסוכה לזכרון כי במדבר ישבו באהלים ולא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר. הרי שלשה רגלים תלוים כולם בפירות הארץ. אביב, וקציר. ואסיף: (יז) האדון ה'. והארץ שלו שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות כמו שמפורש בפ' כי תשא. שלש פעמים בשנה יראה

כל

הכנתי: כא השמר מפניו ושמע בקלו אל־תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו: כב כי אם־שמע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את־איביך וצרתי את־צרריך: כג כי־ילך מלאכי לפניך והביאך אל־האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו: כד לא־תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבתיהם:

ועבדתם

לאתרא דאתקנית: כא אסתמר מן קדמוהי וקביל למימריה לא תסרב לקבליה ארי לא ישבוק לחוביכון ארי בשמי מימריה: כב ארי אם קבלא תקביל למימריה ותעביד כל דאמליל ואסני ית סנאך ואעיק לדמעיקין לך: כג ארי יהך מלאכי קדמך ויעלנך לות אמוראי וחתאי ופריזאי וכנענאי חואי ויבוסאי ואשיצינון: כד לא תסגוד לטעותהון ולא תפלחינון ולא תעביד כעובדיהון ארי פגרא תפגרינון ותברא

תתבר

מסרה הכנתי, ל' חסר דחסר. כא מפניו, כ"ג. בקלו, [ס"ו]. תמר, ל' [ספ"ו נסמס וסמ"ס דנוסה]. כב שמע, [מ"ו]. בקלו, [ס"ו]. ואיבתי, ל'. איביך, [מ"ו ומ"י]. וצרתי, ב' בנ' לית' מולב ודין. צרריך, [ס"ו ומ"י]. כג והביאך, [מ"י]. האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי, חסר פסוק סימן לכנוש ולכתוש ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע [נס' מנין סידות זה לשונו, פסוק הוא (ירמי' א' י') ונמנו הכא לסימן כדי שלא נטעה בפסוק שטום אלו היות מאם בו"ו הסגור ולזה בלשם, וידע סימנם בפסוק הנזכר שהוא שש מלות, חס' באל ו"ו ואח"כ ב' בו"ו וא' באל ו"ו וא' בו"ו]. והכחדתיו, ל' ומלא. כד תעבדם, ג'. ולא תעשה, ג'. הרס, ל'. תהרסם, [ה"ס בקמ"ץ רפה]. מצבתיהם, [מ"ו ומ"י] כל אורייתא כתיבי כן [נס' מנין סידות זה לשונו, מלת מצבתיהם לא נמלא אלא דין. שהנס כונתם על מלת מצבתם דכתיבי באורייתא חולסין סגירי ו"ו והלד"י במקומם לי"ו].

רש"י

ת"א אל תמר בו סנהדרין לח. כי שמי שם עקידה שער מז.

הבטחתי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה א' מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: (כא) אל תמר בו. לשון המראה כמו (יהושע א) אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו. מטטרון בגימ' שדי: (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם אלהות: מצבתיהם. אבנים שהם מקימין להשתחוות לפניהם:

לא

רמב"ן

שעתידין לחטוא והכינה אותם כי לא אעלה בקרבך: (כא) כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא' השמר מפניו כי שמי משותף בקרבו. ורבותינו דרשו זה מטטרון ששמו כשם רבו. מטטרון בגימטריא שדי לשון רש"י. ובאלה שמות רבה גם כן יש מי שדורש כן מזה על דבר העגל. ויש לתמוה שהרי הגזרה הזאת לא נתקיימה שהקב"ה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך. ומשה בקש עליה רחמים ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. ונתרצה לו הקב"ה ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. וכן אמרו דאפילו בפרוסקא לא קבליה דכתיב אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. והמשובח לפי הדעת הזאת כי הגזרה הזאת לא נתקיימה עם משה בימיו. הוא עם שאמר ונפלינו אני ועמך. ואמר כי מצאתי חן בעיניך ואדעך בשם. ועוד אמר וראה כל העם אשר אתה בקרבו. אבל לאחר מיתתו של משה רבינו שלח להם מלאך. והוא שאמר הכתוב ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. ויאמר לו כי אני שר צבא ה' עתה באתי. ושם הראה שאלו יהושע אם, להודיע מדבר אל עבדו. ולא נזכר דבר שגלה אליו בשמו. אלא שאמר לו של נעלך מעל רגלך ולא דיבר למה בא. אבל היתה הכוונה להודיע אותו כי מעתה יהיה מלאך שלוח לפניהם לנלחם בגלל בגלותה. וזהו שאמר עתה באתי. וכן אמר במשנה אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו. ומעתה אמרו בגל שלא ימסרו לנס עד כל ימי משה וכיון שמת משה. חזר אותו השר למקומו. שכן יהושע רואה אותו. שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי. לכך נאמר הנה אנכי שולח מלאך. ועל דרך האמת. המלאך הזה שהובטחו בו בכאן הוא המלאך הגואל אשר שמי הגדול בקרבו. כי ביה ה' צור עולמים. והוא שאמר אנכי האל בית אל. כי דרך המלך לשכון בביתו. ויקראנו הכתוב מלאך בעבור היות כל הנהגת העולם הזה במדה הזאת. ורבותינו אמרו כי הוא מטטרון והוא שם לשון הדרך. וכבר פרשתי זה בסדר בא אל פרעה. וזה טעם לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי הוא בית המקדש. כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך. והטעם אשר הכינותי לי להיות בית קדשי ושאלתי כי שם הכבוד שלם. ועוד אזכיר כוונתם בשמו כשם רבו. והנה קולו הוא קול אלהים חיים. והשלום לשמוע בקולו מפי הנביאים. או הטעם שלא יקבלו נביאות ויאמרו תורה שבעל פה. כענין מדרשו ולא תמרה קדוש ישראל כאלו זו תורה שבעל פה. והנה מרדו ושמע בקולו לדברי. וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר. ואונקלוס כמו שתרגם ארי בשמי מימריה כי בו ידבר. ואמר ואויבתי את אויביך שגם במדת הרחמים

אסיה

אבן עזרא

סוד המיכאל: לשמרך בדרך. שלא יגע בך רע: אשר הכינותי. לך. כדרך בהכנסל עליון בנים. כאשר אמרתי: (כא) השמר. כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע. והנה שמן אינו מלאך הוא. וככה היה לקראת בלעם לשטן לו. והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד: ומלת אל תמר בו. קשה. והנה נראה שהטעם כמו וימרו בי. רק היה ראוי להיות תמרה. על כן הוליכו חכמי ספרד לאמר בו. כי הוא מפעלי הכפל. ועל דרך ויסב אלהים את העם. כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל. כי ורסנה ונסבה מבנין נפעל. כמו ונגלה עם מגזרת גלל. ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק. ואל תתמה בעבור השם שנים עברים והטעם אחד כי הנה מורך בניהם. כי מרית עם אלהים. וכמוהו אל תמר בו ותאמר לילדתו. על משקל מכם. משוש מגזרת שכוסי על השה. מפעלי הכפל: כי לא ישא לפשעכם. עם למ"ד. כמו מה לא לפשע עבדי: ודע כי שמי בקרבו. דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו. כמו ואף לאמתך תעשה כן. וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא עם העולם כי הוא לבדו. גם ימלא את השם כי הוא הכל ומאתו הכל. ועם בקרבו. משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל פרסק. על כן היה כבוד השם בקרב המחנה. ובאמצע בתוך המסכות; וכן כתוב כי אתה יי' בקרב העם הזה. וכתוב ויואל רוח אדם בקרבו. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב כי אם שמע תשמע בקולו. ואמר כן ועשית כל אשר אדבר. והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הסכימו ראיות גמורות כי גלגל הלבנה גוף מקבל אור השמש. כי הוא בעצמו אין נוגה לו. ובעבור זה תסדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום. והנה הגלגלים סדורים לגלגל המזלות. ואין הקדרות רק בהכנס הלבנה תחת השמש ושתיכן מעלות. והנה פני הלבנה אשר נגד השמש כלה אור. והפנים אשר למטה ממנו חשך ולא אור. והנה תסתיר אור השמש. גם נמשלים אדם הלבנה בהכנס אל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא יאיר ללבנה אור. והנה ידענו כי אור הלבנה בלילה מאיר האויר. והנה אם אמר האומן זה אור הלבנה יאמר אמת. ואם אמר שהוא זה אור השמש יאמר אמת: (כב) בעבור שמלאו חכמי ספרד איבה בהעלם הירו"ד. וכתוב ואיבתי את אויביך. גם ליד הים. אמר ילדים. ודין עני ילא דנו. וכתוב והיה יי' לדיין. על כן אמרו אין פועל פסוק מג' אותיות על כן איבה מעלומי הבנין: (כג) כי. גם בעת בואם אל הארץ שיהיו כל ע"כום. והזכיר ששה גוים ולא שם להזכיר הקטן שבהם. ובעבורו אמר והכחדתיו מיד. כי האחרים מעט מעט יגרשם. או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד. כמו בנים לגמדם פלי שור: (כד) לא. זהו ⁎⁎ שהזכרתי. שמעלת שאר הגרים אשם ראיתם שהזכיר

על

יונתן בן עוזיאל

דְאִיתְקְנִית: (כא) אִיזְדַהַר מִן קֳדָמוֹי וְקַבִּיל לְמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרִיב עַל מִלּוֹי אֲרוּם לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרוּם בִּשְׁמִי מֵימְרֵיהּ: (כב) אֲרוּם אִין קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ וְתַעֲבִיד כָּל דַאֲמַלֵּיל עַל יְדוֹי וְאַסְנֵי יַת סַנְאָךְ וְאָעִיק לִמְעִיקָךְ: (כג) אֲרוּם יְטַיֵּיל מַלְאָכִי קֳדָמָךְ וְיָעֵילִינָךְ לְוָת אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאִישֵׁיצִינוּן: (כד) לָא תִסְגְּדוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינוּן וְלָא תַעַבְדוּן כְּעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אֲרוּם מִסְגָּרָא תְסַגַּר בֵּית

סגודהון

בעל הטורים

חדשה. והאיך משמע זה בכאן אדרבה לכאורה משמע נהיפך שיהא בתקופה ישנה השנה [חדשה]: (כב) וצרתי. ב' במסורה הכא ואידך וצרתי עליך מצב והקימותי עליך אלא הכי פירושא מן הפסוק משמע עם כלות השנה. אם כן צריך שיהא בתקופת

מלודום

רמב"ן

אהיה להם אויב וצרתי את צורריך על ידו במדת הדין ולכן אמר כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי וגו' והכנעני וגו' והכחדתיו בהביאו אותך אליהם להודיע כי הוא המכחיד אותם והזכירם בלשון יחיד כי כלם כאיש אחד יכחידם והנה כאשר המלאך הזה שוכן בקרב ישראל לא יאמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך כי שמי בקרבו והוא בקרב ישראל אבל כשחטאו בעגל רצה לסלק שכינתו מתוכם ושיהיה מלאך משלוחיו הולך לפניהם ובקש משה רחמים וחזר ושכן שכינתו בתוכם ושם אפרש הפסוקים בע"ה וגם שם במדרש רבה כמו לזה אמרו הנה אנכי שולח מלאך אמר לו הקב"ה מי שמשמר את האבות ישמור את הבנים וכן אתה מוצא באברהם כשבירך את יצחק אמר הוא ישלח מלאכו לפניך. ביעקב המלאך הגואל אותי אמר להם הוא גאלני מיד עשו הוא הצילני מיד לבן הוא זנני וכלכלני בשני רעבון אמר הקב"ה למשה אף עכשו מי שמשמר את האבות ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך. ועוד אמרו שם בפ' אמר להם הקב"ה לישראל הזהרו בשליח שאינו חוזר בשליחותו מדת הדין הוא אל תמר בו וכו' ומכל מקום לדברי הכל המדרש שהזכרתי אמת הוא שכל ימי משה לא היה מלאך שר צבא הולך עמהם כי משה היה ממלא מקומו כענין שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ובימי יהושע הולך לו שיבא אליו מלאך שר צבא ה' ללחום מלחמותם והוא גבריאל הנלחם להם וזהו שראה אותו וחרבו שלופה בידו כי בא לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים: כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו. יאמר אל תמר בו שלא ישא לפשעכם אם תמר בדברו כי הממר בו ממר בשמי הגדול אשר בקרבו וראוי להכחידו במדת הדין ויתכן שיהיה שמי בקרבו מחובר למעלה ושמע בקולו כי שמי בקרבו וקולו הוא קול עליון: (כד) לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם. התורה תזהיר על ע"ז בכמה מקומות ואף על פי שהמקראות מיותרין בה אין להקפיד בכך שמפני חומר שבה שכל המודה בה כופר בכל התורה כלה תזהיר ותחזור ותזהיר כאומר לעבדו זכור תמיד ולא תשכח העיקר הגדול שהכל תלוי בו. ויתכן שתזהיר בעשרת הדברות שלא יעשה לו ע"ז שיצלמו אותה עשויה ונעבדת לגוים שבארץ שלא יעבדו אותה כלל אבל יעקור אותה מן הארץ: ולא תעשה כמעשיהם. יתכן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים כמו שהזהיר במקום אחר ובחקותיהם לא תלכו ואמרו אלו דרכי האמורי שמנו חכמים. והנראה יותר כי יזהיר על ע"ז שלא יעבוד אותה כדרכה אפילו בעבודה שאינה דרך כבוד כמו שדרשו בפסוק איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. והטעם כי אמר לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ועבודה היא ככבוד אשר יעשה העבד לאדוניו וחזר ואמר כי אפי' ענין שאינו עבודה אלא בזיון כגון פעור שפוער עצמו לפעור וזורק אבן למרקוליס אם

נהגו

פירוש על אבן עזרא

[ד]וכן דעת רבינו חננאל ז"ל. והאריך בזה רבינו בחיי ז"ל ע"ש. [ה]ומפרש בפסוק בהנחל עליון גוים. (דברים ל"ב ח') פי' כי הרמב"ן ז"ל אמר כי בעת דור הפלגה נחל הש"י לכיום ארץ שבעים גוים לישראל ע"ש ברא"ע ובפי' עליו. [ו]ר"ל בפרשת האזינו ופי' שם הראב"ע ז"ל וז"ל והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך אותם. כי כל חלק לאומה יש לו חלק למעלה. והטעם למספר בני ישראל כאשר אמרו קדמונינו ז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול ע"כ. [ז]פירש בעבור כי ה' שלחו לעשות מה שיעשה כהן לו כח וגבורה לעשות ובאותו הכח עושה מה שעושה וזה דומה למלך ששלח שר לעיר ונותן לו כתב בידו חתום בחותמו שישמעו דבריו ויעשו מצותיו. ועל דרך המשל הזה כתיב כי שמי בקרבו. והטעם כי מלת שמי רומזת אל הכח שבא למלאך מהש"י והשפע שמשפיע עליו. וזהו הטעם שאמר הכתוב גבי גדעון וירא מלאך ה' אל גדעון. ואח"כ כתיב ויאמר ה' אליו. והנה אם המלאך נראה אליו היה ראוי שיאמר הכתוב וירא מלאך ה' אל גדעון ויאמר אליו. כי אנחנו יודעים מדרך הנבואה שהמלאך הנראה אליו דבר לנגד זו ולא השם ואיך אמר ויאמר ה'. רק בעבור כי המלאך הוא מאור השם הולך בשליחותו ואין לו כח כי אם מכח השם. ע"כ ידענו כי מה שיאמר המלאך. השם אומרו כי השליח יאמר בלשון שולחו וע"כ כתוב על המלאך ויאמר ה' אליו. [ח](במדבר כ"ב כ"ב). [ט](יחזקאל כ' כ"א). [י]כמו אשר ימרה את פיך (יהושע א' י"ח). [כ]ומפרש מרר. [ל](לעיל י"ג י"ח). שרשו סבב. [*]ורחבה ונסבה (יחזקאל מ"א ז'). [מ](בראשית י"א ז') שרשו בלל. [נ](ישעיה י"ט ג'). [ס](שם כ"ד ט'). [ע](אסתר א' כ"ג). [פ](בראשית ל"ב כ"ח) שרשו שרר. [צ](משלי י"ז כ"ה) שרשו מרר. ע"מ סֶבֶם (במדבר ל"ט כ"ח). [ק](לעיל י"ב ד'). [ר]כי שרשו כסס. [ש](בראשית ל' י"ז). [ת](דברים ט"ו י"ז) סדיק עם הפניק שלפניו. [א]פירש השם עומד בעצמו ואיננו צריך לאשר שיאיר לו או יעזרהו. והמלאכים הם דבקים בשם. פירש הם נמלאים בכח השם ועומדים בכחו ונבגלמו ואינם עומדים בעצמם כמוהו. והנה אמרו חכמי התולדות בספר הנפש ובספר החוש והמוחש משל על האור שיש בעין איננו גוף רק שבא כח שלימות מהנפש אל העינים. וכן יקבלו צורות הדבר הנראה ואור הנפש צריך לאור אחר חיצוני. פירש שעצ"י שהעינים הם גוף בהיר ויש כח בעינים לראות. לא יכלו לראות כל ימי היותו במקום חושך ואפלה עד שילך למקום שיש בו חילוץ השמש ויופיע החילוץ ההוא על עיניו ואז יצא מן הכח אל הפועל הראיה. והוא מן השפע הבא מהשלם העליון אל הנפש כי העין צריכה לאור הנפש. והנפש צריכה אור הכוכבים ולמלאכים הקדושים וכולם צריכים לאור השם הנכבד והנורא. והנה למשל העין צריכה לאורים רבות ברגע אחד. פירש כי בעבור היות העין גוף טהור כמעשה לבנת הספיר ויקבל האור מאחלמות השמש ואז יצייר בו צורות הדברים כדרך המים וכדרך המראות הלוטשות וזה לא יתכן כי אם ע"י אור חיצוני שיופיע על העין. והנה יש לדעת כי זה צריך לזה וזה לאחר וכולם אל הש"י כאשר בארתי ע"כ. [ב]ר"ל כמו שם אלהים ונקראים ג"כ המלאכים בזה השם כאשר התבאר בפ' שמות (לעיל ג' ט"ו). [ג]עיין מוטו"ע ומקור חיים באורך. ואלא כי הוא הכל וכו' עיין (בראשית י"ח פסוק כ"א) ע"ש ואם לא אדע בפי' רא"ע ובפי' שם. [ד]עיין בספר בפולות יהודה דרוש ל"ט והראה בפלאות מסכים אל דברי רבינו הראב"ע ז"ל ועיין בהקדמת רא"ע בראשית דרך (א' א') וא"כ הנקודה היא קלוטה ורסוקה. [ה]הרא"ם כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך (דברים כ"ג ט"ו). [ו](במדבר י"ד י"ד). [ז](זכריה י"ב ח'). [ח]בלשון נסתר. [ט]ר"ל: בלשון מדבר בעדו. [י](עיין לעיל י"ב ב'). [כ](איננו אות). [ל]כי אור הלבנה הוא בעצמו אור השמש. וכן כל מה שנעשה ע"י מלאך הוא בעצמו מעשה השם. כי הוא הכל ומאתו הכל. והמשל בזה המשל שכ' הראב"ע ז"ל כי כמו שאור הלבנה מאור השמש ואם אמר יאמר זה אור השמש יאמר אמת. כן אם יאמר אומר שפועל שהמלאך הוא מלדו יאמר אמת. ואם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מלד הש"י יאמר אמת. כיון שהשפע המלאך יבא לו מאת הש"י כמו שאור הלבנה בא לו מאת השמש. ולפיכך אל תתמה אם יאמר בקולו שלא לנכם. ואשר אמר ועשית כל אשר אדבר שהוא לנכם. [מ](ויקרא י"ט י"ב). [נ]צֵידִים (ירמיה ט"ז ט"ז). [ג]הוא ערוב ב' פסוקים (ירמיה כ"ב ט"ז) כתיב דן דין עני. (ושם ה' כ"ח) כתיב דין לא דנו. [ס]צֹרְרֶיךָ. (ש"א כ"ד ט"ז). והדגום מורה על הכפול. [ע]כי שרשו איב, והיו"ד ע"ין הפעל נחלם ונקשר בציירי שתחת אל"ף פ"א הפעל ואינם מורגש במבטא. [פ](בראשית י"ט כ"ב) בגות לשון רבים. ולעדה יחידה. והטעם כל אחת מהכנעם. כן האמורי והחתי וכו' רבים. והכחדתיו לשון יחיד. וטעמו כל אחד ואחד. * [פ]ר"ל שלה עבודה

אינה

ספורנו

ביתך: (כא) השמר מפניו. שלא לבלבל כבודו כענין של נעליך מעל רגליך שאמור ביהושע: ושמע בקולו. ללכת במצותיו הפך מה שאמרו אנה אנשים עולים: אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. אם איש אחד ישא ילקו הרבים כמו שהיה הענין בעכן כאמרו הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם והוא איש אחד לא גוע בעונו. כי שמי בקרבו. ואין לאל ידו לגמול על כבודי: (כב) כי אם שמוע תשמע בקולו ואיבתי את אויביך. ולא אחוס עליהם כדרכי טובי. על הפך ואני לא אחוס על נינוה: (כג) כי ילך מלאכי לפניך. שלא ישא לפשעי האויבים: (כד) לא תשתחוה לאלהיהם. שלא תעשה כמו שעשה אמציהו אשר הכה את שעיר ויבא את אלהי בני שעיר ולהם ישתחוה. שאולי השב לרעתם שלא יקצפו עליו על

מסכת

פירוש רשב"ם

תמר בו מגזירת אם המר ימירנו. ואם הוא דגש. הרי הוא וריחו לא נמר. כמו אל תפל דבר מגזירת נפל. אבל אינו מגזירת הרבנות מן מרה מריתם. שא"כ היה לומר אל תמרה כמו כל איש אשר ימרה את פיך: כי שמי בקרבו. בשמי הוא מצוה לכם. אבל לשאת לפשעכם אין בידו רשות: (כג) כי ילך. שהרי ילך: (כד) כי הרס תהרסם. מדעתי הגהתיו תהרסם משקל דגש מנעורי. ושבשתי ספרי צרפת שנקד בהם תהרסם. והוא משקל רפי. כמו הרג תהרגנו. אבל מאחר כי הרס משקל דגש צ"ל כמו כן משקל דגש תהרסם דוגמת שבר תשבר. ושוב מצאתי בכל ספרי אספמי' ואשכנז כמו שהגהתי משקל

דגש

כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ׃ ס שביעי כו לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־

כל

אונקלוס

תִתַּבַּר קָמַתְהוֹן׃ כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵיךְ יָת מֵיכְלָךְ וְיָת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ׃ כו לָא תְהֵי מְתַכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ כז יָת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וְאֶתְבַּר (נ״א וַאֲשַׁגֵּשׁ) יָת כָּל עַמָּא דְּאַתְּ אָתֵי לַאֲגָחָא בְהוֹן וְאֶמְסַר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְּרֵי

קדל

מסרה, כה וברך, ג׳. מימיך, ג׳ וכ״כ [כ״ל מלא דמלא]. והסרתי, ב׳ [מ״י וס״ו]. כו לא, [במרכא, ולא במקף]. משכלה, ל׳. ועקרה, ב׳. אמלא, ג׳ ומד ומלא. כז אימתי, מ״י. לפניך, כו״ל כ״כ במ״ב [בס׳ מבין חידוש זה לשונו. בדקתי אחר כולם ולא מצאתי המחלפות ביניהם. לכן נראה בכוונת המסורת על מלת אימתי, כל ליתא כתיב כן בר מן ג׳ חסר יו״ד עי״ן הפעל. כי פרשו אים. א׳ יקראו להם אמים (דברים ב׳ י״א) ב׳ יהלך עליו אמים (איוב כ׳ כ״ה)]. והמתי, ל׳ וחסר. תבא, י״ז חסר.

ת״א ועבדתם את קמא לב מליעא קז. וברך את ברכות מח ערובין סה קמא לב מליעא קז עקרי׳ מב ומד מב. מחלה מליעא קז. את מספר ראש השנה יא יבמות מט סוטה יב קדושין לח. את אימתי סוטה לו.

רש״י

(כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: (כז) והמתי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשהופך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שמוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו בחטף כגון והמותי מגזרת (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו. וסבותי מגזרת (שמואל א׳ ז׳) וסבב בית אל. דלותי מגזרת (ישעיה י״ט) דללו וחרבו. (שם מט) על כפים חקותיך מגזרת (שופטים ה) חקקי לב (שמואל א יג) את מי רצותי מגזרת (איוב כ) רצץ עזב דלים. והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא שאלו מגזרת מיתה היה אין ה״א שלו בפתח ולא מ״ם שלו מודגשת ולא נקוד׳ מלאפום. אלא והמתי כגון (במדבר יד) והמתה את העם הזה והמי״ם מודגש׳ לפי שחסרה במקום ב׳ תוי״ן. האחת נשרשת שאין מית בלא תיו. והאחרת משמשת כמו אמרתי שמרתי עשיתי. וכן ונתתי התי״ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלשה תוי״ן שתים ליסוד כמו (יהושע י) ביום תת ה׳ (קהלת ג) מתת אלהים היא והשלישי לשמוש: ערף. שינוסו מפניך

ויהפכו

רמב״ן

כתבו בה לעשות להם כן לא תעשנו אתה להם כלל ואמרו אף על גב דקא מכוין לבזויה לפטור ואף על גב דקא מכוין למירגמיה במרקולים: (כה) ועבדתם את ה׳ אלהיכם וברך את לחמך וגו׳. כוונת הכתוב הזה בעבור שהיו עובדי ע״ז יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ואין כוונתם בע״ז רק שיחשבו כי בעבודתם הכח תהיה להם הצלחה כגון שיעבדו השמש בעבור שמלאו לו ממשלת בתבואות והירח במעינות ובכל התהומות וכן כיוצא בהם בכל צבא השמים וכל שכן שיחשבו כי תהיה להם תוספת טובה בעבודת המלאכים בעבור שהם מכבדים משרתי האל הגדול ועל כן יאמר הכתוב הזה כי בעבודת הקב״ה בלבד תהיה להם ההצלחה והשמירה ועקירת ע״ז לא תזיק אבל תוסיף לכם טובה וברכה כי הב״ה יברך לחמך והוא כלל לכל מאכל אשר יאכל ויברך מימיך שהוא אב לכל משקה אשר ישתה והברכה היא תוספת בהן שיהיה מהן לך לרוב מאד ואמר והסירותי מחלה מקרבך שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה ואמר עוד שלא תהיה בהם אשה משכלה ברחם משכיל ולא עקרה ברחם ושדים צומקים כי בהיות המאכלים והמשקים והאויר מבורכים יהיו הגופים בריאים ואברי הזרע נכונים לעשות מעשיהם כהוגן והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרים ויתכן שיהיו הזכרים בכלל והסירותי מחלה מקרבך כי העקור מחלה בגופים ועם האנשים ידבר מן הפתח ואחר כן הזכיר הנשים כמו שאמר (דברים ז׳) לא יהיה בך עקר ועקרה. וטעם בארצך להכניס גם הבהמות כמו שאמר שם ובבהמתך. ואמר את מספר ימיך אמלא שלא ימות במלחמה או במגפה בשני האויר רק בזקנה שימלא ימים כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו כגון שבעים ושמונים שנה כדור דוד המלך וכבר הזכרתי כי כל אלה נסים שיעשה השם בשמים ובארץ מופתים בעבור עושי רצונו ואמר כי כאשר יעשה עמהם אות לטובה כן יעשה בשונאיהם לרעה שיתן להם לב רגז ומדריש אימה ועוד ישלח בהם את הצרעה והוא מין ידוע כגון הדבורה ומזכירין אותו חכמים תדיר דבה דבורין דבא לרעין והענין כי ישלח המכה הזו בהויר אלהם כמו הארבה שבא במצרים והילק החסיל והגזם קילו הגדול שבא בימי יואל. וטעם וגרשה כי היא סבה בהם להתגרש מן הארץ כי תכסה את עין הארץ ותחשך ולא יוכלו לבא במלחמה ועוד כי תאכל כל יגיעם בשדה כענין שאמר בקללו׳ (דברים כ״ח) זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה וגו׳ כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל. כן אמר בכאן שיעשה בשונאינו והזכיר הכתוב החוי והכנעני והחתי דרך קצרה והכונה בכל הנזכרים למעלה. והנכון בעיני כי ג׳ אלה לא יצאו רוכב במלחמה ולא נפלו להם בחרב והיו נשגבים במצדים ושלח בהם רק את המות הזה כענין שאמר במצרים ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים והוא מה שאמר במשנה תורה וגם את הצרעה ישלח ה׳ אלהיך בם עד אבוד הנשארים והנסתרים

מפניך

אבן עזרא

*על ע״ז וסוף הספר להזהיר על ע״ז שהוא הסוף. כי יהיה ׳לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשו עם השם אלהי כסף. ובסוף אחר הברית צוה להכרית ע״ז הנמצאה בארץ כנען שעשאוה יושביה. כי העובד עכו״ם כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה. ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: (כה) ועבדתם. הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות. הנה שכרו יתן והם ד׳ דברים בעולם הזה. הא׳ וברך את לחמך ואת מימיך. והב׳ והסירותי מחלה מקרבך. והג׳ לא תהיה משכלה ועקרה בארצך. והד׳ את מספר ימיך אמלא, והנה כל אלה בגוף האדם. ועוד כי הפך אלה הברכות אעשה בכל אויביך. והוא את אימתי וגם את הצרעה:

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי ׳משפטי תולדות. ולא התעסקו בחכמת התולדת. על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות. בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו. ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף. והנה הם שני כחות. ובלשון הקדש יקראו על הכח רוח ונפש. כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ. והרוח בלב ובו חיי האדם. והיא המבקשת תמיד להתגבר על כל העומד כנגדה. והיא בעלת הכעס. וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך ׳׳לכעוס. כל רוחו יוציא ׳כסיל. והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול. והנה כתוב כי ׳תאוה נפשך. ותאות המשגל ממנה. והנה יש אדם שנברא שתשיגם לו אלו הכחות הנזכרות חזקות או כולן רפות. או זו חזקה וזו רפה. או לא חזקה ולא רפה. והנה בני אדם על ׳כ״ז מינים משונים. והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשל הגוף עליה. ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה. והנה אתן לך משל. ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שנברא על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש. כי המרה האדומה ׳דומה לה. והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל ׳לסבול. גם נמשך אדם שאין חום בגופו. ובא אשר ושרפו וקללו על הכעס. והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו. והשי׳ יתפלל לתקן חסדיו בשר בישראל והורס תורתו. וכאשר ישמרוה ׳ימלאם חכמתם וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם. והכלל שיהיה גופם תחת משמעת הנשמה. ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף. ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת. והנה הברכה תהיה בכל מאכל ׳ומשתה. כי יש מאכל נאה לשמור כח התולדת. כדרך אתה תאכל ׳ולא תשבע. והנה כי

ספסלוים

סנוורהון ותברא תתבר קמתי צילמהון: (כה) ותפלחון קדם יי' אלהכון ויברך ית מזוני מיכלך ומשתייך ואעדי מחת מרירתא מגווך: (כו) לא תהי תכלא ועקרא בארעך ית מניין יומי חייך אשלם מיומא ליומא: (כז) ית אימתי אשדר קדמך ואשגש ית כל עמיא דאת אתי לסדרא בהון סדרי קרבא ואיתן:

בעל הטורים

מלודות (ישעיה כ"ט וע"ש) מלמד שאלך על ז' אומות בכל כלי מלחמה: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם. אומר לשון רבים דזו תפלת רבים שאינה נמאסת. ואמר וברך את לחמך לשון יחיד דלכל אחד ואחד מברך לפי ענינו. וברך ג' במסורה הכא ואידך וברך פרי בטנך (פ' עקב) וברך עלי את אלקנה ואת [אשתו] (ש"א ב') כדאי בברכות בכוס של ברכה. מברכו לתכשי ביתו כי היכי דתתברך בטנה וזהו וברך את לחמך ואת מימיך שבירך בברכת המזון ישבעו לאשתו וברך פרי בטנה. וכן בעלי שבירך את אלקנה ונתעברה אשתו חנה וברך עלי וברך פרי בטנך. מימיך ג' הכא ואידך ולחם מימיך נשמה וגו' ונתתי מכרם (פ' מקץ) ממועט עליך עד שובע מימיך (פ' בלבים) ואם מימיך נשמה ונתתי מכרם לומר שאף עפ"י שבירך מימיכן ולא היו צריכין למים אחרים קנו מהם כמו שאמרו מכאן לאכסנאי שיש לו משלו דרך ארץ הוא שיקנה מבעל האכסניא כדי להנותו: והסרתי. ב' במסו' הכא ואידך והסירותי את כפי (פ' תשא) בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה לוהסירותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס לחה: והסרתי מחלה מקרבך. וסמיך ליה (כו) לא תהיה משכלה שכיון שסרה המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא. אמלא עולה ע"ב ימי שנותינו שבעים שנה חוץ משנה שנולד בה ושנה שמת בה. אמלא ב' במסורה הכא ואידך ואוצרותיהם אמלא (משלי ח') ופי אמלא תוכחות (איוב כ"ג) כשהצדיק נפטר מן העולם וממלא מספר ימיו אז מראין לו חלקו בגן עדן כמו שמצינו גבי ר' אבהו וגבי ר' אלעזר בן פדת בתעניות וזהו מספר ימיך אמלא אוצרותיהם אמלא. ופי אמלא תוכחות אין לאדם להוכיח

יונתן

מדרש ג"כ שתיבות הפסוק בע"א קרוב לזה וק"ל: (כה) מחת מרירתא. דלא בלשונו זה הרירתא כדאיתא בב"ק פרק החובל זו מחלה מרה. ולמה נקרא שמה מחלה שפ"ג חלאים יש בה. מחלה בגימ' הכי הוה. בשם הרב מהר"ר שמואל אחידא י"ל ועבדתם את נכנס בל' רבים ויבא בלשון יחיד השמיענו שבענין תפלה עונים המרובים כי ברוב עם הדרת מלך. ועבודה זו תפלה אמנם ענין המאכל לעולם לא יסתכלו לאכול אחד עם חבירו כי לא ימשך מזה שום דבר טוב. ולרמוז על זה השקיה בלש' יחיד ואמר וברך את וגו': (כו) מיומא ליומא. פי' שהיה יום שנולד באותו יום ימות. והכי איתא בפ"ק דסוטה היום מלאו ימי ושנותי: ללמדך שהקב"ה משלים שנות הצדיקים מיום ליום ומחדש לחדש שנא' את מספר ימיך אמלא: (כז) ואשגש. עיין ברש"י שמביא תרגומו והוא לש' גמרא

אבן עזרא

התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף. והנה לא יחסר שומר התורה משם. וזהו וברך את לחמך. ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים. ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך. והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד. על כן כתוב גם בחליו לא דרש את יי' כי אם ברופאים. והנה דברתי על חכמת הרפואות. ועתה אדבר על חכמת המזלות. דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו. וערך אלה *אל אלה והדבר עמוק מאד. והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה. כי תולדת הרחם להשכיל הילודים. או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם. במולדו *וכפי תולדתו שלא יוליד בנים. השם הנכבד אם היה דבק בו. יאמץ כח תולדת הכליות ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים. על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים. וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל צא מאצטגנינות שלך. ואם תכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד. כי אכלא התולדת. ואין זה נגזר במערכת הכוכבים. כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל. רק הולכים תמיד לעבודת השם נכבדם. והמשכילים יקבלו כחי העולם השפל דבר והשכל על ידם. והנה אם נשמור לא נקבל. ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא. והנה הברכה השלישית שיהי' כל אחד מהם מוליד בנים ולא ימותו בחיי אביהם: (כו) ומלא עקרה. כוללת אשת איש ובהמתו. והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות. והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי כח הגוף והליחה התולדות. לא אם זכה וליחה נכריה כי היא הפך התולדת. והדבק בשם יחזק הגוף והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב. וכן כתוב יראת יי' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה. וכתוב בחצי ימיו יעזבנו. וכתוב כי אם יי' יגפנו או יומו יבא. והנה המת במלחמה או במגפה. לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת הגוף והליחה. כי מחוץ באו לו מקרים. והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם. ובתורה *פן ימות במלחמה. אמר שלמה למה תמות בלא עתך. ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים. כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך. על כן כתוב הנני יוסיף על ימיך. ומה אוסיף עוד להאריך: (כז) את אימתי. הוא פחד בנשמה. והנה תבוא לגוף חולשה מיד. וזהו ונתתי את כל אויביך אליך עורף. שיתנו לך את ערפם. ושפעם שיברחו

פירוש על אבן עזרא

היינו בספרי מנינים זולת ספרי"ג תלוים כאשר הם נכללים בהזכרה (פס' כ"ג) לעיל. וקורא בשם עבודה כי הם עובדים לאשר היינו אלוהים. ואמר הפך העבודה לכל אשר לונו. צ(לעיל כ"א ט'). ק(פסוק ל"ג). ר"ל הוא תורה בכתב ותורה שבעל פה. רר(קהלת ז' ט'). ש(משלי כ"ט י"ח). ת(דברים י"ב כ'). אפי' המין האחד בהיות נפש רוח ונשמה כולן חזקות. השני כולן רפות. הג' כולן לא חזקות ולא רפות. הרי ג' כסדרן. ושלא כסדרן הם כ"ז דהיינו א' נפש חזקה והאחרות לא חזקות ולא רפות. ב' נפש רפה והאחרות חזקות. ד' נפש רפה והאחרות לא חזקות ולא רפות. ה' נפש לא חזקה ולא רפה והאחרות חזקות. ו' נפש לא חזקה ולא רפה והאחרות רפות. ז' נפש חזקה. רוח רפה ונשמה לא חזקה ולא רפה. רוח לא חזקה ולא רפה. ח' נפש חזקה. ונשמה רפה. הרי ח' בנפש, ועד"ז ח' ברוח. וכ"כ ח' בנשמה הרי כ"ד, ועם ג' הראשונים הם כ"ז מינים. **וכפ' יסוד מורא פ"ט כתב בקיצור וז"ל יש מי שנשמתו חזקות בו ויש נחלשים. ויש רשמים בתמורה עכ"ל. בפירש כי חכמי המחקר אמרו כי הדם הוא אחד ונושא כל הארבעה. פירש דם. ולחה לבנה. ולחה שחורה. ולחה כרכומית או אדמונית ויש בהם ארבע תולדות ממוזגות כנגד ארבע יסודות. הדם חם ולח. כנגד האויר. הלחה הלבנה קרה ולחה כנגד המים. הלחה השחורה קרה ויבשה כנגד העפר. הלחה הכרכומית חמה ויבשה כנגד האש. ושופטת העזבים ותקרוכה היא בשינוי הדם. והנה הדם נושא את כולם. גמניעת התאוה. דר"ל יאמץ מכחתם. העיין במורה ח"א פרק ע"ב. ו(מיכה ו' י"ד). ז(דה"ב ב' ט"ז י"ב). *ר"ל כי ברגע שנולד לעולם אין שולט כוכב אחד. כי לכל אחד יש בים מזל המשפיע עליו מי"ב מזלות. ואמר ראב"ע בפי' על פס' בחודש השביעי (ויקרא כ"ג כ"ד) ובפי' שם. ומעורב שם הכוכב כמה כוחות רק זה הכוכב שולט ביותר. חוכבר אמרו חכמי הרופאים כי סבת המשכלה רוע העכול הבא מחמת רוע המזג עד שהמותר הממליד מן המותר ההוא לא יהיה בו כח להתקיים זמן מרובה. וסבת העקרה לרוע מזג טפת זרעה או שלא שכב איש אותה זמן רב ונתקלקל מזג רחמה מחמת נטותה אל דברי הקור או לאיעוט דם ושמה שאין בדם הנלוש שעור להיות חומר הולד. *חר"ל אפילו אם במולדו וכו'. רק אם הוא דבוק בה"י יגרום ה' הדבוק בו להוליד בנים. ט(בראשית י"ז א'). יואם נשמור התורה לא נקבל מהמזל מה שהוא הפך הטוב ולדרבה אם מורה על רעה יתהפך לטוב. כ(משלי י' כ"ז). ל(ירמיה י"ז י"א). מ(ש"א כ"ו י"ד). נור"ל אפילו שהיה אלך המזג. *נכמש"כ (דברים כ' ה'). ס(קהלת ז' י"ז). ע(לכלן ל"ב פ"ו). פ(ישעיה ל"ח ה'). ר"ל

**ככה פי' בעה"מ ב"י חסר ב' נפש חזקה ואחרות לשוקות הפי' ל"ע כי אינו מכוון ול"ל ע"פ כתבי הר"י כי לכל בחינה ג"כ ג' בחינות.

ספורנו

שהרג את עובדיהם: (כה) ועבדתם את יי' אלהיכם. ובזה האופן תעבדוהו. כי אחר שיאבדו האומות ופסיליהם והמקומות אשר עבדו שם לא ישים לכם תמית ומדיח מעבודתי: וברך את לחמך. שיזונו ולא יולידו עותכות מחליאות: והסירותי מחלה מקרבך. הבאה מצד האויר או המערכת: (כו) לא תהיה משכלה ועקרה. באופן שתוכלו ללמד את בניכם: את מספר ימיך אמלא. שתהיו כמדת הזמן אשר בכך אלפים והוא הראוי הטבעי בתולדה. והפך זה יקרה על הרוב שימות האדם קודם שיכלה הלאות הטבעי בחלאים יקרו מצד גזירה או מצד המערכת והיסודות. והנה במלאת לאדם מספר ימיו יראה על הרוב בנים לבניו ויוכל ללמדם. כאמרו והודעתם לבניך ולבני בניך. ויתוקן בחיי הזקנים עניני הדורות כמו שספר שקרה בענין לוי קהת ועמרם: (כז) ונתתי את כל אויביך אליך עורף. מפני האימה והמהומה שיעד. באמרו את אימתי אשלח לפניך: והמותי. כמו

פירוש רשב"ם

דגש: (כה) והסירותי מחלה. שבאה ע"י מים רעים כמו שפירשתי במרה: (כו) לא תהיה משכלה. ואפי' בגדולו לא ימות. אלא את מספר ימיך אמלא. לבא בכלח אלי קבר: (כז) את אימתי. חתת אלהים על בעלי מלחמתך: והמתי. והממתי מהומת קולי. כדכתיב וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם. וכן ברק ויהום. כמו מן סבב סבותי. אבל לשון מיתה יאמר והמתי כמו והמתה. ושתי כמו ושתתי. וכן כרתי ברית כמו כרתתי

כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף: כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ: כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה: ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ: לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי | אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ: לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית: לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ: פ

כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק: ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא

יגשו

אונקלוס

קְדָל: כח וְאֶשְׁלַח יַת עַרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ יַת־חִוָּאֵי יַת־כְּנַעֲנָאֵי וְיַת־חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ: כט לָא אֲתָרְכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִילְמָא תְהֵי אַרְעָא צַדְיָא וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא: ל זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דְּתִסְגֵּי וְתַחְסֵן יַת אַרְעָא: לא וַאֲשַׁוֵּי יַת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד פְּרָת אֲרֵי אֶמְסַר בִּידֵיכוֹן יַת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרְכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ: לב לָא תִגְזַר לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם: לג לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח יַת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא: א וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק לִקְדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק: ב וְיִתְקְרֵב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקְדָם יְיָ וְאִנּוּן לָא יִתְקָרְבוּן

עמא

מסרה, כח הצרעה, ג'. וגרשה, [הרי"ש בשו"א לבד וכן שגרשנו]. את, ז' פסוקים את את ואת. מלפניך, י'. כט ורבה, ד'. ל תפרה, ל'. ונחלת, ל'. לא ושתי, ל'. גבלך, ב' [מ"ו]. ועד, ג' פסוקים ועד עד. ישבי, [כו"ל ח"ו]. וגרשתמו, ל'. לב תכרת, [כו"ל ח"ו] ולאלהיהם, ל'. לג ישבו, כ' [ר"ל שחיר"ד בליר"י]. יחטיאו, ל' ומ"ל. אתך, [מ"ו]. כי יהיה, ע"ל [כ"ב כ"ד]. למוקש, [כו"ל מ"ו]. כד א ואל, ל' ופסרא אל משה. מרחק, כל פו' ספר. ב ונגש, ג' בתורה [ר"ל ב'. ס' מנין סידום].

ת"א ושלחתי את סוטה. לא ישבו גיטין מה. ואל משה סנהדרין לח עקרים מג פכח.

רש"י

ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. (סוטה לו) והצרעה לא עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם: (לג) כי תעבד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש. וגם מליצו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמרה לו עלה: (ב) ונגש

משה

רמב"ן

מפניך. והצרעה הזאת עברה עם יהושע את הירדן וכך הפלגו במס' סוטה ואמרו שהיתה מטלת בהם ארס ומתים בה והאמת כי יש נס גם היום ארס מזיק וממית וכתיב ביהושע כ"ד ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם. וכתיב (שם) ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכ' שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך. וטעמו ותגרש אותם הנשארים בהם כי אשר נתנו בידכם כל הגבורים שלחתי הצרעה לגרש הנשארים והנסתרים. ואמר שני מלכי האמורי והם סיחון ועוג שהזכיר מתחלה ולא בחרבך ולא בקשתך עשית כל אלה. ור"א אמר כי הצרעה חולי בגוף מגזרת צרעת ואין צריך. וטעם ועבדתם את ה' אלהיכם ליקן העבודה לשם המיוחד. ואמר וברך והסירותי כדרך כי אני ה' רופאך ובכל שיעשו והמשכיל יבינהו מהם: (לב) לא תכרת להם ולאלהיהם ברית. הזהיר שלא יכרות להם ברית להניח מהם כל נשמה ולאלהיהם יזהיר שלא יכרות להם ברית להניח ע"ז שלהם אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם ויתכן שיאמר שלא יכרות להם ברית ועם אלהיהם כאחת אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם והכוונה לומר כי בעודם עובדים את אלהיה' לא יכרות להם ברית אבל אם קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז רשאי הוא לקיימם: (לג) כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש. אלו כי משמשין בלשון אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונו' שהכי משמש. שמליצו *בכמה מקומות וזהו אם משמש בלשון אשר וכו' לרש"י ואינו כן אבל שיעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם וכן אמר (לקמן ל"ד) פן תכרות ברית ליושב הארץ וגו' פן יהיה למוקש בקרבך. והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול פן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים ובעלילות הנסתרות כי תעבוד את אלהיהם כי יפתוך וישיאוך בכך: (א) ואל משה אמר וגו'. פרשה זו קודם עשרת הדברות נאמרה בסיון נאמ' לו גם אלו דברי רש"י ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם לאחר מתן תורה נאמרו לו ג"כ אלו דבריו ז"ל ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען

אלא

*בכמה מקומות אם משמש בלשון כו'. כצ"ל.

אבן עזרא

שיברחו מפניך בראותך אותם: (כח) ושלחתי את הצרעה. מכה בגוף מגזרת צרעת שתהלם *בה בגוף. והזכיר מעמה הגוים שלשה. וסוד הדין לכלם. גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנכרים מהאחרים: (כט) לא. אמר הגאון זהו לסימן כאשר מראה כי יספרים ורבים. לא יכרתו כל השבעה עממין. ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת. וזהו פן תהיה הארץ שממה. כי ארץ ישראל תהיה ארוכה *ומאד. ויוצאי מצרים לא יוכל ליושבה כלם. כמו פן תקדש: (ל) מעט. עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ. ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) ושתי את גבולך. וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. והנהר הוא נהר פרת. בין כך ובין כך לא תכרות להם ברית: (לב) ומעם לאלהיהם. *שתשחיתם: (לג) לא ישבו בארצך. כאשר תפרה תפסית ותכחיד כל השבעה עממין. עד כה ספר הברית: (א) ואל משה אמר. כל מה שהזכיר למעלה *עד פתה הם המלאים שיספרם לישראל. ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית תעלה אלי אתה ואהרן ובניו וע' מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים: (ב) ונגש. אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל יי' ואחר כך ונגש משה לבדו. ולא אמר ונגשו. כי כן מנהג הלשון. וה' המעיל על

סדום

ושיתן ית כל בעלי דבבך קדמך מחזרי קדל: (כח) ואשדר ית אורעיתא קדמך ותתרך ית חיואי ית כנענאי וית חיתאי מן קדמך: (כט) לא איתריכינון מן קדמך בשתא חדא דלמא תהי ארעא צדיא ויסגון עלך חיות ברא כד יתון למיכול פגריהון ויזקון בך: (ל) קליל קליל איתריכינון מן קדמך עד די תסגי ותחסין ית ארעא: (לא) ואשוי ית תחומך מן ימא דסוף עד ימא דפלישתאי ומן מדברא עד פרת ארום אמסור בידכון ית כל יתבי ארעא ואנת תתריכינון: (לב) לא תגזרון להון ולטעוותהון קיים: (לג) לא תעביד להון שכונן בארעך דלמא יטעיינך ויחייבון יתך קדמי ארום תפלח ית טעוותהון ארום יהון לך לתוקלא: (א) ולות משה אמר מיכאל סרכן חכמתא ביומא שביעאה לירחא סק קדם יי אנת ואהרן נדב ואביהוא ושובעין מסבי ישראל ותסגדון מרחיק: (ב) ויתקרב משה בלחודוי קדם יי והינון לא יתקרבון

בעל הטורים

לסוכים לפניו אלא שאף לפעירכמו כדי שלא יהא שכיאו ושחד ושוכיאו חתו ופי שאלא סוכסום ממי לא מספר ימיך אמלא: (כט) ורבה ד' הכא ואידך ורבה העזובה (ישעי' ו') ורבה שממה (הושע ט') ורבה היא על האדם (קהל' ו') והוו שים במדרש וכי שעלה על דעתך עוד שיהיו יכלים מחיות השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך אלא גלוי וידוע לפניו שעתידין לחטוא ולהפקרו לחיות. והו ים רעה וגו' ורבה היא על האדם. מה היא ורבה מסממה על כן; ורבה העזובה בקרב הארץ שהארץ שמה ורבה עליך חית השדה: (לג) יהיה לך למוקש וסמיך ליה ואל משה אמר (וגו' נדב ואביהוא) שהיה להם למוקש מה שאכלו שכינה ומתו נדב ואביהוא: (ב) ונגש. ב' בסמ

יונתן

גמרא כמה פעמים: (כט) כד ייתון למיכל פגריהון. מיושב ורבה עליך חית. מטעם שיבאו לאכול הפגר: (א) סרכן לס' מסוק בדניאל וסרכן תלתא. פי' כאן שר הממונה. על החכמה. ועל פי הקבלה ידוע שמיכאל הוא נמשך מחסד שמקורו מהחכמה עליונה סוכן

רמב"ן

כלל ועוד כתיב ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים שהם המשפטים האלה הכתובים למעלה שאמר בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי איננו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה שכבר שמעו וידעו אותם ולא יאמר ויספר אלא בחדשות אשר יגיד וכבר הטיב לראות ר"א שפירש הענין כסדרו ואמר כי עד הנה ספר הברית והנה הפרשיות כלן באות כהוגן כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם והתחיל לצוות ולהזהיר על ע"ז לא תעשון אתי וצוה אותו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכל המצות הבאות אחרי כן והשלים באזהרת הע"ז שימלאו בארץ ובעובדיה ואמר לו אחרי צוותך זה להם עלה אל ה' אתה ואהרן והזכיר הפרשה כי משה עשה כמצות ה' ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' כאשר צוה אותו כה תאמר אל בני ישראל וגו' ואת כל המשפטים כאשר צוהו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וקבלו הכל בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והטעם כל הדברים האלה אשר דבר לך השם נעשה כי מאמינים אנחנו בדבריך כמו שספר במשנה תורה ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו ואז כתבם משה והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה חקים ומשפטים ותורות והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל ובנה המזבח וזבח הזבחים ונתן חצי הדם על מזבח ה' וחצי הדם שם באגנות ולקח הספר שכתב מאתמול וקראו באזניהם וקבלו עליהם עוד לבא בברית עמו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אליך מכל אשר צוה מאתו יתברך ואז זרק עליהם חצי הדם כי זאת אות הברית לבא השנים בחלקים שוים ואחרי שהשלים מעשיו עמהם הולך למלאת דבר ה' שאמר לו ה' עלה אתה ואהרן וגו' וזהו שאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וגו' ועשה עוד מה שצוה ונגש לבדו אל ה' והוא שאמר ויבא משה בתוך הענן וגו' והנה מעשה הברית ביום הממחרת למתן תורה ובו ביום העליה שעלה משה אל ההר וממנו נתעכב שם ארבעים יום והוא שפירש הכתוב ויקרא אל משה ביום השביעי וגו' ונאמר ויבא משה בתוך הענן וכל זה מתוקן ומבואר. וראיתי במכילתא שנחלקו בדבר יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר באו וקבלו עליכם את כל המצות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר בו ביום נעשו כל המעשים כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתיבת ספר הברית הכל כמו שפירשנו ולזה שומעין שאמרו כהלכה. וטעם ואל משה אמר בעבור שהיה עד כאן המצות והמשפטים אל בני ישראל אמר עתה שהיה זה המאמר אל משה שהיא מצוה שיעשנה הוא בעצמו כי צוה אותו אשר שתשים לפניהם המצות והמשפטים ותכרות עמהם הברית עלה אתה אלי ולכך עשה המצוה הראשונה בשמי והשכים בשביעי בבקר וכרת עליהם הברית ואחרי כן עלה אל ההר הוא והנקראים על הדרך אשר נצטוו. וטעם עלה אל ה' דרך השמש יזכיר שם במקום הכנוי כמו נשי למך ואת יפתח ואת שמואל וכן והאר פניך אל מקדשך השמם למען י"י. אבל בתלמוד (סנהדרין ל"ח ע"ב) שאלו עלה אלי מיבעי ליה ולכן אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו כלומר ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה' אל משה עלה אל מטטרון שנקרא כשמי ה'. והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול והכונה כי משה יבא בתוך הענן אשר שם כבוד ה' ולא יבא אל השם המיוחד כי לא יראני האדם וחי ואין כוונת רבותינו כלל במה שכתב רש"י למעלה גם במסכת סנהדרין סוף פרק הענין וכבר הזכרתי כוונתם בשם הזה וכל דבריהם אמת אלא שדברו בהגד' שהיא כמסתיר פנים כי כן אידי לא גלה למין הסוד השואל ענין מטטרון הגדול וסודו חלילה. אבל הזכיר לו כי על המלאך מורה דרך בעולם התחתון הכתוב הזה מדבר ולפיכך אמר לו דאפילו בפרוונקא לא קבילניה דכתיב אם אין פניך הולכים שאנו לא קבלנו שליח בלתי השם הנכבד וכבר פירשתי סוד הפנים וכל הענין בביאור במשכילים בו במתן התורה: (ב) ונגש משה לבדו אל י"י. גם זה על דעת ר"א שם במקום כנוי שהיה ראוי לומר אשר עלה אל

פירוש על אבן עזרא

^א"ל יהיו הולכים הלוך וחסור עד שימותו ע"ד וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד י"ד) שפי' יחלש וימות. ופעם וגרשה שהיה קנה להאבידם כמ"ש וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים מפניך (דברים ז' כ'). והמבאר לנסת"ם הבין כפשוטו ואמר שאין זה משמעות הכתוב שאולי הצרעה לא יגרש את יושבי הארץ. והביא דעת רז"ל שהוא מין שרץ העוף והיתה מכה אותם והם חרם והם מתים כמ"ש רש"י ז"ל. והרי גם האימה לא תגרש את יושבי הארץ. ותוכם שעם וגרשה כמו שפירשתי. ולפשר לומר שהצרעה הצרעת הוליד חולי לרעת הממית. ולכן נקרא שרץ העוף לרע"ז. ואין כאן מחלוקת. ^קר"ל דעת סנאון כי זה המאמר היה סימן לישראל מתי יגיע עת הכרת שבעה עממים והוא כי אמר להם כי לא יגורשו כלם יחד בעבור היותם מועטים ולא יוכלו למלאות הארץ ואז המבאר להם כי כאשר יהיו רבים שיוכלו למלאתה אז יכרתו כלם. *קר"ל כי אנו רואים א"י כי היא קטנה ואיכה ד' אמות פרסה. ע"כ מתרץ אבל כי הד' אמות פרסה עולים על אורך המדינה. ^ר"ל פן זה איננו כמו אולי (אילייכט) רק כמו למען לא (דלמיט ניכט) כי איננו יכול להיות ל"ת כי אינו שוה בידים הממון. ^ש(תהלים ע"ב ח'). ^תר"ל מיום הפסילים לכנס בארץ עד גרש הכל. ואמר זה ז"ל כי הנה כתוב ונחלת את הארץ וגרשתמו מפניך שטעמו בלי ספק שלא ישאיר מהם עד אחד אם כן מה טעם אמר אשר זה לא תכרת להם ברית ולאלהיהם רק הטעם בין כך ובין כך. ^אכי אין בהם דעת לכרות הברית עם הפסלים. ^תכי אין הלוי עליהם רק עלנו הוא הלוי. *ר"ל כי כל המשפטים אמרם השם למשה כי עמו היה מדבר כאשר כתוב בפרשה ויאמר ה' אל משה. א"כ מה טעם אמרו בזה ואל משה אמר רק הטעם כי כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם המלאים שיקשרם לבני ישראל. אבל זה היה לווי למשה לבדו שלותו שיעלה אל ה'. ומה שאמר ואשר כן אמר למשה לבדו וכו' כ"ל כי משה היה עומד על ההר בדברו אליו השם המשפטים. א"כ מה טעם אמרו ואל משה אמר עלה רק שעמו כדי לכרות אתם ברית. ואמר עלה אלי אתה ואהרן ושבעים מזקני ישראל. ^ב(בכלשים י"ט

ספורנו

כמו שהיה הענין במצרים אנוסה מפני ישראל כי יי' גלתם: (לא) כי אתן בידכם את יושבי הארץ וגרשתמו. הדבר מסור בידכם ואתם אל תתעצלו בזה כמו שהעיד בהם יהושע באמרו עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת את הארץ אשר נתן לכם יי' אלהי אבותיכם: (לג) לא ישבו בארצך. באותו החלק מהארץ שתכבשם ותשב בו אתה. לא ישבו הם. הפך מה שעשו כמו שהעיד באמרו וישב הכנעני בקרבו בגזר. וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ: כי יהיה לך למוקש. שבהם בארץ יגרום שתעבוד את אלהיהם: (א) ואל משה אמר עלה. אחר שקיים אמר כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם. ופירש שלא יעלו אליו באמצעיים ושיספיק מזבח אדמה עם שמירת מצותיו שפירש בדבור. ובפרשת המשפטים אמר הכתוב שכל אלה אמר וצוה בכלל

פירוש רשב"ם

כרתתי: (לא) מים סוף. שהוא בתחלת מזרח א"י כמו שמוכיח בפ' אלה הדברים: עד ים פלשתים. שהוא במערב כדכתיב ופלשתים מאחור. ומדבר שהלכו בו ישראל מדרום: עד הנהר. נהר פרת בצפון. כדכתיב מצפון תפתח הרעה כי בבל בצפון: (א) ואל משה אמר. משה נגש אל

יגשו והעם לא יעלו עמו: ג ויבא משה ויספר לעם את כל־דברי יהוה ואת כל־המשפטים ויען כל־העם קול אחד ויאמרו כל־הדברים אשר־דבר יהוה נעשה: ד ויכתב משה את כל־דברי יהוה וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל: ה וישלח את־נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים ליהוה פרים: ו ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זרק על־המזבח: ז ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר־דבר יהוה נעשה ונשמע: ח ויקח משה את־הדם ויזרק על־העם ויאמר הנה דם־הברית אשר כרת יהוה עמכם על כל־הדברים האלה: ט ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל: י ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר

וכעצם

עמא לא יסקון עמיה: ג ואתא משה ואשתעי לעמא ית כל פתגמיא דיי וית כל דיניא ואתיב כל עמא קלא חד ואמרו כל פתגמיא די מליל יי נעבד: ד וכתב משה ית כל פתגמיא דיי ואקדם בצפרא ובנא מדבחא בשפולי טורא ותרתא עשרי קמן לתרי עסר שבטיא דישראל: ה ושלח ית בוכרי בני ישראל ואסיקו עלון וקריבו נכסת קודשין קדם יי תורין: ו ונסיב משה פלגות דמא ושוי במזרקיא ופלגות דמא זרק על מדבחא: ז ונסיב ספרא דקימא וקרא קדם עמא ואמרו כל די מליל יי נעבד ונקבל: ח ונסיב משה ית דמא וזרק על מדבחא לכפרא על עמא ואמר הא דין דם קימא דגזר יי עמכון על כל פתגמיא האלין: ט וסלק משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל: י וחזו ית יקר אלהא דישראל ותחות כרסא יקרה

בעיבד

מס"ה: ג ויבא, [כו"ל ח"ו]. ויען, ד' פסוקים, ויען, ויאמרו. קול, [ח"ו]. ד ושתים, כו"ל כ"כ [כ"ל במ"ס בס"פ בהמיכות]. ה עלת, הלוגהא עלות [בס' מנחת שי איתא. דרבים טועים לומר דהלוגהא היא אם מלא או חסר וגם המדפיס הי' מהטועים. ואינו, כי לא נמצא ככה בשום ספר דיהא מלא. רק כוונת המסורה לענין פיסוק טעמים כמבואר חגיגה דף ו' ע"ב יעוי"ש]. ו ויקח, ג' פסוק זה אשר זה מתחילין ויקח. באגנת, ל' וחסר. ז ונשמע, ג' ב' פתח וא' קמץ. ח ויזרק, [ח"ו]. על העם, ח' וכל עזרא דכוותיה. י אלהי ישראל, כ"ח מיחדין [כ"ל דמתיבי כן ואין שם שם אחר. פ' מנורת שלמה]. לבנת, ג' בתרי ליש'. הספיר, ל'.

ת"א וישלח את יומא כב. מגילה ט. חגיגה ו. זבחים קטו. כריתות ט. ויעלו עלת חגיגה ו. ויזבחו זבחים חגיגה שם זבחים קיו. ויקח משה חצי זבחים לו. מנחות פב. נעשה ונשמע שבת פח. פט גיטין ז עקידה שער מח. ויקח משה את הדם יבמות מו כריתות ט. ויעל משה ראש השנה כה. ויראו את חולין פט עקידה שער לח.

רש"י

משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. (מכילתא בפ' יתרו) ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה: (ד) ויכתב משה. (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: (ה) את נערי. הבכורות: (ו) ויקח משה חצי הדם. (זבחים ט) מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנת. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. (כריתות ט) ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו

מיתה

רמב"ן

אל ה' ונגשת לבדך אבל מנהג הלשון כן כאשר הזכרתי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה וגו' מאת ה' והטעם מאתו. ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה הטעם חותנו. וכן וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. וכן אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות וגו' אל המלך שלמה. והנכון בעיני כאן כי הדבור הזה היה גם לאהרן שגם הוא שמע באמ קול ה' אומר למשה עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחוק ואם כן היה צריך להזכיר הנגש בשם ואז ידבר אליו לנכח גם כן היה צריך לבאר ונגשת אתה משה אל ה' ולא יספיק הכתוב בו ולפיכך אמר ונגש משה לבדו והם לא יגשו וזה טעם לבדו למעט גם אהרן הנכלל עמו בדבור ויתכן שהיה רמז לדבור בתפלה שיצוה לאמר למשה שיגש אל ה' והמשכיל יבין: (ג) ויבא משה ויספר לעם. היה משה בעת הדבור הנזכר כלו במקום אשר נגש בו אל הערפל אשר שם האלהים ועתה בא אל מקום העם אשר היו בו העם בשעת מתן תורה וספר להם כל מה שנצטוה ושמעו בקולו ולא אמר בכאן ויגד כי כלם בתחתית ההר היו לא בראשו אשר כבוד השם אלא שמשה היה קרוב אל מקום הערפל והם עמדו מרחוק בשעת הדברות כאשר פירשתי וכאשר נפרד משה ממקומו והשל לבא אל העם קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה' ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת וגו' קרב אתה ושמע וגו' כי היו סבורים שידבר להם השם כנגד כל

העלות

אבן עזרא

סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים. והטעם מאתו. ושמואל אמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. ולא אמר ואותי. ורבים כמהו: (ג) ויבא משה. לא הזכיר וירד מן ההר. כי אין צורך: וטעם ויבא משה. בתוך *מחנה ישראל. ויספר לעם את כל דברי ה'. מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש: ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאילו הוא איש אחד: (ד) ויכתוב משה. אשר ספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כולם וזהו ספר הברית. ויבן מזבח תחת ההר. במקום שעמד ישראל בעת מתן תורה. ומלת ויבן מושכת בעבור אשרת כאשר כתב ושתים עשרה מצבה בנה: (ה) וישלח את נערי. הם הבחורים בני הזקנים הבחורים שיעלו עם משה: ויעלו עולות. וזהו חטאת שעליו והזכיר עם השלמים פרים. כי האוכלים רבים היו: (ו) ויקח חצי הדם מהעולות והשלמים: ומלת באגנות. כלים עגולים. כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אג"אן: וחצי הדם. של עולה והשלמים. זרק על המזבח לשם. והנה באגנות [illegible] לשנים. שנתן חציו באגנות וחציו אשר באגנות (ז) ויקח. כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר וזרקו על העם. והם הזקנים. כי הם כנגד כל ישראל. כי שכתוב בספר הבעלם דבר של צבור. וסמכו זקני העדה את ידיהם. הם כנגד כל ישראל ואלה הזריקה. כמו ויז על אהרן ועל בגדיו. וקרא

דם

יונתן בן עוזיאל

יִתְקָרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְקוּן עִמֵּיהּ: (ג) וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעֵי לְעַמָּא יַת כָּל פִּתְגָמַיָא דַיְיָ וְיַת כָּל דִּינַיָא וַאֲתֵיב כָּל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמָרוּ כָּל דְּמַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד: (ד) וּכְתַב מֹשֶׁה יַת פִּתְגָמַיָא דַיְיָ וְאַקְדִּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁיפוֹלֵי טוּרָא וּתְרֵי עֲסַר קָמָן לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל: (ה) וְשַׁדַּר יַת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרוּם עַד הַהִיא שַׁעֲתָא הֲוַת פּוּלְחָנָא בְּבוּכְרַיָא דְעַד כְּדוֹן לָא אִתְעֲבֵיד מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַד כְּדוֹן לָא אִתְיְהִיבַת כְּהוּנְתָא לְאַהֲרֹן וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין: (ו) וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגוּת דַּם נִכְסְתָא וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָא וּפַלְגוּת דַּם נִכְסְתָא דְרַק עַל מַדְבְּחָא: (ז) וּנְסֵיב סִפְרָא דְקְיָימָא דְאוֹרָיְיתָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמָרוּ כָּל פִּתְגָמַיָא דְמַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד וּנְקַבֵּיל: (ח) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת פַּלְגוּת דְּמָא דִבְמִזְרְקַיָא וּדְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא וַאֲמַר הָא דֵין דַּם קְיָימָא דִגְזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין:

ירושלמי

(ט) וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשׁוּבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל: (י) וּזְקָפוּ נָדָב וַאֲבִיהוּא יַת עֵינֵיהוֹן וְחָמוּן יַת אִיקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת אַפִּיפוּרִין דְרִיגְלוֹי דְמִיתְצַע תְּחוֹת כּוּרְסֵיהּ הֵי כְעוֹבַד אֶבֶן סַפִּירִינוֹן מִדְּכַר שִׁעְבּוּדָא דְשַׁעֲבִידוּ מִצְרָאֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטִינָא וּבְלִיבְנִין וַהֲוָן נְשַׁיָא בָּטְשָׁן יַת טִינָא עִם גּוּבְרֵיהוֹן הֲוָה תַּמָּן רִיבָא מְפַנַּקְתָּא מְעַבַּרְתָּא וְאַפִּילַת יַת עוּבְרָא וְאִתְבַּשַׁשׁ עִם טִינָא נְחַת גַּבְרִיאֵל וְעָבַד מִנֵּיהּ לְבֵינְתָא וְאַסְקֵיהּ לִשְׁמֵי מְרוֹמָא וְאַתְקְנֵיהּ גִּילוּנְדְק תְּחוֹת אַפִּיפוּרִין דְּמָרֵי עָלְמָא זִיוֵיהּ הֵי כְעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וְהֵיא כִתְקוֹף שְׁפַר שְׁמַיָא כַּד הִינוּן בְּרִירִין מִן עֲנָנַיָא:

(י) אִיפּוּפְרִין דְרִיגְלוֹי כְּעוֹבַד לְבֵן דְסַפִּירִינוֹן וּכְחֵיזוּ שְׁמַיָא כַּד הִיא נְקִיָּין מִן עֲנָנַיָא:]

ולות

יונתן

והכן. כיומא שביעאה. פ"ל בשבעה לסדר עלה משה וההלכה היא כגמרא: (י) אפיפורין. תרגום של הדום רגליו הוא. וגמרא בלשון רז"ל הכנה. ובמשנה פ' ה"ו דכלים אפיפורין של בעלי בתים. ופי' הערוך כורסא קטון שסומך רגליהם וגלוסקם. הוא שפסל יוסף קטון מתנו. וגמרא בגמרא פ' אין לדין זקן אחד היה בשכונתי ויולא בגדודה שלו שמן כינא מתנקשה וכו'. ולחבטה עם טיכה. גמה גבריאל. עיין כל זה במדרש שהביר וכאן הוא מספר כל צרת ישראל שסבלו במצרים ובדפי' רש"י. שלכן נראה כמעשה לבנת

בעל הטורים

הכא ואידך ונגש הכהן (פ' שופטים) ונגש הולך בקולר (עמוס ט') כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל שם על השנה שתהא כתקונה כדכתיב ונגש הולך בקולר: יגשו ב' והם לא יגשו. אחד באחד יגשו (איוב מ"א) לומר כל אחד ואחד נכנס לפנים יותר מחבירו כמו שאמרו משה מחיצה לעצמו וכו': (ג) כל הדברים אשר דבר ה' נעשה ו' תיבות וכן כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ו' תיבות הרי י"ב כנגד י"ב שבטים שאמרו ו' תיבות וכוח שמע ישראל ויעקב השיבם ו' תיבות ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: (י) ישראל ותחת רגליו מלמד שהראו דמות יעקב חקוקה בכסא הכבוד: ודמות פניהם פני אדם. פ"ה חמים חמי שאמר יעקב ראיתי אלהים אחרי בגימ' כסא. לבנת ב' במס' הכא ואידך ובטיהור

רמב"ן

המצות כאשר דבר להם עשרת הדברים ומשה בא עמהם אל מקום העם וספר לכלם את כל דברי ה' והם אמרו נעשה כל דברי ה' אשר צוה אותנו בעשרת הדברות ונשמע לקולך לכל אשר צוית או תצוה בשמו יתעלה וכאשר חזר משה אחרי כן ועלה אל קצה ההר עם הזקנים כאשר צוה אותו אלהים אז אמר לו השם טעם אחרת עלה אלי ההרה והיה שם ובעת הזאת הודיעו שמעתי את כל דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו ומי יתן לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם זהו שאמר בכאן ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה כי לך לבדך אתן את התורה והמצות אשר תלמדון ועשו אותה כאשר נדרו לעשות: (ה) נערי בני ישראל. הם הבכורות כדברי אונקלוס כי הם המעלי' עולות והשלמים ולא ידעתי למה יכנה הבכורות בלשון נערי. אולי בעבור שהזכיר הזקנים שהם אצילי בני ישראל קרא הבכורות נערים כי הם נבחרים כנגדם ירמוז כי לא בעבור מעלתם בחכמה שלהם כי לא היו זקנים רק מפני הבכורה כי הם המקודשים לקרבנות ועל דרך הפשט נערי בני ישראל הם בחורי ישראל אלא טעמו טעם יהא שלא נגשו אל אשה מעולם כי הם הנבחרים בעם והקדושים בהם כענין שאמרו עתידין בחורי ישראל אלא טעמו טעם חמא ליתן ריח כלבנון וכו'. וטעם לה' פרים כי ישראל כל ימי היותם במדבר אחרו מדת הדין וזאת טעותם במעשה העגל והנה העלו העולות וזבחו השלמים כולם פרים כטעם פר כהן משיח ופר העלם דבר ופר ע"ז גם פרה אדומה כן ובענין העגל אזכיר זה: (ו) וישם באגנת. הם כלים עשוים כדמות כלי המזבח ולכך אמר כי חצי הדם שהיה דעתו ליתן על העם שהם בכלים ההם והחצי שאמר זרק על המזבח מן המזרקות שקבל אותו בהם כדרך הקרבנות. ור"א אמר כי באגנות ישמש בעבור הניחם וכן דעת אונקלוס שתרגם במזרקיא: (י) ויראו את אלהי ישראל. פי' ר"א במראה הנבואה כמו ראיתי את ה'

אבן עזרא

דם הברית: (ט) ויעל. לא הזכיר ההר כי אין צורך: (י) ויראו. במראה [ל]נבואה. כמו ראיתי [ם]את ה' יושב על כסא. אמר הגאון כי ספיר לבן. ראייתו לבנת הספיר. ואיננו רק אדום. והעד כי מנהג בלשון

פירוש על אבן עזרא

י"ט כ"ד) ולאו לומר אתמו כי כבר הזכיר השם. [ג](ש"א י"ב י"א) ולמה לא אמר ואות. [א]ר"ל היה ל"ל וילך משה וכו' ע"כ פי' כי הוא מורה על ביאתו לעם. [ד]ודעתו של הראב"ע ז"ל שמתחלת אתם ראיתם (לעיל כ' י"ט) עד הנה אנכי שולח מלאך (הכתוב בפרשה זו) היא פרשה אחת נאמרה למשה בזה אחר זה. וכן הנה אנכי שולח מלאך לפניך עד ואל משה אמר וגו', ואל שמע לדברי המשחבש ורולה לשבש זולתו בפירוש דברי החכם ז"ל. [ה](לעיל סוף כ"ג). [י]כבר פי' (פסוק א') כי השבעים מזקני ישראל הם הבכורים הקדושים. ר"ל שנבחרו לעבודת הכהונה. ועליהם כאומר וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (לעיל י"ט כ"ב). ובניהם הבחורים קרא הכתוב נערי בני ישראל שהם פרחי כהונה (עיין ברבינו בחיי ז"ל) ול"ש ויעלו עולות ויזבחו זבחים וכו'. [ז](לעיל כ' כ"א). [ח](שיר ז' ה'). [ט]ר"ל אגנות לחלי הדם מהעולות ואגנות לחלי הדם מהשלמים. ועיין פירש"י ז"ל. [י](ויקרא ד' ט"ו). [כ](שם ח' ל') פירש מה שאמר כמו ויז על אהרן ר"ל כי זאת הזריקה היתה על הבגדים אעפ"י שלא נזכר. [ל]דע כי לא ישינו העינים רק מקרי הגוף. ומה שאמר ויראו את אלהי ישראל וכן ויחזו את האלהים הוא בעין השכל. ומה שאמר ואל משה אמר עלה אל ה' וכן ונגש משה לבדו אל ה'. כבר נודע שהשי"ת אינו גוף ולא כח בגוף כמו שבא עליו המופת ולא הוא ית' יגש ולא יקרב לדבר ולא דבר מן הדברים יקרב לו או יגע בו ית' כי בהסתלק הגשמות יסתלק המקום והבדל כל נגיעה קרובה או רחוקה או הדבקות או הפרוד או משום או סמיכות. ומה שאמר קרוב ה' לכל קוראיו. קרבת אלהים יחפצון (ישעיה נ"ח) קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג) קרב אתה ושמע (דברים ה'). וכן ונגש משה לבדו אל ה'. ר"ל קריבת תדע כלומר השגה מדעית לא קריבת מקום. (ועיין רמב"ם במורה נבוכים ח"א פרק כ"ח). [מ](מ"א כ"ב

ספורנו

בכלל לישראל ואל משה אמר שיעלה כמו שיעד אליו קודם מתן תורה באמרו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך: (ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה'. מתחלת כה תאמר עד ואלה המשפטים: ואת כל המשפטים. מתחלת ואלה המשפטים עד ואל משה אמר: (ו) וחצי הדם זרק על המזבח. עשה את המזבח כשליח לאל ית' לבדו לכרות הברית ובכן קבל חצי הדם ואליו האחר זרק על העם הנכנסים עמו לברית: (ז) ספר הברית. הספר שכתב בו דברי ה' והמשפטים שעליהם יכרתו הברית כאמרו למעלה ויכתוב בספר: ויקרא באזני העם. שידעו מה הם מקבלים עליהם שלא יהיו כמוטעים: נעשה ונשמע. נעשה לתכלית שנשמע בקולו כעבדים המשמשים את הרב שלא על דרך לקבל פרס כענין עושי דברו לשמוע בקול דברו: (ט) ויעל משה ואהרן. אחר שקיים מה שצוהו ה' ית' כאמרו כה תאמר אל בני ישראל קיים מה שצוהו אחר כך באמרו עלה אל ה' אתה ואהרן: (י) ותחת רגליו. בארץ שהיא שפל הכל כאמרו והארץ הדום רגלי: כמעשה לבנת הספיר. עלם נעדר כל הצורות השכליות ומוכן לקבלם כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא עלם הנפש האנושית השכלית הנעדרת מכל מדע ומוכנת לקבלם בעיון בסיריי: וכעצם השמים לטוהר. וכאו

פירוש רשב"ם

אל הערפל אשר שם האלהים ויאמר ה' אל משה כה תאמר. כל הפרשיות הללו עד כאן אל בני ישראל ביום ששמעו עשרת הדברים. ואל משה אמר לבדו בשעת ירידתו בו ביום עלה אל ה' למחר אתה ואהרן וגו' ואח"כ מיד ירד משה ויספר לעם את כל דברי ה' וגו'. ואח"כ ירד ולמחר בנה מזבח והקריב קרבנות ובו ביום עלה ויכסהו הענן ששת ימים וגו': ואל משה אמר. מלאך. עלה אל ה' מדלא כתב אלי כמ"ש לפנינו עלה אלי ההרה: (ד) לשנים עשר שבטי ישראל. לעד שכולם נתרצו בקיום הברית: (ה) את נערי. בכורות: (ז) ספר הברית. דכתיב למעלה ויכתוב משה וגו': נעשה ונשמע. נעשה מה שדיבר וגם נשמע מה שיצוינו עוד מכאן ולהבא ונקיים: (י) ויראו את אלהי ישראל. כעין וראיתי

וְכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר: יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם: יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־

הר

אונקלוס

כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָא לְבָרִירוּ: יא וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יַת יְקָרָא דַיְיָ וַהֲווֹ חָדַן בְּקֻרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתַן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יַת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֶדְתָּא דִּכְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן: יג וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשֻׁמְּשָׁנֵהּ וּסְלֵק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ:

ולסביא

מסרה וכעצם, ל'. לטהר, [הלמ"ד בקמץ וה"ו]. יא אצילי, ל'. ויחזו, ב'. יב ויאמר ה', י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא. ההרה, י"ג. והיה, ו' [הה"א בגו"ש פסוק]. ואתנה, ו' בתורה. לחת, [חסר דחסר]. לחת האבן, ל'. והתורה, ב'. והמצוה, ג'. להורתם, ל', וכ"כ [כ"ל מ"ז קדמאה וה"ז הכין]. יג אל הר, י"ו.

ת"א ותחת רגליו סוטה יז מנחות מג. וכעצם השמים יומא סז כט זבחים לה. ויחזו את ברכות יז. ההרה והיה ס' העוסק פ' שמיני. ואתנה לך ברכות ה ע"א.

רש"י

מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן. ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים וגו' ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. (סוטה יג) היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטהר. לשון ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד. ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא. ואונקלוס לא תרגם כן. אצילי לשון גדולים כמו (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך. (במדבר יא) ויאצל מן הרוח. (יחזקאל מא) שש אמות אצילה: (יב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ' יום: את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה

מלוה

רמב"ן

י"י נצב על המזבח: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. הוא שראה יחזקאל כמראה אבן ספיר דמות כסא: וכעצם השמים לטהר. שראו תחת לבנת הספיר כעצם השמים לטוהר הוא הרקיע כעין הקרח הנורא הנטוי על ראשי החיות והנה בכאן כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תחת דבק קראה כי היא תחת הרקיע שהוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד. ועל דרך הפשט טעם אלהי ישראל לומר כי זכות ישראל שאביהם עמהם לזכותם במראה הזאת. ועל דרך האמת בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים והוא כאשר אמר הן הראנו י"י אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש ביאר בכאן שראו אלהי ישראל ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום י"י אלהי ישראל. והזכיר בשם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר ממה שראו העם שראו על הארץ את אשו הגדולה כי היה לעם במסילת ענן וערפל ואונקלוס ירמוז לזה שתרגם וחזו ית יקר אלהא דישראל ולא תרגם ואיתגלי להון יקרא די"י כמנהגו במקומות אחרים: (יא) ואל אצילי בני ישראל. הם נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים וקראם כן כי נאצל עליהם רוח אלהים וכן מאציליה קראתיך הנאצלים שנאצל עליהם כוחו או הגדולים שנאצל עליהם כבוד מן המלכות וטעם לא שלח ידו בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל י"י פן יפרוץ בם הודיע בכאן שנזהרו בכך ולא פרץ בהם כי היו אצילי בני ישראל ראויים למה שחזו במחזה והטעם כי חזו את האלהים ולא הרסו לעלות אל י"י וטעם ויאכלו וישתו שאכלו שם השלמים בתחתית ההר לפני האלהים טרם שישובו אל אהליהם כי השלמי' טעונין אכילה ונאכלין בירושלים לפנים מן החומה ובשילה בכל הרואה וכאן היו נאכלין לפני המזבח תחת ההר לא במחנה. וטעם וישתו שעשו משתה וי"ט כי כן ראוי לשמוח בקבלת התורה כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבני' וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני י"י אלהיך וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך וגו' ויבא ירושלים ויעש משתה לכל עבדיו אמר רבי אלעזר מכאן שעושין משתה לגמרה של תורה ונאמר בדוד אביו בהתנדבם לבנין בית המקדש ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות לה' וגו' ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשו: (יב) ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה. היא המצוה שאמר לו מתחלה עלה אל ה' ונגש משה לבדו אל ה' ועתה ביום השביעי הוסיף לו לאמר והיה שם ואתנה לך כי יתעכב בהר עד כי יתן אליו לוחות האבן והתורה והמצוה ואשר כתבתי יחזור על התורה והמצוה ושיעור הכתוב ואתנה לך את הלוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוה להורותם והוא כאשר אמר במשנה תורה ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם. ורש"י כתב אשר כתבתי בתוך לוחות האבנים להורותם שכל שש מאות ושלש עשרה מצות בתוך עשרת הדברות הם ור"א אמר התורה הדבור הראשון והשני. והמצוה השמונה הנזכרים ואינו נכון כי הכתוב במשנה תורה ואדברה אליך יעיד כי על כל המצות כולן ידבר ועל דעת רבותינו יתכן כי יהיה רמז שהיתה כל התורה כתובה לפניו קודם שנברא העולם כאשר הזכרתי בתחלת ספר בראשית: (יג) ויקם משה ויהושע

אבן עזרא

האבן לכפול הטעם במלות שונות. והנה כמוהו זכו נזיריה משלג צחו מחלב. והנה הטעם כפול. אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם. והנה ספיר כמו אבנים. ועוד אם לבנת הספיר הוא לבן מה טעם לומר כמעשה. היה ראוי לומר כמראה. והנכון כי לבנת מגזרת לבנה. כמו חשכת מים. מגזרת חשכה. והנה לבנת הספיר. כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא: וטעם וכעצם השמים לטוהר. תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל. והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל. ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל. כי תחת דבק קראה כי היא תחת רקיע. גם הוא תחת הכסא. והכל תחת השם הנכבד: (יא) ואל אצילי. כמו ומאציליה. ולא הזכיר זקנים להכנים טעמה נדב ואביהוא: וטעם לא שלח ידו. כי ראו השם הנכבד ולא מתו. כאשר אמרה בפסוק כי לא יראני האדם וחי: וטעם ויאכלו וישתו. שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה. ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו. כי הועילו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה. והזכיר זה בעבור משה שהיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת: (יב) ויאמר. וטעם עד שאתן לך. אמר הגאון אחד בעבור כי הלוחות הראשונות שהיו מעשה אלהים. והטעם מתוקנים שנבראו כמדת הארון. פי' גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל. רק עשה תקנה כי התקון נקרא מעשה כמו וימהר לעשות אותו. ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן. ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשניים. והנה הראיתי לו בעלותי הסרה לקחת שני לוחות האבנים. ושלש פעמים הזכיר. כי על כן פירש לוחות האבן שהם מין אבן לא מעץ. אמר הגאון כי אשר כתבתי. דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים. ופי' התורה. תורה שבכתב: והמצוה. תורה שבע"פ כי כל המצות נתנו למשה בימי הימים שעמד בהר. וכן כתוב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והשניי והמצוה השמונה דברים (יג) ויקם משה. מדרך הקבלה כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה. כי הנה לא ידע דבר העגל

שנעשה

(יא) ולות נדב ואביהוא עולימיא שפיריא לא שדר מחתיה בההיא שעתא ברם אתנטרא להון ליום תמינאה לאשלטותא לאסערא עליהון וחמון ית איקר שכינתא דיי והוון חדן בקורבניהון דאתקבלו ברעוא הי כאכלין והי כשתין: (יב) ואמר יי למשה סוק קדמי לטורא והוי תמן ואיתן לך ית לוחי אבנא דבהון רמז שאר פתגמי אורייתא ושית מאה ותליסרי פקודייא דכתבית לאלופיהון: (יג) וקם משה ויהושע משומשניה וסליק משה לטורא דאיתגלי

בעל הטורים

ובטוהר לבנת (ביהושע י"ט) והיא שם עיר וקראה כן על שם שבנויה מלבנים וזהו הוא שדרשו שהיתה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל: (יא) ויחזו ב' הכא ואידך ויחזו לך משלום שוא ומדוחים (איכה ב') שם אמרו ויחזו את האלהים וזה היה משלום שוא ד"א ויחזו את האלהים ויאכלו ויחזו מה הכא אכילה ושתיה אף ויחזו משלום שוא על ידי אכילה ושתיה דכתיב (יחזקאל י"ג) ותחללנה אותי וגו' בשעלי שעורים ובפתותי לחם שנאמר

יונתן

לבנת הספיר וכו' והיה נערה אחת עם מעוברת מעוברת והפילה העובר ונשתקע עם טיט וכיון שראה הקב"ה שעבוד האומות שלמדין סניגוריא דמח לגבריאל ועשה לבינה והעלה לשמי שמים וכו' ע"ש: (יא) תמינאה. לאשלמותא. עי' שמיני למלואים כי כן התרגם הוא לקמן ולכן המתין להם הש"י ולא שלח יד בם וכדפירש"י שם שלא לערבב השמחה: לאסערא עליהון. פירש לשון סערה ה' שענייני כמו היה סוער וכן סופה וסערה

פירוש על אבן עזרא

כ"ב י"ט. ד"ה ב' י"ח י"ח). ג(איכה ד' ז'). *ג(שם). סמירש כי מלת לבנת איננו מגזרת לבנה כי אם מגזרת קח לך לבנה (יחזקאל ד' א') והעד שאמר יחזקאל כמראה אבן. ונפיר הספירים בפסוק מעולפת ספירים ימרשוהו. ע(תהלים י"ח י"ב). מגזרת השכה. *ע(בראשית ט"ו י"ב). פ(יחזקאל יו"ד א'). *צפי' ידוע מדרך קבלה כי החיות שהזכיר יחזקאל הם הלוחות שבגלגל השמיני או הם שבעת המשרתים. וכתיב ודמות על ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (שם א' כ"ב). וזה הרקיע הוא הגלגל השמיני בעצמו. וכתיב וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא והוא הגלגל התשיעי. וכתיב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה והוא השכל הפועל. וזה הכסא הוא הנטוי על השמים הנראים. פירש אמר השמים הנראים על הגלגל השמיני כי אחר שהכוכבים אשר יש בו המה נראים לעין. הנה גם הגלגל נראה. בעבור כי הוא גוף כמו הם. אך התשיעי איננו נראה. ואשר אמר וזה הכסא הנה מלת וזה רומזת שיש כסא אחר והוא כמו על השכל הפועל שהוא כסא השם ועליו נאמר כי שמי בקרבו. וידוע כי נפשות כל החיים השפלים הם ביד שכל הפועל. ורז"ל אמרו זה בפסק חלק באמרם אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. ומלת גוף רומזת אל המציאות השפל שהוא ביד השכל הפועל כלומר נפשותם של בעלי הגוף העצמים השוכנים בארץ. ולא כנפשות העליונים שהם מפועים בלי הרכבה, והכוונה שיכלה כוחם כדרך כי אזלת יד. ואז יבא בן דוד. וטעם שנקרא אלהי ישראל ולא אלהי העכו"ם בעבור כי הוא השר הממונה על ישראל והוא המשפיע עליהם רוח נבואה בכח הש"י. וע"כ אמר משה ונפלנו אני ועמך וגו' (ועיין כל זה בפרשת כי תשא) וזה הענין הנבואה שבקש מהשם שתהיה מיוחדת לישראל. וכבר פי' הרמב"ע ז"ל בבראשית בפסוק ברא אלהים. כי אלהים כמו מלך. וע"כ אמר הכתוב ויראו את אלהי ישראל שפירשו השר המנהיג אותם וד"ל. זה הפי' מבע"מ אהל יוסף אשר לא ידע הוא וכיוצא בו ממפרשי רא"ע כי הם מכמי המוכנים אשר להם עיני בשר ולא עיני אור מלך חיים. והולם לאנשי סגולה אשר נגה עליהם אור המקובלים ידוע כי בכל דבר יש עלם ומקרה. העלם הוא הנפש המעמיד הדבר וכסברת הכוזרי אשר גם לדומם יש לו עלם והוא הנפש אשר בו והוא המנשאו לבבדו. ואם לא כן למה נחסנה למה מבלעדי למה. ולמו רואים אשר לכל עשב פעולה אחרת מפעלו. ואינו מפאת הגשם רק מפאת נפש הלומשת אשר בו והוא ממקור אחר. כמו בן בני אדם. אשר לכל אחד נפש אחר ע"כ פעולתו משונה מדעת חבירו. והרואה בעיני הגשם משיג להפריד יקרת הספיר ע"י מראה העין ולא יותר. לא כן המשמש בראיית אור השכל ע"י מראה הנבואה שופט על יקרת האבן ע"י הנפש אשר בו ויודיע להעריך ערכו כי במרום תחלית לגבדו. וכ"כ היה המשכן מי"ג דברים כל דבר להראוי לו. ואפילו שערות עזים היה נלכך למעשה המשכן כי היה כתבנים שלם מלא. וכ"כ יש לך אדם אשר מעשיו אינם ראוים למקום מכ"ז נפשו ממקור הקדושה והקב"ה בעל הסבות מסבבהו להיות ג"כ דבוק בקדושה. ועליו נאמר אשרי תבחר ותקרב. וכעין זה בבהמות. העזים הם ראוים לקרבן. ושעירותיהם מורה על הטומאה ככתוב גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל (ויקרא ט"ז ח') ע"ש בפי' רא"ע ורמב"ן ז"ל. ושפע בעל הסיבות משפנה ע"י השכלים הנגדלים אשר הם מקבלים מבעל הסיבות ומורידים למדרגות אשר הם למטה מהם והם כמו הנפש לגוף. והם הנקראים כסא הכבוד ויש כסא לכסא והם עשר כתות מלאכים הידועים ע"פ הרמב"ם והמקובלים כ"א בשם יקרא. והתוכחים אשר במספיק עיניהם שופטים ע"פ עיני בשר לא השיגו רק אלו התמונה אשר ראו והבינו שומר המדרגה התחתונה והשכלים ולהם המדרגה העליונה השכל הפועל. לא כן עמנו הגו' משה מורשה כי נבוה מעל נבוה ה'. והתורה מספרת מפאת ראייתם ע"פ השכל במראות הנבואה ונעשה לבנת הספיר ע"י הנפש אשר בו והוא מגביה ערכו לרומם האבן הזה ומשם רועה אבן ישראל. וזה האבן היה על לב אהרן אשר דוגמתו במרום מלאך מכאל הכהן הגדול מנהיג ב"י. ופי' לפי רא"ע את אלהי ישראל דרך קצרה ספעולה ע"ש הפועל. ואולי נכלל במלת את והוא לרבות אשר הוא טפל לאלהי ישראל וכמה מדרגות שתחיו. ק(יחזקאל שם יו"ד כ'). ר(ישעיה מ"ט ע'). שר"ל כי אלו האצילים הם הזקנים ושנה לשונו כשאמר אצילי בני ישראל ולא אמר זקני בעבור כי במלת אצילי יכנסו נדב ואביהו ולא כן במלת זקני כאשר אמר למעלה ונדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל. ת(לפלן ל"ב כ'). אר"ל טעם והיה שם. שיתעכב שם אלה והיה מורה ג"כ על עכוב רגע. בר"ל הלוחות הראשונים שקנים ששם לכן נאמר בהם מעשה אלהים. והשניים אף שהם ג"כ מעשה אלהים שהוא בורא הכל. מ"מ לא תקנם השם כ"א משה לכן לא נאמר בהם מעשה אלהים. ג(בראשית י"ם ז') בל"א (לו נעריייען). דוגם זה דברי החכם הספרדי בכאן וגם להלן (סוף ל"א) לחום אבן ילא לוחות אבנים לחלק בין הראשונים לשניים. העלותי ההרה לקחת לוחות האבנים (דברים ט' ט') ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים (שם פסוק יו"ד). נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים (שם פסוק י"א) ויש שם שלש פעמים האבנים והוא מדבר בלוחו' הראשונות וזה דבר הרמב"ע ז"ל לסתור מאמר הספרדי. ור"ל רק משה כתבה על פי ה'. לכן לא תוכל לפרש התורה והמצוה כי שם על הלוחות שהשם כתבם כמו שכתב אשר כתבתי להורותם כי השלך משה כתבם על פיו. ואל יקשה עליך אשי כתבתי להורותם כי לפי דעתי כי התורה והמצוה שסיבן יורו וידברו בדרך ישרה ע"כ כתוב אשר כתבתי להורותם. ור"ל כי הגאון אמר והתורה זו תורה שבכתב. וכן אמרו רז"ל התורה זו תורה שבכתב. והמצוה זו תורה שבעל פה. אשר כתבתי להורותם אלו נביאים וכתובים. ח(שם ה' כ"ח). *חכתב המיוח"ם וכבר ראית בפרשת יתרו שדעת החכם שדבור אנכי היה ההעתק והראשון הוא לא יהיה לך והחמישי לא תרצח והשמונה הם המלוה עכ"ל. ובעהמ"ח ב"י כתב שר"ל אנכי וכבד (עיין לעיל כ' סוף פסוק א'). והרמב"ן ז"ל הביא נוסחא אחרת ואיל. התורה הם ב' דברים לאמונות והמצוה מ' לאמונות ולא לספור דבריו בעדות הכתוב. והרב בעל מעשה ה' כ' שאין בעדותו כלום. אבל מסתפק בענין והראשון

ספורנו

ואלו שזה העלם הוא נבדל מן החמר האנושי ומסור ממנו כמו שעלם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל או גופו כלל. אבל טהור ונקי ממנו באופן שזה העלם הוא כעלם השמים ונפשו בענין הטוהר והנקיות מסוער: (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. להוליאם מסוביהם כדי שיתנאו כענין בשאר הנביאים בהיות עליהם יד יי' כאמרו ביחזקאל ותפול עלי שם ידה אדני יי' כי אז יבטלו פעלות חושיהם כמו שקרה לשאול כשנבא כאמרו (ש"א י"ט) ויפשט גם הוא בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפול ערום כל היום ההוא וכל הלילה. אמנם לאלה האצילים לא שלח ידו להוליאם מחושיהם כדי להשיג מה שראו אז: ויחזו את האלהים. במראה נבואיי: ויאכלו וישתו. עשו משתה אחרי כן בלתי השתנות בחושיהם וזה עשו לשמחה על מה שהשיגו: (יב) עלה אלי ההרה. לראש ההר שאחר שנגש יותר מן העולים עמו כאמרו ונגש משה לבדו ועכ"ז לא עלה אל ראש ההר ובאותו המעמד השיגו הזקנים את המראה הגדול. אמר למשה שיעלה אל ראש ההר ששם היה מראה כבוד יי' כאמרו ומראה כבוד יי' כאש אוכלת בראש ההר. וכן במתן תורה אמר ויקרא יי' אל משה אל ראש ההר: והיה שם. עמוד שם איזה זמן הרבה כמו (דברים י') ואהיה שם כאשר לוני יי': והתורה. השלם העיוני ממנה: והמצוה. הוא חלק המעשי ממנה: אשר כתבתי. כי לולא חטאו בעגל היתה כל התורה כתובה בסתומה מיד הבורא ית' כמו הלוחות כמו שהעיד באמרו והוא מכתב אלהים קדש וכו'. ומאז שחטאו בעגל לא זכו לכך אבל כתבה משה בעלומו כאמרו אשר כך כתוב לך את הדברים האלה ולא הביא משה רבינו את הלוחות אלא כדי לשברם לעיניהם לשבר את לבם כזונה כדי שיסורו בתשובה: להורותם. אמנם לך כדי שתורה אותם כי אף על פי שהכל בכתב כאמרם (תענית פרק קמא) מי איכא מידי בנביאי וכתובי דלא רמזה משה באורייתא וכאמר קהלת (גיטין) רב בכתב ומעוט בעל פה. הנה הרמזים אשר בה בעיון ובמעשה לא יובנו אבל רב ישראל זולתי על ידי מורה צדק. וזה לדק גם כן מאמר

קהלת

פירוש רשב"ם

וראית את אחורי: לבנת. לובן: וכעצ'. מרא' כמו (איכה ד') אדמו עצם מפנינים: לטהר. כשהשמי' ברור בלא ענני': (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. אע"פ שראו את אלקי ישראל לא שלח הקב"ה ידו. אע"פ שראו את אלקי ישראל כמ"ש כבלע את הקדש ומתו. וכן באנשי בית שמש כי ראו בארון ה'. ובפשה רבינו כי ירא מהביט וכאן חלק להם הקב"ה כבוד ומפני כריתות הברית נראה להם כמו שפרשתי בברית בין הבתרים אשר עבר בין הגזרים האלה. וכת' שם ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו' וכן לפנינו בכריתות ברית פ' כי תשא וראית את אחורי. וכתי' ויעבור ה' על פניו וגו' וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית: ויאכלו וישתו. העולות הקריבו והשלמים אכלו. שכתב לפעלה ויזבחו זבחים שלמים: (יב) אשר כתבתי. הלוחות שכתב אלקים שנתן לו בסוף ארבעי': חסלת ואלה המשפטים מיסוד רבינו שמואל.

(פרשיות של משכן חשן ואפוד אקצר בפירושן ויפצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי ז"ל):

הַר הָאֱלֹהִים׃ יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם׃ טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ מפטיר טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃

קי"ח. עוזיא"ל. סימן. סנל"י סימן: ומפטירין הדבר אשר היה אל ירמיהו בירמי' סי' ל"ד:

אונקלוס

יד וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ־לָנָא הָכָא עַד דִּנְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מָן דְּאִית לֵהּ דִּינָא יִתְקְרֵב לִקְדָמֵיהוֹן׃ טו וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יָת טוּרָא׃ טז וּשְׁרָא יְקָרָא דַיְיָ עַל טוּרָא דְּסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא׃ יז וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ כְּאֶשָּׁא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וְעַל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃

פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּהּ תִּסְּבוּן יָת

אפרשותי

מסרה יד ואל הזקנים, ל'. שבו, ה'. אליכם, [מ"י]. אהרן וחור, ב'. אלהם, [ס"י]. טז וישכן, ה' ד' חסר וה' מלא [דין ס"ו]. על הר סיני, ב'. ויקרא אל משה, ב'. יח ומראה, ז' קמץ [כ"ל שהאל"ף בליר"י שהוא קמץ קטן] וא' פתח [ר"ל שהאל"ף בסגו"ל שהוא פתח קטן]. אכלת, [ס"ו]. לעיני בני ישראל, ב'. כה ב דבר אל בני ישראל. ו' חסר לאמר. ויקחו, ו' רפין.

ת"א מי בעל ב"ק מו. וישכן כבוד יומא ג ד. ויקרא אל יומא ד שבועות כט. ויבא משה יומא שם תענית שם ס' הזהב בדברי הקבלה בתפילה זאת הברכה ופ' פקודי. דבר אל בני סנהדרין לט האלילים כב.

פ פ פ

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי

תרומה

רש"י

מלוה לרבו עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפנה שנ' (ד"ה א ב) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור: אפרת. זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: (טז) ויכסהו הענן. (יומא ד) רבותינו חולקין בדבר. יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן:) ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל בני ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה (יומא שם) וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששת ימים: (יח) בתוך הענן. (יומא שם) ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה שביל בתוכו:

חסלת פרשת משפטים

(ב) ויקחו לי תרומה. לי. לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי ממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיימנ"ט בלע"ז: תקחו את תרומתי. א"ר ג' תרומות אמורות כאן. אחת תרומת בקע לגולגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי. ואחת תרומת המזבח בקע לגולגלת לקופות לקנות מהן קרבנות לצבור

רמב"ן

משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע בכאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה את הרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאין רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל האלהים ויהושע נטה שם אהלו כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם לשון רש"י ועל דעתי היה יהושע מכלל שבעים הזקנים כי אין בישראל שבעים זקנים ראויים לקרבה אל האלהים יותר ממנו וכאשר פירש משה מהם היה מלוה את רבו עד הגבול ואל תקשה עלי ממאמר רבותינו בעונש הזקנים האלו בתבערה כי יאמרו כן על כלן חוץ מיהושע לפי שהיה ראוי למראות אלהים ולכל נבואה וטעם ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה כי בהפרדו מהם עם משרתו צוה אותם שישבו להם בזה. ואין הטעם שיעמדו שם כל היום וכל הלילה עד שובם כי אמר הנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט וכבר אמר לכולם שובו לכם לאהליכם. אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד מקום ההוא ולא יצרכו לעלות אליהם אפילו אל מקום יהושע עד שיבאו אליהם. ולפי דעתי יתכן להיות פירושו שבו בעבורנו ובמקומנו במחנה ואהרן וחור עמכם ומי בעל דברים מן הדבר הקשה אשר יקרבון אלי יגש אליהם במקומי ואמר אליהם דרך מעלה לאהרן וחור כי לפני כלם ילכו לבא ובמעמד אחד יהיה כאשר אמר עמכם והנה טעם שישבו הזקנים ואהרן וחור מושב ב"ד כמשה על שרי האלפים והמאות עד שובו כי ידע שיתעכב בהר ואמר לנו דרך כבוד לתלמיד כאשר יאמר בהר לנו אנחנו וזה פי' נכון. אבל רש"י כתב ואל הזקנים

אבן עזרא

שנעשה. ואין טעם לשאול מה אכל כי המן שהיה למחנה לקח ואכל יום יום: (יד) ואל הזקנים. הידועים הם שאלו שם הנכבד. והנה אהרן. גם הוא בכור היה. ואולי היה חור. והוא מהשופטים והיה שמם ידיהם תחת משה עד שובו. וכבר פירשתי כי יאכלו לא בא בשנים השמים: (טו) ויעל. ויכס. וכבר כסה הענן נגשת לשלם: (טז) וישכן. וכבר שכן הכבוד. כי כן כתוב וירד יי' על הר סיני. ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה ואלה לא ראוהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו. כי לא יוכל לעלות כי עם גבשות; (יז) ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן. ובראשו הכבוד ששם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת: (יח) ויבא. ויעל אל ההר. הטעם. אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר. שלא ירד. וכתוב על אלה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

חסלת פרשת משפטים

נאשר נתן לבניו דת תמימה. אשר יוציא לאור כל תעלומה. יבינני דבר חכמה רשומה. בפרשת ויקחו לי תרומה.

(א) וידבר. בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן. והטעם שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכן בתוכו. ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר: (ב) מלת ויקחו לי. כנזכרת הורה אלי שיהיה הנקרא ממקומו ויקרב אליו. וככה שיקח מאתו ויתן לי. וככה יקח

כה

איתגלי עלוי יקר שכינתא דיי׃ (יד) ולחכימייא אמר אמתינו לנא הכא ד זמן דנתוב לותכון והא אהרן וחור עמכון מאן דאית ליה עיסק דינא קרב לותהון׃ (טו) וסליק משה לטורא וחפא ענן יקרא ית טורא׃ (טז) ושרא איקר שכינתא דיי על טורא דסיני וחפהי ענן יקרא שיתא יומין קרא למשה ביומא שביעאה מגו ענגא׃ (יז) וחיזו זיו יקרא דיי הי כאשא ערא חיקוקי אישא אכלא אישא והון חמן ותמהין בני ישראל׃ (יח) ועאל משה בגו עננא וסליק לטורא והוה משה בטורא אליף פתגמי אוריתא מ פום קודשא יהי שמיה משבח ארבעין יממין וארבעין לילוון׃

פ פ פ

(א) וידבר ומליל יי עם משה למימר׃ (ב) מליל עם בני ישראל ויפרשון קדמי אפרשותא מן כל דיתרעי ליביה ולא באלמותא תסבו אפרשותי

בעל הטורים

בשביל שבילה ושתיה שכחו להם אמרו להם כבואת שקר׃ (טז) וישכן ה׳ במשו׳ שכא ואידך שכן השכן במדבר פארן (פ׳ בהעלתך) וישכן ישראל בטח בדד (ב׳ ברכה) וישכן בירושלים לעולם (ד״ה א׳ כ״ג) וישכון ערים ככתדום (איוב ט״ו) לומר שכבוד ה׳ משכן על הר סיני היה עמהם לעולם כל זמן שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו וישכן ערים ככחדום ונחרב הבית ונסתלקה השכינה [העפידה למזור לנו בב״א]׃
(ב) ויקחו לי תרומה. פסח דבר אל בני ישראל בלשון ציום כמו דברו על לב ירושלים בשביל שהיה בו חסרון כיס פייסם ואיתא במדרש אמר ר׳ אבהו ומה לעשות משכן נד וכפרה לישראל אמר דבר אל בני ישראל לשון פיום החוסקים את ישראל וגומלים את

יונתן

ופערה והוא לשכר עליהם או לדקדק עמהם כמו שאז״ל שהקב״ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ים איקר שכינתיה כן פ״א נמי יה יקר שכינתא ועיין ברקנ״ט דל״ג ע״ב שכתב מה שרולה בזה ודעת המערגמים להתגלל מטעא ומעוהם תלילה ובאמת הוא דבר תמוה וקוה לאל כי כוונתי האמת בדרך פשוט׃ מה מטלו ואי״ה יעויין בדרשתי שדרשתי בזוב עם הדרת מלך ויאל לאור הדפוס אי״ה בזמן קרוב׃
(ב) ולא באלמוס׳. פי׳ שלא יקחו בחזקה ובכח כנזכר במשנה כמה פעמים אלם והזהיר בזה דלא היתה מדכתב דיתרעי לביה פי׳ רלון לבו דאירוסו דומה דלרלונו דויקרא שכופין אותו עד שיאמר רולה אני אלא לא בחזקה ושום כפייה ולפיתוא

רמב״ן

וקרים אמר בלאתו מן המחנה שנו לנו בזה התעכבו שם עם שאר העם היות נכונים לשפוט לכל איש רינו ולא יסכן כי לא היו עתה במחנה ומה טעם שיאמר להם כן והם במחנה ישבו וכבר נתמנו שופטים׃
אשר דבר העם אל משה עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה אשר כהסיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתגייר וישראל קבלו עליהם עשות כל מה שיצום על ידו של משה וכרת עמהם ברית על כל זה מעתה הם לו לעם והוא להם לאלהים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה ואמר אתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה ובמקד לארון השולחן והמנורה שהם כלים כמוהו ויורו על ענין המשכן שנעבורו נעשה אבל משה הקדים פרשת ויקהל את המשכן את אהלו ואת מכסהו וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה. וסוד המשכן הוא שיהי׳ הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר וכמו שנא׳ שם וישכן כבוד יי״ על הר סיני וכתיב הן הראנו יי״ אלהינו את כבודו ואת גדלו וכן כתיב במשכן וכבוד יי״ מלא את המשכן והזכיר במשכן שני פעמים וכבוד יי״ מלא את המשכן כנגד את כבודו ואת גדלו והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני וכמו שאמר במתן תורה מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כך במשכן כתיב וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו וכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו כי כל דבור עם משה היה מן השמים ביום ונשמע מבין שני הכרובים כדרך ודבריו שמעת מתוך האש ועל כן היו שניהם זהב וכן אמר הכתוב אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ונקדש בכבודי כי שם יהיה בית מועד לדבור ונקדש בכבודי והמסתכל יפה בכתובי׳ הנאמרים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם יבין סוד המשכן ובית המקדש ויוכל להתבונן בו מעט שאמר שלמה בחכמתו בתפלתו בבית המקדש. יי״ אלהי ישראל כמו שאמר בהר סיני ויראו את אלהי ישראל והוסיף שם לפרש יי״ לענין שרמזנו שם למעלה כי אלהי ישראל יושב הכרובים כמו שאמר (יחזקאל י׳) וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ואמר דוד (דה״י א׳ כ״ח) ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית יי״ וכן יזכור תמיד בית המקדש נשם יי״ לשמך ויאמר בכל פעם ופעם ואתה תשמע השמים במדת רחמים וכתיב והתפללו אל יי״ דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך ושמעת

פירוש על אבן עזרא

אמר. ולא אאריך בדבריהם. כי הנוסחא שלפנינו היא נכונה. ואין מקום לתלונה עכ״ל. [מ]מה אמר יהושע לבד מפה הגילה והם שיאמר כי הכתוב יכחיש זה. [י]ר״ל שגם הוא בבור היה. [כ]הבכורים כמ״ש לעיל (פסוק ה׳). [ל]ר״ל משה העמיד אהרן וחור שהם ידיינו במקומו כל ימי היותו בהר. [מ]בתחלת פרשת יתרו. [נ]כלומר זה היה בשנת ארבעונם. אבל בשנה השנית לא הולרך לפי שגם יתרו ונתן העלה שיתן שופטים דהיינו שרי אלפים וכו׳ וזה נמשך עם מה שאמר ואלה ענינם יהיו אחת משה. [ס]שיכם גם שאמר אמר כן ויכסהו הענן ששת ימים לבאר הימים שקדם כסוי הענן לקריאת משה. [ע](לעיל י״ט כ׳). [פ](שם כ׳ י״ח). *[צ]כדעת ר״י הגלילי (יומא דף ד׳) ע״א עיין במזרחי. [ק](דברים פ׳ ט׳). וזה מפורש בפ׳ עקב.
יכ״ב כתוב בזוהר תחלת פרשת ויקהל אשר נלמוד מ״ר בהעלותו ההרה על מעשה המשכן. רק קודם מעשה העגל היה הראוי לקבל נדבת המשכן ג״כ מערב רב. ואחר מעשה העגל צוה ה׳ להקהיל את ב״י ולקבל מהם נדבת המשכן ולא מערב רב. *[א](שופטים ד׳ י״ח) עיין (בראשית י״ט ב׳) בפי׳ רא״ע ובפי׳ עליו. [ב](מ״א י״ז י״ד).
ר״ל

ספורנו

קנת רבותינו ז״ל באמרם רב בעל פה ומעוט בכתב׃ (יד) ואל הזקנים אמר. בנסעו משם לעלות אל ראש ההר כמו שצוהו האל ית׳ באמרו עלה ולי ההרה׃ (יח) ויהי משה בהר. בכל פעם שעלה שם מכאן ואילך שהה ארבעים יום וארבעים לילה כימי יצירת הולד לקנות תחתיו שם הויה כדת הראויה לשמוע מפי הגב׳ מה שלא ישיגהו זולתו כמו שהעיד באמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו וקלקל זה חטאם בסוף ארבעים יום הראשונים עת שהיה ראוי להשיגו כאמרו לך רד כי שחת עמך ובאמלעיי׳ כפי הקבלה שהיו בכעס ולא זכו ליהנות מקרני הוד והושג זה בארבעים יום אחרונים בהם נלטוה על מלאכת המשכן כמו שנאר באמרו ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזה לא נתקיים בלוחות הראשונות שלא באו לשום ארון אלא שנריכם בלבד בלתי עדות כאמרם ז״ל לוחות נשברו ואותיות פרחו וזה בעלמו באר באמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לא כמו שיעד קודם כן באמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך אבל עתה ילטרך לכהנים וזה בעלמו התבאר באמרו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. והנה לא נבחר שבט לוי לשרת עד אחר מעשה העגל כמו שהעיד באמרו בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי לשרתו ולברך בשמו. ואחר אם כן שבכל פעם שעלה משה להר שהה ארבעים יום וארבעים לילה והפעם אשר בה הושג זה התכלית היתה הפעם האחרונה לכלם שבה צוה על מלאכת המשכן ואחר שקיים מלאכת המשכן ובגדי כהונה והקטרת ושמן המשחה באר שבסוף הראשונים נתן האל ית׳ הלוחות הראשונות ולא שבר. אוא ית׳ שום אמור כי לא צוה מלבו אלא שישראל השחיתו עניינם כאמרו כי שחת עמך ובאמלעיי׳ כפי׳ קבלת רבותינו ז״ל היתה פרשת ראה אתה אומר אלי ופסל לך ובשלישית היה כל הענין שספר באמרו ואהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות וירד אז עם קרני ההוד ולוה על מלאכת המשכן׃
(ב) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. אמור לישראל שהשלתי שגבאי׳ יגבו בעדי תרומה וכן עשה משה בירדתו מן ההר כאמרו ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה׳ אתו בהר סיני ואחר כך ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל שהם הסנהדרין קחו מאתכם תרומה בזה לוה להם שיגבו וישראל לא המתינו שיגבו הסנהדרין אבל תכף יצאו מלפני משה והביאו עד בלי די ולפיכך לא נשאר על הנשיאים שהשבו לגבו׳ ולמי האבנים והשמן שלא הביאו ישראל עדין׃ מאת כל איש. לוה שלא יגבו בזרוע כענין שממשכנים על הלדקה אבל יגבו מן המתנדבים בלבד׃
מאת

תְּרוּמָ֑ה מֵאֵ֤ת כָּל־אִישׁ֙ אֲשֶׁ֣ר יִדְּבֶ֣נּוּ לִבּ֔וֹ תִּקְח֖וּ אֶת־תְּרוּמָתִֽי׃ ג וְזֹאת֙ הַתְּרוּמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר תִּקְח֖וּ מֵאִתָּ֑ם זָהָ֥ב וָכֶ֖סֶף וּנְחֹֽשֶׁת׃ ד וּתְכֵ֧לֶת וְאַרְגָּמָ֛ן וְתוֹלַ֥עַת שָׁנִ֖י וְשֵׁ֥שׁ וְעִזִּֽים׃ ה וְעֹרֹ֨ת אֵילִ֧ם מְאָדָּמִ֛ים וְעֹרֹ֥ת תְּחָשִׁ֖ים וַעֲצֵ֥י שִׁטִּֽים׃ ו שֶׁ֖מֶן לַמָּאֹ֑ר בְּשָׂמִים֙ לְשֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֔ה וְלִקְטֹ֖רֶת הַסַּמִּֽים׃ ז אַבְנֵי־שֹׁ֕הַם וְאַבְנֵ֖י מִלֻּאִ֑ים

לאפד

אונקלוס

אַפְרָשׁוּתִי׃ ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְּתִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ ד וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעַזֵּי׃ ה וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃ ו מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ ז אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃

ויעבדון

מסרה ידבנו, ל׳. תרומתי, ל׳. ג זהב וכסף ב׳. ד ותכלת וארגמן, ה׳. ותולעת, [ע״ו] ושש ועזים, ב׳. ה ועורות, [תרויהון דפסוקא חסר דחסר]. אילים, [ע״י קדמאה וחסר תנין]. מאדמים, [סה״פ בקמץ לבד וסוף פסוק]. ו שמן, ה׳ זוגין מספלפין [בה׳ תנין חידוש זה לשוני. כל זוג מהכון הוא ב׳ מלין קדמאה בלא וי״ו תנינא בוי״ו כמו שמן ושמן]. ז אבני, [קדמאה אבני תנינא (דויקהל) ואבני].

ת״א תחשים שבת כח.

רש״י

לבו. ולשון תרומה המשכן נדבת כל אחד ואחד. י״ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו׳. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד. ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא׳ (שמות לח) וכסף פקודי העדה וגו׳ בקע לגלגלת וגו׳ ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) ותכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק (יבמות ד מנחות מד): וארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת״א ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמים. צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים (שבת כח) מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאר. שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל בקר ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לאפוד האמור בואתה תצוה: מלאים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין

רמב״ן

ושמעת השמים ובגילוי אמר כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמי׳ ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב על הארון (שמואל ב׳ ו׳) להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה׳ צבאות יושב הכרובים עליו ובדברי הימים (א׳ י״ג) להעלו׳ משם את ארון האלהי׳ ה׳ יושב הכרובים אשר נקרא שם. כי השם יושב הכרובים: (ג) וזאת התרומה. על דרך האמת הוא כמו וה׳ נתן חכמה לשלמה וכן כתוב וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וכתיב וזאת הברכה וכתיב מאת ה׳ היתה זאת וכבר רמזו זה בבראשית רבה במדרש מזקנים אתבונן והמבין יתבונן. ובאלה שמות רבה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה ושם עוד אמר להן הקב״ה לישראל מכרתי לכם תורתי וכביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה כי התרומה שהיה לי ואני עמה כדרך דודי לי ואני לו וכן אמר ככל אשר אני מראה אותך כי אני הוא המראה ואמר הראה אותך כמו למעלה אני וכן אשר אתה מראה וכן אמר דוד הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל כי היתה עליו יד ה׳: (ו) בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים. יש אומרים שזה מקרא קצר בשמים לשמן המשחה וסמים לקטרת הסמים ואחרים אמרו שהוא כאלו בהפך ולקטרת יביאו הסמים והזכירם בידיעה לומר הסמים הטובים להקטיר כי גם הם לא פי׳ אותם ור״א אמר בפ״א כמשמעו ובשמים לשניהם לשמן המשחה ולקטרת כי יכנסו בקטרת בשמים שבלת נרד וכרכם וקנמון כדברי רבותינו ולא הוצרך להזכיר ונשומים וסמים לקטרת בעבור שהזכיר קטרת הסמים כאשר לא הזכיר שמן לשמן המשחה וזהו הנכון והוצרכנו לכל אלה הסברות כי דעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון הלבונה והחלבנה ובשמים הם המאכלים שיקראו מעמדים אשר להם ניחוח בריחם הטוב אבל על דעת רש״י סמים הם בשמים וכן היא כוונת רבותינו במדרש אחד עשר סמנין נאמרו למשה בסיני וכן מתרגם אונקלוס בוסמין בשניהם והוא הנכון בכתוב הזה אבל בעבור שהיה הכתוב הלשון יסכן שנאמר כי הסמונים שבבעלי הריח והבשם נקראים בשמים ומיני המורסמים והידועים בסמים כמו שאמר בשמים ראש. נראה כל בושם. גם נכון הוא שנאמר כי מלת בשמים ובשם מלה מורכבת בו שם בה סמים והראיה על דבריהם שאמר בשמים ראש מר דרור והמור בשמים יחשב שהוא תרופה לא מעמד ואמר הכתוב (שיר ד׳) נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה וכתיב מר ואהלות עם כל ראשי בשמים ועל כלם אמר הפיחי גני יזלו בשמיו ועוד שהכתוב אמר ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים ולא הזכיר שהביאו סמים אם כן כלם בכלל

אבן עזרא

נא לי מעט מים: (ג) וזאת. אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה. אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה. והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה. לצורך שלחן כסף. כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לסמוך או לרחוץ עליו ולסירות ולמזרקים. ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא שם להוציא דבר אחד ממשה עשר דברים, כי המשמעה עשר היו נדבה. וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם. ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען. ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך. ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו. והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב. והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים. ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא. והנה לא היה במעשה המשכן ברזל. וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: (ד) ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות ספירות כי הוא תכלית כל הצבעים. והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם. ואנו נסמוך על רז״ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: וארגמן. כדמות אדום. ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי: ותולעת שני. וכתוב ושני התולעת. כת ומנור הכלמים. כלמים לטר. והגאון אמר בו קרי״ם. כי הוא אדום רק שינו כצבע הארגמן. ובעבור תולעת אמרו רבים כי הוא משי: ושש. הוא הבד. מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע. שם ורקמה ממצרים. והגאון תרגמו בלשון ערבי עוטר. וידוע הוא עד היום. ועזים. שער העזים: (ה) ועורות אלים. שהם גדולים. וזאת האומנות בארץ אלגודמאלס ונקרא גודמנכי: תחשים. מין חיה היתה ידועה בימים ההם. כי כן כתוב ואנעלך תחש. והנה כבר היה מדע: ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאום ממצרים במצות משה. והראיה וכל אשר נמצא אתו. כמו התכלת והארגמן. ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו. לצרכו. ואם אמרו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים. כי מה צורך יש להם. ועוד הנה המצרים חשבים כי לזבוח הם הולכים ואשר כך ישובו ועל כן השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם עשר אמות גם בריחים. והם עברו על מצרים מקום המלוכה. ואם היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים. והנה לא ידענו אם קבלה היתה ביד אבותינו שממצרים הוציאום גם אנחנו נשור על משמעם. ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת. ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים. ובנאום שם אמר

אַפְרָשׁוּתִי: (ג) וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְּתִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: (ד) וְתִיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי: (ה) וּמַשְׁכֵי דְּדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמוֹשְׁכֵי דְּסַסְגּוֹנָא וְקֵיסִין דְּשִׁיטִין: (ו) וּמְשַׁח זֵיתָא לְאַנְהָרָא וּבוּסְמַיָא לְמִשְׁחָא דִּרְבוּתָא. וּלְפִיטוּמָא דִּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: (ז) מַרְגְּלָיָן דְּבוּרְלִין הִינוּן מרגליין

בעל הטורים

אם מעוטם מה פחם עליהם: תרומה אותיות מ"ם תורה שהתורה שניתנה למ' יום היא לתורה כאילו לאותם דאמרי' לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב"ה בעולם אלא ד' אמות של הלכה בלבד ועל כן סמך ע' ויקחו לי תרומה לפ' של תורה. ויקחו לי תרומה עשו לי מקום מקדש אחד מני' שבהר הבית כמו תרומה שהוא א' מחמשים ששרי הר הבית ת"ק על ת"ק ומקום המלך היה ק' על כ' שהוא א' מני' של ת"ק ות"ק. סמך לילה לויקחו לי תרומה כמו זמן אכילת תרומה בלילה כדתנן מאימתי שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן שהיא לאת הכוכבים. ויקחו לי. לי עולה מ' היינו עין יפה אחד ממ': מאת כל. כל עולה חמשים היינו בינוני א' מנ'. מאת כל כ"ת עולה ס' היינו עין רעה א' מס'. אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. בגימ' אך בני ישראל יהיו תורמין לא הגוים. סקתו אם תרומתי ולא אמר סקח שאין נוטין לדקה בשמות מעניס סקחו בגימ' שכים קמו: (ו) שמן למאור חסר דלא לאורה הוא לריך. וי"ב דברים נמנו כאן וכן יש י"ב מיני מלבושים ביחזקאל (טז) ואלבישך רקמה וגו'. ואעדך עדי וגו'. וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י"ב מלבושים כדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים ובזכות אלו י"ב מינים

יונתן

(ו) ולפיטומא דקטרת בוסמיא. פי' עירוב הבשמים והוא לשון פטום הקטרת ופי' הקטרת: (ז) מרגליין דבורלין. כן הגהתיו כ"כ ח"י בפ' אלוה אבני שהם מרגליין דבורליא: היינו מרגליין דמשלמא. פי' דלא חייא מדכתיב ואבני מלואים תרתי

רמב"ן

בטעם: (ז) אבני שהם ואבני מלאים לאפד ולחשן. על שם שעושין לה' בזהב מושב כמין גומא ומתכין האבן שם למלאות הגומא קרויין אבני מלואים ומקום הגומא קרוי משבצת. לאפוד ולחשן. בשהם לאבני האפוד אבני המלואים לחשן לשון רש"י. וכן פירש משובצים זהב יהיו במלואותם ומקפי' משבצות בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן וזהו לשון מלואותם וכן כל לשון מלוי האמור בענין הזה ואיננו נכון בעיני כלל שיקרא אותם עתה אבני מלואים על שם שעתיד עוד לצוות למלאת בהם הגומא שיעשו להם ועוד כי גם אבני השהם היו מוסבות משבצות זהב ולא קרא אותם מלואים. עוד שכבר אמרו רבותינו בגמרא אבנים הללו אין נפרצין עליהם באיזמל שנאמר במלואותם ואם היה פירוש במלואותם שימלאו האבנים את הגומות לא היה ראיה מכאן שלא לחרוץ בהן השמות באיזמל כלל ועוד כי ענין מושב האבנים שאמר הרב שהוא עשוי כמין גומא איננו כן אבל הוא כדברי אונקלוס שתרגם מרמצן והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן ומוליאין ממנו והלב שלש השנים שיאחזו את האבן מלשון הכמים (שבת נ' ע"א) ומפקיליה ברמלא דפרזלא (שם ק"א ע"א) כגון דבזעא ברמלא דפרזלא וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות כדי שתתראה מכל לד ולא יתמן יפיה והדרה בתוך הגומא תדע לך שהוא כן שהרי שתי השרשרות זהב התחובות בשתי הטבעות שבחשן תקועות במשבצות שבכתפות האפוד ואם המשבצות בתים הם למושב אבנים היאך יתקעו בהן השרשרות ומה ישמשו שם גומות שבהן אבל הן מזלגות כמו שאמרנו ונקבי השרשרות נכנסים בהן. וממנו לפי דעתי (ש"ב ח') כי אחזי השבן. אנשים בידם הרמחים ובראשם מזלגות לאחוז הנורסים כמו שאמר (שם) והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו. ופי' מוקפות משבצות שיעשה למלי זהב סביב. ועל דעת אונקלוס שאמר משקען. היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יוצאין מהם רמלין מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה אבל ענין מלואים הוא שתהיינה האבנים אבני שלמות שנבראו כך ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול או שנחצב מהן כלום כי גם בתולדת ידוע שאין שלמות כמות האבנים היקרות והסגולות שבהן זולתי באבן אשר היא כפסולי אבנים מן הכסל ולכך תרגם אונקלוס אשלמותא כי לשון מלוי כלים או גומא תרגם מלוי ממש ומלא כדם ומליאתם וכן כלם אבל כאן תרגם המלוי ללשון שלמות וכן מלא אותם הכמה לב אשליב כי איננו דבר שימלא כלי אבל הוא שלימות שהיו שלמים בחכמה וזה טעם ובחרש' אבן למלאת שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלואותם והנה באבני האפוד נאמר מעשה חרש אבן פתוחי חותם

אבן עזרא

אמר להם משה יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי. אז עשה כל אחד קורה והנשיאים עשו כדמות הארות כל א' כפי מעלתו וכחו כל היעד כי עם רב היה ועשו קורות. ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים. וזה טעם וכל אשר נמלא אתו: (ו) שמן למאור. לצורך המאור [י]כמשפט. אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטרת הסמים כפוך. וכן הוא הסמים בעבור [כ]קטרת. אם כן [ל]למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים. ועוד אם כטעם [מ]ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים. והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים [נ]לקטרת. וככה קבלת האמת: (ז) אבני שוהם. כוללת כל האפוד. ואחר החשן: מלואים. עוד

פירוש על אבן עזרא

[ג]ר"ל זהב. כסף. נחשת. תכלת. ארגמן. תולעת שני. שש. שער העזים. עורות אלים מאדמים. עורות תחשים. עצי שטים. שמן למאור. בשמים לשמן המשחה. בשמים לקטורת הסמים. אבני שהם. ואבני מלואים (ועיין במזרחי). [ד]ר"ל והכסף מיוב בקע לגלגלת. והנה הזהב למלאכת כל דבר נכבד בעבור היום מולדתו ישרה והוא עומד. ואחריו כסף למלאכה שלמעי כאשר הוא שני לזהב. ואחריו נחשת למלאכת המילואי כי הוא למטה מהכסף. [ה](ברלשית ל"ה כ"ו) ככה ב"כ פה אם סרע אחד לא היה בנדבה מכ"ז בכללות מלורף ג"כ הכסף. [ו](דברים י"ד כ"ב). [ז]פי' ידוע היא כי שבתי ומאדים הם מעמיהים כי שבתי יורה על כל חורבן והשממה. ומאדים יורה על הריגת אש ועל מכות ופלעים והולאות דם וע"כ לריך שישמרו ישראל מכל הדברים הללו כדי שילכו מהמת שמשלתם ולא תבא עליהם רעה. וגם ידוע כי שבתי מולע על הברזל שיש עליו חלודה והוא הנקרא בלשון ישמעאל חדי"ד ובלשון לעז פיי"רו. ומאדים מולע על הברזל החזק הנקרא בלשון ישמעאל בולא"ר ובלשון לע"ז אסא"רו וגם הוא מולע על הנחשת אדום. וע"כ לוה השם בתורתו שלא יניפו הברזל על גבי המזבח. וכן עשה שלמה המלך ע"ה בבית המקדש ככתוב ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו (מ"א ו' ז'). וכבר דרשו רז"ל שאין ראוי שיעלה הכורת והמשכל על מי שנברא לעשות שלום כמו שהזכיר רש"י ז"ל בסוף פרשת יתרו גם במדרש ילמדנו כתוב ככה והוא קרוב לדברי הרא"ע ז"ל ובעבור זה לא היה במשכן ברזל ולא נחושת אדום. ואל יקשה עליך כי מאדים מולע על ברזל. והתירוץ כי התולדה בלא שתפרט. והתרב והמחרשה ואבדן ממאדים. [ח]והנה התכלת דומה לשמים ע"כ פתיל תכלת דומה לזכרון במעשה ליליה ויתכן שנקרא כן לפי שזאת המין תכלים כל העירים כי הלובן הוא הכלתון והשמור הוא האחרון. [ט](ד"ה ב' ב' ו') [י](ויקרא י"ד ו'). [כ](דברים ח' ט"ו). [ל](שם ל"ב י"ג). [מ]ויתכן היום פירש שני השני לעין הלובן כי זאת העין כמו שלעים בין הלובן והשחרות. והקרוב אל דעתו ז"ל כי הוא עין תכלת בשמים. וי"א שהוא כאמר בתן והארגמן כאמר ע"כ. זה פי' מ"ם (כ"ל) פי' רבים אוכרתו לזה שתולעת כי הוא מעי הנולד מתולעת. ובאמת הוא כלבע האדום שעשוי מעיני תולעים הנקרא בלעז (קורמי"נעלטן). [נ](יחזקאל מ"ז י"ג). [ס](ישמעאל פ"ז י'). [ע]ר"ל דקשה לרש"ע מלה תחש ולא בשר תחש. [פ](להלן ל"ה כ"ד) ר"ל כי בפרשת ויקהל כתיב על עלי שיטים וכל אשר נמצא אתו כמו שכתוב על התכלת ועל הארגמן נראה לפי דעת קדמונינו שהכל הוליאו מצרים כי מבואר הוא שלא ימצא במדבר תכלת וארגמן. והוא ז"ל תמה מזה ואמר כי למה כאמר אשר נמצא אתו כי אם היה שהוליאום ממצרים במצות משה למה כאמר אשר נמצא אתו שנראה מזה כי בדרך מקרה נמצא עמם. וזה הוא התירוץ כי הוליאום ללרכם וכאשר היו במדבר אשה משה מי אשר נמצא אתו. כי לולי זה היה אומר וכל אשר הוליאו עלי שטים הביאום. [צ]בעלי שטים (עיין במזרחי). [ק]ר"ל דכתיב למאור בפס"ח והוא מידוע ע"כ מערב כי הוא לאלי לוג שמן כמדת לילי טבת והוא ידוע. [ר]ר"ל כי הם סברו שאין הסמים בכלל הבשמים. שהרי בקטרת כתיב קח לך סמים (להלן ל' ל"ד). [ש]ר"ל אם היתה כוונת הכתוב שאין הסמים בכלל הבשמים למה לא נאמר בהפך ולשמן המשחה בשמים. אלא לעמוד שהסמים בכלל הבשמים. [ת](להלן ל"ם כ"ם) ר"ל שהכותם כמות בשמלה וכולל כל מ"ז שכתוב אחריו. *אלא כדעת בעלי הלשון שהסמים הם המרוחים כגון החלבנה והלבונה. ובשמים

ספורנו

(ג) וזאת התרומה. לוה שלא יקבלו כל מוס כסף כגון פירות ומרגליות ואבנים טובות שאינן מאבני האפוד והחשן אבל יקבלו תרומה שגופה נכנסת במלאכה

פירוש רשב"ם

(ב) תרומה הפרשה מממנם: (ד) ותולעת שני. צמר הצבוע בצבע אדום קרוי תולעת. והצבע קרוי שני. כדכתיב (נחום ב') אנשי חיל מתולעים. מלובשים בגדים צבועים. וכן האמונים עלי תולע. בגד צבוע. וכן מוכיח אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. אם יאדימו כתולע כצמר יהיו השני והשלג שם של צבעים זה אדום וזה לבן. אבל תולע והצמר שניהם צמר אלא שהתולע צמר צבוע והצמר הוא לבן בלא צבע. ושש. פשתן אבל שאר המינים הם צמר צבוע. ועזים. מטוה של שערי עזים: (ו) לשמן המשחה. מפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. כלו' לצורך קטרת הביאו סמים כדכתיב בקטרת קח לך סמים בכי תשא: (ז) מלאים. שהאבן ממלא עומק המשבצות כעין אבני הטבעת: מקדש

לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים

וצפית

ח וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדְּשָׁא וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן׃ ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃ י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אָרְכֵּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פְּתָיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵהּ׃ יא וְתַחְפֵּי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּו וּמִבְּרָא תַּחְפְּנֵהּ וְתַעְבֵּד עֲלוֹהִי זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וְתַתִּיךְ לֵהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵהּ תִּנְיָתָא׃ יג וְתַעְבֵּד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי

יתהון

מסרה לאפד, ל' מ'. ט ככל אשר, י"ט בתורה. אותך, י"ז מלאים בלשון זכר. וכן תעשו, ב'. יארון, [מ"ו]. קמתו, [ח"ו]. יא תצפנו, ל'. ועשית עליו, ל' וחסרא ועשית לו ומילין דארון כתר תורה על גביהן. יב ויצקת לו, [האמ"ד דגש מדין אתי מרחוק]. פעמתיו, כל חו' חסר [נ"ל כולם חסר ור"ל ח"ו חסר מ"י]. טבעת, [חלחא בפסוקא וכולם ח"ו].

ת"א ועשו לי מקדש ערכין ג כתובות קב שבועות יו. ככל אשר אני מראה סנהדרין יו שבועות שם. ועשו ארון יומא ג עב סכה ה. אמתים וחצי סנהדרין כט. זר יומא עב.

רש"י

כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת: לאפד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. (מנחות כט) כאן את תבנית המשכן מקרא זה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו. (סנהדרין יו שבועות יד) לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמי' כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם (תוספות שבת לא) ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא הי' לו לכתוב וכן תעשו אלא כן והי' מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין אישקרי"ן יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. (יומא עב) ג' ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מחופה מבית ומחוץ (שם. תנחומא שיר רבה): זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון הפנימי גבוה מן החיצון עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמתיו. כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונות שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש מנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעת על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתיר' היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לישנה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת:

צלעו

רמב"ן

שוהם תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל כי היו עושין חריץ בהם בכתיבת השמות כאשר יעשו חרשי האבן והנה לא היו במלואתם אבל באבני החשן כתוב ומלאת בו מלואת אבן וכתיב יהיו במלואותם. והאבנים על שמות בני ישראל הנה שתים עשרה על שמותם. לא מעשה חרש ולכן לא היה למשה רבינו עלה בהם זולתי בשמיר שהזכירו רבותינו כמו שאמרו במסכת סוטה אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם ואין משרטין עליהן באיזמל שנאמר במלואותם אבל מביא שמיר ומראה להן והן נבקעין מאיליהן ובמלואותם לא נאמר אלא באבני החשן. ולא חשו למה שהוזכר בהגדה איכא שמיר דלייתי' משה לאבני אפוד שהחשן יקראו אפוד בדרך העברה מפני שהוא מחובר בו וכתיב נמי הגישה האפוד ובחשן היו שואלין והנה פי' הכתוב אבני שהם שלש שתים לאפוד ואחת לחשן ואבני מלואים לחשן ואם היה דעת רבותינו שיהיו גם אבני האפוד מלואים מן הכתוב הזה יהיו לאפוד ולחשן שניהם אבני שהם ואבני מלואים: (ט) וכן תעשו. לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא יהיה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו לשון רש"י. ולא ידעתי שיהיה זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו ומזבח הנחשת עשה שלמה עשרים אמה ארך ועשרים רחב. ור"א אמר וכן תעשו הכלים כי בתחלה אמר ועשו לי מקדש. ועל דרך הפשט אין צורך לכל זה אבל בא הכפל לחזוק וזרוז אמר ועשו לי מקדש בית וכלים כמקדש מלך ובית ממלכה ושכנתי בתוכם בבית ובכסא הכבוד אשר יעשו לי שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן הזה אשר אמרתי שאשכון בו בתוכם ואת תבנית כל כליו וכפל וכן תעשו כולכם בזריזות וחריצות והוא כהכפל ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו כי מפני שהוא צווים אמר וכן תעשו.

(י) ועשו ארון. יחזור אל בני ישראל המזכרים למעלה ואחרי כן ונשים אותו וילקח לו וכולן בלשון יחיד כי משה כנגד כל ישראל ויתכן שירמוז שיהיו כל ישר' משתתפין בעשיית הארון בעבור שהוא קדוש משכני עליון ושיזכו כולן לתורה וכן אמרו במדרש רבה מפני מה בכל הכלים כתוב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון אמר רבי יהודה ברבי שלום אמר הקב"ה יבאו הכל ויתעסקו בארון שיזכו לתורה והעסק שיתנדב כל אחד כלי זהב אחד לארון או יעזור לבצלאל עזר מעט או שיכוון לבו: (יב) ארבע פעמתיו. כתרגומו ארבע זויתיה ובזויות העליונות סמוך לכפורת היו נתונין: ושתי טבעת על צלעו האחת. הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופי' הכתוב ושתים מן הטבעות האלו על צלעו האחת כך פי' רש"י ויפה פירש. אבל לא ידעתי למה אמר שבזויות העליונות סמוך לכפורת היו הטבעות שהכבוד היה גדול יותר מאד ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה הארון נשא וגבוה למעלה על כתפות הכהנים. ור"א אמר ששמתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק רגל. מה יפו פעמיך. רגלי עני פעמי דלים על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון ופי' כי הם שמונה טבעות ארבע תחתונות לשאת אותו בהם והעליונות היו ליופי ואין דבריו נכונים כלל אבל אם כדבריו שהפעם רגל יורה הכתוב שיהיו הטבעות בזויות התחתונות אשר הארון יושב בהן ויקרא הצדדים התחתונים רגלים כי לשון הקדש יתפוש כל הצורות לדמות האדם ויאמר לכל דבר לעליונו ראש ולצד התחתון רגל וזה באמת כך הוא שבזויות התחתונות היו הטבעות והארון נשא למעלה כמו שפירשתי למעלה. אבל לפי דעתי אין פעם רגל אבל הוא שם הפסיעה מה יפו פעמיך פסיעותיך כענין שנאמר בתלמוד (ע"ז י"ט ע"א) כמה נאות פסיעותיה של רביה זו וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו ואמר הכתוב בכאן פעמותיו לפסיעות הכהנים הנושאים אותו רמז שני דברים שיהיו הטבעות בזויות למטה ממש סמוכים למושב הארון ושיהיה כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעות כי הארון ארכו למזרח והטבעות

שנים

יונתן בן עוזיאל

מתלין דאשלמותא למכנשא ולמקבעא באיפודא ובחושנא: (ח) ויעבדון לשמי מוקדשא ואשרי שכינתי ביניהון: (ט) ככל מה דאנא מחמי יתך ית צורת משכנא וית צורת כל מנוי והיכדין תעבדון: (י) ויעבדון ארונא דקיסי שיטא תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: (יא) ותחפי יתיה דהב דכי מגיו ומברא תחפיניה ותעביד

ירושלמי

עלוי דיר דדהב חזור חזור:

[(יא) כליל דדהב חזר וסקף:]

(יב) ותתיך ליה ארבע עזקן דדהב ותתן על ארבע איתודוי ותרתין עזקן על ציטריה חד ותרתין עזקן על ציטריה תנינא: (יג) ותעביד אריחי דקיסי שיטא

בעל הטורים

מיניס שמתכדנו חזו לחם י"ג: (ח) ושכנתי כמו לבית לאשון ושכן מ"י שניס וכן ולמה קדוש. יושב מסלום ישראל קדוש עולה מ"י שמכין קדוש היה מסלום בישראל. ויש בו אותיות שני מ"כ כמו למ"ד שניס של בית שני: (ט) תכלה בגימטריה גבריאל מלמד שהיה מגור כמין פסיקים של עור ותלאה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו (וכן מעשו כל כליו) [ל"ע דבמכמות דף ד"ע דכבו זה רק על המנורה וע"ע בכס"י ובחר ובמהרס"א במ"א ועיין פרשה בהעלותך ע"ב. ויל"ק]. וכן תעשו ג' הכא ולידך וכן מעשו דגדעון (שופטים ו') שזכות אלו הכלים עמד לגדעון. וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המקדש וכליו. נתן הלפידים בכדים להזכיר זכות אלו הכלים. וברכת האשמורה התיכונה להזכיר זכות עבודת המקדש שאז היו שורפין את המזבח והיא העבודה האשונה שהיו עושים בהם ביום: (י) ועשו ארון בכלם כתיב ועשית חוץ מבארון דכתיב ועשו שכל הכלים עשה שלמה כיולא בהן חוץ מארון: ארון אותיות אורן שיש בו אורן של ישראל ואותיות נורא כי הוא אש אוכלת. ארון בגימ' נזר שכתר תורה עולה על כל הכתרים לכן כתוב ועשית עליו זר זהב ובשלחן כתיב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על שאר הכתרים: אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו. כל מדותיו היו שבורות בחצאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל עצמו: ועשו ארון י' פרשיות מתחילין בעשייה [ל"ע"ק כי י"ב הם] כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם: (יא) זהב טהור מבית ומחוץ. ב' דזהב עם טהור מבית ומחוץ בגימ' שנה החכם יהיה תוכו כברו [סוג הראשון א' יותר ובא' לא דק. וא"כ לע"ק למ"ל לצרף ב' דזהב ואולי כי מספר מכוסה

יונתן

תרתי משמע אלא אבני שהם הם המלואים שתרגומו דאשלמותא: (יב) סיזמודוי. לפי הענין על ד' הזויות. אמנם נמלא שכן ת"י פ' ויקהל והוא כמו שמסזידא כי מגול הוא בלשונו לחלק'ל' בז' בספיריה בלעבה לפי שמתולא אמה הם זשבר"ץ ואשמזורא מזוגר על קלה א' וכאן על ד' קלוסיו ונמלא בדברי כז"ל ובתרגום ועיין בערוך במערת וכוכבה

אבן עזרא

עוד אפרש: (ח) ועשו. נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש: (ט) מראה אותך. במראה העין כי מראות יחזקאל היו בחלום כנודע. והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן. אחר שהזכיר מקדש [ו]תוספת וי"ו: וכן תעשו. לדורך הכלים. כי בתחלה ועמו לי מקדש: (י) ועשו. בעבור שאמר בתחלה ועמו לי הקהל כלה. ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים. והנה אם היא בחוץ יהיה עבר הארון מגופה מבית ומחוץ מג' העברים [ח]חלי אמה. עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב. ואם אמרנו שגם הקומה חלי אמה. תהיה כל אבן כבדה מאד. אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו [ט]כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת. וכתוב משני עבריהם. אולי כן [ת]היה. כי הלוח הוא גוף [א]מעוקב שיש לו ששה עברים. והנה כתוב כי שלשה [ב]ארוכות היו. ויש לתמוה על הכבודות. ועוד כי עובי הכפרת [ג]טפח. ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק מאות מן אלף אחד מג' אלפים וארבע מאות מהזהב [ד]שהכין דוד. והנה הכרובים היו עלי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כולו זהב והיה שוה לפי הקבלה כי הליפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בליפוי. הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מלופים ואין דבר שהיה זהב כלו רק המנורה ואשר שמשו הארון זהב מה צורך לעץ. ויורים [ה]על הליפוי. כי הנה האולם [ו]וסבית לפה שלמה זהב: (יא) זר זהב. מגזירת [ז]אלחי ורבעי זרית: (יב) פעמותיו. שפסתי בכל המקרא ולא מלאתי טעם שהוא זוית רק אלפון רגל. רגלי [ח]עני פעמי דלים. ויפה לדרך [ט]פעמיו. מה יפו [י]פעמיך ורבים ככה. על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון. כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ. ועוד מה טעם לומר. ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו. ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות. להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון. ויש מחכמי דורינו שהבין זה. ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים. וכאשר ישרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות. וכן כתוב [כ]ושמו בדיו. ולפי דעתי שהבדים אשר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם. כי כן כתוב לא יסורו ממנו. ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים. וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו. על כן הארוכו קצה כל אחד מהבדים וזהו. ויאריכו [ל]הבדים. והנה

פירוש על אבן עזרא

ובעמים הם הגלגלים. [ו]ולבאיה הוא שראה מ"כ במראות העין אשר הוא ידוע. [ח]דהיינו חלי עפח לכל ארון. ולג' ארוכות עפח וחלי לעבר האחד. ועפח וחלי לעבר השני. הרי ג' עפחים שהם חלי אמה (ועיין בב"ב דף י"ד ע"א). [ט]כמ"ש וידי משה כבדים (לעיל י"ז י"ב). [ת]ר"ל רק שני עברים פנים ואחור. ושאר העברים היו מחודדים. [א]כל שיש לו אורך ורוחב וגובה נקרא כן. [ב]כמ"ש רז"ל (יומא דף ע"ב ע"ב) וכן בתנחומא. ואמרו המפרשים שזה רמוז בפסוק ועשו ארון עלי שטים שיש בו כל אותיות א"ב חוץ מאות ג' להורות על ג' ארונות. וכן נמצא ג' פעמים ארון בפסוקים ויעש בצלאל את הארון ויבא את הבדים בטבעות על צלעות הארון לשאת את הארון (להלן ל"ז א' ה'). [ג]כדאיתא בסוכה (דף ה' ע"א). [ד]כמ"ש והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף (ד"ה א' כ"ב י"ד) ואם נחלק המספר הזה לג' אלפים וד' מאות חלקים מגיע לכל חלק כ"ט אלף ועוד יותר משליש ככר. וזהב התנופה תשע ועשרים ככר ז' מאות ושלשים שקל (להלן ל"ח כ"ד) שהם כ"ט אלף ועוד פחות מרביע ככר. כי ג' אלפים שקלים בככר על קודש כמ"ש להלן (ל"ח כ"ה). [ה]ר"ל העץ היה באמצע הפנים של זהב. יש כאן לפוי מבית ומחוץ. ואם לא היה רק אחד של זהב אין כאן לפוי. [ו]כמ"ש (מ"א ו' כ"א כ"ב). [ז](תהלים קל"ט ג'). [ח](ישעיה כ"ו ו'). [ט](תהלים פ"ה י"ד). [י](שיר ז' ד'). [כ]ר"ל כי בפרשת במדבר סיני כתוב ושמו בדיו והנה הם היו מושמים בארון מעת הוקם המשכן והנה הוא מדבר במה שיעשו הקהתים נושאי הארון א"כ מה טעם אמרו ושמו בדיו רק ענינו הסירום מהטבעות השפלות והשימום בעליונות. [ל](מ"א ח' ח'). להלן

ספורנו

במלאכת המשכן והם י"ג דברים האמורים בענין: (ח) (ט) ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וכו'. אשכון ביניהם לקבל תפלתם ועבודתם באותו האופן שאני מראה אותך שכינתי בהר על הכפרת בין שני הכרובים עם תבנית המשכן ועם תבנית כל כליו כי אמנם תבנית המשכן תורה על כרובים שהם שרפים עומדים ממעל לו הכראים לנביאים ומהם בקדש ומהם בקדש הקדשים בשני מחברות מחוברות בקרסים להיות לאחדים לעבודת בוראם וכן ראוי שיהיו בישראל כל קדושיו מחוברים אל השמן להבין ולהורות ובקדש הקדשים נתן התורה תוך גוף מצופה זהב מבית ומחוץ כאמרם ז"ל בזה (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח. ועל אותו הגוף שהוא הארון נתן כפרת כלו זהב מורה על צלם אלהים בלתי מחובר עמו כלל וכן הכרובים פניהם איש אל אחיו מורים על פעלת המלאת המושכל וקבלתו וזה בהביט אל התורה כאמרו אל הכפרת יהיו פני הכרובים ובזה הם פורשים כנפים למעלה כאמרו (משלי ט"ו) ארח חיים למעלה למשכיל ובזה יתעשת האלהים לנו כאמרו ואל זה אביט: (ט) וכן תעשו. אתם כדי שאשכון בתוככם לדבר עמך ולקבל תפלת ועבודת ישראל לא כמו שהיה הענין קודם העגל כאמרו בכל המקום כו' אבא אליך: (יב) פעמותיו. זויות סוליו: ושתי טבעת על צלעו האחת. הלד הארוך יקרא צלע. נוה אם כן שארבעתם תהיינה על ד' זויות השולים ונוה גם כן שלא תושמנה על

פירוש רשב"ם

(ח) מקדש. לשון מועד שמתקדש ומזדמן אליהם לדבר מוכן כדכתיב ונועדתי שמה לבני ישראל: (ט) ככל אשר אני מראה. ככל הראוי' של כלים ושל בנינים הראה לו ה' למשה כמו שמצינו ביחזקאל בבנין ב' שהראהו בבבל בכל מראות אלקים וגם בדיבור הראה לו ופי' לו כמה שכתוב וכן מוכיח לפנינו ככל אשר אתה מראה בהר אם בדבור לבד היה אומר אשר אתה מראה למה הוצרך לומר בהר: (י) ועשו ארון עצי שטים לפי שהוא דבוק ארן של שטי' נקוד חטף פתח. ואע"פ שבמעש' בצלאל מצינו שעשה תחלה משכן ואח"כ כלים ארון ומנורה ושלחן. שהוכן יכנים את הארון והשלחן כל זמן שאין משכן עשוי אלא בצווי הוצרך לפרש עשיית הארון והשלחן שבשביל הארון שהוא עיקר של ועשו לי מקדש הוצרך לעשות משכן: (יא) זהב טהור. מזוקק: (יב) ויצקת לו. בולטין מגוף הארון ולא מחוברות: ושתי טבעת. מן הארבע טבעות. על

וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן

מלמעלה

אונקלוס

יתהון דדהבא: יד ותעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי ארונא למטל ית ארונא בהון: טו בעזקתא דארונא יהון אריחיא לא יעדון מנה: טז ותתן בארונא ית סהדותא די אתן לך: יז ותעביד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא ופלגא פתיה: יח ותעביד תרין כרובין דדהב נגיד תעביד יתהון מתרין סטרי כפורתא: יט ועביד כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפורתא תעבדון ית כרוביא על תרין סטרוהי: כ ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקבל חד לקבל כפורתא יהון אפי כרוביא: כא ותתן ית כפורתא על ארונא מלעילא ובארונא תתן ית סהדותא די

אתן

מסרה יד בטבעת, [ח"ו]. צלעת, [כל או' חסר]. לשאת, כ"ד. טו בטבעת, [חסר]. יסרו, ל' חסר. ממנו, [מסמיך ביה מהם]. טז ונתת, י"ט חסר [ס"פ בתורה]. הארן, כל או' חסר וכל כ"ך מ"ל. העדת, [חסר]. יז כפרת, [לית מפק בכ"ט כי הוא קמץ חטוף]. יח שנים כרבים, ל'. כרבים, [כל או' ח"ו ומ"י]. אתם, [ח"ו]. קצות, [מ"ל]. יט ועשה, ב'. ר"פ. קצותיו, [מ"ו ומ"י]. כ פרשי, [ג' חסר]. סככים, [ח"ו ומ"י והכ"ף בשו"א לבד]. אל, י"ד פסוק אל אל אל. ופניהם, ט'. אל הכפרת, ב' [הקדמא בטל"ף לא בה"א של הכפרת]. כא ונתת, י"ט חסר [ה"א בתורה].

ת"א בטבעת יומא עב. לא יסרו שם מכות כב. כרבים חגיגה יג. והיו הכרבים סכה ה. ופניהם איש בתרא צט. אל הכפרת סוכה ה.

רש"י

צלעו. לדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסורו ממנו. (יומא עב) לעולם: (טז) ונתת אל הארן. כמו בארון: העדת. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון, ומונחת על עובי הכותלים הרבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פרשו רבותינו שהיה עוביה טפח (סוכה ה): (יח) כרבים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדי"ץ. אלא השל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטדי"ן בלע"ז כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת. עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פרשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה (דף ה): (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפורת עליו

וכן

רמב"ן

שנים בצפון אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום ופעמי הכהנים הולכים בין טבעת לטבעת ולפניהם ובתמנת המשכן שנו ארבע טבעות של זהב היו קבועות בו שתים בצפונו ושתים בדרומו שבהם היו נתונין הבדים ולא היו זזים משם לעולם וכו': (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר אמור ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה לרש"י. ואם היה זה נוהג משמעו יותר שאחר שיתן הכפרת על הארון כאשר יתן בארון את העדות כי ארון יקרא גם בהיות הכפרת עליו ועוד כי יש לשאול גם כן למה הזכיר אשר על ארון העדות כי ידוע שהכרובים הם על ארון העדות ומה צורך לפרש עוד כיון שאמר מעל הכפרת מבין שני הכרובים אבל פירושו כי בעבור שצוה בכרובים להיותם פורשי כנפים למעלה ולא אמר למה יעשם כלל ומה שימושו במשכן ולמה יהיו בענין הזה לכך אמר עתה ונתת הכפרת עם כרוביו שהכל דבר אחד על הארון מלמעלה כי אל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כדי שיהיה לי כסא כבוד כי אני אועד לך שם ומשכן שכינתי עליהם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים בעבור שהוא על ארון העדות והנה הוא כמרכבה אשר ראה יחזקאל שאמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ולכך נקרא יושב הכרובים כי היו פורשי כנפים לסוכות שהם המרכבה נושאי הכבוד וכמו שנאמר

ולמרכבה

אבן עזרא

והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים: (טו) בטבעות. שהם על צלעות הארון: ונתת. הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה. והם לוחות הברית. והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון. ועוד כי לא כתב משה ספר תורה. וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית יי' ממוץ. ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים. ומחלוקת היא. יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך. וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו. והנה שברם ולא מלא מצות השם. ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו הקדמונים כי שברי הלוחות הן מונחים בארון. ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם. ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות. ואין טענה ממלת אשר אתן אליך. כי הנה כתוב ויתנם עליהם. ויתנם יי' אלי. ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות כי השם ידע כי ישברם משה. רק אמר על הלוחות השנים משה ועשית לך ארון עץ. וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל וכן הוא. ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני. כי על הארון שעשה בצלאל ידבר. וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים. ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן. כי אין צורך להזכיר זה. והזכרתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע"פ שלא נדע טעם. למה יזכיר זה. ואם מה נעשה בכתוב אס"ב. ויהיו שם כאשר צוני. וזה לגוא כי

שיטא ותתין יתהון דדהבא: (יד) ותהנעל ית אריחיא בעזקתא על ציטרי ארונא למיטול ית ארונא בהון: (טו) בעזקתא דארונא יהון מחתן אריחיא לא יעדון מניה: (טז) ותתן בגו ארונא ית סהדותא דאיתן לך: (יז) ותעביד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה וסומכה יהי פושכא: (יח) ותעביד תרין כרובין דדהב דכי נגיד תעביד יתהון מתרין ציטרי כפורתא: (יט) ועיבד כרובא חד מציטרא מכא וכרובא חד מציטרא מכא מן כפורתא תעביד ית כרוביא מתרין ציטרוי: (כ) ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעילא כל קביל רישיהום מטללין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד כל קביל חד לקביל כפורתא יהון אפי כרוביא: (כא) ותתן ית כפורתא על ארונא מלעילא ובגו ארונא תתן ית לוחי סהדותא דאיתן לך:

ואחסן

בעל הטורים

מכוסה בשם זהב ע"ד דאי' בגמ' למה ת"ח דומה כו' במסלה בקימון של זהב כו']: (יט) שנים כרבים ופניהם איש אל אחיו. כמו שני חברים שנושאין ונותנין בדברי תורה. כרובים [מלא] בגימ' מרלה כבוד. כרבים [חסר] כרביא. כי נער ישראל ואוהבהו. שנים [ר"ל שני] כרובי' בגי' אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות: (יט) הכרובים ג' [מין מנין שני הכרבים שדרשו על משה] כנגד ג' אבות:

יונתן

(יז) וסומכה יהי פושכא. פי' שהעוביו של כפורת יהא טפח וכן פירש"י ועיין במפרשים

דיוקי

אבן עזרא

ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית והם שם עד היום הזה. וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה. גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון. ואחר כן הכפורת עם הכרובים. והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתוב [ג]יושב הכרובים. אם כן איך ישים משה ספר התורה בשכת הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה: (יז) ועשית כפרת. כדמות מכסה. ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו. כמו [ג]כפרי השלג. ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר. והנה זה מפורש ונתנו איש [ד]כופר נפשו. ושם כתוב [*ד]לכפר על נפשותיכם. ועוזי הכפורת [ה]לא חכר: (יח) ועשית. אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כשני נערים. ופירשו כרוביא בלשון ארמי. והכ"ף משרת. ונכון דברו שהיו כצורת ילדים [ו]אם היא קבלה. ושמו המלה לזכר [ז]כמו מלת סככה כי כ"ף כרוב שורש. והעד והיו [ח]הכרובים כי הה"א ה"א הדעת. ואינו לתימה כה"א [ט]הכמכת מכהו סכהו. וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות. כמו [י]את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל. כי כאשר ד' פנים [כ]לאחד. ואחד מהם פני שור. ובמקום אחר על החיה בעלמה תחת שור [ל]פני הכרוב. והטעם הצורה שהזכיר בטעם הראשונה ואמר בארבונה היא [מ]החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה. וקרא כל הד' כרובים והנה הכ"ף שורש: מקשה. כמו [נ]שוה. וכמוהו חשת מעשה [ס]מקשה. ופי' מעשה. כמו לא [ע]עשה את שמו. וטעם מפני שהיה מרפק כל כרוב שוה [פ]עקלה הכפורת: (יט) כרוב. הנה הכרובים על דרך האורך. על כן הבדים על רוחב הארון. והמערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך. וראייתו וצלע [צ]המשכן השנית. ושכחתו בגלדו ומעשה בריחים לקרשי צלע המשכן [ק]לירכתיים. ומהכפורת בעלמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: (כ) והיו. אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת. ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים על זוית [ר]נכנס על כן פניהם מעט נוטים אל הכפורת: (כא) ואל הארון. כמשפט הלשון. וכבר [ש]היה נותן העדות בארון ואחר תשים

הכפורת

פירוש על אבן עזרא

[ס](לקמן מ' כ'). [נ]כמ"ש [ו]כתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי. ויהי ככלות משה וכו' ויצו משה את הלוים וכו' לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית וכו' (דברים ל"א כ"ד כ"ה כ"ו). [ס](מ"א ח' ט'). [ע](בב"ב דף י"ד ע"א). [פ](פסוק כ"א). [צ](להלן ל"א ל"ח). [ק]כר"ל על השניות. [ר](דברים יו"ד ד'). [*ר](שם יו"ד ה'). [ר]ר"ל כי לפע"י שהיה בצלאל לבדו שעושה אמר ועשו ארון. וכן ענין אמרו ועשית. והנה הכל אחד כלומר שלא נעשה שם כי אם ארון שעשה משה אשר עמדו שם הלוחות קודם הקמת המשכן. [ש](לעיל פסוק י'). [*ש]ר"ל אמר שהמקום שהיו מונחים שם קודם הקמת המשכן לא התמיד אין צורך להזכירו. [ש]ר"ל את אמרנו כדעת הקדמונים שמשה באמרו (דברים י"ד ה') ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. מספר המעשה כאשר היה שהוא עלמו עשאו ושם בו הלוחות קודם הקמת המשכן אעפ"י שלא נדע הטעם למה היה לריך זה אשר זה שלא היה להתמיד. הנה מה יעשה במה שכתוב אחר כן ויהיו שם כאשר לוני וזה השנות דברים. אבל בלי ספק הכונת ר"ל אמרו ויהי שם לאות כי אמרו ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ידבר על הלוחות אשר שם משה בארון הברית אשר עשה בצלאל ויהיו שם עד היום הזה (מ"א ח' ח') כלומר שעמדו שם לעולם. חה טעם אמרו ויהיו שם כלומר כי ויהיו שם שעמדו שם בקביעות והתמדה כי טעמו כמו ויהיו שם עד היום הזה הכתוב בשלמה או בדבר יהושע שעמדו לעולם. חה טעם השמטו אשר ואשים את הלוחות בארון. [ב](תהלים פ' ב'). [ג](תהלים ל"ב א'). [ג](תהלים פ' ב'). [ד](להלן ל' י"ב). [*ד](שם פסוק ט"ז). [ה]רק חז"ל אמרו ופגע שפת כמ"ש (לעיל פסוק יו"ד). [ו]הנה בפרשת ברלאשים בפסוק ויגרש את האדם אמר הראב"ע ז"ל כי מלת כרובים הוא שם כלל לכל הלורות. ובפרשת זו בפסוק ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת וגו' אמר הראב"ע ז"ל ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך. והנה הקול יוצא מבין שני הכרובים ומזה נראה שהיו דומים למי שיש לו קול דבור. וידוע שאין בעולם מי שיש לו דבור רק האדם לבד. ומזה נודע שהיו הכרובים כצורת אדם. וזהו הטעם ודברתי אתך. כאלו אמר לו שימשו דמיון שאני מדבר אתך. ובעבור כי צורת משה צורת אדם. ע"כ היתה צורת המדבר עמו ג"כ צורת אדם. ובפרשת כי תשא כתוב כי בעבור שהתכבד באדמה הוא האדם ע"כ היו הכרובים כצורת האדם ולא כצורת שאר בעלי חיים כי נשמת האדם דומה למלאכים. [ז]ר"ל שעשו ממנה מלה מיוחדת ושב הכ"ף להיות שורש. [ח](פסוק כ'). [ט](ישעיה כ"ז ז'). [י](יחזקאל כ"ח י"ד). [כ]שנאמר וארבעה פנים לאחת (שם א' ו'). [ל]שנאמר וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב. ופני השני פני אדם. והשלישי פני אריה. והרביעי פני נשר (שם יו"ד י"ד). [מ](שם פסוק ט"ו). ועיין מ"ש (ברלאשים ג' כ"ג) גם במורמי. [נ]ר"ל בלי שום בליטה. [ס](ישעיה ג' כ"ג). [ע](ש"ב י"ט כ"ט). [פ]ר"ל משני קלות הכפרת. [צ](להלן כ"ו כ'). [ק](שם פסוק כ"ז) הרי גם לרוחב יקרא צלע. [ר]ר"ל קו אחד העומד על קו שוכב עושה זויות נלבה. [ש]וכן בהקמת המשכן ויתן את העדות אל הארון ואח"כ וישם את הכפרת על הארון. (להלן מ' כ') וככה יש לפרש והבאת את הבדים בטבעות וכו' ונתת אל הארון את העדות (פסוק י"ד) אשר שנתת

אל

ספורנו

על הבדים הארים אבל תוממנה על הארונים הנקראים צלעו הסחת ושתים עסן על השנית: (טו) ונתת אל הארון. באר ענינו בהיותו כלי בלתי נאות לעבודת שום זבח: (כ) והיו הכרבים. כבר באלו הנביאים שהמלאכים במראה הנבואה נראים לחוזים כדמות כרובים ושם פני אדם ולהם כנפים ובכל זה יורו ענין השכל הנבדל אשר כל הלוכו לגד מעלה וזה להבים אל האלהים. השכל וידוע אותו כל אחד מהשכלים הנבדלים כפי האפשר אצלו וזה בעלמו הורה עתה באמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה כי בהיות השכל האנושי שכל בכח אל השלמות השני אשר יקנהו בעמותו כללים ויספיקם מסיר לשכיל ולדעת את בוראו כפי האפשר וזה יעשה בהביט נפלאות מתורתו המורות במופת פלאות מעשיו ודרכי טובו. כי אמנם מאות הדבר וכרחתו תודע לנו מצד פעולותיו וזה יקרה לשכל האנושי כשישכיל מפליאות הבורא ית' את האפשר אצלו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך. אמר שיהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וכבר אמרו שהכרובים זכר ונקבה היו המורים פעלת המלאת הכללים מופשטים שהיא כפעלת הזכר במשליהו ומורים קבלת אותם המופשטים שהיא כפעלת הנקבה ואמר ופניהם איש אל אחיו כי פעולת המלאת הכללים והשתמשם מביא ותטין אל פעלת קבלת הכללים המופשטים מאומר אשר בם קנין השלמות המכוון. ואמר אל הכפרת יהיו פני הכרובים ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. כי אמנם הבנת השכל והמלאת הכללים והשימו אותם

מסומר

פירוש רשב״ם

על צלעו האחת. מצד רחבו שהרי בולטין היו הבדים לצד ההיכל. ובע"כ ארכו של ארון מצפון לדרום והבדים ממזרח למערב: (טז) את העדת. הלוחות שהם עדות וברית בין הקב"ה לישראל ולכך נקראו לוחות הברית: (יז) כפרת. לשון כיסוי: אמתים וחצי ארכה וגו'. כמדת ארכו ורחבו של ארון: (יח) כרבים. עופות כדכתיב (יחזקאל כ"ח) את כרוב ממשח הסוכך. עוף גדול בעל כנפים. וחכמים פירשו פני תינוק: מקשה. מעובי זהב הכפורת. הקשו בקורנס להבליט ממנו כרוב ולא נתחבר שם: (יט) מקצה. מאמצעות גבול רחבו של כפורת שיהיו פני שכינה הנראה אליו לצד ההיכל: (כ) למעלה. לצד ראשיהם: ופניהם איש אל אחיו. שזה הוא אל אמצעות הכפורת. יהיו פני הכרובים: (כה) מסגרת

כעין

מלמעלה ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך: כב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל: פ כג ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו: כד וצפית אתו זהב טהור ועשית לו זר זהב סביב: כה ועשית לו מסגרת טפח סביב ועשית זר זהב למסגרתו סביב: כו ועשית לו ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו: כז לעמת המסגרת תהיין הטבעת לבתים לבדים לשאת את השלחן: כח ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב ונשא בם את השלחן: כט ועשית קערתיו וכפתיו
וקשותיו

אתן לך: כב ואזמן מימרי לך תמן ואמליל עמך מעלוי כפרתא מבין תרין כרוביא די על ארונא דסהדותא ית כל די אפקד יתך לות בני ישראל: כג ותעבד פתורא דאעי שטין תרתין אמין ארכה ואמתא פתיה ואמתא ופלגא רומה: כד ותחפי יתה דהב דכי ותעבד לה זיר דדהב סחור סחור: כה ותעבד לה גדנפא רומה פשכא סחור סחור ותעבד זיר דדהב לגדנפה סחור סחור: כו ותעבד לה ארבע עזקן דדהב ותתן ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי: כז לקבל גדנפא יהוין עזקתא לאתרא לאריחיא למטל ית פתורא: כח ותעבד ית אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא ויהון נטלין בהון ית פתורא: כט ותעבד מגיסוהי ובזיכוהי וקסותה ומכילתה דיתנסך בהן
דהב

מסרה, ואל הארן, ל׳. העדת, [חסר]. אתן אליך, ה׳. כב ונועדתי, ל׳ מ״ל ומד חסר. אתך, י״ז בתורה. ארון, [מ״ל]. העדת, [חסר]. את כל אשר אצוה, ג׳ קמוצה את כל אשר [ור״ל בל׳ צויד]. אותך, [ע׳ מ״ל בתורה]. כג קמתו, כל או׳ חסר. כד ועשית לו, [כולם הלמ״ד דגושה מדין אתי מרחוק]. זר, [כל ליש׳ חסר]. כה טפח, כו״ל חסר. למסגרתו, ל׳ [ל״ל ב׳ א׳ דין ב׳ מבירו ל״ו י״ב. ס׳ מבין מידום]. כו טבעת, [חסר]. ונתת, כ״ם חסר ס׳ בקריית [י״ט באורייתא ואסרא בכל קריית]. הטבעת, [חסר]. הפאת, ב׳ חסר. כז תהיין, [כ״כ בתרין יודי״ן ונו״ן פשוטה]. הטבעת, [חסר]. לשאת, כ״ד. כח אתם, [חסר]. ונשא, [י״ב]. כט קערתיו, ל׳ והק׳ דגש [מ״ו ומ״י]. וכפתיו, ל׳ [מ״ו ומ״י].

ת״א ונועדתי לך כלם השנה לא סנהדרין ז הוריות יב. ועשית לו סכה ה. ועשית קערתיו מנחות לו.

רש״י

וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר (שמות מ) ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה: (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א) וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו׳ משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי״ו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא: (כג) קמתו. גובה רגליו עם עובי השלחן (פסחים קט): (כד) זר זהב. סי׳ לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י״א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי״א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופי׳ לך כאן שעל המסגרת היה: (כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעת. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכנים בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים: לבדים. כתרגומו לאתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. ל׳ נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערתיו וכפתיו. קערותיו זה הדפוס שהיה עשוי

רמב״ן

ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה׳ כאשר הזכרתי. ועל דעת רבותינו הם צורות אדם מלשון ארמית שתאמר לעלם רביא והמזיר בשם הזה הכ״ף שרש כי כן השם בנערים להורות על ענינים ואם תחשוב עוד למה היו פניהם איש אל אחיו ולמה היו מקשה תוכל לדעת כי ראוי להם שיהיו פורשי כנפים למעלה כי הם כסא עליו וסוככים על העדות שהוא מכתב אלהים וזה טעם ולתבנית המרכבה כי הכרובים שראה יחזקאל נושאים הכבוד תבנית לכרובים שהם כבוד ותפארת והכרובים אשר במשכן ובמקדש תבנית להן כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם וזה טעם ואדע שהוא באחד וידע באחד ולפיכך אמר כמה והמשכיל יבין: (כד) זר זהב סביב. סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה הוא כמו שאומרים שולחן מלכים לשון רש״י. וכן הדבר שזה סוד השולחן כי ברכת השם מעת היות העולם לא תברא יש מאין אבל עולם כמנהגו נוהג דכתיב ויכל אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אבל כאשר יהיה שם שרש דבר תחול עליו הברכה ותוסיף בו כאשר אמר אלישע הגידי לי מה יש לך בבית ושלה הברכה על אסוך שמן ומלאה כל הכלים. ובאליהו כד הקמח לא כלתה ולפחת השמן לא חסר וכן השולחן בלחם הפנים בו תחול הברכה וממנו יבא השובע לכל ישראל. ולכך אמרו כל כהן שמגיעו כפול אוכל ושבע: (כט) פי׳ רש״י כי קערותיו דפוסיו. וכפותיו בזיכין שנותני׳ בהם הלבונה. וקשותיו כמין חצאי קנים. ומנקיותיו הם סניפין שפוללין שסומכין את הקנים וכן הוזכרו הכלים האלה בגמ׳ ואמר הרב ולשון מכילתי׳ סובלותיו מלשון כלאיתי הכיל כלאתי כלכל. ונחלקו בו חכמי ישראל שיש אומרים קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו הקנים אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה סובר כדברי האומר מנקיות אלו סניפין אלו דבריו ז״ל. ולא כתבנו אללי לפי שאין מכילתיה בלשון ארמי אלא שם למדות. כמו האיפות והיולא בהם שכן תרגום איפת צדק מכילן דקשוט. לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה לא יהא לך בביתך מכילתא ומכילתא וכן בכל מקום בתלמוד ובדברי חכמים כייל מיכל. במכילתא דכייל איכים בה מתכיל וכן כלאתי הכיל לשון מדה משקת מן (מ״א ז׳) אלפים בת יכיל (ישעי׳ מ׳) וכל בשלים (מ״א ח׳) קטןמהכיל את העולה וכן רבים וכן כלאתי כלכל על דעתי אינו לשון סבל אבל הוא מלשון זה בעלמו כלאתי להכי׳ כלשון (עמוס ז׳) לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו. וכן רום איש יכלכל מחלהו שיכיל אותו בתוך נפשו ולא יקוץ בו. הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לא יכילו ויחזיקו גודל רוממותך כי אין לך קצב ומדה אף כי הבית הזה הקטן אשר בניתי. מכלכל דבריו במשפט שלא יהיה כסיל יוציא כל רוחו אבל מכיל דבריו בקרבו כראוי ומוציא מהן כראוי. ויכלכל יוסף שנתן להם מזון כאשר יכילו לא שהדיף ולא השפיל רק להם לפי הטף וכן כלם. אבל דעתו של אונקלוס לא נתברר
ואולי

יונתן בן עוזיאל

(כב) וְאִיזְמַן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וְאַימַלֵּיל עִמָּךְ מְעִילָוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דְּעַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יַת כָּל מַה דַּאֲפַקֵּיד יָתָךְ לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כג) וְתַעֲבֵיד פָּתוֹרָא דְּקֵיסֵי שִׁיטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכָּא וְאַמְּתָא פּוּתְיָא וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ: (כד) וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעֲבֵיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב חֲזוֹר חֲזוֹר: (כה) וְתַעֲבֵיד לֵיהּ גְּפוּף רוּמָא פּוּשְׁכָּא חֲזוֹר חֲזוֹר וְתַעֲבֵיד דֵּיר דִּדְהַב לְגִיפּוּפֵיהּ חֲזוֹר חֲזוֹר:

ירושלמי

[(כה) גְּפוּף טוֹפַח חֲזוֹר וּמְקַף:]

(כו) וְתַעֲבֵיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יַת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זִוְיָין דִּי לְאַרְבַּע רִיגְלוֹי: (כז) כָּל קֳבֵיל גְּפוּף תְּהֶוְיָין עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִיטּוֹל יַת פָּתוֹרָא: (כח) וְתַעֲבֵיד יַת אֲרִיחַיָּא דְּקֵיסֵי שִׁיטָּא וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נַטְלִין בְּהוֹן יַת פָּתוֹרָא: (כט) וְתַעֲבֵיד פְּיַילָתוֹי וּבָזִיכוֹי וְקַשְׁוָותוֹי וּמְכִילָתוֹי דִּי

בעל הטורים

(כב) ונועדתי. ב׳ במסורה ונועדתי וגו׳. ונועדתי שמה לבני ישראל (פ׳ תצוה) זהו שדרשו אשר דבר ה׳ לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי אמר משה לאהרן ידעתי הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סבור שיתקדש בנו ומהיכן ידע מכאן שאמר לו ונועדתי לך פי׳ על ידך. על כן כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל: מבין שני הכרובים כ״ח מסה: (כד) ועשית לו זר זהב. זהב בגימ׳ דוד

יונתן

ביאור: (כג) דקיסי (שיטין). תרגומו של עצים והוא מתרג״ל עוד קיסם: (כה) גפוף. תרגום של מסגרת וא״ש גדנפא והוא כינוע דומה: (כט) פיילתוי. לפי הענין הוא תרגומו של קערות וכמלא ג״כ בל׳ המשנה בפרק היה מביא במסכת סוטה פיילי חרס ושם פירש״י פיילי כוס: ויסכך. תרגומו של יסך והוא כמו שמן סורק מורה על דבר המוסק מכלי. ויש כולים לפרשו ל׳ קריכות שמתוך הקנים שלו העומדים בארץ יסקרר הלחם

רמב״ן

ואולי מנקיותיו לדעתו שם למדות כי היתה שם מדה מחזקת שני עשרונים קמח למדוד בה הסלת האמת ולא היו מודדין בעשרון של מנחות ולית ליה מתני׳ דקתני שתי מדות של יבש היו במקדש עשרון וחצי עשרון אבל לדעתו היו שם שלש מדות עשרון וחצי עשרון ושני עשרונים. והנכון בעיני כי בדעתו המכילתא הוא הדפוס העשוי לבצק כמו שאמרו שלשה דפוסי׳ היו שם נתנה בדפוס ועדיין הוא בצק וכמין דפוס היה בתנור וכשהוא רודה נותנה בדפוס כדי שלא תתקלקל והדפוס הזה שהוא כדי שלא תתקלקל איננו צריך להיות בצורת הלחם וכשיעורו אבל הוא עשוי כמין קערה לשמור דפנותיו של לחם והוא קערותיו אבל הדפוס הראשון של בצק עשוי כמדתו של לחם וכשיעורו ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות ובו משימין הבצק ומדדין אותו ומתקנין אותו ולפיכך הוא נקרא מכילא שהוא עשוי למדה. ולשון מנקיות שם. כמו איפה ואפה כשם קערותיו וכפותיו ושאר השמות אין בהם תאר. ואולי המדות המנודקו׳ איפת צדק והין צדק יקראו אותן מנקיות שהם נקיות מן השקל ומנקות בעליהן מן האונאה והשאה והקשות שם כולל הקנים והסניפין אולי בעבור שאולן יקראו כן בשלוף הצדיק בשי״ן כמו (תהלים ס״ה) ויילאו יושבי קצות מאותותיך בשלוף לצדיק בשי״ן במלת שסוק. וכתב ר״א ויש שמוש בדברי הימים שהזכיר תחת קערות מזרקות. ותחת הכפות כפורי׳. והזכיר הקשות כאשר הם. ותחת המנקיות מזלגות והכל זהב לצורך השולחן אולי כלים אחרים היו שלוה דוד לשומם בשולחנות שיעשה בנו שלמה. ואין כבה שולחן אהל מועד והשמוש בדברי רבי אברהם הוא כי מה שאמר הכתוב והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור איננו מחובר עם השולחנות המערכת בלבד אבל הוא מחר למה שאמר הכתוב ולכל מלאכ׳ עבודת בית ה׳ ולשאר כלי עבודת בית ה׳. ואמר לזהב לכל כלי עבודה והזכיר המזלגות ומזרקות שהם כלי המזבח והקשות לשולחן והכפורי׳ למזבח והזכיר ולמזבח הקטורת זהב מזוקק במשקל. ואמר הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל

אבן עזרא

הכפורת: (כב) ונועדתי. לא אבין איך יכחיש [ה]זה הפסוק. פסוק וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר. כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צורך להכריע. וטעם וי״ו [א]ואת כל אשר אצוה. ככה הוא. מלת ודברתי. חסרת בעבור אחרת. כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים. ולא הזכיר הדבר המדובר. והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך. ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה. כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית [ב]כל כליו. ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו. כמו ויתן ליצחק את יעקב ואת עשו [ג]ויתן לעשו. על כן השל ופירש כלי המשכן. והשל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה. והנה משה כאשר הקהיל כל העדה השל לומר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון. ואין צורך [ד]שילמד אדם את משה. ויש לתמוה למה לא הזכיר [ה]מזבח הקטורת. והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש. על כן הארון דמות כסא. והנה מנורה ושולחן ערוך. על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזכיר לא תעלו עליו עולה ומנחה [ו]ונסך. ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה [ז]וכן במעשה: (כג) ועשית. אין ספק כי פני השולחן [ח]עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת: (כה) ועשית. המסגרת למעלה [ט]כמשפט השולחנות: ועשית זר זהב. עתה פי׳ כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת: (כו) ועשית. ארבע הפאות. מזרח ומערב וצפון ודרום: (כז) לעומת. הזכיר המקום שתושמנה שם הטבעות: (כח) ונשא בם את השולחן. מבנין נפעל. כמו [י]ונקה המכה. כי [כ]הדגשות להתבלע [ל]פ״א הפועל: (כט) ועשית. מה שאמרו רז״ל

פירוש על אבן עזרא

המכון את העדות וכו׳ מביא את הבדים בטבעות. וכן ויתן את העדות אל הארון ואח״כ וישם את הבדים על הארון (שם מ׳ כ׳). [א]ר״ל מה שפירש״י ז״ל שהם ב׳ כתובים המכחישים זה״ז וכו׳ והרב מוהר״ר נתן שפירא ז״ל כתב בספרו אמרי שפר וז״ל. ואני אומר שלפי דעת רש״י אין טענה זו טענה כלל על דברי רז״ל. לפי שהוא ז״ל הרגיש מקושיא זו. ולעיכך כתב זה המשכן חוץ לפרוכת כדי להורות שאין דעת רז״ל כדעת הרלב״ע ז״ל שיהיה אוהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו. ולפיכך צריך להכריע. והרמב״ן ז״ל כתב כדעות ראיה לדבריהם ז״ל ממה שכתב בסוף פ׳ נשא וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים וידבר אליו. והכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו עכ״ל. [א]וכ״כ רש״י ז״ל שוי״ו זו יתירה. ובספרים שלנו כתוב בלא וי״ו. וכבר העיר על זה הרב המזרחי ז״ל ע״ש (כ״ל) ככה כונת הרא״ע כמש״כ להלן תסרת בעבור אחרת וכו׳ וא״כ כמש״כ ודברתי וכו׳ ואת כל אשר אצוה אותך יהיה אל בנ״י. [ב](פסוק ט׳) וזה שפוטת השאלה. [ג](יהושע כ״ד ד׳). [ד]ר״ל כנגד דברי חז״ל שאמרו (בברכות בפ׳ הרואה) כי משה הפך דבר ה׳ לבצלאל וכו׳ ובצלאל הזכירו. [ה]ר״ל למה לא הזכירו בזה אחר השלחן והמנורה. [ו](להלן ל׳ ט׳). [ז](להלן ל״ז כ״ד). [ח]וכן פי׳ רש״י ז״ל. [ט]פירש לא כדעת סוברים כי זה מפלת מטה כדרך שלחנות של אדום (וכן פי׳ מומו״ע). [י](לעיל כ״א י״ט). [כ]ר״ל דגשת הסי״ן ונשא. [ל]כי שרשו נשא. נו״ן

ספורנו

מפורד וכן קבלתו כשיקבלם לעשותם קנין. הנה כל זה יעלה לו בהשלמות העיון והשכנות המעשיות אם כן יושג כל זה בהביט אל העדות אשר בארון אשר עליו הכפרת. כי אמנם בעדות שהם הדברות נמצאים כללי החלק העיוני והמעשי. ובזה יעד: (כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך. כי בזה ערכה שכינה ותשרה בכל מקום אשר שם חכמי הדור אשר מגמת פניהם השכל וידוע אותו כמו שיעד באמרו ושכנתי בתוכ׳ ככל אשר אני מראה אותך. והוסיף ואמ׳ וכן תעשו כמו שהעידו ז״ל שקרה להם בהיותם דורשים במעשה מרכבה כאמרם ז״ל (חגיגה פרק אין דורשין) אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוים אותנו: (כג) ועשית שלחן. אחר מעשה הארון שהיה כדמות כסא לשכינה כאמרו ונועדתי לך שם. צוה על שלחן ומנורה כמנהגם לפני השרים כענין השונמית באמרה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה. ובהיות זר השלחן מורה על כתר מלכות כדבריהם ז״ל וענין המלך בהנהגת המדינה הוא על ב׳ פנים. הא׳ בענין המשפט הולתו מסדרי המדינה. והב׳ להגין על המדינה מכל צר ואויב כאמרו (שמואל א׳ ח׳) ושפטנו מלכנו וגו׳ ונלחם את מלחמותנו. הושמו בשלחן ב׳ כתרים אחד מהם לשלחן עצמו המורה על פרנסת המדינה וסדור עניניה. וכב׳ למסגרת המורה

פירוש רשב״ם

כעין לביזבזין שעושין לשלחנות ויש מרבותינו שאומרים מסגרתו למטה היתה: (כז) לעמת המסגרת. בשלחן למטה מן המסגרת יהיו הטבעות קבועות ולא במסגרת עצמה: (כט) קערתיו. דפוס כעין תיבה פרוצה לעשות בה הלחם: וכפתיו. לצורך שני בזיכי לבונה כדכתיב ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו ומנקיתיו. מפורשים במנחות. לפי שהיה הלחם שתים מערכות שש המערכת זה על גב זה והיו מזלגות מכאן ומכאן לשלחן. וקשותיו שהיו כחצאי קנים מפולג למזלג והלחם על הקשו׳ וכן בין לחם ללחם ששה זה על זה ולפיכך נקראים במקום אחר קשות הנסך

וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד: פ
לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ: לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי: לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה: לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ: לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה: לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר: לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ: לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר:

דִּדְהַב דְּכֵי תַּעְבֵּד יַתְהוֹן: ל וְתִתֵּן עַל פָּתוּרָא לְחֵם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא: לא וְתַעְבֵּד מְנָרְתָא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵד מְנָרְתָא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן: לב וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא: לג תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשָׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשָׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא: לד וּבִמְנָרְתָא אַרְבְּעָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא: לה וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא: לו חֵזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ יְהוֹן כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי: לז וְתַעְבֵּד יָת בּוֹצִינַהָא שִׁבְעָא וְתַדְלֵק יָת בּוֹצִינַהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין עַל קֳבֵל אַפַּהָא: לח וְצִבְתַהָא וּמַחְתְּיָתַהָא דִּדְהַב דְּכֵי: לט כִּכְּרָא דִּדְהַב
דכי

מסרה וקשותיו, ל' [מ"ו ומ"י וספ"ן מאלי]. ומנקיתיו, ל' [מ"ו ומ"י]. יסך, ב'. ל ונתת, כ"ע מסר ס' בקריא. לחם פנים, ל'. לא מנרת, [מסר]. תיעשה, ל' מלא. המנורה, ג' מלא בתורה. וקנה, ו' בליש'. גביעיה, [מלא דמלא]. כפתריה, [מ"ו ומ"י]. ופרחיה, [מ"י]. לב יצאים, [כו"ל מ"ו ומ"י]. מצדיה, ב' וכ"כ [כ"ל מ"י]. קני, ד' כתיב יו"ד בתורה [והגיה הס"ם של"ל ובתורה כי ליכא ביו"ד גם בנ"ך]. מנרה כליל. מנרה, [מכין בפסוקא ומ"ו]. לג גבעים, [כולם מ"י קדמא]. משקדים, [דין לעוד המ"ם בגביא]. בקנה האחד, כל דסמיך האחד בקנה בפתח סמס הבי"ם, דסמיך אחד בסו"א פתח הבי"ם. כפתר, [כל לי' מ"ו]. היצאים, [כולם מ"ו ומ"י]. המנרה, [מסר]. לד ובמנרה, [מסר]. משקדים, ה' מלין דלית לבון סכרע [מצוחר בכמ"י]. לה תחת, קדמא כן לתחת הקנים היצאים. שני' לתחת הקנים. המנרה, [מ"ו]. לו כפתריהם, [מ"ו ומ"י]. וקנתם, ב' וחסר. מקשה, [סקו"ף בלא דגש]. לז נרתיה, [מכין בפסוקא מ"ו ומ"י] [קדמא סכו"ן בתמה מכין בתוכה]. על עבר, ל' וחד אל עבר [ל"ע וי"ו מנהם עי' בסס ס"ם]. לח ומחתתיה, מלא כ"כ [כ"ל מ"ו ומ"י].

ת"א ונתת על מנחות לו. לחם פנים שם שו. ועשית מנרת פסח ג מנחות כח עקידה שער ח. מקשה מנחות שם. וששה מנחות כח. שלשה גבעים שם. ארבעה גביעים יומא כב מנחות שם. ועשית את מנחות שם. ומלקחיה שם.

ככר

רש"י

עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וזוקף מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה. נותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן וה' עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפתיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר (ויקרא כד) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קש"וא: ומנקיתיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ם גורס חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים (מנחות צז) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתי' היה שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יסך בהם. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר (במדבר ד) ואת קשות הנסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שהיה לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולדי"ץ אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך. מקשה. תרגומו נגיד לשון המכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטדי"ץ בלע"ז כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. (תנחומא) מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה (מנחות כט): ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה הרגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדירנ"ש ואלו עשוין מזהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתריה. כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומי"לש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחים: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידבקם: (לב) יצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון משוכים ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובהו של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים: (לג) משקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניילי"ר:

ושלשה

יונתן בן עזיאל

די ישתמש ויתרק בהון דדהב דכי תעביד יתהון: (ל) ותסדר על פתורא לחמא גואה קדמי תדירא: (לא) ותעביד מנרתא דדהב דכי נגיד תעביד מנרתא בסים דידה וקנהא פליאהא חזורייהא ושושנייהא מנה יהון: (לב) ושיתא קנין נפקין מציטרהא תלתא קני מנרתא מציטרהא חד ותלתא קני מנרתא מציטרה תנייתא: (לג) תלתא כלידין משקעין בציוריהון בקניא חד חיזור ושושן ותלתא כלידין משקעין בציוריהון בקניא חד חיזור ושושן היכדין לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: (לד) ובמנרתא ארבעה כלידין משקעין בציוריהון חיזורהא ושושנהא: (לה) וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: (לו) חיזוריהון וקניהון מנה יהון כולה נגידא חדא דדהב דכי: (לז) ותעביד ית בוצינהא שבעא ודליק כהנא דמתמני ית בוצינהא ויהון מנהרין כל קביל אפהא: (לח) וצלקטיהא ומחתיהא דדהב דכי

בעל הטורים

דוד שסופו יזכה לזר של מלכים: (לא) ועשית מנרת. ז"פ כתיב מנורה (בלישנא ובענין) כנגד ז' רקיעים וז' ארצות ואין בפר' מנורה אות סמ"ך וכן במעשה בראשית לומר במקום

רש"י

ושלשה גבעים. בולטין מכל קנה וקנה: כפתר ופרח. היה לכל קנה וקנה: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משקדים כפתריה ופרחיה. (יומא נב) זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתריה ופרחיה: (לה) וכפתר תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן (מנחות כח) גובה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר (במדבר ח) עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנ' משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנא' וכפתור תחת שני הקנים וגומר וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ומשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים ממנה ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ט העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמנינם איש איש במקומו: (לז) את נרתיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדי' מוסבים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשמדליקם מאירים אל עבר פני' מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליתנן

רמב"ן

בהכיל כל מלאכות התבנית. והנה הוא כלל לכל צרכי בית המקדש: (ל) לחם פנים. שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה וכותן ארכו לרחבו

אבן עזרא

כז"ל ידוע הוא. ומלת אשר יוסך בהן. שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו. וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל. והעד כי במעשה הזכיר הקשוות אשר יוסך בהם ועוד ואת קשות הנסך. ומלת נסך לטעמים רבים. לא יסכו ליי' נסך. הפסל נסך חרש. ואני נסכתי מלכי. אמר רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשוות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל. והמגיד לו לא ידע לשון ערבי כי נלענ היה. כי הקנים יקראו קל"ב בל"די. גם בג"ית. ויש שגום בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשוות כאשר הם ותחת המנקיות אמר מזלגות. והכל זהב לצורך השלחן. אולי כלים אחרים צוה דוד לשומם בשלחנות שיעשה שלמה. ואין ככה שלחן אהל מועד: (ל) ונתת. על דרך הפשט נקרא לחם הפנים. בעבור הפי' שהוא אחריו. ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס: (לב) ועשית. ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו שנשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה. ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים. והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה. והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה. ונדרש כי נעשית מאליה. והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה. כי הנה כתוב ויעש מנרת. כן עשה את המנורה. והנה על משקל בשמן תעשה מורבכת תביאנה. והנה מקשה. כמו הכתוב נכרובים. ירכה וקנה. הוא גוף המנורה: (לג) וששה. טעם קנים. עגולים ארוכים חלולים: (לג) שלשה גבעים. אמר הגאון כי משקדים. כדמות שקדים. והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי: (לט) טהור. שהוא מזוקק שאין בו פסול: (מ) וראה. כי לכך תעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים: מלת מראה. זכר ואיננה כדרך. מושלך. כי אין פעול למלת ראה כי אם

פירוש על אבן עזרא

נו"ן הסורה כבלע בדגש. ונו"ן הנראה הוא נו"ן נפעל. (מנחות דף כ"ז ע"א). (תהלים כ"ט ו'). (שם פסוק ז'). (להלן ל"ז ע"ז). (במדבר ד' ז'). (הושע ט' ד'). (ישעיה מ' י"ט). (תהלים ב' ו'). הרב המזרחי ז"ל עמד לימין בעל הערוך ללקו ע"ש. (ד"ה א' כ"ח י"ז) שם כתוב והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב וכו'. ת"ל אמרו אחריו לפני תמיד. בל"ל ועשית מנורה. קכתוב פה. או ויעש את המנורה (להלן ל"ז י"ז). או מלבד רא"ע (דף כ"ז ע"ח). עיין מנחות ג' פסוק בשתי מלות. (במדבר ל"ו ד') כ"ל שעשה אותה כאשר הראהו השם. וכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה. תעשה (ויקרא כ"ה י"ד). שכתוב בלא יו"ד. (פסוק י"ט). (משלי ח' ל"ד). ר"ל מן הפליך כאמר מושלך. אבל מן ראה (זעהען) בקל לא נוכל לומר בנפעל מוראה. כ"א נראה (געזעהען ווערדען) ומן

ספורנו

המורה היות סוגר בעדה מכל מזיק להשבית אויב ומתנקם: (כט) קערותיו וכפותיו. הידועות אז לשלחן מלכים: (לא) ועשית מנרת זהב טהור אמר

פירוש רשב"ם

הנסך שמסככין על הלחם בין לחם ללחם: אשר יסך. בקשוות. כמו שפירש: (ל) לחם פנים. לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים לחם נאה כדכתיב ולקחת סלת ואפית אותה וגו' וכתי' וישא משאת מאת פניו אליהם: וכתיב ולחנה יתן מנה אחת אפים. חלק יפה מקערה של פני אלקנה החשובה שנותנים לפני בעל הבית. כי את חנה אהב לכך אפים חשוב. וה' סגר רחמה. לכך מנה אחת ולא שתים ולא מנות הרבה כמו לפנינה שהיה לה בנים ובנות: (לא) ועשית מנרת וגו'. להאיר על השלחן. כדכתיב ואת המנורה נכח השלחן: מקשה. עשת זהב לקח ופועל בה קנים וגביעים בקורנס: ירכה. הוא הרגל הרחב של צד קרקע שעומד עליו כל המנורה: וקנה. הוא הקנה האמצעי שיוצאים ומתפצלים ממנה שלשה קנים מכאן ושלשה מכאן: גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו. בקנה האמצעי שמכל כפתור יוצאים שתי קנים כדכתיב וכפתור תחת שני הקנים ממנה: (לג) שלשה גבעים. חלולים כמין כוסות גוסות נוטות בקנה: משקדים. כעין שקדים של בליטות בכותלי הגביעים כעין שעושים כלי כסף מצויירים בליטות כעין כפות. או כעין תפוחי' שקורין קוליי"ר בלעז. ושוב שמעתי שכן מפרשים בנרבונא. אמונ"דלי"ן בלע"ז לשון שקדים: כפתר ופרח. באמצע כל קנה לנוי: (לה) וכפתר תחת שני הקנים ממנה. היוצאים ממנה מקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה. לששת הקנים. שלשה פעמים וכפתור וכפות לא הוצרך לכתוב כן לששת הקנים כאשר כתב בפסוק ראשון לפי שמנה את כולם: (לז) נרתיה. לצי"ש בלע"ז שנותנים את השמן והפתילות והעלה הכהן את נרותיה שבעה על שבעה הקנים: והאיר על עבר פניה. ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה שזהו לצד השלחן שכנגדו כדכתיב ואת המנורה נוכח השלחן וכן כתוב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שכל שבעתן מאירין לצד השלחן שכנגדו לפניה: (לח) ומלקחיה. שלוקחין בהן הפתילות ונותנין בנרות: ומחתתיה. בהטיבו את הנרות בבקר חותה

לט כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס

שלישי כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת

אשה

אונקלוס

דְּכֵי יַעְבֵּד יָתַהּ יַת כָּל־מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ מ וַחֲזִי וְעִבֵד בִּדְמוּתְהוֹן דְּאַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא׃ א וְיַת־מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אֻמָּן תַּעְבֵּד יָתְהוֹן׃ ב אֻרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא׃ ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהוְיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וַחֲמֵשׁ

יריען

מסרה לט ככר, [כ"ף שרים בפתח]. יעשה, [ב' סבירין מעשה. ככר מרובה כ"ף פיתן [כ"ל דיש טועין וסבירין דל"ל מעשה לשון נוכח, ולא היא הקבלה יעשה לשון נסתר. ס' מבין מידוע].ום וכלאה, ב' כ"ס. בתבניתם, ל' וממעין ביה [כ"ל הסופרים ממעין לסמון עם דל"ל בתבניתה, ולימא. ס' מ"מ] [כ"כ בב"ח ולא בכ"ף ומ"י] מראה, ל'. [וסוא ק"ס]. כו א יריעת, [כל סו' מ"י וח"ו]. ותלעת, ב' ספרים בלים' כי סלכלנו. ססס, [מקר]. ב שמנה, [המ"ן בקמ"ל כי הוא לשון נקבה דקלי על אמה]. ג חברת, כלהון כ"כ בר מן חנייכ' דיחזקאל (א' י"א).

ת"א ככר זהב שם ופס. את כל הכלים שם שם. וראה ועשה מנחות כט. ואת המשכן שבת לח. מעשה חשב יומא עב. ארך היריעה שבת לח.

רש"י

ליטבן ולמשכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים ובלשון משנה צבת טנליי"ש בלע"ז: ומחתתיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול' מחתה פויישד"א בלע"ז כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק"כ מנה והמנה הוא ליטרא שעוקלין בה כסף למשקל קולוני"א והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך. (שהנקוד מפריד בין עושה לנעשה): (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט (בברייתא דמלאכת המשכן): כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פיישי"ש: (ג) תהיין חברת. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחתה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון

נקבה

רמב"ן

לרחבו של שולחן וכתליו זקופין כנגד שפת השולחן לשון רש"י. ולשון המשנה בן זומא אומר לחם פנים בעבור שיהיה לו פנים אבל כל זה יהיה לדברי האומר כיצד עושין אותו כמין תיבה פרוצה אבל לדברי האומר כמין ספינה רוקדת אינו כן. ור"א אמר שנקרא לחם פנים בעבור לפני תמיד. ועל דרך האמת כי תבין מלת לפני תבין שמו וסודו כי בעבור היותו כן היה מונח בשלחן כי ברכת י"י היא תעשיר כענין שנא' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכבר רמזתי בו. חכמת המנורה בגביעיה וכפתוריה ופרחיה מאין תמצא ונעלמת מאד אבל היותה מקשה בששה קנים יוצאין מן האמצעי ועליהם נר אלהים ומאירי' כלם אל עבר פניה כל זה תוכל להבין מדברינו שכתבנו במקום אחר וזהו שאמרו שנתקשה משה במנורה: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהא משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר לשון רש"י. וכן הוא פשוטו של מקרא. אבל אם הדבר כן יהיה תימה גדול שלא יתן הכתוב משקל למנורה כמה יהיה בה מן הככר ויוכל לתת שלי הככר או יותר במלקחי' ובמחתות שהם כלים נפרדים ממנה וימעט בו או שיתן למנורה ככר פחות מנה ובכל הכלים האלה מנה. ועוד מה טעם שתשקל המנורה עם כלים רבים נפרדים במשקל הככר ולמה לא נתפרשו כמה יהיו המלקחים והמחתות שיעשו ממנו. אבל אין דעת רבותינו כמו שאמר הרב אלא כך שנו חכמים במנחות מנורה ונרותיה באה מככר ולא מלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלי' האלה לרבות את הנרות כדברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר מנורה באה מככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ושם אמרו לדברי ר' יהודה שהיו הנרות

מקשה

אבן עזרא

אם נראה לבדם. והיה כן בעבור כי הרואה אינו פועל רק מקבל "דמות ובעל התולדת יבין זה. ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה "יריעות כרובים. אתן לך עיקר שתסמוך עליו:

אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים. האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק. והנה שש פאות. מהאורך יצא פנים ואחור. ומהרוחב ימין ושמאל. ומהגובה מעלה ומטה. ויש. יש שאינו גוף. והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם. ואלה השנים דרכים השם ברא לבדו. ואין יכולת בנברא לברוא עצם 'שיהיה גוף אף יש שאינו גוף שהוא נכבד יותר. גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש. ויש דבר סמוך על יש. ונשען עליו ולא ימצא לבדו והוא המקרה. גם היא על שני דרכים. האחת עומדת ולא תסור כתארי הקדושים. והשכל *'בנשמה. גם בגופות כחום האש וליחות המים. והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים. 'ונחלפים. ונהוים ונעדרים. והאלה יכול האדם לעשות. על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה. לא עומדת ולא נעדרת. כי הוא ברא עצם כל דבר. כי כל צורה *'עומדת או מקרה. ואתן לך משל אחד. קדרות הלבנה 'כשנכנס צל הארץ בינה ובין השמש ברא השם כלי "או באזנו. ואם לך משל אחר. ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף. ויש מקומות בגוף האד' שיש בהם *"מהשכלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים. כמו העינים והאזנים. כי העצמות גם הכבד לא ירגישו. והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף. על כן היו איברים רבים מערכים לו וככה השם הנכבד. ידענו כי כבודו מלא כל העולם. רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים. ובעבור שני דברים. האחד כפי מתכונת תולדת המקבל. והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל. על כן נבחר מקום 'בית המקדש. ואם נתן לך השם שכל בלבך תבין סוד הארון והכפורת. והכרובים שהם פורשי כנפים. ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן. ומחוץ לפתח המשכן מזבח העולה. ואת כליו. ואת הכיור ואת כנו. ואלה הדברים הם כבוד אלהים. ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יתפלו על דברי. והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון. כי האדם כדמות עולם קטן. והוי היה סוף בריאתו בארץ. וסימן לדבר בגדול הפל' ובקטן כלה. והגאון הזכיר כי שמונה עשר "דברים הם במשכן שהוא "עולם אמצעי וכמוהו בעולם העליון וככה העולם הקטן. הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון. גם בעבור "שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך: (א) ואת

המשכן

דכי: (לט) קנטינר דדהב דכי יעביד יתה ית כל מניא דידה האלין: (מ) וחמי ועביד בציוריהון דאנת מתחמי בטורא: (א) וית משכנא תעביד עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי ציור כרובין עובד אומן תעביד יתהום: (ב) אורכא דיריעתא חדא עשרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: (ג) חמש יריען תהוין מלפפן חדא עם חדא וחמש יריען חורנין מלפפן חדא עם חדא: (ד) ותעביד

ענובין

בעל הטורים

במקום גר אין שטן ואין מזיק. ובזכות גר שלום ותורה אור קושם פיו של שטן מלהשטין: (מ) וראה. ב' ר"ם הכא ואידך וראה אם דרך עוצב בי (תהלים קל"ט) ואידך וראה בנים לבניך (שם קכ"ח) פי' אם דרך עוצב בי וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר שתבוא להר הבית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שפירש שלמה בתפלתו אם יחטא איש וגו' ובא וגו' בבית הזה (ד"ה ב' ו') ואם תעשה כן וראה בנים לבניך: (א) תשזר. בגימ' הוא כשל שמונה. עשר יריעות כנגד עשרת הדברות: (ג) חמש וגו' חברת. כנגד ה' דברות על לוח אחד וכנגד ה' שעל לוח

השני

אבן עזרא

המשכן. כאשר הודיעו בתחלה [*א]את תבנית המשכן: מעשה חושב. אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים: ורוקם. פרצוף אחד. ונכון הוא. ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוקם ולא אורג. רק על דרך שעושין היום בגדי משי. כי הצורה שעלתה בלב היא השבון. ומחשבתה. ויראייה צלום. ויש שני מוטין בחשבון למשוך מרחוק: (ב) אורך. חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור [*א]כ"ח מחנות הלבנה. והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה [ב]שמים כיריעה. על כן היה מקום קדש הקדשים [ג]בחשבון מעוקב: (ג) חוברת. כדמות תואר. או יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת. והעד [ד]סבור עגלים

אחרים

פירוש על אבן עזרא

ומן הראה (געוויזען) שלא נמלא בקל כ"א בהפעיל. כאמר מראה או הראה (געוויזען ווערדען). [ח]מתה שמראים לו. ור"ל דעתו כמו שפירשתי בפרשת משפטים בפסוק כי שמי בקרבו. [ט]כמ"ש ואת המשכן תעשה עשר יריעות וכו' כרובים מעשה חשב תעשה אותם (להלן כ"ו א'). [י]ר"ל הוא הנפש אשר ילבוש עליה הגוף. [*י]פירש הם מחשבות החכמה והשכל כאשר רמז בפרשת כי תשא בפסוק הודיעני את דרכיך. והנה בעולם הם מלאכת השמים הם משפטי הכוכבים בארץ. כמו שכתוב הידעת חקות השמים תשים משטרו בארץ (איוב ל"ח) ופירש רבי אברהם ב"ר חייא הנשיא הספרדי חוקת השמים הם תנועת הכוכבים בגלגליהם. והמשטר הוא המשפט היורד אל הארץ בסבת תנועתם. ובעבור המשפט הזכיר מלאכת השמים כנגד ארון ולוחות שבמשכן שבהם היה המשפט. וכן החכמה באדם כי היא עיקר המשפט. [כ]ר"ל המקרה הוא הגוף המלביש הצורה. והצורה הוא אשר מראה הפעולה ע"י הגוף. והוא מתהפך מאיכות לאיכות כמו משחור ללובן. והמלבוש כ"ל כמו הגשם חלף הלך לו (שה"ש ב' י"א) והוא מזמן לזמן. וקרים הוא ממקום למקום כמו סורה אדוני (שופטים ד' י"ח) ונעדרים אשר הוא נהבעל מכל וכל. [*כ](זעלבסטשטענדיג) או מקרה (צופעלליג). [ל]כי הלבנה אין לה אור בעצמה רק מקבלת האור מן השמש. וכשנכנס לו הארץ בינה ובין השמש אין לה אור כלל. וזה נקרא בל"א (מאנדפינסטערניס). [מ]עיין מ"ש לעיל (ג' סוף ע"ו) והם הגלגלים אשר סובבים לאחוז אשר תחת השני. [*מ]הם הוולדים הדקים אשר סופי הרגשה עוברים ע"י. הם הם מספרים. [נ]הנה דעתו של הראב"ע ז"ל להודיעך כי סבת חיות העולמים דומים זה לזה הוא שהשם לוה לעשות המשכן כדמות מערכות העולם העליון. ובעבור כי באמצעות המשכן יקבלו ישראל כח מהשם בשפע טובו בלא אמצעי כאשר יקבל העולם העליון. ורז"ל רמזו זה במדרש שיר השירים בפסוק לאהה וראהה שאמרו כי הקב"ה העלה את משה למעלה והראה לו העולם ואמר לו עשה לי כמוהו. אמר לו האיך אני יכול לעשות כמותו. אמר לו הקב"ה עשה כתבניתו כשם שאתה רואה למעלה כן עשה למטה ואם אתה עושה כזה למטה אני מניח סנקליטון של מעלה וארד למטה ואצמצם שכינתי ביניהם למטה. כיצד מה למעלה שרפים עומדים אף למטה עצי שטים עומדים. מה למעלה כוכבים אף למטה כרובים. א"ר חייא בר אבא תלמד שהיה בכנפי הכרובים נראין במשכן ככוכבים הנראין ברקיע. ובסוף מדרש קהלת פירשו רז"ל איך דומה האדם לצורת הגלגל. ואולי מזה למד הראב"ע ז"ל שמעשה המשכן היה לקבל כח העליון אך הוא העריך הדמיון בדרך אחרת. [ס]דע כי שלשה עולמות הם. זה העולם הוא הגדול. והמשכן אמצעי. והאדם הקטן. וכן ערכם אלה לנכח אלה. שמים בעולם. ויריעות במשכן. וכתיב נוטה שמים כיריעה. והראש הוא באדם. ורקיע המבדיל. ופרכת המבדיל. ובאדם פרשת הכבד המבדיל בין כלי הנפש לכלי המאכל. גם אור בעולם. ואור השכינה ואור הנפש. גם הארץ גם אדני המשכן ועפר באדם. מלאכים בעולם. במשכן כרובים. ובאדם משכנות. לחמים בעולם. ולחם הפנים. ומאכל האדם. מאורות וככות ועינים. עוף בעולם. ועוף בקרבן. וכנפי ריאה באדם. בעולם בהמה. ובמשכן קרבן בהמה. ובאדם ידים ורגלים. בעולם שמחות ולהמות. ובמשכן כלי שיר ושמיטה ובריפה. ובאדם כבד וטחול. בעולם אדם. ובמשכן כהן גדול. ובאדם הלב. בעולם מלאכת השמים. ובמשכן ארון ולוחות. ובאדם חכמה. גם בעולם רוחות. ובמשכן קלעים ויתדים. ובאדם מיני הכח. בעולם מעשה יום שבת ובמשכן חנכת המזבח. ובאדם מילה ע"כ עכ"ל מקור חיים. [ע]ח"ל המחבר אהל יוסף ז"ל אמר יוסף המחבר אחר שהבין אלה לריך אני להשלים שלשת העולמות להודיע איך היה ערכם זה כנגד זה. המלאכים בעולם. והכרובים במשכן. ומחשבות החכמה באדם כדברי הגאון. ובעולם הכסא כבוד. ובמשכן הכפורת שהוא משכן הנשמה העליונה כמו שמפורש בספר יסוד מורא בשער השביעי. ובעולם הגלגל השביעי שהוא מקיף כל הגופות ומניע אותם. ובמשכן הארון שנושא הלוחות ובהכנסתו יכנסו. ובאדם הלב שהוא משכן החכמה ומתנועע תמיד ומניע כל הגוף. ובעולם הגלגל השמיני שהמשפט ממנו ונחלק לשנים. ובמשכן הלוחות שתים שבהם המשפטים. ובאדם שני חללים שבלב. ובעולם עשרה גלגלים ועשרה מלאכים המניעים אותם. ובמשכן עשרת הדברות שבלוחות הראשונות ועשרה בשניות ועשרים אלבעות בידיו וברגליו. בעולם שבעה משרתים. ובמשכן שבעה נירות המנורה. ובאדם שבע מעלות בעין כמו שפירש בפרשת משפטים בסוד המלאכים. ובעולם רוב המדבר שממה בדרום מחום השמש גם מהלך המשרתים הדרומי כנגד הישוב ובמשכן המנורה בדרום. ובאדם המרה בימין כי בו אליחה הירוקה הדומה לאש. ובעולם הישוב בצפון ובמשכן השלחן בצפון. ובאדם הכבד שהגוף ניזון ממנו בעבור החום הבא אליו מתנועת הלב שהוא בשמאל. ובעולם הארץ תוך אליה שקוע במים. כי הים אוקיינוס מקיף העולם בשמאל וממעלה רוב הישוב וממטה הוא ארץ ששמה סנקרא (אמעריקא) ובמשכן מזבח הנחושת שהוא מזבח אדמה והכרכוב למטה עד חליה. ובאדם הטחול בתולדת העפר והוא בגוף מלמטה עד חליה או בשלגומכיא שהוא באמצע שבגן כאשר הארץ באמצע העולם. ובעולם השמש זורחת מפאת מזרח. ובמשכן הפתח במזרח. ובאדם העינים בפנים. ובעולם נהרות נובעין ומעיינות מקלחין. ובמשכן הכיור מקלח. ובאדם מי רגלים מקלח ונאצר. לנקות הגוף מטנופות וממנו תולדות האדם כדרשת חז"ל במכתם הלונאות שהעמידו לבאות רבות לפני המקום. ובעולם שני קרני הגלגל. ובמשכן שני כתפות האפוד. ובאדם שתי הכליות כי כן פי' הראב"ע ז"ל במזמור ה' חקרתני (תהלים קל"ט) שהכליות הם רמז לקרני הגלגל ורז"ל אמרו במסכת ברכות כי אחת לימין ואחת לשמאל. ובמזמור אל נקמות (תהלים צ"ד) פי' הראב"ע ז"ל כי שתי האזנים כשתי הקרנים. עכ"ל. [פ]ר"ל את הכרובים שאין בהם רוח חיים מקבלים כח העליון. אף כי האדם שנברא בצלם אלהים. כאשר דברו בם הקדושים אשר בארץ החיים. אך גלו שפה וכמו שפתיים. כי ספחו דבר כבוד אלהים חיים. ואם תעיין בכוזרי ובפירושיו מאמר ב' סימן כ"ו יהיו לך לעינים. [*]כמ"ש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן (לעיל כ"ה ט') ור"ל דהוי לו לומר תעשה עשר יריעות למשכן. כי עדיין לא היה המשכן. [*א]שהם ד' שבועות בחודש ונחלק לארבע רבעים כי מהלך הלבנה עד סוף גלגלה הם ד' רבעים עיין הקדמה לס"ע (דרך ב' אות קטן פ') (ויקרא י"ב ב') בענין עולמה ז' ימים. [ב](תהלים ק"ד ב') דמיון מעשה הגלגלים והעשירי קודש לה'. ובילקוט פ' בהעלותך א"ר יהודה ב"ר שלום אליהו שהיה שהמשכן שקול כנגד מעשה בראשית. כי לך ביום הראשון נבראו שמים. וכתיב בהם נוטה שמים כיריעה ובמשכן כתיב ועשית יריעות עזים וכו' ע"כ. [ג]כי ארכו י' ורחבו י' וגבהו י' וככר פרשתי (לעיל כ"ה י') כל שיש לו אורך ורוחב וגובה נקרא מעוקב. [ד](הושע ד' י"ז). בל"א (צוזאממענגעפינגט,

געהעפטעט

ספורנו

אחר סדור שני הכתרים, והם כתר תורה בארון וכתר מלכות בשלחן סדר ענין מנורה כלה מקשה אחת ואור נרותיה אחד כאמרו והאיר על עבר פניה חס שיהיה אור נרות הימין ונרות השמאל מכוון אל האמצעי וכן ראוי שיהיה ענין האור השכלי בחלק העיוני וגם כן אורו בחלק המעשי שיהיו פונים אל האור העליון לעבדו שכם אחד כי אז יאירו כלם כמו שיעד במנורה באמרו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וכו' וזה מעשה המנורה מקשה. כי בהיות כל האור מכוון לאחד בענין המקשה המורה אחדות אז נראה אור כי יצא מן המאור הגדול: (א) ואת המשכן תעשה. קרא היריעות בשם משכן כי בתוכם היו כסא שלחן ומנורה למשכן שכינה והיו עשויות כרובים כענין שרפים עומדים ממעל לו וכענין וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו כנראים לנביאים במראות הנבואה: (ג) חמש היריעת תהיין חברת. במלאכות ליוריהן שהיה מלאכת כל אחת

מהן

פירוש רשב"ם

חותה בהן נחלי הנרות ומותר השמן שבנרות: (מ) מראה. לשון מופעל על ידי אחרים. אמושט"ריץ בלע"ז. אשר אתה מראה. ממש הראו לו תבנית המנורה אמושט"ריץ בלע"ז. אבל לה' הנראה אליו (אליך) מעצמו סוברו"ק בלע"ז: (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. חמש תחתונות קרוי משכן כי תחתיהם הארון מקום שהשכינה שורה: (ג) חברת. נתפרות יחד במחט:

סקצה

אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ: ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית: ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ: ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ח אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת: ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל: י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית: יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד: יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה

יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא: ד וְתַעְבֵּד עֲנוּבִין דִּתְכַלְתָּא עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְכֵן תַּעְבֵּד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיֵתָא: ה חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּד בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא לָקֳבֵל חֲדָא: ו וְתַעְבֵּד חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב וּתְלָפֵף יָת יְרִיעֲתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חַד: ז וְתַעְבֵּד יְרִיעָן מְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן תַּעְבֵּד יָתְהוֹן: ח אֻרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן: ט וּתְלָפֵף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיָת שֵׁית יְרִיעָן לְחוֹד וְתֵיעוֹף יָת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵיתָא לָקֳבֵל אַפֵּי מַשְׁכְּנָא: י וְתַעְבֵּד חַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא בְּסִטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיֵתָא: יא וְתַעְבֵּד פּוּרְפִין דִּנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת פּוּרְפַיָּא בַּעֲנוּבַיָּא וּתְלָפֵף יָת מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חַד: יב וּסְרָחָא דְּיַתִּירָא בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת

מסרה אחותה, כלהון חסר במ"א [בס' מנין מידות זה לשונו, מלות אחותה במ' כלהון חסרים, ובכבילות כלהון מלאים ניכתו, ולא נשר כותב המסורה על מלה אחותה (בראשית כ"ד כ"ז) שהוא מלא]. ד ללאת, ב' [כל ליש' חסר דחסר] [ע"כ בא המחבר ושמ"ש נע כי הפורק בא במקום ח"ב וסימן זה הוא ג"כ לחיבק ח"ק הכא במקום ח"ג]. מקלה, ו'. במחברת, ב'. וכן חמשה, ה'. הקיצונה, ב' מלא [דמלא] ויעם ללאת ודין. ה חמשים, ג' קמלין וכל אחנחמא וקפי' וס"פ דכו' במ"ב. בקלה, [מטעים בית דכתיב בחמש]. מקבילת, דין חסר סביין מלא ובמסורה אחרת נמסר ב' וכתיב כן [כ"ל מ"י ומ"ו] [ולחרון עיקר]. ו אשה אל אחותה, משכל קדמ' אשה אל אחותה חבין אחה אל אחה [לקמן ל"ו י"ב]. ז לאהל, ה' [ג"ל ד', וחכי לאהל דקמני הכא מלבד הני דקמיכי לאהל מועד קא חשיב. ס' מנין מידות]. ח ארך, כל ארך דלואה במונח דטעמיה בגרש ומי' דפקיד יתיב, דעביד קמיס [כ"ל מאן דפקיד ומלוה הוא אדון ודרכו ליתב, גם המונח לאין מוטה מחה הלוים, ומאן דעביד קמיס כעבדא קמי מריה, גם הגרש קמיס על מעלה. ס' מנין מידות]. ט לבד, כל הדין קיפלא ותריסר קמן [כ"ל מלת לבד בספר שמות וחכי משר הוא קמן לף לא בא"ק ס' מנחת שלמה] וכל משר קריי"א מחם במ"א חליג אותו לבד (שופטים ז' ח'). וכפלת, ל'. השמית, ב' וכ"כ ולריסי אם בכתבי [כ"ל מ"י קדמאה ומ"י סבין]. י הקיצנה, [מ"י ומ"ו]. בחברת, קדמאה (לעיל ד') הקיצונה במחברת סבין (דין) הקיצנה בחברת פלגאה דעמים (ל"ו י"א) ותניינא (ל"ו י"ז) הקיצנה במחברת ומעמין בים. יב וסרח, ל' כתיב חמ"ך. היריעת, ל' וחד היריעת שלמה.

ת"א ועשית יריעת שם. עשתי עשרה סנהדרין כט. ארך היריעה שבת לב. וכפלת את שם.

רש"י

נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנ' בכרובים ופניהם איש אל אחיו: (ד) ללאת. לצו"לש בלע"ז וכן ת"א ענובין לשון עניבה. מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור. קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות הללאת אשה אל אחתה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונת הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברת' כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן ך' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרי' קרשים לפאת נגב תימנ' וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומם אפרשם למקראות הללו. נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג שלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה נשתיירו י"ו אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומות הקרשי' שגובהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג שלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודי' שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (נ"א ישן ממש) עמודים שהמסך פרוס ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ט' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמלאכת מדות. אבל במסכת שבת (פרק הזורק) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמיי"לש בלע"ז ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: (ז) יריעת עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת משתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחתונה בנקב האדן שהאדנים גובהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה

יונתן בן עוזיאל

ענובין דתכלא על אימרא דיריעתא חדא מן ציטריה בבית ליפופא וכן תעביד באימרא דיריעתא בבית ליפופא תניין: (ה) חמשין ענובין תעביד ביריעתא חדא וחמשין ענובין תעביד בציטרא דיריעתא דבבית ליפופא תנייתא מכוונין ענוביא חד כל קביל חד: (ו) ותעביד חמשין פורפין דדהב ותלפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפייא ויתחבר משכנא למהוי חד: (ז) ותעביד יריען דמעזי למפרס על משכנא חד סרי יריען תעביד יתהין: (ח) אורכא דיריעתא חדא תלתין אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לחד סרי יריען: (ט) ותלפף ית חמש יריען לחוד כל קביל חמשא ספרי אורייתא וית שית יריען לחוד כל קביל שית סידרי מתניתא ותיעוף ית יריעתא שתיתיתא כל קביל אפי משכנא: (י) ותעביד חמשין ענובין על אימרת דיריעתא חדא בציטרא בבית ליפופא וחמשין ענובין על אימרא דיריעתא בבית ליפופא תנייתא: (יא) ותעביד פורפין דנחש חמשין ותיעול ית פורפייא בענובייא ותלפף ית משכנא ויהי חד: (יב) ושיפוע מותרא ביריעות משכנא פלגות יריעתא דיתירא תשפע על אחורי משכנא:

ירושלמי

(יב) ושיפועה:

ואמתא

בעל הטורים

הפכי: (ו) חמשים קרסים כנגד נ' שערי בינה. חמש גבי' שם גבים [נ"ל גוביס]: (ט) הששית ב' במסורה היריעה הששית. וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית (פ' בהר) בזכות השולחן

יונתן

הלחם וכדפי' רמ"י עיין בו אבל הלחם כמו שפי' וק"ל: (ט) חמש וגו' כל קביל חמשה ספרי אורייתא ויש שית וגו' כל קביל שית סדרי משניות. מפרש ודרש מכין השמש כפת כנגד

רש"י

היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי הרחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יג) וסרח העדף ביריעת האהל. על יריעות המשכן. יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויין אהל כמו שאמר בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות וכן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה לאחור שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות:

תסרח

רמב"ן

מקשה עמה ואע"פ שקראם הכתוב הכלים האלה. מפני שהם כלים לקבל השמן ויש להם שם בפני עצמן ובשאר המנורות נעשין נפרדין ממנה. ולדברי ר' נחמיה אמרו שם שאין הנרות עמה מקשה. והנה על דעת כלם לא יבא במשקל הככר אלא גוף המנורה במה שהוא עמה מקשה. לא כלים נפרדים ממנה כלל. ולדברי רבי נחמיה אמרו שם ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהו כולן של זהב ולא נצרכה אלא לפי מזות. ועל דרך הפשט יאמר ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה יעשה זהב טהור. כי לא פירש תחלה בנרות שיהיו זהב וכן במעשה אמר ויעש את נרותיה שבעה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור. ואין זהב טהור חוזר רק על המלקחים והמחתות. ושוב ואמר ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה שעשה כל כליה זהב טהור לא מן הככר ויכנס עוד בכלל כל כליה כלי השמן שהרי עשה לה כלים רבים מלבד אלה הנזכרים כמו שנא' במסעות (במדבר ד') וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם והכתוב שאמר (שם ח') עד ירכה עד פרחה מקשה הוא. כפי פשוטו כך נראה שגופה מקשה ולא נרותיה וכל זה לפי פשט הגמרא. אבל בברייתא של מלאכת המשכן שנויה בענין אחר מנורה שעשה משה במדבר היתה באה של זהב וטעונה מקשה וטעונה גביעים כפתורים ופרחים שנא' ועשית מנורת זהב טהור שומע אני יעשה איברים איברים וידביקם ת"ל ממנה יהיו. מנין לרבות את נרותיה שיהיו ממנה ת"ל יעשה. יכול שאני מרבה גביעים כפתורים ופרחים ת"ל אותה ומה ראית לרבות את נרותיה ולהוציא גביעים כפתורים ופרחים, אחר שריבה את נרותיה הכתוב מיעט. מרבה אני את נרותיה שהן נעשין עמה ומוציא אני גביעים כפתורים ופרחים שאין נעשין עמה. ומנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ת"ל תעשה יכול שאני מרבה את הכנתים ואת המלקטאות ת"ל אותה ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותי' ולהוציא את הכנתים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב מיעט. מרבה אני מלקחיה ומחתותיה שהן מתעשין עמה ומוציא אני את הכנתים ואת המלקטאות שאין מתעשין עמה רבי יהושע בן קרחה אומר אותה מככר ואין כלים

[illegible]

אבן עזרא

אחרים הנה לו. שהוא פעול: (ד) לולאות. יש אומרים כי כמוהו [ה]וגלולים יעלו אל התיכונה: כי הבי"ת [ו]במחברת: הקיצונה. אחר כמו העליונה: (ה) חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות: מקבילות. זאת לקבל זאת. ויש אומרים כי כמוהו ויכהו [ז]קבל עם. ומהו [ח]קבלו. ופירוש אשה. עלם דבר. וכן איש. על כן והאיש [ט]גבריאל: (ו) ועשית. קרסי. כמוהו כרע בל [י]קורס נבו. והנה עבר יריעות סוף המשכן. והמשכן קרא אחד כולל הכל. כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים. וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד. וכן העולם הקטון והגדול: (ז) ועשית יריעות עזים לאהל. להיות אהל. ומלת אותם. תוספת ביאור. כי היא שבה אל יריעות עזים: (ח) ארך. האחת. מלת [כ]אחת זרה. כי היתה ראויה להיות אחדת. כי הדל"ת אינה מאותיות המשרתים. רק בעבור שהתחברו שנים. דל"ת ותי"ו שהם [ל]ממוצא אחד. יכבד על הלשון על דרך [מ]משרת את המלך. ושברו הדל"ת: (ט) חמש. בשוא ופתח. דרך קצרה כמו שלש [נ]שאים. והנה כאשר כפל את היריעה הששית. נשאר חציה בסוף. על כן כתוב חצי היריעה העודפת. ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות *ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן. על כן כתוב והאמה מזה לכסות המשכן: (י) ועשית. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן. וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו. רק אחריהם לפאת מערב שתים אמות: (יא) ועשית. קרסי

המשכן

פירוש על אבן עזרא

[illegible]). [ה](מ"א ו' ח'). [ו]כי פורש המלה לול. [ז](מ"ב ט"ו י'). [ח](יחזקאל כ"ו ט'). [ט](דניאל ט' כ"א). [י](ישעיה מ"ו א'). [כ]כי משפטה אַחֶדֶת. [ל]ר"ל דטלנ"ת. [מ](מ"א א' ט"ו). משפטה מְשָׁרֶתֶת. [נ](ברכות י"ח ו'). *נ"ל התשע אמות היה גובה הקרשים עד האדנים כי האדנים היו מכסים אמה. ועוד הקרשים אמה מזה ואמה

ספורנו

משכן מכוונת עם מלאכת חברתה. וזה להבדיל בין יריעות קדש הקדשים ויריעות הקדש כי עם היות כלם מורים במלאכת הכרובים על שכלים נבדלים נמוכים מרועה אחד הם. אמנם בלתי שוים במדרגה: (ו) והיה המשכן אחד. כי עם היות המדרגות בלתי שוות הן אמנם מסודרות בסדר אחד לעבודת האדון קונה כאמרו וקרא זה אל זה ואמר קדוש: (ז) לאהל על המשכן. כי המשכן לא היתה הכוונה בו שיאהיל אבל שיהיו הכרובים סביב לכסא עליון ומטה: (ט) וחברת את חמש היריעות לבד. שגם באהל יש הבדל בין מדרגות קצתם למדרגות קצתם כענין במניעי הגלגל הנקראים

אהל

פירוש רשב"ם

(ד) מקצה בחוברת. בשפת יריעה חמישית: (ו) וחברת. ע"י קרסים בלולאות תחבר שתי המחברות: והיה המשכן אחד. עשר היריעות הקרוי' משכן יהיה עתה אחד: (ט) וכפלת את היריעה הששית. לומר חציו תולה למטה אל מול פני האהל וחצי' של אחרונה תסרח על אחורי המשכן יותר מיריעות המשכן שתי אמות. כיצד עשר התחתונות כשנתחברו יחד ארכן מ' ורחבן עשרים ושמונה. והמשכן ארכו שלשים אמות כי לעשרים קרש שבצפון ועשרים שבדרום יש שלשים אמה כי רוחב הקרש אמה וחצי כשפירש' על המשכן ארכן לאורך המשכן שלשים אמה. והרי עשר אמות תלויו' אחורי המשכן ולצד צפון ולצד דרום מן העשרים ושמונה אמות עשר על המשכן ולצדדים תלוי' תשעה מכאן בכותל צפוני ותשעה בכותל דרומי וכשפירש עליה יריעות עזים שהן ארכן ארבעים וארבעה חצי היריעה שהן שתי אמות נכפלות למטה והשלשים על המשכן בשוה ליריעות התחתונות וי"ב הנותרות העשר מהן תלויות אחורי המשכן בשוה ליריעות התחתונות וחצי היריעה העודפת שהן שתי אמות יותר מן התחתונות. וכשפירש רחבו שהוא שלשים אמה לאחר שנתחברו אז כל רחבו של המשכן מהן עשר אמות. ועשר אמות תלויות לצד צפון וכן לצד דרום

ונמצאו

הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃ יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ רביעי

טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃ יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי

אדנים

פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא׃ יג וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּירָא בְּאָרְכָּא יְרִיעָתָא דְמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵיהּ׃ יד וְתַעְבֵּד חוֹפָאָה לִפְרָסָא מַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוֹפָאָה מַשְׁכֵי דְסַסְגּוֹנָא מִלְּעֵלָּא׃ טו וְתַעְבֵּד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃ טז עֲשַׂר אַמִּין אָרְכָּא דְדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְדַפָּא חַד׃ יז תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא חַד מְשַׁלְּבִין חֲדָא לָקֳבֵל חֲדָא כֵּן תַּעְבֵּד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ יח וְתַעְבֵּד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עִבַר דָּרוֹמָא׃ יט וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעְבֵּד תְּחוֹת עַסְרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לְתַרְתֵּין צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת

דפא

מסרה העדפת, ל'. על אחרי, [כ"ב על ולא אל]. יג על צדי, [במקף]. לכסתו, ב' חסר בליש'. יד מכסה, ב' הב"ל [דכפרכד]. לאהל, ג'. מאדמים, [הפל"ף בקמץ לבד וסוף ק"ח]. ומכסה, ב' [דסמוך]. ערת, [כל או' ספר דספר במ"א]. מלמעלה, [כל מלמעלה רפי למ"ד וכל מלמטה דגש]. טו הקרשים, [הקו"ף דנושה]. עמדים, ח"ו ומ"י]. טז ואמה וחצי האמה, ל' וכל קריית סלוף אמה וחצי האמה. יז ידות, [מ"ו]. משלבת, ב' וחסר. יח נגבה תימנה, ל', חנין [בויקהל] נגב תימנה.

ת"א חצי היריעה שם. והאמה מזה שם. ועשית את יומא מג. עצי שטים סוכה מה. עשר אמות שם ה' נדרים לח. בכורות מד.

רש"י

תסרח על אחרי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעת האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה. למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחרי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל: (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעל' ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג. אורכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהוד' מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמו שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים. קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עמדים. אישט"נטיש בלע"ז שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמות: (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצע בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (כלומר לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר רוחב אמה. נמצא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק ל"ג שהחריץ באמצע רוחב חצי אמה. והיה חורץ רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רוחב רביעית אמה. וכן כל שפת אדן היה רוחב רביעית אמה. ודוק היטב. ואז סרה תלונת הרמב"ן. ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכניס לאדנים שהיו חלולים והאדנים גובהן אמה ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות מג' צדדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבת. עשויות כמין שליבות סולם מובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחתה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו שליבותיהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא

כל

רמב"ן

מככר שנא' ככר זהב טהור יעשה אותה ומה אני מקיים ואת כל כליה שיהיו זהב טהור עד כאן הברייתא. וכוונתם ממנה שהיו הנרות והמלקחים והמחתות כלן עמה מקשה שאין המלקחים נכתים אבל הם שפושין על פי הנרות שם של זהב פותח וסוגר ומורכב עליו שלא יפול בשמן דבר כאשר עושים היום במנורות של מלכים והוא מלשון ולשוני מודבק מלקוחי שיקרא מה שעל הלשון ומתחתיו מלקוחים שהם לוקחים הלשון באמצעם והמחתות הם ספלי' שתחת כל נר ונר לחתות גחלי אם יפלו ממנה והכל מקשה אחת ובאין מן הככר אבל הנרות והמלקחים שאין תשמישן בעצמו אבל הם כלים נפרדים ממנה ואינן סבור בה אין באין מן הככר כלל וכן מיעט בברייתא זו גביעיה כפתוריה ופרחי' שאם רצה שלא לעשות' עמה מקשה כשאר ונתן הטעם לפי שאין נעשין עמה כלומר שאין מעכבין בה שאם עשאה של שאר מיני מתכות אינה באה גביעים כפתורים ופרחים אבל קנים מעכבין בה לעולם ולפי הברייתא הזו אמר הכתוב ואת כל כליה לרבות שעשה לה כל הכלים הצריכין לשמושה והראויין לה זהב והם הנרות והמלקחיים שצריכין לכל המנורות תשמישן וכן לכל כלי המשכן בכל עבודתו כלים הצריכים למשכן לא פירש אותם ולא הזכיר בהם רק שיהיו נחושת אבל ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה הם הנזכרים בה וכולם מקשה עמה. ויתכן שגם מה שאמר במעשה ואת כל כליה רמז לכלים האלה הם הנזכרים בה שהיו כלם עמה ככר זהב טהור כפשוטו של מקרא אבל כלי שמנה לא הוזכרו במעשה כאשר לא הוזכרו בצוואה וברצון עצמם עשו אותם ואולי לא עשאום בצלאל אבל יחידים עשו אותם והקדישום לגבוה ועל הכלל גופה באה מככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן

הככר

(יג) וְאַמְתָא מִיכָא וְאַמְתָא מִיכָא בִּדְיַתִּיר בְּאוֹרֶךְ יְרִיעָתָא דְמַשְׁכְּנָא יְהֵי מְשַׁפַּע עַל צִיטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִיכָא וּמִיכָא לְכַסְיוּתֵיהּ: (יד) וְתַעֲבֵיד חוֹפָאָה לְמַשְׁכְּנָא מוֹשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוֹפָאָה דְמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא מִלְעֵילָא: (טו) וְתַעֲבֵיד יַת לוּחַיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְקִיסֵי שִׁיטָא קָיְמִין הֵי כְאוֹרַח נְצִיבֵיהוֹן:

[(טו) הַקְּרָשִׁים לְוָחֵי:]

(טז) עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְלוּחָא וְאַמְתָא וּפַלְגָא דְאַמְתָא פוּתְיָא דְלוּחָא חָד:

(יז) תַּרְתֵּין צִירִין לְלוּחָא חַד מְכֻוָּנִין צְטַר חַד בְּגוֹ חַד הֵיכְדֵין תַּעֲבֵיד לְכָל לוּחֵי מַשְׁכְּנָא: (יח) וְתַעֲבֵיד יַת לוּחַיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין לוּחִין לְרוּחַ עִיבַר דָּרוֹמָא: (יט) וְאַרְבְּעִין חוֹמְרִין דִּכְסַף תַּעֲבֵיד תְּחוֹת עַשְׂרִין לוּחִין תְּרֵין חוֹמְרֵי תְּחוֹת לוּחָא חַד לִתְרֵין צִירוֹי וּתְרֵין חוֹמְרִין תְּחוֹת לוּחָא חַד לִתְרֵין צִירוֹי:

[(יט) חוֹמְרִין דִּכְסַף:]

בעל הטורים

השלחן שהיה במשכן נשלחה ברכה בכל העולם: (יג) באורך ב' במסורה באורך יריעות האהל ויוף בגדלו באורך דליותיו (יחזקאל ל"א) באורך רפים יוסף קלין (משלי כ"ה) פי' באורך אפים. המשכן שנאמר בו באורך יריעות האהל יוסף קלין שנספחה הקדוש בלוך הוא ונגלה לישראל וכפר להם על עון העגל. ונתייפה ישראל ונגדל על כל שעשה שכינתו בתוכם. חם וייף בגודלו באורך שנתיפה ונגדל באורך כמשכן שכתוב בו באורך: (טו) למשכן עצי שטים עומדים בגי' לכפר [ה] (על מעשה) [למעשה] שטים: כ"ד פעמים שטים בפרשה (ר"ל במלאכת המשכן. בפרשה זו י"א פעמים. ובפ' תצוה ב"פ ובויקהל יג"פ. ול"ל דחד דלוחה וחד דעשיה לא קחשיב דלריכי לגופו) כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים: מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמורות כהונה ולויה. והיו ז' בריחים כנגד שבעה דורות מאברהם

יונתן

כנגד ה' חומשי תורה. ומספר ששה מכוון כנגד שית סדרי משנה ונפקא ליה מקרי הליוי לבאר החמש לבד והשש לבד ובוודאי אין דבר שילא מפי מאמרו יתברך ב"ה בהזדמן במקרה אלא הכל לכוונה ולמה נפלא הנסתרות לה' ולנו הדרש. שמרמז על שתי תורות הם תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (טו) כאורח נליבהון. כלומר כדרך שהן נטועים לאפוקי שכותים ודעתו כרש"י והכי הוא ביומא פרק בא לו תניא עומדים שעומדים דרך

ולסתר

רמב"ן

שככר לדברי הכל: (יז) שתי ידות לקרש האחד. כתב רש"י היה חורץ את הקרש מלמט' באמצעו בגובה אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ שבאמצע הידות חלי רחב הקרש ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולין והאדנים היו נבוכין אמה ויושבין רלופין ארבעים זה אצל זה וידות הקרשים הנכנסין בחלל האדנים חרולות משלשת לדיהן כשב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל רחב האדן שאם לא כן נמלא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיק ביניהם וזהו שנאמ' והיו תואמים מלמטה שיחרוץ את הידות בלדיהן כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה עד כאן מלאתי לשון הרב. ואני תמה בו שאם הי' החריץ שבאמצע חלי רחב הקרש והם ד' טפחים ואני יבחרך שיהי' עובי שפת האדן ברביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי שני האדנים. ממלא החריץ שבאמצע שהוא חלי רחב הקרש ולא יהיה ריוח בין אדן לאדן ואם כן כשהוא חורץ הקרשים משלשה לדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים שוות היו בכל לד. ועוד מה שהביא הרב ראיה כך שנויה משנת מעשה המשכן. סדר הקרשים למלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חליו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקים ומכניסן לתוך שני האדנים וגם זו הברייתא בפי' שמעתה יש בה תימה גדול שמורלת מן הקרש רביע מכאן ורביע מכאן ובאמצע עשה חריץ חליו של רחב הקרש נמלא כלו חרוץ לא נשאר בו יד וכגל כלל. אבל לפ"ד הברייתא הזו לא נתנה שיעור לחריץ לפי שלא נתנה תורה שיעור לעובי שפתי האדנים ולפיכך אמרו שהי' חורץ את הקרש רביע חלכו מכאן לכסות שפה אחת של אדן ורביע חלכו מכאן ובאמצעו של קרש היה חורץ חליו של כל האדן שבאותו הקרש לכסות שפת שני האדנים

אבן עזרא

המשכן זהב כי הוא נכבד: והאהל. כמו מכסה. על כן קרשיו נסחת ואינם נראים. כי ב' מכסים על האהל: (יג) וסרח. יש אלי שהוא בדרך קירוב. כמו ואלי שבט המנשה. ובמעשה הקרשים תבין האורך לפרש: (יג) והאמה. בעודף. כמו אוגד. והוא תואר. כי הוא מלרע הטעם: (יד) ועשית. מכסה על מכסה. בעבור הגשם: (טו) ועשית. המשכן אינו רק היריעות והקרשים. וכאשר הודיע המשכן בן הקרשים. ומלת עומדים. כמי תולדת העץ. כי האורך הוא הגובה וככה האדם. כאשר הוא עומד והספך זה בשכנו. או מלת עומדים על זויות הגלבות: (טז) עשר אמות. אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה. ובדרך הקבלה אמות בנית הראשון כן היו. בעבור שמלאנו בדברי הימים כתוב במדה הראשונה: (יז) שתי ידות. מגזרת יד: משולבות. אין לו אח. כי אם תבין השלבים: (יח) ועשית. הנה לא נכתב כמה עובי הקרש. והגאונים אמרו שהיה אמה. א"כ הוא כותל הדרומי. היה שלשים אמות וככה הנפוני. והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות. ולריכים אנו לשום שם שמנה קרשים. אולי הולרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש. ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה גם היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונים הם. וככה כתוב מן הקלה אל הקלה לא אל הקצות. ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל. ואם דרך סברא יש תיקון אחר כי השנים הבריחים הם עליונים גם השפלים

פירוש על אבן עזרא

ולמה מזה. ר"ל אחר מלת ועשית. הטעם למה נכוחם ולמעלה (ו') קרסי זהב כי המכסה התחונה משש משזר וכו' היה נקרא משכן וע"י יריעות העזים נעשה האהל. כמ"ש ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים. ומכסה עורות תחשים מלמעלה (פסוק י"ד). (יהושע כ"ב י"א) ושם לא היה אלי. ור"ל כפירש"י כי לא נחלקה רוחב היריעה. רק המשכון העודף נחלק. ר"ל הטעם שאמר הקרשים בה"א הידיעה. ועדיין לא זכרם. משני שכבר אמר למשכן בפתח הלמ"ד שהוא כמו להמשכן. ואין משכן בלא קרשים. לכן אמר הקרשים ג"כ בה"א הידיעה. כאשר פירשתי (לעיל כ"ה כ') והוא קו אחד על קו אחד כוכב כפי מדידת מומת הנך. כמ"ש שם אמות אצילה (יחזקאל מ"א ח') שטעמו שמות גדולות במדת אצילי היד. ר"ל במדה הראשונה (ד"ה ב' ג' ג') שפי' במדה שנעשה בה המשכן וכליו באותה אמה היא המדה הזאת. ותנן (כלים פרק י"ז משנה י') אמה שנינו ששה טפחים ושל כלים חמשה. ועיין מנחות (דף צ"ז ע"א). (מ"א ז' כ"ח) בפי' משולבות יש חלוקי דעות בברייתא דמלאכת המשכן במפרשי התורה. ולאונקלוס לא תרגם כלום. וי"ב תרגם מכוונן. וכן פי' מכלל יופי פה משלבת ענינו מדרגות ופירושו מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריצין שוים כי היו ראש כל קרש וקרש באמצע ונשאר לו יד מזה ומזה כמו שליבי סולם והיתה כל יד נכנס באדן שלה. וכן בדברי רז"ל בסולם הנך אחר שלבותיו בשבת פרק במה אשה. ולריך להיות מרוחב י' אמות כמ"ש התוס' שבת (דף צ"ח ע"ב) ד"ה דל עשר וכו' דתניא עולמים ילפינן לה וכו' ולא נשאר רק ח' אמות בעבור עובי הכתלים בדרום ובלפון ב' אמות. כמ"ש לירכתי המשכן ימה ששה קרשים שהם ט' אמות. ושני קרשים למקלעות המשכן בירכתים (פסוק כ"ב וכ"ג) אחד למקלוע לפונית מערבית וא' למערבית דרומית ס"ו הכלל היה רוחב עשרה. ואלו השנים אינם בכלל המשכן אלא חלי אמה מזה וחלי אמה מזה כלים בכלל להשלים הרוחב עשר אמות. ואמה מזה ואמה מזה כנגד עובי קרשי המשכן בלפון ובדרום כדי שיהיה המקלוע מבחוץ שוה ולפיכך היה ג' אמות מב' הלדדים לכסות הקלוות כי היה הבריח התיכון נכנס בעובי הקרשים באמצע ע"כ היה לריך לכסות הקלוות מפני הבריח התיכון. ואיתא בשבת דף ועמוד הנ"ל ופי' רש"י ז"ל שאמר שהקרשים כולם נתונים באדנים ללפון למערב ולדרום היה נותנו ומבריח לשלשה הרוחות. ואין לך אומן שיכול לעשות כן ונגם היה נכפף מאליו ע"כ. ע"פ דעת ח"י סס' כ"ח ולפי פירש"י פה היו ג' בריחים האמצעים. ואיך היו דבוקים ג' רוחות יחד א"כ היו דבוקים הרוחות ע"י נס. וע"ד הפשט נכון דעת רש"י אשר היו ג' בריחים באמצע. והראיה כי כתיב מן הקלה אל הקלה. ואם נפרש כדעת פ"י להלן (פסוק כ"ח) והיה מקיף ג' רוחות היה ל"ל הקלוות. וכ"כ התוספת (שם) ד"ה מנא וכו'. והתיקון הוא כדעת תרגום יהונתן להלן פסוק כ"ח לתחזיק ג' רוחות יחדיו להיות כנ"ל (ל"ג) הכי פי' שם כתוב במדה הרא שונה מכלל אשר אשר הבנין היה באמות המכוונות דיחזקאל.

ספורנו

אהל כאמרו לשמש שם אהל בהם: (טו) עצי שטים עמדים. לא שוכבים זה על זה כשורות הבנין: (כד) אל הטבעת האחת. אל אותה הטבעת אשר

פירוש רשב"ם

ונמצאו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על התחתונות שהן נגררות תשע מכאן ואלו עשר. וזהו שכתוב והאמה מזה והאמה מזה וגו': (יג) על צדי המשכן. לכסות האמה של הארנים עד הקרקע. שהרי גובה הקרשים עשר, אמות עם האדנים: (יד) ומכסה ערת תחשים מלמעלה. מלמעלה של עורות אילים וכן פשוטו משמע׳ ויש מפרשים כך במס׳ שבת: (טו) עצי שטים עמדים. זקופים נותנים אותה ולא שוכבים: (יז) שתי ידות לקדש האחד. חרוצי׳ היו הקרשים באמצעיתן להגיח שתי ידות בהן: משלבת. הידות זה כנגד זה. וכל סביב הידות היה הקרש חרוץ מכל

אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו: כ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ: כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים: כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם: כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ: כה וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: כו וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד: כז וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה: כח וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה: כט וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב: ל וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר

הראית

דפא חד לתרין צירוהי: כ ולסטר משכנא תנינא לרוח צפונא עסרין דפין: כא וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כב ולסיפי משכנא מערבא תעבד שתא דפין: כג ותרין דפין תעבד לזוית משכנא בסופיהון: כד ויהון מכונין מלרע וכחדא יהון מכונין על רישה לעזקתא חדא כן יהי לתרויהון לתרין זוין יהון: כה ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כו ותעבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: כז וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תניתא וחמשא עברין לדפי סטר משכנא לסופיהון מערבא: כח ועברא מציעאה בגו דפיא מעבר מן סיפי לסיפי: כט וית דפיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעבד דהבא אתרא לעבריא ותחפי ית עבריא דהבא: ל ותקים ית משכנא

כהלכתה

מסרה יט ידתיו, כול' חסר [כ"ל מ"ו ומ"י]. כ ולצלע, ב'. כב ולירכתי, ב'. כג למקצעת, ג' וחסר. בירכתים, ב'. כד ויהיו, י"א רפין [וי"ו שורו"ק קרוי רפי] תאמם, ל' כ"כ [בסל"ק ומ"ו ומ"י]. ויחדו, ג' וכל ליתא חסרים בח"ג. [כ"ל מלות יחדו בלא וי"ו החבור כלם חסרים יו"ד. ס' מכין מידום]. יהיו תמים, ב'. על ראשו, ל', סכין [דריקהל] על ראשו. המקצעת, [חסר דחסר]. כה שמנה, [הנו"ן בקמץ שלשון זכר הוא]. שני אדנים, [קדמא מס' י"ע קד"ו, תנינא מס' כ"א ומס שני אדנים במוכח ורביעי שני אדנים]. כו בריחם, כלהון חס' יו"ד בפרשה בח"ס [דח"י ב' י"ד ו']. צלע, [כל צלע דמשכנא מלעיל ופת"ח, וכלמ"ד דבראשית ויחזקאל מלרע וקמץ גליון מס"ג]. האחד, סכין דעשיה האחת. כז לירכתים, כל ליש' כותבי כן בח"ס ביחזקאל (מ"ו י"מ) בירכתים. כח והבריח, ל'. התיכן, כולם כ"כ. גליון מס"ג [ור"ל מ"י ומ"ו]. מברח, ג' חסר בליש'. כט ואת, הוי"ו בגעיא והגעיא נקראת כמו האל"ף וכן כל געיא הסמוכה לשה"ע גליון מס"ג. טבעתיהם, [מ"ו ומ"י, וסכין טבעתם]. ל והקמת, ב' חסר [דחסר]לך סבנים.

ת"א ולירכתי שבת לב. ושני קרשים שם. יהיו תמים שם. והבריח שם והקמת את מנחות כט עקיד' שער מ.

רש"י

כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא הראש: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רוחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת. אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אינם בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר והאמה מזו והאמה מזו באות כנגד אמות עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו תאמם מלמטה. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקן זו מזו וזהו שפרשתי שיהיו ידי הידות חרוצי' מצידיהן שיהא רוחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדו יהיו תמם. כמו תאומים: על ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצאו מתאימים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היתה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ורוצה לומר שהדרומי והצפוני וראש קרש זה' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודוק.) הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם. לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעת נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי. כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן. היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חמוקין. (ולי נראה שהגירסא כמין שני סווקין) כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות להכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסול' והוא לשון משולבות שעשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שתי אדני' שנאמר שתי ידות שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תאמים מלמטה וגומר עד כאן המשנה והפירוש שלה כתבתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחם. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"רים: חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שהעליון והתחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים להכנס לתוכן שתי טבעות לכל קרש משוקעים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי

שיהיו

ירושלמי

(כ) ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עשרין לוחין: (כא) וארבע חומריהון דכסף תרין חומרין תחות לוחא חד ותרין חומרין תחות לוחא חד: (כב) ולסייפי משכנא מערבאה תעביד שיתא לוחין: (כג) ותרין לוחין תעביד לזויית משכנא בסופיהון: (כד) ויהון מזוונין מלרע וכחדא יהון מזוונין על רישיהון בעזקתא חדא הכדין יהי לתרויהון לתרין זוויין יהון: (כה) ויהון תמניא לוחין וחומריהון דכסף שיתסרי חומרין תרי חומרין תחות לוחא חד ותרין חומרין תחות לוחא חד: (כו) תעביד נגרין דקיסי שיטא חמשא ללוחי צטר משכנא חד: (כז) וחמשא נגרין ללוחי צטר משכנא תניינא וחמשא נגרין ללוחי צטר משכנא לסופיהון מערבא:

((כח) וחמשא נגרין לוחין סטרוי דמשכנא: שיפוריא מן מערבא:)

יונתן בן עוזיאל

(כח) ונגרא מציעאה בגו לוחיא משלביש מן סייפי לסייפי מן אילנא דנציב אברהם בבארא דשבע וכד עברו ישראל ית ימא קטעו מלאכיא ית אילנא ושלקוהו לימא והות טפי על אנפי מיא והוה מלאכא מכריז ואמר דין הוא אילנא דנציב אברהם בבארא דשבע וצלי תמן בשום מימרא דיי ונסבוהי בני ישראל ועבדו מניה נגרא מציעאה אורכיה שובעין אמין ומרישן מתעבדין ביה דכד הוו מוקמין ית משכנא הוה מתגלגל הי כעכנא חזור חזור מלגיו ללוחי משכנא וכד הוה מתפרק הוה פשיט הי כחוטרא: (כט) וית לוחיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעביד דהבא אתרא לנגרין ותחפי ית נגריא דהבא: (ל) ותקים ית משכנא כהלכתא דאתחמיתא בטורא: (לא) ותעביד פרגודא דתכלא

בעל הטורים

מלבריח עד פסה ופנפה רומים והבריח התיכון הוא דוד שמבריח השלום מן הקצה: (כד) ויהדו ב' במס' הכא וסביבו ויהדו כולם יכלימו (ישעיה ל"ט) לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היו זה נכנס תוך זה יותר לאו כמי רמז למ"ד שהיו כלים עד השלבע תחו ויחדו כלם יכליון שהיו כלים והולכי': (ל) הרשים ב' במס' הכא ואידך אתה

יונתן

דרך גידוליהם: (כח) משלבים. כמו שליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם וכן לשון משולבות. ופי' המבריח מקצה אל קצה. מאילנא דנציב אברהם. נפקא ליה מדכתיב הבריח התיכון בה"א הידוע מיוחד שבהם דכתיב גביה ויטע אשל וא"ל אילנות הרבה מינים נטע שם. והכי פי' ודייק ה' דהקרשים ע"ם מ"ם מהיכן היו להם אלו היו

רש"י

שיהיו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנ' בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתוני' שבצפון ושבדרום אורך כל אחד ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רחב ח' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן (שבת צח:) (כט) בתים לבריחם. הטבעות שתעשה יהיו בתים לבריחים: וצפית את הבריחם זהב. לא שהיה הזהב מודבק על הבריחים שאין עליהם שום צפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיות של זהב כמין ב' חצאי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן ומן הטבעת לכאן והבריח נכנס לתוכו ומתוכו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מלופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק

רמב"ן

האדנים ולדברי הכל צריך תלמוד שלא היה במשכן מלמטה בגובה אמה רחב עשר אמות שהרי עובי שני האדנים מכאן ומכאן ממעט בו ואולי אין קפידא בכך. ומדברי רש"י הקרש שהיה עביו אמה היה חורץ בעובי הידות מצדדים כפי עובי שפת האדנים והוא נכון אלא שלא הוזכר זה בברייתא: משלבת אשה אל אחתה. עשויות כמין שליבות סולם. אשה אל אחותה מכוונות זו כנגד זו ומובדלות זו מזו ומשופים ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקבי עמודי הסולם ושיהיו חריצין שוין א' כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ מעובי הקרשים שהוא אמה לשון רש"י. והנה לדבריו משולבות יחזור על הידות שיהיו משופות כראשן ליכנס בחלל האדנים. ואשה אל אחותה לא יבא רק על הקרשים שתהיינה מסודרות בשוה והקרשים לשון זכר והיה לו לומר איש אל אחיו. ואולי יאמר אשה אל אחותה שתהיינה השליבות מכוונות זו כנגד זו ושיליהן שוים כי בכך יהיו הקרשים סודרות והידות אין ראשיהן משופים בשפוע ממש כי חלל האדנים שוה הוא בכל האדן אלא שיהא צריך בגדרין שלהן כדי שיתחברו קרש אל קרש. אבל בברייתא של מלאכת המשכן מצאתי ושני השנין יוצאין מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משולבות אשה אל אחותה דברי רבי נחמיה אומר אין תלמוד לומר משולבות ומה תלמוד לומר משולבות שעושה להם שלבי' כסולם המצרי. ופי' שנין כעין שעושין

אבן עזרא

השפלים הם עד חצי [ה]הקיר. והבריח התיכון שהוא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצה אל הקצה. וכמוהו לעשות [ו]בתוך התכלת ובתוך הארגמן. וכן הפעמונים [ז]בתוך הרמונים. ולולי זה לא היו מצפים הבריחים התיכונים [ח]זהב. ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה, והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב. כי השנים הקרשים שהם למקצעות המשכן פירושו [ט]כמו זויות. וככה היה חצי תקוע הסגל. כי היה כצורת מרובע [י]ארוך. והנה יש לנו מקצעות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם כמדת הקרשים הנזכרי'. על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם. לא הקרשים האחרי'. ובאלה שנים קרשים הם מקיפין המשכן. והיו השמנה קרשים באמצע. והנה רוחב המשכן עשר אמות. ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות [כ]או עגולות. כי אין לנו רק [ל]אמה אחת. ועל הדרך [*ל]שאמר רבינו שלמה לא תהיינה [מ]אלה הקרשים בסוד טוב כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא [נ]ואיננו בגד. ואחר כן ישימו קרשי צפון ודרום. והנה יצא חוץ מן המשכן כפי [ס]עובי הקרש. על כן יהיה כנגד עמוד פתח [ע]המשכן. ובאלה יריעות עזים יהיה [פ]התיקון: (ל) והקמת. שיאמר כן

פירוש על אבן עזרא

כצ"ל וג"כ הצורך לבאות הקלוום כצ"ל. [ה]זה מבריח עד חצי הקיר וזה מבריח עד חצי הקיר שכנגדו. [ו](להלן ל"ט ג') ובתוך הוא באמצע. [ז](שם פסוק כ"ה) ר"ל שגם הדבר הנראה לעין יתכן לומר בתוך ולא כדעת רש"י ז"ל אשר אינו סובל מלת בתוך הקרשים כמו שם. [ח]ר"ל שאם היו מבריחים ונפרש אשר היו ג' בריחים באמצע תוך עובי הקרשים. א"כ היה הצפוי שלא לצורך. כיון שלא נראה לעינים ולפי דעת הזה נוכל לפרש ג"כ כדעת רש"י אשר היה בכל צד ה' בריחים זולת האמצעי כדעת ר"י. [ט]ר"ל כל אחד משני קרשי המקצעות היו לו שני צלעות. בל"א (ווינקעלברעט). [י]עיין (להלן כ"ז ט') כמ"ש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים (להלן כ"ז י"ח) ולפי פירושו שם יראה הכתוב שהיה הרוחב חמשים מכל צד ר"ל במזרח ובמערב בשוה. כמו שמבואר שם (פסוק י"ב) ורוחב החצר לפאת ים נ' אמה. ובפסוק י"ג ורוחב החצר לפאת קדמה מזרחה נ' אמה. [כ]ר"ל מחוץ למשכן. כי בפנים אין ספק שהיו מרובעות. [ל]ר"ל חצי אמה מדרום לצפון. וחצי אמה מצפון לדרום להשלים עשרה רוחב. [*ל](שבת צ"ח ע"ב). [מ]כי חצי אמה יהיה בפנים. ר"ל תכל לה. ואמה מזה ואמה מזה נמשך כנגד אמה עובי קרשי המשכן בצפון ובדרום. וא"כ כאשר כפי הנראה מבפנים היה נראה רוחב הקרש מבפנים אמה וחצי ומקרשי הקלוום לא נראה רק חצי אמה. [נ]ר"ל שאינו יכול לכפוף לשאר הזוית אשר יהיה התיקון כמו הפנים עיין פי' יהונתן על מאמר פשיט הי כחוטרא. [ס]ולא בעובי אמה. [ע]ר"ל רוחב הקרש הילא

ספורנו

אשר בעובי קרש המקצוע אשר הוא שוה בהנחה לרוחב קרשי הצלע כי באותו העובי היתה טבעת אחת למעלה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מעלה וטבעת אחת באותו העובי למטה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מטה והיו הבריחים נכנסים בטבעת עובי קרש המקצוע וטבעות קרשי הצלע למעלה ולמטה ובזה היה מתחבר הכותל המערבי עם הצפוני ועם הדרומי: (כט) ואת טבעתיהם. כי קצת בריחים נכנסים בטבעות אם לא היה

פירוש רשב"ם

מכל צד כדי שיכנסו הידות של כל קרש וקרש בתוך שני אדנים שתחת הקרש האחד. וגם האדנים היו חלולים להכנים בהן הידות: (כב) ולירכתי המשכן תעשה ששה קרשים. שהן תשע אמות מצפון לדרום נשאר חצי אמה בקרן מערבית אצל הצפון מכאן ואצל הדרום מכאן ובאין שני הקרשים של מקצעות שהן אמה וחצי ומשלאים אחד לצד צפון חצי אמה והאמה מן הקרש משלא ומשוה המשכן ומכסה את עובי הקרש צפוני. וכן אמת קרש השני מכסה עובי קרש דרומי. תמצא האויר שבתוך המשכן עשר אמות רוחב ופנים של מקצעות מכוסה ושוה מכאן ומכאן מרובע לגמרי זויות המשכן מבתוך: (כח) בריחים וגו' חמשה. חמשה טבעות בכל קרש מבחוץ זה תחת זה להכנים בהן הבריחים מלבד הבריח התיכון שבתוך

הָרְאֵיתָ בָּהָר: ס חמישי לא וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים: לב וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף: לג וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן: לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם: לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת: ס ששי כז א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ

כְּהִלְכְתַהּ דִּי אִתַּחֲזֵיתָא בְּטוּרָא: לא וְתַעְבֵּד פָּרָכְתָּא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֻמָּן יַעְבֵּד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין: לב וְתִתֵּן יָתַהּ עַל אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָא סַמְכֵי דִכְסַף: לג וְתִתֵּן יָת פָּרָכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַיָּא וְתַעֵל תַּמָּן מִגָּו לְפָרָכְתָּא יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵשׁ פָּרָכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: לד וְתִתֵּן יָת כַּפֻּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: לה וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוֹרָא מִבָּרָא לְפָרָכְתָּא וְיָת מְנַרְתָּא לָקֳבֵל פָּתוֹרָא עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפָתוֹרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא: לו וְתַעְבֵּד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר: לז וְתַעְבֵּד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכֵי נְחָשָׁא: א וְתַעְבֵּד יָת מַדְבְּחָא דְּאָעֵי שִׁטִּין

מסרה סרלים, ג' מלא וחד חסר לדעם [הח"ם בקמץ לבד והוא סמוך]. לא פרכת, [הפ"א רפי כי לית כאן אחי מרפוק]. ותולעת, [מ"ו]. יעשה, ב' סבירין יעשו כ"ף סימן ככר פרכת [מבואר לעיל כ"ה ל"ט]. לב ונתתה, [מלא ה"א]. עמודי [מ"ו]. מצפים, ל'. לג ונתתה, [מלא ה"א]. הקרסים, [הקו"ף דגושה]. ארון, [מ"ו]. העדות, ח' מלא [במורה]. והבדילה, ג' ומלרע ומלא [כנגד כללי הדקדוק כי בבנין הגפיל תמיד מלמיל] [הדל"ת דגושה]. ובין קדש, ל'. קדש הקדשים, ו' במורה בליש' [כ"ל הקדשים בה"א הידיעה. ס' מנורה מלמת]. הקדשים, [בקמץ לבד ובלא מתג והוא קמץ מסוף ובי"ת הקו"ף בשו"א קמץ]. לד ונתת, כ"ף חסר ס' [כ"ל בקריים, י"ט בסוריי' ומלרע בכל קריים]. ארון [מ"ו]. העדת, [ס"ו]. בקדש, ג' כמין [כ"ל טו"ם ברלח] [במורה]. לה ואת המנרה, ג'. על צלע המשכן, ל' [הלד"י בסגו"ל]. והשלחן, ב' ומשמרתם השלחן. לו מסך, ב' ״ וסי' ועמים [דין] ולמסך [כ"ז ט"ז] ויפש [ל"ו ל"ז] וכל המסך למסך דכו'. וארגמן, [סב' דגושה]. ותולעת, [מ"ו]. לז למסך, ל' דגש וחד פלח ענן למסך. עמודי, [מ"ו]. אתם, [ס"ו]. אדני, [במלרע לא בקמץ].

ת"א והבדילה יומא כא מנחות כח. ואת המנרה יומא לג חגיגה כו מנחות לח. והשלחן תתן שם. מעשה רקם יומא עב.

רש"י

סלק מבפנים: (ל) והקמת את המשכן. לאחר שיגמר הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פרשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרבים. ציורין של בריות יעשה בה. ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים ואונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שהוא הפרוכת כרוך בו והאונקליות הן הווין. שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליש של משכן שיהא היפנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתתה את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת כ' אמה וכשפרסם על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן וחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכולם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא מסך כנגד הפתח כמו (איוב א) שכת בעדו לשון מגין: מעשה רקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם. שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרוכת י' אמות על י' אמות: (א) ועשית את המזבח וגו'. ושלש אמות קמתו. (זבחים נט) דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע

רמב"ן

שעושין באחרגזים להדק ולחבר הדפין זה בזה כמין יתדות של עץ כמו ששנינו במשנה כלים (פרק י') עשאן בסכין או בשונמין אינו צריך למרח באמצע. ואומר בתלמוד (ב"מ קי"ז ע"א) קנים וסכין. וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כענין הולין זכרים וכנגדו בקרש שנגדו שליבה אחר נקובה ומכניס הזכר לתוך הנקבה וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות זו בזו: משלבת אשה אל אחתה. שם לשליבות עצמן והוא לשון נקבה בכאן וכן הזכירו אותן חכמים (מכות ז' ע"ב) כשמטה שליבה מתחתיו בסולם (שבת ז' ע"א) הלך אחר שליבותיו ואף על פי שמליגו (מ"א ז') בין השלבים הוא כמו נשים ופלגשים: (יח) וטעם קדמה מזרחה. כי לשון הקדם יקרא למזרח קדם כענין ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה. ויקרא למערב אחור כענין שנאמר (איוב כ"ג) הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו. וכן עד הים האחרון המערבי. והניחם כנויים כי יתפוש הלשון כנוי באדם הפונה אל אור השמש וכן יאמר וילכו לאחור ולא לפנים. ויקרא הדרום נגב בהיותו נגוב מפני השמש ופעמים שיזכיר הכתוב הכנוי ויבאר אותו בשם יאמר קדמה שהוא כנוי ויבאר מזרחה שהוא השם. ואמר נגבה בכנוי. ויבאר תימנה הוא השם והמערב יזכרנו בכנוי ים. כי יתפשו אותו באנשי ארץ ישראל שהים הגדול לשם מערבי. והצפון יזכירנו בשמו ונקרא כן כי הוא לשון אין השמש נראה בו לעולם. ויקרא התימן דרום כענין שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון והיא מלה כפולה תחסר רי"ש אחת להמחבר שתי אותיות שוות דר רום כי השמש ילך ברום הרום ההוא. ויקרא לדרום ימין ולצפון שמאל בכנוי האדם הפונה למזרח כאשר הזכרתי. והסוד בשמות הללו נודע ממעשה המרכבה העליונה. וכן שם המערב ים ונמה שאמרו שכינה במערב כי הים

ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן יעביד יתה צורין כרובין: (לב) ותסדר יתה על ארבעה עמודי שיטא מחפין דהבא וויהון דהבא על ארבעה חומרין דכסף:

[(לב) ואנקלוותהון דדהב:]

(לג) ותיתן ית פרגודא תחות פורפיא ותעול לתמן מלגיו לפרגודא ית ארונא דסהדותא ותפריש פרגודא לכון ביני קודשא וביני קודש קודשיא: (לד) ותתן

ית כפורתא בהדי כרוביא דנפקין נגיד מנה בקדש קודשיא: (לה) ותשוי ית פתורא מברא לפרגודא וית מנרתא כל קביל פתורא על סטר משכנא דרומא ופתורא תסדר על סטר ציפונא: (לו) ותעביד פרסא לתרע משכנא תיכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייור סממא: (לז) ותעביד לפרסא חמשא עמודי שיטא ותחפי יתהון דהבא וויהון דהבא ותתיך להון חמשא חומרין דנחשא: (א) ותעביד ית מדבחא דקיסי שיטא חמש אמין

אורכא

יונתן

שטים במדבר. דרשו מה שדרשו. ובכאן דרש שהמלאכים קללוהו והשליכוהו לים והיה צף על פני המים וכו': אורכיה שבעין אמין מפרש מקצה אל קצה כמשמעו. דס"ל כפ"ד בהזורק מקצה מזרחי' דרומית אל קצה מזרחית צפונית נמצא שסבב לארכו כל ג' רוחות שהם כ' קרשים לדרום וכן לצפון כל קרש רחבו אמה וחצי הרי ל' אמות ולמ"כ ח' קרשים שבמשכן י"ב חסר מהם ב' אמות שהיו מובלעים עובי הקרשים שבצדם כדפירש"י נמצא שהיה הבריח התיכון ע' אמות אורכו ועליו אברייתא דמלאכת המשכן ועיין ברש"י דמשיב אורכו ממזרח למערב ולא היה רק ל' אמות ודוק. ופריקן. פרגוס של נסים ונפלאות נעשו בו ומה שיו כדמשרתם ואזיל שהיה מתגלגל הי כמכלא פי' שנתעקם כנחש כך הולך לכרוף לסבב המשכן בעת הקמתו וכדפי'. ומספרק סוף שפיר כמוערא ובעת שפרקו עקימתו מתפשט והיה ישר כמטה. ואזל בזה לשיטתי' מקצה כותל א' עד קצה כותל ג' היה הכל בריח א' ולא בכל כותל בריח לבדו נמצא בנס היה. וכן אלא בנס היה עומד ועיין בת"ס רש"י שם בפ' הזורק וז"ל אפשר שהקרשים כולם נקובי' באמצעם לצפון מערב דרום היה מבריח לג' רוחות ואין אומן יכול לעשות כן ולכן זולת השפשטו כמוערא לא היה אפשר לפרקו ולכן היה הכל בנסים נפלאים: והכל מרמז לדברים עליונים כנודע ליודעי חן סוד מאמרם ז"ל מודים דרבנן ג"כ על אופן זה הבריעה כמיוחא וקיצא כמוערא והכוונה לתקן קלקול הראשון שילא סיטר מסורש נחש וביסוד בנין המשכן שבכלליו ופרטיו כולם ורובם מרמזים לתקון ההוא וכאשר אמלא נפלאות רז"ל במדרשים רבים ונכבדים אשר קצר המצע להאריך בזה לפניך ולהלאות עליו. אך ישמע חכם ויוסף לקח: (לד) בהדי כרוביא דנפקין כו'. פי' שהכרובים משונים מכפורת מתחילתו מעשה מקשה

ודייק

רמב"ן

חכמת שלמה כמו שאמרו במדרש אין ים אלא תורה שנאמר ורחבה מני ים. ואני עתיד להזכיר זה בפרשת וזאת הברכה בפסוק ים ודרום ירשה אם יערכוני טורי להגיע שם: (כד) ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת. על דרך שכתב רש"י. הכתוב הזה יחזור לפרש בכל הקרשים שיהיו כלם שוים תואמים מלמטה לחריץ הקרשים בצדיהן ויחדו יהיו כלם תמים אל ראשו של כל קרש וקרש. או ראשו רמז למשכן אל עליונו. וכן אל הטבעת האחת שנכלן. ופי' כן יהיה לשניהם וכן יהיה לשניהם של שני המקצעות. ולא ידעתי למה לא פי' בכאן הכתוב ואומר ועשרים טבעות זהב תעשה ויזכיר החריץ שיעשה בקרשים ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת בידיעה. ואולי בעבור שדרך כל בתי הקרשים לשכך כן בטבעת אחת בראשון קבל הכתוב. ואמר הטבעת הידוע והנכור לו וכן אמר בבריחים ואת טבעותיהם תעשה זהב הידועים להם כמנהג. וכן וציפה זהב. ומצאתי בברייתא של מלאכת המשכן היה חורץ את הקרש מלמטן אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה ויחדיו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת שאין ת"ל אל הטבעת האחת. ומה ת"ל אל הטבעת האחת מקום שמכניסין את הבריח ולפי זה פי' הכתוב ויחדיו יהיו תמים על ראשו של קרש בחריץ שיעשה בו אל מקום הטבעת העליונה של הבריחים שיכנס החריץ עד מקום הטבעת ולא הקפיד הכתוב במה יחבר' אם בטבעות כסף או זהב קבועות או מטלטלות או בחשוקים. והברייתא אמרה שעשה אותה טבעות לשם. ועל דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקצעות לבדן: (לג) והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות. לא ילונו עתה שיעשה כסדר הזה שיתן הפרוכת תחת הקרסים ואחרי כן יביא שמה אל מבית לפרוכת את הארון כי אין עתה הנושא בהקמת המשכן אלא בעשייתו

וכן

אבן עזרא

כן לחכמי הלב. או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו. כי יש צורך לרבים: (לא) ועשית פרכת. ככה תלאנו שיעשה שלמה לפתח הדביר. אולי הקיר [א]היה עץ. בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים. ופירש רש"י ז"ל כי ארבעים ההיכל [ב]ועשרים הדביר. ואדני כסף בעבור כבוד הארון. והנה הדביר היה [ג]ככפל מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית. והדביר שלישית [ד]הבית היה. כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר. וכתוב בדברי הימים והעליות [ה]צפה זהב. (לג) ואלה והבדילה הפרכת. זרה בעבור היותה מלרע. וכן והכית [ו]בכנור: (לו) ועשית. מעשה רוקם. אפוד [ז]מעשה חושב. והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום. והאדנים לעמודים נחשת כי הוא [ח]מאחור: (א) ועשית. כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבוע. והם המרובע באמה כי על משם צורות שם [ט]המרובעות.

הנה

פירוש על אבן עזרא

מרץ מחלל המשכן הוא כרוחב העמוד בצד מזרח. ובודאי לא היו העמודים בפתח כמו הקרשים לדעת רש"י. דאם כן היו ממלאים כל הפתח המשכן. [א]כמ"ש וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל. ובזה נשלם האוהל. ואם היו עובי הקרשים אמה א"כ היו היריעות צריכים לכסות עובי הקרשים אמה ואינו יכולים לכפול היריעה שתים למלאין. [ב]ור"ל רש"י ז"ל על פסוק ויעש את בית קה"ק וכו' (ד"ה ב' ג' ח') ת"ל אף בקה"ק בנה מעלה קירות של עץ. ועליו צפה הזהב וכו' ולא נזכר בקה"ק עץ מטעם גלולתו של בהמ"ק עכ"ל. ומדרך סברא היה עץ עליו עב כ"כ בעבור שהזכיר וכו'. [ג]ואם היה הקיר עב. ל"א להיות אלל ההיכל מ' והדביר כ'. לפי שכל מדת הבית ששים. ובשכרם מדת ההיכל או מדת הדביר פתוחות מעיטור הנ"ל כפי עובי הקיר. [ד]הם מארבעה עמודים המפסיקים מקה"ק לאוהל מועד משא"כ האדנים שבאהל המשכן שהיו נחשת. [ה]ר"ל הדביר שעשה שלמה היה כפול ממקום קה"ק שבמשכן. שהי' רק עשר במשכן ממוקב כמ"ש (פסוק ב') והדביר עשרים. [ו]ואלא"כ היה רק עשר בגובה. פ"ז מתרץ רלב"ג כי עליות היו וכו'. ושם העליות היה גבוה עשרים כמ"ש ועשרים אמה קומתו (מ"א ו' כ') עם פירש"י ז"ל עליית של בית קה"ק נמוכה משל היכל. [ז](ד"ה ב' ג' ט'). [ח](לעיל י"ז ו'). שהוא מלעיל. ולאוי להיות גם והבדילה מלעיל. [ט]ר"ל בפרכת כתיב מעשה חושב (פסוק ל"א) ובמסך פתח האהל ומסך שער החצר כתיב מעשה רוקם. [י]ר"ל האהל. כי למעלה ממנו קה"ק. ולמטה ממנו החצר. והיתרון זה על זה כפי המעלה. [כ]ואלו הן. מרובע שכל ד' צלעותיו שוות. והזויות נכבות.

ספורנו

פורש הפסוק כמו שפירש בבריח שהיכון כאמרו בתוך הקרשים שיכנס בעובי הקרשים ולא בטבעות: (לה) ושמת את השלחן מחוץ לפרכת. אחר שסדר את הכפרת בפנים סדר לפניו חוץ לפרכת שלחן ומנורה הכלים לכבוד יושב הכפרת וסדר את המנורה בימין והשלחן בשמאל. כאמרו אורך

ימים

פירוש רשב"ם

שבתוך הקרשים שהיו נקובים כולם להכניס הבריח התיכון בתוכם בתוך חלל הקרשים הרי האדנים מלמטה והבריחים החיצונים ובריח התיכון. הרי חווק התיכון בתוכם בתוך חלל נקבי הקרשים גדול. לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים תיכונים הוו א' בצפון ואחד בדרום וא' במערב מן הקצה אל הקצה. מקצה כותל צפוני לקצהו השני וכן בדרום וכן במערב וע"י המקצעות נתחבר כל המשכן כל שלש כותליו יחד שהרי בריחי הצפון והדרום נכנסו גם במקצעות שהרי אמה מן המקצוע מכסה עובי קרש של מקצוע השני והרי קבועים ראשי הבריחים של צפון ודרום במקצועות. ולפי דברי רבותינו בריח התיכון מתעגל בתוך שלשה הכתלים מן הקצה אל הקצה ע"י נס: (לא) פרוכת. לפי ענינו לשון מחיצה והבדלה בין בית לבית: מעשה חושב. אינן כעין מעילי' ציוריהן מעשה אורג אבל רוקם ציור מטוה במחט מבחוץ: (לב) וויהם. כעין מזלג בעמודים קבועים להכניס בהם שפת הפרוכת מלמעלה: (לג) ונתתה את הפרכת תחת הקרסים. של זהב שהם לסוף עשרים אמה של יריעות הפרוכת בתחלת המשכן כי המשכן ארכו שלשים והקרסים באמצע של ארבעים אמה של עשר יריעות נמצא עד הפרוכת עד פתח מזרח עשרים של היכל וממנו לצד מערב עשר אמות של בית קדש הקדשים: (לו) מסך לפתח האהל. שאין שם יריעה לבד חצי היריעה הכפולה למעלה: מסך. כמו מסיך. וכן מגן מגין. לפי' אפילו כשהם דבוקים אינן נחטפים בראשיתם לפי שהן לשון פועל כדכתיב מסך פתח אהל מועד. מגן של פתח. וכן (שמואל ב' א') מגן שאול בלי משיח בשמן. אבל דבר. בקר. שהוא שם דבר כשהוא דבוק נקוד בחטף בקר זבח השלמים. דבר הפשיטה: (א) ועשית את המזבח. מזבח חיצון שבעזרה:

ממנו

עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה: יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה: יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טז וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ | עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה: מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת: יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב | חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת: יט לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת: ס ס ס

וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא: יג וּפוּתְיָא דְדַרְתָּא לְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: יד וַחֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַסְרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא: יז כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן כְּסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יח אֻרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה בְאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יט לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פָּלְחָנֵהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדַרְתָּא נְחָשָׁא: ס ס ס

כ וְאַתְּ תְּפַקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מִשְׁחָא זֵיתָא דָּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בוֹצִינָא תְּדִירָא: כא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא דְּעַל סָהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן

בני

מסרה. יד וסמס, ל׳ כ״פ ובחלם וממס. טז ולסער, ל׳ מסך, ג׳... וסולמס, כו״ל מלא במ״ד [ל״ל במ״ב]. יז עמודי, ד׳ מלא [בתורה]. מחשקים, כלבון כ״כ [מ״ו ומ״י]. יח וקמה, ל׳ מסר וחד מלא [כהירה]. יט לכל, ס׳ דמטעין דסבירין כל. בכל עבדתו, ל׳ [מ״ו]. וכל יתדתיו, ל׳ [מ״י קודמא וע״י סרין וס״ו]. יתדת, [מ״ו]. כ ואתה תצוה, ב׳ דמיכי. ויקחו, ו׳ כתין [כ״ל ש״א בכ״ש]. זך, ב׳ קמץ ותבכו [ע׳ סמוך]. כתית, ב׳. למאור, [מלא]. להעלת, ג׳ [ב׳ דבתורה ס״ו ודיהושע (כ״ב פ״ב) מ״ו]. בא לפרכת, ל׳ וחד עמ״ח לפרכת. העדת, כולם חסר במ״ם. יערך, [מ״ו והע״ין במ״פ]. מקף שלם לדרתם, ב׳. לדרתם, [כל תו׳ חסר דסדר].

ת״א וחמש עשרה ערובין ב. ארך החצר שם כג גמ זבחים נט. ואתה תצוה מגילה כט ל. ויקחו אליך בכורות כו מנחות פו. להעלת נר שבת כא. באהל מועד מנחות פו. יערך אתו מנחות לח. מערב עד בקר פסחים נט יומא מו.

לו יעי״ו סימן סל״ו סימן: ומפטירין וה׳ נתן חכמה לשלמה. במלכים א׳ בסימן ה׳:

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה | אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת

בני

רש״י

ואדניהם. של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פאלי״ש ארכן ו׳ טפחים ורחבן ג׳ וטבעת נחשת קבוע בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי״ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונזי״ש ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמדים. הם האונקליות: וחשקיהם. מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם ואם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגור שכך מצינו בפילגש בגבעה (שופטים י״ט) ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים: (יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרויים קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך המזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד״א הים האחרון ים המערבי: חמשים אמה. אותן נ׳ אמ׳ לא היו סתומים כלם בקלעים לפי שהם הפתח אלא ט״ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני נשאר רחב אלל הפתח בנתים כ׳ אמה וזהו שנ׳ ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח כ׳ אמה ארכו כרחב הפתח: (יד) עמדיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד שברוחב הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג׳ שבמזרח ה׳ אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודים למסך הרי י׳ עמודים למזרח כנגד י׳ למערב: (יז) כל עמודי החצר סביב וגו׳. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ולמערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב. חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת נ׳ הסמוכים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימים וכלה ארכו לסוף ל׳ נמצאו כ׳ אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב ונמצאו חמשים על חמשים לפניו (עירובין כג): וקמה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רוחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודים: יתדת. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני (ישעיה לג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

חסלת פרשת תרומה

(כ) ואתה תצוה. זך. בלי שמרים כמו ששנינו במנחות (דף פו) מגרגר בראש הזית וכו׳: כתית. הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחן בריחים כדי שלא יהא בו שמרים ולאחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן. והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא

נסים

(יג) ופותיא דְדַרְתָּא לְרוּחַ קִידוּמָא מַדִינְחָא חַמְשִׁין אַמִין: (יד) וְחַמֵיסַרי אַמִין וִילוֹן לְעִיבְרָא עַמוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְחוּמְרֵיהוֹן תְּלָתָא: (טו) וּלְעִיבְרָא תִּנְיָנָא חָמֵשׁ עֲסַרֵי סְרָדִין עַמוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְחוּמְרֵיהוֹן תְּלָתָא: (טז) וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִין דְּתִיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרֵי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּיר מַחָטָא עַמוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָה וְחוּמְרֵיהוֹן אַרְבְּעָה: (יז) כָּל עַמוּדֵי דַרְתָּא חֲזוֹר חֲזוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחוּמְרֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא: (יח) אוּרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה אַמִין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין לְמַעַרְבָא וְחַמְשִׁין לְמַדִינְחָא וְרוּמָא חָמֵשׁ אַמִין דְּבוּץ שְׁזִיר וְחוּמְרֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא: (יט) לְכָל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכָל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל מַתְחוֹי וְכָל מַתְחֵי דַרְתָּא חֲזוֹר חֲזוֹר דִּנְחָשָׁא:

פ פ פ

(כ) ואתה וְאַנְתְּ תְּפַקֵּד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מִשְׁחָא דְזֵיתָא דָּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהוֹרֵי לְאַדְלָקָא בּוֹצִינַיָּא תְּדִירָא: (כא) בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבְּרָא לְפָרְגוֹדָא דְּעַל סַהֲדוּתָא יַסְדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹי מִן רַמְשָׁא עַד צַפְרָא קדם

בעל הטורים

המזבח: (יט) לכך הסלר מלא בלמד ולמד סמנים בממנים. פי' כסלק למד עממנים שבהל הנים כדפליקים לעיל:

(כ) ולמה מלוה. לא הזכיר משה בזה הסדר מה שאין כן בכל המתמש מממעה שנולד משה אין סדר שלא הזכר בה (ג"ל דמבנה סורה לא קקשיא ולך ע"כ גם הם לא דבר רק הוא וה' יאיר עינינו) וממעם משום שאמר ממני נא ממסרך ספר

יונתן

וכו'. וכן צילוסלפי וילוון ופי' כמו וילון המוזכר בלשון חכמים בסלמוד: (יט) ממסי דלסא. פי' סיחידות המכבידין ומוסכים הירישות לטעה סכנומו דושכים שוממי וק"ל:

(כא) מברא לפרגודא. פרגוד מרגום של פרכת. ונזכר בפ' סרומה כמה פעמים ובלשון חכמיט בסלמוד פ' מי שמתו מאחורי הפרגוד. ושם פרש"י מחילה המבדלת

רש"י

כתית למאור: להעלות נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה (שבת כא): תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כח) עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חבתין נאמר (ויקרא ו) תמיד ואינה אלא מחציתו בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר. ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת

רמב"ן

וכן ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים. אין פירושו שיתן הכפורת על ארון העדות כשהארון שם בקדש הקדשים אבל הענין פירוש אותו הכתוב שישים הפרכת תחת הקרסים כדי שיהא הארון שמה מבית לפרוכת ותבדיל הפרכת בין הקדש ובין קדש הקדשים. וכן אמר ונתת את הכפורת על ארון העדות שם בקדש הקדשים להודיע שהכפרת עם כרוביו על הארון יהיו כלם שם בקדש הקדשים הנזכר שהוא מבית לפרכת אבל כשהגיע לצוות הקמתו אמר ושמת שם את ארון העדות ואחרי כן וסכות על הארון את הפרכת וכן במעשה ויתן את הכפורת על הארון מלמעלה ויבא את הארון אל המשכן ואחרי כן וישם את פרוכת המסך:

(כ) אמר הכתוב כאן ואתה תצוה. בעבור שאמר במשכן תמיד ועשית. והוא בצוי. אמר כאן ואתה בעצמך תצוה אליהם שיקחו אליך שמן למאור. כי אין להם דרך לעשות אותו במדבר רק אם היה אהלם תשמרת. והנשיאים הביאוהו. וטעם אליך שיביאוהו לפניו והוא יראנו אם הוא זך וכתית כראוי. וכן לו את בני ישראל ויקחו אליך. וטעם מאת בני ישראל

אבן עזרא

דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נלבות כי דמנו בכל לד ממשים. ואין טעם להיות פירוש ממשים בממשים [ע]ולד הסלר. כי לא [פ]כפל האורך על [צ]הרוחב כמשפט: (יט) לכל. טעם לכל כלי המשכן. כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות הסלר נחשת: וכן [ק]הפולמים: חסלת פרשת תרומה

לדעת אמת אם לבבך יאוה: ראה כל נויה לנכבד בנוה. ואורים ותומים וסודם אחוה. בסתר בסדר ואתה תצוה:

(כ) ואתה תצוה. הזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה. כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל [ר]והמכסה. ומזבח העולה והסלר [ש]והמסך. החל לפרש משרתי המשכן. ומה היא עבודתם בעלמם אין זר אתם. והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר. ואלה המשרתים לאויים להיות נכרים וגדלים במשפחותם גם במלבושיהם. והזכיר הכתוב זה אחר זה. ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה ויגדלם. ואחר כן יתנו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב. רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה: וטעם ואתה תצוה. שהיא מלוה [ת]עולמית על הלבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד. ואל תתמהו בעבור השמן שהביאו הנשיאים. כי הוא היה שמן המשחה. רק שמן למאור היה הלבור. ויש מנהג במקומות שהם זיתים שיבחרו הזית הזך. והטעם הנבחרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלה קנתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים. על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור. לצורך האור בלילה: להעלות. להדליק הנרות. ועל מנורת שלמה כתוב [א]לבערם כמשפט. וטעם תמיד. [ב]כל לילה ולילה. ויש אומר תמיד קשה מזאת. והיה על אמרו [ג]תמיד. כאשר הוסף המלכפת [ד]על כראשו לעולם ישימו עליה ליץ הקדש: (כב) אשר על העדות. דרך קצרה על ארון העדות

פירוש על אבן עזרא

האהל נתלה עד המשכן רחבו כארכו ממשים אמה (עיין פירש"י ורשב"ם ז"ל). [ע]ר"ל לדעת המפרשים. [פ]הכתוב. [צ]ר"ל שלא היתה כוונת הכתוב שיהיה ארכו כרחבו אלא כמשמע הלשון ממשים על ממשים ולא ממשים בממשים. [ק]ר"ל מקבות בל"א (שלמגעל) שהולמין בהם את היתדות מלשון הולם פעם (ישעיה מ"א ז'). [ר]ר"ל מכך המשכן. [ש]ר"ל מסך הסלר. [ת]ר"ל כי היה לו לומר ולקחת שמן זית זך כאשר קדם ואמר ובשים מזבח ובשים פרוכת. אבל שנה הכתוב ואמר ואתה ויצוה את בני ישראל בעבור היום העולה הזאת עולמים לבני ישראל. לא כן בנין המשכן. [א](ד"ה ב' ו' כ'). מלשון בוער באש (לעיל ה' כ"ג). [ב]ר"ל כי תמיד הרלוי מענינה שיהיה בלי הפסק. [ג](להלן כ"ח ל"ח) כי לא היה עליו תמיד רק בשעת העבודה. [ד]ור"ל אולי בזאת היה הליץ על אלמו תמיד ככתוב להלן (כ"ח ל"ח) ככ"ל. ע"כ תביא ראיה מהלכפת אשר היא

ספורנו

אמנם לא היו עשרים עמודי לפון ועשרים עמודי דרום מתחילים אלא נכח אלה בקו ישר. הנה היתה התחלת האחת נמשכת מתחלת האחת שכנגדה כמות חסד אלל ועמודי המזרח והמערב היו מתחילים ברחוק מן הפאה הנמשכת כמות חסד אלל: וחשוקיהם. עגולים קובעים העמוד באמלעו לנוי: (יט) לכל כלי המשכן בכל עבודתו. הכלים הלריכים לעבודתו כגון ססים ומקבות וזולתם הלריכים בשעת הורדה והקמה:

(כ) ואתה תצוה. הנה מה שאמר עד עכשיו ועשית יובן שיעשה על ידי אחר. חס שיהיו לאומנים שיעשו. ולפיכך באלו הג' מלוות שלוה הנה אמר ואתה. להודיעו שיעשה הוא בעלמו שיורה לישראל על עשיית השמן ושיקריב אליו את אהרן ובניו ושידבר אל כל חכמי לב: ויקחו אליך. כשילכך

פירוש רשב"ם

של פריש' עמוד אחד וחמש עשרה אמה קלעים לכתף לצד מזרח בכניס' העזרה שיש רוחב חמשים אמה. מצד זה קלעים וכן לצד השני ימסך עשרים באמצע. הרי חמשים אמות מכוסים ורוחב חמשים בחמשים. כיצד החצר אורכו מאה אמה ממזרח למערב שהרי כותל צפוני מאה אמה קלעים. וכן דרומי. ומצפון לדרום חמשים אמה רוחב החצר. ומשכן ארכו שלשים ורחבו עשר. העמיד המשכן על שפת חמשים מן האמצע ונשאר חצר מן המשכן חמשים בחמשים מרובעים ובשלשה רוחות חצר עשרים אמה שהרי אורכו שלשים ונשארו אחריו למערב עשרים מן החמשים של אורך מאה אמה. ורוחבו עשרים ונשארו לצד צפון עשרים מן החמשים רוחב וכן לצד דרום: (יט) יתדותיו. הקשורים בקלעים ותחובין אותן בקרקע שלא ירגזון יריעות מלמטה לכאן ולכאן ברוח:

חסלת תרומה מיסוד רבינו שמואל

(כ) ואתה תצוה. למעלה הוא אומר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה לפי שעה לצורך המשכן. אבל כאן שציוה זה לכל הדורות לתת שמן לטאור לכל שנה ושנה לכך הוא אומר ואתה תצוה. שינה הלשון לפי שכל לשון צוואה לדורות ומיד. וכה"א בת"כ ובספרי כי כל לשון ציוי אינו אלא מיד ולדורות: זך. בלי שמרים הזתים כובשם בסכתשת כי השוחטים בריחים אינו זך כל כך: (כא) לפרוכת. לפני העדות: האלה

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ס כח א וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן: ב וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי: ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי: ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ: פ

אונקלוס

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: א וְאַתְּ קָרֵב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן: ב וְתַעְבֵּד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ לִיקָר וּלְתֻשְׁבְּחָן: ג וְאַתְּ תְּמַלֵּל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דְּאַשְׁלֵמִית עִמֵּהּ רוּחַ חָכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: ד וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דְּיַעְבְּדוּן חוּשְׁנָא וְאֵפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִתּוּנָא מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהִמְיָנָא וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ וְלִבְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: ה וְאִנּוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא

מסרה כח א הקרב, ד' [הקו"ף רפי]. לכהנו לי, ג' ובמנין [ר"ל כולם מוקפים תמנין]. ב בגדי קדש, ג' דסמיכי. לכבוד, [מ"ו]. ג מלאתיו, ל'. ועשו את בגדי אהרן, ל' דסמיך. ד ואלה, י"ג ר"פ. ואפוד, פ' מלאים בלישנ' [גם' מנין סימום בשם ל"ם ליתא דל"ל י']. וכתנת, כ'. תשבץ, ל'. בגדי קדש, ג' דסמיך. ה והם, פ' ר"פ. את הזהב, ו'. ואת התכלת, ל' וחד את התכלת. ואת תולעת, ל' וחד את תולעת

ת"א לכבוד מגילה יב. והם יקחו את בפרק ס.

רש"י

שנת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: (א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמר מלאכת המשכן: (ג) לקדשו לכהנו לי. לקדשו להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא שנשדיי"ה בלע"ז: (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: ואפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו רחבו כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורציינ"ט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר (שמואל ב ו) ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא. וא"א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח) ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר (שם) ויאפד לו בו והחשב הוא חגור של מעלה המינו והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ. ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום (שמואל ב' י"ג) כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: ומעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ. עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קשטו"ן: מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין (עי' יומא כ"ה): ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב

ואת

רמב"ן

ישראל שיקחו אליך. השמן מאת בני ישראל מאת אשר ימצא בידם כמו שאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו. וכן אמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. כי אתה בעצמך תקראם ותגדלם במעלה הזאת ועשית להם בגדי קדש בצווי לחכמים העושים במלאכה כדרך כל מלאכות התבנית וכן ואתה תדבר אל כל חכמי לב שידבר עמהם הוא עצמו כי הוא יכיר את החכמה וידע המלאכה הראויה להמסר לכל אחד מהם. ובעבור שאמר ואתה הקרב ועשית הולך לפרש ואתה תדבר אל כל חכמי לב כי בצווי יעשו הבגדים כשאר המלאכה אשר יאמר בה ראה קראתי בשם בצלאל וגו': להעלות נר תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חביתי' נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר מחציתה בערב. אבל תמיד. שאמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת לשון רש"י. ומדרש רבותינו אינו כך אלא כך שנו בסיפרי. יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהו דולקין לעולם ת"ל מערב עד בקר. אי מערב עד בקר יכול יהיו דולקים מערב עד בקר ויכבה ת"ל יאירו שבעת הנרות הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר לפני ה' תמיד שיהא נר מערבי דולק תדיר שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים. ובתורת כהנים נמי אמרו כך להעלות נר תמיד שיהא נר מערבי תדיר וקתני התם מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה דאפילו ביום נמי מדליק נר מערבי לפי שהוא תמיד לעולם ובמסכת תמיד שנינו כך מי שזכה בדשון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואחר כך מדשן את השאר וסתם משנה זו שהיא כדברי ר' שאמר בנרות. מזרח ומערב היו מונחין. ולדעתו נר מערבי הוא השני. ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי לקיים בו לפני ה' תמיד צריך להדליק המזרחי שאין השני נקרא מערבי עד שיהא זה מזרחו אצלו. אבל לדברי האומר צפון ודרום היו מונחין. נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה והוא לבדו מדליק בבקר. ועל הכלל לפני ה' תמיד בנר מערבי שהוא דולק תמיד ביום ובלילה: (א) וטעם נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן. שלא יחשב כי במתנה הזאת לכהנו יהיו הבנים האלה כהנים. אבל להם בעצמם יכהן והנה יצא פנחס ושאר הנולדים שלא נתכהנו רק אלה הארבעה המשחים עמו ותולדתם אשר יולידו אחרי כן: (ב) לכבוד ולתפארת. שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים כמו שאמר הכתוב כחתן יכהן פאר. כי אלה הבגדים לבושי מלכות הן. כדמותן ילבשו המלכים בזמן התורה כמו שמצינו בכתונת ועשה לו כתנת פסים שפי' מרוקמת כדמות פסים והוא כתונת תשבץ כמו שפי' והלבישו כבן מלכי קדם. וכן הדרך במעיל וכתנת. וכתוב ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים. ופי' כי עליה כתנת פסים נראית ונגלית כי המנהג ללבוש בנות המלך הבתולות מעילי' שמתעטפנה בהן. ונמצא שכתנת הפסים עליה מלבוש עליון. ולכן אמר וכתנת הפסים אשר עליה קרעה. והמצנפת ידועה גם היום למלכים ולשרים הגדולים. ולכן אמר הכתוב בנפול המלכות. הסר המצנפת והרם העטרה. וכן כתוב וצניף מלוכה. וכן יקראם הכתוב פארי המגבעות וכתיב פארי פשתים יהיו על ראשם. שהם פאר ושבח למכתירים

בהם

קֳדָם יְיָ קְיָים עוֹלָם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (א) וְאַנְתְּ קָרֵב לְוָתָךְ יַת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיַת בְּנוֹי עִמֵּיהּ מִגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי דְאַהֲרֹן: (ב) וְתַעֲבֵיד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ לִיקָר וּלְתוּשְׁבַּחְתָּא: (ג) וְאַנְתְּ תְּמַלֵּיל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דְאַשְׁלֵימִית עִמְּהוֹן רוּחָא דְחָכְמְתָא וְיַעַבְדוּן יַת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: (ד) וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָא דְיַעַבְדוּן חוּשְׁנָא וְאֵפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִיתוּנִין מְרַמְּצִין מִצִינְפַן וְקַמוּרִין וְיַעַבְדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ וְלִבְנוֹי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: (ה) וְהִינוּן יִסְבוּן מִן מָמוֹנְהוֹן יַת דַּהֲבָא וְיַת תִּכְלָא וְיַת אַרְגְּוָונָא וְיַת צְבַע זְהוֹרֵי וְיַת בּוּצָא:

ויעבדון

בעל הטורים

אשר כתבת וקללת הכם אפילו על תנאי באה ונתקיים בזה. וכתב לואת במנורה וכן בתמיד לו את בני ישראל לפי שבניהם נוהגים בכל יום ויום ויש בהם תקרון כיש לפיכך לריך זיכה לכן אמר בהם ל' לואת. מלוה בגימ' נשים לוה. רמז להדלקת הנר לנשים סובה בשבת: ויקחו אליך. אבל אני איני לריך לאורה. כשים רמז ח"י פ"ב שנים היה נוהג הדלקת המנורה. להעלת חסר וי"ו לומר שו"ו נרות. מכבין אותם אבל נר מערבי דולק לעולם. למאור להעלות (מלאים דרש) בגימ' אלו לוג שמן לנר. נר תמיד בגימטריא בשבת: (א) הקרב. ד' הקרב אליך. וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן (פ' לו) וגם את אחיך וגו' הקרב (פ' קרח) הקרב את מטה לוי (פ' במדבר). הקרב אליך ואח"כ המנחה. שאינו ראוי לכהונה עד שיתחנך בבגדים. וכמו לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב נתונים נתונים המה לי. ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. ג"פ אהרן בפסוק רמז לשלשה כהנים שישארו והם אהרן אלעזר ואיתמר. וג"פ לכהנו לי בפרשה כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד: (ג) חכמי לב אשר בגימ' יראת. מי שמלא יראת השם. והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת ה': (ד) ואלה הבגדים ולא הזכיר מכנסים [שלא היו] לכבוד ולתפארת. ולא

הזכיר

יונתן

המבדלת בין מקום השכינה והוא פשוט: (ד) וקמורין. גם בפי' כלאים תרגום

בפסוק

רמב"ן

בהם. והאפוד והחשן לבוש מלכות כענין שכתוב והמניכא די דהבא על צואריך. והציץ נזר המלכים הוא. וכתיב יציץ נזרו. והם זהב וארגמן ותכלת וכתיב כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה. וכתיב ארגוונא תלבש והמניכא די דהבא על צואריך. והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש סוץ ממלך הפכו"ם וכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן. והתכריך הוא המעיל שיעטף בו. ועל דרך האמת לכבוד ולתפארת יאמר שיעשו בגדי קדש לאהרן לשרת בהם לכבוד השם השוכן בתוכם ולתפארת עוזם כדכתיב כי תפארת עזמו אתה. וכתיב בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו. וקדשנו הוא הכבוד. ותפארתנו תפארת ישראל. ועוד נאמר עוז ותפארת במקדשו. וכן לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד. שיהיה מקום המקדש מפואר בתפארת ומקום רגליו שהוא מקום בית המקדש מכובד בכבוד השם. וכן ובישראל אתפאר שיהיה מרכבה ומיסד בהם תפארתו. וכן אמר למטה גם בבגדי הבנים כלם לכבוד ולתפארת. ואמר בקרבנות יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר. והנה המזבח לרצון והכבוד בית תפארתו והיו הבגדים צריכין עשייה לשמן: ויתכן שיהיו צריכין כוונה. ולכן אמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה שיבינו מה שיעשו. וכבר אמרו דעות דיוקנו מגלה לפני בבית מלחמתי: (ה) והם יקחו את

הזהב

אבן עזרא

העדות. אמר יפת כי יערוך. כמו [ד]בערכך הכהן. שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר. והנה נכון [ה]המערכה. ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות [ו]כסלי עגול. ועוד אדבר על זה: (א) ואתה. בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה. על כן טעם הקרב אליך. וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון. שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל. ואין [א]לדבר על משה אדוננו כי גורש היה ומי יתן לו עברית. ועוד כי [ב]טורח כל ישראל על משה ללמדם שמלות [ג]ולדון כל דבר קשה. וי"ו לכהנו לי. נוסף. כוי"ו שיתו [ד]שדי. בנו [ה]בעור. ופי' שמות בני אהרן אולי [ו]בנים אחרים היו לו חוץ מאלה. ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות [ז]ככתוב בספר יהושע: (ב) ועשית בגדי קדש. נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש. או על דרך ולא יקדשו. [ח]את העם בבגדיהם. ובגדי אהרן כלם הנזכרים: לכבוד ולתפארת. שיתפארו בהם. כי אין אחד מישראל שילבש כאלה: (ג) ואתה. וי"ו מלאתיו שב אל לב: (ד) ואלה. הזכיר בתחלה החשן [ט]שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל. ואחר כן הכתנת והאבנט הסובב אותו. והמצנפת על ראשו. וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת [י]מעשה. כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים. והנה משה הלבישו [כ]הכתנת. ואחר כן שם המצנפת על ראשו. ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש. ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש. כי איננו בגד. וקדמונינו [ל]הזכירו בעבור הרבים שמנה בגדי כהונה. ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפים. ואחר כן סגר אותו באבנט. ואחר כן הלבישו המעיל. ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו. כי החשב [מ]מהאפוד. ובעבור החשב נקרא אפוד. והנה על [נ]הסדר שהוא בפסוק הזה. ואל תשתומם [ס]שתמלא כתוב באהרונה במעשה וישם את המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת. וכמוהו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הלניף הסהור על ראשו: (ה) והם. [ע]חכמי לב הפועלים נאמנים [פ]הם:

וטעם

פירוש על אבן עזרא

היה על ראשו פרס לנבאת הציץ. וא"כ היה מועל בו חוץ למקדש ובפרט בעת השינה. ואין כח ביד ב"ד להחמות ולעקור דבר תורה בתמידות. ואין ראיה כמוצא מטעמון הלדיק (יומא ס"ט ע"א) שם. היה רק הורלת שעה כמוצא שם עת לעשות לה'. [ד](לכלן כ"ז י"ב). [ה](ויקרא כ"ז י"ב). [ו]כמ"ש רש"י ז"ל על פסוק והאיר אל עבר פניה (לעיל כ"ה ל"ז) עשה פי שבת הנרות שבראשי הקנים היולאים מלדיה מקובים כלפי האמלעי וכו' ע"ש. אמנם זה תגואר בנוסחתו הראשונה בפרשה הקודמת וז"ל והקדמונים אמרו כי כל אחד באמלע והששה נערכים זה אחר זה כסלי עגול ואמר שהכתוב אומר והאיר אל עבר פניה והטעם אל עבר אחד הנה הנורה בנורה. [א]ר"ל על כי לא היתה אשתו ככבודם כלשת אהרן שהיתה אחות נחשון. [ב]ר"ל זה טעם אחר למה נבחר אהרן ולא משה (וכן פי' מוטו"ע). [ג]לכן לא נתנה הכהונה למשה ולא בשביל שנשא מדינים. [ד](תהלים ק"ד י"ח). [ה](במדבר כ"ד י"ג). [ו]ר"ל אבל לא היה ראוים להקריב לו להיות כהנים. [ז](יהושע כ"א י"ט) כל ערי בני אהרן הכהנים שלש עשרה ערים ומגרשיהן. [ח](יחזקאל מ"ד י"ט) ר"ל כי בבגדים יש קדושה כאשר אמר יחזקאל ולא יקדשו את העם בבגדיהם. שנראה מזה כי הבגדים היו קדושים. וכל הנוגע בהם יקדש כמוהם. [ט]ר"ל טעמו לפי שבעל החושן הוא משפט האורים ע"כ הזכירו מתחלה מהאורים. כמו שזכר הארון תחלה מהלוחות בעבור שבהן לוחות העדות. ועוד טעם למה הקדים החושן לאפוד. כי החושן הוא להיותו על הלב ועליו האורים והאפוד לשתי כתפותיו שיהיו על האבנים להיותם על שתי כתפיו של אהרן לזכרון. והלב נכבד משתי הכתפות. [י]ר"ל בשעת זכירת מעשה הלבשה. פירש כאשר אמר הכתונת וגו' ולא זכר המכנסים רק זכרם באמרו ועשה להם מכנסי בד להודיע כי מגד יעשו. [כ]כמ"ש ויתן עליו את הכתנת וכו' עד ויאפוד לו בו (ויקרא ח' ז'). [ל]ר"ל כי הם אמרו שמונה בגדי כהונה ואם אינם כולם בגדים אלא בעבור היות רובם בגדים. [מ]ר"ל כי לשון אפוד. חגור. כמו שאמר ויאפוד לו בו כלומר חגור אותו בו. ור"ל בחשב כי הוא האפדה ובו חוגרים. והטעם שלא פירש מדת האפוד כי איננו לריך כי מדתו כנגד כתפות כל אדם שאמלעי. כלומר שכן רחב כרוחב כתפות האכן שהוא אדם בינוני. וע"כ לא נתן הכתוב בו מדה ידועה. [נ]ר"ל כי זכרם בפסוק זה אחר זה כסדר שהלבישם משה כאשר מפורש בפרשה לו. אבל לא זכרם כזה כסדר ההוא בצוה וזה כי כאשר הלבים תחלה לא זכר פה תחלה. [ס]ר"ל אל תתמוהה במה שכתוב בפרשה לו (ויקרא ח' ט') באמור באחרונה וישם המלנפת על ראשו ולכי כבר אמרתי שמלבישו הכתונת אחר כן המלנפת כסדר הפסוק שאמר מלנפת אחר הכתונת. כי טעם אמרו וישם המלנפת וכבר שם המלנפת וכמוהו אמרו וישימו הלניף הטהור על ראשו (זכריה ג' ה'). והנה לא היה הכונה לראב"ע ז"ל במה שאמר כי כסדר זה הפסוק היתה ההלבשה ולא כאשר כתוב בפרשה לו. ולכן תרלוהו לומר אחר כן בזאת הפרשה גם לינו כחוק שיהיה המלנפת באחרונה וכו'. [ע]ר"ל כי לא היה טעם לזכור פה זה הכתוב במקום הזה אלא א"כ לומר זה את אשר עשו באמונה. [פ]ע"ד כי באמונה

שם

ספורנו

כשילטרך וזה יהיה ככלות השמן למאור שהתנדבו עתה בנדבת המשכן שלא ימשכו שתהיה מלות הדלקת המנורה מלות עשה בשמן ההוא שהתנדבו בלבד: לכבוד. לכבוד האל ית' בהיותם בגדי קדש לעבודתו: ולתפארת. שיהיה כהן מורה גולה על כל סביביו שהם תלמידיו החקוקים על לבו וכתפיו: (ג) ואתה תדבר אל כל חכמי לב. שיעשו כל האמור למעלה: ועשו את בגדי אהרן. ויעשו גם כן את בגדי אהרן: לקדשו. לשם

כך

פירוש רשב"ם

(ד) ואלה הבגדים וגו'. כולם מפורשים לפנינו: חשן. לפי ענינו ופשוטו כעין נרתק וכיס שהרי כפול היה: אפוד. לשון מלבוש שמתקשט בו ומכוסה בו האדם למעלה מכל בגדיו: תשבץ. כעין ניטות גוסות הוא עשוי: מצנפת. כובע בראש כדכתיב וצניף מלוכה: ואבנט. אזור. לפי הפשט. מכנסיי' לא הוצרך להזכיר כאן שאינו מזכיר אלא בגדים הנראים העשויים לכבוד: (ו) ועשו את האפוד. אפוד וחשן זקני פירשום.

אך

ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר׃ ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת

וארגמן

אונקלוס

וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא: ו וְיַעְבְּדוּן יָת אֵפוֹדָא דִּדְהַבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֻמָּן: ז תַּרְתֵּין כַּתְפִין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפַּף: ח וְהִמְיַן תִּקּוּנֵהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדוֹהִי מִנֵּהּ יְהֵי דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא

וצבע

מסרה ו האפד, [ס"ו]. זהב, ב' בטעם [ובמבין]. תולעת שני, ג' [נ"ל ב']. מל"פ בטע ס"ם]. ז כתפת חברת, [מכריסת ח"ו]. יהיה לו, [הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. אל שני, ב'. קצותיו, [מ"ו ויו"ד]. וחבר, [ג' ומכין חבר]. ח אפדתו, ב'.

רש"י

ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את האפד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויגעה הקורא בצירופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות. האפוד. עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על שפת רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שזוקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועים במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתיתו וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב וטבעות החשן מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותן חוט של זהב עם ששה חוטים של תכלת וחוט של זהב עם ששה חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במס' יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות. את פתילי הזהב. בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו'. למדנו שחוט של זהב שוזר עם כל מין ומין: מעשה חשב. כבר פרשתי שהוא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו: (ז) שתי כתפת וגו'. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמעלה לו דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחד כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן בטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני השהם קבועות בהן אחד בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש שנאמר (יחזקאל מד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) וחשב אפדתו. והחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חושב ומשמשת מינין כך אריגת החשב מעשה חושב ומשמשת מינין:

ממנו

אבן עזרא

(ו) ועשו [א]האפוד. כי הוא [ב]גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב. יש שאלות קשות בדבר האפוד והחשן. כי משה לא עשה רק אפוד אחד. והנה כתוב [ג]אפוד ירד בידו. ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע. כמו הגישה [ד]האפוד. ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד. כי יראה כי מקדש היה. וגם כתוב שמונים איש [ה]נושא אפוד בד ומפרשים רבים פרשו זה שהיו לוים לשאת אפוד. ולא שמו לב לדעת שאמת כי האפוד בד הוא מין ממיני שמשים. ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני. ושש עם הכל. ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומים. וככה כתוב במשפט [ו]האורים לפני יי'. ואין מענה מן הגישה האפוד. כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן. וכן כתוב עד עמוד הכהן [ז]לאורים ולתומים. וכתוב [ח]תמיך ואוריך. והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד [ט]אביתר. והנה שאול בלכתו למלחמה שאל [י]באורים הם הם שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון. והנה דוד [כ]שאל בקעלה [ל]באפוד אביתר. והנה איננו אפוד משה. וקשה שאלה אחרת כי האורים אינם אבני חשן. כי הנה כתוב ומלאת בו [מ]מלואת אבן. וזהו מעשה הפרש הוא. לא מעשה משה. ואחר כן אמר למשה ונתת [נ]אל חשן המשפט את האורים ואת התומים. ובמעשה האפוד כתוב ארבעה [ס]טורי אבן. והזכיר הטורים. ואמר על משה [ע]ויתן עליו את החשן ויתן אל החושן את האורים ואת התומים. והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים. כי השאלה היא באורים ותומים והנה לא ידענו מה הם. והנה אין מועילות אותיות שמות השבטים גם שמות האבות. כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו. ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים. כי כתוב לאורים [פ]ולתומים. ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים. והנה דברים רבים הם. ורבינו שלמה אמר כי האורים והתומים היו כתבי שם המפורש. ואלו ראה [צ]תשובת רבינו האיי לא אמר ככה. ועוד עמוק [ק]הוא דבר האפוד והחשן. רק ארמוז קצת הסוד [ר]אולייניכהו מי שהוא ידע דעת עליון. והמשפט שיוכל לבא אל הסוד. שתי הטבעות [ש]הכתובים על שתי המשבצות. וחשב האפוד הוא [ת]שישור על אתלפיתו. על כן [א]ששה על כתף [ב]השנים. ואלה הם כפי [ג]המשפטה. על כן הם [ד]באבן אחת. על מספר [ה]בני ישראל. ועל שמותם [ו]כתולדותם. והלא ששה שניים. רק [ז]המשפט איננו כפי [ח]השלוק בלב. רק כפי השלוק [ט]למראה העין. ובעבור [י]השניים אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת. והיה החשן. [כ]כפול כי שם היו האורים [ל]והתומים שמורים עד עת הצורך. אז יחשם מחוץ אל החשן. והנה אבני שוהם [מ]שוות וממין אחד. ואין ככה [נ]אבני החשן. כי השהם הם [ס]לזכרון. ומשפט בני ישראל [ע]על אבני החשן. ומלת אורים מגזרת שמותי לאישי [פ]אור. ותומי' שכם [צ]ממימים. והאורים לא התומים [ק]זהב וכסף היו. והמספר [ר]ידוע בראיות גמורות מהעליון והשפל. והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים. ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואחר היה רגיל [ש]בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להטיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת. ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו. כי לא יבינו מי שלא למד ספר

המדות

ספורנו

כך יעשו הבגדים: והם יקחו את הזהב. וכמו שיכוונו בעת העשייה כן יכוונו כשיקחו את הזהב וכו': (ו) אפוד. מלבוש ממתני אדם ולמטה ושפתו העליון עשוי כמין אזור מלאכת מחשבת ובו יחגור הלובש את האפוד על המעיל כאומרו ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו: (ז) שתי כתפות חוברות. מחוברות במלאכה ביריכם: אל שתי קצותיו. אל מלאכת שתי קצות רחבו: וחבר. האפוד יחובר עם הכתפות על אופן מכוון במלאכתו

עם

(ו) וְיַעְבְּדוּן יַת אֵפוֹדָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן: (ז) תַּרְתֵּין כַּתְפִין מְלַפְּפָן יְהוֹיָין לֵיהּ לְתַרְתֵּין סִטְרוֹי וְיִתְלַפַּף: (ח) וְהִמְיַין תִּיכּוּסֵיהּ דַּעֲלוֹי

בעל הטורים

הזכיר לין לפי שלא היה מין בגד: (ו) ושש משזר (עם הלומיות) בגימ' שליהם ושניס סופים (עם הכולל) וכנגד התורה שמסלה בנ"ם ומקיימם בלמ"ד: (ז) אל שני ג' הכא ואידך לך ללום אשר יגול אל שני בניך. בעלי (ס"א ב') ויגלר ככרים וגו' ויתן אל שני גמליו. בנעמן (מ"ב ה') ברי עלי היו מבזין הכתוב שנא' בה אל שני לכך נעשו והכהנו אבל נעמן היה מכבדם שבקש אדמה לעשות מזבח ומקרב שמם

יונתן

בספוק ויעם לאדם ולאמו כשמם של קמולין ומילמו מנורום ומאלן מוכם ; מהודע כנפי

פירוש על אבן עזרא

סם שופים (מ"ב י"ב פ"ח). ורלוים שיקבלו הם מן המסנדבים אם הזהב וכו' כמ"ם רש"י ז"ל. צר"ל שהתפיל באפוד. ולעיל המפיל בחשן. קר"ל כבר אמר ואלה הבגדים אשר יעשו חשן וכו'. א"כ זכרו בזה אפוד תחלה. הוא בעבור כי גדול מהחושן והחושן לא יתם מעל האפוד כאשר כתוב (פסוק כ"ח) ר"ל אמרו ולא יזח החושן מעל האפוד כי החשב הוא מהאפוד והנה זה הכתוב. ר"ל אמרו ולא יזח החושן מעל האפוד כאי' כי האפוד גדול מהחושן כי הגדול ראוי להיותו מכיל הקטן. ר(ס"א כ"ב ו'). שר(שם פסוק ס'). ש(שם כ"ב י"ח) ואם בכתוב כתיב פ"ה נוקשי. אולי כוון לדעת המוקשא' כי היה משה כה"ג ה' מדרגות. ואלו הן כה"ג. סגן. קתילוקי"ן. אמרכלין. גזבר. ואלו הם הכלוים ליאש אפוד. ע"כ אינו מציא ראיה רק מאלו שמוכים עיין (תהלים פ"ח ב') וא"כ אפילו נומר כדעת הרד"ק שם אשר לא נשאו האפוד רק לוים. והכלוים אינם רק אלו המשמה. והמפרשים אשר מביא רא"ע הם עלומם פ' הכלוים אחר זמן בשימוש' אלו המשמה. ת(במדבר כ"ז כ"א). א(נחמיה ז' ס"ה). ב(דברים ל"ג ח'). ג(ש"א כ"ג י"ט). ד(שם כ"ט ו'). אר(שם ל' ז' ס') דרפי' כשברח אביתר אל דוד והלה שאול לרדוף אחריו כתוב וידע דוד כי שאול עליו מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה לי האפוד. ה(פסוק י"ז). ו(ויקרא ס' מ') שם כתוב וישם עליו וכו' אולי לפי פי' ככה כותנו אשר כתן הא"ם פרס אשר שם על הכהן וכמש"כ ב' פעמים ויתן להקים לפסוקים לפרוש. ט(עזרא ב' ס"ג). יר"ל מה שהשיב שם המצורע ושמות המלאכים לא יוכלו להגיד עתידות ואין בהם הללחה. כפי' פקח עיניך ועתה רואה לך סוד האפוד והחושן למה היה ככה. פי' כי אין דעתו של אב"ע ז"ל שהיה האורים והתומים בכח שמות ולא באותיות נולמות כדעת רש"י ורמב"ן כי כבר השיב על דבריהם בפ' שמות בסוד השם. אבל דעתו היה שהש"י נתן חכמה באדם לדעת העתידות בהיותו יודע חוקות שמים ושמרם. וע"כ הראה השם למשה במראה הנבואה סוד עמוק וכמן בו דעת ותבונה לעשות כלים שיוכלו ישראל לדעת בהם העתידות בכל עת שירצו. והנה לוהו שיעשה לורות האפוד כנגד הגלגל השמיני שהוא גלגל המזלות כאשר באלפי בפרעה ואלה המעשפים והגלגל הזה אלוי בשני קדנים וסובב עליהם כאשר חקות הדלת על צירה. וכנגדם היו שתי כתפות האפוד. וכאשר היה הכתפות סבבות למעלה מהשמיני והוא נעלם מהעין עד שאין העין יכול לראותם. כן היה מעיל האפוד למעלה מכל הבגדים אחורי כתפות הכהן ולא יראוהו והחשב הוא הקו הישר. כ"ן כפי דעת הכוכבים. וע"פ דרכי המקובלים יש ככה ע"פ הנהגת האורות העליונים ומה שיש בכוכבים והגלגלים הפועלים. ככה כל הענינים בכח העליון וכאשר עשה הכהן כל ההכנות למטה נדבק כחו באורות העליונים ושלה עליו הרוח הקודש. לר"ל בא לרמוז על הורלאת הולדת מערכת אשר ברלאע עלה ומאזנים והורלאות השנים עשר בנקודות ידועות וכל זה במשפט ידוע. והתומים. כל זה בכח הנבואה נודע מה שאין בכח אדם לידע. מר"ל הקו הישר המדומה שהוא באמצע. וכוונתו שמעשה האפוד והחשן הוא על דמיון הגלגל העליון וגלגל המזלות. והנה הטבעות והחשב שהם ארוכים כדמות לשעה דומים לקו האמצעי המחלק הגלגל העליון במחשבה. וגלגל המזלות הנחלק לשלים. ובכל חלק שנה מזלות. וכן שתי הכתפות שבכל אחת אבן שוהם שבו חקוקים שמה שבטים. נפי' כי בספר יסוד מורא בשער השיעי אמר כי שתי האבנים שהם שמאלים גם ימיניים שמה שמות בכל אבן והנה שהיה אבן שוהם ואין בהם לולה וזה כנגד המחשבה. ע"כ. ואח"כ אמר כי חשב האפוד הוא הקו הגדול התיכון שאיננה נוטה. ע"כ. והנה כל אלה מדבר על השעיעי כי הקדמונים חלקוהו במחשבתם שני חלקים שוים חלי לדרום וחלי' לצפון. והקו המחלק אותו הוא הקו העגולה הגדולה מכל עגולות הגלגל התשיעי. בעבור כי מרחקה משני הקדנים אלחק שוה וזאת החלוקה עשאום במחשבה לבם. כי במראה העין לא יתכן לחלקו בעבור כי אין בו חלוקה כלל. וע"כ היה באפוד שתי אבני שוהם שוים במדתם ובמראיהם כשני חלקי הגלגל. גם בעבור כי כל אחד משני החלקים נחלק לששה חלקים שקראום בתים גם קראום מזלות ע"כ היה שמה משומם על האבן האחת. ולא שמות השבטים הנחברים על האבן השנית כתולדותם. ואין שם חילוק אחר כי אם השמות לבדם והשמות הם לזכרון. וכן השמות המשומשים באבני החשן היו לזכרון כדי לדעת הסדר רק בחושן שהורה המשפט עליו הם כלאים. ועתה אבאר דבריו על כל פרט ופרט. סר"ל שעל כתף אחת לא היו כל י"ב שבטים רק שמה מהם. והששה הנותרים על כתף השנית. עכי האפוד דומה לגלגל העליון שאין בו כוכב. רק נחלק לי"ב חלקים כפי המחשבה. פר"ל ששה מהם. צשהם י"ב שבטים. קר"ל כסדר תולדותם. רר"ל חשן משפט. שר"ל במחשבת הלב. תר"ל כמו שהמזלות הכלאים בגלגל י"ב לורות נחלקים לד' רבועים. כן השבטים בחשן בד' טורים והכהן לריך לראות בעיניו תוכן המזלות כלם יחד להיותם מדורים לפניו. אר"ל כמו שהמזלות קבועים בגלגל ואינם נוטים. כן הי"ב שבטים בחשן. וז"ם ויר‌כסו את החשן וכו' כלומר שלא יזח החושן לצדדים. וגם הוא שלא יביט לתוכן הכפים שהיה במחשבה רק לתוכן האמת שהם בעצמם מדורים על נכון לכך אמר וירכסו את החושן. ובספר המולדות שחיבר החכם הרב אב"ע ז"ל קורא חשב לאפודות הגלגל מנורת המזלות. בר"ל כי מקומות הכוכבים יודעו ממהלכם בגלגליהם כנגד גלגל המזלות. גדמיון כוכבי אור שהם פעם גלוים ופעם נסתרים. דר"ל שוות באיכות ובמראה. וכ"ל כי יש הפרש ביניהם והוא ההפרש שזכר. ר"ל שאלו לזכרון. ולכך היו חלוקים כפי המחשבה. ואלה למשפט. הכי היתה כל אבן מעוקה ותמכתה כמו המזלות. וכמ"ש אבני זכרון וכן על שתי כתפיו לזכרון (פסוק י"ב). זממה יולא משפט בני ישראל לאור. ח(ישעיה מ"ד ט"ו) ופי' כאלו היה בחולם. טכי הם כנגד חמשה כוכבי לכת שלמה"כ. והמספר הזה הוא מספר שלם כי הוא בסמנן עגול. ה' פעם ה' כ"ה ה' פעם כ"ה הם קכ"ה וגו' א"כ נאמר כל פעם ה'. וכ"כ בס' יסוד מורא שער ט'. יזהב וכסף היו. כ"ל האורים הם דמיון שני המאורות הגדולים. חמה מרליה כזהב. ולבנה ככסף. והתומים הם שאר כוכבי לכת כמבואר. ע"כ לומר ה"א האורים לא התומים. וכ"ל כי האורים אינם התומים כמו הזהב אינו מראה הכסף. והרמב"ן ז"ל כתב וז"ל סבר ר"א להמשכם בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן זהב וכסף והאריך בענייניהם. כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבה הכולל. ולא אמר כלום עכ"ל. וכפי הנוסחא שלפנינו אין אריכות ואין רמז ממעשה אומן כלל. מה שא"א למשות כן מעשה חשה מה שלא לוהו השם. והכתוב מוכים שהיו מעשה אלהים ונתנם למשה כמו שנתן לו הלוחות. שנאמר ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים בה"א הדעת. ועדיין לא נזכרו. הרי שבשעת הלווי נמסרו למשה. והוא כאלו אמר את האורים ואת התומים הסלה. כפי' דע כי היו בחושן י"ב אבנים כנגד י"ב לורות שבגלגל השמיני והם הנקראים מזלות בפי כל ההמון. ואמר שהם כלאים בעבור כי הכוכבים בגלגל השמיני הם בלי ספק. ונקראו באלה השמות בעבור כי מכוכבים רבים יש בגלגל לורות כלורות בעלי השמות ההם. כמו טלה על לורת טלה. ומזל שור על לורת שור וכן כולם והנם נראים לעין והמשפט תלוי בהם כפי היות מעמדם כנגד השנים עשר הקנועים בתשיעי שהזכרנו למעלה. וכן היה המשפט בחושן כפי מעמד עגולתו כנגד חשב האפוד. כי יש הפרש ביניהם. פירושו הוא פי' זה בספר יסוד מורא בשער תשיעי שאמר והחושן כמעשה האפוד והיה רבוע כנגד הנקודות הארבע ע"כ לא הדמה אבן על אבן וזה הטעם לא יזח החושן שהפי' מטעם לא יסור. פי' זהו מה שאמר למעלה כי שניהם דבוקים ולא יפרדו. והנה אבני האפוד ואבני השוהם לזכרון לבפא ולרקיע הכתוב בספר יחזקאל שהוא על כלפי השיום. וככר באלרתי זה בפ' ואלה המשפטים ומשם תבינהו. ובעבור כי דבר המערכה לא יסור כאשר רמז בפ' בא אל פרעה ע"כ אלעז (במסכת יומא בסוף פרק בא לו) כי אף על פי שגזירת נביא חוזרת גזרת אורים ותומים אינה חוזרת שנאמר כמשפט האורים ודי בזה למבין. ואם פעיין בהקדמת מגלת אסתר תבין זה למה מתקיים ע"י או"ם יותר מפי הנביא. א"כ אין לתפוס דברי רא"ע אחרי אשר ספר הרמב"ן דבריו כאשר היו מחמים דבריהם להיות גזירה ומופלגם ע"כ היו שוים נ"כ ע"פ המלוכות הכוכבים וע"כ מקיים ואומר אלה. מהעליון והשפל ר"ל מאורות העליונים כמנהגי הגלגלים. והשפלים הם הגלגלים אשר עולם עליכם עיני בשר. וכן נגד ז' עיני משכות למעה יש למעלה ז'י"ן כוכבי נבוכה הם שלשים הנכ"ל כל כוכב עולם על מין מחכום אחר. לזה לשון בע"מ מקור חיים. הנה אינני מבין דעתו בזה כמאמר. כי איני יודע איך שהאמת ממגע הכוכבים מן גלגל התשיעי לבדו שאין בו כוכב. אלא אם ירלה לומר כי בהיות השמש בנקודות השוי ובנקודות ההפוך שהם בערך אל גלגל השמיני שאין בו כוכב יוכל להשיב לשואל מה ילרע באלו הזמנים כשיודע מקומות הכוכבים בעת שמגיע השמש באותן הנקודות וזה מה שרמז אליו באמרו ואשר היה כגיל בדברי האורים והתומים. כ"ל שיודע מקומות הכוכבים. ואמרו רק לא בכל עת. כ"ל כי זה לא יהיה בכל עת רק בהיות השמש באלו הנקודות שהם מורים על הדברים הכלליים כי כן דעת חכמי המשפט. אבל השואל על הדברים הפרטיים כגון מוליד אדם או על ענין אחר לא יהיה המשפט אמת באפוד לבדו אלא לפי מקומות הכוכבים בגלגל השמיני שהוא גלגל המזלות לפי דעתו. גם כי בהיות השמש באלו הנקודות ממנו יקחו חכמי משפטי הכוכבים הוראה על עניני העולם והמלכים והמלחמות והיוקר השבר והזולתו. ובאלו הענינים הכלליים יהיה המשפט באפוד לבדו לעי שיודע מקומות הכוכבים לא כולהם מן הענינים הפרטיים. ומפני זה הודיעו אביתר לדוד עניני שאלתו מהאפוד לבדו כי עניני המלכים ידע כמו שאלתי מעת היום השמש בנקודת השוויה והסבוך. ומפני שהאפוד לעת לגלגל התשיעי שהוא עליון על כל הגלגלים היה

פירוש רשב"ם

אך אני אפרש בהם דברים שלא נתפרשו: (ז) שתי כתפות וגו'. האפוד עשוי לפי דעתי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו. וזהו שכתוב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו. שהחשב עשוי כמין אזור עשוי בתוך שפת האפוד בנוף האפוד והכתפות הללו שתיהם חוברות ממש מכל וכל ומכסי' את כל הגוף של אדם. ואחריו ממתניו ולמעלה. וזהו שכתב פעם שנית וחובר שמלבד שהיו הכתפות אשה אל אחותה עד כתפי האדם מלמעלה. חוזר ומחבר אותם מלמטה אל האפוד והחשן לפניו על לבו זרת ארכו וזרת רחבו מחובר למעלה בכתפות ולמטה באפוד נמצא הכל מלבוש אחד. תמצא כל גוף הכהן מכוסל באפוד המחובר לחשן ולכתפות האפוד. שאם לא היו חוברת הכתפות יחד אלא באו שתים רצועות עולות על צוארו ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו. א"כ כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו למטה יהו נופלות הכתפות ומתפרדות. והחשן נופל. אל שני קצותיו שמחברין לאחריו של כהן. קצות האפוד העליונות מעל החשב: (ח) וחשב אפודתו

וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם: יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן: ס

שני יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב: יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת: ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: טז רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ: יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד: יח וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם: יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה: כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם: כא וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה

על

אונקלוס

וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: ט וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהֶן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י שִׁתָּא מִשְּׁמָהָתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְאִשְׁתָּאָרוּ עַל אַבְנָא תִנְיֵתָא כְּתוֹלְדָתְהוֹן: יא עוֹבַד אֻמַּן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָן תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד יָתְהוֹן: יב וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כִּתְפּוֹהִי לְדָכְרָנָא: יג וְתַעְבֵּד מְרַמְּצָן דִּדְהָב: יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דְּהַב דְּכֵי מְתַחְמָן תַּעְבֵּד יָתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא: טו וְתַעְבֵּד חֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אֻמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִנֵּהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּד יָתֵהּ: טז מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אָרְכֵּהּ וְזַרְתָּא פְתָיֵהּ: יז וְתַשְׁלֵם בֵּהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא אַרְבְּעָה סִדְרִין אֶבֶן־טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבָרְקָן סִדְרָא חַד: יח וְסִדְרָא תִנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין וְשַׁבְזֵיז וְסַבְהֲלוֹם: יט וְסִדְרָא תְלִיתָאָה קַנְכֵּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עֶגְלָא: כ וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם־יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְרַמְּצָן דִּדְהַב יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן: כא וְאַבְנַיָּא יְהוֹיָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל שְׁמָהָתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵהּ תְּהוֹיָן לִתְרֵין

עסר

מסרה ט ופתחת, ג'. שמות, [מ"ו]. י משמתם, ל' [ח"ו]. שמות, [מ"ו]. הנותרים, [מלא דמלא]. כתולדתם, [מ"ו קדמאה וח"ו תנין]. יא חרש ג'-. אבן, ז' חסר בליש'. שמת, ג' חסר בתורה. מסבת, [חסר דחסר]. משבצות ג' [מלא בלישנא]. יב כתפת האפד, [סכריהון חסר]. זכרן, ג' חסר [בלישנא]. ונשא ע"ז [ל"ל י"ח. ח' מנין סידום]. שמותם, ב' מלא בתורה ואלה. לזכרן, [ח"ו]. יג משבצת, [ח"ו]. יד שרשרת, כל לישנ' חסר במ"ג [(מלכים א' ז' י"ז). (דה"י ב' ג' ט"ז)]. מגבלת, ל' חסר [ל"ל וחסר]. עבת, כלהון חס' [במ"ג] [בכ"ך] וכל אוי' ח"פ במ"א. ח' מנין סידום בהם המסורה, אבל בח' מנהם כליל ליתא כך כלהון חסר, ושו לא]. ונתתה [מלא ה"א]. העבתת, כל לישנ' חסר [דחסר] במ"א בעבותות אחרה. המשבצת, [ח"ו]. טו חשן משפט, ל' וחד חשן המשפט. תעשנו, ל'. זהב, ב' בטעמא ובעינן. יז מלאת, ל' וחסר. טורים [כולהו מ"ל במ"א]. יח ויהלם, ג' וחסר [היו"ד בקמץ מ"ם וח"ם]. יט ואחלמה, ב' [מלעיל]. כ ושהם, ב' ומב' לישני [ר"ל דין הם אבן שוה ודה"י א' כ"ט כ"ג, הם איה]. וישפה, ג' [נקודו קמץ כתב מהג, מו"א כט, לירי"י עיין מ"ם]. במלואתם, ב' דין מ"ו קדמאה ומד חסר דחסר. כא תהיין, [בתרין יודי"ן ומ"ן מתומה]. שמת, ג' חסר.

ת"א ששה משמתם סוטה לו. כתולדתם שם. פתוחי חתם שם שם. ועשית יומא עב. ועשית חשן יומא עב זבחים פח ערכין יו. כמעשה אפד יומא עב. תרשיש ושהם מגילה יג. במלואתם סוטה שם.

רש"י

ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדתם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי על האחת. ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן (ישעיה מד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים. וכן (שם) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים וסמוכים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא שהאותיות חרוצות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפורש: על שמת. כמו בשמות: מסבת משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת בכתפות האפוד: (יב) לזכרן. שיהא רואה הקדוש ברוך הוא השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: (יג) ועשית משבצת. מיעוט משבצות הוא ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרת זהב. שלשלאות: מגבלת. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבת. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים באותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושים לעלדסקאות שקורין אינצנשיי"ר (ביצה כב): ונתתה את שרשרת. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תחלת המקרא הזה אמור כאן לשון צווי ואין כתוב' האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צרכן שהמשבצות שלוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר שהמשבצות הללו זקוקין לך להתקשר השרשרות העבותות על החשן תתנם על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת. דריי"נמנט בלע"ז שהמשפט משמש ג' לשונות דברי הטוען

הבעלי

דִּצְלוֹי הֵי כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי דְּדַהֲבָא תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: (ט) וְתִיסַּב יַת תַּרְתֵּין מַרְגָּלָיָין דְּבוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהוֹן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (י) שִׁיתָּא מִן קְצַת שְׁמָהַתְהוֹן עַל מַרְגָּלִיתָא חֲדָא וְיַת שְׁמָהַת שִׁיתָּא דְּמִשְׁתַּיְירִין עַל מַרְגָּלִיתָא תִּנְיֵיתָא מְסַדְּרִין הֵי כְּיַלְדוּתְהוֹן: (יא) עוֹבַד אוּמָן יְהוֹיֵי מַרְגָּלִיתָא גְּלִיף חָקִיק וּמְפָרַשׁ הֵי כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא תִּגְלוֹף יַת תַּרְתֵּין מַרְגָּלִיתָא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַקְפָּן בְּאוּמָנוּתְהוֹן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעֲבֵיד יַתְהוֹן: (יב) וּתְסַדֵּר יַת תַּרְתֵּין מַרְגָּלִיתָא עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מַרְגָּלִיַית מְדַכְּרָן זְכוּתָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל תְּרֵין כִּתְפוֹי לְדוּכְרָנָא: (יג) וְתַעֲבֵיד מְרַמְּצָן דִּדְהַב: (יד) וְתַרְתֵּין שִׁישְׁלָן דִּדְהַב דְּכֵי מִתְחַמְּן תַּעֲבֵיד יַתְהוֹן עוֹבַד קְלִיעָא וְתִתֵּן יַת שׁוּשִׁילְתָא קְלִיעָתָא עַל מְרַמְּצָתָא:

[(יד) שִׁישְׁלָן:]

(טו) וְתַעֲבֵיד חוֹשֶׁן דִּינָא דְּבֵיהּ מְהוֹדַע דִּינֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל דְּאִתְכַּסֵּי מִן דַּיָּינַיָּא וְסִדְרֵי נִצְחָן קְרָבֵיהוֹן וּלְמִכְפְּרָא עַל דַּיָּינַיָּא עוֹבַד אוּמָן הֵי עוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִינֵיהּ דִּדְהָבָא תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ:

(טז) מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אוּרְכֵיהּ וְזַרְתָּא פּוּתְיֵהּ:

[(טז) כְּפִיל:]

(יז) וְתַשְׁלִים בֵּיהּ אַשְׁלָמוּת דְּמַרְגָּלָיָין טָבָאן אַרְבְּעָא סִידְרִין דְּמַרְגָּלָיָין טָבָאן כָּל קֳבֵיל אַרְבַּע טְרִיגוֹנִין דְּעַלְמָא סִדְרָא קַדְמָאָה סְמוּקְתָא יַרְקְתָא וּבַרְקְתָא

סִדְרָא חַד וַעֲלֵיהוֹן חָקִיק וּמְפָרַשׁ שְׁמָהַת שִׁבְטַיָּא רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי:

[(יז) וְתַשְׁלֵים עִמֵּיהּ אַשְׁלָמוּ דְּאַבְנָא אַרְבַּע סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא סִידְרָא קַמַּיְיתָא סַמְקְתָא וְיַרְקְתָא וּבַרְקְתָא כְּתַב מְפָרַשׁ עֲלֵיהוֹן שֵׁם שִׁבְטִין תְּלָתָא רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי:]

(יח) וְשׁוּם סִדְרָא תִּנְיָינָא אִיזְמוֹרַד וְסַפִּירִינוֹן וְכַדְכּוֹדֵי וַעֲלֵיהוֹן חָקִיק וּמְפָרַשׁ שְׁמָהַת תְּלָתָא שִׁבְטַיָּא יְהוּדָה דָּן וְנַפְתָּלִי:

[(יח) וְסִידְרָא תִּנְיָנָא כַּדְכֳּדְנָא וְסַמְפּוּלִינָא וְעֵין עִיגְלָא כְּתַב מְפָרַשׁ עֲלֵיהוֹן שֵׁם שִׁבְטִין תְּלָתָא יְהוּדָה יִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן:]

(יט) וְשׁוּם סִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכֵּירִינוּן וְטַרְקִין וְעֵין עֵגֶל וַעֲלֵיהוֹן חָקִיק וּמְפָרַשׁ שְׁמָהַת תְּלָתָא שִׁבְטַיָּא גָּד וְאָשֵׁר וְיִשָּׂשכָר:

[(יט) וְסִידְרָא תְּלִיתָאָה זוֹזִין וּבִירוּלִין וּמַרְגְּנִין כְּתַב מְפָרַשׁ עֲלֵיהוֹן שֵׁם שִׁבְטִין תְּלָתָא דָּן נַפְתָּלִי וְגָד:]

(כ) וְשׁוּם סִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא רַבָּא וּבֵירַלְוָות חַלָּא וּמַרְגְּנִיַית אַפַּנְטוֹרִין וַעֲלֵיהוֹן חָקִיק וּמְפָרַשׁ שְׁמָהַת תְּלָתָא שִׁבְטַיָּא זְבוּלֻן יוֹסֵף וּבִנְיָמִין מְשַׁקְּעִין בִּדְהַב יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן:

[(כ) וְסִידְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא בְּדוּלְחָא וּמַרְגְּלִיתָא כְּתַב מְפָרַשׁ עֲלֵיהוֹן שֵׁם שִׁבְטִין תְּלָתָא אָשֵׁר יוֹסֵף וּבִנְיָמִין מְשַׁקְּעִין דְּהַב יְהֶוְיָין בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן:]

(כא) וּמַרְגָּלִיָּתָא תְּהוֹיָין מִתְנַסְּבָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִינוּן תַּרְתֵּיסְרֵי עַל שְׁמָהַתְהוֹן

בעל הטורים

כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבים: (ט) שתי אבני שהם. כנגד ב' לוחות. שהם בגימטריא [ל"ל מנין ה"י מ"ה. פ' עיטור בכורים] בגי' הלוחות: (י) ששה משמותם על. ר"ת שמע שאמר שמע ישראל וכו': (יב) שמותם ב' במסורה הכא ואידך אלה שמות. במרגליות. מלמד שהיו מרגלים כולם כשרים ועשה ביררם על פי השם: (טו) חשן משפט. שמכפר על עוות משפט. ומה משפט ביום אף שלם אורים ביום. חשן משפט בגי' מכפר על הרהור הלב [אולי צ"ל בגי' מכפר הרהור לב כ"כ בס' עיטור בכורים]: (יז) ד' טורים כנגד ד' דגלי' וד' אמהות. בכל אבן היה שש אותיות. כי שמות שלשה האבות ושבטי ישורון מצטרף עם כל אחד ואחד עד שיהיה ו' אותיות כמו ראובן וא' דאברהם. שמעון ב'. לוי רה"ם. יהודה י' דיצחק. יששכר צ'. זבולן ח'. דן ק' יע"ק. נפתלי ב'. גד שבטי. אשר ישו. יוסף רון. ובנימין לא היה צריך לצרף כי היה בו שש אותיות: (כ) ישפה בגימ' [בנימין] בן יעקב. שישפה היה לבנימין:

טורים

יונתן

(טו) מהודע דיניהון עיין פי' רמ"י ומאלה: (טז) ירושלמי חסך תרגומו של זרת. ע"ש יונתן זרת בדבריו חסך ומה שכתב אלינא ירושלמי בטור השני יהודה יששכר זבולן דלא כמאן דלא מתסברא ליה שקדמו בני השפחות לבני הגבירות' כדעת יונתן הנה הם קודמי' במעלה שהם בני הגבירות ולפ"ת כתולדותם פעם במעלות ויחוסם אחר התולדה ולכן מתרגם שבטור הג' היו דן נפתלי גד. הן הם בני השפחות לבדם ואל תשוב ותקשה מאשר שהיה עם בני הגבירות בטור הרביעי. כדת כנס אשר יוסף בנימין דלק"מ כי הי"א להיות לו עם בני השפחות שהן ד' תכלא אול הי' רק ג' לבד ולכך בע"כ הוכרח להיות עם יוסף בנימין: (יט) ליגורר וספירינון כו' והכולה לעיין לקמן במדבר

רש"י

הבעלי דינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה מפרש לשון דיבור דברים שאמר' ועבר דבריו: כמעשה אפד. מעשה חושב ומעשה מינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול והולך לו לפניו כנגד לבו שנ' והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בטבעות ובשרשרות כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים: (כ) משבצים זהב. יהיו הטורים ממולאים מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שימלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש

על

אבן עזרא

העמודות. ומוד מלאכת שנים. ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות: (ט) ואבן השהם לבנה. והאומרים בורלא. ולשון ישמעאל בלאור. ואין לנו דרך בדיבור לדעת אבני המלואים. כי הגאון תרגמם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה. כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום. ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה. כי ידוע כי חמש הם גווני העינים. הלבן והירקת והאדום והירוק והשחור. והנה בעבור היות האדום האמצעי ימלא על מינים רבים. ותרגם נופך כדמות השחור בעבור ותשם בפוך עיניה. והנה לא יתכן שלא יהיה כ"ן נופך שחור. כי הוא על משקל אודם. והגאון גדול הספרדי אמר כי יהלום הוא הנקרא אלמאס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח. מגזרת והלום פטיש. והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר. גם אחלמה אל חלמיש. והוא אבן שכל מי שהאבן הזה בא באצבעו לעולם יראה חלומות. ואין לתמוה על זה כי כח ימלא בתולדת כל אבן ואבן. כי יש אבן שמושכת את הברזל. והמעמדת את הדם. והבורחת מהחומץ. והנשברת לעולם על משולש ומלא: (יד) שרשרות. כפול הפעי"ן. ואם לא יכפלוהו הוא הוא שרשות גבלות. ולפרש בלשון הקדש מלת גבלות ומלות כנות במעשה החשן

פירוש על אבן עזרא

היה מחברו הכהן למעלה מבגדי כהונה והיה נותן החשב באלכסון האפוד מפני שמעולה הקו המישור מהחשב כמו לה שאלקת זה הגלגל במליו בחוב וזה לפני שמשבצה, עד כאן כתב הר"ל שלמה בן יעי"ש ז"ל. (ועיין רמב"ם במורה נבוכים חלק ב' פרק מ"ה). ולמי זה מבואר מאמר חז"ל אין נשאלין אלא למלך ולמי שהצבור וכו' (יומא ע"ג ע"ב ע' ל'). (ישעיה מ"א ז'). הר"ל הרי"ם כי תורת המלה שרש. ער"ל אף אם לא יכפלוהו כמו שרשות גבלות (פסוק כ"ב) שוה הוא בערך לשרשרות בכפילה הרי"ם

ספורנו

עם מלאכת הכתפות: (יב) על שתי כתפיו לזכרון. להטיב רחמים על ישראל בזכותם: (יג) משבצות. מכוונות מקום הכתפות אל קצה החשן בעבותות: (כא) והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל. כשיקדישום המתנדבים יהיה הקדש לשם כך שיכתבו עליהם שמות השבטים: שתים עשרה

על

פירוש רשב"ם

אפודתו. שבחשב הוי' חגורו ומחברו. כדכתיב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפד לו בו: (יא) מעשה חרש אבן. דבוק הוא לכך הרי"ש פתח חרש של אבן. אומן לפתח ומשקל דגש הוא כמו גנב לכן החי"ת קמוצה ולא חטופה: פתוחי חותם. כעין פתוחי עורות של חותמות שעושים בטבעות: (יב) על כתפות האפוד. כתפות האפוד באים עד צווארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו ושם קבועים שתי אבנים בראשי הכתפות יש בהן שרשרות שמגיעות עד החשן שכנגד לבו והוא תלוי בהן: אבני זכרון. כמו שמפרש לפנינו אצל ציץ שכתוב בו קודש לה': (יג) ועשית משבצות זהב טהור. כעין טס של זהב שיש גומות באמצעותיו להכניס בו ראשי השרשרות לחתיכה אחת גסה שדומה לנבול לסוף. כעין גומין שעושין בראשי החגורות של משי כדי שתכנס במשבצות: (יד) מעשה עבות. לפי שיש שלשלאות בענין אחר תחבות זו בתוך זו כעין לולאות לכך צריך לפרש שלא היו עשויות כעין חבלים שלנו: ונתת את שרשרות העבותות על המשבצות. ועדין לא פירש כאן באיזה מקום יקבעום. ולפנינו מפרש ששני ראשיהם של שרשרות יתן בטבעות החשן ושני ראשיהן שנותנים במשבצות יתן בכתפות האפוד אל מול פניו: (טו) חשן משפט. לפי שנותנים בהם האורים והתומים שמגידים משפט ישראל תרכיהם כדכתיב ושאל לו במשפט האורים לכן קרוי משפט: כפול. בענין כיס. לפי

שנותנים

עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט׃ כב וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃ כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה׃ כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃ כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו° אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב

°מטבעתיו ק'

אונקלוס

עֲסַר שִׁבְטִין׃ כב וְתַעְבֵּד עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מַתְחָמָן עוֹבַד גְּדִילוּ דִּדְהַב דְּכֵי׃ כג וְתַעְבֵּד עַל חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כד וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא לְסִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כה וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תַּרְתֵּין סִטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וְתִתֵּן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא לָקֳבֵל אַפּוֹהִי׃ כו וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא מִלְּגָיו׃ כז וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל תַּרְתֵּין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵל אַפּוֹהִי לָקֳבֵל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהִמְיַן אֵפוֹדָא׃ כח וְיָחֲדוּן יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכֶלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא׃ כט וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּהּ בְּמֵעֲלֵהּ לְקוּדְשָׁא לְדוּכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ ל וְתִתֵּן בְּחֹשֶׁן

דינא

מסרה, שמתם, ח"ו. חותם, ג' מ"ל בתורה. לשני עשר, ו' בליש' [בלא פ"ס]. כב שרשת, ל' וחסר. גבלת, ב' וחסר. עבת, [ח"ו]. כג טבעות, ז' מלא [בליש']. ונתת, [חסר ה"א]. הטבעות, ז' מלא [בליש']. כד ונתתה, [מלא ה"א]. שתים, [חסר] הטבעת וחסר דחסר]. הטבעת, [חסר]. אל קצות, [דין אל חרין על]. כה ואת שתי, ו' וכל הבליה דכוותי'. העבתת, [חסר דחסר]. המשבצות, ג' מלא. ונתתה, [מלא ה"א]. כתפות, ב' מלא. האפד, [ח"ו]. כו ושמת, [קדמא רבים חרין זרקא]. טבעות, [מלא]. שפתו, ב' בטעם זקף גדול דין ותכירו דפקודי האפוד, [מלא]. כז טבעות, [מלא]. ונתתה, [מלא ה"א]. כתפות, [הכ"ף רפי ב' מלא]. האפוד, [חרין בפסוקא ואיכון מן המלאים]. כח וירכסו, ל' רפי [וי"ו סולי"ת קמוי רפי] וחד פתח. מטבעתו [חסר דחסר] מטבעתיו ק'. טבעת [חסר]. האפוד, פ'. מלאים, [נ"ל י'. מנהם כליל בתם פ"פ] ג' בפסוק. להיות, [מלא]. ולא יזח, ב'. כט שמות, [מלא]. לזכרן, ס' ו' מלא וב' חסר [דין חסר]. ל ונתת, כ"ע חסר ה' בקריה [י"ע באורייתא וחסרא בכל קריה]. אל חשן המשפט, ל'. האורים, [מלא דמלא]. התמים, [ח"ו ומ"י]. על, י"ט פסוקים על על.

ת"א ולא יזח יומא עג מכות כב חולין ז.

רש"י

על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן. פטדה לשמעון. וכן כלם: (כב) על החשן. בשביל החשן לקבעו בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: שרשת. לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות שאמר תחלה בן פרוק לשון שרשות ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשום ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלת. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן שבו גבול לשון קצה אשומי"ל בלעז: מעשה עבת. מעשה קליעה: (כג) על החשן. לצורך החשן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר שתהא שבלה שעייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפרש כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימין ולשמאל הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתתה את שתי עבתת הזהב. הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פי' מקום קביעתן בחשן עכשיו מפרש לך שיאחז אותן בטבעות ותדע לך שהן הן האמורות שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תוקע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתת. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול וכן הוא תלוי ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הולך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו. והוא כנגד האפוד שהעליון אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנא' ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שהסינר של האפוד חוגרו לכהן ונופל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני ההוא מחובר לאפוד והוא שנא' לעמת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנ' ממעל לחשב האפוד וכן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון: (כח) וירכסו. לשון חבור וכן (תהלים לא) מרוכסי איש חבורי רשעים וכן (ישעיה מ) והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שאי

לירד

שִׁפְרַתְהוֹן גְּלִיף חָקִיק וּמְפָרַשׁ הֵי כְּגַלּוֹף גְּבַר מַרְגְּלִיתֵיהּ עַל שְׁמֵיהּ תְּהֶוְיָין לִתְרֵיסַר שִׁבְטִין: (כב) וְתַעֲבֵיד עַל חוּשְׁנָא שִׁישְׁלָן מִתַּחְמָן עוֹבַד קְלִיעָא דִּדְהַב דְּכֵי: (כג) וְתַעֲבֵיד עַל חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִיזְקָן דִּדְהַב דְּכֵי וְתִיתֵּן יַת תַּרְתֵּין עִיזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא: (כד) וְתִתֵּן יַת תַּרְתֵּין קְלִיעָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִיזְקָתָא בְּסִטְרֵי חוּשְׁנָא: (כה) וְיַת תַּרְתֵּין קְלִיעָן דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹי תִּיתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְצָתָא וְתִיתֵּן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא כָּל קֳבֵיל אַנְפּוֹי: (כו) וְתַעֲבֵיד תַּרְתֵּין עִיזְקָן דִּדְהַב וְתִיתֵּן יַתְהוֹן עַל תְּרֵין סִיטְרֵי חוּשְׁנָא עַל שִׂפְתֵיהּ דִּלְעִבְרָא לְאֵפוֹדָא לְגָיו: (כז) וְתַעֲבֵיד תַּרְתֵּין עִיזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יַתְהוֹן עַל תְּרֵין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִקֳּבֵיל אַפּוֹי כָּל קֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי מֵעִילָּוֵי לְהֶמְיַין אֵפוֹדָא: (כח) וְיִטַּכְסוּן יַת חוּשְׁנָא מֵעִזְקְתֵיהּ לְעִזְקַת אֵיפוֹדָא בְּשְׁזִיר חוּטָא דִּתְיכְלָא לְמֶהֱוֵי אָדִיק עַל הֶמְיַין אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִילָּוֵי אֵפוֹדָא: (כט) וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּיהּ בְּזִמַּן מֵעָלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדוּכְרַן טָב קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: (ל) וְתִתֵּן בְּחֹשֶׁן דִּינָא יַת אוּרַיָּא דִּמְנַהֲרִין מִלֵּיהוֹן וּמְפַרְסְמִין טְמִירָן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְיַת תּוּמַיָּא דִּמְשַׁלְמִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן לְכַהֲנָא רַבָּא דְּתָבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ בְּהוֹן דִּבְהוֹן חָקִיק וּמְפָרַשׁ שְׁמָא רַבָּא וְקַדִּישָׁא דְּבֵיהּ אִתְבְּרִיאוּ תְּלַת מְאָה וְעַשְׂרָתֵי עָלְמַיָּא וְחָקִיק וּמְפָרַשׁ מַרְגָּלִיָּין

בעל הטורים

(ל) אורים תמים בגימ' אור ישראל: את האורים ואת התמים בגימ' זה (אל) [כן] שבטי' ב' אותיות בספר. דמנהרין מליהון. כדאיתא במסכת ברכות למה נקרא שמם אורים שמאירים דבריהם וכו'. דבר אחר וכו' שהם תמים כדאיתא מן ערייה פי' בתפלה בריאה

יונתן

במדבר בס"י אזמרגדין טבות ובדולים כדמתרגם כאן אונקלוס: (כח) וירכסו הוא ענין קישור לו שיקון כי בן הרכס לקמן על ולאפדו וחטכם: אדיק פי' דבק ל'

רש"י

לידך לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמחוך שמיכתן הגיא זקופה ומעוקם יהיו לנקבת מישור וטפה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: (ל) את האורים ואת התמים. הוא כתב השם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו (יומא עג) ובמקדש שני היה החשן שא"א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים

רמב"ן

הזהב. הנה כל הצוואות עד כאן היו במשה עצמו ועשית תעשה. עתה צוה שידבר אל כל חכמי לב שיעשו הבגדים. ולכן אמר והם יקחו את התכלת ואת הזהב שיקבלו הנדבה מן הצבור ויעשו בה את הבגדים. והטעם לאמר שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה כי נאמנים הם. כענין שנאמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים. וכאשר נאמר בבגדים הוא הדין בכל מלאכת המשכן כי ביום הראשון בלבד כתיב ויקחו מלפני משה וגם הוא שלא בחשבון לקחו הכל מלפניו. ובשאר הימים הביאו אליהם. ולכך כתיב ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא כי להם היו מביאים לא שיתנום למשה והוא ישקול על ידם. אבל הם לאחר שנבו הכל מנו ושקלו ואמרו למשה כדכתיב ויהי זהב התנופה וגו': (כח) ולא יזח החושן. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט לשון רש"י. והקרוב אלי כי הוא כמו יסח. מן בית גאים יסח ה'. ובוגדים יסחו ממנו. ענין נתילה ונתוק בחלוף סמ"ך והזי"ן. כמו יעלזו חסידים בכבוד עם נתעלסה באהבים, ונתלאם את מזבחותם עם נתצו נתיצתי. וכן ושמרתם את משמרת הבית מסח מהכותן. יזהירם שלא יפרד אחד מהם וינתק את המשמר. ואולי גם כן ולמזח תמיד יתגרה להרס ונתילה. יאמר שיסגור הקללה תמיד עד שיהרס וינתק בה כאשר אסרים מתאזרים בסגורתם. אין מזח עוד אין הריסה עוד. יאמר, עבור עברי באגמי ארצך כיאור אל ארץ תרשיש שהיתה קושרתך ואין הריסה ופירוק עוד שלא יפרד אחד מהלכה מהם ולא ישוב לגור כי תהרג לגמרי הנפרד ממעמד חבריו יקרא הורס כלשון אל יהרסו אל ה' לראות. וכתיב וממעמדך יהרסך. וכן ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) נתילת האפיקים הם הנחלים השוטפים והורסים ההרים והגאיות. ומזח בשקל מלה שנים בעלי הנו"ן כי הוא מלשון נלום כי סוזק הכלא במלת: (ל) ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים. הפך ר"א להתפלס בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן כסף וזהב והאריך בענינם כי חשב שהם על הלוחות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל. ולא אמר כלום אבל הם כדברי רש"י כתב של שם המפורש נתון בין כפלי החשן ולכך הוצרך להיות כפול והראיה כי לא נזכרו אורים ותומים כלל במעשה האומנין לא הוזכרו להם בצוואה ולא במעשה כלל ופרט בבגדים ויעש את האפוד ויעש את החשן ולא אמר ויעש האורים והתומים ואלו היה מעשה חרש והכה היה מאריך בהם יותר מן הכל. ואם אולי יגלה לקצר בהם לעמקם היה אומר ועשית אורים ותומים כאשר הראה אותך בהר זהב טהור מעשה אותם או כסף מזוקק. ועוד מגוז תראה כי לא הזכיר בה"א הידיעה אחד מכל הכלים שלא נזכרו כבר אבל אמר ועשו ארון ועשית שולחן ועשית מנורת וכן כלם. ובמשכן אמר ואת המשכן תעשה בעבור שכבר הזכירו ועמו לי מקדש. והנה באורים ותומים אמר ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים לא נוה אותו בעשייתם והזכירם הכתוב בה"א הידיעה ולא הזכירם הכתוב רק במשה לבדו שאמר בצוואה ונתת אל חשן המשפט. ובמעשה ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לא היו מעשה אומן ולא היה לאומנין ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא נדבה כלל. אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה והוא כתבם בקדושה והיו מעשה שמים ולכך יזכירם סתם ובידיעה כמו ויחכן מקדם לגן עדן את הכרובים והנה משה לקח כתב האורים והתומים והכניסם שם בחשן המשפט אחרי שהלבים את אהרן האפוד והחשן כמו שאמר ויתן עליו את האפוד ויחגור אותו בחשב האפוד וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים

אבן עזרא

החשן. גם מלת חשן קדש. (כח) ומלת וירכסו. מגזרת מרוכסי [א]איש כדרך [ב]עוות: (ל) התת. טעם משפט. דיני השם וגזירותיו בעבודות כי

פירוש על אבן עזרא

הרי"ע. [א]נ"ל עטם (ונ"ל) כי כן מגרסא נכונה כי עוד מלות רבות בענין החושן אשר אין להם פי'. [ב](תהלים ל"א כ"א). [ב]ר"ל מעברה פועלי און כפירש"י ז"ל. זכמים

ספורנו

על שמותם. ותהיינה שתים עשר כנגד שמותם לא פחות ולא יותר: פתוחי חותם איש על שמו. וכן המפתח יפתח את האבן על כל אחד מהם על שמו ולא יחליף לא האבן ולא הכוונה מזה לזה: (כב) גבלות. לא מחוברות להאריך ולקצר: (כז) ממול פניו. שלא יהיה מול פניו: לעמת מחברתו. ככה מחברתו בקו ישר נגד מקום חבור הכתפות עם האפוד: (כט) לזכרון לפני יי' תמיד. שיזכור יי' זכותם ויפקוד את בריתם לשלום בזכותם. (ל) משפט בני ישראל על לבו. שיתפלל עליהם שיזכו במשפט: (לג) לא יקרע. לא יהיה לו בית הצואר כפתח לאורכו לפניו

פירוש רשב"ם

שנותנים בתוכם האורים והתומים: (יז) ומלאת בו. גומות להושיב בהן האבנים: (כב) ועשית על החשן שרשות גבלות. הם שרשרות שעל המשבצות האמורים למעלה: (כג) ועשית על החשן. על שתי קצותיו העליונים שתי טבעות להכנים בהן שתי העבותות ושתי קצותם התחתים במשבצות תתן על כתפות האפוד ונמצא החשן תלוי באפוד ועדין צידו של החשן התחתון להיות מנענע הנה והנה. עד שחברו אל האפוד כמו שמפרש והולך שעושה בקצות החשן מבפנים שתי טבעות א' מכאן וא' מכאן ושתי טבעות בקצות האפוד על סוף הכתפות מקום חיבורן מלמטה אל האפוד והחשן מלמעלה. היו של חשן מלמטה ושל אפוד מלמעלה. כשיבא פתיל תכלת מטבעות האפוד אל טבעות החשן *מלמעלה. והאפוד מלמעלה והאפוד מלמטה: (כח) וירכסו. ויחברו: מעיל **האפוד. שלובש עליו את האפוד: (ל) את האורים ואת התומים. כעין השבעות של שמות בדבר הקב"ה שהיה נותן בהחשן להגיד משפטן וצורכיהם. אם האומות מגידים להם תרפים וקסמים שלהם ברוח טומאה להבדיל כמה הבדלות

*אולי צ"ל והחשן **עיין לעיל (לא).

אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן
אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי
יְהוָה תָּמִיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂיתָ אֶת־
מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה
פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב
מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא
יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב
וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן
זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי
הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת
וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי
יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ
צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי
חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־
פתיל

אונקלוס

דִינָא יַת אוּרַיָא וְיַת תֻּמַיָא וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת דִינָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ לא וְתַעְבֵּד יַת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא׃ לב וִיהֵי פוּם־רֵישֵׁהּ כָּפִיל לְגַוֵּהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף לְפוּמֵהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵהּ לָא יִתְבְּזַע׃ לג וְתַעְבֵּד עַל שִׁפּוֹלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל שִׁפּוֹלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין דְּדַהֲבָא בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר׃ לד זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר׃ לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵהּ בְּמֵעֲלֵהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵהּ וְלָא יְמוּת׃ לו וְתַעְבֵּד צִיצָא דִדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קֹדֶשׁ לַייָ׃ לז וּתְשַׁוֵּי יָתֵהּ עַל־חוּטָא דִתְכִלְתָּא וִיהֵי עַל־מִצְנֶפְתָּא לָקֳבֵל
אפי

מסרה, על לבו, ב׳. לא האפוד, פ׳ [נ״א י׳] מלא. כליל תכלת, ג׳. לב תחרא, [עיין בספר פתח]. השפה, ב׳ כתיב הל״ף [הסי״א בש״א פגום]. יהיה לו, הלמ״ד דגושה מדין דחיק]. לג רמני, פ׳ חסר [דחסר] בליש״א וכל הרמונים דלוי ודמלכים דכת׳ חסר במ״ש (מלכים א׳ ז׳ כ׳) וכל שאר קריא דכוו׳ מלא במ״ב חסר [הטעם פשטא ולא קדמא ולכן מלא הכלם הסי״ו דגושה]. ופעמני, [כל ליש׳ חסר]. לד ורמון, [תרין בפסוקא ולית מ״ז וס״ן]. לה על אהרן, ה׳. ונשמע, ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ. קולו, [דין לחוד מ״ו באורייתא]. בבאו אל הקדש, ג׳. ובצאתו, ב׳. לו ציץ, [הצד״י דגושה והצד״י השלישה היינה רפה]. ופתחת, ג׳. פתח, ג׳ חסר.

ת״א והיו על לבו ערכין יו. ועשית את מעיל יומא עב. כליל תכלת זבחים פח. מעשה ארג יומא עב זבחים פח. לא יקרע יומא עב. פעמן זהב סוטה, ט. קדש לה׳ שבת סג סוכה ה ושמת אתו חולין קלח.

רש״י

בגדים שכל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר (במדבר כז) ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות. ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע״ש סליחת המשפט: (לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתן עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפיל לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו (יומא עב) שזה ממנין הלאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו שנאמר בבדי הארון: (לג) רמני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: (לד) פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון. פעמון זהב ורמון. אצלו: (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים: (לו) ציץ. (סוכה ה) כמין טס של זהב היה רחב ב׳ אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והי׳ על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן.
ובשמיטת

רמב״ן

התומים כי לאמר כן נתנם בין כפלי החשן והענין הוא כי היו שמות קודשים מהם יאירו האותיות מאבני החשן אל עיני הכהן השואל במשפטם והמשל כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם היה הכהן מכוין בשמות שהם אורים והאירו לעיניו אותיות יהודה יו״ד מלוי ועי״ן משמעון ולמ״ד מלוי וה״א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו. או שהאיר הפעם אחרת לנגד עיניו ה״א מיהודה והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדין לא ידע סדורן כי מן האותיות אשר סדרו מהן יהודה יעלה היה אפשר להעשות מהם הוי הד עליה. או הי על יהודה ותיבות אחרות רבות מאד אבל היו שם שמות הקדשים אחרים נקראים תמים מכחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו כי כאשר כיון בשמות האורים והאירו חוזר מיד ומכוין בשמות התומים ועודם האותיות מאירות לעיניו ויבא בלבו שסדורם יהודה יעלה. והנה מדרגה ממדרגת רוח הקדש והיא למטה מן הנבואה ולמעלה מבת קול שמשתמשים בה בבית שני לאחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים כמו שהזכירו רבותינו. ואפשר שאחרי שנתן משה בחשן השמות הקדושים של האורים והתומים היו נודעים במסורת ממנו לגדולי חכמי ישראל שמסרם להם עם סתרי תורה ולפיכך היה ביד דוד אפוד והיה כדמות אפוד משה ובו חשן כדמות חשן הקדש אבל נראה שהיה בד כאשר נאמר בשמואל נער חגור אפוד בד ואמר בנוב עיר הכהנים שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד וילבישו אותו את הכהן שהוא מבני הנביאים והשואלים בו ונענין לפעמים. כאשר השב בזה ר״א. ומה שאמר שאלו לאה תשובת רבינו הפי לא אמר ככה כבר ראיתיה והשבתיה וידעתי כי דעת ר״א לא נתכוין אליה: (לא) מעיל. כתב רש״י הוא כמין חלוק וכן הכתנת אלא שהכתנת סמוך לבשרו והמעיל קורא חלוק העליון. ואין הדבר כן כי המעיל בגד יתעטף בו כמו שאמר והוא עוטה מעיל וכתיב מעיל צדקה יעטני ולא תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה אשר יכסה בה. דכתיב עוטה אור כשלמה. כי הוא עטוף. וכן ועל שפם יעטה יתעטף והוא תרגומו של יונתן בן עוזיאל שהזכיר הרב כדרונין כי הוא עטוף קרוב לצורת האפוד שיתעטף בו שני הגוף שכלפי רגליו. כי אם היה חלוק אינן דומין זה לזה כלל וראיה עוד ויחזק בכנף מעילו ויקרע והנה. יש לו כנפים ואינו כמין חלוק. אבל המעיל כסות מקיף את הגוף כלו מלמעלה ולמטה עד רגלי האדם ואין לו בית יד כלל. ובשאר המעילים יש להן בית צואר כנגד כל הצואר תפור בו ואותו בית צואר נקרא פי מעיל. ולזה הכתוב שיהא ארוג עמו. והמעיל כלו מחולק מלפניו עד למטה מכניס ראשו בנקב פיו ונמצא צוארו סגור בפי המעיל ומלפניו שתי כנפים מכסה בו ומגלה כרצונו כעין גלימא שאין לה בית ראש שחלקו התפירה שלפניה מקמי שפה ולמטה. ולכן יבא בו לשון עטיה לעולם. ולא ידעתי גם כן למה עשה הרב הפעמונים לעצמם פעמון בין שתי רמונים. כי אם כן לא היו הרמונים תשמישן כלום ואם לנוי למה היו עשויים כרמונים חלולים יעשם כמין תפוחי זהב ועוד שהיה צריך הכתוב לפרש במה יתלה הפעמונים ואם יעשה בהם הטבעות לתלותן בהן. אבל הם בתוכם ממש כי הרמונים חלולים ועשויים כמין רמונים קטנים שלא פתחו פיהם והפעמונים שמונים
בהן

ירושלמי

מאבן שתיה דבה חתם מארי עלמא פום תהומא רבא מן שירויא וכל מאן דמדבר ההוא שמא קדישא בשעת אניקי משתזיב ומטירן סגליין וידון על לבא דאהרן בזמן מיעליה קדם יי ויטול אהרן ית דין בני ישראל על לביה קדם יי תדירא: (לא) ותעביד ית מנטר מעילא דאפודא שזיר חוטא דתיכלא: (לב) ויהי פום רישיה במיצעיה תורא בשיפמיה יהי מקיף לפומיה חזור חזור עובד גרדאי הי כפום לשיריא יהי ליה לא יתבזע:

[(לב) ויהי פום רישיה במצעא ספוא יהוי מקיף לפומיה חזורא עובד גרדי כפום סירא יהוי ליה לא יתבזע:]

יונתן בן עוזיאל

(לג) ותעביר על שיפולוי רומנין דתיכלא וארגונא וצבע זהורי על שיפולוי חגור חזור וחיזורין דדהבא במצעיהון חזור חזור: (לד) חיזורא דדהבא ורמונא דתכלתא וצבע זהורי חיזורא דדהבא ורימונא דתכלתא וצבע זהורי על שיפולי מנטר מעילא חזור חזור סכומהון שבעין ותרין: (לה) ויהי עטיף על אהרן לשמשא וישתמע קליה בזמן מיעליה לקודשא קדם יי ובזמן מיפקיה ולא יסות באישא מצלהבא: (לו) ותעביד ציצא דדהב דכי ותגלוף עלוי חקיק ומפרש קדש ליי: (לז) ותשוי יתיה על שזיר חוטא דתכלתא למכפרא על חציפי אפיא ויהי על מצנפתא מעילוי תפילת רישא כל

בעל הטורים

סנפי' וספיר: (לא) אפוד בגימ' מלאך. שהי' מלובש כמלאך: (לב) שפה יהי' לפיו. שהמעיל מכפר על לשון הרע שאם סעא בנ"הר יעשה שפה לפיו שימנע מלה"ר ויעשה תשובה ויתכפר לו: (לג) ועשית על שוליו רמוני תכלת וגו' ופעמוני זהב בתוכם. היו ע"ב כנגד ע"ב מלאכי גבוה' (עפ"א מ"ד דכנפי') שהמעיל מכפר על לשה"ר ולרעם בא בגון לשה"ר: (לד) זהב ורמון פעמון זהב ורמון בגימ' המה שבעים ושנים: (לה) ונשמע' במסורה הכא ואידך כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (פ' משפטים) ונשמע פתגם המלך (אסתר א) והיינו דאמרינן במגילה אמר רבא מקרא מגילה ות"ת מקרא מגילה עדיף. מקרא מגילה ועבודה מקרא מגילה עדיף. והיינו כל אשר דבר השם נעשה ונשמע דהיינו תלמוד תורה ועבודה דכתיב בה ונשמע קולו. ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת מגילה ומסיק כי רבה היא אלמא דעדיף עפי. וגם רבה קאמר לה (מגילה ז"גוע"ם). ודוק כי לפ"ס:

יונתן

בריאת העולם חתם בו הקב"ה את פי התהום: בשעת אניקי משתזיב, פי' המזכיר בשם ההוא בעת צרה משתזיב על ידו: (לא) מנטר מעילא. לכאורה הפי' שמירת המעיל ומנטר ל' נטירי. אמנם נראה שהוא מיכה אם עמם מעיל. דלעיל לא תרגם אלא מעילא לפי שלא כתוב אלא מעיל אך כאן מדכתיב מעיל האפוד לכן תרגם מנטר לפי שהמעיל הוא לבוש העליון שקרוי' מנטר מעיל כמו שקורין הגלימא. ועיין במסכ"ד שנכנס בו בדברים הרבה אבל הכותה ירצה שגם לקמן על מלת מעיל לבד תרגם ג"כ מנטר מעיל ודו"ק: (לד) סכומהון שבעים ותרי. נראה דכאן ופ' פקודי בשני מקומות טעות היא ול"ל שבעין ותרין דתלמ"ס לריכין אנו לומר דפליג אתלמודא דידן בזבחים פרק המזבח מקדם (פ"ח ע"ב) דאיפא התם ומביא תרים ועי' זגין ובהם מיכבלי ותולה בו ל"ו מלד זה ול"ו מלד זה ר' דוסא אומר משום ר' יודא ל"ו י"ח מלד זה וי"ח מלד זה. וא"כ דעת המתרגם' כאן דלא כמאן וע"ק דבפ' פקודי כתיב שהיו שבעי' ובלאחו (לז) למכפרא על חליפי אפיא. כ"ה בגמ' פ' יש בערכין ונסקא להון מדכתיב הכא והיה על מצח אהרן וכתיב התם ומצח אשה זונה היה לך. מעלוי פסלת

רמב"ן

בגן וכראין מתוכן ולא פירש הכתוב מניין. אבל רבותינו אמרו שהיו שבעים ושנים זגין ובהם שבעים ושנים ענבלין ותולה שלשים וששה מצד אחד ושלשים וששה מצד אחר כדאיתא בזבחים בפרק המזבח. ומכאן תלמוד שאינו כמין חלוק וכתנת אלא יש לו כנפים. וכן כתב רש"י שהמצנפת כמין כובע שהרי במקום אחר קורא לה מגבעת ומתרגמינן כובעין וגם זה אינו שהרי אמרו שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי היא כמין לניף שלונף בו את ראשו מגלגל ומחזיר סביב ראשו כפל על כפל. ומצנפת של כהן גדול איננה קרויה מגבעת בשום מקום. אבל בכהן הדיוט אמר הכתוב מגבעות ואף היא מצנפת היא אלא שקושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו כעין מגבעת שהוא קובע כדברי אונקלוס. כי מגבעת כמו מקבעת כלשון אמרתי בסדר ויהי מקץ בשלופי הגי"מל והק"וף אלא שהמגבעת כמו המצנפת. ולכך הזכירו חכמים חדיר בכהן גדול והדיוט המצנפת בתורת כהנים. ובמסכת יומא שנינו כהן גדול משמש בשמנה כלים והדיוט בארבעה בכתנת ומכנסים מצנפת ואבנט מוסף עליו כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציץ: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת. ועוד כתוב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן. ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש והציץ מלמטן והפתילין היו נקובין ותלויין בו בשני ראשיו ואמצעיתו שהם בשלשה מקומות הללו. פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו

אבן עזרא

כי בעבור כן שואלים באורים ותומים: (לא) ועשית. הגאון תרגם מעיל מגשר כדמות הנקרא סרבל. רק פי ראשו בתוך המעיל. וקדמונינו ז"ל [ז] אמרו. כי רמון סביב המעיל. ופעמון בין שני רמונים. כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמונים והם ישמיעו קול: (לו) ועשית ציץ. תרגמה הגאון עלאדם. והיא נתונה על המצנפת. ואיננה כדמות כתר. כי הוא על המצח לבדו. כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת. כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים באלה הארצות על הראש. שיכסו הראש והם גבוהים. והמצנפת. היא בגד דק ארוך נגוף סביב הראש לבדו. מעט תדמה לה המצנפת שים בראש הנשים באלה המקומות. כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובאגדד. המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה. והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח. וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישראל ותכשיטיהם אינו כמנהג אלה המקומות. והולכך רבינו שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת. ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח: וטעם (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת. עם פתיל תכלת. שהיה הציץ קשור משני לדדין. ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש. ובמקום אחר כתוב ויתנו [ש]עליו פתיל תכלת. לתת על המצנפת *[ש]מקום המצח. ואל תתמה על מלת [ת]על. כי כמוהו ויבואו האנשים [א]על הנשים. על לחם [ב]הבכורים תנופה לפני ה'. על שתי *[ב]כבשים. את החלב [ג]על המזה. ודבים ככה. והנה לא [ד]תמצא [ה]לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו. והמגבעות לבניו. ויש אומרים כי מגבעות מגזרת [ו]גבעות. כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו. וכן כתוב נגוף יכנסך [ז]צנפה. ועוטך *[ז]עטה. והיודע דרך נגוף המצנפת. ידע פי' זאת לא זאת הפתלה הגבה [ח]והגבוה השפל. כי אומנות היא. והנה כתוב ושמת [ט]המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת. והנה הציץ נקרא נזר. וכמוהו ועליו יליץ [י]נזרו. אולי הכל מגזרת ציץ. דבר [כ]נראה. וככה [ל]מליץ מן החרכים. ודע כי בשנים הנקבים ששם בתוך על המצח שם יתחבר כח השמש הכבאות. ושם כח הדמות. ושם תשל המחשבה. ע"כ כתוב על הציץ לשאת [מ]את עון הקדשים. אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן. ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה. וכתונת [נ]תשבץ. ולא כן כתנת בניו. והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה. ויתן [ס]עליו הכתונת

פירוש על אבן עזרא

[ז](זבחים דף פ"ח ע"ב) ועיין במזרחי. [ש](להלן ל"ט ל"א). *[ש]אולי כונתו אשר הסימן שהיו עושים על המצנפת שיהיה זה הלד ללד המלח. [ת]ר"ל אומרו ושמת אותו על פתיל תכלת שטעמו שיקשור אותו על הפתיל. [א](להלן ל"ה כ"ב). [ב](ויקרא כ"ג כ'). *[ב](שם). [ג](שם ז' ל'). [ד]והנה לא תמצא. ר"ל המצנפת הב"י גורס ל"ל לבולם. [ו](בראשית כ"ט כ"ו). [ז](ישעיה כ"ב י"ח). *[ז]שם י"ז. [ח](יחזקאל כ"א כ"ו) וכישא דקרא הסיר המצנפת וכו' והשפלה וההגבהה הזאת. היא ענין הלבישה. [ט](להלן כ"ט ו'). [י](תהלים קל"ב י"ח). [כ]וכן פי' הרשב"ם ז"ל. [ל](שיר ב' ט'). [מ]כמ"ש ונשא אהרן את עון הקדשים אחרי כן (פסוק ל"ח). [נ](פסוק ד') ואלינו הכתנת שם פסוק ל"ט). [ס](ויקרא ח' ז')

פירוש רשב"ם

הבדלות בין טומאה לטהרה ק"ו לקדושה שסגדת: (א) כליל תכלת כולה תכלת ונראה בעיני לפי שהיא נראית תחת האפוד והחשן שבאים לזכרון וגם התכלת שדומה לרקיע הרי הוא לזכרון כמ"ש רבותינו אצל תכלת שבציצית שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד לפיכך היא תכלת כולו ולא ארגמן ולא תולעת השני: (לב) לא יקרע. לא יפתח בית צווארו למטה כעין מלבושים שלנו אלא למעלה. שבשעת ארינה סניהי' בו צוואר: (לג) בתוכם. בין רמון לרמון ולא בתוך הרמון: (לה) ונשמע קולו בבאו אל הקדש. שפעמונים נוקשים ומכים זה לזה אע"פ שבליטת הרימונים ביניהם ולפי שצוה הקב"ה וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו לכך ציוה הקב"ה ונשמע קולו בבאו ויתרחקו השומעים משם: (לו) ועשית ציץ. לפי שנותנו על מצח מקום ראוי' בני אדם קרוי ציץ כמו מציץ מן החרכים כמו שפרשתי על המשקוף כך נראה בעיני: קדש לה'. על האפוד ועל החושן היו שמות בני ישראל לזכרון שכפר הקב"ה על עון הקדשים שיקדישו בני ישראל הכתובים למטה מן הציץ באבני האפוד והחשן: קדש לה', כלומר הקב"ה מרצה עון הקדשים: (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת פתיל

פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֹן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ לִי׃ מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֹן וָמֵתוּ

חקת

אונקלוס

אַפֵּי־מִצְנֶפְתָּא יְהֵי׃ לח וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ לט וּתְרַמֵּץ כִּתּוּנָא בוּצָא וְתַעְבֵּד מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיָנָא תַּעְבֵּד עוֹבַד צַיָּר׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּד כִּתּוּנִין וְתַעְבֵּד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּד לְהוֹן לִיקָר וּלְתֻשְׁבְּחָן׃ מא וְתַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּהּ וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן וּתְקָרֵב יָת קֻרְבָּנְהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי׃ מב וַעֲבֵד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּשַׂר עֶרְיְתָא מֵחַרְצִין וְעַד יַרְכָּן יְהוֹן׃ מג וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא

וימותון

מסרה לח מלא, ב' [המ"ס בליכ"ין]. וכמה, פ"ז [נ"ל י"ם. ס' פבין סידוס לפ"ל על פסוק י"ב]. מתנת, ל' חסר [נ"ל וחסר ור"ל במפיכום]. על מלחו, ל'. לט ושבלת, ל'. הכתנת, ב' בנך. מ כתנת, הפ"ו בחטף קמץ וס"ו]. אבנטים, ל'. ומגבעות, ב' מלא [גליס'] בתורה. לכבוד ולתפארת, ב'. מא אתם, כל פרשת ספרים בפ"ג (י"ד פ'. כ"פ ג'). וכהנו, [במרכא ומלרע לא במקף]. מב ועשה, ג' ר"פ. לכסות, [מ"ו]. ערוה, וב' לגלות. ממתנים, [בקמץ לבד והוא סוף]. מג ועל בניו, ג'. בבאם, ג' חסרים בתורייתא. אל המזבח, פ'. ולא ישאו, ד'. ומתו, ס'.

ת"א והיה על מצח זבחים פח ערכין יו. ונשא אהרן פסחים יו יומא ז ס מנחות ט זבחים כג מנחות כה. והיה על מצחו שבת יב יומא ח. מנחות לו. תמיד לרצון יומא ז יבמות ס זבחים מה מנחות כה. ועשה להם זבחים פח ערכין יו נדה יג. בר יומא עא.

רש"י

ובששית קדשים (זבחים יט) שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה להכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו שהם בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: (לח) ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו (מנחות כה) אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא *יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. א"א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. ד' בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים הכתובים למטה בפרשה: (מא) והלבשת אתם את אהרן. אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אתם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך הוא כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובלשון לע"ז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוונ"ט ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה ריוישטי"ר והוא מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח' בגדים לכ"ג וד' לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו. האמורין בהם: בבאם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת

עולם

*כך גרס רש"י פסחים ט"ז ע"ב וש"ס איפכא גרס.

רמב"ן

כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן נמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את כל הקדקד. והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע. ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת. והיה נותן את הציץ על ראשו ועל ידי פתיל האמצעי הוא מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו. נתקיימו כל המקראות הללו פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה כל זה לשון הר"י. ואני תמה בדבריו שהכתוב אינו מצוה רק לעשות פתיל תכלת אחד והוא עושה שש. ועוד שהוא מהפך המקראות של הלוחה והעשייה ומרבה פתילים כנגד כלן וכן תוכל לעשות בארון ושולחן ומנורה. ואם הכתוב צוה שישימו אותו על פתיל תכלת היאך נתנו שם עליו פתיל תכלת. ואם צוו לעשות כן. ואם צריך לפותין שבאמצע והוא קשור מאחורי העורף כדרך כל ציץ באנשים ובנשים. אבל אין הדבר כמו שאמר הרב. ולא היה שם אלא פתיל אחד שהטס מקיף מאזן לאזן ונקוב בשתי קצותיו ופתיל תכלת נכנס בשני הנקבים והציץ נקשר בו כנגד העורף והנה היה נוקף המצנפת סביב הראש לא על המצח כלל אלא למעלה במקום השער. ועל דעת רבותינו היה מונח גם מקצת שער ראשו כנגד פניו לתפילין והיתה המצנפת בגובה שבראש כילד כנגד המוח האמצעי והוא מכסה בה כל הראש כנגד אחוריו והרי המצנפת בגובה שבראש כנגד המוח בשפוע ומניח הציץ כנגד מצחו מאזן לאזן ואין הפסק בין מצחו לציץ אבל מאזן לאזן לאחוריו כנגד כל העורף תהיה המצנפת והפתיל שנקשר בו יצא עליה. וזהו שאמר ושמת אותו על פתיל תכלת שיכניס הפתיל בנקבי הציץ והיה הפתיל על המצנפת לאחורי אזניו כנגד העורף

אל

יונתן בן עוזיאל

בל קביל אפי מצנפתא יהי: (לח) ויהי על פדחתא דבית אפוי דאהרן מן צידעא לצידעא יתמטי ויטול אהרן ית עוויית קודשיא דיקדשון בני ישראל לכל מתנת קודשיהון דמשקרין בהון ויהי על פדחתיה תדירא לרעוא להון קדם ייי: (לט) ותרמץ כיתונא דבוצא לכפרא על שדי אדמא זכאה ותעביד מצנפתא דבוצא לכפרא על מניסי רעיונהון וקמור תעביד עובד ציור: (מ) ולבני אהרן תעביד כיתונין ותעביד להון קמורין וכובעין תעביד להון ליקר ולתושבחא: (מא) ותלבש ית אהרן אחוך וית בנוי עמיה ותרבי יתהון ותקרב ית קורבנהון ותקדש יתהון וישמשון קדמי: (מב) ועביד להון אוורקסין דבוץ לכסאה בעד עיריא מן אתר קמור חרציהון ועד ירכיהון יהון:

ירושלמי

(מב) אברסקין דבוץ:

(מג) ויהון על אהרן ועל בנוי בזמן מעלהון למשכן זימנא או במקרביהון למדבחא לשמשא בקודשא ולא יקבלון חובא ולא ימותון באשא מצלהבא קיים

בעל הטורים

ונשאו שנים במס' ונשאו ולא ימות. והיו שם המלך בעוזיהו ונשאו בני יואש בדברי הימים (ב' כ"ג) שהיו שומרי' אותו שלא יהרגוהו חסו ונשאו ולא ימות: (לח) מצח ב' במסורה הכא ואידך ויצרא קמי שרף מצחי מצח [נ"ל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב] (יחזקאל ג') שבגדי כהונה מכפרים על קשיות ערפם וחוזק מצחן של ישראל: (מב) ערוה ב' במסורה הכא ואידך לא הקרבו לגלות ערוה (פ' אחרי) למה שבגדי כהונה מכפרין על

יונתן

שלא כיפים ולא ס"ל כמ"ד בשמיטת קדשים שהתפילין היו בין ציץ למצנפת אלא שהציץ היה למעלה מן התפילין שאם שם המפורש דקדושתו חמורה מקדושת תפילין ומעליו בקודש: (לח) מן צדעא לצדעא. בשבת (פ' ע"ב) הלין שנדיפין לידעא ופ' מקום התפילה בל"א של"יף: (לט) שידי אדמא זכאה פי' על שופך דם נקי שנא' ויטבלו את הכתנת בדם ולכן הכתנת מכפר על כתנת בני יוסף. מניסי רעיונהון. פי' על גסות הרוח כי יבא דבר שבגובה ויכפר אמעשה גובה הגס בדעתו גבוה כך דרשו רז"ל בויקרא ב' ובמסכת עירובין: (מא) והקרב ית קרבנהון אע"פ דכתיב וקדשתם מיד אחר ומלאת מ"מ תרגום הוא ואנקלוס הכי מפרש דכתיב ומלאת יד אהרן וגו' ואח"כ והקרבת ואח"כ כתיב והזית דהיינו קידוש ולכן אף כאן תרגומו כן דלא היה קידוש אלא אחר שהקריב מהם קרבנם ולא חבק ומיד וק"ל: (מב) אוורקסין וכן בירושלמי אברסקין פי' מכנסיים

רמב"ן

אל מול פני המצנפת יהיה הציץ והיה על המצח כנגד המצנפת בפניו וזהו שאמר ושמת המצנפת על ראשו כלומר למעלה בעליון שבראש לא כמו המגבעות שבנו' בכן והשבת להם מגבעות שהם סובבות הראש כמ' שחובש בראשו וסובבו לאחור. ואמר ונתת את נזר הקדש על המצנפת כי עליה יקשרנו מאחוריו. וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כי שם יתנו בקשר וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב בשם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו ציץ הזהב. והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת כי היא הקשירה. אבל הציץ אל מול פני המצנפת במצח. ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת כי בענינם כאלו אומר ושמת אותו בפתיל תכלת ויתנו בו פתיל תכלת כדרך ונתת אותם על כל אחד בכל. וכמוהו המלא על נפשך. או ישמש במקום אל ונתת אותו אל פתיל תכלת ויתנו אליו פתיל תכלת. כי הפתיל נתן אליו והוא אל הפתיל כי בו יסמך. והכלל שאין ענין הכתובים אלא שיכנסו הפתיל בנקבי הציץ וג"כ הוא שהציץ על הפתיל והפתיל על הציץ. וכן וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת שהביא רש"י ראיה ממנו. פתיל אחד הוא שהיו מכניסין פתיל אחד בטבעות החשן ובטבעות האפוד שכנגדו. וכן בקצה האחר פתיל אחד כי שני מקומות הן וכל אחד בפתיל אחד ירכסו אותו: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו. אותן הכתובים בהם לשון רש"י. וטעם אותו שביום אחד ילבישם כלם וימשחם: ומשחת אותם ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס להיות מוחזק בו מאותו היום והלאה לשון רש"י. ולא הבינותי בדבריו זה איך יבא לשון מלוי ידים לחנוכת כל דבר. ומה שאמר הרב כי בלשון לע"ז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גונ"ט ועל אותו בית יד הוא מחזיקו בדבר והוא מלוי ידים. לא ידעתי אם ירצה הרב לומר שעל שם הבית יד יקרא החנוך מלוי ידים ויביא ראיה מן הגוים. ודע כי הענין הזה לא יצא מן התורה שהוא אצלם קנין החליפין של בועז וכך מתורגם להם שלף איש נעלו שחולף הגל"ט שלו. והם אומרי' שהגואל נתן לבועז וזה מנהג הזוכר בספרי חכמיהם והנה דברנו בדברי הגאו'. והנכון בלשון מלוי ידים בתורה שהוא לשון שלמות. כלשון כי מלאו ימי. ובמלאת הימים האלה. עד יום מלאת בם. בהשלימם. וכן בכסף מלא תשיר שלם. והטעם כי הזר אשר לא תשיג ידו בשכתו להקריב קרבן או לעבוד עבודת המלכות הנה ידו חסרה בעבודה ההיא וכאשר יכשר לעשות כן הנה ידו שלימה ראויה לכל העבודות והמלאכות וכן מלאו ידיכם היום כי עתה ידיכם מלאה בכל עבודת השם. כמו איש בבנו ובאחיו עבדתם אותו. או שילמוז להם כי בזכות זה יהיו נבחרים לעבוד עבודתם י"י במשכן כמו שאמר בעת ההיא הבדיל י"י את שבט הלוי. ודוד המלך אמר לישראל בנדבת הבית ברצותי בבית אלהי יש לי סגולה זהב וכסף נתתי לבית אלהי ואמר להם ומי מתנדב למלאות ידו היום לי"י. כי בהתנדבם לבנין הבית תהיה ידם שלימה בכל הקרבנות ובכל העבודות כי אין עבודת ישראל להקב"ה שלימה אלא בבית המקדש. וכן איל המלואים בפרשה הזאת שמלואי הכהנים בו כי חטאת והעולה לכפר וזה למלאת ידם בהקרבה. ויש מפרשי' ומלאת את ידם שימלא ידם מן הקרבנות וכן הפסוק ימלא את ידו שיקריב מהן כלומר מלא ידיו. והנכון מה שפרשתי ופירוש הפסוק ימלא את ידו ויהי כהני הבמות שיביא' מלואים לו בקרבן כאשר ברא מלבו לעכבו ואחרי כן יהיה כהן לבמות כי בדומה לדרכי התורה יעשו: [נ"ל ומתו] ולא ימותו. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו עליו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שהי' לו לכתוב פסוק זה לאחר שיזכיר כל שמונה בגדים ולמה הזכיר זה בשלשה בגדים חשן ואפוד ומעיל קודם שיזכיר ציץ וכתנת מצנפת ואבנט ומכנסים. וכן אמר ונשאו ולא ימותו ואין בילידה עבודה שיתחייב עליה משום מחוסר בגדים וכן. והיו על אהרן ועל בניו כתב רש"י והיו כל הבגדים האלה על אהרן ועל בניו הראוי' לו והאמורי' בהם ומתו הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים חייב מיתה. וכן נראה זה בדרך הפשט. אבל לפי העולה מן הסוגי' שבגמרא אין דעת רבותינו כן אבל אמרו שהמצוה הזאת שוה בכולם באהרן ובבניו והיא על המכנסים. והטעם ג"כ בהם כי לוה בעצמיה ועשה להם מכנסי' בד ולוה על הלבישה והיו על אהרן ועל בניו כי בשאר הבגדים לוה למעלה בעצמית' ולוה בלבישה והלבשת

אבן עזרא

הכתנת הידועה. שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם [י]כתנות. כמו ולבני אהרן תעשה [ס]כתנות. ורבי סעדיה תרגם ושבלת תפיין. והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך. מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי הכהן. גם כוללת הכותנות שאינם משובצות. והאבנטים והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת. בדבור. כמו טמא [צ]יטמאנו: (מב) ומכנסי הבד. יהיו קצרים שלא יכשל בהם: (מג) בבואם. להקטיר

פירוש על אבן עזרא

ז') פירוש שסוף כתונת משבץ המכר. [י](שם פסוק י"ב). [ס](פסוק מ'). [צ](ויקרא י"ג מ"ד) פי' שצריך לומר לו טמא אתה. וכן וקדשת אותם. צריך לומר להם קדושים אתם

ספורנו

לבניו אבל יהיה עגול. ולשון יקרא יאמר על הדבר הפתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני שהיתה פתיחת החלונות ארוכה וצרה: (מא) ומלאת את

פירוש רשב"ם

פתיל אחד הי' בשני ראשי הציץ שמגיע מאזן לאזן שיהא הציץ מקושר בהן וג' חוטין מלמעלה על הראש והיה עשוי על החוטין כעין כובע על המצנפת: אל מול פני המצנפת יהיה. הציץ על מצחו מקף מאזן לאזן: (לח) ונשא אהרן את עון הקדשים וגו'. לפי פשוטו לא דבר הכתוב בטומאת הקדשים אלא כך פירושו כל קרבנות שיביאו ישראל או עולה או חטאת או אשם לכפר עליהם שיסייע הציץ עם הקרבן להזכירן לפני הקב"ה שיהא לרצון ולזכרון לבני ישראל להתכפר להם: (מ) לכבוד ולתפארת. לפי שהמגבעות על הראש צריכי' יפוי נאה ביותר: (סא) והלבשת אותם

חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ רביעי ס

כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ג וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ ד וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ ה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ ו וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃ ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ ח וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃ ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃ יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־

הכבד

אונקלוס

וימותון קים עלם לה ולבנוהי בתרוהי: א ודין פתגמא די תעבד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תורי ודכרין תרין שלמין: ב ולחם פטיר וגריצן פטירין דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח סלתא חטין תעבד יתהון: ג ותתן יתהון על סלא חד ותקרב יתהון בסלא וית תורא וית תרין דכרין: ד וית אהרן וית בנוהי תקרב לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: ה ותסב ית לבושיא ותלבש ית אהרן ית כתונא וית מעיל אפודא וית אפודא וית חושנא ותתקן לה בהמין אפודא: ו ותשוי מצנפתא על רישה ותתן ית כלילא דקודשא על מצנפתא: ז ותסב ית משחא דרבותא ותריק על רישה ותרבי יתה: ח וית בנוהי תקרב ותלבשנון כתונין: ט ותזרז יתהון המינין אהרן ובנוהי ותתקן להון כובעין ותהי להון כהנתא לקים עלם ותקרב קרבנא דאהרן וקרבנא דבנוהי: י ותקרב ית תורא לקדם משכן זמנא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא: יא ותכוס ית תורא קדם יי לתרע משכן זמנא: יב ותסב מדמא דתורא ותתן על קרנת מדבחא באצבעך וית כל דמא תישוד ליסודא דמדבחא: יג ותסב ית כל תרבא דחפי ית גוא וית חצרא דעל כבדא וית תרתין כליין וית תרבא די עליהן ותסיק למדבחא:

וית

מסרה לו, [בעצמם]. [ולזרעו, במרכא]. כט א וזה, הדבר, ד' ר"פ. לקח, ג' בנח. ואילים, ז' [מ"י קדמאה ומ"י סגין]. תמימם, כל בעירא ס' [כ"ל י"ד סגין] במ"א [יתקמאל מ"ג ל"ה]. ב ולחם, ד' ר"פ. מצות, [מלא]. וחלת, [חסר]. מצת, ד' סמ' במורה. בלולת, [מ"ו קדמא ומ"ו סגין]. מצות, [מלא]. משחים, כולהון חסר [כ"ל מ"ו סגל מ"י]. ג ונתת, כ"ס סמ' ה"ס. אותם, ע"ל מלא] מלא בתורה. והקרבת אתם, [חסר]. ואת הפר, ג'. האילם [מ"י קדמא וח"י סגין]. ה אתם, ג' פסוק אית בהון ג' את וג' ואת. האפד, [מלא בפסוקא וכו"ל מ"ו]. ואת האפד, ב'. ואת החשן, ל'. ואפדת, ל' [מלרע ולכך מלא לו הלמ"ד כפי שאין כאן דין אחי מכחוש תכמה כלי"ן]. ו ונתת, כ"ס סמך פ"א. ח והלבשתם, ב' והפשט את אהרן. כתנת, [כ"ל חסר והקמץ חטף]. ט מגבעת, [חסר]. כהנה, כל ליתנה חסר. י לפני אהל מועד, ז' דסמיכי. וסמך אהרן ובניו את ידיהם, ב' תחיל השני. יב ונתתה, [מלא ה"א]. קרנת, כל אור' חסר במ"ג. באצבעך, ל'. ואת כל הדם, ב' סמך. אל יסוד המזבח, ג'. יג המכסה, [הה"א במתג והמ"ס רפי].

ת"א וזה הדבר יומא ה. ושמת המצנפת זבחים יט ערכין ג. וחגרת אתם יומא ה ו סנהדרין פג זבחים יז. ולקחת מדם זבחים כה. את כל החלב חולין מט.

רש"י

עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: (א) לקח. כמו קח, ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלת מצת ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין. לחם מצות היא שקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות (מנחות עח). בלולת בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן (שם עח): משחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"י (כ"ף יונית) שהוא עשוי כנו"ן שלנו (שם): (ג) והקרבת אתם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: (ה) ואפדת. קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפי' למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אתו. (ת"כ) אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. ע"י הדברים האלה. יד אהרן ויד בניו. במלוי ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח: (יב) על קרנת. (זבחים נג) למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם. שירי הדם: אל יסוד המזבח. (פרק ג' דמדות) כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: (יג) החלב

המכסה

פרוש רשב"ם

אותם. כשהקי' המשכן: (ב) ולחם מצות. אפוי בתנור קרוי לחם. וגם שמו הוה כן כי הוא לחם האמור עם חלות ורקיקין בעשיית מילואים בפ' צו את אהרן. חלות ורקיקין מפורשים במסכת מנחות ומכל מין ומין עשר הם: (ג) והקרבת אותם. תביאם לעזרה: (ט) וחגרת אותם אבנט

אהרן

קֳדָם עֲלָם לֵיהּ וְלִבְנוֹי בָּתְרוֹי: (א) וְדֵין פִּתְגָמָא דְתַעֲבֵיד לְהוֹן לְקַדָשָׁא יַתְהוֹן לְשַׁמָשָׁא קֳדָמוֹי סַב תּוֹר חַד בַּר תּוֹר דְלָא עִירוּבִין וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין: (ב) וּלְחֵים פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירִן דְפַתִּיכִין בִּמְשַׁח זֵיתָא וְעִירוּבִין דִּלְחֵים פַּטִּיר דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח זֵיתָא סְמִידָא דְחִינְטִין תַּעֲבֵיד יַתְהוֹן: (ג) וְתִיתֵּן יַתְהוֹן עַל סַלָּא חַד וּתְקָרֵב יַתְהוֹן בְּסַלָּא וְיַת תּוֹרָא וְיַת תְּרֵין דִּכְרִין יִסּוֹבְרוּן בְּאַסְלָא: (ד) וְיַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹי תְּקָרֵב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַטְבּוֹל יַתְהוֹן בְּאַרְבְּעִין סְאִין דְּמַיִין חַיִין: (ה) וְתִסַּב יַת לְבוּשַׁיָא וְתַלְבֵּשׁ יַת אַהֲרֹן יַת כִּיתוּנָא וְיַת מְנָטַר מְעִיל אֵפוֹדָא וְיַת אֵפוֹדָא וְיַת חוּשְׁנָא וְתַטְכֵּס יָתֵיהּ בְּהֶמְיַין אֵפוֹדָא: (ו) וְתְשַׁוֵי מִצְנַפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְתִתֵּן יַת כְּלִילָא דְבֵיהּ חָקִיק שְׁמָא דְקוּדְשָׁא עַל מִצְנַפְתָּא: (ז) וְתִיסַב יַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתָרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ: (ח) וְיַת בְּנוֹי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּשִׁינוּן כִּיתוּנִין: (ט) וְתַטְכֵּס יַתְהוֹן בְּקַמוּרִין לְאַהֲרֹן וּבְנוֹי וְתַכְבּוֹשׁ לְהוֹן כּוֹבְעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהוּנְתָא לִקְיָם עֲלַם וּתְקָרֵב קוּרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וְקוּרְבָּנָא דִבְנוֹי: (י) וּתְקָרֵיב יַת תּוֹרָא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹי יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא: (יא) וְתִיכּוֹס יַת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (יב) וְתִיסַב מֵאַדְמָא דְתוֹרָא וְתִיתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא בְּאֶדְבְּעָךְ וְיַת כָּל דְּמָא תֵּשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא: (יג) וְתִיסַב יַת כָּל תַּרְבָּא דְחָפֵי עַל בְּנֵי גווא

בעל הטורים

על כעליום: מספרים ועד ירכיים יהיו ומפיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמין לכל: (א) וזה הדבר אשר תעשה להם. כלומר קרבם בדבור שאמר להם אהרי סבסר ותקרב. לקח וג' במסורה הכא ואידך לקח בגדו כי ערב זר (משלי כ') בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להפיק מעליו בגדים הלואים לפי שבגדי כ"ג מעגלין וזהו שאמר לקח בגדו פירוש מעליו כי ערב זר: (ח) והלבשתם ב' במסורה הכא ויקהל: והקרב קורבניהון כו' ק"ל דמילוי ידים היינו קרבן וכדכתבנו לעיל:

יונתן

מכנסיים עיין בהרב"ד ועוד לאלוה מילין וקלל המלא ללמלם בין הדנקים: (א) דלא עירובין (באספלא): (ב) פירוש שמידא דחינעין כמו סולת דחיטין. וכ"ה בתרגום (ז' ע') סנסי' כורי' מלא ופירש"י חיטין: (ג) יסוברון באספלא ימלו בסל או באספלא פי' במוע כי כן תרגום של במוע בפ' שלח עיין בפ"י: (ד) בארבעין סאין דמייל כי כן הוא, שיעור מקוה: (ט) ותטכס לשון זה מתרגם על וירכסו ועל ואפדם וכאן הוא כדפירשנו לעיל לשון קישוט ותיקון. או הכשירין. לשון רז"ל ונעביד ליה הכשירי נרבה (יג) גוי גוולא. פי' בני מעים ושם בסוף הגוף בגנים לשון רז"ל בגבי גוואי שפי' בגבים

רמב"ן

והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו וגו' אם כן הלואה הזו כולה על המכנסים ועליהן יוסיף העונש. למדו זה ממה שאמרו בסנהדרין ובשחיטת קדשים מחוסר בגדים שהיתה מנא לן דכמיתה אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן ומפו בר משמיה דרבי אלעזר בר' שמעון וחגרת אותם אבנט וחבשת להם מגבעות והיתה להם כהונה לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוו להו זרים ואמר מר זר' שמשמש במיתה. ואם היה הכתוב הזה אלא בכל הבגדים הנה בכאן פי' מפורש למחוסר בגדים כמאמר הרב. אבל הוא במכנסים בלבד והכתוב. האמר בשאר הבגדים ולא הוזכרו שם המכנסים. והראיה על דעתם שלא הזכיר למטה בסדר הלבישה מכנסים כלל כי בעבור שענש עליהן בכאן אין צריך לחזור ולהזכירם כי בידוע שילבשם ומה שאמר למעלה ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות הוא על דעתי ביאור למצות הפעמונים. כי מפני שאין בהם צורך בלבישה ואין דרך הכהנים להעשות להם כן לכך אמר כי צוה בהם בעבור שישמע קולו בבואו אל הקדש ויכנס לפני אדוניו באלו ברשות. כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה בנימוסי המלכות כענין אחשורוש. ויראה למה שאמר במסכת יומא ירושלמי וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפי' אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באוהל מועד על כן צוה להשמיע קולו כמי שיקרא הוליאו כל איש מעלי ויצא לעבוד את המלך ביחוד. וכן ובלאתו נלאה ברשות ושיודע הדבר כדי שיוכלו משרתי המלך לשוב לפניו שם. ובפרקי היכלות יודע זה הענין והנה הטעם שלא יפגעו בו מלאכי אלהים והזכיר זה בכהן גדול למעלתו וזה כטעם לפני יי' כי זה העומד לפניו שמשרה שכינתו בעבודתו לפניו כי מלאך השם נצאות הוא כי ההדיוטי' לא יכנסו בהיכל להקטיר ולהטיב. וראיתי במדרש ואלה שמות רבה באגני השסן מה טעם שיצא הקב"ה מסתכל בכן בבגדי הכהן בכניסתו ביום הכפורים ונזכר לזכות השבטים רבי יהושע בשם רבי לוי אומר משל לבן מלכים שהיה מדגוג נכנס אללו מלמד על בנו שהגורלה והיה עתידה מן העומדים עליו שלא יפגעו בו מה עשה הלבישו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתיראין ממנו כך אהרן היה נכנס בכל עת לבית קדש הקדשים ואלולי זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול ליכנס למה שהיו מלאכי השרת שם מה עשה הקב"ה נתן לו מדמות לבושי הקדש שנאמר וילבש לדקה כשריון ע"כ אגדה זו. ואע"פ שלא היה נכנס לפני לפנים בבגדים אלו אף באהל מועד הולכך לכך ביום הכפורים שהרי כתוב וכל אדם לא יהיה באהל מועד: (ג) והקרבת אותם בסל וכו'. נמשך לפניו יאמר כי הלחם בסל והפר והאילים ואהרן ובניו יקריבו אל פתח אוהל מועד: (ד) ורחצת אותם במים. לאהרן ובניו. ויותר נכון כי והקרבת אותם בסל לא יפרש כי מן הפתח הוא ידוע שיקריבם אל המקום אשר יצוה לבא הכהנים והכתוב השני ידבר על אהרן ועל בניו ולכך אמר ורחצת אותם במים: (ז) ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו וכו'. אמר ר"א כי זה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על ראש עצמו יצוק השמן. ואיננו נכון בעיני כי גם במעשה אמר וישם את המצנפת על ראשו וכו' ואח"כ אמר ויקח את שמן המשחה וימשח את המשכן וגו' ואח"כ ויצק משמן המשחה על ראש אהרן. אבל הנכון שהיתה המצנפת סביב סביב ואמצע הראש מגולה ועליו יצק השמן. ואם היתה המשיחה בכל הראש כדברי רש"י שהיה היציקה במקום הנחת תפילין שהיה מניח מגולה ושם ימשחנו כמין כ"י: (ט) וחגרת אותם אבנט וגו'. ירמוז לאהרן ובניו ושב לפרש אהרן ובניו כמו

אבן עזרא

להקטיר או להעלות הכלות: (א) וזה. אשר תעשה להם. לאהרן ולבניו. אין הפרש בין קח או [א]לקח כמו לך לעם ויאכלו. וגם יצק [ב]עד מים: בעבור שהזכיר עם [ג]פר בן בקר. יורה כי איננו גדול. וככה [ד]בני יונה. שעיר [*ד]עזים. והאיל גדול מהכבש. וטעם הכהן [ה]שהוא שלישית ההין ולכבש רביעיתו: (ב) ולחם [ו]חלות. עגות. וטעם רקיקי מצות. והזכיר בשמן. [ז]הוא שמן זית כמשפט. ומלת סולת. בלשון ערבי הוא סמי"ד. שהוסר הפסולת מהסמה ובארץ ישמעאל עושים כן. ואין לחם נכבד ממנו. ורבים פי' מגזרת [ח]סלית כל שוגים מחוקיך. [ט]סלה כל אבירי יי'. ואמר כי כמוהו שתים [י]מכולת לביתך. ויש אומרים משונות: (ג) והקרבת אותם. להיותם שם אל פתח אהל מועד. וככה הפר והאילים: (ה) ולקחת. נקרא השמן מלבוש. כי הוא מכסה המקום כבעד הלב: (ו) ושמת. גם איננו כסוק שישים [כ]המצנפת באחרונה. והזכיר בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט. כי היא נכבדת ממנו: (ז) על ראשו. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח. והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו. כי על הראש יצוק לבדו. וכתוב כשמן הטוב על [ל]הראש יורד על הזקן זקן אהרן: (ח) ואת בניו תקריב. אל פתח [מ]אהל מועד: (ט) וחגרת אותם אבנט. כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים. ואחר שהזכיר אותם מוסיף לבאר אהרן ובניו. כמו ותפתח ותראהו [נ]את הילד: ומלת וחבשת. כמו לא אהיה [ס]חובש: ומלאת. דעת המתרגם ארמית. כמו [ע]ומלאו ידיו. רק מה נעשה במלת [פ]מלאו ידכם היום. והגאון פירשו יד היוב. ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגילים. והנה מה יעשו במלת ומלאו [*פ]ידיו: (י) והקרבת. כבר [צ]הזכיר זה. והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו. ויש אומרים כי טעם וסמך [ק]אהרן לבדו ואחר כן בניו. ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו. והנה הטעם כאשר [ר]היה. שיסמכו יחדו לא זה לפני זה: (יא) ושחטת את הפר. משה שחטו. וטעם לפני יי'. כי הארון היה באמצע המערבי. וכנגדו מזבח הקטורת. וכנגדו מזבח העולה. (יב) ישפוך. הכהן השופך: (יג) ולקחת. אין

פירוש על אבן עזרא

[א]כי קח שרשו לקח. ובא ע"ד המקרים וכן צק שרשו יצק כמו לך לעם ויאכלו (מ"ב ד' מ"א). [ב]יצק וכו' (יחזקאל כ"ד ג'). [ג]ר"ל שהזכיר בן בקר עם פר. וככה פי' ב"י [ד](ויקרא ה' ז'). [*ד](שם ד' כ"ג). [ה]כמ"ש ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין (במדבר כ"ח י"ד). [ו]ר"ל ולחם מצה וחלות מצות שהיתם עגות. מדכתיב אחר זה ורקיקי מצות. [ז]והזכיר בַּשֶּׁמֶן. ר"ל בפת"ח הבי"ת כמו בְּהַשֶּׁמֶן הידוע. והוא שמן זית הנזכר (לעיל כ"ז א'). [ח](תהלים קי"ט קי"ח). [ט](איכה א' ט"ו). [י](מ"א ה' כ"ה) שאין המי"ו שורש. וכן מלת סלת. [כ]ויהיה פירושו בפסוק שאח"ז ולקחת וכו' אחר שילקח על ראשו שמן המשחה שיים המצנפת על ראשו וכו' וח"ש והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו. [ל](תהלים קל"ג ב'). [מ]כמ"ש (פסוק ד') ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אה"מ. [נ](לעיל ב' ו'). [ס](ישעיה ג' ז'). [ע](יחזקאל מ"ג כ"ו) וזה בלי ספק מענין הקרבה. [פ](להלן ל"ב כ"ט) שא"א לפרש להקריב קרבן. [*פ]ואם כדברי אחרים להיות שלמים וכו' מה יעשו במלת ומלאו ידיו שפי' הקרבה לדברי הכל. [צ](פסוק ג'). [ק]אולי מהכר בלשון יחיד. והכי על האיל שאמר כתוב וסמכו לשון רבים (פסוק ט"ו) ובאל טעם הי"א. [ר]ר"ל כאשר היה בשמם. שכן כתוב

הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה: יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא: טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל: טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ: יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא: חמישי יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל: כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ: כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב | הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת | שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא: כג וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה: כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ

אתם

יד וְיָת בִּסְרָא דְתוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקֵיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא: טו וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: טז וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יז וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּג לְאֵבְרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל־אֵבְרוֹהִי וְעַל־רֵישֵׁהּ: יח וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם־יְיָ הוּא: יט וְתִסַּב יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: כ וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵהּ וְתִתֵּן עַל־רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל רוּם אוּדְנָא דִבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: כא וְתִסַּב מִן דְּמָא דִּי עַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּהּ: כב וְתִסַּב מִן דִּכְרָא תַּרְבָּא וְאַלְיְתָא וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן וְיָת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא אֲרֵי דְּכַר קֻרְבָּנָא הוּא: כג וּפִתָּא דִּלְחֵם חַד וּגְרִיצְתָּא דִּלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד מִסַּלָּא דְפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ: כד וּתְשַׁוֵּי כֹלָּא עַל יְדָא דְאַהֲרֹן וְעַל יְדָא דִבְנוֹהִי וּתְרִים

יתהון

מסרה הכליות, [כולה חסר במ"ג בב' ויקרא]. עליהן, י"ד [ומלא במ"ג שם]. המזבחה, ל"ג. יד ערשו, ג'. תשרף, ג' וחסר. חטאת הוא, ד' בתורה. טו ואת האיל, ה'. תקח, [גם דין חסר והנכונה מלא לריך לתקן לעצמו חסר]. יז ואת האיל, ה'. תנתח, ל'. קרבו וכרעיו, ל' וחד וקרבו וכרעיו, ונתת, [חסר ב"ה]. יח ניחוח, ג' מלא [דמלא] בתורה. יט וסמך אהרן ובניו את ידיהם, ב' ובענין. כ ושחטת, [מלא ה"ס]. כא אשר, י"ה מלייל׳ן מלרעין בין אתנח לזרקא באורייתא [מצולל בה' מבין סידור (בהלכות ל' ע"ו)]. והזית, ל'. על אהרן, ה'. ועל בניו, ג'. וקדש, ל'. ובגדיו, ד'. כג וככר לחם, ל' [ואין כמו כפב"ש]. וחלת; [פר"ז בגמ"ס]. ורקיק, ב'. מסל, ג' [נ"ל ל', ה' ע"ס].

ת"א עלה הוא זבחים יב.

רש"י

המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל"א: ואת היתרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין איברי"ש: על הכבד. אף מן הכבד יטול עמה (ח"ב): (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו: (טז) וזרקת. (זבחים נג) בכלי אוחזו במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע אלא נותן הדם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק: סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד' שהוא נותן אחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב לכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: (יח) ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה. לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש: (כ) תנוך. (ת"כ פ' צו) הוא הגובה האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנדר"ו: בהן ידם. הגודל ובפרק האמצעי:

(כב) החלב. זה חלב הדקים או הקיבה (חולין מט): והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא (ג') עמת העצה יסירנה מקום שהכליות יועצות ובאימורי השור לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבש ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האימורים אלא זו בלבד: כי איל מלאים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (ועיין במזרחי) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה (ת"כ): ורקיק. (מנחות עח) מן הרקיקין אחד מעשרה שבכל מין ומין. לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שהתרומה הבאה עם תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק וזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן וגו' והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן

כהם

ירושלמי

נוא וית דמשתאר על חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבא דעליהון ותסיק על מדבחא: (יד) וית בשרא דתורא וית מושכיה וית ריעיה תוקד בנורא מברא למשריתא חטאתא היא: (טו) וית דכרא חד תסב ויסמכון אהרן ובנוי ית ידיהון על ריש דכרא: (טז) ותכוס ית דכרא ותסב ית אדמיה ותדרוק על מדבחא חזור חזור: (יז) וית דכרא תפסג לפסגוי ותחליל גוי נאוה וכרעוי ותסדר על איברוי ועל רישיה:

(יז) וית דיכרא תפסק לפסגוי ותשזג גוי גווה וריגלוי ותתן על פסגוי ועל רישיה:

(יח) ותסיק ית כל דיכרא למדבחא עלתא הוא קדם יי לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי הוא: (יט) ותיסב ית דכרא תנינא ויסמוך אהרן

יונתן בן עוזיאל

ובנוי ית ידיהון על ריש דכרא: (כ) ותיכוס ית דכרא ותיסב מן אדמיה ותתן על חסחוס אודנא דאהרן דימינא ועל חסחוס אודנא דבנוי דימינא ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון ריגליהון דימינא ותדרוק ית מותר אדמא על מדבחא חזור חזור: (כא) ותיסב מן אדמא דעל מדבחא וממשחא דרבותא ותדי על אהרן ועל לבושוי ועל בנוי ועל לבושי בנוי עמיה ויתקדש הוא ולבושוהי ובנוהי ולבושי בנוהי עמיה: (כב) ותיסב מן דכרא תרבא ואליתא וית תרבא דחפי ית בני גווא וית דמשתאר על חצר כבדא וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון וית שוקא דימינא ארום דכר קורבניא הוא: (כג) ועגול דלחים חד וגריץ דלחים פתיך במשח חד ועריך חד מסלא דפטירא דקדם יי: (כד) ותשוי כולא על ידי אהרן ועל ידי בנוי

ותרים

בעל הטורים

סכ"ז ואידך והלבשתם את אלעזר (פ' חקת) איכא מאן דאמר כהן גדול בן כה"ג טעון משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר שהמשנה למיתה כה"ג לריך משיחה כמש שהלבשתם בבגדים היו במשיחה שאז נמשחו כך והלבשתם את אלעזר במשיחה:

(יד) תשרף באש ג' הכא ואידך ואת מרכבותיהם תשרף באש ביהושע (יא) ואת העיר הזאת תשרף באש גבי צדקיה (ירמיה ל"ח) שזהו הקרבנות עמד ליהושע לכלא השונאים אבל כשבטלו הקרבנות כשגלו על ירושלים נשרפה העיר וזהו ואת העיר הזאת תשרף באש: (כא) ובגדיו ד' וקדש הוא ובגדיו. ובגדיו קרועים (ש"ב א') ובגדיו לא יפרום (פ' אמר) ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו') אע"פ שאבל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים שהשהאבל. על הרינם שאול כה"ג לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום

וקדש

יונתן

בבתים הפנימיים: (כג) ועגול דלחים. פי' לשון סגו' במשכנה עוגה מ"ק ושלקת להן שני עגולי כו' עי' שם כעין ככר עגול נעשה לשון כך. ועריך חד. לפי הענין הוא

תרגום

רמב"ן

כמו יגישה את תרומת ה'. אמר לא יעבדו אותו ואת נבוכדנאצר כדברי ר"א. ואם כן יחזור ויגשת לכם ותגשום למקומם כי אהרן אין לו תגבעות והמצנפת כבר היא על ראשו. ויתכן שיהי' סיפור הכתוב וחגרת אותם אבנט ואהרן ובניו יאמר שחגור בניו שהכהני' אבנט ואהרן עצמו עם בניו. ובעבור שהאבנט הוא בכולם לא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה והולך עמם לומר שיחגרו אבנט כבניו ולא הזכיר המכנסים כי לא הולך כאשר פירשתי. והטעם שהכריע המכנסים מאלה הבגדים כי כל הבגדים היה משה מלביש אותם כמו שצוה והלבשתם. אבל המכנסים שהם לכסות בשר הערוה היו הם לובשים אותם בצנעה ולכן לא הזכיר אותם בכלל ולקחת את הבגדים והלבשת ולפיכך פירשם במצוה ובמעשה כמו שהזכרתי למעלה: (י) והקרבת את הפר לפני אהל מועד. אמר ר"א כי טעמו כאשר תקריב את הפר לפני אהל מועד יסמוך אהרן ובניו עליו כי כבר הזכיר זה למעלה. והנכון בעיני כאשר פירשתי שהם ילוה להקריבם ולא פירש אל אהל מועד רק שיקריב אותם. והטעם שיקריבם אל מקום הכהנים שיהיו מזומנים ודי שיהיו לפני פתח אהל המשכן ועכשיו הצריך שיקריבם לפני אהל מועד אל פתח האהל כאשר יפרש בפרשה כי הסמיכה תהיה שם: (יג) החלב המכסה את הקרב וגו'. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טילא בלשון רש"י. ולפי דעתי כי החלב המכסה את הקרב הוא הקרום. אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב ירמוז לשני חלבים אשר שם לחלב הקרום הזה ולחלב הגם אשר על הקרב כמו שנא' בסדר ויקרא ואת החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב. והנה על הקרב שני חלבים פעם יזכיר הכתוב את שניהם ופעמים יכלול אותם כאחד במלת כל. והנה בכאן בכל החלב המכסה את הקרב כלל גם החלב אשר על הקרב ושם במעשה המלואים הזאת אמר ויקח את כל החלב אשר על הקרב ולא יזכירם כאחד כללם בכל החלב אשר על הקרב. ולמשה בפרש' זו אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב. והלשון המוזכר שם הוא החלב אשר על הקרב: (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו לשון רש"י

והוראת

אבן עזרא

אך לשר ולמעיר אלים. ויש אומרים כי נקראו כליות. מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי. כי שם כח התאוה למשגל: (יד) ואת בשר. כנגד הראש והכתפים. ופי' דרך הגרת ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו. והקטיר. שאמורי'. ועלה חטאת. בעבור שהיא קרבן לכפר החטא נקראת כן. וככה האשם. על כן וחטאו את המזבח יקראו חטא עליו: (טו) ואת. האחד מהשנים אי זה שירצה: (טז) ושחטת (וגו'). על המזבח גם לא על קרנות המזבח. והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: (יז) ואת האיל. לא הזכיר על הפר שירחצו. על כן כלו כאשר הוא נשרף. על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת. בעבור: (יח) והקטרת את כל האיל. על כן לא הזכיר האליה והחלבים: (יט) ולקחת. זה השני הוא איל המלואים: (כ) ושחטת. תנוך. אין לו ריע. והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן: בהן. ורבים בהנות. ואינו על משקל הלשון. והנה יהיו שם שנים משקלים. ורבים ככה בשמות: ודם השני יזרוק כדם הראשון. רק הדם הנשאר: (כא) ולקחת. והזית על אהרן. אחת בגדי אהרן ועל בגדיו: (כב) ולקחת. זה החלב הנזכר. הוא אשר על הקרב הכתוב בפרשת ויקרא: שוק. הלך הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים. והשוק והחזה יהיו משפט כתוני' לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל. רק החזה מאיל המלואים משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: (כג) וככר. זהו ולחם מצות: (כד) והנפת אותם. יחס

בידם

פירוש על אבן עזרא

הכתוב ויסמוך אהרן ובניו (ויקרא ח' י"ד) ויסמכו אהרן ובניו (שם פסוק י"ח וכ"ב) וטעם וסמך. כל אחד ואחד. כמשפט הלשון במקומות רבים. לכן לא נזכר פה כמו שנזכר (פסוק כ"ב) באיל החלב והאליה ועיין רש"י ז"ל (פסוק כ"ב). (תהלים פ"ד ג'). ר"ל בכליות כאשר משם יוצא חלקו המימי מהזרע היורד מהמוח ונפרש למקום השמן והזרע נעשה כמו לובן ביצה ומקום הדעת מהראש יש לו התקשרות בכליות ולזו אחז"ל בעל הפלה ככתוב הביאו עלה מרוק. והוא כמבנים המראה אם יתקרב הגרמה להמראה אין נראה כלל אם לא שעומד מרחוק אזי יראה בעומק המראה ובזה תבין למה הפרים פסול מלהיות בסנהדרין. ומאמר חז"ל כליות יועצות. ר"ל והקטרת. ככה פי' בע"מ ב"י (כ"ל) אינו מבוא. כי בלאו הכי קשה למה הביא רבינו זה פה בפסוק י"ד ולא בפסוק י"ג. רק הוא ראיה על פי' אשר מפרש. מתחלה ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו. ע"כ שלא הסברה כאשר היה צריך להקטיר החלב שעל הקרב בודאי היה מוכרח להוציא הקרבים החולה וזה אינו דרך כבוד אשר יהיה הרעי בתוכו. ובודאי היה מוציא מתחילה הרעי מתוך הקרבים שלא לטנף החלבים וכאשר הוקר הפרש בודאי היו רוחצים אותו והיה מסיר החלבים והדר היה מקריב החלבים. ופי' ואת פרשו. הוא מקום הפרש והם הבני מעים ע"כ ה"א ולוכליה וה"י מפרש ויש ריעים ר"ל כפשוטו אשר לא היו רוחצו ומלא והקטיר צריך להפירוש. ר"ל החלבים הנזכרים. לו ר"ל האימורים שהם החלבים. כמ"ש הערוך בערך מר. למה נקראו החלבים אמורים שהם מורים ואדונים על כל האיברים ועולים ע"ג המזבח לחלק אדון העולם עכ"ל. ר"ל וחטא את המזבח (ויקרא ח' ט"ו) ככה פי' בע"מ ב"י. (ול"ל) נכונה כאשר כתב ככה. דמתרץ קושית רש"י ע"ש. ע"כ ר"ל כי איננה כמו כל האמורים. כי הם באים להזכיר את האדם על גדל אשמו אשר יש וב בנשיתה. לא כן. אשר חזה כי אהרן קודש ה' לא היה חוטא כי עשה המזבח לא עבור העגל רק לש"ם כאומרו חג לה' מחר. ע"כ פי' להסיר חטאת הקהל אשר כונו לשם עכו"ם בהמזבח ושרפו בסוף שיכירו חטאם כי חטאת הקהל הוא ע"כ נשרף מחוץ למחנה. ופי' שאחת הוא כמו וחטא את המזבח וכמו במשנה (יומא פ"ס) המשיל ממעל ויורד. דכתיב ואילים שנים (פסוק א'). ר"ל משה ילוה לאמר שירחץ. כי הם בכלל כל האיל. כמ"ש כי איל מלואים הוא (פסוק כ"ב). כמו בהנות ידיהם ורגליהם (שופטים א' ז'). כי בהן ראוי להיות ברבים בהנות. על המזבח סביב (פסוק ט"ז). המדבר אל הפסוק הסמוך. פי' על גופו. ור"ל כי והזית על אהרן הוא פי' על גופו כי צריך שיזה על בשרו ועל בגדיו אשר עליהם כי כבר קדם לו שילבש אהרן הבגדים הנזכרים ואשר יקריב הקרבנות כהכרין א"כ והזית על אהרן ועל בגדיו שהוא לבשם. הכוונה שיזה על אהרן אשר בגדיו וגם יזה על בגדיו. (ויקרא שם ג' ב' ע' י"ד). ר"ל שוק לשון נקבה לכן אשר אלה הלך. כמ"ש כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אותם לאהרן ולבניו לחק עולם וגו' (שם ז' ל"ד). כי חקך וחק בניך וגו' (שם י' י"ד). (שם ח' כ"ט). (פסוק ב'). ר"ל מניח ידו תחת ידם ומניף.

ויקרא

ספורנו

את ידם. החלים אותם בענין שהיה שלמה ורצויה לעבוד עבודת הקדש: (כב) כי איל מלואים הוא. לפיכך היה שוק הימין בזה נתן על גבי המזבח. ולא כן בשאר הקרבנות כי השוק הימני בבהמה הוא במקום היד הימנית באדם ולכן ראוי שיהיה שוק הקרבן על גבי המזבח. מלואי יד. ליד ימין הכהן המקריבו כי אמנם עבודת הכהן ביד ימין היתה כאמרם ז"ל כל מקום שנאמר אצבע וכהונה אינה אלא ימין: (כד) והנפת,

כהם

אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ כו וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ לְמָנָה׃ כז וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ כח וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃ כט וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ ל שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ לא וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ׃ לב וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ לד וְאִם־יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ

אונקלוס

יָתְהוֹן אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ: כה וְתִסַּב יָתְהוֹן מִידֵיהוֹן וְתַסֵּק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ קֻרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ: כו וְתִסַּב יָת חַדְיָא מִדְּכַר קֻרְבָּנַיָּא דִּי לְאַהֲרֹן וּתְרִים יָתֵהּ אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ לְחֻלָק: כז וּתְקַדֵּשׁ יָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא דִּי אִתָּרַם וְדִי אִתַּפְרַשׁ מִדְּכַר קֻרְבָּנַיָּא מִדִּי לְאַהֲרֹן וּמִדִּי לִבְנוֹהִי: כח וִיהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אַפְרָשׁוּתָא הִיא וְאַפְרָשׁוּתָא יְהֵי מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קֻדְשֵׁיהוֹן אַפְרָשׁוּתְהוֹן קֳדָם יְיָ: כט וּלְבוּשֵׁי קֻדְשָׁא דִּי לְאַהֲרֹן יְהוֹן לִבְנוֹהִי בַתְרוֹהִי לְרַבָּאָה בְהוֹן וּלְקָרָבָא בְהוֹן יָת קֻרְבָּנְהוֹן: ל שִׁבְעַת יוֹמִין יִלְבְּשִׁנּוּן כַּהֲנָא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי דִּי יֵיעוֹל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְשַׁמָּשָׁא בְקֻדְשָׁא: לא וְיָת דְּכַר קֻרְבָּנַיָּא תִּסַּב וּתְבַשֵּׁל יָת בִּסְרֵהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ: לב וְיֵיכוּל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת בְּסַר דִּכְרָא וְיָת לַחְמָא דִּי בְסַלָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: לג וְיֵיכְלוּן יָתְהוֹן דִּי יִתְכַּפַּר בְּהוֹן לְקָרָבָא יָת קֻרְבָּנְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן וְחִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל אֲרֵי קֻדְשָׁא אִנּוּן: לד וְאִם יִשְׁתְּאַר מִבְּסַר קֻרְבָּנַיָּא וּמִן לַחְמָא עַד צַפְרָא וְתוֹקֵיד יָת דְּאִשְׁתְּאַר בְּנוּרָא לָא יִתְאֲכֵל אֲרֵי קֻדְשָׁא הוּא: לה וְתַעְבֵּד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין כְּכֹל דִּי פַקֵּדִית יָתָךְ שִׁבְעַת יוֹמִין תְּקָרֵב קֻרְבָּנְהוֹן: לו וְתוֹרָא דְחַטָּאתָא תַּעְבֵּד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵהּ

לקדושתה

מסרה כה לריח, ס"ז. ניחוח, ג' מלא בתורה וה' מלא בלישנא. בו המלאים, כול' חסר במ"ב [והכוונה על הו"ו כי היו"ד מלא בכולם]. למנה, ב' [נ"ל ב' דין, ויקרא ז' ל"ג. ס' כ"ט]. [ולפעמי דכוונת המסורה על ב' דסוף פסוק. ס' מנין מידום]. כז הונף, ל' ומלא. הורם, ל' קמץ וא' פתח ואתנח, ב' לאחריו. כח לחק עולם, י"א בלישנא [הסי"מ בקמץ לבד וזה חסור]. תרומה הוא, ה' דמטעין דסבירין היא. ותרומה, ל'. כט ולמלא, ל'. ל שבעת, ג' פסוק רישיהון וסופיהון שי"ן. יבא, [ס"ו]. לא תבשל, [השי"ן דגושה]. במקם, ל' חסר. קדש, י"ג חסר. לב ואת הלחם, כל קריא ואת הלחם במ"א את הלחם. לד ואם, [הו"ו בגעיא]. לה אתכה, ל' [וכ"כ כ"ל ה"א בסוף]. תמלא ידם, ממעין דכתיב הם. לו ליום, ב' דגש [כ"ל היו"ד, כדין חסר ה"ק]. וחטאת, ג'. בכפרך, ל'.

ת"א אשר הונף סכה לא מנחות סא. לחק עולם זבחים נח. ובגדי הקדש יומא ה עב. שבעת ימים יומא עג. ואכלו אתם פסחים נט יומא סח יבמות ל מכות יח זבחים מד מנחות עג ערכין ג'. לא יאכל כי פסחים כד מכות יח מעילה יז. ואם יותר פסחים שם. ושרפת את פסחים שם סכה מח זבחים כח כריתות מעילה יח.

רש"י

מניח ידיו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. (מנחות סב) מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העלה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה. לאש נתן: לה'. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. הולכה והובאה וינטלי"ר בלע"ז: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה כמו (במדבר יח) לך נתתים למשחה (ד"ה א טז) אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. ע"י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבעת ימים. רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. (יומא עג) אותו כהן המוכן ליכנס לפני ולפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו (ס"כ): הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד ממש לפיכך נגון תביר נמשך לפניו: (לא) במקם קדש. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם. אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם: אשר כפר בהם. להם כל זרות

ותעוב

ותרים יתהון ארמא קדם יי: (כה) ותיסב יתהון מידיהון ותסדר במדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קורבנא הוא קדם יי: (כו) ותיסב ית חדיא מדכר קורבניא דלאהרן ותרים יתה ארמא קדם יי ויהי לך לחולק: (כז) ותקדש ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא דאיתרם ודאיתפרש מדכר קורבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: (כח) ויהי לאהרן ולבנוי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא היא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מנכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: (כט) ולבושי קודשא דלאהרן יהון לבנוי בתרוי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית קורבניהון: (ל) שובעא יומין ילבשינון כהנא דיקום בתרוי מן בנוי ולא מן ליואי בזמן דיעול למשכן זימנא לשמשא בקודשא: (לא) וית דכר קורבניא תיסב ותבשל ית בשריה באתר קדיש: (לב) וייכול אהרן ובנוי ית בשרא דדיכרא וית לחמא די בסלא בתרע משכן זימנא: (לג) וייכלון יתהון דאתכפר בהון לקרבא ית קורבנהון לקדשא יתהון לשמשא קדמי וחילוני לא ייכול ארום קודשא הינון: (לד) ואין ישתייר מבשר קרביא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דמשתייר בנורא לא יתאכיל ארום קודשא הוא: (לה) ותעביד לאהרן ולבנוהי היכדין בכל די פקידית יתך שובעא יומין תקרב קורבנהון: (לו) ותורא דחטאתא תעביד ליומא

בעל הטורים

וקדש הוא ובגדיו. ועל כן ובגדיו לא תשרפנה שלא תפרשו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמאן דאמר שנשרפו גופן ובגדיהם קיימין: (כז) ואשר ב' במסורה ואשר

יונתן

תרגום של ורקיק לעיל תרגום של רקיקין ערוכין בני"ח. וא"כ או צ"ל כאן וערוב בני"ם או לעיל צ"ל וערוכין בכ"ף וק"ל: (ל) תבנוי ולא מן ליואי. מטעם דבנו קודם

רש"י

ומעוז: למלא את ידם. בא"ל ולחם הללו: לקדש אתם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אתכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפרים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים

רמב"ן

והוראת שעה היתה כדברי רבותינו. והטעם בזה שהכל גלוי לפניו והיה סר השאלה זה לכפר על מעשה העגל וקרבנו של כהן משיח הוא והם לפנים כי שם ינוה להביא את דמו אל מבית לפרכת ולא רצה עתה להכניסו שם. אמר נשעם אל פני פרכת הקדש. וכאן עדיין לא נתקדש ולא שרתה עליו שכינה שיקרא פרכת הקדש. והנה השילון בפנימי והסמיכה בבניו. מפני שהאשם על אהרן להעמידו והוא כלוי בניו הוליכו גם הם להתכפר בו. וטעם השריפה כטעם שריפת פרה אדומה וקודם ידוע מן השעיר המשתלח: (כו) מאיל המלואים אשר לאהרן. לא הזכיר בניו. והאיל הוא כלוהים לכלם. והטעם כי ינוה הכתוב ולקחת את חזה התנופה מאיל המלואים בעבור שהוא לאהרן ואין החזה ראוי לו כי לא יהיה לבעלים. ואשר שנתן טעם שאינו ראוי שיהיה לאהרן אין צורך לומר שלא יהיה לבניו כי אחריו יזכו הם. ולמטה אמר מאשר לאהרן ומאשר לבניו כלומר כאשר לוקח מקרבן טעם כלם החזה ושוק כן יקחו הם האב והבנים מקרבנות המקריבים על ידם: (כט) למשחה בהם. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון גדולה. כמו לך נתתים למשחה. אל תגעו במשיחי. לשון הש"י. ואולי כן הוא כי בעבור שהדרת ישראל למשוחים היא למלך ולכהן גדול ישאילו הלשון לכל שררה. וכן ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. אבל בכאן הנכון הוא למשחה בהם למשוח בבגדים הכהנים הגדולים מבניו. ולמלא בם את ידם להקריב הקרבנות. וכן לך נתתים למשחה שנתתים להיות שלך בעבור שמשחתיך לכהן לי. וכן אל תגעו במשיחי כי הנוגע בהם נוגע במשיחי יי' העתידים ללאת מהם. כמו שאמר ומלכים ממלכיך ילאו מלכי עמים ממנה יהיו. ויתכן שנא' עוד כי ומשחת את חזאל למלך על ארם שישלח לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר יי' הוא. ועשה כן אלישע במצות רבו כאשר הגיד לו שימלוך. ואע"פ שלא נכתב שם. ומשח אלישע לנביא תחתך. ואולי בן עשו בכורם אשר משחוהו כמלכי ישראל בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא את שמו בעבור יי'. ולכך אמר למשיחו לכרש. ורבותינו אמרו וכי כרש משיח הוא וכו' והנה כולן משיחות ממש והכתוב שאמר רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים דרך משל שימשיל רוח הקדש אשר תחול עליו לשמן הטוב כענין שנאמר טוב שם משמן טוב: (לא) ובשלת את בשרו במקום קדש. לא ידענו אם הוראת שעה היא שיהא בשר המלואים טעון כהן בבשולו או יהיה ובשלת בלוי כמו ומשך אשר הכית בו את הילוד. ויבן שלמה את הבית כדברי ר"א. והצריך במקום קדוש שהן כזבחי שלמי נזיר שנאכלין לפנים מן הקלעים ונאכלין ליום ולילה עד חלות: (לו) תעשה ליום על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותיעוב. ובמדרש תורת כהנים אומר כפרת

אבן עזרא

בידם: (כה) ולקחת. כתוב מידם. ובמקום אחר [ס]מעל כפיהם והדבר [צ]שוה: ניחוח. [ק]בכפול הפי"ת. והמבין סוד [ר]נשמת האדם יבין זה: אשה. תואר מגזרת אש. ובמקום אחר [ש]מן האש: (כו) ולקחת. מאשר לאהרן. ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר. ומלת למנה. [ת]לחלק: (כז) וקדשת. מהיום והלאה. ואין הונף כמו הורם כי יורם למעלה. ולא [א]יונף. ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמים לכבוד השם: (כט) ובגדי. יהיו לבנו המשוח תחתיו. וטעם אחריו. במותו: (ל) שבעת. מלת ילבשם. בקמץ גדול תחת קטן. וכמוהו בשם יי' כי [ב]אמילם: (לא) ובשלת. בלוי כמו והכית [ג]בלוי. ויבן שלמה [ד]את הבית. (לב) ואכל. ואת הלחם. הנותר [ה]מהסל: (לג) ואכלו אותם. אשר כופר. דרך [ו]קלרה. ומלת אותם. בעבור [ז]אסרת: זר. שאינו מזרע אהרן: (לד) ואם. נקרא האיל [ח]מלואים. כי בו [ט]ימלאו ידיהם: (לה) אותכה. באתנח מלה מסובבת מן אותך [י]בקמץ גדול תחת המי"ו. ומו כי אותך ראיתי: (לו) ופר. תעשה ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים. וטעם על הכפורים. [כ]על שני האילים. וכתוב כאשר עשה ביום

פירוש על אבן עזרא

[ס](ויקרא ח' כ"ח). [צ]שכן פה כתיב על כפי אהרן ועל כפי בניו כמו שם. [ק]כי שרשו נוח. [ר]עיין כחרי (מאמר ב' סימן כ"ו) בפי' אולר נחמד. [ש](במדבר י"ח ט'). [ת]כמו מנה אחת אפים (ש"א א' ה'). [א]שהוא הולכה והבאה. [ב](תהלים קי"ח י' י"א י"ב). [ג](לעיל י"ז ו') ע"ש. [ד](מ"א ו' י"ד) אף שהוא עלמו לא בנה. [ה]שלא יבוא לידי נותר דקשה לרא"ע למה אשר בכל א"ו אשר לא יבא לידי נותר. [ו]פי' כי ראוי להיות מי אשר כופר בהם. [ז]כאלו כתוב וזר לא יאכל אותם. [ח]ולא אמר מבשר האיל. [ט]וכן פי' הרמב"ן ז"ל על איל מלואים הוא. ח"ל האיל הזה מיוחד למלאות בו ידי הכהנים עכ"ל. [י]אותך בקמ"ץ ומן כי אותך ראיתי (בראשית ז' א') [כ]ר"ל חוץ משני האילים

ספורנו

הנה התנופה תפול על חלקי הכהנים להורות דמשלחן גבוה קא זכו וכאן הונף גם החלק שעלה על גבי המזבח כי בו היה שוק הימין שהיה ראוי לכהן ולמלא את ידו עלה על גבי המזבח: (כט) ולמלא בם את ידם. ולא ילטרכו בניהם לקרבנות מלואים הכתובים כאן: ושכנתי

פירוש רשב"ם

אהרן ובניו. כן נחלקו במסכת יומא לפי שאין סדר לבישתן הכתוב כאן כס' צו את אהרן. ולפי הפשט אין לדקדק: (כז) אשר הונף ואשר הורם. הוא שניהם לשון הפרשה אפס החזה קורין תנופה כי לבדו הונף ונאכל אבל השוק של כאן נקטר. אבל של דורות שניהם נאכלין: (כט) למשחה בהם. להתגדל בהם כעין משיחת שמן וגם בכל מקום קורא הגדולים משוחים. אל תגעו במשיחי. ילבשם הכהן בהתחנכם להיות כהן גדול: (ל) שבעת ימים. תמלא ידם. שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה עבודה באהרן ובניו. היה משה מקים את המשכן בכל יום ומקריב קרבנות בכל יום ולערב היה מפרקו וביום השמיני הוא באחד בניסן הוקם המשכן לגמרי כדכתיב באלה פקודי. ומכאן ואילך עבודה באהרן ובניו

לְקַדְּשׁוֹ: לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ: ס ששי לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד: לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד: מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: מב עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם: מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי: מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי: מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים: מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: פ שביעי

לְקַדָּשׁוּתֵהּ: לז שִׁבְעַת יוֹמִין תְּכַפַּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּשׁ יָתֵהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדַּשׁ: לח וְדֵין דִּי תַעְבֵּד עַל מַדְבְּחָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא: לט יָת אִמְּרָא חַד תַּעְבֵּד בְּצַפְרָא וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: מ וְעֶסְרוֹנָא סָלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא לְאִמְּרָא חַד: מא וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעְבֵּד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: מב עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דַּאֲזַמֵּן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ תַּמָּן: מג וַאֲזַמֵּן מֵימְרִי תַמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְקַדַּשׁ בִּיקָרִי: מד וַאֲקַדֵּשׁ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּשׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: מה וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ: מו וְיִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן:

ותעבד

מסרה לז שבעת ימים, ב' בענין בטעם רביע. קדשים, [בלהון סקו"ף בלי מאג כי הקמץ בסוף]*. לח חס, כ"ג ר"פ. וזה אשר תעשה, ג' [ב' חס, סגין בראשים ו' מ"ו, ודין, אם לא דרשה אשר מזה עשה וזה סדבר אשר תעשה לגיל מ'. ס' מנין סידום]. לט את הכבש האחד, ל'. מ ועשרן, ס' ב' בשמן ספר [דין ספר, ולית כאן כמג"א]. בלול, ד'. בשמן, ו' רפין [כ"ל מעבי"ם במו"א]. ונסך, ב' בטעם ז"ג בענין לא מקהו [והנו"ן בליר"י]. רביעת, [בולהון ס"י סגין בא"ם מלא דולא]. מא וכנסכה, ל'. תעשה לה, [סלמ"ד דגש מדין דסיק]. לריח ניחח, מ"ז. מב עלת תמיד, ד'. לדרתיכם, [כולהון ספר דספר ומ"י]. שם, ל' ס"פ בפסלא. מג ונעדתי, ל' ספר ומד מלא. ונקדש [סגלי"ם בפסח ובוא כגד דפס סק"פ. ס' מל"ב]: בכבדי, [ספר]. מד ואת המזבח, ד'. מה והייתי להם לאלהים, ג'. מו לשכני, ל'. אני ה' אלהיהם, ס'. *רו"ם סבריא סקוף בספר.

ת"א וכל הנגע סנהדרין לד זבחים פג פז. וזה אשר תעשה מנחות כט. כבשים בני סנהדרין לד זבחים פג. שנים ליום תמיד לח. ועשרן סלת מנחות פו. ואת הכבש פסחים נט תמיד לח. ונעדתי שמה זבחים קטו.

רש"י

ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ודכוי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אתו. בשמן המשחה וכל המשיחות כמין כ"י: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנ' כל הנוגע וגו' יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד והטריפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו (ת"כ פ' צו) מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן (זבחים כז פד): (מ) ועשרן סלת. עשירית האיפה מ"ג בצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא למורה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף השמן בריאים כשר בהן (מנחות פו): רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: (מא) לריח ניחח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחילה והמנחה אחריהם שנאמר עולה ומנחה: (מב) תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בנתים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא. ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפרת כמו שנאמר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונעדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומ"א (זבחים קטו) אל תקרי בכבודי אלא בכבודי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם:

רמב"ן

כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב אדם דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח לרש"י. והנכון פי' על הכפורים על שני האילים שהם כפורים לאהרן ולבניו כמו שאמר כאן ואכלו אותם אשר כפר בהם ואף כי החטאת כפרה וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם כדברי ר"א:

לשכני

אבן עזרא

ביום הזה צוה יי' לעשות לכפר עליכם: (לז) קדש קדשים. קדש האמור *לקדשים. כל הנוגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש. יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים. ונטעם שלא יהיו טמאים: (לח) וזה. טעם זה הקרבן. וכן זה ימנו זה השיעור,

וכן

סקשר

לְזִמְנָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְרַבֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹי וּתְרַבֵּי עֲלֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ: (לז) שׁוּבְעָא יוֹמִין תְּכַפַּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוֹדְשִׁין כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדַּשׁ מִן בְּנֵי אַהֲרֹן בְּרַם מִן שְׁאַר עַמָּא לֵית אֶפְשַׁר לְהוֹן לְמִקְרַב דִּלְמָא יִתּוֹקְדוּן בְּאֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא דְּנָפִיק מִן קוּדְשַׁיָּא: (לח) וְדֵין קוּרְבָּנָא דְּתַעֲבֵיד עַל מַדְבְּחָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא: (לט) יַת אִמְּרָא חַד תַּעֲבֵיד בְּצַפְרָא וְיַת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּינֵי שִׁמְשַׁיָּא: (מ) וְעֶשְׂרוֹנָא סְמִידָא פְּתִיךְ בִּמְשַׁח זֵיתָא כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִיסוּכָא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא מָאִימְרָא חַד: (מא) וְיַת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּינֵי שִׁמְשַׁתָּא הֵי כְּמִנְחַת צַפְרָא יְהֵי כְּנִיסוּכָהּ תַּעֲבֵיד לֵהּ לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: (מב) עֲלַת תְּדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דְּאִזְמַן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ תַּמָּן: (מג) וְאִיזְמַן מֵימְרִי תַּמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִיקַדֵּשׁ בְּרַבְרְבָנֵיהוֹן בְּגִין יְקָרִי: (מד) וַאֲקַדֵּשׁ יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת מַדְבְּחָא וְיַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹי אִיקַדֵּשׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: (מה) וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא: (מו) וְיִדְעוּן בני

בעל הטורים

תלמד לבניו. ולמדך לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שנמשחו להיות כהנים: (לח) על המזבח כבשים בני. ס"ת למתי. שנה שנים כ"ס וס"ת השמש. שהיו מוסיפין אות' נגד השמש. כתיב הכא שנים ליום תמיד ובפנחס מוסיף לומר שנים ליום עולה תמיד. קרי ביה ליום עולה. פירש כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש. שנים ליום תמיד ר"ת עולה תש"ל. דמנין תש"ל תמידין היו קרבים לשס"ה ימים: (לט) את הכבש האחד ובפנחס כתיב אחד הכא כתיב האחד שעולה י"ם כמו לי"ם ברכות שבתפלה תקנו כנגד תמידין. והתם כתיב אחד דמנין אחד היו כהנים עסוקים בתמיד לעשאים (דשמיעה כשרה בזר) כדאיתא במס' יומא (פ"ב מ"ג). את הכבש האחד תעשה בבקר. תעשה אותיות תשעה שתשעה כהנים עסוקים (תלפה) בתמיד של שחר (ע"ם פ"ב מ"ה) ובערב מוסיף עליהם (שנה) [כ"ל שב"ל שנים ודרש סמוכים השני תעשה ר"ל שני תשעה] שבידם שני גזרי עצים. וכתיב כאן תעשה ל' יחיד ובפנחס כתיב תעשו ל' רבים לומר שהיחיד יכול לעשות תמידין משלו לנדור. כבשים הכבש הכבש לכבש הכבש הרי ששה (דמימוע כבשים שנים) אין בודקין מו' עלויים המנוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם ו' פעמים עולה בפרשת עקידה: הכא כתיב ועשרן ובפנחס כתיב ועשירית כמו לע"י שנים שיעמוד ב"ה לאהן והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה ה' יתירה רמז

יונתן

קודם לכל אדם כדתמנו: (לז) בגס על פלר עמא כדפיסא בפ' המזבח מקדש דדוקא כל הכלוי לקדם מזרע אהרן ולא ישראל והו לא כרבי עקיבא ולא כרבי יוסי הגלילי במ"ב שקלי על קרבן ועיין בכס"י ובגמנן זה נדרש אליביה על הכהן וק"ל: דין

רמב"ן

(מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון בתוכם לשון רש"י. ושמוע הלמד בתנאי כזה אינו נגלה. ויתכן שיאמר וידעו בשכני בתוכם כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כי ידעו כבודי ויאמינו שאני הוצאתי אותם מארץ מצרים והוא כדרך ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. כי נושא אשה לבן ישי. על אשר הריתה פי למי מריבה והדומים להם. אבל ר"ע אמר כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור כי אשכון בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה ויפה פירש. ואם כן יש בענין סוד גדול כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה. אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר. ואמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול ופסוקים רבים באו כן אוה למושב לו פה אשב כי

אבן עזרא

וכן הוא שאמר תעשה אותם. עשה יעשה ככה שבעת ימי המלואים. ואחר כן אהרן ובניו: (לט) את הכבש. ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד. ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: (מ) ועשרון. עשירית האיפה גם ההין מדה מצרים: (מא) ואת. מלת ובנסכה. שב אל הבקר: (מב) עולת תמיד לדרתיכם. יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען. כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום במדבר סיני. וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני. כי המשכן הוקם בחדשית ההר נקלה המחנה. כי מעורבים היו הנשים. כי באחד לחדש השני הסלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני. היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות. ועל דרך הקבלה לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק במדי לבדו. ויום הכפורים בשנה השנית. כי כן כתוב על עבודת אהרן. ויעש כאשר צוה יי' את משה. וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר. כי ישראל עמדו במדבר במקום ציה וישימון כמו שמנה ושלשים שנה. ומאין היה להם בכל יום מלי הין שמן זית גם כן יין. ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין. ומאין היה להם שני כבשים בני שנה בכל יום. ותוספת בשבת ובמועדים. ואין ספנה מעלת. אתמנו ובעירנו: כי נקדם היו ושם בישוב קנו וזאת השנה שלגו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב. והנה פירש טעם למה נקרא אהל מועד: לכם. לישראל. וככה קריאת העדה: לדבר אליך. לבדך שם. ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים. וכמו לדבר אליך למשה תמיד. ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל: (מג) ונקדש בכבודי. ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל הכל המשכן ואת כל כליו. הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד. ושם האהל יקדש בכבודי שישב על הכרובים: (מד) וקדשתי. והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד. והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושים: (מה) ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים. כי ארבעה הדגלים היו בארבע הפאות. ומסילה בין מחנה לויה למחנה ישראל כי גם הם היו לארבע הפאות ואחר כן מסילה. ושם האהל בתוך בני ישראל. והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל. גם יד את היה להם לשבת חוץ למחנה. רק המצוה באה על מחנה ישראל בלאתו למלחמה על האויב. וכן כי האלא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים נשים וטף. כי היוצאים למלחמה הם זכרים ותמימים. והנה בנשאם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יכלו לעשות מסילה למקום הארון: (מו) וידעו. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם. וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה

פירוש על אבן עזרא

ובפי' הרמב"ן ז"ל. (ויקרא ח' ל"ד). ר"ל כי הוא מצות המלוך ואיך נאמר עליו קודש קדשים. א"ז מורה שיהיה כמו כל הקדשים כ"כ פי' רא"ע (ברכות פ' כ"ם). (ויקרא ו' כ'). (להלן ל' י"ג). (ברכות ו' ע"ו). עשאר כאן אלו הסימנים. ובפ' פנחס את הכבש אחד. ועל זה פי' ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת וכו'. ור"מ פי' מלת אחד שייך למעלה וכאלו כתב כבש פעם ב' פ"ע שבלל כמנחת הבקר. (במדבר כ"ם ו'). (שם א' א'). (שם י' ל"ג). (ויקרא סוף פ"ו). (עמוס ה' כ"ה). (במדבר כ' ד'). כ"ז מפרש ע"פ הפשט. אך חז"ל אמרו אשר שבאל היו מעלה להם מפינות יעשה למחים ומעלה להם אילנות עושים והיו להם ב"כ בהמות. ר"ל ממה שכתב אשר אועד לכם שמה. ונועדתי שמה. (שם ל' פ"ו) שם כתיב ונועדו אליך כל העדה. א"כ שב לכם על משה ואהרן. ר"ל בכבודי שישב על הכרובים יהיה האהל (שהוא מקום המועד) נקדש. ר"ל האהל הנקדש בכבודי. והמזבח שהוא לפתחו. יהיה קדוש בעבור הכבוד אשר ישכון בתוך בני ישראל כדמפרש. ר"ל כי הכלים והאהל לא היו בעצמם קדושים רק מקדושת המשכן. אך ב"י הם קדושים מצלת נפשם בקדושת העלם. עיין כ"ז בהקדמת סדר במדבר באורך. (דברים כ"ג י'). כמ"ש ויצלם לופס משה וכו' ולא פנחס וכו' וכלי הקדש וכו' (במדבר ל"א ו') שם פי' וכלי הקדש זה הארון. (לעיל ג') אחר שאמר בהוליאך את העם ממצרים. ופי' שם וטעם להוציאם שיעבדוני וכו' והסכים עמו הרמב"ן ז"ל והוסיף בזה"ל. וא"כ יש בענין סוד גדול. כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל לצורך הדיוט (כדעת רש"י ז"ל) ולא לצורך גבוה. אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט ג') ואמר (יהושע ז' ט') ומה תעשה לשמך הגדול. ופסוקים רבים באו כן. אוה למושב לו (תהלים קל"ב י"ג) פה אשב כי אויתיה (שם פסוק י"ד

ספורנו

(מה) ושכנתי בתוך בני ישראל. לקבל עבודתם ברצון ולשמוע את תפלתם: והייתי להם לאלהים. משגיח עליהם בלתי אמצעי ותאומות השמים

פירוש רשב"ם

ובניו: (לח) כל הנוגע. וקרב אל המזבח נקדש בכבודי. שהאש נראה לישראל כשאקים המשכן ותבא אש מלמעלה ותאכל את הקרבנות כדכתיב ביום שמיני כי היום ה' נראה אליכם. וכתיב וירא כבוד ה' אל כל העם. ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העלה וגו': (מו) הוצאתי אותם

ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: ב אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו: ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב: ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה: ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה: ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם: ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו: י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה:

א וְתַעְבֵּד מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּעְבֵּד יָתֵהּ: ב אַמְּתָא אָרְכֵּהּ וְאַמְּתָא פְּתָיֵהּ מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵהּ מִנֵּהּ קַרְנוֹהִי: ג וְתַחֲפֵי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִגָּרֵהּ וְיָת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וְתַעְבֵּד לֵהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: ד וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד־לֵהּ מִלְּרַע לְדֵירֵהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵהּ תַּעְבֵּד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וִיהֵי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵהּ בְּהוֹן: ה וְתַעְבֵּד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא: ו וְתִתֵּן יָתֵהּ קֳדָם פָּרֻכְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לִקְדָם כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן: ז וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵהּ יָת בּוֹצִינַיָּא יַסְּקִנַּהּ: ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַסְּקִנַּהּ קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן: ט לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכָּא לָא תְנַסְּכוּן עֲלוֹהִי: י וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל קַרְנוֹהִי חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדְּמָא חַטַּאת כִּפּוּרַיָּא חֲדָא בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ:

פ פ פ

יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יב אֲרֵי תְקַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר פֻּרְקַן נַפְשֵׁהּ

קדם

מסרה ל א מקטר, ל׳ [הפ׳ בפסם כדין, קוניכום]. ב קמסו, כולהון ח״ו]. ג גגו, ד׳ בליסנל. קירסיו, ד׳ בליש׳ ב׳ פ״ו [ומלא ב׳ יודי״ן] וב׳ מלא [דין ח״ו]. קרנסיו, [כולם ח״ו ומ״י]. ועשית לו, [הלמ״ד דגם מדין לסי מרסוק]. ד סעשה לו, [סלמ״ד דגם מדין דסיק]. לזרו ב׳ [וספר]. צלעתיו, [כולם ח״ו ומ״י] לטלם, כ״ד. בסמה, ג׳ [סכין דרקהל בהם]. ו ונססס, [מלא ה״ס]. לכן, ב׳ ססר בסורה. הבדם, [סכין בפסוקא וספרין בת״ם מלאים בסורה]. ז קטרם סמים, ס׳. בבקר בבקר, י״ב. בהיטיבו, ל׳ ומלא דמלא [בתביר לא במרכא וה״א בסמג]. הנרת, [ח״ג]. ח ובהעלת, ל׳ וחסר. הנרת, [ח״ו]. לדרתיכם, [כולם חסר ב׳ וי״ן ומלא יו״ד]. ט ועלה, ב׳ וחסר. ונסך, ב׳ בטעם זקף גדול ובענין. י קרנתיו, [כולם ח״ו ומ״י]. חטאת, ז׳ פסמין, לדרתיכם, [כולם חסר ב׳ וי״ן ומ״י]. קדש קדשים הוא, ו׳. קדשים, [הקו״ף בלא מתג והקמץ סמוך]. יב כי תשא, ה׳ כ״ה בטעם מונח לפני גרש [לא במקף]. את ראש בני ישראל, חד מן י״ח מקומות [בס׳ עין הקורא איתא פ׳] דמתרח המירכא לזרקא.

ת״א ועשית מזבח מגילה ל׳. רבוע זבחים נס. אשר אועד לך כריתות ה׳. בבקר בבקר פסחים נט יומא יד לג מנחות נ. בהיטיבו את יומא לג. ובהעלת אהרן פסחים נט יומא מו זבחים יב. לא תעלו מנחות נ. וכפר אהרן על יומא נח שבועות ח י. מדם חטאת יומא סא. כי תשא את ראש בני ישראל ברכות סב מגילה כט ל.

ק״א. מיכאל סימן: ומפטירין אתה בן אדם הגד את בית ישראל. ביחזקאל בסימן מ״ג:

פ פ פ

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

לפקדיהם

רש״י

(א) מקטר קטרת. להעלות עליו קטור עשן סמים: (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתם: זר זהב. סימן הוא לכתר כהונה: (ד) צלעתיו. כאן הוא לשון זוית כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים. בית תהיה הטבעת לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת״ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ: (ז) בהיטיבו. לשון נקוי הבזיכין של המנור׳ מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר. הנרת. לוצי״ש בלע״ז וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלת. כשידליקם להעלות לשכנן: יקטירנה. בכל יום. פרס מקטיר שחרית ופרס מקטיר בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו. על מזבח זה: קטרת זרה. שום קטורת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו: ועלה ומנחה. ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף. ומנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא ט״ז) ויצא אל המזבח אשר לפני ה׳ וכפר עליו: חטאת הכפרים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת פרשת תצוה

(יב) כי תשא. לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלות אלא יתנו כל אחד מחצית

השקל

רמב״ן

כי אותיה וכמות והארץ אזכור: (א) ועשית מזבח מקטר קטורת. הנה

מזבח

אבן עזרא

כזה: (א) ועשית מקטר. שם הפעל. כמו ומשלוח *מנות: (ב) אמה.

המזבח

בני ישראל ארום אנא יי אלההון די הנפיקית יתהון פריקין מארעא דמצרים לאשראה שכינתי ביניהון אנא הוא יי אלההון: (א) ותעביד מדבחא לאסקא עלוי קטורת בוסמיא דקיסי שיטא תעביד יתיה: (ב) אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהא ותרתין אמין רומיה מניה יהון קרנוי זקיפין: (ג) ותחפי יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוי חזור חזור וית קרנוי ותעביד ליה זיר דדהב חזור חזור: (ד) ותרתין עזקן דדהב תעביד ליה מלרע לזיריה על תרין זוייתיה תעביד על תרין ציטרוי ויהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהון: (ה) ותעביד ית אריחיא דקיסי שיטא ותחפי יתהון דהבא: (ו) ותתין יתיה קדם פרגודא דעל ארונא דסהדותא קדם כפורתא דעל סהדותא דאיזמן מימרי לך תמן: (ז) ויקטר עלוי אהרן קטרת בוסמין בצפר בצפר באתקנותיה ית בוציניא יקטרינה: (ח) ובאדלקות אהרן ית בוציניא ביני שמשתא יקטרינה קטורת בוסמין תדירא קדם יי לדריכון: (ט) לא תסקון עלוי קטורת בוסמין דעממין נוכראין עלתא ומנחתא וניסוכין לא תנסכון עלוי: (י) ויכפר אהרן על קרנוי חדא בשתא מן אדם חטאתא דכפוריא חדא זמנא בשתא יכפר עלוי ביומא דכפורי לדריכון קודש קודשין הוא קדם יי:

(יא) וידבר ומליל יי עם משה למימר: (יב) ארום תקביל ית חושבן בני ישראל למנייניהון ויתנון גבר פורקן נפשיה קדם יי כד תמני יתהון ולא יהא בהון ניזקא דמותא כד תמני יתהון:

[(יב) ארום תקביל ית ריש חושבן סכומהון דבני ישראל:]

בעל הטורים

ראה לה' מיני מנחות שבאים לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות: (ד) לבתים ב' במסורה הכא ואידך אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה (פ' ויקהל) כי בהמה שמן חלקו (חבקוק א') זהו שכתוב החכמה בנתה ביתה. חכמה ותבונה בהמה כי בהמה שמן חלקו. ועוד שהיא מגדלתו ומרוממתו דכתיב לשלם אמו בשמן. (יב) כי תשא. סמך קרבניו לכי תשא רמז למה שאמרו (ב"ב ד' י') במה תרום קרן של ישראל בכי תשא. וסמך יום הכפורים לכופר נפשו לומר שביום הכפורים צריך ליתן

רמב"ן

מזבח הקטרת מן הכלים הפנימיים היה ראוי שיזכירנו עם השולחן והמנורה שהוא ומזבח עמהם וכן הזכירם במעשה בפרשת ויקהל. אבל הטעם להזכירו כאן אחר המשכן וכל כליו והקרבנות בעבור שאמר בהשלום הכל ונקדש בכבודי ושכנתי בתוך בני ישראל. אמר כי עוד יעשו להם שיעשו מזבח מקטר קטרת להקטיר לכבוד השם וזהו רמז שנמסר למשה רבינו שהקטרת עוצרת המגפה כי הקטרת במדת הדין שנאמר ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך וכו' אפי והוא מה שאמר בקטרת זרה. ועל פני כל העם אכבד שידעו כבודי כי לא יבא לשמעכם ויזהרו בכבודי ולכן אמר כאן ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות אשר אועד לך שמה כי שם צריך להאריך בכל אלה ולא אמר ונתת אותו לפני ארון העדות באהל מועד כאשר אמר בפרשת ויקהל אבל הוא להורות על ענינו: (ז) והקטיר עליו אהרן. אין המצוה הזו בכהן גדול בלבד אלא היא אף בכהנים הדיוטים. כדין הדלקת הנרות שנאמר גם כן והעלות אהרן את הנרות ואינה בכהן גדול בלבד כמו שאמר למעלה יערוך אותו אהרן ובניו ולא ידעתי למה הזכיר אהרן בשניהם ולא אמר הכהן. ואולי מפני שיטת הכתוב למשה וכפר אהרן על קרנותיו שהוא בכהן בלבד. או שירמוז שהכהן יתחיל בקטרת ובנרות וכן אמר בסוף אמור אל הכהנים יערוך אותו אהרן ולא הזכיר בניו בעבור שהוא יתחיל בה והזכיר שם חקת עולם לדורותם: (ט) קטרת זרה. שום קטרת של נדבה שכולן זרות לו חוץ מזו לשון רש"י. אבל אונקלוס אמר קטורת בוסמין נוכראין

אבן עזרא

המזבח גבוה על השלחן חצי אמה. **ואולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשים כנפים למעלה: (ג) וצפית. הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת. ובעבור היותו מלופה זהב נקרא מזבח הזהב. וככה השלחן [א]הטהור. כמו המנורה [ב]הטהורה: (ד) על שתי צדיו. תוספת [ד]לבאר. וה"א בהפה. נוסף כי הטעם מלמעלה [ה]כאשר פירשתי: (ה) ועשית. [ו]בדים מלופים זהב כבדי הארון: (ו) ונתת. לפני [ז]הפרוכת: מחוץ. [ח]לפני הכפורת שיהא כנגדם נתון: (ז) והקטיר. קטורת סמים עם בשמים. אולי הסמים הם העיקר. או לספרים בין שתי המרקחות. כי האחד בשמים בלי סמים: ופי' בהטיבו. לתקן הפתילה והשמן: (ח) ובהעלות. בעבור עלות להב הפתילה נקרא כן. והנה בהעלות [ט]פעל יוצא: קטורת תמיד. בעבור שהם עולות על כן הזכיר לדורותיכם: (ט) לא. קטורת זרה. שאיננה *[י]כמתכונתה: (י) וכפר אחת בשנה. בעבור לשלם השביעי. וטעם כפורים. על דם שעיר ודם השעיר וזה שיוב כל שנה. ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או שעיר נשיאים. כי איננה תמיד רק לפרקים מעטים:

חסלת פרשת תצוה

ברוך לעד שם אל נישא. עם ישראל כל טוב עשה: ולציר גלה פלא נכסה: תוך פרשת היא כי תשא:

(יב) החל לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה [כ]נדבה. והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים. וכסף

פירוש על אבן עזרא

י"ד) וכתיב והארץ אזכור (ויקרא כ"ו מ"ב) עכ"ל. [א](אסתר ט' י"ט). **[א]ר"ל אולי. בעבור שלא נכתב שיעור גובה המנורה א"כ לפי הטעם נוכל לפרש ככה. [ב](ויקרא כ"ד ו'). [ג](שם פסוק ד') והכונה בזה שיש הפרש בין קדוש וטהור קדוש הפכו חול. וטהור הפכו טמא. ומן ההפוך ידוע ההפוך. וכתב רא"ע בפ' א' כי קדוש שהזכיר תמיד בדברי המשכן. הוא נאמר בצירוף אל אחר. אבל טהור לא תוכל לומר כן. וזה שלא נוכל לומר טהור בשולחן ובמנורה שהוא טהור נגד אחרים כי הכל בלי ספק נקיים מטומאה. אבל נקראו אלו טהורים בעבור היותם זהב טהור כלומר זך ובהיר. וכן הענין בשולחן בעבור היותו מלופה זהב וזרו זהב. [ד]ר"ל גלגל פירושו לד. [ה](ברכות א' ה'). [ו]ר"ל בדים שמורה פ' הידועה. והיה נ"ל ועשית בדים. *[ז]ר"ל כי לפי הגמרא וכפרש"י. א"כ היה השולחן והמנורה סמוך לפרוכת והמזבח היה תסוך לבד מון. ולמה כתוב ונתתה אותו וכו'. א"כ מפרש כ"א ככה. ונתתה לפני הפרוכת אותו אשר על ארון העדות. ולא לפני הפרוכת אשר על אהל מועד. [ח]אולי צ"ל אלה לפני הכפורת בשוליות מרובעות וא"ו מפרש ולפני פי' מחוץ לכפורת. [ט]וכן פירש"י ז"ל כשידליקם להעלות להבתן. *[י]ר"ל שסבר אשה משמנים ופסולה כמו זר שפסול לעבודה ואנקלוס תרגם נוכראין ר"ל שלא לש"ש. כמ"ש (פסוק ל"ז) קדש תהיה לך לה' פירש"י שלא תעשנה אלא לשמי. ואף שהיא בתכונתה פסולה. וזה רחוק מפי' רבינו ז"ל. דלא כמ"ש המבאר לרמב"ם ע"ש.

[כ]ר"ל כי תרומה הוא מיות כי כתיב ונתנו איש כפר נפשו ואח"כ כתוב ונתת אותו על עבודת אהל מועד וכל תרומת המשכן נדבה לפי שכתוב וכל איש אשר ידבנו לבו. ר"ל

ספורנו

השמים לא יפתו להיותם נכבדים לפני יותר מן השמים שהכנסתם על ידי מעשיהם ומזה יתחייב כלמיותם: (א) מזבח מקטר קטרת. שיספיק בו מעט אש לקטרת בלבד ולא יצטרך להיות חלול ולמלאותו באדמה כמו שהוצרך למזבח העולה לעשות האש תמיד על האדמה אבל היה האש בזה המזבח על גפויו שהיה של זהב ובהיות האש מועט לא הספיק לשרוף את גגו המזבח שהיה של עץ. ולא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה כי לא היתה הכונה בו להשכין האל ית' בתוכנו כמו שהיה הענין בשאר הכלים כאמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו בבית כענין מעשה הקרבנות כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל. וכן העיד משה רבינו באמרו זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'. אבל היה ענין זה המזבח לכבד את האל ית' אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבקר והערב ולשחר פניו במנחת קטרת על דרך הבו לה' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו: (ד) שתי צלעותיו. מקום הגובה: שני צדיו. לדי הרוחב:

(יא) כי תשא. ונתנו איש כופר נפשו. כי הכרת המנין בראשי האדם הוא מצד ההשגחה הקורה בראשיו מהויה והפסד וזה בסבת חטאם כשאמרם

פירוש רשב"ם

מארץ מצרים. כדי לשוכני בתוכם: (א) מקטר קטרת. ולא עולה ושלמים ומנחות ונסכים: (ו) ונתת אותו לפני הפרכת. בהיכל. אשר על ארון העדות היא הפרכת להבדיל בינו להיכל: (י) אחת בשנה ביום הכפורים. כדכתיב באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וגו' אבל בכל השנה כולה לא היו עליו דמים אלא קטרת: חסלת תצוה מיסוד רבינו שמואל

(יא) וידבר וכו' כשקיבצם משה לישראל להפריש תרומות המשכן שנאם זה הכסף ניתן לעבודת המשכן כדכתיב באלה פקודי וכסף פקודי העדה מאת

לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן

תרומת

אונקלוס

קֳדָם יְיָ כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃ יג דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ יד כֹּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עֶסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא יִתֵּן

אפרשותא

מסרה. לפקדיהם, [כל ליש' מ"ו ומ"י]. בפקד, ג' ובפסוק [וס"ו]. ולא יהיה, [ע"ל כ, ג']. יג זה, ג' ר"פ בטעם מונח לפני לגרמיה, מס"ג. העבר, [כל ליחנל עבר מעבר ס"ו]. הפקדים, [כ"ל פ"ו ומ"י].

ת"א עשרים גרה. בכורות נ.

רש"י

השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד: (יג) זה יתנו. (מדרש רבה) הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו: העבר על הפקדים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן (ויקרא כז) כל אשר יעבור תחת השבט וכן (ירמיה לג) תעבורנה הצאן על ידי מונה: מחצית השקל בשקל הקדש. במשקל השקל שקבעתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא. גרה. לשון מעה וכן בשמואל (שמואל א ב) יבא להשתחוות לו לאגורת כסף וככר לחם: עשרים גרה השקל. שהשקל הסלע ד' זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה': (יד) מבן

רמב"ן

נוכראין ולא תרגם נוכריתא. רצה לפרש שלא יעשה קטרת מסמים אחרים זולתי הקטורת אשר יצוה אותה וכן אם הוסיף בה סמים אחרים יעבור בלאו הזה: חסלת ואתה תצוה.

כי תשא (ב) צוה הקב"ה את משה כאשר תשא ראש בני ישראל במנין יתנו כפר נפש מחצית השקל ואמר לו ולקחת את כסף הכפורים הנזכר ונתת אותו על עבודת אהל מועד ומזה ילמוד משה שימנה אותם עתה וכן עשה כמו שאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר ולא הוצרך להאריך ולומר ועשה משה כאשר צוה ונתן הכסף על עבודת אוהל מועד כי הדבר מובן מעצמו שימנם עתה ולפיכך כלל שמצוה כאשר תשא ראשם תעשה כן שיכנם בכלל כל פעם שימנם. והנראה אלי כי לא הצריך אותו עתה לבא באהליהם ולמנותם כאשר יעשה בחומש הפקודים רק שיעשה כאשר יאמרו רבותינו בשקלי הקרבנות טה עליהם שכל היודע בעצמו שהוא מבן עשרים שנה ומעלה יתן הכסף הזה והם הביאו אליו הכופר נדבה עם כל שאר הנדבה בבקר בבקר ולכן לא אמר רק ונתת את כסף הכפורים כלומר הנה צויתיך כאשר תמנם שיתנו כופרם ועתה יתנו מעצמם הכופר ותתן אותו על עבודת אהל מועד ולכך לא הוזכר עתה לאהרן ונשיאים שיהיו עמו. ואין שענה מכל העובר על הפקודים כי פירושו הראוי לעבור ומפני שלא נתפרש כאן אם היא מצות דורות או לשעה לתמה במדבר שעה דוד ומנה אותם בלא שקלים והיה הנגף בהם והתודה עליו ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי. ורבותינו דרשו מכאן שלש תרומות מכנוי שמקראות. וכן נראה ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה וירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לאהל העדות. ירצה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אף על פי שלא ימנם. וכן בקרבנות כדברי חכמים. וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת ולמנחת התמיד ולעולת התמיד והשבתות והחדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על כל ישראל וכל מלאכת בית אלהינו. מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית ואמר שלישית השקל כי בימי עזרא הוסיפו עליהם והיה שלישית השקל עשר גרה. ובמסכת שקלים שנינו כשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלין דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעין ובקשו לשקול דינרין. ופירושה כשעלו מן הגולה מפני שהיה בדק הבית צריך להוצאות מרובות היו שוקלין דרכונות שהם גדולי מן הסלעים והיה כל אחד שוקל דרכמון אחד [חזרו] לשקול סלעים שלמים חזרו לשקול טבעין. ומפורש בירושלמי שהוא פלגות סלעין ובקשו לשקול דינרין ולא קבלו מהן. שיכול הצבור להוסיף ליתן יותר מחצי סלע ובלבד שתהא יד כולן שוה כמו ששנינו במשנת מסכת שקלים ומכל מקום אין אדם רשאי לפחות וליתן פחות מחצי סלע בין יחיד בין רבים כי אין כופר הנפש פחות מכן כדכתיב זה יתנו וגו'. ובירושלמי אמרו בשלישית השקל מכאן שאדם חייב באחריות שקלים שלשה פעמים בשנה מכאן שאין מפריסין על הצבור יותר משלשה פעמים בשנה. וכתב רש"י לפי שרמז כאן שלש תרומות אחת תרומת האדנים שמכאן כשהתחילו בנדבת המשכן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנא' וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו' והאדנים אף היה על ידי מנין שמכאן משהוקם המשכן הוא מנין האמור בחומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל לקנות מהן קרבנות צבור. ואם תאמר וכי איפשר שבשניהם היו ישראל שוין שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו. ואי איפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה ונעשו בני עשרים. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים של יציאת מצרים מונין מניסן ולשנות האנשים מונין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי. נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין האחד בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה הקב"ה לישראל ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר כל אלו דברי הרב. ואני תמה ואיך יתכן שיהיה קהל גדול כמהו ולא ימותו בו בשלשי שנה למאות ולאלפים והנה לפי דברי הרב עמדו כשבעה חדשים ולא מת אחד וכתיב ויהיו אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. ועוד קשה לי כי מנין שנות האנשים איננו למנין שנות עולם מתשרי אבל הוא מעת לעת מיום הולדו שכך נאמר בהם עשרים שנה ומעלה שיהיו שנים שלימות להם וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנין מעת לעת כמו שאמרו במסכת ערכין שנה האמורה בקדשים ובבתי ערי חומה ושתי שנים שבשדה אחוזה ושש שבעבד עברי ושבבן ושבבת כולן מעת לעת. בקדשים מנא לן. אמר קרא כבש בן שנתו שנה שלו ולא שנה של מנין עולם וכו' ומפרש התם שבבן ושבבת למאי הלכתא אמר רב גידל לערכין. והטעם מפני שכתוב בהן ומעלה. ובכל מניני המדבר כך כתוב בהן ג"כ ומעלה ומנין המדבר כמנין הערכין בכל דבר כמו שאמר בבבא בתרא גמר ומעלה ומעלה מערכין. אם כן כל הנולדים מתשרי ועד אייר השלימו שנה בנתים ונמנו בין שני המניינים עם רב. אבל יותר נכון שנאמר שכן אירע מעשה שהיו ישראל בשעת מנין ראשון תר"ג אל"ף ותק"ן ומתו מהם הרבה בשבעה חדשים כנוהג שבעולם ובני עשרים שהשלימו שנתם מתשרי ועד אייר ואירע הדבר שהיו המשלימים כמנין המתים. אבל לפי דעתי אין השואת המניינין האלה. שאלה כלל כי במנין הראשון נמנה שבט לוי עמהן כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם ובמנין שני נאמר לו אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא והנה אותם היו המשלימים שנתם שנעשו בין שני המניינין בני עשרים שנה היו קרוב לעשרים אלף *וזה דבר ברור. כי ממה שהולך לומר במניין שני אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא ראיה שהיה נמנה עמהם עד הנה ועתה נבחר השבט הזה ונמנה לעצמו להיות לגיון למלך. והנה ישראל כשיצאו ממצרים היו כשש מאות אלף רגלי לא שש מאות. ומתו מהם עד המנין הזה ונתרבו במשלימים שנותיהם. ואולי הגברים אינם בני עשרים אבל כל שנקרא איש מבן שלש עשרה שנה ומעלה בכלל. כי הוא להוציא הטפים והקטנים בלבד כאשר אמר לבד מטף. וכן נראה לי כי שלש תרומות שרמז כאן שאחת

לקרבנות

*נ"ע כי המנין ז"י היה מבן עשרים עד ס' והמנין הלוים מבן חדש ומעלה (עיין במדבר)

(יג) דֵּין שִׁיעוּרָא אִיתְחַמֵי לְמֹשֶׁה בְּטוּרָא הֵי כְּדִינְרָא דְּאֶשָּׁא וְהֵיכְדֵין אֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יִתְּנוּן כָּל מַאן דְּעָבַר עַל מִנְיָנָא פַּלְגוּת סִילְעָא בְּסִילְעָא דְּטַבְעָא דְּקוּדְשָׁא עֶשְׂרִין מָנִין סִילְעָא פַּלְגוּת סִילְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: (יד) כָּל מַאן דְּעָבַר עַל מִנְיָנָא מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: דעתיד

בעל הטורים

ליתן כופר נפשו כי אז כל העם נמנין ונצרכין לפניו ולכך נהגו לפסוק לדקה ביוה"כ: הפא את ראש בני ר"ת שולה כמנין תר"ג שכך היו האלפים שם אלפות אלף ושלשת אלפים וכן בני ישראל עולה תר"ג: ונתנו. אם תקראנו למפרע יפיה ג"כ ונתנו. לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום: (יג) פקודים. ב' בפ'. וג"פ מפלים השקל בפ' וג"פ כופר נפשו וג"פ לכפר. וג"פ בני ישראל לכפר על שלשה דברים על המלחמה ורעב ודבר וכן אמר גד החוזה לדוד כשמנה את ישראל (ש"ב כ"ד) שלש אני נוטל עליך: זה יתנו כל העבר על בגימ' זה היה כמין מטבע של אש: זה יתנו כמנין ז"ה פירוש י"ב שבטים יחד. דליכא למ"ד שבט לוי לא נמנו. עשרים בגימ' עשיר ודל. שהיו כולם שוים בזה. שקל בגימ' נפש שבא לכפר על הנפש: (יד) מבן כ' שנה. ס"ת המן שבא להכריע שקלים של המן. שנה ומעלה בגימ' לעונשים. עשרים שנה ומעלה ר"ת שמו

יונתן

(יג) דין שיעורא איתחמי בטורא. פירוש נראה למשה בהר סיני וכמו שפירש"י ותייק מעלם זה אלא שהיה מתקשה עד שהראה לו הקב"ה וכו', עיין ברש"י ובמפרשיו: בסילעא

רמב"ן

לקרבנות הלבור איננה על ידי המנין האמור בסוגיא הפקודים כדברי הרב. כי שם נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד והשקלים של קרבנות לויים חייבים בהם לדברי הכל. וכדברי חכמים אף הכהנים. וכן הלכה כמו שמפורש במסכת שקלים ועוד כי השקלי' לקרבנות אינם מבן עשרים שנה ומעלה אלא משהביא שתי שערות חייב לשקול וכן מפורש שם. אבל טעם הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת שלי השקל לכל העובר על הפקודים מבן כ' שנה ומעלה ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשותיכם שכל הלריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות יביא מחצית השקל אחד לקרבנות: (יג) מחצית השקל בשקל הקדש. קבע לו משה רבינו מטבע כסף דישראל כי מלך גדול היה וקרא למטבע ההוא שקל בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים. ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא שהם קדש וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קלוב האמור בתורה יקרא לו הכתוב שקל הקדש. וכן הטעם אצלי במה שרבותינו קורין לשון התורה לשון הקדש שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קודשה כלם בלשון ההוא נאמרו והנה הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל אלהים לבאות ושדי ויו"ד ה"א והשם הגדול המיוחד ובו ברא עולמו וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בם ומלאכיו וכל לבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם ילחק ושלמה וזולתם. והרב אמר בתורה הנבוכים אל תתמה שנקרא לשוננו לשון הקדש לגאותינו או לפאותינו אבל הוא כי זה הלשון קדוש לא ימלאו בו שמות לאבר הבעילה בזכר או בנקבה ולא לפפה ולפתן ולגואה רק בכנוי. ואל יטעה אותך שגל כי הוא שם אשה המזומנת למשכב ואמר ישגלנה על פי מה שנכתב עליו ופירושו יקם. אשה לפילגש והנה אין לורך לטעם הזה כי הדבר ברור שהלשון קדש קדשים הוא כמו שפירשתי. והטעם שהזכיר על דעתי איננו אמת כי מה שיכנו ישגלנה ישכבנה יורה כי ישגל שם עלם לבעילה וכן יכנו לאכול את חוריהם כי הוא שם מגונה. ואם מפני פעמו של הרב היו קורים לו לשון נקיה כענין שכינו עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים בלשון נקיה ואמרו כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי וכן במקומות רבים: ופירש הכתוב כי השקל עשרים גרה של כסף. ותרגם אונקלוס מעין. כי הגרה אללו שם למטבע הנקרא בארמית מעה וכן תרגם יונתן בן עוזיאל לאגורת כסף למעה דכסף וכן אמר בשקל הקדש סילעא כי כן שם המטבע בארמית ושיעורו ידוע נמי בתלמוד וכתב רש"י שהשקל משקלו ארבעה זהובים שהוא שלי אוקיא למשקל היפר

אבן עזרא

וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש. ואחר כן הכיור וכנו [ב]שלא יעשו מגדנת הלבור רק [ג]ממראות הצובאות לבד גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים. גם הזכיר האומן [ד]הגדול שהוא הרוקם ואשר יעשה מעלתו כל המשכן והוא בצלאל ואהל יאב. והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת. ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר. והולך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל. ואחר כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל ספר עוד להתפלל שנית בעדם. והזכיר כעס משה להוליא אהלו ממחנה ישראל. ויש אומרים כי הכתוב [ה]"ויספר מה שהיה. ואחר כן הזכיר [ו]כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן גוהו שירד ויפסול לוחות וכתבם השם פעם שנית. והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים. ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו בדברו מההר ולוחות הברית בידו. והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם. וראיתו [ז]משאת משה במדבר. ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הלבור. ותקון הכיור. ויעשו שמן המשחה וקטרת הסמים גם ינתן ממנו לסנהדרין. וזה רמז בצלאל [ח]ואהליאב. כי מנהג [ט]הסופרים שהם בעלי סוד המשכן לכתוב באגרות. הפרקים בראשם [י]האגרות יכתבו הכלל הנסבר מן הפרטים. י"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם. ואם זה אמת היא תשובה על הגאון: וטעם בפקוד אותם. כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף. ויפת אמר אם לא יתנו כפרה בצאת למלחמה ויסופרו [כ]ינגפו לפני האויב: (יג) זה. השיעור. כמו וזה [ל]אשר תעשה אותה. וטעם כל העובר. שעברו משנותם עשרים. והם כמו שלשה שבועות [מ]שנים. אז הוא האדם תמים דעת. גם גופו לא יגבה [נ]עוד בקומה. ואלה הגרות

פירוש על אבן עזרא

[ב]ר"ל הטעם שהזכיר כיור הנחושת יותר משאר הכלים כי לא נעשה מנחושת ישראל האמור והב וכסף ונחושת רק מנחושת [ג]מראות הצובאות אם מעט ואם הרבה. [ד]ר"ל לפי סברת אשר פירש קח לך (להלן כ"ג) עשה מ"ר בעלמו פסוק הקטורת. ועי"ז עלה מ"ר עשה המשכן ומי הוא העושה הוא בצלאל. [ה]ר"ל כי בפסוקו ועשה יקח את אהליאב הוא מספר מה שהיה. לא שיהיה זה בעבור מעשה העגל כאשר כתב הראב"ע ז"ל במקומו. [ו]פי' זה דבריו של הראב"ע ז"ל להשלים דבריו. [ז]ר"ל פסוק הוא (ד"ה ב' כ"ד פ') ויפנו קול ביהודה ובירושלים להביא לה' משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר. ור"ל כי דעת הגאון. כי משה מנה את העם במדבר סיני ולא לקח מחלים השקל. א"ב מבואר כי אין הכסף בעבור הפקידה וחכו דעתו שאמר כי כסף הכפורים לעולם והוא חיוב לישראל ומפרש ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הלבור וכו'. [ח]ר"ל שהיו חכמי לב ובעלי רוה"ק. [ט]ר"ל כי אמרו כי תשא הוא בעבור הכלל הנשיא עליון בראשם האגרת. [י]וזה טעם כי תשא את ראש וכו' שהוא כלל המספר. [כ]שאם היה כסף כפורים חיוב. הרי נתנו כופר נפשם. [ל]פי' כי סמת במלחמה לא בא יומו וזה מפורש בתחלת ספרו הנקרא ספר המזלות והוא מספרי משפטי המזלות שאמר שם כי דיני הכללים יבטלו דיני הפרטים בשמונה דרכים. והזכיר כי דרך השלישי הוא הכלל הבא מהמחברת הגדולה על כל מדינה ומדינה. והנה אם היה בכח המחברת שתבוא חרב על המדינה ידוע שעפ"י שיש בנולדים בה אנשים רבים שאין במולדם שימותו בחרב בבוא פקודות המדינה יהרגו כולם. עוד הזכיר כי הדרך השביעי מפאת המולדות כי אם יכנס אדם בספינה בימי הקור בתוך הים והים הולך וסוער שעפ"י שיסוב למעלה הלומחות לדק ונוגה שהם הכוכבים הטובים לא יכלל. כי המולדות היא כללית. והפרט שבשר לא יועילנו. וככה אלף אנשים שהעלו ביס בספינה אחת ולא נמלא במולד אחד שימות באותו שנה רק ימלא בשולד אחד מהם שהגיע (לו נזק) אחד. משקיד החיים של מקום מקומן. ואלו לא היה בתוך הים שהוא מקום מסוכן יארע לו מעט נזק ויגלל עכ"ד. והנראה מדבריו הוא כי ההולכים למלחמה יתכן שיש במערכת שיבא עליהם נגף בנה אם יתנו כופר נפשם כדרך סוד הקרבן שהוא נפש תחת נפש. ולא יהיה בהם נגף במלחמה שעפ"י שיהיו נספרים. ואם לא יתנו כופר נפשם הנה יהיה בהם נגף בצאתם למלחמה שעפ"י שלא יספרו. (ועיין עקידה פ' כי תשא ועיין אברבנאל פ' הנ"ל). [ל](ברלשית ו' ט"ו). [מ]ר"ל ג' שבועות שהם כ"א שנים. [נ]ר"ל פסק כח הגידול בנוסו

ספורנו

כאמרם (סנה פ' במה אשה יוצאה) אין מיתה בלא חטא ובכן כל מנין הוא מזכיר עון לכן ראוי שיתן כל אחד כפר נפשו לכבוד האל ית' והוא כפוס יכפר עון כאמרו לכפר על נפשותיכם ולזה אמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. כי בזה לא נכר שוע לפני דל: ועשית

פירוש רשב"ם

מאת וגו': (יג) עשרים גרה. מין מטבע הוא: בכסף

תְּרוּמַת יְהוָה: טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה: כא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם: פ

כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כג וְאַתָּה

קח

אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: טו דְּעַתִּיר לָא יַסְגֵּי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעֵר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: טז וְתִסַּב יָת כְּסַף כִּפּוּרַיָּא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵהּ עַל פָּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יח וְתַעְבֵּד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵהּ נְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא: יט וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּהּ יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן: כ בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְקַדְּשׁוּן מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: כא וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרַגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן: כב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: כג וְאַתְּ סַב לָךְ

בוסמין

מסרה, טו העשיר, ל'. והדל ל' ופת"ח וי"ב פת"ח בליש"א. ימעיט, [ע"י]. את תרומת, ה'. נפשתיכם, [כו"ל ח"ו וח"י]. טז וכסף, כ"ט ספר [ה"א בסוף]. עבדת, [ח"ל ח"ו]. לזכרון, ה' ו' מלא ב' חסר [דין מלא]. יח כיור, ב' מלא בתורה. לרחצה, ה' [ג"ל ד' ח' עבין חירום] [בלא מפיק]. ושמה, [חרין בפסוקא וחסרין ה"א בסוף]. יט ורחצו, קדמא ורחצו אהרן ובניו, חבין [פסוק כ"א] ורחצו ידיהם ואחר פסוק סימן ויסמך אהרן ובניו את ידיהם (ויקרא ח' י"ד) [כ"ל בתחלה. ויסמך אהרן ובניו, סמוך ורחצו לאהרן ובניו, ואח"כ את ידיהם, סמוך ורחצו לידיהם, ח' עבין חירום]. כ בבאם, כלהון חסרים בת"נ. אל המזבח, [בפשטא אחד לבד. בת"ם]. כא ולא ימתו, [כו"ל ח"ו]. חק עולם, י"א בליש"א. לדרתם, [כל אוריתא חסר דחסר].

ת"א ולקחת את כרכות סב. ועשית כיור מגילה ל זבחים כב. ורחצו אהרן זבחים כט. בבאם אל סנהדרין פג זבחים יז. או בגשתם אמנים סט קיט. לשרת זבחים יט. להקטיר אשה שם. והיתה להם שם. ואתה קח לך מגילה י.

רש"י

עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: (טו) לכפר על נפשתיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר (שמות לח) וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהם נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א) באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות לה) כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אתו על עבדת אהל מועד. למדת שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר (שמות לב) ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא"א לומר שמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו (במדבר א) באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנא' (שמות מ) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות לח) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגומר הא למדת שמתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשתיהם היו ישראל שוים ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות וכ' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן (במדבר א) ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני כ'. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ר"ה השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מונין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המנינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל למחול להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר. על עבדת אהל מועד. הן האדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מוסב על הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנאמר (ויקרא א) ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קמעא אל הדרום כך שנויה בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלי' ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. (ס"כ) פ' (שמיני זבחים יט) להקטיר קטרת שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז: ולא ימתו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. ההיכל שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימתו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: (כג) בשמים ראש. חשובים: וקנמן בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש

ויש

רמב"ן

כיסר של קולוניא. אלא הרב מפורש בגמרא שהסלע ארבעה דינרין וקבל במשקל הדינרין שהוא כמשקל הזהובים וכן כתב בפירושו בגמרא בבבא קמא הדינר משקלו זהוב וכך קורין בקוסטנטינא לזהוב דינר וכל זה אמת הוא. אבל שיער הרב בזהובים הנמצאים בדורו וגם בדורנו והם כמשקל פלי האוקיא שהזכיר ואיננו כן. כי מלכי הגוים משנו הזהובים וכבר מעיטו בדברי' בעל הלכות גדולות והגאונים הראשונים כי הדינר

שהזכר

(טו) דְעַתִּיר לָא יַסְגֵי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעֵר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִיתַּן יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: (טז) וְתִיסַּב יַת כַּסְפָּא דְכִיפּוּרַיָא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִיתֵּן יָתֵיהּ עַל עֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדוּכְרָן טַב קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (יח) וְתַעֲבֵּד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִנְחָשָׁא לְקִידּוּשׁ וְתַסְדַּר יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִיתֵּן תַּמָן מוֹי: (יט) וְיִסְבוּן מִנֵּיהּ בִּנְטִילָא דַכְיָא וִיקַדְּשׁוּן בְּמוֹהִי אַהֲרֹן וּבְנוֹי יַת יְדֵיהוֹן וְיַת רִיגְלֵיהוֹן: (כ) בְּזִמַן מֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְקַדְּשׁוּן מוֹי וְלָא יְמוּתוּן בְּאֶשָּׁא מִצְלָהֲבָא אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמְּשָׁא לְאַסָּקָא קוּרְבְּנָא קֳדָם יְיָ: (כא) וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרִיגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָים עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹי לְדָרֵיהוֹן: (כב) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (כג) וְאַנְתְּ

יסב

בעל הטורים

עשו ואסן אלא מספיק (עיין בככות דף ס"ג): (טז) הכפרים ב' במסורה (ר"ל במעשה המשכן) הכא ואידך אדם מעלה הכפרים אחת בשנה יכפר. וגם זה רמז לפסוק לדקה ביום הכפורים. והיה לבני ישראל לזכרון מלא וי"ו על שני כתפיו לזכרן חסר ו"ו שלא היו לזכרון אלא בעודם על כתפיו אבל כל זמן שהן קיימין ועומדין לא היו לזכרון [ר"ל אבל כסף הכפורים תמיד לזכרון עי' ברכות דף ס"ג ע"ב ותרי"ק שם]: (יח) ועשית כיור. סמך כיור לפרשת שקלים לומר שהנכסים נעלרים בשביל פוסקי לדקה ואינן נותנין: לרחלה ד' במסורה שכל כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו

יונתן

(יט) בנטילא דכיא ויקדשון במוהי. פי' בכלי טהור וגם כ' נטלא כת"ס רז"ל. ותקנו ברכת נטילת ידים או פירוש בנטילה טהורה שכבר נטהרו ידיהם מכום הטומאה השורה על ידיהם. ולכן לא להסיר כוח הטומאה מהידים בלוגן המים שהרי נתקדשו לגמרי ואין ראוי להשתמש בכן לשום שלא ליטול מהם ידיו טהורים ואך השרכום ויקדשון

רמב"ן

שהוזכר בכל מקום בתלמוד הוא דינר שהד"נ והוא יתר על דינר ערבי שתים. ולפי השיעורין המנהגים בדבריהם הדינרין שבתלמוד גדולים מן הזהובים המנהגים היוצאים בזמנו קרוב לשלים והשקל שלשה רביעי אוקיא למשקל של הארץ הזאת והוא האוקיא שהזכירה הרב ז"ל. ודע כי שקלי התורה הם הסלעים האלו שכל סלע מהן ארבעה דינרין אבל שקל המוזכר בדברי חכמים כגון ששנינו שקל הלויתי עליו וסלע היה שוה סלע הלויתך עליו ושקל היה שוה הוא ב' דינרין חצי הסלע. וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלים בכל שנה וכן הוזכר בלשון חכמים במשנה ועל כן אומר אדם לחברו שקל הלויתי כלומר המשקל שישראל שוקלים. ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של ב' דינרים כדי שיהא מצוי לתת לגזבר ההקדש ולא יצטרכו לקלבון וקראו לזה המטבע שקל והיו קורין לשקל של משה שהוא שקל של תורה סלע כתרגומו. ויש אומרי' כי השעם משום שאמרו מנה של קדש כפול היה וכן וכל המטבעות ואינו נכון כי שקלי עבד ואונס ומפתה אינם של קדש: (טו) וטעם העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. שיביאו השקלים בשויה הנזכרת. והנראה מן הכתוב הזה שאם הביא הדל בשקלו שוות ממשלים השקל שהוא עובר בלאו הזה שהכתוב הזה מניעה. שאם נאמר בהעשיר לא ירבה שיהיה שלילות לומר שבכך די לו לא נוכל לפרש כן בוהדל לא ימעיט. ואם כן שתיהן מניעות אם שקל העשיר היסידי יותר ושקל הדל פחות עברו בלאו. ושמא מה שהיו תורמין בקופות על האבוד ועל העתיד לגבות יתקן להם זה. כי הדל הממעיט בנותר עתיד לגבות הוא. ומן העשיר המרבה לא יתרמו הגבאין ביתרון ולא יהו מזכין במותרות. ורמאיתי לבעל הלכות ולכל המונים המצות שלא הזכירו הלאו הזה: (יט) ורחצו אהרן ובניו וכו'. הרחילה הזו דרך כבוד שלמעלה. כי כל הקרב לשולחן המלכים לשרתו ליגע בפת בג המלך וביין משתיו רוחץ ידיו בעבור היות הידים עסקניות. והוסיף כאן לרחוץ הרגלים בעבור היות הכהנים משרתים יחפים ויש בבני אדם שים ברגליהם זוהמא וכיעור. ועל דרך האמת בעבור היות ראשי האדם וסופו הידים והרגלים. כי הידים למעלה מכל גופו בהגביהו אותן והרגלים למטה. והם בצורת האדם רמז לי' הספירות שיהיה כל גופו ביניהם. וכמו שאמר בספר יצירה כרת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו ובין עשר אצבעות רגליו במלת הלשון ובמלת המעור לפיכך נלטוו משרתי עליון לרחוץ הידים והרגלים. והרחילה הזאת לקדושה תרגם אותה אנקלוס. ומן הענין הזה תקנו רבותינו נטילת ידים בתפלה שיתכוין לזה כטעם נשיאות כפי' והרחילה היא המלוה. אבל הכיור נוה בו להזמנה ואינו מעכב ולא מלוה כי ביום הכפורים כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב שהיו עושין לכבודו. אבל למדנו מן הכיור כי לריכה כלי: (כג) מר דרור חמש מאות. הסכימו המפרשים. והרב רבי משה מכללם כי המור הוא הנקרא מוסק. ור"א השיב כי אינו בשם אע"פ שריחו טוב. ואולי בעבור זה הפרידו הכתוב מן הבשמים והוא הקשה כי השיב אריתי מורי שהוא דבר מלוקט. ואומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הלבי. ועוד מן הכתוב וידי נטפו מר ואולי כן הוא בהיותו לח. ויתכן שיאמר אריתי מורי בעבור כי הוא דם נקרש בבטן החיה הדומה ללבי הידועה בארץ הודו ובנלכתה בין החיות בימי החום הגדול מתכרת בכפת ההוא והדם יולא לחוץ ולוקחים אותו מן האחו. ואמר וידי נטפו מר כי הכתוב ידמה ריחו כאלו ידיו תטופנה בריח ההוא נוטפי מים

ואסרים

אבן עזרא

מגרות גרגרות יסכות הם: כל הפקידים. הפועלים: (טו) העשיר הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט. כי כפר נפש הוא: (טז) ולקחת. זה תפורש בפרשת אלה פקודי. כי המשכן אינו עומד רק על כסף הכפורים זכרון לבני ישראל: (יז) וידבר. תחלת פרשה הוא: (יח) ועשית כנו: כמו מכונתו. והפעד מכונות שלמה. והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח אינו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו. והנו באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לצד הדרדים. ולא הזכירו הכתוב. כי על דרך הקבלה אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטורת שהוא לנכח מקום הכפרת: (יט) ורחצו. הזכיר טרך הכיור בעבור המפרשים שהם אהרן ובניו ודורותיהם. ולא הזכיר משה עמה כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי. אבל הזכיר זה בשעת מעשה: (כ) בבאם. ירחצו מים. הטעם רחילת מים. כי ידיהם ורגליהם הם הפועלים וכמוהו רבים: (כא) ורחצו. טעם אחרם שיעשו כן תמיד. או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות: (כב) וידבר. פרשה בפני עצמה: (כג) ואתה

קח

פירוש על אבן עזרא

ממנו. ר"ל העשרים גרה. ר"ל גרעיני החרוב שקורין (באקקסהאכן, שענוס גרעקוס). על הפקודים כל"ל. הפועלים. אמר זה כנגד רש"י ז"ל שדעתו כמו הפוקדים. (ולפי הגרסא שלפנינו ברמב"ע ז"ל אינו נגד דעת רש"י ז"ל. ויתכן שהיה הגרסא ברמב"ע ז"ל הפעולים וכן הוא במקור חיים). ר"ל כי אמר שהוא כופר נפש אין יתרון בין עשיר לעני כי לכולם נפש אחת. ולענין הנפש לא ניכר שוע לפני דל. ויש שואלין מדוע בזו המלוה העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. והתשובה כי בא להודיע שהעושר הוא ענין מדומה וכי העשיר אינו חשוב לפני הש"י כי אם כמו העני. והעני אין לו לדאוג בעבור עניו כי חשוב הוא לפני הקב"ה כמו העשיר. ר"ל מה שכתוב שם כן מכסף פקודי העדה עשה כל האדנים והווים. ר"ל כי אמרו בזה וידבר ה' ואם כבר קדם זכרו בתחלה הפרשה הזאת הוא בעבור כי זה תחלת פרשה. כלומר תחלת ענין בלתי מתיחס עם הענין אשר קדם. אבל עתה לא אמר רק ועשית אם כי היותם כולם מתיחסים כי הכל ענין בנין המשכן. ר"ל מוסף אחר עמו וכמ"כ ועשיתה כיור ועשיתה כנו. (פוסגעשטעלל). כמ"ש ואת הכיורות עשרה על המכונות (מ"א ז' מ"ג). ר"ל כי אמר ובין המזבח ולא פירש לאיזה מזבח. ובודאי הדעת נוטה ג"כ כי איננו מזבח הזהב דא"כ היה הכיור בין המזבח ובין פרוכת קדש הקדשים ואיך נכנס לשם בלא רחץ ידים ורגלים. ר"ל כי משה היה רוחץ ידיו ורגליו בכל עת בואו אל הקודש. ר"ל אל אהל מועד לדבר עם הש"י וזה לא היה לדורות רק כל ימי היות משה חי אבל הזכיר זה במעשה אלה פקודי. כמ"ש ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו (להלן מ' ול"א). ר"ל ורחצו רחילת מים. והאלו כתוב במים. כי המים הם הרוחלים ידיהם ורגליהם. כמו ורחץ במים (ויקרא ט"ו ה') וכמ"כ ורחצו ידיהם ורגליהם עם מים. ר"ל כי כבר הזכיר עונש מות בבואם אל אהל מועד אם לא ירחצו. רק על גשתם אל המזבח לא זכר. ר"ל כי מה שזכר למעלה הוא מעשה כלי וזה היה ענין פעולת

הכהנים

ספורנו

(יח) ועשית כיור. גם זה הכלי לא הוזכר למעלה עם שאר הכלים כי לא היתה הכונה בו להשכין שכינה במקדש כענין הכונה באותם הכלים

פירוש רשב"ם

(טז) כסף הכפורי'. כסף כופר נפש: על עבודת אהל מועד. כדכתיב מאת אדנים

למאת

קַח־לְךָ֮ בְּשָׂמִ֣ים רֹאשׁ֒ מָר־דְּרוֹר֙ חֲמֵ֣שׁ מֵא֔וֹת וְקִנְּמָן־בֶּ֥שֶׂם מַחֲצִית֖וֹ חֲמִשִּׁ֣ים וּמָאתָ֑יִם וּקְנֵה־בֹ֖שֶׂם חֲמִשִּׁ֥ים וּמָאתָֽיִם׃ כד וְקִדָּ֕ה חֲמֵ֥שׁ מֵא֖וֹת בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ וְשֶׁ֥מֶן זַ֖יִת הִֽין׃ כה וְעָשִׂ֣יתָ אֹת֗וֹ שֶׁ֚מֶן מִשְׁחַת־קֹ֔דֶשׁ רֹ֥קַח מִרְקַ֖חַת מַעֲשֵׂ֣ה רֹקֵ֑חַ שֶׁ֥מֶן מִשְׁחַת־קֹ֖דֶשׁ יִהְיֶֽה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ֥ בוֹ אֶת־אֹ֖הֶל מוֹעֵ֑ד וְאֵ֖ת אֲר֥וֹן הָעֵדֻֽת׃ כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן֙ וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֔יו וְאֶת־הַמְּנֹרָ֖ה וְאֶת־כֵּלֶ֑יהָ וְאֵ֖ת מִזְבַּ֥ח הַקְּטֹֽרֶת׃ כח וְאֶת־מִזְבַּ֥ח הָעֹלָ֖ה וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו וְאֶת־הַכִּיֹּ֖ר וְאֶת־כַּנּֽוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ֣ אֹתָ֔ם וְהָי֖וּ קֹ֣דֶשׁ קָֽדָשִׁ֑ים כָּל־הַנֹּגֵ֥עַ בָּהֶ֖ם יִקְדָּֽשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹ֥ן וְאֶת־בָּנָ֖יו תִּמְשָׁ֑ח וְקִדַּשְׁתָּ֥ אֹתָ֖ם לְכַהֵ֥ן לִֽי׃ לא וְאֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל תְּדַבֵּ֣ר לֵאמֹ֑ר שֶׁ֠מֶן מִשְׁחַת־קֹ֨דֶשׁ יִהְיֶ֥ה זֶ֛ה לִ֖י לְדֹרֹתֵיכֶֽם׃ לב עַל־בְּשַׂ֤ר אָדָם֙ לֹ֣א יִיסָ֔ךְ וּבְמַ֨תְכֻּנְתּ֔וֹ לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ כָּמֹ֑הוּ קֹ֣דֶשׁ ה֔וּא קֹ֖דֶשׁ יִהְיֶ֥ה לָכֶֽם׃

אונקלוס

בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן בְּשָׂם פַּלְגוּתֵהּ מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין: כד וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא: כה וְתַעְבֵּד יָתֵהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בֹּסֶם מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא: כו וּתְרַבִּי בֵהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא: כז וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת־כָּל־מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָא וְיָת מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כח וְיָת מַדְבַּח דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ: כט וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין כָּל דְיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ: ל וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבִּי וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: לא וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן: לב עַל בִּסְרָא דַאֲנָשָׁא לָא יִתְנְסַךְ וּבִדְמוּתֵהּ לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵהּ

וקדשא

מסרה, כג מר, ז' חסר בליסנא [דין בקמץ חטף ולא נמסר רק מחמש חסה דסאר קריאה]. מר דרור, ל' [כו"ל מ"ו]. וקנמן, ל' [והקמץ חטוף]. וקנה, ל' [ל"ל ב'. פ' מ"ח].. בשם, [ס"ו]. כד וקדה, ל'. כה מעשה רקח, [כל אורייתא מ"ו בא"א בקמץ פסוק ל"ה]. כו ומשחת, ב' [אלה ומשחת פטעם מלרע, ולכן מלא בו הבי"ת כפי, כי אין כאן דין לפי מרמוק]. ארון, [מלא]. העדת [חסר]. ארון העדת, י"ג. כז ואת השלחן, ג'. ואת המנרה, ב' [ס"ו]. הקטרת, [ס"ו]. כח ואת מזבח, ט' [ל"ל ירד. פ' מבין מידום]. מזבח העלה ואת כל כליו, ג'. ואת הכיר, ג' [ס"ו]. כט קדשים, [הקו"ף גלא מסג והקמץ חטף וכולם דכו'. מ"ס]. לא ואל בני ישראל תדבר לאמר, ד'. יהיה זה, ב'. לדרתיכם, [כול' חסר ב' חי"ן וא"ו]. לב ייסך, ב' מלא [ל"ל ומלא] חקף קמץ.

ת"א מר דרור סולין קלט כריתות ה. ושמן זית הין כל הנגע זבחים פז. שמן משחת הוריות יא מנחות עה כריתות ה. לדרתיכם הוריות יא כריתות ה. על בשר אדם כריתות ו ז. ובמתכנתו כריתות ה. קדש יהיה כריתות ו.

רש"י

ויש בו ריח טוב ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור א"כ למה נאמר בו חצאין גזרת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות (דף ה): וקנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. סך משקל כולו: (כד) וקדה. שם שורש עשב ובלשון חכמים קציעה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר' מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין אינו ספק אלא שרואם במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפאו לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקע רגע ואינו כמו (ישעיה נא) רוגע הים וכמו (שם מב) רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופה מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: מעשה רקח. שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין כ"ף חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אתם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנגע וגומר כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף להפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא משנה שלימה אבל מזבח מתוך שנ' (שמות כט) כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויים אף כל ראוי. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין דרך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה סמך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין (עמוס ו') וראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. (הוריות יא) מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה. בגימ' תריסר לוגין הוו: (לב) לא ייסך. בשני יודי"ן לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו. (כריתות ה') בסכום סמניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: ובמתכנתו. לשון חשבון כמו

חשבון

רמב"ן

ואחרים אמרו איך יכנס בקטרת ובשמן הקדש דם חיה טמאה. גם זו אינה קושיא כי הלחות הבא הנאסף בה מרוב הדם ויזוב ממנה בחייה אין בו לא טומאה ולא תאום. ופירשו דרור מלשון וקראתם דרור שיהיה חפשי מן הזיוף והתערובת. ואולי נאמר שהצריך הכתוב להיותו חפשי. לומר שיוקח מן הצבי הבא בהיותו חפשי מתהלך בין ערוגות הבשמים ומתענג כרצונו כי כאשר ילכד ויעמוד ברשות אדם לא יעשה מור כי אם נגע ואיננו מבושם וזה דבר ברור. ועם כל זה הנראה אלי מדברי רבותינו שאין המור מוס"ק. שהם אמרו במדרש מזית מור אינמר"כון והמוסק אף בלשון חכמים כך שמו מוסק כמו שאמרו בברכות חוץ ממוסק מפני שהוא מין חיה וכן שם בירושלמי בר מוסקים וכתב בעל הערוך כי גם כן שמו בלשון יון. ועוד אמר במדרש שיר השירים צרור המור דודי לי זה אברהם מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור הזה אין מריח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש ומה המור הזה כל מי שלוקטו ידיו מתמרמרות כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין. והנה המוסק ריחו מריח בלא אור. ועוד שנינו אלו חוצצין בכלים הזפת והמור וכו' על המרדעת רשב"ג אומר עד כאיסר האיטלקי וקתני זה הכלל כל המקפיד עליו חוצץ וכל שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ. ואין המוסק דבר נדבק כזפת שיחוץ ואם שמא מתקנין אותו בענין שידבק בכלים אינו מקפיד עליו שיחוץ אפילו על המרדעת. והקרוב שהוא הנקרא כן בלשון ערבי מר שיש ממנו מין

הזב

ירושלמי

סַב לָךְ בּוּסְמִין בְּשֵׁרוּיָא מוֹר בְּחִיר מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה מְנִין וְקִינָמוֹן בּוּשְׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין מְנִין וּקְנֵי בוּשְׂמָא מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין מְנִין: (כג) וְאַתְּ סַב לָךְ רֵישֵׁיהּ בּוּסְמִין טָבִין מוֹר בְּחִיר חֲקַל חֲמֵשׁ מְאָוָן דְּסִלְעִין: (כד) וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה מְנִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵי קִסְטָא דִּסְכוּמֵיהּ תְּרֵיסַר לוּגִין לוּגָא לְכָל שִׁבְטָא לִתְרֵיסַר שִׁבְטִין: (כה) וְתַעְבֵּיד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוּשְׂם מִתְבַּשֵּׂם עוֹבַד מְתַבְּשֵׂם

יונתן בן עוזיאל

בְּשָׂמָא מְמַזֵּג מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא: (כו) וּתְרַבֵּי בֵּיהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא: (כז) וְיָת פָּתוּרָא וְיָת כָּל מָנוֹי וְיָת מְנָרְתָא וְיָת מָנָהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: (כח) וְיָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ: (כט) וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן וִיהוֹן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן מִן כַּהֲנַיָּא יִתְקַדֵּשׁ וּמִשְּׁאָר שִׁבְטַיָּא יִתּוֹקַד בְּאֶשָּׁא מִצַּלְהָבָא קֳדָם יְיָ: (ל) וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: (לא) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵּין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן: (לב) עַל

בעל הטורים.

ממנו לרעמה כהרים בלשד אינו כיוצ: (לג) קדש הוא קדש יהיה לכם בגי' למלכות בית דוד [ר"ל דרכם לא למקרא קודם מלא ויו] : (לד) קח לך סמים ס"ת סכס מעלה וכימוי פקחין

יונתן

ויקצוון כנוסי דלותן מים סינס אלא לקדוש ידים וגלים לעבוד ולא לעסק מרוס המומלס וק"ל: (כג) נשמים. הוא לשון שמילה ר"ל ברלשונה ואלם ראש לשון מעיבות שיקס ברלשונה מר דרור וכן מסמע ממלס בשרויא שיאס ממשך כלס ומלס מר דלס יהיה נמשך למלס בשמים הוס מסרגם שירויא לא בשרויא בגי"ם אלא כפירש"י וק"ל: (כד) מלא קסטא. היא שם מדה כלי המחזיק הין. וכן פי' בפסוק לס לדק קסט בקוסט ועיין שם: (כה) ממזיג. פי' לשון עירוב ומזיגה ועי' בל"מ פי' מ"ם ומסריך במלס מזיגה וכי רבים עמדו במלה זו ועי"ש: (כט) יסקדש וכו' יתוקד באשא

רמב"ן

מור אסמר ואבין ובו מקטירין וריחו טפים באור ביותר. והנה כל הלשונות עבריות וארמית וגם הערביים שוות בו. ובלשון אגד' פרסית או יונית נקרא אמרכון קרוב לזה. וגם בלשון רומיים נקרא מירא ולהשוות הלשונות בו נראה שהוא המין ההוא והוא יחשב בשמים. ומה שאמרו שהוא ראש לכל הבשמים שהזכירתו תורה בראשם לו שהוא בהקטרה המשובח מכולם. ואפשר שימלא עוד במיניו בעל ריח משובח ביותר והוא הנקרא דרור. והטעם לזה ידיו מתמרמרות שהוא מר כלענה. ושמו בספרא דברים שאי אפשר לדעתן כגון המערב. מים ביין קומוס במור כי זה מזייפין אותו בקומום הנקרא למג אל ערבי שהוא נדמה לו ולכן אמר מר דרור שיהיה נקי מן הזיוף שמזייפין אותו תמיד. ויתכן כי לשון דרור בכל מקום נקיות. וכן וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כל בעלי הארץ נקיים מעבדות ומכל שעבוד בגופם ובארצותם כלשון ובעל השור נקי. ומה שאמר הכתוב וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר יתכן שיהיה שיעורו וידי נטפו שמן מור כי המנהג לסוך בו גם הידים לעדן ולרכך אותן כדכתיב ו' חדשים בשמן המור ופירשו בו שמן זית שלא הביא שליש מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר והענין כי השמן הזה מתקנין אותו במור ונקרא כן וזה טעם נטפו. ויתכן כי יוציא מן המור שמן כאשר נעשה בשלמ"כי וזולתו מן הלחגים והנה ראוי לקרותו מור ושמן המור: וקנמון בשם מחציתו. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמון מן הטוב לשון רש"י. והרב רבי משה אמר שהוא קשר הליב"ה ואחרים אמרו שהוא העץ הטוב הנקרא עוע"ייב ואינו כדברי כולם. שהרי אמרו בגראשית רבה ובמדרש שזית קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו והנה הוא כעשב השדה ירעו אותו הבאן. ולפי דעתי הוא החבן המבושם והנקרא בערבי אדבר ובלשון הרומים אסקיננט והוא בלעז פלייקא דמיקא והוא מרעה לגמלים במקומו. ורבינו בעל ההלכות כתב בפסחים כגון קנמון והגבל שדומים לתבן והקדים ידועים בלשון הארמית שהיא קליעה וכן בערבי: (כה) ועשית אותו שמן משחת קדש רקה מרקחת מעשה רוקח. על דרך הפשט יהיה כמעשה השמן כדברי

אבן עזרא

קח לך. כדרך לך לך. וקמו לכם לאן. ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף. גם פסל לך כי כן דרך הלשון. ומלת מר. קשה. והגאון תרגמה מוס"ק. והנה אינו מעלים את"ב שיש לו ריח טוב. אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי. והנה הוא מלוקט. ואומרים המציאים אותו כי הוא נעשה בגרון הגדי. והנה כתוב וידי נטפו מר. אולי כן הוא בהיותו לח. וטעם בשמים ראש. שיוקח הראש מכל בשם. כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה. ואשר שאמר קנמון בשם. מה טעם להזכירו. אולי שיהיה מהנשאר ג"כ הקנה. וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה. וככה נקבל. רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו. וטעם המאתים לא אבין. כי אין מנהג בכל ארץ שיממאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל חרדל. ואף כי בכל מעשה רוקח: (כד) וקדה. מהקבלה ידענו שהיא קליעה: (כה) ועשית. רקח מרקחת. כמו מקטר קטרת. וטעם שמן משחת קדש. הוא שהזכיר אחר זה: (כו) ומשחת. אהל מועד. כולל המשכן והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון: (כז) ואת. הזכיר השלחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלים רבים ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים: (כח) ואת מזבח העולה. יש לו כלים רבים: (כט) וקדשת. בשמן המשחה: וטעם כל הנוגע בהם. גלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו. כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש. וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קדש קדשים: (ל) ואת בניו. לבדם לא אחרים: (לא) שמן משחת קדש יהיה זה. כל שנעשה בתכונה זה לאסור זרע אהרן: (לב) לא ייסך

פירוש על אבן עזרא

הבשמים לכן נאמר וידבר טעם אחרת. (בראשית י"ב). ופי' להנאסף. (לעיל י"ב כ"א) (במדבר כ"א ח'). (להלן ל"ד א') ואמר זה כנגד רש"י ז"ל שאמר לך משמעם יהיה שלך. פירש ככה הוא נקרא בלשון לעז. אך בלשון ישמעאל מפ"ך ולפי דעתי שהוא כמשמעו בלשון קדר פירש הנקרא מור וכן בלשון רומי פירש מיר"א. ר"ל זה לשונו של הראב"ע ז"ל ור"ל כי אם הוא כאשר אמר הגאון ז"ל הנה אינו מעלים כמבינין שהם קנמון בשם וקנה בשם. אמצ"י שיתכן דברי הגאון בעבור היותו בעל ריח טוב כמבינין. ולגבר הראב"ע ז"ל כל זה שמלא בפי' שיר השירים. (שיר ה' א'). (שם פסוק ה'). ר"ל ע"ד הפשט. ובז"ל אמרו בזירת הכתוב היא להביאו לאלפין להרבות בו ב' הכהנים וכו'. כמ"ש רש"י והרמב"ן ז"ל ועיין כריתות (דף ה' ע"א). אמר זה כנגד רש"י ז"ל שכתב כי טעם המאתים לרבות שתי הכהנים. (כריתות דף ו' ע"א) וכן ס"א ויב"ע קליעתא. וכן פי' הרמב"ן ז"ל. (פסוק א'). ר"ל כי בעבור זה אמר עליו ואת כל כליו ולא אמר כן במזבח הקטורת. ר"ל כי הוא היה מקדש אותם במשחת משמן המשחה הנזכר בזה שהוא משחת קודש. כי לא נעשה כי אם שני שמנים האחד לאמור והשני למשחה שהיא שמן הקודש כאמרו בזה שמן משחת קודש. ומזה השמן היו נמשחים אהרן ובניו כאשר מבורר בזה. אבל אהרן בעבור שיותו כהן גדול היה משוח בראשו וכן כל כהן גדול הקם תחתיו. אבל משחת בניו עמה לא היה על ראשם כאשר כתב הרא"בע ז"ל לפני' בפרשה הקודמת והוא הבדלה ביניהם א"כ אמרו בו אלה בקודי ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם. לא היה הדמיון שוה מכל לד. (חגי ב' י"ב) והמשמעי מי' אם ישא בשר קודש בכנפו הלא יתקדש. ואם ישא בשר טמא אשר הוא לב הטומאה יקבל טומאה ככה בנגל לקבל טומאה מאשר יקבל הקדושה. אך המאכל מקבל הקדושה (לעיל כ"ט ל"ז. גם להלן מ' י') ונכלל פה בוקרשם אותם והיו קדש קדשים. ר"ל כי א"א שיספיק השמן הזה לדורות. א"ו הכוונה במסכנת זה על הנעשה לכבוד.

ספורנו

הכלים כמבואר למעלה. אבל היתה הכוונה להכין את הכהנים לעבדתם: (כד) ושמן זית הין. אין ספק שזאת הקלבה מהשמן לא היתה מספקת לסוך את כל קלגם אותם הבשמים אבל בשלו השמן עם מי בשול הבשמים או כאפוהו על מי שריתם עד תום המים על ידי בשול או על ידי חום מופע מתוך המים ונשאר השמן כמטעם הרוקחים. ובזה היתה מחלוקת בין רבותינו ז"ל אם הספיק לבשלו עם מי בשולם או להליפו על מי שרייתם ולהשתיכם באליך על ידי חום מופע: רוקח מרקחת. רקוח על רקוח מרקם השמן במים המלוקטים: (לא) יהיה זה לדורותיכם. שלא יקבל הפסד:

פירוש רשב"ם

לטאת כבר ככר לארן: (כג) בשמים ראש. חשובים כדכתיב עם כל ראשי בשמים. ונראה בעיני כי בשמים גידולי אילנות כדכתיב הפיחו גני יזלו בשמיו. אבל בשמים ראש מיני שרף אילן או דברי' שמוציאין מן הקרקע: מר דרור. חשוב וכן מר עובר. חשוב בכל סוחרי מדינות: מחציתו שפירש בברייתו': (כה) רוקח מרקחת. לפי הפשט כתושי' ונתוני' בשמן ועירבם יפה: (כט) כל הנוגע בהם יקדש. לטהר תחלה קודם שיגע בהם לאחר שנמשחו: (לב) ובמתכנתו. בחשבון הבשמים של פרשה זו: (לג) ואשר יתן ממנו. משמן שעשה משה: (לד) סמים. כבר פירשתי

לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס
לד וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר
קֹדֶשׁ

אונקלוס

קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃ לג גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתֵהּ וְדִי יִתֵּן מִנֵּהּ עַל חִלּוֹנַי וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּהּ׃ לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָא דְכִיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵא׃ לה וְתַעְבֵּד יָתַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין
בסם

מסרה לג איש, י׳ כ״פ בפרש. ואשר, ז׳. ונכרת, ה׳. לד נטף ושחלת, ו׳ פסוקים בטעמא [כ״ל בכל חד ב׳ מלות שהם שם דבר והם בטעם מהפך פשטא ופסק ביניהם. פ׳ מבין מידום]. זכה, ג׳. בבד, ב׳ [נ״ל לים. מ״ם]. לה מעשה רוקח, ב׳ מלאים ובוצי אות.

ת״א ואשר יתן כריתות שם ומגילה יט. קח לך סמים יומא ג כריתות ו. בד בבד יהיה כריתות ה.

רש״י

(שמות ה׳) מתכונת הלבנים וכן במתכונתה של קטורת: (לג) ואשר יתן ממנו. משומו של משה: על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף בלע״ז גו״מא והצרי קורין לו טרי״אקא: ושחלת. שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן והוא שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלב״נא ומנאו הכתוב בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבנה זכה. (כריתות ו) מכאן למדו רבותינו י״א סמנין נאמרו לו למשה בסיני מיעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג׳ הרי ה׳. סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י״א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכום הרי ח׳ שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י״א. בורית כרשינה שיף נקשר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו שארבעה המוזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיה זה כמות זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו (יונה א) וייראו המלחים (יחזקאל כז) מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף בצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה מהפכו באצבע או בכוש. ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה

רמב״ן

כדברי ר׳ יהודה שאמר שלקום במים שלא יבלעו את השמן ואין השרייה שיהיו במים לבדן אבל נתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים והציפו עליהן שמן זית הין ואח״כ נתנו הכלי על פי כלי אחר מלא מים ונתנו על אש נחה גחלים עוממות ויבשלו עד יבשת המים וקלטו השמן מעליו כי כן מעשה הרקחים בכל שמן מבושם ולכך קרא הכתוב וצוה שיעשו השמן הזה רקח מרקחת כמעשה רוקח ולא פי׳ המעשה כי דרך הרקחים ידוע בהם וכן מצאתים בשקלים ירושלמי. ר׳ יהודה אומר שולקן היה במי׳ ונותן שמן מלמעלה משהיה קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהבשמי׳ עושין שנא׳ ועשית אותו שמן משחת קודש רוקח מרקחת מעשה רוקח: (לג) על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות לשון רש״י. ור״א השיב כי זר במקום הזה כל שאינו מזרע אהרן ובניו הנזכרים כמו והזר הקרב יומת כל איש זר שהוא חוץ מן הנזכרים וכן וכל זר לא יאכל קדש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ולכן יסבור כי המשיחה במלכים שהוצרכה לצוק קרן השמן מן האהל והוא שמן המשחה הוראת שעה על פי הנבואה. ואין כן דעת רבותינו. ואומר אני כי הכתוב אומר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם והיה ראוי שיאמר שמן משחת קדש יהיה זה לאהרן ולבניו לדורותם כאשר אמר בבגדים ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו. או שיאמר ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי והיתה להם חקת עולם לדורותם. כי עכשיו שלא הזכיר רק השם עצמו ואמר שלא ינתן על זר יהיה במשמע על כל אדם חוץ מן הנזכרים עצמם. וכן אמר על בשר אדם לא ייסך. והנה הכתוב מפרש הכהן המשיח תחתיו מבניו אבל כך הדבר צוה שימשח בו משה אהרן ובניו ואמר שמן משחת קדש יהיה זה לי למשוח בו משיחי קדשי אשר אבחר בו לדורותיכם ולא יתן על זר שאיננו לי ולכן ימשחו בו המלכים והכהנים הגדולים כי שניהם משיחי ה׳. וכתוב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו בשמן שהוא משחת קדש לי. ופירוש על בשר אדם לא ייסך אזהרה בכל אדם כי לא אמר על בשר זר לא ייסך והטעם שיוצק מן השמן על ראש אהרן למשחו וימשח גם בניו אבל לא יסוך בו בשמן שום אדם אפילו הכהנים המשוחים כאשר שכן הבשר בשמנים הטובים ומוריקין בהן הבשר בידים משומם אחרי הרחיצה כענין ורחצת וסכת. והרחצך במים ואסיכך בשמן. וזהו פשוטו של מקרא ומשמעו. וכך אמרו רבותינו מנין לכהן גדול שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו שחייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך: (לד) קח לך סמים. אמר בדרך פשטה כי פירושו קח לך סמים הם נטף ושחלת וחלבנה אלה הסמים ולבונה זכה עמהם. ואיננו נכון להזכיר פעם אחרת סמים כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק כהפסיקו הענין באריכות או בדברים שאין כן תמיד. והאמת כדברי רבותינו כי הם סמים אחרים. וכתב רש״י סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשרה ולבונה הרי אחת עשרה. ויש לתמוה ולמה לא יזכירם הכתוב. ואולי יאמר הכתוב קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים רבי׳ ולבונה זכה ולא יקפיד רק באלה הארבעה כי בשם ענן עשן שהקטורת עולה רק צוה שיתן עמהם סמים רבי׳ אשר להם ריח טוב כדי שיהי׳ בתמרות עשנו מבושם ולכן לא פי׳ המשקל וכמה יקטיר ממנה כי לא הקפיד רק שיהיו אלה הארבעה בשוה ושיוסיף עמהם עוד סמים טובים להקטיר. והטעם כי אשר אמר בשמן שיעשה אותו כמעשה מעשה הרקחי׳ ולא לימד על מעשהו רק שמן עליהם כן אמר בזה שיקח מאלה ארבעה הסמים במשקל שוה ויוסיף עמהם סמים ויעשה מכולם קטרת מרוקח כמעשה הרוקחי׳ בסמים הידועים להם שהם טובים עם אלה ובעשייה אשר הם עושין ויתן ממנה לפני העדות כדי שתעלה תמרתו כמנהג המוגמרות לפני המלכים וכן קבל בעשייה ולא הזכיר אותה בהזכירו האחרים כולם ובזה אמרו בגמ׳ אמר ריש לקיש מה לשון קטרת דבר שקוטר ועולה כי לא צוה בה התורה רק בדברים שקוטרין ועולין על דרך מעשה הרוקחים ואולי על פה נתפרש למשה במיני הסמים הנבחרים לזה וכל מעשה הקטרת כי כן נתפרש לו גם מעשה השמן איך יעשו אותו אף על פי שמצאנו במנהג הרוקחים ויתכן עוד כי לשון סמים ובשמים לשון אחד הוא כאשר הזכרתי ואלה השלשה אשר הזכיר אינם סמים כי הנטף והחלבנה שרפים והשחלת צפורן יוצא מן הים ואמר הכתוב קח לך סמים המוכרים ונטף ושחלת וחלבנה וסמים עוד ולבונה זכה ותעשה קטרת מרוקח כמעשה הרוקחים כי הסמים המוכרים למעלה בשמן מר דרור וקנמון וקדה נכנסין בקטורת: וקנה בושם על דעתי הוא הקליפה שהזכירו בה חכמים והוא דראלימי בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא והוא קנה כדמות הקנים והסמים שטוב להוסיף מן שבלת נרד וכרכם והקושט לפי מה ששנו חכמים. ואולי אין קפידא בכתוב אלא באלה התשעה שהזכיר אבל במה שנפל להוסיף בו עוד סמים לא יקפיד רק בבושם שיעשה קטורת מרוקח וקבל במעשהו ובמשקלי האחרים מפני שטוב שיעשו כמעשה רוקח. ונראה לי שבחרו חכמים באלה השלשה מפני שהוזכרו בשיר השירים נרד וכרכם ואהלות והוא הקשט יקראוהו בלשון רבים מפני שהוא שני מינין המתוק והמר והנה הזכיר שם קנה וקנמון ולבונה ומור עם אלה השלשה ואמר עם כל ראשי בשמים להביא הקדה והנה הם כל סמני הקטרת. והזכיר אשכל הכפר עם נרדים להביא נטף ושחלת וחלבנה שהם שרפים כי כפרים הן וכפרת אותה בכפר תרגם. והמתרגם הירושלמי אמר מר ואהלות אקסי׳ לי אליאן והוא העץ הטוב הנקרא בלשון רומי ליניו אלואי. כי אקסי׳ עץ
בלועזית

יונתן בן עוזיאל

בִּישְׂרָא דַאֲנָשָׁא לָא יִתְמְרַק וּבְדְמוּיֵיהּ לָא תַעַבְדוּן כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵא לְכוֹן: (לג) גְּבַר דִּי יִמְזוֹג כְּוָתֵיהּ וּדְיִתֵּן מִנֵּיהּ עַל חִילוֹנַי דְּלָא מִבְּנוֹי דְּאַהֲרֹן וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: (לד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמֵי קְטַף

ירושלמי

וּבְשַׂת וְחֶלְבְּנַיָּא בּוּסְמִין בְּחִירִין דַּכְיָיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי:

(לד) קְטַב וְשׁוּבְלָא מוֹרַיָּא וְחֶלְבְּנַיָּא:

(לה) וְתַעֲבִיד יָתֵיהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמָנִין בּוּשָׂם עוֹבֵד סַמִּית מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא:

ותיבתוש

בעל הטורים

פיקסין. זכה ב' במסו' ולבונה זכה וחמש על המערכת לבונה זכה (פ' אמור) ותפלתי זכה (איוב ט"ז) זה הוא שאמר הכתו' שכוון תפלתי קטור' לפניך שהתפל' דומ' לקטור' כשם שזאת זכה כך התפלה צריכה שתהיה זכה: (לה) רוקח ג' במסורות. מעשה רוקח. זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח (קהלת י') זהו שדרשו רבותינו שהיו מגנים אחר הקטורת לומר בה מתו כלב ובאבהות בה מתו עדם קלם שנאמר שום גבי רוקח דהיינו קטרת ואמר

יונתן

באשא הנה מגרם יקדם בתרי אכפין אמר כשמעמה ודרש נמי יתוקד והוא הזר הנוגע בהם יכום וק"ל: (לד) קטף ובמה לא תלאסי פניו ולפי בירכת העמוך הוא כמו קוטט

רמבן

בארמית ליטלוטין כשמו. ובלשון יון נקרא כן מטעם אקצי לואין וכן שמו בערבי. אל עוץ אל טיב. אבל אונקלוס תרגם כאהלים נטע יי' כנושמיא לא יסד לו שם: נטף. הוא צרי. וכתוב בפירוש רש"י והצרי קורין לו טריאק ועל שם שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף. ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים או המגיד כשם לו כי הטריאקה איננה שם אחד אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים. כי יכנסו בה אנק העקרבים ובשר האפעה ולכך נקראת טריאק כי האדם בלשון יון טריאק. ובלשון רבותינו תמיד תרקיא סויא. וכן החכמים המרקחת בלשונם. כי טוריאקה לכוליה גופא. וחלילה שיכנס בקטורת בשר שקצים ורמשים ושאור ודבש וכתיב כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו. אבל הצרי הוא השרף כעין שמן הנוטף מעץ הבלשמון הנקרא בלשון חכמים קטף. והוא מה ששנינו רבן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ושמא יקראוהו קטף בעבור שקוטפים ענפיו בימי החום והצרי זו תהקטיפה היא אמרו בגמ' בפרק במה מדליקין רבי שמעון בן אלעזר אומר אין מדליקין בצרי וכן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף. ופירשו בו מאי טעמא מפני שריחו נודף גזירה שמא יסתפק ממנו והנה הוא השמן הטוב השבוח הנזכר. ואני תמה כי אונקלוס תרגם נכאת וצרי ולוט שעף וקטף. וכן מעט צרי קטף ותרגם נטף נטופא ולא תרגם נטף כצרי. ויונתן תרגם צרי בכל מקום שעף והוא לשון שמן משחה מלשון תלמוד עבדי ליה שיפא בנעא והוא מבולע השי"ן שעיפא דשייף ליה תהבוא מינא בפומיה דשעיף. והנראה מדעתם כי אילן הצרי ופריו שניהם יקראו צרי בלשון הקדש כשם תאנה ורמון ואתרוג וזולתם רבים. והנכאת אצלם הוא שם לכל שמן טוב ומבושם ולכך אמר ויראם את כל בית נכאתה. שהאוצר אשר בו השמן הטוב יקרא על שמו שהוא מבחר הסגולה. ושם כתוב ואת שמן הטוב. ולכך אמר אונקלוס במכירת יוסף שהביאו לו שעף שהוא שם משיח' השמן השבוח הזה. והביאו מנגבי שעץ שהוא הצרי הנקרא קטף. ובאחר מקומות כשיזכיר הכתוב צרי לבדו ויזכירנו לתרופה. ולשנא כגון הצרי אין בגלעד יתרגם אותו יונתן על השמן שהוא שעף. ותרגם אונקלוס נטף נטופא. והוא השמן הזה שנקרא כן בעבור שהוא נוטף מעברי הענפים ואין כאן מקום לתרגומו שעף כי איננו בקטרת במשיחה. וראיתי לרב רבי משה שמכנים בקטרת עץ האילן הנזכר הוא הנקרא בערבי עוד בלאסן. נראה שסבור כי רשב"ג שאמר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בא לחלוק ולומר שאין הצרי תשמישי הקטורת כי הוא אינו אלא שרף ובקטרת אין השרף נכנס בו אלא הקטף עצמו: (לה) ממולח טהור קדש. שיהא מלוח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית רובע. ואונקלוס תרגם מעורב יהיה נותר ממולח כמשק. שיעשה הסמים כולם שמוקיר אחד ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמסים ולא יוכר שם מהם מלשון כי שמים כעשן נמלחו

אבן עזרא

יסך. אמר רבי מריכוס כי יסך כמו יוסך. וכמוהו [א]ויישם בארון כמו ויושם. והטעם כי מנהג ישראל היה לקדמונן [ב]הזכרים גם הנקבות כי כן כתוב. ושמן [ג]לא תסוך. ולסוף מזה השמן אסור [ד]לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח: ובמתכונתו. הבשמים הנזכרים ובמשקלם: (לג) איש. טעם ואשר יתן ממנו על זר. שאינו ממשפחת אהרן. אמר הגאון ז"ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים. והולך לפרש ככה בעבור שלקח [ה]צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה. ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל. ולא דבר נכונה כי הנה [ו]והזר הקרב יומת. ופירש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. והסרים אמרו על שמן המשחה שעשה משה [ז]גם זה איננו נראה בעיני. כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ועוד אים אשר ירקח כמוהו ואשר יתן ממנו שהוא כמוהו על זר. והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו. וחוץ ממשפחת דוד איננו כתוב. ולפי דעתי כי כל המלות אמת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר. והנה [ח]גדעון [ט]ושמואל גם [י]אליהו בהר הכרמל העלו עולות. והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן. גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח. והנה הכל הוראת שעה. גם ככה נוכל לאמר [כ]בדברי שלמה. כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד. נמשח בשמן המשחה: (לד) קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמנים הם. והנה הכתוב [ל]לבשמים שהם לקטרת הסמים [מ]לא פירש הכתוב. והזכיר [נ]הסמים כי לא הזכיר [ס]משקלם. וטעם סמים. פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד בבד. כל אחד לבד ירוקח ואח"כ יעורב: (לה) ועשית. ממולח. טעם ממולח הוא מלח [ע]סדומית.

וי"א

פירוש על אבן עזרא

[א](בראשית נ' כ"ו). ע"ש בפי'. [ב]ר"ל תלינו בני דניאל וסוך לא סכתי (דניאל י') וכן תלינו ברום ורחלם וסכה. [ג](דברים כ"ח מ'). [ד]ר"ל זולת הכהן המשוח והוא הגדול. [ה]כמ"ש ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וימשח את שלמה וכו' (מ"א א' ל"ט). [ו](במדבר ג' י'). ופי'. ר"ל הפירוש בלבד למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא (שם י"ז ה'). [ז]ר"ל לפי פי' (פסוק לא) דוחה כל"ע הפי' הזה כי אין הפרש בין זה לזה כי הכל שוה ואין מפורש הכתוב להפרים זרע דוד. [ח](שופטים ו' כ"ו). [ט](ש"א ז' ט'). [י](מ"א י"ח כ"ג). [כ]ר"ל כי מה שכ' (במ"א א' ל"ט) על שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וענינו מאהל מועד וזהו שמן המשחה. וזכר הרלב"ע ז"ל דברי שלמה ולא דוד בעבור היות הדבר יותר מבואר בו מדוד כי כתוב עליו מן האהל. גם זכר גדעון לפי שהעלה עולות ואיננו כהן אלא הוראת שעה היתה. ע"כ נוכל לומר בדברי שלמה ג"כ כי הוראת שעה היתה. [ל]כי בתוך י"א סממנים היו ג"כ בשמים כמ"ש ובשמים לשמן המשחה ולקטורת הסמים (להלן ל"ה ח'). [מ]ר"ל מה הכתוב כריקות לי פרוטות בשמים לקטורת הסמים ולא פירש הבשמים. [נ]והבשמים הם במשקל שפירשו חז"ל (כריתות דף ו' ע"ב). [ס]כמ"ש חז"ל (שם) [ע]במרגליות

ספורנו

(לד) קח לך סמים. הוכר בשמן המשחה והם מר קנה וקנמון וקדה ועם אלה נטף ושחלת וחלבנה. ועמהם סמים הנודעים לתקון הסמים הנזכרים כמו שנודע אצל הרוקחים שהסגולת דרך משל הוא מתקן הריאו"ב ריברו ואבן המלח מתקן האגרי"קו ודומיהם וקבלו רבותינו ז"ל שמתקני הסמים הנזכרים הם שבלת נרד וכרכום וקטט: ולבונה זכה. שהיא בלתי צריכה תקון ובכן הם אחד עשר סמנים שמנו רבותינו ז"ל לפטום הקטרת: (לה) רקח. שילקט כל אחד מהסמים זה מזה ויעשה מהכל מורכב אחד: מעשה רוקח. שיהיה כל אחד מהסמים כתוש כפי הראוי לו כי לא יאות לכל אחד מהסמים אופן אחד מהכתישה: ממולח. שיהיו הסמים מעורבים היטב שלא יהא אחד מהם נבדל: טהור. מנוקה מכל פסולת

פירוש רשב"ם

לסעלה: סמים. ולבונה זכה. לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים ופירש מה הם סמים נטף ושחלת וחלבנה הרי אילו סמים שצויתי שתקח לך מרקחת: ולבונה זכה לפי הפשט לבונה זכה אינה סמים וסמים אחרון הם היו סמים ראשון שבפסוק וכן דרך מקראות כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך. וכן בנח ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקימותי וגו': (לה) ממולח. מעורב במנהיגי ספינות בים

שקורין

קֹ֥דֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ֣ מִמֶּנָּה֮ הָדֵק֒ וְנָתַתָּ֨ה מִמֶּ֜נָּה לִפְנֵ֤י הָעֵדֻת֙ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד אֲשֶׁ֛ר אִוָּעֵ֥ד לְךָ֖ שָׁ֑מָּה קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִׁ֖ים תִּהְיֶ֥ה לָכֶֽם׃ לז וְהַקְּטֹ֙רֶת֙ אֲשֶׁ֣ר תַּעֲשֶׂ֔ה בְּמַ֨תְכֻּנְתָּ֔הּ לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ לָכֶ֑ם קֹ֛דֶשׁ תִּהְיֶ֥ה לְךָ֖ לַֽיהוָֽה׃ לח אִ֛ישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂ֥ה כָמ֖וֹהָ לְהָרִ֣יחַ בָּ֑הּ וְנִכְרַ֖ת מֵעַמָּֽיו׃ ס

לא א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב רְאֵ֖ה קָרָ֣אתִֽי בְשֵׁ֑ם בְּצַלְאֵ֛ל בֶּן־אוּרִ֥י בֶן־ח֖וּר לְמַטֵּ֥ה יְהוּדָֽה׃ ג וָאֲמַלֵּ֥א אֹת֖וֹ ר֣וּחַ אֱלֹהִ֑ים בְּחָכְמָ֛ה וּבִתְבוּנָ֥ה וּבְדַ֖עַת וּבְכָל־מְלָאכָֽה׃ ד לַחְשֹׁ֖ב מַחֲשָׁבֹ֑ת לַעֲשׂ֛וֹת בַּזָּהָ֥ב וּבַכֶּ֖סֶף וּבַנְּחֹֽשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹ֥שֶׁת אֶ֛בֶן לְמַלֹּ֖את וּבַחֲרֹ֣שֶׁת עֵ֑ץ לַעֲשׂ֖וֹת בְּכָל־מְלָאכָֽה׃ ו וַאֲנִ֞י הִנֵּ֧ה נָתַ֣תִּי אִתּ֗וֹ אֵ֣ת אָהֳלִיאָ֞ב בֶּן־אֲחִֽיסָמָךְ֙ לְמַטֵּה־דָ֔ן וּבְלֵ֥ב כָּל־חֲכַם־לֵ֖ב נָתַ֣תִּי חָכְמָ֑ה וְעָשׂ֕וּ אֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר צִוִּיתִֽךָ׃ ז אֵ֣ת ׀ אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד וְאֶת־הָֽאָרֹן֙ לָֽעֵדֻ֔ת וְאֶת־הַכַּפֹּ֖רֶת אֲשֶׁ֣ר עָלָ֑יו וְאֵ֖ת כָּל־כְּלֵ֥י הָאֹֽהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן֙ וְאֶת־כֵּלָ֔יו וְאֶת־הַמְּנֹרָ֥ה הַטְּהֹרָ֖ה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶ֑יהָ וְאֵ֖ת מִזְבַּ֥ח הַקְּטֹֽרֶת׃ ט וְאֶת־מִזְבַּ֥ח הָעֹלָ֖ה וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו וְאֶת־הַכִּיּ֖וֹר וְאֶת־כַּנּֽוֹ׃

ואת

בְּסַם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא׃ לו וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן׃ לז וּקְטֹרֶת בּוּסְמִין דִּי תַעְבֵּד בִּדְמוּתַהּ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ׃ לח גְּבַר דְּיַעְבֵּד דִּכְוָתַהּ לְאָרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּהּ׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב חֲזֵי דְּרַבֵּיתִי בְשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ ג וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא׃ ד לְאַלָּפָא אוּמָנָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ ה וּבְאֻמָּנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא׃ ו וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּהּ יָת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלִבָּא כָּל חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חָכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּדְתָּךְ׃ ז יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיָת כַּפֻּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ ח וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָא דָכִיתָא וְיָת כָּל מָנָהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ ט וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת

כל

מסרה לו ושחקת, ל׳. ונתתה, [מלא ה״ה]. קדשים, [הקמץ מהוף הגלא מתג]. לז והקטרת, ל׳. במתכנתה, ל׳. לח כמוה, ד׳. לא ג ואמלא, ב׳ וקמץ. ובדעת, ז׳. ד׳ לחשב מחשבת, [פרויכון ס״ו]. ה למלאת, ד׳ ב׳ חסר ד׳ מלא [דין ס״ו ודע שהא׳ נחה והמלא הוא הנועה הלמ״ד]. ו את אהליאב, [מלא אה בווהם ולא במקף]. אהליאב, אחיסמך, [מלה מלא כתיבי]. את כל אשר, ד׳ [ר״ל דסמיכי ללשון לווי דלעבר, ולעיל כ״ה כ״ב מקור ב׳ ר״ל דסמיכי ללשון לוי דלהבא, ואלו דמגיה הכא ז׳ לא משגחת כי לעבר ולהבא ז׳ המה בכלל. ס׳ מנין סידום]. צויתך [מ״י קדמא וספר סכין]. ז לעדת, ל׳ [ס״ו]. ח ואת השלחן, ג׳. ואת כליו, ג׳ [מפעין ביה אינהי דל״ל כל, ולא סיא]. המנרה הטהרה, ב׳ [פרויכון ס״ו]. ט ואת מזבח, ט׳ [ר״ל י׳ ס׳ מנין סידום לעיל ל׳ כ״ס]. הכיור, ג׳ מלא בתורה.

ת״א ושחקת ממנה יומא מה כריתות ו. והקטרת אשר כריתות ה ו. במתכנתה כריתות ה. לא תעשו שם. ראה קראתי ברכות נה. בצלאל בן סנהדרין סט. ואמלא אתו ברכות נה. אתו את ערכין טו. ובלב כל חכם לב ברכות נה.

רש״י

יחדיו: (לו) ונתתה ממנה וגו׳. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שבאהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם למקום ההוא: (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה׳. שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכונתה משלך כדי למסרה לצבור: (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי את בצלאל: (ג) בחכמה. מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד: ובתבונה. מבין דבר בלבו מתוך דברים שלמד: ובדעת. רוח הקדש: (ד) לחשב מחשבת. אריגת מעשה חשב: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו (ישעיה מ) חרש חכם ואונקלוס פירש ושנה בפירושן אומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת. להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו׳. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארן לעדת. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהרה.

על

רמב״ן

נמלחו. וכן נגררי המלחים. ארץ פרי למלחה. כולם ענין השחתה וכליה ועפ״י שי כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה בשחיקתן זה עם זה והביא דומה לו מלפין ומולך. על שם שהם מהפכין המים במשוטות כשמנהיגין את הספינה כאדם שמהפך בכף בילים טרופים לערבן יפה. ועל דעתי נקראו שמות הספנים מלחים בעבור שהם יודעים טעם הים כאלו הם מבחינים במליחותו ובמתיקותו כלומר היודעים מתי יהיה מתוק וראוי להולכי הים או מתי הוא רע ומר להם ואין תופשי המשוטות נקראים מלחים שהרי כתוב בשר יושבי צידון וארוד היו שטים לך זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך כל אניות הים ומלחיהם היו בך. כי הספנים הזקנים יודעי הים הם מלחים וכתוב וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחי כל חובלי הים על הארץ יעמודו. הנה הם שלשה. תופשי משוט והמלחים והחובלים. וכן ארץ פרי למלחה. לארץ מלוחה שמקום המלח לא יצמח כענין שכתוב גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח. וכתיב ויזרעה מלח. ויתכן שיהיה הלמ״ד נוסף בכי שמים כעשן

נמלחו

אבן עזרא

וי״א מסוק *מאד מאד׳. מגזרת ארץ מלחה: (לו) ממנה הדק. דקה ככל יכלתך זהו קטורת שהיה על מזבח הזהב: (לז) והקטרת אשר תעשה. כמו למשה: לא תעשו. עם ישראל מדבר: קדש תהיה לך. לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו: (לח) איש. הזכיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט: (א) וידבר. אמר הגאון למה נבחר בצלאל ואהליאב. והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה. והאריה גר מאחוריו וככה היה הבית. וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית. ורוחב המשכן שעשו היה טוב. ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם: (ב) ראה. בעין כבוד. והקרוא הוא בצלאל. והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן. ועל דרך הפשט כלב בן יפונה אינו כלב בן חצרון בראיות גמורות. והמשכילים יבינום: (ג) ואמלא אותו. כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. וכמוהו ונחה עליו רוח ה׳. ופירושו מה היא רוח ה׳. והיא רוח חכמה ובינה.

החכמה

ירושלמי

(לו) וְתִיכְתּוֹשׁ מִנַהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דְּאַזְמֵן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵא לְכוֹן: (לז) וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּתִתְעֲבֵיד בִּדְמוּיֵיהּ לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵא לְכוֹן קֳדָם יְיָ: (לח) גְּבַר דְּיַעֲבֵיד דִּכְוָתֵהּ לְאָרְחָא בָּהּ וְיִשְׁתֵּצֵי מֵעַמֵּיהּ: (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (ב) חֲמֵי מֹשֶׁה דִּקְרֵית בְּשׁוּם טַב בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה:

[(ב) חֲמֵי מֹשֶׁה הָא רַבֵּית וְקָרֵייא בְּשֵׁם טַב בְּצַלְאֵל:]

יונתן בן עוזיאל

(ג) וְאַשְׁלְמִית עִמֵּיהּ רוּחַ קוּדְשָׁא מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַנְדְּעָא וּבְכָל עֲבִידְתָּא: (ד) לְמִתְחַשְּׁבָא בְּרַעְיוֹנֵיהוֹן הֵיךְ לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: (ה) וּבְאַגְלָפוּת מַרְגָלִיתָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת קֵיסָא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידְתָּא: (ו) וַאֲנָא הָא מַנִּיֵית עִמֵּיהּ יַת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלִבָּא דְּכָל חַכִּימֵי לִבָּא אוֹסֵיפִית רוּחַ חוּכְמְתָא וְיַעַבְדוּן יַת כָּל מַה דְּאַפְקֵידְתָּךְ: (ז) יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְיַת כַּפּוּרְתָּא דַּעֲלוֹי וְיַת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא: (ח) וְיַת פְּתוֹרָא וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת מְנָרְתָּא דְּכִיתָא וְיַת כָּל מָנָהָא וְיַת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: (ט) וְיַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל מָנוֹי

בעל הטורים

ואמר להם משה כאו שאין הקטרה מיום אלא לדרבה משיה שנאמר ויתן הקטרת ויכפר על העם דכתיב קטרת קדם אלא משאה מתים: (לז) והקטרת אשר תעשה. י"א תיבות בפסוק כנגד י"א סמים שבקטרת: (ד) לחשב מחשבת אשר וי"ו שבעשה

יונתן

קושט בדברי חכמינו: (ג) בשום טב יש לפרש ודרש ודייק בשמו בשם בצלאל שהיה בצלו ימים

רמב"ן

נמלשו ויעלה לומר נמשו. כמו בלאומים. כלו שלאכן ושלו (איוב כ"א כ"ג): (לו) ונתת ממנה לפני העדות באהל מועד. יתכן שכפרש שהזכיר הכתוב בכאן כל מעשה הקטרת אמר שיקטיר ממנה לפני העדות בקדש הקדשים והוא קטרת של יום הכפורים ויקטיר ממנה באהל מועד בכל יום. ואמר אועד לך שמה ישוב על העדות. ויתכן שיזכיר כי יתן ממנה במזבח הפנימי שהוא מיי' לפני ארון העדות. כי כן יאמר בפרשת ויקהל: (ג) ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור. אמר השם למשה ראה קראתי בשם ומשה אמר לישראל ראו קרא יי' בשם. והטעם כי ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל. והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ וחושב ורוקם ואורג כי אף בלומדים לפני חכמים לא ימצא בקי בכל האומניות כלם והיודעים ורגילים בהם בבא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה. ועוד שהוא חכם גדול בחכמה בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ועל מה ירמזו. ולכן אמר השם למשה שיראה הפלא הזה וידע כי הוא מלא אותו רוח אלהים לדעת כל אלה בעבור שיעשה המשכן כי היה רצון מלפניו לעשות המשכן במדבר ולכבודו בראו כי הוא קורא הדורות מראש. כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך. ובלשון הזה ראו כי יי' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים. ולרבותינו בזה מדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה ואף בצלאל מאותה שעה התקנתי אותו שנא' ראה קראתי בשם בצלאל. והוא כענין שפירשתי. ועוד אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ

אבן עזרא

החכמה היא הצורות האצורות [*]באחרונית מוח הראש. וואלת תבונה. גם בינה מגזרת בין. והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי. במוח הראש כי החכמה כנגד הנקב האחרון. והדעת המתחברת במקבי המוח על המלה מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלח"כייל. והתבונה אל"פכרה. והחכמה אל"חכמה. והנה בצלאל היה מלא כל חכמה [ט]בחשבון. ומדות [י]וערכים. ומלאכת [כ]שמים. וחכמת [ל]התולדת. וסוד [מ]הנשמה. והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי' מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בוי"ו. (ו) ואתו. כמוהו במלאכות. ולא בחכמת מלאכת [נ]שרש. והנה פי' ובכל מלאכה לחשוב מחשבות. ובלב כל חכם לב. לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת העמוד והוא לא למד החכמה. ועתה יזכיר כל אשר יעשו: (ז) את וכו'. הכלל מהאהל שהוא כלל. והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל. הפרכת והמסך והקרשים והבריחים. והזכיר השולחן על הדרך שהזכרתי

פירוש על אבן עזרא

[*ס]באחרונית עתה גורם ו"א שהוק אחד. ור"ל שהוק כפירש"י מגזירם ויכלו המלאים. ואלא ממולא אין פי' מעלמו. [ע](ירמיה י"ז ו'). עיין רמב"ן (ויקרא ב' פס' י"ג) וז"ל פי' כ"א נכרת כמו אלה המכרים המקום שלא גדל בו צמחים. [פ]כמ"ש (פסוק ח') והקטר עליו אהרן קטרת סמים וכו' קטרת תמיד לפני ה' האמור במזבח הזהב שהוא מזבח הפנימי שנקרא כן בעבור שהוא מלופה זהב כמ"ש (פסוק ג'). [צ](דברים ל"ב ז') זכור ליחיד ובינו לרבים. וכן כאן לא תעשו לכם. לרבים. קדש תהיה לך ליחיד. ופי' איש הכהן או לכל אחד מישראל. [א*](בראשית מ"ט ע') פירש בצלאל היה בן אורי בן חור למטה יהודה ואהליאב היה בן אחיסמך למטה דן וכתיב דן גור אריה ובזה המקדש דומה לאריה. פירש שכתוב הרי אריאל (ישעיה כ"ט. ויחזקאל מ"ג) והאריאל שתים עשרה זרתות. ע"ז משיב רא"ע כי איננו רק דרש כמו דורש ולא ע"פ הפשט. [ב](דברים ל"ג כ"ב). [ג]ר"ל שנה שלמה. [ד]כלומר שמנהג לו כבוד. [ה]והרא"ם ז"ל העתיק. איננו כלב בן יפונה כ"א כלב בן חצרון. ועיין תמורה (דף ט"ו ע"א) שכן כתוב וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה וכו' ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל (ד"ה א' ב' י"ח י"ט כ'. ועיין בראשית ל"א פ'). (עיין מקור חיים). [ל]י דעתו נגד הנמרא אשר הוא ע"פ הדרש הולידו בני ח' שנים כאשר השלימו מאמרם בפרק בן סורר ומורה ואם הם שניים אין זה ראיה. והם אמרו פחות מבן ט' אין ביאתו ביאה. [ו](דברים ל"ד ט'). [ז](ישעיה י"א ב'). [*ח](שם). [ה]בירש מלאתי כתוב על שמו של הרלב"ע ז"ל כי שלשה חללים יש במוח. האחד כנגד המצח והוא משכן החכמה והוא המקבל והמצייר בלבו מה שיראה ואז ילמוד אותו ויש בה ליחה משכלת בקלות ויורדת דרך העינים והיא הדמעה. והשני באמצע המוח והוא משכן הבינה ושם המבין הדבר כאשר הוא ויש בו ליחה אמצעית לא יבישה ולא לחה ויורדת דרך החוטם ונקראת בינה בעבור שהוא בין החכמה והדעת. והשלישי באחורי הראש והוא משכן הדעת שהוא הזכרון כי בו יזכור כל דבר ויסמרהו לעת הצורך ויש בו ליחה קשה להתבשל ויורדת דרך השדרה אל הכליות ואל האשכי' ללאת דרך האבר המשגל. ונקראת דעת מלשון וידע אלקנה. וידע אדם את חוה אשתו כאשר פירש בבראשית. ואני מלאתי בדבריו קלת רש"י שדעתו היתה בזה הפירוש כי הנה בפרשת ואתה תלוה בפסוק ונשא אהרן את עון הקדשים. כי המחשבה היא החכמה. וכן הוא פי' בענין תליה שרף במו אים וגו' לא ידעו ולא יבינו כי טח עיניהם מראות וגו' (ישעיה מ"ד) אמר הדעה היא בנקבים הקרובים אל המלה (ר"ל מאחוריו) והבינה בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש. גם בפרשת יתרו בפסוק זכור את יום השבת כתוב דע כי באחרונים הראש היא הזכירה והמקום מקום אמצע הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה. [ט]חכמת המספר (רעכענקונסט. אריטמעטיק). [י]חכמת המדידה והשעורים (מעסקונסט. גאמעטריא). [כ]חכמת כוכבים ומזלות (שטערנקונדע. אסטראנאמיא). [ל]חכמת הטבע (נאטורקונדע. פיזיק). [מ]חכמת האלהים הנקראת ג"כ מה שאחר הטבע. ובכללה ידיעת הנפש ומקור הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל ותכונות (גאטטעס געלעהרטהייט. מעטאפיזיק). [נ]זהו לשונו של הרלב"ע ז"ל כדמות ציור שיצא אחר זה. והכוונה שיחה כי בצלאל היה מלא בחכמה ובמלאכה וזה פי' לעשות בזהב ובכסף וזה שהוא היה יודע לעשות הצורה בציור מעשה ובציור שכלי. וזה פי' ובחרשת הוא מחשבה. מגזירת מחרשת רשע [הושע י' י"ג] כי היה יודע לפתוח בשמות ידועים ובמדות ובערכים כפי החכמה. אבל אהליאב שהיה אתו היה כמוהו במלאכות אבל לא בחכמה. ולזה תמצא בפרשת ויקהל כאשר סיבב שניהם אמר מלא אותם חכמה

ספורנו

הסולת. והולך לזה מפני שההקטרה היתה נעשת בעלם הנושם אבל בזמן המשכה לא הולך לזה ומפני שלא היו גרמי הבשמים מעורבים בזמן כלל: (ג) ראה קראתי בשם. ראה והבן כי לא אל חנם קראתיו כי דבר עקרי הוא במלאכת הקדש שתהיה נעשית ע"י בחיר יי' המכוון

פירוש רשב"ם

שקורין סלחים מפני שמערבים המים בלבתם: (לה) ושחקת ממנה וגו': לקיים ביום הכפורים מה שכתוב באחרי מות וקטרת סמים דקה והביא מבית לפרוכת: (ו) ובלב כל חכם לב. שיבא לעשות המלאכה כבר נתתי בהם חכמה ועשו וגו': (י) בגדי השרד. כמין קליעות והם בגדים שמצפי'

י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהֹוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ טו שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהֹוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃ טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ יז בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת

אונקלוס

כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ׃ י וְיָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ יא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי פַקֵּדְתָּךְ יַעְבְּדוּן׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יג וְאַתְּ מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ יד וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן מְחַלְּלָנַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל אֲרֵי כָּל דְּיַעְבֵּד בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּהּ׃ טו שִׁתָּא יוֹמִין יִתְעֲבֵד עֲבִידָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ טז וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלַם׃ יז בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלַם

ארי

מסרה. יא ואת שמן, ז' רפין [ר"ל בלא ה"א הידיעה ולכך השי"ן רפי]. ככל אשר צויתך, ד' [מ"י קדמאה וחסר הכין]. יב ויאמר ה'. קדמאה [לעיל א'] וידבר ה' אל משה לאמר, הכין [דין] ויאמר סימן דבר ואמרת. יג שמרו, [כולהון מ"ו]. לדרתיכם, [כולם חסר ב' וי"ו ומ"י]. אני ה' מקדשכם, ד'. יד את השבת, ד'. הוא, [כ"כ בוי"ו]. מחלליה, ל' [בקלת ש' הלמ"ד בשו"א לבד כמנהגנו מ"ש]. יומת, ד' קמץ [ב' זקף וא' רביע (דברים י"ג ו')]. מקרב עמיה, ל' ונשמרה מקרב עמה. טו יעשה, בויקהל שעשה, סימן זכר ונקבה ברשם [ר"ל קדמאה לשון זכר, הכין לשון נקבה]. טז לדרתם, [חסר דחסר].

ת"א ואת שמן מנחות י. את שבתתי יומא פה. לדעת כי אני שבת י ביצה יו. ושמרתם את חגיגה יח. כי קדש הוא יומא פה כתובות לד בבא קמא עא חולין קטו. מחלליה מות שבת לג ע קלב יבמות ז כתובות לד בתרא קיט סנהדרין לה עח. כל העשה שבת ע. ושמרו בני שבת קט יומא פה מקרי' אב פיא פ' הוסר פ' ויקהל. ביני ובין בני מקיד' שער סם פ' הוסר פ' ויקהל ביצה יו.

הוא

רש"י

על שם זהב שסור (מנחות כט): (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורים בפרשת מסעות (במדבר ד) ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר (שמות לט) ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הזכיר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לשו"ן בלע"ז: (יא) ואת קטרת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמרו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות הוא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה: ונכרתה. בלא התראה: מחלליה. המנהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה'. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו

ובהשיבו

רמב"ן

ואין והפנין כי המשכן ירמוז באלו והוא הידוע ומבין קודו: (י) ואת בגדי השרד. לא ידעתי למה לא צוה משה לעשות הבגדים האלה כאשר עשה בכל מלאכת המשכן ובבגדי אהרן ובניו. כי היה ראוי שיאמר לו ועשית בגד תכלת לכסות בו הארון ובגדי הארגמן לכסות בו המזבח ובגד תולעת שני לכסות בו השלחן. ועתה כאשר יצוה על העושים יכלול אותם עם שאר המלאכה. ואולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם בגדי שרד ממין אחד לבדו והם עשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני ולא רצו בשש כי איננו נכבד כמותם. ואחרי שנעשו כן רצה השם שיהיו התכלת לארון והארגמן למזבח והשני לשלחן ולכן הספיק להם בצואה בקצרה כאשר צוה על העושים· כי לדעתם יעשו בגדי השרד ואיננו הגון שיהיה בגד המכסה עשוי נקבים נקבים כדברי רש"י. אבל הוא מלשון שריד בעבור היותם מין אחד כדברי ר"א. ואת בגדי השרד כלל. והנכונה מדברי רבותינו כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עצמם והחכר זה במסכת יומא. ואם כן הנכון שנקר' בגדי השרד בגדי היחיד כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו. כמו מן ובשרידים אשר יי' קורא. השרידים אשר שרדו מהם. מן פליט ושריד. וירמוז לבגדי אהרן ויקראם כן שלא ילבשם רק יחיד בדורו אהרן ובניו אהרן בחייו ואחריו הכהן הגדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ואשר מלא את ידו ללבוש הבגדים. והכתוב יזכיר בגדי אהרן לעולם דרך כבוד כמו שאמר לכבוד ולתפארת. בגדי קדש מן הזהב מן הקדש. ועל כן יקראם בגדי השרד בגדי מלכות. וזה טעם את בגדי השרד לשרת בקדש ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן כי שב לבאר. וכן יאמר בפרשת ויביאו את המשכן. ומה שאמר בכאן בפרשת ראה קראתי ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן שמו השם בגדי שתי מעלות בגדי השרד ובגדי הקדש להגיד שלא ילבשם רק אחד העם בגלוי לשרת בקדש. ומפני שלא הזכיר כאן לשרת בקדש הוסיף לבאר שהם בגדי שרד ובגדי קודש ועוד באלו במה וזין ימירות בכתוב. ופי' ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש שהוא מגואל באלה פקודי. וכאן השכון בזהב ובכסף ובנחשת כמה הביאו ישראל ומה עשו בהן בעבור חשיבותם. ואחר כך אמר כי מן התכלת והארגמן ותולעת השני אשר הובא להם עשו בגדי שרד לא הוסיף ולא גרע ולא הזכיר השש כי איננו חשוב. ואולי הביאו ממנו הרבה והותיר ושב לבאר ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה ה' את משה ויעשו את האפוד זהב וגומר הענין: (יג) אך את שבתותי תשמורו. אף על פי שתהיו רדופין בזריזות המלאכה אל תדחה שבת מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט

שבת

מנוי ית כיורא וית בסיסיה: (י) וית לבושי שמושא וית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוי לשמשא: (יא) וית משח רבותא וית קטורת בוסמיא לקודשא הי ככל מה דפקידתך יעבדון: (יב) ואמר יי למשה למימר: (יג) ואנת תמליל עם בני ישראל למימר ברם ית יומי שביא די לי תנטרון ארום את הוא בין מימרי וביניכון לדריכון למידע ארום אנא הוא יי מקדישכון: (יד) ותנטרון ית שבתא ארום קודשא היא לכון דיפסינה איתקטלא יתקטיל ארום כל מאן דיעביד בה עיבידתא וישתצי בר נשא ההוא מעמיה: (טו) שיתא יומין יתעביד עיבידתא וביומא שביעאה שבת שבתא קודשא קדם יי כל מאן דיעביד עיבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטיל במטלות אבנין: (טז) ויטרון בני ישראל ית שבתא למעבד תפנוקי שבתא לדריהון קיים עלם: (יז) בין מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם ארום בשיתא יומין ברא יי ושכליל ית שמיא וית ארעא וביומא

בעל הטורים

יפים יש לטוב ולמעוט ולא בשביעי: (יג) אך את שבתתי תשמרו. אך מיעוט למעט פיקוח נפש וקרבנות לבור. (ועוד כדתה) [נ"ל ועד כדסה] אפילו בשבת (עיין שבת דף י"ט) שכל אלו דוחין שבת: סמיך פרשת שבת למלאכת המשכן דילפינן מלאכה שבת ממלאכת המשכן: (יד) את השבת ד' ג' בהאי עניינא וחד בעזרא (נחמיה י"ג) לחלל את השבת והיינו כדאיתא בפ"ק דסנהדרין דאלו היה שסכנן תורה ע"י עזרא אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהתם מהכא: (טז) את השבת לעשות כ"ח אהל דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד: (יז) בני ישראל אות הוא כ"ח בישה

שביאתו

יונתן

בגללו של הגורל והיה שעמדה לו וק"ל: (טו) במטלות אבנין. זהו סקילה וכליה לזה ממקושש והכי הוא בגמרא במ"פ: (טז) תפנוקי שבתא. קשה ליה מאי לעשות את השבת והלא שב ואל תעשה הוא אלא שלא להשתלב בשבת ולעשות תפנוקיהן והענוג יש ועי"ל מה' דהשבת מורה על דבר המיוסד בו והוא תענוגים מה שאינם בימים

אחרים

רמב"ן

שבת ממלאכת המשכן לשון רש"י. ולא נתכון אלא כי לפי מדרש רבותינו באכין ורקין ימעט בשמירת השבת. כי המיעוטים אלה בכל מקום ימעטו בדבר המצוה בו ואם מדרש המיעוט בענין מלאכת המשכן יהיה מותר לעשותם בשבת. אבל המיעוט הזה למילה או לפקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין אותו. וכך אמרו במסכת יומא ומנין שספק נפשות דוחה שבת רבי אבהו אמר רבי יוחנן אך את שבתותי תשמורו מיעוט. ומלאכת המשכן אינה דוחה שבת מפני שהזהיר בו כאן. ועל דרך הפשט הוא כן יאמר תעשו מלאכה אהל מועד. אבל שבתותי תשמורו לעולם. ובתורת כהנים יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'. וטעם שבתותי בעבור כי שבתות השנה רבים. ועל דרך האמת לוה בכאן בזכור ושמור כאשר רמזתי בסודם וזה טעם שבתותי. ואמר בטעמיהם כי אות היא שהיא ביני וביניכם לדעת. ואמר ושמרתם השבת ופי"ב במשלים כרת כי הרוס תמוב אל האלהים אשר נתנה וזו הכרת ממש, ואמר ביום השביעי שהוא שבת שבתון קדש לה' בעבור שהוא יסוד עולם. והזכיר בשבת שהוא ברית עולם וחזר ואמר כי אות היא ביני ובין בני ישראל אות היא השבת ביום השביעי. והטעם שהיום אות והשבת היא אות לעולם וזה טעם שבת וינפש והיא נשמה יתירה הבאה מיסוד עולם אשר בידו נפש כל חי. והנה הפרשה מבוארת

וכבר

אבן עזרא

שהזכרתי: (י) ואת בגדי השרד. בגדי הכסיעה שיכסו בהם הארון והשלחן והמזבח והמנורה. וככה מפורש ומן התכלת [ס]והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו. ככתוב בפרשת [ע]במדבר סיני עשו בגדי שרד. ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש. ואחר כן פי' אותם. והנה מלת שרד מגזרת פלים [פ]"ושרגד: (יא) לקדש. לצרך הקדש הם: (יב) ויאמר. כל לאמר עם וידבר לאמר לו. רק זה [פ]לאמר לישראל: (יג) ואתה. טעם אך. בעבור אשר נויתים ככתוב למעלה אולי תשבו כי יעשו כן בשבת. אמר אחד מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת שבת השם א"כ מה טעם שבתותי. והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת. גם שנת השמטה שבת. שבתות רבות בכל שנה. ודע כי לא מלאנו מפורש במועדים שבת רק [צ]שכתובה. ומחלוקת יש בפי' ממחרת [ק]השבת. והאמת דברי הקבלה. רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו. ויום הכפורים נקרא שבת. רק לישראל לא לגם: כי אות היא. בסוף אפרש מה היא האות. מקדשכם. בקדשכם השבת שקדשתי [ר]ולא עשיתי ביום השבת מלאכה: (יד) ושמרתם. אולי יומת זה. כמו וגם [שר]בעליו יומת. והפעד כל [ש]העושה בו מלאכה. בסתר או לפני עד אחד אכריתנו: (טו) ששת. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים [שש]מותרים לעשות מלאכה: ובא מלת יעשה עם [ת]מלאכה אולי יספר מלת כל או דבר מעשה. והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם:

(טז) ושמרו. שישמרו ימי השבוע [ת]שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת. ושיתקן לרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יתלונה: והנה פי' לעשות השבת. כמו ויעבר [א]לעשות אותו: (יז) ביני וגו'. ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת. והגאון אמר כאשר ימלא נמול בפלישי ידעו המולאים אותו שהוא מישראל. וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת. ולפי דעתי כי פירוש אות היא [ב]כי ששת

ימים

פירוש על אבן עזרא

חכמת לב לעשות וגו' וכן בצלה פקודי אשר ואמו אהליאב בן אחיסמך הרם ושובב לא זכר הכם. [ס](להלן ל"ט א'). [ע]עיין (במדבר ד' ח') ובפי' על רא"ע. [פ](ירמיה מ"ד י"ד). [פ]ויתכן שאמר זה לפי שאין כתוב פה וידבר רק ויאמר. וזה כי יתכן לומר וידבר ה' אל משה לאמר ויהיה מעמו וידבר ה' לאמר אל משה. ולא יתכן לומר ויאמר ה' לאמר אל משה. ואולי באמת בעבור אמרו אחריו ואתה דבר אל בני ישראל כי זה הלווי היה לישראל לבדם שלא יעשו מלאכת המשכן בשבת. והראשון נכון. [צ]נ"ל [צצ]שבתון. [ק](ויקרא כ"ג י"א) כ"ל באמרו ממחרת השבת שספרו מששים יום שפירשוהו חז"ל ממחרת יום טוב וכן תרגומו. [ר]ור"ל תעשו כמוני וזה יהיה האות אשר גם אתם קדושים. [שר](לעיל כ"א כ"ט) שפי' מיתתו בידי שמים כמש"ש, ואם איננו ככה למה סוזר ומעניש ונכרתה וכו'. [ש](להלן ל"ה ב' וע"ש) וגם זה הפס' לעד. [שש]אולי כונת רא"ע לדבר חז"ל במהלך במדבר שונה ו' ימים ומשמר יום ש"ק וכו' ומקשה שם ואלא מאי הלי יומא יומא ברעב. ומתרץ שם אשר מוסר ג"כ בהאי יומא וכו' (שבת ס"ט ע"ב) ע"ש. [ת]ר"ל מלאכה לשון נקבה. והי' ראוי לומר תעשה ויספר מלת כל או דבר או מעשה. [ת]גם זה ראיה לפירושי (לעיל שם' ט"ו) א"ק[ש]. [א](ברכות י"ח ז') לשון תקון. [ב]ר"ל אם לא יעשה מלאכה רק בששת ימים

[צצ](כ"ל) איננו ע"ם ופי' בעבור שכתובה ממחרת השבת וכ"ל יר"ע.

ספורנו

המכוין בפעלתו שיושג תכלית המלוה: (יג) אך את שבתותי תשמורו. אף על פי שנזהרתי על מלאכת המשכן מכל מקום את שבתותי תשמורו ולא תדחו אותן בשבילה: כי אות היא ביני וביניכם. ואם תקלקלו זה האות אין שום מקום לעבות משכן לשכני בתוככם: (יד) ושמרתם את השבת. ועוד מפני טעם אחר ראוי שלא תדחה השבת בשביל מלאכת המשכן: כי קדש היא לכם. במצות עשה: מחלליה מות יומת. במצות לא תעשה ואין ראוי לדחות עשה ולא תעשה שיש בו מיתה כדי לקיים עשה של מלאכת המשכן. כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא. גם כן ראוי שלא לדחות השבת כי ענין מלולה הוא רב הענין להיות נפש המחלל נכרתת כי בזה הוא כופר בחדוש העולם ולו אין חלק במשכן ולא בשוכן בתוכו: מקרב עמיה. ממדרגת נפשות העם אשר בערכה לחיי עד: (טו) ששת ימים יעשה מלאכה. הנה בששת ימי המעשה תוכלו לעשות מלאכת המשכן ואם כן אין ראוי שתדחו שבת מפני שאין שום מלוה דוחה שבת אלא אם כן יהיה לה זמן קבוע ויארע הזמן בשבת כמו עבודה ומילה אבל כשאפשר לעשות המלוה ביום אחר אינה דוחה את השבת כלל: שבת שבתון. הנה נאסר בו אפילו דבר שאינו מכלל המלאכות כאמרו וביום השביעי תשבות וזה כדי שיהיה קדש ליי'. שיהיה האדם בו פונה לגמרי מחיי שעה לעסק בעסקי חיי עולם לכבוד קונו: כל העושה מלאכה יומת. ולכן דין הוא שהמבטל כונה זאת בעשיית מלאכה יומת: (טז) ושמרו בני ישראל את השבת. בעולם הזה לעשות את השבת ביום שכלו שבת: (יז) וביום השביעי שבת. בו היתה המלאכה שלמה ובשלמות תהיה מנוחה: וינפש. ולכן נעשה השביעי בעל נפש יתרה והיא

תוספת

פירוש רשב"ם

שמצפים בהם הארון והשלחן והמנרה המפורשים בפרשת במדבר סיני ופרשו עליו בגד כליל תכלת בגד ארגמן בגד תולעת שני. מאותן בגדים עשויים כעין שרד וקליעות: (יג) אך את שבתותי. אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת. כי אות היא. שאתם שובתים כמוני לפי שאתם

עמי

הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: ס שני יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים

אונקלוס

אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח: יח וִיהַב לְמשֶׁה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִמֵּהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא

מסרה, יז לעלם, י"ם חסר. את השמים, י"ג. וינפש, ל' ופתח וסד וינפש. יח ככלתו, [מ"ו והפעם ספמא לא קדמא]. לחת [מלין בפסוקא וחסר ... דחסר]. העדת, [חסר]. לחת העדת, ג'. לחת אבן, ב' [נ"ל ל"ח. פ' מ"מ]. כתבים, ה' חסר [נ"ל ד' מ"ו [ומ"י] בתורה, פ' מגורם שלמה בשם ח"ם]. באצבע, ל' [נ"ל ב' דין ודברים פ' י'. פ' מ"ם] וחד אלצבע אלהים.

ת"א שבת וינפש בילה סם פעניים ס. ויתן אל משה נדרים .לח. לחת אבן עירובין כד.

רש"י

ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורי' נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (ל"ע סוגא דילמא הכל כסדר וצווי הקדוש ברוך הוא למשה היה בארבעי' ימים הראשונים טרם עשיתם העגל וקודם כיתו מספר עמו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצי' להקדוש ברוך הוא. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד וכו'. ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו במיקם וק"ל): ככלתו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהי' משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לחת. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות:

כי

רמב"ן

ובכל רמזי ענינה בעטרת הדברות והמשכיל יבין: (יח) ויתן אל משה. נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק ויתן אלהים אל משה כאשר הזכיר בדבור וידבר אלהים את כל הדברים האלה. והמעשה והמכתב והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים וכן בתחילה. ויתן אלהים אל משה: (א) אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם. כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים והיה מורה לנו הדרך נעלה בה לא ידענו מה היה לו ועתה צריכין לאלוהות הרבה אשר ילכו לפנינו לרבוי. ואין לשונו מכוון אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת ענין העגל ומחשבת עושיו כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלהים ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים. ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים. ועוד כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא אבל היו מבקשין משה אחר. אמרו משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה שהיו המסעים על פי ה' ביד משה הנה אבד ממנו נעשה לנו משה אחר שיורה הדרך לפנינו ועל פי ה' בידו. וזה טעם הזכירם משה האיש אשר העלנו לא האל אשר העלם כי יצטרכו לאיש אלהים. וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה והיתה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אלהים וגו' ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש. והנה אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף אדוני והוא כמוסיף על חטאתו חטא שאומר כי הם בקשו ממנו ע"כ ועשאה להם בידיו ולמה לא יחר אפו ומה חטאה גדולה מזו. אבל הענין כמו שאמרתי שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחיה וקבלו עבודת אלהותו עליהם אבל ילכו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם וזהו התנצלותו של אהרן שטען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים אשר ילכו לפניהם במקומך אדני. שלא ידעו מה היה לך. ואם תמות אם לא. ולכן הם היו צריכין למי שיורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמהם. ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריך כבראשונה וכן היה הדבר כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובעטו בו שהכניסו לו לשרפו ובזות עפרו על פני המים ולא היה מהם חולק עליו כלל. וכן תרשה שלא הוכיחם ולא אמר להם כלום אבל בבואו במחנה וירא את העגל ומחולות מיד ברשו ממנו והוא לקח העגל וישרוף אותו וישק אותו להם ולא משו כלל. ואלו היה להם לאלהים אין דרך שיניח אדם מלכו ואלהיו לשרפת אש. כן ישרוף את תועבתם לעיניהם ולא יסקלוהו. והנה אהרן הוא אשר הואיל בתורה הזאת כי הם לא אמרו לו מה יעשה שור או כשב או עז ואולם. וזהו מאמר החכמים שאמרו מלמד שאוו לאלוהות הרבה כי הם לא ידעו במה יבחרו ואיזה הטוב להם. והכוונה לאהרן היתה מפני שישראל היו במדבר חורב שממה והחרבן והממית שולם יבואו מן הצפון כדכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ. שאין הכוונה

בענין

אבן עזרא

ימים עשה. והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית. והתורה דברה כלשון בני אדם ללבין השומעים. ואמר וינפש. כי השם לא ייעף ולא יגע. כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם בצבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה. ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם. ואין טעמיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו: (יח) ויתן. ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה. וכפל כפלו שנים. לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי השם ודרכיו וסוד כל המצות שלוהו. כי יחשבו כי המעשה העיקר. ואיננו רק הלבב והמעשה. והלבב והלשון להרגיל. וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו. וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי. ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו. וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשי השם בעליונים ובשפלים. וידע דרכיו. וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. אז יתברר לו כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ. ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו. כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו. והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו. אתה החלות להראות את עבדך את גדלך. והנה עשה השכל והראה לו גדולת השם. וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן. פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים. על מכתב האדם כי כל ששם השם בדבר פיו יקום. ופי' דבר פה על דרך משל. כמשפט מלכי האדם. וככה כי הוא טוב ונכראו. ודברי השם נצבים הם בשמים כנגד השפלים. וכן כתוב לעולם יי' דברך נצב בשמים. והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל. יש מהקדמונים שאמרו שנברא שור והנה אהרן חטא. ויש מי שאמר כי חטא על ישראל אם יהרגוהו שה' ימיתם כלם. ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ז למה חטא אהרן שיהרג. והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הניעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות למחמת כף רגל אהרן על יסוד השם. והנה חכיבי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא ישתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחויה. ושלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ואלים רבות נתנו על ידו עם משה אחיו. והנה יהיה שור טוב עמנו ואם הוא עשה ע"ז היה היה משה להרגו קודם עובדי העגל. והנה משה השליך בעדו והעובדים הרג. ואיך היה אשר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות. ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת. כי איננו על דבר העגל. כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מלוה לקח פר בן בקר לחטאת. ולא נוכל לומר בעבור ישמאת העגל. כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני

איתמר

שביעאה שבת ונח: (יח) ויהב למשה כד פסק למללא עמיה בטורא דסיני תרין לוחי סהדותא לוחי דאבן ספירינון מכורסי יקרא מתקלהון ארבעין סאין כתיבין

בעל הטורים

שביתתו של ה"ח מערב שבת למוצאי שבת. לומר הוא לעולם כי כ"ח שהלך על שם וידעתם כי שלום אהלך (איוב ה') דדרשינן מיניה (שבת ל"ד) הדלקת נר בליל שבת: וביום השביעי שבת וינפש ס"ת שתים שבתים נפשות יש לאדם בשבת וע"כ ס"ת דוינפש כתולה משוף ב' נפשות: וינפש בגימ' אלו שבגיהנם שאף אור של גיהנם שובת בשבת: השביעי שבת וינפש בגי' דכיון שבא שבת אבדה נפש (עיין ביצה דף ט"ז): שבת וינפש ויתן אל משה. תלמד שנתנה תורה בשבת. וינפש וי נפש וסמיך ליה פרשת העגל שנתחייבו מיתה ואבדה נפשם: (יח) ויתן אל משה (תיבת משה הוא תוספת ביסגר ואינו נחשבן) בגימטריא זה התלמוד. שני לחת. כנגד שמים וארץ. חתן וכלה. ב' סורות ושני עולמות. לחת ע"ה שיבושים בלחי. לחת בא"ת ב"ש כסא מלמד שנלקחו מכסא הכבוד

יונתן

אחרים: (יח) דאבן ספירינון הכי הוא בפ' כ"ח הלוחות לא נבראו מן הארץ אלא מן השמים ושל ספירין הוא ועיין בהקדמי דף ק"ב ע"ב מה שכתב בזה: מתקלהון מ' סאין. הכי הוא ירושלמי דשקלים רבי יודן הלוחות היו משוי מ' סאין וכו' והקשה להו מע"ד לוחות אבן מרובעות שהיה משקל מ' סאין לפי שהלוחות באבנים שהקימו בגלגל דכתיב הרימו לכם איש אבן מהירדן ושיעור משקל כל א' מ' סאין ולא לכנס שקלו אלא לידע משקל הלוחות שנאמר בהם ג"כ לוחות אבנים וגלו בגזירה שוה וק"ל:
ושאל

רמב"ן

במלך נבל בלבד כאשר ירצה בנגלה מן הכתוב אבל כי אין השמאל תבא מדת הדין לעולם להשיב על כל יושבי הארץ כרעתם. והנה במעשה המרכבה אמר פני שור מהשמאל לארבעתם. ולכן חשב אהרן כי המשחית יורה דרך מקום החרבן כי שם כמו הגדול ובהיותם עובדים שם לא יעבר עליו כוס מכוס כאשר נאמר על משה. וזהו שאמר חג לה' מחר שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד להפיק רצון ממנו אל בעל הבחירה כי בהיותו לפניהם יכונו אל כוונה. ורבותי' למדו אותו שענין הזה והם שגלו סודו אמרו ראה ראיתי את עני עמי. אמר לו הקב"ה למשה משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי ואני רואה שאני מתבונן בי שאני יוצא בקרונין שלי ליתן להם את התורה שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ושומטין אחד מטטראמולין שלי שכתוב ופני שור מהשמאל ומכעיסין אותי בו. טטראמולין ארבע פרדות. טטרא בלשון יון ארבע כמו שאמרו טטרגון ארבע. מולין פרדות כמו מולאות של בית רבי משל לארבע חיות הנושאות המרכבה. ובויקרא רבה שאמר אהרן מתוך שאני בונה אני בונה אותו לשמו של הקב"ה שנאמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר חג לעגל מחר אין כתוב כאן אלא לה'. ור"א אמר כי במקום הזה כבוד אלהים שוכן בערבת גויה. ואם תשים לבך אל המשפט הראשון תבין זה. ואיננו נכון בעיני שלא נעשה העגל במלאכת חכמת המזלות להיות בצורתו שוכן כבוד או הדבר רק שעשו הבורא לכוין בעבודתה אל עניינה. וכבר פירשתי סוד המשפט הראשון. וחלילה חלילה שאהרן להדמות אליו רק שממנו יקח שיהיה
משהם

אבן עזרא

איתמר וכבר נולד פנחס. ועוד בפרשת שיחטאו ישראל השמיד עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר. גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים. וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שלים מידע כי בסופו יעבוד ע"ז. ואין כל נביא שלים. והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידך. והנה לא הזכיר דבר העגל. רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במסה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו. ויש אומרים כי ישראל רצו שהכהן שעשו דמות עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגים. ורצייתם והשליכהו באש ויצא העגל הזה. וזה איננו נכון כי אהרן איך נסתר השם אם היה שעשה מיתשתו פסלים. ועוד למה בנה מזבח לפניו ולמה שיזבחו זבחים ועולות. ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה. גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל הכהן תחת משה. וכן כתוב והנה אהרן וחור. ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה כרדתו מן ההר גם שהתפלל בעדו. כי איננו נכון שיעשה השמיד ע"ז בעבור אחרים שלא ימותו. גם אומרים רבים כי פי' חג לה' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה. כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנה שישמרו מחר בתוכם שבנה. כמו אמרו חג בתמוזים. וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות. ומחשבות הלב איננם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג. והנה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. והמפרש אנכי עשו בכורך. אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך איננו משם ולא יצא משמעת הדבור. ואם ישאל אדם בנ"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני. לא יוכל לומר שמחשבתי היתה שאני חבירו

לא יותר. גם ככה דברי דניאל לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך דכך תוקף. ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר. כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא. על כן בנה מזבח. ובקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו. והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה בעלו. גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לה' מחר. וזה השם הוא שם עלם לכבוד השם. ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהים שהוא לענינים רבים. ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש. ואין התמונה דומה לשאלה. ועתה אשאל לפתוח דרך קצרה קלת הסוד. חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז. גם ישראל לא בקשו ע"ז רק שעשו במות משה שהשביעם מים סוף כאשר פי'. כי ראו שהמן איננו יורד בכל חיי ועשה השתבב שם ארבעים יום. ואין כח באדם להיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד. גם הוא לא ידע. כי השם אמר לו עלה אלי ההרה והיה שם עד שאתן לך לוחות הכבים. ומלת אלהים כבוד שוכן בערבת גוים. והנה אמרו אשר ילכו לפנינו.
ושם

פירוש על אבן עזרא

ימים לוה היא שהוא מאמין כי בששה ימים עשה ה' וכו' וביום השביעי שבת וינפש. וכי בו ית' אין צריך עשיה שהכל נכון בדברו. ד(ישעיה מ' כ"ח). הולא ייעפו ולא ייגעו. אף כי וכו'. ולארבעים שנה לילה ויום. ושהם ק"ם שנים לא יוכל לדעת וכו'. ח(דברים ל' י"ד). ט"ר"ל הדבקים בו ית'. אין בשלמות אם לא יכיר מעשיו וכו'. י(ירמיה ט' כ"ג). (שם). כ(דברים ג' כ"ד) שהי' הכל רק המסלה. ל(תהלים קמ"ה ג'). מ(עיין רמב"ם במורה נבוכים פרק ס"ו משלק רלשון. נ(תהלים קמ"ח ה'). ס(שם קי"ט פ"ט). כי השתחואה שאהבה או מיראה איננו חייב. בדין מדית ערבים. צ(ויקרא ט' א'). ק(שם ט"ז ב'). ר"ל מה אהרן במעשה העגל וסלא בניו נולדו קודם החטא וא"כ פנחס. ש(שם ט' ב') ר"ל כי בפרשת ויהי ביום השמיני כאשר אמר בו שיאמר לאהרן שיקח עגל בן בקר לחטאת ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת. א"כ בפרשה אשר בעבורה צוה אהרן לקחת עגל. צוה ישראל לקחת שעיר לחטאת. ואיך יתכן שיהיה שעיר על דבר העגל. רמב"ם (בראשית י"ט) שהנביאים יסתלקו לב' חלקים. הא' שלים בשלום. והב' נביאי השמיד. ואם ילפרכו הנביאים לומר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק. אבל השלים לא יתכן שיכזב בכלל. (דברים ל"ג ח'). ת(להלן ל"ב כ"ד). א(לעיל כ"ד י"ד). זה תשובה לאומר כי חטא על ישראל שהש"י ימחם כולם. ב(תהלים קי"ט כ"ז). ג(להלן פסוק ו'). א"כ וזה אשר אין כוונתו על הנהרגים. ד(דברים י"ב י"ד). ה(בראשית כ"ז י"ט). ו(דניאל ד' ט"ז) שאין פשוטו שאמר כן לשם (עיין בראשית כ"ו י"ט) רק דרך מוסר לנבוכדנצר. ז(מ"ב י' י"ט) שעשה עלמו כאלו הוא עובד לבעל למען דעת מי הם העובדים. ח(עיין ידוע כמ"ש (פסוק כ"ה) ככה פי' ג"י (ול"ג) כי ר"ל כאשר עשה משה בבואו מהר היה לריך לאהרן לעשות מיד אשר עבודתם קודם מ"כ. ט(ואילו עשה בערמה היה אמר חג לאלהים מחר. פירש כבר באלהי בפ' ואלה שמות בפסוק ראה ראיתי ושם פירש כי מלת אלהים הוא המוליכו ממקום למקום ונותן לו כל לרכו. וע"כ אמר יעקב המלאך הגואל אותי. האלהים הרועה אותי. ר"ל שאם עבדו אלהים באלהים היתה משובה מעליה. ל(לעיל כ"ד י"ג) והיה שם (לעיל כ"ד י"ג) ושם פי' כי רל"ע איננו מגיל השם' בכתוב רק כפי'. ר"ל מה שאמרו עשה לנו אלהים היתה כוונתם לעשות לורה מוכשרת לקבל שפע אלהים ממעל וכח עליון ללכת לפניהם להכניסם תחת משה. וזהו שאמרו אשר ילכו לפנינו ולהבין הדבר במוב עיין בסוף ויקרא בשלום המלך. בשם ספ' העלמים לרס"ע. יפירש שים לבך להבין מה שאמרנו שילך לפניהם כדי לאור להם מנוחה, זה הוא קטעם בעבור שבקש להכניסם בממשלה טובה שהוא ממוכה על השמנויות כדי סיכומו ויפשעגו על רוב השלום. כי מלת נוגה למו עונג והכ"א מהסלף בציי"ן ע"י אותיות אח"עהר. ובים נוגה הוא אלא אור ע"כ עשו לורות אור ולא לורה אחרת ואמר כי לא בקשו לעבדו רק

ספורנו

תוספת הכנה להשיג מה שכיון אליו האל ית' בשלמות פעלתו באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (יח) ויתן אל משה ככלותו. אחר שספר מה היה הטוב שהושג בסוף כל הפעמים ששהה משה בהר ארבעים יום פירש הטעם משני מה לא הושג התכלית שיעד האל ית' במתן תורה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך עד שהלך לעשות משכן והודיע שקרה זה בשבת רוע בחירת ישראל כי אמנם בסוף ארבעים יום הראשונים כמו הלוחות מעשה אלהים לקדש את כלם לכהנים וגוי קדוש ככל דברו הטוב ושמה מזו והשסיתו דרכם ונפלו ממעלתם כמו שהעיד באמרו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: שני לוחות העדות. אותם שיעד באמרו ואתנה לך את לוחות
האבן

אֱלֹהִים: **לב** א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם | עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה | מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ: ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי: ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן: ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ה וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר: ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק: פ

אונקלוס

בְּאֶצְבְּעָא דַייָ: א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵשׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵהּ קוּם עֲבֵד־לָנָא דַחֲלָן דִּיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵהּ: ב וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פְּרִיקוּ קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתִיוּ לְוָתִי: ג וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל עַמָּא יַת קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ לְאַהֲרֹן: ד וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵהּ בְּזִיפָא וְעַבְדֵהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ה וַחֲזָא אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר חַגָּא קֳדָם יְיָ מְחָר: ו וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר עַמָּא לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ לְחַיָּכָא:

וסליל

מסורה לב א בשש, ב' רכבו [ס"ו]. ויקהל, ג'. על אהרן, ה'. עם, כ"ד פסוקי"ן [כ"ל שגר"ל שהוא בפתח קטן]. היה לו, [הלמ"ד רפי']. ב פרקו, ל'. ובנתיכם, [כולם ס"ו ומ"י]. והביאו, ו' [מ"י]. ג ויתפרקו, ל'. באזניהם, ס' ויביאו, ל"ו [מ"י]. ד ויצר, ג' [כ"ל מלשון צורה וקטירה]. בחרט, ל' וחד בחרט. העלוך, ג' [מ"ו]. ה ויקרא אהרן ויאמר, י"א פסוקים היה בהן ויקרא ויאמר, [בס' מנין מידות חיסא דל"ל ז' דכך הוא בממ"ג סופרים ע"ו י"ם. וכן הוא ג"כ בס' מנחת שלמה. אמנם המגיה דממ"ג מסופרים הנ"ל כתב על המ"מ דנעלם ממנו הממ"ג מלכים ס' י"ח כ'. דמונה שם י']. ו וישכימו, [מ"י]. ממחרת, [מ"ס שני במסג]. עלת, [חסר דחסר]. ויגשו, [ס"י]. ושתו, י"ם ושמה [ולא כן בס' דיקי ואולי הוא ר"ם יש סבירין]. לצחק, ל' בטעם [כ"ל סוף פסוק בסגו"ל. אמנם בכל מקורי סופרים לצחק בליד"י כתיב. פ' מ"ח].

ת"א וירא העם כי בשש שבת פט. כי זה משה שבת שם תנחומא נג. אלה אלהיך סהנלים נב. אשר העלוך סנהדרין סג. וירא אהרן סנהדרין ז.

רש"י

(א) **כי בשש משה.** כתרגומו לשון איחור וכן (שופטים ה) בשש רכבו (שם ג) ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו שהרי עמו בז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בי"ו בא השטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא במ"ס (דף פט) וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: **אשר ילכו לפנינו.** אלהות הרבה אוו להם: **כי זה משה האיש.** כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאי' אותו באויר רקיע השמים: **אשר העלנו מארץ מצרים.** והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו: (ב) **באזני נשיכם.** אמר אהרן בלבו הנשים והילדי' חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: **פרקו.** לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) **ויתפרקו.** לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקרייי"ר בלע"ז: **את נזמי.** כמו משמי כמו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר: (ד) **ויצר אתו בחרט.** יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה. בחרט לשון סודר כמו (ישעיה ג) והמטפחות והחריטים (מלכים ב ה) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. והב' ויצר לשון צורה. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורטין ומורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין כמו (ישעיה ח) וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורטין בו בזהב אותיות שקדים ושקורין בלע"ז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: **עגל מסכה.** כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל (סנהדרין קא): **מסכה.** לשון מתכת דבר אחר קכ"ה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: **אלה אלהיך.** ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) **וירא אהרן.** שהיה בו רוח חיים שנאמר (תהלים קו) בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: **ויבן מזבח.** לדחותם: **ויקרא וגו' חג לה' מחר.** ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשויה בבת אחת מתוך שאני בונה אותו ומתעצל במלאכתי בין כך ובין כך משה בא: **חג לה'.** בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) **וישכימו.** השטן זרזם כדי שיחטאו: **לצחק.** יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר (בראשית לט)

וידבר

פירוש רשב"ם

עמי: (א) **אשר ילכו לפנינו.** כעין תרפי' העשוי' במכשפות שיגידו צרכיהם: (ד) **ויצר אותו בחרט.** הזהב לקח מיד כל אחד וקבץ אותו וקשר את כולם בבגד עד שעשו דפוס של חמר ושל שעוה כדרך המתיכין ועשו בו צורת עגל והשליכו הזהב בתוכו ונעשה עגל. כדכתיב ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וכתיב ויצר ככרים כסף בשני חריטים: **אלה אלהיך ישראל אשר העלוך.** וכי שוטים היו שלא היו יודעים שעגל זה שנולד היום לא יעלום ממצרים. כל עובדי עכו"ם יודעים שאלהינו בשמים ברא את העולם. אך בזה היו טועים שהתרפים יש בהם רוח טומאה כמו הנביאים שיש בהם רוח הקדש וסבורים שהעגל שהיה מדבר ברוח הטומאה כאלו היה מדבר ברוח הקדש של מעלה ולכך אומרים אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. כלומר רוח הקדש יש בו וכאלו רוח הקדש הולך לפנינו. וכן לבן אמר על התרפים למה גנבת את אלהי. ולנסות בו את ישראל נתן בו רוח הטומאה. שלכל מיני מכשפות ואוב וידעוני כח בו להכחיש פליא של מעלה ולהגיד נולדות לדעת אם היו תמים לה'

אלהיהם

יונתן בן עוזיאל

בתיכין באצבעא דייי: (א) וחמא עמא ארום אשתהי משה מן למיחות מן טורא ואתכניש עמא על אהרן כד חמון דעבר זמנא דקבע להון ואזל סטנא ואטעינון והדר לבהון זדוהין ואמרו ליה קום עיבד לנא דחלן דיטיילן קדמנא ארום דין משה גברא דאסקנא מארעא דמצרים אשתלהב בטורא דאשא מצלהבא מן קדם ייי לא אשתמודענא מה הוה ליה בסיפיה: (ב) ואמר להון אהרן פריקו קדשי דדהבא דבאודני נשיכון בניכון ובנתיכון ואייתו לותי: (ג) ופריקו נשיא למיתן תכשישיהון לגבריהון ומן יד פריקו כל עמא ית קדשי דדהבא די באודניהון ואייתיו לאהרן: (ד) ונסיב מידיהון וצר יתיה בשושיפא ורמא יתיה בטופרא ועבדיה עיגל מתכא ואמרו אלין דחלתך

ירושלמי

ישראל דהנפקוך מארעא דמצרים: (ה) וחמא אהרן ית חור נכיס קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי וקרא אהרן בקל עציב ואמר חגא דייי מחר סגיבת קטול בעלי דבבוי אלין דכפרין במריהון ופרגו איקר שכינתיה דייי בעיגלא הדין:

[(ה) וחמא אהרן ית חור נכיס קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי וקרא אהרן ואמר חגא:]

(ו) ואקדימו מיומא מחרא ואסיקו עלוון וקריבו ניכסין ואסחר עמא למיכול ולמשתי וקמו להון למנחכא בפולחנא נוכראה:

[(ו) וקמו להון מנחכין בפולחנא נוכראה:]

בעל הטורים

הכבוד. ככלתו כתיב חסר מה כלה מקושטת בכ"ד קישוטין המנויין בישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות מקושט בכ"ד ספרים: (א) כי בשש מלא חסר וי"ו לומר שבאו שש שעות. בשש ב' הכא ואידך מדוע בשש רכבו לבא (שופטים ה') מה התם מה אף הכא היו סבורים שמת כמו שדרשו חז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע. כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו בגימ' שהראה להם השטן מטתו של משה: (ד) אלה אלהיך. אלה לאלוהות הרבה: (ה) מזבח לפניו. בגימטריא זהו סוד דרכשי מזבח לפניו: (ו) ויעלו עלת בגי' בכורות [נ"ל דדרש מה למקרא עולות.

ומסרה

יונתן

(א) ואזל סטנא וכו' עיין הרמב"ן בבעל הטורים. לבתר זמנין מרין גבהות ותמות הרוח מלבון חזות דעסם וכן נמצא בפרק מגלה עכושה מתרגמו זמוסי הלב: אשתלהב בטורא דאשא כן פרז"ל במדרש שבת שהראה להם השטן דמות מטתו בענן ולכך היו סבורים שמת מה שהיפה אשא מצלהבא: (ג) ופריקו נשיא. מפרשים היו הנשים ליתן תכשיטיהן ויליף הכי מדכתיב אשר באזניהם ולא כתיב באזני נשיהם כדלעיל אלא שירושו באזני עצמם: (ד) בשופרא. תרגום מי' ע"ש. ועכם בלשם הוא דמות וצלם של גוי וכן הוא בויקרא כנס: (ה) נכים. נשחט ועיין ברש"י כי שניהם לדבר

אחד

וסליל

רמב"ן

טעמם אצל המדה הסיא והמשכיל יבין: (ב) פרקו נזמי הזהב. בקש זהב ולא כסף בעבור שהוא מורה על מדת הדין ומראהו כמראה אש וכמו שאמרו עוד זהב פרוים שדומה לדם פרים ולכן נעשה בית הקדשים כלו זהב וכן מזבח הקטורת וכן הכרובים ודרשו בהם שאם עשאן של כסף הרי הן כאלהי כסף ואלהי זהב וגם דמות עגל בזהב יותר מן הכסף: (ד) ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. גם זה הכתוב יורה אותך כי אין שום בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים. אבל אמרו כי כח הצורה הזאת העלם משם והנה לא תמצא שיאמר בעגל בשום מקום אשר הוציאנו ממצרים כי הם מודים במי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי שמו הגדול הוא שהוציא אותם משם. אבל יאמרו במקומות רבי' אשר העלוך כי יקשו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. ושם נאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף שכחו דברו אשר נוס והנה עברו על לא תעשה לך אלהים אחרים על פני כאשר רמזתי שם ותבין זה: (ה) וירא אהרן. טעם זה הכתוב שראה אותם בדעת מכוונים אל העגל וקם ובנה מזבח וקרא חג לה' מחר שיזבחו לשם המיוחד על המזבח אשר בנה הוא לשמו ולא יבנו הם מזבחות לזבוח זבחיהם ולא תהיה כונתם בזבחים בלתי לה' לבדו. ויתכן שאמר מחר להאריך לשם אולי יבא משה ויעזבו את העגל והם השכימו בבקר ויעלו עולות ויגישו שלמים ולא אמר הכתוב ויעלו לו עולות ויגישו לו שלמים. והענין מפני שהיו בהם מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן ומהם משחיתים חושבים לעגל ועל אלה אמר הקב"ה למשה וישתחוו לו ויזבחו לו כי הם המעטים ואם אולי היה אהרן המקריב קרבנות אמר הכתוב ויעלו עולות ויגישו שלמים כי הוא מכוין לשם ה' והם דעתם אל העגל אשר עשו והיו הבעלים מעגלין: (ו) טעם וישב העם לאכול ושתה. שישבו כולם לאכול כאשר לשבעה ושתה לשכרה כאשר יעשו בחגים ובמועדים ואחרי כן קמו לצחק בעגביהם ולשמחה. וספר זה בעבור מה שאמר קול ענות אנכי שומע. כי משה מצא משחקין לפניו ויגבה לבו בדרכי ה' לקחת אותו מלפניהם

אבן עזרא

ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם. וכן עשו כאשר צוה. וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא גנאי. ואם אחרים אל היא לשבח. כמו ויקהלו אל המלך שלמה. וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא. כי אמר לא עשיתי רע להם. כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו. רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב. וזהו כי ברע הוא. ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ז וזבחו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל. ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר. כי לא כתוב כל עמך. הלא תראה כי לא מעל נשרף רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם. והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או שהיתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים. והנה הם אחד עשירית עשירית המחנה. והכלל כי לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב למתאים שהיה ע"ז. ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן. כי זה בעבור שהיה הוא הסבה. כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון. וכתוב עליהם לא האמנתם בי מריתם מעלתם. וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור. וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי. ועל דרך חכמת המזלות היא מזל ישראל ורבים כמו זה הסוד דור אחר דור. גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בשלי השמים: (ב) ויאמר פרקו. על משקל גרשו מהבנין הכבד הדגוש. ומנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם. וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: (ג) ויתפרקו. אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות. והנשים הזכרים למעלה: (ד) ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה. כמו ויצר את שני העמודים. ומלת בחרט. כמו דמות. וכן בחרט אנוש. בדמות אנוש. ואין טעם להיותו מגזרת החרטמים: מסכה. התוך כמו הספל נסך

סרם

פירוש על אבן עזרא

רק בקשו לקבל משפע טובו אשר נתן לו הש"י כדי שיכוחו וישענו על רוב השלום. ואמר שאין דעתם לעבדו הנה לא היה ע"ז. וזהו הטעם מה שאמר בספר יסוד מורא בשער ט' שאמר אשר כליהם כי מן השמים דברתי עמכם ולא ראיתם שום תמונה. גם אמר משה לא תעשון אתי אלהי כסף כלומר אין לכם צורך עמי לעשות צורה לעבדו. ר"ל כי לא בקשו רק מנהיג. ועיין לעיל (פ"ו כ"ב) עם פי' שהשיעם משה ע"פ השם. כי פסקו עמודי הענן והאש אשר שעברו את הים. והנה שאנו אמה משה לכן בקשו מנהיג אחר ע"פ ה'. ועיין ברמב"ן ורבינו בחיי ז"ל שהאריכו בזה. ע(מ"א ח' ב'). פ(להלן ל"ב כ"ב). *פירש בעבור שהאספסוף הוא הערב רב היה מכונס במצרים לעשות צורות ולעבדם כאשר כתוב כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. וזהו ענין השעירים שהיו עובדים כאשר פירש הוא בפרשת אחרי מות. ע"כ כשראה העגל עבדוהו כי חשבו שהוא ע"ז כמנהגם הראשון. והנה בעבור שלא נאמר אהרן במעשהו ככתלו רכיש ע"י אהרן שעשה שלא עשהו לשם ע"ז וע"כ כעס השם על אהרן כאשר כתוב ובאהרן התאנף ה' להשמידו. ואלו היה עושה ע"ז לא היה השם מוחל לו ולא היה נותן לו ולזרעו הכהונה ולא היה מכניסו אל הקודש לכפר על בני ישראל. ואני אגלה לך סוד העגל ברמיזות למה עשו צורת שור כי המבין סוד מלאכת השמים ידע זה כי כבר פירשתי כי מזל שור הוא בית נוגה ומלאכת שמים היא חכמת משפטי המזלות כשידע האדם מנהיגו ההולך לפניו בשמים יוכל להשמר מן המקרים ע"כ עשו צורת שור וי"ל ע"כ פי' האהל יוסף. צ(להלן ל"ב פסוק ז' ס'). ק(יהושע ז' י"א). ר"ל אחשבו לא נעשה כהוגן את נחשב למתאים שהאמינו שהיה ע"ז. ש(במדבר כ' י"ב). ת(שם כ"ז י"ד). א(דברים ל"ב נ"א). בעיין להלן ל"ג ענין המחברות. ועיין בפי' מקור חיים. גר"ל מבנין פָּקֵד וראוי להיות פ"א מירק וע"פ דגש. ולפי שהע"פ רי"ש שאינו מקבל דגש. בא פ"א בקמץ גדול וע"פ בשוא נע כמשפטו בלוי. דכמ"ש כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם (שופטים ח' כ"ד) והישמעאלים הם המדינים. והעד ויעברו אנשים מדינים (בראשית ל"ז כ"ח) ואח"כ וימכרו את יוסף לישמעאלים ויביאו את יוסף מצרימה (שם פסוק כ"ח) והמדנים מכרו אותו אל מצרים (שם פסוק ל"ו). ה(מ"א ז' ט"ו). ו(ישעיה ח' א') ושם פירש שהוא צורה יציקה כדמות אדם. (שם ב' כ"ב)

שמשים

ספורנו

האבן ובכל תמו הטורה והטעמת אשר כתב כאשר יעד שהמילו במעשה העגל ואמר למשה לך רד כי שחת עמך: (ד) אלה אלהיך ישראל. אלה יש

אלהך

ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה׃ יב לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃ יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם׃ יד וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ

ויפן

ז ומליל יי עם משה אזיל חות ארי חביל עמך די אסקתא מארעא דמצרים: ח סטו בפריע מן אורחא די פקדתנון עבדו להון עגל מתכא וסגידו לה ודבחו לה ואמרו אלין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: ט ואמר יי למשה גלי קדמי עמא הדין והא עמא קשי קדל הוא: י וכען אנח בעותך מן קדמי ויתקף רוגזי בהון ואשיצינון ואעבד יתך לעם סגי: יא וצלי משה קדם יי אלהה ואמר למא יי יתקף רוגזך בעמך די אסקתא מארעא דמצרים בחיל רב ובידא תקיפא: יב למא יימרון מצראי למימר בבישתא אפקתנון לקטלא יתהון בין טוריא ולשיציותהון מעל אפי ארעא תוב מתקוף רוגזך ואתיב מן בישתא דמללתא למעבד לעמך: יג אדכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך די קימתא להון במימרך ומללתא עמהון אסגי ית בניכון ככוכבי שמיא וכל ארעא הדא די אמרית אתן לבניכון ויחסנון לעלם: יד ותב יי מן בישתא די מליל

למעבד

מסורה. ז מעלית, [מ"ודין בגליל ומגיה (ולקמן ל"ג ס"ו) במירים]. ח מהר, ג פסוקים דמיכון סמ"ך בתורה מלא וחד, לדיסם, [מ"י קדמא וספר סכין]. הפלך, ב' [מ"ו]. ט ויאמר ה' אל מגס כאימי, [אין כאן פיסקא כלל]. י הניחה, ב' מפסן [מ"י]. לי, [סלמ"ד דגושה מדין מסי מרסוק] ואכלם, [כרי"ו בפמם]. אותך, י"ה מלא. גדול, [סג' דגושה]. יא ויחל, ד'. למה ה', [מלא למה מלרע וסמ"ס רפי]. יחרה, ב'. גדול, [סג' דגושה]. יב למה יאמרו, [מלא למה מלעיל וסמ"ס דגושה]. הוציאם, [מלא דמלא]. להרג, [ס"ו]. ולכלתם, ל' [וספר]. מחרון, [מ"ו]. והנחם, ב' על עבדיך. יג זכר, [כל ליסגא דליוי ס"ו]. ולישראל, ז'. בך, [נמסג תמקף]. את זרעכם, ל'. ככוכבי, [כולהון מ"ו]. וכל הארץ, ס' נחלם, י"ס ספר.

תו״א וידבר ה' אל ברכות לב. כי שחת עמך מקרי' מג פי"ב. סרו מהר סנהדרין ס. ועתה הניחה ברכות לב. ויחל משה ברכות ל לב. זכר לאברהם ברכות י לב שבת ל פ' הזהב פ' ויקרא. וינחם ה' על סנהדרין קב.

רש״י

לם ושפיכות דמים כמו שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו (בראשית מב) וידבר אתם קשות: לך רד. (ברכות לב) רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם. באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירת' ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם (תנח"ר): (יא) למה ה' יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכור לאברהם. (ש"ר) אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם

ליצחק

אבן עזרא

הרם: (ה) וירא אהרן. בלב. כמו וראיתי אני בלבי. ויקרא יעקב כי יש שבר: (ו) וישכימו ממחרת. היום שנבנה המזבח: (ט) ויאמר. טעם קשה ערף. שלא ישמע מה שיצוה. משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא יפנה ערפו לקורא אליו. והמשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ז. והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב. ועשה משל זה המעשה לבנים לפני אותו. והוא שומר הטעמים לא המלות. כתוב לך רד כי שחת עמך. וכתוב קום רד. וגם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך. וכתוב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני. וכתוב ויחר אפי בהם ואכלם. ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם. וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים. והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם. על כן הולך להתפלל. (יא) ויחל משה. זאת הגזרה לא מצאתיה מזה הטעם. כי אם על פנים כמו ישלו פני נדיב. ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד. ויכלם ככה. על כן אסור לומר שליחך או חסנך. כי יתא מגזרת אשר חלה יי' בו. יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת והיה עקב. וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר. על כן ויחנם יי' אשר שהתפלל ויתנפל מ' יום. ואם נשא על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם. כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל. ובעד אהרן אחיו הכהן. ואחרים אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקום הזה. ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש. כי איך ישלח פני השם לפני שרוף העגל. וישק את בני ישראל. ויהרוג עובדיו. רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל. על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אשר הסיר החטאת. כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל. והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי. הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם. וזאת הפרשה היתה ראוי' להכתב אחר וישב משה אל יי'. ואין מוקדם ומאוחר בתורה. רק כלה לדבק דבר אשר אמר השם לי. עם ועתה לך נחה את העם. וכתוב ויגוף יי' את

העם

(ז) ומליל יי עם משה איזל חות מן רבות יקרך דלא יהבית לך רבותא אלהן בגין ישראל וכדון חבילו עובדיהון עמך דאסיקתא מארעא דמצרים: (ח) סטו בפריע מן אורחא דפקדתינון בסיני לא תעבדון לכון צלם וצורה וכל דמו וכדון עבדו להון עיגל מתכא וסגידו ליה ודבחו ליה ואכריזו קדמוי אלין דחלתך ישראל דאסקוך מארעא דמצרים: (ט) ואמר יי למשה גלי קדמי זדונהון דעמא הדין והא עם קשי קדל הוא: (י) וכדון אנח בעותך ולא תפגין עליהון קדמי ואיתנת רגזי אשתא תקיפתא בהון ואשיצינון ואעבד יתך לעם סגי: (יא) ואתחלחל משה מן רתיתא ושרי לצלאה קדם יי אלהיה ואמר למא יי יתקוף רוגזך בעמך דהנפקת מארעא דמצרים בחיל רב ובידא תקיפא: (יב) למא דין יימרון מצראי דמשתיירין למימר בבישא אנפיקינון לקטלא יתהון ביני טוריא תבור וחרמון ושריון וסיני ובגין לשיצאה יתהון מעל אנפי ארעא תוב מתקוף רוגזך ויהוי תוהו קדמך על בישתא דמלילת למעבד לעמך: (יג) הוי דכיר לאברהם ליצחק ולישראל עבדך דקיימתא להון במימרך ומלילתא להון אסגי ית בניכון הי ככוכבי שמיא וכל ארעא הדא דאמרית לכון איתן לבניכון ויחסנון לעלם: (יד) והוה תוהו מן קדם

ח

בעל הטורים

פלא] שהבכורות העלו עולות לפניו: (י) הניחה שנים במס' הניחה לי הניחה אותי והמיתני של העמודים גבי שמשון (שופטי' ט"ז) לומר שהרג בכח כמותו יותר ממה שהמית בחייו. זהו פרוש הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכילם והמית כל בריכם. ואכלם ב' במסורה הכא ואידך ואכלם ואתפלם (ס"ב כ"ב). זהו שדרשו שאין פורענות שאין בה פרעון ממעשה העגל. ואעשה סומך פלא וי"ו שילאו ממך עם מאום אלף: (יא) ויחל ד' במסו' הכא ואידך ויחל איש האלהים בענין ירבעם (מ"א י"ג) ויחל יהואחז (מ"ב י"ג) ויחל חזקיהו [כ"ל גבי חזקיה ירמיה כ"ו] והיינו כדאיתא בברכות בסוף תפלת השחר כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שמתפלל דעתו עליו ומפרש ליה מויחל ומפרשינן בירושלמי שהוא ד' אמות כנגד ד' פעמים ויחל: (יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך כאן

הקדים

יונתן

אחד בסכותו. מכנסת קמיל בעלי דבבוי וכו'. פי' חג לה'. יהיה שמחה שיטעה מיחה בעלי דבבי שונאי ה' אלה שכופרים בתליהון. ועכנו. כתליתו כבוד השכינה בהבנים סור תמו קרא אהרן באזניהם דאל"כ ינדל החמית על איש כמותו ירבה בישראל לא זו שעשה העגל אף זו שקרא חג אלא הסג יהא תכנס לה' כי במבוד רעמים רנה וק"ל: (ז) דלא יהבית לך רבותא. פי' לא נתתי לך גדולה וכבוד אלא בעבור ישראל כדפי' רש"י וע"ש: (י) הניחן. לשון לעקה בשווקים וי"ג מגניע ויחל. בברכות פ'

תפלת

רמב"ן

תלפניהם ולגדרו לפניהם ויסק אותו להם והאלים הכתוב כל מה שעשו בעגל ואשר כן ספר מה שאמר הקב"ה למשה לך רד. אבל היה דבור זה למשה בבקר השכם כאשר השתחוו לו ויזבחו לו ובכרת משה ישבו לאכול ולשתות וקמו לצחק ואלו במסוק. וגם זה ראיה למה שפירשתי שלא האמר למשה לך רד כי שחת עמך ביום שעשה אהרן העגל והמזבח שיהיה יורד מיד אבל כשזבחו והשתחוו לו העם אז אמר למשה שירד כי שחת עמך. אמר השם למשה כי עשו שתים רעות האחת. כי שחת עמך וענין ההשחתה הריסה בנין כענין שנאמר ואיש כלי משחתו בידו. הנני אליך הר המשחית. בכלי ההורס כל חומה ומגדל ופירש ההשחתה בכאן הדבר שקראו רבותינו מקצץ בנטיעות. והשני כי עשו עגל מסכה והשתחוו לו ויזבחו לו והנה העבירה הראשונה לא ידענה רק השם לבדו שהוא יודע תעלומות לב. והשנית מעשה כזובחים הפוסלים שבכם כאשר פירשתי והנה רוב העם חטאו במעשה העגל. כי כן כתוב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב. ולולי זה לא היה הכעס בכולם לכלותם והנה הנהרגים והנגפים מעוטים כי בזודם היה החטאת במחשבה רעה כמו שפירשתי. וטעם אשר העלית מארץ מצרים מפסוק ויסע משה את ישראל מים סוף. או שרצה לומר לו כמאמרם אשר אמרו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים. וכן במשנה תורה אשר הוצאת מארץ מצרים כי על ידך יצאו כאשר הם אומרים. ומשה אמר בתפלתו אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה כי אתה לבדך הוא המוציא כי לך הכח והגבורה כי בכח גדול ימין ה' נאדרי בכח וביד חזקה ימין ה' תרעץ אויב וכן אמר בכחך הגדול ובזרועך הנטויה כאשר כמזהי בסוד מדת הזרוע. ואין טעם שיאמר הניחה לי ואכתוב כי אם לא סרה אפו עדיין איך יסרה אפו אחרי שימחה משה. אבל דרך הפסוק שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם. ועל דרך האמת הניח רחמי ומדת הדין שלי תתגבר בהם ואכלם בה כי עמי אין רשות בהם. וזה טעם ויחל משה את פני ה' אלהיו והוא כטעם את פני האדון ה' אלהי ישראל וכך הזכיר במשנה תורה ה' באל"ף דל"ת ויו"ד ה"א אמריו. ויתכן שיהיה ויחל מלשון תפלה ובין ותדע: (יא) למה יי' יחרה אפך. הנה בשאלה הגדול הזה היה ראוי משה

שיתפלל

אבן עזרא

הפס: ויחל. הנה כתוב [ד]ואתנפל לפני יי' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה כי אמר יי' להשמיד אתכם. וזהו [ה]הרף ממני ואשמידם. כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל ועגלם ביניהם עד שהסיר אותו: והנה למה יי' יחרה אפך בעמך. כמו אל [ו]תשחת עמך ונחלתך אשר הצאת. בכחך [ז]הגדול ובזרועך הנטויה, וזה אשר הוצאת ממצרים [ח]בכח גדול וביד חזקה. וכתוב זכור [ט]לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב. וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל [י]עבדיך אשר נשבעת. והטעם שתזכור להם שבועתך. ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך. כי איננו כמו [כ]זכור עדתך קנית קדם. בעבור [ל]הלמ"ד. והנה פן יאמרו הארץ [מ]אשר הוצאתנו משם. וזה כמו [נ]למה יאמרו מצרים לאמר. (יב) ובעם ברעה הוציאם. כאשר כמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים. והנה יאמרו אין יכלת לשם להציל כח המזל להציל הדבקים בו. ובראותו כי אין יכולת לו הרגם. וזה יהיה חלול השם. והנה התנפל ארבעים יום. והשם אמר לו [ס]כי לא אעלה בקרבך. והנה לא ירשו הארץ. ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה [ע]אומר אלי. ואשר כן נוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלם בידו אל ההר. אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים. על כן כתוב [פ]בעת ההיא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ. והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל: (יד) וינחם. חלילה להנחם השם. רק דברה תורה כלשון בני אדם. כמו [צ]ויעצב [*]וירד. ישתם יי' [ק]במעשיו. ויתעלב [ר]אל לבו. והנה שמואל

אמר

פירוש על אבן עזרא

שמינו קודר. [ח](שם ח' י"ט). [ט](קהלת ז' י"ג). [י](בראשית מ"ב ח'). [כ]ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ' ג'). [ל](פסוק ז' [מ](דברים ט' י"ב). [נ]מ"ם הוא ול"ל פה כתוב סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וכו' (פסוק ח') ככה פי' ב"י (ג"ל) איננו ע"ם כי בספר דברים שם מקלר בספור המעשה ואומר קום רד וסומך מ"כ על המעשה פה אשר עשו העגל והשתחוו לו. ופי' סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם מסכה וכמש"כ שם וישתחוו וכו' [ס]פה כתיב ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול (פסוק י') ושם הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו (דברים שם פסוק י"ד). [ע]ר"ל שאמר לו הניחה לי. ועדיין לא התפלל עליהם. [פ](משלי י"ט ו'). בזה רמז לו שיתפלל בעדם. [צ](ש"א א' י"ח) פי' כמו שיפרש בפסוק פני ילכו שהוא לשון קלף וכבר פירש כן בפרשה ויפלא בפסוק לכפרה פניו. ועוד יזכירם בפרשה ואם במקומו בפסוק ונחמי את פני בכם. [ק](דברים כ"ט כ"א). [*ק](שם ח' כ"ו). [ק]קאשם כ"ה. [ר]פה (פסוק ל'). [ש](דברים ט' כ"ט). [ת](פסוק ל"א). [א](פסוק ל"ג) ר"ל כי אחר שזאת התפלה מוקדמת מדוע כתב קצתה מוקדמת וקצתה במקום הרלוי אחר וישב משה שכתוב שם ועתה אם תשא חטאתם וגו' ויאמר ה' וגו' ור"ל למה לא שם אלה הפסוקים מוקדמים עם ויחל משה ויהיה הכל יחד ראוי להיות מאוחר. לכן כתן הרלב"ע ז"ל טעם לזה כי רלה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם הזה ופסוק ויגוף וגו' כי ענינו נדבק זה בזה כאשר תפרש הרלב"ע ז"ל במקומו. [ב](פסוק ל"ד). [ג](פסוק ל"ה). [ד](דברים ט' כ"ה). [ה](שם פסוק י"ד). [ו](שם פסוק כ"ו). [ז](שם פסוק כ"ט). [ח](כאן פסוק י"א) [ט](שם פסוק י"ג). [י](כאן פסוק כ"ז). [כ](תהלים ע"ד ב'). [ל]ממלא לעבדיך. פי' כי זכור לעבדיך הוא בקשר למד. מה שאין כן זכור עדתך. לכן אין ענינם שוה כי זכור לעבדיך מורה שיזכור להם דבר השבועה או ברית. אבל זכור עדתך טעמו שיזכירם תה דומה למה שכתב ז"ל ואהבת לרעך כמוך שיאהב הטוב לרעהו כי יש הפרש בין ואהבת לרעך ובין ואהבתם את הגר. [מ](דברים ט' כ"ח). [נ](כאן פסוק י"ב). [ס](להלן ל"ג ג'). [ע](שם י"ט ח'). [צ](בראשית ל"ה י"ג). [*צ](שם י"ט ח'). [פ](דברים י' א'). [פ](שם פסוק י"ב). [ק](תהלים ק"ד ל"א). [ר](בראשית ו' ו').

ע"פ

ספורנו

אלוך אלהים שתתפלל אליהם בכל לרכך ואותם תעבוד להשיג חפצך: (ה) חג ליי' מחר. ולא תערבבו שמחתו בזול אחר: (ח) סרו מהר. קודם שתגמור לתת לך מה שיעדתי לתת והם התורה והמצוה אשר כתבתי: (ט) והנה עם קשה עורף הוא. גיד ברזל ערפם ולא יפנו לשמוע דברי מורה לדק באופן שאין תקוה שישובו בתשובה: (יא) למה יי' יחרה אפך בעמך. באותם שלא חטאו בעגל: (יג) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי

אתן

פירוש רשב"ם

אלהיהם. ולא יהיה בהם מעונן ומנחש ומכשף ולא מאמין לאות ומופת של רוח הטומאה כדכתיב כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' אלהיכם וגו': (יא) עמך אשר הוצאת. עמך ולא עמי: אשר הוצאת. ולא אני העליתי אלא אתה (יב) למה יאמרו. עשה למען שמך

שלא

טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃ טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ יח וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ יט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ כ וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

°ברעו ק׳. °מידיו ק׳.

אונקלוס

לְמֶעְבַּד לְעַמֵּהּ׃ טו וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵהּ לוּחֵי כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן כְּתִיבִין׃ טז וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַייָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַייָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא׃ יז וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמֹשֶׁה קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃ יח וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין דְּנָצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קָל חַלָּשִׁין דְּמִתַּבְּרִין קָל דִּמְחַיְּכִין אֲנָא שָׁמַע׃ יט וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יָת עִגְלָא וְחִנְגִּין וּתְקֵיף רֻגְזָא דְּמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת לוּחַיָּא וְתַבַּר יָתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ כ וּנְסֵיב יָת עִגְלָא דִּי עֲבַדוּ וְאוֹקֵד בְּנוּרָא וְשַׁף עַד דַּהֲוָה דַּקִּיק וּזְרָא עַל

מסרה טו ושני לחת העדת, ג׳ דסמיכי. לחת, [חסרין בפסוקא וחסר דספר]. כתבים, [חסרין בפסוקא ח״ו ות״י]. טז והלחת, י״א פסוק ריש וסיפא חד במסורה [חסרין דפסוקא חסר דספר]. מכתב ד׳. חרות, ל׳. יז ברעה, ברעו ק׳. יח אין, י׳ פסוקים אית בהון אין ואין תלתא פסוק. ענות, ג׳ בב׳ ליטנא אדם מחמת דין [תלתא דפסוקא ח״ו]. יט ומחלת, ל׳ וחסר [דספר]. מידו, מידיו ק׳ ה׳ כ״כ [בליטנא]. הלחת, [חד״ח]. כ וישרף, [חסר]. ויטחן, ל׳.

ת״א מזה ומזה הם מגילה טו. והלחת אבות טו ס׳ הזהר פ׳ משפטים. חרות על מרובין כח. וישמע יהושע ס׳ הזוהר פ׳ ויקהל. ויהי כאשר תענית כח עקרי׳ מד פטו. ויזר על פני סלילים מד ס׳ הזוהר פ׳ משפטים.

ויאמר

רש״י

ליצחק ולישראל. (ש״ר) אם לשריפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו להשרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן ניצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ג׳ רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק״ו לכסא של רגל אחד (ברכות ל״ב): אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנא׳ (בראשית כב) בי נשבעתי נאם ה׳ וליצחק נאמר (שם כו) והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב אמר (שם לה) אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא (שבת קד): (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד״א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב״ה בתורה: חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי״ר בלע״ז: (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים שצועקי׳ נצחון ולא קול חלשים שצועקים ווי אוי ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידו וגו׳. (שבת פז) אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל משומדים ואתננה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן (איוב יח) יזורה על נוהו גפרית וכן (משלי א) כי חנם מזורה הרשת שזורין בה דגן וקטנית: וישק את בני ישראל. (יומא סו) נתכוין לבודקן כסוטות. שלש מיתות נדונו שם. אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין. עדים בלא התראה

רמב״ן

שיתפלל דרך וידוי ותחנה כענין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה והתפלל עזרא והתודותו על מעל הגולה. ואין טעם שיאמר למה ה׳. ורבותינו מתעוררים בזה על דרך ההגדות להזכיר כמה טעמים למעט החטא לפניו. ועל דרך האמת יאמר למה תתן רשות למדת הדין להיות שולטת בעמך כי אתה הוצאת אותם לשמך מארץ מצרים במדת רחמים נסים. ובמדת הדין על שונאיהם. והתפלה הזאת למה ה׳ למה יאמרו מצרים נראה באמת כי זאת התפלה היא אשר הזכיר במשנה תורה ואתפלל אל ה׳ ואומר ה׳ אלהים אל תשחת עמך. כי ענין התפלה שוה בשניהם והנה הזכיר כאן התפלה קודם רדתו מן ההר ושם הזכירה אחרי רדתו מן ההר. ודעת ר״א כי משה לא התפלל בעד ישראל כל זמן שהיתה ע״ז ביניהם אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואין דעתי כן בעבור שהתפלה שעשה בשובו היא אשר יספר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ואם הכל תפלה אחת שעשה בארבעים יום אחרי שובו להר למה יחלק אותה ויזכיר כאן תחלתה ואחרי הירידה יזכיר המקצת האחר אבל הן שתי תפלות. ולכן נראה כי כאשר אמר לו הניחה לי ויחר אפי בהם מיד חלה פני השם ולא אחר כלל כי היה ירא פן יצא הקצף מלפני ה׳ ויחל הנגף לכלותם כרגע ומיד אמר למה ה׳ יחרה אפך בעמך. וכך מצאתי באלה שמות רבה אמר משה אם מניח אני את ישראל ואירד אין לישראל תקומה בעולם אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגוריה

וכו׳ והנה התפלל עליהם ונחם השם על הרעה אשר דבר להרג אותם ולכלותם לא שנתרצה להם רק שאמר נחמתי לא אעשה כלה. וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו ואחר כן אמר לעם אעלה אל ה׳ אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם. אבל במשנה תורה ספר הענין בסדר אחר כי אחרי דבר ה׳ שאמר הרף ממני ואשמידם אמר ואפן וארד. והטעם לפי שהיה משה מסדר להם שם כל חטאיהם והקצף שקצף עליהם. והנה ספר מה שעשו בחורב בעגל והוצרך הוא לשבר הלוחות ולהתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה. וגם על אהרן. וסדר לשרוף את העגל וספר מה שעשו בתבערה ובמסה ובקברות התאוה ובשלוח ה׳ אותם מקדש ברנע. ואחרי שהשלים ממרים הייתם עם ה׳ מיום דעתי אתכם חזר אל ענין תפלותיו אשר הזכיר וסדר את שתי התפלות. ואמר ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה׳ להשמיד אתכם ואתפלל אל ה׳ ואומר אדני אלהים אל תשחת עמך ונחלתך וכו׳ כאומר הוצרכתי להתפלל לפני ה׳ בעבורכם ארבעים יום. כי מתחלה אמר ה׳ להשמיד אתכם עד שהתפללתי אליו אל תשחת עמך ולא הוצרך להזכיר התפלה השנית כי כבר אמר שארבעים יום התנפל עליהם כי גם בכאן לא הזכירה כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום. ואם תבין מה שפירשתי תבין באמת שהיו שתי תפלות כי מתחלה חלה את פני ה׳ אלהיו ובסוף התנפל לפני ה׳ ארבעים יום כאשר התבאר בפרשה ויאמר משה אל ה׳ וגו׳. והזכיר במשנה התורה ובאהרן התאנף ה׳ ואתפלל

יַת עַל בִּישְׁתָא דְּחַשִׁיב לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ: (טו) וְאִתְפְּנֵי וּנְחַת משֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵיהּ לוּחִין כְּתִיבִין מִתְּרֵין צִיטְרֵיהוֹן מִיכָּא וּמִיכָּא אִינוּן כְּתִיבִין: (טז) וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַּייָ הִינוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַּייָ הוּא חֲקִיק וּמְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא: (יז) וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יַת קַל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין בְּחֶדְוְתָא קֳדָם עִיגְלָא וַאֲמַר לְמשֶׁה קַל סִידְרֵי קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא:

[(יז) סְבַעֲשִׁין:]

(יח) וַאֲמַר לָא קַל גִּיבָּרִין דְּנָצְחִין בְּסִדְרֵי קְרָבָא וְלָא קַל חַלָּשִׁין דְּמִתְנַצְּחִין מִן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בְּסִדְרֵי קְרָבָא קַל פַּלְחֵי פוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וּמְגַחֲכִין קֳדָמָאָה אֲנָא שְׁמַע:

[(יח) קַל מְקַלְסִין בְּפוּלְחָנָא נוּכְרָאָה:]

(יט) וַהֲוָה כַּד קָרֵיב משֶׁה לְמַשְׁרִיתָא חֲמָא יַת עִיגְלָא וְחִנְגִּין בִּידֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא מְחַנְגִּין וּמִתְחַנְגִּין קֳדָמוֹי וְסִטְנָא הֲוָה בְּגַוֵּיהּ מְטַפֵּז וּמְשַׁוֵּור קֳדָם עַמָּא וּמִן יַד תְּקֵף רְתַח רוּגְזֵיהּ דְּמשֶׁה וּטְלַק מִן יְדוֹי יַת לוּחַיָּא וְתַבַּר יַתְהוֹן בְּשִׁיפּוּלֵי טוּרָא בְּרַם כְּתָבָא קַדִּישָׁא דִּי בְהוֹן הֲוָה פָּרַח וְטַיֵּיס לַאֲוִיר שְׁמַיָּא הֲוָה צְוַח וַאֲמַר חֲבַל עַל עַמָּא דִּשְׁמָעוּ בְּסִינַי מִן פּוּם קוּדְשָׁא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן צֶלֶם וְצוּרָה וְכָל דְּמוּ וּלְסוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין עֲבָדוּ עֵיגַל מַתְּכָא דְּלֵית בֵּיהּ מַמָּשָׁא: (כ) וּנְסֵיב יַת עִיגְלָא דַּעֲבָדוּ וְאוֹקֵד בְּנוּרָא וְשַׁף עַד דַּהֲוָה דְּקִיק וּדְרֵי עַל אַנְפֵּי מוֹי דְנַחְלָא וְאַשְׁקֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָל מַאן דִּיהַב תַּמָּן כָּל מָאנָא וּדְדַהֲבָא דְּמֵהּ סִימָא

בעל הטורים

הקדים אברהם לעבדיך וכתיב התם [פ' עקב] זכור לעבדיך לאברהם וגו' והקדים עבדיך לאבות לומר כי היו עבדיו מתחלה ועד סוף. כיוצא בו (יחזקאל ל"ז) ועבדי דוד (שם) ודוד עבדי: (יז) ברעה. כתיב בה"א בשביל חמשה דברים שעשו אכלו ושתו ויקומו לצחק. וישתחוו. ויזבחו. ומחולות: (יח) קול ענות אנכי שומע בגימטריא שהמירו שור ועבדו עבודה זרה: ענות. ב' קול ענות. יום ענות אדם נפשו (ישעיה נ"ח) שזה הענוי לא נתכפר להם: (יט) וישלך מידו חסר יו"ד שנתפרו בי"ד דברות

מאן דיהב תמן כל מאנא כו' פי' כל שנתן לעגל כלי זהב הי' יוצא סימן בפניו

יונתן

תפלה שהתחיל הר"ל מלמד שעשה משה תפלה עד שהוחו אחילו: (יא) דמשמיירין דלא משקי וחלא כולן נשבעו בים שלא כ"ל הנשארים והוא פרעה שנשאר כדכתיב לא נשאר עד אחד אבל אחד נשאר עיין ברש"י שמה: (יד) ויחרי מוחו קדעק. כ"ל שיחתרם על משנה כלשונה והוא לשון רבותינו חוסה על הלאמונות והוא חרטה: (יז) מיבבין בחדוה כ"ל אף שבכל מקום יבבא שהיא תרועה מורה על הלאשר וכן כאן דכתיב ברמה ע"מ הזה יבבא של שמחה: (יט) משפז ומשוור פי' מדלג ומרקד אלפון משורשא דעולא עיין ברש"י שם: הבל וחי כמו הבל על דלבדין: (כ) וכל דקמה על פירש"י דא"כ למה נתרלו ישראל לשתות אלותן מים אלא שהיתה אלא

רמב"ן

גם בעל אמרן בעת הכיא ולא הזכיר בכאן זה כלל וזה לכבוד אהרן כי לא רצה משה להזכיר בהיות שהולך לתפלתו שלא יעוש. וטעם אחרי עותו הודיענו האמת וזהו הסדר הנכון בפרשיות האלה: (טז) והלחות מעשה אלהים המה. היה ראוי שיזכיר הכתוב כל מעשה הלוחות בפסוק ויתן אל משה כאשר אמר כתובים באצבע אלהים. אבל הזכירו בכאן לספר במעלתן לומר כי לא נמנע משה בכל זה מלשבר אותם כי חרה לו בראותו שמעשה הרע הוא ולא יכול להתאפק. או כענין שהזכירו רבותינו שהרב הכתב עתה בראותו בגבול העגל במקום הטומאה והפסח. וטעם קול ענות אנכי שומע איננו מפני ידיעתו הדבר כי היה אומר קול ענות הוא. אבל הטעם כי משה לא בהכמה הוא ומכיר ניגוני הקולות ואמר כי קול ענות הוא הנשמע אליו. וכך אמרו בהגדה שאמר לו משה מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל אינו מבחין בין קול לקול והנה משה בענותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל. אבל אמר לו כי קול שמוע הוא: (כ) ויזר על פני המים וישק את בני ישראל. אחרי שהיה דק לעפר זרקו על פני מי הנחל היורד מן ההר והשקה

אבן עזרא

אמר [ש] וגם כלם ישראל לא יחסר ולא ינחם. וטעם [ת] כתוב כשמי. ויש מפרשים אותו לשון [*ת] ועמד ואין צורך: (טו) ויפן. הזכיר במקום הזה [א] והסר בועד באש. וטעם ויפן. כאדם מסתכל מה יעשה ורצה כי היה לרדת מההר. כדרך ויפן כה [ב] וכה: וטעם בידו ברשותו. כמו ולקחת בידך [ג] עשרה אנשים. כי תמהים אנשו איך יוכל להוריד לוח אחד. ואף כי שנים ביד אחד. ואשר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם. איננו אלא פני האבנים שהאבנים הנזכרים בפסוק. כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר. ואין פי' כתובים נראים. רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני. והנה הלוח עב. ואין צריך [ד] מ"ם וסמ"ך שבלוחות שיעמדו בנס. כי מחלוקת היא בפירוש מלת אשורית. אם מאושר באותיותיו. או על שם שעלה עמהם מאשור. ועוד אלו היו נראים [ה] יראו הפוכים. ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות. והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם. כי היו צריכים להיות עבות. והנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי. ואמה קומתה. ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים. והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם. על כן כתוב [ו] מזה ומזה הם כתובים. אחר שאמר כתובים משני עבריהם. ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שולין. כאשר נעשה אנחנו היום בספרים אלו אם היה המכתב עב או דק. ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לשבוריהו: (טז) והלחת. קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית. ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהים שהיו ככה כמדה הראויה נבראים. והזכיר זה בעבור שהשנים פסלם משה. יש אומרים כי חרות כמו חרות. ויש מפרשים אותו חרות. והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות [*] פתוח: (יז) וישמע יהושע. שנשאר בתחתית ההר: ברעו. מגזרת [ז] תרועה. כמו אשה [ח] רעי שהוא מן ידע. ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע: (יח) ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע. ולפי דעתי שהם דברי משה. והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה. שם. כמו גבורה: קול ענות. כמו נגינות. וזהו [ט] ויקומו לצחק: (יט) וירא את העגל ומחולות. ה"א העגל משרת בעבור האחרת. כמו ויגל את העגל והמחולות [י] סביביו. ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות. והנה קרע שטר התנאים. וזה היה לעיני כל ישראל כי כן [*י] כתוב: (כ) ויקח את העגל. י"א כי וישרוף כמו [כ] ויתך באש. ולא

צריך

פירוש על אבן עזרא

[ש](בה"א ס"ו כ"ט). [ת](פסוק י"א). [*ת](עיין סוף פ' בראשית). [א]ר"ל כאשר הזכיר במקום אחר והסר וגו' זה כמש"כ בפנוחו (דברים פ' ע"ו). אמר ואפן וארד מן ההר. ה.ביר והסר בוער באש. [ב](לעיל ב' י"ב). [ג]ר"ל עשרה לחם (מ"א י"ד ג'). זה טעם ב' אשר הגיה בע"מ בי' וטעה בכוונת רבנו כ"א כ"ע כי עשרה לחם הוא הכוונה על עשרה אנשים עיין (במדבר ל"א מ"ט). [ד]ר"ל שאמרו רז"ל מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדות כי היה כתוב חרות והם מרובעות. ודעתם ז"ל כי החריתות עוברת מצד אל צד כי לא היו האבנים עבות ע"כ מה שיש במ"ם וסמ"ך בפנים היה מחויב שיפול אבל היה עומד בנס ודעתו של הראב"ע ז"ל כי היה הלוח עב ולא היתה החריתות עוברת. וזהו שאמר ועוד כי לא ידענו הכתב איך היה וכו' וזה כתוב במסכת מגילה בירושלמי ונחלקו שם אם הכתיבה הוא כתב מאושר באותיותיה כלומר שהיו ישרות ושוות ומרובעות כדרך כתיבתם הנבחר. או הכתיבה שעלה עמם מאשור. [ה]ר"ל זה טעם להרחיק מה שקדם לו מהיות אבני הלוחות כאבני החושן. כלומר כי אלו היו כמוהם היו מזהירים כי אם דקות והנה מה שיכתוב מעבר אחד יראה ההפוך בעבר האחר. [ו]ר"ל כי אלו הדברות הכתובות בב' יחוי נכתבו בעבר אחד וכמוהם בעבר השני בשוה בלתי התהפכות ושנוי כאשר ביאר החכם ז"ל על זה בתוספת הראשונה. [*]כמו פתוחי חותם (לעיל כ"ח י"א). [ז]ר"ל מלת ברעה מגזרת ירע. וענינו כמו תרועה שפרשו רוע. והן ב' שרשים וענינם אחד. [ח](איוב ל"ו ג') ובלא כנוי רע שהוא שם נגזר מן ידע. וככה רעה מן ירע. ובלא כנוי רע כמו למה תריעי רע (מיכה ד' ט') שהוא ענין תרועה. וכ"כ בעל מכלל יופי ח"ל רע שם. וממנו את קול העם ברעה עכ"ל. [ט](לעיל פסוק ו'). [י]ר"ל שהיה ראוי לומר והמחולות. או והמחולות סביביו. ושיננו חסר הוא כי הה"א מעלה העגל עושך א"ע ג"כ למפה. [*י]ולעיניכם לעיניכם (דברים ט' י"ז). [כ]כמו נתכה כאש (נחום א' ו') (שמעלצען).

במדבר

ספורנו

אתן לזרעכם ונחלו. בדור רביעי כאמרו ודור רביעי ישובו הנה וזה לא יתקיים בזרעי בלבד עתה: (טו) ושני לוחות העדות בידו. כי ששב

שבשובו

פירוש רשב"ם

שלא יתחלל: (טז) מעשה אלהים המה. ולא פסל אותם משה. אבל האחרונים כתוב בהם פסל לך: חרות. כמו חרט: (יח) חלושה. נצחון. כדכתיב ויחלוש יהושע: (יט) וישלך מידיו. כשראה את העגל תשש כחו ולא היה בו כח להשליכם רחוק ממנו קצת שלא יזיק את רגליו בנפלם כדרך כל משליכי משוי כשאין בהם כח לשאת. וכן ראיתי בפרקים של רבי אליעזר ועיקר פשוטו כך: (כ) ויזר. ויזר ויפזר. ויקן.

מן

כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה: כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא: כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ: כד וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה: כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם: כו וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי: כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ: כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא

כשלשת

עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָה עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא: כב וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקַף רוּגְזָא דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת עַמָּא אֲרֵי בְּבִישׁ הוּא: כג וַאֲמַרוּ לִי עֲבֵיד לָנָא דַּחֲלָן דִּי יְהָכָן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵהּ: כד וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמַן דַּהֲבָא פָּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי וּרְמֵיתֵהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עִגְלָא הָדֵין: כה וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת עַמָּא אֲרֵי בְטִיל הוּא אֲרֵי בַּטֵּילִנּוּן אַהֲרֹן לְאַסְבוּתְהוֹן שׁוּם בִּישׁ לְדָרֵיהוֹן: כו וְקָם מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מָן דַּחֲלַיָּא דַייָ יֵיתוּן לְוָתִי וְאִתְכַּנָּשׁוּ לְוָתֵהּ כָּל בְּנֵי לֵוִי: כז וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁוּוֹ גְּבַר חַרְבֵּהּ עַל יַרְכֵּהּ עִבַרוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר יָת אֲחוּהִי וּגְבַר יָת חַבְרֵהּ וֶאֱנָשׁ יָת קָרִיבֵהּ: כח וַעֲבַדוּ בְנֵי לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא

אלפין

מסרה כא גדלה, [חסר]. כב ברע, ב' וקמץ [בחורי'. פ' מורם שלמה בשם ס"מ]. כג ויאמרו לי, ב'. מה, כ"ד פסוקי"ן [כ"ל שגו"ל שהוא פתח קטן]. היה לו, [הלמ"ד רפי]. כד התפרקו, ל'. ואשלכהו, ליה וכ"כ [מ"י] ומ"ג חסר בליש"כ. כה פרע, ב' חד מלא ודין חסר. כי פרעה, [מלא כי במתג ובמקף]. פרעה, [כ"כ בה"ח בסוף]. לשמצת, ל'. בקמיהם, ב' קופי"ן דנוקין בחוגה [נמ' מנורת שלמה זה לשונו, וכתב הת"ם בשם ס"ת שהוא עשם גדול ול"ל ככל הקופי"ן שאינן דנוקין] [מ"י]. כו ויעמד, [כולהון מ"ו]. ויאספו, י"ב. כז ויאמר להם, כ"ב. כה אמר ה' אלהי ישראל, כ"ד. שימו, [מ"י] ושובו, ל' ומלא. לשער, ל'. קרבו, ב' וחסר. כח ויפל, [כל יפל ויפל בטורייתא ס"ו].

ת"א ויאמר משה אל אהרן מגילה כה. ואשלכהו שם. וירא משה מגילה שם. כי פרע הוא שבת קיט. ויעמד משה יומא סו.

רש"י

הפשלה במגפה שנ' ויגוף ה' את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים ונפחו בטניהם: (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואמר להם. דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו: ואשלכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: (כה) פרע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה) ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: (כו) מי לה' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. (יומא סו) מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר וגו'. והיכן אמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם כך שנוי במכילתא:

אחיו

רמב"ן

והשקה אותם מאותן המים. ואפשר כי הזהב השרוף שאיננו נתך אבל הוא שרוף ונטחן עד אשר דק כאשר הזכיר ר"א קל הוא על פני המים על כן היה צף והשקהו להם. או היה זורה אותו על הנחל מעט מעט והולך ומשק' להם טרם ישקע או שהיה מעשה הנסים והנה רצה לבזות מעשיהם והנה שמן האלוה שלהם והכניסו בבטנם שיוציאוהו ברעי ובצואה כענין שנאמר זרם כמו דוה צא תאמר לו. ועל דעת רבותינו עוד נתכוון לבדקם כסוטות ולנפחה בטנם ונפלה ירכם והוא האמת: (כא) מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה לשון רש"י. ואיננו נכון בעיני כי החטא הזה מן החטאים שיחרב עליהם ולא יעצור ואולי אמר לו כן להגדיל אשמתו. והנכון בעיני כי הוא כמו מה עשיתי מה פשעי ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי. יאמר מה שנאה היתה לך עם העם הזה כי שנאת להשמידם ולכלותם ומפני שהיה אהרן להם לאיש תוכיח ולמכפר ולאוי שישום ויחרם עליהם אמר לו כן. כלומר נהגת עמהם כאויב השטן בדעתם לא חטאו ולא שאלו לך והנה היה ראוי משה להאשים אותו תפלה על שאלתו אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם ויאמר איך שאת החטאה הגדולה הזאת לאלהים וגם הכשלת רבים והבאת עליהם חטאה גדולה אבל משה בענותנותו נהג כבוד באחיו הגדול ממנו ולא הזכיר לו רק מכשול העם. ויתכן שגם משה נכון לנו בזאת בצדקת אחיו שכוונתו לא היתה רעה אבל על אשמת העם האשים אותו כי היה ראוי להוכיחם והם נכשלו על ידו והוא הביא שהשמיעו בדבריהם: (כב) אתה ידעת את העם כי ברע הוא. יאמר הם בדרך רעה. כי אמרו לי לעשות להם מורה דרך במקום אדוני עד שובו אולי ישוב. ונתנו לי הזהב ואשליכהו באש והנה יצא להם העגל הזה כי הם חשבו בו מחשבה רעה שישתחוו לו ויזבחו לו. ובעבור שלא רצה אהרן להאריך בפורענות קצר ואמר ויצא העגל הזה שיצא להם הענין הרע הזה אשר אדוני רואה: (כה) ופעם וירא משה את העם. לומר כי אע"פ שהתנצל אהרן שלא פשע בהם ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה כענין ויפרעו כל עצתי. כמו שאמר כי הפריע ביהודה ומעלו מעל בה'. כי פרעה אהרן ובמל מהם כל עצה ומוסר והנה הם כצאן הנפוצים על ההרים באין רועה ומדריך. ואמר זה מפני שהיו הם סוברים שהעגל מורה להם הדרך והנה הם כאלו אין להם עצה ולא ידעו הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי מהם שבשובו למוטב כפי סברתם ומהם לרעה גמורה וכל אחד מהם פונה לדרכו. ואמר לשמצה בקמיהם כי אפילו אותם אשר אין מחשבתם רעה יצילו עליהם לדורות שמץ ודבה. והנה כל העם פרוע עצה ומוסר מהם לרעה ומהם להעלות על שפת לשון ודבת עם. ואמר זה כנגד אהרן לומר כי לכלם חטא. וזה כדעת אונקלוס שתרגם לשמצה בקמיה' לאסקא שום ביש בדריהון ולפי שאמר בדריהון נראה שרצה לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל כי יאמרו לא לאהם עשו אלהיהם את העגל ועבדוהו רק שידעו בו כי הוא אשר העלם מארץ מצרים ועלאו בעבודתו תועלת להם ואף אמנו נעשה כן כי סוב לנו לעבדו כאשר היה הדבר בירבעם שאמר רב לכם מעלות ירושלי' הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים רצה עשה כי לדורות

יונתן בן עוזיאל

סימא נפקא באנפא: (כא) ואמר משה לאהרן מה עבד לך עמא הדין ארום אתיתא עלוי חובא רבא: (כב) ואמר אהרן לא יתקיף רוגזא דרבוני אנת ידעת ית עמא ארום בני צדיקיא אינון ברם יצרא בישא הוא דאטעינון: (כג) ואמרו לי עיבד לנא דחלן דיטיילון קדמנא ארום דין משה גברא דאסקנא מארעא דמצרים אישתלהב בטורא באישא מצלהבא מן קדם יי ולא אישתמודענא מה הוה ליה בסופיה: (כד) ואמרית להון למאן אית דהב פריקו ויהבו לי וטלקתיה בנורא ואעל סטנא בגוויה ונפק מניה דמות עיגלא הדין: (כה) וחמא משה ית עמא ארום פריעין הינון ארום פריעו על ידוי דאהרן ית כלילא קדישא דהוה ברישיהון והוה שמא רבא ויקירא חקיק

ירושלמי

ומפרש ביה ונפק מבהון ביש בעממי ארעא וקנון בהון שום ביש לדריהון: (כה) וחמא משה ית עמא ארום פריעין אינון ארום פרעו כלילא דדהבא דהוה ברישיהון דהוה שמא מפרשא חקיק עליהון מן טורא דחורב:

(כו) וקם משה בתרע סנהדרין דמשריתא ואמר מאן הוא דחליא דיי ייתון לותי ואתכנשו לותיה כל בנוי דלוי: (כז) ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל כל מאן דדבח לטעוות עממיא יתקטל בסייפא וכדון עיברו ותובו מתרע סנהדרין לתרע בי דינא במשריתא ובעו מן קדם יי דישתביק לכון חובא דא ואתפרעו מן רשיעיא פלחי פולחנא נוכראה וקטולו אפילו גבר ית אחוי וגבר ית חבריה ואינש ית קריביה: (כח) ועבדו בני לוי די

בעל הטורים

ועשרה טעמים פסל בתורה. וי' טעמים מוטעם כ' בתשלי: (כב) כי ברע הוא סופיות ערב שערב רב גרמו להם לעשותו: (כה) פרע. ב' כי פרע הוא. ורלסו יהיה פרוע פ'

יונתן

אלא היו המים בודקים ומוסכים סימן בגופי זהב לעגל: (כג) בני צדיקיא וכו' פי' דקבר שאהרן היה מליץ יושר אל מגיד פשע ישראל. שהיצה"ר הוא השטן שפטת אומה. דאל"כ אלא ישלה כל הסרמון בהם כדביכב"י היה קשה אלם העם הוא מיוסר ולא הל"ל אלא אתה ידעת כי ברע הוא. אלא העם דייקא שאלו מבעם הם רעים ולא מלד גזע שבותם כי בני צדיקים הם. או פי' העם כי ברע הוא על הערב-רב. ומה שתרגם בני צדיקיא הוא כמו בני פסולים לשון גמרא דגיטין פרק המגרש פגדא דכן מולדק לעבדות. שפי' עבד זה פסול לעדות וק"ל: (כד) ועאל סטנא בגויה. דיוקו כדאיתא במגילה פ' הקורא דסב"א אומר לעולם יהא אדם זהיר בתשובה שמתוך תשובה שהשיב אהרן ויצא העגל הזה פקרו המינים. לכן מתרגם ועאל השטן בתוכו שלא היה כן בטבע כמשמעות פשוטים דקרא אלא שהשטן היה גרמא בנזקי': (כה) כלילא קדישא כו'. פירוש אומה כתרים. שקשרו המלאכים בראשי ישראל כיון שחטאו

כפתנמא

רמב"ן

יששעו בו. ושמלה ענין דבה רעה הוא לדברי אונקלוס. והוא לשון מורגל לדורות בדברי רבותי' שמץ פסול. ואולי לדעתם זה שאמר הכתוב ותקח אזני שמץ מנהו. שלקחה אזנו מעט מהדבר ודופי שבו לומר אף כי שופני בתי אומר אסר בספר יסודם. וכן מה שמץ דבר נשמע בו שאין בכל דבריו דופי ודבה כלל רק שבח ותהלה. ועל דרך הפשט שמץ לשון מיעוט. לקח אזני מעט ממנו. ומה שמץ דבר נשמע בו. שכל הנשמע והנאמר בכח האל וגבורותיו דבר מועט הוא כנגד גודל (מעשי) מעשיו. וכן לשמצה בקמיהם יאמר כי פרעה אהרן לעם למעט אותם באויביהם כי העון הגדול הזה ימעיטם בפני אויביהם או ימעיט זכותם בבואם במלחמה עם אויב והוא כענין שנא' וממעטים לבלתי רדום בגוים. או כענין שנא' ישרני יי אך במשפט אל באפך פן תמעיטני: (כו) ויעמוד משה בשער המחנה. דבק בזה שאמר כי כיון שפרעה את העם שהיו לשמצה ולקלסה באויביהם וזה סגול העם עמד בשער המחנה וקרא בקול גדול מי לה' אלי וסרב בפרהסיא כל עובדי העגל כדי שישמע הדבר בקמיהם ויתקדש שם שמים בהם מפת הסגול שעשו: (כז) ואמר אלהי ישראל. בעבור שחטאו עובדי העגל לזנות לאלהי ישראל והנה מדת הדין פוגעת בהן בעבור שקבלו בנשיאות ועוד כי המשפט לאלהים הוא ומפני זה אמר בלוים כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל כי העבודה לאלהי ישראל ולשמו נבדלו בזכות הזאת: שימו. חרבו על ירכו. היו עובדי העגל רבים ולא יוכלו להביאם לבית דין על כן נוה לכל בני לוי לסבור הרבם על דרך מה שאמרו רבותינו שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה האמורה בו אתה יכול להמיתו בכל מיתה שתוכל

אבן עזרא

צורך כי יש דבר שיושם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה עפר. ולפעמים לא ישוב זהב רק דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים. הם מי נחל יורד מן ההר ולוה שישתו כל ישראל מאלה המים. וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן [ל]יקח הכהן ונתן אל המים. והנה המים הדשו אות בעובדי העגל בפניהם או שלבנה בטנם. כי לולי זה איך הכירו בני לוי עובדי העגל מי היו. וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה משפחתם רעה ומשפחת הכל לשובה היתה כמו שפירשתי: (כא) ויאמר וכו'. הנה משה שאל למה הולך אהרן לעשות העגל: (כב) ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור [נ]גודל מעלתו. וכבר פירשתי כי ברע הוא. והנה ויאמרו לי [ס]ואומר אליהם: (כה) וירא משה את העם כי פרע הוא. כמו באין חזון [י]יפרע עם. [*ג]ותפרעו כל עצתי: ותלא לשמצה. שם התואר תחת שם הפועל. להיותם שמץ ודופי ודבה: בקמיהם. כמו רבים [פ]קמים עלי. אף מן [*פ]קמי דלך קלרה. ותרגם ארמית [ע]בדרך והנה קמתם תחת אבותיכם: (כו) ויעמוד משה. כדרך המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה. כי אין צרך לשום יד [פ]ממון למחנה: מי ליי'. יבא אלי. או יקרב: או יבא [*פ]או יתאסף: בני לוי. שהם מתאספתו: (כז) ויאמר. שעם אלהי ישראל. בעבור שחטאו עובדיו [צ]שהיא ע"ז: והרגו איש את אחיו. אפי' יהיה אחיו. ורבים פירשו כאומר [ק]לאביו ולאמו על זה המעשה והוליכו לפרש אביו ואמו אבי האם. ואין צורך כאשר אפרש [*ק]במקומו: (כח) ויעשו בני לוי. ולא כל [ר]בני לוי: (כט) ויאמר משה. וכבר אמר להם

פירוש על אבן עזרא

[ל](במדבר ה' י"ז) שעשו המים בודקים בסוטה כמ"ש וצבתה בטנה ונפלה ירכה (שם פסוק כ"ז). ועיין מ"ש הרא"ב"ע ז"ל שם. [מ]כמו שאמר השם ואתה תהיה לו לאלהים (לעיל ד' ט"ז) לכן קראו אדוני. וכן ויאמר אהרן אל משה בי אדוני (במדבר י"ב י"א) [*מ](לעיל פס' א' וב'). [נ](משלי כ"ט י"ח). [*נ](שם א' כ"ה). [ס](תהלים ג' ב'). [*ס](שם י"ח מ"ט). [ע]כי אונקלוס ויב"ע תרגמו דריסון כ"ל לבניהם אחריהם כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם (במדבר ל"ב י"ד). [פ]כי ויד תהיה לך מחוץ למחנה (דברים כ"ג י"ג) וזהו המחנה [צ]ילא אל הלויה ושם הארון והוא מחנה קטן ואיננו מחנה גדול כי שם תחילות עשויות כדפירש (לעיל כ"ט מ"ה). [*צ]שכ"ז נכלל בתלת אלי. [ק]כי אמרו אלה אלהיך ישראל. [ר]כן אמר כה אמר ה' אלהי ישראל. [ק](דברים ל"ג ט'). [*ק](שם). ר"ל אמר זה בעבור אמרו ויאספו אליו כל בני לוי. ובעשיה לא כתיב כל. וזה ג"כ ראיה לפי' הפשט הכנו

ספורנו

שבשובו אליהם ישובו בתשובה ואם אין יתברם לעיניהם לכלות עיניהם כדי שיחזרו בתשובה: (יט) וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה. כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו כענין כי רעתכי אז תעלוזי ובזה התקלקל ונואש שיוכל לתקן המעוות באופן שיחזרו לתמותם ויהיו ראוים ללוחות הבריתות: (כא) הבאת עליו חטאה גדולה. שמתוך בקלקול בתפולות מפני שקבעת להם חג ליום המחרת וזה הוא רע מן הפשע והמרד שעשו בעגל. ועל זה בקש רחמים יותר כאמרו אתם חטאתם חטאה גדולה. וכן בתפלתו אמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. וכן בסדר שלש עשרה מדות הזכיר עון ופשע וחטאה וכן בתפלתו שם ובקשת לעוננו ולחטאתנו. ולכן אמר אף על פי שהקהלו עליך להכריחך לעשות להם העגל. מה עשו לך שהוצרכת לקבוע להם חג ליום המחרת שזאת היתה סבת התפולות שעשו לשמחת העגל שהיתה רעה מעשייתו: (כב) כי ברע הוא. שכבר היו בענין רע כלמדים לגלולי מצרים: (כד) ואומר להם למי זהב. שמתי הדבר לנמנע שאין זהב מוכן: התפרקו ויתנו לי. והם התנדבו הזהב במהירות: ואשליכהו באש. בקשתי לאחר את הדבר והשלכתי את הזהב באש בזולת התבולות הנוצרים הצריכות להתיך את הזהב: ויצא העגל הזה. בלתי פעלת השתדלותי ולא התמינו שלעשהו אני כדבריהם כי אמנם באמרו ויעשהו עגל מסכה לא אמר זה על אהרן אבל לרצונו עשה אותו העושה כענין וסמך את ידו ושחט שלרצונו וסמך המקריב ושחט השוחט. וכן העיד באמרו אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהם עשו את העגל אשר עשה בו מעשה אהרן שליירו והשליך הזהב באש: (כה) כי פרוע הוא. מגולה ומפורסם לרוע בהתגלות לבו בזה: כי פרעה אהרן. גלה שאין ביניהם צדיקים שאם היו שם צדיקים עוזרים לאהרן כאשר נקהלו עליו לא היה אהרן עושה העגל כלל: לשמצה בקמיהם. לשם רע בין אויביהם שיאמרו עליהם שלא נאמנו בבריתם ושביניהם אין

פירוש רשב"ם

מן קנה. ויזר מן זרה. הנה הוא זורה. ואת האש זרה הלאה: וישק את בני ישראל. בדקן כסוטות: (כד) ויצא העגל הזה. נגמרה מלאכתו. כדכתיב ויצא לצורף כלי. ומוציא כלי למעשהו: (כה) כי פרוע הוא. בטל מן המצות ממצות בוראו. כדכתיב ותפרעו כל עצתי. פרעהו אל תעבר בו. לשמצה. לדברי לעג וקלם בשנאיהם. כמו ותקח אזני שמץ מנהו. כאין דיבור: (כז) איש את אחיו. החוטא בעגל: (כט) מלאו ידכם היום לשעבר

כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה׃ ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃ לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס

לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר

העלית

אונקלוס

אלפין גברא: כט ואמר משה קריבו ידכון קרבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בברה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן: ל והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען אסק קדם יי מאים אכפר על חוביכון: לא ותב משה לקדם יי ואמר בבעו חב עמא הדין חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב: לב וכען אם שבקת לחוביהון ואם לא מחני כען מספרך די כתבתא: לג ואמר יי למשה מן די חב קדמי אמחניה מספרי: לד וכען איזיל דבר ית עמא לאתר די מלילית לך הא מלאכי יהך קדמך וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון: לה ומחא יי ית עמא על די אשתעבדו לעגלא די עבד אהרן: א ומליל יי עם משה איזיל סק מכא את ועמא דאסקתא מארעא דמצרים

לארעא

מסורה אלפי, ד' מטעין סבירין אלפים [כ"ל דים מוגין ומוברין דל"ל אלפים ולא היא. ס' מ"ח]. כט ידכם, ו' בתורה. ולמם, מ'. עליכם, [כל אוריתא מלא במ"ס וגמקפי עלכם פ' נא]. ל ממסרם, [מ"כ פרים בממג]. גדלה, [ס"ו והגימ"ל רפי]. אכפרה, ב' פניו. לא ויאמר, ל"ס. אנא, ס' אלין בטעמא דמפרש מוכם לחיבתו [כ"ל היוכח משם לרביע בחד סיבה. ס' מבין מידות]. גדלה, [ס"ו והגימ"ל רפי]. לב מחני, ל'. ממפרך, ל'. לג אמחנו, ל' [סמ"ך דגושם]. מספרי, ל'. לד נחה, ל' וחד נהם (יחזקאל ל"ב י"ח). אל אשר, פ'. הנה, ד' סבירין והנה [כ"ל דים סוברין דל"ל והנה, וליתא, הקבלה בלא וי"ו שמבור. ס' מ"ס]. פקדי, [הפ"א בקמץ לבד והוא מסוף]. עלהם, י"ג חסר בתורה. לה ויגף, כל יגף ויגף בלורייתא ס"ו]. לג א וידבר ה' אל משה, י' חסר לאמר [נ"ל ע'. ס' מנורת שלמה בשם מ"ס].

ת"א אנא חטא יומא פו ערכין טו. ויעשו להם יומא פו. ואם אין מחני ברכות לב, כלאם הפנה יו סוטה יד. וביום פקדי סנהדרין קב.

רש"י

אחיו. מאמו והוא ישראל: (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום (זבחים קטו): כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. (ברכות לב יומא פו) אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. (ברכות לב) מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א ב) לדבר לו על אדניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו'. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: (א) לך עלה מזה

א"י

רמב"ן

שתוכל. והנה זו הוראת שעה לקדש השם שלא היתה בהם התראה כי מי התרה בהם. אבל היו בני לוי מכירי' באלו הנהרגים שהם היו עובדיו. ועל דעת האומר עדים והתראה בידי אדם כמו שכתב רש"י ואמר שצוה אותם לסגור הרגם לתפוש אותם ולהביאם לב"ד לפני משה או סנהדרין ויאמר שאוספו העדים והתראה הכתובה בסקילה כמשפט עובדי ע"ז. או שהיתה מיתתם בסייף כעיר הנדחת. והנה כל בני לוי היו לה' ומתרי' בעם שלא ישתחוו לו ולא יזבחו לו כי אהרן לא נטה לשוב בלתי לה' לבדו כאשר פירשתי והנכון כדברי האומר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן כדאיתא במסכת יומא. והנה הכל מעשה שעה כי אין מגפף ומנשק במיתה לדורות. וטעם והרגו איש את-אחיו שלא תחמלו ולא תכסו על אח וריע וקרוב. וטעם כה אמר י"י אלהי ישראל. איננו ממצות זובח לאלהים יחרם כי אין אלו חייבין מיתה מן הדין אבל היא מצוה שאמרה למשה מפי הגבורה ולא כתבה כי כאשר נאם השם הנכבד על הרעה נוס אותו כיון שאין שהוא רוצה שתכלה אותם תהרוג אתה את עובדיו בסייף כדרך קח את כל ראשי העם והוקע אותם לי"י נגד השמש וישוב חרון אף י"י מישראל. והנה זאת המצוה כמצות כה אמר י"י שלא הזכיר ממנו. וכבר הזכרתי ביאור בהם: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. לשון רש"י אם תשא. השאתם הרי טוב ואיני אומר לך מחני. ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כלה שלא יאמרו עלי שאיני כדאי לבקש עליהם רחמים. ואם כן תהא תשובה השיבו הקב"ה

פי'

אבן עזרא

אלהים כמו וילך ה' אלהים ורבים ככה. ומלת מלאו. דקדוקו זר. כי טעם הוא פעל יוצא וטעם עומד והבנין קל: וטעם כי איש בבנו. אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו. והשכר הוא שיתן עליכם ברכה. וזהו בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי. והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני. על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה. ביום דבר יי' אל משה בהר סיני. והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים. אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קדושים. בעבור שהם חטאו בעולת והשלמים זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל: (ל) ויהי ממחרת. יום כדמו: ועתה אעלה. לשוב אל ההר להתפלל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי. אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל. וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כספר עדות: (לא) וישב. אמר הגאון כי אנא מבולע הלמ"ד. כמו אל נא. ופירוש אל מגזרת האיל. וזה רחוק רק אנא אל נא תעשה ככה. ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה. וככה אנא ה' כי אני עבדך: (לב) ועתה. כבר פירשתי בספר דניאל. ופשרין פתיסין. כי כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במלכות שמים. וככה הודו חכמים בני חיי ומזוני. רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: (לג) ויאמר וגו'. אמר הגאון זהו ויכתם יי'. כי אמר להשמיד הכל. והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו. על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם. ולא הזכרנו כי לא עמדו.

וזהו

דְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה וּנְפָלוּ מִן עַמָּא בְּהַהוּא יוֹמָא הֲדָה סִימַן בְּאַפֵּיהוֹן בְּקַטִּילַת סַיְפָא כְּמִנְיַן תְּלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא: (כט) וַאֲמַר משֶׁה קָרִיבוּ קוּרְבָּנְכוֹן עַל שְׁפִיכוּת אַדְמָא דִּי בִידֵיכוֹן וְיִתְכַּפַּר לְכוֹן קֳדָם יְיָ אֲרוּם גְּנַעְתִּין גְּבַר בִּבְרֵיהּ וּבְאָחוּי וּלְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכְתָא: (ל) וַהֲוָה בְּיוֹמָא אָחֳרֵי וַאֲמַר משֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּה וּכְדוּן אִיסַּק וְאַצְלֵי קֳדָם יְיָ הֲלְוַאי אִיכַפֵּר עַל חוֹבֵיכוֹן: (לא) וְתַב משֶׁה וְצַלֵּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ מִנָּךְ רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא גְּלֵי קֳדָמָךְ חֲשׁוֹכָא הֵי כִנְהוֹרָא וּכְדוּן חַב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא וַעֲבָדוּ לְהוֹן דַּחֲלַן דִּדְהַב: (לב) וּכְדוּן אִין תִּשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן שְׁבוֹק וְאִין לָא מְחֵינִי כְדוּן מִן סֵפֶר צַדִּיקַיָּא דִּכְתַבְתָּ שְׁמִי בְּגַוֵּיהּ: (לג) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה לָא חֲסִי לְמִמְחֵי שְׁמָךְ אֱלָהֵן מַאן דְּחַב קֳדָמַי אֶמְחֵינֵיהּ מִסִּפְרִי: (לד) וּכְדוּן אִיזִיל דַּבַּר יַת עַמָּא לְאַתַר דְּמַלֵּילִית לָךְ הָא מַלְאָכִי יְטַיֵּיל קֳדָמָךְ וּבְיוֹם אַסְעָרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן: (לה) וְחַבֵּל מֵימְרָא דַיְיָ יַת עַמָּא עַל דְּיִתְחַנַּן לְעִיגְלָא דַּעֲבַד אַהֲרֹן: (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה אֱזֵיל אִיסְתַּלֵּיק מִכָּא דִּלְמָא יִתְקַף רְתַח רוּגְזִי בְּעַמָּא וְאֵישֵׁיצִינוּן בְּגִין כֵּן טַיֵּיל אַנְתְּ וְעַמָּא דְּאַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא

בעל הטורים

שמאלו ירדו ק"ך רבוא מלאכי חבלה ופרקום כדאיתא במדרש פי' כ"ע וגם בארבעה רבבי חנה כמא"ר זיין היה להם לישראל בסיני והיה שם המפורש כתוב עליו (פ' מריע) שה מלורע שמא אף ע"ז ממאה: (ל) אכפרה ב' הכא ואידך אכפרה פניו במנחה (פ' וישלח) זהו שאמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה. אכפרה בעד חטאתכם להתפלל עליכם אמי אכפרה פניו במנחה: (לד) הנה מלאכי ילך לפניך. מלאכי עולה בגי' מטה ואחד. ילך עולה כמנין הלכה. כמו למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד שעל ידי כן ילך ההלכה לפניו. גם הנה. עולה כמנין הלכה. גם ישקני מנשיקות פיהו (ר"ל אלם פיהו). עולה מאה ואחד. הנה מלאכי אותיות מיכאל שהוא מלאכי המיוחד לי: (א) הפלים ב' אלא הכא. ואידך

יונתן

וכשמעלו כיעל מהם חזו מה שהרגם והיה שמא רבה ויקירא סקוק ומפרש ביה וכו' וכדמסרגם בכבודו ובעלמו בפסוק ויכללו: ובפק עגהון ביה. פי' שם רע שמם עולה. והוא לשון התלמוד בכסובות תה עיני על פלוני איש פלוני וכהן הוא. וכבר פירשנו יעויין שם: (כז) מגרע סנהדרין לפרע בי דינא וכו'. ובעי מן קדם ה' וכו'. הוא דורש המלוה מצבר לשער זו בשער סנהדרין. ומלות עברו שילעקו בתפלה ושובו שישובו בתשובה וק"ל: (כח) דהוה סימן באפיהון. ר"ל מאותם שיצא סימן בפניהם כדלעיל: (א) דלמא יתקף רתח רוגזי. סרגם הכי מפני שקשה יאורא עלה מזה. לא הל"ל רק ע"ה

אבן עזרא

חטו ויגוף יי' את העם בעבור שעשה העגל. ובא [ו]פסק לאנשים בסתר: (לד) ועתה. אל אשר דברתי לך. אל מקום [ס]הכנעני. וזה כדרך כעם כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם [י]ככה לך נחה אותם: וביום. *[י]תחלת כל שנה יום הפקידה: (לה) ויגוף. אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה. רק ספר הכתוב מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: (א) וידבר. לך עלה מזה. כי ההולך לארץ ישראל עולה הוא. על כן יורד אמרם [א]מצרימה. כי הוא [ב]בדרום. כל זה אעשה בעבור שנשבעתי לאברהם

רמב"ן

מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ואין אחר למחות מספרו. ואולי יאמר אין אני מוחה אלא מי שחטא לי ואתה לא חטאת לי וזה איננו נכון. ור"א אמר כי מספרך אשר כתבת כמו דינא יתיב וספרין פתיחו והספרים לדעתו הם מערכות השמים שגזרות השפלים תלויין בהם. ואמר מי אשר חטא לי אמחנו מספרי לומר לא אמחה אותך רק אמחה מן העם החוטאים אשר חטאו לי במחשבתם ולא נהרגו. והוא מה שאמר ויגוף יי' את העם ואיננו נכון בעיני. כי מלבד הנהרגים בחרב בני לוי והמתים במגפה היו רוב הקהל חוטאים לו כאשר כתבתי. ולפי דעתי כי משה אמר ועתה אם תשא חטאתם ברחמיך ואם אין מחני נא מחתם מספר החיים ואסבול אני ענשם. כענין שאמר הכתוב והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו והקדוש ברוך הוא השיבו. החוטאים אמחה מספרי ולא אותך שלא חטאת: (לד) ועתה לך נחה את העם. כי אחרי שנתמתי אלכלותם נחם אתה אל אשר דברתי לך אל מקום האמורי והכנעני וכו'. אבל לא ירצה להזכיר כן שזה דרך כעס שאומר מה שדברתי לך אעשה לכבודך אבל לא אשא חטאתם כי ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם אפקוד אותו עליהם אחרי בואם אל הארץ. וזה רמז ממנה לעת הגלות או למה שאמרו רבותינו שאין לך פורענות שאין בה אוקיא מעון העגל: (לה) ויגף יי' את העם. לא ספר הכתוב כמה היו המתים במגפה כאשר ספר הנהרגים ביד בני לוי. וכאשר פי' במגפה על דבר קרח ושל בעל פעור. אולי לא מתו במגפה הזאת אבל נגפם השם למות בלא עתם כענין שכתוב כי אם יי' יגפנו או יומו יבא. ואולי לא טעם למנותם כי כן לא מנה המתים במגפה בתבערה ובקברות התאוה שנא' ויך יי' בעם מכה רבה

פירוש על אבן עזרא

הכנו וכו' אחיו ממש. [ש]קודם ההריגה. [ת](בראשית ב' ז'). [א]כמו ומלאו את המים (שם א' כ"ב) ומלאו ידכם פעל עומד כי הוא לשון סמך. כלומר בזה שהסכנו להיום משרפי השם. [ב](דברים י' ח'). [ג]ר"ל כי להורות שהשם אמר לו בהר סיני להבדיל שבט הלוי כמות בצאתם במדבר סיני (במדבר ג' א') ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני אמר לו הקרב את מטה לוי. [ד]רמז הראב"ע ז"ל כי דעתו באהרנעים יום אשר התנפל לפני ה' כמה הלוחות השניים. א"כ לא עמד שם רק שמונים יום וכ"ז לפי הפשט. [ה](להלן ל"ד י'). [ו](דניאל ז' י') הנה רבינו ז"ל פי' זה בב' פשטים כי הנה זה הספר הוא ספרו של אדה"ר והוא כמו שאמר ועל שבכך כולם יכתבו. [ז]פירש בשמות הופיעני אלהים בפסוק ימחו מספר החיים (תהלים ס"ט) אמר כבר באלהי ספרי החיים הם השמים שבהם כל הנגזרים העתידים להיותן שם עתידות ביום הגלאם. ובמזמור השמים מספרים בפסוק בכל הארץ יצא קום (תהלים י"ט) אמר כי מלת קום הוא מגזרת קו לקו (ישעיה כ"ח) והוא המכתב. והת"ס קוס שב אל השמים. והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמו כל המשכילים בכל קלות מקומות הארץ. ובקלה אבל הוא הארץ המיושבת אליהם ישמעו. והנה קפיל וקו הוא הספר והם שמשכיל בעל ספר יליכה בספר. וספר. וסיפור. כי אלה שלשתם עקרי [י]כל החכמים עכ"ד. והנה פירש הספרים הם השמים ומזה הוא מבואר כי ממנה אלהים הוא לבא השמים שהם הכוכבים. [*]רמזו' אלא במזלא תליא מלתא. [ס](פסוק י"ד). [י](יחזקאל י"ד ה'). [כ]ר"ל כי אלה החוטאים במחשבה לבד. לא נהרגו ע"י בני לוי רק על ידי השי"ת. [ל]ר"ל שלוים היו מסופקים באופן שחטאו במחשבתם. לכן ויגוף ה' וכו' (פסוק ל"ה). [מ](לעיל ב' ח'). [נ]אולי צ"ל כל כך. [*]הנה הראב"ע ז"ל כתב בפסוק לעת תמוט רגלם שהוא כמו וגם רפא ליום רעה (משלי ט"ז). והוא סוד. ודעתו שעת שיהיה רעה במערכה מזלו לא יעבור הש"י בהבטחו ממנו ריפעל המערכה פעולתו ובס' הזהר מרמז זה ע"פ ולא יבא בכל עת אל הקודש (זהר ח"ג דף נ"ח ע"ב). (ועיין אהל יוסף). [א](בראשית י"ב י'). [ב]כמ"ש הלוך

ספורנו

אין עושה טוב אין גם אחד ושלא נשאו פני נביא בתוכם. וזה כי אף על פי שלא כלם ולא רובם נקהלו על אהרן היו כלם למחלה על שלא מחו בקמים: (כז) עברו ושובו משער לשער. לכפר על הבלתי חוטאים שלא מחו בחוטאים. וזה שהכו שלא מחו בחוטאים כן לא ימחו בהורגיהם: (כט) מלאו ידכם היום ליי'. תקנו שלמות לידכם היום שהייתה מוכנת לעבדו במקדשו: כי איש בבנו ובאחיו. כי כל אחד מכם כבר הוקדש ליי' בבנו בענין המילה שעשיתם במדבר. ובאחיו. בהריגת היום. ולכן מלאו ידכם בסוד הכונה והשלימו הכנתכם ליי' לעבודתו: ולתת עליהם היום ברכה. ומלאו ידכם גם כן באופן שיתן השם ית' עליכם היום ברכה וזה שתהיה מנחת פניכם לשמור משפטו ובריתו כאמרו כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ברך יי' חילו ופעל ידיו תרצה: (ל) אתם חטאתם חטאה גדולה. דעו גודל חטאתכם כי אמנם בידיעתו תהיה תשובה בלי ספק כאמרו כי פשעי אני אדע וכאמרו אך דעי עונך. (לב) אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך. הן תרצה לשאת חטאתם והן שלא תרצה לשאת מחה את הזכיות שלי מספרך ושים לחטאתם כדי שיזכו לסליחה: (לג) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. מי הוא שחטא לי שאמח' מספרי את זכיותיו כדי שיזכה לסליחת עון כנגדם זה לא היה לעולם. כי הדין לפני הוא הפך זה כי אמנם ישא כל א' עונש עונו ויקבל שכר זכיותיו שאין מלוה מכבה עבירה כל שכן שלא אשים זכיותיך לחטאתם: (לד) אל אשר דברתי לך. באמרי אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו'. וביום פקדי. ביוסיפו לחטוא כמו במרגלים: ופקדתי עליהם חטאתם. זה חטאת ולא אוסיף עוד עבור לו. כענין ואם רעה תמצא בו ומת. וכן הורה באמרו שם עד אנה ינאצוני העם הזה. כי מאשר שנו באולתם הם מוסיקים להוסיף לאשמה בה כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורי') כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו כלומר נעשית עליו כהיתר: (לה) על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. בהסכמתם הוליא לפעל מי שעשה לעגל מסכה אותו הדבר אשר עשה

פירוש רשב"ם

לשעבר היום לה'. חנכו כל יד ויד שלכם בקרבן לה'. שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לשחיטה: (לב) מספרך. ספר חיים: אשר כתבת. כדכתיב כל הכתוב לחיים בירושלים: (לד) נחה. לארץ ישראל: וביום פקדי. כלומר לפרקים לכשארצה ולא אכלה ביחד: (ג) פן אכלך. כמו אכלך

הָעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד

לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ׃ ב וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאָכָא וַאֲתָרֵךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ ג לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדַל אַתְּ דִּילְמָא אֲשֵׁיצִנָךְ בְּאָרְחָא׃ ד וּשְׁמַע עַמָּא יָת פִּתְגָּמָא בִּישָׁא הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ וְלָא שַׁוִּיוּ גְּבַר תִּקּוּן זֵינֵהּ עֲלוֹהִי׃ ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן עַם קְשֵׁי קְדַל שָׁעָה חֲדָא אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִבֵּינָךְ וַאֲשֵׁיצִנָּךְ וּכְעַן אַעְדִּי תִּקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ גְּלֵי קֳדָמַי מָה אַעְבֵּד לָךְ׃ ו וְאַעְדִּיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְּחוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה נְסֵיב יָת מַשְׁכְּנָא וּפַרְסֵהּ לֵהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי לֵהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא

ויהי

מסרה, ספלים, ג' [דין סלמ"ד בסירס]. ב סכנעני, אסד פסוק פימן ואלה יעמדו וגו' כאובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי (דברים כ"ז י"ג) [ר"ל ששה אומות ב' קדמאי בלא וי"ו, ג' האמצעים בוי"ו, ב' בתראי, קדמא בלא וי"ו, בתרא בוי"ו, כמו שמות ששה שבטים דפסוקא הנ"ל. פ' מנין חידוש]. כמסמו"ם סימן [ר"ל סימן לסדר ו' אומות כ' כנעני, א' אמרי, ס' חתי, פ' פרזי, ו' חוי, פ' יבוסי. פ' מ"ס]. חוי והיבוסי, ו' [ר"ל דכתיב חוי בלא וי"ו חסנוב. פ' מסלס שלמה]. ג אסב, [ספסס מלמעיל]. סכלך, ל'. ד ויתאבלו, ל'. עמו, ד' מלמעיל [כי סוא מנסי עי"ן] עדיו, ג'. ה ויאמר ס' אל משה, [אין כאן פיסקא]. אתה, [כל לשון ליחיד דכו' מסר]. וכליתיך, ל' ומלא [דמלא]. סורד, ג' מלא. ואדעה, ו'. ו ויתנצלו, ל'. סורב, ל' מלא בתורה. ז ומשה, ז' ר"פ.

ת"א הורד עדיך פ' סזהר פ' מ. ויתנצלו בני שבת פח. מהר חורב שבת פח. ומשה יקח ברכות סג סנה פט סנהדרין קי פ' הזהר פ' ברלפים וכ' במקמי.

והיה

רש"י

א"י גבוה מכל הארצות. לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו'. שש אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניה' מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה ערף אתה. וכשהשכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו. (שבת פח) כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמו שנא' (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדייכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. נפקדים שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הוה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה:

כל

רמב"ן

רבים מאד. אבל הטונפים על יד בני לוי פרם לכבודם לומר שהרגו רבים בעם ולא פחדו מהם כי על י"י בטחו: ואמר על אשר עשו את העגל. שלא היו מן המשתחוים לו והזובחים לו אבל היו מן העושים אותו. כלומר מן המקבלים על אהרן והמביאים לו הזהב. ובעבור שאמר שנענשו על מעשה העגל לא על עבודתו והם לא עשאוהו. פי' שעשה אהרן להם במצותם. ואונקלוס תרגם על דאשתעבדו לעגלא דעבד אהרן. ירצה לומר כי הנגפים והמנשקים ופסלי' גם הם שהיו במגפה. ואונקלוס לא יתן בתרגומו מעשה אחד לשנים. וכן כל אשר עושים שם הוא היה עושה. תרגם וכל דעבדין תמן על מימריה הוה מתעבד. והמגפה הזאת היתה אחרי שהרג משה העובדים התפלל עליהם ואמר ואם אין מחני נא. כי בעבור שהיה מוסר נפשו עליהם רחם עליהם הקב"ה ואמר לו להעלותם אל הארץ ושישלח להם מלאך ולא לנכות לכן מן העון הגדול כדי שיהיו ראוים לזה. ושלח המגפה הזאת בהם או שגזר עליהם כן והפיל הנגף. ואחרי זה חזר ואמר לו עלה מזה אתה והעם לומר כי המגפה לא תמחה חטאתם לשכני בתוכם. והזכיר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב. ואמר וגרשתי את הכנעני וגו'. כי בעבור המגפה שהביא או גזר עליהם נמחה קצת חטאתם ונתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם ולקיים להם השבועה להביאם אל ארץ טובה ארץ זבת חלב ודבש. כמו לו שלא תחסר הארץ ולא תחסר שום יושביה מפני חטאתם ושיגרש כל שבע העממים שהובטחו תחלה עליהם. ואמר דרך כלוי כי לא אעלה בקרבך לטובתך פן אכלך בדרך בקשה ערפך. והנה בכאן לישראל שתי פורענויות האחת שלא ישרה שכינתו בתוכם. והשנית שישלח מלאך לפני העם עד שיגרש את האומות. אבל אחר שירשו את הארץ לא הבטיחם שאפילו במלאך לעזור להם. כי לכך הזכיר בדרך. ועל כל זה אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו כאבלים. והנה השם רחום מלא רחמים וכאשר ראה שהתאבלו חזר ואמר בדרך רחמים אמור לבני ישראל כי עד עתה הזכיר עמך והעם. ועתה יזכירם בשמם החביב ורוצה לאמר להם כי לטובתם לא אעלה בקרבם לא שאכלה אותם כרגע אבל הייתי אשר עמו להנסם ולהתאבל על חטאתם כן יעשו תמיד ואדעה מה אעשה להם. כלומר אפקוד חטאתם. לדעתי כפי המתאבלים והכואבים על עונם. כי אני בוחן לב וחוקר כליות. ועל דרך האמת יסיר ואדעה מה אעשה לך כי בדעת הרחמים יעשה בהם כמו ואם לא אדעה. וכבר פרשתיו: (ו) וטעם ויתנצלו בני ישראל את עדים. כי בטעם זה התנצלו ויתפרקו מכל עדי יותר ממה שעשו תחלה. ואונקלוס תרגם בעדי תקון זין. דעתו כדברי האומר בברייתא רבה זיינום שגר להם. כלומר שמסר להם הקב"ה בשעת מתן תורה כלי זיין להנצל מכל פגע ומלאך המות. כמו שדרשו חרות על הלוחות חירות ממלאך המות והם שמותיו של הקדוש ברוך הוא. והנה ישראל קבלו עליהם את המיתה ברצון נפשם מפני עונש העגל וזה ענין תשובה גדולה והכאה בחטאם: (ז) ומשה יקח את האהל. כתב רש"י הדבר הזה היה משה נוהג מיום הכפורים עד שהוקם המשכן לא יותר. שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בי"ח שרף את העגל ודן החוטאים. בי"ט עלה ועשה שם ארבעים יום בראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר לקבל לוחות שניות. ועשה שם מ' יום אחרים. בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל ומסר לו לוחות האחרונות וירד. התחיל לצוות על מלאכת המשכן ועשאוהו באחד בניסן

ומפסוקים

מארעא דמצרים לארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה: (ב) ואזמן קדמך מלאך ואתריך על ידוי ית כנענאי אמוראי חתאי ופריזאי חואי ויבוסאי: (ג) לארע עבדא חלב ודבש ארום לית אנא מסלק שכינת יקרי מביניכון ברם לא יהא יקרי שרי במדור משריתהון ארום עם קשי קדל אנת דילמא אשיצינכון באורחא: (ד) ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויו גבר ית תיקון זיניה דאתיהב להון בסיני דביה שמא רבא וקדישא חקיק ומפרש עלוי:

(ה) ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא קלילא איסליק איקר שכינתי מבינך ואישיצינך וכדון אעדי תיקון זינך מנך דאתגלי קדמי מאן אעבד לך: (ו) ואתרוקנו בני ישראל מן תיקון זיניהון דשמא רבא מפרש כתיב בהון דאתיהבו להון למתנה מן טוורא חורב: (ז) ומשה נסיב ומתיר במשכן אולפן אורייתא דיליה ברם ית משכנא נסב מתמן ופרסיה ליה מברא למשריתא ארחיק יתיה מן משרית עמא דאתנדון תרין אלפין אמין והוא קרי ליה משכן בית אולפנא והוי כל

מאן

בעל הטורים

ליך ושמעו מלכים כי המלים בכמך (פ' שלם). המלים מן מלול נתפי (תהלים ל') מלמד שמקול שמבוד מלכיות כנגד ניסכם חשו המלים מלכן מלכים המלים מן מלול נמשי: (ד) עדיו ב' במסורה הכא ואידך ובני עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז') במשנב ובמן עדיו לבלום (תהלים ל"ב) בשביל שהתנאו בלבי עדים כמו שדרשו רז"ל בשביל כח זהב וכסף שהכסו לכם עשו עגל זהב על כן לא שתו איש עדיו ונעשה שיהם שלא היה לכם מתמן פה כמו מתג ורסן שבולם עדיו של סוס: (ה) הורד. ג' הורד עדיך. בלף עמים הורד אלהים (תהלים נ"ו) הורד אותם אל המים בגדעון (שופטים ז') על שאמר לו הורד עדיך היה משה יכול מפני האף וסמכה כדכתיב באף עמים הורד וכמו דהכא היה ע"ז הכא נמי הורד אותם אל המים להפריד עובדי ע"ז שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד ע"ז והלינם לבדם: (ז) והיה כל מבקש ה' יצא.

מכאן

יונתן

עלה אל הארץ אשר כדמתרגם: (ג) לית אנא דאסלק שכינת יקרי וכו'. רצה דבריו שזה לדעת אונקלוס וגם שניהם לדבר אחד נתכוונו אלא לפרש כדפרש"י דקשה לדידיה מאי פן אכלך בדרך. ואם אדרבה יותר יש יראה ממלאך דכתיב כי לא ישא לפשעכם וכדפירש"י ס"ז שהוא שליח ואין עושה אלא שליחותו. לכן יותר ניחא לפי לשון המתרגם ופי' הפסוק לדעת אונקלוס אלא הוא כתוב בספר המתורגמן וזולת מהמפרשים כולם מאריכין למעניהם יעויין בדבריהם. ודעת יונתן לפרש אלה אעלה לכמה אופנים לשון סילוק כמו ויעל מעל אברהם ומאשון עליה. וגם כדרך לפניו ולאחריו בפסוק שאין לו הכרעה וקאי המלה מהסתרע והבן ודוק: (ד) תיקון זיניה. יש לפרש דעתו הזיין כדר"מ ונ"ל ולקמן: (ז) דאתנדון ב' אלפין אמין. עיין ברש"י ומקורו במכילתא שמידי העובדי ע"ז לכבוד המקום ב"מ היה הנדוי כשתגה

מאלף

אבן עזרא

לאברהם ליצחק וליעקב: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך. ולא אמר המלאך הנודע [א]כי שמי בקרבו: (ג) כי לא אעלה בקרבך. לא יעשו משכן כי לא אשכון תוך בני ישראל: וטעם פן אכלך בדרך. אם יעשה פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם. ובא פתח קטן תחת גדול [ד]ולא נדגש הלמ"ד כי השמש להיותו כן. כמו אסוף שמע לי: (ד) וישמע העם את הדבר הרע. ומהו. הוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל. וכמוהו ויאמר ה' אל [ה]משה במדין. וכבר פירשתי הגם לפה יוכל מת. כי כמוהו [ו]וילו שחקים ממעל וכבר לוה שחקים והכה זה. ואין צורך לתקן הגאונים שעשו ככה תמיד: (ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים. והם בגדי תפארת ותכשיטים. כמו הנזמים והטבעת. על דרך ואעדך [ז]עדי. כי התאבלו על דבר העגל: (ז) ומשה יקח. תמיד תחת עבר. על דרך יעשו [ח]עגל בחורב: האהל. אהל [ט]שלו. כמו ויבאו [י]האהלה. והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו. וזה היה אחר שהוריד הלוחות [כ]השניים כתובים. והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד. כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה. וי"א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה

היה

רמב"ן

ושהוקם המשכן לא דבר עמו אלא משם. וכן דעת ר"א שהיה כל זה אחר שהוריד את הלוחות השניות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואינו נכון בעיני כי מה טעם להזכיר זה כאן באמצע הפרשה. ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל. דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד וכמו שהזכיר רש"י אני כועס ואתה כועס אם כן מי יקרבם. ואם היה הוצאת האהל אחרי יום הכפורים הנה גם הקב"ה גם משה ברצון היו. אבל הנראה כי ביום רדתו בי"ז בתמוז שרף העגל ודן עובדיו. ויהי ממחרת אמר להם שיעלה אל ה' לכפר עליהם ועלה אל ההר שם הכבוד. וזהו וישב משה אל ה' והתפלל תפלה קצרה אנא חטא העם הזה והשם ענה אותו מי אשר חטא לי ואתה לך נחה את העם. והשאיל בכח הכנף ונוה לו לך עלה מזה אתה והעם והוא הגיד זה לישראל ויתאבלו ויתנצלו את עדים. אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה שתהיה שכינה מדברת לו משם כי איננה שורה בקרב המחנה. ואם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם. ואמר והיה כל מבקש ה'. טעם שיהיה כל מבקש ה' יוצא אליו. והכתוב ישלים לספר כל מה שהיה בעוד האהל שם עד שהוקם המשכן והוא מיום הכפורים עד אחד בניסן על דעת רבותינו. וראיתי בפרקי רבי אליעזר רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עשה משה בהר. קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה. ולאחר מ' יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה. בשבעה עשר בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל ועשה מ' יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ. הכרית ע"ז מישראל והתקין כל שבט במקומו. ובראש חדש אלול אמר לו הקב"ה עלה אלי ההרה והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע"ז. והקב"ה נתעלה באותו שופר שנא' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. וכן התקינו חכמים

שיהיו

פירוש על אבן עזרא

הלוך ונסוע הנגבה (שם פסוק ט'). [א]ר"ל כי השם בקרב המלאך הנודע להם. לכן לא הלך עמהם זה המלאך כי כבר אמר הש"י כי לא אעלה בקרבך. [ד]כי משמעו אֲכֶלְךָ בפתח הכ"ף ודגש הלמ"ד והוקל כמו אֲחַוְּךָ שמע לי (איוב ט"ו י"ז). [ה](לעיל ד' י"ט). [ו](תהלים ע"ח כ"ג). ר"ל. הרלב"ע ז"ל פירש שם וילו כי כבר לוה והולך לפרש כן בעבור שהפסוקים אינם כסדרם כי כתוב תחלה וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם. ואח"כ כתוב לכן שמע אל ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו וילו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו. וידוע כי המן היה קודם בשר השלו כי הנה המן יורד להם במדבר סין אשר בין אלים ובין סיני קודם שהגיעו להר סיני והבשר היה אחר נסעם מסיני כשבאו במדבר פארן שאז התאוה והוא קברות התאוה. ע"כ הולך לפרש כי לא האמינו בו בקברות התאוה אשר שהוריד להם המן במדבר סין. [ז](יחזקאל ט"ז י"א). [ח](תהלים ק"ו י"ט). [ט]הידוע. [י](לעיל י"ח ז'). [כ]כי באחד בניסן הוקם המשכן והדגלים נסעו בעשרים לחדש אייר כפ"ש ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן וכו' (במדבר י' י"א) וכתיב ובהעלות הענן מעל המשכן

ספורנו

עשה בו מעשה אהרן בגלגלו ובהשלימו באש כמו שהעיד באמרו ויצא העגל הזה: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. שר צבא ה' שנראה ליהושע: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. עלה מזה שהוא מקום חורב ולריבים אתם להתפרנס בו על ידי נס שאינכם ראוים לו ולך אל ארץ זבת חלב ודבש שיוכלו להתפרנס שם שלא על ידי נס: כי לא אעלה בקרבך. לפיכך אני אומר עלה מזה אתה והעם ולא תמתינו לסבות ולנסוע על פי ה' כי לא אעלה בקרבך: פן אכלך בדרך. כי בהיותי שוכן בתוככם יהיה עונש עונותיכם יותר גדול: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אתם מתאבלים על מה שאמרתי כי לא אעלה בקרבך. והוא אמנם טוב לכם שאם אעלה בקרבך. אכלה אותך בהיותך עם קשה עורף בלתי שונה לשמוע קול מורים עם היותך מוכן לשלמות בהכנה רוחנית קניה במעמד הר סיני: ועתה הורד עדיך מעליך. אותה ההכנה הרוחנית הנתונה לך באותו המעמד הנכבד הורידה מעליך כי האל ית' אשר שמו נתן המתנה לא יקחנה מן המקבל בלתי רצון המקבל כאמרם ז"ל (פ' סדר תעניות אלו) דגמירי דמיהב יהבי משקל לא שקלי: ואדעה מה אעשה לך. שלא תהיה ראוי אז לעונש כ"כ גדול: (ז) וקרא לו אהל מועד. להודיע ששם יועד אליו ה' ית' ולא במחנה ישראל:

פירוש רשב"ם

אכלך אוכל אותך. כי ה' אש אוכלה הוא: (ד) עדיו. מיני תכשיטין. לפי שנהגו אבלות כדכתיב ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו. שהרי אמר להן הקב"ה הורד עדיך: (ז) יקח. לקח: הרחק. שנוהג בהן במנודים שלא חפץ הקב"ה לדבר עם משה בתוך מחנה ישראל:

ראה

וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ח וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃ ט וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ שלישי

יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ

הגוי

אונקלוס

ויהי כל דתבע אולפן מן קדם יי נפק למשכן בית אולפנא דמברא למשריתא: ח והוה כד נפק משה למשכנא קימין כל עמא ומתעתדין גבר בתרע משכנא ומסתכלין אחורי משה עד דעליל למשכנא: ט והוה כד עליל משה למשכנא נחית עמודא דעננא וקאים בתרע משכנא ומתמלל עם משה: י וחזן כל עמא ית עמודא דעננא קאים בתרע משכנא וקימין כל עמא וסגדין גבר בתרע משכניה: יא ומתמלל יי עם משה ממלל עם ממלל כמא דממלל גבר עם חבריה ותאב למשריתא ומשומשניה יהושע בר נון עולימא לא עדי מגו משכנא: יב ואמר משה קדם יי חזי דאת אמר לי אסיק ית עמא הדין ואת לא הודעתני ית די תשלח עמי ואת אמרת רביתך בשום ואף אשכחתא רחמין קדמי: יג וכען אם כען אשכחית רחמין קדמך הודעני כען ית אורח טובך ואדע רחמך בדיל דאשכח

רחמין

מסרה ח כצאת, ג'. יקומו, ב' מלא בתורה. והביטו, ב' את אשר דקרו (זכריה י"ב י'). האהלה, ה'. ט כבא, ו' חסר בליש' [כבא וכבא] [נ"ל ז'. ה' עמודה מלאה בפס ה"פ]. י עמד פתח, [כולהון חסר במ"א (שמות ב' ה')]. והשתחוו, ז'. יא ודבר ה', ל'. פנים אל פנים, ה'. ימיש, ז'. יב ויאמר משה אל ה', ה'. העל, כולם מלעיל ב"מ ב' דגשה (מלכים ב' י"ט כ"ז) סנבלט (נחמיה ב' י"ט) שפם הס"א שמוש לאלה על]. הודעתני, ב' די בעינא (דניאל ב' כ"ג). ידעתיך, ל'. בשם, [הבי"ת רפי שלא כדין אחי מלמוך וכן וקראתי בשם]. יג הודעני, ח"י [וח"ו]. דרכך, ג' חסר [בליש'] אנ"ך. ואדעך, ל'.

ת"א והביטו אחרי קדושין לג. ודבר ה' אל ברכות סג עקרי' מג פיא ס' האסר פ' ואתחנן. ושב אל ברכות שם. ומשרתו ברכות שם פסחים קיט מנחות לט סוטה יז. הודיעני נא ברכות ז עקיד' שער פ עקרים מג פכב.

רש"י

כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כששואלים מקום שכינה חבריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) והיה. לשון הווה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח, אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה. תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו (במדבר ז) וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו ואינו קורא מְדַבֵּר אליו כשהוא קורא מִדַּבֵּר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מְדַבֵּר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה אל העם ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (תענית כח) ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט עלה שנאמר (שמות לב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' וגו' ובר"ח אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנא' בהם (שם י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם וחזן. ונצבו וקיימין. והביטו ומסתכלין. והשתחוו וסגדין. ומדרשו דבר ה' אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקריבם: (יב) ראה אתה אמר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי (שמות יט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב רצה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת משפט הראשון שלי בעם הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו

במסכת

רמב"ן

שיהיו תוקעין בשופר בראש חדש אלול בכל שנה ושנה ע"כ דברי אגדה זו ואמר כך יהיה ומשם יקח את האהל וכל הפרשה מי"ח בתמוז עד סוף ארבעים. ומיום הכפורים עד אחד בניסן. אבל לא יצא זה כהוגן ממה שאמר הכתוב ואתנפל לפני ה' כבראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי וגו' וכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת הארבעים לילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם. ואי אפשר שיהיה כל זה בארבעים יום האחרונים אשר נאמר לו פסל לך ועלה אלי ההרה כי היו ברצון והכי ביאל להשמיד אתכם: (יא) ומשרתו יהושע בן נון נער. כתב ר"א היה יהושע אלף ועשר שנים. וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשים ושש שנה ואין

קראו

יונתן בן עוזיאל

באן דהדר בתתובא בלב שלים קדם יי הוה נפיק למשכן בית אולפנא דמברא למשריתא מודי על חוביה ומצלי על חוביה ומצלי ומשתבק ליה ; (ח) והוה כד הוה נפיק משה מן משריתא ואזיל למשכנא קיימין כל רשיעי עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין בעינא בישא אחורי משה עד זמן מיעליה למשכנא : (ט) והוה כד עאיל משה למשכנא נחית עמודא דענן יקרי יי וקאי בתרע משכנא ומתמלל מימרא דיי עם משה : (י) וחמן כל עמא ית עמודא דעננא קאי בתרע משכנא ומן יד קיימין כל עמא וסגדין כל קבל משכנא בדקיימין בתרע משכניה : (יא) ומתמליל יי עם משה ממלל קבל ממלל קל דבורא הוה שמע ברם זיו אפין לא הוה חמי

ירושלמי

היכמא דממליל גבר עם חבריה ומן בתר דאסתליק קל דבורא תאיב למשריתא ומתני פתגמיא לכנישתהון דישראל ברם משומשניה יהושע בר נון הוה טלי לא הוות זייע מגו משכניה :

(יא) ושמשיה יהושע בר נון טלי זעיר לא פסק מגו משכנא :

(יב) ואמר משה קדם יי חמי מה דאנת אמר לי סליק ית עמא הדין ואנת לא אודעתני ית מאן דאנת שלח עמי ואנת במימרך אמרת מנית יתך בשום טב ואוף אשכחת רחמין קדמי : (יג) וכדון אין בבעו אשכחית רחמין קדמך אודעני כדון ית אורח טובך ואגדע רחמך היך אנת מדבר עם בני נשא זכאין מטי להון הי כחייבין ולחייבין הי כזכאין ותוב זכאין מטי להון

בעל הטורים

מכאן שהליך אדם לגלות כדי שילמוד תורה : (יא) ידבר איש אל רעהו בגימ' שהוא מסביר

יונתן

מספר גידוי שלינו רק ד' אמות אבל ע"מ לא יוסר מב' אלפים כדי שיוכלו לילך בשבת שם להתפלל כמ"ש: (ז) להלך בשתתא. פי' דמוך בחסו': (ח) מקמה בלין

בעיגלא בישא. רש"י מפרשו לשבח. וליה לא ס"ל אלא לגנאי ובלוגמת רבי אמי ור' יצחק הוא בפ"ק דקדושין ושאמרו כמה שוקיו כמה לוטרו ענה וכו' : (יא) ממלל קבל ממלל. וכן ת"א כאן. וגבי מתן תורה כמי בב' ותמחן פסוק פנים בפנים דבר ה' עמכם. ומה שהיכה שטעם שלא תרגמו אנבין באנפין. כוונו בזה לרמז גאלא על דברות אלקים. שאמת דבר ושתים נשמעו וזהו פנים סכי אנפין משמע וכמו פנים אל פנים. כן באה השוגם' בלדם והשמא אחי שפיל שם ויסם לפניהם ולא כמאר ויגד להם דברי השם. וכן מדוקדק היטב ויסב ויגד וכמה כעלים והערום מזקום באים על נכון ואין כאן מקום להאריך כאשר עם לגבי בהרחב העגין כמו שדרשתי ברוב עם הדרת מת"ס במתן תורה בפ"לם שה ורנקטורע. ואם יגמ"ר השם בעדי אוליאם לאור הדפוס בעז"ל שלהי שבת קלו חלא ; מגם ובולו מגם סדרכוו : (יג) ומאני פי' ופגר : פלי נגר מפרח : (יג) היך אנת מדבר וכו'. פי' הליך את מנהג עם בני אדם. ולמה יש לדיק ורע לו ויש לדיק וטוב לו רשע וטוב לו. וכן הוא במסכת ברכות והוא מדרש בע"א :

עד

רמב"ן

יקראהו הכתוב נער. וככה פירושו ומשרתו יהושע בן נון מירות נער. ועל דעתי דרך לשון הקדש שיקרא כל משרת נער. כי בעל המדרה הנכבד הוא האיש. והמשרת לו יקרא נער. וכן גחזי נערו. יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. וכן עשרה נערים נושאי כלי יואב. כי יואב לא ימסור כליו רק לאנשים גבורי חיל שעמדו על ידו. וכן רבים. וכן נערי המלך משרתיו. ביאור שהם האנשים העומדים לפני המלך משרתי גופו לא משרתי הבית. וא"כ יאמר ומשרתו יהושע בן נון משרת תמיד שלא ימוש מתוך האהל. וטעם בן נון בא בפירק תמורת סגול. וכן דברי אגור בן יקה. שבן לילה היה ובן לילה אבד. אם בן הכות הרשע. ועם כל זה אני תמה מדוע לא נמלט בשם הצדיק הזה אשר שיבא כמנהג. ואמי סופר כי נהגו לקרותו כן לכבוד כי היה הגדול בתלמידי משה רבינו. ויקראו לו ביטון כלומר הנבון. כי אין נבון וחכם כמוהו. או יהיה ענינו יהושע שהבינה מוליד יעשו נון מלשון לפני שמש ינון שמו : (יב) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי. היה

אבן עזרא

היה המשכן לפני שיקימו הדגלים השתים יום: (ט) והיה. גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיצא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן : (י) וראה. וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומר אלי. כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל. ואחר כן ירד ושבר את הלוחות אז עבר השם על פניו. ויאל לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: (יא) ודבר יי' אל משה פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו : ומשרתו יהושע בן נון נער והוא היה מאה ועשר שנים. וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער. וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון מירות נער: (יב) ויאמר משה. ראה. כאומר ראה הכלה שאני עומד בה ועתה אומר דקדוק הפרשה : אמר הגאון ידעתיך. כמו כבדתיך. ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך *כאשר ידעתני

זה בהר סיני בעלותו שם בי"ט בתמוז. ולא הולך הכתוב לומר ויעל משה אל ה' ויאמר אליו ראה אתה אומר אלי. כי כל עת היות הכבוד שוכן בהר סיני בידוע ששם הדבור. וכן אמר ועתה אעלה אל ה'. שעב אל המקום אשר עמד שם את פני ה': ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שאמרת לי הנה אנכי שולח מלאך ואין זו הודעה שאין אני חפץ בו לרש"י. ואיננו נכון בלשון הכתוב. ועוד כי למה יאמר עתה כן ובעת שנאמר לו הדבור ההוא שתק ממנו. וכי יבקש עתה להכריח בעבור מעשה העגל. אבל הענין כי הקב"ה אמר בכאן למשה ושלחתי לפניך מלאך. ומשה אמר לו לא הודעתני מי הוא המלאך שתשלח עמי אם הוא מלאך הראשון שאמך בקרבו. וזה טעם ואתה אמרת ידעתיך בשם שידעתני ותרוממני בשמך וכן כתב ר"א. ועל דעתו המלאך אשר יזכרו בו הוא מיכאל. הבין נבוב שכלו בפסוקים כי המלאך הראשון ראוי למשה ולישראל. אבל לא יוכל לדעת האמת כי לא שמע ולא ידבא : וטעם

פירוש על אבן עזרא

המשכן יקפו וכו' (להלן מ' ל"ו). ר"ל כל מה שהיה פלא. (פסוק כ"ג). ר"ל כל מה שפירש אח"כ בפסוק (כ"א). ע"כ פי' ואני אעביר כל טובי על פניך שהם הנבואיים. ר"ל דעתו כי חכמינו אמרו ששבע שנים כבש. ושבע שנים חלק ולאחר כן מת. א"כ היה בן חמשים ושש שנה. וא"כ ע"פ החשבון הזה היה אחרי כן חמשים וארבע. היינו ארבעים שעמדו במדבר. וי"ד שנים שכבש וחלק. הרי כ"ד לא יתכן שיקרא נער והיה בן נ"ו שנה. אלא הפירוש הוא מירות נער. כי כל מה שהנער עושה היה יהושע עושה. *ר"ל אם פי' כדעת הגאון א"כ ג"כ פי' בפסוק י"ב אחריו פי' אכבדך כאשר הכבדתני. ואין תלוי זה בזה. או פי' גם' הוא (בירמיה י"ב ג') ידעתני תראני וכו'. ושם. אין נכון לפרש

ספורנו

(יא) פנים אל פנים. ולא נופל וגלוי עינים אבל בעודו משתמש בחושיו. כאשר ידבר איש אל רעהו. ולא בחידות : לא ימיש מתוך האהל. למנוע שלא יכנס שם אדם מישראל מפני שהיו כלם נזופים אז. והמקום היה מוכן לשריית שכינה כענין אל תקרב הלום שנא' למשה בהיותו אז בלתי מוכן כמספיק למקום : (יב) ראה. הסתכל ואל תסתיר פניך ממנו בזאת : אתה אומר אלי העל את העם הזה. כשאמרת לי לך עלה מזה אתה והעם : ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שכשאמרת ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי זה יובן בעת היותנו נכנסים לארץ. אבל בדרך אין עמנו לא שכינתך ולא שום מלאך : ואתה אמרת ידעתיך בשם. ומזה יתחייב שהשגחתך עלי לנפותם הדרך לא היה זה ע"ל עזיבה כענין ואומר לא תרעה אתכם כמתה תמות והנכחדת תכחד (זכרי' י"א ט') אבל השגחת שאהיה אני המלאך ההולך לפני מחנה ישראל : (יג) ועתה. ואחר שהסכמת שאהיה אני המלאך : הודיעני נא את דרכיך. הודיעני שני דרכיך כנפלאים. הא' הוא איך בידיעתך בלבד אתה נותן מציאות הנמצאים כמבואר במופת. והב' איך בידיעתך הבלתי כוזבת בעתידות ישאר בהם טבע האפשר והבחירה : ואדעך. כי אמנה בידיעת הפעולות תהיה ידיעה מה מהבורא אשר יתשפו ממנה אותן הפעולות : למען אמצא חן בעיניך. כי בזה אמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים. כאמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי : וראה כי עמך הגוי הזה. כי בתוכם נודע שמך ולא בין האומות כאמרו נודע ביהודה אלהים וכו' ואם כן אין ראוי שתמנע ממני מה ששאלתי מפני שחטאם כאמרם

פירוש רשב"ם

(יב) ראה אתה אומר אלי העל. כדכתיב לעיל לך נחה את העם : ואתה לא הודעתני. אלא הנה מלאכי ילך לפניך ואיני חפץ כי אם בלכתך עמנו בעצמך : (יג) הודיעני נא את דרכך. אתה עצמך תהיה מודיע לנו את הדרך שתראני דרכך ואני אלך אחריך : (יד) פני ילכו. אני בעצמי אלך

כמו

הַגּוֹי הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ רביעי

יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם

וחי

אונקלוס

רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין׃ יד וַאֲמַר שְׁכִנְתִּי תְהָךְ וְאָנִיחַ לָךְ׃ טו וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם לֵית שְׁכִנְתָּךְ מְהַלְּכָא בֵּינָנָא לָא תַסְּקִינָנָא מִכָּא׃ טז וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִנְתָּךְ עִמָּנָא וְיִתְעַבְדָן לָנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מִשַּׁנֵּי מִכָּל עַמָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ יז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי מַלֵּלְתָּא אַעְבֵּד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבִּיתָךְ בְּשׁוּם׃ יח וַאֲמַר אַחֲזֵינִי כְעַן יָת יְקָרָךְ׃ יט וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַּייָ קֳדָמָךְ וְאֵחוֹן לְמַן דְּאֵחוֹן וַאֲרַחֵם עַל מַן דַּאֲרַחֵם׃ כ וַאֲמַר לָא תִיכּוֹל לְמִחֱזֵי

מסרה יד ויאמר, כ״ח. [אמנם דר״פ נקרא עגד והוא פמוה ממפרש]. והנחתי, ל׳ בתורה וחסר. [דמסר]. טו הלכים, [כולם ס״ו ומ״י במ״א (בראשית ל״ז כ״ה)]. טז ובמה, ב׳ מידין [כ״ל דלא כתיב בתחלה אינה מלה מיוחדת עליו ובמה בוי״ן המבור, והכי הוא (ש״א כ״ט ד׳). ס׳ מבין מידום] וכל במה ובמה דכוותיה [כ״ל מא״ס בסבר״ל]. אפוא, [מ״ז ואל״ף בסוף]. הלוא, י״ג מלא בתורה. [כ״ל י״ג. ק׳. מבין מידום בשם מס״ב (במדבר י״ד ג׳)] ונפלינו. ל׳. ועמך, ב׳ פסוקים אית בהון ועמך ועמך. יז ואדעך, ל׳. יח כבדך, ב׳ חסר, יט אעביר, ג׳. טובי, ב׳ ישבעו. וחנתי, ב׳ לבני במני [ס״ו]. אחן, ל׳ וחסר כ לראת, ג׳ חסר. יראני, ל׳ [מאל״ף בפסק].

ת״א פני ילכו ברכות שם. אין פניך סנהדרין לט. ובמה יודע ברכות ז. ונפלינו אני ברכות ז ב״ב טו קרי׳ מג פ״ב. וחנתי את ברכות שם. כי לא יראני מגילה יט יבמות מט.

רש״י

במסכת ברכות (דף ז׳) ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באשר: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו (שמואל ב׳ י״ז) ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי ע״י מלאך אל תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע אפוא. יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו ועוד ד״א אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם ע״א: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו (שמות ט) והפלה ה׳ בין מקנה ישראל וגו׳: (יז) גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על עו״א אעשה ואין דבריו של בלעם ע״י שריית שכינה אלא טפל וגלוי עינים כגון (איוב ד׳) ואלי דבר יגונב שומעין ע״י שליח: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו׳. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה וקראתי בשם ה׳ לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר״ה י״ז) וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י״ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן וע״י שיזכירו לפני רחום וחנון (יהיו נענין) כי רחמי לא כלים: וחנתי את אשר אחן. אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי. עת שארצה לרחם עד כאן. לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם (ר״ה שם): (כ) ויאמר לא תוכל וגו׳. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך

רמב״ן

(יד) וטעם פני ילכו. על דעת כל המפרשים אני בעצמי אלך. והביאור לו דומה ופניך הולכים בקרב. וטעם אם אין פניך הולכים על דעת הר״ם בזה אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה. וחלילה שיאמר אם אין פניך הולכים אחרי שהבטיחו פני ילכו. ור״א פי׳ כי ה׳ אמר למשה אני בעצמי אלך והניחותי לך לבדך. כי עמך לבדך אלך. ומשה השיב אם אין פניך הולכים עם הגוי כלו אל תעלנו מזה. ולכך אמר תעלנו בלשון רבים. גם זה איננו מתוקן כי משה אמר תחלה לא הודעתני את אשר תשלח עמי בלשון יחיד. והנה גם בעת הרצון קודם הפסח אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך ולהביאך. ואם ידבר עם ישראל גם זה בעבורם יאמר כן ועוד אם כן היה משה מבקש שיודיענו מי המלאך שישלח עמו. והנה היה כולה במלאך שנאמר בו כי שמי בקרבו. והשם ענהו בטובה כפולה ומכופלת יותר ממה ששאל שילך הוא בעצמו. אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי התורה. וכך הוא הענין על דרך האמת. כי משה אמר ואתה לא הודעתני מי המלאך אשר תשלח עמי ובקש שיקיים לו שני הדברים שאמר לו האחד. ידעתיך בשם כלומר שאודע בשמי בתוכך. ויתכן שיהיה ואתה אמרת זה ממה שאמר לו ושמי ה׳ לא נודעתי להם כאשר פירשתי. והדבור השני וגם מצאת חן בעיני שיהיה מצוא החן והוא דבקות הדעות. ואמר ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך במדת הדין הודיעני נא נתיבות הדרכים כאשר אתה נודע בשמך ואדעך ליסדך למען אמצא החן הגדול. וראה כי עמך הגוי הזה אתה אביהם והם בניך. ולזה יתכוון אונקלוס שאומר הודעני כען ית אורח טובך ואדע רחמך. אז ענה לו הקב״ה פני ילכו מלאך הברית אשר אתם חפצים בו ילכו פני שעליו נאמר בעת רצון עניתיך כי שמי בקרבו והניחותי אותו לך שלא יתנהג עמך במדת הדין עזה אלא במדה כלולה במדת הרחמים. מלשון והיה בהניח ה׳ אלהיך לך מכל אויביך. והוא כענין. שנאמר וכלה אפי והניחותי חמתי בם אז ענה משה אם אין פניך בעצמך ובכבודך הולכים אל תעלנו מזה שתהיה עמנו פנים בפנים כי כן היו. התנהגו בפרשת וארא וכן הזכיר למעלה בכח גדול וביד חזקה. והנה יבקש שיעלה אותם אל הארץ בכח גדול וביד חזקה כאשר הוציאם בכח ממצרים: (טז) ונפלינו אני ועמך:

שיהא

אבן עזרא

ידעתני: (יד) אמר הגאון פני. שמתי. כמו ופניה לא היו לה עוד. והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים. ולפי דעתי כי פי׳ פני אני בעצמי. כמו ופניך הולכים בקרב: (טז) ונפלינו. מגזרת והפלה יי׳. מנפלאי ה״א: (יח) כבודך. כמו עצמך. כי כן כתוב בעבור כבודי [וכו׳]. עד עברי. באברהם כתיב ויקרא בשם יי׳. ובני אדם הם הנקראים בעבוד השם. על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד. ואין ככה ויקרא בשם יי׳. כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם יי׳ לפניך: (כ) לא יראני. קמוץ. כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים. אם טוב ישיבני יי׳: ופי׳ וחי. כמו ויחיה. כי מיד ימות. כי טעם אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו. גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. ואף כי השם הנכבד ויש אומרים לא יראני האדם רק ישיש לעולם וזה הפך הלשון. ואחרים אומרים פי׳ מלת לא ישרת בעבור אחר. וכן הוא לא יראני האדם ולא חי והטעם המלאכים:

ושכותי

יונתן בן עוזיאל

לְהוֹן הָדֵין כְּזִכְוָתְהוֹן וְחַיָּיבִין מִטוּל לְהוֹן הֵיכְדֵין כְּחוֹבֵיהוֹן מִן בִּגְלַל דְּאַשְׁכַּחַת רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרוּם עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין: (יד) וַאֲמַר אַמְתִּין עַד דְּיִתְהַכּוּן סְבַר אַפִּין דְּרוּגְזָא וּמִן בָּתַר כְּדוֹן אֲנוֹחַ לָךְ: (טו) וַאֲמַר לֵיהּ אִין לֵית אַפִּין סְדַלְכָא מִנְּנָא לָא תִסְלְקִנָּנָא מִכָּא בְּסֵבַר אַפִּין דְּרוּגְזָא: (טז) וּבְמָה יִתְיְדַע כְּדוֹן אֲרוּם אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ אֱלָהֵן בְּמַלָּלוּת שְׁכִינְתָךְ עִימָּן וְיִתְעַבְּדָן לָנָא פְּרִישָׁן בְּסַלְקוּתָךְ רוּחַ נְבוּאָה מֵעִילַוֵי אוּמַיָּא וּתְהֵי מִתְמַלֵּיל בְּרוּחַ קוּדְשָׁא לִי וּלְעַמָּךְ מִן בִּגְלַל דְּנִהֵי מְשַׁנְיֵי מִכָּל עַמְמַיָּא דְּעַל אַנְפֵּי אַרְעָא: (יז) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אוּף יַת פִּתְגָמָא הָדֵין דְּמַלֵּילְתָּא אֶעֱבֵד אֲרוּם

ירושלמי

אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וּמַנִּית יָתָךְ בְּשׁוּם טָב: (יח) וַאֲמַר אַחְמֵי כְדוֹן יָתִי יַת יְקָרָךְ: (יט) וַאֲמַר אֲנָא מַעֲבַר כָּל מְכִילַת טוּבֵי קֳדָמָךְ וְאִיקְרֵי בְשׁוּם מֵימְרֵי דַּייְ קֳדָמָךְ וְאַיחוּס עַל מַאן דְּחָמֵי לֵיהּ לְמֵיחוֹס וְאֵירַחֵים עַל מַאן דְּחָמֵי לֵיהּ לְמִתְרַחֲמָא:

(יט) וַאֲמַר הָא אֲנָא מַעֲבַר כָּל מְכִילַת טוּבֵי קֳדָמָךְ וְאִיקְרֵי בְּשֵׁם טָב יְיָ קֳדָמָךְ וְאָחוּס עַל מָה דְּחָמֵי לֵיהּ לְמֵיחַס וְאֵרַחֵם עַל מָה דְּחָמֵי לֵיהּ לְמִתְרַחֲמָא:

(כ) וַאֲמַר לֵית אֶפְשַׁר לָךְ לְמֵיחְמֵי יַת סֵבַר אַפֵּי אֲרוּם לָא יִחְמִינַנִי אֱנָשָׁא ויתקיים

בעל הטורים

מעביר לו פניו: (יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יהוה לפניך [עם הסימנים והאותיות] בגימטריא שהקב"ה נתעטף כשליח ציבור [עם האותיות

כל זה עם ג' דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו וכו' יע"ש ועיין ברש"י כי לכך אמר לאם:

יונתן

(יד) עד דיהכון סבר אפין מ'. פי' כמש"כ ז"ל עם בפ"ק דברכות שאמר לו הקב"ה לשמה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם: (טו) אין ליה אפין מהלכא מיננא. פי' אם לא יסורו ממנו פנים של זעם ושינה אם מרגותו עמ"ש: (טז) במללות שכינתך (יט) כל מכילות טובי. פי' כל מדות טובי. ורחים על מאן דחמי ליה למיחום

רמב"ן

שיהא מלקה במושלה ואין כן לכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. אולי היה הרצון הזה בסוף הרבנים יום השניים על דעת רבותינו כאשר נתרצה לו בקדום בתוך הוא ואמר שהל לך שני לוחות אבנים כראשונים: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. בקש שיהיה רואה במראה ממש את כבוד השם. ויתכן כי יהיה כבודך בכאן בכבוד הגדול שהשכלתו כמראיה ושם עוה אותו אני אעביר מדת כל טובי על פניך שהשיגנו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם כי מראה הפנים שאלה לא תוכל לראות: (יט) וקראתי בשם ה' לפניך. שאקרא לפניך השם הגדול אלא תוכל לראות' והנותי בו את אשר אחון ורחמתי בו את אשר ארחם. שתדע בקריאה הזאת מדת הסליחה ומדת הרחמים אשר יש"ט ויכורותו בשמי ובטובי. ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא כי טוב הדם ביתו. ואין טעם כי לא יראני האדם וחי שילהם

פירוש על אבן עזרא

לפרש באופן אשר רק על פירושם. [א](ע"ח ס' י"ח). [ב]ס"ע יי"ו י"א בל"א (גענעטוולדם). [ג](לעיל פ' ד'). לפי שרשו פלה. [ד](פסוק כ"ג). ר"ל כי יש הפרש גדול בין ויקרא הכתוב באברהם (ברלשית י"ב ח') ובין ויקרא הכתוב פה (לקמן ל"ד ס'). כי ויקרא הכתוב באברהם הפרשה בשלם ויקרא עלמה. ר"ל התפלל בשמו כחכנותו. או הכרים להודיע ימודו לאשר לא ידעו כפי' רא"ע שם. אבל ויקרא הכתוב במשה הפ:שא בשלם השם. ר"ל קרא הקורא הבורא בשמותיו המורים על פעולותיו. ובאשר אלה שם הקריאה ובפני שלם הבורא. יש לומר שהבורא ית' הודיע פעולותיו ושמותיו למשה. והוא היה הקורא והמודיע דרכיו למשה. והנה הבורא יתברך היה הקורא קרוא. ובאברהם היה הקורא קורא. פי' שהשם הכתוב בפרשה אברהם השם הוא הקרוא. ובכאן במשה השם הוא הקורא. ר"ל שמשה קרא השם בשמו כאשר קרא משה וביעותו בספתיו. ואותו השם שהיה מדבר הוא היה קורא הבורא כי בפרי הקריאה לאוי ליפסו למשה שהוא ההוה וראוי ליפסו לשם. שנו נקרא מה שיקרא. תאין רואני (ישעיה ע"ז י'). אלהציאנו וכו' (לעיל י"ד י"א). [ה](ס"ג ע"ו ס'). עם כבות יסוב ישבני ובעברים שלפנינו פתח תחת הקל"ף. וכ"כ מכלל יופי. לא בפתח גדול תחת קמץ קטן. והראוי יְרָאֻנִי. [ו](שופטים י"ג כ"ב). [ז](ברלשית ל"ג ל"א). כמו

ספורנו

כאמרם ז"ל סכה פרק הישן) שלשים מהם ראוים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי בכך: (יד) פני ילכו. בנשמכם ללכת אל ארץ ישראל ילכו פני לפניכם לא בתוככם: והניחותי לך. אניח לך מכל אויביך מסביב באופן שתניאם לארץ בשם: (טו) אם אין פניך הולכים. עתה בעודנו סונים אם אין פניך שהלקת הולכים אלינו לשכון בתוכנו: אל תעלנו מזה. כי טוב לנו שבת במדבר מהכנס לארץ באולת שכינתך כי באופן זה נגלה ממנה מהר בלי ספק: (טז) ובמה יודע איפא. אף על פי שנהיה נכנסים לארץ שיגרש המלאך את האומות במה יודע שיהיה זה דבר אלהי. הלא כן מנהג כל המלחמות שתגבר אומה על אומה לפעמים ותגרש אותה: הלא בלכתך עמנו ונפלינו. כענין נסית באלהיך עם זו גאלת נהלת בעזך. שמעו עמים ירגזון. כי ברואות האומות שאתה עמנו נהיה בעיניהם נפלאים ונבדלים במעלה מכל שאר העמים ולא יתאמצו להתקומם נגדנו כמו שהעידה רחב באמרה כי שמענו את אשר הוביש יי' את מי ים סוף וכו'. ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם. כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: (יח) את כבודך. איך ישפע מציאות כל נמצא ממציאותך עם רוחק היחס ביניהם. כאמרו מלא כל הארץ כבודו: (יט) אני אעביר כל טובי על פניך. לא ימנע זה מצד היותי בלתי טוב כי אמנם אעביר כל טובי על פניך: וקראתי בשם ה' לפניך. הנה קורא בשם ה' הוא המודיע ומלמד מציאות האל ית' ודרכי טובו. אמר אם כן אני אעביר כל טובי על פניך באופן שאם היו עיני הבנתך מספיקים לזה היית משיג כל רצונך. ועם זה אלמדך להועיל קצת דרכי טובי שבידיעתם תקנה איזו ידיעה מעלמותי כאמרו ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יי': וחנותי את אשר אחון. אתן לך אותו החן שדרכי לתת לכל מולא חן בעיני שהוא בשפע רב לבלתי שום כילות ובלתי לבות עין: ורחמתי את אשר ארחם. ארחם עליך שלא תמות לגבה ברק כבודי כמו שדרכי לרחם על כל הגון וראוי לכך כאמרו. ושכותי כפי עליך עד עברי: (כ) ויאמר לא תוכל לראות לא יהיה זה נמנע ממך מפני חסרון השפעתי אבל מפני חסרון קבלתך שלא תוכל לקבל את שפע האור: (כא) הנה מקום אתי. מקום מוכן למראות אלהים

פירוש רשב"ם

כמו שבקשת כדכתיב ופני הולכים בקרב: והניחותי לך. אלך עמך לכבוש את הארץ עד שאניח לך מכל אויביך מסביב כדכתיב עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם. והיה בהניח ה' אלהיך מכל אויביך וגו'. והמפרש והניחותי לך הנחת רוח אעשה. כמו שאעשה בקשתך שטות הוא. וכי כל דברים שהיה הקב"ה מתרצה לבקשת משה יאמר לו והניחותי לך והלא ייתור *לשון חכמה: (טו) אם אין **יתור פניך וגו'. כלומר שאם אין אתה בא עמנו: (טז) במה. איפ' וגו'. ונפלינו אני ועמך וגו'. תחלת בקשה אחרת היא. עוד אני מבקש ממך שיופלא ויובדל אני לבדי מכל עם ישראל לדעת כי אני נאמן לנביא ולמוכיח ויהיו שומעין לדברי. וגם עמך יהיה נפלא במה שתלך עמהם מכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה אשר דברת. אלי להיות מופלא ונראה שופט וגדול עליהם מלבד ההליכה, שאלך עמהם אשר נתרציתי לך כבר והוא קירון פנים שכתוב בו לפניו נגד כל עמך אעשה נפלאות. הכל כמו שמפורש שם: (יח) הראיני נא את כבודיך. תמה על עצמך האיך מלאו לבו למשה רבינו ליהנו' מזיו השכינה והלא הכתוב משבחו ויסתר משה פניו כי ירא מהבט אל האלהים. ח"ו לא נתכוון אלא לכרות לו ברית על שני דברים שנתרצה לו הק"בה על קרון שלו ונפלינו אני ועמך. ושל פני ילכו להניח לך מכל אויביך. וכן אמר הראני נא את כבודך. בכריתת ברית על מה שהבטחתני כמו שעשה לאברהם כשאמר במה אדע. וכתוב שם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים וסמיך לי' ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי. אף כאן שאל משה להקב"ה קיום ברית ונתרצה לו הקב"ה שיראה לו בכריתות ברית כדכתיב ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו'. וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות כמו שבקשת ונפלינו אני ועמך וגומר כי נורא הוא כדכתיב וייראו מגשת אליו: (יט) וחנותי את אשר אחון וגו'. שם אפרש לך את מידותי: (כג) וראית את אחורי. לאחר שאעבור על פניך

*לשון **ר"ל הקב"ה נגלתו סנעיתו כ"כ

וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהֹוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ

ויאמר

אונקלוס

יַת אַפֵּי שְׁכִנְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזֵינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם׃ כא וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא׃ כב וִיהֵי בְּמֶעְבַּר יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאָגֵין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר׃ כג וְאַעְדֵּי יַת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יַת דְּבַתְרַי וְדִקְדָמַי לָא יִתְחֲזוּן׃

מסרה, כא הצור [כולהון מ"ין]. כב בעבר, ל' וסמך. בנקרת, ל'. ושכתי, ל' [ספי"ן שמאלי וסמך]. כפי, פ' בליש"א. כג והסרתי, [סמך דסמך]. אחרי, [סמך]. ופני, ג'. יראו, ה'.

ת"א והסרתי את בכתוב ז מנחות לה. וראית את ס' הזוהר פ' פקודי.

רש"י

לך רשות לראות אם תרי: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבר כבדי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר (משלי ל') יקרוה עורבי נחל (ישעיה נא) אל מקבת בור נוקרתם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכתי כפי. (ס"א פ' ויקרא) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש: (כג) והסרתי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי

רמב"ן

שילכה אותו ויעשם אבל כי פרט שישיג להראות תפרד נפשו מעליו כי אפילו במראות המלאכים אמר במראה נהפכו צירי עלי: (כא) הנה מקום אתי. בהר הזה אשר שכינתי שם. ונצבת על הצור. שהיה בהר כמו שאמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב: (כג) וטעם ופני לא יראו. הפנים המאירים כאשר פירשתי ושכן שיהיה מלת אחרי בלשון אחור

אבן עזרא

(כב) ושכותי. עניין או נסמך מוס הסמס. ומפרשים אמרו כי כפי עב. כמו על כפים כסה אור. כן על כפים סקותך. ואינו רק כמשמעו (כג) ופני לא יראו. כם הכרובים. ולא כן ולא יראו פני ריקם. כי הזכרים הם הכרובים: (כא) ונצבת על הצור. הוא כאשר אמר כי כן כתוב ונצבת לי שם על ראש ההר. ואמר שהוא ימיגם שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרות הצור. כי כן כתוב ושמתיך. לא שיכנם הוא מעצמו. ועתה אזכיר כלל טעם הפרשה. אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שהאלו בו. ובמקום אשר אמלא להם ומשה השיב אם לא ישוב אתך עמה במקום הזה אל תעלנו מזה. והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך. אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו. והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך. והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל. על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה. וראה כי עמך הגוי הזה. אל תעלנו בלשון רבים והעד הגאון על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני. ובעבור זה שמח משה ואמר ילך נא יי' בקרבנו. כמו כי לא אעלה בקרבך. ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי. וחוץ האמת כי ההתגלות אינם מרגישות רק המקרים. על כן ויראו את אלהי ישראל. גם והראה את יי'. וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים. והנה אמר בכאן וראית אחורי. ובמקום אחר ותמונת יי' יביט. ואלה הדברים צריכים פי' ארוך. והגאון אמר כי הפנים פני האור. והמשל פני השמש. והאחורים הנשאר מהאור המדבק באשר ואין צורך לכל זאת. ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום האחרונים והלאה. ויצבור השם על פניו אז קרן עור פניו. כי תחלת נבואתו על ידי המלאך הנראה בסנה. ושם כתוב ויאמר יי'. וככה ויי' הולך לפניהם יומם. כי השליח ידבר על לשון השולח. וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו. וחכמינו אמרו שהראה לו קשר של תפלין. ודבריהם נכון. רק לא כאשר יפרשוהו שכתי דורנו שהוא כמשמעו. כי סוד עמוק הוא:

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם. והעצם הוא הכבוד. וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים. על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש. וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי. באמת יהיה כמספר השם. גם כן מחברות השמש כוכבי לכת. גם במחבק האותיות שיצא האדם בהם בשני השם יהיה כמספר השם. ובהפך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה. יהיו כמספרם המחוברים משני השם. וכאשר תכפול שני השם הראשון על השני. אז תמצא מרובעי הנפרדים. ובהפך מרובע הראשון ממרובע השנים. אז ישאר כחשבון מעוקב האות השני. ואם תחסר מרובע השנים ממרבע השלשה. אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי. וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד. ואין לו צורך לאשר לפניו. ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל. וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל. על כן סוד התפילות והתהלות. וטעם והתגדלתי והתקדשתי. ועוד אשר בך אתפאר. והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו ילאו. והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור. אף כי לנשמת האדם העליונה. ואף כי למשרתי עליון. אף כי לעליון העליונים. והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הסובב שר הפנים ושר הכח. והנקודה האחרת סוף הכח. ותנועת האדם לפנים. והגוף העליון אל הימין. והלמם אל העליון. והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ויולד בראשית הנקודה אחורים. ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה. וזהו כי לא יראני האדם וחי. בעבור היות נשמת האדם עם הגוף. והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם. והנה משה שב כללי. על כן אמר השם ידעתיך בשם. כי הוא לבדו יודע הפרטים והלקיחם בדרך כלל. ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם. על כן נורת הכרובים. והנכבד באדם ישראל. על כן דבר הקשר של תפילין. ועל כן כתוב בשיעור קומה. כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף. והנכבד המהגוף הוא המקרה. ואמר ר' ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ור' עקיבא ערבים בדבר זה. וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותינו. ודע כי כל הנמחים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים. כי הכללים קשורים בארבעים ושמיה נורות הגלגל. וזהו אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים. והמוקיפים להאיר עיניהם. מטעם הענין אולי ידעו זה ולא לנו לגלות הסוד לתלמידים. והעד הנאמן ולא חלק להם. ויודע כי המחברות הם מאה ועשרים. מחברות השבעה. והמחברת הגדולה במספר כלם. היא ששה. והמחברת השנייה היא אחת ועשרים. וכנגדו מחברת השמשה ככה.

וזה

פירוש על אבן עזרא

כמו ובצלמות וגידים תשוככני (איוב י' י"א) וכבה הכותי פ"א וינ"ע ולגין. כי טרם שניהם שבך. מגין כפוי והגנה כמו וקבום על האכון (להלן מ' ג') שכוסס לראשי (תהלים ק"מ ח'). (איוב ל"ו ל"ב). (ישעיה מ"ט ט"ז) פי' עבים ועננים. סר"ל כף יד. בע"ם ב"י גורם עם וכו' ור"ל א"ם לראותם כאשר הכרובים. (להלן ל"ד כ'). כב"ש יראה כל זכורך (שם פסוק כ"ג). סר"ל מז"ל דרשו בחגיגה יראה יראה וגו'. ובזה משמע הרואה והנראה. ע"כ מגרש פה מלת יראו אשר הכרובה לא יראה פני ה'. ושם פי' יראה כל זכרך הוא אשר יראו א"ש לפני ה'. (לעיל פסוק כ'). (פסוק י"ג). (לעיל כ"ג כ"א) פי' כבר בארתי בפרשה ואלה המשפטים שהיסה דעתו שהים מיכאל הוא השכל הפועל ואמר שזה המלאך השלוח עמהם אינו מיכאל. הנה הוא קטן ממיכאל. ומזה מבין כי הוא היה שר ישראל על דעת חכמי המזלות ושר שנתי. ומזה ידע משה שהשם היה פנים את ישראל מאז החם המזל. ועי"כ אמר משה להשם אם אין פניך הולכים. כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס"ג) כלומר אם מלאך פניך לא ילך בקרבנו אל תעלנו מזה. (לעיל פס' י"ד). (פסוק ט"ו). (פסוק י"ג). (להלן ל"ד ט'). (פסוק ג'). (פסוק כ') כלומר אמתת מלאותי כמו שהיא לא תושג כי לא יראני האדם כלומר האדם שהוא חומרי לא יוכל להשיגני ואפילו החי שהוא המלאך והוא שאמר וחי. ת"ר ל סמוכים. (לעיל כ"ד י'). (ישעיה ו' א'). (יחזקאל א' ג'). (פסוק כ"ג)

במדבר

וְיִתְקַיֵּים: (כא) וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וּתְהֵי מְעַתַּד עַל טִינָרָא: (כב) וִיהֵי בְּמֶעִיבַר יְקַר שְׁכִינְתִּי וַאֲשַׁוִּינָךְ בְּאַסְפַּלַּדָא דְטִינָרָא וְאַגֵּין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד זְמַן דְּאֶעִיבַּר: (כג) וְאַעֲבַר יַת כִּתֵּי מַלְאָכַיָּא דְקַיְימִין קֳדָמַי וְתֶחְמֵי יַת קְטַר דְּבֵידָא דִתְפִילֵּי אִיקַר שְׁכִינְתִּי וְאַפֵּי אִיקַר שְׁכִינְתִּי לֵית אֶפְשַׁר לָךְ לְמֵיחְמֵי:

(כב) וְאַטִּיל יַת יְדַי: (כג) וְאַעֲבַר יַת כִּיתֵּי מַלְאָכַיָּא דְקַיְימִין וּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי וְאַחְמֵי יַת דְּבֵירָא דְאִיקַר שְׁכִינְתִּי לֵית אֶפְשַׁר לָךְ לְמֵיחְמֵי:

ואמר

יונתן

למיקום דלא ס"ל כר"מ דאמר ומכותי אע"פ שאינו הגון. וכו': (כב) באספלידא יש לגרוס בדלי"ת והוא תרגום של נקרת הצור וכן בלשון רז"לפ"ק דבתרא אפותא דאספלידא. ומפרשים הפוס' בשם ערוך שהוא מערה ושם גרי"ס: (כג) קיטורא דבידא. אם הגירסא בדלת ופירושו קשר תפילין של יד וכן גם בגמרא פ"ק דברכות עיי"ש.

פירוש על אבן עזרא

ה(במדבר י"ב ח'). ופי' האור הנברא שנקרא כבוד או שכינה (עיין במורה ח"א פרק י"ט ופרק ס"ד). זפא"א לראות בעצמות אור השמש כ"א ע"י מסך. חאלא אחם כשמעה בדפוס. ולכן כ' המפרש ס' האמונות והדעות להגאון ר' סעדי' ז"ל בפירושו ספר דעת (מאמר ב' פ"ז) על דברי רבינו ז"ל בכאן וז"ל ע"ש ההדבק באחד לא ידעתי מה כוון. כי כאן לא נשמע ולא נראה אמת כלל וכו' עכ"ל ובאמת ל"ל הםדבק באחד מהם. ואלה דברי הגאון ז"ל שם על ורואים את אחורי ופני לא יראו. ולומר בגלות כל זה. וביאורו כי יש לנברא אור נראהו. והראהו לנביאים להיות לכלי' להם כל דברי הנבואה אשר ישמיעום הם מאת הבורא. וכאשר יראה אותו אחד מהם. אמר ראיתי את כבוד ה' וכו' אבל כשהם רואים האור ההוא אינם יכולים להסתכל בו מפני רב כחו ובהירותו וכו' ושאל מרע"ה שיחזיקהו הבורא שיסתכל באור ההוא. והשיבו כי תחלת האור ההוא עצומה וכו' אך יסך עליו עד יעבור תחלת האור ההוא וכו' וכאשר עבר תחלת האור. גלה מעל נושה דבר הסוכך עד שהסתכל באחריו כמ"ש והסירותי את כפי וראיתי את אחורי. אבל הבורא עצמו לא יתכן שיראה אותו אחד הם עכ"ל. ר"ל אחד מהנביאים שזכר לעיל שם. או ר"ל איך שייך לומר על הקב"ה פנים או אחור ואפילו על המלאכים נאמר ד' פנים לאחד אשר לכל לד הפנים. אלא ההדבקות באור האמדות מהבורא כמו אור הלבנה אשר בא מאור השמש נקרא אחורים. ט(לעיל ג' ז'). כלומר שהראהו האיך נקשרים כל הנבראים זה עם זה כמו שהתפילין מונחים בראשית המוח ורצועות יוצאות מהם ומתקשרות בסוף המוח כן הוא יתברך שורש הכל ומשתלשלין ממנו כל הנבראים ממנו מן הראשון ועד האחרון וכל אחד נקשר באחד והוא שנראה למשה ולא נמנע ממנו זולתי התפילין שהם על הפנים שהוא שורש הכל ונרמז בפנים. אך הקשר כולו הראה לו. וי"א כי על שר הפנים אמר ששמו כשם רבו. או שמא יש אחד למעלה ממנו נאצל מן הסבה הראשונה ויש בו כח עליון והוא שנראה לו למשה ויחזקאל כמראה אדם עליו מלמעלה. והוא שנראה לנביאים. אבל עלם העלום לא נראה לשום אדם לא בימין ולא בשמאל לא בפנים ולא לאחור. וזהו שאמר הראב"ע ז"ל אחר זה כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עוה"ב. וזהו נעשה אדם בצלמנו עכ"ד. לכלומר השם הנכבד ידו"ד ואינו נקרא ככתבו. כי היה ראוי שיקרא יהוה שהוא מורה הויה והוא שם העלם כי פעם נקרא שם מואר ופעם שם העלם כמו שכתב רבינו ז"ל בפ' שמות. מר"ל עלמות שמו הוא כבודו. (כ"ל) למה לא נחשוב אשר כונתו נ"כ כי כבוד במספר ל"ב והוא ל"ב נתיבות חכמה. ועי"ז פי' וא' נתן חכמה לשלמה כי המדה נקרא שכינה הקדושה. ונקראת כבוד אלהים. וה' הוא אלהים. נכזה: י, יה, יהו, יהוה, או כזה: יוד, הי, ויו, הי, יעלה לשנים ושבעים. סר"ל במערכת הראשונה מן א' עד י' היינו ע' הפרטים. הה"א האמצעי. הנה מרובע הראשון א' פעם א' הוא א', ומרובע האמצעי ה' פעם ה' כ"ה. חבור המרובעים עולה כ"ו כמספר השם. עשהם על כ"ו אופנים. כמספר השם הנכבד. כבר ראיתה מה שהקדמנו בפרשת בראשית מענין ז' כוכבי לכת שיש להם פעולות משתנות בבואם תחת המזל שלהם. ולכל א' יש לו ב' בתים היינו ב' מזלות מן י"ב מזלות בגלגל השמיני. רק לחמה וללבנה אין להם רק בית אחד. ע"כ נשארו על ה' כוכבי נבוכת. שלי"ם כ"כ לכ"א ב' בתים. וכן יש להם נ"כ פעולות אחרות בבואם זה תחת זה. כי לכ"א גלגל אחר. וכ"א מזה הגלגל עם הכוכב שלו תחת העליון. למשל שבתי הוא העליון. ולדק למטה ממנו. ויש לו הקיף אחר ולפי חשבון הסיבוב פוגע תחת שבתי ונעשה משניהם פעולה אחת והוא השנוי. וכהתחברם ב' ב'. או ב' ג'. או ד' ד'. או ה' ה'. או ו' ו' כאשר עיינו בעלי החכמה באלה המחברות מלאום ק"כ כשנספר אותם ע"פ מספר השבע כולם. אך מחברות משה בהוליאנו השמש והירח הם כ"ו לא פחות ולא יותר. וזה בהתחבר כי כל המשה על נקודה אחת היא מחברת הראשונה. וכשיהיו הד' מחוברים ולא יותר יהיה מבורס על חמשה דרכים. וכשיהיו שלשה מחוברים ולא יותר יהיה מבורם על עשרה דרכים. וכשיהיו שנים מחוברים ולא יותר יהיה מבורם נ"כ על יו"ד דרכים. וביאור זה המחבור הראשון אין לריך ביאור. ומחבור ד' מהם באלא החמשי הוא ה' אופנים ע"ד זה שלמ"ן שלמ"כ שלנ"כ שמנ"כ למנ"כ. ומחברות שלשה מהם הם יו"ד דרכים באופן זה של"מ של"נ של"כ שמ"נ שמ"כ שנ"כ למ"נ למ"כ לנ"כ מנ"כ. ומחברת שניים שהוא נ"כ על יו"ד דרכים באופן זה. ש"ל ש"מ ש"נ ש"כ. ל"מ ל"נ ל"כ. מ"נ מ"כ. נ"כ. נמלאו לחמשית אחד לרביעית חמשה לשלישית עשרה לשנים עשרה הם במספר כ"ו כמספר השם הויה. ובע"א מ"ם מפרש בזה האופן. ש"ל ש"מ ש"מ ש"נ ש"כ ש"ל. ל"מ ל"ח ל"נ ל"כ ל"ל. מ"ח מ"נ מ"כ מ"ל. ח"נ ח"כ ח"ל. נ"כ נ"ל. כ"ל הרי עולה כא. והשם אהיה עולה נ"כ כ"א. פר"ל יו"ד ה"א עולה כ"ו. צשהם. ב', ד, ו, ח, דהיינו ב' פעם ב' ד', ד' פעם ד' ע"ז. ו' פעם ו' ל"ו, ח' פעם ח' ס"ד, עולה ק"כ. קר"ל א' עם ב' הוא ג'. ועם ג' הוא ו'. ועם ד' י'. ועם ה' ט"ו, ועם ו' כ"א. ועם ז' כ"ח. ועם ח' ל"ו. ועם ט' מ"ה. ועם י' נ"ה. ועם י"א ס"ו. ועם י"ב ע"ח. ועם י"ג צ"א. ועם י"ד ק"ה. ועם י"ה שהוא חלי השם עולה ג"כ ק"כ. ר"ל ט"ו פעם י"א עולה קס"ה. שהם א, ג, ה, ז, ט, באמרך א' פעם א' א, ג' פעם ג' ט, ה' פעם ה' כ"ה. ז' פעם ז' מ"ט. ט' פעם ט' פ"א. עולה ג"כ קס"ה. ישל השם. כ"ל י' פעם י' שהוא ק. אר"ל י"ה, פעם י"ה, שהם רכ"ה נשאר קכ"ה. בשהוא ה' פעם ה' כ"ה, ה' פעם כ"ה קכ"ה. גר"ל י"ה פעם י"ה שהם רכ"ה. דר"ל יהו שמספרם כ"א. והמרובע כ"א פעם כ"א עולה תמ"א נשאר רטז. *והוא המעוקב מן אות ג' של השם שהוא ו' הכה ו' פעם ו' ל"ו, ו' פעם ל"ו הרי רטז. הכי הוא ית' מקפק במליאות עלמו כמ"ש בספר יצירה. ולפני אחד מה אתה סופר. ור"ל עשרה. מאה אלף ורבבה עד אין סוף. כולם נקבלים מאחד שהוא הכל. ור"ל לייחד שמו הגדול והקדוש. ה(יחזקאל ל"ח כ"ג). ט(ישעיה מ"ט ג'). כמשל כל הגידולים הם גדלים מהמים ע"כ אין למים שום תמונה ומתהפך לכל גוון. *'כי הם עגולים. ואמר זה על מה שאמר הקב"ה למשה פני ילכו. בשהיא רוחנית. לשהוא בלי ראשים ובלי תכלית. ילופעם ורואים את אחורי ופני לא יראו. בדמיון האורך המעלה למטה לפי הסגנון המלובש. סר"ל הקו שממנו יבואו פנים ואחור כמ"ש לעיל (כ"ה מ'). ור"ל התחלה וסוף. עמלאך הרואה פני המלך העליון נ"ה נקרא שר הפנים. והקרוב אליו הוא מט"ט. וכ"כ בסוף ספר יסוד מורה. ורבינו בחיי ז"ל פ' משפטים נתן טעם לשם זה ע"ש. ענראה שר"ל ראשית הכח. שמקבל מעליון העליונים להשפיע על התחתונים שהוא סוף הכח. ככה פי' בע"מ ג"י. ואולם לא ראה דעת המקובלים אשר סוף נמיכם לדיק והוא המדה השפלה. ונבשכנו הוא הבריה. וממשיך הכח מרעיון האדם ואח"כ יורה כסן ובא להמדה המקבלת הריון ומוליד תולדות והיא הנקודה האחרונה. פר"ל מגמת פניו קדימה. כי קרבת אלהים ישפט ואת פניו יבקש. וזאת היתה בקשת מרע"ה הראני נא את כבודך. פי' פניך. שהכי השיבו השם לא תוכל לראות פני. צאות דמות אדם במרכבה. וע"פ דעת מקובלים נקרא התפארת ונקרא עולם ככתוב עולם חסד יבנה. וכולל ו' קלוות והוא גם ע"ב אשר הוא פנים ואחור מאותיות פסוק ויסע. ויבא. ויט. והאותיות ההולכים למפרע הוא דין ומכ"ז מקורו הוא לאמים. קכמ"ש ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין (יחזקאל א' י') וזאת מעלה האדם שדמותו עליון במרכבה כמ"ש רש"י ז"ל על ודמות אדם להנה (שם פסוק ה') לפי שזה אב לכולם קילם הנביא את המרכבה בו. רר"ל נקשר בכח עליון ואליו השוקקו סטבעים לנמות על פיו. כמ"ש רז"ל אין לך עשב למטה שאין לו מזל למעלה המכה בו ואומר לו גדל. אף כי האדם שמלך נשמתו העליונה מחוקק לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו כבוד אומר כולו. שר"ל לראות עלם כבודו שהוא פניו ית' כמ"ש לעיל. *שר"ל בעודו בחיים. תפי' הגוף לא יוכל להשיג כ"א הגוף נעצר כי השגחתו עם ה' הרגשות ולא יוכלו הסרגשות להשיג השכל. ואין השכל נודע כי אם לשכל אחר כמוהו. וע"כ לא יתכן בחי להדבק בשכל שהוא המלאך כמו שאין העינים יכולים לראות עלם השמש מפני לעיטם אור הגדול. כן הגוף לא יכול בהרגשותיו לראות השכל. ואם תדבק הנשמה בשכל ישאר הגוף כמה ולא ירגיש. וזה מפורש (מ"ב פ' י"א) עדוע בא המשוגע וכו'. וכמו ונשמה לא נשארה בי וכו' (דניאל י' י"ח) *אבעבור הדבקו בשם השיג מה שלא השיגו אדם לפניו ולאחריו וידיעתו היתה בפרטי הילורים וכללם. דעיין כ"ז (בראשית י"ח כ"א אות קטן כ') בפי' על רא"ע. ופירושו כאשר יבאר למטה בענין יודע ודעת וידוע. גשהיו בלורת אדם. דכמ"ש והייתם לי סגולה מכל העמים (לעיל י"ט ה'). היכי הקשר הוא באחורי הראש שמשם משתלשלות הרלועות למטה. רמז לסודם של מעלה שמשם נמשכים הלנורות להוריד השפע על התחתונים. יר"ל השתלשלות העולמות ממעלה למטה (עיין במורה ח"א פ' ע"ב). זר"ל הנשמה. חעל כן דבר וכו' כי הגוף הוא העלם. והמקרה טפל לו (עיין מלת הגיון שער י'). טעיין ספר רזיאל ר"ל כל העליונות מהגלגל העליון עד מרכז הארץ שהוא כלל אחד. וסיה אחם. ויודע מכונתם ומלאיהם ומשפיע המאמרים מעל בעלי החומר ומתייחד בלורות ומשכל בעלולים מעלה אחר מעלה עד שמגיע העלות. מובטח לו שהוא בן העולם הבא ונפשו דבקה בילורה ויחיה חיי העולם. שהיו שלשה ושאמר אחד ונכנסו לפרדס. וזהו נעשה אדם בצלמינו כדמותינו. כלומר בלא מכלי ובדמות הנפלאים בנפש ובתבונה. ודע כי מה שאינו משוער כשהוא דבר נמשער. אפשר לומר שהוא משוער. כי המקרים שאינם גופים מושערים מלד היותם בגופים כמו הגוונים והתכונות. ומה שאמר על כן כתוב בשיעור קומה. הוא מה שאמרו רז"ל אמר ר' ישמעאל כל היודע לשער שיעור קומת קונו ומשערו בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב (וכן פי' מופו"ע). ו(בראשית א' כ"ו) ר"ל שיוכל האדם לעלות למדרגת המלאכים. כחכמי המזלות מלאו בדמיונם ע"ח לורות שהם קבילת כוכבים בתמונות שונות שעל פיהם ילאו כל השנויים בעולם השפל. והראב"ע ז"ל פי' זה בתחלת ספר קהלת והוא אלו הסודות שאמר כי הפסוק מה שהיה הוא שיהיה וגו' נאמר על הגלגלים ולבאות. כי הם כמו עגולות סחרם אליה ולאשיתם כקופם וסופם כראשיתם. ומה שנעשה הוא שיעשה נאמר על הכללים שהם שמורים כמו מין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל למח ותולדות אלה מתנועות עליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם כתבנית מערכות הלבאות. והענין שאפ"י שלא תוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים ושמורים. ועל זה הדרך מראה עולם של מעלה ושל מטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש עכ"ל (ועיין באהל יוסף). ל(דברים ד' י"ט). מ(שם כ"ט כ"ה) ר"ל לישראל. כי השם לבדו הוא מנהיגם ח"ש רז"ל אין מזל לישראל. נהן ז' כוכבי לכת. סר"ל שצ"ם הנכ"ל. ער"ל מחברם אשם במספר שנעה. פר"ל שני כוכבים מהם אפשר שיתחבר מברם על כ"א אופנים כזה: ש"צ, ש"ם, ש"ה, ש"נ, ש"כ, ש"ל, צ"ם, צ"ח, צ"נ, צ"כ, צ"ל, מ"ח, מ"נ, מ"כ, מ"ל, ח"נ, ח"כ, ח"ל, נ"כ, נ"ל, כ"ל. והם. שצמח"נ, שצמח"כ, שצמח"ל, שצמנ"כ, שצמנ"ל, שצמכ"ל, שצחנ"כ, שצחנ"ל, צר"ל ג"כ כ"ם.

ספורנו

אלהים כאמרם ז"ל (מגלה פרק שלישי) על מערה שעמדו בה משה ואליהו שהיא מי' דברים שנבראו בין השמשות: (כג) וראית את אחורי. הראה לך

חמישי **לד** א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל

רחום

אונקלוס

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תַּבַּרְתָּא׃ ב וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃ ג וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתַּחְזֵי בְּכָל טוּרָא אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן לָקֳבֵל טוּרָא הַהוּא׃ ד וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּים מֹשֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא בִשְׁמָא דַיְיָ׃ ו וְאַעְבַּר יְיָ שְׁכִנְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק

רגז

מסרה לד א פסל [הטע"ך בקמץ לבד וחוץ הפוך]. לחת, [וכן שלמה הכתובים דפסוקא חסר דחסר]. כראשנים, ד'. את הדברים [בס"ם הקדמה בה"א לא בשל"ק של את]. שברת, כל ליסנא פתח [גם בספ"ק]. ב והיה, ו' [ר"ל לראשונה בטע"ם לבד]. ועלית. [הטעם מלרע ולכן מלה לי רפי כי אין כאן דין אחי מרחוק]. אל ראש ההר, ה', ג וגם, ד' פסוק וגם גם [ה' דין, ב' (מלכים ב' כ"ג ט"ו), ב' יחזקאל כ"ד ה', ד' לא מלאתי. ה' מנין סידום]. אל ירא, ב'. ד ויפסל, [חסר]. לחת, [חסר דחסר]. כראשנים, ד'. אל הר, י"ז. לחת, [חסר דחסר]. ו ויעבר, [כולהון חסר]. ה' על פניו, [הטעם במרכא ופסיק]. ה' ה', [פסיק בגווייהו].

ת"א פסל לך שני מדרש לח. אשר שברת שבת פז יבמות סב בתרא יד. הצאן והבקר בילה ס תענית כה. וישכם משה שבת פו. ה' ה' ר"ה יז.

רש"י

יקרי כשתסתלק כהנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחרי. הראהו קשר של תפילין: (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות. משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך. בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי. כן המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב"ה אלו ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקולות שלטה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) ה' ה'. (ר"ה יז) מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת אחר שיחטא וישוב: אל. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כב) אלי אלי למה עזבתני ואין לומר

למדת

אבן עזרא

וזה המספר יצא [ט]משבעה. ומחברת שלשה [י]מששה ושלשים. שגם זה המספר יוצא [כ]משבעה מחברות. וככה מחברת [ל]הארבעה. והנה מחברות החמשה [מ]שבעה. והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל הארבעה כפי מזל כל גבול [נ]משבעה גבולות שהם כל הישוב. ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ [ס]קיץ וחורף. שהשמש בכל הגבולות אתה יצרתם. ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום. והנה המחברת השניים העליונים במזל [ע]טלה היא בכל תשע מאות ושש שנה. ופניהם שובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה. ככה יתגלגלו [פ]המים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה. ואחר יתגלגלו כמספר הזה ובדרך [צ]הזה במזלות העפר. גם במזלות הרוח. גם במזלות המים. ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדת הם בשמים. ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי. חלילה חלילה. כי הבריות העליונות נכבדות הן. ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו [ק]ויעמידם לעד לעולם חוק נתן ולא יעבור. רק נקראו ככה בעבור המקבלים. והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם. גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם. על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המתחזים למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שגזר עליו כפי מערכת ככבי מולדתו כן יקרנו. חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הככבים שיהיה דבק בו. אז ינצל מהגזרות. ואתן לך משל משוב. שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו. ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם. ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם. והנה עשו כן. וביום ההוא גדל הנהר שהוא כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר. והנה לא הרס גזירת השם והוא הצילם. ותדע כי [ר]המשרתים יכולו הכוכבים עוברים בתפלה ולא יכולו לרע. או להיטיב. רק ככה דרכם. ותדע כי במשל איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל. והוא נשען על פקח שידע הדרך. והנה הוא ישמרנו כי ברוכם בצד זה יוליך השור לצד האחר. ותכונת הקום לא תשתנה והשור ינצל. ובעבור זה אמר השם אשר [ש]חלק. ואתכם לקח יי' להיות לו לעם נחלה. ככה לא כאלה [ת]חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. וזהו [א]ונפלינו אני ועמך. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה. ואם לא ישמרוה ימלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה. כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה. הנה יצא רעה לשונאי ישראל. והיודעים חכמת המזלות יודו כן. והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות. ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם. וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד. על כן שומר [ב]תורה אשריהו. והנה [ג]ידעתיך בשם. כמו [ד]יודע יי' דרך צדיקים: והנה [ה]הראני נא. אינו במראית העין. והנה על [ו]פניך. על פניך הפנימים והם פני הלב. והטעם כל [ז]טובי. שהוא כמו [ח]הכל ולא בכל ולא עם הכל. והטעם וחנותי את אשר אחון. על משה. כי אעביר כל טובי על פניך. ולפני עברי [ט]ארממך. וזהו שאמר כפי עליך והנה זה הוא הפירוש. והנה כדעות אחר כמחזיר פנים הטעם בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו. והנה וראית את אחורי מפאת שהוא הכל [י]וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונתם כל. וזהו ותמונת יי' [כ]יביט: (א) ויאמר. פסל לך. כמו [ל]לך לך. ואתה [מ]קח לך. והטעם כראשונים. כמותם. אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדם וביום הכפורים ולא כן הראשונים. כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום צום. ויש עם השניים זכר [נ]שלום בריתות. ובשניים כתוב [ס]ולמען ייטב לך. והראשונים נשברו. ואלה מדברי שלום לא מעלין ולא מורידין. כי מכתב אלהים היו שניהם. ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים. והשניים מעשה משה: (ב) והיה נכון לבקר ועלית.

אתה

יונתן בן עוזיאל

(א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין הֵי כְקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָא יַת פִּתְגָמַיָא דַהֲווֹ עַל לוּחֵי קַדְמָאֵי דִי תְבַרְתָּא: (ב) וַהֲוֵי זְמִין לְצַפְרָא, וְתִיסוֹק לְצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא: (ג) וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאוּף אֱינַשׁ לָא יִתְחַמֵי בְּכָל טוּרָא אוּף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוּן כָּל קְבֵיל טוּרָא הַהוּא: (ד) וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין הֵי כְקַדְמָאֵי וְאַקְדִּים משֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי הֵיכְמָא דְפַקִּיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא: (ה) וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּעַנְנֵי אִיקַר שְׁכִינְתֵּיהּ וְאִתְעַתַּד משֶׁה עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא משֶׁה בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ: (ו) וְאַעֲבַר יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא אֲרִיךְ רוּחַ וּמְקָרֵב רַחֲמִין וּסְגֵי לְמֶעְבַּד חֶסֶד וּקְשׁוֹט:

ירושלמי

(ו) וְעָבְרַת יְקַר שְׁכִינְתֵּיהּ דַּיְיָ קֳדָמוֹי וּצְלֵי משֶׁה וַאֲמַר יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא רָחִיק רְגַז וְקָרִיב רַחֲמִין וּסְגֵי לְמֶעְבַּד חֶסֶד וּקְשׁוֹט:

בעל הטורים

האלהיה]: (ג) וגם איש. שניהם תגם איש אל יראה. וגם איש היה מתכנא (ירמיה הקמאה

יונתן

הכמאה אמר ר"מ אלמלא שהראה לו קשר תפילין גם כי מל' אחורי מפוא ישנכל ראה קא ממפני. ע"ח אין היינה לפרש אלא יד דכן ממעו נמי מדברי הרשב"א שהביא הכותב גם הרקנטי דף ק"ד ע"ב כתב להדיא עקשר ש"מ רמז לתפילין של יד. שכל הספירות נקשרו בה והביא סיוע לדבריו בפיב"ע יע"ש. ויש גורסים לבמה אופנים דבירא קיטור כמו שהוא בירושלמי או קיטור דגרא. ור"ל קשר של תוך שהיא בשל ראש באחוריו וק"ל: (ג) ולמעמד ל"ל. והוא תרגומו של ויתילב. מגזרת קמנו ונתעודד וכן נטיר

רמב"ן

אחור וקדם לרמזי על פירוש רבותינו: (ג) ואיש לא יעלה עמך. שלא יעלו עמך כלל זקני ישראל כאשר עשו בלוחות הראשונות. וגם איש אל ירא בכל ההר גם בתחתית ההר מקום מעמד ישראל בראשונה גם האלן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא מנגד. כי בראשונות לא הוזהרו רק שלא תגע בו יד אדם איש. והנה עדין היו עומדים באזהרה ההיא כי הכבוד היה תמיד בהר עד שנתנו שלוחות הראשונות אבל עתה התמיד נשמת מתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון, והטעם בכל זה כי בראשונות היה המעמד בעבור כל ישראל וזה למשה בלבד בזכותו ובתפלתו וגדול יהיה הכבוד הנגלה על ההר האחרון מן הראשון: (ה) ויתיצב עמו שם. ה' נתיצב. כענין ויבא יי' ויתיצב עמו. עם משה שבא בענן כאשר בראשונה: (ו) וטעם ויעבר ה' על פניו. שקיים אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי ה' ה' אל. שלא תיבות הללו הן שמות הקדש. והכמים יקראו אותן מדות כי הם מדת בעל התשובה ומדת רחמיו ומדת טובו. והשם המיוחד לא יתברכו בכן. והנה המדות שהם מקרים באדם הן עשר מדות רחום וחנון וכו' והנה כולן מדות מלך אחד ועלך אחר הן שמות עלם. והעשר מדות והמדות נאמרו על השמות. כי רחום וחנון וארך אפים באל עליון. על כן לא אמר מרחם וחונן ומאריך אפים כי השם פעול למדות האלו. ורב חסד ואמת עולך חסד לאלפים במדת רחמים שהוא מרבה החסד על גבורתו ועוזו והאמת ברחמיו ונולר חסד לאלפים כי זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל. או מלך מלאים. מן ונלר משרשיו יפרה ובטובו הוא נושא עון ופשע וחטאה. מלשון אני עשיתי ואני אשא וגו'. ונקה לא ינקה ופוקד עון אבות על בנים. פירוש לנשיאות. ויקרא מדה כי ינקה אותו בפקידה השיא. ומפני כי הנשיאות איננו סוף בעון ופשע ובחטאה אבל בכל אחד ענין מיוחד לו יקרא בכל אחד מדה אחת. והנה משה השתחוה לשם שעבר על פניו ובקש שילך תמיד בקרבם ויסלח לעונם ולחטאתם בכל מה שיעשו וינחילם את הארץ. ולא אמר ולהשיבינו כי לא יתכן למלוה השמעים שהם המרדים רק שישא

אבן עזרא

זאת היא הפעם השלישית. שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה: (ג) ואיש. בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני וילד עמהם. גם עלה ועמד שם [ו]הפעם הראשונה: בכל ההר. אע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: (ד) ויפסול. מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים [*]ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות. כמו ויי' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש [ו]מאת יי'. ולא אמר מאתו. וככה בפסוק אחד בני ישראל [י]שמם פעמים. והנה הוא דרך נחות: (ה) וירד. י"א כי ויתיצב על [י]הענן כי השם היה עובר. ודע כי השמיל נבר העליונים והנכבדים מהגופות. כאשר הוא הבר [*]עליון על האדמה: ויקרא בשם יי'. הנה השם הוא [ה]הקורא. והנה למדנו [*]איך יקרא השם: (ו) ויעבור. ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם. כי הוא לבדו יודע [י]ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד: אמר הגאון כי השם הראשון

פירוש על אבן עזרא

שצחכ"ל, שצנכ"ל, שמחנ"ב, שמחנ"ל, שמחכ"ל, שמנכ"ל, שחנכ"ל, צמחנ"ב, צמחנ"ל, צמחכ"ל, צמנכ"ל, צחנכ"ל, מחנכ"ל. [ק]כי במספר כ"א יש ג' פעמים ז' [י]והם שצ"ם שצ"ח שצ"נ שצ"ב שצ"ל, שמ"ח, שמ"נ, שמ"ב, שמ"ל, שח"נ, שח"ב, שח"ל, שנ"ב, שנ"ל, צמ"ח, צמ"נ, צמ"ב, צמ"ל, צח"נ, צח"ב, צח"ל, צנ"ב, צנ"ל, צב"ל, מח"נ, מח"ב, מח"ל, מנ"ב, מנ"ל, מב"ל, חנ"ב, חנ"ל, חב"ל, נב"ל, כנ"ל. [ש]כי במספר ל"ה יש ה' פעמים ז'. [ת]ר"ל ג"ב ל"ה. והם. שלמ"ח, שלמ"נ, שלמ"ב, שלמ"ל, שלמ"ב, שלמ"ל, שלנ"ב, שלנ"ל, שלכ"ל, שממ"נ, שממ"ב, שממ"ל, שמנ"ב, שמנ"ל, שמכ"ל, שחנ"ב, שחנ"ל, שחכ"ל, שנכ"ל, למח"נ, למח"ב, למח"ל, למנ"ב, למנ"ל, למכ"ל, לחנ"ב, לחנ"ל, לחכ"ל, לנכ"ל, מחנ"ב, מחנ"ל, מחכ"ל, מנכ"ל, חנכ"ל. [א]והם שלמחנ"ב, שלמחנ"ל, שלמחכ"ל, שלמנכ"ל, שלחנכ"ל, שמחנכ"ל, למחנכ"ל. ס"ה ק"כ מחברות. [ב]הם ז' כוכבים. מן יפה נוף (תהלים מ"ח ג') ובלשון חכמי המחקר ז' אקלימים ובלה"ע (קלימאטא). [ג](שם ע"ד י"ז) ומפרש רא"ע תיד אח"ז פי' שהם קיץ וחורף. [ד]הוא ראש מזלות האש שהם עלה אריה קשת. [ה]והנה י"ב פעמים עשרים הם מאתים וארבעים. [ו]ר"ל המחבר במזלות שלש. כן ישגלגלו במזלות העפר שהם שור בתולה גדי. ובמזלות הרוח. תאומים מאזנים דלי. ובמזלות המים. סרטן עקרב דגים. ד' היסודות בד' רבעי הגלגל. והנה ד' פעמים מאתים וארבעים עולים תשע מאות ושיים. [ז](תהלים קמ"ח ו'). [ח]שהם ז' כוכבי לכת. [ט](דברים ד' י"ט) אשר חלקם לכל ה'. (שם פסוק כ'). [י](ירמיה ל"א י"ט). [כ](פסוק י"ז). [ל](משלי כ"ט י"ז). [מ]למעלה (פסוק י"ב). [נ](תהלים ס' ו') ור"ל ה' מחניכ עליהם. [ס](פסוק י"ט) פי' אמר משה הראיני נא את כבודך פי' כמו עלמך חי יראה במראה הכבוד שהוא מראה הנבואה ולא היה במראה בעין. [ע](פסוק י"ט). [פ]ר"ל שאין פי' כל שובי כל הפוב. או בכל העוב או עם כל העוב. רק הכוונה על מ"ש בכל אחד מילוני בראשית וירא אלהים כי טוב. וכאשר ראה אלהים את כל אשר עשה. ר"ל בכללם וקשורם זה בזה נאמר והנה טוב מאד. חם כמו למעלה והנה משה בב כללי. [צ]אלו ג' פעמים שכל מוצא ג"כ כמה פעמים ברמב"ן ועיין מקובלים. [**צ](במדבר י"ב ח'), ר"ל מחזה שדי יחזה בפועל כפיו ומעשהו. ע"ד ומנבארי אמחה אלוה (איוב י"ט כ"ו). [א](בראשית י"ב ה'). [ב](שם ו' כ"ה. לעיל ל' כ"ג). [ג]ר"ל כוונת הגאון כי הכתובות בפ' יתרו נכתבו בלוחות הראשונות. ובשניות נכתבו הכתובות בפ' ואתחנן ולאמר הגאון כי על השניות ג"כ כרת שלש בריתות והם הנזכרים בפרשת פסל לך והוא אמרו הנה אנכי כורת ברית. וכן כרמי אשך ברים. ויכתוב על הלוחות את דברי הברית. [*]וזה ג"כ לראיה לדברי הגאון אשר הלוחות השניים נכבדים. [ד]ר"ל קודם מעמד הר סיני נאמר לו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. [*ד]ר"ל אם היה כתוב הלוחות בה"א הידועה היה מורה על הלוחות אשר לפנינו כי הם הראשונים. ועלה ה"א מורה אשר עשה לוחי ה'. ע"כ למה הזכיר אשר לקח שלוחות היה ל"ל ויעש כן משה כמו שאין מזכיר פרטים אחרים והודאי עשה. ע"כ מביא ראיה מהפסוק מאת ה'. [ה](בראשית י"ט כ"ד). [ו](במדבר ס' י"ט). [ז]ר"ל ויתיצב שב על הענן ולא על השם. כי השם היה עובר וכמ"ש ויעבור ה' וכו'. [*]כי עשם ונלבתה לי שם וכו' להיות נלב על העליונים והנכבדים והם הגויות הנכבדות ולורותיהן. [ח]כי מלת בשם בעעם עמהה ודבק עם מלת ויקרא. [ט]ר"ל שהשם קרא בשם לאורות איך יקרא משה. [י]כי אלו יש' שכל ומשכיל ומושכל דבר אחד (עיין במורה ח"א פרק ס"ח). והוא כמשל ראות העין אשר הוא בכח

ספורנו

איך תהיה פעלת כל מה שלמטה ממני: ופני לא יראו. אבל לא יהיה נראה אצל זולתי איך ממציאותי ישפע מציאות כל נמצא כמו ששאלת: (ה) ויתיצב עמו שם. ויתילב משה עם האל ית' כמו שאמר לו ונלבת לי שם: ויקרא. האל ית': בשם ה'. קריאה מודיעה פעולת אלהיות: (ו) ויקרא. האל ית'. יי' יי' הוא הממציא שעמה איכו ישנו. והוא המקיים מציאות כל נמצא שאין לשום נמצא קיום מציאות זולתי השופע ממציאותו: אל. יכול על זה. כמו פועל רלוניי. על הפך הפעולה הנמשכת מן הפועל הטבעיי שהיא נמשכת ממנו בהכרח לא מנד יכולת בחיריי: רחום. על המייבים להקל ענשם בקראם אליו כאמרו פני ה' בעושי רע וגו' לצעקו וה' שמע. ורולה בעוני נדכאים כענין וגם ראיתי את הלחץ: וחנון. עושה חן וגומל טוב לשואלים

פירוש רשב"ם

פניך כריתות ברית לראות. כעין העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. דרך עברה היו כורתים ברית: (ה) ויתיצב עמו. עם משה היה הנצב שם כדכתיב ונצבת על הצור. ויקרא בשם ה'. הקב"ה קרא כשהיה עובר בשם כמו שהולך ומפרש. שכן כתוב למעלה וקראתי בשם ה'

רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־

°נ' רבתי — נבראו

אונקלוס

רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט: ז נטר טיבו לאלפי דרין שבק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאוריתה ולדלא תיבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין ועל בני בנין מרדין על דר תליתי ועל דר רביעי: ח ואוחי משה וכרע על ארעא וסגיד: ט ואמר אם כען אשכחית רחמין קדמך יי תהך כען שכנתא דיי ביננא ארי עם קשי קדל הוא ותשבוק לחובנא ולחטאנא ותחסננא: י ואמר הא אנא

גזר

מסרה, רחום וחנון, ג' [כ"ל דקדים רחום לחנון]. ורב חסד ואמת, ב'. ז נצר, ל' נו"ן רבתי. לאלפים, ל' קמץ [כ"ל להורות על מסורה ה"א הידיעה הכוללת על העושים מאהבה. כמבואר הסילוק בסוטה דף ל"א ע"א כתיב הלמ"ד בקמץ. משא"כ כל לאלפים שמסורה גביה לאהבי, דלא צריך לה"א הידיעה, כתיב הלמ"ד בפתח כדין לפני שוויות אמה"ע. ס' מנחת כליל]. נשא, [כל נשא הנשא בתורייהם חסר במ"א (ויקרא ט"ז י')]. וחטאה, ל' וחסר ומלא. פקד, [כל אור' ח"ו]. עון, [כל אור' בחד ו"ו]. אבות, [מלא]. ועל בני בנים ל'. שלשים, ס'. ח ויקד, [כל אוריי' ח"ו]. ט ויאמר, י"ד בטעם פזר. אדני, קל"ד. לעוננו, ל' וחסר יו"ד. ולחטאתנו, ל'. ונחלתנו ל'. י כרת, [ח"ו]. נפלאת, ל' [בתורה] וחסר.

ת"א אל רחום שם. ארך אפים עירובין כב בבא קמא נ סנהדרין קיא. ורב חסד ראש השנה יז. נשא עון יומא לו. ונקה שבועות לט יומא פו. וימהר משה סנהדרין קיא. הנה אנכי ר"ה יז.

רש"י

למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. (סנהדרין קיא) מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך (ר"ה יז): ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נוצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות: עונות. אלו הזדונות: פשעים. אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ול"ד מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פו): פקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: ועל רבעים. דור רביעי: נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: (ט) ילך נא ה' בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו' יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות ע"א: (י) כרת

ברית

אבן עזרא

הלשון דבק עם ויקרא. ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים. והנכון כי השם שני פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב. כי שלש עשרה מדות הם. והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן איננו מדה. והשנית שהוא אדון. וזאת טעות כי הנכתב איננו אדון. רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד. ורבי נסים אמר כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים גם זה איננו נכון. כי לא תוסיף המדה בעבור שני האדם. ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא נאמר לא שאלו. והנה ונקה מדה בפני עצמה. עד הנה מספר י"ג מדות. ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת. כי ונקה שם הפעל היא. כמו אם ענה תענה אותו. רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא למורדים רק לשבים ינקה כדברי הקבלים. על כן הוציאה מלת ונקה ממספר המדות. ומלת פוקד עון אבות. גם היא מדת רחמים. ודע כי שבעה הם נגדי כהונה ובעבור שהלוי כמו חכמים הכניסו במספר. והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען. והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם. כי אחר הרבים הלך ולא שמו להוציא האחד. וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו. והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם. וכבר הזכרתי בפ' ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה והם שתים. ומלת אל. שלישית: רחום. רביעית: וחנון. חמישית: ארך אפים. ששית: ורב חסד. שביעית: ומלת רב. תשרת בעבור אחרת. ורב אמת. שמינית: נוצר חסד לאלפים. תשיעית: נושא עון. עשירית: ונושא פשע. אחת עשרה: ונושא חטאה. שתים עשרה: ונקה. שלש עשרה. והשם שהוא אחד כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים: ואל. כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה. ורחום. כדרך כרחם אב על בנים. שישמרם שלא יפלו: וחנון. כדרך כי חנון אני. להושיע מי שנפל ולא יוכל קום. ארך אפים. שלא יכעוס מהרה על הרשע. ורב חסד. לצדיק ולרשע. ורב אמת. שימלא ויקיים דברו: נוצר חסד. האב לבנים אם היו טובים: נושא עון. שים לבך לדברי. הנה כתוב ונשקת והיית לאיש והלא איש היה. רק טעמו איש חיל ונודע. והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש. והפירוש מהיות בעולם או אשה לאיש כי נקנה היתה. והנה והבואה אליה יהוא המשכב כי נקנה היא. והנה אשר באו אליך הלילה איננו מזה הטעם כי זכר הוא. וככה הנושא ונשא עונו. לא יכופר הפסח לו. רק העונש שיבא עליו. על דרך ולצת לבדך תשא. וטעם שא נא חטאתי. כי משה צדיק היה. והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לגנאי לעולם. ומלת נשא על שני דרכים הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח ולנשוא העון. והדרך האחרת שיהי' נושא העון אשר רשע. והנה לנושא עון היה לגנאי ולנשוא העון לשבח. כמו ונשא את עונה. כי העונש יסור מעליו ויהיה עליו: וטעם פשע. דע כי הפשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות. כמו אז יפשע אדום מתחת יד יהודה. והנ' עון פחות ממנו והוא בזדון. ומלת חטאה כמו חטאת. והוא שם דבר. ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר. ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה. כי עון במעשה או בלשון. והנה התפללנו תפלת משה על דבר המרגלים. ויאמר יי' שהוא שם העצם. והמדות תשיינה עליו נאמרות. ולא הזכיר השם השני שהוא תאר. כי השם לרצה להשמיד ולא אל. כי אין צורך להזכיר המדה הזאת. ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים. ולא חנון כי לא נעמ' לשם שמם שיצעקו אל השם להושיעם. והזכיר ארך אפים. כי היו רשעים. ורב חסד. לכל הוא. ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים. והזכיר נושא עון ופשע. ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים. ומרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו. ולא הזכיר פשעינו. בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע: (ח) וימהר. רבים אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר: רבעים. שלא יאמר חמשים. וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בן מות לשעתו. רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל. ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת הדברות. והנה כל ישראל שמעו זה. ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב"ה לשמים. ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומר לשונאיו. ומלת ויקד. במלי הכפל מגזרת קדקד. שהם קדקדו בארץ על משקל וימס הכסף. ויקדו כמו ויתמו. ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: (ט) ויאמר. טעם ילך נא אדני בקרבנו. באשר יקשו

כמו

(ז) נְטִיר חֶסֶד וְטִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁרֵי וְשָׁבִיק עַל חוֹבִין וּמַעֲבַר עַל מְרוֹדִין וּמְכַפֵּר עַל חֲטָאִין סָלַח לְדִתַיְיבִין לְאוֹרַיְיתָא וּלְדְלָא תַיְיבִין לָא מְזַכֵּי בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא מַסְעַר חוֹבֵי אַבְהָן עַל בְּנִין מְרוֹדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל רְבִיעָאֵי:

[(ז) נְטִיר טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁרֵי וְשָׁבִיק לְחוֹבִין וּלְמְרָדִין וּמְכַפֵּר וּמְזַכֵּי לָא מְזַכֵּי יְיָ יַת חַיָּיבַיָּא בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא וּמַדְכַּר חוֹבֵי אַבְהָן רַשִׁיעָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי:]

(ח) וְאוֹחֵי מֹשֶׁה וְגָחַן עַל אַרְעָא וּסְגִיד:

[(ח) וְזָרִיז מֹשֶׁה וְאַקֵּד עַל אַרְעָא וְאוֹדֵי וְשַׁבַּח:]

(ט) וַאֲמַר אִין בְּבָעוּ אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהַךְ כְּדוּן שְׁכִינַת יְקָרָךְ יְיָ בֵּינָנָא אֲרוּם עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא וּלְחַטָּאנָא וְתַחְסְנִינָנָא יַת אַרְעָא דְקַיֵּימְתָּ לַאֲבָהָתָנָא דְּלָא תְשַׁלְחִינָנָא בְּעַם אוֹחֲרַי: (י) וַאֲמַר הָא אֲנָא גָּזַר קְיָם דְּלָא אֲשַׁלְחִיף עַמָּא הָדֵין בְּעַם אוֹחֲרָן בְּרַם מִנָּךְ יִפְקוּן אוֹכְלוֹסִין דצדיקין

יונתן

ובן מסרבס על ויסילב לקמן: (ז) לדמייבין לאורייתא. עיין ברש"י ומ"ס לאורייתא י"ל דלע מלס לסלפים פלמון סללפיך מכמס: (ט) תתלסמינכל.

פי' לסון סילוף ותולס סלא יחליפם לאומה אחרת וכ"ס לשון תלמוד בסנה פרק סזורק משסלפי גבי מסכן: (י) ברם מינך יפקון אוכלוסין לדיקים פי' סיילות נפקא

רמב"ן

סיסא אותס ולא יכלס בסם. ולא יתעלס עוד למה נכתבו בו סני הסמות סללו באל"ף דל"ת. ומפני זה אמר הנה אנכי כורת ברית עד את מעסה ה' כי נורא הוא: (ט) כי עם קשה עורף הוא. כפסוטו סילך בקרבם בעבור סהם עם קסה עורף. כי אסר סנתגלה להם סב"ה היה ה' טוב לקוטי ערפס

אבן עזרא

כמו והסתכלתי [א]בתוככם: כי עם קשה עורף. על דעת רבי מרימס אע"פ סעם קסה עורף הוא. וכן כפאה נכמי [ב]כי סמאתי לך. אף אל פי סמסאתי לך. ולפי דעתי רפאלי כי אני מודה סמסאתי לך. ובעבור סמאי הסליחני. וככה זה אני מודה כי עם קסה הוא ואתה תסלח: (י) ויאמר דגה

פירוש על אבן עזרא

בכח לראות אם יזרח השמש או אור האש. ובעודו בחושך. העינים הם בכח לראות אם יזרח השמש. וזה במקום כלום השכל. והוא השכל והמשכיל והמושכל. ור"ל השכל הוא טרם יזרח עליו אור הסכמה כי איננו רק בכח להמסכס כשילמוד. וכמו העין אסרי אסר יזרח השמש עליו והוא המוליא מכח אל הפועל ככה נקרא במקום השכל בשם משכיל. כי אחרי למודו ילא שכלו מכח אל הפועל. וכמו כאשר העין אחרי אשר זרחה השמש עליו מתאחד כח השמש עם כח העין ונעשה אחד לראות א"ע ככה אלל השכל והמשכיל כמתחבר להיות אחד ונקרא מושכל. והמקובלים מכנים בשם מכמה בינה ודעת. כי ע"י הבינה ילא המכמה מכח אל הפועל. ומשניהם נעשה בחינת דעת. ובזה יובן מאמר חז"ל כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו. וגדולה דעה שנתנה בין ב' אותיות (ברכות ל"ג ע"א) כי בחינת דעת כמו המושכל להשכיל א"ע. ע"כ לא יועיל עליו הרחמים אם אינו משכיל על עלמו. ובפרט אם לא זכה למדת הבינה אשר הוא נגד בחינת משכיל. ורא"ע מכנה אלו ג' בחינות בשם יודע ודעת וידוע. והמחקרים אומרים אשר משפיע השכל לכל המכין א"ע והראוי לזה השפע. כמו העין הוא לאור והשמש הוא המשפיע עליה. וא"כ גם השכל הפועל תלוי ברלון העליון ולופה להשיג שפעו ויש עליו משפיע לשכלים כמהו הגדול והוא תלוי בדעת העליון. לא כן הקב"ה הוא המשפיע והוא הכח וסוא המכיר ערכו הגדול כי הכל אחד הוא בכוחו הגדול. לא כן כל המקבלים אם מכירים א"ע ומכירים מה שתחתיהם. מכ"ז אינם מכירים מה למעלה מהם וקיבת הטבע אשר שם המשפיע עליהם. כמו שאין אדם מכיר נפשו איך ומה היא ומה מהותה. ובזה יובן המאמר רא"ע בספר העלמים בתשלום ספר ויקרא בסופו מדרך ס' מדרכי הנבואה. וז"ל וזה עניני השמות. שהם עתה אלל ההמון בהפך האמת וגו'. פי' כי לא הזכרת השם פעל כ"ז. רק כאשר הזכיר המזכיר השם הקדוש. בזה הדביק נפשו במקום מקור העליון ומוריד שפעו העוב. ופירושו האדם מזכיר השם בשמו הגדול להדביק נפשו למעלה. ע"כ עשה סיבת כל הסיבות הפעולה להדביק נשמת מ"כ ע"ה להמקור העליון. לפ"ז פי' הפסוק ויקד ה' בענן כי התלבש המקור בבחינת ענן. ויתילב עמו. פי' מורה על הקב"ה או על מ"ר אשר יקבל וידבק נפשו למקור העליון. וה' קרא השמות אשר הם מסוגלים להדביק השפל בעליון וגם זה א"א בתמידיות רק בדרך העברה ע"כ קבל מ"ר מפי ה' אלו י"ג מדות. מכ"ז הוא עמוק איך הסגולה מהשמות להדביק התחתון בעליון וד"ל. [י]ר"ל ויקרא ומי הוא הקורא הוא השם יתברך בשם ה'. א"כ השם הראשון אינו מהמנין ע"כ יש ספק ביניהם. [כ](לעיל כ"ב כ"ב) פי' כי דעת הרא"ע ז"ל כי ונקה ר"ל לשבים ולא ינקה לשובבים כתרגומו. והו שאמר השכם ע"כ הוטמה אלה ונקה ממספר המדות וכו'. ומה שאמר ואלה פוקד עון אבות. כלומר פוקד עון לרשע. ואחר שהוא פוקד רע לרשעים פוקד טוב לטובים זהו שאמר גם הוא מדת רחמים. [ל]כמש"כ כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה לו: משפט ולדקה עשה חיו יחיה (יחזקאל ל"ג ע"ז). [מ]ר"ל זהו משובה. אם תאמר מאחר שאינו מדה אלה ונקה למה היא במספר שלש עשרה מדות. ע"ז השיב הרא"ע ז"ל כי לאינו כזה. הליץ שאינו בגד מתם ונמנה עם שמונה בגדים. וכן ונקה אף שלפי פשוטו הוא מקור מחובר לפעל לא ינקה שהוא מדת הדין. למדנו מכפל הלשון. שהוא מדה רחמים לשבים. והושם במספר המדות. ולפשר דעתו כי שם העלם אינה מדה כלל כי פעמים השם הנכבד שם תואר ופעמים שם העלם. והשם השני שהוא תואר הוא מדה ולעפ"י שהראשון אינו מדה הנה הוא במספר. [ט](בראשית ל"ה כ"ו). [ע](דברים י' כ"ב). [פ]פירש פעם הוא שם העלם ויהיה עמו כמו אהיה אשר אהיה והוא רמז אל הש"י. ופעם שם מדה ר"ל ויורה על ההויה כי הכל הוה בדברו ובכחו והוא הגורא הכל והמוליא לפועל את אשר ברא בכח לעשות בעתו. ולפ"ז בהיות זה השם שם מדה. הוא רמז אל הכח הבא מהש"י גם הוא רמז אל השכל הפועל וזה כדברי רז"ל שאמרו כי שמי בקרבו זה מטטרון ששמו כשם רבו. [ע](תהלים ק"ג י"ג). [פ](לעיל כ"ב כ"ו). [צ](מ"א ב' ב') ר"ל איש בשני פנים האחד לעפ"י שהוא פשוט לנו שהוא איש ומכ"ז ר"ל איש חיל. והשני כי ממה שהוא איש נקרא בלשון איש. כמו מהיות לאיש (רות א' י"ב) פר"ל מהיותו בעולם. וככה המועל בשני פנים. האחד ונשא עונו. ר"ל שישא העון בעלמו ואינו מכופר. והשני ועתה שא נא חטאתי שפירושו כפר לי. וע"ז אמר הרא"ע ז"ל כי משה לדיק היה. א"כ לשון כפרה הוא. ונשיאות חטא ג"כ על שני פנים. האחד לשבת בין לנושא כמו זה שלמשה. והאחר יהיה לנושא לנגלי ולנשוא לשבת. שיהיה זה נושא עון הרשע. ויהיה פירושו לשון משא כמו ונשא את עונה. ולנשוא הוא לשבת כי לנשוא לשון כפרה כי יסור מעליו העונש ויהיה על הנושא. [ק](בראשית כ"ט כ"א). [ר](שם י"ט ה'). [ש](ויקרא ה' י"ז) תלה עונו פי' עונש הבא על החטא (עיין בראשית ד' י"ב). [ת]ר"ל תלה ונשא איננה סליחה. [א]ר"ל ישא העונש שיבא עליו ע"ד ולא לבדך חטא (משלי ט' י"ב) (ליידען). [ב](לעיל י' י"ז) הוא לשון סליחה. [ג]וא"א לומר שישא עליו החטא. כ"א שימחול על החטא (פערלייהען). [ד]כמו ואת העם היושב בה נְשׂא עון (ישעיה ל"ג כ"ד). [ה]ר"ל שיש נושא העון אחד. שהוא כנגד המקבל העונש. [ו](במדבר ל' ע"ז) מוסב לנושא העון שהוא לנגלי. [ז](מ"ב מ' כ"ב. ד"ה ב' כ"א י') והוא מחובר מב' פסוקים. [ח](זינדע). [ט](עמוס ע' ח') ושם כתוב בממלכה וגו'. [י](פערברעכערין). [כ]ר"ל בפ' שלח לך שאמר משה בתפלתו ה' רחום וחנון הזכיר שם העלם. כי איך נזכור שם התואר שמורה הויה וקיום. [ל]ושם הויה שהוא תואר מורה גם על השחתה כמו הנה יד ה' הויה (לעיל ט' ג') מדבר הוות (תהלים ל"א ג') לכן לא זכרו. [מ]ר"ל לא הזכיר שם אלה אל. [נ]שסבר פי' אל כמו תקיף שיעשה הכנון בחכמה. ואין ענין לו אלל המרגלים. [ס]שיהיו רלוים לרחם עליהם. ע"ד טומר פתאים ה' (תהלים קט"ז ו'). [ע]ר"ל כטעם ושמעתי כי חנון אני. [פ]כלומר הכל לריכים חסד ואין חשש אם הזכירו. [צ]ר"ל כי כבר התבאר כי ואמת עמעו שיקיים וימלא דברו. והנה במעשה ההוא אמר השם אכנו בדבר ולא היה רלוי שימלה פניו משה שיקיים אז דברו. [*צ]ובודאי לא יחזור הקב"ה מדבורו כאשר נשמע לישראל ע"י מ"ר. [ק]כי שכשו קדד. [ד](בראשית מ"ז ע"ו) ושרשו תמם מהכפולים ולעפ"י שלא עשה זה יוסף כי הכסף כלה רק מאליו. כ"כ פה אם כי השתחוה על אפיו ומימלא הוכיד ג"כ הקדקוד. [ש]ויקדו (לעיל ד' ל"א) או (בראשית מ"ג כ"ח) כמו ויחמו (דברים ל"ד ח'). כפי דברי רא"ע (בראשית מ"ג כ"ח) פי' וישתחו מקודם טרם אשר יקדו היה ל"ל ויקדו בשו"א ע"כ הרא"ה כמו ויחמו הוא מהכפולים. [ת](לעיל ע"ו ע"ז) וידמו כ"כ מהכפולים דמס והאומרים ויקוד משרש יקוד אש כמאמר רז"ל מלמד שאחזו אחילו (ברכות ל"ב ע"א). ואם הוא בלשון הוה היה ג"כ וא"ו ופת"ח [א](ויקרא כ"ו י"ב). [ב](תהלים מ"א ה'). פסוק

ספורנו

לשואלים אף על פי שאינם ראוים לו: ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כדי שישובו: ורב חסד. מטה כלפי חסד כדינו כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) מעביר ראשון ראשון. וכך היא המדה: ואמת. ורב אמת מאריך אפיה וגבי דיליה. כאמרם ז"ל (שם) ועון עצמו אינו נמחל. וכאמרם אשר לא ישא פנים אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו. ולא יקח שוחד שאין מצוה מכבה עבירה: (ז) נוצר חסד לאלפים. שומר זכות אבות לבנים. להטיב לבנים בשביל אבותם: נושא עון. מזיד: ופשע. מרד במלכות: וחטאה. השגגה נוספת על המרד כענין כי רעתכי אז תעלוזי. אבל אין נשיאות הא' כנשיאות האחר בלי ספק ולכן ימנו למדות נפרדות: ונקה. אף על פי שהוא מנקה לשבים מאהבה והיא תשובה המגעת עד כסא הכבוד כמו שאמרו ז"ל (יומא פ' י"ה) שעונות נעשים להם כזכיות שנאמר עליהם חיו יחיה. מכל מקום לא ינקה אפילו לשבים כאשר תהיה תשובתם מיראת עונש בלבד. כאמרם ז"ל זדונות נעשים להם כשגגות שנאמר כי כשלת בעונך: פוקד עון אבות על בנים. ממתין לאבד רשעי ארץ עד שתמלא סאתם. וזה המלוי הוא שיגיע עונש למדרגה מן הרע שלא תהיה עמה תקות תשובה וזה יהיה על הרוב כשיתמיד רשעם בשתה דורות זה אחר זה: על שלשים. כשיוסיף הדור האחרון להרע מאבותיו כענין ויקשו את ערפם הרעו מאבותם: ועל רבעים. כשלא יוסיפו אבל יתמידו: (ח) וימהר משה. לתוספת הכנעה כי אמנם מהירות ההשתחויה תורה על גדלות הדבר אשר לו יכנע המשתחוה. כאמרם ז"ל (ברכות פרק קמא) רב ששת כי כרע כרע כי חזרא: (ט) כי עם קשה עורף הוא. ויפטה אל כל פנים. ואף על פי שבלכתך עמנו יהיה עון הדור יותר גדול כמו שאמרת

פירוש רשב"ם

ה' לפניך: (ח) וימהר משה. משראה הקב"ה עובר ושמע קולו מיד התחיל להשתחוות: (ט) כי עם קשה עורף הוא. יכול אתה ללכת בקרבנו מאחר שסולחן ורחמן אתה: (י) הנה אנכי כורת ברית. על זאת שאלך עמהם. וגם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. שאמרת ונפלינו אני ועמך

נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃ טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ | אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃ טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה׃

י׳ רבתי

וּפֶטֶר

גְּזַר קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אֶעְבֵּד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵי כָל עַמָּא דִּי אַתְּ בֵּינֵיהוֹן יַת עוֹבָדָא דַּייָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דִּי אֲנָא עָבֵד עִמָּךְ׃ יא טַר לָךְ יַת דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵךְ מִן קֳדָמָךְ יַת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ יב אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל עֲלַהּ דִּילְמָא יְהֵי לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃ יג אֲרֵי יַת אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְיַת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיַת אֲשֵׁרֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן׃ יד אֲרֵי לָא תִסְגּוּד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵהּ אֵל קַנָּא הוּא׃ טו דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וִידַבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוֹל מִדִּבְחֵיהוֹן׃ טז וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעְיָן בְּנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וְיַטְעְיָן יַת בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן׃ יז דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבֵּד לָךְ׃ יח יַת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִּילִי וְכָל בְּעִירָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּשׁ

ממצרים

מסרה וככל הגוים, ל׳. מעשה ה׳, ב׳. יא שמר לך, בכאן הדף סימן עזרא [כמ״ש בלא מאריך במדויקים והאר״ד רפי]. הלילה לפנות מגמת האותיות בכדי לגמלה סיגור סיכה שמר בריש דפה ואפילו אם רודמן בסמלא הדף אין כאן כיס מיסוס]. נרש, ל׳. האמרי, מכאסו״מ סימן [מצומר נמיל ל״ג ב׳]. יב ליושב, י״ז מלא בתורה. יג מזבחתם, [מ״ו]. תתצון, ב׳ חסר [נ״ל וחסר. מנ״ב בגם ס״ם, ור״ל מ״ו קדומה]. מצבתם, ב׳ חסר. תשברון, ל׳ [כל״ב]. תכרתון, [מ״ו קדמה ומ״ו הכין ונו״ן בסוף]. יד אחר, ל׳ רי״ש רבתי. טו תכרת, [כולהון מ״ו]. ליושב, [מן י״ז מ״ו בתורה]. וקרא לך, י״ד זקפין בתורה. טז מבנתיו, [מ״ו ומ״י]. בנתיו, [מ״ו ומ״י]. אלהיהן, ס׳ בליטנה. יז לך, [במרכא]. המצות, [בזקף]. יח למועד, ז׳ רפין [נ״ל וי״ו. מצות כליל בגם ס״ם] [כ״ל הלמ״ד בגר״ש]. יט מקנך, ל׳ וקמץ זקף.

ת״א וראה כל העם עקידה׳ שער יג. כי לא תשתחוה גיטין נו סנהדרין סג סוכיות ז חולין סג. האלילים ס. אלהי מסכה פסחים קיח מכות כג. את חג פסחים שם מכות שם. וכל מקנך בכורות ב ו.

רש״י

ברית. על זאת: אעשה נפלאות. לשון ונפלינו אני ועמך, שתהיו מובדלים בזו מכל האומות שלא תשרה שכינתי עליהם: (יא) את האמרי וגו׳. ו׳ אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: (יג) אשריו. (ע״ז מ״ד) הוא אילן שעובדים אותו: (יד) קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעובריו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתו שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (ב״מ ה): (יח) חדש האביב. חדש הבכור שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו׳. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את הרחם: פטר. לשון פתיחה וכן (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון.

פ״ו

ספורנו

שאמרת ילך נא אדני בקרבנו ובלכתך. בכל מקום טוב לנו שתלך אתה בעצמך: וסלחת לעוננו. כי מאחר שסלחת ונחה לסליחתך ולא ילך מלאך שמנו אף על פי שמצד הכרחי בו לא יהיה כ״כ גדול. שאמר שאין שמו הוא שקרת סליחה כאמרך כי לא ישא לפשעכם: (י) הנה אנכי כורת ברית. להיות בקרבכם כאמרם (מגלה פ׳ בני העיר) גלו לעילם שכינה עמהם, גלו לבבל שכינה עמהם. גלו לאדום שכינה עמהם: נגד כל עמך אעשה נפלאות. כשיתפללו על ידי עדות הללו: וראה כל העם אשר אתה בקרבו. אמנם מעשה ה׳ הנורא לעיני כל העם לא יהיה זולתי לעיני אותו העם אשר אתה בקרבו שיראו את מעשי ה׳: אשר אני עושה עמך. בזכותך. כאמרו כי עלאת מן בעיני וכו׳: (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. לא בלבד אזהירך שלא תמיר כבודך בלא יועיל. אבל אזהירך גם כן שלא תניח אחרים לעבוד לזולתי: (יד) כי לא תשתחוה לאל אחר. לפיכך תתוץ מזבחו ולא תחוס עליו כי אין לך לכבד שום אלוה זולתי: כי ה׳. קנא שמו. כי שמו מורה על ענין שהוא שלא ייוחס לשום נמצא זולתו לפיכך אל קנא הוא לנפרע מן העובד אחר עמו: (טו) פן תכרות ברית. והטעם שאמרתי שלא תכרות ברית ליושב הארץ הוא שאם תהיה עמו בברית תטעה באלו אחר על א׳ מאמר פנים. אם שיקראך לאכול מזבחו ותעבוד עמו אז את אלהיו לספיק רצונו. ואם שתתחתן בו לאהבת הנשים כמו שהיה הענין בפעור: (יז) אלהי מסכה. הם הצלמים העשויים בשעות ידועות בסבור כוכבים וכו׳. ולזה עושין אותן על ידי הפתך למען יעשו כל חלקי אותן הצורות יחדיו באותו רגע וכן יעשו עושיהם להביא קרבים ולרכי הנוגות. ואולי ישבור הסובב שאין זה מרד באל יש׳ כאשר יקבלהו העובד עליו כאלוה והוא אמנם הפך רצונו כי אמן שלא יעשו עודדיו לעזר אלוה זולתו כאמרו ולכשנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: (יח) את חג המצות תשמור. אחר שאמר אלהי מסכה אמר גם שעשו עושיהם להביא שפע הזכיר מצות אשר מהן יתעשו מיני הגלגלות מדוגמת כאביב בקציר ובאסיף והעתקי הקנינים. ובדר אותן בזאת הסכמה על הסדר שהוא מאז לישראל. כהלאותו מהן היה חג המצות למועד חדש האביב אשר בו יבורך האביב. ואחר ענין הבכורות אשר בם יבורך המקנה והיא המצוה שסיפר אשר חג המצות תהיה באמת מאמלרים. שלישים היה שמו

הסכמה

יונתן בן עוזיאל

ומדייקין קביל כל עמך אעביד פרישן להון בזמן דיהכון בשביתא על נהרוות בבל ואסליקינון מתמן ואשרינון מן לגיו לנהר סמבטיון וכהינון פרישן לא אתברייו בכל דיירי ארעא ובכל עממיא ויחמון כל עמא דאנת שרי ביניהון ביומא ההוא ית עובדא דיי ארום דחיל הוא דאנא עביד עמך: (יא) טור לך ית מה דאנא מפקיד לך יומא דין האנא מתרך מן קדמך ית אמוראי וכנענאי וחתאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי: (יב) איסתמר לך דילמא תגזור קיים ליתיב ארעא דאנת עליל עלה דלמא יהי לתקלא בינך: (יג) ארום ית איגוריהון תתרעון וית קמתהון תתברון וית אשריהון תקצצון: (יד) ארום לית לכון רשו למסגוד לאלהא אוחרן ארום יי קנאי ופורען שמיה אלה קנאי ופורען הוא: (טו) דילמא תגזור קיים ליתיב ארעא ויטעון בתר טעותהון וידבחון לטעותהון ויזמנון לך ותיכול מן דיבחי טעותהון:

ירושלמי

[(טו) ויטעון:]

(טז) ותיסב מבנתהון לבנך וכד טעיין בנתהון בתר טעוותהון מטעיין אוף ית בנך בתר טעוותהון: (יז) דחלן דמתכא לא תעבדון לכון: (יח) ית חגא דפטיריא תנטרון שובעא יומין תיכול פטירא היכמא דפקידתך לזמן ירחא דאביבא ארום בירחא דאביבא נפקתון פריקין ממצרים: (יט) כל פתח וולדא דילי הוא וכל בעירך תקדיש מנהון דכריא דתורי ואמרי:

[(יט) כל קדמוי פלחי וולדא תפרשון לשמי כל משריכון דכריא קדמוי פלחי וולדא דתורא ודאימרא:]

ובוכרא

בעל הטורים

ד"ו) לומר אפי' אם יהיה נביא לא יסמוך על נבואתו לעבור על הלאוי: (יב) פן תכרת ברית ליושב הארץ. ליושב מלא וי"ו דמשה היו שמחזיר עליהם שנרגשי עמד ופנה: (טז) והזנו את בניך אחרי אלהיהן וסמיך ליה אלהי מסכה. רמז שיעשו כמין זכרות מצלמת לע"ז וגם עשו כמין זכרות לצלמי ע"ז כדכתיב ותזני בם (יחזקאל ט"ז): (יח) סמך את חג המצות לאלהי מסכה לומר שע"ז אסורה בהנאה כחמץ בפסח:

ולא

יונתן

נפקא ליה הכא מסיפא דקרא. אשר אני עשה עמך. משמע כמשמעו דוקא עמך וס"ל כר"י בפ"ק דברכות כל דיבור שיצא מהקב"ה אפילו על תנאי אינו חוזר מכלן ממשה שנאמר הרף ואעשה אותך לגוי גדול. ואע"ג דבעא משה רחמי ובטל ש"ס אוקמי בזרעו. שנאמר ובני משה גרשם ואליעזר ויהיו בני אליעזר וגומר. ובני רחביה רבו למעלה ואמר ר"י למעלה מן ס' רבוא וכו'. וכן פ"ל ולכן מתרגם הכי אף שלא

אחליפם

רמב"ן

בדרכם יותר ממלאך. ומבקש להגדיל טובם יותר כי הם עמו ונחלתו וכאשר נמצא חן בעיניו היה טוב להם שילך לפניהם מלאך בעבור שהם עם קשה ערף. כמו שאמר פן אכלך. כן בעת הרצון טוב להם בשכינה בעבור שהם עם קשי עורף שיותר יסלח וירחם על עבדיו. והשם ענהו שיעשה כן שיכרות הברית ויעשה בו נפלאות כאשר בקשו ונפלינו אני ועמך ואמר נגד כל עמך: (י) וראה כל העם אשר אתה בקרבו. כי הגדולות והנוראות האלה עם משה יעשה אותם ובעבורו. והעם יהיו בברית. ולא יתכן לפרש שיעשה לעמות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים. אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות. אלא שהענין ירמוז אל שכון השכינה בהם ועל היותו עם משה לכבוד ולתפארת בעולם ובמופלא כאשר אמר ונפלינו וכמו שפירשתי. והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו: (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. לא אמר בכל המצות שעברו אנכי מצוך. ועל כן נפרש שיאמר שמור המצות שאנכי מצוך היום ולא תעשה בהן כאשר עשית במה שצויתיך תחלה שעברת על הכל לעבוד ע"ז והבטים לגרש העמים ולהזהיר על ע"ז שלהם ועל בריתם כאשר עשה בפרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך שיזכרו על התנאים הראשונים. והוסיף בכאן אלהי מסכה לא תעשה לך שלא יעשו כאשר עשו בעגל אפי' כמחשבת השמים אותו תייר לפניהם. והזכיר ענין שלש הרגלים לראות בהן את פני האדון ה' אלהי ישראל כאשר עשה שם. והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ז וכבר פירשתיו בסוף ויאמר יתרו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם לשון רש"י. ואני אומר על דעת רבותינו שזו אזהרה באוכל תקרובת ע"ז כמו שהם אמרו שאסור הוא מן התורה ולא מלינו בו אלא זה. וכן משמעו פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם כי יזבחו להם תמיד ופן יקרא לך ואכלת מזבחו אשר יזבח לאלהיו בזנותו אחריו ופן תקח מבנותיו לבניך והנה כלן אזהרות

ממשכות

אבן עזרא

הנה אנכי כורת ברית. וזהו כי על פי הדברים האלה [ז]כרתי אתך ברית. והם התנאים הכתובים מתחלת [ד]שמר לך. ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כספר עדות וכל זה שאלתי לעונש היה בעבור כבודך. על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינות פניו. והנה כתוב במותו לא כהתה עינו [ה]ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים: וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ. לא נשמע זה בגוים. והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שילאתם משם. ובכל הגוים: (יא) שמר לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויצוה כן לבני ישראל. על דרך [ו]שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו. ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך. וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה [ז]אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה. ומלת גרש. מהבנין הקל והוא פועל יוצא. וככה אלמנה [ח]וגרושה. (יב) השמר לך. הנה זה כמו [ט]לא תשתחוה לאלהיהם: (יג) כי את מזבחותם. כמו כי [י]הרס תהרסם. (יד) והזכיר אל קנא. ככתוב בעשרת [כ]הדברים: (טו) פן תכרות. כמו לא תכרות [ל]להם ולאלהיהם ברית. והוסיף לפרש פן תכרות ברית חתן בנותיו: (יז) וטעם אלהי מסכה. ומלת אלהי הגוים *[ל]כוללת בעבור עגל מסכה: (יח) והזכיר את חג המצות. כאשר הזכירה [מ]בפרשה העליונה. ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר. הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים. כמו בפסוק [נ]ובקוצרכם שהזכיר עם חג הקציר. וככה הזכיר זה בפרשת [ס]קדושים תהיו. ובעבור זה כל פטר רחם לי: (יט) ומלא מקנך. בא במקום הזה על לשון [ע]נקבה. ושמות רבים

ככה

פירוש על אבן עזרא

[ז](פסוק כ"ז). [ד](פסוק י"ט). [ה](דברים ל"ד ז'). [ו](תהלים צ"ט ז'). [ז](לעיל כ"ג כ') ר"ל והנני שולח מלאך אמר להם קודם מעשה העגל והבטיחם להכרית אותם הגוים והזהירם על ע"ז. ועתה אחר אשר שמע תפלת משה לכפר על מעשה העגל ולתת לו לוחות שניות. ואמר הנני גורש מפניך. וכל מה שאמר שם כמו שפירש והולך. ור"ל ולא פירשם הנני גורש וכו' דבוקה עם פרשה שהיא למעלה והיא הנה אנכי שולח וכו'. או ר"ל. זה מפרש הנה אנכי שולח מלאך. [ח](ויקרא כ"א י"ד) ואף כי היה ר"ל אגב מב"ז הוא פועל יוצא. [ט](לעיל כ"ג כ"ד). [י](שם). [כ](לעיל כ' ה'). [ל](שם כ"ג ל"ב). *ר"ל למה פירש דוקא אלהי מסכה ע"כ מפרש כי הם אלהים ע"י המעשה. [מ](שם פסוק ט"ו). [נ](ויקרא כ"ג כ"ב). [ס](שם י"ט ב'). [ע]פירש בעבור ס"ו

הזכר

ספורנו

השבת שנתנה במרה ובו יבורכו ימי המעשה. כאמרו ששת ימי' תעשה מעשיך ועתה דבר על השנה השביעית המברכת השנים כאמרו שש שנים תזרע. רביעית היא חג הקציר אשר בו תבועות חקות קציר ישמור לנו. חמשית חג האסיף שבו יבורך האסיף כאמרו כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך. ואחר אלה המצות הזכיר מצוה כוללת לשלשת הרגלים והיא יראה כל זכורך. ואחר כך הזכיר מצות מיוחדות לחג המצות לא תשחט על חמץ ולא ילין. ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הבכור לחג הקציר והיא ראשית בכורי אדמתך. כאמרם ז"ל מעצרת ועד החג מביא וקורא. ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הבכור לחג הסכות והיא לא תבשל גדי כי אז זמן הגדיים. כמו שאמרו קדמונים ז"ל (פרק קמא דר"ה) באחד באלול ר"ה למעשר בהמה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם ובבהמה הטה והכונה שבאה אבל יהיה זה על אופנים שונים. ולזה אמר וכל מקנך תזכר פטר שור ושה. וזה כי בפטר שור ושה תזכר. תהיה נזכר בחלק הקרבן הנקרא אזכרה. כאמרו אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרוק ואת חלבם

תקטיר

פירוש רשב"ם

עמך. שנגד כל עמך אעשה לך הפלאה וראה כל העם את הגדולה שאני עושה עמך כי נורא כדכתיב ויראו מגשת אליו וכת' ויראו בני ישראל את פני משה כי קרן וגו': (יט) כל פטר רחם לי. לפי שעי"סבת בכורות נתקדשו כל בכור ביציאתו ממצרים נכתב כאן: (כא) ששת ימים תעבוד.

עבודת

כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃ כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃ כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ שביעי

ויאמר

בְּכוֹר תּוֹר וְאִמַּר׃ כ וּבוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵהּ כָּל בּוּכְרָא דִבְנָךְ תִּפְרוֹק וְלָא יִתְחֲזוּן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ כא שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ׃ כב וְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא תַּעְבֵּד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְקָא דְשַׁתָּא׃ כג תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוּן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כד אֲרֵי אֲתָרֵךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ בְּמִסְקָךְ לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא׃ כה לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְפִסְחָא׃ כו רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לָא

תיכלון

מסרה, כ כל, ד' סבירין וכל [ר"ל יש טועין וקורין דל"ל וכל, ולא היא]. בשה, [מ"ו]. יראו, ה'. כא תעבד תשבת, [כולהון מ"ו]. כב שבעת, ב' חסר [דחסר]. לך, י"ד זקפין בתורה. האסיף, ב' חד חסר וחד מלא [דין מלא, והס"א בתורה לא במסג]. כג יראה, י"ג. האדן, [ב' מ"ו ובמסק]. כד אוריש, [מלא דמלא]. והרחבתי, ל'. גבלך, [מ"ו]. יחמד, [מ"ו והמי"ם בשו"א לבד]. בעלתך, ל' וחסר וב' חסר בלישנא [ר"ל בשתוק בי"ת בראש ויכולי בסוף המלה. ס' מנין מידום]. לראות, ב' ומלא. כה לא תשחט, ג' זוגין מתחלפין קדמאה זיין, [לעיל כ"ג י"ח תנין [דין] פי"ן. כו ראשית, [אין הרי"ש זעירא]. תביא, י"ג. לא תבשל גדי בחלב אמו, ג' בתורה.

ת"א ופטר חמור בכורות ה ו. כל בכור קדושין כט בכורות נא. ולא יראו פני קדושין כט בכורות נא. ריקם קדושין יז. בחריש שבת ע ר"ה ט מועד קטן ג מכות ח הוריות ד. וחג שבעת מנחות פד. וחג האסיף סנהדרין יג. יראה חגיגה ד. כל זכורך קדושין לד. את פני האדן חגיגה ד. ולא יחמד פסחים ח. לא תשחט פסחים ה. זבחי שם סד. ולא ילין שם נט פא.

רש"י

פי"ו של מזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: (כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנא' (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהר' אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מוטל עליכם להביא עולת ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנ' לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין (דף יז): (כא) בחריש ובקציר תשבת. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש (ר"ה ט) וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר (ויקרא כה) שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: (כב) ביכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים (ר"ה כא): בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה א' לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהוא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת. לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרים שבך הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש ושנים פעמי' ולארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתריך וכן (דברים ב) החל רש וכן (במדבר לב) ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבלך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה (פסחים סג): ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אימוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' ודבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול (חולין קטו): גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם

כל

רמב"ן

נמשכות בלאו הראשון שאמר פן תכרות ברית: (כא) בחריש ובקציר תשבות. על דרך הפשט הזכיר חריש וקציר שהם עיקר חיי האדם והזכיר השבת באמצע הרגלים כי סמך אותו לחג המצות ולקדוש הבכורות בעבור שכולם זכר למעשה בראשית. כי ביציאת מצרים אות ומופת בו כאשר פירשתי בעשרת הדברות. ועוד כי הכתוב אמר שיש גם בשבת זכר ליציאת מצרים כמו שאמר בעשרת הדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת ושם אפרש בעה"י יתברך ויתרומם: (כה) ולא ילין לבקר זבח חג הפסח. כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר כי הנותר ממנו עד בקר באש ישרף ומן החלב שלא יקריב אותו

אלא

אבן עזרא

[ה]כבה. על לשון זכר גם לשון נקבה: (כא) ששת ימים. הנה כתוב [צ]בראשונה. וטעם בחריש ובקציר. [ק]שהם עיקר חיי האדם. אמר ענן ימחה שמו כענן. כי זה על משכב האשה. והלא תכסהו בושה. כי אם אמרנו כי ביד הגבר החריש [ק]והלא במלת קציר יחרים: ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת [ר]השמיטה. כי היום הידוע השלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות. ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום. כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה. וחכמי המזלות יבינו זה: (כב) וחג. כתוב בשני [ש]מקומות. ושם בצאת השנה. כי סוף השנה הוא [ת]תחלת השנה שאמרתי וזה לאות כי השמש תהיה במזל [א]המאזנים סמוך ליום הכפור. ולא [ב]יתחבר

(כ) ובוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואין לא תפרוק ותנקפיה בקופיץ וכל בוכרא דברך תפרוק ולא יתחמון קדמי ריקנין:

((כ) עמי בית ישראל לית אתון רשאין למיחמי יי אלהיכון ריקנין מן כל מצוה :)

(כא) שיתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח ברידיא ובחצדא תנוח:

((כא) ברידיא :)

(כב) וחגא דשבועיא תעביד לך בזמן בכורי חצד חיטין וחגא דכנשא במיפקא דשתא: (כג) תלת זמנין בשתא יתחמון כל דכורך קדם רבון עלמיא יי אלהא דישראל: (כד) ארום איתריך עממין מן קדמך ואפתי ית תחומך ולא יחמיד איניש ית ארעך בזמן מיסקך לאתחמאה קדם יי אלהך תלת זמנין בשתא: (כה) לא תכסון קדם עד לא תבטלון חמיע נכסת פסחי ולא יביתון לצפרא בר ממדבחא תרבי נכסת פיסחא:

((כה) לא תכסון על חמיע אידם ניכסת דפסחא לא יבית מן בשרא די תכסון בלילי יומא טבא קדמיא דפסחא מן רמשא עד צפרא :)

(כו) שירוי בוכרת פירי ארעכון תיתון לבית מוקדשא דיי אלהכון לית אתון רשאין לא לבשלא ולא למיכול בשר וחלב תריהון מערבין כחדא דלא יתקוף רוגזי בכון ואירשין פירי אילניכון עם בוסרא בלבלוביהון וטרפיהון כחדא:

((כו) שירוי בכרת עללתכון תיתון לבית מקדשא דיי אלהכון עמי בית ישראל לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכלא בשר וחלב מעורבין בחדא :)

בעל הטורים

(כ) ולא יראו פני ריקם. וסמיך ליה ששת ימים לומר דאין גדלים ונדבות קריבים ביום טוב : (כה) סמך זה לזכרי בני' מחלי היום : (כז) כי על פי הדברים האלה וסמיך ויהי שם עם ה' ארבעים

יונתן

אחליפם באומה אחרת. ומשמע שבטל הדיבור לגמרי מכל מקום ממך ילאו לוכלופין ויקיים לאלהים. כ"ל דיבור ולעשה אוסף לגוי גדול. בזמן דיסקון בשביוסא. פי' כשילכו בשביה ובגלות ואז אוליאם חהו לעמיד לבא. ונפקא ליה הכי ממ"ש אשר לא נבראו בכל הארץ משמע שקאי על עסיד : (כו) ולירסין וכו' עם בוסרא וכו'. הוא ל' הסרה וקלקול. והנה לעיל בפ' משפטים גרסינן ולייבשל עבוריכון וגו' וכסן מתרגם שלא יפלו הפירות בעודם בוסר עם העלים ודרך מתיכות כדכתיבנא לעיל [או מתורגם כם]: (יע) ירושלמי כל קדמוי פלחי ולדא. פי' כל כאשון הפוסח. פלחי כמו פולח ובוקע. פי' הכי לראשון תקע

רמב״ן

אלא עד הבקר. ואונקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה כי הוא הסג כאשר אמר שם ולא ילין חלב חגי עד בקר. כי כל המלות האלה סטויות וכתב רש"י ולא ילין כתרגומו אין לינה מועלת בראשו של מזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר. וזה חג הפסח אמוריו. ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואיברים. ובפרשה לו תאמר זה בע"ה. ולינה בראשו של מזבח מחלוקת הוא בגמרא. ולדעת רבא יש לינה בראשו של מזבח. ואם לנו שם האיברים וירדו לא יעלו שהם לא ירדו אפילו לא נקרעו ימים רבים ועלו לא ירדו כדאיתא בפרק המזבח (פז): (כו) ראשית בכורי אדמתך. בעבור כי הזכיר שיראו בכורי כל אשר בארצם לבית ה' שם יסמוך לזה לא תבשל גדי בחלב אמו. כי בעת בכורי האדמה יביאו גם כל בכור. בבהמה הגדיים והטלאים ובעת ההיא יגדלו הגדיים ויהיה החלב ופעמים רבים יעלו האם עם הבכור בהיותו יונק בעבור שלא ימות. והנה הבאים לחוג יתענגו לאכול הבכורות בכל המטעמים עם הכהנים. ולכך הזכיר אסורם עם הבכורים. אבל במשנה תורה הזכיר האסור הזה עם אסור המאכלים אשר

אבן עזרא

עד לאת סוכות שלא תכנס השנה האחרת. על כן כתוב תקופת השנה. והא' השמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא. אע"פי שהיא צריכה לשני תקונים. האחד בעבור שמהלך השמש שהם בצרוכה ושעם בקצרה. וזה השנוי אינו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם. רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות. והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה. (כג) שלש פעמים. הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל. בעבור דבר העגל (כד) כי אוריש פירש בפרשה הזאת למה. שלא הזכיר בראשונה כי לא הולך כי. אמר שהשם לוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור אדם מפני האויב אשר בכל ישראל עולים לגוננו. וזה הטעם באר אותו היטב. וטעם ולא יחמוד איש את ארצך. כל כך אשלם איבה בלב השכנים אפי' שלא יחמדו הארץ. אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה: (כו) ראשית. כמו בפרשה הראשונה. ואלה הם התנאים. ומתחלת ואלה המשפטים עד שם שהיא משפטים הם. והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם מיינים ללמדם ולדעתם. ושיוב הלבור הם

פירוש על אבן עזרא

מזכר. פירש כבר הזכיר מהם בפר' ויחי בפסוק מאשר שמנה לחמו. (לעיל כ"ג י"ב). ק"ל מה שהולך להוסיף אזכרה בהם. ע"ז אמר לפי שהם עיקר חיי האדם. ויגעלו למהוש ולקלוט. לכן הוסיף הבאות בהם ביחוד. קכבה פי' בן זיטא על פסוק מלאסך ודמעך (לעיל כ"ב כ"ח) ומסיים שם כי דבר הראשון וכו'. ר"ל עם השבת כמו בפ' ראשונה והשביעית המשעבה וכו' (שם פסוק י"א) כי וביום השביעי הכתוב כאן משמע לאחרי אפי. יום השביעי כשמוטו. שעור תנועת הגלגל בכ"ד שעות. ויום שהוא שנת השמשה ר"ל קבולם הימים שנשנה כפי מהלך השמש כמו ימים או עשור (בראשית כ"ד נ"ה). (כ"ל שה ולעיל כ"ג ט"ו). ר"ל הוא מה שאמרו רז"ל יום תקופה תפסיל. שהוא השרי השלם שנה השחרה. ר"ל מהלך השמש. כי הדבר תלוי בתקופה (עיין סנהדרין דף י"ב ע"ב) והנה על דעת שמואל בעירובין (דף נ"ו ע"א) שנת החמה שס"ה ימים ו' שעות. ועו"ד רב אדא בברייתא הנקראת על שמו. שס"ה ימים ה' שעות ושפ"ו חלקים מ"ח רגעים. נמלא בין תקופה לתקופה לשמואל צ"א יום ז' שעות ומחצה. ולרב אדא צ"א יום ז' שעות ותקי"ט חלקים מ"ח רגעים (ועיין בפי' תוס' ת"ש). וכן פסק הרמב"ם ז"ל בהל' קה"ח (פרק י' הלכה ו') וז"ל לפי שחשבון תקופה זו היא יותר אמת מחשבון שמואל והוא קרוב מדברים שנתבארו באלמגיסטו יותר מחשבון שמואל עכ"ל. הכי תקופת כ"א היא על מהלך האמצעי שאין אחת מהן דומה לחברתה. ולריכים להוסיף ולגרוע במדת הימים כפי מלב השמש והתנועה במהלכה האמתי. משא"כ תקופת שמואל שהיא על המהלך האמצעי. ושנת החמה נחלקת לד' חלקים שוים. ר"ל בחשבון עיין ר"ה (דף כ"ד ע"ב) בתוס' ד"ה לאיכוהו. ובפי"ט פ"ב דר"ה משנה ח' ד"ה קיבלן ר"ג וכו' ועיין בהקדמת הר"ע על ברכות דרך ב'. ח"ל הנקודה העמודה במשכנה. הוא גלגל הקטן שהוא סובב תוך עובי גרם הגלגל הגדול. והוא סבת השנוי במהלך. עיין בפירושי המורה פכ"ד ח"ב. גם זה עיין בהקדמת ברכות לר"ע דרך ב' סוף קטן ד'. ר"ל (לעיל כ"ג י"ז) לא הזכיר ההבטחה כי הורים וכו' ולא יחמוד וגו' כי שם היה הלוי קודם חטא העגל. ופה הבטיח ג"כ אשר יסיו נשמרים אפילו אחר החטא. אם יעלו לרגל ויקיימו המלוה הזאת כתקונה. ר"ל כי המשפטים הם שיוב על הכהן ועל המלך ללמוד אותם. ושיוב הלבור הם המלות הנזכרות

ספורנו

מקטיר ופטר שמור חמדה בזה: (כ) וכל בכור בניך תפדה. בפדיון ערכו הקלוב: (כא) ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות. גם כן תהיה שלאחך כשתעבוד ששת ימים כאשר תשבות בשביעי: בחריש ובקציר תשבות. וכן כשתשבות אחת לשבע שנים בשרים ובקליר וזה בשבתות השנים הנקראים גם כן שבת לה' תלאים בשרים ובקליר כאמרו שש שנים תזרע את ארלך ואספת את תבואתה: (כג) את פני האדון. המסדר ענייך בדברים הטבעיים כענין ולאדון לכל ביתו: אלהי ישראל. מסדר עניני ישראל בענינים הרוחניים אשר למעלה מן הטבע אשר לא יאותו זולתי לנבדלים הנקראים אלהים כענין זובח לאלהים יחרם. וכענין אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי. ולזה אמר על השדים לא אלוה מפני שהם בעלי חמר ומתים כבני אדם כמו שהזכירו ז"ל. ויקראו השופטים המומחים ג"כ אלהים כי הם ישפטו לפעמים מבלעדי השופטים. כענין שלמה שנאמר עליו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט. וכאמרו ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח. ולזה נקרא האל ית' אלהי האלהים מסדר עניני המסדרים הבלתי טבעיי' והם הנבדלים מחמר. ואדוני האדונים. מסדר עניני המסדרים הטבעיים והם הגרמים השמימיי'. אמר אם כן יראה כל זכרך להודות על הטוב הנמשך ממנו אליך בדברים הטבעיים באשר הוא אדון ישראל והנמשך ממנו לחיי עולם באשר הוא אלהי ישראל: (כו) ראשית בכורי אדמתך תביא. ובזה תשיג ההצלחה בפירות כאמרו וראשית כל בכורי כל תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: לא תבשל גדי. כמעשה

פירוש רשב״ם

עבודת קרקע כדכתיב כי תעבוד את האדמה. עובד אדמתו ישבע לחם: בחריש ובקציר תשבות. שהיא חשובה ועריבה לבריות. וכ"ש שאר מלאכות (כג) את פני האדון. כבר פירשתיו באלה המשפטי'. (כו) לא תבשל וגו'. כבר פירשתיו. (כז) כתב לך את הדברים האלה. האמורים

כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל: כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים: כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ: ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו: לא וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם: לב וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי: מפטיר לג וַיְכַל מֹשֶׁה

מדבר

אונקלוס

תיכלון בשר בחלב: כז ואמר יי למשה כתב לך ית פתגמיא האלין ארי על מימר פתגמיא האלין גזרית עמך קים ועם ישראל: כח והוה תמן קדם יי ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכל ומיא לא שתי וכתב על לוחיא ית פתגמי קימא עשרא פתגמין: כט והוה כד נחת משה מטורא דסיני ותרין לוחי סהדותא בידא דמשה במחתיה מן טורא ומשה לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותיה עמיה: ל וחזא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא סגי זיו יקרא דאפוהי ודחילו מלאתקרבא לותיה: לא וקרא להון משה ותבו לותיה אהרן וכל רברביא בכנשתא ומליל משה עמהון: לב ובתר כן אתקריבו כל בני ישראל ופקדנון ית כל די מליל יי עמיה בטורא דסיני: לג ושיצי משה

ממללא

מסרה, כז על פי הדברים האלה, ב' בתורה. ואת ישראל, ל'. כח לחם לא אכל, ב'. הלחם, [ספר דספר]. כט ברדת, ל' [ל"ג ברדת מובא שיהא, ולפגאר כוונתו של ברדת משה]. מהר סיני, ל'. ושני לחת העדת, ג'. לחת, [ספר דספר]. העדת, [ספר]. ברדתו, ל'. ומשה, ז' [נ"ל ט"ו. ס' ענין מיוחד]. קרן, ג' ובענין בדברו, ל'. ל ויראו, [היו"ד בשבא וכל לשון יראה ומורא במורם בסרין יוד"ין]. מגשת, ל'. לא אלהם, [ס"ו]. וישבו, מ"ו וכולהון דכוו' במ"א (בראשית מ"ז ט"ז). הנשאים, [ס"ו קדמא]. לב ויצום, ד'. לג ויכל, ה' בתורה [בשכם]. מסה, [בז"ק].

ת"א כתב לך גדרים לח גיטין ס סוטה יד. כי על פי גדרים לב גיטין ס תמורה יד. ויהי שם עם סוטה יג. ומשה לא ידע שבת י. ויראו מגשת בכורות ז.

רש"י

כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי: (ל) ויראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתעים ומזדעזעים: (לא) הנשאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אלהם. שליחותו של מקום ולשון הווה הוא כל הענין הזה: (לב) ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן וכו' נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא בעירובין (נד): (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא (כתובות ס"ב) סוי לבם ועוד בכתובות הוא קא מסוה לאפה לשון הנמה היה מסתכל גם אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה

נותן

רמב"ן

אחר שהזכיר בהמה טמאה ודגים ועופות טמאים ונבלה כי שם יאות להזכיר זה כי הוא איסור מאכל לא איסור הבשול בלבד כאשר ישמעו קטני אמנה מסופקי הדעת: (כז) כתב לך את הדברים האלה. צוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות יצוה לעשותו עתה בלוחות השניות ואין ספק שעשה כן. אבל לא השם הכתוב להאריך לאמר ויעש כן משה כאשר הראיתיך במקומות רבים. והנכון בעיני כי בעבור שישראל הם המועלים והעוברים על הברית הוצרך הקב"ה לחדש להם ברית חדשה שלא יפר הוא להם בריתו ואמר למשה שיכתוב התנאין. וזה טעם כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. וטעם אתך כי בעבורך עשיתי עמהם ולא הוצרכו הם להביא עצמם במסורת הברית כזאת אבל הוא יתברך הצריך לכרות להם ברית במחילה שמחל להם וכתב המחילה והתנאין: (כח) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה. ויכתוב על הלוחות. יאמר שהיה משה שם בראש ההר מ' יום וארבעים לילה ויכתוב שם על הלוחות. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב שהיה שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה בעת שכתב על הלוחות את דברי הברית הזאת השנית. אבל ארבעים יום אחרים עמד שם קודם לזה להתפלל כל ענין הנקמה שאמר ראה אתה אומר אלי העל את

העם

אבן עזרא

הם המחקרים אשר כן כמו אלה: (כז) ויאמר. ואע"פ שכבר היו כתובים כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים. על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים: (כח) ויהי שם. רבים [ג]חשבו שהשמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה. רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים. וכן כתוב ויהי משה בהר ארבעים יום [כ]וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני יי' את [ל]ארבעים היום ואת ארבעים הלילה. אז אמר משה פרשת [ס]ראה אתה אומר אלי. ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלה עמו אל הר סיני. והנה כתוב ויעבור יי' על פניו. ואחר כך ויהי שם עם יי' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנית: ויכתוב על הלוחות. השם כשהם. כי כן כתוב וכתבתי [י]על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת: (כט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. הטעם בדבר אתו השם. וזה בעבור שהראה הכבוד על פניו על כן הזכירו כזהר הרקיע ומלת קרן. מגזרת קרנים [פ]מידו לו. כי כן כתוב במשלת הפסוק [ע]ונגה כאור תהיה. והנה אמר אחריו קרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט: ישתפקו עלמות שוי הפוסע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שנו פני משה יבשות כמו הקרח וטעם וייראו. מפני שהיו פניו מתועבות. ואיך לא

ספר

יונתן בן עוזיאל

(כז) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּתוֹב לָךְ יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין אֲרוּם עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין גְזָרִית עִמָךְ קְיָם וְעִם יִשְׂרָאֵל: (כח) וַהֲוָה תַמָן קֳדָם יְיָ אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכַל וּמוֹי לָא אִשְׁתִּי וּכְתַב עַל לוּחַיָא חוּרַגְיָתָא יַת פִּתְגָמֵי קְיָמָא עַשְׂרְתֵּי דִבְּרַיָא דַהֲווֹ כְּתִיבִין עַל לוּחַיָא קַדְמָאֵי: (כט) וַהֲוָה בִּזְמַן מֵיחַת משֶׁה מִן טוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידָא דְמשֶׁה בְּמֵיחָתֵיהּ מִן טוּרָא וּמשֶׁה לָא חַכִּים אֲרוּם אִשְׁתַּבְהַר זִיו אִיקוּנִין דְאַנְפּוֹי דַהֲוַת לֵיהּ מִן זִיו אִיקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בִּזְמַן מַלָלוּתֵיהּ עִמֵיהּ:

ירושלמי

[(כט) אֲרֵי שַׁבְּחוּ זִיוְהוֹן דְאַפֵּיהּ:]

(ל) וַחֲמָא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת משֶׁה וְהָא אִשְׁתַּבְהַר זִיו אִיקוּנִין דְאַנְפּוֹי וּדְחִילוּ מִן לְמִקְרְבָא לְוָתֵיהּ: (לא) וּקְרָא לְהוֹן משֶׁה וְתָבוּ לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבַיָא דְאִתְמַנִּיָן נַגּוֹדִין בִּכְנִישְׁתָּא וּמַלֵיל משֶׁה עִמְהוֹן: (לב) וּמִבָּתַר כְּדֵין אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵידִינוּן יַת כָּל מַה דְמַלֵיל יְיָ עִמֵיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי: (לג) וּפְסַק משֶׁה מִן לְמַלָלָא עִמְהוֹן וִיהַב עַל אִיקוּנִין דְבֵית אַנְפּוֹי סוּדְרָא:

[(לג) סוּדְרָא:]

וכד

בעל הטורים

ארבעים יום. לומר שהשכיל דברים שבעל פה עמה עם מ' יום: כי על פי הדברים האלה כמנין אלף נכרים אלו דברים שבעל פה. על כן בקהלת וכתוב יושר דברי אמת ס"ת בריס וסמיך ליה דברי חכמים: פי הדברים האלה כמנין אלף נכרים ס"ת בגימ' הלכות: (כט) כי קרן עור פניו חכה לקירון פנים משכותי כפי עליך ויש אומרים שהפיקם הלוחות זכה לקירון. קרנים מידו לו ושם חביון עוזו (חבקוק ג') ר"ת שלום:

כתיב

יונתן

ובקע רמשה. וכן פלח רכב. פירושו פלג של רחיים: ירושלמי (כח) בירידה. וכן בח"י בירידה. פי' בפרישה והוא לשון התלמוד דזבין לבדיה וכן ח"י לא תסרום: (כט) אשתבהר. הנגוס של לשם ולתפארת הוא לשבהורא והוא לשון אור בהיר: דאות ליה מן זיו איקר כו'. פ"ל כרבי צרכיה מהיכן נטל קרני הוד מן המערה: ירושלמי (כט) אחרי שבחו זיויהון וכו'. הוא ג"כ לשון שבח:

רמב"ן

הפעם הזאת ונאמר במשנה תורה ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם וכאן לא פי' כמה ימי השהה והתפלה הזאת כי הוא ידוע מעת עלותו על ההר עד רדתו לפסול הלוחות האחרונות. אבל סיפר כי היה ענין הלוחות השניות כשל ענין הראשונות בכתב אלהים ובימים שעמד שם לפני השם שלא ישתה שהכל למד התורה בפעם הראשון ולא יצטרך עתה לעמוד שם הרבה. וטעם ויכתוב על הלוחות ויכתב אלהים על הלוחות. פי' ה' ולא יחזור למשה. כי כן אמר וכתבתי על הלוחות. וכן במשנה תורה ואפסול שני לוחות אבנים כראשונים ואעל ההרה ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ומפני שאמר כמכתב הראשון ידענו כי הם כתובים באצבע אלהים ויהיה פי' וכתבתי באצבעי. וידעת פי' אצבע מן היד: (לא) וידבר משה אלהם. לשון הווה הוא כל הענין הזה. ואחרי כן נגשו. אשר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל לשון רז"ל. ואינו כן אבל יאמר הכתוב כי בבואת כל ישראל לקראתו ראו קרני הוד פניו ונגשת אליו ושבו אחורנית אולי שמעו שהיה שם כבוד השם או מלאכי עליון עמו ופחדו פן יפרוץ בהם ה'. ויקרא להם משה ושבו אליו אהרן וכל הנשיאים ההולכים לפניהם ודבר משה אליהם דברי שלום והסיר בבליעות עונם ונלבשו שהוריד. ואחרי כן ראו כל בני ישראל כי הוא מדבר עם הנשיאים ונגשו לפניו כולם ואז צוה להם כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו וכל הנאמר לו מתחלה שמר לך את אשר אנכי מצוך היום עד סוף הפרשה כי הגיד להם שצוהו לכרות עמהם ברית חדשה על פי הדברים האלה. והכתוב קצר בזה וספר הענין בכלל. ואחרי כן אמר כי כלה לדבר אתם כל הענין הכבד ונתן על פניו מסוה כי המתוק בשובו אסור כי קרן עור פניו או הגידו לו ואמר שסיפר מעשה היום ההוא אמר ובבא משה וזהו הענין ההווה לומר שנהג כן כל ימיו מאז:

ויקהל

אבן עזרא

פסק זה המקולל את עיניו כי לא ייראו האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו. ואין אדם שלא ראה פני השמש [ע]ולא ייראה מגשת אליו. ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו. ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל. והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר הי' בן שמונים: (ל) וירא אהרן. שהוא הראש: וכל בני ישראל. הם הנשיאים שהיה מצפה משה לדבר אליהם. וכן כתוב ויקרא אליהם משה: (לא) וישובו אליו. זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי לאתם לקראתו. ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר: (לב) ויצום. אלה התנאים הנזכרים: (לג) מסוה. כדמות כסות. ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים [פ]סותה. ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית. ולא כן וי"ו סותה. כי ככה [צ]עולתה [ק]ועולתה [ר]שול ימים. גם [ש]עוליה תגו'. אל [ת]תוך המחנה. גם ויצבר אותם [*ת]בתוך. יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא. והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם. ובכלותו ישים המסוה שידע שיסור האור וישובו פניו כאשר היו. וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה. ובבאו לדבר אל השם [**]ישים המסוה לקבל האור. והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון. רק אמר כי טעם המסוה בעבור [תת]שלא יפחדו ישראל בראיתם זה עם זה. ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שהדם השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל. רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם. ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים. וזה

טעם

פירוש על אבן עזרא

שהכרות אשר ושם שנים חזרת וכו'. [כ]ר"ל שלא עמד שם רק מ' יום שנתענה. והם ארבעים בלוחות הראשונות. ולארבעים יום שהתפלל ובהם כתב הלוחות השניות. וזהו דעתו של הפסוק כא"ע כאשר הוא בפרשת עקב (יו"ד א'). [כב](לעיל כ"ד י"ח). [ל](דברים ט' כ"ה). [מ](לעיל ל"ב י"ב). [נ](פסוק א') וכן במשנה תורה ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון (דברים י' ד'). [ס](חבקוק ג' ד'). [ע](שם). [*]עומכ"ו. [פ](בראשית מ"ט י"א). [צ]עֲוָלָתָה (תהלים צ"ב ט"ז). [ק]עוֹלָתָה (איוב ה' ט"ז). [ר](ישעיה ס"ה כ'). [ש](איוב י"ט י"ח). [ת](דברים כ"ג י"א). [*ת](בראשית ט"ו י'). [**]אולי צ"ל יסיר המסוה ואם אין טעם שאר צ"ל ובבא משה שיגדלמעלה (פסוק ל"ג) ויתן על פניו מסוה. כי לא יכול לראות פני השכינה כל פעם. ושלא יסיר המסוה מפסוק ל"ד היה בעוד הזמן לבאו לדבר אל ה'. ועד כמו בעוד. כ"כ (איוב א' י"ח). [תת]ויתלבלבו בטעותיהם.

כמ"ש

ספורנו

כשעתה בני נכר הסופנים להסיע בזה ההכללה בסירות או במקנה: (כז) כתב לך את הדברים האלה. אף על פי שקודם העגל אמרתי לתת לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי. עכשיו ששאלו אתה פסל לך הלוחות וכתבתי. ולא אתן לך גם כן התורה והמצוה אשר כתבתי אבל כתוב לך אתה: (כח) ויהי שם עם יי'. בטעם האמונה: (לב) ויצום את כל אשר דבר יי' אתו. מלאכת המשכן ומשכתיו ותרומת בקע לגלגלת: (לג) ויכל משה מדבר אתם. אבל בעוד שהיה מדבר אתם היה בלי מסוה כענין והיו עיניך רואות את מוריך וכאמרם ז"ל (פרק קמא דעירובין) ואי חזיתיה עקביה הוה מחדדנא טפי:

ויקהל

פירוש רשב"ם

האמורי' בפרשה זו הנני גורש מפניך וגו': כי על פי הדברים האלה. שלא תלכו אחרי אלקים אחרים ושלא תכרות ברית ליושב הארץ ולא להתחתן בם ולעלות לרגל: (כח) ויכתב על הלוחות. שכן אמר למעלה וכתבתי על הלוחות כמכתב הראשון: (כט) כי קרן. לשון הודי והמדמהו לקרני ראם קרניו אינו אלא שטות. כי שתי מחלוקות הם ברוב תיבות שבתורה וגם מנחם בן סרוק: (לב) את כל אשר דבר ה' אתו.

מלפני

מְדַבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ לד וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃ לה וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ׃

קל"ט. סנל"ל סימן: ומספרין וישלח אחאב. במלכים א' סימן י"ח:

ס ס ס

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃ ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃ ג לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ פ

ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ה קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ז וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי

מלאים

אונקלוס

מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי׃ לד וְכַד עָלֵל מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּהּ אַעְדֵּי יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד מִפְּקֵהּ וְנָפֵק וּמְמַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי מִתְפַּקַּד׃ לה וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי סְגֵי זִיו יְקָרָא דְּאַפֵּי מֹשֶׁה וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד דְּעָלֵל לְמַלָּלָא עִמֵּהּ׃

ס ס ס

א וְאַכְנֵשׁ מֹשֶׁה יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן׃ ב שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שַׁבָּא שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד בֵּהּ עֲבִידְתָּא יִתְקְטֵל׃ ג לָא תְבַעֲרוּן אֶשָּׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ ד וַאֲמַר מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֵימָר׃ ה סַבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כֹּל דְּיִתְרְעֵי לִבֵּהּ יַיְתֵי יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ ו וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי׃ ז וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃ ח וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ ט וְאַבְנֵי בּוּרְלָא

ואבני

מסרה מדבר, [בשפשא]. מדבר אתם, ו' בליש"א [כ"ל דלשון דבור משך לשלם אתם, ס' מ"ח]. לד ובבא, ד' ב' חסר וב' מלא [דין חסר]. המסוה, ב' ובטעמי, יצוה ל'. לה באו, כולם חסר במ"א ומי מכל כל את יום בואו (מלאכי ג' ב'). לה א בני, [במכרם לא במקף]. אלה הדברים, ה'. לעשת, י"ג חסר. [ל"ל י"ב ס' מכולם שלמה בשם ס"ם]. ב תעשה, ז'. העשה בו, [אינו כקב"א לכן מלא בו רפי]. ג משבתיכם, ג' כ"ב חסר די"ו [ל"ל חסר ב' וי"ו ומ"י]. ד אל, [במקף ולא בעסג]. ה קחו, ה' כ"ש. יביאה, [מ"י קדמא ואחר סכין]. את תרומת ה', ה'. זהב וכסף ונחשת, ג'. ז מאדמים, [האל"ף בקמ"ץ לבד וסוף סמך]. ח ושמן למאור, ל' ומד מה' זוגין מתחלפין [ל"ל מה'. ס' מבין סידום] [מבואר לעיל כ"ה ו'] [דין מלא]. ט ואבני שהם, ל' [ומוקף].

ת"א ויקהל משה שבת ע מגילה ל. אלה הדברים שבת צז לז. ימים שם ע. שבת שבתון שבת כד. לא תבערו שבת כ"ע יבמות ו ז סנהדרין לה. כל נדיב לבו חגיגה י שבועות כו.

רש"י

נותן המסוה כנגדו ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו. וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטל מעל פניו: חסלת פרשת כי תשא

(א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: (ג) לא תבערו אש. (סנהדרין לה יבמות ו) יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: (ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי לאמר לכם: (ה) נדיב לבו. על שם שלבו נודבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן

רמב"ן

(א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. יכלול כל עדת בני ישראל האנשים והנשים כי כלם התנדבו במלאכת המשכן. והנה משה אחר שובו לאהרן והנשיאים וכל בני ישראל האנשים כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני אחרי שבור הלוחות ונתן על פניו המסוה חזר וצוה והקהילם אליו כל העדה אנשים ונשים וטף. ויתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו ואמר לכולם ענין המשכן אשר נצטוה בו מתחלה קודם שבור הלוחות כיון שנתרצה להם הקב"ה ונתן לו הלוחות שניות וכרת עמו ברית חדשה שילך השם בקרבם הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולותם ובידוע שתהיה שכינתו בתוכם כענין שצוהו תחלה כמו שאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולכן צוה אותם משה עתה ככל מה שנצטוה תחלה: (א ב) אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות. ששת ימים תעשה מלאכה. אמר אלה הדברים אשר צוה ה'.

אבן עזרא

פעם ובלא מסוה: (לה) וראו. והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד. והנה היה מנהגו עם ישראל עד יום שהאספו כבוד השם אליו. ולא נודע קבורתו במעלת י"י עליו. ברוך אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

חסלת פרשת כי תשא.

וברוך אל עליון בעוז עמו נהל. ביד ציר מראהו כאור שמש יהל: לצורו בהר להכין לו אהל. לשבתו ככתוב בסדר ויקהל:

(א) טעם ויקהל. שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו. ופירש אלה הדברים. המשכן וכליו לעשות. על כן כתוב לעשות אותם. והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם. והוא הזכיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות. השמרו לכם שלא תעשו מעשה

בשבת

יונתן בן עוזיאל

(לד) וְכַד עָלֵיל משֶׁה לְקֳדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ מַעְדֵי יַת סוּדְרָא דְּעַל אִיקוּנִין דְּבֵית אַנְפּוֹי עַד מִפְּקֵיהּ וְנָפֵיק וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מַה דְּאִתְפַּקַּד: (לה) וְחָמַיִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת אִיקוּנִין דְּמשֶׁה אֲרוּם אִשְׁתַּבְהַר זִיו אִיקוּנִין דְּאַנְפֵּי משֶׁה וְאָתִיב משֶׁה יַת סוּדְרָא עַל בֵּית אַפּוֹי עַד זְמַן מֵיעֲלֵיהּ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ:

ס ס ס

(א) וַיַּקְהֵל וּכְנַשׁ משֶׁה יַת כָּל כְּנִישְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן: (ב) שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שַׁבְּתָא נְיָחָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעֲבֵיד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְּשַׁבַּתָּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל בִּמְטָלוֹת אַבְנִין: (ג) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְּבַעֲרוּן אֶשָּׁתָא בְּכָל אֲתַר מוֹתְבָנֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְּשַׁבַּתָּא:

ירושלמי

[(ג) לָא תְּבַעֲרוּן אֶשָּׁתָא בְּכָל אֲתַר בֵּית מְדוֹרֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְּשַׁבַּתָּא:]

(ד) וַאֲמַר משֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָמָא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֵימַר: (ה) סַבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כָּל מָאן דְּאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי אַפְרָשׁוּת דַּיְיָ דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: (ו) וְתִיכְלָא וְאַרְגְּוָונָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעֵזֵי: (ז) וּמַשְׁכֵי דְּדִיכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְּסַסְגּוֹנָא וְקֵיסֵי דְּשִׁיטָא: (ח) וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: (ט) מַרְגְּלִין דְּבוּרְלִין הִינוּן וּמַרְגְּלִין דְּאַשְׁלְמוּתָא לְמִשְׁקְעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא

בעל הטורים

(א) כתיב לעיל כי קרן עור פניו וסמך לו פרשת שבת שאינו דומה קירון פנים של שבת לשאר ימים. ואמר ויקהל לפי שבא לומר פרשת שבת רמז בשבתות וימים טובים נקהלים לשמוע הדרשה. אלה הדברים דכתו מכאן ל"ט מלאכות לשבת כמנין אלה ודברים משמע שנים וה' דהדברים לרבות א' הרי ל"ט. ואפילו דבכמה מקומות כתיב אלה הדברים ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה. לעשת אותיות ל' תשע ושבר וא"ו לומר ל"ט מלאכות יעשו אותם בו' ימים ולא בשבת. וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתוב בויכלו סמלא שמים ובריאות ומלאכות והויות והולדות והבדלות כלם ל"ט לומר ל"ט מלאכות הן מזן מסולתם וכן תמלא תויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת ל"ט תיבות מזן מתלת השבת. הזכיר לא תבערו (ר"ל כעין שדרשו בגמ' למה יצאה הבערה מן הכלל) לפי שצריך הבערה אש למלאכת המשכן לבשל סממנים ולצבוע ולצרף כסף ונחשת וזהב (וכעין זה כ' בס' פענח רזא שהזהיר על ההבערה ביותר לפי שהיא צריכה הדיל): (ב) ששת בגי' ארבעים חסר אחת: (ג) לא תבערו אש אמר הקב"ה אור שלי פי' של גיהנם שובת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת: השבת (ד) ויאמר ר"ת וס"ת תורה שעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו: (ה) יביאה את תרומת ה'. היה לו לומר יביאו אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן שמתנדבים הכשירי זהב וכסף

רמב"ן

ה' לעשות. על מלאכת המשכן וכל כליו וכל עבודתו. והקדים השבת לאמר כי ששת ימים תעשה מלאכה אלה הדברים. ולא ביום השביעי שהוא קדש לה'. ומכאן שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ולא ממדרש אלך כמו שפרשתי בסדר כי תשא: (ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. ענין הכתוב הזה ודאי ראוי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת. ופי' שלא יבערו גם אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך כל מאכל. והוצרך לומר כן מפני שלא אמר העושה בו כל מלאכה כאשר אמר בעשרת הדברות לא תעשה כל מלאכה'. ואמר מלאכה סתם והנה איפשר שנוציא מן הכלל מלאכת אוכל נפש. כי כן נאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה ואין אוכל נפש בכללו. ולכך הזכיר בפירוש שאף אוכל נפש אסור בו. וכלשון הזה מצאתי במדרש רבי נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל שומע אני יהא רשאי להדליק לו את הנר להטמין לו את החמין ולעשות מדורה בשבת. תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. וזה קרוב למה שאמרנו שלא היו מלאכות הללו שהן הנאה לגופו בכלל איסור הראשון. ורבה רבי נתן לומר שלא בא הכתוב לאסור אפייה ובשול ושאר צרכי אוכל נפש שכבר נאמר להם את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. אבל עדין כל מלאכות שאדם נהנה בהם ואין עושין אלא הנאה לגוף כגון הדלקת הנר ומדורה ורחיצת כל גופו בחמין יהיו מותרות כי זה מעונג השבת. לכך נאמר לא תבערו אש לאסור הכל. ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד מפני שלא אמר כל העושה בו מלאכה יומת או שיאמר כל המבער אש בכל מושבותיכם יומת. אמרו שיצאת בה להקל להיותה בלאו. ויש אומר שיצאה לחלק לפי שהיתה בכלל לא תעשה כל מלאכה: (ה) יביאה את תרומת ה'. כמו יביא את תרומת ה' אבל יכנה ויפרש. וכן ותפתח ותראהו את הילד. כנואו הלים

אבן עזרא

בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין. ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: (ג) לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש. אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר. כי האש צורך לכל מאכל. והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על הטולקים על קדמונינו על כי שבת: (ד) ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: (ה) קחו. הסך חנו. רק בהיות מ"ם אחר גזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה. קשי [נא] לי מעט מים. וידע כי הלקיחה לי היא בעבורי. וככה קחו מאתכם תרומה לי'. ומלת כל נדיב לבו. זהב. כל אשר נדבו לבו. כמו בגדול זרועך. בזרועך הגדול. זכר רב טובך זכר הטוב. ורבי ישועה אמר כי הוי"ו כוסף. כמו חיתו שדי. בנו בעור. ואשר שהזכיר יביאה. פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת יי'. וכמוהו רבים והוא נוח לי אסי: יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת נכספה. גם נחשת כי הנשים מראות בנחשת. (ו) ותולעת שני. בלא מ"ם ויש במ"ם. אם יהיו. חטאיכם כשנים. אולי לשון רבים הם: (ז) וערת. זכרים. כמו לוחות. ובכורות בקרך: שטים. במ"ם. כמו. נשים: (ח) ושמן. ולא הזכיר זית רק כי ידוע הוא. על כן למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם. ומי שהם בקיאים שהכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו. והחל מהמשכן כי הוא כולל. והאהל מכסה הוא עליו. והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים

פירוש על אבן עזרא

*כמ"ש רגום אותו באבנים (במדבר ט"ו ל"ה). [ב](לעיל י"ב ט"ז). [ג]כמ"ש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שם). [ד]נ"ל למ"ד. ככה הגיה בעה"מ ב"י (ונ"ל) כם פי'. אם כי קחו הסך תנו. ופי' קחו לעלמכם. מכ"ז פה פי' בעבור המ"ם אחריו מגלה מאתכם הוא כמו בלמ"ד קחי נא לי. והוא כמו תנו. כי הקיחה אשר יקחו הוא עבור שמו הגדול. [ה](ת"א י"ז י'). [ו]כי הנדיב אינו נותן הלב רק. המתנה והיה נ"ל בלבו. [ז](לעיל ע"ו ע"ז) הצי' הפוך. [ח](תהלים קמ"ה ז') ג"כ פי' הפוך כמש"כ. *ור"ל כי היה ראוי להיות כל נדיב לב. והוא כי נדיב לב תואר לאיש לא ללב. והוא הפוך וכמש"כ כל איש נדיב לב. [ט](שם ק"ד י"א). [י](במדבר כ"ד ב'). [י](ש"א כ' כ"ט) ור"ל כמו והוא אסי נוח לי כ"כ פה. [כ](תהלים פ"ד ג'). *ר"ל מנכות תואר תקוניהן בו. ולמטה אלל במראות הלובאות. פי' כי מתפש כל הנשים להתיפות לראות פניהן בכל נוקר במראות נחשת או זכוכית וגו'. [ל](ישעיה א' י"ח). [מ]רבים לשון נקבה. וביחיד לוח לשון זכר. וכן בכורות בקרך (דברים י"ד כ"ג) ל"נ. ובכור ל"ז. וככה עור יחיד לשון זכר. ועורות ל"נ. [נ]רבים לשון זכר. וביחיד שִׁטָּה (ישעיה מ"א י"ט) לשון נקבה [ס]וכן נָשִׁים ע"ד לשון זכר. ויחידה אִשָּׁה לשון נקבה. [ע]מכסה עורות אילים ותחשים

ספורנו

(א) ויקהל משה. אלה הדברים אשר צוה. מה שאמרתי למעלה כשלויתי אתכם את כל אשר דבר ה' אתי בהר סיני הם הדברים שטוב לעשות בימי החול: (ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש. ולא תעשו בו אפילו מלאכת המשכן: כל העושה בו מלאכה יומת. אף על פי שהיא מלאכת מצוה: (ג) לא תבערו אש. אף על פי שההבערה בעצמה היא קלקול על הרוב מכל מקום בהיותה כלי לכל המלאכות או לרוב היא אסורה בשבת (ה) קחו מאתכם. אתם בחרו אנשים שיקבלו מאתכם תרומה לי'. כל נדיב לבו. לא ילכו גבאים לגבותה בזרוע: יביאה את

פירוש רשב"ם

שלפני העגל כל מה שכתוב בפ' תרומה עד כי בשש משה וכל האמור בפ' זו: (לד) מסוה. בגד הקרוי כן והוי"ו בו עיקר כמו וי"ו של מקוה ישראל. וגם וי"א של סותה עיקר ושני מלבושים הם ושני גזרות. וכן פתר דונש והדין עמו: יסיר את המסוה. בגילוי פנים לישראל את אשר יצוה ואח"כ חוזר ומתכסה במסוה לדבר עם שכינה: (לה) עד באו לדבר את:. עם השכינה הוזר ומתגלה: השלת כי תשא מיסוד רבינו שמואל.

(א) ויקהל. לקחת מכל אחד לגלגלת. וגם להזהירם על מלאכת המשכן: (ג) לא תבערו אש. לפי שבימים טובים כתיב אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ושם הותרה הבערת אש לאפות ולבשל. אבל בשבת כתב את אשר תאפו אפו מבעוד יום. ואת אשר תבשלו בשלו לכך מוהיר כי בשבת לא תבערו אש למלאכת אוכל נפש וכ"ש שאר מלאכות שאסורים אפילו ביום טוב: (ח) ולקטרת. לצורך קטורת תביאו: הסמים כל

מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ י וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־בְּרִיחָו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃ טז אֵת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ כ וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי

°בריחו ק׳

אונקלוס

וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ י וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא בְּכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּיד יְיָ׃ יא יָת מַשְׁכְּנָא יָת פְּרָסֵהּ וְיָת חוּפָאֵהּ יָת פּוּרְפוֹהִי וְיָת דַּפּוֹהִי יָת עַבְרוֹהִי יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכוֹהִי׃ יב יָת אֲרוֹנָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי יָת כַּפֻּרְתָּא וְיָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא׃ יג יָת פָּתוֹרָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵם אַפַּיָּא׃ יד וְיָת מְנָרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיָת מָנָהָא וְיָת בּוֹצִינָהָא וְיָת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃ טו וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃ טז יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ׃ יז יָת סְרָדֵי דַרְתָּא יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃ יח יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת סִכֵּי דְדַרְתָּא וְיָת אַטּוּנֵיהוֹן׃ יט יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ כ וּנְפָקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה׃ כא וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ וְכֹל דִּי אַשְׁלֵמַת רוּחֵהּ יָתֵהּ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פָּלְחָנֵהּ וְלִלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא׃ כב וַאֲתוֹ גֻּבְרַיָּא עַל נְשַׁיָּא כֹּל דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין וְעִזְקָן וּמָחוֹךְ כָּל מָן דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דִּי אֲרֵים אֲרָמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ׃ כג וְכָל גְּבַר דְּאִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא אַיְתִיאוּ׃ כד כָּל דַּאֲרֵים אֲרָמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עֲבִידַת פָּלְחָנָא אַיְתִיאוּ׃ כה וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא מְעַזְּלָא וּמַיְתַן כַּד עֲזִיל יָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרִי

מסרה, לאפוד, ב׳ ב׳ מלא וחד חסר וס׳ מלא בליש׳ [דין מלא]. י וכל חכם, [בתקף לא במרכא]. ויעשו, ב׳ דמין [כ״ל שהרי״ו בשו״א]. אשר צוה ה׳, ג׳ פ״ב. יא בריתו, בריחיו ק׳. עמדיו, [ח״ו ומ״י]. יב ואת בדיו, ד׳. יג ואת לחם הפנים, ג׳. יד מנרת, [ח״ו]. נרתיה, [ח״ו ומ״י]. ואת שמן, ז׳. טו ואת מזבח, ט׳. טז את מזבח העלה וגו׳, סימן לאשי ומיתי למני ופסוקי שמני ושקרי (הושע ב׳ ז׳) [כ״ל סימן על את ואת וב׳ דפסוקא חד לא כתיב וי״ו. ס׳ מנחת שי]. הכיר, [ח״ו]. יז את, ט׳ פסוקים בפרשה את את ואת ואת. [כ״ל ב׳. ס׳ מנין סידום] יח את יתדת, י״ה זוגין מן ב״ב חד את וחד ואת [כ״ל י״ח פסוקים בכל חד כתיב את ואת, ולוסה מלה אחר מלה את מתחת לה גם מלה ואת מתחת, כמו את המאור ואת המאור, את יתדת ואת יתדת החצר, וכן חבריהם. ס׳ מ״ס]. יתדת, [סרין דפסוקא וסבריה]. מיתריהם, [כולהון מלא דמלא]. יט ואת בגדי, ז׳. כ מלפני משה, ב׳ ובמנין. כא הביאו, [כולהון מ״י]. עבדתו, [כולהון ח״ו]. ולבגדי הקדש, ל׳. כב חח, ל׳ וחד הם [יחזקאל ל׳ ב׳]. וכומז, ב׳. כלי, י״ם בליש׳ [כ״ל שהלמ״ד בחירק]. כג וכל איש, ס״ו. כד מרים, ג׳. כסף ונחשת, ג׳ [כ״ל ב׳ דין, ויחזקאל כ״ג כ׳. ס׳ מנין סידום]. מלאכת העבדה, ב׳. העבדה, [כולהון ח״ו]. כה וכל אשה, ב׳. חכמת, ל׳ [דין כתי״ם בפתח לפי שהוא סמוך על הפסק על אשה אבל תלת אשה חכמת לב (לקמן פסוק כ״ו) קאי על סם דבר לכך התי״ם קמוצה]. טוו, ב׳ [במנין]. ויביאו, ל״ו. מטוה, ב׳ במנין [כ״ל ב׳. ס׳ מנין סידום]. את התכלת, ל׳.

רש״י

הוצאתם המשכן ומלאכתו במקום הוצאתם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג:

וּבְחוּשְׁנָא: (י) וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא דִּבְכוֹן יֵיתוּן וְיַעַבְדוּן יַת כָּל דְּפַקֵּיד יְיָ: (יא) יַת מַשְׁכְּנָא יַת פַּרְסֵיהּ וְיַת חוֹפָאֵהּ דִּילֵהּ יַת פּוּרְפוֹי וְיַת לוּחוֹי יַת נַגְרוֹי יַת עַמּוּדוֹי וְיַת חוּמְרוֹי:

נ(יא) יַת מַשְׁכְּנָא יַת מַשְׁכְּנֵיהּ וְיַת חֲפוּיֵיהּ יַת פּוּרְפוֹי וְיַת לְוָחוֹי יַת נַגְרוֹי יַת עַמּוּדוֹי וְיַת תּוּמְרֵיהּ:

(יב) יַת אֲרוֹנָא וְיַת אֲרִיחוֹי יַת כַּפּוּרְתָּא וְיַת פַּרְגּוֹדָא דִּפְרָסָא: (יג) יַת פָּתוֹרָא וְיַת אֲרִיחוֹי וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת לְחֵם דְּאַפַּיָּא: (יד) וְיַת מְנַרְתָּא דְּאַנְהוֹרֵי וְיַת מָנָהָא וְיַת בּוֹצִינָהָא וְיַת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא: (טו) וְיַת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיַת אֲרִיחוֹי וְיַת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיַת פְּרָסָא דְּתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא: (טז) יַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיַת קַנְקַל דִּנְחָשָׁא דִּילֵיהּ יַת אֲרִיחוֹי וְיַת כָּל מָנוֹי יַת כִּיּוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ: (יז) יַת וִילַוַת דַּרְתָּא יַת עַמּוּדוֹי וְיַת

חוּמְרָהָא וְיַת פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא: (יח) יַת מַחְתֵּי מַשְׁכְּנָא וְיַת מַחְתֵּי דַרְתָּא וְיַת אַטּוּנֵיהוֹן: (יט) יַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא יַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּלְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַת לְבוּשֵׁי בְנוֹי לְשַׁמָּשָׁא: (כ) וּנְפַקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה: (כא) וְאָתוּ כָּל גְּבַר דְּאִיתְרְעֵי לִבֵּיהּ וְכָל דְּאַשְׁלִימַת רוּחֵיהּ בִּנְבוּאֲתָא דִּעֲמֵיהּ חַיְיתִיו יַת אַפְרָשׁוּתָא לִקֳדָם יְיָ לְעִיבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: (כב) וְאָתוּ גּוּבְרַיָּא עִם נְשַׁיָּא כָּל מַאן דְּאִיתְרְעֵי לִבֵּיהּ הַיְתִיו שֵׁירִין וְשַׁיְיָן עִזְקָן וּמָחוֹכִין וְכָל תַּכְשִׁיט דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דַּאֲרִים אֲרָמוּת דִּדְהַבָא קֳדָם יְיָ: (כג) וְכָל גְּבַר דְּהִישְׁתַּכַּח עִמֵּיהּ תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי וּמוֹשְׁכֵי דְּדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא הַיְתִיו: (כד) כָּל דַּאֲרִים אֲרָמוּת כַּסְפָּא וּנְחָשָׁא הַיְתִיו יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכָל מַאן דְּהִשְׁתַּכַּח עִמֵּיהּ קֵיסִין דְּשִׁטָּא לְכָל עִיבִידַת פּוּלְחָנָא הַיְתִיו: (כה) וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא הֲוַת עָזְלָא וּמַיְתְיָן כָּל עֲזִיל יַת תִּיכְלָא וְיַת

בעל הטורים

וכסף כלי הנשים אשר יביאום פי' שלא יביא אשר הכהנים אשה אלא מרצונה. לבו יביאה. בגימ' לב טוב ופיה: (כב) האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו בגימ' אז איש ואשתו בשום יחד: (כה) וכל אשה. ג' הכא ואידך וכל אשה יודעת איש (במדבר לא) וכל אשה יודעת משכב זכר החייהו (שופטים כ"א) שהם מלום להכרת לנשים

יונתן

(יט) מסמי משכונא. שמה סימנום שהם פורקים מילימם. ולעיל קוף סרוטה כסית, עמסי. ושם ל"ם ויעמסם כאהל למגם וק"ל: (כא) רוחים בנבואתם' וכו הכאל הכריעו לדעת זה דמאי כשאו לבו ונדבה רוחו. אלא רמז לרוח הנואה כמו ויאצל אותו רוח אלהים וגו' וק"ל: (כב) י"ג ושבכן מי' כוכעג של זהב ואין לפקי בזה כי ס"פ סיימין

רש"י

נגע: ואת מכסהו. מכסה עורות אלים והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרכת המחיצה. כל דבר המגין בין מלמעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן (איוב א) שכת בעדו. (סוכה ג) הנני סך את דרכך: (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחיה ומחתותיה: נרתיה. לומי"נש בלע"ז בזיכי' שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא מתוקן משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית וכו' כתית וכו': (טו) מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היה שם קרשים ולא יריעות: (יז) את עמדיו ואת אדניה. הרי שלו קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוש לנגד המזרח עשרים אמה באמצעית של רוחב החצר שהי' חמשי' רחב והחצר היתה לכל לשון ט"ו אמ' וכן לדרום שכנגדו ושתים עשר' אמה קלעים לכתף: (יח) יתדת. לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהם (ועם שהמתרגם הניח על בשותו מפום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרג' לעיל מייתי רק מתרגם ומייתן. ולכן לומר שהביאו הם והם נעודן על הנשים כמו שכתב רמב"ן על פני את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא כצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש אשר נמצא. תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים

רמב"ן

כלים. אשר לא יעבדו אותו את גבוהלנה. אשר אני נותן להם לבני ישראל. ורבים כן. ועל דרך האמת הוא יביאו את תרומת ה' כמו עם תרומת ה'. שיביא התרומה העליונה בסוד ויקחו לי תרומה. ופרשתיו. ולרבותינו מדרש בוספתא ושלאו את הילד שראתה עמו שכינה. והנה משה הולך לספר לכל חכמי כל המלאכה שזה אותו השם כדי להודיע להם שצריכין להביא נדבה רבה כי המלאכה גדולה ולכך ספר להם המשכן את אהלו ואת מכסהו וגו' כולן הזכירן על דרך הכלל. וטעם את המשכן את הארון את השלחן וכל המזכרים בה"א הידיעה כלומר את המשכן ואת הכלים אשר צויתי לחכמים העושים במלאכה בחרבן ובמעשים. כי עתה לכל העדה לא ידעם אלא במשפטם בכלל: (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. על החכמים העושים במלאכה. ואמר כן כי לא מליבו על המתנדבים נשיאות לב אבל יזכיר בהם נדיבות. וטעם אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה. כי לא היה בהם שלמד את המלאכות האלה ממלמד או מי שאומן בהן ידיו כלל. אבל מלא בטבעו שידע לעשות כן ויגבה לבו בדרכי ה' לבא לפני משה לאמר לו אני אעשה כל אשר אדני דובר. וכבר הזכרתי זה בספר האחר. והנה אמר שבאו לפני משה כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו התרומה. והנה משה אמר לכולם כי קרא ה' בשם בצלאל ואהליאב ואחרי כן קרא להם משה ואל כל חכם לב מיתואו לפניו ונתן להם הנדבה: (כב) וטעם ויבאו האנשים

אבן עזרא

מכסים: (יא) את קרסיו. קרסי המשכן והאהל. ובריחיו [*]ועמודיו ואדניו. הטס עמודי הפרכת והמסך. ואמר כן הזכיר כלי הקדש הטס לפנים מהפרכת: (יג) ואת לחם הפנים. כי [ב]בעבור זה נעשה: (יד) ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: (טו) ואת. הטעם להזכיר כלי הקדש. ואמר רק את מסך הפתח. והנה כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטורת הסמים יהיו נכונים. כי הם [ג]קדש בין הפרכת והמסך פתח המשכן: (טז) את הכיור. הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: (יז) את קלעי החצר את [ד]עמודיו ואת [ה]אדניה. כמו רוח [ו]גדולה [ז]וחזק. והמכלאו [ח]אם לא טעם: (יט) את בגדי השרד. לצורך הכהנים: (כ) ויצאו. למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד [ט]כת אשר כה: (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. הם חכמי לב והטעם שיש לו [י]לב רם: (כב) ומלת על הנשים. כמו עם הנשים. כמו [כ]על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: (כג) כל נדיב לב. או [ל]נדיבת לב. כדרך [מ]השפן. [נ]שור עם [ס]הכהנים: חח: באזון: נזם. באף: וטבעת. באצבע: וכומז: [*ע]בזרוע: (כג) וכל איש. או אשה. והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת והשש גם

פירוש על אבן עזרא

והקרשים כמ"ש ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ומכסה עורות תחשים מלמעלה (לעיל כ"ו י"ד). [*]עכפי' למעלה המשכן הם ע"ה קרשים. א"כ עמודיו הם וגו'. [א]ר"ל השלחן נעשה בעבור לחם הפנים. ע"כ הזכירו במלאכת המשכן. [ב]ר"ל הכלים הנזכרים שהם קדש יהיו נכונים במקום קדוש בין הפרוכת והמסך פתח המשכן. [ג]לשון זכר. [ד]לשון נקבה. [ה]לשון נקבה. [ו]לשון זכר. (מ"א י"ט י"א) [ז](איוב כ' כ"ו) שמכלאו לשון נקבה. ונזם לשון זכר. [ח]ומדכתיב ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה. ואח"כ ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו וכו' ואח"כ ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו וכו'. ואח"כ וכל איש אשר נמצא אתו וכו' הביאו. כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו. ואח"כ וכל אשר נמצא אתו עצי שטים וכו' הביאו. [י]וזהו אשר נשאו לבו לענין המלאכה. וענין נדבה לב לשם תרומה. [ד](ויקרא כ"ג כ'). [ה]כי א' נשים בכלל האנשים שבאו מאהם. [ו](שם) י"א ח') הכולל זכר ונקבה. [ז](דברים י"ד ד') שור כולל גם פרה. [ח]כולל כהנה. כי הנקבה בכלל הזכר כמ"ש שם. [*ט]עיין (במדבר ל"א נ') ושם

ספורנו

את תרומת ה'. יביא הנדבה עם אותה תרומת יי' שאמרה נדבה ויביא תרומת בקע לגלגלת: (יא) את המשכן את אהלו. אותם שבכר פי' לישראל באמרו ויקחו את כל אשר דבר יי' אתו בהר סיני: (כב) ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלהן להסכים בנדבה

פירוש רשב"ם

(יט) לשרת בקדש. לכסות כלי המשכן בעת שנוסעים: (כא) למלאכת אהל מועד. יריעות המשכן והפרוכת ולכל קלעי החצר וכלי הקדש: (כה) חכמת לב. אשה

הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ כט כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ

שלישי (שני כשהן מחוברין) ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ לא וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ לב וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ לג וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃ לד וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ לה מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃ לו א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקָרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כָּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ ד וַיָּבֹאוּ כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל־מְלֶאכֶת

וְיָת בּוּצָא׃ כו וְכָל נְשַׁיָּא דְּאִתְרְעִי לִבְּהֶן עִמְּהֶן בְּחָכְמְתָא עֲזַלָן יָת מַעְזַיָּא׃ כז וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא וְיָת אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ כח וְיָת בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ כט כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דְּאִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן לְאַיְתָאָה לְכָל עֲבִידְתָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה אַיְתִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ ל וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ דְּרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ לא וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא׃ לב וּלְאַלָּפָא אוּמָּנָוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ לג וּבְאוּמָּנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידַת אוּמָּנָוָן׃ לד וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן׃ לה אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת נַגַּר וְאֻמָּן וְצַיָּר בִּתְכַלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל עֲבִידָא וּמַלְפֵי אוּמָּנָוָן׃ א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּיהַב יְיָ חָכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִדַּע לְמֶעְבַּד יָת כָּל עֲבִידַת פָּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ׃ ב וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּיהַב יְיָ חָכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כָּל דְּאִתְרְעִי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ ג וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פָּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִנּוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר׃ ד וַאֲתוֹ כָּל חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יָת כָּל עֲבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר גְּבַר

מסרה כו וכל, [מוקף ובקדמא]. וכל הנשים, ג׳. לבן, ל׳. אתנה, ב׳ חד חסר וחד מלא [דין חסר]. כז והנשאם, ל׳ חסר דחסר. המלאים, [ח״ו ומ״י]. לאפוד, ג׳ ב׳ מלא. כח הבשם, [ח״ו]. למאור, ל׳ כתי [כ״ל הלמ״ד בשו״א] ומלא. כט נדב־, ל׳ [במונח ולא במאיילא]. אתם, כל הפרשה חסר במ״ב. לא וימלא, ט׳. רוח אלהים, ה׳ בליש׳. בתבונה, ד׳ [כל״ל] [כ״ב בלא וי״ו העמוק]. ובדעת, ה׳. לב ולחשב, ג׳ [כ״ל ב׳. ה׳ מ״ם] וחסר. מחשבת, ג׳ חסר. לעשת, י״ג חסר [כ״ל י״ב. ה׳ מכורת שלמה בשם ס״ם]. לג למלאת, ו׳ ד׳ מ״ל וב׳ חסר [דין חסר]. מחשבת, ב׳. לד ולהורת, ב׳ ח״ו בסגל. לה בתולעת השני, ו׳ [בליש׳]. עשי, ס״ו כתיב יו״ד. מחשבת, ג׳ חסר. לו א ועשה בצלאל, [הבי״ם כפי כדין חסר אהו״י בלא תבעל]. בהמה, ג׳. לעשת, י״ג חסר [כ״ל י״ב. ה׳ מכורת שלמה בשם ס״ם]. אשר צוה ה׳, ב׳ ק״ם. ב נשאו, ג׳. לקרבה, ל׳. לעשת, י״ג חסר [כ״ל י״ב]. בבקר בבקר, י״ג. ד החכמים, ל׳. העשים, [כל עשים העשים, באורייתא ח״ו ומ״י].

ת״א טוו את העזים שבת צט. והנשאם יומא עה ס׳ הזוהר פ׳ ויקהל. והם הביאו אליו עוד יומא עה.

רש״י

אלא מן הנשים כולם הביאו: (כו) טוו את העזים. (שבת צט) היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם: (כז) והנשאם הביאו. אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור

וְיַת אַרְתָּנָא וְיַת צִבַע זְהוֹרִי וְיַת בּוּצָא: (כו) וְכָל נְשַׁיָּא דְאִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן בְּחָכְמְתָא הֲווֹ עָזְלַן יַת מְעִיזַּיָּא עַל גּוּוַיְיתְהוֹן וּמְנַפְּסָן יַתְהוֹן כַּד הִינוּן חַיִּין: (כז) וַעֲנָנֵי שְׁמַיָּא אָזְלִין לְפִישׁוֹן וְדָלַיִין מִתַּמָּן יַת אַבְנֵי בּוּרְלָוָות חֵילָא וְיַת אַבְנֵי אַשְׁלְמוּתָא לְשַׁקְעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא וּמַחֲתַן יַתְהוֹן בְּאַנְפֵּי מַדְבְּרָא אָזְלִין רַבְרְבָנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַיְיתַן יַתְהוֹן לְצָרוֹךְ עֲבִידְתָּא: (כח) וְתַיְיבִין עֲנָנֵי שְׁמַיָּא וְאָזְלִין לְגַן עֵדֶן וְנַסְבִין מִתַּמָּן יַת בּוּסְמָא בְחִירָא וְיַת מִשְׁחָא דְזֵיתָא לְאַנְהָרוּתָא וְיַת אַפְרְסְמָא דַכְיָא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: (כט) כָּל גְּבַר בַּר יִשְׂרָאֵל וְאִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל דְּאִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן לְאַיְיתָאָה לְכָל עֲבִידְתָּא דְּפַקִּיד לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה הַיְתִיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ:

[(כט) נְסִיבָה:]

(ל) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמוֹן דְּמַנֵּי יְיָ בְּשׁוּם טַב בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: (לא) וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחוּכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַנְדְּעָא וּבְכָל עֲבִידְתָּא: (לב) וּלְאַלָּפָא אוּמַנְוָון לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: (לג) וּבְאַגְלָפוּת מַרְגְּלִיתָא טַבְתָּא לְאַשְׁלָמוּת בְּהוֹן יַת עֲבִידְתָּא וּבְנַגָּרוּת קֵיסָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידַת אוּמַנְוָון:

[(לד) וּבִגְלָפִית אַבְנַיָּא טַבְתָּא דְּאַשְׁלָמָא וְנַגָּרוּת קֵיסָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא דְאוּמָנוּ:]

(לד) וּלְמַילַף אוּמַנְוָותָא לְמִשְׁאַר אוּמַנַיָּא יְהַב מַנְדְּעָא בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן: (לה) אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת נַגַּר וְאוּמָן וְצַיָּיר בְּתִיכְלָא וּבְאַרְגְּוָונָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וְגַרְדֵּי עַבְדֵי כָּל עֲבִידְתָּא וּמַלְפֵי אוּמַנְוָון: (א) וְיַעֲבֵד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּיהַב יְיָ חוּכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִידַע לְמֶעְבַּד יַת כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְכָל מָה דְּפַקֵּיד יְיָ: (ב) וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּיהַב יְיָ חָכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כָּל מַאן דְּאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ: (ג) וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יַת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דְּאַיְיתִיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְהִינוּן מַיְיתַן לֵיהּ תּוּב נְדַבְתָּא בְּצַפַּר בְּצַפַּר מִן מָמוֹנְהוֹן: (ד) וְאָתוּ כָּל חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יַת כל

בעל הטורים

לנשים אבל כאן שהיו חכמות המיום וסיינו שנאמר והחכמה מסיה בעליה: (כו) וכל הנשים. ב' במסורה הכא ואידך וכל הנשים יתנו יקר (אסתר א) וכל הנשים העומדות (ירמיה מד) בענין ירמיהו שאמר להם לערום מע"ז. אלו הנשים שנתעסקו במלאכת המשכן זכו ליתן יקר. אבל אותם שהורו שמקטרים לנבא השמים גרמו שגלו והיו לחלל ולשריפה. ... ב' הכא ואידך עד אשר הפילוחה אותנה (יחזקאל לד) בענין הרועים שהומים הלאן במרמה כגליסם. אלו נרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועים הרעים שמפסילין ישראל גורמים לשכינה שנסתלקה מישראל: (כז) והנשאם. ב' הכא הכר. ויסב פינחס וגו' והנשיאים (יהושע כב) אלה. אלו שנתעלו בנדבת המשכן לכך הכר. אבל אותם שנזדרזו להעלים בין השבטים ובני ראובן וגד לכך הוא מלא דמלא. והנשאם הביאו תרגום ירושלמי ועננים איסיאו

יונתן

מלאון מעלה נשאים (תהלים קלה): (ל) ראו קרא ה'. שאין מעמידין פרנס על הציבור ... הייתיו שירין פירוש הביאו נזמים. ומוין עזקן יפירו' מוסמיו וכלי סמוך כדפירש"י על כומז וחסו מסוכין ודוק: (כו) עזלן. על גויסהון. פי' שבעודם בגופם של עזים טוו: ומנפסין. כמו ומנפצין והוא לשון נפצא פרק הכותם ונמן: (כז) ועננֵי שמיא וכו'. וכן הוא בתכותא נשיאים ממש וכן הוא אומר נשיאים ורוח וגשם אין. ומ"מ סכימו נמי לפי פשוטו נשיאי השבטים כי כפלים לתוספת. ור"ל שהלכו הענגים לפישון לקחו משם אבני שהם הנמצאים במול הים והשליכו אותם סמוך למחנה ישראל ונשיאי ישראל הלכו ולקחום והביאום למשכן: (כח) ותייבין ענני שמיא וכו'. דייק הכי דלהם פי' נשיאים נשיאי ישראל מהיכן נטלו בושם אלא מג"ע. ומי נטלום משם עננים עננים

רש"י

...ם שמתנדבין ומה שמחסרים אנו משלימין אותו כיון שהשלימו ...ל את הכל שנ' (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה ...נו לעשות הביאו את אבני השהם ונומר לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב: (ל) חור. בנה של מרים היה: (לד) ואהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים

רמב"ן

...נשים על הנשים. בעבור כי הנדבה בתכשיטין תלויה אצל הנשים ...ר. וכלן היו להן ופרקו נזמיהן וטבעותיהן מיד ובאו תחלה. והאנשים ...ר נמצאו להם הביאו עמהם. כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה ...נשים נספחו להן וכן נשא אדם על אחרים כי המלחמה היא לאחרים. ...א שתם על נאן לבן. ועליו מטה מנשה. והדומים להם. ואמר שבאו כלם ...ים ונשים בחח ונזם וטבעת וכומז וכל כלי זהב בצמידים ועגילים כי ...אן לכלם כלי התכשיט. ואמר כי יש מהם שהניפו תנופת זהב שבור ...ו במטבע. ואמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן כי לא נמצאו ...לה רק למקצתם. ועוד ואמר אשר נמצא אתו עצי שטים כי היו יותר ...טים שבידם עצי שטים. ואמר כל מרים תרומת כסף ונחשת כי לרוב ...נשים היה כסף ונחשת במטבעות וכלים. אבל לא הזכיר זה למעלה עם ...י הזהב. בעבור שהזכיר שם הנשים ואין להם כסף ונחשת רק הזהב ...תכשיטין כאשר אמר נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וכל איש אשר הניף ...ופת זהב לא היו רבים כמרימי הכסף והנחשת. ולא היתה תרומת הזהב ...ונה ככסף והנחשת. על כן תקרא זו תנופה וזו תרומה. כי המביא זהב ...ף ידו לתשובות הנדבה. או שלוקחים יניפו הזהב להראותו לשבח ...ביא על נדבתו. ובפרשת אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה כי לא הזכיר שם תרומה כלל רק כסף פקודי העדה. ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופה שהיה חשוב להם יותר מן הכסף מפני שלא היה נמצא בידם ממנו או שהיה חשוב מאד כענין שנאמר וכל נחשת מוזהב. טובה שנים חמודות כזהב: (ג) ויקחו מלפני משה. הנה ביום אחד הביאו כל

אבן עזרא

גם השוזים והיא אומנות צריכה לחכמה יותר: (כז) והנשיאים. כי באחם נמצרים ונגלום [ס]כל איש שאל כפי מעלתו. והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאים אשר חדשים רבים שיצאו ממצרים. ואמר כן כלל כל איש ואשה. ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות. והזכיר [כ]הראם שכלם יהיו חרים אל משמעו כי אין בהם חכם כמוהו: (לא) וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונה ודעת. ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה: (לב) ולחשוב. בלבו מחשבות שלא נראו כמותן. כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם: (לד) ועוד ולהורות. כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים. והנה אהליאב הוא הבירו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה. על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות: (א) ועשה. הנה בצלאל הוא בעצמו [א]יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב: (ב) ויקרא. ה"א לקרבה. נוסף כמו [ב]ולדבקה בו. והכם גדול מעה שאמר כי כמוהו למוד את בריתי [ג]למעדה. כי הוא [ד]מפיק ה"א ומלת [ה]עומד עומדת. על כן הפי' לעמוד בה: (ג) ויקחו. את כל התרומה [ו]אשר הביאו: והם. ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר: (ד) ויבאו. אל אהל משה ואמרו

פירוש על אבן עזרא

...ם מפרש כחבריו ע"ם. [ס]כמ"ם ויכלו את מצרים (לעיל י"ב ל"ו). [י]ר"ל במלת לעשות. כי הוסיפו על הנדבות. שמוו בידיהן. [כ]ר"ל בצלאל. [א]פי' כן על מלת ועשה לשון ...י כמשמעות הפסוקים הקודמים. ראו קרא ה' בשם בצלאל וכו' ואח"כ ולהורות נתן בלבו הוא ואהליאב (לעיל ל"ה ל' ל"ד). [ב](דברים י"א כ"ב). [ג]לְעָמְדָה (יחזקאל י"ז י"ד). [ד]השורה על מלת בָּהּ ואיננו נוסף. [ה]ר"ל פעל עומד. ופי' לעמדה. לעמוד בה. וכ"כ מכלל יופי. אבל ה"א לקרבה נוסף. [ו]ויכמש"כ קחו את כל התרומה

ספורנו

...יכם כדי שיקבלו הגבאין מהן שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט (פרק הגוזל בתרא): וכל איש אשר הניף תנופת זהב. ועם הנשים אשר התנדבו תכשיטי זהב באו גם כן כל איש אשר הניף תנופת זהב כענין אמרו שורה שהלה כסף כסף. שהלה זהב זהב לא היו מעורבים. (כו) טוו את העזים. מעל העזים. כדבריהם ז"ל למען יהיה בטווי יותר נוסף כי בהרבה מהפשוטים ימעט קנת מחוב איכותם כאשר יעקרו ממקום גדולם כמו הקרם בדבש דבורים ובקמא"ה ובחלב ובזולתם: (ד) איש איש ממלאכתו. שהיה אומנות כל אחד מהאומנים ומידות ישראל בכל הצריך לכל אחת

פירוש רשב"ם

...ה חכמה. אבל חכמת חטף קמץ הוא שם דבר. כמו חכמת מצרים: בידיה. כל אחת ואחת טוו. כמו ידה ליתד תשלחנה: (כז) והנשיאים הביאו את אבני השהם. שהרי שמות שבטיהם כתובי' עליהם: (כח) ולשמן המשחה. שמן וזית הין: (לד) ולהורות. לאחרים: אל

הקדש איש איש ממלאכתו אשר־המה עשים: ה ויאמרו אל־משה לאמר מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה אשר־צוה יהוה לעשת אתה: ו ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל־יעשו־עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא: ז והמלאכה היתה דים לכל־המלאכה לעשות אתה והותר: ס

רביעי ח ויעשו כל־חכם־לב בעשי המלאכה את־המשכן עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני כרבים מעשה חשב עשה אתם: ט ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל־היריעת: י ויחבר את־חמש היריעת אחת אל־אחת וחמש יריעת חבר אחת אל־אחת: יא ויעש ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה במחברת כן עשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית: יב חמשים ללאת עשה ביריעה האחת וחמשים ללאת עשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת הללאת אחת אל־אחת: יג ויעש חמשים קרסי זהב ויחבר את־היריעת אחת אל־אחת בקרסים ויהי המשכן אחד: פ

אונקלוס

גבר מעבדתה דאנון עבדין: ה ואמרו למשה למימר מסגן עמא לאיתאה מסת פלחנא לעבדתא דפקיד יי למעבד יתה: ו ופקיד משה ואעברו כרוזא במשריתא למימר גבר ואתתא לא יעבדון עוד עבדתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאיתאה: ז ועבדתא הות מסת לכל עבדתא למעבד יתה ויתרת: ח ועבדו כל חכימי לבא בעבדי עבדתא ית משכנא עסר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אמן עבד יתהון: ט ארכא דיריעתא חדא עסרין ותמניא אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: י ולפף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפף חדא עם חדא: יא ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית לופי תניתא: יב חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תניתא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא: יג ועבד חמשין פורפין דדהב ולפף ית יריעתא חדא עם חדא

בפורפיא

מסרה, איש איש, [קדמא הוא במקף ע"כ הוא במסג מ"כ]. המה עשים, ס'. ה מרבים, ג' וחד ומרבים. למלאכה, [למ"ד קדמא בחטף]. לעשת [מ"ו]. ו ויעבירו, ד' ב' מלא חד חסר [דין מלא]. קול, [במאיילא]. ויכלא, ב'. ז והמלאכה, ג'. דים, ג'. לעשות, [דין מלא]. והותר, ג'. ח בעשי, ג'. ותכלת וארגמן, ה'. כרבים, כל אורייתא ח"ו. ט ארך, [כל היריעות ויריעות בשני פרשיות אלו ויקהל פקודי כבר נשפכתו בחלופה אלופ, ולכן לא מבעה אלא מה שיוסדה בהם. מנחת כליל]. האחת, ג' קמצין וכל אס"ף וחקפי' דבת' במ"ב [שייך לפסוק י"ב]. י היריעת, [כולהון ע"י חסרין וה"ו]. חבר, [הבי"ת בפתח חקף]. יא הקיצונה, ב' מלא [דמלא]. יב מקבילת, ב' וכ"כ [ע"י וה"ו]. אחת אל אחת, ב' [כ"ל סוף פסוק, לעיל פסוק י' ודין, אבל לקמן פסוק כ"ב לאו סוף פסוק הוא. ס' מנין הידוע, ובאמת המעיין במסורה גדולה יראה כי אין זה כוונת המסורה קטנה לאמר בס' מנורת שלמה אימא דכוונת המסורה זו על פסוק י"ב אחת אל אחת, ב' ול"ל דין ותכריה ס' כ"ט].

ת"א איש איש ממלאכתו שבת צו סנהדרין קט. ויצו משה שבת צו ר"ה לד סוטה ג'. והמלאכה היתה דים שבת מט.

ויעש

רש"י

השבטים לקיים מה שנאמר (איוב לד) ולא נכר שוע לפני דל: (ה) מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה: (ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר.

כתו

רמב"ן

כל הנדבה הזאת אל אהל מועד שהוא של משה. והחכמים לקחו בו ביום מלפניו. ובמסרם לחכמים וכן בשני הביאו אליו עוד אל אהלו נדבה. והוא צוה להביא אותה אל האומנים עד שאמרו לו שהעם מרבים להביא. והיתה דים והותר. ולא היתה היתרון דבר מעט שיספר בפרשת אלה פקודי מה עשו בו. אולי היה מונח באהל לחזק בו את בדק המשכן או לעשות בו כלי שרת כאשר יעשו במקדש במותרות. והזכיר הכתוב מרבים העם מהביא לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים באמנותם. וגם הגיד עליהם תשבחת בזה שהעביר קול במחנה להודיעם כי אין לו חפץ בכספם וזהבם כשאר המושלים בעמים. כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי: (ו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה. האומן יקרא מלאכה וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. לרגל המלאכה אשר לפני. וכל המלאכה כתבוה ונמס. והענין שלא יביאו עוד שום דבר למלאכת הקדש. אבל אמר אל יעשו עוד מלאכה להחכים הנשים שלא יהיו עוד טוות את העזים והנה גם ההבאה יקרא מעשה ומנע מהם הכל: (ח) ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעות. הנה הזכיר בתורה מלאכת המשכן חמש פעמים כי יזכיר את כלם בצואה בפרט ובכלל. תחלה אמר ועשית כך ועשית כך ואחרי כן הזכיר כולם בדרך כלל ועשו כל אשר צויתך את אהל מועד ואת הארון לעדות עד ככל אשר צויתך יעשו. ובפעם הזה צוה השם למשה שיגיד אל בצלאל ואהליאב ולכל החכמים המלאכה בכללה. ואחרי כן יקרבו אליו לעשותה כי לא יכשרו למלאכת הקדש עד שישמעו כל המלאכה ויבינו אותה ויקבלו עליהם שידעו להשלימה. ובפעם המעשה הזכיר אותם תחלה בדרך הכלל הנזכר. ואמר ויבואו ויעשו את כל אשר צוה ה' את המשכן את אהלו וגו'. ויחסר מכאן פרט אחד כי בודאי הולך משה לאמר אל החכמים העושים המלאכה עשו המשכן עשר יריעות ארך היריעה כך ורחב כך וכן בכל המלאכה. ולא הזכיר הכתוב זה כי ידוע שאמר להם הכל כסדר אחרי שעשו כן כל דבר ודבר. והטעם בזה כי לא

הולך

גל עיבידת קודשא גבר גבר מעיבידתיה דהינון עבדין: (ה) ואמרו למשה מסגיין עמא למייתיא מיסת פולחנא לעיבידתא דפקיד יי למעבד יתה: (ו) ופקיד משה ואעברו כרוזא במשריתא למימר גבר ואתתא לא יעבדון תוב עיבידתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאייתאה: (ז) ועיבידתא הות כמיסת לכל עיבידתא למעבד יתה וברם שיירו: (ח) ועבדו כל חכימי לבא ית משכנא עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגוונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן עבד יתהון: (ט) אורכא דיריעתא חדא עשרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין משחתא חדא לכל יריעתא: (י) ולפיף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא: (יא) ועבד ענובין דתיכלא על שיפתא דיריעתא חדא מסיטרא בית לופי כן עבד בשיפתא דיריעתא בית לופי תנייתא: (יב) חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנייתא מכוונן ענוביא חדא לקביל חדא: (יג) ועבד חמשין פורפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא עם

בעל הטורים

הגבול שלא עדעתם: (לד) ולהורות. ב׳ הכא ואידך ולהורות את בני ישראל (פרשת שמיני) ששים יודע בצלאל להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה: (ו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה. בשבת נצטוה סורש א״כ יום הכפורים של חומש שנה היה יום שלישי וביום ד׳ אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה׳ ויום ו׳ ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה. איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש בגימ׳ (אל יוציאו) רמז אל יוציאו מרשות היחיד לרשות הרבים. ויכלא. ב׳ הכא ואידך ויכלא הגשם זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן ויכלא הגשם פי׳ העננים שמביאים הגשם כשכלו שלהביא הדברים העומדים הו כלו שלהביא: (ז) והמלאכה. ג׳ והמלאכה היתה דים והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים בעזרא: (י) והמלאכה גדולה (דה״א כט) בענין בנין הבית לפי שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא לשנים אעפ״כ היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם. דים. ג׳ היתה דים. הלא יגנבו דים (עובדיה א׳). אם גנבים בלילה השחיתו דים (ירמיה מט) במפלת אדום. באדום נאמר המה יגנבו ואני אחרום אבל ביעקב והמלאכה היתה דים. והותר ג׳ הכא ואידך כי כה אמר ה׳ אכול והותר (מ״ב ד) מהחל התרומה לביא בית ה׳ אכול ושבוע והותר (דה״ב ל״א) שבזכות התרומה ובנין המקדש בא שובע לעולם כדכתיב למן היום אשר יסד היכל ה׳ וגו׳ מן היום הזה אברך (חגי ב): (ח) בעשי. ג׳ בזו״ד הכא ואידך פני ה׳ בעושי רע (תהלים לד) אל תקנא בעושי עולה (שם לז) ובעשי

רמב״ן

הולך משה לפרוש להם כל המעשה דבר בדבר כאשר הוזכר בצואה ובמעשה. אבל קצרו להם כאלו אמר שיעשו משכן בעשר יריעות ממש כנגד שמם. והם הבינו כי יעשו לולאות מקבילות וקרסי זהב וכיולא בזה בכל המלאכה בקצרה רמז להם הענין והם הבינו הכל על כן לא האריך. בפרט הזה ירמוז הכתוב חכמתם ובינתם ורוב השכל שבהם. ואחר כן הזכיר שהמלאכה כולה בדרך הפרט כראשון ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן ויעש יריעות עזים ויעש קרשים וגו׳. והיה מספיק בכל הענין שיאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל כל המלאכה אשר צוה ה׳ אותו ויאמר ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ את משה כן עשו וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה׳ כן עשו אותה ויברך אותם משה. אבל רצה לומר כי משה הזכיר אל כל עדת בני ישראל והחכמים שם כל המלאכה בכלל. כי נתכוון בזה שיתנדבו העם כדי העבודה למלאכה הגדולה. ובעבור שישמעו החכמים וידעו אם יקבלו לעשותה כאשר נצטוה. ואחר כן הזכיר בפרט המעשה להגיד שעשו כל החכמים במשכן. וזהו שנאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את עשר יריעות. ואמר ויעש יריעות עזים ויעש את הקרשים. ירצה לומר ויעש כל חכם לב יריעות עזים. והזכיר בארון ויעש בצלאל להגיד כי האומן הגדול שבהם הוא עשה לבדו הארון: והטעם בעבור שהוא מלא רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת שיתבונן בו ויעשנו כהוגן. צריך כי אין במעשהו אומנות גדולה. אבל יש שם מלאכות שצריכות לאומנות יתירה ממנו. וחזר ואמר כאחם ויעש את השלחן ויעש את המנורה. ועל דעת ר״א ירמוז אל בצלאל שעשה כל כלי הקדש. ואין כן דעתי שגם בספר המשכן אמר כן. אבל הוא חוזר לרמוז אל כל חכם לב כאשר אמר במשכן. ואחר שהשלים כלל ופרט במעשה הזכיר הבאתם אל משה כדרך הכלל ואמר

אבן עזרא

ואמרו מרבים העם: (ה) מ״ם מדי. סתר. כמ״ם [ה]מכל מלמדי השכלתי כאשר [ו]פירשתיו: (ו) ויעבירו קול. כמו [ח]ויעבור הרנה: (ז) והמלאכה. שהיתה עשויה. ומ״ם דים. שב אל כל החכמים: לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל. וטעם והותר [ט]הותירה: (ח) ויעשו. השב מהמשכן: משזר. בלשון ישמעאל אורך. דע כי דקדוק מספר [*ט]האחד בחשבון משונה מדרך לשון הקדש. גם כה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל. כי לעולם הה״א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן. והנה בחשבון שלשה בה״א סימן זכרים, וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה. ומשם והלאה עד עשרים הזכר בלא ה״א. אחד עשר שנים עשר תשעה עשר והנקבה בה״א. רק בשנוי מלת [י]עשרה שלא מתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם. והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת ששון שמונה. חסיה בחיי״ו לזכרים ולנקבות ושלשת [י]האנשים האלה. ושלשת [ל]בני בניו. והנה [מ]שמונה לזכרים כמשפט. ושנוי לנקבה לומר [נ]שמונה כדרך [ס]עמודי עשרה: (ט) אולי טעם באמה. [ע]היא הידועה. אולי היתה כמדת בים כלשון שהיתה [פ]אצילה: (יא) תי״ו הלולאות. סימן הנקבה ואחת לולה. ובא חסר הלמ״ד ה״א. ויש אומרים כי מזאת הגזרה

פירוש על אבן עזרא

החרופה מלפני עמה וכו׳. [ו](תהלים קי״ט צ״ט) ור״ל יותר וכן זה. ופי׳ יותר מאשר די. [ז]שם. ונ״ל בעבור כי כל עדותי היא הורתך. הנה היא מלמדי יותר מאשר למדו ולמדוני מלמדי עכ״ל. וכן פירש״י ז״ל יותר מכדי צורך העבודה (מעבר אלם מאן בעדארף). [ח](מ״א כ״ב ל״ו). [ט]ר״ל כי שב אל המלאכה שהיא לשון נקבה והחכים עמו השגאל לנפש״ם. והלוי לתרגם (דיא מאסקע דעם פארלאטהעט ליעפערטע בענוגזאמען שטאף צור פערפערטיגונג דעס גאנצען ווערקעס אונד נאך היינען איבערפלוס). ופלוני המחבר שם לא בדעת ידבר. ודעת לנבון נקל כי והותר יולא כתכיריו. ואין צורך להגיה כי בן נעלה הותירה משבעה (רות ב׳ י״ח). [*ט](ובגירסת המחבר כתב האחדים) ר״ל כל המספרים שהם עד עשרה. כי הוא הקשר הלשון כמו שכתב בספר הקדמה (ובהגהה מ״ע) כתוב כי הוא שייך להפסוק ויעש יריעת עזים שנזכר שם מלת עשתי עשרה. [י]עשרה ובזכר עָשָׂרָה, ור״ל בהיות לנקבה מחובר עם מספר אחר היה הרי״ש בציר״י כמו שתים עֶשְׂרֵה אבנים (יהושע ד׳ ג׳). וכל עשרה הנאמר על זכר בקמ״ץ כאמרו אנשים (רות ד׳ ב׳) רק לא נמצא עשרה בה״א על זכר שיהיה מחובר עם מספר עֲשָׂרָה אחד כי לא יתכן לומר שנים עשרה. [כ](יחזקאל י״ד י״ח). [ל](בראשית ז׳ י״ג). [מ]הנו״ן בקמץ. [נ]הנו״ן בסגול. [ס]לנקיבות, ר״ל כי לנקבה נאמר עשתי עשרה. ועשתי עָשָׂר לזכרים [ע]כמו בְּהָאַמָּה. [פ](יחזקאל מ״א ח׳) ר״ל כמדת אצילות היד (גרעסערע עללע). ללת

ספורנו

אחת מהלאות: (ה) למלאכה אשר צוה ה׳ לעשות אותה. הנה נדבת העם היא יותר ממה שצריך לאותה המלאכה שצוה ה׳ לעשות אותה בלבד בלי תוספת וגרעון שנתן מדה וקצב למשכן ולכל כליו. עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע. לא כענין בבנין שלמה והורדוס: (ו) אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. לא הכריז שלא יביאו נדבה כרצונם אבל הכריז שלא יעשו עוד מלאכה כמו מלאכת הטוויה שאמר ויביאו מטוה ומלאכת תקון העלים שאמר עלי ששים לכל מלאכת העבודה הביאו ותקון העורות וזולתם: (ז) והמלאכה היתה דים. ומלאכת המתנדבים בכל דבר שהמתנדבו היתה די לעושי מלאכת המשכן: לכל המלאכה. לכל מלאכה ומלאכה שבו: לעשות אותה והותר. לעשות אותה המלאכה ולהותיר באופן שלא היו צריכים לגמלם אופן שעייתם מדאגה פן יחסר החומר: (ח) ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. היותר חכמים שבהם עשו את המשכן שהיה מעשה חושב על צורות עשוי עבריהם כמו שהזכירו ז״ל ולא היו היריעות עזות כמו הפרכת. וכפל בפרשה זו כל האמור למעלה בצווי בפרשת תרומה להודיע שעשו הכל בכיוון לעשות כלון מי שלוה ולתכליתו. והארון שהיה המיוחד שבכלים נעשה ע״י בצלאל שהיה הגדול שבכלם כאמרם

פירוש רשב״ם

(ו) אל יעשו עוד מלאכה. שהיו טווים בביתם כדכתיב ויביאו מטוה: (ז) דים. כמו מ״מ מן דיקם. ותהי הכנם: (ח) ויעשו כל חכם לב וגו׳ התחלה עשו המשכן מאח״כ כלים כמו שפירשתי בפ׳ ויקחו לי תרומה:

אלה

יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה אֹתָם׃ טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ טז וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ יז וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃ יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ ס

חמישי כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃ כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃ כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ

הקרשים

בפורפיא ויהוה משכנא חד: יד ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חד עסר יריען עבד יתהן: טו ארכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחד עשר יריען: טז ולפף ית חמש יריען לחוד וית שת יריען לחוד: יז ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי תניתא: יח ועבד פורפין דנחשא חמשין ללפפא ית משכנא למהוי חד: יט ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה משכי דססגונא מלעלא: כ ועבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קימין: כא עסר אמין ארכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד: כב תרתין צירין לדפא חד משלבין חדא לקבל חדא כן עבד לכל דפי משכנא: כג ועבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עבר דרומא: כד וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי: כה ולסטר משכנא תניתא לרוח צפונא עבד עסרין דפין: כו וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כז ולסיפי משכנא מערבא עבד שתא דפין: כח ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון: כט והוו מכוונין מלרע וכחדא הוו מכוונין על רישה לעזקתא חדא כן עבד לתרוידהון לתרין זוין: ל והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד: לא ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: לב וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תניתא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא: לג ועבד ית עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי:

וית

מסורה יד לאהל, ה' חסרין [נ"ל ד' ס' מכין סידום לעיל כ"ו ז'] [נ"ע דליכא סמוך למלה אחרת כמו מועד רק הוא יחידי ועכ"ז הלמ"ד בשו"א. ס' מנחת שלמה]. טו ארך, מל' חסר. יריעת, כולם ח"ו [בליסנא] בח"ה [בנ"ך]. יז הקיצנה, [דין מ"י וס"ז]. יח להיות, ל' חסר בליסנא [במסורה]. יט מכסה, ב'. לאהל, ג'. ומכסה, [המת"ך בליר"י]. כא אמת, ל' חס' קדמאה [דסכומה] מלא. כב ידת, ב' חסר בליסנא. משלבת, ב' וחד חסר [נ"ל ב' וחסר. ס' מנין סידום]. כג ויעש, [בספרי דילן ליכא הכא פרשתא כלל ובס' סני פליגי עליה והכרעתי ושולאי הלין לאכין פ' והלין לאכין ס' ולא פסיקא לן עד דייתי אליה לעלמא דלסי וליעה]. כד ידתיו, [כולה ח"ו]. כז ולירכתי, ב'. כח למקצעת, [חסר דחסר]. בירכתים, [הכ"ף רפי]. כט והיו, ב' סבירין ויהיו. תואמם, [מ"ו וס"י]. מלמטה, ו' פסוקין וחד קמץ [נ"ל ו' ה' פסוקין. ס' מ"ס]. יחדו, ג'. תמים, ב'. המקצעת, [הלד"י והמי"ן סכויהון במלא וחסר דחסר]. ל שני אדנים שני אדנים, ב' דסמיך. לא חמשה, [דין החמשה קדמאה (כ"ז כ"ו) האחד]. לב בריחם, [כו"ל ח"י סכין]. לירכתים, [הכ"ף רפי]. לג התיכן, [מ"י וס"ז]. לברח, ב' וחסר [נ"ל חסר כי יש עוד ל' מלא. מכ"כ בשם ס"ם].

ת"א עשר אמות ארך הקרש שבת לג.

הקרשים מן הקצה אל הקצה: לד ואת הקרשים צפה זהב ואת טבעתם עשה זהב בתים לבריחם ויצף את הבריחם זהב: לה ויעש את הפרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חשב עשה אתה כרבים: לו ויעש לה ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב וויהם זהב ויצק להם ארבעה אדני כסף: לז ויעש מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם: לח ואת עמודיו חמשה ואת וויהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב ואדניהם חמשה נחשת: פ

לז א ויעש בצלאל את הארן עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו

ואמה

אונקלוס

לד וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא: לה ועבד ית פרכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין: לו ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא גויהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף: לז ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר: לח וית עמודוהי חמשא וית ווהון וחפא רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא נחשא: א ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא

ארכה

מסרה הקלה, [פרויהון הלד"י בקנו"ל כי סרק ל"ו]. לד ואת הקרשים, [הו"ו בנעיס]. עבעתם, [ס"ו]. לו וילק, [כלם סקר]. לז מסך, ג. לח עמודיו, ד' מלא [דמלא]. וחשקיהם, [כלם ס"ו במ"ב].

יונתן בן עוזיאל

עם חברא בפורפיא והוה משכנא חד: (יד) ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדסרי יריען עבד יתהון: (טו) אורכא דיריעתא חדא תלתין אמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדסרי יריען: (טז) ולפיף ית חמש יריען לחוד כל קביל חמשא ספרי אורייתא וית שית יריען לחוד כל קביל שיתא סדרי מתניתא: (יז) ועבד ענובין חמשין על סיפתא דיריעתא בציטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על סיפתא דיריעתא דבית לופי תניינא: (יח) ועבד פורפין דנחשא ללפפא ית משכנא למהוי חד: (יט) ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי ומשכי דססגונא לטללא מלעילא: (כ) ועבד ית לוחיא למשכנא מן קיסי שיטא קיימין הי כאורח נציבהון: (כא) עשר אמין אורכא דלוחא ואמתא ופלגא דאמתא פותיה דלוחא חד: (כב) תרין צירין ללוחא חד מכוונן סטר חד בגו סטר חד היכדין עבד לכל לוחי משכנא: (כג) ועבד ית לוחיא למשכנא עשרין לוחין לרוח עיבר דרומא: (כד) וארבעין חומרין דכסף עבד תחות עשרין לוחיא תרין חומרין תחות לוחא חד לתרין צירוי ותרין חומרין תחות לוחא חד לתרין צירוי: (כה) ולסטר משכנא תניינא לרוח ציפונא עבד עשרין לוחין: (כו) וארבעין חומריהון דכסף תרין חומרין תחות לוחא חד ותרין חומרין תחות לוחא חד: (כז) ולסייפי משכנא מערבא עבד שיתא לוחין: (כח) ותרין לוחין עבד

ירושלמי

לזוית משכנא בסופיהון: (כט) והוון מזוגין מלרע וכחדא הוון מזווגין ברישיהון בעזקתא חדא היכדין עבד לתריהון לתרתין זוויין: (ל) והוון תמניא לוחין וחומריהון דכסף שיתסר חומרין תרין חומרין תרין חומרין תחות לוחא חד: (לא) ועבד נגרין דקיסי שטא חמשא ללוחי סטר משכנא חד: (לב) וחמשא נגרין ללוחי סטר משכנא תניינא וחמשא נגרין ללוחי סטר משכנא לסופיהון מערבא: (לג) ועבד ית נגרא מציעאה לשלבשא בגו לוחיא מן סייפי לסייפי מן אילנא דנציב אברהם אבונן בבירא דשבע וצלי

תמן בשום מימרא דיי אלהא עלמא:

[(לג) ועבד ית נגריא מציעיא לברדוק ביני לוחיא:]

(לד) וית לוחיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לנגרין וחפא ית נגרין דהבא: (לה) ועבד ית פרגודא דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה כרובין ציורין: (לו) ועבד לה ארבעה עמודי קיסי שיטא וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתך להון ארבעה חומרין דכסף: (לז) ועבד וילון פרס לתרע משכנא דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור: (לח) וית עמודוי חמשא וית ווידהון וחפי רישיהון וכיבושיהון דהבא וחומריהון חמשא דנחשא: (א) ועבד בצלאל ית ארונא דקיסי שיטא תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא

רומיה

בעל הטורים

תמני פסוקי בנושי כל סכם לב: (א) ויעש בצלאל את הארון בכלם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא כנגד כסא הכבוד. וג"פ ארון בפרשה נג' ארונות עשה וסמך לארון השלחן לומר לפני ה':

במלאת

יונתן

עמים ויהיה ב"כ הפסוק זה מסתבר למעלה דכתיב ביה והנפלים מסר יו"ד דלמונה ומזה כלמוד פי' ענינים כדפירשנו: (טז) ה' ספרי אורייתא יכבר מפורש בדברים לעיל הכוונה בגד ממשה חומשי תורה ושיתא סדרי משנה: (יט) למעלא. פירש לסכך מלמעלה: (כ) כאורח נציבהון. כן הוא בגמרא פ' לולב הגזול ומפקא להו מעלי פנים שעומדים שעומדים דרך גדילתם ופירש"י התחתון למטה ועליון למעלה כשיעמדן: (לג) ירושלמי לבדוק ביני לוחים. י"מ שהוא לשון גמרא פ' הרואה הנכנס והבודקנים

ושנים

רש"י

כמו (שמות ס) והכבד את לבו: (מלכים ב ג) והכות את מובא: (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על

שמו

רמב"ן

ואמר ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו וגו' להגיד שמתחם שהביאו אליו הכל כסדר כי לא הביא אחד מהם מלאכתו לפניו עד שנשלמה כל המלאכה כאשר אמר ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. ואחרי שנשלמה נאספו כלם והביאו אותה אליו כסדר שאמרו תחלה. כדינו

הנה

אבן עזרא

הנזרה סרה *ללת: (יט) לאהל. לאיות אהל: (לג) ומלת לברוח. מהבנין הקל. וטעם כמו מבריח שהוא מהבנין הכבד. כמו ירה ויורה ורבים כמה: (א) ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון. גם הוא עשה כל כלי הקדש. והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד

להם

פירוש על אבן עזרא

* ללת (ש"א ד' י"ט) ענין לחיזה. ר"ל שלחזוה הבלי לידה כמו לולאות שהם בהי לחיזה שנאחזים בהם הקרסים. ק(מ"ב י"ג י"ז). ושם כתוב ויור. ומורה על הפעולה

לאחרים

וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רׇחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוּוֹתָו°׃ ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ

י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רׇחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים ׀ אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֺת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ ששי

(שלישי כשהן מחוברין) יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה

°קצותיו ק'

ארכה ואמתא ופלגא פתיה ואמתא ופלגא רומה: ב וחפהי דהב דכי מגו ומברא ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור: ג ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתה ותרתין עזקן על סטרה חד ותרתין עזקן על סטרה תנינא: ד ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: ה ואעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי ארונא למטל ית ארונא: ו ועבד כפרתא דהב דכי תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא ופלגא פתיה: ז ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפרתא: ח כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפרתא עבד ית כרוביא מתרין סטרוהי: ט והוו כרוביא פריסן גדפיהון לעלא מטלין בגדפיהון על כפרתא ואפיהון חד לקבל חד לקבל כפרתא הוו אפי כרוביא: י ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין ארכה ואמתא פתיה ואמתא ופלגא רומה: יא וחפא יתה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור: יב ועבד ליה גדנפא רומה פושכא סחור סחור ועבד דיר דדהב לגדנפה סחור סחור: יג ואתיך לה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זוייתא די לארבע רגלוהי: יד לקבל גדנפא הוו עזקתא אתרא לאריחיא למטל ית פתורא: טו ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למטל ית פתורא: טז ועבד ית מניא די על פתורא ית מגיסוהי וית בזכוהי וית מכילתה וית קשותא די יתנסך בהין דהב דכי: יז ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא שידה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה הוו: יח ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא: יט תלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא:

ובמנרתא

מסרה לז ג טבעת, [כל טבעת דהדין פרשתא ודפ' פקודי ח"ו]. פעמתיו, [ח"ו ומ"י]. ה ויבא, ב"ח. הארן, כל אורי' חסר. ח קצותו, [כ"כ בחנין ומ"י] קצותיו ק'. ט למעלה סככים, [הגי"ן והכ"ף בשו"א פשוט מ"ס]. על, י"ד פסוקים אית בהון על אל אל. היו, [קדמא דקרובה יתיר דין היו]. יב למסגרתו, ב'. יג הפאת, [ח"ו]. יד בתים לבדים, ב' וסימנין. לשאת, כ"ד. טז את, י"ד פסוקים אית בהון את את ואת ואת ואת. על השלחן, [מלא על כתב ובמקף מ"ס]. קערתיו, כפתיו, מנקיתיו, [שלשתן, ח"ו ומ"י, והא דמנקיתיו, בפשטא והא' בליכי]. הקשות, ל' [וכ"כ בחדוש"ו, והא דהקשות במקף וסגול והקדמה בה"א דהקשות והשי"ן שמאלי מ"ס]. יסך, ב'. בהן, י"ס ח"ו קמץ [כ"ל הה"א בליכי, שהוא קמץ קטן] וב' פתח [כ"ל סגול שהוא פתח קטן]. יח מצדיה, ג' ומלא. קני ד' כתיבי יו"ד ובתורה. יט גבעים, [כולם ח"י קדמאה]. משקדים, [דין לבד המ"ס בגעיא]. בקנה אחד, ב' רפין [ר"ל הבי"ת בשו"א].

ארבעה

ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה: כא וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת־שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים ממנה: כב כפתריהם וקנתם ממנה היו כלה מקשה אחת זהב טהור: כג ויעש את־נרתיה שבעה ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור: כד ככר זהב טהור עשה אתה ואת כל־כליה: פ

כה ויעש את־מזבח הקטרת עצי שטים אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים קמתו ממנו היו קרנתיו: כו ויצף אתו זהב טהור את־גגו ואת־קירתיו סביב ואת־קרנתיו ויעש לו זר זהב סביב: כז ושתי טבעת זהב עשה־לו | מתחת לזרו על שתי צלעתיו על שני צדיו לבתים לבדים לשאת אתו בהם: כח ויעש את־הבדים עצי שטים ויצף אתם זהב: כט ויעש את־שמן המשחה קדש ואת־קטרת הסמים טהור מעשה רקח

אונקלוס

כ ובמנרתא ארבעא כלידין מצירין חזורהא ושושנהא: כא וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה לשתא קנין דנפקין מנה: כב חזוריהון וקניהון מנה הוו כלה נגידא חדא דדהב דכי: כג ועבד ית־בוציניהא שבעא וצביתהא ומחתיתהא דדהב דכי: כד ככרא דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא: כה ועבד ית מדבחא דקטרת בוסמיא דאעי שטין אמתא ארכה ואמתא פתיה מרבע ותרתין אמין רומה מנה הוו קרנוהי: כו וחפא יתה דהב דכי ית אגרה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ועבד לה דיר דדהב סחור סחור: כז ותרתין עזקן דדהב עבד לה מלרע לדירה על תרתין זויתה על תרין סטרוהי לאתרא לאריחיא למטל יתה בהון: כח ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: כט ועבד ית משחא דרבותא קודשא וית קטרת בוסמיא דכי עובד

את

מסרה כא היליים ממנה, ל׳. כד ככר, [דין כ״ף אריה בקמץ]. כה קומת, [הקו״ף במתג ולא במונח]. כו גגו, ד׳ בליסנה. קירתיו, ד׳ בליסנה ב׳ מ״ו [ומלה ב׳ יודי״ן], וב׳ מלה [דין מ״ו]. כז לזרו, ב׳ [...] לריו, [...] על בפסוק עם בעקף]. לשאת, כ״ד בתס, [קלמה (לעיל ל׳ ד׳) בכמה, דין בתס]. כט שמן המשחה קדש, ל׳, קטרת הסמים טהור, ב׳.

ירושלמי

רומיה: (כ) וחפייה דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה דיר דדהב חזור חזור: (ג) ואתיך ליה ארבע עיזקן דדהב על ארבע אסתוורוי ותרתין עיזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא: (ד) ועבד אריחי דקיסא שיטא וחפא יתהון דהבא: (ה) ואעיל ית אריחיא בעיזקתא על סיטרא דארונא למיטל ית ארונא: (ו) ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכא ואמתא ופלגא פותיא כרם סומכה הות פושכא: (ז) ועבד תרין כרובין דדהב דכי נגיד עבד יתהון מתרי סטרי כפורתא: (ח) כרובא חד מסטרא מיכא וכרובא הד מסטרא מיכא נגידין ואדיקין הוון כרוביא ולא מתפרשין מן כפורתא ארום בחוכמת רוח נבואה עבד ית כרוביא מתרין סטרוי: (ט) והוון כרוביא פריסין גדפיהון בהדי רישיהון לעילא מטללין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד כל קביל כפורתא הוון אנפי כרוביא: (י) ועבד ית פתורא דקיסי שיטא תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: (יא) וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב חזור חזור: (יב) ועבד ליה גפוף רומיה פושכא חזור חזור ועבד דדהב לגפופיה חזור חזור:

[(יב) גיפוף פשך חזר וסקף ועביד כליל דדהב לגפופא חזור וסקף:]

(יג) ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב יהב ית עזקתא על ארבע זוייתא דלארבע ריגלוי: (יד) כל קביל גפוף הואה עזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא: (טו) ועבד ית אריחיא דקיסי שיטא וחפא יתהון דהבא למיטל ית

יונתן בן עוזיאל

פתורא: (טז) ועבד ית מניא דעל פתורא ית פילוותיה וית בזיכוי וית מכילתיה וית קסוותא דמחפין בהון דדהב דכי: (יז) ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא בסיס דידה וקנהא כלידהא חזורייהא ושושנהא מנה הוון: (יח) ושיתא קנין נפקין מסיטרהא תלתא קני מנרתא מסיטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תניינא: (יט) תלתא כלידין משקעין בציוריהון בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין משקעין בציורידהון בקניא חד חזור ושושן היכדין לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: (כ) ובמנרתא ארבעה כלידין משקעין בציוריהון חזורהא ושושנהא: (כא) וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה לשיתא קנין דנפקין מנה: (כב) חיזוריהון וקניהון מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב דכי: (כג) ועבד ית בוצינהא שבעא ומלקטייהא ומחתייהא דדהב דכי: (כד) קנטינר דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא: (כה) ועבד ית מדבחא דקטורת בוסמיא מן קיסי שיטא אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע ותרתין אמין רומיה מניה הוון קרנוי זקיפין: (כו) וחפא יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוי חזור חזור וית קרנוי ועבד ליה דיר דדהב חזור חזור: (כז) ותרתין עזקן דדהב עבד ליה מלרע לדיריה על תרין זוייתיה על תרין סיטרוי לאתרא לאריחיא למיטול יתה בהון: (כח) ועבד ית אריחיא דקיסי שיטא וחפא יתהון דהבא: (כט) ועבד ית מישחא דרבותא קודשא וית קטורת בוסמיא דכי עובד בוסמנו

יונתן

וסמים אלו הם מיני הפכיים. ולפי הענין דכאן נמי בריס הסיכון הי׳ יוסר אכוך מאלר סבריסים וק״ל. (ו) כרס סומכה הוות פושכא. פי׳ לצד עוביה היה טפח: (מז) קסוותא דמחפין. לשון כיסוי ועיין במה שפרש״י פ׳ תרומה וק״ל: גומריא

רמב״ן

הנה האוהל והנה כליו. ואחרי כן הנה הארון והנה בדיו וכן הכל והנה לא הזכיר במשכן וכל כליו כאשר צוה י״י את משה. אבל באלה הפקודים בבגדי כהונה יזכיר כן בכל דבר ודבר. והטעם כי כלל מלאכת המשכן בפסוק שאמר בסוף ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה י״י את משה. ואולי היה זה מפני שהוי הסדר כמו שהזכירנו ועל הכלל כל זה דרך חבה ודרך מעלה לומר כי ספר השם במלאכה ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות להרבות שכר לעוסקים בה כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי אבות לפני הקב״ה מתורתם של בנים שהרי פרשת של אליעזר שנים ושלשה דפין היא אומרה: (כט) ויעש את שמן המשחה קדש ואת

רֹקֵחַ: ס שביעי (רביעי כשהן מחוברין) **לח** א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ: ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת וְאֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת: ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ: ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים: ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת: ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ: ס ח וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה: י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: יב וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף: יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה: יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טז כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר: יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף

וצפוי

אונקלוס

בוּסְמָנוּ: א וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אֻרְכֵּהּ וַחֲמֵשׁ אַמִּין פְּתָיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָתָא אַמִּין רוּמֵהּ: ב וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ מִנֵּהּ הֲווֹ קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵהּ נְחָשָׁא: ג וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יָת פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקָתָא יָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא: ד וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִּנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבְבֵהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵהּ: ה וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע סִטְרָתָא לִסְרָדָא דִּנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא: ו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא: ז וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל יָתֵהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵהּ: ח וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא נְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵהּ נְחָשָׁא בְּמֶחְזְיַן נְשַׁיָּא דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ט וַעֲבַד יָת דָּרְתָא לְרוּחַ עֵבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דָרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין: י עַמּוּדֵיהוֹן עֶסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עֶסְרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יא וּלְרוּחַ צִפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עֶסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עֶסְרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: יב וּלְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין בְּאַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: יג וּלְרוּחַ קִדּוּמָא מָדִינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: יד סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו וּלְעִבְרָא תִנְיָתָא מִכָּא וּמִכָּא לִתְרַע דָּרְתָא סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז כָּל סְרָדֵי דָרְתָא סְחוֹר סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר: יז וְסַמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא נְחָשָׁא

וח

מסרה רקח, [דין ס"ו]. **לח** א העלה, כל או' חסר במ"א דבכולים (במדבר כ"ח כ"ז). וחמש אמות, [מלא וחמש בקמץ לא בקדמא ומטג בסי"ם]. ב הסירת, [מ"י וס"ו]. המזרקת, המזלגת המחתת, [שלשתן ס"ו]. ד מכבר, ג', [ל"ל ב'.. פ' מ"ס]. כרכבו, ל'. מלמטה, ו' [כ"ל ה' פסוקין וחד קמץ. פ' מבין סידום (לעיל ל"ו כ"ט)]. ה הקצות, [ל' וכ"ב בסד ו']. בתים לבדים, ב'. ז צלעת, [כולהון ס"ו]. נבוב לחת, ב'. לחת, [חסר דסכר]. ח הכיור, ג' מלא בתורה. במראת, ד' ב' חסר וב' מלא [דין חסר]. הצבאת, ב' חד חסר [דחסר והוא דין] וחד מלא [וי"ו סבין (שמואל א' ב' כ"ב)]. י עמודיהם, ד' מלא [דמלא בעבין]. העמודים, ד' מלא [דמלא] [מלאים עוצא ליכא בכבישים. שמנה הכא בפרשה איתנהו ב' מלאים, דין וי"א וי"ז, וכ"ה לעמודים. פ' מבין מידום]. וחשקיהם, [ס"ו ומ"י]. יב עמודיהם, [מלא דמלא]. העמדים, [דין ס"ו ומ"י]. וחשוקיהם, ב' מלא [דמלא]. יד עמודיהם, מלא דמלא. טו עמדיהם, [ס"ו ומ"י]. יז לעמדים, [ס"ו ומ"י]. העמודים, [מלא דמלא]. וחשוקיהם, ב' מלא [דמלא] בענין.

ת"א תחת כרכבו זבחים סב.

רמב"ן

את קטורת הסמים טהור. לא פירש באלו כאשר פירש באחרים שעל דרך המשל ראוי שיאמר ויקח בשמים ראש מר דרור וגו' ויעש אותו שמן משחת קדש ויקח סמים נטף ושחלת וגו' ויעש אותה קטרת רקח מרקחת מעשה רוקח. והטעם כי בעבור שלא נאמר' בהם הנוסח בתחלה המעשה כאשר פירשתי שם ובקטרת לא הזכיר גם כל הסמים וסמך עליהם במה שאמר מעשה רוקח לא הזכיר במעשה כולם אבל אמר שיעשוהו על דעת הרקחים

וזה

יונתן בן עוזיאל

בוסמנו: (א) ועבד ית מדבחא דעלתא דקיסי שיטא חמש אמין אורכיה וחמש אמין פותיה מרבע ותלת אמין רומיה: (ב) ועבד קרנוי על ארבע זיוייתיה מניה הואה קרנוי זקיפין לעיל וחפא יתיה נחשא: (ג) ועבד ית כל מאני מדבחא ית דודוותיה וית מגרופיתא וית מזרקיא וית משילייתא וית מחתייתא לכל מנוי עבד נחשא: (ד) ועבד למדבחא קנקל עובד מצדתא דנחשא תחות סובביה מלרע עד פלגיה מטול לקבלא גומריא וגרמיא דנפלין מן מדבחא: (ה) ואתיך ארבע עזקן בארבע זיוייתיה לקנקל דנחשא אתרא לאריחיא: (ו) ועבד ית אריחיא דקיסי שיטא וחפא יתהון נחשא: (ז) והנעל ית אריחיא בעזקתא על סטר מדבחא למיטל יתיה בהון חליל לוחין מלי עפרא עבד יתיה: (ח) ועבד ית כיורא דנחשא וית בסיסיה דנחשא מן אספקלירי נחשא נשיא צניעותא ובעידן דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא הואן קיימין על קרבן אדמותהון ומשבחן ומודן ותייבן לגובריהון וילדן בנין צדיקין בזמן דמידכן מן סואבות דימהון:

ירושלמי

(ח) ועבד ית כיורא דנחשא וית בסים דידיה דנחש מחזית נשיא צניעתא דהוון צניען בתרע משכן זימנא:

(ט) ועבד ית דרתא לרוח עיבר דרומא ווילוי דרתא דבוץ שזיר מאה אמין: (י) עמודיהון עשרין וחומריהון עשרין דנחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף: (יא) ולרוח ציפונא מאה אמין עמודיהון עשרין וחומריהון עשרין דנחשא ווי עמודיא וכיבושיהון דכסף: (יב) ולרוח מערבא וילוון חמשין אמין עמודיהון עשרא וחומריהון עשרא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף: (יג) ולרוח קידומא מדינחא חמשין אמין: (יד) ווילוון חמיסרי אמין לעיברא עמודיהון תלתא וחומריהון תלתא: (טו) ולעיברא תנינא מיכא ומיכא לתרע דרתא ווילוון חמיסרי אמין עמודיהון תלתא וחומריהון תלתא: (טז) כל ווילוי דרתא חזור חזור דבוץ שזיר: (יז) וחומריא לעמודיא דנחשא ווי עמודיא וכיבושיהון

כסף

בעל הטורים

(ח) במראת. ד' במסורה במראת הצבאת. ויאמר אלהים לישראל במראות (פ' ויגש) במראת אלהים הרי (יחזקאל בסי' א' ותחילת מ') שאלו הנשים הרו משלום העולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונשא עליהם רוח אלהים. הצבאת. ב' הכא ואידך אשר ישכבון את הנשים הצובאות גבי בני עלי (ש"א ב') כמו שאם ישכבון הנשים

יונתן

(ד) גומריא וגרמיא. גחלים ועצמות ולכן היה המכבר כדי לקבל גחלים ועצמות שנופלים

(ח) מאספקלריא נחשא. פי' מעוז לשום הנחשת. והוא ל' רז"ל אספקלריא המאירה ומה שמתרגם שהנשים מקידות המפללו שם וכו'. יכול להיות שדרש המסורה הכתובה בבעל הטורים וע"ש:

פקודי

רש"י

שמו: (ז) נבוב לחת. נבוב הוא חלול וכן (ירמיה נב) ועביו ארבע אצבעות נבוב: נבוב לחת. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראת הצבאת. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והי' מואס משה בהן מפני שעשוים ליצר הרע א"ל הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהם יגיעי' בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהם ליד תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (שיר ח) תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצבאת. ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא והוא תרגום של מראות מירואי"ש בלע"ז. וכן

מצינו

רמב"ן

זה טעם קדש טהור מעשה רקח: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו. והיה משה מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב"ה אלו חביבין מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים וכו' ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות מן המים שבו לאשה שקנא לה בעלה ונסתרה לרש"י. והטעם במדרש הזה שבכל מלאכת המשכן קבלו הנדבות מן הנשים כדכתיב ויבואו האנשים על הנשים והביאו חח ונזם וטבעת וכומז. והכומז כפי מדרשו יותר כאלה. אבל שם נתערבה כל הנדבה. אבל שיעשו כלי מיוחד מן התכשיטים העשוי ליצר הרע לא היה משה רוצה בכך עד שנאמר לו כן מפי הגבורה. ולא ידעתי איך יתפרש לפי זה אשר צבאו פתח אהל מועד. אולי יאמר שהביאו הנשים הנדבה הזאת אל אהל משה שקראו אהל מועד והוא עצמו קבל מהן על פי הדבור כי אהל המשכן לא נעשה עדיין. ואונקלוס תרגם דאתיין לצלאה לתרע משכן זימנא. נוטים דבריו לדברי ר"א שאמר שהיו נשים הלכה עובדות י"י וסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות. ויתכן שנא' בדרך הפשט שעשה הכיור וכנו ממראות הנשים אשר באו מהן צבא גדול ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן והיה נחשת המראות נחשת קלל ממורק ויפה מאד. ועל כן ייחד אותו משה לכלי הזה. והנשים בראותן כן נאספו ובאות צבאות לתת כולן מראותיהן להעשות בהן כל הכיור וכנו. וגם נכון הוא שיתכוונו בכך מתחלה מפני ענין הסוטה. והן קבלו כן עליהם בשמחה והתנדבו לתת בו כל מראותיהן:

אבן עזרא

לבם. ואמר כן הזכיר [א]שמן המשחה עם קטורת הסמים. כי יש בשמים בשמן המשחה [א*]גם בקטורת הסמים: (ח) ובי"ת במראות. תחת [א**]מ"ם כי כן הוא בלשון הקדש. כמו והנותר [ב]בבשר ובלחם. וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות. כי מנהג כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן פאריהם שעל ראשיהם. הם הנזכרים [ג]בספר ישעיה. כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום. והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות. רק באות יום יום אל פתח אהל מועד [ד]להתפלל ולשמוע דברי המצות: וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד. כי היו רבות. ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה. רק נעשה [ה]בכל המראות שהביאו. והכן שהוא [ו]המכונה. לעולם הוא כמדת הכיור וכן המשפט: ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרא לפאת ים [ז]ירכים. וקרא הקרובים אל הפתח [ח]כתפיים ככתפות איש:

חסלת פרשת ויקהל

אלה

פירוש על אבן עזרא

לאחרים. [א]ר"ל לא הזכיר עם מעשה בצלאל פה כמו (לעיל ל"ה ט"ו) כי היה סמים ג"כ בשמן המשחה וזה היה מעשה מ"כ כמפורש (לעיל ל' כ"ג) בפי' רה"ע וז"ל כמו קמו לכם לאן. [א*]כי בשמים כולל סמים. כמו שפ"א ויב"ע פרוייהו בוסמיא. [א**]וכן פירש"י ז"ל. והוא כמש"כ ממראות הצובאות. [ב](ויקרא ח' ל"ב) והעד ולחם יותר מבשר שמגולים ומן הלחם עד הבוקר ושרפת את הנותר באש (לעיל כ"ט ל"ד). [ג](ישעיה ג' כ"ג). הגליונים שהגלגלו מחזיתא. בל"א (שפיגעל). [ד]כמ"ש אונקלוס ויב"ע וירושלמי דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא. [ה]וכ"כ הרמב"ן ז"ל (להלן פסוק כ"ט). [ו]המכונה (מ"א ז' כ"ז) בל"א (פוסגעשטעלל). [ז]כמ"ש ולירכתי המשכן ימה (לעיל ל"ו כ"ז ל"ג). [ח](פסוק י"ד וט"ו)

כ"ל

ספורנו

כאמרם ז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ: (כט) ויעש את שמן המשחה קדש. בכונת היותו בלתי נפסד כאמרו קדש יהיה זה לי לדורותיכם: ואת קטרת הסמים טהור. בבשמים מנוקים מפסולת כאמרו ממלח טהור: (ח) במראות הצובאות. שלא היה בכלל נחשת התנופה כמו שמבואר בפרשת פקודי באמרו ויעש בה וגו'. ולא הזכיר כיור וכנו בכלל הנעשי' ממנה: אשר צבאו פתח אהל מועד. לשמוע דברי אלהים חיים כאמרו והיה כל מבקש י"י יצא אל אהל מועד ואותן הנשים אשר עזבו תכשיטיהן והקדישו מראותיהן לאורות שאינן צריכות עוד להן:

אלה

וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר: מפטיר יח וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר: יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת:

קכ"ג. סמלא סימן. ומסמיכין ויעש חירום במלכים א' סימן ז':

פ פ פ

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן: כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ: ס כד כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף

ושבע

וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן מְכַבְּשִׁין דִּכְסַף כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא: יח וּפְרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא עוֹבַד צַיָּר תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר וְעַסְרִין אַמִּין אֻרְכָּא וְרוּמָא בְּפוּתְיָא חֲמֵשׁ אַמִּין לָקֳבֵל סְרָדֵי דַרְתָּא: יט וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא נְחָשָׁא וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסָף: כ וְכָל סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא:

פ פ פ

כא אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִי עַל מֵימְרָא דְמֹשֶׁה פָּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא: כב וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יָת כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כג וְעִמֵּהּ אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגָּר וְאֻמָּן וְצַיָּר בִּתְכִלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא: כד כָּל דַּהֲבָא דְּאִתְעֲבֵד לַעֲבִידָא בְּכֹל עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְּהַב אֲרָמוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא סִלְעִין בְּסִלְעֵי

קודשא

מסורה ולפני, ה' בליש׳. רלפיהם, י"ג. עמדי, ב' חסר. יח ומסך, [הסמ"ך בפתח]. וקומה, ב' חד מלא וחד חסר דין מלא. יט ועמודיהם, ל' ר"פ [חו"ו ומ"י]. ולפני, ה' בליש׳. רלפיהם, י"ג. ומחשקיהם, [ח"ו ומ"י]. כ וכל, ה' ר"פ בפרשה [הוא"ו בגעיה]. היתדת, ח"ו.

כא פקודי, כל ליש׳ מלא בר"פ חסר ויאו יורדים וגו' (מלכים ב' י"א ט"ו) [חסר"א רפי]. המשכן משכן, ז' פסוקים דמיין ליה בטון ב' מלין חד קמץ וחד פתח. העדת, ח"ו. פקד, ל' ודגש [סקי"ף]. כב ובצלאל, ל' ר"פ. יהודה עשה, ל'. כג השני, ו' בליש'. כד העשוי, ב' בסיפרא. למלאכה, [סלמ"ד רלפונים בפת"ח כידוע]. זהב, ד' וא' חסר. זהב התנופה, קדמא דוגלה פשוט [הוא דין] זהב התנופה, מבין דודנר זהב התרומה (במדבר ל"א כ"ב) ואחד פסוק סימן אסר כוכב ואשר סורם.

ת"א וכסף פקודי בכורות שם.

רש"י

עליהו ניטיפים (ישעיה ג') הגלוינים מתרגמינן ומהוזהב: אשר צבאו. להביא כדנתן: (יח) לעמת קלעי החצר. כמדת קלעי החצר:

חסלת פרשת ויקהל

(כא) אלה פקודי. בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדת. עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבדת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ' נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוהו משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואחר כך משכן [לא לענין צווי להתחיל קאמר דהא אדרבה לפיכך צוה הקב"ה בפרשת תרומה תחלה הכלים שלפי תחלת יריעות אח"כ צווי הקרשים וצווי משה רבינו ע"ה ריש ויקהל תחלה המשכן ואהלו ואח"כ הכלים הא איירי לענין צווי לפועל איך יפעול כסדר. ותמצא בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר תחלה מקודם את אהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתחיל להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתחיל תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה (ברכות נה) וא"ת מנלן שמרע"ה צוה לבצלאל הפך הענין. וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגו' וקאי מה שידבר עמהם. והאי קרא מדכתיב כל אשר צוה ה' את משה שמכלל דהיה מצוה להם בהיפוך. ודוק היטב]. אמר לו בצלאל מנהג עולם לעשות תחלה בית ואחר כך משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה אמר משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה הכלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים

שפחותין

רמב"ן

(כא) אלה פקודי אמר המשכן משכן העדות. בעבור כי היריעות הם אשר הם שיקראו משכן במלואה ובמעשה. אבל משכן העדות כולל הבית בכללו שהוא המשכן הנעשה ללוחות העדות. ועל דעת רבים אלה פקודי המשכן יחזור אל הנזכרים למעלה. יאמר כי המשכן וכליו שהוא הבית והחצר וכל הנעשה להם פקודי עבדת הלוים שפקדם משה ביד איתמר ואין כלי הקדש הארון והשולחן והמנורה והמזבחות בכלל המשכן כי הם ביד אלעזר. ואין כן דעתי כי למה יזכיר פקודת איתמר ולא יזכיר פקודת אלעזר שהיא הנכבדת. אבל אלה פקודי ירמוז אל אשר יזכיר בפרשה למטה יאמר כי כסף פקודי העדה מאת ככר שעשה בו האדנים והווים לעמודים ולצפוייהם וחשוקיהם. ונחשת התנופה שהוא שנים ככר

בעבה

כסף וחיפוי רישיהון כסף והינון מכבשין כסף היכדין הוו מתעבדין כל עמודי דרתא : (יח) ופרסא דתרע דרתא עובד צייור מחטא דתיכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר ועשרין אמין אורכא ורומיה בפותיה חמש אמין כל קבל ווילוי דרתא : (יט) ועמודיהון ארבעא וחומריהון ארבעא דנחשא וויהון כסף וחיפוי רישיהון וכיבושיהון כסף : (כ) וכל מתחיא למשכנא ולדרתא חזור חזור דנחשא :

פ פ פ

(כא) אלה אלין מנייני מתקלין ומנויהון דמשכנא דסהדותא דאתמניו על פום מימרא דמשה ברם פולחן ליואי הות בידא דאיתמר בר אהרן כהנא : (כב) ובצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה עבד ית כל דפקיד יי ית משה : (כג) ועמיה אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן נגר ואומן וצייר בתיכלא ובארגוונא ובצבע זהורי ובבוצא : (כד) כל דהבא דאתעביד לעיבידתא בכל עיבידת קודשא והוה סכום דהב ארמותא עשרין ותשע קנטירין ושבע מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא דין הוא דהב ארמותא דארימו בני ישראל כל גבר דאתרעי ליביה לאפרשא : (כה) וכסף מנייני דבני ישראל דיהבו בזמן דמנא משה גבר פורקן נפשיה מאה

קינטרין

בעל הטורים

כנגים אלפאים גם בכאן ע"י פרצופ הין סוכבין סגנים כדאיתא במדרש שהיו מקשטות במראות ומשדלות לבעליהן ומקשין להם :

(כא) אלה פקודי אלה ו"ו שפקד לכל ר' אלוף אלף שלא יחשדוהו שלקח מן הכסף. המשכן משכן שהמשכן ב"פ בשביל עונות ישראל והוא שסבלו אלפי נפש הגדולה סבל סבלנו. מן כמנין משכן סרים היה עדות שהשכינה שורה בישראל שנים רלסון עמד ת"י שנה כמנין משכן : (כב) ובצלאל בן אורי בן חור ג"פ בתורה כנגד שלשה תלות שהיו בו חכמה ותבונה ודעת : (כג) ואתו אהליאב. פי' אלו השנים היו עדים למשה שהשלים כל המשכן שקבל : (כד) כל הזהב. ה' מיני זהב הם

יונתן

(כא) פקודי מניני משקלות וכו'. עיין ברמב"ן במקומו : (כד) דין הוא דהב ארמותא וכו'. תיקן ביסור לשונו זה. דלא משמע מדכתיב אלה פקודי. אשר פקד על פי משה שזה מנין השקלים של בקע לכך מתרגם שם בא בתורה כדכה. ומש"כ כסף פקודי

רמב"ן

שעשה בו מזבח הנחשת והמכבר וכל כליו ואדני החצרות ויתדות הכל נתן משה במספר במשקל ביד איתמר. ולא ספר בפרשה מה נעשה בזהב כי הזהב עשו ביד איתמר ליפוי הקרשים והבריחים. ועשו ביד אלעזר הארון והכפרת והמנורה והשולחן ומזבח הזהב, והנה בעבור שלא יודע צפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל ולכך לא הזכיר כאן פקודת אלעזר כי לא בא הכתוב עתה רק לדבר על מלאכת המשכן לא על המשאות ואל יקשה עליך בעבור שימנה כאן מזבח הנחשת ואיננו פקודת אלעזר כי ילמדך לומר שעשאוהו מנחשת התנופה. ולא יחוש להוציא דבר אחר מכלל הדברים שאמר בהן שהם ביד איתמר כי כן דרך הכתוב במקומות הרבה. ולא הזכיר בכאן הכיור וכנו כי לא נעשה במשקל אבל כל המראות שהביאו הנשים הצובאות שם בהם ולא ידע משה משקלו. ויתכן שלא היה בפקודת איתמר כי יכנס בכלל מה שאמר הכתוב ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם. כי בכיור וכנו ישרתו למזבח. והנה איננו בחשבון הפרשה הזו : (כב) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה י"י. הענין כי על פיו נעשה הכל כי הוא המורה לכל החכמים ולפניו היו עושים כולם ומראים אליו כל מלאכתם כמו שאמר ולהורות נתן בלבו. אבל גם כל חכמי לב עשו במלאכה כמו שאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן. ועל דעת רבותינו יהיה זה לשבח אותו ולומר שאפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני. ולא בא הכתוב לומר שהוא עשה הכל אלא שקיים בכל

הנעשה

אבן עזרא

תגה עוז אב המון לשם והודה : בהגיעך לראש אלה פקודי :

(כא) אלה פקודי. הטעם פקודי הכלים. כי מלת משכן כוללת הכל. ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות. והנה אמו דרך [*]קלרה. והוא האמת בעבור מכתב אלהים. וטעם עבודת הלוים. שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליהם איתמר. כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר. שהיה פוקד בשמות כלי משאם : (כב) ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן : (כד) כל הזהב. אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה. והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת. ואין [**]זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ. וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב הם כלם. והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב. ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים. והנה הזכיר כי על כסף הפיוס היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים. וזה לזכרון לבני ישראל. ומי [***]יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן : (כה) וכסף. הנה ידענו [ב]מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים. והמעד

וכסף

פירוש על אבן עזרא

[*]ר"ל שהיה ראוי לומר משכן לוחות העדות. [**]ר"ל כי מה שאמר הגאון אשר הזכיר מה שעשו מזהב המנורה בזכרו ענין התנופה והארון והמזבח אינו נכון. כי המנורה ידענו שהיא ככר זהב. והכפורת ככר ושבע מאות ושלשים שקל. כי לא היו שם לבד אלו רק לצפויים. שידענו הכלים שהיו מצופים זהב לא נוכל לשער כמה זהב לצפוי כל כלי וכלי עד שנוכל לאמר כי שם נכנס הכל. רק הטעם כי לא חשש להזכיר רק מהכסף בעבור היותו זכרון לבני ישראל. [***]וכ"כ הרמב"ן ז"ל בעל כן לא ספר הכתוב שנתן משה להם במנין ובמשקל. [ב]עיין פירש"י והרשב"ם ז"ל.

לעיל

ספורנו

(כא) אלה פקודי המשכן. כל אחד מחלקי המשכן הכתובים למעלה הם אותם הפקודים שנאמר עליהם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ביד איתמר. וזה כי כל אחד מהם היה ראוי להיות נפקד ולהקרא בשם באשר הוא זה הפרטי. לא בלבד באשר הוא מזה המין. וכל שכן שלדק זה על כל אחד מכלי הקדש אשר במשא בני קהת. ולזה לא נפסדו כאמרם ז"ל שמא תאמר אבד סכום ובטל סכוין ת"ל עלי שטים עומדים שעומדים לעד ולעולמי עולמים. וגם כן לא נפלו בד להם ביד האויבי' על הפך מה שקרה למקדש שלמה וכליו כמבואר בחרבן בית ראשון על ידי נבוזראדן שלא חכר שם דבר מעניני משכן מ"ל ע"ה : משכן העדות. ספר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים. הראשונה שהיה משכן העדות שהיו בו לוחות העדות. ב' אשר פקד על פי משה. ג' שהיתה עבודת הלויים ביד איתמר. כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה. ד' ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו מיוחסים לצדיקים שבדור. ובכן שרתה שכינה במעשי ידיהם ולא נפל ביד אויבים. אבל מקדש שלמה שהיו עושי המלאכה בו מצור אף על פי ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו והולך לחזק את בדק הבית ונפל בסוף הכל ביד אויבים. אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה התנאים לא שרתה בו שכינה ונפל בסוף ביד אויבים. כי אמנם בית שני לא היה משכן העדות שלא היו בו לוחות העדות. ולא פוקד כי אם ע"פ כורש ולא היו שם בני לוי כמו שהעיד עזרא באמרו ואבינה בעם ובכהנים. ומבני לוי לא מצאתי שם. ומן המתעסקים בבנינו היו צידונים וצורים כמבואר בספר עזרא : (כד) כל הזהב. העיד על קלבת הזהב והכסף והנחשת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך אל העושר שהיה בבית ראשון כמבואר בספר מלכים ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורודוס (במסכת סוכה פרק החליל) ועכ"ז יותר התמיד מראה כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון ולא נראה כלל במקדש שני. ובזה הורה שלא קלבת העושר וגודל הבנין יהיו סבה להשראת השכינה

בישראל

פירוש רשב"ם

אלה פקודי. חשבון הכסף והזהב והנחשת : (כה) וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו'. כי השש מאות אלף בקע לגלגלותם שלש מאות אלף שקלים

ומנה

ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש: כו בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העבר על־הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה לשש־מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: כז ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן: כח ואת־האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם: כט ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע־מאות שקל: ל ויעש בה את־אדני פתח אהל מועד ואת מזבח הנחשת ואת־מכבר הנחשת אשר־לו ואת כל־כלי המזבח: לא ואת־אדני החצר סביב ואת־אדני שער החצר ואת כל־יתדת המשכן ואת־כל־יתדת החצר סביב: לט א ומן־התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי־שרד לשרת בקדש ויעשו את־בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה יהוה את־משה: פ שני (חמישי כשהן מחוברין)

ב ויעש את־האפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: ג וירקעו את־פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש מעשה חשב: ד כתפת עשו־לו חברת על־שני קצוותו חבר: ה וחשב אפדתו אשר עליו ממנו הוא כמעשהו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר כאשר צוה יהוה את־משה: ס ו ויעשו את־אבני השהם מסבת משבצת זהב מפתחת פתוחי חותם על־שמות בני ישראל: ז וישם אתם על כתפת האפד אבני זכרון לבני ישראל כאשר צוה יהוה את־משה: פ ח ויעש את־החשן מעשה חשב כמעשה אפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: ט רבוע היה כפול עשו

אונקלוס

קודשא: כו תקלא לגולגלתא פלגות סלעא בסלעי קודשא לכל דעבר על מניניא מבר עסרין שנין ולעלא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: כז והוה מאה ככרין דכסף לאתכא ית סמכי קודשא וית סמכי דפרכתא מאה סמכין למאה ככרין ככרא לסמכא: כח וית אלפא ושבע מאה ושבעין וחמשא עבד ווין לעמודיא וחפא רישיהון וכבש יתהון: כט ונחשא דארמותא שבעין ככרין ותרין אלפין וארבע מאה סלעין: ל ועבד בה ית סמכי תרע משכן זמנא וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא די לה וית כל מני מדבחא: לא וית סמכי דדרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור: א ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן כמא די פקיד יי ית משה: ב ועבד ית אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ג ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אמן: ד כתפן עבדו לה מלפפן על תרין סטרוהי יתלפף: ה והמין תקוניה די עלוהי מנה הוא כעובדוהי דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר כמא די פקיד יי ית משה: ו ועבדו ית אבני בורלא משקען מרמצן דדהב גליפן כתב מפרש על שמהן בני ישראל: ז ושוי יתהון על כתפי אפודא אבני דוכרנא לבני ישראל כמא די פקיד יי ית משה: ח ועבד ית חושנא עובד אמן כעובדי אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ט מרבע הוה עיף עבדו

ית

מסרה כה וחמשה ושבעים, ג' ובעינן. כו בקע, ב'. לגלגלת, ג' וחסר [והגימלי"ן דגושים]. הפקדים, [הדלי"ת רפי]. לשש מאות, ל'. כז ויהי מאת, [אין כאן פיסקא]. ככר, [דין פתח וסרין דס"פ קמץ]. לצקת, ל'. למאת הככר, ב'. לאדן, ל'. כח האלף, ג'. ווים, ל'. לעמודים, ל' ומלא [ג"ל ל' מלא. מנ"כ בתס ח"ס]. כט ואלפים, ל'. ל אדני, [בפתח ומסכים יתיב]. ואת מזבח, ט'. ואת כל, [מלא ואת בפתח וליכי]. לא ואת החצר, ל'. ב האפד, [כולהון דפרשה דא מפרים]. ג וירקעו, ל'. וקצץ, ב' וחד קלן. פתילם, [כ"כ מ"י קדמאה וס"י סכין]. בתוך, ג' פסוק דאית בהון ד' מילין דמיין קדמאה לא כתיב וי"ו וג' כתבין וי"ו ותפוך. ד חברת, [ספר דספר]. קלוסי, קצותיו ק'. חד מן י"ג מלין כתיבין ב' ווי"ן [כ"כ ס"י]. חבר, [כ"כ בלא וי"ו הסיבול]. ו אבני השהם, ב' והנשאם הציאו (למיל ל"ם כ"ן). מסבת [ספר דספר]. משבצת, [ספר]. מפתחת, ל' וחסר. חותם, ב' מלא בתורה. ז כתפת, [חסר]. זכרון [מלא]. ח חשב, כלם חסר בפ"ח מלא [ד"ס ב' כ"ן פ"ן]

ת"א וקצץ פתילם יומא עב. לעשות בתוך שם. בקע לגלגלת מ. ויהי מאת ככר הכסף שם. ואת האלף שם. ונחשת התנופה שם.

את־החשן זרת ארכו וזרת רחבו כפול: י וימלאו־בו ארבעה טורי אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד:

והטור

אונקלוס

ית חושנא זרתא ארכיה וזרתא פתיה עיף: י ואשלימו ביה ארבעא סדרי אבן־טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן

סדרא

מסרה, י וימלא, [הקדמה במ"ס]. טורי, ב' ומלא [דין מלעיל].

יונתן בן עוזיאל

קנטרין ואלפא ושבע מאה ושובעין וחמש סלעין בסלעי קודשא: (כו) דרכמונא לגלגלתא פלגות סלעא בסלעא דקודשא לכל מאן דעבר על מנייניא מבר עסרין שנין ולעילא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: (כז) והואה מאת קנטירין דכספא לאתכא ית חומרי קודשא וית חומרי פרגודא מאה חומרין כל קביל קנטינרין קנטינר לחומרא: (כח) וית אלפא ושבע מאה ושבעין וחמש סלעין עבד וין לעמודיא וחפא רישיהון וכבש יתהון: (כט) ונחשא דארמותא שבעין קנטירין ותרין אלפין וארבע מאה סילעין: (ל) ועבד בה ית חומרי תרע משכן זימנא וית מדבחא דנחשא וית קנקלי דנחשא דיליה וית כל מאני מדבחא: (לא) וית חומרי דרתא חזור חזור וית חומרי תרע דרתא וית כל מתחי משכנא וית כל חומרי דרתא חזור חזור: (א) ומן תיכלא וארגוונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן כהנא הי כמא דפקיד

ירושלמי

יי ית משה: (ב) ועבד ית אפודא דדהבא תיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: (ג) ורדידו ית טסי דדהבא וקטעו יתהון שזרין למעבד בגו תיכלא ובגו ארגוונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אומן: (ד) כתפין עבדו ליה מלפפן על תרין ציטרוי מתלפף: (ה) והמין טיכוסיה דעלוי מניה הוא הי בעובדוי דהבא תיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר היכמא דפקיד יי ית משה: (ו) ועבדו ית מרגלין דבורלת חלא משקען מרמצן גליפן כתב חקיק מפרש על שמהת בני ישראל: (ז) ושוי יתהון על כתפי אפודא אבני דוכרנא לבני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה: (ח) ועבד ית חושנא עובד אומן הי כעובד איפודא דדהבא תיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: (ט) מרבע הוה עיף עבדו ית חושנא זרתא אורכיה וזרתא פותיה עיף:

[(ט) פשך אורכיה ופשך פותיה כפיל:]

(י) ואשלימו ביה ארבעא סדרין מרגלין טבן כל קביל ארבעת טריגונין

דעלמא

בעל הטורים

סס. ונזס, וטבעת. וכומז. וכל כלי זהב. כנגד סטעוי להס ס' עגוין. פרך. מרר. עגוי. לסן. עבודה קשה: (כו) בקע. ב' בקע לגלגלת. בקע משקלו (פ' חיי שרה) שרמז לה שמפידין בניה לשקול בקע לגלגלת: (כז) מאת אדנים. כנגד מיוסדים על אדני פז [כ"ל פז גי' ק' ופז י"ל שקאי על הקרשים שהיו מלופים זהב וה"ק הכתוב מיוסדים פז על אדני] וכנגדם תקנו ק' ברכות בכל יום: (ג) וקלץ ג' וקלץ פתילם וקלץ חנים (תהלים מ"ו) וחד קלץ עבות רשעים (שם קכ"ט) שבזכות המשכן היו מתגברים על אויביהם ומקללים חניתותיהם [(י) אודם פטדה וגו'. ג'. ב' דאפוד ואידך בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה וגו' (יחזקאל כ"ח)

כלמדו

יונתן

פקודי העדה בא במיוב: (לא) סומרי תרע דרתא. הוא התרגום של יהדום שער החלר ושל יחדום החלר סומרי דרתא וא"ש לפי הגהתינו וק"ל: (ו) דבורלת חלא. כבר מפורש לעיל בדברינו יבוקש משם: (י) קביל ד' טריגונין דעלמא. הוא לשון גמרא פ"ק

דנזיר

רש"י

שסתוין בתניינם מג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של מחלית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מניינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חלאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חלאין הרי הן ש' אלף שלימי' הרי מאה ככר והשלשת אלפי' וחמש מאות וחמשים חלאי' עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים: (כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני הפרכת ארבע הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים מהן שבכולן כתיב וצפה ראשיהם וחשוקיהם כסף: (א) ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן ומכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: (ג) וירקעו. כמו (תהלים קלו) לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו פשין היו מרדדין מן הזהב אשטנ"דרא בלע"ז פשין דקות. כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדים הפשין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הפש

לעשות

רמב"ן

הנעשה על ידו כל אשר לוה י"י את משה. ולפיכך לא אמר בכל הנעשה עד הנה כאשר דבר י"י אל משה. כי היה במשמע כאשר אמר לו כדבר י"י והוא שנה הסדר בשם מה שאמר לו משה. ולפיכך כלל זה בכאן לומר שעשה הכל כאשר אמר השם כמו שכתבתי למעלה: (כז) את אדני הקדש ואת אדני הפרכת. יקרא הכתוב המשכן קדש והבדיל הפרכת בעבור היותו מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים: (ג) וירקעו את פחי הזהב. לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולתי בכאן. והכאוי שיאמר ויעשו את האפוד זהב תכלת וכו' מעשה חושב כתפות עשו לו וגו' כי כן הדרך בכולם. ויתכן שספר בכאן המחשבה

שחדשו

אבן עזרא

וכסף פקודי העדה: (כו) בקע. חלי שקל. וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה שניו: לכל העובר. שעברו עליו עשרים שנה שלמות. וכבר הזכרתי[ג] טעם זה: (כז) לצקת. מבעלי[ד] היו"ד כמו לרדת: (כח) ואת. שלא השלים ככר: (כט) ונחשת. *[ד]גם הזכיר כלי הנחשת: (א) בגדי שרד. הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני. כי לוה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו. ועל הפרוכת כסוי עור תחש. ועל זה הכסוי [ה]בגד כליל תכלת. ועל דרך הקבלה כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך. ואם ירד גשם יקירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש. ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש. ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב. וארגמן *[ה]על מזבח העולה ועל הכל עור תחש. ואחר שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול ושאל

לפרש אותם: (ג) ויעש את האפוד. איך **שמו הזהב בתוך התכלת: (ו) וטעם ויעשו את אבני השוהם. כדרך תקון כמו ויתכר [הה]לעשות אותו:

ומלא

פירוש על אבן עזרא

[ג](לעיל ל' י"ג). [ד]כי שרשו ילק כמו לרדת ששרשו ירד. ומלא ללקת מקור עם למ"ד בכל"ס. *ד"ל לאפוקי נחושת הכיור שנתנו הנשים שלא נכנס בחשבון רק עשו שכולו כיור. [ה]עיין פי' רא"ע (במדבר ד' ח') ובפי' על רא"ע שם. *[ה]הכתוב שם פסוק י"ג **מפורש להלן ויקקשו את פחי הזהב. [הה](בראשית י"ח י"ז) (לוצעריימען, כד' רעכט מלכם,

ספורנו

בישראל אבל רולה ה' את יראיו ומעשיהם. לשכנו בתוכם: (א) בגדי השרד. בגדים שלא היתה לשם שום תמונה מונבלת וידועה זולתי המלוייר בשרד כמספיק לכסות הכלים: (ג) וירקעו את פחי הזהב. המתנדבי' שהתנדבו הזהב לבגדי כהונה רקעו פחים להיותם מוכנים שיעשו האומנין מהם פתילים: וקצץ פתילים. האומן קצץ פתילים מאותם הפחים המרוקעים שהתנדבו: (ה) כאשר צוה ה' את משה. בכל עשיה שעשו האומנין

היתה

פירוש רשב"ם

ומנה כ"ה שקלים ומנה של קודש כפול הי' חמשים שקל והככר ששים מנה הרי לכל ככר ג' אלפים שקל ולמאת הככר ג' מאות אלפים

יא וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיַהֲלֹם: יב וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה: יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם: יד וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט: טו וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר: טז וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן: יז וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן: יח וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו: יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה: כ וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד: כא וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ

שלישי (ששי כשהן מחוברין) כב וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל תְּכֵלֶת: כג וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ: כד וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר: כה וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים: כו פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס כז וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַכָּתְנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו: כח וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר: כט וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר

אונקלוס

סִדְרָא חַד: יא וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמָרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם: יב וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִגְלָא: יג וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּרֵי מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן: יד וְאַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנִּין תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵהּ לִתְרֵין עֲסַר שִׁבְטִין: טו וַעֲבָדוּ עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מִתְחַמְּן עוֹבַד גְּדִילוּ דִּדְהַב דְּכֵי: טז וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין מְרַמְּצָן דִּדְהַב וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבוּ יַת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא: יז וִיהָבוּ תַּרְתֵּין גְּדִילָתָא דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל סִטְרֵי חוּשְׁנָא: יח וְיַת תַּרְתֵּין גְּדִילָא דְּעַל תַּרְתֵּין סִטְרוֹהִי יְהָבוּ עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וִיהָבוּנוּן עַל כַּתְפֵי אֵפוֹדָא לָקֳבֵל אַפּוֹהִי: יט וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְשַׁוִּיאוּ עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא מִלְּגָיו: כ וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבוּנוּן עַל תַּרְתֵּין כַּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵל אַפּוֹהִי לָקֳבֵל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא: כא וְיַחֲדוּן יַת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵהּ לְעִזְקָתָא דְּאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִּתְכִלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: כב וַעֲבַד יַת מְעִילָא דְּאֵפוֹדָא עוֹבַד מָחֵי גְּמִיר תִּכְלָא: כג וּפוּם מְעִילָא כָּפִיל לְגַוֵּהּ כְּפוּם שִׁרְיָן תּוֹרָא מַקַּף לְפוּמֵהּ סְחוֹר סְחוֹר לָא יִתְבְּזַע: כד וַעֲבָדוּ עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי שְׁזִיר: כה וַעֲבָדוּ זַגֵּיָא דִּדְהַב דְּכֵי וִיהָבוּ יַת זַגַּיָּא בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא: כו זַגָּא וְרִמּוֹנָא זַגָּא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר לְשַׁמָּשָׁא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: כז וַעֲבָדוּ יַת כִּתּוּנִין דְּבוּצָא עוֹבַד מָחֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי: כח וְיַת מִצְנֶפְתָּא דְּבוּצָא וְיַת שְׁבַח כּוֹבָעַיָּא דְּבוּצָא וְיַת מִכְנְסֵי בוּצָא דְּבוּץ שְׁזִיר: כט וְיַת הֶמְיָנָא דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּר

כמא

מסרה, יא ויהלם, ב' וחסר. יג וישפה, ג'. מוסבת, ב' חסר וי"ו בסדה. במלאתם, ל' חסר דחסר. יד שמת, ג' חסר [בתורה]. שמתם, [חסר]. חתם, [ג' חסר]. [בתורה]. לשנים, [כ"כ במ"ס]. טו שרשרת גבלת, ל' [חלויסון ס"ו]. עבת, [כולהון ס"ו]. יז העבתת, [חסר דחסר]. העבתת הזהב, ל'. יח ואת שתי, ו'. ויתנם, ג' ב' [דעבילה חסר, וחד מלא]. יט על עבר, ח' דסמיכי. כא וירכסו, [דין וי"ו לאתוכה בפסח]. מטבעתיו, [ב"כ ס"ו ומ"י ולית כלן קרי וכתיב כלל]. להית, ה' חסר בליש'. ולא יזח, ב'. כב כליל תכלת, ב'. כג כפי תחרא, ב'. כד רמוני, [דין מלא]. שני משזר, ל' חסר בה עולם דין. כה פעמני, הפעמנים, [חלויסון ס"ו]. הרמנים, [ס"ו ומ"י וכן חמין]. כו ורמן, ה' חסר בליש'. כז הכתנת, ל' וחסר [ככ"ף נקמץ לגד]. כח פארי, ב' חסרים (יחזקאל מ"ד י"ח). המגבעת, [ס"ו]. כט ואת האבנט, [מלא ולית סרי"ו בנביא].

ת"א ויעש את מעיל האפד זבחים פח. ויעשו על שולי המעיל יומא עב ויעש את הכתנת שש שם עא.

ותכלת

ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם כאשר צוה יהוה את־משה: ס
ל ויעשו את־ציץ נזר־הקדש זהב טהור ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש ליהוה: לא ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על־המצנפת מלמעלה כאשר
צוה

כמא די פקיד יי ית משה: ל ועבדו ית ציצא כלילא דקודשא דהב דכי וכתבו עלוהי גליפן כתב מפרש קדש ליי: לא ויהבו עלוהי חוטא תכלתא למתן על מצנפתא
מלעלא

מסרה וסכלת ולרגמן, כ'. ל גזר, [בשני סגלי"ן, והנו"ן במסג] מכתב, ד' [ר"ל ג' פסח סמי"ז וג' קמן]. חותם, ג' מלא.

יונתן בן עזיאל

דעלמא סדרא קדמיתא סמוקתא ירוקתא וברקתא סדרא חד ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא ראובן שמעון ולוי: (יא) ושום סדרא תנינא איזמורד וספירינון וכדכודין ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא יהודה דן ונפתלי: (יב) ושום סדרא תליתאה קנכירין וטרקין ועין עיגל ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא גד אשר ויששכר: (יג) ושום סדרא רביעאה כרום ימא רבא ובורלת חלא ומרגנית אפנטורין ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא זבולן יוסף ובנימן משקען מרמצן בדהב באשלמותהון: (יד) ומרגליתא על שמהת בני ישראל תרתיסרי על שמהתהון כתב גליף חקיק ומפרש הי כגלוף דעיזקא גבר מרגליתיה על שמיה לתריסר שבטיא: (טו) ועבדו על חושנא שלשלן מתחמן עובד קליעא דדהב דכי: (טז) ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עיזקן דדהב ויהבו ית תרתין עיזקתא על תרין ציטרי חושנא: (יז) ויהבו תרתין קליען דדהב על תרתין עיזקתא על ציטרי חושנא: (יח) וית תרתין קליען דמסרתן על תרין ציטרוי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבונון על כתפי אפודא כל קבל אנפוי: (יט) ועבדו תרתין עיזקן דדהב ושויאו על תרתין ציטרי חושנא על שיפמיה דלעברא דאפודא לגיו: (כ) ועבדו תרתין עיזקן דדהב וסדרינון על תרין כתפי איפודא מלרע מלקבל אנפוי כל קבל בית לופי מעילוי להמיין אפודא: (כא) ושכיסו ית חושנא מעיזקתא לעיזקת איפודא בשזיר תיכלא למהוי אדיק על המיין אפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי איפודא היכמא דפקיד יי ית משה: (כב) ועבד ית מנטר מעילא עובד גרדי שזיר תיכלא: (כג) ופום מנטר מעילא כפיל במיצעיה הי כפום שיריא תורא בשיפתיה מקף לפומיה חזור חזור מטיל דלא יתבזע: (כד) ועבדו על שפולי מנטר מעילא רומניין דתיכלא וארגונא וצבע זהורי שזיר: (כה) ועבדו חיזורין דדהב ויהבו ית חיזורא במציעות רומניא על שיפולי מנטר מעילא חזור חזור במציעות רומניא: (כו) חיזורא ורומנא חיזורא ורומנא כולהון שבעין על שפולי מנטר מעילא חזור חזור לשמשא היכמא דפקיד יי ית משה: (כז) ועבדו ית כתונין דבוץ עובד גרדי לאהרן ולבנוי: (כח) וית מצנפתא דבוצא וית ברצוץ סובעיא דבוצא וית אוורקסי בוצא דבוץ שזיר: (כט) וית קמורא דבוץ שזיר ותיכלא וארגונא וצבע זהורי עובד ציור היכמא דפקיד יי ית משה: (ל) ועבדו ית ציצת כלילא דקודשא דהב דכי וכתבו עלוי גליף חקיק ומפרש קודש ליי: (לא) וסדרו עלוי שזיר חוטא דתיכלא מטול למיתן על מצנפתא מן לעילא דתמילתא דרישא היכמא דפקיד יי ית משה:
ושלימת

בעל הטורים

שלמד שנזדמנו לכהן אבני אפוד מגן עדן]: (כז) את הכתנת וגו' שש לית. כל הכך
ססין

יונתן

דמיל דגון טריגון טרפיגון סרי סרבע וסם ד' רוטות השולם: (כא) סדיק על הפיין. כדבק באפוד. וככל פירכטי טסול לטון גמ' טריס סדוקים בסטר: (כב) מנטר. סוף

לגוף העליון וכדפירשנו לעיל וע"ש: (כו) כולהן שבעין ל"ל שבעין ותרין וכן כתבנו לעיל פ' אלוה אשר הדרכנו ומלאה דייך: (כח) בגלגין כובעית. לשון זה כמלא מדוכר
על

רש"י

לעשות אותן פתילים מעורבים עם כל מין ומין בששן ואחד של בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינים חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד: (כח) ואת פארי המגבעת. תפארת המגבעות. המגבעות המפוארין: (לא) לתת על המצנפת מלמעלה. וע"י הפתילים היה מושיבו על המצנפת כמין כתר וא"ת לומר הציץ על המצנפת הרי בשחיטת קדשי' שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר (שמות כח) ושמת אותו על פתיל תכלת ואומר אני פתיל תכלת זה מושיבו לקשרו בכן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכל' לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת מעבר ואחת מתחת לצד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כולם' יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת שהוא
ומרובין

רמב"ן

שעשו בשולי הזהב כי היה תמה בעיניהם להיות זהב שוזר ומזור כאשר יעשו בלמד ופתחים כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן: (כד) וטעם ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן. שעשו הרמונים לתת אותם על שולי המעיל סביב ועשו פעמוני זהב טהור וישימו הפעמונים בתוך הרמונים קודם שיתנו אותם במעיל. והנה הפעמונים בתוך הרמונים בתלוש וישימו הרמונים על שולי המעיל סביב והפעמונים בתוכם. ולכך כפל הכתוב בתוך הרמונים פעמים כי היו בתוכם מתחלה ובשעה שתלו אותם על שולי המעיל סביב. וגם זו ראייה למה שפירשנו בסדר ואתה תצוה: (כז) ויעשו את הכתנת שש מעשה אורג לאהרן ולבניו. נראה מכאן שהיו הכתנות שוות באהרן ובבניו. אף על פי שאמר באהרן ושבצת הכתנת שש ובבניו אמר סתם תעשה כתנות. כי הכוונה תעשה כתנות כמו הנזכרת. וכן כתוב חושן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט כי שם שוים בכולם. וכן מה שאמר כאן ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש כלל אהרן ובניו. כי המצנפת והמגבעות אחד הם במעשה אלא שאהרן ילבש אותה ובניו יחבשו בהן ראשם כאשר פירשתי: (כח) ולשון פארי המגבעות. שהיו עולות על הראש כפארים. מלשון הפארים והצעדות. פארי פשתים יהיו על ראשם: (כט) ופי' באבנט שעשו אותו שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. ולא נתפרש זה באלה רק מה שנאמר באבנט תעשו מעשה רוקם נודע שהוא רקום בארבע מינין הללו כמו שנא' במסך ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם. והאבנט הזה גם הוא כן לאהרן ולבניו כדעת האומר אבנטו של כהן גדול זהו אבנטו של
כהן

אבן עזרא

(כג) ומלת כליל תבלת. כלו תכלת והוא קמוץ: (כח) ואת המצנפת שש. שהוא לאהרן: ואת פארי המגבעות. לבניו כי אין דרך המצנפת כמו
המגבעות

פירוש על אבן עזרא

מאכבן). יעיין לעיל (כ"ח ל"ז).
בראשים

פירוש רשב"ם

אלפים שקל: (כט) ואת האבנט שש משזר. בדבר הזה נחלקו רבותינו א ז סדבר סאבנט של הדיוט או בכהן גדול לבדו: (לב) ותכל. כמו
תרב

צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס לב וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ: פ רביעי

לג וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו בְּרִיחָו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו: לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ: לה אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת הַכַּפֹּרֶת: לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים: לז אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר: לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל: לט אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ: מ אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד: מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן: מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הָעֲבֹדָה: מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה: פ חמישי (שביעי כשהן מחוברין)

מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ

• בריחיו ק׳

מלעלא כמא די פקיד יי ית משה: לב ושלים כל פלחן משכנא משכן זמנא ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו: לג ואיתיו ית משכנא למשה ית משכנא וית כל מנוהי פורפוהי דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי: לד וית חופאה משכי דדכרי מסמקי וית חופאה משכי דססגונא וית פרכתא דפרסא: לה ית ארונא דסהדותא וית אריחוהי וית כפורתא: לו ית פתורא ית כל מנוהי וית לחם אפיא: לז ית מנרתא דכיתא ית בוציניהא בוציני סדרא וית כל מנהא וית משחא דאנהרותא: לח וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטרת בוסמיא וית פרסא דתרע משכנא: לט ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דילה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסה: מ ית סרדי דרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוהי וסכהא וית כל מני פלחן משכנא למשכן זמנא: מא ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: מב ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל פלחנא: מג וחזא משה ית כל עבידתא והא עבדו יתה כמא די פקיד יי כן עבדו וברך יתהון משה: א ומליל יי עם משה למימר: ב ביומא ירחא קדמאה בחד לירחא תקים

ית

מסרה לב והכל, ג׳. לג ויביאו, כ״ו. קרסיו, בריחיו ק׳. ועמדיו, [ס״ו ומ״י]. לד ואת מכסה, ב׳. עורת, ל׳ כ״כ [מ״ו קדמאה וחסר תנין]. האילם, [מ״י קדמאה וחסר תנין]. המאדמים, [הה״א במאגב והמ״ם רפי]. לה ארון, [מלא]. העדת, [חסר]. ארון העדת, י״ג. ואת הכפרת, ג׳. לו את כל כליו, ג׳ מטעין ביה [ר״ל דיש טועין לומר דל״ל ואת בוי״ו החבור ולא היא. והכונה המסורה רק על דין דהכא דליכא טעותא אבל על הב׳ (במדבר ד׳ י״ד) שם עפיר כתיב את בלא וי״ו, ולהכי מדייק בליבנא מטעין ביה לגון יחיד. ס׳ מנין סידוע]. ואת לחם, ב׳. לז נרת, ל׳ וכ״כ [חסר דחסר]. לח ואת מזבח, ס׳. לט את מזבח, סימן הפסוק כי זכתה אמה הוציאה הורתה (הושע ב׳ ז׳) [ר״ל הקיסא דקרא אמא לאפי בלא וי״ו ומיצי בוי״ו. לאכי בלא וי״ו ופתחי בוי״ו. ואתי בלא וי״ו ופקודי בוי״ו. סוף סימן על הך דהכא ג׳ פעמים את ואת בפסוק, חד בלא וי״ו וחד בוי״ו. ס׳ מ״מ]. מכבר, [חביי״א במת״ח]. מ את קלעי, סימן הפסוק ואלה יעמדו וגו׳ לראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי (דברים כ״ז י״ג) [ר״ל סימן לאת דפסוקא דא חרין קדמאי ואמצעי לא נסבי וי״ו]. עמדיה, ד׳ ב׳ מלא וחד חסר דין ח״ו [ומ״י]. מיתריו, [כולהון מלא דמלא]. ויתדתיה, ל׳ [מלא ב׳ יודי״ן וח״ו]. מא את בגדי, ס׳ פסוקים בגברא את את ואת[צ״ל י׳. ס׳ מ״מ]. מב העבדה, [ח״ו]. מג אתה, [ח״ו]. מ ב ביום החדש, ב׳ בקריא. [צ״ל ג׳. ס׳ מ״מ] כראשון, פ״ג.

ת״א ויביאו את המשכן ס׳ תאהל ס׳ ויחי. את בגדי יומא עב.

רש״י

ומרוזין בן שהרי עליו החשן והאפוד ויכתבו את החשן וגו׳ וע״כ פסות מתנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב׳ טבעות החשן וכנ׳ כתפות האפוד היו ב׳ טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קצירה ד׳ מוסין היו וע״מ פסות מתנים א״א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה׳ וגו׳: (לג) ויביאו את המשכן וגו׳. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב״ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו ע״י אדם א״ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנא׳ הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש ר״ת: (מג) ויברך אתם משה. אמר להם יה״ר שתשרה שכינה במעשה

ידיכם

רמב״ן

כהן הדיוט. פי׳ בגד אבנט שהוא מעשה רוקם ולא הולך להזכיר של בניו שהוא שם כמו שאמר ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם וכולן שם ככתוב: (לג) ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו. שיעור הכתוב בזה כמו בוא״ו ויביאו את המשכן אל משה [אולי צ״ל ואת] את האהל ואת כל כליו כי יריעות עם מזוז הן משכן כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר. ואמר בהן

והנכח

(לב) ושלימת כל עיבידת משכנא משכן זמנא ועבדו בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה היכדין עבדו: (לג) ואייתיו ית משכנא לות משה לבית מדרשיה דהוו תמן יתבין משה ואהרן ובנוי והוה מתרגם להון סדר כהונתא ותמן יתבין סבי ישראל ואחויאו ליה ית משכנא וית כל מנוי פורפוי לוחוי נגרוי עמודוי וחומרוי: (לד) וית חופאה דמשכי דדכרי מסמקי וית חופאה דמשכי ססגונא וית פרגודא דפרסא: (לה) וית ארונא דסהדותא וית אריחוי וית כפורתא וכרוביא דנפקין נגיד מנה חד מיכא וחד מיכא: (לו) וית פתורא וית כל מנוי וית לחם אפיא: (לז) וית מנרתא וית בוציניהא בוציני סדורא דמסדרין כל קביל שבעתי כוכביא דנהיגין בשיטריהון ברקיעא ביממא ובליליא וית משחא דאנהרותא: (לח) וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דבתרע משכנא: (לט) ית מדבחא דנחשא וית קנקל דנחשא דיליה ית אריחוי וית כל מנוי ית כיורא וית בסיסיה: (מ) ית וילוי דרתא ית עמודהא וית חומרהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוי ומתחהא וית כל מני פולחן משכנא למשכן זמנא: (מא) ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוי לשמשא: (מב) הי ככל מה דפקיד יי ית משה היכדין עבדו בני ישראל ית כל פולחנא: (מג) וחמא משה ית כל פולחנא והא עבדו יתה היכמא דפקיד יי היכדין עבדו ובריך יתהון משה ואמר תשרי שכינתא דיי בעובדי ידיכון: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) ביומא דירחא קמאה-הוא ירחא דניסן בחד לירחא תקים ית משכנא משכן זמנא: ותשוי

בעל הטורים

אמין לרבות שהיה לכל אחד ואחד חפיק שלו: (לב) ותכל כל עבדת משכן. בגימ' בעשרים וחמשה בכסלו נגמר. ותכל. פי' לומר כי עשה כלה מלאכת כל העולם [ולכך לא שייך לומר עוד ותכל וגם קודם לזה עדיין לא כלתה. ולכך נמסר במסורה ליה כ"ל מלים עוד בכל המקרא מלא ו"ו]: (מ) עמדיה. ד' במסורה את עמודיה. אנכי

רמב"ן

והנה את היריעות והיה המשכן אחד. והיריעות העזים הן האהל כאשר יאמר בהן ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן והנה את האהל והיה אחד. וכן את המשכן את אהלו ואת מכסהו. ואת אהלו אף כאן ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו כאשר יזכיר שמות הכל. ולפעמים יקרא כל הבית אהל מועד כאשר אמר ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות. כי אהל מועד הוא הבית בכללו אשר אועד אליו שמה וכן כל כלי עבודת המשכן לאהל מועד: (לז) את נרותיה נרות המערכה. יתכן שדקדק המנורות להיות בהן נרות לנוי או להרבות בהן אור לפרקים ואין כן במנורת הקדש כי לא היו בה רק שבעת הנרות ועל כן פירש נרות המערכה כי הן אשר יערוך אותו בין הערבים. (מב) וטעם כן עשו בני ישראל את כל העבדה. כל מלאכת המשכן. ויקראנה עבודה לומר כי עשו אותה לעבודת השם הנכבד. כענין ועבדתם את יי' אלהיכם. ואותו תעבודו. ויתכן שיאמר בכאן כל העבודה על הכלים. כלשון שאמרו את כל כלי עבודת הקדש. והזכיר מלת הכלים לאמר כי אפילו בכלים נזהרו ועשו כמצוה בהם. ואחרי כן הזכיר וירא משה את כל המלאכה: (ב) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד. על דעת רבותינו שהוא יום שמיני למלואים. טעם הכתוב שתקים את המשכן ויעמד כן לא תורידנו ולא תקימנו עוד. כי בנסוע המחנות הלוים יורידו אותו ויקימו אותו ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים כי אמר לו מתחלה והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. וכיון שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו לעמדה הנה ידע כי בעת ימי המלואים יצטרך להקים ולהוריד. ואולי היה כן להרגיל הלוים במעשהו כי ממנו יראו וכן יעשו. או היה להראות ביום בעטרה זו. ונראה לדעתם כי בשבעת הימים הראשונים היה מקים אותו בבקר בבקר ועומד כן כל היום וכל הלילה. ובעלות השחר היה מוריד אותו וחוזר ומקימו מיד. כי הכתוב אמר ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה. ואין פתח לאהל רק בעת הקמתו וכבר דרשו אל פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא מפורק. ואמרו שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל פסולין שנא' ושחטו פתח אהל מועד בזמן שפתוח ולא בזמן שנעול. וכן במשכן עד שלא העמידו הלוים את המשכן ואחר שפרקו הלוים את המשכן פסולין. ועוד שהיה מקריב בו תמיד של בין הערבים ומדליק את הנרות בערב. ובוי קרא רבה לאיתי היה משה מעמידו ומפרקו בכל יום שני פעמים. ר' חנינא הגדול אומר שלש פעמים בכל יום שנא' תקים הוקם ויקם. אחת לתמיד של שחר ואחת למלואים ואחת לתמיד של בין הערבים. ויתכן שכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו והסדר ולא יעמידנו מפורק כלל. והכתוב שאמר כאן ויכס הענן את אהל מועד וכבוד יי' מלא את המשכן. על דעתם הי' זה ביום השמיני כי אמר ויכל משה את המלאכה וכאשר כלה הקמה זו של אחד בניסן כסה הענן את המשכן: וכבר כתב רש"י מה שדרשו ויצאו ויברכו את העם. לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמיד משה המשכן והיה משמש בו ומפרקו לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואמרו למשה רבינו כל

הטורח

יונתן

על הדבר שיוצא לחוץ. ומה הם שוליים הציצים שיוצאים מן הבגד: (לג) דהוו תמן משה ואהרן וכו'. דייק הכי מהא קושיא דליך לא הלך משה אל האהל וכליו והמשכן עד שהביאו אליו כל כלי קודש אלה. וזהו תימה גדול שהאיש משה עניו מאוד לכן תרגם ע"ה דאלו היו אצלו וכל זקני סנהדרי ישראל: (לז) בשיטריהון ברקיעא. פי' ממהלכם

אבן עזרא

המגבעות: (לב) ותכל. כמשקל [צ]ותרב משאת בנימין: (לג) ויביאו את המשכן. והנה את [ק]מיתריו [ר]ויתדותיו. כמו את קלעי החצר ואת [ש]עמודיו ואת [ת]אדניה: (ב) ביום. מחלוקת [א]היא וי"א כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן. והוצרכו לומר כי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן. והנה יום תחלת המלואים היה משה פורקו ובונהו להרגיל הכהנים. ואמרו כי השעיר שדרש משה [ב]והנה שורף. הוא שעיר ראש חדש. והנה צוה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יפרקנו עד יום נסעו הארון. והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם. והנה יום שמיני למלואים הוא [ג]שמיני לחדש. דים כדמות ראיה על זה. השאלה למה לא הזכיר הכתוב [ד]שהיה משה מקים את המשכן ופורקו. ואנה יהיה פתח אהל מועד אשר שיהיה נחשב. כי כתוב ופתח אהל מועד [ה]תשבו יומם ולילה. ועוד כתוב ואל בני ישראל תדבר לאמר [ו]קחו שעיר עזים לחטאת. וזהו שדרש משה. ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים. וכאשר הזכיר [ז]מלבד עולת הבקר. היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש. והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן. והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום אחד לחדש הראשון. והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני [ח]בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש. כי כן כתוב בחדש השני בשני. ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים. ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו. כי אין בין שנה פשוטה [ט]לתחלת שנה אחרת פחות משלשה ימים. כי שנת חסרון שנ"ג וע"כ יצאו בשביעית. ואם [י]מעוברות

הם

פירוש על אבן עזרא

צ)(בראשית מ"ג ל"ד). ק)לשון זכר (להלן פס' מ'). ר)לשון נקבה. ש)ל"ז (לעיל ל"ה י"ז). ת)לשון נקבה. ע"ש בבה"ע. א)עיין בסדר עולם פ"ז. ובמזרחי פ' צו בפסוק קח את אהרן וכו' ובפ' שמיני פסוק ראשון באריכות. ב)שבו מתו נדב ואביהוא. והיו מישאל ואלצפן טמאים בי"ד בו טומאת שבעה. ג)(ויקרא י' ט"ז). ד)ר"ל בכ"ג אדר תחלת המלואים. ה)(שם ח' ל"ה) ואין לומר ומקום פתח אה"מ כמ"ש הרא"ם ז"ל. כי אחריו כתוב ומפתח אה"מ לא תצאו. ולא שייך יציאה ממקום שאין בו פתח. ו)(שם ט' ג'). ז)(במדבר כ"ח כ"ג). ח)(ד"ה ב' ג' ב'). ט)עיין בשבת (דף פ"ז ע"ב) ובסוכה (דף כ"ד ע"ב) וברש"י שם. י)פי' אם יהיו ג' ימים בין ר"ה לר"ה כגון שר"ה זה הוא ביום ז' ור"ה הבא יום ג' אין בשנה הזאת רק שנ"ג ימים. כי ש"ן ימים הולכים בשביעיות שהם חמשים שביעיות שלמות. ונשארו ג' ימים על השביעיות. הייני אם חשון וכסליו שניהם חסרים. כי העודף מהשבוע ד' שבועות הוא יום ומלי ותשצ"ג חלקים

השנ"ה

ספורנו

היתה כונתם לעשות רצון האל ית' שצוה זה למשה: (לב) ותכל. ויעשו בני ישראל. הפעולה כולה על שלמותה נעשתה על ידי כל ישראל כי קצתם התנדבו ממון וקצתם עשו המלאכה בנדבת לבם לעשות רצון קונם: כן עשו. לא פחות ולא יותר: (לג) ויביאו את המשכן. את היריעות מעשה חושב: את האהל. יריעות עזים: ואת כל כליו. של משכן. כי הקרשים והקרסים והבריחים והעמודים והאדנים כלי המשכן היו: (מב) ככל אשר צוה ה' את משה. כן עשו בני ישראל את כל העבודה. כסדר שצוה ה' את משה אחר כך. בהקמת המשכן: (מג) כן עשו. באותו הסדר שלמו עשו

האומנים

תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן

אונקלוס

ית משכנא משכן זמנא: ג ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטל על ארונא ית פרכתא: ד ותעל ית פתורא ותסדר ית סדרה ותעל ית מנרתא ותדלק ית בוצינהא: ה ותתן ית מדבחא דדהבא לקטרת בוסמיא קדם ארונא דסהדותא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא: ו ותתן ית מדבחא דעלתא קדם תרע משכנא משכן זמנא: ז ותתן ית כיורא בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: ח ותשוי ית דרתא סחור סחור ותתן ית פרסא דתרע דרתא: ט ותסב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית כל די בה ותקדש יתה וית כל מנוהי ויהי קודשא: י ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי ותקדש ית מדבחא ויהי מדבחא קדש קודשין: יא ותרבי ית כיורא וית בסיסה ותקדש יתה: יב ותקרב ית אהרן וית בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: יג ותלבש ית אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתה ותקדש יתה וישמש קדמי: יד וית בנוהי תקרב ותלבש יתהון כתונין: טו ותרבי יתהון כמא די רביתא ית אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון: טז ועבד משה ככל די פקיד יי יתה כן עבד: יז והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם

מסורה ג ארון, [מ"ו]. העדות, ה' מלא בתורה. ארון העדות, י"ב. וסכת, ל' וכ"כ [ר"ל בוי"ו המבור ומ"ו וחסר ה"א בסוף]. ד ערכו, ב'. והעלית, ל' [בליר"י] ומלרע. ה ונתתה, [מלא ה"א]. ארון, [מ"ו]. העדת, [ח"ו]. ו ונתתה, [מלא ה"א]. משכן, [הכ"ף בפתח]. ז ונתת, כ"ט חסר [ה"א בסוף, י"ט בסוריי' והשאר בכל קריא]. הכיר, [מ"ו]. ונתת שם, ז' בליש' [ר"ל דסמיך לשון נתינה למלת שם. מלה וכתה חסר ה"א ומלרע, ושם הפי"ן רפי]. ח ונתת, [חסר ה"א]. י קדשים, [הקו"ף בלא תנב ובקמץ לבד והוא חטף, מ"ט]. יא הכיר, כל סוריי' חסר במ"ג. יג וכהן, ל'. יד כתנת, [ח"ו והפי"ו בח"ק]. טו וכהנו לי, ד' [נ"ל ב'. ה' מ"ט]. להיות, ה' חסר בליש'. משחתם, ב' בב' ליש' [המ"ש בקמץ לבד]. יז הראשון, פ"ג. הוקם, ג' ב' מלא וא' חסר [דין מלא].

ת"א וסכת על הארן סוכה ז סוטה לג מנחות סב. ונתתה את מזבח זבחים כט ונתת את הכיור זבחים כב. ומשחת את מזבח שם פז. ויהי בחדש שבת פז ראש השנה ג תענית כט.

רש"י

ידיכם (תהלים צ) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה: (ג) וסכת על הארן. לשון הגנה שהרי מחיצה היה: (ד) וערכת את ערכו. המערכות של לחם הפנים:

רמב"ן

הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל. אמר להם אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה בכם שכינה. ובפרשת מלואים יכול הוקם המשכן בראש חדש ושרתה שכינה בשמיני לכך ת"ל וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת מלמד שביום שהוקם המשכן שרתה השכינה ע"י מעשה אהרן. הנה יאמרו בפי' כי כסוי הענן את המשכן בשמיני למלואים היה והוא אחד בניסן. אם כן תהיה כל הפרשה הזאת לדעתם ביום השמיני. והיה זה מפני שהכתוב ידבר כי צוה השם את משה שתהיה הקמת המשכן לכלותה ביום החדש הראשון באחד לחדש. ואמר כי משעשה כן וכלה את כל המלאכה ואז כסה הענן את האהל וכן תמיד. וחזר הכתוב אל תחלת הדיבור אשר היה למשה מן האהל ואמר ויקרא אל משה. וכל זה בסדר נכון ונראית ראיה להם מה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות כי ביום אחד הקים וכלה. והראוי שיאמר ויהי ביום הקים משה את המשכן. ועוד שאמר שם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'. וירא כבוד ה' אל כל העם ומשמעות זה שעדיין לא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד ה' את המשכן ובכל מקום ביום ראשון של מלואים נדבר למשה משם כל הפרשיות הנאמרות מתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני אבל לא היה הענן מכסה אותו והיו צריכין שיהיה הדבור למשה שם מן השמים כאשר היה בארץ מצרים. אבל במדרש חזית מלאכי ויהי ביום השמיני זה היה ראוי להיות תחלת הספר. ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וא"כ יהיה ויקרא אל משה מאהל מועד אשר וירא כבוד

(ג) ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטליל על ארונא ית פרוכתא: (ד) ותהנעל ית פתורא בסטר צפונא מטול דמתמן מתיהב עותרא דמתמן ולחין דסדרי סלקשין על עיסבין למתפרנסא בהון דיירי עלמא ותסדר ית סדרוי תרין סדרי לחמא גואה שית עגולין בסידרא כל קביל שבטוי דיעקב ותהנעל ית מנרתא בסטר דרומא מטול דמתמן שבילי שמשא וסיהרא ומתמן איסרטוון דנהורי ותמן גנזי חכמתא דמתילין לנהורי ותדליק ית בוצינהא שובעא כל קביל שבעתי כוכביא דמתילין לצדיקיא דמנהרין לעלמא בזכותהון: (ה) ותתן ית מדבחא דדהבא לקטורת בוסמיא קדם ארונא דסהדותא מטול חכימיא דעסיקין באורייתא וריחהון נדיף הי כקטורת בוסמיא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא מטול צדיקיא דחפין בזכותהון על עמא בית ישראל: (ו) ותתן ית מדבחא דעלתא קדם תרע משכן זימנא מטול עתידיא דמסדרין פתורא קדם תרעיהון ומפרנסין מסכניא ומשתביק להון חוביהון כאילו מקרבין עלתא על מדבחא: (ז) ותתן ית כיורא בייני משכן זימנא וביני מדבחא ותתן תמן מוי מטול חוביא דהדרין בתיובתא ושדיין עקמומיתהון הי כמיא: (ח) ותשוי ית דרתא חזור חזור מטול זכות אבהת עלמא דמחזרין חזור חזור לעמא בית ישראל ותתן ית פרסא דתרע דרתא מטול זכוות אמהת עלמא דפרים בתרע גינוניא מן בגלל דלא יעלון תמן נפשת דדריקי עמא דישראל: (ט) ותסיב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית כל דביה ותקדש יתיה מטול כליל דמלכותא דבית יהודה ומלכא משיחא דעתיד למפרק ית ישראל בסוף יומיא: (י) ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוי ותקדש ית מדבחא ויהי מדבחא קודש קודשין מטול כלילא דכהונתא דאהרן ובנוי ואליהו כהנא רבא דעתיד למשתלחא בסוף גלוותא: (יא) ותרבי ית כיורא וית בסיסיה ותקדש יתיה מטול יהושע משומשנך רבא דסנהדרין דעמיה דעל ידוי עתידא ארעא דישראל לאיתפלגא ומשיחא בר אפרים דנפיק מניה דעל ידוי עתידין בית ישראל למנצחא לגוג ולסיעתיה בסוף יומיא: (יב) ותקריב ית אהרן וית בנוי לתרע משכן זימנא ותסחי יתהון במיא: (יג) ותלביש ית אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתיה ותקדש יתיה וישמש קדמי: (יד) וית בנוי תקריב ותלבשינון כיתונין: (טו) ותרבי יתהון היכמא דרבית ית אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהונת עלם לדריהון: (טז) ועבד משה הי ככל מה דפקיד יי יתיה היכדין עבד: (יז) והוה בירחא קמאה הוא ירחא דניסן בשתא תנייתא

בחד

בעל הטורים

אלכי הכנסי עמודים (תהלים ע"ה) אנכי תכנתי עמודיה (משלי ט') ועמודיה יתפלצון (איוב ט') שעמודי המשכן הם עמודי עולם שבזכותם עולם עומד: (טו) משחתם. ב' הכא ואידך כי משחתם בהם מום בם (ויקרא כ"ב), פי' בזמן שהם תמימים יהיה להם משחתם לכהונת עולם אבל כשיהיה בהם מום לא לכהן יהיו: (יז) הוקם. ב' הוקם המשכן הוקם על גבי דוד (ש"ב כ"ג) הוקם את דברי יהונדב בן רכב (ירמיה ל"ה) בזכות שהקים דוד המקדש כדכתיב (ש"ב ז') הלא נא אנכי יושב בבית ארזים וגו' הוקם על. בני יהונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמר ירמיה

יונתן

תמשלהם והוא לשון הכתוב בליוב שם משטרו בארץ: (ד) והנעל ית פתורא. כמו ועייל השלחן. דמתמן מתיהיב פתורא. עותרא. על שם הפסו' כי מצפון זהב יאתה והרקנתי פי' זה ע"ד הקבלה יע"ש בדף ל"ו ע"ג. ולחן דסידי סלקושין פי' משם כחלין מעל לשון גמרא בכמה דוכתי זילתא דמעלא. עגולין גם זה לשון גמ' ב' עיגולין א' של דבש ואחד של שמן ופי' כיכרים. איסרטוון. ולפי הענין פי' כאן שבילין לנהורי ומביכו בתמ' שבת וגולמי פירוש מגדה ומעודה. דמתילין לנהורא ע"ש הכ וז יסרון המכם וגו' כיהרון הסוד וכו'. דמתילין לצדיקיא. הכוכבים נמשלו לצדיקים עפ"ה ומצדיקי הרבים ככוכבים וגו': (ו) עתידיא דמסדרין. פי' העשירים מישראל שנותנים לחמם לדלים ונמשלים עותהם כי שלחן דומה למזבח: (ז) עקמומיתהון כמיא. פי' משליכים עקמומיות הלב ועלהם עפ"ה שפכי כמים לבך לו. ע"פ הכתוב השליך במצולות ים כל חטאתם וק"ל: (יא) יהושע משומשנך. פי' שדרש הכיור כמו ליהושע אשר ילך מים ע"י משה רבינו. גם למד תורה שנמשל למים וכמו פנים לתורה דרושים לכל

רמב"ן

וי"א אל כל העדה ותצא אש ותאכל על המזבח. ויהיה הדבור לאהרן יין ושכר אל תשת ממחרת. כי לא יתכן שידבר לאהרן מאהל מועד קודם למשה. ואיני יודע אם זה דברי הכל או הם דברי יחיד כי על דברי ר' ישמעאל נאמרו שם: תקים את משכן אהל מועד. לא פי' לו בצווי' זו כולו סדר ההקמה כאשר פי' במעשה ויתן את אדניו וישם את קרשיו והיה זה מפני שכבר הראה אותו ההקמה במראית העין כמו שאמר והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. וכן קצר כאן ואמר ושמת שם את ארון העדות ולא הזכיר ואל הארון תתן את העדות. כי בהזכירו את ארון העדות יבין זה, כי לא יקרא הארון כן רק בהיות בו לוחות העדות. וכבר נצטוה מתחלה ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. ולא הוצרך כאן אלא לצוותו בהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים וכן קצר בענין השולחן והמנורה שכבר צוה אותו באי זה מקום מן המשכן יעמידם. וקצר בענין לבישת אהרן ובניו שאמר והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ובניו אמר והלבשתם כתנות כי כבר אמר שם ה' אותו. בפרט בסדר לבישתם ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה' שתהיה אחר הקמת המשכן לו והזכיר כתנות שבהן יתחיל הלבוש. (ג) וטעם וסכות על הארון מלמעלה במקום אל כי וסכות מלשון מסך וכן וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות: (י) והיה המזבח קדש קדשים. בעבור שיקריבו בו גם קדשי הקדשים אמר בו כן. אע"פ שהיה בחצר. ואמר גם במשכן והיה קדש כי לא נקרא קדש קדשים רק מקום משכן הארון. כמו שנאמר והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. ויתכן שאמר במזבח קדש קדשים בעבור שיקדש. כמו שאמר כל הנוגע במזבח יקדש: (יז) ויהי בחדש הראשון באחד לחודש. על דעת רבותינו הזכיר הכתוב שהוקם המשכן לעמוד כן באחד לחדש הראשון כאשר לוה. ואמרו

ויקם

אבן עזרא

הם [ל]שמשה בשמן. ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן. והנה [מ]ביום שבי הוקם המשכן או ביום שבת. אף על פי שאין זה ראיה גמורה. כי יוכל הטוען להשיב [נ]ביום השבת יערכנו הכהן. אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם. הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי [ס]בשני המקלעות. והלוים שהם משמשתו הקימוהו [*ס]כי איננו מעשה יחיד. ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרכת ומסך פתח האהל. ואח"כ פירש האהל ושם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפורת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים. והנה יורה כי בבקר היה זה. ואמר ויעל הנרות אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים. וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ונקהלה העדה אל פתח אהל מועד. ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ומשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר ושפך על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח. והקטיר את האיל ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח. ככה עשה שבעת ימי המלואים. וככה כתוב [ע]ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים. לכל יום. ומשחת [פ]המזבח [צ]לקדשו. וכתוב [*צ]שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו. והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים. וכתוב ויהי ביום [ק]כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים. אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה מקריב אהרן [ר]עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו. והעלה גם האיל

פירוש על אבן עזרא

מחכ"ם בשנה וקם לך י"ב פעמים ככה עולה ח"י יתים ה' שעות חפע"ו חלקים קם. י"ד ימים למלאות חמשים שבועות והמותר הוא ד' ימים ח' שעות חפע"ו חלקים מחתכ"ף חלקים בשנה ואם תחסר יום א' מן י"ב פעמים כ"ט י"ב תשל"ג שהם שנ"ד ימים. נקראת השנה ההיא חסרה ואם השנה ההיא פשוטה. [ב]כי אז נוסף ח"ם הם חמשה במספרן היינו אם בשנה מעוברת משון וכאלו שניהם הפרים. [ל]כדעת בעל ספר יוחסין מ"א (דף ד' ע"ב). חדש העבור שהוא שלשים יום. הנה כ"ח ימים הולכים בשביעיות נשארו ב' ימים יותר בין כ"ה לכ"ה. א"כ יהיו ה' ימים בין כ"ה לכ"ה. וידוע במלות שר"ח ניסן בשנה השנית היה ביום א' כמ"ש בסדר עולם (פרק ז') ואם יאלו מאלרים ביום ה' פ"ו ניסן. היה אז ר"ח ניסן ביום ה' א"כ לא היו בין שנה לאשונה לשניה רק ב' ימים היינו אם נאמר כהדעתאשר ר"ח היה בשבת כהכליה אשר נויא דל"ע. [מ]ר"ל לאפשר שהוקם המשכן פעמיים ביום ו' ולא הוקם בשבת. גם לאפשר שהוקם ביום שבת וערך משה הלחם בו. [*מ]ומ"ש אע"פ שאין זה ראי' וכו' הוא כמו מאמר תוסגר. [נ](ויקרא כ"ד ה'). [ס]עיין לעיל (כ"ו י"ח). [*ס]ר"ל לפי הפשט. כי לפי דעת חז"ל הקים מ"ר בעלמו ביום בפ"ח וספמו לכל יום משבעת הימים הנזכרים בפסוק שלפניו. [ע](לעיל כ"ט ל"ו) למ"ד ליום בפ"ח ובעצמו ביום. [פ]ר"ל ומשחת (שם) שב אל המזבח הנזכר לפניו. [צ]בכל יום ויום. [*צ]וכן כתיב אחריו (לעיל כ"ט ל"ז) שבעת ימים וכו'. [ק](במדבר ז' א'). [ר](ויקרא ט' ב' ג')

ר"ל

הַמִּשְׁכָּֽן׃ יח וַיָּ֨קֶם מֹשֶׁ֜ה אֶת־הַמִּשְׁכָּ֗ן וַיִּתֵּן֙ אֶת־אֲדָנָ֔יו וַיָּ֨שֶׂם֙ אֶת־קְרָשָׁ֔יו וַיִּתֵּ֖ן אֶת־בְּרִיחָ֑יו וַיָּ֖קֶם אֶת־עַמּוּדָֽיו׃ יט וַיִּפְרֹ֤שׂ אֶת־הָאֹ֙הֶל֙ עַל־הַמִּשְׁכָּ֔ן וַיָּ֜שֶׂם אֶת־מִכְסֵ֥ה הָאֹ֛הֶל עָלָ֖יו מִלְמָ֑עְלָה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס כ וַיִּקַּ֞ח וַיִּתֵּ֤ן אֶת־הָעֵדֻת֙ אֶל־הָ֣אָרֹ֔ן וַיָּ֥שֶׂם אֶת־הַבַּדִּ֖ים עַל־הָאָרֹ֑ן וַיִּתֵּ֧ן אֶת־הַכַּפֹּ֛רֶת עַל־הָאָרֹ֖ן מִלְמָֽעְלָה׃ כא וַיָּבֵ֣א אֶת־הָאָרֹן֮ אֶל־הַמִּשְׁכָּן֒ וַיָּ֗שֶׂם אֵ֚ת פָּרֹ֣כֶת הַמָּסָ֔ךְ וַיָּ֕סֶךְ עַ֖ל אֲר֣וֹן הָעֵד֑וּת כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס כב וַיִּתֵּ֤ן אֶת־הַשֻּׁלְחָן֙ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד עַ֛ל יֶ֥רֶךְ הַמִּשְׁכָּ֖ן צָפֹ֑נָה מִח֖וּץ לַפָּרֹֽכֶת׃ כג וַיַּעֲרֹ֥ךְ עָלָ֛יו עֵ֥רֶךְ לֶ֖חֶם לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס כד וַיָּ֤שֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה֙ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד נֹ֖כַח הַשֻּׁלְחָ֑ן עַ֛ל יֶ֥רֶךְ הַמִּשְׁכָּ֖ן נֶֽגְבָּה׃ כה וַיַּ֥עַל הַנֵּרֹ֖ת לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס כו וַיָּ֛שֶׂם אֶת־מִזְבַּ֥ח הַזָּהָ֖ב בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד לִפְנֵ֖י הַפָּרֹֽכֶת׃ כז וַיַּקְטֵ֥ר עָלָ֖יו קְטֹ֣רֶת סַמִּ֑ים כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס שביעי כח וַיָּ֛שֶׂם אֶת־מָסַ֥ךְ הַפֶּ֖תַח לַמִּשְׁכָּֽן׃ כט וְאֵת֙ מִזְבַּ֣ח הָֽעֹלָ֔ה שָׂ֕ם פֶּ֖תַח מִשְׁכַּ֣ן אֹֽהֶל־מוֹעֵ֑ד וַיַּ֣עַל עָלָ֗יו אֶת־הָֽעֹלָה֙ וְאֶת־הַמִּנְחָ֔ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס ל וַיָּ֨שֶׂם֙ אֶת־הַכִּיֹּ֔ר בֵּֽין־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד וּבֵ֣ין הַמִּזְבֵּ֑חַ וַיִּתֵּ֥ן שָׁ֛מָּה מַ֖יִם לְרָחְצָֽה׃ לא וְרָחֲצ֣וּ מִמֶּ֔נּוּ מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֣ן וּבָנָ֑יו אֶת־יְדֵיהֶ֖ם וְאֶת־רַגְלֵיהֶֽם׃ לב בְּבֹאָ֞ם אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד וּבְקָרְבָתָ֛ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֖חַ יִרְחָ֑צוּ כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס לג וַיָּ֣קֶם אֶת־הֶחָצֵ֗ר סָבִיב֙ לַמִּשְׁכָּ֣ן וְלַמִּזְבֵּ֔חַ וַיִּתֵּ֕ן אֶת־מָסַ֖ךְ שַׁ֣עַר הֶחָצֵ֑ר וַיְכַ֥ל מֹשֶׁ֖ה אֶת־הַמְּלָאכָֽה׃ פ מפטיר לד וַיְכַ֥ס הֶעָנָ֖ן אֶת־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וּכְב֣וֹד יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃ לה וְלֹא־יָכֹ֣ל משה

מַשְׁכְּנָא׃ יח וַאֲקֵים מֹשֶׁה יָת מַשְׁכְּנָא וִיהַב יָת סַמְכוֹהִי וְשַׁוִּי יָת דַּפּוֹהִי וִיהַב יָת עַבְרוֹהִי וַאֲקֵים יָת עַמּוּדוֹהִי׃ יט וּפְרַס יָת פְּרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יָת חוּפָאָה דְמַשְׁכְּנָא עֲלוֹהִי מִלְעֵלָּא כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ כ וּנְסִיב וִיהַב יָת סַהֲדוּתָא לַאֲרוֹנָא וְשַׁוִּי יָת־אֲרִיחַיָּא עַל־אֲרוֹנָא וִיהַב יָת כַּפֻּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵלָּא׃ כא וְאָעֵל יָת אֲרוֹנָא לְמַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא וְאַטֵּל עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ כב וִיהַב יָת פָּתוֹרָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא עַל שִׁדָּא דְמַשְׁכְּנָא צִפּוּנָא מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא׃ כג וְסַדַּר עֲלוֹהִי סִדּוּר דִּלְחֵם קֳדָם יְיָ כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ כד וְשַׁוִּי יָת־מְנָרְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לָקֳבֵל פָּתוֹרָא עַל שִׁדָּא דְמַשְׁכְּנָא לְדָרוֹמָא׃ כה וְאַדְלֵק בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ כו וְשַׁוִּי יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם פָּרֻכְתָּא׃ כז וְאַקְטַר עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ כח וְשַׁוִּי יָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃ כט וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּק עֲלוֹהִי יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ל וְשַׁוִּי יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִדּוּשׁ׃ לא וִיקַדְּשׁוּן מִנֵּהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן׃ לב בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא יְקַדְּשׁוּן כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לג וַאֲקֵים יָת דָּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יָת פְּרָסָא דִּתְרַע דָּרְתָּא וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה יָת עֲבִידְתָּא׃ לד וַחֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא דַיְיָ אִתְמְלִי

מסרה יח ויקם, ב׳ [ליש פסוק, דין ולקמן פסוק ל״ג. ב׳ דפסוקא דא ולקמן פסוק ל״ג שלשתן הקו״ף בסגו״ל]. את המשכן, ד׳ פסוקים מיסדין אית בהון ה׳ את. עמודיו, ד׳ מלא. יט ויפרש, [מכר וספי״ן שמאלי כי הוא לשון פריסה ולא לשון פרישה]. את מכסה, ב׳. כ העדת, [ח״ו]. אל הארן, י״ח פסוק אית בהון אל על על [ל״ל י״ח. ס׳ מכוכת שלמה]. הארן [ח״ו]. כא ויבא, כ״ח. ויסך, ד׳ כפין [כ״ל היו״ד בקמץ ואחריו כפי]. ארון, [מלא]. העדות, ח׳ מלא בתורה. כג ויערך, [ח״ו]. ערך, ל׳ וחד וערך בגדים [הפי״ן בליר״י]. כד המנרה, [ח״ו]. נגבה, כ״ע [כ״ל בליסנא. ס׳ מ״מ]. כה הנרת, [ח״ו]. כז ויקטר, ד׳ ולית כ״ע [בתורה]. קטרת סמים, ה׳. כט שם, [בפשטא]. משכן, [במונח]. אהל, [במקף ומתג בשל״ף]. ואת המנחה, ח׳. ל הכיר, [ח״ו]. לרחצה, ה׳ [ל״ל ד׳. ס׳ מ״מ לעיל ל׳ י״ח] [הסי״ן בשו״א לבד]. לא ומשה ובניו, ג׳. לב בבאם, [חסר]. ובקרבתם, ל׳ וחד בקרבתם. לג ויקם, ב׳ [כ״פ]. ולמזבח, ב׳ השולם (יואל ב׳ י״ז). לה ולא, ז׳ כ״פ בתיבתא. יכל, [ח״ו וכל אורייתא דכוותא במ״א מלא].

ת״א ויקם משה את המשכן מנחות לא. ויפרש את שבת כח לג הכא כא נדרים לא בכורות מד. ורחצו ממנו זבחים יט כא. ובקרבתם אל זבחים כב.

רש״י

(יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזים: (כ) את העדת. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפנה. בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו לידא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: (כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנא׳ (שמות ל) בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות וגו׳: (כט) ויעל עליו וגו׳. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנא׳ (ויקרא ט) קרב אל המזבח וגו׳: את העלה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר (שמות כט) ועשרון סלת בלול בשמן וגו׳

ירושלמי

בחד לירחא איתקם משכנא: (יח) ואקים משה ית משכנא ויהב ית חוטרוי ושוי ית לוחוי ויהב ית נגרוי ואקים ית עמודוי: (יט) ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוי מן לעילא היכמא דפקיד יי ית משה: (כ) ונסיב ית תרין לוחי אבנא לוחי קיימא דאתיהיבו ליה בחורב דהוו קיימין על את בבית אולפנא הגון לוחי סהדותא ותברי לוחיא בארונא ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפורתא בהדי כרוביא דנפקין נגיד מנה על ארונא מלעילא: (כא) והנעל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרגודא דפרסא וטללית על ארונא דסהדותא היכמא דפקיד יי ית משה: (כב) ויהב ית פתורא במשכן זימנא על שידא דמשכנא ציפונא מברא לפרגודא: (כג) וסדר עלוהי סדורין דלחים קדם יי היכמא דפקיד יי ית משה:

[(כג) וסדר עלוהי לחים סדר אפיא קדם יי:]

(כד) ושוי ית מנרתא במשכן זימנא כל קביל פתורא על שידא דמשכנא

יונתן בן עוזיאל

דרומא: (כה) ואדליק ית בוציניא קדם יי היכמא דפקיד יי ית משה: (כו) ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זימנא קדם פרגודא: (כז) ואסיק עלוי קטורת בוסמין היכמא דפקיד יי ית משה: (כח) ושוי ית פרסא דתרעא למשכנא: (כט) וית מדבחא דעלתא שוי בתרע משכנא ואסיק עלוי ית עלתא וית מנחתא היכמא דפקיד יי ית משה: (ל) ושוי ית כיורא על בסיסיה ביני משכן זימנא וביני מדבחא ויהב תמן מיין חיין לקידוש ולא פסקין ולא סריין כל יומיא: (לא) ומסבין משה ואהרן ובנוי מניה בנטלא ומקדשין מניה ית ידיהון וית ריגליהון: (לב) בזמן מיעלהון למשכן זימנא ובמיקרבהון למדבחא מקדשין היכמא דפקיד יי ית משה: (לג) ואקים ית דרתא חזור חזור למשכנא ולמדבחא ויהב ית פרסא דבתרע משכנא וגמר משה ית עיבידתא: (לד) וחפא ענן יקרא ית משכן זימנא ואיקר שכינתא דיי איתמלי ית משכנא: (לה) ולא הוה אפשר למשה למיעל למשכן זימנא ארום שרא עלוי

בעל הטורים

(ירמיה ל"ה) לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים: (יח) ויקם משה את המשכן. משכן לא נאמר אלא המשכן (בה"א הידיעה) לרבות משכן של מעלה דאיתא במסיקתא שלוה הקב"ה למלאכים שלמעלה להקים משכן למעלה: (כח) ויסך. ד' הכא ואידך ויסך אלוה בעדו (איוב ג') ויסך בדלתים (שם ל"ח) ויכתן ויסך גבי דוד (ש"ב י"ב) בזכות ויסך על ארון שבא אל בית האלהים שכל זמן שהיה ארון לא הכנס לנקדש [ע"כ חסר כאן וכ"ל שכל"ל בזכות ויסך בדלתים שלא נכנס למקדש כ"ז שהיה ארון עד ויכתן ויסך זכה לויסך על ארון ויסך אלוה בעדו]: (לג) ולמזבח. ב' למשכן ולמזבח. בין האולם ולמזבח (יואל ב') רמז למ"ד שמעל מזבח הנחושת היה הדבור בא למשה פי' למשכן ולמזבח שהסכינה שורה על המזבח וכן כתיב בין האולם ולמזבח וכו' ויאמרו חוסה ה' על עמך. ששם היו עומדים ומתפללים. כאשר צוה ה' את משה כתיב על כל דבר ודבר כנגד מה שאמר משה מחני נא מספרך להזכירו. והם י"ח פעמים כאשר צוה ה' את משה וכל אשר צוה ה' [וככל אשר צוה ה' את משה] וכנגדם תקנו י"ח ברכות ואמר [נ"ל ואחד] כאשר צוה ה'

יונתן

לכל מטליהם: ומה שדרש על משיח. נ"ל דדייק מתלת ומשחת לשון משיח הוא. ובפרט דכתיב אח"כ לכהונת עולם לדורותם וגו' וק"ל אלי וקדשת אותו דהא קאי אכיור וכנו והל"ל וקדשת אותם אלא דקאי אמשיח: (כ) והוה קיימין על את. פי' ע"ד שאז"ל במס' שבת מ"ם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים. ובקלת תוספות אלאתי על אתר. פי' על מקומם המיוחד להם ולשון עיקר. ותברי לוחיא. כי הלוחות ושברי לוחות מונחים בארון: (ל) לא פסקין ולא סריין. פי' מפני שנתן שם המים עומדו במדתם ולא חסרו ולא הסריחו. ונפקא ליה מדכתיב ורחצו ממנו וגו' אח"כ ובקרבתם אל המזבח ירחצו למה לי. אלא דלכך כתיב עוד הפעם ורחצו דקאי אעתיד שבכל פעם שהוקם המשכן רחצו מן המים שנתן משה בתחלה ולא פסו כל היום אבל בלילה היו פוסקים (דמ"ל) דפליג אר"י בפ"ב דזבחים ואמר דלינה פוסלת במי כיור וכו' יעויין מתם נפקא ליה הלשון ויתן שמה פירושו עולמים והיו שם עד היום: (לו) ובאישון. פי' בערב ובזמן: חסלת ספר ואלה שמות.

רש"י

וגו': (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים הושוו כלם לכהונה ותרגומו ומקדשין מני' בו ביום קדש משה עמהם: (לג) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד. (ת"כ פ' ויקרא) וכתוב א' אומר (במדבר ז) ובבא משה

רמב"ן

ויקם משה את המשכן לספר מה שעשה בהקימו אותו מן היום הראשון שהתחיל בו שהוא כ"ג באדר. ולא הזכיר בכאן משיחת המשכן וכליו ולא משיחת אהרן ובניו וקרבנות המלואים. כי לא עשה אותם עד שסיים כל ההקמה ולפיכך בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת צו. והנה המשכן וכליו לא נתקדשו לעבודה אלא במשיחה. כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אותו ואת כל כליו. על כן פי' ויערוך עליו ערך לחם ויעל הנרות כי עשה כן בזמנה אחר המשיחה והנה הם כטעם לעשות כן. ומה שאמר גם כן למעלה והבאת את השולחן וערכת את ערכו. יורה שיערוך אותו אחרי המשיחה. וכן אמר ונתת את מזבח הזהב לקטורת. וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה בזמנם. כי עדיין לא הקים החצר סביב למשכן ואין מקריבין בלא קלעים כי יהיו שחוטי חוץ אלא כלם בזמנם: (כ) וטעם ויקח ויתן את העדת. שלקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל משה והביא אותם אל המשכן: (כז) ויקטר עליו קטורת סמים. משה הקטיר עליו כל שבעת ימי המלואים ואע"פ שלא אמר בלואה. ותקטיר עליו קטורת סמים. הנין זה מאשר העבודות כלן שהרי לוה אותו בכאן שיסדר הלחם ויעלה הנרות. וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה. משה הוא המעלה שכן נלטוה וזה אשר תעשה על המזבח. שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו בימי המלואים. כי הלואות כולן שם על עבידת משה. ואמר אחרי כן עולת תמיד לדורותיכם שיעשו כן הכהנים לדורות. ולכך אמר בה בסדר פנחס עולת תמיד העשויה בהר סיני שהתחיל אותה משה שם. והנה משה רבינו בכל העבודות הכהן הראשון. ולפיכך הקטיר גם הקטורת. ואולי בכלל ונתת את מזבח הזהב לקטרת שתקטירנו עליו מיד. ומה שאמר בלואה ונתת אותו לפני הפרוכת והקטיר עליו אהרן קטורת סמים לדורות על ענינו מיום שהתחיל אהרן בכהונתו ולעולם. שכך אמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים. ואין הדבר אלא מיום זה ואילך כי בכאן לוה למשה בפי' והעלית את נרותיה. ובפי' רש"י ראיתי ויקטר עליו אהרן קטורת שחרית וערבית כמה שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים וגו' ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים: (לד) ויכס הענן את אהל מועד וגו'. אמר כי הענן יכסה את האהל מכל לד והוא מכוסה וטמון בו וכבוד יי' מלא את המשכן כי תוכו מלא הכבוד. כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכן. כענין שנאמר בהר סיני אל הערפל אשר שם האלהים. ואמר

אבן עזרא

האיל שלו. ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלה עולה אחר ששחט שעיר החטאת ומשאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים. רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן. על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה. וחטאת הלבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהנים. וכל זה היה אחר עולת הבקר. ואחר כל זה הקריב עולת נחשון ומנחתו. והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר [ש]תשעה עשר יום לחודש הראשון. ואל תשים אל לבך דברי השוען כי אם מתי עשה קרבנות הסג. כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח לילה אחד. ולא שמרו חג המלות. כי כן כתוב והיה כי יביאך יי' [ת]שבעת ימים תאכל מלות. ופירוש והיה היום [א]הזה לכם לזכרון. לדור הבא אחרי כן לקבוע יום לאתכם מקרא קדש. כי היה ביום הראשון נסעו מגושן. ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מלות שבעת ימים. אף על פי שהיו קרובים מהישוב דבר גדול היה שמצאו להם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה. כי עם רב היה מאד. והנה על דרך הסברא היה

פירוש על אבן עזרא

[ש]ר"ל ז' ימי המלואים וי"ב לחנוכת הנשיאים. [ת](לעיל י"ב פ' ו'). [א](שם י"ב י"ד). ר"ל

ספורנו

האומנים בעשייתם ומניאי המשכן בהבאתם. (יח) ויקם משה את המשכן. עשר היריעות מעשה חושב שנקראו משכן הוקמו קודם הקמת הקרשים אם בידי אדם מחזיקין בו ואם על דרך נס כדבריהם ז"ל ועל זה הסדר נעשה והובא אל משה כי אמנם אותן עשר יריעות הן היו עקר בנין המשכן ושאר הנכנס באותו הבנין והם האדנים והקרשים והבריחים והעמודים והאהל היו להעמיד המשכן ולכסותו: (לג לד) ויכל משה. ויכס הענן. תכף אחר

פירוש רשב"ם

ותרב משאת בנימן: (כט) ויעל עליו. אהרן ובניו את העולה ואת המנחה כל הימים: (לה) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. בשעת הקמתו

נראות כי קצר המצע מהשתרע להדפיס תוך המוקם השירה כהלכתה. על כן הוכרחנו להדפיסה עתה אחר ספר שמות בשלשים שורות, ושם שורות קודם השירה. ושם שורות אחריה. וסימניך אלדי ב"ה. והא לך.

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו
ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם ויושע
יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים
מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה
במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו

פתוחה סוגה סלימה

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר   אשירה ליהוה כי גאה גאה   סוס
ורכבו רמה בים   עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה   זה אלי ואנוהו   אלהי
אבי וארממנהו   יהוה איש מלחמה יהוה
שמו   מרכבת פרעה וחילו ירה בים   ומבחר
שלשיו טבעו בים סוף   תהמת יכסיומו ירדו במצולת כמו
אבן   ימינך יהוה נאדרי בכח   ימינך
יהוה תרעץ אויב   וברב גאונך תהרס
קמיך   תשלח חרנך יאכלמו כקש   וברוח
אפיך נערמו מים   נצבו כמו נד
נזלים   קפאו תהמת בלב ים   אמר
אויב ארדף אשיג   אחלק שלל תמלאמו
נפשי   אריק חרבי תורישמו ידי   נשפת
ברוחך כסמו ים   צללו כעופרת במים

אדירים   מי כמכה באלם יהוה   מי
כמכה נאדר בקדש   נורא תהלת עשה
פלא   נטית ימינך תבלעמו ארץ   נחית
בחסדך עם זו גאלת   נהלת בעזך אל נוה
קדשך   שמעו עמים ירגזון   חיל
אחז ישבי פלשת   אז נבהלו אלופי
אדום   אילי מואב יאחזמו רעד   נמגו
כל ישבי כנען   תפל עליהם אימתה
ופחד   בגדל זרועך ידמו כאבן   עד
יעבר עמך יהוה   עד יעבר עם זו
קנית   תבאמו ותטעמו בהר נחלתך   מכון
לשבתך פעלת יהוה   מקדש אדני כוננו
ידיך   יהוה ימלך לעלם ועד   כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים   וישב יהוה עלהם את מי
הים   ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך   הים

סתומה סוגה סלימה

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים
אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים פ ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

ספר ויקרא

כונות התורה

מהגאון הכולל האלקי המהר"ר עובדיה ספורנו אביר הרופאים זצ"ל

בהיות הגדל מעלת כל פעולת משכיל בין רב למעט כפי מעלת התכלית המכוון ממנה הנה ראוי שהמכוון בתורת אל עליון אשר כתב להורות אל גדלו וטובו יהיה תכלית נכבד מאד מאד מצד הידיעה והמודיע כאשר באר היות כן בפועל באמרו ית' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: ובכן ראוי להתבונן כי אמנם התורה אשר שם משה מלוה ועושה לפני בני עמו היה המכוון בה לקדש ישראל להיותם נצחיים ומאושרים לחיי עולם לרצון לפני אל עליון מקדשם וזה בהדמותם אליו כפי האפשר בעיון ובמעשה כאשר היה המכוון מאתו בכל המין האנושי כאמרו ית' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ולמען השיג זה נתן בתורתו חלק עיוני הנקרא תורה בראשונה ובעצמות. וחלק מעשי הנקרא מצוה באמת כאמרו ית' והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. ועמהם חלק ספוריי מגיד דרכי טובו וחסדיו וקצת נפלאות עשה אשר קצתם שם זכר למו מיד ולדורות כענין רקיע של יום שני והבכרתי בירידת המטר וגובה הים על החול ולא יעברנהו. ומקום השמש בגלגל רביעי שהיה מקומו לפי טבע מעלתו בשמיני וכל אלה במעשי בראשית וענין נטיית מהלך השמש בענין המבול וכנין והשמותי אני את הארץ בגלות ישראל ממנו שלא יכחישנו. זולתי איזה עקש מבקש להכחיש את המוחש ומודיע קצת פעולות האנושים ואיך קצתם השיגו ארחות חיים וקצת' נפלו בהפכם למען יתבונן קורא גם איזה הדרך שכן אור: אמנם המכוון בחלק העיוני ממנו הקודם בזמן במעלה ובקנה כאמר' ז"ל נמנו וגמרו תלמוד גדול. הוא בלי ספק להבין ולהורות במופתים שכליים את מציאות האל ית' ושהוא עלם משכיל נבדל נמצא ממציא כל זולתו בלתי נושא קודם. יודע כל זולתו בידיעת עצמו. ובזה החלק יהיה הוא ית' נורא תהלות אצל המעיין לא מיראת ענש. אבל בהכיר רוב גדלו אמנם בידיעה על היותו גומל ועושה חסד יראתו יראת ענש ותקות שכר בלבם: ומזה החלק העיוני הוא להתבונן בדרכי טובו ורחמיו על כל מעשיו ובצדקו על המין האנושי אשר ברא בצלמו בדמותו למען ישתדל המעיין בבחירתו להדמות לבוראו כפי האפשר ולדבקה בו לרצון לפניו כי חפץ חסד הוא ומזה ימשך היות האדם אוהב לאל ית' בלי ספק בפרט עם קרובו אשר בחר בו ברחמיו וברוב חסדיו. ובידיעת שתי אלה יקנה המתבונן חיי עולם בעשותו את שכלו בכמיי אשר אין לו מציאות בפעל בתולדתו זולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננותו עלמות שכלי נמצא בפעל ויהיה עוד לנצח כפי טבעו כאמר ית' כי הוא חייכם: וממנה כמו כן ימשך השתדל המתבונן ללכת בדרכי טובו ית' להדמות אליו בפרט להיטיב אל זולת כפי האפשר לרצון לפניו ולדבקה בו כאמרו ית' והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ואמרו ז"ל זה אלי ואנוהו מה הוא חנון וכו' וזה שהביננו מעלת ואטהו אני והוא כלומר אהיה כמותו ובזה יאושר לחיי עולם יותר מכל זולתו כאמרו הן לה' אלהיך השמים כו' רק באבותיך חשק ובכן אמרו ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת ובזה יושג התכלית המכוון מאתו ית' במין האנושי ובפרט בעמו וכל אלה החלקים היו אצל אבותינו הקדושים ובקצת צדיקי הדורות קודם מתן תורה ובכן מצאו חן לפניו כמשפט לאוהבי שמו: אמנם המכוון בחלק המעשי ממנה הוא על צד הכונה השנית וזה לכונן האדם. בפעל האמה ישראלית ולהדריכם אל הכונה הראשונה

והנמשך ממנה והנה זאת הכונה השנית בחלק המעשי הבא חלקה עמודיה שבעה:

א כי אמנם קצת המצות כמו תבנית המקדש וקדושיו ולבושי משרתיו ועבודת קדושיו וטהרת' ומתנות המשרתים בם. הם כלם לכונן לב טהור. אל הכונה הראשונה בהכנעת מגיש הקרבן בהתילבו עליו ובכונתו בפרטי העבודה בו. ובתפלתו ווידויו בעת סמיכתו על ראש הקרבן ולהרחיק כל מעיק ומטמא כמו חברת הסדים ורוח הטומאה וזולתם ולעורר לתשובה בכל אלה ווידוי י"ה ועניו: ב ומהם להרחיק דעות משובשות כמו הרחק' ע"ז וחקות עכו"ם וקצת מלבושיהם ומיני תגבילם ואופני עבודתם בשדה ובשמירה ונקראו קדש לקרוא בהם בשם ה' גם להמון להרחיק מהם דעות משובשות ולהודיעם קשט אמרי אמת ודעות אמתיות ואופן שמירת מצות האל ית' והדמות אליו כפי כח המקבלים בגמילות חסדים וזולתה: ג ומהם לתקן משרתי השכל בתולדה כענין באסורי עריות ונדה וזבה וזולתם: ד ומהם לתקנם בענין מזונם באסורי מאכלות: ה ומהם לאות כי חלק ה' עמו כענין מילה ושבת: ו ומהם לזכרון לעובד כעינין ציצית ותפלין ומזוזה: ז ומהם בתקון הנהגת הבית והמדינה כענין המשפטים וזולתם:

והמכוון בחלק הספורי בה הוא להודיע בנסיון הקדמונים אורח חיים למעלה למשכיל וזה בהודיע דרכי צדיקי הדורות ופרטי פעולותם אשר בם מצאו חן בעיני האל ית' למען ילך האדם בעקבותיהם ולהודיע כמו כן קצת פעולות רשעי הדורות אשר סרו מן הדרך המכוון מאת האל ית' אל הפכו למצוא עונם לשנוא למען יפסק המעיין מכל דרכיהם ויתן תמים דרכו ולהודיע כמו כן הנסיון הנעשה לצדיקים מאתו ית' לפעמים להודיע בקהל קדושיו ומלאכיו ולהגיד כי ישר ה' בהתו לצדיקים מעלה על מ"ש ובכן אמר המלאך לאברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ממני בבחירתך וזה כי לא חשכת את בנך את יחידך וע"ז הדרך אמר למען אנסנו ואמר למען נסותך להיטיבך באחריתך ואמר כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת וזהו שידעו מלאכי השרת וילדיקו דיני בתתי לכם מעלה עליהם. ולהודיע איך רשעי ארץ סבבו וגרמו ברב רשעם לדורות רעות רבות וצרות כענין בחטא אדם הראשון שנקנסה מיתה על ידו וחטא דור המבול שהיה סבה להשחתות הזמנים וקלקול היסודות והמזונות וקצור הימים וחטא דור הפלגה שסבב בלבול הלשונות ותוספת בקצור ימי חייהם. וחטא סדום ובנותיה שהיו אז מבחר הישוב ונהרסו בה כל פנים וחטא ישראל בעגל אשר שהסיבם במתן תורה למדרגת אדם הראשון קודם חטאו כאמרו ז"ל פ"ק דעכו"ם חרות על הלוחו' חירות ממלאך המות ומשעבוד מלכיות. ולמען דעת צדקות ה' ודרכי טובו הודיע איך ברב רחמיו השיב כלפי חסד לתקן את אשר עותו בלד מה ותקן קצת ענ' אדם הראשון בהוציא לחם מן הארץ באות למזונו מכל זולתו להאריך ימיו בלד מה כאמרם ז"ל כש"אל הקב"ה ואכלת את עשב השדה זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבונו של עולם אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו תאכל לחם נתקררה דעתו. ובענין דור המבול תקן קצת בהתירו למין האנושי למזונו את בשר כל ב"ח זולתו ובהטיל אימתו על שאר בעלי חיים. ותקן ענין ישראל בחטא העגל בהשיב שכינתו בתוכם באופן מה וזה בעשיית משכן וכליו ומשרתיו וקרבנותיו ובהרחיק כל מיני הטומאה ובמיני הסבבה מהם בטבילה והזאת מי חטאת וכפרת קצת הטמאי' בקרבן למען ישיב שכינתו בתוכם כאמרו י"ת ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וזה עם תבנית המשכן וכליו כלו' ולא באופן אחר ועם כל זה אמר יתעל' השוכן אתם בתוך טמאת': ובכן ראוי להתבונן כי אמנם קודם לחטא העגל תכף אחר מתן תורה לא היו ישרא' צריכי' לכל אלה למען השרות שכינתו בתוכ' ולא נצטוו על עשיי' משכן וכליו וכהניו ומשרתיו ולא על שום קרבן לחובת לבור או יחיד כלל זולתי אחר מעשה העגל כאמרו ית' כי לא דברתי את אבותיכ' ולא צויתי' ביו' הוציאי אות' מארץ מצרים על דברי עולה וזבח אבל הודיעם אז תכף שאינם צריכים לכל אלה ולשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם ולא התחייבו לשום זבח ולא משכן וכליו ואמר שאם יתנדבו עולות ושלמים יספיק מזבח אדמה ואמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי והוא כל מקום שיקרא באמת בית אלהי' כענין בתי מדרשות וזולת' אבא אליך וברכתיך. וכל אלה באר תכף אחר מתן תורה כאמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כו' ואחרי כן תכף נתן המשפטים ובכן בגדת משה רבינו אז מן ההר אל העם אשר עמדו מרחוק בירא]תם הגיד להם את כל דברי ה' אשר בפרט' כה תאמר המזכר ואת המשפטים אשר תכף אחריה ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודתיו ומשרתיו כלל. אבל בנה מזבח והקריבו הבכורות עולות ושלמים בלבד ועליהם כרת הברית ועלה אז הוא והזקנים וראו את אלהי ישראל בעודם משתמשים בחושיהם כאמרו ויאכלו וישתו: אמנם אחר שחטאו בעגל גם כי בתפלת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם עכ"ז אמר ועשו לי מקדש וכו' ולא באופן אחר כי לא השיבם כלל אל מדרגת מעלתם שהיו בה קודם: ובכן הורה באופן תבנית המשכן וכליו ומקומם ומשרתיו וקרבנותיו ומיני טהרות על היות תכלית המכוון מאתו שישיגו בני עמו שלמות הנפש השכלית עד הדמותה לבוראה כפי האפשר בעיון ובמעשה למען יזכו לחיי עולם ולאשרם הבכור כבכורתו והלעיר כלעירתו: והורה על אופן השגת זה בלוותו לעשות ארון עץ המורה על גוף נפסד על נקלה מלופה זהב מבית ומחוץ להורות על חכם בתורת קדשו המאיר בפעלותיו ודרכי טובו לזולתו ועל היותו תוכו כברו כאמר ז"ל (יומא פרק בה לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח של' מבית ומחוץ תצפנו ובתוכו שם לוחות העדות אשר בהם כללי התורה והמצוה. ועליו כפרת עם כרובים מורים על עלמים נבדלים מחובר כמו הנראים לנביאים והם פורשים כנפים למעלה להורות על התבונן בענין האל ית' וגדלו וטובו. ופניהם איש אל אחיו מורה על היות שלמות שכל נקנה על ידי פועל והתפעלות וזה בהשפעת המוכיל אל הכח השכלי מן המדומה וקבלתו על אופן מופשט ומחבר והם פונים אל הכפרת להורות על היות זה השלמות נקנה אל נכון בהביט אל התורה המכוסה בכפרת כענין גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ויעד על הראות השכינה שם במקום קנין השלמות ההוא כאמרו יתברך ונודעתי לך שם וקבוע לזה מה שחז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד: ובכן לוה שיהיה מקומו בית קדש הקדשים ולא ישב בה זולתו ולוה שיהיו סביביו יריעות עם הכרובים ולפניו מסך מבדיל בינו ובין כל זולתו כמו כן עם כרובים: וחוצה לו מקום הקדש עם יריעות וכרובים ובתוכה מנורה בדרום שרוי

שהוא ימין מורה על תלמידים מעלים נר תמיד בעיון ומזבח לקטרת מורה על היותם נותנים ריח במדות ובמושכלות ושלחן בצפון שהוא שמאל מורה על מזונם המזוקק בשמאלם ע"ל הכונה השניה ולפני הקדש ומסך בלתי כרובים מבדיל בינו ובין ההיכל אשר בו ההמון וכל זה נקרא משכן ה': וסביב למשכן מרחוק אלף המשכן אשר שם מקום ההמון בתוכו ומזבח העולה לכפרת פשעיהם לכל חטאתם וזה בתשובה ווידוי בעת הסמיכה וזולתו ובמיני הקרבנות עם כונת המביא והכנעתו. ולו קרנות מורים להרים קרן לעמו ולידות את קרנות עכו"ם ועונים יגנם ומורדי אור. ומקומו לפני ה' כי לפונו לפני פתח ההיכל ולו כבש בדרומו: ושם משרתי המקדש הכהני' והלוים. בראשם הכהן הגדול לבוש בגדי קדש לכבוד ולתפארת וזה לכבוד קונו ושיהי' מפואר ונחשב בעיני תלמידיו אשר שמות אבותם בין שתי כתפיו ועל לבו מפותחי' על האבנים. אמנם האבנים אשר על לבו הם במלואותם מורים על תלמידים שהגיעו להורא' בשלמותם ולא כן האבנים אשר על כתפיו ובכן על האבנים אשר על לבו אמר ית' לזכרון לפני ה' תמיד וקראם משפט בני ישראל כי בגללם יהיה לפניו משפט בני ישראל לזכות: ואחרי כהן הראש הכהנים ההדיוטי' והלוים שכלם בכלל תלמידיו יפולו מעיטותיו. סולה להמון. בעיון ובמעשה כאומרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל: ובבן עבודת הקרבנות ומשמרת הקדש שהו מן הבכורות מאז שחטאו בעגל ונתנה עבודת הקרבנות לכהנים בלבד ומשמרת הקדש גם ללוים עם עבודה בשיר: ולזה נתן ללוים מאת בני ישראל מעשר דגן תירוש ויצהר חלף עבודתם ולכהנים מתנות כהנה ותרומות כל על היותם מכפרים על כלם במיני עבודת הקרבנות וזולתם: אמנם מיני הקרבנות הם עולה וחטאת ואשם ושלמים ותמיד. ממיני הבהמות ותורים ובני יונה מן העוף לחטאת ולעולה בלבד. וסולת חטים ושעורים. וקמח שעורי' ושמן ולבונה למיני מנחות ועל הכל מלח: וראוי להתבונן כי נבחרו לזבחים ממיני הבהמות המינים היותר נאותים ומועילים לאדם בהמציא לו לחם ושמלה ומזון וחלב והיותר נאותי' בבשרם למזונו בהיו' מזגם וכחם החיוני דומה למזג האדם יותר ממזג שאר ב"ח. ולזה יאות שיהיה דמם הנושא לכח החיוני שלהם הוא בנפש מכפר. וממיני העוף נבחרו כמו כן היותר נאותים ונאותים למזון האדם וזה בהיותם יותר דומים לו במזגם ובמזג דמם וכחם החיוני וכלם נרדפים ובלתי רודפים כלל כמו שהזכירו רז"ל: ויחד לעולה שהיא כלה לגבוה הזכר בכל מין. ולשלמי' שהם קדשים קלים אם זכר אם נקבה. ויחד לחטאת בחטא הגדולים שבדור והם הכהן המשיח. והסנהדרי' את הפר שהוא הנכבד מכל מיני הבהמי' בגדלו וכחו ותועלתו לאדם והדמותו למזגו בהכר ולבעבור תולדתו ולחטאת המלך והנשיא' הצבור יחד שעיר עזים כי אמנם מין העזים רב ההיזק לאדם בשדות וכרמים כאשר הוא מפורסם אצל עובדי האדמה ואולי לזה נקראו השדים שעירים לרב היזקן לאדם במה שאפשר להם ולזה קראום רבותינו ז"ל מזיקין ולזה נבחר מין העזים לספר על חטא המזיק בלי ספק למען יכופר בזביחתו ודמו עם כונת המקריב בהכירו חק החטא עם היותו מבכים להכניע יצרו הרע או לאבדו מכאן והלאה ונבחר זכר העזים השלם במינו. לחטאת המלך והצבור. ולחטאת עם הארץ אשר הוא למטה ממעלת המלך והצבור יחד. כשבה או שעירה: אמנם קרבן עולה ויורד שהוא בחטא שבועות וטומאת מקדש וקדשיו: ויולדת ומצורע כי הם יקרו הרבה בבכורי דלים הכשבים בכמו אלה לשוב אל ה' תועה ולתת תפלה בלכת ענים ומרודים: ובענין פרטי עבודת הקרבנות עם כונת המקריב ראוי להתבונן שהכונה בהם היא שיקנה מביא הקרבן קביעות תכונה בנפשו בהתלבבו על קרבנו והיותו מכוין אל פרטי הנעשה אז בפעל. יותר ממה שיקנה בדבורו ובמחשבתו בזולת אלה כי אמנם הפעלות בעת העשותן בפעל להורות על דבר יעוררו המדמה גם אחרי כן להוביל אל הכח השכלי ולהתבונן בדבר אשר הורו עליו ובכן יקבעו תכונה בנפש כענין קנין שודר לקיים כל דבר: ובכן בדבר הכפרה בדם ראוי להתבונן. לראשונה שהנושא לכח החיוני הוא האיד הדק הנמצא בדם. שנית שהכח החיוני הוא שרש לכל כחות בע"ח. גם כי בכל אלה מותר האדם מן הבהמה אין והנה בהתבונן מקריב הקרבן שאין יתרונו על הבהמ' זולתי שזה הכח החיוני בו והנאצל ממנו ישרתו בו לשלמות צלם אלקים אשר בו ע"ל הכונה הראשונה ולקיום המצות אשר על זה הכונה השנית ובכן יסכי' לכונתו לזה מכאן ואילך וזה יצייר בעת בפעל הדם על המזבח ובכן ראוי שיהיה זה כופר נפשו בלי ספק כאמרו כי הדם הוא בנפש יכפר: ואחריו הקטרת החלב הנוטה למות' בב"ח יותר משאר חלקיו באופן שיוכל להיות חי בריא זולתו. או במעט ממנו. הנה יכוין המקריב בתתו אותו למזבח שראוי שיהי' העודף אלו על ההכרחי לו ללחם ושמלה נתון לכבוד קונו כענין בדוד כאמרו ואני בעניי הכינותי לבית אלהים זהב ככרים מאה אלף וכו': ואחריו אברי הגוף והתנועה והמזון אשר בם יתבונן המקריב שראוי שתהיינה כל פעלותם מכוונות לרצון לפני ה' בעיון ובמעשה ובזה ידבק בו כענין בדוד כאמרו אשר הלך דוד אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני: והנה קודם מעשה העגל היו הקרבנות באי' נדבה בלבד כמו שנהגו בהם צדיקי הדורו' אמנם אחר העגל היו קצתם חובה לצבור כענין התמיד והמוספין ומנחתם ונסכיהם וקצתם חובה ליחיד ולצבור והם החטאו' וקצתם ליחיד בלבד והם האשמות אמנם נסכי יחיד וקרבן צבור עכו"ם נצטוו אחר ענין המרגלים שהיו אז יותר מקולקלים: ובלעדי אלה ראוי להתבונן שבקצת קרבנות נתן דמם על בין הבדי' ועל הפרוכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות חכמי הדור השלמים אשר יורה עליהם הארון והם אשר תכלית כל פעלות' לכבוד קונם להביט נפלאות מתורתו ולהיות' דומים לו ית' כפי האפשר ע"ל הכונה הראשונה וזה בהבין יראת ה' ודעת הקדושי' משרתיו שהם העלמי' נבדלים אשר יורו עליהם הכרובים: ובקצתם יהיה מתן הדם על הפרכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות התלמידים שיורו עליהם העומדים שם את פני ה' כמ' והיו ההזאות בקצתם שבע להזכיר עסקם גם בשבע מיני המעשית אשר ע"ל הכונה השנית כנז' ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אשר נגד ההיכל להזכיר זכות ההמון העוסקים בחלק המעשי גם כי אולי יהיה עסקם בו ע"ל ההרגל בלבד: אמנם בכל חטאות אלה הפנימיות יהיה עורם בשרם ופרשם למאכולת אש חוץ למחנה שכינה. ואל המזבח לא יעלו להורו' על כובד אשמת ההמון אשר פעולותם מכוונות לחיי שעה ולבקשת מותרות אבל הענין האלהי בעיון ובמעשה ושריית שכינתו בתוכם רחוק מכליותיהם ולא יעלו על לב אלהים כלל: ובקצת הקרבנות יהיה הדם על מזבח החיצון בלבד. מהם העולה אשר דמה על המזבח סביב בזריקת שתי מתנות שהם ד' בהם יתבונן מביא הקרבן שראוי שתהיי' כל פעלות הכח החיוני סובבו' לכבוד קונו כענין ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. ובכן תהיינה כל פעלות אברי הגוף וחלקיו מכוונות לעבודת האל ית' ובזה יהיו לריח ניחוח: ואחר הקטרת האיד הדק מן העולה על המזבח יהיה קצת העב הנשרף לתרומת הדשן אצל המזבח. וקצתו היותר שריף יובל אל מחוץ למחנה שכינה אך אל מקום טהור להורו' על הבדל מדרגות אישי ההמון בענין היות לרצון לפני ה': וממיני הקרבנות קרבן החטאת הבא על חייבי כרת אשר נתן ד' מתנות על ד' קרנות המזבח מדונו שהם שתים במערב נגד ההיכל הנקר' לפני ה' מורי' להרים קרן לעמו ולשבי פשע ובכן לא הבדיל מקום שחיטה בין חטא' לעולה כדבריהם ז"ל ושתים מהן במזרח נגד חוץ מורים לידות את קרנו' עכו"ם והבלתי שבי': ואף גם זאת מביא המקריב עם העולה וכן עם השלמים מנחה לכהני' מורי צדק ומכפרים בעבודתם ונסכי יין שנצטוו לצבור אחר מעשה העגל לקרבנותם ונצטוו בקרבן יחיד אחר מעשה המרגלים מורים על היות מביא הקרבן מכאן והלאה משליך מנגד כל תאות תענוג בלתי ההכרחי לרצון לו לפני ה'. לא כן בחטאת ואשם בהיות מביא הקרבן בבואו כזוף קלת. ושירי דם החטאת היה שופך על יסוד דרומי לא על יסוד מערבי או צפוני שהם לפני ה' ובזה יכוין מביא הקרבן שילטרך לעשות לב חדש ודם קדש לרוח חדשה לסבא שיהיה ראוי להיות קרב אל משכן ה' ולא ישוב לכסלה: ומהם האשם אשר דמו בשתי מתנות שהן ארבע כמו העולה והשלמים לא על קרנותיו כמו החטאת ולא ישפוך שירי הדם כי אינו בא על חיוב כרת אבל על מעילה בקדשים בלבד שהיא למטה מחיוב כרת: ובחטאת ובאשם צוה להקטיר על המזבח החלב והכליה והיותרת שהיא המבדיל בין אברי הנשימה ואברי המזון המניע את אברי הנשימה והכליות שהם ראשית אברי הזרע להורות על היות מביא הקרבן נותן כל אלה בגופו בפעולתם מכוונות לעבודת האל ית' מכאן ואילך והכהנים משלחן גבוה קא זכו בשירי הקרבן ולזה נאכל לכהנים מורי צדק במקו' קדוש אשר שם עדת אל מורים מישרים בתורת חסד על לשונם בשלחן אשר לפני ה' ויהיה בזה תשלום כפר' למביא הקרבן כאז"ל הכהנים אוכלים ובעלי' מתכפרים: ומהם השלמים אשר כלם דורון לאל ית' בהכיר המקריב המחמד דרכי טובו ותגמולוהי עליו תמיד: ובבן דמם על המזבח סביב בשתי מתנות שהן ד' כמו העולה והאמורי' למזבח כמו בחטאת ואשם עם הכונה בהם כמו הכונה בחטאת ואשם וזה בהכיר בעל הקרבן כמה קטון מכל החסדים אשר גמל עליו האל יום יום. ומשאר הקרבן זכו הכהנים בחזה אחר התנופה המורה על קבלתם הדבר מאתו י"ת והשאר נותן הוא יתעלה לבעלים לשמוח בו על מדת טובו ית' ובבעלי' ירימו מחלקם את השוק תרומה לכהן ובכלם מנחה ונסכי' כמו בעולה עם כונת המקריב בהם כמו בעולה: ואם על תודה יקריב שהיא להורות על איזה נס וחסד פרטי שקבל מביא הקרבן ירבה בה לחם חמץ ומצה להרבות אוכלין לשמיע בקול תודה ולהורות בחמץ על תשועת הגשם הנפסד בחמלת ה' עליו: ובכל האוכלים קבע זמן לאכילתם נאות לזה שלא יחדל בו טוב הכונ' הראויה באכילה ההיא. ובכן האריך זמן שלמי' בכור מעש' שהם לשמחה. בה ישמח ישראל בעושיו ויאריך יותר זמן הכונה בהם ובתודה אמנם שהיא על נס פרטי קצר הזמן כי לא תאריך כ"כ הכונה בו: ועורות כל הזבחים הבלתי נשרפים הם לכהנים שיוכלו לכתוב עליהם ספרי קדש ללמוד וללמד למען יעמדו ימים רבים: אמנם מיני מנחות נדבה הם כלם דורון לאל ית' שיתן למשרתיו והוא כמוס מורה על היות המנחה לרצון לפניו בהקטרת קומץ ולבונה ע"ג המזבח ושירי המנחה נותן לכהנים משרתיו. והנה מיני מאפה תנור מרחשת ומחבת הם כפי המין שהוא יותר חביב אצל המקריב ונותן לדורון את היותר חביב

בעיניו

שהם מפמונות. ואלה הרוחניות כלם יארע בעת הולדתם מבלי דעת ועתוד אימה וחשכה. ומות. ותרדמה. ושנוי צורה או חרשות או אלמות או עורות או בטול אברים. ולפעמים שריפה כמו שיקרה מאבני אלגביש השורפים וזה כשיהיה מטבע החום. או קפאון כשיהיה מטבע הקור.

והפן הרביעי והוא השפל והשח במעלתו והוא שיתקדם באויר מכח רוחניות אלה הכוכבים. רוחות אחרות שהוות בעולם ויבואו לבעלי חיים בדרך העתים. ותצייר להם בצורה מצורות בעלי חיים המורה עליו הכוכב הנאצל ממנו. אם מנוגה יהיו בתואר אשה. ואם ממאדים בצורת פרש או איש מלחמה או כגוון האש תחזור על האדם ותודיענו בדברים שיהיו מהם אמת. ומהם שקר. ורוב מהם מה שנאצלת על בעלי חיים שנתחברו אבריו ונרכבו בתחילת הבריאה במזג אותו הכוכב ותהיה צורת המזג ההוא נוטה לסגולות רוחניות אותו הכוכב ואלה הרוחניים הרעים נאצלים מן הרוחניים הקדושים כאצילות הצל מן הגשם ואין צריך להם עתוד ולא הולדה רק הוא מתדבק במי שיפגע מאשר מדינה להם בצורת נזגו. ולפעמים תבוא לאולתו כשיורידנה והם הנקראים שדים. וברוב ישבם צורות בעליהם ויבטלו איבריו. ויפליאוהו ויהרגוהו וידברו עמו ויטעון עליו בטענות ובקיות. והוא ג"כ ידבר על לשונו בשעת הטונה. ואמנם התדבקם בבעלי חיים שאמרנו יהיו בהיותו עושה שום מעשה שדרך הטועים בהולדה לעשותו. והוא הן שיהיו עושה הוא מבלי כונה או בכונה. אלה הם הארבעה פנים שבהם יהיו האצילות על הכח הדמיוני ועל השכלי מה שנאצל להם מן הרוחניות עד כאן:

עוד כתב הר"א ן' עזרא ז"ל בספר העצמים והוא זה: הלא"הם והב"ש והכלד"יים וכל האחרים שהיו קודם המבול הדעת המפורסם אצל כולם היה. שכחות הכוכבים הם פועלים בנו. והם המנהיגים אותנו לרוב פעולתם בכל הנמצאות אשר בעולם השפל ומהם התמדת קיומנו. ושהם הקנה בנו ושהם סבת העדרנו והפסדנו וזה אמת אין בו ספק שהדבר כן. מלבד מי שמלוהו ההשגחה. והיא פעולה יותר חזקה בהשגחת בו. ואם הכוכב הוא מחייב רעה לבוא עלנו. תבטל אותו ההשגחה האלהית. ואם מחייב טובה ** עלנו תחזיק פעולתו. ואלה הם כדמות משה ואליהו ע"ה. ולפכך היו העמים הנזכרים עובדים ' הכוכבים ובונים ומגדילים אותם. ומשתחוים להם ביום אשר מושל בו אותו הכוכב וקוראים אותם בשמותם ויקריבו להם קרבנות. ויזבחו להם זבחים ויקטירו להם הקטרות הנאותות כפי עת היותם בכל מזל ומזל ויורידו כוחותם. והלא"הם היו מכינים להם הכנות אחרות. והיו בונים להם בתים. והיו פורשים ומליעים בהם הבגדים אשר יאותו לטבע אותו כוכב וטבע אותו מזל אשר בו הכוכב ההוא. ומי שהיה עובד לשבתאי בעת שהיה רוצה לעמוד ולבקש מלפניו ההצלחה והורדת רוחניותו היה מצפה עד עת היותו בבית כבודו ומעלתו. והוא מזל מאזנים או אחד מהבתים שלו והוא מזל דלי. והוא המעולה שבהם. וג"כ מזל גדי. ושיהיה מיושר ההליכה מזרחי ברבוע הזכר כחלי השמים נקי מכל רע. אז היו מכינים לו ההקטורת אשר יאותו לטבעו. וילבש בגדים שחורים אשר הם מחלקו. ומנעלים שחורים ובידו טבעת של ברזל. ויכוין לו שכלו ודעתו ויהיו בגדיו טהורים נקייה מכל טנוף. ויכבה לו בכוס ותפלה בעת הראותו. ושירים ריחיו אשר הם מחלקו. ושיאכל המזון אשר הוא מחלקו. ולא יסור מזה הדרך לעולם. והוא עושה כל מאודו לעולם להתפלל ולהתחנן לו מעט מעט עד שירגילוהו וישגיח בו. והוא עם כל זה משתחוה ומתפלל ומבקש מאלו יתברך שימלא בקשתו. ואם אמר שבשלם שפלו רוחק ממנו כל מה שאותו כוכב אינו מצליק. יסור מעליו ולא ישגיח בו. אך יהרגהו. אע"פ שלא יהיה מבקש ממנו שום דבר. לפי שימלאהו בהפך טבעו ואינו מוכן ומזומן לו לקבל ממנו. והוא נשכח אצלו. וכל זה מבואר מאד אצלם בנסיון. ולכן היה המוליד רוחניותו מתמיד בעבודתו ובעת שהיה רוצה ההצלחה ממנו על הדרך שאמרנו היה מכין לו מוגמר עשוי מאבנים אשר הם מחלקו. ויעשה לו ג"כ צורה * הסלול על צלול ירכיב אותו על צורתו ר"ל הצורה הנאותה לבקשתו. אם היתה בקשתו על ענין מלחמה ירכיב אותו * צורת סוס או אריה או נחש. או אם רוצה לעלות למדרגה ירכיב אותו על כסא או הדומה לו. אבל אמרו לעשות צורתו * לפי שלא נדע לרופאי חכמית. אלא שהוא בעל גרם. והתבנית נכרה בכל נכרה בעל גוף וכל בעל גוף נופל תחת תבני' גוף * לפי שיש בו אורך ורוחב ועומק. והם מרחקי כל בעל נפש. כדי שלא יזיקהו הכוכב לפי שאי אפשר לו מבלתי שיהיה לו אחד מאלו המרחקים השלשה. ונוקבים בראש המוגמר נקבים סביב סביב ** כדי שיעבור ממנו עשן הקטורת ויעשו זאת ההקטרה לעולם במקום טהור ונקי מכל טנוף. והוא גלוי אין בו תקרה ולא מסך מבדיל בינו לשמים. ויפרשו על זה המקום בגדים שחורים ומלבושים שחורים ולמר שחור נקי כל זה מטבע שבתאי. ולא יערבו עם זה שום דבר מהבגדים ולא מן האבנים אחרים ויניח * בראש המוגמר כדי שיהיה העשן עולה ממנו ויעברהו. ואמרו שהוא מגיע העשן הקטורת על הכוכב בחלי השמים. לפי שהקוים היוצאים ממנו בהיותו באותו הענין הם מגיעים עד נקודת הארץ יחתכם אור כוכב אחר. ואנחנו לא באנו עתה לומר האיך היה דרך הצלחתו עד שתבקש ממני שאומר לך האיך יתתוך עליו כוכב אחר או כוכבים. וחלילה לי מזה. וגם אני איני ירא שיש חשד עלי באמונתי לפי שאני מפרש אלו הענינים שאיני מדבר עם מי שלא הכירני ולא ידע אמונתי ולבי. והאיך הוא הרגל עמי מעודי עד היום הזה בין בסתר ובין בגלוי. ושאהיה מפני זה גורע שום ענין מאלו. ומעלים עיני מלאמרו או שאחשיב דברי בזה שעשיתי שלא כהוגן. לכן לא אמנע עצמי מלהעמידך על עניניו ומעשיהם. לפי שמזה תשקיף ותעמוד על תורת ישראל וענין משה רע"ה השקפה אמתית יעידו לך כל הספוקים. כל אחד ואחד באמתות זה. ויוסיף לך במה שאמת לך אמתותי השכל. ויסורו ממך כל הספקות. ותהיה מאמין באל י"ת ובתורתו הקדושה אמנה מופתית לא ע"ד הקבלה כמו שהם מאמינים בו ההמון. ובפרט החסידים מהם:

ובעת שהוא מעלה זה העשן מגיע עשן הקטורת עד הכוכב. ולפי תשוקת הכוכב לזה העשן ירד לו. וימשכו לעמו. ובעת שמדבק השפל בעליון נתחייב להתדבק העליון בשפל:

המשל בזה במעשים הנראים שאם מדליק ב' נרות ונכיחם זה למעלה מזה מקבילים זה לזה אם יכבה הנר השפל מהשתי נרות ושגיע עשנו לנר העליון ירד האור העליון על הדרך בעצמו שעלה לו העשן וידליק הנר אשר תחתיו והנר השפל ג"כ יש לו תשוקה גדולה לנר העליון. והוא בתכלית ההכנה לקבל אורו. ויגיע לו אור הנר העליון ונדלק. וג"כ כח הרוחנית וה ולא הכח הנפשי בעת שיגיע בגולמי יעבור ויכנס בו עד שיגיע לשלש לפי שהספוט יעבור ויכנס במומרו אם הוא מטבעו ויתחזק בו להתדבקותו בו. וכשיתחבר לו והוא בלי מוכן לא יסבול אותו ויהרגהו כמו שזכרנו. ומי שירצה לעמוד על שאר הולדת רוחניות כוכבים אחרים יעמוד עליו בספרי העבודה הנכרית. ומספר הסכם ארסט"ו ומספר סינא"ני הנבט"י שזה כולו כבר נאמר באלו הספרים ואין תועלת לשנותו. אמנם יחדתי לזכור הולדת כוכב שבתאי. מבין שאר הכוכבים לפי שממשלתו על ישראל ופעולתו בכלליו ופרטיו. לפי שעל דרך כל יפעל בהכרח בחלק. והאל י"ת הוא המיישר לאמת עכ"ל רא"ע: ע"כ אתה הקורא אם תבין ההקדמ' ר"ע שמורנו אשר פי' על הענין אחי ה' השוכן אתם בתוך טומאתם כי מעשה המשכן והקרבנות היו לרפאות חלאת חטא העגל וכולו הא' ואולי. ע"כ לא תרפיק דעת מורנו הרמב"ם ז"ל אשר שפט כי ענין הקרבנות הי' להרחיק מעכו"ם אשר היו להוטים אחר עבודת אלהים. ע"ז מרדהו בעלי חלים להקשות א"כ למה הי' צריך כ"כ פרטים עם הכנות ויחוד מקום. ואנשים מיוחדים. והתלבשות בגדים כ"א במשמרתו ועל כל ענין קרבן מיוחד. ובפרט אשר פירש הרמב"ם ז"ל על ענין כי כל שאור ודבש ז"ל: מפני שעובדי עכו"ם לא היו מקריבים להם אלא שאור. והיו בוחרים להקריב הענינים הממתוקים ומבלבלים קרבנותיהם בדבש. וכן לא תמצא מקרבנותיהם מלח. מפני זה הזהיר י"ת מהקריב כל שאור ודבש. וצוה בהתמדת המלח וכולו עכ"ל והי' נגד דעת הקורא וכי התורה הזהירה מלעשות מעשה שוטים.

ע"כ היה הקרבן עולה. כולה כליל אופן הראשון מדרכי הנבואה להוריד ע"פ כח השכל ולבטל פעולת הגשם. וזה א"א אלא אחר הסרת החטא. ע"כ חטאת קודם כמאמר חז"ל מתחילה מסויב לבוא המכפר והדר הדורן. וזה רמז לא"ע סוד העולה כי הוא דרך להתעתד בו פי' לידע העתידות.

והפן הב': מדרכי הנבואה היו קרבנות קדשי קדשים אשר הי' נאכל בחצר אה"מ לכהנים מורי התורה עם זכות נפשם וטהרת גופם ומהם היו חוזים ובעלי רוח הקודש. ע"פ הפרטים הנאותים להדביק השגחת הי"ת ולהוריד דרכי הנבואה.

והפן הג' היו הקרבנות קדשי קלים אשר כולם היו נהנים מהם. נגד שמות הכוכבים והם ממוצעים בין השכלים ובין בעלי הגשם ובהם מתהפך דעת עובד אלהים לאשר לא עבדו. ומהם הי' קרבן תודה עם מלת חמץ והוא חלק היצר הרע כף מעול ומחמץ. וזה הנמשך בידו וגלל ממנו היך השר ממעלות עבודת כו"מ אשר היו מענשים אותו צוה התורה להכלל מהם ולהביא חלקם בפרסום רב ולהביא ** מלח אשר חלקי שמים היה לאבן.

* הכוונה לדעת פלפי זאת הצורה יעיין בפי' מקור חיים על רא"ע פרשת ויקרא.

והוא

והוא להיפוך הכנת מורידי כח הכוכבים: וע"י השלמים היה לצרף החלקים ולקשר אותם למיבה הראשונה ויהיו כולם לעבודתו י"ת. וע"כ היה הקטורת עם הכונות האלוהים ע"פ הדרכים מדרכי ה' וע"י הכהנים מקובלים להוריד שפע עליונה להעשיר ג"כ העוסק בזה כמאמר חז"ל ברך ה' חילו וכו'. ולהיפוך נענשו עדת קרח וגם עוזיה המלך. וכמו שהכוכבים מקבלים המתחבר עמהם ומתחיל להשתמש בהם ואינו עושה ע"פ הדרכים. או הסך מהם אשר לא היתה כונתו רק לצורך עצמו. על אחת כמה וכמה אנו בחיריו אשר בחר בנו והנחיל לנו דת אמת. ובהם נחיה חיים ארוכים דלא יזיק אחד מאיברנו.
ולאות כל מום לא יקרב. וכן הקרבן בעל מום מכוסק כי תורת ה' תמימה וכו'.

ובעת מתן תורתנו אשר היינו בבחינת הפן הא'. נותה עלינו התורה להקריב ב' הלחם שאור כי שם אין שטן או פגע רע. לקיים מאותות השמים לא תחתו וכו' כי אין להם שליטה עלינו. וכמו שבגלות אין לנו קרבן ולא נביא וכו' ואנו עובדים ה' בלא תועלת ראות עינינו ואין בידינו הכח הגודלה. כן נזכה לחזות נועם ה' ולבקר בהיכלו להיות בגדר הפן הא' לקיים כעת יאמר ליעקב ולישראל וכו' ולא נצטרך לפעולת החושים וע"ז מורה לנו בכורים והם מדגם תמרים. ככתוב לדיק כתמר יפרח ודגם אחד משפיע במן ומן הוא לחם המלאכים אשר אינם צריכים לערב פעולת הגוף.

ופשיטא דאסור לנו הפן הד' שמום העתידות ע"י השדים כי אין לנו חלק עמהם. וכל מום רע וכל בלבול או טירוף מחלקם הוא.

ואולי רמזו חז"ל לחלק בחינת קיום העולמות ע"י ד' בחינות היינו אצילות בריאה יצירה עשיה. ואם כי אנחנו מגדר עשיה שנקדושה נותה עלינו התורה להתקשר עם ג' בחינות העליונות להגיע ע"י מעשינו עד המקור העליון. וכהיום יהיה ההקדמה ר"ע שפורט קודם סדר ויקרא עם הביום דרך להבין חלק תורת כהנים בע"ה. וע"ז רמזו לנו חז"ל כעת אשר התפלות במקום תמידים תקנו. מתחלק לד' בחינות. חלק הראשון עד ברוך שאמר כנגד עשיה. וככלל בזה ג"כ חלק הקרבנות ופסוק הקטורת ופרק איזהו מקומן. מן ברוך שאמר עד ברכו הוא נגד חלק יצירה ובו נכללו פסוקי דזמרה ובפרט המזמור הללו את ה' מן השמים וכו' ובזה נכלל שירת הים לאות על סדור המערכת. ויוצר אור וכו' וקבלת מלכות שמים עד גאל ישראל נגד בחינת בריאה ושם בחינת השכלים כי הם רומזים נגד מערכות השמים להכניסם בכוונתם. ותפלת העמידה נגד בחינת אצילות מקום המחשבה וזה בחינת הפן הא' והוא מקום הדבקות כאשר היו ב"י בגדר מתן תורה ובזה יהי' מבואר דברי קדמוננו אשר אלו ואלו דברי אלקים חיים.

א וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם׃ ג אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד

יקריב

אונקלוס

א וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלִּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב מִנְּכוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרֵי וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יָת קוּרְבַּנְכוֹן׃ ג אִם עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ

לתרע

מסרה א ויקרא יתיר ב' סימן פתיום ויסמיל מפסלת טיפה סמיפים. האלף במלת ויקרא זעירא ועי' זוהר ח"א ד' כל"ו לל"ם ועי' בעה"ט. אל, ב'. מאהל, ד'. מועד, כלם מלא בלי במ"א והוא בס' וילך דברים ל"א י' ועי' במעצד שלם המעטה. ב אל, י"ג בתורה. אלהם, מ"י. יקריב, מ"י. מן, ד' פסוק דאית בהון מן מן ומן. ג עלה, ס"ו. יקריבנו, מלא יוד בין ריש לבית וכל דכוותי'.

ת"א ויקרא אל משה יומא ד סנהדרין קה: וידבר ה' יומא שם. דבר אל ערוכין ט ר"ה לב מגילה ז קדושין לו מנחות לג: אדם כי תורה ל מנחות קד. מכם ערובין סא חולין ה יג. קרבן לה' נדרים י. מן הבהמה, חיל לב צ"ק מ זבחים לד. מנחות ה ל. אם עלה, מנחו' לא. קרבנו ב"ק סו סז מנחות לד. זכר תמים בכורות מא יב. יקריב אותו ר"ה ו' יבמות קו קדושין נ ב"ב מח ערכין כא כריתות ז.

רש"י

(א) ויקרא אל משה. לכל דברות ולכל אמירות ולכל צווים. קדמה קריאה לשון חבה (יומא ד' ויקרא ר') לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר (ישעיה ו') וקרא זה אל זה אבל לנביאי או"ה נגלה עליהם בלשון עראי וטומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם: ויקרא אל משה. (יומא ד' ת"כ) הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין. יכול אף להפסקות היתה קריאה ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקו' ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט הלמד מן ההדיוט: אליו. למעט את אהרן רבי יהודה אומר י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י"ג מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים. יכול ישמעו את קול הקריאה ת"ל קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שמעו (ע"כ בשם הרא"ן שדיוקו דרש"י ממה שהתיבה המיוסדת הדיבור מורגשת במצאה יותר מאלו היה כתוב לו שגם כן מורה על יחוד הדיבור אבל אינו מורגש וכתב אליו שגם כן הוא תיבה המיוסדת הדיבור ואמנם מורגשת במצאה להורות יחוד יותר והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו ודו"ק מלאתי): מאהל מועד. (ת"כ) מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאוהל. יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר (במדבר ז' תהלי' כ"ט) את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתהלים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים אם כן למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק. כיוצא בו (יחזקאל י"ד) וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך ת"ל (שם) כקול אל שדי בדברו א"כ למה נאמר (שם) עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק: מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית ת"ל (במדבר ז') מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כולה ת"ל (שם) מבין שני הכרובים: לאמר. צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל ל"ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודים מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר (דברים ב') ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי לאמר. אלי היה הדיבור. דבר אחר צא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנאמר (שמות י"ט) וישב משה את דברי העם וגו': (ב) אדם כי יקריב מכם. כשיקריב (ת"כ) בקרבנות נדבה דבר הענין: אדם. למה נאמר (וי"ר. בילה כ'. וא"ל שבא למעט עכו"ם דבנדבה דבר הכתוב ומנדבה לא איממעטו עכו"ם ולכך מהפך רש"י ומפ' מקודם כי יקריב ועי' חולין ד' י"ג) מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל: הבהמה. יכול אף חיה בכלל ת"ל בקר וצאן: מן הבהמה. ולא כולה (כל הענין בת"כ) להוציא את הרובע ואת הנרבע: מן הבקר. להוציא את הנעבד: מן הצאן. להוציא את המוקצה (שהוקצה ונבדל לעכו"ם): ומן הצאן. להוציא את הנוגח שהמית (תמורה ד' כ"ח) כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין תלמוד לומר להוציא את הטריפה (תמורה שם): תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות: (ג) זכר. ולא נקבה (ת"כ) כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס (בכורות מ"א): תמים. בלא מום: אל פתח אהל מועד. (ת"כ) מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפילו נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל א' לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל א' לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומ' יקריבנו: יקריב אותו. (ת"כ זבחים ק"ח) מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לאמר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני:

לפני

ספורנו

(א) ויקרא אל משה. תמיד מתוך הענן כענין בהר סיני כאמרו ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן כי לא יכנס שם לעולם בלי רשות: מאהל מועד. שלא נכנס אז משה באהל מועד בעוד הכבוד שם וזה הי' ביום שכלה משה את הקמת המשכן שאז ירד הכבוד לקדש את המקום ומשרתיו כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו וכן עשה במקדש שלמה כאמרו ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' ובזה קדש את המקום כאמרו הקדשתי את הבית הזה אשר בניתה. אבל מן היום הראשון והלאה נכנס משה באהל מועד מחוץ לפרוכת וכו' אליו הדבור מעל הכפרת כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת: (ב) אדם כי יקריב מכם. כי יקריב מעצמכם בודוי דברים והכנעה על דרך ונשלמה פרים שפתינו וכאמרו זבחי אלהים רוח נשברה כי אין חפץ בכסילים המקריבים בלתי הכנעה קודמת וכבר אמרו ז"ל מכם ולא כלכם להוציא את המומר: מן הבהמה. אם יקריב בהמה לא יהי' רק ממין בקר או צאן ולא שום מין חיה אע"פ שהיא בכלל בהמה כאמרו זאת הבהמה אשר תאכלו וגו' איל וצבי וגו'. והמכוון באלה הפרשיות הוא לפרט מיני מביאי הקרבן ומיני הנקרבים ומיני הקרבנות וקצות ההקרבה. ופירש שקרבנות נדבה מקבלים אותם מכל אדם אפי' מן עכו"ם. כמו שביאר אחר כן באומרו ומיד בן נכר לא תקריבו את

לחם

פירוש רשב"ם

וזה יסוד רבינו שמואל ב"מ נבדו. ואשר שם לבו לזכר יולדינו אל יזח מעמוקי זקני רבינו שלמה ואל ימוש מהם כי רוב הלכות ודרשות שבהם קרובים לפשוטי המקראות ובלשון ויש ללמוד כולם. וטוב אשר תאחז בזה אשר פירשתי וגם מזה אל תנח ידיך ספר ויקרא הלכות ארוכות בו והתבוננו החכמים בפירושי זקני כי לא אאריך אלא במקומות שיש לפרש פשוטי מקראות:

(א) ויקרא אל משה. לפי שכתב למעלה בסוף הספר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' לכך קראהו הקב"ה מתוך אהל מועד. וכן פירוש המקרא ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר אליו לאמר: מאהל. מוסב על ויקרא כמו ויקרא אליו יי' מן ההר לאמר. נישמע את הקול מדבר מאהל. מעל האהל שמע את הקול. ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה לאמר. כפל לשון של וידבר כמו שפרשתי בפרשת ח. באשר יאמר דבר אל אהרן ואמרת. כן יאמר וידבר למשה לאמר למשה: (ב) כי יקריב. כשיתנד' קרבן שאינו חובה בשביל חטא: (ג) אם עלה. שהתנדב בלשון זה. ולפנינו מפרש ואם זבח שלמים: לרצנו. אם זכר תמים יקריבנו ולפתח אהל מועד אז יהיה לו לרצון. אבל בחולה

ובעל

ירושלמי

א ויקרא והוה עד כיון דאשלים משה למקמא ית משכנא ורבי יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוי חשיב משה בלביה ואמר טורא דסיני דריבוייה ריבוי שעה וקדושיה קדוש שעה לא סליקית לגויה עד זמן די יתאמר לי מן קדם ה' ברם משכן זמנא דריבוייה ריבוי עלם וקדושיה קדוש עלם דינא הוא דלא ניעול לגויה עד זמן דאתאמר לי מן קדם ה' וקרא דברא דה' למשה וקל מימרא דה' הוה עמיה מן משכן זמנא למימר:

יונתן בן עוזיאל

א ויקרא והוה כיון דאשלים משה למיקמא ית משכנא חשיב משה ואיידין בלביה ואמר טורא דסיני דהוה ריבוייה ריבוי דשעתא וקידושיה קידוש דתלת יומין לא הוה אפשר לי דאיסוק לותיה עד דהוה דבורא מתמליל עמי ברם משכן זמנא הדין דריבוייה ריבוי לעלם וקידושיה קידוש לעלם מן דינא הוה דלא איעול לגויה עד זמן די יתמליל עמי מן קדם ה' ובכן קרא דבורא דה' למשה ומליל מימרא דה' עמיה מן משכן זמנא למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון אינש די יקרב מנכון ולא מן מומריא פלחי אליליא קרבנא קדם ה' מן בעירא דכיא מן תורי ומן ענא ולא מן חיתא תקרבון ית קרבניכון: (ג) אין עלתא היא קורבניה מן תורי דכר שלים יקרביניה לתרע משכן

בעל הטורים

(א) ויקרא אל משה כתוב לעיל ולא הוה בו וסמיך ליה ויקרא אל משה לומר מתוך שקרא לו ודבר עמו היו פניו בוערות כלפיד: בכל מסעיהם. ויקרא אל משה לומר שבכל מסעיהם קרא למשה לאמר שיסעו כדכתיב על פי ה' יסעו: אל"ף דויקרא זעירא שמשה לא רצה לכתוב אלא ויקר כדרך שנאמר בבלעם כאלו לא נראה לו השם אלא במקרה וא"ל הקב"ה לכתוב גם האל"ף וכתבה קטנה. ויקרא אל משה ר"ת למו בעטרה שעטרה לו אמו [יעשפ"ד דסעריה]. הקדים משה לשם כביכול כאחד שמדבר עם חבירו ומקדימו לדרך מוסר. חמשה אלפי"ן בפסוק כנגד ה' חומשי תורה ותשעה תיבות יש בו וכן יש ט' תיבות בפ' אנכי ה' אלהיך לומר שכל הלומד תורה כאלו הקריב כל הקרבנות

יונתן

(א) כיון דאשלים וכו' חשיב ואיידין בלביה וכו' פירוש כשהוקם המשכן היה משה מחשב בדעתו ודן בלבו ק"ו מהר סיני. דהוה ריבוייה וכו' פי' שהיה משיחתו לפי שעה והתקדש רק שלשה ימים כדכתיב היו נכונים לשלשת ימים ואעפ"כ לא היה באפשר לו לעלות עד שקראו כדכתיב ויקרא אליו מן ההר מכ"ש אהל מועד שקדושתו לעולם וכו'. ובכן קרא וכו' וכל זה דייק מויקרא ולמה צריך לקוראו ולא פריך ביה מעצמו דהא לכן הקים המשכן כדי ליכנס בו אלא שהיה דן ק"ו כתחלה ולכן לא מלאו לבו לעלות עד יקראהו וק"ל (ב) מומריא פלחי אליליא פי' שלא לקבל קרבן מן העובד עכו"ם ומה שא' פלחי אליליא דקדק וכיון למה שאחז"ל בשמיעת חולין ודלא להוי הא גופא קשיא וע"ש כי אין כאן מקומו

רמב"ן

אמר הכתוב בכאן ויקרא אל משה וידבר ה' אליו. ולא כן בשאר המקומות בעבור שלא היה משה יכול לבא אל אהל מועד להיותו נגש אל המקום אשר שם האלהים רק בקריאה שיקרא אותו שכבר נאמר למשה ודברתי אתך מעל הכפורת אשר אועד לך שמה וכיון שידע שהשם יושב הכרובים שם נתירא לבא באהל כלל עד שקרא אליו כאשר בהר סיני שנאמר ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן או שלא היה משה יודע שהכבוד באהל ושיהיה לו הדבור משם כי לא כסהו הענן עד יום השמיני כדעת רבותינו ואחרי הקריאה בא משה באהל לפני לפנים כמו שדרשו אהרן בכל יבא ואין משה בכל יבא וזה דרך פשט בכתוב הזה וכבר פירשתיו למעלה ורבותינו אמרו כי לכל הדברות ולכל האמירות ולכל הצוויים קדמה קריאה כלומר שיאמר אליו משה משה ויאמר הנני וזה דרך חבה וזרוז למשה והנה על דעתם הזכיר זה בכאן בעבור שהוא תחלת הדבור אשר היה אליו מאהל מועד ללמד על כלם כי כן יהיה משפטו כל הימים בכל התורה ומאהל מועד לדעתם הוא מוקדם ויקרא אליו מאהל מועד וידבר ה' אליו באהל כי משה שם היה ושיעור הכתוב כפי פשוטו ומשמעו ויקרא ה' אל משה וידבר אליו מאהל מועד ועל דרך האמת הוא כמו ואל משה אמר עלה אל ה' סודו ידוע ממעמד הר סיני ובעשרת הדברות וכבר רמזתי לו: (ב) אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה. שיעור הכתוב הזה אדם מכם כי יקריב מן הבהמה קרבן לה' מן הבקר ומן הצאן תקריבו והענין בעבור שילוה אחרי כן בקרבן העוף ובקרבן המנחה אמר כאן כי כשיקריב אדם קרבן בהמה יקריב מאלה השני' לא חיה ולא שאר בהמות והנה זה לאו הבא מכלל עשה במקריב חי' כמו שאמרו בזבחים פרק שלישי המעל' איברי חיה ר' יוחנן אומר עובר בעשה: תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות קרבנכם מלמד שהיא באה כדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבא' מן המותרות לשון רש"י פי' הרב כן לומר שאם יתנדבו רבים להביא עולה עולת השותפין היא מה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עשרה ואלף שנשתתפו בו אבל קיץ המזבח הבא' מן המותרות לב ב"ד מתנה עליהן ולפיכך היא עולת צבור והנה לדעתו כל עולה שיביאו רבים חוץ מן המותרות דינה כדין השותפין וטעונה סמיכה בכלם ונסכים קרבים משלהם ואולי לדעתו עולת העוף שהיא באה כנדבת שנים ואינה באה כנדבת צבור וכן השלמים שאמרו בהם שהשותפין מביאין אותם כנדב' ואין הצבור מביא אותם כנדב' בכלן יכולין הרבים להתנדב להם בתחל' דעולת השותפין היא נקראת ושלמי שותפין הם נקראין לא מעטו אלא שלא יביאו אותן מן הקופות ואפשר שנאמר שאם רצו הצבור להפריש בתחל' לנדב' ויגבו אותה כאשר יגבו השקלים לתמידין ומוספין שתהי' נדבת צבור כעולת בהמה ואין בה סמיכה שנתרבה מן הכתוב הזה וכל זמן שיתנדבו בו רוב ישראל היא כנדבת צבור ואינה כעולת העוף ולא כשלמים ומעוטן כדוכן כיחידים והוא העיקר: וסמך

אבן עזרא

(א) ויקרא. [א]מלתו ברית יחיד [ב]בעבור שני דברים [ג]גם יתכן להיות מלוה אחת בעבור דברים רבים [ד]כמלות העולה והקרבן [ה]כי בעת כל חלק בעתו ימלט [ו]החלק שיש לו חלק [ז]לעולם הבא על כן פירוש לכפר לתת [ח]כופר [ט]ובעד מתחלת כי תשא על כן כתוב פן יפגעו בדבר גם יש בעולות סודות [כ]לעתידות גם [ל]יתבונן מכל קרבן סוד התולדת והחטאות והמלית נהסיות [מ]מורי התורה. וטעם ויקרא אל משה. אחר ולא יכול משה שהכבוד קרא מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו והכבוד לפנים מהפרכת ושם היה משה נכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת ה' יביט. וטעם להזכיר הקרבנות קודם המלות כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חלילה להעריך לעולה וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש [נ]לו סוד: (ב) מכם. מאוסר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם ומתוככם או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה: מן הבהמה. יהיה הקרבן כלל ואחר כן מן הבקר ומן הצאן שהם מין כבש ועז פרט גם מלת קרבנכם כלל: (ג) אם עלה קרבנו. פרט ועולה [ס]מפורשת: מן הבקר. גדול או קטן אחר שמונת ימים ובעבור היות העולה קרבה כלה לגבוה היא מהנכבדת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולה נקבה: תמים. בלא מום. ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד: לפני ה'. [ע]דבק בטעם אם אל פתח אהל מועד

פירוש על אבן עזרא

[א]ברית יחיד הוא ברית אברהם שנקרא אחד כי אחד קראתיו אחד היה אברהם והנה הודיע האחדות בעולם והטעם על המילה וכן קראו בעל ספר יצירה. [ב]פירש האחד להיותו תמים כמו שכתוב התהלך לפני והיה תמים וזה יהיה בהיותו ממעט המשגל, ובעבור כי ערלת הבשר היא כובד וכיסוי ותוסיף און הנה תרבה תאות המשגל וע"כ ציוהו לכרות הערלה כדי שתתמעט התאוה ואז יהיה תמים לעסוק בעבודת השם. והשני להיותו בריתו בבשרינו לאות ברית עולם. והטעם להיות לעד שאנחנו עמו ועבדיו עד עולם ולא עשה כן לכל עכו"ם. [ג]פי' כמו שמלות מילה היתה בעבור שני דברים כן יתכן להיות מלוה אחת בעבור דברים רבים יותר משנים כדרך שאמרו על מלות לא תאכלו על הדם שהיא כוללת דברים רבים ועל כן קראוהו לאו שבכללות. [ד]פי' שבאה בעבור דברים רבים. אחד לכפר על המחשבה הרעה העולה על הרוח כמו שיפרש בפסוק וסמך ידו. והשני כי בהגללו מהעונג תוכל נפשו להדבק ביותר ברוחניים ותחי' לעולם. והג' להוריד כח העליון. והד' כי בעבור מנהגו כן לעשות במצרים לא יכלו להמנע מהקריב קרבנות ואמר השם טוב שיקריבם לשמי מאשר יקריבום לשם אלהי נכר כדרך שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וגו'. [ה]הכבר פי' זה בפרשת בא אל פרעה בפסוק ולקחו מן הדם שאמר כי דבר המערכה לא יזיק כי אם בעת כופר ושם באלתיו ומזה תבין כי פירש כל חלק בעתו הוא שאם תקריב איברי העולה תמורת איברך תנצל אתה מגזרת שגזרו עליך מן השמים. [ו]פי' הוא קורא החלק אל אדם הפרטי שהוא איש אחד כי הוא חלק א' ממין האדם. [ז]פירש שעדיין לא הגיע זמנו למות רק יש לו זמן להשתדל בעבודת השם ולהשלים נפשו לנחול חיי עולם הבא. [ח]פי' נפש תחת נפש. [ט]פי' שכתוב שם ונתנו איש כופר נפשו ושם מבואר שהכופר הזה הוא שיתן כל איש ישראל מחצית השקל בכל שנה והיו קונים בהמות לקרבן. [י]פי' אם לא נזבח הקרבן כי הוא נפש תחת נפש כי הדם בנפש יכפר. [כ]פי' כי אם יהיה תמיד לאלהיו יביא כופר נפשו שהוא הקרבן וע"כ יעבור השם מעליו הרעות העתידות לבוא עליו אע"פ שדבר המערכה לא יוסר כי המערכה לא תשחת רק תעשה פעולתו והש"י יסבב סבות לקיים הגזרה באחר כדי להציל את זה. ועוד כי הקרבן דומה כמו קנס ועונש שענשוהו בממונו כדי שימנע עצמו מחטוא כדי שלא יפרע בנפשו. [ל]פי' כי נבחרו הנקרבים לעלות אל המזבח יותר משאר בהמות ועופות בעבור היותם נקיים וטהורים תולדותם ואינם מזיקים גם לא יקרבו מהם כי אם הדברים המטילאים כמו הדם והחלב. וכשיתבונן האדם לדעת למה יקריב אלה האברים יותר מאחרים והנה אז יחקור על תולדותם וכשיחקור על תולדותם יבוא בדבר התולדות שהיא חכמת הטבע וכשיחקור עליה יבין כי התולדות משתנה כי השתנות תנועות היסודות בגלגל הכוכבים גם אלה ישתנה בכל רגע כפי השתנות המערכת ומתוך חקירות זה תכסוף נפשו ללמוד חכמות השכליות והנה תבוא לו מהקרבן תועלת גדולה. [מ]פי' שהם הכהנים בני לוי כי כן כתוב יורו משפטיך ליעקב. [נ]פי' מה שרמז למעלה שהוא להציל את נפשותינו ממות בעת איש כופר נפשו נפש תחת נפש להוציא אותנו מממשלת המערכת לקרב אותנו לעבודה. [ס]פי' מפורש הוא למה נקראת

יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו׃ ה וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ו וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ׃ ז וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ׃ ח וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה

ריח

אונקלוס

לְתַרְעַ מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא לֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ ד וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ ה וְיִכּוֹס יַת בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יַת דְּמָא וְיִזְרְקוּן יַת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר דִּבְתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ו וְיַשְׁלַח יַת עֲלָתָא וִיפַלֵּג יָתַהּ לְאֵבָרָהָא׃ ז וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא אִישָׁתָא עַל מַדְבְּחָא וִיסַדְּרוּן אָעַיָּא עַל אִישָׁתָא׃ ח וִיסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יַת אֵבְרַיָּא יַת רֵישָׁא וְיַת תַּרְבָּא עַל אָעַיָּא דְּעַל אִישָׁתָא דְּעַל מַדְבְּחָא׃ ט וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּל בְּמַיָּא וְיַסֵּק כַּהֲנָא יַת כֹּלָּא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל

ברעוא

מסורה אתו, ס"ו. לרצנו, ס"ו. ה והקריבו, מלא יוד וכל דכוותי' באורייתא ו והפשיט, ליה וא' כנגדי מפלי הפשיט והוא ט"י. ונתח, ב'. אתה, פ"ו בר מ"ב והסי' ואותה הסייתי, ואם ביום שמוע אשה יניא אותה. לנתחיה, ט"י. ח הכהנים, הכף במוגה. הנתחים, ט"י. אש, ל' ט וקרנו, ב' ופרמו. וכרעיו, כלם ט"י בתורה. ירחץ, ד' פתחין וא' קמץ. המזבחה, ל"ב. אשה, כל ויקרא בסביר במ"ב דססביר שהם עלה ודין חד מנהון.

ת"א לרצונו ערכין כא. לפני ה' זבחים קיט. וסמך ערכין לג יומא ז כח מגלה כ חגיגה י קדושין לו זבחים לג לג קיט חולין ב מנחות יט לב. ונרצה לו פסחים סב יומא ה זבחים ד חולין ב מנחות לב. ושחט יומא כח מגלה ס ס זבחים לב לג מח מנחות יט חולין יג יח. לפני ה' זבחים לב מח. והקריבו בני ברכות לג יומא כח חגיגה יא קדושין לו זבחים יג לב לה פא מנחות י יט. וזרקו את זבחים כו קיט מנחות יט. סביב זבחים נג נג סב. והפשיט זבחים קג חולין כז. ונתח אותה זבחים פה חולין יא. ונתנו בני ערכין סג יומא כא כו מח נג זבחים יח. וערכו עצים יומא כו. וערכו בני שם כה זבחי' יח חולין כח. את הראש יומא סח. הפדר חולין כח. על העצים זבחים סג מנחות כב כו כז. תמיד כט. וקרבו יומא סח.

רש"י

לפני ה' וסמך. אין סמיכה בבמה (ת"כ): (ד) על ראש העלה. להביא עולות חובה לסמיכה ולהביא עולות כלאן: העולה. (זב"ח סידיעה) פרט לעולת העוף: ונרצה לו. (ת"כ) על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה: (ה) ושחט והקריבו הכהנים. (זבחי' ל"ב) מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר: לפני ה'. בעזרה: והקריבו. (זבחים ד') זו קבלה שהיא ראשונה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן (ס"א שתיהן) בבני אהרן: בני אהרן. (ת"כ) יכול חללים ת"ל הכהנים: את הדם וזרקו את הדם: (זבחי' פר"ק) מה ת"ל דם דם שני פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו. יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיות או בחטאות החיצונות שאלו למעלה ואלו למטה ת"ל במקום אחר את דמו: וזרקו. (ת"כ) עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמר סביב שיהא הדם ניתן בד' רוחות המזבח או יכול יקיפנו בחוט ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה. אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת"ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד': אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק: (ו) והפשיט. (ת"כ) מה תלמוד לומר העולה לרבות את כל העולות להפשט ונתוח: אתה לנתחיה. (ת"כ) ולא נתחיה לנתחים: (ז) ונתנו אש. (חולין פ"ח) אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט: בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: (ח) בני אהרן הכהנים. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמנה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים את הראש. (ת"כ) לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר. (שם חולין כ"ז) למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה: אשר על המזבח. שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: (ט) עלה. (זבחים פ"ד) לשם עולה יקטירנו: אשה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון

ספורנו

לשם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בם מום בם והנה התועים גרועים מן העכו"ם בפרט התועי' לעכו"ם ולהלל שבחות בפרהסיא ופירש שמיני המקריבים הם בקר וצאן בבהמה ותורים ובני יונה בעופות וסלת ושמן ולבונה. ופירש שמיני הקרבן מהם עולה ושלמי' ומנחה הבאים לטעמים נדבה ומהם חטאת ואשם שאינם באים אלא חובה. וזה התבאר ענין קין באמרו ואל קין ואל מנחתו לא שעה כי הי' הוא מכת האפיקורסין שאין מקבלין מהם קרבן כמו שהוכיח סופו על תפלתו ושהיתה מנחתו ממין בלתי ראוי להקרבה וכן בנח באמרו וירח ה' את ריח הניחוח אמר שקבל אותו החלק מקרבנותיו שהי' ראוי לריח ניחוח בהיותו מן המין הראוי להקרב' אבל לא קבל כל קרבנות שהי' מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור. ויובן ג"כ מה שאלה באמרו זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי ובאמרו למה לי רב זבחיכם וכאלה רבים בספרי הקדש כי אמנם ראוי שיהי' המביא הקרבן אדם כשר להביא ונוסף במין הראוי לקרבן בהיות להשיג התכלית אשר בעבורו בא להקריב ויסמוך את ידו על קרבנו כמתפלל ומתפלל שיהי' עונו על ראש הקרבן כענין בשעיר המשתלח ובזה יוציא לאיזה פעל של הכנעה את מסכת התשובה אשר בלבו ונרצה לו לכפר עליו. ובהיות מיני החטאת קלים במחשבת הלב בלבד וקלים גם במעשה הנה לכפרת הרהור הלב

פירוש רשב"ם

ובעל מום כתיב הירצך או הישא פניך. וכן מנחה לא ארצה מידכם: (ה) והקריבו. קבלת הדם והולכתו כדי לזורקו אל המזבח. וכן רבותי כך פירשוהו: אשר פתח אהל מועד. ולא מזבח הזהב שבתוך אהל מועד: (ח) הפדר. חלב: (ט) וכרעיו. רגליו: מדכתיב

רמב"ן

(ד) וסמך ידו. בשתי ידיו כי מצאנו וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל ודרשו בו ידי כל יחיד ויחיד והנה היא בשתי ידיו ובשעיר המשתלח מפורש וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר ולא ידעתי א"כ למה הכתוב כתב בכל אלה הסמיכות את ידו ואולי

אבן עזרא

מועד יקריב אותו: לרצנו לפני י'. שיקריבנו ברצונו ולא באונס: (ד) וסמך ידו. היה נראה מהפשט שבידו האחת יסמוך כי דרך שעיר המשתלח [א]אינו כדרך כל קרבן על כן שנה [ב]הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקים שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידים סמכנו עליהם והגוף הקרב לכפר על

פירוש על אבן עזרא

נקבלם כן ואין צריך לפרש והוא יפרש זה בפסוק וסמך ידו גם בתחלת פרשת צו. [א]כאלו כתוב יקריב אותו לפני ד' לרצונו. [ב]שם כתוב וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר

מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא עֲלוֹי קֳדָם יְיָ: (ד) וְיִסְמוֹךְ בִּתוּקְפָא יַד יְמִינֵיהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא מְטוּל דְּיִתְרְעֵי לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹי: (ה) וְיִכּוֹס טַבָּחָא בְּבֵית מַטְבְּחַיָּא יַת בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וְיִקָרְבוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יַת אַדְמָא בְּמָנַיָּא וְיִזְרְקוּן יַת אַדְמָא מִסְחוֹר סְחוֹר עַל מַדְבְּחָא חֲזוֹר חֲזוֹר דְּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (ו) וְיִשְׁלַח יַת מַשְׁכָּא מִן עֲלָתָא וִיפַסַּג יָתֵהּ לְפִסְגָּהָא:

[(ו) וְיַחֲלִישׁ יַת עֲלָתָא וִיפַסַּג יָתֵהּ לְפִסְגָּהָא:]

(ז) וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא אִשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא וְיִסַדְּרוּן קִיסִין עַל אִשָּׁתָא: (ח) וְיִסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יַת פַּסְגַּיָּא יַת רֵישָׁא וְיַת פְּרִיסוּתָא דְּתַרְבָּא עַל קִיסִין דְּעַל אִשָּׁתָא דְּעַל מַדְבְּחָא: (ט) וּכְרִיסָא וְרִיגְלוֹי יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וְיַסֵּק כַּהֲנָא יַת כּוּלָּא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הִיא קָרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ:

[(ט) יְרַחֵיץ. יִשְׁזֵג:]

בעל הטורים

הקרבנות וכן כ' תיבות בפסוק זאת התורה לעולה: (ה) בן בקר עולה שנ"ד. שצריך להיות בן שנה [וקשה שנה שנ"ד ימים]. והקרו את הדם. בבן הבקר כתיב את הדם ובצאן כתיב את דמו לפי שדמו של צאן דומה לדם האדם לכך כתיב דמו שמעלה עליו כאלו הקריב דמו: (ט) בבן בקר כתיב וקרבו וכרעיו ובצאן כתיב והקרב והכרעים ולימה בפסל דבי אליהו [עי' ברכה פ"ב] לפי כשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי

ושתי

יונתן

מקומו להאריך. מן בעירא דכיא פי' מן בהמה טהורה ודיוקו כרש"י וגם מ"מ ולא מן חייתא נפקא לי' מבקר ולאן כפירש"י. (ד) בתוקפא מ"ל כדאיתא פ' אין דורשין סמיכה בכל כחו בעינן: (ה) בבית מטבחייא ר"ל דמשמעה כשירה לפי' בזר לפי' בבית מטבחיים וכדפירש"י ודיוקו תדלא כתיב לפני ה' את פני המערכה. (ו) ויפשג וכו' כבר פירשתי בפרשת לך לך: (ח) פריסותא דתרבא פי' המצודה שהחלב מונח בתוכה ולפני שהוא פרוש

על

ואין

רמב"ן

ואולי להוציא ממנו מה שלדשו ידו ולא יד שלוחו כי שמא היה במשמע ידיו להביא את שתיהן ולא נמעט בו השליח אבל עכשיו שהסמיכה בשתי ידיו לא כתב לשון יחיד אלא למעט השליח שאף על פי ששלוחו כמותו בשאר המקומות לא נדון כן בסמיכה ובתורת כהנים וסמך אהרן את שתי ידיו מלמד שהסמיכ' בשתי ידים בנין אב לכל הסמיכות שתהיו בשתי ידים: ונרצה לו לכפר עליו. על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה לשון רש"י ובברייתא היא בתורת כהנים ואני תמה וכי היכן ענשו אמור כי הקרבנות בשוגגין הן מרצין ונוכל לומר שיכפרו על חייבי מיתה בידי שמים שוגגין ועל חייבי מלקות שוגגין ועל חייבי מיתות בית דין שוגגין באותן שאין חייבין עליהם חטאת כגון מכה אביו ואמו ומקלל בשם שהחטאת מכפרת בחייבי כריתות שוגגין. ואולי בעבור שפירש הכתוב בחייבי מיתות ב"ד ובחייבי כריתות עונשן במזיד ובשוגג ופירש בחייבי מיתה בידי שמים עונשן במזיד למיתה ובחייבי לאוין למלקות ולא פירש להם שום עונש בשוגג נראה להם לחכמים שכל העונש שבהם פרשו הכתוב כי למה יפרש עונשן של אלו במזיד ובשוגג ויפרש עונש האחרים במזיד ולא יפרש אותו בשוגג ויאמר שיהא מחוייב להביא בהן עולה ולכך ראוי שאין בחייבי מיתה בידי שמים ובחייבי מלקות אלא עונשן המפורש בהן במזיד אבל בשוגג אין עליהם כשיאות חטא ואין צריכין כפרה כלל. וזהו שאמרו כבר ענשן אמור שכל העונש שהוא להטיל עליהם כבר אמרו הכתוב אבל על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה המזידין שלא הזכיר בו שום עונש ואי אפשר שלא יענש בהם בזה ירצה בעולה הזו אם יביאנה בנדבת נפשו ויתכן לומר כי בעבור שלא הזכיר בקרבנות הנדב' לכפר עליו על שגגתו אשר שגג כאשר בקרבנות החטאת ואמר ונרצה היה לרבותינו במשמעות הזה שיכפר על המזידים שאינה ראוי' לפניו כי השוגג אע"פ שחטא ראוי השם הוא אם כן אי אפשר לכפר לו במזידים זולתי על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה שלא נגזר בהם עונש אלא שאינם ראויים למלך שעברו על מצותו ובמה יתרצו אל אדוניהם בדורון הזה: וראיתי באגדה בויקרא רבה תני רבי שמעון בן יוחאי אין העולה באה אלא על הרהורי עבירת הלב. אמר רבי לוי מקרא מלא הוא והעולה על רוחכם היה לא תהי' העול' מכפרת על העול' על רוחכם וכן באיוב הוא אומר והעל' עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם הרי אמרה אין העול' באה אלא על הרהורי הלב והטעם שלפי שהוא חטא שאין מכיר בו אלא ה' לפיכך כולה כליל לה' ולפון ונראה לו יחזיר אל השם הנכבד המכיר שיתרצ' לו בקרבן הזה לכפר עליו מלפון ובמה יתרצה זה אל אדוניו ואור שפך כי רליתם וכן רבים ויתכן כי ונרצה כנוי לחטא שנרצה לו חטאו לכפר עליו מלפון כי נרצ' עונה עד רלתה .הארץ את שבתותי' והם ירצו את עונם לשון השלמ' ויתכן שהוא כענין הראשון כאלו העון לרוי לפני השם לא יזכר אפו בו עוד: (ה) ושחט והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונ' למד על השחיט' שכשרה בזר והקריבו זו קבל' ומשמע' לשון הולכ' למדנו שמתחילין בבני אהרן לשון רש"י ואיננו נכון אבל מדרש רבותינו והקריבו זו קבלת הדם שאין לשון והקריבו קריבת הדם למזבח שהיא ההולכ' אבל הוא לשון קרבן שיעשו מן הדם קרבן והוא לקבלו ולזרקו על גבי המזבח כי הזכיר בבעל הקרבן הבאה וסמיכה ושחיט' ואחרי השחיט' הזכיר בני אהרן מיד אם כן אף הקבלה עצמה מצות כהונ' ואינ' אלא בכהן כשר ובכלי שרת וכל שכן הולכ' וזריק' ועוד שהולכת אברים לכבש פסולה לזר שכך דרשו והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבח' זו הולכת אברים לכבש אם כן אף הולכת הדם צריכה כהן בכיהונו: (ו) והפשיט את העלה. מצוה שיפשיטנה כולה ואחרי כן ינתח אותה ואמר והפשיט ונתח כי בבעל הקרבן ידבר כאשר אמר וסמך ושחט כי ההפשט' והנתוח אינן עבודות וכשרות בזר. ולכך מזר אח"כ ואמר ונתנו בני אהרן וכן רחיצת הקרבי' כשרה בזר ולכך אמר וקרבו וכרעיו ירחץ במים בבעל הקרבן ואחרי כן והקטיר הכהן ואמר לשון רבים ונתנו וערכו כי בכל מצות הכהונ' יאמר כן בעבור שהכהנים רבים יאספו בבית השם לעשות העול' וברב עם הדרת מלך אבל איננו עכוב שהרי למד למטה וערך הכהן אותם והפשיט ונתח ונתנו בני אהרן אם אין זה הסדר שהראוי שיערכו הכהנים המערכ' ואחרי כן ינתחו העולה וכך היה סדר המערכ' בתמיד וכן מה שאמר וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש ואחרי כן והקרב והכרעים ירחץ במים אין הכונה שיעשה בסדר הזה כי העריכה היא הקטרת הנתחים שלוה למטה והקטיר הכהן את הכל ואם כן אין הסדר שיעלה הנתחים והראש והפדר על האש שבמזבח ואחרי כן ירחץ הקרב והכרעים ויקטירם אבל תחלה ינתח וירחץ ואחרי כן יעלה הכל על האש ויקטיר אבל ענין הכתוב שהקדים זריקת הדם ללמד שהיא קודמת לכל דבר ואחרי כן לוה בהקטר' האברים ואמר שיפשיט וינתח להעריך אותם על האש אחרי רחיצת הקרב והכרעים ואז יקטיר הכל כאחת וזהו שאמר את הכל והכונה שמנה הכתוב באברים לומר וערכו על האש והקטיר ללמד שאחר שיסדרם על האש לא יניחם עד שיבער בהם האש ויאכל אותם ותעלה מהם הקטורת וכן מה שהקדים הפשט ונתוח למערכת האש ללמד שאין בעולת הנדבה מוטב להקדים לה מערכה כעולת התמיד שנלטוינו ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר והיא קודמת לכל דבר המזבח כמו שמפורש במסכת יומא: (ח) ואת הפדר. תרגם אונקלוס תרבא וכן דברי כל המפרשים פה אחד ואין למלה חבר. ולפי דעתי שאיננו שם לחלבים כולם רק לחלב הדק הפרוש ומבדיל בין הקרבים והמעלה מן השפוכים סדר פרד שמפריד בין הקרבים העליונים לתחתונים. ולכך אמרו רבותינו שיהא סודר הפדר על בית השחיטה שזהו דרך כבוד של מעלה שהחלב ההוא ראוי לפרסו ולכסות בו וכן נהגו ששוטי האומות לפרסו על הכלי ואם יהיה שם לחלבים כולם יקרא החלב כן בעבור שהוא השומן הנפרד מן הבשר וכן הוא כנויו בפי חכמי הטבע כאשר אזכיר: (ט) עולה. לשם עולה: אשה. כשישחטנו יהא שוחט לשם

אבן עזרא

על העולה על הרוח יקרא עולה גם כן כקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם: ונרצה לו. יפיק לשון מהשם: לכפר עליו. להיות כופר עונש שים עליו. (ה) לפני יי. כמו עולת השלמן: על ירך המזבח צפונה. כנגד השלמן: וטעם ושחט. הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתוב וימצאו בני אהרן: וטעם אשר פתח אהל. להוציא מזבח הקטרת: (ו) והפשיט. כהן או הלוי נלוה אליו: (ז) ונתנו בני אהרן. שלא יגשו הלוים וזאת מצוה על הכהנים ולא פסולים ומומים: (ח) הפדר. רבים חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שהי' הפדר החלבים וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים שהם נתחי הגוף את הראש ואת הפדר שהם החלבי' ויחסר אות וי"ו שהוא כמנהג הלשון אודם פטדה וברקת ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו או יהיה פירוש את הראש עם הראש וכמוהו רבים והעד הנאמן ויקטר משה את הראש ואת הנתחים [1]ואת הפדר: וערכו. על בן הבקר כי [2]הוא גדול ועל הכבש וענך: (ט) ירחץ במים. כהן או לוי על כן הולך להוסיף עם והקטיר מלת הכהן: אשה. שם התאר

ועמו

פירוש על אבן עזרא

ושתי. [1]לומר שפסי' קמיכתו בשתי ידים. [2]קר"ל שמקטיר תחלה את הראש ואח"כ את הנתחים ואת הפדר, הרי הראש איננו בכלל הנתחים. [3]ואין כהן אחד מספיק, לאן כאחד

ושלש

רֵיחַ־נִיח֖וֹחַ לַיהוָֽה׃ ס י וְאִם־מִן־הַצֹּ֨אן קָרְבָּנ֧וֹ מִן־הַכְּשָׂבִ֛ים א֥וֹ מִן־הָֽעִזִּ֖ים לְעֹלָ֑ה זָכָ֥ר תָּמִ֖ים יַקְרִיבֶֽנּוּ׃ יא וְשָׁחַ֨ט אֹת֜וֹ עַ֣ל יֶ֧רֶךְ הַמִּזְבֵּ֛חַ צָפֹ֖נָה לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וְזָרְק֡וּ בְּנֵי֩ אַהֲרֹ֨ן הַכֹּהֲנִ֧ים אֶת־דָּמ֛וֹ עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ סָבִֽיב׃ יב וְנִתַּ֤ח אֹתוֹ֙ לִנְתָחָ֔יו וְאֶת־רֹאשׁ֖וֹ וְאֶת־פִּדְר֑וֹ וְעָרַ֤ךְ הַכֹּהֵן֙ אֹתָ֔ם עַל־הָֽעֵצִים֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־הָאֵ֔שׁ אֲשֶׁ֖ר עַל־הַמִּזְבֵּֽחַ׃ יג וְהַקֶּ֥רֶב וְהַכְּרָעַ֖יִם יִרְחַ֣ץ בַּמָּ֑יִם וְהִקְרִ֨יב הַכֹּהֵ֤ן אֶת־הַכֹּל֙ וְהִקְטִ֣יר הַמִּזְבֵּ֔חָה עֹלָ֣ה ה֗וּא אִשֵּׁ֛ה רֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ לַיהוָֽה׃ שני פ יד וְאִ֧ם מִן־הָע֛וֹף עֹלָ֥ה קָרְבָּנ֖וֹ לַיהוָ֑ה וְהִקְרִ֣יב מִן־הַתֹּרִ֗ים א֛וֹ מִן־בְּנֵ֥י הַיּוֹנָ֖ה אֶת־קָרְבָּנֽוֹ׃ טו וְהִקְרִיב֤וֹ הַכֹּהֵן֙ אֶל־הַמִּזְבֵּ֔חַ

ומלק

אונקלוס

בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ י וְאִם מִן עָנָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן אִמְּרַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי עִזַּיָּא לַעֲלָתָא דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ׃ יא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ עַל צִדָּא דְמַדְבְּחָא צִיפּוּנָא קֳדָם יְיָ וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וִיפַלֵּג יָתֵיהּ לְאֵיבְרוֹהִי וְיָת רֵישֵׁיהּ וְיָת תַּרְבֵּיהּ וִיסַדַּר כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל אָעַיָּא דְּעַל אִשָּׁתָא דִּי עַל מַדְבְּחָא׃ יג וְגַוָּא וּכְרָעַיָּא יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וִיקָרֵיב כַּהֲנָא יָת כּוֹלָא וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְאִם מִן עוֹפָא עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה יָת קוּרְבָּנֵיהּ׃ טו וִיקָרְבִינֵּיהּ

כדגא

מסרה ניחוח, ג' מלא דמלא בתורה. י ואם, י"ד ר"פ. הכשבים, ל' חד מן ז' דפין קדים לב' בסופי' וס"י. יא ס' בטעם מאריכין בפי'. לפניו, מ"ז וכל דכותיה. חרקו כל חרקו דבפי' הכהנים בזר תליתאה הכהנים בגלגלא. יב ואת, ה"ז בכ' ד ל"פ מלאים בלורייתא. יג ירחץ, ד' פסוקין וס' בקמץ. והקריב' מ"י וכן והקטיר. המזבחה, ל"ב. עלה, ב' ואיכו נסיב אמור לולי מפני הנס נספר. ניחוח, מ"י וס"ו. יד העוף, כל לי' בסופי' מ"ו. והקריב, מ"י. התרים, כולם ס"ו מ"י. מן, ד'. היונה, כולם מ"ו. טו והקריבו, ג' הב' בחולם מלא"י וס"י. אל, פ'. המזבחה, ל"ב.

ת"א אשה ריח שבועות טו מנחות קי עקיד' שער לב: ואם מן הצאן חיר לה זבחים מח בכורות מא זכר תמים בכורות מא יב ושחט אותו זבחים מח מע נח סב קיט מנחות מ. וזרקו בני אהרן פסחים סד זבחים פג. ואת ראשו יומא כה זבחים כח חולין כח. והקרב והכרעים זבחים כב נה. והקריב הכהן פסחים סה יומא כה חגיגה יא זבחים ד יד כד טו מנחות י חולין ל. עלה הוא זבחים יג. ואם מן העוף קדושין כד. והקריב מן זבחים סח חולין כב. והקריבו הכהן זבחים סה סו חולין כא כריתות ט.

רש"י

לשון אש פויי"ר בלע"ז: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) ואם מן הצאן. (ת"כ זבחים פ"ה) וי"ו מוסיף על ענין ראשון. (וילמוד תחתון מעליון לסמיכה והפשט ונתוח ואם כן ה"ל כסדר פרשה א"כ ק' למה הפסיק. מזרחי) ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה: מן הצאן מן הכשבים או מן העזי'. (ת"כ בכורו' מ"א) הרי אלו ג' מיעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם: (יא) על ירך המזבח. על צד המזבח: צפנה לפני ה'. (זבחי' קי"ט) ואין צפון בבמה: (יד) מן העוף. ולא כל העוף (קדושין כ"ד) לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף: תורים. גדולים ולא קטנים: בני יונה. קטנים ולא גדולים: (חולין כב): מן התורים או מן בני היונה. פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: (טו) והקריבו. (חולין כא) אפי' פרידה אחת יביא: הכהן ומלק. (שם) אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן (שם כח): ונמצה דמו. לשון מיץ אפים (משלי ל) כי אפס המץ (ישעיה יו) טובח בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד (זבחים ס"ה): ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מולק אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו' אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר

ספורנו

הלב יאות אותו החלק אשר יעלה בלבב המזבח והם העולה ואימורי הקרבנות ואזכרת המנחות ולכפרת המעשה יאותו חלקי הקרבן הנתן לכהנים חזה לתמורת איברי הפועל שהתעסקו בפעולת הרע יתן חלק איברי הקרבן לעובדי האל המתעסקים בעבודתו כאמרו ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם וכן אז"ל שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ובהיות הפועל הרע הראוי להתכפר בקרבן קלתו עם גודל עון כמו חייבי כריתות וקלתו קל מה אבל עם איזה חלול בקדש. הנה לחלק הראשון יאות החטאת לחטא את הנפש שנטמאה בחיוב כרת כאמרו ונכרתה הנפש ההיא. ולחלק הב' יאות האשם להעביר חלול אשר אשם לו חזה בהכנעת הקרבן עם התשובה ותודה אחת להם אמנם קרבן השלמים הוא כמשתף הבעלים עם משרתי האל לעבדו שכם אחד ובהיות הפותאים על ודרנות מתחכמות מהם מוכנים להכשל בחטא ומהם רחוקים מזה ויקרה בהם על המעט. היה הדבור בהם על אופנים מתחלפים

רמב"ן

לשם האש וכל אשה לשון אש: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני לשון רש"י ולא פי' הרב מהו לשם האש. ובגמרא אמרו לאפוקי גבבא דלא ומיכתו בו שיפשטנו על מנת להעלותו על גבי אש בוערת במערכה לא להעלות על גבי גחלים לוחשות שמתכבות והולכות ולי נראה שצריך לכוין שתאכלנו האש לגמרי לא מילה שם מעט והוא מלשונם בזו קורר ומורה גבשר כיצא דאכלי גנבי ובמסכת ערובי' ונכביר וניכול ויש מגורסין שם לאפוקי גבבא דלא שיתכין להעלותו על גבי אש של עצים כדכתיב על העצים אשר על האש ולא ישפוך להעלותו על גבי אש של קש ושל גבבא כענין שמניע כירה שהסיקוה בקש ובגבבא והנה בכתוב בזה טעם הקרבנות שהם אשה ריח ניחוח לה' ואמר הרב במורה הנבוכים כי טעם הקרבנות בעבור שהמצרים והכשדים אשר היו בישראל גרים ותושבים בארצם מעולם היו עובדים לבקר ולצאן כי המצרים עובדים טלה והכשדים עובדים לשדים אשר יראו להם בדמות שעירים ואנשי הודו עד היום לא ישחטו בקר לעולם בעבור כן צוה לשחוט אלה השלשה מינין לשם הנכבד כדי שיודע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבודה הוא אשר יקריבו לבורא ובו יתכפרו העונות כי כן יתרפאו האמונות הרעות שהם מדוי הנפש כי כל מדוי וכל חולי לא יתרפאו כי אם בהפכן אלה דבריו והאריך בהם והנה הם דברי הבאי ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה יעשו שולחן ה' מגואל שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח ניחוח וגם כי לפי שטותם של מצרים לא תתרפא

מחלתם

אבן עזרא

וטעמו קרבן אש והוא תאר למלת הכל: ניחוח. מפורש: (יא) על ירך המזבח. מצפון וכן ירכתי צפון כי רבים טעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלים: (יד) מן התרים. גדולים ולא קטנים: בני היונה. להוציא את הגדולים על כן לא אמרו יונים: (טו) ומלק. אין לו אח במקרא ומשפט

המליקה

פירוש על אבן עזרא

ירכתי לשון רבים. שר"ל לא למלת עולה שהוא לשון נקבה. ולמה לשון זכר שטעמו קרבן אש. תעיין בכללים. מפי' מצפון לירושלים אצל צפון. במכה הפסוק שאמר הר ציון

ירכתי

יונתן בן עוזיאל

(י) ואין מן בני ענא קורבניה מן אמריא או מן בני עזיא לעלתא דכר שלים יקריביניה: (יא) ויכוס יתיה טבחא על שיפולי מדבחא בסטר ציפונא קדם יי וידרקון בני אהרן כהניא ית אדמיה במזרקיא על מדבחא חזור חזור: (יב) ויפסיג יתיה לפסגוי ית רישיה וית גופיה ויסדר כהנא יתהון על קיסין דעל אישתא דעל מדבחא: (יג) וכריסא וריגלוי יחליל במיא ויקרב כהנא ית כולא ויסיק למדבחא עלתא היא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: (יד) ואם מן עופא עלתא

ירושלמי

קורבנוי, קדם יי ויקרב מן שפניניא או מן בני יוניא ית קורבניה ברם שפניניא יקריב מן רברבין ובני יוניא מן נוזלין: (טו) ויקרביניה כהנא למדבחא ויחזום ית רישיה ויסיק למדבחא ויתמצי אדמיה על כותל מדבחא:

[(טו) ויקריב יתיה כהנא על גבי מדבחא ויחום רישי ויסדר על גבי מדבחא וימצי דמיה על שיפולי מדבחא:]

ויעדי

בעל הטורים

ובדג אבל בהמ' נפשה מגסת ברעים לנרדים ולכן בהמ' דקה משמנה מאכל' בבט"ה ועי"כ טלטלה ב"כ משונה מבהמה גסה. בבן בקר לא כתיב שלא והקטיר ובצאן כתיב והקריב והקטיר לפי שצאן הוא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפעם אחת. בבן בקר לא כתיב הוא ובצאן ובעוף כתיב עולה הוא לפי שעולת העוף באה מחמת הכבש בדלות יכול אם עשאו בכבש יהא כשר ת"ל הוא. בבן בקר כתיב לרצונו ולא בצאן ובעוף לפי שמרבה להביא (יא) צפונה כדי להבין ממה שנאמר מצפון תפתח הרעה. כתיב צפון בצאן כנגד יצחק שספרו צפון. וכן בעזים כתיב צפון כנגד יעקב שנאמר בו ואת עורות גדיי העזים (בראשית כ"ז): (טו) ומלק את ראשו מליקה מן הלוחר לפי שהיונה כשהיא פורחת מחזרת הסימנין על גבי הלוחר. ועולת העוף למעלה (נעשה למעלה מחוט הסיקרא) על שם יצחק שנקרא יונת אלם שהועלה

יונתן

על הכרס קרוי פדר או פריסופא וכן לקמן סי' ג' ושם מוכיח מדכתיב בהדיא את"כ והחלב אלא משמע כדאמרן: (יד) בנים שפריצא וכו' פי' מן הקטני' ודריש תורי' גדולי' ולא קטני' בני יונה קטני' ולא גדולי' והכי הוא בשמעתא חולין אמר רבא וכו' ודיוקו דקרא נקוט תורים דומי' דבני יונה: (טו) ויחוס תרגום דומלק וכן בירושלמי תרגום וימצ' והוא כמו ויחוס בהסחלף אותיות אחה"ע וא"כ הוא לשון המשנה פרק ב' דיומא לחוס עלי ירק ופירשו המפרשים מלשון כריתה ולא מלאני לבי להגיהו כדכתיב ביונתן מפני

רמב"ן

משלחם וזה אבל תוספת מבואר כי מחשבת הרשעים הסכלים לעבוד למזל טלה ומזל שור שיש להם כח בהם כפי מחשבתם. ולכן לא יאכלו אותם לכבוד כחם ויסודם אבל אם יזבחו אותם לשם הנכבד זה כבוד להם ומעלה והם עצמם כך הם נוהגים כמו שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ועושי העגל יזבחו לו והכתוב מזכיר שהיו מקריבים ללבנה בכל ראשי חדשיהם ולשמש בעלותה במזלות הידועים להם בספריהם ויותר תתפשט המשלה באכילתו מהם לשוכב שהוא אסור להם ומגונה בעיניהם ולא יעשו כן לעולם והנה גם בצאתו מן התיבה עם שלשת בניו אין בעולם כשדי או מצרי הקריב קרבן וייטב בעיני ה' ואמר בו וירח ה' את ריח הניחוח וממנו אמר אל לבו לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ולא היה עדין בעולם שמץ ע"ז כלל ובלעם אמר את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח ואין דעתו עתה לשאול ממנו אמונות רעות כי לא נחשים בכך אבל עשה כן לקרבה אל האלהים כדי שיחול עליו הדבור ולשון הקרבנות את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי. וחלילה שלא יהא בהם שום תועלת ורצון רק שוללת לעכו"ם מדעת השוטי' ויותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה צוה השם כי כאשר יחטא ויביא קרבן יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה. יתודה בפיו כנגד הדבור. וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה. והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו. ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה. וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו נפש תחת נפש וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו וקרבן התמיד בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא תמיד ואלה דברים מתקבלים מושכים הלב כדברי אגדה ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם תכנם בו ממה שאמרו רבותינו בספרי ובסוף מנחות אמר שמעון בן עזאי בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהיך ולא אלהים ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק ושמא תאמר לאכילה הוא צריך תלמוד לומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה לא אמרתי לכם זבחו אלא כדי שיאמר ויעשה רצוני ובתוספתא ת"כ רבי יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות אלו דבריהם ז"ל והאמת כי בפרשת הקרבנות לא נאמר לא אל ולא אלהים אבל מצאנו והעלית עולות לה' אלהיך וכתיב לחם אלהיהם הם מקריבים וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב וכתוב במזמור בהלל זבח לאלהים תודה ועוד כתוב כי מעלו אבותינו ועשו הרע בעיני ה' גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל אבל הענין כלו מבואר בתורה שנאמר את קרבני לחמי לאשי ואמר לשם אשה שהם לשם לאשי וממנו לאשים ואשה לשון אש ואמר ר"א אשה שם התואר וטעמו קרבן אש והוא תואר למנות הכל ובמנחה שאמר והקטיר הכהן את אזכרתה אשה ריח ניחוח לה' יהיה תואר לקומץ אבל אשה שם כמו אש ועולה אשה כמו עולת אש ריח נחוח לה' וכן כלם כי טעמם כמו לשם אשה אבל לא אמר אש ואמר אשה כמשמעו כאשר הראה אותך בהר במתן תורה והנה הקרבן במדת הדין והזביחה לשם ה' לבדו שלא יתכון לדבר אחר בעולם רק לשם ה' לבדו וזה טעם עולה הוא אשה הוא ולכך אמר הכתוב כי את אשה ה' לחם אלהיהם הם מקריבי' והיו קדש כי לאשה ה' קרבן אלהים ולכך אמרו שלא יזכיר בלואות של קרבנות לא אל ולא אלהים אלא אשה לה' ריח ניחוח לה' כי הכונה לה' לבדו תהיה לא יכון המקריב ולא יעלה במחשבתו רק לשם המיוחד. והוא מאמר החכמים ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד בת"כ לה' לשם מי שעשה את העולם והוא מה שאמר המזמור זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל אלהים. ואין נודרין אלא לשמו המיוחד והוא מה שאמר אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך כאשר אמר אנכי ה' אלהיך וזה טעם המזמור כולו שאמר אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ וגו' שהזכיר שם מלא על עולם מלא והזכיר בהם הקרבנות והוא שנאמר יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר לאמר שיהיו הקרבנות על הרצון שהוא מזבחו ובית תפארתו יפאר בעלותם לריח ניחוח מן נחה רוח אליהו על אלישע ותנח עליהם הרוח וכל קרבן לשון קריבה ואחדות ולכך אמר ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל כי העולה בקדש תהיה לאלהי ישראל והמלאך למד למנוח ענין הקרבנות אמר אם תעצרני לא אוכל בלחמך שאם יעשה לו לחם לא יקבל ממנו כי הוא פגול וזבח תועבה לשם אבל אם תעשה עולה לה' לבדו תעלנה ותהיה לרצון על אשה ה' ולא עלה בלהב המזבח והנה הענין מפורש ומבואר וה' הטוב יכפר בעד: (י) ואם מן הצאן קרבנו. הפרשה זו בעולת הצאן ודינה כדין עולת הבקר בכל מעשה ולכך קצר בכאן ולא הזכיר וסמך ונרצה והוסיף לומר על ירך המזבח צפונה לפני ה' לבאר כי לפני ה' שכתוב בבן הבקר הוא ירך המזבח צפון ופי' ירך המזבח צדו והוא צפון למד כי כבש המזבח בדרום ושם פני המזבח שנאמר בבן לפני ה' אל פני המזבח וטעם השמיטה שהיא צפון כבר פרשתי ואמר סתם על המזבח סביב כי הוא המזבח הנזכר אשר פתח אהל מועד ולא הזכיר והפשיט שכבר הוזכר ואמר וערך הכהן אתם ללמד כי די בכהן אחד כמו שפירשתי כי הפרשיות למדות זו מזו מה שיחסר באחת יבאר באחרת: (טו) והקריבו הכהן אל המזבח. ההקרבה הזו היא העלאה שיעלה העוף אל המזבח ושם ימלוק אותו שהמליקה אינה אלא בראשו של מזבח ומפני זה דרשו הכהן וכי עולה על הלב שהזר קרב לגבי המזבח א"כ למה נאמר הכהן ומלק מלמד שלא תהא המליקה אלא בעצמו של כהן ומלק והקטיר ונמצה אפשר לומר כן ונאמר שהוא מקטיר הוא מולה אלא מה הקטר' הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליק' הראש בעצמו והגוף בעצמו ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטר' ונמצה דמו כדבר לשון רש"י ולא יתכן לומר שימלוק את הראש ויקטירנו ואחרי כן ונמצה דם הגוף על קיר המזבח והקטיר אותו לפי שאין מקריבים אברים לעולם בשום קרבן אלא לאחר שנאת דמים כי הדם הוא בנפש יכפר בכל הקרבנות. ולפי' דרשו כן שלא בא הכתוב אלא להקיש מליק' להקטר' שיהא בשניהם הראש בעצמו והגוף בעצמו. אבל פשוטו של מקרא ומלק את ראשו והקטיר המזבחה ילמד על המליקה שתהיה להקטיר הראש כאשר יקטיר הגוף כמו שאמר והקטיר אותו הכהן כי דרך הכתוב בכל הקרבנות לומר כן כמו שפירשתי בנתחי העולה. אבל אמר בכאן והקטיר אותו הכהן ולא אמר והקטיר את הכל כי שתי הקטרות הן יקטיר הראש ויסיר המוראה

ושסע

וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃ טז וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן׃ יז וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ס

ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה׃ ב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ג וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס ד וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן׃ ס ה וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת

קרבנך

אונקלוס

כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ עַל כּוֹתַל מַדְבְּחָא׃ טו וְיַעְדֵּי יָת זַפְקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי יָתֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא קִדּוּמָא בְּאַתַר דְּמוֹקְדִין קִטְמָא׃ יז וִיפָרֵק יָתֵיהּ בְּגַדְפוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ וְיַסֵּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל אָעַיָּא דְּעַל אֶשָּׁתָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ א וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב קוּרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ סוּלְתָּא יְהֵי קוּרְבָּנֵיהּ וְיָרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָא׃ ב וְיַיְתִינַהּ לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסֻּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַהּ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ג וּדְאִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ׃ ד וַאֲרֵי תְקָרֵיב קוּרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה תַנּוּרָא סוּלְתָּא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח׃ ה וְאִם מִנְחָתָא עַל

* (פ"פ ס"ג) נ"ל דמושדיו.

מסרה ומלק, ג'. קיר, מ"י וכלה דכותיה. טז והסיר, מ"י. מראתו, ל' וחסר. בנצתה, ל' וחסר. והשליך, מ"י. המזבח, לית בג' פסוקין. מקום, כולה מ"ו במ"ה. יז ושסע, ב'. בכנפיו, ל' הב' רפי ומ"י. לא, ל' וס' ולא יבדיל. יבדיל, כל ל"י במ' מ"י במ"ה. הוא, ב' ולמלרא חסר הוא. א א תקריב, מלא יוד בלורי' במ"ה. סלת, מ"ו וכל דכותי' בלורייתא. עליה, מ"י וכ"דכו. לבנה, ח"ו בלורייתא. ב והביאה, הוי"ו בסגול והה"א בח"ם ומ"י וה"א בסרא במפיק וב'. מלא, ל' וח"ו. קמצו, ח"ו. ג והנותרת, מ"ו וכל דכן בלורייתא. קדש, ס"ו. וכל בלורי' כן. קדשים, הקוף בלא מסג. ד תקרב, פ"י. תנור, מ"ו וכל דכותי' בלורי'. חלות, ג' מ"ו. מצת, ד' וס"ו. בלולת, מ"ו קדמא ומ"ו תניין וכל סורה כולהון כמיבין כן. ורקיקי, מ"י. מצות, מ"ו. משחים, ס"ו ומ"י.

* ע"פ מסורה הקו"ף בלא מסג וע"פ הדק' נ"ל במסג.

ת"א ומלק את ראשו קדושין לו זבחים סה חולין כא כב. ונמצה דמו זבחים סה. והסיר את מראתו זבחים סה מעילה יב. ושסע אתו זבחים סה. בכנפיו שבת קח. לא יבדיל זבחים סה. עלה הוא זבחי' ס"ז. אשה ריח ניחוח מנחות יג. ונפש כי תקריב מנחות ה. קרבן מנחה זבחים לא מנחות כ קו. ויצק עליה שמן פסחים לו סוטה יד מנחות ט. והביאה אל בני פסחים שם סוטה שם קדושין לו מנחות ט יח. וקמץ זבחים סג מנחות ב ח. מלא קמצו יומא מז מנחות יא יט כו. מסלתה ומשמנה סוטה יד מנחות כג מעילה ט בכורות מא תמורה כח כט כדם מא. אשה ריח ניחוח שבועות פו. והנותרת מן המנחה יומא סא סוטה טו מנחות ט' מעילה מ ט. וכי תקריב מנחות סג. מאפה תנור שם. חלות מצות שם עה. ורקיקי מצות שם עג.

רש"י

הקטיר וקודם הקטרה ונמלה דמו כבר: (טז) מראתו. מקום הרעי זה הזפק: בנצתה. (ת"כ) עם בני מעיה ונוצה ל' דבר המאוס כמו (איכה ד') כי נצו גם נעו ואונקלוס תרגם באוכליה הוא מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקורקבן עמה ורבותינו ז"ל אמר' קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר בעוף שאוכלין מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל. (וי"ר) אצל המזבח קדמה. (ת"כ) במזרחו של כבש: אל מקום הדשן. מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשן מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעי' שם במקומן (מעילה יא): (יז) ושסע. אין שיסוע אלא ביד וכן הוא או' בשמשון (שופטים י"ד) וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו. (וי"ר) עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו: בכנפיו. (שבת קח) נוצ' ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח רע של כנפים נשרפי' ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתו' יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לב' חתיכו' אלא קורעו מגבו (מנחו' ק"ח) נא' בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים (א) ונפש כי תקריב. לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו. האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת (מנחות ק"ד) שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן ה' מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. אין סלת אלא מן החטין (ת"כ) שנאמר סלת חטים (שמות כ"ט) ואין מנחה פחותה מעשרון שנא' (ויקרא י"ד) ועשרון סלת (אולי צ"ל וגו' ועי' במזרחי) למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. על כולה (ת"כ): ונתן עליה לבונה. על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנא' מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה (סוטה י"ד): ויצק ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר (ת"כ מנחות י"ח): (ב) הכהנים וקמץ. מקמיצה ואילך מצות כהונה (מנחות ט ת"כ): וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה אף בי"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל (מדות ה'): מלא קמצו. יכול מבורץ מבלבץ [שוא פי' של מבורץ] ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקמצו [ויקרא ו'] לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו [מנחות י"א] והו קומץ במשמע ל' העברית: על כל לבנתה. לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא: לבנתה והקטיר. אף הלבונה בהקטרה (ת"כ): מלא קמצו מסלתה ומשמנה. הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסול' (מנחות י"א): אזכרתה. הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: (ג) לאהרן ולבניו. כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת (ת"כ): קדש קדשים. היא להם: מאשי ה'. אין להם חלק בה אלא לאחר מתנת האשים (יומא י"ד): (ד) וכי תקריב וגו' שאמר הרי עלי מנחה מאפה תנור (מנחות מ"ו) ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלו' בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן י"א מושחן וחוזר ומושח עד שיכלה כל השמן שבלוג שכל המנחו' טעונות לוג שמן וי"א מושחן כמין כ"י ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהני' מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזיתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנאמר בו זך (ת"כ) ושנינו במנחות (דף ע"ו) כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות ע"י פתיתה כולן באות עשר עשר חלות ואומר בה רקיקין באה עשר

רקיקין

(טז) ויעדי ית זרוקפיה בלקטיה וישלק יתיה לסטר מדבחא קידומא באתר דמוקדין קיטמא: (יז) ויתלע יתיה בגדפוי ולא יפריש גדפוי מניה ויסיק יתיה כהנא למדבחא על קיסין דעל אישתא עלתא היא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי:

(טז) ויעבר ית קורקבניה בנשא וישלק יתה סמיך למדבחא מן מדינחא לאתר בית שמיכות קיטמא:

(יז) ויתלע יתיה בגנפוי לא יפריש ויסדר יתיה כהנא על גבי מדבחא על קיסיא דאית על אשתא:

(א) ובר נש ארום יקרב קרבן מנחתא קדם יי קמחא סמידא יהי קורבניה ויריק עלה משחא ויתן עלה לבונתא: (ב) וייתינה לות בני אהרן כהניא ויקמוץ מתמן מליה קומציה מן קמחא סמידא ומן טוב משחא על כל לבונתא ויסיק כהנא ית שפר אדכרתא למדבחא קרבנא דמתקבל ברעוא קדם יי: (ג) ומה דמשתייר מן מנחתא יהי לאהרן ולבנוי קדש קודשין מקרבניא דיי: (ד) וארום תקריב קרבן מנחתא דמתאפי בתנורא סמידא גריצן פטירין ופתיכן במשח ועריכין פטירין דמשיחין במשח: (ה) ואין מנחתא על מסריתא קורבנך סמידא פתיכא במשח פטיר תהי:

(ה) ועריכי פטיר:

בעל הטורים

שהועלה למעלה על המזבח: (א) ונפש כי תקריב קרבן מנחה. אמר נפש במנחה לפי שנפשו היא בלה שהעני עורם בנפשו עד שהשיג להביאה. בעוף ובמנחה לא נאמר לפני ה' כמו בצאן בבקר לפי שעניים מביאים אותם מתביישים להביאם לפני הכל לכך אמר במנחה לאהרן ולבניו שלים בעצמם. והזכיר לאהרן לומר

פוג מפסח פי' מקום שנשרפה שומנה: יש ספר לדכלתא פי' המסובח שנה לאפוקי אם

רסיק

יונתן

מפני שכן מביאו המתורגמן בעלוך עין שם: (טז) זרוקפיה לפי הענין מוכלה פירושו מקום כיעי העוף ויש מגיהים זפקיה וק"ל: בלקטיה הולך לשיטת רש"י לפרש בנוצתה המעים ולפי שהעוף מלקט בכל מקום אף מן הגזל לכן תרגם בלקטיה וק"ל: (יז) ויתלע לפי הענין הוא לשון ביקוע כמו המתולעת שהוא מבקע בפיו וק"ל ויותר היה נראה לפרש שהוא כמו ויתלה שהוא לשון חתיכה פמו ונפל תילי בגי כילה במסכת חולין: (ג) ומן עלה

רש"י

לקיקין: (ה) ואם מנח' על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת (מנחות פ"ג) וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן (שם ע"ד). וכולן טעונות ג' מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי

רמב"ן

ופשע אותו ויקטיר הגוף כמו ששנינו בזבחים: (טז) והסיר את מראתו בנצת'. מקום הריעי זה הזפק בנוצת' עם בני מעיה ונוצה לשון דבר מאוס וכן כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס בזוכלי' וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו אמרו קודר את הזפק בסכין כמין ארובה ונוטלו עם הנוצה לשון רש"י. ואיננו נכון שאין נוצה בשום מקום אלא נוצה ממש וכי נצו גם נעו יאמר כי הענו נוצה לעוף ממקומותם אל הגול' וגם ינועו שם שלא ענאו מנוח וכמוהו כי ינא תנא והמתרגם הירושלמי אמר בו אולי יתקומשו אף ימלטו עמאו מן כי ינאו אנשים יאמר כי הם נעים בכל העמים ונודדים מהם ולא יוסיפו לגור בתוכם ויש' פי'. אבל לשון נוצה לא יתלא כדברי הרב ומדרשו של אבא יוסי שהצריך ליטול אף הקרקבן עמה מפני שהזפק והושב עם הקרקבן כלי המאכל בכלל מראתו כי בקרקבן יעשה הריעי ולא חלק אבא יוסי כלל למה שאמר תנא קמא יעלנו עם הנוצה מפני ששנינו במסכ' במסכת זבחים פרק ששי בא לו לגוף והסיר את המראה ואת הנוצה ואת בני מעים היוצאים עמה והשליכם לבית הדשן ומסכ' זו משנת אבא יוסי הוא וקתני נוצה. דעת אונק' כדעת הכונים שאינו מסירו רק הזפק בנוצתו עם האוכל הכנוס בו שהו' המוראה ולפי שהכהן תופס בזפק ומסיר בו את המוראה אמר ית זקפיה בזוכלי' כאלו הוא אוכליה בזפקי' כי אוכלי' הכנוס מוראתו וזפקים הכנוס נוצת' שהכתוב אמר שיסיר המוראה שהוא האוכל בנוצ' שעליה נוטל הזפק בעורו ובנוצה שעליו וכך אמר אונק' אלי בשתי מיתרי' וכפי העברי יאמר אלי שתי במיתרי' אבל הפך תרגומו לצורך דבר שידע בו ותרגם ואת שתי קלות שתי העבותות כן בהפוך וית תרתין גדילן דעל תרין ספרוהי וכן רבים: (יז) בכנפיו. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו כנפיו נוצה ממש לשון רש"י ואיננו נכון שאם כן לא יזכיר הכתוב מאיזה מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו. אבל פירושו ושסע אותו במקום כנפיו כי הבי"ת בי"ת הכלי כאומך באהרן בבית או בצד' ואין כנפיו נוצה אבל הוא בכלל כנפים שכתוב כל צפור כל כנף יפרוש כנפיו לתימן וכן בכנף מעילו ונוצה הוא השער אשר על גוף העוף כענין שכתוב הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצ'. וכן שנינו הכנפים והנוצ' טמאות ומטמאות ומצטרפות ואמרו פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצ': (א) ויצק ונתן והביאה. מלמד שיליקה ובלילה כשרה בזר: (ב) הכהנים וקמץ מקמיצ' ואילך מצות כהונ' לשון רש"י. וצריך שנאמר שאין מצות כהונ' מתחלת בקמיצ' שהרי הגשה קודמת לקמיצ' והיא פסולה בזר כמו שאמר והקריבה אל הכהן והגיש' אל המזבח ואח"כ והרים הכהן את אזכרת' שהוא הקומץ הרי שהכהן הוא מגיש' אל המזבח לקרן מערבית דרומית ואח"כ קומץ. וכן שנינו הסמיכות והתנופות והגשות והקמיצות נוהגות באנשים. ואין נוהגות בנשים ואמר כהנות דכתיב זאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן ולא בנות אהרן אח"כ הגש' בבני אהרן היא. אבל מה שאמרו מקמיצ' ואילך מצות כהונ' כוונתם כי מקמיצ' זו הכתובה בפסוק הזה ואילך מצות כהונ' לא בדברים שהקדים הכתוב בכאן לקמיצ' שהרי בפרש' זו הזכיר יציק' ונתינת לבונ' והבאה

אבן עזרא

המליקה מדברי הקבלה: ונמצה דמו. מבנין נפעל מגזרת מצית: (טז) מראתו. ידוע וכמוהו הוי [ג]מוראה ונגאלה: בנצתה. עם הנוצה שלו וכן מלא [ד]הנוצה: אצל המזבח. מחוץ: קדמה. כי [ה]הוא לצוק ממקום הכבוד: אל מקום הדשן. גם [ו]שם ישימוהו: (יז) ושסע. מגזרת ושוסעת שסע כטעם בקוע (א) ונפש כי תקריב. [ז]נפש אדם והזכיר הנפש שהמנחה נדבה גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני: סלת. קמח חטה נקי' והיא הנקראת בלשון קדר סמי"ד והנה אין ראוי להיות מנחה לגבוה כי אם מהמין שאין למעלה הימנו; (ב) וקמץ. מגזרת [ח]לקמצים [ט]וקדמונינו פירשו קמץ מלא ודבריהם אמת; מסלתה. מעט מעט וכן מהשמן רק כל הלבונה יקטיר: אזכרתה. האל"ף נוסף והטעם מה שהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו ורבי' פירשוהו כריח קטורת כמו זכרו כיין לבנון: (ג) לאהרן ולבניו. ולכל הכהנים בשוה: (ד) חלות. עבות ויש אומרים עגולות מלשון חלילה בדברי קדמונינו: המחבת

פירוש על אבן עזרא

ירכתי לפון. [ג]המ"ם נוסף כי שרשו ראה. ונקרא הזפק בשם זה, לפי שיש בו לבלוע ועוף, וראי מן ושמתיך כראי (נחום ג' ו') ובלשון חכמים בחילוף הא"מע, נרף של רעי. [ד]שרשו נצה (יחזקאל יז ג') מלא הנוצה. [ה]ר"ל מקום הדשן הוא מחוץ למחנה כ"ש והוליא את הדשן אל מחוץ למחנה. [ו]מדכתיב והשליך אותה אל מקום הדשן, הא שישליכוה סמוך למקום הדשן לכן פי' גם שם ישימוהו ותלא אל במקום על. [ז]לפי שידבר על מנחה הבאה נדבה מחסה לנפש, ובעבור הנפש היא כד"בה תקרא נדיבה. [ח]פי' קבוץ ואסיפה; [ט]ביומא ד'

פירוש רשב"ם

(טז) ומלק. חכמים פירשו האיך מרכתיב ומלק את ראשו ולא כתיב ומלק אותו כמו שכתב ושחט אותו. פירש דונ"ש. כי ראיה הוא לדברי רבותינו שראו עבודת בית המקדש כי הוא חותך בצפורנו שדרה ומפרקת מאחריו עד שמגיע לצואר ויורד וקוצץ עד שמגיע לסימנין וקוצצן: ונמצה. בדבר רך ראוי לומר כך כדכתיב את קובעת כוס התרעלה שתית מצית אף שמריה ימצו: (טז) מראתו. כמו ושמתיך כראי. הוי מוראה ונגאלה. ענין מגוף הטה. ותרגומו. זפקיה. והוא כריעי וזבל. בנצתה. עם הנוצה עם הזפק: (א) מנחה. כבר פירשתי לשון דורון בבראשית. מגזרת נחה את העם: (ב) מלא קמצו. חכמים פירשו במסכת יומא שקומץ בשלש אצבעותיו האמצעיים: אזכרתה. לשון זכר רגיל לומר בלבנה מפני הריח העולה וכן כתיב מזכיר לבנה. וכן והיתה ללחם לאזכרה. מיני מנחות הכתובות כאן מפורשים במנחות מנין חלותיהם וכמה לבנה וכמה

קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה׃ ו פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא׃ ס שלישי ז וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ ח וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה לַיהוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ י וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ יא כָּל־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ יב קָרְבַּן רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיהוָה וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא־יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ׃ יג וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח׃ ס יד וְאִם־תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיהוָה אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל תַּקְרִיב אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ׃ טו וְנָתַתָּ עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְשַׂמְתָּ עָלֶיהָ לְבֹנָה מִנְחָה הִוא׃ טז וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ רביעי

אונקלוס

עַל מַסְרֵיתָא קוּרְבָּנָךְ סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח פַּטִּיר תְּהֵי׃ ו בְּצַע יָתַהּ בִּיצוּעִין וּתְרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא מִנְחָתָא הִיא׃ ז וְאִם מִנְחָתָא דְרַדְתָּא קוּרְבָּנָךְ סוּלְתָּא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵיד׃ ח וְתַיְתֵי יַת מִנְחָתָא דְּיִתְעֲבֵד מֵאִלֵּין קֳדָם יְיָ וִיקָרְבִינַהּ לְוָת כָּהֲנָא וִיקָרְבִינַהּ לְמַדְבְּחָא׃ ט וְיַפְרֵשׁ כָּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יַת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ י וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ׃ יא כָּל מִנְחָתָא דִּי תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לָא תִתְעֲבֵד חֲמִיעַ אֲרֵי כָּל חֲמִיר וְכָל דְּבַשׁ לָא תַסְּקוּן מִנֵּיהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ יב קוּרְבַּן קַדְמָאֵי תְּקָרְבוּן יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וּלְמַדְבְּחָא לָא יִתַּסְּקוּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא׃ יג וְכָל קוּרְבַּן מִנְחָתָךְ בְּמִלְחָא תִּמְלַח וְלָא תְבַטֵּל מְלַח קְיָם אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ עַל כָּל קוּרְבָּנָךְ תְּקָרֵב מִלְחָא׃ יד וְאִם תְּקָרֵב מִנְחַת בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ אָבִיב קְלֵי בְּנוּר פֵּירוּכַן רְכִיכָן תְּקָרֵב יַת מִנְחַת בִּכּוּרָךְ׃ טו וְתִתֵּן עֲלַהּ מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוֹנְתָּא מִנְחָתָא הִיא׃ טז וְיַסֵּק כָּהֲנָא יַת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּרוּכַהּ וּמִמִּשְׁחַהּ

על

מסרה ה קרבנך מ"י וכל סו', דכ'. בלולה, מ"ו. ו פתות, מ"ו, אתה מ"ו. פתים, ס"י קדמאה ומ"י תנין. מנחה הו' הוא בו"ו ואינו מן י"א דכתיבין יו"ד. ז מחשת, מ"י. בשמן, ב' דגושא. ח והקריבה, מ"י. והגישה, מ"י. ט והרים, מ"י וכל דכוותי' בלוכי' כ"כ. י מלאי, יוד בסוף תיבותא. יא שאר, מ"ו. תקטירו, הטע"ם בדרגא מ"י. יב לאשית, מ"א ומ"י וכל דלוכי' כ"כ במ"א ס"א ומ"י. אתם, מ"ו. יג מתנים, מ"י. ברית, מ"י. יד בכורים, ג' ומלאים דמלאים. גרש בשין שמאלית. טו מנחה הוא, כתיב בו"ו. טז מגרשה, הגימל דגושה.

ת"א קרבנך שם עד. סלת בלולה שם עה. מצה תהיה גג פתות אותה שם עב. ואם מנחת שם עד. מרחשת שם סג. והבאת את שם ס. והקריבה אל סוטה יד מנחות ח סב. והגישה אל סוטה שם זבחים סג סד מנחות ס. והרים הכהן מנחות ע סא. כל המנחה מנחות מ. לא תעשה שבת קיא מנחות כה נו. כי כל שאר פסחים מג יומא מה כזיר לו סוטה כג שבועות יג זבחים עו מנחות כה כח. לא תקטירו מנחות קו תמורה ז. קרבן ראשית זבחים עז מנחות ח כח פד. ואל המזבח זבחים עז מנחות כ. לריח ניחח יומא מה סוטה כג זבחים עו מנחות קו. וכל קרבן סוטה עו מנחות כ כא. ולא תשבית ברכות ה ס' הזוהר פ' ויחי. על כל קרבנך מנחות כ. ואם תקריב מנחות סח עב. אביב קלוי באש מנחות סו סוטה. פד. כרמל שבת קה מנחות סד תקריב את מנחות סג פד. ונתה עליה שמן מנחות נט. והקטיר הכהן סוטה טו. מגרשה ומשמנה מנחות יט. על כל לבונת' מנחות כז.

רש"י

בכלי קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סלת (ת"כ): (ו) פתות אתה פתים. לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה (שם): ויצקת עליה שמן מנחה הוא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור ת"ל עליה הוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת"ל הוא (שם): (ז) מרחשת. (פי' המנחות) כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשה מנחה העשויין לתוכה רוחשין. כל דבר רך עם משקה נראה כרוחש ומנענע: (ח) אשר יעשה מאלה. מאחד מן המינין הללו (ת"כ): והקריבה. בעלים אל הכהן: והגישה הכהן אל המזבח. מגישה לקרן דרומית מערבית של מזבח: (ט) את אזכרתה. הוא הקומץ: (יא) וכל דבש כל מתיקת (מדהתיר בהדיא. דבש מבכורי' ע"כ) פרי קרוי דבש: (שאין פירושו דבש דבורים דהא אין מעילין ממנו בכורים): (יב) קרבן ראשית תקריבו אתם. מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה (ויקרא כ"ג) ובכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים ותמרי': (יג) מלח ברית. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתוני' ליקרב במזבח. במלח (שהוא תולדות המים) וניסוך המים בחג: על כל קרבנך. על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן: (יד) ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן (במדבר ל"ו) ואם יהיה היובל וגו': מנחת בכורים. במנחת העומר הכתוב מדבר (ת"כ) שהיא באה אביב בשעת בישול התבוא' ומן השעורי' היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעורה אביב (שמות ט'): קלוי באש. שמיבשין אותו על האור באבוב של קלאים (פירש"י במנחות שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל. גרוסה בעודה לחה: גרש. לשון שבירה וטחינה גורסה בריחים של גרוסו' כמו ויגרס בחצץ (איכה ג) וכן גרסה נפשי (תהלים קי"ט): כרמל. בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות כרמל וכן וכרמל בצקלונו (מלכים ב')

פירוש רשב"ם

וכמד שמן בכל אחת ומהו מחבת ומה היא מרחשת: מרחשת. כלי עמוק ומעשיה רוחשין. אבל מחבת אינו עמוק וכולן באות מצה כמ"ש בצו את אהרן: (יא) וכל דבש. פירות האילן. תמרים קרויין דבש: (יב) קרבן ראשית. שתי הלחם בעצרת הקרויין מנחה חדשה. ובכורי פירות המפורשים בכי תבא: תקריבו אותם לי"י. בעזרה תביאו אותם לתנופה ולא לקרבן המזבח: (יד) ואם תקריב. לכשתקריב מנחת העומר: גרש. כמו ויגרס בחצץ שיהא טחון ברחים של גרוסות:

שלמים

(ו) רסיק יתה ריסוקין ותריק עלה משחא מנחתא היא :

[(ו) ותרסק יתה ריסוקין ותריק עלה משחא :]

(ז) ואין מנחת מרתחא קרבנך סמידא יתוח במשח תתעביד : (ח) ותהנעל ית מנחתא דתתעבד מן סמידא ומשחא האילין לקדם יי ויקרבינה גברא דמייתי יתה לות כהנא וכהנא יממטינה למדבחא : (ט) ויפריש כהנא מן מנחתא ית שבח אדכרתא ויסיק למדבחא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי : (י) ומה דמשתייר מן מנחתא יהי לאהרן ולבנוי קודש קודשין מקרבניא דיי : (יא) כל מנחתא די תקרבון קדם יי לא תתעביד חמיע ארום כל חמיר וכל דבש לא תקרבון מניה קרבנא קדם יי :

[(יא) ארום כל דמחמע וכל דחלי :]

(יב) קרבן שירויא תקרבון יתהון קדם יי דלחים ביכוריא חמיר מתקרב ותמרי בזמן ביכורי אבא עם דובשיה מתקרביב ויכלון יתהון כהניא ברם למדבחא לא יתסקון לאתקבלא ברעוא : (יג) וכל קורבן מנחתך במלחא תמלח ולא תבטל מלח קיים אלהך מעלוי מנחתך מטול דעשרין וארבעא מוהבתא דכהניא אתגזרו בקיים מילחא בגין כן על כל קרבנך תקריב מילחא : (יד) ואין תקרב מנחת ביכורין קדם יי מהבהב קלי בנורא קמח קלי ופירוכין תקרב ית מנחת ביכוריך : (טו) ותתן עלה משח זיתא ותשוי עלה לבונתא מנחתא היא : (טז) ויסיק כהנא ית שבח אדכרתא מן פירוכייא וממשח משחא על

בעל הטורים

אומר שאף הכהן הגדול לא יבזה מנחת הדל: (יא) לא תעשה חמץ. לפי שילר הרע דומה לשאור ומטעם זה נ"כ הזהיר על הדבש שילר הרע מתוק לאדם כדבש: (יג) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וכו' ג' פעמים הזכיר מלח בפסוק מפני דג' מקומות המלח נתון בלשכת המלח. ועל הכבש. ועל המזבח: תקריב מלח. בגימט' זה יביא מלח משל צבור: (ב) וסמך ידו. כתיב בבקר ובלאן וגבי כתיב את ידו לפי שהבקר חזק ויכול לסבול סמיכה שלריך לסמוך עליו בכל כחו מה שאין כן בלאן וגבי לכך כתיב את דמשמע בכפיו (כי את מורה לפעמים על דבר שאינו עיקר כדדרשינן בכ"מ את הטפל). בבקר כתיב אם זכור אם נקב' ובלאן כתיב זכר או נקבה לפי שהולרך לכתוב או לרבות טפלגם ואם לא משמע ליבוי וגבי לא הזכיר כלל זכר ונקבה לפי שהעז מנהגו לעולם להוליד זכר ונקבה ביחד ומקמא ישמע שזכר רשאיר הנקבה לפרנסה ביחד. בבן בקר כתיב והקטירו אותו בני אהרן לשון רבים ובלאן כתיב והקטיר הכהן לפי שבן בקר לריך הרבה כהנים

יונתן

עלה בידו גרגיר ולבור. וכו' בן הוא בת"כ ובפ"י הגילו ג"כ: (ו) רסיק יתה ריסוקין לשון רבותינו בעלי תלמוד במקומות הרבה ריסוק אברים וכדומה: (ח) דמתעבד מן סמידא פי' העשויה מהסולת והשמן וכדומה לריכים הגשה לאפוקי אחרים כדאמר ר' שמעון במס' מנחות פ' בלוס מלו' ונפקא ליה מהלה ממשמע מיעוט כלומר אין עונין הגשה אלא הדומה לאלה והכי פירש"י וק"ל: ויקרבינה גברא כפירש"י ודיוקו עיון: (יב) דלחים בכורייא חמיר וכו' ותמרי וכו' כל זה עיין ברש"י ומשם תבין: (יג) מטול דעשרין וארבעא מוהבתא כי תרגום ויתן ויהב וה"ע כ"ד מתנות כהונה שנגזרו בקיום ברית, שכרת השם לאהרן שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית וכו' עיין ברש"י: ירושלמי דמחמע וכל

רמב"ן

והגא' אל הכהן וקמיל' ולא הזכיר כאן הגש' אל המזבח כמנא שכל האמורין כאן קודם קמיל' כשרין בזר שהם יליק' ובליל' והגא': (יא) כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעש' חמץ. אסר להביא המנח' חמץ ואחר כך אמר לא תקטירו ממנו לאסור שלא יחמיץ הקומץ ויקטירנו ויכנס בכלל לא תקטירו ממנו אשה כל הקטרה לשון קטרת הסמים שהפסוקי' אומרים יפה היה הדבש לקטרת אלא שאסרתו התורה ואמר ממנו לאסור מקלתו כלומר אפי' שומן וכן על פירושו לוקה מדיבורי הכתוב שאמר כי כל שאור וכל דבש כמו שמפורש במנחות ובפסחים. וטעם הכתוב שיזכיר מנחה היא ויכתוב הוא וכן בכל מקום מפרשת הנה אנכי שולח מלאך וכן האשה היא בעבור שהנקבה בכלל הזכר בכם. וטעם השאור והדבש יתכן שהוא כדברי הרב במו"נ אמר שמלא בספריהם שהמנהג היה בעובדי ע"ז להקריב כל מנחתם שמן ולערב הדבש בכל קרבניהם ולכן אסרם לגבוה. וכן אמרו רבותינו במלב' שהיתה נאהבת בימי האבות ואחר כך שנאה השם מפני שעשאוה חוק לע"ז כמו שאמר אשר שנא ה' אלהיך. ובטעם המלח אמר כן בעבור שהם יאכלו אותו ולא יקריבוהו כלל. ויתכן מפני שאינו דרך כבוד להיות לפני השם טפל מבלי מלח כטעם הקריבהו נא לפחתך ולפיכך מעטו העולים והדם שאין טעונין מלח או שיש בכל אלה סוד נעלם ממנו ואמר הכתוב בשאור ודבש לשון רבים כי עם אהרן ובניו ידבר. וחזר ואמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח כי יחזור אל מביא המנחה שאמר בו בתחלת הפרש' ואם מנחת מרחשת קרבנך. והטעם כי המליחה כשרה בזר כמו יליק' ובליל'. וטעם על כל קרבנך על כל קרבנותיך שכל הקרבנות טעונין מלח כמו המנח': (יג) ולא תשבית מלח ברית אלהיך. שהברית כרות' למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח ונסוך המים בחג לשון רש"י. ומדרש חכמים הוא. ור"א אמר על דרך הפשט הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב טפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון ובעבור שהוא ברית בקרבנות יעשה הכתוב זאת הברית אב לכל הבריתות ויאמר במתנות כהונה ובמלכות דוד ברית מלח כי הוא קיים בברית מלח בקרבנות. אבל ר' אברהם פירש ברית כרות' מגזרת ארץ מלח' ומקום המלח נכרת. ואין טעם לדבריו ומפני שאמר בכאן ברית אלהיך ולא אמר ברית ה' כלשון הפרש' וכדרך כל הקרבנות או שיאמר ברית ה' אלהיך אני סובר בו ענין שהמלח מים ובכח השמש הבא בהם יעש' מלח והמים בתולדותם ירוו הארץ ויולידו ויצמחו ואחרי היותם מלח יכריתו כל מקום וישרפו לא תזרע ולא תצמיח והנה הברית כלול' מכל המדות והמים והאש באים בה ועדיה תלתה ובלה המתמשל' הראשונה ממלכת השם כאלה שיתן טעם בכל המאכלי' ותקן ים ותברית במליחות' והנה המלח כברית. ולכן אמר הכתוב הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכ' לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח עולם כי הוא גם כן מדתו של דוד ולכן אמר בקרבנות ברית מלח עולם היא כי הברית מלח העולם בו יתקיים ויכרת וכבר הוריתיך להתבונן מדבריו במקומות אחרים פי' שלם מיבות הללו ברית מלח עולם היא: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים. עד ואם זבח הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן אם יהי' היובל לבני ישראל לשון רש"י. והנכון כי בעבור שלא יצוה עתה לעשות המצוה הזאת אמר כן יאמר כי תקריב מנחת העמר' תעשנה כן ואם תקריב מנחת מרחשת ככה תעשה ואם מנחת בכורי' תהיה המנחה אשר תקריב כמשפט הזה תעשה אותה. והנה האם כפשוטו וטעם ואם יהיה היובל לבני ישראל כי אמרו גם אם ינחלו בני ישראל את הארץ כל הימים ויזכו לקדש את שנת היובל לא תחזור לנו הנחלה. ואפשר גם כן שאמר ואם תקריב מנחת בכורים כן תעשה כאומר אם יביאך ה' אלהיך אל הארץ ותקצור את קצירה ותביא מנחת בכורים כן תעשה אותה כי ירושת הארץ בתנאי יזכרנה להם כמו שאמר אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה' את כל הגוים מלפניכם וכן במקומות רבים:

רמב"ן

אבן עזרה

(ה) מחבת. קערה מכוסה בקערה והתי"ו תחת ה"א כתיו ושבת לנביא: (ז) מרחשת. מעשה מטוגן ויש מפרשים מגזרת רחש לבי והטעם בעבור שישמיע קול: (י) לאהרן ולבניו. אחריו. והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות: (יא) שאור. הוא המחמיץ גם כן הדבש ורבים אמרו שפירושו דבש תמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמות ראיה בספר עזרא: (יב) קרבן ראשית תקריבו אתם לה'. כטעם שתים שני עשרונים המונפים לפני השם בחג השבועות והם פירוש לה' אע"פ שהם קדש לה' הם למאכל הכהן: (יג) ברית אלהיך. הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים. רבים אמרו שמלת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא הבכורים והרוצה להביא מנחה מבכורים כדרם יביא: אביב. נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב: גרש. טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי ואם

פירוש על אבן עזרא

ד' ע"ז שקומץ בג' אלבעותיו האמלעיים. כלומר מגזרת המפעולים אשר הסמכתו שם. ולחם וכל מנחה אשר אפה בתנור וכו' המקריב אותה לו תהי' והשנית וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן וכו'. וכן תרגם הירושלמי. וכל דחלי. לשנא דמשמע לפרי אפי, מתוק וחומץ, ובשאר מקומות תרגם דבשא. ס"ל דברי הימים שכתב עזרא כמ"ש רז"ל ב"ב ד' י"ד וכ"פי ור"דק ז"ל בתחלת ד"ה כתיב וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש. ופי' רש"י ז"ל דבש תמרים. כמ"ש ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרונים להלן כג י"ז ושם כתיב חמץ תאפינה בכורים לה' ונאכלים לכהנים כך המנחה הזאת שהיא חמץ או שאור או דבש, אף על פי שנאמר בה קרבן ראשית תקריבו אותם לה'. ע"כ להביא מנחה מבכורים אינו חיוב.

ל"ל

ג א וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם מִן־הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר אִם־נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ב וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ ו וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ ז אִם־כֶּשֶׂב הוּא־מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ח וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ט וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ י וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ יא וְהִקְטִירוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ יב וְאִם־

עז

אונקלוס

עַל כָּל לְבוֹנְתַהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ א וְאִם נִכְסַת קוּדְשַׁיָא קוּרְבָּנֵיהּ אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵיב אִם דְּכַר אִם נוּקְבָא שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ׃ ב וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכְּסִינֵּיהּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ ג וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דְּעַל גַּוָּא׃ ד וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהוֹן דְּעַל גִּיסְסַיָא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יְעַדֵּינַהּ׃ ה וְיַסְּקוּן יָתֵיהּ בְּנֵי אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא דְּעַל אָעַיָא דְּעַל אֶשָּׁתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ו וְאִם מִן עָנָא קוּרְבָּנֵיהּ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא קֳדָם יְיָ דְּכַר אוֹ נוּקְבָא שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ׃ ז אִם אִימַּר הוּא מְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרֵיב יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ ח וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ ט וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ תַּרְבֵּיהּ אֲלִיתָא שְׁלֶמְתָּא לָקֳבֵיל שִׁדְרְתָא יְעַדֵּינַהּ וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דְּעַל גַּוָּא׃ י וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהוֹן דְּעַל גִּיסְסַיָא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יְעַדֵּינַהּ׃ יא וְיַסְּקִינֵּיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ יב וְאִם מִן בְּנֵי עִזַּיָא קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ׃

ויסמוך

מסרה ג א שלמים, ס"י. מקריב, מ"י. תמים, מ"י. ג השלמים, ה"א בראש תיבה. המכסה, ה"א קדמאה במתג והמ"ם רפה. ד הכליות, ח"ו. עלהן, ג' ס"י. היתרת, ס"ו. ו ואם מן, נסמך. ז כשב חד מן ז"ן דהפין קדם לבי"ת. אתו, ס"ו. ט לעמת, ס"ו.

ת"א ואם זבח שלמים זבחים ד סוטה יח. שלמים מועד קטן טו זבחים נט. קרבנו מנחות לב ערכין ג עב סוטה ב. אם מן הבקר בכורות מא. אם זכר אם נקבה בכורות מו עב סוטה יח יח. את קרבנו ערכין ג סוטה ב. ושחטו פתח ערכין ג יומא סב מז' מה קדושין מ זבחים נב סב מנחות ס. את החלב חולין מט. ואת שתי הכליות בכורות לט. יסירנה בכורות לט. והקטירו פסחים סד. והקטירו אותו קדושין לו מנחות ס. ואם מן הצאן זבחים ס ט מנחות סב סוטה ב. אם כשב פסחים מו לו לו זבחים ט לו מנחות סב סוטה יט כריתות כח. ושחט אותו קדושין מ כח זבחים נב. חרקו בני ערכין מ. חלבו האליה זבחים כ חולין יא קיז. לעמת העצה חולין יא. אשה לה' כריתות כב. ואם

רש"י

נ' ד'): (א) שלמים. שמטילים שלום בעולם. ד"א שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים (ת"כ): (ג) ואת כל החלב וגו'. להביא חלב שעל הקיבה דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר להביא חלב שעל הדקין (חולין צ"ג): (ד) הכסלים. (פלנק"ש בלע"ז) שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים מלמטה והם החלב שתחת המתני' שקורין בלע"ז לונבי"לש ולכן הכליות למעלה בגובה הכסלי' ובתחתיתו הבשר סופהו: היתרת. הוא דופן המסך שקורין איברי"ש ובלשון ארמי חצרא דכבדא: על הכבד. שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד (ויקרא ט): על הכבד על הכליות. לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: (ה) על העלה. מלבד העולה למדנו שמקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה [לאו מעל שתי' לבד דייק זה אלא מעל העלים אשר על האש מוכח כן להדיא]: (ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: (ח) וזרקו. שתי מתנות שהן ד' וע"י הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת: (ט) חלבו. המובחר שבו ומהו זהו האליה תמימה: לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועצות: (יא) לחם אשה לה'. לחמו של אש לשם גבוה: לחם. לשון מאכל

וכן

פירוש רשב"ם

(א) שלמים. כאחר שאינו לשון עולה אינו כליל אלא לשון שלמים. שמשמע לשון נדר הצריך לשלם את נדריו שהוא לשון תשלומים או יהא דינו כמו שמפרש והולך ורבותינו פירשו לשון שלום שהכל זכין בו אימוריו לגבוה חזה ושוק לכהנים בשרו נאכל לבעלים: (ד) היתרת. שטייתר וגדל על הכבד: (י) הכליות. חכמים פירשו בשחיטת חולין האיך מסירין אותו:

בכל

יונתן בן עוזיאל

על כל לבונתה קורבנא קדם יי: (א) ואין נכסת קודשיא קורבניה אין מן תורי הוא מקרב אין דכר אין נוקבא שלים יקרביניה: (ב) ויסמוך ית ימיניה בתוקפא על ריש קורבניה ויכסיניה בתרע משכן זימנא וידרקון בני אהרן כהניא ית אדמא על מדבחא חזור חזור: (ג) ויקרב מנכסת קודשיא קורבנא קדם יי ית פריסותא דתרבא דחפי ית כריסא וית כל תרבא דעל כריסא: (ד) וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא דעל כוליתא יעדינה: (ה) ויסקון יתיה בני אהרן למדבחא על עלתא דעל קיסין דעל אישתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: (ו) ואין מן ענא קורבניה לנכסת קודשיא קדם יי דכר או נוקבא שלים יקרביניה: (ז) אין אימר הוא מקריב ית קורבניה ויקריב יתיה קדם יי: (ח) ויסמוך בתוקפא יד ימיניה על ריש קורבניה ויכוס

ירושלמי

יתיה סביחא קדם משכן זימנא וידרקון בני אהרן ית אדמיה על מדבחא חזור חזור: (ט) ויקרב מנכסת קודשיא קורבנא קדם יי טוב שומניה אליתא שליםתא כל קביל דקיתא יעביד יתיה ית פריסותא דתרבא דחפי ית כריסא וית כל תרבא דעל כריסא:

(ט) תרבא ונשמא שלימה לקביל עציא יעבד יתיה וית תרב דחפי על כריסא:

(י) וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: (יא) ויסקיניה כהנא למדבחא לחם קורבנא קדם יי: (יב) ואין מן בני עזא קורבניה ויקריביניה קדם יי: (יג) ויסמוך יד ימיניה על רישיה

בעל הטורים

כבשים (ג) את החלב המכסה את הקרב לפי שבא לכפר על המחשבה שמשם מחמת רוב שומנו כדכתי' שמנת עבית כשית (האזינו). וכתיב וישמן ישורון ויבעט (שם) לכך מביא החלב וכאלו הקריב חלבו: (ז) אם כשב והוא יותר גדול כדכתיב והכבשים הפריד יעקב ברחלים

יונתן

וכל דאלי פי' דבר שימון ודבר מתוק כדברי רז"ל מורפי' מאלי' ליה: (ט) שומניה אליתא פי' מובחר השומן שהוא האליה. כל קביל דקיתא ר"ל החלב שעל הדקים כמו שדרש ר"פ כל החלב לרבות חלב שעל הדקין: ירושלמי תרבא ונישא שלימה הכי מתרגם על חלבו האליה תמימה ומה שמתרגם לקמן על החלב על החזה בלשון הזה תרבא דעל ניעא הריפר

הרלאן בזה שבכל מקום את המובחר שבשומן קרא ניעא יהיה באיזה מקום שיהיה וק"ל

רמבן

(א) ואם זבח שלמים קרבנו אם זכר אם נקבה. עד והקטירו אותו הטעם בעולה שיהיה זכר ובשלמים שיהיו אם זכר אם נקבה ובחטאת החטיה נקבה דבר ברור הוא כי העולה כשמה והשלמים מלשון וכל שפלי ישלים אברים שלימות והחטאת לכפר פניו במנחה ההולכת לפניו וכבר כתבתי זה והאשם זכר בעבור כי החטאת במחייבי הכריתות שתשוב הנפש אל האלהים אשר נתנה והאשם לא יבא על חיוב כרת וכאלו הוא צריך ריצוי כעולה ושעיר הנשיא בעבור כי הוא המולך אשר לו המשפט והלוחם מלחמות השם ועל מרכו יהיה כדרך שעירי עכו"ם: (ה) והקטירו אותו בני אהרן. עד והקריב מזבח השלמים אשה לה' והוא טוב עם מה שאמר למטה והקטירם כי שם ירמוז לכל האמורין ומדרשו והקטירו והקטירם מה ת"ל והקטירו אותו הכשר ולא הפסול והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים והקטירם כלם אחת: (ט) חלבו האליה. עד ואם עז קרבנו שם חלב בלשון הקדש השומן הנפרד שאינו עם הבשר כדבר אחד כי השומן המתערב בבשר שאינו נפרד ממנו יקרא שומן כענין שאמר הכתוב וישמן ישורון ויאכלו וישבעו וישמינו השמן לב העם הזה ובשרי כחש משמן והיה דשן ושמן כמו חלב ודשן תשבע נפשי וכן בכל מקום והחלב הוא הנפרד עליו קרום ונקלף לא יתערב בלשון בבן בשום מקום כאמרנו בשר שמן לא בשר חלב וכן בשאר לשונות הגוים שמותיבן סלוקין ויאמר דרך השאלה ככתוב בהרימכם את חלבו ממנו כי המובחר אשר יורם מן התבואה יכנה אותו בחלב כאשר החלב מורם בקרבנות חלב כליות חטה ידמה החטים לכליות ואת החלב אשר בם כאשר יאמר ודם ענב תשתה חמר ואין היין דם ואכלו את חלב הארץ שיאכלו כל חלב שור וכשב ועז וכל החיה דרך משל זה והנה אין באליה חלב כלל אבל יש בה שומן שאינו נפרד כמו שיש בכל נתח טוב ירך וכתף וכן ידעו הרופאים בטבעיהם שאין החלב נעשה לעולם סמוך לעור ולא בדבר שינוע תמיד ואמרו כי טבע השומן שאינו נפרד מן הבשר בגלגלות ובלדדין ובאליה הוא חם ולח והנפרד מן הבשר כמו אשר על הכליות קר ולח וגס ועבה וקשה להתבשל באסטומכ' וממהר לכלות ויוליד לחה לבנה ושותם וא"כ הכתוב שאמר כל חלב וכל דם לא תאכלו אין שומן שעל גבי האלי' בכלל כי איננו חלב בשמו ובטבעו ואם היה כל שומן חלב א"כ יאסר כל שומן שבבהמה בכתפות ובלדדין כי הכתוב לא אמר כל חלב אשר יקריבו לה' לא תאכלו אבל אמר כי כל בהמה אשר תקרב על המזבח יאסר כל חלב שבה ולא יתכן שנאמר שאסר מה שנקריב מן הבהמה שאם כן יהיו הכליות והיותרת על הכבד אסורים לא אבל כל הנקרא חלב נאסר אע"פ שאינו קרב למזבח כגון החלב אשר על הטחול ושאינו נקרא חלב מותר אעפ"י שהוא קרב כגון הכליות והיותר' מן הכבד וכן האלי' וכן אמר הכתוב במלואים בשוק ולקחת מן האיל החלב והאלי' ובתמשה ויקם את החלב ואת האלי' כי אין האלי' חלב והכתוב הזה שאמר חלבו האליה תמימה פי' שיקריב ממנו חלבו באליה תמימה כי כאשר יסיר האליה תמימה עד העצ' יוסר עמה חלב רב אשר הוא מחובר בה בגלד הפנימי וכן אמרו בת"כ להביא את החלב הסמוך לאלי' והו חלב שבין הפקוקלות ועל דעתי עוד שיעור הכתוב הזה כמו הכתוב האחר ואת כל חלבו יקריב ממנו את האלי' אף כאן יאמר והקריב מזבח השלמים אשה לה' כל חלבו ובשני הפסוקים יכלול תחלה שיקריב כל חלבו ואחרי כן פרט והזכיר כל מה שיקריב ממנו ואין כל הנפרטים חלב כי שתי הכליות והיותרת על הכבד אינן בכלל חלב כלל וכן אמרו בפרשת ביום השמיני ואת החלב ואת הכליות ואת היותרת מן הכבד הזכיר החלב לבדו ושאר הקרבי' לבדו כאשר אמר מן האיל החלב והאלי' א"כ אף האלי' איננה קריב' בכלל חלבו אבל אמר שיקריב מזבח השלמים כל חלבו ואח"כ פי' כל הקרבי' אשר הם חלב ואשר אינם חלב והכתוב שאמר בחטאת ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים אין פירושו בחלב לבדו שאם כן לא יהיו הכליות והיותר' על הכבד קרבים בחטאת. אבל ענינו שיסיר החלב עם כל האמורים עמו בזבח השלמים. וכן ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים שיסירנו בהסרתו בזבח השלמים עם כל האמורים שם לרבות האלי' בחלב' וכן וישימו את החלבים על החזות ויקטר את החלבים המזבח עם כל האמורים עמהם והוצרכתי להאריך בזה לסתום פיהם של צדוקי' ימח שמם כי בדברי תור' נאמר ענה כסיל כאולתו ואמרו הוי שקוד ללמד תורה כדי שתשיב לאפיקורוס והגאון רב סעדי' ברם להם שאמר כי חלבו האלי' יחסר וי"ו והאלי' ור"ל השיב בהיה ראוי להיות חלבו אליתו או החלב והאלי' ואיל תשובה כי מליצו וכל ישראל וחכמיו ושופטיו ושוטריו ועוד אזכי' טעות גדולה שטעה ר"א בטענותיו עמהם הרע לומר מה' אבל פירו' הגאון איננו נכון וכ"ש שאיננו מוכרח לסתיר בו והמדרש שעשו רבותינו כל חלב שור וכשב ועז שלא אסר אלא חלב הפו' בכלם ותדע הנון הוא אבל שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק הולכתי לראיות וטעמות שכתבנו: (יב) ואם עז קרבנו עד דבר אל וכו'. נעם כי תספת הזכיר המין אם ממין העזים קרבנו כדעת אונקלוס שאמר בעולה מן בני עזיא וכן מה שאמר בעולה מן הכבשים או מן העזים ממינם ועל דעתי לא יקפיד לשון הקדש בשם הבהמות כי ברובם שם אחד לזכר ולנקבה כגמל וחמור ושפן וארנבת וחזיר ובעופות יונה ותור וגם במינים אשר להם שמות לזכר ולנקבה כגון שור ופרה כשב וכשבה שה ועז לא יקפיד ויאמר כשב שור לנקבה כענין שכתוב ושור או שה אותו ואת בנו והוא בנו זכרה וכשבה בלבד כדעת האומר אין טוסטין

אבן עזרא

ואם הוא בסולך: כרמל. כמו וכרמל בצקלונו. (א) שלמים. [ט]מפורש: (ד) על הכסלים. ידוע והוא מגזרת [ב]כוכבי השמים וכסיליהם: על הכליות. כמו ריבאו האנשים על הפנים וטעמו עם. ונקראו כליות בעבור כח תאות המשגל והיא מגזר' נכספה וגם כלתה נפשי: (ט) חלבו האליה תמימה. טעמו כאשר היא שהאליה תקרא חלב [ג]ותעו הצדוקי' כאשר אפרש לך בפרשה השמיני גם טעה הגאון שאמר כי הוא חלבו והאליה כי מדקדוק הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיות [ד]חלבו ואליתו או החלב והאליה: העצה. ידוע ממקומו ואין לו אח ויש מי שהוציא [ה]מגזרת עץ כדרך רחוקה: (יא) לחם אשה. כבר פירשתי לחם שהוא מאכל [ו]וימלא על הפרי ועל הבשר: (יב) ואם עז. ממין העז

פירוש על אבן עזרא

[א] ר"ל בפ"כ, ועיין רש"י ורמב"ם ז"ל. [ב] ישעיה י"ג י' עם פי' שהם שני כוכבים בשני הקדמים (עיין עמוס ה' ח') ונקרא אחד מהם כסיל והוא האדום הגדול. את הכסלים אם יראהו וטעם וכסיליהם קרוב מגזרת על הכסלים ע"כ, ר"ל ב' המכוכבים האלה הם בשני צדי הגלגל, וכן הכסלים בשני צדדי הבטן סמוך לכליות עמם המתניים והם עקרי זכרים. והכן ם"א על ניתקיא פי' לדדים כמכוון על לב הנחמה ימשה פ' ד' על נפקיה לשאתכו לאכל אליה. [ג] ואמר' ואינה תשובה, כי מליצו וכל ישראל חקמיו ושופטיו ושוטריו הוא פ"ם. וכ"ל וכל ישראל וחקמיו ושוטרים ושופטיו (יהושע ח' ל"ג). ובאמת גם זה איננו מדקדוק הלשון. [ד] ר"ל שהמלה כתמונת עץ, והוא רחוק. [ה] גשמישה גם בלחמו פשטים [illegible]

[ו] מוב הרמב"ן. הע"ל.

עז קרבנו והקריבו לפני יהוה: יג וסמך את־ידו על־ראשו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את־דמו על־המזבח סביב: יד והקריב ממנו קרבנו אשה ליהוה את־החלב המכסה את־הקרב ואת כל־החלב אשר על־הקרב: טו ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עלהן אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכלית יסירנה: טז והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה לריח ניחח כל־חלב ליהוה: יז חקת עולם לדרתיכם בכל מושבתיכם כל־חלב וכל־דם לא תאכלו: פ חמישי

ד א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב דבר אל־בני ישראל לאמר נפש כי־תחטא בשגגה מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה: ג אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן־בקר תמים ליהוה לחטאת: ד והביא את־הפר אל־פתח אהל מועד לפני יהוה וסמך את־ידו על־ראש הפר ושחט את־הפר לפני יהוה: ה ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא אתו אל־אהל מועד: ו וטבל הכהן את־אצבעו בדם והזה מן־הדם שבע פעמים לפני יהוה את־פני פרכת הקדש: ז ונתן הכהן מן־הדם על־קרנות מזבח קטרת הסמים לפני יהוה אשר באהל מועד ואת | כל־דם הפר ישפך אל־יסוד מזבח העלה אשר־פתח אהל מועד: ח ואת־כל־חלב פר החטאת ירים ממנו את־החלב המכסה על־הקרב ואת כל־החלב אשר על־הקרב: ט ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכליות יסירנה: י כאשר יורם משור זבח השלמים והקטירם הכהן על

מזבח

אונקלוס

יג ויסמוך ית ידיה על רישיה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: יד ויקריב מניה קורבניה קורבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא דעל גווא: טו וית תרתין כוליין וית תרבא די עליהון דעל גיססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: טז ויסיקינון כהנא למדבחא לחם קורבנא לאתקבלא ברעוא כל תרבא קדם יי: יז קים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל תרבא וכל דמא לא תיכלון: א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל למימר אינש ארי יחוב בשלו מכל פיקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויעבד מחד מנהון: ג אם כהנא רבא יחוב לחובת עמא ויקריב על חובתיה דחב תור בר תורי שלים קדם יי לחטאתא: ד וייתי ית תורא לתרע משכן זמנא לקדם יי ויסמוך ית ידיה על ריש תורא ויכוס ית תורא קדם יי: ה ויסב כהנא רבא מדמא דתורא וייתי יתיה למשכן זמנא: ו ויטבול כהנא ית איצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זמנין קדם יי קדם פרוכתא דקודשא: ז ויתן כהנא מן דמא על קרנת מדבח קטורת בוסמיא קדם יי דבמשכן זמנא וית כל דמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא דבתרע משכן זמנא: ח וית כל תרב תורא דחטאתא יפריש מניה ית תרבא דחפי על גווא וית כל תרבא די על גווא: ט וית תרתין כוליין וית תרבא די עליהון דעל גיססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: י כמא דמתפרש מתו

נכסת

מסורה יז עולם, מ׳. לדרתיכם, חסר תרין ווין ומ׳. מושבתיכם, מ״ו קדים לס וה״ו תנין ומ״י וכל ל׳ דכתתי׳ במ״ב. ד ב מלום, בחד וי״ו. תחטא, כמים בס״ו סעשינה, מ״י. ג לס, במוכח. והקריב, מ״י. על, י״ה׳ מאריכין בטעמא. ד סס צרביע. פתח, בסביר ולא במקף. מועד, ב׳ סבירין אשר. ה המשיח, ד׳ מלא בתור ו הכהן, קדמאה אם אצבעו בדם תנין אצבעו מן הדם. פעמים, כל אורי׳ מ״י. פרכ כל ליפנא באור׳ ס״ו. ז קרנות, ד׳ מלא בתורה. קטרת, כו״ל מ״ו. הסמים, כו׳ מ״י. ישפך, כלם מ״ו. יסוד, כל אור׳ מ״ו. ח ואת, ו׳ פסוקים ואת את ואת ותנ ובסגול. ירים, כל אור׳ מ״י. על הקרב, ל׳ דכהן משיח על הקרב סי׳ מסיסה ע ט הכלים, מ״ו. עליהן, מ״י. הכליות, ב׳ מלא בתורה. י יורם ל׳ ומלא. משור, מ׳ והקטירם, ב׳ ותסידל׳.

ת״א ואם עז פסחים לו לג זבחים ט מנחות סג תמורה ב כריתות כח. ושחט את קדושין כז כח. כל חלב לה׳ חולין קיז תמורה לב מגילה טו. חקת עול כריתות ד. כל חלב שם ד כג. נפש כי תחט׳ יומא לו. ועשה מאח׳ שבת קג. אם הכהן מגילה ט. לאשמת העם יבמות ט. מזבח קטרת יומא ס

רש״י

וכן כמיח׳ עין בלמנו (ירמי׳ י״א) עבד למס רב (דני׳ ה׳) לפסוק עושים למס (קהל׳ י׳): (יז) חקת עולם. יפה מפורש בת״כ כל הפסו׳ הזה: (ב) מכל מצות ה׳, פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטא׳ (כריתו׳ כ״ב): מאחת מהנה. ממקצ׳ אחת מהן כגון הכותב בשב׳ שם משמע נח מנחור דן מדניאל: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. (ת״כ) מדר׳ אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגג׳ מעשה כמ״ש באשמת העם ונעל׳ דב

מעיני

רישיה ויכוס יתיה טבחא קדם משכן זימנא ויזרקון בני אהרן ית אדמיה על מדבחא חזור חזור: (יד) ויקריב מיניה קורבניה קורבנא קדם יי ית פריסותא דתרבא דחפי ית בריסא וית כל תרבא דעל בריסא: (טו) וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא דעל כולייתא יעדינה: (טז) ויסקינון כהנא למדבחא לחים קורבנא לאתקבלא ברעוא כל תריב קדם יי: (יז) קיים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל תריב וכל אדם לא תיכלון על גבי מדבחא יתקריב לשמא דיי: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל למימר בר נש ארום יחוב בשלו מכל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויעבד מן חד מנהון: (ג) אין כהנא רבא דמתרבי במשחא יחוב במקרביה קרבן חובת עמא דלא כהלכתיה ויקרב בגין חובתיה תור בר תורי שלים קדם יי לחטאתא: (ד) ויעול ית תורא לתרע משכן זימנא לקדם

יי ויסמוך יד ימיניה על ריש תורא ויכוס טבחא ית תורא קדם יי: (ה) ויסב כהנא רבא דמתרבי במשחא מדמא דתורא ויהנעל יתיה למשכן זימנא: (ו) ויטמש כהנא ית אצבעיה באדמא וידי מן אדמא שבע זמנין קדם יי קביל פרגודא דקודשא:

[(ו) ויצבע כהנא אצבעיה מן אידמא וידי שובעא זמנין:]

(ז) ויתן כהנא מן אדמא על קרנת מדבחא דקטרת בוסמיא דקדם יי דבמשכן זימנא וית כל אדמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא דבתרע משכן זימנא: (ח) וית כל תריב תורא דחטאתא יפרש מניה ית פריסותא דתרבא דחפי ית בריסא וית כל תרבא דעל בריסא: (ט) וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא על כולייתא יעדינה: (י) היכמא דמתפרש מתור נכסת קודשיא היכדין יתפרשון מן אימרא ומן עיזא ויסקינון כהנא על מדבחא

רש"י

מפני הקהל ופנו. ופשוטו לפי אגד' כשכהן גדו' סוטא אשמת העם היא זה שכהן מלוין בו לכפר עליה' להתפלל בעדם ונעשה מקולקל: פר. (ת"כ) יכול זקן ת"ל בן אי בן יכול קטן ת"ל פר הא כיצד זה פר בן ג': (ה) אל אהל מועד. למשכן. ובבית עולמים להיכל: (ו) את פני פרכת הקודש. (פס) כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים ולא היו נוגעי' דמים בפרוכת ואם נגעו נגעו: (ז) ואת כל דם. שירי הדם (זבחים כ"ה): (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה ת"ל פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת: החטאת. להביא שעירי ע"ז לכליות ולחלבים ויותרת: ירים ממנו. מן המוכשר שלא יתחסרו קודם הסרת חלבו (ת"כ): כאשר יורם. מאותן אמורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פי' בזבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים (זבחים ג') מה שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם ובשחיטת קדשי' מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים [ולהכי כ' כאשר יורם לומר דאם אינו ענין לגופי' תנהו ענין לפר העלם של צבור ולמדין ממנו שעיר עבודת כוכבים] בפ' איזהו מקומן: (ט) על הכבד על הכליות. על כאשו ועל

בעל הטורים

(נרלפי'). כתב בח"ם ב"ם לנם על סם לנמו כרים סלמן (סהלי') (נגם הפענה רוח כ"מ מנח' כתב הוא גדול כ"מ מנח' כבש הוא קטן): (ז) מזבח קטרת הסמי' בפ' כהן משיח כתיב קטרת הסמים ובפרש' שאחריה כתיב מזבח הקטרת לפי שכה"ג מתעסק בקטורת סוסיף לומר סמים. בכל הכפרות כתיב כפרה וסליחה חוץ מכה"ג לפי ששגגת שלמוד עולה זדון: על

רמב"ן

מוסיף לזרע הלב וכן מן הבקר זכר תמים יקריבנו מן הכשבים ואם עז קרבנו זכר או נקבה וכן אם לא תגיע ידו די שה כשבה או שעירת עזים: (ב) נפש כי תחטא בשגגה. עד ונודעה החטא' וכו' בעבור היות המחשבה בנפש והיא השוגגת הזכיר כאן נפש. וטעם הקרבנות על הנפש השוגגת מפני שכל העונות יולידו נגעי בנפש והם מום בה ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל חטא ולולי זה היו טפשי העולם זוכים לבא לפניו ולכן הנפש השוגגת תקריב קרבן שתזכה לקרבה אל האלהים אשר נתנה ובעבור זה גם כן הזכיר נפש ורבותינו דרשו נפש לרבות הגרים והעבדים. ולא הזכיר בחטאת כהן המשיח וכפר עליו ונסלח לו כאשר הזכיר באחר הפוטאים בקהל ובנשיא ובהדיוט אולי לרוב מעלתו לא יתכפר ונסלח לו לגמרי עד שיתפלל ויתחנן לאלהיו כי מלאך יי' צבאות הוא וצריך להיותו נקי וטהר ידים ולא הזכיר כאן בפרים הנשרפים בהקטרת האמורים ריח ניחוח ולא אשה ליי'. והטעם בעבור היות אשם חלק נשרף אינם לאשם לי"י ובשעיר הנשיא הזכיר כפרה ולא הזכיר אשה ריח

אבן עזרא

כמו זכר או נקבה [א]כמשפט הכבש ובבן הבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי הכבשים שהן בארץ ישראל יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: (טז) כל חלב לה'. [ב]זה הכלל ואמר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם [ג]ובפרשה השניה אצריך לבאר [ד]חוקת עולם: (ב) נפש כי תחטא. לעשות בשגגה אחת ממצות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות. ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן [ה]כתוב. ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול והוא הכהן המשיח: (ג) לאשמת העם. שהורה שלא כהוגן ואשם העם וכלם שוגגים או פירוש לאשמת העם באשמת כל בני אדם ואחר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה והוא עצמו נשמר וקדוש לשם. על חטאתו. בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח: (ו) וטבל הכהן. הוא המשיח בעצמו. וטעם שבע פעמים. תמצאנו בפרשת [ו]ויצא בלק ובעבור גודל מעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל השאר חוץ מהחלבים ישרוף

פירוש על אבן עזרא

[א]בשמיטה בעץ לשמו שפי' פריו. [ב]שהוא המין כמ"ש לעיל. [ב]ר"ל חלב כולל כל הקרבן. לכן הזכירו הכתוב ביחוד. [ג]היא פרשת לו. [ד]על פסוק כל חלב שור וכשב ועז. [ה]ר"ל הקהל חוקה אחת לכם ולגר הגר וכו' (במדבר ט"ו ט"ו. [ו]שכתב שם על מזבחות יש סודות עמוקים ולא יבינום כי אם מתי מספר ושביעית בימים ובחדשים ובשנים, ושבעה כבשי העולה ושבע הזאות וגם השם אמר לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אלים ובחם השלם לשלם אז תמחדש רוח בינה והמשכיל יבין. וטעם השבעה מבואר וטעם השלם לשלם מבואר וטעם אז מתחדש רוח בינה כי הציור והמחשבה עם מעשה העבודה מיוצו כך.

ספורנו

מתחלפים וקרבנותיהם מתחלפין ולכן על הכהן המשיח מפני שהוא רחוק שיכשל בחטא אמר: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. כאומר שאם תקרה לו שגגת חטאת זולתי ממוקשי עם כאמרם (ברכות פ' אין עומדין) המתפלל וטועה סימן רע לו ואם ש"צ הוא סימן רע לשולחיו. וקרבנו נשרף ואין לכהן שום חלק בו ולכן לא כתב בו ונסלח לו כמו שכתב בכל שאר החוטאים כי אמנם באמרו ואשם יורה אזהרה על התשובה אם לא יפול על הכהן המשיח כי לא מלבו הי' החטא כלל אבל קרה לו לאשמת העם ובשגגת סנהדרין שהוא ג"כ רחוק אמר:

פירוש רשב"ם

(יז) בכל מושבתיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו. אפילו בכל מושבתיכם שנאכלין חולין ואין שם קרבן וחלב ודם למזבח: (ב) אשר לא תעשינה. בכל חייבי כריתות שהם בלא תעשה פירשו חכמים בכריתות ובהוריות חוץ מפסח ומילה שהם מצות עשה. מאחת מהנה. פירושו חכמים מקצת של אחת מהנה כגון שם משמעון: (ג) אם הכהן המשיח יחטא. בהוראתו גם להחטיא את העם עמו: לאשמת העם. חכמים דרשו הרי משיח כציבור בהוריות. אך לפי הפשט משמע לפי שבכהנים נאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל וכל שכן כהן גדול שהוא מומחה לרבים: והקריב על חטאתו וגו' אל שפך הדשן. דכתיב בצו את אהרן והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: (ו) את פני פרכת. לפי פשט את פני הפרכת הקדש. פרכת המבדיל בין הקדש ובין קדשי הקדשים. ומה הפרש שם פרכת הקדש משמע שיהיו ההזאות כנגד אמצעות הפרוכת מבחוץ שכנגד ארון הקדש שמבפנים; אשר

מזבח העלה: יא ואת־עור הפר ואת־כל־בשרו על־ראשו ועל־כרעיו וקרבו ופרשו: יב והוציא את־כל־הפר אל־מחוץ למחנה אל־מקום טהור אל־שפך הדשן ושרף אתו על־עצים באש על־שפך הדשן ישרף: פ יג ואם כל־עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל־מצות יהוה אשר לא־תעשינה ואשמו: יד ונודעה החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן־בקר לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד: טו וסמכו זקני העדה את־ידיהם על־ראש הפר לפני יהוה ושחט את־הפר לפני יהוה: טז והביא הכהן המשיח מדם הפר אל־אהל מועד: יז וטבל הכהן אצבעו מן־הדם והזה שבע פעמים לפני יהוה את פני הפרכת: יח ומן־הדם יתן | על־קרנת המזבח אשר לפני יהוה אשר באהל מועד ואת כל־הדם ישפך אל־יסוד מזבח העלה אשר־פתח אהל מועד: יט ואת כל־חלבו ירים ממנו והקטיר המזבחה: כ ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה־לו וכפר עלהם הכהן ונסלח להם: כא והוציא את־הפר אל־מחוץ למחנה ושרף אתו כאשר שרף את הפר הראשון חטאת הקהל הוא: פ כב אשר נשיא יחטא ועשה אחת מכל־מצות יהוה אלהיו אשר לא־תעשינה בשגגה ואשם: כג או־הודע אליו חטאתו אשר חטא בה והביא את־קרבנו שעיר עזים זכר תמים: כד וסמך

ידו

אונקלוס

נכסת קודשיא ויסיקינון כהנא על מדבחא דעלתא: יא וית משך תורא וית כל בסריה על רישיה ועל כרעוהי וגויה ואוכליה: יב ויפק ית כל תורא מברא למשריתא לאתר דכי לאתר בית מישד קטמא ויוקיד יתיה על אעיא באשתא על אתר בית מישד קטמא יתוקד: יג ואם כל כנשתא דישראל ישתלון ויהי מכסא פתגמא מעיני קהלא ויעבדון חד מכל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחובון: יד ותתידע חובתא דחבו עלה ויקרבון קהלא תור בר תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם משכן זמנא: טו ויסמכון סבי כנשתא ית ידיהון על ריש תורא קדם יי ויכוס ית תורא קדם יי: טז וייתי כהנא רבא מן דמא דתורא למשכן זמנא: יז ויטבול כהנא אצבעיה מן דמא וידי שבע זמנין קדם יי ית קדם פרוכתא: יח ומן דמא יתן על קרנת מדבחא די קדם יי דבמשכן זמנא וית כל דמא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא דבתרע משכן זמנא: יט וית כל תרביה יפריש מניה ויסיק למדבחא: כ ויעבד לתורא כמא דעבד לתורא דחטאתא כן יעביד ליה ויכפר עליהון כהנא וישתביק להון: כא ויפק ית תורא למברא למשריתא ויוקד יתיה כמא דאוקיד ית תורא קדמאה חטאת קהלא הוא: כב אם רבא יחוב ויעבד חד מכל פקודיא דיי אלהיה דלא כשרין לאתעבדא בשלו ויחוב: כג או אתידע ליה חובתיה דחב בה וייתי ית קורבניה צפיר בר עזין דכר שלים: כד ויסמוך ידיה על ריש צפירא ויכוס יתיה באתרא

דיכוס

מסורה יא עור, כל עו' מ"ו. וקרבו, ג'. ופרשו, ל'. יב והוציא, מלא דמלא. אל מקום, ט'. אל שפך, ל' והשין בסגול וכן תריין. על שפך, ל' ותרתא א"ב מן חד וחד חד אל וחד על ול' דכוותיה. יג ישגו, השין ימנית כי הוא לשון שגגה. ונעלם בת"ג קדמא דרגא סביל תרין ועשה פזר מונח ס"ק קדמא אזלא. ואשמו, ל'. יד ונודעה, ב' ומ"ו. והקריבו, מ"י. והביאו, ד' מ"י סבין. טז המשיח, ד' ומלא. יז הכהן, ל' חסר את ומעעין ב'. פני הפרכת ל'. יח קרנות, כו"ל מ"ו במ"ד. יט ואת, מרכא וליוי. כ עשה לפר, ל'. המעלה בז"ק כל"ל ובכ"י ודמ"ב ברביע ד"א. יעשה לו, במקף והלמד דגושה מד"ד. עליהם, י"ג חסר. כא הראשון, פ"ג. חטאת, ז' פתחין. כב תעשינה, כולם מלא. כג הודע, כל ליטנא מלא. חטא בה, ל'. את קרבנו, קדמא אם ודרגא תביר תרין מעעין בי אם וקדמא אזלא.

ת"א וא' עור הפר יומא סז. וקרבו ופרשו שם סח. ראשו וכרעיו שם. והוציא את שם ג. והוציא את יומא סח. אל שפך שם. ושרף אותו פסחים פב. על שפך שם עב יומא סח. מעיני יבמות ט. ונודע' החטא' שם ט מה. זקני העדה סוטה מד. ואת כל הדם יומא מח נו נט. אל יסוד פסחים פה. אל מחוץ סנהדרין מג. ושרף אותו יומא סח סנהדרין מג. ועשה אחת הוריות ט יא כריתות כו. אשר לא שבת סט יומא פ הוריות ג יא חולין ה. או הודע כריתות יט כו. או הודע אליו חטאתו יבמות פז שבועות יח כריתות ז יא אשר חטא בה כריתות יט. וסמך ידו זבחים מט מנחות נה לג. ושחט אותו זבחים מט.

רש"י

כרעיו. כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר מחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במס' יומא ובסנהדרין: אל שפך הדשן. מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנא' (ויקרא ו') והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף (ת"כ) שאין ת"ל אלא ללמד שאפי' אין שם דשן: (יג) עדת ישראל. (שם) אלו סנהדרין: ונעלם דבר. טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו. (שם) שעשו צבור על פיהם: (אבל ב"ד שעשו ע"פ עצמן פטורים (ת"כ) וה"ה הפ' ונעלם דבר מעיני והם סנהדרין והקהל ועשו. ק"א): (יז) את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש (זבחים מ"א) משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מועטת סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש כשחטאו כולם ח"ו נסתלקה.

יונתן בן עוזיאל

מדבחא דעלתא: (יא) וית כל משך תורא וית בישריה על רישיה ועל ריגלוי ובני גויה ורעייה: (יב) ויפוק ית כל תורא לאתר דכי למברא למשריתא לאתר בית מישד קיטמא ויוקד יתיה על קיסין בנורא על אתר בית מישד קיטמא יתוקד: (יג) ואין כל כנשתא דישראל ישתלון ויתכסי פתגם מן מחמי קהלא ויעבדון בשלו מן חד מן כל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויתחייבון: (יד) ותשתמודע להון חובתא דאתחייבון עלה ויקרבון קהלא תור בר תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם משכן זימנא: (טו) ויסמכון תריסר סבי כנישתא דממנן אמרכולין על תריסר שבטיא ית ידיהון בתוקפא על ריש תורא ויכוס טבחא ית תורא קדם יי: (טז) ויעול כהנא רבא מן אדמא דתורא למשכן זימנא: (יז) ויטמוש כהנא אצבעיה מן אדמא וידי מניה שבע זימנין קדם יי קדם פרגודא: (יח) ומן אדמא יתן על קרנת מדבחא דקדם יי דבמשכן זימנא וית כל אדמא ישוד ליסודא דמדבח עלתא דבתרע משכן זימנא: (יט) וית כל תרביה יפריש מניה ויסק למדבחא: (כ) ויעביד לתורא היכמא דעבד לתורא דחטאתא דכהנא רבא היכדין יעביד ליה ויכפר עליהון כהנא וישתביק להון: (כא) ויפוק ית תורא למברא למשריתא ויוקד יתיה היכמא דאוקיד ית תורא קדמאה דכהנא רבא מטול דישתבוק חובין דישראל ביה וברם חטאת קהלא הוא: (כב) בזמנא דרבא בעמא יחוב ויעבד חד מן כל פקודיא דיי אלהיה דלא כשרין לאתעבדא בשלו ויתחייב: (כג) או אשתמודע ליה חובתיה דחב וייתי קורבניה צפיר בר עזי דכר שלים: (כד) ויסמוך בתוקפא יד ימיניה על ריש צפירא ויכוס יתיה טבחא באתר דיכוס ית עלתא קדם יי חטאתא היא

רש"י

נתלקה הקדושה: (יח) יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. (ת"כ שם פל"ה) זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח: (יט) ואת כל חלבו ירים. אף ע"פ שלא פי' כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי ר"י משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: (כ) ועשה לפר. זה. כאשר עשה לפר המשיח. כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל לפי שמצינו בחטאות הנתנות על המזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן במתנה אחת מהן מעכבת: (כב) אשר נשיא יחטא. (ת"כ הוריות פר"ג) לשון אשרי. אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו ק"ו שמתחרט על זדונותיו: (כג) או הודע. כמו אם הודע הדבר. הרבה או יש משמשין בל' אם. ואם במקום או. וכן (שמות כ"א) או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו

בעל הטורים

(יב) על שפך הדשן ישרף. לומר חוטא לשרוף קרבנו של כהן משיח נשרפשיח בחוץ על שפך הדשן שלא יתבייש אדם להתודות על חטאו שהרי כה"ג חטא והתודה והביא קרבן על חטאו: (יג) ישגו ב' במסרה הכא ואידך ישגו לאחי ביחזקאל על רועי ישראל המתעי' את הלאן הכא כתי' מיירי בצבור ששגגו ע"פ ב"ד שטעו בהוראה: מעיני ד' הכא ואידך בהאי עניינא אם מעיני העדה ונעלמה מעיני אשה ונעלמו מעיני כל חי (איוב כ"ח) איירי בתורה דכתיב לעיל מיניה והחכמה מאין תמצא הכי נמי נעלמה החכמה מעיני ב"ד שטעו בהוראה ונעלם מעיני אישה זה היא שאמרו אפי' שמע מעוף הפורח באויר שנטמאת שוב אין המים בודקין אותה זה הוא ונעלמה מעיני כל חי מעוף השמים שאפילו שמע מעוף השמים והעלים עצמו כאלו לא ידע שוב אין המים בודקין אותה: (יד) ונודעה ב' הכא ואידך ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו (ישעיה ס"ו) שאפילו על השוגג שיש לו להביא חטאת ולא הביא הקב"ה נפרע ממנו וזהו ונודעה יד ה' את עבדיו מי שחטא ומביא קרבן וזעם את מי שאינו מביא: והביאו אותו לפני אהל מועד. ד' במסורה והביאו אבנים אחרות גבי מצורע. והביאו בניך בחוצן (שם מט) והביאו את כל אחיכם (שם סו) לומר מי שמחוייב להביא קרבן לה' ואינו מביאו לכהן סוף שצריך כהן שיצא לראות נגעי ביתו ואם הוא מביאו זוכה למה שנאמר והביאו בניך בחוצן והביאו את כל אחיכם מכל וכו': (כא) חטאת הקהל הוא [אולי ר"ל דהו"ל לי כתב היא כדמצינו כ"מ אצל חטאת וכתיב הוא בוא"ו] וסמיך ליה אשר נשיא יחטא לומר לך כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה מעלה עליו כאלו הוא חטא: (כג) את קרבנו. גמט' בקרבן נשיא ריבוי לומר שיביא קרבן שמן וגדול לפי שבכל יום אוכל פטומות ולא יהא שלחנו מלא ושלחן רבו ריקם. בעז כתיב שעיר עזים זכר שעירת עזים נקבה לפי שאין בשמו חילוק לזכר ולנקבה שהכל נקרא עז לכך צריך לפרש זכר או נקבה אבל כבש יש חילוק כבש לזכר כשבה

יונתן

(טו) תריסר סבי כנישתא דממנין אמרכולין וכו' פי' י"ב זקנים שממונין אמרכולין פי' נשיאים כן תיב"ע נשיא אחד לשבט וכן ונשיא נשיאי הלוי מתרגם אמרכולין ואיתא במס' שבת פרק המצניע איזהו אמרכולין שהוא מר על הכל וכן פירש"י כאן עדת ישראל סנהדרין דהכי איתא פ"ק דסנהדרין מדכתיב זקני העדה משמע מיוחדים שבעדה ולא ס"ל לא כרבי ולא כר"ש דחד אמר שלשה וחד אמר חמשה היו הסומכים דדייק מדכתיב זקני העדה משמע ליה זקני כל העדה והכי מסתבר דהא כל הקהל חטאו ולמה יהיו הסומכים ה' או ג'

רמב"ן

ריח ניחוח לי"י בעבור היות הקרבן שעיר. ובחטאת היחיד הזכיר לריח ניחוח לי"י ולא הזכיר אשה. כי ידוע שהוא אשה כי הכוונה כולה באשה לי"י והמשכיל יבין: (יד) ונודעה החטאת אשר חטאו עליה. עד אשר נשיא ידוע שלא יקריבו חטאת עד שידעו שחטאו אבל דרך הלשון שיאמר וכאשר יודע להם שחטאו יביאו קרבנם ולא הזכיר כן בנשיא כי אין צורך. ויתכן שיורה שלא יתחייבו בחטאת הזו אלא בידיעה לא על הספק כאשם תלוי. ורבותינו דרשו שאם ידעו שהורו ולא ידעו מה הורו יכול יהיו חייבים ת"ל ונודעה החטאת ולא ידעו הפוסקי' ולא הזכירו כן בנשיא בעבור שאמר לאשמת העם הרי משיח כצבור: (כב) אשר נשיא יחטא. לשון אשרי הדור שהנשיא מביא כפרה על שגגתו תורת כהני'. או הודע אליו אם הודע הרבה או יש משמש בלשון אם ואם במקום או. וכן או נודע כי שור נגח הוא לשון רש"י. ור"א כתב אשר נשיא יחטא כמו הפך אשר יחטא נשיא והוא דבק למעלה ואם כל עדת בני ישראל ישגו כאלו אמר ואם אשר יחטא הוא הנשיא או הודע אליו חטאתו הכתוב אמו דרך קצרה. והטעם שיודע לנשיא מעצמו אשר חטא. או הודע אליו הודיע איש אחר שחטאו. ויהיה דקדוק הודע פועל עבר כמו והלכ לך

אבן עזרא

ישרוף בחוץ כי איננה עולה: (יב) על שפך הדשן. שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח: (יד) ונודעה החטאת. וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו מזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר החטאת. ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא חטא. והזכיר עם כל עדת ישראל ונודע' החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו. וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל משפטיה. והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: (טו) זקני העדה. הם המנהיגים והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל: (כא) חטאת הקהל הוא. הפר ואם ישגו ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת: (כב) אשר נשיא יחטא. הפוך וכן הוא אשר ישגה הנשיא והוא דבק באשר למעלה ואם כל עדת ישראל כאילו אמר ואם אשר ישגה הוא נשיא שבט או נשיא בית אב: (כג) או הודע אליו. אמו הכתוב דרך קצרה כמו לכהן

והטעם

פירוש על אבן עזרא

יכפ"ש ויב"ע על אשר בית מישד קיטמא יתוקד. כי הכוונה על המקום לא על הדשן. חר"ל אף שלא נזכר אלא הכהן ונודעה וכו'. מכי מי כמוהו מורה. וחז"ל ת"ח שעבר עבירה ביום אל שהרהר אחריו בלילה וכו'. כמ"ש והיה אם מעיני העדה נעשתה בשגגה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעולה וכו'. הנשיא הוא כמו מלך שאין עליו של רק של ד' אלהיו כפי' הגאון בס' משלי שפי' שהם נכבדים בעיניהם מאשר מתכם למלך. ומטעם שהנשיא נכבד בתוך עמיו יצא שעיר איש כבוד במינו. לפסוק י"ד

ספורנו

(יג) ישגו ונעלם מעיני הקהל. שעם היותם עיני הקהל הראוי' לראות בעד אחרי' לא היטיבו לראות לעצמם וג"כ עליהם אמר: (כא) חטאת הקהל הוא. כי לא יקרה זה בלתי עון הדור גם כן. אמנם כתב בהם ואשמו להזהירם על התשובה קודם שיקריבו וחטאתם גם כן נשרפת ולכובד עון שניהם בושה לעם אל הקדם פניהם. ועל עון הנשיא אמר: (כב) אשר נשיא יחטא. כי אמנם זה דבר מצוי שיחטא כאמרו וישמן ישורון ויבעט. ואמר בו ואשם. שמעצמו יכיר עונו: (כג) או הודע אליו. ע"י אחרים והמוש"ס במלת הודע הוא בו תמורת השורק. ואמר ועל עם הארץ:

ואם

פירוש רשב"ם

(כב) אשר נשיא יחטא. כמו ואשר ניתן כתר מלכות בראשו. כמו וכתר מלכות אשר ניתן בראשו: מצות ה' אלהיו. כלומר אם ירא שמים היא ולא במזיד אלא בשוגג: (כג) או הודע. כמו אם הודע. כך רגילין לפרש. ואני אומר ואשם או הודע אליו על ידי אחרים:

מזבח

יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת הוּא׃ כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה׃ כו וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ׃ פ ששי כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם׃ כח אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ כט וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה׃ ל וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ׃ לב וְאִם־כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת נְקֵבָה תְמִימָה יְבִיאֶנָּה׃ לג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֹתָהּ לְחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ לד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ לה וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר יוּסַר חֵלֶב־הַכֶּשֶׂב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֹתָם הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ פ

ה א וְנֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע אִם־לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ ב אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר טָמֵא אוֹ בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה

או

דִּיכּוֹס יָת עֲלָתָא קֳדָם יְיָ חַטָּאתָא הוּא׃ כה וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת דְּמֵיהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא׃ כו וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כְּתַרְבּ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ כז וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוּב בְּשָׁלוּ מֵעַמָּא דְאַרְעָא בְּמֶעְבְּדֵיהּ חַד מִפִּקּוֹדַיָּא דַייָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וִיחוּב׃ כח אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דְּחָב וְיַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ צְפִירַת עִזֵּי שַׁלְמְתָא נוּקְבָא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּחָב׃ כט וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יָת חַטָּאתָא בְּאַתְרָא דַעֲלָתָא׃ ל וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל דְּמַהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא׃ לא וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ יֶעְדֵּי כְּמָא דְאִתְעֲדָא תְּרַב מֵעַל נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ לב וְאִם אִימַּר יַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ לְחַטָּאתָא נוּקְבָא שַׁלְמְתָא יַיְתִינַהּ׃ לג וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ לְחַטָּאתָא בְּאַתְרָא דִּיכּוֹס יָת עֲלָתָא׃ לד וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל דְּמַהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא׃ לה וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ יֶעְדֵּי כְּמָא דְמִתְעֲדָא תְּרַב אִימַּר מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָתְהוֹן לְמַדְבְּחָא עַל קוּרְבָּנַיָּא דַייָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּחָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ א וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְחוּב וְיִשְׁמַע קָל מוֹמֵי וְהוּא סָהִיד אוֹ חֲזָא אוֹ יְדַע אִם לָא יְחַוֵּי וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ ב אוֹ אֱנָשׁ דְּיִקְרַב בְּכָל

מדעם

מסרה כד הוא, כל ויקרא הוא במ"ד היא. כה קרנת, כולם ח"ו במ"ד. כו כחלב, ל' וחד כ. ומחמם ח"ב. כז בעשתה, מפיק ה' ול' וחסר. ממצות, ל'. כח קרבנו דין דמטעין בי' לם. כט וסמך, כל וסמך דעבירה הפוך במ"ב דחטאת. ל מדמה, ר', קרנת, ח"ו. לא הוסר, מ"ו וסימו נכב"א לפי ספוק אחר מטרם. לריח, כ"ב בלמד. ניחח, מ"י וח"ו. לב כבש, ב' קדים לפין. יביא, מ"י. תמימה, חסי"ו כפי ומ"י. יביאנה, מ"י וה"א בסוף. לג החטאת, חס' דגושה. לד קרנת, ח"ו נגד דח"ע זבחים ל"ב ועיין בש"ות הרמב"ן סי' כל"ב. לה יוסר, ל' וח' יוסר ומחמם ח"ב מ"ו ומלרע הכשב, דין מן ו' דמין קדים לב'. מזבח, חזי"ן דגושה. אשי, ז' כתיב י' בתורה וכל מלאכי דכו'. ה א ושמעה, ל'. קול, מ"ו. אלה, ב' מלא בתורה ול"ח מלא בלי'. יגיד, מ"י. עונו, כולם בחד ו' בתר העי"ן. ב נפש, קדמא רביע חנין מזר. או בנבלת יתיב י"ח בטעמא למסור.

ת"א חטאת הוא זבחים ו י. ולקח הכהן זבחים מ יד כד מט מנחות ח ג. קרנת זבחים לז. וכפר סנהדרין ד זבחים לח. מחטאתו ונסלח לו שבת עא זבחים ח. ואם נפש אחת שבת לג הוריות ג ז ח. מעם הארץ שבת פט הוריות יא חולין ח. בעשתה שבת ג לג הוריות ג. ממצות ה' הוריות ח כריתות כו. ואשם הוריות ח. והביא קרבנו שבת עא נזיר כז כח כריתות כז. על חטאתו נזיר כח. ושחט את החטאת זבחים מט. קרנת זבחים לז. ואת כל דמה ישפך יומא ח זבחים לד. ושחט אותה זבחים ד ה ז ח ט מנחות ג ד נה. קרנת זבחים לז. ואת כל דמה יומא כז זבחים לד. וכפר עליו סנהדרין ד זבחים דף לח. ונפש כי תחטא שבועות לד לה לו זבחים מח כריתות ט. והוא עד או סנהדרין ל לג שבועות לג לד ערכין יז יח. אם לא יגיד יומא עד בבא קמא נה סנהדרין ל לג שבועות לה מנחות ד' ערכין יח. ונשא עונו הוריות ח. בכל דבר שבועות יח. חיה טמאה שבועות ז. או בנבלת חולין ע.

רש"י

אליו. כשחטא היה סבור שהוא היתר, ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה: (כד) במקום אשר ישחט את העלה. (זבחים מ"ט) בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא. (שם פ"ז) לשמו כשר שלא לשמו פסול: (כה) ואת דמו. שירי הדם: (לא) כאשר הוסר חלב זבח השלמים. כאימורין המפורשין בשור האמור אצל

הוא: (כה) ויסב כהנא מן אדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית אדמיה ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא: (כו) וית כל תרביה יסיק למדבחא הי כתריב ניכסת קודשיא ויכפר עלוי כהנא מחובתיה וישתביק ליה: (כז) ואין בר נש חד יחוב בשלו מן עמא דארעא בםעבדיה חד מן פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויתחייב: (כח) או אשתמודע ליה חובתיה דחב וייתי ית קורבניה צפירתא דעזי שליםתא מטול חובתיה דחב: (כט) ויסמוך יד ימיניה על ריש חטאתא ויכום ית חטאתא באתרא דעלתא: (ל) ויסב כהנא מן אדמא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל אדמא יישוד ליסודא דמדבחא: (לא) וית כל תרביה יעדי היכמא דאיתעדא תריב מעילוי נכסת קודשיא ויסק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי ויכפר עלוי כהנא וישתבק ליה: (לב) ואין אימר ייתי קורבניה לחטאתא נוקבא שליםתא ייתינה: (לג) ויסמוך יד ימיניה על ריש חטאתא ויכום יתה מטול קורבן חטאתא באתרא דיכום ית עלתא: (לד) ויסב כהנא מן אדם חטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל אדמא יישוד ליסודא דמדבחא: (לה) וית כל תרבא יעדי היכמא דאתעדא תריב אימר מניכסת קודשיא ויסק יתהון כהנא למדבחא על קורבניא דיי ויכפר עלוי כהנא על חובתיה דחב וישתבק ליה: (א) וגבר נש ארום יחוב וישמע קל אומאה דלווט ואיהו סהיד או חמא חד מעלמא דעבר על פתגמי מומתא או ידע בחבריה דבטיל שבועא ולווט אין לא יחוי יקבל חוביה: (ב) או בר נש די יקרב בכל מדעם דמסאיב או בניבלת חיוא מסאבתא או בניבלת בעירא מסאבתא או בניבלת רחיש מסאב

רש"י

אבל שלמים. (לה) כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורים בשלמים: (לג) ושחט אתה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת: (לה) כאשר יוסר חלב הכשב. שנתרבו אימוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האימורין: אשי ה'. כל מדורות האש העשויות לשם (פי' ולא אש שמן השמים דעליו אין שייך לומר אשי ל' רבים) שהאליי"ש בלע"ז: (א) ושמעה קול אלה. בדבר שהוא עד בו (מיתורא דוהוא עד דרשינן לי' בת"כ ולאפוקי קרוב או פסול או עד מפי עד וכיוצא בו) שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו: (ב) או נפש אשר תגע וגו'. (כל הענין בת"כ) ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות (י"ד) נדרש כן: ונעלם ממנו. הטומאה

בעל הטורים

כשבה לנקבה: (כו) בעשתה בב' הם כולה ולא מקצתה: (לא) הוסר ב' הכא ואידך ושם הוסר התמיד (דניאל יב) לומר שמעת הוסר התמיד הוסר כל חלב שבזכותו נסלחה ברכה בכל: (א) אם לוא יגיד ונשא עונו אם לוא יגיד מלא וי"ו קרי בי אם לו יגיד בוי"ו

יונתן

ג' אלה דהכים שמר היו דהיינו מכל שבע ושבע אחד ודוק: (א) וישמע קל אומאה דלווט וכו' פי' שבועה דקללה והכי דייקו בת"כ קול אלה אין אלה אלא שבועה וכדפירש"י. או חמא חד מעלמא דרש או לאם שרלה או שמע בעצמו אם אחד מן עולם שעבר על דבר

רמב"ן

לך ויספר המודיע כמו אשר ילדה ללוי ואין צריך לכל זה כי שימוש אשר רבים יש מהם יורו על הזמן כגון כאשר בא יוסף אל אחיו כאשר כלו לאכול את השבר ודומיהם. אף כאן כאשר נשיא יחטא ויאשר כ"ף הדעת וכן את הברכה אשר תשמעו אל מצות יי' אלהיכם כאשר תשמעו. אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד כאשר ראיתם. שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך כאשר צויתיך. ופעמים תחסר המלה קו בי"ת ויפילה מגבירה אשר עשתה מפלגת לאשרה כאשר עשתה מפלגת לאשרה כטעם בעבור כמו באשר את אשתו. וטעם או הודע אליו על האשם יאמר כשיעשה אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשנה ואשם להיות עליו עונש או יודע אליו ויתכפר לו בקרבן והטעם או יהיה אשם או יביא קרבן ויתכפר לו. וטעם יי' אלהיו לומר כי אע"פ שהוא המלך האדון שאין עליו מורא בשר ודם יש לו ליראה מיי' אלהיו כי הוא אדוני האדונים וכן למען ילמד ליראה את יי' אלהיו כלומר שישים אל לבו כי יש עליו עליון שהוא אלהיו אשר בידו נפשו וממלכתו: (כה) ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח העלה. הוא הסכר אבל דרך הלשון להזכיר השם במקום הידועה וכן וסמך את ידו על ראש ספר ושחט אתו. ספר ולרצותינו בהם מדרשים כי תורת יי' תמימה אין בה ספר ויתור:

אבן עזרא

והטעם שידע הנשיא מעצמו שחטא או הודיעו אדם אשר שראהו. דקדוק הודע אליו פועל עבר כמו והגלה לך ויספר המודיע כמו אשר ילדה אותה ללוי ויאמר רבי משה הכהן כי הוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו כי הפועל והמורק יתמלאו והוא פעל משקל ויוסף הורד מצרימה והנשיא יקריב שעיר מטעם זכיר מתנים או תיש כפירוש הגאון בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יובא את דמה לפני' המקדש והכהני' יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתוב ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו: (כז) מעם הארץ. והם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הלוים: ואשם. פעל עבר כמו כי זקן יצחק: (כח) שעירת עזים נקבה. כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא: וטעם ונסלח לו בפרשת שלח לך: (לג) ואם כבש. ואם הביא ממין הכבש לחטאת יביא נקבה כמו שעירת עזים. וטעם כאשר יוסר חלב הכשב. להביא האליה כי אין עם השעירה אליה: (א) ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. הוא השרש וכן ואת אלית והכתוב אמר לדרך קללה והזכיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא עונו ואם שכח ולא הגיד ואשר כן אחר לו: (ב) או נפש אשר תגע. בנבלת הארבעה המזכרות והם חזיר

(א) והוא עד או ראה או ידע. הנה שלשה ענינים כי אין עד בלא ראיה ובלא ידיעה אבל יאמר אם שמע קול אלה שהשאו עליו לשאלותו בדבר שהוא עד בין בראיה בין בידיעה אם לא יגיד יש עליו עון והנה לא יתחייב בקרבן הזה אלא אם כן יודע עדות שיזכה ממנו המשביע בדינו. וכך פירשו רבותינו כי יש עדות שמועיל בראיה בלא ראיה בלא ידיעה ויש שמועיל בידיעה בלא ראיה כיצד מנה הלויתי לך בפני פלוני ופלוני ומזמן לא היו דברים מעולם יבואו ויעידו זו היא ראיה בלא ידיעה מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני יבואו ויעידו זה היא ידיעה בלא ראיה ועל דרך הפשט אין צריך לראיה. בלא ידיעה אבל או ראה שהוא ראה ההלואה או המקח לגמרי או ידע ששמע אותם מודים במעשה ההוא בפני עדים ולא ראה המעשה. ולא אמר כאן ונעלם ממנו כי הוא חייב במזיד או בשגגת השבועה עם זדון העדות אבל אם היה שכוח בעדות בשעת שבועה אין עליו כלום: ונעלם

פירוש על אבן עזרא

וי"ד פי' מגזרת והאר לך וגם יצאר לו יהיה השלוחים במיניהם כמו המלך שזכר שם. פי' כאשר יעשה לפר חטאת הקהל. פי' שם בפסוק שלא לא שהיא צריכה אף. שצריך להביר. שאמר למעלה בו כאשר יוסר חלב הכבש מעל זבח השלמים. פי' פי' נעדרת על האלה. כי הוא פועל יוצא. וטעמו הולאת מפיך אלה. וכן פה ושמעה קול אדם שהוציא מפיו אלה.

ספורנו

(כז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ. כי זה אפשרי קרוב שאחד מעם הארץ יחטא. ובזה ובענין חטאת הנשיא אמר ואשם שהיא לזכרם על תשובה קודמת לקרבן ובפניהם ובכל האשמות נתן חלק לכהנים כי אכילת הכהנים תועיל בהם לכפרת הסוטאים: ואשם

פירוש רשב"ם

(כה) מזבח העולה. החיצון ולא על הפנימית כמשיח וציבור: (לה) כאשר יוסר חלב הכשב. חלבו האליה תמימה לעמת העצה: ונעלם

או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם: ג או כי יגע בטמאת אדם לכל טמאתו אשר יטמא בה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם: ד או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע | או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו והוא־ידע ואשם לאחת מאלה: ה והיה כי־יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה: ו והביא את־אשמו ליהוה על חטאתו אשר חטא נקבה מן־הצאן כשבה או־שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן מחטאתו: ז ואם־לא תגיע ידו די שה והביא את־אשמו אשר חטא שתי תרים או־שני בני־יונה ליהוה אחד לחטאת ואחד לעלה: ח והביא אתם אל־הכהן והקריב את־אשר לחטאת ראשונה ומלק את־ראשו ממול ערפו ולא יבדיל: ט והזה מדם החטאת על־קיר המזבח והנשאר בדם ימצה אל־יסוד המזבח חטאת הוא: י ואת־השני יעשה עלה כמשפט וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר־חטא ונסלח לו: ס שביעי יא ואם־לא תשיג ידו לשתי תרים או לשני בני־יונה והביא את־קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת לא־ישים עליה שמן ולא־יתן עליה לבנה כי חטאת הוא: יב והביאה אל־הכהן וקמץ הכהן | ממנה מלוא קמצו את־אזכרתה והקטיר המזבחה על אשי יהוה חטאת הוא: יג וכפר עליו הכהן על־חטאתו אשר־חטא מאחת

מאלה

אונקלוס

מדעם מסאב או בנבלת חיתא מסאבתא או בנבלת בעירא מסאבא או בנבלת רחיש מסאב ויהי מכסא מניה והוא מסאב וחב: ג או ארי יקרב בסואבת אנשא לכל סואבתיה דיסתאב בה ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב: ד או אנש ארי יקיים לפרשא בספון לאבאשא או לאוטבא לכל די יפרש אנשא בקיום ויהי מכסא מניה והוא ידע וחב לחדא מאילין: ה ויהי ארי יחוב לחדא מאילין ויודי די חב עלה: ו וייתי ית חובתיה לקדם יי על חובתיה דחב נוקבא מן ענא אימרתא או צפירת עזי לחטאתא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה: ז ואם לא תמטי ידיה כמסת אימרא וייתי ית חובתיה דחב תרתין שפנינין או תרין בני יונה קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: ח וייתי יתהון לות כהנא ויקריב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית רישיה מקביל קדליה ולא יפריש: ט ויזי מדמא דחטאתא על כותל מדבחא ודישתאר בדמא יתמצי ליסודה דמדבחא חטאתא הוא: י וית תניינא יעביד עלתא כדחזי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה דחב וישתביק ליה: יא ואם לא תדביק ידיה לתרתין שפנינין או לתרין בני יונה וייתי ית קורבניה דחב חד מן עסרא בתלת סאין סולתא לחטאתא לא ישוי עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארי חטאתא היא: יב וייתינה לות כהנא ויקמוץ כהנא מינה מלי קומציה ית אדכרתה ויסיק למדבחא על קורבניא דיי חטאתא היא: יג ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה דחב מחדא מאלין

וישתביק

מסרה בנבלת, ב' כלשונה דגושה מדין מפסיק, ונעלם, העין בשוא פשוט. והוא טמא ל'. ג כי, כפי במהפך. בטמאת, כולם ח"ו. ונעלם, העין בשוא פשוט. ד תשבע מלרע. לבטא, ל'. להרע י'. להיטיב מ"ל דמ"ל. יבטא, כ' וא' ויבטא בשפתיו. בשבעה, ח"ו וכולם דשבועה דכו'. ונעלם, העין בשוא פשוט. ה יאשם, האלף בשוא פשוט. והתודה, ב' בתורה. ו על, ח' בטעם מאריכין בסיפרא. שעירת, מ"י. ז ידו ו' בלי' יוד בסוף. ח לחטאת ל'. ראשונה, י"ב מלא, וב' מלא בלי' דתורה. ומלק, ב'. ולא, ל' וקדמא ולא יבדיל. ט והזה, הזין דגושה. ימצה, ל' כתיב ה' והלדי בליד. חטאת הוא, ד' והקרי בוי"ו וכולם דשופום בל"ז. י את ל' וא' ולא. יא תשיג, מ"י. עשירת, כולם כ"כ מ"י קדמא וח"י תניין במ"ב. האפה, ב' חסר. ולא יתן, ג'. הוא ב' בענין דכסי' הוא וקרי היא. יב והביאה, ב' ומ"י ומפיק ה"א והריו בסגול. מלוא, ב' ל' מלא ובתורה. אשי, ע' כתיב י' בלג"ד. חטאת הוא, ב' בענין. יג מאלה, מלעיל. כמנחה, ל' בתורה.

ת"א או בנבלת שרץ טמא שבועות יד ים. ונעלם ממנו שבועות ד ה כריתות יט נדה כח. או כי יגע שבועות ז. לכל טמאתו שבועות ז נדה כח. ונעלם ממנו שבועות ד ה כריתות יט. או נפש כי תשבע מליעה לה שבועות כ כו. להרע או להיטיב נדרים יז נזיר סב בב"ק נח שבועות כח כו כז. לכל אשר יבטא שבועות כ כו. ונעלם ממנו שם כו לח. והיה כי יאש' שם לג לד הוריות ח ט. והתודה כריתות יב. מחטאתו כריתות כו. וא' לא תגיע הוריות ט. והקריב את אשר פסחים נט הוריות יג זבחים ל. ומלק את ראשו זבחים סה חולין יט כז. והזה מדם החטאת זבחים סד. והנשאר בדם ימצה שם לז נב סד מעילה ח. ואת השני יעשה פסחים נט הוריות יג זבחים ל חולין כא כב. וכפר כריתות כו. מחטאתו מנחות קא כריתות כז. וא' לא תשיג הורות ט. לא ישים סוטה טו זבחים סב מנחות ד כב נט ס קא. וכפר עליו הוריות ט מנחות קא כריתות כז.

רש"י

הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ג) בטמאת אדם. זו טומאת מת: לכל טמאתו. לרבות טומאת מגע זבין וזבות: אשר יטמא. לרבות בולע נבלת עוף טהור: בה. לרבות הנוגע בבועל נדה: ונעלם ולא ידע. (כל"ל ש"ס הוא כ"ל והוא ידע. והוא דבור בפ"ע וה"ס והוא ידע כ"ל עכשיו נודע לו שבשאכל הקדש היה טמא. נ"א) ששכח הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש. (ד) בשפתים. ולא בלב: להרע. לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו. ועבר על שבועתו (שבועות כ"ו) כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זה אלא באשם: (ח) והקריב את אשר לחטאת ראשונה. חטאת קודמת

לעולה

ירושלמי

מסאב ויתכסי מניה והוא מסאב ויקרב בכל קודשיא ויתחייב: (ג) או ארום יקרב בסואבית אינשא לכל סובתיה דמסתאב בה ויתכסי מניה ויקרב בכל קודשיא ומן בתר כדין אתגלי ליה ואיהו ידע דמסאב ולא אדכיה ויתחייב: (ד) או בר נש ארום יומי לפרשא בשיפוון לאבאשא או לאטבא לכל גוון דיפרש אינשא לדהוה ולדעתיד למיתי באומתא ומשקר ביה ויתכסי מניה ומבתר דעבד איתגלי ליה ואיהו ידע דשקר ולא תב ואתחייב לחדא מן אילין:

[(ד) למבאישא או למיטבא:]

(ה) ויהי ארום ייחוב בחדא מארבעתי אלין ובתר כן תהא ויודי חובתא דחב עלה: (ו) וייתי ית קרבן אשמיה לקדם יי מטול חובתיה דחב נוקבא מן ענא אימרתא או צפירתא דעיזי לחטאתא ויכפר עלוי כהנא מן חובתיה: (ז) ואין לא תארע ידיה כמיסת למייתיא אימרא וייתי ית קרבן אשמיה דחב תרין

יונתן בן עוזיאל

שפנינין דברבין או תרין גוזלין בני יוניא קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: (ח) וייתי יתהון לות כהנא ויקרב ית מאן דאתבחר לחטאתא בשרויא ויחזום ית רישיה לקביל קודליה ולא יפריש רישיה מן קדליה: (ט) וידי מן אדם חטאתא על כותל מדבחא ודאשתייר באדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא: (י) וית עוף תניין יעביד עלתא הי כהילכת עופא דאתבחר בשירויא לחטאתא ולא כהילכת חטאתא דתורא ודאימר בר עיזי ויכפר עלוי כהנא מחובתיה דחב וישתבק ליה: (יא) ואין לא תארע ידיה כמיסת למייתיא תרין שפנינין דברבין או תרין גוזלין בני יוניא וייתי ית קורבני דחב חד מן עשרא בתלת סאין סמידא לחטאתא לא ישוי עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארום חטאתא היא: (יב) וייתינה לות כהנא ויקמוץ כהנא מינה מלי קומציה ית שבח אדכרתא ויסק למדבחא על קורבניא דיי חטאתא היא: (יג) ויכפר עלוי כהנא על חובתיה דחב מחד מאילין וישתביק ליה ותהי לכהנא

כמנחתא

רש"י

שנאמר (זבחים ז') למה"ד לפרקליט שנכנס לרצות ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל. אינו מולק אלא סימן אחד: עורף. הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר: מול עורף. מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: (ט) והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטא' הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח: חטאת הוא. לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (י) כמשפט. כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: (יא) כי חטאת הוא. ואין בדין שיהא קרבנו מהודר: (יב) חטאת הוא. נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה:

(יג) על חטאתו אשר חטא. כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו (כריתות כ"ח) מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה (לכך נאמר מחטאתו) הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה. מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות (ת"כ). ומה ת"ל שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלי

יונתן

דבר שחייבים עליה מיתה או ידע במה שהיו שבועה ואלה וגומר: (ג) קובתיה דמסתאב פי' טומאתו שנטמא וכאלו כתוב סאובתיה ומכאן מוכח שפירש לאשון עיקר בפ' ויהא בראשים י"ה שכתבנו בפסוק ולאבהם ושרה זקנים וגו' וע"ש: ויקרב בכל קודשיא פי' שאכל בטומאה קדשים או נכנס למקדש: ומן בתר כדין שאגלי ליה הכי מתרגם על ונעלם דמשמע מכלל דידע כדאיתא בשבועות פ"ק: ידע דמסאב ולא אדכי פירוש ידע שנטמא ולא טיהר את עצמו: (ד) לכל גוון דיפרש אנשא לדהוה ולדעתיד פירוש שנשבע שבועת ביטוי לדהוה בלשון התרגום דהוה שהיה הוה והוא לשעבר. ולדעתיד והכי איתא בגמ' שבועות פ' שבועת ביטוי כי משבע לבטא וגומר אין לי אלא להבא לשעבר מנין ת"ל לכל אשר יבטא האדם בשבועה וכדפירש"י וק"ל: (ה) בחדא מארבעתי אילין וכו' פירוש תאלו ד' דברים העלמת עדות והעלם טומאת בהמה ושרץ. והעלם טומאת אדם והעלם שבועת שוא. ובתר כן תהא. פירוש ואח"כ הוא שוהא ומתחרט ומודה על פשעיו: (י) הי כהלכת עופא וכו' פירוש כמשפט האמורה בחטאת העוף נדבה בראש הפרשה ולא כמשפט חטאת דפר והיינו מה חטאת העוף ממול עורף אף עולת העוף כן וק"ל כרבי ישמעאל ור"א בר שמעון בגמ' חולין דסבירא להו כמשפט חטאת העוף וע"ש:

הי

רמב"ן

(ב) ונעלם ממנו והוא טמא. עד וה"ה כי יאשם וכו' והתודה שנעלמה ממנו הטומאה ואשם באכילת קדשים או ביאת מקדש לשון רש"י. ואין הטונה שיהיו אכילת קדשים וביאת מקדש נלמדים מן ואשם כי בכל הקרבנות למעלה נאמר כן אבל הפרש' הזו תקבל כדבר המובן כי מפני שאין בנגיע' תלה ושרץ שפא ולא הוזכרו ממנה אי' הכהנים אי אפשר שיחייב הכתוב בנגיעתם קרבן אבל אמר כי כאשר יטמא האדם ונעלם ממנו הטומאה או כאשר ישבע ונעלם ממנו השבועה ויחטא בהעלמה של אחת מאלה יתחייב להביא קרבן ובידוע שאין בהעלמת הטומאה חטא זולתי שיאכל קדשים או יבא למקדש אין בהעלמת השבועה חטא זולתי שיעבור עליה וזה יסוד פשוטו של מקראות בפרשה זו. ולרבותינו גם עוד מדרשים לחזק הענין הזה:

אבן עזרא

[י]חזיר ומכיריו: או בנבלת בהמה טמאה. לאכול [ש]כמום וחמור ושרץ טמא מהטמונה המוכרים. ונעלם ממנו. ואחר כך ידע או נגע בזב וטמא מת וזבה ונדה: (ד) לבטא בשפתים. דבור שפה: להרע. למי שהוא חייב או לפ' הנאה להתענות. וטעם להזכיר [ת]אלה שהוא חייב להודות ועל האחרות שהן מלות לא תעשה לא יתודה [א]לפני הכהן [ב]והקרבן אחד: (ז) ואם לא תגיע ידו. כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו: אחד לחטאת ואחר לעולה. ויאמר רב ינחק כי טעם אחד עול' בעבור שלא תגיע ידו [ג]אולי עלה אל רוחו מחשבה והקרוב אלי שהאחד כנגד האמורי' והשני חטאת כמשפט: (יא) עשירית האיפה. מאכל לאיש אחד ביום אחד:

תמעל

(ה) והתודה אשר חטא עליה. והביא את אשמו. עד ואם לא וכו' אין הסדר כן אבל הוא מביא החטאת וסומך עליה והתודה כענין שנא' להלן וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני ישראל אבל לא אמר כאן וסמך ידו בעבור שפירש בכל החטאות למעל' שהם טעונים סמיכה וכן בקרבנות הנדבה ולא פירש הוידוי למעלה בשאר החטאות. ועל דרך הפשט יראה שאמר בכאן והתודה בעבור כי בשבועת העדות יביאו קרבן על זדונה וכן בשבוע' הפקדון הזכיר והתודו את חטאתם אשר עשו אבל בחטאת השגגה לא יזכיר וידוי. אבל על דעת רבותינו והתודה אשר חטא עליה על כל המזכרים בפרשה אף טומאת מקדש וקדשיו ושבועות ביטוי שהן בשוגג ושאר כל חטאות למדנו מכאן אם הזכיר הוידוי בכאן מפני שבועת העדות ושבועת ביטוי אין בזדונן כרת והאריכו וידוי וכ"ש למעלה בחטאות קבועות שיתודה על חייבי כריתות ורבותינו אמרו כי והתודה את אשר חטא עליה כלל לכל חטאות שטעונה וידוי והכתוב בפר' נשא ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו להביא כל האשמות כך מפורש בספרי ושם דרשו ואשמה הנפש ההיא והתודו במין אב לכל המתים שיטענו וידוי: (ז) ואם לא תגיע ידו די שה. הקל הכתוב על הטומאה באלו להביא קרבן עולה ויורד ויתכן שהטעם בשבועות מפני שאינן חייבי כריתות ובטומאת מקדש וקדשיו מפני שהוא טועה בדבר מצוה כי הכהן האוכל קדשים והבא למקדש להשתחוות או להקריב קרבן עוסק הוא במצוה ודעתו לשמים ולפיכך אע"פ שחטא בהעלמת הטומאה ריחם לו הכתוב כפרות ואמר ר"א כי טעם אחד

לעולה

פירוש על אבן עזרא

[י]שכתוב בהם מגפרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם. [ש]שלא הזכרו בכתוב בפירוש. רק נכללו בבהמה טמאה. [ת]ר"ל מאחת מאלה [א]אבל יתודה נפה בפרשת נשא והתודו את חטאתם. [ב]כלומר שהם שוים בכל. [ג]שילמעה על שאין ידו משגת ויהרהר אחר מדותיו ית'. ר"ל

פירוש רשב"ם

(ב) ונעלם והוא טמא ואשם. על ששכח שהוא טמא ונכנס למקדש או אכל קדש ששניהם במזיד בכרת: (ג) והוא ידע ואשם. שנודע לו עכשיו שהוא טמא ויודע שהוא אשם: (ח) ולא יבדיל. סימן אחד מלק ולא שנים: (ט) והזה מדם החטאת. אוחז בכף ומזה מרחוק והנשאר ימצה אבל עולת העוף אין בו הזייה אלא ונמצה: (יג) מאחת מאלה. על אחת משלש עבירות אלה: ושמעה קול אלה. ושבועת ביטוי. וטומאת מקדש וקדשיו:

מקדשי

מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃ ס יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃ טז וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ יז וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ יח וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ יט אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כא נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־עֲמִיתוֹ׃ כב אוֹ־מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־

אחת

וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וּתְהֵא לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא׃ יד וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ טו אֱנָשׁ אֲרֵי יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֶחוּב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַּייָ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ כְּסַף סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לַאֲשָׁמָא׃ טז וְיָת דְּחָב מִן קוּדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיָת חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִיכְרָא דַּאֲשָׁמָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ יז וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוּב וְיַעֲבֵיד חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָּא דַּייָ דְּלָא כָשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ יח וְיַיְתֵי דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוַת כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל שָׁלוּתֵיהּ דְּאִשְׁתְּלִי וְהוּא לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ יט אֲשָׁמָא הוּא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא חַב אֲשָׁמָא יְקָרֵיב קֳדָם יְיָ׃ כ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כא אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוּב וִישַׁקַּר שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיכַדֵּיב בְּחַבְרֵיהּ בְּפִקְּדוֹנָא אוֹ בְשׁוּתָּפוּת יְדָא אוֹ בִגְזֵלָא אוֹ אֲנַס יָת חַבְרֵיהּ׃ כב אוֹ אַשְׁכַּח אֲבֵדְתָא וִיכַדֵּיב בַּהּ וְאִשְׁתְּבַע עַל שִׁקְרָא עַל חֲדָא מִכֹּל דְּיַעֲבֵד אֱנָשָׁא

למיחב

מסרה טו נפש, ג' ר"פ בטעם. תמעל, ח"ו. כסף, הכף במתג והמלה מוקפת. טז חמישתו, ג' חסר יו"ד סמין. יוסף, ג' מלא מל' לוקפי בתנ"ך וכל סב"כ דכו'. באיל, בליגי ומ"י. יז מצות, כל חו' בסר ו' כתיב. ולא ידע, י"מ. ונשא, י"ו. יח על, ס' בטעם מאריכין בשיפרא. שגגתו, הג' בשוא והשין בלי געיה ולפי מה שטעמו בנמי' בכל הכני לאחרי ב"כ כאן ד"א. שגג, כולו קמץ. יט אשם, ב' חד מלא דין חסר והשין במולם. אשם, צי־. כא נפש, ג' ר"פ בטעם. וכחש, ג' ב' מלעיל דין מלרע ושמים בליגי. בעמיתו, מ"י. בפקדון, ס"י ומ"ו. בתשומת, מלעיל וסגול והב' לפי ואין שמלו ומ"ו. כב וכחש, בסגול ומלעיל.

ת"א והיתה לכהן מנחות עג. נפש כי תמעל תמורה ג' לג כריתות יט מעילה יט יח טו. וחטאה פסחים לג זבחים מה. איל תמים כריתות י כג. ואת אשר מליעה לט הוריות י כריתות כו. באיל האשם זבחים מח. ואם נפש כי כריתות יט כג. מכל מצות ה' אשר לא הוריות ח זבחים מח כריתו' יז כה. ולא ידע ואשם נזיר כג קדושין פא הוריות ח כריתות יט. על שגגתו אשר שגג כריתות יח. בערכך זבחים מח. וכפר עליו הכהן הוריות ז ח. והוא לא ידע כריתות כד. אשם הוא אשם שקלים ט זבחים יא קג תמורה יז יט. נפש כי תחטא סוטה לג שבועות לד לה כריתות ט. ומעלה מעל כתובות מב קדושין נב בבא קמא יג יב בתרא קכב זבחים קיד בכורות נג תמורה ח. וכחש בעמיתו כתובות מב קיח מליעה מה נה שבועות לב לז. בפקדון או בתשומת יד בב"ק קג מליעה מה. או מצא אבדה כתובות מב בב"ק קג קה.

רש"י

והקלין שנקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה אם השיגה ידם ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות: והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין זהו לפי פשוטו. ורבותינו דרשו (ת"כ) והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן הוא תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: (טו) כי תמעל מעל. (ת"כ) אין מעילה בכל מקום אלא שינוי וכן הוא אומר (ד"ה א' ה') וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה (במדבר ה') ומעלה בו מעל: וחטאה בשגגה מקדשי ה'. שנהנה מן ההקדש. והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה (ויקרא כ"ב) ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל תלמוד לומר תמעול מעל ריבה: קדשי ה'. המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים: איל. לשון קשה כמו (מלכים ב' כ"ד) ואת אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים. בערכך כסף שקלים. שיהא שוה שתי סלעים: (טז) ואת אשר חטא מן הקודש ישלם. (כריתות כו) קרן וחומש להקדש: (יז) ולא ידע ואשם והביא. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור ששתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו. (ת"כ) ר' יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את שידע כדי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטווה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורעניות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורעניות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפיגולין והנותר' והמתענה ביה"כ עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. רע"א הרי הוא אומר ע"פ ב' עדים או ג' עדים וגו' אם מתקיימת העדות בשני' למה פרט לך הכתוב בג' אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ראב"ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע. אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה: (יח) בערכך לאשם. בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע. (ת"כ) הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג: (יט) אשם הוא אשם אשם. הראשון כולו קמץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא לשון פעל [והאמצעי הוא ל' מקור כענין מסקנה הקודמת למעשה וכ"ה תמיד שיבוא מקור קודם הפעל כמו פקד פקדתי בא"ל] וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בת"כ: אשם אשם. להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל (בן שתי שנים) [ס"ס הוא

[illegible]

יונתן בן עוזיאל

במנחתא: (יד) ומליל יי עם משה למימר: (טו) בר נש ארום ישקר שקר ויחוב בשלו ויתהני מן קודשיא דיי וייתי ית קורבן אשמיה לקדם יי דכר שלים מן ענא בעילוייה כסף הי כדמי דמית קודשא דאתהני סילעין בסלעי קודשא לקרבן אשמא: (טז) וית הניית קודשא דחב מן קודשא ישלים וית חומשיה דדמוי יוסיף עלוי ויתן יתיה לכהנא וכהנא יכפר עלוי בדיכרא דאשמא וישתביק ליה: (יז) ואין בר נש ארום יחוב ויעבד חדא מכל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעובדא ולא ידע ואתחייב ויקבל חוביה: (יח) וייתי דכר שלים מן ענא בעילוייה לאשמא לות כהנא ויכפר עלוי כהנא על שלותיה

ירושלמי

דאשתלי והוא לא ידע וחב וישתביק ליה: (יט) קורבן אשמא הוא כל דאתחייב לקרבן אשמא ייתי קורבן לאשמא לשמיה דיי על חובתיה דחב: (כ) ומליל יי עם משה למימר: (כא) בר נש ארום יחוב וישקר שיקרין לשום מימרא דיי ויכפור בחבריה בפקדונא דאפקיד גביה או בשותפות ידא או בגזלא או דיטלום ית חבריה:

((כא) או עצא ית חבריה:)

(כב) או אשכח אבדתא ויכפור בה ואשתבע על שיקרא על חדא מכל דיעביד אינשא

רש"י

דשמשה שרופה ג"כ כתיב איל שהוא ב' שנה וא"ל לימוד. ובת"כ הגי' שיהא בכסף שקלים. מהרש"] יכול שאני מרבה אשם מיד ואשם מצורע ת"ל הוא [ומה ראית כו' עי' בת"כ]: (כא) נפש כי תחטא. (ת"כ) אמר ר"ע מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדי' ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל סבירו ואינו [נ"ל אינו וכ"ה בת"כ ובמזרחי] רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניה' [וא"ו או דלקמי' אוכחש בעמיתו למודי' קאי ולא אמעל בה']: ובתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק או במלוה: או בגזל. שגזל מידו כלום: או עשק. הוא שכר שכיר: (כג) וכחש בה. שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על

בעל הטורים

בו"ו פירוש שהגיד לו כבר שם טוב אינו סחר ומגיד: (כא) ביי' וכחש בעמיתו הוא"ל וכחש בינ"ביי' וכין בעמיתו שמכחש בדבר שאינו יודע בו אלא הקב"ה ושכינו: (כד) לאשר הוא לו יתננו ב' במסו' הכא ואידך (ולאדם שלא) ממל בו יתננו חלקו (קהלת ב') והיינו כדאי' בהגזל הגזל משכירו אפי' שוה פרוטה יוליכנו אחריו אפילו למדי: תשה

יונתן

(טו) הי כדמי דמית קודשא וכו' פירוש שמין כמה היה שוה מה דאתהני מן הקדשים וישלם ערכו ויוסיף חמישים של שווה ההיא וכן משמע בפירש"י יעוין שם: (יט) כל דאתחייב לקרבן אשמא וכו'. דקשה ליה מאי אשם הוא אשם אשם אלא לדרשא כדרכם: (כא) דיטלום פי' בעכוך כל אים בליעל ואוהב בלע נקרא גבר טולמא: ויתחייב

רמב"ן

לגולה שיקריב על המזבח כמבד האמורין בספאת הבהמה ויפה פירש: (כה) והביא את אשמו ליי. עד סוף כל הפרשה נקרא הקרבן הזה אשם כמו שאמר בשקל הקדש לאשם אבל והביא את אשמו ליי האמור למעלה בקרבן עולה ויורד טעמו והביא את קרבנו ליי כי הקרבן ההוא חטאת הוא כמו שאמר כשבה או שעירת עזים לחטאת. ולא תבורר מה טעם יהיה שם הקרבן האחד חטאת ושם האחד אשם וכולן יבאו על חטא ולא נוכל לומר בעבור שהחטאת נקבה כי יש חטאת זכר שעירים ופרים ואין לומר שיהא מפני שומר הפסח כי הנה המצורע מביא שני קרבנות שם האחד חטאת ושני אשם. והנכלה בעיני כי שם אשם מורה על דבר גדול אשר העושו יתחייב להיות שמם נאבד בו מלשון האשימם אלהים ויאשמו גלות ותדבר וכן תאשם שומרון כי מרתה באלהיה וכן אשמים נענשים ושמחת מורה על דבר נטה בו מן הדרך מלשון אל השערה ולא יחטיא והנה אשם גזלות ואשם שפחה חרופה בעבור שהם גלים אף על המזיד יקרה קרבנם אשם וכן אשם המעיל אבל אשם מעילות אע"פ שהוא בשוגג בעבור שהוא בקדשי ייי יקרא הקרבן אשם כי הפשע הגדול יתחייב להיותו אשם בו כאשר יקרא מעילה וענין המצורע בעבור שהמצורע חשוב כמת והנה הוא כבר שמם בה. ויקרא קרבנו כהאשון אשם שיגין עליו מן האשמה אשר הוא שמם בה ושני חטאת שהוא מכפר שגגותיו וטעם אשם תלוי מפני שבעליו סבור שאין עליו עונש כי לא נודע שחטא מפני זה החמיר עליו הכתוב בספקו יותר מודאי והצריכו איל בכסף שקלים ואלו נודע שחטא היה מביא חטאת בת דנקא וקראו אשם לאמר שהוא בשמי שלעים כהשמות האמורים לרמוז לו שלא יהיה נקל בעיניו ולא יביא כפרתו יהיה שמם בעונו וזה טעם אשם הוא אשם אשם ליי יאמר כי הקרבן הזה אע"פ שהוא בא על הספק אשם הוא כי אשם אשם ליי היודע כל תעלומות ואם אולי חטא לו יענישנו. וכן מה שאמר למעלה והביא את אשמו בעבור כי מן המכרים מזידין כגון שבועת העדות יזכיר בו אשם והוא חטאת. ועל דרך האמת עוד הקרבן הבא בקנה על חטא יקרא חטאת והזכר יקרא אשם השעירים והפרי' יקראו גם כן חטאת בעבור שהם למכילה: חסלת פרשת ויקרא

אמר

אבן עזרא

(טו) תמעל מעל. דבר [א] שהתכסה עליו מגזרת מעיל והטעם כי חטאת הוא [ב] בקדשי השם יביא איל שהוא שוה [ג] כסף שקלים ומיעוט רבים שנים. (טז) וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת חמישתו וזה היא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע: (יז) ואם נפש כי תחטא. ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטאת שבתחיל' לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהיא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא אסור ושכח ואחר כן חכר או אשם תלוי: (יט) אשם אשם ליי'. הוא פירושו אשם הוא: (כ) ומעלה מעל ביי'. שעבר על מצות לא תעשה' מדבר שהוא בינו ובין אדם: (כא) או בתשומת יד. שותפות ששם ידו עמו: בגזל. בחזקה כמו ויגזול את החנית: עשק. בסתר: בעמיתו. רעהו. [ד] ויתכן שהוא בנאמנתו. וה"א בהגה נוסף: (כב) ונשבע על שקר. [ה] פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר: בראשו

פירוש על אבן עזרא

[א] ר"ל שנתכסה המול במעיל הקודש בלי"ח (בעממטעלם). [ב] ר"ל אם הבכים קדשי השם לבשם המול אפי' בשוגג ולא נהנה מיד מעל. וחייב להביא איל תמו הפסח. [ג] ר"ל כסף הכ' בערכיך נוסף. כי אינם כנוי למכה. והוא כאלו כמוב בערך. [ד] כלומר כי מלת עמיתו הוא מגזרת עמת לפי שהדעות בין שנים אינו נגמר עד שיכרימו דיעותיהם זה לזה שיהים זה מנמם פניו למול פני חבירו ולכן נקרא עמים. [ה] פי' מלת על שומדם במקום הדבר שיבקש חבירו ממנו ונשבע עליו לשקר כי מלה ונשבע אין מפלת על שקר רק על דבר שהוא מכחש חם פעם אחרו והעד מכל אשר ישבע עליו לשקר. ר"ל

ספורנו

(יז) ואשם ונשא עונו. כבר קבלו ז"ל (יומא פרק יוה"כ) שזה מדבר באשם תלוי שאינו יודע אם חטא ואם לאו ועל זה אמר ונשא עונו כפי הראוי לו אם חטא בשוגג או לא כפל בחטא אבל היה עונו שלא חכר עד שנפל בספק וכפי עונו ישא העונש: (יט) אשם הוא. אע"פ שלפעמים יוצא זה הקרבן והוא לא נכשל באותו החטא לא יחשוב המושב שמכנים בזה חולין לעזרה כי אמנם הוא קרבן אשם עכ"פ אע"פ שלא נכשל באותו החטא שנפל בו הספק והטעם הוא כי אשם אשם לה' כשלא חכר בדבר עד שנפל בספק: והשיב

פירוש רשב"ם

(טו) מקדשי ה'. נהנה מן הקדש וזהו אשם מעילות: (טז) ונתן אותו לכהן. את איל אשם יתן לכהן לכפר בו: (יז) ולא ידע ואשם. באשם תלוי מדבר כמו שנאמר על שגגתו אשר שגג: (יח) והוא לא ידע. כשנתחלף לו חלב בשומן ואכלו ולא ידע שיש כאן חלב. אבל לבסוף כשהוא שמע שספק חלב ספק שומן אכל ואשם והביא איל תמים מן הצאן לאשם עד שנודע שודאי חלב אכל יביא חטאת: (כא) וכחש בעמיתו וגומר. אשם

אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃ כג וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃ מפטיר כד אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃ כו וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃ פ

ומפטירין עם זו יצרתי בישעיה סי' מ"ג: קי"א דעוזאל. ליו"ה סימן:

ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃ ג וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ

אונקלוס

לְמֵיחַב בְּהֵין׃ כג וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱטֵי וְיֵחוֹב וְיָתֵיב יָת גְּזֵלָא דִּגְזַל אוֹ יָת עוֹשְׁקָא דַּעֲשַׁק אוֹ יָת פִּקְדוֹנָא דְּאִתְפְּקַד לְוָתֵיהּ אוֹ יָת אֲבֵדְתָא דְּאַשְׁכַּח׃ כד אוֹ מִכֹּלָא דְּאִשְׁתְּבַע עֲלוֹהִי לְשִׁקְרָא וִישַׁלֵּם יָתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחֻמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי לִדְהוּא דִילֵיהּ יִתְּנִנֵּיהּ בְּיוֹמָא דְּחוֹבְתֵיהּ׃ כה וְיָת אֲשָׁמֵיהּ יַיְתֵי קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא׃ כו וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ עַל חֲדָא מִכֹּל דְּיַעֲבֵד לְמֵיחַב בַּהּ׃ פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב פַּקֵּיד יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרָיְתָא דַּעֲלָתָא הִיא עֲלָתָא דְּמִתּוֹקְדָא עַל מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְאֶשָּׁתָא דְּמַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵּיהּ׃ ג וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְּבוּץ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יִלְבַּשׁ עַל בִּסְרֵיהּ וְיַפְרֵשׁ יָת קִטְמָא דְּתֵיכוֹל אֶשָּׁתָא יָת עלתא

מסרה על אחת, י"ח פסוק על על ומלי' מלה ביניהן. לחטא, ס"ז ות"ס. נסג' ג'. כג והשיב, מ"י חגין. גזל ב' קמץ. העשק. ח"ז. עשק, כולו קמץ. הפקד, בק"ם והקוף בפתח וב' בספרי ליתני ישבע, מלרע. הלמד בפתח. ושלם, ג'. ח"ז. בראשו, ח"ו. וחמשתיו, ב' וחסר ב' יודין קדמאי והתם בתמנ. ישגנה, כה יביא, מ"י. כו יעשה, קדמא יעשה האדם לחטא בהנה חבין יעשה לאשמה ב' לאשמה, הה"א נסח ולכן בא כפי הכללים. ב היא, כ' כרי"ו וקרי בי"ד. מוקד מ"ם זעירא. ולים ומלא ההא נחה ולסרי נמפיק. מוקד, ה' ומ"ו ובסג"ל. ג מדו, ושמו, ל' ח' שמו.

תא והיה כי יחטא ואשם מליצה שם. והשיב את הגזלה בב"ק ס ס"ז לד קד קיב. שבת פט חולין קמ"ה תמורה ו: או לכל אשר מליצה שם בראשו בב' סב. וחמשיתיו יוסף עליו שם קח מנחות מז. לאשר הוא לו בב"ק קב מליצה מג. ואת אשמו ב"ק סה ערכין ז. בערכך זבחי' מח כריתות מב.

צו את אהרן פ' השכר פ' פקודי. זאת תורת זבחים כז סח סט פד כג מנחות ז כו ותף מט כדה ח. היא העלה על מוקדה יומא לג מט סנהדרין לד חולי ג זבחים כז פג ותף פד תמורה יד. כל הלילה עד הבקר מגילה כא חגיגה זבחים כו. מדו בד פסחים סה יומא כג. ומכנסי בד ילבש יומא כג ערכין והרים יומא כ כד זבחים פו. אשר תאכל האש זבחים פג מנחות כו.

רש"י

על שקר לכפירת ממון: (כג) כי יחטא ואשם. (שבועות ל"ד) כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהתודות כי ישמא (נ"י ק"א ודעתו להתודות כי חטא) ואשם: (כד) בראשו. הוא הקרן ראש הממון: וחמשתיו. (ב"ק ק"ג) רבתה תורה חמשיות הרבה לקרן אחת שאם כפר בשבועה ונשבע והודה חוזר ומביא חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע לו פחות משוה פרוטה: לאשר הוא לו. [לאפוקי בנו ושלוחו ת"כ] למי שהממון שלו (ב"ק שם): חסלת פרשת ויקרא.

(ב) צו את אהרן. (ת"כ) אין צו אלא ל' זירוז מיד ולדורות [דבורא לא נמצא רק מבנין הכבד נשמע שהוא ל' זרוז ומדלא כתיב תצוה ל' עתיד נשמע מיד. בה"כ. ולדורות ילפי' ליה בגמ' (קדושין כ"ט) בג"ש] א"ר שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס [ובעולה יש ח"כ לכהן שכולה כליל]: זאת תורת העלה. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבי' ואיברי' שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין איזה אם עלה ירד ואיזה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפי' פסולין שאם עלו לא ירדו: הוא העלה. למעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבא לעזרה כל הענין בת"כ ובזבחים (פד): (ג) מדו בד. היא הכתונת ומה ת"ל מדו שתהא כמדתו: על בשרו. שלא יהא דבר חוצץ בנתיים (ת' ערוכין ג'): והרים את הדשן. היה חותה מלא מחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותן במזרחו של כבש (תמיד כח): הדשן אשר תאכל האש את העלה. (ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה ושמו אצל המזבח): על המזבח. אלא אברים שעדיין לא נתאכלו מחזירן על המזבח לאחר שחתה גחלים

ספורנו

(כג) והשיב את הגזלה. ואת אשמו יביא. שאין הקרבן מכפר אלא א"כ פיים את הניזק קודם הבאת הקרבן כאמרם ז"ל (שם) הביא את אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא:

(ב) צו את אהרן. זאת תורת העלה. אחר שהגיד מעשה הקרבנות אמר התורה הראויה לכל אחד ואחד אשר בה רוח חלק עיוני בהם. ואין ספק כי יש הבדל רב בין בני אל חי בפעולותיהם וכוונותיהם. דומה להבדל אשר בין מיני הקרבנות. והזכיר בעולה שכולה על המזבח לריח ניחוח אמנם קראה עולה בלהב המזבח ואמר שהיא העולה באמת וחלק ממנה אצל המזבח והוא הדשן שיש בה קצת לאלוהית באופן שהאש בוערת בו עם אותו החלק העולה באמת כאמרו הדשן אשר תאכל האש את העולה וקצת ממנה והוא הדשן הנשמר יוציאוהו אל מחוץ למחנה בבגדים פחותים מכל מקום יביא' אותו אל מקום טהור והזכיר תורה במנחה ואמר שתישנו כולה לפני המזבח כי לאל ית' בלבד הביא המקריב את כל קרבנו והכהנים משלחן גבוה קא זכו. ושחלק מועט מכולה הוא הנבחר לריח ניחוח ושחלק הכהנים גם הוא מכפר ונשאר מחמץ כמו חלק גבוה ושמנחת הכהן כלה לגבוה לא חלק מועט ממנה בלבד כמו שהוא במנחת ההמון. והזכיר תורה בחטאת ואמר שאותו החטאת אשר לכבוד עניינו לא יכופר זולתי בהכנס דמו אל הקדש פנימה לא תהיה בו כפרה באכילת הכהנים כשאר חטאות אבל תהיה בשרפתו. ובהאשם אף על פי שאינו על חטא מחייבי כריתות כמו החטאת. הנה להיות חטאו מעילה בקדש תורה אחת

אַשְׁמָא לְאִתְחַיְּבָא בְּהוֹן: (כג) וִיהֵי אֲרוּם יַחְטֵי וְיִתְחַיַּיב וְיוֹסֵי וְיָתִיב יַת גְּזֵילָא דִּגְזַל אוֹ יַת עִשְׁקָא דִּי עֲשַׁק אוֹ יַת פִּקְדוֹנָא דִּי אִתְפְּקַד גַּבֵּיהּ אוֹ יַת אֲבֵידְתָא דְּאַשְׁכַּח: (כד) אוֹ מִכָּל מִדַּעַם דְּאִשְׁתְּבַע עֲלוֹי לְשִׁיקְרָא וִישַׁלֵּם יָתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ דְּמוֹי יוֹסֵף עֲלוֹי לְמָרֵיהּ דְּהוּא דִּילֵיהּ יִתְנִינֵיהּ בְּיוֹמָא דְּתָהָא עַל חוֹבְתֵיהּ: (כה) וְיַת קוּרְבַּן אַשְׁמֵיהּ יַיְתֵי לִקְדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּעִילוּיֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוַת כַּהֲנָא: (כו) וִיכַפֵּר עֲלוֹי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבִיק לֵיהּ עַל חָדָא מִכָּל דְּיַעֲבֵיד לְאִתְחַיְּבָא בָּהּ: פ פ פ

בעל הטורים

(ב) צוה לאמר לו לם ק"ם סורה לה לוסם סיעסקו בסורה. לו לם לסרן מה כסיב לעיל מיניה לסשמם בה לו לם לסרן לומר שיהיו זריזין בסורה ובסלום שסגגם סלמוד עולה זדון. זלם סורם העולה היל העולה לומר כל העוסק בסורם עולה כללו סקריב עולה הקרבנום נקרלו לסה וסורה נקרלם לם שנל' (ירמיה כג) הלל כה דברי כלם. מיסיבו לם דם לנו לוסיות סלמוד [זה כלי' על סוסנע"ם] סקרבנום נקרלו לחם לם קרבני לחמי וסורה נקרלם לחם לכו לחמו בלחמי (משלי ט') כמם סל"ל לנוולם בלל לחם כן ל"ל לנוולם בלי סורה. (ג) מדו בד ב' הכל ולידך ויולכ סגור מדו לבנמו (ש"ב כ) בגדי כהונה היו כמין בגדי מלחמה וכן המעיל כפי סחרל וכוכסם היו מסגברים במלחמה

קדם ממן סורה דכסיב ויעשו עולום וגו' ויקח משה חלי הדם וגו' וישם בלגנום לף שהיה בהר סיני: (ג) נלער כמו בשער פי' בגדי המזבח.

א וּדְבַר וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (ב) פַּקֵּיד יַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹי לְמֵימַר דָּא אוֹרָיְיתָא דַּעֲלָתָא דְּאָתְיָא לִמְכַפְּרָא עַל הִרְהוּרֵי לִבָּא · הִיא · עֲלָתָא דְּמִתְעַבְּדָא בַּעֲלָתָא בְּמוֹקְדָא בִּסְנֵי וְקַיְימָא עַל אֲתַר בֵּית יְקִידְתָא עַל מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא בְּרַם אֶשָּׁתָא דְּמַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵּיהּ: (ג) וְיִלְבּוּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְּבוּץ וּמַכְנְסִין דְּבוּץ יִלְבּוּשׁ עַל בִּשְׂרֵיהּ וְיַפְרִישׁ יַת קִיטְמָא דְּתֵיכוּל אֶשָּׁתָא יַת עֲלָתָא עַל מַדְבְּחָא וִישַׁוִּינֵיהּ בִּגְבַר מַדְבְּחָא:

[(ג) ומכנסי וְאַבְרַקְסִין:]

וישלח

יונתן

(כג) ויסחייב ויוסי פירוש שנשבע שלא ידע כלום והוא ידע וגלה שעבר על שבועתו: יס עליס די עלם פי' לו סיען לו דבר רע וכן תרגום ירושלמי לו עלה יס חבריה: (כד) ביומא דסהא על חובסיה פי' ביום שמחחרט על עוונו לשון גמרא סוהא על הראשונות:

(ג) למכפרא על הרהורי לבא פי' שבא לכפר על הרהורי לב כדאיתא בויקרא רבה אין העולה באה אלא על הרהורי לב וכמה דכתיב העולה על רוחכם היה לא תהיה ישתקפא ל"ו. דמתעבדא בעלתא במוקדא בסיני קשה ליה מאי העולה פי' שטעונה כלי כמו עולת הר סיני וע"ז מורה ה' הידוע וכן הוא במ"כ מנין לעולות הדורות שטעונים כלי ת"ל עולת תמיד העשויה בהר סיני וכו' ומייתי לה בפ' פנחם ת"ל היא העולה שהקריבו עולות הדורות טעונות כלי ולמדא פי' דרש"י (שם) היא העולה שהקריבו בימי מלואים

בלפר

רמב"ן

(ב) אמר הכתוב בפרשה דבר אל בני ישראל. כי שם ילוה בהבאת הקרבנות וישראל מביאים אותם וכאן אמר צו את אהרן. כי ידבר במעשה הקרבנות והכהנים יעשו אותם. וכתב רש"י אין צו אלא זרוז מיד ולדורות אמר רבי שמעון ביותר היה צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס. ומדרשו של רבי שמעון איננו על זו הלוואה כי כאן אין בו חסרון כיס לבני אהרן המלואי' בה אבל יש להם ריוח ושכר בכל הקרבנות גם בעולה אבל אמר תנא קמא אין צו אלא זירוז מיד ולדורות לומר שהפרשיות שיאמר בהן צו וכשאר הפרשיות יאמר דבר אל בני ישראל או אמור להם. ובא רבי שמעון להוסיף ולומר שפעמים יבא הלשון הזה בדבר שאינו מיד ולדורות בעבור שיש בו חסרון כיס כגון הגאולה האמורה בשמן המאור

אבן עזרא

(כד) בראשו. בעצמו או מהן שהוא שוה. וחמשתיו. מיעוט רבים שנים והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו: ביום אשמתו. טעמו ביום שובו מאשמתו יביא איל: (כה) בערכך. כראשון וחוסיף חומשים בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שגם זה האשם תלוי: לאשמה בה. שם מהבנין הקל חסר שם הפועל:

(ב) הוא העלה. נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח וכאן רמז שלא יעלה עולה בלילה רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה. ויש"א מוקדה טעם או מוקד ומוקדה הם שני שמות: ואש המזבח תוקד בו. ולא תרן ממנו: (ג) מדו. חלוק וחכמים אמרו שהוא חלוק כנגד מדתו: על בשרו. כנוי לערוה וכן זב מבשרו: אשר תאכל האש. כהאשר מאכילת

סלם

וכגון שאמר הכתוב לו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד ומשם מצינו שיש בו זה חסרון כיס לכהנים בעבור זה קרבן אהרן ובניו המתנדב בעולה זו אבל בתחלת ספרי בענין מחלוקת היא שנויה שם: זאת תורת העלה. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברים שהוא כשר כל הלילה וללמד על הפסולי' איזה מהם אם עלה ירד ואי זה מהם אם עלה לא ירד שכל תורת לרבות הוא תורה אחת לכל העולים ואפי' פסולים שאם עלו לא ירדו לשון רש"י ואין התורה הזו לכל העולות שהנסכים אם עלו ירדו ואפי' נסכים כשרים והזבח פסול או הזבח כשר ונסכים פסולים וכ"ש שניהם פסולי' בכולן הזבח לא ירד ונסכים ירדו שזהו ליבוריו של מקרא תורת העולה תורה אחת לכל העולות ולא לנסכים ולא לדם כדברי ר' יהושע והנה הכתוב הזה מלמד שלא נקריב העולה בלילה אבל אם נשחטה וזרק דמה ביום נקטיר אבריה כל הלילה וכן חלבי השלמים פי' היא העולה כמו תהיה העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה ואמר היא למיעוט שדרשו בו וכפי המדרש אין הכתוב מלמד שנעלה האברים מן הארץ למזבח בלילה שהכל למדו זה מפסוק אמר לא ילין חלב חגי עד בקר כי משם ילמדו שיהיו פסולין בלילה על גבי הרצפ' ומעלן כל הלילה וכאן ידבר באברים שהן כבר על גבי המזבח ביום שמהפכין בהן כל הלילה עד הבקר ולכך אמר העולה שכבר עולה על גבי המזבח ולמד עוד שאפי' פסולין לא ירדו ובלבד שיהו פסולין בקדש ושהנסכים ירדו וכן הדם כמו שכתבתי: ואש המזבח תוקד בו. יאמר שתוקד במזבח כל הלילה כי מלוה שישימו ביום עלי' הרבה כדי שלא יתאכלו לגמרי ויכבה האש ממנו. ולפי דעתי מה שאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה מלוה לכהנים בקיום האש כמו שאמר ובער עליה הכהן עלים ולוה שיהיו בזה ויערכו אש ועלים הרבה שתוקד האש תמיד כל היום וכל הלילה והזהיר בלאו שלא תכבה לעולם והנה אם נתעלמו הכהנים וכבתה האש עברו בלאו ומפני זה אמרו רבותינו שהיתה מערכה שניה לקיום האש. ומה שאמר והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה מקרא יתר ודרשו רבותינו בכל אדם מלמד שכל המכבה עובר בלא תעשה ואפי' כבה מן המערכ' גחלת אחת לוקה. בין שכבה אותה בראשו של מזבח בין שהורידה וכבה אותה למטה. וכמדומ' לי שאינו עובר אלא בלאו אחד: (ג) ולבש הכהן מדו בד. היא הכתונת עד סולך בנתיים ל' רש"י והנה תרומת הדשן לריכה בגדי כהונה. ואין עבוד' בשני הבגדים מהם. אבל הזכיר אלה השני' לדבר שנתחדש בהם כאן. לומר שתהא הכתונת כמדתו. והענין לומר שאם היו מסולקין קלרים ואינן מגיעין עד רגליו ועבד בהן עבודתו פסולה. ולמד שלא יהא דבר בינו ולא בין המכנסים לבשרו כלום. והוא הדין שלריכ' כל בגדי כהונה כי כיון שהזכיר הכתוב שהיא לריכה בגדים למדנו שהיא לריכה ארבעה להדיוט ושמנה לכהן גדול. וכן מפורש במסכת יומא בפרק שני ובתורת כהנים מה ת"ל ילבש להביא את המכנסת ואת האבנט. ואונקלוס תרגם מדו לבושין ונראה כי אמרו מדו יכלול שם כל בגדיו כאלו אמר ולבש הכהן בגדי בד וכן מדיו קרועים מיוחד על פי מדותיו על פי מלבושיו הנקרא מדו לבושו ויהיה זה כדעת האומר אבנטו של כהן הדיוט לא זהו אבנטו

של

פירוש על אבן עזרא

[א] ר"ל בערך כסף שקלים כאשר מבואר במגילה קדשי השם. [ב] ר"ל לפי טעם הכתוב שהם ב' חמישיות כמו שמפרש לפני זה. וכ"כ במדבר (ה' ו') אם הוא מתודה מעלמו יוסיף חומש אחד, ואם יש עדים עליו יוסיף ב' חמשיות, ומפסיקי הדת אמרו שומע המומש והעמס רחבה מדעתנו עכ"ל. הרי שביטל דעתו מפני דעת חז"ל. ובטל מ"ש המבאר לנפה"ש ע"ש. [ג] ר"ל כי אין דרך העבודה. [ד] על המזבח כל הלילה ור"ל למדו זה מציוה לומר את בני ישראל האמור בזאת הפרשה. [ה] כי יש לו להיות מוקד. [ו] ושינו כנוי כי הוא בלא מפיק. [ז] לפת זכר ולשון נקבה והרבה כן במקרא. [ח] ואר"ז נוסף כור"ו בנו בשר. [ט] ולפיכותה סי"ו כנוי.

דה"א

פירוש רשב"ם

אשם גזילות בפ' זו: (כד) ביום אשמתו. כשיתודה לשוב מחטאתו על אחד מכל האמורים למעלה פקדון או גזל או עושק או אבידה: (ב) צו את אהרן. זאת תורת העולה. כל הקרבנות האמורים בפרשת ויקרא חוזר וגומר כל דיניהם: הוא העלה. הנקטרת ביום. כדכתיב ביום זבחכם ביום הקריבו את זבחו: כל הלילה. תמור הקטרתה: ואש המזבח תוקד בו. בלילה כמו ביום: (ג) מדו. כמו בגדו ומדיו קרועים. לשון בגדים: והרים את הדשן. וזהו מצותה בכל יום לתמיד של שחר אבל והוציא את הדשן הוא לזמן מרובה לפנות את המזבח מרוב

דשן

הַמִּזְבֵּחַ: ד וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר: ה וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים: ו אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה: ס ז וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ: ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה: ט וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ: י לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם: יא כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ: פ

שני יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יג זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב: יד עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים

תקריב

אונקלוס

עלתא על מדבחא וישוינה בסטר מדבחא: ד וישלח ית לבושוהי וילבש לבושין אחרנין ויפק ית קטמא למברא למשריתא לאתר דכי: ה ואשתא על מדבחא תהי יקדא ביה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעין בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק עלה תרבי נכסת קודשיא: ו אשתא תדירא תהי יקדה על מדבחא לא תטפי: ז ודא אוריתא דמנחתא דיקרבון יתה בני אהרן קדם יי לקדם מדבחא: ח ויפריש מניה בקומציה מסולתא דמנחתא וממשחה וית כל לבונתא דעל מנחתא ויסק למדבחא לאתקבלא ברעוא אדכרתהא קדם יי: ט ודאשתאר מנה יכלון אהרן ובנוהי פטירא תתאכיל באתר קדיש בדרת משכן זמנא יכלונה: י לא תתאפי חמיע חולקהון יהבית יתה מקורבני קודש קודשין היא כחטאתא וכאשמא: יא כל דכורא בבני אהרן ייכלינה קים עלם לדריכון מקורבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש: יב ומליל יי עם משה למימר: יג דין קורבנא דאהרן ובנוהי די יקרבון קדם יי ביומא דירבון יתיה חד מן עסרא בתלת סאין סולתא מנחתא תדירא פלגותה בצפרא ופלגותה ברמשא: יד על מסריתא במשח תתעביד רביכא תיתינה תופיני מנחת ביצועין תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי:

וכהנא

מסרה ד ופשט, מלא דמלא מקום, מ"ו. פשט, כל אור מ"ו. ה והאש, ג'. סוקד, ה'. לא, ו'. תכבה, ב' בספרי לי'. בבקר, י"ג. חלבי, הב' רפי כי בקבל הוא תנועה קלה. ו סוקד, ה'. לא ו'. ז וזאת, י"ז ר"פ. הקרב, ד'. אל פני, פ'. ח ממנו, ו' פגירין ממנה. ומשמנה ב'. הלבנה, ח"ג. ריח, ח' יתידאין בפורה ר"ל דלא קדים לה' סיתם לשה. ניחח, מ"י וס"ו. ט והנותרת, כולה מ"ו. מצות, מ"ו. תאכל, פ'. במקום. פ"ג. קדש, דין גן יב ס'. יאכלוה, ל' ומ"ד בסר כלמד. י תאפה, סמא בספול מלשי, ל"ד. קדשים, סקוף בלא מתג והוא ק"פ. הוא כ"ב בוין וקרי ביוד. כחטאת, ל' וחד כחטאת כלאשם. יא זכר, ל' ושלרא בכהנים. יאכלנה, ב'. חק, סק"פ. עולם, מלא יי"ו בליפנא. לדרתיכם, כולם ס' ב' חין מ"י. מאשי, ז' כסיב ייד בשסן. יג קרבן, הב' בנפשם. עשירת, כולם מ"י סרן, במ"ע. האפה, ב' מ"י. מחציתה ל' ומ"י. ומחציתה. ל' ומ"י. יד על מחבת, ל'. בשמן, ז' מרבכת, ב' ותבירלה. תביאנה, ב' לית דנה מ"י בסר ס' והמין בדגש. תפיני, ל מ"ז ומ"י בר מן יוד דסוף סיבוסא. פתים, ב'. ריחם, מ"י וס"ו.

ת"א ופשט את בגדיו ולבש יומא כג. והוציא את הדשן יומא סם סנהדרין מב זבחים קה מעילה יב. ושמו אצל המזבח פסחים כו כח זבחים פו מולין קיז תמורה לד כריתות ו מעילה יא יב. ופשט את שבת קיד. והאש על המזבח יומא מה. ובער עליה הכהן פסחים נח יומא כו לג. וערך עליה העולה פסחים כח יומא לד נב"ק קיא מנחות מט תמיד כח. הקטיר עליה פסחים כח יומא לג. אש תמיד תוקד יומא מה. וזאת תורת המנחה סוטה יד קדושין לו זבחים פ מנחות ג ד יט כב. בני אהרן קדושין לו זבחים קיס. לפני ה' אל פני המזבח זבחים סב מנחות יט. והרים ממנו יומא כד מח זבחים סב מנחות יא יט סא קו. את כל הלבונה סוטה יד מנחות יא כז. הנותרת ממנה, מנחות נב סב. מצות תאכל יבמות לט מ. במקום קדש זבחי' נו סב מנחות פ. לא תאפה שבת קיא יבמות מ סוכה פו פסחים פו מנחות נב נה. קדש קדשים זבחים י יא מנחות כה. כל זכר בבני סוטה כג זבחים קב יקדש זבחים לו. זה קרבן יומא ס הוריות ט מנחות נב פח. מנחה תמיד מנחות ס ועף ג נא נב. תעשה מנחות נא. תפיני שם.

רש"י

גחלים אילך ואילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח (כו"י): (ד) ופשט את בגדיו. (יומא כג) אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד. בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדי' אחרים פחותין מהן: והוציא את הדשן. (תמיד כח) הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. ריבה כאן יקידות הרבה על מוקדה והאש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במס' יומא (ד' מה) שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם: וערך עליה העולה. עולת תמיד היא תקדים (פסחים נח) [נ"א מכאן שלא יהא דבר קודם על המערכה לתמיד של שחר עולה ראשונה]: חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים ורבותינו (שם) למדו מכאן עליה על עולה השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים: (ו) אש תמיד. (יומא מה) אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה (שמות כז) להעלות נר תמיד אף היא מעל המזבח החיצון תוקד: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: (ז) וזאת תורת המנחה. תורה אחת לכולם להטעין שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין ת"ל תורה: הקרב אתה. היא הגשה בקרן דרומית מערבית (ת"כ סוטה יד): לפני ה'. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח. הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: (ח) והרים ממנו. מהמחובר שיהא עשרון שלם בבת אחת בשעת קמיצה (ת"כ): בקמצו. שלא יעשה מדה לקומץ (יומא מז): מסלת המנחה ושמנה. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנו (סוטה יד).

המנחה

יונתן בן עוזיאל

(ד) וישלח ית לבושוי וילבש לבושין חורנין ויהנפק ית קיטמא למברא למשריתא לאתר דכי: (ה) ואישתא על מדבחא תהי יוקדא ביה לא תיטפי וילפי עלה כהנא אעין בצפר בצפר עד ארבע שעין דיומא ויסדר עלה עלתא ויסיק עלה תרבי נכסת קודשיא: (ו) אישתא תדירא תהי יוקדא על מדבחא לא תיטפי: (ז) ודא אורייתא דמנחתא דיקרבון יתה בני אהרן כהנא קדם יי לקדם מדבחא: (ח) ויפריש מנה בקומציה מן סמידה דמנחתא ומן טובה על כל לבונתא דעל מנחתא ויסיק למדבחא לאתקבלא ברעוא שבח אדכרתה קדם יי: (ט) ומה דמשתיירא מנה ייכלון אהרן ובנוי פטירי תתאכיל באתר קדיש בדרת משכן זמנא ייכלונה: (י) לא תתאפי חמיע חולקהון מן מותר מנחתא דיהבית להון מקרבני קדש קודשין היא הי כחטאתא הי כאשמא: (יא) כל דכורא בבני אהרן ייכלינה קים עלם לדריכון מקרבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש: (יב) ומליל יי עם משה למימר: (יג) דין קורבנא דאהרן ודבנוי די יקרבון קדם יי ביומא דירבון יתיה למחסן כהונתא רבתא חד מן עשרא בתלת סאין סמידא מנחתא פלגותא בצפרא ופלגותא ברמשא:

ירושלמי

(יג) מרתחא תעיל יתה מרסקא מנחת ריסוקין תקרבון ריח דרעוא לשמא דיי:

(יד) על מסריתא במשח דיתא פתיכא תתעבד מטגנא תעיל יתה מרסקא

מנחת

רש"י

המנחה. (ת"כ) שלא תהא מעורבת באחרת: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. (ת"כ) מלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: (ט) במקום קדש. ואיזהו בחצר אהל מועד: (י) לא תאפה חמץ חלקם. (מנחות נ"ה) אף השירים אסורים בחמץ: כחטאת וכאשם. (שם נ') מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה: (יא) כל זכר. (ת"כ) אפי' בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור. לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת (זבחים ק"ב): כל אשר יגע וגו'. (ת"כ) קדשי' קלים או חולין שיגעו בה. ויבלעו ממנה: יקדש. (ת"כ) להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה: (יג) זה קרבן אהרן ובניו (מנחות ע"ח) אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום שנאמר מנחת תמיד וגו' והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו': (יד) מרבכת. (ת"כ) חלוטה ברותחין כל צרכה: תפיני. אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת [דרש תפיני שמדקקין תופי

נאה

בעל הטורים

במלחמה. (ד) ושמו בגי' ובלעו במקומו. אמרי' והוציא בגי' כהנים בעלי מומין [אולי צ"ל הכהנים ועי' מגילה ד' י"ג שדרשו כן מפשטא דקרא] שבעל מום כשר להוציא הדשן. (ה) והאש ב' הכא ואידך והאש ירדה מן השמים (ד"ה ב' ז') מהאש יאכלו והאש שאכלה (יחזקאל מו) כמו שמ"ד שאשו כדב ושביבות של שהורו לפני רבם. ואמרו אע"פ שהאש יורדת מן השמים מלוה להביא מן ההדיוט וזהו והאש ירדה מן השמים אעפ"כ והאש על המזבח תוקד בו שצריך להביא מן ההדיוט על כן מהאש יאכלו שהורו בלא והאש שאכלם. והאש על המזבח תוקד בו שהוא כמו עולם למלאכים לשלום כענין שנא' (שופטים י"ג) ויעל מלאך ה' בלהב המזבח וכן (יחזקאל כ') הנה ששה אנשים וגו' ויעמדו אצל המזבח הנחושת וצ"ל היה נחשת של שם ובוללי' כעין נחשת קלל (שם א') אב' ותנה השביעי כנגד שכינה דכתיב ידיו גלילי זהב. ולכן כל דם שם נכנס בפנים לא תאכל חטאת שאין אכילה למעלה. (ט) באכל בגימ' זו העזרה: (י) מאפה חמץ חלקם ר"ת מלח שלא חמצה אלא מלח. (יג) זה קרבן אהרן ובניו בגי' זהו תחלה לאהרן ומחלה לבניו. עשירית. בגימ' עשרון מחלה שהיה מביא עשרון שלם וחילוהו ומביא מחלה בבקר ומחלה בערב. מחליתה בגימ' מחלה מחלה. (יד) מרבכת (תבילנה) בגי' רותחין, שחולטין

אותה

יונתן

(ה) באמר עד ד' שעין פי' ד' שעות על היום ודייק שזהו זמן בוקר כדדייקו בברכות פרק תפלת השחר ועיין לפי' בפרשת בשלח פסוק וילקטו. (ח) ומן טובה פי' תמות השמן דהיינו מקום שנשרבה השמן וכדפירש"י ודיוקי עיין במלחמי. לאתקבלא ברעוא שבח אדכרתה פי' שיהא מקובל ברצון עוד שבח אזכרתה לפני ה' וק"ל: (י) מן מותר מנחתא פי' אפי' שיירי הנותרים מן המנחה אסורים בחמץ ודי כדדייקינן במנחות פרק כל המנחות באות מצה אם החמילו שיריה עובר בל"ת מנה"מ אמר ריש לקיש אמר קרא לא תאפה חמץ [חלקם אפי' חלקם לא תאפה חמץ וכו': (יג) למיחסן כהונתא רבתא פי' ליכנס הכהונה גדולה. חד מן עשרא וכו' פי' בת"כ א' מן וגו' בג' סאין שהם ז' רבעין

רמב"ן

של כהן גדול: (ד) ופשט את בגדיו עד וזאת תורת המנחה אין זה חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בגדים שהוא משמש בהם בהוצאת הדשן בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך אמר ולבש בגדים אחרים פחותים מהם לשון רש"י. והכונה לרבותינו בזה לומר שהוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ואין בגדים אחרים בגדי חול אבל לא ידעתי מנין אמר הרב שאינה חובה כי נראה שמצוה היא על הכהן שהבגדים שישמש בהם הקרבנות גם הרמת הדשן יהיו בגדים נקיים לא ישמש באותן אשר הוציא הדשן והמלוה מדרך מוסר העבד לרבו. ולכך יהיו לכהנים הבגדים המעודדים לעבודות והפחותים להוצאת הדשן וכל זה לפי הסברא הזו שכתבה הרב אבל יש מרבותינו עם במס' יומא אומרים שאין הוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ויאמר ולבש בגדים אחרים בגדי חול ופשוטו של מקרא בכך הוא ושילוה עליו שלא ילכלך בגדי הכד בגדי הקדש בהוצאת הדשן אבל ילבש בגדי חול: (ז) וזאת תורת המנחה עד וידבר יי' אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר זאת תורת החטאת הוסיפ' הפרשה הזו כפי פשוטה להבא מלות במנחה שתהא נאכלת מלה' ושתהא נאכלת בחלר אהל מועד ושיאכל אותה כל זכר בבני אהרן ושיקדש כל אשר יגע בהן וכפי מדרשו לדברים הרבה משודשים בה שאמרי' מנחת כהנים נקמלת ומגישים אותה לפני יי' שהוא קרן מערבית ואל פני המזבח שהוא קרן דרומית וכמלא שפשו' הגשה לקרן מערבית דרומית והרים ממנו מן המחובר שלא יביא עשרון אחד בשני כלים ושלא יעשה מדה לקומץ ואמר לא תאפה חמץ להקים כל מלאכות לאפיה שאף לישתה ועריכתה וכל מעשה ומעשה שבה עובר בלאו ולוקה עליו בפני עצמו: (י) חלקם נתתי אתה מאשי. שאף חלקם אינם רשאין אלא לאח' מתנות האישי' ומכאן למדו לכל הקדשים דכתיב כי קדש הקדשים היא לא תאפה חמץ חלקם שאף השיורי' אסורי' בחימוץ כחטאת וכאשם לימד מה חטאת מן חולין ביום וביד ימנית אף זו מן החולין

ביום

אבן עזרא

אלה: אצל המזבח. מפון לפאת מזרח: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. טעם שנית להוסיף. לא תכבה. [ה]ביום. וטעם בבקר בבקר. בכל בקר ובקר. ובתחלה יעלה העולה ואחר כן אימורי השלמים: (ו) אש תמיד תוקד. טעם זה הפסוק להוסיף תמיד: (ז) הקרב אותה. [ט]עם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן וטעמו [י]אחד מבני אהרן על כן [כ]והכרי' ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתוב' בפרשת ויקרא: מצות תאכל במקום קדש. והנה שתים מלות. וכל זכר [ל]שלישים. וטעם לא תאפה. [מ]הוא המקר במלות פתם: (י) כחטאת וכאשם. כן [נ]המנחה: (יא) כל אשר יגע. במנחה ובפסולת ובאשם שהוא קדש לשם: (יג) זה קרבן אהרן. או אחד מבניו תחתיו: (יג) ביום המשח אותו. אחר יולק על ראשו שמן המשחה ורבים אמרו כי זה בית חסת ע"ם והטע' כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב תמיד מנחתו: (יד) מרבכת. אין לו אח ויש מי שאומרים [ס]רבה

ויש

פירוש על אבן עזרא

[ה]דה"א שמוסר לכנות מדכתיב למעלה עד הבקר. [ט]ר"ל שהוא מקור מבנין הפעיל שקראוהו המדקדקים שם הפועל ומשל של רבים כמו של יחיד ומדכתיב בני אהרן טעמו יקריבו. [י]וטעמו יקריב. [כ]לשון יחיד דוגמתו והבילה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם וכו' והקטיר הכהן וכו' (לעיל ב' ב'). [ל]ר"ל מלוה שלישית וכל אשר יגע רביעית. [מ]שהזכיר הכתוב יותר מהלישה. [נ]לענין מגע כדמפרש ואזיל. [ס]עיין רמב"ן ז"ל.

פ"ש

פירוש רשב"ם

דשן שעליו: (ט) בחצר אהל מועד. בעזרה ולא בירושלים: (יא) יקדש. קודם הנגיעה יהיה טהור: (יג) זה קרבן אהרן ובניו. לפי הפשט, בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו. וחכמים דרשו על כהן הדיוט כשעושה עבודה ראשונה צריך חינוך במנחה: (יד) מרבכת. לפי ענינו רבה בשמן ולפי שהיה מאפה תנור צריך לרבכה בשמן: תפיני. לשון אפייה. אלף חסרה. והרבה יש לא יהל ערבי. לא יאהל. ויטש חשך

כמו

תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ טו וְהַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם לַיהוָה כָּלִיל תָּקְטָר׃ טז וְכָל־מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל׃ פ יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יט הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ כא וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם׃ כב כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ כג וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ פ ז א וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ ב בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב

מִמֶּנּוּ

אונקלוס

טו וְכַהֲנָא דְּאִתְרַבָּא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעְבֵּיד יָתַהּ קְיָם עָלַם קֳדָם יְיָ גְּמִיר תִּתַּסַּק׃ טז וְכָל מִנְחֲתָא דְּכַהֲנָא גְּמִיר תְּהֵי לָא תִתְאֲכֵיל׃ יז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יח מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרָיְתָא דְּחַטָּאתָא בְּאַתְרָא דְּתִתְנְכֵס עֲלָתָא תִּתְנְכֵס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ יט כַּהֲנָא דִּמְכַפַּר בִּדְמַהּ יֵיכְלִינַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ תִּתְאֲכֵיל בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כ כֹּל דְּיִקְרַב בְּבִסְרַהּ יִתְקַדַּשׁ וּדְיִדֵּי מִדְּמַהּ עַל לְבוּשָׁא דְּיִדֵּי עֲלַהּ תְּחַוַּר בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃ כא וּמָן דַּחֲסַף דְּתִתְבַּשַּׁל בֵּיהּ יִתָּבַר וְאִם בְּמָנָא דִנְחָשָׁא תִּתְבַּשַּׁל וְיִתְמְרֵיק וְיִשְׁתַּטַּף בְּמַיָּא׃ כב כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכוּל יָתַהּ קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ כג וְכָל חַטָּאתָא דְּיִתָּעַל מִדְּמַהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא לָא תִתְאֲכֵיל בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ א וְדָא אוֹרָיְתָא דַּאֲשָׁמָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ ב בְּאַתְרָא דְּיִכְסוּן יָת עֲלָתָא יִכְסוּן יָת אֲשָׁמָא וְיָת דְּמֵיהּ יִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ ג וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵיב מִנֵּיהּ יָת אֲלִיתָא וְיָת תַּרְבָּא דַּחֲפֵי

יָת

מסורה טו והכהן, הקדמה מלרע. המשיח, ד'. חק, י"א בלי' הק"ס. עולם, מלא. תקטר, ל' והטי"ו בקמץ לבד והוא חסוף. טז תאכל, ע'. יח דבר, ג. תורת, כל אר' מ"ו. במקום, מ"ו. קדשים, בקמץ לבד והוא ק"ס בלא מפג. יט הכהן, ל' ר"פ. המחטא, ל' הה"א במתג והמ"ם רפי ובמ"ם בס"פ. אתה, ס"ו יאכלנה, ב' יוד חסר. במקום, מ"ו. קדש חסר. כ יזה, ב' ובפסוק. מדמה, ר'. אשר יזה, ח' פסוקי' דמיין. קדש, י' ח"ו. כא הבשל ל'. ואם בכלי, ב'. בשלה ל'. והשין בקמץ ומתגן. ומרק, ל וח"ו. ושטף, ל' וח"ו. כב קדשים, אין בהקף מתג והק"ס. הוא, כ"כ בוי"ו וקרי ביו"ד. כג יובא, ה' ומלא: ז א האשם, י"ז ר"פ, קדשים, הק"ס ובלא מתג. א הוא, ז' ושלרש היא. ב יזרק, כולם ח"ו.

ת"א והכהן המשיח הוריות יא יב מנחות נא כריתות ה. חק עולם מנחות ח כט כו. וכל מנחת כהן שקלים ג סוטה כב מנחות מו נא עג עד חולין קלא קלב ערכין ד. זאת תורת החטאת זבחים ט נב מנחות ג יג. במקום אשר זבחים מט מנחות נה עקידה שער עט. תשחט זבחים לג. קדש קדשים שם ל לט. הכהן המחטא שם י נב לג נג קב. במקום קדוש תאכל שם נג. כל אשר יגע פסחים מה נזיר לז זבחים לז חולין לט. ואשר יזה זבחים לח לג לג מעילה ה. מדמה זבחים לב לג. על הבגד זבחים לג לד. אשר יזה עליה תכבס שם לג לד. תכבס במקום שם לד. וכלי חרש שם לה. ישבר שם לו. ואם בכלי נחשת שם לד לז. כל זכר בכהנים שם ט לז לט קב. וכל חטאת פסחים לג זבחים פג. לכפר בקדש שם מג. בקדש באש תשרף פסחים כד זבחים לג. וזאת תורת האשם שם מח מנחות קי כריתות כב. קדש קדשים זבחי' ל. במקום אשר ישחטו שם מח. ואת דמו יזרוק שם כ.

רש"י

אפה (כ"י בת"כ) והסולת נאפת נמי אפוי' נקראת. ושמעינן ל"ל בעודה נאה א"כ ע"כ שהמינון בא לבסוף ק"א.]: מנחת פתים. מלמד שטעונה פתיתה [א"נ דלא כתי' בהדיא פתות אותה. מדקרי' מנחת פתים מלמד כו' מזרחי. ועיין מנחות ע"ה): [בכ"י ולא פתיתה ממש דיטועין ופרורין לפי שאינה נקמצת אלא כופלה לשנים וחוזר וכופלה לד' שתי וערב ואינו מבדיל וכן מקטיר לאפוי' בת"כ מפרש לה]: (טו) המשיח תחתיו מבניו. המשיח מבניו תחתיו: כליל תקטר. אין נקמצת להיות שירים נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: (טז) כליל. כולה שוה לגבוה: (יט) המחטא אותה. העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה. (זבחים ק"ב) הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר וא"א לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: (כ) כל אשר יגע בבשרה. (שם צ"ז) כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש. להיות כמוה אם פסולה תפסול ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד. ואם הזה מדמה על הבגד (ת"כ) אותו מקום דם (הבגד אשר יזה עליה) [שבבגד. כל"ל מזרחי] תכבס בתוך העזרה: אשר יזה. יכול הזה כמו (איוב ט"ו) ולא יטה לארץ מנלם. יכול כמוי: (כא) ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשית נותר. והוא הדין לכל הקדשים: ומרק. לשון תמרוקי הנשים. (אסתר ב') אשקורי"ר בלע"ז: ומרק ושטף. לפלוט את בליעתן. אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: (כב) כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: (כג) וכל חטאת וגו'. (זבחים פ"ג) שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה. וכל לכנות שאר קדשים: (א) קדש קדשים הוא. (תמורה יז. ת"כ) הוא קרב ואין תמורתו קריבה: (ב) ישחטו. ריבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אשם בצבור נאמר ישחטו רבים. ותלאו בעולה לסגיא עולה בצבור בצפון [ר"ל מיכוונא דמי למטה כבר נאמר צפון בעולה גופי' ור"ל דל"ג בצבור דלכל מין עולה ריבה. ק"א ועם שתלה החטאת בעולה למדו בת"כ עולת חובה לצפון ור"ל למטה. ועיקרא דאשם למדוהו בת"כ מן אשם הוא. אך במזרחי ל"ג כלל בכה"י כל דיבור זה]: (ג) ואת כל חלבו וגו'.

עד

ספורנו

אשה לשם. ואמר ואת תורת זבח השלמים והודיע שאעפ"י שכל השלמים קדשים קלים מ"מ יש חלוק ביניהם שאם הם על אודות הודאה יהיה עמהם לחם בתוכו ומין חמץ. כי אמנם זבח הסכנה אשר עליה ההודאה הוא אשר שבעיקה מ"מ מיני המלה רבות עליו וברכות הלחם יתפרסם הנס לאוכלים רבים והלחם נאכלים בזמן קדשי קדשים שהם ליום ולילה. אבל בשאר שלמים פסוקים שלא לתודה זמנן לשני ימים ולילה אחד ועם היות כלם קדשים קלים נאסרים

בטומאה

מנחת ריסוקין תקרב לאתקבלא ברעוא קדם יי: (טו) וכהנא רבא דמתרבי במשחא ובריה תחותוי מבנוי יקומון לכהנין איהו יעביד יתה קיים עלם קדם יי גמירא תתסדר ותיתסק: (טז) וכל מנחתא דכהנא גמירא תתסדר ותיהוי לא תיתאכל: (יז) ומליל יי עם משה למימר: (יח) מליל עם אהרן ועם בנוי למימר דא אורייתא דחטאתא באתרא דתתנכס עלתא תתנכס חטאתא קדם יי קודש קודשין הוא: (יט) כהנא די מכפר באדמא ייכלונה באתר קדיש תתאכל בדרת משכן זימנא: (כ) כל די מקרב בבישרה יתקדש ודיהי מן אדמה על לבושא דידי עלה תתחוור באתר קדיש: (כא) וכל מאן דפחר דתתבשל ביה יתבר מטול דלא יבשלון ביה חולין ואין בכנא דנחשא תתבשל ויסתפן בגרגישתא וישתטיף במוי: (כב) כל דכורא בכהניא ייכול יתיה קדש קודשין היא: (כג) וכל חטאתא דאיתעל מן אדמה למשכן זימנא מטול לכפרא בקודשא לא תתאכיל בנורא תיתוקד: (א) ודא אורייתא דאשמא קדש קודשין הוא: (ב) באתרא דיכסון ית עלתא יכסון ית אשמא וית אדמיה ידרוק על מדבחא חזור חזור: (ג) וית כל תרביה יקרב מניה ית אליתא וית

תרבי

בעל הטורים

אופה ברותחין כל צרכה. (א) זאת תורת האשם ה"פ כתיבי אשם בפרשה כנגד ה' אשמות ודלוּם

יונתן

רבנין: (טו) וגרם מסואי מגוי לכהונה אם יקומו' פי' שהבן קודם לכהונת אם ממלא מקומו ועיין בפ' תלוש הכי איתא ביומא פ' בא לו מבניו יעשה אותה מלמד הבן קודם לכל אדם כשהוא ממלא מקום אביו ונפקא להו מאשר ימלא את ידו וכן לכל שררה ודבר שבקדושה בעולם כמ"ש המרדכי סוף פרק המוגל בשם תשובת מהר"ם וע"ש גם מ"ש מספרי פ' שופטים: (יט) די מכפר באדמא פי' כהן שעושה עבודתו ומכפר בזריקת אדם והיינו דוקא הראוי כדפירש"י: (כא) יתבר מטול דלא וכו' פי' לכך ישבר כדי שלא יבשלו בו חולין וכדפירש"י. ויסתפן כל דבר המעביר כמש או אלודה קרוי ספון בגרגישתא פ' במעבה האדמה ויש גורסין ותגיהים ויסתפג ויהיה מלשון ר"נ מסתפג בעשר אלונטית כדאיתא במסכת שבת וכן בפ' אלו מגלחין מסמא הספג ופי' שמנגבין בו בני אדם והכא פירוש שינגבו כלי נחושת בלא ומים כמ"ש רז"ל לענין כלי של נכרים שצריכה

רמב"ן

ביום וביד הימני' וכל זכר בבני אהרן שאפי' בעלי מומין במחלוקת והוסיפה נכהנים: (טז) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. ואמר הרב במורה הנבוכים כי טעם בעבור שכל כהן מקריב קרבנו הוא בעצמו ואם יקריב מנחה ויאכלנה הוא בעצמו כאילו לא הקריב דבר כי מנחת יחיד לא יקריב ממנה כי אם הלבונה והקומץ ולא די מיעוט זה הקרבן אלא שיאכלנה וידמה שלא הקריב קרבן כלל ולכך ישרפו את כלה: (יח) זאת תורת החטאת. היה ראוי בסדר ויקרא עולה ומנחה חטאת ושלמים והחטאת והאשם כי בתחלה דבר בקרבנות הנדבה ואחרי כן בקרבנות החובה על החוטא אבל בכאן היה הביאור לעולה ולמנחה ואח"כ בחטאת ובאשם כי כלם נבאר דיני קדשי קדשים כי המשפט אחד להם כמו שאמר במנחה קדש קדשים היא כחטאת וכאשם ואחרי כן יבאר דין קדשים קלים. ימדת בפרשה זו דברים רבים זאת תורת החטאת תורה אחת לכל החטאות שאף חטאות הפנימיות דמן טעון כיבוס יכול אף חטאת העוף ת"ל זאת ואמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני יי' שכל החטאות לא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שלא נאמר כן בפרשת ויקרא אלא בחטאת נשיא ויחיד. וכאן נתרבו כולן חטאות הצבור וחטאות הפנימיות עוד דרשו קדש קדשים לרבות שלמי הציבור שלא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שבכל קדשי הקדשים המעון צפון הוא פרט לתודה ואיל נזיר. ועוד נתן עתה בשר החטאות לבני אהרן וצוה שיאכלנה בחצר אהל מועד הזכרים מהן ולא בנות אהרן ושידע דימין הרצה בנבלעים מן החטאת: (כ) תכבס במקום קדש עד וכל חטאת. הסמיך הכתוב בדם הנבלע בבגד לטמאתו כאשר היה קודש הזיה שלא יצא חוץ לקלעים ואמר וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואף במקום קדוש הוא נשבר והחרסים נבלעין במקומם ואין עושין בו מריק' ושטיפה כלל וכן המריקה והשטיפה בכלי נחשת במקום קדוש הוא כי כל הכתובים נמשכים אל מקום קדוש שהזכיר: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה עד והכהן המקריב. שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה כ' רש"י. וכפי הדעת הזו מה שאמר לכפר בקדש אינו כמשמעו שזו אינה מכפרת שהרי נפסלה בהבאה זו

ומפני

אבן עזרא

ויש מי שאומרים [ע]במכרה. ומ"ו תבילנה שי' לאהרן וכן מ"ו תקריב. ועל דעתי כי כן הוא מ"ו תשימי ומעמו תקון ואין ריע לו והקדמונים אמרו שהיא שתי מלות תאפה נא. ויאמר רבי יונה המדקדק שהוא על משקל דוכיפת וזה המשקל מעקל: (טו) כליל. כמו כלה כליל תהיה לשם: (טז) לא תאכל. ככל המנחות כי [פ]איך יאכל הכהן מנחתו או חטאתו. מקום שחיטת כל חטאת נשונה: (יח) קדש קדשים. [צ]כי הוא כאחד הקדשים: (יט) הכהן המחטא. טעמו הזורק דם כאילו אמר המשיר חטא החוטא ורבים המפרשים אמרו כי טעם המחטא רוחץ או מטהר וכן תחטאני באזוב ואטהר: (כ) כל אשר יגע. בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו לבן שלא הזורק כחלק כל [ק]אחיו: יזה. א"ר משה הכהן שהוא כמו [ר]ישה מבנין קל [ש]ונפתחה היו"ד מהכבד והאות [ת]המובלע נו"ן וכן ויז מדמה על הקיר בחירק עם ויז [א]בפתח [ב]רק במלת כמה תרלה על הקיר בחירק [ג]עם ויז הוא בלירי בבנין הקל וכן תלאו ויז נלסם מבנין הקל ויפה דקדק ובעבור שהחטאת קדש נוה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדוש הוא חצר אהל מועד [ד]כי יש הפרש בין קדוש וטהור: אשר יזה עליה. [ה]ויפקד מקום [ו]או. [ז]והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא הבשר יכבס הבשר הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו [ח]המקום אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון [ט]נקבה וזכר וכמוהו אשר תשיג ידו ומ"ו תכבס [י]לכהן: (כא) תבשל בו. גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פועלו וגם ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא תדגש כי אם במקומות מועטים [כ]במשקל לא זורק עליו מגזרת מזרקי הרמשים כי טעם שרם. וטעם קדש קדשים. היא עם כל זכר שאין ראוי לאכול החטאת שהקריבו ממנה והוצא לכפר כי אם השמימים והזכר תמים מהנקבה ואפילו קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשרה שנה כאשר העתיקו אבותינו: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה לכפר בקדש. והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי השלג ואם היא קדש כנגד אהל מועד הנה גם יקרא לפנים הפרכת קדש כנגד אהל מועד כמו בואת יבא אהרן אל הקדש [ל]וזאת החטאת היא חטאת כהן הגדול או הקהל: (א) וזאת תורת האשם. כבר הודעתיך ההפרש בין [מ]חטאת ואשם אע"פ שהכתוב יאמר בחטאת אשם ובאשם חטאת. וטעם להזכיר זאת הפרשה להזכיר הפלגים שאין להם זכר בתורת החטאת:

עלת

פירוש על אבן עזרא

[ע]ע"פ מ"ש בספרא בפי' מרין מרבכת מלמד שכל מעשיה ברותחין. וכ"פ רש"י ז"ל חלוטה ברותחין כל צרכה, ר"ל שיהיה כל שמן ששפין עמה רותח ונעשה במהירות שלא יתקרר. [פ]שאם לא יקריב רק הלבונה והקומץ ויאכל השאר. ידמה שלא הקריב דבר, ועיין במורה (ח"ג פרק מ"ו). [צ]ר"ל במעלה עליונה. [ק]רז"ל אמרו כי פירוש המחטא חוטא יאכלנה מכאוי לעבודה ילא עמא בשעת זריקת הדם שאינו חולק בבשר ואי אפשר לומר שאוסר שאר הכהנים במילאם המון שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכלנה. [ר]שפרשו נעם, כן יזה פרשו כזה. [ש]ר"ל מלת יזה בפתח כמו וד' יַטֶּה ידו (ישעיה ל"א). [ת]ר"ל יַטֶּה בפתח היוד מבנין הכבד כמו יְנַטֶּה ומלת יַזֶּה כמו יְקַוֶּה. [א]ר"ל שהוא ג"פ מן הכבד. [ב]ר"ל רק במלת ויז מדמה על הקיר (מ"ב ט' לג') בחיריק. [ג]ר"ל גם ויז שהוא בלירי בבנין הקל וכן תלאמו יַזִּ נלסם (ישעיה ס"ג ג'). מבנין הקל. [ד]ר"ל קדוש. הפוכו חול וטהור הפוכו טמא, א"כ תכבס במקום קדוש אין פי' במקום טהור רק כמו במקום קדוש תאכל בחצר אוהל מועד. [ה]כלומר מקום ההזיה שלא זכר אלא עליה ולא ידענו על מה. [ו]ע"ד ויפקד מקום דוד. [ז]ר"ל אם אדם אחר יזה על בשר החטאת תכבס אַתָּה הכהן את הבשר וכו'. [ח]ר"ל מקום הבגד אשר יזה. ומלת עליה מורה על הבגד שהוא פה לשון נקבה, ולהלן (י"ג מ"ז) והבגד כי יהי' בו, הוא לשון זכר. [ט]כי מלת תשיג לשון נקבה, וידו לשון זכר והי' לו לומר ישיג וכן זה היה לו לומר אשר יזה עליו. [י]ר"ל לוי לנכח שהוא המחטא הנזכר בפסוק שלפניו. [כ]כי משפטו זֻרַּק דגש בריש עין הפעל כמו בֻּשַּׁל שֻׁשַּׁף מבנין פֻּקַּד, ולפי שהרי"ש לא נדגש רק במקומות מעטים בא חולם בפ"א הפעל זורק וכן מורק שהחולם מושך אחריו וי"ו והוא נח במקום דגש. [ל]ולמעלה כתיב ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת וכן ונשמע קולו בבואו אל הקדש לפני ד' שהוא ק"ק, ולמטה ממנו אהל מועד שנקרא ג"כ קודש כמ"ש והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמות כ"ו ל"ג), והחצר למטה מכולן וגם הוא קודש כמ"ש תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד (פ' ט') ונאמר כאן אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש כמשמע הכתוב בחטאת כה"ג או הקהל. כמ"ש ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא אותו אל אהל מועד (לעיל ד' ה' ופ"ז) [מ]בפר' ויקרא.

כ"ג

פירוש רשב"ם

כמו ויאשם: (כ) תכבס. שלא יהא נאסר בנותר שבשריפה: (כג) כל חטאת אשר יובא מדמה וגו'. חטאות הפנימיות. פר כהן המשיח ופר העלם דבר של ציבור ופר ושעיר של יום הכיפורים ושעיר עכו"ם כל אלו כתיב בהם מתנות לפנים בהיכל על הפרכת ומזבח הזהב.

וחדו

מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא׃ ו כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ ז כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה׃ ח וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ ט וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה׃ י וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיו׃ פ שלישי יא וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ יב אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃ יג עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ טו וּבְשַׂר

זבח

אונקלוס

יַת גַּוָּא: ד וְיַת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיַת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהוֹן דְּעַל גִּיסְסַיָּא וְיַת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוֹלְיָתָא יַעְדִּינַהּ: ה וְיַסֵּק יָתְהוֹן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא הוּא: ו כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכְלִינֵּיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכֵיל קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא: ז כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא אוֹרַיְתָא חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא דִּיכַפַּר בֵּיהּ דִּילֵיהּ יְהֵי: ח וְכַהֲנָא דִּמְקָרֵב יַת עֲלַת גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִּיקָרֵיב לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי: ט וְכָל מִנְחָתָא דִּי תִתְאֲפֵי בְּתַנּוּרָא וְכָל דְּיִתְעֲבֵיד בְּרָדְתָא וְעַל מַסְרִיתָא לְכַהֲנָא דִּמְקָרֵיב יָתַהּ דִּילֵיהּ יְהֵי: י וְכָל מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא לְכָל בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כְּאָחוּהִי: יא וְדָא אוֹרַיְתָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּיקָרֵיב קֳדָם יְיָ: יב אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִינֵּיהּ וִיקָרֵיב עַל נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסוּלְתָּא רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשָׁח: יג עַל גְּרִיצָן דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ עַל נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי: יד וִיקָרֵב מִנֵּיהּ חַד מִכָּל קוּרְבָּנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא דִּזְרוֹק יַת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי: טו וּבְסַר נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי

* כן נ"ל פ"ם ס' א"ג.

ביום

מסרה נ ושם, במרכא ולירי. ד הכליה, חולם ס"ו במ"ב. עליהן, מ"י. היסרה, כל אור' ס"ו. הכליה, ס"ו. ה אשה, סגול. ו קדוש, דין מ"ג. קדש, ז'. קדשים, הק"ם וכלי מסג. ז כאשם, ר"א זוגין קדמא נסיב ו' בענין ותנין לא כסיב ו'. סורה, כל ל' בלוי' מ"ו. ח והכהן, ב' ל"פ עלה, ס"ו ומב"א. ט אאפה, הפא בסגול. נעשה, מ וכל מגילות דכו' במ"ב. במרחשת, כפי הב'. י וחרבה, הב' בקמץ. כאחיו, ב'. יא וזאת י"ז ל"פ. יב אם ז' ל"פ בפידלא ובמונח, חלות, ג' מלא. מלות מ"ו. בלולת, מו"ק והו"ם. מלות מ"ו. משחים, ס"ו ומ"י. וסלת. ל'. מרבכת, ב' תבענין. חלת, ס"ו. בלולת, מו"ק. יג חלת, ס"ו. על זבח, ב' ובענין. תודה, מלא. שלמיו מ"י. יד הזרק, ס"ו. דם השלמים, ב'. טו ובשר, ה'.

ת"א אשם הוא כזיר כה זבחים ה י יב יהיה שם פו קנ. כל זכר שם נז קנ. קדש קדשים שם יח כה. כחטאת כאשם שם י יח כה פו פח. לו יהיה שם קנ. עולת איש שם קנ. עור העלה שם. אשר הקריב שם. וכל מנחה קדושין נג מנחות סג סג. לכהן המקריב זבחים קב מנחות כג. וכל מנחה קדושין שם מנחות ג עג עג קנ. וחרבה שם ל עג. וחרבה לכל בני אהרן קדושין שם מנחות יג. איש כאחיו קדושין שם מנחות שם. וזאת תורת זבחים נ קנ. אם על תודה קדושין שם זבחים נ מנחות נח עט תמורה יח. והקריב על זבח מנחות עט פ. חלות מצות מנחות עו עח. סלת מרבכת זבחים מא. על חלות שם מ מנחות עה עח עח. על זבח שם יט מ עו עח. והקריב ממנו אחד פסחים לו מנחות עח עח. הזרק את דם זבחים ד קנ. ובשר זבח שם ד ז לו.

רש"י

עד כאן לא נתפרשו אמורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו ליִמד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על שאשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמורין כשר (זבחים ד' ד'. ועי' ברש"י): (ו) קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש [בת"כ דריש גם לעיל דכתיבי גבי חטאת אך לגבי פשוטו של מקרא צריכין כן לפרשן וק"ל. מזרחי]: (ז) תורה אחת להם. בדבר זה: הכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן: עור העלה אשר הקריב לכהן לו יהיה. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקים בעורות (זבחים ק"ג): (ח) לכהן המקריב אתה וגו'. (ת"כ) יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן ת"ל לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של אותו יום שמקריבין אותה: (י) בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: (יב) אם על תודה יקריבנו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן (תהלים קז) יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה אם על אחת מאלה נדר. שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ד' מיני לחם. חלות ורקיקין ורבוכה ג' מיני מצה וכתיב על חלת לחם חמץ וגו' וכל מין ומין י' חלות כך מפורש במנחות (ד' ע"ז) ושיעורן ה' סאין ירושלמיות שהן ו' מדבריות כ' עשרון: מרבכת. לחם חלוט ברותחין כל צרכו: (יג) יקריב קרבנו על זבח. (שם ד' ע"ו. ת"כ) מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ובטבול יום ולהנאות לחולין בפדיון עד שישחט הזבח: (יד) אחד מכל קרבן. לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתו והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים: (טו) ובשר זבח תודה שלמיו. (זבחים ל"ו ת"כ) יש כאן ריבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת י"ד [שהוא מי' אליבא דבן תימא ועי' רא"ה פ"ש ולא ילין מי' כדמק

וק

ירושלמי

תרבא דחפי ית בני גווא: (ד) וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון דעל כפלי וית חצרא דעל כבדא דעל כולייתא יעדינה: (ה) ויסיק יתהון כהנא למדבחא קרבנא קדם יי אשמא הוא: (ו) כל דכורא בכהניא יכלונה באתר קדיש יתאכל קדש קודשין היא: (ז) כהלכת חטאתא היכדין הלכת אשמא אורייתא חדא להון כהנא די יכפר ביה דיליה יהי: [(ז) חוויא חדא:] (ח) וכהנא דמקריב ית עולת גבר אוהרן משך עלתא דיקרב לכהנא דיליה יהי: (ט) וכל מנחתא דתתאפי בתנורא וכל דתתעבד במרתחא ועל מסריתא

יונתן בן עוזיאל

לכהנא דמקרב יתה דיליה יהי: (י) וכל מנחתא פתיכא במשח ומנגבא לכל בני אהרן תהי גבר כאחוי: (יא) ודא אורייתא דנכסת קודשיא די יקרב קדם יי: (יב) אין על תודתא יקרבינה ויקרב על נכסת תודתא גריצן פטירן פתיכן במשח זיתא ועריכין פטירין משיחין במשח זיתא וקמחא מטגנא פתיכא במשח זיתא: (יג) על גריצתא דלחים חמיע יקרב קורבניה על ניכסת תודת קודשוי: (יד) ויקרב מניה חד מכל קורבנא אפרשותא קדם יי לכהנא דזריק ית אדם נכסת קודשיא דיליה יהי: (טו) ובשר נכסת תודת קודשוי ביום קורבניה יתאכיל

בעל הטורים

חולים. (י) לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו וסמיך ליה חלק כחלק לומר שכהנים שעוסקין בתורה

יונתן

שלריכה ליבוש במים: ירושלמי (ז) סחילא חדא פי' הגאון מהר"ד שהוא לשון דיבור שלשון יסוד דעת וכן הכבה כולם ענין הנדם וכן ת"א מגיד סחוה ונראה שרלונו לפרש שהירושלמי מפרש מלת תודה: (יג) ולחם ערוכין בג"ף כי ת"י רקיקים ערוכין וכ"כ הערוך ועיין בו

רמב"ן

ומפני זה הפסוק שלה היא נשרפת אבל אמר לכפר שאם הכניסה לפנים על דעת לכפר שיזה ממנה שם כמעשה חטאת פנימית אע"פ שלא כפר בה כלומר שלא הזה מדמה כלום נפסלה משעת כניסה ותשרף ואפשר שאם הכניסה על דעת שלא להזות ממנה כלל שתהא כשרה וכדברי ר' שמעון אינה פסולה אא"כ כפר בדמה מעשה בה האזות כמעשה חטאת פנימית ולכך אמר הכתוב לכפר לא שכפרה אלא שהוא הביא מדמה לכפר בה וכפר כפי מחשבתו ופי' לפנים שהכניס הדם להיכל וכן הכנים מדם פר כהן משיח והעלם דבר ושעירי עכו"ם לפני לפנים שכולן לפנים ממקומן הכימן ופסולין ואמר מדמה שאפי' מקצת דמה פוסל שאם קבל דמה בשני כוסות והכנים אחת מהן לפנים פסולה. ועל דרך הפשט אין הכתוב מדבר אלא בחטאות הפנימיות שהיה כבר בשריפתן ובא כאן ליתן לא תעשה על אכילתן כי הפרש' לחטאים דיני החטאות וזהו מדרשו של ר' יוסי הגלילי בתורת כהנים ובזבחים: (ח) והכהן המקריב את עולת איש. הדין הזה נוהג בכל הקדשים. ואמר הכתוב עולה והוא הדין לחטאת ואשם המזכרים למעלה והין זבחי השלמים כן ולכך הזכיר הכתוב משפחת הכהנים באמצע הקרבנות קודם שידבר בשלמים ומדרשו בתורת כהנים אין לי אלא עולה עורות קדשי קדשים מנין ת"ל אשר יקריב או יכול שאני מרבה עורות קדשים קלים ת"ל עולה מה עולה מיוחדת קדשי קדשים יצאו קדשים קלים. ועל דרך הפשט לא הוצרך לומר כן בחטאת ואשם שהם מתנות הכהונה והכהנים זוכים בבשר וזוכים בעור וזהו מדרשו של רבי שאמר כל עלומינו לא נרכנו אלא לעור העולה שבכל מקום העור מהלך אחר הבשר וכן בתורת כהנים: (ט) וכל מנחה אשר תאפה בתנור עד זאת תורת זבח השלמים. דרך הפשט ידוע בזה שהוא בנודר אחת משלש מנחות מאפה תנור והמרחשת והמחבת שיהי' לכהן כלם המקריב אותם לבדו ויאמר בכל שאר המנחות כגון הנודר מנחה סתם שהוא מביא סלת ובמנחת חוטא ובמנחת הבכורים שהן בלולות וקומצה שהן חריבות שיהו מתחלקות לכל בני אהרן כלומר לכל בית אב שלהם ושיהוא וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה מנחה שאין בה אלא קולת בלולה או חרבה לא מאלה המוכרות ויהיה טעם הפרשה ביניהן מפני שהיה הכהן באפיית' ובאוי להרבות שכרו אבל רבותינו לא רלו בכך מפני שאמר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שכל המנחות שבעולם יכלול זה שהם כולם בלולות או חרבות ולכך באוי שפי' לכהן המקריב אותה לכהנים הטהורים הנמצאים שם וכן מה שאמר את עולת איש והכהן אשר יכפר בו לו יהיה כולם לא באו אלא לומר שלא יהיו לבעלים אבל יהיו בשכר הקרבה לכהני' הטהורי' הנמצאים שם שכלם הם מקריבים ביד או בצורי כי היחיד מהם או השני' ושלש' המקריבים ברשות כולם הם עושים ובשליחותם כולם עומדים על הקרבן כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו והכל שאמר שיהיו לכהנים בשכר עבודתם חזר ובאר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שהוא כלל המנחות לכל בני אהרן המקריבים המזכרים: תהיה איש כאחיו כלומר לבית אב הטהורים מהם שכלם הם המקריבים המזכרי' והזכיר הכתוב למנחות בשמותם מאפה תנור ומרחשת ומחבת ואחר כך חזר וכלל לומר איש כאחיו שלא יטול לזה אלא מנה שיש לזה ואפי' מנחת הסולת בה יחלוקו ואמר הכתוב כי הדין הזה במנחות וכל שכן בשאר הקרבנות שדומיהן מרובין והקבלה הכריע ותקנת הכהנים היא ושלום הבית. ויתכן שיהיה שיעור הכתוב כפי הדעת הזו וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת וכל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה כן ולכל בני אהרן תהי' איש כאחיו: (יב) והקריב על זבח התודה. בכאן מתחיל חלות תורת זבח השלמים עד והקריב ממנו פי' עם זבח התודה וקו על חלות לחם חמץ עמהן. והנכון שהוא על חלות לחם כמשמעו שיוסיף על הזבח לחם וכן על חלות לחם חמץ יקריב קרבנות שיביא חלות לחם חמץ ועליהם יוסיף להביא קרבנו שהוא לחם המלה המוכר והכל יביא על הזבח ועשה עיקר לחם החמץ ושאר הלחם עליו בעבור שהוא מרובה כנגד כל שאר המינין ושינה הכתוב לומר על זבח תודת שלמיו למה שדרשו בו שאין הלחם קדוש קדושת הגוף עד שישחט הזבח ושיהיה עליו כלומר על מנת שיקדש הלחם עמה. וכתב רש"י והקריב על זבח התודה ארבעת מינים לחם חלות ורקיקים ורבוכה שלשת מיני מלה וכתיב על חלות לחם חמץ וכל מין ומין עשר חלות כך מפרש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות עשרים עשרון ולא הזכיר הרב בעשרים עשרונות שלכן שמהן עשרה להמץ עשרון לחלה. ועשרה למלה שלש חלות לעשרון דרשו כן מן הכתוב הזה על חלות לחם חמץ כנגד ממן הבא מלה נמלאו עשרים עשרון עשר' לחמץ ועשרה למלה עשרה לחמץ עשרון לחלה עשרה למלה שלש חלות לעשרון נמלאו ארבעים חלות: (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן. חלה אחת מכל מין ומין נמלא נוטל תרומה ארבע חלות. ואני תמה כשהוציא הכתוב מלאו השאור קרבן ראשית תקריבו למה לא אמר גם כן וקרבן תודה חו אינה שאלה כי הכתוב אמר ועל המזבח לא יעלו לריח ניחוח ולחם התודה אין ממנו למזבח כלום שאינו אלא טעון תנופה ועע"פ שאמר בלחם הפנים שעובר עליו במקומו מפני שהלבונה שעליו שהיא ללחם לאזכרה אשה ליי' אבל לחם התודה אין ממנו למזבח כלום ואולי לא הולרך הכתוב לשיור ההוא אלא בעבור הדבש שלא נתפרש בבכורי' שיבאו מן הדבש וכלל השאור עמו ואמר בשניהם קרבן ראשית תקריבו אותם אבל בשאור המפורש במקומו אין לורך לפרוש אותו כי לא יתנה הכתוב במצליה מות יותם סרן מעבודת הקרבנות ובעבורת אשת הפרך סרן מן היבמה: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו. יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל מיר וחגיגת ארבע עשר

אבן עזרא

(ח) עלת איש. מלמעל בעבור היות הטעם בראשית המלה האחרונה כמשפט. וטעם לו. אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא יתן העור לכהן אחר: (ט) וכל נעשה. שם התאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואחר היה נעשה ליום אחד: (י) וחרבה. [י]כמנחת היולד [ס]ומנחת הקנאות: (יב) [ע]אם על תודה. טעמו יתן תודה לשם שנמלט מלרה: חלות מצות. [ע]כרלונו אך לא פסותים מתנים וכן רקיקי מלות: מרבכת. הנזכר בפירושים בעיני [פ]שהיא מוכחת. וסלות מלות ורקיקים אפויים וסלת [צ]המורכבת אינה כן: (יג) על חלת. כמו ויבאו האנשים על הנשים והטעם עם סלות: (יד) הקריב ממנו אחד מכל קרבן. הנה ארבע חלות נפתותים

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל היולד מנכסיו. [ס]ר"ל מנחת סוטה כמ"ש כי מנחת קנאות הוא (במדבר ה' ט"ו). [ע]ר"ל שיכול להוסיף. אבל לא לגרוע משנים כי משוע רבים שנים. [פ]ר"ל מרבכת בהפוך אותו' מבכרת לשון בכורה ומבחר עיין להלן (כ"ז ל"ב.) [צ]כי היא פלוטה ברותחין ומעובכת כמו שתרגם ונ"ע וקמחא מטגנא. והירושלמי מרתחא. כי

פירוש רשב"ם

וזהו פשוטו: (י) והרבה. מנחת חוטא ומנחת סוטה: (יב) אם על תודה. שנדר בלשון תודה. ולא הזכיר לשון שלמים. וסתם תודה מביא קרבן על שניצל מצרותיו כמו שאמרו חכמים ארבעה צריכין להודות. ורבותינו פרשו כל החלות ארבעים הם ופירשו שמנן כמה וכמה עשרונים: ואם

וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ טז וְאִם־נֶדֶר | אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ יח וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃ יט וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ כ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כא וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ | בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃ כד וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃ כה כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה וְנִכְרְתָה

הנפש

ביום קורבניה יתאכיל לא יצנע מניה עד צפרא: טו ואם נדרא או נדבתא נכסת קורבניה ביומא דיקריב נכסתיה יתאכיל וביומא דבתרוהי ודישתאר מניה יתאכיל: יז ודישתאר מבסר נכסתא ביומא תליתאה בנורא יתוקד: יח ואם אתאכלא יתאכיל מבסר נכסת קודשוהי ביומא תליתאה לא יהי לרעוא דמקריב יתיה לא יתחשב ליה מרחק יהי ואינש דייכול מניה חוביה יקביל: יט ובסר קודשא דיקרב בכל מסאב לא יתאכיל בנורא יתוקד ובסר קודשא כל דידכי לקודשא ייכול בסר קודשא: כ ואנש דייכול בסרא מנכסת קודשיא דקדם יי וסאובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: כא ואנש ארי יקרב בכל מסאב בסואבת אינשא או בבעירא מסאבא או בכל רחש מסאב וייכול מבסר נכסת קודשיא דקדם יי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: כב ומליל יי עם משה למימר: כג מליל עם בני ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועזא לא תיכלון: כד ותרב נבילא ותרב תבירא יתעבד לכל עיבידתא ומיכל לא תיכלוניה: כה ארי כל דייכול תרבא מן בעירא דיקרבון

סנה

מסרה יכיל, הי"ד בפסח והמ"ן בדגש ומ"י. טז הקריבו, ל. ומ"י. וממחרת, ג' ונחסב ולא בענינם. והנותר, מ"ו. יאכל, כ"ג. יז והנותר, מ"ו. השלישי, מ"י. ישרף כ"ב י' ולא חי"ו. יח ואם, בענין. האכל, ח"ו. יאכל, כ"ג. אתו, ס"ו. והנפש, ל'. האכלת, ח"ו. יט והבשר, י' פסוק בתורה ריש... וסופיהון חד. אשר, בענין. כ וטמאתו, ב'. מעמיה, כל דת"ס בסגול מ"י. כא ונפש, ב' ר"פ. בבהמה, ד' רפין. פסק ל' ומלרע סגן. כב וידבר, בין זה הפסוק ולקודם לו ל' כלן פיסקא וסי' אלהמו סגרו. כג דבר, ד' ר"פ בסיפרי בטע'. ושב ל' וסין קדים לב'. ועז, ל'. כד טרפה, ח"י. ואכל, ח"ו. תאכלהו, ל' וח"ו חסר הלמ"ד. כה אכל, ח"ו וכולם דליפי ודפסק דכי' בגל"א ויתב ל"פ ו'. חטה, סגול.

ת"א לא יניח ממנו זבחים נו. ואם נדר פסחים פא ר"ה ה. ביום הקריבו זבחים כו. והנותר מבשר פסחים ג זבחים כח פב. ואם האכל יאכל פס יב כז כח כט מד מנחות יז חולין פא. לא ירצה זבחים כב כט מנחות כה. המקריב אתו ר"ה ו זבחים יב. לא יחשב פסחים יז יומא ז נדרים לו זבחים כב כט מנחות כה. פגול הוא זבחים כה. והנפש האכלת ממנו מנחות יב תמורה ג כריתות ה. והבשר אשר יגע פסחים יז כד עט פב חגיגה כד יבמות עד סוטה כט זבחים לד מו חולין לו. והבשר כל טהור פסחים כד לה עט סוטה כט מנחות כה. והנפש אשר תאכל פסחים כד לה יבמות ז מכות יד מנחות כה כריתות ב. אשר לה' פסחים לו זבחים לג מנחות כה. וטמאתו עליו מכות יד זבחים לג לד מג מו. בבהמ' טמא' שבועות ו חולין פא. ואכל מבשר זבחים מג מד. כל חלב יומא עד זבחים ע חולין קיז כריתות ד כא. וחלב נבלה זבחים סט חולין לז. יעשה לכל פסחים כג. ואכל לא זבחים ע. כי כל אוכל פסחים מג בכורות טו כריתות ד. ונכרתה הנפש חולין קב.

רש"י

וכן דרכו של הרב בכ"מ] שיהיו נאכלין ליום ולילה: ביום קרבנו יאכל. וכזמן בשרה זמן לחמה: לא יניח ממנו עד בקר. אבל אוכל הוא כל הלילה א"כ למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה (רפ"ק דברכות): (טז) ואם נדר או נדבה. שלא הביאו על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לב' ימים כמו שמפורש בענין: וממחרת והנותר ממנו. בראשון יאכל. [פי' יאכל בשני] (ס"א והנותר ממנו יאכל). וי"ו זו יתירה היא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה. וענה (בראשית ל"ו) תת וקדש וצבא מרמס (דניאל ח): (יח) ואם האכל יאכל וגו'. (ת"כ) במחשב במחשבה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע ת"ל המקריב אותו לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה: והנפש האכלת ממנו. אפילו בתוך הזמן עונה תשא: (יט) והבשר. של קדש שלמים. אשר יגע בכל טמא לא יאכל: והבשר. לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר. (פסחים פ"ה) מה ת"ל לפי שנאמר (דברים י"ב) ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: (והבשר כל טהור יאכל בשר. כלומר כל מה שאסרתי לך בטמאה ואתה שאם יצא חוץ לקלעים אסורה כמו שכתוב בשאר אוהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כל טהור יאכל בשר אפילו בכל העיר): (כ) וטמאתו עליו. (זבחים מ"ג. ת"כ) בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה והבשר אשר יגע בכל טמא וגו'. ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזרה שוה (ת"כ). ג' כריתות אמורים [הכא שנים וא' בפ' אמור כל איש אשר יקריב וגו' ופי' ז"ל דהאי יקריב אכילה היא] באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות (ד' ו') אחת לכלל ואחת לפרט ואחת ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו: (כד) יעשה לכל מלאכה. (פסחים כ"ג. ת"כ) בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו. (חולין פ' ג"ה) אמרה תורה יבוא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו

יתחייב

ירושלמי

יתאכיל לית אפשר לאבשתנא מניה עד צפרא: (טז) ואין נדרא או נדבתא נכסת קורבניה ביומא דיקרב ית נכסתיה יתאכיל וביום סחרן ומה דמשתייר מניה יתאכיל בסניא: (יז) ומה דמשתייר מבשר נכסת קודשיא ביומא תליתאה בנורא יתוקד: (יח) ואין יתאכלא יתאכיל מבשר נכסת קודשוי ביומא תליתאה לא יתרעי מן דמקרב יתיה לא יתחשב ליה לזכו פסיל יהי ואינש דייכול מניה חוביה יקבל:

[(יח) פגול פסול יהי:]

(יט) ובשר קודשיא די יקרב בכל מסאב לית אפשר דמיתאכיל בנורא יתוקד ובשר קודשא כל דידכי לקודשא ייכול בשר קודשא: (כ) ובר נש

יונתן בן עוזיאל

דייכול בסרא מנכסת קודשיא דמתקרבין קדם יי וסובתיה עלוי וישתיצי בר נשא ההוא מעמיה: (כא) ובר נש ארום יקרב בכל מסאב בסואבות אינשא או בבעירא מסאבא או בכל שיקוץ מסאב וייכול מבשר נכסת קודשיא דמתקרבין קדם יי וישתיצי בר נשא ההוא מעמיה: (כב) ומליל יי עם משה למימר: (כג) מליל עם בני ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועזא לא תיכלון: (כד) ותריב חיוא דמיקלקלא בשעת ניכסתא ודמית נבלא בסתנא ותריב חיוא תבירא אפשר דיתעבד לכל עבידתא ברם תריב חיוא דמכשרא יתסק על מדבחא ומיכל לא תיכלוניה: (כה) ארום כל דייכול תריב מן בעירא דמתכשרא למיקרב מניה קרבנא קדם יי וישתיצי בר נשא ההוא דייכול
ית

בעל הטורים

בתורה נעשים כאחים ולכך אף הם מקטרגים זה את זה כדדרשינן לה והב בסופה (יט) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הפסוק מתחיל בבשר ומסיים בבשר לומר שאם נטמא הבשר מקצתו

יונתן

בו: (טז) יתאכל בצפרא פי' יאכל בערב של אחר יום שני ולא יום שלישי וגם לא ליל שלישי כדאיתא בפסחים פ"ח: (כד) ותריב חיוא דמקלקלא בשעת ניכסתא פי' חלב בהמה שנתנבלה בשעת שחיטתה וגם שמתנבלת במיתה ונקראת חיוא כמו שמתרגם בכאן משמשים בפסוק ואנשי קודש בשר תלוש מחיוא וקרי שבהמה וכדפירש"י ז"ל שם ועיין בהגהות שלי כפי אשר הגהתי ע"ש ודוק. גם תריב חיוא דמכשרא

רמב"ן

עשר שהיו נאכלין ליום ולילה כמו רש"י. ואין זה נכון שחגיגת ארבעה עשר נאכלת לשני ימים ולילה אחד כשאר שלמים וכן שנינו במסכת פסחים אמר חגיגה בערב ביום הראשון בחגיגת ארבעה עשר הכתוב מדבר שנאכלת לשני ימים ולילה אחד שכשהוא אומר ביום הראשון עד בקר הרי בקר שני אמור. ורש"י עצמו כתב זה בסדר ראה אנכי אבל בכאן סבר הרב כדברי בן תימא דאמר חגיגה ארבע' עשר שהיא באה עם הפסח הרי היא כפסח ונאכלת ליום ולילה ואינה נאכלת אלא צלי עד חצות ואינה נאכלת אלא בלילה אבל לדברי בן תימא אינה באה בריבויין. הלכך אלא שהיא כפסח לכל דבר ואינה באה אלא מן הצאן וזכר ובן שנה מדכתיב ולא ילין לבקר זבח חג הפסח וכו' כדאית' התם אבל כתב הרב זה מברייתא. השנויים בתורת כהנים דקתני ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל הרי זה בא ללמד על הנאכלין ליום אחד שיהיו נאכלין ליום אחד אין לי אלא תודה ומניין לרבות חלפים תלמוד לומר קרבנו ומניין לרבות את הוולדות ואת התמורות תלמוד לומר ובשר ומנין לרבות חטאות ואשמות ת"ל זבח ומנין לרבות שלמי נזיר ושלמי' הבאים מחמת הפסח ת"ל שלמיו זו היא הברייתא הזו ופי' הרב בשלמים הבאים מחמת הפסח שהיא חגיגת ארבעה עשר שהיא באה עם הפסח וכן מצאתי במסכת פסחים בפרק מי שהיה טמא' להם שני לשונות בשלמים הבאים מחמת הפסח וכתב לשון אחר חגיגת ארבעה עשר וזו שמעתי ושמך הרב בכאן על שמועתו ואין הדבר כן אלא שלמים הבאים מחמת הפסח היינו מותר הפסח כגון תמורתו ופסח שנתכפרו בעליו באחר דכיון שמתחלתו אינו נאכל אלא ליום ולילה אין סופו כן אבל חגיגת ארבע' עשר נאכלת היא לשני ימים כדברי חכמים וכן שנינו בתורת כהנים באותה ברייתא גופה דקתני סופה ומתחלת הרי זה בא ללמד על הנאכלי' לשני ימי' שיהיו נאכלים לשני ימים אין לי אלא שלמים מניין לרבות את החגיגה שבאה בזמנה ארבה את החגיגה שבאה בזמנה מניין לחגיגה הבאה עם הפסח וכו': (טז) וממחרת והנותר ממנו יאכל. וא"ו יתרה היא זו ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה וכן תת וקדש ולבא מרמס כמו רש"י וכן פי' ר"א. ולפי דעתי ענין שאמר הכתוב הזה בעבור שאמר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והיה במשמע שתהיה מצוה שיאכל בשני ימים יאכל מקצתו ביום הראשון ויניח מקצתו למחר ולפיכך חזר לבאר והנותר ממנו בראשון יאכל וממחר' לא שישאר ממנו בכונה ולא שיהא רשאי להניח כולו ליום המחרת אבל מצוה שיאכל ממנו בראשון והנותר במקרה יאכל במחרת המחר והענין הזה מדברי רבותינו למדתיהו אמרו בתורת כהנים ביום הקריבו יאכל מצוה להאכל ממנו יום ראשון יכול כולו ת"ל וממחרת יכול מצוה להאכלו בשני ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר אי והנותר יכול אם הותיר כולו לשני ימים יהא פסול ת"ל יאכל אפי' כלו ואם תעשה הוי"ו יתרה ג"כ יתפרש וממחרת הנותר ממנו יאכל לא שיותיר לדעת ולא ידעתי למה היתה הוי"ו בתת וקדש ולבא מרמס יתרה אבל רש"י כי ענין הכתוב שיאמר עד מתי את הפשע שומם ועד מתי קדש ולבא מרמס: (יז) והנותר מבשר הזבח ביום השלישי עד ונפש כי תגע בכל טמא. אין ענין הכתוב שיהי' הנותר ליום השלישי נשרף ויאכל בלילה שהרי למדו רבותינו מן הכתוב בפרש' קדושים תהיו והנותר ביום השלישי באש ישרף שכל מה שישאר מב' ימים ככל מעון שרפה אבל ביום השלישי אינו דבק עם והנותר אבל הוא דבק עם באש תשרף יאמר כי הנותר מבשר הזבח שלא נאכל ביום הקריבו וממחרת ישרף באש ביום השלישי בבקר וזהו שאמרו נאכלין לשני ימים ולילה אחד כי בלילה השני' אינו נאכל ולא נשרף כי הצריך הכתוב לשריפ' פסולי המוקדשים הללו שתהיה ביום כמו שהקרב' הכשרים ביום: (כא) או בבהמה טמאה. אמר הכתוב דרך קצרה והזכיר קצת הטמאים והוא הדין לכולן כי אף בנבלת בהמה טהורה אם נגע בה ואכל

אבן עזרא

[כ]נפשותיכם [ד]והאמת שהם עשרה: (טו) ביום קרבנו יאכל. שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כי גם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים: (טז) ואם נדר. שנשא בשפתיו בצר לו: ונדבה. שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה: ביום הקריבו. שם הפעל והבנין הכבד הנוסף וממחרת אותו היום. וי"ו. והנותר ממנו. [ש]כמ"א רפ"ה בלשון ישמעאל וכמוהו ויעזוב את עבדיו גם והארץ היתה תהו ובהו: (יז) באש ישרף. כאשר נשרפו האימורים רק לא ישרף על גבי המזבח: (יח) וטעם [ח]המקריב אותו לא יחשב. אחר שיהיו האימורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני המזבח שאמר שהם קדושים אך ראוי שישאר ממנו לשוב על כן אבנים שלמות: פגול. כדברי [א]המתרגם ארמית וכן ומרק [ב]פגולים כליהם. ויש אומרים אשר שעלה ריח ניחוח אך לא ישנה והטעם [ג]על המחשבה כי ונפסד השלמי' להיות קדש והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה ילא [ד]שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם היה תחשבם עליו עון כנגד הראשון אם לא ישלם נדרו: עונה תשא. עונש ולא הזכירו הכתוב. והנה על טמא שיאכל בשר קדש: (כ) וטעם וטומאתו. להיותו טמא מעלתו כזב ומצורע גם בעבור מקר' ליל' כי כן כתב כי אמר מקרה הוא או שיהיה טמא בעבור אשר כטומאת אדם מת או שי והוא זב ומצורע או בבהמה טמאה שאינה נאכלת ושקץ טמא מהעוף והשרץ. וטעם אחת בא אלי לדוקי אחד ושאלני אם האליה אסורה מן התורה ואמן ואומר אמת כי האליה נקראת חלב כי כן כתוב [ה]חלבו האליה תמימה רק קדמונינו המירום ואסרו כל חלב
את

פירוש על אבן עזרא

[כ]כי שם ד'. [ד]כלומר והאמת כדברי הקבלה שהם עשרה וכך מבורש במנחות. [ש]שאינו לתוספת דבר רק לתשלום הענין שהתחיל. [ח]שהוא לכבורה מיוסר. [א]כי יצ"ע והירושלמי תרגמו פסול יהי. [ב](ישעיה ס"ה ד'). [ג]נ"ל שחשב בשעת השחיטה לאכול הנותר ביום ג'. [ד]והוא כאילו לא הקריב כלל. [ה](לעיל ג' ט') שהאליה בשלמה נקראת חלב. שקבלו

פירוש רשב"ם

(טז) ואם נדר או נדבה. שאמר הרי עלי שלמים שזהו לשון נדר ותשלומים כמו שפרשתי למעלה. כלומר שאינו תודה אלא נדר: ביום הקריבו. ביום שהקריב הוא כבר את זבחו יאכל לאחר הקרבה: (יח) ואם האכל יאכל. חכמים עקרוהו מפשוטו. ופירשוהו במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי באחד מד' עבודות שחישב בשחיטה או בהולכת הדם או בקבלה או בזריקה: (יט) כל טהור יאכל בשר. טהור: (כה) מן הבהמה אשר יקריב. ממין אותה הבהמה: אשה לה'. ואפילו חולין:
בכל

הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ׃ כו וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ כז כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ

כח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כט דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ ל יָדָיו תְּבִיאֶינָה אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב עַל־הֶחָזֶה יְבִיאֶנּוּ אֵת הֶחָזֶה לְהָנִיף אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לא וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב הַמִּזְבֵּחָה וְהָיָה הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ לב וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם׃ לג הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין לְמָנָה׃ לד כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם וָאֶתֵּן אֹתָם לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה זֹאת מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יְהוָה בְּיוֹם הִקְרִיב אֹתָם לְכַהֵן לַיהוָה׃ לו אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לָהֶם בְּיוֹם מָשְׁחוֹ אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ לז זֹאת

התורה

אונקלוס

מנה קורבנא קדם יי וישתיצי אנשא דייכול מעמיה: כו וכל דמא לא תיכלון בכל מותבניכון דעופא ודבעירא: כז כל אנש דייכול כל דמא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: כח ומליל יי עם משה למימר: כט מליל עם בני ישראל למימר דמקריב ית נכסת קודשוהי קדם יי ייתי ית קורבניה קדם יי מנכסת קודשוהי: ל ידוהי ייתין ית קורבניא דיי ית תרבא דעל חדיא ייתיניה ית חדיא לארמא יתיה ארמותא קדם יי: לא ויסק כהנא ית תרבא למדבחא ויהי חדיא לאהרן ולבנוהי: לב וית שוקא דימינא תתנון אפרשותא לכהנא מנכסת קודשיכון: לג דמקריב ית דם נכסת קודשיא וית תרבא מבני אהרן דליה יהי שוקא דימינא לחולק: לד ארי ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא נסיבית מן בני ישראל מנכסת קודשיהון ויהבית יתהון לאהרן כהנא ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל: לה דא רבות אהרן ורבות בנוהי מקורבניא דיי ביומא דיקרבון יתהון לכהנא קדם יי: לו די פקיד יי למתן להון ביומא דירבון יתהון מן בני ישראל קים עלם לדריהון: לז דא אוריתא לעלתא למנחתא ולחטאתא ולאשמא ולקורבניא ולנכסת

קודשיא

מסרה האכלת, מלא ח"ו וקדמא. חניכו. רביע. הנפש מעמיה. דין שליפתא האכלת. כו וכל דם, ל' ר"פ. מושבתיכם, ח"ו חסין, ומ"י. לעוף, י'. ולבהמה, ג דגש. כט דבר, ד' ר"פ בסיפרא. המקריב, מלא. יביא, ח"ו מ"י. ל ידיו, מ"י. תביאינה, ל' מלא דמלא וכתי. אשי, פ' כתיב י'. יביאנו, מ"י, קדים לאלף. להניף, מ"י. לא המזבחה, ל"ב. לב שלמיכם, ל' מ"י. לג את דם, ב'. ואת החלב, ה' וכל ואת שתי הכליות דכותיה. שוק, מלא מ"ו בלורייתא. לד מזבחי שלמיכם. קדמא ושוק הימין מזבחי שלמיכם חסין ושוק התרומה מזבחי שלמיהם. שלמיהם, מ"י. אתם, ח"ו. לה משחת, כ"ב י' בסוף. לו משחו, ה' חסיר כלשהר. חקת עולם, ב' ס"פ [דחיימו ג' ס']. לדרתם, כולם ח' דס'.

ת"א וכל דם לא כריתות ד כל כב. ולבהמה כריתות כא. דבר אל בני קדושין לו מנחות סא. ידיו תביאנה סוכה מה סוטה יט קדושין לו מנות יט מנחות סא נב. את החלב על מנחות סב. להניף קדושין לו. לפני ה' מנחות סא חולין קל. והקטיר הכהן פסחים נט. המקריב את דם זבחים ד לא קב מנחות ב ג חולין קלב בכורות ל. מבני אהרן חולין קלג. שוק הימין שם קלד. כי את חזה התנופה יבמות פז. שלמיהם מנחות סב. ואתן אותם חולין קל. זאת משחת אהרן ס' השאל פ' ויקהל. זאת התורה זבחים ד ה מ לו מנחות פב קי.

רש"י

יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: (כו) לעוף ולבהמה. (שם ס') פרט לדם דגים וחגבים: בכל מושבתיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות [דה"ל דפירושו בכל מה שבמושבותיכם דהא כבר איתמעט דגים וחגבים. ולהכי מהפך רש"י סדר הקרא] ובמסכת קידושין בפ"א (דף ל"ז) מפרש למה הוצרך לומר: (ל) ידיו תביאינה וגו'. (מנחות ס"א) שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזה נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי ה'. ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו. כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד הכהן המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר (ויקרא י') שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר (שם ט') וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה למדנו שג' כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות (דף ס"ב): את החלב על החזה יביאנו. ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מהאשי' לפי שנאמר את אשי ה' את החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאשי' [ואע"ג דכתיב והיה החזה לאהרן וגו' ה"א דמקצתן לאישים ומקצתן לאהרן כמו גבי כבד. ג"א] לכך נאמר ואת החזה להניף וגו': (לא) והקטיר הכהן את החלב. ואח"כ והיה החזה לאהרן (ת"כ) למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאימורי' למטה מן המזבח: (לב) שוק. מן הפרק של ארכובה התחתונה עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל: (לג) המקריב את דם השלמים וגו'. (פסחים ל"ט) מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבו שאינו חולק בבשר: (לד) תנופה תרומה. (סוכה ל"ז) מוליך ומביא מעלה ומוריד: (לז) ולמלואים. ליום חינוך הכהונה:

קח

ספורנו

הטומאה באוכלים ובנאכלים וחיוב הכרת הוא בעת שאכל את האסור הקרב לאכול מהקדש האסור וטומאתו עליו שהוא מחלל את הקדש: (ל) ידיו תביאנה את אשי ה'. לפי שהשאר לבעלים הנה בהאתם תורה שהבעלים נותנים לה' את הכל החלב והחזה והכהנים משלחן גבוה קא זכו: את החזה להניף אתו. אע"פ שנותן החלב על החזה בשעת תנופה מ"מ עיקר התנופה היא בשביל החזה להודיע שהוא נתון לגבוה. אמנם החלב כבר ידוע הוא שהוא לה' שהרי הוא קרב ע"ג המזבח: (לב) ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן. מחלק בעלים כמקדימים פני המשרת במנחה לכבוד המלך:

ואת

ירושלמי

ית תרבא מעמיה: (כו) וכל אדמא לא תיכלון בכל מותבניכון לעופא ולבעירא: (כז) כל בר נש דייכול כל אדם מן דכל חי וישתיצי בר נשא ההוא מעמיה: (כח) ומליל יי עם משה למימר: (כט) מליל עם בני ישראל למימר כל מאן דמקרב ית נכסת קודשוי קדם יי ייתיה בגרמיה ית קורבניה לקדם יי מן נכסת קודשוי: (ל) ידוי ייתין ית קורבניא דיי די יפרש מנכסת קודשה ית תרבא שומנוניתא דעל חדיא וית חדיא כד מחתך בתרין עלעין מיכא ותרין עלעין מיכא לקביל אסקותא ייתיניה לארמא יתיה ארמא קדם יי: (ל) ידוי יתעלן ית קורבנא דיי ית תרבא דעל ניעא יהב יתיה וית ניעא למנפא יתיה אנפא קדם יי: החזה ניעא:

יונתן בן עוזיאל

(לא) ויסק כהנא ית תרבא למדבחא ויהי חדיא לאהרן ולבנוי: (לב) וית שקא דימינא מן בתמא ועד דרועא תתנון אפרשותא לכהנא מנכסת קודשיכון: (לג) מאן דמקרב ית אדם נכסת קודשיא וית תריב מן בני אהרן דיליה תהי שקא דימינא לחולק: (לד) ארום ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא נסבית מן בני ישראל מן נכסת קודשיכון ויהבית יתהון לאהרן כהנא ולבנוי לקיים עלם מן בני ישראל: (לה) דא רבותא דאהרן ורבותא דבנוי על כל אחוהון ליואי דייכלון מקורבניא דיי ביומא דיקרבון יתהון לשמשא קדם יי: (לו) דפקיד יי למתן להום ביומא דרבי יתהון מעם בני ישראל קיים עלם לדריהון: (לז) דא אורייתא לעלתא דאתיא לכפרא על הרהורי לבא למנחתא ולחטאתא

בעל הטורים

נקלטו כגמלא כולו. (ל) להניף אותו בגי' מוליך ומביא מעלה ומוריד לכן בפרשה ב' פעמים תנופה ולעד מהם התנופה והס"א אפי לכבויי עוד אחד ויהיה הרבע שמוליך ומביא

יונתן

דמכסכא וכו' קשה ליה מאי ואכל לא תאכלהו והרי כבר נאמר לא תאכל אלא בא לאשמועינן דחלב של בהמה כשרה שלא נטרפה לא בשעת שחיטתו ולא לאחר שחיטה יעלה על המזבח והיא דוקא כשר לקרבן ולא יאכל וק"ל: (כז) כל אדם מן דכל חי פי' מכל החי אפילו דם הדגים כשכנוס במקום אחד אסור מפני מראים עין כדאיתא במסכת חולין פ' דם שחיטה בגי' דם דגים ודם שעל גבי ככר וכו': (ל) וית חדיא כד מחתך פי' החזה שמחתכים אותו. ותרין עלעין בג' לגשת ככתוב בדניאל והלא עילעין בפומא וכבר פי' בספר ברלשים כי עילעין הן ללחום וה"פ שני לגעום מלד זה וכן

רמב"ן

אכל קדשים חייב הכרת הזה וענין הכריתות אבאר אותו בפרש' עריות בע"ה: (כה) כי כל אוכל חלב. בכאן מתחיל וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב וכו' עד וידבר ה' וכו' דבר אל בני ישראל המקריב מן הבהמה. אשר יקריב ממנו לא יתכן שיהי' פירוש מן הבהמ' שהיא ראוי' קרבן ולהוציא את החולין כי הכתוב כבר אסר במדבר ויקרא סתם כל חלב ואין שם תנאי ושיור וגם כאן אסר תחלה כל חלב שור וכשב ועז ואסר חלב הנבלה והטרפה באסור החלב ואין קרבנות לשם ועוד שאמר שם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ולא ימלא בכל ענייני הקרבנות בכל מושבותיכם ובמתנות כהונה אמר לחק עולם פעמים רבות ולא הזכיר בכל מושבותיכם מפני שאין הקרבנות חקת עולם בכל מושבותיכם רק במשכן במקום אשר יבחר ה' ואל יעור עיני המשתבש בפסוק ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום כי אמר הכתוב שלא נאכל לחם וקלי וכרמל לעולם בכל מושבותיכם עד עצם היום הביאו הקרבן בבית הבחירה ואם אין קרבן לא יאסר מכאן ואילך כי לא אמר לא תאכלו עד הביאכם את קרבן אלהיכם אבל האיסור הוא עד עצם היום הזה בלבד אבל היה עד עצם היום הזה שתביאו הקרבן כשתוכלו להביא אותו והוא טעם כדי שיהי' הקרבן מנחה חדשה ויתכן שיהי' היום נמשך עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם והלאי' הגמורה שפי' מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' מן המין הקרב כי כן נאמר נערכין ואם בהמה אשר יקריבו ממנ' קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהי' קדש ופי' בהמ' שמקריבין ממנ' קרבן לה' וכך ואם כל בהמ' טמא' אשר לא יקריבו ממנ' קרבן לה' ואמר בפירוש מן הבהמה הטמאה שאין מקריבין ממנ' ואין הפרש ושום חילוק בין שתזכיר בלשון רבים אשר יקריבו ואשר לא יקריבו ובין שיאמר בלשון יחיד אשר יקריב כי פי' אשר יקריב אדם ממנה וכן אמר וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכל' המין הנאכל לא שהיא עלמ' תאכל ולפי שאסר כל חלב מן הבהמה אשר יביא הקרבן ממנו לא מן המין שלא יתקרב ושמא יעלה על הדעת לומר כי הנבל' והטרפ' יחשבו כמין שלא יתקרב ממנו הוצרך להזכיר שיהא אסור וזהו שנאמר ואכול לא תאכלוהו שיהיו בכרת כשאר כל חלב כי כל המין הקרב יאסור ואפילו הנבלות והטרפות ממנו ואמר יעשה לכל מלאכה לומר שאין בו טומאת נבלות כי יאמר בנבלות ובנבלתם לא תגעו ובחלב שלכן יאמר שיגעו בו ויעשה ממנו כל מלאכ' ואם היה אסור החלב בקרבנות בלבד למה הוצרך לומר בו כל חלב לא תאכלו שם בפרשת ויקרא וכבר נזה שיעלה על המזבח לריח ניחוח ואיך נאכל אשה ה' ולמה לא הזכיר גם ביותרת הכבד ובשתי הכליות מן הקרבנות ועוד למה הוצרך להזכיר שור וכשב ועז כי בידוע שלא יביא קרבן אלא מהן וממה שאמר הכתוב בפסולי המוקדשין רק את דמו לא תאכל ולא הזכיר החלב יניעני המקום למקומו ואפרשנו: (ל) את החלב על החזה. הגרא' מן הכתוב הזה על דרך פשט שהחזה שהוא מונף עם החלבים ולא השוק והכתוב שאמר ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה כי אפשר כן יחזור ויניפם בפני עצמם. ורבותינו אמרו שהיה נותן החלבים על יד הבעלים וחזה ושוק למעלה מכן ולדעתם הזכיר תנופה בחזה לבדו לדרוש מה שאמר כמותו ובפרשת אחר מהם מכין שהוא טעון תנופה תלמוד לומר חזה להניף אותו: (לו) לתת להם ביום משחו אותם עד אשר צוה ה' את משה

אבן עזרא

יאמר ענה הלא כל חלב אסור מן התורה כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחלת כתיב חקת עולם לדורותיכם גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמים ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ראיה גמור' כי הנה כתוב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם ושם כתוב חקת עולם וא"כ לא נאכל לחם בגלות כי לא הקרבנו קרבן העומר וגם הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסוק דבק עם זבח השלמים והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמים והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרשה הזאת וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מותר על כן הזכיר ואכול לא תאכלוהו ובעבור זה לא הזכיר הדם ובא' זאת הס' לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העוף מותר והראיה הגמורה שאמר בספר אלה הדברים בבשר תאוה שהוא חול שיאכלנו כלו ולא הוציא רק את דמו לבדו בשלשה מקומות ואין זכר לחלב כלל אז פקח הצדוקי עיניו ופלה בשפתיו שבועה שלא יסמוך על דעתו בפירוש המצות רק ישען על העתקת הפירושים: (לג) שוק הימין. לזורק הדם והחזה לכל הכהנים: (לה) זאת. זאת שכר משחת אהרן או משחת בניו הגדולות: (לו) ביום משחו מיו' וכן בבשר ובלחם: (לז) ולמלואים. ככתוב בפר' ואתה תצוה: (לח) להקריב את קרבניהם לי"י במדבר סיני. כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני וכבר הראיתיך שהמזבח שבנה משה על מלחמת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישראל שנה פחות עשרה ימים כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו עולות כי כן אמר הנביא הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל גם לא עשו פסח כי אם במצרים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנה ואשר שנסעו מהר סיני לא מצו דבקן והנה רובם עבלים ובעבור

פירוש על אבן עזרא

שקבלו כן הלכה למשה מסיני דלא אסרה התורה אלא חלב תמים וזה מיקרי חלב האליה. ועיין כריתות (דף ד' ע"א. פסחים דף מ"ב ע"ב ילקוט רמז תק"ה) ושקר ענה המבאר לרמב"ם שרבינו ז"ל נטה בפירושו מן הדרך הישר ואמר שחלב חולין מותר ואינו כן. רק השיב לאפיקורס שאולי קבלת חז"ל יוכל לטעות ולומר שחלב חולין לא נאסר בתורה. וכרכנו דבריו בלבב השואל עד שאלה פיו בשבועה שלא יסמוך על דעתו רק ישען על העתקת הפירושים. ועיין מ"ש בפ' ראה בענין זה. והרמב"ן ז"ל כ' שיזכיר טעות גדולה שטעה ר"א בטענותיו עמהם הרע לומר מהם ולא הזכיר כלום ואם רע בעיניו אמרו שחלב חולין אין איסורו מערש והצדוקי מען הטוב'. ברור הוא שטמן

פירוש רשב"ם

(כו) בכל מושבתיכם. אע"פ שודאי הן חולין בגבולין: (לה) זאת משחת אהרן ובניו. שכר משחת אהרן ובניו כמו שנאמר בצו את אהרן עור העולה בשר חטאת ואשם לחמי תודה וחזה ושוק של שלמי' הנותרת מן המנחה:

ויהי

התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים: לח אשר צוה יהוה את־משה בהר סיני ביום צותו את־בני ישראל להקריב את־קרבניהם ליהוה במדבר סיני: פ

רביעי ח א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב קח את־אהרן ואת־בניו אתו ואת הבגדים ואת שמן המשחה ואת ׀ פר החטאת ואת שני האילים ואת סל המצות: ג ואת כל־העדה הקהל אל־פתח אהל מועד: ד ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו ותקהל העדה אל־פתח אהל מועד: ה ויאמר משה אל־העדה זה הדבר אשר־צוה יהוה לעשות: ו ויקרב משה את־אהרן ואת־בניו וירחץ אתם במים: ז ויתן עליו את־הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את־המעיל ויתן עליו את־האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו בו: ח וישם עליו את־החשן ויתן אל־החשן את־האורים ואת־התמים: ט וישם את־המצנפת על־ראשו וישם על־המצנפת אל־מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר צוה יהוה את־משה: י ויקח משה את־שמן המשחה וימשח את־המשכן ואת־כל־אשר־בו ויקדש אתם: יא ויז ממנו על־המזבח שבע פעמים וימשח את־המזבח ואת־כל־כליו ואת־הכיר ואת־כנו לקדשם: יב ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אתו לקדשו: יג ויקרב משה את־בני אהרן וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט ויחבש להם מגבעות

כאשר

אונקלוס

קודשיא: לח דפקיד יי ית משה בטורא דסיני ביומא דפקיד ית בני ישראל לקרבא ית קורבניהון קדם יי במדברא דסיני: א ומליל יי עם משה למימר: ב קריב ית אהרן וית בנוהי עמיה וית לבושיא וית משחא דרבותא וית תורא דחטאתא וית תרין דיכרין וית סלא דפטיריא: ג וית כל כנשתא כנוש לתרע משכן זמנא: ד ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה ואיתכנישת כנישתא לתרע משכן זמנא: ה ואמר משה לכנישתא דין פתגמא די פקיד יי למעבד: ו וקריב משה ית אהרן וית בנוהי ואסחי יתהון במיא: ז ויהב עלוהי ית כתונא וזריז יתיה בהמינא ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמין אפודא ואתקן ליה ביה: ח ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא ית אוריא וית תומיא: ט ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא לקביל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא דפקיד יי ית משה: י ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל דביה וקדיש יתהון: יא ואדי מניה על מדבחא שבע זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה לקדשותהון: יב ואריק ממשחא דרבותא על רישא דאהרן ורבי יתיה לקדשותיה: יג וקריב משה ית בני אהרן ואלבשינון כיתונין וזריז יתהון המינין ואתקין

לדון

מסורה לז לעלה, הד. ולמלואים, ב' מלא בלי' [סימן אבני שהם ומלואי' ד"ה כ"ט]. לח אשר, ח' סבירין כאשר. צותו, בסד וי"ו. להקריב, מ"י וכל והקריב בתר דס'. קרבניהם, ל' מ"י והב' בשוא. במדבר סיני, ל' בסיפרא וסדרה בהר. ח ב קח, י"ב כ"פ. אתו, ז' פסוק חד את ואת ואת. האילים ד' מלא דמלא בתורה. המצות. מ"ו. ג הקהל, ג'. ד ותקהל העדה, ב'. ה לעשות. מ"ו. ו ויקרב א עונם ז"ק. ב קדמאה אזלא. ג ז"ג. ד דפשטא. ה שני גרישין. (אמר המגיה כל אלה ס' ויקרב נמלאי' זה אחר זה בפרשה א. דין פ'. י"ב. י"ס, כ"ב, כ"ד). ז הכתנת, ב' והכף בשורק והסיר דגש ומ"ו. ויחגר, כלם ח"ו. באבנט, ל'. האפד. מ"ו. ויחגר, ח"ו. ויאפד, מ"ו. והא' בשו"א והפא דגשה ופה הוא אלי סורה בפסוקים. ח החשן, כל או' מ"ו. האורים, מלא דמלא. התמים. מ"ו ומ"י. ט פניו, ל'. ציץ הזהב, ל'. י את שמן, קדמאה את שמן סימן משמן (לקמן בפ' ל'). יא ויז ב'. הכיר, ח"ו. יב ויצק, כולם ספר דספר ואלדי רפי. יג וילבשם, ג' וחסר. כתנת, חסי"ו בק"מ וחסר דספר. ויחבש. כלם מ"ו. מגבעות, ג' מלא בתורה.

ת"א ביום צותו שבת קלב מגילה כ זבחים ז יא מנחות פג. ויאמר משה אל העדה יומא ה. ויחגור אתו סם. ויקח משה כריתות ה. ויצק משמן הוריות יא יב כריתות ה. ויחגר אותם יומא ה.

רשי

(ב) קח את אהרן. פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן. קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו'. אלו האמורים בענין צואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה: (ג) הקהל אל פתח אוהל מועד. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: (ה) זה הדבר. דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוה הקב"ה לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה. כל הענין הזה דפרשת המלואים פירשתי בואתה תצוה: (ח) את האורים. כתב של שם המפורש: (ט) וישם על המצנפת. פתילי תכלת הקבועים בציץ מתן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: (יא) ויז ממנו על המזבח. לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו: (יב) ויצק וימשח. בתחלה יוצק על ראשו ואח"כ נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: (יג) ויחבש

לשון

ספורנו

(ב) ואת פר החטאת ואת שני האלים. הקדים פר החטאת כאמרם ז"ל כל חטאת קודמת לעולה הבאה עמה כי עד אשר יתכפר החטא אין מקום כלל לעולה

לחטאתא ולאשמא ולאשלמותא ולנכסת קודשיא: (לח) דפקיד יי ית משה בטורא דסיני ביומא דפקיד ית בני ישראל לקרבא קורבניהון קדם יי במשכנא דעבדו ליה במדברא דסיני: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) קריב ית אהרן דאתרחק על עובדא דעיגלא וסול ית לבושיא דפקידתך וית מישחא דרבותא וית תורא דחטאתא וית תרין דיכרין וית סלא דפטיריא: (ג) וית כל כנישתא כנוש לתרע משכן זמנא: (ד) ועבד משה היכמא דפקיד יי ואתכנישת כנישתא בעשרין ותלתא יומין לירחא דאדר לתרע משכן זמנא: (ה) ואמר משה לכנישתא דין פתגמא דפקיד יי למעבד: (ו) וקריב משה ית אהרן וית בנוי ואסחי יתהון במוי: (ז) וסדר עלוי ית כתונא וזריז יתיה בקמורא ואלביש יתיה ית מנטר מעילא ויהב עלוי ית איפודא וזריז יתיה בהמיין איפודא ואתקין ליה ביה: (ח) ושוי עלוי ית חושנא וסדר בחושנא ית אוריא וית תומיא: (ט) ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא כל קביל אנפוי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא היכמא דפקיד יי ית משה: (י) ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל דביה וקדיש יתיה: (יא) ואדי מניה על מדבחא שבע זימנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוי וית כיורא וית בסיסיה לקדשותהון: (יב) ואריק מן משחא דרבותא על ריש אהרן ורבי יתיה בתר דאלבשיה מטול לקדשותיה: (יג) וקריב משה ית אהרן וית בנוי ואלבשינון כתונין וזריז יתהון קמורין וכבש להון כובעין היכמא דפקיד יי ית משה:
וקריב

יונתן

[...]ן מלך הנ': לפקודא. תרגום או לשון קרוי אפקודא וכאן פי' לבד תרגום דהיינו כמכללות קטורים בו וכן תרגום של והסגר תרגמו ואסתגר אפקודיה וכן הוא לשון [...]' פ' הסכלת אפקודא דדיקלא ופי' לשון הדקל ריש מפרשים לקביל אפקותא הוא כמו לשום המלה פי' תרגום לשום המלה קביל דקיפא כ"כ הגאון מהרל"ד: (ג) דאתרחק פי' לכן לזה השם ליקח את אהרן שהיה מתרחק מהמעשה מפני עון העגל דאל"כ מה ס"ל קח וגו' וכן הוא בס"כ: ית לבושיא דפקידתך כמ"ש אלה הבגדים אשר יעשו: (ד) ואתכנישת כנישתא בכ"ג יומין וגו' עיין ברש"י שפ' זו נאמרה ז' ימים קודם הקמת המשכן וכו' והקמת המשכן היה יום א' דר"ח ניסן וס' ימי מילואים כמלא שמשיחת אהרן ולבישתם בכ"ג תמיין בהרא"ם: (ז) תרגום כמו גלימא לבוש העליון קרוי מנטר: (יב) ורבי יתיה בתר דאלבשיה שלא תפרש וימשח אותו ממש גופו ל"פ
בתר

רמב"ן

משה, שיעורו אשר צוה ה' ביום מששו אותו לתת להם מאת בני ישראל חוקת עולם ופי' ביום משחו בעת המשיחה וכן ביום הקריב אותם לכהן בעת הכיא כאשר הגדילם ורבי אברהם אמר כי ביום משחו מיום משחו וכן הנותר בבשר ובלחם: (לח) אשר צוה ה' את משה בהר סיני. על דרך רבותינו כי כל המצות נאמרו למשה בהר סיני כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן ונשנו מהן באהל מועד והנה מצות ויקרא שנויות ועל דרך הפשט שיעורו אשר צוה ה' משה בהר סיני וביום צוותו את בני ישראל במדבר סיני להקריב את קרבניהם לה' כי צוה במלואים בהר סיני וכן בעול' ובשלמ' וצוה במנח' ואשם ובזבחי השלמים במדבר סיני באהל מועד. ויתכן כי טעם בהר סיני במקום הזה לפני הר סיני והוא באהל מועד וכן עולת תמיד העשוי' בהר סיני כי איננו בהר ממש כי עולת התמיד לא התחילו בה רק באהל מועד וכתיב וזה אשר תעשה על המזבח וגומר וכן ויסעו מהר ההר דרך וגו' וכן רב לכם שבת בהר הזה. והטעם בכל אלה כי ישראל חנו לפני הר סיני בקרוב לו דכתיב ויחן שם ישראל נגד ההר ושם עמדו עד נסעם משם למדבר פארן והנה עמו אהל מועד והקימו אותו לפני ההר במחנהו ושם התחילו בעולת התמיד ובשני השנית נלמוו על הדגלים והעמידו האהל בתוך המחנות בנסעם ולפיכך אמר הכתוב בכאן כי זאת התור' לעול' ולכל הקרבנות צוה השם בהר סיני ביום צוותו במדבר סיני יגיד כי היה בהר סיני ובמדבר סיני להודיע שלא היה' בהר ממש במקו' הכבוד אשר דבר עמו עשרת הדברות ולא במדבר סיני אשר נסעו מלפני ההר אבל היה במדבר סיני מלפני ההר בתחתיו וקרוב לו ושם אהל מועד כמו שאמר בתחלת הענין ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד הודיע אותנו עתה מקום אהל מועד: (ב) קח את אהרן עד ויקרב משה. פרש' זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתור' לשון רש"י. ולמה נכתבו דברי אלהים חיים ועוד כי צוה בפרש' ביום החדש הראשון בכל הקמת המשכן ובלבישת אהרן ובניו ובמשיחת כולם וספר שם מעשה משה בענין ההקמ' ולא הזכיר באהרן ובניו דבר עד המקום הזה ואיך הפריש ענין אחד בשתי פרשיות ואיחר המוקדם אבל הנכון שנאמר כי נצטו' בהקמ' המשכן בכ"ג באדר והקים אותו וכאשר עמד המשכן על מעמדו מיד קרא לו הש"י שהוא יושב הכרובים וצוה אותו על מעמ' הקרבנות כל הפרשיות האל' שמתחלת ויקרא עד כאן כי רצה ללמדו מעמ' כל הקרבנות ומשפטיהם קודם שיקריב מהם כלל כי יש בקרבנות המלואים חטאת ועולה ושלמים ולא ידעו כל דיניהם רק מן הפרשיות האל' שהקדים ואחר כן אמר לו קח את אהרן ואת בניו אתו לברך אותו במעמ' ובשעת מעמ' כמה שאמר לו מתחל' וזה הדב' אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי וגו' והוסיף לו בכאן ואת כל העד' הקהל אל פתח אהל מועד שיעמ' במעמד כלם שידעו שהש"י בחר באהרן וזרעו. ועל דרך היושר נגמר' משה במלאכת המשכן קודם למעמ' העגל ובהתרצו' לו הקב"ה והבטיחו שישרה שכינתו בתוכם ידע מעלמו שמלות המשכן במקומ' עומדת וצוה לישראל עליה כמו שפירשתי בפרשת ויקהל ואחרי שהשלימו המלאכ' נאמר לו פרשת ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד ושם נאמר לו והקרבת את אהרן ואת בניו וגו' והנה ידע שגם אהרן ובניו במעלתם ובסיבתם לפני המקום ועכשו אזל חוזם ביום לאסוף של מלואים ובשעת מעשה והנה כל הפרשיות כסדרן אלא שהקדים ויכם הענין את אהל מועד שהוא ביום שמיני למלואי' כדעת רבותינו לסדר כל ענין הקמת המשכן כי כן דרך הכתובים בכל מקום להשלים ענין אשר התחיל בו: (ו) וירחץ אתם במים. הקרוב אלי שספר הכתוב כי לכלם רחץ אבל לא הית' רחיצתם כאחת אבל רחץ אהרן והלבישו בגדיו ומשחו אחרי כן רחץ בניו וילבישם: (ז) ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט עד ויקח משה את שמן המשחה. זה היה הסדר שעש' בו משה אבל בצואה אמר והלבשת את אהרן את הכתנת את מעיל האפוד כי רצה שם לכלול את האבנט בכלם בצואו' אחת ואמר וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו והנה הלבישו הכתונת עם האבנט ואחר כן המעיל והאפוד כסדר האמור שם והקדים בכאן ויחגור אותו בחשב האפוד קודם שישים עליו החשן כי משה ידע דרך הלבישה כי לעולם הבגדים תכף ללבישת הבגד יחגור אותו בחגור' העשוי' לו באבנט תכף לכתונת ובחשב תכף לאפוד ואין ראוי שתהי' לבישת האפוד בהפסקות אבל שם נאמר ואת האפוד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפוד לפי שקלר שם בענין החשן ולא אמר שיתן אותן באפוד ולא שישים שם האורים והתומים שהכל צוה כל זה במעמ' האפוד והחשן: (י) ויקח משה את שמן המשחה. וימשח את המשכן וילוק משמן המשחה על ראש אהרן. גם זה עשה משה כסדר נכון כי נאמ' במעמ' השמן ומשחת בו את אהל וגו' ואת אהרן ואת בניו תמשח על כן לא רצה למשוח המשכן עד שהלבישם אהרן ומשח אותם כאח' כדי שיהיו המקריב כמוכן לעבוד לבא אל המקדש והיה די באהרן שהוא קדוש ה' אף על פי שכתוב במצות הקמת המשכן ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו ואח"כ והקרבת את אהרן ואת בניו ורחצת אותם והלבשת את אהרן כי שם הקדיר כל הנעשה לאהרן ולבניו כאחת: (יא) ויז ממנו על המזבח עד וישחט ויקח משה את הדם. כתב רש"י ולא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו. ואפשר כי מה שאמר במזבח וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים שיוסיף עליו הקדוש הזה בהזאות ואינו במשיחה בלבד כי והיה המזבח קדש קדשים שיוסיף אליו קדוש יותר משאר הכתשמי' במשכן וכל כליו נעשים לו קידוש כקידוש אשר נלטוה לעשות במקריבים שאמר והזית על אהרן ועל בגדיו כי אין המזבח שהוא כלי לקרבנות פחות מכלי שמקריבים וק"ו הדבר וכן נאמר ביום הכפורים והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל שכל קדוש המזבח בהזאות וכ"ש בתחלה שצריך
קדוש

אבן עזרא

ובעבור אכילת פסח על אותם יכופט: (ב) ואת פר החטאת. בה"א כי כבר הזכירו וכן האלים וכן המלות: (ג) ואת כל העדה. לאמי 'השבטים והזקנים: תאסף. כמו ויסגור וכאשר לא הזהב איננו המתלבשת כן האורים והתומים אינם אבני השוהם וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן: (ו) ויקרב משה את אהרן. אל הכיור. וירחץ אותם. "בצווי: (י) ויקח משה את שמן המשחה. טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן: (יג) ויקרב משה את בני אהרן. טעם שנית בעבור שאלכו הדברים או טעמו כאשר *הקריב משה את
בני

פירוש על אבן עזרא

שטען כן לחכמים הקבלה. ורבינו ז"ל הוכיח שהקבלה מוכרחת ולב המין הפך להאמין בדר"זל. 'ר"ל ע"ד הפשט. שכן כתוב בעשי' והקהל העדה ולא כל העדה. לולא דברי חכמינו ז"ל כמ"ש רש"י ז"ל. "ר"ל לא משה עצמו. *ויותר נראה שכונה נלטווה. כי בפרשת תצוה כתיב ואת אהרן ואת בניו תקריב וכו' (שמות כ"ט ד') ואח"כ ואת בניו תקריב (שם
פסוק

כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם מֵעַל כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה מִלֻּאִים הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ כט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ שביעי ל וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ לא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו בַּשְּׁלוּ אֶת־הַבָּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְשָׁם תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּסַל הַמִּלֻּאִים כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי לֵאמֹר אַהֲרֹן וּבָנָיו יֹאכְלֻהוּ׃ לב וְהַנּוֹתָר בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ מפטיר לג וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ לה וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ לו וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס

צ"ו סימן: ומפטירין כה אמר ה' צבאות בירמיה בסימן ז'.

ט א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לפני

אתקלוס

יְדֵי דִבְנוֹהִי וַאֲרִים לְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ כח וּנְסִיב מֹשֶׁה יָתְהוֹן מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא קוּרְבָּנַיָּא אִנּוּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ כט וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת חַדְיָא וַאֲרִימֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא לְמֹשֶׁה הֲוָא לְחוּלָק כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ל וּנְסִיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וּמִן דְּמָא דְעַל מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְקַדֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ לא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי בַּשִּׁילוּ יָת בִּסְרָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַמָּן תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ וְיָת לַחְמָא דִּבְסַל קוּרְבָּנַיָּא כְּמָא דְאִתְפַּקֵּדִית לְמֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיכְלוּנֵּיהּ׃ לב וּדְיִשְׁתְּאַר בְּבִשְׂרָא וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃ לג וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן שִׁבְעָה יוֹמִין עַד יוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי קוּרְבָּנֵיכוֹן אֲרֵי שִׁבְעָא יוֹמִין יְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנְכוֹן׃ לד כְּמָא דַעֲבַד בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ לה וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא תֵּיתְבוּן יֵימָם וְלֵילֵי שִׁבְעָה יוֹמִין וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן אִתְפַּקֵּדִית׃ לו וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דְפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

א וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵיגַל בַּר תּוֹרֵי לחטאתא

מסרה כז בניו, הב' כפי. כח כפיהם, מלא. המזבחה, ל"ב, מלאים, ס"ו ומ"י חסין. לריח, כ"כ בלמ"ד, ניחח, מ"י וס"ו. אשה, סגול. כט החזה, הה"א במונח. ויניפהו, מלא יו"ד אחר המ"ן. מאיל, כל כדין לי' בתר' מלא. המלאים, ס"ו ומ"י חסין. ל ויז, ב-- ובפי'. על אהרן על בגדיו, ב' קדמאין בלא וי"ו וב' בתרא' בוי"ו וכן את. על בגדיו, בשלוה ועל. בניו, כלם מ"י במ"ב. את אהרן, י"ט פסוקים ב' את ב' ואת. לא בשלו, ל' ודגש. המלאים, ס"ו ומ"י חסין. צויתי, סרי"ן בליר' ואחרי' מ"י. יאכלהו, ג' ס"ו אחר הלמ"ד. לב והנותר, מלא. ובלחם, ל"י. תשרפו, ס"ו. לג ומפתח, י' כ"ע בפתח ובסיפרא. מועד, מלא. ימים, מ"י. מלאת, כולם מלא א' וס"ו. מלאיכם, ס"ו ומ"י. ימלא, ז' סר מנהון הוא בסוף פיבותא. לד לעשת, י"ב חסר. עליכם, מלא. לה מועד, מלא וי"ו. יומם, כולם מ"ז בתר'. ימים, מלא. ולא, ב'. תמותו ז' מלא. צויתי, ה' ומלא והלדי בסוף והרי"ו בליר. לו כה, בוי ביד משה י'.

ט א השמיני, כל או' מ"י. ב אהרן, ברביעי. לעלה, ס"ו. תמימם, כל אר כ"כ מ"י קדמאה וה"י חסין. והקרב, ל'.

ת"א מאיל המלואים זבחים קא. בשלו את זבחים צ. כאשר עשה יומא ב ג ד. תשבו סכה מג.
ויהי ביום מגילה יח. קח לך יומא ג.

רש"י

(כח) ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן [קאי על כל הענין רק שהמתין לפ' עד סוף כל שמושו של משה]: על העלה. אחר העולה ולא מצינו חזק של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה: (לד) צוה ה' לעשות. כל שבעת הימים ורבותינו ז"ל (ראה יומא) דרשו לעשות זה מעשה פרה לכפר זה מעשה יום הכפורים וללמד שהכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: (לה) ולא תמותו. הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: (לו) ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל [אע"פ שלא שמעו מפי הקב"ה רק מפי משה. ש"ח. וכן דייק ל' הת"כ שהיו ושמחים לקבל מפי משה כשומעים מפי הקב"ה]: חסלת פרשת צו:

(א) ויהי ביום השמיני. שמיני למלואים הוא ר"ח ניסן שהוקם המשכן בו ביום ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם (ומובא בשבת פ"ז): ולזקני ישראל. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: (ב) קח לך עגל. להודיע [דאל"כ הא מפלת של

פירוש רשב"ם

(א) ויהי ביום השמיני. למילואים שהוקם המשכן ונתחנכו כבר אהרן ובניו לעבודה: כי

זיר ושוי על תרביא ועל שקא דימינא: (כז) וסדר ית כולא על ידי אהרן ועל ידי בנוי וארים יתהון ארמא קדם יי: (כח) ונסיב משה יתהון מעל ידיהון ואסיק על מדבחא על עלתא קרבן אשלמותא הינון דשלימין בכולא מטול לאתקבלא ברעוא קדם יי: (כט) ונסיב משה ית חדיא וארימיה ארמא קדם יי מדכר קורבניא אתפרש למשה הוה לחולק הי כמא דפקיד יי ית משה: (ל) ונסיב משה ממשחא דרבותא ומן אדמא דעל מדבחא ואדי על אהרן ועל לבושוי ועל בנוי ועל לבושי בנוי עמיה וקדיש ית אהרן וית לבושוי וית בנוי וית לבושי בנוי עמיה: (לא) ואמר משה לאהרן ולבנוי בשילו ית בשר קורבניא בדודוותיא בתרע משכן זימנא ותמן תיכלון יתיה וית לחמא דבסל קורבניא היכמא דפקידית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה: (לב) ומה דמשתייר בבישרא ובלחמא בנורא תוקדון: (לג) ומתרע משכנא לא תפקון שובעא יומין עד יום מישלם יומי אשלמותכון ארום שובעא יומין יתוקם משכנא ויתפרק ויתקרב קורבנכון: (לד) הי כמא דעבד וסדר ית סדר קורבניא ביומא הדין היכדין פקיד יי למעבד אתון בתר יומי אשלמותא למיכפרא עליכון: (לה) ובתרע משכן זימנא תיתבון יומם ולילי שובעא יומין ותיטרון ית מטרת מימרא דיי ולא תמותון ארום היכדין איתפקדית: (לו) ועבד אהרן ובנוי ית כל פתגמיא דפקיד יי בידא דמשה:

א ויהי הוה ביומא תמינאה לרבות אהרן ובנוי ויום תמינאה לאשלמותא הוא יומא קדמאה לירחא דניסן אקים משה ית משכנא ולא פרקיה ולא שמש תוב על גבי מדבחא בכן קרא משה לאהרן ולבנוי ולסבי סנהדרי ישראל: (ב) ואמר לאהרן סב לך עיגל בר תורי לחטאתא מטול דלא ישתעי עלך סטנא לישן תליתאי על עיסק עיגלא דעבדתא בחורב ודכר לעלתא

תיסב

בעל הטורים

ומכיל לארבע רוחות ונ' פעמים סרומה שמעלה ומוריד. (כח) מלואים חסר [כ"ל] ח"ו כתיב כי ההפך לכם למונה [שמעו כתב ולכיכו]: (לד) לעשות חסר וי"ו דלמר בפרק דיומא לעשות זו מעשה פרה שהיו מזין עליו כל שבעה הימים ולא היו מזין עליו במתנה: (א) ויהי ביום השמיני קרא משה בגימ' היה ביום ראש חודש ניסן לפי שמלמד שמשה לפי שמרכתי ז' ימים בשנה לכך לא זכיתי לשמש אלא ז'. (ב) עגל בן בקר בגי' לכפר מעשה העגל.

העגל

יונתן

שנלחן פ"ל של חוכך הלא כילד זהו גדל הסמלעי וכן כאן על פרקא מילעא פירוש של אבר סמלעי: (לא) בדודוותיא פי' בקירות תרגום של סיר בשר דוד בישרא ובגמרא הרבה כדומה: (לג) ארום שובעא יומין יתוקם ויתפרק פ' בשבעת ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן בכל בוקר ומקריב קרבנות ומקימו ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פירקו וק"ל כמו"ש: (לד) היכדין פקיד ה' למיעבד בתר יומי אשלמותא פי' כמו שעבד סדר עבודה וקרבנותיה שפירש שבעה ושמש יום אחד כך כ"ג ביום הכפורים

שפירש ז' ושמש יום אחד וכן הוא ביומא פ"ק בזאת יבוא אהרן אל הקודש כמו שאמר בענין המלואים מה אהרן פירש ז' ושמש יום ח' שמשה רבינו שמש לו כל שבעה כדי לחנכו בעבודה אף לדורות כ"ג פורש ז' ומשמש יום ח' וכו' ע"ש: (א) לרבות פי' משחה וכן בס"כ שהוא יום ח' לקדושת אהרן ובניו ומשיחותם היה בכ"ג באדר כדפרכם לעיל פרשת צו גבי ואת כל העדה לאשלמותא פי' למילואים כדפרש"י. הוא יומא קדמאה לירחא דניסן אקים משה ולא פרקיה ר"ל דקודם לכן אקים ופריק אותו כדפי' לעיל פ' צו בפסוק ומפתח וכן הוא בס"כ ומביאו רש"י ומוכח בהדיא ממה שקרא משה ביום השמיני ואמר לאהרן קח לך עגל ולא קראו מיד כשמשמש אלא ז' ימים היה משה משמש וכו' ועתה ביום ח' שהיתה על ידי אהרן לא פירקו עוד. ולסבי סנהדרין דרש מלת זקן לישנא דמשמע לסבי אכפין: (ב) דלא ישתעי עלך סיטנא לישנא

תליתאי

רמב"ן

(ל) ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח. לא ידעתי אם מערבן להזאות הללו כמו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח. וכן לא נתברר לי מה טעם איחר הזאות הללו לאחר הקטר' של מלואים. כי בנולה הקדים ההזאות ואח"כ אמר ולקחת מן האיל החלב והאלי'. ואולי בעבור שאמר שם וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו למד משה כי הוא הדבר המאוחר המעשה בהם שבו יהיו קדושים לגמרי כי לא הזכיר שם במשיחה קדוש ולא במתן בהונות. וכאן אמר וימשח אותו לקדשו לא שיקדש לגמרי עד שעשה ההזאות ואמר בכן ויקדש את אהרן ואת בניו והנה השלים קדושת האב והבנים כאחת בהזאות הללו. וכך אמרו בת"כ ויקדש את אהרן הא למדת שלא שלם קדוש אהרן והבנים אלא בהזאת דם: (לב) והנותר בבשר ובלחם. הדי"ת כשתי המלות תמצא כמו מ"ם והנותר מן הבשר ומן הלחם וכן ביום השמיני והלאה בשנה ההיא שמונה עשרה שנה ולא פי' הכתוב והנותר עד הבקר כי כבר למדו משפט הקרבנות וידעו שאלמי' הללו כזוכין כתורין שהכן שנאכלין ליום ולילה. או שאמר הכתוב כאן בעבור שהוא מפורש בנולה והם יותר מבשר המלואים עד הבקר: (לה) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת יי ולא תמותו. על דעת הברייתא של תורת כהנים ענין הפסוק הזה שלא יצאו מפתח אהל מועד יומם ולילה בשבעת עבודה. כלומר עד שישלימו כל העבודה המוטלת עליהם באותו העת והיא מצוה כמוהגת לדורות שלא ימים כהן עבודה וילא וחייבין עליה מיתה. והוא שאמר בכהן גדול ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אמרו אימתי אינו יוצא ואינו מחלל הרי אומר בשעת עבודה ודרשו מן תמותו ממשמע לאו אתה שומע הן אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו משמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות. ת"ל כי שמן משחת יי עליכם פי' שלא אמר כי בשמן משחת יי אתם משוחים. אמר עליכם כמו והיתה להיות להם משחתם לכהונת עולם לדורותם: (לו) ויעש אהרן ובניו את כל הדברים האלה אשר צוה יי ביד משה. אמר בכל מקום כאשר צוה יי את משה אבל בכאן מפני שהוסיפו על המצוה לא אמר כן כי לא נעשו כאשר צוה יי אבל עשו כל הדברים אשר צוה יי. ועוד נוסף עליהם מה שאמר בלא זרה אשר לא צוה אותם: חסלת פרשת צו.

(ב) ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר. נלמוד משה רבינו בקרבנות הללו כמו שאמר בסוף זה הדבר אשר צוה יי תעשו ואם לא הכר זה. וכן

ויאמר

אבן עזרא

יניף [ת]הכהן את הלוים: (לא) בשלו את הבשר. הם בעצמם כי ובשלת [א]את בשרו בלוי: (לב) והנותר בבשר ובלחם. עד בקר כי כן [ב]כתוב: (לג) ימלא את ידכם. חסרה מלת קץ כאילו אמר כי קץ שבעת ימים או זמן. יש אומרים לא תצא שבעת ימים ובלילה היו יוצאים לצרכם והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה והכה גדול אמר כי חסרו מקום בחצר אהל מועד וזהו רחוק והכתוב אמר ויעבו בני ישראל את משה שלשים יום כאילו אין שם תנא שלא היו צריכים רק הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום ולילה והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקום אחר וכן ומן המקדש לא יצא [ג]כאשר אפרש: (לד) כאשר עשה ביום הזה. פ' וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה יי' לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי אלא כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם. ואת יפתח ואת שמואל והעד שפירש צוה יי' לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שהיה ליום עולה תמיד וכתוב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום עד סוף למלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את שני האילים כי אין דרך קרבן ודעת רבי' כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שינתן מדם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתוב על הכפורים וטעמו בעבור כפורים: (לה) ופתח אהל מועד תשבו. להזכיר ולא תמותו: צויתי. פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי זהו ככל אשר צויתי אותכה ואם לא פורש שם לשבת פתח אוהל מועד:

(א) ויהי ביום השמיני. היה נראה לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם באחד לחדש רק המעתיקים אמרו שהי' ראש חדש ניסן ובשבעת ימי המלואים היה משה מקים את המשכן בכל יום ומותרו כדי להרגיל בו וללמד: קרא משה לאהרן ולבניו. [ד]ויצאו מפתח אהל מועד או [א]העדה נכנסה על החצר: (ב) עגל בן בקר. בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם

איל

פירוש על אבן עזרא

ת"ל משה הניף להורות איך יניף אהרן. [א]שמות כ"ט ל"א. [ב]ואם יותר מבשר המלואים ומן הלחם עד הבקר (שם פסוק ל"ד). [ג]שם פי' כי יתכן שלא יצא מן המקדש כ"א לדבר מצוה. [ד]ויצאו מפתח אהל מועד כי לא יצאו משם כל שבעת ימי המילואים כמו שכתוב ומפתח אהל מועד לא תצאו. [א]ר"ל לפי שלא נזכר מקום האסיפה ר"ל דרך סברא כך או כך ויותר נראה להביא העדה והוא פשוט שאהרן ובניו יצאו מפתח אהל מועד אל החצר והעדה נכנסה ג"כ לשם.

ועגל

ספורנו

עד הנה להזיר לה' אמנם במלואי' אשר הי' קרבן מכשיר לכהן להכנס לפנים מתן הסוף ע"ג המזבח: (לה) יומם ולילה. כי הירעות לא התפרקו כמבואר למעלה: (א) ויהי ביום השמיני. כי היום ה' נראה אליכם. כבר נראה במעשה ידיכם כאמרו וכבוד ה' מלא את המשכן ולאוי שתכבדוהו בקרבן זה על גלוי שכינתו:

זה

לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה׃ ד וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה אֲלֵיכֶם׃ ה וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה׃ ז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ח וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ ט וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ י וְאֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ יא וְאֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ יב וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יג וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וַיִּרְחַץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה׃ טו וַיַּקְרֵב אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן׃ טז וַיַּקְרֵב

את

אונקלוס

לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא שַׁלְמִין וּקְרֵיב קֳדָם יְיָ׃ ג וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר סַבוּ צְפִיר בַּר עִזִּין לְחַטָּאתָא וְעֵיגַל וְאִימַר בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין לַעֲלָתָא׃ ד וְתוֹר וּדְכַר לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח אֲרֵי יוֹמָא דֵּין יְקָרָא דַּייָ מִתְגְּלֵי לְכוֹן׃ ה וּנְסִיבוּ יָת דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וּקְרִיבוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא וְקָמוּ קֳדָם יְיָ׃ ו וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ תַּעְבְּדוּן וְיִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַּייָ׃ ז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן קְרַב לְמַדְבְּחָא וְעִיבֵד יָת חַטָּאתָךְ וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפַּר עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וְעִיבֵד יָת קוּרְבַּן עַמָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ׃ ח וּקְרֵב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכַס יָת עֶגְלָא דְּחַטָּאתָא דְּלֵיהּ׃ ט וּקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וִיהַב עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא׃ י וְיָת תַּרְבָּא וְיָת כּוֹלְיָתָא וְיָת חַצְרָא מִן כַּבְדָּא מִן חַטָּאתָא אַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ יא וְיָת בִּשְׂרָא וְיָת מַשְׁכָּא אוֹקֵיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ יב וּנְכַס יָת עֲלָתָא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן לֵיהּ יָת דְּמָא וּזְרַקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יג וְיָת עֲלָתָא אַמְטִיאוּ לֵיהּ לְאֵיבָרָהָא וְיָת רֵישָׁא וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא׃ יד וְחַלֵּיל יָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא וְאַסֵּיק עַל עֲלָתָא לְמַדְבְּחָא׃ טו וְקָרֵיב יָת קוּרְבַּן עַמָּא וּנְסֵיב יָת צְפִירָא דְּחַטָּאתָא דִּלְעַמָּא וְנַכְסֵיהּ וְכַפַּר בִּדְמֵיהּ כְּקַדְמָאָה׃ טז וְקָרֵיב יָת עֲלָתָא וְעַבְדַהּ כִּדְחָזֵי׃

וקריב

מסרה: ג ואל בני ישראל, ל'. ד ושור, ה'. ומנחה ג' ר"פ. לזבח, ס"ו דקרי. נראה, האלף בקמץ כי הוא עבר במקום עתיד. אליכם, מ"י. ה אל פני, ט'. ויעמדו, הפסק שבעין היא פסיקה קלה. ו וירא, ל' ומד. ירא אל. אליכם, מ"י. כבוד, מ"ז. ז חטאתך, ב'. עלתך, ג' כ"כ חסר דחסר והשאר בכבול וחסרין בתורה. וכפר, ד'. בעדך ובעד העם, ב' ס"פ. ח ויקרב, ה'. אל המזבח, ט'. ט ויקרבו ב' ס"י. קדמאה ותליתאה. את הדם אליו, תנינא אליו את הדם. ויטבל, מ"ו. קרנות, ד' מלא בתורה. יסוד, מ"ו. י ואת החלב, ה'. הכלית, ח"ו. היתרת, ס"ו. מן הכבד, ל'. הקטיר, מלא. המזבחה, ל"ג. יא ואת הבשר, ל'. יב העלה, ס"ו. וימצאו, ח"י. יג ואת העלה, ג'. לנתחיה, ל' מלא. לנתחיה, מ"י. על המזבח, ב'. יד המזבחה, ל"ג. טו וישחטהו, ל'. ויחטאהו, ל'. כראשון, ל'.

ת"א ואל בני ישראל תדבר פס עג. ויקרבו בני שמעו קמן כח.

רש"י

של כהן הוא פר] שמכפר לו הקב"ה ע"י עגל זה על מעשה העגל שעשה [ת"כ. והא דלאו קטיגור נעשה סניגור היינו דווקא בעבודת פנים]: (ד) כי היום ה' נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה: (ז) קרב אל המזבח. (ת"כ) שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת: את חטאתך. עגל בן בקר: ואת עולתך. איל: קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש. כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד: [כדתנן קרא בני שנה וא"צ ע"כ בן בקר בן ב' שנים (כ"ה בת"כ) ובזה ניחא דלא ככלל הקרא גם גבי אהרן החטאת והעולה ולכתוב קרבנך משום דלא היינו יכולין לטעות ולומר דהיינו בן בקר היינו פר דהתם קרבן הכהן פר בן ג' הוא]: (יא) ואת הבשר ואת העור וגו'. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבור: (יג) וימציאו. נתנו הושיטו והזמינו: (טו) ויחטאהו.

עשהו

ספורנו

(ו) זה הדבר אשר צוה ה' תעשו. לסמוך ידיכם על החטאת ועל העולה של צבור: וירא אליכם כבוד ה'. מלבד גלוי השכינה שהי' במשכן כאמרו וירא כבוד ה' אל כל העם: (יג) וימציאו. כדי שיתכוונו בהתעסקם בקרבן אביהם: (טו) כראשון. שהסרף אע"פ שהיתה חטאת חיצונה.

פירוש רשב"ם

(ד) כי היום הזה נראה. ויצא אש מן השמים להקטיר קרבנות:

ויקטר

תיסב מן בגלל די יתבר לך זכותא דיצחק דכפתיה אבוי בדיכרא בטור פולחנא תרויהון שלמין וקריב קדם יי: (ג) ועם בני ישראל תמליל למימר סבו ברם אתון צפיר בר עיזי מטול דסטנא מימתיל ביה מטול דלא ישתעי עליכון לישן תליתאי על עיסק צפיר בר עיזי דנכיסו שבטוי דיעקב ורמיו יתיה ועיבד יתיה לחטאתא ועיגלא מטול דאשתעבדתון לעיגלא ואמר בר שתיה מטול דידכר לכון זכותא דיצחק דכפתיה אבוי הי כאימרא תרויהון שלמין לעלתא: (ד) ותור ואמרא לנכסת קודשא לדבחא קדם יי מן בגלל דיתרעי בכון ומנחתא פתיכא במשח ארום יומא דין איקר שכינתא דיי מתגלי לכון: (ה) ואחדרון אהרן ובנוי וכל בני ישראל ונסיבו ית מה דפקיד משה והייתיו לקדם משכן זימנא וקריבו כל כנישתא וקמון בלב שלים קדם יי: (ו) ואמר משה דין פתגמא דתעבדון אעברו ית יצרא בישא מן לבכון ומן יד יתגלי לכון איקר שכינתא דיי: (ז) והוה כיון דחמא אהרן מדבחא בקרנוי מדמי לעיגלא איסתפי למיקרב לגביה בכן אמר ליה משה אנים סגרעך וקריב לסדבחא ולא תסתפי ועיבד ית חטאתך וית עלתך וכפר אמטולתך ואמטול עמא ועיבד ית קרבן עמא וכפר עליהון הי כמא דפקיד יי: (ח) וקריב אהרן לסדבחא בזריזותא ונכים ית עיגלא דחטאתא דידיה: (ט) וקריבו בני אהרן ית אדמא לותיה וטבל אדבעיה באדם תורא ויהב על קרנת מדבחא וית שאר אדמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשיה למכפרא עלוי: (י) וית תריב וית כוליין וית חצרא מן כבדא מן חטאתא אסיק למדבחא הי כמא דפקיד יי ית משה: (יא) וית בישרא וית משכא אוקיד בנורא מברא למשריתא: (יב) ונכס ית עלתא ואקריבו בני אהרן ליה ית אדמא ודרקיה על מדבחא חזור חזור: (יג) וית עלתא אקריבו יתה לפסגהא וית רישא ואסיק על מדבחא: (יד) וחליל ית בני גווא וית ריגליא ואסיק על עלתא למדבחא: (טו) וקריב ית קרבן עמא ונסיב ית צפירא דחטאתא די לעמא ונכסיה וכפר באדמיה דצפירא הי כמא דכפר באדם עיגלא דחטאתא דיליה דקריב בשירויא: (טז) וקריב ית עלתא ועבדא

בעל הטורים

(ג) ועגל וכבש כבש לכתוב מעשה עגל ואיל עשיה מכקד לפניהם כאיל והיינו דכתיב וילקידם כמו עגל. (ז) קרב אל המזבח ב' סגין על ר' [ובס' פענח רזא מפמע שסמכין על הק' נופריקון קדושה] שהיה אהרן מתביים ואמר ליה משה לשריך שהבחר והקרב קרב כי בך בחר ה' ועוד שנראה לו המזבח כקרני השור בשביל חטא העגל. וכפר ג' [הכא נמה פסוקא למד המיבי לענין הכמה] ולידך וכפר על העם גבי קטרת וכפר על שהאסינו לו

יונתן

הליפאי כדאיתא במ"כ אמר משה אהרן אחי אע"פ שנתרצה המקום לכפר על עונותיך לריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלא דורון לפניך עד שלא תכנס למקדש שלא ישנאך בנואך למקדש וזה שנקרא לישנא תליתאי כבר פירשתי זה כמה פעמים ע"ש המעשה שהיה בגמרא שהורג את שלשה וכן מביאו הרקנ"ט דף קי"ד: (ג) ורמיו יתיה הוא לשון הרמה כן הוא כתב דבר מילואים מדמי לעיגלא: (ח) בזריזותא דייק מדכתיב אל המזבח לא לריך דפשיטא דלמזבח קרב דעליה קאי אלא שם שהיה תפילה מן המזבח כמדע אפ"ס קרב בזריזות וק"ל: (ט) ועגל אדבעיה וכו' פירוש אלנעו עבל בדם השור וגם העגל היתה נקבה שור לפי שהעבירה ג"כ נעשים בשני מינים בעגל ובשור בעגל כדכתיב ויעשו להם עגל מסכה ובשור שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור ולכך הכנס באדם תורא כדי שיבא שור ויכפר על מעשה שור וק"ל: (יד) וחליל יש בני נחה מה דמתרגם על וירחץ דהכא וחלל ואשאר וירחץ וחויר או ריקמי דגבי אדם שייך לומר סחייה וגבי בגד שייך לשון חיוור ואמנם גבי קרב לאו שייך לומר אלו שניהם רק וחליל שמריקים ומחללים אותו מתבלו ונעשו חלולים וכן גבי בשר שייך לומר וחליל כך מלינו בתלמוד דחללי בי טבחא וק"ל: (טו) כמא דכפר באדם עיגלא דחטאתא דיליה פי' שכפר בדם שעיר כמו שכפר בדם עגל חטאת שלו זהו לשון ויחטאהו ל' חטוי פי' שקאי אחטאת הדם מדכתיב כראשון אמאי קאי אי אהקרבה השחיטה הרי בהדיא נאמר ויקרב ויחטאהו אלא על נתינת הדם למזבח בעגל שלו כדתניא בת"כ בהדיא: (טז) כהלכת עלתא דקריב אמטולתיה פי' בשבילו ולא ק"ל

רמב"ן.

ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יי' אלא העומר ממנו למשמרת. וכן אנכי האל בית אל. ספר יעקב זה ואם לא הזכיר האמירה לו. וכבר הראיתיך נפלאות של מלות הפסק כאלה רבות ופעם ואל בני ישראל תדבר לאמר שיאמר להם אהרן כן כי רצה שיהיה אהרן המצוה בשם יי' והוא המקריב הקרבנות לגדלו בעיני העם. והנכון שטעמו ואל בני ישראל תדבר אתה והזקנים המוכרים כי לכך קראם שידברו לישראל כדרך ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו או אמר לכל אחד מן הזקנים ואל בני ישראל תדבר ושיעור הפרשה ויאמר אל אהרן קח לך ואל הזקנים אמר ואל בני ישראל תדבר לאמר כי המדבר לרבים יאמר סתם לכל אחד מהם כדרך ואלו אתכם בעת ההיא לאמר חלוצים תעברו וכן רבים במשנה תורה. ור"א אמר כי טעם ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יי' תעשו שכבר אמר להם משה זה הדבר. ואם כן יתכן שיהיה שיעור הפסוקים שאלה כך קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יי' אותי תעשו וירא אליכם כבוד יי' ויאמר אל אהרן קח לך עגל וגו' ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו לכם שעיר עזים. והנה קצר בתחלה ופירש בסוף. ואיננו נכון. אבל אמר שהזכיר להם הקרבנות ויקחו את אשר צוה משה אז ואמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו שיקרבו הקרבנות על הסדר שיאמר ואשר כך יראה להם הכבוד ובעבור שאמר כי היום ה' נראה אליכם אז ואמר שיראה להם בכבודו והנה הקרבנות האלו לא הוזכרו בפרשת זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי כי שם לא צוה רק על המלואים ובשבעת הימים וקרבנותיהם תלאו ימי מלואיהם כי עתה ביום השמיני הם עצמם יקריבו הקרבנות. והנה הקרבנות האלו כשטבה להם כענין מנחת חביתי' לדורות ביום המשח אותו ויתכן כי לכפר על מעשה העגל הוסיף להם עתה הקרבנות האלו. כי כאשר צוה הוא הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם עדין לא נעשה העגל כאשר פירשתי לכך לא הזכירם שם ולא כדברי רש"י שאמר שם כי הפר לכפר על מעשה העגל אבל היו הפרים ההם לחטא על המזבח ועל אהרן ועל בניו לקדש אותם והעגל הזה ביום השמיני לכפר על מעשה העגל והנה קרבן אהרן בקרבנו ביום הכפורים בשו' וחטאת העם כחטאתם ביום הכפורים שעיר עזים אחד לחטאת וכן אמר בתוספתא של פרשת מלואים בת"כ שהעגל הזה לכפר על מעש' העגל. ודרשו כי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן אלא אמר להם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף יש בידכם בתחלה שנאמר וישחטו שעיר עזים ויש בידכם בסוף שנאמר עשו להם עגל מסכה יביאו שעיר ויכפר על מעשה שעיר יביאו עגל ויכפר על מעשה העגל. ונראה כי בעבור היות טעם החטאת של אהרן כטעמו ביום הכפורים שרף אותו כאשר ישרף של יום הכפורים. אף על פי שהיה זה חטאת פנימית כי לא פירש משה שיעשה כן. ואולי נצטוה בכך והכתוב לא רצה להאריך כי לא יעשה רק מה שיאמר משה ולא יאמר משה רק מה שצוה ה': (ז) וטעם קרב אל המזבח ויקרב אהרן אל המזבח וישחט. ועל דעתי בדרך הפשט יאמר קרב אל נוכח המזבח ועשה שם החטאת והעולה כי הם שחיטתן בצפון. ואמר משה כן בדרך קריה שכבר ידע אהרן זה. אבל בת"כ נתעוררו רבותינו בזה ומשלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנשא אשה והיתה מתביישת מלפניו נכנסה אצלה אחותה אמרה לה אחותי למה נכנסת לדבר זה לא שתשמשי את המלך הגיסי דעתך ובואי שמשי את המלך כך אמר לו משה לאהרן אחי למה נבחרת להיות כהן גדול לא שתשרת לפני המקום הגם דעתך ובוא ועבוד עבודתך. ויש

אבן עזרא

איל לעולה ולא הזכיר עם עגל בן בקר אם הוא בן שנה והקרוב אלי שהר כמו [ב]עגל בלא זכר שנה: (ג) תמימים. על העגל ועל האיל ופרי המלואים לשאת את המזבח [ג]וזה העגל לכפר על אהרן וכפר פירשתי זאת [ד]העולה: שעיר עזים לחטאת: על הקהל ועגל [ה]שאין לו שנה תמימה וכן כבש לעולה: (ד) ושור ואיל: גדולים: ומנחה. היא בלת לכל אחד ואחד: (ו) וטעם ויאמר משה כאשר [ו]הראיתיך ואשאל אותה וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיחטו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז יראה לכם כבוד ה' והטעם על האם [ז]שילה: (ז) וכפר בעדך ובעד העם. שהיא מצוה שתכפר על נפשך ועל כל הקהל וכפר החטאת תכפר בעדך ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא: (ח) אשר לו. משלו היה וכן פר יום הכפורים: (ט) ואת הדם. הנשאר ינק: (י) ואת החלב. המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: (יג) וימציאו. מגזרת [ח]מלא שמלאו בשעת הלוכך: (טו) ויקרב את קרבן העם. [ט]על המזבח: ויחטאהו כראשון. הוא עגל החטאת

פירוש על אבן עזרא

[ב]ועגל בן בקר כמו פר בן בקר (שמות כ"ט א'). [ג]כלומר כדרך וכפר בעדו ולא כדרך הדרש שאומר שעל מעשה העגל. [ד]הטעם בס' תשא. [ה]מדכתיב בני שנה. כי עגל בן שנה תמימה הוא בן בקר כמ"ש (פסוק ב'). [ו](בראשית כ"ד י"ד) שם פי' ויאמר בת מי את וכבר אמר לה. וכן אמר ואשאל אותה ואשים וכו'. [ז]כמ"ש וירא כבוד ה' (פסוק כ"ג ואלא את (פסוק כ"ד). [ח]מגזרת מלא (פידען) והבעיל (פידען לאשקען). שהם המליאו לו הקפל שיאלא הדם בשעת הלוכך. [ט]המבואר לנמה"ש כ' ואיך יתכן זה ואחריו נזכרה השמיעה והחטוי. והרמ"ד ז"ל השיב שהוא דרך כלל ואחריו מעשה שאינו אלא פרטו של ראשון כמשפט הלשון יאמר עתה הקריב את קרבן העם. כיצד. לקח שעיר החטאת וכו' ולכן

אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט׃ שני יז וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא כַפּוֹ מִמֶּנָּה וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר׃ יח וַיִּשְׁחַט אֶת־הַשּׁוֹר וְאֶת־הָאַיִל זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לָעָם וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יט וְאֶת־הַחֲלָבִים מִן־הַשּׁוֹר וּמִן־הָאַיִל הָאַלְיָה וְהַמְכַסֶּה וְהַכְּלָיֹת וְיֹתֶרֶת הַכָּבֵד׃ כ וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַחֲלָבִים עַל־הֶחָזוֹת וַיַּקְטֵר הַחֲלָבִים הַמִּזְבֵּחָה׃ כא וְאֵת הֶחָזוֹת וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה׃ כב וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו אֶל־הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃ כג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעָם׃ שלישי כד וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ י א וַיִּקְחוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהוָה אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא

צוה

אונקלוס

יז וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מנה ואסיק על מדבחא בר מעלת צפרא: יח ונכס ית תורא וית דכרא לנכסת קודשיא דלעמא ואמטיאו בני אהרן ית דמא ליה וזרקיה על מדבחא סחור סחור: יט וית תרביא מן תורא ומן דכרא אליתא וחפי גוא וכוליתא וחצר כבדא: כ ושויאו ית תרביא על חדותא ואסיק תרביא למדבחא: כא וית חדותא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי כמא דפקיד משה: כב וארים אהרן ית ידוהי על עמא ובריכינון ונחת מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא: כג ועל משה ואהרן למשכן זמנא ונפקו ובריכו ית עמא ואתגלי יקרא דיי לכל עמא: כד ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו על אפיהון: א ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהין אשתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו

קדם

מסורה טז ויעשה, ב' וחסר והעין בס"פ. יז וימלא, ט' דגש. ויקטר על, ג'. יח וימלאו, ב' מ"י ובעניך. יט ואת החלבים, ל' כ"פ. והמכסה, ל'. והכלית, ח"ו. כ וישימו, כלם מ"י. החזות, כלם מ"ו. המזבחה, ל"ב. כא ואת החזות, ל'. שוק, מ"ו. כאשר צוה, ג' מיסדין. כב את ידו, ה' כ"כ בלי' וקרי ידיו. ויברכם, הרים בשוא לבד. מעשת, ה' ח"ו. כג ויברכו, הרים בשוא לבד. וירא, כ'. כד ותלא, כפג"א את"ב שיכול להיות במלכה ד"א. וירא, ג. כל העם, הכף בדגש. וירנו, ח"ו וסכון בדגש למסרק אות הכפל. י א ואביהוא, חדא מלא כתיב ומלא דמלא ואף בסוף. ויתנו בהן, ט"ו. עליה, בקרת עליהם ומ"י. קטרת, ח"ו. ויקריבו, מ"י. אשר לא, בגו.

ת"א ויקרב את העלה ביצה ב' מנחות לג. ויקרב את מנחות ט יט. וישימו את החלבים על מנחות סב. וישא אהרן את ידיו מגילה יח סוטה לח תמיד לג. וירד מעשות החטאת סוטה לח.

רש"י

עשהו כמשפט חטאת: בראשון. כעגל שלו: (טז) ויעשה כמשפט. המפורש בעולת נדבה בויקרא (ויקרא א): (יז) וימלא כפו. היא קמיצה: מלבד עלת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד: (יט) והמכסה. חלב המכסה את הקרב: (כ) וישימו את החלבים על החזות. לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה (ע"ל ז' ל' בפרש"י): (כב) ויברכם. (ת"כ. סוטה ל"ח) ברכת כהנים יברכך יאר ישא: וירד. מעל המזבח [נ"ל דה"ל כאן מקרא מסורס וירד מעשות וגו'. וישא וגו'. דהא"כ הול"ל וירד מעשות וגו' ומלבד. ק"א. ועי' מגילה יח]: (כג) ויבא משה ואהרן וגו'. למה נכנסו מצאתי בפ' מלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלכך נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנסו אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת. ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את העם. אמרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירנו. כתרגומו:

תהא

פירוש רשב"ם

(יז) ויקטר על המזבח. שם אותם על המזבח ובבא אש מעלה נקטר: (כג) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד. להתפלל שתרד האש: וירא כבוד ה' אל כל העם. כיצד: (כד) ותצא אש מלפני ה'. מבית קודש הקדשים דרך מזבח הזהב להקטיר קטורת שהוא קודם להקטורת תמיד כדאמר במסכת יומא. ושם מצא בני אהרן אצל מזבח הזהב ושרפם ואח"כ יצא ובא לו על המזבח ותאכל על המזבח את העולה ואת השלמים: (א) ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא. קודם שיצא האש מלפני ה' כבר לקחו איש מחתתו להקטיר קטורת לפנים על מזבח הזהב שהרי קטורת של שחר קודמת לאיברים ונתנו בהן אש זרה אשר לא צוה אותם משה ביום הזה שאף ע"פ שבשאר ימים כתיב ונתנו אהרן הכהן אש על המזבח היום

לא

ספורנו

(טז) כמשפט. שבני אהרן זרקו וערכו והקטירו: (יז) מלבד עלת הבקר. מלבד מנחת עולת הבוקר: (יח) וימציאו. התחנכו גם בשלמי צבור: (א) ויקחו שני בני אהרן איש מחתתו. ששניהם שכמו שאחר התמיד אשר בו תשרה שכינה כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה הנה הקטרת כך היו ראוי להקטיר קטרת קדשה עתה על הגלות כבוד ה' אל כל העם ועל ירידת האש ולכן הקריבוהו לפני ה' במזבח הפנימי שהוא

יונתן בן עזיאל

ועבדה כהלכת עלתא דקריב אמטולתיה: (יז) וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מנה ונסיב מנה צריד אדכרתה ואסיק על מדבחא בר מן עלת צפרא: (יח) ונכס ית תורא וית דיכרא ניכסת קודשיא די לעמא ואקריבו בני אהרן ית אדמא ליה ודרקיה על מדבחא חזור חזור: (יט) וית תרביא מן תורא ומן דיכרא אליתא ודחפי בני גוא וכולייתא וחצר כבדא: (כ) ושויו ית תרביא על חדותא ואסיק תרביא למדבחא: (כא) וית חדותא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי היכמא דפקיד משה: (כב) ופרס אהרן ית ידוי לקבל עמא ובריכנון ונחת מן מדבחא בחדוא מן דפסק למעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא: (כג) וכיון דאתעבידו קורבניא ולא איתגליית שכינתא הוה אהרן מיכהית ואמר למשה דלמא לא אתרעי מימרא דיי בעובדי ידי בכן עלו משה ואהרן למשכן זימנא וצלו על עמא בית ישראל ונפקו ובריכו ית עמא ואמר יקביל מימרא דיי ברעוא ית קורבנכון וישרי וישבוק על חוביכון ומן יד איתגלי איקר שכינתא דיי לכל עמא: (כד) ונפקת אישתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחמון כל עמא ואודון ואיתרכינו בצלו על אנפיהון:

ירושלמי

[(כד) ואיתרכינו בצלו על אפיהון:]

(א) ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהון אישתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו קדם יי אישתא נוכריתא מן תפיין מה דלא פקיד יתהון:

[(א) אישא בדיא:]

ותפקת

בעל הטורים

לומר כמו שקרבן מכפר על חטא כך הקטרת מכפר על חטא. (טז) ויעשה ב' הכא ואידך (ש"ב י"ב) ויעשה לאיש הבא אליו גבי דוד בענין ולרש אין כל כי אם כבשה פי' ויעשה כמשפט שהוא נעלמו הכן משפטו ואת הכבשה ישלם ארבעתים. (כא) תנופה וסמיך ליה וישא ידיו שהנושא כפיו צריך להניף בידיו. (כב) וישא אהרן את ידיו. זכה במתנות כהונה. ויברכם ג' ברכות ברכם כנגד ג' מיני קרבנות ברכה אחד כנגד חטאת וישמרך מן החטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. יאר כנגד עולה שנאמר בעלותך לאחוז. שלום כנגד שלמים. (א) אשר לא צוה אין לומר לא צוה להביא אש זרה וגם לא צוה שלא להביאו אלא פירש אשר צוה של לא. צוה אותם [פי' שא"ל שלא הי' ליחד כלל על שהבאה

יונתן

ס"ל כהאי מאן דאמר מנחה כת"י כמשפט המפורש בעולה בויקרא מתרי טעמי חדא דס"ל כבית הלל דילפינן שלמי חובה משלמי נדבה א"כ ילפינן נ"כ עולת חובה מן נדבה ולא אצטריך קרא עליה כדאיתא בפ"ק דביצה ע"ש וא"כ כמשפט ל"ל אלא כמשפט שלא דקרב בשבילו ועוד טעמא אחר דאילו בא כמשפט ללמד של עולת חובה שטעונה סמיכה ונפשט כעולת נדבה הא ילפינן מקרא דסמך ידו על ראש דפ' ויקרא כדפירש"י שמה א"כ כמשפט ל"ל אלא לדרשה כדמתרגם ודחיים הרא"ם עיין בו ומברא בעלמא היא ולדרבה י"ל מדאמר כבר בראשון אמר כאן כמשפט ג"כ דרך הלשון שמסילה לומר בהדיא כראשון ואחר כראשון אינו הוא לפרש בהדיא ולומר כראשון אלא כמשפט דהיינו כמשפט הראשונה שהיא עולה: (יז) לבר מעלתא פי' שאינה בלולה בשמן והוא לשון גמרא פ"ק דפסחים ופ"ק דחולין דבעי כ"ל לבר של מנחות וכו' ודיוק מדלא כתיב כדלעיל בויקרא משלפה ותמצתה ס"ל: (כב) ונחת מן מדבחא במדוחא הכי איתא בס"כ דיוק מדכתיב וירד מעשות החטאת וגו' מדתלי ירידתו בעשיית הקרבנות ש"מ שהיה עליו של כבד קודם עשייתן ולכן אח"כ היה שמח משנכנס מקרבנותיו: (כג) תיבהית פי' כהאל. דלמא לא אתרעי פי' שמא לא נתרצה. בעובדי ידי פי' במעשה ידי. וצלו פי' והתפללו. וישרי פי' ויסחיל. וישבוק פי' ויעזוב וכל ענין פסוק זה מבואר בדרז"ל על כל נדותיהם דלכך התפלל ויהי נועם וכן תרגם כאן ויהא רעוא: (כד) ואתרכינו גם מה ששינה התרגום כאן מכל שאר ויפלו הים דלא היתה שלא יכלו לראות כבוד השכינה ולכן נפלו ולפ"ז יהיה מלשון נופל וגלוי עינים וכדכתב באברהם ויפול על פניו ממורא השכינה תה א"ש לפרש כאן דהא אמר להם משה להעביר היצה"ר וירא כבוד ה' וכשהעבירו א"כ למה נפלו לכן תרגם ואתרכינו בצלו וכן תרגם הירושלמי והוא לשון השתחויה וירידה בתפלה מלשון ארכין משיא דכתיבי כ"פ וכאן כ"ל שירדו בתפלתם בכריעה והשתחויה כמעשר כוונה גדולה כמו העלימת נירים וכ"מ השתחויה על זאת היתה הנפילה וירידה זו עליה היא לגביהן וק"ל: (א) אישתא נוכראה מן תפיין פי' מן כיריים כי תרגום דכיריים הוא תפיין ולכם בזה דלא היתה שהקריבו אש זרה ממש ח"ו חע"ז מאחר שתרגם נוכראה לכן פי' מוכראה מן תפיין להורתך שמה שנקרא

רמב"ן

ויש אומרים היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו ונכנס משה אליו אמר לו אהרן אחי לא תירא ממה שאתה מתירא הגם דעתך וגש קרב אליו לכך אמר קרב אל המזבח ויקרב אל המזבח בזריזות. וטעם זה כי בעבור שהיה אהרן קדוש ה' ואין בנפשו חטא זולתי מעשה העגל היה החטא ההוא קבוע לו במחשבתו כענין שנאמר וחטאתי נגדי תמיד והיה מדמה לו כאלו צורת העגל שם מעכב בכפרותיו ולכך אמר לו הגבה דעתך שלא יהיה שפל רוח כל כך שכבר רצה האלהים את מעשיו. ואחרים מפרשים שהיה השטן מראה לו כך כמו שאמרו שם אהרן אחי אף על פי שנתרצה המקום לכפר עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלא ישטינך בביאתך למקדש וכו' בתורת כהנים: וטעם וכפר בעדך ובעד העם יאמר קרב אל המזבח לעשו' כל הקרבנות ועשה תחלה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך תחלה בקרבנותיך. ובעד העם אחרי כן שתעשה קרבן העם וכפר בעדם בקרבנם ביעד אותו שיצא זכאי ויכפר על הסייג: (יז) מלבד עולת הבקר. הולך הכתוב להזכיר זה בכאן ללמד שאין עולת העם פוטרת עולת התמיד ולא קודמת לה לא הולך להזכיר כן בימי המלואים לפי שהם קרבנות יחיד לעלא יד הכהנים וידוע שלא פטרו את התמיד ולא קדמו אליו. ובתורת כהנים שנו ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מה בא זה ללמדנו אם ללמד שאם לא מלא מנחה יביא בהמה והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט אם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מלמד ששתי מנחות היו שם אחת על העולה ואחת בפני עצמה ופירושו שאלו אמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט מלבד עולת הבקר היה ללמד שהתמיד קודם כמו שאומר בפרשת המוספין על עולת התמיד יעשה ונסכו מלבד עולת התמיד. אבל כשהזכיר המנחה ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר נראה שעל המנחה הוא אומר. ולפיכך דקדקו שאם בא לומר שהקריב זו המנחה לבדה ולא הקריב מנחת נסכים לתמיד ולא לעולת העם שלא מלא אלא לנדבה זו. והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט שקרבה כמשפטה בנסכים ואם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר לומר שהקריב המנחה הזו מלבד עולת הבקר ומנחתה שאין המנחה הזו מנחת נסכים אלא מנחת נדבה של ישראל: (יט) והמכסה. חלב המכסה את הקרב לרש"י ואיננו נכון בעיני כי למה יזכיר החלב הזה ולא יזכיר החלבים האחרים. אבל על דעתי המכסה שם לכלם. כי כל חלב שיקרב לגבי המזבח הוא מכסה כי האחד חלב המכסה את הקרב והשני כל החלב אשר על הקרב וגם הוא מכסה והחלב אשר על הכליות יכסה עליהן. וכן אשר על הכסלים. וכמו שאמרו חלב שהבשר חופה אותו מותר שעל הכסלים אמר רחמנא ולא שבתוך הכסלים והנה הכתוב הזה נמשך למעלה וימציאו בני אהרן אליו את הדם של שור ואיל המכסים ואת החלבים מן השור. אבל מן האיל המציאו אליו האליה והחלב ומכסים הכליות ויותרת הכבד ואמר וישימו את החלבים על החזות כי האליה והכליות ויותרת הכבד יתנו למטה והחלבים עליהן והכל על החזות והנה החלבים לבדם יראו למעלה והוא דרך כבוד בהקטרה ויקטר החלבים המזבחה עם שאר המכסים. אבל בעבור היות ההקטרה גדולה בחלבים יזכירם וכן ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים: (כב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. ברכת כהנים יברכך. יאר. ישא. לשון רש"י ואם כן יהי' פרשת דבר אל אהרן ואל

אבן עזרא

החטאת וטעם ויחטאהו. [כ]כפר בו החטאת: (כ) וישימו את החלבים. עם הכליות ויותרת הכבד כאשר [ל]הראיתיך: (כא) ואת החזות. שזה השור גם שזה האיל: ואת שוק הימין. מזה ומזה [מ]ושוק סמוך אל השפה או הצד: (כב) וישא אהרן את ידיו אל העם. אל [נ]פי' רא"ע וכמוה וקדמונינו העתיקו מכאן צורת נשיאות כפים: וירד. כאשר הראיתיך רבים [ס]וכבר ירד מעשות חטאת העם ועולתם והשלמים: וטעם וירד. בעבור המזבח שהיה שלש אמות קומתו ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על האש שתצא ובצאתם ברכו שניהם את העם: (כד) את העלה: עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב [ע]מלבד עולת הבקר: ואת החלבים. מהעגל ואיל אהרן והשעיר והשור והאיל. וירנו. הרמת קול וכן ותעבור הרנה במחנה: (א) איש מחתתו. כל אחד לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני והעד הן היום הקריבו את חטאתם: ויתנו בהן אש. לא מהאש שירדה וזה טעם אש זרה:

וטעם

פירוש על אבן עזרא

לכן בחטאת הפרט נאמר שניהם אשר לעם. [י]כמ"ש וישחט את עגל החטאת אשר לו (פסוק ח'). [כ]ר"ל מלת ויחטאהו ענינו כפרה וכפרה החטאת. [ל]לעיל פסוק י'. [מ]ר"ל שוק שאת הימין או לצד הימין, ר"ל כי בעבור היות מלת שוק לשון נקבה היה ראוי לומר ואת שוק הימינית: רק הוא סמוך כאילו אמר שוק שאת הימין או לצד הימין דימין לשון זכר ושוק לשון נקבה כמו את השוק והעליה. [נ]נשא ידיו למעלה לברך העם. [ס]וכ"כ מכלל יופי ח"ל, וי"ו או מורה על הזמן שכבר עבר קודם הפועל אשר לפניו עכ"ל. [ע](במדבר כ"ח כ"ג) ר"ל במלת העולה נכלל גם עולת התמיד.

ולא

צוה אתם: ב ותצא אש מלפני יהוה ותאכל אותם וימתו לפני יהוה: ג ויאמר משה אל־אהרן הוא אשר־דבר יהוה | לאמר בקרבי אקדש ועל־פני כל־העם אכבד וידם אהרן: ד ויקרא משה אל־מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אלהם קרבו שאו את־אחיכם מאת פני־הקדש אל־מחוץ למחנה: ה ויקרבו וישאם בכתנתם אל־מחוץ למחנה כאשר דבר משה: ו ויאמר משה אל־אהרן ולאלעזר ולאיתמר | בניו ראשיכם אל־תפרעו | ובגדיכם לא־תפרמו ולא תמתו ועל כל־העדה יקצף ואחיכם כל־בית ישראל יבכו את־השרפה אשר שרף יהוה: ז ומפתח אהל מועד לא תצאו

קדם יי אשתא נוכריתא דלא פקיד יתהון: ב ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת יתהון ומיתו קדם יי: ג ואמר משה לאהרן הוא דמליל יי למימר בקריבי אתקדש ועל אפי כל עמא אתיקר ושתיק אהרן: ד וקרא משה למישאל ולאלצפן בני עזיאל אחבוהי דאהרן ואמר להון קריבו טולו ית אחיכון מן קדם אפי קודשא למברא למשריתא: ה וקריבו ונטלום בכתוניהון למברא למשריתא כמא דמליל משה: ו ואמר משה לאהרן ולאלעזר ולאיתמר בנוהי רישיכון לא תרבון פירוע ולבושיכון לא תבזעון ולא תמותון ועל כל כנישתא תהי רוגזא ואחיכון כל בית ישראל יבכון ית יוקדתא דאוקיד יי: ז ומתרע משכן זמנא לא

תפקון

מסרה י"ד פסס, מ"ו. ב לופס, פ"ל מלא בתורה. וימתו, כולם מ"ז. ג בין כפס ומלת לאמר ים פסיק. בקרבי, ל' ס"ו. אקדש, ל'. וידם, ב' בטרי לוי ס"ו. ד מישאל, מ"י קדמאה. עזיאל, מ"ו ומי"ק. דד, ב' מ"ז. אלהם, ס"י. קרבו, ה' מילין בטרי טעמי. אחיכם, כולם מ"י. ה וישאם, ב' ס' מלא דין חסר. בכתנתם, ל' מ"ו והסי"ו כלמונה בק"מ. ו ולאלעזר, ל'. ולאיתמר, פרה מלא ומ"י. לראשיכם, מלא ה' ומ"י. אמר מלה מפרעו פסיק. ובגדיכם, מ"י. תפרמו, ס"ו. תמתו, ס"ו. יקצף ס"ו. כל בית ע'. ז ומפתח, ב' כ"פ בטעם בסידרא.

ת"א ותאכל אותם סנהדרין נב. וימותו לפני ה' שם. הוא אשר דבר זבחים קטו. וידם אהרן שם. ראשיכם אל מ"ק יד יט כד. ובגדיכם לא שם טו.

רש"י

(ב) ותצא אש. רבי אליעזר אומר שלא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן. ר' ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש [ואמר לא כוה אימר סבת מיתתם אלא להודיע שמעלתם התמידו בו] תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאיתא בויקרא רבה: (ג) הוא אשר דבר וגו'. (זבחים קטו) היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כט) אל תקרי בכבודי אלא במכובדי א"ל משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך (ת"כ. וי"ר): וידום אהרן. (שם ושם) קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין: בקרבי. בבחירי: ועל פני כל העם אכבד. כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר (תהלי' סח) נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך: (ד) דד אהרן. עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר (שמות ו) ובני קהת וגו': שאו את אחיכם וגו'. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה: (ה) בכתנתם. של מתים [דבר כתנת האמור בתו"כ של בגדי כהונה. ומישאל ואלצפן לוים היו אע"כ של מתים] מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם (סנהד' נב מ"ב). (ו) אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת (מ"ק טו) אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמותו. הא אם תעשו כן

תמותו

ספורנו

בו ולא תעלו עליו קטרת זרה וגם אם היו מלווים בזה שאלו לעשותו עתה: אשר לא צוה אותם. כאמרם ז"ל עירובין פרק הדר שהורו הלכה בפני משה רבם: (ג) וידום אהרן. שהתנחם בקדוש ה' שנקדש במותם: (ה) בכתנתם אל מחוץ למחנה. שלא פשטו לפשוט את כתנות הקדש מאשר שכבר נטמאו: (ו) ראשיכם אל תפרעו. אע"פ שהיו המתים מהקרובים שמטמא להם כהן הדיוט. הזהיר על אלה מפני שהיו משוחים כאמרו כי שמן משחת ה' עליכם: כל בית ישראל יבכו. שהספדו של צדיקים גדולים וכן לא יגרע יקרא דהכני:

ולהבדיל

פירוש רשב"ם

לא ציוה ולא רצה משה. שיביאו אש של הדיוט לפי שהיו מצפים לירדת אש גבוה ולא טוב היום להביא את זה כדי להתקדש שם שמים שידעו הכל כי אש בא מן השמים. כמו שאמר אליהו ואש לא תשימו לפי שהיה רוצה לקדש שם שמים בירידת האש מלמעלה: (ב) ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם. והוא ותצא אש של פסוק ראשון. כמו שפרשתי אצל וישב משה את דברי העם. וכן וישב את הכסף לאמו. שכתוב שני פעמים כפסל מיכה ששניהם אחד הם. אף כאן שני הפסוקים אחד הם. כשיצא האש ותאכל את השלמים של מזבח החיצון כשלקחו בני אהרן והקריבו אש זרה על המזבח הפנימי ותצא אש מלפני יי' להקטיר קטורת לפנים תחילה ופגעה בני אהרן שם ומתו ואחר כך יצאה משם ובאה אל מזבח החיצון ותאכל את העולה. וימותו לפני יי'. וסיד כששמע אהרן היה רוצה להניח העבודה ולהתאבל על בניו: (ג) ויאמר משה אל אהרן. אל תתאבל ואל תבכה ואל תחדל מן העבודה. כי הדבר הזה אשר אני אומר לך הוא אשר דבר יי' בקרובי אקדש. בכהנים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש ולא שיתחלל שמי ועבודתי שכן אמר לי הקב"ה והכהן הגדול מאחיו וגו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם. ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו. הא אם לא יצא קידש. ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ולכך אל תניח העבודה שאתה כהן גדול ולא תצא ולא תחלל אלא יתקדש הקב"ה ועבודתו על ידך: ועל פני כל העם אכבד. וזהו כבוד השכינה שרואה בניו מתים ומניח אבלו בעבודת בוראו: וידום אהרן. מאבילותו ולא בכה ולא התאבל שכן כתיב ביחזקאל בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וגו' האנק דום מתים אבל לא תעשה. אף כאן וידום ממה שהיה רוצה להתאבל ולבכות. וזה מוסר ואמיתת פשוטו: אבל האגדה שאומר שהיה מנחמו משה לאהרן על שאמר לו הקב"ה ונקדש בכבודי וסבר הייתי או אני או אתה עכשיו תדע שהם גדולים ממני וממך אין זה לפי הפשט וכי היה מבשר הקב"ה למשה עשו לי משכן ובו ביום ימותו הגדולים שבכם: (ו) ראשיכם אל תפרעו וגו'. כך אמר לאלעזר ולאיתמר. אע"פ שפהגים הדיוטים אתם ואין אתם מצוים בפריעת ראש ובפרימת בגדים כי בכהן גדול כן ולא בהדיוט הרי אתם היום ככהן גדול לדורות. למה;

כי

(ב) וּנְפַקַת שַׁלְהוֹבִית אִישָׁתָא מִן קֳדָם יְיָ בִּרְגַז וְאִתְפַּלִּיגַת לְאַרְבַּעְתֵּי חוּטִין וְעָאלַת בְּגוֹ אַפֵּיהוֹן וְאוֹקִידַת יַת נִשְׁמַתְהוֹן בְּרַם גּוּפֵיהוֹן לָא אִתְחָרְכוּ וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ: (ג) וַאֲמַר מֹשֶׁה הוּא דְּמַלִּיל יְיָ עִמִּי בְּסִינַי לְמֵימַר בִּדְקָרִיבִין קֳדָמַי אֲנָא מְקַדֵּשׁ מַשְׁכְּנָא דְּאִין לָא מִזְדַּהֲרִין בְּעִיבִידַת קוּרְבָּנַיָּא אוֹקֵידִינוּן בְּשַׁלְהוֹבִית אִישָׁתָא מִן קֳדָמַי מְטוֹל דְּעַל מִיחְמֵי כָּל עַמָּא אִיתְיַקַּר וּשְׁמַע אַהֲרֹן וּשְׁתֵיק וְקַבֵּל אֲגַר טַב עַל מִשְׁתּוֹקֵיהּ: (ד) וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי דְּעוּזִיאֵל לֵיוָאֵי חֲבִיבָא דְּאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יַת אֲחוּכוֹן מִן קוּדְשָׁא וְתַסוֹבְרוּנוּן לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא: (ה) וּקְרִיבוּ וְסוֹבְרוּנוּן בְּאוּנְקְלָוָן דְּפַרְזְלָא בִּכְתוּנֵיהוֹן וְקַבְרוּנוּן לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא הֵיכְמָא דְּמַלֵּיל מֹשֶׁה: (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹי רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוּן פֵּרוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבַזְּעוּן וְלָא תְמוּתוּן בִּיקִידַת אִשָּׁתָא וְעִילּוֹי כָּל כְּנִישְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא בְּרַם שְׁתוּקוּ וּתְזַכּוּן יַת דִּינָא עֲלֵיכוֹן וַאֲחֵיכוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יַת יְקִידְתָּא דְּאוֹקִיד יְיָ: (ז) וּמִתְּרַע

משכן·

בעל הטורים

הבאים הן להביא הן שלא להביא דא"כ למה מתו אלא פי' אשר לא צוה אותם לא פי' שאמר להם בפי' שלא להביא. וכ"ה הפי' אשר לא צויתי בפ' שופטים עי' פירש"י שם] וכן לכל לבא השמים אשר לא צויתי: (ב) ותאכל אותם בגימ' זה הנפש. אותם מלא וי"ו. שמעלו בששה דברים. אש זרה. הורו בפני רבם. שתויי יין. בנים לא היו להם [וזה הי' ע"י שלא הי"ל נשים עי' יבמות דס"ד] נתנו עיניהם בשררות. לא נטלו עצה: (ג) וידם ב' במס' הכא ואידך וידם השמש (יהושע י') כמו למה שאמרו אמורא לוקין על אב ב"ד במה ובני אהרן היו אב ב"ד: (ד) קרבו יש בו שני טעמים מלמד שלא קרבו אליהם להיכל אלא הטילו בהם חנית של ברזל וגררום והוציאו אותם לחוץ (כי הס"ג נקרא סרפא הוא מלשון סירים וחכים. וגרס הוא מלשון גרירה): (ה) וישאום ב' במסורה הכא ואידך וישאום בני קיש אחיהם (ד"ה א' כ"ג) המשא אשה חייב להלבישה כדכתיב וכסותה לא יגרע והוו וישאום בני קיש וישאם בכתנותם שכיון שנשאום נתחייבו בכתנותם: (ו) ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר. הפך פניו כנגד אהרן ודבר עמו פה אל פה ולכך כתוב אל אהרן אבל לא הפך פניו כנגד אלעזר ואיתמר ולכך לא נאמר בהם אל: ולאיתמר בניו פסק (ר"ל שיש פסיק ביניהם) לומר שאף הם היו ראויים אלא שפסקה מהם הגזירה חה הוא שנאמר בסיני וגם הכהנים ה' כהנים אלו אהרן וד' בניו אלא שבזכות אהרן ניצולו: תפרעו ב' במסורה הכא ואידך שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו (משלי ח') בשביל שלא שמעו מוסר ופרעו שהורו בפני רבם או שהכניסו אש זרה גרמו לנשארים שנלקו באבל תפרעו: ועל כל העדה יקצוף לפי שהיו שלוחי צבור ושליח צבור שטעה סימן רע לשולחיו: ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה שתלמיד חכם שמת הכל נעשים קרוביו

יונתן

שנקרא זרה הוא ע"ש שאינו קודש אלא משתם חול ולכן נקרא אש זרה: (ב) שלהובית אישתא פי' להב אש ונפקא מג"ש כתיב ותצא אש ובשלהובים כתיב. אש מה להלן להב דהא כתיב ותשקע משמע שמשלהבת היה להב אף כאן היה להב אש והודיענו גודל הנס דאפ"ה לא נשרפו גופיהם אפי' בלבת אש גדול וק"ל: ברגז אפשר לומר דיליף בג"ש כאן כתיב מלפני ה' ונאמר להלן כי יצא הקצף מלפני ה' מה להלן רוגז אף כאן רוגז ועי"ל דדרש מלפני ה' משמע ע"ש בתורה לפני השם של ה' והוא אלקים שהוא מדת הדין וממנו יצא רוגז דהא במעשה בראשית נזכר אלהים מתחלה ולכן נאמר עליו לפני ה' וק"ל. לארבעת חוטין פי' הגילגן נתחלק לד' חוטין של אש ונכנס ב' לב' נחירי אפיהון כדאיתא בסנהדרין פ' ד' מיתות ב' חוטים של אש יצאו ונתחלקו לד' ב' בחוטמו של זה וב' בחוטמו של זה. וגופיהון לא איתחרכו פי' לא נשתנו לשון יחרוך כמים וכן סליק שקי בר"ה ודייק מדכתיב לפני ה' משמע דוקא לפניו מתו ולא לפני העם שנשמתם נשרפה וגופם קיים וכל זה שם בגמרא ע"ש: (ג) בדקריבי קדמי אנא מקדש משכנא דייק מזה דכתיב אקדש ובאלי אלא כדפירש: (ד) בנוי דעוזיאל ליואי. גם כי בפסוק לא נזכר שם לויים הודיענו בזה שמכאן נלמד דכהנים אינם מטמאין למתים אלא לויים וכן הוא בת"כ בפסוק זה. ותסוברונון פי' ותשאו אותם וכו בפסוק שאחריו וקריבו וסוברונון באונקלוון דפרזלא פי' בחניתות נקראים בל"א (האקן) של ברזל וכן הוא בסנהד' ודייק דהא וימותו לפני ה' משמע שמתו לפני ולפנים בקדשי קדשים וא"כ איך נכנסו הלוים לבא לשם שנאמר ויקרבו אלא שהוציאם באונקלי: (ו) ביקידת אישתא פי' בשרפה ודייק מדכתיב תמותו ולמד מיתה מעל ולוון בגמרא:

וכל

רמב"ן

ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל שבמקומה בפקודים מוקדמת לזה ואולי כן הוא כי יסמך למה שנאמר שם ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ויתכן לומר כי אהרן פרש כפיו השמים וברך את העם כאשר עשה שלמה שנאמר ויעמד שלמה לפני מזבח ה' ויפרוש כפיו השמים ושם נאמר ויעמד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר ולפיכך לא הזכיר הכתוב שצוה אותו משה לעשות כן ובברית' של פרשת מלואים בת"כ ראיתי ויברכם זו ברכה סתומה שאי אתה יודע מה היא חזר הכתוב ופירש להלן יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וגו' ועדיין יש לי לומר שבך אמרו ברכה זו שברך אהרן את העם מעצמו סתומה היא ולא פירש לנו הכתוב מה היא אבל ברכ' שנצטוו הכהנים לדורו' נתפרשה והיא שוה בכל הכהנים לעולם או שהם סבורים שכאן צוה אותו בנשיאות כפי' ליום זה ולהלן נתנה ברכה זו לו ולבניו לדורות: (ב) ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח.

טעם מלפני ה' כמו מאת פני ה' והמשכיל יתבונן שכבר פירשתי זה המשל בנדב ואביהוא תדענו ממה שאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה ולא אמר ויקריבו לפני ה' קטרת אשר לא צוה אותם. והנה הם שמו קטרת על האש כענין שאמר הכתוב ישימו קטורה באפך ולא שתו לבם רק לאש. והנה לא היה אשה ריח ניחוח. וזה טעם וישימו עליה קטרת שלא אמר וישימו עליהן כאשר נאמר בעדת קרח ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת ושם עוד ונתתם עליהן קטרת אבל אמר בכאן עליה לרמוז כי על האש בלבד שמו קטרת ולא אש מלפני ה' ותאכל אותם ויתכן שירמוז לזה מה שאמר לא תעלו עליו קטרת זרה שלא יעשוה זרה והוא מה שנאמר בקרבתם לפני ה' וימותו כי בהקריבם לפניו מתו: (ג) הוא אשר דבר ה' לאמר. היכן דבר ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של הקב"ה והייתי סבור או בי או בך עכשיו אני רואה שהם קדושים ממני וממך לשון רש"י ממדרש רבותינו ואם כן יהיה טעם ונקדש בכבודי שיהיה קדוש בעיני כל העם ובעבודתי וידעו כי אני שוכן בו. ור"א ג"כ אמר הוא אשר דבר ה' לאמר כבר אמר לי השם שיראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וכאשר אראה בם קדושתי אז אהי' נכבד על פני כל העם ויראו ממני ואם כן הוא דבור ולא נכתב כי השם הודיעו דרכיו שכך המדה הזאת לפניו. ולדעתי בדרך הפשט אין צורך לכל זה כי דבר השם גזרותיו ומחשבתו וענין דרכיו והדבור יאמר בכל אלה דברתי אני עם לבי משבתי מחשבה זו וכן וזה הדבר אשר מל יהושע וזה הענין על דבר הכסף וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' גזר וכמוהו באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון והנה אמר משה המקרא הזה הוא אשר גזר השם לאמר אל לבו בקרובי אקדש שלא יערכו אל קדושתי ועל פני כל העם אכבד שיהיו נוהגים כבוד במשכני וטעם וידום אהרן שהיה בוכה בקול ואז שתק. או כטעם ואל תדום בת עינך: (ד) קרבו שאו את אחיכם. מצאתי בת"כ בפרשת מלואים רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא בחוץ מקום שהלוים מותרין שם ליכנס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם אם כן למה נאמר וימותו לפני ה' נגפם המלאך והוציאם לחוץ רבי עקיבא אומר לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ה' אם כן למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם שהטילו בהם חכות של ברזל וגררום והוציאום לחוץ עד כאן בברייתא. והטעם שאע"פ שגם הכהנים אסורין לבא בהיכל אלא בשעת עבודה אינו אלא לביאה ריקנית אבל להוציא משם טומאה או לבדק הבית יכנס שכך שנינו בתורת כהנים יכול לא יכנס לעשות רקיעות תלמוד לומר אך כך היא מצותן הכהנים נכנסין שם אם אין שם כהנים נכנסין שם לוים אם אין טהורים נכנסין שם טמאים אם אין תמימים נכנסין שם בעלי מומין. ועכשיו היום הזה אין שם כהנים שהרי נצטוו שלא יטמאו להם. אבל כיון שהיה איסור ביאתם ובגדיהם לא היו רשאין ליכנס שם ועל דעת רבי אליעזר מפני שאמר הכתוב ויקרבו שכבר שהיה בחוץ ולכן לא אמר ויגרר בכתנותם וטעם בכתנותם כי היו לובשים בגדי כהונה והנה צוה משה להוציא

אותם

אבן עזרא

וטעם אשר לא צוה אותם. °שמדעתם עשו ולא בצווי להקטיר קטורת גם באש זרה: (ב) וימותו לפני ה'. כי חטאו שעשו דבר בלוי לפניו: (ג) הוא אשר דבר ה'. כבר אמר לי השם שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתיו וכאשר אראה בם קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד וייראו ממני: (ד) שאו את אחיכם מאת פני הקדש. יש אומרים כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטורת ומשה הוציאם מאהל מועד: פני הקדש. ˣהוא ההיכל כנגד המחנה כאשר פירשתי: (ו) ראשיכם אל תפרעו. יש אומרים לגדל פרע: תפרומו. תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וכאשר יהיו פרוע ורבים אמרו מכוס' ואחרי' אמרו מגולה והאמת דברי ˀהקבלה: ולא תמותו. מלת ולא מושכת עצמה ואחרת כמו ולא ˀלמדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם תכפרו בעדם. וטעם

ואחיכם

פירוש על אבן עזרא

°ולא בציווי להקטיר לפניו קטרת ולא הקטרת הראוי לכך. ˣהוא ההיכל כאשר פרשתי כבר בראש הפרשה שמעמודים סיפה בחצר ושם היו המרופים. ק(מ"ק דף ע"ו עא) שפי' קריעה וכן מ"ל ויצ"ע לא הבינותי. ר(משלי ל' ג') ולסריה חשם קדושים אדע פי' ולא דעת קדושים וכו'.

שם

פן תמתו כי שמן משחת יהוה עליכם ויעשו כדבר משה: פ ח וידבר יהוה אל אהרן לאמר: ט יין ושכר אל תשת | אתה | ובניך אתך בבאכם אל אהל מועד ולא תמתו חקת עולם לדרתיכם: י ולהבדיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור: יא ולהורת את בני ישראל את כל החקים אשר דבר יהוה אליהם ביד משה: פ רביעי יב וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר | בניו הנותרים קחו את המנחה הנותרת מאשי יהוה ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים הוא: יג ואכלתם אתה במקום קדוש כי חקך וחק בניך הוא מאשי יהוה כי כן צויתי: יד ואת חזה התנופה ואת | שוק התרומה תאכלו

במקום

תסקון דילמא תמותון ארי משח רבותא דיי עליכון ועבדו כפתגמא דמשה: ח ומליל יי לאהרן למימר: ט חמר ומרוי לא תשתי את ובנך עמך במיעלכון למשכן זמנא ולא תמותון קים עלם לדריכון: י ולאפרשא בין קודשא ובין חולא ובין מסאבא ובין דכיא: יא ולאלפא ית בני ישראל ית כל קימיא דמליל יי להון בידא דמשה: יב ומליל משה עם אהרן ועם אלעזר ועם איתמר בנוהי דאשתארו סבו ית מנחתא דאשתארא מקורבניא דיי ואכלוה פטיר בסטר מדבחא ארי קדש קודשין היא: יג ותיכלון יתה באתר קדיש ארי חולקך וחולק בנך היא מקורבניא דיי ארי כן אתפקדית: יד וית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא תיכלון

באתר

מסרה תמתו, כלם ח"ו במ"ז. עליכם, מ"י. ח וידבר ב'. ט יין, ל' ר"פ. בבאכם, ב' וס"ו. תמתו. ס"ז. חקת, כלם ח"ו. עולם, מ"ו. לדרתיכם, חסר ב' וי"ו ומ"י. י ולהבדיל, ב'. הקדש, ס"ו. החל, ב' בב' ליתנא סד מלא דין ס"ו. הטהור, ג' מלא. יא ולהורת, ח"ו תבין. החקים, כולם ח"ו. אליהם, י"ז מלא בתורה. יב ואל, ירושלמי ובס"א נמלא ושל"ו וכ"ל במוכם. איתמר, ג' מלין בטעמא כ"ל קדמאה ומונח שו מכלא בפיבם" א' מטרפים לזקפא. הנותרים, מלא דמלא.' הנותרת, מ"ז. מאשי ו' כסי' י'. ואכלוה, מ"ו. מצות, מ"ו. קדשים, הק"ס ובלא מפג. הוא, בוא"ז ומיכק. יג אתה ח"ו. במקום, מ"ו. קדוש, כולם מלא במ"ג הוא, בוא"ו ומיכק לוסי, ס' קוטן ולירי ומ"י.

ת"א יין ושכר אל תשנים יח מיר ד מליאה ל סנהד' כב פג זבחים יח כריתות יג. חקת עולם זבחים יח. ולהבדיל בין מליאה ל זבחים יח. שבועות יח זבחים יז יח כריתות יג. ולהורת שבועות יח כריתות יג. וידבר משה אל אהרן בכורות קא יומא נה תענים יו. ואכלוה מצות זבחים ס. ואכלתם אותה שם נס. כי כן צויתי יומא ה זבחים קא. ואת חזה זבחים נס. שוק התרומה מנחות סב.

רש"י

תמותו: ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של ת"ח מוטלת על הכל להתאבל בה: (ט) יין ושכר. (ת"כ. כריתות יג) יין דרך שכרותו: בבואכם אל אהל מועד. (ת"כ) אין לי אלא בבואם להיכל בגשת' למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד [שמות ל' ופ"ס בכה"ג פסוק כ] מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד: (י) ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה (זבחים י"ז) (ת"כ): (יא) ולהורות. למד שאסור שיכור בהוראה (ת"כ) יכול יהא חייב מיתה ת"ל אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: (יב) הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנאמר (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר (עמוס ב') ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר (דברים ט) ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: קחו את המנחה. אע"פ שאתם אוננין וקדשים אסורים לאונן [דאל"כ למה הוצרך לומר להם הא כבר נאמר גבי בו והנותרת וגו' יאכלו אהרן ובניו]: את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון [אבל לא הזכיר להם מנחת שעיר ר"ח כדמוכח בסוף הענין]: ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: (יג) וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוה (ת"כ זבחים קא): (יד) ואת חזה התנופה. של שלמי צבור

רמב"ן

אותם אל מחוץ למחנה והם יתעסקו בגדי הכהונה ולבישום תכריכי המתים ויקברו אותם כמנהג כשאר המתים במדבר והנה אסר כן שהכו הבגדים הקדושים והיו לשאר הכהנים: (ו) אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום ולא תמותו הא אם תעשו תמותו לשון רש"י. והנה שאמר מכאן שאבל אסור בתספורת אסמכתא בעלמא היא ועוד כי לפי זה לא ידעתם הא אם תעשו תמותו אבל יהיה כמות בני הכהן שיאמר אתכם חייבין לפרוע ראשיכם ולקרוע בגדיכם כשאר האבלים ולא תמותו שלא תהיו חייבין מיתה בכך כי שאר האבלים חייבי' מיתה אם לא עשו כן וכך אמרו בגמרא במשקין אבל שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה שנאמר ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו ולא תמותו הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה. וכל זה בדרך האסמכתות בתלמוד. ואין פריעה ופרימה באבלות אלא מדברי סופרים או שהיה יום ראשון הלכה למשה מסיני כלמד מן האנינות כפי דעת הגאונים אבל עיקר הכתוב הזה אזהרה בבני אהרן ושמא פירושו כגר אמרו רבותינו

אבן עזרא

ואחיכם כל בית ישראל. המגלים למה נפרשת ש'לזה אנכי: (ח) וידבר ה' אל אהרן. כי נביא היה וי"א ע"י משה כמו דבר אל אחז ת'והזהירו שישמר הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים: (ט) ושכר. הטעם ממין שהוא דבש או תמרי' כי היין משחית הדעת בשותיו ויתערבו לו הדברים: (י) על כן ולהבדיל כי את' כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול והוא מלשון חלול גם יתכן בין יום קודש לחול: ובין הטמא ובין הטהור. בבהמה ובשרץ החיים ובעוף על כן נכתבה אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואחר כן טומאת היולדת ולבעת אדם ובגד ובית ובעל קרי וזב וזבה ומדוה כטעם ובין הטמא ובין הטהור: (יא) ולהורות את בני ישראל. שאר המצות וכן ככל אשר יורו אתכם הכהנים: (יב) קחו את המנחה. אשר שהקטירו א'ממנה לגבוה אין לאוי לאכול כשאר כי הם מקודשים ב'ועמ' השלו לאכול הסוק שנתן לכם כהם שתקחו תמיד מאשי י"י ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנה לכם במקום טהור ואם הוא חוץ השער והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כסף ויליד בית ואלמנה ששבה וכאשר

פירוש על אבן עזרא

ש'הם פי' כל לא סוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וכו' עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני ע"ד רבים. ובכורות בקרך ולאנך עם הכהנים ידבר. כי הלוים והכהנים הם בכלל ישראל (דברים י"ב י"ז) והוא הטעם פה שאמר לכהנים ולוים ואחיכם כל בית ישראל. ת'ר"ל ויוסף ה' דבר אל אחז ומלה לומר ע"י ישעיה. א'כמ"ש ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח (לעיל ט' יז). ב'ח"ש ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים היא ואכלתם אותה במקום קדוש וכו'. וכ"ל

משכן זימנא לא תפקון דילמא תמותון ארום משח רבותא דיי עליכון ועבדו הי כפתגמא דמשה: (ח) ומליל יי עם אהרן למימר: (ט) חמר וכל מרוים לא תשתי אנת ובנך עמך בזמן מיעלכון למשכן זימנא היכמא דעבדו בנך דמיתו ביקידת אישתא קיים עלם לדריכון: (י) ולאפרשא בין קודשא ובין חולא ובין מסאבא ובין דכיא: (יא) ולאלפא ית בני ישראל ית כל קימיא דמליל יי להון בידא דמשה: (יב) ומליל משה עם אהרן ועם אלעזר ועם איתמר בנוי דאישתיירו מן יקידתא סיבו ית מנחתא דאישתיירת מקורבניא דיי ואכלוהא פטיר בסטר מדבחא ארום קדש קודשין היא: (יג) ותיכלון יתה באתר קדיש ארום חולקך וחולק בנך היא מקורבניא דיי ארום היכדין איתפקדית: (יד) וית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא תיכלון באתר

דכי

בעל הטורים

קרוביו: (ט) יין ושכר ואם שתה כדי רביעית יין אסור להורות. שתה נוטריקון ש"תה ש"כור ה"וראה. לכך תכיף בגימ' אלו החללים ובעלי מומין: יין ושכר אין פסוק מתחיל יין אלא זה שהביא יללה בעולם כמ"ד שתויי יין היו ולכך מתו: (י) הבדל ב' הכא ואידך כותר הלבן ובעל הסוד (משלי כ) כיון שנבדל בין קודש לחול למוצאי שבת איכא כותר הלבן ובעל הסוד שלבש כבוד במוצאי שבת בשביל נשמה יתירה (דמייא קליל מניסא): יין ושכר וסמיך ליה ולהבדיל שמבדילין על היין: (יא) ולהורות אותיות ולתורה: עליהם בגימטריא זהו ההלכה (עם ב' התיבות והכולל). ביד משה בגימ' הוא המקרא (כל"ל):

אסר

יונתן

(ט) וכל מרוים מרוי פי' כל מידי דמשכר. כמה דעבדו בנך דפ"ל לא מתו בניו של אהרן אלא שנכנסו שתויי יין וק"ל: (יג) דאשתיירו מן יקידתא דעמו כדפירש"י:

שלם

רמב"ן

קרוביו שכהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל ואם מת לו מת אסור לפרוע ולפרום עליו ולהטמא לו שנא' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ועל כל נפשות מת לא יבא ובעבור שהוא ראוי להיות מקריב כשהוא אונן אמר בו הכתוב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו הטעם שיזהיר אותו שלא יצא מן המקדש ויניח העבודה כי זה חלול יי' הוא. והנה זו האזהרה שלא יצא מן המקדש בשעת העבודה נוהגת בכל הכהנים אבל למד בכהן גדול שמקריב אונן וכיון שכן הוא אם הניח העבודה ויצא באמצעות יתחייב ככל כהן שמניח עבודה ויוצא לחוץ. והנה משה הזהיר כאן לאהרן שלא יפרע ושלא יפרום כי היא מצוה נוהגת בו לדורות שהוא הכהן הגדול. אבל בניו שהיו משאר הכהנים לא היו רשאין להקריב ביום הזה כי היו אוננין ואונן שעבד חלל והיו חייבים להטמא לאחיהם. וכן היו רשאין או חייבין לפרוע ולפרום ומשה הזהירם מכל זה הוראת שעה ולכן צוה אל מישאל ואלצפן שיטמאו למתים הם ולא הכהנים. וצוה להם שלא יפרעו ושלא יפרומו כאביהם ולא יבכו כלל: וזה טעם ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה ולא אתם והנה הכל שלא לערבב שמחתו של מקום והזהיר בזה להיות להם חיוב מיתה אם יערבבו השמחה כלל. ויתכן שנצטוה משה בכך מפי הגבורה ואע"פ שלא נכתב או שלמד זה ממה שנצטוה ושמרתם את משמרת יי' ולא תמותו כי משמרת יי' יוסיף גם היום השמיני והנה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם כי עתידין בני אהרן להיות אוננין ואעפ"כ צוה שלא יניחו המקדש א"כ לא יטמאו ולא יתאבלו כלל. והנה בני אהרן הכהנים המשוחים אעפ"י שהם כהנים הדיוטים עשה דינם בימי המלואים כדין משוח מלחמה לדורות שהוא אינו פורע ואינו פורם ולא מיטמא לקרובים ככהן גדול אבל אינו מקריב אונן וגם הם לא הקריבו באותו היום כמו שדרשו הן היום הקריבו את חטאתם וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אלא הקרבתי שאני כהן גדול והנה בכל המקרא הזה לא נתבאר דבר במלואים שכבר קרבו הקרבנות ולערב אכלו כלם הראוי לאכילה. ואפשר שיהיה זה נוהג בכל ימיהם באלעזר ואיתמר שיהיה דינם כמשוח מלחמה בעבור שנמשחו בשמן המשחה ויהיה זה טעם כי שמן משחת יי' עליכם וכבר הזכרתי הברייתא של תורת כהנים שאמרו ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת העבודה ושלא בשעת העבודה ת"ל ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי לא יצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת העבודה: (ז) פן תמותו. ממשמע לאו אתה שומע הן: כי שמן משחת יי' עליכם. מה ת"ל שיכול אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת העבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות ת"ל כי שמן משחת יי' עליכם. וכן ראיתי עוד בתוספתא של סנהדרין אמרו לו לר' יהודה אין ומן המקדש לא יצא אלא בשעת עבודה בלבד. והנה לפי זה שהאזהרה הזו והעונש היו באהרן ובניו שאם יצאו מפתח אוהל מועד בשעת עבודה יהיו חייבין ואהרן היה מקריב ביום הזה והזהירו שלא יניח העבודה ויצא אבל בניו ביום הזה אוננין היו ואינם עובדין ואיך יהיו בכלל זה. ואולי נאמר שמשה אמר לכלם ומפתח אהל מועד לא תצאו בשעת עבודה פן תמותו והם יודעים כי אהרן מקריב אונן והוא באזהרתו מעתה ובניו בכלל האזהרה והעונש כשיהיו ראויים לעבודה מיום זה ואילך. ומפני זה אמר בכאן אתם ומפתח אהל מועד לא תצאו ולא פירש עד מתי אם עד הערב או למחרתו כי הכוונה שלא יניחו העבודה והיא מצוה נוהגת לדורות. ויתכן שיהיה לבניו הוראת שעה שלא יצאו משם ביום הזה כאביהם לכבוד השמחה אבל הכהנים שבכל הדורות מוזהרים שלא יניחו עבודה מן הכתוב שאמר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל כי כל כהן שיצא ויניח עבודתו מחלל ולא הוצרכו ללמוד מכאן אלא העונש שמתרבה כל מניח עבודה ויוצא למיתה מכי שמן משחת יי' עליכם שהמשיחה לדורות היא עליהם שנא' והיתה להם משחתם לכהונת עולם לדורותיכם. וכך שנו שם בברייתא של תורת כהנים מכאן אמרו הרוגי ב"ד אין מתעסקין עמהן לכל דבר שמא תאמרו הרי אנו הולכים לבתינו ומתאבלין אוננין ובוכין והלא כבר פקדנו המקום שלא תצאו מן המקדש נראה מכאן שהיתה הוראת שעה שיהיו המתים בב"ד של מעלה כנהרגין בב"ד על העבירות שאין מתאבלין עליהן ותגלום הבדים. אף כאן יעמדו לפני השם ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זה יום סיני וביום שמחת לבו זה אהל מועד: (ט) יין ושכר אל תשת. יין דרך שכרותו לשון רש"י ופירושו שאם הפסיק בו או שנתן לתוכו מעט מים פטור ודעתו של הרב שלא הוזהרו אלא על היין לא שאר המשכרין ונלמוד שכר מן היין וכן הדבר לפי דעתי אבל על דעת הרב ר' משה על שאר המשכרים באזהרה ושכר כפשוטו והטעם בצואה הזאת עתה שלא יטעה הכהן בשכרות היין ויבא לידי מחשבה שאינה כהוגן וימות בה כאשר עשו בניו. ויתכן כי מה שדרשו שהיו נדב ואביהוא שתויי יין לומר כי מפני יינם טעו באש זרה לא שיהיה העונש מפני היין כי עדיין לא הוזהרו ממנו אבל עונשם שטעו באש יי' כאשר רמזתי: בבאכם אל אהל מועד. אין אלא בבואם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל. מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל לשון רש"י ותורת כהנים. והנראה לפי ההקש הזה שאין הכהן חייב מיתה בגישת המזבח ולא בביאת האהל אלא אם כן עבד שם עבודה כדרך קידוש ידים שאין האזהרה שם אלא שלא יעבוד כדרך שנאמר או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליי' ובלשון הזה שנוי שם בספרא. רבי אומר נאמר כאן בבאכם אל אהל מועד ונאמר להלן בבואם אל אהל מועד מה להלן עשה את הביאה כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה אף כאן עשה את הביאה כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה כלומר שאין החיוב אלא שלא יעבוד. בין שנכנס שכור או ששתה שם ועבד. ושם אמרו חקת עולם לרבות היציקות והבלילות והתנופות וההגשות הקמיצות וההקטרות המליקות וההזאות. כי מפני שאמר הכתוב להקריב אשה ליי' הוצרכו אלו לרבותם. ונראה עוד שאין החיוב הזה במקריב בבמה ולכך יאמרו שם אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חוקת עולם כי האזהרה לכהנים בעבודתם ואין כהן מקריב בבמה. והנה פי' בבאכם כאשר תעבדו עבודה. ואמר בלשון הזה כי כל העבודות שם היו או בתוך האהל או במזבח העולה אשר פתח אהל מועד. והכלל כי האזהרה והעונש באלו אינם אלא שלא יעבוד שתוי יין או שאינו רחוץ ידים ורגלים וכן מחוסר בגדים. אבל על הכניסה אין בה בתורה שום מניעה מאלו. ותנה שנינו רבי יוסי אומר בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין

לשם

ספורנו

(י) ולהבדיל ולהורות. כי יין ותירוש יקח לב כאמרו אל למלכים ישתו יין ולרוזנים אי שכר פן ישתה וישכח מחוקק:

יביאו

פירוש רשב"ם

(ז) כי שמן משחת יי' עליכם. אתם נמשכים מחדש עם אביכם ובכהן גדול כתיב טעם זה ראשו לא יפרע וגו' ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו. כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יי': (י) ולהבדיל. ולהורות. כמו שאמרו חכמים שכור אל יורה:

ואת

בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה׃ חמישי טז וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר׃ יז מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֺן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהֹוָה׃ יח הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהֹוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי

והחאת

אונקלוס

בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו שָׁקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וְחַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבָּנֵי תַּרְבַּיָּא יַיְתוּן לַאֲרָמָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ׃ טז וְיַת צְפִירָא דְּחַטָּאתָא מִתְבַּע תַּבְעֵיהּ מֹשֶׁה וְהָא אִתּוֹקַד וּרְגִיז עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְמֵימָר׃ יז מַדֵּין לָא אֲכַלְתּוּן יַת חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא וְיָתַהּ יְהַב לְכוֹן לְסַלָּחָא עַל חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם יְיָ׃ יח הָא לָא אִתַּעַל מִדְּמַהּ לְבֵית קוּדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא דְּפַקֵּידִית׃ יט וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם מֹשֶׁה הָא יוֹמָא דֵּין קָרִיבוּ יַת חַטָּוָתְהוֹן וְיַת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַעֲרָעָא יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין אִלּוּפוֹן אֲכָלִית

חטאתא

מסרה יד ובנתיך, כולם מ"ז ומ"י בנ"א מלא דמלא בראשים ל"ס. נתנו, קדמא היא מכין נתנו. טו אמר, ע' כ' י"ד. יביאו, פ' כולם מ"י. להניף, מ"י. אתך, י"ז. לחק, י"א בלי'. כאשר צוה, ג' פ"פ. טז דרש, מ"ו. דרש, ל'. שרף, ס"ו. על אלעזר, ל'. ויקצף, כולם מ"ו. הנותרם, ל' מ"י. יז קדשים, סק"מ ועי' בהשמטת לפ' שמות. הוא, בו"או ומיכך. ואתה, ד' וס"ו. לשאת, כ"ד. עון, מ"ו. לכפר, ב' עליהם, מ"י. יח הובא, מ"ז. פנימה, מ"י. אכול, י' מלא. צויתי, ס... יט הקריבו, מ"י. חטאתם, מלא א'. עלתם, ל' וחסר. ותקראנה, ב' כ"כ מלא ס'. וכ"ס בסוף. אתי, כל א' מ"ז בנ"א. ואכלתי, מלעיל כי היא וי"ו המיבור.

ת"א כאשר צוה ה' יומא ס זבחים קא. ואת שעיר זבחים קא. דרש דרש קדושין ל. והנה שורף פסחים כד. מדוע לא פסחים פב זבחים קא. ואותה נתן שבועות ט י ז בחים קא מנחות ד. הן לא הובא פסחים פב פג זבחים פב קא. אכול תאכלו זבחים קא. כאשר צויתי יומא ס זבחים קא. הן היום זבחים יז קא. ותקראנה אותי זבחים קא.

רש"י

לבור [וה"ה מנחת נחשון עי' ג"א]: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקו אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכין הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים (שם מה) מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנותיך. (ת"כ) אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק ת"ל כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) על אשי החלבים. מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויישוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי שלשתן בצו את אהרן: (טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ר"ח. ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ר"ח ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל (בת"כ) י"א מפני הטומאה שנגעה בו נשרף וי"א מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש. שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלו אלו כך היא בת"כ [ועי' זבחים ק"א הגי' ואלו מוספות וכן גרס הרא"ם הכא ומפני מה לא נאכלו]. על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. אמר להם השיבוני על דברי: (יז) מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים הוא. ונפסלין ביוצא וזה

אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים. ובעלים מתכפרים (וכא דלא היו בעת ההיא בעלים דבעלים הם הכהנים באותו פעם. מצואה בסוד הגלגול ע"ש בוצינא קדישא האלהי מהור"ר יצחק לוריא זלה"ה): לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ראש חדש היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: (יח) הן לא הובא וגו'. שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר (ויקרא ו') וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו': אכול תאכלו אותה. היה לכם לאכלה אע"פ שאתם אוננים: כאשר צויתי. לכם במנחה: (יט) וידבר אהרן. אין לשון דבור אלא לשון עז [במקום דלא כתי' אחריו לאמר] שנאמר (במדבר כא) וידבר העם וגו'. אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדרך כבוד אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת"ל (שם לא) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו. מהו אומר (זבחים קא) אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמם אוננין שהאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן: ותקראנה אותי כאלה. אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי

חטאת

פירוש רשב"ם

(טז) ואת שעיר החטאת. חכמים פירשו בשעיר של ר"ח שהוא קדשי דורות. אבל שעיר העדה ושעיר נחשון נאכלו: (יז) לשאת את עון העדה. טומאת מקדש וקדשיו. כמפורש בשבועות: (יח) הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה בהיכל. שכל חטאת הפנימיות נשרפין כמו שכתוב וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף. אבל זו חטאת חיצונה היא: (יט) הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם. היא העולה והחטאת של אהרן ובניו שכתוב למעלה קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים והבנים סייעו לאהרן בקבלת הדם כאמור למעלה. וכן אמר אהרן למה קצפת על בני הלא היום הזה הקריבו אני ובני קרבנותינו שנתחנכנו בהם לעבודה ובתוך הגדולה הזאת באה לנו צרה גדולה ותקראנה אותי כאלה והאיך אוכל חטאת של קדשי קדשים ביום הזה שנתקלקל ונתערבה שמחתינו דוגמת עלובה כלה שזינתה תוך חופתה: לאמר

יונתן בן עזיאל

דְבֵי אַנְתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרוּם חוּלְקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ אִיתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (טו) שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וְחַדְיָא דַאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבָּנַיָא תַּרְבַּיָא יַיְתוּן לַאֲרָמָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם הֵיכְמָא דְפַקֵיד יְיָ: (טז) וְיַת תְּלָתָא צְפִירַיָא אִתְקְרִיבוּ בְּיוֹמָא הַהוּא צְפִירָא דְרֵישׁ יַרְחָא וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא דְלַעֲמָא וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא דְקָרֵיב נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב לַחֲנֻכַּת מַדְבְּחָא אָזַל אַהֲרֹן וּבְנוֹי וְאוֹקִידוּ תְּלָתֵיהוֹן אֲתָא משֶׁה וּתְבַע יַת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִי לְעַמָּא וְתַבְעֵיהּ וְהָא אִיתוֹקַד וּרְתַח עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנוֹי דְאַהֲרֹן דְאִישְׁתְּיָירוּ לְמֵימַר: (יז) מַדֵין לָא אֲכַלְתּוּן יַת חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרוּם קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין

ירושלמי

הִיא וְיָתָהּ יְהַב לְכוֹן לְמִשְׁרֵי עַל סַרְחָנוּת כְּנִישְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ: (יח) הָא לָא אִיתַּעַל מִן אַדְמָא לְוָת קוּדְשָׁא גַוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ בְּקוּדְשָׁא הֵי כְמָא דְאִתְפַּקְּדִית: (יט) וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם משֶׁה הָא יוֹמָא דֵין קָרִיבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת קָרְבַּן חַטָּאתְהוֹן וְעַלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַאֲרַע יָתִי סִקּוּל כְּאִילֵין בִּתְרֵין בְּנֵי הֲלָא מַעֲשְׂרָא תִנְיָנָא אִתְפְּקִיד דִּי לָא לְמֵיכוּל אָבִיל מִינֵיהּ כָּל דְּכֵן קָרְבַּן חַטָּאתָא וּמָה אִילוּ אִישְׁתַּלְיַית וַאֲכָלִית מִן קָרְבַּן חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין אוֹף תְּרֵין בְּנֵי דְאִשְׁתְּיָירוּ הֲוָה לְהוֹן מִן דִּינָא דְיִתּוֹקְדוּן דְּלֵית אֶפְשַׁר דִּי שְׁפַר קֳדָם יְיָ: [(יט) קָרִיבוּ יַת חַטְוָתְהוֹן וְיַת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וְאִיתְיַלְפָא יָתְהוֹן דְּחַטָּאתָא

חמידא

יונתן

(טז) תלם לפירי לסקריבו ביומל ססול סלם׳ סעירי סעלום נקרבו ביומל ססול וכדמבילס בפ״י בס״כ סלימוד סעיר זס סעיר נחסון סעלם זו סעסם סמיני דרס זס סעיר סל ר״ס. ולוקידו תלסיסון וכו׳ בכלן מקום לסמוס קסס ססנגס בכן לרסיב סדבור קלם ולכתוב כל דעת סמפרסים סמליכים למפניסם וסנס סגלון מסור״ד פי׳ ולוקידו סלסיסון סרלון לסרן וסני בניו סס סלסמן יחדיו סרפו ססעיר ולכך קלף משה על סלסמן אלא סספך פניו כנגד לסרן כדפירס״י בסביל כבודו סל לסרן וכו׳ וסבילו לזס סדוחק סקוסיא סמפורסמת לכל מבין לפי פי׳ סלסיסון סלסס סעירים סם בסדיל כתוב וסנס סורף לסון יחיד ולא כתיב נסרפו ומנס למדו ודייקו לימודם ר׳ נחמיס ור׳ יסודס ור׳ סמעון ולליבייסו דכ״ע סכי סול ול״כ ליך יסלוק סל כולסן ולכן נראה דסל דמתרגם לוקידו סלסיסון סבילל ליס דבלמת סלסמן נסרפו דדליס מסעיר זס סעיר נחסון ומחטלת זס סעלם סמיני ומן דרס זס סעיר דר״ס ותיד כסות וסנס סורף מסמע סלסמן נסרפו וסלא דכתיב סכס סורף בלסון יחיד קלי על מסס סדרסו לא סיס סלא על לחד מסם ודייק בפ״י דבלמת סלסמן נסרפו ולא נאכלו דס״ל כר׳ נחמיס דלמר מפני סלנינות נסרפס וכיון סמטעס כן לכן נסרפו סלסמן כדסביל בפ״כ ר׳ יסודס ור׳ סמעון למרו מפני סטומלס נסרפו דלי מפני לנינות נסרפו סיס לו סלסמן לישרף משמע מזס דסלי דסבר מפני לנינו׳ נסרפו סבר סול דסלסמן בלמת נסרפו ול״כ זו סמברל למתים לפי סתרגום דסלסמן נסרפו מפני סלנינות דסבירל ליס דסל דלוס מסס לאכול בלנינות מנחס דוקלס לוס לסס סנלמר קחו לת סמנחס לו סלמים כדכתיב חקך וחק בניך כמו מזבחי סלמי בני ישראל לבל סעירים לא גלמוו במוס מקום לאכול בלנינות וסיכל דגלי גלי וסיכל דלא גלי לא גלי ומשה סבין סטרים מסס נסרפו בדין א׳ דסיינו סעיר נחסון מפני טומלס סנגע בו ולחד דסיינו סעיר ר״ס מפני לנינות דסול קדשי דורות ולסורס לאכול בלנינות וסשליסי דסיינו סעיר סעס דרס לסריפתו מפני מס נסרף לס מפני לנינותו

סל קדשי סעס סול וסוסרים ולס מפני סטומלס כמי לא מייסיק דמכיון ססעיר סעס סיו מסרים בו דכיון דרבים סול מסל״כ בסעיר נחסון וסיינו דמתרגם וסבע לפירלס דמעלחל די לעס וסול סיסוקד דס״ל דדוקל לזס דרס ולא לחלר דנתכתיב ולותס נתן לכם לשלת עון סעדס דסיינו דוקל סעיר סעס דס״ל סבל לכפר על מעסס סעיר סבבילו סהבטים לפני יעקב וכדמתרגם לעיל ורמיז יתיס פי׳ סריגו לת לחיסם בלומרס חיס רעס לכלתסו ולכן כרמז בעון סעדס דכל עדס סס עסרס וסיינו י׳ סמסבטים סליו במכירת יוסף וסבירל לסת״י דזסו סיס מכפר סעיר סעס דסעיר דר״ח סיס מכפר על סמיעט לת סירח כדליתל בחולין ותמכס סבועות וסנס דסעיר נחסון ג״כ סיס מכפר למכירת יוסף מ״מ לא סיס מכפר רק על סבט יסודס כדפירס״י בפ׳ נסל ולכן מתרגם דקלי סדריסס על חטלת סעס ועל זס ססיב לו לסרן סן סיום סקריבו חטלתס ועולתס וגו׳ פירוס ומס לסס מתרעס עלינו על סלא לכלנו לת חטלת סעס סלא לא כויתי לאכול בלנינות כי לס סלמים ומנחס ומטלת לא לוית וסלי סיום סקריבו חטלתס ועולס ועל זס לא סיס ליוסן לאכול בלנינות דלס מפני סקדשי סעס סם סוסרים זס לינו דלפילו קדשי סעס סן חמורים מק״ו ממעסר סני ומס מעסר סני דקיל לין לוכלים לותס בלנינות סנלמר לא לכלתי בלוני ממנו קל וחומר לקדשים סכן חמורים דלסור לאכול בלנינות דמס לי קדשי דורות בזס חסו דתתרגם כמי סלא מעסר סנילס לתפקיד דלא למיכל לכול מיניס כל דכן חטלת פי׳ כ״ס חטלת ולכך מתרגם חטלתל סתס בין חטלת סעס ססיל למעס ובין חטלת כ״ס ססיל לדורות כיון דקדוסי׳ סן ממעסר וכן סעיר נחסון כמי דלסו סבורייסו בק״ו ממעסר וסו״ק סייטב כי כל דנרי׳ סלו כמסיכי נססו: (יט) סקול. סבנוס סל לסון סקול. וכ״ס וקרלסו לסון. וי״מ ל׳ סקלס. ומס סלו לסמליים פי׳ סלו סגגתי ולכלתי בסוגג. לף ב׳ בני וכו׳ דייק מדכתיב ותקרלנס לותי כללס מסמע כי סיס לירע לו בלסו כבלסו: ולכלתי כמו לם לכלתי סטלס סיום ולסיק

רמב״ן

לסס וכולס מתני׳ מעלות דרבנן סס ועל״ד סרב ר׳ משס יס בכניסס בלא עבודס לאו סלין בו מיתס: (טו) שוק התרומה וחזה התנופה. לסון לסר סוכף ולסר כולס תנופס מוליך ומביל תרומס מעלס ומוריד. ולמס סלקן סכתוב תרומס בסוק ותנופס בחזס לא ידענו ססייסס בסרלמס וסנכפס לסון רס״י. וסנרלס לצי בטעס זס כי במלולים סיס ססוק תרומס לי״י וסוקטר עם סלחס ועם סחלבים וסמורם מן סשלמים יקרל תרומס כמו סנ׳ וסקריב ממנו לחד מכל קרבן תרומס לי״י וכל סכן לצו סספלו לותם לגבוס ססס כלס תרומת י״י ולא יקרל בסס תנופס כי תנופתו סיתס עם סחלבי׳ וסלחס כדי לסקטירס לי״י. לבל סחזס סוכף בפני עלמו ולא סיס חלוק מסלר סבסר אלא בתנופס ובתנופס זו בלבד נתקדס וזכס בו משס לסיות לו למנס. ומפני סזכות לסרן ובניו בחזס וסוק לדורות סיס מיום סמלולים חכו בסוק בתרומתו לי״י ובחזס בתנופתו וסלר סבסר לבעלים יקרל לג״כ ססוק תרומס וסחזס תנופס כלסר סיס בסס ביום סזכות: על אשי החלבים. כמו על סלבי סלסים מכלן ססחלבים למטס בסעת תנופס לסון רס״י. ולין לורך כי לסי תולר לחלבי׳ כמו סלמר לסי י״י ונחלתו יאכלון. ופירוס סכתוב סזס ססול טעס למס סלמר כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי סלמי בני ישראל ולמר סוק סתרומס וחזס סתנופס על לסי סחלבים יביאו לותם בני ישראל סמכריס לסביא תנופס לפני ססס סיסיו קדוסים לפניו ויסיו לך ולבניך לחק עולם כי סלולס בתנופס לין זס מקומס לבל לפי דרכנו למדנו בס סססחלבים למטס בסעת תנופס: (טז) שעיר החטאת. סעיר נוספי רלס חדס. וסלסס סעירים קרבו בו ביום קמו סעיר עזים לחטלת וסעיר נחסון וסעיר רלס חדס ומכלס לא נסרף אלא זס: ונחלקו בדבר חכמי ישראל יס לומרי׳ מפני טומלס סנגעס בו נסרף. ויס לומרים מפני לנינות נסרף לסון רס״י. ועל דעת סלומר מפני טומלס נסרף כתב סרב בספוק ולכלתי חטלת סיום סיום לסור לבל לנינות לילס מותר סלין לוכל אלא יום קבורס כי לפי זס לם מפני לנינות סיס לסם ללכלו בערב אלא קסבר לנינות לילס דלורייתא: (יט) הן היום הקריבו. מסו לומר אלא למר לסם משס סמל זכיתס דמס לונכין ססלוכן סעבד סלל למר לו לסרן וכי סס סקריבו ססס סדיוטות למי סקרבתי

אבן עזרא

ולסר תלכלו עתס ססוק וסחזס יסיס לכם סחק לקחתו מכל זבחי סשלמים: (טז) שורף. מסבנין סלא נקרל סם פועלו כמו ומורק וסוטף: (יז) במקום הקדש. פתח לסל מועד כי כן כתוב [י]ולותס נתן ססס לכם כי כלסר תלכלו לתס לת סחטלת כסס ישל לת עון סעד׳ לו פירוסו [ד]לתס תסלו לת סחטלת וסטעס כי על ידכם יכופר עונס על כן לכפר: (יח) הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה. כפר סבל על כל סמלות ססול לכסן ולקסל. ולס ישלל סולל סנס פר חטלת סורף [ס]ולא סובל לת דמו לפנים בקדס וסטעס ספרכת ומזבח סזסב דע ספר חטלת סול לחטלת על סמזבח וסעיר סחטלת סול לעס ובסר סחטלת לכסן: אכול תאכלו. סיס רלוי סתלכלו לותס. (יט) יס מדקדקים סלמרו סס״ל סל סתימס לא יסיס לחריו דגס עם לחד מסז׳ מלכים כי לס עם [ו]ססול סמע ימללא [ז]וסס״ל מתוס בעבור סלא יתכן לסתסבר סני סול״ן נעים ובעבור סמללו יו״ד סייטב דגוס למרו כי זס סס״ל לידיעס כס״ל סמבס [ח]עס מעמי [ט]סכנוללו פס [י]סעיר סהוללי ולולס סס״ן במקום לסר סנס כן פירוס סייטב [כ]ועוד למרו כי ולכלתי פועל עבר ולילו סי׳ עתיד סיס מלרע כמו [ל]ודברתי לל סנבילים ודברתי לתך וסטעס כי [מ]בני סכרסים סיוס סקריבו לת סעלתס ולת עולתם כי סעגל וסלל בעד לסרן ובניו: ותקראנה אותי כאלה. פירוסו לרות לו דלגות על מות סבנים ובעבור זס לא

פירוש על אבן עזרא

[י]ר״ל בלו לת לסרן. [ד]ר״ל כי יסיס ססס נוסל. ולדעת סני סס סנוסלים. [ס]סמ״ע בסעלת סמלולים ולת בסר ספר ולת עורו תסרוף בלס״כו׳ סעלת סול. [ו]פי׳ סדגס סכמכס מכסס. [ז]סל סכמכס מכסס. [ח](לוס ל׳ ו׳). [ט](ד״ס ל׳ כ״ע י״ם). [י](יחזקאל כ״ג י״ז) ס״ל סעיר קמוץ בעבור סעי״ן סלינו מקבל דגס. וקמודס סדגס סמחברס עם ספתח ונעסס קמץ. [כ]כ״ל בס״ל סידיעס. [ל](סוסע י״ב י״ל) סטעס מלרע. [מ]בעבור סמתו בני לסרן לכלתי מן סחטלת רק קלס מס סייטב בעיני ד׳ בללת ידי חובתי. בעבור

ספורנו

(טו) יביאו להניף והיה לך ולבניך. סלא תזכו בסס עד לחר סנפס סלא תזכו בסס מסלחן גבוס: (טז) ואת שעיר החטאת. לותו סעיר ססי׳ לחק עולם וסול סעיר ר״ס ססי׳ קדשי דורות: (יז) ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. לע״פ סמתנס לכם לא סי׳ לכם רסות לסרפס כי לא נתנס לכם אלא לאכלס לסאת לת עון סעדס: (יט) הן היום הקריבו. כמו סן ישלם ליס לת לחתו. סן ישלל ליס בסר קדס. וטעמו לם סי׳ בענין כן ססיו אלס מקריבים סעלתס

חַטָּאת הַיּוֹם הַיִּיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ פ ששי יא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃ ב דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ ג כֹּל ׀ מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ד אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ה וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ו וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא לָכֶם׃ ז וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ח מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃

אונקלוס

חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקִּין קֳדָם יְיָ׃ כ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן׃ ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דְתֵיכְלוּן מִכָּל בְּעִירָא דְעַל אַרְעָא׃ ג כֹּל דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָא טִלְפִין פַּרְסָתָא מַסְּקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃ ד בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִסְּדִיקֵי פַרְסָתָא יָת גַּמְלָא אֲרֵי מַסִּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתֵיהּ לָא סְדִיקָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ה וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסִּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתָא לָא סְדִיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ו וְיָת אַרְנְבָא אֲרֵי מַסְּקָא פִשְׁרָא הִיא וּפַרְסָתָא לָא אַסְדִּיקַת מְסָאֲבָא הִיא לְכוֹן׃ ז וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וּמְטַלְּפִין טִלְפִין פַּרְסָתֵיהּ וְהוּא פִשְׁרָא לָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ח מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן

וּבְנִבְלַתְהוֹן

מסרה הייטב, ל' ודגש והוא בפסק לבד ומ"י סי' ס"ע: כ בעיניו, כולם מלא דמלא יא א וידבר ה', ה' בטעם דרבא סביר. לאמר ל'. אלהם, ס"י. ב דברו, ג' ר"פ ג כל, י"ט ר' פ. ושסעת, כולם ס"ו. פרסת, ל' וחסר. בבהמה, ו' דגשים. ד אך ג' ר"פ בסכין. ממעלי ב' כתיב יו"ד בהדין ליסגא. וממפריסי, ב' חד מלא וחד חסר, מעלה. ג' כ' ה' בב' ליסגא. מפריס כל או' מ"י. ה מעלה, ה' בסנף. יפריס ל' ומלא וחד יפריס. ו ואת הארנבת, ב'. הוא, בוא"ו וחירק. הפריסה, ל' ומ"י הוא, בוא"ו וחירק. ז החזיר, מ"י. הוא, ג' הוא והוא הוא. ושסע, ס"ו. גרה הג' דגושה. יגר, ב"י והגימל דגושה. ח תגעו' הג' דגושה.

ת"א ואכלתי חטא' שם. וישמע משה שם קה. זאת החי' חולין סג סה. מכל הבהמ' שם עה. וכל בהמה מפרסת פרסה מכות יח חולין שם. או תהת אכלו זבחים כד. אך את זה לא בכורות ו ז ו. וממפרסי בכורות יו. את הגמל חולין כט בכורות ו ז. ואת השפן בכורות ו. ואת הארנבת שם. ואת החזיר חולין סם בכורות שם.

רש"י

חטאת. ואם אכלתי הייטב וגו': היום. (שם) אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: הייטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: (כ) וייטב בעיניו. (ת"כ) הודה ולא בוש לומר לא שמעתי [אלא אמר שמעתי ושכחתי כ"ה בהדי' בגמ' שם]: (א) אל משה ואל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן [עי' ריש ויקרא]: לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: (ב) דברו אל בני ישראל. את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה. לשון חיים [דאל"כ זאת הבהמה מבע"ל. מזרחי] לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא: זאת החיה. (ת"כ חולין כב) מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו: את זה תאכלו וגו'. אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין והראה להם וכן בעוף את אלה תשקצו מן העוף וכן בשרצים וזה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה. (מנחות כ') מלמד שהבהמה בכלל חיה: (ג) מפרסת. כתרגומו סדיקא [ואינו מל' פרסה כי לכולן יש פרסה שדורסים בו על הארץ]: פרסה. פלאנ"טה בלע"ז: ושוסעת שסע. שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשתי צפורנין כתרגומו ומטלפן טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואין שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות (חולין ע"א): מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן להיותו מגזרת מים המגרים (ש"ב י"ד) שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פישרא שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. °תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו (ת"כ. שם ס"ד): אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה (זבחי' ל"ד): (ח) מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת ק"ו ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורו' וכו' (כל הענין בת"כ): מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבלה ת"ל אמור אל הכהנים וגו' כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין. קל וחומר מעתה ומה טומאת מת חמורה לא

ספורנו

שחטאתם של חובה ולא עולתם של נדבה אע"פ שאינם קדשי צבור לדורות והיינו אוכלים החטאת היום בהיותנו אוננים: הייטב בעיני ה'. שנאכל קדשי דורות באנינות. הלא דבר ידוע הוא שאין אכילת אונן בכוונה הראויה לכפר כאמרו בקדשים קלים לא אכלתי באוני ממנו ואע"פ שהיות שנאכל באנינות את המנחה שהיא קדשי שעה לא יתחייב זה בקדשי דורות: (כ) וייטב בעיניו. שמח על טוב סברת אחיו ובניו שהגיעו לראות ולהורות: (ב) זאת החיה אשר תאכלו. הנה אחר שהתנצלו ישראל את עדים הרוחני שקנו במתן תורה אשר בו היו ראוים לשרות שכינה עליהם בלתי אמצעי כאמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך כמו שיהיה הענין לעתיד לבא כאמרו ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. אמנם האל ית' אח"כ ונסתרות עוד שכינתו ביניהם כלל כאמרו כי לא אעלה בקרבך והשיג משה רבינו בתפלתו איזה תקון שתשרה השכינה בתוכ' באמצעות משכן וכליו ומשרתיו חכמיו עד שהשיגו ותבא אל וירא כבוד ה' אל כל העם ואל ירידת אש מן השמים ובכן ראה לתקן מזגם שיהיה מוכן לאור באור החיים הנצחיים וזה בתקון המזונות והתולדה. ואסר את המאכלים המטמאים את הנפש במדות ובמושכלות כאמרו ונטמתם בם וכאמרו אל תשקצו את נפשותיכם וכאמרו ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ. כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והתקדשתם והייתם קדושים פי' נצחיים מתדמים לבורא ית' כאמרו כי קדוש אני. ואסר הנדה והזבה והיולדת לקדש את הזרע ולטהרו מכל טומאה כאמרו והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. והזכיר ד' טומאה בנבלת בהמה וחיה טמאה ובח' שרצים ובנבלת בהמה טהורה שבכל א' מאלו יש טומאת מגע ובקצתם טומאת משא. אמנם המטמאים את הנפש בלבד והם דגים ועופות ומגבים ושאר שרצים שאין בהם טומאת מגע כלל יזהיר בהם שקוץ כאמרו שקץ הם

לכם

ירושלמי

חֲמַרָא מִן מַעַשְׂרָא וְתִנְיָנָא וְלֵית אֶפְשָׁר לַאֲכִילָא לְמֵיכַל מִינֵיהּ וַאֲנָא דְאֵרַע יָתִי אֲבִילָא רוּבָא יוֹמָא הָדֵין דְּמִיתוּ תְּרֵין בְּנֵי נָדָב וַאֲבִיהוּא וַאֲנָא אֲבִיל עֲלֵיהוֹן דְּאִילוּ אֲכָלִית חַטָּאת יוֹמָא דֵין הָאִית אֶפְשַׁר דְּשַׁפִּיר וְתַקִּין קֳדָם יְיָ׃ (כ) וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר קֳדָמוֹי וְאַפֵּיק כְּרוֹזָא בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר אֲנָא הוּא דְּאִיתְעַלְּמַת הִלְכְתָא מִנִּי וְאַהֲרֹן אָחִי אַדְכַּר יָתָהּ לִי׃ (כ) כֵּיוָן דִּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּאַפּוֹי וְאַפֵּיק כְּרוֹז בְּכָל מַשְׁרִיתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר אֲנָא הוּא דְּאִיתְעַלְּמִית הִלְכְתָא מִנִּי וְאַהֲרֹן אָחוּי אַלִּיף יָתָהּ לִי וְעַל דְּאַשְׁפַּל מֹשֶׁה וְגַרְמֵיהּ קַבֵּיל עֲלֵיהּ אֲגַר סַנִּי וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּאַפּוֹי׃ (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן לִבְנֵי אַהֲרֹן דְּיִזְהֲרוּן יַת בְּנֵי

יונתן בן עוזיאל

יִשְׂרָאֵל דְּיִ טַעֲמוּן בִּדְכוּתָא מֵיכַלְהוֹן וְיִתְפָּרְשׁוּן מִסְּאוֹבוּת תִּמְנֵי סִידְרֵי טְרֵיפָן׃ (ב) מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דְּמִתַכְשְׁרָא לְמֵיכַלְהוֹן מִן כָּל בְּעִירָא דְּעַל אַרְעָא׃ (ג) כָּל דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָן טִילְפִין פַּרְסָתָא וּדְאִית לָהּ קַרְנִין מַסְקָא פִּישְׁרָא בִּבְעִירָא יָתָהּ תֵּיכְלוּן׃ (ד) בְּרַם יַת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּיְנָא דְּמַסְקֵי פִשְׁרָא וּסְדִיקֵי פַּרְסָתָא דְּאִיתְיְלִיד מִמְּסָאַבְתָּא בְּרַם יַת גַּמְלָא אֲרֵי מַסִּיק פִּישְׁרָא וּפַרְסָתֵיהּ לָא סְדִיקָא מְסָאָב הוּא לְכוֹן׃ (ה) וְיַת טַוְזָא אֲרוּם מַסִּיק פִּישְׁרָא וּפַרְסָתֵיהּ לָא סְדִיקָא מְסָאָב הוּא לְכוֹן׃ (ו) וְיַת אַרְנְבָא אֲרוּם מַסִּיק פִּישְׁרָא הוּא וּפַרְסָתָא לָא סְדִיקָא מְסָאֲבָא הִיא לְכוֹן׃ (ז) וְיַת חֲזִירָא אֲרוּם סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וּמְטַלְּפָא טִילְפִין פַּרְסָתָא וְהוּא פִּישְׁרָא לָא פָּשַׁר מְסָאָב הוּא לְכוֹן׃ (ח) מִבִּשְׂרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִילַתְהוֹן לָא תִקְרְבוּן מְסָאֲבִין אִינוּן לְכוֹן׃ (ט) יַת דֵּין

בעל הטורים

(ג) אשר תאכלו בגימ' שיהא אכול ושאינה חיה לא תאכל אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ למעוטי שור הים שהוא דימא אסור: (ד) ממעלי הגרה מלא יו"ד (כ"ל ממעלי הים ביו"ד ולא בה"א) י' מינין מעלה גרה שור כבש ועז וח' מיני חיות (הנמנין בפ' ראה): (ח) טמאים הם לכם ומסיך ליה את זה תאכלו רמז תאכל דימא שרי: לא הזכיר בדגים שמות

יונתן

(כ) ואפיק כרוזא וכו' פי' הלילא כרוז במחנה ואמר שנתעלמה הלכה ממני ואהרן הזכרני וכן הוא ברבה. וי"ל שדייק מויישב בעיניו משמע שמשה שמע ויישב בעיני אהרן וכמה ייטב לו במה שהודה כלה וק"ל: (א) למימר להון וכו' דעתו כדפירש"י דה"א לפרש דלאמר קאי אישראל דהא כתיב דברו אל בני ישראל אלא כדפי' וכ"ה ברבה: די טעמון בדכותא פי' דאכלין בטהרה תמני סדרי פי' שמונה עשר טריפות

הכתב במשנה: (ג) ודאית לה קרנין כ"ל אפילו היה כמו צבי ויחמור שיש להם קרנים גדולים וכדתניא בפרק בהמה המקשה ע"ש: (ד) דאתיליד ממסאבתא פי' הנולד מטמאה והכי איתא בפ"ק דבכורות אך את זה לא תאכלו וגו' יש לך שהוא מעלה גרה ומפרים פרסה שאין אתה אוכל ואיזה זה טהור הנולד מן הטמא וכו' ודייק דאל"כ לכתוב

רמב"ן

הקרבתי שאני כהן גדול. ומקריב אונן לשון רש"י. וכך הוא בגמרא בפרק טבול יום ודלמא אקריבתיה ופסלתיה. ואני אמה ששרי קודם האנינות מטו כל הקרבנות דכתיב וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. ואחר כן נכנסו לאהל מועד והתפללו. ואחרי כן ירדה האש לקרבנות ואז הקטירו חלב ואמורי קטרת זו ומשה לא היה משה רואה את מעשיהם וחשב שהוא אכלו דם השעיר הזה שלא חלק עדיין וזלקוהו. ואהרן אמר לו שלא הזריקה שלי היא וכשחלקה מידי חרקה ולא נחלבה באנינות ומשא ומתן של הלכה היה אבל לא נעשה בכן דבר באנינות כלל: (א) אל משה ואל אהרן עד דברו אל בני ישראל. והמלות בפרשיות האלה נוהגות בישראל ובכהנים. אבל ענין מרובה כי בכהנים הם צריכים להשמר תמיד מנגיעת הטומאה בעבור שילטרכו לבא במקדש ולאכול בקדשים ועוד כי אם שגגו ישראל בהם חייבין להביא עליהם קרבן שיקריבוהו הכהנים. ועוד שלוה אותם להבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור. והנה הם צריכים להורות לישראל הטמא והטהור שיחברו בהם. על כן היה הדבור בזה אל משה ואל אהרן שניהם הו למשה שיאמר לאהרן. וצוה לשניהם דברו אל בני ישראל. ולכך נאמרו

אבן עזרא

לא יכולתי לאכול כל חטאת רק אכלתי ממנה מה שייטב בעיני השם והטעם מה שיוליאני לידי חובה על דעת המעתיקים שה"א הייטב לתמה ויוא מלם זר' וגם על הפירוש שהזכרתי היא זר' כי לא מלאנו בכל המקרא ה"א הדעת עם פועל עתיד. ומלת ואכלתי חטאת. כאילו אמר ואילו אכלתי חטאת גם מלאנו מלות לעתיד והן מלעיל פן אורש וגנבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אונן אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני: (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמא ובין הטהור: (ג) מפרסת. שם התואר וכן מקרין מפרים והטעם כל שהיא מתוארת שהיא בעלת פרסה: ושוסעת שסע. שם התאר והטעם שפרסותיה בקועות: מעלת גרה. מגזרת גרון ונעלת פועל. והזכיר הגמל והשפן והארנבת והחזיר בעבור שיש לכל אחד הסימן האחד ודרך לשון הקדש להזכיר הזכר מכל מין כי הנקבה בכלל הזכר היא והזכיר ארנבת יש אומרים לפי שלא ימצא הזכר מהם וי"א שהזכר ישוב נקבה והפך הדבר והראשון קרוב אלי: (ח) ובנבלתם לא תגעו. והכתוב לא הזכיר הנוגע שיטמא עד הערב רק מדברי קבלה [ד]ידענו זה והנה הנוגע

בספר תורת כהנים. ויהסיר בפרשה באכילה ובטומאה שלא יטמאו המשכן וקדשיו: (ג) מכל הבהמה אשר על הארץ. פשוטו מכל הבהמה אשר על פני הארץ כטעם מכל אשר בעולם. ומדרשו מפני שיש חיות בים ואין תורתן בסימנין הללו אלא בדגים. לפיכך אמר אשר על הארץ להוציא מה שבים: (ג) כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע מעלת גרה. טעם הכתוב הזה שכל בהמה שיהיו בה שני הסימנין הללו תאכלו אבל לא תאכלו באחד מהם והיה ראוי שיאמר כן בדרך כלל אלא שפרט הגמל והשפן והארנבת בגרה והחזיר בפרסה מפני שאין אסרים בעולם בסימן האחד לבדו. וחזר ואמר מבשרם לא תאכלו ללאו. וכתב רש"י אין לי אלא אלו אחר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת קל וחומר מה אלו שיש בהם קצת סימני טהרה וכו' ולשון סיפרא מה אלו שיש בהם סימני טהרה הרי הם בלא תעשה על אכילתם. שאר בהמה טמאה שאין לה סימן טהרה אינו דין שתהא בלא תעשה על אכילתה נמצאו הגמל והשפן והארנבת והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מקל וחומר נמצאת מלות עשה שלהן מן הכתוב מלות לא תעשה מק"ו. עד כאן הברייתא. אבל לפי דעתי אינה עולה כהוגן לפי סוגיות התלמוד. שאם כן לא יהא לוקה על שאר בהמה טמאה שאינה בלאו אלא מדין קל וחומר שאין מזהירין מן הדין וכך אמרו בת"כ באחותו שאמר הכתוב אחותו בת אביו או בת אמו ושולך לרבות בכתוב אחותו שהוא בת אביו ובת אמו אע"פ שבאה בק"ו ויש בה שם מתיבן לומר שאין מזהירין מן הדין כדאיתא ביבמות בפרק כיצד אבל הברייתא הזו או שהיא שנויה כדברי האומר עונשין מן הדין במסכת סנהדרין או שאינה מתרלתא. והטעם במלקות שאר בהמה טמאה מפני שאמר הכתוב באיסור השפן מפני שאין מפרים פרסה ובחזיר מפני שאינו מעלה גרה אם כן כל שאינו מעלה גרה ומפריס פרסה הוא בשם האיסור הזה אין לורך לק"ו כלל: אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה וכלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה לשון רש"י וכך היא בת"כ והרב רבי משה אמר שהוא למעט בשר האדם אותה תאכלו ולא אדם. בשכו ובלבו בעשה ולא מלינו שידרש כן לרבותינו ושמא הסב זה ממה ששמינו שם בת"כ יכול אף בשר מהלכי שתים חלב מהלכי שתים יהיו בלא תעשה על אכילתן ת"ל זה לא תאכלו זה בלא תעשה על אכילתן ואין בשר מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים בלא תעשה על אכילתן וידון הרב מזה שאינו בלא תעשה אבל הוא בעשה ודבשו מן הכתוב אותה תאכלו ואין הדבר כן שבפי' אמרו חכמים בדם מהלכי שתים וחלב מהלכי שתי' שאפי' מלות פרוש

פירוש על אבן עזרא

[ג]בעבור הדבר. והכ"זה ז"ל בלוהב הסיבה סיבת הדבר. וביסוד הנקוד שער הדגש האריך להוכיח שאיננה זרה ע"ש. [ד]דסרכא (כ"ה דף ע"ז ע"ב) ובנבלתם לא מגעו יכול יהי ישראל

פירוש רשב"ם

(א) לאמר אליהם. למשה ולאהרן. ומזה יש להוכיח על כל לאמר הכתוב וידבר ה' אל משה כי פירושו לאמר למשה ולפי שלמעלה נתייחד הדיבור לאהרן לבדו נאמר כאן לאמר אליהם לשניהם: (ג) מפרסת פרסה. ציפורן אחד כעין סנעל ולא ציפורנים בכל אצבע כארנבת ושפן. ושסעת שסע. מובדלת הפרסה לשנים ולא פרסה אחת שלימה כסוס וחמור. ולפי פשוטו של מקרא ותשובת המינים. כל הבהמות והחיות והעופות והדגים ומיני ארבה ושרצים שאסר הקב"ה לישראל מאוסים הם ומקלקלים ומחממים את הגוף ולפיכך נקראו טמאים. ואף בתלמוד. עכ"ום שאוכלים שקצים ורמשים חבול גופיהו: מעלת גרה. מעלת את מאכלה בגרגרת לאחר אכילתה: (ח) ובנבלתם לא תגעו. בשעה שאתם צריכים ליגע בקודש או לאכול קודש כדכתיב

ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ: י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם: יא וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ: יב כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם: יג וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה: יד וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה לְמִינָהּ: טו אֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ: טז וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ: יז וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף: יח וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם: יט וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ

ובנבילתהון לא תקרבון מסאבין אנון לכון: ט ית דין תיכלון מכל דבמיא כל דליה ציצין וקלפין במיא בימיא ובנחליא יתהון תיכלון: י וכל דלית ליה ציצין וקלפין בימיא ובנחליא מכל רחשא דמיא ומכל נפשא חיתא דבמיא שקצא אנון לכון: יא ושקצא יהון לכון מבסרהון לא תיכלון וית נבילתהון תשקצון: יב כל דלית ליה ציצין וקלפין במיא שקצא הוא לכון: יג וית אלין תשקצון מן עופא לא יתאכלון שקצא אנון נשרא ועד ועזיא: יד ודיתא וטרפיתא לזנה: טו וית כל עורבא לזניה: טז וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא ונצא לזנוהי: יז וית קריא ושלינונא וקפופא: יח וכותא וקאתא וירקריקא: יט וית חוריתא ואבו לזנה:

מסרה ט סנפיר, כל לו' מ"י. וקשקשת, כולם השינין שמאלים. בימים, ה' דגשים. אתם, ס"ז. י קדמא וכל פריין כל. בימים, ס'. יא תשקצו, הק' דגושה. יב כל, י"ט כ"ע. יג שקץ הם, ג' ושלשה הוא. העזניה, העין בקמץ לבד והיו"ד דגושה. יד הדאה, דין כ' ד'. טו ערב, כל לו' מ"ו. למינו, ד'. טז ואת בת, ה' דסמיך. התחמס, ב'. הנץ, י"ד בטורה. למינהו, כולם מ"י קדמא. יז ואת הכוס, מלא כל שם עופא מלא. השלך, ב'. הינשוף, מ"ז ת'. יח ואת התנשמת, ג'. ואת הקאת ל'. ואת הרחם, ל'. יט החסידה, מ"י. האנפה, ל'. הדוכיפת, ל' ומלא דמלא.

ת"א תאכלו מכל חולין סו. מכל אשר שבועות ה. סנפיר וקשקשת חולין סג נדה כא. במים בימים שבועו' ה. ואת נבלתם חולין סו. וכל אשר אין שם. ובנבלתם לא ר"ה י"ז. נשר חולין סא. את הפרס חולין סב. דאה שם סג. איה שם עג. למינה שם סג. את כל עורב שם סג סג. ואת בת שם סד. הנץ שם סג. למינהו שם. השלך שם. תנשמת שם. קאת שם. רחם שם. חסידה שם. האנפה שם. למינה שם.

ואת

רש"י

לא הזכיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כ"ש ומה ת"ל לא תגעו ברגל (ר"ה ט"ז) (וזהו שאמרו חייב אדם לטהר עצמו ברגל): (ט) סנפיר. אלו ששט בהם: קשקשת. אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר (ש"א י"ז) ושריון קשקשים הוא לבוש: שרץ. בכ"מ משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: (יא) ושקץ יהיו. לאסור את עירוביהן אם יש בו בנותן טעם (חולין צ"ט): מבשרם. אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו. (שם ס"ז) לרבות יבחושין [שמתגדלין במים שבכלים] שסיננן. יבחושין מושיילו"ש בלע"ז: (יב) כל אשר אין לו וגו'. (ת"כ) מה תלמוד לומר שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה השירן במים מנין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקש' במים הא אם היו לו במים אע"פ שהשירן בעלייתו מותר: (יג) לא יאכלו. (פסחים כ"ד) לחייב את המאכילן לקטנים שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה ת"ל (דברי' י"ד) לא תאכלו באכילה אסורין בהנאה מותרין. כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותם וכולן מין אחד: (טז) הנץ. אישפרוי"ר: (יז) שלך. פירשו רבותינו (חולין ס"ג) זה השולה (פי' מגביה) דגים מן הים והוא שתרגם אונקלוס ושלינונא: כוס וינשוף. הם צואיטי"ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם. ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ן: (יח) תנשמת. היא קלב"א סוריץ ודומה לעכבר ופורח בלילה ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טלפ"א: (יט) החסידה. זו דיה לבנה ציגוני"ה ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה. היא דיה

רגזנית

רמב"ן

פירוש מדבריהם אין בו ואם היה בשרו אסור כל היוצא מן הטמא טמא ודם השרץ ודם האדם מעטו אותן חכמים מאסור דם ואמר דם השרץ כבשרו לוקה עליו משום שרץ שאין בו משום דם ועשאוהו כבשר. אבל מה שאמרו שאין בלא תעשה על אכילתן לומר שלא תמעט ממנו והן מותרין. אבל לפי דעתי יהיה זה בבשר מן החי. אבל השתא למדו בו ג"ש מעגלה ערופה שאסור בהנאה: (ו) ואת הארנבת. מין שיקראו כן בלשון הקדש הזכר והנקבה ממנו וכן היענה ובעופות היונה אין שם הזכר חלוק מן הנקבה ויש רבים ששמותם בלשון זכר ואין לנקבותיהם שם אחר גמל שפן חזיר דוב עורב פרה ודוב תרעיה וכן תור בעופות. ולכך אמר הכתוב שתי תורים או שני בני יונה יזכיר בתורי' שהן בלשון זכר שתי וביונה שני להודיע שאין קפידא בהם. ואל תשיב עלי מלשון רבותינו שיאמרו פרה וחזירה ויאמרו גמל הבא מן הגמלה כי ישאילו בהם לשון לבאר כוונתם וטעם האסור באלו שאין בעלי שני הסימנין: (ח) ובנבלתם לא תגעו. איננה אזהרה לאסור לנו הנגיעה. אבל יאמר ובנבלתם לא תגעו כי טמאים הם לכם כלומר לא תגעו בהם בלתי אם תטמאו. והענין לומר שיהיה כל נוגע בהם שהוא טמא ויזהר מן המקדש ומן הקדשים ושמא המדרש שאמרו רבותינו ובנבלתם לא תגעו ברגל כלומר שלא תגעו בו בשעה שאתם צריכים להיות טהורים כי טמאים הם ולא תגעו בהם לרגל

אבל

אבן עזרא

הנוגע בזדון יש עליו מלקות כי הוא עבר על לא תעשה: (ט) ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הותר הדג שהוא באגמים כי הכתוב פרט בימים ובנחלים: סנפיר וקשקשת. כדברי המתרגם ארמית: (י) שרץ המים. הם הקטנים שיגדלו מן המים ובמים שם היה מוצא ומקנה. ואשר שאמר שקץ הם לכם אמר ושקץ יהיו לכם לפרש מה שהוא שקץ והוא מבשרם לא תאכלו והנה הדג יקרא בשר רק מה שאמרו ז"ל בנדרים הוא על מנהג דברי אלה הדורות והוסיף כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת להיות כלל לכל מים כי לא הזכיר בתחלה רק הימים והנחלים: (יג) הנשר. ידוע גם זה עוף שיקרא כן בלשון ישמעאל יש כדמות ראיה שהיא כן בעבור היות שתי הלשונות קרובות: העזניה. אף ע"פ שיש דברי יחיד שאיננה ביסוד טעם הגאון שתרגם אותה אלענקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל וכן ידו חכמי לשונם אם כן לא יתכן שיאסר השם הדבר שלא היה: (יד) הדאה. שם כלל לשני מינים ושם דאה ודיה כמו ואת הלמור לא בחר עם תור ונחל וכו' לדקו המעתיקים שאמרו כי ראה היא דאה וקרה כענת רבי יונה שאמר איך יתכן לאמר השמר לך מהאריה והלים. ויש אומרים שנשר מן אשורנו ופרס מן שלא פרס לרעב. ועזניה מן עזה והנו"ן נוסף והוא הנקרא עק"בא ודאה מן כאשר ידאה

הנשר

ין תיכלון מן כל דבמיא כל דליה ציצין וחרספיתין בימיא ובנחליא יתהון תיכלון: (י) וכל דלית ליה ציצין וחרספיתין בימיא ובנחליא מן כל ריחשא די במיא שיקצא הינון לכון: (יא) ושיקצא יהון לכון מבשריהון לא תיכלון וית ניבלתהון תשקצון ומן הנייתהון תתרחקון: (יב) כל דלית ליה ציצין וחרספיתין במיא שיקצא הוא לכון: (יג) וית אילין מנייא תשקצון מן עופא דלית להון ציבעא יתירא ודלית ליה זפקא ודקורקבניה ליתוי מקליף לא יתאכלון שיקצא הינון ית נישרא וית עוזא וית בר גזא: (יד) וית דייתא וית דיתא סיפיתא לזנה: (טו) ית כל עורבא לזניה: (טז) וית בת נעמיתא וית חטפיתא וית ציפר שחפא וית בר נצצא לזניה: (יז) וית ציירא וית שלינונא מן ימא וית קיפופא: (יח) וית אותיא וית קקא וית שרקרקא

בעל הטורים

ם לפי שמבוקים מבני אדם אין להם שמות: (יג) את הנשר פסוק בבשר שהוא מלך עופות: נשר מושל גולמו דכתיב שאמדם כנשר נעוריכי: (טו) עורב למינו בגמ' זרזר: רלים לא הפיר בהם כלום בשביל הכתב שהוא מהם: (טז) התחמס חומס ואוכל. ין. השלך שמולה דגים מן הים. מינשף עף בנשף ואינו נראה ביום מפני אור השמש:

יונתן

ליכתוב הכא אך אם זה לא יאכלו ממעלי הגרה וממפריסי פרסה. לאם לי אלא יש מעלה הנץ בעל מולה הרבה ומגלה שאר העופות ומופסס: (יז) הכוס כמות חרבוס ונכסה מן (יח) התנשמת כל הרואה אותה ישום. הקאת דרכו להקיא מאכלו. הרחם שמרחם על בניו

רמב"ן

אבל אין הכניסה נחנה בלאו שאין הנוגע בנבלה ברגל מן הלוקין את הארבעים. ומה שאמר חייב אדם לטהר עצמו ברגל מלוה מדברי סופרים. אין בזה מן התורה עשה או לא תעשה זולתי מלות העלייה או שיאכל ונבלתם לא תגעו ברגל אשכחתא כאשר אשכחתו' הרבה שמוויות עם בת"כ עד שמי שם אחרים אומרים יכול אם נגע אדם בנבלה ילקה ארבעים ת"ל בהלה תטמאו. יכול אם רואה אדם את הנבלה ילך ויטמא ת"ל ובנבלתם לא תגעו והא כילד הרי אומר רשות וזה עיקר הדין מן התורה: (י) סנפיר וקשקשת. סנפירים אלו שפט בהם קשקשת אלו הקבועים בו לשון רש"י וכן הוא בגמ' במסכת חולין. אבל לא תבין מלשונם שהן קבועים בגופם ממש ודבוקים בעור הדג אבל קראום קבועים שאין כדין ממנו ולא מזדעזעין בו כסנפיר הם הקליפין העגולין שנגלי' דומה לצפורן שהם נפשטין מעור הדג ביד או בכלי אבל כל שהוא קבוע ודבוק בעור הדג ואינו נפרד מן העור כלל אינו קשקשת ובעליו אסור הוא ולכך אמרו בגמ' דקשקשת לבושא הוא ולשון תוספתא אלו הן הקשקשי' שמלובש בהן וסנפירי' שטב בהן ותסו תרגומו של אונקלוס שאמר קלפין שהן קליפין שעל העור נפשטין ונקלפין וכמו כקליפי האלנות והפירות. וכן ענין הכתוב שאמר ושריון קשקשים הוא לבוש. שהשריונות כולן עשויים מן הטבעות ויש שעושים בהם קליפים לסתום פיות הטבעות שלא יכנס בהן חץ דק והקליפין ההם נקראו קשקשים. וכך הזכירו חכמים בגמרא בפרק שלך לבושי שריון קליפה ויונתן ב"ע תרגום ושריון גלבין ולשון תעל הגלבי' שם הרלעגין יתכון לומר כי היה נקרי פי טבעת השריון ההוא כקליפי עור הדג שמגשלין העור החזק ומכסים השריונות בהן כי כן עושים גם היום והבן זה וטעם הסנפיר והקשקש' כי בעליהן שוכני' לעולם בעליון המים ובגלוליהן ויקבלו גידול באויר הנכנס שם ולכן יש בהם קלת חום דומה מהם ספעת הלסו' כאשר יעשה אשר והשער גם הלפרנים באדם ובבהמה ושאין לו סנפיר וקשקשת ישכון לעולם בתחתיות המים ובעכוריה' ולרוב הלחות ואפיסת החום לא ידמה מהם דבר על כן הם בעלי לחה קרה דבקה קרובה להמית והיא מתה בקלת המימות כלגומים המועפשי': מכל שרץ המים. אמר ר"א כי שרץ הקטנים שיגדלו מן המים ונפש החיה הגדול ונקבה ולפי דעתי כי שרץ המים כלל לדגים הקטנים במים כי כל לשון שרלה תנועה ומכל נפש החיה הם חיות שבים שיש בהם רגלים והולכות עליהם כחיות השדה והנה לכלם דין אחד. ומדרש ת"כ חיה זו חית הים נפש להביא בן הסירני'. יכול יהא מטמא באהל כדברי בן חכינאי ת"ל שקץ תשקצו: (יא) ואת נבלתם תשקצו. לרבות יבחושין שסיננן יבחושין סקורין וגוסקליוס"ם בלעז לשון רש"י. ולאי ממה בו שהמין ההוא פורש מן היין תמיד ופורח באויר וגם על הארץ ואפילו מטעת פריחתו כאשר כדאמרי' בפרק אלו טרפות בעי רב יוסף פרשה לאויר העולם מהו וכ"ש שהוא גם על הכלים ועל הארץ למרחוק בכל בית האולר כל היום תדיר וקרינא ביה השורץ על הארץ אבל המין ההוא יתום שמו ונעשה ביין כדאמרי' באגדה של טיטוס הרשע והיבחושי' שהוזכרו כאן מין שטתון במי' ובוחשין אותו בכף ומוליאין אותו מלשון אין בוחשי' את הסמים בשבת ובגמ' דזבחים פרק שני אמר כל המסלים למי מקוה מסלים למי כיור לרביעית אין מסלים. ושאלו אי למעוטי יבחושים אדומי' אפילו בעיניהו נמי דתניא רשב"ג אומר כל שתחלתו מן המים מטבילי' בו שהוא מין שתחלתו מן הגוים וכן נמי גוגאים בשמרי יין תדיר תולעים לבנים מאד שהם נבראים מגסות היין ומסננין אותן וראיתי בפרושיו שם שכתוב יבחושי' אדומים כמין יתושי' בלא כנפים כדרך שגדלים בשולי חביות יין שלנו מבחוץ יבחושי' דקים אף כן נבראו מן המים. ואולי בכך נתכוון בכאן למין שאין לו כנפים ואינו נפרש מן המים אלא ע"י סינון. וגם הם באותו שם בלעז הם נקראים אבל הרב אבל בפי' מסכת חולין כתב יבחושי' כמו יתושים דקים הנמלאים במרתפות של יין והכלל שהוא מין שאינו שורץ על הארץ כלל ואת אלה תשקצו מן העוף לא נאסרו מכל העופות אלא אלו המנויים בפרשה זו בלבד עם וריניהם כאותן שנא' בהם למינו ולמינה כי הכתוב לא הזכיר סימן בעוף טמא לאיסור או בטהור להיתר אבל אמר ואת אלה תשקצו מן העוף לא אחרים מלבד אלה וכן בשרלים הטמאים שהזכירם בפרט אינן כדין הזה בלתי אלה המנוי' בפרשה בשמות ורבותינו למדו סימנים בעופות והן להכיר בהן שאין בעל אותן בסימנין מן המינין האלה האסורים והסימן הגדול בעופות היא הדריסה שכל עוף הדורס לעולם טמא כי התורה הרחיקתהו מפני שדמו מהומ' לאכזריותו ושחור וגם מוליד המרירה השרופה השחרחורת ונותן אכזריות בלב ואין בכל העולם עוף שידרוס מלבד המנויים בפרשה והנה כל עוף שידרוס ידוע שהוא מאלו המנויים ואם בידוע שאינו דורס ודאי מותר שאין בכל האסורים עוף

אבן עזרא

הסער ואיה שמנהגה לשבת באיים ידועים. ועורב מלשון ערב בעבור [ג]שחרותו: (טז) בת היענה. יש אומרים שהוא עין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת ואין מלת כיעני' מענה כי אינם זכרים רק הם נקבות כמו יעלים ורחלים. ואת התחמס. מגזרת חמס: ואת השחף. מוליד השחפת: והנץ. יש לו נולה רבה והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד לפאת [ד]דרום כי ינקש מקום חם: (יז) הכוס. כנוס. [ה]הרבות וי"א שהוא נכסה מעין אדם על כן ישכון במקום שאין שם ישוב: השלך. י"א עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו: ינשוף. עוף ינשוף בנשף כי לא יראה ביום מפני להב אור השמש: (יח) התנשמת. כל רואהו ישום גם זה השם נמצא בשרצים: והקאת. י"א שזה עוף מנהג תולדתו להקיא מאכלו. הרחם. אמר הגאון שהוא בלשון קדר בהלוף ה"א בכ"ף כי נכתב' אות אחד להם והאחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו: (יט) החסידה. היא הנראית למועדים [ו]ידועים בשנה וי"א [ז]שהיא מגזרת חסד כדרך [ח]לכתוב: האנפה. שיתאנף מהרה: הדוכיפת. אמרו הלועזים שהיא

פירוש על אבן עזרא

ישראל מוהרין על מגע נבילה ת"ל אמור אל הכהנים בני אהרן בני אהרן מוזהרין. בני ישראל אין מוזהרין. והלא דברים ק"ו וכו'. אלא מה ת"ל ובנבלתם לא תגעו. ברגל. ע"כ כדאמר ר' ילחק חייב אדם לטהר עצמו ברגל. והמובל לריך הערב שמש. [ע]לילין כנפים. פי' לילין כנפים וכן אשא בכפי שחר (תהלים קל"ט ט') תרגומו אזקיף לילין. [פ]הנודר מן הבשר מותר בבשר דגים וחגבים (חולין דף ק"ד ע"א) פי' רש"י ז"ל כל הנודר אין דעתו אלא אחר לשון בני אדם שהוא קורא שם הדבר כך. [צ]שאינם קוראים בשר רק בשר בהמה חיה ועוף. [ק](חולין דף ס"ב ע"א) הפרס והעזניה ליתנהו בישוב. [ר](פלגעלגרייף) אשר בדאו מושלי משלים מלבם. [ש]ר"ל כי בפ' ראה כתוב ראה ודיה הוא כי הדאה עם כלל להם וקרה עענת ר"י שאמר: איך יתכן לומר השמר לך מן האריה והליש כלומר מה שכתוב בפרשת ראה: ואת הדאה ב"דלת היא הדיה והראה בר"יש היא הדאה בדל"ת מהיה הראה ברי"ש הדיה עלמה וכבר הוסיף האחד על השני' באיסור זה מה שאינו ראוי לבני אדם כמש"כ בדברי ה"י כי זה מדברים בטלים השמר לך מן האריה והליש כי הליש הוא האריה בעלמו כ"ז אומר ר"י היותו הופש על דברי חז"ל במה שאמרו כי הראה והדיה אחת היא: ושכן אמר אבן עזרא מקיים כדברי חז"ל כי באמר כונתם כי דיה ודאה שני מינים מתחלפים ואמנם אמרם הם ראה ר"ל כי הם נכנסים תחתיו כי הוא סוגם כמו תור וגוזל שהם ב' מינים ונכנסים תחת סוג לפור כי הוא שם כולל. [ת](במדבר כ"ד י"ז) ענין ראיה. כי העוף ההוא רואה ביותר. (חולין דף ס"ג ע"ב). עניינו שבירה. כי הוא שובר עלמות בע"ח (ביינברעכער) [ב]שיש לו כח גדול. [ג]כמ"ש שחורות כעורב (שיר ה' י"א) והשם מושאל מן ערב. [ד]כמ"ש המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן (איוב ל"ט כ"ו). [ה](תהלים ק"ב ז') להיותו מכוסה מעיני ב"א כי מסכור בחרבות. [ו]כמ"ש גם חסידה בשמים ידעה מועדיה (ירמיה ח' ז'). [ז]כמ"ש רש"י ז"ל והוא בחולין (דף ס"ג ע"א) החסידה זו דיה לבנה. ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות. [ח]כי במשנה תורה הדיה נפ"ע. (דברים י"ד י"ג) והחסידה נפ"ע (שם פסוק י"ח). וז"ל

ואת־הדוכיפת ואת־העטלף: כ כל שרץ העוף ההלך על־ארבע שקץ הוא לכם: כא אך את־זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על־ארבע אשר־לא כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על־הארץ: כב את־אלה מהם תאכלו את־הארבה למינו ואת־הסלעם למינהו ואת־החרגל למינהו ואת־החגב למינהו: כג וכל שרץ העוף אשר־לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם: כד ולאלה תטמאו כל־הנגע בנבלתם יטמא עד־הערב: כה וכל־הנשא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד־הערב: כו לכל־הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה ושסע ׀ איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם כל־הנגע בהם יטמא: כז וכל ׀ הולך על־כפיו בכל־החיה ההלכת על־ארבע טמאים הם לכם כל־הנגע בנבלתם יטמא עד־הערב: כח והנשא את־נבלתם יכבס בגדיו וטמא עד־ הערב

ס״א ק׳.

לזנה ונגר טורא ועטלפא: כ כל רחשא דעופא דמהלך על ארבע שקצא הוא לכון: כא ברם ית דין תיכלון מכל ריחשא דעופא דמהליך על ארבע דליה קרסולין מעלאי רגלוהי לקפצא בהון על ארעא: כב ית אלין מנהון תיכלון ית גובא לזניה וית רשונא לזנוהי וית חרגולא לזנוהי וית חגבא לזנוהי: כג וכל ריחשא דעופא דליה ארבע רגלין שקצא הוא לכון: כד ולאלין תסתאבון כל דיקרב בנבילתהון יהי מסאב עד רמשא: כה וכל דיטול מנבילתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא: כו לכל בעירא דהיא סדיקא פרסתא וטלפין לא איתהא מטליפא ופשרא לא איתהא מסקא מסאבין אנון לכון כל דיקרב בהון יהי מסאב: כז וכל דמהליך על ידוהי בכל חיתא דמהלכא על ארבע מסאבין אנון לכון כל דיקרב בנבילתהון יהי מסאב עד רמשא: כח ודיטול ית נבילתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד

מסרה ולס, ל׳. כ ההלך, ס״ו. כא אשר לא, מ״ו כתיב לא וקרי לו. כרעים, חולם מלא בתר. לרגלי׳, ד׳ וכל לשנא בתר׳ מלא. בהן, י״מ. כב למינו, ד׳. הסלעם, הסמך בקמץ לבד. למינהו, י״ד. החרגל, מ״ו והגימל דגושה. כג הוא לכם, חסר זה הפסוק אין כאן פיסקא כלל. כד ולאלה, ג׳ ל״ם הטמאו, הט׳ דגושה. הנגע, כל אור׳ מ״ו וה״י דקרי ולא כתיב בר מן א׳ מ״ו. כה הנשא, כל לישנא בתר׳ מ״ו במ״ח. כו לכל, הלמד בגעיא. ושסע, ל׳. ושסע, ל׳. מעלה, ג׳ הלמ״ד בקמץ כי הוא בינוני הפעול לנקבה. כז הולך, מ׳ מלא בתר׳ וחד והלך. ההלכת, ג׳ ב׳ חסר וחד מלא דין חסר. כח והנשא, ג׳. נבלתם, ל׳.

ת״א דוכיפת שם. אשר לו כרעים שם שם. לנתר בהם בב״ק נה. את אלה מהם חולין סה. הארבה שם סו. למינהו שם. סלעם שם. וכל ההולך על שם ע.

רש״י

לגובים וכלאה לי שקורין אותו היול״ק. הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע״ז הרופ״א ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו ועבר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכ׳ גיטין בפרק מי שאחזו (ד׳ ס״ח): (כ) שרץ העוף. הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים: (כא) על ארבע. על ד׳ רגלים: ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין שתי רגלים לבד ד׳ רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שתי כרעים ופורח ויש מהן הרבה כאותן שקורין לנגו״סטא אבל אין אנו בקיאין בהן שארבע סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וד׳ כנפים וקרסולין אלו כרעים הכתובים כאן וכנפיו חופין את רבו וכל סימנים הללו מצויין באותן שביתינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהן: (כג) וכל שרץ העוף וגו׳. (ת״כ) בא ולמד שאם יש לו חמש טהור: (כד) ולאלה. (ת״כ) העתידין לאמר בענין למטה: תטמאו. כלומר בנגיעתם יש טומאה: (כה) וכל הנושא מנבלתם. כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא מטמא׳ בגדים [ת״כ והלא דין הוא מה מצא כו׳ מגע לא כ״ש מ״ל כו׳ וזהו שבא רש״י להשמיענו מזרסי]: (כו) מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת. כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פי׳ על בהמה טהורה [וסילקן הכתוב שטמאה אין מסיטתה מטהרת׳ מידי נבל׳ שם]: (כז) על כפיו. כגון כלב ודוב ותחול: טמאים הם לכם. למגע

רמב״ן

יעוף שאינו דורס זולתי אחד והוא פרס או עזניה ולא שמו לו סכמים מפני שאינו מצוי בישוב אלא במדברות הוא שוכן תמיד ואולי מפני שהוא שוכן בחרבות דמו נשרף ורע כדורסין ואסרתו תורה מעתה. ועוד מנו חכמים בסימנין שאם נמצא עוף שיש לו אצבע יתרה וזפק וקרקבן נקלף בידוע טהור הוא כי ידוע להם שאינו דורס. אבל כשיש בו שני סימנין מן השלשה הזכרים נאסור אותו כי העורב יש בו אצבע יתרה וקרקבן נקלף ולט׳ שוסתין לו ולמיניו שהם כולם בעלי שני סימנין ואין צריך לומר שאם לא היה לו אלא

אבן עזרא

שהיא התרנגולת ואלה שפתיעולם כי מי הגיד להם: העטלף. עוף קטן יעוף בלילה והוא מלה מרובה: ר״ל בת ד׳ אותיות: (כ) ודע כי מלת תשקצו מן העוף. בדקדוק הטעם היא מעט רחוקה ממלת אל תשקצו את נפשותיכם כי הנפשות פעולים ובעוף טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם ופעם הולך על ארבע שקץ: (כא) אשר לא כרעים. העיקר להיות לו עם וי״ו: לנתר. אין לו אח והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ וכעם דולג ואות תרגם: (כב) נקרא ארבה. מלשון רבוי: הסלעם

פירוש רשב״ם

כדכתיב כל הנגע בהם יקדש. יקדש את עצמו. גם בכל שרת גם במזבח גם בבשר חטאת כולם כתיב כל הנוגע בהם יקדש יקדש ויטהר תחילה. שאם נגע בנבילה או בשאר טמאות הכתובות בתורה. יקדש ויטהר ויטבול תחלה קודם נגיעתו בקודש: (כא) ההולך על ארבע. כעין דבורים: לנתר. כתרגום ויתר גוים. כמו וינתר. כמו ויפל. מן נפל: על כפיו. כגון הדוב והכלב: (כד) ולאלה תטמאו הנגע בנבלתם. ומפרשי והולך בהמות טמאות. דבהמה אע״פי שהיא מפרסת פרסה. אבל שסע איננה סדוקה כגון סוס וחמור: (כו) וגרה איננה מעלה. כל הנוגע בהן. בין מתים בין שחוטים וכאן לא פירש במותם. אבל בבהמה טהורה כתיב לפנינו וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו׳ דוקא מתה אבל שחוטה טהורה ואפי׳ טריפה: (כח) והנושא. היסט ממקומה אע״פי שלא נגעו. אבל אם סיגנוהו נבילה על כתיפו ולא נגע ולא זז ממקומו אינו טמא. וכן שנינו במסכת זבחים. ואפילו פת מוטל על המטה ותחתיו נייר המפסיק בין המת לכלים שתחתיו טהורים הם שפת אינו מטמא אלא במשא שהוא היסט וכן שנינו שם. ובתרגום ירושלמי

שרקרקא: (יט) וית דייתא חוורתא ואבותא לזנה וית נגר טורא וית שרפדא: (כ) וכל ריחשא דעופא דמהלך על ארבע זני דיבבי וזני אוזפיא וזני זיבורי שיקצא הוא לכון ברם הובשא דזיבורא יתאכיל: (כא) ברם ית דין תיכלון מן כל ריחשא דעופא דמהלך על ארבע כל דאית ליה קרסולין מלעיל לריגלוי למישרג בהון על ארעא: (כב) ית אלין מנהון תיכלון ית גובאי לזניה וית רשונא לזניה וית ניפולא לזניה וית כרזבא דהיא גדובא לזניה:

(כג) וכל ריחשא דעופא דליה ארבע ריגלין שיקצא הוא לכון: (כד) ולאלין תסתאבון כל דיקרב בנבילתהון יהי מסאב עד רמשא: (כה) וכל דיוסיט מן נבילתהון יצבע לבושוי ויהי מסאב עד רמשא: (כו) לכל בעירא דהיא סדיקא פרסתא וטילפין ליתהא מטלפא ופשרא ליתהא מסקא מסאבין הינון לכון כל דיקרב בהון יהי מסאב: (כז) וכל דמטייל על ידוי בכל חיתא דמהלכא על ארבע מסאבין הינון לכון כל דיקרב בנבילתיהון יהי מסאב עד
רמשא

בעל הטורים

בניו: (כז) הנגע בנבלתם יטמא בגימ' זהו הנוגע אפילו כעדשה: (כט) השורץ בגימ' כשעורה

יונתן

מעלה גרה ומפרסת פרסה שג"כ טמא והוא טהור הנולד מן הטמא כדאמרן: (כ) זני דיזבי יש מגיהים יציבא ואומרים שהוא מין סולעם הגדילה בבגדי למר כדאיתא בגמרא פרק השולח ואין לורך דהכי פירושו דעתו שיש כמה מינים זני דיזבי פי' מיני שרלים שמיצבין מלשון יצבה ויליל ועושין כן כשפורחים באויר כמפורסם לכל חני אוחפיה ר"ל מיני לרעי' כי תרגום של הלרעה אשלא אוחפיתא חני זיבורי פי' מיני דבורים לשון גמרא בכמה דוכתי. ברם דותשא וכו' דבליו בגויים ע"פ גמרא פ"ק דבכורות את זה תאכלו וגו' שניא ר' עקיבא שרץ העוף טמא אי אתה אוכל אבל אתה אוכל מה שעוף טמא משריץ ואיזו זה דבש הדבורים וכו' לכן פירש ג"כ שהדבש היולא ממנו איננו בכלל שרץ העוף: (כב) גובאי רשונא ניפולא הכי איתא פ' אלו טריפות תנא דבי ר' ישמעאל ארבה זה גובין. סלעם זה רשן חרגל זה נפל. כרוצא תרגום של ושקמותם בחנמל בכרזובא

רמב"ן

אלא סימן אחד מן השלשה האלו הנזכרים שנאסור אותו כי שאר העופות האסורין טמאין כך הם בסימן אחד בלתי הנשר שאין בו אחד מכל אלו השלשה: וענין הדריסה הוא הלד ליד שידרוס העופות ויתפסם חיים וידרסם בידיו ויאכל אותם כאשר יעשה המין הנקרא אסטור והמין הדק הנקרא אספרויר בלע"ז ובערבי בין זה מספר העופות באסורם והתירם על הדרך הנכון והמתחוור בגמרא ואשר שקרנוהו ומלאנוהו כן בבדיקת העופות והנה טעם אסור העופות מפני אכזריות תולדותם והבהמות יתכן שיהיו כן מפני שאין בבעלי הגרה והפרסה השסועה דורס והשאר כלם יטרופו והנה נמצא בתולדתם שנוי מה שהזכירו חכמים שכל חלב הטהורים עומד ומלב הטמאים כלם איננו נקפא ולא יתגבן לעולם והנה הם מתונים ויתכן מזה שיזיקו באיברי הזרע המתאסף מן הלחה שבהם קרה ולחה ולא תוליד כלל או לא תוליד בטוב ונכון מלבד שיש בתותרי' סוגם ידועה בדרך הרפואות וראיתי בקצת ספרי הטבעיות שחלב החזיר אם יינק היו נקמתנו יהיה מצורע חס לאות שיש בכלם סגולות רעות מאד: (כ) שרץ העוף. הן הדקין הנמוכי' ורוחשין על הארץ כגון זבובין ולרעין ויתושין וחגבין לשון רש"י. ואיננו נכון אבלי כי לא יקרא העוף שרץ בעבור קטנו ולא יהיה שמו עוף סתם בעבור גודל גופו והעטלף קטן הרגלים ורבים ממיני הארבה אשר רגליו גדולים ממנו ולמה לא יקרא שרץ העוף כהם. אבל שרץ העוף פירו' בלדו ההולך על ארבע כי כל עוף שילך על שני רגלים ואחרו זקוף וראשו למעלה וסומך על כנפיו המעופף תמיד ולכן יקרא עוף כנף ועוף כתם אבל בעלי ד' רגלים הולכי' נמוכים וגופם ורגלם למטה כשרצים ולכך יקראו שרץ העוף כאשר פירשתי בסדר בראשית. וכן חזר כאן ופי' וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם ופי' כאומר כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים בלבד ואין לו כרעים הנזכרים שקץ הוא לכם. ומדרשו בתורת כהנים רבי אומר וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים הא אם יש חמש טהור והנה אין בפרשה הזו בשרץ העוף אלא מלות עשה. אבל במשנה התורה באמרה בו אזהרה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו משם לוקים עליו: (כד) ולאלה תטמאו. לאלה העתידין לאמר למטה בענין טומאתו כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה לשון רש"י וא"כ למה חלקן הכתוב ולמה פרט בהם היה ראוי שיאמר כל הנוגע בנבלת בהמה טהורה לרש"י יטמא עד הערב וכל הנושא מנבלת' יכבס בגדיו ויטמא עד הערב והנכון כי כאן הזכיר בנבלתם סתם ולא הזכיר בהם מיתה ללמד שאין בהם שחיטה וכל הנוגע בהן בזמן שאינם חיים יטמא. אבל שם אמר וכי ימות מן הבהמה לומר שאם נשחט אינה מטמאה. וענין הפרשה הזכיר ולאלה תטמאו לומר שאין בנזכרים בדגים ובעופות ובחגבים הטומאה הזו רק לאלה אשר יזכיר והם הבהמה אשר איננה שוסעת שסע ומעלת גרה. ואמר טמאים כל הנוגע בהם יטמא בטומאה הנזכרת וחזר ואמר שכל הולך על כפיו בחיה גם כן יטמא הנוגע עד הערב והנושא יוסיף לכבס בגדיו וכן וזה להם הטמא בשרץ על העתיד להזכיר ונשתבש רבי אברהם בכאן והנה למעלה בענין אסור המאכל הזכיר הבהמה שאינה שוסעת שסע ומעלת גרה ולא הזכיר הולך על כפיו בחיה אולי בעבור שאין דרך לאכלם לא פרט בהם והניחם בתוך הכלל שאמר שנאכל הבהמה המפרסת פרסה ושוסעת שסע ומעלת גרה ולא אחרת והיה בכלל בהמה כמו שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו איל וצבי ויחמור ולרבותינו בתורת כהנים בפרשת כל המדרשים לכל הבהמה טמאים הם לכם באבר מן החי וכל הולך על כפיו באבר מן המת כי יאריך הכתוב ויזכיר בהם טומאות רבות לרמוז שיטמאו כלם ומקצתם במיתת כל הגוף ובמיתת האבר ממנו כשיתלש מן הגוף החי וטעם יטמא עד הערב בכל הפרשה כי בערב יטהר אם רחץ בשרו במים אבל קצר ברחילה בעבור שהזכיר כבוס בגדי הנושא שהוא הטבילה וכ"ש שירחץ גופו וכשהשלים להזכיר כל הטמאות בנבלות ובשרצים הזכיר הטבילה במים יובא וטמא עד הערב וטהר והוא הדין לאדם כי ממנו נלמוד לפרשה אחרת פי' וכל הנפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח
ובגר

אבן עזרא

הסלעם. מין יעלה בסלעים: החרגול. אם היא מרוצעת אין לו יאם ואם היא שתי מלות כמלת סלמוני המדבר תהיה תולדתו עהפך תולדת הסלעם: החגב. ידוע מלשון ישמעאל: (כג) וטעם אשר לו ארבע רגלים. וכבר נכתב ההולך על ארבע שיתכן שיש שרץ יש לו ד' רגלים ולא ילך בהן רק פיעוף לבדו: (כד) ולאלה תטמאו. לכל צשרץ העוף בעל ד' רגלים ואת אלה תשקצו מן העוף ודעת אחרים שפי' אלה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל קהמזכרים למעלה: תטמאו. מבנין התפעל ודגשות רטי"ת להתבלע התי"ו וכן וישמע את הקול שמדבר אליו וכבס תהמטהר: יטמא אעד הערב. אמר הכתוב דרך קצרה כי הוא צריך שירחץ במים: (כה) והנושא. חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפט כל בהמות גם פה אמר דרך קצרה וכן הוא ושסע שוסעת וגרה איננו מעלה או גרה מעלה ושסע איננו שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו שאחי' הם לכם: (כו) וטעם כל הנוגע בהם. והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב ויש מין ממין הצדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא ואין צורך להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא אמר כי אם בשרם ואמר ובנבלתם לא תגעו: (כז) וכל הולך על כפיו. בבתחלה המשפט אחד יוכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק ייסר פירושי במלת ולאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם ושניהם דבפרשה אחת. וטעם טמאים המה לכם. להכניס
כל

פירוש על אבן עזרא

מור"ל בת ד' אוסיום. ידע כי מלת תשקלו את. כל"ל. כר"ל אל תשקלו נפשותיכם (פסוק מ"ג) פירושו (אבשייליך מאכען). ואת אלה תשקלו מן העוף (פסוק י"ג) פי' (פערלאבשייען). לכי לא נמלא עוד עם נ"ון שורש נראה רק נבלע הנ"ון בדגש הת"יו כמו ויתר ממקומו (איוב ל"ז א') ומשפטו ויִנָתֵר. מש"ר ב' א'. נשלא נמלא שם זה עוד במקרא. ס(דניאל א' י"ב) מורכב מן פלוני אלמוני (רות ד' א') עכי סלעם עולה סלע והוא קל ברגליו. וחרגל מורכב מן חרג רגל שהוא פסח ברגליו. כמו ויחרגו (תהלים י"ח מ"ו) ובהפך אחוז ויחגרו ש"ב כ"ב מ"ו) ותרגום פסח חגר. פלכן אמר אשר לו ארבע רגלים. אף שאינו הולך בהן שקל הוא. צאמר מלת י"א כי אין זאת דעת רבינו ז"ל כמו שתב המבאר לנפה"ש. שהרי אח"ז אמר ולפי דעתי וכו'. וגם שב למעלה שאמר ואת אלה תשקלו מן העוף. קוכפה פירושו. ולאלה הקודמים שנאמר בהם טמא הוא לכם טמאים הם לכם. תטמאו כמשפט הזה. המגע בנבלתם יטמא עד הערב, והנושא יכבס בגדיו וגו'. רכי ראוי להיות תִתְטַמְאוּ כמשפט בנין התפעל. ש(במדבר ו' פ"ע) הראוי מדבר. תוכבס הַמִּטַּהֵר (להלן י"ד ח') תחת המתטהר. אר"ל לכל הבהמה אשר היא מפרס מפרסה וכו' (פסוק כ"ו) אף שלא נאמר שם רק טמאים הם לכם כל הנוגע בהם יטמא. המשפט אחד לענין הערב שמש ובתוס בגדים. כי הוא בעלמו מה שכתוב למעלה (פסוק מ') ומה שלא אמר בכאן או גרה מעלה ושסע איננה שוסעת הוא דרך קצרה. שכבר מכר זה (שם) ואמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם. והוא עד הערב כמבואר. ואמר כאן כל הנוגע בהם. והם בעלמם הנזכרות למעלה. יטמא כמשפטם עד הערב. בר"ל כל הנוגע הכתוב בתחלה פה. המשפט אחד עם כל הנוגע הכתוב בתחלה (פסוק כ"ד). גשבפסוק כ"ח. המשפט אחד עם וכל הנושא מנבלתם שבפסוק כ"ה. דהאם ולאלה תטמאו על האמורים למטה יהיה אחד אך למוסר. והמבאר לנפה"ש עשן שאם ולאלה על האמורין למעלה הנ"ל וכל הבהמה. ע"ז השיב הרמ"ד ז"ל.
אין

הערב טמאים המה לכם: ס כט וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על־הארץ החלד והעכבר והצב למינהו: ל והאנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת: לא אלה הטמאים לכם בכל־השרץ כל־הנגע בהם במתם יטמא עד־הערב: לב וכל אשר־יפל עליו מהם ׀ במתם יטמא מכל־כלי־עץ או בגד או־עור או שק כל־כלי אשר־יעשה מלאכה בהם במים יובא וטמא עד־הערב וטהר: שביעי לג וכל־כלי־חרש אשר־יפל מהם אל־תוכו כל אשר בתוכו יטמא ואתו תשברו: לד מכל־האכל אשר יאכל אשר יבוא עליו מים יטמא וכל־משקה אשר ישתה בכל־כלי יטמא: לה וכל אשר־יפל מנבלתם ׀ עליו יטמא תנור וכירים יתץ טמאים הם וטמאים יהיו לכם: לו אך מעין ובור מקוה־מים יהיה טהור ונגע בנבלתם יטמא: לז וכי יפל

מנבלתם

עד רמשא מסאבין אנון לכון: כט ודין לכון דמסאב ברחשא דרחיש על ארעא חולדא ועכברא וצבא לזנוהי: ל ויל(א)א וכוחא והלטתא וחומטא ואשותא: לא אלין דמסאבין לכון בכל רחשא כל דיקרב בהון במותהון יהי מסאב עד רמשא: לב וכל דיפל עלוהי מנהון במותהון יהי מסאב מכל מאן דאעא או לבוש או משך או שקא כל מאן דתתעבד עיבידתא בהון במיא יתעל ויהי מסאב עד רמשא ויד(כי): לג וכל מאן דחסף דיפל מנהון לגויה כל דבגויה יהי מסאב ויתיה תתברון: לד מכל מיכל דמתאכיל דיעלון עלוהי מיא יהי מסאב וכל משקי דישתתי בכל מאן יהי מסאב: לה וכל דיפל מנבילתהון עלוהי יהי מסאב תנור וכירים יתרעון מסאבין אנון ומסאבין יהון לכון: לו ברם מעין וגוב בית כנישת מיא יהי דכי ודיקרב בנבילתהון יהי מסאב: לז וארי

יפל

מסורה, [illegible]

ת"א וזה לכם הטמא [illegible] בשרץ השרץ [illegible] למינהו [illegible] אלה הטמאים [illegible] במתם יטמא [illegible] או בגד [illegible] או שק [illegible] במים יובא [illegible] וכל כלי חרש [illegible] כל אשר בתוכו יטמא [illegible] מכל האכל אשר יאכל [illegible] וכל משקה [illegible] וכי יפול [illegible] תנור וכירים יתץ [illegible] וטמאים יהיו לכם [illegible] אך מעין ובור [illegible]

רש"י

למגע: (כט) וזה לכם הטמא. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא בנוגען ואסור לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש: החולד. מוסטיל"א. והצב. פרוי"ט שדומה לצפרדע: (ל) אנקה. הריצו"ן: הלטאה. לישרד"א: חומט. לימצ"א: תנשמת. טלפ"א: (לב) במים יובא. (יבמות ע"ה) ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואח"כ וטהר בהערב השמש: (לג) אל תוכו. אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו (חולין כד): כל אשר בתוכו יטמא. הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו (ס"א כל בתוכו): ואותו תשברו. (ת"כ) למד שאין לו טהרה במקוה: (לד) מכל האוכל אשר יאכל. מוסב על מקרא העליון: כל אשר בתוכו יטמא. (פסחים כ) מכל האוכל אשר יאכל אשר בא עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבואו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב. והיין והשמן וכל המקרא משקה מכשירין זרעים לטומאה כמי שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדנו לענין הטומאה שאין ולד הטומאה מטמא כלי שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשקה מטמא מאוירו. כלי חרס ואין כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר התנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת הפת שני ולא נאמר הואיל אם התנור כאלו מלא טומאה ותהא הפת תחלה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה בתוכו דכן תנן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך זרע שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה (ת"כ יומא פ) שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת. ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת: (לה) תנור וכירים. (כלים יא) כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ונותן על נקב השולי את הקדירה ושניהם פיהם למעלה: יותץ. שאין לכלי חרס טהרה בטבילה. וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצווה אני לנותצם תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: (לו) אך מעין ובור מקוה מים. המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמוד: יהיה טהור. הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאתם יטמא. (ת"כ) שלא

תאמר

פירוש רשב"ם

ירושלמי פתורתם נושא מסים: (לב) מכל כלי עץ. ולא כלי אבנים ולא כלי אדמה: שק. טלית של נוצת עזים: אשר יעשה מלאכה בהם. הלא תשמיש כיסוי שאין עושין בתוכם כלום: (לד) אשר יבא עליו מים יטמא. מי שרוצה לתת טעם במצות לפי דרך ארץ לתשובת המינין לא הזקיק הקב"ה טומאה לשני אוכלים ומשקין עד שתיקנם לצורך מאכל ונתינת מים היא תחילת תיקונם ועיקר חשיבותם לצורך אכילה: (לו) אך מעין ובור. לפי הפשט אין מקבלים טומאה מים המכונסים בקרקע אלא כמו שפירש למעלה וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא: (לז) אשר יזרע טהור.

כל

יונתן בן עזיאל

רמשא: (כח) ודיוסיט ית נבילתהון יצבע לבושוי ויהי מסאב עד רמשא מסאבין הינון לכון: (כט) ודין לכון דמסאב דמיה ומשכיה ובשריה בריחשא דרחיש על ארעא כרכושתא ועכברא אוכמא וסמוקא וחיורא והרדונא לזנוי: (ל) ומינקת היויא וכחא ושממיתא וקיצונא וסלמנדרא: (לא) אלין תמניא מיניא דמסאבין לכון בכל ריחשא כל דיקרב בהון ובמושכיהון ובאדמיהון יהי מסאב עד רמשא: (לב) וכל מדעם דיפול עלוי מנהון במותהון דאיבריא דידהון דאיתפשח מנהון יהי מסאב עד כל מאן דקיסא או לבוש או צלא או שק כל מאן דתתעביד בהון עיבידתא בארבעין סאוין דמוי יתעל ויהי מסאב

ירושלמי

לכל צרוך עד רמשא וידכי: (לג) ומאן דפחר דיפיל מנהון לגויה כל מאן די בגויה יהי מסאב ויתיה תשברון: (לד) מכל מיכלא דמתאכיל די יעלון עלוי מוי יהי מסאב וכל משקי דישתיתי בכל מן יהי מסאב: (לה) וכל מידעם דיפיל מנבילתהון עלוי יהי מסאב תנורין ותפיין יסתרון מסאבין הינון ומסאבין יהון לכון:

[(לה) יותץ יתרעון:]

(לו) לחוד עינוון וגובין בית כנישות מיין נבעין יהי דכי ברם די יקרב בנבילתהון בגו מיא דאיליין יהי מסאב: (לז) וארום אין יפיל מנבילתהון על כל

יונתן

בכרותא. כדוכא שטיפא"ע. חגב זה כדיי: (כט) דמיה ומשכיה פי' דמו ועורו ובשרו ודייק מדכתיב וזה לכם הטמא כדאיתא בזבחים פרק קדשי מזבח: ועכברא אוכמא וכו' הכי איתא בחולין פרק העור והרוטב כאמר טומאה בחולד וטומאה בעכבר מה חולדה כל ששמו חולדה אף עכבר כל ששמו עכבר הן לבנה אדומה או שחורה: (ל) ומינקת חיויא י"ל מין שרץ שיונקת מן חויא. וכחא ושממיתא וכו' זה פשוט שהוא תרגום של כח ושממית יכול להיות הנזכר במשלי שממית בידים תתפש שהיא עכביש. וסלמנדרא היא מין שרץ הנברא מתולדות האש כשמסיקין התנור שבע שנים רצופים בעלי הדם: (לב) ובמושכיהון

שיהיו בעורותיהם ובאדמיהון בדם שלהם וכדאיתא בשבת פרק שמונה שרצים אלא המטמאים ברצום לס עורותיהם וכו' ע"ש: (לג) מדעם פי' וכל מאומה כמו כל מידי. דאיתפשח לשון ח"ל פשח דקלא וענייננו שבירה וקלילה וה"פ כשנקלן אבר מהבהמה בחייה ה"ז מטמאה כנבלה ודייק כדאיתא בגמרא בפסוק זה במה הכתוב מדבר אי במתים הרי מיתסן אמור אם באבר מן המת הרי אבר מן המת אמור למעלה אלא באבר מן החי. בארבעין סאוין דמוי יתעל אגב אורחא הודיענו שיעור מקוה מ' סאים מים לטבילה: (לו) בנבלתהון בגו מיא וכו' פי' אפילו בתוך המים טמא וכדפירש"י דיוקו וק"ל בהלל כדאיתא בת"כ ולא

רמב"ן

ובגד וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב והזכיר גם העונש ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו והוא כלל לכל טומאת הנבלות וממנו נלמוד לשרצים וכבר החכרה כאן הרחיצה בשרצים כמו שכתבתי והמתיר הכתוב במשא יותר מן המגע בכבוס הבגדים מפני שדרך הנוגעים ליגע בידו בנגיעת אבל הנושא אותם ודרך משא שיכביד עליו ובגדיו יקייעו אותו ברוב הפעמים: (לב) וכל אשר יפול עליו. מהם במות' יטמא מכל כלי עץ הקרוב אלי בזה כי מהם במותם ירמוז כל הנזכרים למעלה בבהמה טמאה ושרץ ועוף כי למה יזכיר טומאת הכלים והבגדים בשרצים ביסוד והיא נוהגת גם בנבלות וכן כל המשמשים אשר יזכיר בהכשר האוכלין כולן שוין בכל הטומאות ובכלן דבר הכתוב ואל יקשה עליך היות בהם במותם שבכתוב הראשון בשרצים ומהם במותם בכתוב השני בכולן כי כן במקומות רבים. ויתכן לומר שהמתין הכתוב עד שהזכיר כל הטמאים בבהמה ובעוף ובשרצים ואח"כ בסוף הזכיר הטומאה בכלים כאחד אשר ישלים בו ללמוד ממנו לכל האחרים כי דעת רבותינו שיהיה מהם במותם בשרצים ולמדו על השרץ שהוא מטמא בכעדשה וכן נהג הכתוב בטבילה שהזכיר בסוף הטומאות טומאת הכלים וטבילתן וממנו נלמוד לאדם וכלים בכל שאר הטומאות המוזכרת במים יובא ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב השמש ואחר כך הוא נטהר בהערב שמשו לשון רש"י ומדרש בתורת כהנים וטמא עד הערב יכול לכל תלמוד לומר וטהר אי וטהר יכול לכל דבר תלמוד לומר וטמא עד הערב הא כיצד טהור לחולין מבעוד יום ולתרומה משתחשך ושיעור הכתוב לפי המדרש במים יובא וטמא עד הערב וטהר בערב והנה הזכיר בכל הפרשיות עד הערב כי יתפרש הפרשה לתרומת הקדשים כמו שאמר וטמא עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא אבל הטהרה לחולין או למעשר הוא בטבילה בלבד ולא יזכירנה בכאן כי איננו מלוה להטהר לחולין ואם רצה אוכלן בטומאה: (לד) מכל האוכל אשר יאכל. פי' רש"י הכתוב הזה כפי מדרשו ולמד בו דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן וכו' ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו וכו' ולמדנו עוד על ביאת מים שאינו מכשרת וכו' ובכללם אמר ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר יאכל אכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצ' תרנגולת זה לשון הרב ויש בו קצור כי הכתוב הזה בטומאת האוכלין עצמה הוא ואינו מדבר בטומאתן לאחרים אבל הוציא הרב זה ממה שאמרו בתורת כהנים אבל יטמא מלמד שמטמא בכל שהוא יכול יטמא לאחרים בכל שהוא תלמוד לומר אשר יאכל. הא איננה מטמאה אלא בכביצה וכבר סמכו על הרב והביאו ראיות שאין האוכלין מקבלין טומאה מן התורה כלל אלא בכביצה והמדרש בתורת כהנים אסמכתא מדבריהם שהרי הוקשו שיקבלו טומאה בכל שהוא ועיקר הכתוב ידרש במה שאמר שם האוכל להוציא אוכלי בהמה מכל האוכל להביא אוכל בהמה שחשב עליהם למאכל אדם אשר יאכל פרט לאוכל סרוח: (לה) תנור וכירים יותץ. בא הכתוב ללמד שיהיה דין התנור והכירים שהן עשויין מן הטיט ומסיקין האור בתוכן ואופין הפת בהן במחוברן לקרקע כדין כלי חרס שהן הקדרות והקיתוניות האפוין בכבשן והן מטלטלין שאף הם יקבלו טומאה ואין להם טהרה במקוה ואמר יותץ ולא אמר ישבר ללמד שאין צריך לשברן עד שלא ישאר במכתתו חרס לחתות אש מיקוד אלא יפרקם ולא יכנס לעשות מלאכתם וללמד עוד שהם מקבלין טומאה אף על פי שמחוברין בארץ ויתוץ אשר בנה כי ענין נתיצה הריסת בנין כמו ונתצו הבתים ונתץ הבית אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור ואמר שאין המים במקוה מקבלין טומאה במחוברם לקרקע אם יפול בהן הטומאה: (לו) ואמר והנוגע בנבלתם יטמא. שיעורו ומים אשר נוגע בנבלתם יטמא כי המים התלושים אשר יגעו בהם בנבלתם יטמאו כי במקוה לא יגעו המים בנבלתם אבל נבלתם יפול אל תוכו. או שיאמר הכתוב וכל נוגע בנבלתם יטמא. והכונה לרבות המים והמשקים האחרים. והזכיר המים בלשון יחיד כדרך מי נדה לא זורק עליו. ועל הכלל כי בא זה ללמד על המים שהם מקבלין טומאה בתלוש ולא במחובר שלא הוזכר זה עד עתה. ובתורת כהנים רבי יוסי הגלילי אומר כנוגע בנבלתם יטמא במגע הן מטמאין ולא במשא וגם זה יתכן שיחזור אל כל הענינים המוזכרים ויאמר שאין לשרצים רק טומא' מגע: ועוד לרבותינו בכתוב הזה מדרשים ביתור הלשון וכלם הלכה למשה מסיני. והזכיר טהרת המקוה והמים המחוברים בשרצים והוא הדין הנבלות אך המתין עד שהשלים להזכיר כל מיני המטמאין. או בעבור שדרך השרצים למות במעין ובור וכבר הזכרתי דעתי: (לז) זרע זרוע. זרע של מיני זרעונים זרוע שם דבר ויתנו לנו מן הזרעונים: טהור הוא. למדך שלא הוכשר ונתקן להיות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים לשון רש"י והנה למעלה הזכיר הכתוב מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים ללמד על ההכשר אבל פה אמרו שאין האוכל מטמא אחריו כלי חרס אלא בהכשר מים וכאן הוסיף שאף מן השרצים עצמם אין מקבל טומאה אלא בהכשר כך מפורש בתורת כהנים. ויתכן עוד לומר כי מכל האוכל אשר יאכל הנזכר למעלה

הבשר

אבן עזרא

כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד להם: (כט) וזה לכם הטמא. [ה]במגע גם אלה השמנה לא נוכל לדעתם באמת גם העופות כי אם מדברי קבלה: (לא) וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם: וטעם יטמא עד הערב. אחר שירחץ: (לב) במים יובא. הבגד או השק או הכלי שהיא מקבל טומאה וצריכין אנו [ו]למסורת: (לג) אשר יפול מהם אל תוכו. מאחד מהם כמו ויקבר בערי גלעד: (לד) וכל משקה. [ז]שם ואמי הייתי [ח]משקה פועל והנה התנור ללחם לאפות והכירים לבשל הבשר יותצו כי טמאים הם וזאת גזרת מלך: (לו) באר בלשון הקדש לשון נקבה והיא הנובעת וכן כהקיר בור מימיה ובור קרוי או ספור למטר השמים אם כן תהיה הבאר כמו מעין ואין צורך להזכיר הכסל ויהיה מקוה מים סמוך אל [ט]בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא חסר וי"ו כמו לאוזן שמעון שמם ירח:

ונוגע

פירוש על אבן עזרא

אין שמוש הלמ"ד בזה כמו למ"ד ולאלה תטמאו שהרי נשוא המאמר טמאים הם לכם. אבל הוא למ"ד הכללי שעניינו בל"א (איבערהויפט) כמו לכל יסודות. ר"ל לכל כלי המשכן ולכל יתדות החצר (שמות כ"ז י"ט) עכ"ל. ורא"ה לדבריו וכל הולך על כפיו שהוא בלא למ"ד מטעם טמאים הם לכם כנ"ל. ומ"ש המגלה הנ"ל שדבריו סותרים קבלת רבותינו אין בו ממש למ"ש בתחלת פסוק כ"ד. [ה]כי האכילה נאסרה להלן (פסוק מ"א) וכל השרץ וכו' שקץ הוא לא יאכל. [ו]ר"ל דיני טומאה שנמסרו למשה מסיני. [ז](גמערקנג). [ח](נחמיה ח' י"א) פי' (טרינקענג). [ט]וטעמו בור שהוא מקוה מים. ר"ל

מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ לח וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס לט וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ מא וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃ מב כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם׃ מג אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר מה כִּי אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי׃ מו זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ׃ מז לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃ פ

ס' ויו רבתי

אונקלוס

יִפֵּל מִנְּבֵילְתְּהוֹן עַל כָּל בַּר זְרַע זֵרוּעַ דְּיִזְדְּרַע דְּכֵי הוּא׃ לח וַאֲרֵי יִתְיְהָבוּן מַיָּא עַל בַּר זַרְעָא וְיִפֵּל מִנְּבֵילַתְהוֹן עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ לט וַאֲרֵי יְמוּת מִן בְּעִירָא דְּהִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב בִּנְבֵילְתַהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ מ וּדְיֵיכוֹל מִנְּבֵילְתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָת נְבֵילְתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ מא וְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא שִׁקְצָא הוּא לָא יִתְאֲכֵיל׃ מב כָּל דִּמְהַלֵּיךְ עַל מְעוֹהִי וְכָל דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל סַגִּיאוּת רַגְלִין לְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לָא תֵיכְלִינּוּן אֲרֵי שִׁקְצָא אִנּוּן׃ מג לָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן פּוֹן בְּהוֹן׃ מד אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא תְסָאֲבוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ מה אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא׃ מו דָּא אוֹרָיְתָא דִּבְעִירָא וּדְעוֹפָא וּדְכָל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא בְּמַיָּא וּלְכָל נַפְשָׁא דְּרָחִישָׁא עַל אַרְעָא׃ מז לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דָּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְּמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דְּלָא מִתְאַכְלָא׃

פ פ פ

מסרה לז זרוע, ל' ומ"ו. יזרע, ב' ח"י. לח יתן, ב'. לט וכי ימות, ב' ובלשו'. היא, י"א כתיב יוד בלשו'. מב הולך, מ"ו. מרבה, לתוד וסוא חד מן כ"ה מלין מיחדין קמץ. תאכלום, ל' מ"א ומ"ו ומ"ס בסוף. שקץ הם, ג'. מג נפשתיכם, כל לשו' ח"ו ומ"י. תטמאו, הפי"ו בחירק והטית בדגש. ונטמתם, ל' וחסר א'. מד והייתם, כולם בלשו' בב' יודין במ"א דברים ל"א כ"ג. קדשים, כל לשו' ח"ו. קדוש, ב' בענין ומ"ז. תטמאו, ל' מלא וכפי חבריו. השרץ, לתוד ושאר השרץ השרץ. הרמש, ל' מלא הרמש הרומש. מה המעלה, מאריך בה"א ולא במ"ם. להית, ח' חסר בלי'. קדשים, ח"ו ומ"י. קדוש, מ"ו. מו תורת, מ"ו. והעוף, ג. הרמשת, ג' ומ"ו. השרצת, ל' וחסר.

ת"א על כל זרע שבת לה זבחים קה מנחות ע חולין קיח קיט כריתות כא נדה נא. וכי יתן שבת יא ערובין פז פסחים יח חגיגה יח קדושין נט מכשיר בב חולין יב יז לו קיח קכח כריתות טו מכשירין פו מז מב. וכי ימות מן הבהמה שבת קלו זבחים סט חולין לז ע עד פה קיח קכח נדה נו. הנוגע בנבלתה שם קיז קכד קכה קכו. והאוכל מנבלתה שם עא נדה מב. והנושא את נבלתה חולין קכד קכה. וכל השרץ בילה ו נזיר [עד חולין סד סז. שקץ הוא לא יאכל פסחים כג. גחון קדושין ל חולין סז. לא תאכלום יבמות קיד. אל תשקצו שבת צ מכות יז. בכל השרץ השרץ שם. ולא תטמאו יומא לט עקרים מג פ ס. והתקדשתם שבועות יח. זאת תורת פסחים מט זבחים סט חולין כ. ולהבדיל בין שבועות יח. ובין החיה חולין מב.

ומפטירין ויוסף עוד דוד. בשמואל ב' בסימן ו': נ"א עבדי"ה סימן.

רש"י

תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא: (לז) זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין. זרוע שם דבר הוא כמו (דניאל א) ויתנו לנו מן הזרעונים: טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקבל טומאה עד שיבא עליו מים: (לח) וכי יותן מים על זרע. בין מים בין שאר משקין בין הם על הזרע בין נופל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים: ונפל מנבלתם עליו. אף משנתלש מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: (לט) בנבלתה. (חולין קיז ע"ב) ולא בעצמות וגידין ולא בקרנים וטלפים ולא בעור: (מ) והנושא את נבלתה. חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו: והאוכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור (ויקר' כ"ב) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה א"כ מה ת"ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית (נדה מב): וטמא עד הערב. אע"פ שטבל צריך הערב שמש: (מא) השורץ על הארץ. (חולין סז) להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: (מב) הולך על גחון. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך. להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: הולך על ארבע. זה עקרב: כל. להביא את החפושית אשקרבו"ט בלע"ז ואת הדומה לדומה: מרבה רגלים. זה נדל שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין לו צינטפיד"ש: (מג) אל תשקצו. באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם: ונטמתם בם. אם אתם מטמאין בהם בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה: (מד) כי אני ה' אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: והייתם קדושים. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגו'. לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות והוו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש: (מה) כי אני ה' המעלה אתכם. על מנת שתקבלו מצותי

העליתי

ירושלמי

כל זרע זרעונין באורחא די יזדרע בנוגביה דכי הוא: (לח) וארום אין מתיהיב מוי על בר זרעא ויפיל מנבילתהון עלוי ברוטבה מסאב הוא לכון: (לט) וארום אין יתפסח איברא ויסות מן בעירא דהיא דחזיא לכון למיכול דיקרב בנבילתה יהי מסאב עד רמשא: (מ) ודייכול מנבילתה יצבע לבושוי ויהי מסאב עד רמשא ודיוסיט ית נבילתה יצבע ית לבושוי ויהי מסאב עד רמשא: (מא) וכל ריחשא דרחיש על ארעא שיקצא הוא לא יתאכיל: (מב) כל דמהליך על מעוי וכל דמהליך על ארבע מן חיויא ועד נדל דמסגי ריגלין בכל ריחשא דרחיש על ארעא לא תיכלונון ארום שיקצא הינון: [(מב) כל דישתחף על מעוי בכל חייתא:]

יונתן בן עוזיאל

(מג) לא תשקצון ית נפשתיכון בכל ריחשא דרחיש ולא תסתאבון בהון דילמא תסתאבון פון בהון: (מד) ארום אנא יי הוא אלהכון ותתקדשון ותהוון קדישין ארום קדיש אנא ולא תסתאבון ית נפשתיכון בכל ריחשא דרחיש על ארעא: (מה) ארום אנא הוא יי דאסיקית יתכון פריקין מן ארעא דמצרים מטול למהוי לכון לאלהא ותהון קדישין ארום קדיש אנא: (מו) דא היא גזירת אורייתא דבעירא ועופא וכל נפשת חייתא דרחישא במיא ולכל נפשא דרחישא על ארעא: (מז) לאפרשא ביני מסאבא וביני דכיא ביני חייתא דמיכשרא לאיתאכלא וביני חייתא דלא מיכשרא לא תאכלא: פ פ פ

בעל הטורים

המעורה שמיטתו כשעורה: (לז) (זרע זרוע) אשר יזרע מסור (הוא) בגימ' זרעים שזרען מהורים: (מו) להבדיל הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד כנגד ל' איסורין שביעורן בם': ובין החיה הנאכלת (ובין החיה) אשר לא תאכל בגי' זה שמונה עשר טרפות:

יונתן

ולא דמי לארץ שמעלה העומאה מטומאתן ומגלה על הטהור מלטמא מקוה. אין מלאסו (לז) יזדרע בנוגביה פי' ביבשה ואלו היו בשעת זריעתן במקום לחים אם כן נמלא שהן עמאים דמלושין הוי ומקבלין טומאה ולכן תרגם ג"כ באורחא פי' בדרך שאול שבני אדם הולכין שם ומייבשין הקרקע: (לט) יתפסח הוא לשון נמלא פסח דיקלא ועניינו לשון קלילה ומדיקה דהיינו לפי הענין אם נקלץ אבר מן החי ה"ז מטמאה והכי איתא בגמרא הא במה מדבר באבר מבהמה חיה וכדפירש"י כאן דיוקו מדכתיב מן הבהמה משמע דקאי על האבר וק"ל. דכיון מדכתיב אשר לכם לאכלה משמע שבהמה טהורה היא: (מב) מן חיויא ועד נדל פירוש מן הנחש מרבה רגלים זה נדל כדאיתא בחולין בכמה מקומות בתלמוד מכל נדל נגי מגרי: **ירושלמי** (מב) דשחף על מעוי פי תערוך כי על גחונך תלך ת"י תהא שחף וכפי ענין דכאן נמי הכי פי' וק"ל: (מז) דמיכשרא ודלא מיכשרא דיוקי כפרש"י דאל"כ קשה לריכא למימר אלא בין שנולד בו סימני טרפה וכו' וזהו דמיכשרא:

רש"י

העליתי אתכם. (דבר אחר כי אני ה' המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי וכאן כתיב המעלה תניא דבי רבי ישמעאל אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים כשאר אומות דיים ומעליותא איה גבייהו זהו לשון מעלה): (מז) להבדיל. לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צ"ל בין צבי לערוד והלא כבר מפורשים הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה:

רמב"ן

הבשר והמאכלים המוכרים וכאן אמר שאף הזרעים כאשר יוצא אותם לזריעה יטמאו בהכשר מים. וטעם הסבר בעבור כי לכלוך השרץ והמטמאים ידבק במאכלים בלחות ולא כן ביבשים ועשתה התורה הרחקה יתירה לטמא המוכשרים במים ונגבו שלא ימחו דבריהו לשיעורין. והנה גם דין הבשר נוסף בטומאת הנבלות והזכיר הכתוב כאן לענין שאמרנו: (מ) והאוכל מנבלתה. על דרך הפשט ידבר באוכל כדרך האוכלים שנוגע ונושא מה שהוא אוכל ונטמא בנגע ובמשא והולך להזכיר זה שלא יעלה על דעת שתהיה טומאתו יותר גדולה בעבור האכילה. והזכיר זה בבהמה טהורה בעבור שיטעה אדם בה ויאכלנה שיחשוב שהוא שחוטה. ואין דרך לטעות כל כך במינים האסורים ודרך התורה לדבר בהווה. וכפי מדרשו שבא ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה ויהיה הוא גם כן הזכיר זה בנבלת בהמה טהורה והוא הדין לטומאה המוכרת כי השלים כאן דין הטומאות. ועל דעת מדרש תורת כהנים כל טומאת נבלות נתרבו מכאן ופרשה של מעלה באברים הוא וכבר הזכרתי מזה: (מא) וכל השרץ השורץ על הארץ. טעם הכתוב הזה כי הזכיר למעלה השרצים לענין הטומאה ופרט הטמאים ולא דבר שם בענין אסור אכילה כלל ולכך אמר עתה וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל לומר כי בענין האכילה אין הפרט ביניהן שכולן אסורין. ושזר ופרט בהן והכנס בהן לאוין למלקיות כמו שהזכיר רש"י: (מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. שנבדיל מכל הנזכרים בין הטמאים לטהורים לענין הטומאה ובין החיה הנאכלת ... הנזכרת

אבן עזרא

ונוגע בנבלתם. המים הנוגעים בנבלתם יהיו טמאים: (לז) זרוע. שם התאר כמו פעול או הם ב' שמות והפעל ונתן להם זרעונים: (לח) וכי יותן מים. שישקו את השדה ונפל מנבלתם על הזרע וי"א על המים ובא מלת יותן שהיא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקם לא מעט מים והבנין הכבד הנוסף: (לט) אשר היא לכם. מותרת לאכול: יטמא עד הערב. אשר שירחץ במים והאוכל חמור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בפנים. וטעם כל השרץ השורץ על הארץ. כל שרץ הארץ ובכלל שמונה שרצים המוכרים והזכיר שלא יאכלו: (מב) גחון. כמו על גחונך תלך: וכל הולך על ארבע. בשרץ שהוא הקטן כאשר פירשתי בשרץ המים: מרבה רגלים. שם התאר והוא סמוך: (מג) אל תשקצו את נפשותיכם. להיותם מתועבות ומגואלות. ולא תטמאו בהם. כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל: ונטמתם בם. חסר אל"ף כמו מרשית השנה וי"א שהם שני שרשים והטעד נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת: (מד) והייתם קדושים כי קדוש אני. על כן אמרתי לכם ולא תטמאו והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכן ויחזו את עבדיו ורבים כמוהו. וטעם כי אני ה'. כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לאלהים ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים: (מז) להבדיל מן הטמא. בעוף ובשרץ המים: הנאכלת. המותרת לאכילה. אשר לא תאכל. ע"פ התורה: השלמת פרשת שמיני:

פירוש על אבן עזרא

י"ל בשמות שעל והוא תואר (לור אויסגעזעעט געזייגנעטע) והמלאים בפרשה אחת. ויתנו לנו מן הזרעים (דניאל א' י"ב) ונתן להם זרעונים (שם פסוק ט"ז). ונקרא ג"כ בנין שלא נזכר שם פועלו. כלומר כן הוא מדרך הפשט ודעת רז"ל נבלת בהמה טמאה אינה מטמאה ... צבדים באכילתה כנגד משנה ... לו תהיו נבים הבליעה. והאוכל שכתב ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילתו. (פילעפיסינ). שמאל. שמן. (איוב י"ח ב') בל"א (פערדוממט). צירפסי. כי הבהמה קיימת מפורשים (שמן במוכמי). פורשים

ספורנו

לכם: (מב) לא יאכלו שקץ הם. שקץ הוא לא יאכל לא תאכלום כי שקץ הם: (מג) ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה' אלהיכם. והתקדשתם אל תטמאו בהם באופן שתהיו טמאים ומתועבים בם וזה יקרה באכילתם כי אתם בהיותי אלהיכם חפצתי שתתקדשו ותכינו עצמכם אל הקדושה: (מד) והייתם קדושים כי קדוש אני. כדי שתהיו קדושים ונצחיים בהכירכם את בוראכם והלכתם בדרכיו וזה חפצתי כדי שתתדמו אלי כי קדוש אני. וכל זה תשיגו כשתתקדשו ותשמרו מאסורים מאכלות כאמרם ז"ל (יומא סוף פרק אמר להם הממונה) אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה וכו': (מה) כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. ורצוי לכם שתעשו זה ההשתדלות להתקדש ולהיות קדושים כדי לספיק רצוני כי אתכם הוצאתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים הי' כדי שתשיגו זה שאהיה לכם לאלהים בלתי אמצעי ושתהיו קדושים ונצחיים בהדמותכם אלי בעדות ובמושכלות כי קדוש אני: (מו) זאת תורת הבהמה והעוף. זאת היא כונת וטעם איסורי מאכלות שהזכיר למעלה:

פירוש רשב"ם

כל המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה: זרע זרוע. זרע של זרעונים. כמו ויתנו מן הזרעונים בדניאל לשון רבים. זרוע לשון יחיד: (לט) וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו'. אבל אם נשחטה אינה נבלה ואפילו נמצאת טריפה אבל בנבילת בהמה טמאה לא הזכיר בה מיתה לפי שאפילו אם נשחטה היא נבלה ומטמאה. וחכמים דרשו מן הבהמה מקצת בהמה מטמא ומקצתה אינה מטמאה. זו טריפה ששחטה טהורה מידי נבלה: (מ) והאוכל מנבלתה. פירשו חכמים שיעור הוא שאם נושא שיעור אכילה או נוגע טמא. והו כזית. ולפי הפשט אוכל טמא אע"פ שלא נגע בידיו כמו שכתוב נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה:

יב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ תִּטְמָא׃ ג וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ ה וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃ ו וּבִמְלֹאת | יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־

הכהן

א ומליל יי עם משה למימר׃ ב מליל עם בני ישראל למימר אתתא ארי תעדי ותליד דכר ותהי מסאבא שבעא יומין כיומי ריחוק סאובתה תהי מסאבא׃ ג וביומא תמינאה יתגזר בסרא דעורלתיה׃ ד ותלתין ותלתא יומי תתיב בדם דכו בכל קודשא לא תקרב ולמקדשא לא תיעול עד דמשלם יומי דכותה׃ ה ואם נוקבתא תליד ותהי מסאבא ארבעה עסר כריחוקה ושתין ושתא יומין תתיב על דם דכו׃ ו ובמשלם יומי דכותה לברא או לברתא תיתי אימר בר שתיה לעלתא ובר יונה או שפנינא לחטאתא בתרע

משכן

מסרה נדת, ל'. דותה, ל' כ"כ במד וי"ו. ג ימול, מ"ו. ימול בשר, ב' חסר את ד ושלשי' ושלשת, כל אוי' מ"ו. טהרה, דסמיך לימי מפיק לדמי לא מפיק וסימן וכסימו את דמו תגע, ל"ז והג' דגושה. תבא, י"ד חסר וכל משלי דכו' במ"ד. מלאת, מ"ו וס"ו. טהרה, ב' מפיק ה"א ובענין. ה שבעים, ס"ו ומ"י עי' סנהדרין ד'. דמי, הד דגושה. ז ובמלאת, ל' חסר וחד מלא חה מ"ש ומ"ו. שנתו, י"ג ומלא.

ת"א דבר אל בני ישראל יבמות עד. כריתות ז. אשה כי תזריע ברכות ס שבת קלה שבועות יח כריתות ז נדה כד. וילדה זכר בתרא קכח נדה כח לא מ. כימי נדת דותה תטמא. שם לה לז. וביום השמיני ימול שבת קלב קלג קלי פסחים ד יומא כח לד מגילה כ יבמות ב בתרא קכז סנהדרין נט נדה כב. ערלתו שבת קמ. יום כריתות י. תשב בתרא קכו נדה לו לח מ. בכל קדש לא תגע יבמות עה מכות יד שבועות ז זבחים לב לג לד. ואל המקדש לא תבוא שבועות יח. עד מלאת ימי טהרה יבמות עד עה נזיר סד. לבת כריתות ח. כבש בן שנתו בכורות כז ערכין יח. ואם נקבה תלד בכורות מז כריתות ז נדה ל. וטמאה שבועים כנדתה זבחים לז לח נדה לו לח. וששים יום כריתות י. וששת ימים שם מב. ובמלאת ימי טהרה נזיר סד. לבן או לבת נדה מ. כבש בן שנתו שם מז. ובן יונה כריתות כח. ולקחה שתי יומא מא.

רש"י

(ב) אשה כי תזריע. (ויקרא רבה) א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע. (נדה כז) לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה (נדה כג): כימי נדת דותה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם: דותה. לשון דבר הזב מגופה. לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה. ואבריה כבדין עליה: (ד) תשב. אין תשב אלא לשון עכבה כמו (דברים א) ותשבו בקדש. (בראשית יג) וישב באלוני ממרא: בדמי טהרה. אף על פי שרואה טהורה: בדמי טהרה. לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה. מפיק ה"א ימי טוהר שלה: לא תגע. אזהרה לאוכל וכו' כמו שפירשו ביבמות (דף עה): בכל קדש. (מכות יד יבמות שם) לרבות את התרומה לפי שזו טבלת יום אכוך שטבלה לסוף שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמ' של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה

ספורנו

(ב) אשה כי תזריע וילדה זכר. כבר אמרו (במסכ' נדה סוף פרק המפלת) אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וזה כי אמנם זרע האשה והיא הליחות הנפלט ממנה לפעמים בעת החיבור לא יכנס בילידת הזכר כלל אבל דמה יתפעל ויקפא בזרע האיש וכאשר יכנס מזרעה הלחותיי בדמה הנקפא יהיה בו ללחות מותריי ויהיה הולד נקבה: כימי נדת דותה. כי בז' ימים הראשונים יגבר הכחות אשר לא התעפש עדיין ולא הפסיד צורת טומאתו: (ג) וביום השמיני ימול. כי אז נתעכל דם הנדות הטמא אשר ממנו מון הולד במעי אמו וטהר הולד להכנס בברית קדש: (ד) בדמי טהרה. כי עם היותו דם נדות אינו מהופך של עכשיו אבל הוא מן המותרות שקדמו בימי ההריון שכבר נתעפשה ונפסדה צורת דם אותם המותרות וטומאתם: שבועים. כי המותרות ירבו בלידת

רמב"ן

הנזכרת ובין נפש החיה הנאכלת ויאמר שנבדיל לענין אכילה בנפש החי' הנאכלת על פי התורה במים ועל הארץ ובין החיה אשר לא תאכל בהם ובתורת כהנים אמרו חכמים אומרים בין החי' אשר לא תאכל ליתן אזהרה לחיה ואם כן הוא לאו: לשון רש"י בין הטמא ובין הטהור צריך לומר בין פרה לערוד והלא כבר מפורשין הן אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין שנשחט חציו של קנה לנשחט רובו וקתני התם וכמה הוא בין רובו לחציו כמלא שערה ולא תמוה בזה ממה שאמרו בגמרא רוב הנראה לעינים בעינן שאין פירושו אלא להוציא מדברי האומר מחצה על מחצה כרוב. ולכך אמרו דבעי שיהא השחוט רוב ממש כדי שיראה לעינים לא המחצה שנחשוב אותו בלבנו כרוב ונאמר רוב הוא השחוט מאחר שאין במה שלא נשחט יותר ממנו. אבל כל שישחטו ממנו יותר מן החצי כשר הוא ואפי' כמלא חוט השערה כדמפורש בזו הברייתא ואף בגמרא כך הוא שלה:

(א) כתב רש"י כי תזריע וילדה וכו'. לרבות ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה ופירוש הענין שנולד הולד כצורת אדם ואחר

אבן עזרא

(ב) אשה כי תזריע. אחר שהשלים תורת הטהור והטמא בנאכלין הזכיר טמא' אדם והחל מן האשה היולדת כי הלידה היא תחל' ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכר מקפיא וכל הבן מדם האשה והנה פי' תזריע תתן זרע כי כוא כמו "הארץ. וי"ו וטמאה, כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכבת טומאתה שבעת ימים עד סופה אל "המרובע וכן ימלא "בימי המולי' כי השנוי יראה עד סוף כל ז': נדת. שם במשקל בזת והם שהיהם מפעלי "הכפל: דותה. טעמו כמו חולי כמו מדוה מגלים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה: (ג) וביום השמיני. אמרו חז"ל ביום ולא בלילה והנה הנולד סמי שעה קודם שקיעת השמש יהיה נמול לשמנה ימים ושני יום כי יום התורה אינו מעת לעת: ימול. מבנין "נפעל כמו לא "יכון והיה מגזרת "מולים היו ויתכן להיותו מבנין קל ויהיה כן מגזרת ונעלמים כמו אים "כי ידור גדל ויספר כפל כמו אביו או בית דין: ערלתו. ידועה כי היא בעבור ואין כאן "ערלת לב ושפה ואזן כי כלם סמוכים: (ה) ה"א טהרה נח נעלם והיה ראוי להראות

פירוש רשב"ם

(ב) אשה כי תזריע. כי תתעבר בין זכר בין נקבה: אם זכר תלד. יהא דינו כך. ואם נקבה תלד כך וכך דינה. כולל ואחר כך מפרש. שבעת ימים. אפילו לא ראתה דם: כימי נדת דותה. כימי ריחוק חליה המפורש לפנינו על ידי ראית דם טמא ראית דם לידה: נדת. לשון נדוד ומרוחק מבעלה: דותה. לשון חולי. כמו לבי דוי: (ד) בדמי טהרה. שאינו דם נדות. פשוטו כמאן דאמר שני מעיינות הן. זה של ל"ג ימים מעין טהור הוא: וטהרה

(א) ודבר ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל למימר אתתא ארום תעדי ותיליד ביר דכר ותהי מסאבא שבעא יומין הי כיומי ריחוק סאובתא היכדין תסתאב: (ג) וביומא תמינאי תשתרי וברא יתגזר בשר ערלתיה: (ד) ותלתין ותלתא יומין רציפין תהי על דמהא דכיין ברם בכל קודשיא לא תקרב ולבי מקדשא לא תיעול עד זמן מישלם יומי דכותא: (ה) ואין ברת נוקבא תליד ותהי מסאבא ארבסרי יומין רציפין הי בריחוקה ובחמיסר תישתרי ושיתין ושיתא יומין רציפין תהי על דמהא דכיין: (ו) ובמשלם יומי דכיתא לברא או לברתא תייתי אימר בר שתיא לעלתא והול בר יונן או

שפנינא

בעל הטורים

(ב) אשה כי תזריע סמך והתקדשתם לאשה כי תזריע שצריך לקדש עצמו בשעת תשמיש. וכתיב לעיל אל תשקצו את נפשותיכם ודרשי' מיכיה שלא ישאל את נקביו כדי לבא מבית הכסא אל ישמש מטתו מיד. להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך אשה כי תזריע שצריך להמתין ג' חדשים להבחין בין זרע לזרע ולפרוש ממנה סמוך לוסתה. תזריע וילדה בגימ' לורת אדם. זכר בגימ' ברכה. וטמאה שבעת ימים וכן ז' ימי אבילות כל עומת שבא כן ילך: (ג) וביום השמיני. פסוק זה יש בו תיבות ואותיות כמו שבפסוק ויכולו לומר שמילה דוחה שבת. וביום השמיני ימול בשר בגימ' שכל היום יהיה כשר למול: (ד) ושלשים בגימ' כלם שמורים ולא מפוזרים: (ו) ובן יונה או תור. בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן לפי שאינו מביא אלא אחד. ואם ימלא יונה לא יקח תור לפי שבן זוגו מתאבל עליו ואינו מהודר לאחר:

ממקר

יונתן

(ב) תזריע ביר דכר הוסיף מלת ביר והוא מלשון גמרא מעשרה ביר וכן ת"י ופי' בר זכר וכן בנקבה נוקבא והכונה לנו בזה שדוקא בר קיימא בצורת אדם וכן נקבה שהיא בת קיימא לאפוקי המפלת דברים שאינם בצורת אדם כדחשב בגמרא ודייק מהכא: (ג) וביומא תמינאי שמתרי פי' מותרת לבעלה דוקא ע"י טבילה ונפקא מדהספיק במילה שאינו ענין לכאן אלא הוא נתינת טעם מפני מה המילה בח' ימים כדי שלא יהיו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים כדאיתא בגמרא: (ה) ובחמיסר תשתרי דייק מייתור בגדתה דבשלמא לעיל גבי זכר לא נלמד שמותרת לבעלה ע"י טבילה אח"כ אלא מדכתיב וביום השמיני וכדפרשנו מפני שהוכרת כימי נדת דותה כדלמד בגמרא שיהו לנופים מה נדה שמונים דה"א אי לא כתיב שיכול אפילו מפסיק מדכתיב שבעת ימים אבל הכא דכתיב שבועים ולא ימים ממילא א"ל ללמוד שמונים דמשמע מעלמה מדלא כתיב ימים א"כ ל"ל בנדתה אלא בא ללמוד דביום ע"ו תכף שסבול והאה מותרת לבעלה

רמב"ן

ואמר כך נמוס שכל מי שאין בו תלורת אדם אינו ולד וכל מי שאינו ראוי לברית שמה אינו ולד אבל בשעת הלידה אפי' מפוי מטמא אם אינן מכירין לורתו כגון שפיר מרוקם שמאה ודאי ואם לאו בספק והוו כרוי של מקרא זה כדברי רבותינו ובמשמעותו אמרו אשה כי תזריע אשה מורעת תחלה יולדת זכר ואין כוונתם שיעשה הולד מזרע האשה כי האשה אע"פ שיש לה בצ' כביצי זכר או שלא יעשה בהן זרע כלל או שזרע ההוא נקפא ולא עושה דבר בעובר אבל אמרם מזרעת על דם הרחם שיתאסף בשעת גמר ביאה באם ומתאחז בזרע הזכר כי לדעתם הולד עולה מדם הנקבה ומלובן האיש ולשניהם יקראו זרע וכך אמרו ג' שותפין יש בו באדם איש מזריע בו לובן שממנו גידים ועצמות ולובן שבעין אשה מזרעת אודם שממנו עור ובשר ודם ושער ושחור שבעין וגם דעת הרופאים בלידה כך היא וע"ד פילוסופי היונים כל גוף העובר מדם האשה אין בו לאיש אלא הכח הידוע בלשו' היולי שהוא נותן לורה בחומר כי אין בין בילת התכנגולת הבאה מן הזכר לנולדת מן המתפלשת בעפר שום הפרש רק תגדל אפרוח וזו לא תזרע ולא תלמיה בהטבע ממנו החום היסודי שהוא לה היולי וא"כ יהיה מלת תזריע כמו זרועיה תלמיח וכן אמר אונקלוס ארי תעדי: (ב) דותה. לשון דבר הזב מגופה לשון מדוה ועולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ורחשה ואיבריה כבדין עליה לשון רש"י ולא ידעתי מאיזה מולא יהיה דותה לשון דבר הזב בלשון הקדש. אבל יתכן שיהיה לשון מדוה ממה שאמרו וראשה ואבריה כבדין עליה וכן דעת ר"א שאומר כי דותה שם וטעמו חולי כי הדם היולא חולי באשה ובאמת שהוא ניקוי במותרות ומפני שראשה ואבריה כבדין עליה אולי יקרא חולי. והנכון לשון מדוה שהוא כמו נגע ולער כמו עלי לבי דוי היה דוה לבנו כמו נגע לבנו והנה הזיבה נגע באשה אע"פ שהוא בתולדותה וכן על ערש דוי: (ד) תשב. אין לשון ישיבה אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש וישב באלוני ממרא לשון רש"י ואם כן יאמר ושלשים יום ושלשת ימים תמתין עוד עד שלא תגע בכל קדש ולא תבא למקדש אע"פ שהם ימי טוהר אבל הבעל וזה טעם בדמי טהרה. ואמר בלשון הזה להודיע כי אפילו לא תראה בימים האלה תמתין בהן מפני הלידה. ויתכן כי לשון תשב בכאן כמו ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהי' לאיש כי האשה השוכבת עם בעלה תקרא יושבת לו ולפי שאמר בשבעה וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא שתטמא לבעל ולקדשים כל שבעה אמר כי אחרי השבעה תשב לבעלה שלשים ושלשה ימים בדמי טוהר אבל לא תגע בקדש ולא תבא אל המקדש אף ע"פ שלא תראה ותשב עם בעלה אע"פ שתראה והנכון בעיני כי האשה בימי ראייתה תקרא נדה בעבור שידוהו וירחיקוה כל בני אדם והאנשים והנשים ירחקו ממנה ויושב' בדד לא תספר עם בני אדם כי גם דבור' טמא אצלם והעפר אשר תדרוך טמא להם כעפר רקב עלמות המת והזכירו גם זה רבותינו ואף מגע שלה מוליד היזק וכבר הזכרתי זה בסדר וילא יעקב והיה משפט הנדות לשבת באהל מיוחד והוא מאמר רחל לאביה כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי כי מנהגן שלא תלך ולא תדרוך כף רגלה על הארץ. ולכך המחמיר' התורה במושב הנדה והמשכב יותר מן המגע וכן אמר הכתוב במלורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ולא אמר כאשר אמר בשאר הטמאים וילא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה כי הזכיר בו ישיבה שלא ילך כלל כי רימו והבלו מזיקי' ולכך אמר הכתוב בכאן כי גם שלשים ושלשת ימים תשב בדמי טהרה על מושבה אשר ישבה בימי נדות הלידה. והזכיר בלאו שלא תגע בקדש ולא תבא אל המקדש. ומדרשו תשב להביא המקשה בימי אחד עשר שאפשר שתהא טהורה מן הזיבה יכול תהא טמאה תלמוד לומר דותה תטמא: וטעם דמי טהרה. על דעת רש"י לומר שאע"פ שרואה טהורה מן התורה וכן אמר ר"א כי הטעם שהוא דם טוהר כנגד דם הנדה ואינו מטמא. והשם גזר על הזכר כמספר הימים שתשלם לורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה ולפי דעתי כי טעם טהרה נקיון כלשון זהב טהור לרוף ומזוקק וכן וישב מלרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם. והענין כי לוה ביולד' זכר שתטמא שבעה כנדתה כי המנהג שתהיה שופעת דם מן המקור ולוה שתוחיל עוד שלשים ושלשה ימים תשב בביתה לנקות גופה כי בכל אלה תוליא תמלית הדמים והלחו' העכורות המעופשות הבאות מתמלית הדם ואז תנקה מלידה ומבטן ומהריון ותבא בית ה'. ורבותינו קבלו שהיא טהורה לבעלה בימים האלו מפני שאמר בשבעה שהם כימי נדת דותה באלה אמר שתטמא לקודש ולמקדש לא לחולין ולא לבעל וכמו שאמרו בעלה חולין הוא וטעם הכפל בנקבה או כדברי ר"א או על דעת ר' ישמעאל שאמר שהזכר נגמר לארבעים ואחד יום והנקבה לשמונים ואחד אבל לדעת חכמים שאמרו אחד זכר ואחד נקבה לארבעים ואחד הטעם בעבור כי טבע הנקבה קר ולח והלבנה ברחם האם רבה מאד וקרה ועל כן ילדה נקבה ועל כן לריכה נקיון גדול מפני רבוי הלחות והדם המעופש שבהן ומפני קרירות כידוע כי הלחים הקרים

לריכין

אבן עזרא

להראות כה"א [ו]ויקרא לה נבח. וטעם דמי טהרה. שהוא דם טוהר כנגד דם נדה ואינו מטמא והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים לורתו בבטן [כ]והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה: (ד) בכל קדש לא תגע. כמו המעשר והתרומה [ל]ובשר שלמים: ואל המקדש. אל אהל מועד או אל העזרה בבית המקדש: (ו) בדמי טהרה. או על דמי טהרה אחד הוא: בן שנתו. לולי הקבלה הי' היה מפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספות [לל]וי"א שטעם הכבש לעולה

שמא

פירוש על אבן עזרא

[א]שנולעים בסוכה והיא סמן פרי מבושה. או ע"ד שפירש רוקמתי בתחתיות ארץ (תהלי' קל"ט טו) ח"ל דמה סתרי הרחם כמו סתרי תחתיות ארץ עכ"ל. [ב]עיין מה שכתבתי (ברא"שית ל"ד כ"ה). [ג]ידע כי במרובעים ישמנה החולי אל מות או אל רע מפני שהלבנה אז במזל מתהפך בשתי איכותיו ובסוף יום ג' שהיא חלי מרובע לפי שאין הלבנה אז אלא במזל מתהפך באיכות אחת. המשל אם תתחיל החולה במזל טלה שהוא אשיי והוא חם ויבש כשתהיה בשור שהיא חלי המרובע שהוא קר ויבש לא נתחלף אלא באחד מאיכותיו שהוא הקרירות ולפיכך יהיה החולי בו בתכלית הקושי לפי שנלחמים בו הטבע והחולי מי ינלח. והשני שירלה על סוף כל שבע והוא על דרך רבוע הלבנה כי בכל רביע תהיה במזל מתחלף בשתי איכותיו המשל אם היה תחלת החולי כשהלבנה במזל טלה שהוא חם ויבש לסוף שבעה תהיה הלבנה בסוף סרטן שהוא קר ולח שהיא הפכו בשתי איכותיו ולכן תלאה הסנוי בשלשים ברבוע הלבנה. [ד]כי נדת שרשו נדד. בזת שרשו בזז. [ה](בעשביטעען וועלדען) ושרשו מול. [ו](תהלים ק"ח ז') ששרשו כון. [ז](יהושע ה' ה') [ס](במדבר ל' ג') משמעו ינדור כי שרשו נדר. וכן ימול הראוי ינמול כי שרשו נמל לדעתו. [י]ר"ל עור התופה את עטרת גיד הערוה נקרא ערלה. [כ](במדבר ל"ג מ"ב) בלא מפיק ה"א. [כב]ורבינו במיי ז"ל הוסיף על דבריו ח"ל. שנגמרה לשמונים. ולפיכך. טומאת הנקבה נמשכת כפליים. גם הם הרה. נמשכה כפליים. [ל]ר"ל אחר שלא נכנס למקדש לא הולרך לאסור שאין יולאים חוץ למקדש. [לל]כמ"ש רז"ל בשעה שהיא כורעת לילדת קופלת ונשבעת לא אזדקק עוד לבעלי.

ע"כ

הכהן: ז והקריבו לפני יהוה וכפר עליה וטהרה ממקר דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה: ח ואם־לא תמצא ידה די שה ולקחה שתי־תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת וכפר עליה הכהן וטהרה: פ
יג א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: ב אדם כי־יהיה בעור־בשרו שאת או־ספחת או בהרת והיה בעור־בשרו לנגע צרעת והובא אל־אהרן הכהן או אל־אחד מבניו הכהנים: ג וראה הכהן את־הנגע בעור־הבשר ושער בנגע הפך | לבן ומראה הנגע עמק מעור בשרו נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אתו: ד ואם־בהרת

לבנה

אונקלוס

משכן זמנא לות כהנא: ז ויקרביניה קדם יי ויכפר עלה ותדכי מסואבת דמהא דא אוריתא דילדתא לדכר או לנוקבא: ח ואם לא תשכח ידה כמיסת אימרא ותסב תרתי שפנינן או תרין בני יונה חד לעלתא וחד לחטאתא ויכפר עלה כהנא ותדכי: א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: ב אינש ארי יהי במשך בסריה עמקא או עדיא או בהרא ויהי במשך בסריה למכתש סגירו ויתיתי לות אהרן כהנא או לות חד מבנוהי כהניא: ג ויחזי כהנא ית מכתשא במשך בסרא ושערא במכתשא אתהפיך למחור ומחזי מכתשא עמיק ממשך בסריה מכתש סגירותא הוא ויחזיניה כהנא ויסאב יתיה: ד ואם בהרא חורא היא במשך בסריה

ועמיק

מסרה ז והקריבו, ז' ו' סבין בטולס. וטהרה, ל'. ממקר, ב' וחסר וחד מלא. דמיה, ג' וכל לו' מלא. הילדת, מ"ז. ח די, ז' בקרי' וחד' דגושים. אחד לעולה וכו', ג'. וטהרה, ל'. יג א וידבר, י"ח דסמי'. ב אדם, י' ר"פ. לרשם, ל'. והובא, כולם מלא. אחד, כ"ס. אחד זה הפסוק אין פסקא. ג הפך, אמרי' פסק. ומראה, ד'. עמק, כולם מ' בנ"ך. הוא, ד' ומלרע חיה.

ת"א וטהרה ממקר נדה יט לט. זאת תורת חולין לא כריתות ח נדה מ. ולקחה שתי כריתות כח. וכפר עליה הכהן וטהרה יבמות עד סנהדרין פג זבחים יט. אדם כי יהיה סוכה י ערכין ג נדה מג. והובא אל אהרן הכהן סנהדרין לד נדה ג. ואם בהרת שבועות ז.

רש"י

טהרתה: (ז) והקריבו. (זבחים צ) ללמדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא חטאת שנ' וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה: וטהרה. מכלל שעד כאן קרויה טמאה: (ח) אחד לעולה ואחד לחטאת. לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר (זבחים צ): (ב) שאת או ספחת וגו'. (נגעים פ"א) שמות נגעים הם ולבנות זו מזו: בהרת. חברבורות טיי"ע בלע"ז וכן (איוב לז) בהיר הוא בשחקים: אל אהרן וגו'. (איוב לז) גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא ע"פ כהן (ת"כ): (ג) הפך לבן. מתחלה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומיעוט שער שנים (ת"כ): עמוק מעור בשרו. (ת"כ) כל מראה לבן עמוק

הוא

רמב"ן

צריכין נקיון הריחות יותר מן הזכרים: (ז) והקריבו לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקור דמיה. יאמר שהקריב כופר נפשה לפני ה' שהסיר ממקור דמיה כי האשה בלדתה תבא לה מעין כרפש מקור משחת. ואמרו עומדת בימי הנקיון או בימי ילדת הולד לזכר או לנקבה תביא כופר נפשה שיעמוד מקורה ושתטהר כי השם ית' רופא לנשבר ומציל למשחת. ורבותינו אמרו בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת לא אזקק עוד לבעלי. ועיקר הכונה בזה כי בעבור שהיא נשבעת מתוך הצער ואין השבועה ראויה להתקיים ומפני היותה משועבדת לבעלה רצתה התורה לכפר לה מעלות רוחה ומשבועת השם יתברך עמוקות ורחמיו מרובים שהוא רוצה להצדיק בריותיו: (א) אל משה ואל אהרן. בעבור כי על פי הכהן יהיה כל ריב וכל נגע היה הדבור גם אל הכהן או למשה שיאמר לאהרן על דעת רבותינו. ולא אמר בכאן דבר אל בני ישראל כי הכהנים בראותם הנגעים יכריזום להסגר ולהטהר ואמר בפרשת הטהרה אל משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע כי אין צריך להזהיר ישראל בטהרה וגם לא לכהן להקריב הקרבנות כי ברצון יעשו כן. ובפרשת הזב אמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בעבור שהוא דבר סתום ואין מכיר בו יהיה שיודיע כל אחד אליו לכהן: (ב) שאת או ספחת או בהרת. שמות נגעים הם ולבנים זה מזה לשון רש"י. ואמר ר"א

כי

אבן עזרא

שמא עלתה סוס ומשכבה על רוחה נשמת לרשה מרוב הצער הסלת שמא דברה בפי': (ז) והקריבו. זה הוא הכבש והתור או בן יונה, והכתוב אחז דרך קצרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן יודע לאכל חטאת עוף: וכפר עליה. כאשר פירשתי: וטהרה ממקור דמיה. זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים: (ח) תמצא ידה. כטעם ואין ידו משגת: וכפר עליה הכהן וטהרה. זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר והנה מלוי באלהן: (א) וידבר יי' אל משה ואל אהרן. וטעם אהרן. כי על פיו יהיה כל נגעי אדם מי שיהיה ומי שימצא: (ב) אדם. ולא אמר איש איש מבני ישראל נכללים הגרים וכן אדם כי יקריב מכם כי תורה אחת לאזרח ולגר בקרבנות גם כן והכהנים הגר שלא יטמא אמר כי הלוקים היו מבדילים כמדקדקים מהמולה אל הגלם: והובא. ברצונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מישראל אלו יכריחנו שיבא: או אל אחד מבניו הכהנים. וטעם אהרן הוא הכהן הגדול וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימלאו מקום למקדש ככהני משמרות: וטעם הכהנים. שלא יהיו מהפסולים: ומלת שאת. כמו שרפה וכן והמשאת הפלה ויאמר דוד ויתכן שנקראת כן בעבור שהיא תולדתה להנשא למעלה: ספחת. מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעקב אולי שיתספח אל מקום אחד: (ד) בהרת. מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא פרע שיבטה כדמות אות וקיים:

הפך

פירוש על אבן עזרא

ע"כ ילריכה הכתוב קרבן עולה לכפר על חטא זה אם היה רק במחשבה. וחטאת חטא דברה בפיה. [a]כי מלת והקריבו לשון יחיד ר"ל העולה כמשמעה והחטאת כמשמעה. [b]אמר והקריבו כי טעמו לכבש ולבן יונה. [c]כלומר על בן יונה או תור. [d]בפרשת ויקרא ה' ד'. [e]אבל עולה בהכן לא שאין הכהן קדושה ואין צורך לקרבן ומי מקום בלבד הם מטהרים. [f]עיין להלן (י"ט כ"ו). קודם אמר הכתוב איש איש מבית ישראל ה"א שבא להוציא מי שאינו מבית ישראל והוא הגר. ודינו כעכו"ם שאינו מטמא. לכן אמר אדם להכניס את הגר וכו'. והמתאר לנפש"ם לא רק ע"ם. [g]ר"ל הבריא שהוא שלם בגופו. [h]ר"ל שלא היה לפם כשאר הכהנים אלא שהיו נעשים לאפרים והיו מבני עלי וכן נאמר לשפיפר עמום לך אל מדך. [i]וטעם שאת כמול

כגע

פירוש רשב"ם

(ח) וטהרה. לאכול קדשים. כך פירשו חכמים. כי מחוסר כיפורים הוא אוכל תרומה מבערב. כשהעריב שמשו. אבל בקדשים אינו אוכל עד לאחר כפרה: (ב) אדם כי יהיה בעור בשרו. כל פרשיות נגעי אדם ונגעי בתים ונגעי בגדים ומראותיהן וחשבון הסגרים ושערות לבנות ושער שחור וצהוב אין לנו אחר פשוטו של מקרא כלום ולא על בקיאות דרך ארץ של בני אדם אלא המדרש של חכמים והוקותיהם וקבלותיהן מפי החכמים הראשונים

היא

יונתן בן עזיאל

שפנינא לחטאתא לתרע משכן זימנא לות כהנא: (ז) ויקרביניה קדם יי ויכפר עלה כהנא ותידכי מבוע תרין דמהא דא היא אורייתא דילידתא לדכר או לנוקבא: (ח) ואין לא תשכח ידה הי כמיסת למיתייא אימרא ותיסב תרין שפנינין או תרין גוזלין בני יונן חד לעלתא וחד לחטאתא ויכפר עלה כהנא ותידכי: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) בר נש ארום יהי במשך בסריה

ירושלמי

שומא זקיפא או קלופי או בהקי ויהי במשך בישריה למכתש סגירו ויתיתי לות אהרן כהנא או לות חד מבנוי כהניא: (ב) שומא או קלפא או בהקי: (ג) ויחמי כהנא ית מכתשא במשך בישרא ושערא במכתשא איתהפיך לחיור וחיזו דמכתשא עמיק למהוד כתלגא יתיר ממשך בישריה מכתש סגירותא הוא ויחמיניה כהנא ויסאיב יתיה: (ד) ואם בהקי חיוורתא כבידא היא

בעל הטורים

(ז) ממקר חסר לומיו' מרקם ומפיק ליה וטהרה כמו כתמים הבאים מרקם טהורים: וטהרה ממקור דמיה בגי' חמשה מיני דמים טמאים בה. ממקר ב' הכא. ואידך וע"י ממקור ישראל (בסי' דקרא במקהלו' וגו') דורש מכאן שברכת חתנים בעשרה משום דכתיב וטהרה ממקור דמיה אינו דמים טהורים. הרי אומר דם בתולים אלמא דאיירי בחתן. דמיה ב' במס' הכא ואידך והיא גלתה את מקור דמיה וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה על הרוגיה. (ישעיה כו) דאיתקש גילוי עריות לשפיכות דמים כדכתיב

יונתן

לבעלה כמו הנדה שמותרת לבעלה ע"י טבילה תוק: (ז) מבוע תרין דמהא פי' מקור של שני דמים שבאשה דם טהור ודם טמא כדאיתא בגמ' ודייק מדכתיב דמיה לשון רבים ולא כתיב דמה ל' יחיד וק"ל: (ב) שומא זקיפא הכי הוא בגמ' אין שאת אלא גבוה של' על ההרים ועל הגבעות הנשאות ויכול להיות כי שומא הוא יבלת וזקיפא היא גבוה כי בערך הבהרת היא גבוה שאין לבנוניתה כלבנונית הבהרת שכל שיותר לבן יותר עמוק: (ד) חיוורתא כבידא וכן בפסוק דלקמי' למחוור כתלגא פי' כדאיתא בפ"ק דשבועות בהרת עזה כשלג שניה כסיד וכו' ולכן תרגם הפסוק ועמוק אין מראה מן העור חיורת כבידא ולית חיזויא כתלגא יתיר מן משכא ור"ל יותר מהעור דס"ל כת"ק דתנא מה לשון בהרת כמראה הצל שהן גבוהים ממראה חמה וגם סבר דדוקא לבנונית של שלג עמוק מן העור ולא של סיד ואע"פ דכתיב בהרת לבנה א"כ א"א שלא תהא עמוקה מהעור מ"מ מדכתיב ועמוק אין מראה מן העור משמע שלבנוניתה אינה כל כך עזה כשלג רק כסיד שהיא שנייה לפי' הגמ' ולכן תרגם כבידא ולפי דרכו ופי' זה אימא על דברי הרמב"ן והרא"ם בתיקונם דברי רש"י שכתב כאן לא ידעתי פירושו יעויין בדבריהם ויראה היכי נעלם מהם דברי המתרגם וכמ"ש וא"כ למה כתב לא ידעתי וכדברינו אלה כתב הרב רבי עובדיה ז"ל ועמוק אין מראה מן

רמב"ן

כי שאת לשון שריפה מן והמשאת הסלה וישאם דוד. ויתכן שנקרא כן בעבור שהאש בתולדתה להנשא למעלה. וספחת מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעקב. אולי שיתחבר אל מקום אחד. בהרת מגזרת בהיר הוא בשחקים שיעשה כדמות אות וסימן ואם כן תהיה שאת שם הנגע הנעשה מן המכה הירוקה הנשרפת. והבהרת מן הלימה הלבנה והספחת הנאספת משתיהן. ורבותינו אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה וכן הוא אומר על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות. ואין ספחת אלא טפלה. וכן היא אומר ספחני נא: (ג) עמוק מעור בשרו. כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל לשון רש"י. ומפני זה כשהגיע הרב אל הכתוב השני שאמר ואם בהרת לבנה היא ועמוק אין מראה מן העור כתב הרב לא ידעתי פירושו פי' הוקשה אצלו כיון שהי' בהרת לבנה אי אפשר לו שלא יהיה מראה עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל. והנה אנחנו יכולין לתקן הקושיא הזו שלא יאמרו הכתובים במראה נגע שיהיה עמוק מן העור אלא כשיהפך בהן שער לבן אבל כשאמר ושערה לא הפך לבן יאמר ועמוק אין מראה מן העור שכן מראה החמה אם יהיה במקום ההוא דבר שחור מאחר בו לא יהיה המראה להם להסתכל בו עמוק והנה השער בתולדתו שחור ומבדיל עומק הנגע וכשיהפך לבן או לצהוב יהיה הלובן כלו מזהיר ויראה כעמוק לכל מבים בו מרחוק. עם כל זה מה שאמר הרב כל מראה לבן עמוק הוא אינו נכון בעיני שהרי אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה והשאת לבנה היא כדכתיב שאת לבנה ואמרו שאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה והנה היא לבנה הרבה. ואיך שתהיה עמוק'. ולמה יקראוה גבוהה והכתוב גם כן לא אמר במראה השאת עמוק מן העור. ובתורת כהנים אמרו מה לשון שאת מוגבהת כמראה הצל שהן גבוהין ממראה חמה ואם כל מראה לובן עמוק כמה הדבר בספק. ואולי נאמר שלשון שאת מוגבהת הוא כנגד הבהרת שאם מקיף את שתיהן תהיה הבהרת כמראה חמה והשאת בצדה כמראה הצל שהן כנגד העור שתיהן עמוקות אבל הכתוב לא אמר כמראה השאת עמוק מן העור. אבל כך נר' לי הענין הזה שיש לובן נותן זוהר ולטישות בעיני כמראה החמה והעין אינו מקבל גוון הלובן ההוא ולכן יראה אצלו כעומק כמראה' החמה שהיא עמוק' מן הצל בעבור שהעין מקבל גוון השחרות ונקבע בו וגוון הלובן מפזר כח הראות ויתרחק לו ולכן יראה כעמוק והנה לובן הבהרת שהוא בהיר ועז כשלג הראותו נשלם ממנו כאשר ישלם במקום החמה ובלבד שלא יהיה בו שער שחור כי אז יתפשט כח הראות בשחרות וממנו יתפשט בכל מקום הנגע ולא יברח ממנו והשאת היא לבנה אבל אין הלובן מזהיר ולא ישלים הראות ויתפשט ויתקרב אליו ויראה כקרוב' אצלו ומוגבה' כענין הראו' בכוכבים שהן נראים כמו נטועין ברקיע והזכיר הכתוב בשחין שני מראות שאת לבנה או בהרת בתוכה אדמימות ואמר בה מראה שפל לא עמוק כי הבהרת היא אע"פ שהיא לבנה עזה האדמדמות שבתוכה מגרע ממנו העומק ויחזור לשפלות מעט. ועל דרך הפשט לא יחזור והנה מראה שפל מן העור רק לבהרת אבל בשאת לבנה לא יאמר כן. ואמר בשתיהן ואם אין בה שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כהה כי בעבור שיש בה מראה האדמדמות ושחרות השער הצד ממנה גם השפלות והיא כהה והזכיר במכוה לבנה אדמדמת או לבנה ואמר מראה עמוק על הלבנה וחזר ואמר והנה אין בבהרת שער לבן ושפלה איננה מן העור כי הזכיר ענין השפלות ללבנה אדמדמת ללמד כי העומק והשפלות שניהם סימן טומאה ואין בהם טהרה רק כשאין בהן שפלות כלל והיא כהה והתורה כלתה בטהרת ישראל ובנקיות גופם והרחקת החולי הזה בתחלתו כי המראות האלו אינן עדין צרעת גמורה. אבל תבאנה לידי כך ויאמרו הרופאים בספריהם הבהרות נראה מהן מהצרעת ולכך יאמר הכתוב בהן בתחלתן נגע צרעת הוא כלומר מכה של צרעת איננה צרעת גמורה ובהיות סימני הטומאה גורמין לאמר ההסגר שיאמר צרעת היא יתכן שהיא צרעת גמורה ופעם יאמר בטומאה וטמאו הכהן נגע צרעת היא והכונה לומר שיטמא בו מעכשיו כי הוא נגע צרעת שיבא ודאי לידי צרעת וראוי להבדל מעתה מן העם וכן וטמא הכהן אותו נגע הוא ואמר שהוא נגע גדול שלא יתרפא אבל יגדל כל היום ויפשה כאשר פשה עתה. ומה שאמר רש"י בשער לבן שהוא סימן טומאה וגזרת הכתוב הוא דלא סבירא דמלתא וגזירת עילאה היא די נעלא על גברא ההוא כי הנגע שלא יהפוך השער ללובן איננו אלא כיעור בעור לא ליחה מחלית כלל

ספורנו

בלידת הנקבה: (ז) וכפר עליה. כי כל ימי זוב טומאתה תהיינה כל מחשבותיה פונות אל עמקי כלי הזרע ומשולחם ולא תהיה ראויה לאמץ דם וקדשיו עד שתביא כפרתה ותפנה אל הקדש: (ב) אדם כי יהיה בעור בשרו. וזה יהיה ברוב אם לא יטהר הזרע מדם הנדות: שאת או ספחת או בהרת. כלם מיני צרעת ומראיהן לבן כמו שבא בקבלה. ואין בהן ממיני הצרעת שספרו הרופאים זולתי המורפיא"ה והאלבארא"ס והנתק. אמנם שאר מיני הצרעת המזיקים שספרו שהם פרטן לכל הגוף בכלל והם נוטים אל האודם והשחרות לא תטמאם התורה כלל. כי אלה הד' מראות לבדנה שספרו ז"ל שהן שאת ותולדתה בהרת ותולדתה באות בתוכחות על עון כאמרם ז"ל (ברכות פ"ק) כל שיש בו א' מד' מראות הללו אינן אלא מזבח כפרה אבל שאר מיני הצרעת שספרו הרופאים לא יהיו בעמנו כלל ע"ל מזבח כפרה אם לא יהיה עמנו בתכלית הקלקול ח"ו כשאר מדוי מצרים הרעים או מצד חטא בהנהגת המאכל והמשתה וזולתה ולא תהיה בהם טומאה כלל: והובא. כי כל מי שילך אל מקום להתפעל לא יקרא בא אז. אבל יקרא מובא כענין תובל למלך רעותיה מובאות לך. והביאו אדוניו והביא האיש את אשתו. והגישו ונגשו אל המשפט ונקרב בעל הבית. עד האלהים יבא דבר שניהם: (ג) נגע צרעת הוא. הנה אמר לפעמים נגע צרעת הוא. ופעמים צרעת היא. ופעמים צרעת נושנת הוא. ופעמים נגע הוא. כי אמנם יש לצרעת כמו לשאר החלאים עתות התחלה ותוספת ותכלית ואם ירפא החולי תהיה לו ירידה ג"כ ויקרא להתחלה נגע בלבד ולתוספת נגע צרעת ולתכלית צרעת וכאשר תתישן תקרא צרעת נושנת וכאשר תהיה בירידה יאמר נרפא הנגע נרפא הנתק. ובהיות זה הענין מן החולי לעונש כאמרם ז"ל אינו אלא מזבח כפרה נתן זמני ההסגר לעורר אל התשובה כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון: (ד) ועמוק אין מראה מן העור. אע"פ שאמרו כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה העמוקה מן הצל מ"מ בהיות גם העור בלאו

כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר הוּא׃ יד וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא׃ טו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא׃ טז אוֹ כִי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן וּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ יז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא׃ פ

שלישי יח וּבָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא׃ יט וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן׃ כ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃ כא וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִיא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כב וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע הִוא׃ כג וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס

רביעי (שני כשהן מחוברין) כד אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה׃ כה וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כו וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כח וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא׃ פ

חמישי כט וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נָגַע בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן׃ ל וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה

אונקלוס

דכי הוא׃ יד וביומא דיתחזי ביה בסרא חיא יהי מסאב׃ טו ויחזי כהנא ית בסרא חיא ויסאביניה בסרא חיא מסאב הוא סגירותא הוא׃ טז או ארי יתוב בסרא חיא ויתהפיך למחור וייתי לות כהנא׃ יז ויחזיניה כהנא והא אתהפיך מכתשא למחור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא׃ יח ואינש ארי יהי ביה במשכיה שיחנא ואתסיא׃ יט ויהי באתר שיחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא׃ כ ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא מכתש סגירותא היא בשיחנא סגיאה׃ כא ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעת יומין׃ כב ואם אוספה תוסיף במשכא ויסאב כהנא יתיה מכתשא היא׃ כג ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת רושם שיחנא היא וידכיניה כהנא׃ כד או אינש ארי יהי במשכיה כואה דנור ותהי רושם כואה בהרא חורא סמקא או חורא׃ כה ויחזי יתה כהנא והא איתהפיך שערא לחורא בבהרתא ומחזהא עמיק מן משכא סגירותא היא בכואה סגיאה ויסאב יתיה כהנא מכתש סגירותא היא׃ כו ואם יחזינה כהנא והא לית בבהרתא שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעת יומין׃ כז ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה אם אוספא תוסיף במשכא ויסאב כהנא יתיה מכתש סגירותא היא׃ כח ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת במשכא והיא עמיא עימק כואה היא וידכיניה כהנא ארי רושם כואה היא׃ כט וגבר או אתתא ארי יהי ביה מכתשא בריש או בדקן׃ ל ויחזי כהנא ית מכתשא והא מחזוהי עמיק מן משכא וביה שער סומק דעדק

מסרה יד הראות, ד' מלא צלי'. טו הוא, ד' הוא. טז כי, במרכא. ללבן, ב' ותמין וכל שום בר אינש דכו'. יז ורלאהו, ב' בענין נהפך ותמין פסה. יח ובשר, ס' בו, כל מזריע יהיה בו כפי. בערו, מ"ו. יט במקום, מ"ו. ונראה, די. כ והנראה, דין מפיק ה'. הוא, ולי"ז וחירק. בשחין, ל'. כא ואם, ב' ר"פ בטעמא בענין. והיא, מן י"א דכתיב יו"ד. והסגירו, ד'. כב הכהן אתו, ג'. הוא, כתיב בוא"ו, וקרי בחירק. כג תחתיה, כל אור מ"ז. תעמד, כל ליתנא מ"ו. פשתה, קמץ ח"ק. הוא, בוא"ו וחירק. כד בערו, מ"ז. מכות, ל'. והיתה, במ"ש סוא"ז בנביא. כה ומראה, ל'. הוא, סכין בפסוק בו"ו וקרי בחירק. פרחה, ב'. כו ואם, ב' ר"פ בפסוק בענין (עי' לעיל פ' כ"א). והוא, כתוב וא"ו וקרי בחירק. כהה, ס'. והסגירו, ד'. כז הוא, כתיב וא"ו וקרי בחירק. כח ואם תחתיה, ג' ר"פ. והוא, סלמא בפסוק כתיב בוא"ו וקרי בחירק. כט או, קדמא אזלא סכין מקף ופי' לא חקיפו מלא דאסכם (עי' לקמן פ' י"ח).

ת"א כלו הפך לבן סנהדרין לח מה יפ. וביום הראות מ"ק ז ח סנהדרין לד כה ב. ונרפא סוטה ה. שאת לבנה שבועות ו. ואם תחתיה פסחים כה. מכות אש פס. ומראה עמק בסלא פד שבועות ו חולין סג במוכו מא. ואיש או אשה קדושין לה.

אתהפיך לחיור דכי הוא: (יד) ברם ביומא דיתחמי ביה בישרא חייא דביה יהי מסאב: (טו) ויחמי כהנא ית בישרא חייא ויסאביניה משול דבישרא חייא דביה מסאב הוא סגירותא הוא: (טז) או ארום יתוב בישרא חייא ויתהפיך לחיוור וייתי לות כהנא: (יז) ויחמיניה כהנא והא אתהפיך מכתשא למיחוור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא: (יח) וגבר נש ארום יהי ביה במושכיה שיחנא ואיתסי: (יט) ויהי באתר שיחנא שומא זקיפא חיוורא או בהקי מיטפלא חיוורא סמקא מערבין ויתחמי לות כהנא: (כ) ויחמי כהנא והא חיזויהא מכיך מן מושכא למחוור ושערה אתהפיך למחוור ויסאביניה כהנא משול דמכתש סגירותא הוא בשיחנא סגיאת: (כא) ואין יחמינה כהנא והא לית בה שער חיוור ומכיכא לא איתא למחוור יתיר מן משכא משול דהיא עמיא ויסגירניה כהנא שובעא יומין: (כב) ואין הליכא תהליך פסיונא במושכא יסאב כהנא יתיה מכתשא הוא: (כג) ואין באתרה קמת בהקי לא הליכת פסיונא צולקת שיחנא היא וידכיניה כהנא: (כד) או בר נש ארום יהי במושכיה כוואה דנור ותהי רושם כואה בהקי חוורא כומקא מערבין או חוורא בלחודא: (כה) ויחמי יתה כהנא והא אתהפיך שערא למחוור בסידא וחיזויה עמיק למחוור כתלגא יתיר מן משכא סגירותא הוא בכואה סגיאת ויסאב יתיה כהנא מכתש סגירותא הוא: (כו) ואין יחמינה כהנא והא לית בבהקי שער חיוור ומכיכא לא איתא למחוור יתיר מן מושכא משול דהיא עמיא ויסגירניה כהנא שובעא יומין: (כז) ויחמיניה כהנא ביומא שביעאה אין הליכא תהליך פסיונא במושכא ויסאיב כהנא יתיה משול דמכתש סגירותא הוא: (כח) ואין באתרה קמת בהקי לא הליכת פסיונתא במושכא והיא עמיא שומת כואה היא וידכיניה כהנא ארום צולקת כואה היא: (כט) וגבר או איתא ארום יהי ביה מכתשא בריש או בדקן: (ל) ויחמי כהנא ית מכתשא והא חיזויה עמיק למחוור יתיר מן משכא וביה שער מצלהב כחיזו

דדהב

יונתן

לפלפא פי' בין לטהר ובין לטמא ודייק דהל"ל למראה עיני הכהן לכל יתורא בכ"מ דבעייא הוא וכאן בא לרבות כהן המסתכן הן לטהר והן להפך וק"ל: (יט) בהקי מיטפלא וכו' פי' מאי בהרת טפלא היא כבהרת שהיא לבנה כשלג והיא עיקר והא טפלה בשאין לבנוניתה חלוק אלא פתוך כמחבר בשפני ותהו שאמר חיוורא סומקא מעורבין פי' לובן ואודם מעורבין יחד זהו פתוך וק"ל: (כג) צולקת שיחנא וכן לעיל שמות צ' ה' כתב כן ולשון גמרא הוא בב' המדיר דאיפא שם גבי ונשכו כלב ונעשה מקומו צלקת ופירש"י משהיתה המכה נשאר במקום המכה רושם זמן מה וק"ל וכדפירש"י: (ל) שער מוזהב מגוון של זהב והוא מראה הנוטה של האדום וכן פ"י באש להבה אשא ללהבה ופי'

פי'

רש"י

עיני הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו: (יד) וביום הראות בו בשר חי. אם צמחה בו מחיה שהוא סימן טומאה (ת"כ) אלא שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי איברים שאין מטמאין משום מחיה לפי שאין מראה הנגע כולו כאחד שמשופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב והראית בו מחיה למדנו הכתוב שמטמא: וביום. (מ"ק ח ובכורות לד) מה תלמוד לומר ללמד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולאיצטליתו ולכסותו ולביתו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל: (טו) צרעת הוא. הבשר ההוא: בשר. לשון זכר: (יח) שחין. (חולין ח) לשון חימום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור: ונרפא. השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר: (יט) או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם: (כ) מראה שפל. ואין ממשו שפל אלא מתוך לבנינותו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (כב) נגע היא. השאת הזאת או הבהרת: (כג) תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רושם שיחנא אינו אלא רושם החמום הניכר בבשר. כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו (יחזקאל כא) ונצרבו בה כל פנים ריטרי"ר בלע"ז: צרבת. ריטריי"שמנט בלע"ז: (כד) מחית המכוה. כשחיתה המכוה הפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה. וסימני מכוה וסימני שחין שוים הם (חולין ח) ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה נולד חצי גרים בשחין וחצי גרים במכוה לא ידונו כגרים: (כט) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום

בשר

רמב"ן

אם הפך לבן כל הגוף ומראה הנגע חזר לבהק או נתרפא טמא הוא: (כט) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב שנהפך שער שחור שבו לצהוב נתק הוא כך שמו של נגע שבמקום שער: (ל) לשון רש"י והנראה מן הלשון הזה שההפרש שבין נגע הראש והזקן לנגע עור הבשר הוא זה שהזכיר כיון השער הלבן והאות כי הנגע בארבע מראותיו כאשר בתוך שער הראש והזקן אם נהפך בו שער צהוב הוא טמא ובעור הבשר אם הוא לבן וכי היאך אפשר לומר כן ושלא הוא עצמו כתב כמראה נראות עור בשר שמטמא בארבע מראות ולא כמראה נתקי' של מקום שער שאין מטמאים בארבע מראות שאת ותולדת' בהרת ותולדת' ואם בארבע מראות אין מטמא באיזה מראה ובאיזה ענין הוא מטמא ולא הזכיר

בו

אבן עזרא

אחרים: (יח) או כי ישוב. שיתכן שישוב: (יט) לבנה אדמדמת: מעורבת משני הענינים או קראתם כן: מלת צרעת. מחלה וכן ושלחתי את הצרעה ואין מלת ושלחתי טענה כי הנה ישלח דברו אני שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו: (כ) והנה מראה. לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול תחת האל"ף והה"א במפיק כמו ידה רגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה"א הנח הנעלם בסוף המלה ודגשות הנו"ן יראנה כמו יפגיענה לחסרון הה"א הנוסף וכן מלת ממנה ונמנו: (כג) ואם תחתיה. אם עמדה במקומה כי יש נגע שיסע ממקום אל מקום: צרבת. כמו ונצרבו בו כל פנים כטעם מוקד וחום ולהבת: (כד) או לבנה. לבדה: (כח) ואם תחתיה תעמוד הבהרת והיא כהה. כאשר פירשתי ולא הזכיר כן בפסוק ואם תחתי' תעמד הבהרת הראשון בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה: (כט) ופעם להזכיר ואיש או אשה. בעבור הזקן ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרח והגבח איש ולא אדם כלל להוציא האשה והנה

פי' (פי' ע"ם ואיש או אשה ר"ל אחר שלקח לשון איש שאינו כולל לאשה כמו מלת אדם. הוצרך לומר אשה בעבור הראש לא בעבור הזקן כי הזקן שב לאיש

ולא

פירוש על אבן עזרא

ב ר"ל קלא לבן וקלא לאדום. ג ר"ל כי מלת צרעת אינו מין שוף כמו שאמרו חז"ל אלא מחלה. ולא"ת מלת ושלחתי הורה שהוא כדבריהם ר"ל שעולם דבר מי לפניהם כמו שאמר וישלח את היונה והולכם רבים. שומר ז"ל שזה אינה טענה כי כבר מצאנו מלת שלוח בדבר שאינו חי כמו שאמר ישלח דברו וירפאם וכו'. ס ר"ל מראה שרשו ראה. ולא יתכן לומר מראה כ"א מראה. ע כי הכתוי יראנה בתוספת נו"ן ה"א. ונפל ה"א הכנוי והבלע בדגש הנון. פ מטם ממנה. ממנהו. צ (יחזקאל כ"א ג'). ק ר"ל כי לא הזכיר כן בפסוק כ"ב מלת והיא כהה שפירשו חסר. כי כונתו שם שיעמוד על עמדה לא פשתה ולא חסרה. אבל בזה כונתו שפשתה שהוא וכבר פי' ז"ל כי לפי ד' נו מלת כהה הפך פשה.

ספורנו

ויתפלל גם הכהן עליו ובלעדי זאת בהיות על פיהם כל נגע יקנו טביעות עין במדרגות המראו' להבחין בין נגע לנגע: (יט) והיה במקום השחין שאת לבנה. שאין אותו המקום מוכן בטבעו לשער בשר של מעלה וכן מקום מכות אש כי אמנם העור הטבעי שנאבד בשחין או במכוה לא ישוב עוד כמאז אבל

יולד

פירוש רשב"ם

(ג) ומראה הנגע עמוק. לבן. ועמוק אין מראהו. שאינו לבן מאחד ממראות נגעים המפורש במסכת נגעים: (ח) צרעת היא. ומוחלט היא וישב בדד עד שיתרפא ויביא צפרים: (י) ומחית בשר חי. לא כמו בשר מבושל כי אם חי שנגדלה חתיכת בשר בתוך הנגע: (יח) שחין פירשו רבותינו שבא על ידי הסימות סלקות שהבהו אבל שחין של מכות אש הוא שבא על ידי חמימות אש:

נתק

מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא׃ לא וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים׃ לב וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר׃ לג וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ לד וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ לה וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ׃ לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃ לז וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס

לח וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת׃ לט וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא׃ ס

ששי (שלישי כשהן מחוברין) ס מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מא וְאִם מִפְּאַת פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מב וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ בַגַּבַּחַת נֶגַע

לבן

ס נ׳ רבתי

אונקלוס

ויסאב יתיה כהנא נתקא הוא סגירות רישא או דיקנא הוא: לא וארי יחזי כהנא ית מכתש נתקא והא לית מחזוהי עמיק מן משכא ושער אוכם לית ביה ויסגר כהנא ית מכתש נתקא שבעא יומין: לב ויחזי כהנא ית מכתשא ביומא שביעאה והא לא אוסיף נתקא ולא הוה ביה שער סומק ומחזי נתקא לית עמיק מן משכא: לג ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יגלח ויסגר כהנא ית נתקא שבעא יומין תנינות: לד ויחזי כהנא ית נתקא ביומא שביעאה והא לא אוסיף נתקא במשכא ומחזוהי ליתוהי עמיק מן משכא וידכי יתיה כהנא ויצבע לבושוהי וידכי: לה ואם אוספא יוסיף נתקא במשכא בתר דכותיה: לו ויחזיניה כהנא והא אוסיף נתקא במשכא לא יבקר כהנא לשער סומק מסאב הוא: לז ואם כד הוה קם נתקא ושער אוכם צמח ביה אתסי נתקא דכי הוא וידכיניה כהנא: לח וגבר או אתתא ארי יהי במשך בסרהון בהרן בהרן חורן: לט ויחזי כהנא והא במשך בסרהון בהרן עמין חורן בוהקא הוא סגי במשכא דכי הוא: מ וגבר ארי יתר שער רישיה קרח הוא דכי הוא: מא ואם מקביל אפוהי יתר שער רישיה גלוש הוא דכי הוא: מב וארי יהי בקרחותא

או

מסרה ל לסב, כ"ל מ"ו. הזקן, ג'. הוא, כ"כ וקרי בטע"ז טרק. לא וכי יראה, ל'. אין, י"ז פסוקי' אין אין מלעשים פסוק. שחר, כולם ח' בל' במ"ב. נגע הנתק, ב'. לב הנגע, ל'. בשעם בשבין, והנה, כל דפסיק מלך. ומראהו ז'. לג והתגלח וחב' והלמ"ד דגושים וחב' רבתי. יגלח, ח"י דקרי ולא כתיב. לד עמק כלם חסר במ"ב. וכבס, ט'. לו יבקר, ב'. לשער, ל' דגש. לז חסר, כולם חסר בלי' במ"ב. ומהרו, ד'. לח בהרת בהרת, כל אות ח"ו. לבנות, ד' בלי' ב' חסר ב' מלא. לט כהות, ב' ומלא. לבנת, ח"ו. בהק, ח"ו. מ ימרט, ב' תמגין. קרח, מ' דמ' ומין ק' ולא כתיב. מא גבח, ח"י דקרי ולא כתיב. מב וכי יהיה, ד' ר"פ בסורה. בקרחת, ל'. בגבחת, ל'.

ת"א והתגלח פס ל.

רש"י

(ל) ובו שער צהוב. שנהפך שער השחור שבו לצהוב: נתק הוא. כך שמו של נגע (ת"כ) שבמקום שער: (לא) ושער שחור אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו': (לב) והנה לא פשה וגו'. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא: (לג) והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. (ת"כ) מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגילוח: (לה) אחרי טהרתו. אין לי אלא פושה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה: (לז) ושער שחור. מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמוד לומר ושער ולצהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהב אור"פלנ"א בלעז: טהור הוא וטהרו הכהן. הא טמא שטהרו הכהן לא טהר (נגע ז): (לח) בהרות. חברבורות: (לט) כהות לבנות. שאין לובן שלהן עז אלא כהה: בהק. כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רו"ס בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לח: (מ) קרח הוא טהור הוא. טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהם מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ופשיון: (מא) ואם מפאת פניו. משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת: (מב) נגע לבן אדמדם. פתוך מנין שאר המראות תלמוד לומר כמראה צרעת עור

בשר

ספורנו

יולד במקומו דבר דומה לשער שאין עור מחליף כדאיתא בפרק בא סימן. וכמו שספרו הרופאים: (ל) נתק הוא. שיש בתוך מקום שער איזה מקום שנתק ממנו השער בכח חולי לא בכח אדם ולא בכח סם ואע"פ שאין שם שום מכה כמו שקבלו רז"ל וכן הוא מין נרשם אצל הרופאים. אמר אם כן שלא ע"פ שתהיינה במקום הנתק מכות בעלות ופשיון המטמאין אלא במקום שער הנה השער הצהוב מגיד במקום שער מן המראות לבן ומן הפשיון: (לט) כהות לבנות. למטה ממראה קרום ביצה שהוא פחות שבמראות:

והנגע

דהב דקיק ויסאב יתיה כהנא ניתקא הוא מנידות רישא או דיקנא הוא: (לא) וארום יחמי כהנא ית מכתש ניתקא והא לית חיזויה עמיק למחוור יתיר מן משכא ושער אוכם לית ביה ויסגר כהנא ית מכתש ניתקא שובעא יומין: (לב) ויחמי כהנא ית מכתשא ביומא שביעאה והא לא הליך פסיון מכתשא ולא הוה ביה שער מצלהב כחיזו דהב וחיזוי ניתקא לית עמיק יתיר מן משכא: (לג) ויספר ית שערא דחזרנות ניתקא ברם דעם ניתקא לא יספר ויסגר כהנא ית ניתקא שובעא יומין: (לד) ויחמי כהנא ית ניתקא ביומא שביעאה והא לא הליך פסיון ניתקא במשכא וחיזויה ליתוי עמיק למחוור יתיר מן משכא וידכי יתיה כהנא ויצבע לבושוי וידכי: (לה) ואין הלך תתהלך פיסיונא דניתקא במשכא בתר דכותיה: (לו) ויחמיניה כהנא והא הליך פסיון ניתקא במשכא לא יפשפש כהנא לשער מצלהב מטול דמסאב הוא: (לז) ואם כד הוה קם ניתקא ושער אוכם צמח ביה איתסי ניתקא דכי הוא וידכיניה כהנא: (לח) וגבר או איתא ארום יהי במשוך בישרהון בהקי בהקי חיורן: (לט) ויחמי כהנא והא במשוך בשרהון בהקי עמיין חוורן צהר הוא סגי במשכא דכי הוא: (מ) וגבר ארום יתר שער רישיה קרוח הוא דכי הוא: (מא) ואין מקביל אנפוי יתר שער רישיה גלשלשן הוא דכי הוא: (מב) וארום יהי בקרוחתא

בעל הטורים

הנגעים בכולו יגיל כי לא ימהר: (ל) הזקן ג' במס' הכא ואידך הזקן זקן אהרן. וגם את הזקן תספה במפלת סנחריב (ישעיה ז') מלמד שלקו בנגעים ובשביל שאהרן רודף את השלום ומשכים בלשון שמן זכה לשמן הטוב של שמן המשחה שיורד על זקנו: (לג) והתגלח גימ"ל גדולה. שג' צריכין גילוח גדול בכל מקום שיש שער [משא"כ ביום תגלח] נזיר ומצורע. ולוים: (לו) לא יבקר שנים במסו' הכא ואידך לא יבקר בין טוב לרע. בשביל לא יבקר בין טוב לרע על כן לא יבקר הכהן ויטמאנו

יונתן

כי השער לבוש דומה לזהב: (לג) דחזרנות ניתקא פי' שסביב הנתק וכן מתרגם אח"כ דעם ניתקא נמי ה"ע מה שעם הנתק והוא סביבותיו כדפירש"י ונפקא ליה שיניח ב' שערות שיהי' ניכר כדאיתא בת"כ: (לט) צהר כמו בהיר ולח: (מא) מקבל אנפוי פי' מנגד עיניו והוא תרגום של מפאת וקי"ל גלשלשן תרגום של גבח הוא בכאן ולפי הענין מפרש גבח מל' גבוה שכן אותיות אח"הע מתחלפים וכן נמצא יותר שמתורגם על ענין גבהות כמו הרים גלשושלא וכן תרגם על שגלשו מהר גלעד יעקב ותנוי דעבדו גלישושוא

רמב"ן

זה הכתוב אלא בסימני החליט' שבסוף שער לבן ופשיון אבל משב הרב שטע הראש והזקן הודיענו הכתוב בשמו שאמר נתק הוא והוא השם הידוע לו ובשם הזה הוא נכר והזכיר בנגעים שמותם ומראיהן בהרת לבנה שאת לבנה ובראש הזכיר שמו ובשמו הוא נודע וכל השם הזה הוא טמא הכתו' וחזר ופירש סימני החליט' בסוף זו היא סברת הרב בנתק וכן נראה עוד מדבריו כי טעם הפרש' השני': (מ) ואיש כי ימרט ראשו. לומר כי כאשר ימרט הראש שישיר השער ויקרח יהיה טהור ממראות נתקים מראש ואין מטמא באותו נגע הנקרא נתק ויהי' דין כדיני עור בשר שאת ותולדת בהרת ותולדתם דכיון שאין כאן שער יצא מכלל דין ראש וזקן וכל זה אינו כן שהראש או הזקן בעוד שער בהן איך מטמאין במראות נגעים כלל אבל כאשר ימרט מקום הראש וינשר השער שבו ומעיקרו עד שנעש' המקום חלק ופנוי מכל שער ונולד במקום הנתוק שהוא שער לבן ודק הוא הנגע הטמא ולכך נקרא נתק בעבור שנתק משם השער לא שהוא שם בלבד כמו שאמר הרב ז"ל אבל כשמו כן הוא שצריך נתוק השער ההוא מגרים ואחר נתוק השער הראשון התולדי מן המקום ההוא אם נולד שם השער הזה הלבן הדק הצהוב הוא סימן טומא' לא כשנולד תחלה קודם הנתוק. וכן שנינו נולד בראש או בזקן שאר הראש והזקן ונקרחו הראש והזקן עד שלא העלו שער והעלו שער ונקרחו רבי אליעזר בן יעקב מטמא שתחלתן וסופן טמא וחכמים מטהרין ולענין שער לבן הקודם נמי שנינו שער לבן שקדם לנתק טהור ורבי יהודה מטמא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא מטמא ולא מציל וכן הענין הזה כלו עוד שנוי בספרא וטעם הכתוב שלא הזכיר הנתוק בתחלה מפני שהזכיר נגע בראש או בזקן במראה עמוק ושער לבן. ולא יתכן שיהיה המראה עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל בעוד השער השחור התולדתי עליו ולפיכך תפס סתם בנהוג בבני אדם כי בכל הנגעים בראשם ינתקו מתחלה ויולד בנתק נגע וילמד בו השער הלבן הדק הקצר ואחר כך פירש נתק הוא לבאר בפירוש שלא יטמא עד שיהיה נתוק ודעת רובי המפרשים שהנגע הזה שהוא הנתק אינו צריך שיהא בו בהרת ושאת ולא שום שנוי בעור הראש אבל כיון שניתק השער מגרים בראש או בזקן ויעקר משרשו לגמרי הוא הנגע ואם נולד בו שער לבן דק טמא וזהו לדעת הראש או הזקן שהרי טמא הכתוב בתחלה ומראהו עמוק בשער לבן וחזר והזכיר בשאינו עמוק בסגר ובמה הותו בפשיון ומשמעות זה שאין מראה הנתק עמוק ולא משונה כלל בודאי שני הסימנים האלו שהן הפשיון והשער הלבן שוים הם בדינם וא"כ באו הכתובים ללמד שדין מראהו עמוק כמראה הבהרת או שאינו עמוק ולא משונה כלל כיון שנתק מטמא בשער לבן או בפשיון ובברייתות הרבה שנויות בספרא בענין הזה אבל היה נראה שאמר שימרט המקום בראש אינו נגע עד שתוליד במקום החלק בהרת ותולדת' או שאת ותולדת' ואז תטמא הבהרת והשאת בשער לבן כמו שתטמא בעור הבשר ההפך לבן כי הכתוב שהזכיר נגע בראש או בזקן ואמר והנה מראהו עמוק מן העור ירמוז למראות הנגעים המזכרים למעלה והזכיר בהרת ותולדת' וכן שאת ותולדת' ואין הפרש' הזאת אלא לטעון טעם אחר שלא כענינו והוא שלא יטמאו מראות נגעים בראש אלא אחרי הנתוק ויש בו להקל ולהחמיר שידוע בשער לבן והכתוב שאמר וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אין מראהו עמוק מן העור ושער שחור אין בו והסגיר את נגע הנתק פי' כמו ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו ועמוק אין מראה מן העור כי עם הנתק ירמוז שהיו מראות נגעים בנתוק וזה צריך עיון בתוספתא במסכת נגעים לפי ששנינו שם והנתקים מטמאים בכל מראה ואפילו לבנים בשחור ושחורים בלבן ומטמאים בשער לבן דק שמראיו כתבנית הזהב ע"כ נראה מזה שצריך שיהיה בנתוק מראה נגע או לבן בעור הראש השחור כעין מראות הנגעים או אפי' נגע שחור בעור הראש שלבן כעין המורפיאה השחור' שהזכירו הרופאים כי הכתוב לעולם מזכיר נגע בנתק שצריך שיהיה נגע בנתק אבל לא ייחד להם מראות כמו בעור הבשר והפרש' השני' ואיש כי ימרט ראשו לימד' כי אין דין הנתקין אלא כאשר ימרט אמצעות הראש וישאר השער מקיף את הנתק מכל צד אבל אם ימרט אחורי הראש או פאת הפנים וינתק מכל צד ההוא אינו נידון בסימני הראש וזקן אלא בסימני עור ובשר והטעם כי בטבעי בני אדם רבים שיקרה להם מיעוט השער

אבן עזרא

ולא לאשה ובקרח ובגבח אמר כמו שאמר ואיש כי ימרט ראשו ולא הזכיר בו אשה כי לא תמלא קרחה ובגבחת באשה מפני הלחות שבה כמו שמפרש למטה. ומה שאמר ולא אמר אדם. ר"ל ולא אמר אדם שהוא כלל לאיש ולאשה ע"כ) כי יהיה בו נגע בראש או בזקן לאיש: (ל) צהוב. בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן: נתק הוא. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת והטעם [ש]על השער: (לג) והתגלח. הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח: (לד) וכבס בגדיו. ואין צורך לאמר שירחץ [ת]במים: (לו) לא יבקר הכהן. הטעם יבקש וכן [א]ובקרתם וקרוב מלשון הבדלה וכן לא יבקר בין טוב לרע: (לט) בהק הוא. זאת המלה ידועה בלשון [ב]חז"ל ואין ריע לו במקרא: (מ) ימרט. כמו ולחיי למורטים בעבור השער שהוא סביב הלחיים: קרח. מגזרת לא תשימו קרחה: וטעם ראשו. כלו: (מא) גבח. אין לו [ג]חבר חוץ מהפרשה הזאת והוא שם התאר ולפי דעתו שקרח הוא במעלה של [ד]הראש ולא הזכיר האשה בעבור הלח' הרבה שיש בה לא יקרח ראשה כי השער הוא כדמות עשב: במראה

פירוש על אבן עזרא

[ש]שהוא מפסק למולשתו. [ת]שאם בגדיו צריכים כבוס גופו לא כ"ש. [א](יחזקאל ל"ד י"א). [ב]מבהיק מסוף העולם ועד סופו. בל"א (גלענצט) והנה בהק הוא מין נגע לבן ונוגה לו הרבה. אבל פחות מבהרת ומשאת וספחת. וכן אמרו בספרא בהק הוא טהור הוא. הוא טהור וממנו ולמעלה טמא. ודומה לו בענין הנוגה מה שמתרגם יונתן מנגה נגדו (ש"ב כ"ב י"ג תהלים י"ח י"ג) מזיו יקריה מבהיקין שמי מרומא (מכלל יופי) [ג]כתב הרד"ק בשרשים שרש גבח וז"ל. הגבחת הוא מקום שלא היה בו שער אבל הקרחת הוא שהיה בו שער ונמרט. וכן גבחת הבגד שעדיין הבגד חדש ואין בו שער מפני הצרעת. אבל קרחת הבגד שנמרט שער שבו מפני ישנו והצרעת בו עכ"ל. [ד]לפי שאמר הכתוב ואם מפאת פניו ימרט גבח הוא. ימכן שקרח הוא במעלה על הראש

פירוש רשב"ם

(ל) נתק צרעת מקום שער קורא נתק שעל כך מתנתק השער: (לא) ושער שחור אין בו. והסגיר שאם היה בו שער שחור דהוי הוא טהור לגמרי ואין

לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו: מג וראה אתו הכהן והנה שאת־הנגע לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו כמראה צרעת עור בשר: מד איש־צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו: מה והצרוע אשר־בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל־שפם יעטה וטמא | טמא יקרא: מו כל־ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו: ס מז והבגד כי־יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים: מח או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בעור או בכל־מלאכת עור: מט והיה הנגע ירקרק | או אדמדם בבגד או בעור או־בשתי או־בערב או בכל־כלי־עור נגע צרעת הוא והראה את־הכהן: נ וראה הכהן את־הנגע והסגיר את־הנגע שבעת ימים: נא וראה את־הנגע ביום השביעי כי־פשה הנגע בבגד או־בשתי או־

בערב

או בגלושתא מכתש חור סמוק סגירות סגיא היא בקרחותיה או בגלושותיה: מג ויחזי יתיה כהנא והא עמיק מכתשא חור סמוק בקרחותיה או בגלושותיה כמחזי סגירות משך בסרא: מד גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבא יסאביניה כהנא ברישיה מכתשיה: מה וסגירא דביה מכתשא לבושוהי יהון מבזעין ורישיה יהי פריע ועל שפם כאבילא יתעטף ולא תסתאבון ולא תסתאבון יקרי: מו כל יומין דמכתשא ביה יהי מסאב מסאב הוא בלחודוהי יתיב מברא למשריתא מותביה: מז ולבושא ארי יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר או בלבוש כתן: מח או בשתיא או בערבא לכתנא ולעמרא או במשכא או בכל עיבידת משך: מט ויהי מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או במשכא או בשיתיא או בערבא או בכל מאן דמשך מכתש סגירותא הוא ויתחזי לכהנא: נ ויחזי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא יומין: נא ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה ארי אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או

במשכא

מסרה פרחת, ל' וכל לו' ס"ו. הוא, ומ"ו והירק. בקרחתו, ג'. בגבחתו, ג'. מד לרוע, כל הדין ל' מ"ו. טמא, ג' דגש. יטמאנו, ל'. בראשו, י"ד. נגעו, ג'. מה והצרוע, ב'. פרמים, ל' ומ"ו והתם כפי. וראשו, ד'. פרוע, ב' חד ספר דין מלא. יעטה, ד' הע"ין בשוא לבד. וטמא, פסיק. מו בדד, ח'. מושבו, ב' ומ"ו. מז והבגד, כ"ט ב' במנין. מח בשתי, ל' הב' במירק ובלא מתג והשי"ן רפי' בערב. ב' בב' לשנא בכסף. מט ירקרק, ל' וחד בירקרק. אדמדם, ד' שנים בקמץ ודגוש. כלי עור, במקף. הוא, במלאפום. והראה, ל"ד והה' בקמץ לבד והוא מסוף.

ת"א בקרחתו שם ענ מדה יח. איש צרוע הוא סוטה כב ערכין ג כריתות ח. ועל שפם מ"ק טו סנהדרין כו. וטמא טמא יקרא שבת סז מ"ק ה סוטה לב ב"ק לה חולין עח נדה סו. כל ימי אשר מגילה ח. בדד ישב ברכות כה פסחים סז זבחים קיז ערכין טז. בגד צמר אר בגד פשתים שבת כו כז מנחות לט בכורות יז.

רש"י

בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר אדם כי יהיה בעור בשרו. ומה אומר בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות שאת ותולדתה בהרת ותולדתה: (מד) בראשו נגעו. אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו לרבות את כולן על כולן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגומר: (מה) פרומים. קרועים: פרוע. מגודל שער: ועל שפם יעטה. כאבל: שפם. שער השפתים גרנון בלע"ז: וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו (מ"ק ה): (מו) בדד ישב. שלא יהיו טמאים יושבים עמו. ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה. חוץ לג' מחנות (פסחים סז): (מח) לפשתים ולצמר. של פשתים או של צמר: או בעור. זה עור שלא נעשה בו מלאכה: או בכל מלאכת. עור שנעשה בו מלאכה: (מט) ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים: (נא) צרעת

ממארת

ספורנו

(מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. ממה שאין ספק בו שלא יהיה זה בטבע בשום פנים כי בבגד לא יקרו אלה המראות המשונות אם לא מצד מלאכה תשימם בו הצבעים שונים בכונה או שלא בכונה וזה מצד איזה ספק שיקרה בסמים הצובעים או במלאכת האומן או בהתפעלות הבגד הצבוע וכבר באה הקבלה שלא ידונו בנגעי בגדים זולתי הלבנים בלתי צבועים כלל. אמנם העיד הכתוב שלפעמים יהיה זה כשלא בבגדים ובבתי' וזה להעיר אזן הבעלי' על עבירות שבידם כמו שספרו ז"ל שיקרה בענין השביעית כאמרם בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית סוף מוכר את מטלטליו לא הרגיש סוף מוכר שדהו וכו'. וכ"ז בחמלת ה' על עמו שומרי מצותיו וכן קבלו חז"ל. שאין בגדי עובדי עכו"ם מטמאין בנגעים וזה כי אמנם המין האנושי הוא התכלית המכוון במציאות הנפסדים כי הוא לבדו מוכן מכלם להיות דומה לבורא במושכלו' ובמעשיות כאשר העיד הוא ית' באמרו בצלמנו כדמותנו וילדק זה בכל א' מאישי האדם בשכלו האישיי הנקרא צלם אלהי' וכמו הבחיריי הנקרא דמות אלהים כי האדם לבדו בנבראים הוא בעל בחירה וכאשר יתעורר להתבונן מציאות בוראו וגדלו ודרכו אשר בו הוא רב חסד ואמת ובהם עושה צדקה ומשפט. ואשר שהתבונן והכיר זה ילך בדרכיו לעשות רצונו כרצונו הנה זה בלי ספק דומה לבוראו יותר מכל שאר הנבראים והוא התכלית המכוון מאת הבורא המעולה כאמרו וצדיק יסוד עולם. וכאשר לא הואיל השם את האדם מזה בהיותו נשמע אל הכח המתאוה הגשמיי בכל פעולותיו או בקצתם להתרחק מכלון בוראו או להתקומם עליו יהיה העונש עליו גלוי או בלתי גלוי כפי המשפט האלהי כאמרו כי לא אצדיק רשע וכאשר יקרה זה לאדם כשגגה שיוצא מאתו הנה יתייסר בממונו או בגופו כפי הסכמה האלהים להעיר אזנו כאמרו ויגל אזנם למוסר אמנם הנרדמים אשר לא ידעו כלל ולא התעוררו כלל לדעת דבר מזה והם כל בני עכו"ם ורוב האומה הישראלית זולתי יחידי סגולה הם בלי ספק תחת הנהגת הטבע והגרמים השמימיים הנכבדים מאותם בני אדם כשאר מיני בעלי חיים אשר לא תפול השגחה אלהית באישיהם אבל במיניהם בלבד כי בהם תשלם כונת המעולה ית'. וכאשר בחר באומה הישראלית כאומרו בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה וזה מפני שתקות המכוון מאתו ית' היא יותר קרובה ומצויה באישי זאת האומה ממה שהיא באישי זולתה כי אמנם מציאות הבורא ואחדותו נודע בקצתם ומקובל בכולם מהאבות כאמרו

נודע

או בגלשולשתא מכתש חיור סמוקרי מערב סגירות סגיא הוא בקורחתיה או בגלשלושתיה: (מג) ויחמי יתיה כהנא והא שומת מכתשא חיוורא סמקא מערבן בקורחתיה או בגלשלשותיה הי כחיזו סגירות משך בישרא: (מד) גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבא יסאביניה כהנא מטול דברישיה מכתשיה: (מה) ומצורעא דביה מכתשא לבושוי יהון מבזעין ורישיה יהי מרבי פרוע ועל ספריא יהי מהלך ועל שיפמיה יהי מעטף והי כאבילא יהי לבוש וכרוזא מכריז ואמר רחוקו רחוקו מן מסאבא: (מו) כל יומין דמכתשא ביה יהי מסאב מטול דמסאב הוא בלחודוי יתיב ולצד אינתתיה לא יתקרב מברא למשריתא מותביה: (מז) ולבושא ארום יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר או בלבוש כיתן: (מח) או בשתיא או בערבא לכיתנא ולעמרא או בצלא או בכל עיבידת צלא: (מט) ויהי מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או בצלא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דצלא מכתש סגירותא הוא ויתחמי לכהנא: (נ) ויחמי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שובעא יומין: (נא) ויחמי ית מכתשא ביומא שביעאה ארום הליך פסיון מכתשא בלבושא או בשיתיא או

בעל הטורים

ויעטלנו טעל ז' דברים נגעים באים (רבה כ"פ מלורע): (מד) טמא ב' במסורה הכא ואידך. למען טמא את מקדשי (פ' קדושים) כמו לגבי שמים שלוקה בלרעת פי' למען טמא את מקדשי שור שנכנס בו לעבוד טמא יעטלנו והיינו דכתיב בעזיהו (ד"ה ב' כ"ו) ובידו מקטרת להקטיר והלרעת זרחה במלחו. בגנו ב' במסו' הכא ואידך אשר ידעו איש נגעו בעבין (תפלת שלמה) (ד"ה ב' ו') פירוש ברלשו נגעו בתחלת העבין לריך שידע נגעו ויפהר ממנו בתשובה קודם שיתפלל: (מה) ורלשו ד' במס' הכא ואידך מגדל ורלשו בשמים: ורלשו מגיע השמימה. ורלשו לעב יגיע (איוב כ') בשביל שהגיע רלשו עד לשמים על כן נגעים באים עליו ורלשו יהיה פרוע: (מו) בדד ישב לפי שהלה מדנים בין אחים בלשון הרע ונכם לישב לזה לבד ולזה

יונתן

גלישושותא בטורא דגלעד וכן כאן לפי ענינו כדפירשנו וכ"כ המתורגמן בערכו וע"ש: (מג) סמוקרי וכן תרגם לעיל פ' בראשית כ"ה על אדמוני ע"ש: (מה) מבזעין יש מפרשים כל שפת הים ילך וכ"ל כלומר מחוץ למחנה ואין בו לא טעם ולא ריח והגאון מהר"ד מביה ספריא בד' מלשון המקרא בשוק הסופדים וכ"ל שילך כאבל במקום ספדיא וקבוב לראשון וכראה ביותר לריך להיות ספדיא ופי' שאסור ליטול גם לפרכיו דדמי לאבל כמו שאבל אסור בנעילת לפרכים גם מלורע אסור וס"ל כב"י דפליג אדר' יוסי בפרק אלו מגלחין ואמר כשם שאבל אסור נבלה ה"ב אסור ליטול לפרכיו והכי קי"ל אם לא ע"י שינוי כדכתב הטור י"ד סי' ש"ז: (מו) ולצד אנתתי' לא יתקריב כדפירש"י יע"ש והוא מדה כנגד מדה וכן הוא במס' ערכין ובברכות ג"כ וכן בפ' אלו מגלחין נפקא להו מדכתיב וישב מחוץ לאהלו ואין אהל אלא אשתו שאמר שובו לאהליכם וק"ל: (מט) בצלא. פי' בעור ונמלא בדרז"ל עבקא דצלא ופי' מעה של עור ומה דלא תרגם משכיה י"ל כי משכי' היא עור של אדם אבל צלא הוא עור בהמה:

לורעא

רמב"ן

השער בגדדי הראש לאחור או לפנים ואין המתוק בהם טולי אחר אלא הרי הוא כשאר הגוף אבל כאשר ינתק השער באמצעות מקום השער איננו אלא נגע והוא הנגע שקורין לנתו' שלנו שיל"א ובערבי אל קעפה ומיעוט הכתו' שנמלא מפאת פניו ומאחוריו שכן דרך בני אדם להקרח: וטעם הכתוב שאמר דוכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם שיטמא כשאר הגוף במראות נגעים בשתוך ובהלק ואמר כמראה לרעת עור בשר שיהיה מופלם בשמים או בפשיון שהוא מראה הלרעת האמו' בעור הבשר והזכירו רבותינו שאינו מטמא בשער לבן כמו ששנינו שהמסי' מטמא בקרחת או בגבחת מה שאין כן בשער לבן וידרוש כן בת"כ ויש מן המפרשים שאומרים כי טעם הפרשיות להבדיל בין הנתק ובין הקריח' והענין הוא כי קרחת וגבחת הוא שיעקר השער בענין שאינו עתיד לחזור כגון שסך שער ראשו בסם משיר השער או שנעקר בטבעו ביבוש הליחה וענין הפרשה כפי הדעת הזו כי מתחלה דבר הכתוב בנתק והוא שנשר השער ונכרת מלשון ונתוק וכרות נתקו כפות רגלי הכהנים ואחר כך אמר כי כאשר ימרט ראשו שיעקר השער בשרשה שיהא הראש חלק ומלובן כעין נחשת ממורט וכענין שכתוב למען יהיה לה ברק מרוטה שבידוע שלא יחזור שם שער לעולם אין זה נתק אבל האיש הזה קרח הוא או גבח כדרך בני אדם הקרחים וטהור הוא אבל יהיה אם בקרחת או בגבחת ממראות הנגעים יהיה טמא כמראה לרעת עור בשר ובשימרבון תחיה ופשיון אלא שמעטו חכמים ממנו במדרשם שער לבן וטעם הדבר לפי שהכר נמרט הראש ואין ראוי לגדל שער כלל ואם יולד שם מעט שער במקרה לעולם לא יהיה שחור ולא בתכונת שער אלא לקוי ולבן וזה דעת חכמי האלפתי' בפי' מסכת נגעים וענין המשניות והבריייתות השנויות שם נוטה לדבריהם ואם כן יהיה הנתק חולי הקפע' או החליים הידועי' הנקראים מחלת שועל ובעלי הנתק וכל חליים יש להם עזר ורפואה ואין לה עזר ורפואה כלל: (לג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח. כפי פשוטו יזהיר שלא יעביר תער על מקום הנתק שלע"פ שאין בו שער אם יעביר התער על המקום ההוא יתגרר העור והנה סבה להלמיח בו שער שכן דרך בעלי חסיין שגרלם וכל המשירי שערותיהן לגדור המקום וגם לעשות זכן באזמיל חבורות חתיכות. אבל בתורת כהנים דרשו ואת הנתק לא יגלם וכי מה יש בו כלומר והלא כיתק השער ממנו אלא סמוך לנתק לא יגלח הא כיצד מגלח חוצה לו ומניח שתי שערות סמוך לנתק כדי שיהא ניכר אם פשה וזהו שתרגם אונקלוס ויגלח סחרני נתקא ודעת נתקא לא יגלח שיניח בכל סביביו שתי שערות להכיר בהם הפשיון ויהיה טעם ואת כמו ויגם דוד את העם וישאל להם לשלום שבא סמוך להם ולא בא בתוכם או טעמו כטעם עם ויחפר מלת אשר יאמר ואשר עם הנתק לא יגלח וכמוהו רבים: (מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. זה הענין איננו בטבע כלל ולא הווה בעולם וכן נגעי הבתי' אבל בהיות ישראל שלמי' לה' יהיה רוח השם עליה' תמיד להעמיד גופם ובגדיה' ובתיה במראה טוב וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועון יתהוה כיעור בבשרו או בבגדו או בביתו להראות כי השם סר מעליו. ולכך אמר הכתוב ונתתי נגע לרעת בבית ארץ אחוזתכם כי היא מכת השם בבית ההוא. והנה איננו נוהג אלא בארץ שהוא נחלת ה' כמו שאמר וכי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה. ואין הדבר מפני היותו חובת קרקע אבל מפני שלא יבא הענין ההוא אלא בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד שוכן בתוכה: ובתורת כהנים

דרשו

אבן עזרא

(מג) כמראה צרעת עור בשר. שאר[ה] הגוף: (מה) בגדיו יהיו פרומים. כמו קרועים להכירו ללכת במחנה משונה או טעמו כענין[ו] אבל על כן בגדיו יהיה פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע: ועל שפם. למעלה מהשפה והמ"ם מהשרש והעד ולא עשה [ז]שפמו: יעטה. בבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק בהבל [ח]פיו: וטמא. פעמים [ט]שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שיש שם יהוד שישמרו בני אדם ולא יגעו בו: (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא. כי טמא הוא באמת מלת בדד מפורשת במגלת [י]איכה: (מח) או בשתי או בערב. ידועים ויתכן להיות גזרת בשתי נגזרת ומשפי' [כ]בת שהוא יסוד והעד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי: או בעור. [ל]כאשר הוא: בכל מלאכת עור. כמו [מ]מכבר [נ]ונאד: (מט) ירקרק. מגזרת ירק כי הענין [ס]כמוהו וזה [ע]כפול לחסרון וכן [פ]שחרחרת וי"א הפך [צ]הדבר: (נח) מארת.

כמו

פירוש על אבן עזרא

הראש. [ה]ר"ל מראה שאת הנגע בקרחת ובגבחת כמראה לרעת שאר עור הבשר בגוף. ועיין פירש"י ז"ל (פסוק מ"ב) [ו]שבגדיו קרועים. [ז](ש"ב י"ט כ"ה) הוא השער שעל השפה. ושרשו שפם (ליפפענבארט). [ח]שהוא סכנה למתקרבים אליו אף שלא יגעו בו. [ט]ר"ל מ"ש טמא טמא יקרא לאו דוקא. רק כל פעם שבני אדם יתקרבו אליו יאמר טמא אני. [י]שם פי' שהוא שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ"ד ובמקרונו וכן מלת בטח. ור"ל בדד ישב לשון זכר. ישכה בדד. לשון נקבה לבדד לבטח (תהלים ד' ט') בטח בדד (דברים ל"ג כ"ח) ל"ז. היושבת לבטח (לפניה ב' ט"ו) ל"נ. [כ](ישעיה כ' ד') [ל]שלא נעשה בו מלאכה. [מ](מ"ב ח' ט"ו) בל"א (פאלקעטר). [נ]שנעשים מן העור. [ס]ר"ל גוון הירק כמראה הירק (גרין). [ע]ר"ל ירקרק מורה על מראה חלושה (גרינליכט). [פ](שיר א' ו') שפי' שחרות מעט (שווערצליך). [צ]ר"ל מראה

חזקה

ספורנו

נודע ביהודה אלהים וגו'. כתב להורות' התורה והוא החלק העיוני והמצוה והוא החלק המעשי כאשר העיד באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם והזהיר שבנסותם מזה יעיר אזנם ביסורין כאמרו אם שמוע תשמע כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ובאמלאו עליהם כשיהיה הרוב מהם נרצון לפניו אמר לעורר היחידים מהם לתשובה בנגעי בגדים עליהם בא הקבלה שאין בגדי עכו"ם מטמאין בנגעים וכשלא יספיק זה יעוררם בנגעי בתים אשר בהם ג"כ לא יבא נגע לרעת בטבע כלל. ולזה ראויה שלא יהיו בגדי עכו"ם מטמאין ולא בתיהם מטמאים בנגעים כלל כמו שקבלו חז"ל וכאשר לא עלו הדורות למדרגה הראויה למעלה זו אין זכרון לראשונים שנמצאו לעולם נגעי בתים עד שאמרו קצתם ז"ל שלא היו לעולם:

והובא

בערב או בעור לכל אשר־יעשה העור למלאכה צרעת ממארת הנגע טמא הוא: נב ושרף את־הבגד או את־השתי | או את־הערב בצמר או בפשתים או את־כל־כלי העור אשר־יהיה בו הנגע כי־צרעת ממארת הוא באש תשרף: נג ואם יראה הכהן והנה לא־פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בכל־כלי־עור: נד וצוה הכהן וכבסו את אשר־בו הנגע והסגירו שבעת־ימים שנית: שביעי (ד' במחוברין) נה וראה הכהן אחרי ׀ הכבס את־הנגע והנה לא־הפך הנגע את־עינו והנגע לא־פשה טמא הוא באש תשרפנו פחתת הוא בקרחתו או בגבחתו: נו ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס אתו וקרע אתו מן־הבגד או מן־העור או מן־השתי או מן־הערב: מפטיר נז ואם־תראה עוד בבגד או־בשתי או־בערב או בכל־כלי־עור פרחת הוא באש תשרפנו את אשר־בו הנגע: נח והבגד או־השתי או־הערב או־כל־כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית וטהר: נט זאת תורת נגע־צרעת בגד הצמר | או הפשתים או השתי או הערב או כל־כלי־עור לטהרו או לטמאו: פ

פ"ז. בנ"ס סימן: ומספיקין ואיש בא מבעל שלישה. במלכים ב' ד'.

אונקלוס

במשכא לכל דיתעביד משכא לעיבידתא סגירות מחסרא מכתשא מסאב הוא: נב ויוקד ית לבושא או ית שתיא או ית ערבא בעמרא או בכתנא או ית כל מן דמשך דיהי ביה מכתשא ארי סגירות מחסרא היא בנורא תתוקד: נג ואם יחזי כהנא והא לא אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דמשך: נד ויפקד כהנא ויחורון ית דביה מכתשא ויסגריניה שבעא יומין תנינות: נה ויחזי כהנא בתר דחורו ית מכתשא והא לא שנא מכתשא מן כד הוה ומכתשא לא אוסיף מסאב הוא בנורא תוקדיניה תברא היא בשחיקותיה או בחדתותיה: נו ואם חזא כהנא והא עמיא מכתשא בתר דחורו יתיה ויבזע יתיה מן לבושא או מן משכא או מן שתיא או מן ערבא: נז ואם תתחזי עוד בלבושא או בשתיא או בערבא או בכל מן דמשך סגיא היא בנורא תוקדיניה ית דביה מכתשא: נח ולבושא או שתיא או ערבא או כל מן דמשך ויתחור ויעדי מנהון מכתשא ויצטבע תנינות וידכי: נט דא אוריתא דמכתש סגירו לבוש עמר או כתנא או שתיא או ערבא או כל מן דמשך לדכיותיה או לסאבותיה:

פ פ פ

א ומליל יי עם משה למימר: ב דא תהי אוריתא דסגירא ביומא דדכותיה ותיתי לות כהנא: ג ויפוק כהנא

לבושא

מסרה נא למלאכה, ל'. וכל, יחזקאל דכות'. הוא, ג' במלאים. נב סוף, בח"ז וקרי בחירק וכן דעששא ועששא פ' כ"ה ל"ה. נג ואם, ב' בטעם ובענין. הנגע, סג' כפה. כלי עור, במקף. נד וצוה, ב'. וכבסו, ב'. נה הכבס, ב' בענין. עינו, ט'. פשתה, ל'. הוא, בוא"ו וסירק. בקרחתו, ב'. בגבחתו, ב'. נו כהה, ס'. הכבס, ב'. נז פרחת, ב'. פרחת, ס"ז. הוא, בוא"ו וסירק. נח והבגד, ב'. הערב, כולם קמץ (ר"ל זירי). וכל דמלה, סגול. כלי, במקף. וכבס, ב'. נט הצמר, ל'. או השתי, ב'.
ב המצרע, כל ני' ספר בח"ס. והובא, כולם מלא.

ת"א או בעור שבת כח. ושרף את יבמות קג. בקרחתו או זבחים ג נדה יט. הבגד אין זבחים לד. וכבס שנית חולין לח. לטהרו או נזיר סה. או יומא מח כריתות כח. זאת תהיה מגילה כא נדרים לז מנחות ה' יט כו כריתות ע. ויצא הכהן מגילה ס.

יד א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו והובא אל־הכהן: ג ויצא הכהן אל־מחוץ למחנה וראה הכהן והנה

טמא

רש"י

ממארת. לשון סילון ממאיר פויינט"א בלע"ז. ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: (נב) בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא בלא שהיא אינה צריכה דבר אחר עמה א"כ מה ת"ל בצמר או בפשתי' להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר. (פסחים סח) אומריות לשון שפה כמו אימרא: (נד) את אשר בו הנגע. יכול מקום הנגע בלבד ת"ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: (נה) אחרי הכבס. לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו. לא כהה ממראיתו: והנגע לא פשה. שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה וחכמים אומרי' וכו' כדאיתא בתורת כהנים ורמזתים כאן ליישב המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו (שמואל ב יז) באחת הפחתים כלומר שפלה היא נגע שמראיו שוקעין: בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותי' או בחדתותיה: קרחתו. ישנים ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמרה קרחת וגבח' באדם ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך הוזקק הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישני' וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורי' והגבחת לשון פנים כמו שכתוב ואם מפאת פניו ונומר והקרחת כל המשופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: (נו) וקרע אותו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו: (נז) פורחת היא. דבר החוזר וצומח: באש

תשרפנו

או בְּעַרְבָא או בְּצַלָא לְכָל דְאִתְעֲבִיד צַלָא לְעִיבִידְתָּא צוּרְעָא סְגִירְתָּא מַחְלְטָא מַכְתְּשָׁא מְסָאַב הוּא: (נב) וְיוֹקֵיד יַת לְבוּשָׁא או יַת שִׁתְיָא או יַת עַרְבָא בְּעַמְרָא או בְכִתָּנָא או יַת כָּל מַן דְיִצְלָא דִיהֵי בֵיהּ מַכְתְּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מַחְסְרָא הִיא בְּנוּרָא תִתּוֹקַד: (נג) וְאִין יֶחְמֵי כַהֲנָא וְהָא לָא הַלִיךְ פִּסְיוֹן מַכְתְּשָׁא בִּלְבוּשָׁא או בְשִׁתְיָא או בְעַרְבָא או בְּכָל מַאן דִי צְלָא: (נד) וִיפַקֵיד כַּהֲנָא וִיחַוְורוּן יַת עִיסְקָא דְבֵיהּ מַכְתְּשָׁא וְיַסְגִירִינֵיהּ שׁוּבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: (נה) וְיֶחְמֵי כַהֲנָא בָּתַר דְחַוְורוּ יַת מַכְתְּשָׁא וְהָא לָא שְׁנָא מַכְתְּשָׁא מִן כַּד הֲוָת וּמַכְתְּשָׁא לָא הַלִיךְ פִּסְיוֹנֵיהּ מְסָאַב הוּא בְּנוּרָא תוֹקְדָנֵיהּ מְטוּל דְצוּרְעָא שַׁקְיְעָא הִיא בִּרְדִידֵיהּ או בִלְבָדֵיהּ: (נו) וְאִין חֲמָא כַהֲנָא וְהָא עֲמָא מַכְתְּשָׁא בָּתַר דְחַוְורוּ יָתֵיהּ וִיבַזַע יָתֵיהּ מִן לְבוּשָׁא או מִן צַלָא או מִן שִׁתְיָא או מִן עַרְבָא: (נז) וְאִין תִתְחֲמֵי תוּב בִּלְבוּשָׁא או בְּשִׁתְיָא או בְעַרְבָא או בְּכָל מַאן דְיִצְלָא סַגְיָא הִיא בְּנוּרָא תוֹקְדִינֵיהּ יַת עִיסְקָא דְבֵיהּ מַכְתְּשָׁא: (נח) וּלְבוּשָׁא או שִׁתְיָא או עַרְבָא או כָּל מַאן דְיִצְלָא דְתִתְחַוַּור וְתֶעֱדֵיהּ מִנֵיהּ מַכְתְּשָׁא וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי: (נט) דָא אוֹרַיְתָא דְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר או דְכִיתָּן או שִׁתְיָא או עַרְבָא או כָּל מַאן דְיִצְלָא לְדַכָּאוּתֵיהּ או לְסָאֲבוּתֵיהּ: פ פ פ

וידבר וּמַלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (ב) דָא תְּהֵי אוֹרַיְיתָא דִמְצוֹרְעָא בְּיוֹמָא דִדְכוּתֵיהּ וְיִתַּיְתֵי לְוַת כַּהֲנָא: (ג) וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחְמֵי הא

בעל הטורים

וזה נגד: (נא) וסרף את הבגד הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שכל האסורים בהנאה שעונין שריפה [מיהורא דקר' קדרש. אך האי כללא כ"ד עי' סוף תמורה]: (נד) וכבסו בני כל אדם. הלוי בכהן והכיבוס בכל אדם: (נה) בקרחתו אלו המקי' כשנשחק בגד נוסר השער ונעשה כמו קרח: בגבחתו אלו החדשים שכשהוא חדש שערותיו עולמים [וגבח מענין גבהות וכ"ש בח"י]. ר"ע כתיב נגע לרמז בכי תזריע ובפ' זאת תהיה שעל ידי יו"ד דברים נגעים באים [עי' ור"ר פי"ז]. זאת תורת נגע. תורת המצורע. תורת אשר בו. זאת התורה. תורת הצרעת. ה"פ כנגד ה' חומשים לומר שהמספר לשה"ר כאלו עובר על ה' חומשי תורה. עשרה פרשיות של נגעים הם בין נגעי אדם ובין נגעי בגדים ונגעי בתים [בהרת. שאת. שחין. מכוה. נתק הראש. נתק הזקן. קרחת. גבחת. בגדים. בתים] שאם יקיימו יו"ד דברות ינצלו מאלו יו"ד: (ב) זאת תהיה תורת המצורע. שתי צפרים ע"ש כלשור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו

יונתן

(נא) צורעא מיחלט' שהוא ומחלטת שזה כמו שאר מוחלט וק"ל: (נד) ית עיסקא דביה מכתש' דלא סימא דקאי על האדם לכך תרגם עיסקא: (נה) ברדדי' או בלבדי' על בקרחתו מתרגם ברדדיה כי הוא לשון אחוריי' כל שהוא רוכב וכו' כדפרש"י ושם משימים הלעיף שמרגומו כדיד כדלעיל עי' ברמ"ם כ"ד. ולבדי' הוא מלמר שמלפנים בו התינוקות והוא בגד עב כשהוא חדש והוא לשון מורגל בדה"כ ברכה איכה: (נח) ויצטבע הורנו בזה כדפירש"י דחולי וכבס אינו ללובן אלא לטבילה:

בית דכתיב

רש"י

תשרפנו. את כל הבגד: (נו) וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחלה על פי כהן כהה ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה תרגום של כבוסין שבפרשה זו ליבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים. שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע: (ב) זאת תהיה תורת וגו'. (מגילה כא) מלמד שאין מטהרין אותו בלילה: (ג) אל מחוץ למחנה. חוץ לשלשה מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו

רמב"ן

דרשו עוד שאין הבית מטמא אלא אחר כבוש וחלוק וישיבה כל אחד ואחד מכיר את שלו. והטעם כי אז נתיישבה דעתם עליהם לדעת את ה' ותשרה שכינה בתוכם. וכן אני חושב בנגעי הבגדים שלא יהיו אלא בארץ ולא הולכך לטעם מהן חולה לארץ כי לא יארעו שם לעולם ומפני זה עוד אינם נוהגים אלא בבגדים לבנים לא בצבועים כי אולי הכנה יוציא הכיעור ההוא במקום ההוא בטבעו ולא הלבע אלהים היא ולפיכך הצבועים בידי שמים מטמאין כדברי רבי שמעון. ועל דרך הפשט מפני זה יזהירו הכתוב בכל פסוק ופסוק הבגד או העור או השתי והערב כי הדבר נס ולכלותינו בהם מדרשים וכלם בתורת כהנים: (נב) צרעת ממארת היא. לשון סלון ממאיר. ומדרשו תן לו מארה שלא תהנה ממנו לשון רש"י ואנקלוס תרגם סגירות מחזרא שעשאו כן מן סלון ממאיר שכן קורין בארמית לקוצים המכאיבים מזרי כמורא בגבגא דעמלא שקילי מיכותך ועדי אחזרי והאמת שהוא לשון מארה כלומר שהיא קללת אלהים בבגד ובבית כאשר הזכרתי. והמדרש שאמר שהוא אסור בהנאה מיתור הלשון וכן הדין בבית המנוגע ונלמד מוכתן את הבית וכך מצאתי במסכת ערלה ירושלמי אבנים המנוגעות שנטלן היד אית תניי תני עלו מידי טומאתן ואית תניי תני לא עלו מידי טומאתן מאן דאמר עלו מותרות ומאן דאמר לא עלו אסורות דכתיב צרעת ממארת היא תן בו מארה ואל תהנה בו. רבי אבהו אמר בשם רבי יוחנן כל הנשרפים אפרן מותר חוץ מאפר ע"ז איתיב רבי חייא בר יוסי קמי רבי יוחנן הרי אפר כבי' אינו בא מכח' ע"ז ותימר אסור אמר ליה שניה היא דכתיב בי' נתילה: חסלת אשה כי תזריע:

(ג) והובא אל הכהן. יאמר שתהיה זאת תורת המצורע ביום שיהיה עד להטהר שיובא אל הכהן כי אין לו טהרה לעולם אלא על פיו. ואח"כ פי' כי הכהן יצא אל מקום מושבו מחוץ למחנה והוא לא יצא אליו

אבן עזרא

כמו סילון [ז]ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ יהיה' ממאיר כמו מכאיב והמ"ם סה' במלת ממארת שורש ואיננה מגזרת [ד]מארה: וטעם שלא הזכיר משי ולמר גפן יתכן שדבר הכתוב על ההוה הנמצא כטעם כי תלאה ממור שוכנך וכן מספח הסוס והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר פשתים: (נה) הכבס את הנגע. שם הפעל שלא נקרא שם פועלו והבנין הכבד [ש]הנוסף: פחתת. אין לה אח במקרא והיא ידוע' בלשון [ה]חז"ל וטעמו חסרון [א]הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו והגאון אמר שהיא בקרחת ספלה האחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד אם כן יהיה קרח תאחור הראש ויפה פירש: (נ) ואם תראה עוד. הפשתת וכן פורחת היא ויאמר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבדו [ב]ישרף: (נח) וכבס שנית. תלוה לכבסו פעמים: וסר מהם הנגע. וכבר סר מהם הנגע וכבר הראיתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו: (נט) זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר. ארבע [ג]סמוכים ויש במקרא חמש [ד]גבורי חיל מלאכת עבודת בית ה' וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל [ה]הנופלים:

חסלת פרשת תזריע

(א) אמר וידבר השם כי ימלא תורת המטהר ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי נראה נגע הצרעת מן הצרוע והוא הפוך היה ראוי להיותו נראה הצרוע מנגע הצרעת ולמה נהפך דברי אלהים חיים בעבור שוסר דעתו והלא שם כתוב כי נראה הנתק טהור הוא ועוד כי נראה הנגע: וטעם והובא. כמו [א]תביאיו כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה להביא מה שמחוייב: (ג) ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. אע"פ שטהרו הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה

פירוש על אבן עזרא

מזקה (דוקטלנברין). [ק](יחזקאל כ"ח כ"ד). [ר](דברים כ"ח י"ע) כי ממארת ענינו מכאבת. ומארה ענינו קללה וחסרון. [ש]והיא מלה מורכבת מבנין הפעל והתפעל והוא מקור. ואם היתה כולה מהפעל היתה הַכְבֵּס או הָכְבֵּס על משקל הָמְלֵחַ לא הָמְלַחַת (יחזקאל ט"ז ד') כי החטף קמץ והקבוץ אחים הם. ואם היתה כולה מהתפעל היתה הִכַּבֵּס או הִתְכַּבֵּס וכן הוא במלת הֻשַּׁמָּאָה (דברי' כ"ד ד') לא"צ בספר ההרכבה. [ת]אלין מוחפין את הכר. לא פחות ולא יותר. [א]וכן פי' הרשב"ם ז"ל והמבאר לנהה"ם ממה ע"ז שלמעלה כבר אמר לרעת ממארת הוא ומה טעם למאור ולאמרו ישכום-מלאכת מארת לשון מארה אחרת וכו'. ושכה שפי' רבינו ז"ל ממארת מכאבת ואינה מגזרת מארה (פסוק כ"א) והרשב"ם ז"ל הוא שפי' ממארת כמו מארה. [ב]דאל"כ יאמר באם תשרפנו לבד. כמו בפסוק כ"ה וידענו שיערך כולו. ומדוסיף את אשר בו הנגע. ביאר לנו שמלת תשרפנו לא שבה על הבגד כולו. [ג]כלומר טעמם קשור כי כן פי' לרעת הבגד בגד הצמר או בגד הפשתים ובבגד הפשתים בשתי או בערב או לרעת כל כלי עור. [ד](בד"ה א' ט' ב') גבורי חיל מלאכה שהיא עבודה בית שהוא בית ד'. [ה]ידרך למות. ר"ל שם האלהים הוא הסומך. לכל הקודמים הנסמכים ונופלים זה אחר זה. עד הסומך שהוא השם. [א](לעיל י"ג ב' ע'). ר"ל בעל כרחו אם לא ירצה וכו'. ר"ל

ספורנו

(ג) והובא אל הכהן. אל מקום קרוב חוץ למחנה שיוכל הכהן בכבוד ובלי רב טורח ללכת לראותו: וטהרו

פירוש רשב"ם

ואין צריך הסגר. שכך כתוב לפנינו ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא וטהרו הכהן: (נב) צרעת ממארת. כמו סילון ממאיר וקוץ מכאיב. וכן המארה המהומה. לשון קללה וחסרון: (נה) פחתת. לשון מאירה שספחת וחסר:

זאת

בת־שנתה תמימה ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ולג אחד שמן: יא והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יהוה פתח אהל מועד: יב ולקח הכהן את־הכבש האחד והקריב אתו לאשם ואת־לג השמן והניף אתם תנופה לפני יהוה: שני יג ושחט את־הכבש במקום אשר ישחט את־החטאת ואת־העלה במקום הקדש כי כחטאת האשם הוא לכהן קדש קדשים הוא: יד ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על־תנוך אזן המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית: טו ולקח הכהן מלג השמן ויצק על־כף הכהן השמאלית: טז וטבל הכהן את־אצבעו הימנית מן־השמן אשר על־כפו השמאלית והזה מן־השמן באצבעו שבע פעמים לפני יהוה: יז ומיתר השמן אשר על־כפו יתן הכהן על־תנוך אזן המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית על דם האשם: יח והנותר בשמן אשר על־כף הכהן יתן על־ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני יהוה: יט ועשה הכהן את־החטאת וכפר על־המטהר מטמאתו ואחר ישחט את־העלה: כ והעלה הכהן את־העלה ואת־המנחה המזבחה וכפר עליו הכהן וטהר: ס שלישי (חמישי כשמחוברין) כא ואם־דל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה ולג שמן: כב ושתי תרים או שני בני יונה אשר תשיג ידו והיה אחד חטאת והאחד עלה: כג והביא אתם ביום השמיני לטהרתו אל־הכהן אל־פתח אהל־מועד לפני יהוה: כד ולקח הכהן את־כבש האשם ואת־לג השמן והניף אתם הכהן תנופה לפני יהוה: כה ושחט את־כבש האשם ולקח הכהן מדם האשם ונתן על־תנוך אזן־המטהר

הימנית

במשח ולוגא חד דמשחא: יא ויקים כהנא דמדכי ית גברא דמדכי ויתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: יב ויסב כהנא ית אימרא חד ויקרב יתיה לאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי: יג ויכוס ית אימרא באתר דיכוס ית חטאתא וית עלתא באתר קדיש ארי כחטאתא אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא: יד ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן כהנא על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא: טו ויסב כהנא מלוגא דמשחא וירק על ידא דכהנא דשמאלא: טז ויטבול כהנא ית אצבעיה דימינא מן משחא דעל ידיה דשמאלא וידי מן משחא באצבעיה שבע זמנין קדם יי: יז ומשאר משחא דעל ידיה יתן כהנא על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא על דמא דאשמא: יח ודישתאר במשחא דעל ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי ויכפר עלוהי כהנא קדם יי: יט ויעבד כהנא ית חטאתא ויכפר על דמדכי מסובתיה ובתר כן יכוס ית עלתא: כ ויסק כהנא ית עלתא וית מנחתא למדבחא ויכפר עלוהי כהנא וידכי: כא ואם מסכן הוא ולית ידיה מדבקא ויסב אימר חד דאשמא לארמא לכפרא עלוהי ועסרונא סולתא חד דפיל במשח למנחתא ולוגא דמשחא: כב ותרתין שפנינין או תרין בני יונה דתדביק ידיה ויהי חד חטאתא וחד עלתא: כג וייתי יתהון ביומא תמינאה לדכותיה לות כהנא לתרע משכן זמנא קדם יי: כד ויסב כהנא ית אמרא דאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי: כה ויכוס

ית

מסרה ולג, ס"ו. יא והעמיד, מלא. המטהר, ל' כמ"ס בטור. ואתם, ג' ב' מלא דין; ספר. יב לאשם, הלמ"ד שולים. אתם, מ"ז. יג ואת העלה, ג'. במקום, מלא. הקדש, מ"ז. כי, כ"ד בטעם. קדש וכו', ו' בלור'. קדשים, הקוף בלא מתג והק"מ. יד תנוך, ס' בלור'. הימנית, כל לי' ספר. טו מלג, כל לי' מלא. יז תנוך, ס'. יח והנותר, כלם מלא במ"ה. יט ועשה, כל ועשה דפרשה ספוך. כ ואת המנחה, ס'. המזבחה, ל"ב וכל הקטרה דסו' במ"ב המזבח. כא לתנופה, ל'. ועשרון, מ"ז. בלול, ד'. ולג, כל לי' ספר. כב והאחד, ד'. כג אתם, ס"ו. פתח, במרכא לא בתביר.

ת"א ושלשה, מנחות לט. והעמיד הכהן סוטה ח. והקריב אתו יומא סא מנחות סא. ושחט את יבמות ז זבחים כ'. כחטאת וכאשם יומא סא יבמות סט זבחים מז מנחות עג. ולקח הכהן יומא סא זבחים מו. ולקח הכהן מנחות ט. וטבל הכהן מנחות י. ומיתר השמן יומא סא. תנוך אזן קדושין טו. רגלו יבמות קד. על דם האשם מנחות י. ועשה הכהן זבחים פט. וכפר על פס. והעלה הכהן פסחים נט מנחות לט. אם דל הוא ערכין יז. כריתות כט. ואין ידו משגת ערכין יז. לתנופה לכפר יומא ה מנחות לג לד. ועשרון סלת מנחות פט קו. על תנוך אזן יבמות קד.

ולוגא חדא דמשח זיתא: (יא) ויוקים כהנא דמדכי ית גברא דמדכי וית אימריא קדם יי בתרע משכן זימנא: (יב) ויסב כהנא ית אימרא חד ויקריב יתיה לקרבן אשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי: (יג) ויכוס טבחא ית אימרא באתרא דיכוס ית חטאתא וית עלתא באתר קדיש ארום הי כחטאתא היכדין אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא: (יד) ויסב כהנא מן אדמא דאשמא ויתן על גדירא מיצעא דאודנא דמדכי דימינא ועל פירקא מיצעא דידיה דימינא ועל פירקא מיצעא דריגליה דימינא: (טו) ויסב כהנא בידיה ימינא מלוגא דמשחא ויריק על ידא דכהנא דשמאלא: (טז) ויטמש כהנא ית אצבעיה ימינא מן משחא דעל ידיה שמאלא וידי משחא באדבעיה שבעתא זימנין: (יז) ומשאר דמשתייר ממשחא דעל ידיה יתן כהנא על חסחוס דאודנא דמדכי דימינא ועל פירקא מיצעא דידיה ימינא ועל פירקא מיצעא דריגליה ימינא עלוי אתר דיהב מן שירויא אדם קרבן אשמא: (יח) ומה דמשתייר מן משחא דעל ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי ויכפר עלוי כהנא קדם יי: (יט) ויעבד כהנא ית קרבן חטאתא ויכפר על דמדכי מסואבותיה ובתר כן יכוס ית עלתא: (כ) ויסיק כהנא ית עלתא וית מנחתא למדבחא ויכפר עלוי כהנא וידכי: (כא) ואין מסכן הוא ולית ידיה מספקא ויסב אימר חד אשמא לארמא מטול למכפרא עלוי ועשרונא סמידא חד פתיך במשח זיתא למנחתא ולוגא דמשח זיתא: (כב) ותרתין שפנינין רברבין או תרין גוזלין בני יון מה דתספוק ידיה ויהי חד חטאתא וחד עלתא: (כג) וייתי יתהון ביומא תמינאה לדכותיה לות כהנא לתרע משכן זמנא קדם יי: (כד) ויסב כהנא ית אימרא דאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי: (כה) ויכוס טבחא ית אימרא דאשמא ויסב כהנא מן אדמא דאשמא ויתן על גדירא מיצעא דאודנא

יונתן

(יא) ויש אמריא לאפוקי דלא נאמר דקאי ג"כ אמנחות דאינו שייך גבי מנחות לשון והעמיד אלא דקאי אכבשים וק"ל: (יג) ויכוס טבחא פ"ל דלוי בכהן שהיה בכל אדם והבר כרבי דפליג אר"י: (יד) פרקא מיצעי פי' אבר אמצעי שביד: (טו) בידיה ימיניה דייק מדכתיב בתריה על כף השמאלית מדפרט הכתוב דוקא שמאלי. ש"מ היכא דלא פירש ימינא היא: (יז) עלוי אתר דיהב מן שרויא פירוש על מקום שנתן לכתחלה: (כב) שפנינין רברבין. תרגם הכי גם כי לא נאמר כאן מן התורים לאמעט קטנים ותמורים גבי יולדת ובן יונה או שור מתרגם רברבין דדייק מדכתיב בתריה ובני יונה היינו דוקא גוזלין שהם קטנים א"כ ה"ה תורים דילפי' מבני יונה שדוקא קטנים ה"ה תורים דוקא גדולים ולא קטנים והכין הוא בגמרא בשחיטת חולין ע"ש אבל ביולדת כתיב בן יונה בריש׳ להכי לא מתרגם רברבי' ודלקדים

רש"י

עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים (סוטה יז): ולוג אחד שמן. להזות עליו שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: (יא) לפני יי'. (מנחות נא כליס ו) בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים: (יב) והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: לדגיף. שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם. את האשם ואת הלוג: (יג) במקום אשר ישחט וגו': על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את הכן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמד' (זבחים כ) יכול תהא שחיטתו במקו' העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו': כי כחטאת. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו' בתורת כהנים: (יד) תנוך. גדר אמצעי שבאוזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורים לו טנדר"ום: בהן. גודל: (יח) לפני ה'. (ת"כ) כנגד בית קדשי הקדשים: (כ) ואת המנחה. מנחת נסכים של בהמה: (כא) ועשרון סלת אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן. לתת ממנו על הבוהנות ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כג) ביום השמיני לטהרתו. שמיני לצפרים

רמב"ן

שער הנקרא לשון הפ"י. אבל בת"כ וגלח את כל שערו יכול אף בית הסתרי' תלמוד לומר גבות עיניו מה גבות עיניו בנראה אף כל שערו בנרא' פרט לבית הסתרים. אי מה גבות עיניו מקום כנוס שער בנראה אף כל מקום כנוס שער בנראה מנין כנוס שער בשאינו נראה ופזור שער בנראה פזר שער בשאינו נראה ת"ל את כל שערו יגלח אבל הרב חפש מדרשו של ר' ישמעאל מה הביא שער הרגלים ומה הוליא דבית השחי ודכולי גופא אבל בכאן הלכה מגלח כדלעת. או מפני שהלכה עוקבת את המדרש. או מפני שהלכה כר"ע. ורבה דכולי גופא ומיעוט שבתוך הפוטם בלבד וכן שנינו במשנתינו והעביר שער על כל בשרו. ומפורש בפ"ב דסוטה: (י) יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת. לא פי' הכתוב מה יעשה בשני הכבשים וכבשה אבל הזכיר בכבש האחד שיקריב אותו לאשם והזכיר שיעשה החטאת ואחר ישחט העולה. והנה בעבור שכבר הזכיר בפרשת ויקרא בחטאת שתהיה נקבה והזכיר בכל עולה שהוא זכר לכך לא הוצרך להאריך כי בידוע שהכבש השני יהיה העולה והכבשה היא החטאת: (יח) יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני ה'. במעשה דם האשם והשמן תהיה הכפרה הזאת וכן לכפר עליו לפני ה' ובתורת כהנים והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר לכפר אם נתן כפר ואם לא נתן לא כפר דברי רבי עקיבא רבי יוחנן בן נורי אומר שירי מצוה הם בין שנתן בין שלא נתן כפר. וא"כ על דעת ר' יוחנן בן נורי יהיה לכפר עליו על האשם. והנה אמר הכתוב באשם וכפר ושב ואמר בחטאת וכפר על המטהר מטומאתו. ואמר עוד בעולה ובמנח' וכפר עליו הכהן וטהר ולא ידענו מה ענין הכפרות הללו כולן. אולי האשם יכפר על מעלו אשר מעל קודש נגעו והחטאת על חטאו אשר חטא בימי הנגע אולי בלערו נתן תפלה לאלהים. וזה טעם מטומאתו. והעולה והמנחה יהיו לו כופר נפש שיזכה לטהר ולשוב אל אהלו ולכך אמר וכפר עליו הכהן וטהר. ובת"כ ועשה הכהן את החטאת וכפר מה תלמוד לומר לפי

אבן עזרא

הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל העולה על הרוב ואחד אשם כמשפט כל אשם ונקבה לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד. מדה ואין לו אח וטעם ואותה הכבשים והכבשה גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים: (יד) על תנוך. טעמו 'ידוע ממקומו והנה המטהר מהצרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו כי העון כמו הצרעת בנפש והכהן מקו' סבור יהוא עקר כל המעשי' והימנית בעבור כח הצד הימין והתנוך זכר לשמוע אשר צוה. (טו) על כף הכהן השמאלית. היא כף הכהן המטהר רק כן 'דרך לשון הקדש והעד 'הפסוק הבא 'אחריו: (טז) לפני יי'. אל פתח אהל מועד: (יז) אל מקום דם האשם. שהוא תנוך ובהונות: (יט) ועשה הכהן את החטאת. היא הכבשה כתורת כל חטאת: (כ) והעלה את העולה. היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנח' יקריב לעולה ובתמל' האשם שהוא המנור: וטהר. אז היה טהור ככל הטהורים: (כא) דל. יש בגוף כמו דלות ורעות אשרי משכיל אל דל ככה דל בן המלך ויש דל שאין

פירוש על אבן עזרא

'ר"ל שאין לו הבר אלא ידוע טעמו ממקומו כלומר שנאמר פה אזן וזהו כבין שמלת תנוך ר"ל אותו המקום שאין לו הגבהה כ"כ והוא שקורין בלע"ז טינו"רודא (אהרקנארפעל) 'כלומר שהם משם הכהני. 'שהוא כף הכהן המטהר. 'ומצק הכהן וכו' מן השמן אשר על כמו השמאלית.) ר"ל

ספורנו

(יב) והקריב אותו לאשם. כבר התבאר שענין האשם הוא על מעל בקדש כמו החטאת על סיוג כרת וכבר אמרו שהצרעת היא על לשון הרע ועל גבות הרוח שמביאים מעילה בקדש. כי אמנם לה"ר עקרו בסתר כמעמיק מה' לסתיר עצה כאמרם (בברכות העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי השכינה ועל המתגאה נא' גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. אמר הקב"ה זה גובה מלבושי אין אני והוא יכולים לעמוד בעולם אחד וכבר ספר הכתוב על עזיהו באמרו ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעול מעל בה' אלהיו והצרעת זרחה במצחו: (כ) וכפר עליו הכהן וטהר. לקדשים ולביאת מקדש כאמרם ז"ל (שם פ"ק) הביא כפרתו אוכל בקדשים: ופנו

הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ כו וּמִן־הַשֶּׁמֶן יִצֹק הַכֹּהֵן עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ כז וְהִזָּה הַכֹּהֵן בְּאֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ כח וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַשֶּׁמֶן ׀ אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל־מְקוֹם דַּם הָאָשָׁם׃ כט וְהַנּוֹתָר מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי יְהוָה׃ ל וְעָשָׂה אֶת־הָאֶחָד מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה מֵאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ׃ לא אֵת אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה עַל־הַמִּנְחָה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַמִּטַּהֵר לִפְנֵי יְהוָה׃ לב זֹאת תּוֹרַת אֲשֶׁר־בּוֹ נֶגַע צָרָעַת אֲשֶׁר לֹא־תַשִּׂיג יָדוֹ בְּטָהֳרָתוֹ׃ פ רביעי (ששי כשהן מחוברין)

לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ לד כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם׃ לה וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת׃ לו וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת׃ לז וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־הַקִּיר׃ לח וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים׃ לט וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת׃ מ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת־הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מא וְאֶת־הַבַּיִת יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת־הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מב וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל־תַּחַת

יַת אמרא דאשמא ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא: כו ומן משחא יריק כהנא על ידא דכהנא דשמאלא: כז וידי כהנא באצבעיה דימינא מן משחא דעל ידיה דשמאלא שבע זמנין קדם יי: כח ויתן כהנא מן משחא דעל ידיה על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא על אתר דמא דאשמא: כט ודישתאר מן משחא דעל ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי: ל ויעביד ית חד מן שפניניא או מן בני יונה מדתדביק ידיה: לא ית דתדביק ידיה ית חד חטאתא וית חד עלתא על מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי: לב דא אוריתא דביה מכתש סגירו דלא תדביק ידיה בדכותיה: לג ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: לד ארי תעלון לארעא דכנען דאנא יהיב לכון לאחסנא ואתן מכתש סגירו בבית ארע אחסנתכון: לה ויעול דדיליה ביתא ויחוי לכהנא למימר כמכתשא אתחזי לי בביתא: לו ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא יעול כהנא למחזי ית מכתשא ולא יסתאב כל דבביתא ובתר כן יעול כהנא למחזי ית ביתא: לז ויחזי ית מכתשא והא מכתשא בכותלי ביתא פחתן ירקן או סמקן ומחזיהן מכיך מן כותלא: לח ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא ויסגר ית ביתא שבעא יומין: לט ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחזי והא אוסיף מכתשא בכותלי ביתא: מ ויפקד כהנא וישלפון ית אבניא דבהן מכתשא וירמון יתהן למברא לקרתא לאתר מסאב: מא וית ביתא יקלפון מגיו סחור סחור וירמון ית עפרא דקליפו למברא לקרתא לאתר מסאב: מב ויסבון

[illegible]ן

מסרה כה הימנית, כלם מלא. כו ומן השמן, ל׳. יצק, בסד י׳ ומ״ז. כח תנוך, ס׳ בא׳. על מקום, ל׳ בטעם וב׳ דסמיכין. ל מן התרים, ד׳ פסוק מן ומן (ול״פ דליה׳ רק ג׳) וכל ד״ה דכו׳ במ״ז. לא ואת האחד, ד׳. על המטהר, ל׳ בטעם ולימן ג׳ דסמיכי. לב בטהרתו, ל׳. לג וידבר וכו׳ לאמר, י״ג דסמיך. (ל״ע דליכא רק י״א) וא׳ מנהון חסר לאמר. לד תבאו, כל סו׳ ס״ו. לאחזה, כל או׳ מ״ו והז׳ דגושה. נגע, הטון בסגול. אחזתכם, ס״ו והזיין דגושה. לה ובא, י״ו כ״פ. כנגע, ל׳ וא׳ בנגע. נראה, ב׳ וכא׳ קמוצה. לו ופנו, ל׳. יבא, ס״ו. לראות, מלא. ואחר כן, ב׳ חבות אליה. יבא, ח״ו. לראות, מלא. לז בקירת, ב׳ ומ״ו ומ״י. שקערורת, ל׳ ומ״ו סמין. ירקרקת, ח״ו. אדמדמת, ל׳ ומ׳. ומראיהן, ד׳ ומלא. לט פשה, ב׳. מ וחלצו, ל׳. בהן, טו׳. והשליכו, מלא. מא ואת הבית, ס׳. יקצע, ל׳ וחסר דסיים ח״י דקרי ולא כתיב. מב אחרים, מלא. והביאו, ד׳ ומלא.

ת״א ועל בהן ידו מנחות פ. באצבעו זבחים כד. על מקום דם מנחות י נגעים מה. והנותר מן יומא סא זבחים ו נגעים שם. אשר לא תשיג ערכין יז כריתות ט. לאחזה יומא יב. ונתתי נגע הוריות י. בבית ארץ יומא יא יב מגילה כו גיטין פב בב״ק פב. ובא אשר לו יומא יא יב ערכין טז. כנגע נראה לי נגעים מד. וצוה הכהן מ״ק ז ח ערכין טז נגעים מד. ויצא הכהן נדרים נו חולין י נגעי׳ מד. והסגיר את נדרים נו. ושב הכהן עירובין נא יומא ב יבמות יז מיר ה מכות יג הוריות ח מנחות ד מה חולין פה בכורות לב כרת כב. וחלצו את האבנים יבמות קב נגעי׳ מד. ולקחו אבנים אחרות נגעים מד.

יונתן בן עוזיאל

דאודנא דמדכי ימינא ועל פרקא מיצעא דידיה ימינא ועל פרקא מיצעה דריגליה ימינא: (כו) ומן משחא יריק כהנא ביד ימיניה על ידא דכהנא דשמאלא: (כז) ויהי כהנא באדבעיה דימינא משישהא דעל ידיה דשמאלא שבעתי זמנין קדם יי: (כח) ויתן כהנא ממשחא דעל ידיה על גדירא מיצעא דאודנא דמדכי ימינא ועל פרקא מיצעא דידיה ימינא ועל פרקא מיצעא דריגליה ימינא על אתרי דיהב מן שידויא אדם קרבן אשמא: (כט) ומה דמשתייר מן משחא דעל ידא דכהנא יתן על רישא דמידכי לכפרא עלוי קדם יי: (ל) ויעבד ית חד מן שפניניא רברביא או מן גוזלין בני יון מן מה דמספקא ידיה: (לא) ית מה דמספקא ידיה לאייתייא ייתי ית חד חטאתא וית חד עלתא על קרבן מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי: (לב) דא תהוי גזירת אחויית דביה מכתש צורעתא אין לא ספיקת בין ידוי למייתיא מן קרבניא רברביא ייתי מן קרבניא קליליא האילין דמיפרשין הבא ליום דכותיה: (לג) ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: (לד) ארום תיעלון לארעא דכנען דאנא יהיב לכון לאחסנא

ירושלמי

ומשתכח גבר דבני ביתא בחטופין ואתן מכתש סגירו בבית ארע אחסנתכון: (לה) וייתי דדיליה ביתא ויתני לכהנא למימר הי כמכתשא איתחמי לי בביתא: (לו) ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא ייעול כהנא למחמי ית ביתא מטול דלא יסתאב כל דבביתא ומן בתר כדין ייעול כהנא למחמי ית ביתא: (לז) ויחמי כהנא והא מכתשא כתרין גריסין מן אבני דיליה ארבע כותלין משקען יורקן או סומקן וחיזיהון מכיך יתיר מן כותלא: (לח) ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא מלבר ויסגר ית ביתא שובעא יומין: (לט) ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחמי והא הליך פיסיון מכתשא בכותלי ביתא: (מ) ויפקד כהנא וישמטון ית אבניא דבהון מכתשא ויטלקון יתהון למברא לקרתא לאתר מסאב: (מא) וית ביתא יקלפון מגויה חזור חזור ויטלקון ית עפרא דקליפו מברא לקרתא לאתר מסאב: (מב) ויסבון אבנין חורנין ויעלון באתר אבניא ועפרא חורן יסב ויתטש ית ביתא:

[(מב) ויטשון ית ביתא:]

בעל הטורים

(לה) נראה לי ב' במס' הכא ואידך מכתוק ה' נראה לי זהו שאמרו חכמינו ז"ל שאפילו ת"ח ובקי בנגעים לא יאמר נגע אלא כנגע וזהו מכתוק נראה שיקח הדבר מכתוק (כ"ל כמו העומד מרחוק לא יוכל להכליטו מה הוא רואה) ולא יפסק לומר נגע: (לו) ואמר בן ב' במס' הכא ואידך ואמר כן תבא אליס ובעלה כמו הכא שמפנה כליס נאים שלא יטמאו אף הפס נמי לריכה להפיל כליס הנאים מעליה כדי שתתגנה בעיניו ולא יבעלם

(לז) והא מכהשא כתרין גריסין וכו' ארבע בוסלין כן הוא ממש כזיר פ"ק שאין הנגע מטמא אלא כשיעור שני גריסין שהוא חלי פול ודוקא בארבע כתלים ולא בב' וה' כתלים ועיין פ"כ

ואין

יונתן

מדאקדים קרא בן יונה דכתיב בן יונה או תור לא עלי למילף מבן יונה דכב׳ שמקדים קרא תורים ילפינן מבני יונה דבתריה ולכך יתרגם רברבין וזק: (לג) בגיסת אחוזים פי' תורה מכלות הנגעים שהכהן בקי בהן בשמותיהן ובמראותיהן: (לג) בחטופין פי' בגזילה שהנגעים באים בעון גזילה שגזל הרבים ואינו שלו כמ"ש גבי עתיה וכן היא ברבה ודייק הכי ונדכתיב ונתתי ולא כתיב כי יהיה אלא שע"כ לוה הקב"ה ליתן בשביל שהורה לזה טומאה מחמת עון הגזילה שבו וכן משמע בזוהר:

רש"י

לגפרים ולהואת ען ארז ואזוב ושני תולעת: (כח) על מקום דם האשם. אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם: (לד) ונתתי נגע צרעת. (ויקרא ל) בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעי' שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: (לה) כנגע נראה לי בבית. (נגעים פי"ב ת"כ) שאפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: (לו) בטרם יבא הכהן וגו'. שכל זמן שאין כהן זקוק לו אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית. (ת"כ) שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע זקק להכגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה: (לז) שקערורות: (ת"כ) שוקעות במראיהן: (מ) וחלצו את האבנים. כתרגומו וישלפון ישלם משם כמו (דברים כה) וחלצה נעלו לשון הסרה: אל מקום טמא (ת"כ) מקום שאין טהרות משתמשות שם למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) יקציע. רדוטי"ר בלע"ז ובלשון משנה יש הרבה: מבית. (ת"כ) מבפנים: סביב. סביבות הנגע בת"כ מרם כן סיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו. לשון קלה אשר קצעו בקצוע

רמב"ן

לפי שנאמר והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה יכול יהו כולן מעכבים אותו ת"ל ועשה הכהן את החטאת וכפר מלמד שכפרה תלויה בחטאת ויסכן כי וכפר עליו הכהן והטהר רמז לכל הנעשה בו כי גם הלפרים יבואו לכפרה ולטהרה כי כן אמר בנגע הבית וכפר על הבית וטהר: (לד) אמר הכתוב בנגעי הבתים ונתתי נגע צרעת. לרמוז כי יד ה' מגעה זאת לא טבע כלל כמו שפירשתי ואמר כי תבואו אל הארץ בבית ארץ אחוזתכם כי עם כל ישראל ידבר והיה ראוי אחרי וידבר ה' אל משה ואל אהרן שיאמר דברו אל בני ישראל אבל יקצר הכתוב במובן או שידבר עמהם במקום כל ישראל. וירמוז כי אין הכונה עמהם רק ללמד להם דיני הצרעת כולם ושילמדו אותם לכהנים ולא יזהיר משה עתה את ישראל בה רק בבואם לארץ יזהיר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד וגומר כי להם נוה מתחלה

אבן עזרא

שאין לו ממון: (לג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. הטעם לבאר צרעת הבית: וטעם כי תבאו אל ארץ כנען. כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכם והכבוד בתוך המקדש: (לד) ונתתי. הדבר תלוי בנתינת ה'. ובא אשר לו הבית. מטה שיבא אל הכהן: (לו) ופנו את הבית. בעל הבית וכל אנשי ביתו. וטעם לשון רבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן. כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק ופלס בואו ובספקו: (לז) שקערורות. אין אות למלה הזאת ולא נדע אם היא מרובעת כפול' אות האחרון או משמשת אותיות ופירושיה לפי טעם המקום וי"א כדמות שימכין או קופין וי"א שהיא מלה מורכבת וטע' ותשקע הלא' ורורות מגזרת רר עברו וזה רחוק: ומראיהן. ומראה כל אחד מהם שפל: (מ) וחלצו את האבנים. יסירו וכן חלצנו ה' מאדם רע: אל מקום טמא. שלא יקחם משם אדם שיהיו מכרים שהם טמאים: (מא) ואת הבית יקציע. מגזרת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות וטעמו פנולות וי"א שיפללו המקצוע ואין זה נכון כי כבר פטה הנגע בבית רק יקליע הכל סביב: וטעם מבית. מבפנים: הקצו. מגזרת קצה כי קצתו ההוא למעלה הסירו

פירוש על אבן עזרא

ר"ל כדל שכתב בכאן הוא שאין לו ממון. בעבור הספק הזה לריכים לפנות את הבית מהרה. ר"ל שקערורות מן המרובעים כי שרשו ד' אותיות שקער. והרי"ש האחרון כפול. (במדבר י"א ב'). (להלן ע"ו ב'). אפי' כן בעבור שמלת מראיהן לשון נקבה לרבות. ומלת שפל לשון זכר יחיד. (תהלים ק"מ ב') פי' הצילנו. (ישעיה מ"ד י"ג). (תהלים ע"ה ח'). הכשפות הכתוב ואת הבית יקליע תבית סביב וכמ"א ויע"ש. תמ"כ דרשו סביב. סיקלוף הטיח סביב אבני הנגע כמ"ש רש"י ז"ל. שפי'

ספורנו

(ט) ופנו את הבית בטרם יבא. ולא יבא קודם לכן ובין כך יהיה זמן תשובה ותפלה לבעלים ואתן תפלה לכהן. ועם זה נתן זמן הסגר. ובאגדה אמרו בכל זה רמז למורכן הראשון ותקומו בשני. ומסירתו במרכן שני וסהרתו בבנין ג' שיובנ"א: זאת

פירוש רשב"ם

(לז) שקערורות. מין אחד מן המראות הוא שחבירו מוכיחים עליו ירקרקות אדמדמות. בזכרים כמו שמצינו אמצים ברודים. בתרי עשר מיני מראות:

(מא) יקציע. יקליף. כמו ועשהו במקוצעות. ובתלמוד המקצע סכולן טפח: אשר הקצו. הקצית את הבית. מחטופי פעל היה הוא. מן קצה יאמר הקצו: ויל שפתרונו לשון קיצוע מדכתיב אחרי הקצות את הבית נמצא שהקיצוע קרוי הקצות שהרי הלשון כתב למעלה ואת הבית יקציע:

הלבדרות

הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח וְטָח אֶת־הַבָּיִת׃ מג וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ׃ מד וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבָּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא׃ מה וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מו וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מז וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃ מח וְאִם־בֹּא יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ אֶת־הַבָּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע׃ מט וְלָקַח לְחַטֵּא אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ נ וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ נא וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־הָאֵזֹב וְאֵת ׀ שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת שֶׁבַע פְּעָמִים׃ נב וְחִטֵּא אֶת־הַבַּיִת בְּדַם הַצִּפּוֹר וּבַמַּיִם הַחַיִּים וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה וּבְעֵץ הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת׃ נג וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר עַל־הַבַּיִת וְטָהֵר׃ חמישי נד זֹאת הַתּוֹרָה לְכָל־נֶגַע

אבנין אוחרנין ויעלון לאתר אבניא ועפרא אוחרן יסב וישוע ית ביתא: מג ואם יתוב מכתשא ויסגי בביתא בתר דשליפו ית אבניא ובתר דקליפו ית ביתא דאתשע: מד ויעול כהנא ויחזי והא אוסיף מכתשא בביתא סגירות מחסרא היא בביתא מסאב הוא: מה ויתרע ית ביתא ית אבנוהי וית אעוהי וית כל עפר ביתא ויפק למברא לקרתא לאתר מסאב: מו ודיעול לביתא כל יומין דיסגר יתיה יהי מסאב עד רמשא: מז ודישכוב בביתא יצבע ית לבושוהי ודייכול בביתא יצבע ית לבושוהי: מח ואם מעל ייעול כהנא ויחזי והא לא אוסיף מכתשא בביתא בתר דאתשע ית ביתא וידכי כהנא ית ביתא ארי אתסי מכתשא: מט ויסב לדכאה ית ביתא תרתין צפרין ואע דארזא וצבע זהורי ואזובא: נ ויכוס ית צפרא חדא למן דחסף על מי מבוע: נא ויסב ית אעא דארזא וית אזובא וית צבע זהורי וית צפרא חיתא ויטבול יתהון בדמא דצפרא נכיסתא ובמי מבוע וידי לביתא שבע זמנין: נב וידכי ית ביתא בדמא דצפרא ובמי מבוע ובצפרא חיתא ובאעא דארזא ובאזובא ובצבע זהורי: נג וישלח ית צפרא חיתא למברא לקרתא לאפי חקלא ויכפר על ביתא וידכי: נד דא אוריתא לכל

מכתש דצרעת

מסרה ועח, ל' קמץ וחד פתח מרפות. מג ואם ישוב, ל'. יפרח, מ"ו. חלץ, ל'. הקצות, ל' ומלא. הטוח, ל' ומלא ולא' חסר ותענין. מד הוא, בוא"ו ובחירק. מה את אבניו וכו', ל' ולא' ואכלהו ואת עציו את אבניו. מז והשכב, ס"ו. והאכל, ס"ז. מח בא יבא, ה' דסמיכי וסבירין ח"ו. הטח, ל' חסר ולא' מלא ותענין. מט לחטא, ל'. ואזב, חסר. נ הצפר, ח"ו. על המים, ז'. נא האזב, מ'. התולעת, מלא. ואת הצפר, ס"ו. הצפר, ח"ו. השחוט', ב' קדמאה ה' דין מלא. נב וחטא, ל'. הצפור, מלא. ובצפר, כלו' חסר במ"ג. ובאזב, חסר. התולעת, מלא. נג הצפר, ח"ו. אל פני, פ'. נד התורה, מלא. לכל נגע, ל'.

ת"א ועפר אחר יקח וטח סט. ובא הכהן ערובין כא יומא ג יבמות יז חולין ה תכות יב הוריות ח חולין פה בכורות לב נדה כג. ונתץ את הבית יבמות קג. וחטא את הבית חולין כג נדה לח. ושלח את נגעים מה.

רש"י

הנגע שהיה: (מג) הקצות. לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים נופל הלשון אל האדם שחלץ והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו'. (ת"כ) יכול חזר בו ביום יהא טמא ת"ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמורה להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע: (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה. (ת"כ) יכול לא יהא החוזר טמא אלא א"כ פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה א"כ מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע ופרח והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפשיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר סותר שתץ לא חזר טהור (ת"כ) ומנין שאם עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר (ובא) ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון הרי כבר אמור אם בפושה בשניה הרי כבר אמור הא אינו אומר (ובא) ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה. זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצ' וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונ' כן וכולי כדאיתא בתורת כהנים גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון וסדר המקראות כך הוא. ואם ישוב. ונתץ. והבא אל הבית. והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלשה שבועות: (מו) כל ימי הסגיר אותו. (ת"כ) ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוסגר שקלף את נגעו ת"ל כל ימי: יטמא עד הערב. (ת"כ) מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפי' שהה בכדי אכילת פרס (ערובין ל' פ"ג) ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מנין ת"ל והשוכב אין לי אלא אוכל

ושוכב

(מג) וְאִין יְתוּב מַכְתָּשָׁא וִיסְגֵי בְּבֵיתָא מִן בָּתַר דִּשְׁמִיטוּן יַת אַבְנַיָא וּמִן בָּתַר דְּקַלִּיפוּ יַת בֵּיתָא וּמִן בָּתַר דְּאִיתְטָשׁ: (מד) וְיֵיתֵי כַּהֲנָא וְיֶחֱמֵי וְהָא הֲלִיךְ פִּיסְיוֹן מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא סְגִירוּת מְחַלְּטָא הִיא בְּבֵיתָא מְסָאַב הוּא: (מה) וְיִסְתְּרוּן יַת בֵּיתָא יַת אַבְנוֹי וְיַת קִיסוֹי וְיַת כָּל עַפְרָא דְּבֵיתָא וְיַפֵּק לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאַב: (מו) וּמַאן דְּיֵיעוֹל לְבֵיתָא כָּל יוֹמִין דְּיַסְגַּר יָתֵיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (מז) וּדְיִשְׁכּוֹב בְּבֵיתָא יְצַבַּע יַת לְבוּשׁוֹי וּדְיֵיכוֹל בְּבֵיתָא יְצַבַּע יַת לְבוּשׁוֹי: (מח) וְאִין מֵיעַל יֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱמֵי וְהָא לָא הֲלִיךְ פִּיסְיוֹן מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא בָּתַר דְּאִיתְטָשׁ יַת בֵּיתָא וִידַכֵּי כַּהֲנָא יַת בֵּיתָא אֲרוּם אִיתְסֵי מַכְתָּשָׁא: (מט) וְיִסַּב לְדַכָּאָה יַת בֵּיתָא תַּרְתֵּין צִפְּרִין וְקִיסָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵיזוֹבָא: (נ) וְיִכּוֹס מַבְּחָא יַת צִיפְּרָא חֲדָא לְמָנָא דְּפַחַר עַל מֵי מַבּוּעַ: (נא) וְיִסַּב יַת קִיסָא דְאַרְזָא וְיַת אֵיזוֹבָא וְיַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת צִפְּרָא חַיְיתָא וְיִטְמוֹשׁ יָתְהוֹן בְּאַדְמָא דְצִיפְּרָא נְכִיסְתָּא וּבְמֵי מַבּוּעַ וְיַדֵּי לְבֵיתָא שְׁבַע זִמְנִין: (נב) וִידַכֵּי יַת בֵּיתָא בְּאַדְמָא דְצִפְּרָא חַיְיתָא וּבְקִיסָא דְאַרְזָא וּבְאֵיזוֹבָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי: (נג) וְיִפְטוֹר יַת צִפּוֹרָא חַיְיתָא לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא עַל אַנְפֵּי חַקְלָא וִיכַפֵּר עַל בֵּיתָא וְיִדְכֵּי בְּרַם אִין אִיטִימוּס בֵּיתָא לְמִלְקֵי תוּב בְּצוֹרַעְתָּא תֵּיתֵיב צִפּוֹרָא תַּמָּן בְּיוֹמָא הַהוּא וּמִתְכַּשְׁרָא לְמֵיכְלָא וְיַת צִיפְּרָא נְכִיסְתָּא דָהֵי מְקַבֵּר כַּהֲנָא בְּמֵיחְמֵי מָרֵי בֵּיתָא: (נד) דָא תְהֵי גְזֵירַת אַחְוָיַית אוֹרַיְיתָא לְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא וּלְנִיתְקָא וְלִצוֹרְעָא

יונתן

ת"כ כל הדיוקים מה שדייקו בהדיא הכל מתוך הפסוקים היטב באר יפה: (מה) ויסכרון ענין סגירה הוא כמו סכר ידיו וכיולא ולפעמים מתרגם ויסגרון הוא גם כן לשון סגירה כמו סגלה בתלמוד פי' הב' של (נג) ויפטר מולי ע"ל ברים הפ' מבואר היטב: (נד) אחריים אורייתא ג"כ לעיל מבואר: לתלפה

רש"י

ושוכב לא אוכל ולא שוכב מניין ת"ל יכבס ריבה א"כ למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס (ברכו' מא): (מח) ואם בא יבא. לסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא ושהר הכהן את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקלה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא

רמב"ן

מתחלה במשפטים האלה: (מג) ואם ישוב הנגע ופרח בבית. הנה הנגע הזה שבא באבנים האחרות ובעפר האחר איננו הנגע הראשון ואיננו דומה לפריחה האמורה באדם ולפשיון שהוא שב למקומו הראשון שהוא שב בטבעו כי פעמים רבים תתפשט הליחה תחת העור ותשוב אל פנימי הגוף ואחרי כן תשוב ותמשך אל העור ואל סילוניו אבל הענין הוא כאשר כתבתי בסדר הזה כי תזריע שהוא נגע ומכת אלהים שתהיה רוח רעה במקום ההוא. וכת"כ אמרו ואם ישוב הנגע ופרח בבית משל הוא איש פלוני למקומו והכוונה לומר שאין ופרח האמור כאן פשיון כמו ואם פרוח תפרח הצרעת בעור אלא שהוא צומח במקום ההוא כענין פרח מטה אהרן והמשל שהזכירו לרמוז הענין שאמרנו שאין זה נגע נולד ופושה אלא צומח וחוזר וצומח כאיש שהלך לו וחזר לישב למקומו הראשון בכמא אחר אשר הוכן לו שם. ימעם הפריחה ככר פירשתיה וכן לרעת פורחת היא בבגדים ולא אמר הכתוב ואם ישוב הנגע ופרח באבנים ההם אלא אפי' נולד במקום אחר מן הבית ואפי' מתרחק אשר שאינו כתולה הנגע הראשון נדון אותו כחוזר ופורח ואינו נדון כנגע הנולד מתחלה. וזהו טעם בבית כי בכל הבית יהיה דינו כן. והטעם כי הרוח הרעה לא תסור מן הבית ההוא אבל תמיד תהיה בבית ההוא באחת המקומות להבעית את בעליו. וכן אמר בת"כ אין לי אלא מקומו מנין לרבות את כל הבית ת"ל בבית אין לי אלא במראיו שלא במראיו מנין ת"ל ופרח וענין הכתובים האלה כפי המדרש ואם ישוב הנגע ביום השביעי וחזר בבית אחר חלץ את האבנים והקלות והטוח או בא הכהן וראה שנית וראה והנה עתה פשה הנגע בבית כמשפט הראשון לרעת ממארת היא ונתץ את הבית לומר כי הפושה בראשון או הפושה בשני משפט אחד להם. ולא הוצרך לומר ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית וגו' ותלונו את האבנים וכל הפרשה כי הכתוב נמשך למעלה לומר אם ישוב הנגע אחר חלץ האבנים בראשון או בשני כאשר בא הכהן וראה הפשיון לרעת ממארת היא. ואמר עוד ואם בא יבוא הכהן בביאה השנית המוכרת וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית כאשר נרפא הנגע ממנו כלומר שלא חזר בו ונלמד עתה שהעומד בעיניו בראשון ובשני חולץ וקוצ' וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ. וזה תקון המקראות במדרש שאי אפשר לתתכם בסכין להקדים ולאחר בדבר שאינו כלל במשמע ויתכן עוד שנאמר בתקון הענין הזה כי פשה במקום הזה כטעם פרח ושניהם ענין לחיה כי השיב שם נגע יאמר פשה בגדולו והתפשטו והשאין שם נגע יאמר פשה בצמיחתו ושונו כי בכל ענין גדול וכן אונקלום פתר בכולן אוסיף ובשין תוספת יאמר בדבר הגדול ונוסף על האשר כנון ונוסף גם הוא על שונאינו ונוספה נחלתן ויאמר בדבר החוזר כיון יוסיף ה' שנית ידו ויתנבאו ולא יספו לא חזרו עוד להנבא. והנה עינינו שחזר הנגע והנה אחר חלץ האבני' כשיזכי' הכתוב פשיון יהיה ענינו כטעם צמיחה כאשר הזכרתי בנולת פריחה וא"כ יאמר הכתוב ואם ישוב הנגע וצמח בבית אחר חלץ האבנים ובא הכהן וראה והנה צמח הנגע בבית ונתץ אותו כי כל נגע החוזר שמא מוחלט ואם בא יבוא הכהן וראה שלא צמח הנגע כלל בבית אחרי הטוח ישהרנו כי נרפא בקליפה וטיחה והנה נתפרש כאן דין הבית הפושה בראשון שחולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ ואם לא שאר מהור אבל העומד בעיניו בראשון ופושה בשני לא נתפרש בתורה דינו הכל נדון בו ג"ש זו היא ביאה זו היא שיבה לומר שדין הביאה שהיא אמורה בסוף שבוע ראשון שבתחיכן אם פשה בו חולץ וקולה וטח ונותן לו שבוע וכן העומד בעיניו בראשון ובשני ופושה בשלישי לא הוזכר בתורה אבל נלמד מג"ש אחרת שאומר ואם בא יבא הכהן שמדון ביאה שלישית כביאה שניה והנה הכתובים כמשמעם והמדרשות למדו אותן מג"ש למשה בסיני ויתה שיאמרו בת"כ במה הכתוב מדבר וכו' שמך מדבריהם שירצו להזכיר בכתוב הענין המקובל להם בג"ש וכן מה שאמרו שם אם קופנו לרבות את החוזר אע"פ שאינו פושה מה ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנה לו לומר שנים הכתוב כמשמעו ונלך אחר המדרש לא שנעקור הכתוב ממקומו ונקבענו במקום אחר. זהו הנראה אלי בענין הפרשה הזאת כדי שיהיו דברי חכמים קיימים והוא דבר נאה ומתקבל: (נג) וכפר על הבית וטהר. הנה הכפרה הזאת הצפור המשתלח' שתשא הצפור את כל עונותיו אל מחוץ לעיר אל פני השדה כענין הכפרה בשעיר המשתלח. ובעבור שאין עונש הנגע הנראה בביתו של אדם כעונש הנגע שבגופו לא הצריכו הכתוב לאשם וחטאת כי די לו בכפרה הראשונה שיצא המלורע לטהרתו שהם הצפרים ועץ הארז והאזוב: (נד) זאת התורה לכל נגע הצרעת

אבן עזרא

הסיכו לבדו: (מג) וטח. יספך יקליע והוא מגזרת עטים אותו ׳טפל: (מג) אחר חלץ. אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה: ומלת ולקחו. והביאו רבים במהרה: ועפר אחר יקח. בעל הבית שילכה לדור בו ואם הנגע ישוב ״יצא הכהן: (מה) ונתץ את הבית. גלוי וכן והוליא: והקצוב שהגור יהיה שבעת ימים רק הכתוב אחז דרך קלרה והעד והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו בראשונה ובשניה: (מו) יטמא עד הערב. אחר שירחץ בשרו כמשפט: (מז) והשוכב. אמור על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב ולא הזכירו הכתוב כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית: (מט) ולקח. בחבירו: ביום הטמא. ביום שיהיה האדם או

פירוש על אבן עזרא

[י] ספי' בנ"ס (אבקראטלטן) וטס פי' (בטעיכבטן). [ז] (יחזקאל י"ג י'). [ח] (פסוק מ"ג). [ט] (פסוק מ"ד). [י] (פסוק מ"ו) מלות כב ימי הסגיר כוללות הסגירה הראשונה והשניה. [כ] לבל עמא טומאה ערב. וזה אם יצא מיד ולא שהה בו כדי אכילת פרס. [ל] וכן האוכל חוזר מן הנה ויצא מיד. שהם שעונים כבוס בגדים. [מ] בפירוש אלל השוכב יטמא וכו' כי בגדלי בא לבים והוא מפורש (פסוק מ"ו). [נ] ר"ל בגלוי כדלעיל

ספורנו

(נד) זאת התורה. מי שיבא להורות בנגעים לריך שידע להבדיל בין שני מינים אע"פ ששם א' בשוג כאמרו בין נגע לנגע: לכל

הצרעת ולנתק: נה ולצרעת הבגד
ולבית: נו ולשאת ולספחת ולבהרת:
נז להורת ביום הטמא וביום הטהר זאת
תורת הצרעת: פ טו א וידבר יהוה אל־
משה ואל־אהרן לאמר: ב דברו אל־
בני ישראל ואמרתם אלהם איש איש
כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא:
ג וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו
את־זובו או־החתים בשרו מזובו
טמאתו הוא: ד כל־המשכב אשר
ישכב עליו הזב יטמא וכל־הכלי אשר־
ישב עליו יטמא: ה ואיש אשר יגע
במשכבו יכבס בגדיו ורחץ במים
וטמא עד־הערב: ו והישב על־הכלי
אשר־ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ
במים וטמא עד־הערב: ז והנגע בבשר
הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא
עד־הערב: ח וכי־ירק הזב בטהור
וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־
הערב: ט וכל־המרכב אשר ירכב עליו
הזב יטמא: י וכל־הנגע בכל אשר
יהיה תחתיו יטמא עד־הערב והנשא אותם יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא
עד־הערב: יא וכל אשר יגע־בו הזב וידיו לא־שטף במים וכבס בגדיו ורחץ

ס חצי הספר בפסוקים

במים

אונקלוס

לכל מכתש סגירותא ולנתקא: נה ולסגירות לבושא ולביתא:
נו ולעמקא ולעדיא ולבהרא: נז לאלפא ביום מסאבא וביום
דכיא דא אוריתא דסגירותא: א ומליל יי עם משה ועם
אהרן למימר: ב מלילו עם בני ישראל ותימרון להון גבר
גבר ארי יהי דאיב מבשריה דוביה מסאב הוא: ג ודא תהא
סובתיה בדוביה ריר בשריה ית דוביה או חתים בסריה
מדוביה סאובתיה היא: ד כל משכבא דישכוב עלוהי דובנא
יהי מסאב וכל מנא דיתיב עלוהי יהי מסאב: ה וגבר דיקרב
במשכביה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא:
ו ודיתיב על מנא דיתיב עלוהי דובנא יצבע לבושוהי ויסחי
במיא ויהי מסאב עד רמשא: ז ודיקרב בבשר דובנא יצבע
לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ח וארי ירוק
דובנא בדכיא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד
רמשא: ט וכל מרכבא דירכב עלוהי דובנא יהי מסאב:
י וכל דיקרב בכל דיהי תחותוהי יהי מסאב עד רמשא
ודיטול יתהון יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד
רמשא: יא וכל דיקרב ביה דובנא וידוהי לא שטף במיא

ויצבע

מסרה ולנתק, ל׳. נה ולצרעת, ל׳. נו ולשאת, ל׳ ססין רפי וסלמד בלא מסג. ולספחת, ל׳. ולבהרת, ל׳. וסלה מכי פסוקים מן יוד פסוקא מן ג׳ מלין בתורה. נז להורת, מ״ג קדמא. וס״ז סבין. הטהר, ס׳ חסר בתורה. **טו א** וידבר וגו׳, י״ג דסמיכי. ב דברו, ג׳ כ״ס. ואמרתם, ל׳. אלהם, ס״י. זובו, כולם מלא. ג החתים, ל׳ ומלא. הוא, וס״ו וסילק. ו והישב, כל לי׳ חסר במ״ה והרמ״ה מסר י״ז מלא בתורה בלי׳ במ״ב בכ״ך. על הכלי, ב׳. בסוף זה הפסוק חצי הספר בפסוקים. ז והנגע, חסר דחסר. ח ירק, ב׳ ב׳ חסר וא׳ מלא בלי׳. בטהור, מלא. ט המרכב, הכ״ף בקמץ. י והנשא, ל׳ ומלא ונגד הדגש כדה ל״ו ומי׳ בס״ם שסיכן ומ״ב די״ל והנושא כתיב במלאפום הוי״ו דיש אם למסורת ומי׳ בכ״ם פ״ק דכלים מ״ג. אותם, ל״ט מלא. יא וידיו, ג׳ ומלא.

ת״א ולשאת ולספחת שבת קב סוטה ד קדושין ע שבועות ו. דברו אל בני שבת פג. איש איש כי ערכין ג כריתות ס נדה לב לד מג ומד. מבשרו חולין כא נדה ס. וזובו טמא הוא נדה לד לה נו. וזאת תהיה, ב״ק כד נה נו. טמאתו בזובו נדה מג. רר בשרו את נדה מג מ. או החתים שם מג. וכל המשכב שבת פד נדה לג. הזב נדה מט. אשר ישב שבת נט. ואיש אשר יגע שבת פד ב״ק פו נדה לג. והישב על חגיגה כב נדה מט. וכי ירוק הזב שבת פו נדה נה מ. בטהור נדה נה. וכל הנגע שם לג. והנושא שם לג נט. וכל אשר יגע קדושין כה חולין קו נדה מג.

רש״י

המקרא מדבר ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין נתיצה אלא חולץ וקוצה ואחרי הטוח את הבית ומטהר הכהן את הבית אם לא חזר בסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פי׳ על הבית שטעון נתיצה: (נז) להורות ביום הטמא. איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו: (ב) כי יהיה זב. יכול זב מכל מקום יהא טמא ת״ל מבשרו ולא כל בשרו (ת״כ נדה מג) אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקום שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה: זובו טמא. (ת״כ) למד על הטפה שהיא מטמאה. (נדה לה) זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: (ג) רר. לשון ריר שזב את בשרו: את זובו. כמו ריר שיוצא צלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו ומדרשו (מגילה ח נדה לה) מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא שנא׳ טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן: (ד) כל המשכב. הראוי למשכב יכול אפי׳ מיוחד למלאכה אחרת ת״ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו. ללמד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: (ו) והיושב על הכלי. (ת״כ) אפילו לא נגע אפילו עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב: (ח) וכי ירוק הזב בטהור. (ת״כ נדה נה) ונגע בו או שנשאו שהרוק מטמא במשא: (ט) וכל המרכב. אע״פ שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו״ן טמא משום מרכב והאוכף שקורין אל״וש טמא טומאת מושב: (י) וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו. (ת״כ) של זב בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים וזהו חומר במשכב ממרכב: והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי׳ פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת

גופו

ירושלמי

(נה) ולצורעא דלבושא ולביתא: (נו) ולשומא ולקלופי ולבהקי:
[(נו) ולשומא ולקלפיתא ולבהקיתא:]
(נז) למלפא כהנא לעמא בין יומא קבילא דלא למחמי ביה סכתשא לבין יומא נהירא ובין בר נשא מסאבא לבין בר נשא דכיא דא תהוי גזרת אחויית סכתש צורעתא: (א) ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: (ב) מלילו עם בני ישראל ותימרון להון גבר גבר טלי או גבר סיב ארום יהי דאיב מבשריה דייה חמא תלת זמני מסאב הוא: (ג) ודא תהי סאובתיה גוון חיור בדייה הריר בישריה ית דייה או דאיתסתם בישריה מדייה סאובתיה היא: (ד) כל משכבא דמיחד למשכוב עלוי דובנא יהי מסאב וכל מנא דמייחד למיתב

יונתן בן עוזיאל

עלוי יהי מסאב: (ה) וגבר די יקרב במשכביה יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (ו) ודי יתיב על מאנא דמייחד למיתב עלוי דובנא יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (ז) ודיקרב בבשר דובנא יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (ח) וארום אין יריק דובנא בדכיא ויצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (ט) וכל זוגא ומרכבא דירכוב עלוי דובנא יהי מסאב וכל דיקרב בכל מאן דיהי תחותוי יהי מסאב עד רמשא: (י) ודיוסיט יתהון יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (יא) וכל מדעם דיקרב ביה דובנא וידוי לא שטף במיא יהי מסאב
ואין

בעל הטורים

בה: (ב) דברו אל בני ישראל. ובפרשה נגעים לא אמר דברו לפי שע"י העגל עשה אהרן באו נגעים על ישראל. ופסק פ' זב למצורע לפי שע"י הנגע נתקללה האשה בזיבה דכתיב בנגעם: (ג) החתים בשרו תחתו בגימ' זה בתחיתה פי האשה ישכב עליו בגי' זה מיוחד לשכיבה: (ד) וכל הכלי בגי' אבל לא האבן: (ו) ורחץ במים בגי' ובארבעים סאה ד"א במים במי מ' פי' מ' סאה: (יא) שטף ב' הכא ואידך ושלף ביהודה שטף
ומצר

יונתן

(כז) למלפא כהנא פי' ללמוד כהנא זמן ראיית הנגעים. קבילא פי' חושך ואופל. לבין יומא נהירא פי' שאין רואין הנגעים ביום מעונן אלא יומא נהירא ודייק מביום טמאה והטהור ביום נ"ל אלא בין יום ליום לחלק וכן בת"כ נפקא בפסוק ולהורות: (ב) גבר טלי כבר כתבנו פירושו איש לעיל וגבר סיב פי' איש זקן ונפקא ליה מכפל איש איש. תלת זימני מפלא הוא כן בגמ' כמה פעמים דכתיב כי יהיה זב מבשרו אנו מנה הכתוב שתים לטומאה שלש לקרבן וק"ל: (ט) זוגא ומרכבא יש לפרש שהוא אוכף בטרוכבין
על פוקים המאזרים בו ונמלא בכלים פרק י"ז הזין והנורכי וכן בתנחומא פרשם ולהחנן להכן התיר זוני של עור לו י"ל

רמב"ן

הצרעת. הוא לדעת הפסין והמכוה. והזכירם בכאן תחלה מפני תדירותן ואחרי כן הזכיר הנתק שהוא ג"כ מצוי ואחרי כן הזכיר לרפת הבגד והבית ואחרי כן אמר ולשאת ולספחת ולבהרת הם הנגעים הראשונים שפתח בהם אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' ובכל מקום יאמר הבהרת בעבור שהיא הגוה והקשה שבכולן: (יא) וידיו לא שטף במים. יקרא הכתוב הטבילה שטיפה במים שאמר בכאן וכל כלי עץ ישטף במים וכן יקראנה בבגדים כבום וכבס שנית וטהר. והטעם בעבור כי הטבילה צריכה שלא יהיה בה דבר חוצץ אלא ישטוף גופו במים כלשון ומורק ושוטף במים. וכן נאל שוטף. ועגין הכתוב בעבור כי הנגיעה בידים יאמר כי כאשר יגע בו הזב בידיו ועדין לא שטף אותם בשטיפת כל גופו במים יהיה טמא כאלו אמר וכל אשר יגע בו הזב בידיו ועדין לא רחץ במים ביום טהרתו יכבס בגדיו והולך לומר לשון שטיפה ללמד על הטבילה שיזכיר ורחץ בשרו במים חיים שתהיה בשטיפה ושטוף להזכיר הטבילה כמו שפירשתי. ואיננו נכון שיאמר כי אשר יגע בו הזב אחרי שישטוף ידיו במים לא יטמא שכבר אמר כי כל הנוגע בבשר הזב בלי זה מקום שיהיה ממנו יטמא וכן במשכבו ומרכבו וכלי אשר ישב עליו עד אשר יטהר מזובו ורחץ בשרו במים חיים וטהר אבל הכתוב ירמוז לטהרתו בטבילה גמורה כמו שפירשתי. ורבותינו אמרו
שהוליא

אבן עזרא

או הבגד או הבית טמא או טהור: (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה כאשר אמז"ל בין דם לדם ועתה ישאל לבאר הטמאים מדבר נסתר כי הצרעת נגע נגלה: (ב) זב. כמו זבת חלב כדמות מכות נוספות: מבשרו. כנוי לערות הזכר: זובו. [ס]שם: (ג) זאת תהיה טומאתו. [ע]הטעם כי הזוב הוא על ב' דרכים: רר בשרו. מגזרת [פ]ויורד רירו על זקנו: או החתים. כמו נסגר מגזרת כי [צ]חתום הוא והטעם שהתחבר הזוב ונקרש ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה וגזרה אחת למשכב ולמושב וכן הנוגע בא' מהם משפט אחד לו: (ז) והנוגע בבשר הזב. באיזה [ק]אבר שיהיה: (ח) ירק. ידוע מפעלי [ר]הכפל והעד [ש]דגשות קו"ף רקי הנה גם רוקו יזיק כי הזות מסלליים הנדבקים ואין מנהג שאדם שירוק בפני חברו רק איננו בכוונה כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור: (ט) וכל המרכב. שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים: (י) בכל אשר יהיה תחתיו. תחת המרכב יטמא טומאה [ת]קלה וטומאת הנושא אותם יותר חמורה: (יא) וידיו לא שטף במים. היה נראה לנו כי כל מאכל והדומה
לו

פירוש על אבן עזרא

כדעיל (פסוק מ"ה). [ס](זיין אויספלוס). [ע]בכונה ובלא כונה ולכן הקדים ואמר כו' כי ע"ד אחד מנהג הכתוב להתחיל בו מיד. [פ](שמואל א' כ"א י"ד). [צ](ישעיה כ"ט י"א). [ק]כי בנוגע לא יאות לפרש שהוא כנוי לערוה כדעיל (פסוק ב') מלד דרך ארץ. [ר]כי שרשו רקק. [ש](איוב ז' י"ט). [ת]שהוא טמא עד הערב. והנושא טעון ג"כ כבוס בגדים ורחילה

ספורנו

לכל נגע הצרעת ולנתק. שאע"פ שמניהם לרעת בעור האדם מ"מ הם נבדלים בזה שהנתק נדון בלתי מראות אבל דינו כגזירת שער וכשער שחור ושאר כל מיני הצרעת אינם נדונים בלתי מראות: (נה) ולצרעת הבגד ולבית. שאע"פ ששניהם שוים במראה יתקלקל או יאדמו ושניהם על אופן בלתי טבעי מ"מ הם נבדלים בזה שהפושה בבגד בסוף שבוע ראשון נשרף כלו והפושה בבית בסוף שבוע ראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע: (נו) ולשאת ולספחת ולבהרת. אע"פ שהם דומים בזה שכל אחד מהן לבן ושדיניהם שוים ומצטרפים כפי מה שבא בקבלה מ"מ צריך שתבא להורות בנגעים יהיה בקי במדרגות הלובן ומקומותיהם כי מקום שחין ומכוה נדונים במראות מעורבות וגרעת ומקום שער אינו נדון במראה כלל: (נז) זאת תורת הצרעת. אין להוסיף ולהחמיר לטמא נגעי עור בשר אחרים אע"פ שהם אללנו מיני לרעת רבים אולם כאמרו אל תוסף על דבריו כי אמנם עם כל רעתם לא נדון אותם כדין לרעת כלל כמו שספר הכתוב כשהפך כלו לבן שעבר גבול הצרעת הטמא לדוע כענין הטומאה הנסרפת שנפסדה צורתם: (ב) זב מבשרו. כבר באה הקבלה מבשרו ולא מחמת אונס וזה שיהיה הזב שותת בקבת בשרו שהוא כנוי לאמה או לכלי הזרע ולא מחמת סבה אחרת מגלת את הזוב וכאשר פירשו ז"ל שהזוב הוא כמו לובן ביצה המוזרת וכאשר יקרה זה מבשרו שהוא בקבת מולי כלי הזרע בלבד הנה זה יורה על מולשתם ומסרון עכולם אשר יקרה על הרוב בקבת רוב התמדת המשגל והרהוריו אשר
בו

פירוש רשב"ם

(נו) ולבהרת ה"א אהה"ע גורמת להפוך את התיבה באתנחתא. וסוף הפסוק בהרת בהרת: השעיר החי. באתנחתא השעיר החי. כזה וכזת תאכל החרב: וכבסו בגדיהם והטהרו. והטהרו בלא אתנחתא: (ב) זב מבשרו. רבותינו פירשו מראה זוב ומראה קרי: (ג) רר בשרו את זובו. כמו ויורד רירו על זקנו. כלומר אם מריר ומטפטף בשרו את זובו. שהזוב קלוש כעין קרי: או החתים. שהוא מודבק על הבשר: (ד) אשר ישכב עליו. אפילו הוא תחת האבן שלא נגע בו כלל. כללו של דבר זב וזבה ונדה כולן מטמאין מה שתחתיהם טומאה חמורה לטמא אדם ובגדים אם הכלים שתחתיו מיוחדין לישיבה אעפ"י שלא נגע בהם כלל: (יא) וידיו לא שטף במים. הזב לא טבל. כך דרשו חכמים. ולי נראה לפי פשוטו לפי שאמר למעלה רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהונלד. ונדבק על בשרו. לכך דבר לשון נקייה וידיו לא שטף במים שאם לא שישפשף יפה את בשרו וגם פי האמה שהחתים כמפורש במסכת נדה אעפ"י שטבל עדיין טמא הואיל ולא שישפשף יפה קודם טבילה. כל הנוגע בו יטמא. ולפי שדרך פי האמה הזוב יוצא וצריך שישפשף דיבר לשון שטיפת ידיו למשל כעין מה שכתוב אצל זונה אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און. וכן אך מסיך הוא את רגליו. לפי שמדבר על יציאת חוץ. אף כאן שטיפת ידים על מקום. יציאת הזוב מאותו מקום. וגם לשון שטף
מוכיח

בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ יב וּכְלִי־חֶ֛רֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּ֥וֹ הַזָּ֖ב יִשָּׁבֵ֑ר וְכָל־כְּלִי־עֵ֔ץ יִשָּׁטֵ֖ף בַּמָּֽיִם׃ יג וְכִֽי־יִטְהַ֤ר הַזָּב֙ מִזּוֹב֔וֹ וְסָ֨פַר ל֜וֹ שִׁבְעַ֥ת יָמִ֛ים לְטָהֳרָת֖וֹ וְכִבֶּ֣ס בְּגָדָ֑יו וְרָחַ֥ץ בְּשָׂר֛וֹ בְּמַ֥יִם חַיִּ֖ים וְטָהֵֽר׃ יד וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁמִינִ֗י יִֽקַּֽח־לוֹ֙ שְׁתֵּ֣י תֹרִ֔ים א֥וֹ שְׁנֵ֖י בְּנֵ֣י יוֹנָ֑ה וּבָ֣א ׀ לִפְנֵ֣י יְהֹוָ֗ה אֶל־פֶּ֙תַח֙ אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וּנְתָנָ֖ם אֶל־הַכֹּהֵֽן׃ טו וְעָשָׂ֤ה אֹתָם֙ הַכֹּהֵ֔ן אֶחָ֣ד חַטָּ֔את וְהָאֶחָ֖ד עֹלָ֑ה וְכִפֶּ֨ר עָלָ֧יו הַכֹּהֵ֛ן לִפְנֵ֥י יְהֹוָ֖ה מִזּוֹבֽוֹ׃ ס ששי (שביעי כשמחוברים) טז וְאִ֕ישׁ כִּֽי־תֵצֵ֥א מִמֶּ֖נּוּ שִׁכְבַת־זָ֑רַע וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֛יִם אֶת־כָּל־בְּשָׂר֖וֹ וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ יז וְכָל־בֶּ֣גֶד וְכָל־ע֔וֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶ֥ה עָלָ֖יו שִׁכְבַת־זָ֑רַע וְכֻבַּ֥ס בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ יח וְאִשָּׁ֕ה אֲשֶׁ֨ר יִשְׁכַּ֥ב אִ֛ישׁ אֹתָ֖הּ שִׁכְבַת־זָ֑רַע וְרָחֲצ֣וּ בַמַּ֔יִם וְטָמְא֖וּ עַד־הָעָֽרֶב׃ פ יט וְאִשָּׁה֙ כִּֽי־תִהְיֶ֣ה זָבָ֔ה דָּ֛ם יִהְיֶ֥ה זֹבָ֖הּ בִּבְשָׂרָ֑הּ שִׁבְעַ֤ת יָמִים֙ תִּהְיֶ֣ה בְנִדָּתָ֔הּ וְכָל־הַנֹּגֵ֥עַ בָּ֖הּ יִטְמָ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ כ וְכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר תִּשְׁכַּ֥ב עָלָ֛יו בְּנִדָּתָ֖הּ יִטְמָ֑א וְכֹ֛ל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁ֥ב עָלָ֖יו יִטְמָֽא׃ כא וְכָל־הַנֹּגֵ֖עַ בְּמִשְׁכָּבָ֑הּ יְכַבֵּ֧ס בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ כב וְכָל־הַנֹּגֵ֔עַ בְּכָל־כְּלִ֖י אֲשֶׁר־תֵּשֵׁ֣ב עָלָ֑יו יְכַבֵּ֧ס בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ כג וְאִ֨ם עַֽל־הַמִּשְׁכָּ֜ב ה֗וּא א֧וֹ עַֽל־הַכְּלִ֛י אֲשֶׁר־הִ֥וא יֹשֶֽׁבֶת־עָלָ֖יו בְּנָגְעוֹ־ב֑וֹ יִטְמָ֖א עַד־הָעָֽרֶב׃ כד וְאִ֨ם שָׁכֹ֜ב יִשְׁכַּ֨ב אִ֤ישׁ אֹתָהּ֙ וּתְהִ֤י נִדָּתָהּ֙ עָלָ֔יו וְטָמֵ֖א שִׁבְעַ֣ת

יָמִים

אונקלוס

וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: יב וּמָאן דַּחְסַף דְּיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא יִתְּבַר וְכָל מָאן דְּאָע יִשְׁתַּטֵּף בְּמַיָּא: יג וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוֹבָנָא מִדּוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין לִדְכוּתֵיהּ וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִּסְרֵיהּ בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי: יד וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב לֵיהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקְדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְּנִינּוּן לְכַהֲנָא: טו וְיַעְבֵּיד יַתְהוֹן כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹבֵיהּ: טז וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי בְּמַיָּא יַת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: יז וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּיהֵי עֲלוֹהִי שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיִצְטַבַּע בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: יח וְאִתְּתָא דְּיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָּא וִיהוֹן מְסָאֲבִין עַד רַמְשָׁא: יט וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דַּיְבָא דַּם יְהֵי דּוֹבַהּ בְּבִשְׂרַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִיחוּקַהּ וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כ וְכֹל דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל דְּתֵתֵיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב: כא וְכָל דְּיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כב וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל מָאן דְּתֵתֵיב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כג וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל מָנָא דְּהִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כד וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכַּב גְּבַר יָתַהּ וִיהֵי רִיחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב

שבעא

מסורה יג מזובו, מלא. וספר, ב' וא' חסר. וכמן בסכו, ד' חסר א'. במים, ז' כפין. טו ועשה, ב'. והאחד, ד'. מזובו, מלא. טז במים, מים קדים לגבסו ג'. יז וכל עור, ב' ומד כל. וכבס, ג'. יח ורחצו, ב'. יט זבה, ב' חסר ומד מלא. כ וכל, י"ס [נ"ל יוד] כ"פ ומליפא וכל. כא הנגע, מלא חסר בט"ג. כב וכל, מוקף ובלי קדמא. כג על המשכב, מוקף ובמסג. הוא, וא"ו ומירק. ישבת, פ' חסר. כד שכב, חסר. וחסי, י"ד.

ת"א וכי יטהר הזב מגילה ח כרת לג. ובא לפני ה' נזיר מד. לטהרתו שם לג. וכבס בגדיו מגילה ח. ורחץ בשרו ערובין יד. ועשה אותם יומא מא. וכפר עליו מגילה ח. ואיש כי תצא ב"ק פב סהלכים שם נדה מג. ירחץ במים ערובין ד. כל בגד וכל עור קד פו ב"ק כה. אתה שכבת יבמות לד. ורחצו במים נדה מא מג. ואשה שם לג מד. ואשה כי תהיה זבה שם לו מג. דם יהיה זובה שם ע כז נה. בבשרה שם כא סח ח. שבעת ימים פסחים ל. אשר היא יושבת עליו נדה נד. ותהי נדתה עליו יבמות מט קדושין סח שבועות יח נדה לג. וטמא שבעת ימים נדה שם.

רש"י

גופו של זב בלשון סמיכת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים (ת"כ פרק ה): (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפי' נגע בו מאחוריו וכו' כדאיתא בתורת כהנים עד איזהו מגעו שהוא ככולו הוי אומר זה הסטו: (יג) וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופין (נדה סט): (יח) ורחצו במים. גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרים הוא: (יט) כי תהיה זבה. (ת"כ) יכול מאחד מכל איבריה תלמוד לומר והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור (נדה מא): דם יהיה זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה. כמו (איוב יח) ומתבל ינדוהו שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה. אפילו לא ראתה אלא ראייה ראשונה: (כג) ואם על המשכב הוא. (ת"כ) השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כבוס בגדים: על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: (כד) ותהי נדתה עליו. (ת"כ) יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא שלש ימים כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימים ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי

ספורנו

בו לא תחדל זמת אולת חטאת ובכן ראוי שיספור ז' נקיים אשר בם יטהרו הרהוריו מלבו ויבדל מן הטומאה ויכפר בחטאת ועולה על מה שפעל

ואין גברא הוא יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (יב) ומאן דפחר דיקרב בגויה דובנא יתבר וכל מאן דקיסא ישתטיף במיא: (יג) וארום אין פסק מדובנא דוביה ויסני ליה שובעא יומין לדכותיה ויצבע לבושוי ויסחי בישריה במי מבוע וידכי: (יד) וביומא תמינאה יסב ליה תרין שפנינין רברבין או תרין גוזלין בני יון וייתי יתהון לקדם יי לתרע משכן זימנא ויתנינון לכהנא: (טו) ויעבד כהנא חד קורבן חטאתא וחד קורבן עלתא ויכפר עלוי כהנא קדם יי וידכי מן דוביה: (טז) וגבר ארום אשתלי ויפוק מיניה שכבת זרעא ויסחי בארבעין סאין דמוי ית כל בישריה ויהי מסאב עד רמשא: (יז) וכל לבושא וכל צלא די יהוי עלוי שכבת זרעא ויצטבע במוי ויהי מסאב עד רמשא: (יח) ואתתא תנייתא די ישמש גבר עמה שכבת זרעא ויסחון בארבעין סאוין דמוי ויהון מסאבין עד רמשא: (יט) ואנתתא ארום תהי דייבא אדם סמוק ואוכם ומוריק הי כבן ועסרתא או הי כמוי דנרגישתא או הי כמזג חמר סמוק בתרין חולקין דמוי אדם מסאב דהי דובא בבישרא שובעא יומין תהי יתבא בריחוקה כל דיקרב בה יהי מסאב עד רמשא: (כ) וכל מדעם דמייחד למשכב עלוי בעידוני ריחוקה יהי מסאב וכל מדעם דמייחד למיתב עלוי בעידוני ריחוקה יהי מסאב: (כא) וכל מאן דיקרב במשכבא יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (כב) וכל דיקרב בכל מאנא דמייחד למיתב עלוי יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (כג) ואין על משכבא הוא בדובא דגופיה או על מאנא דהיא יתבא על קצתיה בזמן מיקרביה ביה יהי מסאב עד רמשא: (כד) ואין שמשא ישמש

בעל הטורים

ונהר (ישעיה ס') מזה צריך מים חיים (דלעיל מיניה כתיב מי הנהר): (יג) ינבע בגימ' שטיע. שיהו מגע מקצתו שהוא ככולו זה שטיעו: (יד) ובא לפני ה' אל פתח בגי' הנה מלמד שהזב הוא טובל מבעוד יום. אלא ממנו בגי' זה זרע יוצא כמן: (טז) כי תצא ממנו בגי' זרע לח לא יבש: ורחץ במים את כל בשרו בגי' ולא יהא בו חציצה בבשרו ושערו: (יט) דם יהיה זובה בבשרה בגימ' ה' דם כדם מטמאים לח ויבש. תהיה בנדתה [עם האותיות] בגימ' עד שתבא במים עם

יונתן

י"ל זונא מין מרכב ובתרגם לאוכפא לזוגיה: (יא) אין גברא יצבע לבושוי מתקן בהא דקשה אלי וכבר בגדיו דהא רישא דקרא קאי על שום הפן שנגע בזה דכתיב וכל אשר יגע בו הזב אלא כדתרגם: (יח) ואתתא תנייתא פי' פעם שנית שישכב האיש עמה לאפוקי ביאה ראשונה שאינה מטמאה דס"ל כר' יהודה במס' יבמות דדרש אותה פרט לכלה דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה לכן אינה מטמאה בראשונה וק"ל: (יט) כמזג חמר סמוק פי' כמראה יין אדום שמעורב ב' חלקי מים וכל המראות הללו ס"ל כבית הלל דדוקא אלו המראות טמאות הן: (כג) בדובא דגופי' פי' בזב גופיה דבכל הדינים הנאמרים בזב נוהגים גם בזה וי"ג כרובא וכ"ל שיהיה רב גופו על המשכב ומושב. יומין סגיאין דייק בת"כ מדנאמר ימים רבים מיעוט ימים שנים אף רבים מיעוט רבים שלשה יכול שנים וג' הרי ה' וכי נאמר ימים ורבים והלא לא נאמר אלא ימים רבים הא כיצד רבים האלו יהיו מרובים על הב' וכמה הן

רמב"ן

שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמד שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים: וטעם טומאת הזוב באיש. מפני היותו חולה חולי כבד מן החליים הדבקים וצריך קרבן לתת הודאה לשם שריפא אותו וטהרו. וצריך חטאת לכפר על חטאו שלא יגרום לו עוד חולי: וטעם טומאת שכבת זרע. אע"פ שהוא בטבע התולדה כטעם טומאת המת כי המקור מושחת והשוכב לא ידע אם יחיה זרעו או יהיה ממנו ולד שלם ובזוכרי בטומאת המת בגזר' המיתה והמחיה יתבאר לך הקרי ועוד אזכיר בנדה טומאת עקרים הקל הכתוב בזוב האשה בעת נדתה ולא חייב בה קרבן בעבור שהוא בטבעה ולא נתרפאת מחולי וטמא אותה שבעת ימים בין שתראה יום אחד או כל השבעה אבל הנשים בטבען לא תהיה בהן יותר משבעה זולתי בהיות בהן שפע יתר בחולי אבל כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה או שתוסיף על העת ויזוב זוב דמה ימים רבים אחרי השבעה הנה הוא חולי כזוב האיש והצריך אותה קרבן בהתרפאותה כדין הזב ולא הזכיר הכתוב טבילה באשה כי הזכיר זוב האיש וטומאתו ואמר בסוף ורחץ בשרו במים חיים וטהר ושב ואמר באשה ואשה כי תהיה זבה כאיש הזב דם יהיה הזוב שלה לא לובן כאיש והזכיר טומאתה בנדה ובזבה ואחרי כן הזכיר בזבה ואם טהרה מזובה כאשר יטהר הזב מזובו וספרה לה שבעת ימים כאשר יספור הזב ואחר תטהר כטהרת הזב. ועל דרך הפשט שתהיה צריכה רחיצה במים חיים כזב. אבל רבותינו הקלו בטהרת הזבה שתטהר כדרך שאר הנטהרים מטומאתם במי מקוה. והטעם להם מפני שלא היה צריך להזכיר כלל ואמר תטהר שבכלל האיש היא שלא בא הכתוב אלא להזכיר החלוק שבין הזכר לנקבה שיהיה זובה בדם ולחלק בין עת נדתה ובין שלא עתה ולפיכך ספרו שבא הכתוב לרבות לה ספירה לומר ואחר תטהר כנטהרים בתורה גם בלא מים חיים: וטעם

אבן עזרא

לו שיגע בו הזב והנראה היא בידים וידיו שטופות איננו טמא בעבור שלא נגע במקום הזוב רק כאשר ראיתי כל אבותינו פי' וידיו כגופו קבלנו דבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמא ולא בגדיו ואם לא היו שטופות יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו: (יג) לטהרתו. מיום טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזוב מוסר על עון: (טז) כי תצא ממנו. שלא [א]ברצונו: שכבת זרע. כמו שכבת [ב]הטל מגזרת מי [ג]ישכיב. והיה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש והאמת כדברי הקבלה והשלים דבר הזכר ועתה ישאל בנקבה. ופי' ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי (בהמה) (ס"א [ד]בהויה) דבר הכתוב והמשפט [ה]אחד: (יט) בבשרה. ערות האשה וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבדו והעד [ו]כל: (כד) ואם שכב ישכב איש אתה. בלא זדון רק שוכב עמה בשוגג והנה באה נדתה והיתה עמו וזה טעם [ז]עליו כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון וכן הוא משפט הזבה ואם [ח]לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא. כי

פירוש על אבן עזרא

ורפילה הגוף. [א]מדלא כתיב הוציא ש"ז. [ב](שמות ט"ז י"ג). [ג](איוב ל"ח ל"ז) ענינו שפיכה. [ד]כי דרכו של איש לרכוב. [ה]ואם ילרע שתרכב. דינה כאיש. [ו]ר"ל כי טעו בפירושם ורחץ במים את כל בשרו שר"ל האבר לבד. בעבור שלא שאומרו בבשרה שר"ל ערותה וכן כל בשרו ערותו וזהו טעו והעד אלה כל באמרו את כל בשרו. [ז]ר"ל עמו. כמו ויעמדו האנשים על הכפים (שמות ל"ח כ"ג) והכוונה בשכבו אותה באה נדתה. והיתה עמו והוא שוגג. [ח]ר"ל שלא נזכר.

ספורנו

שפעל והרהר: (יח) ואשה אשר ישכב איש אתה. לא כתב ואיש כי ישכב את אשה כי העיד על האשה שלא תטמא מחמת שום זוב בלתי אדום או קרי כמו שטמא באיש אמנם טומאת האשה בקרי לא תהיה אלא כאשר ישכב איש אותה אע"פ שהוא בית הסתרים: (יט) ואשה כי תהיה זבה דם. לימד דיני הנדה והזבה והטעין את הזבה קרבן חטאת ועולה ובזה העיד כי לא יקרה זה בבנות עמו זולתי להעיר אותן על עוני קדם בפועל ובמחשבה כי הוא אמנם הרבות העונש שענש את חוה על פעולת' ומחשבת' שנכלל באמרו הרבה ארבה עצבונך ובכן ראוי שתספור ז' נקיים עד יערה עליה רוח תשובה וטהרה ואז תטבול ותכופר בחטאת על פעולת הרע ובעולה על המחשבה: זאת

פירוש רשב"ם

מוכיח שהוא להעביר ליכלוך שום דבר ממקומו. כמו ומורק ושוטף במים. להעביר שומן של חטאת שבכלי. וכן מים כבירים שוטפים. וכן תשטף ספיחיה עפר ארץ. אף כאן להעביר את הזוב שעל בשרו: (יט) דם יהיה זבה. אדמדמות מטמא בה ולא לובן כזוב ושכבת זרע שהם לבנים: (כג) ואם על המשכב הוא וגו'. השוכב או היושב על מדרס שלו אעפ"י שאינו נוגע בו יטמא עד הערב. לטמא אוכלין ומשקין כמ"ש בנגעו בו וטמא עד הערב כמו ששנינו במסכת נדה שעליונו של זב מטמא אדם לטמא אוכלין ומשקין: בנגעו בו יטמא עד הערב. כלומר או אפילו נגע במרכב יטמא עד הערב. ולא יטמא לטמא בגדים שהמרכב חלק מגעו ממשאו. שהנושאו מטמא אדם לטמא בגדיו ולא הנוגע מטמא אלא האדם ולא בגדים: אשר היא ישבת עליו. פרשו חכמים במרכב: (כד) אשר ישכב עליו יטמא. אוכלין ומשקין. תחתונו של בועל נדה כעליונה של זב בפרק בנות כותים: בלא

יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו יִטְמָא: ס כה וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא: כו כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ: כז וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: כח וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה־לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר: שביעי כט וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיאָה אוֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ל וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ: מפטיר לא וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת־מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם: לב זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ: לג וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה: פ

אונקלוס

שַׁבְעָא יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא דְּיִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב: כה וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוֹב דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא עִדַּן רִיחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל רִיחוּקַהּ כָּל יוֹמֵי דּוֹב סְאוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי רִיחוּקַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא: כו כָּל מִשְׁכְּבָא דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי כָּל יוֹמֵי דּוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב רִיחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל מָנָא דְּתֵתֵיב עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רִיחוּקַהּ: כז וְכָל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כח וְאִם דְּכִיאַת מִדּוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תִּדְכֵּי: כט וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תִּסַּב לַהּ תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְתַיְתֵי יַתְהוֹן לְוַת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ל וְיַעְבֵּיד כַּהֲנָא יַת חַד חַטָּאתָא וְיַת חַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹב סְאוֹבְתַהּ: לא וְתַפְרְשׁוּן יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסּוֹאֲבַתְהוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּסוֹאֲבַתְהוֹן בְּסָאֳבֵיהוֹן יַת מַשְׁכְּנִי דְּבֵינֵיהוֹן: לב דָּא אוֹרַיְתָא דְּדוֹבָנָא וּדְתִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכָבַת זַרְעָא לְאִסְתָּאָבָא בַהּ: לג וְלִדְסָאוֹבְתָא בְּרִיחוּקַהּ וְלִדְדָאֵיב יַת דּוֹבֵיהּ לִדְכַר וּלְנוּקְבָא וְלִגְבַר דְּיִשְׁכּוּב עִם מְסָאַבְתָּא:

פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בָּתַר דְּמִיתוּ תְּרֵין בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ וּמִיתוּ: ב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן אָחוּךְ וְלָא יְהֵי עָלֵיל בְּכָל עִדָּן לְקוּדְשָׁא

מגיה

מסרה כה יזוב, מלא. זוב, מלא. עת, ג' פתחין. [כ"ל סגול]. מזוב, מלא. זת, מלא. טמאה טמאה, עמהא מבכא. הוא, וה"ו וחירק. כו זובה, ל' ומלא וחד חסר. לה, הלמד בדגש מד"ד. וכל הכלי, ב'. כטמאת, ב' וחד"ס כפי. כז הנגע, ב' מלא בל"ע, וכולם ח"י דקרי ולא כתיב. וכבס, ע'. כח טהרה, ל'. וספרה, ל'. לה, דגש מדין דחיק. כט והביאה, ח"י ומלרע. אותם, פ"ל מלא בתורה. ל ואת האחד, ד'. לא והזרתם, ל'. ימתו, חסר. בטמאתם, ב'. משכני, ב'. בתוכם, מלא. לב ואשר מלא, ל'. בה, ב' רפי. לג והדוה, ל' וג' דוה. והזב, ל'. ילאים, ג' והלמ"ד בשוא.

טז א אחרי, ג' בטעם. מות, כולם מלא. בקרבתם, ל'. וימתו, חסר. ב ואל יבא, ב' חסר.

ת"א ואשה שם תד. כי יזוב זוב דמה שם כב לו לא. בלא עת נדתה שם עג. או כי יזוב שם. על נדתה שם. כל ימי זובה מגילה כ הוריות ד. כמשכב נדתה שבת פד נדה עג. מזובה נדה לז. וספרה לה שבעת ימים כתובות עב הוריות כד. ואחר תטהר נדה לג לז קז סח. והזרתם את בני ישראל מ"ק ה שבועות יח נדה סג. זאת תורת מגילה כ נדרים לה נדה כב לד לה. והדוה בנדתה שבת סד שבועות יח נדה נו. והזב את זובו מ"ר כט סה קמא כד ערכין ג נדה כח כה. לזכר ולנקבה נדה לב לד לה מד.
אחרי מות יומא נג סח מגילה ל לא סוטה מ שבועות יח. דבר אל אהרן תנחומא כז.

ל' עי"ד סימן: ומסמיכין וארבעה אנשים מלכים ב' סימן ז':

טז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהוָה וַיָּמֻתוּ: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל

רש"י

וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס: (כה) ימים רבים. שלשה ימים: בלא עת נדתה. אחר שיצאו שבעה ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. (נדה עג) מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשו בפרשה זו י"א יום שבין סוף נדה לתחילת נדה שכל שלשה רצופין. שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה: (לא) והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן (ישעיה א) נזורו אחור וכן (בראשית מט) נזיר אחיו: ולא ימותו בטמאתם. הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: (לב) זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: (לג) והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה: חסלת זאת תהיה.

(א) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו'. מה תלמוד לומר (ס"א אין אנו יודעי' מה נאמר לו בדבור ראשון) היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב. בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: (ב) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות
כדרך

ספורנו

(לב) זאת תורת הזב. זה הוא מה שראוי לעיין בכל אלה הטומאות שנהיו' הזב טעון קרבן חטאת יורה שבא על חטא במעשה ובמחשבה. וכאשר
תבא

יונתן בן עוזיאל

ישמש גבר עמה ותהי ריחוקה עלוי יהי מסאב שובעא יומין וכל משכבא דמייחד למשכביה עלוי יהי מסאב: (כה) ואינתתא ארום ידוב דוב אדמא יומין תלתא בלא אשוני ריחוקה או ארום מידוב בתר יומי ריחוקה כל יומי דוב סאובתא תהי מסאבא לדמשמש עמה מטול דמסאבא היא: (כו) וכל משכבא דמייחד למשכוב עלוי כל יומי דובה הי כמשכבא דמייחד לריחוקה יתחשב לה וכל מנא דמייחד למיתב עלוי מסאב יהי הי כריחוק סאובתא: (כז) וכל מאן דיקרב בהון יהי מסאב ויצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא: (כח) ואין אידכיית מדובה ותמני לה שובעא יומין ובתר כדין תטבול בארבעין סאוין דמוי ותדכי: (כט) וביומא תמינאה תסב תרין שפנינין רברבין או תרין גוזלין בני יונן ותייתי יתהון לות כהנא לתרע משכן זימנא: (ל) ויעבד כהנא ית חד חטאתא וית חד עלתא ויכפר עלה

ירושלמי

כהנא קדם יי מדוב סאובתה: (לא) ותפרשון ית בני ישראל מן סאובתהון ויתפרשן מן נשיהון סמיך לווסתהון ולא יסתקף עליהון דימותון מטול סאובתהון בסאובתהון ית משכני דתמן איקר שכינתי שריא ביניהון: (לב) דא גזירת אחויית דובנא ומן דיפוק מניה שוכבת זרעא לאיסתאבא ביה: (לג) ולדסאובתא בעידוני ריחוקה ולדדייב ית דוביה לדכר או לנוקבא ולגבר די ישמש עם מסאבתא כל אלין יהון זהירין בסואבתהון וכד ידכון ייתון ית קורבניהון מטול למכפרא עליהון: פ פ פ

(א) וידבר ומליל יי עם משה מן בתר דמיתו תרין בנוי דאהרן כהנא רבא בזמן קרוביהון אישא בריא קדם יי ומיתו באשא מצלהבא:

[(ב) תרין בנוי דאהרן בקרוביהון אשא בריא:

(ב) ואמר יי למשה מליל עם אהרן אחוך ולא יהי עליל בכל עידן לקודשא מן

בעל הטורים

[עם הסיום]: (כו) כמשכב נדתה ב' הכא ואידך כטומאת נדתה היא וגו' כדאיתא במדרש. שמדמה אותן לטומאת נדה. מה נדה יש לה טהרה במים אף ישראל יש להן טהרה שנאמר וזרקתי עליכם מים וגו'. אי נמי מה נדה הכהן נכנס עמה בבית אף ישראל אע"פ שהן טמאים שכינה ביניהם שנא' השוכן אתם בתוך טומאתם ולא כמו שאין הכהן נכנס עמו בבית. י"א פעמים כתיב בפרשה זבה וזובו וזובה נגד י"א יום שבין נדה לנדה: (לג) ולאיש ב' במסורה הכא ואידך (יחזקאל מ') ולאיש שתים מכסות לחנה (ש"ב ב') ולאיש בושת בן שאול כי הם ב' תיבות ולאיש אשר ישכב יש לו להסתיים כדכתיב ולאיש בושת וכילד יעשה כמו שאמרו בדברי אגדה שהיה מגלה טפח ומכסה טפחיים ודומה כמו שכתבו עד רזהו ולאיש שתים מכסות: (א) ויהי אחרי מות כתיב לעיל ולאיש אשר ישכב עם טמאה וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שאמרו המשמש עם הטהורה ואמרה נדה נטמאתי לא יפרוש באבר חי אלא ימתין עד שימות האבר ויפרוש. ועוד כתיב לעיל זאת תורת וסמיך ליה אחרי מות מלמד שמתו על שהורו הלכה בפני רבן. ועוד כתיב לעיל משכני אשר בתוכם וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שנאמר בקרובי אקדש. וסמיך פר' יום הכפורים לפרשת נדה לומר מה נדה כתיב ז' ימים קודם שטהרה אף ביוה"כ מפרישין הכהן ז' ימים קודם היכנסו לפנים: (ב) ויאמר ה' אל משה והלא כבר נאמר וידבר אלא הדבור הא' לומר לו מעשה פרה שגם היא צריכה פרישת ז' ימים קודם. אחרי מות שני כ"ח בגימ'

יונתן

סן הוי אמר ג': (כה) מסאבא לדמשמש עמה דייק כיומי נדתה ר"ל הרי נאמר למטה על המשכב וכל הדינים האמורים גבי זה אלא לאשמועינן דמטמא לבעלה כנדה: (לא) ולא יסתקף עליהון דימותון דייק המיתה מדכתיב והזרתם ולא ימותו וכן הוא במסכת שבועות משום דעב"י כל שאינו פורש סמוך לווסת אפי' הויין לו בנים כבני אהרן מתים דכתיב והזרתם וסמיך ליה אחרי מות וכו': (לג) וכד ידכון ייתון קורבניא וכו' יליף כן מדכתיב זאת תורת להורות תורת טומאה וטהרה.

(א) כהנא רבא מה שפירש שכהנים גדולים היו דק"ל למה שמען הכתוב בני אהרן ולא הזכירן בשמותם אלא להורות שלא נטעה לומר שמתו מפני שקרבו האש לאהבת והיו סגנים ולכך נשרפו על שם והזר הקרב יומת אלא לומר שהיו כהנים גדולים ושמשן היה כמו שסגנם בזמן קרוביהון אישא בריא גם כי לא כתיב בקרא רק בקרבתם

קמס

רמב"ן

(א) וטעם אחרי מות שני בני אהרן. כי מיד כאשר מתו בניו הזהיר את הכהן מן היין ומן השכר שלא ימות. ואמר עוד למשה שיזהיר אותו שלא ימות בקרבתו לפני ה' והקרוב שהיו שתי המלות האלה ביום שמחת למיתתם כי בו ביום אונן היה ואין רוח הקדש שורה מתוך עצבות. ואזהרת היין הדבור לאהרן היה ובאותו היום היתה גם זאת המצוה למשה. אבל הקדים הכתוב האזהרה שהזהיר את ישראל שלא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. ואחרי כן כתב אזהרת היחוד. ועל דעתי כל התורה כסדר שכל המקומות אשר בהם יאחר המוקדם יפרש בו כגון וידבר ה' אל משה בהר סיני בספר הזה וכגון ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן בספר השני וכיוצא בהן. ולכך אמר בכאן אחרי מות להודיע כי היה זה אחרי מותם מיד. ועל דברי רבותינו שאמרו שלא תמות כדרך שמתו בניך זה זכרו יותר מן הראשון יהיה טעם הכתוב שאמר השם למשה בלשון הזה אחרי שמתו שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' אמור אליו שלא יבא בכל עת אל הקדש ולא ימות: (ב) וטעם אחיך. שהזכירו כי אחיך הוא ואע"פ שאתה צריך בכל יבא הכהן אחיך בכל

יבא

אבן עזרא

כי הוא טמא טומאת שבעה וגם יטמא אחרים ואם לא נכתב: (כה) ימים רבים בלא עת נדתה. לכל אשה [א]עתים ידועות או יארע לה זוב על הדם: (כט) והביאה אותם. מלרע והיא מלה זרה: (לא) והזרתם. יש מפרשים בו והזהרתם במקרון [ב]הה"א חסר ולא יתכן כי הה"א איננה מאותיות השרש כי לא יהיה נח נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו [ג]וינזרו מקדשי בני ישראל כענין [ד]והרחקתם וטעמו כמו שהפסיק נפשו מתאות העולם והסקלו והפלתם [ה]את הארץ כי הנו"ן מובלע בדגש: בטמאתם. בעבור טומאתם ופירושו בטמאם את משכני: (לג) לטמאה בה. שמטה היא שישכב טמא ועוד אפרש [ו]זה: ולזכר. פירושו זאת תורת הזב. וטעם עם טמאה. זבה או נדה: חסלת פרשת מצורע

(א) אחרי מות. אחר שהזהיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיר גם אהרן שלא ימות כאשר מתו בניו וזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו קטרת לפנים מהפרכת. ומלת בקרבתם. שם [ז]הפועל וה"א לקרבה אל המלאכה שנה [ח]הת"ו כמנהג ה"א הנקבה. וטעם רבי יהושע שאמר השוה שם במשקל [ט]חכמתם: (ב) אל הקדש. [י]כנגד אהל מועד: כי

בענן

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל וסת קבוע. [ב]כ"כ רד"ק ז"ל במכלול דף ע"ה ח"ל כל בנין הפעיל מלעיל ושנים יוצאים מן הכלל מלרע. והגדילה הפרכת (שמות כ' כ"ג) והביאה אותם עכ"ל. [ג]כמו והזהרתם אתהם (שם י"ח כ') שרשו זהר (וואלרנן) [ד]שרשו נזר. [ה](יחזקאל מ"ה א') שרשו נפל. [ו](עספערכען). והנון מובלע בדגש הפ"א. וכן והזהרתם מ"ן השורש נבלע בדגש הזין. [ז](להלן י"ח כ"ח). [ח]ר"ל מקור בפעל עומד. [ט]כי מלת לקרבה (שמות ל"ו ב') מקור בה"א נוסף ל"ג. ודומה לה בקרבתם. ואולי לסיום הס' אמר בי"ת למ"ד הפעל. ולפי שאין הה"א נח בסלע הסיבה. לא סי"ן במקום ה"א כמנהג ה"א הנקבה. [י]ר"ל שם המקרה שקראו המדקדקי' הראשוני' שם הפעולה. ואלינו בכוב שם המקרה. במקום המקור לפי שהם קרובים בענין. רק שזה מקור הפעלים. ואין הבדל ביניהם. וזה מקור השמות. [כ]ר"ל יותר קודם מאהל מועד.

ע"פ

ספורנו

אלא ממנו שכבת זרע להטמאה בה. כי אמנם טעם טומאת הקרי הוא שטבעת המוציאו הוא לטמאה בה בעניו של נשם לא לקיום המין שאולי זה לא היתה בזרע שום טומאה כמו שאין טומאה בשכר ובמתן: (לג) והדוה בנדתה. כי דותה מורה שהיה זה על השאר ולפיכך היא טמאה: והזב. והעיון בדבר הזב הוא שהוא להעיר אזן על חטא שקדם את זובו: לזכר ולנקבה. ועם זה ראוי להתבונן הבדל זוב הזכר מאוב הנקבה כי זוב הנקבה לא יטמא זולתי האדום וזוב הזכר לא יטמא זולתי בהיותו בלתי אדום: ולאיש אשר ישכב עם טמאה. ג"כ ראוי להתבונן שעל האיש השוכב עם טמאה אמר ותהי נדתה עליו ולא כן יאמר על הטהורה מישכב הזב אותה כי בזה יורה שהזכר מתקלקל יותר בשכיבת הדוה ממה שמתקלקל האשה בשכיבת החולה כמו שבא הנסיון במצורעת וזולתה: (א) וידבר ה' אל משה אחרי מות. הנה תיבת וידבר בלשון הקדש לא תפול ברוב על חלקי הדבור אבל תפול על מסך הדבור בכללו ולכן אחר לשון הדבור יבא ברוב לשון האמירה הפרטית. אמר אם כן וידבר ה' אל משה אחרי מות ויאמר אליו דבר אל אהרן אחיך ומפני שהאריך בספור אחרי מות לא כתב ויאמר אליו אבל אמר והזכיר האל ית' האומר והמה השומע. אמנם לדברי

קלת

פירוש רשב"ם

(כה) בלא עת נדתה. לאחר ימי נדתה. כמפורש במסכת נדה אין אשה קרויה זבה להביא קרבן אלא לאחר שבעת ימי נדה בין אם תראה ג' ימים רצופים בתוך אחד עשר יום בתחילתו בין בסופו צריך שבעת ימים נקיים רצופים וקרבן בשמיני: (א) אחרי מות הזהיר את אהרן שלא

ימות

עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת: ג בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה: ד כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם: ה וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה: ו וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ: ז וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ח וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל: ט וְהִקְרִיב
אהרן

אונקלוס

מִגָּיו לְפָרוּכְתָּא לִקְדָם כַּפּוּרְתָּא דְּעַל אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל בֵּית כַּפּוּרְתָּא: ג בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא: ד כִּתּוּנָא דְּבוּצָא דְּקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יְהוֹן עַל בִּסְרֵיהּ וּבְהֶמְיָנָא דְּבוּצָא יֵיסַר וּמַצְנַפְתָּא דְּבוּצָא יָחֵית בְּרֵישֵׁיהּ לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא אִנּוּן וְיַסְחֵי בְּמַיָּא יָת בִּסְרֵיהּ וְיִלְבְּשִׁנּוּן: ה וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד לַעֲלָתָא: ו וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא דִּילֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ: ז וְיִסַּב יָת תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ח וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין עַדְבָא חַד לִשְׁמָא דַיְיָ וְעַדְבָא חַד לַעֲזָאזֵל: ט וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת צְפִירָא דִּסְלִיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לִשְׁמָא דַיְיָ
ויעבדיניה

מסרה לפרכת, חסר. אל פני, ב'. הכפרת, חסר. הארן, חסר. ימות, מלא. אראה, ב'. וחד ואראה. ג יבא, חסר. ד כתנת, חסר. בד, ע"ו פסוקין במ"א. ילבש, ל"ד. ובאבנט, ל'. יחגר, חסר. ובמצנפת, ל'. יצנף, חסר. ולבשם, ל'. ה שעירי, מלא דמלא. עזים, חסר י"ק. לעלה, כל או' חסר במ"א *הכפורים. ז השעירם, כל או' ח"י חנין במ"ב מלא דמלא. והעמיד, מלא. אתם, חסר. ח שני, בראש עמוד ביה"ה שמו סי' וביה"ם שמר דפ' ראה, וי"ם שמר לך דפ' פסח ועמש"ו. גרלות, ד' חסר בלי' ומ"ו חנין. גורל, מלא והגימל דגושה. וגורל, ב' ומלא. לעזאזל, ד' ואין כאן פיסקא.
* ל"ל הכפורים.

ת"א ולא ימות יומא נג. כי בענן יומא יט נג. בזאת יבא יומא ג ד ג. בפר יומא סט ג מנחות עז. כתנת בד קדש ילבש יומא לב זבחים יח יט. ומכנסי בד יומא כה סנהדרין מט. בשרו יומא יב. בגדי קדש הם יומא יט זבחים פח. ומאת עדת בני ישראל יומא ג סב שבועות יד. איל אחד יומא ב ע. ולקח את שני שבועות יג חולין יא. ונתן אהרן יומא לז קדושין יד. לעזאזל יומא סז. את השעיר יומא ח. ועשהו חטאת יומא ח מא קדושין יד חולין כד בכורות כח.

רש"י

כדרך שמשו בניו: ולא ימות. שאם לא הוא מת: כי בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא, זהו פשוטו. ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים: (ג) בזאת. גימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגו'. ואף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרשה (ויקרא יז) בחדש השביעי בעשור לחדש: (ד) כתנת בד וגו'. מגיד שאינו משמש לפנים בשמנה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור (ר"ה כו) אלא בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש. (ת"כ) שיהיו משל הקדש: יצנף. כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו (בראשית לט) ותנח בגדו אצלו: ורחץ במים. אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו. (יומא לב) וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים, ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור: (ו) את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. (יומא לו ת"כ) מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו: (ח) ונתן אהרן על שני השעירם גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. (יומא סז ת"כ) הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנאמר ארץ גזרה חתוכה: (ט) ועשהו חטאת. (ת"כ) כשמניח הגורל

רמב"ן

יבא. ואמר ר"א שזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו אש הקטרת לפנים. ואינו כן על דעתי כי הכתו' שמזכיר תמיד העון אומר בהקריב' אש זרה. ואם תהיה ראיה שנכנסו לפנים בעבור האזהרה שהזהיר למשה על אחיהם שלא ימות כל שכן שתהיה ראיה שנכנסו שתויי יין בעבור האזהרה שנאמרה לאהרן עצמו מיד. ועוד כי איך עלה על דעתם לבא היום אל המקום אשר לא נכנס שם אביהם כי אהרן הקטיר הקטורת על מזבח הפנימה ולמה יכניסו הם הקטורת שלהם לפנים משלו. וכבר רמזתי על פשוטו ולשון הכתובים יורה עליו על מלת בקרבתם כפי הפשט כמו או בקרבתם אל המזבח לשרת אמר כי בקרבתם לפני ה' מתו אם כן יזהיר אהרן שלא ישרת אלא במקום אשר יצוה ובעת אשר יצוה. ויתכן שיהיה טעמו כטעם שאמרו רבותינו שהיו מליזין אחרי הקטרת שעל ידו מתו נדב ואביהוא וכו' ויאמר כי אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' בקטרת אמר לאהרן כי הוא יקרב יותר מהם אל ה' בקטרת וימות אם יבא אל הקדש זולתי בקטרת כי בו יכנס תחלה כמו שאמר והביא מבית לפרכת וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות וזה טעם כי בענן אראה על הכפרת שלא יכנס רק בקטרת שיעלה עמו שם כמו שאמר וכסה ענן הקטרת את הכפרת: וטעם בכל עת. בעבור שהזכיר יום הכפורים שאמר (פ' תצוה) וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה
מדם

אבן עזרא

בענן. הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת. שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פן ימות והנה טעמו לא תהיה נראה אליו כי אם בענן ויש אומרים כי פי' כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפור' כטעם ה' אמר לשכון בערפל: (ג) בפר בן בקר. אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן משלו פר בתחלה חטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמלאו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי והוא רחוק רק הלוים ישבו עם ישראל: (ד) כתנת בד קדש. ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ומזה הכתוב למדו אנשי בית שני ששמשו בלא אורים ותומים גם נביאים היו שם. (ו) והקריב אהרן את פר החטאת. אל פתח אהל מועד כמשפט: וטעם וכפר בעדו. כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו וי"א כי העמדתו היא כפרה: (ח) גורלות. ידועים מדברי קבלת אבותינו. אמר הגאון כי עזאזל שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקיף כי טעם זכר השם כטעם כהררי אל. ויקותיאל והגאון הלוי תמהו כי הא"לף במלת עזאזל בין ז"ין לז"ין ויש אומרים שהוא כל סמוך אל הר סיני והשם טוב להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שישחט ואמר כן היו מוליכים אותו בבית המקדש לסר אחר והעד שאמר ויצא לאהרן וכן במג שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו וי"א כי עבודת בית שני לא היתה כראשון כי היה הכהן מחוסר בגדים ואין כפרת והמ' אמר כי השעיר ישלח
במדברו

לות לפרגודא לקדם כפורתא ארום בעננא איקרי שכינתי מתגלי על בית
כפורי: (ג) בהדא מדה יהי עליל אהרן לקודשא בתור בר תורי דלא עדובין
לקרבן חטאתא ודכר לעלתא: (ד) כיתונא דבוץ מילת קודשא ילבש
ומכנסין דבוץ מילת יהון על בישריה ובקמורא דבוץ מילת יצר ומצנפתא
דבוץ מילת נטיבם ברישיה לבושי קודשא הינון ברם בלבושי דהבא לא
יהי עליל מטול דלא ידכר חובת עיגלא דדהבא ובזמן מעליה יסחי ית בישריה
בארבעין סאוין דמוי וילבישינון: (ה) ומן כנישתא דבני ישראל יסב תרין
צפירי בני עזי דלא עדובין לקרבן חטאתא ודכר חד לעלתא: (ו) ויקרב
אהרן ית תורא דחטאתא דהוא מן ממוניה ויכפר באשתעות מיליא עלוי ועל
אינש ביתיה: (ז) ויסב ית תרין צפירין ויקם יתהון קדם יי בתרע משכן זמנא:
(ח) ויתן אהרן על תרין צפירין עדבין שוין עדבא חד לשמא דיי ועדבא חד
לעזאזל ויטרף בקלפי ויפקינון ויסלקינון על צפיריא: (ט) ויקרב אהרן ית
צפירא

בעל הטורים

...ה לדומה: (ג) בזאת עולה ת"י רמז לבית ראשון שעמד ת"י שנה: (ד) ולבשם
...היות בלו הם שטעונין בגיה [עי' יומא ד' י"ב] וכפר בגימ' זה בוידוי דברים שמתודה
... פכו: (ח) וגורל ב' במסרה הכא ואידך (ישעי' י"ז) וגורל לבוזזינו דהיינו המן
...א' בו ויבז בעיניו והפיל גורלות על ישראל ואמר הקב"ה אינכו שוה לך כבר הפלתי
גורלות ונפל חבלי בישראל אבל ע' אומות היו שכתוב גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל
...שעונם של ישראל דכתיב ונשא שעיר עליו את כל עונותם תם הוא מכפר. ב"פ כתיב לעזאזל
ל"ל

יונתן

שסם וק"ל: (ד) בלבושי דהבא לא יהי עליל הכין הוא בהדיא בר"ה פרק ראהו ב"ד
ודייק מדכתיב בה בגי י"כ משמע שאין משמש בפנים בח' בגדים שמשמש בחוץ והרקנט"י
פי' עד"ה כי בו רומז לת"ח שעולה בד בבד רמז לחוט של חסד המשוך עליו וע"כ היו
בגדים לבנים בעבודת היום ולא זהב ע"ש דף קי"ח ע"ד: (ה) דלא עדובין עיין במהרל"ד
ומי"ל דלא כלאים כי תרגום של כלאים ערובין ופי' כאן שצריך להיות דוקא מין במינו
לאפוקי מין שלא במינו דממעט מבן הבקר רובע ונרבע מפני שנעבדה בה עבירה שפסול
לגבוה וכן מבן הבקר דוקא ולא תכר שאר מינים וכן תרגום בני עזי דלא עירובין דייק
כי מדכתיב בני עזים שיהו מין במינו ולא שעיר בן שאר מינים: (ו) מן ממוניה כן הוא בגמ' מסכת שבועות נפקא ליה מאשר לו משם. באשתעות מליא פי' בוידוי דברים:
(ח) עדבין שוין פי' גורלות שוות כי כן איתא במסכת יומא שלא יעשה אחד של כסף ואחד של זהב מדכתיב גורלות או שהשעירים היו שוים. ויטריף בקלפי ויפקינון משמע
הוא מערס ויטריף ויערב ולא כפרש"י שהוא מלשון חטף לחוך דהא תרגם יפקין הוא הוצאה ור"ל שערבב בקלפי פי' בתוך תיבה קטנה המחזקת שני ידים והוציא שלא בכוונה.
ויסלקינון

רמב"ן

...דם שעלת הכפורים אחת בשנה אמר בכאן ואל יבא בשום עת אל הקדש רק
זאת כלומר ביום אשר יקריב הקרבנות האלה לכפורים ואחרי כן יפרש
...פרשה במה יכנס כמו שאמר והביא מבית לפרוכת ויפרש היום שיהיה בעשור
...חדש השביעי ויחזור ויאמר כי יהיה אחת בשנה. וסוד בזאת יבא אהרן אל
הקדש כסוד זאת אות הברית אשר הקימותי וכבר פירשתיו. ורבותינו רמזו
בו אמרו בויקרא רבה רבי יודן פתר קריה בכהן גדול בכניסתו לבית
קדשי הקדשים שבילות מגילות של מצות בידו. בזכות התורה וזאת
התורה ובזכות מילה זאת בריתי אשר תשמרו. בזכות שבת אשרי אנוש
יעשה זאת. בזכות ירושלים זאת ירושלים. בזכות שבטים וזאת אשר
דבר להם אביהם. בזכות יהודה וזאת ליהודה. בזכות כנסת ישראל
זאת קומתך דמתה לתמר. בזכות התרומה וזאת התרומה. בזכות
המעשרות ובחנוני נא בזאת. בזכות הקרבנות בזאת יבא אהרן. וזה
צריך פירוש ארוך אבל כבר הכל מבואר בדברינו: (ד) כתנת בד קדש
ילבש. שיהיו משל קדש לשון רש"י ויאמר בגדי קדש הם שיהיו כן כולם
של קדש. ובת"כ קדש ילבש שיהיו משל קדש. אין לי אלא אלו בלבד
מנין לרבות שאר בגדי כהונה גדולה ובגדי אחיו הכהנים. תלמוד לומר
בגדי קודש הם בנין אב לכל הבגדים שיהיו משל קדש. ועל דרך הפשט
כאשר אמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך בשמונה הבגדים יאמר שגם
אלה בגדי קדש. ועוד כמו האיש לבוש הבדים ולכך הודיעו כי בגדי
קדש הם ובויקרא רבה כשירות של מעלן כך שירות של מטן. מה שירות
של מעלן איש אחד בתוכם לבוש בדים. כך שירות של מטן כתנת בד
קדש ילבש. יחגור יצנוף נדרש בת"כ לפי שהוסיפו לרבות לו כלים
אחרים בין הערבים. אין לו יכול לא ילבש של שחרית תלמוד לומר
ילבש יחגור יצנוף וכתב רש"י ז"ל יצנוף ישית בראשו יניח בראשו וכמו
ותנח בגדו אצלה ואשתעיה. ולא נתברר לי דעת אונקלוס בזה כי הצניפ'
סבוב שיגלגלנה בראשו כצניף ולמה יתרגם אותה בהנחה בלבד ולא יתרגם
בה הלשון שמיוחד לו לצניפה ממש ואולי איננו בלשון הארמית כי גם
הצניפות והרדידים שבישעיה תרגם יונתן ב"ע כתריא ואין לשניהם לשון
בצניף ובמצנפת רק לשון הקדש שניהם מצנפתא: (ח) וגורל אחד לעזאזל.
הר גבוה צוק קשה שנ' ארץ גזרה לשון רש"י ובת"כ לעזאזל למקום הקשה
שבהרים יכול בישוב תלמוד לומר המדברה. ומנין שיהא צוק ת"ל אל
ארץ גזרה. ולפי זה יהיה פי' מלת לעזאזל לקשה והוא כשל הזין
כמו עזוז וגבור. ור"א כתב אמר רב שמואל אע"פ שכתוב בשעיר החטאת
שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צורך כי המשתלח איננו
קרבן שלא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע
סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז
בהיותך בן שלשים ושלש תדענו והנה ר"א נאמן רוח מכסה דבר אבל אני
הרכיל מגלה סודו שכבר גלו אותו רבותינו במקומו' רבים אמרו בבראשי'
רבה ונשא השעיר עליו זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר את כל
עונותם עונות תם שנאמר ויעקב איש תם ומפורש מזה בפרקי רבי
אליעזר הגדול לפי' היו נותנין לו לסמאל שוחד ביום הכפורים שלא לבטל
את קרבנם שנאמר גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל גורלו של הקב"ה
לקרבן עולה וגורלו של עזאזל שעיר החטאת וכל עונותיהם של ישראל
עליו שנאמר ונשא השעיר עליו ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביום
הכפורים

פירוש על אבן עזרא

ה(מ"א ח' י"ג). ור"ל שמתוך התבונה הנכון והאיור האמתי המסבודד בו והמשיג מתוך ערפל חשול עליו רוח הנבואה בן הענין בכפורת ובכרוב. ז(במדבר י"; י"ח) הלפי
שלא נזכרו פה. חשהם אורים ותומים. ט(תהלים ל"ז ז'). כ(ד"ה א' ד' י"ח). לשהוא מיוחד שהרי פרט הכתוב כל העבודות שעשה כסדרן. וקמ"ל שבמדבר עשה אהרן כאשר
צוה ד' את משה. נשלא את השעיר לעזאזל המדברה. אבל בזמן המקדש יכולים להוליכו להר אחר. סר"ל להלן (כ"ב י"ח) כתוב ת"ל. יתכן ששינה הכתוב בשנה הראשונה.
בעבור שהוא שנת ההתחלה ע"כ. זכ"ב

ספורנו

קבלת מרבותינו ז"ל היו שני דבורים ויהיה שעור הכתוב וידבר ה' אל משה ויאמר אליו דבר אל אהרן ואל יבא ולא ימות ואחרי מות שני בני אהרן
אמר למשה דבר אל אהרן ולא יבא שלא יכנס יותר ממה שלוה ולא ימות כדרך שמתו בניו בהיותם הורסים לעשות קטרת יותר ממה שלוו וזה לזרוז
יותר מן הראשון: (ב) כי בענן אראה. בזה הדור לדבר למשה ובשאר הדורות לקרוא למוכנים לנבואה כענין שמואל באמרו ושמואל שוכב
בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים ויקרא ה' אל שמואל: (ג) בזאת יבא בפר בן בקר. בהקדמת פר לחטאת ואיל לעולה ולבישת הבדים שאין
בהם זהב ולא ציור מלאכותי כי אמנם לא יאחר כהן גדול להכנס לפנים עד אחר הקרבת העולה אבל יכנס להקטיר הקטורת תכף אחר שחיטת החטאת:
(ד) בגדי קדש הם. בכמותם יראו המלאכים אל הנביאים כי הם נראים אז בלבושי הבדים: (ה) שני שעירי עזים לחטאת. הראשון על
חטאות במקדש והמשתלח על שאר חטאי צבור אשר לרב טומאתו לא יאות לזבח ומטמא משלחו: (ח) גורלות. כי הגורל בשרם על ידי איש חסידו
הוא

פירוש רשב"ם

ימות כבניו על ביאת מקדש שלא כדת: (ב) כי בענן אראה על הכפרת. לפיכך פשוטו שהרי מתוך עמוד הענן אני נראה כל שעה על
הכפרת כדכתיב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים ואם יראה הכהן ימות. לפיכך כשנכנס ביום הכיפורים ציוהו הקב"ה להקטיר
קטורת בפנים תחילה להחשיך את הבית בענן הקטורת ואחר כך יביא דם הפר ודם השעיר והקריב אהרן בעזרה את פר החטאת אשר לו
וכפר בעדו יתוודה עלי מיד. ולפי הפשט יביאנו בעזרה כדי להקריב אותו לכפרה כמו שמפרש לפנינו ושחט את פר החטאת אשר לו:
לשלח

אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ י וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃ יא וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ יב וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ יג וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה ׀ עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃ יד וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ טו וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ טז וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ומפשעיהם

אונקלוס

ויעבדיניה חטאתא: י וצפירא דסליק עלוהי עדבא לעזאזל יתקם כד חי קדם יי לכפרא עלוהי לשלחא יתיה לעזאזל למדברא: יא ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא דליה ויכפר עלוהי ועל אינש ביתיה ויכוס ית תורא דחטאתא דליה: יב ויסב מלי מחתתא גומרין דאשא מעלוי מדבחא מן קדם יי ומלי חופנוהי קטורת בוסמין דקיקין ויעיל מגיו לפרוכתא: יג ויתן ית קטורת בוסמיא על אשתא קדם יי ויחפי ענן קטורתא ית כפורתא דעל סהדותא ולא ימות: יד ויסב מדמא דתורא וידי באצבעיה על אפי כפורתא קדומא ולקדם כפורתא ידי שבע זמנין מן דמא באצבעיה: טו ויכוס ית צפירא דחטאתא דלעמא ויעיל ית דמיה למגיו לפרוכתא ויעביד לדמיה כמא דעבד לדמא דתורא וידי יתיה על כפורתא ולקדם כפורתא: טז ויכפר על קודשא מסואבת בני ישראל וממרדיהון לכל חוביהון וכן יעביד למשכן

זמנא

מסרה י והשעיר, מלא. יעמד, ל'. המדברה; יב יב מלא, ח"ו. ומלא ח"ו. חפניו, מלא. קטרת, חסר, וכל קטורת. דקה, ב'. יג ענן, ד'. העדות, ח' מלא בתורה. יד על פני, י'. ולפני, י"ו יתידאין. יזה, ב' גרש רביע. טז על הקדש, ב'.

ת"א והשעיר אשר יומא לט. יעמד חי יומא מ סד סה עא. לכפר עליו יומא ע סה. לעזאזל המדברה יומא סז. אשר לו שם נא שבועות יד. ושחט את פר מנחות יט. אשר לו שבועות יד. ולקח מלא המחתה יומא מה מט זבחים כה. גחלי אש פסחים עה. ומלא חפניו יומא מז מט זבחים קט. והביא מבית יומא מו מט מנחות יט. ונתן את הקטרת יומא נג. וכסה ענן שם נג. על פני הכפרת שם כה סנהדרין ס מנחות כז. ולפני הכפרת יזה יומא נה. אשר לעם שבועות יג יד. ועשה את דמו יומא נה. והזה אתו שם. וכפר על הקדש שבועות ז ח יב.

רש"י

הגורל עליו קורא לו שם ואומר לה' חטאת: (י) יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרים ותרגומו יתקם כד חי. (ת"כ) מה תלמוד לומר לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששילוחו למיתה: לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגומר: (יא) וכפר בעדו וגו'. (ת"כ) וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהם כלם קרויים ביתו שנאמר (תהלים קלה) בית אהרן ברכו את ה' וגו' מכאן שהכהנים מתכפרין בו (ת"כ) וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנאמר וכפר על הקדש מטומאות וגו': (יב) מעל המזבח. החיצון (יומא מה): מלפני ה'. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי: דקה. (יומא מה) מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטורת דקה היא שנאמר (שמות ל') ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שבערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת: (יג) על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעלה ושבע למטה: (טו) אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם: כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה ושבע למטה: (טז) מטמאת בני ישראל. (ת"כ) על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנא'

לבל

רמב"ן

הכפורים אמר לפני הקב"ה רבון כל העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת שבשמים מה מלאכי השרת יחפי רגל כך הן ישראל יחפי רגל ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין בהם אכילה ושתיה כך ישראל אין בהם אכילה ושתיה ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין להם קפיצה כך ישראל עומדין על רגליהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך הן ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך הן ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים והקב"ה שומע עדותן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח ועל המקדש ועל הכהנים ועל כל עם הקהל שנאמר וכפר את מקדש הקדש וגו' ע"כ אגדה זו והנה הודיענו שמו ומעשהו וזה סוד הענין כי היו עובדי אלהים אחרים הם המלאכים עושים להם קרבנות והם לה' לריח ניחוח כענין שנאמר ושמני וקטרתי נתת לפניהם ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי לכם נאם ה' אלהים. ואתה צריך להתבונן בכתוב במקרא ובמסורת

והנה

אבן עזרא

במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם צפור המשתלחת שתעוף על פני השדה מקום שאין שם ישוב והשעיר אל ארץ גזרה ואנשי השיטה כי השעיר ישלחו במדבר כאשר הוא כתוב וירדוף אחריו עד שיגרם ויפול על הצור על כן אמרו ז"ל ודרשו ויאמר רב שמואל אף על פי שכתוב בשעיר המשתלחת שהוא לשם יש השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו: (ט) ועשהו חטאת. שישחטהו: (י) יעמד חי. מהכהן הגדול הנוסף שלא אמר אם מעצמו והיה היו"ד לאות להיותו מאותיות בעבור רק נכתב בעבור אות הגרון וכן יסרם כל רבותו: לכפר עליו. כי השעיר יהיה עליו והיו להגישו לשלח אותו: (יא) והקריב אהרן בעבור שהרחיק דבר השעירים הוסיף לבאר אשר הקריב הפר ושני השעירים אל אהל מועד יצא לשחוט את הפר הנה: (יב) המחתה. ידועה היא: חפניו. שניהם: קטרת סמים. היא הנזכרת היא נכונה לכי

כי

צפירא דסלק עלוי עדבא לשמא דיי ויעבדיניה קרבן חטאתא: (י) וצפירא דסלק עלוי עדבא לעזאזל יתוקם בחיין קדם יי לכפרא על סורחנות עמא בית ישראל לשדרא יתיה לממת באתר תקיף וקשי דבמדברא דצוק דהוא בית חדורי: (יא) ויקרב אהרן ית תורא דיליה ויכפר באישתעות מליא עלוי ועל אינש ביתיה ויכוס ית תורא דחטאתא דיליה: (יב) ויסב מלי מחתיתא גומרין לחשן דאישא מעילוי מדבחא מן קדם יי ומלי חופנוי קטורת בוסמין כתישין ויעיל מן לגיו לפרגודא: (יג) ויתן ית קטורת בוסמיא על אישתא קדם יי ויחפי ענן תנן קטורתא ית כפורתא דעל סהדותא ולא ימות באשא מצלהבא קדם יי: (יד) ויסב מן אדמא דתורא וידי באדבעיה ימינא על אפי כפורתא לרוח קידומא ולקדם כפורתא ידי שבע זמנין מן אדמא באדבעיה ימינא: (טו) ויכוס ית צפירא דחטאתא דמן ממונא דעמא ויעיל ית אדמא דצפירא מלגיו לפרגודא ויעביד לאדמיה הי כמא דעבד לאדמא דתורא וידי יתיה על כפורתא ולקדם כפורתא: (טז) ויכפר על קודשא באישתעות מליא מסואבות בני ישראל וממרודיהון לכל חטאיהון והיכדין יעביד למשכן זמנא דשרי עמהון בגו

בעל הטורים

[נ"ל דלא חשיב דמשלח] כנגד נושא עון ופשע וחטאה שבזכות שלשה אבות: (יב) ומלא חפניו ב' הכא ואידך ומלא הסבל לחסיות גבי יואב על מלחמות מואב (ש"ב ח'). שבזכות עבודת יום כפור היו מולחים במלחמה. סמים דקה ב' דקה מדקה. דקה ב' הכא ואידך ואחר האש קול דממה דקה (מ"א י"ט) חהו כי בענן אראה על הכפרת פי' כי בענן הקטרת שנא' בה דקה יהיה קול דממה דקה וירא כבוד ה': (יד) יזה ב' הכא ואידך כן יזה גוים רבים בפרשה הנה ישכיל עבדי (ישעי' נ"ב) שמדבר בענין משיח שעתיד הקב"ה להחזיר ב' המשפחות. שכשיבא מלך המשיח מחזיר ג"כ משפחת כהונה לעבודתם [ומשפחת בית דוד]: ולפני הכפרת יזה ז' פעמים למה אחת א' למעלה וז' למטה כי די למחתונים שיהי' אחד משבעה בעליונים וכן אמר דוד ז' הללו את ה' מן השמים וז' הללו את ה' מן הארץ וכן משה לא הזכיר השם בהאזינו אלא לאחר כ"א תיבות אמר די שתהיה מז' המלאכים שמזכירים השם אחר ג' תיבות. ע"ז הזאות על הכפרת [נ"ל בין הבדים דפר ודשעיר] כנגד ע"ז בריתות שנכרתו בסיני. וע"ז על הפרכת כנגד ע"ז שבאהל מועד [כדעת ר"ע סוטה ל"ז וע"ש כל הענין] ע"ז על מזבח הזהב עם שירי הדם שעל מזבח החיצון כנגד ע"ז שבערבות מואב והיינו דכתיב דם הברית. וה' טבילות כנגד ה' עבודת שמשנה מחוץ לפנים ומפנים לחוץ וכנגד ה' תפלות והן כנגד ה"פ מלך הכבוד שבמזמור לה' הארץ ומלואה ובאות לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות ועשרה קדושין כנגד י"פ שמזכיר השם בו ביום ובפרשה י"פ השם עד לפני ה' תטהרו [נ"ל דלא עד בכלל] וכ"ד כפרות כתובים בענין י"הכ בעשרה אלוה ובהר סיני וכאן תלמוד אל הכהנים ובפנחס לכפר על כ"ד עבירות שביחזקאל בפרש' הודע

יונתן

ויטלקון ויזרקס על השעירים: (י) לאתר תקיף וקשה פי' למקום עז וקשה דורש נוטריקון עז אל תלמון אילי הארץ וכן הוא בפ' שני שעירי. בית חדורי יש מפרשים תלשון בית שירה שעם דירתו של עזאזל ועיין ג"כ בתשובות לנכוח בית מידורי שהוא מקום שהשעיר היה נהקיים שם ושם נעשה אברים וכן אכן בפרק בא לו אמר ר' יודא והלא סימן גדול היה להם מירושלים ועד בית חידודים ג' מילין וכו' וע"ש שפירש"י בית חדוד הוא ראש המדבר וק"ל: (טו) דמן ממונא דעמא דייק הכי גני מאי אשר לעם וכי לא ידעינן דמשל העם היה אלא ר"ל משל ממונים כן הוא בגמרא: (יח) וילדד דיפוק פירוש שיהא שתב ומלדד אחורכים זהו דרך כבוד כלפי מעלה או שכן היה צריך לסבב המזבח ולדדו ולהזות וכן הוא ביומא פרק הוציאו לו שמתחיל מקרן מזרחית דרומית וכו'. כד היכן מערבין דייק מדכתיב ולקח מדם הפר ומדם השעיר היו דמיו מעורבין

רמב"ן

והנכס בתורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם. אבל צוה הקב"ה ביום הכפורים שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרבן והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו ומאצילות כחו יצא חורב ושממון כי הוא העולה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות והפצעים והמכות והפירוד והחרבן והכלל נפש לגלגל מאדים וחלקו מן האומות עשו שהוא עם היורש החרב והמלחמות ומן הבהמות השעירים והעזים ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקין בלשון רבותינו ובלשון הכתוב שעירים כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר ואין הכונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה אבל שתהיה כונתינו לעשות רצון בוראינו שצונו בכך והמשל בזה למי שעשה סעודה למלך וצוה המלך את האיש העושה תן מנה אחת לעבדי פלוני שאין העושה הסעודה נותן כלום לעבד ההוא ולא לכבודו יעשה עמו רק הכל נתן למלך והמלך נותן פרס לעבדו ושמר זה מלותו ועשה לכבוד המלך כל אשר צוהו ואתכם המלך לממלתו על בעל הסעודה רלה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שיספרו בשבחו ולא בגנותו וזה טעם הגורלות כי אלו היה הכהן מקדים אותם בפה לה' ולעזאזל היה כעובד אליו ונודר לשמו אבל היה מעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד כי שניהם מתנה לה' והוא נותן מהם לעבדו החלק אשר יצא לו מאת השם הוא הפיל להם גורל וידו חלק להם כענין שנאמר בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה' לומר שהוא שלו ואין אנחנו מכוונים בשלוחו אלא לרצון לשם כמו שאמר יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אותו וגו' ולכך לא נשמע אותו אנחנו כלל ותרגם אונקלוס לשמא דהשם ולעזאזל כי האחד לשם ה' ולא לו והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל ומפני זה אמרו רבותינו אם בחקתי דברים שיצר הרע מקטרג בהם ואומות העולם משיבין עליהם לבישת שעטנז ופרה אדומה ושעיר המשתלח ולא מצאו בקרבנות תשובה לאומות העולם עלינו כי הם על אישי ה' אבל בשעיר המשתלח ישיבו עלינו כי יחשבו שאנו עושים כמעשיהם וכן בפרה אדומה מפני שהיא נעשית מחוץ למחנה ועניינה דומה לענין שעיר המשתלח להעביר רוח הטומאה כענין שנאמר בעתיד ואת הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ותזה תבין טעם כוס

אבן עזרא

כי על פני הכפורת ולפני הכפורת כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפורת הוא על בין הבדי' ולפני הכפורת ידוע מדבריהם [ו]והוא אמת: (טו) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. [ז]ועתה יתחטט בלאתו כי י"א שהוא ישחוט קודם הפר ואינו אמת: (טז) וכפר אל הקדש. הוא קדש הקדשים

פירוש על אבן עזרא

[י]וכ"כ בס' יסוד מורה ודבר עזאזל כמעשה הלרעם. ר"ל כמ"ש ושלח את הצפור החיה על פני השדה. (לעיל י"ד ז') מקום שאין בו ישוב להעביר טומאת הנגעים. כן ישלח את השעיר במדבר מקום שאין בו ישוב להעביר טומאת החטאים כמ"ש והתודה עליו את כל עונות ב"י ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אותם על ראש השעיר (פסוק כ"א) ונשא השעיר עליו וכו' (פסוק כ"ב) וכן כמוב אבל השעיר הנשחט וכפר על הקדש מטומאת ב"י ומפשעיהם לכל חטאתם (פסוק ט"ז). [פ]ולפ"ד המפרש ארץ גזרה הוא המדבר. [ע]עי"ל הלוק. [פ](יומא דף ס"ז ע"א). [צ]ר"ל תלם המדברה רוצה למאדים שר המדבר כמ"ש הרמב"ן ז"ל. [ק]הם השעירים והשדים כמו שיתבאר. [ר]פי' רבינו בחיי ז"ל שהכוונה על ל"ג פסוקים שמן לעזאזל. הראשון (סוף פסוק ח') עד ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וכו' (להלן י"ז ז') שם פי' לשעירים הם השדים. ונקראו כן בעבור שיתעבר הגוף הרואה אותם. והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים וכן ת"א לשדין כמו יזבחו לשדים (דברים ל"ב י"ז) ינקרא עזאזל שהוא שם מרכב מן עז אזל לפי שהעז הלך לשם. (רד"ק בשרשים שרש עזז) או עז אזל ע"ש הלוק. והוא מקום השעירים כמ"ש ושעירים ירקדו שם (ישעיה י"ג כ"א) ושעיר על רעהו יקרא (שם ל"ד י"ד) ועיין ברמב"ן ז"ל וברבינו בחיי ז"ל שהאריכו בזה. [ש]אין כוונתו כמ"ש המבאר לנתה"ם שישחטנו מיד רק שיהיה עומד לשחיטה. והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי. ועיין (פסוק ט"ו). [ת]הנקרא קטן. ור"ל יעמד תבנין הפעל. [א]ר"ל בקמץ יעמד. וכן יחרם כל רכושו (עזרא י' ח'). [ב]ר"ל במה יכפר. [ג](בשמות ל' פסוק ז' ופסוק ל"ד) ואחז"ל (יומא דף מ"ג ע"ב) כל היום דקה והיום דקה מן הדקה. [ד](שם דף נ"ה ע"א) הכל כשהוא מזה אינו מזה על הכפרת אלא כנגד עובי' של כפרת. ופי' רש"י ז"ל אינו מזה על הכפרת על גגה. ולא היו הדמים נוגעים בה. [ה]מזה מוכח מה שפי' לעיל (פסוק ט') אין

ספורנו

הוא כאשר ישאל איש בדבר האלהים כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו: (ט) ועשהו חטאת. הגורל יעשה את השעיר חטאת כאמרם ז"ל הגורל עושה חטאת ואין השם עושה חטאת: (יא) וכפר בעדו. כבר בא בקבלה ששתי הכפרות בעדו הם כפרת דברים בודוי ולפיכך הם קודם שחיטת החטאת: (יב) ולקח מלא המחתה. כי תכף שנשחט חטאת והתודה וסר עונו נעשה מוכן לאור באור פני מלך והנה המלך יראה לכל מוכן לאורו כאמרו כי בענן אראה ובאוי לכבודו בקטרת כמו הענין אשר התמידים כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד אשר אועד לכם שמה ובזה מפו בני אהרן בהקריבו אשר לא צוה אותם: (טו) חטאת אשר לעם. אחר שהשלים לכפר בעדו בחטאתו כענין התקוששו וקושו ועם זה

פירוש רשב"ם

(י) לשלח אותו לעזאזל המדברה. לפי פשוטו לשלח אותו חי אל ההרים אשר במדבר כמו שמצינו בצפורי מצורע ושלח את הצפור החיה על פני השדה לטהרו מטומאתו. אף כאן לטהר את ישראל מעונותם משלחו אל המדבר והוא מקום מרעה הבהמות כדכתיב וינהג את הצאן אחר המדבר. ובתלמוד מדבריות ביירות. במ' ביצה: לעזאול. למ"ד יתירה כלמ"ד בית ארבאל שהיא מלשון וארב לו. וכן מ"ם של ריקם והגם יתירה לתיקון פעולה

ומפשעיהם לכל־חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם: יז וכל־אדם לא־יהיה ׀ באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד־צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל־קהל ישראל: שני יח ויצא אל־המזבח אשר לפני־יהוה וכפר עליו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על־קרנות המזבח סביב: יט והזה עליו מן־הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל: כ וכלה מכפר את־הקדש ואת־אהל מועד ואת־המזבח והקריב את־השעיר החי: כא וסמך אהרן את־שתי ידו° על־ראש השעיר החי והתודה עליו את־כל־עונת בני ישראל ואת־כל־פשעיהם לכל־חטאתם ונתן אתם על־ראש השעיר ושלח ביד־איש עתי המדברה: כב ונשא השעיר עליו את־כל־עונתם אל־ארץ גזרה ושלח את־השעיר במדבר: כג ובא אהרן אל־אהל מועד ופשט את־בגדי הבד אשר לבש בבאו אל־הקדש והניחם שם: כד ורחץ את־בשרו במים במקום קדוש ולבש את־בגדיו ויצא ועשה את־עלתו ואת־

° ידיו קרי.

עלת

אונקלוס

זמנא דשרי עמהון בגו סואבתהון: יז וכל אינש לא יהי במשכן זמנא במעליה לכפרא בקודשא עד מפקיה ויכפר עלוהי ועל אינש ביתיה ועל כל קהלא דישראל: יח ויפוק למדבחא די קדם יי ויכפר עלוהי ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחא סחור סחור: יט וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה מסואבת בני ישראל: כ וישיצי מלכפרא על קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא ויקריב ית צפירא חיא: כא ויסמוך אהרן ית תרתין ידוהי על ריש צפירא חיא ויודי עלוהי ית כל עוית בני ישראל וית כל מרדיהון לכל חטאיהון ויתן יתהון על ריש צפירא וישלח ביד גבר דזמין למהך למדברא: כב ויטול צפירא עלוהי ית כל עויתהון לארע לא יתבא וישלח ית צפירא במדברא: כג וייעול אהרן למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא דילבש במעליה לקודשא ויצנעינון תמן: כד ויסחי ית בסריה במיא באתר קדיש וילבש ית לבושוהי ויפוק ויעביד ית עלתיה וית עלת עמא ויכפר עלוהי ועל

עמא

מסרה מטמאת, כולם חסר דחסר. ומפשעיהם, מלא. חטאתם, ט' כ"כ מלא א' וח"ו. לאהל מועד, ה'. השכן, כולם ח"ו. טמאתם, חסר דחסר ל'. יז וכל אדם, ל'. בבאו, כל לי' חסר במ"ג. יח אל המזבח, ט'. השעיר, מ"י. קרנות, ד' מלא בתורה. יט וקדשו, ל'. מטמאת, חסר דחסר. כ וכלה, ו'. מכפר, ה' בלי'. ואת אהל מועד, ה'. ואת המזבח, ד'. החי, קדמאה החי סגין החי וסי' החטב. כא ידו, ידיו קרי. עונת, בחד ו'. פשעיהם, ח"ו ט'. עתי, ל'. המדבר, י"ג. כב ונשא, י"ג. עונתם, כל או' כ"כ בחד ח"ו. גזרה, חסר ול'. כג ובא, י"ו ר"פ. הבד, קמץ. בבאו, ח"ו. הקדש, ח"ו. והניחם, מ"י. שם, ל' ס"פ בפיסקא. כד את בשרו, ז"פ ב' את ומד ואת. במקום, מלא. קדוש, מלא. עלתו, ח"ו.

ת"א ומפשעיהם לכל חטאתם כריתות כה. ולקח מדם הפר ומדם השעיר יומא נח נט זבחים מב מנחות כב חולין לא תמורה ה. וטהרו וקדשו יומא נט. וכלה מכפר את הקדש יומא נח סא זבחים מ נב. וסמך אהרן מנחות לג. החי שם לג. והתודה עליו יומא לו כריתות כה. ואת כל כריתות כה כו. איש עתי יומא כו כריתות יד. המדברה יומא סז יבמות יג. אל ארץ גזרה יומא סז. במדבר שם. ובא אהרן אל שם לב ע. ופשט את שם עא. ורחץ בשרו שם ג. ולבש את שם עא. והניחם שם פסחים כו יומא יב כד זבחים מו חולין קטו כריתות ו מעילה יח. ויצא ועשה יומא ע עא.

רש"י

לכל חטאתם ופשעיהם היא שוגג: ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. (יומא נח) כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טמאתם. אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם: (יח) אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה ת"ל ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית (יומא נח): וכפר עליו. ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: (יט) והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו (ת"כ): וטהרו. ממה שעבר: וקדשו. לעתיד לבא: (כא) איש עתי. (יומא סו) המוכן לכך מיום אתמול: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא (דף לב) ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אימורי פר ושעיר הנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטורת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות. תמיד של שחר בבגדי זהב. ועבודת פר ושעיר הפנימים וקטרת של מחתה בבגדי לבן. ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב. והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן. ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב. וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא. ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגו'. ויצא ועשה את עולתו וגו' ואת חלב החטאת וגומר וכל הפרשה עד יבא אל המשכה ואחרי כן ובא אהרן: והניחם שם. מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: (כד) ורחץ את בשרו וגו'. (יומא לב) למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה (שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש. (ת"כ יומא שם) המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ד' טבילות הבאות מוסף ליום אבל הראשונה היתה בחול: ולבש את בגדיו. שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא. מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה

ספורנו

זה נראה את פני המלך: (כג) והניחם שם. כי הקריבם לפני ה' ויקדשו קדושה יתירה ולא יהיו אפי' לכהן גדול אחר שעברה שעת מעלתו: (כד) ורחץ את בשרו. אחר שסמך על השעיר המשתלח. ועשה את עלתו. אחר שכפר בעדו בחטאתו ובעד העם בב' חטאות שגם שעיר המשתלח

נקרא

בנוי סאובתהון: (יז) וכל אינש לא יהי במשכן זמנא בזמן מיעליה לכפרא בקודשא על חוביהון ישראל עד זמן מפקיה ויכפר עלוי ועל אנש ביתיה ועל כל קהלא דישראל: (יח) ויצדד ויפוק מן קודשא למדבחא דקדם יי ויכפר עלוי באשתעות מליא ויסב מאדמא דתורא ומאדמא דצפירא כד הינון מערבין ויתן על קרנת מדבחא חזור חזור: (יט) וידי עלוי מן אדמא באדבעיה ימינא שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה מסואבות בני ישראל: (כ) ויפסוק מן למכפרא על קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא באישתעות מליא ויקרב ית צפירא חייא: (כא) ויסמוך אהרן ית תרתין ידוי בסדרא חדא ית ימיניה על שמאליה על ריש צפירא חייא ויודי עלוי ית כל עויית בני ישראל וית מרודיהון לכל חטאיהון ויתן יתהון בשבועה אמירא ומפרשא בשמא רבא ויקירא על ריש צפירא ויפטור ביד גבר די מזמן מן אשתקד למהך למדברא דצוק דהוא בית חדורי: (כב) ויסובר צפירא עלוי ית כל חוביהון לאתר צדיא ויפטור גברא ית צפירא למדברא דצוק ויסוק צפירא על טוריא דבית חדורי וידחיניה רוח זיקא מן קדם יי וימות: (כג) ויעול אהרן ובנוי למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא דמילת דלבש בזמן מיעליה לקודשא ויצניעינון תמן: (כד) ויסחי ית בישריה במוי באתר קדיש וילבש ית לבושוי ויצדד ויפוק

ויעביד

בעל הטורים

הודע את ירושלים וכ"ד עריות הכתובים בזה הסדר: (טז) השכן אתם בתוך בגימטריא אע"פ שהם היו טמאים השכינה ביניהם: (כח) והניחם שם אותיות וי"ם מנה בבקר היה לובש בגדי

יונתן

מעורבין זו בזו וכן הוא ביומא: (כא) יד ימיניה' על שמאליה הכי איתא במסכת יומא א"א שהיו מונחות זו אצל זו שאין יכול להחזיק שתה בין ב' קרנותיו רק שהיו מונחות זו ע"ג זו כמו יד אחד ויכול להחזיק אותה וק"ל. אמסקד פי' שנה שעברה יהיה מזומן לזה מליזו דייק בשמיה שקראו איש עתי שמורגל ללכת ומזומן לכך ועיין במזרחי: (כב) דבית הדורי כבר גלינו דעתינו שבכל מקום הנזכר נראה לגרוס בית חדודי וכדפירשנו. ודכתיבה כוח זיקא פי' הכי דלפי הגמ' משמע שיכול להיות שלפעמים לא ימות כדאיתא בפ' שני שעירי דחף ולא מת מהו שירד אחריו לכן מתרגם שהרוח דוחפו בחזק ולא ימות מיד מה מהדחיפה ובהקנט"י משמע הגי' בו רוח זיקא ופי' שהיה דוחפו לתוך הרוח ונכון הוא וע"ש: (כג) ויצניעינון תמן הכי הוא בת"כ והניחם שם מלמד שטעוני' גניזה

רמב"ן

כבוס בגדי המשלח את השעיר לעזאזל והשורף את הפרה ומה שהזכירו רבותינו בכבוס הבגדים של פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים. והנה רמז לך ר"א שתדע סודו כשתגיע לפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והמלה מורכבת ושעירה רבים והנה הענין מבואר זולתי אם תחקור מהענין לשכלים הנבדלים ולכוחות בקרבן וזה יודע ברוחות בחכמת הנגרומנ"ציאה ויודע גם בשכלים ברמזי התורה למבין סודם ולא אוכל לפרש כי היינו צריכים לחסום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי היוני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו והגיס לו דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים כי כל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת: (יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וגו'. הזאות שלפני הכפרת מכפרות על טומאת מקדש וקדשיו של לפני ולפנים והזאות שעל הכפרת באהל מועד מכפרת על טומאת היכל וקדשיו כגון מנורה ושלחן ולחם הפנים ופרוכת עצמה ומתנות מזבח הפנימי והזאות שעליו מכפרת על טומאת מזבח עצמו וקדשיו כגון הקטרת ולכן הכתוב מחלק בהן ומזכיר כל כפרה לבדה. ובת"כ דורש זה מן הכתוב בסוף וכלה מכפר את הקדש וגו'. ואמרו ונכפר את הקדש זה לפני ולפנים אהל מועד זה היכל המזבח הפנימי מלמד שכל אחד כפרה בפני עצמו מכאן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבפנים גמר את המתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבחוץ גמר מתנות שבחוץ ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות המזבח וכו': (כא) ונתן אתם על ראש השעיר. לא נאמר בפרו של אהרן ולא בשעיר החטאת של שם ולא בשום מנחה כלשון הזה מפני שהקרבנות לרצון על אשי ה' והנה מרצים ומכפרים אבל זה שאינן לשם והמקבלו אינו מכפר ולא מרצה אינו אלא נושא עונותם ועונה אותן בעל כרחו ובהיות ישראל נקיים מכל חטא ופשע הוא ישא חטאתם כאשר בא בפסוקים רבים בתורה ובנביאים וזהו ונשא השעיר עליו ולכך לשון של זהורית מלבין בשעת שלוחו של שעיר בדחייתו לצוק כשנעשה אברים אברים כמו שמוזכר בדברי חכמים: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כלה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטר' אימורי פר ושעיר שנעשין בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקד' ופושטן ולובש בגדי לבן ובא אל אהל מועד להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה את הקטורת לפני ולפנים ופושט את בגדי הבד אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים לשון רש"י. ובאמת שהכתוב הזה אומר לנו דרשני שלא יתכן בשום פנים שילוה שיבא אהרן אל אהל מועד ללא דבר רק לפשוט שם בגדיו ולהיותו ערום בהיכל ה' ולהניחם שם לרקבון אבל על כרחנו ובא אהרן אל אהל מועד לעבוד עבודה לא הוליך הכתוב להזכירה והיא הוצאת הכף והמחתה. וטעם הכתוב כי הזכיר בתחלה ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות לומר שיתן הקטרת על האש עד שיעלה ענן הקטרת ויצא מיד והנה הכף והמחתה שם ועל כל פנים יצטרך להוציא' ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד לבא אל מבית לפרכת למה שהניח שם והנה הפרשה לא הזכירה כלל מה שיעשה הכהן בתחלה בבגדי זהב כגון תמיד של שחר אבל התחילה בעבודת היום בבגדי לבן וסדרה הפרשה שיעשה בהם קטרת שלפני ולפנים ופר ושעיר הפנימי וענין השעיר המשתלח וכל זה עשוי בסדר אחד ולא נשאר לעשות בבגדים האלו לבד הוצאת הכף והמחתה. ודבק הכתובים בכל מקום להשלים הענין אשר התחיל בו. אעפ"י שיש בו קצת ענין מאוחר למה שיזכיר אחר כן ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד בבגדים האלה להשלים עבודותיו והיא הוצאת הכף והמחתה שהוא צריך להוציאם משם ופשט אחרי צאתו את בגדיו אשר לבש בבקר בעת בואו אל הקדש והניחם שם במקו' אשר יפשיטם ללמד שלא ילבש אותם ביום הכפורים אחר והנה כשלם כל הנעשה בבגדי לבן בכל היום בסדר אחד וחזר ואמר ורחץ את בשרו במים ולבש את בגדיו הידועים לו שנכנס ויעבוד כל השנה ללמד שהוא טעון טבילה בין בגדים לבגדים ואמר ויצא ועשה את עולתו כי כל הנעשה קודם לזה בבגדי הלבן הכל מעשה פנים ואילו ואיל העם שיזכיר הם נעשים על המזבח החיצון. והנה הזכירה הפרשה הלבישה הראשונה של בגדי הלבן והצריך בה טבילה והזכיר' הפשיטה האחרונה והצריך בה טבילה ולמדנו שהוא טעון טבילה בכל חליפות בגדים. ועל דעת רש"י תהיה הטבילה הזאת של הוצאת כף ומחתה אחרי אילו ואיל העם בין המוספין לתמיד של בין הערבים וכן דעת כל הגאונים. וכן יראה מן הברייתא השנויה בת"כ בפשוטה. אבל אנו מצאנו בירושלמי אמר רבי יוחנן הכל

מודים

אבן עזרא

הקדשים: וכן יעשה לאהל מועד. שיזה שבע פעמים לפני הכפרת ועל קרנות מזבח הקטרת: וטעם וכפר על הקדש. להיות הדם כופר שלא יחשב בעבור טומאת השמאים: (יז) וכל אדם. מהכהנים: לכפר בקדש. בפנים: וכפר בעדו ובעד ביתו. בפר חטאתו: ובעד כל קהל ישראל. בשעיר חטאתם: (יח) ויצא אל המזבח. [א]הוא מזבח העולה: (כא) ונתן אותם. אחר שיסורו מישראל כאילו נתונים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין שכל: עתי. מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והיו"ד להתייחס לעת כמו פנימי והמפרשים אותו מגזרת [ב]איננו נכון בעיני וחז"ל אמרו שהשליח הוא [ג]כהן ודבריהם אמת: (כד) במקום קדוש. בחצר אהל מועד ובדין היו פורסין לו: בגדיו. שישמש בהן בכל [ד]יום וי"א שהם המוכרים והעד שלא נכתב ולבש [ה]בגדים אחרים: עלתו. הוא האיל ואיל העם ופר העם ושבעה כבשים כי כן [ו]כתוב:

ואת

פירוש על אבן עזרא

[א]אין כאן מקומו רק בסמוך (פסוק כד) שם כתוב ויצא. הולך לפרש שיצא אל המזבח. ואיזהו זה מזבח העולה כמ"ש ועשה את עולתו וכו'. אבל בכאן אין צורך לפרש להיכן יצא. שהרי כתוב אלא אל המזבח אשר לפני ד'. והוא מזבח הזהב הנקרא ג"כ מזבח הפנימי ומזבח הקטורת. ומיושב בזה מה שהשיג עליו המאור לנתה"מ ע"ש. [ב]ר"ל יודע העתים כמו יודעי בינה לעתים (ד"ה א' י"ב ל"ב). [ג]כדאיתא ביומא (דף ס"ו ע"א). [ד]מדכתיב בגדיו ולא הבגדים. [ה]כמו שכתב לעיל (ו' ד'). [ו]פר בן בקר אחד איל אחד

פירוש רשב"ם

פעולה כמו נו"ן של שגעון ועצבון ועשרון: (כא) ביד איש עתי הבקי בדרכים ובמדברות ורגיל בכל עת ששולחין אותו: (כב) גזרה. ארץ חריבה שאין בה

עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם׃ שלישי (שני כשמחוברין) כה וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כו וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כז וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם׃ כח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כט וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ ל כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ׃ לא שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ לב וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ לג וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל־כָּל־עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר׃ לד וְהָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל־חַטֹּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ רביעי

יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

עמא: כה וית תרבא דחטאתא יסיק למדבחא: כו ודמשלח ית צפירא לעזאזל יצבע לבושוהי ויסחי ית בסריה במיא ובתר כן ייעול למשריתא: כז וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא דאתעל מדמהון לכפרא בקודשא יפיק למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכהון וית בסרהון וית אוכליהון: כח ודמוקיד יתהון יצבע לבושוהי ויסחי ית בסריה במיא ובתר כן ייעול למשריתא: כט ותהי לכון לקיים עלם בירחא שביעאה בעשרא לירחא תענון ית נפשתכון וכל עבידא לא תעבדון יציביא וגיוריא דיתגיירון ביניכון: ל ארי ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון קדם יי תדכון: לא שבא שבתא היא לכון ותענון ית נפשתכון קיים עלם: לב ויכפר כהנא דרבי יתיה ודיקריב ית קורבניה לשמשא תחות אבוהי וילבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא: לג ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא יכפר ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר: לד ותהי דא לכון לקיים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא בשתא ועבד כמא דפקיד יי ית משה: א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל

מסרה כה ואת חלב, ל' וחד אם חלב. כו והמשלח, ל' וה' בנביי' והת"ס בסוף לבד ורפי. יבוא, ז' מלא. כז ואת שעיר, ב' דרם. הובא, כולם מלא בלי'. יוציא, מלא דמלא. ערתם, ל' וח' דח'. ואת בשרם, ו'. כח והשרף, מ"ו. אתם, מ"ו. יבוא, ז' מלא בתורה. כט בחדש, ח"ו. השביעי, מלא. לחדש, מ"ו. נפשתיכם, כולם ח"ו ומ"י. וכל מלאכה, ב'. בתוככם, י"ג בתורה ומלא. ל ביום, ו'. עליכם, מלא. חטאתיכם, כולם חסר במ"ד. לא שבתון, כולם מ"ו. היא, י"א כתיב יוד בתורה. ועניתם, מ"י חגין. לב ואשר ימלא, י'. הבד, הב' בקמץ. לג ואת אהל מועד, ה'. לד זאת, הז' דגושה מדין דחיק. על בני פ'. חטאתם, ח"ו.

ת"א ואת חלב שם נה. והמשלח את שם סז עא. ואת פר שם ב זבחים פג. לכפר בקדש שם. יוציא אל מחוץ למחנה יומא סח זבחים קד. את ערתם ואת בשרם יומא סז. והשרף שם סח עא זבחים פג. תענו את נפשותיכם יומא עד נדרים פ. כי ביום הזה יומא לה מח פו. שבת שבתון שם ש חולין קא. ועניתם את נפשותיכם יומא עד. וכפר הכהן שם ה.

רש"י

השולה שם: ועשה את עלתו. איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': ואת עלת העם. (יומא סג) ואיל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו': (כה) ואת חלב החטאת. אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה. על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה: (כז) אשר הובא את דמם. להיכל ולפני ולפנים: (לב) וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. (ת"כ) כפרה זו של יום הכפורים אינ' כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו: ואשר ימלא את ידו. (ת"כ) אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגומר והן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה: לכהן תחת אביו. (ת"כ) ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם: (לד) כאשר צוה וגו'. כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר

ספורנו

נקרא שמה כאמרו שני שעירי עזים לחטאת ושניה' יקדמו לעולת העם כמשפט כל חטאת שקודמת בכ"מ לעולה כמו שבא בקבלה: וכפר בעדו ובעד העם. כפרת הרהורי הלב הראויה לנקיי כפים ובר לבב וזה בעולה: (כט) לחקת עולם. אע"פ שיש מקדש לעבודה מ"מ צריך שתקיימו גם שביתה ועינוי: (ל) כי ביום הזה יכפר. והטעם שתצטרכו עם זה גם לשביתה ועינוי הוא כי אמנם הכהן בעבודתו יכפר בלבד וענין הכפור הוא הקטנת החטא והכנתו לקבל סליחה: לפני ה' תטהרו. אבל השגת הטהרה והסליחה הגמורה תהיה לפני ה' בלבד וזה בוידוי ותשובה שהוא לבדו ידע אמתתם ובשביל כך שבת שבתון היא לכם. על הפך הן ביום צומכם תמצאו חפץ: (לא) חקת עולם. וגם בזמן שאין בית המקדש קיים תשמרו שביתה ועינוי: (לב) ואשר ימלא את ידו ולבש. אף המרובה בגדים בלבד יכפר: (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם. לכפר שהיום עצמו יכפר אע"פ שלא יהיה מקדש ועבודה כאמרם

ויעביד ית עלתיה וית עולת עמיה ויכפר עלוי ועל עמיה: (כה) וית תרבא דחטאתא יסיק למדבחא: (כו) ודיפטור ית צפירא לעזאזל יצבע ית לבושוי ויסחי ית בישריה בארבעין סאוין דמוי ומן בתר כדין ייעול למשריתא: (כז) וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא דאיתעל מן אדמיהון לכפרא בקודשא יפקון באסלין על ידיהון דטלא דכהניא ויוקדון למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכיהון וית בישריהון וית ריעיהון:

[(כז) וית מרעיהון:]

(כח) ודמוקיד יתהון יצבע לבושוי ויסחי ית בשריה בארבעין סאוין דמוי ומן בתר כן ייעול למשריתא: (כט) ותהי דא לכון לקיים עלם בירחא שביעאה הוא ירח תשרי בעשרא יומין לירחא תענון ית נפשתיכון מן מיכלא ומן משתיא ומן הנית בני ותמרוקא ומסנא ותשמיש ערסא וכל עיבידתא לא תעבדון יציבא וגיורא דיתגייר ביניכון: (ל) ארום ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון ואתון קדם יי תודון סורחנותכון ותידכון: (לא) שבת שבתא הוא לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון ותענון ית נפשתיכון קיים עלם:

[(לא) ותצומו בה על נפשתיכון:]

(לב) ויכפר כהנא די רבי יתיה ודיקרב קרבניה לשמשא תחות אבוי וילבש ית לבושי בוץ מילת לבושי קודשא: (לג) ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר באישתעות מיליא: (לד) ותהי דא לכון לקיים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא זימנא בשתא ועבד אהרן היכמא דפקיד יי ית משה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם אהרן ועם בנוי ועם בני ישראל ותימר להון דין פתגמא דפקיד יי

יונתן

בגיזם שלינו לתגם כ"ג לי"ם הבא ולא כהן הדיוט בכל ימות השנה: (כז) באסלין כבר פירשתו שפירושו במוט וכן הוא בגמ' פ' שני שעירים. ע"י דעלא דכהניא פי' נערי הכהנים וק"ל: (כט) ומסנא פי' נעילת הסנדל. ותשמיש ערסא תשמיש המטה וכן הוא בגמ' פ' יה"כ: (ל) תודון סורחנותכון פי' שיתודו את חטאתם ולא דוקא מכפר ובפקא מלפני ה' וק"ל: (לא) כל עיבידת פולחנא דקשה ליה אם שבת הוא למה לריך להתענות והלא אסור בשבת אלא לענין איסור מלאכה נקרא שבת: מנית

רמב"ן

מודים בהולאת הכף והמחתה שהיא לאחר תמיד של בין הערבים וכן כתב הרב ר' משה וכן הסדר הפשוט במשנתינו קדש ופשט וירד וטבל הביאו לו בגדי זהב נכנס להקטיר את הקטורת אלא כך הוא הסדר סדר היום בבגדי לבן ואילו ואיל העם והמוספין ואמורי החטאת ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב בטבילה שלישית והולאת כף ומחתה בבגדי לבן בטבילה רביעית קטרת שניתים ונסכים ונרות בבגדי זהב בטבילה חמישית. והטעם בזה לפי שאינה עבודה ואסרו אותה לאחר כל מעשה היום ובלבד שנקיים בה חמש טבילות. ולכך הפסיק בסדר התמיד של בין הערבים ומוליאין כף ומחתה בין התמיד לקטרת: (כז) יוציא אל מחוץ למחנה. יוציא אחך המוכר בגוי על דעת ר"א והנכון יוציא המוליא וכן ושרפו השורפים ואמר הכתוב ושרפו בלשון רבים ללמד שאם נתעסקו רבים בשריפה אחד מביא את האור ואחד מסדר עלי המערכה ואחד מבעיר את האש לא יטמאו בגדים אלא המלית האור בפרים עלמם משיליתנו ברובו ולכך חזר ואמר בלשון יחיד והשורף אותם: (כט) תענו את נפשותיכם. כבר ביאר רבי אברהם כי כל ענוי שימלא במקרא דבק עם הנפש הוא הצום לסתום פיהם של הקראים מחוקי שם: (לב) ואשר ימלא את ידו. מיכול אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בבגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו ללבוש את הבגדים וכן כל הכהנים הגדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה הלנולית של שמן המשחה לשון רש"י ואין הכונה לרב שלא ישא במקדש כהן גדול מרוב' בבגדים אלא מיאשיהו ואילך שהרי בגמרא אמרו משוח בשמן המשחה ומרובה בבגדים איזה מהן קודם ואמרו בבגדים במיתת כולן הוא חוזר או במיתת אחד מהן הוא חוזר שכלן כמלאים בזמן א' אבל בכל הזמנים אם נתרבה בבגדים כשר לעבודת יום הכפורים שהרי לעולם מתקנין כהן אחר ביום הכפורים ואין מושחין אותו ואם אירע פסול בכהן גדול משמש זה משתיו שהוא כשר בריבוי הבגדים בלא משיחה. וטעם ויעש כאשר לוה ה' את משה שקיים אהרן כל מה שנלטוה ומסר כל ימיו שלא יבא אל בית לפרוכת זולתי ביום הכפורים ועשה ביו"ה קרבנותיו ככל אשר יוה השם את משה: (ב) אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. בעבור היות הפרשה אזהרה להקריב כל הקרבנות באהל מועד יזהיר הכהנים שהם המקריבים הקרבן שלא יקריבום בחוץ ויזהיר גם ישראל שיביאום להם שם ולא יקריבו אותם בחוץ על ידי עלמם. והנכון בפרשה מה שהזכירו רבותינו שאסר בשר תאוה לישראל במדבר ולא יאכלו רק שלמים שיעשו על מזבח ה'. ולכך אמר שכל מי שישחט משלשת מיני הבהמות אשר מהן יביאו כל הקרבנות שהם שור וכשב ועז שיביאום כולם אל פתח אהל מועד ויעשו אותם זבחי שלמים ולהקריב החלב והדם על מזבח ה' ואז יאכל הוא הבשר כמשפט ואמר שאם ישחטם במקום אחר יהיה

אבן עזרא

(כה) ואת חלב החטאת. שלב פר החטאת ושלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפט ואינו נשרף חה בפרשת [ל]פנחס: ורחץ את בשרו במים. ודי לו כי לא יטמא עד הערב: (כז) יוציא אל מחוץ למחנה. בגוי: ושרפו. הכהנים וכל אחד מהשורפים ירחץ בגדים ושיד יבא אל המחנה והעד שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה כי אין לורך לאמרו: (כט) והיתה לכם לחקת עולם. אלה העבודה. בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם. אמר שהכתוב אומר [מ]והתענג בדשן נפשכם ידעכם. כי הענוי הפך התענוג והוא הלום ועוד ותפש ענוה תשביע שמענו כמו והפק [נ]לרעב נפשך כי דקך דברי המבזים לנכול ואשר שיש לנו קבלה אין לורך לפשט ואין עניתי בלום נפשי ראיה בעבור זכר לום והכלל כל שיהי שימלא במקרא דבק עם נפש הוא הלום: האזרח והגר הגר בתוככם. [ע]לא נמנעו לעשות מלאכה ולא נכריחנו על [פ]הלום: (ל) יכפר עליכם. [צ]הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדתו היא [ק]כפרה: מכל חטאתיכם. [ר]כאשר פירשתי שהם חטאים שם [ש]כלל על כן תמלא על השגגה ועל הזדון: (לא) שבת שבתון. [ת]יום אזהרה שביתה לנפש ולגוף ואחרים אמרו שהוא שביתת השביתה [א]שאין למעלה ממנה ופירוש שמות [ב]פעם יבא זה קודם זה ופעם שניהם ואינו רחוק: חקת עולם. להתענות: (לב) וכפר הכהן. שב עתה לפרש על כל מה שיכפר: אשר ימשח אתו. המושח בשמן המשחה אשר שמלא את ידו: ולבש. [ג]הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אשר לא ילבשם: (לג) את מקדש הקדש. היא מבית לפרכת: ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. עמם הלוים כי הם לא יקראו הכהנים רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן: (לד) והיתה זאת לכם. וכבר אמר כן להוסיף אחת בשנה: ויעש. אהרן: (ב) דבר אל אהרן ואל בניו. כי הם המוספים לישראל אילו היה כתוב במחנה מותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המלוה אלוי' גם בבית המקדש רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלים והקרוב [ד]ידענו מדברי קבלה כי אם היה המקום רחוק יזבח ויאכל בשר כי כן כתוב [ה]ורבים אמרו כי [ו]הבשר אסור בגלות ויפרשו בשר [ז]ויין לא בא אל

פירוש על אבן עזרא

אחד כבשים בני שנה שנעם. (במדבר כ"ט ה'). [ל]שעיר עזים אחד לחטאת מלבד חטאת הכפורים (שם פסוק י"א). [מ](ישעיה נ"ח י"ד). [נ]שם. [ס](תהלים לה י"ג). [ע]שאם ירלה לעשות מלאכה יש בידינו למחות. [פ]כי אפשר שעשה א"ע כמתענה. ובאמת אוכל ושותה. [צ]פי' ע"י העבודה והוידוי יכפר. [ק]ר"ל בעמדו חי מתוודה הכהן עליו תוסי' הכפרה. [ר]על נושא עון ופשע וחטאה (שמות ל"ד ו'). [ש]כי כל עון ופשע ואשם הוא חטא. לשון חסרון (פעהלער) כמו אני ובני שלמה חטאים (מ"א א' כ"א). [ת]ר"ל כלמת כי יום הכפורים שביתה לגוף ולנפש בהיותו מתוקן לכפרת העונות שהם סבת אבדון גוף ונפש. [א]ר"ל שישראל פירושים ומובדלים כמלאכי השרת וזה שאמר ופעם יבא זה קודש זה ר"ל שבתון שבת קדש. [ב]הכהן אשר ימלא ידו לכהן תחת אביו הוא ילבש את בגדי הקדש ולא אחר. [ג]כי ירחק ממך המקום ותבאם בריחוק מקום אתה זובח. ואף אתה זובח במקום קרוב פרט לחולין. שלא ישחטו בעזרה (קדושין דף ל"ז ע"ב ובספרי פ' ראה). [ד]כי ירחק ממך וכו' ואכלת בשעריך וכו' (דברים י"ב כ"א). [ה]פי' כל מין בשר אפי' בשר חגב. [ו](דניאל י' ג'). ר"ל

פירוש רשב"ם

בה שום תבואה שהיא גזרה ונכרתת מכל טוב: (לב) וכפר הכהן אשר ימשח אותו. לפי שאמר בזאת יבא אהרן. ואם אין אהרן תהיה עבודת יום הכפורים בכהן המשיח תחתיו: (לד) ויעש. אהרן כשהגיע יום הכפורים כאשר צוה ה' את משה: דם

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ג אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ד וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיהוָה לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ ה לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־זִבְחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וֶהֱבִיאֻם לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים לַיהוָה אוֹתָם׃ ו וְזָרַק הַכֹּהֵן אֶת־הַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְטִיר הַחֵלֶב לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ז וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּהְיֶה־זֹּאת לָהֶם לְדֹרֹתָם׃ חמישי (שלישי כשהן מחוברין) ח וַאֲלֵהֶם תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר־יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח׃ ט וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא

וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֵימַר׃ ג גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דְּיִכּוֹס תּוֹר אוֹ אִימַר אוֹ עִזָּא בְּמַשְׁרִיתָא אוֹ דְּיִכּוֹס מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ ד וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא אַיְתְיֵהּ לְקָרָבָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דַּייָ דְּמָא יִתְחַשַּׁב לְגַבְרָא הַהוּא דְּמָא אֲשַׁד וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ ה בְּדִיל דְּיַיְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּבְחֵיהוֹן דְּאִנּוּן דָּבְחִין עַל אַפֵּי חַקְלָא וְיַיְתִינּוּן קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא וְיִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ יָתְהוֹן׃ ו וְיִזְרוֹק כַּהֲנָא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא דַּייָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַסֵּיק תַּרְבָּא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ז וְלָא יְדַבְּחוּן עוֹד יָת דִּבְחֵיהוֹן לַשֵּׁידִים דְּאִנּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן קְיָם עָלַם תְּהֵי דָא לְהוֹן לְדָרֵיהוֹן׃ ח וּלְהוֹן תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּיַסֵּק עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ ט וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא יַיְתִינֵיהּ

למעבד

מסרה יז ב אליהם, י"ז מלא בתורה. ג מניח, ו. שור או כשב, ג'. כי יולד. כשב, ו' שין קדים בלו'. ישחט, ל' ז"ק. ד הביאו, וכלוב פ"ס ובאלי פתח. הביאו, מלא וב' מאחר עלות. לאיש, ל"ב. שפך, ב' ק"ז. ונכרת, ה'. מקרב, ב'. ה יביאו, ע' ומלא. זבחיהם, מלא יוד קדמא וכן דפ' ז'. זבחים, ח"ו ומ"י. הביאום, ג' ב' מלא דמלא דין ח"ו. אותם, ע"ל מלא. ו לבית, ע"ז. ניחח, מ"י וח"ו. ז ולא, מ' ר"פ בסיפרא. עוד, מלא. לשעירם, מלא י"ק. זנים, כלם ח"ו. אחריהם, כולה מלא. זאת, הזיין דגושה מד"ד. לדרתם, חסר דחסר. ח ואלהם, חסר. איש איש, ב' בטעם בענין. יגור, מלא.

ת"א זה הדבר כדיס עם בהלה קע זבחים קז. איש איש מבית ישראל יומא סג זבחים קז קח. שור או כשב שם קטו. במחנה שם קז. או אשר ישחט שם. מחוץ למחנה שם. ואל פתח אהל מועד יומא סג קדושין נז האלילים כח זבחים קו קז קיב קיג קטו המורה ו יג. קרבן לה' יומא סג זבחים קיג. לה' יומא שם זבחים קח קיג. לפני משכן ה' שם קיג. דם יחשב קדושין מג סנהדרין לד זבחים קז קח. ונכרת האיש קדושין מג. למען אשר האלילים כח זבחים קו. והביאם לה' האלילים שם זבחים כו מה קו תמורה יב. וזרק הכהן זבחים קח קיח. והקטיר החלב פסחים עט זבחים קיט מנחות כו. ולא יזבחו עוד סנהדרין סא האלילים כא זבחים קו. חקת עולם שם. לדרתם בהלה קד. ואלהם תאמר זבחים קז קיט. איש איש שם קח. אשר יעלה עלה שם קב קטו. או זבח שם קז. ואל פתח אהל מועד שם קו קט.

רש"י

הסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך (ת"כ): (ג) אשר ישחט שור או כשב. במוקדשין הכתוב מדבר שנאמר להקריב קרבן: במחנה. (זבחים קו) חוץ לעזרה: (ד) דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך. (ת"כ) לרבות את הזורק דמים בחוץ: (ה) אשר הם זבחים. אשר הם רגילים לזבוח: (ז) לשעירם. לשדים כמו (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם: (ח) אשר יעלה עלה. לחייב על המקטיר איברים בחוץ (עיין ברא"ם) כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין (ת"כ חולין קט): (ט) ונכרת. זרעו נכרת וימיו נכרתין

ספורנו

כאמרם תשובה תולה ויום הכפורים מכפר: (ב) זה הדבר. כשאמר והזהרתם את בני ישראל מטמאותם הזהיר שנפרשם ג"כ מטומאת רוח הטומאה והשדים: (ד) דם יחשב. כמו שהיה הענין קודם המבול שלא הותר להם להרוג בעלי חיים לאכלם: (ז) חקת עולם תהיה זאת. שלא יזבחו לשעירים אע"פ שלא היו מקבלים אותם לאלוה בשום פנים אבל היו מפלים בחברתם להיות השדים להם משרתים ומסייעים בעסקיהם או שליחותם אל ארץ רחוקה כמו שהזכירו (חולין פרק כל הבשר) על יוסף שדא ועל שדא דהוה שכיח בי רב אשי. אמנם בדבר השדים אשר לא נזכרה בריאתם ראוי להתבונן שהם ז"ל קראום מזיקים והזכירו שהם אוכלים ושותים פרים ורבים ומתים ועכ"ז רואים ואינם נראים וכל אלו לא יאות והם זולתי בהיותם מורכבים מעלונים דקים נעדרי המראה ובהיותם אוכלים ושותים יהיה בהכרח מזונם עלם מורכב דק מאד שישתנה לעצם הנזון ואין במורכבים הללו יותר דק ממאותו איד הדם אשר ממנו יתהוה רוח נושא לכח החיוני וזה הכח הנשוא בו הוא נפש החי באשר הוא חי ובהיות שזה הכח לא יהיה בלתי זה הנושא יקרא זה הנושא לפעמים נפש כאמרו כי הדם הוא הנפש ובהיותו מזון לשדים הנה המקריב להם דם אשר בו זה העצם שאין כח בידם לקחתו כאמרם (שם) כל מידי דלייר ומתים ושקיל ומני לית לן רשות למשקל יקנה אהבתם והאוכלו יקנה ממזג נוטה לטבעם ויאהבו חברתו וכאשר היו רבים מפלים בחברת השדים ואהבתם כדי שיסייעוהו בהשגת הערב הבלתי מועיל אשר תאותו נקנת באכילת עץ הדעת היו מגישים דם למנחה לשדים ואוכלים אותו להתחבר עמם וקראתם היו אוכלים אצל בית מקוה דונים במשבם שעירי' ירקדו שם כדי למשוך אהבתם והתחברות עמם. וכאשר קדשנו האל ית' והרחיק את עמו כפי האפשר מרדוף אחרי ערב בלתי מועיל הרחיק מהם את השדי' וחברתם בהיותם מזיקים באמת כמו שקראו אותם רז"ל ואסר את הדם וענש עליו כרת כמו שענש מיתה על אכילת עץ הדעת ונתן טעם לזה באמרו כי נפש הבשר בדם היא כי אמנם הכח אשר הוא הנפש החיוני הוא נשוא בחלק האידי והדק שבדם ואותו החלק האידי הנושא הנקרא ג"כ נפש הוא בעצם כל הדם והוסיף ואמר ואני נתתיו לכם על המזבח ואני לא בחרתי בו לכפר מפני היותו אהוב אצלי אבל בהיותו נפש בלא מה ויכפר על הנפש כענין הקטר שאו אברי הנקרב לכפר על אברי המקריב:

אשר

יי למימר: (ג) גבר טלי או סיב מבית גניסת ישראל די יכוס נכסת תור או אימר או עיזא במשריתא או די יכוס מברא למשריתא: (ד) ולתרע משכן זימנא לא איתיה לקרבא קרבנא קדם יי קדם משכנא דיי אדם קטול יתחשב לגברא ההוא ותהי ליה כאילו אדם זכאי אשד וישתיצי בר נשא ההוא מעמיה: (ה) מן בגלל דייתון בני ישראל ניכסתהון דהינון דבחין על אנפי חקלא וייתונון קדם יי לתרע משכן זימנא לות כהנא ויכסון נכסת קודשין קדם יי יתהון: (ו) ויזרוק כהנא ית אדמא על מדבחא דיי בתרע משכן זמנא ויסק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם יי: (ז) ולא ידבחון תוב ית דבחיהון לטעון דמתילין לשידין דהינון טען בתריהון קיים עלם תהי דא להון לדריהון: (ח) ולהון תימר גבר גבר טלי וגבר סיב מבית גניסת ישראל ומן גיורא דיתגיירון למיתב ביניכון די יסיק עלתא או ניכסת קודשיא: (ט) ולתרע משכן זמנא לא ייתיניה למעבד יתיה קורבנא קדם יי וישתיצי בר נשא ההוא

מעמיה

בעל הטורים

בגדי' של י"ם מנה: (ג) ואמרת אליהם מלא יו"ד לומר לך שצריך לפרסם הדבר בעשרה: (ג) אשר ישחט מחוץ למחנה. סמך פרשת שחוטי חוץ לשעיר המשתלח לומר אע"פ שהתרתי לך שעיר המשתלח בחוץ בדחייתו לצוק ופירש צוק הם סלעים שיש להם כמין שינים בולטין וזו היא שחיטתו אעפ"כ אסור בשאר קדשי' לשוחטן בחוץ: (ה) והביאם ג' במסרה הכא ואידך (ירמיה כ) והביאום בבלה בנבואת ירמיה על הגולה ואידך (ישעיה יד) ולקחום עמים והביאום אל מקומם בשביל שהיו מביאים זבחים לשעירים שהיו עע"ז והביאום בבלה ומיד כשיעשו תשובה יחזרו כדכתיב והביאום אל מקומם:

יונתן

(ג) תנית נכיסת פי' המשמחה והנובח כמה שעמי': (ד) אדם זכאי אשד פי' כאלו שפך דם אדם צדיק: (ז) לטעון דמתילין לשדין פי' לע"ז הדומין לשדים כפקא מאשר זונים אחריהם

לרבות

ושפך

רמב"ן

יהיה חייב כרת. והקרוב בלשון הכתוב כי ומתחלה חייב כרת כל שוחט בחוץ אפילו החולין והוא האיסור בבשר התאוה. ונתן הטעם בעבור שיקדישום לה' ויזרוק הכהן הדם על מזבח ה' ויקטיר עליו החלב. ואחרי כן הזכיר שלא יעשה מזבח לה' בחוץ ויקריב עליו השלמי' החכרים או עולה כענין הנעשה במוקדשין בשעת היתר הבמות רק בפתח אהל מועד יעלה אותם לשם והנה ריקן כל השחיטות בחולין ובמוקדשין להיות כלן בפנים ולכך אמר במשנה תורה ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' שמה תביאו עולתיכם וזבחיכם ואמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום וגו' להיות איסור שחוטי חוץ במוקדשין עומד במקומו בשעת בית הבחירה אבל התיר אותו בחולין וזהו שאמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר וגו' לומר שלא תתנהג בארץ המגיעה הנאמרת כאן שלא ישחוט חולין כלל ושיעשה הכל זבחי שלמים על מזבח ה' ופירש שם הטעם כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' לומר כי היה האיסור מתחלה בהיותם במדבר שיקל עליהם להביא כל זבחיהם אל פתח אהל מועד אבל אחרי שירחיב גבולם יאכלו בשר תאוה וישחטו בשעריהם אך לא המוקדשין וזה טעם מה שהזכיר בכאן אשר ישחט במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה יזכיר גם השוחטים מחוץ למחנה שיהיו חייבים להביא אותם אל פתח מועד כי אע"פ שיתיר בשר תאוה כשירחיב השם גבולם מפני שאינם במקום המקדש לא יתיר כן במדבר אפי' חוץ למחנה לפי שאינם רחוקים מן המזבח כאשר יהיו בארץ שירחיב השם גבולם כי אז יתיר להם בשר תאוה והוא הנאות בכתוב וזהו דעתו של רבי ישמעאל בפרשיות הללו. ומכאן אומר דמעיקרא איתסר להו בשר תאוה יהוא הנאות בכתוב על דרך הפשט מאמרם בהגדה רבנן אמרין הרבה דברים אסר אותם הקב"ה לשחוט ולאכול לישראל עד שיבאו פתח אהל מועד וגו' מה כתיב שם דם יחשב לאיש ההוא וגו'. וכאן חזר והתירו להם שנאמר בכל אות נפשך תאכל בשר ומנין ממה שקראו בענין כי ירחיב יי' אלהיך. ומה שכתב רש"י במוקדשין הכתוב מדבר וגו' הוא מדרשו של האומר בשר תאוה לא איתסר כלל. ועל דעתו נשנית הברייתא שבתורת כהנים אבל דרך ישוב המקראות על אופניהם ודרך חכמים בהגדות וברוב המקומות כמו שפירשנו: (ד) וטעם דם יחשב ומעשה בראשית יאמר הנה בכל בעלי חיים זולתי אדם עשיתי דמם כמים ולחומם כגללים כמו שאמר כירק עשב נתתי לכם את כל. אבל אם ישחט מחוץ למחנה יחשב כשופך דמים: (ז) לשעירים. לשדים. וכן הוא אומר ושעירים ירקדו שם לשון רש"י בת"כ. ואמר ר"א שנקראו השדים כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם. והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים. ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושים במצרים. אשר הם זונים כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה ומתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שמטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא וכבר רמז ר"א במלת עוד. האמת כאשר כתבתי למעלה וכן שם השעירים יתברר לך מהם ויקראו שדים בעבור שמשכנם במקום שדוד כגון המדבר ועיקר מציאות' בקצות כגון פאת צפון החרב מפני שקיר ידע כי כאשר הבריאה ומתחלה במעשה בראשית בגוף האדם וכל בעלי הנפש והצמחים והמתכות מארבע יסודות ונתחברו ארבעתם בכח האלהי להיות מהן גוף גם יורגש לכל חוש ההרגשות לעביו ולגסותו כך היתה יצירה משני יסודות מן האש והאויר והיה מהם גוף אינו מורגש ולא מושג לאחת מן ההרגשות כאשר נפש הבהמה איננה מושגת להרגשות לדקותה והגוף הזה הוא רוחני יעום לדקותו וקלותו באש ובאויר וכאשר ההרכבה בכל דבר סבת ההויה וההפסד במורכבי' מארבע יסודות כך היא במורכבים האלו משני היסודות כי בהתחברותם יהיה בעל הגוף חי ובהתפרדם יהיה כמת וכן אמרו רבותינו ששה דברים נאמרו בשדים. שלשה כמלאכי השרת. ושלשה כבני אדם. שלשה כמלאכי השרת. יש להם כנפים כמלאכי השרת וטסים כמלאכי השרת ויודעין מה שעתיד לבא כמלאכי השרת. יודעין ס"ד. אלא אימא שומעין מה שעתיד להיות. שלשה כבני אדם. אוכלין ושותין כבני אדם. פרין ורבין כבני אדם. ומתים כבני אדם. וסיבת המיתה פירוד החבור היא הסיבה בכל המורכבים וסבת הטיסה בקלות יסודותם כאשר נראה' גם בעוף כי מפני שגברו עליו האש והאויר והיסודות האחרים בו מעטים הוא שט ופורח. וכ"ש אלו שאין בהם מן היסודות הכבדים כלום שטיסתן גדולה יעופו ולא ייגעו וענין האכיל' ללחוך מן המים והאש הריחות והליחות כענין האש שמלחוך המים אשר בתעלה והוא ענין ההקטרות שיעשו בעלי נגרומנציא' לשדים קטרת היודע אשר תיבם האש אשר באויר בגופן ולכיך להמזירה כאשר היא האכיל' באדם לצורך מה שנתך ממנו. וענין מה שאמרו שומעין מה שעתיד להיות כי תשיקתן באויר השמים יקבלו העתידות משרי המזלות הכוכבים באויר והם מגידי התלי ומשם יגידו שם בעלי הכנפים בעתידות כאשר הוא מנוס' בנסיון וכאשר אפרש במקומו בע"ה ואלו אינם יודעים במה שעתיד להיות לימים רבים ולעתים רחוקות רק יודיעו בעתיד להיות בקרוב כי ידעו בנסיונותם שיקבלו מן השדים בנגזר לבא ולכך תרגם אונקלוס יזבחו לשדין דלית בהון צרוך. יאמר שאין בהם שום צורך כי לא ימנעו הנזק העתיד ולא יעשו שום תועלת וגם לא יודיעו ברחוק שישתמר ממנו האדם בדעתו והוא לשון הכתוב גם כן לא אלוה כאלו אמר לא כח וממשלה כי אלהים לשון אילות וכח אלהים. ויאמר שאין בשדים אילות ושום כח ולכך אין צורך להם כי לא ידעו גם היטב אין אותם:

כי

אבן עזרא

אל פי בשר דג ולא דברו נכונה ואיני רוצה להאריך להשיב עליהם: למען אשר יביאו. זה הטעם על המצוה הזאת ופירוש על פני השדה ולא יזבחו עוד את זבחיהם: (ז) לשעירים. הם השדים ונקראו כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם יהקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושין במצרים: אשר הם זונים. כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו היחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא. ובזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המצוה על ישראל בזבחים ובעולות והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לע"ז בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר בדם הוא והאות כי הנפש שבה יחי' האדם הוא בדם הלב:

בנפש

פירוש על אבן עזרא

ר"ל אשר להם שחוטי חוץ למען וכו'. ר"ל לשעירים השוכנים בשדה כמ"ש ולא יזבחו וכו' (פסוק ז')

ר"ל

פירוש רשב"ם

(ד) דם יחשב לאיש ההוא דם שפך. חיוב מיתה. יחשב משמים לאיש ההוא אותו דם ששפך בשעת שחיטת חוץ: (ה) אשר הם זבחים על פני השדה. ויש מהם שטועים לשעירים ולא שמים:

וכסהו

לא יביאנו לעשות אתו ליהוה ונכרת האיש ההוא מעמיו: י ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה: יא כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר: יב על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם והגר הגר בתוככם לא יאכל דם: יג ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר: יד כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כל אכליו יכרת: טו וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר: טז ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו: פ

אונקלוס

לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: י וּגְבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּיֵיכוּל כָּל דְּמָא וְאֶתֵּן רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא דְּיֵיכוּל יָת דְּמָא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ: יא אֲרֵי נְפַשׁ בִּסְרָא בִּדְמָא הִיא וַאֲנָא יְהַבִיתֵיהּ לְכוֹן עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתְכוֹן אֲרֵי דְמָא הוּא עַל נַפְשָׁא מְכַפֵּר: יב עַל כֵּן אֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֱנָשׁ מִנְּכוֹן לָא יֵיכוּל דָּם וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן לָא יֵיכוּל דָּם: יג וּגְבַר גְּבַר מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דִּיצוּד צֵידָא חַיְתָא אוֹ עוֹפָא דְּמִתְאֲכֵיל וְיֵישׁוֹד יָת דְּמֵיהּ וִיכַסֵּינֵיהּ בְּעַפְרָא: יד אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּסְרָא דְּמֵיהּ בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא וַאֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל בִּסְרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּסְרָא דְּמֵיהּ הִיא כָּל דְּיֵיכְלִינֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי: טו וְכָל אֱנָשׁ דְּיֵיכוּל נְבֵילָא וּתְבִירָא בְּיַצִּיבַיָּא וּבְגִיּוֹרַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי: טז וְאִם לָא

מסרה ט יביאנו, מלא י"ק. לעשות, מלא. מעמיו, ע"י קדים לו"ו. י ואיש איש, ב' בטעם ואשר ילוד. ונתתי פני, ד' חסר את. האכלת, ס"ו. עמה, ג'. יא הוא, קדמאה ובתרא' היא וג' מליעא הוא וסי' נקבה מקובץ בגר. נפשתיכם, ח"ס ומ"י. יב אמרתי, אמירה לבני ישראל ה'. בתוככם, מלא. יג ואיש איש, ב' בטעם בענין. בתוכם, מלא. יצוד, ל' מלא וסי'. ציד, ל'. יאכל, כ"ג. יד ואמר, ה'. דמו, ל'. הוא, סימן. אכליו, ח"ו ומ"י. טו וכל נפש, ב'. אזרח, בקדמא. וכבס, ב'. בגדיו, ה'. טז ירחץ, ל'. עונו, בסד וי"ו קדים לנון.

ת"א לעשות אתו שם קז קח קט. לה' שם קח תמורה ו. כל דם חולין עז. כל נפש שבת פסחים כב יבמות קיד חולין קכ. כי נפש כל בשר יומא נט זבחים כו מו חולין קיז מעילה יא. כי הדם הוא פסחים סה. יומא ה זבחים ו מו מנחות לב חולין קיז כריתות כב מעילה יא. אשר יצוד חולין פד. חיה או עוף חולין פד פו. אשר יאכל שם פה. ושפך את דמו שם פד פז שבת כב ביצה ו ב"ק לח. וכסהו בעפר חולין ל פג פד פז. כי נפש כל בשר חולין פו. ואמר לבני ישראל שם פה. והנפש אשר תאכל נבלה וטרפה זבחים סט ע.

רש"י

נכרתין: (י) כל דם. לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשים ת"ל כל דם: ונתתי פני. (ת"כ) פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: (יא) כי נפש הבשר. של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם תבא נפש ותכפר על הנפש: (יב) כל נפש מכם. להזהיר גדולים על הקטנים: (יג) אשר יצוד. (ת"כ חולין פד) אין לי אלא ציד. אווזין ותרנגולין מנין תלמוד לומר ציד מכל מקו' אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת: אשר יאכל. פרט לטמאים: (יד) דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו הוא. הנפש היא הדם. דם ובשר לשון זכר. נפש לשון נקבה: (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה. בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה ואינה מטמאה במגע. וטרפה האמור כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת"ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה: (טז) ונשא עונו. אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות: ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות:

וידבר

רמב"ן

(יא) כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו על המזבח. המשמע מן הכתוב הזה שיאמר שיאסר לנו הדם מפני שנתנו לנו להיות על המזבח לכפר על נפשותינו והוא חלק השם כטעם החלב. ואם כן קשה למה אסר דם החיה והעוף אשר לא יקרב. נראה אם הטעם לומר לו שהיא להרחיקנו מכל דם שלא נשנה בו אע"פ שלא עשה כן בחלב כי ככר הוא. והרב כתב במורה הנבוכים כי היו הכשדים אוכלי' הדם ויחשבוהו להם לטומאה אבל יאכלו ממנו היונים להתחבר לשדים ולהגדה מהם העתידות והתורה תכוין להם לעולם להרוס בעיניי שכלותם להפוך מחשבותיה' ולכן אסרה הדם באכילה וגזרה בו להטהר בהזאות ולזרקו על המזבח לכפרה ולכך אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם כמו שאמר בנותן מזרעו למולך שהוא מביא למין ממיני עבודה זרה כי לא נאמר כן במצוה אחרת ואילו דברים מיושבים אבל הכתובים לא יורו כן שהם יאמרו תמיד כטעם האסור כי נפש כל בשר דמו בנפשו כי נפש הבשר בדם הוא והזכיר במשנה תורה רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר והראוי שנפרש בטעם איסורו כי השם ברא כל הנבראים התחתונים לצורך האדם כי הוא לבדו בהם מכיר את בוראו ואף ע"פ כן לא התיר להם באכילה מתחלה רק

הצומח

אבן עזרא

אני.

(יא) בנפש יכפר *בנפש שיש בו יכפר. והטעם נפש תחת נפש וי"א כמו על נפשותיכם ואין לו טעם חסר שאמר לכפר על נפשותיכם: (יג) אשר יצוד ציד חיה. כאיל וצבי: או עוף אשר יאכל. גם זה הכתוב ללמוד שלא מנהג הגר שיאכל בארצנו חיה או תור או עוף דורס שהוא טמא ויתכן בעבור שזה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא ישכח הרואה בראותו והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח מזבח לע"ז ונפשטת רחה אנכי אפרש סוד זה הפסוק: (יד) דמו בנפשו. הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידים היוצאים מפאת שמאל הלב מסולקים בשלי לדם ולרוח כדמות שמן וזית *עם האור: ואמר לבני ישראל. טעמו וכבר אמרתי וזאת הפרשה *המכרת ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבה וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבה גם היא גם הטריפה בעבור הגיד אם בזדון הוא עובר בלאו וילקה ואם בשגגה יביא חטאת ואם כען שוגג והלא הכתוב אמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה *התשובה כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם *לא נזהר שיאכל נבלה רק הנכרי שיצוה בשעריט נתן אותה לו ויאכל אותה לגרן: (טז) ונשא עונו. תמיד והוא יסלח עונו בשובו שידע השם

אליו

יונתן בן עזיאל

מעמיה: (י) וגבר טלי וגבר סיב מבית גניסת ישראל ומן גיוריא דמתגיירין למיתב ביניהון די יכול כל אדמא ואתן ית פנוייתא למעסוק בבר נשא ההוא די ייכול כל אדמא ואישצי יתיה מגו עמיה: (יא) ארום קיום נפש כל בישרא באדמא הוא ואנא יהבתיה לכון לגזירתא דתתנון אדם ניכסא על מדבחא מטול למכפרא על אדם נפשתכון ארום אדם ניכסא הוא על חובי נפשא מכפר: (יב) בגין כן אמרית לבני ישראל אזהרון דכל בר נש מנכון לא יכול אדמא וגיוריא דמתגיירין למיתב ביניכון לא ייכלון אדמא: (יג) וגבר טלי או גבר סיב מבית גניסת ישראל ומן גיוריא דיתגיירון למתב ביניכון די

ירושלמי

יצוד צידא חייתא או עופא דמכשרין למיכל וישוד ית אדמיה בניכסתא ואין לא מתקלקלא ניכסתיה יכסיניה בעפרא: (יד) ארום קיום נפש כל בישרא אדמיה בנפשיה היא ואמרית לבני ישראל אדם כל בישרא לא תיכלון ארום קיום נפש כל בישרא אדמיה הוא כל מן דייכלוניה ישתיצי: (טו) וכל בר נש דייכול בישרא דמשלק בקילקול ניכסתא ובשר תבירא בחיותא ובגיורא יצבע לבושוי ויסחי בארבעין סאוין דמוי ויהי מסאב עד רמשא וידכי:

(טז) ואין ארשע ולא יצבע ובשריה לא יסחי ויקבל חוביה:

(טז) ואין לא יחוור ובשריה לא ישזג ויקבל חוביה:

ומליל

בעל הטורים

(יג) ושפך את דמו וכסהו בעפר. דם חיה ועוף טעונין כסוי שאין מקריבין ממנו על המזבח [מתן מהורים ותכ"י ולא שלוג בעועוה] שלא תהא מדה"ד מקטרגת איך דם יאכל

יונתן

כלבות ע"ז שנאמר שעירים וכתיב ושעירים ירקדו שם וכ"ה בת"כ: (י) ואתן ית פנוייתא פנייה מלפון פנאי שיפנה מעסקיו לעסוק באיש ההוא וכן הוא בת"כ: (יא) יהבתיה לכון לגזירתא דקשה ליה מאי נתתיו וכי הקב"ה בכבודו ובעצמו אלא הגזירה נתן על חוני נפש מכפר דם. בנפש בשביל הנפש: (יג) ואין לא מתקלקלא ניכסתיה יכסיניה בעפר פי' דוקא אם לא נתקלקל היינו שלא נטרפה בשעת שחיטה או הוא חייב לכסות אבל אם נטלפה פטור מכיסוי ודייק מאשר יאכל משמע דוקא שהוא כשר לאכילה וס"ל כר"ש ולא כר"מ דפליגי בפ' כיסוי דם: (טו) דמשלק בקילקול ניכסתא פירוש המושלך בלאבפה מחמת נבלות השחיטה אף היא מטמא בבית הבליעה דהכי יליף בפרק התקפה מאשר תאכל: (טז) ואין ארשע פי' ואם הרשיע במזיד ולא יכבס ודייק מדילפינן גזירה שוה

רמב"ן

בלומם לא בעלי הנפש כאשר בא בפרשת בראשית שנא' הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו'. וכאשר היה במבול שנצלו בזכותו של נח יהקריב מהם קרבן והיה נרצון נא התיר להם השחיטה כמו שאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כי קיומם בעבור האדם. והנה התיר גופם אשר הוא חי בעבור האדם שיהיה להנאתו ולצרכו של אדם. והשיב הנפש שנהם לכפרה לאדם בקרבים לפניו ית' לא שיאכלוהו כי אין לבעל נפש שיאכל נפש כי הנפשות כלן לאל הנה כנפש האדם וכנפש הבהמה לו הנה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ועל הדרך שיאמרו סוקרי היוני' מן השכל הפועל התעלן זיו וזוהר לא תאוד ובהיר וממנו יצא נגון נפש הבהמה והנה היא נפש נגזרה בלד מן השמים. ולכך יש בה דעת לברוח מן הנזק וללכת אחרי הנאו' לה ויכיר ברגילים ואהבה להם כאהבת הכלבים לבעליהן. והכר מופלא באנשי ידמת בעליהם וכן ליונים דעת ויכיר מן הידוע עוד כי הנאכל ישוב בגוף האוכל והיו לבשר אחד ואם יאכל אדם נפש כל בשר והוא יתחבר והיו לאחדי' בלב תהיה עובי וגסות בנפש האדם ותשוב קרוב לטבע הנפש בבהמות אשר באכל כי הדם לא ינסך פטל כשאר המאכלים שישתנו במבולים ויתלה בו נפש האדם בדם בהמה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ ולכך אמר כי נפש כל בשר בדם היא כי לכל בשר באדם ובבהמה נפש בדם ואין ראוי לערב הנפש הנכרתת בנפש הקיימת. אבל תהיה לה כפרה על המזבח נרצון לפני יי'. וזה טעם על כן אמרתי לבני ישראל בעבור שהדם הוא הנפש ואין ראוי שתאכל הנפש את הנפש. ואני המלתי על נפש האדם ינתתיו לכם על המזבח שתהיה נפש הבהמה מכפרת על נפשו. ושנו בספרי רק חזק לבלתי אכול הדם רבי יהודה אומר מגיד שהיו שטופים בדם וכו'. כי הדם הוא הנפש להגיד מה גרם ולא תאכל הנפש עם הבשר. זה אבר מן החי זה למה ורואה למה שפירשתי. ולכך צוה עוד לכסות כל דם בחיה יבעוף כי לא יתקרב דעם על המזבח. כי גם בעופות לא יקרב מהם רק שני מינין בלבד וגם הם אינם נשפטים אבל בבהמות רוב המותרי' נשפטים לבב הנכבד ודמם לכפר ואין ראוי לכסותו ולא שמע לכסות דם החולין בבהמה כי אין חולין במדבר וגם אחרי כן על הרוב יאוה: (יד) דמו בנפשו הוא. דמו לו במקום נפש. כי הנפש תלויה בו לשון רש"י ואיננו נכון. אבל אפשר לפרש שיהיה בנפשו בכאן כגופו. יאמר כי נפש כל בשר דמו בגופו הוא וכן בדז"ל בלה בנפשו שנעים נפש על נפש מת לא יצא הגוף כי גוף בעל נפש יקרא נפש. ועל דעתי הזכיר הכתוב בדם שלשה דברים והם טעם אחד. אמר תחלה כי נפש הבשר בדם היא. אחר כך הפך ואמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא לומר כי הדם בנפש והנפש היא בדם ששניהם מעורבין יחד יהיה זה כענין יין המזוג במים שהמים ביין והיין במים כל אחד במבירו. ואח"כ פירש כי הדם הוא הנפש עצמו לומר שהיו לבשר אחד לא יתפרדו. לא ימלא דם בלא נפש ולא נפש בלא דם. כי ידוע ברוח אשר תחלתו מן הלב שהוא היולי לרוחות כלן. וממנו יצא הזן שעושה מדם והדם הוא המולידו והמקיימו כענין הגולם והצורה בכל בעלי הגוף שלא ימצא האחד בלתי האחר ורבותינו דרשו שלשה כריתות בדם אחת לדם הנפש. ואחת לדם שחיטה. ואחת לדם כסוי. וזה מעמם לכריתות אבל הטעם בשנוי הלשון בנפש ובדם כאשר פירשתי: (ב) אמר בעריות דבר אל בני ישראל בלבד בעבור היות אזהרת העריות שוה בכל ישראל לא יחיקו בה הכהנים ולכן כללם כאחד. ואמר בתחלה אל יי' אלהיכם כטעם בעשרת הדברות. וטעם דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני יי' אלהיכם כאלו הוא ואמרת אליהם בשמי אני יי' אלהיכם וכן קדושים תהיו כי קדוש אני יי' אלהיכם. ואפשר כי הטעם כי בגלות משה תלפני השם בלא מצוה ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה איננו צריך לומר להם כה אמר יי' כי ידוע להם כי רוקו ידבר בו ומלתו על לשונו לא ידבר מעצמו וכן במקומות רבים במשנה תורה כך ידבר עמו כמו והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום ונתתי מטר ארצכם ונתתי עשב בשדך ואין משה המתן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות ומצמיח עשב בשדה אלא יי' יתברך וכן ולא נתן יי' לכם לב לדעת ואולך אתכם במדבר לחם לא אכלתם ומים לא שתיתם למען תדעו כי אני יי' אלהיכם. וטעם לאהבה את יי' אלהיכם. כבר נתפרש. ועל דעת ר"א הזכיר כמעשה ארץ מצרים על השעירים המכלים וכמעשה ארץ כנען על העריות שהיו הכנענים

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל בדם. והטעם כי בנפש שיש בדם יכפר על נפשותיכם אבל בי"א שהוא כמו על נפשותיכם אין טעם למלה בי. אמר שכבר אמר יכו'. [ב]שהוא נקשר בתחילה שבאמן. וכן הכוח הטיוני קשור בדם הלב שהוא מקור החיים. [ל](מפסוק ו' עד פסוק י"ג). [מ](דברים י"ד כ"א). [נ](פסוק י"ג). ר"ל

ספורנו

(יג) אשר יצוד ציד. בהיות מקום הציד על הרוב שומם ומוכן להמצא שם שדים כאמור ושכנו שם בנות יענה ושעירי' ירקדו שם אמר להניח שם דם מגולה וצוה לכסותו בעפר להסיר סכנת המצאה השדים שם. ואמר (יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. כי נפש בעל חי הוא דמו רוצה לומר האיד הדמיי: בנפשו. עם הכח החיוני הנשוא בו וזה כי אמנם הדם האידיי והדק שבו הוא נושא לכח החיוני ובהיותו הדק שבגרמיים הנפקדים הוא מזון לשדים בלי ספק ולמבקשים חברתם: ואמר לבני ישראל. ובלעדי זאת הע"פ שהתרתי לבני נח אסרתיו לישראל למעלה בפרשה לו ומפני שהיה נפש החי בחייו ומשיב הכזון ממנו אל טבעו הבהמי: (טו) וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה. אמר שכתב ענין אסור הדם המושך חברת השדים דבר על האוכל נבלה וטרפה שמוכן אל שתשרה עליו רוח טומאה כאמרם בסנהדרין פרק ד' מיתות ודורש אל המתים זה הלן בב"הק בשביל שתשרה עליו רוח טומאה: (טז) ונשא עונו. כפי שיפסא בטומאתו אם שיאכל קדש או יגע בלבד או יטמא טהרות של חולין: איש

פירוש רשב"ם

(יג) וכסהו בעפר. כי אז לא יהא ראוי לאכילה: (טו) אשר תאכל נבלה. אפילו קטן יטמא: (טז) ונשא עונו. אם יאכל קודש או נכנס למקדש: וחי

יח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ׃ ד אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס ששי ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס ז עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא׃ ס ט עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ מוֹלֶדֶת

בית

לָא יִצְבַּע וּבִסְרֵיהּ לָא יַסְחֵי וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ג כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּתִיתִבְתּוּן בַּהּ לָא תַעְבְּדוּן וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא דְּאַרְעָא דִּכְנַעַן דַּאֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן לָא תַעְבְּדוּן וּבְנִימוֹסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן׃ ד יָת דִּינַי תַּעְבְּדוּן וְיָת קְיָמַי תִּטְּרוּן לִמְהַךְ בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ה וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי דְּיַעְבֵּד יָתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ׃ ו גְּבַר גְּבַר לְכָל קָרִיב בִּשְׂרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ׃ ז עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ ח עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּךְ הִיא׃ ט עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא

מן

מסרה יח ב דבר, ל' בטעם פשט' בספר וכל וידבר דכוו' בת"ם דליליס בטני גריסין. אלהם, חסר. ג וכמעשה, ב' כפעלם. מביא, כולם מ"י בא'. ובחקתיהם, חסר תרין ווי"ן ומ"י ד' מ' בלי' אולי כ"ל בר מן חקתי. ד משפטי, ג'. חקתי, ס' ד' חסר וחד מלא יחזקאל ה'. סמ' סרין ווי"ן וכן דבסמוך. ה חקתי, חסר. אתם, חסר. אני ה', כ' ק"ם בסיפרא. ו איש, י' ר"ם בתורה. לגלות, כולם מלא. ז ערות, י"ב ר"ם. וערות, ג'. תגלה, כל סתם בליר'. אמך, ל'. הוא כל פרינא דעבוה סירק בוש"ו. ט אחותך, ב' ובעכין ומלא. מולדת, מלא.

ת"א ובחקתיהם לא תלכו סנהדרין נב הקליליס יא סולין מא. את הקתי יומא סז. ושמרתם את עקרים מד מח. אשר יעשה ב"ק לח סנהדרין נט מכות כג הקליליס ג. וחי בהם יומא פה סנהדרין עד הקליליס כח מקיד' פסר ע. אני ה' יומא סז. איש איש אל כל שאר בשרו סבת יג סבינם יא כתובות מז סנהדרין נז הקליליס י. ערות אביך סנהדרין נד. וערות אמך סם נג נד. אמך הוא סם סא עה. ערותה סם נג. ערות אשת סם נד. ערות אחותך יבמות כב כג.

רש"י

(ב) אני ה' אלהיכם. אני הוא שאמרתי בסיני (שמות כ) אנכי ה' אלהיך וקבלת' עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי ר' אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם. דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר: (ג) כמעשה ארץ מצרים. (ת"כ) מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל: אשר אני מביא אתכם שמה. מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלים מכולם (ת"כ): ובחקתיהם לא תלכו. מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו. נמוסות שלהן דברים החקוקין להם כגון טרטיאות ואצטדיאות כדי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים: (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאלו לא נאמרו היו כדאי לאומרן: ואת חקתי תשמרו. דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העול' משיבין עליה' כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בהם. אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות: (ה) ושמרתם את חקתי. לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתוב בהם. (ת"כ) דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים: וחי בהם. לעולם הבא שאם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ו) לא תקרבו. להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ז) ערות אביך. (סנהדרין נד) זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן (ויקרא כ) ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו: (ח) ערות אשת אביך. לרבות לאחר מיתה: (ט) בת אביך.

אף

רמב"ן

הכנענים בהם רעים וחטאים ואשר אמר בסוף כי את כל התועבות ההם עשו אנשי הארץ ועל דעת רבותינו בת"כ היו גם המצריים שטופים בזמה בכל העריות ובזכור ובבהמה והוא האמת כי גם קדם היה בארץ בזכור מאז ועד עתה והכתוב מעיד בהן בני מצרים ערלי בשר ואומר אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמת' והבשר כנוי וכן זב מבשרו דם יהיה זובה בבשרה: (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה שאלו לא נאמרו היו כדאי לאומרן לשון רש"י ובת"כ אלו דברי' הכתובים בתורה שאלולי לא נכתבו הדין היה לכתבן כגון הגזלות והעריות ועכו"ם ושפיכות דמים וקללת השם ועל דרך הפשט משפטי כמשמעו הדינין האמורים בפרשת ואלה המשפטים ובכל התורה ולכך יאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כי הדינים נתנו לחיי האדם ביישוב המדינות ובשלום האדם שלא יזיק איש את רעהו ולא ימיתנו וכן יחזקאל הזכיר פעמים רבות במשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ובשבתות אומר להיות לאות ביני וביניכם וכן בעזרא ובמשפטיך חטאו בם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ורבותינו אמרו וחי בהם ולא שימות בהם ללמד על פקוח נפש שדוחה המצות ומדרשו עוד וחי בהם לעולם הבא אם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת ואם כן יחזור אשר יעשה אותם האדם גם על חוקותי. ודע כי חיי האדם במצות

כפי

אבן עזרא

עליו ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושים במצרי' נסמכה זו הפרשה והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף: וטעם אני ה' אלהיכם. על זה כתנאי אהיה אלהיכם: (ג) ובחקתיהם לא תלכו. שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חק: וכמעשה ארץ מצרים. על המשפטים והראיה את משפטי תעשו הם הכתובים על ספר הברית המפורש בפרשת אלה המשפטים: (ד) אני יי' אלהיכם. אז אהיה אלהיכם. וטעם ושמרתם את חקתי ואת משפטי. לבאר שהם חיים לעושיהם בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחייהו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני יי' אלהיכם כאשר פירשתיו: (ו) איש איש. כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא נעזוב הגר שיעשה אחת מהתועבות המזכרות באדרנו שלא יטמא את הארץ: אל כל שאר בשרו. שם כלל לכל העריות ואחר כן פרט. ורב' אהרן הכהן אמר שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה: לא תקרבו. כנוי לשכיבה וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב ממלת אל תגשו אל אשה: ערוה. דבר מגונה נחשף צריך להתכסות. וטעם אני יי'. שהשם אוהב הנבדל לעבדו ולשמוע דברו והנה היו לעד גם הראשון והוא סוד האדם ובעבור שיצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל המתאחות עמו בכל עת ובפרשה כי חלא תמסה

אגלה

(א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון אנא הוא יי אלהכון: (ג) כעובדין בישין דעמא דארעא דמצרים די תיתבון בה לא תעבדון והי כעובדין בישין דעמא דארעא דכנען דאנא מעיל יתכון לתמן לא תעבדון ובנימוסיהון לא תהכון: (ד) ית סדרי דיני תעבדון וית קיימי תיטרון להלכא בהון אנא יי אלהכון: (ה) ותטרון ית קיימי וית סדרי דיני דאין יעבד יתהון אינשא ויחי בהון בחיי עלמא וחולקיה עם צדיקיא אנא יי:

(ו) גבר טלי וגבר סיב לכל קריבת בישריה לא תקרבון לבזאה עריתא בתשמישתא ובפרסומי עריתא אנא יי: (ז) עריית אבוך ועריית אמך לא תבזי איתא לא תשמש עם אבוהא וגבר לא ישמש עם אמיה אמך היא לא תגלי עריתה: (ח) עריית איתת אבוך לא תבזי מטול דעריתא דאבוך היא: (ט) עריית אחתך בת אבוך או בת אמך מה דיוליד אבך מן איתא אוחרי או מן אמך או מה דילידת אמך מן אבך או מן גבר חורן לא תבזי עריתהן:
עריית

בעל הטורים

יאכל דם לכך לוה לכסותו: סמך לפרשת דם (ג) ובחקותיהם לא תלכו כמו שאין שוחטין בתוך הגומא שלא יחקה את המינין בחולין. [ר"ל במסכת חולין מבואר זה]: (ה) וחי בהם וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה לומר אע"פ שאומרי' וחי בהם לא תקרבו לגלות ערוה כי בגילוי עריות יהרג ואל יעבור: (ז) אני י"י ערות אביך וערות אמך כי
שלשה

יונתן

שוה דעונו ישא שהוא בכרת א"כ ע"כ אתה אומר שהוא פושע וכן בת"כ: (ה) בחיי עלמא וחולקיה עם צדיקיא וכו' עיין ברע"י ומאלא פירושו בלידך: (ו) בתשמישתא ובפרסומי עריתא פי' שלא לגלות ערוה הן בתשמיש הן בפרסום ערוה דהיינו נשיקה דס"ל כלידך דפולא בפ"ק דפ"ז: (ט) מה דיוליד אבך מן איתא אוחרי וכו' דרש מה דכתיב מולדת
בית

רמב"ן

כפי הכנתו להם כי העושה המצות שלא לשמן ע"מ לקבל פרס יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים וכבוד ועל זה נא' אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ופירשו למשמאילים בה עושר וכבוד. וכן אותם אשר הם מתעסקין במצו' על מנת לזכות בהן לעולם הבא שהם העובדי' מיראה זוכים בכוונתם להנצל ממשפטי הרשעים ונפשם בטובה תלין. והעוסקין במצות מאהבה כדין וכראוי עם עסקי העולם הזה כענין הנזכר בתורה בפרשת אם בחקותי והשיג לכם דיש את בציר וגו' יזכו בעולם הזה לחיים טובים כמנהגו של עולם ובחיי העולם הבא זכות שלמה שם. והעוזבים כל עניני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאלו אינם בעלי גוף וכוונתם ומחשבתם בבוראם בלבד כאשר היה הענין באליהו בהדבק נפשם בשם הנכבד יחיו לעד בגופם ובנפשם כנראה בכתוב באליהו ובידוע ממנו בקבלה וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העולם הבא העומדים בתחיית המתים. ולכך יאמרו הכתובים בשכר המצות למען יאריכון ימיך למען תחיה והארכת ימים כי הלשון יכלול מיני החיים כולם כפי הראוי לכל אחד ואחד: (ו) אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. טעם איסור העריות בשאר הבשר אינו מפורש. והרב אמר במורה הנבוכים כי הוא למעט המשגל ולמאוס אותו ולהסתפק ממנו במעט. והנשים האלה אשר הכתוב בשאר האשה הן המצויות עמו תמיד וכן בשאר עצמו מצויות לו והוא נסתר עמהן. וכטעם הזה יגיד הרב על כולן. וכבר כתב ר"א גם כן כי בעבור היות יצר לב האדם כבהמות. לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל שעה. וזה טעם חלוש מאד שיחייב הכתוב כרת על אלה בעבור המצאן עמו לפעמים והתיר שישא אדם נשים רבות למאות ולאלפים ומה יזיק אם ישא את בתו נבדה כמותר לבני נח. וישא שתי אחיות כיעקב אבינו. ואין לאדם נשואים הגונים כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנה ויכבדו ויפרו וירבו כי הארץ לא תהו בראה לשבת יצרה ואין בידנו דבר מקובל בזה אבל כפי הסברא יש בענין סוד מסודות היצירה דבק בנפשה והוא מכלל סוד העבור שכבר רמזנו לו ודע כי המשגל דבר מרוחק ונמאס בתורה זולתי לקיום המין ואשר לא יולד ממנו הוא אסור. וכן אשר איננו טוב בקיום ולא יגלה בו תאסור אותו התורה וזה טעם אל כל שאר בשרו כי את שאר הערוה ירחיק הדבר מפני השאר והלשון מגזר מן הנשאר בגלוי והמתחר בירושלם ולכך יאמר שאלה הנה זמה היא כלומר אינם נשואין ואישות כי לא יגלוה אבל היא זמה מחשבת תאוה בלבד והנה העריות מכלל החוקים דברים שהם גזירת מלך והגזירה הוא הדבר העולה על דעת המלך שהוא החכם בהנהג' מלכותו והוא היודע הצורך והתועלת במצו' הבאה שילו' בה ולא יגיד אותו לעם זולתי לחכמי יועציו: (ז) ערות אביך וערות אמך. לשון רש"י ערות אביך זו אשת אביך: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו ערות אשת אביך לרבות לאחר מיתה וכן פירוש ערות אחי אביך לא תגלה ומהו ערותו אל אשתו לא תקרב. אבל בגמרא במסכת סנהדרין העלו כי ערות אביך וערות אחי אביך על הזכרים ממש ולחייבו בשוגג שתים ואני תמה לדעתם למה לא יזהיר כן בבן ובאח עם ערות נשיהם אולי משום התורה בכבוד הזקנים יותר אבל כל פסוק ופסוק בפרט' אזהרה אחת לא באו בפרט' שתי אזהרות בלאו אחד כי האחיות כלן וכן הבנות אחת הנה. והנכון בעיני על דרך הפשט כי ערות אביך וערות אמך לאו אחד הוא ואזהרה אחת ימנע שלא יבא על אמו כי בבואו עליה יגלה ערות אביו וערות אמו וזהו שאמר אמך היא כי עשית בה שתים לגלות ערות אם וערות אב ואחרי שהזהיר על ערות אביו שהוא אמו חזר והזהיר על ערות אשת אביו שאינה אמו ואמר אשת אביו ערות אביך היא. וכן ערות אחי אביך לא תגלה פירושו אל אשתו לא תקרב ולכך לא אמר ואל: (ט) מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרי' לאביך קיים את אמך בין שאומרים לאביך הוצא את אמך כגון ממזרת או נתינה לשון רש"י. ואינו נכון כי יצא מזה שאחותו מן העריות לא תהיה בכלל האיסור הזה והן כולן בכרת חוץ מן הטולדת משפחה ונכריה ואני תמה על הרב שהרי
בגמרא

אבן עזרא

אגלה לך סוד סתום וחתום והנה כל המתגאל ירחק מהם השם *המקובל על כן הזכיר אני יי': (ז) ערות אביך. והטעם שהוא קודם הבן ואמר שהאסור הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם בראש ואחר כן ערות אשת אב ואיננה אם ואחר כך האחות שהיא בת אביו או בת אם: (ט) מולדת בית. שנולדה על משפט בית ישראל אחר אירוסין וקדושין:
מולדת

פירוש על אבן עזרא

ס"ל אחר שאמר בפרשה (י"ח פסוק ג') כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וכו'. אמר בסוף אל תטמאו בכל אלה וכו' עד ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם שם). ע"ר"ל וחי בהם פי' אף לעה"ב יחי'. וכן פ"א ויב"ע ויחי בהון בחיי עלמא. פ(ישעי' ח' ג'). צ(ישעיה ח' ג'). קנגלה כמו מחשוף הלבן (בראשית ל' ל"ז). רכמ"ש היו נכונים ליום השלישי אל תגשו אל אשה. זו פרישות דרך ארץ כדי לקבל התורה בטהרה. שר"ל כי כן הוא הענין בכל אדם שזה שעל ידי האשה ואכילת עץ הדעת והתמשך אחר התאוה גורש מגן עדן ובהתרחק ממנה יוכל נזר אלהיו על ראשו. תשם כחות ונשמרת מכל דבר רע פי' רע לנפש ולגוף כמו הקרי. כי טמא מקרה טהור לילה. אכמ"ש כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור וכו' ולא יראה בך וכו' ושב מאחריך פי' שלא ילך לפניך ע"ש.
אמרם

ספורנו

(ו) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו. הנה התולדות ההוה משאר בשר בהיות אז הפועל והמתפעל קרובים במזג ראוי שתהיה יותר הגונה ומתמזגת כמו שקרה בתולדות משה ואהרן ומרים מעמרם ויוכבד דודתו וכמו שאמרו ז"ל על נשואי בת אחותו וזה ילדק כאשר יהיו הפועל והמתפעל מתנגים להפיק רצון קונם בלבד. אמנם כי זה יקרה על המעט כי אמנם מה שיקרה בכל המין האנושי הוא ברובו כזה הוא שיהיו מכונים לתענוג בלבד כאמרו הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי ובהיות שאר הבשר מוכן מאד והסרסור והתענוג בו רב מאד הנה כאשר יהיו מוסבים שניהם שמבורים בלתי אסור ירבה הסרסור והחבור ביניהם לתענוג בלבד ובכן יזנו ולא יפרוצו ומלאה הארץ זמה ולכך אמר לגלות ערוה כי אמנם התענוג בגלוי בלבד הוא המכוון ברוב ובכן אסרה תורה בשאר בשר כל יוצא ירך והקרובים לזה הקו במדרגה אחת. ומדרגות הקורבה תחשבנה התורה מן האיש והאשה בבעלה ולזה אסר אחות האב שהיא במדרגה ראשונה אצל האב והתיר בת האח שהיא במדרגה שנית אללו ואסר אשת האב ואשת האח ואשת הדוד אפי' לאחר מיתת בעליהן אע"פ שאינן שאר בשר כלל מפני שהן נחשבות במדרגת בעליהן. וע"ז הדרך נראה היות אסור כל
הפליות

פירוש רשב"ם

(ה) וחי בהם. אבל אם לא יעשה. ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם: (ט) מולדת בית. או מולדת חוץ מנויה כך נראה בעיני לפי פשוטו:
לצרר

בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס יב עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא׃ ס יג עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃ ס יד עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃ ס יז עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃ יח וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃ כ וְאֶל־אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע

אונקלוס

מִן אֲבוּךְ מִן אִתְּתָא אוֹחֳרִי אוֹ מִן אִמָּךְ מִן גְּבַר אוֹחֳרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן׃ י עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַּת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן אֲרֵי עֶרְיְתָךְ אִנּוּן׃ יא עֶרְיַת בַּת אִתַּת אֲבוּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ יב עֶרְיַת אֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא׃ יג עֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא׃ יד עֶרְיַת אֲחִי אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אֲחִי אֲבוּךְ הִיא׃ טו עֶרְיַת כַּלְּתָךְ לָא תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ טז עֶרְיַת אִתַּת אָחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דְאָחוּךְ הִיא׃ יז עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יַת בַּת בְּרַהּ וְיַת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבִין אִנִּין עֵיצַת חַטְאִין הִיא׃ יח וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיָּהָא׃ יט וּלְאִתְּתָא בְּרִיחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃ כ וּבְאִתַּת חַבְרָךְ לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָךְ לְזַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא

מסרה מולדת מלא. ערותן, ל' ובמכין. יא מולדת, מלא. יב ערות, מכאן עד סוף הענין במרכא. יב אחות, כלם מלא. יד תקרב, דין קמץ בז"ק. דדתך, ס"ו. יז ואת בת, ה'. שארה, כ' וא' שארה כמותה וא' ובתו שארה. יח אחתה, מ"ו. לצרר, מ"ו. לגלות, מלא. בחייה, ב' מלא בלי'. יט תקרב, דין פתח בז"ק. כ עמיתך, מלא.

ת"א ערות בת בנך שם כב לג. ערות בת אשת אביך יבמות כג. ערות אחות אביך שם כב. שאר אביך הוא בפרק קפ. שאר אמך הוא שם. ערות אחי אביך סנהדרין כח. ערות כלתך לא תגלה יבמות כט. אשת בנך הוא סנהדרין נג עו. ערות אשת אחיך יבמות נה. ערות אחיך היא שם. ערות אשה ובתה שם כב לג. את בת בנה שם כח. שארה הנה חגיגה יא יבמו' ג כריתות ה. זמה הוא חגיגה יא יבמו' ג סנהדרין עה כריתות ה עו. ואשה אל אחתה יבמות ג יט כח קדושין נ. לצרר עליה בחייה יבמות ח ט יג. לגלות ערותה עליה הוריות ח. ואל אשה בנדת שבת יג פסח יד שבועות יח כריתות ב. לא תקרב שבועות יח.

רש"י

לך בא האשה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. (יבמות כג) בין שאומרים לו לאביך קיים את אמה ובין שאומרים לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה: (י) ערות בת בנך וגו'. (יבמות כב) בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנא' בכן לא תגלה בין שהיא ממנו ובין שהיא מאיש אחר: ערות בת בנך. קל וחומר לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות (יבמות ג סנהדרין עו): (יא) ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין: (יד) ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: (טו) אשת בנך הוא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרית (סנהדרין עה): (יז) ערות אשה ובתה. (יבמות מז) לא אסר הכתוב אלא ע"י נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיח' אבל אנס אשה מותר לישא בתה: שארה הנה. קרובות זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: (יח) אל אחתה. (קדושין נ) שתיהן כאחת: לצרר. לשון צרה לעשות את זו צרה לזו: בחייה. למדך שאם גרשה לא ישא

רמב"ן

בגמרא במסכת יבמות בפר' שני מפרש ולימא קרא לאחותו מחייבי לאוין אמר רב פפא חייבי לאוין תפסי בהו קידושין דכתיב כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וכי יש אהובה לפני המקו' ויש שנוא' לפני המקום אלא אהובה בנשואיה שנואה שנוא' בנשואיה ואמר רשב"א כי תהיין לאיש ולימא קרא לאחותו מחייבי כריתות א"כ אמר קרא ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ בין שאומרין לאביך קיים בין שאומרין לאביך הוציא ואמר רשב"א אחותך היא והכא פירושו שאומר לו הוציא שהוציאה מביתך שאינה אשתך ואין קדושין תופסין בה שהם חייבי כריתות ומיתות בית דין ואעפ"כ חייב עליה משום אחותו אבל אחותו מן השפחה ומן הנכרית אינה בכלל האיסור הזה מפני שהולד כמוה ועל דרך הפשט יאמר ערות אחותך בת אמך מולדת מן הנשואין שהכניס' האיש לו לבית או מולדת חוץ שמצא איש אותה בחוץ ותפשה ושכב עמה וילדה לו לא תגלה ערותה הזכיר בבת אמו בין שנולד מן הנשואין או מן הזנו' כי אע"פ שכל אשה מפתיבן בת אמו ולא בת אביו יעלה על הדעת שראוי לנהוג כבוד האחוה במולדת מן הנשואין ולא בבאים מן הזנות שהכל הפקר ולכן הולך הכתוב להזכיר כל הכל ועוד הזכיר באחותו מן האב כתוב יאמר. ערות בת אשת אביך והיא אחותו בת אביו מן הנשואין והולך

אבן עזרא

מולדת חוץ. חוץ מהמשפחה ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף שגדלה עמך בבית או שהיא במקום אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך. ואחר כן הזכיר בת בנך: (יא) ערות בת אשת אביך. יש אומרים שהיא האחות מהאב והאם ואנחנו ידענו כי השוכב עם אחותו ענוש על שני לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לחזוק והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטעם שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנה וכן יפרשו על תמר והראיתם כי לא ימנעני ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותרת אין צורך להשיב על הגדולים מלבם ויתכן להיות בת אשת אביך בת אמה. ומלת שאר ובשר. קרובים בטעם: (יד) דודתך הוא. שהיא כדודתך וכן הנה חנמאל דודי והנה מה יעשו הקראים במלות על התורה בגדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא את האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכים לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושים גם המכוח שלא הזכירם שהכתוב דבר על ההוה: (טז) ערות אשת אחיך. בפרשת כי ישבו אחים והאומר למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בתו היא שאיננה בת וכי אסר השכב עם האם נאסרה בתה: (יז) שארה הנה. הם שני שמות שאל

(י) עֲרִיַית בְּרַת בְּרָךְ אוֹ בְּרַת בְּרַתָּךְ לָא תְּבַזֵּי עֲרְיָיתְהֶן אֲרוּם הֵי כְּעֵרְיָיתָךְ הִינוּן: (יא) עֲרִיַית בַּת אִתַּת אֲבוּךְ דִּילֵידַת מִן אֲבוּךְ אַחָתָךְ הִיא לָא תְבַזֵּי עֲרְיָיתָהּ: (יב) עֲרִיַית אַחַת אֲבוּךְ לָא תְבַזֵּי קָרִיבַת בְּשַׂר אֲבוּךְ הִיא: (יג) עֲרִיַית אַחַת אִמָּךְ לָא תְבַזֵּי אֲרוּם קָרִיבַת בְּשַׂר אִמָּךְ הִיא: (יד) עֲרִיַית אַחְבוּךְ לָא תְבַזֵּי וּלְוַת אִיתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב בְּתַשְׁמִישׁ עַרְסָא אִיתַּת אַחְבוּךְ הִיא: (טו) עֲרִיַית כַּלְּתָךְ לָא תְבַזֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְבַזֵּי עֲרְיָיתָהּ: (טז) עֲרִיַית אִתַּת אֲחוּךְ לָא תְבַזֵּי בְּחַיֵּי אֲחוּךְ וּבָתַר מוֹתֵיהּ אִין אִית לֵיהּ בְּנִין עֲרְיָיתָא דְאָחוּךְ הִיא: (יז) עֲרִיַית אִתְּתָא וּבְרַתָּהּ לָא תְבַזֵּית בְּרַת בְּרַהּ וְיַת בְּרַת בְּרַתָּהּ לָא תִיסַּב לְבַזָּאָה עֲרְיָיתָא קָרִיבַת בִּישְׂרָא הִינוּן זְנוּ הִיא: (יח) וְאִתְּתָא בְּחַיֵּי אַחְתָּא לָא תִיסַּב לְאַעָקָא לָהּ לְבַזָּאָה עֲרְיָיתָהּ עֲלַהּ כָּל יוֹמֵי חַיָּיהָא: (יט) וּלְצַד אִתְּתָא בְּזִמַּן רִיחוּק סְאוֹבְתָהּ לָא תִקְרַב לְבַזָּאָה עֲרְיָיתָהּ: (כ) וּלְצַד אִיתַּת חַבְרָךְ

בעל הטורים

שלשה שוטפין יש באדם: (יח) עליה בחייה [דרש מספרי י'] בגימ' אף יבום: (יט) ואל אשה ב' במסורה הכא ואידך ואל אשה נדה לא יקרב (יחזקאל יח) ובן בנדת ב' הכא ואידך (בעזרא ט') בנדת עמי הארצות שאם לא יקרב אל אשה נדה כתיב ביה יחזקאל

יונתן

ביה היינו לידה שאתו כלשונה ואשה הראשון ומולדת חוץ היינו שאתו שנייה ולישנה ספרי: (טז) ובתר מותיה אין אית ליה בנין דייק אלי יעמה יבא עליה דלאמר קנה לאחר מיתה: (יט) ריחוק סאובתה לא תקרב פירוש אפילו קירוב בשר אסור ונל״ד

רמב״ן

והולך להזכיר זה בעבור שהזכיר ערות אחותך בת אביך סתם. ופי' כמו מולדת בית בנשואין או מולדת חוץ בזנות ויפתנ מזה בבת האב מן הזמות שהיא מותרת כי אולי לא תמות התורה לאמר שאיש הבא מן הזמות בעבור שאין הבלדים ידועים לו ולכך ביאר ואמר ערות בת אשת אביך מולדת אביך להגיד כי בת אביו ההכרת בתחלה איננה בת אשת אביו ובעבור שהיה בבני נח איסור באחות מן האם ולא מן האב יפרש הכתוב כי בישראל כולן שוות באיסור. והנכון בפשט הכתוב הזה מה שאמרו חכמים בגמרא במסכת יבמות הבא על אחותו והיא בת אשת אביו שאינה חייב משום אחותו ומשום בת אשת אביו ומפרש שם מכדי כתיב ערות אחותך בת אביך בת אשת אביך מולדת אביך למה לי שמע מינה משום אחותו ומשום בת אשת אביו ויכפול הכתוב בלאוין לחייב על כל שם ושם כי אפילו בשרלים יכפול לאוין רבים בשם אחד ללקות עליהם: (יז) זמה היא. תרגום אנקלוס עצת חטאין היא. וכתב רש״י שילבך יועצך לחטוא ולא ידעתי טעם לזה שכל העריות גם העברות האחרות היצר יועצו לחטוא אבל הענין הוא כי שם זמה גזרו מן כאשר זמם לעשות לאחיו ולמחשבה הנגו' יקראנו מזמה ולא יבצר מהם ומזמה ולזאות העמוד במחשבה במתר יקרא זמה כמנין אם נפתה לבי על אשה כי הוא זמה והוא עון פלילי וכן זמתך ותזנותיך וזמת זנותך הכילוף בסתר ובגלוי ולפי דעתי אמר הכתוב אשה באשה ובתה ואשה ואמה לגנות הענין לומר כי כשישכב עם אחת שהיא אשתו יחשוב באחרת בעבור קרבתם ודמיונם והנה תהיה שכבת שתיהם לו זמה והוא הענין שהזכירו רבותינו ז״ל מכם הפושעים והמורדים כי אלו בני תשע מדות וכו' ולכך אמר הכתוב ערות אשה ובתה וכן יאמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא ולא אמר ערות בת אשתך לא תגלה וערות אם אשתך וטעם הכתוב כי מתחלת הפרשה אמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו כי אשר הקרובות לו משום שארו. ונתן בהם טעם כי ערותך הנה ועכשיו כשאסר קרובות אשתו אמר שארה הנה לומר שגם המה אסורות מפני שהן שאר זו לזו ותהיה המכבן בשתיהן זמה כמו שפירשתי וכן אמר הכתוב ואיש את כלתו עשה בזמה שמחלה לבעלה כי גם בהיותה עמו תחשוב באביו בעבור דמיונם וקרא הכתוב שכיבת הבהמה תבל הוא שיבלבל זרע אדם חרע בהמה וכן אמר בשכיבת הכלה תבל הוא שיתערב האב והבן להיות לה כאיש אחד תשכב עם שניהם יחד ותסתבך: (יח) לצרר לגלות ערותה עליה בחייה. בכאן יפרש הכתוב טעם האיסור יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לגדור אותן זו לזו כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה לצרות ולא אמר כן באשה ובתה ואשה ואמה כי הנה שאר ואסורות אפי' לאחר מיתה: (יט) ואל אשה בנדת טמאתה. אסר הכתוב הנדה מפני טעם שהזכרתי שלא התיר התורה המשכב רק לקיום הזרע והנה הולד שיהי מדם הנדה כולו או רובו כאשר הזכרתי כבר ומדם הנדות לא יהיה נולד כלל ואין יעשה ממנו ולד והוא סם המות ימית כל בעלי חיים שישתה אותו או יאכלנו והנה בהיות בבהמה דם הנדה לא תתעבר ממנו כי לא יולד כלל ואף אם תתעבר מדם אחר ויהיה מזון מזה הוא ימיתנו וכבר הזכירו הרופאים עוד שאם יהיה מזון מדם הטומאה וכל מזונו מדם טוב אלא שנתחקע בתוכו מדם הנדות יחמיץ אותו ויוליד נולד שחין ואבעבועות' למיניהם. ועל דעת רבותינו אם ישאר ממנו בגופו קצת יהיה הולד מצורע. ומכל הפנים האלו ראוי שתרחיק התורה משכב הנדה. ועוד הגידו בו נסיון אמיתי והוא מנפלאות תמים דעים בתולדה כי הנדה בתחלת זובה אם תביט במראה ותאריך לראות בה יראו במראה טיפות אדומות כטיפות דם וכ״ש במראה של ברזל כי הטבע הרע המזיק שנה תוליד נגעי ורוע האויר ידבק במראה. והנה היא כאפעה הממית בהבטתו וכל שכן שתזיק לשוכב עמה אשר תדבק גופ' ומחשבת' בו ובמחשבתו ולכך גזר עליו הכתוב ותהי נדתה עליו כי רעתה רוע מתדבק והוא שאמר בנדת טומאתה יאמר טומאת הנדה כי יזכיר בה לעול' טומא' שהיא כחרן וכאיש המצורע שטומאה בגופם. ויתכן שזהו טעם ואת מקורה הערה והוא גלתה את מקור דמיה כי המקור המושחת ההוא ראוי להסתר לא שיגלה וישאבו ממנו מים הרעים המזיקים מאד והנה נאסר זרע הקדש כל ימי טומאתה עד שתטבול במים כי אז תטהר גם במחשבתה ותהיה נקיה לגמרי: (כ) ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע. אמר ר״א כי המשגל לשלשה חלקים נחלק האחד לפריה ורביה והשני להקל מלחות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמות. ואמר הכתוב לזרע וטעמו אפילו לזרע והיא אסורה לגמרי ולאסר שאמר לזרע להזכיר טעם באיסור כי לא יודע הזרע למי הוא ויבאו מזה תועבות גדולות ורעות לשניהם ולא הזכיר זה בעוים כי אפילו הערה בה ולא הולי' זרע יתחייב ולכך אמר ושכב איש אותה שכבת זרע כי בעבור הזרע תהיה קללתו בשפחה חרופה הזכיר שכבת זרע כי האסור בעבור שיוליד זרע מן הפסול. והנכון בעיני כי בעבור היות אשת עמיתו אסורה לו לגמרי לא ינקה כל הנוגע בה הולך לומר לזרע שלם אמר לא תתן שכבתך בלבד היה כלאה שיזהיר אפי' השוכב עמה לחבק ולנשק וכאן בחייבי כריתות יזהיר

אבן עזרא

עם שארה. שארה היה האל״ף ראוי להיות כלמ״ד [א]שלמה לולי שהיא מסגרון: (יח) לצרור. מגזרת וכעסתה [ב]צרתה והנה לא הזכיר בפרשת קדושים ענש השוכב עם שתי אחיות כאשר לא הזכיר ענש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו וטעם המשפט כי רמז ונראה לא היו אחיות וראייתו כי את כל התועבות האל וזו איננה ראיה גמורה והשואל איך יענשו השם על דבר שלא הזכיר יש משיבים כי בני נח נלמוו על העריות האלה ואחרים אמרו אף על פי שהכתוב אמר כל התועבות האל בשם כלל אין הפירוש על כולה כי אם על רובם ודעתי תדענה בפרשת וילך משה [ג]והשוכב עם הנדה ספוב והפעריים: (כ) ואל אשת עמיתך להוציא השפחה ויש אומרים כ כבר

פירוש על אבן עזרא

[א]שמות אבשלום. [ב](שמואל א' א' ו'). [ג]כי יכולים לומר שאשת אחי האם ואם האב ואם האם מותרת לגמרי. כי לא אסרה הכתוב רק עם... ר״ל שיכולים לומר ג״כ היפך זה. שאשת אחי האם כלמוד מאשת אחי האב והיא בכלל ערוה רק גלה גם שהזכרתי ר״ל אם האב ואם האם עריות הן. אע״פ שלא הזכירן הכתוב כי דבר על ההוה. שנמלאים עם האדם ע״י רוב. [ד]ולאחר להיות שְׂאָנָהּ הפלף כמ. ולהכתבם אום הגרון נקוד בצר״א ופת״ח כמשפט. [ה](שמואל א' ו'). [ו](דברים ל״א ט״ז) שם כתב כי מעבודת השם לשמור בה הקיבול כפי המקום ר״ל ארץ ישראל. ע״כ אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר וכו' כי בהיותו

ספורנו

העריות: (יז) זמה הוא. סבור נולד מהרהור עברה בלב: (יח) לא תקה לצרר. אמר כי לולא זה לא היה אוסר אחות אשה מאחר שאינה שארו. אבל יכך האשה והשאסה עצמם מותרת אבל אוסר אותה כדי שלא תהיינה לצרות ולכן לא אסרה אלא בחיי אחותה ולא כן בכל שאר העריות: ומזרעך

פירוש רשב״ם

(יח) לצרר כמו ובעסתה צרתה. שתי נשים לאיש אחד נקראו צרות זו לזו: קדשים

לְזֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ: כא וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: שביעי (רביעי כשהן מחוברין) כב וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִוא: כג וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא: כד אַל־תִּטַּמְּאוּ בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם: כה וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֺנָהּ עָלֶיהָ

ותקא

אונקלוס

לְאִסְתַּאָבָא בַהּ: כא וּמִבְּנָךְ לָא תִתֵּן לְאַעֲבָרָא לְמוֹלֶךְ וְלָא תַחֵיל יַת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: כב וְיָת דְּכוּרָא לָא תִשְׁכּוֹב מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא הִיא: כג וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְאִסְתַּאָבָא בַהּ וְאִתְּתָא לָא תְקוּם קֳדָם בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ תִּבְלָא הִיא: כד לָא תִסְתַּאֲבוּן בְּכָל אִלֵּין אֲרֵי בְכָל אִלֵּין אִסְתַּאֲבוּ עַמְמַיָּא דַאֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן: כה וְאִסְתַּאֲבַת

ארעא

מסרה נטמאה, הע' בק"ה. בה, הג' לפי. בא ומזרעך, ל' ומד מזרעו. להעביר, תלת. למלך, ח"ו. כב ואת זכר, ל' ומד את. משכבי, ב'. תועבה, כל ליסנא מלא. היא, וי"ו ותירק. כג נטמאה, הע' בק"ה. בה, הג' לפי. תעמד, ח"ו. לרבעה, דין מפיק. הוא, במלאפום. כה ואפקד, ח"ו. עונה, כל ליסנא הד וי"ו.

ת"א ומזרעך לא תתן מגילה כה סנהדרין סד. משכבי אשה יבמות סג סוטה כו קדושין כב סנהדרין כד כה הוריות ד. ובכל בהמה לא תתן סנהדרין כד. אל תטמאו בכל אלה סנהדרין סח מכות כד. ותטמא הארץ שבת לג.

רש"י

ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: (כא) למלך. ע"ז היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים (סנהדרין סד) ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן. זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למלך. זו העברת האש: (כג) תבל

הוא

רמב"ן

יזהיר על כן הולך להזכיר שכיבה לזרע לפרש כי במשכ"ל יזהיר והוא הטעם בשפחה חרופה שהיא כאשת איש וכן יאמר באשת איש אשר ינאף את אשת רעהו ולא אמר ישכב כי לא בשכיבה לבד יזהיר ולא אמר בפלגש לגלות ערותה כי לא יזהיר כן רק בשאר הבשר ובנדה והשאור ובבן בעבור הגלוי כמו שאמר כי את שארו הערה. ורבותינו דרשו באשת איש למעט ששמש באבר מת ואמרו בשפחה חרופה שאינו חייב אלא בגומר ביאתו כמו שמפורש ביבמות: (כא) למלך. ע"ז ששמה מולך והזכירו הכתוב בשם הידוע כי היה במצרים וידוע להם ור"א אמר כי יתכן שהוא מלכום תועבת בני עמון. וכן נראה כי כתוב אז יבנה שלמה במה לכמוש שקוץ מואב ולמולך שקוץ בני עמון וגם הוא היה ידוע להם. וכתב רש"י וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים והכומרים עושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות אש: לא תתן. זהו מסירתו לכומרים: להעביר למלך. והוא העברת מדורת האש. וזה אינו נכון שהרי אמרו בגמרא סנהדרין העבירו ברגל פטור אלא כמשוורתא דפוריא שהוא מעבירו בתוך האש ממש. והזכיר בו הכתוב נתינה והעברה בלאו שאינו חייב עד שימסרנו לכומרים והעבירו באש כמו שמפורש בסנהדרין. וכן מה שאמר הרב שמוסרו לכומרים והם מעבירין אותו וכן כתב הוא בפירושיו במסכת סנהדרין ואינו נראה כן מלשונם שם בגמרא. ועוד איך יתחייב הוא מיתה בעבודת אחרים. ולשון הכתוב שהוא עצמו מעביר בנו ובתו כך מדרש שהאב בעצמו מעבירו. אבל הענין כך הוא שהאב עצמו מוסרו לכומרים לשם שקוצם. וזהו שכתב נתן למולך כגון שמעשין בפניהם כדכתיב ונתנם אל הכהן ואולי הכומרים עושין בו תנופה או הגבהה לפני המולך והם מחזירין אותו לידי האב והוא לוקחו ומעבירו בלהב האש והוא מעביר בנו ובתו באש וכך אמרו בירושלמי לעולם אינו חייב עד שימסרנו לכומרי' ויטלנו ויעבירנו כלומר שיטלנו מהם ויעבירנו הוא אבל לא היה שורפו שהרי אמרו המעביר את עצמו פטור אע"פ שהוא חי אף לאחר העברה וכך פי' רש"י. ועם כל זה הנראה בעיני מהכרע הפסוקים כי היה הבן למאכולת האש שהכתוב אומר וגם את בניהם העבירו באש לאכלה. והם כאמר ובשמעם את בניהם לגלוליהם שהיו מעבירין אותו באש עד שיסרף או שימות באש והיא שמיתתו כי בלשון הזה העבירו להם למולך במולך הוא ואמר בו הכתוב לאכלה. והזכיר בו שמיתה אם כן מה שאמר כמשוורתא דפוריא לומר שהיו מעבירין אותו על השלהבת פעמים רבות והוא מת בלהב האש. והנה הוא חייב בדין התורה מטעם העברה הראשונה שמשתמשו בו האור בגון שנתפס האש באחד מאיבריו. ולכך הוצרכו לומר שהמעביר עצמו פטור אבל היה האש אוכלת בו פטור כי זה היה קרבנם למולך ולשון מעביר באש יאמר בכל מקום על הדבר שהוא בוער באש ואיננו אוכל מפני שנותנים אותו באש ומעבירים אותו ממנו ואינו נעשה אפר כנשרפים כענין כלי הגוים שמלבנין אותו באש שנאמר בהן תעבירו באש וטהר ואמר בבני עמון והעביר אותן במלבן לומר ששרף אותן כאשר יעשו הלבנים במלבן. אם כן מעביר בנו ובתו באש היא נתינתו באש שמשתמש בו האור לא העברה בעלמא והיא העברה המוכרת במולך שהיא באש על דעת רבותינו שלמדו בג"ש העברה העברה מה להלן באש אף כאן באש מה כאן למולך אף להלן למולך וראיה לדבריהם שכתוב ביאשיהו וטמא את התפת אשר בגיא בן הנום לבלתי העביר איש את בנו ואת בתו באש למולך אם כן העברה הנזכרת במולך היא באש וכן כתוב במנשה והוא העביר את בניו

באש

אבן עזרא

בעבור היות התורה ואשר גברה תאות ילדים על דעת לכם תעו בסי' לזרע וידעת כי המשגל נחלק לג' חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והשני להקל מלאות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה ואשר שאמר הכתוב לזרע שטעמו אפי' לזרע הנה היא אסורה אסור ואסור ומזרעך לא תתן הבא אחריו לעד. והוסיף למינאה גם כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא שמה לעולם ובפ' הזה לא אסר הנכרית כלל ואין טעם מתפשטים כי היא מתייהדם: (כא) למלך. שם צלם ודרשו חז"ל שהוא שם כלל כל מי שימליכנו עליו ויתכן שהוא תועבת בני עמון. ומלת להעביר. כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו וי"א כי יעביר הבן על האש ויש מי שימיה ויש אי שימות ואחרים פי' בעבור שאין בפסוק זכר אש להעביר יתירת השם לדת המולך ומלת השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך וזרע קדם למולך והגאון אמר כי הנאוף על שמנה ועלות והקשה שנכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחרים הזכר שבל הענין אסור ואחריה ערוה אשת אב ונכרייה שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אלו הדברים כי הכתוב אמר על כלם ונכרתו הנפשות העושות: (כב) ואת זכר. אשר שמלאתו כן שכבתי אמה את אבי הנה הזכרה לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז"ל כי יש מי שיחדש בגופו בצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדה ויש אומרים אנדרוגינוס וכל הטעם הזה בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים והנכון בעיני כי המלה כפשוטה גם אנשי התושיה מיינו מיתה עליה וככתב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואשר שהזכר נברא לעשות והנקבה להעשות הזכיר הכתוב שלא תהפוך דברי השם ויש משכב להוליא הזרע על כן מלת ומשכבי לשון רבים ואין לאוי להאריך. והזכיר תועבה היא כי הוא דבר נתעב לנפש קדושה אפי' בתולדת. ומלת שכבתך. כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך תשכיבה כי עם השכיבה יקרה קרי וכמו שיאמר באשת איש בטומאה בה כן אמר בבהמה: (כג) ובכל בהמה. נקבה: לפני בהמה. זכר: לרבעה. שב אל הבהמה כי האשה הוא הנרבעת וזאת המלה מגזרת ארבעה: תבל הוא. אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו תמך ויהלוך והתי"ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרים כי גם מבול ממנו וקרוב מגזרת בלל יי' שפת כל הארץ וזה הכלל אסר הכתוב כל מין שיוכל אדם להתייחד עמם את איש ונכריה ואשר לא יוליד כי ענין לא יוליד כי אם ממינו וכמינו: (כד) אל תטמאו. דגשות הטי"ת להתבלע תי"ו התפעל ולא טי"ן וכן נפעל והעד דגשות המ"ם כמשפט והנה הזכיר על כלם שהם מטמאים הנפש: משלח מפניכם. טעמו מהארץ הסמוכה

ינחים

ירושלמי

הַבְרַךְ. לָא תִתֵּן תַּשְׁמִישָׁךְ לְזַרְעָא לְאִסְתַּאֲבָא בָהּ: (כא) וּמִן זַרְעָךְ לָא תִתֵּן בְּתַשְׁמִישְׁתָּהּ לְצִיד בַּת עַמְמִין לְמֶעְבְּרָא לְפוּלְחָנָא אוֹחְרָא וְלָא תַּפִּיס יַת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ:

[(כא) וְלָא תַּפְסוּן יַת שְׁמָא דֶאֱלָהֲכוֹן כְּדֵין אֲמַר יְיָ:]

יונתן בן עוזיאל

(כב) וְעִם דְּכוּרֵי לָא תִשְׁכּוּב בְּתַשְׁמִישֵׁי אִתְּתָא מְרַחֲקָא הִיא: (כג) וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן תַּשְׁמִישְׁתָּךְ לְאִיסְתַּאֲבָא בָהּ וְאִתְּתָא לָא תִקְרַב קֳדָם בְּעִירָא לְאִתְרַבְעָא מִנֵּיהּ תִּבְלָא הִיא: (כד) לָא תִסְתַּאֲבוּן בְּחָדָא מִכָּל אִילֵין אֲרוּם בְּכָל אִילֵין אִיסְתַּאֲבוּ עַמְמַיָּא דַאֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן: (כה) וְאִסְתַּאֲבָא אַרְעָא וְאסטריות

בעל הטורים

(יחזקאל שם) לדיק הוא חיה יחיה אבל אם יקרב אליה בנדת טומאתה הרי הוא כנדם עמי

לאעברא בארמיותא משתקין אותו בנזיפה הנה עיין בספר הערוך בערך ארמאה ואז יסיר מעליך תמוה הקושיא ותמלא כדי רוות לאוהבך:

יונתן

(כא) לציד בת עממין וכו' הנה יתה שמקשים העולי שבכאן הסנה הוא כנגד משנה שלימה במסכה מגילה דקיתא שם האומר ומזרעך ,לא תתן להעביר למולך ומזרעך לא תתן לא

רמב"ן

באש בגיא בן הנום. ומלאתי שכתוב באחז וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה' אותם מפני ישראל. ובדברי הימים נאמר ויבער את בניו באש כתועבות הגוים אשר הוריש אם כן העברה היא הבערה באש ממש. ומה שאמר הכתוב והספרוים שורפים את בניהם לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים והיא ע"ז אחרת שעבודתה לשרוף אותם לגמרי כעולה וכן היו עושין לבעל כמו שכתוב בירמיהו ויאמר אל גיא בן הנום. ושם כתיב ומלאו את המקום הזה דם נקיים ובנו את במות הבעל לשרוף את בניהם באש עולות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. ועוד כתיב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם ואת בנותיהם למולך אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת אבל מפני שני הפסוקים האלה בבמות הבעל ושניהם בגיא בן הנום והאזהרה בבניהם אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי ושם במקום ההוא באמת היה שם מולך כמו שכתוב בירמיהו נראה מכל זה שהיו שורפין את בניהם עולות למולך והוא הבעל ושניהם לשון קרוב מלכות ואדנות ואיננו בעל פעור ובעל זבוב כי זה קרא הבעל סתם כאשר יקרא המולך. אבל הזכיר בו הכתוב העברה כי עיקר עבודתו בהעברה מתמשול בו האור ותקרא שריפה כי ימותו שם ולכך יקראו עולות. וכן אני סובר כי אלהי ספרוים הוא המולך כי הכנוי בשם מלך אבל היו שניהם נעבדים כנו לאמד אדר בלשון כבוד ולשני מלשון עונה ושתפו בשניהם מלך והוא כמו מולך והשריפה היא מיתתם באש כאשר פירשתי. ואם נאמר שהפסוקים האלה אינה המולך. יתכן כי בעבור היות עבודת' בבנים ובבנות להביאם באש כענין שאמר במולך ישתפו בהם שמו מלך ובעל ואין עבודת' שוה כי המולך בהעבר' ואלהי ספרוים בשריפה והבעל בשחיטה ושריפה כעולות ונאמר שהיו במקום התופת אשר בגיא בן הנום במות לבעל ושם נאמר עוד מולך. ומה שאמר הכתוב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם למולך יהיה פירושו ולהעביר את בניהם למולך ורבותינו אמרו אף חזקיה מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן שישרוף אותו באש אלא שסכתו אמו בשמן סלמנדרא והנה אחז למולך העביר אותו כדכתיב וגם את בנו העביר באש כתיעבות הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל וזהו הלשון הכתוב במולך אם כן הוא העברה שתמשול בו האור וימות וכלל הצדיק בסלמנדרא כזו שגרא' הקב"ה בעבורו ואל דרך הפשט אמרו כי מעביר בנו ובתו באש מן מיני הכשפים כי בענין הכשוף נאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף ואמר במנשה והוא העביר את בנו באש בגיא בן הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני וכתיב ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו. והמולך היא ע"ז שמקריבין לו הקטנים אבל אחר שמלאנו כתוב לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למולך נאמרו דברי רבותינו שהכל למולך באש. אבל יתכן שהיתה העבודה ההיא להם לקסום שוא והיו מתנבאים בה כפי מחלותם והם נביאי הבעל המקריבים לו הבנים והבנות. ויראו להם חלומות שוא ומקסם כזב. ולכן תיסם התורה ענין המולך בענין הקסמים כי בכאן סמך אל הנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים ובמשנה תורה כל הפרשה במתנבאים לדעת העתידות בשקר. והנה הזכיר הכתוב כי העברת הזרע למולך הוא חלול השם ובפרשה האחרת הוסיף למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי ואולי טעמו למען טמא את העם המקודש לשמי ולחלל את שם קדשי בעבדכם על העבירה המוזרה לפני כי כן יאמר בעבירה המזורות. א"נ ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי ויתכן שיאמר כן מפני שהמקריב מזרעו למולך ואחר כן יבא אל מקדש ה' להקריב קרבן מטמא את המקדש כי קרבנותיו טמאים ותועבה לשם והוא עלינו טמא לעולם שנטמא ברעה שעש' כמו. שאמר באוב וידעוני לטמאה בהם וכתיב ובגלוליהם טמאוה והזכיר בו חלול השם כי כאשר ישמעו הגוים שכבד את המולך בזרעו ויקריב מבחמתו קרבן לשם הוא חלול השם וזהו שאמר הנביא וגם את בניהם אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא ואמר ובשחטם את בניהם לגלוליהן ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כה עשו בתוך ביתי ועל דרך האמת ישראל זרע הקדש נולדים בבית ה' וזה טעם אשר ילדו לי והנה המקריב אותו למולך מטמא מקדשו ומחלל שמו הגדול כלשון ולא יחלל זרעו בעמיו ולכך אמר בו ואני אתן את פני באיש ההוא ושמתי אני את פני באיש ההוא והמשכיל יבין וטעם הזכר והבהמה מפורסם כי הוא דבר נתעב ואיננו בקיום המינין כי אדם ובהמה לא יולידו וכתב ר' אברהם אחר שמלאנו הן שכבתי אמש את אבי הנה לא תשכב אזהרה לשוכב ולנשכב. ואם כדבריו למה לא היתה בכלל ובכל בהמה לא תתן שכבתך כי הנשים בכלל בכל האזהרות שבכל התורה אבל טעם שכבתי אמש את אבי בעבור שהן השוכבות כדי שילא ממנו הזרע כידוע שהזרע יצא מן התנועה או מן הגוף כולו כמו שיתהווה הקלף בפיות הקוסים במרלאתם או שיתילד בגידים הקרובים ויאסף שם בחמום התנוע' ויצא ואם לא שכבו אותו לא יצא ממנו זרע כי היה כאבן דומם בשכרותו: (כה) ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקיא הארץ. החמיר הכתוב בעריות בעבור הארץ שתטמא בהן ותקיא הנפשות העושות והנה העריות מוגת הגוף ואין תלויות בארץ אבל סוף הדבר בכתוב שאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וגו' כי חלק ה' עמו וגומר והענין כי השם הנכבד ברא הכל ושם כח התחתונים בעליונים ונתן על כל עם ועם בארצותם לגויהם כוכב ומזל ידוע כאשר נדע באצטגנינות. וזהו שנאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כי חלק לכלם מזלות בשמים וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם כענין שכתוב ושר מלכות פרס עומד לנגדי וכתיב והנה שר יון בא ונקראים עליהם מלאכים כדכתיב ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס. והנה

פירוש על אבן עזרא

בהיותו בא"ל לא חג עליו איסור אחר. ולכן נשא ב' אחיות. וכן עמרם דודתו ועיין להלן (פסוק כ"ו וברמב"ן ז"ל פ' וילא). ימשום נסג"ז. כר"ל שכיבה לפריה ורביה בלא תאוה ואף שאינה מגונה כ"כ כשאר המלקים. הנה היא אסורה איסור חמור הנכרית כמו הישראלים. למלה (לא) עומדת להמחק. מ(בראשית י"ט ל"ד) שהיא היתה נשכבת ואמר' שכבתי. הרי גם הנשכב נקרא שוכב. והאזהרה לשניהם וכו"ל דלשו ואת זכר לא תִשְׁכַּב קרי בי' לא תִשָּׁכֵב מכאן אזהרה לשוכב ונשכב (סנהדרין ד' כ"ד ע"ב). נביבמות (דף פ"ג ע"ב) אמר רב קימא איזה זכר שיש לו ב' משכבות הוי אומר זה אנדרוגינוס. ספי הוא לשון שפיכה כמו ונבלי שמים מי ישכיב (איוב ל"ח ל"ז). עד"ל בטבע. פר"ל לפי פשוטו לשון שכיבה (בייאוואהנען) שמוכן ממנו שכבת זרע. צעי"ש ד' רגלים שיש לבהמה. ק(תהלים כ"ח ח') שרשו תסס. וכן תבל שרשו בלל. רשהוא מאותיות האמנתי"ו כידוע. שר"ל מין בשאינו מינו כמו שמבלבל והולך. תכי הראוי תִּתְטַמְּאוּ (ליך פערלונריינגען). אתִגַּטְמְאוּ כמו נִטְמְאוּ שאחר זה (פערלונרייניגע זוערדען). בלפי שהטי"ה

ספורנו

(כא) ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך. כי אמנם בהקריבך לאל ית' שאר בעלי חיים ולמולך תקריב את הבן הנה יראה שזה שיהיה המולך רב המעלה ממנו ח"ו: אני ה'. לא שניתי שנשבעתי להיות אלהיך באמרי לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ומפני שדבר על העריות להכשיר הזרע שיהיה ראוי לחול עליו שמו הגדול דבר על המולך שהיו עובדיו חושבים להכשיר בעבודתו את שאר הזרע אל ההצלחות ואמר כי בעבודתו יהיה חלול השם וגורם לסלוק שכינתו מעל שאר הזרע: (כד) אל תטמאו בכל אלה. אפי' בקריבה לגלות ערוה: כי בכל אלה נטמאו הגוים. כי תחלת פשעי הכנענים בעריות לא היה בפועל מגום אבל היה בקריבה בלבד: (כה) ותטמא הארץ. ומן הקריבה

וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת־יֹשְׁבֶיהָ׃ כו וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ מפטיר כז כִּי אֶת־כָּל־הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ׃ כח וְלֹא־תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃ כט כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת מִקֶּרֶב עַמָּם׃ ל וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם

אונקלוס

אַרְעָא וְאַסְעָרִית חוֹבַהּ עֲלַהּ וְרוֹקִינַת אַרְעָא יָת יָתְבָהָא׃ כו וְתִטְּרוּן אַתּוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי וְלָא תַעְבְּדוּן מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יַצִּיבַיָּא וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן׃ כז אֲרֵי יָת כָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין עֲבַדוּ אֱנָשֵׁי אַרְעָא דִּקְדָמֵיכוֹן וְאִסְתָּאָבַת אַרְעָא׃ כח וְלָא תְרוֹקֵן אַרְעָא יָתְכוֹן בְּסָאֳבֵיכוֹן יָתַהּ כְּמָא דְּרוֹקִינַת יָת עַמָּא דִּקְדָמֵיכוֹן׃ כט אֲרֵי כָּל דְּיַעְבֵּד מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין וְיִשְׁתֵּיצוּן נַפְשָׁתָא דְּיַעְבְּדָן מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ ל וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת

מסרה וחקת, ל' וחסר. ישביה, ס"ו ות"י. כו התועבה, מ"ז קדמה וס"ום וכל סוף דכו'. בתוככם, מלא. כז האל, ס' בלשון זכר. כח ולא, ס' ר"ע בסיפרא. תקיא, ל' ומלא (ב' מלא והמס"ק ס"ם). בטמאכם, ל'. קאה, ל'. כט כי כל וכו', ב' דסמיכי. אשר יעשה, ב' בטעם. הנפשות, דין מן ב' במלא. העשת, ל' וח' דס' וה' חסר בלי'. ל עשות, מלא. מחקות, סו"ק ומ"ס.

ת"א ושמרתם את. סנהדרין פ. כי את כל שבת לג יבמות כא בתרא פח תמורה כט. ולא תקיא שבת לג. כי כל אשר יעשה ס לד קדושין פז בתרא פח בכורות נו כריתות עב. ונכרתו קדושין כ בצ"ק לג מכות כג כריתות ב. ושמרתם את מועד קטן ה חגיגה יח יבמות כא סנועים ז. לבלתי עשות חגיגה יח סנועים ז.

רש"י

הוא. לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם (ישעי' י). דבר אשר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה: (כח) ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקן לשון ריקון מריקה עצמה מהם: (כט) הנפשות העשת. הזכר והנקבה במשמע: (ל) ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם אני ה'

רמב"ן

והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיחד שמו זרע אוהביו וזהו שאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לה' כל הארץ. וכתיב והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל והנה קדש העם היושב באלו בקדושת העריות ובכולי המצות להיות לשמו ולכך אמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא הארץ אתכם. וכתיב ואמר לכם אתם תרשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה. אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים יאמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות. והפרשה הזאת הזכיר' המולך בכלל ע"ז עם זכרון העריות ועל כלם אמר אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותקיא הארץ את יושביה וכן אמר בפרש' השניה ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי שהוא מוסר איסור ע"ז ולכך אמר כי מפני שהם מיוחדים לשמו בעבור כן נתן להם הארץ שנאמר ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים והנה בחוצה לארץ אע"פ שהכל לשם הנכבד אין טהרה בה שלמה בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ולכך יאמר הכתוב אלהי כל הארץ יקרא כי הוא אלהי האלהים המושל על הכל והוא יפקוד בסוף על צבא המרום במרום להשפיל ממשלת העליונים ולהרוס מערכת המערכתים. ואחרי כן יפקוד על מלכי האדמה באדמה והוא ענין הכתוב שאמר בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא. יאמר כי הדבר הזה המגיד על נבוכדנצר היא גזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא שגזרו על הכוכבים המזלות מכן לעשות כך ויקראו עירין כי מאליהם תעוררו הכחות בכל הפעולות כמו שאמר ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחית קרא בחיל וכן אמר גדו אילנא וגו' ומאמר קדישין שאלתא כלומר שאלו מה' הרצון העליון עליו ואחרי כן גזרו להעשות כן וזהו שאמר לו דניאל וגזרת עילאה היא כי הכל מאתו יתברך והנה השם הנכבד ית' אלהי האלהים בחוצה לארץ ואלהי ארץ ישראל שהיא נחלת ה' וזהו טעם חנה אחרי אלהי נכר הארץ כי האלוהות נכרים בארץ השם ובנחלתו וזהו שנאמר לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנה ממיתים אותם כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ והנה הכותיים לא היו עושים באלה בעבדם את אלהיהם נשלח בהם את האריות ובגולם בארץ השם ועמו שם כמעשיהם הראשונים שלא בהם האריות הממיתים אותם וכן שנו בספרא ולא תקיא הארץ אתכם וגו' ארץ ישראל אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עוברי עבירה ובספרי ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד משרי האומות לבא לשלוט בכם כענין שנאמ' ואני יוצא והנה שר יון בא והוא מאמרם כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים ואומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים ואמרו בתוספתא דע"ז הרי הוא אומר ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים ואומר לתת לכם את ארץ כנען כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלהים אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לאלהים וכן הוא אומר בראובנים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה' ואומר ונכבשה הארץ לפני השם ולפני עמו וכי עולה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום אלא כל זמן שהן עליה כאלו היא מכובשת הא אינם עליה אינה מכובשת. ומן הענין הזה אמרו בספרי ואבדתם מהרה אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהיו' עליכם חדשים משל למלך שכעס על אשתו והלכה לבית אביה אמר לה הוי מתקשטת בתכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים כן אמר ירמיה הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצויינין בהם והנה הכתוב שאמר ואבדתם מהרה ושמתם את דברי אלה וגו' אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומזוזות ופירשו בהן כדי שלא יהיו חדשים עלינו כשנחזור לארץ כי עיקר כל המצות ליושבים בארץ ה' ולפיכך אמרו בספרי וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה וכן הוא בתוספתא דע"ז וזו היא משנת הרשעים שהיו אומרים ליחזקאל רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו יש עליו כלום שנאמר והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן וזו הוא מצות יעקב אביו לביתו ולכל אשר עמו בשעת ביאתם לארץ הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והשם לו לבדו ותמות רחל בדרך בתחלת ביאתה בארץ כי בזכותה לא מתה בחוצה לארץ ובזכותו לא ישב בארץ עם שתי אחיות והיא היתה הנשאת באיסור האחות ונראה שנתעברה מבנימין קודם בואם בכנען ולא נגע בה בארץ כלל ומפני הענין שהזכרנו אמר הנביא ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי והענין הזה הוא במקומות רבות בכתובים והרבה מפורש בהם אשר שמקשתי בו עיין וכתב ר"א בפרשת וילך ידענו כי השם אחד והשנוי יבא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בשכל ומעבודת השם לשמור כח המקבל כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ ואמר ביעקב הסירו את אלהי

יונתן בן עוזיאל

ואסערית חובהא עלה ופלטת ארעא ית דיירהא: (כו) ותיטרון אתון בני ישראל ית קיימי וית סדרי דיני ולא תעבדון חדא מכל תועבתא האילין יציבא וגיוריא דמתגיירין ביניכון: (כז) ארום ית תועבתא האילין עבדו אינשי ארעא דקדמיכון ואסתאבת ארעא: (כח) ולא תפלוט ארעא יתכון בסאובכון

ירושלמי

יתה היכמא דפלטת ית עמא דקדמיכון:

((כח) ולא תפלוט ארעא יתכון:)

(כט) ארום כל מאן דיעבד חדא מכל תועבתא האילין וישתיצין נפשתא דיעבדון היכדין מגו עמהון: (ל) ותטרון ית מטרת מימרי לאזהרא מטול למעבד

בעל הטורים

עמי הארצות: (כט) הנפשות העשת כתיב חסר לומר שחייב אפילו בלא התראה: קדשים

רמב"ן

אלהי הנכר והנה המקום הנדבק בעריות משם אמר והמשכיל יבין אלו דברי רז"ל ואל תשיב עלי מפסוק מיכאל שרכם כי הוא שר משרת לבקש רחמים על ישראל לא שר מלכות וממשלה וגם שהיה זה בהיותנו בגולה לארץ ואין רשות לפרש בענין הארץ יותר מזה אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה המוזכרת בפסוק בראשית והמוזכרת בפרשת אם בחוקותי תדע סוד נשגב ונעלם ותבין מה שאמרו רבותינו בית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה וכבר רמזתי לך בפסוק כי לי הארץ והנה הזכיר הכתוב כי אנשי ארץ כנען נענשו בעבור העריות ורבותינו אמרו שהוזהרו עליהן מעת היצירה לאדם ולכן שלא ענש אלא אם כן הזהיר אבל הכתוב לא יזכיר האזהרה אבל יאמר כי הארץ תקיא אותם כי הארץ תתעב כל התועבות האלה. והנה לא אנשי ארץ כנען בלבד היו מן המתועבים והפרשה הזכיר כמעשה ארץ מצרים שהיו גם הם עושים בכל התועבות האלה ולא תקיא אותם ארץ מצרים ולא שאר ארצות הגוים את גוייהם אבל הענין כולו למעלת הארץ וקדושתה. ואמר הכתוב ותקיא הארץ כי מעת שפקד עונה עליה שנגזר על הכנענים להכרת כאלו כבר הקיאה אותם או ותקיא למעלה כענין סר צלם מעליהם:

אבן עזרא

[ב]מתים או מגורשים: (כה) ותקיא הארץ. כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב: (כו) ושמרתם את חקתי. אלה שאמרתי לכם אלה שהיינה אסורות: ואת משפטי תעשו. שתעשו המשפט שאמרה על העובר על אחת מהן וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנים לבנים הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי ביתי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים לא נטמאו בהם. וטעם כי את כל התועבת האל. שתדעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם ותהיה הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אתכם: (כז) האל. עם האלה טוב כמו הכם הכמה ואין זאת דעת הגאון: (כח) כאשר קאה. פועל עבר מגזרת שתו ושכרו [ד]וקיו כי אותיות אהו"י מתחלפים ויש אומרים לשון זכר נעתם ארץ [ה]ולא [ו]נשא אותם הארץ או חסר אלת היא כאלו הוא כאשר היא קאה כמו נלאה [ז]עם הלאן: ונכרתו הנפשות העשת. [ח]בפרהסיא שתמיתום ואם בסתר אני אכריתם: (ל) ושמרתם את משמרתי. זאת המשמרת והיא לבלתי עשות וטעם

(כט) ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם. דעו כרת וימיו נכרתין לשון רש"י. והנה בכריתות בתורה שלשה ענינים האחד שנאמר בו ונכרתה האיש ההוא. והשני שנאמר בהן ונכרתו הנפשות העושות ונכרתה הנפש ההיא עונה בה ואמר ביום הכפורים והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואמרו בסיפרא לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן וביאור הענין כי האוכל חלב או דם והוא צדיק ורובו זכיות אבל נברה תאותו עליו ונכשל בעבירה ההיא יכרתו ימיו וימות בנעורים קודם שיגיע לימי זקנה והם ששים שנה ואין נפשו בהכרת אבל יהיה לו חלק לעולם הבא הוא העולם שאחרי התחיה ובזה אמר ונכרתה האיש ההוא ואשר עם חטאת המטור ההוא יהיו עונותיו מרובין מזכיותיו עונש הכרת שבעבירה החמורה מגיע לנפש החוטאת לאחר שתפרד מן הגוף והיא נכרתת מחיי עולם הנשמות ובמשוב הכרת הזה רומז הכתוב ונכרתה הנפש ההיא מלפני וכתיב והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואלו אין להם כרת בגופם אלא פעמים שיחיו ויגיעו לימים רבים וגם עד זקנה ושיבה כענין שכתוב ויש רשע מאריך ברעתו וזהו מה שאמרו רבותינו. אבל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ובכללן עון פושעי אומות העולם בגופן ואמר רב פפא בעבירה כלומר בערוה מן העריות יורדים לגיהנם ודונין שנים עשר חדש לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפה ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים וכו' ויש כרת שמור שנכרת גופו ונפשו והוא הנאמר בו כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ודרשו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא לומר שהוא ימות בנוער ושיתו בקדושים שלא תחיה נפשו בתחיית המתים ואין לה חלק לעולם הבא ואין כפל הכרת הזה הנאמר בתורה אלא בעבירי ע"ז ומגדף ורבותינו דרשו בו עוד במסכת שבועות כי דבר ה' בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר אבל אינו בכל הכריתות וגם מגולה זה בגמרא שאין הכפל הכרת תכרת בשער חייבי כריתות שבתורה אלא באלו המדרשים מן הכתוב הזה כי הכתוב הוא במגדף ועובד ע"ז וגם הוסיפו במדרשים הכופרים בעיקר והרשעים המוסלטים וכמו שנאמר בהם בקבלה כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה יהם אותם שמנו במשנה ובבריתא ואלו שאין להם חלק לעולם הבא. וכן נראה שאין כל חייבי כריתות אין כרת לזרעם אלא באותן שכתוב בהן ערירים. ויתכן שהוקשו כל העריות זו לזו אבל בשאר הכריתות כגון חלב ודם אין לנו. כתב ר"א יש הפרש בין והאבדתי ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש ישמור הסכם כי האובדת תאבד והנכרתת תכרת ולא ישא אלהים נפש ותדע והמשכיל כי הכריתות כמכרים בנפש בטפון בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות כי באמרו ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה ונכרתה הנפש ההיא מלפני יורה כי הנפש החוטאת היא תכרת בעונה ושאר הנפשות אשר לא חטאו תהיינה קיימות לפניו בזיו העליון. ולכך הוא מפרש הנפש ההיא עוב' בה כי עון אשר בה הוא יכריתה. וטעם זה הענין כי נשמת האדם נר ה' אשר נופחה באפינו מפי עליון ונשמת שדי כמו שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים. והנה היא בעניינה ולא תמות ואיננה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהיה לה קנת הויה והפסד במורכבים אבל קיומה הלוי והוא עומד לעד בקיום השכלים הנבדלים ולכך לא יצטרך הכתוב לומר כי בזכות המצ' יהיה קיומ' אבל יאמר כי בעונש העבירו' תתגאל ותטמא ותכרת מן הקיום הראוי והוא הלשון שמספה בכן בתורה כרת כענף הנכרת מן האילן שממנו יהיה שרשו. הוא מה שאמרו רבותינו מקרב עמה ועמה שלום כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו והם עמה שהם בשלום. וכבר פירשנו כי כל היעודים שבתורה בהבטחות או בהקללות כולם מופתי' מן הנסים הנסתרים בדבר מופתי. תנסים ותזהיר התורה לעולם וכן הזהיר בכאן בכרת שהוא ענין נסי ולא תנסים בקיום

פירוש על אבן עזרא

שהפי"ם בפס"ח בלא המ"ם בדגש. [ב]בהבראהם שייך לשון שלום. [ג](ירמיה כ"ה כ"ז) וקיו שרשו קוא או קאה. [ד](ישעיה פ' י"ח) [ה](ברכשים י"ב ו') ויהי' קאה ע"מ ראה נאה לשון זכר [ו](שם כ"ם פ') וכן קאה בסמרון שלא היא לשון נקבה. [ח]ר"ל שנכלל במלת ונכרתו מיתת בית דין וכרת שהוא בידי שמים ואין לחשוב שמלת ונכרתו בזה [ז]המקו' ר"ל כמו ונכרתה או ונכרת הכתות במקום אשר עד"ל בידי שמים.

ספורנו

הקריבה בלא לידי כך שנטמאה הארץ בגלות עריות ממש: (כו) ושמרתם אתם את חקתי. שלא תקרבו לגלות ערוה: ואת משפטי. להעניש את העוברים: ולא תעשו מכל התועבות. ובזה האופן לא תעשו שום אחת מחקות התועבות: (כז) כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ. כי הכנענים אשר לא גמרו מהקריבה ולא ענשו את העוברים בגלוי עריות עשו את כל התועבות כי תרמה אל רעה ילאו וכן תעשו גם אתם אם לא תשמרו את כל חקותי ומשפטי אלה לכן שמרו אותם: (כח) ולא תקיא אתכם כאשר קאה את הגוי. ובזה האופן לא תקיא הארץ אתכם באותו ענין רע שהיא קאה עתה את הכנענים: (כט) כי כל אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות.. והטעם שבעשותכם אחת מכל אלה תקיא אתכם הארץ באותו אופן רע הוא כי כל אחת מאלה ראויה לעונש כרת: (ל) ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבת. שמרו גם את המצות שעשיתי למשמרת וגדר שלא תכשלו בכל אלה כמו איסורי מאכלות וטומאת נדה וזבה ויולדת וזולתם ובזה האופן לא תטמאו בהם:

דבר

לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: פ

פ'. כ"ל סימן. פד"ו סימן: ומפטירין ויהי דבר וגו' התשפוט ביחזקאל בסימן כב:

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ג אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ד אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ה וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה

אונקלוס

מִמֵּימְרִי בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד מִנִּימוֹסֵי תוֹעֲבָתָא דְּאִתְעֲבִידָא קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: פ פ פ
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ג גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי שַׁבְּיָא דִּילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ד לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּנֵיהּ:

ביומא

מסורה בטמאו, ג' בקיפרא. אני ה', כ"כ פ"ש בקיפרא. יט ב דבר, בסני גריסין. קדשים, כל לי' ח"ו במ"ג. קדוש, מלא. ג איש, י' ר"פ בסו'. אמו, ג' דקדם לאמו לאביו. תיראו, מלא. שבתתי, ח"ו. תשמרו, בטוס ח"ו. ד האלילים, ב' מ"י הגין בלי' והה"א במוכח.

ת"א קדשים תהיו: עקידה שער כד. איש אמו ואביו תיראו יבמות ה ו קדושין כט ל מליצה לב כריתות כח. ואת שבתתי תשמרו שבת פט יבמות ו. אל תפנו אל האלילים שבת קמט.

רש"י

ה' אלהיכם. הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כליה לכך נאמר אני ה' אלהיכם:

חסלת אחרי מות

(ב) דבר אל כל עדת בני ישראל. (ויקרא ר' ת"כ) מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה: קדושים תהיו. הוו פרושים מן העריות ומן העבירה (ויקרא ר') שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ויקרא כא) אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם. (שם) ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו. (שם) קדושים יהיו. אשה זונה וחללה: (ג) איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו. (ת"כ קידושין לה) ומדרשו אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה: אמו ואביו תיראו. כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים: ואת שבתתי תשמרו. סמך שבת למורא אב לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל מצות: אני ה' אלהיכם. (יבמות ה) אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי (ב"מ לב קידושין לו) איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו. ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא: (ד) אל תפנו אל האלילים. לעבדם (ת"כ). אלילים לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. תחילתן אלילים הם ואם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלוהות: לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם וא"ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר (שמות כ) לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים: (ה) וכי תזבחו וגו'. לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת להאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר

רמב"ן

בקיום שהוא לאוי והנה הכריתות שבתורה הם שלשים ושש ומהם רבים באיסורי הערוה ר"ל על בעילה האסורה וכן מיתות ב"ד בענין הבעילה שש עשרה ואין באיסור המאכלים מיתה כלל והטעם בהיות העונשין הגדולים במיתת ב"ד והכרת בעניני הבעילה מפני שגלוי העריות דבר נמאס מאד אצל התורה כאשר בזאת הפרשה ובמקומות רבים בכתוב וחכמים מזהירין לעולם ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים יזכירו אותה אחר ע"ז וקודם שפיכות דמים וכמו שאמרו אלהיהם של אלו שונא זמה הוא ויש לענין סוד גדול בסוד היצירה והרב אמר במורה הנבוכים בעבור היות יצר האדם גדול בענין המשגל והתאוה בו רבה והדברים שהם רבי המכשולות צריכים עונש גדול ליסר אותם וגם זה אמת:

חסלת אחרי מות

(ב) אל כל עדת בני ישראל. כבר אמרו רבותינו שפרשה הזו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה כפ"י וזה טעם אל כל עדת בני ישראל. אבל הוזכרה כאן בתורת הכהנים מפני שידבר בה על קרבן התודה ומפני שיזכיר בה המשפט שיצוה לעשות בעושי התועבות הנזכרות והעריות והתועבות הוזכרו בספר הזה מפני הטעם שכתבנו בתחלת הספר: קדושים תהיו. היו פרושים מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה לשון רש"י אבל בת"כ ראיתי סתם פרושים תהיו וכן שנו שם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני י"י כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים ולפי דעתי אין הפרישות הזו לפרוש מן העריות כדברי הרב אבל הפרישות היא המוזכרת בכל מקום בתלמוד שבעליה נקראים פרושים והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין א"כ ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו וידבר כרצונו בכל הנבלות שלא הוזכר איסור זה בתורה. והנה יהיה נבל ברשות התורה לפיכך בא הכתוב אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי וצוה

בדבר

אבן עזרא

וטעם אשר נעשו לפניכם. שלא יאמר אדם הואיל ופשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני. וטעם אני י"י אלהיכם. דבק עם משמרתי שלא ישאל חסר לב למה זאת המשמרת כי אני י"י אלהיכם עמו כל אשר אצוה אתכם:

חסלת אחרי מות

(ב) טעם אל כל עדת בני ישראל. להכרים את *הגרים בעבור שהם מוזהרים על העריות כישראלים וטעם להזכיר זאת הפרשה אחרי העריות שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנכבדים כי הנה הזכירה על עבודה זרה אחר שאמר כי קדוש אני י"י כי היא כנגד הדבור הראשון על "דעת רבים ולא תשבעו בשמי. הוא דבור לא תשא: (ג) ואת שבתתי תשמרו. זכור את יום השבת. גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך. גם לא תעמוד על דם רעך. דבור לא תרצח. ודבר השפחה הנחרפת אזכרת לא תנאף עם שהיא שפחה. גם לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תעשוק את רעך כנגד השלשה הנשארים וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן יש כדמות סוף להדביק הפסוקים. והנה פי' קדושים תהיו איש אמו ואביו תיראו והנה אמר כי יאריכון ימי המכבד אם כן יקצרון ימי המקלה על כן אמר תיראו. וטעם להזכיר האם קודם האב כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו ואחר כן אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמור את השבת ואין ככה שאר המועדים ואחר כן יכיר אלהיו ששבת ביום השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים ומורא האבות ידוע מהקבלה. ואמר איש טעם אמת דרך קבלה. ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמירת שבת. וטעם אני י"י אלהיכם. שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה: (ד) אל תפנו. אפי' בלב להסתכל: האלילים. הם הפסילים ונקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל "כלכם ויתכן להיותו מגזרת אל והטעם שאיננו

ים

למעבד מגיסוסי תועיבתא דאיתעבידו בארעא קדמיכון ולא תסתאבון בהון אנא הוא יי אלהכון: פ פ פ

ודבר ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם כל כנישתא דבני ישראל ותימר להון קדישין תהון ארום קדיש אנא יי אלהכון: (ג) גבר מן אימיה ומן אבוי תהון דחלין וית יומי שביא דילי תנטרון אנא יי אלהכון: (ד) לא תסטון לפולחן טעון ודחלן דמתכא לא תעבדון לכון אנא יי אלהכון: (ה) וארום תיכסון ניכסת קודשיא קדם יי לרעוא לכון תיכסוניה: (ו) ביומא דיתנכס

בעל הטורים

(ג) קדשים תהיו לעיל כתיב ושמרתם את משמרתי וסמיך ליה קדושים תהיו שאם ישמור עצמו מן החטא מוב את אין חטא בא על ידו ומקדשין אותו מלמעלה. אני י"י אלהיכם וסמיך ליה דבר אל [כל עדת] בני ישראל לומר שבני ישראל ייחדו השם ויאמרו ה' אחד. עדת בני ישראל וסמיך ליה קדושים שדבר שבקדושה צריך עשרה דהיינו עדה. ובן י"ב אני ה' אלהיכם בפר' ז. אני ה' אלהיכם איש אמו ואביו תיראו לומר ששקול כבוד אב ואם ומוראם לכבוד השם ומוראו: וסמיך ליה (ג) ואת שבתותי תשמרו שאם אמר לו אביו לחלל שבת אל ישמע לו. וסמיך לשבת ע"ז ששקולים הם מנסך יין לע"ז ומחלל שבת כדאי' בפ"ק דחולין: אלהיכם וסמיך ליה (ד) אל תפנו כלומר אל שעשיתם מדעתיכם אל תפנו לו: ה' אלהיכם (ה) וכי תזבחו שצריך לזבוח לשם. מזבחהו חסר וי"ו

רמב"ן

בדבר כללי שנהיה פרושי' מן המותרו' ימעט במשגל כענין שאמרו שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין ולא ישמש אלא כפי הצריך בקיום המצוה ממנו ויקדש עצמו מן היין במיעוטו כמו שקרא הכתוב הנזיר קדוש ויזכור הרעות הנזכרות ממנו בתורה בנח ובלוט וכן יפריש עצמו מן הטומא' אע"פ שלא הוזהרנו ממנה בתורה כענין שהזכירו בגדי עם הארץ מדרס לפרושים וכמו שנקרא הנזיר הקדוש בשמרו מטומאת המת גם כן וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ומן הדבור הנמאס כענין שהזכיר הכתוב וכל פה דובר נבלה ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו באלו ובכיוצא בהן באה המצוה הזאת הכללית אחרי שפרט כל העבירות שהן אסורות לגמרי עד שיכנס בכלל זאת הצואה הנקיות בידיו וגופו כמו שאמרו והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן ערב. כי אע"פ שאלו מצות מדבריהם עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים. וכן דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה כי אחרי אזהרת פרטי הדינין וכל משא ומתן שבין בני אדם לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות אמר בכלל ועשית הישר והטוב שיכניס בעשה היושר וההשויה וכל לפנים משורת הדין לרצון חבריו כאשר אפרש בבואי למקומו ברצון הקב"ה. וכן בענין השבת אסר המלאכות בלאו והטרחים בעשה כללי שנאמר תשבות. ועוד אפרש זה בע"ה. וטעם הכתוב שאמר כי קדוש אני י"י אלהיכם. לומר שנזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים והנה זה כענין הדבור הראשון בעשרת הדברות ולזה איש אמו ואביו תיראו כי שם צוה על הכבוד וכאן יצוה על המורא ואמר ואת שבתותי תשמורו כי שם צוה על הזכירה וכאן על השמירה וכבר פירשנו ענין שניהם ואמר אל תפנו אל האלילים והוא מלשון ואם יפנה לבבו פונה היום יאמר שלא יפנה לבו באלילים להאמין שיהיה בהם תועלת או שיבאו העתידות אשר יתנבאו מהם אבל יהיו הם וכל מעשיהם אפס ותוהו בעיניו ולא תבא עתידה רק בגזרת עליון וכך אמרו רבותינו דיוקנות עצמן אסור להסתכל בהן משום שנאמ' אל תפנו אל האלילים הכניסו אפי' ההסתכלות בהן בכלל האיסור שלא יתן דעתו בעניניהם כלל ואמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם להזהיר עליהם משעת עשיה והאזהרות בע"ז יבאו בתורה במקומות רבים. ובמדרש ויקרא רבה הזכירו על הפרשה הזו רבי לוי אומר מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה. אנכי י"י אלהיך וכתיב הכא אני י"י אלהיכם. לא יהיה לך וכתיב הכא ואלהי מסכה לא תעשו לכם. לא תשא וכתיב הכא ולא תשבעו בשמי לשקר. זכור את יום השבת וכתיב הכא את שבתותי תשמורו. כבד את אביך ואת אמך וכתיב הכא איש אמו ואביו תיראו. לא תרצח וכתיב הכא לא תעמוד על דם רעך. לא תנאף וכתיב הכא אל תחלל את בתך להזנותה. לא תגנוב וכתיב הכא לא תגנבו. לא תענה וכתיב הכא לא תלך רכיל בעמך. לא תחמוד וכתיב הכא ואהבת לרעך כמוך ע"כ במדרש ואמר וכי תזבחו זבח שלמים כי אחרי שאסר הזביחה וכל עבודה לאלילים ואלהי מסכה וריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד אמר כי כאשר תזבחו לשם לא תזבחו לו אלא לרצונכם שתהיה עבודתכם לרצון לפניו וירצה בכם כעבד יתרצה אל אדניו בעשותו כל אשר יצונו כלשון ונרצה לו לכפר עליו ואור פניך כי רציתם. והטעם שלא תחשבו שיהיה בעבודת השלמים שום תועלת ולא תעשו עבודת י"י הנכבד ע"מ לקבל פרס אלא לעשות רצונו כי רצונו הפשוט הוא הראוי והמחייב ואמר זה בשלמים שהם הקדשים קלים הנאכלים

אבן עזרא

יט: ואלהי מסכה. לקבל כח העליונים כי אין צורך לאלוה אחר עמי על כן כתוב אני י"י אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו: (ה) וכי תזבחו זבח שלמים. דבק עם הכתוב למעלה בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה כי אם לשם לבדו. וטעם לשון רבים תזבחו כי על סרוב דבר הכתוב שיתחברו אנשים על זבח אחד. וטעם לרצנכם

פירוש על אבן עזרא

[א] ר"ל כי הולך לפרש כל עדת ב"י כי במה שעבר היו הגרים בכלל כמו שאמר ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוככם. [ב] שאמרו כי דבר אנכי אינו מעשרת הדברים כמ"ש בפ' יתרו (שמות כ' ב') ודבור לא יהי' לך הוא הראשון. והשני לא תעשה לך פסל. והוא ז"ל אמר שאינו נכון. כי מענין אחד הוא זה. ועל דעתו ז"ל קדושים תהיו כי קדוש וכו' כולל ב' דבורים אנכי ד' אלהיך בצירוף. ולא יהי' לך אלהים אחרים לפי הוראת מלת קדושה שכנגד הטומאה והחולין. וע"ז מטמאה כנדה כמו ששנינו בשבת פרק ר"ע. ולא תעשה לך פסל מבואר במ"ש אל תפנו אל האלילים וכו' ולא תשבעו בשמי כנגד לא תשא. [ג] כי רגיל לומר איש כי איש. [ד] (איוב י"ג ד').

ספורנו

(ג) דבר אל כל עדת. קדושים תהיו. אחר שהסרה שכינתו בישראל לקדשם לחיי עולם כמו שהיתה הכונה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובאמרו כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרי' להיות לכם לאלהים והייתם קדושים והבדילם מטומאת המאכלות והזרע מטומאת הנדה והנגעים הנמשכין ממנה ומטומאת הזבה וטומאת הנפש' כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו ומחברת השדים ורוח הטומאה ומטומאת העריות כאמרו אל תטמאו בכל אלה. אמר עתה שהכונה בכל אלה האזהרות היא שיהיו קדושים וזה כדי שידמו ליוצרם כפי האפשר כמו שהיתה הכונה בבריאת האדם כאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. וזה באר עתה באמרו כי קדוש אני ה' אלהיכם וראוי שתדמו אלי כפי האפשר בעיון ובמעשה ולהשיג זה הדמות באר שנצטרך לשמור את המצות הכתובות בלוח הראשון שכל הכוונה בהם היא לחיי עולם בלבד כמו שבאר בסופם כאמרו למען יאריכון ימיך כאשר התבאר במקומו והתחיל לבאר כבוד אב ואם. ואמר איש אמו ואביו תיראו להורות שלא יהיה הכבוד בהם על אופן שיהיה לבו בהם אע"פ שיכבדם במאכל ובמשתה ובמלבוש כמו שהזכירו ז"ל (פ"ק דקדושין) כאמרו יש מאכיל אביו פסיוני ומורדו מן העולם אבל יהיה כבודו להם כמכבד מוראים אצלו למעלתם עליו. ואח"כ באר ענין שבת באמרו ואת שבתותי תשמורו שלא על שבת בראשית בלבד הזהיר אבל על כל מיני השבת שהם שבת בראשית ושבת הארץ ושמטת כספים המעידים על חדוש העולם וכאמרו אח"כ אל תפנו אל האלילים באר שכאשר הזהיר ואמר לא תעשה לך פסל שלא בלבד אסר לקבלם עליו לאלהים אבל אסר אפי' לכבדם ולעשותם בשעות ידועות להשיג בם הצלחות קניים מדומי' וזולתם: (ה) וכי תזבחו. באר שכאשר אמר אנכי ה' אלהיך שיקבלו לאלוה אותו לבדו כמו שקבלו ביציאת מצרים באמרם זהו אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו לא בלבד אמר שיאמרו מנוחיו וירוממוהו כראוי למקובל למלך ושיתפללו אליו

פירוש רשב"ם

(א) קדשים תהיו. מפני שהרבה מצות הזהרו להתקדש ולשמור: (ג) ואת שבתותי תשמרו. כשם שבעשרת הדברות נאמר כיבוד אב ואם אצל שמירת שבת שהושוו בבודם לכבוד המקום אף כאן סמכן הכתוב. לפי פשוטו: לרצנכם

לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ: ו בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף: ז וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה: ח וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ: ט וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט: י וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: יא לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ: יב וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: יג לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר: יד לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: שני (חמישי כשהן מחוברין)
טו לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא

שני

ו בְּיוֹמָא דְּיִתְנַכְסוּן יִתְאֲכֵיל וּבְיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר עַד יוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד: ז וְאִם מֵתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵיל בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא: ח וּדְיֵיכְלִינֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל אֲרֵי יָת קוּדְשָׁא דַּייָ אַחֵיל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: ט וּבְמִחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְּאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְּחַקְלָךְ לְמִחְצַד וּלְקָטָא דַּחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט: י וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּל וְנִתְרָא דְּכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יַתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יא לָא תִגְנְבוּן וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ: יב וְלָא תִשְׁתַּבְּעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וּתְחַל יָת שְׁמָא דֶּאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: יג לָא תַעֲשׁוֹק יָת חַבְרָךְ וְלָא תֵינוֹס לָא תְבִית אַגְרָא דַּאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד צַפְרָא: יד לָא תְלוּט דְּלָא שָׁמַע וּקְדָם דְּלָא חָזֵי לָא תְשִׂים תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: טו לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין לָא תִסַּב אַפֵּי

מסכנא

מסורה ה לרצנכם, ד' וסמך. תזבחהו, ב' וחסים בטרק וס"ת. ו יאכל, כ"ג. וממחרת, ב'. וסמהר, מלא. השלישי, מלא. ז ואם, כל קיפרא כ"ע ואם במ"ג אם. האכל, הכף בחולם ומ"ו. השלישי, מלא. ח ואכליו, ח"ז ומ"י. כי את קדש, מקיף. קדש, ח"ז. מעמיה, ח"ס חסין בסגול ויוד אחרים. ט ובקצרכם, ח"ו וב' בסיפרי'. לקצר, ח"ו. קצירך, מלא. י תעולל, ב' כולם מ"ו. ופרט, ב'. תעזב, כולם ח"ז. אתם, ח"ז. אני ה' אלהיכם, מן ריש ה"כ ע"כ ק"ע אני ה' אלהיכם במ"ג אני ה' (יח) ה' ו' כפ' ומכאן עד וקראתם בעלם אני ה' במ"ד (יט) ל"י י"ד ב"ד (כ) ז' ומשם עד סופא דסיפ' דכוו' במ"ג אני ה' (כו) ב'. יא תגנבו, ח"ז. תשקרו, ל'. בעמיתו, מלא. יב ולא, ח' ר"פ בסיפרא. יג לא, ג' ר"פ לא ולא לא. תעשק, ח"ז. תגזל, מ"ו ותג' רפי'. תלין, י"ז בחולם. בקר, כל לי' ח"ז. יד חרש, ג' מלרע. מכשל, ב' וסמך. מאלהיך, לפי שהמסב שבמ"ס הוא בתמימה ג' משמשם כיון כמשה ולכן המ"ם דגושה מדין אתי מרחיק. טו משפט, כם.

ת"א לרצונכם תזבחהו זבחים מה מנחות קי חולין יג כח. ביום זבחכם יאכל פסחים ג מגילה כ. והנותר עד יום זבחים מ. השלישי זבחים כח כט. לא ירצה פסחים פג יומא ז. ואכליו עונו ישא זבחים כח תמורה ג כריתות ה. כי את קדש ה' חלל זבחים כח מד מה. לא תכלה שבת כג חולין קלז תמורה ו. פאת שדך נדרים ו. לקצור חולין קלז. וכרמך לא פיאה י חולין קלא. לא תלקט גיטין יב חולין קלא קלד. תעזוב יומא לו בבא קמא לד תמורה ו. לא תגנבו מליעא סא סנהדרין פו. ולא תשקרו בבא קמא קה שבועות כו. לא תשבעו שבת לג שבועות כ כא לו. לא תעשק מליעא קיא. ולא תגזל מליעא כז קיא מכות טז שבועות מה חולין קמא תמורה ו. לא תלין פעלת שכיר בב"ק לט מליעא קי קיא קיב שבועות מה. אתך מליעא קיא. לא תקלל חרש סנהדרין סו שבועות לו תמורה ד. ולפני עור לא תתן מכשל פסחים כב מ"ק ה יז נדרים סב קדושין לב מליעא עה ע"ז ו סא חולין ז כדה כג. ויראת מאלהיך פ' הזהב פ' ויקהל.

רש"י

נאמר (ויקרא ז) אם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו': לרצנכם תזבחהו. תחלת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצנכם. אפיימנ"ט בלע"ז. ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שיתכוין לשחוט (חולין יג): (ו) ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: (ז) ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר (ויקרא ז) ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' תנהו ענין לחוץ למקומו. יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת"ל (שם) והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו: פגול. מתועב כמו (ישעיה סה) ומרק פגולים כליהם: (ח) ואכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו (זבחים כח) שכבר מיעטו הכתוב והם בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה: (ט) לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף שדהו (ת"כ): ולקט קצירך. שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט (ת"כ פאה ו): (י) לא תעולל. לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף (פאה ז): ופרט כרמך. גרגרי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם. דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנ' (משלי כב) אל תגזול דל וגו' כי ה' יריב ריבם וגו': (יא) לא תגנבו. אזהרה לגונב ממון אבל לא תגנב אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: ולא תכחשו. (ב"ק קה) לפי שנ' (ויקרא ה) וכחש בה משלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תכחשו: ולא תשקרו. לפי שנאמר (שם) ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו: לא תגנבו לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך להשבע לשקר: (יב) ולא תשבעו בשמי. למה נאמר לפי שנאמר (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מנין לרבות כל הכנויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: (יג) לא תעשק. (ת"כ) זה הכובש שכר שכיר: לא תלין. לשון לינה מוסב על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתשקע החמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר (דברים כד) ולא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר (ב"מ קי) לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות: (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל (שמות כב) בעמך לא תאר א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים (ת"כ): ולפני עור לא תתן מכשל. (ת"כ) לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך: (טו) לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר (דברים כה) כי תועבת ה' כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנאמר (שם ז) ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו': לא תשא פני דל. (ת"כ) שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא

מתפרנס

דִיתְנַכֵס יִתְאֲכֵל וּבְיוֹמָא חוֹרָן וּמַה דְמִשְׁתַּיֵיר עַד יוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד: (ז) וְאִין אִתְאַכְלָא יִתְאֲכִיל בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה פְּסִיל הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא: (ח) וּדְיֵיכְלִינֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל אֲרוּם יַת קוּדְשָׁא דַיְיָ אַפֵּיס וְיִשְׁתֵּיצֵי בַּר נָשָׁא הַהוּא מִגוֹ עַמֵּיהּ: ט וּבְזִמַן מִחְצַדְכוֹן יַת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְסַיְיפוּן אוּמָנָא חַקְלָא דְאִית בְּחַקְלָךְ לְמֶחְזוֹר וּלְקָטָא דְחַצְדָךְ לָא תְלַקֵּט:

[(ט) וּבְחַצְדְכוֹן יַת חֲצַד אַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצוּן אוּמַן אוּחֲרַיָא דְאִית בְּחַקְלֵיכוֹן לְמִיחְצוֹד וְלָקֵט חֲצַדְכוֹן לָא תְלַקְטוּן:]

(י) וְכַרְמֵיכוֹן לָא תְבַעֲרוּן טוֹטְלָוָתְהוֹן וְנִתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לְעַנְיֵי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יַתְהוֹן בְּחִבּוּרֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

[(י) וְכַרְמֵיכוֹן לָא תְבַעֲרוּן טוֹטְלָוָתְהוֹן וּפַרְט כַּרְמֵיכוֹן לָא תְלַקְטוּן:]

(יא) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְהוֹן גַנְבִין וְלָא תְכַפְרוּן וְלָא תְשַׁקְרוּן אֱינַשׁ בְּחַבְרֵיהּ: (יב) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יִשְׁתְּבַע חַד מִנְכוֹן בִּשְׁמִי לְשִׁיקְרָא לְאַפָּסָא יַת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: (יג) לָא תַטְלוּם יַת חַבְרָךְ וְלָא תָנִיס וְלָא תְבִית סוּטְרָא דַאֲגִירָא לְמִעְבְּבָא גַבָּךְ עַד צַפְרָא: (יד) לָא תְלוּטוּן מִן דְלָא שְׁמַע וְקֳדָם סַמְיָא לָא תְשַׁוּוֹן תּוּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: (טו) לָא תַעַבְדוּן שְׁקַר בְּסִדְר דִינָא

בעל הטורים

וי"ו שלא יהיו שרים שוחטין זבח אחד: (ה) ורכבם וסמיך ליה ובקצרכם מי שגוזל את העניים וקובע את קוטעיהם נפש: (ט) ובקצרכם קרי ביה ובקליר כם שצריך להניח א' מששים שהוא שיעור של פאה וה"פ לשון קציר בפסוק למעוטי קצירו לפעין וכדמשמעו גמלים שגרתו הרוס אכלתו בהמה. פאה שדך בגי' הפאה אחד מששים: לא תלקט וסמיך ליה (יא) לא תגנבו להזהיר לבעל הבית שלא יגנוב ממה שראוי לעניים. וכן להזהיר לעני שלא יגנוב משל בעה"ב יותר מהראוי כדתנן ב' לקט ג' אינו לקט. לא תגנבו וסמיך ליה לא תכחשו (וגו') שהגונב בא לידי לא תכחשו ולידי לא תשקרו ולידי לא תשבעו: (יג) לא תלין פעולת שכיר וסמיך ליה (יד) לא תקלל כי אף אם ילין שכרך אל תקללהו אלא תתבעהו בב"ד. לא תתן מכשול תחת וי"ו לומר אפי' אינו נותן מכשול ממש אלא אפילו ליעצו לפי דרכו. ויראת מאלהיך וסמיך ליה (טו) לא תעשו

יונתן

(ט) לא תסייפון לשון סוף כלומר שלא יסיים לקצור כל השדה עד סופו וכן פ"י פרשת אמור. אומנא חקלא פי' שורה אחת מכל השדה וס"ל כדאיתא במשנה דפיאה פ"ד וע"ש בפירוש רש"י דהיינו שהיו קוצרין חבל וכו' ומשמע דנשארה חד שורה בכל שטח השדה בשתי סו בערב וק"ל: **ירושלמי** אומן אוחריא פי' אומן שבסוף השדה ואוחריא מל' סוף ור"ל כר"ע דפ"ק דפליג את"ק וסבר דהלכה שיתן בסוף כשיעור דוקא לא שיתן הפיאה בתוך השדה: (י) לא תבערון טוטלוותהון פי' עוללות הן ענפים שאין בהם לא כתף ולא נטף כן הוא במסכת פיאה פ"ז ופי' שם רע"ב שנקראו כן מפני שהם כעולל נגד איש כך הם נגד האשכלות דהיינו ענפים קטנים. בחבוריהון כן הוא במשנה פ"ד דפיאה ודייק מקרא שצריך להיות במחובר ולא בסלים: (יב) חד מנכון מסקן בזה דלא שימא מדכתיב לא תשבעו בלשון רבים ה"א דדוקא רבים דמפרסמא חטא ואיכא חלול השם קמ"ל אפילו חד מנכון אסור לישבע בשם: (יג) למעכבא גבך פירוש דיש לך רק לשכב אצלך אסור ודייק מדכתיב אתך וכן הוא בב"מ אתך ויש לך ושל שאמר לו לך ושוב: (יד) דלא שמע לאפוקי דלא שימא דוקא חרש: ליישנא

רמב"ן

הנאכלים לבעלים בעלמא שיאמרו במחשבותא לסיוחם כבונה לרטיה וכ"ש בקדשי הקדשים או מפני שהשלמים נותן של ישראל כמו שאמרו רבותינו לא הקריבו בני נח שלמים והמשכיל יבין ורבותינו אמרו לרצונכם זבחהו לדעתכם זבחהו שהמתעסק בקדשים פסול: (יב) ולא תשבעו בשמי לשקר. למה נאמר לפי שנא' לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על השם המיוחד מנין לרבות כל הכנוין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי לשון רש"י מת"כ. ועל דרך האמת לא תשבעו בשמי הוא השם המיוחד וחללת את שם יי' אלהיך הוא האלהים שממנו נתרבו כל הכנוין ושם נאמר ושלא תשא את שם יי' אלהיך וכי לא ינקה יי' בשמו הגדול המיוחד וזה טעם וחללת כי כאשר ישבע בשם המיוחד בשקר יהיה מחלל שם אלהיו. (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים לשון רש"י והוא שנוי בת"כ אבל המדרש בגמרא אינו כן אלא הזכיר הכתוב בנכבדים בעם הדיין והנשיא שאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור. ושוב והזהיר באמללים שבעם והוא החרש ומהם ילמדו בנין אב אל כל שאר העם כי מן הראש ועד הסוף הכל בכלל האזהר' ומלת בעמך כדרש בעושה מעשה עמך להוציא הרשעי' ועל דרך הפשט הזכיר החרש בקללה כי אע"פ שלא ישמע ולא יתקצף בקללתו הזהירה התורה עליו ואין צריך לומר בשומעים שיתביישו ויצר להם מאד. ועוד כי יזהיר בהווה שאדם מקלל החרש ומכשיל העור שלא ייראו מהם כי לא ידעו ולא יגידו על כן ויראת מאלהיך שהוא רואה הנסתרות והוסיף לאו אחר במושלים הנשיא והדיין בעבור שדרך האנשים לקללם בסדרי משכבם כאשר בהשפטו יצא רשע ובקללת הנשיא והדיין תקלות רבות

אבן עזרא

לרצונכם. שיהיה הזבח ברצונכם ולא בהכרח: (ח) ואכליו. כל אחד מאוכליו וכן ולדיקים ככפיר יבטח: כי את קדש יי' חלל. אחר שהקריב האימורים לגבוה הנה כל הבשר קדש. וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת דבר עונש העון ונכרת' הנפש ההיא. וטעם ובקצרכם. אחר זבח שלמים כאשר נתנה לשם האימורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר. ודקדוק בקצרכם זר והיא [ה]שם הפעל מן הקל: (ט) פאת שדך. שיעזוב פאה בשדה: ולקט. ידוע: (י) תעולל. תכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל גם יקראו [ו]יונקות וזאת המלה כמו [ז]ושרשך מארץ חיים שטעמו יכרית השרש וכן מסעף פארה [ח]יכרות הסעיף: ופרט. ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי [ט]הנבל. לעני. ישראל: ולגר. הגר אתכם: (יא) וטעם לא תגנבו. אחר קך. כי כן נויתיך שתתן משלך אל העניים לכבוד השם אף שתקח מה שהוא לאחרי': וטעם תגנבו. כי הרואה ומחריש גם הוא גנב: תכחשו. בפקדון מופקד אצלך והידוע ואיננו מגיד גם הוא מכחש: תשקרו. שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום. וטעם ולא תשבעו בשמי לשקר אחר לא תגנבו כי החשוד בגנבה ופקדון ישבע: וטעם תשבעו. להכנים המשביע. וטעם וחללת שהנשבע לשקר מכחש השם כאשר פירשתיו: (יג) לא תעשק את רעך. בסתר: ולא תגזל. בגלוי בחזקה: פעלת. כמו שכירות וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פירשוהו [י]על שכיר יום שיאמרו לו גם תעשה בבקר ובבקר אתן לך שכר שני ימים [כ]והמעתיקי' אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא תבוא עליו [ל]השמש. וכן לא תקלל חרש בעבור שיש לך כח. וכן ולפני עור: (יד) ויראת מאלהיך. שהוא יכול להעניש לנותן חרש ועור: (טו) לא תעשו עול. אל

פירוש על אבן עזרא

[ה]כי ראוי להיות נקוד קו"ף קמץ חטף. [ו]כמו עולל ויונק (איכה ב' י"א) [ז](תהלים נ"ב ז'). [ח](ישעיה י' ל"ג). [ט](עמוס ו' ה') שם פרש"י ז"ל שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדבור בפרקדוס הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך. [י]ר"ל שכיר לילה. [כ]והטעם שכן אמרו ז"ל שיליאת שכיר יום משקיעת חמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה. [ל]שכן אמרו לפי שהשלמת פעולתו מעילה השמש לפיכך זמן גבייה שכרו כל היום לפי שהכנת שורה זמן לבעל הבית עונה אחת לבקש מעות. עליו

ספורנו

אליו לבדו בכל נרותם אבל הזכיר עם זה שיסופו על כבודו מאד באופן שלא יחללו את קדשיו אפי' במחשבה: (ט) ובקצרכם. לעני ולגר תעזב אתם. באר שאחר שקבלנו אותו לאלהים ראוי לנו ללכת בדרכיו לעשות לדקה ומשפט וממיני הלדקה הם לקט שכחה ופאה שאמיר בענין וזה באר באמרו אני ה' אלהיכם. כלומר ומכיון שאני אלהיכם וכל ארחותי חסד ואמת ראוי לכם לשמור מיני הלדקה אלה הרצויים לפני. ואח"כ באר מיני המשפט שקלתם בין פרטי הממון וקלתם בין שופט להמון וקלתם בין לאחי סעם. ועל המין אשר בין פרטי ההמון הזהיר שלא יזיק אדם את חבירו בממון וזה באמרו לא תגנבו לא תכחשו ולא תשקרו שכל זה בממון וכן באמרו ולא תשבעו בשמי לשקר להפטר מחיוב ממון. ולזה הוסיף ואמר וחללת

פירוש רשב"ם

(ה) לרצנכם. שיהא תמימים לסמיכה ולכל משפטיו של קרבן וכמו שמפרש והולך: (ז) ואם האכל יאכל. במחשבה לאוכלו חוץ ממקומו פירשו חכמים: (י) לא תעולל. פאה משמע כדכתיב עולל יעוללו בגפן: (יא) לא תגנבו. ממון: לא תכחשו. כפירת הממון המופקד בידו. כדכתיב וכחש בה: לא תשקרו. ממון שהלוהו: (יב) ולא תשבעו. אפילו בלא כפירת ממון: (יג) לא תעשק. עושק שכר שכיר וממגר. לא תגזל. כעין ויגזול את החנית מידו: ולא תלין. שכיר לילה: (יד) לא תקלל חרש. כהווה דבר הכתוב. וטעמו בריש כי משקל דגש הוא. כמו עור גבן: לא

פְנֵי־דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ: טו לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה: יז לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא: יח לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה: יט אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא־

תרביע

אונקלוס

מִסְכֵּינָא וְלָא תְהַדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ: טו לָא תֵיכוּל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם עַל דְּמָא דְחַבְרָךְ אֲנָא יְיָ: יז לָא תִשְׂנֵי יַת אֲחוּךְ בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא תּוֹכַח יַת חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּל עַל דִּילֵיהּ חוֹבָא: יח לָא תִקּוֹם וְלָא תְטַּר דְּבָבוּ לִבְנֵי עַמָּךְ וּתְרַחֲמֵיהּ לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא יְיָ: יט יַת קְיָמַי

תטרון

מסרה תהדר, ל'. גדול, מלא. תשפט, חסר. עמיתך, כולם מ"י קדמאה. טז רכיל, מלא. בעמיך, ה' מלא בליש'. תעמד, כולם חסר. רעך, חסר דחסר. יז הוכח, מ"ו ומ"י. תוכיח, מלא דמלא. תשא, ג'. יח תקם, ל' וחסר. תטר, חסר. עמך, חסר. כמוך, מלא וכל כמוך דכוו'. יט חקתי, חסר דחסר. תשמרו, חס"ס בחולם מ"ו. בהמתך, ד'.

ת"א בצדק תשפוט עמיתך סנהדרין ח לב שבועות ל. לא תלך רכיל כתובות מו סנהדרין ל לא. לא תעמד על דם רעך סנהדרין עג. לא תשנא פסחים קיג נדרים סה סוטה ג ערכין טז. הוכח תוכיח מציעא לא. לא תקם ולא תטר יומא כג. ואהבת לרעך כמוך פסחים עה כתובות לז נדרים סה סוטה ח קדושין מא ב"ק נא סנהדרין נה נב נדה יז מכות יד עד פ מה עקידה שער מ ושער כג. את חקתי תשמרו קדושין לט מציעא לב סנהדרין ס חולין קטו.

רש"י

מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפוט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות (סנהדרין ל"ב): (טז) לא תלך רכיל. אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיו"מנט בלעז. וראייה לדברי שלא מצינו רכילות שאינו כתוב בלשון הליכה לא תלך רכיל. הולכי רכיל נחושת וברזל (ירמיה ו) ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה (תהלים ק"א) מלשני בסתר רעהו (שם ק"כ) לשון רמיה (שם י"ב) לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ"ף נחלפת בגימ"ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפו' זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וקו"ף ונו"ן בלמ"ד וזי"ן בצ"די וכן (שמואל ב י"ט) וירגל בעבדך רגל במרמה לאמר עלי רעה וכן (תהלים ט"ו) לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל ותרגומו לא תיכול קורצין כמו (דניאל ג') ואכלו קרציהון די יהודאי אכל קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמד על דם רעך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו (ת"כ) כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו: אני ה'. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: (יז) ולא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: (יח) לא תקם. (יומא כ"ג) אומר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה' ואיזו היא נטירה א"ל השאילני את קרדומך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה' בלבו אף על פי שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. (ת"כ) אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה: (יט) את חקתי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר: ובגד כלאים. למה נאמר לפי שנאמר

דברים

רמב"ן

רבות כי המון העם בסכלותם ישנאו אותם ויתעוררו לקום עליהם והם בהשפטם יעמידו ארץ: (טז) לא תלך רכיל בעמך. ואומר אני על שם שכל משלחי מדני' ומספרי לשון הרע הולכים בבית ריעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה וכו'. וכן תרגם אנקלוס לא תיכול קורצין אכלו קורציהון דיהודאי אכלו קורצא בי מלכא כו' בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצי' לשון קורץ בעיניו שכן דרך הולך רכיל לקרוץ בעיניו ולרמוז דברי רכילות שלא יבינו השומעים כל זה לשון הרב ואין בזה שפי' בתרגם הזה טעם או ריח כי השומע מן הרכיל לא ישבע לו שיאמין דבריו ולא יתן לו אות ומופת גם המלשין עבד אל אדוניו לא ישביענו האדון שישמע אליו ומה טעם לאכילה הזאת ובנבוכדנאצר בבוראת הצדיקים עשה מה שעשה להאכילם למלשינים ולא נשבע להם וגם לא האמין להם אבל שאל הדבר מדך מישך ונום שישתחוו מכאן ואילך והיה מעביר על מה שעבר ודריוש לא היה מאכיל לו למלשיני דניאל רק לענה וראש וכתוב בהן די אכלו קרצוהי די דניאל ואפי' אם אמת הדבר שיעשו כן בזמנים ההם אחר שהכתוב אמר לא תלך רכיל בעמך למה יזכיר אונקלוס מנהג השטות ההוא ואין לאזכרה ענין בו אבל עיקר לשון הארמית בכאן איננו אלא לשון השמעת קול והוא מורגל בדברי חכמים ועיזא לאו אכלויי מכלוליה ולאו גברא בעי לאכלויי ות"י קרא בגרון אכלי ושרק לו מקצה הארץ ויכליליה ויהום עליו כנהמת ים ויכלי עליהון וכן במקומות רבים והנה הוא לשון כל משמיע קול שיודיע ספלו בלא מתוך מלות ולכן יאמר כן בלועק לעזים הנכנסות בשדה ויתרגמו כן השורק והכוהם והלועק ודרך הרכילים לבא ברבים או לפני המושל ויכהמו בגרונם ויקרצו בעיניהם לרמוז כי שמעו דברים עד שישאלו בהם ויגידו אותן על כן נקראים אוכלי קורצין נוהמים ברמזים. ואנקלוס תרגום רכילות ענינו וכן שמו בלשון הארמית ולא חשש לפרש לשון הכתוב וכן דרכו תמיד כי לפרש הענין הוא מתכוין אבל בלשון הקדש היו קורין אותם הולכי רכיל מן אבקת רוכל ברכלתך כי הרוכל הולך כל היום קונה מכאן ומכאן. והולך ומוכר במקומות אחרים בכאן ובכאן כמו שמזכירין חכמים רוכלין המחזירין בעיירות. וזה טעם בעמך כי הוא הולך ברבים

ולהבדיל

אבן עזרא

על הדיינים והעדים ידבר: פני גדול. בממון [ט]כברזילי: (טז) רכיל. כמו [י]רכולתך מכל אבקת רוכל [ס]והטעם המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה: ולא תעמד על דם רעך. שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה נהרגו ונהרגו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד. [ע]וטעם אני ה'. רואה מה שאתה עושה בסתר: (יז) לא תשנא את אחיך. הפך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם נטועות בלב ובהשמרם ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני: הוכח תוכיח. שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו: (יח) לא תקם ולא תטר. מפורש בדברי ז"ל: ואהבת לרעך. על דעת רבי' שהלמ"ד נוסף כלמ"ד לאבנר [פ]ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו. וטעם אני ה'. כי אני אלוה אחד בראתי אתכם. וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאים. להזכיר אחר היותך קדוש שלא תעשה חמס לבן אדם כמוך גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם על כן כתוב את חקתי

תשמרו

פירוש על אבן עזרא

[ט]עליו נאמר כי איש גדול הוא מאוד (ש"ב י"ט ל"ב) ופרש"י בעושר. [י](יחזקאל כ"ז י"ב). [ס](שיר ג' ו'). [ע]שאמר לשאול ראיתי את בן ישי בא נבה אל אחימלך (ש"א כ"ב ט') ויעש ביום ההוא שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב (שם פסוק י"ח וי"ט). [פ](שמואל ב' ג' ל').

שלא

ירושלמי

דִּינָא לָא תְסַבּוּן אַפִּין לְמִסְכְּנָא וְלָא תְיַיקְרוּן אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדוּנוּן חַבְרֵיכוֹן: (טז) לָא תְהֱווֹן אָזְלִין בָּתַר לִישַׁן תְּלִיתָאֵי דְּהוּא קָשֵׁי הֵי כְּחַרְבָּא דְּקָטֵיל מִן תְּרֵין חוּרְפּוֹי לְמֵיכוּל קוּרְצִין לְמַעֲיָקָא לְבַר עַמָּךְ לָא תִמְנַע זְכוּ דְּחַבְרָךְ לְמִסְהֲדָא עֲלוֹי בְּדִינָא אֲנָא יְיָ:

(טז) עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תְהֱווֹן בָּתַר לִישְׁנָא תְּלִיתָאָה עַל חַבְרֵיכוֹן וְלָא תִשְׁתּוֹק

יונתן בן עוזיאל

אִידְמָא דְּחַבְרָךְ בְּזִמַן דְּאַתְּ יָדַע קְשׁוֹט בְּדִינָא כְּדֵין אֲמַר יְיָ:

(יז) לָא תְמַלְּלוּן שְׁעִיעַיָא בְּפוּמְכוֹן לְמִיסְנֵי יַת אֲחוּכוֹן בְּלִיבְּכוֹן אוֹכָחָא תּוֹכְחוּן יַת חַבְרֵיכוֹן בְּרַם אִין מִיבְהִית לָא תְקַבְּלוּן מְטוּלְתֵיהּ חוֹבָא: (יח) לָא תְהֱווֹן נַקְמִין וְלָא נַטְרִין דְּבָבוּ לִבְנֵי עַמָּךְ וּתְרַחֲמֵיהּ לְחַבְרָךְ דְּמַן אַנְתְּ סְנֵי לָךְ לָא תַעֲבֵיד לֵיהּ אֲנָא יְיָ: (יט) יַת קְיָימַי תִּטְרוּן בְּעִירָךְ לָא תַרְבְּעִינֵיהּ עֵירוּבִין חקלך

בעל הטורים

תמסו עול במשפט כי לא לאדם המשפט כי אם לה'. בצדק תשפוט עמיתך רמז שב"ד יושבין בשני ובחמישי בצדק פי' בגול לדק ולדק משמש ביום ב' וביום ה' בהתחלתו. בצדק תשפוט עמיתך וסמיך ליה (טז) לא תלך רכיל אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה ולא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין. רכיל בעמיך מלא יו"ד שהרכיל עובר בי' הדברות. בירושלמי מותר לומר לשון הרע על בעלי מריבה שנא' לא תלך רכיל [בעמיך בעושה מעשה עמך כ"ל] אבל לא תעמוד על דם רעך וכן תלינו בגמן הנביא ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך. ולא תשא עליו חטא וסמיך ליה (יח) לא תקם רמז לא"ח שאינו

יונתן

(טז) לישן תליתאי כבר פירשתי זה כמה פעמים שלכך נקרא כן שהורג ג' וכן בתרגום ירושלמי כאן. דהוא קשי הי כחרבא דקטיל מן תרי חורפוי פירש שהוא קשה כחרב ההורג בשתי פיפיות כמו שדרשו רז"ל בפסוק חץ שוחט כמדקרות חרב. למיכל קורצין למעיקא וכו' פי' לאכול עונה כי כן משפט מעשה הרוכלים והמוקרים לאכול שום הלעטה בבית המקבל. למעיקא פי' למילר. לא תמנע וכו' פי' כשידעת זכות של חברך אל תמנע מלהעיד וכן הוא בגמרא סנהדרין פרק בן סורר ומורה: (יז) שעיעיא פי' דברי חלקלקות בפה ולא בלב שהוא עון גדול. ברם אין מיבהים וכו' פי' אם מתביישים מן תוכחתו אין עליו חטא והכי דייקא במסכת ערכין הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים הוכיח ולא קבל מנין שיחזור ויוכיח ת"ל לא תשא חטא פי' שלא יקבול המוכיח: (יח) דמן אנת סני לך לא תעביד ליה כדאמר ר' עקיבא חהו כלל גדול בתורה ובההוא גר דהלל דילפיה כל התורה באומרו מאי דסני לך לחברך לא תעביד

רמב"ן

ולהבדיל בין שניהם היה שם זה רוכל פועל ושם זה רכיל שם תאר בעצמו כמו סריס כזיל ירמוז השם כי בנפשו הוא ועליו תשוב: (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך. ובעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם כמו שאמר בשפתיו ינכר שונא הזכיר הכתוב בהווה ואמר הוכח תוכיח את עמיתך מטוה אחרת ללמדו תוכחות מוסר. ולא תשא עליו חטא שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה יטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דליה חובא שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו ואחרי כן טוב שתאהוב אותו. והנה השונא את רעהו עובר בלאו והאוהב לו מקיים עשה. והנכון בעיני כי הוכח תוכיח כמו והוכיח אברהם את אבימלך. ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו. ואחרי כן יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך כי יתכן שלא ישנא אותו. אבל יזכור החטא בלבו ולפיכך יזהירנו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו. ואחרי כן יצוה שיאהוב לו כמוהו וטעם ואהבת לרעך כמוך הפלגה כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבתו את נפשו ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבירך אלא מצות התורה שיאהב חבירו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב ויתכן בעבור שלא אמר ואהבת את רעך כמוך והשוה אותם במלת לרעך. וכן ואהבת לו כמוך דבר שיהיה פירוש להשוות אהבת שניהם בדעתו כי פעמים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להטיבו בעושר ולא בחכמה וכיוצא בזה ואם יהיה אוהבו בכל יחפוץ שיזכה רעהו האהוב לו בעושר ובנכסים וכבוד ובדעת וחכמה ולא שישוה אליו. אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו אבל יאהב ברבות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שיעורין באהבה וע"כ אמר ביהונתן כי אהבת נפשו אהבו בעבור שהסיר מדת הקנאה מלבו ואמר כי אתה תמלוך על ישראל וגו'. וענין הנקימה והנטירה כבר פירשוהו רבותינו שהוא בדבר שאין בו חיוב ממון השאילני קרדומך כי בדבר שנתחייב לו חברו ממון כגון בנזיקין וכיוצא בהן איננו מחוייב להניח לו. אבל יתבענו בב"ד וישולם ממנו מספוק כאשר עשה כן יעשה לו והוא בעצמו חייב לשלם כאשר ישלם מה שלוה או מה שגזל וכל שכן בענין נפש שיהיה נוקם ונוטר לו עד שיגאל דמי אחיו מידו על פי ב"ד המורים במשפטי התורה: (יט) את חקתי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגומר. חקים אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר לשון רש"י. ולא הזכירו רבותינו שיהיה הטעם נעלם ושיהו יצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם אלא בלבישת שעטנז לא בכלאי הבהמה ואין הכונה בשם שתהיה גזרת מלך מלכי המלכים בשום מקום בלא טעם כי כל אמרת אלוה צרופה רק החקים הם גזירת המלך אשר יחוק במלכותו בלי שיגלה תועלתם לעם הארץ ואין העם נהנים בהם אבל מהרהרין אחריהם בלבם ומקבלים אותם ליראת המלכות וכן חוקי הקב"ה הם הסודות אשר לו בתורה שאין העם במשפטתם נהנים בהם כמשפטים אבל כלם בטעם נכון ותועלת שלימה. והטעם בכלאים כי השם ברא המינים בעולם בכל בעלי הנפשות בצמחים ובבעלי נפש התנועה ונתן בהם כח התולדה שיתקיימו המינים בהם לעד כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם וצוה בכחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם שנאמר בכלם למינהו. והנה קצת המשכב שמרביע הבהמות זו עם א לקיום המינין כאשר יבואו האנשים על הנשים לפריה ורביה. והמרכיב שני מינין משנה ומכחיש במעשה בראשית כאלו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך ויחפוץ הוא לעזור בבריאתו של עולם להוסיף בו בריות והמינים בב"ם

ספורנו

ומללת את שם אלהיך כלומר עם זה שמזיק למברך בהפטרך מסיונו לשקר הנה תחלל את שם אלהיך. אח"כ הזכיר שלא יזיקהו בבטול כבודו וזה באמרו לא תקלל חרש ואח"כ הזכיר שלא יגרום בנזקיו וזה באמרו ולפני עור לא תתן מכשול שאע"פ שלא תזיק בידים הנה תגרום הנזק. ואח"כ באר חלק המשפט הנופל בין השופטים לממון ואמר לא תעשו עול במשפט שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד וא' יושב וכל הדומים לאלה ואחר כך אמר החלק הנופל בין השופט ובין האשי העם והוא השנאה והרכילות למלך כענין דואג ומרגליו הלשינו דוד לשאול וממנו ימשך להנקם ולנטור כמו שהעיד הנביא באמרו אנשי רכיל היו בך למען שפך דם והורה כלל גדול על אלה באמרו ואהבת לרעך כמוך. אהוב בעד רעך מה שהיית אוהב בעדך אם היית מגיע למקומו. ובהיות שמכלל יראת האל ית' היא שמירת החוקים כי אמנם השומרם למען לא יחטא לו לא יהיה זה אלא שכבר הכיר גדלו ושאין ראוי למרות את דברו ושכבר הכיר עוזו יודע שלא יצוה אלא הראוי והטוב אע"פ שלא נתפרסם טעם המצוה אמר את חקותי תשמורו. והזכיר חוקים במלאכת המרעה ובעבודת האדמה ובמלבוש ובמאכל ובמשגל ובמשתה ובהגדת העתידות שבכל אלה היתה הנהגת חייהם אז. והנה רב מה שאסר הם ענינים מנגדים לכוונת הטבע המכוונת מאת האל יתעלה המסדרו. אמנם על ענין שפחה חרופה עם היותו חק שהיא לוקה והוא לא לוקה ושהוא מביא קרבן על המזיד ושתי אלו לא יקרו בכל שאר מצות שבתורה. ונ"מ נתן קצת טעם לדבר באמרו כי לא חפשה. כלומר החטא נקל בזה שלא חפשו קדושי המאהב ועקר החטא איננו אלא שמחלל את קדש ה' לקרב אל מי שפחה. ובהיות הפעל הזה נגד כבוד האיש הפועל לא נגד כבוד האשה המתפעלת אין ספק שהיא הרגילתו והאויה ללקות. והנה המזיד בזה שעשה זה הסכלות לחלל את עצמו הוא קרוב לשוגג

פירוש רשב"ם

(טז) לא תלך רכיל. המחזר בעיירות מהלך לומר לשון הרע מזה אל זה. ותרגום לא תיכול קורצין. לא תבריז רכילות. וכן בדניאל. אכלו קורציהון דיהודאי. הבריזו. וכן ירעם משמים מתורגם אכלי מן שמיא. לשון השמעת קול: ולא תעמוד על דם רעך. לא תעמוד מנגד אלא ניתן להצילו בנפשו של רודף (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך. אם נמלך רעה לא תתראה לפניו כאוהב. ובקרבו ישים אורבו לא טוב אל תשנאהו בלבך אלא הוכיח תוכיחהו על מה שעשה ומתוך כך יהיה שלום: ולא תשא עליו חטא. בלבבך: (יח) לא תקם. לגמול לו רעה תחת רעה: ולא תטר. אפילו בלבבך אלא עבור על מדתך: ואהבת לרעך כמוך. רעך הוא אם טוב הוא אבל לא אם הוא רשע כדכתיב יראת ה' שנאת רע: (יט) בהמתך לא

תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־לֹא חֻפָּשָׁה׃ כא וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל אָשָׁם׃ כב וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ פ שלישי כג וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם

ערלתו

אונקלוס

תִּמְרוֹן בְּעִירָךְ לָא תַרְכֵּיב עֲירוּבִין חַקְלָךְ לָא תִזְרַע עֵירוּבִין וּלְבוּשׁ עֵירוּבִין שַׁעַטְנֵזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ׃ כ וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב יַת אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְּתָא אֲחִידָא לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרָקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵירוּתָא לָא אִתְיְהֵיבַת לַהּ בִּשְׁטַר בִּקּוֹרְתָּא תְּהֵי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרָרַהּ׃ כא וְיַיְתֵי יַת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא לַאֲשָׁמָא׃ כב וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דְּחָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דְּחָב׃ כג וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְבוּן כָּל אִילַן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן רִיחָקָא יַת אִבֵּיהּ תְּלַת

שנין

מסרה לא תרביע מ"ז פסוק קים בהון ג' לא. תרביע, מ"י דכתיב וקרי. שעטנז, ב'. ב ואיש, כל ר"פ בקדושים ואיש ברביע במ"ג. והוא, וא"ו וסימן. נחרפת, ל'. והפדה ל' והא בקמץ לבד והד' דגוש. לא, ח' פסוק דאית בהון ד' לא. נפדתה, ל'. חפשה, ל' ולא מפיק וחסר והפא רפי. בקרת, ל' וחסר. יומתו, כולה מלא. חפשה, ל' וחסר והש"א דגושה. כא והביא, מלא י' וא'. כב וכי, ב' מלחמה. מבלו, כולם מו"ק. אל הארץ, ב' בסיפרא. כל עץ, ל'. וערלתם, ל'.

ת"א שדך לא תזרע מ"ק ב מכות כא חלילי' סד. ובגד כלאים שעטנז יבמות ד נדה סא. לא יעלה עליך יומא סט ביצה יד תמיד כז. ואיש כי ישכב את אשה סנהדרין סט כריתות ט יא. שכבת זרע כריתות יא. והוא שפחה קדושין ו כריתות יא. והפדה לא נפדתה גיטין לט מא כריתות יא. בקרת תהיה שם. לא יומתו גיטין מג כריתות שם. והביא את שם. איל אשם שם כב. באיל האשם ב"ק קיא זבחים מט כריתות ט. ונטעתם פסחים כב סוכה לה. וערלתם ברכות לו יומא פא קדושין לו ב"ק קא חולין קכא.

רש"י

(דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד מנין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המלול ושזור זה עם זה לחברו מישט"יר בלע"ז (מ"ק י"ב) כמו חזין לגלאי דאית בהון שאנו מפרשין לשון כמו פליסט"ר ולשון שעטנז פי' מנכם מפרש צמר ופשתים: (כ) נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית (קדושין ו') שחציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר: והפדה לא נפדתה. פדויה ואינה פדוי' ופתח פדיון בכסף (ת"כ גיטין לט): או חפשה. בשטר: בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא. יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותינו (כריתות יא) למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריא' שהדיינים המלקין קורין על הלוקה (דברים כח) אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך וגו': כי לא חפשה. (מכות כב) לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קדושיה קדושין וחייב מיתה: (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא. (גיטין לט כריתות ט) לרבות את המזיד כשוגג: (כג) וערלתם ערלתו. ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתם

רמב"ן

בנ"א לא יולידו מין משאינו מינו וגם הקרובים בטבע שיולדו מהם כגון הפרדים יכרת זרעם כי הם לא יולידו. והנה מצד הדברים האלה פעולת ההרכבה במינים מעשה נמאס ובטל. וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו אין פרי נעשה אחרי כן ויהיו באיסורם שני טעמים המזכרים. וזה טעם שדך לא תזרע כלאים שהוא בהרכבה על דעת רבותינו. ואסר אף כלאי זרעים מפני שיתחנו בטבעם גם בצורתם בהיותם יונקים זה מזה. ויהיה כל גרעין ממנו כאלו הורכב משני מינין. ואסור לחרוש בשור ובחמור מפני שדרך כל עובד אדמתו להביא למדו ברפת אחת ויבאו לידי הרכבה ומפרשינו מי שמוסיף בטעם הכלאים כי הוא שלא לערבב הכחות המגדלים הצמחים להיות יונקים זה מזה ממה שאמרו בב"ר. אמר רבי סימון אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל כה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ. והנה המרכיב כלאים או זורען בכדי שיינקו זה מזה מבטל חקות שמים. ולכך אמר בהם את חקותי תשמרו כי הם חקות שמים וכך אמר רבי חנינא משום רבי פנחס משום חקים שחקקתי בהם את עולמי. וכבר כתבתי בסדר בראשית שהכוחות כולם יסודותם בעליונים ומשם נוה להם השם את הברכה חיים עד העולם. והנה המערב כלאים מכחיש ומערבב במעשה בראשית: ובגד כלאים שעטנז. למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מנין לרבות את הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המלול ושזור זה עם זה לחברו לשון רש"י ואינו נכון בעיני שהלבדים אין איסורם מדברי תורה אלא מדברי סופרים שאינן אלא שוע בלבד וכך שנינו הלבדים אסורין מפני שהן שוע. ובגמרא אמרו ואימא או שוע או טווי או נוז והעלו והלכתא כגזר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא. אבל הברייתא השנוי' בת"כ אין לי אלא בגד ומנין לרבות הלבדי' תלמוד לומר שעטנז בא לרבות הדברים שאינן בגד מלא תלבש שעטנז שלא הזכיר בגד והמדרש הוא עיקר שאפי' דבר שאינו בגד אסור בכלאים מן התורה כגון הקולע מוכין ועושה מהן מגוד' וכיוצא בזה ובלבד שיהו שוע וטווי ונוז ותפש לו הלבדים לאסמכתא בעלמא שהם אסורים מדבריהם ואינן בגד. וכן מה שפירש הרב בשוע שהוא דבר המלול ושזור זה עם זה ובפירוש הזה כתב עוד בפירושיו בגמרא כבר השיבו עליו שאין פירושו עולה ממה שאמרו ש"מ קשר העליון בצלית דאורייתא דאי ס"ד לאו דאורייתא כלאים דשרא רחמנא בציצית למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור. והנה גלו לנו שהבגד שהוא מין פשתים ונקשר בו ציצית של צמר בשני קשרים הוא כלאים מן התורה אע"פ שאינו נמלל ושזור זה עם זה. אבל הענין כך הוא שאמר הכתוב ובגד כלאים שעטנז לומר שכל בגד הנעשה ממוע שהוא שוע וטווי ושזור לא נלבש אותו כלאים שהוא ערובים ובמשנה תורה הוסיף לבאר שלא נלבש שוע טווי ונוז מצמר ופשתים שיהיו יחדו כלומר מחוברים יחד בשתי תכיפות לומר שהצמר והפשתים שכל מין מהם שוע טווי ונוז בפני עצמו לא נשברם יחדו כי יחדו הוא הכלאים כמו שאמר לא תחרוש בשור ובחמור יחדו כלומר קשורים ומחוברים. והחבור בבגדים בשתי תכיפות כי מלשון יחדו למדו כן כי שתי תכיפות הן חבור ומשם למדו שהכלאים אסורין אע"פ שאינן בגד אלא אפילו בקולע חוטין מעשה עבות ועושה מהן אבנטי' אף על פי שאינו ארוג וכענין ששנינו לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו ולשון נוז מלה מקוללת בתיבה המורכבת. הואת כמו שטווי שאין ממנו בם אלא הטי"ת ועניינה כפי דעתי נלוז מלשון תועבת ה' נלוז מסה ומעקש דרכיו. ונלוזים במעגלותם שהלולים ונוטים כי כן הדבר השזור פתול ומעוקש וכמו שאמר רבי שמעון אומר נלוז ומליז אביו שבשמים עליו מפני השם הנכבד מדרכי רחמיו עליו כענין שנאמר ועם עקש תתפתל ובלשון חכמים ימשוך בו בקולר לבן מלכים שנוז לבו עליו ונטל את הנפורין לחתור על אביו שנטה לבו לדרך רעה ומזה אמרו בתלמוד סנהדרין מבזייתיה דמר לא אמרי ביה ולא מידי כלומר אם היית רוצה להתעקש ולהטות הדברים לא היינו יודעים לנגד כלום מייתיה כמו נלוזייתיה כלומר כשהייתו

חכו

יונתן בן עוזיאל

חַקְלָךְ לָא תִזְרַע עֵירְבוּבִין וּלְבוּשׁ עֵירְבוּבִין כִּלְאַי עֲמַר וְכִיתָּן לָא יִסּוּק עֲלָךְ: (כ) וּגְבַר אֲרוּם יִשְׁכּוּב עִם אִיתְּתָא תַּשְׁמִישׁ זַרְעָא וְהִיא אַמְתָא וְחַרְתָא מִתְאַרְסָא לִגְבַר חָרֵי וּמִתְפָּרְקָא כּוּלָּהּ עַד כְּדוּן לָא אִתְפְּרִיקַאת בְּכַסְפָּא אוֹ שְׁטַר שִׁחְרוּרָהּ לָא אִתְיְהִיב לָהּ פִּשְׁפּוּשׁ יְהֵי בְּדִינָהּ לְמִלְקֵי הִיא מִחַיְּיבָא וְלָא הוּא בְּרַם סְדַר קְטוֹלִין לֵית הִינּוּן חַשִּׁיבִין אֲרוּם לָא אִתְחָרַרַת כּוּלָּא:

ירושלמי

[(כ) מָרְדוּ אִינוּן חַיָּיבִין:]

(כא) וְיֵיתֵי גְּבַר דְּשַׁמֵּישׁ עִמָּהּ וְלָא הִיא יַת קָרְבַּן אֲשָׁמֵיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּיכְרָא לַאֲשָׁמָא: (כב) וִיכַפֵּר עֲלוֹי כַּהֲנָא בְּדִיכְרָא דַּאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ מִטּוּל חוֹבְתֵיהּ דְּחַב וְיִשְׁתְּבַק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דְּחָב: (כג) וַאֲרוּם תֵּיעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִנְצְבוּן כָּל אִילַן דְּמֵיכְלָא וְתִגְזְרוּן גְּזָרָא יַת אִינְבֵּיהּ תְּלַת שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבְדָא.

בעל הטורים

שאינו משא ומתן אם נוקם ונוטר. ולהבא לרעך כמוך וסמיך ליה (יט) לא תרביע כלאים שהאוהב אשתו לא ישמש עמה ועיניו באשה אחרת. ולא יכנסו לתשמיש. לא תרביע כלאים וסמיך ליה (כ) ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והוא שפחה נחרפת דהיינו כמו כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין. וסמך לשפחה חרופה ערלתו את פריו לומר שהבועל שפחה חרופה פריו יהיה רשע. ועוד דאמרינן (ב"ב כ"ט ע"ב וע"ש) כשיפה מקטע רגליהון דבועלי כלות כמו זה שלא היה יכול להמתין עד שנשתחררה. והפדה לא נפדתה בגימ' יהיה בכסף ובשוה כסף: (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא וסמיך ליה (כג) וכי תבאו אל הארץ לומר כל הדר בא"י שרוי בלא עון. כל בן אשבל צבית'

יונתן

מעביד: (כ) אמתא ומארסא פי' שפחה ובת חורין דהיינו חציה שפחה וחציה בת חורין ומאורסה לבר חורין דהיינו לעבד עברי. ומתפרקא כולה פי' נפדתה כולה רק שלא נפדתה בכסף וס"ל כר' עקיבא וכר' אלעזר בן עזריה ונפקא ליה מוהפדה לא נפדתה וק"ל. פשפוש יהוי פי' דרישה ומקיפה יהא בדין למלקא מלקות ארבעים ודרש בקרת מלשון מבקרין היינו פשפוש למלקות: (כג) מרחק לאבדא פי' שיהא מרחק ומגונה לאכול אותם

רמב"ן

וזהו האמת והנכון בענין הזה ולפיכך הולך להתיר כלאים בציצית אע"פ שאין הציצית ארוג ואינו בגד וזהו דין תורה אבל חכמים אסרו אפילו מה שאינו עשוי אלא באחד מהם או שוע או טווי או נוז ולפי' שינו הלבדים אסורין מפני שהן שועים סיף של צמר בשל פשתן אסורין מפני שהן אורגין בארוג והכל מדרבנן וטעם כלאי הבגדים להרחיק התערובות במינין ואסר הרגילים להעשות מהן בגד. והרב אמר במורה הנבוכים טעם השעטנז מפני שהיה בזמן ההוא בגד ידוע לכומרי בעלי הכשפים שהם היו עושים כל מעשיהם ואמר שמצא זה כתוב בספריהם ולפי שהיה ענין גדול ורצוי להם מאד שיפעלו בו פעולותם הידועות לעבודה זרה ולשדים תרחיק אותו התורה מכל אדם כי התורה תבא למחות מעשיהם ולהכחיד זכרם: (כ) והוא שפחה נחרפת. לאיש מיועדת לאיש ואינו יודע לו דמיון במקרא לשון רש"י והנראה אלי כי הוא מלשון כאשר הייתי בימי חרפי בימי נעורי וכן לא יחרף לבבי מימי שלא יהיה לי לב נער ויקראו ימי הנעורים ימי חרף כי החרף בראשית השנים. וימי הזקנה כנגד הקיץ שהם ימי האסיף יאמר הכתוב שהיא שפחה נערה לאיש ידוע כי הפלגש אשר היא משרת את האיש וישכב עמה תקרא נערה לו כי גם כל משרת האדם יקרא נערו ומורגל בלשון חכמים לאמר על השוכבת עם האיש המשמשת עמו והיא נחרפת שנעשית נערה לאיש וידועה לו מנשיפרה בלע"ז וכן בלשון חכמים דקרו לה רביתא דפלניא והענין שאינה אשתו לגמרי אבל נתן לה קדושין והיא לו לנערה משמשת: בקרת תהיה. יש על בית דין לבקר הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין לשון רש"י. וכן אמרו כל המפרשים ואם כן יזהיר הכתוב בבקור הזה מפני שהיא דומה לאשת איש אולי ימעו בה ואין פירושם מתוק בפי כי בידוע שיבוקר הדבר ולא ימיתו האדם חנם. וכן יבקרו בכל חייבי המיתות ואני סבור שהיא מלה יחידית בכתוב אבל היא מורגלת בלשון ארמית ובדברי רבותינו מלשון הפקר כי עיקר הלשון הבקר כמו שאמרו ב"ש אומרים הבקר לעניים הבקר וב"ה אומר עד שיפקיר אף לעשירים כשמט' ותנן נמי אוכלין על המובקר אבל לא על השמור ותרגם יונתן אנשים רקים ופוחזין סריקין ובקרין כלומר בעלי הבקר בשקריהם ובפחזותם ובקריתהון ואמרו כי שמענה ונמצאה תרגומו ירושלמי ובקרנה. וכן בכל מקום נמצא הלשון בבי"ת אבל הרגילו בגמרא לומר ממנו הפקר. כי האותיות האלה מתחלפות אצלם תמיד כאשר אומרים מן עפשו פרודות עבש וכן בכתוב במקומות הרבה כמו שהזכרתי בפסוק נשפת ברוחך ופירוש הפסוק הזה שאמר בשפחה הזאת אע"פ שהיא נחרפת לאיש לא תהיה לו לאשה כי בקרת תהיה לו כלומר מופקרת תשכב אצלו ולא יומתו כמשפט הנואף והנואפת באשת

אבן עזרא

תשמרו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין: (יט) כלאים. שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים. וטעם השדה והבגד להיות לעבון [א]כי יש מלות רבות לזכר כמו השמות והסוכות והציצית והשופר והחזה ותפלין [ב]ופסח ארמוז לך סוד [ג]דע כי העולם שלם מאד. על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי [ש]ותורותי: שעטנז. המעתיקים אמרו שהיא שלש מלות [ת]או מחוברת [א]ופירושה מעורב והוא שם לבדו במקרא: (כ) והוא שפחה. אמרו [ב]המכחישים כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את בתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא יעדה שיקחנה אדוניה או בנו ואיננה מאורסה וזה טעם כי לא חפשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות. ומלת נחרפת. על דעת רבים [ג]יעודה לפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה בבנות אחר ואינו מאורסה: והפדה: שם הפועל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד [ד]הנוסף והטעם שלא פדאה אדניה או אחד ממשפחתה קודם היותה בוגרת: או חפשה. השו"רק מקום קמץ חטף כי [ה]האחד [ו]חופש והטעם שהיה המנהג לכתוב לה גט חופש אם מכרה האב עד זמן קצוב והמעתיקים אמרו שחציה חפשית וחציה אמה והוא אמת: בקרת תהיה. יש אומרים שפירושו כמו פילגש אמרו כי כן בנות [ז]מלכים ביקרותיך ולא פרשו נכון כי ביקרותיך טעמו השפחות היקרות ונעלם היו"ד בעבור האות המשרת בחרק והיה בחרק בעבור המחברות שני שו"אין כעי' האחד תחת האות המשרת והשנית תחת האות הראשון של השרש בלשון [ח]נקבות ואין [ט]כח בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלת ורבים [י]משני אדמת עפר יקיצו על קריאת בן נפתלי. ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטעם שיחפש הדבר והמעתיקים אמרו כי יש עליו מלקות ברצועה של בקר וזה אמת מדברי קבלה והמלה כדמות אסמכתא. וטעם להזכיר זאת הפרש' כי הוא עושק אדני השפחה ע"כ יביא איל אשם ועוד על דרך דרש שזאת השכיבה כמו כלאים ששני עם שפחה: (כב) ונסלח לו. אפרשנו עוד. [כ]וטעם להזכיר ערלת הפרי. בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא כארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת ויזיק לנפש החכמה בשר כל [ל]עוף דורס והבהמות הטמאות והמשכיל יבין. וטעם (כג) וערלתם ערלתו. שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא תועיל כערלת שפה ואוזן וערלת בשר. וטעם וערלתם. שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם [מ]בארמית: יהיה לכם ערלים. פירוש [נ]וערלתם: קדש

פירוש על אבן עזרא

[א]שלא לשנות מעשה השם. [ב]כי כולם אינם מכוונים לעצמן בלבד גם לעקרים גדולים כל אחד ואחד כפי ענינו. [ג]ר"ל הנכנס בדעתו ועושה הכל בטוב טעם ודעת כאשר יחייב השכל. הוא גם שלם לשמור מאד פקודי השם וחקותיו אף שלא יתחייבם השכל. [ש](בראשית כ"ו ה'). [ת]שוע וטווי ונוז. [א]ר"ל מלה אחת בת חמש אותיות. [ב]ר"ל המעתיקים. [ג]ר"ל (פעטעלאכען) [ד]ר"ל מבנין הפעל. [ה]ר"ל בלא כנוי. [ו]כמו בגדי חופש (יחזקאל כ"ז כ') על משקל פעל הפא בחולם. וכן את כל תקפו (אסתר ט' כ"ט) ובכנוי כל מעשה תקפו. ולולי לאסור פה חפשה בק"מ, ובא חולם במקומו. [ז](תהלים מ"ה י') [ח]ר"ל יקרות. [ט]ר"ל בשני שואין נעים כלומר כמו ביקרותיך [י](דניאל י"ב ב') שהיו"ד נח שלא כמנהג. [כ](במדבר י"ד י"ט). [ל]כי ידוע כי המזון יתאחד לו מזג ממין המזון ולמזג כח גדול בזכות הנפש וכוון הדעת או בטפשו ובכבד ראיה מה שכתב בפרש' משפטים בזה. [מ]ומתרגמין כיתקא. [נ]כלומר כי טעם יהיו לכם ערלים. הוא פי' למלת וערלתם ערלתו.

פירוש רשב"ם

לא תרביע כלאים. לפי דרך ארץ ותשובת המינין. כשם שציוה הכתוב של כל אחד ואחד יוציא פרי למינהו במעשה בראשית כך ציוה להנהיג את העולם בבהמות בשדות ואילנות גם בחרישת שור וחמור שהם שני מינים. וגם בצמר ופשתים אחר שזה מין בהמות וזה מין קרקע וגידוליו. ולמינים אמרתי הצמר צבוע והפשתן אינו צבוע וקפיד בבגד של שני מראות והודו לי: (כ) נחרפת. מסורה ומיוחדת לעבד עברי אם אדוניו יתן לו אשה. דומה לו עם חרף נפשו למות מסר נפשו. וגם בתרגום: לא נפדתה. שאינה משוחררת. ואיננה כאשת איש לידון בחנק: בקרת תהיה. כמו לא יבקר הכהן. כן פתרונו דנ"ש ומנחם. יחקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחיבו מיתה כאשת איש: (כג) וערלתם לשון

עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃ כד וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה׃ כה וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כו לֹא תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ כז לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ׃ כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי יְהוָה׃ כט אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה

הארץ

אונקלוס

שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לַאֲבָדָא לָא יִתְאֲכִיל׃ כד וּבְשַׁתָּא רְבִיעֲתָא יְהֵי כָּל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ תּוּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ׃ כה וּבְשַׁתָּא חֲמִישֵׁיתָא תֵּיכְלוּן יָת אִבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כו לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעַנְנוּן׃ כז לָא תַקְּפוּן פָּאתָא דְרֵישְׁכוֹן וְלָא תְחַבֵּל יָת פָּאתָא דְדִקְנָךְ׃ כח וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְסַרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ׃ כט לָא תַחֵיל יָת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתַהּ וְלָא

תטעי

מסרה שלש, חסר. יאכל, כ"ג. כד הרביעת, מלא י"ק וחסר הבין וכן החמישת. הלולים, ב' ומלא דמלא. כה החמישת, ה' ולב"כ. להוסיף, כולם מלא דמלא במ"ם. תבואתו, מ"ו וכן בסוף תיבות בוי"ו. כו לא תאכלו, ז' ר"פ לא לא ולא. תנחשו, ל'. תעוננו, ל' ומ"ו. כז תקפו, ל'. ראשכם, ב' וחסר. ולא, ל'. תשחית, כל דסירק מלא. זקנך, חסר. כח ושרט, ל'. וכתבת, ב' וחסר. קעקע, ל'. לא תתנו, כ"ז. כט להזנותה, ב' ומלא.

ת"א ערלתו שבת קמ. שלש שנים ר"ה השנה ט. ערלים לא פסחים כב קדושין כו בב"ק קא. ובשנה הרביעית ר"ה י. קדש הלולים לה' ברכות לה בב"ק סט. ובשנה החמישית ר"ה י. להוסיף לכם תבואתו ברכות לה. לא תאכלו על הדם ברכות י מ"ק יד סנהדרין סג ספר הזוהר פ' ויקהל. לא תנחשו ולא תעוננו סנהדרין סו. לא תקיפו פאת ראשכם יבמות ה נזיר מא מ קדושין כט לה מכות כ. ולא תשחית שבת מ' קכב נזיר נח קדושין כט לב לה בב"ק לא מכות כא חולין ז. ושרט לנפש לא תתנו מכות כ. וכתבת קעקע שם כא. אל תחלל את בתך סנהדרין עו.

רש"י

ונסתם מליהנות ממנו. **שלש שנים יהיה לכם ערלים.** מאימתי מונה לו משעת נטיעתן (ת"כ) יכול אם הצניעו לאחר שלש שנים יהא מותר ת"ל יהיה בהוייתו יהא: (כד) **יהיה כל פריו קדש.** כמעשר שני שכתוב בו (ויקרא כז) וכל מעשר הארץ וגו': **קדש לה'.** מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומות ירושלים (קידושין כד) אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולים לה' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים: (כה) **להוסיף לכם תבואתו.** המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו: **אני ה'.** אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: (כו) **לא תאכלו על הדם.** להרבה פנים נדרש בסנהדרין (סנהדרין סג) שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהר' לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפש' ועוד הרבה: **לא תנחשו.** (סנהדרין סו) כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: **לא תעוננו.** לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: (כז) **לא תקפו פאת ראשכם.** (מכות כ) זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקף ראשו עגול סביב שאחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה: **פאת זקנך.** (מכות כא) סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: (כח) **ושרט לנפש.** כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: **וכתבת קעקע.** (מכות כא) כתב המשוקע ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם: **קעקע.** לשון (במדבר כה) והוקע אותם (שמואל ב כא) והוקענום תוקעין עץ בארץ ותולין אות' עליה' ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפויי"נט בלע"ז: (כט) **אל תחלל את בתך להזנותה.** במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: **ולא תזנה הארץ.** אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה

לעשותן

רמב"ן

באשת איש כי לא תפסה להיות אשתו גמורה אבל יביא זה עליה אשם בעבור שהיא נחרפת אליו. ואונקלוס שאמר בקורתא תהא לשונו כלשון יונתן ב"ע במלת בקרין: (כג) וערלתם ערלתו את פריו. ואטומים אטימתו יהא אטו' ונסתם מליהנות בו לשון רש"י ויפה פירש ואם כן יהיה ערל לב סגור לב כמו שנאמר ואקרע סגור לבם וכן ערלה אזנם שהיא סגורה ואטומה אין הקול נכנס בה. וערל שפתים סגור שפתים כי העלגות אוטם וסגירות בגידי הלשון ופעמים בגידי השפתים שלא יפתחו כראוי והדבור יקרא פתיחה פתח פיך לאלם פתח איוב את פיהו ומפתח שפתי מישרים משוכבת חיקך שמור פתחי פיך. והזכיר הכתוב אטומות בפרי הבא בתוך שלש שנים לאסרו בהנאה ולא יאמר כן באסור אסורי הנאה כי ביאת הפרי בתחלתו יקרא פתיחה כמו שאמר פתח הסמדר ולכך אמר שלש שנים יהיה לכם ערלים כאלו הפירות סגורים באילנות לא הוציאו פרח ולא פתחו סמדר: וטעם המצוה הזאת. לכבד את ד' מראשית כל תבואתנו מפרי העץ ותבואת הכרם ולא נאכל מהם עד שנביא כל פרי שנה אחת הלולים לה' והנה אין הפרי בתוך שלש שנים ראוי להקריבו לפני השם הנכבד לפי שהוא מועט ואין האילן נותן בפריו טעם או ריח טוב בתוך שלש שנים ורובן הם נרקבים ורובן לא יוציאו פירות כלל עד השנה הרביעית. ולכך נמתין לכולן ולא נטעום מהם עד שנביא מן הנטע שנטענו כל פריו הראשון הטוב קדש לפני השם ושם יאכלוהו ויהללו את שם ה'. והמצוה הזאת דומה למצות הבכורים ואמת הדבר עוד כי הפרי בתחלת נטיעת האילנות רב הלחות דבק מאד מזיק לגוף ואיננו טוב לאכלה כדג שאין לו קשקשת והמאכלים האסורים בתורה שהם רעים גם לגוף והרב נתן בזה טעם במורה הנבוכים כטעמו ברוב המצות כי היו לחרטומים ולמכשפים בזמן ההוא מיני כשוף יעשו אותם בעת נטיעת האילנות ויחשבו כי בהם ימהר האילן להוציא פריו קודם זמנו הידוע במנהגו של עולם ובאלו יקריבו את הפרי לפני הע"ז שעשו בשמה הכשוף ההוא ולכך צותה התורה באסור הפרי הבא קודם לשלש שנים שלא יבואו לעשות המעשים הרעים ההם כי רובי האילנות יוציאו פירות בשנה הרביעית ושנאכלהו לפני השם הפך אכלם אותו לפני ע"ז: (כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין לשון רש"י. והפשוטה משם לפי הסוגיא שהם כולם מן התורה שכלל הכתוב כל אכילות הדם באלו אחד ואם כן מה שאמר הכתוב בשאול הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם שהיו חוטאים באחד מן השמות הנכללים באלו שזה. כי היו אוכלים מן הבהמה קודם שתצא נפשה זהו מה שאמר ויעט העם אל השלל שהוא כעיט הדורס ואוכל. ויקחו צאן ובקר וגו' וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם מרוב השלל בבהמות כשהיו שופכים דמם ארצה היו תולשים אבריהם ואוכלין קודם מיתתו. ועל דרך הפשט הוא מין ממיני הכשוף או הקסמים כי הוא דבר למד מענינו והיו שופכים הדם ומאספים אותו בגומא והשדים מתקבצים שם כפי דעתם ואוכלין על שולחנם להגיד להם העתידות. וכאשר היו ישראל עם שאול במחנה ההוא היו מתפחדים מאד מן הפלשתים ולא היה שאול עושה דבר בלתי שאלת אורים ותומים כמו שנאמר נקרבה הלום אל האלהים והעם היו שואלין בשדים או בכשפי' לדעת דרכם ומעשיהם ואוכלים על הדם למעשה המעשה ההוא ולכך אמר הכתוב ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם ויאמר בגדתם לומר הנה השם עשה לכם תשועה גדולה היום ואתם שואלים ללא אלהים בגידה היא זו. ועוד אפרש איסור מעונן ומנחש: (כט) אל

תחלל

אִבְרָא לָא יִתְאֲכֵל: (כד) וּבְשַׁתָּא רְבִיעֲתָא יְהֵי כָּל אִינְבֵּיהּ קוּדְשֵׁי תּוּשְׁבְּחָן
קֳדָם יְיָ מִתְפָּרַק מִן כַּהֲנָא: (כה) וּבְשַׁתָּא חֲמִישֵׁיתָא תֵּיכְלוּן יַת אִינְבֵּיהּ מְטוּל
דְּיוֹסְפוּן לְכוֹן מִן שְׁמַיָּא עֲלַלְתָּא אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (כו) לָא תֵּיכְלוּן מִבְּשַׂר
כָּל נִכְסְתָא עַד דְּאַדְמָא קַיָּים בְּמִזְרְקַיָּא לָא תֶהֱוֹן נַטְרֵי נַחְשִׁין וְלָא אָחוֹדֵי
סַנְהֶדְרִין עֵינִין: (כז) לָא תַקְפּוּן צִדְדֵי רֵישֵׁיכוֹן וְלָא תְגַלְּבוּן יַת שׁוּמַת דִּיקְנֵיכוֹן:
(כח) וְשׂוֹרְטַת חִיבּוּל עַל נְפַשׁ דְּמִית לָא תִתְּנוּן בְּבִשְׂרֵיכוֹן וּכְתָב חָקִיק לְרֻשְׁם
חֵרִית צִיוּרָא לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ: (כט) לָא תִּפְסוּן יַת בְּנָתֵיכוֹן לְמִסְבְּבָא
יַתְהֶן לְזְנוּ וְלָא תְשַׁהוֹן לְמִסְבְּבָא בְּנָתֵיכוֹן לְגוּבְרִין סְמִיךְ לְפִיקֻּדְהוֹן דְּלָא יִטְעֲיַן
בזני

בעל הטורים

גימ' זה בפלפלין פמך (כו) לא תאכלו על הדם לערלה לומר שאסור לאכול בלא ברכה ערלה בלא חילול. לא תאכלו על הדם וסמיך ליה לא תנחשו שלא ינחשו באכילה דלך שעושין הרולפים שאוכלין לחם על ההרוג שלא ינקמו גואלי ההרוג: (כז) לא קפו בגימ' אסר המקיף ואחד הניקף חייבים הם. ולא תשחית בגימ' זהו תער ולא מספרים. פאת זקניך וסמיך ליה (כח) ושרט לנפש לומר כשם שחייב על הפאה בה' אות כך חייב. אם שרט ה' שריטות בה' אצבעות. קעקע בגימ' שם שכותב שם העובדה כדאיתא

יונתן

אוסם לומר שהן אסורין בהנאה כמו אבד תאבדון וכן הוא בת"כ: (כה) מטול דיוספון עללתא ר"ל שלא יאמר האדם הרי ארבע שנים מלטער אני בו חנם לכך נאמר להוסיף וגו' וכן הוא בברכות פ' כילד מברכין: (כו) מבשר כל נכסתא וכו' פי' שלא לאכול מבשר שחוטה ועוד הדם קיים בגידין וכן הוא בפרק ד' מיתות. לא תהון נטרי נחשין פי' שלא יהיו שומרים נימוסים מאחרים. ולא אחורי סנהד' פי' שלא יעיינו וילמדו בזה מסנהדרין גם שהם בקיאים בנימוסים ומעשה כישוף דשאני להתלמד כדי להבין ולהורות כמה מעשיהם מקולקלים כדאיתא בפ' ד' מיתות לא שלמד לעשות דוקא וק"ל: (כז) תגלבון שומת דיקניכון פי' תרנוס של תער גלב ור"ל דדוקא גילוח שיש בו השחתה וזהו תער ודייק נמי מפאת משמע סוף זקנו והיינו שבגלוח של זקנו היינו שומא: (כט) ולא תשהון למסבא פי' אל תשיאו (תשהו) בנותיכם לאישות סמוך לפירקהון לזמן דהיינו עד עת שיהיו בוגרות שמתוך כך תבא לידי זנות וכן סבר רבי עקיבא בסנהדרין ע"ש: וכל

רמב"ן

תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה שלא לשם קדושין ולא
אנה הארץ אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותה במקום
אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים ומלקוש לא היה
מצח אשה זונה היה לך וגו' לשון רש"י ולא הביאותי דעתו שאין זנות
תורה בפנויה שהלכה פסוקה היא פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות
לא עשאה זונה. ומפורש אמרו בסנהדרין ובת איש כהן כי תחל לזנות
על אפילו פנויה. והקשו והא לזנות כתיב. ותירצו כרבי אליעזר דאמר
פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה וכן אמרו אשה זונה
חללה לא יקחו שאינו בפנויה אלא גיורת ומשוחררת או שנבעלה בעילת
זנות ונפני שאין קדושין תופסין בה כמו שמפורש ביבמות ובספרא אשה
זונה רבי יהודה אומר זו אילונית. וחכמים אומרים אין זונה אלא הגיורת
ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות. רבי אליעזר אומר אף פנוי הבא על
פנויה שלא לשם אישות וכך אמרו לענין ולא תביא אתנן זונה שאינו
בפנויה כלל אבל הברייתא השנויה בת"כ והנזכרת במסכת סנהדרין או
היא כרבי אליעזר ואינה הלכה או שהיא במוסר את בתו למי שאין לו
אישות כגון גוי ועבד וחייבי כריתות ומיתות ב"ד שזה נקרא זנות לדעת
חכמים וזהו שאמרו במוסר את בתו פנויה שלא לשם אישות כלומר לאי
שאי אפשר להיות אישות ביניהם וכן מה ששנינו שם בספרא ולא תזנה
הארץ מזנים הם הפירות והוא דרך אגדה כדרש מתלת הארץ מדלא כתיב
לא יזנו אנשי הארץ אבל עיקר הכתוב שהוא לאו שני וכבר תנאו בעל
לכות גדולות בחשבון הלאוין והיא אזהרה לאיש הזונה ולבת עלמה שלא
תמסור עצמה לשם זנות ומכאן הוא שאמרו שם בבריתא וכן היא המוסר'
עצמה שלא לשם אישות וטעם הכתוב כי בעבור שהבת ברשות אביה והוא
שאי בנעוריה לקדש אותה ולהכניס' לחופה והאונס והמפתה אותה נותן
נכס לאביה פירש הכתוב שאינו רשאי למוסרה למי שיהיה זנות. והזהירו
זה בלאו. ואחרי אזהרת האב הזהיר גם הזונים עצמם האיש והאשה
רש"י כתב בפרשת אמור אל הכהנים. זונה שנבעלה בעילת ישראל האסור
לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר וזו סוראה ממנו שאין זנות
נפרין אלא שהוא מלכה בה אף חייבי לאוין. וזה דעתו גם בפירושיו
גמרא וגם זה איננו נכון אלא מחייבי כריתות ועכו"ם ועבד שאין להם
קדושין בה היא נעשית זונה וכהן לוקה עליה משום זונה אבל מחייבי לאוין ממזר וגר ועמוני ומואבי איננה זונה ואינו לוקה עליה אלא שנפסלה מן
התרומה

אבן עזרא

(כה) קדש הלולים. להלל השם והכהן יאכלנו. וטעם להוסיף לכם תבואתו. תבואתו דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלש ישלם ואם אין לו דבוק עם חמשה בקר ישלם תחת השור ורבים כמוהם. וטעם אני יי' אלהיכם. שאוסיף ברכה בתבואה: (כו) לא תאכלו על הדם. דבוק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכלו פריו עד השנה החמישית. גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזרוק דמו על המזבח ששם אם היה קרוב אל מקום הקדש ובעד הכאמן דברי ג'אול כי האכלן היה עמו כי כן כתוב הנה [o]אוכלים על הדם כאילו אוכלים זבחים לשעירי' כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים כי אמר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור על כן דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזורים אחרי השדים ובארץ כנען מנחשים ומעוננים כי כן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען. ומלת תנחש. מנחש כמו נחשתי ויברכני יי' כי נחום בצירות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ושעות: תעוננו. יש אומרים מלשון ענה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזניו לשמוע מה יענה המדבר. ולא אבה [ע]הדקדוק וי"א .[o]מעונן לשון ועונתה לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שיעונן שיסתכל בעננים ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות תעוננו מבעלי [x]הכפל כמו תסובבו כי מלאנו ועוננים כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכפול והפעל ומעונן ונכחם. וטעם להזכיר לא תקפו פאת ראשיכם כמעשה הגוים להיות מובדלים מהם ואחר שפעל הראש והזקן לתפארת נראה אין ראוי להשחיתו וי"א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשו גם פאת זקן בעבור המת: (כח) ושרט. גם הפאה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה. ומלת לנפש הגוף המת וכן מתורגם והוא האמת ולא כדגם [ק]הכו"ן להקל על הלשון: וכתבת קעקע. יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שירשום גופו בצורה הידועה באש על המת ויש עוד היום רושמים בנערותם בפניה' להיותם ניכרים. ומלת קעקע. כפולה כמו רוקע הארץ ולאלהי' והוא מגזרת ורוקע אות' ועל דעת המתרגם גם היא [ר]מלה זרה גם הוא הנכון. וטעם להזכיר אל תחלל את בתך. בעבור שרט לנפש שלא תתגלה לעיני הכל

פירוש על אבן עזרא

נ"ל הנה העם חוטאים לד' לאכול על הדם (ש"א י"ד ל"ג) [ע]כי אין טעם לכפילת הנו"ן תעוננו. [o]ר"ל ממלת עונה לשון ועונתה לא יגרע. [x]ושרשת ענן. כמו תסובבנו שרשו סבב. [ק]ר"ל שיהי' ראוי להיום לנפש תחת [ל]הנפש [ר]וע"ד המתרגם הוא מלה זרה כי א"ת וכושמין מריתין שהמלה בת ד' אותיות קעקע כדעת קצת המדקדקים. יחזקאל

ספורנו

שוגג ומקריב אשם על ספק הקדש: (כו) לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו. כל אלה היו דרכים אצלם בהגדת עתידות בקורס מדרכי ים הספה והבואה לדרכי רוח הטומאה ובהיות מדרכי האל וכבודו שלא לאכל גופות עמו אסר קדם לעבדו אמר לא תקפו ונוה שלא יאלצם בהקפת ראשם כמנהג הוטים והכורים. ולא בגלוח הזקן כאמרם הדרת פנים זקן: ולא בשרט לנפש כמתחייבים מאד מיתת האדם ומתאבלים מאד עליה. כן בכתובת קעקע לתת אות בבשרנו מלבד אות הברית. ולא הזנות הבת אפי' פנויה אשר הוא אסור לה ולאביה כענין כי תחל לזנות את אביה היא מחללת

פירוש רשב"ם

שן סתימה ואטימה והרחקה. ערלה אזנם. ערל לב. שתה גם אתה והערל: (כד) קדש הלולים. קודש כמעשר שני לאוכלו בירושלים ולהלל לבורא ובן מצינו במעשר שני שיאכלוהו במקום אשר יבחר למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים: (כה) להוסיף לכם תבואתו. לכך תזכו אם תעשו אשר צויתי: (כו) לא תאכלו על הדם. לפי פשוטו דבר למד מעניינו. לא תנחשו ולא תעוננו. אף זה יעשו כחוקות הגוים שאוכלים על קבר ההרוג שם מכשפות שלא ינקום או מכשפות אחר כעין שאנו אומרים מסמסר מן הצלוב. ורבותינו דרשוהו בכמה עניינים במסכת סנהדרין: (כט) להזנותה. זנות

עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ ד וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עַם הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ לְבִלְתִּי הָמִית אֹתוֹ׃ ה וְשַׂמְתִּי אֲנִי אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ וְאֵת ׀ כָּל־הַזֹּנִים אַחֲרָיו לִזְנוֹת אַחֲרֵי הַמֹּלֶךְ מִקֶּרֶב עַמָּם׃ ו וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תִּפְנֶה אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים לִזְנֹת אַחֲרֵיהֶם וְנָתַתִּי אֶת־פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ הַהִוא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ ז וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ששי (שביעי כשהן מחוברין)

ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט כִּי־אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו בּוֹ׃ י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת הַנֹּאֵף

והנאפת

אונקלוס

ארי מזרעיה יהב למולך בדיל לסאבא ית מקדשי ולאחלא ית שמא דקודשי: ד ואם מכבש יכבשון עמא בית ישראל ית עיניהון מן גברא ההוא בדיהב מזרעיה למולך בדיל דלא למקטל יתיה: ה ואשוי אנא ית רוגזי בגברא ההוא ובסעדוהי ואישיצי יתיה וית כל דטען בתרוהי למטעי בתר מולך מגו עמהון: ו ואינש דיתפני בתר בידין ודכור למטעי בתריהון ואתן ית רוגזי באינשא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה: ז ותתקדשון ותהון קדישין ארי אנא יי אלהכון ח ותטרון ית קימי ותעבדון יתהון אנא יי מקדשכון: ט ארי גבר גבר דילוט ית אבוהי וית אמיה איתקטלא יתקטיל אבוהי ואמיה לט קטלא חיב: י וגבר דיגוף ית אתת גבר דיגוף ית אתת חבריה

אתקטלא

מסרה עמא, ב׳ דגשים. ולחלל, ל׳. ד העלם, ל׳. העינין, בשוא פשוט. יעלימו, ל ומלא. עיניהם, מד״מ. המית, מלא. ה ובמשפחתו, ל׳. הזנים, ח״ו ומ״י. לזנות, מלא. ו האבת, ו׳ חסר בלי׳. לזנת, ל׳ חסר. ההוא, וא״ו וחירק. מקרב עמו, ג׳. ז אני ה׳ וכו׳, כ״ג ק״פ בסיפרא. ח אני ה׳ וכו׳, ד׳. ט ואת אמו, ג׳. קלל, ב׳. דמיו בו, ל׳ בתו׳. י הנאף, ל׳ וחסר.

ת״א כי מזרעו סנהדרין כד. למען טמא שבועות ז. ואם העלם כתובות ל בתתו מזרעו סנהדרין סד. ושמתי אני שבועות לט. והכרתי אותו שם לט. והתקדשתם ברכות נג יומא לט יבמות כ. איש איש סנהדרין פה שבועות כו אביו ואמו מליאה לד סנהדרין פה שבועות כו חולין עח. ואיש אשר קדושין יט סנהדרין נא נב.

רש״י

עסקי ועוסק בו: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למלך. (ת״כ סנהדרין סז) לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מניין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין ת״ל בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון (ויקרא כא) ולא יחלל את מקדשי: (ד) ואם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: (ה) ובמשפחתו. אמר רבי שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אתו. למה נאמר לפי שנאמר במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפח׳ בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המלך. (ת״כ) לרבות שאר ע״א שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה: (ז) והתקדשתם. זו פרישות ע״א: (ט) אביו ואמו קלל. (ת״כ סנהדרין סה) לרבות לאחר מיתה: דמיו בו. זו סקילה וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אות׳ דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: (י) ואיש. פרט לקטן: אשר ינאף את אשת. (קידושין יט סנהדרין נב) פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קדושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו. פרט לאשת נכרי למדנו שאין קדושין לנכרי: מות יומת הנאף והנאפת. כל מיתה האמורה בתורה סתם

רמב״ן

קנני ראשית דרכו והנה לדברי שניהם אין המלוה אלא בחכם. ואונקלוס אמר מן קדם דספר באורייתא תקום ותהדר אפי סבא. ומשמעות דבריו שגם הוא סובר כן ועם כל זה העולה מן הגמרא לפי פסק ההלכה אינו כן שהרי אמרו איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע ואמר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה והנה ילוה בכל שיבה אפי׳ על אשמאי שהוא הבור ויחזור וילוה על הזקן שהוא הקונה חכמה ואפי׳ ינוק וחכים ויתכן שיהיה ג״כ דעת אונקלוס אבל יתרגם ינוק וחכים בשיבה דלאו זקן וגלי בשיבה שנכללה כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים: (ג) למען טמא את מקדשי. לשון רש״י את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי. וכבר רמזתי זה איך תטמא כנסת ישראל שהיא מקודשת לשמו הגדול בחטא אחד אשר יחטא וכבר אמרו זה במדרשים שאמרו כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו גזל להקב״ה וכנסת ישראל שנאמר גוזל אביו ואמו וגו׳ אין אביו אלא הקב״ה. ואין אמו אלא כנסת ישראל. שהר הוא לאים משחית שהר הוא לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים כי החטא בילירה שיברכו עליה לשמו הגדול משם יהיה קיום העולם ואם לאו יתעלה בשמו הגדול ותסתלק השכינה מישראל וכ״ש כשיקריב ספרי למולך שהוא מתעב את גאון יעקב ומשכנו. וזה טעם עם הארץ ירגמוהו באבן כי לא אמר מות יומת באבן ירגמו אותו כאשר אמר בכולן אלא הזכיר עם הארץ לומר שכל אנשי הארץ כל ישראל חייבין להקדים ולסקלו כי לכולם יזיק כי גורם לשכינה שתסתלק מישראל ולכך תרגם אונקלוס עמא בית ישראל כי הארץ ירשה לכל ארץ ישראל לא לארץ אשר השוכב יושב בה בלבד וכענין כי לי כל הארץ. ועוד תוכל להבין סודו ממה שהזכיר הכתוב בכרת המולך ואני נתתי את פני באיש ההוא וכן ושמתי אני את פני כי שמי הגדול והנורא יכרית אותו ולא הזכיר בכרת אוב וידעוני מלת אני ולא בשום כרת אחר וכבר הודעתי טעם זה לכל מבין: (ה) לזנות אחרי המלך. לרבות שאר ע״ז שעבדה בכך ואפי׳ אין זו דרך עבודתה לשון רש״י וכבר כתב עוד בסדר אחרי מות שהמולך היא ע״ז ששמה מולך וזו היא עבודת׳ שמוסר בנו לכומרים וכו׳ וכל זה אינו עולה ומתוקן כהוגן לפי העולה בגמרא כי לדברי האומר מולך ע״ז הוא אין עבודתו של אותו ע״ז בהעברת הבנים לה שאם כן לא הוצרך הכתוב להזכיר זה כלל שהרי הוא באזהרת עובד ע״ז שבאו בה כמה אזהרות בתורה כלליות והוא גם כן בכלל העונש הנאמר בפרשת כי ימצא בקרבך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני י״י אלהיך לעבור בריתו וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם אבל על כרחנו נדרוש שכל עיקר לא בא הכתוב אלא לחייב על העבודה הזאת של העברת הזרע בשלא כדרכה וכן אמרו בגמרא ולמאן דאמר מולך ע״ז הוא כרת דמולך למה לי למעביר בנו שלא כדרכה והוא הדין לעונש ולאזהרה שאמורין

ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה ארום מזרעיה יהב לפולחנא אוחרא מן בגלל לסאבא ית מקדשי ולאפסא ית שמא דקודשי: (ד) ואין מכבש יכבשון עמא בית ישראל ית עיניהון מן גברא ההוא בדיתן מזרעיה לפולחנא אוחרא מטול דלא למקטול יתיה: (ה) ואשוי אנא פנוייתא למעסוק בגברא ההוא ובגניסתיה דמחפין עלוי לאתרדאה בייסורי ויתיה אישיצי וית כל דטען בתרוי למטעי בתר פולחנא אוחרא מגו עמהון: (ו) ובר נש דיסטי בתר שאלי בידין וסקי זכורו. ותבעי גרם ידוע למטעי בתריהון ואתן פנויתא למעסוק בבר נשא ההוא ואשיצי יתיה במותנא מגו עמיה: (ז) ותתקדשון ותהון קדישין בגופיכון מטול דאקבל ברעוא צלותכון אנא הוא מקדשכון: (ח) ותיטרון ית קיימי ותעבדון יתהון אנא הוא ה' מקדשכון: (ט) ארום גבר טלי וגבר סיב דיילוט ית אבוי וית אמיה בשמא מפרש אתקטלא יתקטיל באטלות אבנין מטול דאבוי ואמיה לט קטלא חייב: (י) וגבר די יגור ית איתת גבר מארסא או די

יגור

בעל הטורים

אתן ב' במסורה ואני אתן את פני באיש ההוא ואני אתן את שככך שלא חזר בתשובה ואני אתן שכבך מעונותיו כשבין בכיום: (ח) אני ה' מקדשכם סמך הלל אביו ואמו כי ב' מוספין יש בלדם: סמך (י) איש אשר ינאף את אשת לעשו למקלל אביו ואמו

יונתן

פנוייתא כבר פירשתי: (ה) בגברא ההוא ובגניסתיה פי' הוא בכרת ומשפחתו לבדות ביסורין משום דמחפין עליו וכן בשבועת הדיינין בריש פרקין ואמר שם אם הוא חטא משפחתו מה חטאו אלא ללמדך וכו' שאין שבולם מחפין עליו וק"ל: (ו) ואשילי יסיה בשאלת פי' שימות קודם זמנו: (ז) קדישין בגופיכון וכו' פי' שיהיו קדושים בגוף כדי שיקבל בכלון את תפלתינו ויכול לרמז ע"ד מ"ש מ"ו חותני הגאון כר"י בספר עמק ברכה על מ"ש ז"ל הרוצה לקבל ת"מ שלימה יפנה וכו' וק"ל למעיין שם. (ט) בשמא מפרש פי' שאינו חייב מיתה עד שיקלל בשם המפורש מדכתיב ונוקב וכן דייק במכילתא משפטים: (י) וגבר די יגור ית אתת גבר מארסא פי' ארוסה ובעולה ודייק מדכתיב תרי פעמים אשר ינאף. על מיבעלא בשינוק סודרא אקושא בגו רכיכא פי' כל הנבעלת חייב חנק דהיינו שינוק סודרא פי' ניעור הסודר כדמפרש בב"ד מיתות וע"ש

רמב"ן

האומרין בו שלא הוליכו אלא להעביר בנו שלא כדרכם. ונראה שלפי הדעת הזו לשון מולך איננו שם לפסל ולצלם מיוחד אלא שם לכל נעבד בכללם כל שתמליכהו ותקבלהו עליך כאלוה והנה כפי הדעת הזו יקראהו בני עמון לשקוץ שלהן מולך כי הוא מלכם והוא שם כולל לכל נעבד כי הוא מלשון מלכות ולא כדברי הרב ז"ל שאמר שהוא ע"ז ששמה מולך ועבודתה בכך. וכן מה שכתוב שהולך לזנות אחרי המולך לרבות שאר ע"ז שעבדה בכך ואפי' אין זו דרך עבודתה גם כן אי אפשר מן הטעם שהזכרנו שכל עצמו לא נאמר הכרת במולך אלא לחייבו. באין דרכו וכל ע"ז במשמע ולא יתכן שתאמר חייב הכתוב כרת בזאת ע"ז ששמה מולך במעביר לו שלא כדרכו ושור ורבה בו אף פעור ומרקולים לכרת כי למה יסלק הכתוב לכך מאי שנא זאת ע"ז מאשר כל הע"ז שבעולם. ועוד שאם כן היה צריך לרבות עוד מעביר בנו לפעור ומרקולים בסקילה כשם שריבה אותו לכרת אלא לא הזכיר הכתוב מולך כל עיקר בין באזהרה בין בעונש כרת וסקילה אלא במעביר בנו בשלא כדרכ' לכל ע"ז שבעולם ובין שתאמר שהמולך הוא שם לכל ע"ז כמו שפירשנו או שתאמר שהיא ע"ז ידועה שנקראת כך הזכיר הכתוב אותה ע"ז בשלא כדרכה והוא הדין לכולן שהעובד הזה הוא בעבור העבודה הקשה הזו וכן מוכיח כל זה בגמרא במסכת סנהדרין לפי הדעת הזו שכתב הרב שהמולך ע"ז הוא. אבל משנתינו היא שנויה כדברי האומר מולך לאו ע"ז היא כלומר שאינו נעבד שיקובל עליהם כאלוה כלל אבל הוא כמעשה כישוף לדרוש בעד החיי' אל הכלב המת ההוא. ולפי הדעת הזו העביר בנו לפעור או למרקולי' פטור גם בדברי רש"י בפירושיו בסנהדרין כך הם כמו שכתבנו והברייתא השנויה בתורת כהנים: והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המלך. לרבות שאר ע"ז בהכרת ואין לזנות אחרי המולך מיותר כמשמע מדברי הרב אבל יאמר כי הכרת הזה כאלו מיותר הוא ונדרוש אותו לשאר ע"ז. והוא מה שאמרו בגמר' שלש כריתות בע"ז למה. אחת כדרכה ואחת לשלא כדרכה כלומר לזבוח וקטור ונסוך והשתחויה שנתרבו שלא כדרכה במיתה ומחייב אותן בכאן בהכרת ואחת למולך ולמאן דאמר מולך ע"ז הוא למעביר בנו שלא כדרכה כלומר בכל ע"ז שבעולם כמו שהזכרנו: (ט) וטעם כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו. יחזור לראש הפרשה שאמר איש אמו ואביו תיראו. ואמר כאן כי איש איש אשר לא ישמע וכו' ומקלל אביו ואמו מות יומת. ועל דרך האמת בעבור שאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' אלהיכם ואומר אני ה' מקדישכם כי השם הנכבד הוא המקדש אותנו כי הוא אבינו וגואלנו מעולם הוא שמו אם כן המקלל את המשתתפין ביצירה חייב מיתה וזה

טעם

אבן עזרא

שהוא בתוך ארץ ישראל: ולחלל את שם קדשי. שישמעו הגוים והיה נראה לנו כי טעם באבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ודברי הקבלה נכונים והם [א] אמת. ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי נ"ע כי פי' ובמשפחתו הדומה אליו ומי שיאמר בגל' הזאת רק פי' כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו: וטעם (ה) ואת כל הזונים אחריו. שאם לא יומת יתנו אשרים: (ו) והנפש אשר תפנה אל האבת. טעמו כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ומלאכו [ב] כשפים גם כל נפש ארבעה [ג] עשר וכן והכרתי [ד] אותו: (ז) והתקדשתם כי אני ה' אלהיכם. קדש ונתתי לכם חקת לשמרם כדי לקדשכם וכבר הזכיר זה [ה] הכתוב והטעם להכניס את הגרים שתושבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה. והחל להזכיר עונש הכתובים בתחלת הפרשה מהאב כאשר החל איש אמו ואביו תיראו. וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מלוה: (ט) אשר יקלל את אביו. תוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו. וטעם אביו ואמו קלל. כאומר תועבה גדולה עשה: דמיו בו. כמו דמו בראשו והנסקלים גם [ו] הנחנקים דמיהם בם וכלל אומר בכל המיתות כי צריכים אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוציאם להמיתם מהכתוב גם כן לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר מלוה ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה. וטעם אשר ינאף את אשת רעהו. כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע: (י) והנאפת. אם היתה אנוסה לא תקרא

נאפת

פירוש על אבן עזרא

[א] ר"ל שמלת באבן כמשמעה אבן אחת כדאיתא בסנהדרין (דף מ"ה ע"ב). [ב] ר"ל מלודדת את כשפים (יחזקאל י"ג כ') מקובץ בל"ז. כמו כשים פלגשים. [ג] (בראשית מ"ו כ"ג) כי ארבעה מספר לשון זכר. [ד] משב על בנפש ההיא. ואמר אותו לשון זכר. הנה מלת נפש פעם זכר ופעם נקבה. [ה] (לעיל י"ח ה"ד). [ו] ר"ל לפי שקול דעתו. אבל אנחנו צריכים למסורת אבותינו וכו'. עיין

כריתות

ספורנו

אתו. וזה בהכרת יובן לחיי עולם אחר שגרמוהו באבן שאין להכריתו עוד בעולם הזה: למען טמא את מקדשי. לסלק השכינה מישראל ולאוי שהם ירגמוהו: ולחלל את שם קדשי. לפיכך אתן פני בו אע"פ שאינה ע"ז: (ה) ובמשפחתו. כי לא תהיה העלמת עיני עם הארץ זולתי מיד משפחתו המחזיקים בידו: (ז) והתקדשתם. בפרישה מן העריות: והייתם קדושים. שיהיה הזרע מוכן להיות שכינה בתוכו כאמרם ז"ל (קדושין פרק י' יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות: כי אני ה' אלהיכם. שאמרתי לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך בזרע המיוחס אחריך כמו שבארו ז"ל (שם): (ח) ושמרתם את חקתי ועשיתם אותם. ובזה האופן שתתקדשו בפרישה מן העריות תשמרו ותעשו לדורות כי אם לא תקדשו אתם ימרו גם הבנים בלי ספק בהיותם נולדים בחטא כענין הן בעון חוללתי: אני ה' מקדשכם. כי אמנם מה שאסרתי בעריות הוא לקדשכם לעבודתי: (ט) כי איש איש אשר יקלל. והאות על שאני מקפיד כל כך שתהיה הקדושה בזרע שהרי ענשתי מיתת ב"ד את המקלל הוריו שזה יקרה על הרוב בהיות פסול בזרע כי אז הוא בלתי מוכן אל מה שכתוב שמע בני מוסר אביך וכו'. ואיש כזה לא ישמור חקים ומשפטים

כי

פירוש רשב"ם

(ט) דמיו בו. דמיו בראשו, הוא חייב עצמו מיתה: (י) את אשת רעהו. ולא גוי:

והנאפת: יא ואיש אשר ישכב את־אשת אביו ערות אביו גלה מות־יומתו שניהם דמיהם בם: יב ואיש אשר ישכב את־כלתו מות יומתו שניהם תבל עשו דמיהם בם: יג ואיש אשר ישכב את־זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בם: יד ואיש אשר יקח את־אשה ואת־אמה זמה הוא באש ישרפו אתו ואתהן ולא־תהיה זמה בתוככם: טו ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת־הבהמה תהרגו: טז ואשה אשר תקרב אל־כל־בהמה לרבעה אתה והרגת את־האשה ואת־הבהמה מות יומתו דמיהם בם: יז ואיש אשר־יקח את־אחתו בת־אביו או בת־אמו וראה את־ערותה והיא תראה את־ערותו חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא: יח ואיש אשר־ישכב את־אשה דוה וגלה את־ערותה את־מקרה הערה והוא גלתה את־מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם: יט וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה כי את־שארו הערה עונם ישאו: כ ואיש

אשר

אתקטלא יתקטיל גייפא וגייפתא: יא וגבר דישכוב ית אתת אבוהי ערייתא דאבוהי גלי אתקטלא יתקטלון תרויהון קטלא חיבין: יב וגבר דישכוב ית כלתיה אתקטלא יתקטלון תרויהון תבלא עבדו קטלא חיבין: יג וגבר דישכוב ית דכורא משכבי אתתא תועבא עבדו תרויהון אתקטלא יתקטלון קטלא חיבין: יד וגבר דיסב ית אתתא וית אמה עצת חטאין היא בנורא יוקדון יתיה ויתהן ולא תהי עצת חטאין בניכון: טו וגבר דיתן שכובתיה בבעירא אתקטלא יתקטיל וית בעירא תקטלון: טז ואתתא דתתקרב לות כל בעיר למשלט בה ותקטול ית אתתא וית בעירא אתקטלא יתקטלון קטלא חיבין: יז וגבר דיסב ית אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויחזי ית עריתה והיא תחזי ית עריתיה קלנא הוא וישתיצון לעיני בני עמהון עריית אחתיה גלי חוביה יקבל: יח וגבר דישכוב ית אתתא מסאבא ויגלי ית עריתה ית קלנה גלי והיא תגלי ית סואבת דמהא וישתיצון תרויהון מגו עמהון: יט ועריית אחת אמך ואחת אבוך לא תגלי ארי ית קריבי גלי חוביהון יקבלון: כ וגבר די ישכוב עם אתת אח אבוהי

עריתא

מסרה, והנאפת, ל' וחסר. יא גלה, הנ' דגושה. יומתו, ב' וסי' דסמיך לשניי הוא ושלכא קמץ ומלא. דמיהם, מלא. יב את זכר, ל' וחד ולא. משכבי, ב' ו אביך. תועבה, מלא. יומתו, ג בטעמין זכר. לרבעה, נלפן. יד הוא, ולו' וסימ' ואתהן, ל'. ולא תהיה, ס'. בתוככם, י"ב בתורה ב' מנהון חסר דין ... טו בבהמה, ד' רפי. תהרגו, חסר. טז לרבעה, ל' דלא מפיק. אתה, חסר. יומתו ג. יז אחתו, כולה חסר. והיא, י"א כתי' יו"ד בתור' ונכתב ק' במקף לא בקדמה. ... ל'. יח את אשה, ע"ן פסוק ד' את. דוה, ג'. מקרה, חסר. הערה, ג'. והוא, ... ומיקר. גלתה, ל'. מקור, מלא. דמיה, ג'. יט ומכור, ב'. אחות, כולה מלא. ... ג'. ישאו, ו'.

ת"א איש אשר שם כד. ערות אביו שם עח. דמיהם בם שם כריתות ה. ואיש אשר ישכב את זכר סנהדרין שם. את אשה ואת חגיגה יא יבמות ג סנהדרין עה השאילים יז כריתות ה. באש ישרפו יבמות לד לה סנהדרין עו. ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה שם תמורה כח. ואת הבהמה תהרגו סנהדרין והרגת את האשה ואת הבהמה שם טו. ואיש אשר יקח יבמות עז סנהדרין מכות ה יד. חסד הוא עקידה שער סד. ערות אחתו מכות יד כריתות ב ואיש אשר ישכב את יבמות כד מכות יד נדה מא. והיא גלתה נדה יט. וערות אחות אמך יבמות כד. את מקרה הוריות ד'.

רשי

סתם אינה אלא חנק: (יב) תבל עשו. גנאי. ל"א מבלבלין זרע האב בזרע הבן: (יג) משכבי אשה. (סנהדרין נד) מכניס כמכחול בשפופרת: (יד) ישרפו אותו ואתהן. (סנהדרין עו) אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמ' הכתובין כאן שהיתה לאסור שנשא את חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת: (טו) ואת הבהמה תהרגו. אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה. כיוצא בדבר אתה אומר (דברים ה) אבד תאבדון את כל המקומות הרי דברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמר' תורה השחת שרוף וכלה המטה' את חבירו מדרך חיי לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: (יז) חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא. (סנהדרין נח) ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר (תהלים פט) עולם חסד יבנה (יח) הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מגזרת (אסתר ה) לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת. אח והערה זו נחלקו בה רבותינו (יבמות נד) יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: (יט) וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליה' בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: (כ) אשר ישכב את דדתו. (יבמות נד) המקרא הזה

רמב"ן

טעם משפט הנואף והנואפת אשר סמך לכאן והקדימו לכל העריות. וכבר רמזתי זה למעלה. והזכיר הכתוב קצת העריות לחייב בהם מיתה והן אשת איש ואשת אב והכלה. והזכר ואשה ואמה והוא הדין אשה ובתה ובת בתה כי הזכיר קצת שאר האשה והוא הדין לכל הנזכרים שם באזהרה וכל שכן שאר עצמו בת בנו ובת בתו המוזכרים ואין צריך לומר בתו ובכל זה עוד מדרשים רבים לחייב אותם. וכן הזכיר חיוב הרביעה במיתה והזכיר כרת אשר בנדה לחייבו בהערה בלא גמר ביאה. הוא שאמר את מקורה הערה וכן באחות אם ואחות אב כי את שארו הערה והזכיר דודתו וכן אשת אחיו לחייבם בערירות בין שלא היו לו בנים או היו לו והכרת הבא באחותו הוא מיותר ודרשו רבותינו למה יצא כרת באחותו וכו'

ירושלמי

תור ית איתת חבריה מבעלא איתקטלא יתקטל על מיבעלא בשינוק סודרא אקושא בגו רכיכא ועל מארסא באטלות אבנין גיורא וגיורתא: (יא) וגבר די ישמש עם אתת אבוי בין דהיא אמיה בין דהיא חורנייתא עריתא דאבוי בזי איתקטלא יתקטלון תרויהון קטלא חייבין באטלות אבנין:

[(יא) אידמיהון ברישיהון:]

(יב) וגבר די ישמש עם כלתיה איתקטלא יתקטלון תרויהון תבלא עבדו קטלא חייבין באטלות אבנין: (יג) וגבר די ישמש עם דכורא תשמישין דאיתא תועיבתא עבדו תרויהון איתקטלא יתקטלון באטלות אבנין: (יד) וגבר דיסב ית איתא וית אימה זנו היא בנורא יוקדון יתיה ויתהון באתכות אבר לפמהון ולא תהי זנו ביניכון: (טו) וגבר די יתן תשמישיה בבעירא איתקטלא יתקטיל באטלות אבנין וית בעירא תקטלון בקולפי: (טז) ואתתא די תקרב

יונתן בן עוזיאל

לציד כל בעירא למתהנייא מנה ותקטלון ית איתתא באטלות אבנין וית בעירא בקולפי אתקטלא יתקטלון דין קטול חייבין: (יז) וגבר די ישמש עם אחתיה ברת אבוי או ברת אמיה ויבזי ית עריתה והיא תבזי ית עריתיה גניי הוא ארום חסדא עבדית עם קדמאי מן בגלל דיתמלי עלמא מנהון עד לא אתיהיב קיימא בעלמא ומן דאתיהיב קיימא בעלמא כל דיעבד כדין וישתיצון במותנא וחמיין בבישתהון בני עמהון מטול דעריית אחתיה בזי חוביה יקבל: (יח) וגבר די ישמש עם איתתא דחותא ובזי ית עריתה וית סבוע אדם סובתא בזי והיא בזית ית סבוע אדמהא וישתיצון תרויהון במותנא מגו עמהון: (יט) ועריית אחת אמך ואחת אבך לא תבזי ארום ית קריביה בישריה בזי חוביהון יקבלון במותנא יסופון: (כ) וגבר די ישמש עם איתת אחבוי עריית אחבוי בזי חוביהון יקבלון במותנא יסופון דלא וולד ימותון:

וגבר

בעל הטורים

ואמו לפי שהממזר אינו יודע מי אביו ומקללו: (יד) ואיש אשר יקח את אשתו סמך אחותו לבהמה לפי שהביהם מלויין עמו בבית. וסמיך ליה נדה שגם היא מלויה עמו תמיד. ושיש הרבה את ערותו ונכרתו לעיני בני עמם רמז למה שאמרו המסתכל באותו מקום הויין לו בנים שאינן הגונין וראה את ערותה שהמסתכל באותו מקום ונכרתו לעיני בני. שהבנים יכרתו עיניהם: (יח) דוה ג' הכא ואידך חזרם כמו דוה (ישעי' ל') כל היום דוה (איכה א') שע"י שממאה כנדה. ותשש שעבדו ע"ז גרמו להיות כל היום דוה. מקרה ג' הכא ואידך. והובשתי את מקורה (ירמי' נ"א) שבשביל שהערה את מקורה יבש מקורה דכתיב ערירים יהיו ולא יוליד. הערה ב' הכא ואידך. כי את שארו הערה. אשר הערה למות נפשו (ישעי' נג) שבשביל שהערה שארו הערה למות נפשו שנתחייב מיתה בעדים והתראה. מקור דמיה קרי ביה דמי ה'. שה' דמים מטמאים באשה. בכלם לא נא' יכסף אלא

יונתן

וע"ש ברש"י הטעם שיתנו סודרין קשה לתוך הרכה. ואחרפא באטלות אבנין פי' על ארוסה חייב סקילה ודייק מדכתיב פרשת כי הלא גבי נערה וסקלתם: (יא) בין חורנייתא פי' בין שהיא אמו ממש ובין שהיא אמו חורגה. ודייק מדכתיב אשת אביו: (יד) באתכות. אבר לפומהון פי' שמסיכין עופרת רותחת בפיהם כדאיתא בד' מיתות שמשקעין אותו בזבל וכותשין סודר קשה לתוך רכה וכורך על צוארו זה מושך אצלו וכו' עד שפותח פיו ומדליק הפתילים של אבר דשאיפא שריפה מצוי אהכן מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן: (טו) תקטלון בקולפי פי' שיהרגו הבהמה בשבט של עץ שראשו עב והוא לשון גמרא דפרק הרובע יהבו ליה קילפא ופרק שום היתומים קולפי עבו בלעי נפקא ליה מדכתיב גבי בהמה תהרוגו ובני אדם מות יומת ש"מ דמיתת בהמה משונה משל אדם: (יז) חסדא עבדית עם קדמאי בגלל כו' עיין ברש"י ודייק מדכתיב חסד ולא משל לשונות דחכינה. עד לא אתיהיב קיימא פי' עד שלא נתנה תורה היה כל זה מותר: (כ) אחא אמצי ל"ל ופי' בחיי אחיו אבל לאחר מיתה יבמה יבא עליה וק"ל. במותנא יסופון פי' יסובלו עונותיהם עליהם עד שימותו והמיתה ממרק' ולשון

רמב"ן

וכו'. ועל דרך הפשט הוסיף ונכרת לעיני בני עמם לומר שתמות בנוער נפשם בענין שיראו ויבינו וישכילו יחד כי יד ה' עשתה זאת וקדוש ישראל גזרה. וטעם עונו ישא שיהיה החטא הוא דבק בו מן העת ההוא מעשיו לא יצליחו ורבה בו האלה כי יכהו השם בתחלואי' רעים עד השמידו בכרת כענין שאמרו סימן לעבירה הדרוקן ולא הוצרך להזכיר עניני הכרת באחרים כגון אמו ואחות אשה שכבר למדנו מן הנזכרים כל הצריך: (יז) ואיש אשר יקח את אחתו. הזכיר הכתוב קיחה באחותו אע"פ שאין לו בה קידושין בעבור כי האח עם אחותו בבית אחד שוכנים יחד וכאשר יגבר עליו תאותו יקחנה וימשוך אותה אליו ואינו צריך לבוא אליה כבא אל אשה זונה וכן דרך הכתוב להזכיר קיחה בכל המתיחדים כי אשה ואמה ובת בנה ובת בתה ואשה ואחותה ואשת אחיו כולן עמו בבית וכן לא יקח איש את אשת אביו. ואמ' וראה את ערותה דרך מוסר כי הכתוב יכנה בעריות שעם יקרא הבעילה גלוי ערוה כאשר יאמר ברובן לא תגלה ערותה וזה ממנהג הזונים שהם מגלים שוליה כענין שנאמר וגליתי שוליך על פניך ופעם יכנה אותה ביאה ובא אליה והבאה לבא עליו ויבא אליה ותהר לו ובפעמים רבים יקראנה שכיבה ובכאן יכנה אותה בראיה כי האח עם אחותו ישכני' יחד ואין צריך לגלות שולי' רק יכנה אותה בידיעה כלשון והאדם ידע את חוה אשתו. ולא יסף עוד לדעתה בתולה ואיש לא ידעה ואמר והיא תראה את ערותו. שגם היא מודה בלבה ערותו. ורצתה לעשות כן והזכיר זה באחות בלבד בעבור כי כל העריות כאשר יקרב האיש לגלות ערותה לרצונ' הוא כי אם לא יהיה לרצונה תתפסק ממנו ותצעק אבל באח הישן עמה אולי שלא מדעתה יערה בה. על כן הזכיר שהיא גם היא תראה ערותו: וטעם חסד הוא. על דעת המפרשים חרפה כי האנשים כלם בטבעם יהיה להם בושת וכלימה בעשות המכוער הזה והוא בלשון ארמית שתרגם אונקלוס כי חרפה הוא לנו ארי חסודא היא. וי"ש ושמתיה חרפה חיסודא. ובלשון חכמים שמי שספדו ברבים וכן פן יחסדך שומע יעשה לך חרפה בגלותך סוד אחר. וטעם ונכרתו לעיני בני עמם לאמר אתה תעשה זה בסתר וה' יגלה עונך בהביאו עליך עונש לעיני כל בני עמך והזכיר כן בעשה הנעשה בסדרי סדרים והוא הדין בכל הכריתות כאשר הזכרתי: וטעם ערות אחותו גלה עונו ישא. ואם גלה ערות אחותו באונס עונו ישא הוא לבדו כדברי ר"א. ועל דעתי טעמו כי ערות אחותו גלה עונו ישא כל אחד מן הנזכרים כמו כי את שארו הערה עונם ישאו והנכון בעיני במלת חסד שהוא כמשמעו וכן דעת רבותינו ז"ל יאמר כי שאר האחים חסד הוא ואין

אבן עזרא

נפש הזה: (יא) ערות אביו גלה. דבר גדול עשה: (יב) כלתו. אשת בנו: תבל. פירשתיו: (יג) תועבה עשו. אם הנשכב איננו אנוס: (יד) ואיש אשר יקח את אשה וגו' זמה היא. כטעם זנות [ל]נמשכנה ואתהן. זאת או זאת אם היתה כאשר אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר: (טו) ואת הבהמה תהרגו. שלא תמשיך אחר ויש אומרים להסתיר הקלון: (טז) לרבעה. שם הפעל [ל]וא' הוא בסגר כמו בשברי לכם כי משקלי שמות הפעלים הם משתנים: (יז) ואיש אשר יקח את אחתו. במקום שאינ' יודעים בו ואח"כ נודע הדבר. וטעם וראה את ערותה. או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה. וטעם והיא תראה את ערותו. שהסכימו שניהם על זה: חסד הוא. מגזרת פן יחסדך [ס]שומע וטעמו תוספת [נ]בזנות: ערות אחתו גלה. באונס: עונו ישא לבדו. וטעם להזכיר אלה הדברים באחות בעבור שגדלו יחד והם נערי' מפסקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתוב עונש בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירם בעבור מוסר אחות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות: (יח) דוה. היא חולה בעבור הדם. וטעם מקרה הערה. שעשה תועבה גדולה. וטעם והוא גלתה. ברצונה כי אם היא אנוסה לבדו יכרת: (יט) וערות אחות אמך. טעמו כבר הזכרתי לא תגלה וככה התגלה את הערוה הערה שארו: עונם ישאו. אם הדבר ברצונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות [ס]והמשכיל יבין גם דברי הקבלה [ע]אמת: (כ) את דדתו. היא

אשת

פירוש על אבן עזרא

כריתות (דף ה' ע"ב.) [נ]ר"ל זמה פרשו זמם ענינו מחשבה. כמו כאשר זמם (דברים י"ט י"ט) ועי"ש ריב הוא לרעב. [ל]כי ראוי להיות הרי"ש בקמץ לְרִבְעָה. [ס](משלי כ"ה י'), [נ]ר"ל כמו שחסד הוא תוספת הטוב ויתכן גמול. כן הוא ג"כ תוספת זנות ויתכן כבלה. [ס]שלא ליתן פ"פ כנגד יעקב שנשא ב' אחיות ועמרם שנשא דודתו. [ע](בסנהדרין דף נ"ח ע"ב) שהיה

פירוש רשב"ם

(יז) חסד הוא. כמו פן יחסדך שומע וכן וחסד לאומים חטאת. קלון לאומים על ידי חטאת וכן תירגם יוסף והיסוד דעמא חטאהי:

ערירים

אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ כא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ כב וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ שביעי כג וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃ כד וָאֹמַר לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים׃ מפטיר כה וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ כו וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃ פ פ פ

ק"ד. ול"גס. ח"י זס"ב סימן: ומספיקין וארבעה אנשים. מלכי' ג' סימן ז':

כא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃ ב כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ

ולאביו

אונקלוס

עֶרְיְתָא דְּאַח אֲבוּהִי גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן בְּלָא וְלַד יְמוּתוּן׃ כא וּגְבַר דְּיִסַּב יָת אִתַּת אֲחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְתָא דַּאֲחוּהִי גַּלִּי בְּלָא וְלַד יְהוֹן׃ כב וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן יָתְכוֹן אַרְעָא דַּאֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן תַּמָּן לְמִתַּב בַּהּ׃ כג וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דַּאֲנָא מְגַלֵּי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יָת כָּל אִלֵּין עֲבַדוּ וְרָחֵיק מֵימְרִי יָתְהוֹן׃ כד וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן תֵּירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא אֶתְּנַנַּהּ לְכוֹן לְמֵירַת יָתַהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפְרֵישִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא׃ כה וְתַפְרְשׁוּן בֵּין בְּעִירָא דָּכְיָא לִמְסָאֲבָא וּבֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא לְדָכְיָא וְלָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דְּתַרְחֵישׁ אַרְעָא דְּאַפְרֵישִׁית לְכוֹן לְסָאָבָא׃ כו וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָלְחִין קֳדָמַי׃ כז וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ דְּכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין׃ פ פ פ

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ׃ ב אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ

דקריב

מסרה כ דדתו, חסר. דדו, חסר. גלה, הב' דגושה. ערירים, ב' ובענין ומלא דמלא ימתו, חסר. **כא** אשר יקח, ב'. הוא, וא"ו ומיוק. גלה, ג' דגושה. **כב** ועשיתם מלא. אתם, חסר. ולא תקיא, ב' מלא. מביא, מלא. **כג** ולא תלכו, ב' דסמיך בחקת, ד' חסר דחסר בלי' וכל חקתיו דכו'. מפניכם, מלא. ואקץ, ל' וחסר. **כד** ואמר, חסר. תירשו, כולם מלא. אתה, חסר. **כה** והבדלתם, ל'. הטהרה, חסר. לטמאה, לי'. לטהר, ל' וחסר. נפשתיכם, ח"ו ומ"י. בבהמה, ו' דגשים וכו קרי' אלוף בעוף ובבהמה. תרמש. חסר. לטמא, לי'. **כו** והייתם, ל' כולם דסמיכי מלעיל ומלא. קדוש, מלא. ואבדל, ל' חסר בלי'. להיום, מלא. **כז** אוב, מלא. ידעני, ד' חסר וא' מלא בלי' וכל ידענים הידענים דכו' חסר. מות, מלא. יומתו מלא.

כא א אמר, כולם חסר. הכהנים בני, ב'. אלהם, חסר. **ב** לשארו, ב'. הקרב, ב' חסר בלי'.

ת"א ערות דדו יבמות כד. ערירים ימתו שם נה. ואיש אשר שם כב. ערות אחיו שם נה. ערירים יהיו שם נה. והבדלתם בין מעילה יז. תרמש האדמה מכות יז. איש או אשה סנהדרין סו. אוב או ידעני ברכות כב סנהדרין סה. מות יומתו באבן סנהדרין נג נד סו כריתות ה.

אמר אל הכהנים בני אהרן ר"ה יז יבמות פה סוטה כג קדושין לה לו. אמור ואמרת יבמות קיד. לנפש לא יטמא בעמיו סוטה ג קדושין כט סנהדרין מז. כי אם לשארו יבמות כב סוטה ג. לאמו ולאביו חיר מג מד זבחים ק.

רש"י

הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירים. כתרגומו בלא ולד ודומה לו (בראשית טו) ואנכי הולך ערירי. יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים. לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו. אם יהיו לו בשעת עביר' לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו. ערירי' יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: (כא) נדה היא. השכיבה הזאת מנוד' היא ומאוסה. ורבותינו דרשו לאסור הערוה בה כנדה שהערוה מפורשת בה את מקורה הערה: (כג) ואקוץ. לשון מיאוס כמו (בראשית כז) קצתי בחיי אדם שהוא קץ במזונו: (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה. אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא. לאסור: (כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העביר' ומקבל עליו עול מלכות שמים: (כז) כי יהיה בהם אוב וגו'. כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התרא' בכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת:

חסלת קדושים תהיו

(א) אמר אל הכהנים. (יבמות קיד ת"כ) אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים: בני אהרן. (קדושין לה) יכול חללים תלמוד לומר הכהנים: בני אהרן. אף בעלי מומין במשמע. בני אהרן ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו. (ת"כ) בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה: (ב) כי אם לשארו. (ת"כ) אין שארו אלא אשתו: (ג) הקרובה.

לרבות

(כא) וגבר די יסב ית אתת אחבוי בחיוי מרחקא היא עריתא דאחוי בזי דלא ולד יהון: (כב) ותיטרון אתון כנישתא דישראל ית כל קימי וית כל סדרי דיני ותעבדון יתהון ולא תפלוט יתכון ארעא דאנא מעיל יתכון לתמן למיתב בה: (כג) ולא תהכון בנימוסי עממיא דאנא מגלי מן קדמיכון ארום ית כל מרחקייא האילין עבדו ורחיק מימרי יתהון: (כד) ואמרית לכון אתון תתרתון מן תועיבתא אילין מן בגלל דתירתון ית ארעהון ואנא איתנינה לכון למירת יתה ארע עבדא חלב ודבש אנא הוא יי אלהכון דאפרשית יתכון מן עממיא: (כה) ותפרשון בין בעירא דמיכשרא למיכל לדמיסתאבא למיכל ובין עופא דמסאב למיכל לדמכשר למיכל ולא תשקצון ית נפשתיכון בבעירא דריסת חייתא ובעופא דרים בר נצצא ובכל מן דתרחיש ארעא דאפרשית לכון לסואבותהון: (כו) ותהון קדמי קדישין ארום קדיש אנא יי דבחרית בכון ואפרשית יתכון מן עממיא מטול למהוי פלחין קדמי: (כז) וגבר או אתתא ארום יהי בהון בדין או זכורו אתקטלא יתקטלון באבנא ואטלון יתהון קטלא חייבין: פ פ פ

ראמר ואמר יי למשה איתר לכהניא בני אהרן דכוריא דיתפרשון מן מאוב ובדנא תימר להון על בר נש דמית לא יסתאב בעמיה: (ב) אלהן לאנתתא דקריבא

בעל הטורים

אלא על אשת רעהו שהקב"ה מלא עליו אף שאסורה על בעלה: (כד) אשר הבדלתי אתכם שבעים אלום בברכת קדושים [כ"ה ברבה ול"ע גם שם] כנגד ע' אומות שהבדלתי אתכם מהם: (כו) ואבדיל אתכם מן העמים ובמיד ליה איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני. כי אני הבדלתי אתכם מן העמים והשריתי שכינתי ביניכם ואינכם צריכים לאוב וידעוני כשאר אומות שאין עמהם נביא ולא יודע עד מה ולכך צריכין לאוב ולידעוני: (א) אמר אל הכהנים. סמך אזהרת כהנים שלא יטמאו לאוב שגם בו נאמר אזהרה שלא לטמא בו. אי נמי שלא יטמא הכהן למת כשירלה לשאול באוב שצריכים ליטמא כשואלין בו. א"נ להכי סמך אמור אל הכהנים לאוב וידעוני שאם האמרו ממי נדע בעתידות הרי לא נדרש באוב וידעוני לכך סמך לו אמור אל הכהנים הרי לך כהן פישאל לך באורים ותומים והכי איתא בתנחומא ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וידעוני זה שאול

יונתן

ולשון יפופון מלשון בארב יפפה וכדומה רביה: (כד) תזדהרון וכו' בגלל דתירתון פירוש הוו זהירין בתועבות האלה כדי שירשו ארץ דקשה ליך אלה מאתר ואומר אליכם וגו' במאמר ולא תלכו בחקותיהם: (כה) בעירא דמיכשרא למיכל וכו' בין הבהמה הכשרה לאיכל ושנפסל לאכול ע"י שחיטה וכן פירש"י. בבעירא דריסת חייתא וכו' פי' בבהמה הטרפה מהמת דריסת החיה והעוף שנטרף מחמת דריסת הנץ ודייק כן מדכתיב סרי פעמים בקרא והבבלתם ולא תשקצו אלא הך קאי אנטרפה בטעת שחיטה ופר שנטרפה קודם שחיטה וק"ל:

רמב"ן

ואין ראויין לגלוי ערוה כי בקרובים יזכיר טעם מפני שאר הבשר ובאסים יזכיר החסד אשר ביניהם ויהיה איש מוסף עלמו ואחר עמו או הוא כדרך ואמי תפלה כי סמודות אחר בבני אליך זדון שיספר מהן מלת איש או שיכנה האיש בתארו יאמר ואיש אשר יקח את אחותו וראה את ערותה איש חסד הוא וככלתו כי עלום אחותו גלה עונו ישא הזכיר כי היה ראוי להיותו גואל כשבו איש חסד והוא עוכר שארו אכזרי כי היה ראוי שיעשה עמה החסד שעשו האחרים להשיאה לבעל והוא פונס ועיכר אותה והכתי' יתלה הקרסון בזכר כמו ערות אחיו גלה ערירים יהיו. וכן על דעתי פן יחסדך שומע יחיר ממך כל חסד שלא שמרת חסדך את רעך שמסר לך סודו. כאלו לדעתו ובכל תבואתי חסדם וכיוצא בהן כי רסוק הוא אלא להיות מלת חסד בלשון הקדש משמש בהפוכים האלה והכתובים משמשים ומתפללים במלת חסד הגל מיוחדא בלשון ארמית לשון אחרת וגם אותו בלשון מנדיל ביניהם זה מתורגם חסדא וזה מתורגם חיסודא וכתב רבינו חננאל כי חסד לאומים חטאת לשון חרפה. ולפי דעתי גם זה לשון ההפוכות. כי לדקה וחסד מזכרים נפסיק הבוא והם האחים המתאומים הנזכרים בכל מקום כמו רודף לדקה וחסד אני ה' עושה חסד משפט ולדקה בארץ אבל פשט הכתוב על דעתי לדקה תרומם גוי כאשר יעשה וחסד לאומים חטאת כאשר לא יעשוהו יאמר כי בלדקה ובחסד רוממות כל גוי ומכשולם או יאמר לדקה תרומם הגוי המיוחד שיעשנה ולאמים רבים מוסאים בחסד ואינם עושים אותו. ודמיון הפסוק הזה הוא מתוך לו בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע. שפירשו תודע שאינה בקרבם. כי כל רואיהם יכירום במעשיהם כי כסילים הם ואין בהם תבונה והם שניהם בשוללות הענין:

(א) אמר ואמרת. להזהיר גדולים על הקטנים לשון רש"י מדברי רבותינו והאזהרה הזאת לומר שלא נסייע בטומאת הקטנים בידים ונאו בזה אזהרות רבות בתורה כפי מדרש רבותינו בדם ובשרלים וטומא' ומהם ללמוד לכל איסורין שבתורה שלא נסייע באחת מהם שיעברו עליו הקטנים אבל אם יעשו הם לדעת עצמן אין אנו מצווין עליהם להפרישם וטעם הכתוב על פי מדרשו אמור אל הכהנים ותחזור ואאמר אליהם שלא יטמאו

אבן עזרא

אשת דודו: ערירים ימותו. אמרו הלדוקים שהוא כמו ערומים ופי' ימותו כמו יומתו ולא אמרו אמת והנכון שהוא כדברי המתרגם הרמית וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה [a]ערירי כי הוא כמו הולך ערירי. ואמר על אשת אח נדה והטעם כאוי שירחק ממנה וכן אגרו אחיכם שונאיכם [b]מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח והנדה אסורה גם תבוא עת להיות מותרת גם כן יתכן באשת האח כאשר אחרע בפרשה כי ישבו אחים יחדיו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי העריות הזכרים הם [c]המוכרים ואין מי יכריעם ואם בדרך שקול דעתם המסרה ירהו לנו למה לא נקבל עדות שתים נשים ואם על [d]המרכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים על כן אנחנו צריכים לקבלה: (כב) ושמרתם את כל חקתי. שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי. משפטי העונש. וטעם ולא תקיא הארץ. אפרש בפרשת וילך: (כג) ואקץ בם. דרך משל כמו ותקלר [e]נפשו. וטעם ארץ זבת הלב. שאין כמוה: (כד) אשר הבדלתי אתכם מן העמים. באלה החקים ועוד שתבדילו בין הבהמה. וטעם הטהרה. [f]הטעבה המזכרים וכל האחרים טמאים. וטעם העוף הטמא. הנזכר וכל האחרי' טהורים. וטעם לטמא. שתדעו שהוא טמא במקשבה ובדבור וכן תשקצו מן [g]העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו ואם תשמרו כל אשר לויתי אתכם אז תהיו קדושי' כי מייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני. וטעם ואיש או אשה. בעבור שאמר על האבות לטמאה בהם אמר היו קדושים והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרשה. וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה: (א) אמר אל הכהנים. אחר שהזכיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים הזכיר בני אהרן שהם חייבי' לשמור מדברי' אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי' אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם: ואמרת אליהם. טעמי המצות שהם חייבים לשמרם לבדם: לנפש. הוא המת. מלת יטמא. מבנין התפעל ודגשת הטי"ת [h]להתבלע הת"ו. וטעם בעמיו. בכל ישראל שהם עמיו: (ג) כי אם

פירוש על אבן עזרא

[a]פירוש הנה הנה אחיו זמה זמה. ע"ש [b](ירמיה כ"ב ל') [c](ישעיה ס"ו ה'). [d]כלומר לכך נלטוו הם לבלתי קחת ערוה ובמה שלא נלטוו עליו הזכרים אין לנקבות רק להמשך אחרי מה שנלטוו עליו הזכרים ולא יותר. [e]כלומר שהיה לנו להתבונן שאחרי שיש להם ערך ידוע מערך הזכרים עם בפני עלמן הן ומוזהרות הן במקלת ערם אלל הזכרים. [f](שופטים ט"ז ט"ז). [g]הנזכרים בפ' ראה ונולתם טמאים. [h]ר"ל מן הבהמה ומן העוף. [i]כי אם פעו יתטמא מבנין התפעל.

ספורנו

כי לא יקבלם מאביו ומאמו כלל: (כה) ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה. ממיני הטמאים אשר הבדלתי לכם מן הטהורים: לטמא. בענין שיהיה השקוץ מטמא את הנפש. וזה באכילתם לא במגע ובמשא בלבד: (כז) ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני. ואחר שהיתה הכוונה בכל אלה לקדש את ישראל הנה מי שיסור מזה באוב או ידעוני אשר עניינם כלו ברוח טומאה לחטא הנפש על הפך כל הכוונה ראוי שיסקל בלי ספק: (א) ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים. מה שנאמר למעלה להבין ולהורות כל מיני הטומאות ולהבדיל בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא

פירוש רשב"ם

(כ) ערירים ימותו. לא יניחוהו מהשמים להחיות להוליד בנים: (א) לנפש לא יטמא בעמיו. איש בעם הכהנים לא יטמא לנפש אדם. כמו בתולה

וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו: ג וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא: ד לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ: ה °לֹא־יִקְרְחָה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת: ו קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ: ז אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו: ח וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם: ט וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: ס י וְהַכֹּהֵן

הגדול

° יקרחו קרי

אונקלוס

דְּקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵּיהּ וּלְאָבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ וּלְאָחוּהִי: ג וּלְאַחָתֵיהּ בְּתוּלְתָּא דְּקָרִיבָא לֵיהּ דְּלָא הֲוָת לִגְבַר לַהּ יִסְתְּאָב: ד לָא יִסְתְּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ לְאַחֲלוּתֵיהּ: ה לָא יִמְרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא דְּדִקְנֵיהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבִבְשַׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל: ו קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלּוּן שְׁמָא דֶּאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יָת קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ קוּרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין: ז אִתְּתָא מַטְעֲיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דִּמְתָרְכָא מִבַּעְלַהּ לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם אֱלָהֵיהּ: ח וּתְקַדְּשִׁנֵּיהּ אֲרֵי יָת קוּרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵיב קַדִּישׁ יְהֵי לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: ט וּבַת גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תִתַּחֵל לְמִטְעֵי מִקַּדּוּשַׁת אֲבוּהָא הִיא מַתַּחְלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד: י וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא

מאחוהי

מסרה ג ולאחתו, ל' וחסר. הבתולה, כולם מ"ו. הקרובה, ל' ומלא בתורה ומד מ'. ד להחלו, ה' מילין בטעמא מלייל (כ"ל טפחא) וס"פ בתר תיבה והטפחא שלו דין משרת. ה יקרחה, יקרחו קרי. ובבשרם, ל'. ישרטו, ל'. שרטת, ל'. ו אשי, ט' כתיב יוד. מקריבם, ל' וחסר י' תנין. ז אשה, ג' ספר. יקחו, י' בקרי' וקמצין. גרושה, הג' דגושה ומ"י. קדש, חסר. ח וקדשתו, ב' א' כ"ם וא' פ"ם וחטף בלא קדמא. כי את, במקף ובמתג. מקריב, מלא. קדש, י"ג ספר. קדוש, מלא. אני ה', ד'. ט לזנות, מלא. היא, י"א בתורה כתיב יו"ד.

ת"א ולאחתו בכורות יט מגילה ג נזיר מח זבחים ק. ולאחתו הבתולה יבמות ס. לה יטמא נזיר מג סוטה ג. לא יטמא יבמות כב ל קדושין עז זבחים ק. להחלו נזיר מג. לא יקרחו קדושין לו מכות כ. ופאת זקנם יבמות ה נזיר מ מא כח קדושין לה מכות כא. קדושים יהיו יבמות כ סנהדרין נב פג זבחים יז. הם מקריבים סנהדרין כח. ואשה גרושה יבמות נב לב לד גיטין פב קדושין עח. גרושה יבמות כד. לא יקחו יבמות פד פה. וקדשתו מ"ק כח יבמות פח נדרים סב גיטין נט הוריות יג. ובת איש כהן סנהדרין ר נא סו עו. את אביה היא מחללת שם נ נב עו. באש תשרף פסחים עה.

רש"י

לרבות את הארוסה (ת"כ יבמות ס): אשר לא היתה לאיש. למשכב: לה יטמא. מצוה (ת"כ יבמות כב): (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. (ת"כ) לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באשתו שהוא מחולל להתחלל הוא מכהונתו: (ה) לא יקרחה קרחה. (ת"כ) על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל (קידושין לו מכות כ) בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מהכהנים בגזירה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראשו ומה להלן על מת אף כאן על מת: ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנאמר בישראל (ויקרא יט) לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראל (ויקרא שם) ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: (ו) קדושים יהיו. (ת"כ) על כרחם יקדישום ב"ד בכך: (ז) זנה. שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר (יבמות סא): חללה. שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט (קידושין עז) וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה: (ח) וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש (יבמות פח): קדש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה (ת"כ): (ט) כי תחל לזנות. כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל וזנתה או מן האירוסין או מן הנשואין. (סנהדרין נא) ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה: את

אביה

רמב"ן

יטמאו ודבור האזהרות שיצוה להזהיר שיהיו כל בני אהרן שומרים אותה גם הקטנים ואמר ר"ש כדרך הפשט אמור אל הכהנים הפרשה הנזכרת למעלה כי הם מורי התורה והמזהירים את העם ואמרת להם המצות שהם לבדם חייבים לשמרם ואינו נכון. ועל דעתי בפשט הכתוב טעם אמור כמו דבר. אמרי האזינה ה' דברי וכן אמרי' אמת. וכן כי היא שמעה את כל אמרי ה' וכתיב בא אל פרעה ודברת אליו כמו ואמרת וידבר משה אל אהרן ואל בניו קחו את המנחה כמו ויאמר וכן במקומות הרבה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם והוא נאמר בפרשיות אשר ירצה להוסיף להם עוד או למועל הענין או להיותם מורגלים למצוה הרבה וכן יאמר אמור אל הכהנים ואמרת אליהם וכמוהו כה אמר ה' אלהי ישראל הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה כה אמר ה' וגו' שטעמו דבר אל צדקיהו. וכן ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפול על פניה ארצה ותשתחו ותאמר הושיעה המלך כמו ותדבר האשה אל המלך ותאמר הושיעה המלך והנה טעם אמור אל הכהנים ואמרת אליהם כטעם דבר אל הכהנים ואמרת אליהם דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועניו דבר

אל

אבן עזרא

אם לשארו הקרוב אליו. היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרש לאמו ולאביו. וטעם בעל בעמיו. שלא יטמא הבעל באשתו וכאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו ושמו לשארו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי ואמרו כי פי' בעל גדול שהטעם ברשותו כמו בעליו אין עמו בעל ספי' הראשון. וטעם להזכיר אמו קודם האב כי הזכר הוא יותר מסופקה בעבור: הקרובה אליו. להיות אחותו מאב והנה לא יטמא בעל בעמיו בכהנים או בישראלים חוץ מהזכרים להחלו. דגשות הלמ"ד להבדיל אחר יהוא שם הפעל מבנין נפעל (ה) לא יקרחו קרחה בראשם. על המת: ופאת זקנם. על המת כמנהג מקומות בארץ כשדים והנה התברר פי' את פאת זקנך: וטעם שרטת אפילו אחת וכבר נזהרו ישראל על אלה: וטעם הזכירם כי ראש מוקדש חוק מעולם ובעבור שהוא לא יטמא לפני השם: (ו) ולא יחללו שם אלהיהם. פי' כי את אשי יי': (ז) אשה זנה. לא מצאנו על דרך הפשט בכל המקרא זונה כי אם כמשמעה גם כן ויתנו את הילד בזונה כאשר פירשתיו: וחללה. שאינה מפורסמת כזונה ולפי הפשט היה נראה מדברי יחזקאל כי אלמנה

כהן

יונתן בן עזיאל

דקריבא לגופיה לאימיה ולאבוי ולבריה ולברתיה ולאחוי: (ג) ולאחתיה בתולתא דקריבא ליה ולא מארסא ידעד כדון לא חמת סיבעלא לגבר לא יסתאב: (ד) לא יסתאב בעלא לאיתתיה אלהן כד כשרא ליה ברם לקריבא יהיתון עבדין עובדי עמיה יתחל עליהון: (ה) לא ירשמון בין עיניהון ולא רושם ברישיהון ואומנא דיקניהון לא יספרון ובבשריהון לא יחבלון חבול: (ו) קדישין יהון קדם אלההון ולא יפסון ית שמא דאלההון ארום ית קורבניא דיי תקרובתא דאלההון הינון מקריבין ויהון קדישין בגופיהון:

ירושלמי

[(ו) ולא יפסון:]

(ז) אתתא מטעיא בזנו ודאיתילידא מן פסוליא לא יסבון ואתתא דמפטרא בין מגברא בין מן יבמה לא יסבון ארום קדיש הוא קדם אלהיה:

[(ז) אתתא זנו ומפסה:]

(ח) ותקדשיניה לכהנא ארום ית קורבן אלהך הוא מקריב קדיש יהי לך ולא תפסיניה ארום קדיש אנא יי מקדשכון: (ט) וברת גבר כהין מארסא ארום תתים נפשה למטעי בזני עד דהיא עם בית אבוהא תנית בנורא תתוקד:

בעל הטורים

אמור ואמרת בגלה טוב וסמך לו אמור אל הכהנים. א"ר לוי יפה היה לך לשאול באורים ותומים שאמורים למטה ולא באת האמור למעל'. לעיל מיניה כתיב דמיהם בם וסמיך ליה לא יטמא. שאם יטמא דמיו בו. והיינו דאמרינן כהן שמת בטומאה אחיו הכהנים מתעסקים עם מותו. אל הכהנים בני'. זה לא חללים. בני אהרן בני' זהו גם בעלי מומין לכך אמר בני אהרן ולא בנות אהרן לפי שהם גרמו מיתה לדורות. אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת. ואמרת בגי' לדורות. ואמרת שם אותיות אמר"ת שהודות אמור ואמרת. אמירה לאזהרה כדי שלא ליטמא במת ואמירה שניה לטמא למת מצוה. לנפש לא בגימ' נדם המת: (ה) לא יקרחה כתיב בה"א לחייב על ה' קרחות אפילו קרח חמישתן בבת אחת [ר"ל אפי' בסדא הפרישה ופי' מכות ד' ך' דרשוהו מיותרא דקרח והרמז בא לגלות שחייב ה' בב"א]. ואשה זקנה בגימ' ע' בסער: (ח) וקדשתו ג' קדושות בפסוק לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון: (ט) באש תשרף. לפי שכל מעשה הכהנים באש לפיכך מיתתה באש: (י) והכהן הגדול מאחיו. בנוי. בכח. בעושר. בחכמה.

יונתן

(ד) כד כשרא ליה איתא כדפירש"י דוקא לאשתו הכשרה מחוייב לטמא ולא לאשתו שהיא פסולה לו כגון גרושה וחלוצה חולצה וכ"ש בהאשה זנה ואף בכמה פוסקים אזלי לשיטת רש"י. מבדין עובדי עמיה פי' שדוקא בעודן מעשה עמו לא מטמא הוא לאם לאפוקי כשפירשו מדרכי צבור וכן בת"כ ודייקו מבעמיו: (ה) לא יקלחון וכו' ולא רושם ברישיהון פי' שלא יקרחו קרחה בין עיניהם ולא ברחשם דס"ל ג"ש ליליף ישראל מכהנים שיתחייבו על הראש כמו הכהנים א"כ ע"כ צריך לתרגם הד יקרחו על עינים וא"כ קרח יתירה הוא דקשה והלא אף ישראל מוזהרו על העינים אלא בא לאשמועינן דגם ישראל חייבים על הראש לאפוקי אי לא תרגם הד קרחה על העינים ה"א דקאי על הראש יקרחו קרחה הרי זמני מוקמינן לחייב על כל קרחה כדאיתא במסכת מכות ישראל לא היו חייבים אהראש דמהיכי תיתי לחייבם כיון דקרא דבני כהנים לא מייתר ואצטריך לגופיה לחייב כהנים אהראש מה שא"כ בישראל לכך תרגם דקאי על עינים וא"כ קשה אריכא למימר והלא גם ישראל הוזהרו על העינים אלא דבא לאשמועינן שגם ישראל חייבין על העינים ועל הראש: (ו) קדישין בגופיהון פי' קדושים שאמרו שלא יכריזו אותם ב"ד בהכרת לזה הדרש מדכתיב ברישא דקרא תהיו: (ז) ודאיתילידו מפסולים כדפירש"י וכן הוא בפרק הבא על יבמתו: בין מן גברא בין מן יבמה פי' שנתגרשה בין מבעלה או מן יבמה זו חלוצה וכן דייקו ביבמות וחלצה: (ח) ולא הפסיקים פירשו שלא יחללו כדפירש"י לנהוג בו קדושה וכן בגמרא דמסכת נדרים: (ט) וברת גבר כהין מארסא פי' דס"ל דוקא ארוסה בשריפה ולא נשואה וכן הוא בפ' ארבע מיתות והו דמתרגם עד דהיא עם בית אבוהא ר"ל לאפוקי נשואה דלאו

רמב"ן

אל העם באמרי ותאמר להם ככה כענין בא אל פרעה ואמרת אליו. ורבים יאמרו כי טעם דבר אל בני ישראל כטעם קריאה דבר אל בני ישראל שיתאספו אליך ותאמר אליהם ככה וכן אמור אל הכהנים שיקבצו וישמעו: וטעם הכהנים. כי במלות אשר הם בעניני הקרבנות יאמר אל אהרן ואל בניו. ולא יזכירם בשם הכהנים כי הענינים ההם בקרבנות או במעלות הקדש אבל בכאן יזכיר שלא יטמאו במת לעולם. אפי' בעת שלא יעבדו במקדש והוא מעלה להם בעצמם ולכך הזכיר הכתוב הכהנים לאמר כי בעבור שהם כהני ה' ומשרתי אלהינו יאמר להם שיתנהגו בכבוד וגדולה בעצמם ולא יטמאו לעולם והנה החללים מוצאים מן הכלל הזה: וטעם לא יטמא שתאמר להם שלא יטמא אחד מהם לנפש בעמיו או ימשך אל בעל בעמיו המוזכר למטה ושיעורו לנפש לא יטמא הבעל בעמיו וטעם בעל בעמיו כמו מבעלי יהודה בעלי גוים הנכבדים יהם או האדונים מלשון בעליו אין עמו. בעל הבית. כי הנכבדים יקראו אדונים יאמר לא יטמא הנכבד בעמיו להחל את כבודו יפרש הכתוב כי למעלת הכהן בעבור שהוא ראוי להיות הגדול והנכבד בעמיו יזהירנו שלא יחלל מעלתו בטומאת המתים ויחזק הכתוב בזה שלא יעלה על דעתנו לומר שאין האזהרה אלא בבואם אל אהל מועד לשרת בקדש וכן בכל הפרשה יזהיר כי הכל למעלת' את אביה היא מחללת ולא יחלל זרעו וכל תרגומו של אונקלוס לא ישתאב רבא בעמיה לאחלותיה ובתורת כהנים נדרש בבעל באשתו כמו שכתב רש"י: (ו) קדשים יהיו לאלהיכם. הקדושה היא הפרישות כאשר פירשתי בסדר של מעלה יאמר שאפי' במותר לישראל יהיו הכהנים פרושי' יבדלו מטומאת המתים ונשואי הנשים שאינם הגונות להם בטהרה ובנקיו' וטעם כי אני ה' מקדשכם עם הכהנים ידבר כאשר החל אמור אל הכהנים או אני ה' מקדשכם כלכם הכהנים והעם והטעם כי אתסר שהוא

אבן עזרא

כהן מותרות לכהנים לכן דברי הקבלה הוא הנכון: (ח) וקדשתו. במחשבה ובדבור: לחם אלהיך. מאכל שהוא קרב לשם: אני ה' מקדשכם. כלכם: (ט) כי תחל. לדעת רבים מגזרת חללה ולפי דעתי מלשון חלול רק היה מהבנין הכבד הנוסף כמו לא יחל דברו ועל שני הפירושים המלה היא מפעלי הכפל רק היא זאת ויתכן שתהיה זאת החל גם תחל שלא יתערבו עם טעם תחלה בעבור היות התי"ו קמוץ בקמץ קטן וכן לגלמי הכל: ובת כהן. אם חללה עצמה בזנות בעבור שחללה כבוד אביה: באש תשרף. בתולה או

פירוש על אבן עזרא

בכי הנקבה עלולה לנער ומכוערים. גר"ל למ"ד אחר. כי פרשו חלל. ד(יואל ד' ג') פי' בשכר זונה ואתננה. ה(מ"ד כ"ב) שנאמר והאלמנה אשר תהי' אלמנה מכהן יקחו ופי' מכהן יקחו. יש מן הכהנים שמותרים באלמנה כגון הדיוטים אבל כהנים גדולים אסורים. זלהשות תמיד שהוא נעלה מאוד בקדושה ולשמור בעוי שפתים נגד כבודו. חוהראוי תחל כמו אחל שם (דברים ב' כ"ד) ובא בקמץ קטן (שהוא צירי) תחת קמץ גדול. טכ"ל מבנין הפעיל. יכי תי"ו אית"ן שלה בצירי הוורה בת"ח. לר"ל בעתיד מבנין הפעיל. כי בעבר מזה הבנין מענין תחלה ג"כ האיתן בצירי כמו כי החל האדם (בראשית ו' א') הוא החל (שם י' ח') בגדול החל (שם מ"ד י"ב). מ(יחזקאל כ' ט' וי"ד כ"ב) מענין חלול הס"א בצירי מטעם שלא יתערב עם טעם תחלה: והרז"ה ז"ל בס' יסוד הנקוד שער הפעלים יסוד ע"א הארוך לבאר טעם זה ע"ש. כ"ל

ספורנו

הטמא כטהור כי זה יאות יותר לכהנים כאמרו ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ולהורות: ואמרת אליהם. שצריכים הם ליזהר בלעדי אלה גם מטומאת מת ומחלול הזרע שהם מעלות קדושה לכהנים בלבד: לנפש לא יטמא בעמיו. שום אחד מהכהנים לא יטמא לנפש בעמיו שהוא כל מת מן העם שאינו קרובו אלא שהוא מעמו בלבד: (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. והטעם שלא יטמא הכהן כ"א לקרוביו הוא כי אמנם הכהן הוא בעל בעמיו להבין ולהורות כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' ולאוי לאיש כזה לנהוג נשיאות כי היכי דלישתמען מיליה ואין ראוי שיחלל הכנתו אל מקדש וקדשיו כדי לכבד המתים שאינם קרובים כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' כ"ג) שהקבורה והספד למת הם יקרא דשכבי אמנם לקרובים התיר להטמא כי כבודם הוא כבודו: (ה) לא יקרחו. אע"פ שהתרתי להם הטומאה על מתיהם לכבודם לא התרתי שיפליגו באבלו' להרבות כבוד מתיהם ע"י קרחה ושריטה כאמרם ז"ל מה להלן על מת אף כאן על מת: (ו) ולא יחללו את שם אלהיהם. ואע"פ שכל אלה לכבודו אין לו רשות למחול על כבודו כי אמנם הטונה בכבוד הכהנים הוא לכבוד האל ית' וכשימחלו על זה יחללו את שמו: (ז) כי קדוש הוא לאלהיו. כל זרע הכהונה שהוא בעל בעמיו הוא

פירוש רשב"ם

מעמיו יקח אשה. אבל אילו היה כתוב לעמיו היה משמע לא יטמא לעמיו. כמו שכתוב לנפש לא יטמא: לאחיו ולאחותו לא יטמאו להם. ולא נאמר להם. גם יש לפרש לנפש הנמצא בעמיו לא יטמא: (ד) לא יטמא בעל בעמיו. שום בעל בעם הכהנים לא יטמא לאשתו: להחלו. שהרי מתחלל מכהונתו. ולפי דברי חכמים. לא מטמא לאשתו פסולה וחללה אבל מטמא לאשתו כשירה: (ה) לא יקרחו. על מת. והוא הדין לישראל: (ז) חללה. באותן שכתוב בהן ולא יחלל זרעו: (ט) ובת איש כהן. ארוסה. ומפורש בסנהדרין: חרם

הגדול מאחיו אשר־יוצק על־ראשו שמן המשחה ומלא את־ידו ללבש את־הבגדים את־ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם: יא ועל כל־נפשת מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא: יב ומן־המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יהוה: יג והוא אשה בבתוליה יקח: יד אלמנה וגרושה וחללה זנה את־אלה לא יקח כי אם־בתולה מעמיו יקח אשה: טו ולא־יחלל זרעו בעמיו כי אני יהוה מקדשו: ס שני טז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יז דבר אל־אהרן לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו: יח כי כל־איש אשר־בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שרוע: יט או איש אשר־יהיה בו שבר רגל או

אונקלוס

מאחוהי דיתרק על רישיה משחא דרבותא ודיקריב ית קורבניה למלבש ית לבושיא ית רישיה לא ירבי פרוע ולבושוהי לא יבזע: יא ועל כל נפשת מיתא לא ייעול לאבוהי ולאמיה לא יסתאב: יב ומן מקדשא לא יפוק ולא יחל ית מקדשא דאלהיה ארי כליל משח רבות אלהיה עלוהי אנא יי: יג והוא אתתא בבתולהא יסב: יד ארמלא ומתרכא וחלילא מטעיא ית אלין לא יסב אלהין בתולתא מעמיה יסב אתתא: טו ולא יחל זרעיה בעמיה ארי אנא יי מקדשיה: טז ומליל יי עם משה למימר: יז מליל עם אהרן למימר גבר מבנך לדריהון דיהי ביה מומא לא יקרב לקרבא קורבן אלהיה: יח ארי כל גבר דביה מומא לא יקרב גבר עויר או חגיר או חרים או שריע: יט או

גבר

מסרה י יוצק, מלא. ראשו, ב' מלין בטעמא. בין מלא ראשו לסמך פסיק. ומלא, ל'. ללבש, ב' וחסר. יפרע, ל' ובגדיו, ד'. יפרם, ל' וחסר. יא נפשת, ל' וחסר. יבא, חסר. יב ומן המקדש, ל'. כי, כ"ד בטעם פזר. נזר, בת"ג. יג והוא, ל' נ"ר. בבתוליה, ל' ומלא דמלא וס' בתוליה ופרין ביתין רפין. יד וגרושה, מלא. זנה, ב' מ' בתורה. טו ולא, מ' כ"ס בסיפ'. ה' מקדשו, ל'. יז מזרעך, ל'. לדרתם, כולם חסר דחסר. להקריב, מלא. יח אשר בו, כולם בלא מקף. פסח, ס"י דקר"כ. חרם, ל' וחסר. שרוע, ב' ומלא.

ת"א והכהן הגדול מאחיו יומא יח הוריות ט יע חולין קלד. את ראשו לא יפרע הוריות יב יג. ועל כל נפשות מת לא סנהדרין ד הוריות יב נזיר מט מט נג חולין עב. לאביו נזיר מז. לאביו ולאמו לא יטמא שם מח. ומן המקדש לא יצא סנהדרין יח יט מד זבחים יז. כי נזר שמן הוריות יב. והוא אשה בבתוליה יקח יבמות נט כתובות לו הוריות יג. אלמנה יבמות נט. אלמנה וגרושה וחללה שם ס כתובות כט קדושין סד עז עח תמורה ה. בתולה מעמיו יקח אשה יבמות סא עז קדושין עז. ולא יחלל זרעו בעמיו יבמות ס סט כתובות כט נזיר מז סוטה כג כו מד קדושין סד עח עח צב בכורות כו תמורה ה כט. איש מזרעך חולין כד. איש עור בכורות מג. או חרם שם. שבר רגל שם מה.

רש"י

אביה היא מחללת. (סנהדרין נב) חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל: (י) לא יפרע. (ת"כ) לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום: (יא) ועל כל נפשות מת. באהל המת: נפשות מת. (נזיר לח) להביא רביעית דם מן המת שמטמאה באהל: לאביו ולאמו לא יטמא. (סנהדרין ד ת"כ) לא בא אלא להתיר לו מת מצוה: (יב) ומן המקדש לא יצא. (ת"כ נזיר לז) אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: (יד) חללה. שנולדה מפסולי כהונה: (טו) ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: (יז) לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו (דניאל ה) עבד לחם רב: (יח) כי כל אשר בו מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו (מלאכי א) הקריבהו נא לפחתך: חרם. (בכורות מג) שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע. שאחת מאבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו

אחת

רמב"ן

שהוא מקריב לחם אלהיך קדוש יהיה לך כי על ידו אני מקדש את כלכם ותשרה שכינתי במקדשכם ויתכן על דרך האמת שיחזור לראש הפסוק וכבר נתפרש: (י) את ראשו לא יפרע וגו'. ועל כל נפשות מת נמשך לפניו עם נפשות מת יאמר שלא יפרע ולא יפרום על כל נפשות מת ולא יבא עליו: (יב) ומן המקדש לא יצא. אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש אלהיו. שאינו מחלל בכך את העבודה אם עבד כשהוא אונן שהתיר לו הכתוב לעבוד הא הדיוט שעבד אונן חלל לשון רש"י ושני המדרשים הללו חלוקים זה על זה שאם הכתוב התיר בכהן גדול שאינו צריך לצאת מן המקדש מפני אנינותו כהדיוט אבל יכול הוא לעבוד כשהוא אונן אם כן אין בכאן אזהרה כלל שלא יצא אחר המטה וכן לא יחלל את מקדש אלהיו כפי הלשון הזה אינו אלא לומר שאין עבודתו מחוללת וללמד שההדיוט שעבד אונן חלל ואם כן הכתוב הזה שלילות לא אזהרה ובעלי ההלכות מנאוהו בלאוין בהלכות גדולות ועוד שכבר כתבתי הברייתא שהיא שנויה בתורת כהנים ומפורש בה שהוא לאו גמור כדקתני ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת עבודה ושלא בשעת

עבודה

אבן עזרא

או אכוסה: (י) את הבגדים. והם בגדי קדש: את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם. וזה הכתוב נלמוד מה שהעתיקו חז"ל במשפט האבלות: (יא) ועל כל נפשת מת לא יבא. גוף מת והגוף חסר כי מת שם התאר וכן ונפשי יענה עות ומאכלו בריאה תאכל שה. וטעם לא יבא. באהל או בבית ששם המת. וטעם לאביו ולאמו. שהיא מניה עליו לנגדם בחייהם ובמותם ואף כי לאחיו ולבנו: (יב) ומן המקדש לא יצא. אמרו המעתיקים אחר המת והוא הכהן וים אומרים בשבעת ימי המלואים וזה לא יתכן כי כבר נאמר ומלא את ידו ג"כ יתכן שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה: (יג) בבתוליה. יש שמות בלשון הקדש לא יפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים ועלומים ובתולים ויש שמות בלשון הקדש שלא יתחברו כסף ושהם וזהב וברזל: (יד) אלמנה וגרושה. כלל מכהן או מישראל: וחללה זנה. חסר וי"ו הדבק כמו שמש ירח עמד זבולה. וטעם להוסיף כי אם בתולה. להזכיר עמיו כי הבתולה השנויה והמתייחדת אסורה לו: (טו) ולא יחלל זרעו. פי' אלמנה וגרוש' בעבור כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר שהזכיר קדושת הכהנים השב להזכיר המומין: (יח) לחם אלהיו. הוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן: (יט) חרם. הפך שרוע והנה חרם מגזרת חרם:

שרוע

(י) וְכַהֲנָא רַבָּא דְּמִתְרַבְרַב עַל אֲחוֹי דְּיִתְרַק עַל רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְדִיקָרֵב יָת קֻרְבָּנֵיהּ לְמִלְבּוֹשׁ יָת לְבוּשַׁיָּא יָת רֵישֵׁיהּ לָא יְרַבֵּי פֵּירוּעַ וּלְבוּשׁוֹי לָא יְבַזַּע בְּשַׁעַת צַיְיֵקִי: (יא) וּלְוָת כָּל בַּר נַשׁ דְּמִית לָא יֵיעוֹל לְאָבוֹי וּלְאִמֵּיהּ לָא יִסְתָּאַב: (יב) וּמִן מַקְדְּשָׁא לָא יִפּוֹק וְלָא יַפִּיס יָת מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהֵיהּ אֲרוּם מְשַׁח רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹי אֲנָא יְיָ: (יג) וְהוּא אִיתְּתָא דְּאִית בָּהּ בְּתוּלְהָא יִסַּב: (יד) אַרְמְלָא וּמַפְקָרָא וּדְאִיתְלִידָא מִן פְּסוּלַיָּא וּמַטְעַיָּא בְּהָנֵי יָת אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵן בְּתוּלְתָּא מִכַּשְׁרָא מִבְּנַת עַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא: (טו) וְלָא יַפִּיס זַרְעֵיהּ בְּעַמֵּיהּ אֲרוּם אֲנָא יְיָ מְקַדְּשֵׁיהּ: (טז) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (יז) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן לְמֵימַר גְּבַר מִבְּנָךְ לְזַרְעֲיַת דָּרֵיהוֹן דִּיהֵי בֵּיהּ מוּמָא לָא יִתְכְּשַׁר לְקָרְבָא קֻרְבַּן אֱלָהֵיהּ: (יח) אֲרוּם כָּל גְּבַר דְּבֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב גְּבַר דְּסַמֵּי אוֹ דְחַגִּיר אוֹ דְלָקֵי בְּחוּטְמֵיהּ אוֹ דְמִשְׁתַּמְּטִים יַרְכֵיהּ: (יט) אוֹ גְּבַר דִּיהֵי בֵּיהּ תְּבִיר דְּרַגַּל אוֹ

בעל הטורים

ובפנים. יולך ג' במס' הכא ואידך (איוב כ"ג) והבר יולך יקודם. מלמד שסימן המשחה אשר עשה משה היה מושך כהנה ומשנו היה מושחין כל המלכים: ללבש ג' הכא ואידך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. כדדרשינן גדלהו משל אחיו תהו כיון שמלא ידו ללבוש הבגדים אז ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: (יא) ועל כל נפשות מת וכו' כל הפסוק אותיות של סופי תיבות כגולות רמז לרביעית דם הבא משני מתים שמטמא: (יג) והוא אשה בבתולי'. והוא עולה י"ח רמז בן י"ח שנה לחופה. וכן והוא כהן יולא מחופתו. בבתוליה בי"ת ויו"ד יתירין דהוי מלוי למכתב בתולה רמז עד י"ב שנים בתוליה שלמים:

יונתן

דלאו ברשות אביה היא אז היא בחנק כשאר אשת איש וע"ש. פנים נראה פי' שמללת בעלמה בקלונה לזנות לאפוקי אנוסה דלאו בשרפה: (י) בשעת אניקי פי' בשעת צרה: (יג) דאית בה בתולהא דוקא שיש לה בתולים לאפוקי בוגרת שכלו בתוליה ולא פ"ל כר"ש ורבי אלעזר דמכשירים בוגרת: (יח) דלקי בחוטמיה וכל אלין דפשיט פיין ברש"י לחם

רמב"ן

עבודה תלמוד לומר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי אינו יוצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת עבודה וקתני אין לי אלא הכהן ובריו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות וכו' והרי הוא לאו גמור אזהרה שלא יניח עבודה ויצא לפיכך אני אומר כדי לקיים כל דברי חכמים שעיקר הכתוב הזה יזהיר בכהן גדול שלא יצא מן המקדש בשעת עבודה על כל נפשות מת ולא יחלל את המקדש שיעזוב עבודתו לכבוד המת אבל יהיה כבוד המקדש ועבודתו גדול עליו מכבוד המת ואהבתו אותו וכ"ש שאם מניח עבודתו שלא לדבר ויצא שעובר בלאו הזה אבל הזהירו הכתוב בענין המת להתיר לו העבודה כשהוא אונן ואמר שהיא מותרת לו אם יניחנה מרצון עצמו יהיה חלול המקדש. וזה הוא פי' הכתוב הזה וכבר כתבתיו בסדר ויהי ביום השמיני. ועוד מצינו שנחלקו רבותינו בפרק שני של מסכת זבחים ואמרו אונן מנא לן דמחיל עבודה דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חלל ורבי יהודה אמר מהכא הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם אני הקרבתי מכלל דאי איהו אקרבו שפיר וכו' ורבי אלעזי מאי טעמא לא אמר ומן המקדש לא יצא אמר לך מי כתיב הא אחר שלא יצא חלל. והענין לומר כי כיון שאמר הכתוב אזהרה בכהן גדול שלא יצא ולא יחלל העבודה בהניחו אותה אין לכהן הדיוט במשמעות הזה שיחלל כשיעבוד. ומכאן ראיה עוד שאינו רשות להתיר העבודה לכהן גדול ולהודיעו שאין עבודתו מחוללת בכך כי היה יוצא מזה בודאי שכהן הדיוט מחלל אותה. והנה יראה מזה בפשוטו כי על דעת הפירוק הראשון הוא שלילות בכהן גדול שאינו מחלל עבודתו כלשון רש"י אבל מפני שהבריתא מפורשת שהוא אזהרה נאמר שהם יקבלו כי מאחר שאין באזהרה אלא בכהן גדול ומכלל שההדיוט יוצא ומניח העבודה מזה נלמיד שהיא מחוללת ואלו היתה כשרה לא יתיר לו להניחה. וכך שנויה בתורת כהנים בפרשה הזאת. ומניין שאם עבד עבודתו כשרה תלמוד לומר ולא יחלל את מקדש אלהיו הא כהן הדיוט שעבד עבודתו פסולה. והסוגיא שסוגיה בסנהדרין ומן המקדש לא יצא שאינו יוצא אחר המטה אלא הם נכסבין והוא נגלה הם נגלין והוא נכסה דברי רבי מאיר ורבי יהודה אומר אינו יוצא מן המקדש כלל שנאמר ומן המקדש לא יצא. ופירושו כמשמעו של רבי מאיר. ומן המקדש מקדושתו לא יצא וכיון דלית ליה היכירא לא אתי למנגע ורבים יהודה אגב שרדי' דילמא מיקרי ונגע כל זה אסמכתא מדבריהם. הם הנהיגו שילכול בכהן גדול שלא יצא אחר המטה לפי שהוא מטמא לקרובים ואדם בהול על מתו שמא יגע בהן כענין ויפול יוסף על פני אביו אבל כהן הדיוט על קרוביו הוא מטמא ועל אחרים אינו בהול שיטמא לכן וכל זה בכהן גדול מעלה מדבריהם

וכמכו אותה לכתוב הזה כדרך האסמכתו' בתלמוד וכך מצאתי בתוספתא בסנהדרין אמר לו רבי יהודה אין מן המקדש יצא אלא בשעת עבודה בלבד ועוד שם בירושלמי ראיות אין כאן מקום הזכרתם: (יג) והוא אשה בבתוליה יקח. פי' אבל לא בעולה והוא לאו הבא מכלל עשה. ואחרי כן הזהיר בלאו על האלמנה והפסולות. ואמר כי אם בתולה מעמיו יקח אשה לגזות עליו שיקחנה וזהו שאמרו רבותינו מוזהר על האלמנה ומצווה על הבתולה וכך שנו בתורת כהנים כי אם בתולה מלמד שהוא מצווה על הבתולה: (טו) ולא יחלל זרעו בעמיו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו ממנה חלל מדין קדושת כהונה כמין רש"י פירשו הרב לשלילות בלבד את אלה לא יקח שלא יחלל זרעו. ועל דעת רבותינו הוא לאו שני. וכך אמרו קדש ובעל לוקה שתים אחת משום לא יקח ואחת משום לא יחלל ואמרו בעל ולא קדש לוקה משום לא יחלל והנה הם שני לאוין ונדרש להם גם כן כטעם קדש ולא בעל אינו לוקה מה טעם לא יקח משום לא יחלל אם כן פירוש את אלה לא יקח כי אני מזהירו בלא יחלל זרעו ומאלינו נלמוד שהזרע מן הפסולות הוא מחולל: (יז) דבר אל אהרן איש מזרעך. לא אמר בכאן דבר אל הכהן ואל בניו כאשר יאמר בפרשיות כלן והטעם כי שם לוה בפרשיות הקרבנות זאת תורת העולה וזאת תורת החטאת והאשם וכיוצא בזה אבל בכאן אם אמר דבר אל אהרן ואל בניו ראוי שיאמר איש מכם לדורותיכם ולא יכלה להזהיר את אהרן עצמו בתורת המומין כי אהרן קדוש ה' כולו יפה ומום לא יהיה בו אבל יזהירנו על זרעו שיורש ויזהיר אותם לדורותם ובפרשה הטומאה בסמוך דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל כי יתכן שגם באהרן יארע טומאה המגע במת או בשרץ. וכאשר בא להזהיר שלרעת והזוב אמר ואמר איש איש מזרע אהרן כי לא יארע זה בגופו כי מלאך ה' צבאות הוא ואמר בסוף הפרשה וידבר משה אל אהרן ואל בניו שרלה משה להזהיר גם את בניו שיקחו מפיו תורה ואמר כן לבני ישראל להזהיר ב"ד של ישראל על כך. ובת"כ מצאתי כל איש מה ת"ל לפי שנאמר זרע אהרן אין לי אלא זרעו אהרן עצמו מנין ת"ל כל אשר בו מום וכך שנו שם זרע אהרן אין לי אלא זרעו אהרן עצמו מנין תלמוד לומר והוא לרוע או זב ופי' אהרן עצמו הכהן גדול תחתיו מבניו כי בצבור שהתיר האכילות לכהן גדול אולי יתיר לו המום והצרעת והולך לרבות או שתרמח דין אהרן עצמו כי לא תסמוך התורה באזהרותיה על הנם אבל כפתח על אהרן לכבודו ולרמוז לנו שלא יארע לו כן: (יט) חרם או שרוע. כל שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת לשון רש"י ובתור' כהנים ובגמרא דבכורות שנינו חרום שחוטמו שקוע שרוע בולם חוטמו בולט חוטמו טבח מניין תלמוד לומר או חרום אבא יוסי אומר אין חרום אלא

פירוש על אבן עזרא

[י] ר"ל גדול שער וקריעה. [ס](משלי י"ח כ"ג) טעמו דברי עזות. [ע](חבקוק א' ט"ו) ר"ל שה בריאה. [פ]וידוע כי ז' ימים ימלא את ידו ולא יצא מן המקדש כמו שעשה אהרן בז' ימי המלואים דכתיב ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים ואין צריכים עוד להזכיר על ככה. [צ]כי הם תמיד בלשון רבים. [ק](חבקוק ב' י"ח) הכאוי עשש וילם. [ר]כי שרוע ערימו רחב

ספורנו

הוא מקודש לאלהיו ואם ישא את אלה הנשים רלל את כבודו וזרעו שלא יהי' ראוי לאותה הקדושה: (יב) ומן המקדש לא יצא. בשביל המת: ולא יחלל את מקדש אלהיו. שילאה שהוא מחשיב יותר כבוד המת מכבוד המקדש והקודש שנתנה לו: (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. לעמוד לשרת בשם ה' כענין כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: איש עור. והם המומים אשר בתולדה מחסרון החמר או הכח המליד: (יט) שבר רגל. והם מומים קורים

פירוש רשב"ם

(יח) חרם ושרוע. מפורש בבכורות: מרוח

שֶׁבֶר יָד: כ אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ תְּבַלֻּל בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ מְרוֹחַ אָשֶׁךְ: כא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה מוּם בּוֹ אֵת לֶחֶם אֱלֹהָיו לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב: כב לֶחֶם אֱלֹהָיו מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וּמִן־הַקֳּדָשִׁים יֹאכֵל: כג אַךְ אֶל־הַפָּרֹכֶת לֹא יָבֹא וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי־מוּם בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם: כד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ

כב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי יְהוָה: ג אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־אִישׁ | אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהוָה: ד אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע: ה אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ: ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה

עד

גְּבַר דִּיהֵי בֵּיהּ תְּבַר רִגְלָא אוֹ תְּבַר יְדָא: כ אוֹ גְבִין אוֹ דוּקָא אוֹ חִלִּיז בְּעֵינוֹהִי אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן אוֹ מְרִיס פַּחֲדִין: כא כָּל גְּבַר דְּבֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן כַּהֲנָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ מוּמָא בֵּיהּ יָת קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ לָא יִקְרַב לְקָרָבָא: כב קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ מִקּוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָּא וּמִן קוּדְשַׁיָּא יֵיכוּל: כג בְּרַם לְפָרוּכְתָּא לָא יֵיעוֹל וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרַב אֲרֵי מוּמָא בֵּיהּ וְלָא יַחֵל יָת מַקְדְּשַׁי אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁהוֹן: כד וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְיִפְרְשׁוּן מִקּוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְחַלּוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דִּי אִנּוּן מַקְדְּשִׁין קֳדָמַי אֲנָא יְיָ: ג אֵימַר לְהוֹן לְדָרֵיכוֹן כָּל גְּבַר דִּי יִקְרַב מִכָּל בְּנֵיכוֹן לְקוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְסוֹאֲבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִן קֳדָמַי אֲנָא יְיָ: ד גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָּאִיב בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוּל עַד דִּי יִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל מְסָאַב נַפְשָׁא אוֹ גְּבַר דִּי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא: ה אוֹ גְּבַר דְּיִקְרַב בְּכָל רִחְשָׁא דְּיִסְתְּאַב לֵיהּ אוֹ בֶאֱנָשָׁא דְּיִסְתְּאַב לֵיהּ לְכֹל סוֹאֲבְתֵיהּ: ו אֱנָשׁ דְּיִקְרַב בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא

ולא

מסרה כ או, ג' פסוק אית בהון ו' מלין דמיין. גבן, ל' וחסר. תבלל, ל'. גרב, ב'. ילפת, ל'. מרוח, ל' ומלא. אשך, ל'. כא יגש, ג' בפסוק. הגימלין דגושין. להקריב, מלא. אשי, ט' כתיב י'. להקריב, מלא. כב מקדשי, ל' והקמץ לבד והוא פסוק, פמ"ש בהשמטה דס' שמות כג. יאכל, י"ג. כג יבא, חסר. ואל המזבח, י"ג. יגש, הג' דגש. מקדשי, ל' והשין בפתח ל"כ כי מורה על הקרבנות ועל המקדש. אני ה', ל' במרכא. כב ב וינזרו, ל' ולו"ו וסוא חד מן כ"ב זוגין מן ב"ב חד מלרע וחד מלעיל. מקדשי, הק' בקמץ לבד וסוא הפוך. מקדשים, כולם חסר י"ק. ג אמר, כל ל' דליוי דכוו' חסר. אלהם, חסר. לדרתיכם, חסר. הקדשים עי' בהשמטה לס' שמות. יקדישו, מלא. וטמאתו, ג' וחסר. ההוא, ולו וחירק. מלפני, י"ב. ד איש, י' ר"פ בתורה. צרוע, כולם הל"ז. והנגע, חסר דחסר. טמא נפש, ד'. ה באדם, ד' רפין וא' ובאדם. ו כשם, ג' ר"ב. תגע, הג' דגושה.

ת"א או גבן או דק מגילה כד בכורות מג. או תבלל בכורות לח מד. בעינו שם מד. או גרב בכורות מא מב. או מרוח אשך שם מד. כל איש אשר בו מום שם מג. לחם אלהיו זבחים קא קב. אך אל הפרכת ערכין קט. ולא יחלל בכורות מג. דבר אל אהרן סנהדרין פג זבחים טו טז יז פסחים ג. בני ישראל זבחים מה. ולא יחללו שבת נב המגילה כג כד זבחים מד מה. אמר אלהם בפרא קכ. אשר יקרב זבחים מה מגילה י. איש איש מזרע אהרן חגיגה ד יבמות ע עג עד מכות יד בכורות ג. עד אשר יטהר יבמות עד עה. והנגע בכל טמא נפש ב"ק כה. או איש אשר תצא שבת פד ב"ק שם בפרא ט נדה מג. או איש אשר יגע שבת שם ב"ק שם בפרא שם נדה מג. נפש אשר תגע בו יבמות עג מכות יט.

רש"י

אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה: (כ) או גבן. שורצי"ל בלעז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק. (בכורות לח) שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"א כמו (ישעיה מ) הנוטה כדוק: או תבלל. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרוני"לא והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגו' חליז לשון חלזון שהוא דומ' לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב (בכורות לח): גרב וילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המית' והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר (דברים כח) ובגרב ובחרס כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות (בכורות מא): מרוח אשך. לפי התרגום מרים פחדין שפחדיו מרוססין שגיס שלו כתותין פחדין כמו (איוב מ) גידי פחדיו ישורגו: (כא) כל איש אשר בו מום. (ת"כ) לרבות שאר מומין: מום בו. בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לחם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: (כב) מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשים יאכל. אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים (ת"כ זבחים קא) אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשי' יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים כך מפורש בזבחים: (כג) אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרכת: ואל המזבח. החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בתורת כהנים: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: (כד) וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל בני ישראל. להזהיר בית דין על הכהנים (ת"כ): (ב) וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר (יחזקאל יד) וינזרו מאחרי (ישעיה א) נזורו אחור יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן ד"א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא

שלא

ירושלמי

או תְבִיר דִּידָא: (כ) אוֹ דְּגְבִינוֹי שַׁכְבָן חַפְיַן עֵינוֹי אוֹ לֵית שְׂעַר בִּגְבִינוֹי אוֹ דְּחִלְזוֹן בְּעֵינוֹי דִמְעָרַב חִיוְרָא בְּאוּכְמָא אוֹ דְּמַלֵי חַרְסִין יְבִישִׁין אוֹ דְּמַלֵי חֲזָזִיתָא מִצְרִיתָא אוֹ דְּפַחְדּוֹי נְפִיחִין וְקַלִּישִׁין:

(כ) אוֹ דִּגְבִינוֹי הַפְיַן עֵינוֹי אוֹ דְּלֵית לֵיהּ סְעַר בִּגְבִינוֹי אוֹ דְּגְבִיהּ אוֹ דְּנָנִיס אוֹ יְחַלְזוֹנֵיהּ בְּעֵינוֹ אוֹ דְּמַלֵי גַּרַב אוֹ דְּמַלֵי חֲזָזִין אוֹ דְּחָסִיר בּוּלְיָיא:

(כא) כָּל גְּבַר כָּהִין דְּבֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן כַּהֲנָא לָא יִתְכַּשַּׁר לְקָרְבָא קָרְבָּנַיָּא דַיָי מוּמָא בֵּיהּ יַת קָרְבַּן אֱלָהֵיהּ לָא יִתְכַּשַּׁר לְקָרְבָא: (כב) בְּרַם מוֹתְרֵי קָרְבָּנַיָּא דֶּאֱלָהֵיהּ מַה דְּמִשְׁתַּיֵּיר מִן קוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָּא וּמִן קוּדְשַׁיָּא יִתְפַּרְנַס: (כג) לְחוֹד לְפַרְגּוֹדָא לָא יֵיעוֹל וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרַב אֲרוּם מוּמָא

יונתן בן עוזיאל

בֵּיהּ וְלָא יִפִּיס יַת מַקְדְּשֵׁי אֲרוּם אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁהוֹן: (כד) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (ב) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹי וְיִתְפָּרְשׁוּן מִקּוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יִפְסוּן יַת שְׁמָא דְּקוּדְשִׁי דְּהִינוּן מַקְדְּשִׁין קֳדָמַי אֲנָא יְיָ: (ג) אֵימַר לְהוֹן אַזְהָרוּן לְדָרֵיכוֹן כָּל גְּבַר דְּיִקְרַב מִכָּל בְּנֵיכוֹן לְקוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְסוֹבְתֵיהּ עֲלוֹי וְיִשְׁתֵּיצֵי בַּר נַשָׁא הַהוּא בְּמוֹתָנָא מִן קֳדָמַי אֲנָא יְיָ: (ד) גְּבַר טְלֵי אוֹ גְּבַר סִיב מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן וְהוּא מְצָרְעָא אוֹ דַּיִיב בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוֹל עַד זְמַן דְּמִדַּכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל מְסָאֲבַת בַּר נַשׁ אוֹ גְּבַר דְּתִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא: (ה) אוֹ גְּבַר דִּי יִקְרַב בְּכָל רִיחְשָׁא דְּיִסְתְּאַב לֵיהּ אוֹ בֶּאֱנָשָׁא דְּמִית דְּיִסְתְּאַב לֵיהּ וּלְכָל בְּאוֹבַתֵיהּ בְּחַיוֹי: (ו) בַּר נַשׁ כָּהֵן דְּיִקְרַב בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוֹל
מן

בעל הטורים

(כב) לחם אלהיו הפסוק מתחיל בל' ומסיים בל' כמו לחפים מומין באדם: (כג) אך אל הפרכת לא יבא. אך מיעוטא היא שלפעמים יבא כההיא דאמר אם אין כהניב נכנסין

יונתן

ברש"י: (כ) דגביני שכבן הפיין עינוי או לית שער כל חסר או יתיר חייב מום וכן כתבו הפילוסופיים באותות גבות עינים שבזה הלופן מורות על מדות מגונות רעות פחיתות. דחלזון בעינוי וכו' דמלי חרסין דפחדוי נפיחין כל זה עיין ברש"י ובמפרשי וש"ל כר"ע בפרק אלו מומין ולא קאידך דשם דקשה ליה אכולהו וע"ש: (כב) ברם מוהרי קורבניא פי' ממה שנשאר מהקרבנות ומהקדשים ירכל לאפוקי שאינו אוכל מן המחלקות דהיינו חלק שאר הכהנים דיליף בק"ו מטביל יום ומחוסר כפורים שהן כשרין לעבודה לאחר ולינן אוכלים במחלקות בעל מום שאינו כשר לעבודה לאחר אינו דין שאינו אוכל במחלקות וק"ל: ירושלמי דגנים פי' קלר. דגביה פי' כמו כיפה שהוא ארוך וגמון או דחסר כולייא ר"ל שהקטינה בכולייא או פי' חסר בילה: (ג) וישתילי במוספא פי' ונכרתו במיתה לאפוקי דלא תפרש יכרת ממקומו תלד זה לגד זה ויתייסב במקום אחר ודייק מדכתיב אני ה' וכדפרש"י: (ה) ולכל סאובתיה בחייו פי' לכל טומאה שטומאה בחיים כדפירש"י: (ו) בר נש כהן הוא תפרש שקאי אכהן מדכתיב בתריה ולא יאכל מן הקדשים. באורבעין קאוין דמי.
כי

רש"י

יחללו את שם קדשי שהם המקרא ודרשהו: אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן: (ג) כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה (זבחים מה) וא"א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הולכך לחייבו על האכיל' וכן נדרש בת"כ וכי יש נוגע חייב א"כ מה תלמוד לומר יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבי' עליו משום טומ' אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו' (שבועות ז): וטומאתו עליו. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך ובגופו (חזרה?) את' למד במי שטומאתו פורח' ממנו הכתוב מדבר. וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני: (ד) בכל טמא נפש. במי שנטמא במת: (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו. בשיעור הראוי לטמא בכעדשה (ת"כ): או באדם. במת: אשר יטמא לו. כשיעורו לטמא וזהו כזית: לכל טומאתו. לרבות נגע בזב וזבה נדה ויולדת: (ו) נפש אשר תגע בו. באחד מן הטמאים
הללו

רמב"ן

אלא הכונה שתי עיניו כאחת אמרו לו הפלגת אע"פ שאינו יכול לכחול שתי עיניו כאחת ולשון חרום מלשון כל חרם אשר יחרם והחרמתי עריהם ענין חרבן ויקרא חרום כי הפוסח הדלת פנים כמו שאמר אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם ואשר אין חוטמו כשאר בני האדם ערכו חרבה: ופעם (כ) או גבן. נסמך אל מלת בעינו או שהוא גבן בעינו או דק או תבלול בעינו והוא שגבות עיניו סוככות עליהן מלשון גבי המזבח על גבי מרכבה מורשים והזכיר תחלה המום בחסרון האברים שור או שה. ואחרי כן בקטנות כגון החרום ובגודל כגון השרוע ואח"כ בחסרון העלמו' אע"פ שכל אבריו עמו כגון שנשבר העלם פסול ואח"כ פסל אפילו כיעור כתואר כגון הגבן בעיניו ואשר בעיניו הגרעינין ואשר כך בבשר הגוף כי לריך שיהיה נקי וחלק ואח"כ הוסיף בכל הכום אשר בילו נפוחי' בו אע"פ שהוא חולי נכות בזקני' ואינו מום בעלם או בבשר ורבותינו ביארו מומים רבים נלמדים מאלה כי המכרים בתורה אבות להן: (ג) ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי. קרא המקרא ודרשהו ויסרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי לרבות קדשי כהנים עצמן לשון רש"י ולא נפרש אשר הם
מקדישים

אבן עזרא

שרוע. מגזרת תשתרע: (כ) או גבן. קרוב מגזרת הרים גבנונים וכמו"ן שרש והוא שם הפתא' וכן דק והוא כמשמעו להיות דק קלר קומה: תבלול בעיני. יש אומרים מגזרת תבל עשו השחתה ויש אומרים מגזרת בלול בשמן והתי"ו על שני הפירוש' נוסף גם גרב בעין על דעת רבים כן: ילפת. כטעם דבק מגזרת וילפת שמשון ויש אומרים עוות מגזרת ויפל באים וילפת והיו"ד נוסף כיו"ד ינהר: מרוח. שם התאר מגזרת רום: אשך. הבילה ואמר שפרט אמר כלל כל איש אשר בו מום. וטעם שום בו. כמו אביו ואמו קלל: (כב) לחם אלהיו. לחם הפנים והאשם והמנחת שהם קדשי הקדשים כנגד השלמים כי גם השלמים קדש: ומן הקדשים. המעשר והבכור: (כג) אך אל הפרכת לא יבא. להיותו כהן גדול גם אל המזבח לא יקרב: (כד) ופעם ואל כל בני ישראל. שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי הקבלה ובעבור שהזכיר כי בעל מום יאכל קדש הזכיר שיהיה האוכל טהור: (ב) וינזרו. כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטעם ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר: ולא יחללו. מוסבת עלמו ואשר עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישים לי. ופעם אני יי'. קדוש. וטעם מלפני אני יי' כי אשר שיכרת מלפני השם לא יעמוד כאשר פירשתי בסוד השם: (ד) עד אשר יטהר. ימי טהרתו: (ה) אשר יטמא לו. בשבילו כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה
כנזכרים

פירוש על אבן עזרא

רמב ונדול מגזקם מהשפרע (ישעיה כ"ח כ') והרום מגזרת חרם ענינו השחתה שמוטמו נשחת ושקוע. (תהלים ס"ח י"ז) ענינו גובה. תלאים שמדרשו כפופה ושנה עדרפו עליונה כמו גב הבהמה. בל"א (בוקעל). א"כ שם תואר לקלר קומה והוא ננס (לווערג). שרשו בלה ענין השחתה. שרשו בלל. (שופטים ע"ז כ"ט) ענין אחיזה וספיפה (אומברייפען, אומפאססען). (רות ג' ח') ענינו עוות והספכות (ערטיעעערט) ושניהם משרש לפת. שרשו נהר. ר"ל שהרום באשכיו ועי"כ בילין נפוחות נפוחים. שם פי' כאלו אמר מוטבה גדולה עשה. וכן כאן פזר ואמר מום בו כלומר חלול גדול הוא. לכן לא יגש להקריב. שהם קדשים קלים. ר"ל אם נפל בו מום לא יחיר לעלמו לבא אל הפרוכת וכן אל המזבח לא יגש. ר"ל שיש לו להתבודד ולהדבק בשם ולהסיחד בו כאשר כתב בסוד השם בפ' כי תשא על ונפלינו אני ועמך.
אמר

ספורנו

קודים משבות ומשון לגוף: (כ) או גבן. והם מומים באים ממקרה בלמות הגוף והפסדם: (ב) וינזרו מקדשי בני ישראל. שלא ישמשו שלגודל מעלתם יבוא קדשי העם כסולין אנלם כענין מגודה לתלמיד אינו מטדה לרב (מכות פ' אלו הן הגולין): ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי.
ולא

פירוש רשב"ם

(כ) מרוח אשך. מעוך בציב: (ב) וינזרו. מאכילת קדשים בטומאת הגוף: (ג) אשר יקריב. לאכול:
נבלה

עַד־הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם: ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי־לַחְמוֹ הוּא: ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה: ט וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם: י וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ: יא וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ הוּא יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ: יב וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל: יג וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־בֵּית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ: יד וְאִישׁ כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת־הַקֹּדֶשׁ: טו וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהוָה: טז וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֺן אַשְׁמָה בְּאָכְלָם אֶת־קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי

ידוה

אונקלוס

ולא ייכול מן קודשיא אלהן אסחי בשריה במיא: ז ובמיעל שמשא וידכי ובתר כן ייכול מן קודשיא ארי לחמיה הוא: ח נבילא ותבירא לא ייכול לאסתאבא בה אנא יי: ט ויטרון ית מטרת מימרי ולא יקבלון עלוהי חובא וימותון ביה ארי יחלוניה אנא יי מקדשהון: י וכל חלוני לא ייכול קודשא תותבא דכהנא ואגירא לא ייכול קודשא: יא וכהנא ארי יקני נפש קנין כספיה הוא ייכול ביה ויליד ביתיה אינון ייכלון בלחמיה: יב ובת כהנא ארי תהי לגבר חילוני היא באפרשות קודשיא לא תיכול: יג ובת כהנא ארי תהי ארמלא ומתרכא ובר לית לה ותתוב לבית אבוהא כרביותה מלחמא דאבוהא תיכול וכל חילוני לא ייכול ביה: יד וגבר ארי ייכול קודשא בשלו ויוסף חומשיה עלוהי ויתן לכהנא ית קודשא: טו ולא יחלון ית קודשיא דבני ישראל ית דיפרשון קדם יי: טז ויקבלון עליהון עוין חובין במיכלהון בסואבא ית קודשיהון ארי אנא יי

מקדשהון

מסרה רחץ בשרו, ד' חסר את. ז ובא, י"ז ר"פ. ח נב, הב' רפי. אני ה', ב' פ"ב בספר'. ט יחללהו, ב' וחסר. אני ה'. ד'. י תושב, מלא וי'. יא וכהן, ב' ר"פ ומד ס"פ. ויליד, ב' מלא. בלחמו, ג'. יב הוא, וי"ו ומירק. בתרומת, מלא. תאכל, י"ח. יג ובת כהן, ה'. ושבה, ב' מלרע שלא כמנהג. לאחננה ומד היא שבה. כנעוריה, מלא דמלא. יד יאכל, ב', מלרע דסמיך. חמשיתו, חסר י"ק. טו ולא, ס' ר"פ. ירימו, מלא. טז והשיאו, ב' כל ישראל אל העיר וא"י פנין. אותם, מ"ל מלא בתורה. עון, חד ו'. קדשיהם, הק' בקמץ לבד והוא חטוף ומלא, אני ה', ד'.

ת"א ולא יאכל מן הקדשים יבמות עד. ובא השמש וטהר ברכות ב שבת יד יבמות עה. ואחר יאכל מן הקדשים יבמות עד. נבלה וטרפה חולין ק נדה מב. ושמרו את סנהדרין פג. ולא ישאו זבחים מה. ומתו בו יבמות פו סנהדרין פג ל חולין קיג קלו כריתות ז. אני ה' סנהדרין פג. וכל זר לא יאכל קדש פסחים כג יבמות סח ע על כתובות כה קדושין סט סנהדרין פג מכות יח כריתות ד. תושב כהן יבמות ע ער קדושין ד זבחים פג. וכהן כי יקנה יבמות מ סו כתובות מ. קנין כספו יבמות סו כתובות נח גיטין מג פה קדושין ה. ויליד ביתו גיטין מג נדה מד. ובת כהן יבמות סח סט עז כתובות כה סוטה כו סנהדרין נא ספר הזוהר פ' משפטים ופ' קדושים ופ' ויקרא. הוא בתרומת הקדשים יבמות סז קדושין סט. ובת כהן כי תהיה אלמנה יבמות סח סוטה כו קדושין עד. וזרע אין לה יבמות ע קדושין ד עד נדה מד. ושבה אל בית אביה יבמות סח סו סנהדרין נא נדה מד. מלחם אביה תאכל יבמות פז. זר לא יאכל בו שם שם. ואיש כי יאכל ערובין לב יומא פ מעילה לט מעילה יח. ויסף חמשיתו עליו יבמות סו מעילה כד חולין קלו. ונתן לכהן את הקדש פסחים לב מעילה כו. ולא יחללו סנהדרין פג זבחים ב יג מה מו תמורה ג נדה לג. והשיאו אותם עון אשמה סנהדרין נ.

רש"י

שלנו: (ז) ואחר יאכל מן הקדשים. (יבמות עד) נדרשת ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש: מן הקדשים. ולא כל הקדשים: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזכיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: (ט) ושמרו את משמרתי. מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ומתו בו. (סנהדרין פג) למדנו שהיא מיתה בידי שמים: (י) לא יאכל קדש. (סנהדרין פג) בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה: תושב כהן ושכיר. תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: (יא) וכהן כי יקנה נפש. עבד כנעני שקנוי לגופו: ויליד ביתו. אלו בני השפחות ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' בספרי: (יב) לאיש זר. ללוי וישראל: (יג) אלמנה וגרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ממנו (יבמות פז): ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרות אמרתי לך ולא אנינות: (יד) כי יאכל קדש. תרומה: ונתן לכהן את הקדש. (ת"כ) דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: (טו) ולא יחללו וגו'. להאכילם לזרים: (טז) והשיאו אותם. את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. ואונקלו' שתרג' במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן: והשיאו אותם. זה אחד משלש' אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן (במדבר ו) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן (דברים לד) ויקבור אותו בגיא הוא קבר

את

ספורנו

ולא יחללו את שם אותו ההקדש שישראל מקדישין לי שקראו עליו שם קדש: (ז) כי לחמו הוא. ולא יצטרך להמתין כפרתו קודם שיאכל לחמו כאמרם (פרק קמא דברכות) העריב שמשו אוכל בתרומה: (ט) אני ה' מקדשם. אני קדשתי אותם הקדשים מכיון שהקדישום ישראל וראוי שיענשו הכהנים על חלולם: (טז) והשיאו אותם עון אשמה. גם עצמם כשהקדישו ההקדש עמו שיהיו אשמים כשיהיו מועלים בו ליהנות ממנו ולא נאמר השה שאכל הוא השה

שהתיר

פירוש רשב"ם

(ח) נבלה וטריפה לא יאכל אע"פ שמליקת העוף הותרה להם. שדומה לנבלה: (י) וכל זר לא יאכל קודש. תרימה. (יד) כי יאכל קודש. תרומה: (טז) באכלם. הזרים: את קדשיהם. תרומה:

וקלוש

מִן קוּדְשַׁיָּא אֱלָהֵן אִין אַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּאַרְבְּעִין סְווֹן דְּמוֹי: (ז) וְיִטְמוֹעַ שִׁמְשָׁא וְיִתְכַּשַּׁר וּבָתַר כְּדֵין יֵיכוֹל מִן קוּדְשַׁיָּא אֲרוּם מְזוֹנֵיהּ הוּא: (ח) נְבִילָא וּקְטוֹלָא לָא יֵיכוֹל לְאִסְתַּאֲבָא בָהּ אֲנָא יְיָ: (ט) וְיִטְרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מַטְרַת מֵימְרִי וְלָא יְקַבְּלוּן עֲלוֹי חוֹבָא וְלָא יְמוּתוּן בֵּיהּ בְּאִישָׁא מְצַלְהֲבָא אֲרוּם יְפַסְּנִיהּ אֲנָא יְיָ מְקַדִּישְׁהוֹן: (י) וְכָל חִילוֹנֵי לָא יֵיכוֹל קוּדְשָׁא בַּר יִשְׂרָאֵל דְּהוּא תּוֹתָבָא דְּכַהֲנָא וְאַגִּירָא לָא יֵיכוֹל קוּדְשָׁא: (יא) וְכַהֲנָא אֲרוּם יִקְנֵי בַּר נַשׁ נוּכְרָאָה קִנְיַן כַּסְפֵּיהּ הוּא יֵיכוֹל בֵּיהּ וּמַרְבְּיָינֵי בֵּיתֵיהּ הִינוּן יֵיכְלוּן בְּלַחְמֵיהּ: (יב) וּבְרַת כַּהֵן אֲרוּם תְּהֵי מִתְנַסְבָא לִגְבַר חִילוֹנֵי הִיא בְּאַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא לָא תֵיכוֹל: (יג) וּבְרַת כַּהֵן אֲרוּם תְּהֵי אַרְמְלָא אוֹ מִיסְרְכָא וּוְלַד לֵית לָהּ מִנֵּיהּ וְתָבַת לְבֵית אִיבָהָא דְּלָא מִינַטְרָא יְבָם הֵי כְּיוֹמֵי טַלְיוּתָא וְלָא מְעַבְּרָא מִן מְזוֹנֵיהּ דְּאִיבָהָא תֵּיכוֹל וְכָל חִילוֹנֵי לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ: (יד) וּגְבַר יִשְׂרָאֵל אֲרוּם יֵיכוֹל קוּדְשָׁא בִשְׁלוּ וְיוֹסִיף חוּמְשֵׁיהּ דְּמוֹי עֲלוֹי וְיִתֵּן לְכַהֲנָא יַת קוּדְשָׁא: (טו) וְלָא יְפִסּוּן יַת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת דְּיַפְרְשׁוּן לִשְׁמָא דַייָ: (טז) וְיִרְעוּן יַתְהוֹן חוֹבֵי אַשְׁמַתְהוֹן בְּמֵיכַלְהוֹן

בסואבא

בעל הטורים

נכנסין לניס. לס לין שהורין נכנסין טמאים לס לין טמאים נכנסין בעלי מומין: (י) תושב כהן ושכיר [עם הסיבום] בגימ' [זהו] קנוי קנין עולם [וקנוי] קנין שנים: (יא) וכהן ב' במסרה הכא ואידך ויגלן בזעם אפו מלך וכהן. זהו שאמרו בפ' מקום שנהגו ד' לווחות לווחה עזרה. שלו שעלים לשעיכם ויכנס ישמעאל בן פיאבי וישמש בכהונה גדולה שהיה לדיק ורציס אוכלי שולחנו ולא נמלא נושר בימיו. והו וכהן כי יקנה שהיה לו הרבה קניני נכסים ולכך הוא כלום פסוק שהיה לדיק. אבל ויגלן בזעם אפו הוא ינאי המלך שהיה רשע לכן הוא סוף פסוק. ד"א לפי שהיו אהם כהני' רשעי' לקנות כהנים שאמר לא להם על כן ויגלן בזעם אפו מלך וכהן. בלחמו ג' במסורה הכא ואידך נשמיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א) (על כן) בלחמו קדמו נודד (ישעיה כא) (שע"כ הלכו) שהלכו בגולה מפני קשת דרוכה ומרב נטושה: (יג) כנעוריה מלא וי"ו לומר כך שאין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד: (טז) והשיאו ב' הכא ואידך (ש"ב י"ז) והשיאו כל ישראל אל העיר בענין אבשלום בעלה שנתן לו חושי עיצה לו לרעתו חהו והשיאו אותם עון אשמה. י"א פעמים הזכיר קדשים בזאת הפרשה' [מן איש איש מזרע אהרן שמדבר בטומאה עד כי אני ה' מקדשם דחד לריך לגופי'] כנגד י' דברים שנין תרומה לקודש (עפ"ג דחגיגה מ"א ב' ג'). באכלם ב' הכא ואידך באכלם מעבור הארץ (יהושע ה')

דאוכל

יונתן

כי זה היא שיעור המקוה וק"ל: (ט) באישא מלהבא פירשתי כבר בלשם של שלהבת דכתיב גבי אהרן ולא ימותו וגבי חלול קדשים נמי: (יא) בר נש נוכראה כרש"י: (יג) דלא מינטרא ליבם ואינה מעוברת אבל זקוקה ליבם אינה שבה לאכול תרומה וכן הוא במסכת תמורה: (טז) בסואבא עיין ברמ"בן על רש"י שאמר כי יש לורך לתרגם כן

רמב"ן

מקדישים לי בכהנים עלמן אין לריך לפרום הזה אבל יאמר הכתוב וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו בהן את שם קדשי אשר הם מקדישים לי שלא יחללו את אשר אהרן ובניו הם עלמם מקדישים לי ובתורת כהנים כך הוא גדרש וינזרו מקדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבים משום פיגול נותר וטמא ואין חייבים על קדשי עכו"ם משום פיגול נותר וטמא קדשי ישראל אין לי אלא קדשי ישראל קדשי עלמן מנין. ת"ל אשר הם מקדישים לי אני י"י לרבות את כולם ולא הוזכר שם פרוש המקרא כלל. ועל דרך האמת אשר הם מקדישים לי אני י"י שלא יחללו השם המקודש לו כי שמו במקדש י"י וכבר רמזתי זה בפרשת ויקחו לי תרומה: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. יאמר שיזהר מאכילת נבלה וטרפה שלא יטמא בה. וילטרך לאחר מן הקדשים. ולא יאכל בהם עד שירחץ בשרו במים ובא השמש ושהר. והטעם בעבור שהזכיר טומאת האדם לכל טומאותיו כי הזכיר הלרעת והזוב שיכלול הזכר והנקבה וטומאת המת ושכבת הזרע והשרץ ומזר להזהיר מן הקדשים בטומאת הנבלות והזכיר בהם דרך התלאה באכילתן. והטעם כי בעבור שנפש האדם קנה באכילת השרלים ולא תקון בנבלה ובטרפה הזהיר על הטומאה בהוויי והטרפה הנזכרת כאן טריפת הארי והדוב שהמית אותה בשדה כי מחיים לא תטמא כי מעת שנטרף הבהמה מן הארי תקרא טריפה בין מחיים בין לאחר שתמות והנה הזכיר כאן כל הטומאות כלם כי הבהמה הטמאה אחרי שאמר בה שאין לה שחיטה כאשר פירשתי בסדר ויהי ביום השמיני הנה היא בכלל נבלה וזה דרך פשוטו ומדרשו גם כן לענין הקדשים בטומא' והזכיר כאן ונבלת עוף טהור הכתוב מדבר שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת בית הבליעה ואסרו לאכול בקדשים ולריך לומר וטריפה מי שיש במינו טרפה ילא נבלת עוף טמא שאין במינו טריפה לשון רש"י ובטומאת שאר נבלות ריבו אותם בת"כ אשר יגע בשרץ אין לי אלא השרץ מנין לרבות את הנבלה ת"ל בכל: (יד) ונתן לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאין פורע לו מעות אלא פירות של חולין והם נעשים תרומה לשון רש"י והנה טעם הכתוב כי יאכל קדש ויסף חמישיתו על הקדש ההוא ונתן לכהן את הקדש הזה שהוא הקרן והחומש ומפני שקראו קדש למדנו שהוא נעשה כתרומה כדבר הראוי לכך וזהו הנכון בפשוטו ומדרשו וכך כתב ר"א ונתן לכהן את הקדש טעמו עם הקדש או שתהיה מלת ונתן מושכת עלמה ואחרת עמה וכן הוא אומר ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן את הקדש ולפי דעתי אין לריך בעבור מלת עליו: (טו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל. להאכילם לזרים: (טז) והשיאו אותם עון אשמה. את עלמם שיטענו עון באכלם את הקדשים שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהם במיכליהון וא"ת בסואבא שלא לנורך תרגומו כן לשון רש"י ז"ל ולא הבינותי דעתו כי יראה מדבריו שזה הלאו אזהרה בכהנים הוא שלא יאכילו התרומה לזרים ואם כן ראוי שנפרש שיהיה והשיאו אותם כנוי לישראל שיטענו הכהנים את ישראל עון אשמה כאשר יאכלו הקדשים ולמה הוצרך רבי ישמעאל לדרשו בעלמם ועוד שלא הוזכר זה הלאו בתלמוד אלא הוא אסור לעשות כן כבשאר כל האיסורין אבל טעם הכתוב כי בני ישראל נמשך למעלה ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לי"י והוא אזהרה שנית בזר שלא יאכל קדש בעבור שירלה להזכיר בו העונש ואמר והשיאו את עלמם וגו' כאשר יאכלו את קדשיהם ורבותינו דרשו מפני יתורי באוכל טבל אמרו מנין לאוכל טבל שהוא במיתה שנאמר ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לי"י בעתידין לתרום הכתוב מדבר ויליף חלול חלול מתרומה אבל בת"כ מלאתי ולא יחללו להביא את הסך ואת הטועה את קדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבין קרן וחומש ואין חייבין על קדשי עכו"ם קרן וחומש יכול יהו חייבין על התרומה שבטבל ת"ל את אשר ירימו לי"י על המורם הם

חייבין

אבן עזרא

הנזכרים יטמאו עד הערב: (ז) ובא השמש וטהר. ידוע כי וטהר שב אל הטמא כמו וכפר עליה הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז"ל העתיקו אפילו ביאת השמש לא יאכל עד קור האור וטעו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי על כן אמרו טהר יומא: כי לחמו. מאכלו וכבר פירשתיו וריקי מוח יפרשו הפסוק שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהני' כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות וזה הבל כי הנ' בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא יטמא: (ט) ושמרו את משמרתי. כמו למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו: (י) וכל זר. שאינו מזרע אהרן: (יא) הם יאכלו בלחמו. זכרים ונקבות: (יב) בתרומת הקדשים. השוק והחזה: (יג) מלחם אביה תאכל. כמו בנעוריה: וכל זר לא יאכל בו. אבל בן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא: (יד) ונתן לכהן את הקדש. טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן לכהן מושכת עלמה ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין לורך בעבור מלת עליו: (טו) והשיאו אותם. פעל יוצא לשנים פעולים והטעם שיזהירו ויוכוס עד שלא ישגו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישראל הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין: וטעם (יח) ומן הגר. כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר כי כן כתוב וחכמים הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וכל

קרבן

פירוש על אבן עזרא

אמר זה לפי שרז"ל אמרו כי שב אל היום ושלא יאכל מן הקדשים עד סוף האור והביא ראי' מן וכפר עליה הכהן וכו' ולא נזכר שם יום כדי שנאמר שבא מלת וטהרה ליום. (יחזקאל מ"ד ל"א). ר"ל נתנבל ונטרף מן העוף או מן הבהמה דאל"כ מה חידש הנביא בזה? ר"ל כי זה הבל כי בתורה כתוב שהם כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם הוא שאם יאכל הכהן נבלה וטרפה לא יטמא ודומה זה למה שכתב למעלה כי כבר נזהרו ישראל על הקרחה אבל יחד זה לכהנים לומר שאם הוא ראש מוקרח או זקן מגולח או בשר שרוט לא יטמא לפני השם אף בזה אע"פ שיחד נבלה וטרפה לכהנים אין לומר כמו שהם אומרים שהוא כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות ודעתם שאם היה ענין נבלה וטרפה ממש למה ייחד זה לכהנים. ר"ל עליו וגם בו רומז למקדש. וזהו משמרתי. משא"כ בנקבה שפרט הכתוב כל זכר וכו'. שאם יש לה בן והוא זר. גם היא לא תאכל בעבורו. ופי' ויסף חמישיתו על הקדש ויהי' הכל קדש וזהו ונתן לכהן את הקדש. שהאוכל הוא הפועל. והתרומה הנאכלת והעון הנטען עליו הם הפעולים. ר"ל לזרים. אר"ל לאכול קדש בשגגה. כמ"ש רש"י ז"ל. שאם לא ידבנו לבו לא ידור. כמ"ש (לעיל ז' ט"ז) שנדבה לומר אומו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה.

כלומר

יהוה מקדשם: פ שלישי יז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יח דבר אל־אהרן ואל־בניו ואל כל־בני ישראל ואמרת אלהם איש איש מבית ישראל ומן־הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל־נדריהם ולכל־נדבותם אשר־יקריבו ליהוה לעלה: יט לרצנכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים: כ כל אשר־בו מום לא תקריבו כי־לא לרצון יהיה לכם: כא ואיש כי־יקריב זבח־שלמים ליהוה לפלא־נדר או לנדבה בבקר או בצאן תמים יהיה לרצון כל־מום לא יהיה־בו: כב עורת או שבור או־חרוץ או־יבלת או גרב או ילפת לא־תקריבו אלה ליהוה ואשה לא־תתנו מהם על־המזבח ליהוה: כג ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אתו ולנדר לא ירצה: כד ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליהוה ובארצכם לא תעשו: כה ומיד בן־נכר לא תקריבו את־לחם אלהיכם מכל־אלה כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם: ס כו וידבר יהוה אל־משה לאמר:

מקדשהון: יז ומליל יי עם משה למימר: יח מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא בישראל דיקריב קורבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון דיקרבון קדם יי לעלתא: יט לרעוא לכון שלים דכר בתוריא באמריא ובעזיא: כ כל די ביה מומא לא תקרבון ארי לא לרעוא יהי לכון: כא וגבר ארי יקריב נכסת קודשיא קדם יי לפרשא נדרא או לנדבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא לא יהי ביה: כב עויר או תביר או פסיק או יבלן או גרבן או חזזן לא תקרבון אלין קדם יי וקורבנא לא תתנון מנהון על מדבחא קדם יי: כג ותור ואימר יתיר וחסיר נדבתא תעביד יתיה ולנדרא לא יתרעי: כד ודימרים ודירסים ודישליף ודיגזיר לא תקרבון קדם יי ובארעכון לא תעבדון: כה ומיד בר עממין לא תקרבון ית קורבן אלהכון מכל אלין ארי חבולהון בהון מומא בהון לא לרעוא יהי לכון: כו ומליל יי עם משה למימר: כז תור או אימר או עזא

ארי

מסרה יח אלהם, חסר. תבית, ו'. ומן הגר, ל'. כדנוסח, ל' מלא בתורה. יט לרצנכם, ד' וחסר. בכשבים, ז' בתורה סין קדים: ובעזים, ל' ומטעים פי' המסורה לי' תבזים בתר כשבים וקצרי לו בעזים. כ כל, י"ע ר"פ בסיפרא. תקריבו, מלא. לרצון, מלא. כא יקריב, מלא. זבח שלמים, ו' בתורה. לפלא, ח' בסוף. או לנדבה, ל'. לרצון, מלא. בו, הב' דגושה מד"ד. כב שבור, ל' ומלא. חרוץ, מלא. יבלת, ל'. ילפת, ב'. תתנו, י"ו בתורה. כג ושור, ה' ב' מנחין ר"פ. ושה, ה'. שרוע, ב' מלא. וקלוט, ל' ומלא. אתו, חסר. כד ומעוך, ובארצכם מלא. וכרות, ל'. כה ומיד, ל' ר"פ. משחתם, ב' בתרי לשנא.

ת"א וידבר ה' אל משה לאמר פסחים עז תמורה ז. איש איש מבית ישראל נזיר סב מנחות עג חולין יג. אשר יקריב קרבנו מנחות קד. לכל נדריהם ולכל נדבותם נזיר כה. אשר יקריבו לה' מנחות עג. לעולה נזיר סא. כל אשר מום תמורה ה ו. כי לא לרצון מנחות כה. תמים יהיה לרצון מנחות ח בכורות לג לט. כל מום ביה מנחות ח בכורות לג. עורת או שבור סוטה מו בכורות יד תמורה ו. או חרוץ בכורות מא. או גרב או ילפת בכורות מא. ואשה לא תתנו מהם יומא סג. על המזבח תמורה ז. ושור ושה שרוע פסחים עג חולין פ. נדבה תעשו אתו תמורה ז. ולנדר לא ירצה פס ס. ומעוך וכתות שבת קיא קדושין כה מנחות כו בכורות לג לט תמורה ז. לא תקריבו שם. ובארצכם לא תעשו חגיגה יד. ומיד בן נכר סוטה מו תמורה ז. כי משחתם בהם מום בם יומא סד האליליס כג זבחים כח חולין כג בכורות כז תמורה כח.

רש"י

את עצמו. כך נדרש בספרי: (יח) נדריהם. (חולין ג) הרי עלי: נדבותם. הרי זו: (יט) לרצנכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני. שיהא לכם לרצון אפיי"מנט בלעז ואיזהו הראוי לרצון: תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר: (כא) לפלא נדר. להפריש בדיבורו: (כב) עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה: חרוץ. (בכורות לח) ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת. ורו"אה בלעז: גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו (שופטים יו) וילפת שמשון שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלש פעמים להזהיר על הקדשתן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן (תמורה ו): ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: (כג) שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אתו. לבדק הבית: ולנדר. (ת"כ) למזבח: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בבצים או בגיד: מעוך. בציו מעוכין ביד: כתות. כתושים יותר ממעוך (בכורות לט): נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויין בהן אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגומו ודימרים זה לשונו בארמית לשון כתישה: וכתות. תרגומו ודירסים כמו (עמוס ו) הבית הגדול רסיסים בקיעות דקות וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: (כה) ומיד בן נכר. נכרי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פ שלא נאסרו בעלי מומים לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות (תמורה ו) אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבום אבל תמימה תקבלו מהם (חולין יג) לכך נאמר למעלה איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: משחתם. חבולהון: לא

ירצה

רמב"ן

חייבין ואין חייבין על התרומה שבטבל והשיאו אותם עון אשמה מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה ואם אינו כדרך הגמרא אלא שאני אומר דברי הכהן והטועה אמכתא כי שחייב בכלל אכילה ופיכה מדרש כך מסורת בירושלמי ומפני שאמר בטבל ולא יחללו את קדשי בני ישראל בעבור שהם עתידין להרים ממנו לה' דרשו מהם שהמורם הוא הנקרא קדש לא הטבל וא"כ איננו בכלל כי יאכל קדש בשגגה שיתחייב בחומש ולכך חזר ושנה והשיאו אותם עון אשמה מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה כי התרומה שבטבל היא שהזכיר כאן והכלל כי הכתוב הזה בטבל

והשיב

גושמא ית קודשיהון ארום אנא יי מקדישיהון: (יז) ומליל יי עם משה למימר: (יח) מליל עם אהרן ועם בנוי ועם כל בני ישראל גבר טלי או גבר סיב מבית גניסת ישראל ומן גיורא דבישראל דיקרב קורבניה לכל נדריהון ולכל נסיבתהון דיקרבון קדם יי לעלתא: (יט) לרעוא לכון שלים דכר בתורי באימריא ובבני עזיא: (כ) כל דביה מומא לא תקרבון ארום לא לרעוא יהי לכון: (כא) וגבר ארום יקרב נכסת קודשיא קדם יי לאפרשא נדרא או נסיבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא לא יהי ביה: (כב) דסמי או דתביר גרמא או דריסוי לקין או דעינוי לקין דמערב חיורא באוכמא או דמלי חרסין יבישין או חזזיתא מצריתא לא תקרבון אלין קדם יי וקורבנא לא תקרבון מנהון על מדבחא קדם יי: (כג) ותור ואימר יתיר כוליא או דחסיר כוליא נסיבא תעביד יתיה ולנדרא לא יהי לרעוא: (כד) ודמעיך ודכתישן פחדוי ודשחית ודמרסים גידוי לא תקרבון לשמא דיי ובארעכון לא תסרסון: (כה) ומן יד בר עממין לא תקרבון ית קורבן אלהכון מכל אלין ארום חבולהון בהון מומא בהון פסילין הינון לא לרעוא יהון לכון (כו) ומליל יי עם משה למימר: עיין

בעל הטורים

דאוכל סרומה בטומאת הגוף. (פי' קידושין דל"ד); (כד) ובארצכם לא תעשו ופתיך ליה

יונתן

כן: (כב) דריסוי לקיין פי' ריס של עין כלקה כדפירש"י פי' ריס עור לשון גמרא מגין ריסי

רמב"ן

והזהיר ועכש תחלה על הקדש המורם ומזר והזהיר עד שורימו בעתיד כפי מדרש רבותינו: (יח) לכל נדריהם ולכל נדבותם. נדריהם האומר הרי עלי נדבותם האומר הרי זו לשון רש"י. והנראה בעיני בעבור שאמר הכתוב לפלא נדר או לנדבה וכן יאמר בכל מקום בפרשת נסכים וכן כי יפליא נדר בערכך נפשות וכן בפרשת נזיר כי הנדר הוא הבא על דבר שיפליא ממנו שידור לי"י בנדר לו אם תעשה עמי להפליא להצילני מן הצרה הזאת אביא עולה ושלמים כענין וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וידר ישראל נדר לי"י ויאמר אם נתון תתן וידרו נדרים וכן כולם ורבותינו אמרו אי זהו נדר האומר הרי עלי עולה נדבה האומר הרי זו עולה ומה בין נדר לנדבה נדר מת או נגנב חייב באחריותו וכו' להגיד שהלוק שניהם כי דרך המודרים בצרתם לאמר אם יהיה אלהים עמדי בזה עלי לעשות עולה או זבח וזה לא יקרא נדבה סתם ואשר יפרישו ויתן מיד הוא נדבה כי בעת שיתן נדבה רוצו אותו והנה אומר הכתוב כי בין שיקריב עולה או שלמים אשר נדר על צרתו או שיקריב אותם בנדבת רוחו יהיה תמים אולי נחשוב כי הנדר ראוי להיותו תמים יותר מן הנדבה וזה טעם הכתוב: (כג) עורת או שבור. אשר בו עורון בשכבת' עינו והשבור ואין צריך לומר בעל הגרב והילפת ויתכן כי הכתוב דבק עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת וכל שור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה לכל אשר מאלה ולנדר לא ירצה אחד מהן שאפילו עלו ירדו ובת"כ מנין לרבו' כל הפסולין שבשור ושה תלמוד לומר ושור ושה שרוע וקלוט לרבות כל הפסולין שבשור ושה וכללו רבותינו עוד בכלל נדבה תעשה אותו שהוא יעשה לנדבה לכל אשר ירצה אבל לא התמימים שהמקדים אותן לבדק הבית עובר בעשה: (כג) נדבה תעשה אתו. לבדק הבית ולנדר לא ירצה למזבח אי זהו הקדש שבא לרצות הוי אומר זה הקדש מזבח לשון רש"י ולפי זה צריך שנדרוש נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה יאמר שנעשה אותו נדבה או נדר לבדק הבית אבל לא לרצון על המזבח כי אין בין נדר ונדבה בענין הזה כלום שניהם מותרין לבדק הבית ואסורין למזבח וכבר הזכיר זה הכתוב בעולה לכל נדריהם ולכל נדבותם ובשלמים לפלא נדר או לנדבה וכך מדרש רבותינו בת"כ ויתכן שנתקן ביאור לשון המקרא כי בעבור שרוב הנדבות לבדק הבית כמו שאמר במשכן כל נדיב לב הביאו את תרומת י"י וכן במקדש אני ביושר לבבי התנדבתי וכן בבית שני עם הנדבה לבית אלהים וכן כתוב בבדק בבית כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית י"י והוא הנדבה והטעם כי אין בענין בדק הבית שיוב רק נדבת הנפש ומנהג המתנדבים לבדק הבית כי בנדבה יביאו הרי זו לבנין לפיכך כל מקום שיזכיר נדבה סתם הוא לבדק הבית עד שיפרש בו לעולה או לזבח שלמים כמו שהזכיר למעלה והנדר יאמר סתם לקדשי המזבח לך אזבח זבח תודה נדרי לי"י אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית י"י אבא ביתך בעולות אשלם לך נדרי עלי אלהים אשלם תודות לך והמתנים במזבח בנדרים יביאו אם יצליחני אלהים אבא לפניו בעולה ולפיכך יאמר הכתוב בכאן

פירוש על אבן עזרא

[ה]כלומר ולא לבהמה. [ו](מ"ש כ' מ'). [ז]ר"ל השחפה או בלבול. [ח]במומי אדם. [ט](יהושע כ"ח י"ג) פי' עיר שנקבנו בחוכה הנכים שם. וכן קנוש פי' ... שוסיו סו סיברין קנוטום וקלרום. בל"א (לחאממענגעוואקסען) והוא הפך שרוע שפי' (אויסגעדעהנט). [י](יחזקאל כ"ג ג'). [כ](דברים ט' כ"א). [ל]שהם מעוכים או כתותים. [מ](שופטים ט"ז ט'). [נ]להעיל מום בבעלי חיים השלם. [ס]כי פרשו שחת והמ"ם נוסף. [ע](שמות מ' ט"ו) שרשו משח והמ"ו מוסף.

אבן עזרא

קרבן שיעלה כלו על המזבח ראוי להיותו בלא מום: (כא) לפלא. לפרש: (כב) עורת. שם התאר לעין וי"א כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטיך את' חרצת [ו]כמו גזור: יבלת. [ז]כמו תבלול וכללו של דבר אנחנו נסמוך על הקבלה ולא נשען על דעתנו המסרה: לא תקריבו אלה ליי'. לפלא נדר ולא יקח ואלה שאמורים: (כג) שרוע. [ח]כהאמון וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר [ט]מקלט: (כד) ומעוך. מגזרת [י]מעכו שדיהן: וכתות. מגזרת ואכות [כ]אותו טחון והניהם [ל]בצילים: ונתוק. מגזרת כאשר ינתק פתיל [מ]הנעורת: ובארצכם לא תעשו. [נ]לשנות מעשה השם: (כה) ומיד בן נכר. שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוש להקריבו: משחתם. המ"ם נוסף והת"ו שרש מגזרת [ס]השחת' ומ"ם להיות להם משחתם [ע]שרש והתי"ו נוסף: ירצו. מבנין נפעל ואשר שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה

ספורנו

שהתיר והטעם בזה הוא כי אני ה' מקדשו ואין לאל ידם להפקיע את קדושתו: (יח) אשר יקריב קרבנו. אשר מדבר בכהנים המקריבים וקדושתם דבר בתנאי הנקרבי' ואמר לכל נדריהם ולכל נדבותם שאע"פ שהם קרבנות נדבה ויחשוב שכל מה שיתנדב אפי' בעל מום יהיה לרצון כיון שלא היה זה שנתן חובה עליו כמו שחשבו קצת מישראל והראה טעותם הנביא באמרו וכי תגישון עוד לזבוח אין רע וכי תגישו פסח וחולה אין רע הקריבהו נא לפחתך: (יט) לרצנכם. לקרבן שיהיה לרצון לכם ולא לבדק הבית: תמים זכר. שיהיה ... כי אמנם הטור תמים פעלו ותמים ירצה וזה באר באמרו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כענין הירצך או הישא פניך. ואשר שהזהיר על העולה שהיא קדשי קדשים שיהיה זכר ושלא יהיה בו מום ובאר שזה אינו מחוייב זולתי בבקר ובצאן כאמרם ז"ל תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות. אמר (כא) ואיש כי יקריב זבח שלמים לה'. באר שאע"פ שהם קדשים קלים ובהם לא יתחייב זכרות כמו שבאר למעל' באמרו אם זכר אם נקבה מכל מקום יתחייב בהם התמות ובאר הטעם בזה באמרו לא תקריבו אלה לה' שאין ראוי להקריב בעל מום לאל ית'. והוסיף טעם שני באמרו ואשה לא תתנו מהם על המזבח לה' אם אולי נפל בו מום אחר שהקדישוה הבעלים לא יעלו האימורים למזבח כי אין ראוי שיהיה בקרבן מום המאוס לפניו: (כג) נדבה תעשה אתו. אע"פ שהם מומין נראים הרבה ויחשוב החושב שאפי' לבדק הבית אינן ראויים אמר שלנדבת בדק הבית הם ראוים כמו שבא בקבלה מאמר שאין למזבח חלק בהם ואין קדושה עליו אלא קדושת דמים שימכר ויצא לחולין: (כד) ומעוך וכתות. אמר שדבר במומים המקריים אשר עניינם נקדשים בלבד שאסור להקריב בעלי מומין למזבח ולהטיל בהם מום אשר הקדמן דבר על מומים מלאכותיים שאסור להטילם אפי' בבהמת חולין: (כה) ומיד בן נכר לא תקריבו. אע"פ שקבלו מהם נדרים ונדבות לא קבלו מהם בעלי מומין אפי' ע"י קסום אע"פ שהיו הפרים בבהמות מסורסים אצלם ושאין בזה משום הקריבהו נא לפחתך והטעם שלא יהיה הפרים ראוי למזבח הוא: כי משחתם בהם מום בם. שאף על פי שהוא מום שנעשה הוא

פירוש רשב"ם

(כג) וקלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה. לבדק הבית: ולנדר. לקרבן: אשר

כז שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כח וְשׁוֹר אוֹ־שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת־בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד׃ כט וְכִי־תִזְבְּחוּ זֶבַח־תּוֹדָה לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחוּ׃ ל בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָכֵל לֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר אֲנִי יְהוָה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֺתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ לג הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ פ רביעי כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־

אונקלוס

אֲרֵי יִתְילִיד וִיהֵי שִׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ וּמִיּוֹמָא תְמִינָאָה וּלְהָלָא יִתְרְעֵי לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ כח וְתוֹרְתָא אוֹ שֵׂיתָא לַהּ וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא חָד׃ כט וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת תּוֹדְתָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּן׃ ל בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכִיל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא אֲנָא יְיָ׃ לא וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ לב וְלָא תְחַלְּלוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאִתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ לג דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא

מסרה כז ומיום ל' ומשמם א"ב. כח ושור, ס' ג' מנהון כ"פ. כט תודה, מלא. לרצנכם ד, וחסר. תזבחו, דין כ"כ ודקדוקים תזבחהו. ל יאכל, כ"ג. תותירו ל' ומלא דמלא. אני ה', כ' ס"פ. לא מצותי, בחד ז' ויוד בספר ת'. ועשיתם, מלא. אתם, חסר. לב ולא, מ' כ"פ בסיפ'. אני ה', ד'. לג המוציא, ב' כ"פ ומלא דמלא. להיות, מלא. כג ב דבר אל ופו', י"ג בתורה. אלהם, חסר. מועדי, כולם מלא במ"ב.

ת"א שור או כשב ב"ק סה עח עח חולין לח עח בכורות יב י"ז מ נדה מ מא. והיה שבעת זבחים יב חולין פא בכורות יב כד מ נדה מ מא. ומיום השמיני שבת קלה זבחים יב חולין פא. ירצה לקרבן יומא סג. ושור ושה אותו ואת בנו חולין עח עט פב קמו. לא תשחטו יומא סד חולין פג. ביום אחד חולין פג. ולא תחללו סנהדרין עד. ונקדשתי ברכות כא מגילה כג סנהדרין עד.

רש"י

ירצה לכם. לכפר עליכם: (כז) כי יולד. פרט ליוצא דופן: (כח) אותו ואת בנו. (ת"כ חולין עח) נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן: אתו ואת בנו. (חולין פג) אף בנו ואותו במשמע: (כט) לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שתהיו לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואף על פי שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט לנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: (ל) ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב (ויקרא ז) ובשר זבח תודת שלמיו וגו': אני ה'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: (לא) ושמרתם. (ת"כ) זו המשנה: ועשיתם. זה המעשה: (לב) ולא תחללו. לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת"ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת"ל בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור ע"מ למות שכל המוסר עצמו ע"מ הנס אין עושין לו נס שכן מצינו בחנני' מישאל ועזרי' שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר (דניאל ג) והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': (לג) המוציא אתכם. על מנת כן: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ב) דבר אל בני ישראל מועדי ה'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם

שמעוברים

רמב"ן

בכאן ושור או שה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו לכל אשר ידבנו לבו ולנדר לי"י לא ירצה כמו שאמר לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כי לא אמר הכתוב נדבה תקריב אותו כלשון הבא בכל הפרשה אבל אמר תעשה אותה ממנו כל אשר תמצא ידך לעשות בכסף אבל לנדר לרצון לא יהיה והוצרכו חכמים לאמר כך. כי לא יתכן בשום פנים שיהיו המומים כלם הגרב והילפת ואפילו המעוך והכתות אסורין בכל קרבן בין בנדר בין בנדבה. ויהיה השרוע והקלוט אסורין במקצתן ומותרין במקצתן ולא ימצא ככה בתוספת במומי המקריבים ובטומאה לחלק בקרבנות. ולכך אמרו כי תעשה אותו איננו כמו תקריב אותו והוא האמת בלי ספק ויתכן שאמר כי שור ושה שרוע וקלוט מותר לעשותו נדבה לאמר ה"ז אבל אם נדר הרי עלי שור או שה אם יביאנו משחת לא ירצה לו ואיננו פטור מנדרו והזכיר הכתוב היתר הנדבה לבדק הבית בשרוע וקלוט שהן מומין בגופה. מן הבטן וכל שכן מומי המקרה הקטנים: (כח) אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או האם והבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן לשון רש"י. ופסק הרב הלכה כדברי האומר אין חוששין לזרע האב וכן דעת אנקלוס והוא הנכון בגמרא בדין אותו ואת בנו אבל דרך הכתוב כשמזכיר הנקבה ביחוד לקרות אותה פרה ואם כן היה ראוי שיאמר הכתוב ופרה או כשבה אותה ואת בנה אלא מפני שהזכיר שור או כשב או עז כי יולד והזכיר האם והבן והיה שבעת ימים תחת אמו אמר כי

במינן

אבן עזרא

ירצה: (כז) שור או כשב או עז. [ס]נקראים על שם מופש כמו ובגדי ערומים [צ]תפשים יומת המת כי יפול הנופל [ק]או הטעם זכר המין. וטעם ומיום [ר]השמיני כמו הנמגל עד [ש]המרובע: והלאה. [ת]אחריו והעד מן [א]יהונתן: (כח) ושור או שה. פירשתיו והמלוה על זכר [ב]ונקבה. וטעם (כט) וכי תזבחו זבח תודה. שיאכל ביום [ג]אחד בעבור שהזכיר ושור או [ד]שה שלא ישחט ביו' אחד והוסיף על הפרש' הכתוב בצו את אהרן מל' לרצונכ'. וטעם אני י"י. להיות התודה [ה]שלימה: (לא) ושמרתם מצותי. בלב: ועשיתם אתם אני י"י. שאמקור מה שים בלב ואראה כל המעשי. וטעם (לב) ולא תחללו את שם קדשי. עם בני [ו]אהרן ידבר כי הפרש' דבקה והם המלווים שלא ישחטו לכם או לישראל אם ובן ביום אחד גם יתכן שמלות וכי תזבחו זבח תודה לכהנים והעד שהכל בפרשה אחרי כן דבר אל בני ישראל ועד שני ונקדשתי בתוך בני [ז]ישראל: (לג) המוציא אתכם. והסוף אני י"י שהוא הדבור הראשון [ח]והוא עיקר כל המצות ואמר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והסל' המנחת. (ב) וטעם

אלה

פירוש על אבן עזרא

[ס]כי בשוולדם נקראים ענל ושה. [צ](איוב כ"ב ו'). [ק](דברים י"ח ו'). [ר](שם כ"ב ח'). [ש]ר"ל אלק רביעי מן החדש שהוא ז' ימים שכבר קבל הגוף חוזק ואומץ בתנוע' הז' עליו. [ת]באמרו הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך ד' שמשמעו אחריך. [א]כמ"ש הלא החצי ממך והלאה (ש"א כ"א ל"ז) שפי' רחוק ממך (ווייטער הין). [ב]כלומר אם יודע שהם אם ובנו. ורז"ל שנוהגת בנקבות ואינו נוהג בזכרים. [ג]כלומר סמוך זבחי תודה שדינם לאכול ביום אחד. [ד]שדינם שלא לשחוט אותם ביום אחד. [ה]ר"ל כאשר נראתי אני ד' משפט התודה בשלימות (לעיל ז' י"ב) מן אם על וכו' עד לא יניח עד בקר. [ו]ור"ל מה שאמר אחר זאת הפרשה ולא תחללו את שם וכו' עם בני אהרן ידבר כמו שכתב בראש הפרשה דבר אל אהרן ואל בניו וגו' שאם הי' מדבר עם ישראל היה אומר ונקדשתי בתוככם. [ז]מגלה שמדבר עם זולתם שאל"כ הי' אומר בתוככם. [ח]אנכי ד' אלהיך וגו'.

ועטמו

(כו) עידן דאתידכר לן סדרי קורבנינן מה דהוינן מקרבין בכל שנא ושנא הוו קורבנינן מכפרין על חובינן וכדו די גרמו חוביא ולית לן מה נקרבא מן עדרי ענין תורא אתבחר קדמוי בגין מדכר זכות סבא דאתא ממדינחא פטיר כולי קריב לשמך בר תורין רכיך שמין אימרא אתבחר תניין בגין מדכר זכותיה דישיה דאתעקד על גבי מדבחא ופשט צואריה בגין שמך שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלולידהון וכהיין עינוי מסרוסיא מן בגין כדין זכה ואזדמן ליה אמרא תחותוי לעלתא גדי בר עזי אתבחר תליתאה בגין מדכר זכות שליטא דעבד גדיי בר עזי תבשילין ואוביל לאבוי וזכה למקבלא סדר ברכתא בגין כן פריש משה נביא ואמר עמי בני ישראל תור או אימר או גדיא ארום יתיליד באורח עלמא ויהי שבעתא יומין בתר אמיה מטול דישתמודע דלא נפיל ומיומא תמינאה ולהלאה יתרעי לקרבא קורבנא לשמא דיי:

(כו) עידן דהתתכר לן סדרי קורבנינן מה דהוינן מקרבין בכל שנא ושנא הוו קורבנינן מכפרין על חובינן וכדו די גרמו חוביא ולית לן מה נקרבא מן עדרי ענין תורא אתבחר קדמי בגין למדכרא סביא מדינחא פטיר כוליה קרב לשמך בר תורין ורהט לבקרותיה ונסיב בר תורין רכיך וטב ויהב יתיה לרביא ואוחי רביא למעבד יתיה ופטירין אפא ויכול מלאכין חדה למתבשרא דהא שרה ילדה ליצחק אמרא אתבחר תניין בגין למדכרא זכותיה דישיה דאעקד נרמיה על גבי מדבחא ופשט צואריה בגין שמך שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלולידהון וכהיין עינוי מסרוסיא מן בגין כדין זכה ואזדמן ליה תמן אמר תחותוי לעלתא: ותו זכו תליתאי גדי בר עזין למדכרא זכותיה דתמימא דלביש משכין גדיין ועבד תבשילין ואייתי לאבוי מן תבשילוי וחמר אשקי יתיה חדה למתקבלא סדר בירכתא מן יצחק אבוי ולמוקמא תרי עשר שבטין קדישין לשמך: הא בכן פרש משה נביא דיי ואמר עמי בית ישראל תור או אימר או גדי ארום דאתיליד ויהי שובעא יומין בתר אמיה ומן יומא תמינאה ולהלן יהי כשר למקרבא יתיה קורבנא לשמא דיי:

(כח) עמי בני ישראל היכמא דאבונן רחמן בשמיא כן תהון רחמנין בארעא תורתא או רחלא יתה וית ברה לא תיכסון ביומא חד: (כט) וארום תכסון נכסת נסכא לשמא דיי לרעוא לכון תיכסון: (ל) ביומא ההוא יתאכיל לא תשיירון מניה עד צפרא אנא יי: (לא) ותיטרון ית פיקודי ותעבדון יתהון אנא יי דיהב אגר טב לנטרי פקודי ואורייתי: (לב) ולא תפסין ית שמא דקודשי ואתקדש בגו בני ישראל אנא יי מקדישכון: (לג) דהנפיק יתכון פריקין מארעא דמצרים מטול למהוי לכון לאלהא אנא יי: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון זמן סדורי מועדיא דיי

דתארעון

בעל הטורים

ליה ומיד בן בקר לומר שאסור לסרס אפי' ע"י נכרי: (כז) שור או כשב או עז סמך לבן בקר לומר שאין מקבלין קרבן מנה אלא מישראל. והיה שבעת ימים וכו' אמר הקב"ה אם ישחטו ביום ראשון יהא נראה כשוחט לשם שמים וארץ שנבראו ביום א' ואם ביום ב' יהא נראה כאלו שוחט לרקיע שנעשה ביום ב' וביום ג' לים וליבשה וביום ד' לשם מאורות וביום ה' לשם עופות וביום ו' לשם אדם אלא ימתין עד ז' ימים וידע שברא השם העולם בו' ימים ושבת בז' וישחט לשמי: (כח) (אתו) ואת בנו ב' הכא ואידך (ירמיה כ"ז) ועבדו אותו (וגו') ואת בנו בני נבוכדנצר בשביל שנאמר (בו) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד והוא לא עשה כן אלא שחט בני צדקיהו לעיניו ע"כ נאמר בו ועבדו אותו (וגו') ואת בניו עד בא (עת) ארצו גם הוא עבדו בו גוים רבים שנהרג בלשאצר ונטלה ממנו המלכות. סמך אותו ואת בנו לשור או כשב לומר שנוהג במוקדשין: (כט) וכי תזבחו סמך לאותו ואת בנו רמז למה שאמרו ד' פרקים בשנה צריך להודיע אמו מכרתי היום לשחוט והם הפרקים ברגלים (עי' חולין פ"ה מ"ג) לכך סמך אותו לרגלים: (ל) לא תותירו ממנו עד בקר וסמיך ליה אני ה' ושמרתם מצותי לומר שאין מעבירין על המצות כלומר לא תותירו המצות: (לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל בגי' זהו אין אומרים קדושה פחות מעשרה: בתוך בני ישראל וסמיך ליה מועדים שבמועדים מתקבצים כדי להתפלל ולהלל להקב"ה שברוב עם הדרת מלך. מקדשכם וסמיך ליה מועדי ה' חייב אדם לטהר את עצמו ברגל: (ב) מועדי ה' מלא ו"ו על ו' חדשים שמועדים יוצאים: (ג) מקרא קדש בגימ' משתה. מקרא קדש בגי' במאכל בכסות נקיה:

יונתן

כימי עיניך ניכר: (כד) ודכתישין מחוי מפרש דמעוך וכתות שייך דוקא גבי בצים ונתוק וכרות דוקא בגיד וס"ל כר"י ולא כר"מ: (כו) עידן דתידכר לן וכו' כל הפסוק הא לן פירושו עתה שחרב בית המקדש שור נבחר לנו בזכות הזקן זה אברהם דאתא ממזרח כדכתיב מי העיר ממזרח. פטיר כולי פי' אדון ושר לשון נמלא בדמא בן כסיא כלא פטיר כולי היה וכן ל' פטרון. קרב לשמך בר תורין רכיך ושמין פי' בן בקר רך וטוב סימנא אסבתר פי' שה. נבחר שניה בזכות יצחק הנעקד על גבי המזבח. וחמא יצחק שכלוליהון פי' ראה כלילת יופי שלהם וכהו עיניו. גדי בר עיזי פ' זה נבחר יעקב שליטא פי' תם על שם הפסוק ויעקב איש תם. ואוביל לאבוי פי' והביא לאביו גדי לקבל סדר הברכות. דישתמודע דלא נפיל פי' שיכירו שאינו נפל כדאיתא בת"כ ע"ש: (כח) היכמא דאבונן רחמן פי' כמו שאבינו שבשמים רחמן אף אתה כן בויקרא רבה מביא הפסוק יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה וכו' ולאוי והלכת בדרכיו כת"ש ז"ל. תורתא או רחלא פי' פרה ורחל לאפוקי זכר שאינו נוהג ס"ל כרבנן: **ירושלמי** לבקרותיה פי' לדיר של בקר ששם שרוים הבהמות. ויהב יתיה לרביא פי' ויתן בן הבקר לנער. ואוחי וימהר לעשות. פטירין פי' מצות. תליתאי פי' השלישי הוא יעקב דלבש עור הגדי. ואמר אשקי יין השקהו וכל פסוק זה עיין בויקרא רבה שכך הוא. לעת הזאת

רמב"ן

בענין הנזכרים האלו שהם שור ושה עוד מצוה אחרת בהן כי אותו ואת בנו הנזכרים לא ישחטו ביום אחד: (לא) וטעם ושמרתם מצותי. בכאן יזהיר את ישראל לשמור המצות שיזהרו בקרבנות במומים ובמחוסרי הזמן קודם שבעה ויום שנשחטה האם ולעשות הזבחים והתודה ולשחטה לרצון ויכלול כל המצות ביחד וכבר הזכיר למעלה בחוקים ובמשפטים ושמרתם את חקותי ואת כל משפטי ואמר לא תחללו את שם קדשי להיות בכם טכל וזובח משחת לה' כמו שאמר בבני אהרן ולא יחללו את שם קדשי שיזהיר בקרבנות מן הטומאה או מן המומין: (לב) וטעם ונקדשתי בתוך בני ישראל. על דעת רבותינו מצות עשה שנקדש את שמו במצות ליהרג עליהן ולא נעבור וזה טעם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים שהוא טעם יכלול כל המצות שראוי לקדש שמו עליהם בעבור שהכנו עבדיו אשר גאלנו ממצרים: (ב) דבר אל בני ישראל. אין לכהנים עסק בענין המועדות יותר מאשר לישראל. גם על כן לא הזכיר בפרשה הזאת אהרן ובניו רק בני ישראל שיכלול את כלם באחד כי לא פי' קרבנות המוספים בפרשה הזאת אבל הזכיר המועדים כאן בתורת כהנים בעבור שהם ימי הקרבנות וירמוז אליהם כמו שאמר והקרבתם אשה לי"י ואמר בסוף הפ' אלה מועדי י"י אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לי"י עולה ומנחה זבח ונסכים אבל לא האריך לבאר המוספים שלא רצה שינהגו להם במדבר ואחרי שמנה בני הארץ בחומש הפקודים ורצה לאלה תחלק הארץ ביאר המוספים כלם בפרשת פנחס שעשו אותם בארץ מיד ולדורות ועל כן אמר ביום הבכורים ויעש כאשר צוה י"י את משה שעשה כן במדבר והזכיר בפרשה הזו כבש העומר וכבשי עצרת כי בידוע שלא ינהגו אלא בארץ שהן באים בגלל הלחם שאמר בו כי תבאו אל הארץ וקצרתם את קצירה וגו' אבל הימים עצמם נוהגים מיד

ספורנו

הוא משחיתם משלימותם המכוון והוא שיוכל להוליד כדומה: (כז) שור או כשב. אחר שהזכיר כל מיני המומים בקדשים והרחיק אותם מן המזבח אע"פ שלפעמי' יהיה התמים טוב קלט והבעל מום טוב שהיה לגדלו ושמנו ושלפעמים יהיה מום נחשב עלוי למנחת מלך בו"ד וזה כי הצור תמים פעלו חפץ בתמימו' ושלמות הנקרב והמקריב שיהיה הנקרב על שלימותו הטבעי והמקריב על שלימותו האלהי להדמות ליוצרו כפי האפשר אמר שכן: כן בענין גבול הזמנים שהגביל עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. והזכיר איסור מחוסר זמן ואיסור שחיטת אותו ואת בנו ביום אחד ואיסור מחשבת חוץ לזמנו לפי' בקדשים קלים. והזכיר התודה שאע"פ שהיא מכלל השלמים הוגבל זמנה ליום ולילה אחד בלבד ולא לב' ימים ולילה כשאר השלמים: (כט) לרצנכם תזבחו ביום ההוא יאכל. יהי רצונכם וכונתם בעת שתזבחו שביום ההוא יאכל. וזה כי אני ה'. פועל פעולתי תמימה ונותן גבול על שלמו' בלתי מקבל הפחות והיתר: (לב) ולא תחללו את שם קדשי. ואחר שאתם רואים את פעולתו על זה השלמות אם כן אתם המקודשים ללכת בדרכי אל תחללו את שם קדשי בפעולות חסרות ומגונות כענין ויבא אל הגוים אשר באו שמה ויחללו את שם קדשי: ונקדשתי בתוך בני ישראל. בעשות עמהם נפלאות כמו שעדתי באמרי הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות והטעם בזה כי אתם אני ה' מקדשכם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהי' להיות מנהיג אתכם בלתי אמצעי כמשפט הנבדלים מחומר בהיותכם הולכים בדרכי קדושתי כאמרו אל דרך הגוים אל תלמדו. ומאותות השמים אל תחתו: אני ה'. לא שניתי ולשעבר כמאז אם לא יהיו עונותיכם מבדילי' ביניכם ובין אלהיכם כאמרו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: (ב) מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש. אחר שדבר בענין הקרבנות ומקריביהם שהכונה בהם השרות השכינה בישראל כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח

אהל

תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי׃ ג שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הִוא לַיהוָה בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ פ ד אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם׃ ה בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה׃ ו וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ ז בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם

אשה

אונקלוס

מוֹעֲדַיָּא דַּייָ דִּתְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ אִלֵּין אִנּוּן מוֹעֲדָיָא׃ ג שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבָּא שַׁבְּתָא מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן שַׁבְּתָא הִיא קֳדָם יְיָ בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ ד אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַּייָ מְעָרְעֵי קַדִּישׁ דִּתְעָרְעוּן יָתְהוֹן בְּזִמְנֵיהוֹן׃ ה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ׃ ו וּבְחַמְשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְּפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן׃ ז בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ ח וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא

יומין

מסרה אתם, חס׳. מקראי, אינו נכון לחסר מולי מפני שמוכה לרבים ד״א. מועדי, מלא. ג תעשה, ז׳. השביעי, מלא. שבת, במהפך, שבתון מלא. הוא, וא״ו ומירק מושבתיכם, כולם כ״כ מו״ק ומ״י. במ״נ חסר ו״ק וב׳ מלא דמלא בלי׳. ד ומועדי מלא. במועדם, מלא. ה בחדש, ז׳ ר״פ. כל ב׳ חסר. הראשון, פ״ג בקרייה מלא דמלא. ו ובחמשה עשר, ג׳ ר״פ. המצות, מלא. מצות, מלא. ז קדש, חסר. עבדה, כל או׳ חסר. לא, במרכא.

ת״א אשר תקראו לאם השנה כד. אלה הם מועדי שם. שבת הוא טולין קם. אלה מועדי ה׳ ר״ה כא כב כד כה. ובחמשה עשר יום סכה כו כם.

רש״י

שמעברים את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים: (ג) ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתות וכל המקיי׳ את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: (ד) אלה מועדי ה׳. למעל׳ מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: (ה) בין הערבים. משש שעות ולמעלה: פסח לה׳. הקרבת קרבן ששמו פסח: (ח) והקרבתם

אשה

רמב״ן

מיד והזכיר השבת במועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש שגם הוא יום ונקרא אותו מקרא קדש ואחרי כן הבדיל שאר המועדות ממנו ואמר אשר תקראו אותם במועדם כלומר באי זה יום מן השבוע שיגיעו בו כי השבת קבוע הוא ביומו יצא ולא נצטרך לקרוא אותו במועדו ועל דעת רבותינו אשר תקראו אותם במועדם רמז לעבורי׳ שתקראו אותם להם מועדים והנכון בעיני כי פירוש אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי על המזכרים למטה בפרשיות בחדש הראשון וגו׳ ולכן חזר שם טעם אחרת אלה מועדי ה׳ בעבור שהפסיק בענין השבת והנה אמר אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי במלאכת עבודה אבל השבת תשמרו לעשות אותה שבת שבתון מכל מלאכה שבעולם כי יחמיר בשבת פעמים רבות וירמוז עוד בכאן כי גם בזולתו באס׳ מן המועדים לא תדחה לעשות בה אוכל נפש וכמוהו אלה הדברים אשר צוה ה׳ לעשות אותם על המשכן וכליו אשר יזכיר בפרשה השניה והפסיק בשבת ששת ימים תעשה מלאכה וגו׳ וחזר ואמר זה הדבר אשר צוה ה׳ קחו מאתכם תרומה והוא המלוה הראשונה כי בעבור שהפסיק בה הוצרך לחזור ולהתחיל בראשונה וראיה לפי׳ הזה שלא הזכיר בשבת והקרבתם אשה לה׳ כאשר יזכיר בכל מועד ומועד ואמר בסוף הפרשה אלה מועדי ה׳ מקראי קדש להקריב אשה לה׳ מלבד שבתות ה׳ שאין שבתות בכלל מועדי ה׳ וראיה עוד כי לא אמר בפרשת השניה וידבר ה׳ אל משה לאמר כאשר אמר בכל מועד ומועד כי הדבור הראשון הוא היה מלות המועדים אלא שהזכיר

אבן עזרא

אלה הם מועדי. [ט]בעבור היות שבתות רבות בשנה: (ג) בכל מושבתיכם. בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך. וטעם שבת הוא לה׳. [י]פירשתיו. ואחר כן הזכיר המועדים ואמר בשבת אלה הם מועדי [כ]במועדים אמר [ל]במועדם והטעם בא״י יום שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים כי בזמן שבית המקדש קיים היו המועדים נמסרים לבית דין הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו ויועץ המלך [מ]ואחר שקבע ראש חדש ניסן עבר השנה ובזה תפשוהו [נ]חכמינו ז״ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן והמעתיקים אמרו כי בית דין היה מסתכל בדברי׳ רבים בקביעות השנה ואמרו על רבי עקיבא שקבע שתי [ס]שנים מעוברות שנה אחר שנה כפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראי׳ איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמר הגאון כי על חשבון העיבור היו [ע]נסמכי׳ איננו אמת כי בתחלה גם בתלמוד ראיות שהי׳ [פ]פסח בבד״ו גם שני מעשיות שם [צ]ועבור השנים קבוע ותוספת שנת החמה על הלבנה [ק]ואיננו על דרך [ר]הקדמונים ותחל׳ החשבון וי״ד [ש]פי׳ היה עם לנהל״ד ד״ם תתפ״ו יצא המולד וי״ד כי שנה נוספה להאל מחשבון בהל״ד בעבור חמשה הימים שהיו קודם בריאת האדם ויום בשנה השוב שנה וזה לא יזיק על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא היה׳ והכ׳ העבור אחר שנה ואלי שנה [ת]והעבור בגוי

על

פירוש על אבן עזרא

[ט]וטעמו על השבת. [י]כי אין להרב שמדבר על המועדים כי לבסוף אלה מועדי ה׳. [כ](שמות ע״ז כ״ג). כי השבת קבוע הוא שיהי׳ תמיד ביום השביעי. [ל]שמספר הקביעות לזכמי הדור כדלאמרינן אותם חסר. קרי אתם ר״ה (דף כ״ד ע״א). [מ](ר״ה ב׳ ל׳ ב׳). [נ]עיין בסנהדרין (דף י״ב ע״א). [ס]ר״ל שלש שנים. כן הוא בסנהדרין (דף י״ב ע״א) מעשה בר״ע שהיה חבוש בבית האסורים ועיבר שלש שנים זה אחר זה עיין פרש״י שם. [ע]ר״ל כמו שאנו מחשבין בזמן הזה ונקרא עיבור כמ״ש הרמב״ם ז״ל בה׳ קדה״ח (פ״ו הל׳ א׳). [פ]מה שאין אנו עושין כן ע״פ העבור ודע כי בראשונה בזמן המקדש ועוד זמן מרובה אחר חורבן בית שני עד שלא נשאל ב״ד סמוך לארץ ישראל ללמד ולהורות ולא היה קובעים לאשי חדשים ומועדים על פי חשבון המולד כמו שהוא נוהג בזמני׳ אלו ב״ד הסמוכים שבבית הועד היו בכל הזמן ההוא מקדשים החדשים וקובעים המועדים לישראל על פי ראיית הלבנה החדשה וישראל כולם היו נשמעים לב״ד בכל הזמן ההוא אשר יבחר ד׳ ושמרת לעשות ככל אשר יורוך וכתיב לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל וכל ימי השבוע הי׳ בזמן הראייה כשרים ולאויים לקבוע בהם יום הכפורים וכל אחד מאחר המועדים כמו שנתבאר בתלמוד ר״ה. [צ]כלומר שב״ד של ארץ ישראל קובעים בענין אחד ולפעמים של בבל לא היו מכוונים כמותם ואולי רושם מעשים האלה הם מאותם שזכר בר״ה שיתבאר מהם זה כי דאיקלע לבבל בחד סר בתשרי אמר להו כמה צפים מבשילא דבבלאי ביומא רבה במערבא ורבי אבין נגלא ור״ז בר אבא איקלעו לבבל בתשרי אמרו לאו למחר יומא רבה דמערבאי וכן מעשה דר״נ ור״י שאלו לו גוזרני עליך שאבא לפני במקלך ובמעותיך בי״ה שאל להיות בהשבונך הלך ר״ע והיו קובעין ע״פ הראיה שיראו הלבנה בחידושה באות ברורה נכרת לכל והיכן הקשת הדקה הנראית בלבנה כמין חוט של זהב לחדש היסן המנוי ע״פ הראיה וזה כמו שאמרנו הוא כדי שיהיו חדשי השנה לצורך קביעות המועדים בזמנם כדין תורה מלוים מערב עד ערב. [ק]ר״ל שאנו עתה מעברים הוא קבוע מתוספת שנת החמה על שנת הלבנה ר״ל ולא מכוון בשלמות כי בי״ט שנה שאנו קוראים מחזור אנו מעברין מעוברות גו״ח י״א י״ד י״ז י״ט וזה תוספת שנת החמה על הלבנה בהל״ד וכשיתקבץ לנו מתוספת הזאת שלשים יום או פחות או יותר מעט אנו מעברין ומוסיפין חדש וזה טעם הז׳ מעוברות שבכל מחזור ולפי שאין חשבון התוספת מכוון לחדש שלנו מוסיפין בשלמות אמר בו שהוא קבוע. [ר]ר״ל כשהיו מקדשים ע״פ הראיה. [ש]והתחלת החשבון וי״ד כלומר מעת בריאת האדם שנברא יום ששי י״ד שעות והוא ר״ס ניסן וס״א ימים שקדמו הם מחדש אדר של שנת תהו ואנו חושבין. שהימן הוא אומר שנה שלמה מעטע יום בשנה השוב שנה ובהגיע מו״ד ד״ם תתפ״ו שהוא מותר שנה פשוטה יצאו

בהל״ד

דְתַאַרְעוּן יָתְהוֹן מְאַרְעֵי קַדִּישׁ אִלֵּין הִינוּן זְמַן סִדּוּרֵי מוֹעֲדָי: (ג) שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבָּא וְנַיְיחָא מְאָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידְתָּא לָא תַעַבְדוּן שַׁבְּתָא הִיא לַיְיָ בְּכָל אֲתַר מוֹתְבָנֵיכוֹן: (ד) אִלֵּין זִמְנֵי סִדּוּרֵי מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ מְאַרְעֵי קַדִּישׁ דִּי יִתְרְעוּן יָתְהוֹן בִּזְמַנֵּיהוֹן: (ה) בְּיַרְחָא דְנִיסָן בְּאַרְבְּעַסַר לְיַרְחָא בֵּינֵי שִׁמְשַׁיָּא זְמַן נִיכְסַת פִּסְחָא לִשְׁמָא דַיְיָ: (ו) וּבְחַמְשַׁת עֲשַׂר יוֹמִין לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְפַטִּירַיָּא לִשְׁמָא דַיְיָ שַׁבְעָתֵי יוֹמִין פַּטִּירֵי תֵּיכְלוּן: (ז) בְּיוֹמָא קַדְמָאָה דְחַגָּא מְאַרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן: (ח) וּתְקָרְבוּן קֻרְבְּנָא לִשְׁמָא דַיְיָ שַׁבְעָתֵי יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה דְחַגָּא מְאַרַע קַדִּישׁ כָּל

עיבידת

יונתן

הזאת שאין לנו להקריב כאשר היה לראשונה שזכו סדר הקרבנות בכל שנה ומכפרין על העונות וק"ל וע"ש: (ג) אתר מותבניכון מה דמתרגם גבי שבת בכל אתר וכו' ובני אדם בכל מותבניכון ולא אתר יש לומר שרצה לומר דשבת נוהג הן בארץ הן בחוצה לארץ לאפוקי מדם דסברי שאין נוהג אלא בארץ ויכול להיות דגם ליה ס"ל הכי: (ה) ביני שמשיא פ"ל בין השמשות ממש ולא כפירש"י דפי' משש שעות וכן סבר ת"ק דרבי במכילתא: (ז) ביומא קדמאה דחגא דקשה ליה וכי ראשון הוא. והלא חמשה

רמב"ן

שהזכיר להם השבת לשלול ממנו דין המועדים לא לבאר מצותיו ותורותיו ולכן לא אמר בו והקרבתם אשה לי"י כאשר אמר במועדים והזכירה בסוף עם הנדרים והנדבות שלא הכרו כאן כאשר פירשתי וזהו מדרש חכמים שאמרו מה ענין שבת אצל המועדות וכו' כי אין השבת בכלל מועדי י"י כלל רק שמנו הכתוב להם וטעם מקראי קדש שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלהי' ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה כמו שנאמר בקבלה לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות י"י היא מעוזכם. והנה מקרא קדש מלשון קרואי העדה ואחרי כן יאכלו הקרואים וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה המקוואות שנקראים שם שיתקבצו בהם קרואי העדה ואונקלוס עשאו מלשון אשר יקרא אתכם באחרית הימים לשון מאורע בכל יום שיארעו תעשו אותם קדש: ור"ל אמרו ארעם במאכל ובמשתה ובכסות נקיה כלומר שלא יהא מוקם אלא כחק שאר הימים אבל תעשה להם מקרא כל קדש לשנות במאכל ובמלבוש משול לקדש וגם זה דעת אונקלוס: (ז) כל מלאכת עבדה. אפי' המלאכות החשובות לכם עבודה ולורך שיש חסרון כים בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מת"כ דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו' לשון רש"י איננו נכון כלל כי מה טעם שיאמר הכתוב לא תעשה מלאכה דבר האבד ויבאו שאר המלאכו' מק"ו ואם כן ראוי שיאמר אף בשבת כן ועוד שא"כ הרי חולו של מועד רמוז בתורה שמותר בדבר האבד והם אמרו לא מסרה הכתוב אלא לחכמים שאין בתורה רמז אי זו מלאכה מותרת ואי זו מלאכה אסורה ולשון עבודה כולל הוא כל המלאכות והשמושים עובד אדמתו ישבע לחם עבדך שש שנים ועבדת את אויביך ואינו מתמם בשום מקום בדבר האבד בלבד שאם. לא תעשה היום תעשה למחר אבל פי' מלאכת עבודה כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש כענין שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתיך ובכל עבודה בשדה ועבדתם וזרעתם וקין היה עובד אדמה ומלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה וזה מתבאר בתור' כי בחג המצות שאמר תחלה כל מלאכה לא יעשה לכם הולך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם.. ובשאר כל ימים טובים יקצר

ויאמר

אבן עזרא

עשר

על המהלך התיכון על כן אמרו פעמים שבא בארוכה ובקצרה *ואין הקביעות רודף אחר ראית הלבנה בירושלים או בקב' אורח או במערב כלל והעד מקום המחברת התיכונה כי הנה היא על ירושלם ועוד שראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העולם וקביעות החדש היה ליל שלישי וכן אירע לשלש' חדשים קודם ניסן וזה נתקן בשנת גטר"ד בעבור הדחי' גם פעמים היה הקביעות בתשרי יום חמישי ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה. שהמולד קרוב מחצי היום והיתה הלבנה בחצי גלגל הגבוה גם אין הקביעו' בנוי על עת התחברות המאורות אפילו במהלך האמצעי כי הנ' [ב]בטו"ד גם בטר"ד יוכיחו ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבור וסוד ההלכה המסורה שהוא נולד קודם חצות והכלל שחז"ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה שעשינו ב' ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת גטר"ד אם אל המולד היה ראוי שיתענה בשמונה לקביעותינו וכי למה נעות אנחנו חשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם על הראיה: (ה) בין הערבים פירשתיו: (ח) אשה ליי'. בפרשת

פנחס

פירוש על אבן עזרא

בהר"ד מולד ראשון לעולם שאנו מדמין בשנת תהו ושהוספנו עליו מותר שנה אחת וילא לנו וי"ד וזה בעבור הה' ימים שקדמו לבריאת אדם והוא העבור אחר שנה ואלי כלומר העבור שאנו נוהגים עכשיו לפעמים יהיה של סוף שנה ואלי אנו מעברין וזה יהיה בשנה השמינית ובשנת הי"ט מן המחזור ולא כן היו עושים ע"פ הראיה. [ב]תכבר ראים בגרשם ברואים ובפ' משה כי השמש גם הלבנה מהלך אמתי ומהלך אמצעי והוא הטעם בעלמו שבא לפעמים בארוכה ופעם בקצרה. [א]צריך ביאור רחב לידיעת עקרים ממהלכי השמש והירח והמחלוקת שיש בין המעיינים בהם ומספר יקוד עולם יתבונן המעיין בו רוב דברי החכם ז"ל. ובפרט במאמר הרביעי. [ב]פי' ב' ימים ט"ו שעות ל"ד חלקים שהוא חשבון האחור של ד' מ' שמע"ו יתכון שנת פשוטה. ויותר נראה שר"ל ב' ט"ז תקפ"ט. וכן בטר"ד ר"ל גטר"ד. כי חשבון העבור שלנו מיוסד ע"ד דחיות שהם לא אד"ו ראש. מולד זקן. פי' כשחל מולד תשרי מחצות יום ולהלן. גטר"ד פי' אם חל מולד תשרי בליל ג' ט' שעות ר"ד חלקים בלילה. והשנה פשוטה. ב' ט"ו תקפ"ט. פי' אם חל המולד ביום ב' ט"ו שעות תקפ"ט חלקים והשנה מעוברת. כל אלו המולדות בלתי מוכשרות לקבוע בהם כמבואר בה' קה"ח פ"ז. ובעבור אלו הדחיות נקבעו השנים פעם שלמים פעם כסדרן ופעם חסרים. דהיינו כל החדשים כסדרן חוץ חשון וכסלו. וכשהשנה שלימה יהיו חשון וכסלו שניהם. מלאים ל' יום. ואם השנה חסרה חשון וכסלו שניהם חסרים יום אחד. ואם כסדרן חשון חסר וכסלו מלא. ומטעם זה שנה פשוטה פעם שנ"ג יום והיא חסרה. ופעם שנ"ד והיא כסדרן. ופעם שנ"ה והיא מלאה כמספר שנה. והמעוברת פעם שפ"ג. פעם שפ"ד. ופעם שפ"ה. וידוע שמחזור קטן י"ט שנה. ובו י"ב פשוטות וז' מעוברת וסימנם גו"ח אדז"ט. [ג](שמות י"ב ו').

ר"ל

ספורנו

אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה. דבר במועדים אשר בשביתתם יכוין לשבות ממעשה הדיוט בקלתם לגמרי כענין בשבת ויום הכפורים ולעסוק בכולם בתורה ובעסקי קדש כאמרו ששת ימים תעבוד וכו' ויום השביעי שבת משבות ממלאכתך ויהיה עסקך כלו לה' אלהיך ובקלתם תהיה השביתה ממלאכת עבודה בלבד כמו שהוא הענין בשאר המועדים. והכוונה בהם שעם שמחת היום שישמח ישראל בעושיו יהיה העסק בקלתו בעסקי קדש כאמרם ז"ל יום טוב חליו לה' וחליו לכם ובזה תשרה שכינה על ישראל בלי ספק כאמרו אלהים נצב בעדת אל ואמר אותם מועדים שתקראו אותם מקראי קדש פי' אסיפות עם לעסקי קדש כי אסיפת העם תקרא מקרא כמו חדש ושבת קרוא מקרא וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה: אלה הם מועדי. הם אותם המועדים שאלה בם אמנם כשלא תקראו אותם מקראי קדש אבל יהיו מקראי חול ועסק בחיי שעה ותענוגות בני האדם בלבד לא יהיו מועדי אבל יהיו מועדיכם שנאה נפשי: (ג) שבת היא לה'. הוא היוצר אור ובורא חשך קובע אותה בכל מושבותיכם. אע"פ שמשתנה תחלת היום והלילה כפי השתנות האורך בגלילות מתחלפות ועם זה היתה השבת הראשונ' משוערת כפי איזה אורך מיוסד בהכרח מ"מ תהיה תחלת השבת וסופה בכל אחד מהגלילות ליושביו כפי התחלת היום והלילה בגליל ההוא: (ד) אלה מועדי ה'. אחר שדבר בשבת שמועדה כבר נקבע כאמרם ז"ל (פסחים פרק ע"פ) שבת היא דקביעא ואתיא התחיל בענין המועדות אשר מועדם הוא ע"י קריאת ב"ד כמו שבא בקבלה (ר"ה פ' א"ס) אתם אפי' שוגגין אפי' מזידין אפי' מוטעין: (ה) בין הערבים פסח לה'. הזכיר ענין הפסח אע"פ שאין יומו מקרא קדש כי היא קבת השבתות זמני המועדים כי אמנם היות הכוונה שיהיה זמן זבח הפסח לדורות מכוון עם הזמן שהי' הזבח של אותה פסיחה שנעשית במלי אותה הלילה בכוון היא קבה שיהי' זה יוסד לב"ד ועבוריהם וחשבונם כמו שבאר באמרו שמור את חדש האביב

ועשית

פירוש רשב"ם

(ב) אשר תקראו אותם מקראי קדש. אשר תזמנו אותם זמני קודש. כל לשון קריאה שאצל מועדים לשון קביעת זמן הוא. כמו קרא עלי מועד. וכן התרגום מערעי קדיש. ולשון במקרה הכסיל:

מסחרות

אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: פ ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן: יא וְהֵנִיף אֶת־הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן: יב וַעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם

יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עִיבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן: ט וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: י מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דַּאֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתִחְצְדוּן יַת חֲצָדַהּ וְתַיְתוּן יַת עוּמְרָא רֵישׁ חֲצָדְכוֹן לְכַהֲנָא: יא וִירִים יַת עוּמְרָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא יְרִימִנֵּיהּ כַּהֲנָא: יב וְתַעְבְּדוּן בְּיוֹם אֲרָמַתְכוֹן יַת עוּמְרָא אִימַּר שְׁלִים

בר

מסורה ח השביעי, כל לו' מלא במ"א. עבדה, חסר. י דבר, ח' ל"ס בטעם בקיפלא. אלהם, חסר. תבאו, כל לו' חסר. אל הארץ, ג' בספרא. נתן, חסר. קצירה, ג' ומלא. עמר, חסר. ראשית, כ"ח מלא דמלא. קצירכם, מלא. יא והניף, מלא. לרצנכם, ד' וחסר. יניפנו, מלא. יב ועשיתם, מלא ובזקף ודסמיך להים לקמן י"ע בסביר.

ת"א כי תבאו אל הארץ מנחות פד. וקצרתם חגיגה יז מנחות סח. והבאתם את עמר קלא מנחות ס"ע עב סג פד. קצירכם פסחים כג לקמן הסנה יג.

רש"י

אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה'. מכל מקום אם אין פרים הבא אלים ואם אין פרים ואלים הבא כבשים: שבעת ימים. כל מקו' שנאמר שבעת הם דבר הוא שבוע של ימי' שמי"לא בלשו וכן כל לשון מתוכת חמשה חמשת שלשת: מלאכת עבדה. אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה ולורך שיש חסרון כים בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך שננתי מתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו': (י) ראשית קצירכם. שתהא ראשונה לקציר: עמר. עשירית האיפה כך היתה שמה כמו (שמות טז) וימודו בעומר: (יא) והניף. (מנחות סא) כל תנופ' מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעל' ומוריד לעצור טללים רעים: לרצנכם. אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם: ממחרת השבת. (מנחות סה) ממחרת יום טוב

רמב"ן

ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו לאסור כל מלאכה שאיננה אוכל נפש ולהודיע שאוכל נפש מותר בהן. ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל אלו ימים טובים כל מלאכה ולא יפרש בהם היתר אוכל נפש כי מלאכת עבודה ילמד על זה אבל בפרשת כל הבכור בחג המצות אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה והטעם מפני שכבר התיר בו בפירוש אוכל נפש ולא הוצרך לאמר בו כל מלאכת עבודה והזכיר מלאכה סתם ולא אמר כל מלאכה כמו שנאמר בשבת ויום הכפורים הכונה לא תעשה מלאכה אשר הזהרתיך עליה וכתב רבי אברהם כל מלאכת עבודה מגיד שאינו מתיר אלא במלאכת אוכל נפש כדכתיב בענין הזה במקום אחר וביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם ומפני שמזכיר שם כל מלאכה הוצרך לפרש אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. פירוש מלאכת עבודה מלאכה המשתתפת לעבודת קרקע כגון זריעה וקצירה וספירה וכיוצא בהם אבל אוכל נפש איננה מלאכת עבודה זה לשונו. והברית' שבתורת כהנים כך היא שנויה בנוסחאות המדוקדקות כל מלאכה לא תעשו הרי זה בא ללמד על ימי מועד שהן במלאכה יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה תלמוד לומר הוא. הוא אסור בכל מלאכת עבודה ואין ימי מועד אסורין בכל מלאכת עבודה דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר מה תלמוד לומר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אם לענין ימים טובים הרי כבר ימים טובים אמורים א"כ למה נאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלו ימי מועד שהן אסורין בעשיית מלאכה. יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה תלמוד לומר הוא וכו' ופירושה של רבי יוסי הגלילי דורש לא תעשו אלה מועדי ה' לומר שהכתוב אוסר עשייה במועדי ה' כולם. יכול שיהו כולן שוין באיסור ויאסרו בכל מלאכת עבודה כראשון ושמיני ונדרוש כל מלאכת עבודה לא תעשו אלה מועדי ה' שהמקרא נדרש לפניו ולפני פניו. מיעט הכתוב עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו שמיני עצור כמוהו בכל מלאכת עבודה ואין חולו של מועד אסור כמוהו בכל מלאכת עבודה אלא במלאכה בלבד עד שאמר לא תעשו ולא הזכירה הכתוב ולא רמז לה כלל ומסרה לחכמים. ולפי גרסת רש"י גם כן כך היא מתפרשת. והברייתא כזו היא השנויה בגמרא במסכת חגיגה דקתני כל מלאכת עבודה לא תעשו. לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר וכו' ושם שנו עוד מה שביעי אסור אף ששי אסור. אי מה שביעי אסור בכל מלאכה אף ששי אסור בכל מלאכה. תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים וכו'. שנו בגמרא בכל מלאכה ושנו בת"כ בכל מלאכת עבודה שחששו להם במדרש לשון הכתוב שאין לומר ביום טוב בכל מלאכה אלא בכל מלאכת עבודה. ושניהם לדבר אחד נתכונו. שיום טוב אסור בכל מלאכת עבודה וחולו של מועד אינו אסור בכל מלאכת עבודה. אבל אסור הוא בכל מלאכה שלא נתפרשה בתורה ומסרה הכתוב לחכמים. ובספרי רבי ישמעאל אומר לפי שלא למדנו שימי מועד אסורין במלאכה תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. מה שביעי עצור אף ששי עצור אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששי עצור בכל מלאכה. תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה. וגם זו כפי הששה שאמרנו הרי האלכנו הבריתות השנויות בענין הזה להעלות דברי הרז"ל עם הפירוש הברור והנכון מה שאמרנו בכתובים האלו ועם כל זה מצאתי קושיא על דברינו מברייתא השנויה בספרי כל מלאכת עבודה לא תעשו מגיד שאסור בעשיית מלאכה מנין להתיר בו אוכל נפש נאמר כאן מקרא קדש ונאמר להלן מקרא קדש מה להלן להתיר בו אוכל נפש אף כאן להתיר בו אוכל נפש ונראה לי כי עבודה אצל רז"ל טורח ועמל שאדם עובד בו כאמר מלשון עבודת עבד עבדים יהיה לאחיו עבדו את כדלעומר וכן עבודת עבודה ועבודת משא עבודת כל טורח שבאהל ועבודת משא בכתף ואם כן היה באפשר שמלאכו' קלות שאדם עושה להנאת עצמו מותרות ואע"פ שאינה אוכל נפש ושיהיה אוכל נפש מרובה שהשמש עובד בו לרבו אסור. ועל כן שאל מנין שהיתר הזה הוא באוכל נפש עד שנתיר כל אוכל נפש אפילו בטורח ולאסור כל שאר המלאכות שאפי' הקלות שבהם מלאכת עבודה איקרו ת"ל מקרא קדש לג"ש שעם באת כל מלאכה לאיסור וכל אוכל נפש להתיר. וראיתי במכילתא דתני אך אשר יאכל לכל נפש. כל אוכל נפש דוחה י"ט. ואין כל עבודה דוחה י"ט ויצא מקלת אוכל נפש דוחה שבת והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה י"ט כל אוכל נפש דוחה י"ט מקום שמקלת עבודה דוחה שבת אינו דין שיהא מקלת אוכל נפש דוחה את השבת ת"ל אשר יאכל לכל נפש מקלת עבודה דוחה את השבת ואין מקלת אוכל נפש דוחה את השבת ומי' מקלת עבודה כגון שבת היום תמידין ומוספין ואין כל עבודה דוחה י"ט נדרים ונדבות או עולת נדבה אבל מקלת אוכל נפש לא נתברר לי פירושו אלא שירתה למה שאמרנו שהבא בטורח גדול בדומה לעבודה יהיה בכלל איסור והבא בנקל כמנהגו של אדם לעצמו יהיה מותר או מקלתו כדי שיין ומקלתו תבשילין מרובין לתענוג והכלל במלאכה עבודה שהוא להתיר אוכל נפש: (ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. יאמר שיהיו כל שבעת הימים חג להקריב אשה לה' לא להאסר במלאכה כראשון והשביעי ולא פי' האשה כי הוא עתיד

לפרשו

עיבידת פולחנא לא תעבדון: (ט) ומליל יי עם משה למימר: (י) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום תיעלון לארעא דאנא יהיב לכון ותחצדון ית חצדא ותייתון ית עומרא שירוי חצדכון לות כהנא: (יא) וירים ית עומרא קדם יי לרעוא לכון מבתר יומא טבא קמאה דפסחא ירימיניה כהנא: (יב) ותעבדון ביום

בעל הטורים

(י) קצירה שנים וקצרתם את קצירה ביבש קצירה (ישעיה כ"ז) שאם מביאו העומר וקצרתם

רמב"ן

להזכירו בפרשה מיוחדת לכל אלה המועדים כאשר ראה שיתנהגו בהן וכפי מה שפי' ומדעת רבותינו לומר שהקריב בהן אלה מכל מקום אף על פי שאין לנו כל המוספין שלימים ונכון הוא: (י) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ. בעבור שיפרש בכאן בכל אחד מן המועדים מצוה חדשה מלבד השבתון. ומקרא קודש תמיד בכל מועד פרשה בפני עצמה שיזהיר בה דבר אל בני ישראל ומפני שחג השבועות אינו תלוי בעומר אמר הכל בפרשה אחת בעבור שיום הזכרון ויום הכפורים בחדש אחד ושניהם מענין אחד בדין התשובה וכפרתם לשבים. לא אמר ביום הכפורים דבר אל בני ישראל כי יספיק לו בדבור הראשון ועשה מהן שתי פרשיות שהם ענינים שונים: וטעם וקצרתם את קצירה שלא תקצרו בארץ קציר עד שתקצרו העומר ותביאו אותו כראשית קצירכם אל הכהן וכן מהחל חרמש בקמה תחל לספור מהחל לך חרמש בשום קמה כי אסור להניף חרמש על הקמה עד יום שתחל לספור: (יא) ממחרת השבת יניפנו הכהן. ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו לרש"י. ובאמת שזו גדולה שבראיות בגמרא כי מה טעם שיאמר הכתוב כי תבאו אל הארץ וקצרתם את קצירה תביאו העומר ממחרת שבת בראשית כי יש במשמע שבאי זה זמן מן השנה שנבוא לארץ ונקצור קצירה יניף הכהן העומר ממחרת השבת וכי יש במשמע שבאי זה זמן מן השנה הראשונה שתהיה אחרי ביאתינו לארץ. והנה אין לחג השבועות זמן שנמנה ממנו ועוד על דרך הזה לא נדע בשנים הבאות אחרי כן מתי נחל לספור רק מיום החל חרמש בקמה כפי רצוננו ואלה דברי תוהו אבל אם יהיה ממחרת השבת יום טוב כפי קבלת רבותינו יבוא הענין כהוגן כי צוה הכתוב תחלה שנעשה בחדש הראשון חג המצות שבעת ימים וביום הראשון שבתון וביום השביעי שבתון וכל מלאכת עבודה לא נעשה ואחר כן אמר כי כאשר נבוא אל הארץ נביא ממחרת השבת הזאת הנזכרת עומר התנופה והיא השבת הראשונה הנזכרת כאן ולימד שלא ינהג העומר במדבר ובחוצה לארץ אבל ממחרת השבת השביעית ושבע שבתות לא יתכן לפרש אותם יום טוב. אבל אמר בו אנקלוס לשון שבוע וא"כ יהיו שתי לשונות בפסוק אחד. והמפרשים אמרו כי הוא דרך צחות כמו רוכבים על שלשים עיירים ושלשים עיירים להם ובמקום אחר פירש שבעה שבועות וכן באי השבת עם יוצאי השבת שבוע וכן מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשבת

יונתן

עשר הוא אלא ראשון ליום טוב: (טו) מבתר יומא טבא וכו' ר"ל אז הוא זמן הנפת העומר

אבן עזרא

פנסם. [י]וטעם להזכיר כי תבאו אל הארץ בעבור שישמרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי א הפרשה סמוכה להקמת המשכן. וטעם דבר אל בני ישראל. שיתחברו ואמר כן ואמרת אליהם: (יא) ממחרת השבת. אמרו חז"ל ממחרת יום טוב והמכחישים אמרו שהוא כמשמעו והמאמיני' הביאו ראיות משבת השמש' והיובל והצום הגדול [ז]ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן [ח]שבתון כאמר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות שבועות וכמוהו באי השבת עם [ט]יוצאי השבת [י]והם שנים פירושי' בפסוק אחד והכ' שלשים עיירים [כ]וראייתם תמימות וככה ברומי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בנפשו הוא כי [ל]הפסח ביום ארבעה עשר וממחרתו יום *חמשה עשר וכן כתוב ויסעו מרעמסס בחדש [ל]הראשון [מ]ולאכול קלי אסו' עד עבור תנופ' העומר. והגאון אמר שני פסחים הם פסח יי' ופסח ישראל ופסח יי' בליל חמש' עשר והכ' ממחרת הפסח ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי' ממחרת הפסח שכתוב בתורה ממחר' זבח הפסח ולא אמר כלו' כי לא נקרא החג פסח רק בעבור שפסח השם על הבתים וממחרתו הוא לבקר יום חמש' עשר וכן כתוב כל היום ההוא [נ]וכל הליל' וכל יום המחרת. ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי הי' מהישן וזה איננו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהי' [ג]מהחל חרמש בקמ' ואם תנופת העומר היתה יום חמש' עשר מתי קצרו ועשו מצות ועוד כי אין קציר [ס]כי הוא ראשית קציר שעורים גם יש כדמות ראיה על פירושו שאמר מעבור הארץ ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש להשנה שעברה. וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמר אחר כן מתבואת ארץ כנען ועוד כי קלוי איננו כמו קלי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באש שנה כי הוא אחר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא [ע]קלוי ועוד יש להשיב מאין נדע כי הניף הכהן בעבר הירדן תנופת העומר כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם ועוד לא נתנה להם [פ]ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלוי רק בעבור ששבת המן וכן טעם כל הפסוק ועוד אמר הגאון אם השבת כמשמעה מאיזה שבת נחל לספור וישועה השיב כי [צ]שמנה עשר ימים הם שיש בהם קרבן ונקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר לאות ולעד כי התנופ' באחד מימות מועד האביב והנה שכח קרבנות לחמי חדשים שלא הזכרו ועוד כי הכתוב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר גם זאת איננה [ק]תשובה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות על

*עיין ר"ה דף י"ג תוספת מתחיל דאקריבו וכו'.

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל אחר שבת ופסח. [ז]שכולם נקראו שבת ויום תרועה נקרא שבתון. [ח]ר"ל שנאמר ביום הראשון ובשמיני שבתון וכן נאמר ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון. [ט](מ"ב י"א ע') שפי' שבוע (וואכע). [י]ר"ל ממחרת השבת פי' יו"ט (פייערטאג. פעסט) גם כתוב בו שבע שבתות פי' שבועות (וואכען). [כ]והם ב' פי' בפסוק אחד כמו חמור חמרתים וכן רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם. [ל]לדעת המאמינים ממחרת הפסח מצות וקלוי ודעתו להוכיח שלא היה שבת מאשר אמר בו ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח כי לא יעשון כן בשבת ולא ידע כי בנפשו הוא כי משם היה יכול להוכיח שכנגדו שהיה שבת כי ממחרת הפסח הוא יום ט"ו. [ל](במדבר ל"ג ג') הרי מבואר שמחרת הפסח הוא יום ט"ו. [מ]כלומר אכילת הקלוי שאמר הפסוק שיאכלו ממחרת הפסח שהוא יום ט"ו קשה עלינו כי אסור לאכול קלי עד התנופה שהוא יום י"ו ואין לומר שבאותו יום עצמו היתה תנופת העומר ואכלו אחר כן מצות וקלוי מן החדש כי מתי קצרו ועשו מצות. [נ](במדבר י"א ל"ב). [ג](דברים ט"ז ט'). [ס]ראוי לאכול ממנו מצות וקלוי. [ע](לעיל ב' י"ד) פי' בל"א (רייפע קארנעהרען אם פייער געזענגט) הנה קלוי אחר המעשה. [פ]והם לא היו חייבים להניף העומר מתבואת ארץ כנען. ומחלקת היא לחכמים בתורת הכהנים יש מי שאומר שהקריבו עומר בגלגל ויש מי שאומר שלא הקריבו. [צ]י"ח ימים הם שיש בהם קרבן והם המוזכרים בפרשה שנקראו מועדים מלבד שבתות ד' ואלו הן ז' ימי המצות ויום שבועות ויום הזכרון ויוה"כ ושמונת ימי סוכה. ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר כלומר ולא הזכיר עם אלה ימי הקרבנות לאות כי תנופה באחת מימות ח' מועד האביב שהם שבעת ימי המצה ולכן נחל לספור מהשבת שבתוך הפסח והנה שכח קרבנות לחמי חדשים שלא הזכרו וג"כ מוכח שלא זכר זה ואין להוכיח מאומה מכאן. [ק]כי לפי' לדברינו כך היה צריך שיאמר הפסוק רק שאנחנו נסמוך

ספורנו

ועשית פסח לה' אלהיך וכו' ובאה הקבלה על זה שיקבעו חדש הלבנה של פסח שיהיה באביב: (ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. להודיע שאין חול המועד חול לגמרי כי בהיות בהם קרבן צבור נוסף על התמיד כמו ביום מקרא קדש הוא מכלל החג בלי ספק ולא באר ענין המוספין בזה שאין זאת הכוונה עתה כמו שלא באר עניינם גם בשאר המועדים ובזה האופן כתב בחג הסכות להורות על קדושת חול המועד אמנם בר"ה הזכיר גם כן אשה לה' להורות שיש מוסף נוסף על של ר"ח כאמרו מלבד עולת החדש ומנחתה אבל בשבת ובחג השבועות ויה"כ לא הזכיר ענין המוספי' כלל כי מה שכתב ביה"כ והקרבתם אשה לה' הם עולות וחטאות כהן גדול והנזכר המפורשים בפ' אחרי מות וכלל שבת והפסח וחג המצות בדבור אחד כי שלשתם נצטוו קודם מתן תורה אבל בשאר המועדות ייחד לכל מועד דבור לעצמו והתחיל דבור חג השבועות מן העומר כי מאז מתחיל קציר בעומר וספירת השבועות שהם מענין החג הנקרא חג קציר וחג השבועות שבו נתן הודאה לאל ית' על שבועות חקות קציר ששמר לנו כי אמנם תכונת הרגלים הם התפלה וההודאה כמו במועד חדש האביב התפלה לאל על האביב וההודאה על הגאולה. ובהיות כי הצלחת הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתפלת האביב עד הקציר כאמרו שבועות חקות קציר ישמור לנו היה העומר הודאה על האביב כמקריב בכורי השדה לבעלים והיה הקרבן עמו לתפלה על העתיד והיתה הספירה

פירוש רשב"ם

(יא) ממחרת השבת. ממחרת יום ראשון של פסח:

מנחה

בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃ יג וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃ יד וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת־קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ס טו וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה׃ טז עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה׃ יז מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאוּ ׀ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה׃ יח וְהִקְרַבְתֶּם עַל־הַלֶּחֶם שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם

° ונסכו ק׳ ° א׳ דגושה

בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ יג וּמִנְחָתֵיהּ תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא וְנִסְכֵּיהּ חַמְרָא רַבְעוּת הִינָא׃ יד וּלְחֵם וּקְלֵי וּפֵירוּכַן לָא תֵיכְלוּן עַד כְּבַרַן יוֹמָא הָדֵין עַד אֵיתוֹאֵיכוֹן יָת קוּרְבָּנָא דֶּאֱלָהֲכוֹן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ טו וְתִמְנוֹן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא מִיּוֹם אֵיתוֹאֵיכוֹן יָת עוּמְרָא דַּאֲרָמוּתָא שְׁבַע שָׁבוּעַן שַׁלְמָן יְהֶוְיָן׃ טז עַד מִבָּתַר שְׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֲתָא תִּמְנוֹן חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחָתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ׃ יז מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תַּיְתוֹן לְחֵם אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא יְהֶוְיָן חֲמִיעַ יִתְאַפְיָן בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ׃ יח וּתְקָרְבוּן עַל לַחְמָא שַׁבְעָא

אימרין

מסרה הניפכם, ל׳ ומלא. יג עשרנים, ז ח״ו ומ״י. לשה, סגול לדין נפקד. ריח, פ׳ מיחדין. ונסכה ונסכו ק׳. רביעת, מלא י״ק וחסר סנין. יד ולחם, ד׳ ר״פ. וקלי, ג׳. הביאכם, מלא. משבתיכם, ג׳ חסר ב׳ חי״ן ומ״י. טו ממחרת, כל דסמיך לה״א פתח. הביאכם, מלא. עמר, חסר. התנופה, מלא. שבתות, ל׳ ומלא. תמימת, ל׳ וכ״ב מ״י וח״ו. תהיינה, ב׳ בספרא, כ״מ מלא ב׳ יודין וה״א בסוף. טז השביעת, מלא י״ק וח׳ סנין. תספרו בספרא. יז ממושבתיכם, ל׳ ומלא ו״ק וה״ח. תביאו, מלא וא׳ דגושה. תהיינה, ד׳ כ״כ. תאפינה, ל׳ ומ״י וה״א בסוף. בכורים, ג׳ מלא דמלא בלי׳. יח על הלחם, ב׳ מטעים. תמימם, כל חו׳ מלא י״ק וח׳ חסין.

ת״א ביום הניפכם מגילה כ. ומנחתו שני מנחות כס. ונסכה יין פס. ולחם וקלי פסחים כג כריתות ה. עד עצם היום סכה מא כלים המנה ל מנחות סח. עד הביאכם מנחות סח שבת קלא. לדרתיכם מנחות פד. וספרתם פס סס. ממחרת השבת פס פה. מיום הביאכם פס סו. שבע שבתות פס סה סו. תספרו חמשים חגיגה יז מנחות סה. מנחה חדשה מנחות פג פד. ממושבתיכם תביאו לחם תנופה זבחים כז מנחות מו נ סע ע עח פג פד. סלת תהיינה מנחות מה עז. והקרבתם על הלחם מנחות מה.

רש״י

טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו: (יב) ועשיתם כבש. חובה לעומר הוא בא: (יג) ומנחתו. מנחת נסכיו: שני עשרנים. כפולה היתה: ונסכו יין רביעית ההין. (מנחות פט) אע״פ שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים: (יד) וקלי. קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל. הן קליות שקורין גרניי״ליש: בכל משבתיכם. (קידושין לז) נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו: (טו) ממחרת השבת. ממחרת יום טוב: תמימת תהיינה. מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: (טז) השבת השביעית. כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה׳. ביום החמשים תקריבוה ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה. היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש וא״ת הרי קרב׳ מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא בא׳ מן השעורים: (יז) ממושבתיכם. ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה. לחם תרומ׳ המורם לשם גבוה וזו היא המנח׳ החדש׳ האמורה למעלה: בכורים. ראשונ׳ לכל המנחות אף למנחת קנאות הבא׳ מן שעורי׳ לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: (יח) על הלחם. בגלל הלחם בחובה ללחם: ומנחתם ונסכיהם. כמשפט מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת

נסכים

רמב״ן

והשבת ונקרא׳ כך כי בעבור שיש בכל שבעה ימים שבת אחת וחשבון הימי׳ ממנו יקרא שבוע אחד שבת אחד והוא לשון ידוע ומורגל בדברי רבותינו שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעירות. ויתכן שיהיה כל השבת הנזכר בפרשה שבוע. ויהיה טעם ממחרת השבת לומר כי ביום הנפת העומר יתחיל לעשות השבוע במנינו אם כן יהיה היום ההוא ממחרת השבוע שעבר כאלו אמר יהיה יום התנופה ממחרת שבוע לימים העוברים וראשון לשבועו׳ שיספור עד שישלים שבע שבתות. ובעבור שהזכיר ובחמשה עשר יום אמר שיניף את העומר ממחרת השבוע הנזכר ויספור ממנו שבע שבתות ואין לטעות ביום ארבעה עשר כי לא הזכיר ממנו רק בין הערבים. וטעם תמימות תהיינה כי השבת עם ששת ימים תקרא שבת שלימה. ופירוש ממחרת השבת כמו במחרת השבת וכן עד ממחרת השבת השביעית תספרו. וכן ביום ההוא יאכל וממחרת ואמרו כי לא יבא בי״ת במלת מחר ומחרת ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם. ויעש ה׳ את הדבר הזה ממחרת וכן כולם: (טו) וטעם וספרתם לכם. כמו ולקחתם לכם שתהא ספירה ולקיחה לכל אחד ואחד שימנה בפיו ויזכיר חשבונו כאשר קבלו רבותינו ואין כן וספר לו וספרה לה דזבין שהרי אם רבו עומדים בטומאתם אלא שלא ישכחוהו וכן וספרת לך דיובל שהזכיר במספר שלא תשכח. ובת״כ וספרת לך בב״ד ולא ידעתי אם לומר שיהיו ב״ד הגדול חייבין לספור שנים ושבועות בראש כל שנה ולברך עליהן כמו שעושים בספירת העומר או לומר שיזכרו ב״ד במנין ויקדשו שנת החמשים. והנה מספר הימים מיום התנופה עד יום מקרא קדש כמספר השנים משנת השמיטה עד היובל והטעם בהם אחד על כן תספרו חמשים יום שיספור שבע שבתות תשע וארבעים ויקדש יום החמשים הנספר בידו כמו שאמר ביובל. וזה טעם תמימות שתהיינה מכוונות לא פחות ולא יותר כטעם תמימים יהיו שהיתר כמו החסר איננו תמים. והנה טעם הפרשה שיתחיל לספור בתחלת קציר שעורים ויביא ראשית קצירו וכרמל מנחה לשם ויקריב עליו קרבן וישלים מספרו בתחלת קציר חטים כעלות גדיש בעתו ויביא ממנו סולת חטים מנחה לשם ויביא קרבן עליו. ולכן הזכיר הקרבנות האלה בפרשה כי הם בגלל המנחות שהם העיקר בחג הזה ולא הזכיר המוספין בהן כאשר לא הזכירם בשאר המועדי׳: (טז) וטעם מנחה חדשה. שלא יובא בית ה׳ מנחה עד שיביאו זאת כמו שפירשו רבותינו והולך לומר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם באיסור החדש ובשביתת חג השבועות מפני שהוא תלוי בהנפת העומר ובמנחה חדשה לומר שאפי׳ אחרי גלותינו בחוצה לארץ שאין עומר ומנחה יהיה בהם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום ולא הוצרך להזכיר כן ביום הזכרון וכן בחג הסוכות לא הזכיר בכל מושבותיכם והזכיר כן ביום הכפורים כי בעבור שתלה כפרתו בקרבנות כאשר הזכיר בפרשת אחרי מות אמר בכאן כי איסורו נוהג בכל מקום כי יום כפורים הוא לכפר עליכם בעינוי ובשביתת המלאכה

ואין

ביום ארמותכון ית עומרא אימר שלים בר שתיה לעלתא לשמא דיי: (יג) ומנחתיה תרין עשרונין סמידא פתכא במשח זיתא קורבנא לשמא דיי מטול לאתקבלא ברעוא וניסוכיה חמר עינבי רבעות הינא: (יד) ולחם וקלי ופירוכן חדתין לא תיכלון עד בכרן יומא הדין עד זמן איתאיכון ית קרבן אלהכון קיים עלם לדריכון בכל מותבניכון: (טו) ותימנון לכון מבתר יומא טבא קמאה דפסחא מן יום איתאיכון ית עומרא דארמותא שבע שבועין שלמין יהויין: (טז) עד מבתר שבועתא שביעאה תימנון חמשין יומין ותקרבון מנחתא דלחם חדת לשמיה דיי: (יז) מאתר מותבניכון תייתון לחם ארמותא תרתין גריצן תרין עשרונין סמידא יהויין חמיע יתאפיין ביכורין לשמא דיי: (יח) ותקרבון על לחמא ההוא שבעא אמרין שלמין בני שנה ותור בר תורין

דלא

בעל הטורים

וקלנסם אם קליה ואם לאו ביצם קליה: (יח) על הלחם ב' במסורה הכא ואידך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם על כן והקרבתם על הלחם שבעה כבשים כי אכילם המזבח

יונתן

העומר ועיין ברש"י ובמפרשים היטב: (טז) שבועתא פי' שבוע ממש לאפוקי יום טוב. מנחתא דלחם פי' מנחת הלחם אפילו בשל שעורים נקרא לחם וכן הוא במנחות: (יז) גריצן פירוש חלות:

דלא

רמב"ן

ואין הקרבנות מעכבין כפרה ממנו וכן לא הוזכר בכאן בחג המצות חקת עולם בכל מושבותיכם לדורותיכם אבל בפרשת החדש הזה לכם הזכיר כן מפני שתלה שם הדבר בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו הולך לומר שיהיה חקת עולם בכל מושבותיכם והזכיר בשבת בכל מושבותיכם. והטעם מפני שהותרה מלאכה במקדש בתמידין ומוספין אמר שינהג האיסור בכל מושבותינו כי לא נאמר בו חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם לא בבית השם וכך אמרו במכילתא במושבות אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בבית המקדש וכן נאמר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם באיסור חלב ודם כי הוא נאסר מפני הקרבנות וכן אמרו במסכת קדושין מושבותיכם דכתב רחמנא בחלב ודם למה לי סד"א הואיל ובעינא דקרבנו' כתיב בזמן דאיכא קרבן אין בזמן דליכא קרבן לא קמ"ל. ושם אמרו מושבותיכם דכתב רחמנא בשבת למה לי סד"א הואיל ובעינא דמועדות כתיבא איבעי' קדוש בית דין כמועדות קמ"ל והכלל כי לא יזכיר בתורה כן בכל המצות שהן חובת הגוף רק מפני צורך ענין. ואין ממושבותיכם תביאו לחם תנופה כמו מכל מושבותיכם אבל טעמו מארץ מושבותיכם להוציא חוצה לארץ כמו שנאמר כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם. וכך שנינו כל קרבנות הצבור והיחיד באין מן הארץ ומחוצה לארץ חוץ מן העומר ושתי הלחם ואפילו לדברי האומר עומר בא מחוצה לארץ מודה בשתי הלחם שאינן באין אלא מן הארץ: (יז) חמץ תאפינה. טעם הכתוב שתהיינה חמץ לפי שהם תודה לשם כי חקות הקב"ה שיהיה לנו וקרבן התודה יבוא על לחם חמץ. ואולי אסור החמץ מפני שירמוז אל מדת הדין כי נקרא חמץ כאשר יקרא היין אשר יקהה חומץ יין וחומץ שכר והלשון נגזר מלשון מעול וחומץ כי נגזל מהם טעמם ולא יאכלו וכן כי יתחמץ לבבי יכעוס ויאבד טעמו ממנו. ובעבור שהקרבנות לרצון לשם הנכבד לא יובאו מן הדברים אשר להם היד החזקה לשנות הטבעים וכן לא יובאו מן הדברים המתוקים לגמרי כגון הדבש רק מן הדברים הממוזגים כאשר אמרו בבריאת העולם שיתף מדת רחמים במדת הדין ונכלאו. והנה בחג השבועות שהוא יום מתן תורה יביא הקרבן בדין תורה כי הוא יום העצרת והמשכיל יבין וזה סוד מה שאמרו רבותינו כל הקרבנות

אבן עזרא

על הקבלה והנה ביום שבועות ולא הזכיר בפרשת פנחס מלבד כבשי השלמים ולמעלה פר בן בקר אחד ואילים שנים ובפנחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר שיום השבת יהיה הקביעות והעד מערך הלחם שהיה בשבת והזכיר הכתוב איך ימשכו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת ואחר כן הנזכרת בפנחס ואח"כ אמר [ש]בשבועותיכם שבעה שבועות ולא אמר שבתות ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון [ת]וטומאה שבועים יוכיח [א]והנה ארמוז לך סוד אחד שכל המועדים תלוים ביום ידוע מהחדש [ב]ולא נאמר בחג השבועות (ימספר) (ס"א יום מועד) בעבור הספירה שהיא מלוה [ג]ורז"ל העתיקו כי בחג שבועות היה מתן תורה ועליו נאמר כי חג יי' [ד]לנו. יש אומרים כי כל לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף את העומר לפני יי' לרצונכם וטעמו שתניפו ברצונכם [ה]והטעם שתתנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים והמכחישי' אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי בן שנתו עוד אין לו שנה ובן שנה שיש לו שנ' תמימה והנ' לא קראו במנוכת המזבח כבש אחד [ו]בן שנתו לעולה ובפרשה האחרונה כבשים [ז]בני שנה שנים עשר: (יד) ולחם. מחדש והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים לולי הקבל' היה נרא' כי ספירת הימים [ח]כשנות היובל והמכחישים אמרו כי טעם תמימות שלא תעל' במספר השבת [ט]הראשונה שיחל וממחרתה: (טז) תספרו חמשים יום. כי כן מספר [י]התורה וכן וביום השמיני בכל מקום. מלת (יז) תביאו. זרה בעבור דגשות הא"לף כי לא נדע לו טעם: ממושבותיכם. צריכים אנו לקבלה מאיזה מקום יוקח ומתי יבוקש: לחם תנופה. [כ]לכהן עם כבשי השלמים [ל]ויתכן ששנה הכתוב בשנה הראשונה בעבור שהיא תחלת ההתחל' ויש אומרים כי יקרב פר ואילים שני' או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן ועוד לא ראינו ונו' [מ]כזאת ובפנחס לפרש האמת [נ]ואחר ששמעת השלמים ביום חג שבועות והוא יום ומקרא קדש הנה מותר לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקים: וטעם להזכיר ובקצרכם את קציר ארצכם פעם שנית בעבור כי חג שבועות בכורי קציר חטים הזכיר שלא תשכח מה שמוטל לעשות בימים ההם. וטעם להזכיר וידבר יי' עם יום התרועה בעבור היותו מועד בפני עצמו כי חג שבועות תלוי מיום תנופת העומר וכן הזכיר עם הצום הגדול

ועם

פירוש על אבן עזרא

נסמוך על הקבלה אבל הם שאינם סומכים עליה רק מגזירת הכתוב מה יעשו בזה. [ר]לפי שידע כי ביום השבת הי' הקמת המשכן שבו ערך הלחם לדעת רז"ל. [ש](דברים ט"ז ט'). [ת](לעיל י"ב ה') שפי' ב' שבועות מיום התחלת טומאתה. לא משנה לשבת. [א]הרי שאין לנו להביע לתחלת ימי השבוע רק ליום שמתחיל בה טומאתה. [ב]ר"ל חג המצות בט"ו לחדש הראשון. ר"ה באחד לחדש השביעי. וי"כ בעשור לחדש. וסוכות בט"ו לחדש. [ג]מספר בעבור הספירה שהיא מלוה כך היא הגירסא הנכונה והטעם יתבאר. ודעת החכם כי כל המועדים תלויים ביום כ"ח ניסן שבו תחול השמש במזל טלה ומתגלגלת בו כל אותו החדש וכן שעשה בכל מזל בשאר המועדים ותר"ח תשרי תחול במזל מאזנים ומתגלגלת בו כל אותו החדש וכן תעשה בשאר המזלות והחדשים כסדר עד תשוב למקומה הראשון בכל שנה ושנה ולכך נאמר בו החודש הזה לכם ראש חדשים ונצטוינו לעשות בו ידוע חקת הפסח ואכילת המצה והנפת העומר לטעם ידוע והודות עליונים ומיום הנפת העומר לספור שבעה שבועות ולהקריב קרבן מנחה חדשה ושבעה כבשים תמימים ופר בן בקר ואילים שנים ולכך לא הולך לזכור לנו יום ידוע בשבועות ומקביעות ניסן נודע לנו אבל הימים הצריכים בו קרבנות ועבודת הקדש והמקדש מטומאת הגוף והנפש ולשמוח ולעשות עצרת הולך להודיענו אותם הימים ומשפטיהם וחקם. [ד](שמות י' ט'). [ה]כלומר בקרבן אשר אתם נרצים ומקובלים לפני ד' וזהו אמרו והטעם שתתנו כבש בן שנתו שיניפו. [ו](במדבר ז' ט"ו). [ז](שם פסוק פ"ז). [ח]כלומר שלא היינו צריכים למימנו יומי ולמימנו שבוע שחייבנו רז"ל. רק שנמנה שבועות כמו שנמנין שנת היובל: [ט]כלומר לפי פי' שבת ממש נמצא כשיהי' מחרת המועד באמצע ימי השבוע אין לנו למנות רק עד שיעבור יום השבת ולמחרתו נחל לספור ואז יהיו השבתות כולם לומר השבועות תמימות. [י]ר"ל אין הכונה לספור חמשים יום.. שהרי כבר נאמר שבע שבתות תמימות תהיינה. רק פירושו עד ממחרת השבת השביעית שתספרו יום החמשים כמ"ש רש"י ז"ל (דען פינפציגסטען טאג) וכן ביום השמיני (אם אכטען טאג). [כ]שהם לכהן כדכתיב קדש יהי' לד' לכהן. [ל]שאמר פה ופר בן בקר אחד ואילים שנים. ובפ' פנחס פרים שנים ואיל אחד. ורז"ל אמרו שאלו קרבין לעצמן ואלו קרבין לעצמן אלה באו בגלל הלחם ואלה למוספין. [מ]שתהי' הבריכה ביד הכהן. [נ]ושם פי' שהעולה הנזכר שם היא

עולת

ספורנו

הספירה זכרון לתפלה יום יום והיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר וחג האסיף על טוב האסיף: (יד) בכל מושבתיכם. אסור החדש עד עלות יום שהוא עשר בניסן אע"פ שאין קרבן ולא מקדש: (יז) חמץ תאפינה בכורים. העומר היה בכורי שעורים ואלה היו בכורי קציר חטים ועל שמם נקרא החג יום הבכורים כאמרו וביום הבכורי' בהקריבכם מנחה חדשה. ואמר לה' כי בהם הותר החדש לקרבן ובהיות זה כענין הודאה על שבועות חקות הקציר שבהם היתה חכמת התנופה היו שתי הלחם חמץ קרבות עם כבשי שלמים כמו שהיה הענין בשלמי תודה על מצות לחם חמץ:

חקת

פירוש רשב"ם

(טז) מנחה חדשה. להתיר חדש במקדש כי הוא גם בישול תבואות:

בקצרכם

בְּנֵי שָׁנָה וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: יט וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים: כ וְהֵנִיף הַכֹּהֵן ׀ אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכּוּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן: כא וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם ׀ הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם: כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: פ

חמישי כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ:

כל

אונקלוס

אִימְּרִין שַׁלְמִין בְּנֵי שְׁנָה וְתוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד וְדִכְרִין תְּרֵין יְהוֹן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יט וְתַעְבְּדוּן צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא וּתְרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָה לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: כ וִירִים כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל לְחֵם בִּכּוּרַיָּא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין אִימְּרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא: כא וּתְעָרְעוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן: כב וּבְמֶחֱצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ בְּמַחְצְדָךְ וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: כד מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן נְיָחָא דוּכְרַן

יבבא

מסרה בן בקר, ב'. ואילם, ז' ומלא י"ק וח"ת. אשה, ליתי. יט ועשיתם, סי' עומלה פליק לפירא כמיה. כ הכהן, בינו ובין אותם ח' פסק בסיפרא. אתם, חסר. לחם, ב'. הבכרים, ח"ו ומ"י. תנופה, מלא. קדש, חסר. כא וקראתם, ג' ר"פ. קדש, חסר. עבדה, חסר. מושבתיכם, ח' מלין בתרין טעמי ומו"ק ומ"י. כב ובקצרכם, ל' בטעם ותד בשטא וחסר. בקצרך, חסר דחסר. קצירך, מלא. תעזב, חסר. אתם, חסר. כד דבר, ב' בטעם סביר ר"פ בסיפרא. שבתון, כולם מלא. זכרון, מלא. תרועה, מלא.

ת"א יהיו עלה שם. ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת זבחים נט. והניף הכהן אתם מנחות סב. על שני כבשים מנחות מה מו סב. קדש יהיו ערכין כח. וקראתם חגיגה יז. ובקצריכם שם חולין קלא קלז. לא תכלה פאת מכות טז חולין קלא. שדך שם קלא. בקצרך שם קלז. ולקט קצירך שם קלא. תעזב בב"ק לד תמורה ו. בחדש השביעי באחד לחדש מגילה ל. שבתון זכרון תרועה ר"ה יא עו כח כט לב לד.

רש"י

נסכים (במדבר כח) שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: (יט) ועשיתם שעיר עזים. (ת"כ מנחות מד) יכול שבעה כבשים והשעיר האמורים כאן הם ז' הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודי' כשאתה מגיע אצל פרי' ואילי' אינם הם אמור מעת' אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: (כ) והניף הכהן אתם תנופה. (מנחות סב) מלמד שטעונין תנופה חיים יכול כולם ת"ל שני כבשים: קדש יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדש קדשים: (כב) ובקצרכם. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין אמר רבי אבדימס ברבי יוסי מה ראה הכתוב ליתנ' באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאלו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב. (פאה פרק ד') הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם (פאה פרק ד'): אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר: (כד) זכרון

תרועה

רמב"ן

הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל לעולם וכו' כי בו תלה ותמצ כענין בעולם הזה: (כב) ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה. לשון רש"י. חזר ושנה בהם לעבור עליהם. בשני לאוין. ור"א אמר כי הטעם בעבור כי חג השבועות בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם. והנכון בעיני כי ובקצרכם את קציר ארצכם רמז לקציר הנזכר בראש הפרשה יאמר כי כשתבואו אל הארץ וקצרתם את העומר ראשית קצירכם לא תכלה פאת השדה ההוא לצורך העומר ולא תלקט הלקט לומר שלא תדחה המצוה ההיא את הלאוין האלה: (כד) יהיה לכם שבתון. שיהיה יום שביתה לנוח בו. ואמרו רבותינו שבתון עשה הוא. והנה העושה מלאכה בי"ט עובר בלאו ועשה והשובת בו מקיים עשה. ועל דעתם המועדות כולם הוקשו זה לזה כי לא נאמר שבתון בחג המצות ולא בעצרת. ובמכילתא ראיתי בפרשת החדש ושמרתם את היום הזה למה נאמר והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה. דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות. יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות והדין נותן תלמוד לומר ביום הראשון שבתון והנה ידרשו שבתון לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינן מאבות מלאכות ותולדותיהן אבל לא נתברר לי זה שאם תאמר שהוא אסמכתא מה טעם שיאמרו בלשון הזה כי שבות בלשונם נאמר לעולם על שם דבריהם והיאך יתכן לומר דברים שהן אסורין משום שבות של דברי' מנין שהוא אסורין מן הכתוב ודרך האסמכתות לשבות שהם מן התורה לא שיאמרו דבר זה שהוא מדברי סופרי' מנין מן התורה אבל היה לו לומר דברים שאינן מלאכה מנין ת"ל שבתון ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה בי"ט אפי' מדברים שאינן מלאכה לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו בי"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחנים על שלחנם והזהובים לפניהם ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירי' עצמם כחול לדברי' אלו וכיוצא בהן והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה. לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח ממלאכה וזה פי' טוב ויפה. ואחרי כן ראיתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון בן יוחאי ששנו בה לשון אחר אין לי אלא מלאכה שחייבין על מינה חטאת מלאכה שאין חייבין על מינה חטאת מנין שאין עולין באילן ולא רוכבי' על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקי' ולא מטפחין ת"ל כל מלאכה אין לי אלא רשות במצוה מנין שאין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין ואין מגביהין תרומה ומעשרות. ת"ל שבתון שבות וכענין זה היא שנויה בת"כ ביום הכפורים. ואע"פ שאלו הבריתות חלוקות בלשון ובמדרשיהן שמא לדבר

שם

דְלָא עֵירוּבִין חַד לְחַטָאתָא וּתְרֵין אִמְרִין בְּנֵי שְׁנָה לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא: (יט) וְתַעַבְדוּן צְפִיר בַּר עִזֵי דְלָא עֵירוּבִין חַד לְחַטָאתָא וּתְרֵין אִימְרִין בְּנֵי שְׁנָה לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא: (כ) וִירִים כַּהֲנָא יַתְהוֹן עַל לְחֵם דְבִכּוּרַיָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין אִימְרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן לִשְׁמָא דַיְיָ לְכַהֲנָא: (כא) וּתְעָרְעוּן חַיִין וְקַיָימִין הֵי בִּזְמַן בְּכָרָן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן קְיָים עָלַם בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן: (כב) וּבְזִמַן מֶחֱצַדְכוֹן יַת חֲצַד אַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיְיצוּן אוּמְנָא חֲדָא דְאִית בְּחַקְלָךְ בְּחֲצָדָךְ וּלְקָטָא דְחַצָדָךְ לָא תְלַקֵט לְעַנְיֵי וּלְגִיוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יַתְהוֹן אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (כג) וּמַלֵיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (כד) מַלֵיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּתִשְׁרֵי דְהוּא יַרְחָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן יוֹמָא טבא

בעל הטורים

המזבח מעין אכילת אדם כדאמרי' גבי נסכים (פ"ח דמגילה) מה אכילת אדם אכילה מרובה משתיה וכו': (כד) שבתון זכרון תרועה שבשבת אין תוקעין שאין מקיימת שופר דוחה שבת ואין בו אלא זכרון תרועה אבל במקדש תוקעין. תקעו שופר בציון ר"ת שבת שבציון תוקעין אפי' בשבת. זכרון ג' במסורה זכרון תרועה ואידך אין זכרון לראשונים ואידך כי אין זכרון לחכם עם הכסיל כנגד ג' ספרים שנפתחים בר"ה על כן בשנים כתיב אין זכרון דהיינו לדיקים ורשעים שאין לריכין להזכירם יותר אלא אלו נחתמין מיד לחיים ואלו למיתה. והיינו אין זכרון לחכם וגם בפסוק השני כתיב אין זכרון שהוא כנגד הרשעים אבל בפסוק שלישי כתיב זכרון שהוא כנגד הבינונים שתלויין ועומדין ולריך

יונתן

(יח) דלא עירובין כבר פירשתי בפ' מלורע: (כא) ותערעון חיין וקיימין פי' דקשה לי' מאי בעלם היום הזה אלא כמו שמסם יומא דין: (כב) לא תשייפון אומנא חדא פירשתי בפ' קדושים בפסוק לא תכלה: (כד) בתשרי דהוא ירחא שביעאה דס"ל דבניסן נברא העולם

רמב"ן

אחד נתכונו לסביא אסמכתא לשבות דרבנן. ומכל מקום דין שיהיה פי' הברייתא הראשונה כמו שאמרנו או שהן כולן אסמכתות. אבל פי' שבתון כך הוא שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל כמו שאמרנו. והוא ענין הגון וטוב מאד'. והנה הוזהרו על המלאכות בשבת בלאו ועונש כרת ומיתה והטרחים והעמל בעשה הזה ובי"ט המלאכה בלאו והטורח בעשה. וממנו אמר הנביא מעשות דרכיך ממלוא חפלך ודבר דבר וכן שבת שבתון יהיה לארץ שבת של מנוחה שלא יחרוש ולא יעבוד אותה כלל וזהו מה שדרשו שאין בכולו של מועד משום שבות וזה מן התורה שאלו מדבריהם כל דבר שאינו עושה אינו אומר לגוי ועושה שאפילו בשבות דאמירה השמיכו בו: זכרון תרועה. פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור להם עקדת ילחק שקרב תחתיו איל לשון רש"י. והיה לריך הרב להביא גם פסוקי המלכיות מן המדרש שלא יתכן שיזכיר הכתוב פסוקי הזכרונות ושופרות ולא יזכיר המלכיות. וכבר דרשו אותם מפסוק והיו לכם לזכרון לפני יי' אלהיכם שאין ת"ל אני יי' אלהיכם ומה ת"ל אני ה' אלהיכם אלא זה בנין אב כל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך להם את המלכיות כדאיתא בת"כ ובמסכת ראש השנה. אבל כל זה אסמכתא מדבריהם ומפורש אמרו הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן לא צריכה דאע"ג דהא ודאי והא ספק אבל זכרון תרועה כמו יום תרועה יהיה לכם. יאמר שנריע ביום הזה ויהיה לנו לזכרון לפני השם כמו שנאמר להלן ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון לפני השם אלהיכם ובעבור שאמר שם וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם וכאן צוה בתרועה סתם במועד הזה בלבד ואחרי כן אמר והקרבתם אשה. הנה התרועה הזאת איננה התרועה ההיא שהיא בחצוצרות על הקרבן. וזאת איננה על הקרבן אבל היא חובה בכל ישראל והיא בשופר. כי לא נוסו עדיין לעשות חצוצרות וסתם כל תרועה בשופר היא כמו שנאמר והעברת שופר תרועה. ולא פי' הכתוב טעם המצוה הזאת למה התרועה ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים. ולמה יצוה להיותו מקרא קדש כלל. אבל מפני שהוא בחדשו של יום הכפורים בראש חדש

אבן עזרא

ועם חג הסכות: (כד) בחדש השביעי. כי תחלת החשבון מניסן כי בו יצאנו ממצרים ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באספך את מעשיך ואלה המועדים תלוים להיותם בימים הנזכרי' [פ]ואחר שאמר לתקוע [ע]בחצוצרות בכל חדש הנ' זכרון תרועה גם יום תרועה מלוה לתקוע בשופר [פ]וכן ביום הכפורים ואני הנה ארמוז לך סודות ושים לבך אולי תבינם:

[צ]אמרו המעתיקים. שיום ראש השנה יום הדין וטעם [ק]התרועה זכר למלכיות השם ואחר [ר]שהעיקר כל ר"ח הי' ר"ח ניסן ככבד כי בו הוקם המשכן ובעתיד אמר יחזקאל בראשון [ש]באחד לחדש וכן תעשה [ת]בשבעה בעבור המרובע [א]והנה חמשה עשר [ב]לנכח ויום [ג]שביעי גם מרובע ופסחא כי יתחלפו הגדול [ד]והקטן על כן יום ראש השנה [ה]גדול מכולם אע"פ שהוא יום דין אסור להתענות בו [ו]ועזרא יוכיח ויו' הכפורים הקטן [ז]במסכת והנה סכות

פירוש על אבן עזרא

מונח היום ועם לחם התנופה ז' כבשים ופר בן בקר אחד ואילים שנים ושני כבשים תמימים. [פ]כלומר לכוין החשבון היטב שיבואו באותם הימים הידועים. [ע]כלומר אם יקשה לך מה הוסיף ביום ההוא. [פ]גם יום תרועה מלוה לתקוע בשופר כלומר שהתרועה האחרת היא בחצוצרות וזאת היא בשופר. [צ]וכתב רבינו בחיי ז"ל מה שהוא יום הדין נרמז במלת זכרון. כי הוא לשון נופל על הדין כמו מזכרת עון (במדבר ה' ט"ו). וכן לשון הפקידה מדת הדין מלשון פוקד עון אבות (שמות כ' ה') ובפירוש אמרו רז"ל פקדונות הרי הן כזכרונות. נמלא הכתוב ביאר ברמז כי יום הזה הוא יום הדין. ראוי לשמוע בו קול תרועה בשופר כמו שקבלו רבותינו ז"ל עכ"ל. [ק]דע כי יש לכוכבים קבולים וידועים קראום אקת"רואת ומתחדם בזמנם אותות וענינים ומעת התחלתם ידינו האלטגניכים דברים עתידים להיות מהשנויים ויתעוררו על מה שכבר עבר מהם ואלה הקבולים ידועים אללם ואמר שהם שנה והגדול הוא המורה להם על אשר יהי' בכל אלף שנה בקרוב וההוראה ההוא תהיה על המלכות ועל השעבוד. והקטון הוא המורה על אשר יהיה בכל חלי חדש מחדשי הלבנה והוא קבול הב' מאורות והתנגדותם ומהם המורה להם על אשר יתחדש בכל יום מכל חודש וחדש ומהם שנורה על מה שיהי' בכל שנה כשאחול השמש בראש מזל טלה שלומדים ממנה על מה שיהי' מן ההויות באותה השנה מזול ויוקר וגשמים ובלורת ודבר וזולתו וזה שער משערי משפטי הכוכבים ודעת החכם ז"ל שמה שאמרו ז"ל שר"ה הוא יום הדין שרמזו. לזה שהוא יום שבו נידונים עניני העולם כי היתה דעתם ז"ל שתחלת השנה תנועת הגלגל ממזל מאזנים ובחרוהו משאר המזלות לפי שהוא לורת בן אדם ומאזנים בידו הימנית ובשמאלית ספרים פתוחים והיתה הוראתו מכוונת לעיני האדם יותר ממזל טלה וכ"ש לבני ישראל שמאזנים בית כבוד שבתאי ועלה בית קלונו ולכן שמו מאזנים תחלה וראש ואמר וטעם התרועה זכר למלכות ד' כלומר שיחרדו הלבבות ויכונו המחשבות לשם הנכבד והנורא המושל על הכל אשר בהתבודד אליו ינלחו המערכה כי התרועה תעיר אותנו שאלה המשפטים הנגזרים ביום ההוא מכח לבא השמים שאינם להם מעלמם כי הם מאת האחד העליון הנותן להם הכח לעשות חיל ולכן היתה התרועה קולות משתלשלים לרמוז כי גבוה שומר וגבוהים עליהם. [ר]כלומר אחר שענין זה ג"כ בכל ר"ח רק שזה גדול וזה קטן מה טעם ר"ח ניסן משאר חדשים. [ש](יחזקאל מ"ה יח). [ת](שם פסוק כ'). [א]ר"ל רביעית החדש שהוא ז' ימים. [ב]שהוא אמלע החדש שאז הלבנה נוכח השמש. [ג]ר"ל ז' של פסח שהוא התחלת מרובע האחרון. [ד]באמרו שפסח שני היו חייבין לעשותו אשר היו טמאין או בדרך רחוקה בחדש השני הוא חדש אייר ודעתו שיתחלפו אז עניני הימים שהיו ערם ההשואה שהיתה בניסן קטנים מן הלילות ישוב עתה הדבר בהיפך ויהיה הימים גדולים מלילות. ויהיה לפ"ז אמרו הגדול והקטן ר"ל היום. [ה]שהוא בא' לחדש תחלת רבוע הראשון שבו נברא העולם כאשר יסדו קדמונינו ז"ל בתפלת ר"ה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון. [ו]כמ"ש ויביא עזרא הכהן את התורה וכו' ביום אחד לחדש השביעי (נחמי' ח' ב') ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' כי קדוש היום לאדונינו (שם פסוק י'). [ז]ובספר יסוד מורה שער ע' כתב וז"ל. החדש הזה לכם ראש חדשים. יום המולד הוא הראש באמת. ובו הוקם המשכן. ובעבור דבר החטא המשולש זה בכבוד חה בנים וככה בעבור לחדש השביעי. וביאור זה. דע כי האלטגניכים יחסו י"ב המזלות לשבעה כוכבי לכת ובנו להם בתים. ואמרו בית השמש מזל אריה. ובית הלבנה מזל סרטן

ספורנו

(כא) חקת עולם בכל מושבתיכם. אע"פ שאין קרבים מיני הקרבן במושבות מ"מ לא יבטל ענין הספירה וענין מקרא קדש: (כב) ובקצרכם. אחר ההודאה על הקציר והבלתו הזכיר על מלות לקיום הממון המושג בהצלחה ולוה על לקט ופאה כאמרם מלח ממון חסר ואמרי לה חסד: אני ה' אלהיכם. אלהי הקוצרים ואלהי המלקטים הלקט והפאה לעניים ואיטיב למטיבים להם כדי לעשות רלוני: (כד) זכרון תרועה. זכרון תרועת מלך בה יגילו מלכם כאמרו הרנינו לאלהים עזנו הריעו וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין כמו שבא בקבלה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב וראוי לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו שיטה כלפי חסד ויזכה אותנו בשפטו אותנו כאמרו כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא

פירוש רשב"ם

(כב) בקצרכם. ספחרת הפסח לאחר הקרבת העומר: (כד) זכרון תרועה. ע"י התרועה תזכרו למקום. כדכתיב והריעותם בחצוצרות וגו'. ונזכרתם וגו': אך

כה כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כח וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כט כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ ל וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ לב שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃ פ

ששי לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ לה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת

עבדה

אונקלוס

יְבָבָא מְעָרַע קַדִּישׁ׃ כה כָּל עִיבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ כו וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כז בְּרַם בְּעַסְרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְּכִפּוּרַיָּא הוּא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ כח וְכָל עִיבִידָא לָא תַעְבְּדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא דְּכִפּוּרַיָּא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כט אֲרֵי כָּל אֱנָשׁ דְּלָא יִתְעַנֵּי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ ל וְכָל אֱנָשׁ דְּיַעְבֵּד כָּל עִיבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵיד יָת אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ לא כָּל עִיבִידָא לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ לב שְׁבָא שַׁבְּתָא הוּא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיָחְכוֹן׃ לג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ לד מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִּמְטַלַּיָּא שִׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם יְיָ׃ לה בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עִיבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃

שבעא

מסרה כה לסס, סגול וכן בסמוך. כז בעשור, מלא. לחדש, ל' ומשמש. חד נסיב ה' וחד לא נסיב ה' וכולם חסר. השביעי, מלא. הכפורים, ח"ו. קדש, חסר. ועניתם, כולם מי"ק. נפשתיכם, כולם ח"ו ומ"י. אשה, סגול. כח וכל מלאכה, ג'. כפרים, ח"ו. עליכם, מלא. כט כל הנפש, ד' בתורה. ונכרתה, ל'. מעמיה, מלא. ל וכל הנפש, ל'. ההוא, ואו ויוד. לא כל מלאכה, י"ע ר"פ בקיפלא. משבתיכם, ג' חסר דחסר בתורה ומ"י. לב הוא, במלאפום. בערב, ד'. לד דבר, ג' בטעם ר"פ בענין סרועה וסכות. השביעי, מלא. הסכות, כולם חסר במ"ב. והוא ע"פ כי כל הסכות ח"ו חכין במ"א. לה הראשון, מ"ג. קדש, ג' חסר יהיה לכם.

ת"א כל מלאכת עבדה לא תעשו ר"ה כט. אך בעשור יומא עט פו. סוטה מ שבועות יג כריתות ז מ' הזהב פ' תלום. יום הכפרים הוא שבועות יג חולין קא. ועניתם את יומא פא. וכל מלאכה לא תעשו שם. כי כל הנפש אשר לא תענה שם. לא תעונה שם יבמות מ. וכל הנפש אשר תעשה יומא פא. והאבדתי את יומא פד. שבת שבתון שם פו. ועניתם את נפשתיכם ברכות ח פסחים קח יומא פא ראש השנה ט. תשבתו יומא פא. בחמשה עשר סכה כז כח. חג הסכות שם מ ביצה ל. ביום הראשון פסחים ה חגיגה יח.

רש"י

תרועה. (ר"ה לד) זכרונות פסוקי זכרון ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל: (כה) והקרבתם אשה. המוספין האמורין בחומש הפקודים: (כז) אך. כל אכין ורקין שבתורה מיעוטים מכפר הוא לשבים ואינו מכפר על שאינם שבים: (ל) והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: (לא) כל מלאכה וגו'. לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום: (לה) מקרא קדש. קדשהו בכסות נקיה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה

רמב"ן

שדע נראה שבו יהיה דין לפניו ית'. כי גם ידין עמים בראש השנה ישב לכסא שופט צדק. ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו כרמז בכתוב הענין כאשר תדע בישראל מפי הקבלה ואגדות קדושים ועל דרך האמת תרועה היא שעמדה לאבותינו ולנו שנאמר אשרי העם יודעי תרועה וכענין שכתוב תרועת מלחמה כי השם איש מלחמה. אם כן יום תרועה יהיה לכם שיהיה היום לתרועה לנו וכן זכרון תרועה מקרא קדש שיהיה הזכרון בתרועה ולפיכך הוא מקרא קודם ולא הולך להזכיר שופר כי השופר רמז ביום והתרועה בו והנה הוא יום הדין ברחמים לא תרועת מלחמה ומפני זה הזכיר הכתוב התרועה שהכל קבלה ביד רבותינו וכל ישראל רואים עד מפי משה רבינו שכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. ולמה הזכיר הכתוב תרועה ולא יזכיר התקיעות כלל לא בראש השנה ולא ביום הכפורים אבל התקיעה היא הזכרון והוא השופר והתרוע' כשמם. ומפני שהיא כלולה מן הרחמים תקיעה לפניה ולאחריה ולפיכך אמר ביודעי תרועה כי בצדקה ירומו כי תפארת עוזמו אתה. והנה זה מבואר כי הכל תלוי בתשובה אלא בראש השנה מתיחד במדת הדין ומנהיג עולמו וביום הכפורים במדת הרחמים והוא מאמרם מלך יושב על כסא דין וכו' ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין ומן הענין שפירשנו תבין טעם הכתוב במסעות תרועה יתקעו למסעיהם ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו כי במסעיהם כתוב ויסע מלאך האלהים וכתיב ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך כטעם פני ה' בנוסעי' כע ובהקהיל את הקהל נאמר שובה ה' רבבות. כטעם ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד. ועשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ירמוז לעשר הספירות כי ביום הכפורים יתעלה בהם וינהג ה' צבאות במשפט כידוע בקבלה וגם יש בזה אות בשמים שהחדש הזה מזלו מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לה': (כז) אך בעשור לחדש. כל אכין ורקין שבתורה מעוטין מכפר הוא על השבי' ואינו מכפר על שאינן שבי' לשון רש"י מדברי רבותינו ואם כן יהיה טעם הכתוב כי באחד לחדש יהיה לכם לכולכם יום זכרון תרועה שתהיו כולכם נדונין לפניו אך יהיה למקבלכם בעשור לחדש הזה יום הכפורים. והנה הוא כטעם בלבד. וכן הוא גם שאלתי אך הפעם וכן הרק אך במשה וכן אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה יאמר בלבד בחמשה עשר תחוגו את חג ה' שבעת ימים לא כרופים שאין חגיגה דוחה ש... ובדרך זה

שַׁבָּא דּוּכְרַן יַבָּבָא מְאָרַע קַדִּישׁ: (כה) כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ לִשְׁמָא דַייָ: (כו) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר: (כז) בְּרַם בְּעַשְׂרָא יוֹמִין לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְּכִפּוּרַיָּא הוּא מְאָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוּן יַת נַפְשָׁתֵיכוֹן מִמֵּיכְלָא וּמִשְׁתֵּיָא וְהַנָיַית בֵּין בְּנֵי וְתַמְרוּקִין וְתַשְׁמִישׁ עַרְסָא וְסַנְדְּלָא וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: (כח) וְכָל עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרוּם יוֹמָא דְּכִפּוּרַיָּא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (כט) אֲרוּם כָּל בַּר נָשׁ דְּיֵיכוּל לְצַיְימָא וְלָא יְצוּם בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי בְּמוֹתָנָא מִגּוֹ עַמֵּיהּ:

[(כט) אֲרוּם כָּל נְפַשׁ דְּכַסְפַּת לְמֵצוֹם וְלָא צַיְימָא בְּיוֹם צוֹם כִּפּוּרַיָּה:]

(ל) וְכָל בַּר נָשׁ דְּיַעֲבֵיד כָּל עֲבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבִיד יַת בַּר נָשָׁא הַהוּא בְּמוֹתָנָא מִגּוֹ עַמֵּיהּ: (לא) כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן קְיָים עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכָל אֲתַר מוֹתְבָנֵיכוֹן: (לב) שַׁבָּא וְנַיְיחָא הוּא לְכוֹן וּתְעַנּוּן יַת נַפְשָׁתֵיכוֹן וְתִשְׁרוּן לְצַיְימָא בְּתִשְׁעָא יוֹמִין לְיַרְחָא בְּעִידּוּנֵי רַמְשָׁא מִן רַמְשָׁא הַהוּא עַד רַמְשָׁא חוֹרָן תְּהוֹן צַיְימִין צוֹמְכוֹן וְשַׁבְתִּין שׁוּבֵיכוֹן וְעַבְדִין זִמְנִין מוֹעֲדֵיכוֹן בְּחֶדְוָה:

[(לב) מִן רַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תֶּהֱוֹן צַיְימִין צוֹמֵיכוֹן וְשַׁבְתִּין שׁוּבְתֵיכוֹן וַעֲבְדִין וּמְנִין מוֹעֲדֵיכוֹן בְּחֶדְוָא:]

(לג) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר: (לד) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֲמֵיסַר יוֹמִין לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דְמַטַּלַּיָא שׁוּבְעָא יוֹמִין לִשְׁמָא דַייָ: (לה) בְּיוֹמָא קדמאה

בעל הטורים

ולכך להזכירם עוד ביום הכפורים: (כז) אך בגמטריא למדם אך מיעוט הוא מכפר לשבי' ואינו מכפר לשאינן שבים וחמשה עינוים הן אכילה ושתיה ורחיצה. וסיכה. ונעילת הסנדל. ושמיא המטה כנגד ה"ע נפש דכתיבי בפ' וכנגד ה' שמות שיש לנפש וחמשה טבילות

יונתן

הפולם ומלא שסמרי הוא כשביעי לאפוקי היפך: (כט) דיכול לציימא פי' שהוא בריא לאפוקי חולה ומסוכן או יולדת וכיולא: (לב) ותשרון לציימא פי' ומתחילין להתענות בערב קודם ביאת השמש שמוסיפין מחול על הקודש כדאיתא ביומא פרק יום הכפורים והו מכנס בעידוני רמשא פי' לא ערב ממש. לצימין צומכון ושבתין שוביכון פי' כמו י"כ מלוה מן המובחר להוסיף מחול על הקדש כדאמרן וכן שבתות ויו"ט מדכתיב שבתכם דכל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקודש: **ירושלמי** דכספת לאמם פי' שים

רמב"ן

תפרשו בכל המלות בפי קבלת רבותינו וכמוהו אך פרק פרק שלא נעשה בו ענין אחר לבד הפרק. וכן כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עושים הרע בעיני י"י מנעורותיהם כי בני ישראל אך מכעיסים אותי שלא יעשו דבר אחר. ועל דרך הפשט אך טעמו אכן לאמת הענין אכן נודע הדבר אכן כאדם תמושון אכן בעשור לחודש יום הכפורים הוא כטעם באמתת הענין יאמר באחד לחודש יום הדין אמנם בעשור לחודש יום כפורים על כן תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו. וכן אך עלמי ובשרי אתה אך מלך ישראל הוא. אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. וככה פי' אך את שבתותי תשמורו הנה לויתי אתכם במלאכת המשכן אכן את שבתותי תשמרו לעולם וכן כולם יתפרשו לך בדרך הזה אם תשכיל בהם: (כח) בעצם היום הזה. אמרו המפרשים שפירושו בגוף היום הזה וכן ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד גוף היום. וכן וכעצם השמים לטוהר גוף השמים: ואא יוכל לפרש שירמוז אל עצם היום הזה וכחו כמו שאמרו רבותינו בפסוק בעצם היום הזה בא נח. בעצם היום הזה הוציא י"י את לבאותיכם. כי כתוב בת"יוה לחודש בערב מערב עד ערב וכן וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש גם הליל בכלל והנה לא הזכיר בעצם היום הזה בשבת ולא בת"עדים רק בחג השבועות וביום הכפורים וכן באיסור החדש אמר עד עצם היום הזה והנראה בטעם הדבר כי בעבור שאמר. בשבועות ומיום הביאכם את עומר התנופה

אבן עזרא

הכות כחג "הפסח רק שמיני ואין שני פי' "ואזה יתברר לך הסוד וסוד השבת. "וטעם אך בעשור. בעבור שיום מקרא קדש יום שמחה "וכן כתוב בספר עזרא לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים: (כז) ועניתם. "פירשתיו: (כח) "לכפר עליכם. "פירוש כי יום כפורים עליכם לנדכם: (כט) כי כל הנפש אשר לא תענה. זה מכנין שלא נקרא שם פועלו וזה אות כי אין שנדע "שאינו שומר זו המלוה כאשר נשמרנו נכריתנו להתענות. וטעם שלא יעשו מלאכה. שלא תהייגה הנפשות מתעסקות חוץ ונבקשת כפור הענות: (ל) והאבדתי. יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל "לפרש. וטעם (לא) כל מלאכה. לא תעשו פעם אחרת להוסיף חקת עולם "לדורותיכם: (לב) תשבתו שבתכם. זה יום השבת לנו יקרא שבת ישראל כי אם שבת ה'

פירוש על אבן עזרא

סרטן. ולשאר החמשה יחסו לכל א' שני בתים. בית אחד ליום ובית אחד ללילה. דהיינו לשבתאי דלי ביום וגדי בלילה לצדק קשת ביום דגים בלילה. למאדים טלה ביום ועקרב בלילה. לנוגה מאזנים ביום שור בלילה. לכוכב תאומים ביום בתולה בלילה. ולדבריהם כשיגע כל כוכב מכוכבי לכת בתנועתו ביום החמה המזל המיוחד לו. וכן כשיגיע בלילה שהם המזל המיוחד לו ללילה. תתחזק פעולתו ביותר. גם חלקו המזלות למבעים. דהיינו טלה ומאזנים שהאחד למעלה מן הארץ. והשני מכוון כנגדו למטה מן הארץ קראו מבע נכח. והכוכבים שהם זה כנגד זה קראו מבעים ימיניים. ושהם בלד שמאל נקראים מבעים שמאליים. ואם נראה ד"מ שכוכב לדק תחת מזל טלה. ומאדים תחת מזל מאזנים שכנגדו. יורה זה המבע על איבה גמורה. כי הם בהבלים הריחוק שהוא ק"פ מעלות מש"ס מעלות שבגלגל. לפי שיש בין טלה ומאזנים מרחק ששה מזלות. ולכל מזל שלשים מעלות. וששה פעמים שלשים הם ק"פ. ואם בין הכוכבים הנכחיים ג' מזלות ר"ל ל' מעלות שהם חלק רביעי מן הגלגל. נקרא מבע רביעי ומורה על חלי איבה. ואם המרחק הוא ד' מזלות שהם ק"כ מעלות חלק שלישי מן הגלגל נקרא מבע שלישי ומורה על אהבה גמורה. ואם המרחק רק ב' מזלות שהוא ס' מעלות מורה על חלי אהבה. והדברים ארוכים בספריהם. והנה בעבור לחדש כבר הלכה הלבנה שליש הגלגל שהוא ד' מזלות ממאזנים עד גדי שהוא נוכח. אל הסרטן בית הלבנה המורה על אהבה גמורה כאמור ח"ש הקטן במחברת כ"ל המאור הקטן הוא במחברת הנ"ל בשליש הגלגל. וזה שרמז ביסוד מורא במ"ש ובעבור דבר המוע המבולם ע"ש הפסוק בקהלת (ד' י"ב) שלא ינתק במהרה כי הוא עת רלון. וקרוב לזה נרמז בתנחומא וזה לבונו ע"ה גדולי הדור מהענין והקב"ה מוזהר להם שלים מעוונותיהם. ומר"ה עד יה"כ יחידים מתענים ומוותר להם שלים. וביה"כ כל ישראל מתענים והקב"ה מוותר להם את הכל עכ"ל. "ר"ל בס"ו לחדש. "ר"ל בפסח נאמר ביום השביעי מ"ק. ובסכות אין שביעי רק שמיני כמ"ש. ביום השמיני עלרת תהיה לכם (במדבר כ"ט ל"ה) והוא רגל בפני עלמו. "ר"ל ממה שרמז לנו ענין השביעיות שבהם יתהוו שנויים בעולם. נבין שמפני זה נקבעו המועדים לעבודת השם בחדש הראשון פסח ז' ימים ברבוע השלישי. ושבועות אחר שבעה שבועות וקוכות בחדש השביעי ז' ימים ברבוע השלישי וס"ע בתחלת רבוע האחרון. ור"ה באחד לחדש השביעי יום הדין הגדול בבחינת הבכור. ויום הכפורים בעשור לחדש בבחינת המעשר קדש לה' וכל יום שביעי שבת לה'. "ובאה מלת אך למעט. "לעיל (ע"ז כ"ט). "ר"ל לכפר עליכם הוא פי' על כי יום כפורים. כלומר לכפר עליכם לנדכם. ואם לא לאמר רק כי יום כפורים הוא ה"א לכל העולם. "ר"ל מאחר שכתב אשר לא תענה שלא הזכיר שם פועלו אלא כתב הקטן אשר לא תענה הוא אות שכריה לאי שנדע שאינו שומר. זאת המלוה להתענות. "ר"ל בהעלם. כי לפי מה שפי' על מלת ונכרתה (בראשית י"ז י"ד) שהוא מיתה בידי שמים. דוחק הוא לפרש גם והאבדתי כן שהרי על ויאבדו מתוך הקהל (במדבר ט"ז ל"ג) פי' בפשיטות בעבור מות בניהם העומדים תחתם. וכן פי' ויאבדם ד' (דברים י"א ד') הטעם כי לא קמו עוד. בניהם תחתיהם להיות כמוהם. והנה. אונקלוס ויב"ע תרגמו מלת ונכרתה וישתיצי. ומלת ויאבדו הניחו בלי שנוי. לכן אמר רבינו ז"ל לא אוכל לפרש. "ר"ל שחזר והזהיר על המלאכה להזהיר זה החק על הדורות הבאים

ספורנו

הוא יושיענו: (כז) אך בעשור להדש השביעי. אע"פ שבשאר מקראי קדש ראוי לשמוח ולהתענג גם באכילה ושתיה כאמרם אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום הוא לאדונינו מכל מקום בעשור לחדש הוא יום הכפורים להתודות ולהתאונן גבר על חטאיו ואינו יום משתה ותענוג אבל הוא יום ענוי כאמרו ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה והוא ענין קרבנות כהן גדול וקרבנות לבור הבאים לכפרה: (כח) וכל מלאכה לא תעשו כי יום כפורים הוא. כי ראוי ביום כזה לפנות משאר עסקים לתת לב להשיג מחילה ובפרט על הפך מן ביום לומכם תמלאו חפץ וכל עלביכם תנגושו. ובהיות שרוב מי שיחטא בענין הענוי יעשה זה לתאבון בלבד ורוב מי שיחטא בעשות מלאכה חוטא להכעיס ענש כרת על בלתי מתענה וענש הבדן הנפש על עשיית מלאכה: (לא) בבל מושבתיכם אע"פ שאין שם כפרת מזבח שהוא קרבת היום כמו שקדם בס"ל: עצרת

פירוש רשב"ם

(כז) אך בעשור וגו'. בשאר ימים טובים הותרה מלאכת אוכל נפש ונאסרה מלאכת עבודה. אבל יום הכפורים שהוא יום עינוי כל מלאכה אסורה כשבת: והקרבתם אשה. כדכתיב באחרי מות ובפנחס: אך

בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׃ מא וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ׃ מב בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת׃ מג לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי כד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי

ישראל

אונקלוס

וְהַדַסִין וְעַרְבִין דִנְחַל וְתִחְדוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שִׁבְעָא יוֹמִין׃ מא וּתְחַגוּן יָתֵיהּ חַגָא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּשַׁתָּא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה תְּחַגוּן יָתֵיהּ׃ מב בִּמְטַלַּיָא תִּתְּבוּן שִׁבְעָא יוֹמִין כָּל יַצִּיבַיָא בְּיִשְׂרָאֵל יִתְּבוּן בִּמְטַלַּיָא׃ מג בְּדִיל דְּיִדְעוּן דָּרֵיכוֹן אֲרֵי בִּמְטַלַּת עֲנָנִין אוֹתֵיבִית יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַפָּקוּתִי יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ מד וּמַלִּיל מֹשֶׁה יָת סֵדֶר מוֹעֲדַיָא דַיְיָ וְאַלְפִינוּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְבוּן לָךְ מְשַׁח

זיתא

מסרה, הראשון, מלא א' ומ"ו. כפת, ל' וחסר בתורה. עבת, כולם חסר במ"ג. וערבי, ל"י ומ' פרבי והעין בקמץ. מא וחגתם, כל או' חסר. אתו, חסר. השביעי, מלא. מב בסכת, י"א פסוק רישיהון וסופיהון חד וחסר דחסר. ישבו, ב'. בסכת, חסר דחסר. מג ידעו, י"ב. דרתיכם, חסר דחסר ומ"י. בסכות, ב' מלא ו' חסין. הושבתי, מלא. בהוציאי, מ"ו ותרין יודין. אותם, ע"ל מלא בתורה. מד מעדי, ג' חסר בלי'.

ת"א ולקחתם לכם ביום ראשון שם לח סכה יא כ כט ל לג לד מא מג מגילה כ מנחות כז ס' הזוהר פ' נח ענין כמאד על ד' מיני' בלולב שבאים לרצות על המים ופ' תלוה ופ' ויקרא. פרי עץ הדר ברכות מ סכה לד לה. כפת תמרים שם לא לב לד יח. וענף עץ עבות שם לב. וערבי נחל שם לג מד. ושמחתם לפני ה' אלהיכם שנת קלא פסחים ה סכה מג. וחגתם אותו חג לה' פסחים ע חגיגה ט י. בחדש השביעי תחגו אתו חגיגה ט. בסכת תשבו סכה ב ו ט כו כח כט לו לז קדושין לד סנהדרין ד זבחים לז ערכין ג ס' הזוהר פ' בראשית ופ' שלוח. כל האזרח בישראל סכה כח כח זבחים לז. למען ידעו דרתיכם ערכין ג סכה ב זבחים לז. כי בסכות הושבתי סכה יא. וידבר משה את מעדי ה' ר"ה כד מגילה לא לב נדרים עח בפרלא קכ מנחות עב.

רש"י

בזה יצא בזה יכול יהא מצילן כל שבעה ת"ל וחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין: (מ) פרי עץ הדר. (סוכה לה) עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים. חסר וי"ו למד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבת. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה: (מב) האזרח. זה אזרח: בישראל. (ת"כ) לרבות את הגרים: (מג) כי בסכות הושבתי. (סוכה יא) ענני כבוד: (ב) צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות ופרשת ולחם תמיד לא נאמר' אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה

רמב"ן

וכל האזרח בישראל ישבו בהם לומר שיעשו חג שבעה בלולב ושמחה ובסוכה ומדרשו וחגותם אותו חג לי"י מה ת"ל לפי שנאמר שבעת ימים תחוג לי"י אלהיך. יכול ישעון חגיגה כל שבעה ת"ל אותו וכו' בתורת כהנים: (מ) פרי עץ הדר. שטעם עצו ופריו שוה. הדר הדר באילנו משנה לשנה וזה אתרוג לשון רש"י והן אסמכתות שעשו רבותינו לקבלתם ור"א כתב והאמת אמרו כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו אסמכתא. והנכון בעיני כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלשון הקודש הדר כי פי' אתרוג חמדה כדמתרגמינן ונחמד למראה דמרגג למיחזי לא תחמוד לא תרוג ואמרי' מכל שפר ארג נכסין ולשון חמדה והדר שוים בטעם ונקרא העץ והפרי בשם אחד כי כן המנהג ברוב הפירות תאנה אגוז רמון זית וזולתם וכן זה שם העץ והפרי שניהם בארמית אתרוג ובלשון הקודש הדר. ופשוטו של מקרא יאמר שנקח לנו פרי עץ הדר ונקח כפות תמרים וענף אחד מעץ עבות וענף אחד מערבי נחל והנה הם אחד מכל מין כי כפו' תמרים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים כי הלכ' היא כרבי עקיבא שאומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת. ולכך תרגם אונקלוס בכלן בלשון רבים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים ובטעם המצוה הזאת אמרו על דרך האגדות שהמינין הללו באין לרצות על המים. ועל דרך האמת פרי עץ הדר הוא הפרי שבו רוב התאוה ובו חטא אדם הראשון שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל. והנה החטא בו לבדו ואנחנו נרצה לפניו עם שאר המינים וכפות תמרים הוא הראש קו אמצעי כפול וגבוה על כולם וענף עץ עבות רמז לשלש ספירות בצד אחד כענין שנאמ' מידי אביר יעקב וערבי נחל כענין שנאמר סולו לרוכב בערבות כי יתערבו במדת הדין ובמדת הרחמים ומכאן תבין ותדע שאין האתרוג עמהם באגודה והוא מעכב בהם כי הוא כנגד העטרת שהוא רגל בפני עצמו ותשלומין דראשון והנה הם אחד בכח ולא אחד בפועל וכבר פרשתי טעם זה והנה טעם כל הפרשה תחוגו את חג השם הגדול שבעת ימים שבטעם' בראשית ותסמכו להם השמיני עצרת כענין שנאמר למנצח על השמינית וגם באותן השבעה תקחו בהם פרי עץ הדר והלולב באגודה ולכך הקדים האתרוג אבל בשמיני אינו צריך כי הוא עצמו הדר וזה טעם וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה שתחוגו שבעת הימים עם השנה ענין סבוב והקפה מלשון וחוג שמים. ובמחוגה יתארהו וכן המון חוגג וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה אמרו בויקרא רבה פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמ' הוד והדר לפניו כפו' תמרים זה הקב"ה שנאמר צדיק כתמר יפרח וענף עץ עבות זה הקב"ה שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה. וערבי נחל זה הקב"ה כד"א סולו לרוכב בערבות ובמדרשו של רבי נחוניה בן הקנה מאי פרי עץ הדר כמתרגמינן פירי אילנא אתרוגין ולולבין. ומאי הדר היינו הדר הכל והיינו הדר שיר השירים דכתיב בהו מי זאת הנשקפ' כמו שחר וגו' ולמה נקרא שמו הדר אל תיקרי הדר אלא הדור זה אתרוג שהוא נפרד מאגד הלולב ואין מצות לולב קיימת אלא בו והוא אגוד עם הכל שעם כל אחד הוא ועם כולם יחד הוא ומאי לולב כנגד חוט השדרה. וענף עץ עבות שענפיו חופין את רובו משל לאדם שזרועותיו יגן על ראשו ענף לשמאל עבות לימין נמצא עץ באמצע ולמה נאמר בו עץ שהוא שורש האילן ומאי ערבי נחל על שם המקום שהם קבועים בו ששמו נחל דכתיב כל הנחלים הולכים אל הים ונומר ומאי ניהו ים הוי אומר זה אתרוג ומנא לן דכל מדה ומדה מכל אלו השבעה איקרי נחל שנאמר וממתנה נחליאל אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל וכו'. והמדרש הזה על דעת שלש הדסי' ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד והיא הלכה לדברי הגאונים והראשונים כולם: (מב) אזרח. זה אזרח האזרח להוציא את הנשים שלא תלמוד מחמשה עשר של חג המצות לחייבן בסוכה כמלה. בישראל לרבות הגרים לשון רש"י. ובת"כ אזרח זה אזרח האזרח להוציא את הנשים כל האזרח לרבות את הגרים ועבדים משוחררים ופשוטו של מקרא על דרך הקבלה מפני שאמר הכתוב תורה אחת יהיה לכם לגר ולאזרח הארץ ואמר ככם כגר יהיה לפני ה' לא יצטרך לשנות ולהזכיר בכל מקום כל האזרח והגר ואמר כל האזרח בישראל כלומר כל אשר הוא מישראל מגדולים ועד קטני' שלא יהיה די באחד מבני הבית לדור בסוכה ושאר' ישבו בבתי' אבל כלם ישבו בסוכות. ויתכן שיאמר כל האזרח כל אשר כאזרח רענן בביתו להוציא מפרשי ימים והולכי על דרך: (מג) כי בסכות הושבתי את בני ישראל. ענני כבוד לשון רש"י

ושאר

ירושלמי

ידי אילן משבח תרוגין ולולבין והדסין וערבין דמרבין על נחלין ותיחדון קדם יי אלהכון שבעתי יומין:

[(מ) תרוגין ולולבין:]

מא) ותחגון יתיה . גא קדם יי שובעא יומין בשתא קיים עלם לדריכון ירחא שביעאה תחגון יתיה: (מב) במטללתא דתרי הוסניתא כהלכתהון תליתייא עד פושך : וטולה סגי משימשה מתעבדא לטולא לשום חגא מן גין דמרבין מן אר א ותלישין משתתהא עד שבעא פושכי וחללא דרומא

יונתן בן עוזיאל

עשרא פושכי תית . ין בה שובעא יומין כל דכוריא בישראל ואפילו זעירי דלא צריכין לאימהו, יתבון במטליא מברכין לברייהון כל אימת דעיילין תמן: (מג) מן בגלל דידעון דריכון ארום במטלת ענני יקרא אותיבית ית בני ישראל בזמן דהנפיקית יתהון פריקין מארעא דמצרים אנא הוא יי אלהכון: (מד) ומליל משה ית זמן סידורי מועדיא דיי ואליפינון לבני ישראל: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) פקיד ית בני ישראל ויסבון מן דילך משח זיתא זכיך כתיש לאנהרא

בעל הטורים

צילום לכ"הג ומעשה סצלום: (מ) פרי עץ הדר כפת תמרים פרי עץ הדר. בגימ' פרונים. עצה חסר ו"ו בשביל ששה דברים הפוסלים בו ואלו הן יבש גזול אסירה יר הנדחת נקטם ראשו ונל ע"ז. כפת תמרים היינו לולב לולב בגימ' חיים לכך יבש פסול. עץ חיים היינו לולב שעולה כמנין חיים וכן הודיעני אורח חיים: (מב) בסכות שבו שבעת ימים כנגד שבעה ענני כבוד וכנגד שבעת הימים שישראל יושבין בסוכות וכין לז' אושות ואלו הן ענן שהן כנגד את להבה. כבוד שכינה וסכות לרמון ולוה לעשות וכות בתחלת החורף שלם היו עושים אותם בקיץ לא היה ניכר אלא היה נראה שעושין אותן לצל: (מג) למען ידעו כי בסוכות הושבתי תגין על כ"ף דבסוכות דעד כ׳

יונתן

פירוש משלכם זלא מן הגזל וכן בסוכה פרק לולב הגזול: (מב) במטללתא פי׳ בסוכה של שתי דפנות כהלכתן ושלישית אפי׳ טפח וקימינך סכת חסר כתיב והבן זה: ומולה סגי משמשה פי׳ ללתה מרובה מחמתה. מתעבדא לטולא לשום חגא. פי׳ סוכה העשויה לשם חג לאפוקי סוכה ישנה כב"ש בגמרא והוא ידוע ועיין כל פסוק זה בביאור מהר"ד כי אשוכי מטרחא למה לי: (מד) ואליפינון לבני ישראל פי׳ ולמדם. מדילך

רמב"ן

הוא הכנון בעיני על דרך הפשט כי לוה שידעו הדורות את כל מעשה ה׳ הגדול אשר עשה עמהם לכפליא שסכן אותם בענני כבודו בסוכה כענין שנאמר וברא ה׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה וסוכה תהיה לצל יומם מחרב וגו׳ ומפני שכבר פי׳ שענן ה׳ עליהם יומם ועמוד האש בלילה אומר עתה כי בסוכות הושבתי שעשיתי להם ענני כבודי סכות להגן עליהם והנה לוה בתחלת ימות הסתיו שנזכור יציאת מצרים בחדשו ובמועדו ולוה שנזכור שגם הקיים הנעשה להם כל ימי עמידתם במדבר בתחלת ימות הגשמים ועל דעת האומר סוכות ממש עשו להם היה לעשותן בתחלת החורף מפני הקור כמנהג המחנות ולכן לוה כבן בזמן הזה והזכרון שידעו ויזכרו שהיו במדבר לא באו בבית ועיר מושב לא מלאו ארבעים שנה והשם היה עמהם לא חסרו דבר: (מד) וטעם וידבר משה את מעדי ה׳ אל בני ישראל. כי הפרשיות של מעלה אזהרות לאהרן ובניו ומשה ידבר בהן אל אהרן ואל בניו ופעמים יזכיר אחריהם גם בני ישראל כמו שאמר בסוף פרשת תורין. וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל כי אע"פ שלא נלטוה אלא דבר אל אהרן אים מזרעך רלה להזכיר ב"ד של ישראל על כך. ואולי הטעם מפני שאדם מכבה על מועדיו ואין הכהן חפץ עוד להפסל מן העבודה כי בושת היא לו וכלימה. ועל כן יזהיר ב"ד בענין הזה אבל בכאן אמר שדבר את מועדי ה׳ אל בני ישראל לכלם כאחד לא ייחד בהם בני אהרן והטעם מפני שהאזהרה בכול׳ שוה כי עיקר הפרשיות לשבות בשבתות ובמועדים ולקרותם מקרא קדש ולא הזכיר בהן מן הקרבנות לבד קרבן העומר ושתי הלחם שהם הבכורים ופרשת עיקר הקרבנות של יום הכפורים אומר דבר אל אהרן אחיך. וכבותינו דרשו בו וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג בלשון שהוא שומע בו כלשון ההוא אומר להם כל הפרשיות. ואונקלוס גם הוא נתכוון לזה שאמר ומליל משה ית סדר מועדיא דה׳ ואלפינון והנראה כי דעתו לרמוז שלמדם סדר המועדות בתקוני העבור הנמסר לו על פה בסיני ונרמז כאשר תקראו אותם מקראי קדש והוא למדם על פה כל הסדר המקובל בסוד העבור: (ב) צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכך משמעה ואתה סופך לצות את בני ישראל על כך כלשון רש"י ואיננו נכון בעיני שאין הפרשה ההיא סמיכה לפרשת המנורה וכבר נאמר ויעל הנרות לפני ה׳ כאשר צוה ה׳ את משה. והנה המצוה והמעשה נזכרים ונעשים כבר אבל לורך הפרשה הזאת לשני דברים שהם צוה ויקחו אליך שמן זית זך מאת בני ישראל כלומר מאת כל איש אשר נשאו לבו שמן זית זך למאור עם שאר תרומת המשכן וכן עמו

אבן עזרא

מאלה תעשו סוכות והביאו לרז״ל מספר עזרא ואלה עורי לב הלא ידאו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ כלל רק עלי המשה מירם ואין זכר לעלי הדם °ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו וכן אין הדם אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים °גגים ונמוך והגולה °מארץ קדר לארץ אדום °אם יש לו עינים ידע סוד המצוה הזאת: (מג) כי בסכות. שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענן יי׳ היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ומימות תשרי התחילו לעשות סוכות בעבור הקור: (מד) אל בני ישראל. ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב ׳דבר אל בני ישראל ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה ׳וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא לריך להזכיר הלחם והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה הזאת על המנורה הטהורה היא הידועה (עמו) (נ"ל זהב) כלה מעשה בצלאל ולא אחרת

פירוש על אבן עזרא

לפרש יקנו אם אין פה בעדר שהוא בער"פ, אבל כאן כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון שא"א לקנות ביו"ט. לר"ל ח"ם מס׳ עזרא והוא ס׳ נחמי׳ (ח׳ ט"ו) לאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב. °ר"ל ממה שהזכיר שם עלי הדם וכו׳ אין טענה על חז"ל. ׳נ"ל כי מן הדם אין אילנו גבוה ועץ עבות הוא גבוה. °עץ עבות גבוה, והדם נמוך, והתורה אמרה ענף עץ עבות לבד. ׳אין זה מקומו כ"א בפסוק סיבולו אחר מלת המסכות. °מארץ קדר שהיה רוה ודשנה לארץ אדום שהוא בהפך יבין סוד המצוה הזאת שהיתה להודות לשם הנכבד והגורא על כל הטובה. יש מפרשים בהפך אבל הטעם אחד והטעם כי הסכות גם אלו המינים באו לזכור מעשי ד׳ שעשה עמהם בהוציאם ממצרים. ׳ר"ל ברוב הפרשיות. לרק הגדולים והחשובים כמ"ש להלן (כ"ד ט"ז). כ"ל

ספורנו

לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו׳: (מג) אני ה׳ אלהיכם. באר שכל אלה לתכלית נאות לנו מכוון מאתו ית׳ כי הוא אלהינו לא יגרע ממנו עיניו:

פירוש רשב"ם

(מ) וענף עץ עבות. קטן הוא. כמו קדוש. טהור. עמוק גדול. כלומר ענף של עץ מעובה הרבה: (מב) כל האזרח אפילו אותן שיש להם בתים. ישבו בסוכות: (מג) למען ידעו דורותיכם. פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה. סוכה ממש. וזה טעמו של דבר חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך באספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר. למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וכסדר הזה נמצא בפ׳ עקב תשמעון. וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה׳ אלהיך זה ארבעים שנה וגו׳. ויאכלך את המן וגו׳. ולמה אני מצוה לך לעשות זאת. כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ הטובה ואכלת ושבעת. ורם לבבך. ושכחת את ה׳ וגו׳. ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ולכך יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב. לבלתי רום לבבו על

ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד: ג מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד־בקר לפני יהוה תמיד חקת עולם לדרתיכם: ד על המנרה הטהרה יערך את־הנרות לפני יהוה תמיד: פ ה ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות שני עשרנים יהיה החלה האחת: ו ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהר לפני יהוה: ז ונתת על־המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליהוה: ח ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני־ישראל ברית עולם: ט והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי יהוה חק־עולם: ס י ויצא בן־אשה ישראלית והוא בן־איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי: יא ויקב בן־האשה הישראלית את־השם ויקלל ויביאו אתו אל־משה ושם אמו שלמית בת־

דברי

אונקלוס

ויתא דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוצינא תדירא: ג מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זמנא יסדר יתיה אהרן מרמשא עד צפרא קדם יי תדירא קים עלם לדריכון: ד על מנרתא דכיתא יסדר ית בוציניא קדם יי תדירא: ה ותסב סולתא ותיפי יתה תרתא עשרי גריצן תרין עסרונין תהי גריצתא חדא: ו ותשוי יתהין תרתין סדרין שית סדרא על פתורא דכיא קדם יי: ז ותתן על סדריא לבונתא דכיתא ותהי ללחם לאדכרא קורבנא קדם יי: ח ביומא דשבתא ביומא דשבתא יסדרניה קדם יי תדירא מן קדם בני ישראל קים עלם: ט ותהי לאהרן ולבנוהי ויכלוניה באתר קדיש ארי קודש קודשין הוא ליה מקורבניא דיי קים עלם: י ונפק בר אתתא בת ישראל והוא בר גבר מצראי בגו בני ישראל ואתנציאו במשריתא בר אתתא בת ישראל וגברא בר ישראל: יא ופריש בר אתתא בת ישראל ית שמא וארגיז ואיתיאו יתיה לות משה ושום אמיה שלמית בת דברי

לשבטא

מסרה כד ב ויקחו, ז' כשין. זך, ב' קמץ. למאור, מלא. להעלות, ב' חסר בתורה. ג לפרכת, ל' ומד ל' וממש ס"ב וחסר. העדת, חסר. יערך, כולם חסר. אתו, חסר. ד המנרה, ב' חסר. הטהרה, חסר. הנרות, ב' מלא ו' בתורה. ה ואפית, ל' בטעם מלרע שלא כמנהג ומלא. אתה, חסר. חלות, ג' מלא בתורה. ו אותם, ע"ל מלא בתו'. מערכות, מלא. הטהר, ה' חסר בלי'. ז ונתת, כ"ע חסר ה'. לבנה, ה' חסר. זכה, ג'. ללחם, ד' דגשים. לאזכרה, ל'. יערכנו, וחד יעריכנו. ט ואכלהו, ג' ב' חסר. במקום, מלא. קדש, י' חסר. קדשים, הק' בק"ח ובלא מתג ועי' בסוף שמות. הוא, ה' דמטעי'. מאשי, ה'. חק עולם, י"א בלי'. י ויצאו, מלרע. בן, כל בן המצונן קמץ במ"ז סגול. ואיש, בטפחא. יא ויקב, ב'. בחרי ליטנא וחסר. ויקלל, ד'. ויביאו, ל"ו ומלא. אתו, חסר.

ת"א מערב עד בקר זבחים יב מנחות פט. על המנ־רה מנחות כח. ולקחת סלת מנחות עו לח. שני עשרונים מנחות לד לה. ושמת אותם מנחות לד לה. על השלחן חגיגה כו מנחות כט ב. ונתת על סוטה לג מנחות קב לו לח. ביום השבת יומא לד. מאת בני ישראל ברית מנחות כט. והיתה לאהרן יומא יז בפרק קמא סנהדרין כא הלילים י. חק עולם מנחות ש. ויקב את ה' סנהדרין נו.

רש"י

המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין (ת"כ מנחות פו) במנחות ובת"כ: תמיד. מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום: (ג) לפרכת העדת. שלפני הארון שהוא קרוי עדות. (שבת כב ת"כ) ורבותינו דרשו על נר מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים: יערך אתו אהרן מערב עד בקר. (ת"כ) יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הליל' ושיערו חכמי' חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם: (ד) המנרה הטהרה. שהיא זהב טהור. ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר: (ו) שש המערכת. שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהר. של זהב טהור. ד"א על טהרו של שולחן שלא יהיו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן (מנחות צו ת"כ): (ז) ונתת על המערכת. על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד: והיתה. הלבונה הזאת ללחם לאזכרה. שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרה כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה: והיתה. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה היא: (ט) ואכלהו. מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: (י) ויצא בן אשה ישראלית. (ת"כ) מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה. ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב בא ליטע אהלו בתוך מחנ' דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו (במדבר ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף: בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה: בתוך בני ישראל. מלמד שנתגייר: וינצו במחנה. על עסקי המחנה: ואיש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו: (יא) ויקב. כתרגומו ופרש (סנהדרין פו) שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני: ושם אמו שלמית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמ' הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלמית. דהות פטפטה

שלם

ספורנו

(ב) צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן כו'. אחר שכלה השמן שהתנדבו במלאכת המשכן צוה שיביאו לדורות: (ג) יערך אותו אהרן. אע"פ שהיתה הדלקת הנרות וכן קטרת התמיד כשרה בכהן הדיוט לדורות כפי מה שקבלו ז"ל מכל מקום נאמר בשניהם אהרן כי אמנם כל ימי המדבר היה ענין המשכן בכל יום כענינו לדורות ביה"כ שנא' בו כי בענן אראה על הכפרת וזה כי בכל ימי המדבר נאמר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו' ולכן היה מן הראוי שיהיו מעשה הקטרת והדלקת הנרות בו הנעשות בפנים נעשים ע"י כהן גדול כמו שנעשי' לדורות ביום הכפורים: (ה) ולקחת סלת. גם זה נראה שנא' אחר שכלתה קצת לחם הפנים של נדבת המשכן המעולה בספור ויביאו את המשכן אל משה: (י) והוא בן איש

מצרי

יונתן בן עוזיאל

לאנהרא לאדלקא בוציניא תדירא ביומא דשבתא וביומא דעובדא: (ג) מברא לפרגודא דסהדותא לעלמא דשכינתא שריא בישראל במשכן זמנא יסדר יתיה אהרן מרמשא ועד צפרא קדם יי תדירא קיים עלם לדריכון: (ד) על מנרתא דכיתא יסדר ית בוציניא קדם יי תדירא: (ה) ותיסב סמידא ותיפי יתה תריסרי גריצן שוין לתליסר שבטיא תרי עשרונין תהי גריצתא חדא: (ו) ותסדר יתהון תרתין סדירין שית בסדרא חדא ושית בסדרא חדא על פתורא בדהביה דמסדר קדם יי: (ז) ותתן על סידורייא צריד לבונתא ברירתא ותהי ללחמא לאדכרא קורבנא קדם יי: (ח) ביומא דשבתא ביומא דשבתא יסדרינה חדת קדם יי תדירא מן בני ישראל קיים עלם: (ט) ותהי לאהרן ולבנוי וייכלוניה מן בתר אסתלקותיה מעל פתורא באתר קדיש ארום קודש

ירושלמי

קודשין הוא ליה מקורבניא דיי קיים עלם: (י) גברא חייבא מרוד באלהא שמיא נפק ממצרים בר גברא מצראה דקטל גברא בר ישראל במצרים ועאל על אינתתיה ואתעברת וילידת בר בגו בני ישראל וכד הוון ישראל שרין במדברא בעא למפרס משכניה בגו שבטא דבני דן ולא שבקוה מן בגלל דטיכסין דישראל גבר על טיכסיה באתוון ליחוס אבהתהון שרין ואתקוטטו כחדא במשריתא ואזלו לבי דינא בר אתתא בת ישראל וגברא בר ישראל דמן שבטא דדן: (יא) וכד נפק מבי דינא כד מחייב פריש וחריף בר אתתא בת ישראל ית שמא רבא ויקירא דמתפרש דשמע בסיני ואוריד וארגיז ושום אמיה שלומית בת דברי לשבטא דדן:

[(יא) וחרף ברה דאיתא ישראל ית שמא מפרשא ובזי:]

דין

בעל הטורים

ב' אמה אדם יודע שיושב בצל סוכה: (ב) ויקחו אליך שמן זית לסוכה לומר שגומרין הלל כל שמונה ימי סוכה כדרך שגומרין אותו כל ח' ימי חנוכה. להעלות נר ואחר כך פסוק נרות והיינו כנים הלל שבליל ראשון מדליק נר אחד ומוסיף והולך: (ג) מחוץ לפרכת העדות וכן בזאת אלוה אשר על העדות והנו שאמרו חז"ל שנר מערבי הוא עדות שהשכינה בישראל. מחוץ לפרכת הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם שההיכל היה ארכו מ' אמה. (וכן הפרוכת היה מדה מ"ם). יערך אותו אהרן ובזאת יבא אהרן כתוב אהרן ובניו לפי שאחר שמתו נדב ואביהוא בהכנסה להיכל לא הניח אהרן לבניו ליכנס לבדם אלא היה נכנס עמהם ומכל מקום היה פורש בשעת הקטרה: (ה) ואפית אותה בגימ' כמין תיבה פרוצה וגימ' שפיכה רוקדת (עי' מנחות ד' צ"ד) בלחם הפנים כ"ד עשרונים והם י"ב חלות כנגד י"ב מזלות שמחזירין מלילה בכ"ד שעות היום והם שש שש מערכות כנגד ששה ימי בראשית שבהן נברא העולם שהכל מתקיים בזכות ישראל: (י) ויצא בן אשה ישראלית סמך מקלל לביום השבת לומר שהמקלל ומקושש היו בזמן א' ולומר שהמחלל שבת ככופר בעיקר. ויצאו ב' הבא ואידך ויצאו שניהם בשדה (ש"ב י"ד) רמז למאן דאמר שיצא חייב מב"ד של משה על שרצה ליטע אהלו במחנה דן והוו ויצאו בשדה על עסקי שדה: (יא) ויקב ב' במסורה אחרי ליסכי ויקב את הפסוק ויקב חור בדלתו (מ"ב י"ב) והיינו דאיתא בסנהד' (דף נ"ז וש"ש ובע"ק) ואימא דבריה מברך מלמד ששמים רשות עשה: ויקלל ד' במסורה הבא ואידך. ושמעי הלך בצלע ההר הלוך ויקלל (ש"ב ט"ז) ויקלל הפלשתי את דוד (ש"א י"ז) ויקלל את יומו (באיוב ג') דאיפסק קללה נשיא לקללת השם כדכתיב אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור על כן נהרג שמעי והפלשתי אבל איוב שלא רצה לקלל כדכתיב כאחת הנבלות

יונתן

(ב) תדירא פי' תמיד חק בשב' ובחול: (ג) מברא לפרגודא דסהדותא לעלמא פי' הפסוק' מעיד לעולם שהשכינה שרויה בישראל כן הוא במסכת זבחים: (ה) לתליסר שבטיא קשה ל"ל דוקא במספר זה אלא לכל שבט ושבט אחד: (ז) צריד לבונתא עיין פירושו בפרשת שמיני פסוק ויצא כנו: (ח) יסדרינה חדת פירש לחם חם לכל שבת ושבת כדתני בת"כ בשבת עורך חדשה ומקטיר ישנה: (ט) אסתלקותיה מעל פתורא פירוש ויאכל לאחר שמסלקים הלחם מן השלחן ודייק מדכתיב בתריה במקום קדוש וא"כ ע"כ שזה אינו מקום השלחן דמהאי קרא נפקא דלישתן ואפייתן היא ג"כ במקום קדוש כדתניא בת"כ ע"ש דזה אינו דרך כבוד לגבוה לאוכלו במקום השלחן ששם מערכתו אלא ודאי במקום קדוש דכתיב היינו מקום אחר ולא השלחן וזהו לאחר שסלקוהו מעל פתורא: (י) גברא חייבא פי' איש מומר שמרד באלהי דשמיא דקטל גברא וכו' פי' הרג איש בר ישראל ובא על אשתו וילדה בן בתוך בני ישראל וכשהיו ישראל שרויים במדבר רצה לפרוס אהלו בסוף מחנה דן שהי' אומר משבט דן אני ולא הניחוהו מפני שדגל ישראל איש על דגלו בית אבותם ולא יחנו אחר משפחת אמם ויצאו במחנה והלכו לב"ד של משה זה הבן אשה ישראלית ובעל דינו בר ישראל ממש וכשיצא מב"ד של משה חייב היה בן המצרי מחרף שם המפורש ששמע בסיני ועשה כן במזיד בכעס הא לך פי' הפסוק וכן הוא בפרקי ר"א ע"ש

רמב"ן

שמו כמו שנאמר והנשיאים הביאו וכו' את הבשם ואת השמן למאור. ואע"פ שאמר שם חוקת עולם לדורותיכם הוא על ההדלק' ועכשיו כלה השמן ההוא שהביאו הנשיאים נדבה וצוה שיקחו בני ישראל משל צבור לדורותם שמן זית זך כתית כשמן הראשון כטעם ויקחו אליך פרה אדומה שיקחו אותה ויביאוה מצבור. ושם עוד לא אמר אלא יערוך אותו אהרן ובניו וגומר והיה במשמע על המנורה או בלא מנורה אם תשבר או תאבד כאשר היה בשובם מן הגולה. ועכשיו אמר בפי' על המנורה הטהורה שלא ידליקו אלא על מנורה הטהורה. ומדרש רבותינו על המנורה הטהור' על טהרה של מנורה שלא ישמטם בקסמים ובגחלים ויערוך את הנרות לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכניס: תמיד חק בשבת תמיד חק בטומאה: (ט) והיתה לאהרן ולבניו. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא. והלבונה מוקב על הלחם לשון רש"י ויתכן כי והיתה על כל אחת מן המערכות ועל דרך האמת והיתה לאהרן ולבניו ברית עולם כדרך בריתי היתה אתו החיים והשלום: (י) ויצא בן אשה ישראלית. טעמו ויצא מתוך בני ישראל וכן ויצא מתוך העיר כי יצא מביתו או ממקום מושבו אל העיר וכן זה יצא מאהלו ממקומו ובא בתוך העם וינצו שם וטעם במחנה כי היתה המריבה במחנה ושמעו רבים ותפשו בו ויביאו אותו אל משה. האהלה וטעם הזכיר זה בכאן כדברי האומר מפרשה של מעלה יצא כי חטא בשפתיו על לחם ה' והוכיחו האיש הישראלי וינצו שניהם ויחר אפו וקלל בנפשו וטעם בן הישראלית והאיש הישראלי להורות כי הגוי הבא על בת ישראל הולד אינו ישראלי. ואע"פ שפסקו בגמרא דגוי הבא על בת ישראל הולד כשר בין בפנויה בין באשת איש הרי אמרו מזהמין את הולד שהוא פגם לכהונה וכל שכן שאינו ישראלי בשמי לענין היחס בדגלים ובנחלת הארץ כי לשמות מטות אבותם כתוב בכן ומה שאמר בת"כ בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר אינו שיצטרך בגירות אלא בכל ישראל שנכנסו לברית במילה ובטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה אבל נתכוונו לומר שהלך אחרי אמו ונדבק בישראל. וזה טעם בתוך בני ישראל שהיה עמהם ולא רצה ללכת אחרי אביו להיות מצרי וכן מה שאמרו בת"כ אע"פ שלא היו ממזרים באותה שעה הוא היה כממזר כדברי יחיד היא שנויה והלכה הולד כשר והצרפתים אומרים כי טעם הגרות מפני שהיה קודם מתן תורה והיה משפטו לילך אחר הזכר מה שאמרו באומות הלך אחר הזכר וכאשר נולד זה לא מלו אותו כי מצרי היה בדינו אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונמול ואין דעתי כך כי מעת שבא אברהם בברית היו ישראלי' וגוים לא ימשכו וכמו שאמר בעצמו ודילמא ישראל מומר שאני וק"ו הדבר אם לאחר מתן תורה שהגוי הבא על בת אברהם מחייבי לאוין ואין לו בה קידושין הוא מקום הסורה לאומות

אבן עזרא

אחרת ואשר עשוה מברזל [ר]בשעת הלוכך על פי הנביאים עשוה: (ה) ולקחת סלת. בלוי וכך ואפית אות' ובאה זו המלה מלרע והיא [ש]זרה: (ו) שתים מערכות. [ת]במספר השבטים כמוד האפוד והחשן או שני עשרונים כמספר המערכות: על השלחן הטהר. כנגד שלחנות אחרים שיש שם והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות התמיד ושמן ולחם תמיד: (ט) לאהרן ולבניו. כל בני ביתו: (י) ויצא בן אשה ישראלי'. מאהלו כמו יצאו נצבים [א]פתח אהליהם: בן איש מצרי. מתיהד: ואיש הישראלי. [ב]כמו לאיש העשיר את יום השביעי [ג]ולא ידע למה נסמך זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות: (יא) ויקב. יש אומרים שפירושו ויפרש כמו [ד]אשר פי' ה' יקבנו אשר נקבו בשמות [ה]ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב [ו]והראשון קרוב

פירוש על אבן עזרא

[ר]ר"ל בית החשמונאי כדאיתא בע"ז (דף מ"ג ע"א). שפודין של ברזל היו וחפוין בבעץ. פי' בדיל. וע"ש. [ש]כי פרשה אפה מנחי ל"ה בקל. שהטעם מלעיל גם ברו"ו ההפוך. [ת]שהם כנגד י"ב מזלות וזה טעם בקוד האפוד והחשן במספר. [א](במדבר ט"ז כ"ז). [ב](ש"ב י"ב ד') איש שהוא עשיר. [ג]יום שהוא שביעי. וכן כאן איש שהוא ישראל. לא איש של ישראל. [ד](ישעיה ס"ב ב'). [ה](במדבר א' י"ז). [ו](שם כ"ג ח').

לפי

פירוש רשב"ם

על בתיהם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשה לנו את החיל הזה: (ב) ויקחו אליך שמן זית זך. פרשה זו נשנית לפי שהמנורה נוכח השלחן להאיר אל השלחן שעליו לחם הפנים שמפורש כאן שכל זה מתיקון השולחן ומנורה. השמן להאיר. והפת לערוך: (יא) ויקב הזכיר את השם ואח"כ

דִּבְרִי לְמַטֵּה־דָן: יב וַיַּנִּיחֻהוּ בַּמִּשְׁמָר לִפְרֹשׁ לָהֶם עַל־פִּי יְהוָה: פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יד הוֹצֵא אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסָמְכוּ כָל־הַשֹּׁמְעִים אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁוֹ וְרָגְמוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה: טו וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ: טז וְנֹקֵב שֵׁם־יְהוָה מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־הָעֵדָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ־שֵׁם יוּמָת: יז וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל־נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת: יח וּמַכֵּה נֶפֶשׁ־בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ: יט וְאִישׁ כִּי־יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לּוֹ: כ שֶׁבֶר תַּחַת שֶׁבֶר עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ: מפטיר כא וּמַכֵּה בְהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה וּמַכֵּה אָדָם יוּמָת: כב מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אתו

אונקלוס

לְשִׁבְטָא דְדָן: יב וְאַסְרוּהִי בְּבֵית מַטְרָא עַד דְּיִתְפְּרַשׁ לְהוֹן עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ: יג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יד אַפֵּק יָת דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִסְמְכוּן כָּל דִּשְׁמָעוּ יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישֵׁיהּ וְיִרְגְּמוּן יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא: טו וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יַרְגֵּיז קֳדָם אֱלָהֵיהּ וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ: טז וּדְיִפָרֵשׁ שְׁמָא דַיְיָ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל מִרְגָּם יִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ שְׁמָא יִתְקְטֵיל: יז וּגְבַר אֲרֵי יִקְטוֹל כָּל נַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יח וּדְיִקְטוֹל נְפַשׁ בְּעִירָא יְשַׁלְמִנַּהּ נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא: יט וּגְבַר אֲרֵי יִתֵּן מוּמָא בְּחַבְרֵיהּ כְּמָא דַעֲבַד כֵּן יִתְעֲבֵיד לֵיהּ: כ תְּבָרָא חֲלָף תְּבָרָא עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא כְּמָא דִּיהַב מוּמָא בַּאֲנָשָׁא כֵּן יִתְיְהֵיב בֵּיהּ: כא וּדְיִקְטוֹל בְּעִירָא יְשַׁלְמִנַּהּ וּדְיִקְטוֹל אֲנָשָׁא יִתְקְטֵל: כב דִּינָא חַד יְהֵי לְכוֹן כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כג וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי ישראל

מסרה יב ויניחהו, ב' וח"ו ומ"י. לפרש, אין ימניה וחסר. יד הוצא, ה' ומלגו. השמעים, ח"ו ומ"י. אתו, חסר. טו ואל בני, ד'. טז ונקב, ל' וחסר. יומת, ד' וכל גמ"ך דכו'. רגום, כולם מלא. כגר, ג'. יח ומכה, ד' קמץ ב' מנהון ר"פ. ישלמנה, ג'. יט בעמיתו, מלא. יעשה לו, כסג"ם והל' דגושה דלא כב"ם. כ ינתן בו, כסנ"ם. כא ומכה, ד' קמץ. ישלמנה, ג'. ומכה, ד' קמץ. כב משפט, ל' ובפתח ובי"ם בקמץ. אני, במרכא. אני ה' וכו', כ"ב ס"פ בסיפרא. כג ויוציאו, י"ב ומנהון ד' מלא דמלא ודין חד מנהון. וירגמו, רגימה אבן ה' בקרי'.

ת"א הוצא את המקלל שם מב מג נו. ורגמו אתו: סוטה בג סנהדרין מה. איש כי יקלל אלהיו חגיגה יא קדושין ל סנהדרין נו שבועות לו. ונשא חטאו פסחים נג. ונקב שם ה' סנהדרין נו שבועות לו. כגר כאזרח סנהדרין נו. בנקבו שם יומת שם סו שבועות לו. ואיש כי יכה קמא פג סנהדרין עח כדם מד. ומכה נפש בהמה בילה כא כתובות לה נזיר מח ב"ק יב פג. נפש תחת נפש שם פד. ואיש כי יתן מום כתובות לה ב"ק כו לג פג פד. כאשר עשה כן יעשה לו כתובות כב קמא פד. עין תחת עין כתובות לב קמא שם. כאשר יתן מום באדם קמא שם עקידה שער מו. כן ינתן בו כתובות לב קמא פד. ומכה בהמה כתובות לה לח קמא י לה פב סנהדרין פד. ומכה אדם יומת שם. משפט אחד יהיה קכג כתובות לג קמא פד סנהדרין ג כח לג. ויוציאו את סנהדרין מב מג. וירגמו אתו שם מג.

רש"י

שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. דברנית היתה ומדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה: למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו (שמות לא) כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: (יב) ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניה' היו בפרק אחד ויודעי' היו שהמקושש במית' (סנהדרין עח) אבל לא פורש להם באי זו מיתה לכך נאמר (במדבר טו) כי לא פורש מה יעשה לו. אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: (יד) השומעים. אלו העדים: כל. להביא את הדיינים: את ידיהם. אומר לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. (ת"כ) במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו: (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה: (טז) ונקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: ונקב. לשון קללה כמו (במדבר כג) מה אקב: (יז) ואיש כי יכה. לפי שנאמר (שמות כא) ומכה איש וגו' אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם: (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה בחיים אף מכה אביו ואמו בחיים פרט למכה לאחר מיתה. לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה: (כב) אני ה' אלהיכם. אלהי כולכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: (כג) ובני ישראל

ספורנו

מצרי. ובכן העז פניו לברך את השם דישראל לא פקירי כולי האי: (טו) כי יקלל אלהיו. ויעבור על לאו אלהים לא תקלל: ונשא חטאו. ישא העונש הראוי לו כפי המקלל והמקולל בפרט כשלא קלל בשם או שגדף ובזה בלבד כתרגומו דייניך לא תקלל: (טז) ונקב שם ה' מות יומת. אבל נוקב שם ה' לא יהיה ענשו כעונש קללת שאר אלהים ולא ממין אותו העונש גם עם רבוי מינו אבל הוא במיתה: כגר כאזרח. ואין זה העונש לזה המברך עתה מפני היותו גר כי בזה גם האזרח היה שוה לו בנקבו שם: (יז) ואיש כי יכה כל נפש אדם. בהיות קללת אלהים אבל קלת אומות דבר נקל מאוד כאמרו והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו וכאמרם ז"ל (סנהדרין) השומע אזכרה כו' שאם אין אתה אומר כן נתמלא כל הבגד כלו קרעים ועם זה נראה שיהיה דבור המקלל בזה דבור בטל בהיות כל קללה נמנעת במציאות האל ית'. באר הטעם ואמר כי אמנם הפעול הרע כאשר יהיה נעשה בנושאים מתחלפים אע"פ שהוא פועל אחד בעצמו יתחלף ענשו כפי חלוף אותם הנושאים עד שיהיה העונש בהיות המטה באיזה נושא עונש בגוף או עונש מיתה וכאשר יהיה בנושא אחר למטה ממנו יהיה העונש ממון. ועל זה נתן משל בהיות האחד בהורג שהבורג. כנפש אדם הי' חייב מיתה והורג בהמת חבירו חייב ממון בלבד. שהרי בחובל שהחובל אדם היה ראוי ליענש בגוף לולי חסרון יכולתנו לגמרי כמו שקבלו רז"ל (קמא פרק החובל) והולך לענשו ממון.

ועם

ירושלמי

(יב) דין הוא חד מן ארבעתי דינין דיעלו קדם משה נביא ודן יתהון על פום מימרא דלעיל מינהון דינא ממונא ומנהון דיני נפשתא בדיני ממונא הוה משה זריז ובדיני נפשתא הוה מתין ובאילין אמר משה לא שמעית מן בגלל למלפא רישי סנהדרייתא דישראל דעתידין למקום בתריה דיהוון זריזין בדיני ממונא ומתונין בדיני נפשתא ולא יבהתון למישאלא דינא דמתקשי להון ארום משה רבהון דישראל צריך דיימר לא שמעית בגין כן אצנעו יתיה בבית מטרא עד זמן דיתפרש להון על גזרת מימרא דיי:

(יב) דין חד מארבע דינין די עלו לקדם משה רבן בתרין מנהון הוה משה מתון ובתרין מנהון הוה משה זריז במחרפא דהריף שמא קדישא בגידופין ובמקוששא דחליל שבתא בזדנו הוה משה מתון מן בגלל דהוה דיניהון דיני נפשן ובמסאבין דלא יכילו למעבד פסחא בזמניה ובנין בנת צלפחד הוה משה זריז מן בגלל דהוה דיניהון דיני ממון: ובאילין אמר לא שמעית למילפא דיני דעתידין למיקם בתר משה למיהון מתינין בדיני נפשן וזריזין בדיני ממון דלא יבהתון למימר לא שמעינן ברם משה רבן אמר לא שמעית ואצנעון במטרא יתיה קדם עד לא יתפרש להון מן קדם יי באילין דינויה יתעביד ביה:

(יג) ומליל יי עם משה למימר: (יד) הנפק ית מרגזא למברא למשריתא ויסמכון כל סהדייא דישמעו בארגזותיה ודייניא ית ידיהון על רישיה ויאטלון יתיה באבנין כל כנישתא: (טו) ועם בני ישראל תמליל למימר גבר טלי או גבר סיב דירגז ויחרף שום כינוי אלהיה ויקבל חוביה: (טז) ברם מאן דמפרש ומחרף שמא דיי אתקטלא יתקטל אטלא יאטלון יתיה אבנין כל כנישתא כגיורא כיציבא בזמן דיחרף שמא דמייחד יתקטיל: (יז) וגבר ארום יקטיל כל נפשתי דבר נשא מבני ישראל אתקטלא יתקטל בסייפא: (יח) ודיקטול נפש בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא: (יט) וגבר ארום יתן מומא בחבריה היכמא דעבד היכדין יתעביד ליה: (כ) דמי תברא חולף תברא דמי עינא חולף עינא דמי שינא חולף שינא היכדין דיתן מומא באינשא היכדין יתיהב ביה:

(כ) תבר תשלומי תבר עין תשלומי עין ושן תשלומי שן היך דיהב מום בבר נשא כן יתיהב ביה:

(כא) ומאן דיקטול בעירא ישלמינה ומאן דיקטול אינשא יתקטל: (כב) דינא חדא יהי לכון כגיורא כיציבא יהי ארום אנא יי אלהכון: (כג) ומליל משה עם בני ישראל ואפיקו ית מרגזא למברא למשריתא ואטלו יתיה אבנין ובני

ישראל

בעל הטורים

הנכלום חדברי ולא קלל רק את יומו על כן ויוסף ה' לאיוב למשנה: (יב) ויניחהו ב' במס' הכא ואידך ויניחהו מחוץ לעיר גבי לוט ויניחוהו מחוץ לעיר למה ויניחהו במשמר כדי לשמרו: (טז) בנקבו שם ומקיך ליה איש כי יכה כמו למה שאמרו יכה יוסי את יוסי ד"א בנקבו שם ואיש כי יכה לומר כל המוער לוטו של ישראל כאילו מוער לוטו של שכינה. סמך מקלל לפרשת בהר סיני לומר לך שהמקלל קלל השם ששמע בסיני ועוד כאשר שם ה' את משה וסמיך ליה בהר סיני לומר כאשר צוה למשה בסיני סקול יסקל ויכה ייכה כן עשה לו:

בהר

יונתן

ע"ש והפקא הכי כדאיתא בת"כ מאיזיילא שילא מב"ד של משה וע"ש באורך: (יב) דין הוא חד פי' ד' דינים שהיה משה דן על פי ה' ומנהון דיני ממונות ומנהון דיני נפשות מקושש ומחרף דיני נפשות בנות צלפחד וטומאת פסח דיני ממונות ובדיני נפשות היה מתון כי כן מתחילין מן הצד ובדינו ממונות היה זריז ולעפ"כ היה אומר לא שמעתי ללמוד לסנהדרין ודורות אחריו יעשו כן ולא יהיו בושים לומר לא שמענו מק"ו ממשה וק"ל: (יד) שהדיא ודייניא כדפירש"י: (טו) ויחרף שום כינוי פי' אפי' כשיחרף שום כינוי ולא שם המפורש אפילו הכי חייב: (טז) שמא דמייחד שם המיוחד וק"ל כר"מ בפ' ד' מיתות ע"ש והאיך נפקא ליה מקרא: (יח) בסייפא פי' בחרב אע"פ שכל מיתה האמורה בתורה סתם היא חנק מ"מ כאן דבהריגה מיירי היא בסייף: (כ) דמי תברא דמי עינא וכו' ע"ש ברש"י ובתרגום פרשת משפטים:

למסמך

רמב"ן

לאומות להכסיף את ולדה להיות כמוה לא כל שכן קודם התורה שהאם מפקרת ולדה להיות כמוה לחייבו במילה כזרעו של אברהם ויהיה מכלל בני ישראל: (יח) אין נפש תחת נפש. בבהמה ממש שילמדך לקנות לו בהמה כבהמתו אבל שישלם לו דמים בשוי הנזק אשר עשה לו וכן שבר תחת שבר עין תחת עין על דעת רבותי': (כג) ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה. אף לסמיכה אף לדחייה אף לתלייה אף ללא פלין נבלתו על שפתן תורת כהנים ור"א אמר כפשוטו של מקרא כי עשו מאותו היום והלאה כמשפט הזה במוצל ואינו נכון שיהיה כתוב על העתיד ופשוטו ויגמו אותו אבן כי עשו בני ישראל המצוה אשר צוה ה' את משה כי כן יכפול בכל המותרים מלות השם כמו שנאמר בפרשת הפסח. וכמו שאמר בפרשת הפקודים ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן

עשו

אבן עזרא

קרוב לפי דעתי: (יב) במשמר. [ו]במקום ידוע במחנה: (יד) וסמכו כל השומעים. בעבור כי על פי עדותם יסקל: (טז) כל העדה. הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל ויש אומרים כי יקלל אלהיו בסתר והנכון שמלת אלהים שם התאר והמלאכי' יקראו אלהי' וכן הדייני' ומי יוכל לדעת [ח]מה יש בלב המקלל אך אם יפרש השם הנכבד שאינו שם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו [ט]והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי ולמען כבוד השם לא הכר [י]ואמר כגר כאזרח יומת ויתכן שסכו אלה הנלים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והטל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח: (יח) ומכה בהמה ישלמנה. והנה נפש תחת [ל]נפש משמש לשנים הפסוקי': (יט) כן יעשה לו. ואמר שמעון כן עשיתי להם [מ]והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי שאר שליסית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין המוצל על כן דברי הקבלה אמת כי פי' כל אב' שיש עליו כופר ולאוי להוציא עינו אם לא יפדנו ואם טענו עלינו אם היה המוצל עני ותשובתינו כי על הרוב דבר הכתוב ומה יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה מוצל העין עור: (כ) כן ינתן בו. יש בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב [נ]בה ורבים כן או [ס]פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה. וטעם ומכה בהמה. פעם אחרת להזכיר הגר כי נתינת המום הוא בישראל כי כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם ובהמה משפט אחד להם כגר כאזרח וכבר הודעתיך כי בהתחבר [ע]שני כתי"ן היא דרך קלרה גם הכתוב אחז דרך קלרה שלא הזכיר עם מכה אדם ונות כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה. ופירוש אחר [פ]הזכיר בתחלה נתג והטעם שהכהו במקום מסוכן ואחר כן אמר כלל מי שימית יומת בין שיכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש. וטעם אלהיכם. אלהי

האזרח

פירוש על אבן עזרא

[ז]לפי שבי"ת במשמר בפתח, והוא כמו בהמשמר. [ח]אולי אין כוונתו על השם רק על המלאכים או הדיינים. לכן ונשא חטאו שעבר על אלהים לא חקלל. [ט]ר"ל השם הנכבד הוא לבדו ואין שם אחר מתערב עמו כמו בשלת אלהים. [י]ר"ל כי יקלל אלהיו שאינו שם העלם. ונשא עונו. אך אם יפרש השם הנכבד בעת שיקלל. חייב מיתה. [כ]השם הנכבד. [ל]לפסוק זה ולפסוק כ"א. [מ]ולא עשה להם המעשה ההוא ממש רק שגומלם על מעשיהם. [נ](נחמי' ב' י"ב) פי' רוכב עליה. וכן ינתן בו. פי' עליו. [ס]ראוי שינתן בו כן. [ע]הגר כאזרח והאזרח כגר. [פ]ואיש כי יכה כל נפש אדם שמשמע במקום מסוכן ואח"כ אמר כלל.

כי

ספורנו

ועם כל זה הנה הממון רב שחייב במעשה דברים כמו שקבלו הם ז"ל ומכה בהמה יהיה ענשו ממון מועט. שליסית במוצל אדם שמוצל באביו ובאמו חייב מית' ומוצל באדם אחר חייב ממון ואין צריך לומר מכה בהמה בזה האופן שיהיה ענשו מועט מאד ולא הזכיר קללת אביו ואמו כי היא בלתי דומה לזאת הקללה שהוא דבור בטל לנמרי ולא כן קללת האב: (כב) כגר כאזרח יהיה. כי אני ה' אלהיכם אלהי הגר ואלהי האזרח ולא נכר שוע

לפני

פירוש רשב"ם

ואח"כ בירכו: (טו) איש איש כי יקלל אלהיו. סתם בכינוי בלא פירוש שם המובהק ומפרש ה' המובהק יתברך שמו. ואחר כך מקללו: (טז) מות יומת. לפי פשוטו יש לפרש כן: (יח) ומכה נפש בהמה. ממיתה לגמרי: (כא) ומכה בהמה ישלמנה חובל. אע"פ שאינו ממיתה לגמרי:

בהר

אֹתוֹ אָבֶן וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קכ"ד פסוקים אחיאל סימן ומספירן והבהגים הלוים ביחזקאל בסימן מ"ד:

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה׃ ג שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר׃ ה אֵת ספיח

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וְאַפִּיקוּ יַת דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגַמוּ יָתֵיהּ אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דַּאֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתַשְׁמֵיט אַרְעָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ׃ ג שִׁית שְׁנִין תִּזְרַע חַקְלָךְ וְשִׁית שְׁנִין תִּכְסַח כַּרְמָךְ וְתִכְנוֹשׁ יַת עֲלַלְתַּהּ׃ ד וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא נְיָח שְׁמִטְּתָא יְהֵי לְאַרְעָא דְּתַשְׁמֵיט קֳדָם יְיָ חַקְלָךְ לָא תִזְרַע וְכַרְמָךְ לָא תִכְסָח׃ ה יַת כַּתָּא דַּחֲצָדָךְ לָא תַחֲצַד וְיַת עִנְּבֵי שבקך

מסרה אתו, חסר. אבן, פ"ו. **כה א** וידבר ה' וכו', י' חסר לאמר. בהר סיני, י"ג. **ב** דבר, ג. אלהם, חסר. תבאו, חסר. אל הארץ, ג' בטעם. נתן, חסר. ושבתה, ל'. **ג** שדך, כלם חסר. תזמר, כולם חסר. ואספת, כולם חסר ה' במ"א ואספתה כפתך. תבואתה, כל תו' מלא. **ד** השביעית, מ"י קדמא וחסר מנין.

ת"א ובני ישראל עשו שם. שש שנים נדרים סא. ובשנה השביעית ר"ה ט מ"ק ג. שדך לא תזרע ר"ה ט מ"ק ג מכות ס.

רש"י

ישראל עשו. כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה: חסלת פרשת אמר

(א) בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה (ופרטותיה) ודקדוקי' מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ. ונ"ל שכך פירוש' לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשני' בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב: (ב) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית: (ד) יהיה לארץ. לשדות ולכרמים: לא תזמר. שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו (ישעיה לג) קוצים כסוחים (תהלים פ) שרופה באש כסוחה: (ה) את ספיח קצירך. אפי' לא זרעתה והיא

רמב"ן

עשו וכן במסות הנשיאים ויעש משה כאשר צוה ה' אותו כן עשה והנכון בעיני בכאן מפני שפרש בתחלה הסקילה ואחר כן חזר ואמר ובני ישראל עשו כי טעם הכתוב לומר כי כאשר דבר משה אל בני ישראל הוציאו מיד את המקלל ורגמו אותו ועשו כן כל בני ישראל לשמור ולעשות כאשר צוה השם את משה לא לנקמת בן המצרי שנצה עם הישראלי אלא לבער הפגום מתוכם:

(א) וידבר ה' אל משה בהר סיני. מה ענין שמטה לענין הר סיני והלא נאמרו כל המצות מסיני אלא מה שמטה נאמרו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ ונראה לי שכך פירושו לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבות מואב למדנו שכללותיה ופרטיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולימד כאן על כל דיבור שנדבר למשה בסיני שמסיני היו כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב לשון רש"י ואינו נכון בעיני כלל שהרבה מצות נשנו במשנה שלא נשנו בערבות מואב ונדע בהן שנאמרו כללותיהן ופרטיהן מסיני או באוהל מועד. ועוד מנין שהוקשו אחר הדברות שנשנו בערבות מואב למשנה ולא יהיו כללותיהן מסיני ופרטיהם בערבות מואב וכן היה ראוי יותר לומר כי השנויות נשנו לבאר פרטיהם כי לא נאמרו בסיני אלא כללותיה אבל בברייתא בת"כ פי' ברור שהשמט' נאמרו כללותי' מסיני דכתיב בפרשת ואלה המשפטי' והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך וגומר ואלו דיני השמטה בדרך כלל ובכאן חזר ואמר כי בהר סיני עוד נאמרו כל פרטיה שהרי כלם נזכרו בפרשה הזאת ובסוף הענין כתיב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני להקיש כל המצות אל השמטה הנזכרת שכלן היו כן שנאמרו בכלל ופרט והכל מסיני וכן שנו שם בת"כ אלה המצות אין נביא רשאי לחדש עוד דבר מעתה אשר צוה ה' את משה כדי השליח לשלחו את משה אל בני ישראל זכות ישראל גרמה בהר סיני שכולם נאמרו מסיני עד כאן בת"כ אבל ענין ערבות מואב שנלוה שם משה לבאר התורה לבנים כך נראה לי וזה כפתור ופרח וענין הפרש' הזאת שנכתב בכאן אמר ר"א כי זאת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים והשקבלו על נפשם נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר לכן כל הפרשה הזאת והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ כי כאשר אמר על העריות כי בעבור' תקיא אותם הארץ כן אמר בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והולך תגלה להזכיר השבתות. ולפי דעתי כי נכתבה כאן בסדר נכון כי פי' בהר סיני בעלותו שם לקבל לוחות שניות וביאור הענין כי בתחלת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם וכשחטאו בעגל ונשתברו הלוחות כאלו נתבטלה הברית ההיא אצל הב"ה וכשנתרצה הב"ה למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה של' הנה אנכי כורת ברית והזכיר שם המצות האמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים בברית הראשונ' ואמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל ורצה הקב"ה להסמיך אליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות ושתהיה כראשונה על כל המצות הראשונות ועל כל המשפטים כמו שנאמר בברית הראשונה את כל דברי ה' ואת כל המשפטי' ולפיכך אמר בכאן בסוף התוכחו' אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה הוא רומז אל כל המצות והמשפטים שנאמרו בברית הראשונה בסדר ואלה המשפטים שהיו כלן בברי' הזאת והנה בספר הברית הראשון נאמרה השביעית בכלל כמו שהזכרתי שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו' ועתה בברית הזאת השנית נאמרה בפרטיה ודקדוקיה ועונשיה. ובעת הברית הראשונה שהוא בארבעים יום ראשו' נצטוה משה אל המשכן וכשנתרצה לו הקב"ה וצוהו לכרות להם ברית שניה ירד משה וצוה את כל אשר צוה ה' אותו בהר סיני והיה מעשה המשכן מכללם ואז הקהיל משה את כל עדת בני ישראל ואמר להם כבתחלה אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם במלאכת המשכן והנה קבלו הדבר בשמחה ויצאו מלפניו מיד ובאו כלם ונתנו הנדבה ועשו המשכן והשלימו מלאכתו וכאשר הוקם מיד ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד וצוהו בקרבנות ובכל תורת כהני' ומשה צוה הכל אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל מיד וכאשר השלים אמר להם עוד צוה אותי השם בהר סיני לפרש לכם השמטה והיובל ולכרו' לכם על כל המצו' והמשפטי' ברית חדשה באלה ובשבוע' ולא הוצרך עתה שיזבח זבחים ויזרוק חצי הדם על העם וחצי הדם על המזבח כאשר עשה בראשונה אבל קבלו עליהם הברית הראשונ' באלות ובקללות אלה וזה טעם אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני כי הוא המותן להם הברית הזאת כי מאל להם על פי התנאים האלו כמו שפירשתי בסוף כי תשא וכן ברית ערבות מואב כן היה שקבלו עליהם התורה באלות ובקללות ההם והיא הברית כמו שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל

ישראל עבדיו לספסף ידיהון ולמרחיה ולמצלב ולמקבור היכמא דפקיד יי ית משה: פ פ פ

וידבר ומליל יי עם משה בטורא דסיני למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום תיעלון לארעא דאנא יהיב לכון ותשמט ארעא שמיטתא קדם יי: (ג) שית שנין תזרעון חקליכון ושית שנין תגזרון כרמיכון ותכנשון ית עללתא: (ד) ובשתא שביעתא נייח דשמיטתא יהי לארעא די תשמיט קדם יי חקליכון לא תזרעון וכרמיכון לא תגזרון: (ה) ית כתי שביק חצדכון לא תחצדון

בעל הטורים

(א) בהר סיני סמך מקלל לבהר סיני לפי שבסיני שמעו לא תשא ונזדעזע כל העולם וזה שמע ולא נזהר ועוד כדאיתא בקדושין שם בן ד' אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהם

יונתן

(כג) למסמך ולמדחף וכו' פירוש שעשו ליוויו בסמיכה ושהיו דוחפים אותו למטה וליתליה שתלוהו ואחנס למקבור שלא מלינים נבלתו על העץ וכן פירש"י ז"ל:

סופר

אבן עזרא

האזרח והלוי הגר: (כג) ובני ישראל עשו. מאותו היום כמשפט הזה [א]בסקל: חסלת פרשת אמר

(א) בהר סיני. אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו כי הדבור בהר סיני וטעם' כרת הברית הכתוב' בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקום הזה לאמר מנאי [ב]הארץ וכאשר אמר על העריות כי בעבור' תקיא הארץ אות' וכן אמר בפרשת אם בחקתי על שבתות הארץ והזכיר במחול' פי' השבתות: (ב) ושבתה הארץ שבת ליי'. מלוה על ישראלי שלא יעזוב גר [ג]לזרוע שנת השבת כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותינו. וטעם שבת ליי'. [ה]כיום השבת [ד]וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה: (ג) את תבואתה. שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון: (ד) שבת שבתון. פירשתיו: (ה) ספיח. ידוע

רמב"ן

ישראל בארץ ומוצא מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ואמת אמרו כי בתנאי הארץ השמטה והיובל כאשר יזכיר בתוכחות ועל כן נתפרשו בברית הזאת השנית: (ב) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית לשון רש"י ורבותינו לא כך נתכוונו במדרשים כי כל השבתו' גם במועדים לשם ה' הן ולא יאמר באחד מהם לה' אבל יאמר יהיה לכם שבתון ואמר ביום הכפורים שבת שבתון הוא לכם ולשון הבריתא בתורת כהנים שבת לה' כשם שנ' בשבת בראשית כך נאמר בשביעית שבת לה' אבל פירוש שבת לה' אלהיך הוא האמור בשבת בראשית כי בו שבת וינפש על כן לא תעשה כל מלאכה ולכך אמרו כי כן נאמר בשמטה כי היא שביעית בשנים. והנה בלאו עיקרו אותנו בסוד גדול מסודות התור' כבר רמז לו ר"א שכתב וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימות עולם רמוז במקום הזה. וכוף אזנך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו בלשון אשר אשמיעך ואם חכם תתבונן. כבר כתבתי בסדר בראשית כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם ויום השביעי שבת לשם הגדול כמו ששנינו בשביעי מה היו אומרים מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים. והנה הימים רמז לאשר ברא במעשה בראשית והשנים ירמזו לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם ועל כן החמיר הכתוב בשמט' יותר מכל חייבי לאוין ושייב הגלות עלי' כמו שהחמיר בעריות שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותי' והחזיר הענין פעמים רבות כל ימי השמה תשבות ונאמר והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותי' וכן שנינו גלות בא על עינוי הדין ועל שמטת הארץ מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא וכן החמיר הכתוב וגזר גלות על שלוח עבדים בשנה השביעית שנאמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים וגו' כי גם בעבור שביעית ויובל והיובל יודע עוד מבראשית עד ויכלו כי ישובו ביובל הכל איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו כי הוא תוקף המאמין יחרים וזהו שנאמר ושבתה הארץ שבת וקראתם דרור בארץ כי היא ארץ החיים הנרמזת בפסוק הראשון שנה נאמר והארץ אזכור וכבר זכרתי זה פעמים. ושמא לזה רמזו רבותי' באמרם חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד כי כל שמטה שער בית אחד והנה הודיעוהו כל ההויה מתחלה ועד סוף חוץ מן היובל קדם: (ג) שש שנים תזרע שדך. דרך הכתוב לומר כן ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבו' ועל דרך רבותינו שש שנים תזרע שדך ולא בשביעית והוא לאו הבא מכלל עשה שהוא עשה ונמצא הזורע בשביעית עובר בעשה זה ובלא תעש' ומדרש אגדה ר' ישמעאל אומר כשישראל עושין רצונו של מקום עושין שמטה אחת בשבוע אחד שנאמר שש שנים תזרע וכשאין עושין רצונו של מקום עושין ד' שמיטין בשבוע אחד כיצד נרה שנה וזורעה שנה נרה שנה וזורעה שנה נמצאו ארבע שמיטין בשבוע אחד: (ה) את ספיח קצירך. אפי' לא זרעת וספיח לויחה מן הזרע שנפל בשעת הקציר והוא קרוי ספיח לא תקצור להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל נזירך שנזרת והפקרת' אותה מבני אדם ולא הפקרת' לא תבצור אותם אינך בוצר אלא מן ההפקר לשון רש"י. והכונה לרב בזה שהוא קוצר שהשומר שדהו ופירותיו בשביעית אין הפירות נאסרין וכן כתוב בפירושיו במסכת יבמות ובמס' סוכה וכן הדבר הזה כדין התורה בראיות ברורות וזו שנויה בתורת כהנים ואת ענבי נזירך לא תבצר מן השמור בארץ אין אתה בוצר אבל

פירוש על אבן עזרא

[א]כי בשקלל כבר אמר ויגרמו אותו אבן בהסקל. א"כ ובני ישראל עשו פי' שעשו מאותו היום כמשפט הזה בסקל. [א]ר"ל מלות שמטה ויובל. [ב]דעתו ז"ל כי מאחר שה' ושבתה הארץ קאמר ולא כתב והשבתה מוכיח שהוא מלוה על ישראל שלא יעזוב גר לזרוע בשנת השמטה כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת. [ג]שהוא יום השביעי. כן השמטה שנה שביעית. [ד]כלומר כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שבועות בשנים והנה פרלה כי כמו בנתינה השבת להבין מעשה הש"י ולהגות בתורתו כ"ש כי שמחתני ד' בפעליך במ"י אזכן זה הפסוק הוא במזמור שיר ליום השבת כי כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו והנה זה היום צריך להתבודד ולשנות בעבור כבוד רבה ולא יתעסק אפי' לשוח בצרכיו ובעסקיו שעברו או מה יועץ לעשות כמ"ש הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר ומנהג ישראל לילך בשבת אצל הנביאים כמו שאמר מדוע את הולכת אליו לא חדש ולא שבת. וכן שנת השמטה

ספורנו

לפני דל: (כג) ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה. שלא רגמוהו מפני שנאה על שהיה גר ושהתגרה באזרח אבל עשו לבלתי סור מן המצוה:

(א) וידבר ה' אל משה בהר סיני. הנה לא יזכיר בשום מצוה מקום הצווי זולתי כאשר קרה מדום אז באותו המקום אבל באר שכשאמר האל יתעלה בסיני והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם כו'. פירש למשה אז כל דיני השביעית האמורים בזה המקום וזה להבין ולהורות שזה בעצמו היה בכל שאר המצות שאע"פ שנאמר בקצתם מקצת מועט היה הביאור אז כמו באר היטב כאמרם ז"ל מה ענין שמטה לענין הר סיני אלא מה שמטה נאמרו כללותיה ופירושיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות נאמרו מסיני כללותיהם ודקדוקיהם ופירושיהם. והזכיר משה רבינו זאת בפרשה בזה המקום כי אחר שיכנסו מכף לארץ כמו שהעיד באמרו נוסעים אנחנו אל המקום. והזהיר על שמטת קרקע בפרט כי בחטאם בשמירתה יגלו ממנה כמו שהעיד באמרו אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן העיד בסוף ד"ה באמרו עד רצתה הארץ את שבתותיה: (ב) כי תבאו אל הארץ. אל גליל הגוים: ושבתה הארץ. הקרקעות המוכנות לעבודת האדמה: שבת לה'. שתהיה כל השנה בטלה מעבודת האדמה מוכנת לעבודתו כמו שהיון בשבת בראשית באמרו שבת לה' אלהיך: (ג) שש שנים תזרע שדך. אז תוכל לזרוע שדה אחד בעצמו שש שנים רצופות שלא כמשפט עבודת האדמה כי אמנם המנהג בה הוא שיזרי' נרה שנה וזורעה שנה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל (מציעא): ואספת את תבואתה. שלא כמנהג בעבודת האדמה שהם יזרעו חלקה אחת בעצמה שנים רצופות לא תוסיף את כחה: (ד) שבת שבתון יהיה לארץ. גם מכל מכשירי עבודת האדמה כגון זומות הנטיעות ומשיכת וקיצת הפגים וזולתם שהזכירו ז"ל: שבת לה'. שגם עובדי האדמה כאשר ישבתו בשנה ההיא יתעוררו לדרוש את ה' באופן מה:

והיו

פירוש רשב"ם

(א) בהר סיני. קודם שהוקם אהל מועד: (ב) ושבתה. לשון ביטול: (ג) ואספת. שלא תפקור:

ושבתם

סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ: ו וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ: ז וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל: ס ח וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה: ט וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר

תרועה

שִׁבְקָךְ לָא תִקְטוֹף שְׁנַת שְׁמִטְּתָא יְהֵי לְאַרְעָא: ו וּתְהֵי שְׁמִטַּת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָךְ וְלַאֲגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדָיְרִין עִמָּךְ: ז וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא דִּבְאַרְעָךְ תְּהֵי כָּל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכָל: ח וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִטִּין דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִטִּין דִּשְׁנִין אַרְבְּעִין וְתֵשַׁע שְׁנִין: ט וְתַעֲבַר שׁוֹפַר יַבָּבָא

בירחא

מסרה ה ספיח, ל'. תקצור, ג' מלא בלי'. ענבי, ב' ענבי רוש והנון בדגש להפסיק. נזירך, מ"י קדמא וחסר תנין. תבצר, כולם חסר. ו שבת, ד' וכל שבת שבתו' דכוו'. ולאמתך, כולם חסר. ולשכירך, ל' ומלא. ולתושבך, ל' ומלא. הגרים, כולם מלא יו"ד. ז ולבהמתך, ל'. הלמד בגעיא לא בקדמא. ולחיה, ל'. לאכל, כולם חסר וא"ו במ"ג. ח שבתת, ל'. ימי, פשטא. שבתת, ל' ומשמש מ"נ וחסר. ט שופר, ב' מלא בתורה ובענין ודין פתח.

ה"א לכם ב"ק קב. לאכלה פסחים נב סכה מא קמא קא קב מגילה כב מנחות פד בכורות יב. ולבהמתך פסחים נב תענית ו. תהיה קמא כא נדה נא. שבתת שנים עקידה שער נט. והעברת שופר שבת לו ר"ה כח לג' לד ספר העקר פ' אמור.

רש"י

והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור. להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצר. אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: (ו) והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. (ת"כ) מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך. (ת"כ) לפי שנ' (שמות כג) ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך. (ת"כ) אף הנכרים: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותי' עליך מה ת"ל ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית: (ת"כ תענית ו): (ח) שבתת שנים. שמטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה (ת"כ): והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט: (ט) והעברת. לשון (שמות לו) ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום

הכפרים

רמב"ן

אבל בוצר אתה מן המופקר ופירש הרב לומר ענבי נזירות לא תבצור אותם בנזירותם אבל תפקירם הכל ותבצר עם העניים. והנכון בפירוש הכתו' שענבי נזירך כמו ספיח קצירך ולא תבצור כמו ולא תקצור כי הענין בכל הפרשה יכפול הדין בשניהם ויזהיר בשדה ויזהיר בכרם תזרע שדך ותזמור כרמך שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור וכן ושש שנים תזרע את הארץ והשביעית תשמטנה ונטשת' כן תעשה לכרמך ופירוש הכתוב כי הצומח מאליו בשדה מבלי חרישה וזריעה לדעת יקרא ספיח קצירו שהוא נמשך אל קציר השנה שעברה מגזרת ונספחו על בית יעקב והגפן שלא עבדו ולא שמר ולא זמר אותו יקרא נזיר כי הזירו והפרישו ממנו כאלו אינו שלו מגזרת אשר נזרו מעלי בגלוליהם פירשו ממנו וכן וינזרו מקדשי בני ישראל ואמר אונקלוס שבקך שהנחת אותם לשמיר ולשית היו ויתכן כי המנהג בישראל שהכרם אשר הוא בתה לא יזמר ולא יעבד ועלה שמיר ושית יקראו לו נזיר כלומר שהוא כרם הנזיר מפני שהנזיר אסור ביין ובענבים לחים ויבשים ואינו עובד כרמו כי כן יקראו השער הארוך על ראש הנזיר נזר מלך והפליגי וזה טעם ענבי נזירך והכלל שהם הצומחי' מבלי עבודת הכרם והנה אמר הכתוב כי הספיח הגדל מאליו בשדה לא יקצור אותם והענבים הצומחים בכרם מבלי עבודה לא יבצור אותן ופי' הלאוין שלא תקצור אותן אתה לבדך לצורך עצמך ולא תבצור אותן לעצמך אבל תהיה שנת שבתון לארץ מן הזריע' והזמיר' ותהיה שבת הארץ כל אשר תוליא בשביעית' מן הספיח והנזיר לכולכ' יחד לאכל' לך ולעניים ולחיה ולבהמה. ועכשיו אבוא לפרש הבריתות השנויות בת"כ בענין הזה שנו שם בפסוק הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו אם אין זורעין מה אוספין אמר רבי עקיבא מכאן סמכו לספיחין שהן אסורין בשביעית ויפה לזו בגמרא בפרק מקום שנהגו וקתני בת"כ וחכמים אומרים אין ספיחים אסורין מדברי תורה אלא מדברי סופרים אם כן למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסוף אמרת לנו לא תזרעו מה אנו אוספין ואין מכניסין לקיום אמרת לנו בערוהו מה אנו אוכלין מן הביעור ואילך עד כאן. הרי לדברי חכמים אין איסור הספיחים אלא מדבריהם כלומר שגזרו בהן לאיסורן לגמרי משום חשד שלא יזרעו ויאמרו ספיחים הם ולכך אמרו בירושלמי אמר ר' ינאי כל הספיחים אסורין חוץ מן העולי' בשדה בור בשדה ניר בשדה כרם בשדה זרע שדה בור דלא מעגם עליה שדה ניר דיהוא בעי מתקני חקליה שדה כרם שלא לאסור כרמו שדה זרע שאינו רוצה בקיומו ומן המחלוקת הזה שנו שם בת"כ את ספיח קצירך לא תקצור מכאן סמכו לספיחים שיהיו אסורין בשביעית שנו משנתינו כדברי רבי עקיבא דלא תקצור כלל כדברי חכמים שלא תעשה אותה קציר לעולם ולא תעש' אותם בציר לעולמך אלא נהוג בהם מנהג הפקר וכן לא נאסוף את תבואתינו שלא נאסוף אל בתינו פירות האילן והספיחים כי נפקירם לעניי' ולחיה ולבהמה ובביעור לא נוכל לחיות בהן והספיחין האלו האסורי' הם הנגדלים בזמן האסור בתבואה כל שהביאה שליש בשביעית וכן הירקות כל שלקטו בשביעית אסורין מן התורה לדברי רבי עקיבא ולדברי חכמים אסורין מדברי סופרים חוץ מן העולים באותן שדות שהזכירו בירושלמי שכתבנו למעל' אבל הירקות שלקטו בששית ונלקטו בשביעית יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולסחורה ולקרבנות ולביעור. ואע"פ שגדלו לגמרי בששי מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית אבל אין בהם משום ספיחי' שאינם ספיחי שביעית שהרי בששית לקטו ואפי' הוסיפו בשביעית אין בהן דין ספיחי' ובהם שנינו האומר לפועל הילך איסר זה ולקט לי ירק היום וכו' וכן שנינו לא יהא לוקט ירקו' שדה ומוכר בשוק אבל לוקט הוא ובנו מוכר על ידו ותנן נמי הפיגם והירבוזין וכולה מתני' עד ומקשי' מכל אדם בשביעי' שאין כיוצא בהם נשמר וי"א שאלו המוכרים וכל כיוצא בזה שאין דרך בני אדם לזורען אבל הם מאליהן יוצאים בהרים ובנהרות אין בהן איסור ספיחים כלל אע"פ שלקטו בשביעי' שלא גזרו אלא בנזרעים כדי שלא יבאו לזורעם וכן נראה זה מן הגמ' מירושלמי והוא ענין הספיחי' שהזכירו חכמים בכל מקום וכן מן התור' שלא יהא אדם שומר שדהו ונועל בפני עניי' בשביעית ואפי' רוצה להפקיר אותן בשעת לקיטה אלא יהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים כך שנו במכילתא ואכלו אביוני עמך וכי מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקם לעניים ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשת' מגיד שהוא פורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם והגדר שגדרו חכמים שלא יפרצו פרצות בשדה ובכרם אבל לא שיהא הוא משמר שדהו ומכניס הפירות לעבור על דברי תורה ולא עוד אלא שגזרו שלא ליקח פירות מן המשומר ולא מן השמור בכך זהו ששנינו ולוקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא

תְּחַצְדוּן וְיַת עִנְבֵי רְדוֹשִׁיכוֹן לָא תִקְטְפוּן שְׁנַת שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא: (ו) וּתְהֵי שְׁמִיטַת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָךְ וּלְאַמְתָךְ וּלְאַגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדַיְירִין עִמָּךְ: (ז) וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא דִּי בְּאַרְעָךְ תְּהֵי כָּל עֲלַלְתָּא לְמֵיכַל: (ח) וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִיטִין דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ סְכוּם יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִיטִין דִּשְׁנִין אַרְבְּעִין וְתַשַׁע שְׁנִין: (ט) וְתַעֲבַר קָל שׁוֹפָר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָא תַּעַבְרוּן קָל שׁוֹפַר חֵירוּתָא בְּכָל

ארעכן

בעל הטורים

צ"ל פרודיבון

לתלמידיהם פעם א' בשבוע לכך סמך לו שמטה: (ה) ענבי ב' במסרה הכא ואידך ענבימו ענבי רוש שאם תבצור בשביעית יהיו ענבי רוש שעון שביעית גלו ישראל:

בחודש

רמב"ן

בכן נאמר ואמרו במסכת סוכה שאין מוסרי' דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות בד"א בלוקח מן המופקר אבל בלוקח מן המשומר אפי' בכלי איסר אסור או שידוע שהביאם מן המקום המופקר והטעם מפני שהלוקח מן המופקר כלומר דברים שדרך בני אדם להביאם מן ההפקר נסתר הוא לוקח ממנו אלא שאם ירבה לו בדמים יותר מסעודתו לבו ביום חוששין בעם הארץ שמא יעשה בהן סחורה אבל לוקח דברים שדרכן להשמר אפי' בכסלי איסר חוששין שמא שמרן ואסור ליקח ממנו הא בלוקח בפרוטה ופסות מכסלי איסר לא גזרו מפני שדרך בני אדם ללקטן בכל מקום ואפי' בשאר שני שבוע וזהו שאמרו גוי שהי' מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללי של ערלה הם של עזיקה הם לא אמר כלום לא נתכוון זה אלא להשביח מקחו ופירש"י בשם הראשונים משרדם מעוזק וגדר לו קביב ושיא שנה שביעית ואם היו תאורנים לו היה אסור ליקח ממנו בעיר שרובה ישראל שמא הוא אריס לישראל ומשמר לו שדהו או חוששין שמא משל ישראל לקח ומוכר או שהפירות של ישראל ומוכר על ידו או שמא אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע דיני השביעית ונזהרו עליו כישראל ומכל מקום לא אסרו חכמים פירות השדה המשומר לכל אדם אלא שלא יקחו אותם מן המשומר ולכך שנו בת"כ ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו תאני' של שביעי' אין קוצצין אותן במקצע ואין דורכין ענבים בגת אבל דורך בעריבה ופירשו מדלא כתיב ענבי הנזיר לא תבצור וכתיב אירך לדרוש לא תבצור אותם כדרך נזיר שלך אבל תבצור אותה עם העניים כדרך שהם בוצרים לומר שלא ישמרם לעצמו אבל ילקוט אותם עם העניים בהפקר ויהוג הם ג"כ כדרך שהעניים נוהגין לדורכן בעריבה וקתני התם והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מן השבות בארץ אתה אוכל אבל אי אתה אוכל מן השמור מכאן אמרו שדה שנטייבה ב"ש אומר אין אוכלין פירותיה שביעית וב"ה אומרי' אוכלין כלומר כיון שאמרה תורה שיהא השבות לנו לאכלה ולא השמור אמרו ב"ש שהפירות עליון נאסרין וב"ה סוברין שאין הפירות נאסרין שלא בא הכתוב אלא לאסור לנו שלא נשמור ויהיו לנו הפירות מן השבות וכן הענין שאמרו שאין קוצצין התאנו' במקצע ולא דורכין הענבי' בגת גדר ואסמכתא מדברים כדי שלא יבואו לידי שימור ואסיפת הפירות ויגזלו אותם מן העניים וזה הענין השנוי כאן בבריתו' הללו והוא דקדק טוב ומאור בסוגיות שבגמרא הבבלית והירושלמית והמכם הבקי ישכיל ויעלה: (ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. בעבור שאמר שבת שבתון יהיה לארץ אמר שתהיה השביתה הנזכרת לכם לאכלה ותהיו בה כלכם אתה ועבדך והבהמה והחיה שתהיו כולכם מאשר תוציא הארץ מעצמה בשביתתה או שהשנה תקרא שבת הארץ כאשר יקרא היום שבת ה' ושבת שתה והטעם על תבואת השבת כי השבת לא תאכל: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם היה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך ומה ת"ל ולבהמתך הקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית לשון רש"י מת"כ. והכילוי הזה לא פי' הרב והנו ענינו שיכלה הפירות אחר זמן מניתו להפקירן והוא שביעית שהזכירו חכמים בכל מקום ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנא' ובאכילה ויהא מחויב להבדם ולא מנו חכמים במשנה פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים ואינו אלא שהוא צריך לבער מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם כענין בערתי הקדש מן הבית וכן שנינו העניי' אוכלין אחר הביעור אבל לא העשירים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אחד עניים וא' עשירי' אוכלין אחר הביעור ופירוש עניים כל שלקטו הפירות מעדות של אחרים מן ההפקר ועשירים בעלי השדות עצמן שלקטו אותן מן השדות שלהן בהפקרם ורבי יהודה אסרן להם מדבריה' מפני חשד ור' יוסי מתיר והלכה כדבריו ושנו בת"כ בתוספתא בראשונ' היו שלוחי ב"ד מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מזון שלש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר הגיע זמן תאנים שלוחי ב"ד שוכרין פועלים ועודרי' אותן ועושי' אותם דבילה וכו' הגיע זמן זתים שלוחי ב"ד שוכרין פועלים ומוסקי' אותן ובוטנין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר הגיע זמן ענבים שלוחי ב"ד שוכרי' פועלים ובוצרים אותם ודורכים אות' בגת וכונסים אותם בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר ומחלק לבן מהן בערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור רבי שמעון אומר עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור מי שיש לו פירות לחלק מחלקן לעניים מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול וחוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו כל זה שנוי בתוספתא. ולמדנו מפורש שאין ביעור אלא לבער הפירות מרשותו ולהפקיר' ועשו להם תקנות מדבריהם בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר מתחלת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאיהם ומכניסין אותן לאוצר וכשיבא זמן לקיצות כל אותו המין כגון שבא זמן של קציר ועת הבציר הגיע ב"ד שוכרי' פועלים ובוצרין ומוסקי' ולוקטי' כל אותו המין ודורכים ומוסקי' בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים ונותני' לאוצר שלהן ואלו הפירות המכונסי' לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבוערין הם מן הבית ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד ב"ד ולאכלן יאכל זו התקנה והטורח של ב"ד מפני חשד שלא

יבאו

יונתן

(ט) שופר חירותא פי' דוקא של חירות תעבירו בכל הארץ אפי' שלא בב"ד אותה תקיעה דוחה יום כפורים שופר שאינו של חירות כתקיעת ר"ה אינו דוחה אלא בב"ד ולא בכל

אבן עזרא

ידוע שהוא מגזרת ספחכי נא גם נזירך ידוע שהוא מגזרת נזר: שנת שבתון. הטעם [ה]כי שנת שבתון היא לארץ והטעם שהארץ איננה ברשותך בשנה הזאת: (ו) והיתה שבת הארץ. הטעם כל מה שהוציאה [ו]מעצמה: וטעם לכם. לכל העולם. וטעם לך. שיש רשות לבעל האדמה לאכול הספיחי': (ז) ולבהמתך. שהיא [ז]ברשותך: ולחיה. שאינה [ח]ברשותך: (ט) והעברת שופר תרועה. יש מחלוקת אם נברא העולם בניסן או בתשרי ואין צורך להאריך כי מעתיקי הדת תקנו לנו בתפלות ראש השנ' זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון והנ' ראינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה ועוד בפרשת הקהל את הטעם לקרוא בתורה בחג הסוכות וכתוב למען ישמעו ולמען [ט]ילמדו ולא יתכן [י]להיות אחר חצי השנה ([כ]ועוד וחג האסף בצאת [ל]השנה וכן תקופת [מ]השנה) (במ"ש אינו) והעד הנאמן שנת השבת [נ]שכתוב לא תזרעו ובמחשבון ישבו בארץ ישראל לזרוע ואם היתה תחלת השנה הניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה הששית ולא יזרעו כי הנה שנת השמט' היא ואחר שלא יקצרו זרע שנה ששית לא יזרעו שנתים [ס]והכתוב אמר לא תזרעו בשנה השביעית לבדה ויהוד' הפרסי אמר כי ישראל היו מונים בחשבון השמש ואילו היה זה נכון הנה לא פירש משה מהלך שני' תמימ' כי חכמי המזלות לא יכלו עד הנה להוציא' לאור כי חכמי הודו

מוסיפים

פירוש על אבן עזרא

[ה]שמטה מאחר שלא יעשה שום מלאכה בשדה יהי' ראוי להסגודד בדרכי הש"י ובמצותיו ולהגות בתורתו. [ו]ר"ל מסר מלא כי. [ז]בעת השביתה. [ח]מדכתיב ולבהמתך בכנוי. [ח]מדכתיב חיה קתם בלי כנוי. [ט](דברים ל"א י'). [י]כלומר אם יהיה ר"ה בניסן. [כ]שהרי כתיב מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחה"ס (דברים ל"א י') ופי' מקץ תחלת השנה. [ל](שמות כ"ג ט"ז). [מ](שם ל"ד כ"ב). [נ]ר"ל כל שנה שביעית ויובל בי"הב. [ס]לפי שלא יוכלו לקצור זרע שנה ששית לא יזרעו כלל בשנים.

ר"ל

ספורנו

(ח) והיו לך ימי שבע שבתת השנים וגו'. לא תמנה ליובלות את שנות הלבנה שעושי' לחשבון שנים עשר חדשי' לשנה אבל תמנה פשוטות ומעוברות כתקון חכמים באופן שיהיו עם חמש וארבעים שנות חמה כמו שהענין בשביעית בלי ספק בהיותה תלויה בחרישה וזריעה כמו שהתבאר בה:

ישמר

תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל־ארצכם׃ י וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל־ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל־אחזתו ואיש אל־משפחתו תשבו׃ יא יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את־ספיחיה ולא תבצרו את־נזריה׃ יב כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן־השדה תאכלו את־תבואתה׃ יג בשנת היובל הזאת תשבו איש אל־אחזתו׃ שני יד וכי־תמכרו ממכר לעמיתך או

קנה

בירחא שביעאה בעשרא לירחא ביומא דכפוריא תעברון שופרא בכל ארעכון׃ י ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותיקרון חירותא בארעא לכל יתבהא יובלא היא תהי לכון ותתובון גבר לאחסנתיה וגבר לזרעיתיה תתובון׃ יא יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון ית כתהא ולא תקטפון ית שבקהא׃ יב ארי יובלא היא קודשא תהי לכון מן חקלא תיכלון ית עללתה׃ יג בשתא דיובלא הדא תתובון גבר לאחסנתיה׃ יד וארי תזבנון זבינין לחברך או תזבנון מן יד חברך לא

תונון

מסרה תרועה, מלא. השבעי, ה' חסר בקרי'. בעשור, מלא ו'. הכפרים, חסר. תעבירו, מלא. שופר ב' מלא בתורה ודין קמץ. י החמשים, ח'. דרור, כולם מלא. ישביה, ב' ח"ו ומ"י. יובל, ה' מלא בלי'. הוא, וא"ו וסירק. אחזתו, חסר. משפחתו, חסר ו' קדמא. יא יובל, מלא. הוא, סירק וא"ו. תזרעו, ב' נסים לא תזרעו וכו'. ספיחיה, ב' מלא דמלא. נזריה, ב' ס' מלא ודין חסר י"ק. יב היובל, מלא. הוא, וא"ו וסירק. יג היובל, ח' מלא בלי'. תשבו, חסר וא"ו קדמא ובסוף זה הפסוק אין מפקא. יד לעמיתך, ל' מי"ק וסי"מ.

ת"א בחדש השבעי שם לג. ביום הכפרים שבת קלא ר"ה ח ל לג ערכין כח. וקדשתם את ר"ה ח כד נדרים סא סנהדרין י. וקראתם דרור ר"ה ט קדושין לח ערכין לג. ושבתם איש קדושין טו. כי יובל הוא פסח נ ר"ה ט ט קדושין לח-לג נח הפלאים נד: בשנת היובל פסח נ קדושין כ בכורות נב ערכין ל נח. וכי תמכרו פסח מ קדושין כ מו מציעא מו-נח נח בכורות יג ערכין ל.

רש"י

הכפרים. (ת"כ) ממשמע שנ' ביום הכפרי' איני יודע שהוא בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעה בעשור לחדש דוח' שבת בכל ארצכם ואין תקיע' ר"ה דוחה שבת בכל ארצכ' אלא בבית דין בלבד: (י) וקדשתם. (ת"כ) בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה: וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר (ר"ה ט) א"ר יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: יובל הוא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר: ושבתם איש אל אחזתו. שהשדות חוזרות לבעליהן: ואיש אל משפחתו תשבו. לרבות את הנרצע: (יא) יובל הוא שנת החמשים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגומר כדאיתא בראש השנה ובת"כ: את נזריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמטה ושנת החמשים יובל: (יב) קדש תהיה לכם. (ת"כ) תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהווייתה תהא: מן השדה תאכלו. (ת"כ) על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: (יג) תשבו איש אל אחזתו. והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל: (יד) וכי תמכרו וגו'. לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר

מכור

רמב"ן

יצאו לעכבם או לעשות מהם סחורה וכשאין אוכל בעיר ולא ב"ד והפירות ביד המלקט אותן מן ההפקר הוא צריך לבערם מן הבית בשעת הביעור ומפקיר' על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם וזו היא שביעית שאוסרת במינה בנותנו לביעור כמו שמוזכר במס' נדרי' מפני שיש לה היתר בביעו' מביתו ומצאתי לשון רש"י שכתב במסכת פסחים וזהו ביעורם שמפקיר' במקו' דריסת רגלי אדם ובהמה אולי חשב הרב שצריך שיהא מפקירם גם לחיה ולבהמה לקיים בהם ואכלו אביוני עמך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך והפליג ומכל מקום אין נאסרין באכילה כלל וכבר שנו בתוספתא שביעור שביעית כביעור מעשר שני לא שיהא בהם חילוק באיסור אכילה והרב רבי משה והרבה מן המכונים סבורין שהביעור אסור לגמרי וטעונין שריפה או מפזר וזורה לרוח או מטיל לים ואינו כן כמו שנתבאר אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאכלן אסורין הם באכילה לגמרי וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין לה מתירין ויאפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא ואולי אפי' הביעור כולו מותר' מדברי סופרים והברייתות השנויות בת"כ בענין הביעור אסמכתא מדרבנן ועל דרך זו תתפרש יפה משנת הכובש שלשה כבשים בחבית אחד וכו' וכן משנת שלש ארצות לשביעית דקתני כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד הקלו באכילה לאחר הביעור יותר מן העבודה והוזכר בירושלמי שם בר נש הוה חסיד על שמטת' אמר לאתתיה אפקין קלתה אמרה ליה הטוא בגרא חסיד על שמיטתא ואמרת אפקין קלתה אמר לה שלא דבר תורה שביעית מן ר"ג וחביריו אותו ריקה היה חשוד לעבר' פירות שביעית ולאכלן אחר הביעור ואמר שאיסור אכילת השבל והביעור מן התורה ואיסור אכילת פירות שביעית אחר הביעור מן ר"ג וחביריו או שהביעור מן התורה ואיסור האכילה מדבריהם ולא היה חושש אלא שלא יאכל איסור תורה וכיון שהזכירו חכמים דבריו נראה שהוא אמת או שמא אותו רשע סבר כדברי רבי שמעון דאמר בשתי שמטות הכתוב מדבר ושביעית בזמן הזה דרבנן אע"ג שסלם דאורייתא: (ט) ביום הכיפרים. ממשמע שנא' ביום הכיפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא תקיע' בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכ' ואין תרועת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד לשון רש"י והנה הרב מפני בקיאותו בתלמוד והכל לפניו כשולחן ערוך אינו חושש ומותח הברייתות וכן תמצות לשאר בני אדם שידוע הוא וברור בגמ' כי התקיעות כולן של ר"ה ויום הכפורים ואפילו של רשות מותרות כן בשבת לפי שהיא חכמה ואינה מלאכה ותוקעין היו בדין תורה בשבת של ראש השנה ושל יום הכפורים בכל מקום וענין התקיעה בב"ד תקנת רבן יוחנן בן זכאי היא משחרב בית המקדש לפי שגזרו בה מפני שהכל חייבין בתקיעת שופר שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים והתיר לנו רבי יוחנן בן זכאי בב"ד בלבד ואין לזה עיקר בענין הכתוב כלל ומה שהזכירו תקיעה בעשור דוחה שבת לומר שהיא נעשית בכל יום הכפורים שחל להיות בשבת ושחל להיות בחול אמר היא שיום הכפורים כשבת לכל מלאכה בין להוצאה בין לכל המלאכות ומכל מקום הלא הרב נלמדו שתקיעת שופר ביום הכפורים נעשית בכל מקום שהיכם תעבירו שופר בכל ארצכם ללמד שכל יחיד חייב לתקוע ואין התקיעה בבית דין בלבד כמו הספירה: (י) יובל הוא. שנה זו נבדלת משאר השנים בנקיבת שמה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם התקיעה בשופר לשון רש"י וכן דעת המפרשים שלשון נקרן היובל שופרות היובלים ואינו מסוור לי בעבור תהיה לכם כי מה טעם שיאמר בשנה תקיעה שיא תהיה לכם ושבתם ואולי יאמר הכתוב יובל הוא

נקרא

ארעכון: (י) ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותכרזון חירותא בארעא דישראל לכל יתבהא יובלא היא תהי לכון ותתובון גבר לאחסנותיה וגבר לייחוסיה תתובון: (יא) יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון באוותהא ולא תקטפון ית עינבי שמיטהא: (יב) ארום יובלא היא קודשא תהי לכון מן חקלא תיכלון ית עללתא: (יג) בשתא דיובלא הדא תתובון גבר לאחסנתיה: (יד) וארום תזבנון זביני לחבריכון או תזבנון עסקא

בעל הטורים

(ט) בחדש השביעי חסר יו"ד כלו' שהשבע במלוא. העבירו שופר בכל כ"ח שבם לומר דוקא שקיעם יובל שהוא בבית דין (ר"ל בזמן שיושבין במקומן מוקפי' בכ"מ וע' רש"י פ' זו ובר"ה ר"ל) דומה שבם: (י) דרור עולה במנין פ"י רמז שמנין דרור שנים היו דרורים בארץ משנבנה הבית: (יא) ספיחיה ב' הכא ואידך (איוב י"ד) תשטוף ספיחיה עפר ארץ והיינו דאיתא בתוספתא בשביעית פורץ אדם כרמו וקמר גדלו והיינו דכתיב (שם) אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר ארץ שאפי' אם יש לה גדר אבנים ישחקו ואף אם בא על שדהו שטף מים לא יגדור אותה. נזיריה ב' במסורה הכא ואידך זכו נזיריה משלג רמז שחור שחור אומרים לנזירא לכרמא לא תקרב זכו נזיריה שלא תאכלו את נזיריה. שבעים שמיטות ויובלות בטלו ישראל בארץ וכנגדם גלו שבעים שנה וזה הוא ועמלה כנדתה שבעים שבעים כתיב חסר וכתיב בתריה כנדתה על כן היו כנדה דכתיב סביביו צריו היתה ירושלים לנדה ביניהם כמנין נדה דיום אחד של שנה באחרון חשוב שנה (ערכ"י): (יג) איש אל אחוזתו וסמך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך לומר נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות ועוד סמך אל סוגו איש

יונתן

בכל הארץ וכן נפקא להו בת"כ מקראי בהדיא ע"ש: (י) בארעא דישראל פי' בזמן שאתה קורא דרור בא"י אז גם היא בח"ל לאפוקי אם אין נוהג בארץ אין נוהג בח"ל כדאיתא

רמב"ן

נקובה בשם הזה שקראתי לה ותהיה לכם לכלכם ידועה בתקיע' שתקעו בה להזכיר ענינה שתשובו בה איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו וכן יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם שתהיה לכם יובל שלא תזרעו ולא תקצרו כלומר ידועה בשם להיות בה ככה וכל זה איננו נכון בעיני כי פי' שופרות היובלים קרני האילים וגם תרגום יונתן שופרא דקרן דכרא וכן בגמרא מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדיכרא הוא שכן בערבי קורין לדיכר' יובלא והשופר ביום הכפורים איננו מיוחד להיותו מהאיל אבל כל השופרות כשרין בו ועל דעת משנתינו וכל התלמוד מלותו בשל יעלים א"כ למה תקרא השנה שנת האיל ור"א אמר כי יובל כטעם שלוח ולפי דעתי לא קרא הכתוב יובל על התקיעה רק על הדרור כי לא הזכיר השם הזה בכתוב הראשון שאמר והעברת שופר תרועה אבל אמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כולם בני חורין לדור בכל מקום שירצו ואמר יובל הוא שנה יובל כל איש אל אחוזתו ואל משפחתו יובילוהו רגליו מרחוק לגור ונשתמשו בלשון הזה בענינים רבים יובל שי לי"י אלהים לצבאות ואמרו ועל יובל ישלח שרשיו פלגים יבלי מים הם המעמקים ששם יובלו המים ונתנה הארץ יבולה ואין יבול בגפנים ענין הבאה ג"כ כמו שיקרא תבואה וכן בארמית והולך מהרה ואוביל בפריע ויהיה פירוש יובל היא ותהיה כן לכם הבאה היא ותהיה כן לכולכם כי תבאו ותשובו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו ושור ואמר יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם שנת החמשים ליובל ולא לדבר אחר ולא תזרעו ולא תקצרו אבל תהיה קדש ותשובו איש אל אחוזתו להיות לכלכם יובל כשמה ועל דרך האמת דרור מלשון דור הולך ודור בא וכן יובל שישוב אל היובל אשר שם שרשיו והיא תהיה לכם: (יב) מן השדה תאכלו. על ידי השדה תאכלו מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית לשון רש"י ואם כן לא יהיה הפסוק מחובר אבל יאמר לא תזרעו ולא תקצרו כי יובל היא קדש תהיה לכם ומן השדה תאכלו את תבואתה לא מן הבית ור"א אמר מן השדה תאכלו מה שתוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמטה ולדעתו אמר לא תקצרו ולא תבצרו בשנה הזאת כי יובל היא וקדש תהיה לכם מן השדה תביאו התבואה ותאכלו שתאכלו השדה ללקוט ולאכול עם עניים והאביונים החיה והבהמה לא שיהיה לכם עת קציר ובציר ותאספו לכם אל הבית ואל האוצרות כתבואת שאר השנים ומה ששנו בת"כ ומכאן אמר הכונס שלשה כבשים בחבית אמת ר' אלעזר אומר אוכלין על הראשון ורבי יהושע אומר אף על האחרון רבן גמליאל אומר כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית והלכה כדבריו ר' שמעון אומר כל ירק אחד לביעור וכל זה מדרש מפני שלא אמר מן השדה תביאו ותאכלו וסמך האכילה בשדה שלא יאכלו אלא בו ויתכן שהוא סמך מדבריהם ולכך היה ר' יהושע מיקל בטעמו ורבן גמליאל מיקל בו וכבר כתבתי זה למעלה ואפשר לדברי ר"ג שמלמ' הביעור מן התורה אבל הטעם כיון שנבלע מתחלה מבוער הוא: (יד) אל תונו. זו אונאת ממון. במספר שנים אחר היובל פשוטו של מקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דע כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל

אבן עזרא

מוסיפים על רביעית היום סומש של' ותלמי וחביריו אומרים כי יחס' חלק משלש מאות ביו' והוא קרוב ממהלך העבור והבאים אחריו אמרו חלק ממא' ושם ואחרים מאה ועשר ואחרים מאה ושלשים גם מאה ושמונים כי יש מי שהיא שנתו להשלמת המזלות מנקודה כראית [ע]ויש מנקוד' הגלגל הנטוי לימין [פ]ולשמאל ואנשנו צריכים לקבלה ועוד כי פי' חדש [צ]יכחיש הפרסי והלדוקים אומרים שהדת על שנת הלבנה: דע כי אין ללבנה שנה כלל רק בקשו המשכילים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ואלאום י"ב כאשר אין לחמה חדש והמשכי' בקשו מספר לחדש שיהיה נחלק קרוב לחדש מימו' חדשי הלבנ' ע"כ חדשינו הם ללבנ' ושנותינו ישובו בסוף לשנות החמ' על כן העתיקו חז"ל כי לעולם היה בית דין עושה שבעה עבורים בכל המחזור הלכה למשה מסיני אע"פ שהיו קובעים בכל חדש על פי ראיית הלבנה וסוד המחזור ידוע מחכמת המזלות וטעם העבירו שיתקעו שופר [ק]בכל המזלות: (י) וקדשתם את שנת החמשים. [ר]בעבודת הארץ וכל יושביה: דרור. ידועה שהוא כמו חפשי וכדרור לעוף [ש]עוף קטן מגנן כשהוא ברשותו ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות: יובל. כמו [ת]שלוח וחז"ל אמרו שפירוש יובל כבש והראיה שופרות היובלים [א]ונקראה השנה בשם השופר. וטעם תהיה לכם. לישראלים לבדם: ושבתם איש אל אחזתו. כאשר ישלם כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה: ואיש אל משפחתו. העבד הנמכר [ב]לישראל: (יא) יובל הוא. אחר שהיא שנת יובל לא תזרעו: (יב) קדש תהיה לכם. כי הוא מפורשת בינות השנים: מן השדה תאכלו. מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמטה: (יג) בשנת היובל הזאת. טעמו בתחלת השנה: (יד) או קנה

פירוש על אבן עזרא

[ע]ר"ל מנקודה שהשמש במחברת עם כוכב אחד מהמזלות הולך סובב הגלגל כולו עד שובו שנית אל הנקודה ההיא. [פ]ר"ל ממקום שמתחיל השמש לנטות מצפון המשוה ולדרומו עד שגמר מהלכו בגלגל זה ושב למקומו הראשון. [צ]שנקראת כן בעבור חדוש הלבנה [ק]ר"ל בכל המדינות. [ר]ר"ל קדוש שנת החמשים הוא שלא תעסקו בעבודת הארץ וקראתו דרור לכל יושביה. [ש](משלי כ"ו ב'). [ת]ר"ל שלוח חפשי כטעם יובל שי. שנה יובל איש אל אחזתו ואל משפחתו. [א](יהושע ו' ד') ר"ל שופרות שנעשו מקרן. הכבשים שנקראים יובלים. [ב]ר"ל עבד עברי הנמכר לישראל.

ספורנו

(ט) שופר תרועה. לשמחת חירות העבדים והשבת השדות לבעליהם: (י) יובל הוא תהיה לכם. שתהיו גם אתם בני חורין משעבוד האומות על הפך מה שאמר אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב ואל הרעב ואל הדבר: (יא) יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם. כמו שיצאה הקרקע לחירות מיד הקונים כן תהיה בלתי משועבדת ביד הבעלים השנים אליה שלא ישתמשו בה כדרך בעלים באותה השנה: (יב) קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו. אע"פ שאסרתי לבעלים להשתמש בה בזריעה וקצירה ושלא יאסוף כל פירות השדה אליו כשאר השנים כאמרו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו. לא אסרתי לבעלים לאכול מפריה אבל עותרים הם לאכול פירותיה כשאר כל אדם כמו בשביעית: (יג) תשבו איש אל אחזתו. ומותר לבעלים השנים אליה להחזיק בה לאחוזה ולהשתמש בה בבנין בתים ושובכים וגדרות לצאן וזולתם חוץ מעבודת האדמה ואכילת פירותיה: (יד) וכי תמכרו. בשום ממכר לא תהיה שום מין אונאה כמו שאמרו (מליעא פרק הזהב) לא

פירוש רשב"ם

(י) ושבתם איש. לירושתו. כמו שמפורש לפנינו שהמוכר שדה חוזר לו בחנם ביובל: ואיש אל משפחתו. עבד עברי חוזר חפשי ביובל: (יא) נזיריה. גידולי ענבים שנשרו לא תבצרו. וכן ספיחים בתבואה: (יב) מן השדה. תאכלו. ולא מן הנאסף אל הבית שאסור לאוספו:
כי

קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו: טו בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ: טז לְפִי ׀ רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ: יז וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם: יח וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח: שלישי (שני כשהן מחוברין) יט וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח עָלֶיהָ: כ וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ: כא וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי

לכם

תוֹנוּן גְּבַר יַת אֲחוּהִי: טו בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבֵלָא תִּזְבּוּן מִן חַבְרָךְ בְּמִנְיַן שְׁנֵי עֲלַלְתָּא יְזַבֵּין לָךְ: טז לְפוּם סְגִיוּת שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹהִי וּלְפוּם זְעֵרוּת שְׁנַיָּא תַּזְעִיר זְבִינוֹהִי אֲרֵי מִנְיַן עֲלַלְתָּא הוּא מְזַבֵּין לָךְ: יז וְלָא תוֹנוּן גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יח וְתַעְבְּדוּן יַת קְיָמַי וְיַת דִּינַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְתִתְּבוּן עַל אַרְעָא לְרוֹחְצָן: יט וְתִתֵּן אַרְעָא אִבַּהּ וְתֵיכְלוּן לְמִשְׂבַּע וְתִתְּבוּן לְרוֹחְצָן עֲלַהּ: כ וַאֲרֵי תֵימְרוּן מַה נֵיכוּל בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא הָא לָא נִזְרַע וְלָא נִכְנוֹשׁ יַת עֲלַלְתַּנָא: כא וַאֲפַקֵּיד יַת בִּרְכְתִי לְכוֹן בְּשַׁתָּא שְׁתִיתֵיתָא וְתַעְבֵּיד יַת עֲלַלְתָּא

לתלת

מסרה קנה, ג' ב' כתיב ו' וב' ה' ודין חד מנהון. תונו, מלא. טו היובל, ח' מלא. תבואת, ז' חסר בלי' ומלא וא"ו קדמה. טז רב, חסר. מעט, ל' וחסר. תמעיט, ג' ומלא. תבואת מ"ק. מכר, חסר. יז ולא, ל'. תונו, מלא. עמיתו, מלא. מאלהיך, המם רפי. אני ה' וכו' כ"ג ב"פ בפיסקא. יח חקתי, חסר דחסר. אתם, חסר. יט לשבע, ד' חסר. כ נאכל, הנון דגושה ודין דסיק. השביעת, מ"ק. הרע, לי. נאסף, חסר. תבואתנו, מ"ו וס"י. כא וצויתי, מלא. ברכתי, ג'.

ת"א או קנה מליעא מח כו כס. בכורות יג. אל תונו איש את אחיו מליעא נח נט בכורות יג. במספר שנים גיטין מח מליעא קו ערכין יד יט כט ל לג כדם מו. לפי רוב השנים ערכין כט. ולא תונו איש את עמיתו מליעא נח נט. ויראת מאלהיך שם נח. הן לא נזרע פסחים נח.

רש"י

מכור לישראל שכנך ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל שכנך ת"ל או קנה מיד עמיתך: אל תונו. (ת"כ ב"מ מח) זו אונאת ממון: (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנות' לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואו' שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו (ערכין כ) מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שני' שתעמוד שתי שני' ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שני' כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומעוט שנים שתים: (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעיט בדמים: (יז) ולא תונו איש את עמיתו. (ת"כ) כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט איש את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים שנ' (ויקרא כו) אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו: (יט) ונתנה הארץ וגו' וישבתם לבטח עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם לשבע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה: (כ) ולא נאסף. אל הבית: את תבואתנו. כגון יין ופירות האילן

וספיחין

רמב"ן

היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ויאכל ממנה תבואות הרבה צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנא' במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו מותר לגאול פחות משתי שנים אפי' יש שלש תבואות באות' שתי שנים ואינו יוצא מפשוטו ימספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומעוט שנים שתים לשון רש"י ובאמת שבוא הנכון ביישוב המקרא אבל רבותינו אמרו שאין אונאה לקרקעות שנא' או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד והמקרא הזה כפי פשוטו ולפי מדרשו לדברי הכל בקרקעות הוא אבל על כרחינו נצטרך להטות מקראו' מפשוטן ונאמר שיהיה כל פסוק עומד בעצמו יאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו ויחזור ויאמר במספר שנים אחר היובל תקנה מאתו התבואות וכמספר שני התבואות ימכרם לך לפי השנים תרבה ותמעיט כי על כל פנים תשיבנו לו ביובל וכל זה אזהרה ביובל שיחזרו בו לעולם

וחזר

אבן עזרא

קנה. שם הפועל ויספר מקום קניתם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם: וטעם תמכרו. לשון רבים על פי עדים וכן טעם אל תונו. רק במספר שנים: (טז) תרבה מקנתו. הפך תמעיט. וטעם אל תונו איש את עמיתו. אזהרה למוכר כי הראשון לקונה: (יז) כי אני ה' אלהיכם. ואמר שאני אלהיכ' אפרע מהניכם אשר יונה עמיתו ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה. וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות אמרו הצדוקים כי תבואותינו ראוי' כי תחלת השנה מניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי' תבואותינו מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא תקרא תבוא' כי אם ספיח הנה לנגדם מן השדה תאכלו את תבואתה ועוד יודיענו איך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בשמ"ח ובשביעית ובשמינית רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירית ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שתתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יהיו שלש שנים בלא תוספת ומלת ועשת זרה כמו ונסרת את המלך כי בעבור התחברות שנים תוי"ן חסרו האחד להקל על

הלשון

פירוש על אבן עזרא

ר"ל מקור. וראוי להיות קניתם קנה. ד כלומר מלת תרבה פי' להרבות. במקום הזה אין פי' להרבות לקנותו בדמים מרובים או פעמים הרבה רק פי' להרבות בסכומו כפי השנים שהוא ספק תמעיט כי בהכרח פי' תמעיט לא יתפרש אלא מן סכום שלאחר שיהיה. שעם נקנה אין בידו להמעיט מאשר קנהו רק פי' תמעיט מסכומו. לפי מעוט השנים קודם שתקננו. ח ר"ל הצדוקים אומרים כי לא תקרא תבואה אלא מה שהוציא הארץ בזריעה. ימדכתיב תבואתנו. משמע התבואה שזרענו לפנינו קודם ניסן. לא נאכל משנכנס ניסן שהוא תחלת השנה השביעית לדעתם. יכלומר אם ר"ה הוא מניסן הנה נאסר להם לזרוע במרחשון בקדם שילעכך לאספו אחר ניסן שהוא תחלת השביעית וגם לא יזרעו במרחשון של השביעית כי פירות שגדלו בשביעית אסורין ובמרחשון הבא שהיה להם לזרוע הוא שנת היובל וא"כ לא יוכלו לזרוע רק בתשיעית ויקצרו בעשיר והיה לו לומר ועשת את התבואה לארבעת השנים. ח(מ"א א' ע"ו) הראוי משרתת בשני ת"וין. וכן פה ראוי להיות ועשתת בשני ת"וין. וחסרו להקל על הלשון.

עעמו

עַסְקָא דְמִיטַלְטְלָא מִן יַד חַבְרֵיכוֹן לֵית אַתּוּן רַשָׁאִין לְאוֹנָאָה גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ: (טו) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִין אַתּוּן זַבְנִין חֲקַל אוֹ כַּרְמָא בְּמִנְיַן תְּכוּם שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבְלָא תִּזְבְּנוּן מִן חַבְרֵיכוֹן בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא דְּכְנִישׁוּת עֲלַלְתָּא יְזַבְּנוּן לְכוֹן: (טז) לְפוּם סְכוּם סוֹגֵי שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹי וּלְפוּם סְכוּם זְעֵירוּת שְׁנַיָּא תַּזְעִיר זְבִינוֹי אֲרוּם מִנְיַן כְּנִישַׁת עֲלַלְתָּא הוּא מְזַבֵּן לָךְ: (יז) וְלָא תוֹנוּן גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ בְּמִילִין קָשִׁין וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (יח) וְתַעַבְדוּן יַת קְיָימַי וְיַת סִדְרֵי דִּינַי תִּטְּרוּן וְתַעַבְדוּן יַתְהוֹן וְתֵיתְבוּן עַל אַרְעָא לְרוֹחְצָן: (יט) וְתִתֵּן אַרְעָא אִיבָהּ וְתֵיכְלוּן וְתִשְׂבְּעוּן וְתֵיתְבוּן עַל אַרְעָא לְרוֹחְצָן: (כ) וַאֲרוּם אִין תֵּימְרוּן מָה נֵיכוֹל בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא הָא לָא נִזְרַע וְלָא נִכְנוֹשׁ יַת בַּתֵּי עֲלַלְתָּנָא: (כא) וַאֲפַקֵּיד יַת בִּרְכָּתִי לְכוֹן מִן אוֹצְרֵי טָבִין דִּבִשְׁמֵי שְׁכִינְתִּי בְּשַׁתָּא שְׁתִיתֵיתָא

בעל הטורים

אים לאחזתו לומר שגם הקרקע יש בו אונאה עד כדי דמיו: (יד) קנה ג' הכא ומכי גבי דוד לא כי קנה אקנה בכסף מלא (ד"ה א' כ"א) כי קנו אקנה מאופך במחיר (ש"ב כ"ד) כשקנה הגורן מארונה אע"ג דדרשינן או קנה מיד עמיתך שתקנה מיד ישראל ולא מיד נכרים אעפ"כ קנה דוד הגורן מארונה כיון שלא היה יכול לקנות מישראל. אל תונו איש את אחיו וסמיך ליה במספר לומר לך דבר שבמדה ומשקל אין בו אונאה: (יז) איש את עמיתו ויראת ס"ת שמות לומר לך שאונאה עד שתות. אני ה' אלהיכם וסמיך ליה ועשיתם את חקותי יעשה המלו' לשם פועלם. וישבתם לבטח בעם בא"ת ב"ש שנ"ש

יונתן

כדאיתא בגמרא ל"ה פ"ק: (יד) עסקא דמטלטלא פי' אמר רבי בר חנינא כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו שנאמר בשנת היובל וסמיך ליה וכי תמכרו או קנה מיד דבר הנקנה מיד ליד והוא מטלטלין: (יז) במילין קשין כן הוא בב"מ פ' הזהב ולא תונו באונאת דברים הכתוב מדבר וכו' ועיין פה ברש"י: (כ) בתי עללתנא פי' בתים תבואותינו וכן הוא בפ"ב וכי עתידין אתם לומר מה נאכל כו' הן לא נזרע ולא נאסוף אמר ר' עקיבא אם אינם זורעים מה הם אוספים מכאן לספיחים שהם אסורים. (כא) מן אוצרי טבין וכו' דק"ל וכי שייך לשון

רמב"ן

וחזר ואמר ולא תונו איש את עמיתו בדברים. ואלו הוסב עוד שבלא הודאי המאנה את חבירו לדעת עובר בלאו בין במטלטלים בין בקרקעות שהכן דבר הכתוב אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל שהוא מזהיר שיקנו וימכרו לפי השנים ולא יונו איש את אחיו אבל רבותינו דרשו באונאת תשלומים בשתות המקח וביטול מקח ביותר משתות ומזה בלבד מעטו הקרקעות לפי שהאונאה בהם אפי' ביתר משתות מחילה כמו שהוא מחילה במטלטלים בפחות משתות אע"פ שהוא אסור להונות כן לדעת אבל אין דרך בני אדם לבטל ממכרם מפני אונאה מועט' כזו ודרשו הכתוב מפני שאמר הכתוב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו למדנו שיש באונא' דין מיוח' במטלטלים שאינו נוהג בקרקעות והוא חזרת הממון אבל אזהרת הלאו נוהגת בכולן ולכך אמר וכי תמכרו ממכר לשון רבים לרבות הקרקעות. ולמוכר המטלטלין או קנה מיד עמיתך היחיד מהם המוכר מטלטלין מיד ליד ואמר לכולן אל תונו וכיון שיחד והפריש המטלטלין ריבה בהן דין אונאה והוא בחזרת התשלומין וזה הדבר נכון כפי המדרשים שקבלו רבותינו ברמזי התורה ואולי יהיה כל זה אסמכתא כי הלאו אזהרה בין בקרקע בין במטלטלין וחזרת הממון מידם קבלה במטלטלין ולא בקרקעות כמו שאמרו דבר השוה לכל כסף כי השיעורים כלם בסתו' ויתר על שתות כפי דעות בני אדם ולמה לא יוציאו הקרקעות מן הדין הזה והם הוציאו ממנו כלי בעל הבית ואמרו לא שנו אלא בלוקח מן התגר אבל בלוקח מבעל הבית אין לו אונאה מפני שדרך בעלי בתים שלא ימכרו כלי תשמישן. וגם יתכן לומר כי הכתוב יזהיר שידעו מספר השנים עד היובל ולפיהם ימכרו בהם ויקנו ולא יונו בהם איש את אחיו להטעותו במספר או להטעותו במכירה שיחשוב בה שהוא לצמיתות ויטעהו בכך אבל ידעו שניהם ויודיעו זה לזה המספר כי המכירה היא במספר שנים עד היובל שגם בקרקעו' יש אונאה בטועים במדה ובמנין ואפי' בפחות משתות וכל שכן במטלטלין: (יח) ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו. יזהיר בחוקים מפני השמטה והיובל הנזכרי' לפי שהם מכלל החוקים והמשפטים מפני דין חזרת הממכרים והעבדים ביובל והאונאה ואמר וישבתם על הארץ לבטח שבעון שמטה ויובל ישראל גולים וחזר ואמר ונתנה הארץ פריה וישבתם לבטח עליה שלא תצטרכו לצאת ממנה בשביעית לגור בארץ אחרת מפני הוסר לחם: (כ) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית. כמו שפירש וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל כי הדאגה להם בעבור השמינית כי כיון שתחלת שנות השמטה והיובל מתשרי מפירות הששית יאכלו בשביעית כיתנהג בכל השנים לאכול עד אחרי הקציר שהוא בחג השבועות וגם אחרי כן עד כלות מלאכת התבואות לזרות ולהבר ועל כן הכתוב בפירוש ועשת את התבואה לשלש השנים בעבור שנת היובל שתעשה הששית לכל שנת השמטה והיובל והשנה שאחרי היובל כי כולה ישן יאכלו ובעבים הכתוב כי תפחדו בשנה השביעית לאמר מה נאכל אני אצוה את ברכתי בשנה הששית שתעשה התבואה לשלש השנים הבאים אחריהם והיא תוספת ברכה כדי שתספיק גם בשמטה והיובל ואמר וזרעתם את השנה השמינית לומר שתזרעו בשנה השמינית כמנהג הארץ ולא תמהרו להרוס ולזרוע ולא לבצור כי עד בא תבואתה לבית בעת אוסף השנים בחג הסוכות תאכלו ישן. ובתורת כהנים לשלש השנים לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית דבר אחר לשלש השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל: (כג) והארץ לא תמכר לצמתת. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא לוקח כובשה לשון רש"י. ואם כן למה יזהיר במכירה והראוי לא תקנה לצמתת ואולי יאמר לא תמכר לכם לצמתת וכן לא ימכרו ממכרת עבד אזהרה בלוקח שיוליאנו ביובל כפי פשוטו. ויתכן שיהיה לא תמכר לצמתת לאו במוכר שלא ימכור אותם לחלוטין לומר הריני מוכרה לך לעולמים גם אחרי היובל ואע"פ שהיובל מפקיעה הזהיר הכתוב למוכר או לשניהם שלא יעשו ממכרם לצמתת ואם אמרו כן יעברו בלאו הזה ולא יועיל להם כי תחזור ביובל וכך פירשו הרב רבי משה והטעם בזה בידוע כי בדעות בני אדם שאם יעשו ממכרם מתחלה כמספר שנים עד היובל יקל בעיניהם הענין ואם יקנה לחלוטים תקשה בעיניו החזרה מאד ויהיה כענין שאמרו במאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עבד לא מהני ולקי משום דעבר אהרמנא

ספורנו

לא יעור על פי המגורה שלא יגנוב את העין: או קנה. כאשר לא ידע המוכר שויו של דבר אע"פ שכבר היה הדבר בידו והיה לו שהות לפרסמו לאחר או לקרובו: אל תונו. ואע"פ שאמרו (שם) אין אונאה לקרקעות מ"מ במספר שנים תקנה לא תהיה האונאה במנין השנים כאמרם ז"ל (שם) כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפי' פחות מכדי אונאה חוזר: (טו) אחר היובל תקנה. שאין ראוי לקנות ביובל באופן שלפעמים לא תבאה ביד הבעלים השנים אליה שום זמן והיו כלא היו שנים אל אחוזתם כלל: שני תבואות. ולא שני שדפון וירקון כמשפט במכירת קרקע ומכירותו: (טז) תרבה מקנתו. תקנה ביותר ממה שהיה ראוי לקרקע בתורת מכירות לשנה כי אמנם כשתקנה לשנים רבות עד היובל תוכל לעשות בה לשנים רבות גדרות לאן ושובכים וזולתם מלבד התבואה: תמעיט מקנתו. שלא תקנה לפי המעט ממה שהיית שוכר ואין צריך לומר קונה לשנים מועטות. והטעם כי מספר תבואות הוא מוכר לך. כי כשתקנה לשנים מועטו' לא תוכל להשתמש בה אלא בתבוא' לבדה ולא בדבר מכחים את הארץ באופן שלא תשוב לאיתנה כשתשוב השדה לבעלים כאמרם ז"ל (מציעא פרק השוכר) המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן: (יז) ולא תונו. אפי' בדברים וגניבת דעת ועלות רעות אפי' בלתי שום דרך דמאונא: כי אני ה' אלהיכם. אלהי הקונה ואלהי המוכר ומקפיד אני על אונאת כל אחד מהם: (יח) את חקותי. ענין השביעית והיובל: ואת משפטי תשמרו. בענין הממכר והמקנה למנין היובל וזולתו שלא תהי' שם אונא': וישבתם על הארץ לבטח. שלא תגלו ממנה על הפך ותרצה הארץ את שבתותיה בהשמה מהם ועל הפך בעון בגלנו קלפתי: (יט) ואכלתם לשבע. שיהיו הפירות בדי המזון כענין שהיה בעומר שהיה מספיק לגדול כמו לקטן כאמרם ז"ל אוכל קמעא ומתברך במעיו ויספיקו פירות הששית גם לשביעית: וישבתם לבטח עליה. ולא תשאו חרפת רעב שלא תצטרכו ללכת בארצות אחרות לקנות התבואה: (כ) וכי תאמרו מה נאכל. וכאשר יסופק זה אללכם ולא תבטחו שיהיה המעט

פירוש רשב"ם

(יז) כי מספר תבואות. שעד היובל הוא מוכר ולא גוף הקרקע: לשלש

לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ כב וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀ הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ כג וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃ כד וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ׃ ס רביעי כה כִּי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ כו וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ׃ כז וְחִשַּׁב אֶת־שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהֵשִׁיב אֶת־הָעֹדֵף לָאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר־לוֹ וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃ כח וְאִם לֹא־מָצְאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל וְיָצָא בַּיֹּבֵל וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃ ס חמישי (שלישי כשהן מחוברין) כט וְאִישׁ כִּי־יִמְכֹּר בֵּית־מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה וְהָיְתָה גְּאֻלָּתוֹ עַד־תֹּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ׃ ל וְאִם לֹא־יִגָּאֵל עַד־מְלֹאת לוֹ שָׁנָה תְמִימָה וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּעִיר אֲשֶׁר־לֹא [°לו ק] חֹמָה לַצְּמִיתֻת לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו לֹא יֵצֵא בַּיֹּבֵל׃ לא וּבָתֵּי הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם חֹמָה סָבִיב עַל־שְׂדֵה הָאָרֶץ יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל יֵצֵא׃ לב וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי אֲחֻזָּתָם גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם

°לו ק

אונקלוס

לִתְלָת שְׁנִין׃ כב וְתִזְרְעוּן יָת שַׁתָּא תְמִינָתָא וְתֵיכְלוּן מִן עֲלַלְתָּא עַתִּיקָא עַד שַׁתָּא תְשִׁיעֵתָא עַד מֵיעַל עֲלַלְתַּהּ תֵּיכְלוּן עַתִּיקָא׃ כג וְאַרְעָא לָא תִזְדַּבַּן לַחֲלוּטִין אֲרֵי דִילִי אַרְעָא אֲרֵי דַיָּרִין וְתוֹתָבִין אַתּוּן קֳדָמָי׃ כד וּבְכֹל אֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן פּוּרְקָנָא תִּתְּנוּן לְאַרְעָא׃ כה אֲרֵי יִתְמַסְכַּן אָחוּךְ וִיזַבֵּן מֵאַחְסַנְתֵּיהּ וְיֵיתֵי פָּרְקֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ וְיִפְרוֹק יָת זְבִינֵי אֲחוּהִי׃ כו וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵיהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִשְׁכַּח כְּמִיסַת פּוּרְקָנֵיהּ׃ כז וִיחַשֵּׁב יָת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יָת מוֹתָרָא לִגְבַר דְּזַבִּין לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ כח וְאִם לָא אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִסַּת דְּיָתֵיב לֵיהּ וִיהוֹן זְבִינוֹהִי בִּידָא דִּזְבַן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ כט וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּין בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְפָא שׁוּר וִיהֵי פוּרְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם שַׁתָּא דִּזְבִינוֹהִי עִדָּן בְּעִדָּן יְהֵי פוּרְקָנֵיהּ׃ ל וְאִם לָא יִתְפְּרַק עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִּבְקַרְתָּא דְּלֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לְדִזְבַן יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא׃ לא וּבָתֵּי פַצְחַיָּא דְּלֵית לְהוֹן שׁוּר מַקַּף סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא יִתְחַשְׁבוּן פּוּרְקָנָא יְהֵי לֵיהּ וּבְיוֹבֵלָא יִפְקוּן׃ לב וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן פּוּרְקַן עָלַם תְּהֵי לְלֵיוָאֵי׃

דיפרוק

מסרה הששית, ב' מ"ק ומ"ת. ועשת, ל'. התבואה, מלא. לשלש, ג' וחד' ולשלש קלמון וחסר. כב וזרעתם, ל' ריש פסוק וחד וזרעתם הרבה. השמינת, מ"ק וס"ם ל' כ"כ. התבואה, מלא. התשיעת, ל' כ"כ מ"ק וסר סגין. בוא, י"ג מלא. תבואתה, מלא. כג והארץ, ס' ר"פ. לצמתת, קדמא מירק פגין פסם ס"ו לי לקנה וחסר דספר. כי לי, וקף. ותושבים, כל לי' מלא במ"ב. כד ארץ, ס'. כה כי ימוך, סד מן ד' זוגין מן ג' ג' קדמא לא כתיב ו' סגין ותליתאה כתיב ו' דין כי ולא וכו'. ימוך, כולם מלא. גאלו, חסר. הקרב, חסר. כו גאל. כל או' חסר. והשיגה, ל' וחד מן, השיגה ומלא. כז העדף, כל או' חסר דספר. לאיש, ל"ב. כח ואם, בקדמא. לא, במתג ומקף. די, ו'. השיב, מלא. הקנה, כל לי' חסר במ"ד. היובל, מ' מלא. ביבל, חסר. כט ימכר, כולם חסר. בית מושב, ל' מלא וסם. חומה, מלא. גאלתו, הג' דגושה. תם, ה' וחסר. גאלתו, הג' רפי. ל ואם, בתונה. מלאת, מלא ח' וס"ז. תמימה, מלא. חסר לא, פ"ז כ"כ בא' וקרי בו"ו. חמה, חסר. לצמיתת, ס"ו מכר מלא קונה חסר ומ"י ומ"ז. לצמיתת לקנה, בפתח ל' כבר ר"ל קנין עולמין. לדרתיו, חסר ב' וי"ו. ביבל, חסר. לא ובתי, חסר.

ת"א ועשת את התבואה ל"ה יג. נדרים סא. וזרעתם את השנה השמינת כלאים הסנה שם. ואכלתם מן התבואה ישן נסכה לא. עד בוא תבואתה שם. והארץ לא תמכר לצמתת מליצא עם סנהדרין קו ערכין טו. כי לי הארץ גיטין מז. ובכל ארץ אחזתכם גאלה קדושין כא. כי ימוך אחיך שם כ ערכין ל. ומכר מאחזתו קדושין ט. וגאל את שם כא. ואיש כי לא יהיה לו גאל שם. גאלתו שם כ כא ערכין ל. וחשב את שני ממכרו ערכין שם. והשיב את העדף שם. לאיש אשר מכר לו שם. ויצא ביבל שם כט. ושב לאחזתו שם יד. ואיש כי ימכר מגילה ג קדושין כ ערכין לא לג. עד תם שנת שם יט לא נדה מח. ימים תהיה כתובות נז קדושין כ כא. עד מלאת לו שנה ערכין לא. תמימה שם. וקם הבית אשר בעיר קמא כב ערכין ל לא לב. אשר לא חמה מגילה ג ה י שבועות יו ערכין לב. לקונה אתו שם לא. לא יצא ביובל שם כט לא. ובתי החצרים שם לג. על שדה הארץ יחשב קדושין כא ערכין שם. גאלה תהיה לו קדושין כ ערכין ל לג. גאלת עולם תהיה ללוים שם לג.

רש"י

והפירות שבאים מאליהם: (כא) לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית ולשמינית. שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: (כב) עד השנה התשיעית. עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שני' השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן: (כג) והארץ לא תמכר. (ת"כ) ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: לצמתת. לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ. (ת"כ) אל תרע עינך בה שאינה שלך: (כד) ובכל ארץ אחוזתכם. (ת"כ) לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש (קדושין כא) בקדושין בפרק ראשון. ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאול לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: (כה) כי ימוך אחיך ומכר. (ת"כ) מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני: מאחוזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. (ת"כ) ואין הלוקח יכול לעכב: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל. (שם ת"כ) וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו: (כז) וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו

פד

שתיתיתא ותעביד ית עללתא דתספוק לתלת שנין: (כב) ותזרעון ית שתא תמינתא ותיכלון מן עללתא עתיקתא דההיא שתא שתיתיתא עד שתא תשיעתא עד זמן מיעל עללתא תיכלון עתיקתא: (כג) וארעא דישראל לא תזדבן לחלוטין ארום דילי ארעא ארום דיירין ותותבין אתון עמי: (כד) ובכל ארע אחסנתכון פורקנא תתנון לארעא: (כה) ארום אין יתמסכן אחוך ויזבון מאחסנתיה וייתי פריקיה דקריב ליה ויפרוק ית זביני אחוי: (כו) וגבר ארום לא יהי ליה מאן דחמי למפרוק ובינוי ותארע ידיה וישכח הי כמיסת פורקניה: (כז) וידייק ית סכום שני זבינוי ויתיב

ית מותרא לגבר דזבין ליה ויתוב לאחסנתיה: (כח) ואין לא תארע ידיה הי כמיסת דיתיב ליה ויהי זבינוי ביד מאן דזבין יתיה עד שתא דיובלא ויפוק בלא כסף ויתוב לאחסנתיה: (כט) וגבר ארום יזבון בית מותבא בבירנין דמקפן שור ויהי פורקניה עד משלם שתא דזבינוי מן עידן לעידן יהי פורקניה: (ל) ואין לא יתפריק עד זמן מישלם ליה שתא שלימתא ויקום ביתא דבקרתא דליה שורין לחלוטין לדיזבן יתיה לדריה לא יפוק ביובלא: (לא) ובתי כופרניא דלית להון שור מקף חזור חזור הי כסינדיסין דפריסן על חקל ארעא יתחשבון פורקנא תהי להון וביובלא יפקון: (לב) וקירוי ליואי בתי קירוי אחסנתהון

פורקן

בעל הטורים

שלש שהטבון שלש פעמים הבית וישבו בעם: (כג) כי גרים ותושבים אתם עמדי סמיך ליה ובכל ארץ אחוזתכם לומר שבכל מקום שגלו שכינה עמהם: (כה) מאחזתו ב' במסורה הכא ואידך גם לפור מצאה בית ודרור קן לה פי' אם לא מצאה ידו שאינו יכול לגאול יפאר

יונתן

לשון ליווי גבי ברכה ולא היל"ל כי אם ושלחתי את ברכתי אלא דקאי הליווי על האוכלים שיספיקו: (כו) מאן דחמי למפרוק פי' גואל הראוי לגאול וגם מרגיש בקוטי' שכתב רש"י: (כט) מן עידן לעידן פי' מעת לעת וק"ל כרבנן פרק המוכר ימים שיבעי ליה למעת לעת דאי מעד סוף שנה ממכרו ה"א מיום ראשון אין מעת לעת קמשמע לן יפ"ש: (לא) כסינדיסין וכו' פירוש כאוהלים הפירוסים על השדה ודומהו מצאו בפרקי ר"א גבי משה שרגליו בהר וכולו בשמים כטנדס שהוא פרוסה ובני אדם עומדים תחתיה וכו' ע"ש

רש"י

עד היובל כך וכך ובכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזיקה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את המותר והשיב את העודף בדמי המקח על האוכל שאכל' ויחזור לנוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה: (כח) די השיב לו. (ערכין ל) מכאן שאינו גואל לחצאין: עד שנת היובל. (ת"כ) שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחילתו: (כט) בית מושב עיר חומה. (ת"כ) בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאלתו. לפי שנאמר בשדה שיוכל לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שני' הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא הלוף שאם רצה לגאול בשנה הראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאלתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן (בראשית כד) תשב הנערה אתנו ימים: (ל) וקם הבית לצמיתת. יצא מרשות של מוכר ועומד ברשות של קונה: אשר לא חמה. לו קרינן אמרו רבותינו ז"ל שאין לו עכשיו הואיל והיה' לו קודם לכן. ועיר שקנה היה והולך לכתוב לה אלא מתוך שלריך לכתוב לא בשנים תקנו לו במסורת זה משל על זה): לא יצא ביבל. אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: (לא) ובתי החצרים. כתרגומו שלכון עיירות פתוחות שאין חומה ויש הרבה בספר יהושע (יהושע יג) הערים וחצריהם (בראשית כה) בחצריהם ובטירותם: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות שנגאלי' עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. (ת"כ) מיד אם ירצה. ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא. בחנם: (לב) וערי הלוים

רמב"ן

להורמנא דמלכא. והנכון בעיני שאין זה לאו ללקות עליו אבל הוא טעם יאמר הנהיגו ביניכם היובל ואל יקשה בעיניכם כי לי הארץ ואיני רוצה שתמכר לצמיתות כאשר הממכרי' והו הוא טעם גם"כ לצמיתת לפלונין כי לי הארץ אל תרע עינך בה כי גרים ותושבים אתם אל תשמו עצמכם עיקר אתם עמדי דיו לעבד שיהא כרבו כשהיא שלי הרי היא שלכם וטעם כי לי הארץ על דרך האמת כמו ויקחו לי תרומה וזהו שרמזו כאן דיו לעבד שיהא כרבו כי יהיה היובל טוב בעולם והמשכיל יבין: (כד) ובכל ארץ אחזתכם. לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו סמוך על פרשה של אחריו שהמוכר רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב לשון רש"י ואינו נכון בעיני שיכלול בפרשת היובל ובכל ארץ אחזתכם תתנו גאולה ויאמר בפרשת השניה כילד כי ימוך אחיך וגו' והנכון בעיני שיאמר ובכל ארץ אחוזתכם בארץ אשר אני נותן לכם לאחזה תתנו הגאולה הזאת של היובל ואמר גאולה כמו גאל ה' עבדו יעקב שהוציא עבדו מיד המחזיקים בו וכן וגאלתי אתכם בזרוע נטויה אף זה תתנו גאולה לארץ שאני רוצה לגאול אותה מיד המחזיקים בה שלא נתתיה אני לכם בחלק אחוזה והולך לומר כן בעבור שאמר כי לי הארץ והנה כל הארץ לו היא לעניין חזר ואמר שינהוג היובל בארץ אחוזתינו בלבד לא בחוצה לארץ ואמר ובכל שהיא תנהג בכל אחוזתינו גם בעבר הירדן ובכל מקום שאפשר לא בארץ ה' אשר שם המקדש בלבד: (כט) ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה. בעבור שממכר ביתו של אדם קשה בעיניו מאד ויבוש ממנו בעת שימכרנו נתנה התורה שיגאלנו בתוך השנה הראשונה ובעבור כי האדם לשדה נעבד וממנו יצא לחם למחיתו

אבן עזרא

על הלשון: (כב) ישן. שב אל מן וטעמו כעלם וכן מן הכפרת תמצאו את הכרובים: (כג) לצמתת. כמו כריתות וכפי"ו שרש מגזרת יצמיתם ה' אלהינו: כי לי כל הארץ. זה טעם נכבד וכן אמר משה לתפלתו ה' מעון אתה היית לנו אם' כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא: (כד) ארץ אחזתכם. שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי: (כה) ימוך. מהפעלים השנים הנראים וגם נעלם ביניהם וטעמו דל ואביון: הקרב אליו. ממשפחתו: (כז) וחשב. מהבנין הכבד הדגוש: (כח) ויצא. הממכר. והנה שם תחת אשר השם ורבים כמוהו ואשר שהזכיר בית מושב ידענו כי ומכר מאחוזתו שדה או כרם: (כט) עיר חומה. עיר מוקפת: ימים. שנה עד סוף הימים מקור וחום וקיץ וחורף כאשר הי' כי שנתם סוב השמש למקומה והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת: (לא) על שדה הארץ יחשב. כמו ויגואו האנשים על הנשים ופי' עם: גאלה תהיה לו. לכל בית ובית כמו בנות צעדה על שור וכמו על בניה כי אינגו: (לג) גאלת עולם. נכוי ובעבור שאמר נאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה ויש אומרים אפילו אם היה הגואל לוי. וי"ו ויצא כפ"א רפה בלשון ישמעאל. בית או עיר המשפט אחד: (לה) ומטה ידו. מגזרת לא ימוט והמ"ס

כלה

פירוש על אבן עזרא

טעמו כי שלם ימן ל"ז ושלה ל"ב והיה לו לומר ישנה כמו שבא אל שלם מן שהוא ל"ז כאלו אמר מן שלם השבולה. טעמו מן הכפרת עלמו. כי שרשו למת. (תהלים צ"ד כ"ג). (שם צ' א'). ר"ל מגזרת נמי ע"ו כי שרשו מוך. ר"ל מבנין פקד הדגש. כי ממכר הסמוך מוכר לשדה או כרם הנמכר כמו ויצא ממכר בית וכאן שאינגו סמוך הוא שם. פי' כן לפי' מבשי המלרים לשון רבים וגאולה שהיה לו לשון יחיד. (בראשית מ"ט כ"ב). (ירמיה ל"א ט"ו). רב"ע (זה). תהלים

ספורנו

סמעט מספיק באיכותו: (כא) ועשת את התבואה. באופן שתשבע מין מאלות ותרצו שיספיק הכמות: (כג) והארץ לא תמכר לצמתת. הקרקע נמכד: כי לי הארץ. שנגליל הוא ארץ ה': כי גרים ותושבים אתם עמדי. באותו הגליל שאינו בכלל והארץ נתן לבני האדם: (כד) ובכל ארץ אחזתכם והחזקת נאלה תתנו לארץ. אבל בח"ל אין שם דין שמטין ויובלות:

פירוש רשב"ם

(כא) לשלש השנים. לפי המשמ. זריעת ששית תפרנס ששית. ושביעית ושמינית יזרעו ויאכלו מתבואת ששית עד תחלת תשיעית שיתפרנסו מתבואה הזורעת בשמינית: (כד) גאלה תתנו לארץ. אם ירצה המוכר לפדותה לפני היובל: (כז) והשיב את העודף. מן השנים עד היובל שלא אכל עדיין העודף. המעריך. תגרע על שנים שאכל כבר: ואשר

לְלְוִיִּֽם׃ לג וַאֲשֶׁ֤ר יִגְאַל֙ מִן־הַלְוִיִּ֔ם וְיָצָ֧א מִמְכַּר־בַּ֛יִת וְעִ֥יר אֲחֻזָּת֖וֹ בַּיֹּבֵ֑ל כִּ֣י בָתֵּ֞י עָרֵ֣י הַלְוִיִּ֗ם הִ֚וא אֲחֻזָּתָ֔ם בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ לד וּֽשְׂדֵ֛ה מִגְרַ֥שׁ עָרֵיהֶ֖ם לֹ֣א יִמָּכֵ֑ר כִּֽי־אֲחֻזַּ֥ת עוֹלָ֛ם ה֖וּא לָהֶֽם׃ ס

לה וְכִֽי־יָמ֣וּךְ אָחִ֔יךָ וּמָ֥טָה יָד֖וֹ עִמָּ֑ךְ וְהֶחֱזַ֣קְתָּ בּ֔וֹ גֵּ֧ר וְתוֹשָׁ֛ב וָחַ֖י עִמָּֽךְ׃ לו אַל־תִּקַּ֤ח מֵֽאִתּוֹ֙ נֶ֣שֶׁךְ וְתַרְבִּ֔ית וְיָרֵ֖אתָ מֵֽאֱלֹהֶ֑יךָ וְחֵ֥י אָחִ֖יךָ עִמָּֽךְ׃ לז אֶֽת־כַּסְפְּךָ֔ לֹֽא־תִתֵּ֥ן ל֖וֹ בְּנֶ֑שֶׁךְ וּבְמַרְבִּ֖ית לֹא־תִתֵּ֥ן אָכְלֶֽךָ׃ לח אֲנִ֗י יְהוָה֙ אֱלֹ֣הֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־הוֹצֵ֥אתִי אֶתְכֶ֖ם מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם לָתֵ֤ת לָכֶם֙ אֶת־אֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן לִהְי֥וֹת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִֽים׃ ס

ששי (רביעי כשהן מחוברין) לט וְכִֽי־יָמ֥וּךְ אָחִ֛יךָ עִמָּ֖ךְ וְנִמְכַּר־לָ֑ךְ לֹא־תַעֲבֹ֥ד בּ֖וֹ עֲבֹ֥דַת עָֽבֶד׃ מ כְּשָׂכִ֥יר כְּתוֹשָׁ֖ב יִהְיֶ֣ה עִמָּ֑ךְ עַד־שְׁנַ֥ת הַיֹּבֵ֖ל יַעֲבֹ֥ד עִמָּֽךְ׃ מא וְיָצָא֙ מֵֽעִמָּ֔ךְ ה֖וּא וּבָנָ֣יו עִמּ֑וֹ וְשָׁב֙ אֶל־מִשְׁפַּחְתּ֔וֹ וְאֶל־אֲחֻזַּ֥ת אֲבֹתָ֖יו יָשֽׁוּב׃ מב כִּֽי־עֲבָדַ֣י הֵ֔ם אֲשֶׁר־הוֹצֵ֥אתִי אֹתָ֖ם מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם לֹ֥א יִמָּכְר֖וּ מִמְכֶּ֥רֶת עָֽבֶד׃

לא

אונקלוס

לג וְדִי יִפְרוֹק מִן לֵיוָאֵי וְיִפּוֹק זְבִינֵי בֵּיתָא וְקִרְוֵי אַחְסַנְתֵּיהּ בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָּתֵּי קִרְוֵי לֵיוָאֵי הִיא אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרֵי אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן׃ לה וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אָחוּךְ וּתְמוּט יְדֵיהּ עִמָּךְ וְתִתְקֵף בֵּיהּ דַּיָּר וְתוֹתָב וְיֵחֵי עִמָּךְ׃ לו לָא תִסַּב מִנֵּיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ וִיחֵי אָחוּךְ עִמָּךְ׃ לז יָת כַּסְפָּךְ לָא תִתֵּן לֵיהּ בְּחִבּוּלְיָא וּבְרִבִּיתָא לָא תִתֵּן מֵיכְלָךְ׃ לח אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמִתַּן לְכוֹן יָת אַרְעָא דִכְנָעַן לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃ לט וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אָחוּךְ עִמָּךְ וְיִזְדַּבַּן לָךְ לָא תִפְלַח בֵּיהּ פּוּלְחַן עַבְדִין׃ מ כַּאֲגִירָא כְּתוֹתָבָא יְהֵי עִמָּךְ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יִפְלַח עִמָּךְ׃ מא וְיִפּוֹק מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ וִיתוּב לְזַרְעִיתֵיהּ וּלְאַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי יְתוּב׃ מב אֲרֵי עַבְדַי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יִזְדַּבְּנוּן זְבוּן עַבְדִין׃

* הרמב"ן גרס ידור ותותב.

לא

מסרה לג ושאר, י"ג ר"פ. ביבל, חסר. הוא, וס"ו וסירק. לד ושדה, הפין בס"פ עריהם, מלא. אחזת, פזי"ן דגוש'. הוא, ס' דמטעין דסברין הוא. לה וכי ימוך, ב. ושמש, ב'. והחזקת, לי' מלעיל. בו, הב' דגושה ודין ספי מרחוק. לו ותרבית, ל' ומלא. מאלהיך, המ"ס רפי ובמאריך. לז את, במקף לא בקדמא. כספך, ל'. בנשך, י"ז פסחין בסיפרא וחס"ף. ובמרבית, מלא. לח אני, ל' ר"פ בטעם בסיפרא. הוצאתי, מלא דמלא. להיות, מלא. לט וכי, ב'. תעבד, חסר. עבדת, ב' וחסר. מ כשכיר ב'. כתושב, מלא. היבל, חסר. יעבד, חסר. מא אבתיו, כולם חסר במ"ג. ישוב, מלא. מב ממכרת, ל'.

ת"א אשר יגאל מן הלוים שם. ויצא ממכר בית שם. כי בתי ערי הלוים שם. ושדה מגרש עריהם שם. כי אחזת עולם שם כח לד. וכי ימוך אחיך קדושין כ מציעא פא קיד ערכין ל. אל תקח מאתו נשך ותרבית קדושין כ ב"ק קיב מציעא עה סא ערכין ל. את כספך לא תתן לו בנשך מציעא ס סל עה. ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך מציעא עא המולה ו נדרים סב מציעא סב סא. לתת לכם כתובות קי. וכי ימוך אחיך עמך קדושין כ מציעא עא ערכין ל. עד שנת היובל יעבד עמך קדושין כ. ויצא מעמך הוא ובניו עמו קדושין כב. ושב אל בס עו כא מציעא עא מכות יג. לא ימכרו ממכרת עבד סנהדרין טו עק ידם פער ס.

רש"י

הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאלת עולם. גואל מיד אפי' לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיה' הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם. ויצא ביובל אותו ממכר של בית או של עיר ויחזור ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאול' זו לשון מכירה. ד"א לפי שנאמר גאלת עולם תהי' ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצא' ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחזתם. לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאול' כשדות כדי שלא יופסקו נחלותיהם מהם: (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר. מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכר' גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל (ויקרא כז) ואם מכר את השד' לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: (לה) והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהי' קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומ' למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופש בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב. אף אם הוא גר או תושב ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: (לו) נשך ותרבית. חד שוינהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין: ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך (ב"מ סב) או התולה מעותיו בנכרי להלוות' לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: (לח) אשר הוצאתי וגו'. והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן התולה מעות לישראל ברבית ואומר של נכרי הם. ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. (ת"כ) שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"א: (לט) עבדת עבד. עבודה של גנאי שיהא נכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעליו: (מ) כשכיר כתושב. עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים תתנהג בו: עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו: (מא) הוא ובניו עמו. אמר ר' שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: ואל אחזת אבתיו. (ת"כ מכות יג) אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחזת. חזקת: כי עבדי

רמב"ן

להם שלא השדה ביובל אבל הבית לאחר היאוש שנה דיכתו ובעמד שנה בבית אחר לא יזיק לו כי לא ממעט מעיתו אם ישלם ובתי החצרים עשוייה לשמירת השדות ולהיותם יושב לעובדי האדמה ועל כן דינם כשדה הארץ: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. הנראה בפשוטו של פסוק זה כי אמר גאלת עולם תהיה ללוים לגאול מיד ולגאול לעולם ולא פירש בהם אם יגאלו הקדושים ולא אם יצא ביובל בהם יוצל ולפיכך חזר ואמר ואשר יגאל מן הלוים יהיה

יונתן בן עוזיאל

פירקן עלם יהי לליואי: (לג) ומאן דיפרוק מן ליואי ויפוק זביני ביתא וקירוי אחסנתהון ביובלא ארום בתי קירוי ליואי היא אחסנתהון בגו בני ישראל: (לד) וברם חקיל פרוילי קירויהון לא יזדבנון ארום אחסנת עלם הוא להון:

ירושלמי

(לד) וחקל פרוילי קירויהון לא יזדבן ארום אחסנת:

יונתן בן עוזיאל

(לה) וארום יתמסכן אחוך ותמוט ידיה עמך ותתקיף ביה ותהנייה יהוד ותותב ויתפרנס עמך: (לו) עמי בית ישראל לא תיסבון מניה לא שערין ולא ריבין ותדחל מאלהך ויתפרנס אחוך עמך: (לז) עמי בני ישראל ית כספיכון לא תיתנון ליה בשערין וריבין לא תתנון עיבוריכון:

ירושלמי

(לז) ית כספך לא תתן ליה בשעורין ובריבין לא תתן מזונך:

יונתן בן עוזיאל

(לח) אנא הוא יי אלהכון די פריקית ואפיקית יתכון פריקין מן ארעא דמצרים מטול למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא: (לט) וארום יתמסכן אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח ביה הי כנימוסי פולחנות עבדיא: (מ) הי כאגירא הי כתותבא יהי עמך עד שתא דיובלא יפלח עמך: (מא) ויפוק לבר חורין מעמך הוא ובנוי עמיה ויתיב לגניסתיה ולאחסנת אבהתוי יתוב: (מב) ארום עבדי הינון דהנפקית יתהון פריקין מארעא דמצרים לא יזדבנון הי

בעל הטורים

ישאל ביד הלוקח עד שנת היובל והוא הלשון מלמד בית ובכור שבשנת היובל יגאל ביתו: (לד) ושדה ב' במסורה הכא ואידך (ש"ב ח) ושדי מכוסות הזיכו דלאמרינן בערכין (ד' ל"ג) שדה מגרש עריהם לא ימכר פי' לא ישונה. וכמו כן שדי תרומות לא ישונה כדכתיב (שם) אל על יהא מטר: (לו) וחי אחיך עמך וסמיך ליה אל תקח מאתו נשך ותרבית רמז שכל המלוה ברבית אינו חי וכה"א (יחזקאל יח) בנשך נתן חיה לא יחיה: נשך בגימ' זה נחש לעתיד לבא אין הנחש מתרפא כדכתיב ונחש עפר לחמו כן הלוקח רבית לא יחיה. ד"א שדומה רבית לנחש שנושך כנחש. רבית עולה ברי"ב ששקול כנגד ברי"ב מלות (עי' רבה שמות ג' מח): (מ) כשכיר ב' במסורת הכא ואידך עד ירצה כשכיר יומו (איוב י"ד) רמז למה שאמרו חכמים פועל חוזר אפי' בחצי היום פי' כשכיר יהיה

יונתן

פ"ש: (לו) ויתפרנס. לאוך עמך פי' שלא תניח מיתתו ממש אלא פרנסתו פיינו פיתה רמ"י: (לז) בשעורין כו' שיעור מוסף על הקרן והכי דייק ליתנא דתרגום ירושלמי: מוספית

רמב"ן

יהיה הגואל שינאל הוא מעצמו או הלוי הקרוב אליו ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל מיד הקונה על דעת כן יגאל שישוב שני ממכרו והשיב את העודף לומר שיוצא נוטל בכסף ותהיה גאולת הלויים כאשר אמר בישראל וחשב את שני ממכרו וגו' ורבותינו אמרו שהכתוב מדבר בלוי שקנה מלוי ולפי דבריהם יאמר לי בפי' הפסוק כי היה לפני בישראל כשיצטרך אדם למכור שדהו שיבא הקרוב בירושתו ויקנה אותה והוא הנקרא גאולה שנא' קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאולה לקנות וכן תמורתם שם בענין בועז ונראה בעיני שהיו דנים לו דין קדימה כאשר הנהיגו לנו רבותינו בדינא דבר מצרא והיו קונים מן הגואל הראשון בקנין סודר כמו שעשה בועז והנה יאמר הכתוב בכאן כי כאשר יגאל הלוי נחלת לוי קרובו כלומר שיקנה אותה ממנו כדין הגאולה יצא הממכר ההוא ביובל לימד שיהא יובל נוהג גם בגאולה כמכירה אחרת ולא היה צריך להזכיר הדין במכירה לבדה כי הם בכלל ישראל אלא שיהיה כחם בגאולת עולם והדין הזה של גאולה גם בישראל יהיה נוהג אבל הזכירו הכתוב בלוים שלא תאמר לא נתנו הערים אלא לשבט הלוי כלו ולכן יצאו מישראל אבל לא מלוי וכל שכן מגואל קרוב שאנחנו חייבנוהו לקנות ולכך אמר שאף הגאולה תצא ביובל ומן הלוי נלמד בישראל ואפשר גם כן שאין הלוים רשאין למכור בעריהם לישראל בשום מכר ולכן מקרא כל קנייתן גאולה: (לו) וטעם וחי אחיך עמך. שיהיה עמך והיא מצות עשה להחיותו שמצוה כלמויו על שקות כשם בתלית עשה ותכלין אמרו וחי אחיך עמך זו דרש בן פטורי שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותה הוא מגיע לישוב ואם שניהם שותים שניהם מתים דרש בן פטורי מוטב ישתו שניהם וימותו ולא יראה אחד במיתתו של חבירו עד שבא רבי עקיבא ולמד וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חבירך ומזה ואמר וחי אחיך עמך לחזק ולהזהיר ומדרשו אהדר ליה רבית דליחיי עמך כוה בהחזרת רבית קלילה כענין שאמר בגזל והשיב את הגזילה אשר גזל ואונקלוס עשה גר ותושב וחי עמך הכל מן המלוה ידור ויתותב ויחי עמך אבל על דעת רבותינו בגמרא והחזקת בו ובגר ותושב וחי כל אחד מהם ענין: נשך ותרבית. אף שויה רבנן ולענוש עליו בשני לאוין לשון רש"י. ולפי פשוטו נראה בעיני כי הנשך הוא שילוה מנה ליתן לו בכרתו חמשת שקלים בכל שנה ויקרא כן בעבור כי אחריתו כנחש ישך שמבליע ועולה. התרבית הוא שילוה עד זמן פלוני ואז יפרענו ויתן לו רבית חמשה שקלים ואין בו רבית אחר הזמן ההוא כי זה אינו נושך שלא יעלה יותר מן הנשך ההוא אבל הוא רבית ולכך אמר את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבי' לא תתן אכלך כי המנהג להלוות את הכסף בנשך בכל שנה יתן כך והאוכל ילוהו עד הקציר ואז יפרענו מגרנו בתוספת קבוע: (מ) וטעם כשכיר כתושב יהיה עמך. שלא יהיה עמך כעבד אלא כשכיר שנה שהוא הנשכר לעבודת בני חורין ולא יכבידו עליו או כתושב שדרך התושבים הבאים לגור בארץ שיעבדו את בעל הבית אשר הם מתגוררים עמם ללון כענין יעקב עם לבן שאמר הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה משכרתך. ובת"כ כשכיר מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה ביומו תתן שכרו כתושב מה תושב בטוב לו לא תוננו אף זה בטוב לו לא תוננו. יהיה עמך. עמך במאכל עמך במשתה עמך בכסות נקיה וכו': (מז) משפחת גר. זה עכו"ם כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעכו"ם עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב לה עצים ולשאוב לה מים לשון רש"י מת"כ. ואם כן יאמר או לעקר ומשפחת גר וקרא עכו"ם עקר בעבור שאדם חייב לשרש אחריה ולעקרה. ואונקלוס תרגם לארמאי והוא הנכון והזכיר הכתוב נמכר לגר התושב

אבן עזרא

[ש]וכמ"ש פרש וכמוהו אם אמרתי מטה [ת]רגלי: אחיך. ישראל: עמך. שאתה חייב לגמלא עמך שאתה רואה: גר ותושב. ואם הוא מארצך או גר ותושב: וחי. כמו יחיה: והחזקת בו. כסף ומטה ידו שלא יפול: (לו) נשך ותרבית. מפורש בדברי [א]הקבלה. תי"ו תרבית נוסף כמו תרמית [ב]ויוצא מגזל כי לק הוא. מהפעלי' [ג]שהלמ"ד שלהם נח נעלם כמו תכלית [ד]שנאה ואחר כן פי' הנשך והתרבית גם מ"ם מרבית נוסף כמו מ"ם ואבן [ה]משכית: (לח) וטעם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרשה הנזכרת בעבור גאולת הארץ. והזכיר פרשת ומטה ידו עמך בעבור שיזכיר הישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שילא ביובל והנה כל פרשת הסדר דבקה: (לט) ונמכר לך. הוא מעצמו או גנב ממך [ו]ומכרוהו בבית דין: (מא) היא ובניו עמו. זה שהעמת קו חכמים ועבדו לעולם: (מב) וטעם כי עבדי הם. כי אני קניתים מבית עבדים: תידה

פירוש על אבן עזרא

[ש](תהלים קי"ב ו'). [ת](שם ל"ד י"ח). [א](ב"מ ד' ס' ע"ב). [ב](ירמיה כ"ג כ"ו). [ג]ר"ל הרבית שרשו רבה. [ד](תהלים קל"ט כ"ב) שרשו כלה. [ה]שרשו שכה. [ו]ר"ל גנב ממון. אף

ספורנו

(לה) והחזקת בו. להקימו: (לו) אל תקח מאתו. כי זה דרך נאות להקימו כשתלוהו בלי נשך ותרבית: וחי אחיך עמך. וזה תעשה כשים לאל ידך די לחיות אתה ולהלותו כאמרם ז"ל (מציעא פרק אלו מציאות) חייך קודמים לחיי חברך: (לח) להיות לכם לאלהים. שיהיה התכלית המכוון ממנו מושג בין כלכם ולכן ראוי שיהיה סדר המדינות בכם באופן שתוכלו כלכם לחיות זה עם זה ותעזרו זה את זה להשלים המכוון: (מ) כשכיר כתושב יהיה עמך. הקנוי קנין שש שנים יהיה אצלך כשכיר שנה בשנה והקנוי קנין יובל יהיה אצלך כשכיר שהתיישב עמך לשנים רבות: (מב) כי עבדי הם. אע"פ שהלך זה וקנה אדון לעצמו היה ראוי לכל שעבוד מכל מקום מלך מה שהוא עבדי אין בידו למכור עצמו לעבדות מוחלט

פירוש רשב"ם

(לג) ואשר יגאל מן הלוים. כמו שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים. והוא ירצה לגאול. ואין לו בזה לגאול. ויצא ממכר בית וגו' כלומר תשוב לו בחנם: ושדה מגרש. כמפורש באלה שמעי: (לט) עבדת עבד. לרדותו בפרך כעבד כנען: או

מג לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃ מד וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ מה וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ מו וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ׃ ס

שביעי מז וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר׃ מח אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃ מט אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל׃ נ וְחִשַּׁב עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ׃ נא אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ נב וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ נג כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ נד וְאִם־לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ מפטיר

נה כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם

אני

אונקלוס

מג לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ׃ מד וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ דִּיהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא דִּבְסַחְרָנֵיכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוֹן עַבְדִּין וְאַמְהָן׃ מה וְאַף מִבְּנֵי תוֹתָבַיָּא עַרְלַיָּא דְּדָיְרִין עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוֹן וּמִזַּרְעִיַּתְהוֹן דְּעִמְּכוֹן דְּאִתְיְלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא׃ מו וְתַחְסְנוּן יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בָּתְרֵיכוֹן לְמֵירַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בַּאֲחוּהִי לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ׃ מז וַאֲרֵי תַדְבֵּיק יַד עָרֵל וְתוֹתָב עִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן אָחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַּבַּן לְעָרֵל תּוֹתָב דְּעִמָּךְ אוֹ לְאַרְמַאי מִזַּרְעִית גִּיוֹרָא׃ מח בָּתַר דְּיִזְדַּבַּן פּוּרְקָנָא תְּהֵא לֵיהּ חַד מֵאֲחוֹהִי יִפְרְקִנֵּיהּ׃ מט אוֹ אַחְבּוּהִי אוֹ בַּר אַחְבּוּהִי יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ מִקָּרִיב בִּשְׂרֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ דְתַדְבֵּק יְדֵיהּ וְיִתְפָּרַק׃ נ וְיִחַשֵּׁב עִם זָבְנֵיהּ מִשַּׁתָּא דְּאִזְדַּבַּן לֵיהּ עַד שַׁתָּא דְּיוֹבֵלָא וִיהֵי כְּסַף זְבִינוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי אֲגִירָא יְהֵי עִמֵּיהּ׃ נא אִם עוֹד סַגִּיאוּת בִּשְׁנַיָּא לְפוּמְהֶן יָתֵיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף זְבִינוֹהִי׃ נב וְאִם זְעֵיר אִשְׁתְּאַר בִּשְׁנַיָּא עַד שַׁתָּא דְּיוֹבֵלָא וְיִחַשֵּׁב לֵיהּ כְּפוּם שְׁנוֹהִי יָתֵיב יָת פּוּרְקָנֵיהּ׃ נג כַּאֲגִיר שְׁנָה בִּשְׁנָה יְהֵי עִמֵּיהּ לָא יִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָךְ׃ נד וְאִם לָא יִתְפָּרַק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בְּשַׁתָּא דְּיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ נה אֲרֵי דִּי לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַבְדִּין עַבְדַּי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יָתְהוֹן

מארעא

מסרה מג בפרך, ג'. מאלהיך, הס"ם לפי ובמאליך. מד סביבתיכם, ב' ח"ו ומלא ב' יתירין. מה וגם, י"ג ר"פ. התושבים, מלא דמלא. הגרים, ד' מלא. וממשפחתם, ל' ומ' ממשפחתם. הולידו, ב' א' חסר דין מלא דמלא. מו והתנחלתם, בס"פ אין בגוי"ן מתג. אתם, חסר. לבניכם, מלא. אחריכם, מלא. לעלם, י"ם חסר. בהם תעבדו, ב' בלי'. תעבדו, חסר. ובאחיכם, ג' מלין בקדמא ומהפך בתר סיפא ומלא. לא תרדה, ב' ובפרכין. מז תשיג, מלא. ותושב, בטעמא. ומך, ל'. וח' וסם מך. ונמכר, ה"כף בטע"ם. לגר, ל'. לעקר, ל'. משפחת, ל' בקיפרא. מח נמכר, הכף בטעם. נו, דגוש מד"ד. מט דדו, כולה חסר בת"ח. השיגה, ל' ומלא ומ' והשיגה. נ קנהו, חסר דחסר. היבל, חסר. נא אם, ז' ר"פ בקיפרא. רבות, מלא. לפיהן, מלא מטעם ח"ב מן סד סד מד ן ומד מ'. ישיב, מלא. נב ואם, בטוב פ' אין טוי"ו בגעיא. היבל, חסר. שניו, ב' ומלא. ישיב, כ"ד. נג כשכיר, ל' מלא. בפרך, הב' דגש מדין ח"א כמדע. לעיניך, מ' גר בלא, הב' בגוי"ה. היבל, חסר. ובניו, ב' ומלא. נה כי לי, בהמלוסך כי לי כל בכור, כי במונח ודין במקף וסי' עבדים זכיין בכבלים מתיבן. הוצאתי, מלא דמלא. אותם, מלא.

ת"א וגם מבני יבמות עח עם סוטה ג גיטין לח קדושין סו. אשר הולידו יבמות עח סוטה ט. והתנחלתם מגילה כג כתובות מג חיר פא גיטין לח קדושין יז כב נדה קי. לרשת אחוזה כתובות יג. לעלם בהם תעבדו ברכות מז סוטה ג גיטין לח קדושין כב נדה מז. וכי תשיג קדושין יז. לגר תושב עמך או לעקר שם כ ב"ק קיג ערכין ל. אחד מאחיו קדושין כא. או דדו או בן דדו יגאלנו יבמות כב קדושין כא כא. או השיגה ידו שם טו. ממשפחתו יגאלנו יבמות כב קדושין טו כא. וחשב עם קנהו שם יז יח קמא קיג. כימי שכיר קדושין כ כא ערכין ל. אם עוד רבות בשנים קדושין כ ערכין ל. ישיב גאלתו קדושין ח יז. מכסף מקנתו קדושין ח יד יז ערכין ל. ואם מעט נשאר בשנים קדושין כ. כפי שניו קדושין שם ערכין שם. ואם לא יגאל באלה קדושין שם. ויצא בשנת היובל שם. כי לי בני ישראל עבדים שם כב קמא קיז מליעא י בתרא י.

רש"י

עבדי הם. (ת"כ) שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא. שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמר ויראת: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. א"ת אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל. באומות איני מושל. שהרי הזהרתני (דברים כ) לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני: מאת הגוים. הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: (מה) וגם מבני התושבים. (קדושין סז) שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו. אותם תקנו: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם: והתנחלתם. כמו והתחזקתם: איש באחיו. להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: (מז) יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגומו ערל ותותב. וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו

עמו

דִי בְּנִימוּסֵי וּבֵין עַבְדַיָא: (מג) לָא תִשְׁתַּעְבְּדוּן בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ: (מד) בְּרַם עַבְדֵיכוֹן וְאַמְהָתֵיכוֹן דִיהוֹן לְכוֹן מִן אַמְהָתְכוֹן דְּמִן עַמְמַיָא דִי בְּחַזְרָנוּתֵיכוֹן מִנְהוֹן תִּזְבְּנוּן עַבְדִין וְאַמְהָן: (מה) וְאוּף מִבְּנֵי תוֹתָבַיָא עַרְלַיָא דְדַיְירִין עִמְּכוֹן מִנְהוֹן תִּזְבְּנוּן וּמִן יִחוּסֵיהוֹן דְעִמְּכוֹן דְאִתְיְלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וְלָא מִן כְּנַעֲנָאֵי יְהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא: (מו) וְתַחְסְנוּן יַתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן לִירוּתַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבְאַחוּכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ לָא תִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ: (מז) וַאֲרוּם תַּאֲרַע יַת עָרֵל וְתוֹתָב דְעִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן אָחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַבַּן לְעָרֵל תּוֹתָב דְעִמָּךְ אוֹ לְשָׁרִישׁ פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה לְמִשְׁמְשָׁא לָהּ וּלְפַלְחָהָא דְמִזַרְעִית גִיוֹרָא: (מח) בָּתַר דְיִשְׁתְּמוֹדַע לְכוֹן דְיִזְדַבַּן מִן יַד פּוּרְקָנָא יְהֵי לֵיהּ חַד מִן אַחוֹי יִפְרְקִינֵיהּ: (מט) אוֹ אַחְבּוֹי אוֹ בַר אַחְבּוֹי יִפְרְקִינֵיהּ אוֹ מִקָרִיב בִּישְׂרֵיהּ מִזַרְעִיתֵיהּ יִפְרְקִינֵיהּ אוֹ תַּאֲרַע יְדֵיהּ אוֹ יַד דְצִבּוּרָא וְיִתְפָּרִיק: (נ) וְיִדַיֵיק עִם עַרְלָאָה דִזְבְנֵיהּ מִשַּׁתָּא דְיִזְדַבַּן לֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבְלָא וִיהֵי כְּסַף זְבִינוֹי בְּמִנְיַן שְׁנַיָא הֵי כְיוֹמֵי אַגִירָא יְהֵי עִמֵּיהּ: (נא) אִין עַד בְּדוּן אִית סַגִי בִּשְׁנַיָא לְפוּם סְכוּמְהוֹן יָתִיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף זְבִינוֹי: (נב) וְאִם קַלִיל יִשְׁתְּיַירוּן בִּשְׁנַיָא עַד שַׁתָּא דְיוֹבְלָא וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כְּפוּם סְכוּם שְׁנוֹי יָתִיב יַת פּוּרְקָנֵיהּ: (נג) הֵי כְאַגִיר שְׁנָא בִּשְׁנָא יְהֵי עִמֵּיהּ לָא יִשְׁעַבֵּיד בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְאַנְתְּ חָמֵי לֵיהּ: (נד) וְאִין לָא יִתְפָּרַק בְּאִלֵין שְׁנַיָא וַיִּפּוֹק בַּר חוֹרִין בְּשַׁתָּא דְיוֹבְלָא הוּא וּבְנוֹי עִמֵּיהּ: (נה) אֲרוּם דִילִי הִינוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּעְבְּדִין לְאוֹרַיְתִי עַבְדֵי הִינוּן

דאפיקית

בעל הטורים

יהיה עמך עד שילה ולפי' ביומו אם יכלה יחזור: (מח) הוליכו ב' במסו' הכא ולידך אשר הולידו ברים במוכרם (ביחזקאל מז) בענין חלוקות הארץ שלוה לימן לגרים חלק בארץ שאע"פ שנגאלה הארץ לא נטלו גרים חלק בארץ לע"ל יטלו חלק בארץ: (נ) והתנחלתם אותם לבניכם ב' הכא ולידך והתנחלתם את הארץ זה שאמרו חכמים דעבד אתקש לקרקעות לקנות בכסף בשטר ובחזקה: (מט) בן דדו ט"ו אותיות בן דוד: (נא) אם עוד רבות בשנים רבות בגי' יובל בגרשון כסף: (נב) שניו ב' הכא ולידך (קהלת ו) ורב שיהיו ימי שניו (איוב לו) מספר שניו ולא חקר פי' כפי שניו בין אם רבים כדכתיב ורב שיהיו ימי שניו או מועטים כמו מתי מספר לפולם ישיב גאולתו.

יונתן

(מה) תותביא ערליא פי' תושב ערל מדכתיב בפרשה גר ותושב וכן במ"כ דייק מקראי פ"ם: (מז) לשרים פולחנא נוכראה לשמשא וכו' נ"ל פירושא כדמפרש רש"י: (מח) בתר דישתמודע פי' מכף אחרי שיודע להם שמכרוהו יגאלהו ואין להמתין עד שיטמע וכן במ"כ: (מט) ידא דציבורא פי' אם לא יגאלהו אחד ממשפחתו מחויב הציבור לפדותו מדכתיב אחד מאחיו: (נג) ואנת חמי מדכתיב לעיניך כדפירש"י: (נה) משתעבדין לאורייתא פי' ישראל משועבדים לתורתי לנהוג בה יומם ולילה י"ד פעמים כתיב יובל כנגד י"ד יובלות שהיו בארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה ומספר

לשמרה

עשר

רש"י

עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר. (קדושין כ ע"א) זה הגוי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"ז עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: (מח) גאלה תהיה לו. מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל שהרי יובל יוצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידיך הכתוב מדבר ואעפ"כ לא תבא עליו (ב"ק קי"ג) בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה הגוי עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שני' ובא ליגאל ינכה לו חמש' מנים ויתן לו העבד ט"ו מנים וזהו והי' כסף ממכרו במספר שנים: (נ) כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאלו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו: (נא) ואם עוד רבות בשנים. עד היובל: לפיהן. הכל כמו שפירשתי: (נג) לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ואתה רואה: (נד) (הוא ובניו עמו. הגוי חייב במזונות בניו): ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: (נה) כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם: אני ה' אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה:

לא

רמב"ן

התושב עמנו והנמכר לעקר משפחת הגר שהוא עכו"ם עצמו. ויהיה מלשון עקר שרשוהי. ואמר משפחת גר שהגר ותושב שהשיגה ידו עמנו הוא הגר כאשר שמך עמו שימכר לעקר משפחתו ולזה הכתוב שחייב לו גאולה והיא מלות עשה לכל ישראל שנגאל אותו ואמר כך לזה בקרובים שהם קודמים. וטעם המלוה בזה בדי שלא יטמע וילמד ממעשיהם כי באחר הנמכרים שגאולה בקרובים רשות. ולכך אמר כאן כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם לומר אע"פ שאין הגר תושב והעקר חייבין במלות היובל לא

היא מלוה קבלנוה. וטעם ובאחיכם בני ישראל. שתעשה הפרש בין אחיך ובין הנכרי: (מז) או לעקר. כמו שרש והטעם שטב לדת ישראל הוא ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשך 'הפך וכן ואת קוסיהם 'תעקר: (מט) או השינה ידו. שמלא אבדה או ירש ממון מת ממשפחתו. והזכיר בתחל' האח והמשפחה כי הוא הדבר הנמלא ברוב: (נ) קנהו. בה"א ובלא ה"א שוה: המכרו. שם הפעל מבנין נפעל והשנים שיעמוד עמו כימי שכיר יהיה: (נא) וי"ו ואם עוד רבות בשנים. לכמ"א רפה בלשון ישמעאל והטעם בין היות השני' שנשארות רבות או מועטות: לפיהן ישיב גאלתו. על כסף מקנתו כן ישב לו: (נג) כשכיר שנה. להוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך לא נמצא הגר לרדות בו בפרך: (נד) ואם לא יגאל באלה. בשנים הנשארות ליובל וי"א על ידי אלה שהזכירים: (נה) כי לי בני ישראל טעם שהודיענו כן אחר הקונה העבד שישראל: (א) לא תעשו

לכם

אבן עזרא

(מג) תרדה בו. כטעם ממשלה: בפרך. כדברי המתרגם אלמית: (מד) מאת הגוים אשר סביבתיכם. כעמון ומואב ואדום וארם: (מה) וגם מבני התושבים. שדרים בארץ כנען שהיא אללכם והם מהגוים הנזכרים או מלרים וכל עם מוץ משבעת הגוי' כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמ' והנה אסור אפילו להשכילם ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני כל הגר הגר בארץ כנען ואינני כנעני בייחומו או הם ידעו לפוליא זה הדבר לאמתו כי דעתנו נקלה כנגד דעתם: (מו) והתנחלתם. 'מבנין התפעל וכמוהו "והתאויתם לכם: לעלם בהם תעבדו. "מותרים רק אשר מלאנו חז"ל שאמרו כי

פירוש על אבן עזרא

'אף שהוא בעל יולא. "(במדבר ל"ד י'). "(יהושע י"א י'). '(תהלים נ"ב ז'). "ר"ל רשות לעבוד בהם לעולם. 'לים כאן שום בדמות בערלין לריך תקון וכל"ל: (אם עוד רבות בשנים. ואם מעט נשאר בשנים. והטעם בין היות השנים הנשארות רבות או מועטות. "לפיהן ישיב גאלתו על כסף מקנתו. וחשב לו. וי"ו וחשב כפ"א רפה בלשון ישמעאל. והטעם כן יחשב לו.) "כבר אמר כימי שכיר יהיה עמו. וחזר ואמר כשכיר שנה בשנה יהי' עמו, להוסיף לא ירדנו בפרך. "ר"ל שלא נעזוב הגר לרדות בו בפרך אם עינינו רואות כך. וכן הוא במ"כ אין אתה מלוה אלא לעיניך. "ר"ל להודיענו שמוכרים לו העבד עד היובל. כי רק ב"ש אנחנו עבדים לעולם.

ר"ל

ספורנו

תושבים: (מח) אחרי נמכר גאלה תהיה לו. כבר באמרו ז"ל (סנהדרין) שלא תאמר הואיל ואמר שהלך זה ונעשה משמש לע"ז אדשה אבן אחר הנופל ה"ל אחרי נמכר גאולה תהיה לו: (נ) וחשב עם קונהו. אע"פ שהקונה הוא כותי כנוס תחת ידך וקנה שלא כהוגן לא ימשכנו ויצא: (נא) אם עוד רבות בשנים. אין ספק שאחר שהלא העבד בבית אדוניו זמן רב תהיה פעולתו יותר מעולה ממה שהיתה בתחלת הכנסו לעבוד לכן אמר שאע"פ שיש זמן הרבה עד סוף זמן ממכרו ואין ספק שלא היתה פעולתו על אותו השלימות שהיתה עתידה להיות אם היה יושב כל הזמן מ"מ יגרע בדמי המכר כפי כסף מקנתו כאמרם ז"ל בשני מערכים נתרבה כספו מכסף מקנתו: (נב) ואם מעט נשאר. באופן שהמכר שני הפעולה הטובה שעברו פורק על שהאור כפי חשבון המכר יגרע הראוי לפעולת השנים שעברו כאמרם שם נתמעט כספו כפי שניו:

לא

פירוש רשב"ם

(מז) או לעקר. שנעקר מזה המלכות רחוק מארציכם. לא תושב ולא גר ולא גוי ואזרח:

משכית

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כו א לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֺת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ב אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה: פ פ פ

ל"ו פסו"ל לחמ"ה סימן: ומפטירין ויאמר ירמיהו בירמיה בסי' ל"ב:

ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם: ד וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ: ה וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם: שני ו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם: ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם
ונפלו

מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: א לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֶלֶם וְקָמָא לָא תְקִימוּן לְכוֹן וְאֶבֶן סְגִידָא לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ב יָת יוֹמֵי שַׁבְּיָא דִּילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ: פ פ פ

ג אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת פִּקּוֹדַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן: ד וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ: ה וִיעָרַע לְכוֹן דַּיָשָׁא לִקְטָפָא וְקִטָפָא יְעָרַע לְאַפּוֹקֵי בַר זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמְכוֹן לְמִסְבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן: ו וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמַנִיד וַאֲבַטֵּל חַיְתָא בִישְׁתָא מִן אַרְעָא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא יְעִדּוּן בְּאַרְעֲכוֹן: ז וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן
לחרבא

מסרה כו א לא תעשו, ח"ג פסוקי' ב' לא. אלילם, מלא י"ק וחו"ס ות' כ"ב. ופסל, ל'. תקימו, מלא. משכית, מלא ושין שמאלי. להשתחות, במד ו'. אני ה', כ"ב פ"פ בסיפרא. ב שבתתי, כולם חסר. תשמרו, כולם ח"ו. תיראו, כולם מלא. אני ה', ו' פ"פ. ג אם, ז' ר"פ בסיפרא. בחקתי, תקום דקדי' למלות ו'. מצותי, כולם חסר. ועשיתם, מלא. ד גשמיכם, ל' ומלא. ונתנה, נסינה יבולה ד'. יבולה, מלא. השדה, ל'. ה והשיג. מלא. דיש, חד י' כתיב. בציר, מלא. ובציר, מלא. ישיג, מלא. לשבע, ד' וחסר. ו שלום, מלא. מחריד, מלא. והשבתי, י"ב. השבת, כולם חסר. ז איביכם, כולם חסר ו'.

ת"א ואבן משכית לא תתנו בארצכם מגילה כב. אם בחקתי תלכו קדושין פא בפרק פם האלילים ה. ונתתי גשמיכם בעתם תענית כב. ונתתי שלום בארץ שם. וחרב לא תעבר שם.

רש"י

(א) לא תעשו לכם אלילים. (ת"כ) כנגד זה הנמכר לנכרי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"ז אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו. ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחל' הזהיר על השביעי' ואם חמד ממון ונחשד על השביעי' סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו'. דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה בריבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לנכרי: ואבן משכית. לשון כסוי כמו (שמות לג) ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבני': להשתחות עליה. אפי' לשמים לפי שהשתחואה בפשוט ידים ורגלים היא והתורה אסרה לעשות כן חוץ מן המקדש: (ב) אני ה'. נאמן לשלם שכר:

חסלת פרשת בהר.

(ג) אם בחקתי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיי' אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה: ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנא' (דברים ה) ולמדתם אותם ושמרתם לעשות: (ד) בעתם. (ת"כ תענית כג) בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון (בלילי רביעית. רש"י ישן) בלילי שבתות: ועץ השדה. (ת"כ) הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות: (ה) והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע. (ת"כ) אוכל קמעא והוא מתברך במעיו: (ו) ונתתי שלום. שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלו' בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר (ישעיה מה) *עושה שלום ובורא את הכל: וחרב לא תעבר בארצכם. (ת"כ) אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור

ספורנו

(א) לא תעשו לכם. אע"פ שתשתעבדו לאומות כמו שעשה זה שמכר עצמו לעכו"ם לא תמירו כבודכם בלא יועיל וזה שלא יעשו כמו שהזכירו ז"ל שעשו רבים בעת הגולה שאמרו לנביאים עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה יש לזה על זה כלום. וזה כי אפילו אחר כל שעבוד אתם עבדי כמו שהזכירו חז"ל שהשיבו הנביאים ע"ז כאמרם כורש עבדי נבוכדנצר עבדי עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי: כי אני ה' אלהיכם. אפילו בימי השעבוד כאמרו ואף גם זאת לא מאסתים כי אני ה' אלהיהם: (ב) את שבתתי תשמרו. אף בימי השעבוד אע"פ שהמנוחה בהם זכר למכות אף בימי גלותכם בארץ אויביכם: ומקדשי תיראו. המקומות המקודשים בגלות והם בתי כנסיות ובתי מדרשות אע"פ שחרב בה"מ כאמרו ואהי להם למקדש מעט ואמרו ז"ל (מגלה פרק בני העיר) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות:

(ג) אם בחקתי תלכו. חוקות הם גזרות מלך שיתנהג האדם בהם בהשתדלות עסקי חייו והתנהגו בהם יקרא הליכה כאמרו במוקותיהם לא תלכו וכן ואת חקותי תשמרו ללכת בהם וכן בחקות החיים הלך: ואת מצותי תשמרו. הנה השמירה במצות היא ההשגחה באופן עשייתם והמכוון מהם אם בעיון נאות כאמרם ז"ל שמור זו משנה. אמר אם כן אם תתנהגו בדרכי האל ית' הכלליים בחלק המעשי בתורתו ותעיינו במצות לדעת אופן עשייתן ותכלית ובזה תשלימו כונתו להיותכם בצלמו כדמותו: ועשיתם אתם. ואז יהי' לכם זה השלימות בקנין באופן שתעשו אותם כמו פועלים הטוב ברצון נפשכם לא כמלווים ועושי' מיראה אשר בזה יהיה העושה מתפעל בלד מה שבל תעשו מאהבה חפצים ברצון האל ית' כאמר' (אבו') עשה רצונו כרצונך: (ז) ורדפתם את איביכם. בזולת מלחמתכם כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו
חללי

פירוש רשב"ם

(א) משכית מן שכה כמו תרבית מן רבה. ואינו מוצא לו חבר כי אם חברו עברו משכיות לבב. לשון ראיות לבבו. אף כאן אבן רואה שיש לו בה צלמים וציורים להסתכל בהן:
וישן

* לא מצאנו בכל המקרא לשון זה, אבל מצאנו עושה שלום ובורא רע. גם במסכת ברכ' וכן הוא אומר עושה שלום ובורא רע, מגיד שהשלום שקול כנגד הכל.

ירושלמי

דְּאַפֵּיקִית יַתְהוֹן פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (א) לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלְמִין וְקָמַתִין מְטוּל סִגְדָא לָא תְקוּמוּן לְכוֹן וְאֶבֶן מְצַיֵּיר לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִגְחַן עֲלָהּ בְּרַם סְטִיו חֲקִיק בְּצִיוּרִין וּדְיוֹקְנִין תְּשַׁוּוּן בְּאַרְעִית מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא לְמִסְגּוֹד לֵהּ אֲרוּם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

[(א) וְאֶבֶן דְּטָעוּ:]

(ב) יַת יוֹמֵי שְׁבַיָּא דִּילִי תִּטְרוּן וּלְבֵית מוּקְדְּשִׁי תְּהוֹן אָזְלִין בִּדְחַלְתִּי אֲנָא יְיָ:

פ פ פ

יונתן בן עוזיאל

אם בחקתי אִין בִּקְיָמַי אוֹרַיְיתִי תְּהָכוּן וְיַת סִדְרֵי דִינֵי תִּנְטְרוּן וְתַעַבְדוּן יַתְהוֹן: (ד) וְאֶתֵּן מִטְרַיָּא דְאַרְעֲכוֹן בְּעִידָנְהוֹן בְּכִיר וְלָקִישׁ וְתִתֵּן אַרְעָא פֵּירֵי עֲלַלְתָּא וְאִילָן דְּאַנְפֵּי בָרָא יַצְלַח בְּפֵירוֹי: (ה) וְיַעֲרַע לְכוֹן דְּרָכָא יַת קִטְפָא וְקִטְפָא יַעֲרַע אַסְקוּת בַּר זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמֵיכוֹן וְתִשְׂבְּעוּן וְתֵיתְבוּן לְרוֹחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן: (ו) וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמַנִיט וְאֲבַטֵּל רְשׁוּת חֵיוַת בָּרָא מִן אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁלוּפֵי חֶרֶב לָא יֶעְדוּן בְּאַרְעֲכוֹן: (ז) וְתִרְדְּפוּן יַת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן תְּבִירֵי חֶרֶב: (ח) וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן

חמשה

בעל הטורים

עשר פעמים גאולה יגאלנו וגאל כנגד עשרה עשר ברכות לכן לריך לעמוד גאולה לתפלה: (א) ופסל הפ"א עקומה לומר לך שהודה בע"ז כאילו כופר בכל התורה כולה שנאמר שמפיקים פיהו של הקב"ה: (ב) את שבתותי תשמרו סמך לע"ז שמקול שבת כנגד ע"ז וסמך לו את מקדשי תיראו שאין ב"ה דומה שבת. את שבתותי תשמרו הרי שכתב בשירה אשר הבנת שמור את יום השבת הרי שמירה לפניו שלריך שמירה בין מלפניו בין מלאחריו מוספות מחול על הקודש:

(ג) אם בחקתי (הלכו) בגי' עמלים דברי תורה. סמך אם בחקתי לשבת וע"ז לומר שמקולים הם כל המצות והמקים ועוד סמך שבתות לומפי גשמיכם בעתם דהיינו בלילי שבתות. אם בחקתי תלכו ראשי תיבות אבת שהלכו בדרכי אבות. בחקתי תלכו היא הירלא וכתיב ירלאת י"י היא אולרו. אם תלכו אולרותי אמלא אולרותיכם ועתים אתם אותיות אמת אי נמי שתתעסקו בתורה דכתיב ביה עשייה שכל טוב לכל עושיהם. עשרה פסוקים מאם בחקתי (ר"ל עד ונתתי וק"ל) עד ואולך אתכם קוממיות. כנגד עשרה ברכות שברכן לך. וכנגד עשרה הדברות: (ה) לשבע ד' במסורה הכא (ואכלתם לחמכם לשבע) ואידך ואכלתם לשבע דפ' נהר) ואידך בשבחנו על פיר הנהר ואכלתם לשבע ואידך לידה שלא להם לשבע בכולן תחכיר שובע על הלחם או על הפירות בשביל שהוא כתוב על מקום ייטוב לכל כשהיו במדבר לומר לידה שלא להם לשבע: שהולך ליתן כל לידתם לשבע. לשבע בגי' אפילו אוכל קימעה: (ו) שלום סופיום לשמו שמו שלום. והשבתי חיה רעה (עם התיבות) בגי' אלו ארבעה מלכיות בבל

יונתן

לשמרה ולעבדה ולא עבודת פרך: (א) וקמתין פי' מלבות. מטול סגודא פי' בשביל השתחויה. ברם סטיו סקיק בליורין ודיוקנין פי' רק רלפה המקדש מעשו בה ליורין ודמותים לפי' שהשתחויה במקדש בפשוט ידים ורגלים היה אף"כ מותר כדאיתא במגילה פרק הקורא ע"ש דיליף ואבן משכית לא תתנו בארצכם: (ב) בדחלתי לאפוקי שלא יכנס למקדש במקלו ובמנעלו ובפונדתו וכו' או הפי' שילך במקדש על דרך בירא"ך: (ג) אין בקימי אורייתא דאם בקיום המצות פה כתיב ואת מצותי תשמרו כדפירש"י: (ד) בכיר ולקיש פי' יורה ומלקוש ודייק מדכתיב בעתם היינו שהיא רביעה הטפלת בחשון. ואילן דאנפי ברא פי' אילן סרק והיינו אנפי ברא פי' ביער שאינו עושה פרי כדאיתא בת"כ: (ו) ואבטל רשות חיות ללונו גם שיהיו חיות בארץ לא יהיה רשות להזיק. ושלופי חרב לא יעידון לתרגומו לא קאי אחרב ממש אלא אבעלי מלחמה ומה שמתרגם גם באונקלוס לא יעידון כבר כתב המתורגמן בערכו שהיא תרגום של העברה אמנם גם שפירושו העברה כאשר כן אות על הרוב מפורש בכ"מ שמעתי מפי אחי הגדול האלוף מוהר"ר נפתלי נר"ו שהיה מיישב לפי הדרך ומנהג הרבה ארצות ומדינות בשעת שלום ומלחמה אינם מניחים לעבור שום איש וחרבו על ירכו ואמנם מפירין ומסלקין ממנו כלי זיינו ביד השוטר ושלוק הפיר ולכן אמנם

נעם

רמב"ן

לא יקנו את עבדי לכם לעבדים: (א) לא תעשו לכם אלילם. כנגד זה הנמכר לגוי הכתוב מדבר שלא יאמר הואיל ורבי עובד ע"ז אף אני אעבוד ע"ז הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות הואיל ורבי מחלל שבת אף אני אחלל שבת ת"ל לא תעשו לכם אלילים: (ב) את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו. הזהיר כן הכתוב על המצות לשון ת"כ. ופירושה שהזכיר הכתוב ע"א ושבת שיזהר בהן העבד הנמכר לגוי ומורא המקדש שיצא שם ברגלים ויירא ממנו והוא הדין לכל המצות. אבל הזכיר אלה שהן אבות ללמד על כולן ויש גורסין הזהיר כאן ואם הנרצה כך רמז שכל המצות בכלל השבת והמקדש והמשכיל יבין:

חסלת בהר סיני

(ד) ונתתי גשמיכם בעתם. הקדים דבר הגשמים כי בבואם בעתם כאשר יאות יהיה האויר זך וטוב והמעיינות והנהרו' טובים ויהיה זה סבת בריאות לגופים והפירות כלם ירבו ויתברכו בהן כאשר יאמר ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו והנה עם זה לא ישלט האדם ולא יהיה בהם משכלה ועקרה ובבהמתם וימלאו ימיהם כי בהיות הגופים גדולים ובריאים יתקיימו כימי האדם והנה היא גדולה שבברכות והנה אמר כי השמי' יענו את הארץ בגשמים בעתם והארץ תענה את יבולה והיא הלמח ובעלי נפש התלויה בבהמה וחיה ורמש ועוף גם הדגים כי הארץ תכלול הכדור התחתון כלו כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ויכלו השמים והארץ וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומו' וכן ברוב מקומות הכתוב והנה כל התולדות שבתחתונים יובל הארץ:

(ו) ונתתי שלום בארץ. שיהיה שלום ביניכם ולא תלחמו איש באחיו. או השלום הוא שישבית חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארלכם כלל אבל אתם תרדפו את אויביכם לגאת אליהם למלחמה ויפלו. ועל דרך האמת שיתן השלום מחובר בארץ והוא שלום השכל השקול כנגד הכל: והשבתי חיה רעה מן הארץ. על דעת ר' יהודה שאמר מעבירן מן העולם הוא כפשוטו שלא יבואו חיות רעות בארלכם כי בהיות השבע וברכות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תבאנה חיות ביטוב ועל דעת רבי שמעון שאמר משביתן שלא יזיקו יאמר והשבתי חיה רעה מן הארץ והוא הנכון כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצות כאשר היה העולם מתחלתו קודם חטאו של אדם אין חיה ורמש ממית האדם כמו

שאמרו

אבן עזרא

לכם אלילם. בעבור שנמכר לגוי הזהיר על ע"ז שלא ישמע אדוניו בפסל ולא יעבוד אדוניו בשבת ובזה [פ]יקנהו הנכרי: (ב) ומקדשי תיראו. שיתא למקדש שלש רגלים ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואמר בכם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרים: ופסל. ידוע. ומלבה לפסל: משכית. שם כמו מרבית וטעמו אבן מלויירת מגזרת שברו משכיות [צ]לבב שכיות [ק]החמדה: לא תתנו בארצכם. זה משפט ע"ז [ר]במרקולים: כי אני ה' אלהיכם. לי תשתחוו ונתרגם [ש]ירושלמי כן: (ב) את שבתותי תשמרו. שנות השמיטה: ומקדשי תיראו. שבת היובל כי כן כתוב קדש תהי' לכם [ת]ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטעם ומדי [א]שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכיר' להשתחוות עליו והטעם שתבואו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית רק מקדשי והנה הזכיר היום הנכבד [ב]כי הוא נכבד לעבודת השם כאשר [ג]פירשתי וגם הזכיר המקום הנכבד. וטעם אני ה'. ששבתי מכל מלאכה בשבת וכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת [ד]תיראו: חסלת בהר סיני

(ג) אם בחקתי. תשמרו ועשיתם. מלוה ללמוד [ה]וללמד ולעשות. וי"ו ונתתי כוי"ו והארץ היתה תהו ובהו ולעולם כאשר המל' מלרע עם וי"ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ ממתי [ו]מעט: (ד) יבולה. מן כי בוא הכי' ישאו לו [ז]ולא נדע אם היו"ד שרש או איננו שרש [ח]כמלת יקום: (ה) דיש את בציר. והב' השבלר כאשר את מעשיך מן [ט]השדה' וכו': לשבע. שם הפועל: לבטח. בלמ"ד ובמקרונו שוב [י]וכן מלת [כ]לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר. וטעם וישבתם לבטח. כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומו' וטעם לא תוסף את כחה לך נע ונד: (ז) ונתתי שלום בארץ. [ל]בניכם: ואין מחריד. לא מחיה רעה ולא מאויב רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם והטעם כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מהאויבי' וככל הודעתיך בספר מאזני' כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים הן [מ]חשבון ומנהג הערבה לומר אחד לעשר כמו כי עתה [נ]כמונו עשר' אלפים

וסה

פירוש על אבן עזרא

[פ]ר"ל נתכלי זה. [צ](תהלים ע"ג). [ק](ישעיה ב' ע"ז). [ר]ודע שעבודת מרקולים היה שמשימין שתי אבנים זו בלד זו וזו על גביהן וזורקין מרחוק אבנים עליהם כמו שהיא בגמ' ע"ז. [ש]איננו בירושלמי. אולי הבין כן מתיב"ע. [ת](למעל כ"ה י"ב). [א](ישעיה ס"ו כ"ג). [ב]ר"ל השבת. [ג](בראשית ב' ג'). [ד]ר"ל שאין הכוונה שייראו מן המקדש אלא שייראו מהי"ם ושיזכרו את השבת כמו הש"י ששבת מכל מלאכה וכבודו דר במקדש. [א]כתב זה ז"ל לפי שאמר תשמרו שר"ל בלב ושידעו הכוונה בהם וכן אמר למען תשכילו את כל אשר תעשון, ואמר ולמדתם ועשיתם, ואמרו רבותינו ז"ל למדו בעבור שתעשו. [ב]בנחי ל"א בקל כמו [ז]מצאתי שני אנשים (ש"א י' ב') וכן בנחי ל"ה כמו ושמרת ועשית (דברים פ"ו י"ב). [ג](איוב מ' כ'). [ד](בראשית ז' ד'. דברים י"א י'). [ה](עמוס כ"ב ע"ה) כ"ל שזה כולל תבואת גורן ותבואת יקב. וזה התבאר מה"ש והשיג לכם דיש את בציר. [י]ר"ל שלא למ"ד כמו וישבתם בעם. ושלא למ"ד בעת בדד. (דברים ל"ג כ"ח). [י](בראשית ד' י"ב). [ח]כי השלום עם האומות כבר אמר וישבתם לבטח בארצכם. [מ]לפי שעשרה הוא סוף החשבון וכולל כל החשבון יצא פעמים לפך החשבון עד גתאת. [נ]והם היו אלף וכאלו להרבות אמר לעשרה.

ש"ב

מִֽהְיֹ֥ת לָהֶ֖ם עֲבָדִ֑ים וָֽאֶשְׁבֹּר֙ מֹטֹ֣ת עֻלְּכֶ֔ם וָֽאוֹלֵ֥ךְ אֶתְכֶ֖ם קֽוֹמְמִיּֽוּת׃ פ
יד וְאִם־לֹ֥א תִשְׁמְע֖וּ לִ֑י וְלֹ֣א תַעֲשׂ֔וּ אֵ֥ת כָּל־הַמִּצְוֺ֖ת הָאֵֽלֶּה׃ טו וְאִם־בְּחֻקֹּתַ֣י תִּמְאָ֔סוּ וְאִ֥ם אֶת־מִשְׁפָּטַ֖י תִּגְעַ֣ל נַפְשְׁכֶ֑ם לְבִלְתִּ֤י עֲשׂוֹת֙ אֶת־כָּל־מִצְוֺתַ֔י לְהַפְרְכֶ֖ם אֶת־בְּרִיתִֽי׃ טז אַף־אֲנִ֞י אֶֽעֱשֶׂה־זֹּ֣את לָכֶ֗ם וְהִפְקַדְתִּ֨י עֲלֵיכֶ֤ם בֶּֽהָלָה֙ אֶת־הַשַּׁחֶ֣פֶת וְאֶת־הַקַּדַּ֔חַת מְכַלּ֥וֹת עֵינַ֖יִם וּמְדִיבֹ֣ת נָ֑פֶשׁ וּזְרַעְתֶּ֤ם לָרִיק֙ זַרְעֲכֶ֔ם וַאֲכָלֻ֖הוּ אֹיְבֵיכֶֽם׃ יז וְנָתַתִּ֤י פָנַי֙ בָּכֶ֔ם וְנִגַּפְתֶּ֖ם לִפְנֵ֣י אֹיְבֵיכֶ֑ם וְרָד֤וּ בָכֶם֙ שֹׂנְאֵיכֶ֔ם וְנַסְתֶּ֖ם וְאֵין־רֹדֵ֥ף אֶתְכֶֽם׃ יח וְאִ֨ם־עַד־אֵ֔לֶּה לֹ֥א תִשְׁמְע֖וּ לִ֑י וְיָֽסַפְתִּי֙

ליסרה

אונקלוס

מִלְמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִין וְתַבְרִית נִיר עַמְמַיָא מִנְכוֹן וְדַבָּרִית יַתְכוֹן בְּחֵירוּתָא: יד וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יַת כָּל פִּקּוֹדַיָא הָאִלֵין: טו וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם יַת דִּינַי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּקּוֹדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן יַת קְיָמִי: טז אַף אֲנָא אַעְבֵּיד דָּא לְכוֹן וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּהוּלְתָא שַׁחַפְתָּא וְקַדַּחְתָּא מְחַשְׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחָן נְפַשׁ וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: יז וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּכוֹן וְתִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִרְדּוּן בְּכוֹן סַנְאֵיכוֹן וְתַעְרְקוּן וְלֵית דְּרָדֵיף יָתְכוֹן: יח וְאִם עַד אִלֵין לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְאוֹסֵף לְמִרְדֵי

יתכון

מסרה, מהיות, ח' חסר בלי'. ואשבר, חסר. מטת, ל' חסר דחסר. עלכם, הענין בקטן ס"ו. ואולך, מלא. קוממיות, ל' מלא דמלא. יד ולא תעשו, ג'. טו אם משפטי, ג'. עשות, מלא. מצותי, בחד ו'. להפרכם, ל'. טז זאת, הדין בדגש מד"ד. לכם, ברביע. והפקדתי, ל' בתורה. בהלה, ל'. ואת הקדחת, ל'. מכלות, ל' מלא. עינים, כ"ט. ומדיבת, ל' מ"י וח"ו. ואכלהו, ב' חסר. יז ונסתי, ד'. ונגפתם, ל'. ורדו, ב'. אויביכם. שנאיכם, ח"ו ומ"י. רדף, כל סו' חסר. יח ואם עד אלה, ב' בתורה.

ת"א ואולך אתכם קוממיות בסלא פה עם סנהדרין ק. ואם לא תשמעו לי מגילה לא. ואם בחקתי תמאסו קדושין סא בסלא עם.. אף אני אעשה שבת לב.

רש"י

כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו (ירמיה כז) עשה לך מוסרות ומוטות קבילייא בלע"ז: קוממיות. בקומה זקופה: (יד) ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלי' בתור' ומה תלמוד לומר לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומתכוין למרוד בו וכן בנמרוד (בראשית י) גבור ציד לפני ה' שמכירו ומתכוין למרוד בו וכן באנשי סדום (שם יג) רעים וחטאים לה' מאד מכירים את רבונם ומתכוונים למרוד בו: ולא תעשו. (ת"כ) משלא תלמדו לא תעשו הרי שתי עבירות: (טו) ואם בחקתי תמאסו. מואס באחרים העושים: משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמים: לבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות: את כל מצותי. כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי. כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושים שונא את החכמים מונע את האחרים כופר במצות כופר בעיקר: (טז) והפקדתי עליכם. וצויתי עליכם: שחפת. חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלעז דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו (דברים לב) כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבות נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו. כל תאו' שאינ' באה ותוחלת ממושכ' קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: (יז) ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שנאיכם. כמשמעו ישלטו בכם. אגדת ת"כ מפרשת זו: אף אני אעשה זאת. איני מדבר אלא באף וכן אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה: בהלה. מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו מכת מותן: את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במט' אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחי' ת"ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחי' אבל אחרים סבורים שיחי' ת"ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינ' מצמחת ומעתה מה אויביכ' באים ואוכלים תלמוד לומ' ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונ' ואינה מצמחת שנה שניי' מצמח' ואויבים באים ומוצאים תבוא' ליתן במצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד. ד"א וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנאמר (איכה ב) אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם: ונתתי פני בכם. כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני אויביכם. (ת"כ) שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ: ורדו בכם שנאיכם. (ת"כ) שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שאומות העולם עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשע' שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר (מיכה ג) ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו': ונסתם. מפני אימה: ואין רדף אתכם. מבלי כח: (יח) ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי. עוד יסורין אחרים: שבע על חטאתיכם. (ת"כ) שבע פורעניות על שבע עבירות

האמורות

רמב"ן

השייכי' מהם והשאר כולם יתקיימו ביסוד יצירת' אבל על דרך האמת הברכות האלה עוד הם ברכות שמים בעליונים כמו שפירשתי ונתתי שלום בארץ ולא תגעל נפשי אתכם וכן והתהלכתי בתוככם רמז למדה שקראו רבותינו שכינה וכן ונתתי משכני בתוככם ואמר שכינה שורה בישראל ואמרו בב"ר עיקר שכינה בתחתונים היתה והנה הוזכר כאן גן עדן והעולם הבא ליודעיו ואלה הברכות בשלמותן לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם ובכין שמים וארץ שלם על מכונתו ואין בתורה ברכות שלמות כאלה שהם דברי הברית והתנאים אשר בין הקב"ה וביניהו. ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות האלה בשלמותן לא הרבים ולא היחידים מהם שלא עלתה זכותם לכך כמו שאמרו על דוד והוא עורר את חניתו על *שמונה מאות חלל והיה מצטער על מאתי' יצתה בת קול ואמרה לו רק בדבר אוריה החתי ועל כן תמצא לרבותינו שיזכירו בפסוקי' האלה לעתיד לבוא מלמד שתנוק ישראל עתיד להיות מושיע וכו' עתיד הקב"ה לטייל עם הצדיקים לעתיד לבוא כי לא נתקיים אבל יתקיים עמנו בזמן השלמות: (טו) ואם בחקתי תמאסו. בעבור היות החקים מצות לא נתגלה טעמם להמון יאמרו הכסילי' יאמרו מה החפץ לשם שלא אלבש הבגד הזה המרוקם ברקמי שש ותכלת ומה נועיל כי נשרוף הפרה ונזרוק עלינו האפר אבל המשפטים הכל שפלי' בהם והכל צריכים אותם אין ישוב לעם ומדינה בלתי משפט ולא תגעל נפש שום אדם משפט מכה איש ומת וכי ינצו ודיני השור והבור והשומרי' וכיוצא בהם אבל המשפט אשר נעשה בעובדי המצות כאיש אשר יבעול הערוות או יחלל השבת ויעשה אוב וידעוני בזה יקוצו מפני המצות שהן עול כבד על הרשעי' ולכך אמר ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות

את

* עיין רד"ק שמואל ב' כ"ג פ' ח':

ותהליכית יתכון בקומא זקופא: (יד) ואם לא תיצבון למשמע לאולפן מאלפי אורייתא ולא תעבדון מן רעותיכון ית כל פיקודיא האלין: (טו) ואין בקיימי אורייתי תקוצון ואין ית סדרי דיני תרחיק נפשתיכון בדיל דלא למעבד ית כל פקודיי וסופכון למבטלא ית קיימי: (טז) לחוד אנא אעביד דא לכון ואגרי עליכון מחת מותנא ית שחיפותא וית קדחותא מכליא עיינין ומסייפא נפש ותדרעון לריקנו זרעכון דלא יצמח וכתיא ייכלון יתהון בעלי דבביכון: (יז) ואתן פניותא למעסוק בכון ותיתברון קדם בעלי דבביכון וירדון בכון סנאיכון ותערקון ולית דרדיף יתכון: (יח) ואין בתר אלין מרדותא לא תצבין
למשמע

בעל הטורים

וקלף וננס ולכך נכרכום אלו: (יג) קוממיות [ג] (ג) תגין על הקוף שעמידים להיות קומתן ק' אמה ולמ"ד (סנהדרין ד' ק') ר' אומר לכך יש בה שני תגין: (יז) ורדו בכם' הכא ואידך ורדו בנוגשיהם (ישעי' יד) תכשיו שלא זכיתם ורדו בכם שונאיכם: (יח) ואם עד אלה קופי סיבות מדה שאמדוד לכם מדה כנגד מדה. ואכלוהו ג' במסור' ואכלוהו אויביכ' ואכלוהו במקו' קדו' ואכלוהו ויכלוהו (ירמי' י') פי' אני אמרתי ואכלוהו
במקום

יונתן

דאם לא ילאו מתחלה לחירות א"א ג"כ לילך בקומה זקופה: (יד) למשמע לאולפן מאלפי אורייתא פי' לשמוע בדברי חכמים המלמדים תורתי וכן הוא בת"כ. ולא תעבדון מן רעותיכון פי' אם לא תעשו ברלון טוב ונפש חפילה: (טז) מחת מותנא פי' מכת מות כדפירש"י והוא גמרא דבמה מדליקין. וכתרגום פירוש הפתיחים כדלעיל וכאן קשה ליה עדכתיב תרעתם לריק היינו שלא ילמיח א"כ איך יבואו אויבים ויאכלו
ולכן

רמב"ן

את כל מלותי כי הגעילה במשפטים כדי שלא יעשו המלות: וטעם להפרכם את בריתי. שתופר הברית לגמרי ויהיו בלא תורה להתיר לעצמם עריות בפרהסיא וכל תאוה תערב לנפשם ועל דרך האמת שתופר זאת הברית ונבטל הקץ ונתתי שלום בארץ והוא מה שאמר אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי' בם כי בעבור שבטלו את בריתי שלום בעלתי בם בעצמם: (טז) וטעם אף אני אעשה זאת לכם: על דרך האמת כמו בהפוך אף אני אעשה זאת לכם וזהו שמזכיר תמיד בפרשה אני והלכתי גם אני והכתי אתכם גם אני ויסרתי אתכם גם אני והשמותי אני אף אני אלך עמם ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה לא די שאני אדון הדין אלא אף אני אייסר וכו' והכלל כי הקב"ה כורת הברית לזאת וזה טעם שבע על חטאתכ' שבע כחטאתיכם והאלות הן אלות הברית כי הדבור ומפי הגבורה ובלשון עצמו אעשה יסרתי הכתי ולכך אמר אשר נתן י"י בינו ובין בני ישראל כי הוא בעצמו הגדול נתן הברית הזאת אבל במשנה תורה אמר אם לא תשמע בקול י"י אלהיך לשמור לעשו' את כל מצותיו ויזכיר שם תמיד לשון הזכרה ופתח בכן ארור אתה כי הברכה נעדרת מהם ואמר יתן י"י וזהו נאמר בכותים קללות שבת"כ בלשון רבים ומשה כי אמרן ומפי הגבורה אמרן ובמשנה תורה בלשון יחיד ומשה כי אמרן מפי עצמו אמרן הגבור' עשתה משה אלים בינה ובין כל ישראל. ודע והבן כי האלות האלה ירמזו לגלות הראשון כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת הגלות והגאולה ממנו שכן תהלה בתוכחות שאמר אם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם ואמר להפרכם את בריתי והזכיר בהם במות וחמנים וגלולים כי היו עובדי עכו"ם ועושים כל הרעות והוא שאמר והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם יתרה בהם לסלק מהם ונקדשו וקבול הקרבנות שהיו לרלון לו במקדש ההוא והעונשים עליהם חרב וחיה רעה ודבר ורעב וגלות. בסוף כי כל זה היה שם כאשר בא בפירוש בספר ירמיהו ואמר בגלות אז תרלה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה שהיו שנות הגלות כשנים אשר בטלו השמטות וכן אמר הכתוב בגלות ההוא למלאת דבר י"י מפי ירמיה עד רלתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה כן התרה בהם וכן הגיע אליהם א"כ דבר י"י ברור הוא שעל הגלות ההוא דבר הכתוב. והסתכל עוד בענין הגאולה ממנו שאינו מבטיח רק שיזכור ברית אבות וזכות הארץ לא ימחול עונם ויסלח חטאתם ויוסיף אהבתם כקדם ולא שיאסוף את נדחיהם כי היה כן בעלות' מבבל שלא שבו רק יהודה ובנימין והכהנים עליהם מעט מקצת השבטים אשר גלו לבבל ושבו בדלו' ועבודה מלכי פרס וגם לא אמר שישובו בתשובה
שלימה

אבן עזרא

לכם לאלהים ואת' עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (יג) מטת עלכם. משל כפר החורש שיעבוד אדמת בעליו וישראל השתעבדו בבנין האדמה כי כן [ס]כתוב: קוממיות. [ע]בקומה זקופה ודיקי ונוח אמרו כי הקללו' רבות מהברכו' ולא אמרו אמת רק נאמרו הברכו' כלל ונאמרו בקללות פרטי' לירא ולהפחיד השומעי' והמסתכל היטב יתברר לו דברי: (יד) את כל המצות. אלה הכתובים: (טו) להפרכם. [פ]מלה זרה בדקדוק כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (טז) והפקדתי עליכם. כאדם פקיד על אחר יעשה שהלו בו: בהלה את השחפת ואת הקדחת. חליים ידועים. וטעם את. עם: וטעם בהלה. שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי"א בהלה כפתאום ורבים אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעת' לריק ואין לורך כי פירושו שיבואו לכם חליים ואם באו שוללים לכפרים יאכלו הזרע כי אין מי שיליא אליהם לגרשם: וטעם מכלות עינים. שאלה החליים יחשכו עינים. ומדיבו הנפש והא"לף חסר ממלת [צ]ומדיבות נפש וכן ממלת שקל מאזן וי"א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין לורך: (יז) ונתתי פני. קלתי ואפי [ק]כמו ופני' לא היו לה והטעם כי הנשארים שאין להם חליים אם ילאו אל האויבים ינגפו לפניהם ופעם ינוסו ואין רודף כטעם מתנה [ר]אהרם: (יח) ואם עד אלה.
המכות

פירוש על אבן עזרא

[ס]דימרכו את פייהם וכו' [ע]כלומר אחר שהיו שפופים בעבודה האדמה. [פ]כי משפטה להפירכם שהרי בלא נמ"ד בכלם ראוי הפירכם כמו הקימכם, השיבכם וכאשר הקלו המלה הפילו היו"ד כמו שעשו במלת וידבקו פלשתים (ש"א ל"א ב') תחת וידביקו (שופטים כ' מ"ה). ולהקל המלה הפכו שוא הה"א תחת הלמ"ד ופת"ח הלמ"ד תחת הה"א (מכלל יופי). [צ]כי משפטו מדאיבות הנפש. כמו שקל מאזן (משלי י"א ד') משפט מאזן. [ק](שמואל א' א' י"ח) פי' כעסה אחר שאמרה כי מרוב שיחי וכעסי וכו'. [ר]כמ"ש וינוסו אל נפשם (מ"ב ז' ז').
כי

ספורנו

ובכן יהיה גלוית אלהותכם ממני בלתי אמצעי וכמו שהוא לשאר הנבדלים הנלחיים בהיותכם אז בצלמי כדמותי כמו שהיתה הכונה בבריאת האדם ובמתן תורה ולזה אמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים כי אמנם במתן תורה לולי השחיתו היתה הכונה לשום אותם במעלת ימות המשיח ועולם הבא שיעד בזאת הפרשה בלי ספק. אמנם בפרשת אתם נלבים אמר שהכוונה שיקים אותם לעם כדי שיהיה הוא לאלהים אבל לא יעד שיהיה כן אז אבל פעולת התמיד של משכן כאמרו ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים יעד בכל ענין זאת הפרשה אבל בשאר המקומות אמר להיות לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם שתהיה כל מגמת פניכם לעשות רלוני ולעבדני שכם אחד בלי ספק כמו שראוי שיעשה כל עם למלכו באמת: (יג) קוממיות. על הפך אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ותשימי כארץ גוך: (יד) ואם לא תשמעו לי. ללכת בחקותי כמבואר למעלה: ולא תעשו את כל המצות האלה. ומאחר שלא תלכו בחקותי לא תעשו את כל המלות אלא תעשו מהם הנראה בעיניכם בלבד: (טו) ואם בחקתי תמאסו. שלא בלבד תבטלום אבל תמאסו בם: ואם את משפטי תגעל נפשכם. תגעל אותם כמו שיקיא אדם בכוונה מוסכנות מבלי אין דרך למאום אותם בהיות טעמם נודע והגון: לבלתי עשות את כל מצותי. וזאת הגעילה למשפטים לא תהיה אלא כדי לפרוק מעליכם עול כל המלות כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' ד' מיתות) יודעים היו ישראל בעכו"ם שלא היה בה ממש ולא עבדו עכו"ם אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא וכן העיד הנביא באמרו לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם: להפרכם את בריתי. כדי להיות כשאר עכו"ם המולכות בעולם הזה בלי שום עול תורה ומלות כאומרו העולה על רוחך היו לא תהיו נאום ה' לאמור יהיה כגויי הארץ לשרת עץ ואבן: (טז) אף אני אעשה זאת לכם. אעשה מה שבקשתם לעשות שיפר' הברית ומפר ובטל גם אני כמו שאמרתי שבהיותכם לי לעם אהיה לכם לאלהים בלתי אמצעי: והפקדתי עליכם בהלה. אמנה עליכם פקידי בהלה כענין ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו אל תחום עיניכם ואל תחמולו: ואכלוהו אויביכם. כמו שהי' הענין בימי השופטים כאמרו והיה אם זרע ישראל ועלה
ונדין

פירוש רשב"ם

(יג) מטת עלכם. כדכתיב עשה לך מוסרות. היא הרצועה שקושרין בה העול של עץ הקרוי מוטות. לפי שמטה ומרכין את צואר השור: קוממיות. כשהוסר העול זוקף את ראשו:
ישבע

לְיַסְּרָה אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם: יט וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה: כ וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ: כא וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם: כב וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם: כג וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי: כד וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם: כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב: כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד

יתכון שבע על חוביכון: יט ואתבר ית יקר תוקפיכון ואתן ית שמיא דעליכון תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא וארעא דתחותיכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין: כ ויסוף לריקנו חילכון ולא תתן ארעכון ית עללתה ואילן ארעא לא יתן אביה: כא ואם תהכון קדמי בקשיו ולא תיבון לקבלא למימרי ואוסיף לאיתאה עליכון מחא שבע כחוביכון: כב ואגרי בכון ית חיות ברא ותחביל יתכון ותשיצי ית בעירכון ותזעיר יתכון ויצדיין אורחתכון: כג ואם באלין לא תתרדון למימרי ותהכון קדמי בקשיו: כד ואהך אף אנא עמכון בקשיו ואלקי יתכון אף אנא שבע על חוביכון: כה ואיתי עליכון דקטלין בחרבא ויתפרעון מנכון פורענותא על דעברתון על פתגמי אוריתא ותתכנשון לקרויכון ואגרי מותנא ביניכון ותתמסרון ביד סנאה: כו בדאתבר לכון סעיד מיכלא ויפין עשר נשין לחמיכון בתנורא חד ויתיבון לחמכון במתקלא ותיכלון ולא

תשבען

מסרה ליסרה, ל'. על חטאתיכם, ג' בענין. יט גאון, מלא. עזכם, העין נקמץ הז"ו והז' דגושה. שמיכם, מלא. כברזל, ל'. כנחשה, ל' וחסר. כ לריק, מלא. כחכם, ל' ואחד ומכסם וחסר. יבולה, ה' ומלא. כא קרי, ג' בענין. תאבו, כ"כ באל"ף. לשמע, כולם חסר ו' דקרי ולא כ' במ"ד. כב והשלחתי, ג'. ושכלה, ל' וב' שכלה. והכריתה, מלא. והמעיטה, ל' ומלא. דרכיכם, מלא וב' הכפין רפוי. כג קרי, ג' בענין. כד והכיתי, כולם מלא. כה נקמת, ג' בענין. נקם ברית, ב'. עריכם, מלא. ושלחתי, ל'. בתוככם, י"ב בתורה. ונתתם, ב' התוי"ן דגושות. כו ואפו, בת"ג. בתנור, ל' וח' בתנור ומלא.

ת"א ושברתי את גאון עוזכם גיטין לז. ואפו עשר שם:יט לז. והשלחתי שבת לג. ואם באלה לא תוסרו לי שם סנהדרין כב. והבאתי עליכם חרב שם. בשברי לכם שבת לג.

רש"י

האמורות למעלה: (יט) ושברתי את גאון עוזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומר (יחזקאל כד) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה. זו קשה משל משה שם הוא אומר (דברים כח) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו' שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיע' כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותי': (כ) ותם לריק כחכם. (ת"כ) הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלק' אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון ומלקה אותו הרי שניו של זה קהות: ולא תתן ארצכם את יבולה. (ת"כ) אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע: ועץ הארץ. (ת"כ) אפי' מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה: לא יתן. מסבב למעלה ולמטה אעץ ואפרי: לא יתן פריו. כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות: (כא) ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן (משלי כה) הוקר רגלך וכן יקר רוח (משלי יז) וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשין לבם להמנע מהתקרב אלי: שבע כחטאתיכם. שבע פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם: (כב) והשלחתי. לשון גירוי: ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מניין ת"ל (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומניין שתהא ממיתה בנשיכתה ת"ל (שם) עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שתי' בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכם. אלו הקטנים: והכריתה את בהמתכם. מבחוץ. והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכל' והכריתה והמעיטה ונשמו: (כג) לא תוסרו לי. לשוב אלי: (כד) נקם ברית. ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו. ד"א נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור: ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנים ביד אויב: (כו) מטה לחם. לשון משען כמו (ירמי' מח) מטה עז: בשברי לכם מטה לחם. אשבור לכם כל משעד אוכל והם חלי רעב: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר עצים: והשיבו לחמכם במשקל. שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומתפררת

בתנור

רמב"ן

שליחה לפניו רק שיתודו בעונם ועון אבותם ומצינו אנשי בית שני עושים כן כמו שיתוד' דניאל חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך עד למלכינו לשרינו ולאבותינו וכתיב כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה וכן נחמיה התודה' ועזרא אמר מלכנו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך כי כולם למדו מן התורה שיתודו עונם ועון אבותם וכל אלה דברים ברורים בבית הזה' שהוא בזאת ירמוז לבנין הראשון והגאולה ממנו אבל הברית שבמשנה תורה רמז לגלותינו זה ולגאולה שנגאל ממנו כי הקללות תחלה שלא נרמז שם קץ וקלנ ולא הבטיח בגאולה רק תלה אותם בתשובה ולא הזכיר בעבירות [illegible] בהם שיעבדו אחרים ופמנים ויעבדו עכו"ם כלל אבל אמר והיה אם לא תשמעו בקול יי' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקיו ומשפטיו לומר כי מפני שיעברו על קצת מצותיו שלא ישמרו ויעשו את כולן יענשו שכך היה בבית שני כמו שאמרו שבית ראשון מפני מה חרב מפני עכו"ם וגלוי עריות ושפיכות דמים בית שני שאנו בקיאים בהם שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם ולא הזכיר שם המקדש וריח ניחוח כאשר הזכיר כאן שלא היתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות בבית שני כמו שהעידו במסכת יומא ושם אמר בקללות ישא יי' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר שבאו עליהם עם רומי הרשעים מהם אחד

ואמר

למשמע לאולפן אורייתי ואוסיף למרדי יתכון שבע מחוותא על שבע עבירן די חטיתון קדמי: (יט) ואתבר ית איקר תקוף מקדשיכון ואתן ית שמיא דעילויכון ברדין הי כפרזלא דלא מזיע מן דלא למחתא לכון טלין ומטרין וארעא דתחותיכון הי כנחשא דמזיע למובדא פירהא: (כ) ויסוף לריקנו חיליכון ולא תתן ארעכון ית מה דאתון מעלין לגוה ואילן דאנפי ברא יקלח פירוי: (כא) ואין תהכון עמי בעראי ולא תצבון למשמע לאולפן אורייתא ואוסיף לאייתאה עליכון שבעתא מחא על שבע עבירן די חטיתון קדמי:

(כב) ואיגרי בכון רשות חית ברא ותתכל יתכון ותשיצי ית בעיריכון מברא ותזעיר יתכון מלגיו ויצדין אורחתכון: (כג) ואין באילין מרדותא לא תתרדון קדמי ותהכון קדמי בעראי: (כד) ואידבר אוף אנא יתכון בעראי בעלמא ואמחי יתכון לחוד אנא שבע מחן על שבע עבירן די חטיתון קדמי: (כה) ואייתי עליכון עם שלופי חרב למתפרע מנכון על דבטלתון ית קיימי ותתכנשון מן ציירא לקורייכון ואיגרי מותנא ביניכון ותתמסרון כד מיתין ביד סנאיכון: (כו) כד אתבור לכון חוטר כל סעדי מזונא ויאפין עשר נשין לחמיכון

בעל הטורים

במקום קדוש ששמרו מלומים כשאדרו בארץ במקום קדוש ואתם לא עשיתם כן על כן ואכלוהו ויכלוהו ואת נוהו השמו ואכלוהו אויביכם: (יט) את גאון בגימ' זה המקדש. את גאון עזכם בגי' זה ירושלים: (כא) כמעלליכם בגי' בין בשוגג בין במזיד: (כה) נקם ב' במס' נקם ברית נקם אחת משתי עיני גבי שמשון (שופטים טז) כדאיתא בסוטה שעברו פלשתים על שבועתם וזה הוא נקם ברית דהיינו שבועה דבשביל השבועה שעברו אנקמה

יונתן

ולכן מתרגם כדמתרגם: (יט) תקוף מקדשיכון פי' בית המקדש כדפירש"י. ואתן שמיא ברידן הי כפרזלא וכו' פי' שמים חזקים כברזל דלא מזיע בשביל שלא יורד טל ומטר וכל זה עיין ברש"י: (כ) ולא תתן ארעכון מה דאתון מעלין לגווה אפילו הזרע שמעלה בה כרש"י: (כה) מן ציידא פי' מחמת המצודה. כד מיתין כדפירש"י וכן (כו) חוטר כל סעדי מזונא ג"כ כדפירש"י ותרגום מטה חוטר. מדהוא זעיר פי' ונחמ' קטנותן

רמב"ן

ואמר שם אל גוי אשר לא ידעת תשמע לשונו מפני רוב רחוקם מארצנו וכן בדברי הברית הזאת מפני שגלו לבבל ואשור שהם קרובים לארץ ונלחמים בהם תמיד ושפת ישראל אתם היה ויודעים לשונם כענין שנאמר דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו וכן והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ היא גלותינו היום שאנו מפוזרים מקצה העולם ועד סופו ואמר והשיבך ה' מצרים באניות ובגלותנו זה היה שמילאו טיטוס מהם ספינות וכן כתוב בספר הרומיים וכן מה שאומר שם בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי איננו הגלות שגלו אבות ובנים רק השבי ההוא לבנים לבדם והאבות נשארים בארץ ולא נאמר כן בברית הראשון מפני שגלו גלות שלמה אבל בברית השני הזכיר כן שהיו הרומיים מושלים בארצנו ולוקחים הבנים והבנות כרצונם וכן ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא היא עבדותינו שעבדנו הרומיים בארצנו ושריהם מושלים בארץ ומכבידים עליהם עול כבד ולוקחים גופם וממונם כאשר הוא ידוע בספרים ועוד ראיה שאמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך כי הלך אגריפס המלך בסוף בית שני לרומי ועל הליכתו שם נחרב הבית ולא אמר הכתוב המלך אשר ימלוך עליך אבל אמר מלכך אשר תקים כמו שנו רז"ל שלא היה ראוי למלוך ואסור היה להיות מלך על ישראל מדין תורה אבל הקימו עליהם הוא ואבותיו שלא כדת כמו שהזכיר זה במסכ' סוטה וכל אלה רומזים כאלו יזכירו בפירוש ענין גלותינו זה והגאולה בברית ההיא השנית גאולה שלמה

אבן עזרא

המכות: שבע. בעבור היותו חשבון שלם [ש]נאמר על לשון [ת]רבים וכן כי שבע יפול צדיק [א]וקם עד [ב]עקרה ילדה שבעה ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה רק ויספתי פעם אחרת. כמו קול גדול ולא [ג]יסף. וטעם על חטאתיכם. בעבור חטאתיכם וי"א שהחשבון כמשמעו והראשון נכון כי אם כתוב ושברתי אחד שמים' כברזל שנים והארץ כנחוש' ותם לריק ויבול הארץ ופרי העץ הנ' שם ומכת חית השדה הנה שבע: (יט) גאון עזכם. כשובע כטעם [ד]וישמן ישורון והגאה אם ישבר יפול ויבש: (כ) ותם לריק כחכם. שיגעתם בעבודת האדמה: (כא) קרי. אמרו רבים שפירושו בגורה ובלא כאים שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא יכולם ואין ריע לו וי"א שהוא מגזרת כל הקורות [ה]והבע' שאמר בדברי הפלשתי' כי לא [ו]ידו נגעה בנו מקרה הוא ועל שני הפירושים יחסר בי"ת [ז]כמו כי [ח]ששת ימים או יהי כן תלכו עמי הליכת קרי כאשר הראיתיך רבים כאלה והנה כתוב כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם ועל חטאתיכם דבק עם ליקרה אתכם וטעם בעבור חטאתיכ': (כב) והשלחתי בכם. מגזרת הנני משליח בך: ושכלה אתכם. בהריגת קטנים: והמעיטה אתכם. בהריגת הגדולים: ונשמו דרכיכם. כי אין דרך בכוח מפחד החיות שהיה בכוח הדם כאשר [ט]פירשתי: (כג) תוסרו. עתיד מבנין [י]נפעל: (כד) על חטאתיכם. דבק עם והכתי: (כה) נקם ברית. על כן [ל]אמרתי כי זאת הברית הכרותה בסיני הכתוב' בפרשת אלה המשפטים יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת: ונאספתם אל עריכם. מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב עד שתרצו להנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא מלה מבנין [מ]נפעל: (כו) בשברי. שם הפעל ובלא שבר [נ]כמו בשכבה ובקומה וטעם השבר בעבור מטה לחם והוא דרך משל ובישעי' משען לחם [ס]כי הלחם לבב אנוש יסעד: עשר נשים. כי הוא סך החשבון כי מנהג ישראל היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע [ע]ומערכת השבת תוכיח: והשיבו לחמכם במשקל. בעבור שהיא מעט: ואכלתם ולא תשבעו. יש רעב

וישבע

פירוש על אבן עזרא

[ש]כי במספרים עד ז' יש ג' זוגים וג' נפרדים. הזוג הראשון הוא שנים. והזוג הב' הוא ד', הנפרד הראשון הוא ג'. והנפרד השני הוא ה', ואם תחבר הזוג הראשון עם הנפרד השני הוא ז'. והזוג השני עם הנפרד הראשון הוא ג"כ ז', משא"כ בשאר המספרים. ורבותינו ז"ל דרשו זה החשבון כמשמעו ואמרו כי בזאת הפרשה יש בה שבע עבירות וכנגדם שבע פורעניות ואלו הן ואם לא תשמעו לי ולא תעשו משלא תשמעו לא תעשו הרי ב' עבירות. אם בחקותי תמאסו מואס באחרים העושים הרי שלישית, את משפטי תגעל נפשכם שונא את הדיינים הרי רביעית. לבלתי עשות מונע אחרים מעשות הרי חמשית, את כל מצותי כופר שלא צויתים הרי ששית. להפר בריתי כפר בעיקר הרי שבע עבירות. הראשונה גוררת השניה והשניה לשלישית וכן עד השביעית ואלו הן לא לומד ולא עושה, מואס באחרים העושים שונא את החכמים, מונע את אחרים, כופר בעיקר. וכנגד אלו העברות באים שבע פורעניות ודוק בפרשה ותשכח. [ת]כלומר לאו דוקא שבע אלא מספר רב. [א](משלי כד ט"ז). [ב](ש"א ב' ה'). [ג](דברים ה' י"ט). [ד](שם ל"ב ט"ו). [ה](בראשית מ"ג כ"ט). [ו](ש"א ו' ט'). [ז]ר"ל בקרי. [ח]טעמו בששת. [ט](שמות ח' י"ז). [י](לעיל כ"ה ז'). [כ]שרשו יסר. ובלא וי"ו במקום כמו פן תוקש (דברים ז' כה) ששרשו יקש. [ל]בתחלת פ' בהר סיני. [מ]כי שרש המלה נתן הנו"ן הראשון לסימן הבנין ושני נו"ן שרשיים נבלעים בדגשות ב' תוי"ן והראוי וְנִנְתַּנְתֶּם ר"ל בחירק שנקרא שבר. [ס](ישעיה ב' ח'). [ע]לדעת החכם שאין הכרחי להיות מערכת לחם הפנים חם רק שבן דרכם לאפות בע"ש לאכול עד ער"ש אחר וכן היו משימים מערכת דעת היותר נכון נבהר לפס.

איכה

ספורנו

מדין ועמלק וכל בני קדם: (יט) ושברתי את גאון עזכם. בחרבן משכן שילה כאמרו ויתן לשבי עזו: (כה) והבאתי עליכם חרב. כמו שהיה הענין בימי מלכי ישראל כאמרו כי ידעתי אשר תעשה לבני ישראל רעה ומבצריהם תשלח באש ובחוריהם בחרב תהרוג: נוקמת נקם ברית. נוקמת הנקמה הכתובה בספר הברית כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד') אע"פ שבטלו סנהדרין דין ד' מיתות לא בטלו: ונתתם ביד אויב. כענין עשרת

השבטים

פירוש רשב"ם

(יח) שבע על חטאתיכם. כלומר הרבה מכות על חטאתיכם. כמו שבע יפול צדיק וקם. ואור החמה יהיה שבעתים. והחזיקו שבע נשים. (יט) ושברתי את גאון עזכם. כדכתיב בשברי לכם מטה לחם. וכדכתיב גאון שבעת לחם היה לה. ובאגדה. היא בית המקדש. כדכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם. לפי הפשט כמו שפירשתי שבך מוכיח סוף המקרא. ונתתי את שמיכם וגו': (כ) כחכם. כי האדמה לא תוסף לתת את כחה לכם: (כא) ואם תלכו עמי קרי. מנחם פי' לשון מניעה מגזרת הוקר רגלך. והבל הוא. כי הוקר מגזרת חסרי פ"א הפעל כמו הושב את אביך. מן אברם ישב. וקרי מן קרה. מגזרת אקרה כה. וזהו פירושו. אם תלכו עמי במקרה ולא תדיר כאדם שאינו הולך תדיר אצל בוראו: (כה) נקם ברית. שעברתם. כמו שכתוב למעלה להפרכם את בריתי: (כו) עשר נשים. כלומר הרבה. כמו זה עשר פעמים תכלימוני: בתנור אחד. כי אשה אחת לא תוכל לשלא

אות

וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ כז וְאִם־בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי׃ כח וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ כט וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃ ל וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ לא וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃ לב וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃ לג וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה׃ לד אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הֳשַׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃ לה כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ׃ לו וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־

חרב

אונקלוס

תשבעון: כז ואם בדא לא תקבלון למימרי ותהכון קדמי בקשיו: כח ואיהך עמכון בתקוף רגז ואדרי יתכון אף אנא שבע על חוביכון: כט ותיכלון בשר בניכון ובשר בנתיכון תיכלון: ל ואשיצי ית במותכון ואקצץ ית הניסנסיכון ואתן ית פגריכון על פגרי טעותכון וירחק מימרי יתכון: לא ואתן ית קרויכון חרבא ואצדי ית מקדשיכון ולא אקביל ברעוא קורבן כנישתכון: לב ואצדי אנא ית ארעא ויצדון עלה בעלי דבביכון דיתבין בה: לג ויתכון אבדר בין עממיא ואיגרי בתריכון דקטלין בחרבא ותהי ארעכון צדיא וקרויכון יהון חרבא: לד בכן תרעי ארעא ית שמטהא כל יומי דצדיאת ואתון בארע בעלי דבביכון בכן תשמט ארעא ותרעי ית שמטהא: לה כל יומי דצדיאת תשמט ית דלא שמטא בשמטיכון כד הויתון יתבין עלה: לו ודישתארון בכון ואעיל תברא בלבהון בארעתא דשנאיהון וירדוף יתהון קל טרפא דשקיף ויערקון כמיערוק מן קדם דקטלין בחרבא

ויפלון

מסורה והשיבו, מ״י. במשקל, ד' דגשים. כז ואם בזאת, ל' ומד אם בזאת. בקרי ח' ב' ה' קרי ג' ד' ו' ז' בקרי. כח אף אני, כל אני דענין קמץ זקף ובאתנח מ״פ. כט בנתיכם, כולם ח״ו ומ״י. ל במתיכם, ג' חסר ו' ומ״י. חמניכם, ל' ומלא. פגריכם, מלא. גלוליכם, הג' והלמ״ד דגושים מד״מ. לא והשמותי. ג' מלא ג' וח״י ק'. מקדשיכם, מלא. אריח, ב' בעצרתיכם ומלא. ניחחכם, ל' וחסר ו' ומ״י. לב והשמתי, חסר דחסר. איביכם, כולם ח״ו ומ״י. הישבים, כולם ח״ו ומ״י. אזרה, ג'. והריקתי, ג' וח״ו ומ״י. אחריכם, כולם מלא. לד תרצה, ל'. שבתתיה, ד' א' מלא דמלא וג' ח״ו ודענין. השמה, ג' הה״א בקמ' לבד והוא חטוף והתי״א שהכוונה לא מפיק שלא כדין וכן הכין. השבת ב' למה השבת המלאכה. והרצת, ל'. לה השבת, חסר. בשבתתיכם, ל' ח״ו ומ״י. בשבתכם, ל'. לו והנשארים, בס״ם הטי״ו בגעיא. מרך, ל' וחסר. בלבבם, ב' חסר ודענין. איביהם. ד' ח״ו ומ״י. אתם, חסר. קול, מלא. עלה, העי״ן בקמץ והל' בסגול. מנסת, ח״ו.

ת״א בחקת קרי פ' הזהב פ' סוטה. ונתתי את פגריכם שבת לג סנהדרין סג פד. והשמתי את שבת שם מגלה כח. ואתכם אזרה שבת שם. אז תרצה הארץ שם. עקידה שער סח. כל ימי השמה שבת שם לג.

רש״י

נשבר והן יושבות ושוקלות אותו בשברים במשקל: ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות הרי אמור דבר שבר מטה לחם חוסר עלים פת נפולת מארה במעים ונתתם אינה מן המנין היא הסרב: (ל) במתיכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין ע״א שמעמידין על הגגות וע״ש שמעמידין בחמה קרויין חמנים: ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ומוציאים יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכרסו נבקעת ונופל עליה: וגעלה נפשי אתכם. (ת״כ) זה סילוק שכינה: (לא) ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשמותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורי' הא מה אני מקיי' והשמותי את מקדשיכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות והשמדת במות הרי שתים. כריתות חמני' אין כאן פורענות אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמני' שבראשי הגגו' ויכרתו. ונתתי את פגריכם וגו' הרי שלש. סלוק שכינה ארבע. חרבן ערים חמש. שממון מקדש מן הגדודיות ולא אריח קרבנות הרי שבע: (לב) והשמתי אני את הארץ. זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממה מיושביה: (לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמין וישראל זרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפ' ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקתי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה מהרת לשוב כאדם שמריק את המי' ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם היו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבים כך שנויה בתורת כהנים: (לד) אז תרצה. תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה: והרצת. למלך את שבתותיה: (כל ימי השמה. לשון העשות ומ״ם דגש במקום כפל שממה:) (לה) את אשר לא שבתה. שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד ע' שנות השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו מ' שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל (יחזקאל ד') ואתה שכב על צדך השמאלית וגו' וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שם שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמרו באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא ומשוך לארבע מאות ושלשים ושש שנה שמיטין ויובלות שבהם והם שם עשרה למאה י״ד שמיטין וב' יובלות הרי לארבע מאות שנה ששים וארבע. לשלשים ושש שנה חמש שמיטות. הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנס' בשמיט' המשלמת לשבעים (לא ואותו יתר שגלו שלא נמר בעונם נספג להם). ועליהם גזר שבעים של שלמי' וכן הוא אומר בדברי הימים (ד״ה ב לו) עד רצת' הארץ את שבתותיה וגו' למלאות שבעים שנה: (לו) והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ״ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ״ם של מועד ושל מוקש: ונסו

מנסת

לחמיכון בתנורא חד מדהיא זער ומדדין ומפלגן לכון בר מתקל במתקלא תיכלון ולא תשבעון: (כז) ואין בהדא תוכחתא לא תשמעון לאולפן אורייתי ותהלכון קדמי בעראי: (כח) ואידבר אוף אנא יתכון בעראי בעדמא ואירדי יתכון לחוד אנא שבע מהן על שבע עבירן די הטיתון קדמי: (כט) ותיכלון בשר בניכון ובשר בנתיכון אמר משה נביא כמה קשיין הינון חוביא ומה מרירין אינון חטייאי די גרמו לאבהתא למיכל בשר בניהון ובנתיהון על דלא נטרו מצותא דאורייתא:

נ(כט) אי מה בישין אינון חוביא ומה מרירין אינון חטיא דגרמו לאבהתן בירושלם למיכל בשר בניהון ובנתיהון:

(ל) ואשיצי ית במותיכון ואתבר ית מנחשיכון וקסמיכון ואיגרי ית פגריכון רמאין על פגרי טעותיכון ותירחיק מימרי יתכון: (לא) ואתן ית קורייכון צדיין ואשעמם ית מוקדשיכון ולא אקבל ברעוא ריח קורבניכון: (לב) ואצדי לחוד אנא ית ארעא דלא יהי עלה נייח רוחא ויצדון היכדין עלה סנאיכון דישרין בה: (לג) ויתכון אדרי ביני עממיא ואיגרי בתריכון עם שלופי חרב ותהי ארעכון צדייא וקורייכון יהוין צדיאן (לד) הא בכן תרעי ארעא ית שני שמיטהא כל יומין דהיא צדיא מנכון ואתון תהוון מיטלטלין בארע בעלי דבביכון בכן תתנייח ארעא ותרעי ית שני שמיטהא: (לה) כל יומין דהיא צדיא מנכון תתנייח היך כמא דלא אתנייחת ית שני שמיטיכון כד הויתון שרין עלה: (לו) ודישתיירון בכון ואעיל תברא בלבהון בארעתא דסנאיהון ויהי רדיף יתהון קל טרפא דנתיד מן אילן ויערקון הי במערוקי חרבא ויפלון ולית

בעל הטורים

אנקמה נקם אמה: (לג) ואתכם אזרה הזיין עקומה לומר לך שכתתי לכם ארץ ז' עממין לקיים התורה שנלנה עמודיה שבעה (כדפרש' שבת ד' קפ"ז) ואתם שבעה תועבות בלבבכם לכן אתכם אזרה. והריקותי ג' במסו' הכא ואידך והריקותי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג) אני אמרתי והריקותי לכם ברכה עד בלי די אתם לא רליתם לקיום מלותי

יונתן

קטנומן ותהו הקלפה. ומדדין ומפלגין פי' הכל מעין קללה שיהא כמכל נמדה ונמשקל ומחלקים לו מריבין זה עם זה מתוך שהמזון קטן ויכול לאיזה שכ"ל ומרדיין לשון הרודה פת הרודה דבש וק"ל: (כט) אמר משה כו' נביא כמה קשיין וכו' י"ל דקשה להתרגום למה אמר ואכלתם לשון עבר ומהופך לעתיד בוי"ו ההיפוך אלא שמרע"ה ידע בנבואה שכך יהיה וק"ל: (ל) ואתבר פי' ואשבר ואהרס כיסוף שלהם כי כן פיו רזנס בשביל כיסוף ונימוסים. פגריכון כמאין פי' מעולעלים ונפולים כמעשה דההוא חפוס ו"ל: (לח) ואשעמם לשון שממות המתכר בדברי רז"ל ועיינו מהומה ומורכה: (לב) דלא יהא עלה נייח רוחא פי' להאומות היושבים עליה כדפירש"י ועיין במפרשים: (לד) שמיטהא פי' שבתות שמיטה: (לו) טרפא דנהיר מן אילן פי' עלים הנושרים

רמב"ן

שלמה מעולה על כלנו אמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכ' והקללה וגו' והבטים והשינך וכרנך מאבותיך שהיא בטמחה לכל שבטי ישראל לא לנשים בעם ושם הבטים שיכרת ויכלה המגלים אותנו שנאמר ונתן יי' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך וככה אויביך ושונאיך רמז לבי האומות אשר רדפו תמיד אחרינו ואלה דברים יעפיסו בגאולה העתידה הבטחה שלמה מכל היותם דגיאל. וכן מה שאמר בכאן ושממו עליה אויביכם היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו וגם זו ראיה גדולה והבטחה לנו כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוס כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון וכלם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם והנה הברית הראשונה אשר בפרשה הזאת הקב"ה כרת אותה כי כן היה עמו הגדול עמנו בבית הראשון והברית השני' שנפרשה והיה כי

תבא

אבן עזרא

וישבע האוכל ממעט ואתם מאוכל הרבה לא ישבעו: (כז) ואם בזאת. במכה הזאת. וכן ואם באלה. באלה המכות הנזכרות: (כח) על חטאתיכם. דבק עם ויסרתי: (כט) ואכלתם בשר בניכם ובשר בנתיכם. אין למעלה מן הרעה הזה ולא יהיה לכם מקום לזעוק ולהתפלל להושע מהרעה כי אשמיד במותיכם מקום הזבחים: (ל) חמניכם. מגזרת חמה בתים העשויים להשתחוות לשמש והגו"ן נוסף כנו"ן [a]נשים רחמניות: פגריכם. גופותיכם כמו פגר [b]מובס: גלולים. שם גנאי לע"ז מגזרת כאשר יבער הגלל [c]ושעם' כי בהתשבר' לבמי ע"ז שם תהרגו וישימו אויביכם טרת גלוליכם ואני לא אושיעכם: וגעלה נפשי אתכם. שתסור השכינה אז תחרבנה עריכם ונשמו מקדשי' שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי: (לא) ולא אריח בריח. והטעם כי כבוד השם מלא שמים וארץ וכתוב על נח וירח יי' את [d]ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם. ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישראל: (לג) ושממו עליה. כל כך תהיה שממה שגם האויבים [e]שדרים ישומו עליה הפך משוש לכל הארץ: (לג) אורה. מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזרו עד אשר אריק אחריכם חרב. וטעם אריק. [f]מנרנה: והיתה ארצכם. דבק עם הפסוק הבא אחריו והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרלה הארץ וזאת המלה כמו תאלים וכן עד ירלה כשכיר [g]יומו כי נרלה [h]עונה: (לד) שבתתיה. שמיטות ויובלים וכן כתוב עד רלתה הארץ את שבתותיה [i]וכם פירשתיו: השמה. [j]כם ומשקלי השמות משתמים: וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם. שתהיה שמונה מכם אז תשבת ותמלא מנוחה למלאת שבתותיה. וטעם (לה) כל ימי השמה תשבות. מספר השנים ששבות ובחזקאל מפורש: (לו) והנשארים בכם. בעבור שאמר והריקותי אחריכם חרב: מרך. [k]המפעלי הכפל וכן במועל ידיה' מגזרת וכך [l]הלבב ויפסדו עד שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר

מבין

פירוש על אבן עזרא

[a](איכה ד' י'). [b](ישעיה י"ד י"ט). [c](מ"א י"ד י'). [d](בראשית ח' כ"א). [e]ר"ל גם האויבים לא ימלאו נחת בה, הפך משוש לכל הארץ (איכה ב' ט"ו). [f]הרי הולאת החרב מתערה כמו הרקם הכלי ממה שהיה בתוכו. [g](איוב י"ד ו'). [h](ישעיה מ' ב') ר"ל השלמה. [i](ד"ה ב' ל"ו כ"א). [j]כתב רא"ב ז"ל בס' ההרכבה ח"ל: השמה מקור מבנין הפעל עם כנוי הנסתרת. ואע"פ שאין הה"א במפיק. ורבים כן ונמצין עפ"י המסורה. או אפשר שהה"א נוספת, ובלי ה"א שמה השם או השם בדגשות השי"ן למתרון הכפל כי שרשו שמם. ואע"פ שאין דגש מורה למעה ממנו. אלא לפי שאין מקום אחר לדגש. שמוהו בפ"א הפעל. ועכשיו שנתוספה בה הה"א יש מקום לדגש להכנס בעי"ס. ומ"ס הדגש שבשי"ן לא סר. והיה יכול לומר השׁפה השי"ן רפויה ע"כ. [k]הכי שרשו רכך. [l](נחמי' ח' ז') ר"ל המ"ם נוסף. כי שרשו עלה. [l](דברים כ' ח')

בדגשות

ספורנו

השבטים ביד מלך אשור: (ל) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. בהיות העיר במצור כמו שספרו על אליהו הכדיק שמצא תינוק מוטל ברעב וכשאמר לו אמור שמע ישראל ותמיה הטיב כם כי לא להזכיר בשם ה' והוליא ילאתו מחיקו ונשקה ומת עליה: (לא) ונתתי את עריכם חרבה. על ידי מלך בבל ושריו: והשימותי את מקדשיכם. על ידי נבוזראדן: ולא אריח בריח ניחחכם. אע"פ שהיו בו אז הכהנים בני לדוק שהיה קרבנם ריח ניחוח בלי ספק מ"מ לא היה לרלון לאשמת העם: (לג) ואתכם אזרה בגוים. בלכתם למלרים אחר החרבן: והריקתי אחריכם חרב. חרב נבוכדנלר במלרים כאמרו החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מלרים: (לד) אז תרצה הארץ. תשלם ותפרע: את שבתתיה.

שמטין

פירוש רשב"ם

את התנור פת: והשיבו את לחמכם במשקל. כי במשקל הביאוהו לתנור ובמשקל השיבוהו להאכילו לבעלים ובמשקל ובצמצום לחם צר ומים לחץ. כדכתיב בן אדם הנני שובר מטה לחם בירושלים ויאכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה. אף כאן כתיב בשברי לכם מטה לחם יאפה ויאכל במשקל: ואכלתם ולא תשבעו. כי במשקל ובצמצום יאכלוהו. וגם י"ל שאותו לחם אע"פ שאוכל ממנו הרבה לא ישביע מסעד האדם כי מארה תמצא בו: (כח) ויסרתי. מן ייסר איש את בנו יאמר ויסרתי. וכן ויסרי אתו. וכן מן ישב יאמר וישבו טירותיהם כך ביחזקאל: (ל) על פיגר גלוליכם. כי בבית במותיכם תהרגו. כדכתיב בירמיה כי אם גיא ההריגה וקברו בתופת מאין מקום: (לב) ושממו עליה איביכם. כשבאים לשבת בה כדכתיב כל עובר עליה ישומו וישרוק על מכותיה: (לה) כל ימי השמה תשבות. כל שבעים שנה של גלות בבל. פירשו רבותינו כנגד שנים שהיה לה לשבות ולא שבתה. תשבות מלא פום באתנחתא. אבל בלא אתנחתא. אז תשבת הארץ פתח. וכן וימת וינס באתנחתא כולם מלאפים. וימת, הים ראה וינס: (לו) מרך בלבבם. אינו לשון רך הלבב. ואל הרך לבי. כי המ"ם של מרך עיקר שהרי הנינון בס"ם. כמו אהל אוכל בכסף. וקראת לשבת עונג. ואין חבר כי אם בתלמוד בשחיטת חולין נתמרך באלו טריפות.

יסכו

חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף: לז וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם: לח וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם: לט וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ בַּעֲוֺנָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיכֶם וְאַף בַּעֲוֺנֹת אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ: מ וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי: מא אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם: מב וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: מג וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם: מד וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם:

חברתי

ויפלון ולית דרדיף: לז ויתקלון גבר באחוהי כמקדם דקטלין בחרבא ורדיף לית ולא תהי לכון סיעדא קדם בעלי דבביכון: לח ותבדון ביני עממיא ותגמר יתכון ארע בעלי דבביכון: לט ודישתארון בכון יתמסון בחוביהון בארעתא בעלי דבביכון ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון יתמסון: מ ויודון ית חוביהון וית חובי אבהתהון בשקריהון דשקרו קדמי ואף דהליכו קדמי בקשיו: מא אף אנא אהך עמהון בקשיו ואעיל יתהון בארע בעלי דבביהון או בכן יתבר לבהון טפשא ובכן ירעון ית חוביהון: מב ודכירנא ית קימי דעם יעקב ואף ית קימי דעם יצחק ואף ית קימי דעם אברהם אנא דכיר וארעא אנא דכיר: מג וארעא תתרטיש מנהון ותרעי ית שמטהא בדצדיאת מנהון ואנון ירעון ית חוביהון לוטין חלף ברכן איתי עליהון דבדיני קצו וית קימי רחיקת נפשהון: מד ואף ברם בדא במהויהון בארע בעלי דבביהון לא ארטישינון ולא ארחיקינון לשיציותהון לאשנאה קימי עמהון ארי אנא יי אלההון:

ודכירנא

מסורה רדף, כל סו' חסר. לז כמפני, ל'. ורדף, ג' וחסר ולא סהיה ס'. תקומה, ל' ומלא. לח איביכם, מעעי' ב' איבהם. לט בשנם, כולם חסר בלו'. באלכם, חסר. ואף, חד מן י"ז זוגין חד סליק לרמא וחד נחית לתהומא. קדמא לשנה ואף בתביר חנין אשר הלכו ואף בזקף סי' שון למטה הליכה למעלה. בעונם, חסר דחסר. אבתם, חסר. ימקו, הק' דגושה. מ עונם, חד ו'. עון, חד ו'. אבתם, חסר. מא אתם, חסר. איביהם, ג' בענין ח"ו ומ"י. הערל, ל'. ירצו, ד'. מב יעקוב, ה' מלא וי"ו. אזכר, חסר. אזכר, חסר. מג והארץ, ח' ר"פ. ותרץ, ל'. שבתתיה, ד'. בהשמה, הב' בקמץ לבד והוא חטף והא בשוא נח ותס"ם ה"א רפויה מפיק והם מחזיקה לא מפיק. ירצו, ד'. יען ב' העוו את עמי. מד ואף גם, ע' ר"פ. בהיותם, מלא. איביהם, ג' בענין. ח"ו ומ"י. מאסתים, ל' ומלא. געלתים, ל' ומלא. לכלתם, חסר.
ת"א וכשלו איש באחיו סנהדרין כו שבועות לט. ואבדתם מכות כד. ואכלה אתכם שם. ואף בעונת אבתם סנהדרין כז. וזכרתי את בריתי יעקוב ס' הזוהר פ' ויקרא. ותרץ את שבתתיה עקידה שער סה. יען וביען שבת לג. נעלה נפשם בחלק שם. ואף גם זאת ס' הזוהר פ' האזינו. לא מאסתים ולא געלתים מגילה יא.

רש"י

מנוסת חרב. כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף (לשון חבטה שדופות קדים שקיפן קידום לשון משקוף מקום חבטת הדלת) וכן תרגומו של חבורה משקופי: (לז) וכשלו איש באחיו. כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם. (ת"כ) ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה: (לח) ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: (לט) בעונת אבותם אתם. (ת"כ) כשעונות אבותם אתם. כשאוחזים מעשה אבותיה' בידיהם: ימקו. לשון המסה כמו ימסו וכמוהו (זכריה יד) תמקנה בחוריהן (תהלים לח) נמקו חבורותי: (מא) והבאתי אתם. (ת"כ) אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהי' וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו': או אז יכנע. כמו (שמות כא) או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקוב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמ' לא נאמר' זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: (מג) יען וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: (מד) ואף גם זאת. ואף אפילו אני עושה עמהם זאת

הפורענות

רמב"ן

תבוא מפי משה לסלק שכינתו לגמרי שלא היה בבית שני דרך כבוד שמו שנאמר וארצה בו ואכבדה ותוספת הה"א רמז לשניה שבהם הגדול וכבר דרשו בו מדרש אחר ג"כ רמז לחמשה דברים שהיה הבית השני חסר וכו': (מא) או אז יכנע לבבם הערל. כמו או נודע כי שור נגח הוא לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם יכפרו על עונם ביסוריה' לשון רש"י. והנכון בעיני שיאמר והבאתי אותם בארץ אויביהם או עד זמן יכנע לבבם הערל או זמן ירצו את עונם בארך הגלות. והנה אמר והתודו את עונם היה ראוי שיאמר וזכרתי את בריתי יעקב כי מה מעט והבאתי אותם בארץ אויביהם עכשיו במקום הזה ואין עתה הזמן שיגלה אותם ויביאם בארץ אויביהם. ופירש ר"א אף אני כן עשיתי עמהם ויקרתים

להביאם

אבן עזרא

מבנין נפעל וטי"ן הטעם מלרע: (לז) איש באחיו. שהוא אחיהו: תקומה. מבנין כבד נוסף מגזרת עי"ן וי"ו בעבור הפ"א וכן תרומה: (לח) ואכלה אתכם. מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם: (לט) והנשארי'. מהנשארים ימקו בעונם של משקל יסבו ועיניהם מפעלי הכפל מגזרת המק בשרו מק יהיה: ואף בעונות אבותם אתם ימקו. כטעם אבותינו חטאו ובמגלת איכה פירשתיו: (מ) והתודו. מבנין התפעל: במעלם אשר מעלו בי. אבותם: ואף אשר הלכו עמי. אלה בניהם נקרי: (מא) אף אני. כן עשיתי עמהם ויקרתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו: (מא) ואז ירצו את עונם. ישלימו ויפרעו: (מב) וזכרתי את בריתי. מוסך עצמו ואחר

ולית דרדיף: (לז) ויתקלון גבר באחוי הי כמן קדם שלופי חרבא ורדיף לא אית ולא תהי לכון תייקא למקום קדם בעלי דבביכון: (לח) ותיבדון ביני עממיא ותגמר יתכון בסותנא ארע בעלי דבביכון: (לט) ודמשתייר מנכון יתמסון בחוביהון בארעתא דסנאיכון ואוף בחובי אבהתהון בישיא דאחידן בידיהון עמהון יתמסון: (מ) ויחדון בשעת אניקהון ית חוביהון וית חובי אבהתהון בשיקריהון דשקרו במימרי ואוף דהליכו עמי בעראי: (מא) ברם אנא אדבר יתהון בעראי בעלמא ואעיל יתהון בגלותא בארע בעלי דבביהון הא בכן יתבר לבהון זדנא ובכן ירעון ית חוביהון: (מב) ואדכר ברחמין ית קיימא דקיימית עם יעקב בבית אל ואוף ית קיימא דקיימית עם יצחק בטור מוריה ואוף ית קיימי דקיימית עם אברהם ביני פסוגיא אדכור וארעא דישראל אדכור ברחמים:

(מב) ואדכר ברחמין קיימא דקיימית עם יעקב בבית אל וקימא די קיימית עם יצחק בטור מוריה וקימא די קיימית עם אברהם ביני בתריא אדכר ברחמין וארעא דישראל אדכר ברחמין:

(מג) וארעא תתרטיש ותשתביק מנהון ותירעי ית שני שמיטהא כל יומין דהיא צדיא מנכון והינון ירעון ית חוביהון לווין חלף בירכן ימטון עליהון מיכלא כל קביל מיכלא הוא מטול דהינון בסידרי דיני קצו וית קיימי אורייתי רחיקת נפשיהון:

(מג) וארעא תשבוק מנהון ותרעי ית שני שמיטהא כל יומין דהוות צדיא מנהון ואינון ימרקו ית חוביהון מכלא חלף מכלא וסדרין חלף סדרין ית סדר דיני מאסו:

(מד) ואוף על כל דא ארחים יתהון במימרי כד יהוון גליין בארע בעלי דבביהון לא אמאסינון במלכותא דבבל ולא ירחק מימרי יתהון במלכותא דמדי למשיציא יתהון במלכותא דיון למפסוק קיימי עמהון במלכותא דארום ארום אנא הוא יי אלהכון ביומוי דגוג:

(מד) ולחוד בהדא כד הויתון שרין בארעא בעלי דבביכון לא מאסית יתהון במלכותא דבבל ולא רחיקית יתהון במלכותא דמדי ולא שצית יתהון במלכותא דיון למיפסי קימי עמהון במלכותא דאדום ארום הוא יי אלהכון ביומי גוג:

ודכירנא

בעל הטורים

שלופי ע"כ והליקוטי אחריכם חרב. ר"פ כתיב בפרשה טן ועונש וכנגדם גלו ו"פ ב' ע"י סנחרב וב' ע"י כ"נ: (לו) ורודף ב' במסורה הכא ואידך (ישעיה א) כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים ואידך (הושע יב) אפרים רועה רוח ורודף קדים בשביל שהם רודף שלמונים ורודף קדים על כן וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב ביצחק לא כתיב ביה זכירה לפי שאפרו לפני ומונח לפני הקב"ה. ססגום מכריין למערב אומר הקב"ה אני זוכר אפרו באפם ועונש וממשמש היתה עד למעלה עד בן יעקב בן יצחק בן אברהם. בכולם כתיב אף חוץ מיעקב שהיתה מטתו שלימה ולא יצא ממנו פסולת. וזכרתי הפסוק מתחיל בזכירה ומסיים בזכירה שלעולם יזכור זכות אבות. אברהם נקרא עבדו כדכתיב זכור לעבדיך ומסיך ליה לאברהם וכן ביעקב כתיב יעקב עבדי משא"כ ביצחק לפי שאברהם ויעקב קיימו העולם בין בח"י בין בח"ל משא"כ ביצחק (שלא הותר לו לילך לח"ל) אברהם ויעקב הוזכרו כאן לאבות ויצחק לא הוזכר בשום מקום בראש לפי שרלה לומר לעשו הוי גביר לאחיך לעשותו ראש ליעקב: (מג) והארץ תעזב מהם ז"ן פעמים ע' שנים נסקיים בא"י בחרית ומלם. מתחלת התוכחה עד נעלה כנגד ע"ן תיבות כנגד ע"ן שנים שמטאו עשרה שבעים ובכלם לא הזכר בהם השם לפי שאמרו אין להם חלק באלהי ישראל ולכך כתיב (בד"ה יא טו) ושבועתו ליצחק (ובתהלים קה) כזיב לישחק שנשבע הקב"ה כל זמן שלא חטאו בניו

יונתן

המשרים ען פסילנות מחמת כוח המנשב: (לט) וסגמר יתכון במוסכא עיין ברש"י: (לט) ואוף בחובי אבהתהון דאחידין ג"כ ברש"י דוקא שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם: (מ) בשעת אניקהון פי' בעת לרוחיהן: (מג) ביני פיסוגיא פי' בין הבתרים שכרת ברית אתו ואת זרעו. אדכור ברחמין מ"ע גבי הארץ ברחמין ידוע ליי"ם: (מג) ולרעא תתרטיש פי' לשון אם על בנים רוטשה ולשון ככפי לטוטין בב"מ פרק המפקיד: מיכלא קביל מיכלא זירא מדה כנגד מדה. בסדרי דיני קצו כן הוא בת"כ פרשת תשעים ממאסו אלו הדינים ואת חקותי תגעל נפשכם אלו מדרשות וכו'

רמב"ן

להביאם בארץ אויביהם להכניע לבבם הערל והזכיר זה בכאן כי התודו את עונם בעבור שאמרי המסבב להם כי גם בשעת קלקלתם נתכוונתי בהם שיעשו תשובה ויתודו ועל דעתי ירמוז כי אמר הוידוי ילך עמהם בקרי והביא אותם עוד בארץ אויביה' עד שיכנע לבבם הערל והוא רמז שהביאם אל הארץ ולא נכבשה לפניהם אבל היו להם צרים ואויבים שם כמו שנא' ויאמרו לריבו ויהי כאשר שמעו אויבינו והארץ ביד העמים היתה כמו שאמר עזרא בתפלתו הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאתינו ועל גויתינו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. אמר ר"א כי הוא מוסך עצמו ואשר עמו וזכרתי את בריתי ברית יעקב. וכן והנבואה עודד הנביא ראשיכם שבטיכם: והארץ אזכר. טעמו אזכור הארץ שתרצה השבתות ונעזבה מהם ואזכור שהם רצו את עונם. ויתכן על דרך האמת שיאמר וזכרתי יעקב ויצחק ואברהם שהם בני ברית שכל המדות נקראו כן בהיותם בברית והארץ הכלולה מהם אזכור בכלל ורבותינו רמזו כן אמרו ולמה הוא מזכיר זכות הארץ עמהם אמר רבי שמעון בן לקיש משל למלך שהיו לו שלש בנות ושפחה אחת מגדלתן כל זמן שהמלך שואל בשלום בנותיו היה אומר שאלו לי בשלום מגדלתן. ופירוש והארץ תעזב מהם כי גם אחרי הזכירה תעזב מהם רמז כי אחרי פקודת כורש נעזבה מהם ורצתה השמטות עד אחרי תשע עשרה שנה שנבנה הבית וקדשו העיר בשתי תודות ושירה קדושת הארץ וכרתו אמנה ויאמרו ונטש את השנה השביעית ומשא כל

אבן עזרא

עמו וכן הוא וזכרתי את בריתי את ברית יעקב כמו והנבוא' עודד [ה]הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא [ס]ראשיכם שבטיכם שהוא כראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היות מטתו [צ]כלם בברית: (מג) והארץ תעזב מהם. טעמו אזכור גם הארץ שתרצה את השבתות ונעזבה מהם וגם אזכור שהם רצו את עונם: יען וביען - האחד כנגד משפטי מאסו והשני ובחקותי געל' נפשי [ק]והשבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה: (מד) ואף גם זאת. לשון נקבה והאחד יספיק וכל המקרא כך וכן הרק אך במקום [ר]המעלי אין [ש]קברים: לא מאסתים לכלתם. רק ליסרם עד שיכנע לבם: געלתים. הרחקתי מהם או גאלה כמשפט [ת]מהם: להפר בריתי. שנשבעתי להם ואף אם הם הפרו את בריתי כי כן [א]כתוב. אני לא אפר

פירוש על אבן עזרא

[ח]בדגשות סלמ"ד ומשפטו כדף. [ט]ר"ל ל"ד את ממש כמו כי אנשים אחים אנחנו. [י]כי שרשו קום והא"ו נוסף כמו תרומה ששרשו רים. [כ](יחזקאל א' ט'). ששרשו קבב. וכן ימקו שרשו מקק. [ל](זכריה י"ד י"ב). [מ]כמק יהיה (ישעיה ס' כ"ד). [נ](מיכה ס' ו') שם פ' זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נתלבו ולא אנחנו. כטעם פוקד עון אבות על בנים. [ס](פסוק מ"ד). [ע](ד"ה ב' ט"ו). [פ](דברים כ"ב ט'). [צ]טעם הגאון שלא התחיל מאברהם בעבור שלא היו שבותיו כלם בברית יצחק מפ"ש שבנותיו כלם בברית התחיל מיעקב לפי שהתחיל לתשובה להשיג מעלות המכוכם כי מיד בלאתו מחרנה פגע במקים ויאלום שלום של נבואה ולא כן יצחק כי קודם נשא אשה והפעסקו עמו עבדי אבימלך על אודות המים ורז"ל נתנו טעם אחר שאמרו שמטתו כדאי יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם כדאי. [ק]אבל וביען נוסף כבי"ת בראשונה (בראשית יג' ד'). [ר](במדבר י"ב ב'). [ש](שמות י"ד י"א). [ת]לשון הכתוב (זכריה י"א ח'). [א]להפרכם את בריתי (פסוק ט"ו).

בעבור

ספורנו

שממין ויוצלות כמו שבאר באמרו עד רלתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה: (מ) והתודו את עונם. קלתם כמו דניאל ועזרא וזולתם: (מא) והבאתי אתם בארץ איבידם. כשחזרו בני הגולה לא"י במלכות כורש מלך פרס היתה הארץ תחת ממשלת האומות כאמרו והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאתינו: (מב) וזכרתי את בריתי. בבנין בית שני: (מג) והארץ תעזב מהם. בחרבנו:

וזכרתי

פירוש רשב"ם

לט) ימקו. מן נמקו חבורותי כמו מן נמע ימעו: (מב) וזכרתי וגו'. אם יכנע לבבם: (מג) והארץ תעזב. כחשבון בישול שבועות שיתרצה ויכופר עונם. ואז וזכרתי וגו'. ותרץ. מן רצה כמו ויבן מן בנה:

ברית

מה וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי־אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יהוה: מו אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן יהוה בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד־משה: פ

רביעי (ששי כשהן מחוברין)

כז א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם איש כי יפלא נדר בערכך נפשת ליהוה: ג והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן־ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל כסף בשקל הקדש: ד ואם־נקבה הוא והיה ערכך שלשים שקל: ה ואם מבן־חמש שנים ועד בן־עשרים שנה והיה ערכך הזכר עשרים שקלים ולנקבה עשרת שקלים: ו ואם מבן־חדש ועד בן־חמש שנים והיה ערכך הזכר חמשה שקלים כסף ולנקבה ערכך שלשת שקלים כסף: ז ואם מבן־ששים שנה ומעלה אם־זכר והיה ערכך חמשה עשר שקל ולנקבה עשרה שקלים: ח ואם־מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן והעריך אתו הכהן על־פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן: ס ט ואם־בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליהוה כל אשר יתן ממנו ליהוה יהיה־קדש: י לא יחליפנו ולא־ימיר אתו טוב ברע או־רע בטוב ואם־המר ימיר בהמה

בבהמה

אונקלוס

מה ודכירנא להון קים קדמאי דאפיקית יתהון מארעא דמצרים לעיני עממיא למהוי להון לאלהא אנא יי: מו אלין קימיא ודיניא ואוריתא דיהב יי בין מימריה ובין בני ישראל בטורא דסיני בידא דמשה: א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר ארי יפריש נדר בפורסן נפשתא קדם יי: ג ויהי פורסניה דדכרא מבר עשרין שנין ועד בר שתין שנין ויהי פורסניה חמשין סלעין דכסף בסלעי קודשא: ד ואם נוקבתא היא ויהי פורסנה תלתין סלעין: ה ואם מבר חמש שנין ועד בר עשרין שנין ויהי פורסניה דדכרא עסרין סלעין ולנקבתא עשר סלעין: ו ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהי פורסניה דדכרא חמש סלעין דכסף ולנקבתא פורסנה תלת סלעין דכסף: ז ואם מבר שתין שנין ולעלא אם דכורא ויהי פורסניה חמש עסר סלעין ולנקבתא עשר סלעין: ח ואם מסכן הוא מפורסניה ויקימיניה קדם כהנא ויפרום יתיה כהנא על מימר דתדביק ית נדרא יפרסיניה כהנא: ט ואם בעירא דיקרבון מנה קורבנא קדם יי כל דיתן מניה קדם יי קודשא: י לא יחליפיניה ולא יעבר יתיה טב בביש או ביש בטב ואם חלפא יחליף בעירא בבעירא ויהי הוא וחילופיה יהי

קדשא

מסרה מה ראשנים, ה'. מלא ל' וס"ו וה"י. הוצאתי, מלא ד' ומלא. אתם, חסר. להיות, מלא. אני ה', ב' פ"פ בפיסקא. מו החקים, כולם ס"ו. והתורת, מלא ו"ק וחסר סגין. בינו, מלא. בהר סיני, כל פיסקא בהר סיני במ"ס. כז ב דבר וגו' י"ג. אלהם, חסר. יפלא, ב' חסר יו"ד בסר הלמ"ד. נפשת, ג' חסר. ג והיה, ג' נעמם בענין קדמא ומאיםלא. שקל, ל' בענין, ד ואם נקבה, כולם ל"ם ואם במ"ס. הוא, ול"ו וחירק. שלשים, ס"ז. ה עשרים, ל'. חנינא עשרה. ו ולנקבה, ג' בענין. ז אם זכר, ל'. והיה ערכך, ז' דסמיך בענין. וסי' פ"רש ס"ף ז"ס. ח מך, ל' וס' ומך אסיך ומפשם ס"ב. והעמידו, מלא. והעריך, מלא. אתו. חסר. תשיג, מלא. הנדר, חסר. יעריכנו, ל' ומלא וס' יעריכנו. ט יקריבו, מלא. קרבן ס"ה. ממנו, ז' סבירין ממנה. י יחליפנו, מלא י'. ימיר, מלא. אתו, חסר. ברע, ג'. רע, י"ס. בטוב, ד'. ימיר, מלא וכ"ד.

ת"א דבר אל בני כו' פא ערכין ה. איש כי יפלא. ר' פא סמוכה ג ג. כי יפלא סגיגה י. כי יפלא נדר כו' סג נכורות כא. בערכך נפשת ערכין ג כ. והיה ערכך ערכין ד כדה כם. הזכר פנה קט נכורות מג. ואם נקבה הוא שנה קטן נכורות מג ערכין ד מ ה כם. ואם מבן חמש ערכין יח. ואם מבן חדש שם. ואם מבן ששים שנה שם ג. ומעלה בערה קבא נכורות מע. ואם מך הוא מערכך פסחים ז' מגילה יח מליעה קיד ערכין ז' כד. והעמידו לפני הכהן ערכין ד. והעריך אתו הכהן שם. תשיג יד הנדר שם ז י. ואם בהמה אשר יקריבו סמוכה לג. קרבן שם יח יג. כל אשר יתן ממנו חולין פ"ט ערכין ד סמוכה יא. לא יחליפנו ולא ימיר מליעה מג חולין ג בכורות יד סמוכה ג נ ה פ יג. ואם המר ימיר זבחים ז מנחות לג ערכין ג' סמוכה ה פ. בהמה בבהמה שם פ יח.

רש"י

הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: (מה) ברית ראשנים. של שבטים: (מו) והתורת. אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכולם נתנו למשה בסיני: (ב) כי יפלא. יפריש בפיו: בערכך נפשת. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: (ג) והיה ערכך וגו'. אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול. כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא: (ה) ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שני' עלי: (ז) ואם מבן ששים שנה וגו'. כשמגיע לימי הזקנ' האש' קרוב' להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו והאשה אינו פוחתת אלא שליש בערכ' (ערכין יט) דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא (וסימנא טבא בביתא). (ח) ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו. לנערך לפני כהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: (ט) כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: (י) טוב ברע. תם בבעל מום: או רע בטוב. (ת"כ תמורה

פי"ט

יונתן בן עוזיאל

(מה) ודכירנא להון קיים דקיימית עם אבהתהון קדמי בזמן דפריקית אפיקית יתהון פריקן מארעא דמצרים וחמיין כל עממיא ית כל גבורתא דעבדית להון מטול למהוי להון לאלהא אנא יי: (מו) אלין קימיא וסדרי דיניא וגזירת אורייתא דיהב יי בין מימריה ובין בני ישראל בטורא דסיני על ידא דמשה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר ארום יפריש פירוש דנדרא בעילוי נפשתא לשמא דיי: (ג) ויהי עלוייה דביר דכר מן בר עשרין שנין ועד בר שתין שנין ויהי עלוייה חמשין סלעין דכסף בסלעי קודשא: (ד) ואין ברת נוקבא היא ויהי עלוייה תלתין סלעין: (ה) ואין מבר חמש שנין ועד בר עשרין שנין ויהי עלוייה דביר דכר עשרין סלעין ולנוקבא עשר סלעין: (ו) ואין מבר ירחא ועד בר חמש שנין

ירושלמי

ויהי עלוייה דביר דכר חמש סלעין דכסף ודברתא נוקבא עלוייה תלתא סלעין דכסף: (ז) ואין מבר שתין שנין ולעילא אין ביר דכר ויהי עלויית חמיסר סלעין ולברתא נוקבא עשר סלעין: (ח) ואין מסכן הוא מסימת עלוייה ויוקמינה קדם כהנא ויעליניה כהנא כמיסת דתדביק ית נודירא היכדין יעליניה כהנא: (ט) ואין בעירא דיקרבון מינה קורבנא קדם יי כל דיתן מינה קדם יי יהי קודשא: (י) לא ישלחפיניה ולא יפרג יתיה שלים בדביה מומא ודביה מומא בשלים ואין מפרוג יפרג בעירא בבעירא ויהי הוא ופירוגיה יהי קודשא:

(י) ולא יפרג יתיה טב בביש או ביש בטב ואין מפרגא יפרג בעיר בבעיר ויהי הוא ופירוגיה יהי קדיש:

בעל הטורים

בניו יוסף מס"ץ שנים שלא ינלם: (ג) בפרשת ערכין יש כ' שקלים ול' שקלים וכ' שקלים וי' שקלים וה' שקלים וג' שקלים וט"ו שקלים וי' שקלים בין זכר לנקבה סוף סך הכל קמ"ג שקלים לכפר על מ"ם קללות שבמ"כ ול"ם שבמשנה תורה שהם בין הכל קמ"ג

יונתן

ואין וכו' מ"ם: (מה) אבהתהון דפריקית ואפיקית דקשה ליה מאי בדים לאפוכים אסר הולאתי דאי אלבות קאי וכי הוליא האבות אלא כדפירש נמי רש"י: (ז) ביר דכר פי' בן זכר לשון הגמרא דין גברא דעשירלא ביר: (י) ישלחפיניה פי' לשון חילוף וכן.

רמב"ן

כל יד. כל הקורות אותם רמוזות בפרשה הזאת: (מה) וטעם חכרתי להם ברית ראשונים. שאזכור להם כן בין באלן בין בחולה לארץ בגלות שכרמזות כאן ובכל הדורות וזה טעם לעיני הגוים כי יעשה בהם בעבור שמו הגדול שלא יתחלל בגוים ולא למענכם כי לא עשו תשובה ולא נתכפרו עונתם. וכך אמרו רבותינו לא מאסתים בימי אספסינוס ולא געלתים בימי מוקדון לכלותם להפר בריתי אתם בימי המן כי אני ה' אלהיכם בימי גוג ומגוג: (א) וידבר יי' אל משה לאמר איש כי יפליא. גם זו הפרשה דבקה שהיתה בהר סיני מסובבת אל כתו כמות היא במשפטי היובל כמו שהזכיר במקדיש שדה מקנה ושדה אחוזה אלא שכלל משפטי כל הנדרים בפרשה אחת ולכך אמר בסוף אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני על כל הנאמרות למעלה כי מכאן ואילך

אבן עזרא

אפר בריתי אתם כי אלהים אני: (מה) וזכרתי להם. [ב]לעולם: ברית ראשונים. זאת הברית הכרות' בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם ויש אומרים על אבות העולם. וטעם אשר הוצאתי אתם. אותם שנשבעתי לאבותם להוציא בניהם מעבדות והראשון נכון בעיני: (מו) אלה החקים והמשפטים. הם הכתובים בפרשת ויסמע ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני: אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. רמז לברית הר סיני כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני גם הזכיר הפרשה של הערכין בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונה [ג]כי תחלת ספר וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר [ד]ויקרא: (ב) יפליא. יפרים ויבאר: בערכך נפשת. הטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אתנה כמני כדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה וכ"ף בערכך על דעת כל המדקדקים נוסף והטעם בערך ויש אומרים כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש כערכך הכהן כערכך אתה והה"א יקרא לו ה"א [ה]הקריאה ואמר על הערכך שהיא מלה זרה כמו בתוך [ו]האהלי ולפי דעתי שהוא האהל שלי [ז]וכן הערכך. וטעם נפשות כלל לאדם ולבהמה: (ג) מבן עשרים שנה. הפך מהשוא נכנס בפקודים: בן ששים וקן ודעת [ח]רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אחד נוסף של חדש יתן חמשה שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות כי אמרו רבים שהם ארבע [ט]חלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע וחמשים לבוא אל המקום שהחל ממנו וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים כנגד הד' החלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשני השוב שנה ולא נסמך רק על דברי הקבלה כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל ויש להשיב על דבר הסדש [**]והנה מי שהוא ששות מסדם ימי' אין לו ערך ואחר ששים שב לאחור. ועוד מה יעש' אחר הששים שנה אם יתן כך תמיד וכל אל' שבושים והכלל כי סוף גזרת הכתוב כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השליסית והנה מחמש עד עשרים יוסיף החלי ומשם ועד חמש ומעשרים ועד ששים יוסיף על החלי [י]עסירותו: (ח) והעריך. שיושם הנערך במערכה אחת עם כך וכך וכמוהו אין ערוך אליך [י]ומלת העריך מהבנין הכבד [כ]הנוסף וכן [ל]יעריכנו הכהן לספרים בינו ובין [מ]יעריכנו לפני יי': והעמידו הכהן. כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן כאשר פירשתי וילך על כף [נ]הכהן השמאלית ויסים

פירוש על אבן עזרא

[ב]בעבור שאמר חכרפי שהוא עבר המהופך לעתיד ר"ל תמיד כל ימי עולם. [ג]אלה המצות אשר צוה ד' את משה אל ב"י בהר סיני (להלן כ"ז ל"ד). [ד](א' א') וידבר ד' אליו באוהל מועד. [ה]ר"ל אתה הכהן: [ו](יהושע ז' כ"א). [ז]בידיעה וכו'. [ח]ר"ל והם האומרים שהיא גזירת מלך וכו'. [ט]שהם ארבעה בחלקי השנים. הערכים הם ארבעה ערך מבן חדש ועד ה'. וערך מבן ה' ועד עשרים. וערך מבן כ' ועד ס' וערך מבן ס' ומעלה. וחלקי השנים הן היניקות עד ה' שנים והילדות עד כ'. והבחרות מכ' עד ס' והזקנה מס' ולמעלה. וא"כ י"ט שלימות וא"כ ע"ו לשוב אל מקום שהחל כך היא הגירסא הנכונה. והטעם כי מבן ה' ועד שיגיע לבן י"ט ואפי' שלימות לעולם לא יהיה ערכו יותר מבן ה'. לישוב למקום שהחל. שהוא הערך הראשון כן יעשה עד שיגיע לבן כ' וכן בן כ' עד שיגיע לבן כ"ט לעולם ישוב לערכו שהחל ממנו ויפדנו כבן כ' עד שיגיע לס'. והט"ו שנותן כ"ל מבן ס' ומעלה לא באו מטעם זה רק הם להשלמת ע"ה כנגד החלקים וזה כי החלקים שבימות האדם כבר אמרנו שהיניקות ה' והילדות ט"ו והבחרות מ' והכל ס' ולפי שמס' ולמעלה הוא החלק הרביעי נותן רביעית מנין השנים של הג' הקודמים להשלמת הע"ה כאלו החלק ההוא הוא ע"ו שנה לתת כנגדם ע"ו שקלים. וזה דעת רבים ולא כדעת הגאון שאמר שיתן שקל לכל שנה בשנים החלקים שלאשונים ולפי האמת שכל אלה שלימות כלומר בהכרח הוא שנכפי' להיות אלהי הערכים שלמות או יום אחד בשנה חשוב שנה ובהככם בן י"ט ויום אחד בשנת כ' חשוב שנה וכן בן כ"ט בשנת ס' שיתחייב ליתן לאותו הערך. ולא נסמך רק על הקבלה. כ"א היה כדעת הגאון מה לורך לחלק מבן חדש עד ה' ומבן ה' עד כ' אחר שיתן לכל שנה שקל. [**]ר"ל אם קשה לר"ר לפר שעד ה' לעולם הוא נותן ה' למה חלק מבן חדש הנ"ל מיום שנולד ועד ה' שנים יתן ה' שקלים. [י]שחלי חמש ב' וחלי. ועשירים הוא חלי שקל. [י](תהלים מ' ו'). [כ]ר"ל במנין הפעול. [ל]בנ"א (סבעלגן). [מ](לעיל כ"ד מ'). בנ"א (לורעכעמאלכען.) [נ]חסת על כפו לעיל י"ד ע"ו. בנ"א

[**]ר"ל המ"ל פיה"ם קושית רא"ע ע"ד הגאון על דבר החדש כי אין לו ערך הי' לו ליתן עבור שנת ראשונה שקל פחות חלק י"ב. ועוד קושיא עד שנת ג' נותן חמשים שקל וכן עד ס' ולמה משנת ס' שב לאחור:

ספורנו

(מה) חכרתי להם. בקבוץ גליות: אשר הוצאתי וגו' להיות להם לאלהים. שהולאתים כדי שאהיה להם לאלהים כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ומה שהפסידו אז יתקיים אחר קבוץ גליות לימות המשיח וע"ז: אני ה'. לא שניתי ולא היה הקלקול זולתי מהם ואשלים כוונתי בשוב כל קלקולם לעתיד לבא: (מו) אלה החקים. כל המלות שנאמרו קודם שהתחיל פרשת אם בחקותי הם החקים והמשפטים והתורות שעליהם נכרת הברית בברכות וקללות וזה הוא הברית שהזכיר באמרו מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב: ביני ובין בני ישראל. שבדר הוא יתעלה הברכות לכשיזכו

פירוש רשב"ם

(מה) ברית ראשנים. אשר לפענם הוצאתי אותם: (מו) בהר סיני ביד משה. שכן התחילה פרשת שמיטה וידבר יי' אל משה בהר סיני. וגם נמר התוכחות האלה בשביל השמיטה הם כדכתיב כל ימי השמה תשבות כי כל מצות של פרשת בהר סיני בשמיטות ויבלות מדבר ושליחות עבדים וחזרת קרקעות לכך נאמר כאן התוכחות של עבירות השמיטות בהר סיני הכל בפעם אחת: (ב) כי יפליא. יבדיל כמו לשון מפרש שהנודר צריך לפרש באיזה הענין הוא נודר וכמה הוא נודר: (ג) ערכך. שני הכפין כפל הוא כמו שתאמר מאודם אדמומות מן לבן לבנונית: (ט) כל אשר יתן ממנו לה'. אם הקדישו סתם. יהיה קודש קרבן ולא בדק הבית: ואם

בִּבְהֵמָה וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ: יא וְאִם כָּל־בְּהֵמָה טְמֵאָה אֲשֶׁר לֹא־יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה וְהֶעֱמִיד אֶת־הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן: יב וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן כֵּן יִהְיֶה: יג וְאִם־גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל־עֶרְכֶּךָ: יד וְאִישׁ כִּי־יַקְדִּשׁ אֶת־בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם: טו וְאִם־הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל אֶת־בֵּיתוֹ וְיָסַף חֲמִישִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ: חמישי (שביעי כשמחוברין)

טז וְאִם מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ אִישׁ לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כָּסֶף: יז אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם: יח וְאִם־אַחַר הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּסֶף עַל־פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנִגְרַע מֵעֶרְכֶּךָ: יט וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ: כ וְאִם־לֹא יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה וְאִם־מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר לֹא־יִגָּאֵל עוֹד: כא וְהָיָה הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ לַיהוָה כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ: ששי כב וְאִם אֶת־שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה: כג וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה: כד בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר־

אונקלוס

קודשא: יא ואם כל בעירא מסאבא דלא יקרבון מנה קורבנא קדם יי ויקים ית בעירא קדם כהנא: יב ויפרוס כהנא יתה בין טב ובין ביש כפורסן כהנא כן יהי: יג ואם מפרק יפרקנה ויוסף חומשיה על פורסניה: יד וגבר ארי יקדש ית ביתיה קודשא קדם יי ויפרסיניה כהנא בין טב ובין ביש כמא דיפרוס יתיה כהנא כן יקום: טו ואם דאקדש יפרוק ית ביתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויהי ליה: טז ואם מחקל אחסנתיה יקדיש גבר קדם יי ויהי פורסניה לפום זרעיה בית זרע כור שעורין בחמשין סלעין דכסף: יז אם משתא דיובלא יקדיש חקליה כפורסניה יקום: יח ואם בתר יובלא יקדש חקליה ויחשב ליה כהנא ית כספא על פום שניא דאשתארא עד שתא דיובלא ויתמנע מפורסניה: יט ואם מפרק יפרוק ית חקלא דאקדיש יתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויקום ליה: כ ואם לא יפרוק ית חקלא ואם זבין ית חקלא לגבר אוחרן לא יתפריק עוד: כא ויהי חקלא במפקיה ביובלא קודשא קדם יי כחקל חרמא לכהנא תהי אחסנתיה: כב ואם ית חקל זבינוהי דלא מחקל אחסנתיה יקדש קדם יי: כג ויחשב ליה כהנא ית נסיב פורסניה עד שתא דיובלא ויתן ית פורסניה ביומא ההוא קודשא קדם יי: כד בשתא דיובלא יתוב חקלא לדזבניה מניה לדדיליה

אחסנת

מסרה: בבהמה, ד' כפי'. ותמורתו, מלא. יא יקריבו, מלא. קרבן, פז ומי' בר נשא דלהקריב בעירא קמי' הרעמא. והעמיד, מלא. יב והעריך, מלא. כערכך, ב'. יהיה, קדמא יהיה סכין יקום. יג גאל ג' בפרין במלם ומ"ו וכג' דגושה. חמישתו, ג' כ"כ מי"ח. יד יקדש, דין לבוד מ'. והעריכו, מלא. יעריך, מלא. טו המקדיש, הקדמי' בה"א לפי א"ח ימלא. חמישית, הלא דמלא. והיה, קדמא' והי' לו סכין וקם לו. טז שדה, חסר. שערים, כולם חסר במ"ב. יז שם, ז' כ"ש בסיפרא. ושנה, ל'. היבל, חסר. כערכך, ב'. יח היבל, חסר. הנותרת ב. מלא ו"ק וחסר חרין. פי, כל עד דכרין בפסמא. היבל, חסר. יט גאל, ג' חסר ובפרין. חמשית, חסר י"ק והסי"ן לפי. כ יגאל, הב' דגושה. כא ביבל, חסר. כב שדה, ב' דסמיכא וירמז הנגב. כג הערכך, ב' בפסוק. היבל, חסר. כד היובל, ס' מלא. ישוב, כולם מלא. לאשר לו, ל'.

ת"א והיה הוא ותמורתו זבחים ט בכורות יד לא תמורה ה ט יב יח. ואם כל בהמה טמאה מנחות עט בכורות לג תמורה יח לב לג. והעריך הכהן אתה בכורות יד תמורה לג. כערכך הכהן כן יהיה ערכין יט. ואיש כי יקדש את ביתו קדש קמא סח שם הגזלים סב חולין קלט ערכין כה תמורה ט שם. ואם המקדיש יגאל מציעא נד תמורה ט. אם משדה קדושין סא ערכין יד כה. אם משנת היבל ערכין כד. אם אחר היבל שם. זרע חמר קדושין סא ב"מ קג ערכין ה ז יד כה. וחשב לו הכהן ערכין יד כה. ונגרע מערכך שנה זו ערכין כה. ויסף חמישית בכורות מט שבת קכח ערכין לא פסחים לב קדושין ב יט נד מציעא נד בכורות יט יב ערכין ג. ואם לא יגאל את השדה ערכין כה כו. ואם מכר את השדה שם כו. לא יגאל עוד שם. והיה השדה בצאתו שם יד כה כה לב. ביבל קדש שם כה. כשדה החרם לכהן תהיה סנהדרין פח ערכין כח לד. לכהן תהיה אחזתו ב"ק קט ערכין כה כח. ואם את שדה מקנתו גיטין מח בתרא עב ערכין יד כו כז. וחשב לו הכהן שם יד. את מכסת שם. ונתן את הערכך חולין קלט. בשנת היבל ישוב השדה ערכין כו.

ל

רש"י

ט) וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: (יא) כל בהמה טמאה. (ת"כ תמורה לג) בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הוממו: (יב) כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: (יג) ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש (ת"כ) וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: (טז) והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוים בית כור שעורים בחמשים שקלים כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינו הקדש אלא למנין שנות היובל

שלם

(יא) ואין כל בעירא מסאבא דלא יקרבון מניה קורבנא קדם יי ויקם ית בעירא קדם כהנא:

[(יא) ואין כל בעיר מסאב דלא יקרבון מניה קרבן לשמא דיי:]

(יב) ויעלי כהנא יתיה בין טב לבין ביש היכמא דיעלי כהנא היכדין יהי:

[(יב) ויסדר כהנא יתיה בין טב יבין ביש בעילויה דכהנא בן יהי:]

(יג) ואין מיפרק יפרקיניה יוסיף חומש דמיה על עלוייה:

[(יג) ויוסף חומשיה דמוי על עילוייה:]

(יד) וגבר ארום יקדש ית ביתיה קודשא קדם יי ויעליניה כהנא בין טב לבין ביש היכמא דמעלי כהנא היכדין יקום:

[(יד) קודשא לשמא דיי ויסדר כהנא: היך מה די סדר יתיה:]

(טו) ואם דין דמקדיש יפרוק ית ביתיה ויוסיף חומש כסף עלוייה עלוי ויהי דיליה:

[(טו) ואין די דאקדיש: חומש כסף עילוייה עלוהי ויהי דידיה:]

(טז) ואין מן חקיל אחסנתיה יקדש גבר קדם יי ויהי עלוייה כמיסת זרעיה אתר דמזדרע ביה כור שעורין בחמשין סלעין דכסף:

[(טז) ואין מחקל אחסנתיה יפרש גבר לשמא דיי ויהוי עילוייה לפום זרעיה זרע חומר דשעורין:]

(יז) אין משתא דיובלא יקדיש חקליה הי כעילוייה יקום:

[(יז) ואין משתא דיובלא יפריש חקליה בעילוייה יקום:]

(יח) ואין בתר יובלא יקדיש חקליה וידייק ליה כהנא ית סכום כספא כמיסת שניא דמשתיירן עד שתא דיובלא ומנכי ליה מן עלוייה: (יט) ואין מפרק יפרוק ית חקלא דין דאקדיש יתיה ויוסיף חומש כסף עלוייה עלוי ויקום ליה:

[(יט) ואין מיפרק יפרוק ית חקלא דין דמקדיש יתיה ויסף חומש סלעין דכסף עילוייה עלוהי ויהוי ליה:]

(כ) ואין לא יפרוק ית חקלא ואין זבין ית חקלא לגבר חורן לא יתפרק תוב:

(כא) ויהי חקלא במפקיה ביובלא קודשא קדם יי הי כחקל אפרשא לכהנא תהי אחסנתיה:

[(כא) קודשא לשמא דיי כחקל אפרשו:]

(כב) ואין ית חקיל זבינוי דלא מן חקיל אחסנתיה יקדיש קדם יי:

[(כא) ואין ית חקל זביניה יקדיש לשמא דיי:]

(כג) וידייק ליה כהנא ית סכום דמי עלוייה עד שתא דיובלא ויתן ית עילויית ביומא ההוא קודשא קדם יי:

[(כג) ויחשיב ליה כהנא ית אפרשות עלויה עד שתא דיובלא ויתן ית אפרשות עלויה ביומא הדין קודש לשמא דיי:]

(כד) בשתא דיובלא יתוב חקלא למן דזבניה מניה למן דיליה אחסנת ארעא:

[(כד) בשתא דיובלא יחזור חקלא לדין דזבן יתיה מן נביה לדין דאית ליה אחסנות ארעא:]

וכל

יונתן

וכן פ"י לעיל פרשה רלח. שלים בדביה מומא וכן להיפך פי' בבעל מום וכן להיפך. יפרג תרגום של תמורה: (יג) חומש דמיה פי' חומש דמיה שמעין הבהמה כמה היא [illegible]

רש"י

שאם מגאלה הרי טוב ואם לאו הנזבר מוכר' בדמי שלנו לאחר ועומד' ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדו' כמכורו' וכשהיא יוצא' מידו חוזרת לכהני' של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: (יז) אם משנת היבל יקדיש וגו'. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה מיד: כערכך יקום. כערך הזה האמור יהיה. חמשים כסף יתן: (יח) ואם אחר היבל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתה' ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת. כפי חשבון בילד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שני חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמונ' פונדיון הרי סלע ופונדיון לשני אלא שאמר פונדיון א' זה לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים משנת היובל עד שנת הפדיון

(יט) ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: (כ) ואם לא יגאל את השדה. המקדיש: ואם מכר. הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד המקדיש: (כא) והיה השדה בצאתו ביבל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתון לכהנים שנאמר (במדבר יח) כל חרם בישראל לך יהי' אף זו מתחלקת לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו'. חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה ששדה מקנ' לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישו אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתיד' לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובי' לשדה אחוזה. ואם לא יגאל וימכרנ' גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השד' לאשר קנהו מאתו אותו שהקדים וכן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו חזה הנזבר לכך

אבן עזרא

ויהיה דרך למות או יחיה והעמידו שיעמיד הנודר נפשו: (יד) כן יקום. כמו שיעמוד: (כז) ואם משדה אחזתו. שיירש עם ישראל: חמר שעורים. וכתוב כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה ואם כתוב האיפה והבת והנה זרע איפת שעורים במשנה שקלים וזו גזרת המלך בדרך העבד: (יז) אם משנת היבל. שנעלם השנה: (יח) ונגרע מערכך. מה שהלך אחר היובל וי"ו ואם גאול יגאל כה"א רפה בלשון ישמעאל והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל: (כ) ואם מכר. טעמו או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודם לגי': (כא) בצאתו ביבל. הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא: בשדה החרם. שידור נדר להחרימו גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן גדול. (כג) מכסת. כמו מכסת נפשות: (כד) לאשר קנהו מאתו. הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחזת

פירוש על אבן עזרא

בל"א (בעסטעהען). ר"ל שירש עם ישראל ירושת נחלה בא"י. והרמב"ם ז"ל כיח פ"ד מה' ערכין פי' שדה אחוזה שירשה אדם מאבותיו. (יחזקאל מ"ה י"ד.) (שם פסוק י"א) האיפה זו מדה היבש. והבת מדת הלח. וזו סברת רב בערכין (דף כ"ד ע"א) אמר המקדיש שדהו בשנת היובל שלמה רב אמר קדושה ונותן חמשים. ושמואל אמר אינה קדושה כל עיקר מ"מ דרב דאמר קרא אם משנת היובל והיובל בכלל. ועיין בתוס' שם ד"ה מ"מ גם נראה שהיתה לפניו הגירסא בתוס' (שם כ"ה ע"א) המקדיש שדהו בשנת היובל. שפשטו כמו הנה בלה"ק. וכן תרגם המתרגם אשכנזי (וועגן זון). ר"ל וי"ו ואם במקום או. כבעדה החרם שהוא לכהן. כי כהני המשמר שנכנס בו יובל זוכים בזה ומחלק ביניהם כמ"ש רש"י ז"ל פה וב"ק (דף ק"ט ע"ב). (שמות י"ב ד'). ר"ל

ספורנו

לכשיכו וקבלו הם האלות אם לא ישמעו. אבל ערכי אדם ודיני הקדש בית ושדה ובכור וחרמים ומעשר בהמה כלם נאמרו אחר זה הברית אע"פ שנאמרו גם הם בהר סיני כאמרו אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני אבל לא נתנו בינו ובין בני ישראל בברית:

נשלם ספר ויקרא

פיר"ש רשב"ם

(יא) ואם כל בהמה טמאה. של קדש שהוקדשה לקרבן ונעשה טמאה בעלת מום: והעמיד את הבהמה לפני הכהן. ויביא בדמיה קרבן. ואם מכר הנזכר לאיש אחר. לא יוכל בעלה לפדותה עוד אלא מתחלקת לכהנים ביובל. לכהנים של אותה משמר: (כא) תהיה אחזתו. של מקדיש: (כד) לאשר קנהו מאתו. שהקונה אותו לא היה יכול להקדישו אלא הפירות שיש לו בו עד היובל:

לא.

לוֹ אֲחֻזַּת הָאָרֶץ׃ כה וְכָל־עֶרְכְּךָ יִהְיֶה בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשָּׁקֶל׃ כו אַךְ־בְּכוֹר אֲשֶׁר יְבֻכַּר לַיהוָה בִּבְהֵמָה לֹא־יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה לַיהוָה הוּא׃ כז וְאִם בַּבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה וּפָדָה בְעֶרְכֶּךָ וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ׃ כח אַךְ כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָה מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל־חֵרֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ שביעי כט כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן־הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת׃ ל וְכָל־מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לא וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃ מפטיר לב וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לַיהוָה׃ לג לֹא יְבַקֵּר

בין

אונקלוס

אַחֲסָנַת אַרְעָא׃ כה וְכָל פּוּרְסָנֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין יְהֵי סִלְעָא׃ כו בְּרַם בּוּכְרָא דְּיִתְבַּכַּר קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא לָא יַקְדֵּשׁ גְּבַר יָתֵיהּ אִם תּוֹר אִם אִימַּר דַּייָ הוּא׃ כז וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא יִתְפְּרֵק וְיִזְדַּבַּן בְּפוּרְסָנֵיהּ׃ כח בְּרַם כָּל חֶרְמָא דְּיַחֲרֵים גְּבַר קֳדָם יְיָ מִכָּל דְּלֵיהּ מֵאֲנָשָׁא וּבְעִירָא וּמֵחֲקַל אַחֲסַנְתֵּיהּ לָא יִזְדַּבַּן וְלָא יִתְפְּרֵק כָּל חֶרְמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃ כט כָּל חֶרְמָא דְּיִתַּחֲרַם מִן אֲנָשָׁא לָא יִתְפְּרֵק אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ ל וְכָל מַעַשְׂרָא דְאַרְעָא מִזַּרְעָא דְאַרְעָא מִפֵּירֵי אִילָנָא דַּייָ הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לא וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִמַּעַשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי׃ לב וְכָל מַעֲשַׂר תּוֹרִין וְעָאן כֹּל דְּיִעְבַּר תְּחוֹת חוּטְרָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לג לָא יְבַקַּר בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יְחַלְּפִנֵּיהּ וְאִם חַלָּפָא

יחלפיניה

מסרה כה וכל ערכך, ל׳: כו בכור, מלא. יבכר, ל׳. בבהמה, ד׳ רפין. חסר, חסר: כז בבהמה, ו׳ דגשין. חמשתו, ל׳ חסר דס׳. כח יחרם, ל׳ חסר. קדש קדשים, ו׳. כט כל, י״ט כ״פ בטיפחא. יחרם, ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ. יפדה, ל׳. ל וכל מעשר, ג׳ והעין בשוא לבד והשין בפתח וכן תכין. לא גאל, ג׳ חסר. ממעשרו, ל׳: חמשיתו, ב׳ כ״כ א׳ י״ק ומ״ס. לב ולאן, ד׳. יעבר, חסר. העשירי, מלא. קדש, הקוף בדגש. לג יבקר, ב׳ בטעמ.

ת״א וכל ערכך יהיה בשקל הקדש בכורות י ערכין ד ז. אך בכור אשר יבכר בכורות טו. לא יקדיש ערכין כט תמורה כה. אם שור אם שה זבחים לח. ואם בבהמה הטמאה, מנחות קא. ואם לא יגאל בכורות יג. אך כל חרם ערכין כח. מכל אשר לו שם. ובהמה שם. לא ימכר ולא יגאל זבחים ע בכורות נב תמורה ה. ולא יגאל מליעה מז בכורות לא נב תמורה ה. כל חרם קדש קדשים הוא סנהדרין פח בכורות לב ערכין כח כט תמורה ה לב. כל חרם אשר יחרם כתובות לז לט ערכין ו. לה׳ הוא קדושין מג. וכל מעשר הארץ מזרע הארץ שם. מפרי העץ קמא סט. ואם גאל יגאל איש קדושין כ קמא סט זבחים ו ערכין ל. איש ממעשרו קדושין כד קמא סט מליעה נג. וכל מעשר בקר וצאן בכורות נג כד ב. כל אשר יעבר זבחים ע לז מנחות ג בכורות כא מח ח נט המירה כט מעילה יג. תחת בכורות יב כד נז. העשירי מליעה ז זבחים ע חולין קלו בכורות כד נח נט. יהיה קדש בכורות נג.

רש״י

לבן ההולך לומר לו זכר לו אחוזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה. עשרים מעות כך היו מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע: (כו) לא יקדיש איש אתו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: (כז) ואם בבהמה הטמאה וגו׳. אין המקרא הזה מוסב אל הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך והמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא שה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנה הכהן: ואם לא יגאל. על ידי בעלים (ת״כ): ונמכר בערכך. לאחרים: (כח) אך כל חרם וגו׳. (ת״כ) נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים (במדבר יח) כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן: לא ימכר ולא יגאל. אלא ינתן לכהן. לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים (ערכין כח) שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא. האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה: מאדם. (ערכין כט שם) כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים: (כט) כל חרם אשר יחרם וגו׳. (ת״כ) היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום: מות יומת. הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך: (ל) וכל מעשר הארץ. במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ. דגן: מפרי העץ. תירוש ויצהר: לה׳ הוא. קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים כמו שנאמר (דברים יד) ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו׳: (לא) ממעשרו. ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר (שם יד) ונתת בכסף וגו׳: (לב) תחת השבט. כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבוע בסקרא להיות נכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של כל שנה ושנה: יהיה קדש. ליקרב למזבח דמו ואמוריו

רמב״ן

ואילך ידבר במצות אהל מועד: (כו) לא יקדיש איש אתו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו לשון רש״י. והנכון שיאמר אין צורך להקדיש אותו כי אם הוא שור או שה לה׳ הוא מעצמו והנה הוא כמו שלילות ובמשנה תורה אמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה׳ אלהיך שיהא קדש ותנהוג בו קדושה שלא תעבוד בו ולא תגוז אותו ותאכלנו לפני השם כאשר יפרש: (כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. אין מקרא זה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך והמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא שה והוא מתנה לכהן ואינו הקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שלמעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית לשון רש״י. ויתכן שהפרק כי לפי שאמר אך בכור אשר יבוכר לה׳ בבהמה לא יקדיש איש אותו חזר ואמר ואם בבהמה הטמאה הוא הבכור שהקדיש ופדה בערכך לפרש שאין בכור נוהג בבהמה טמאה אלא בפטר חמור שהבכור נתפרש דינו ולמד שאפילו הקדישו אינו קדוש כדין בכור אלא כשאר הקדש הוא ונפדה ולכך אמר שיפדה אותו המקדיש בתוספות חומש ואחר יקנה אותו בערך והכתוב של מעלה ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה על פי פשוטו בבהמת

תמים

(כה) וְכָל עִילוּיֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין הַוְיָא סִלְעָא:
[(כה) וְכָל עִלּוּיֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא:]

(כו) בְּרַם בּוּכְרָא דְּיִתְפְּרַשׁ לִשְׁמָא דַיְיָ בִּבְעִירָא לֵית אֶפְשַׁר דְּיַקְדִּישׁ גְּבַר יָתֵיהּ אִין תּוֹר אִין אִימַר לִשְׁמָא דַיְיָ הוּא:
[(כו) לְחוּד בּוּכְרָא דְּיַפְרִישׁ קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא אִין תּוֹר אִין אִימַר לִשְׁמָא דַיְיָ הוּא:]

(כז) וְאִין בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּעִילוּיֵיהּ וְיוֹסִיף חוּמְשֵׁיהּ דְּמוֹי עֲלוֹי וְאִין לָא מִתְפְּרַק וְיִזְדַּבַּן בִּדְמֵי עֲלוּיֵיהּ:
[(כז) וְאִין בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּעִילְוֵיהּ וְיוֹסִיף חַמְשִׁין דְּמוֹי עֲלוֹי וְאִין לָא יִתְפְּרִיק וְיִזְדַּבַּן בְּעִילוּיֵיהּ:]

(כח) בְּרַם כָּל אַפְרָשָׁא דִּי יַפְרִישׁ גְּבַר קֳדָם יְיָ מִן כָּל דְּאִית לֵיהּ מֵאֱנָשָׁא וּבְעִירָא וּמֵחֲקִיל אַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִזְדַּבַּן וְלָא יִתְפְּרַק כָּל אַפְרָשָׁא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ:
[(כח) לְחוּד כָּל אַפְרָשׁוּ דִּי יַפְרִישׁ גְּבַר לִשְׁמָא דַיְיָ מִן כָּל דְּאִית לֵיהּ מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא וּבְעִירָא: כָּל אַפְרָשׁוּת קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא לִשְׁמָא דַיְיָ:]

(כט) כָּל אַפְרָשָׁא דִּי יִתְפְּרַשׁ מִן אֱנָשָׁא לָא יִתְפְּרַק בִּכְסַף אֱלָהֵן בַּעֲלָוָן וּבְנִיכְסַת קוּדְשִׁין וּבְמִבְעֵי רַחֲמִין קֳדָם יְיָ מִטּוּל דְּדִין קְטוֹל מִתְחַיַּיב:
[(כט) כָּל אַפְרָשׁוּ דְּאַפְרַשׁ מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא לָא תִתְפְּרַק מִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל:]

(ל) וְכָל מַעַשְׂרָא דְּאַרְעָא מִזַּרְעָא דְּאַרְעָא וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דַּיְיָ הוּא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ:
[(ל) לִשְׁמָא דַיְיָ הוּא קוּדְשָׁא לִשְׁמָא דַיְיָ:]

(לא) וְאִין מִפְרוֹק יִפְרוֹק גְּבַר מִמַּעַשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ דְּמוֹי יוֹסֵף עֲלוֹי:
[(לא) וְאִין מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִן מַעַשְׂרֵיהּ חוּמְשׁ דְּמוֹי יוֹסֵף עֲלוֹי:]

(לב) וְכָל מַעַשְׂרָא דְּתוֹרֵי וְעָנֵי כָּל דְּחָלְפִין תְּחוֹת שַׁרְבִּיטָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ:
[(לב) וְכָל מַעַשְׂרָא דְּתוֹרָא וּדְעָנָא כָּל דְּיֶעְבַּר תְּחוֹת זַרְבִּיטָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי קוּדְשָׁא לִשְׁמָא דַיְיָ:]

(לג) לָא יִפַשְׁפֵּשׁ בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יַפְרְגִינֵיהּ וְאִין מַפְרַג יְפָרְגִינֵיהּ וִיהֵי הוּא וּפֵירוֹגֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפְּרִיק:

לא

בעל הטורים

קמ"ל ולכך סמך ערכין לקללות: (כט) יחרם ב' הכא ואידך זובח לאלהים יחרם יחרם כל כהנא (שמות כ"ב) לומר מה חייבי מיתות לא נשקיל ממונא וכפריה אף חייבי ממון אין לנו לפוטרו עד שישלם חמו יחרם. בל כהנו דחייבי בחייבי ממון איסקם לזובח לאלהים

יונתן

שוה ומוסיפין חומשה: (כט) לא יתפרק בכספא וכו' פי' כמו שפירש"י ולכן לא יתכפר בכופר ממון מפני היותו מחוייבי מיתה בידי שמים ואין לו תקנה כי אם בעולות וזבחים והוו ניכסת קודשא שחייבת קדשים שהוקדשו לשמים. ובמבעי רחמים שיתפלל ויבקש

רמב"ן

שמאה ועל מדרש רבותינו הכתוב מיותר בעבור שכפל שמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' לפיכך ידרש ואם כל בהמה טמאה ואשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' לרבות בעלי מומין קבועי' שאין מקריבי' מהן קרבן לה': (כט) כל חרם אשר יחרם מן האדם. היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום מות יומת הרי הוא הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך לשון רש"י ורבותינו נחלקו בדבר ויש מהם אומרים שהוא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כופר לפטרן ויתכן שהזכיר זה בכאן לומר שלא יתן ממון לשם כשאר החרמי' ויפטר ועל דרך הפשט יאמר הכתוב כי כל המחרים משלו בין אדם בין בהמה ושדה אחוזתו הוא קדש לשם שהן חרמים לכהנים ואין להם פדיון אבל המחרים מן האדם שאינו שלו כגון הנלחמים על אויביהם ונודרי' נדר אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם יומתו כל האדם הנמצא בהם והטעם שאין דעת הנודר כן לתתו לכהנים רק שיהיה הכל אסור בהנאה כי נתכוון להכרית האויבי' ולכלות' ואליהו אנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה וכתיב וישלחו שם העדה שנים עשר אלף איש לכו והכיתם את יושבי גלעד לפי חרב ואין הסברא נותנת שעשו כל העדה רעה כזאת להמית אנשי' רבים מישראל שאינם חייבים מיתה ופנחס היה שם ועל פיו נעשה כל הענין ההוא ועוד מצאתי באגדה שלמדנו תניא רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם. אנשי יבש עברו על החרם ונתחייבו מיתה ולכך אני אומר כי מן הכתוב הזה יוצא להם הדין הזה שכל מלך בישראל או סנהדרי' גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטם אם יחרימו על עיר להלחם עליה וכן אם יחרימו על דבר העובר עליו חייב מיתה והוא שיובן של אנשי יבש גלעד ושל יהונתן שאמר לו אביו כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן ומהיכן נתחייבו אלו מיתה מן הדין חוץ מן הכתוב הזה וזה היה טעותו של יפתח בבתו כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חלוקים להמית אנשים והעובר על חרמו חייב מיתה כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאים או אנשים זבח יחול הנדר ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין של על המורדים לכלותם או על העובר גזירתם ותקנתם אבל לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה' ח"ו ולכך אמר בב"ר שאפילו הקדש דמים לא היה חייב ונענש בדמם. ואל תשיה נפתה בהבלי ר"א האומר והעליתיהו עולה לומר אם יהיה היוצא מדלתי ביתי איש או אשה והיה לה' קדש שיהיה פרוש מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם יי' בתפלה והודי' לאלהים ואם יהיה דבר ראוי ליקרב אעלנו עולה ועשה בית לבתו מחוץ לעיר והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה ואיש לא ידעה והיתה בתו נדורה ואלה דברי רוח כי אם נדר שיהיה לה' איננו שיהיה פרוש אבל יהיה כמו שמואל שאמר' אתו ונתתיו לה' והיה משרת בבית יי' לא פרוש וכפי משפטי התורה אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושי' כאשר אין בידו להעלות' עולה ואם הדבר כן היתה בתו בוכה על בתולותי' ורעותיה עמה כזונות לקלס אתנן וח"ו שיהיה

אבן עזרא

אחוזת הארץ: (כו) יבכר ליי'. טעם שהוא לשם והאת המלה מהבנין שלא נקרא שם פועלו ופירושו [א]שאומר אתן הבכור לשם: (כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. הבכור עם התוספת חמישית. בעבור שהקדישו גם יתן שה כי כן כתוב [ד]אם לא יקדישנו. [ה]ונמכר ופטר חמור. [ו]בערכך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן. (כח) מכל אשר לו. שהוא ברשותו: מאדם. כמו והחרמתי את [ז]עריהם. יומת ואלה יחרם מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו [ח]יעמד חי: (לב) תחת השבט. שבט הרועה והנה הנספר הוא הי' [ט]והעשירי שוה כמו [י]זה רק העשירי יגאלנו ואין כן [כ]הבכור והנה יתן הבכור והעשירי בבהמה ובזרע הארץ שהיא התבואת הבכורים והמעשר: יבקר

פירוש על אבן עזרא

[ג]ר"ל שיובנו ע"י האומר כן שהוא הפועל שלא נזכר שמו כי אף שהוא קדוש מרחם מלוה להקדישו. [ד]ופטר חמור תפדה בשה. [ה]לבדק הבית, ובעבור שהקדישו צריך שיפדנו עם תוספת חומש. וגם השה יתן. ואם הוא לא יגאלנו. נמכר הפטר הרחם לאחרים. [ו]בלי תוספת חומש, והוא יתן השה לכהן. [ז](במדבר כ"א ב'). [ח](לעיל ט"ז י'). [ט]ר"ל הבכור פסול קדוש שנאמר קדש לי כל בכור. [י]מגם הוא קדש. [כ]אם טוב אם רע לי"י הוא (פסוק כ"ג). ר"ל

פירוש רשב"ם

(כו) לא יקדיש איש אתו. לקרבן אחר כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור: (כז) ואם בבהמה הטמאה. ממש יקדיש אדם. באותה יש פדיון ובבהמה טמאה ממש פירשו חכמים שלמים בבעלי מומים כמו שפירשתי דין אין לו פדיון: (ל) מעשר הארץ.. מעשר שני:

חסלת ספר ויקרא מיסוד רבינו שמואל

חסלת תורת כהנים

חסלת בחקתי. שבח לאלהי אבותי:
ונשלם ספר ויקרא. קולי אל אלהים אקרא:

בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל׃ לד אֵלֶּה הַמִּצְוֺת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃ חזק.

ומפטירין בירמיה בסימן י״ז: עו״א סימן

אונקלוס

יְחַלְּפִנֵּיהּ וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפְּרֵק׃ לד אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי׃

מסרה. לרע, ז׳ ב׳ קמצין ד׳ פתחין. ימירנו, ג׳ ובפסוק ומלא. קדש, סקוף בדגש. לד המצות, בסר ו׳.

ת״א לא יבקר בין טוב לרע שם יד ט׳ כג מסורה יג. והיה הוא ותמורתו יהיה קדש בכורות לג. לא יגאל קמו׳ יג בכורות לג. אלה המצות שבת קד יומא פ מכות ג. אל בני ישראל מקרים מג פ׳ י״ג:

יונתן בן עוזיאל

(לג) לָא יְפַשְׁפֵּשׁ בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יְפָרֵג יָתֵיהּ וְאִם פָּרְגָא יְפָרֵג יָתֵיהּ יְהֵי הוּא וּפִירוּגֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא וְלָא יִתְפְּרַק׃ (לד) אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְלֵית אֶפְשַׁר לְחַדְתָּא בְּהוֹן מִדַּעַם וּפַקְדִינוּן מְטוּל לְאַחְוָואוּתְהוֹן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי׃

ירושלמי

(לד) אִלֵּין פִּיקּוּדַיָּא׃

חזק

רש״י

ולמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא בשרו נתון לכהנים: (לג) לא יבקר וגו׳. לפי שנאמר (שם יג) וכל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום שלא חלה עליו קדושה ולא שיקריב בעל מום אלא שיאכל בתורת מעשר ואסור לגזז ולעבוד:

חסלת ספר ויקרא

בעל הטורים

לאלהים ישרם דהיינו שיהיו מיושב דבעביהם אני אומר לא יעדה: (לד) אלה המצות. מצות במילוי. ע״ם לדי״י ורי״ו שי״ו עולה תרי״ג והוא בני׳ תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות (משלי יד):

יונתן

ויבקש רחמים לפני הקב״ה כדכתיב זבחי אלהים רוח נשברה. מטול דדין קשוט מסמיה. פי׳ משום שזה הי׳ מיתה בידי שמים כנך הסורג בלא עדים והתראה וכיוצא: (לד) ולית ליפשר לחדתא פי׳ לא מפשר להדש בהם מידי כדאמרו חכמינו ז״ל אלה המצות תלמוד שאין נביא רשאי לחדש מעתה דבר וזה עיקר גדול באמונתנו כמ״ש הרמב״ם בהקדמה. ופקידינון מטול לאטרותהון פי׳ ולוה למשה להרשותם לכל בני ישראל:

רמב״ן

שיהיה חק בישראל לחתום לבת יפתח ד׳ ימים בשנה מפני שלא נשאת לבעל ושיהא עובדת את י״י בפרישה אבל הדבר כפשוטו וטעותו היה ממה שאמרתי ולדעת רבותינו ז״ל יתכן שיהיה הכתוב הזה כולל דברים רבים כמו לא תאכלו על הדם וכמו לא יומתו אבות על בנים שהם דורשים אותו בפסול עדות הקרובים והכתוב אומר בו עוד רק את בניהם לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה י״י לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות וכן זה יכלול דין המעריך מ״ז וייב מיתה ודין מי שמחרימין אותו בעת הכבוש כמו שאמרנו העובר על החרם של ב״ד הגדול או של מלך ישראל כענין מעשה שאול וזהו שנא׳ שם ויפדו העם את יהונתן ולא מת כי לפי שאמר׳ בו תורה לא יפדה מות יומת אמר שם ויפדו העם את יונתן ולא מת. כי בעבור שאירע גם על ידו ידעו כי בשוגג עשה. וזה טעם אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל אתי קדם י״י גלי דבשלו עבד יומא דין ופרקו עמא ית יונתן:

וכשלם ספר תורת הכהנים וקרבנותם ומנחתם. ישובב אל עליון דברים להורותן. לוים לשירן וכהנים לעבודתן. וישראל אל נוה איתן. עינינו תראינה ירושלם נוה ביתן. ולכהן על משפטו היכל ודביר על מכונתן. וערבה לי״י מנחת יהודה כימי עולם ושנים בקדמותן. יעלו על רצון מזבחו תמידין כסדרן ומוספי׳ כהלכתן:

אבן עזרא

(לג) יבקר. כמו יבדיל וכבר פירשתי שהמלה מגזרת בקר: (לד) בהר סיני. פירשתיו בפרשה הזאת ומי שיש לו לב להבין סוד העולם אז ידע סוד הבכור והעשירי והכ׳ אברה׳ נתן מעשר גם כן יעקב אביו עליו השלום ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני אם יעזרני אחד ואין לו שני:

חסלת פרשת בחקתי

פירוש על אבן עזרא

לר״ל ענין המעלות שהם עשר יבין סוד הבכור והעשירי. ובפ׳ ראה אנכי כתב ודע כי אם תחל מלמעלה הנה האחד ראש ואם מלמטה הנה עשירי וזה סוד הבכור והמעשר והספסל מלמטה הוא סוד המעשר. ודע כי הגלגלים הם עשרה הראשון גלגל הלבנה ולמעלה ממנו גלגל שני וכו כוכב. ולמעלה ממנו גלגל שלישי וכו נוגה ולמעלה ממנו גלגל רביעי וכו חמה. ולמעלה ממנו גלגל חמישי וכו מאדים. ולמעלה ממנו גלגל ששי וכו צדק. ולמעלה ממנו גלגל שביעי וכו שבתאי. ולמעלה ממנו גלגל שמיני והוא שהוא י״ב מזלות שהם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים. וכל כוכבי שמך העליונים קבוע בזה הגלגל. ולמעלה ממנו גלגל התשיעי המקיף כל הגלגלים והוא הנקרא ערבות שלשון ערבה כלומר יושר וכן קראוהו חכמי המחקר הגלגל הישר. ולמעלה ממנו גלגל השכל שהוא העשירי. והר׳ שלמה בן גבירול ז״ל כתב יבין סוד בריאותיך בהכינך על גלגל התשיעי גלגל השכל והוא ההיכל לפני. והעשירי יהיה קודש לי״י והשכל כי היו״ד הוא עשירית לאלף והמתקנים להשים שלשה יודי״ן במקום השם הנכבד שנים נערכים ואחד למעלה מהם רמזו לסוד עמוק. וי״א כי ר״ל בסוד הבכור והמעשר כי כשתמנה השכלים הנבדלים ותחל מלמעלה הנה האחד ראש המספר ואם תחל מהשכל הפועל יהיה הוא אחד ומי שהיה אחד הוא עשירי וזהו סוד הבכור והמעשר.

סליק ספר ויקרא. בעזר אל גדול ונורא.

סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה מאות וחמשים ותשעה **נטף** סימן: ותציו והנגע בבשר הזב: ופרשיותיו עשרה. **בא גד** סימן: וסדריו **כג**. ובתורתו **יהגה** יומם ולילה סימן: ופסקתותיו **ח׳**. ופרקיו **כז ואהיה** עמך ואברכך סימן: מנין הפתוחות **שתים וחמשים**. והסתומות **שש וארבעים** הכל **שמנה ותשעים פרשיות**: דודי **צח** ואדום סימן:

אותיות רבתי ואותיות זעירי ואותיות הנקודות שבתורה.

אין בס׳ ויקרא אותיות רבתי כ״א שתים והם הוי״ו של גחון דכל הולך על גחון בפ׳ שמיני, והגימל של והתגלח בפ׳ תזריע. ואותיות הזעירות גם הם שתים בספרא והם אלף של ויקרא דריש ספרא, והמ״ם של הוא העולה על מוקדה. ואותיות הנקודות אין גם אחת מהם בספרא. ויש סופרין שנוהגין לכתוב הלמ״ד של והלטאה ואין דעת המדייקים נוטה מזה.

ספר במדבר

הקדמת במדבר בע"ה

הלא ידוע מאמר החבר למלך הכוזרי. להסבירו כונת הי"ת לנהל עמו ע"י דגלים אשר יהיו לארבע מחנות. כל מחנה נחנה לאחת מארבעה רוחות העולם. וכל מחנה סדורה ע"י ג' דגלים והם יקראו עולם מלא. ובתוכם הלוים נתונים באמצע הדגלים כבני מעים בבטן לקבל המאכל ולהפך מאמה או מבשר בעל חי להיות בשר אדם. והכהנים משרתי הי"ת נשתוו כמו הלב המקבל הדם ע"י איטול אצטומכא עם הקרביים לברר נפש הזן מהצומח ומחי. והוא ע"י חום הלב אשר הוא כנגד המזבח וזה פי' **והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה** עליו לא נאמר. כי בו הוא מרמז על מעשה הלב.

והאידים והקטורים העולים מעשן דם הלבלב הוא כריח ניחוח לפרנסת נפש השכל אשר משכנה בראש האדם ע"י ורידים דקים מן הדקים והוא נקרא שמן הזך. וע"י זה ומאיר נפש השכל עם החושים ע"י מוחשיו להיות. צופה ממטה ומביט מלמעלה על עבר ועתיד. והשכל הוא כמלך בעמו. לנהלם. ולהדריכם. ולישרם. ולסקל **מעוותתם**. ואם האברים לא יכינו מזון הראוי למלכם הוא השכל. אז מותר האדם מן הבהמה אין: כאשר אין חקר לגבות השכל. כן גם מוחו מחויב להיות כשמן הטוב להיות זך הרעיון. ובזה ישפיל עליונים למטה. ויגביה תחתונים למעלה. ע"כ שפטו חז"ל אם דעת קנית מה חסרת. והשכל מתן טרף לביתו כי הם משמשי יושר הנהגתו. הדבר הקשה יעבדו האיברים למלכם לסבול קור וחום וכדומה מפגעי הזמן. ולכל דבר עלה או משפט או שמירת העבדים האלה. הוא על השכל להיות לעינים לא לנום ולא לישן רק לשמור העיר מלעבר כדרשת חז"ל. זה אשר קראו חז"ל החוקרים **איש**. הוא הנפש. **והאשה** הוא הגוף להכין צרכי הבית ולשרת **אישה**. אשרי הבית אשר כל אחד שומר פקודתו לא להחליף פקודת איש לאשה.

וכאשר שפטו חז"ל יאשה עולה עם אישה. ע"כ היושר שתתעלה גם כזה גם למי עד לעוה"ב ככתוב שמחנו כימות עניתנו. וככתוב לא תתעמר בה תחת אשר עניתה.

והנה כל האומות המאמינים בהשארת הנפש יעידון ויגידון אשר הנפש תשוב למקור מחצבה ככתוב וישוב העפר על הארץ והרוח תשוב אל האלהים וגו'. ע"י זה ישישו כי ימצאו קבר הנאנחים והנאנקים מחבלי מחריבי בית. האנשים המגיעים לענג בטוב עדים למלאות תאוה לנבס הזונה. ירעימו קול על יום פקודה להפרד האיש הזה מאשתו האהובה... אשר מאספות מקורה. לאמר ארורה אדמה אשר פקודה בה. ובזכרו זאת בשרו עליו יכאב. ונפשו עליו תאבל ליום פרידת רעים אהובים בנעימים. ולא יגילו כי ימצאו קבר: לא כן הדריכה התורה לעם אשר קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם לא להמיש הנהגה הנעימה בזה ובבא אשר גם ה' שוכן בין זיווג הגוף כזה. וכל רע לא יגור באהליהם ויבאו בכלח עלי קבר ושכרם אתם ופועלתם לפניהם. כאשר זיווגם לא היה כחיתו יער או כבהמות שדה. שפטה לנו התורה ע"י ראות מעשה בהמה בהקריבה ע"י משרתי ה' עם הכללים ופרטים כדי לא להפריד האיש מאשה כזאת. רק להיות עולה עם בעלה.

ואם זה כנגד השכל. האם יעלה עפר מהאדמה להתקשר באור העליון. ע"כ רמזה התורה באמרה אדם כי יקריב **מכם** כדרשת חז"ל אשר ע"י הקרבן נתקרב המקריב. ולא די אם יקריב נפשו לה' כי היא חלקו. ובמה יודע תיקונו עם באו לעולם הזה. אך כאשר חלק הגוף הוא נדמה לבהמה כפי ענייניו עם אכילה ושתיה ופו"ר. כמיתי כמותם ככל הבהמות. רק מעלת הנפש הוא נדמה להשכלים הנבדלים. לזה בא המאמר ומותר האדם מן הבהמה וכולו. אך מעלת הנפש אנחנו בני בריתו בני אברהם וכולו. אשר הוא היה הראשון בהתבשרו תבוא אל אבותיך בשלום היינו שלם גופו עם נפשו. אחריו בא יעקב אע"ה אשר אמרו חז"ל עליו לא מת פי' לא נפרד גופו מנפשו. ועל כולם נתעלה אליהו ע"ה גופו עם נשמתו בסערה השמימה. הוא הקרבן הרצון לפני ה'.

ואם נספר באזני הנקרב את כל הספר. יטעון עלינו איככה נשפוט מפרטי יחידי סגולה על כ"א מב"י להשתוות אליו. אף אנו נאמר לו מלפנו מבהמות הארץ. אשר ערכה שפלה. ומכ"ז יש אופן לפניה להתקשר במקור העליון כמאמר ותרד אש ותאכל וגו'. והאש היה רבוץ כארי לה' עלות הקרבן לה': ובזה יתפרדו דעות הנקרבים. יש מי שמקריב למזבח ה' רק דמו. הוא חלקי הנפש כמאמר דם הוא הנפ': יש מהנקרבים אשר נקרב חלבו עם דמו כמאמר כל חלב לה' הם פרטי המעשים הזכים והטובים. אך העולה עולה לה' בשרו וחלבו ודמו. הוא הוראת איש הנקרב להקריב גופו להיות כאליהו וכדומה. ע"כ הזהירה התורה אדם כי יקריב מכם מן הבהמה. הוא חלק הגוף כנ' ולראיה אשר ביכולתו עשות כזאת. הוא מן הבקר ומן הצאן וכו'.

כ"ז לאות על כל איש הפרטי מב"י אשר בכחו לבוא לידי מדה זו. רצה ה' להדריך כל האומה להיות כגוף אחד להשרות מקור הנפשות בינינו ואשר יקרים בנו ויחן ישראל כדרשת חז"ל להיות כאיש א'. לזה ה' לחנות ע"פ הדגלים לארבעה רוחות העולם להיות האומה בכלליות' כמו הנפש בעולם כולו. וכל רוח בו ג' בחינות התחתון והעליון והאמצעי המוקשר. מכ"ז כנגד מקור הנפשות אנו ב"י כאברי הגוף לנפש השכלית ע"כ צריך לזה קרב ובני מעים לקבל עבודת הגוף לחלק שלל לכל פרט כערכו הראוי. הגביל מחנה הלוים באמצע לקבל מב"י מתנותיהם להיות מורי דרך להשפיע עליהם ע"י שירם ועבודתם ולהיות ממוצע בין הגוף והלב. ומשרתי הכהנים היו כנגד הלוים כמו הלב לברר המובחר המזון מהקרבים. והם היו מבררים ע"י הקרבנות מבחר הקדושה מקרב ב"י ולהיות ממוצע בין הי"ת ובין ב"י וג"כ כנגד הלוים. וע"י מעשיהם הטובים היו מנהלי העם בהיותם בין העם ובין השוכן אתם. והראש היה אהרן הכהן אשר היה כנגד חלקי השכל להשפיע עלינו מלפון אלהי. אשר התורה היתה שעשועים יום יום בכחו של הקב"ה. ע"ז התפלל [א]אדונינו ע"ה לא [ב]חמור אחד מהם [ג]נשאתי. לעובדו באמונתו כי בקש משה להיות כולם כערכו כמאמר כי יתן ה' את רוחו עליהם. ובזה הענין זכו ישראל כמאמר תא ואחוי לך מתי מדבר וכולו. עיין ב"ב דף ע"ד ובזה תבין גם הצעת המאמר.

[א]ככתוב אלדד ומידד וגו' פי' משפטם יהושע היה אשר ב"י הם אברי כללי האומה. [ב]וככתוב יששכר חמור גרם. [ג]נשאתי פי' כמו גדל עוני מנשוא פי' רא"ע לסבלו.

הקדמת הרמב"ן על ספר במדבר

אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי התחיל עתה לסדר בספר הזה המצות שנצטוו בענין אהל מועד וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות. עתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם לא והזר הקרב יומת כאשר אמר שם כי סקול יסקל ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו כאשר הזהיר שם פן יהרסו אל י"י לראות וגו' וצוה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח כאשר אמר שם וגם הכהנים הנגשים אל י"י יתקדשו וגו' והכהנים והעם וגו' והנה צוה איך תהיה משמרת המשכן וכליו ואיך יחנו סביב ויעמיד העם מרחוק והכהנים הנגשים אל י"י איך יתנהגו בו בחנותו ובשאת אותו ומה יעשו במשמרתו והכל מעלה למקדש וכבוד לו כמו שאמרו אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרין לפלטרין שאין לו שומרין והספר הזה כולו במצו' שעה שנצטוו. בהם בעמדם במדבר ובנסים הנעשים להם לספר כל מעשה י"י אשר עשה עמהם להפליא וספר כי החל לתת אויביהם לפניהם לחרב וצוה איך תחלק הארץ להם ואין בספר הזה מצות נוהגות לדורות זולתי קצת מצות ובעניני הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים ולא נשלם ביאורן שם והשלימן בספר הזה:

א וידבר יהוה אל־משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר: ב שאו את־ראש כל־עדת בני־ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל־זכר לגלגלתם: ג מבן עשרים שנה ומעלה כל־יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן: ד ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית־אבתיו הוא: ה ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם לראובן אליצור בן־שדיאור: ו לשמעון שלמיאל בן־צורישדי: ז ליהודה נחשון בן־עמינדב: ח ליששכר נתנאל בן־צוער: ט לזבולן אליאב בן־חלן: י לבני יוסף לאפרים אלישמע בן־עמיהוד למנשה גמליאל בן־פדהצור: יא לבנימן אבידן בן־גדעני: יב לדן אחיעזר בן־עמישדי: יג לאשר פגעיאל בן־עכרן: יד לגד אליסף בן־דעואל: טו לנפתלי אחירע בן־עינן: טז אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם: יז ויקח משה ואהרן את האנשים

האלה

ס קרואי קרי.

א ומליל יי עם משה במדברא דסיני במשכן זמנא בחד לירחא תנינא בשתא תניתא למפקהון מארעא דמצרים למימר: ב קבילו ית חשבן כל כנישתא דבני ישראל לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן כל דכורא לגלגלתהון: ג מבר עשרין שנין ולעלא כל נפיק חילא בישראל תמנון יתהון לחיליהון את ואהרן: ד ועמכון יהון גברא גברא לשבטא גבר ריש לבית אבהתוהי הוא: ה ואלין שמהת גבריא די יקומון עמכון לראובן אליצור בר שדיאור: ו לשמעון שלמיאל בר צורי שדי: ז ליהודה נחשון בר עמינדב: ח ליששכר נתנאל בר צוער: ט לזבולן אליאב בר חילון: י לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה גמליאל בר פדהצור: יא לבנימן אבידן בר גדעוני: יב לדן אחיעזר בר עמישדי: יג לאשר פגעיאל בר עכרן: יד לגד אליסף בר דעואל: טו לנפתלי אחירע בר עינן: טז אלין מערעי כנשתא רברבי שבטי אבהתהון רישי אלפיא דישראל אנון: יז ונסב משה ואהרן ית גבריא האלין די אתפרשו

בשמהן

מסרה א אל משה, י' חסר לאמר. מארץ, ג'. ב שאו, י"ב ל"פ. למשפחתם. כל או' חסר במ"ס. שמות, ע' מל' בתורה. לגלגלתם, כולם חסר דספר. ג כל יוצא, ג', וחסר. אתם, חסר. לצבאתם, כלם חסר. ד ואתכם, ג'. אבתיו, ס' חסר ז' בתורה. ה שמות, מלא. אליצור, כל שמות דשבטים חד קרינן ומלא דמלא. שדיאור, מד"ת. ו שלמיאל, ס"ו ומ"י קרים לאל"ף וכדעת מ"ס אין בלמד מחג. צורישדי, מלא דמלא. ז עמינדב, מלא. ח ליששכר, שין תנין כתיב ולא קרי. צוער, מלא. ט לזבולן, מלא ו' קדמה ומ"ס. אליאב, מלא. חלן, חד"ח. י לבני יוסף ל' ואחרא לבני יוסף לבני אפרים. אלישמע, מלא. עמיהוד, מלא דמלא. גמליאל, מלא. פדהצור, כל שמות הנשיאים חדא מלה כתיב אך באם נמלא כתיב חרין מלין ס"ל להוציא פ"ס אחרת אבל. שצריך לתקנה. יא לבנימן, חסר. אבידן, מלא. גדעני, חסר. יב אחיעזר, מלא. עמישדי, מלא. יג פגעיאל, מלא. יד אליסף, כ"כ בלא א'. דעואל, כ"כ בדלית ומלא. טו אחירע, מלא. עינן, מלא. טז קריאי, קרואי ק', וכתיב ביוד דלא כבעל הטורים, נשיאי, מלא. מטות, מלא. אבותם, ב' מלא. הם, י"ב פ"ס.

ת"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני פסחים ו. למשפחתם לבית אבתם נזיר מט קדושין סט בתרא קט בכורות מז. ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות סנהדרין ח.

רש"י

(א) וידבר. במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע (מנין) הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם. באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם: (ב) למשפחתם. דע מנין כל שבט ושבט: לבית אבתם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יחוס על שבט אביו: לגלגלתם. על ידי שקלים בקע לגלגולת: (ג) כל יצא צבא. מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: (ד) ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט: (טו) אלה קרואי

העדה

רמב"ן

(א) כל יצא צבא בישראל. מגיד שאין יוצא לצבא פחות מבן עשרים שנה: (ב) שאו את ראש כל עדת בני ישראל. כמו שאומרים לקוסטינר ארים רישיה דדין לשון רש"י ואפשר שיהיה הטעם בזה בעבור שאינו חזק למלחמה בפחות מעשרים וכמו שאמרו בן עשרים לרדוף אבל יתכן שיהיה פי' כל יוצא צבא כל היוצאי' להקהל בעדה כי הנערים לא יקהלו בתוך העם כי כל אסיפת עם תקרא צבא וכן לצבא צבא בעבוד' אהל מועד. ישוב מצבא העבודה. במראות הצובאות אשר צבאו. וכן צבא השמי' וכל צבאם כולהו' ולכך יפרש באנשי המלחמה מצבא המלחמה והתיחסם בצבא המלחמה ואמר כאן כל יוצאי צבא כדרך כל יוצאי שער עירו ואמר לצבאותם שהם צבאות רבות כי כל שבט ושבט צבא גדול. והלשון שכתב רש"י כמו שאומרים לקוסטינר ארים רישיה דפלן לא נתברר לי למה דרשו אותו לגנאי אם מפני שמתו במדבר ובמשה לוי אמר פקוד לפי שלא היה בכלל גזרה והלא במנין שני של באי הארץ אמר כן שאו את ראש כל עדת בני ישראל אבל בויקרא רבה דורש לשבח אין שאו אלא לשון גדולה כמו דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם תלוי ראש ודמיתי אתכם לי כשם שיש לי תלוי ראש על כל באי עולם שנאמר לך יי' הממלכה והמתנשא לכל לראש אף לכם עשיתי תלוי ראש שנאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל לקיים מה שנאמר וירם קרן לעמו וכן הוא אומר ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ. ושוב מצאתי במדבר סיני רבה שאמר. אמר רבי פנחס אמר רבי אידי מאי דכתיב בראש הספר שאו את ראש רוממו את ראש גדלו את ראש לא נאמר אלא שאו את ראש כאדם שאומר לקוסטינר סב רישיה דפלן כאן נתן רמז למשה שאו את ראש שאם יזכו יעלו לגדולה כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ואם לא יזכו ימותו כלם כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ והנה הלשון כפי הכונה יתפרש בטובה למוטים וכיון שהוא לשון גדולה ונאמר כן במנין

הלשון

(א) וידבר ומליל יי עם משה במדברא דסיני במשכן זמנא בחד לירחא דאייר הוא ירחא תנייתא דמן שתא תנייתא לזמן מפקהון מארעא דמצרים למימר: (ב) קבילו ית חושבן כל כנישתא דבני ישראל לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן כל דכורא לגלגלותהון: (ג) מבר עסרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל תמנון יתהון לחיליהון אנת ואהרן: (ד) ועמכון יהון גבר גבר לשבטא גבר ריש לבית אבהתוי הוא: (ה) ואלין שמהת גובריא דיקומון עמכון לראובן אליצור בר שדיאור: (ו) לשמעון אמרכול שלמיאל בר צורישדי: (ז) ליהודה אמרכול נחשון בר עמינדב: (ח) לישׂשכר אמרכול נתנאל בר צוער: (ט) לזבולון אמרכול אליאב בר חילון: (י) לבני יוסף לאפרים אמרכול אלישמע בר עמיהוד למנשה אמרכול גמליאל בר פדהצור: (יא) לבנימן אמרכול אבידן בר גדעוני: (יב) לדן אמרכול אחיעזר בר עמישדי: (יג) לאשר אמרכול פגעיאל בר עכרן: (יד) לגד אמרכול אליסף בר דעואל: (טו) לנפתלי אמרכול אחירע בר עינן: (טז) אלין מזמני עם כנישתא רברבי שבטיא דאבהתהון רישי אלפיא דישראל הינון: (יז) ודבר משה

בעל הטורים

(א) במדבר סיני. לעיל מיניה כתיב אלה המצות וסמיך ליה במדבר לומר אם אין אדם מפקיר עצמו כמדבר אינו יכול לידע תורה ומצות. למעלה כתיב וכל מעשר בקר וצאן וסמיך ליה שאו את ראש על שם מה שנאמר (ירמיהו ל"ג) עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה: (ב) במספר שמות כתיב כאן ובפנחס לא כתיב בגולגלותם מנין במספר שמות אלא כתב כאן להודיע שלא שינו שמותם במצרים. ולכך כתיב לבית אבותם .לומר שנקראו בשמות אבותם [וסרפי שמעינן מינה]: (ג) אתה ואהרן ולמעל' בכי תשא לא הזכיר אהרן באותו מנין לפי שעל ידו נעשה העגל שבשבילו הוצרכו למנין לכך לא נמנה הוא. הנשיאים מתחיל באליצור ומסיים בעינן על שם ילדתו כאישון עינו ועל ידי הענן: (טז) קרואי העדה וי"ו קטיעה [כדי להשוות דעת הרב והמסור' כדמוק לומר דר"ל שנקטע קלת מהוי"ו כשאר יו"ד. ונקט לשון זה כי שנשו נעשו מקוטעים שנהרגו מהם כ"ד אלף ומאה] וקרי קרואי בשביל שלומיאל בן צורישדי שהוא זמרי בן סלוא. וכן בעדת קרח קראי כתיב חסר ושם חסר הוי"ו לגמרי לפי שהיו

רמב"ן

הראשון אמר כן במנין השני: (ג) תפקדו אתם. ענין פקידה זכרון והשגחה על דבר כלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר והוא פתרונו בכל מקום לא ימלט מהן איש על דעתו וגם פקדון מפני שמירתו והשגחתו עליו וכאשר צוה למנות את ישראל ואמר תפקו' אות' לרמוז שלא יספרם רק שיתנו כופר נפשם מחצית השקל ובהם ישנים ויזכור מספר העם ואמר בדוד מספר מפקד העם כי ידע מספרם בפקידת הכופר כי רשוק הוא אללי שלא יכר דוד במה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם ואם אולי שפה דוד למה לא עשה יואב שקלים והיה דבר המלך נתעב אלגו והוא אמר לו למה יבקש זאת אדני כי למה יהיה לאשמה על ישראל ולמה לא ימנם בשקלים שלא יחטא. אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך כי לא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא רק לשמח לבו שמלך על עם רב והוא מאמר יואב ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים וגו' ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה ולאיתי במדבר סיני רבה ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ובדגלי' ובחלוק הארץ שלא לצורך בימי דוד. ויתכן עוד שנספ' ונאמר כי דוד צוה למנו' כל איש ישראל רלונו לומר מבן שלש עשרה שנה ומעלה שהוא איש כי לא נזכר במנינו מבן עשרים שנה ומעלה בשקלים אבל אמר לבו ספרו את ישראל ודעה את מספרם וזה היה ענשו כי הכתוב לא הרשה למנות רק מבן עשרים שנה ומעלה לשקלים ומפני שזה איננו מפורש בכתוב טעה בו כי חשב במה שאמר ולא יהיה בהם נגף שהוא בשקלי' שהם כופר להם אבל יואב. נתן לבו וחשב לדבר. והכתוב מעורר לבי בזה במה שאמר ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים יואב החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל היה נראה שמנין יואב היה למטה מבן עשרים והוא היה הקצף שאין ה' חפץ שיהו כל ישראל בגדר מנין שהוא ירבם ככוכבי השמים כאשר אמר אם תוכל לספור אותם וכו' והכתוב שאמר במנין ההוא ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב אין ענינו שהיו יוצאי צבא בישראל אבל פתרונו שהיו בריאים וחזקים למלחמה הגיד כי לא מנה החולים והחלשים והזקנים ומפני שהיה דבר המלך נתעב אלגו וזה ענין הגון מאד. ועל דעת מדרש אגדה שהיה שם מנין ממש טעו כלם ולכך אמר לך מנה את ישראל וכתיב אחרי ספור

אבן עזרא

בשם אשר פקודי רום ותחת חבר. אחל לפרש על הפשט וידבר: (א) במדבר סיני. להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד: באחד לחדש השני. לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו [א]בעבור שמקדם כי בעשרים לחדש השני [ב]נסעו: (ב) שאו את ראש. כמו כי תשא ושם [ג]מפורש: לבית אבתם. כי משפחת האם איננה קרואה משפחה: לגלגלותם. [ד]פירשתיו: (ג) בישראל. להוציא ערב רב: (ד) איש ראש. דקך קנרה והראוי להיות איש איש. (ה) לראובן. החל מהבכור כטעם [ה]ולא להתיחס לבכורה: (י) לבני יוסף. אחר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש המונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה: (טז) קרואי עדה. הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום: מטות אבותם. הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבט: ראשי אלפי ישראל. כל אחד ראש על כל אלפי השבט [ו]כי יש שר לאלף: (יז) ויקח משה ואהרן. עמם: האנשים

פירוש על אבן עזרא

[א]שיהי' מכוון באלפא כמו היכל הקדש שלמעלה. [ב]כמ"ש ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וכו' ויסעו ישראל בני ישראל למסעיהם (להלן י' יא'). [ג]ר"ל במלת לפקדיהם. שהוא לשון קבלת מנין. [ד]שנקרא ראש האדם גלגולת לפי שדומה לגלגל ושרשו מן הכפולים הדומים למרובעים. [ה]פסוק הוא (בד"ה א' ה' א) ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכורה והטעם שאף על פי' שאין לו בכורה נשארה לו מעלת הקדימה להקדימו על אחיו. [ו]ר"ל לכל אלף שבשבט, וכל נשיא הי' ראש

ספורנו

(א) וידבר ה' אל משה: (ב) שאו את ראש. לסדרם שיכנסו לארץ מיד איש על דגלו בלתי מלחמה אלא שיפנו הכנענים מפניהם כמו שעשו קנאים כמו שהעיד באמרו כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל אולי היו משפחות מהגרגשי שעליו אמרו ז"ל שעמד ופנה מאליו ובקלקול המרגלים הוסיפו השבעה אומות להרע ארבעים שנה והוצרך להחרימם: במספר שמות. כי היה אז כל אחד מאותו הדור נחשב בשמו המורה על צורתו האישית למעלתם על דרך ואדעך בשם ולא כן קרה לדור באי הארץ ובכן לא נמנו במספר שמות ולא הזכרו זולתי ראשי המשפחות ומספר האישים. ועם זה הודיע שהיתה הכונה שאותם האישים בעצמם יחיו ויירשו הארץ ולא יפקד מהם איש: (ד) איש ראש לבית אבותיו

פירוש רשב"ם

(א) במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני. כל הדברות שנאמ"ו בשנה ראשונה קודם שהוקם המשכן כתיב בהן בהר סיני. אבל משהוקם המשכן באחד לחדש בשנה שנייה לא נאמר בהר סיני אבל במדבר סיני באהל מועד. וכן מוכיח לפנינו דכתיב ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני. קודם שהוקם המשכן אז היו תולדות אהרן ארבעה. ואלה שמות בני אהרן נדב ואביהוא ואלעזר ואיתמר אבל לסוף בשנה שנייה שהוקם המשכן לא היו כי אם שנים לפי שלבסוף כשהוקם המשכן בשנה שנייה נאמר וימת נדב ואביהוא לפני ה' במדבר סיני. במדבר סיני היו ארבעה ולבסוף שנים כי בו ביום שהוקם אהל מועד מתו נדב ואביהוא: (ב) שאו את ראש כל עדת. לפי שמעתה צריכים לארץ ישראל בני עשרים ראויים לצאת בצבא המלחמה שהרי בעשרים בחדש השני הזה נעלה הענן כדכתיב בפ' בהעלותך. וכתוב שם נוסעים אנחנו אל המקום וגו' ולכך צוה הקב"ה בתחלת חודש זה למנותן: ויפקדם

הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת: יח וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם: יט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי: ס

שני כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: כא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: פ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: כג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת: פ כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: כה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: פ כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: כז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: פ

כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: כט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: פ לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר

בִּשְׁמָהָן: יח וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא אַכְנִשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִּנְיָנָא וְאִתְיַחֲסוּ עַל זַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן: יט כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּמְנָנוּן בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי: כ וַהֲווֹ בְנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: כא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִנְיָנוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: כג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן חַמְשִׁין וְתִשְׁעָא אַלְפִין וּתְלָת מְאָה: כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: כה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין: כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: כז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: כט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן חַמְשִׁין וְשִׁבְעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא: לג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאֶפְרָיִם אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן

מסרה יח בשמות, מלא. יח הקהילו, ל' ומ"ל ומד הקהילו. ויתילדו, בי"ם סי"ד לאשונה במסג. משפחתם, כל ענינא חסר בלי'. אבתם, כל ענינא חסר במ"א משום. שמות, ע' מלא בתורה. יט במדבר, כל פיסקא במדבר במ"ג בסר. כ בכר, חסר. תולדתם, כולם מלא ו"ק וחסר הכין. בס"ם אין בס"ע מלרין וכן כולם. במספר, ב' בטעם בענין רי"ו סי'. שמות, מלא. ילא, כל ענינא ס'. כא פקדיה', כל ל"י כ"כ ס"ו ות"י. מאות, כולם מלא במ"נ. כב פקדיו, ל' בענין לפי מספר משכמו ל"ז אלף וק' במעשה זמרי. שמות, מלא. לגלגלתם, אין שום שינו בכתיבה למדין אלו. כג ושלש, כל אור' חסר. מאות, כל ענינא מ"ל. כד גד, כולם בטעם בענין במ"א דאחרים. שמות, מלא. כה אלף, ב' בטעם בענין גד דדגלים ופי' ב"ז גד זקף. כו שמות, כל דסנטי' חסר במ"ד לסג"ס סי'. ל זבולן, מ"ו קדמאה וחסר תנין. לא זבולן, מלא ו"ק וחסר תנין. לד שמות, מלא. ילא, כל אור' חסר במ"נ.

ת״א לבני יהודה סנהדרין נו.

משה ואהרן ית גובריא האלין דאתפרשו בשמהן: (יח) וית כל כנישתא כנשו בחד יומא לירחא דאייר הוא ירחא תנינא ואתייחסו על זרעייתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא לגולגלתהון (יט) היכמא דפקיד ה' ית משה ומנגון במדברא דסיני: (כ) והוו בני ראובן בוכרא דישראל ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כא) סכומהון לשבטא דראובן ארבעין ושית אלפין וחמש מאה:

[(כא) סכומיהון:]

(כב) לבני דשמעון ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כג) סכומהון לשבטא דשמעון חמשין ותשעה אלפין ותלת מאה: (כד) לבני דגד ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כה) סכומהון לשבטא דגד ארבעין וחמשא

אלפין ושית מאה וחמשין: (כו) לבני דיהודה ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כז) סכומהון לשבטא דיהודה ארבעין ושבעא אלפין ושית מאה: (כח) לבני דיששכר ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (כט) סכומהון לשבטא דיששכר ארבעה וחמשין אלפין ושית מאה: (ל) לבני דזבולן ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (לא) סכומהון לשבטא דזבולן חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה: (לב) לבני דיוסף לבני דאפרים ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (לג) סכומהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה: (לד) לבני דמנשה ייחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא:
סכומהון

בעל הטורים

שהיו כלם רשעים אבל בכאן היו האחרים צדיקים: (יט) במדבר סיני ב' דסמיכי בסוף פסוק דין ואידך (ויקרא ז') ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם במדבר סיני. לפי שבשהיו כאן היו מקריבין עליהם קרבנות כדי שלא ישלוט בהם דבר כדכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו: (כב) לבני שמעון לגלגלתם שלמ"ד עקומה למטה לפי שהלמ"ד שלו (שלמ"ד אורה על נשיאו רוממות וכאלו אמר לפי שהנשיא שלו) זמרי בן סלוא חטא ונפלו משבטו. ושלמ"ד היא גבוהה מכל האותיות' כך ספר משבטו שלא העמיד לא מלך ולא שופט: (לב) לבני יוסף לבני אפרים ולא אמר לבני יוסף לאפרים לפי שיוסף לא נשא במשא אביו

רש"י

העדה. הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: (יז) האנשים האלה. את שנים עשר הנשיאים הללו: אשר נקבו. לו כאן בשמות: (יח) ויתילדו
על

רמב"ן

ספור את העם כי בשורה לא הכרה בהם ספירה כלל כי טעם במספר שמות יגידו כל אחד שמותם בפקוד אותם בטופר: (יח) ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני. יגביר זריזות משה רבינו במצות השם כי ביום שדבר לקח את הנשיאים והקהיל כל העדה והתחיל לפקוד אותם אבל לא נשלם המנין ביום אחד ולכך חזר ואמר ויפקדם במדבר סיני להודיע שהיה במקום ההוא המנין לא ביום ההוא: ויתילדו על משפחתם לבית אבתם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד להתיחס על השבט לשון רש"י ואינו נראה שיהיו צריכין להביא ספר ועדים על יחוסיהם לשבטיהם אבל ויתילדו שכתבו תולדותם למשפחותם לבית אבותם הטעם לומר כי כאשר צוה אותם משה כן מפי הקב"ה נקהלו כל העדה כלם אל פתח אהל מועד חוץ מערב רב אשר לא מבני ישראל המה כי נכרים היו בהם מיום שיצאו ממצרים והנה הביאו כל העדה איש שקלו ואמרו לפני משה והנשיאים אני פלוני נולדתי לפלוני ממשפחת פלוני שהיא לשבט ראובן חולתו ומשה נתן שקלי כל שבט ושבט במקום מיוחד וידע מספר בפרט ובכלל. והראיה בזה כי במנין השני שהזכיר המשפחות לא אמר שם ויתילדו ולא הזכיר במספר שמות לגלגלותם כי מעת שחנו לדגליהם נבדלו השבטים זה מזה ונודעו המשפחות לאיזה שבט המה ולא הוצרכו שם רק לדעת כמה המשפחות בשבט והמשפחה תמנה אנשים לגלגלותם לא במספר שמותם ולכן לא הוצרך להיות נשיאים במנין ההוא. ור"א אמר ויתילדו בקשו מתי נולדו בעבור שהמנין מעשרים שנה: (לב) לבני יוסף לבני אפרים. הקדים אפרים למנשה ויחס יוסף עליו וכן למטה בדגלים כי היה בעל דגל והוא הבכור ואחיו משנהו כברכת
יעקב

אבן עזרא

האנשים אשר נקבו. שהם מפורשים כמו אשר פי ה' [ז]יקבנו: (יח) ויתילדו בקשו מתי נולדו בעבור שהמנין כ' שנה אז נכתבו תולדתם: (יט) ויפקדם. משה שהוא העיקר [ח]והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כך דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בחנכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר [ט]שילא לוי והיו ליוסף בנים שנים ורוחות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים [י]יחסר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקים יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב [כ]והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשני' מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל גם זאת המעלה לבן שפחת לאה ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא [ל]הדרום [מ]והזנב הוא הצפון ולא תוכל לפרש [נ]על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן [ס]בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה וכשבט דן הנמשל כן בדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה [ע]והזכיר לגלגלתם בראובן
גם

פירוש על אבן עזרא

ראש לכל שרי האלפים. [ז](ישעיה ס"ב ב') שרשו נקב, ודגש הקוף יורה על נו"ן השורש ומשפטו ינקבנו וכן כאן ראוי להיות בנקבו הנו"ן נו"ן נפעל, והדגש לחסרון נו"ן השורש. [ח]מדכתיב ויפקדם לשון יחיד. [ט]שהוא לוי. [י]ויסם את אפרים לפני מנשה. [כ]ר"ל ראש התלי שהוא ליר הדרומי (זידפאל). [ל]ר"ל זנב תלי שהוא ליר הצפוני (נארדפאל). [מ]כבר. ראית מה שהקדמתי לך בפ' נח מהמאמר הארים"טו והוא בתחלת המאמר השני מן השמים כי הגלגל העליון העושה התנועה היומית עם שמקיף את הכל כאיש אחד שיש לו קצוות כמו שיש לאדם מעלה ומטה ימין ושמאל פנים ואחור והמעלה ממנו אשר הוא במקום הראש יתחייב להיות בה כח הפאה אשר בה הקטב הדרומי והמטה ממנו הקטב הצפוני וימינו המזרח ושמאלו המערב והפנים הם פאת התנועה אשר מהימין אל השמאל והאחור הוא פאת התנועה אשר מהשמאל אל הימין ויען שהוא סוד גדול אמר החכם לא תוכל לפרש. [נ]ורבי אברהם ז"ל כתב בפ' ויחי כי הימין נכבד מהשמאל ויותר חזק וידוע הוא כי הכוח הטבעי הוא לצד הימין של לב ולפיכך חזק מהשמאל. וצריך לידע ג"כ כי הגלגלים יש להם מעלה ומטה פנים ואחור. והימין הוא מזרח והשמאל הוא מערב ודרום הוא הראש וצפון הוא הרגל כמו שאאריך בספר אשר יעדתי לחברו אם יאריך השם ימי, ולפי שהימין הוא הנכבד והחזק היה דגל יהודה במזרח, ולפי שהראש הוא העקר היה דגל ראובן בדרום כי הוא הבכור ולפי שדן היה בן השפחה היה דגלו לצד צפון כי הוא הרגל, ולפי שאפרים אינו נכבד וחזק כיהודה שנמשל לגור אריה ע"כ היה דגלו לצד מערב. וי"א כי שם ראובן לדרום לפי שמושל בדרום ראש התלי בעבור כבוד ראובן שהוא בן הגבירה עם שהוא בראש ודן שהוא בן השפחה עם שהוא בצפון ששם מושל זנב התלי ויש מעלה לראש מן הזנב. [ס]כמ"ש ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה
לצפון

ספורנו

אבותיו. והטעם שיהיו אתכם הוא שכל אחד מהם ראש לבית אבותיו ולא יכחד ממנו יחס כל אחד ואחד: (יח) ויתילדו על משפחתם. מפני שהיו נכנסים זה כדי שילאו בו לצבא המלחמה היתה הכונה לשמור יחסם שזכות אבותם מסייעתם וכבר אמרו (בפרק י' יוחסין) אין בודקין אחר מי שנכנס באסטרטיא של מלך (פי' בחיילות בית דוד) וזה כאמרם (שם) שלא היתה השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל: (כ) בכור ישראל. שלא
נפל

פירוש רשב"ם

(יט) ויפקדם במדבר סיני. לפי שבמנין שני שבפנחס כתיב וידבר משה ואלעזר אותם בערבות מואב. לכך נאמר כאן כי חשבון. הראשון היה
במדבר

שְׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ פ
לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ לח לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ פ מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה נַפְתָּלִי שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ מד אֵלֶּה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃ מה וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ מז וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה אֲבֹתָם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׃ פ מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מט אַךְ אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ
וסביב

אונקלוס

מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא׃ לה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא׃ לז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן תְּלָתִין וַחֲמֵשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ לח לִבְנֵי דָן תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא׃ לט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְדָן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא׃ מא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא׃ מג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי חַמְשִׁין וּתְלָת אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ מד אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ׃ מה וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא כָּל נָפֵק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנַיָּא שֵׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ מז וְלֵוָאֵי לְשִׁבְטָא דַאֲבָהָתְהוֹן לָא אִתְמְנִיאוּ בֵּינֵיהוֹן׃ מח וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מט בְּרַם יַת שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי וְיַת חֻשְׁבַּנְהוֹן לָא תְקַבֵּל בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתְּ מַנִּי יַת לֵוָאֵי עַל מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְעַל כָּל מָנוֹהִי וְעַל כָּל דִּילֵהּ אִנּוּן יִטְּלוּן יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְאִנּוּן יְשַׁמְּשֻׁנֵּיהּ וּסְחוֹר סְחוֹר
למשכנא

מסורה לו בנימן, כולם כ"כ במ"ג. לבא, כולם כ"כ במ"ג לבא בישראל. לז בנימן, חסר. מב בני, ל' בענין ושארא לבני דבני' הוו ל"י ובנחא לא הוי ליה ושארא בנין ובנן.הוו להון. מד הפקדים, כולם חסר ו' במ"א וכל או' כ"כ. ונשיאי, מלא. שנים, כ"ל מלא. אבתיו, ז' חסר ו' בסיפ'. מה פקודי, כל ל' מלא במ"ג ויגו יהוידע דמלכי' ב'. מז והלוים, כולםהלמ"ד רפוי והה"א בלא געיא. התפקדו, ד'. מט תפקד, חסר. נ הפקד ב'. העדת, חסר. ועל כל, ו' בסיפ'. ישרתהו, ל' וחסר.

רש"י

על משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם ועידי חזקת לידתם כל א' וא' להתייחס על השבט: (מט) אך את מטה לוי לא תפקד. (במדבר ר' ב"ב קכא) כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו. דבר אחר צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו

רמב"ן

יעקב ועוד כי היו בני אפרים רבים מבני מנשה אבל במנין השני בערבות מואב הקדים מנשה כי היו בעת ההיא בני מנשה הרבים ולקחו נחלתם תחלה וכן בנשיאי הארץ הקדימו וייחס יוסף עליו אבל במרגלים הקדים אפרים אבל ייחס יוסף על מנשה. למטה יוסף למטה מנשה והנכ' אלי על דרך אגדה כי בעבור הדבה שהביא יוסף על אחיו יחס עליו הוציא הדבה או שחלק כבוד לשניהם והיה די לאפרים בכבוד הגילו: (מה) ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבתם כל יוצא צבא בישראל. הוליך הכתוב להגיד מספר הכלל לאמר שהגיד הפרטים כי במצוה משה ואהרן
עשו

(לה) סכומהון לשבטא דמנשה תלתין ותרין אלפין ומאתן: (לו) לבנוי דבנימין יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (לז) סכומהון לשבטא דבנימין תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: (לח) לבנוי דדן יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (לט) סכומהון לשבטא דדן שתין ותרין אלפין ושבע מאה: (מ) לבנוי דאשר יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (מא) סכומהון לשבטא דאשר ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: (מב) בנוי דנפתלי יחוסיהון לגניסתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: (מג) סכומהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: (מד) אילין סכומי מנייניא דמנא משה ואהרן ורברבי ישראל תריסר גוברין גברא חד לבית אבהתוי הוון: (מה) והוו כל סכומי מנייני בני ישראל לבית אבהתהון מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל: (מו) והוו כל סכומי שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: (מז) וליואי לשבטא דאבהתהון לא אתמניאו ביניהון: (מח) ומליל ה' עם משה למימר: (מט) ברם ית שבטא דלוי לא תמני וית חושבנהון לא תקבל בגו בני ישראל: (נ) ואנת מני ית ליואי על משכנא דסהדותא ועל כל מנוי ועל כל דיליה הינון יטלון ית משכנא וית כל מנוי והינון ישמשוניה וחזור

חזור

בעל הטורים

משום כבוד מלכות לא רצה לממנו בדגלים וקרא הדגל על שם בניו. לכך אמר לבני אפרים כדרך שאומר בכולן (מב) בני נפתלי בכולן אומר לבני לבד מנפתלי שאומר בני לפי שנשבע נפתלי היו בנות יותר מבנים (ובמס"ק איתא איפכא). ובספר שענה רחל אי' כדברי רבינו וכ"מ שעשה יפרו מדרז"ל ומגיד לבני ישראל. וגם משלשם פנחס יש קלא ראי' ושמן) ולכך רמז בברכת נפתלי אשה אילה שלוחה שמתן לאשי סיבות אשה ולפיכך בפנחס כתיב בכולן בני לפי שמתו האנשים ונשארו נשים ולכך לא אמר לבני: (נ) הפקד ב' במסורה דין ואידך (תהלים ק"ט) הפקד עליו רשע. וזה שיש שאמרו (עם' קוסמים ומי' במסורה המאור פי' כ"ו) אין אדם נעשה שוטר

מלמטה

רמב"ן

שידעו מספר מפקד העם וידעו מספר כל שבט כי כן דרך המלכים במנותם את העם. ולא הבינותי טעם המצוה הזאת למה צוה בה הקב"ה כי היה צורך שיתיחסו לשבטיהם בעבור הדגלים אבל ידיעת המספר לא ידעתי למה צוה שידעו אותו אולי להודיעם חסדו עליהם כי בשבעים נפש ירדו אבותיהם מצרימה ועתה הם כחול הים וכן בני אפרים ואחרי כל דבר ומגפה ימנם להודיע כי הוא מחיה לגוים ימחץ וידיו תרפינה והוא שאמרו רבותינו מרוב חבתם מונה אותם כל שעה ועוד כי הבא לפני אבי כל הנביאים ואחיו קדוש ה' והוא נודע אליהם בשמו יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים כי בא בסוד העם ובכתב בני ישראל וזכות הרבים במספר וכן לכולם זכות במספר שימנו לפני משה ואהרן כי ישימו עליהם עינם לטובה יבקשו עליהם רחמים ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ולא ימעיט מספרכם והשקלים כופר על נפשותיכם. ובמדבר סיני רבה ראיתי כן במספר שמות לגלגלותם אמר לו הקב"ה למנותם בכבוד ובגדולה לכל אחד ואחד לא תהיה אומר לראש המשפחה כמה במשפחתך כמה בנים יש לך אלא כולהון יהון עוברים לפניך באימה ובכבוד ואתה מונה אותם הה"ד במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה לגלגלותם ויתכן שנאמר עוד כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה כי עתה היו מזומנים ליכנס לארץ ולבא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם השאר כולם כמו שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' והיו משה והנשיאים צריכין לדעת מספר שלופי לבא המלחמה וכן מספר כל שבט ושבט ומה יפקוד עליו בערבות מואב במערכות המלחמה כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף וזה טעם כל יוצא צבא בישראל כי המנין מפני צבא המלחמה ועוד שיחלק להם הארץ למספר' וידע כמה חבלים יפלו להם מן הארץ הנכבשת להם כי לולי דבר המרגלים היו נכנסים שם מיד: (מז) והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם. הנה מתחלה ראה משה מדעתו שלא למנות הלויה מפני שנאמר לו ואתכם יהיו איש איש למטה וגו'. כי לכל המטות הנמני' יהיו נשיאיהם ובעבור שלא מנה מבני לוי נשיא לא מנה אותה והנה משה מסופק בענין הלוים ולא ידע מה יעשה להם וכאשר השלים כל הפקודים בעם ונשארו הלוים לבדם פירש לו הקב"ה שלא ימנה אותם בתוך בני ישראל וימנה אותה לבדם כי יפקידם על משכן העדות. ואמר פקוד את בני לוי שיפקדם הוא לבדו בלא הנשיאים והוא קרא אהרן שיהיה עמו כי הוא נשיא השבט ההוא וכאשר היו נשיאי ישראל בשבטיהם כן יהיה נשיא הלוים גם. ואולי זה טעם הנקוד על ואהרן כי לא היה הוא על פי ה' בפיקום ואחרי כן בפקודת הלוים על עבודתם ועל משאם קרא משה לנשיאי העדה שיהיו עמו כמו שנאמר אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל את הלויה כי נכון הוא שיסכימו כלם וילוו בתקון המשמרות וגם שם סוד ואמר במקום אחר אשר פקד משה ואהרן על פי ה' ביד משה שכבר רמז בנקוד כי אהרן היה עמו סובה שראה משה לעשות כן ונשיאי העדה רשות שקראם משה לנהוג בהם כבוד ובמסכת בכורות אמרו כי הנקודה על אהרן לרמוז שלא נמנה הוא במנין הלוים כלל:

והלוים

אבן עזרא

גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה: (מה) ופירוש ויהיו כל פקודי בני ישראל. שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כן ויהיו כל הפקודים בכללם: (מז) התפקדו. משני בנינים [ע]כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו: (מט) אך את מטה לוי. פי' לא התפקדו כי השם צוה כן: ואת ראשם לא תשא. [פ]כללם כאשר [צ]פירשתי: (נ) ואתה הפקד את הלוים. באר למה לא התפקדו כי פקדת המשכן עליהם על כן לא ילכו בצבא: משכן העדת. הוא אהל מועד והמשכן לארון ששם העדות: ועל כל כליו. כמנורה והשלחן והמזבחות: ועל כל אשר לו. הם כלי [ק]הכלים: המה ישאו. הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותה וסביב המשכן יחנו:

ובנסע

פירוש על אבן עזרא

(להלן י' י"ד). ונסע דגל מחנה בני דן מאסף לכל המחנות (שם כה). [ע]הפעל והתפעל, שאם היה מבנין הפעל לבד היה הָפְקְדוּ, ומבנין התפעל לבד הִתְפַּקְדוּ והנה הוא מורכב משניהם. [פ]בכללם, כלל המנין שלהם. וזה פי' שאת ראשם, [צ](שמות ל' י"ב). [ק]המחתות והמזלגות והיעים והמזרקות ושאר הכלים.

שהוא

ספורנו

נפל ממעלתו בדיני שמים מפני תשובתו כענין ויהיו בני יעקב שנים עשר בני לאה בכור יעקב ראובן. אף על פי שנפל ממנה בדיני אדם: (מד) אלה הפקדים. כל אחד מאלו נמנה ע"י משה ואהרן וכו': (מה) ויהיו כל פקודי. כל יוצא צבא בישראל. ולא יתר על בן ששים שלא היה יוצא בצבא כמו שהזכירו ז"ל על יאיר בן מנשה וזולתו ובלעדיהם עלה הסכום אל מה שכתב אחר כך: (מז) לא התפקדו. לא הופקדו על ידי הפוקדים ולא התפקדו מעצמם שלא הכינו עצמם כשאר העם להפקד ולהתיחס וזה היה קודם שיאמר האל ית' למשה אך את מטה לוי לא תפקוד כי אמנם המתינו לראות מה יצוה ה' להם מאחר שלא הזכיר שבט לוי עם שאר השבטים כאמרו ואתכם יהיו איש איש למטה: (מט) אך את מטה לוי. אע"פ שאמרתי שאו את ראש כל עדת בני ישראל והלוים מכללם להיות נמנים גם הם מכל מקום הם נבדלים משאר עם ישראל לתשובה בענין המנין שלא יהיה מספר אישיהם ולא סכום כלם עם השאר: לא תפקד. לא יהיה מספר אישיהם מבן עשרים ולמעלה כמו שהיה מספר שאר העם: ואת ראשם לא תשא. כשתעשה סכום כל פקודי השבטים לא יכנס בו. סכום שבט לוי: (נ) ואתה הפקד. שנית יהיו נבדלים משאר העם בענין הפקידות כי להם בלבד

תהיה

פירוש רשב"ם

במדבר סיני: (מז) והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתכם. כמו שמפרש והולך אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' ומפרש הטעם כי לא ילכו בצבא המלחמה אלא הפקד את הלוים על משכן העדות וגו':

באתת

וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ נא וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ נב וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם׃ נג וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃ נד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ שלישי

ב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ ג וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ ד וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ה וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ז מַטֵּה זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ ח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ט כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת

לצבאתם

אונקלוס

לְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן׃ נא וּבְמִטַּל מַשְׁכְּנָא יְפָרְקוּן יָתֵיהּ לֵוָאֵי וּבְמִשְׁרֵי מַשְׁכְּנָא יְקִימוּן יָתֵיהּ לֵוָאֵי וְחִילוֹנִי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל׃ נב וְיִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר עַל מַשְׁרוֹהִי וּגְבַר עַל טִקְסֵהּ לְחֵילֵיהוֹן׃ נג וְלֵוָאֵי יִשְׁרוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְלָא יְהֵי רוּגְזָא עַל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּרוּן לֵוָאֵי יָת מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ נד וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב גְּבַר עַל טִקְסֵהּ בְּאָתִין לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְקֳבֵל סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִשְׁרוֹן׃ ג וְדִי־שָׁרַן קִדּוּמָא מַדִּינְחָא טֵקַס מַשְׁרִית יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ ד וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ ה וְדִי שָׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ ו וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ ז שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְרַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן׃ ח וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְשִׁבְעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ ט כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית יְהוּדָה מְאָה וּתְמָנַן וְשִׁתָּא אַלְפִין

וארבע

מסרה וסביב, ב' חד לידון. נא ובנסע, ל' ומ"ו דקרי ולא כתיב. יורידו, ב' ח' מ' דמ' דין מ"ל: ובחנת, כל לי' חסר בתו'. יקימו, כל ל' מלא. הקרב, ז'. יומת, מלא. נב על דגלו, ב'. נג העדת, חסר. העדות, ח' מלא. בתורה. נד ככל אשר, י"ם בתורה. ב א וידבר, י"ג. ב באתת, חסר דמ'. לאהל מועד, ס'. ג והחנים, כולם ח"ו ות"י, במ"ב דשמעון מ"ו וח"י ודנחוש ב' י"ת מלא דמלא. נחשון, כל שמות השבטים והנשיאים ק' וכתיב מלא וחסר כמו נכים סימ' בר דבר דכלן כתיב רישא בר'. ו ולבאו, ג' כ"ב פז"ר סי' יששכר זבולן ראובן. ז מטה, ב' כ"ם וכל מטה ומטה כ"ם דענין בטעמא, ודין למוד לא כתיב ו' בענין. ט ושמנים, חסר ו'.

ת"א והזר הקרב יומת מכות כב.

רש"י

עליו כמו (אסתר ב) ויפקד המלך פקידים: (נא) יורידו אתו. כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודתם זו: יומת. בידי שמים: (נב) איש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: (נג) ולא יהיה קצף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח (במדבר יז) כי יצא הקצף וגו': (ב) באתת. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר (בראשית נ) ויעשו בניו לו כן כאשר צוה יהוד'. ויששכר וזבולון ישאוהו מן המזרח וראובן שמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו: מנגד. מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת משה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו: (ג) קדמה. לפנים הקרוים קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור: (ט) ראשנה יסעו.

כשרואין

רמב"ן

(נג) והלוים יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף. אף על פי שנאמר זה במשכן בהיות בין הדגלים במדבר, היא מצוה לדורות גם במקדש כי מכאן תקנו המשמרות וטעם ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות שישמרו אותו בלילה וילכו סביב המשכן כמו שאמרו הכהנים שומרים מבפנים והלוים מבחוץ והם כלם כשומרים לראם המלך כך שנינו בברייתא של שלשים ושתים מדות מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד כו' כיוצא בו משפחות בני קהת יחנו וגו' משפחות בני הגרשוני יחנו על ירך המשכן ימה ונשיא בית אב למשפחות מררי על ירך המשכן יחנו צפונה אבל לא שמענו שהיו הקב"ה שיעשה את בניו כ"ד משמרות והיכן שמענו. אלא שקדמם לעבודת' לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם למדנו שהיתה מצות ז ביד משה ואהרן ובניו עוד במסכת תמיד בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש ואמרו בגמ' שלה מנא הני מילי אמר אביי דאמר קרא והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שומרי' משמרת המקדש אהרן בצד מקום ובניו בשני מקומות וכו' כדאיתא התם. למדנו שהן מצות לדורות ואינם במשכן בלבד והפסוקים בדברי הימים מפורשים בענין המשמרות וכל התקון: (ב) איש על דגלו באתת. כל דגל יהיה בו מפה צבועה תלוים בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל א' כעין אבנו הקבוע' בחשן ומתוך כך כל אחד מכיר את דגלו לשון רש"י וכתב ר"א שסימנים היו בכל דגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן

צורת

חזור למשכנא ישרון: (נא) ובמיטל משכנא יפרקון יתיה ליואי ובמישרי משכנא יקימון יתיה ליואי וחילוני דיקרב יתקטיל באישא מצלהבא מן קדם ה': (נב) וישרון בני ישראל גבר על בית משרוי וגבר על טקסיה לחיליהון: (נג) וליואי ישרון חזור חזור למשכנא דסהדותא ולא יהי רוגזא על כנישתא דבני ישראל ויטרון ליואי ית מטרת משכנא דסהדותא: (נד) ועבדו בני ישראל ככל דפקיד ה' ית משה היכדין עבדו: (א) ומליל ה' עם משה ועם אהרן למימר: (ב) גבר על טקסיה באתין דמסתמנין על טיקסיהון לבית אבהתהון ישרון בני ישראל מלקביל מחזור למשכן זמנא ישרון: (ג) משריתא דישראל הוה אורכה תריסר מילין ופותיה תריסר מילין דישרין קידומא מדינחא טיקס משריתא יהודה לחיליהון בארבעתי מילין מרבען וטיקסיה הוה מסילה תלת גוונין כל קביל תלת מרגליתא דבחושנא סמוקא וירוקא וברקא וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא יהודה יששכר וזבולן ובמציעותיה כתיב יקום ה' ויתבדרון סנאך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך וביה הוה חקיק צורת בר אריון מטול דרבא לבני יהודה נחשון בר עמינדב: (ד) וחיליה וסכומהון דשבטיא שובעין וארבעה אלפין ושית מאה: (ה) ודישרן סמוכין ליה שבטא דיששכר ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער: (ו) וחיליה וסכומהון דשבטיא חמשין וארבעה אלפין וארבע מאה: (ז) שבטא דזבולן ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני זבולן אליאב בר חילון: (ח) וחיליה וסכומיהון דשבטיה חמשין ושובעא אלפין וארבע מאה: (ט) כל סכומיא למשרית יהודה מאה וחמשין ותמנן° אלפין וארבע מאה לחילוותהון בקדמיתא נטלין

° צ"ל תמנין ושתא

בעל הטורים

שלמטה אלא א"כ נעשה ראש מלמעלה וזה הוא הפקד את הלוים שנעשו שוטרים הפקד עליו ראש: (ב) איש על דגלו באותות. שיעקב רמז להם מי יהיה ראש דגל שכל מי שדבר עמו לנכח היה ראש דגל כמו ראובן בכורי אתה יהודה אתה יודוך יוסף משל אביך ויגדך דן לישועתך קויתי ה'. מנגד סביב לאהל בגימ' באלפים אמה. סביב לאהל מועד יחנו: (ג) והחונים לומר כשם שמחניים למעלה ד' דגלים סביב לכסא הכבוד כך היה למטה ד' דגלים סביב למשכן וזה הוא איומה כנדגלות וזהו ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן תורה הדגלים של מעלה ונתאוו לאותם הדגלים זה הוא ובשם אלהינו נדגל: (ז) מטה זבולן ולא אמר ומטה כדרך שאמר באחרים לפי שזבולן היה מפרנס יששכר לאיזי נחשבו כמטה אלא אחד ומטה בזבולן כמו שאמר בכולן ללמדך שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר

יונתן

(ג) בארבעתי מילין מרבעין. י"מ שהיתה חנייתם של יהודה וכל השוכים ארבע על ארבע דהיינו י"ב על י"ב וזהו פירוש של מרבעין גם כי הוא סותר דעת הגמרא שהיה שלש פרסאות עיין בבאורי מהר"ד שמיישבו גם יש לפרש אלה מרבעין מל' רובע ורביע ופי' שהיו ישראל רובצים ומונחים י"ב מיל שהם ד' פרסאות וק"ל וכן הביא הילקוט בפ' פקודי כדעת הגמרא ההוא ממש וע"ש: (י) וטיקסיה הוה מסילה תלת גוונין וכו' פי' ודגלו היה מן משי של שלשה גוונים לעומת שלשה אבני החשן. סמוקא ירוקא וברקא הם אודם פטדה וברקת. וחקיק ומפרש בה שמותיהן ג' שבטים יהודה יששכר זבולן היינו דגל אחד ודייק מדכתיב איש על דגלו באותות לבית אבותם היינו שמו' אבותם וכן כולם וחקיק ביה צורת בר אריוות' על שם הכתוב גור אריה. ובמציעותיה כתיב יקום ה' פי' מחנה. באמצעים היא מחנה לויה מחנה שכינה

רמב"ן

צורת אדם ומצוירים עליו דודאים. ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב. ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שורו. ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא והיה אהל מועד בתוך האמצע ומחנה הלוים סביביו בתוך המחנות כענין שהוזכר בספר יצירה. והיכל קודש מכוון באמצע והנה הפאות ארבעתן מן המזרח כמהלך השמש ואחריו הדרום ואחריו המערב ואחריו הצפון ושמו דגל יהודה במזרח כי הוא שבט המלכות שהוא המגיד כמו שאמר יי' יהודה יעלה בתחלה וראובן בדרום לכבוד הבכורה והנה שני הדגלים הסמוכים היו ללאה עם בכור שפחתה הנולד על ברכיה ודגל אחד לבני רחל במערב ודגל בני השפחות בצפון אחרונים ועוד ראיתי במדרש וכשם שברא הקב"ה ארבע רוחות בעול' כך סבב לכסאו ארבע חיות ולמעלה מכולן כסא הכבוד וכנגדן סדר הקב"ה הדגלים למשה אמר לו מזרח שממנו יוצא אור לעולם יהא כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה ועליו מטה זבולן שהוא בעל עשירות כמה דכתיב זבולן לחוף ימים ישכן כמו שנ' כי שפע ימים יינקו יסעו בראשונה כמו שנאמר ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם דרום שהוא מוצא טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם יהא כנגדו ראובן שהוא בעל תשובה והתשובה מדה טובה ורחמיו של הקב"ה באין לעולם בשביל שעושין תשובה ועליו גד שהוא בעל גבורה ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון באמצע לכפר עליו ושניים יסעו שהתשובה היא שניה לתורה מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן אפרים ובנימין ומנשה והשכינה לעולם במערב בגבול בנימין שנאמר לבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו ושלישים יסעו באה לתורה ולתשובה גבורה כדי שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו. צפון משם החשך יוצא לעולם וכנגדו שבט דן למה שהוא החשיך העולם בע"ז שעשה ירבעם שנאמר את האחד נתן בדן ועליו שבט אשר להאיר את החשך שנאמר וטובל בשמן רגלו. ועליו שבט נפתלי שהוא בעל ברכה לאחרונה יסעו שכל מי שעובד ע"ז הולך לאחור ולא לפנים ועוד דורשים שם כנגד ארבע מחנות המלאכים וכו' שם במדרש היה שכל בחכמה וכבוד וגדולה לישראל. ולכך יזכיר הכתוב בפרט: (ד) טעם וצבאו ופקודיהם וגו' וכל הפקודים למחנה יהודה. וכן כלם הם דברי ה' אל משה נמשך אל וידבר ה' אל משה ואל אהרן כי לא אמרו עתה טעם אחרת וכן טעם אלה פקודי בני ישראל בעבור שאמר כל פקודי המחנות לצבאותם והזכיר כל זה להודיע שמימי המנין ועד שנתקנו המחנות וחנו כן לדגליהם. וכן נסעו לא נפקד מהם איש וזה מעשה נס שיהיו עשרים יום שלא ימות אחד מכל העם הגדול הזה: השנוי בשם אבי הנשיא לבני גד בעבור כי המנהג בלשון הקדש לשנות השמות בטעם טוב כמו זרח וצוחר מלשון כאמר נמר ונקרא דעואל שידע את האל רעואל שהם רעיון לבו באל כמו לי מה יקרו רעיך אל ובת לרעי מרחוק והיו קוראים

אבן עזרא

(נא) ובנסוע המשכן יורידו אתו. להסיר היריעות והעמודים ממכונתו הם יקימוהו: והזר. מבני לוי [ר]ואם הוא ישראל ומת ובית דין ימיתוהו: וטעם (נב) וחנו בני ישראל. [ש]כשיחנו בני יש' ז"ל: איש על מחנהו. הטעם כל שבט. וטעם איש על דגלו. שלא יתערב שבט דגל עם שבט דגל: (נג) והלוים יחנו. טעם ולסביב. פי' הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כטעם שמע באהרן ושם כתוב ויחר אף [ת]יי' בעוזא: וטעם על עדת בני ישראל. אחד מעדתם וכן ויקבר בערי [א]גלעד עיר בן אתונו [ב]ורבים כמו הם: ושמרו הלוים. מצוה עליהם לשמור המשכן: (נד) ויעשו בני ישראל. שלא נגעו במשכן לעולם: וטעם (א) אל משה ואל אהרן. בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקהתים בכתף: (ב) באתת. סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה לדגל ראובן צורת אדם מכח דרש [ג]דודאי ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו [ד]יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ובדגל דן צורת [ה]נשר עד שידמו [ו]לכרובים שראה יחזקאל הנביא: מנגד. רחוק: (ג) קדמה מזרחה. תחלת מזרח: (ד) ופקודיהם. הוא ופקודיו. אין הפרש [ז]ביניהם: (ה) והחונים עליו. כמו עמו והם אחריו

פירוש על אבן עזרא

[ר]שהוא זר ללוי, והם שהוא ישראל לזר יחשב. [ש]ר"ל כשיחנו ב"י יחנו כל אחד ואחד עם מחנהו ועם דגלו ולא יתערב דגל עם דגל. [ת](ש"ב ו' ז'). [א](שופטים י"ב ז') פי' בעיר מערי גלעד. [ב](זכריה ט' ט') פי' בן של אחת האתונות. [ג](בראשית ל' ד') שהם על צורות בן אדם כמ"ש שם. [ד]גור אריה יהודה. [ה]הלא מלאתי טעם נשר לדן. ואולי הוא מרומז בברכת יעקב יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח וכו' ויפל רוכבו אחור נו"ן נחש. שי"ן שפיפן רי"ש רכבו אותיות נשר. [ו]ר"ל שאלו הארבעה דגלים ידמו לארבע חיות שראה יחזקאל שהם אדם שור נשר אריה, ומה שקראם ז"ל כרובים לפי שדעתו שמלת כרוב הוא שם כלל לצורות. [ז]רק ופקודיהם שב על צבאותם, ופקודיו על

ספורנו

תהיה פקדת הקדש: (נג) והלוים יחנו סביב. שלישית יהיו נבדלים משאר העם בשמירת' שהם בלבד יחנו סביב למשכן והשאר יחנו איש על דגלו: ונסע

פירוש רשב"ם

(ב) באתת. סימן היה בנס של כל דגל כגון בשל יהודה אריה. בשל יוסף שור: מנגד. מרחוק. בתוך

לְצִבְאֹתָ֖ם רִאשֹׁנָ֥ה יִסָּֽעוּ׃ ס י דֶּ֣גֶל מַחֲנֵ֧ה רְאוּבֵ֛ן תֵּימָ֖נָה לְצִבְאֹתָ֑ם וְנָשִׂיא֙ לִבְנֵ֣י רְאוּבֵ֔ן אֱלִיצ֖וּר בֶּן־שְׁדֵיאֽוּר׃ יא וּצְבָאוֹ֙ וּפְקֻדָ֔יו שִׁשָּׁ֧ה וְאַרְבָּעִ֛ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ יב וְהַחוֹנִ֥ם עָלָ֖יו מַטֵּ֣ה שִׁמְע֑וֹן וְנָשִׂיא֙ לִבְנֵ֣י שִׁמְע֔וֹן שְׁלֻמִיאֵ֖ל בֶּן־צוּרִֽישַׁדָּֽי׃ יג וּצְבָא֖וֹ וּפְקֻדֵיהֶ֑ם תִּשְׁעָ֧ה וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וּשְׁלֹ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ יד וּמַטֵּ֖ה גָּ֑ד וְנָשִׂיא֙ לִבְנֵ֣י גָ֔ד אֶלְיָסָ֖ף בֶּן־רְעוּאֵֽל׃ טו וּצְבָא֖וֹ וּפְקֻדֵיהֶ֑ם חֲמִשָּׁ֤ה וְאַרְבָּעִים֙ אֶ֔לֶף וְשֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת וַחֲמִשִּֽׁים׃ טז כָּֽל־הַפְּקֻדִ֞ים לְמַחֲנֵ֣ה רְאוּבֵ֗ן מְאַ֨ת אֶ֜לֶף וְאֶחָ֨ד וַחֲמִשִּׁ֥ים אֶ֛לֶף וְאַרְבַּע־מֵא֥וֹת וַחֲמִשִּׁ֖ים לְצִבְאֹתָ֑ם וּשְׁנִיִּ֖ם יִסָּֽעוּ׃ ס יז וְנָסַ֧ע אֹֽהֶל־מוֹעֵ֛ד מַחֲנֵ֥ה הַלְוִיִּ֖ם בְּת֣וֹךְ הַמַּחֲנֹ֑ת כַּאֲשֶׁ֤ר יַחֲנוּ֙ כֵּ֣ן יִסָּ֔עוּ אִ֥ישׁ עַל־יָד֖וֹ לְדִגְלֵיהֶֽם׃ ס יח דֶּ֣גֶל מַחֲנֵ֧ה אֶפְרַ֛יִם לְצִבְאֹתָ֖ם יָ֑מָּה וְנָשִׂיא֙ לִבְנֵ֣י אֶפְרַ֔יִם אֱלִישָׁמָ֖ע בֶּן־עַמִּיהֽוּד׃ יט וּצְבָא֖וֹ וּפְקֻדֵיהֶ֑ם אַרְבָּעִ֥ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ כ וְעָלָ֖יו מַטֵּ֣ה מְנַשֶּׁ֑ה וְנָשִׂיא֙ לִבְנֵ֣י מְנַשֶּׁ֔ה גַּמְלִיאֵ֖ל בֶּן־פְּדָהצֽוּר׃ כא וּצְבָא֖וֹ וּפְקֻדֵיהֶ֑ם שְׁנַ֧יִם וּשְׁלֹשִׁ֛ים אֶ֖לֶף וּמָאתָֽיִם׃ כב וּמַטֵּ֖ה בִּנְיָמִ֑ן וְנָשִׂיא֙ לִבְנֵ֣י בִנְיָמִ֔ן אֲבִידָ֖ן בֶּן־גִּדְעֹנִֽי׃ כג וּצְבָא֖וֹ וּפְקֻדֵיהֶ֑ם חֲמִשָּׁ֧ה וּשְׁלֹשִׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ כד כָּֽל־הַפְּקֻדִ֞ים לְמַחֲנֵ֣ה אֶפְרַ֗יִם מְאַ֥ת אֶ֛לֶף וּשְׁמֹֽנַת־אֲלָפִ֥ים וּמֵאָ֖ה לְצִבְאֹתָ֑ם וּשְׁלִשִׁ֖ים יִסָּֽעוּ׃ ס כה דֶּ֣גֶל מַחֲנֵ֥ה דָ֛ן צָפֹ֖נָה לְצִבְאֹתָ֑ם וְנָשִׂיא֙ לִבְנֵ֣י דָ֔ן אֲחִיעֶ֖זֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּֽי׃ כו וּצְבָא֖וֹ וּפְקֻדֵיהֶ֑ם שְׁנַ֧יִם וְשִׁשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וּשְׁבַ֥ע מֵאֽוֹת׃ כז וְהַחֹנִ֥ים עָלָ֖יו מַטֵּ֣ה אָשֵׁ֑ר וְנָשִׂיא֙ לִבְנֵ֣י אָשֵׁ֔ר פַּגְעִיאֵ֖ל בֶּן־עָכְרָֽן׃ כח וּצְבָא֖וֹ וּפְקֻדֵיהֶ֑ם אֶחָ֧ד וְאַרְבָּעִ֛ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ כט וּמַטֵּ֖ה נַפְתָּלִ֑י וְנָשִׂיא֙ לִבְנֵ֣י נַפְתָּלִ֔י אֲחִירַ֖ע בֶּן־עֵינָֽן׃ ל וּצְבָא֖וֹ וּפְקֻדֵיהֶ֑ם שְׁלֹשָׁ֧ה וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ לא כָּל־הַפְּקֻדִים֙ לְמַחֲנֵ֣ה דָ֔ן מְאַ֣ת אֶ֗לֶף וְשִׁבְעָ֧ה וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְשֵׁ֣שׁ מֵא֑וֹת לָאַחֲרֹנָ֥ה יִסְע֖וּ לְדִגְלֵיהֶֽם׃ פ לב אֵ֛לֶּה פְּקוּדֵ֥י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם כָּל־פְּקוּדֵ֤י הַֽמַּחֲנֹת֙ לְצִבְאֹתָ֔ם שֵׁשׁ־מֵא֥וֹת

אתקלוס

וְאַרְבַּע מְאָה לְחֵילֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא נָטְלִין׃ י טְקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן דָּרוֹמָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ יא וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנוֹהִי אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ יב וְדִי שָׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ יג וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ יד וְשִׁבְטָא דְגָד וְרַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר רְעוּאֵל׃ טו וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃ טז כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית רְאוּבֵן מְאָה וְחַמְשִׁין וְחַד אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין לְחֵילֵיהוֹן בְּתִנְיֵתָא נָטְלִין׃ יז וְנָטֵיל מַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁרִית לֵוָאֵי בְּגוֹ מַשְׁרְיָתָא כְּמָא דְשָׁרַן כֵּן נָטְלִין גְּבַר עַל אַתְרֵהּ לְטִקְסֵיהוֹן׃ יח טְקַס מַשְׁרִית אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן מַעַרְבָא וְרַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃ יט וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ כ וְדִי־סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וְרַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ כא וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ כב וְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִין וְרַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִין אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ כג וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ כד כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית אֶפְרַיִם מְאָה וּתְמָנֵי אַלְפִין וּמְאָה לְחֵילֵיהוֹן בִּתְלִיתֵיתָא נָטְלִין׃ כה טְקַס מַשְׁרִית דָּן צִפּוּנָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ כז וְדִי שָׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְאָשֵׁר וְרַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ כח וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ כט וְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי וְרַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ ל וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ לא כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית דָּן מְאָה וְחַמְשִׁין וְשִׁבְעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה בְּבַתְרֵיתָא נָטְלִין לְטִקְסֵיהוֹן׃ לב אִלֵּין מִנְיָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן כָּל מִנְיָנֵי מַשְׁרִיתָא

מסרה לצבאתם, י"ז וס"ו. יד רעואל, ל' כתיב ר' בספרים בר מן דין קדמאה דפרשה דעואל ד"ר סי'. טז ושנים, ל' וס' שנים ושלשים בסד י' והיא דגושם. יז המחנת, ג' חסר. לדגליהם, מ"ל. כ ועליו, ל' ר"פ ולינין ז'. כב גדעני, כולם חסר במ"א. בר כל הפקדים, ג' בטעם בענין. ושמנת, מלרע במ"ס. ושלשים, פי"ג ומ"ה ב' טעמה. כה דן, רפי ונסביר. לפנה, כולם חסר בתורה. לא הפקדים, ל' בטעם פשטא דק סי'. מאות, דן חסר ללבאתם. לאחרנה, בקמץ הידיעה וס'. לב פקודי, מלא. המחנת, ג' חסר.

ת"א ונסע אהל מועד זבחים סט מנחות לה. כאשר יחנו כן יסעו מנחות סם. דגל מחנה אפרים ס' הזוהר פ' עקב. ועליו מטה מנשה מנחות סם לו.

אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת
וחמשים

לְחֵילֵיהוֹן שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין:
ולואי

יונתן בן עוזיאל

נטלין: (י) טיקס משרית ראובן דרומא ישרון לחיליהון בארבעתי מילין מרבען ושיקסיה הוה מסילת תלת גוונין כל קבל תלת מרגלייתא דבחושנא אזמורד ושבזיז וסבהלום וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא ראובן שמעון גד ובמציעותיה כתיב שמע ישראל יי אלהנא יי אחד וביה הוה חקיק צורת בר איילא הוה חמי למהוי ביה צורת בר תורי ברם משה נביא חלפיה מטול דלא ידכר להון חובת עיגלא ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דראובן אליצור בר שדיאור: (יא) וחיליה וסכומהון דשבטיה ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: (יב) ודשרן סמיכין עלוי שבטא דשמעון ורבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: (יג) וחיליה וסכומהון דשבטיה חמשין ותשע אלפין ותלת מאה: (יד) ושבטא דגד ורבא דהוה ממני על חילות שבטא בני דגד אליסף בר רעואל: (טו) וחיליה וסכומהון דשבטא ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה: (טז) כל סכום מניינא למשרית ראובן מאה וחמשין וחד אלפין וארבע מאה וחמשין לחיליהון בתנייתא נטלין: (יז) ויטול משכן זימנא משרית ליואי בגו משירייתא ובית משירייהון בארבעתי מילין מרבען במציעותא היך נטלין היכמא דשרן היכדין נטלין גבר על תחומיה לטיקסיהון: (יח) טיקס משיריית אפרים לחיליהון מערבא ישרון ומשירייתהון בארבעתי מילין מרבען ושיקסיה הוה מסילת תלת גוונין כל קביל תלת מרגליתא דבחושנא קנכירין טרקין ועינעיגל וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא אפרים מנשה ובנימין ובמציעותה כתיב ועננא דיי עליהון ביממא במטלהון מן משריתא וביה הוה חקיק צורת ריבא ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דבני אפרים אלישמע בר עמיהוד: (יט) וחיליה וסכומהון דשבטיה ארבעין אלפין וחמש מאה: (כ) ודסמיכין ליה שבטא דמנשה ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דבני מנשה גמליאל בר פדה צור: (כא) וחיליה וסכומהון דשבטיה תלתין ותרין אלפין ומאתן: (כב) ושבטא דבנימין ורבא דהוה ממני על חילות שבטא דבני בנימין אבידן בר גדעוני: (כג) חיליה וסכומהון דשבטיה תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: (כד) כל סכום מניינא למשריית אפרים מאה ותמני אלפין ומאה לחיליהון בתליתיתא נטלין: (כה) טיקס משרית דן לציפונא לחיליהון ובית משירייתהון בארבעתי מילין מרבען ושיקסיה הוה מסילת תלת גוונין כל קביל תלת מרגלייתא דבחושנא כרום ימא ובירלוות חלא ואפנטור וביה חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא דן ונפתלי אשר ובמציעותיה חקיק ומפרש ובמישרוי יימר תוב יי שרי ביקרך בגו ריבות אלפיא דישראל וביה הוה חקיק צורת חיוי חורמן ורבא דהוה ממני על חילוות שבטוי דבני דן אחיעזר בר עמישדי: (כו) וחיליה וסכומהון דשבטיה שתין ותרין אלפין ושבע מאה: (כז) ודישרן סמיכין ליה שבטא דאשר ורבא דהוא ממני על חילוות שבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: (כח) וחיליה וסכומהון דשבטיה ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: (כט) ושבטא דנפתלי ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: (ל) וחיליה וסכומהון דשבטיה חמשין ותלת אלפין וארבע מאה: (לא) כל סכום מניינא למשריית דן מאה וחמשין ושובעא אלפין ושית מאה בבתריתא נטלין לטיקסיהון: (לב) אלין סכום מנייני בני ישראל לבית אבהתהון כל מנייני משירייתא לחיליהון שית
מאות

°צ״ל ואין עינל בשתי תיבות

בעל הטורים

יששכר לפיכך לא רלה הכתוב לפשוטו שתלה לו לומר ששכרו גדול כמוהו וכן הוא אומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף לכן סמך הכל כמטה אחד וכללו אמר יששכר מטה זבולן: (יח) דגל מחנה אפרים הפסוק מתחיל בדלי״ת ומסיים בד׳ לפי שיעקב הקדים בד׳ מקומות (בפ׳ ויחי) אפרים לפני מנשה וכנגדו קדם בד׳ מקומות אפרים למנשה. בדגלים ובנשיאים ובקרבנות. ובשבטים: (לא) לאחרונה ב׳ במסרה הכא ואידך לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה. שעמלק היה מקרס שבט דן בשון שמל מיכה שעמהם (לפיכך אין לו זכרון כמ״ש מחה תמחה את זכר עמלק). יהיה להם זכרון ס״ת המן שגם הוא בקש

יונתן

שהיתה כתיב קומה ה׳ ויפולו אויביך וגו׳: אזמורד תרגום של נופך ספיר ויהלום וכ״כ ה״א ובמליצותי׳ דראובן כתיב שמע ישראל וגו׳ ושיה רמוי להיות צורת שור רק שלא יזכור להם עון העגל נתחלף לצורת איל׳ כמו האילים ולכך הפך עון העגל שהוא ע״ז נכתב בדגלי׳ שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד גם מפני אמר׳ ז״ל שבניו של יעקב השיבו כשם שאין בלבך אלא אחד וכו׳ ומפתאם ראש המדברים משבטי יה היו לראובן ושמעון הבכור כבכורתו וק״ל: (יח) קנכירין טרקין ועינעינל תרגום של לשם שבו ואחלמה. וחקוק עליו צורת ריבא פירוש צורת ולד היה על דגל אפרים פ״ש הכתוב הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים ולא ס״ל כאותו מדרש שחקק עליו צורת שור מחמת עון העגל שמתרגם לעיל גבי ראובן: (כה) צורת חיוי חרמן פירוש צורת נחש ושפיפון בדגל מחנה דן ונפתלי ואשר על שם הכתוב יהי דן נחש עלי דרך שפיפון וגו׳. וחקיק עליו ובמשרוי יימר תוב ה׳ תרגום של ובנחה יאמר והטעם בשביל

רש״י

כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן הלוים והעגלות באמצע דגל יהוד׳ במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון: (יז) ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבועה לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו רוח של לדו קרוי על ידו הסמוכה לו לכל הושטת ידו אינשטא״ט בלעז: (כ) ועליו. כתרגומו ודי סמיכין עלוהי:
ואלה

אבן עזרא

אחריו וקודם השלישי: (ט) ראשנה יסעו. הם יסעו בתחלה: (י) תימנה. מנזרת ימין: (טז) ושנים. תאר השם: (יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנות. הנזכרת כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעים ועמהם הארן ובכיו בין דגל יהודה ובין דגל אפרים: כאשר יחנו כן יסעו. שב אל המסעות שהם ישראל לא אל מחנה הלוים כי יחנה דגל יהודה למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון יסדיו יסעו: על ידו. פאה ומקום וכן יד הירדן ויד הכיה לך:
אלה

פירוש על אבן עזרא

על הדגל או על הנשיא, ר״ל כי מטה יששכר הם חונים אחר מטה יהודה וקודם מטה זבולון שהוא השלישי. ר״ל שנים הוא שם המספר (לוויא). והשם הוא תואר (טוייטע). מחנה הלוים הגרשונים והמררים נסעו בין מחנה יהודה ובין מחנה ראובן. כי הגרשונים והמררים לא נסעו כאשר חנו, ואחיה כמ״ד כקורה היו מהלכי והוא כסדר הזה. מחנה יהודה. בני גרשון ומררי, מחנה ראובן, בני קהת, מחנה אפרים, מחנה דן, ומטה לוי מקלחן בין יהודה לראובן ומקלחן בין ראובן לאפרים (להלן י״ג). (דברים כ״ג י״ג).
כי

ספורנו

(יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנות. בין שני הדגלים הנזכרים: כאשר יחנו. שכשיגיע מסלית כל הדגלים יהיה המשכן מוקם לגמרי באמצע כלם כי תכף אחר דגל ראובן נסעו הקהתים נושאי המקדש שהוא עיקר המועד כאמרו ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת: כאשר יחנו. ובכן היה אז כלו

פירוש רשב״ם

(יז) בתוך המחנות. שני דגלים נוסעים תחלה. ואחר כן המשכן והלוים ואחר כן שני דגלים אחרונים: כאשר יחנו כן יסעו. בכל ענין שהם סביב למשכן הארבע דגלים כך היו סביב דרך הליכתם דרך ימין נסעו הדגלים מזרח ודרום מערב וצפון:
ואלה

וַחֲמִשִּׁים: לג וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: לד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם וְכֵן נָסָעוּ אִישׁ לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל־בֵּית אֲבֹתָיו: פ רביעי ג א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי: ב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר ׀ נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר: ג אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים הַמְּשֻׁחִים אֲשֶׁר־מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן: ד וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי יְהוָה בְּהַקְרִבָם אֵשׁ זָרָה לִפְנֵי יְהוָה בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים לֹא־הָיוּ לָהֶם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם: פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ו הַקְרֵב אֶת־מַטֵּה לֵוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְשֵׁרְתוּ אֹתוֹ: ז וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתּוֹ וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת כָּל־הָעֵדָה לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: ח וְשָׁמְרוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: ט וְנָתַתָּה אֶת־הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת־

כהנתם

אונקלוס

לג וְלֵוָאֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי־פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: לד וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן שָׁרַן לְטִקְסֵיהוֹן וְכֵן נָטְלִין גְּבַר לְזַרְעֲיָתֵיהּ עַל בֵּית אֲבָהָתוֹהִי: א וְאִלֵּין תּוֹלְדַת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹמָא דְּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינָי: ב וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן בּוּכְרָא נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר: ג אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא דְּאִתְרַבִּיאוּ דִּי אִתְקָרַב קֻרְבַּנְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא: ד וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא קֳדָם יְיָ בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי וּבְנִין לָא הֲווֹ לְהוֹן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל אַפֵּי אַהֲרֹן אֲבוּהוֹן: ה וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ו קָרֵיב יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי וּתְקִים יָתֵיהּ קֳדָם אַהֲרֹן כַּהֲנָא וִישַׁמְּשׁוּן יָתֵיהּ: ז וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרְתֵּיהּ וְיָת מַטְּרַת כָּל כְּנִשְׁתָּא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִפְלַח יָת פֻּלְחַן מַשְׁכְּנָא: ח וְיִטְּרוּן יָת כָּל מָנֵי מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יָת פֻּלְחַן מַשְׁכְּנָא: ט וְתִתֵּן יָת לֵוָאֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מְסִירִין יְהִיבִין אִנּוּן לֵיהּ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּמַנֵּי וְיִטְּרוּן יָת כְּהֻנַּתְהוֹן וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב

יתקטל

מסרה לג התפקדו, ד׳. לד למשפחתיו, ד׳ וחסר. על בית, י״ג. אבותיו, ז׳ חסר. ג א תולדת, מ״ק ומ״פ. את משה, כל דבור אל בר מן דין את כל מוי דכי בגדלכם סמן. ב שמות, מלא. בני, הב׳ בנביא. הבכר, חסר, ג שמות, מלא. המשחים, חסר ו׳. ד בהקרבם, י׳ חסר בלי׳ והב׳ בנביא. להיכם, ד׳ ומלא. ו הקרב, ד׳ וחד והקרב. ושרתו, ל׳ ז משמרתו, ז׳. ואת משמרת, ד׳. לעבד, חסר. עבדת, חסר. ואת משמרת, ד׳. ח לעבד, חסר. עבדת, חסר. ט ונתתה, מלא ה״א. נתונים, ב׳ חסר י׳. מ״ז וס״י. לו, קדמא לו סבירא דפ׳ בהפלוגך לו. י תפקד, מלא חסר.

ת״א ואלה תולדות אהרן ומשה סנהדרין יט. ואלה שמות בני אהרן סנהדרין יט זבחים יג. ובנים לא היו להם יבמות סד.

רש״י

(א) ואלה תולדת אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו: ביום דבר ה׳ אל משה. נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה: (ד) על פני אהרן. בחייו: (ו) ושרתו אותו. ומהו השרות ושמרו את משמרתו לפי שמשמרת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר (במדבר יח) אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השרות: (ז) ושמרו את משמרתו. כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמור בגבתן ותרם (עי׳ מגילה) והלא אין משמרה ומשמרתך זו וכן משמרות כהונה ולויה: (ח) ואת משמרת בני ישראל. שהכל היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך נוטלים מהם המעשרות בשכרן של (שם יח) כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם: (ט) נתונים המה לו. לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל כלומר מאשר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו כמאמר (שם ח) ואתנה את הלוים נתונים וגומר: (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד. לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהנתם. קבלת

דמים

ספורנו

כלו באמצע כל המחנות גם בעת המסע: (לג) והלוים לא התפקדו. גם בחשבון כל אלה הפקדים: כאשר צוה ה׳ את משה. באמרו ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל: (א) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה׳ אל משה. בעת שהבדיל את שבט הלוי קראם לשאת וקנא׳ לשרתו ולברך בשמו בכללם היו אז נדב ואביהוא: (ג) אלה שמות בני אהרן. כל אחד מהם היה נחשב בשמו לא אלד מה שהוא בן אהרן בלבד: הכהנים המשוחים. ולא קרה כן לדורות כי אמנם לא נמשח אחריהם שום כהן הדיוט בחיי הכהן הגדול והטעם היה אשר מלא את ידם לכהן שהוצרכה אז המשיחה כי זולתה לא היו כהנים ככל בחיות שנולדו קודם שנבחר אהרן לכהן כמו שקרה לפנחס קודם שהרג את זמרי: (ד) בהקרבם אש זרה. שזו לבדה היתה חטם: ובנים לא היו להם. שאם היו להם בנים ממלאים מקומם היו יורשים המעלה הראויה לאביהם: ויכהן אלעזר ואיתמר. נתן להם מנוי והכרה במשכן במנות האל ית׳: על פני אהרן אביהם. בחיי אהרן היתה משיחת הבנים ומיתת קצתם והכרת קצתם שלא על פיו אע״פ שהיה כהן גדול וכל זה לא יתמיד לדורות כי לא תהיה משיחה לכהן הדיוט ולא יהיה לו מנוי אלא ע״פ כהן גדול בחייו: (ו) ושרתו אותו. כי עליו מוטלת משמרת הכל כאמרו אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם ובכן היתה עבודת הלוים שרות לכ״ג בהלקח המוטל עליו משמירת המשכן וכליו ובשמירת הכהונה שלא יקרב זר המוטלת על אהרן ובניו בלבד: (ז) משמרת כל העדה לפני אהל מועד. לעבוד את עבודת

המשכן

מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: (לג) וליואי לא אתמניאו בגו בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה: (לד) ועבדו בני ישראל ככל מה דפקיד יי ית משה היכדין שרן לטיקסיהון והיכדין נטלין גבר לזרעיתיה לבית אבהתוי: (א) ואלין יחוסי אהרן ומשה דאתיחסו ביומא דמליל יי עם משה בטורא דסיני: (ב) ואלין שמהת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: (ג) אלין שמהת בני אהרן כהניא תלמידיא דמשה רבהון דישראל ואתקרין על שמיה ביומא דאתרביאו מטול דאתקריב קרבנהון לשמשא: (ד) ומית נדב ואביהוא קדם יי באישתא מצלהבא בזמן קרוביהון אישתא נוכריתא מן חפין ובנין לא הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: (ה) ומליל יי עם משה למימר: (ו) קרב ית שבטא דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: (ז) ויתפלגון לעשרין וארבע חולקין ויטרון ית מטרתיה וית מטרת כל כנישתא לקדם משכן זימנא למפלח ית פולחן משכנא: (ח) ויטרון ית כל מאני משכן זימנא וית מטרת בני ישראל למפלח ית פולחן משכנא: (ט) ותתן ית ליואי לאהרן ולבנוי מתנה הינון יהיבין ומסירין ליה מלות בני ישראל: (י) וית אהרן וית בנוי תמני ויטרון ית כהונתהון חילוני

בעל הטורים

בקש לאבד זכרם: (לג) לא התפקדו בתוך בנ"י יש סגין על הס"א לומר שבמעשה מקומות שמנו ישראל לא הפקדו בתוכם: (ג) אהרן הבכור מדב יש פסיק בין הבכור לנדב לומר שאינו אחר על נדב כי מדב מת בלא בנים ואין נפקותא בבכורה שלו אלא מוזל

יונתן

בשביל שהם אסרונה נקטו ויסנו כ"ה במדרש סלמידי דמשה וכן ק"ל א"מ לרש"י ועיין בו: (ג) ביומא דאתרביאו י"א וכו' יעויין שם: (ד) מן חפיין אם מן הכיריים כי כן הרגום יונתן בפרשת שמיני וע"ש: (ז) לעשרין וארבע חולקין כדאיתא בגמרא כ"ד

רמב"ן

קורהים הלים הוא בשני השמות ולכן הזכרנו התורה בשמיהם: (א) ואלה תולדת אהרן ומשה וגו'. ואינו מונה אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד הבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו: ביום דבר ה' אל משה. נעשו אלו תולדות שלו שלמדו מה שלמד מפי הגבורה לשון רש"י ואין ביום דבר ה' אל משה בהר סיני אלא לומר שהיו אלה תולדותם ביום שדבר השם אל משה בהר סיני ואמר כי מתו נדב ואביהוא ואין להם היום תולדות רק אלעזר ואיתמר. והזכיר זה לומר כי ביום דבר ה' אל משה בהר סיני נבחרו אלה למשוח אותם ולהיות להם משחתם לכהונת עולם ואחר השבט לא נמנה בבחירתו עד עתה וטעם הזכיר תולדות אהרן ומשה במקום הזה כי כאשר הזכיר מספר כל ישראל לתולדותם לבית אבותם ורצה להזכיר תולדות שבט לוי התחיל ברא‍שי השבט ההוא ועל דרך הפשט כי טעם תולדות אהרן ומשה לומר שהיו בני אהרן כהנים משוחים נבדלים מן השבט להיות קדש קדשים ותולדות משה משפחת העמרמי אשר יזכיר למטה כי אין בעמרמי זולתי בני משה נמני' בלוים וזה כענין שכתוב ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים ובני משה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי והדרש שהזכירו מפני שלא פירש ואלה שמות בני משה כאשר עשה בבני אהרן לרמוז כי בני אהרן גם הם תולדות למשה מפני שלמדם תורה כי התורה תפרש ותרמוז: (ד) על פני אהרן אביהם. בחייו לשון רש"י. ואין הענין להגיד שכהנו בחיי אביהם כי כל איש מבני אהרן הכהנים יכהן בחיי אביו רק בעבור שאמר הכהנים המשוחים שהיו גם הם ככהנים גדולים נמשחים כמוהו בחייו. ולא יעשה כן לדורות והנכון כי על פני יחזור על הכתוב וימת נדב ואביהוא לפני ה' על פני אהרן אביהם בהקריבם אש זרה וכך נאמר בדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר וטעם לפני ה' שמתו בהם שלא מאתו וכן נאמר במרגלים במגפה לפני ה': וטעם

אבן עזרא

(לב) אלה פקודי בני ישראל. וכן נסעו. כאשר היו ביום [י]שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא: (לג) והלוים לא התפקדו. לבאר [כ]שלא נחשב אחד מהם עם הפקודים בנסעם: (לד) ויעשו כן בני ישראל. כל ימי המדבר: (א) ואלה תולדות אהרן ומשה. הטעם שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשר' חדשים כאשר דבר יי' עם משה בהר סיני בשלותו להתכפר על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי [ע]כאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד [פ]את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר [צ]סיני והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק שהרו שני בני אהרן על כן אמרתי כי הלוים [ק]לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים ויש אומרים כי לא פקדם משה [ר]טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבואה והכתוב יכחישם והוא כי תמה: (ג) המשחים. בשמן המשחה. שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים [ש]על כן חסר ממספר הלוים כי הגדולים יתכן שיולידו: (ד) על פני. [ת]פירשתי: (ו) לפני אהרן הכהן. שהוא נגיד השבט. ופירוש והעמדת [א]הוא ושרתו וכן חי יי' אשר עמדתי [ב]לפניו: (ז) ואת משמרת כל העדה. [ג]בקרבנות. (ח) ואת משמרת בני ישראל. שישמרו שלא יגע ישראלי אל המשכן: (ט) נתונים. לעולם הם ובניהם העומדים תחתם לאהרן ולבניו. המגלחים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל. להיותם מובדלים: (י) ואת אהרן ואת בניו. ובכלל בניו בני בניו [ד]תפקדם לתת פקוד לכל אחד והם ישמרו את כהנתם שלא יגשו לידי [ה]פסלות: והזר הקרב. לכהן להיות עם הכהנים ישראלי או לוי יומם ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כי יש בתורה פרשיות [ו]דבקות בטעם ואם הם מפורשות כמו ויהי

פירוש על אבן עזרא

[י]כי באחד לחדש השני היו מספרם, ס"ל אלף ג' אלפים ה' מאות וחמשים, וכן היו בנסעם בעשרים לחדש. [כ]כי כבר נאמר והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם וחזר לומר כאן והלוים לא התפקדו, להודיע שגם בנסעם לא נחשב. אחד מהם עם הפקודים. [ע]רוצה לומר שהוא בפ' הזאת. [פ]כלומר בשני אלה המקומות נצטוה לפקוד אותם. [צ]כלומר זהו הוא הטעם להזכיר בכאן ביום דבר ד' עם משה בהר סיני. [ק]בעבור שלא חטאו בעגל לא נתנו כופר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים ונמנו מחלים השקל כפי מספרם תר"ג אלף תק"נ שהוא בעצמו מספר ב"י בפ' זו חוץ מן הלוים. [ר]כלומר לכל ישראל וכן ללויים אלא עד שהוקם נפקדו הכל. [ש]ר"ל שלזה בא הכתוב להודיע באמרו ובנים לא היו להם שלפי שלא הניחו בנים לא החכרו משפחותיהם של נדב ואביהוא. כי הגדולים יתכן שיולידו כלומר אם היו מניחים נדב ואביהוא בנים גדולים יתכן שיולדו באלה עשרת החדשים. [ת](בראשית י"א י'). [א]כמו לעמוד ולשרת. [ב](מלכים ב' ה' ט"ז). [ג]ר"ל במכשרי עבודת הקרבנות המוטלים על ישראל. [ד]ר"ל כי תפקוד אינו ר"ל תימנה אותם כמו ולבאן ותפקדיו אלא שר"ל לשם פקודה לכל אחד. [ה]כגון לעבוד בטומאה שפסול בזה. [ו]ר"ל כי זאת הפ' דבקה בטעם בטעם ויהי כאשר שמו וכו', ומה שאמר היא דבקה ר"ל כאשר שמו כל אנשי המלחמה אז דבר השם אל משה. שבארתי

ספורנו

המשכן. לשרת בצרכי העבודה. שזה היה ראוי לעדת הסנהדרין לולא עון העגל: (ח) משמרת בני ישראל. לעבוד את עבודת המשכן. לשאת ולשורר שזה היה ראוי לכל ישראל: (ט) נתונים נתונים המה לו. שתהיה כל עבודתם על פי אהרן ובניו לא זולתם: מאת בני ישראל. שיתחייבו לתת להם מעשר ראשון שלא עבודתם: (י) ושמרו את כהנתם. לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת שלא יקרבו הלוים: והזר הקרב. לעבודת לוים או כהונה: תחת

פירוש רשב"ם

(א) ואלה תולדת אהרן ומשה. תחילה מנה תולדות ישראל ואח"כ תולדות הכהנים ואח"כ תולדות הלוים. ועתה מונה תולדות אהרן ותולדות משה לפנינו נמי הלוים דכתיב ולקהת משפחת העמרמי זהו משה ואהרן ובניו אשר יקראו על שבט הלוי כי לא היה לעמרם בנים רק משה ואהרן ויבדל אהרן להקדישו ומשה ובניו יקראו על שבט הלוי: ביום דבר ה' אל משה בהר סיני. שזהו קודם שהוקם המשכן. אז היו ארבעה. אבל בשנה שנייה שהוקם המשכן במדבר סיני לא נשארו כי אם אלעזר ואיתמר כמו שפירשתי למעלה בתחילת פרשה. שכל מקום שנאמר בהר סיני. זהו קודם שהוקם המשכן. אבל משנבנה אהל מועד לא נאמר אלא במדבר סיני: (ט) נתונים. כפל לשון כמו נתן תתן להם אחוזת נחלה דונ"ש ב"ל. (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד. תעשהו פקיד וממונה עליהם. כמו ויפקד שר הטבחים את יוסף: כל

כְּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת: פ יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יב וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם: יג כִּי לִי כָּל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה: פ

חמישי יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי לֵאמֹר: טו פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם: טז וַיִּפְקֹד אֹתָם מֹשֶׁה עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה: יז וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי: יח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנִי וְשִׁמְעִי: יט וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל: כ וּבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית אֲבֹתָם: כא לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי: כב פְּקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: כג מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָּה: כד וּנְשִׂיא בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף בֶּן־לָאֵל: כה וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: כו וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ: ס כז וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי: כח בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ: כט מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה: ל וּנְשִׂיא

בית

אונקלוס

יתקטל: יא ומליל יי עם משה למימר: יב ואנא הא קריבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכרא פתח ולדא מבני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: יג ארי דילי כל בוכרא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית קדמי כל בוכרא בישראל מאנשא עד בעירא דילי יהון אנא יי: יד ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר: טו מני ית בני לוי לבית אבהתהון לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעלא תמננון: טז ומנא יתהון משה על מימרא דיי כמא דאתפקד: יז והוו אלין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי: יח ואלין שמהת בני גרשון לזרעיתהון לבני ושמעי: יט ובני קהת לזרעיתהון עמרם ויצהר חברון ועזיאל: כ ובני מררי לזרעיתהון מחלי ומושי אלין אנון זרעית לואי לבית אבהתהון: כא לגרשון זרעית לבני וזרעית שמעי אלין אנון זרעית גרשון: כב מניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעלא מניניהון שבעא אלפין וחמש מאה: כג זרעית גרשון אחורי משכנא ישרון מערבא: כד ורב בית אבא לבית גרשון אליסף בר־לאל: כה ומטרת בני גרשון במשכן זמנא משכנא ופרסא חופאה ופרסא דתרע משכן זמנא: כו וסדרי דרתא וית פרסא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור־סחור וית אטונוהי לכל פלחנה: כז ולקהת זרעית עמרם וזרעית יצהר וזרעית חברון וזרעית עזיאל אלין אנון זרעית קהת: כח במנין כל דכורא מבר ירחא ולעלא תמניא אלפין ושית מאה נטרי מטרתא דקודשא: כט זרעית בני קהת ישרון על צדא דמשכנא דרומא: ל ורב בית אבא לזרעית קהת אליצפן בר

עזיאל

מסרה תקרב, ז'. יב בכור, מלא. יג בכור, כל או' מלא במ"ו. הכתי, חסר. בכור, מלא. הקדשתי, ז'. בכור, מלא. עד בהמה, ד'. טו פקד, כל לי' דלוי דכו' חסר. לבית אבותם, ב' נשא את ראש בני גרשון. אבתם, חסר. טז ויפקד, כולם חסר. לוי, ב' תסיפרא ואדני. בשמתם, חסר. גרשון כלם מלא בוי'. וקהת, ב' דוארא וכתיב ו'. יח שמות, מלא. בני גרשון, סב' בגערא מ"ש. יט עמרם, ה' פסוק דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון. חברון ולא כתיב ו' וכולם מלא בוי'. ועזיאל, כולם ח"ו ומ"י. כ מחלי, הס' בסוף פסוק.- ומושי, כולם מלא בוי'. הם, קדמא במגיר מכין דפסק שאחריו בזקף והוא מן זוגין דחד כמיה וחד קמיה. אבתם, חסר. כד לאל, י"מ. ול' סוס ב"כ. כה והאהל, ל' וחד חד. כו מיתריו, מ"ל דמ"ל. עבדתו, חסר. כז ולקהת, ל' קדמא כתיב ו' ושאר' קרסי. העמרמי, בקלא ס' הה"א בפסס. החברני, חסר, העזיאלי העין בקמץ לבד והוא חטף. משפחת, פ'. הקהתי, הקוף בשוא לבד. כח שמרי, חסר.

ת"א כל בכור בכורות ג'. פטר רחם פס דף מו. בישראל בכורות כ. לי יהיו פס ה. מבן חדש ומעלה פס מט ערכין מה. וקלעי החצר זבחים מג. והמנרה מנינה כו.

רש"י

דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: (יב) ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשרות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם לפי שהית' העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"א נבחרו תחתיהם: (טו) מבן חדש ומעלה.

חילוני דיקרב יתקטל באשא מצלהבא קדם יי: (יא) ומליל יי עם משה למימר: (יב) ואנא הא קריבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכריא פתח ולדא מבני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: (יג) ארום דילי כל בוכרא בבני ישראל ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדישית קדמי כל בוכרא בישראל מאינשא עד בעירא דילי יהון אנא יי: (יד) ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר: (טו) מני ית בני לוי לבית אבהתהון לגניסתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמנינון: (טז) ומנא יתהון משה על פם מימרא דיי היכמא דאתפקד: (יז) והוו אילין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי: (יח) ואלין שמהת בני גרשון לגניסתהון לבני ושמעי: (יט) ובנוי דקהת לגניסתהון עמרם ויצהר וחברון ועזיאל: (כ) ובנוי דמררי לגניסתהון מחלי ומושי אילין אינון גניסת ליואי לבית אבהתהון: (כא) לגרשון גניסת לבני וגניסת שמעי אילין הינון גניסת גרשון: (כב) סכומהון במניין כל דכורא מבר ירחא ולעילא סכומהון שבעתי אלפין וחמש מאה: (כג) תרתין גניסתא די נפקו מגרשון בתר משכנא ישרון מערבא: (כד) ורב בית אבא דהוה מתמני על תרתין גניסתא דגרשון אליסף בר לאל: (כה) ומטרת בני גרשון במשכן זמנא משכנא ופרסא חופאה ופרסא דבתרע משכן זמנא: (כו) ווילות דרתא וית פרסא דבתרע דרתא דעל משכנא ועל מדבחא חזור חזור וית אטונוי לכל פולחניה: (כז) ולקהת גניסתא דעמרם וגניסתא דיצהר וגניסתא דחברון וגניסתא דעזיאל אילין הינון גניסת קהת: (כח) במניין כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמניא אלפין ושית מאה נטרי מטרתא דקודשא: (כט) ארבעת גניסתא די נפקו מקהת ישרון על צידא דמשכנא דרומא: (ל) ורב בית אבא דהוה מתמני על גניסת קהת
אליצפן

רש"י

ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה ליקרא שומר משמרת הקדש. א"ר יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר (שם כו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין: (טז) על פי ה'. אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינ' מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה': (כא) לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי. פקודיהם כך וכך: (כה) המשכן. יריעות התחתונות: והאהל. יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אילים והתחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: (כו) ואת מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר: (כט) משפחת בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים
ומאתים

רמב"ן

(יד) וטעם וידבר ה' אל משה במדבר סיני. בעבור שהזכיר ביום דבר ה' אל משה בהר סיני חזר ואמר כי לא היתה מצות הפקידה של הלוים בהר סיני כי בספירת תולדות בני אהרן לבדם היתה בהר סיני ביום צותו על מעשה המשכן אבל הלוים לא נמנו בספירת' בהר סיני רק במדבר סיני באהל מועד כמו המנין האחרת בבני ישראל והנה לא היו שבט הלוים כאחד השבטים כי מבן חדש ומעלה לא היו רק עשרים ושנים אלף ומבן שלשים שנה כלם שמונת אלפים והנה לא יגיעו מבן עשרים שנה ומעלה לחצי שבט מישראל הפחות שבהל' ועדין לא נשאו הארון שהיתה הקדושה מכלה בהם וזה תמיה איך לא יהיו עבדיו וחסידיו ברוכי ה' כאשר כל העם ואני חושב שזה חזוק למה שאמרו רבותינו כי שבטו של לוי לא היו בשעבוד מלאכת מצרים ובעבודת פרך והנה ישראל אשר מררו המצריים את חייהם בעבודה קשה כדי למעטם היה הקב"ה מרבה אותם כנגד גזרת מצרים כמו שאמר וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ וכאשר נאמר עוד בגזרת אם בן הוא והמיתן אותו וירב העם ויעצמו מאד כי היה הקב"ה אומר נראה דבר מי יקום ממני או מהם אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ ולא עלו למעלה כשאר השבטים ואולי היה זה מכעס הזקן עליהם כי שמעון שהוא עכשיו מרובה באוכלוסין נתמעט בכניסתו לארץ בעשרים ושנים אלף ולוי שהוא שבט חסידיו לא נתמעט במגפה: לא הזכיר הכתוב במשמרות הלוים מן המזרח כאשר עשה בדגלים מפני שאין שם משמרת ללוים רק לאהרן ובניו הכהנים ולמשה שהוא כהן הכהנים והחל מן המערב שהוא מעמד כנגד המזרח אבל שם בדרום שהוא נכבד ממנו בני קהת שהם הנכבדים בלוים ונתן להם הארון והקדש
ובמערב

אבן עזרא

ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה כן ויהי ביום דבר יי' אל משה: (יב) לקחתי. [ז]מעלה גדולה ללוים. בכור דבק [ח]אל פטר: והיו לי הלוים. מקודשים לי: (יג) כי לי כל בכור. והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי טעמו זמן [ט]וכן רבים: לי יהיו. טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור אדם יפדה וכן כל בכור בהמה הטמאה: (טו) מבן חדש ומעלה. עד [י]שוב המחבר או על קרוב מהמקו' [כ]הראשון זה אל זה והמשכיל יבין: (יח) גרשון. כי הוא הבכור ובדברי הימים [ל]נמצא עם מ"ם תחת [מ]נו"ן: (כא) לגרשון משפחת הלבני. פירושו אלה שתי המשפחות מספרם [נ]כך: (כג) אחרי המשכן. כמו אחורי וכן אחור [ס]וקדם: ימה. בעבור שהוא הים הגדול הספרדי בארץ ישראל לפאת מערב: (כה) המשכן. הם עשר יריעות: והאהל. עשתי עשרה יריעות: מכסהו. ומכסה [ע]מכסהו בכלל: (כו) אשר על המשכן. שהוא בפנים החצר: ועל המזבח. שהוא חוץ למשכן. וטעם סביב. שאין שם מקום חצר כארץ שאין שם מסך: לכל עבודתו. [פ]עוד אפרשנו: (כח) משמרת הקדש. הוא הארון ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי: (כט) תימנה. ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי שוכם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן שכנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתים מצד דגל ראובן
על

פירוש על אבן עזרא

[ז]שבחרתי בהם תמת הבכורים וקדשתי אותם לי. [ח]כלומר שהכל דבר אחד וכאלו אמר בכור שהוא פטר רחם. [ט]ולאו דוקא יום ממש. [י]ר"ל מעת התחברות הלבנה עם השמש עד שתשוב שנית להתחבר והוא זמן חדש ימים. [כ]ר"ל אם נולד בשאר ימי החודש לא יצא מכלל נפל עד שתגיע הלבנה קרוב לנקודה הראשונה שנולד בה. [ל](א' ו' ס'). [מ]לגרשום תחת לגרשון. [נ]ר"ל סוף זה הפסוק דבק עם תחלת הפסוק שלאחריו, וטעמו אלה משפחות הגרשוני פקודיהם וכו'. [ס](תהלים קל"ט ה') [ע]ר"ל מכסהו כלל מכסה עורות אלים ומכסה התחש. [פ](פסוק ל"ב).
להלן

ספורנו

(יב) תחת כל בכור. לפדיון: (יג) כי לי כל בכור. מקדם היתה העבודה בבכורות: ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל. אמנם במכת בכורות שהיו הבכורות ראויים ליענש בעון הדור מפני היותם היותר נכבדים ובהיותם בלתי ראוים להנצל ממכת מדינה כענין פן תספה בעון העיר. ואני הצלתים במה שהקדשתים לי בענין שיהיו אסורים להתעסק בעבודת הדיוט כמשפט כל הקדש שהוא אסור בגזה ובעבודה ולמען יהיו מותרים בזה הצרכתים פדיון כמשפט כל הקדש היוצא לחולין כאמרו וכל בכור בניך תפדה ולא בשביל זה הפדיון היו פטורים מן העבודה ועכשיו שחטאו אחטתים ולקחתי הלוים תחתיהם לפדיון: והיו לי הלוים. לעבודה: מאדם ועד בהמה לי יהיו. מכאן ולהבא האדם לפדיון והבהמה לזבח: אני ה'. לא שניתי כשאחטתי הבכורות כי זה ההשתנות קרה לא מצדי אבל מצדם שחטאו וכן כשרציתי שיפדו הלוים את הבכורות בדור הזה ולא
כן

פירוש רשב"ם

(טו) כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם. לפי שהיו באים לפטור את הבכורות שחייבין פדיון מבן חדש ומעלה לכן גם מניינם מבן חדש: (כז) ולקהת משפחת העמרמי. משה ובניו. עתה מפרש מה שכתוב למעלה ואלה תולדת אהרן ומשה:
הפדוים

בית־אב למשפחת הקהתי אליצפן בן־עזיאל: לא ומשמרתם הארן והשלחן והמנרה והמזבחת וכלי הקדש אשר ישרתו בהם והמסך וכל עבדתו: לב ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן־אהרן הכהן פקדת שמרי משמרת הקדש: לג למררי משפחת המחלי ומשפחת המושי אלה הם משפחת מררי: לד ופקדיהם במספר כל־זכר מבן־חדש ומעלה ששת אלפים ומאתים: לה ונשיא בית־אב למשפחת מררי צוריאל בן־אביחיל על ירך המשכן יחנו צפנה: לו ופקדת משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל־כליו וכל עבדתו: לז ועמדי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם: לח והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהל־מועד | מזרחה משה | ואהרן ובניו שמרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרב יומת: לט כל־פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן° על־פי יהוה למשפחתם כל־זכר מבן־חדש ומעלה שנים ועשרים אלף: ס ששי מ ויאמר יהוה אל־משה פקד כל־בכר זכר לבני ישראל מבן־חדש ומעלה ושא את מספר שמתם: מא ולקחת את־הלוים לי אני יהוה תחת כל־בכר בבני ישראל ואת בהמת הלוים תחת כל־בכור בבהמת בני ישראל: מב ויפקד משה כאשר צוה יהוה אתו את־כל־בכור בבני ישראל: מג ויהי כל־בכור זכר במספר שמת מבן־חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים: פ מד וידבר יהוה אל־משה לאמר: מה קח את־הלוים תחת כל־בכור בבני ישראל ואת־בהמת

הלוים

° נקוד על ואהרן

אונקלוס

עזיאל: לא ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא ומדבחיא ומני קודשא דישמשון בהון ופרסא וכל פלחניה: לב ואמרכלא דממנא על רברבי לואי אלעזר בר אהרן כהנא דמתחות ידוהי ממנן נטרי מטרת קודשא: לג למררי זרעית מחלי וזרעית מושי אלין אנון זרעית מררי: לד ומנינהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעלא שתא אלפין ומאתן: לה ורב בית אבא לזרעית מררי צוריאל בר אביחיל על צדא דמשכנא ישרון צפונא: לו ודי־מסיר למטר בני מררי דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי וכל מנוהי וכל פלחניה: לז ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון: לח ודי שרן קדם משכנא קדומא קדם משכן זמנא מדינחא משה ואהרן ובנוהי נטרין מטרת מקדשא למטרת בני ישראל וחלוני דיקרב יתקטל: לט כל מניני לואי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעלא עשרין ותרין אלפין: מ ואמר יי למשה מני כל בוכריא דכריא לבני ישראל מבר ירחא ולעלא וקבל ית מנין שמהתהון: מא ותקריב ית לואי קדמי אנא יי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דלואי חלף כל בוכרא בבעירא דבני ישראל: מב ומנא משה כמא די פקיד יי יתה ית כל בוכרא בבני ישראל: מג והוו כל בוכריא דכריא במנין שמהן מבר ירחא ולעלא למניניהון עשרין ותרין אלפין מאתן ושבעין ותלתא: מד ומליל יי עם משה למימר: מה קרב

ית

מסרה ל אליצפן, הדא מלה כפ"ג ומ"ל. לא ומשמרתם, ב'. הארן, כל את' חסר כ"ך מ"ל. והמנרה, והמזבחת, כ"ל וחסר. לג המושי, כולם מלא במ"ה. לד ופקדיהם, ג' כ"פ. לה צוריאל, מלא דמלא. אביחיל, ד'. יחנו, קדמאה דקהת. המשכן חימנם, דין המשכן יחנו לפנה. לו ופקדת, חסר. ובריחיו, מ"ל דמ"ל. ועמדיו, מ"ו ומ"י. לז ועמדי, ג' חסר. ואדניהם, מלא. ויתדתם, מלא חסר דחסר. ומיתריהם, כולם מלא דמלא. לח והחנים, כולם כ"ב מ"ו ומ"י ב"מ. מועד מזרחה פסיק. ואהרן ובניו, ג'. שמרים, ח"ו ומ"י. לט ואהרן, י' נקודות בתורה ונקוד על ואהרן. מ ויאמר, מ' בטעם בסיפרא. פקד, ו' חסר. בכר, חסר. ושא, ב'. שמתם, חסר. מא בכר, חסר. בבהמת, ג'. מב ויפקד, כולם חסר. בכור, מלא. מג בכור, מלא. שמת, חסר ו'. לפקדיהם, חסר. מה קח, י"ג ל"פ. בכור, כולם מלא במ"ו חסר.

ת"א והחנים לפני המשכן קדמה ערכין י"א. תמיד כו. פקד כל בכר בכורות ד. קח את הלוים בכורות ד. ואת בהמת הלוים תחת בהמתם שם.

רש"י

ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם: (לא) והמסך. היא הפרכת שאף היא קרויה (פרכת) המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כלם. ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כולם: (לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה ושכניו יששכר וזבולן טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכיניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר (תהלים ס) יהודה מחוקקי (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה וגו' מאתים ראשי סנהדראות ומזבולן (שופטים ה) מושכים בשבט סופר: (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא היה במנין הלוים (בכורות ד): שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות

יתרים

אליצפן בר עזיאל: (לא) ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא ומדבחיא ומאני קודשא דישמשון בהון ופרסא וכל פולחניה: (לב) ואמרכול דממני על רברבי ליואי אלעזר בר אהרן כהנא הוא הוה שאיל באורייא ותומיא מתחות ידוי ממנן נטרי מטרת קודשא: (לג) למררי גניסתא דמחלי וגניסתא דמושי אלין הינון גניסת מררי: (לד) סכומהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא שיתא אלפין ומאתן: (לה) ורב בית אבא דהוה מתמני על גניסת מררי צוריאל בר אביחיל על צידא דמשכנא ישרון ציפונא: (לו) ודמסיר למנטר בני מררי לוחי משכנא ונגרוי ועמודוי וחומרוי וכל פולחניה: (לז) ועמודי דדרתא חזור חזור וחומריהון וסיכיהון ומתחיהון: (לח) ודישרון קדם משכן זמנא מדינחא משה ואהרן ובנוי נטרין מטרת מקדשא למטרת בני ישראל וחילוני דיקרב יתקטל באשא מצלהבא מן קדם יי: (לט) כל סכומי מנייני ליואי די מנא משה ואהרן על פום מימרא דיי לגניסתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא עשרין ותרין אלפין: (מ) ואמר יי למשה מני כל בוכריא דוכריא בבני ישראל מבר ירחא ולעילא וקבל ית סכום מניין שמהתהון: (מא) ותקריב ית ליואי קדמי אנא יי חלף כל בוכריא בבני ישראל וית כל בעירא דליואי חלף כל בוכרא בבעירא דבני ישראל: (מב) ומנא משה היכמא דפקיד יי יתיה ית כל בוכריא בבני ישראל: (מג) והוון כל בוכריא דוכריא בסכום מניין שמהן מבר ירחא ולעילא לסכום מנייניהון עשרין ותרין אלפין מאתן ושובעין ותלתא: (מד) ומליל יי עם משה למימר: (מה) קריב ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא ליואי חלף בעיריהון ויהון משמשין

בעל הטורים

מזרח על אהרן שהוא הבכור לאמה: (לח) והחונים לפני אוהל מועד מזרחה משה ואהרן. יש פסיק בין משה לאהרן לומר משה במקום אחד לבד ואהרן ובניו במקום אחד לבד: (מ) ושא ב' הכא ואידך ושא עיניך ימה וצפונה ואידך ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל וזהו ושא את מספר שמושם והמתפלל צריך שיתן עיניו למטה וזהו ושא עיניך ימה שיתן עיניו למטה ולא

יונתן

כ"ד משמרות היו במקדש: (לב) הוא שאיל באורייא ותומיא וכו' דייק הכי מדכתיב גבי נשיא נשיאי הלוי משמע שהיה לו מעלה יתירה על כל הנשיאי הלוים מלבד שהיה שואל

רש"י

יתרים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפים ושש מאות. בני מררי ששת אלפים ומאתים. ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת (בכורות ה) אותן שלש מאות לוים בכורות היו ודים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: (מ) פקד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל ספק נפלים: (מה) ואת בהמת הלוים

רמב"ן

ובמערב שם בני גרשון שהוא הבכור ונתן להם המשכן והאהל. ושם בצפון שבט' הרום האחרון בני מררי ונתן להם תשמישי המקדש: (מא) תחת כל בכור בבני ישראל. הנה הבכורים נתקדשו להיות לשם מעת שאמר קדש לי כל בכור בבני ישראל באדם וגומר והיו בכורים רבים בישראל ולא נפדו עד הנה שעדין לא נאמר למי יהיה הפדיון כי עתה הוא שנתקדשו הכהנים ועדין לא נלמוו במתנות הכהונה והנה הם עומדים בקדושתן שמה ויתכן שהיתה בהן עבודת הקרבנות כדברי רבותינו והכתוב אלא כי הבכורים האלה כלם לא נולדו במדבר בשנה אחת כי לא נתרבו הטעם הם כל

אבן עזרא

על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד [ז]אפרשנו: (לא) והמזבחות. [ק]שניהם: וכלי הקדש אשר ישרתו בהם. הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים השתבשו בפי' והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו מיתריו: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. שהם [ר]שלשה גם מלת נשיאי הלוי מוסכת [ש]עלמה ואחרת עמה כמו לא רבים יחכמו [ת]וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש והטעם כי אלו שלשה פקידים על השומרים שהם הלוים (לה) ויתכן היות צפונה. מגזרת לפנת [א]ליריאיך ולפון [ב]ללדיק כי אין [ג]בנגב שום [ד]דבר: (לח) קדמה מזרחה. הוא מזרחה שמש במקום התחברות [ה]הסעגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם: והזר הקרב. אל מקום הקדש והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו: (לט) שנים ועשרים אלף. בכלל והשאלה מחבר [ו]הפרטים תמלא שיותירו שלש מאות וי"א כי הכתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי' פסו' כל פקודי הלוים חוץ מהבכורים ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים [ז]מהלוים והשאלה לוקח במספר הזה מפקודי [ח]ישראל ואחר כן תקח כמספר פקודי הלוים הבאים [ט]ללאת כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו [י]קרובים ולא אמר כלום כי ישראל נפקדו מבן עשרי' שנה ואין קצב אחרת והלוים נפקדו מבן שלשים ועד בן חמשים ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על [כ]דברי הקבלה: (מ) פקוד כל בכור זכר. הנה [ל]זכר שם התאר: (מא) ואת בהמת הלוים. שלא יפסידו [מ]הלוים ובכור כל [נ]בהמה גם הוא [ס]לשם: (מה) קח את הלוים. טעם אחרת כאילו אמר כאשר תקח את הלוים יהיו העודפים [ע]פדוים ונסמכה מלת פדויי

פירוש על אבן עזרא

[ז]לקמן פ"ז כ"ד). [ק]מזבח העולה ומזבח הקטרת. [ר]אליסף ואלצפן ואוריאל. [ש]ר"ל אלעזר היה נשיא על נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש. [ת]וסוף הפסוק וזקנים יבינו משפט (איוב ל"ב ב') טעמו ולא זקנים וכו'. [א](תהלים ל"א כ'). [ב](משלי י"ג כ"ב) ענין מטמון ואוצר בו, וכן רוב הישוב בצפון. [ג]בעבור רוב החמימות א"א לעמוד בו. כמו כי ארץ הנגב נתתני. [ד]והמוס"ע היו לו הגירסא שם דבר ופי' כלומר אלא שם אוצר מלשון כגיבו מיא. ע"כ אין להרחיק לפונה שיהי' אוצר מגזרת לפנת ליריאיך. [ה]ר"ל עגולות משוה היום עם עגולת המזלות שהוא מקום מזרח האמתי כשהשמש בטלה או במאזנים. [ו]והשאלה מחבר הפרטים תמלא שיחסרו לש', כך הוא הגירסא הנכונה. ור"ל שהם יותר משנים ועשרים אלף ויחסרו מהכלל וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שמדקדק הכתוב לומר שעודפים בכורי ישראל על הלויים רע"ג ואם היה אמת שסמך על שהם כ"ב אלף וש' איך קרא עודפים לרע"ג והלא חסרים מהם ז"ך. [ז]ר"ל ג' מאות בכורי הלוים הם בקרוב חלק ע"ג מן כ"ב אלף מספר הלוים שאינם בכורים. [ח]שהם שש מאות אלף שלשת אלפים מאות מאות וחמשים. הנה חלק ע"ג ממנו הוא ח' אלפים רס"ח בקרוב. [ט]שהם ח' אלפים תקח"פ (להלן ד' מ"ח) שאחר נכוי ג' מאות בכוריהם ישאר ח' אלפים כ"פ. [י]ר"ל בחשבון. ראיתי על זה פי' כתוב בלשון ערבי להר שלמה ן' יעש ז"ל. והעתיקו לי ר"י ס"ע אלפנדרי, הנ"ל וז"ל. יהודה הפרסי רולה להביא ראיה ולדקדק מפאת המספר שהשלש מאות מפקודי הלויים מבן חדש אשר לא פדו השלשה ושבעים ומאתים מבכורי ישראל. אמנם נחסרו מפקודי הלוים מבן חדש ולא פדו השלשה ושבעים ומאתים מבכורי ישראל לפי שהיו בכורי הלוים ואין בכור מפקיע בכור. ורא[י]יתו על זה היא שמלאנו מספר אחד ללוים שנפקדו בפ' נשא כשתחסר ממנו שלש מאות יהיה ערכו שוה בקרוב למספר אחר שנפקדו ישראל כנגד בכורי ישראל. ויהיה ערכו מפקודי ישראל מבן כ' כערך השלש מאות בכורי הלוים מפקודי הלוים מבן חדש. בערך חלק אחד מע"ג וכשתקח מפקודי ישראל כמו זה החלק ר"ל חלק מן ע"ג יהיה מנין זה של ישראל, מפאת ערך המספר כנגד ערך בכורי ישראל וזה לפי שערכו מפקודי ישראל מבן עשרים כערך בכורי הלוים מפקודי הלוים מבן חדש. ונמלא עוד כשנחסר מפקודי הלוים הבאים ללבא שלש מאות יהיה שוה בקירוב למספר פקודי ישראל מבן עשרים שהוא כנגד ערך בכורי ישראל שערכו מפקודי ישראל כערך הג' מאות בכורי הלוים מפקודי הלוים מבן חדש ובאור זה כי פקודי הלוים הבאים ללבא בפ' נשא הם שמונת אלפים וחמש מאות ושמונים וכשתחסר מהם ג' מאות ישארו שמונת אלפים ומאתים ושמונים והוא מספר שוה בקירוב למבא חלק משלשה ושבעים מפקודי ישראל מבן עשרים שהוא שמונת אלפים ומאתים וששים ושבעה וזה המספר מפקודי ישראל הוא כנגד ערך בכורי ישראל לפי שערכם מפקודי ישראל כערך הג' מאות אל בכורי הלוים מפקודי הלוים מבן חדש כמו שנזכר, והר' אברהם ז"ל השיב עליו ואמר כי אלו הראיות אינה ראיות וזה לפי שהשואת אלו שני המספרים על זה הדרך אינה השואה נכונה שהשואה הראויה להיות בין הלוים מבן חדש ובין בכורי ישראל מבן חדש הוא השואה נכונה לפי שהיא בין שני מספרים שהקבלה האחד של כל אחד מהם לבדו ידוע והוא מבן חדש והקבלה האחר מכל אחד משני המספרים הוא נעלם בלי ידוע, וההשואה אשר יביא ממנה יהודה הפרסי היא השואת פקודי בכורי ישראל כלקחת מפקודי ישראל מבן עשרים שהוא ידוע הקלה האחד והוא מבן עשרים ומעלה וגם ידוע הקלה האחר וזה אמרו ואין קלב אחרת למנין חלק מן הלוים נגבל משני הקלוות והיה ראוי להיות שוה למספר כל פקודי הלוים מבן חדש ואינו כן לפי שפקודי הלוים מבן חדש יותר מהמספר אשר שמנו ערכו כנגד בכורי ישראל. והואיל והדבר כן יש הפרש גדול בין המספר הידוע משתי קלותיו למספר שידוע מהקלה האחד לבדו ונעלם הקלה האחר והואיל ואין זו ראיה אין לנו אלא לסמוך על דברי הקבלה שחסרון אלו ג' מאות אמנם הוא לפי שהיו בכורי הלוים עכ"ל. [ל]ר"ל מעלה זכר במקום הזה בא במקום תואר למלת בכור כי מלת בכור מספיק למעט בכורות נקבה רק הוא תואר לבכור ישראל שהוא זכר. [מ]כי כל לוי שהיה לו שור חמור פדה בשה אחד חמור שלו וגם כמה שערי חמור של ישראל ולא הפסיד כלום. [נ]ר"ל מן הבהמות הטהורות. [ס]ואין לו פדיון הן של לוי הן של ישראל. [ע]נזקקים לפדיון

הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ מו וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם הָעֹדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מז וְלָקַחְתָּ חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׁקֶל׃ מח וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי הָעֹדְפִים בָּהֶם׃ מט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף הַפִּדְיוֹם מֵאֵת הָעֹדְפִים עַל פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם׃ נ מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַח אֶת־הַכָּסֶף חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וָאֶלֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ נא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־כֶּסֶף הַפְּדֻיִם° לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שביעי

ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ ג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ ד זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ ה וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וְכִסּוּ־בָהּ אֵת אֲרֹן הָעֵדֻת׃ ו וְנָתְנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ בֶגֶד־כְּלִיל תְּכֵלֶת מִלְמָעְלָה וְשָׂמוּ בַּדָּיו׃ ז וְעַל ׀ שֻׁלְחַן הַפָּנִים יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־הַקְּעָרֹת וְאֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה׃ ח וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ ט וְלָקְחוּ ׀ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר

°הפדוים ק'

ישרתו

אונקלוס

יַת לֵוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַת בְּעִירָא דְלֵוָאֵי חֲלַף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי אֲנָא יְיָ׃ מו וְיַת פֻּרְקַן מָאתַן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא דְיַתִּירִין עַל לֵוָאֵי מִבּוּכְרַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מז וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין לְגֻלְגַּלְתָּא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תִּסַּב עַשְׂרִין מָעִין סִלְעָא׃ מח וְתִתֵּן כַּסְפָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פֻּרְקַן דְיַתִּירִין בְּהוֹן׃ מט וּנְסִיב מֹשֶׁה יַת כְּסַף פֻּרְקָנְהוֹן מִן דְיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי לֵוָאֵי׃ נ מִן בְּכוֹרַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסִיב יַת כַּסְפָּא אֲלַף וּתְלַת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ נא וִיהַב מֹשֶׁה יַת כְּסַף פְּרִיקַיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי עַל מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב קַבִּילוּ יַת חֻשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ ג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְאָתֵי לְחֵילָא לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ד דֵּין פֻּלְחַן בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא׃ ה וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי בְּמִטַּל מַשְׁרִיתָא וִיפָרְקוּן יַת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא וִיכַסּוּן בַּהּ יַת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃ ו וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי חוּפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תִּכְלָא מִלְעֵלָּא וִישַׁוּוֹן אֲרִיחוֹהִי׃ ז וְעַל פָּתוֹרָא דִלְחֵם אַפַּיָּא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יַת מְגִיסַיָא וְיַת בָּזִיכַיָא וְיַת מְכִילָתָא וְיַת קַסְוָת נִסּוּכָא וּלְחֵם תְּדִירָא עֲלוֹהִי יְהֵי׃ ח וְיִפְרְסוּן עֲלֵיהוֹן לְבוּשׁ צְבַע זְהוֹרִי וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוּפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוֹן יַת אֲרִיחוֹהִי׃ ט וְיִסְּבוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יַת מְנָרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיַת בּוֹצִינָהָא וְיַת צֵבְתָהָא וְיַת מַחְתְּיָתָהָא

מסרה: והיו, הסמג בס"ס. מו פדויי, כל ל' מ"ע וא' נסמין. והשבעים, ל'. העדפים, ג' כולם ס"ו ומ"י. מבכור, ב' ומלא. מז שקם, ג' קמץ וסימן ס"ז זוגין מן ב"ב קמץ. מח ונתתה, מלא ס"ס. מט הפדיום, ל' ומ"ל. נ בכור, מלא. נא הפדים, הפדוים ק' חסר דחסר. והיוד בלא דגש: ד א וידבר וכו', י"ב. ב נשא, כל ליסנא חסר במ"ס. למשפחתם, כולם כ"כ במ"ע לבים לבנים למשפחתם. לבתם, חסר. ג כל בא, ל'. ד עבדת, חסר. ה בנסע, כולם מ"ו דקרי ולא כתיב. והורידו, מ"ו ומ"י וב' זקפי סמיכי. ארן, ב' חסר. העדת, חסר. ו כסוי, ב' ב' מ"ו. ופרשו, דרגא בסיןוסיה סמאל. כליל, ג'. ושמו בדיו, קדמאה ותליתאה ושמו בדיו ב' מלעי' ושמו את בדיו. ועל, ב'. שלחן, הפנים בפסק. הקערות, כולם חסר. הכפת, ל' וחסר. המנקיות, כולם חסר במ"א דירמי' הספים והס"א בלא מלריך והמ"ס בדגש. קשות, מלא והסין סמאלי. ח תולעת, מלא. וכסו, ב'. אתו בדיו, ב'. ט את מכרס, ל'. חסר. המאור, מלא. וכס, י"ס פסוק חד את וחד ואת. נרתיה, ס"ו ומ"י. מלקחיה, כולם מלא. מחתיה, כלס ס"ו ומ"י. שמנה, ל'.

ת"א והיו לי הלוים שם. ולקחת חמשת סנהדרין יח. מבן שלשים שנה ומעלה חולין כד. ואת קשות הנסך סנהדרין פא. ולחם התמיד עליו יהיה מנחות לט.

רש"י

הלוים וגו'. לא פדו בהמות הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: (מו) ואת פדויי השלשה וגו'. ואת הבכורות הצריכין לפדות בהם אלו השלשה והשבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת כך היתה מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: העודפים על פדויי הלוים. על אותן שפדו הלוים בגופן: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך חשבון הסכום. חמשה שקלים לגלגלת. למאתים בכורות אלף שקל לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל. לשלש בכורות חמשה עשר שקל. (במדב' ר' פרש' ד) אמר כיצד אעשה בכור

משמשין קדמי ליואי אנא יי: (מו) וית פרקוני מאתן ושובעין ותלתא מה דאשתיירו על ליואי מבוכריא דבני ישראל: (מז) ותסב חמשא חמשא סלעין לגולגלתא בסלעי קודשא תסב עשרין מעין סלעא: (מח) ותתן כספא לאהרן ולבנוי פרקוני מה דמשתיירין בהון: (מט) ונסיב משה ית פורקנהון מן מה דמייתרין על פרקוני ליואי: (נ) מלות בוכריא דבני ישראל נסיב ית כספא אלף ותלת מאה ושתין וחמש סלעין בסלעי קודשא: (נא) ויהב משה ית כסף פרקונא לאהרן ולבנוי על פם מימרא דיי היכמא דפקיד יי ית משה:

(א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) קבילו ית חושבן בני קהת מגו בני לוי לגניסתהון לבית אבהתהון: (ג) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למעבד עיבידתא במשכן זמנא: (ד) דא פולחנת

בני קהת במשכן זמנא קודש קודשיא: (ה) ועליל אהרן ובנוי בזמן מיטל משריתא ויפרקון ית פרגודא דפרסא ויכסון ית ארונא דסהדותא: (ו) ויתנון עלוי חופאה דמשך ססגונא ויפרשון לבוש שזיר עלוי מלעילא וישוון אריחוי: (ז) ועל פתור לחים אפיא יפרסון לבוש דתכלא ויתנון עלוי ית פילוותא וית בזיכיא וית מנקייתא וית קשוות ניסוכא ולחים תדירא עלוי יהי:

[(ז) ית פילותא:]

(ח) ויפרשון עלוי לבוש צבע זהורי ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: (ט) ויסבון לבוש דתכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוציניא וית מלקטיא וית מחתיתא וית כל מאני שמושא דישמשון לה

בהון

בעל המורים

ולא יריס ידיו למעלה: (ו) בארון תמצא הכמסה כמיב בדיו (ר"ל בפרשת ע) ובשלחן

יונתן

מואל בפורים ומוחים: (ז) פילופא פרכוש של קטוות ופיעמוש לגיל וישון שם:

כל

רש"י

שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן ה' שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל: (ב) נשא את ראש וגו'. מנה מהם את הראוין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: (ד) קדש הקדשים. המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: (ה) ובא אהרן ובניו וגו'. יכסיו כל כלי וכלי למתקן המסורים לו בפרשה זו ולא יצטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת: בנסע המחנה. כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: (ז) קערות וכפות קשות ומנקית. כבר פירשתי במלאכת המשכן: המסך. שכמוי לשון מסך. אשר יוסך בהם: (ט) מלקחיה. כמין צבת שמוסך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתתיה. כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא מגולגלים ואין לה מסילה לפניה אלא מלפניה וחותה בה את הדשן מגרות כשמטיבן: נרתיה. לוציי"ש

רמב"ן

כל כך רק כל הבכורים אשר היו בישראל נמנו כי כלם נתקדשו כאשר פרשתי שם ועתה החליפם בלוים והם פדיונם ולוים שיפדו הנותרים ונתן הפדיון לאהרן ולבניו כאשר היא מצוה לדורות: (ו) ונתנו עליו. כסוי עור תחש בעבור מעלת הארון לא היה נראה עליו כסוי עור תחש אבל היו מכסים אותו בפרוכת שהוא המסך לו ומכסים את שניהם במכסה עור תחש בעבור הגשמים ופורשים על הכל בגד כליל תכלת מלמעלה שיהיה נראה עליו הבגד הנכבד שהוא כעצם השמים לאומר אבל שאר כל הכלים השולחן והמנורה והמזבחות היה נראה עליהם מלמעלה מכסה עור תחש ויש אומרים כי טעם הכתוב ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ונתנו עליו על הארון והפרוכת כסוי עור תחש. וטעם ושמו בדיו על כתפות הכהנים והנכון כי ושמו שיתקנו אותם להיות יוצאים לשאת אותו בהם כי היו הטבעות רחבים ויוציאו הבדים בהם בצמצום ובנגד שלא יסורו ממנו: (ז) ולחם התמיד עליו יהיה. על השולחן עצמו יהיה הלחם ועליהם בגד התכלת וישימו על הבגד הזה בשלחן כל הכלים ואחרי כן יפרשו על הכלים והשולחן בגד תולעת שני כי לכבוד הלחם שהוא מסודר על השלחן כהלכתו יפרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן בלחמו ובין הכלים והיה המכסה העליון בבגד תולעת שני שהוא מראה אדום בעבור שהשולחן סימן לכתר מלכות שהוא במדת הדין אבל הארון ומזבח

הזהב

אבן עזרא

פדויי אל המספר וכמוהו רבים יש מכחישים אמרו מזה נלמוד כי פדיון כל בכור חמשת שקלים ואינם ראיה כי זאת מצוה בפני עצמה והאמת דברי קבלה: (מט) פדיום. במ"ם תחת נו"ן כמו גרשון: (ב) נשא את ראש בני קהת. נתחלה בעבור משא הארון: (ג) מבן שלשים שנה. קרוב מארבעה שבועות בן חמשים שבעה שבועות כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד. מלאכת המשא: (ד) קדש הקדשים. הוא הארון: (ה) פרכת המסך. שתסוך על הארון: (ו) ונתנו עליו. על המסך וי"א כי ישוב עליו אל מלת את שהוא את פרכת וכמוהו * ותלכנו: ופרשו בגד כליל תכלת. כלו תכלת. מלמעלה. י"א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וכבר פירשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך. ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון ועור תחש מפני הגשם והאבק: ושמו בדיו. הנה ישימום עד שיכסו הארון וי"א שמו בדיו על כתפות הנושאים. ועל שולחן הפנים להורות כי יש שם שולחנות אחרות לצורך הבשר ולחם הפנים שים בו לא יוסר: (ח) בגד תולעת שני. והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן

* שב אל מלת את (יהושע ב' ו') לכל אחד.

על

פירוש ע"ל אבן עזרא

לפדיון הקלוב בסמוך. כי היה לו לומר ואת פדויי הלוים רע"ג העודפים וצא כן וכמוהו רבים. כך נמצא הגירסא. ואעפ"כ מדעת רז"ל שפדיון בכור ה' שקלים לא למדוהו מזה שלא מאשר כמת בפירוש בפ' ויקח קרח כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' באדם ובהמה יהי' לך. אך פדה תפדה את בכור האדם. ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא, ואמר בבכורות בג' מקומות קדשו בכורות ישראל. במדבר, ובהכניסן לארץ. ובארץ מצרים. בארץ מצרים קדש לי כל בכור. במדבר כי לי כל בכור בבני ישראל. בהכניסן לארץ והיה כי יביאך ד' אלהיך, ומאלה הפסוקים הכתובים כאן לא למדו אלא משפט אלה העודפים איך עשה משה כאשר פדה אותם. ולא נתברר לי דעת המכחישים מה ביארו בזה וגם דעת החכם למה חשש להם ואמר שהאמת דברי הקבלה ואולי הגירסא היא יש מפרש והיא קלא נכון. (סנהדרין דף י"ז ע"א) כמ"ש לעיל (פסוק י"ז). שאף שהיה בן שני בלוי. תשאו הכח נתקפו מחמת השניעיות שתקותו וכוחותיו הולכים ומתחזקים א' שנים שהם מ"ט שנה שאז יחסר כחו. שב ג"כ על מלת את ארון וכו'. כמו לכבוד ולתפארת. ר"ל לפי' הי"א על כסוי עור תחש. הוא לפי' הפני שכסוי עור תחש מלמעלה לפרכת המסך מפני הגשם והאבק. ר"ל הבדים הושמו קודם שכסו הארון. ואשר הכסוי שמו לושם בו. בגד תכלת ובגד תולעת שני.

וכסה

ספורנו

כן להבא כי אמנם בדור הזה לאויים לכך ולא כן להבא: (ה) בנסוע המחנה. אחר שנסתלק הענן כי קודם לכן היה אסור להם ליכנס:

ונתנו

פירוש רשב"ם

(מט) הפדוים. מיותר מ"ם כמ"ם של ריקם. הכנם. שלשום. שלש מאות שהלוים עודפים על שנים ועשרים אלף. בבכורות הוי. ואין בכור מספיק בכור כך פירשו רבותינו: (ה) אהרן ובניו. בנסוע המחנה שני דגלים ראשונים שנוסעים תחילה קודם שיסע המשכן והלוים: (ו) ונתנו על המוט. שועה היה בזה ר' יוסף קרא. מדלא כתיב כדכתיב במוט בשנים. היה רוצה לומר שכל המוט היה תחת הכלים. מדכתיב על. השיבותי כי המוטות היו מצד הכלים כדרך כל משא שנותנין המיטות בטבעות שבצדי הכלים כדכתיב בפ' המשכן. אבל לשון ונתנו ראוי לומר על המוט ואצל לשון משא אמר במוט כדכתיב וישאוהו במוט ונשא בם את השלחן. כדכתיב בכתף ישאו: אין לכם משא אלא בכתף כלומר בדבר זה נושאין זה. ואחרי כן יבואו בני קהת לאחר שתכסו את הארון והכלים:

כבלע

יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם׃ י וְנָתְנוּ אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ אֶל־מִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יא וְעַל ׀ מִזְבַּח הַזָּהָב יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ יב וְלָקְחוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אוֹתָם בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יג וְדִשְּׁנוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן׃ יד וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־כָּל־כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַדָּיו׃ טו וְכִלָּה אַהֲרֹן־וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־קְהָת לָשֵׂאת וְלֹא־יִגְּעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ אֵלֶּה מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טז וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר ׀ בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה פְּקֻדַּת כָּל־הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ וּבְכֵלָיו׃ פ מפטיר יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ יח אַל־תַּכְרִיתוּ אֶת־שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם׃ יט וְזֹאת ׀ עֲשׂוּ לָהֶם וְחָיוּ וְלֹא יָמֻתוּ בְּגִשְׁתָּם אֶת־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אַהֲרֹן וּבָנָיו יָבֹאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־מַשָּׂאוֹ׃ כ וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃ פ פ פ

ויָת כָּל מָני משחתא די ישמשון לה בהון׃ י ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחיא׃ יא ועל מדבחא דדהבא יפרסון לבוש תכלא ויכסון יתה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי׃ יב ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחיא׃ יג ויספון ית קטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגון׃ יד ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון עלוהי בהון ית מחתיתא וית צנוריתא וית מגרופיתא וית מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי׃ טו וישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אלין מטול בני קהת במשכן זמנא׃ טז ודי מסיר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהרותא וקטרת בוסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מטרת כל משכנא וכל די בה בקודשא ובמנוהי׃ יז ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר׃ יח לא תשיצון ית שבטא זרעית קהת מגו ליואי׃ יט ודא עבידו להון ויחון ולא ימותון במקרבהון לקדש קודשיא אהרן ובנוהי יעלון וימנון יתהון גבר גבר על פלחנה ולמטולה׃ כ ולא יעלון למחזי כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון׃ פ פ פ

ומליל

מסורה י אל מכסה, ו' דסמי'. על המוט, ב'. המוט, מלא. כליה, כולם מ"י. יא את בדיו, ב'. יב ישרתו, ב'. אל בגד, ל'. וכסו על, ב'. יג ודשנו, ל'. יד המחתת, ב' בתורה חסר. המזלגת, ב. וחסר. המזרקות, כל או' חסר. עליו, בז"ק. כסוי, ב'. ושמו, סימן. טו וכלה, ו'. לכסת, ל' וחסר. לשאת, כ"ד. יגעו, הג' דגושה. ימתו, ס'. טז ופקדת, כולם חסר ודגוש. המאור, מלא. בקדש, ג' רפין. יח יהוה, בז"ק. וידבר וכו' י"ב. יח תכריתו, מלא. משפחות, י"א בלי'. יט וחאת, י"ז ר"פ. וחיו, ב' וחיו את בניהם, את קדש, ל' דמטעים. אותם, ס"ל מ"ל בתורה. ואל משאו, ל'. כ לראות. מלא. כבלע, ל' וא' רפא והשמע א"ב.

ת"א ואת כל כלי השרת אשר ישרתו בם יומא כח סנהדרין פא שבועות טו.

קר"ס. סלקיהו סימן: ומפטירין בת"ע בכוסע והיה מספר. בסימן א'.

רש"י

לוי"ם בלע"ז שמותים בהן השמן והפתילות: (י) אל מכסה עור תחש. (כלים לב) כמין מרלוף: (יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטרת שמשרתין בהם במזבח הפנימי: (יג) ודשנו את המזבח. מזבח הנחשת: ודשנו. יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן. (יומא כא) ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינו שורפו שהיו כופין עליה פסכתר (עירובין קד) של נחשת: (יד) מחתת. שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן שעשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ולפניה שואבת את הגחלים: מזלגת. צנוריות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלע"ז וודי"ל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסת את הקדש. הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש. המנורה וכלי שרת: ומתו. שאם יגעו חייבין מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת אלעזר. שהיא ממונה עליהם לשאת אותם. שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לשאת ולצוות ולהקריב בעת חנייתן: פקדת כל המשכן. ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שלינה מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל תכריתו. אל תגרמו להם שימותו: (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד שלומי וכסו אותו במכסה שלונית ובלוע שלו הוא כסויו: חסלת במדבר סיני

רמב"ן

אזהב בבגד תכלת לומדה שכלולה מן הכל ומזבח העולה בבגד ארגמן שהוא אדום יותר מן הלאשון כי שם יזרוק הדם כופר נפשם: (טז) ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור. יאמר שהוא פקיד על כל אלו ושיעור פקוד' כל המשכן וכל אשר בו ואמר ר"ח כי פירושו שיש לו פקידות גם במשכן

בְּהוֹן: (י) וְיִתְּנוּן יָתָהּ וְיַת כָּל מָנָהָא לְחוּפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל אַסְלָא: (יא) וְעַל מַדְבְּחָא דְּדַהֲבָא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּיכְלָא וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוּפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וִישַׁוּוּן יַת אֲרִיחוֹי: (יב) וְיִסְּבוּן יַת כָּל מָאנֵי שִׁמּוּשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן בְּקוּדְשָׁא וְיִתְּנוּן לִלְבוּשׁ דִּתְכַלְתָּא וִיכַסּוּן יַתְהוֹן בְּחוּפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל קוֹפָא°: (יג) וִידַדְּדוּן יַת מַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹי לְבוּשׁ אַרְגְוָן:

[(יג) וִידַדְּדוּן יַת מַדְבְּחָא:]

(יד) וְיִתְּנוּן עֲלוֹי יַת כָּל מָנוֹי דִּישַׁמְּשׁוּן עֲלוֹי בְּהוֹן יַת מַחְתְּיָתָא וְיַת מַשְׁלְיָיתָא וְיַת מַגְרוּפְיָיתָא וְיַת מִזְרְקַיָּא כָּל מָאנֵי מַדְבְּחָא וְיִפְרְשׂוּן עֲלוֹי חוּפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וִישַׁוּוּן אֲרִיחוֹי: (טו) וִישֵׁיצוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹי לְכַסָּאָה יַת קוּדְשָׁא וְיַת כָּל מָאנֵי קוּדְשָׁא בִּזְמַן מִיטַּל מַשְׁרִיתָא וּמִן בָּתַר כְּדֵין יֵיעֲלוּן בְּנֵי קְהָת לִמְסוֹבְרָא וְלָא יִקְרְבוּן לְקוּדְשָׁא דְּלָא יְמוּתוּן בְּאֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא דֵּין מְטוּל בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: (טז) וְדִמְסִיר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא וּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וּמִנְחַת תְּדִירָא וּמִשְׁחָא דִּרְבוּתָא מַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְכָל דְּבֵיהּ בְּקוּדְשָׁא וּבְמָנוֹי: (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יח) לָא תְּסַתְּקְפוּן לְשֵׁיצָאָה יַת שִׁבְטָא דִּגְנִיסַת קְהָת מִגּוֹ לֵיוָאֵי: (יט) וְדָא תַּקַּנְתָּא עֲבִידוּ לְהוֹן וְיֵחוּן בְּחַיֵּי דְּצַדִּיקֵי וְלָא יְמוּתוּן בְּאֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא וִיזוּחוּן עֵינֵיהוֹן מִן בֵּית קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא בִּזְמַן מִקְרַבְהוֹן לְתַמָּן אַהֲרֹן וּבְנוֹי יֵיעֲלוּן וִימַנּוּן יַתְהוֹן גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְמַטּוּלֵיהּ: (כ) וְלָא יֵיעֲלוּן לְמִתְחַמְיָא כַּד יֵיעֲלוּן כַּהֲנַיָּא לְשִׁיקוּעַ מָאנֵי קוּדְשָׁא דְּלָא יְמוּתוּן בְּאֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא:

[(כ) וְלָא יֵיעֲלוּן לֵיוָאֵי לְמֶחְמֵי כַּד יְהוֹן כַּהֲנַיָּא מְשַׁקְעִין מָאנֵי בֵּית קוּדְשָׁא דְּלָא יְמוּתוּן:] פ פ פ

°קופא ואסלא בפס' י' אחד הם.

וידבר

בעל הטורים

והשלחן ובמזבח הזהב כתיב לבתי' לבדים (כ"ל בפ' תרומה ובפ' אלוה) כתיב את (כ"ל בפ' זו כתיב בעניהם את בדיו) לרבות הבתים: (יט) וחיו ב' הכא ואידך ומש את בניהם פסוק ומגולה:

יונתן

(יח) לא תסתקפון. כבר פירשנו שהוא תרגום תשתלו' ור"ל אל תגרמו להם: (יט) ויחון בחיי דצדיקי וכו' דייק מדכתיב כפל וחיו ולא ימותו כדגבי לוטן ותשאו בגן עדן. ויזוחין עיניהון פי' שתזוזו עיניהם מהלוש לנון ולא יזון הסובן והוא ידבר (כ) כד יעלון כהניא לשיקוע מאני קודשא פי' שיכנסו הכהנים לשכרים.

רמב"ן

ובכל כליו עם איתמר אחיו רק לגודל מעלת אלעזר היה פקיד על השמן ועל הקטורת לבדו ואינו נכון כי הכתוב אומר ביד איתמר ופירש בכאן בקדש ובכליו וכן אמר למעלה ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שומרי משמרת הקדש כלומר נשיא פקודת משמרת הקדש שהם הנזכרים ביד בני קהת אבל פי' פקדת כל המשכן כי פקדת שמן המאו' והקטר' המנחה ושמן המשח' ופקדת כל המשכן בקדש וכל אשר בו בכלי הקדש הכל ביד אלעזר והם הנזכרים בכאן שאמר וכלה אהרן ובניו לכסו' את הקדש ואת כל כלי הקדש והנה אלעזר אמרכל על שלשת הנשיאים ונזכר למשמרת בני קהת ואיתמר נזכר לגרשון ומררי ומפני שלא הזכיר באלעזר ונושא כאמור בלוים ירמה שאינו נושא אותם אבל הוא פקיד עליהם ונותן אותם מידו ליד בני קהת אשר יאמר בהם בזריזות ובמידות והם ישאו אותם וימזיכום לידו בהקים המשכן וכן פקדת שומרי משמרת הקדש וכן ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ועל דעת הירושלמי הכתוב בפירושי רש"י שהוא נושא אותם יהיה משא גדול כי הקטור' שס"ח מנה ומשה רבינו לא פסמה לאלאין ושמן המאו' לשנה שליתה רב אחד קס"ג לוגין: ומנחת התמיד. לא ידענו לכמה ימים ישא ממנה אבל היה אלעזר חזק ואמיץ כיעקב אבינו וכן משה רבינו ואהרן אחיו וקווי ה' יחליפו כח: (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. כשמכניסין את הכלי לתוך נרתיקו כמו שפי' למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו לשון רש"י והוא דעתו של אנקלוס ורבותינו אמרו במסכת סנהדרין שזו אזהרה אל הגונב כלי שרת שחייב מיתה והקנאין פוגעין בו שהגנבה והגזל יקראו בליעה מלשון חיל בלע ויקיאנו והוצאתי את בלעו מפיו ור"א אמר כפשוטו שלא יבאו לראו' כאשר יוסר פרכת המסך ויגלה הארון רק אחרי כן כאשר יכוסה הארון יבאו לשאת אותו ויהיה כבלע את הקדש כאשר יוסר הבנין מעל הארון שהוא הקדש מלשון בלע ה' ולא חמל. יחד סביב ותבלעני. והנה הלוים מוזהרים שלא יגעו אל ארון הקדש ומתו רק בבדים ישאוהו ועוד יזהירם שלא יבאו לראות כלל הסרת הבנין בעוד שיוריד אהרן את הפרכת כענין כי כלו

אבן עזרא

על הארון [ה]מסך ובגד [ו]תכלת [ז]ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה: (י) ונתנו על המוט. כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו [ב]במוט: (יא) ועל מזבח הזהב. בגד [*]אשר ומכסה לכסות את הקודש שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו הסירי' והכפות והקערות: (יג) ודשנו. הסרת הדשן מעל המזבח: (טו) משא בני קהת באהל מועד. כי האהל והמסך הם [ל]לא ישאוהו: (טז) ופקדת. מגזרת [ס]פקיד: שמן המאור. י"א כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליה לתת שמן המאור והטעם הכלי [י]וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטורת לבני הקהתים: וטעם פקדת כל המשכן. כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו [ס]עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן הקטרת והמנחה לבדו: (יז) וטעם אל משה ואל אהרן. כי מנוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתי' לידי כרת. ואלה אל תכריתו. [ע]למשה אהרן ובניו: (יט) וחיו. יוסיפו חיים: ולא ימותו. בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו [*]כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו: ושמו אותם. הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו. בכלי הקדש: (יט) ואל משאו. לשאת בכתף: (כ) ולא יבאו. הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בניינו יוסר מסך הפרכת [צ]ונגלה הארון וי"א כי כבלע כמו ככסות והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתים אזהרות שלא יגעו [ק]בקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש:

חסלת פרשת במדבר

* (כ"ל) אחד

נשא

פירוש על אבן עזרא

[ה]פרוכת המסך [ו]בגד כליל תכלת. [ז]מכסה עור תחש. [ב](להלן י"ג כ"ג) פי' בל"א (באהרע טראגען) ובדים פי' (שטאנגען). [ל]ר"ל כי משמרת בני גרשון הוא והטעם על הקרשים ועל היריעות. [ס]כמ"ש רש"י ז"ל שהוא ממונה עליהם. [י]לא השמן. [ס]כי אלעזר היה משגיח על כל ג' בתי אבות הלוים. והיה איתמר תחת פקודתו. [ע]ר"ל ולא לישראל. [פ]ר"ל אם אמר וחיו לבד ה"א שיוסיפו חיים אם שמרו, אבל לא יענשו אם לא ישמרו, ע"כ אמר ולא ימותו ר"ל קודם זמנם לעונש. [צ]ר"ל כי הזהיר לבני קהת שלא יראו לארון בהיותו מגולה ולא ימותו ואם יראו אותו ימותו כמו אנשי בית שמש כמו שאמר ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ד' וכו' (ש"א ו' י"ט). וכן מצינו שהזהיר לאהרן שלא יבא בכל עת אל הקדש כמו שאמר דבר אל אהרן ואל יבא בכל עת וכו'. כלומר כ"א בקטורת שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פן ימות כי (ג') יהיה נראה אליו כ"א בענן ואז יכנס. והטעם הוא שיהי' הענן מסך ולא יראה הכבוד פן ימות. ומשה ע"ה היה מעלתו גדולה שהיה נכנס לפנים מן הפרכת בלא מסך מבדיל וזה היה מפני שהיה כמו שפה וכבר אמר ותמונת ד' יביט והבינהו. [ק]כמ"ש ולא יגעו אל הקדש.

ממש

ספורנו

(י) ונתנו על המוט. ואז יזכו הלויים לשאת: (טז) ופקדת אלעזר. לצוות מי ומי ישא ומה ישא כל אחד ואחד: פקדת כל המשכן. ובעת נסיעתם וחנייתם היתה פקודתו לצוות הקימתם והורדתם והנחתם במקום הראוי להם: (יח) אל תכריתו. אל תניחו את המשאות באופן שיזכה בהם כל הקודם כי בזה באופן יקרה שידחפו זה את זה ויקללו את הקדש וזה יהיה סבה להכריתם כמו שספרו ז"ל (פרק ב' דיומא) שקרה בתרומת הדשן: (יט) ושמו אתם איש איש על עבדתו ועל משאו. ולא שיהיה כל הקודם זוכה אבל ימתין כל אחד להיות מצווה ועושה: (כ) ולא יבאו לראות. באופן זה לא יבאו לראות כשהכהן מכסה את כלי הקדש כדי להקדים איש את חברו ולא ינהגו קלות ראש באופן שיתחייבו מיתה:

לעבוד

פירוש רשב"ם

(כ) כבלע את הקדש. כשסותרין את ההיכל ה' נגלה ואם יראו ימותו. כמו שמצינו באנשי בית שמש כי ראו בארון ה': כבלע. כמו בלע ה'. ודרך אורחותיך בלעו בלע כל ארמנותיה. ומאשריו מבולעים. וכן כתיב למעלה שמשה שהיו מתחילין לפרק את המשכן. היו מתרחקים בני קהת. כדכתיב ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו את פרכת המסך וכל הפרשה עד וכלה אהרן ובנו לכסות וגו' ואחרי כן יבאו בני קהת:

נשא

כא וידבר יהוה אל משה לאמר: כב נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבתם למשפחתם: כג מבן שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים שנה תפקד אותם כל הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד: כד זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא: כה ונשאו את יריעת המשכן ואת אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה ואת מסך פתח אהל מועד: כו ואת קלעי החצר ואת מסך | פתח | שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב ואת מיתריהם ואת כל כלי עבדתם ואת כל אשר יעשה להם ועבדו: כז על פי אהרן ובניו תהיה כל עבדת בני הגרשני לכל משאם ולכל עבדתם ופקדתם עלהם במשמרת את כל משאם: כח זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ס כט בני מררי למשפחתם לבית אבתם תפקד אתם: ל מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה תפקדם כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד: לא וזאת משמרת משאם לכל עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: לב ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל כליהם ולכל עבדתם ובשמת תפקדו את כלי משמרת משאם: לג זאת עבדת משפחת בני מררי לכל עבדתם באהל מועד ביד איתמר בן אהרן הכהן: לד ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם: לה מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד: לו ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים: לז אלה פקודי משפחת הקהתי כל העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על פי יהוה ביד

משה

כא ומליל יי עם משה למימר: כב קביל ית חשבן בני גרשון אף אנון לבית אבהתהון לזרעיתהון: כג מבר תלתין שנין ולעלא עד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחילא חילא למפלח פלחנא במשכן זמנא: כד דין פלחן זרעית גרשון למפלח ולמטל: כה ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאה וחופאה דססגונא די עלוהי מלעלא וית פרסא דתרע משכן זמנא: כו וית סרדי דרתא וית פרסא דמעלנא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטוניהון וית כל מני פלחנהון וית כל די יתמסר להון ויפלחון: כז על מימר אהרן ובנוהי יהי כל פלחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פלחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: כח דין פלחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: כט בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: ל מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין תמנינון כל דאתי לחילא למפלח ית פלחן משכן זמנא: לא ודא מטרת מטולהון לכל פלחנהון במשכן זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי: לב ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל מניהון ולכל פלחנהון ובשמהן תמנון ית מני מטרת מטולהון: לג דין פלחן זרעית בני מררי לכל פלחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: לד ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: לה מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: לו והוו מניניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין: לז אלין מניני זרעית קהת כל דפלח במשכן זמנא די מנא

משה

מסורה, כב נשא, כולם חסר בר״מ נשוא ינשוא. כי לא יצעדו בירמי׳. לבית, ב׳ פקד את בני לוי. אבתם, חסר. כג אותם, חסר. מ״ע מלא בלוי׳. לצבא, כל לוי׳ בסו׳ חסר. כד משפחת, קדמא בפשטא חכין בסביר. הגרשני בפשטא. ולמשא, ל׳. כה את יריעת, מ״י ומ״ל. כו ואת מזבח, ב׳. מיתריהם, כולם מלא דמלא. יעשה ו׳. כז עליהם, חסר. כח ומשמרתם, ב׳ הלכן הפלגן. איתמר, אהרן בסי׳ ומ״ל. בן, במהרך. הכהן, לחם. ג׳. בלא מהרך. ל מבן, ב׳ בטעם בעבין. לא וזאת, י״ן ב״פ. ועמו דיו, ד׳ מלא. לב ועמודי, מלא. ויתדתם, מ״ע מ׳ דמ׳. ומיתריהם, כולם מלא דמלא. ובשמת, ל׳ וחסר. לד ולבית, ג׳ בעבין. לה ועד, סימן. לו פקודיהם, קדמא בפשטא חכין בזקף חלים׳ בקדמא רביעי׳ באתנח. שבע, ב׳ דמטעי׳ דסבירין וטעמ בר״י. לז על פי ה׳ וגו׳, ו׳ בתורה.

ת״א ונשאו את יריעת המשכן סנה כח. על המשכן ועל המזבח סביב ... דף נג.

משה: ס שני לח **ופקודי בני גרשון**
למשפחותם

משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: לח ומנייני בני
גרשון

יונתן בן עוזיאל

וידבר ומליל יי עם משה למימר: (כב) קביל ית חושבן בני גרשון אוף הינון לבית אבהתהון לגניסתהון: (כג) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחיילא חילא למעבד עיבידתא במשכן זמנא: (כד) דא היא פולחנת גניסת גרשון למפלח ולמטול: (כה) ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאיה וחופאה דססגונא דעלוי מלעילא וית פרסא דתרע משכן זמנא: (כו) וית ווילות דרתא וית פרסא דמעלנא דתרע דרתא דעל משכנא חזור חזור וית אטוניהון וית כל מאני פולחנהון וית כל מה דיתמסר להון ויפלחון: (כז) על מימרא דאהרן ובנוי יהי כל פולחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פולחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: (כח) דא היא פולחנת גניסת בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון ביד איתמר בר אהרן כהנא: (כט) בני מררי לגניסתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: (ל) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין תמנינון כל דאתי לחילא למפלח ית פולחן משכן זמנא: (לא) ודא מטרת מטולהון לכל פולחנהון במשכן זמנא לוחי משכנא ונגרוי ועמודוי וחומרוי: (לב) ועמודי דרתא חזור חזור וחומריהון וסיכיהון ומתחיהון לכל מאניהון ולכל פולחנהון ובשמהן תמנון ית כל מאני מטרת מטולהון: (לג) דא היא פולחנת גניסת בני מררי לכל פולחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא רבא: (לד) ומנא משה ואהרן ית בני קהת לגניסתהון ולבית אבהתהון: (לה) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: (לו) והוו סכומהון לגניסתהון תרין אלפין ושבע מאה וחמשין: (לז) אלין מנין סכומי גניסת קהת כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על פום מימרא דיי בידא דמשה: (לח) ומנין סכומי בני גרשון
לגניסתהון

°תרגם כן לפי שכתוב פתח ושער. ועל פתח לבדו או שער לבדו תרגם תרעא.

רש"י

(כב) **נשא את ראש בני גרשון גם הם.** כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה: (כה) **את יריעות המשכן.** עשר התחתונות: **ואת אהל מועד.** יריעות עזים העשויות לאהל עליו: **מכסהו.** עורות אילים מאדמים: **מסך פתח.** וילון המזרחי: (כו) **אשר על המשכן.** כלומר הקלעים והמסך של שער הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: **ואת כל אשר יעשה להם.** כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: (כז) **על פי אהרן ובניו.** ואיזה מהבנים ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: (לב) **ויתדתם ומיתריהם.** של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות
ומיתרים

רמב"ן

כאן נאמר ה' ויפה אמר אבל ע"ד האמת טעם הכתוב כי בעבור היות כבוד יושב הכרובים שם הוזהרו הלוים שלא יכנסו לראות את ה' עד שיורידו הכהנים את הפרכת כי אז תראה הכבוד במכון עזו וישוב אל מקומו הראשון בקדש הקדשים ויהיה כבלע את הקדש כפשוטו והמשכיל יבין:

חסלת פרשת במדבר

(כו) **ואת כל אשר יעשה להם.** כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון לשון רש"י ואם כן יהיה יעשה כמו איש במעון ומעשהו בכרמל נכסיו אשר הוא עושה בהן והנכון יותר כל אשר יעשה להם למשכן ולמזבח כי כלים רבים להם: (כז) **על פי אהרן ובניו תהיה כל עבודת בני הגרשוני.** ואי זה מן הבנים ממונה עליהם איתמר לשון רש"י. ואינו נכון כי למה יזכיר אהרן אבל פירוש על פי אהרן ובניו תהיה שתהיה עבודתם על פיהם הם יצוו בני הגרשוני על עבודתם יאמר פלוני מבני גרשון יהיה נושא על ענין כך ויהיה מוריד או סותר כך וישא מן היריעות כך וגם במסע לא יפרקו ולא יסעו עד שיצוו אותם אהרן ובניו והנה כלם צריכין לפקידה שהוא המנוי ולאלעזר אמר על כל שלשת הנשיאים ואיתמר נזכר על גרשון ומררי ואמר ופקדתם עליהם במשמרת' כי משה יהיה עמהם בעת המנוי כאשר יפקדו אליהם המשמרות אבל ביד איתמר תהיה משמרתם שכל אחד יחזיר כליו לידו בהקמת המשכן ויאמר לו הרי לפניך כלים המסורים בידי: (לב) **ועמודי החצר סביב.** ואדניהם ויתדותם ומיתריהם של עמודים שהרי יתדות ומיתרי קלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא יגביהם הרוח ויתדות ומיתרים היו לעמודים שהיו לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין כמו ששנינו במלאכת המשכן לשון רש"י ואיני יודע מה יעשו יתדות בעמודים ועוד מה נשתנו יתדות של עמודים משאר היתדות שאלו לבני גרשון ואלו לבני מררי ולא מצאתי במשנת מלאכת המשכן שהיו יתדות לעמודים. אלא כך שנו שם היה מקשר את הקונדסין במיתרים ובעמודי' ומשכן בתוך יתדות של אהל וכשם שהיו יתדות למשכן כך היו יתדות לחצר שנאמר לכל כלי המשכן ולכל עבודתו וכל יתדותיו וכל יתדות החצר סביב נחשת. זה לשון הברייתא. ולא נשנה שם שיהו יתדות לעמודי' אבל נפרש כי יתדות ומיתרי' של קלעי החצר היו ביד בני מררי ומיתרים ויתדות של משכן והאהל הם שהיו ביד בני גרשון כי ואת מיתריה' ואת כל כלי עבודת' כנוי ליריעות המשכן ולאהל מועד שהזכירם בראש הפסוק לא לחצר וכן אמר למעלה ואת מיתריו שהוא רמז למשכן הנזכר לא לקלעי החצר. ודומה לזה אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו על שבט אחיך שהוא על בניך הקרוב וכן ופדויו מבן חדש תפדה שב אל בכור האדם לא בכור הבהמה הטמאה וכן רבים אבל לפי לשון הברייתא צ"ל שלא היו בני גרשון נושאים אלא בגדים לא נחשת ועצים כלל והוא ששנינו בני גרשון היו ממונים במערב והם ממונים על כלי האריג ואם כן יהיה פירוש ויתדותם של המשכן ושל עמודי החצר סביב ומיתריהם של עמודי החצר בלבד וכן אמר למעלה קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו ויכלול יתדותיו ולכך יזכיר מיתרים בשניהם ולא יזכיר יתדות רק בבני מררי: **ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם.** שיפקיד ביד כל איש במספר שמות לגלגלותם כלי משא' יאמר איש פלוני ישא מן הקרשים כך במספר ופלוני מן הבריחים או העמודים כך במספר לא שיהיו בני מררי בכללם ישאו כל הקרשים והאדנים והעמודים והזכיר זה מעלה בבני מררי בעבור כובד משאם אולי יקל כל אחד ממשאו ויטיל על חבירו וה"ה גם בבני קהת
וגרשון

אבן עזרא

(כב) **נשא.** שם הפועל כמו זכור את יום *השבת ומע' נשא [ב]שא: **גם הם.** בעבור שנשא את ראש הקהתים: (כד) **לעבוד.** להקים המשכן ולעשות הכל ולשמש ולשמור: **ולמשא.** שם [ג]הפועל וכמוהו ולמסע את [ד]המחנות כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (כה) **ומכסה התחש אשר עליו.** אמר הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אילים ויש אומרים ששני המכסים היו דבקים: (כו) **ואת כל כלי עבודתם.** כשולחנות ויתדות ומיתרות: **ואת כל אשר יעשה להם.** לכלי העבודה או למשכן ולמזבח: (כט) **בני מררי.** לא הזכיר לשאת שמותם כי הפרשה
דבקה

פירוש על אבן עזרא

*(שמות כ' ח'). [ב]כמו ושא את מספר שמותם. [ג]ר"ל מקור. [ד](להלן י' ב').
לעיל

ספורנו

(כד) **לעבוד ולמשא.** לעבוד בחנותם ולמשא בעת המסע לפי שלמעלה כשאמר ומשמרת בני גרשון באהל מועד דבר על מה ורתם בעת חנייתם. אמר כאן שכל מה שהיה תחת עבודתם במשמרת החניה היה גם כן במשמרת המשא בעת המסע: (כו) **ועבדו.** בעת החניה תהיה משמרתם על כל הכלים האלה ועל כל הכלים אשר יעשה להם ובשבילם כדי לעבוד כגון לבנות ומקבת לנטוע ולעקור היתידות: (כז) **לכל משאם.** בעת המסע: **ולכל עבודתם.** בעת החניה:
איש

פירוש רשב"ם

(כא) **נשא גם הם.** לפי שכתב למעלה נשא את ראש בני קהת. לאחר שנסדרו ונקבעו סדר המחנות וחנייתן הוצרך לומר שילוח טמאים מן המחנות:
חטאת

לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם: לט מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד: מ וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים: מא אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה: מב וּפְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם: מג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד: מד וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם: מה אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: מו כָּל־הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם: מז מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד: מח וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים: מט עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ

שלישי ה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ: ג מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם: ד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ו דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא: ז וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר

אונקלוס

גרשון לזרעיתהון ולבית אבהתהון: לט מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: מ והוו מנייניהון לזרעיתהון לבית אבהתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין: מא אלין מניני זרעית בני גרשון כל דפלח במשכן זמנא דמנא משה ואהרן על מימרא דיי: מב ומניני זרעית בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מג מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: מד והוו מנייניהון לזרעיתהון תלתא אלפין ומאתן: מה אלין מניני זרעית בני מררי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: מו כל מנינייא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל ית ליואי לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מז מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי למפלח פלחן פלחנא ופלחן מטול במשכן זמנא: מח והוו מנייניהון תמניא אלפין וחמש מאה ותמנן: מט על מימרא דיי מנא יתהון בידא דמשה גבר גבר על פלחנה ועל מטולה ומנינוהי די פקיד יי ית משה: ה א ומליל יי עם משה למימר: ב פקד ית בני ישראל וישלחון מן משריתא כל דסגיר וכל דדאב וכל דמסאב לטמי נפשא דאנשא: ג מדכר עד נוקבא תשלחון למברא למשריתא תשלחנון ולא יסאבון ית משריתהון די שכנתי שריא ביניהון: ד ועבדו כן בני ישראל ושלחו יתהון למברא למשריתא כמא די מליל יי עם משה כן עבדו בני ישראל: ה ומליל יי עם משה למימר: ו מלל עם בני ישראל גבר או אתתא ארי יעבדון מכל חובי אנשא לשקרא שקר קדם יי ויחוב אנשא ההוא: ז ויודון ית חוביהון די עבדו ויתב ית חובתה ברישה

חומשה

מסרה לה למשפחותם, מ׳ מ״ל ודין לסוף מלא בסו׳. מ פקדיהם, כולם חסר. במ״א. מג שלשים, כל או׳ מ״ו. מד פקדיהם, פימן. מט אותם, ע״ל מלא בתורה. ועל משאו, ל׳ ומ״ אלא משאו. חסר לוה, ס׳ דמעטי׳ כלסר, ב וישלחו, ל׳. כל לרוע ס׳ פסוק כל וכל וכל. לרוע, כולם מלא. ג עד נקבה, ל׳. תשלחו, ל׳. תשלחום, ל׳ ומ״ו ומ״ס בסוף. ולא יטמאו, ב׳ שם קדמי. מחניהם, מלא. שכן, כולם חסר. ו׳ חטאת, ו׳ חסר. למעל, חסר. ההוא, וי״ו ומירק. ז חטאתם, ב׳ פסוקים אים בהון חטיי׳ ועטיים.

ת״א לעבד עבדה חולין כד ערכין יא. וישלחו מן המחנה, כל צרוע וכל זב פסחים סו סז לה תענית כא מכות טו מנחות לה. וכל זב פסחים סז. מזכר ועד נדה כח ע״ב. אל מחוץ פסחים לה. ולא יטמאו פסחים סז מכות יד זבחים קיז. דבר אל בני תמורה ג. איש או אשה פסחים מג סוטה כח יבמות פד קדושין לה קמא טו תמורה ג נדה מט.

רש״י

ומיתרים היו למעמידים הביא לבלוט בהם הקלעים בשפתם התחתונה בכלונסות וקונדסין [illegible] במלאכת המשכן: (מז) עבודת עבודה. הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת: ועבודת משא, כמשמעו: (מט) ופקדיו אשר צוה ה׳ את משה. ואותן הפקודים היה

נמנים

לגניסתהון ולבית אבהתהון: (לט) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: (מ) והוו סכומהון לגניסתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין: (מא) אלין מנייני סכומי בני גרשון כל דיפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על פום מימרא דיי בידא דמשה: (מב) ומנין סכומי גניסת בני מררי לגניסתהון לבית אבהתהון: (מג) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: (מד) והוו סכומהון לגניסתהון תלת אלפין ומאתן: (מה) אלין מנייני סכומי גניסת בני מררי די מנא משה ואהרן על פם מימרא דיי בידא דמשה: (מו) כל סכום מניניא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל ית ליואי לגניסתהון ולבית אבהתהון: (מז) מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למפלח פולחן משרתא ופולחן מטול במשכן זמנא: (מח) והוו סכומהון תמניא אלפין חמש מאה ותמנן: (מט) על פום מימרא דיי מנא יתהון בידא דמשה גבר גבר על פולחניה ועל מטוליה וסכומיה היכמא דפקיד יי ית משה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) פקיד ית בני ישראל ויפטרון מן משריתא כל דמצורע וכל דדאיב וכל דמסאב לטמי נפשא דמית: (ג) מדכורא ועד נוקבא תשלחון למברא למשריתא תפטרונון ולא יסאבון ית משריתהון דשכינת קודשא שריא ביניהון: (ד) ועבדו כן בני ישראל ופטרו יתהון למברא למשריתא היכמא דמליל יי עם משה היכדין עבדו בני ישראל: (ה) ומליל יי עם משה למימר: (ו) מליל עם בני ישראל גבר או איתא די יעבדון מכל חובי אנשא למשקרא שקר קדם יי ויתחייב בר נש ההוא: (ז) ויודון ית חוביהון דעבדו אין ממונא אנס לחבריה ויתוב ית חובתיה ברישיה וחומש דמוי יוסף עלוי ויתן קרנא וחומשא למאן דאתחייב ליה:

בעל הטורים

בניהם ושבו בספרי עשר (זכריה י') בענין הגאולה מלמד שמלאך המות בטל לעת"ל תחיו וחיו את בניהם ושבו וחיו ולא ימותו: (ג) ולא יטמאו ב' הכא ואידך (יחזקאל מ"ג) ולא יטמאו (שם) [עוד בית ישראל] שם קדשי. שאם יטמאו את מחניהם מטמאין את שם קדשי כדכתיב למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי: (ו) מכל חטאת האדם סמך לשילוח הטמאים שע"י חטאת האדם שחטא אדם הראשון שאכל מן העץ והכנים הטומאה את האשה והוציאה שם רע באדם והוכו הנ'. הנחש בצרעת. והאשה בזיבה. והאדם במות. וכנגד קללתן מוכה אותן כאן לרוע דהיינו נחש חב דהיינו האשה וטמא לנפש דהיינו האדם שנענש במות תמות. מזכר עד נקבה שנאמרו כשם שנתגרשו אדם וחוה ונחש מגן עדן. וסמך פרשת סוטה לפני שהנחש בא על חוה ונפלו ירכיו דכתיב על גחונך תלך: וסמך פרשת נזיר על שם הפרי שאכל אדם הראשון ענביו ענבי רוש: למעול מעל בי"י לומר שכל הגוזל דינו של גר (ערס"י) כאלו מעה דינו של מעלה: הנפש ההוא: (ז) והתודו כמה שכל המודין מתודין בשם יליהם

רש"י

במנה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים: (ב) צו את בני ישראל וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמנה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הנזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן. תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה. ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל. (פסחים סז) הצרוע נשתלח חוץ לכולן הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים. וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש. דמסאב לטמי נפשא דאנשא. אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרב' יש בב"ר שדרייאנוס שחיק טמיא שחיק עצמות: (ו) למעל מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא (ויקרא ה) ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים: (ז) את אשמו בראשו. (ב"ק קי) הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו

רמב"ן

וגרשון: (מט) ופקדיו אשר צוה י"י את משה. מסורה ד' כתיבין חסר ופירשו כאשר ואותן הפקודים היו במלוה מבן שלשים ועד בן חמשים לשון רש"י. ואם כן יהיה ופקודיו כמו למשה. אבל ר"א פי' כי איש איש על גרשון קהת ומררי שמנה משה לכל אחד משלשתם על עבודתו ועל משאו כאשר הזכיר למעלה וזה טעם ופקודיו של כל איש ואיש הנזכר ויתכן שיהיה אמר טעם כפשוטו יאמר שמנה שלשת האישים האלה כל אחד על עבודתו ועל משאו כמו שמפורש למעלה ופקודיו של כל אחד מהם אשר צוה י"י את משה לפקוד אותם לגלגלותם מינה על עבודתו ועל משאו שהזכיר שמנה אותם למשפחותם מינה היחידים לגלגלותם כל אחד על עבודתו ועל משאו. וכן הדין שאין בן לוי רשאי לעשות במלאכ' חבירו ולא לסייע' בה כמו שאמר וכבר נקנס ריב"ח לסייע את ר"י בן גודגדה בהגפת דלתות אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב מיתה שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים: (ב) וישלחו מן המחנה. אשר הקיפו את המשכן נוה בשלוח הטמאים מן המחנה שיהיה המחנה קדוש וראוי שתשרה בו שכינה והיא מצוה נוהגת ליד ולדורות ובעבור שמנה ישראל למשפחותם לבית אבותם והבדיל מהם נכר רב אשר בתוכם השלים באשם הגזילת דין הגוזל את הגר: (ו) וטעם מכל חטאת האדם. כמו אשר עשה האדם מכל חטאת לחטוא בהנם ככל מה שיחטא איש באיש וכחש בעמיתו. ואמר למעול מעל בי"י שישבע בשמו לשקר ויאשם לפניו ולפי שכבר הוזכר החטא הזה ולא בא לחדש אלא

אבן עזרא

דנקה: (מז) עבדת עבדה. כאשר פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה: (מט) איש איש. על גרשון קהת ומררי: על עבדתו ועל משאו. על כן ופקודיו. ונסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בנסעם ובחנותם: (ב) כל צרוע וכל זב טמא לנפש. אלה הם מטומאות שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יצא בעל קרי יחוץ למחנה ואין יד במחנ' לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם. ופרשת כי תצא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם אשה והארון ביניהם (ואין) (ס"א והם) סובבי' כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו: (ג) נקבה. זבה או נדה או מצורעת או נוגעת מת: (ד) ויעשו כן. מיד קודם שנסעו והטמאים בנסעם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא כי לא פורש. ונסמכה פרשת איש או אשה כי נרעת והזוב יבואו בעבור מעל. וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם אחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל: (ו) והתודו. איזה מהם שיהיה איש או אשה: בראשו. כאשר

פירוש על אבן עזרא

א(לעיל ב' ל"א). ישל כל אחד ואחד. יכי הוא עמה טומאה ערב ואינו מטמא אחרים. חשאינם יכולים לצאת חוץ. טר"ל וא"ת כבר הזהיר בפ' כי תצא מחנה ואמר יד שהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. ואמר ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וכו' הטעם הוא שאין שם אשה ואין תינוקת ביניהם והארון היה ביניהם ומה שקרא אותו מחנה קטן לפי שאין שם כל ישראל אלא אנשים ידועים למלחמה. ויש קורא והם סובבים ור"ל כי במחנה הקטן הם סובבים סביב הארון סמוך לו רק במחנה ישראל הגדול השכינה רחוקה מהם כאשר כתוב בפ' הקודמת יחנו ב"י וכו' ופי' מרחוק. ויש קורא ואין סובבין ור"ל שבמחנה הקטן לא היה לארון מקום מוגבל כלומר שיהיה מקומו באמצע ויהיו שם סובבים מרחוק אליו רק היה הולך עמהם יחדיו. יבהטמאים יסעו אחר דגל אפרים, ודגל דן באחרונה, כי הוא מאסף לכל המחנות ואין סברה שיטהרו באחרונה כי היה מאסף לכל דבר האבדה. כשכבר נאמר זה (ויקרא ה' פ"ו). שאם

ספורנו

(מט) איש איש על עבודתו ועל משאו ופקדיו. מנה כל אחד מהם על העבודה שיעשה בעת החניה ועל משאו בעת המסע שידע כמה משקל משאו וידע ג"כ פקודיו והוא שידע שמות הכלים שישא הנקובים בשם כאמרו ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם: (ו) למעול מעל בה'. כבר באר הקבלה שזה נא' על גזל הגר כי אמנם הגוזל אותו מחלל שם אלהיו בעיני הגר שבא לחסות תחת כנפיו ולכן

פירוש רשב"ם

(ו) חטאת האדם. הכתובים בפרשת אשם גזילות בסוף פרשת ויקרא. וכחש וגו' בעמיתו בפקדון וגו' ובשביל גזל הגר שאין לו גואל נשנית כאן והשיב

עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ: ח וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו: ט וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: י וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: פ רביעי

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בוֹ מָעַל: יג וְשָׁכַב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זֶרַע וְנֶעְלַם מֵעֵינֵי אִישָׁהּ וְנִסְתְּרָה וְהִיא נִטְמָאָה וְעֵד אֵין בָּהּ וְהִוא לֹא נִתְפָּשָׂה: יד וְעָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִוא נִטְמָאָה אוֹ־עָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִיא לֹא נִטְמָאָה: טו וְהֵבִיא
הָאִישׁ

אונקלוס

וְחֻמְשֵׁהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לִדְחָב לֵהּ: ח וְאִם לֵית לִגְבַר פָּרִיק לְאַתָבָא חוֹבְתָא לֵהּ חוֹבְתָא דְּמִתַּב קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָּא דִּי יְכַפַּר בֵּהּ עֲלוֹהִי: ט וְכָל אַפְרָשׁוּתָא לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּילֵהּ יְהֵא: י וּגְבַר יָת מַעֲשַׂר קוּדְשׁוֹהִי דִּילֵהּ יְהוֹן גְּבַר דְּיִתֵּן לְכַהֲנָא דִּילֵהּ יְהֵא: יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי תִסְטֵי אִתְּתֵהּ וּתְשַׁקַּר בֵּהּ שְׁקָר: יג וְיִשְׁכּוֹב גְּבַר יָתַהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וִיהֵי מְכַסָּא מֵעֵינֵי בַעְלַהּ וּמִטַּמְרָא וְהִיא מְסָאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ וְהִיא לָא אִתְּאַחְדַת: יד וְיִעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵהּ וְהִיא מְסָאֲבָא אוֹ עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵהּ וְהִיא לָא מְסָאֲבָא: טו וְיַיְתֵי גַּבְרָא יָת אִתְּתֵהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיַיְתֵי יָת קֻרְבָּנַהּ עֲלַהּ
חד

מסרה והשיב, מלא. וחמישתו, מ"יק ומו"ח. יסף, חסר. אשם, ב' פסקין. ח גאל, ח"ו. להשיב, מלא. המושב, מלא. ט וכל, ב' ר"פ בפרשה. יקריבו, מלא. י ואיש, ח' ר"פ וסימן בהון ג' מלין דמיין קדמין כסיב ו' ותנייניא קדמו. קדשיו, מלא. יב דבר, י"ג. אלהם, חסר. תשטה, ב' והשין שמאלי. יג אתה, חסר. ונעלם, העין בשוא לבד. אישה, כ"ה. ונסתרה, ל'. והיא, י"א כתיב י' בתורה. והוא, וח"ו וחירק. יד והוא, חירק וי"ו. או, במסב ובמקף. והיא, י"א כתיב י' בתורה.

ת"א והשיב את קמא קי. וחמישתו מליעא נד. ונתן לאשר פסחים לא כתובות יע כה גיטין לז קדושין טו קמא מ. ואם אין לאיש קמא קט קו סנהדרין סח. האשם המושב קמא קט קי. לה' לכהן שם ערכין כח. מלבד איל קמא קי קיא ערכין כח. איש את ברכות נג קמא קט ערכין לב. איש אשר יתן ברכות שם קמא קי. דבר אל בני סוטה כד איש איש כי ברכות שם סוטה ג כג כד כד כז מעילה יח. ושכב איש יבמות לה. שכבת זרע יבמות כה כו. ונעלם מעיני סוטה כו בבעות ה. ונסתרה והיא סוטה ג ד כו כח. ועד אין בה סוטה ג ב ו לא. והוא לא יבמות נו כתובות כט סוטה ג כו לא נדה כג. ועבר עליו רוח קנאה סוטה ג. וקנא את סוטה ג ב כו כז כח. או עבר עליו סוטה ג כח.

רש"י

לו. (כתובו' יט) לימי שנתחייב לו: (ח) ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפורים. האמור בויקרא שהוא צריך להביא: (ט) וכל תרומה וגו'. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם (שמות כג) תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם ת"ל לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנין לכהן: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונ' ולוי' יכול יבואו ויטלום בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרב' דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו יהיו המעשרו' סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: איש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרבה: (יב) איש איש כי תשטה אשתו. מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: (יב) איש איש. ללמדך שמועלת בשתים באיש מלמטה שלמעלה ואיש מלמטה: כי תשטה אשתו. שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו (משלי ו) נואף אשה חסר לב. ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו (משלי ד') שטה מעליו ועבור (שם ז') אל ישט אל דרכיה לבך: ומעלה בו מעל. ומהו המעל ושכב איש אותה: (יג) ושכב איש. (סוטה כח) פרט לקטן ומי שאינו איש: אתה שכבת זרע. (יבמות לה) שליבתה פוסלת אותה ואין שכבת אחותה פוסלת אותה כמעש' בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה. (סוטה כו) פרט לסומא הא אם היה רואה ומעמעם (ס"א ומעלים) אין המים בודקין אות': ונסתרה. שיעור שתראה לטומאה ביאה: ועד אין בה. הא אם יש בה אפילו עד אחד שאומר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו (דברים כב) ותפשה ושכב עמה: (יד) ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו'. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין
ידוע

רמב"ן

אלא גזל הגר דבר בו בלשון קצרה. ואמר בכאן איש או אשה מפני שאין דרך האשה לגזול ואולי לא יחייב אותה הכתוב במומם ואשם כאיש. והזכיר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל לומר שאם נתנו התרומה לכהן תהיה שלו. והגוזל אותה ממנו נדון בדין אשם גזילות ולכך הזכירם בכאן. או שבא לשלים תורת הכהנים בתרומה כי עדיין לא הזכירה רק ברמז מלאתך ודמעך לא תאחר וכן הם יאכלו בלחמו אבל לא ביאר דין התרומ' שתנתן לכהן כלל. והזכיר המעשה בסוף ת"כ שיהיה קדש לי"י ועכשיו בא לנות בתרומה ובקדשים שיהיו לכהנים במתנות הבעלים שיתנו אותה להם לרצונם לומר שטובת הנאה לבעלים היא ולא הכהן מנחת הסוטה עם שאר המנחות בת"כ בעבור שהיא מנחת קנאות ואינה לכפרה והשלים בכאן את דינה. ועוד בעבור שיסים את העם לבית אבותם נתן להם דת ודין לדעת המיוחסים שאינם בני בעלי אמותם כאשר יבא חשד בלב האיש על אשתו וכן השלים בקרבנות דין הנזיר כי אחרי שהוקם המשכן ונבדלו מהם השמאים לקח מבחוריהם לנזירים אשר נבאו פתח אהל מועד לשמוד לפני י"י לשרתו ולברך בשמו ועוד כי האשה שתדור בנזירות הספק הסיפה ולפיכך אמר בפרשה איש או אשה כי יפליא. ורבותינו אמרו עוד למה נסמכה פרשת נזירות לפרשת סוטה שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין והטעם כי זנות יין ותירוש יקח לב וגידול השער השך הבחורים שמתקלקלים שער ראשם להתנאות והגידול יוליד דאגה בלב איש ולפיכך הוא קדוש וצריך להתרחק מן הטומאה כי הוא ככהן המשרת
לפניו

ליה: (ח) ואין לא אית לגביה פריק לאתבא חובתיה ליה חובתא דמייתב קדם יי לכהנא יתן בר מדכר כפוריא די יכפר ביה עלוי: (ט) וכל אפרשותא לכל קודשיא דבני ישראל דיקרבון לכהנא דיליה יהון: (י) וגבר ית מעשר קודשא דיליה יהון ולא חסרין ניכסוי גבר מה דיתן לכהנא דיליה יהי: (יא) ומליל יי עם משה למימר: (יב) מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר גבר ארום תסטי אנתתיה ותשקר ביה שקר: (יג) וישמש גבר חורן עמה תשמיש דערים ויהי מכסי מעיני בעלה ומסתרא והיא מסאבא וסהדו בריר לית דמסהיד בה והיא לא אתחדת: (יד) ויעבר עלוי רוח קנאתא ויקני ית איתתיה והיא לא אסתאבת או עבר עלוי רוח קנאיתא ויקני ית אתתיה והיא °לא אסתאבת: (טו) ומטול דלא אייתי גברא ההוא אפרשותא ומעשרא

°צ"ל והיא אסתאבת

בעל הטורים

יליאה הנפש: (ט) תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה מוקי ליה בספרי בביכורים. יקריבו בגי' (הם) הבכורים. ואיש את קדשיו לו יהיה וסמיך ליה פרשת סוטה לומר שמי שמעכב קיני הכהני' ואינו מקריבם כדכך שעשו בני

יונתן

להכהנים הקודם בתוך נכתקו כפס"י: (י) ולא חסרין נכסוי פי' שלא יחסרו נכסא הנותן מעשרו לכהן ואדרבא לו יהיה הרבה כדפרס"י: (יג) וסהדו בריר ר"ל דיקא עדות ברור שראו כמכחול בשפופרת לאפוקי עידי כיעור ודוק: (טו) ומטול דלא אייתי גבר וכו' פי' בשביל שלא הביא האיש ההוא תרומה ומעשר כראוי התעולל עליו להביא אשתו לכהן כמו שפירש"י והוא גנראה דע"ק דקוטה אמר ר"ל כתיב וכו'. ומטול דהיא אטעימית לגיורא וכו' פי' בשביל שהטעימה לנואף אלה שתרגומו גיורא. והאלין מעדנים וכן הוא כמי בגמ' דסוטה דלעיל היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה. אסתקף עלה פי' נתגלגל עליה וכו'. דקיין עלה פי' שקלוט עליה וכו'

רמב"ן

לאלהיו: (ט) וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל. יאמר כי כל תרומה אשר יקדישו בני ישראל אותה כלומר שירמוה ויקדישוה לכהן כי בעבור שאין לתרומה שעור אמר הכתוב כי כל אשר יפרישו מוננה תהיה לכהן כאשר יקריבו אותם הבעלים לתתה אליו לא שיטלנה הכהן בזרוע וזהו פשוטו של מקרא וכן אמרו בסיפרי רבי עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשות כל גרנו תרומה רשאי ובלבד שישייר מקצת ועוד שנו שם בספרי אשר יקריבו לכהן אמר ר' ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן מה ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך וגו' אבל לא שמענו מה יעשה בהם ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו נתונין לכהן ופי' רש"י וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא עלמו מחזיר עליה בבית הגרנות ואינו מחוור אבל פירושה על דעת רבי ישמעאל שאין הקרבה בתורה אלא בקרבנים על גבי המזבח לפיכך דרש אשר יקריבו בבכורים שהם טעונין תנופה והגשה יאמר הכתוב כי כל הבכורים אשר יקריבו הבעלים לשם לכהן המקריב לו יהיה. ומה שאמר לפי שנאמר תביא בית אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהן לומר שעדיין לא למדנו בבכורים שיהיו כמתנת כהונה כלל ובכאן הוא שלימד עליהן תחלה שיהיו נתונין לכהן אבל אחרי כן חזר ושנאה בפרשת מתנות כהונה בכורי כל אשר בארצך לך יהיה שהם חזר ושנה גם כן תרומה וקדשים כדי שיכלול כל מתנות כהונה יחד ויכרות בכולן ברית מלח ועוד לדברים שנתחדשו שם בפרשה כל טהור בביתך יאכלנו ולמדנו עוד ובכאן שיהו הבכורים לאנשי משמר שיקריבום ואינה לכל כהן שירלה כתרומה: (י) ואיש את קדשיו לו יהיה. הנכון בכתוב הזה שיאמר שכל קדשי האדם יהיו שלו לומר שכל הקדשים שלא ילוה בהם ליתן אותם לכהן יהיו לבעלים והם מותרים בהם אף ע"פ שנקראו קדש ואיש אשר יתן לכהן כאשר צויתיו לו יהיה כי גם הקדשים אשר ילוה הכתוב לתתם לכהן יש לבעלים זכות בהן שהם לכהן הסוא אשר יתנם לו האיש כמיתונו והנה מעשר שני ונטע רבעי שאמר בהן הכתוב שיהיו קדש לי"י הם לאיש כממונו וכן מעשר בהמה. אבל שאר הקדשים אשר ילוה בהם בפרשת ויקח קרח שיתנו לכהן. הם לכהן אשר יתנהו לו מיד הבעלים. לא שיוכלו הכהנים לגזול אותה מהם ומאליהו נלמד שטובת הנאה לבעלים. וזה הנכון כפשוטו והוא דעתו של אונקלוס וכדרך זה נדרש בסיפרא אמר וכל הקדשים היו בכלל שנא' ואיש את קדשיו וגו' מסך הכתוב כל הקדשים ונתנם לכהנים ולא שייר מהם אלא תוד' ושלמי' ופסח ומעשר בהמ' ומעשר שני ונטע רבעי שיהיו לבעלי' אבל הולך הכתוב בזה כלל: (טו) לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנ' מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה

אבן עזרא

כאשר הוא. לא פחות ממנו: וחמישתו יוסף עליו. אם הוא מתוד' מעלמו ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש [ל]החומש ודעתם רחבה מדעתנו. (ח) המושב ליי'. בעבור יראת השם השיבו: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. טעמו ברשות המקדיש הם שיתנם לאיזה כהן שירלה והזכיר זה בעבור ומתנות כהונה: (יב) וטעם השטה בעבור ומעלה בו מעל. תשטה. תסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו [מ]ועבור: (יג) שכבת זרע. השכיבה הידועה כי עקרה לזרע: ונסתרה. שלא גלתה היא הדבר ואפילו עד אחד אין בה שתהיה חסודה בעבורו: והיא לא נתפשה. בעדים אנשים או על ידי נשים עד שתהיה חסודה: (יד) ועבר עליו. לשון [נ]זכר וכן רוח גדולה וחזק [מ]מאד. וטעם עבר. שעלה במחשבתו: (טו) והביא. בעל כרחה: עליה. עמה או בעבורה: קמח שעורים. אמרו

פירוש על אבן עזרא

[ל]שאם נתן לו את הקרן ונשבע על החומש והודה משלם חומש על חומש וכו' פרש"י ז"ל חומש הראשון נעשה קרן וכו' (ב"ק דף ק"ג ע"ב). [מ](משלי ד' ט"ו) לשון נטיה. [נ]ל"ז. ורוח ל"נ. [ס](מ"א י"ט י"א) גדולה ל"נ, וחזק ל"ז. קושה

ספורנו

ולכן יקרא מועל בקדש וחייב אשם כמשפט כל מועל בו: (ח) המושב לה'. כי כשאין הבעלים קיימים ראוי להשיב הגזל לבעלי בעליו והוא האל ית' כענין שאמרו רבותינו ז"ל (תליעא פרק המפקיד) מה העבד יחזיר לרבו: (ט) וכל תרומה. כבר באר הקבלה שהתרומה האמורה בזה המקום היא הבכורים הנקרבים לאל ית' כמו שמנהג להקריב בכורים לבעל הקרקע כאמרו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' ואמר כאן שכמו שגזל הגר המושב לה' הוא נותנו לכהן של משמר כמו כן הבכורים הנקרבים לאל ית' הוא נותנם לכהן של משמר: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. אבל שאר קדשים והם תרומות והמעשרות אע"פ שהם מוקדשים לה' אינם לשום כהן מיוחד אלא לאותו כהן שיתנם אליו הבעלים: איש אשר יתן לכהן. אבל כשאחד מהבעלים יתן לכהן איזה קדש לא יהיה עוד בכלל קדשיו אבל לו יהיה. לכהן המקבל ולא יוכלו הבעלים ולא שאר הכהנים להפקיעו ממנו: (יב) כי תשטה אשתו. תשטה מדרכי לניעות: ומעלה בו מעל. חללה את קדש ה' אשר אהב בקדושי האישות בחבוק ונשוק זולת אישה ודומיהם: (יג) ושכב איש אותה. שכן דרכו של ילר הרע לנאות ומרעה אל רעה: ונעלם מעיני אישה. אע"פ שקדמו כל אלה יקרה שיהיה הדבר נעלם מעיני אישה כאלו תכהינה עיניו מראות שהוא היה יודע ושותק לא היו המים בודקין את האשה כלל כמו שאמרו ז"ל: ונסתרה. אחר כל אלה ונודע זה לאישה: (יד) ועבר עליו רוח קנאה. רוח טהרה להתרות בה ונאמר שידע שסטתה מדרכי לניעות: וקנא את אשתו. התרה בה ואמר אל תסתרי עם איש פלוני: או עבר עליו רוח קנאה. רוח שטות בלתי סבה ראויה שיקנא: והיא לא נטמאה. אבל אם עברה על התראתו ונסתרה אעפ"כ: (טו) והביא האיש את אשתו. ולא נאמר מאחר שבכל זה שסטתה אשתו מדרכי הלניעות ומעלה בו מעל ישב ודמם אין זה כי אם רוע לב ואע"פ שנעלם מעיניו ששכב איש לא נחוש לקנאתו. וכן אם קנא בלי סבה לא בשביל זה נאמר שתהיה קנאתו דבר בטל כי אמנם אעפ"כ ננמוק כמגלה

פירוש רשב"ם

(ז) והשיב את אשמו. הקרן: (ח) מלבד איל האשם. האמור בויקרא. האשם המושב. הקרן ישוב לכהנים: (ט) וכל תרומה. תרומת ראשית שישראל מפריש ותרומת מעשר שהלוים מפרישים המפורשין בפ' שלח לך: (י) ואיש אשר יתן לכהן. שיתנדב דבר הראוי לכהנים כגון חרמים וכיוצא בהם: לו יהיה. כלומר לכהן יתננו. ומדרש אגדה. איש אשר יתן לכהן. מה שהיה ליתן לו יהיה לו ממון הרבה ולפי שמיותר הוא דרשו כן: (יב) כי תשטה. כי תסור. כדכתיב שטה מעליה. ושחטה שטים העמיקו: (יג) ועד אין בה. שזינתה: והיא לא נתפשה. לא נאנסה. שאם הסתירוה

האיש את־אשתו אל־הכהן והביא את־קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא־יצק עליו שמן ולא־יתן עליו לבנה כי־מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת עון: טו והקריב אתה הכהן והעמדה לפני יהוה: יז ולקח הכהן מים קדשים בכלי־חרש ומן־העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל־המים: יח והעמיד הכהן את־האשה לפני יהוה ופרע את־ראש האשה ונתן על־כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאת הוא וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים: יט והשביע אתה הכהן ואמר אל־האשה אם־לא שכב איש אתך ואם־לא שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה: כ ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את־שכבתו מבלעדי אישך: כא והשביע הכהן את־האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה יתן יהוה אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת יהוה את־ירכך נפלת ואת־

בטנך

אונקלוס

חד מן עסרא בתלת סאין קמחא שערין לא יריק עלוהי משחא ולא יתן עלוהי לבנתא ארי מנחת קנאתא הוא מנחת דוכרנא מדכרת חובא: טז ויקרב יתה כהנא ויקימנה קדם יי: יז ויסב כהנא מי כיור במן דחסף ומן עפרא די יהי ביסודי משכנא יסב כהנא ויתן למיא: יח ויקים כהנא ית אתתא קדם יי ויפרע ית רישא דאתתא ויהב על ידהא ית מנחת דוכרנא מנחת קנאתא היא ובידא דכהנא יהון מיא מריריא מלטטיא: יט ויומי יתה כהנא ויימר לאתתא אם לא שכיב גבר יתיך ואם לא סטית לאסתאבא בר מבעליך הוי זכאה ממיא מריריא מלטטיא האלין: כ ואת ארי סטית בר מבעליך וארי אסתאבת ויהב גבר ביך ית שכבתה בר מבעליך: כא ויומי כהנא ית אתתא במומתא דלוטא ויימר כהנא לאתתא יהב יי יתיך ללוט ולמומי בגו

עמיך

מסרה, טו קרבנה, הקוף בקמ"ץ לבד והוא סמוך. עליה, מי"ק וס"ס. האיפה, מלא כל אורייתא בחד י'. יצק, כלה חסר י' במ"ב והלדי רפי. קנאת, כל עניינא חסר. הוא, כ"ב וקרי בשורק. זכרון, מלא. מזכרת, ל'. עון, בחד וי"ו. טז אתה, ס"ו. והעמידה. חסר. יז קדשים, מ"ו. חרש, בכל אורי' בחין פמאלי. בקרקע, ב'. יח ופרע, ל'. כפיה, מלא. הזכרון, ג, מלא. קנאת, ל'. הוא, וא"ו ושירק דחס קאי אמנחה עצמה. המאררים, כולם בגעי' והמ"ס כפי ורים לפסוקה בסוף לבד. יט אתך, חסר. ואם לא, י"ז מלמים פסיק. שטית, ב' מלא. הנקי, ל'. כ שטית, ב'. מבלעדי, י"ד בקופא דסייך בי' ל' רביה. אישך, ז'. כא והשביע, ע"י דקרי. בשבעת, חסר. לאשה, ס'. אותך, י"ז מלא בלשון נקבה. ולשבעה, חסר. נפלת, חסר.

ת"א והביא האיש את אשתו ברכות סג כתובות סא סוטה ז כז. והביא את קרבנה מנחות ס. מנחת זכרון סוטה כ מנחות ד. והעמידה לפני ה' חיר מה. בכלי חרש סוטה טו. ומן העפר אשר יהיה שם. והעמיד הכהן סוטה ח כז. ופרע את כתובות עב סוטה ה. ונתן על כפיה סוטה כז קדושין לו. והשביע אותה סוטה ח. אם לא שכב איש אתך יומא לז סוטה יז גיטין פ' סנהדרין לג. הנקי סוטה יז קדושין סב שבועות לו. ואת כי שטית סוטה יז. תחת אישך שם כד קדושין כז. מבלעדי אישך יבמות יט כד כז. והשביע הכהן סוטה יח שבועות לה. ואמר הכהן לאשה סוטה לב. יתן ה' אותך לאלה סוטה יח שבועות לה. בתת ה' את סוטה מ"ו.

רש"י

ידוע אם נטמאה אם לאו: (טו) קמח. שלא יהא מסלת: שעורים. ולא חטים (סוטה יד) היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה: לא יצק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבנה. שהאמהות נקראו לבונה שנאמר (שיר ד) אל גבעת הלבונה (סוטה טו) והיא פירשה מדרכיהן: כי מנחת קנאת הוא. הקמח הזה קמח לשון זכר: מנחת קנאת. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: (יז) מים קדשים. שקדשו בכיור (כתובות ע"ב) לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו: בכלי חרש. (סוטה ז) היא השקה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקידה בזויה של חרס: (יח) והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע. (שם י"ד ספרי) סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן: לפני ה'. (ספרי) בשער נקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה. ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. על שם סופן שהם מרים לה: המאררים. המחסרים אותה מן העולם לשון (יחזקאל כח) סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים מאררים שהרי קדושים הן. ולא מארים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא שמראות קללה בגופה של זו: (יט) והשביע אתה וגו'. ומה השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי (ס"א לא חנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שפתח לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: (כ) ואת כי שטית. כי משמש בלשון אם: (כא) בשבעת האלה. שבועה של קללה: יתן ה' אותך לאלה וגו'. שיהיו הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבעה. (סוטה יח שבועות לו) שיהיו הכל נשבעין בך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית וכן הוא אומר (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה (בראשית יח) ונברכו וגו' (שם מח) בך יברך ישראל לאמר: את ירכך. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה: צבה. כתרגומו נפוחה:

לצבות

רמב"ן

עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות קרויות לבונה שנאמר ואל גבעת הלבונה וזו פירשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה מעוררת בה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל לשון רש"י מדברי רבותינו ועל דעת כל המפרשים כי מנחת קנאות הוא לומר בעבור שזאת המנחה מנחת עונש היא גרועה להיות שעורי' בלא שמן ולבונה כי המנחה אשר אזכרתה לרצון לי"י באות סלת חטים בשמן ולבונה היא. ולפי דעתי כי מפני מנחת קנאות יחזור אל ראש הפסוק יאמר שיביא האיש את הקרבן על אשתו כלומר במקומה כי מנחת קנאות הוא להזכיר עונה ואיננו ראוי שתביאנו

יונתן בן עזיאל

ומעשרא אסתקף עלוי דייתי ית אינתתיה לכהנא ומטול דאיהי אטעימית לגיורא תפנוקין אסתקף עלה דייתי ית קורבנא דקיץ עלה מדילה חד מן עשרא בתלת סאין קמחא דשעריי דהינון מיכלא דבעירי לא יריק עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארום מנחת קנאיתא היא מנחת דוכרנא מדכרת חובין: (טז) ויקרב יתה כהנא ויקימינה קדם יי: (יז) ויסב כהנא מיין קדישין מן כיורא בנטלא ויתנינון במאן דחסף מטול דאיהי אשקיית לגיורא חמר בסים במאנין יקירין ומן עפרא די יהי בשיפולי משכנא מטול דסוף כל בישרא לעפרא יסב כהנא ויתן למיא: (יח) ויוקים כהנא ית איתתא קדם יי ויאסור על חרצא אשלא מעילוי חדיידא מטול דאיהי אסרת חרצהא בצלצולין ויפרע

ירושלמי

ית רישא דאיתתא מטול דאיהי קלעת שער רישא ויתן על ידהא ית מנחת דוכרנא מנחת קנאיתי היא ובידא דכהנא יהון מיא מרירייא בדוקיא: (יט) ויומי יתה כהנא בשבועת שמא רבא ויקירא ויימר כהנא לאיתתא אין לא סטית לאסתאבא בתשמיש דערים בר מן רשותא דבעליך תהוי זכאה מפיא מרירייא בדוקיא האלין:

[(יט) דהדכי מן מיא בדוקיא לבדק האלין:]

(כ) ואנת ארום סטית בר מן רשותא דבעליך וארום אסתאבת בתשמיש דערים ויהב גבר ביך ית תשמישיה בר מן רשותא דבעליך: (כא) ויומי כהנא ית אתתא בקיום זנותא ויימר כהנא לאתתא יתן יי יתיך ללוט ולממומי בנו

°צ"ל אין לא שכיב גבר יתיך ואין וכו' עין רמב"ן

בעל הטורים

בני עלי. הוי כאלו שכבום: (יז) ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן בירושלמי למה מים ועפר מים ממקום שבאת (פי' דרך מעבר השמן) עפר. למקום שהולכת. וכתב שהיא עתידה ליתן דין וחשבון. בקרקע ב' במסורה הכא ואידך (עמוס ט') ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים פי' ואם יסתר מנגד עיני שנסתרה ונעלם מעיני אישה. בקרקע הים יבדוק אותה על ידי קרקע וים דהיינו מים ועפר. בקרקע המשכן עי"ן מידלי (י"ל שהוא ל' גבהות עי' זבחים ד' כ"ד וכ"ל שנושא ומגביה עיניו לומר ממי יצא הערת) מפני כי עין כוסף שמרה נפש לאמר לא תשורני עין (איוב כ"ד): (יח) המאררים עולה שני פעמים רמ"ח לומר שבודקין רמ"ח איברי' של איש ושל אשה

יונתן

וכו' קמחא דשערי מיכלא דבעירי פי' השעורים שהביאה מנחה הם מאכל בהמה עשירית האיפה מדה כנגד מדה שחטאה במעשר וק"ל: (יז) מטול דאשקייה יין מחוק במאנין יקירין הכל כדפירש"י. ומן עפרא וכו' מטול דסוף בישרא לעפרא כאן נותן טעם על לקיחת עפר וכן בגמרא הנ"ל טעם אחר אמר רבא מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה זכתה יצא ממנה בן כאברהם אבינו שנאמר בו ואנכי עפר ואפר לא זכתה תחזיר לעפר: (יח) ויאסור על חרצא אשלא פי' שיקשר על מתניה חבל. מעלו. חדייהא פי' על גבי הדדים. מטול דאיהו אסרם חרצהא בצלצולין פי' בשביל שהיא חגרה לו בצלצול חגורה קטנה וקצרה וכל זה בגמרא דסוטה הנ"ל ע"ש: (כא) בקיום זנותא

רמב"ן

היא משלם אבל הוא יקריב מנחה לשם שיקנא את קנאתו וינקום את נקמתו ממנה. וטעם השעורים שתהיה שערת חמת י"י חמה יוצאה ושער מתחולל על ראש הרשעי' יחול וכענין צליל שעורי' האמור בגדעון שמתרו אותו לגער ומהומה רבה וכן בכלי חרש סימן שתשבר ככלי יוצר וכן העפר כי עפר היא ואל עפר תשוב שם. וטעם הוא על הקמח ויש לו סוד כי למטה בהיותו ביד האשה אמר היא ועתה הזכיר הזכרון תחלה ואמר כי הוא מזכרת עון: (יח) וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים. אמרו המפרשים כי הכתוב קורא אותם על שם סופם שתהיה בהם מארה כי ימר השם לה מאד ויאררו אותה ורבותינו כך אמרו בספרי נקראו מרים על שם סופם שמאררים את הגוף ומעוררין את העון אבל בגמרא אמרו שהכהן נותן במים דבר מר והוא לעיכר אותה ואם כן כשאמר ובאו בה המים המאררים למרים היה ראוי שיאמר ובאו בה המים המרים למאררי' ובספרי עוד ומשה אל מי המרים מגיד שהכתוב עושה את המים מרים. והנכון בעיני כפשוטו כי האשה כשתותה את המים ימתקו לה כשאר המים ואחרי כן כבואם בקרבה אם נטמאה יעוררו אותה ותרגיש מיד מרירות בפיה ובקרבה וזהו שאמר והשקה את האשה והיתה אם נטמאה ותמעול מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים כי אחרי השתיה כבואם בבטנה מיד ישובו למרים בפיה ובקרבה כמנהג הדברים שמקיאים שימררו השותים אותם מאד ואחרי כן תצבה בטנה ותפול ירכה ונקראו המאררים בעבור האלות הנזכר' בהם שמקללים אותה. ואמרו המפרשים כי אלת מי כמו מים המרים ובא סמוך במקום מוכרת כמו שבאו הסכו מים ברכים ור"א אמר כי מי סמוך ומלת המרים אחר השם ואם כן סודו ידוע ואינו נכון לי בעבור שאמר ובאו בה המים המאררים למרים: (יט) וטעם אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה. שני התנאים האל' אחד הם יאמר אם לא שכב איש אותך שלא שטית טומא' תחת אישך הנקי כי בעלה שכב אותה ואיש הוא ויתכן שיהיה איש אשר הידיעה יאמר אם לא שכב האיש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך כלל כי ישביענה על האיש השוא אשר קנא עליו בפירוש ועל האחרים בכלל וכן אמרו אמן מאיש זה ואמן מאיש אחר: (כ) וטעם ואת כי שטית. מחובר עם יתן ה' אותך יאמר ואת כאשר שטית טומאה תחת אישך וכאשר נטמאת ויתן בך איש את שכבתו מבלעדי אישך יתן י"י אותך לאלה ולשבועה אבל בעבור אריכות התנאים חזר לאמר פעם אחרת והשביע הכהן את האשה ונפרש שהיא שבועת האלה ור"א פירש כי והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש ואיננו נכון כי בשם לא ישביע בלשון אם והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה שהוא פלא וגם קבוע שיעשה בישראל

אבן עזרא

אמרו רבותינו היא עשתה מעשה [ע]בהמה תביא מאכל בהמה ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון לטוב. וזאת המנח' מזכרת עון אם היה שם על כן היא גרוע להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה: (טז) והקריב אתה. המנחה: והעמידה לפני יי'. לפני המזבח: (יז) מים קדשים. מהכיור [ט]או כאשר נקדשו: בקרקע. [פ]ידוע תחת [צ]הקרקע: (יח) ופרע את ראש האשה. יגלה ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה [ק]מכוסה: מי המרים. לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים [ר]תאר השם אם כן סודו [ש]ידוע גם יתכן שנקראו על שם סופה כמו ובגדי ערומים [ת]תפשוט והעד ובאו בה המים המאררים למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים: ומלת המאררים. מהבנין הכבד כמו אשר אררה [א]יי': (יט) וטעם והשביע. שתענה האשה אמן [ב]אמן: אם לא שכב איש אתך. הטעם איש אחר [בב]בחזק': ואם לא שטית. בדלנך ודקדוק שטית סטית [ג]טומאה כמו לא תבנה אתכן [ד]גזית: הנקי. תהיה נקייה כמו ומת [ה]זכר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש: (כא) ירך ובטן. שכנים: צבה. כמו נפוחה ואין ריע לו סורץ

פירוש על אבן עזרא

[ע](סוטה דף י"ד ע"א). [פ]ר"ל עפר ידוע מדכתיב העפר בה"א הידיעה. [צ]כדתנן (שם ע"ו) נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש שם וטבעת היתה קבועה בה כשהוא מגביה נוטל עפר מתחתיה וכו'. [ק]כי פרע ענינו גלוי וגם גידל שער. [ר]ובא סמוך במקום מוכרת והטעם מים שהם מרים. [ש]רומז למ"ש אבות דשמואל צריך שיתן מר לתוך המים. מ"ע דל"ק מי המרים שמרים כבר (שם דף כ' ע"א). [ת](איוב כ"ב ו') שאם הם ערומים מאי תפשיט אלא ע"ש סופם. [א](בראשית ה' כט'). [ב]לקיום השבועה [בב]שאמר זה לפי שאמר ואם לא שטית טומאה תחת אישך שהוא ברצונה וכן מורה מלה שטית שהיא מעשה מדרך הישרה. [ג]ר"ל נטיית טומאה כי תרגום ויט אליה (שם לח' ט"ו) וסטא לותה. [ד](שמות כ' כ"ב) טעמו בבנין גזית: [ה](דברים ל"ב כ'.) ישעיה

ספורנו

התגלה ונקריב ככתוב בפרשה: (יט) והשביע. שאומר לה שתקבל עליה שבועת האלה בתנאי זה: אם לא שכב. עתה: ואם לא שטית טומאה. פעמים אחרות: הנקי. מפני שכבר נאמר כי לא ינקה ה' את אשר ישא שמו לשוא באופן שאף על פי שישבע האדם על אמת בשבועת האלה הנה אם יהיה הדבר בלתי צריך כמו הנשבע על הידוע לא ינקה הנשבע מן האלה הנה את שגרמת להיות הדבר ספק אצלנו ולחייב עצמך בשבועה זו היה ראוי שגם שתשבעי על האמת לא תנקי מ"מ קבלי את האלות על זה התנאי שתנקי מהם אם לא שטית: (כ) ואת. ג"כ קבלי עליך: כי שטית תחת אישך וכי נטמאת. שתחול האלה בסבת מה שסטית ונטמאת ולא בסבה האחרת. ובהיות הסבה קרה ובלתי אמתית לא יהיה שום חלות לדברי האלה: אמן

פירוש רשב"ם

הסתירה באונס פטורה: (יז) במים קדשים. מי כיור: (כא) לאלה ולשבועה. כשמשביע אדם את חבירו יאמר הנני משביעך על זה הדבר שאם תכזב בי תהיה מקולל כאשה פלונית שצבתה בטנה ונפלה ירכה: ונורע

בִּטְנֵךְ צָבָה: כב וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן | אָמֵן: כג וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים: כד וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים: כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ: כו וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם: כז וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ: כח וְאִם־לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע: כט זֹאת תּוֹרַת הַקְּנָאֹת אֲשֶׁר תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת אִישָׁהּ וְנִטְמָאָה: ל אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר תַּעֲבֹר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהֶעֱמִיד אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה לָהּ הַכֹּהֵן אֵת כָּל־הַתּוֹרָה הַזֹּאת: לא וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֺן וְהָאִשָּׁה הַהִוא תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָהּ: פ

ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָה:

אונקלוס

עמיך בדיהב יי ית ירכיך מסיא וית מעיכי נפיחין: כב ויעלון מיא מלטטיא האלין במעיכי לאפהא מעין ולאמסאה ירכא ותימר אתתא אמן אמן: כג ויכתוב ית לוטיא האלין כהנא בספרא וימחוק למיא מריריא: כד וישקי ית אתתא ית מיא מריריא מלטטיא ויעלון בה מיא מלטטיא למרירו: כה ויסב כהנא מידא דאתתא ית מנחת קנאתא וירים ית מנחתא קדם יי ויקרב יתה למדבחא: כו ויקמוץ כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסק למדבחא ובתר כן ישקי ית אתתא ית מיא: כז וישקנה ית מיא ותהי אם אסתאבת ושקרת שקר בבעלה ויעלון בה מיא מלטטיא למרירו ויפחון מעהא ותתמסי ירכה ותהי אתתא ללוט בגו עמה: כח ואם לא אסתאבת אתתא ודכיאה היא ותפוק זכאה ותעדי עדוי: כט דא אוריתא דקנאתא די תסטי אתתא בר מבעלה ותסתאב: ל או גבר די תעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתה ויקים ית אתתא קדם יי ויעבד לה כהנא ית כל אוריתא הדא: לא ויהי זכאה גברא מחובא ואתתא ההיא תקבל ית חובה: א ומליל יי עם משה למימר: ב מלל עם בני ישראל ותימר להון גבר או אתתא ארי

מסרה צבה, ל' כתיב ה'. כב במעיך, ל' והב' בגמי'. לצבות, ל' ומלא. ולנפל, ו' חסר בלי'. אמן בין אמן לאמן פסק ליה לדרשת חז"ל. אמן ב' חנרך עזרא. כג האלת, חסר. ומחה, ד'. כד והשקה חד מפיק וב' רפין דין מנהון. למרים, ב' בענין כה הקנאת, ב' וחסר. אל המזבח, ט'. כו המזבחה, ל"ג. כז והשקה, ל' מפיק ה. (כ"ל לית דכוותי' מפיק ה' כי כל חבירית רפין). תמעל, וחסר. ולנפשה, ל'. כח ועהרה, ל' וחסר. הוא, ו"ו וחירק. ונקתה, ל' ול' ונקתה לארץ. ונזרעה, ל' והרים בק"מ. כט תורת, מלא. הקנאת, ב' וחסר. תשטה, ב'. ל תעבר, חסר. לא ונקה, ג'. והאשה, ה'. ההוא, ו"ו וחירק. תשא, כ"ה. עונה, ב'. ו ב דבר וכו' י"ג. אלהם חסר י'. יפלא, ב' ס' בלי'. לנדר, חסר. נזיר, מלא להזיר מלא. ל'.

ת"א ובאו המים סוטה ט כז כח. לצבות בטן סוטה כח. ואמרה האשה אמן שם יח ים כו קידושין כה שבועות כט לו. וכתב את האלה ברכות מו סוטה יז בספר סוטה יח. ומחה ערובין יג סוטה כ. והשקה את נדרים מג סוטה יט. ובאו בה סוטה כז כח. ולקח הכהן מגילה כ כח קדושין לו. והניף סוטה יט קדושין שם זבחים קיט. והקריב אתה אל המזבח מנחות ס. ואחר ישקה סוטה יט. וצבתה בטנה סוטה כ כה כו. ונקתה ונזרעה ברכות לא סוטה כ כה כו. זאת תורת סוטה יח כריתות ח. ועשה לה הכהן את כל מגילה כ סוטה ז יז יח כ. ונקה האיש יבמות נח סוטה כח מז קדושין כז שבועות ה. דבר אל בני ישראל נזיר פא מנחות עג. כי יפלא חגיגה י נדרים ג ע נזיר סב נדה מו. לנדור נדר נדרים ג נזיר ד. נזיר להזיר נדרים ג ה ט נזיר ה. לה' נזיר ד.

רש"י

(כב) [לצבות בטן. כמו להצבות בטן זהו שמוש פתח שבלמ"ד נקודה בו וכן (שמות יג) לנחותם הדרך (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבים את הבטן ומפילים הירך]: לצבות בטן ולנפל ירך. בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן. קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה: (כד) והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבאו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מנין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה. בכולה. אם כן מה תלמוד לומר בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחלה לפיכך התחיל מהם הפורענות: למרים. להיות לה רעים ומרים: (כה) והניף. מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אתה. זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: (כו) אזכרתה. הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: (כז) והשקה את המים. לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני (סוטה כ): וצבתה בטנה וגו'. אף על פי שבקללה ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיתה האשה לאלה. כתי. שיהיו הכל אלין בה: בקרב עמה. הפרש יש בין אדם המתנוול במקום שניכר לאדם המתנוול במקום שאינו ניכר: (כח) ואם לא נטמאה האשה. בסתירה זו: וטהרה היא. ממקום אחר: ונקתה. ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרע' זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורי' יולדת לבנים (סוטה כו): (ל) או איש. כמו (שמות כא) או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: (לא) ונקה האיש מעון. אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש. דבר אחר משהשקנה תהא אצלו בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה (ספרי): (ב) כי יפלא. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי

בגו בני עמיך בדיתן יי ית ירכונך מתמסיין וית כריסך מנפחא: (כב) ויעלון מיא בדוקיא האלין במעייכי למנפחא כריסן ולמסיא ירכינין ותענה איתתא ותימר אמן אין איסתאבית כד מארסא אמן אין אסתאבית כד נסיבתא:

[(כב) ותימר אתתא אמן דלא אסתאבית אמן אין אנא עתידה למסתאבא:]

(כג) ויכתוב ית לווטיא האלין כהנא על מגילתא וימחוק למיא בדוקיא: (כד) וישקי ית אתתא ית מיא מרירתא בדוקיא ויעלון בה מיא בדוקיא ללוט: (כה) ויסב כהנא מידא דאתתא ית מנחתא דקנאתא וירים ית מנחתא קדם יי ויקרב יתה על גבי מדבחא: (כו) ויקמוץ כהנא מן מנחתא ית צריר אדכרתה ויסיק למדבחא ומבתר כן ישקי ית אתתא ית מיא: (כז) וישקינה ית מיא ויהי אן אסתאבת בתשמיש דערים ושקרת שקר בבעלה ויעלון בה מיא

בדוקיא ללוט ותנפח כריסה ותתמסי ירכה ותהי אתתא ללוטא בגו בני עמא ברם לגיורא בדקין מיא בדוקיא האינון קבל אתרא דהוא תמן: (כח) ואין לא אסתאבת אתתא בתשמיש דערים ודכיתא היא ותפוק זכיא °וזיהא נהיר ותשכח רחמין קדם בעלה ותתעבר בבר דכר: (כט) דא אחוית אורייתא קנאתא דתסטי אתתא בר מן רשותא דבעלה ותסתאב בתשמיש דערים: (ל) או גבר דיתעבר עלוי רוח קנאיתא ויקני ית אתתיה ויקים ית אתתא קדם יי ויעביד לה כהנא ית כל אורייתא הדא: (לא) ואין זכאי גברא מחובין אתתא ההיא תקבל ית חובאה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר או אתתא ארום יפרשון מן חמרא ויפריש מי חמרא או על שום מדעם יהור נדר נזירו למפרש לשמא דיי:

°צ"ל וזיוה

מן

בעל הטורים

אשה לכך כתיב מנחת קנאות הוא וקרינן היא: (כב) אמן אמן. פסיק בין שני אמני' לומר אמן אלים זה אמן אחים אחר: (כג) ומחה ד' הכא ואידך (בפ' מסעי) ומחה על כחף ים כנרת (ישעיה כה) ומחה יי"י אלהים דמעה מעל כל פנים (פ' כלבים) ומחה ה' את שמו ומחה את מי המרים היינו מים חיים שנאמר (מקדם לעין) ומחה על כחף ים כנרת מה הפסם מים חיים דכתיב מקדם לעין אף הכא מים חיים אם נטמאת ומח' ה' את שמו ואם נמצאת טהורה ומחה ה' אלהים דמעה אם היתה עקרה נפקדה ואם היתה יולדת בצער יולדת בריוח: (כד) והשקה ג' במסרה הכא ואידך (יואל ד') והשקה את נחל השטים. ואד יעלה מן הארץ והשקה. והשקה הכהן כותן עפר במים ומשקה אותה וזהו ואיד יעלה מן הארץ והשקה למה בשביל שעשתה מעשה שטים שנאמר חהו והשקה את נחל השטים: (כח) ונזרעה וסמיך זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא יהיו לה בנים לדיקים בעלי תורה: (לא) ונקה האיש מעון ונקה ג' סגין על ה"א לומר לך שנקה ממשה עומת ואלו הן עון אשת איש עון פנויה עון שלא בא עליה עון בניו עון בנותיו (ר"ל אם הוא נקי מאלו ה' עונות אז בודקין אותה המים עי' סוטה ד' מ"ז): (תשא) את עונה ג' במסרה הכא ואידך בנדרים ונשא את עונה דאיתא בסוטה שלא ידאג הבעל לומר גרמתי לה מיתה אלא היא תשא את עינה ודוקא הכא אבל בנדרים שהי' יכול להפר ולא הפר לה בעלה היא ישא את עונה: (ג) יפלא ג' בספר הכא ואידך בערכין (בפ' בחקותי) דילפינן נדרים מערכין מה התם כערכך הכהן כן יהיה אף בנדרים יוכל חלוי בחכם אם נראה לו

יונתן

זיכותמא פי' בשבועות בשע של מיתה ולשון כוס נמלא בויקרא רבה פ' אחרי מות פ"ט למלך שמשיא בתו וכו' ואירע בשושבינות דבר של זימון וכו': (כב) כד מארסא. כד מנסבא כן הוא בסוטה משום שלימה והוא דעת ת"ק על מה כיא סומכת אמן אמן שלא שטיתי נשואה ושלא שטיתי ארוסה והירושלמי כאן סבר כדפי' ר"מ דפליג את"ק וסבר אמן שלא נטמאתי אמן שלא אטמא ורש"י סבר כדעו' אחרים: (כו) ית צריר אדכרת' עיין בשמיני בפסוק ואת כל לבונתה: (כז) לגיורא בודקין מים מיגום לנואף ג"כ בודקין המים המרים במקום אשר הוא שם כדאיתא בתנחומא פ' זו ודייק מדכתיב ובאו: (כח) ותיפוק זכיא מיזה יש גורסים כוויא ופי' לשון גמרא דמדרים בנות ישראל באוה הן אלא שעניות מנוולתן ויותר נראה לגרוס בזיווה מנהר פירוש שתלא בזיו שלה בפני' מאירות וכו' וק"ל. ומתעבר בבר דכר כדפירש"י כן הוא בפרק ארוסה וכושף אם היתה יולדת נקבות יולדת זכרים: (ב) על שום מדעם פי' שנדר על שום דבר מה

רמב"ן

בישראל בהיותם רובם עושים רלונו של מקום כי חפץ למען לדקו ליסר הנשים שלא תעשינה *כזאת יתר הגוים ולנק' ישראל מן הממזרות שיהיו ראויים להשרות שכינה בתוכם ולפיכך פסק הענין הזה ונשעה שנתקלקלו בעבירות כמו שאמרו משרבו הנואפים פסקו מי סוטה שנא' לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשו' יזבחו ועם לא יבין ילבט והין הכתוב אומר שתהיינה הנשים הנואפות פטורות מן העון בעבור שבעליהן נואפים רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שהוא כעשה להם לכבודם ולהיותם עם קדוש והם לא יבינו בכובד הזאת ולא יתפלו בה וזהו שאמר ועם לא יבין ילבט כלומר ילכד בסכלותו וכן והויל ששפתי' ילבט תרגום במתרגם הירושלמי וסכלא בשפוותיה מתאחד וזה טעם מה שאמרו ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון מים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו והנקיון הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה ויש מפרשים שאם בעל הבעל שום בעילה אסורה כל ימיו. אין המים בודקין אותה והעולה מן

*(נ"ל) זאת כיתר

ההלכה

אבן עזרא

חוץ מהפרשה הזאת: (כג) ולנפיל. נפת"ח הלמ"ד להורות על חסרון ה"א ההבנין וכן להשמיד: אמן. פעמים חזוק: (כג) וטעם בספר. שהיה לנס ספר ידוע באלות: (כו) אזכרתה. מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה: (כז) ותמעל מעל. כאשר פירשתי דבר ונכוסה: (כח) ונזרעה זרע. שיתן לה השם זרע בשכר סקלון שאירע לה: (לא) תשא את עונה. אם נטמאה. וטעם ונקה האיש מעון. כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון יש אומרים שטעם הסמוך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האש' שהיא הפך המועלת כי רובי העבירו' בנתם היין והאשה שלא תתקן שער ראשה איננה מבקשת לסבעל: (ב) יפלא. יפרים או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכים אחר תאותם: נדר נזיר. פי' נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם וינזרו °מנזרתו שירחק מתאוות ועשה זה לעבודת השם כי היין משחית °הדעת יעבודת השם ובפרשת כי תלא מחנה °להתנו לך סוד: (ג) וטעם מיין ושכר. אם נדר להיותו נזיר וקדוש מיין ושכר יזיר על דעת המעתיקים ששכר גדול °מהתירוש והאחרים אמרו שכר ממש כל דבר שישתכר האדם ממנו. לשוש נדר שירחק מן היין כלל ובאשת °מנוח פי' כל טומאה כל אשר

פירוש על אבן עזרא

א(ישעיה כ"ג י') חסת להשמיד. ב(ויקרא ה' ע"ז). ג(ויקרא ה' ע"ז). חכי מעל מגזרת מעיל. ט ר"ל וינזרו מקדשי ב"י (שם כ"ב ב'). יר"ל להזיר לה' כמו שבת לה' ופי' לשם ד'. כר"ל מבלבל המוח שהוא שורש החושים וכוחת הגוף והנפש לא יכליח למלאכת השם. לשם פי' ונשמרת מכל דבר רע (דברים כ"ג י') רע לנפש ולגוף וכו'. מוכן ת"א ויב"ע וירושלמי חמר חדש ועתיק. כי אינו אסור אלא ביין. לא בשאר המשכרין אבל יין ושכר אל תשת (ויקרא י' ט') מתורגם חמר ומרוי כדעת ר"א שהלכה כמותו (כריתות דף י"ג ע"ב) דאמר שכר לרביה שאר המשכרין. נר"ל מה שמספרה לבעלה שאמר לה המלאך ואל תאכלי כל טומאה. פי' המלאך אמר למנוח מכל אשר ילא מגפן לא תאכל (שופטים יג ו') וטעם כל טומאה

ספורנו

(כב) אמן אמן. אני מקבלת ב' התנאים שאמרת שאם לא שטיתי אנקה ושאם שטיתי תחול האלה: (כח) ונקתה. מעונש השבועה שנגרמה אע"פ שנאמר כי לא ינקה הנה בזה הענין רלה האל יתי' שתנקה האשה כי הוא ידע ילרנו: (כט) זאת תורת הקנאות. הקנאה שנעשית כדין והקנאה הנעשית שלא כדין וזה באר באמרו אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה וזו היא קנאה כדין והוסיף ואמר או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וזה בלי סבה ראויה לכך: (ל) וקנא את אשתו. יתרה בה שלא תסתתר מכל מקום: ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת. ולא יחוש למחיקת המגלה: (לא) ונקה האיש מעון. אף על פי שחשד בכשרה כי היא גרמה לו שעברה על התראתו וגרמה רגלים לדבר כאמרם ז"ל (שבת פרק במה האשה) לא קבל דוד לשון הרע דברים הנכרים חזא ביה במפיבושת: והאשה ההיא תשא את עונה. שאם נטמאה תמות ואם לא נטמאת תתבזה לעין כל על שהעיזה פניה לעבור על התראת בעלה ונסתרה: (ב) כי יפלא. יפרים עלמו מן הבלי ותענוגות בני האדם: לנדור נדר נזיר. להיות נזיר ופרוש מן התענוגים המורגלים: להזיר לה'. להפרים עלמו מכל אלה למען יהיה כלו לה' להתעסק בתורתו וללכת בדרכיו ולדבקה בו: מיין

פירוש רשב"ם

(כח) ונזרעה זרע. תתעבר: (לא) ונקה האיש מעון. אע"פ שגרם לה פורענות זו על ידי קנוי שקינא בה. ולי נראה ונקה האיש מעון שלא סבל אשתו להיות מזנה תחתיו ואילו שתק לא היה מנוקה מעון שהיא אסורה לו. אלא היא תשא את עונה שהרי זינתה. ולפיכך קבלה פורענותה:

משרת

ג מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל: ד כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא יֹאכֵל: ה כָּל־יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא־יַעֲבֹר עַל־רֹאשׁוֹ עַד־מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר־יַזִּיר לַיהוָה קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ: ו כָּל־יְמֵי הַזִּירוֹ לַיהוָה עַל־נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא: ז לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאַחֹתוֹ לֹא־יִטַּמָּא לָהֶם בְּמֹתָם כִּי נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל־רֹאשׁוֹ: ח כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ קָדֹשׁ הוּא לַיהוָה: ט וְכִי־יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפֶתַע פִּתְאֹם וְטִמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלְּחֶנּוּ: י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבִא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: יא וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל־הַנָּפֶשׁ וְקִדַּשׁ אֶת־רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: יב וְהִזִּיר לַיהוָה אֶת־יְמֵי נִזְרוֹ וְהֵבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם וְהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ כִּי טָמֵא נִזְרוֹ: יג וְזֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: יד וְהִקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה לְחַטָּאת וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים: טו וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת

ארי יפרש למדר נדר נזירו למזר קדם יי: ג מחמר חדת ועתיק יזר חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק לא ישתי וכל מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבשין לא ייכול: ד כל יומי נזרה מכל דיתעבד מגפנא דחמרא מפורצנין ועד עצורין לא ייכול: ה כל יומי נדר נזרה מספר לא יעבר על רישה עד משלם יומיא דינזר קדם יי קדיש יהי מרבי פרוע שער רישה: ו כל יומין דינזר קדם יי על נפשא דמתא לא יעול: ז לאבוהי ולאמה לאחוהי ולאחתה לא יסתאב להון במותהון ארי כלילא דאלהה על רישה: ח כל יומי נזרה קדיש הוא קדם יי: ט וארי ימות מתא עלוהי בתכף שלו ויסאב ריש נזרה ויגלח רישה ביומא דדכותה ביומא שביעאה יגלחנה: י וביומא תמינאה ייתי תרין שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא: יא ויעבד כהנא חד לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי מדחב על מיתא ויקדש ית רישה ביומא ההוא: יב ויזר קדם יי ית יומי נזרה וייתי אמר בר שתה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזרה: יג ודא אוריתא דנזירא ביום משלם יומי נזריה ייתי יתה לתרע משכן זמנא: יד ויקרב ית קרבנה קדם יי אמר בר שתה שלים חד לעלתא ואמרתא חדא בת שתה שלמתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשיא: טו וסל פטיר סלתא גריצן

דפילן

מסרה ג יזיר, מלא. חמץ, כל ליחנה חסר. לא, מ"ו פסיק ג' לא. תשרת, ל'. וענבים, ל'. לחים, ל'. ויבשים, מ"י אחר הב'. ד מחרצנים, ל'. זג. ל' וקמץ. יאכל, י"ג. ה יעבר, כולם חסר. מלאת, מ"ו ומלא א. הימים, ב' חסר. יזיר, מלא. קדש, י"ג חסר. גדל, ל'. ו הזירו, ל' ומלא. יבא, חסר. ז ולאחתו, ל' וחד הא' בח"ש חסר. במתם, כולם חסר. ח קדש, י"ב חסר. ט וכי ימות, ב'. פתאם, חסר. י יבא, ה' חסר. הכהן, הקדמאה בה"א ולא בחלף של אל. יא חטא, ל'. וקדש, ל'. יב והזיר, מ"ל. הראשונים, כ"ע. טמא, כן נקיד מגזרת פעל. יג וזאת, י"ז כ"פ. אין כאן פסקא. יביא, י"ב ה' מנהון חסר ודין מת"ל. אהל, מ"ו. יד והקריב, מלא. וכבשה, ב'. טו מצות, מלא מלא, ל' חסר.

ת"א מיין ושכר יזיר נזיר ג לד מד כריתות יג. לא ישתה נדרים נ. משרת פסחים מג מד נזיר לה לג לח. וענבים לחים ויבשים נזיר לח. לא יאכל נדרים ג. כל ימי נזרו נזיר יד. מכל אשר יעשה פסחים מה נזיר ג ד פ לד לז לח. מחרצנים ועד זג פסחים כג נזיר לד לה. כל ימי נדר נזיר יד. נזרו פסחים כג. תער לא יעבר יבמות ה נזיר לט מ מא מד ה. עד מלאת הימים נזיר ו ט. קדש יהיה תענית יא יז מ"ק יח סנהדרין כב נזיר ג ה ו לט קדושין כו. גדל פרע פסחים כ ל מ"ק ח סנהדרין כב. כל ימי הזירו נזיר יד מח. לא יבא נזיר מב. לאביו ולאמו ולאחיו נזיר מח מט מח סנהדרין לה. לא יטמא נזיר מב. לא יטמא במותם נזיר מג מח. וכי ימות מת עליו פסחים פ פח נזיר סג זבחים כב כריתות ט. וטמא ראש נזרו נזיר טז יח מד. ביום השביעי יגלחנו נזיר מד. וביום השמיני שם דף מה. וכפר עליו תענית יא נדרים י נזיר יח יט כב קמא לא. וקדש את נזיר יח כריתות ט. והזיר לה' נדה יח. את ימי נזרו שם יט. והימים שם ג מד נדה סח. כי טמא נזרו נזיר יט. וזאת תורת נזיר ו. והקריב את קרבנו לה' זבחים פה.

בלולת

רש"י

ניאוף (סוטה ב): נדר נזיר. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לה'. להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: (ג) מיין ושכר. כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת. לשון נשרה במים וכל משקה ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסממנים כזיר שסרה שהו ביין: (ד) חרצנים. (נזיר לד) הם הגרעינין: זג. הם קליפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג: (ה) קדש יהיה. (ספרי) השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו: פרע. נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע גדול של שער וכן (ויקרא כא) את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות מל' יום: (ח) כל ימי נזרו קדש הוא. זו קדושת הגוף מלהטמא למתים: (ט) פתע. זה אונס: פתאם. זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו. באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי ת"ל ביום השביעי אי שביעי יכול אפילו לא הזה ת"ל ביום טהרתו: (י) וביום השמיני יביא שתי תרים. להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבין וקבע זמן למקריבין מה קרבין הכתוב שמיני ותשמיני והלאה אף מקריבין שמיני ותשמיני והלאה: (יא) מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת רבי אלעזר הקפר אומר שציער

עצמו

ירושלמי

(ג) מן חמר חדת ועתיק יפרש חלא דחמר חדת וחלא דחמר עתיק לא ישתי וכל שיקייני דאיתרו ביה ענבי לא ישתי וענבין רטיבין וצמיקין לא ייכול:

(ג) מחמר חדת ועתיק יתנזר חמע דחמר חדת וחמע דחמר עתיק לא ישתי וכל שוג דענבין לא ישתי:

(ד) כל יומי נזריה מכל דמתעבד מגופנא דחמרא מגופנין מקלופין ועד זגין וואין דענבא לא ייכול: (ה) כל יומי נדר נזריה גלב לא יעבר על רישיה עד זמן משלם יומיא דיפרש לשמא דיי קדיש יהי מרבה פרוע שער רישיה: (ו) כל יומין דיפריש לשמא דיי על בר נש דמית לא יועיל: (ז) לאבוי ולאמיה לאחוי ולאחתיה לא יסתאב להון במותהון ארום כלילא דאלהיה על רישיה: (ח) כל

יונתן בן עזיאל

יומי נזריה קדיש הוא קדם יי: (ט) וארום ימות מיתא עלוי בתכוף שלו ויסאב ריש נזריה ויגלח רישיה ביום דכותיה ביומא שביעאה יגלחיניה: (י) וביומא תמינאה ייתי תרין שפנינן או תרין גוזלין בני יונן לות כהנא לתרע משכן זימנא: (יא) ויעבד כהנא חד חטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוי מאן דחב על דאסתאב למיתא ויקדש ית רישיה ביומא ההוא: (יב) ויפרש קדם יי ית יומי נזריה וייתי אמר בר שתיה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארום אסתאב נזריה: (יג) ודא אחויית אורייתא נזרא ביום מישלם יומי אפרשותיה ימטי ית גרמיה לתרע משכן זימנא: (יד) ויקריב ית קורבניה קדם יי אימר בר שתיה שלים חד לעלתא ואימרתא חדא ברת שתא שלימתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשיא: (טו) וסלא דפטירי סמידא גריצן במשח זיתא ועירובין

בעל הטורים

לו יסיר ולסם לסו לא יסיר: (ו) על נפש מת לא יבא לומר לך שלשה מטרה עליו שכינה מחמת נזרו שלא יטמאו שהוא דורש אל המתים. שלשים פעמים כתיב נדר ונזירות

יונתן

מה: (ג) דאיסרו ביה עיכבי וכן בפ"א משלוח מכבי' והיא לשון סריים בגמ' דתרס בה כותלא: (ד) מקלופין ועד זגים גוולין פי' מקלופין הן הקליפים גוולין הן הפנימיות כדליתא בנזיר פרק שלשה מינים המכלכים שלו הקליפים הזגין שלו הפנימיים וסבר ליה כר' יודא ואונקלוס סבר ליה כרבי יוסי דפליג על ר' יודא וע"ש ובמפרשי רש"י דכאן: (ט) בתכוף שלו פי' כרש"י וכן תרגום אונקלוס וכן הוא בגמ' דכריתות פרק ארבעה מחוסרי כפרה: (יא) מאן דחב על דאסתאב למיתה עיין ברש"י וכן

רש"י

עצמו מן היין: וקדש את ראשו. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו: (יב) והזיר לה' את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו כבתחלה. והימים הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: (יג) יביא אתו. יביא את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו (ויקרא כג) והשיאו אותם עון אשמה את עצמם כיוצא בו (דברי' לד) ויקבור אותו בגי הוא קבר את עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש הוצרכו להחזירן לכללן שיטעונו נסכים כדין עולה ושלמים: חלת מצות רקיקי מצות. (מנחות מו

רמב"ן

ההלכה שאפילו היו צריו ובוחמיו כולאי' ולא כהה בם לא היו בודקין והכלל הוא בו ובנוד ליסכלו: (יד) ומעם החטאת. פיקרב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו נתפרש ועל דרך הפשט כי האיש הזה חוטא נפשו במלאת הנזירות כי הוא עתה נזור מקדושתו ועבוד' השם ולואי הי' לו שיזיר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלהיו כענין שאמר ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים

אבן עזרא

אשר יצא מגפן היין: (ג) משרת. אין לו חבר והטי"ו לסמיכת לשון נקבה וטעמו כל דבר שימס עם ענבים. ויש אומרים משקה מבושל: (ד) מחרצנים. אין לו ריע וכן זג והמפרשי' אמרו חרצנים הלונים [ס]וזג פנימים ואחרים הפכו [ע]הפירים ויהיה פירוש מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה הנייהם: (ה) גדל פרע. הם הפעל מהכבד. והטעם גדל. [פ]יגדל: (ו) הזירו. הם הפועל מהכבד: על נפש מת. [צ]אחר לנפש או יחסר [ק]גוף: (ז) לאביו ולאמו. ואף כי לאחיו ולבתו ולאחרי' ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק דע כי כל בני אדם עבדי תאות העול' והמלך באמתי שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאות: (ט) בפתע פתאום. שניהם קרובים בטעם וכן אדמת [ר]עפר: וטמא. המת ימאתנו: ביום טהרתו. במי נדה כי הוא כמא מת: (יא) אחד לחטאת ואחד לעולה. והסוד שהוא שאמז"ל והכר [ש]עברה עבירה: על הנפש. הוא על נפש מת כמו והרע לנפש ואילו היה מספא [שש]על נפשו לא היה השם מלו' אותו שימזור לססאתו: (יב) והזיר לי' את ימי נזרו. כל הימים שנדר להיות נזיר ועתה ימל לספור אותם: כי טמא נזרו. כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה ולא יכרית שום דבר ויפסיק ביניהם: (יג) מלאת. הם הפועל מבעלי האל"ף [ת]על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי [א]קראת לנו: יביא אתו. יביא נפשו כמו וידעו [ב]הרועים אותם או יביא הכהן אותו בלוי בעל כרחו להקריב את קרבנו: (יד) כבש. זכר כמשפט כל עולה: וכבשה. נקבה כמשפט כל חטאת

פירוש על אבן עזרא

טואהם כדאמר ר' יצחק דבי רב אמי דברים האסורים לנזיר. (סוטה דף ע' ע"ב). [פ]אליבא דר"י (נזיר דף ל"ד ע"ב). [ע]כמ"ש רש"י ז"ל והוא אליבא דר' יוסי. [פ]מקור במקום עתיד. [צ]בל"א. (שאדטער קערפער) קר"ל לטועין שמלה נפש ל"ר. ומלה מת ל"ז. יש להשיב שטעמו נפש גוף מת. ובאמת כל גוף שילאה נפשו ממנו נקרא מת אפילו נקבה. [ר](דניאל יב' ב'). [ש]כלומר ולא יקשה עליך מאמר אחד לחטאת כי מה חטא זה אם מת עליו מת בפתע פתאום שיצטרך להביא על טומאתו אחד לחטאת כי ודאי חייבתו תורה במשפט כי מעשה עשה כי לא ימונה לצדיק כל און וכבר נעבר בקדושת' ונזירם' כי בשכר אותו עבירה באה לו עבירהזו שנטמא. [שש]כדעת ר"א על שאיעזר א"ע מן היין (נזיר דף יט) ע"כ הפי' כדעת ר"י בנזיר עמא הכתוב מדבר (נדרים י'). [ת]ר"ל מלאת שמנהו מלא מנחי ל"א. [א](שופטים ח' א') שמכהו קרא מנחי ל"א והוא ע"מ נל"ה. [ב](יחזקאל ל"ד ח'). כי

ספורנו

(ג) מיין ושכר יזיר. לא יענג עצמו בלום שממעט במלאכת שמים כדבריהם ז"ל ולא יצער גופו במכות פרושים כמנהג לנועים אבל יפרים עצמו מן היין שבזה הוא ממעט את התאוה ומכניע יצרו ולא יתים כמו בזה כלל: (ה) תער לא יעבור על ראשו. ובזה ישליך אחרי גוו כל מחשבת יופי ותקון שער: קדוש יהיה. נבדל מן התאות החמריות: (ו) על נפש מת לא יבא. לא יחלל עסקי קדושתו להתעסק בכבוד מתי' כמו הענין בכהן גדול וכאמרם ז"ל המגלי אין קברים בטבריא שלחתיך בגליבין. (במרדכי דמועד קטן בדיני אבלות הביא המאמר הזה בשם הירושלמי): (ח) קדוש הוא לה'. יזכה לאור באור החיים ולהיו' מוכן להבין ולהורו' כראוי לקדושי הדור ולזה נראה שכיון אלקנה באמרו אך יקים ה' את דברו כלומר אני מסכים להדירו בנזיר ואיני מבקש מהאל ית' ד"א בעד הילד זולתי שיקים את דברו שיהיה קדוש לה': (יג) יביא אותו. כבר באר ז"ל הוא יביא את עצמו. וזה כי אמנם כל הקרב אל מי שיכבד דבר בעצמו כאמר שהוא מובא אל המכבד בו על ידי נכבד ממנו כזה שאין מבוא מתיר עצמו ולזה נכתב במלורע בטמאתו ובטהרתו והובא אל הכהן ובקוטה והביא האיש את אשתו אל הכהן וכן בעבד והגישו אדוניו אל האלהים אמנם בנזיר אשר יתודע בו גלוח ובו יוסף לאיש אשר אין נכבד

פירוש רשב"ם

(ג) משרת ענבים. פירש מנחם ושרת את אחיו. והרי המ"ם כמו מ"ם של מרחם ושל משמר ושל משמן בשרו ירזה. ולא יתכן לשון שירות כי אם אצל עבודת בני אדם לאדוניהם. לכן אומר אני שמשרת מתוספי למד פעל הוא מגזרת שרה. כמו מקנת כסף מגזרת קנה. ופרשתו עם לא נמצא במקרא נמצא בלשון התלמוד. נזיר ששרה פתו ביין. ואם בלשון המקרא הרי מצינו בירמיה אם לא שריתיך לטוב. ופירשו כמו מישרא קיטרין שבדניאל. כלומר פתחתיך מן האזיקים כמעשה שהיה: ואמר שריתיך. כמו וזריתי פרש על פניכם. מגזרת זרה הלאה. אף כאן משרת ענבים כל מה שנבדל ונופל מן הענבים כאדם הנגבל וניתר מקשר הכבלים והזיקים שקשור בהם: (יג) יביא אתו. את עיקר קרבנו כמו שהולך ומפרש: מלבד

בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם: טז וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ: יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ: יח וְגִלַּח הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים: יט וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ: כ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן: כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ: פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: ס כד יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: ס כה יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: ס כו יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: ס כז וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם: ס

אונקלוס

דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח ומנחתהון ונסכיהון: טו ויקרב כהנא קדם יי ויעבד ית חטאתה וית עלתה: יז וית דכרא יעבד נכסת קודשיא קדם יי על סלא דפטיריא ויעבד כהנא ית מנחתה וית נסכה: יח ויגלח נזירא בתרע משכן זמנא ית ריש נזרה ויסב ית שער ריש נזרה ויתן על אשתא די תחות דודא דנכסת קודשיא: יט ויסב כהנא ית דרעא בשלא מן דוכרא וגריצתא פטירתא חדא מן סלא ואספוג פטיר חד ויתן על ידי נזירא בתר דגלח ית נזרה: כ וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי קודשא הוא לכהנא על חדיא דארמותא ועל שקא דאפרשותא ובתר כן ישתי נזירא חמרא: כא דא אוריתא דנזירא די ידר קרבנה קדם יי על נזרה בר מדתדבק ידה כפום נדרה די ידר כן יעבד על אוריתא דנזרה: כב ומליל יי עם משה למימר: כג מלל עם אהרן ועם בנוהי למימר כדין תברכון ית בני ישראל תימרון להון: כד °יברכנך יי ויטרנך: כה °ינהר יי שכנתה לותך וירחם יתך: כו °יסב יי אפה לותך וישוי לך שלם: כז וישוון ית ברכת שמי על בני ישראל

°ג' הפסוקים האלה אין בהם תרגום וכן נכון ע"פ ההלכה ברכת כהנים נקרא ולא מתרגם.

מסרה בלולת, כלה מ"וק יחסר תנין. ומשחים, כלה מ"ו. ונסכיהם, כולה מלא במ"א דכמביעי. טז והקריב, מלא. עלתו, כולה חסר ו' קדמאה. יז ואת, ה'. זבח, ו'. השלום מלא, את. ל'. ואת, ל'. יה מער ד'. יט בשלה, ל' הזרע, חסר וחלת, בס"ס תוי"ו בגעיא. אחר, כ"כ ולא אחרי והטעם פשטא. התגלחו, במרכא וה"הא' במאריך. כ אותם, פ"ל מלא בתורה. כא ידר, כל לי' חסר במ"א תסתדור ולא תשלם. כג אמור, ו' ג' חסר ג' מלא דין מנהון. כד יברכך, ד'. כה יאר, ל'. יהוה, פסק וכן דינו. ויחנך, ל' מלא יא"ק-וס"י ונון בדגש חזק והקוף בדגש קל לתמארת. כו על בני, ז'. אברכם, ל' והרים במ"ס.

ת"א ומנחתם ונסכיהם זבחים ח מנחות לח. והקריב הכהן זבחים מ. ואת האיל פסד מנחות מו תז לח. ועשה הכהן זבחים מ. ולקח הכהן זבחים כה חולין לם. וגלח הנזיר נזיר מה. ולקח את שער שם. ונתן אל האש שם תז מנחות נם. אשר תחת זבח השלמים מיר מה. על כפי הנזיר קדושין לו. אחר התגלחו נזיר מו. ואחר ישתה הנזיר יין שם. זאת תורת הנזיר שם כ מו. קרבנו לה' על נזרו תמורה י. כן יעשה מנחות יט כז. כה תברכו סוטה לח חולין מט. כל הפרשה עקרים פ' אחרון שם ענין ברכת כהנים ע"ד ציע עקידה שער נח. אמור להם סוטה לח. וישמרך פסחים קי. ישא ה' פניו אליך ברכות כ נדה ע ל"ה יח מגילה כה. ויחנך פסחים קו. ושמו את שמי על בני ישראל מגילה יח סוטה לח עקרים מב פ' כח. ואני אברכם חולין מט.

רש"י

(טז) עשר מכל מין: (יז) זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. (ספרי) יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן (ויקרא ג) ושחטו פתח אהל מועד: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) הזרוע בשלה. לאחר שנתבשלה: (כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראוים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה. לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו, לידון בדבר החדש להפרש' זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: (כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור כן יעשה מוסף על תורת נזרו. על תורת הנזיר מוסף ולא יחסר שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על ג' בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: אמור להם. כמו זכור שמור בלעז דישנ"ט: (כג) אמור להם. (ספרי) שיהיו כולם שומעים: אמור. (במדבר רבה) מלא לא תברכם בחפזון ובבהלות אלא בכוונה ובלב שלם: (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. (ספרי) יתן לך חן: (כו) ישא ה' פניו אליך. יכבוש כעסו: (כז) ושמו את שמי. (ספרי) יברכום בשם המפורש: ואני אברכם. לישראל ואסכים עם

וידי

עם

ספורנו

נכבד ממנו שיגיעהו אבל הוא יביא את ע'.ו.: (כד) יברכך. בעושר ונכסים שאם אין קמח אין תורה: וישמרך. מן הנזקים: (כה) יאר. יגלה עיניך באור פניו להביט נפלאות מתורתו ומעשיו אחר שתשיג צרכך בברכתו: (כו) ישא ה' פניו אליך. לחיי עולם כענין כי עמך מקור חיים וכו' וכאמרם (ברכות פרק היה קורא) צדיקים יושבים ומתענגים מזיו השכינה: וישם לך שלום. מנוחת שלום שהוא הנצחיות בלי תערובת עונש הכלוי לכל

שלם

תֵּירוּבִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח זֵיתָא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן: (טז) וִיקָרֵב כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיַעֲבֵד יַת חַטָּאתֵיהּ וְיַת עֲלָתֵיהּ: (יז) וְיַת דִּיכְרָא יַעֲבֵד נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ עַל סַלָּא דְפַטִּירַיָּא וְיַעֲבֵד כַּהֲנָא יַת מִנְחָתֵיהּ וְיַת נִסְכֵּיהּ: (יח) וִיגַלַּח נְזִירָא יַת רֵישׁ נִזְרֵיהּ לְבָרָא בָּתַר דִּנְכִיסוּ יַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסַּב יַת שְׂעַר רֵישׁ נִזְרֵיהּ וְיִתֵּן עַל אֶשָּׁתָא דִּתְחוֹת דּוּדָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: (יט) וְיִסַּב כַּהֲנָא יַת אֶדְרוֹעָא דְּמִבַשְּׁלָא שְׁלִימָא מִן דִּיכְרָא וּגְרִיצְתָא פַּטִּירְתָא חֲדָא מִן סַלָּא וְעָרוּךְ פַּטִּיר חַד וְיִתֵּן עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דִּיגַלַּח יַת נִזְרֵיהּ: (כ) וִירִים יַתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קוּדְשָׁא הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְעַל שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וּמִבָּתַר כְּדֵין יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא: (כא) דָּא אַחֲוָיַת אוֹרַיְתָא נְזִירָא דִּי יִדַּר קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ עַל נִזְרֵיהּ בַּר מִן מָה דְּתִתְדַּבַּק יְדֵיהּ בְּמִסַּת נִדְרֵיהּ לְאַיְיתָאָה מִן דִּי יִדַּר הֵיכְדֵין יַעֲבֵיד עַל אוֹרַיְתָא נִזְרֵיהּ: (כב) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (כג) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹי לְמֵימַר כְּדֵנָא תְבָרְכוּן יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפְרַסְהוֹן יְדֵיהוֹן עַל דּוּכְנָא בְּהָדֵין לִישָׁן יֵימְרוּן לְהוֹן: יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום: (כד) יְבָרְכִינָךְ יְיָ בְּכָל עִסְקָךְ וְיִטְרִינָךְ מִן לִילֵי וּמַזִּיקֵי וּבְנֵי טִיהֲרֵי וּבְנֵי צַפְרִירֵי וּמַזִּיקֵי וְטַלְנֵי: (כה) יַנְהַר יְיָ סְבַר אַפּוֹי לָךְ בְּמֶעְסְקָךְ בְּאוֹרַיְתָא וְיִגְלֵי לָךְ טְמִירָן וְיִחוֹס עֲלָךְ: (כו) יִסַּב יְיָ סְבַר אַפּוֹי לָךְ בִּצְלוֹתָךְ וִישַׁוֵּי עֲלָךְ שְׁלָם בְּכָל תְּחוּמָךְ: (כז) וִישַׁוּוֹן יַת בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא בְּמֵימְרִי אֲבָרְכִינוּן:

°צ"ל ועדוכין כמו שתרגם בס"א °°פי' מהצללים רעים כי תרגם צל הוא טלל ח"ה

בעל הטורים

ונזירות בגמטריא דסתם נזירות שלשים יום וכן ג"כ יהיה עולה שלשים: (כא) זאת תורת הנזיר וסמיך ליה על תורת נזרו לומר מי ששתה יין אל יורה וסמך ברכת כהנים לפרשת נזיר לומר שתוי יין פסול לברכת כהנים שנקראת עבודה: (כג) כה תברכו להזכיר זכות ואני והנער נלכה עד כה וכה יהיה זרעך וזהו אשר עד כה ברכני ה': וכ"ה אותיות בפסוק שמע ישראל. וכ"ה פעמים לשון ברכה (ר"ל מה שכיוך הסי"ת דאל"כ מאלא יותר) בתורה וכ"ה פעמים שלום בתורה ולכך מתחיל ברכת כהנים בברכה ומסיים בשלום וזהו ה' יברך את עמו בשלום. אמור להם מלא כנגד ו' ברכות יברכך. וישמרך. יאר. ויחנך. ישא. וישם שלום. כנגד ו'. תורת ה' עדות ה' ופקודי ה' מצות ה' יראת ה' משפטי ה': (כד) יברכך ה' וישמרך השמלום התיבות עולה כ"ו כנגד השם של ארבע אותיות וסוף התיבות ד' ה"ך עולה מ"ה כנגד השם של ע"ב תיבות וזהו ה' ישמר לאתך ובואך. וג' תיבות יפסוק כדי להזכיר זכות ג' אבות. ותהם ט"ו אותיות על שם האבות שאלו זה אם זה ט"ו שנים (פי' כל השלשה אבות היו ביחד ט"ו שנים דוק ותשכח) תכות השבטים עם האבות הם ט"ו. יברכך בזכות אברהם דכתיב ביה וה' ברך את אברהם בכל. ושלשה תיבות בפסוק כנגד ג' ברכות שנאמרו בו. ואברכך והיה ברכה ואברכה מברכך. יברכך ה' בגי' בנכסים ובגוף: (כה) יאר כנגד יצחק שראה בעקידה ומה והאיר הקב"ה את עיניו והחייהו כדאי' בפרקי דר' אליעזר. יאר להפך לפי שהיה עולת ראייה ויש בו ה' תיבות וכ' אותיות כיצחק שהיה אחר כ' דורות ושמר ה' חומשי תורה. ישא כנגד יעקב (שנאמר בו וישא יעקב) רגליו וכתיב ביה ושבתי בשלום ויש בו ז' תיבות כנגד השבטים אשר נולדו בז' שנים (ר"ל רוב השבטים) וכ"ה אותיות כנגד כה תאמר לבית יעקב. וישם יש בו ז' תגין שז' דרכים ישם לך שלום על שם בשבעה דרכים ינוסו לפניך. שלום בגימ' עשו הוי מקדים שלום לכל אדם ואפי' בשלום נכרי. ואני אברכם בגי' אסכימה על ידיכם: (כז) ושמו את שמי ואני אברכם וסמיך ליה ויהי ביום כלות זה בכל מקום

יונתן

וכן בגמ' פ"ק דנדרים סבר הכי כרי ישמעאל: (יח) לברא מיכום לחוץ. בתר דנכיסו וכו' כדפירש"י: (יט) דמבשלא שלימה מיכום כשהיא שלימה וס"ל כת"ק דרשב"י דאמר אין בשלה אלא שלימה כן הוא בספרי להדיא: (כג) במפרסהון ידיהון על דוכנא פי' בפריס' כפים על המקום הנקרע דוכנא וכן הוא בסוטה פרק ואלו נאמרין נאמר כאן כה תברכו ונאמר להלן ויברכם וישא את ידיו מה להלן בנשיאות כפים אף כאן בנשיאות כפים על מקום אלטבע נקרא דוכן: (כד) ויטריך מן לילי ומזייע וכו' ומפרש ברכה בכל עסקי נכסי' ושמירה מן מיני מזיקים ושדים בת לילית ובני טיהרי ר"ל מיני קליפות ורוחין רעין השורין בין השמשות ובלילי' וזה טיהרי מלשון טיהור יומא ולפרירי הם שידין השורין בבקר מלשון לפרא ומזיקי וטלוי וק"ל: (כה) ינהר ה' סבר אפוי לך במיעסקך באורייתא כן הוא בגמ' זו מאור תורה בנאמר כי נר מצוה ותורה אור ודייק הכי מפניו ולא שייך כלפי מעלה ודוק. ויגלי לך טמירין דייק מויחנך משמע סודות התורה דטמירין מלשון יודעי חן: (כו) בצלותך כן הוא

רמב"ן

לנזירים השוה אותו הכתוב לנביא וכדכתיב כל ימי נזרו קדוש הוא לה' והנה הוא צריך כפרה בשובו להטמא בתאוו' העולם: (כא) זאת תורת הנזיר. שיעור הכתוב זאת תורת הנזיר אשר ידור כדר נזי' קרבנו לה' על נזרו יהי' מלבד אשר תשיג ידו או זאת תור' הנזיר וזאת תור' קרבנו לה' על נזרו. ויתכן שיאמר זאת תורת הנזיר שידור את קרבנו על נזרו כלומ' שלא יפרש דבר בקרבנו רק ידור הביא קרבן על נזרי שיאמר בסתם הריני נזיר כי כיון שנדר בנזיר נדור הוא בקרבן הנזכר ומזה ואמר מלבד אשר תשיג ידו שאם הי' עשיר ירבה בקרבנו וכפי נדרו אשר ידור בקרבנות בין עשיר בין עני כן יעשה על תורת נזרו לרבות ולא למעט והזכיר זה ללמד שאם הי' עשיר ורצה להרבות קרבנות או שנדר בתחלה הריני נזיר ואקריב אלף עולות ושלמי' שיביא את כולן ביום מלאת ולא ישתה יין עד הקריבו את כולם כי הכל תורת נזרו. ויתכן מלבד אשר תשיג ידו שיעשה כפי נדרו אשר ידור והזכיר זה כי דרך העשיר לידור כן: (כג) דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו. כבר הזכרתי בסדר ויהי ביום השמיני כי צוה את הכהן לשאת את ידיו אל העם ולברך אותם ביום ההוא וכאן צוה לדורות לאהרן ולבניו ופירש הברכה שיברכו אותם והזכיר' בהקמת המשכן כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם וכמו שאמרו רבותינו במקדש בשם המפורש ובמדינה בכנויו במקדש היו אומרים אותה ברכה אחת ובגבולין שלש ברכות כי הברכה במקדש מיוחדת בשם המיוחד: (כד) וטעם יברכך ה' וישמרך. על דרך האמת כי הברכה מלמעלה והשמירה שתשמור אותה כטעם זכור ושמור ועוד יאר השם הגדול את פניו המאירות' בך וכך אמרו בספרי ר' נתן אומר זה מאור שכינה. ויחנך שתשא חן בעיניו וכענין שאמרו פולמי עולמי הלואי תהא מעל'מן לפני בכל מעט ועוד ישא השם פניו אל השמי' ממעל

אבן עזרא

חטאת: ואיל לשלמים. שמחה שהשלים מה שנדר: (טז) את חטאתו. [ג]בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג [ד]הלשון: (יח) שער. [ה]על שני משקלים: (יט) בשלה. פירוש והיא בשלה: התגלחו את נזרו. הנה אות כי קדש הוא שב אל הזרוע כי [ו]הוא עיקר או ישוב הוא על המוסף כלו: (כא) וטעם מלבד אשר תשיג ידו. חיוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מעטים ונסמכ' פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר השלים תור' הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהנים שהם קדושי' והמכחישי' אמרו כי זאת הברכ' היה הכהן מברך לכל מביא מנח' ונסמכה בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר והאמ' כמו שהעתיקו חז"ל [ז]והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני [ח]ונכתבה זאת הפרשה שהשם צוה בהקמ' [ט]המשכן שיברך אהרן את העם ושם כתיב נשיאות כפים כי הכפים כידים רק ידים כללים: (כד) יברכך. תוספת חיים ועושר. וטעם וישמרך. שישמור התוספת שלא יגזול אחר מה שהוסיף: (כה) יאר ה' פניו אליך. כטעם [י]באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובשע' שתדרשנו יאיר פניו והטעם יקבל אותך ונרצה למלאת שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם [כ]מנוי אתם אשר חנן [ל]אלהים מגזרת חנן: (כו) ישא ה' פניו אליך. הפך אעלים [מ]עיני מכם וסמוך' כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיה פניו נשואות אליך: וישם לך שלום. כטעם לא יגע בך [נ]רע לא תאנה ולא תחיה רעה ולא תאויב: (כז) ושמו את שמי. כטעם לשום שמו [ס]שם שיהיו מקודשים בשם או טעמי כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא: ואני אברכם. ויתכן היות מ"ם אברכם שימן הכהנים המברכים והטעם הם יברכו ישראל ואני אברך המברכים או יהיה שימן לישראל

פירוש על אבן עזרא

[ג]כי לעיל (פסוק י"ד) הקדים עולה לחטאת וכאן הקדים חטאת לעולה. [ד]דמה דפיים שתה. [ה]השֵׂעָר וְשַׂעַר. ויש מוסיפים עוד משקל ג' שעיר. [ו]ר"ל מה שאמר קדש הוא לכהן שב אל הזרוע כי הוא העיקר של המוסף ומה שאמר או, ישוב הוא על [ז]המוסף כולו שהוא הזרוע והחלה והרקיק. [ח]שכשהוקם [ט]המשכן נצטוו לברך כל עדת ישראל. [ח](ויקרא ט' כ"ב). [ט]שבו הוקם המשכן. [י](משלי ט"ז ט"ו). [כ](איוב י"ט כ"א). [ל](בראשית ל"ג ה'). [מ](ישעיה א' ט"ו). [נ](איוב ה' י"ט). [ס](דברים י"ד כ"ד). ולוים

פירוש רשב"ם

(כא) מלבד אשר תשיג. שאם נדר קרבנות הרבה לשם שמים יביאם. מלבד אלה של חובה. דוגמת מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם: (כג) כה תברכו את בני ישראל. כלומר לא תברכו מברכת פיכם כאדם שאומר תבואה לראש פלוני כך וכך אלא אלי התפללו שאברכם אני כמו שמפרש יברכך ה' ואני אשמע קולכם כאשר תאמר ואברכם לישראל. כמו שמפרש ושמו את שמי על בני ישראל כשיברכו הכהנים לישראל בשמי ולא בשמם אני אברכם לישראל כמו שהתפללו הכהנים ואומרים יברכך ה' ישא ה' פניו אליך כדכתיב ופניתי אליכם והרביתי אתכם וגו':

על

חמישי ז׳ א וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם: ב וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים: ג וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי־עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ה קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ: ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם: ז אֵת | שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם: ח וְאֵת | אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן: ט וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ: י וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי

הַמִּזְבֵּחַ

יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרֵכִנּוּן: א וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה לַאֲקָמָא יָת מַשְׁכְּנָא וּרְבִי יָתֵהּ וְקַדִּישׁ יָתֵהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְרַבִּנּוּן וְקַדִּישׁ יָתְהוֹן: ב וְקָרִיבוּ רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהָתְהוֹן אִנּוּן רַבְרְבֵי שִׁבְטַיָּא אִנּוּן דְּקָיְמִין עַל מִנְיָנַיָּא: ג וְאַיְתִיוּ יָת קֻרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁית עֶגְלָן כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין עֶגְלְתָא עַל תְּרֵין רַבְרְבַיָּא וְתוֹר לְחַד וְקָרִיבוּ יָתְהוֹן לָקֳדָם מַשְׁכְּנָא: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר: ה קַבֵּל מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יָת פֻּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי גְּבַר כְּמִסַּת פֻּלְחָנֵהּ: ו וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת עֶגְלָתָא וְיָת תּוֹרֵי וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי: ז יָת תַּרְתֵּין עֶגְלָתָא וְיָת אַרְבְּעָא תוֹרֵי יְהַב לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּמִסַּת פֻּלְחָנְהוֹן: ח וְיָת אַרְבַּע עֶגְלָן וְיָת תְּמָנְיָא תוֹרֵי יְהַב לִבְנֵי מְרָרִי כְּמִסַּת פֻּלְחָנְהוֹן בִּידָא דְּאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא: ט וְלִבְנֵי קְהָת לָא יְהַב אֲרֵי פֻּלְחַן קוּדְשָׁא עֲלֵיהוֹן בְּכַתְפָּא נָטְלִין: י וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּיוּ יָתֵהּ וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת קֻרְבַּנְהוֹן

קדם

מסרה ז א כלות, ל׳ ומ״ל וכל לי׳ מלא במ״א ככלם השופטים. להקים, מלא. ואם, ד׳. אתם, חסר. ב ויקריבו, מלא. אבתם, חסר. המטת, ב׳ חסר בתורה. העמדים, כולם ח״ו ומ״י. הפקדים, אין לשנות כתיבת הקוף ועמ״ש בפ׳ חטאת על בקמיהם. ג ויביאו, מלא. עגלת, בסגול. ב׳ חסר פטנחת עליה כי אחרי עגלות. שני, כ״כ בלא ו׳. הנשאים, מי״ק ומ״ש. ושור, ה׳. לאחד, הלמ״ד בשוא. ויקריבו, אין כאן פסקא. אותם, ע״ל מלא בתורה. ד ויאמר, ה׳. ה אותם, ע״ל מלא. ונתתה, בה״א. אל הלוים, כ״כ אל ולא ללוים. ו העגלת, ג׳ חסר בלי׳. אותם, ע״ל מלא בתורה. ז העגלות, ב׳ מלא בתורה. ח העגלת, ג׳ חסר בלי׳. ט עלהם, יג ח׳ בתורה. ישאו, ס׳ בתורה. י הנשאים, חסר י״ק ומלא שנין. ויקריבו, מלא. הנשיאם, ד׳ כ״כ מלא י״ק וחסר שנין סניכ׳ דפסוק.
ת״א וימשחם סנהדרין יח שבועות טו מנחות כו. ולבני קהת סוטה לה ערכין יא.

רש״י

עם הכהנים. ד״א ואני אברכם לכהנים: (א) ויהי ביום כלות משה. (במדבר רבה) כלות כתיב (ר״ל בפתח ולא כלות בסוף ודו״ק) יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורו׳ לעושי המלאכ׳ ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנא׳ (תהלים קלב) זכור ה׳ לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה׳ וגו׳ לפיכך נקרא על שמו שנא׳ (מלכי׳ א יב) ראה ביתך דוד: ביום כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואי׳ היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקי׳ אותו היום כלו הקמותיו ואותו היום ניסן היה (גיטין ס) בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: (ב) הם נשיאי המטת. (ספרי) שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר (שמות ה) ויכו שוטרי ישראל וגו׳: הם העמדים על הפקדים. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכ׳ יהיו וגו׳. (ג) שש עגלת צב. אין צב אלא מחופים וכן (ישעיה סו) בצבים ובפרדים עגלות מכוסות קרויות צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום. אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחל׳ ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה לנו לעשו׳ הביאו את אבני השהם ואבני המלואי׳ לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: (ה) כפי עבודתם. משאו של בני גרשון קל משל מררי שהיו טוענים הקרשים והעמודים והאדנים: (ט) כי עבודת הקדש עליהם. משא דבר שבקדושה הארון והשלחן וגו׳. לפיכך בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לבם להתנדב

רמב״ן

ממעל וישם לך שלום הכל בניחך כך אמרו בספרי ר׳ נתן אומר זה שלום מלכו׳ בית דוד שמו את שמי הגדול על בני ישראל ואני אברכם כי אני המדבר הנני ושלום: (א) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. לא נאמר ביום הקים מלמד שכל ימי שבעת המלואים הי׳ מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו ואותו חודש ניסן הי׳ בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו ל׳ רש״י כדברי רבותינו אבל איננה ראיה גמורה כי ביום כלות איננו דבק עם להקים בלבד אבל ביום כלות משה להקים את המשכן ולמשוח ולקדש אותו ואת המזבח ואת כל כליו הקריבו הנשיאי׳ את קרבנם כשעשה כל זה ומכל מקום ביום השמיני היה ונכתבה זאת הפרש׳ בכאן בעבור כי ביום הראשון של מלואים קרא אל משה מאהל מועד וידבר השם אליו כל הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביו׳ השמיני שהם בדיני הקרבנו׳ ומיום השמיני מדבר לו כל הפרשיות שמתחלת זאת החיה אשר תאכלו שהם בדיני איסור והיתר ויש בכולן ענין הקרבנות ונמשכו הענינים עד המקום הזה בסדר כאשר פירשתי ובהשלים המצות אשר נצטוה משה לאמר לישראל ובכולן דיני עבודה וקרבנות ומשמרת אהל מועד ועבודתו אחר אשר כן

בכאן

ירושלמי

(א) והוה ביום ריש ירחא דניסן פסק משה למקמא ית משכנא ולא פרקיה תוב ורבי יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוי וית מדבחא וית כל מנוי ורביתון וקדיש יתהון: (ב) וקריבו אמרכלא דישראל רישי בית אבהתהון הינון רברבי שבטיא הינון דמתמנן במצרים אמרכולין על מנייניא: (ג) ואיתיו ית קרבנהון קדם יי שית עגלן כד מחפן ומטקסן ותריסר תורין עגלתא ביני תרין אמרכלין ותורא לחד ולא צבא משה למסב מנהון וקריבו יתהון קדם משכנא:

((ג) שית עגלן מזוגן:)

יונתן בן עוזיאל

(ד) ואמר יי למשה למימר: (ה) קביל מנהון ויהון ציבי לצרוך סדורא ותורין ועגלין יהון למפלח ית פולחן משכן זמנא ותתן יתהון לליואי גבר כמיסת פולחניה: (ו) ונסב משה ית עגלתא וית תורי ויהב לליואי: (ז) ית תרתין עגלתא וית ארבעת תורי יהב לבני גרשון כמיסת פולחנהון: (ח) וית ארבע עגלן וית תמנן תורי יהב לבני מררי כמיסת פולחנהון דאיתמסר ביד אהרן כהנא: (ט) ולבני קהת לא יהב עגלן ותורין ארום פולחן קודשא רמיא עליהון בכתפא נטלין: (י) וקריבו רברביא ית חנוכת רבותא דמדבחא ביומא

דרבי

בעל הטורים

מקום ששר להכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך: (א) ויהי ביום כלות סמך תחוכם המתנם לב"כ כמה למשמוכים שיעשו הנוכה ועוד כדי שלא ששלוט עין הרע במלאכתם לכך נככם ששלם וסמך למשכן שבזכות המשכן יהיה שלום וכן דוד סמך יי' יברך את עמו בשלום למזמור שיר חנכת הבית: (ב) הם נשיאי המטות הם ק"ם להסך מסים וכן הפקודים ויביאו את קרבנם ק"ם מותם על שם ונאמר גם את ה' ואחכל בקלה המחנה בקלונים שבהם: (ג) שש עגלות כנגד ששה מלות אשר עולים בגלגל ושש יורדים וכנגד ששה עמים קור וחום וקיץ וחורף חרע וקליר ושנים עשר בקר כנגד י"ב

יונתן

סוף בספרי ישא ה' פניו אליך בשעה שאתה עומד ומתפלל שנא' ויאמר הנה נשאתי את פניך וגו': (א) ביום ירחא פסק למקמא וכו' עיין רש"י: (ג) שית עגלן מחפין ומטקסן דאין לב אלא מחופין כדפי' רש"י ותרגום פ' י"ב אין לב אלא מפוקסות ופירושו מפוקסת על תפכוכתם ובירושלמי מתרגם שית עגלן מזוגן והוא לשון הגמ' בב"מ פ' השוכר את הפועלים מזווג בכלאים פטור ופי' אחר שלכך מתרגם מזווגין כלומר שכל עגלה היה בה זוג בקר המושכים אותה וק"ל ואשה שבחר. ולא לבא משה למיסב פירוש שלא רצה משה לקבל מהם וכן פירש"י ועיין היטב במזרחי ובמפרשים. (ה) דישון ליבי נלכוך פדולא ליבי הוא לשון הככה מלשון גמרא דכדה פ"ז בנות כותיים לבי לי ויודפס פי' הכימו לי וכו'. פדולא הוא תרגום של מערכה פי' שיהיו מוכנים לסדר המערכה שהעגלות קרבות ע"ג מערכה כדאיתא בפסיקתא וברבות פרשה י"ב

רמב"ן

בכאן להגיד מנחת הנשיאים בקרבנם שהיו מהיום השמיני עד יום תשעה עשר לחודש או עד שנים עשר יום לחודש כדברי רבותינו: וטעם וימשחם ויקדש אותם. אמר ר"א במשח אותם בשמן המשחה וקדש אותם בדם החטאת כמו שאמר שם ויחטא את המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח ויחטאהו ויקדשהו לכפר עליו. ואינו כן שכך נאמר במשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו והמשכן לא נתקדש בדם כלל אבל וימשחם לקדש אותם. וטעם ואת המזבח ואת כל כליו מחובר לראש הפסוק ביום כלות משה להקים את המשכן ואת כל כליו וימשחם ויקדש אותם: (ב) ויקריבו נשיאי ישראל וגו' ויביאו את קרבנם לפני יי'. בעבור היות העגלו' לצורך הקרבנו' יקראו קרבן וכן ונקרב את קרבן יי' איש אשר מצא כלי זהב קרבן לבדק הבית והנה חשבו הנשיאים שלא יתכן שישאו הלוים על כתף קרשי המשכן והאדנים שהם כבדות מאד והביאו מעצמן עגלות שכן דרך כל נושאי בתי המלכים והיכלי אהליהם לשאת אותם בעגלות ויתכן שנפרש ויביאו את קרבנם לפני יי' שש עגלות צב שם עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם ושנים עשר בקר מושכים העגלות. והנה הביאו העגלות מלאות והבקר לפני המשכן והשם צוה את משה קח מאתם הכל והיו העגלות והבקר שאינם לקרבן לעבוד את עבודת אהל מועד ואחר כך לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבו אותם לפני המשכן כי היו חושבים להקריב הכל בו ביום אשר שהורשו להקריבם לו והשם צוה נשיא אחד ליום יקריבו ולכך לא הוצרך לומר עתה קח מאתם ודרך הלשון לומר עגלות על המלוי שבהן כמו אוכלי שולחן איזבל וכן כי יודע כל שער עמי ולשון חכמים מלה קרונות של כדי יין וכדי שמן ושל כלי כסף וזהב ואפשר שיהיה לב מלאות וכן ובלבים ובפרדים בעגלות מלאות אדם ויהיה שם עגלות לב שם עגלות של מלוי ומלואן היה מקרבנות החנוכה אשר יפרש והזכיר קרבנות הנשיאים בפרטן ואח"כ כלל אותם זאת חנכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערות כסף שתים עשרה וכתב רש"י ללמדך שהיו כלי הקדש מכוונין במשקלם שוקלם אחד אחד ושוקלם כאחד כולם לא רבה ולא מיעט ויסודו של רבי משה הדרשן. ואיני מבין טעמם בדבר זה אם נחשוב שהוא נס מה תועלת

יש

אבן עזרא

לישראל והטעם אם הם יברכום אני אברכ' והטעם שאקיים ברכת'. לפי דעתי שמ"ם אברכם סימן לכלם כהנים [ע]וישראלים: (א) וטעם ויהי ביום כלות משה. אחר ברכת כהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם המלה שנוכת המזבח ופסוק ויהי ביום כלות מש' להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וסוזר לסותרו ולהקימו כל ז' ימי המילואים להרגילם כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המילואים: ואת המזבח ואת כל כליו. דבק עם ביום כלות משה להקים את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו: ואת כליו וימשחם. בשמן [פ]המשחה: ויקדש אתם. בדם [צ]והזכיר המזבח בעבור [ק]החנכה: (ב) ויקריבו נשיאי ישראל. שם כלל והטעם שעשו [ר]קרבן ליי' אל פתח אהל מועד: (ג) צב. כמו ובלבים [ש]ובפרדים מין ממיני השוורים המושכי' את העגלות ויש אומרים שהוא כטע' מלאות יותר מדאי מגזרת ואת [ת]בשק לבה בדרך רחוקה. ככר בארתי בספר מאזנים שמ"ם שנים עשר דבק ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקלר כמו שלש עשרה [א]וכן שלש אלה [ב]ונשא עלת שני עשר בחסרון מ"ם דרך קלרה: על שני הנשאים. כמו לשני אמר הכתוב וקרבנו כי כבר הזכיר המקריב והוי"ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יוסף אל אחיו ויאמר אני בעבור שאמרו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכ' ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב כי את

דרך

פירוש על אבן עזרא

[ע]ולוים בכלל שניהם. [פ]ר"ל שהוא למשיחה משה בשמן המשחה. והראוי להזאה קידש בדם וקרה טענת הרמב"ן ז"ל. [צ]שכבר משה בתחלת ימי המלואים כמ"ש וחטא את מזבח העולה (שמות מ' י'). [ק]שנקראת על שמו כמ"ש זאת חנכת המזבח. [ר]לשון הכנה. [ש](ישעיה ס"ו כ'). [ת](לעיל ה' כ"ט). [א](בראשית י"ז כ"ה). [ב](שמות כ"ח י"א).

שאין

ספורנו

שלם לפני עולם: (א) ואת המזבח ואת כל כליו. ולהקים את המזבח ואת כל כליו כל אחד במקומו: וימשחם ויקדש אותם. אחר שהקים כל אחד מהם כתקונו: (ב) הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקדים. ומלד מה שהיו כך הקריב כל אחד מהם בעד שבטו ואנשיו כי מלד מה שעמדו על הפקודים הרגיש כל אחד מהם בשבטו שקבלתו חטוד בעבירות ומלד מה שהיו נשיאים הסכימו לעמוד בפרץ ולהקריב קרבנות לכפר בעדם: (ג) עגלה על שני הנשאים. לאות אחוה ביניהם אשר בה יהיו ראויי' שתשרה שכינה ביניהם כאמרו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד על הפך חלק לבם עתה יאשמו: (ה) קח מאתם. כי שבח משה שיהיה כל משא הלוים בכתף כמו הענין במשא בני קהת: (ט) ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליה'. ולא עבודת אהל אבל עבודת המקדש. והנה האל ית' אמר על העגלות שיהיו לעבודת אהל מועד שהיה משא בני גרשון ובני מררי אבל במשא בני קהת לא היה שום דבר מכל בנין אהל מועד אבל היה משא כלי קדש שהיו בתוכו שנקרא מקדש כאמרו ונשאו הקהתים נושאי המקדש: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח. הקדישוה: ויקריבו הנשאים את קרבנם לפני המזבח. אחר שהקדישו הקרבן הגישוהו לפני המזבח:

קרבנו

פירוש רשב"ם

(ב) על הפקדים. הם הנקובים בשמות במדבר סיני: (ג) עגלת. לפי שהוא דבוק עגלות של צב. כמו שיאמר מעשרה עשרות. יאמר מן עגלה של שני הנשיאים עגלות. ומן ענוה. ענוי ארץ. ומן ערבה ערבי נחל: צב. כמו ובצבים ובפרדים. פתרונו לפי עניינו. ונראה בעיני עגלות העשויות להלוך בצבא ובדרכים רחוקים:

וקרבנו

הַמִּזְבֵּחַ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס יב וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ יג וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ יד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ טו פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ טז שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ יז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ פ יח בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ יט הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ כג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־

צוער

אתקלוס

קדם מדבחא: יא ואמר יי למשה רבא חד ליומא רבא חד ליומא יקרבון ית קרבנהון לחנכת מדבחא: יב והוה דקריב ביומא קדמאה ית קרבנה נחשון בר עמינדב לשבטא דיהודה: יג וקרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: יד בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: טו תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: טז צפיר בר עזין חד לחטאתא: יז ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבנא דנחשון בר עמינדב: יח ביומא תנינא קריב נתנאל בר צוער רבא דיששכר: יט קריב ית קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: כ בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: כא תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: כב צפיר בר עזין חד לחטאתא: כג ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני

מסרה יא ליום, כ׳ דגשין ב׳ בו. יב ויהי, אפרש נשיא אחד וממנו תלמוד לכולן רק השינוים אליין כ״א במקומו. הראשון פ״ג נקרי׳. נחשון, שמות השבטים כמו בריש במדבר. יג וקרבנו, ל׳ ר״פ מזרק, הריש נקמץ. בשמן, כולם דגש במ״ו דנשיא דגש. למנחה, כל למנחה רפין. במ״ב דגשין. יד כף, כ״ב פס׳ לי׳ בהון לא אריך ולא זעיר דהי׳ לא ו׳ ולא י׳. מלאה, חסר. קטרת, חסר. יז ולזבח, י״ב ר״פ. אלים, כ״כ במ״ד מד״ת א׳ מד״מ. עתודים, ב׳ מלא בתורה. כל נשיאים, כ״כ מי״ק ומ״ת. עתודים, דין לחוד מלא ו׳ בנשיאים. יח נשיא, דין לחוד בסו״א בנשיאים (י׳ רפין) יט הקרב, ל׳ ר״פ ומ״י. כ כף, מן כ״ב פסוקים.

ת״א נשיא אחד קדושין מב. ביום הראשון מועד קטן ט קרבנות הנשיאים כולם עקיד׳ שער כז. שניהם מלאים זבחים פח מנחות ח יע. כף אחת עשרה זהב פסחים יע מגילה כב.

רש״י

להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: (יא) יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. (זבחים כא) ועדין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב״ה יקריבו למסעות איש יומו: (יב) ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו׳ כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגב׳ משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא ת״ל זה קרבן נחשון משלו הביא: (יג) שניהם מלאים סלת. למנחת נדבה: עשרה זהב. כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: (טו) פר אחד. מיוחד שבעדרו. (טז) שעיר עזים אחד לחטאת. לכפר על קבר התהום (עיין ברא״ם) טומאת ספק: (יח) הקריב נתנאל בן צוער. הקרב את קרבנו. מה ת״ל הקרב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטי׳ לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהוד׳ אמי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבור׳ נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו״ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטו׳ הקרב ומהו הקריב הקרב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנא׳ (ד״ה א י״ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם נתנו עצה לנשיאי׳ להתנדב קרבנות הללו וביסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: (יט) קערת כסף. מנין אותיותיו בגימ׳ תת״קל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק״ל שנה היה שנאמר (בראשית ה) ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד שת וגו׳. מזרק אחד כסף. בגי׳ תק״ך על שם נח שהעמיד תולדות בן ת״ק שנה ועל שם עשרי׳ שנה שנגזר׳ גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אצל (שם ה) והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמר מזרק א׳ כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקער׳ לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקב״ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי״ג מצות ובלבד שתחליף ק״וף בד״לת על ידי א״ת ב״ש ג״ר ד״ק: (כא) פר אחד.

כנגד

ורבי יתיה וקריבו רברביא ית קרבנהון לקדם מדבחא: (יא) ואמר יי למשה אמרכול חד ליומא אמרכול חד ליומא יקרבון ית קרבנהון לחנכת רבותא מדבחא: (יב) והוה דמקרב ביומא קמאה ית קורבניה נחשון בר עמינדב רב בית אבא לשבטא דיהודה: (יג) וקורבניה דמקרב פילי דכסף חדא גילדא סמיך מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא הות מתקלא מזירקא חד דכסף דגילדא קלישא שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מאניא האילין קריב יתהון מליין סמידא מן אפרשותא פתיכא במשח זיתא למנחתא:

[(יג) וקורבניה דיקרב פילי דכסף חד מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא הות מתקלא מזרק חד דכסף תקל שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מאניא האלין קריב יתהון מליין סולתא פילתא ומזרקא מערבא במשח למנחתא:]

(יד) בזיכא חדא מתקלא עשר סלעין דכסף והיא הות דדהב טב קריב יתה מליא קטורת בוסמנין טבין מן אפרשותא:

[(יד) בזיך חדא מתקלא עשרא סלעין די הות דדהבא קריר יתה מליא רישי בוסמנין טבין ומפטמין ודכיין לקטורת בוסמיא:]

(טו) תור חד בר תורין בר תלת שנין דכר חד בר תרתין שנין ואימר חד בר שתיה תלתיהון קרב רב שבטא דיהודה לעלתא:

[(טו) תור חד בר תורין בר תלת שנין דכר חד בר תרתין שנין אמר חד בר שתיה לעלתא הוה רב שבטא מקריב לעילא:]

(טז) צפיר בר עזין חד קריב לחטאתא:

[(טז) צפיר בר עיזין חד קריב רב שבטא לחטאתא:]

(יז) ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא ברחי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין סדר קורבנא די יקרב מנכסוי נחשון בר עמינדב:

[(יז) ולנכסת קודשיא קריב תורין תרין דכרין תרין גדיין חמשא ואמרין בני שתהון חמשא דין קורבנא דיסדר וקרב מן נכסוי רב שבטא דבנוי דיהודה נחשון בר עמינדב:]

(יח) ביומא תניינא קריב ית קרבניה נתנאל בר צוער רב בית אבא לשבטא דיששכר: (יט) קריב ית קורבניה בתר יהודה על פום קודשא פיילי דכסף חדא גילדא סמיך מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא הוה מתקליה מזירקא חדא דכסף דגילדא קליש שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מניא האלין קריב יתהון מליין סמידא מן אפרשותא פתיכא במשח זיתא למנחתא: (כ) בזכא חדא מתקלא עשרא סלעין והיא דדהב טב קריב יתה מליא קטורת בוסמנין טבין מן אפרשותא: (כא) תור חד בר תורין בר תלת שנין דכר חד בר תרתין שנין אימר חד בר שתיה קרב רב שבטא דיששכר לעלתא: (כב) צפיר בר עזין חד קריב לחטאתא: (כג) ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא ברחי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין סדר קורבנא דקריב

מנכסוי

בעל הטורים

י"ב שבטים ושנים עשר מזלות: (יג) וקרבנו וי"ו יתירה (מכאן עד סוף הסדר ברבה פי"ג) על שם ששה בנים שיצאו ממנו כולם בו' ברכות. ששה בנים יצאו מנחשון בעלי שש ברכות. ואלו הן דוד משיח דניאל חנניה מישאל ועזריה. דוד דכתיב בים יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וי"י עמו יודע נגן שיודע לשאול וגבור חיל יודע להשיב איש מלחמה יודע ליטא וליתן במלחמתה של תורה ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר ואיש תואר שמראה פנים בהלכה וי"י עמו שהלכה כמותו בכל מקום. משיח דכתיב ביה ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. דניאל חנניה מישאל ועזריה דכתיב בהן ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעה ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך. ד"א למה וקרבנו עם וי"ו יתירה. כנגד ששה דברים שנתחדשו באותו היום בעולם ראשון למתנה שכינה שנחה בישראל ראשון לנשיאים ראשון לברכת כהנים ראשון למחילת מתנה שכינה ראשון לאיסור במה ראשון לירידת האש (וע"ש ברבה ובמ"כ ובשבת ד' פ"ז ע"ב) יצא בן נחשון בשם מדות ויבנה (יחוד) [יסוד] בית המקדש ולמה נקרא שמו נחשון על שירד תחילה לנחשול שבים. בכולן כתיב נשיא חוץ מיהודה שלמוד הוא לומר השבט להקטין את עצמו ישב נא עבדך תחת הנער וכן בדוד הוא אומר הוא הקטן. בכל אחד יש ששה פסוקים כנגד ששת ימי המעשה. ובכל אחד הוכפל שמו הרי כ"ד כנגד כ"ד שעות שביום ובלילה. שלשים ומאה משקלה כנגד שנות אדם עד שנולד שת. שבעים שקל כנגד ע' שהניח לבניו (אולי ר"ל ע' שנה שהניח אדה"ר לדוד משנותיו) ולהלן מע' מבעים אומות. שבעים שקל בגימטריא שבעים נפש בשביל שבעים שירדו למצרים: (יד) כף אחת כנגד התורה שניתנה מכף ידו של הקב"ה. עשרה זהב כנגד עשרת הדברות. מלאה קטרת שאלוף הקו"ף בד' בא"ת ב"ש יעלה למנין תרי"ג. פר אחד כנגד אברהם ואל הבקר רץ אברהם. איל כנגד יצחק. כבש כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב פר איל כבש בגימ' אברהם יצחק ויעקב. ולזבח השלמים בקר שנים כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישראל ובין אביהם שבשמים. אילם כבשים עתודים שלשה מינים כנגד כהנים לוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים (וכן) עתודים מ"ו (ר"ל דגבי נחשון) שדוד שעמד ממנו נתברך בשש ברכות ואין עתודים אלא לשון עמידה כד"א אשר העמדו לגלים ואומר ועתדם בשדה לך פי' יצא בן נחשון בשם מידות ויבנה (יחוד) [יסוד] בהמ"ק. ד"א וקרבנו למה (מלא) ו' יתירה כנגד ששה דברים שניטלו מאדה"ר ועתידין לחזור בשיבא בן נחשון הוא המשיח ואלו הן הששה דברים שניטלו מאדה"ר. זיוו דכתיב משנה פניו ותשלחהו חייו דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב קומתו דכתיב ויתחבא האדם מלמד שנגרעה קומתו ונעשית של מאה אמה. פירות הארץ והאילן דכתיב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה. מאורות דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה ומנין שבזמן שנאמר ויתנצו מרשעים אורם ומנין שעתידין לחזור בימי המשיח שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו חייו דכתיב כי כימי העץ ימי עמי ת"ק שנה. עדן של שקמה ת"ק שנה (עי' ברבה ובמ"כ ואולי כיון למ"ש התי"י ישעיה ס"ה. ז"ל ארי כיומי אילן חייא וכתב עליו הרד"ק וז"ל ואפשר שכיון למשרז"ל נגן חיים מהלך ת"ק שנה) קומות דכתיב ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה. פירות הארץ והאילן דכתיב הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה. מאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים. ביום השני הקריב בגימ' נתן להם עצה:

מנין

יונתן

י"ב עד אמר לו הקב"ה אמן להם הוים שיהיו קיימים וכו' והיכן קבעום כ"א אומר בכוב הקריבום ומד אמר בגבעון הקריבום וכו': (יג) דגילדא קליסא פי' עור דק וקלוש בבי מזרק ובבי קערה היה גילדא סמיך פי' עור עב כדאי' בספרי מה הפרש בין קערה למזרק קערה גילדא עבה ולשון גילדא הכנה בגמרא: מלין סמידא מן הפרשותא פי' מן נדבה כדפירש"י וכדאיתא במנחות ב' הסכלת: (יד) מליא קטרת וכו'. זו קטרת נדבה ודייק מדכתיב בסוף הפרשה ביום המשח אותו מאת בני ישראל

משמע

רש"י

כנגד אברהם שנאמר בו (בראשית יח) ויקח בן בקר: איל אחד. כנגד יצחק (שם כב) ויקח את האיל וגו': כבש אחד. כנגד יעקב (שם ל') והכשבים הפריד יעקב: (כב) שעיר עזים. לכפר על מכירת יוסף שנאמר (שם לז) וישחטו שעיר עזים: (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד

משה

רמב"ן

יש בדבר שיעשה בו הנס כזה ואם כדרך כל הארץ הוא כן בכל המשקלות למה הזכיר אותו הכתוב. ובספרי אמרו בפירוש ללמדך שלא ככלי הדיוט כלי בית עולמי' כלי הדיוט שוקלן כאחד ומוזר ושוקלם כולם כאחד פעמים מרבה פעמים ממעט וכו' ושם אמרו ר' נתן אומר כלי בית עולמים שקלן כלם מזר ועשה מהן אסימון ומזר ועשאן כלים לא רבה ולא מיעט לומר שהיו זהב מזוקק מאד שאפילו יתיכם ויעשה מהם אסימון יהיו במשקלם הראשון ולא שנעשה בהן כך אלא שהיו זהב סגור מאד. והנכון בטעם הכתוב כי הקב"ה חולק כבוד ליראיו וכמו שאמר כי מכבדי אכבד והנה הנשיאים כולם ביום אחד הביאו הקרבן הזה שהסכימו עליו יחד ולא אפשר שלא יקדם אחד קודם לחבירו וכבד את הנקדמים בדגלי' בהקדמת ימים אבל רצה להזכיר' בשמם ובפרט קרבניה' ולהזכיר יומו שלבל אחד לא שיזכיר ויכבד את הראשון זה קרבן נחשון בן עמינדב ויאמר וכן הקריבו הנשיאים איש איש יומו כי יהיה זה קלול בכבוד האחרים ואמרי כן חזר וכללם להגיד שהיו שקולי' לפניו ית' וכן אמרו שם בספרי מגיד הכתוב שכשם שהוו כולם בעצה אחת

כך

ספורנו

(יג) קרבנו קערת כסף אחת. הנה כל אחד מהם הקריב כל מיני הקרבנות והם עולה ומנחה חטאת ושלמים וקטרת לחנך המזבח ומשרתיו בכל מיני הקרבנות חוץ מן האשם כי החטאת והאשם תורה אחת להם וספר קרבן כל א' מהם לבדו להורות שכל א' מהם כיון לכפר על פרטי חטאים שירבו בשבטו וזה בכל אחד מפרטי קרבנו לרצון להם לפני ה' ושמך ודגלו עליהם בעד שבטו כענין המעמדות בקרבנות לצור:

זאת

פירוש רשב"ם

(יג) וקרבנו. מוסב למעלה. ויהי המקריב נחשון. וקרבנו היה כך וכך כסדר הכתובים בארבע דגלים הביאו קרבנותיהם. דגל יהודה. ואחר כן דגל ראובן. ואחר כן דגל אפרים ואחרי כן דגל דן:

ביום

צוּעָר: פ כד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: כה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כו כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: כז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: כח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: כט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: פ ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: לא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: לב כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: לג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: פ לו בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: לז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: לח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: לט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: מ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: מא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: פ ששי מב בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: מג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: מד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: מה פַּר

אחד

שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר: כד בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן: כה קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קֻודְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: כו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: כח צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: כט וּלְנִכְסַת קֻודְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן: ל בְּיוֹמָא רְבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר: לא קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קֻודְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: לב בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: לג תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: לד צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: לה וּלְנִכְסַת קֻודְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר: לו בְּיוֹמָא חֲמִישָׁאָה רַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי: לז קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קֻודְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: לח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: לט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: מ צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: מא וּלְנִכְסַת קֻודְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי: מב בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל: מג קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קֻודְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: מד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא:

תור

מסרה כד השלישי, כולם מלא במ"ג. לב כף, מן כ"ב פ'. לו החמישי, מלא. לח כף, מן כ"ב פסוק. מב הששי, כלם חסר דגש. מד כף, מן כ"ב פסוק.

ת"א שלמיאל בן צורישדי סנהדרין פב.

אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ מז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ פ מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ מט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ נא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ נב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ נג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ פ נד בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ נה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים

סלת

אונקלוס

מה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: מו צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: מז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל: מח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד: מט קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: נ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: נא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: נב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: נג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד: נד בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה רַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר: נה קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא:

בזיכא

מסרה מח ביום השביעי, ב' כ"פ. נ כף, ומן כ"ב פ'. נד ביום השמיני, ג' כ"פ. הם יכי, מלא.

ת"א ביום השביעי מועד קטן ט.

יונתן בן עוזיאל

סְגָנְסוֹי נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר: (כד) בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן: (כה) קרבניה דקריב פיילי דכסף חדא גילדא סמיך מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא וגו': (כו) בזיכא חדא מתקל וגו': (כז) תור חד. וגו': (כח) צפיר בר עזין וגו': (כט) ולנכסת קודשיא וגו': (ל) בְּיוֹמָא דְבִיעָאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר: (לא) קורבניה דקריב פיילי וגו': (לב) בזיכא חדא מתקל וגו': (לג) תור חד וגו': (לד) צפיר בר עזין וגו': (לה) ולנכסת קודשיא וגו': (לו) בְּיוֹמָא חֲמִישָׁאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי: (לז) קרבניה דקריב פיילי וגו': (לח) בזיכא חדא מתקל וגו': (לט) ותור חד בר תורין וגו': (מ) צפיר בר עזין וגו': (מא) ולנכסת קודשיא וגו': (מב) בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל: (מג) קורבניה דקריב פיילי וגו': (מד) בזיכא חדא מתקל וגו': (מה) תור חד בר תורי וגו': (מו) צפיר בר עזין וגו': (מז) ולנכסת קודשיא וגו': (מח) בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד: (מט) קירבניה דקריב פיילי וגו': (נ) בזיכא חדא מתקל וגו': (נא) תור חד בר תורין וגו': (נב) צפיר בר עזין וגו': (נג) ולנכסת קודשיא וגו': (נד) בְּיוֹמָא תְמִינָאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי

מג ה

רש"י

משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשים ועתודים. ג' מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים. שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמש הדברות הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובין על השני עד כאן ביסודו של רבי משה הדרשן:

(כד) ביום השלישי נשיא וגו'. ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבלון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו שלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב

לשבט

רמב"ן

כך שוו כולם בזכותם קערות ככף שתים עשרה כן הן שהתנדבו ולא אירע בהן פסול. ועוד בזה טעם אחר במדרשים כי לכל אחד מהנשיאו' עלה במחשבה להביא חנוכה למזבח ושתהיה בזה השיעור אבל נמשך חשב השיעור הזה טעם אחר וזולתו כל אחד מהנשיאי' חשב בו טעם בפני עצמו אמרו ששב נחשון שיביא קערת כסף שיהיה מנין אותיותיה תשע מאות ושלשים כנגד שנותיו של אדם ומשקלה שלשים ומאה כנגד תולדות שהעמיד וכל המדרש כמו שכתבו רש"י או כפי המדרש האחר שאמרו שהיה מסורת

מיעקב

אבן עזרא

לדך קלרה וכן לגלגלותם במספר ראובן ושמעון לבדם וכן רבים: (מח) ביום השביעי. יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחישים אמרו כי לא היה תחלת החנוכה יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום. והנכון בעיני כי הוא כפי' השני בעבור זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן ז' הימים בחנכת הבית בעבור יום עינוי נפש: (נא) פר אחד בן בקר. קטן כמו בן יונה: (נג) בקר שנים. גם הם פרים זכרים

וטעמו

פירוש על אבן עזרא

עשלין דוחה שבת. ר"ל ע"ש וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים (יהושע ו' ד') לא היה בשבת רק שביעי להקפה. הכמ"ש כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים (ד"ה ב' ז' ט'). ונדחה סיום החנוכה למסרת יו"ה.

פי

סלת בלולה בשמן למנחה׃ נו כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת׃ נז פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה׃ נח שעיר־עזים אחד לחטאת׃ נט ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן גמליאל בן־פדהצור׃ פ ס ביום התשיעי נשיא לבני בנימן אבידן בן־גדעני׃ סא קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה׃ סב כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת׃ סג פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה׃ סד שעיר־עזים אחד לחטאת׃ סה ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אבידן בן־גדעני׃ פ סו ביום העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן־עמישדי׃ סז קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה׃ סח כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת׃ סט פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה׃ ע שעיר־עזים אחד לחטאת׃ עא ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אחיעזר בן־עמישדי׃ פ שביעי עב ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פגעיאל בן־עכרן׃ עג קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה׃ עד כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת׃ עה פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה׃ עו שעיר־עזים אחד לחטאת׃ עז ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן פגעיאל בן־

עכרן

נו בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא׃ נז תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא׃ נח צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ נט ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן גמליאל בר פדהצור׃ ס ביומא תשיעאה רבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני׃ סא קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא׃ סב בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא׃ סג תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא׃ סד צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ סה ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אבידן בר גדעוני׃ סו ביומא עשיראה רבא לבני דן אחיעזר בר עמישדי׃ סז קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא׃ סח בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא׃ סט תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא׃ ע צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ עא ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן אחיעזר בר עמישדי׃ עב ביומא חד עשר יומין רבא לבני אשר פגעיאל בר עכרן׃ עג קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא׃ עד בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא׃ עה תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא׃ עו צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ עז ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קרבן פגעיאל

בר

מסרה נו כף, מן כ״ב פסוק ס התשיעי, כולם מלא במ״ג. סב כף, מן כ״ב פסוק. סו העשירי, כולם מלא במ״ד. סח כף. מן כ״ב פסוק. עב ביום, כל ענינא ב במ״ב. עד כף, מן כ״ב פסוק.

ת״א ביום עשתי עשר יום עס.

עַכְרָן׃ פ עח בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ עט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ פ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ פב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ פד זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עשר

אונקלוס

בַּר עָכְרָן׃ עח בְּיוֹמָא תְּרֵי עֲשַׂר יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ עט קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ פ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ פא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא׃ פב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ פג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ פד דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּיוּ יָתֵהּ מִן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל מְגִיסֵי כַסְפָּא תרתא

מסרה עח ביום, ב' ר"פ בענין. פ כף, מן כ"ב פסוק. פד זאת, כל ר"פ דספ' זאת במ"ין. קערת, סרי"ע בחולם.

יונתן בן עוזיאל

מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ (נה) קורבניה דיקריב פיילי וגו׳: (נו) בזיכא חדא מלקת וגו׳: (נז) תור חד וגו׳: (נח) צפיר בר עזין וגו׳: (נט) ולנכסת קודשיא תורין תרין וגו׳: (ס) בְּיוֹמָא תְּשִׁיעָאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִין אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ (סא) קורבניה דקריב פיילי וגו׳: (סב) בזיכא חדא מתקל וגו׳: (סג) תור חד בר תורין וגו׳: (סד) צפיר בר עזין וגו׳: (סה) ולנכסת קודשיא תורין תרין וגו׳: (סו) בְּיוֹמָא עֲשִׂירָאָה קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ (סז) קורבניה דקריב פיילי וגו׳: (סח) בזיכא חדא מתקל וגו׳: (סט) תור חד בר תורין וגו׳: (ע) צפיר בר עזין וגו׳: (עא) ולנכסת קודשיא תורין תרין וגו׳: (עב) בְּיוֹם חַד עֲשַׂר יוֹמָא קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ (עג) קורבניה דקריב פיילי וגו׳: (עד) בזיכא חדא מתקל וגו׳: (עה) תור חד בר תורין וגו׳: (עו) צפיר בר עזין וגו׳: (עז) ולנכסת קודשיא תורין תרין וגו׳: (עח) בְּיוֹם תְּרֵיסַר יוֹמָא קְרֵיב רַב בֵּית אַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ (עט) קורבניה דקריב פיילי וגו׳: (פ) בזיכא חדא מתקלא וגו׳: (פא) תור חד בר תורין וגו׳: (פב) צפיר בר עזין וגו׳: (פג) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּיכְרֵי חַמְשָׁא בְּרָחֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה חַמְשָׁא דֵּין סֵדֶר קוּרְבָּנָא דִּי קְרֵיב מִנִּכְסוֹי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ (פד) דָּא חֲנֻכַּת רְבוּתֵיהּ דְּמַדְבְּחָא בְּיוֹם דְּרַבִּיוּ יָתֵיהּ מִנִּכְסֵי רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל פַּיְלֵי דִּכְסַף תַּרְתֵּי סְרֵי כָּל קֳבֵל תְּרֵיסַר שִׁבְטַיָּא מַזִּירְקֵי דִּכְסַף תְּרֵיסַר כָּל קֳבֵל נְשִׂיאָה דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּזִיכֵי דדהבא

יונתן

משמע שהיה משלהם וק"ל ועיין במפרשים: (פד) כל קביל תריסר שבטיא דקשה ליה מניינא למה לי וכי לא ידעינן דכל כמה נשיאים היו לכל נשיא אחד כמנו י"ב קערות וי"ב מזרקות וכן כפות אלא לדרשתיה קאתא ואם תמצא לשלמן גבוה להבין מה שייכות יש לי"ב מזלות עם י"ב נשיאי ישראל וכן עם י"ב שבטי יה וכהנה בדרשת רש"י מה ענין הקערות והכפות לרמזים האלו הנה תעיין בס' חדש סבור קודם הנקרא שפע טל והקדמה בן מאה שנה ושם תמצא דברים נעימים ומתוקים למיך העועס ותוסיף

רש"י

לשבט פלוני: (פד) ביום המשח אתו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר (ויקרא ו) ביום משחו אותם למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח אותו

רמב"ן

מיעקב אבינו ביד כל שבט ושבט כל מה שאירע לו עד ימות המשיח והתחיל נחשון והקריב על סדר המלכות קערה ומזרק כנגד שני מלכים שעתידים לצאת ממנו שמולכי' בים וביבשה והם שלמה ומלך המשיח ולכך הקריב כנגד הים שהוא מקיף את העולם כולו ודומה לקערה שלשים ומאה שביום שלישי נקוו הקב"ה כל הימים למקום א' וקראם ימים בגימטריא מאה ושלשה הוסיף יום אחד למלאכת המקדש וקו שלשים יסוב אותו הרי מאה ושלשים. מזרק אחד כסף כנגד העולם שהוא עשוי ככדור. שבעים שקל שהם ימשלו על שבעים אומות. שניהם מלאי' שיביאו להם מנחות מכולן סולת המסולאי' בפז. בלולה בשמן טוב שם משמן טוב כסף כמה דתימא כסף נבחר לשון צדיק. כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה דורות מן פרץ ועד דוד שהיו כולם צדיקים מלאים מעשים טובים כריח הקטורת פר אחד כנגד אברהם איל אחד כנגד יצחק כבש אחד כנגד יעקב שעיר עזי' אחד לכפר על מעשה יהודה שהביא הכתוב' לאביו ולזבח

אבן עזרא

(עז) ביום עשתי עשר יום. כבר באלתי בספר מאזנים למה השתנו זה המספר וטעם עשתי כמו 'עשתנותיו מה שיולידו מחשבותיו כאילו העשר הוליד והוא סוד גדול. ויאמר רבי יונ' הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטעם החשבון "שהוא קודם ממנו וכן' טעה שתי טעיו' גדולות האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר "הפך דבורו והעד הנאמן מבן עשרים 'שנה ומעל'. והכעות השנית כי אילו הי' על שתי היה ראוי שיאמר עשתי עשר וטעמו מין הבקר והעוד וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים:

פירוש על אבן עזרא

'כי העשר הוא סוף סדר האחדים. ותחלת סדר העשרות הוא אחד ועשר. הרי הוא כאלו העשר הוליד האחד במחשבת הסופר. והוא סוד גדול פי' מה שכתוב בס' יצירה סוף פ"א. "ר"ל קודם שנים עשר. (דיא לאהל פאר לוועלף). "(דיא לאהל נאך איילף.) 'מפי' יותר מעשרים. מיום

ספורנו

(פד) זאת חנכת המזבח. הנה חנכת המזבח או היתה בין הכל דבר מועט בערך אל חנכת בית ראשון ברבוי הכלים ועשרם ורוב הזבחים: ובבא

פירוש רשב"ם

(פד) ביום המשח אתו. התחילו לחנכו כמו שכתוב בפרשה זו: אחרי

עֲשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה: פו שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: פו כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה: מפטיר פז כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת: פח וְכֹל בְּקַר זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ: פט וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו: פ פ פ

קע"ו פסוקים עמינד"ב. סימן: ומפטירין בשופטים ויהי איש אחד. בסימן י"ג:

ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו

בהעלתך

אונקלוס

תַּרְתָּא עַשְׂרֵי מַזְרְקֵי כַסְפָּא תְּרֵין עֲשַׂר בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי: פה מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דִּמְגִיסְתָּא חֲדָא דְּכַסְפָּא וְשַׁבְעִין דְּמִזְרְקָא חַד כֹּל כְּסַף מָנַיָּא תְּרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: פו בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי מַלְיָן קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דְבָזִיכָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְּהַב בָּזִיכַיָּא מְאָה וְעַשְׂרִין: פז כָּל תּוֹרֵי לַעֲלָתָא תְּרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין דִּכְרִין תְּרֵי עֲשַׂר אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה תְּרֵי עֲשַׂר וּמִנְחַתְהוֹן וּצְפִירֵי בַּר עִזִּין תְּרֵי עֲשַׂר לְחַטָּאתָא: פח וְכֹל תּוֹרֵי לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָה תּוֹרִין דִּכְרִין שִׁתִּין גַּדְיָן שִׁתִּין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה שִׁתִּין דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בָּתַר דְּרַבִּיוּ יָתֵהּ: פט וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמַלָּלָא עִמֵּהּ וּשְׁמַע יַת קָלָא דְּמִתְמַלַּל עִמֵּהּ מֵעִלָּוֵי כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא וּמִתְמַלַּל עִמֵּהּ: פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם אַהֲרֹן וְתֵימַר לֵהּ בְּאַדְלָקוּתָךְ יַת בּוֹצִינַיָּא לָקֳבֵל אַפֵּי מְנָרְתָא יְהוֹן

מנהרין

מסורה, כפות. כל או' מלא בלי' במ"ב. פה הקערה, הקו"ף בסו"א לבד. האחד, ל'. אלפים. ל' בתורה. פו כפות, מלא. מלאת, האלף חולם וחי'. עשרה, ל'. זהב, ד' וא' חהב ומשתם א"ב. הכפות. מלא. פז לעלה ה. אילם, מ"י קדמא וס"ח. עשר, בספטא. פח בקר ל'. אילם, מי"ק וס"ח. עתדים, כל או' חסר במ"ב. פט ובבא, ד' ב' מלא ב' חסר דין מנהון. מדבר, ג' וחד ומדבר המלך. ארן, ג' חסר בתורה. העדת, חסר.

ת"א הקול מדבר אליו. יומא ד.

רש"י

אותו היום שנמשח הקריב: קערת כסף שתים עשרה. (ספרי במדבר רבה) הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול: שלשים ומאה הקערה האחת וגו'. מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו'. (ספרי) למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחת לא רבה ולא מעט: (פו) כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקל' עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו (ספרי): (פט) ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה בא שלישי והכריע ביניהם כתוב אחד אומר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו והדיוט שומע מאליו: וידבר אליו. (ספרי) למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול. יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל (במדבר רבה): חסלת פרשת נשא

(ב) בהעלתך. (למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה אז דעתו כשלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות): בהעלתך. על שם שהלהב עולה כתוב בהדלקתן לשון עלייה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועד

דרשו

רמב"ן

ולזבח השלמים בקר שנים כנגד דוד ושלמה שהתחילו במלכות והיו צדיקים והיתה המלכות שלימה. אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד חמשה עשר מלכים שהיו מן רחבעם ועד צדקיהו מלך בן מלך מהם צדיקים גמורים מהם בינונים מהם רשעים גמורים זו מחשבתו של נחשון בן עמינדב. ונתנאל בן צוער חשב גם כן בלבו שיביא חנוכה כשיעור הזה וחשב בו טעם אחר והקריב על שם התורה לפי שהיה שמו של שבט יששכר בחכמת התורה. קערת כסף כנגד התורה שקרויה לחם שנא' לכו לחמו בלחמי ונאמר בלחם הפנים ועשית קערותיו וגו'. וזבולן הקריב שהיה עוסק בפרקמטיא וסוחר ונותן לתוך פיו של יששכר ונוטל שכר עמו. קערה כנגד הים שהיה שוכן לחוף ימים וכן מלאו שם במדרש בכל שבט ושבט טעם מיוחד בקרבנו ובשיעורי הקרבן. ולכך השוה אותם הכתוב לפרש כל אחד בעצמו כאילו לא הוזכר האחר ואחרי כן כללם כאחד לרמוז כי בעת אחת עלה במחשבתם להקריב החנוכה ולא קדם אחד לחבירו במחשבה ולא בהבאה לפני המשכן ועל זה הזכירם הכתוב לכולם בהשואה. סולת בלולה בשמן למנחה. הנה חנכו הנשיאים את המזבח בכל המינין הקרבים עליו על כן הביאו מנחה וקטורת ועולה וחטאת ושלמים והקטורת והחטאת הוראת שעה שאינם באים בנדבה אבל להשלים בחנוכה כל הקרבנות נעשה כן כי אין ישראל מקריבים זולתי אלו הקרבנות בלבד כי החטאת והאשם דבר אחד ושם אחד הוא ותורה אחת להם. והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וצוה נשיא אחד ליום יקריבו ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם את המקדש והמזבח

ולכך

דדהבא תריסר כל קביל תריסר מזליא: (פה) מאה ותלתין סלעין הוי מתקלא דפילתא חדא דכספא כל קביל שנין דהוה יוכבד כד ילידת ית משה ושובעין סלעין הוי מתקלא דמזירקא חד כל קביל שובעין סבי סנהדרין רבא, כל כסף מניא תרין אלפין וארבע מאה סלעין בסלעי בית קודשא: (פו) בזיכי דדהבא תרי סרי כל קביל רברבי ישראל מלין קטורת בוסמין סבין מתקל עשר סלעין הוה מתקלא דבזיכא בסלעי בית קודשא כל קביל עשירתא דבריא כל דהב בזיכיא מאה ועשרין כל קביל שניא דחייא בהון משה נביא: (פז) כל תורי לעלתא תריסר תורי לרב בית אבא דיכרא דכרין תריסר מטול דידוכרון תריסר רברבי ישמעאל אמרין בני שנה תריסר מטול דידוכרון תריסר רברבי פרס ומנחתהון מטול דיעדי כפנא מן עלמא וצפירי עזין תריסר לחטאתא מטול לכפרא על חובי תריסר שבטיא: (פח) וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבע תורין כל קביל עשרין וארבע תורין כל קביל עשרין וארבע מטרתא דיכרי שתין כל קביל שתין שנין דהוה יצחק כד יליד ית יעקב ברחי שתין קביל שתין אתין דברכת כהניא אימרין בני שנה שתין לכפרא על שתין ריבון דישראל דא חנכת רבות מדבחא ביומא דרביו יתיה: (פט) וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית קל רוחא דמתמליל עמיה כד נחית מן שמי שמיא עילוי כפורתא דעל ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמן הוה דבורא מתמליל עמיה:

פ פ פ

וידבר ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם אהרן ותימר ליה בזמן אדלקותך ית בוציניא כל קביל מנרתא יהון מנהרין שבעתי בוציניא תלת לקביל רוח מערבא ותלת לקביל רוח מדינחא ושביעא במציעאה:

ועבד

בעל הטורים

(פט) מבין שני הכרובים. ראשי תיבות משה לומר לך שהוא משוך ככרוב של מעלה: (ב) בהעלותך סמך נרות למנורה לפרסומי ניסא בגלוה. בהעלתך בגימ' עשה בה (מעלות) [מעלה]. אל מול פני המנורה יאירו כי אני איני צריך לאורה. פני המנורה יאירו בגימ' וכי אני (אורך) [לאורך] צריך. שבעת הנרות כנגד ז' המזלות מככ"ל של"ם. כתיב בהעלותך את הנרת וכתיב להעלות נר תמיד לבים הלל נר ואסר כך נרות שמוסיפין והולכים והיינו להעלות נר שמעלין בקדש ולב"ש פחלה נרות ואח"כ

כל

יונתן

ותוסיף לקח: (פה) קביל שנין דהוה יוכבד כד ילידת משה דהיתה בת ק"ל שנים ולא דכש כתנחומא בזכות יהוידע וכו' דמתחבר עמי לדרוש על ההוא מעל העמיד: (פו) קביל עשרתא דבריא דייק מדכתיב עשרה עשרה כתל: קביל שנין דחיא בהון משה נביא דייק מדחזר הכתוב וכתב מכייכא שהיה זהב הכפות ק"ך וכי אינן יודעין דק"ך היו אלא לדרשתיה וק"ל: (פז) לרב בית אבא דיכרא פי' לנשיא בית אב וכו'. דיכרין תריסר כו' דיהודכון כו' פי' שיאבדו שנים עשר נשיאי ישמעאל. ואמרין תריסר בשביל שיאבדו י"ב נשיאי פרס ומנחת סולת כדי לסלק הרעב מן הארץ. ושעיר עזים לכפר על י"ב שבטים ר"ל שחטאו במכירת יוסף כדפי' לעיל וכן תרגם יונתן בפ' שמיני בפסוק קחו לכם שעיר עזים ומה שלא תרגם מה הכוונה בהבאת י"ב בקר כמו בני י"ב אלים וכבשים אפשר שהי"ב בקר ג"כ מורה אענין זה והוא כוונת לבקרים אלמית וק"ל. עשרין וארבע מטרתא פי' כ"ד משמרות כנ"ל. קביל שתין דהוה יצחק וכו' שנאמר ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם. קביל שיתין אתין דברכת כהניא פי' נגד ששים אותיות שבברכת כהנים וכן הוא במדרש ששים המה הגבורים אלו ששים אותיות שבברכת כהנים. ואמרין שתין על ששים רבוא דישראל לכפר עליהם: (פט) כד נחית מן שמי שמיא כל זה ברש"י:

בזכו

רמב"ן

ולכך עשה שלמה חנוכת הבית דכתיב ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם וכן אנשי כנסת הגדולה עשו חנוכה דכתיב ועבדו בני ישראל כהניא וליואי ושאר בני גלותא חנוכת בית אלהא וגו' וכן לימות המשיח שנא' ביחזקאל שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אותו ומלאו ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם והיא חנוכה למזבח במלואים. והנה תהיה ענין זו המלוה כענין פרשת מתאים בפסח ופרשת בני יוסף שהסכימה דעתם לדעת העליונה ונלמדינו בהם לדורות: חסלת נשא.

(ח) בהעלתך. למה נסמכה פ' מנורה לחנוכת הנשיאים לפי כשראה אהרן חנוכ' הנשיאים חלשה דעתו כשלא היה עמהם בחנכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב לשון רש"י ממדרש אגדה. ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות ולא נחמו בקטורת בקר וערב ששבחו הכתוב ישימו קטורה באפך ובכל הקרבנות ובמנחת חביתין ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו ונכנס לפני לפנים ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו ושבטו כולם משרתי אלהינו. ועוד מה טעם לחלישות הדעת הזו והלא קרבנו גדול משל נשיאים שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המלואים ואם תאמר שהיו חובה ונצטוה בהם וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמות' לחנכת המזבח גם הדלקת הנרות חובה שנצטוו בה ונצטוה עליה. אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו ר"ל כי הם חשמונאי ובניו וכלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו ואמר ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו' אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה

אבן עזרא

עשר ולא עשתי עשר כי עשתי לשון [ג]נקבה רק עשתי מלה [ל]אחת: (פט) ובבא משה. יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקרא אל משה הי' כאשר נשלמ' המשכ' וכל המדקדקים אמרו כי מדבר אליו מבנין התפעל והשי"ן [מ]מובלע ולפי דעתי שהוא שם הפועל כמו הנ' לא ידעתי [ו]דבר והמ"ם תחת מן למשפט הלשון. וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמעהו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת גם זה נכון כי השם מוסיף [ס]בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע [ע]וכן ויגל יי' את עיני בלעם: וידבר אליו. כן היה משפט הדבור [פ]תמיד. חסלת נשא

(ב) דבר אל אהרן. כי הוא [א]חייב במצות הדלקת הנר: אל מול פני המנורה. פי' והאיר אל עבר [ב]פניה והנה מלת האיר יוצאה כמו תאיר [ג]נרי ואין כן יאירו [ד]והארץ [ה]האירה ונמצא זאת הפרשה לחוברות כי

פירוש על אבן עזרא

[כ]יום ל"ז. והי' ראוי להיות עשתי עשר יום. [ל]מטעם עשם. [ס]דבנש הלמ"ד. [ג](ירמיה א' י') והראוי לדבר. [ס]כלומר ישמע מה שלא ישמע זולתו מעמו על השכל נבואיי. [ע]כמ"ש ויפקח ד' את עיני הנער (מ"ב ו' י"ז) כי לא עור היה, אבל השם הוסיף בו כח הראות ע"ד פלא. [פ]שאל"כ הוא מיותר שכבר כאמר וישמע את הקול מדבר אליו. [א]כמ"ש יערוך אותו אהרן ובניו (שמות כ"ז כ"א). [ב](שמות כ"ה ל"ז) הכוונה כמ"ש בספרי וז"ל אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שיהיו הנרות מקבילים את המנורה והמנורה את הנרות, הא כיצד ג' כלפי מזרח וג' כלפי מערב וא' באמצע, נמצא כולם מקבילים את האמצעי עכ"ל. [ג](תהלים י"ח כ"ט). [ד]כי הוא פועל עומד. [ה](יחזקאל מ"ג ב')

שמות

ספורנו

(פט) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול. ואע"פ שהי' הדבר מועט מאד בערך אל חנכת שלמה מכל מקום בבוא משה אל אהל מועד היה שומע אותו הקול ששמע קודם מעשה העגל וזה לא קרה בבית ראשון כל שכן בבית שני שלא הלך אל המקדש נביא להתנבא באופן שיסיג הנבואה שם וזה כי היתה לרצון החנכה הזאת ומקריביה ומשה שהיה רועם: מדבר. ביגו לבין עצמו כי כל פעל ה' למענהו והשכילו את עצמו ובזה ידע וייטיב לזולתו בנדיבות השפעה שאין בה כיליות וירצה פעולי במתפעל כפי הכנתו ובזה פירש אופן בכל דבור האמור בתורה באמרה וידבר ה': (ב) בהעלתך את הנרות. כשתדליק את שש הנרות: אל מול פני המנורה. שהוא הקנה האמצעי וזה כשתשים שלהבת כל אחד מהששה נרות אל הקנה האמצעי אז יאירו שבעת הנרות. כל השבעה יאירו ויספיעו אור עליון לישראל שיורו היות אור הימנים ואור השמאלים מכוון ופונה אל אור הקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה ושכן ראוי שכונת הימינים העוסקים בחיי עולם והשמאלי' העוסקים בחיי שעה העוזרים למיימינים כאמרם אלמלא עלייא לא מתקיימי אתכליא תהיה להספיק לכון האל ית' באופן שיושג מכוונו בין כלם ויכוממו את שמו יסדו כמו שקבלו עליהם כאשר

העיד

פירוש רשב"ם

(פח) אחרי המשח אתו. לסוף שנים עשר יום שכבר נתחנך עליה חשבון כך וכך: (ב) בהעלותך וגו'. לפי שמלאכת תדיר היא זו הזכירו כאן. אע"פ שכל מלאכת המשכן נגמרה מלאכת הדלקת המנורה לא נגמרה כי תדירה היא: אל מול פני המנורה. היה מטה ראשי הפתילות של

כל

בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ ז וְכֹה־תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם וְהִטֶּהָרוּ׃ ח וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת׃ ט וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ יא וְהֵנִיף אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְהוָה׃ יב וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ יג וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לַיהוָה׃ יד וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ שני טו וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם

לעבד

אונקלוס

מְנַהֲרִין שִׁבְעָא בוֹצִינַיָא׃ ג וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן לָקֳבֵל אַפֵּי מְנָרְתָא אַדְלֵק בּוֹצִינָהָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ד וְדֵין עוֹבַד מְנָרְתָא נְגִידָא דְהַב עַד שִׁידַהּ עַד שׁוֹשַׁנַּהּ נְגִידָא הִיא כְּחֶזְוָא דִי אַחֲזִי יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד יָת מְנָרְתָא׃ ה וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ו קָרֵב יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן׃ ז וּכְדֵין תַּעֲבֵד לְהוֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן אַדֵּי עֲלֵיהוֹן מֵיָא דְחַטָּאתָא וְיַעְבְּרוּן מַסְפַּר עַל כָּל בִּשְׂרְהוֹן וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדְכּוֹן׃ ח וְיִסְּבוּן תּוֹר בַּר תּוֹרֵי וּמִנְחָתֵהּ סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְתוֹר תִּנְיָן בַּר תּוֹרֵי תִּסַּב לְחַטָּאתָא׃ ט וּתְקָרֵב יָת לֵוָאֵי קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַכְנֵשׁ יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וּתְקָרֵב יָת לֵוָאֵי קֳדָם יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת יְדֵיהוֹן עַל לֵוָאֵי׃ יא וִירִים אַהֲרֹן יָת לֵוָאֵי אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן לְמִפְלַח יָת פָּלְחָנָא דַייָ׃ יב וְלֵוָאֵי יִסְמְכוּן יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרַיָא וְיַעֲבֵד יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל לֵוָאֵי׃ יג וּתְקֵים יָת לֵוָאֵי קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְתַפְרֵשׁ יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי׃ טו וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן

לואי

מסרה ב בהעלתך, חסר. הנרת, חסר. המנורה, ג' מלא בתורה. ג המנורה, ג' מלא בתורה. נרתיה, כולם חס"ו ומ"י. ד חס, כ"ג ל"פ. המנרה, חסר. עד כ"ב בלא וי"ו ומעוי' בי' ב'. הוא, ומ"ו וסימן. המנרה, חסר. ו קח, י"ב ל"פ. הלוים, הס"א בלא קדמא. וכל הלוים ללוים דפי ובלא געיה. ז וכה, ב' ל"פ. הזה, ל' קמץ. עליהם, מלא. והעבירו, מלא וה"א בסגול כי היא מבר המהופך לעתיד ואינו ליווי. על כל, ו' ובסי'. וכבסו, ב'. והטהרו, ל'. ח ופר שני, ל'. ט והקהלת, ל'. יא עבדתו, ה'. ג'. יב ואת, ד'. על, ב' בלי'. יג והעמדת, כולם חסר במ"א. תנופה לה'. ל' ושחלה לפני ה'. יד והבדלת, ל'.

ת"א אל מול פני המנורה יאירו תנחום לא פקיד' שער מט. וזה מעשה תנחום כח כט עקידה שער ה ושער עח. עד ירכה עד תנחום כט. מקשה היא שם כח. וכה תעשה להם לטהרם ס' הזוהר פ' תזריע. והעבירו תער נזיר מ. ופר שני בן בקר הוריות ה זבחים פט פרה מו. ועשה את האחד חטאת הוריות ס זבחים פט.

רש"י

דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנורה. אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה: יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך: (ג) ויעש כן אהרן. (ספרי) להגיד שבחו של אהרן שלא שנה: (ד) וזה מעשה המנורה. (שם) שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה. בטד"ץ בלע"ז לשון דא לדא נקשן (דניאל ה) עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקונן ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור: עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה שעל הרגלים שלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא דבר גדול: עד פרחה. שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה כמו (שופטים טו) מגדיש ועד קמה ועד כרם זית: כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר (שמות כה) וראה ועשה כתבניתם וגו': כן עשה את המנרה. מי שעשאה ומ"א על ידי הקב"ה נעשית מאליה: (ו) קח את הלוים. קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום: (ז) הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם: והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"א והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים: (ח) ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע"א: ופר שני. (ת"כ) מה ת"ל שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת (ע"כ דברי ר"מ) ובזו יש סמך לדבריו בת"כ ואומר אני שהוראת שעה היתה שמעיר היה להם להביא לחטאת ע"א עם פר העולה: (ט) והקהלת את כל עדת. לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם: (יא) והניף אהרן את הלוים תנופה. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בה והיו לעבוד את עבודת ד' לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו'. השניי' לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה לה' שאף עליה' היתה עבודת

הקדש

(ג) וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן כָּל קֳבֵיל אַפֵּי מְנַרְתָּא אַדְלִיק בּוֹצִינָהָא הֵיכְמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: (ד) וְדֵין עוֹבַד מְנַרְתָּא מִינָא קַשְׁיָא דִּדְהַב עַד בְּסִיס דִּידַהּ וְעַד שׁוֹשַׁנַּיָּא עוֹבַד אוּמָן בְּקוּרְנָסָא הִיא מִתְעַבְדָא הֵי כְּחֵיזוּ דְּאַחֲזֵי יְיָ יַת מֹשֶׁה הֵיכְדֵין עֲבַד בְּצַלְאֵל יַת מְנַרְתָּא: (ה) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (ו) קָרֵיב יַת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּתְדַכֵּי יַתְהוֹן: (ז) וּכְדֵין תַּעֲבֵיד לְהוֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן אַדִּי עֲלֵיהוֹן מַיָּא דְחַטָּאתָא וְיַעֲבְרוּן גְּלַב עַל כָּל בִּשְׂרְהוֹן וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדְכּוֹן בְּאַרְבְּעִין סְאִין דְּמַיָּא: (ח) וְיִסְּבוּן תּוֹר בַּר תּוֹרֵי וּמִנְחָתֵיהּ סוּלְתָּא פְּתִיכָא בִּמְשַׁח זֵיתָא וְתוֹר תִּנְיָין בַּר תּוֹרֵי תִּסַּב לְחַטָּאתָא: (ט) וְתַקְרֵיב יַת לֵיוָאֵי לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִיכְנוֹשׁ יַת כָּל כְּנִישְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (י) וְתַקְרֵיב יַת לֵיוָאֵי קֳדָם יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת יְדֵיהוֹן עַל לֵיוָאֵי: (יא) וִירִים אַהֲרֹן יַת לֵיוָאֵי אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן לְמִפְלַח יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ: (יב) וְלֵיוָאֵי יִסְמְכוּן יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרֵי וַעֲבֵיד יַת חַד חַטָּאתָא וְיַת חַד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל לֵיוָאֵי: (יג) וּתְקִים יַת לֵיוָאֵי קֳדָם אַהֲרֹן וּקֳדָם בְּנוֹי וּתְרִים יַתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: (יד) וְתַפְרֵישׁ יַת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי: ומן

בעל הטורים

כי מורידין והולכין. להעלות נר תמיד ס"ת פרד: (ד) וזה מעשה המנורה. וזה עולה י"ח שגובהה של מנורה י"ח טפחים: כמראה. בגימ' כבצלאל מלמד שבצלאל הראה לו דמות המנורה. כן עשה כ"ן נרות עשה שלמה ביו"ד המנורות. עשה בגימ' שלמה

יונתן

(ד) עובד אומן בקורנסא כל זה ברש"י ובספרי.. היכדין עבד בצלאל זהו כפי' ראשון דרש"י ז"ל: (ז) ויעברון גלב וכן לעיל פ' נשא בפסוק כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור גלב לא יעביר והוא לשון פסוק דיחזקאל תער הגלבי' וק"ל. מ' סויין שלריך

רמב"ן

עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנכה שקורים על שמם היא חנכת בני חשמונאי ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח עכ"ל וראיתי עוד בילמדנו וכן במדרש רבה אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תתירא לגדולה מזאת אתה מוכן לקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם והנה דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות אבל לא רמזו אלא לנרות של חנוכת חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותינו וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנכת הנשיאים נוהגת לעולם דרשו סמוכין לחנוכת הנשיאי' מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם ור"א אמר כי נסמכה זאת הפרשה להודיע כי הדבור יהי' גם בלילה כי שם יהי' הנר דלוק ולא יכבה. וזה איננו ככה על דעת רבותינו שאמרו והלא לא נדבר עמו אלא ביום ואלו ידע ר"א מה בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים לא חשב כן. והוא מה שאמר הכתוב במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה שאין נבואתו בחלום כי החלום בלילה ממש. אבל הסדור בפרשיות האלה הוא כאשר פירשתי כי בא הכתוב בספר הזה להשלים תורת הקרבנות וכל המחוייב לעשות באהל מועד והנה אמר מתחלה ואתה תצוה ויקחו אליך שמן זית זך להעלות נר תמיד ולא הזכיר שם המנורה והיה במשמע שידליקו במנורה במלאכה כמו שאמר בעשייתה והעלה את נרותיה והאיר אל עבר פניה אבל אם אולי תאבד או תשבר ידליקו בלתי מנורה ואין מנורה מעכב ההדלקה כי המצוה להעלות נר תמיד לעולם ואחר כך הוסיף וצוה מיד לדורות לו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך ואמר על המנורה הטהורה יערוך את הנרות שלא יערוך אלא על המנור' טהורה ובכאן כאשר השלים להזכיר הקמת המשכן השלים עוד כל דיני הנרות וצוה שיהיו שבע' הנרות כולן דולקות לדורות אל מול פני המנורה כאשר הזכיר במעשה המנורה והעלה נרותיה והאיר אל עבר פניה לא בלתי מנורה ולא בלתי שיאירת כולם אל עבר פניה ולא הזכיר בפרש' הזאת באהל מועד ללמד שיהי' כן במקדש אולי יחשב כי בעבור שאין תלונות באהל מועד ילטרך לאורה הזאת אבל במקד' שיהיו שם חלוני שקופי' לא ילטרך כן לפיכך לא הזכיר בכאן באהל מועד: (ג) וטעם ויעש כן אהרן. לומר שהוא היה המדליק אותן כל ימיו ואע"פ שהמצו' כשרה בבניו כמו שנא' יערוך אותו אהרן ובניו אבל הי' הוא מזדרז במצוה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון וסוד נשגב ואולי נרמז לו זה מפסוק מחוץ לפרכת העדות יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר כי בו בחר השם בימיו ומפני זה אמר גם עתה דבר אל אהרן בהעלותך ולא אמר דבר אל אהרן ואל בניו בהעלותכם: וטעם (ד) וזה מעשה המנורה. לרמוז שלריך לדורות שתהיה מקשה כי הוא מעכב בה. ולכך הזכיר תחילה בפירוש מעשה המקשה ולא הזכיר ביעשה שלה שהיו בה קנים וכפתורים ופרחים וגביעי' משוקדים והזכיר זהב כי כן הי' מצוה לדורות לעשות ממנו לרומם את בית אלהינו והחזיר ומקשה היא לומר שאין מעכב בה אלא מקשה לא הזהב וכ"ש שאר יפוים שבה וכך אמרו רבותינו בספרי ובמסכת מנחות. וטעם כן עשה. משה הנזכר כי הוא נשתדל בלמודה ועשה אותה בלווי וכך אמרו בספרי להודיע שבחו של משה שכשם שאמר לו הקב"ה כן עשה וזו שעשאה ומדרש אגדה ע"י הקב"ה נעשית מאליה אחר שנמנו הבכורות והלוים ונלטוו הלוים בעבודתם ובמשמרתם ונתן להם העגלות השלי' מלות הכהנים במנור' ובא ללוות במצו' הלוים שיתחילו לעבוד והולכך לטהר

אבן עזרא

כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה: (ד) וזה מעשה המנורה. הזכיר שלא נראה כמוהו: מקשה. [א]פירשתיו: ירכה. הוא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה: פרחה. ידוע ולא היה כח באדם חכם לעשותה כן לולי מהשם הראה אותה למש' במראה הנבואה: כן עשה. שב אל משה והטעם בלווי וכן ועשית מנורת זהב. וטעם הסמיך פרשת הלוים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצום: (ו) קח את הלוים מתוך בני ישראל. כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני: (ז) מי חטאת. כמו [ב]תחטאני או טעמו כחטאת [ג]הקרבן: הזה עליהם. אמר רבי [ד]משה שפ"א הפעל נו"ן כמו הכה תכה ונכון הוא: והעבירו תער על כל בשרם. וכבר העבירו תער אמרו המעתיקים אפי' הזקן ולא הפאה: וכבסו בגדיהם. ואחר כן יהיו טהורים בטהרת דמי חטאת: והטהרו. נבנין התפעל [ה]והתי"ו מובלע וכן המתקדשים והמטהרים: (ח) פר בן בקר: קרבן: סלת. שלשה עשרונים כמשפט: תקח לחטאת. בלווי כי הם [ו]יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמם כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות: (יא) לפני ה'. והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני [ז]הלוים את ידם על ראש כל אחד מהפרים ורבים כן: (יב) ועשה. בלווי כי אהרן היה המקריב והעד הנאמן שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן: (יג) וטעם והעמדת את הלוים. אחר שיכפר אהרן עליהם העמידם לפניו ויניפם: והנפת. בלווי כמו יעשה [ח]להם: (יד) והיו לי הלוים. זו מעלה גדולה: (טו) ואחרי כן יבאו הלוים. אחרי שתטהר אותם: והנפת. בלווי: כי

פירוש על אבן עזרא

[א](שמות כ"ה ל"א). [ב](תהלים נ"א ט') טעמו נקיון החטא. [ג]כלומר כי נקרא הקרבן חטאת לפי שהובא לכפרה על חטאת. [ד]משרש נזה כמו הכה תכה שרשו נכה. [ה]בדגש הטית והראוי והטהרו, וכן המתקדשים והמטהרים (ישעיה ס"ו י"ז) הראוי והמתטהרים כמו המתקדשים מבנין התפעל. [ו]טעמו כי בראש הפסוק כתוב ולקחו פר בן בקר לפני ד'. [ז]ע"ם הוא ור"ל יסמכו ב"י את ידיהם על הלוים. [ח](לעיל ד' כ"ו).

ר"ל

ספורנו

הטיב באמרו ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כלומר בין כלנו נשלים כוונתו: (ד) וזה מעשה המנורה מקשה. וזה התכלית בעצמו המכוון בהדלקת הנרות. אל מול פני המנורה הוא בעצמו מכוון בענין חיוב היות המנורה מקשה להורות האחדות המכוון לתכלית אחד בעצמו: (יד) והבדלת את הלוים. תבדיל בהנייתם את הלוים אשר הם חיים עדנה: והיו לי הלוים. הם ודעה יהיו נכונים לעבודתי: (טו) ואחרי כן יבאו הלוים. הבוים עתה

פירוש רשב"ם

כל שבעת הנרות להאיר אל השולחן: (ז) והעבירו. ויעבירו. אבל והעבירו הוא לשון ציווי כמו ויעתירו אל ה': (יג) והנפת אתם אהרן הניפם תחילה ואהר כך משה: ויתחטאו

לַעֲבֹד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְטִהַרְתָּ אֹתָם וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה: טז כִּי נְתֻנִים נְתֻנִים הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פִּטְרַת כָּל־רֶחֶם בְּכוֹר כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחְתִּי אֹתָם לִי: יז כִּי לִי כָל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם לִי: יח וָאֶקַּח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: יט וָאֶתְּנָה אֶת־הַלְוִיִּם נְתֻנִים | לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֶשֶׁת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֹּדֶשׁ: כ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לַלְוִיִּם כֵּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם וַיָּנֶף אַהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרָם: כב וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ לָהֶם: ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כד זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יָבוֹא לִצְבֹא צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד: כה וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב

מצבא

לֵוָאֵי לְמִפְלַח יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא: טז אֲרֵי אַפְרָשָׁא מַפְרְשִׁין אִנּוּן לִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף פְּתַח כָּל וַלְדָּא בּוּכְרָא כֹלָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָרֵבִית יָתְהוֹן קֳדָמָי: יז אֲרֵי דִילִי כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא בְּיוֹמָא דְקַטָלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית יָתְהוֹן קֳדָמָי: יח וְקָרֵבִית יָת לֵוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: יט וִיהָבִית יָת לֵוָאֵי מְסִירִין לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מוֹתָא בְּמִקְרַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקוּדְשָׁא: כ וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלֵוָאֵי בְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְלֵוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וְאַדַּכִּיו לֵוָאֵי וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אַהֲרֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן: כב וּבָתַר כֵּן עָלוּ לֵוָאֵי לְמִפְלַח יָת פָּלְחָנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה עַל לֵוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן: כג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כד דָּא דִי לְלֵוָאֵי מִבַּר חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא יֵיתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא בְּפָלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא: כה וּמִבַּר חַמְשִׁין שְׁנִין יְתוּב

מחיל

מסרה טו אתם, כל סיפרא חסר במ"א. טז נתנים, כולם כ"כ ח"ו ומ"י במ"ב. פטרת, ל' וחד פטרת כוס. בכור, מלא. המה לי, חד מן זוגין מספל פין. יז הכתי, כולם חסר. בכור, מלא. הקדשתי, ל' וחד והקדשתי. יט ואתנה, ל' בתורה. נתנים, ח"ו ומ"י. לעבד, חסר. עבדת, חסר. ולכפר, ג'. בגשת, ל'. הקדש, חסר. כ וכל עדת, ל'. כא ויתחטאו, היוד בגעיא. אתם, חסר. לטהרם, ג'. כב לעבד, חסר. עבדתם, חסר. כד יבוא, ז' מלא בתורה. לצבא, ח"ו ומלא א'. כה ומבן, ג' אדם סליק. ישוב, כולם מלא.

ת"א כי לי כל בכור בבני בכורות ד. ואתנה את ערכין יא. את אשר ללוים חולין כ. מבן חמש ועשרים שנה שם. ומבן חמשים שנה ישוב שם.

רש"י

הקודם יריעו' וקרסים (נ"ל וקרשים דאלו קרסים ביד עמא בני מררי.) הכרחות בבית קדש הקדשי' והשליחית לבני מררי: (טז) נתנים נתנים. נתוני' למשא נתונים לשיר: פטרת. פתיחת: (יז) כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים: לקחתי אתם לי. עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוי': ואתנה וגו'. חמשה פעמים נאמרו בני ישראל במקר' זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכך ראיתי בב"ר: ולא יהיה בבני ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו'. משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם: (כב) כאשר צוה ה' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהם שאחד מהם לא עכב: (כד) (זאת אשר ללוים. שמים פוסלים בהם ואין המומין פוסלים בהם:) מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר (במדבר ד') אומר מבן שלשי' שנה הא כיצד (חולין כד) מבן כ"ה בא ללמוד הלכו' עבודה ולומד חמש שני' ובן ל' עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סי' יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו

רמב"ן

לטהר אותם ולכפר עליהם וזה טעם הסמך הפרשה הזו בכאן והשלים במלוה לדורות. (כד) מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבא צבא. וכתב רש"י כאן הוא אומר מבן חמש ועשרים ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן חמש ועשרים יבא ללמוד הלכות עבוד' ולומד חמש שנים ובן ל' עובד מכאן לתלמיד היושב לפני רבו שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה וא"כ יהיה פי' יבא לצבות לבא סיבא להקהל בנקהלי' בעבודת אהל מועד שיעמוד עמהם ויראה תמיד עבודתם ביום ובליל' כדי שילמוד הלכו' עבוד' בתלמוד ובמעשה ולכך לא אמר כאן לעבוד עבודה כמו שנאמר למעלה אלא אמר לצבא צבא בעבודת אהל מועד שיבא עם הלוצאים בעבודה. אבל לא ידעתי אם זה דברי הכל לרבותינו כי בלשון יחיד אני שונה אותה בסיפרי ר' נתן אומר כתוב אחד אומר מבן חמש ועשרים וכו' וגם נראה שהם אסמכתא שנהגו התלמידים ללמוד הלכות עבודה ה' שנים כי על דרך הפשט הכמני' ביד משה ואהרן היו מבן ל' שנה ומעלה והם אשר הפקיד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו אבל בכאן צוה כי כל אשר ידע בעצמו שבא לכלל עשרים וחמש שנה יהיה כשר לעבודה ויבא בכל אות נפשו לעבוד עמהם ולסייעם בעבודה אבל לא יהיה פקיד נגיד על עבוד' ידועה והטעם בזה כי כל אדם נותן לבו בעשרותיו כי ישתנו בבן השבעים וידע בהגיעו לעשרים או לשלשים כי ידעו בו שכניו וקרוביו ואביו ואמו וילדיו וידיעוהו אבל בהגיעו

לב"ש

(טו) וּמִן בָּתַר כְּדֵין יֵיעֲלוּן לֵיוָאֵי לְמִפְלַח פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא: (טז) אֲרוּם מַפְרְשָׁא מַפְרְשִׁין הִינוּן קֳדָמַי מִגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חוּלַף פָּתַח וַולְדָא בּוּכְרָא כּוּלְהוֹן דְמִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָרֵיבִית יַתְהוֹן קֳדָמַי: (יז) אֲרוּם דִּילִי כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֵינָשָׁא וּבִבְעִירָא בְּיוֹמָא דְקַטְלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּישִׁית יַתְהוֹן קֳדָמַי: (יח) וְקָרֵיבִית יַת לֵיוָאֵי חוּלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (יט) וִיהָבִית יַת לֵיוָאֵי יְהִיבִין לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹי מִגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מוֹתָא בִּזְמַן מִקְרַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקוּדְשָׁא:

(כ) וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלֵיוָאֵי הֵי כְּכָל מַה דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה עַל לֵיוָאֵי הֵיכְדֵין עֲבָדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וְאִדַּכִּיאוּ לֵיוָאֵי וְחַוְורוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יַתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אַהֲרֹן לְדַכָּאוּתְהוֹן: (כב) וּמִבָּתַר כְּדֵין אָעֲלוּ לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יַת פּוּלְחָנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לִקְדָם אַהֲרֹן וְלִקְדָם בְּנוֹי הֵיכְמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה עַל לֵיוָאֵי הֵיכְדֵין עֲבָדוּ לְהוֹן: (כג) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (כד) דָּא אַחֲוַיְתָא דִי לְלֵיוָאֵי דְּלָא מִתְפַּסְלִין בְּמוּמֵיהוֹן בְּרַם מִבַּר עַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּלְעֵילָא יֵיתֵי לְחַיָּילָא חֵילָא בְּפוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא: (כה) וּמִבַּר חַמְשִׁין שְׁנִין יְתוּב מֵחֵיל פּוּלְחָנָא וְלָא

בעל הטורים

שלמה. ד' פעמים הזכיר מנורה שהיא כשירה מד' מינין כדאיתא במנחות [ע"ש ד' כ"ח ע"ב ואולי כוונת רבינו על ד' מינים שפעמו המשמשים והם ברזל בדיל כסף זהב] ורמז לד' מנורות בשמחה בית השואבה: (טז) נתנים נתנים המה לי. בגימ' שאלה לא (עשה) [עשו] עגל של זהב: (יט) ואתנה את הלוים ה"פ בני ישראל בפסוק כנגד כהנים לוים ישראלים גרי' ועבדי' משוחררים תנו קדש ישראל לי"י ראשית תבואתה תבואת ה': ולכפר ב' הכא ואידך ואהרן ובניו מקטירים וכו' ולכפר על בני ישראל בדברי הימים (א' ו') ושבועים שבעים נחתך על עמך ולהתם חטאת ולכפר עון בענין הקץ של דניאל (ט') מלמד שגלות מכפרת כמו קרבן: (כה) ומבן ב' הכא ואידך ומבן אדם חליר יכתן שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה וכחליר

יונתן

שלריך טיטול מקוה: (כד) אסוייפא די לליואי פי' שורלא של הלוים והוא לשון נמ' אמרי ליה כמו הורה לו. דלא מפסלין במומיהון פי' שלא נפסלו אע"פ שיש לאו' מום כדאית' בפ"ק דחולין זאת אשר ללוים מ"כ כהנים במומים פסולים בשנים כשרים לוים במומים כשרים בשנים פסולים ודייק מדכתיב בפריה מבן חמשים שנה ישוב וגו' ולא

רמב"ן

לכ"ה לא ירגישו בו כל כך ולכן לא זה למשה שימרח למנות רק מבן שלשים שהאיש נודע בשן וכן אמר דוד ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ור"א אמר בדרך הפשט כי מבן שלשים הוא לעבודת משא ומבן כ"ה לעבודת האוהל. ואיננו נכון כי שם נאמר גם כן כל הבא לצבוא צבא לעבודה באהל מועד ונאמר לעבוד ולמשא ועוד כי כתוב במקדם אלה בני לוי לבית אבותם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלותם עושי המלאכ' לעבודת בית ה' מבן עשרים שנה ומעל' כי אמר דוד הניח ה' אלהי ישראל לעמו וישכון בירושלם עד עולם וגם ללוי' אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו כי בדברי דוד האחרונ' המה מספ' בני לוי מבן עשרים שנה ומעלה כי מעמדם ליד בני אהרן לעבודת בית ה' על החצרות ועל הלשכות יאמר כי בדברי דוד האחרונים משיבנה הבית ואין להם משא בכתף ואין עבודתם רק על החצרות ועל הלשכות מנה אותם מבן עשרים שנה ומעלה ומתחילה מבני שלשים ואם כדברי ר"א היה חייב שיעלה אותם מבן חמש ועשרים: (כה) ולא יעבוד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות לשון רש"י אבל בסיפרי לא אמרו אלא תגיד שחוזר לנעילת שערים ולעבודת בני גרשון וכן נראה שאם כדברי הרב למה לא היו ממנין אותם בני עשרי' לשיר ולנעילת שערים ולטעון העגלות ועד שיזקינו ולמה היה מונים מבן שלשים ועד בן חמשים אלא במשא בלבד ועוד בני גרשון ובני מררי שכל עבודתם כשרה בזקנים למה נמנו כן אלא כיון שהיו

אבן עזרא

(טז) כי נתנים נתנים. הם ובניהם ישראל נתנים לי ואני לקחתי אותם לי והטעם קבלתים ולא נתנום בעבור פדיון פטרת כל רחם. ופטרת ופטר שתי לשונות כמו לדק ולדק' או על משקל אמר: (יז) ביום הכתי. זמן כמו אתה עובר היום: (יח) וטעם ואקח את הלוים. וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוים נתתים אני לאהרן ולבניו: (יט) ולכפר. להיותם כפר נפשם כאשר פירשתי: (כ) ויעש משה ואהרן. משה בלוי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם. וטעם ויתחטאו. כי גם הם עשו: (כא) ויכפר עליהם. וכבר כפר עליהם ויש אומרים בתחלה התחטאו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים ואיננו רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת הלוים וכבר העמדתם בתחלה: (כב) כן עשו. להם תמיד בני אהרן לבניהם: (כד) זאת אשר ללוים. והטעם זאת הקבלה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל: וטעם

פירוש על אבן עזרא

ר"ל אין פי' שהם נתנים לי רק אני לקחתי אתם וכו'. ר"ל ז' ול"כ. ר"ל לדקה בסמיכות צִדְקַת וכן פִּטְרַת, והנפרד פִּטְרָה על משקל צְדָקָה. ולדק שוה בנפרד ובסמוך וכן פטר כמשפט שם נקודות. ר"ל קֶדֶם מִפְעָלָיו (משלי ח' כ"ג) סמוך: ארץ קֶדֶם (בראשית כ') נפרד קִדְמַת אשור (שם ב' י"ד) סמוך ועל משקל זה פֶּטֶר וּפִטְרַת. (דברים ט' א') שאינו יום כמשמעו רק זמן. (שמות ל' כ"ג). כלומר

ספורנו

עתה: (טז) נתונים נתונים המה לי. נתונים מעצמם שנתנו את עצמם לעבודתי כמו שהעיד באמרו מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. ונתונים ג"כ מתוך בני ישראל שיתנו מחית הלוים במעשר ראשון חלף עבודתם למען תהיה עבודתי נעשית בין כלם: תחת פטרת כל רחם. שהיתה העבודה מוטלת עליהם: (יז) כי לי כל בכור. שהיתה יתקדם העבודה בבכורות מפני היותם הנכבדים בביתם ולהם משפט העבודה ביום הכותי כל בכור הקדשתי. אבל מה שהצרכתי אותם לפדיון היה הטעם בשביל שביום הכותי הקדשתים לי שלא יתעסקו בעבודת הדיוט כלל כמו שהקדשתי גזה ועבודה בבכור בהמה וזה עשיתי כדי להצילם בתורת הקדש שלא היו ראויים להנצל ממשלחת מלאכי רעי' בהיות' הם הנכבדים בעם וקובל כלם תלוי בהם ואמרתי שיפדו כדי שיוציאו למולין בזה שיהיו מותרים בעבודת הדיוט: (יח) ואקח את הלוים תחת כל בכור. באותו הדור בלבד כמבואר למעלה: (יט) ואתנה את הלוים. ואחר שהם נתונים מעצמם לעבודתי נתתים לעבודתי לאהרן ולבניו: לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד. לעבוד אותה העבודה שהיתה ראויה לבכוריהם: ולכפר על בני ישראל. בקבלם את המעשרות ויגיעו ישראל כדי שיוכלו לעבוד את האל יתברך יכפרו על ישראל שגרמו כלם בעגל שאבדו את בכוריהם: ולא יהיה בבני ישראל נגף. בלוים ובשאר ישראל: בגשת בני ישראל אל הקדש. שבזה יקבלו הזרים הנגשים והלוים שימנעו את הזרים לגשת ויתחייבו כלם כענין אתרו ולא ימותו גם הם גם אתם: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים. עשו בשביל הלוים ולעזרתם ענין הגלוח וכבוס הבגדים והקרבן: ככל אשר צוה ה' את משה ללוים. כמו שצוה למשה שיצוה ללוים שיעשו. כן עשו להם בני ישראל. הזדרזו ישראל לעשות בשבילם כדי שיהיה להם קונה נעשה: (כב) כאשר צוה ה' את משה על הלוים. למעלה שצוה שתהיינה משמרותם לעבוד ולמשא ולשיר על פי

פירוש רשב"ם

(כא) ויתחטאו. כדכתיב לעיל הזה עליהם מי חטאת: (כד) זאת אשר ללוים. מצוה חדשה שעדיין לא נאמרה שבפרשת מדבר סיני ובפרשת נשא צוה הקב"ה למנותם מבן שלשים עד בן חמשים שנה: לעבוד ולמשא. לשאת את המשכן ועתה בפרשה זו בא לפרש מצות עבודה משמרת משכן אשר חמש שנים לפני השלשים שאינו ראוי למשא יהא ראוי ומצווה לשמירת משכן וכליו. ומבן חמשים ומעלה שאינו ראוי לעבודת משא. יהא מצוה לעבודת שמירה כמו שמפרש והולך. מבן עשרים וחמש שנה ומעלה יבא לצבא צבא בעבודת אוהל מועד. מלאכת שמירה כמו שמפרש לפנינו. ושרת את אחיו לשמר משמרת. ומבן חמשים ישוב מצבא העבודה של משא. כדכתיב בפרשיות של מעלה מבן שלשים ועד בן חמשים. לא יעבוד עוד. בעבודת משא. אלא ושרת את אחיו על שניהם הוא מוסב. בן חמש ועשרים ועד בן שלשים ומבן חמשים ומעלה ששניהם נפסלו מעבודת משא ומה יעשה ושרת זה את אחיו לשמור משמרת ועבודת משא לא יעבוד: ככה

מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד׃ כו וְשֵׁרֵת אֶת־אֶחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת וַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד כָּכָה תַּעֲשֶׂה לַלְוִיִּם בְּמִשְׁמְרֹתָם׃ פ שלישי

ט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר׃ ב וְיַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפָּסַח בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר־יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ ד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת הַפָּסַח׃ ה וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ ז וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה

יהוה

אונקלוס

מחיל פלחנא ולא יפלח עוד׃ כו וישמש עם אחוהי במשכן זמנא למטר מטרא ופלחנא לא יפלח כדין תעבד לליואי במטרתהון׃ א ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא למפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר׃ ב ויעבדון בני ישראל ית פסחא בזמניה׃ ג בארבעת עשרא יומא בירחא הדין בין שמשיא תעבדון יתיה בזמניה בכל גזרתיה וככל דחזי ליה תעבדון יתיה׃ ד ומליל משה עם בני ישראל למעבד פסחא׃ ה ועבדו ית פסחא בניסן בארבעת עשרא יומא לירחא בין שמשיא במדברא דסיני ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל׃ ו והוו גבריא די הוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא וקריבו קדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא׃ ז ואמרו גבריא האנון ליה אנחנא מסאבין לטמי נפשא דאנשא למא נתמנע בדיל דלא לקרבא ית קרבנא דיי בזמניה בגו בני ישראל׃ ח ואמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דיתפקד קדם יי על די לכון׃

מסרה העבדה, חסר. יעבד, חסר, עוד, מלא כו ושרת, ב' וסרת בשם ה'. לשמר, ועבדה, חסר. יעבד, חסר. לא, ל' ליע זוגין במשמרתם, חסר. ט א וידבר, וכו' י' חסר לאמר. במדבר, ב' ראשונה רפי. ב ויעשו, ג' רפין. הפסח, ל' קמץ וכל אס"ף דכוו'. במועדו, ב' מ"ל. ג עשר, הפין במתג כי היא ס"ג ואחריו כ"ג. במעדו, ד' חסר. חקתיו, כל לשו' ח"ו ומ"י. וככל, ה'. ד לעשת, י"ג חסר. ה בראשון, ב' וכ"ע מילין בטעם ב' בדי' סיבוחא ופזרין, ו' ויהי, ד' סבירין ויהיו. לעשות, י"ג חס'. ז ההמה, י"ב. נגרע, ל'. הקריב. מלא ל' וכל להקריב דכוו'. במעדו, ד' חסר בלי'. ח אלהם, חסר. ואשמעה, ל'.

ת"א וידבר ה' אל משה פסחים ו. ויעשו בני פסחים ו יומא מו. במועדו פסחים סו עב יומא מו. ויהי אנשים פסחים ו סוכה כה. ולא יכלו סוכה כה.

רש"י

אינו רואה: (כה) ולא יעבד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: (כו) לשמר משמרת. לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות: (א) בחדש הראשון. פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת (פסחים פ"ק ספרי) שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד: (ב) במועדו. (שם) אף בשבת במועדו אף בטומאה: (ג) ככל חקתיו. אלו מצות שבגופו. שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ. (ס"א מצות שבגופו. שה תמים זכר בן שנה. שעל גופו. צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. שחוץ לגופו. מצה וביעור חמץ): (ד) וידבר משה וגו'. (ספרי) מה ת"ל והלא נאמר (ויקרא כג) וידבר משה את מועדי ה' אלא כששמע פרשת מועדים מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת מעשה: (ו) לפני משה ולפני אהרן. (ספרי) כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו: (ז) למה נגרע. (שם) אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטהורים (ס"א לטהורים כ"ג רא"ם) אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה (סנהדרין פ"ק) וראויה היתה

פרשת

רמב"ן

שהיו פקודת' במשא האהלן מבני שלשים ועד חמשים לא היו מתמנין אותם לשיר שהוא עיקר עבודה של לוים אלא בראוים למשא שכל הממונים לשיר ראוים בעבודת כולם ומתוך שנמנו בני קהת מבן שלשים ועד חמשים אפילו לשיר נמנו כולם כן שלא יהיו בני גרשון ובני מררי בשנים אלו כשרים לשיר ובני קהת פסולים בו. אבל לנעילת שערים או לטעון עגלות כולם כשרים הם ועוד כתוב מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא באהל מועד ודרשו בשמיטת חולין יכול אף בשילה ובית עולמים כן ת"ל לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא. לא אמרתי אלא בזמן שעבודה בכתף והרי עבודת עבודה הוא השיר כמו שכתב רש"י למעלה בסדר נשא א"כ אף לשיר נפסלו בזמן שעבודה בכתף וכן בדברי דוד נאמר ויספרו הלוים מבן ל' שנה ומעלה וכתוב מאלה לנצח על מלאכת בית ה' עשרים וארבעה אלף וגו'. וארבעת אלפים מהללים לה' בכלים אשר עשיתי להלל כי עד שנבנה הבית שהיה להם משא בכתף לא היו מתמנים בשיר אלא בראוים למשא אבל חזר דוד למנותם מבן עשרים לצורך הבית כשנבנה כמו שנתבאר: (א) בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון. מכאן אמרו חכמים אין מוקדם ומאוחר בתורה וטעם האיחור הזה היה כי כאשר בא הספר הרביעי הזה לזכור המצות שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם רצה להשלים ענין אהל מועד ותקונו כל ימי המדבר והזכיר תחלה הדגלים ומקום האהל ומעמד משרתיו ותקן המשמרות למשאו לכל עבודת האהל. והזכיר קרבנות הנשיאים שהביאו העגלות אשר ישאו אותו בהן כל עת היותם במדבר והשלים קרבנותם בחנכת המזבח שהיו באחד בניסן או קודם לכן ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות

יונתן בן עזיאל

ולא יפלח תוב: (כו) וישמש עם אחוי במשכן זמנא למטר מטרא ופולחנא לא יפלח היכדין תעביד לליואי במטרתהון: (א) ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תנייתא לזמן מפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר: (ב) ויעבדון בני ישראל ניכסת פסחא ביני שמשתא בזמניה: (ג) בארבסר יומא בירחא הדין בין שמשתא תעבדון יתיה בזמניה ככל קיימוי וככל דינוי תעבדון יתיה: (ד) ומליל משה עם בני ישראל למעבד ית ניכסת פסחא: (ה) ועבדו ית פסחא בארבסר יומין לירחא ביני שמשתא במדברא דסיני ככל מה די פקיד יי ית משה היכדין עבדו בני ישראל: (ו) והוו גובריא דהוו מסאבין לטמא נפש בר נש דמית עליהון בתכף דפוקדניה רמיא עליהון ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא דהוה יום שביעאה לסואבותהון וקריבו לקדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא: (ז) ואמרו גובריא האינון ליה אנחנא אסתאבנא לבר נש דמית עלנא למא כען נתמנע בגין דלא למיכוס פסחא ולמזרוק אדמא דקורבנא דיי על מדבחא

ירושלמי

בזמניה ובשריה ייכלון דכיין בנו בני ישראל: (ח) דין הוא חד מארבעה דינין דעלו קדם משה נביא ודן יתהון על מימרא דקודשא בקצת מנהון הוה משה מתין מן בגלל דהוו דיני נפשתא ובקצתהון הוה משה זריז מן בגלל דהוו דיני ממונא באלין ובאלין אמר משה לא שמעית מן בגלל למלפא לרישי סנהדריתא דעתידין למקום מן בתריה דיהון מתונין בדיני נפשתא וזריזין בדיני ממונא ולא יבהתון למשיילי דינא דמתקשי להון ארום משה דהוה רבהון דישראל צריך דיימר לא שמעית בגין כן אמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דאתפקיד מן קדם יי על דלכון:

[(ח) דין חד מארבע דינין דעלו לקדם משה בתרין מנהון הוה משה מזריז ובתרין מנהון הוה משה מתון: במסאבין דלא יכילו למעבד פסחא בזמנידהון ובגין בנתא דצלפחד הוה משה מזריז מן בגלל דהוה דיני ממון דינידהון: ובמחרפא דחרף שמא קדישא ובמקוששא דחלל שבתא בדינו הוה משה מתון מן בגלל די הוו דינידהון דינא נפשתא: באלין ובאלין אמר לא שמעית למלפא

בעל הטורים

וכאליר יכהן: (א) וידבר ה' אל משה. סמך פרשת פסח לטהרת לוים רמז שהלוים מספיקים: (ב) במועדו מלא וי"ו לאחר ו' שעות זמן שחיטה במועדו בא"ת ב"ש שיפז"קף במועדו שיפת"קף בגי' בשבת: (ד) לעשות הפסח לעשות חסר (וי"ו) לומר לך שלא עשו במדבר אלא אותו פסח בלבד: (ו) אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם [ע"ה] בגימ' אלו (נושאי) [שהיו נושאין] ארונו של יוסף [עם התיבות]. אשר היו טמאים בגי' זה למת מצוה. טמא לנפש. יש פסיק בין טמא לנפש לומר לך שיש סילוק

יונתן

ולא יעבוד עוד מכאן למדנו שהשנים פוסלין בלוים ולא מומין: (ג) בימי שמשתא פי' בין השמשות ועיין בפרשת בא בהמדם הזה לכם מה שפירשנו שם: (ו) דמית עליהון בתכף פי' פתאום וכן לעיל פ' נשא בת"א ות"י פסוק ט' בתכוף שלו. דפוקדניה רמיא עליהון ר"ל שפקודת מת מצוה מוטל היה עליהם שלריכין לקברו. ולא יכלו למעבד פסחא פי' שלא היו יכולין לעשות הפסח בו ביום שהיה יום שביעי לטומאתם ודייק כדאיתא בסוכה פרק הישן דטמאי מת מצוה היו וחל שביעי שלהם בערב פסח שנא' ביום ההוא דלא אינן יכולין לעשות הפסח הא למחר יכולין לעשותו וכרבי עקיבא ס"ל וע"ש: (ז) למא כען נתמנע בגין דלא למיכוס פסחא וכו' כל זה עיין כוונתו ברש"י ומקורו בסיפרי: (ח) דין הוא חד מארבע דינין וכו' כל כוונת פי' פסוקא

רמב"ן

הפסח ועל דעת רבותינו לא נהגה במדבר אלא בשנה זו בלבד לפי שאלו מלו במדבר והיתה מילת זכרים ועבדים מעכבת בהם. ויתכן שהולרך למצוה הזו בעבור שלא לפוו מתחילה בעשיית פסח דורות אלא בארץ דכתיב והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת ועוד נאמר שם והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה ועכשו ללה הקדוש ברוך הוא ולוה שיעשו אותו כדי שתהיה זכר גאולתם והנסי' שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון והנה אמר תחילה והיה כי תבאו אל הארץ לומר שאין מצוה זו נוהגת במולה לארץ לדורות ועכשו לוה שיהגו בה במדבר ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו בלבד שלא היו יכולין לעשותה לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו לימול אותם מן הטעם שהזכירו שהיה להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות אבל בספרי אמרו ויעשו את הפסח בראשון וגו'. בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשת' לי במדבר ארבעים שנה דרשו כן מן הכתוב הזה שאמר ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני כי המקרא מיותר ודי במה שיאמר ויעשו את הפסח ככל אשר לוה ה' את משה אבל הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אותו במדבר רק ביום הזה והוא גנותן ויתכן שהגנות הזה היא קלקלתם בענין המרגלים שממנה נתנדו ולא נשנה בהם הרוח הלפונית ולא מלו ולפיכך נאסרו בכל הקדשים או שתהיה הברייתא הזו כדברי האומר אין מלת זכריו ועבדיו מעכבת בו והיו רשאין לעשותו ונתעללו ולא עשו אותו והוא גנות גדול. אבל הראשון הוא יותר נכון בעיני כי היה משה מכריז' לעשותו ולא היה מניחם בחיוב כרת אבל חג המלות שבעה והשבתת חמץ לא הולרך לומר שנהגו בו שהן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום וכבר נאמר בהם לדורותיכם חקת עולם: (ג) כתוב בפירש רש"י לכל חקותיו. אלו מלות שבגופו שה תמים זכר בן שנה. ככל משפטיו אלו מלות שעל גופו לשבעת ימים למלה ולביעור חמץ. וטעות סופר הוא אלא מלות שבגופו שה תמים זכר בן שנה שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו שחוץ לגופו מלה וביעור חמץ ולא דבר בהן הכתוב כאן וכן בפסח שני נאמר חקותיו ומשפטיו ומלה ומצה עמו בבית ואינו נוהג אלא יום אחד. וקלר הכתוב לאמר בין הערבים תעשו אותו ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו לרבות

אבן עזרא

וטעם לצבא. להמנות עם לבא העובדים: (כו) במשמרתם. על הזקנים [א]ונדבקה פרשת הפסח כי החנוכה היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים ובא' זאת הפרשה בעבור שהוא כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך יי' לוה שהם חייבים גם במדבר. (ו) ויהי אנשים. לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם [ב]מתים בכל יום: (ז) למה נגרע. מבנין [ג]נפעל: (ח) עמדו. פתח אהל מועד: (י) או בדרך רחוקה

פירוש על אבן עזרא

[א]כלומר מה שאמר הכ' ככה תעשה ללוים במשמרותם להזהיר על הזקנים. [ב]נוטה לדעת ר' ילחק (סוכה דף כ"ה ע"ב) לפי גירסת הברייתא בספרי שהביא רש"י ז"ל שאמר מה מלוה היו שאל ז' שלהן בער"פ וכו'. [ג]והטעם למה נהיה גרועים ומוחים מכל עדת ד' לבלתי הקריב וכו'.

ספורנו

פי אהרן ובניו כן עשו להם אהרן ובניו לסדרם במשמרותם: (א) בחדש הראשון. אחר שספר אנשי הלבא וסדר הדגלים ונושאי המשכן להכניסם לארץ וספר מהיהם מן הטמאים כאמרו והיה מחניך קדוש ומן המחזרים כענין הסוטה למען תהיה השכינה ביניהם במחנה לבאותם. ספר הכתוב ד' מעשים טובים שעשו ישראל שבהם זכו ליכנס לארץ מיד בלתי מלחמה לולא המרגלים כמו שהעיד משה רבינו באמרו להבב נוסעים אנחנו אל המקום. ראשונה ספר חנכת המזבח. שנית זריזותם בענין חנוך הלוים. שלישית זריזותם בקרבן הפסח. רביעית לכתם אחרי האל ית' במדבר אע"פ שהיה העלות הענן בזמנים בלתי נודעים פעמים ארוכים ופעמים קלרים באופן שהיה ראוי שתקשה עליהם מאד החניה והמסע. ולהודיע כל אלה ספר אותם כפי יודרגת היותם לרלון לפניו לא לפי הזמן שהיו בו ולכן ספר בכאן ענין חנכת המזבח והלוים והפסח שהיו בחדש הראשון והיתה תחלת הספר [נ"ל הספור] בחדש השני והיה ענין חניתם ונסיעתם עפ"י ה' מיום לאתם ממצרים ועל כמו זה אמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה וזה כאשר תכוין תכלית מה זולת הזמן בסדר המספור: (ב) ויעשו בני ישראל את הפסח. מלבד מה שעשו בשמיני למלואים וחנוכת הנשיאים יעשו ג"כ את הפסח שלא יפטרו ממנו בשביל שמחת המלוה שקיימו כמו שקרה בבנין בית ראשון שספרו רז"ל שבטל שלמה את יום הכפורים בשמחת חנכת הבית: (ז) אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע. מאחר

פירוש רשב"ם

(כו) ככה תעשה ללוים במשמרתם. חמש שנים לפני השלשים ומן חמשים ומעלה יהיו מצוים במשמרת המשכן: (ב) ויעשו בני ישראל. לפי שפסח מצרים לא נהג אלא יום אחד ולא היה כשאר קרבנות עתה כשנבנה המשכן הוצרך לצוות שיעשוהו בעיקר מצות לדורות ולא מפסח מצרים: והיו

יהוה לכם: פ ט וידבר יהוה אל־משה לאמר: י דבר אל־בני ישראל לאמר איש איש כי־יהיה טמא | לנפש או בדרך רחקה° לכם או לדרתיכם ועשה פסח ליהוה: יא בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על־מצות ומררים יאכלהו: יב לא־ישאירו ממנו עד־בקר ועצם לא ישברו־בו ככל־חקת הפסח יעשו אתו: יג והאיש אשר־הוא טהור ובדרך לא־היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי | קרבן יהוה לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא: יד וכי־יגור אתכם גר ועשה פסח ליהוה כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ: ס רביעי טו וביום הקים את־המשכן כסה הענן את־המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על־המשכן כמראה־אש עד־בקר: טז כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה־אש לילה: יז ולפי העלת הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן־שם הענן שם יחנו בני ישראל: יח על־פי יהוה יסעו בני ישראל ועל־פי יהוה יחנו כל־ימי אשר ישכן הענן על־המשכן יחנו: יט ובהאריך הענן על־המשכן ימים רבים ושמרו בני־ישראל את־משמרת יהוה ולא

° הה' נקוד

אונקלוס

ט ומליל יי עם משה למימר: י מליל עם בני ישראל למימר גבר גבר ארי יהי מסאב לטמי נפשא דאנשא או בארחא רחיקא לכון או לדריכון ויעבד פסחא קדם יי: יא בירחא תנינא בארבעת עשרא יומא בין שמשיא יעבדון יתה על פטיר ומררין ייכלנה: יב לא ישארון מנה עד צפרא וגרמא לא יתברון בה ככל גזרת פסחא יעבדון יתה: יג וגברא דהוא דכי ובארח לא הוה ויתמנע למעבד פסחא וישתצי אנשא ההיא מעמה ארי קורבנא דיי לא קריב בזמנה חובה יקבל גברא ההוא: יד וארי יתגייר עמכון גיורא ויעבד פסחא קדם יי כגזרת פסחא וכדחזי לה כן יעבד קימא חד יהא לכון ולגיורא וליציבא דארעא: טו וביומא דאתקם ית משכנא חפא עננא ית משכנא למשכנא דסהדותא וברמשא הוה על משכנא כחזו אשתא עד צפרא: טז כן הוה תדירא עננא חפי לה וחזו אשתא בליליא: יז ולפום אסתלקות עננא מעלוי משכנא ובתר כן נטלין בני ישראל ובאתרא דשרי תמן עננא תמן שרן בני ישראל: יח על מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל מימרא דיי שרן כל יומי די שרי עננא על משכנא שרן: יט ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין ויטרון בני ישראל

מסרה י רחקה, נקוד על ה'. יא בחדש, ז' ר"פ. מלות, מלא. ומררים, ח"ו ומ"י. יאכלוהו, ד' וחסר. יא ישאירו, מלא. יג טהור, מלא. ובדרך, ד' והב' בטוא ולא בפתח. וחדל, ב' לעולם. לעשות, מלא. ההוא, וא"ו וחירק. במעדו, ד' חס' בלי'. יד יגור, מלא. חקה, ב'. ולאזרח, ל'. טו הקים, מלא. לאהל, ה'. העדת, חסר. טז ומראה. ז. יז העלות, ב' ומלא הגולה מגבל. ובמקום, מלא ב' גדולים אל תמעוד. יח ישכן, כולם חסר. יט ובהאריך, ל'. ומד בהאריך מלא ומאריך בר"ין.

ת"א איש איש כי יהיה טמא פסחים סו סז ל לג זבחים כט בכורות ל. או בדרך רחוקה לכם פסחים פא מיר סג. בחדש השני זבחים כג. על מצות פסחים ל לה קטו קב קדושין לו. לא ישאירו פסחים לה. ועצם לא שם פה. ככל חקת הפסח יעשו אותו שם לא לה יומא לא זבחים עט. והאיש אשר הוא טהור פסחים פט לג. וחדל לעשות הפסח שם לג. ונכרתה הנפש שם לה. חטאו ישא שם כריתות ז. וביום הקים את המשכן שבועות טו. על פי ה' יחנו שבת לא ערובין נה.

רש"י

פרשה זו להאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי: (י) או בדרך רחקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה. פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו: (יד) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. (פסחים צג ספרי) יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חביריו כחקה וכמשפט יעשה: (טו) המשכן לאהל העדת. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו הוה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: (יז) העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלי' הענן שאין זה לשון סלוק אלא לשון צמיחה ועלייה כמו (מלכים א יח) הנה עב קטנה ככף איש עולה מים: (יח) על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' ונסע דגל מחנה יהודה. זו בספרי: ועל פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין

רמב"ן

לרבות דיני האכילה שאין באותו היום הנזכר בכתוב כי בלילה שאחריו יאכל שבכל פירש שם. ואכלו את הבשר בלילה הזה וגו' וכן בחודש השני בארבעה עשר בין הערבים יעשו אותו על מצות ומרורים יאכלוהו טעמו יאכלוהו בעת האכילה הנזכרת שם בלואה של פסח ראשון: (י) וטעם בדרך רחוקה. כתב רש"י שהיו חוץ לאסקופת העזרה כל זמן השחיטה והוא נראה בנקוד כפי דעת זו. ואני תמה עליו למה תפס לו שיטת רבי אליעזר. והנכון לתפוס בשטתו של רבי עקיבא מן המודיעי' ולחוץ וכן דעת האמוראים בגמ' דאמר עולא כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה והוא שעושו של

מקרא

ירושלמי

לְמַלְפָא דִינַיָא דַעֲתִידִין לְמֵיקַם בָּתַר מֹשֶׁה לְמֶהֱוֵי זְהִירִין בְּדִינֵי מָמוֹנָא וּמְתִינִין בְּדִינֵי נַפְשָׁתָא דְּלָא יִבְהֲתוּן לְמֵימַר לָא שְׁמַעִית בְּרַם מֹשֶׁה רַבַּן אֲמַר לָא שְׁמַעִית וַאֲמַר לְהוֹן קוּמוּ וְשִׁמְעוּ מָה דִּי פַּקֵּיד מֵימְרָא דַיְיָ לְכוֹן:

(ט) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (י) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר גְּבַר טְלֵי אוֹ גְבַר סִיב אֲרוּם יְהֵי מְסָאַב לְשַׁמֵּי בַּר נַשׁ דְּמִית אוֹ דַיֵּיב אוֹ סְגִיר דְּמִרְחַק בְּאוֹרַח עָלְמָא בִּקְרִיוּת לֵילְיָא יְהֵוֵי בַּר מִן סְקִיף מַשְׁכְּנָא לְכוֹן גַּרְמֵיכוֹן אוֹ לְדָרֵיכוֹן וְיִדְחֵי לְמֶעְבַּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ: (יא) בְּיַרְחָא תִנְיָינָא הוּא יַרְחָא דְאִייָר בְּאַרְבֵּיסַר יוֹמָא בֵּינֵי שִׁמְשַׁתָא יַעַבְדוּן יָתֵיהּ עַל פַּטִיר וּמְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: (יב) לָא יְשַׁיְירוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וְגַרְמָא לָא יְתַבְּרוּן בֵּיהּ כְּכָל אַחְוָיַת גְּזֵירַת פִּסְחָא דְנִיסָן יַעַבְדוּן יָתֵיהּ בְּרַם בְּפִסְחָא דְנִיסָן הִינוּן יֵיכְלוּן פַּטִירֵי וְקוּרְבַּן פִּסְחָא לָא יַעַבְדוּן מְטוּל דְּסוֹאֲבוּתְהוֹן בְּהוֹן וּבְפִסְחָא דְאִייָר יִדְכּוּן וִיקָרְבוּן יָתֵיהּ: (יג) וְגַבְרָא דְהוּא דְכֵי וּבְאוֹרַח עָלְמָא לָא אִסְתָּאַב וּמִבְּרָא לִסְקוּף מַשְׁכְּנֵיהּ

יונתן בן עזיאל

לָא הֲוָה וּפָסַק מִלְּמֶעְבַּד קוּרְבַּן פִּסְחָא דְנִיסָן וְיִשְׁתֵּיצֵי בַּר נַשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ אֲרוּם קוּרְבָּנָא דַיְיָ לָא קָרִיב בִּזְמַנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל גַּבְרָא הַהוּא: (יד) וַאֲרוּם אִין יִתְגַּיֵּיר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעֲבֵיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ בְּאַחְוָיַת גְּזֵירַת פִּסְחָא וְכִדְחָזֵי לֵיהּ הֵיכְדֵין יַעֲבֵיד קְיָמָא חֲדָא יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא וּלְיַצִּיבָא דְאַרְעָא: (טו) וּבְיוֹמָא דְאִתְּקַם יַת מַשְׁכְּנָא חֲפָא עֲנַן יְקָרָא יַת מַשְׁכְּנָא הֲוָה מַטְלֵל בִּימָמָא לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וּבְרַמְשָׁא הֲוֵי עַל מַשְׁכְּנָא הֵי כְּחֵיזוּ אִישָׁא עַד צַפְרָא: (טז) כְּדֵין הֲוֵי תְדִירָא עֲנַן יְקָרָא חָפֵי לֵיהּ בִּימָמָא וְחֵיזוּ אִשָּׁתָא בְּלֵילְיָא: (יז) וּלְפוּם אִישּׁוֹן אִסְתַּלְקוּת עֲנָנֵי יְקָרָא מֵעִילַוֵי מַשְׁכְּנָא וּבָתַר כֵּן נַטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְאַתְרֵי דְשָׁרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַמָּן שָׁרָן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (יח) עַל פּוּם מֵימַר דַיְיָ נַטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל פּוּם מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרָן כָּל יוֹמִין דְשָׁרֵי עֲנַן יְקָרָא עַל מַשְׁכְּנָא בְּרַם הִינוּן שָׁרָן: (יט) וּבְאוֹרְכוּת עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא יוֹמִין סַגִּיאִין וְיִנְטְרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת

בעל הטורים

מילוק בין הטמאים איש כמהו ואין ליבור כדקה: (י) או בדרך רחוקה. רחוקה נקוד מלמעלה לומר זהו מלהקופה שעל ה"א נקוד כאילו לא נכתב [ול"ל שדרש רחוקה מסר ו' ובלירוף ג' האותיות מסיבם רחק]: ועשה פסח לה' בחדש השני לפי כשמעכבין הטמא אז חייב במקום ניסן ולפי שבחמשה עשר בו ירד המן לכך עושים בו פסח יום אחד: (יג) ובדרך ד' במסורה הכא ואידך וילך בדרך אביו ובדרך אמו ובדרך ירבעם בן נבט ואידך ובדרך חטאים לא עמד וזה הוא ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח שעשה כדרך שעשה ירבעם שהלך בדרך חטאים שבטל הקרבנות והחטיא את ישראל. גם זה שאינו בדרך ומבטל מלעשות הפסח. וחדל ב' במסו' הכא ואידך וחדל לעולם דפסח בכרת חד הוא וחדל לעולם לעולמו של יובל דהיינו חמשים שנה כדין חייבי כריתות דלא מפקי חמשים: ונכרתה הנפש ההוא ס"ת אשה לומר לך אחד האיש ואחד האשה בכלל עונשין: (טו) וביום הקים את המשכן ז' פעמים כתיב בפרשה כנגד ז' משכנות [מדבר. נוב. גבעון. גלגל. שילה. בית ראשון. בית שני.] ובערב ד' במסורה הכא ואידך ובערב תאמר מי יתן בקר (פ' תבא) מקטירים לה' וגו' בבקר ובערב (ד"ה ב' י"ג) ובערב חתרתי לי בקיר (ביחזקאל י"ב) שהיה מחבא על הגלות תאו בערב חתרתי לי בקיר כשילאו בגולה תאמר מי יתן ערב כשהיא ערב שנאמר בו מקטירים לה' בבקר ובערב וכמראה אש עד בקר: (יז) העלות ב' במס' העלות הענן עד העלו' (עזר' א') זהו שאמרו לאויין היו שיעשו להם נם בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא שגרם החטא. ובמקום ב' במסורת הכא ואידך ובמקום גדולי' אל תעמוד שלא

יונתן

פסוקא הדין עיין בפ' אמור פסוק כ"ד ויכימוהו במשמר בפ' מקושש בה"י ותמ"ס: (י) דמרחק באורח עלמא בקריות ליליא. פי' לא רחוקה ממש אלא שנרחק מסדר עולם שנטמא מפני מרחה קרי בלילה ונטמא: והוא בר מן סקיף לריך להיות והוה בר מן ופירושו שהיה חוץ מן האסקופה דמשכן שלא יכול ליכנס בתוך המשכן מחוך טומאתו כפירש"י והוא דעת ר' אליעזר בפסחי' פ' מי שהיה ועי' במזרחי כאן: (יב) ברם בפסחא דניסן ייכלון פטירי וכו' פי' בפסח ראשון יאכלו מלות ולא חמץ דלא תימא מדלא הקריבו קרבן פסח לא יאכלו מלות דשאני קרבן דלא קריבין בטומאה לאפוקי מלות דלא ובא לאשמועינן דפסח שני אוכלין חמץ או מלה והכין הוא בספרי נפקא ממ"ד ועלם לא ישברו בו עלם היה בכלל וילא מן הכלל ללמד מה עלם מלוה שבגופו הכתוב מדבר אף כשהוא אומר בכל חקת הפסח יעשם במלוה שבגופו הכתוב מדבר לאפוקי מלה וביעור חמץ: (יד) באויית גזירת פסחא י"ג לאוויית

רמב"ן

מקרא כי הטומד בתחילת בין הערבים במקום שלא יגיע לעזרה בעת השחיטה דרך רחוקה היא לו ופטור'. ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ולכך אמר ובדרך לא היה ולא הזכיר רחוקה ומה הכתוב לטמא ולמי שהיה בדרך רחוקה לעשו' השני והוא הדין והטעם לכל מי שלא עשה הראשון ואפילו במזי' שחייב לעשות השני כדברי רבותינו. ולא הזכיר הכתוב אלא לומר שיעשו השני ברשות ולמנוע הטמא מלעשות הראשון אבל מי שהיה בדרך פטור מן הראשון ועושה השני ואם רלה ללאת בראשון ולוה ושחטו עליו הורלה דקיימא לן מיתם הוא דסם רחמנא עילויה ואי עביד תבא עליו ברכה ויתכן שלכך הזכיר הכתוב רחוקה כי בדרך הקרובה בידו לעשות השני או הראשון שישחטו ויזרקו עליו ויבא ויאכל לערב: (יד) וטעם וכי יגור אתכם גר. לגזות הגרים בפסח זה של מדבר כאשר יצוה בו לישראל ויתכן כי מה שאמר בסדר בא אל פרעה וכי יגור אתך גר ועשה פסח הוא על פסח מצרים כי הפרשה ההיא על פסח מצרים נאמרה כאשר פירשתי שם והיה במשמע כי הגרים היוצאים ממצרים ערב רב יעשו פסח שאף הם היו באותו הנס אבל המתגיירים אחרי כן במדבר או בא"י לא יתחייבו בפסח שלא היו הם או אבותיהם בכלל ואותנו הוציא משם לפיכך הולרך בכאן לחייבם בפסח דורות במדבר ובארץ: (טו) וביום הקים את המשכן. עתה יחזור לספר בעניני הנסיעה והמלות שנלטוו בה כגון החלוצרות שנלטווה בהן עכשו להיותן למקר' העדה ולמסע את המחנות וטעם כסה הענן את המשכן לאהל העדות להגיד שלא היה הענן מכסה אלא אהל העדות לא חלר המשכן: (יט) וטעם ובהאריך הענן. לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים והמקום ההוא איננו טוב בעיניהם והיו חפלים ומתאוים מאד לנסוע מן המקום אעפ"כ לא יעברו על רלון השם וזה טעם ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו כי מיראת השם ומשמרת משמרת מלותו לא יסעו וכן אם יהיה הענן ימים מספר כשנים או שלשה ימים והיו העם יגעי' מאד ועגה בדרך כחם יעשו רלון השם ללכת אחרי הענן. וספר עוד כי יש שלא יעמדו רק לילה אחד ויסעו בבקר אע"פ שהוא טורח גדול להם ולפעמים יעמוד הענן יומם ולילה כי הלכו כל הלילה ובאו במקום ההוא בבקר ויעמד הענן שם כל היום ההוא וכל הלילה ונעלה בבקר השני ונסעו והוא טורח גדול מן הראשון כי היו העם סגורים שיעמדו שם ופרקו העגלות והכינו מאלם כמנהג הבאים מן הדרך ובהעלות הענן יחזרו לטעון ולא יוכלו לעשות להם תקון לדרך יום או יומים ויסעו בלילה ויתכן שאירע להם

אבן עזרא

רחוקה. אין לחפש [א]כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה: לכם. לטמא נפש [אא]או לדורותיכם בטמא נפש ודרך רחוקה: (יג) ובדרך לא היה. או [ב]בדרך וכן ומכה אביו ואמו: חטאו ישא. הוא בעלמו: (יד) וכי יגור אתכם גר. גם [ג]הוא יעשה פסח שני כמשפט ויש אומרים כי הטעם על פסח [ד]ראשון: (טו) וביום הקים את המשכן. החל לספר מסעי ישראל הולרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעם יסעו: לאהל העדות. על אהל ורבים כן: (יח) על פי יי' יסעו. הטעם ידוע כי [ה]הענן השם יניחנו ויסענו: (יט) ובהאריך. ואם היה מאריך והנה דרך כלל

פירוש על אבן עזרא

[א]מה שאמרו רז"ל שמהמשה עשר מילין חוץ לחומת ירושלים ולמעלה נקראת הרחקה. [אא]ר"ל האנשים שהיו לפני משה לא היו בדרך רחוקה רק היו טמאי נפש. [ב]יש סוברים שכוונתו על וי"ו ומחו שטעמו או שמו וקורים או בדרך כמ"ש למעלה (פסוק י') ולא דמי. כי שם הם ב' ענינים. טמא נפש ודרך רחוקה שייך לומר או, ופה הוא רק ענין אחד שהטהור לא היה בדרך. הנה וי"ו ובדרך הוא וי"ו החבור. ודינו להיות נקוד שו"א. ולפי שאחריו בי"ת בשו"א. בא הו"יו בשורק גדול שהוא מלאפום. ונקרא באל"ף גנובה או כמו ומִכָּה. [ג]כדתניא גר שנתגייר וכן קטן שהגדיל בין ב' פסחים חייב לעשות פסח שני דברי רבי דסבר שני רגל בפ"ע הוא (פסחים דף ל"ג ע"ב). [ד]לאליבא דר' נתן (שם) דסבר כל שזקוק לראשון זקוק לשני, וכל שאין זקוק לראשון אין זקוק לשני וע"ש. [ה]ועי"כ אמר צ"ע ד' יחנו וגו'. ויסיה

ספורנו

מאחר שהיתה טומאתו לדבר מלוה למה תהיה גורלת עבירה: במועדו. שהו מלוה עוברת: (יד) חקה אחת יהיה לכם. פה במדבר: ולגר ולאזרח הארץ. בארץ ישראל: (יז) ואחרי כן יסעו. אחרי העלותו היו נוסעים אל אותו הלד שהיה הענן פונה: ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו. סיפר זכותן של ישראל על לכתם אחריו במדבר. לאשונה שהיו חונים במקום אשר ישכן שם הענן אע"פ שהיה מקום תהו יללו ישימון: (יט) ושמרו בני ישראל את משמרת ה'. סיפר שבח שהיו ממתינים את המתנתו זמן ארוך אף על פי שהיה המקום רע מאד. ולא יסעו לתור להם מקום לטובתם טוב

יִסָּעוּ׃ כ וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן יָמִים מִסְפָּר עַל־הַמִּשְׁכָּן עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ׃ כא וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר וְנַעֲלָה הֶעָנָן בַּבֹּקֶר וְנָסָעוּ אוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה וְנַעֲלָה הֶעָנָן וְנָסָעוּ׃ כב אוֹ־יֹמַיִם אוֹ־חֹדֶשׁ אוֹ־יָמִים בְּהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן לִשְׁכֹּן עָלָיו יַחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסָּעוּ וּבְהֵעָלֹתוֹ יִסָּעוּ׃ כג עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה שָׁמָרוּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ י א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרֹת כֶּסֶף מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ ג וְתָקְעוּ בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים קֵדְמָה׃ ו וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים תֵּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמַסְעֵיהֶם׃ ז וּבְהַקְהִיל אֶת־הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא תָרִיעוּ׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם׃

וביום

יִשְׂרָאֵל יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא נָטְלִין׃ כ וְאִית דִּי הֲוָה עֲנָנָא יוֹמֵי דְמִנְיָן עַל מַשְׁכְּנָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא דַיְיָ נָטְלִין׃ כא וְאִית דִּי הֲוָה עֲנָנָא מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא וּמִסְתַּלַּק עֲנָנָא בְּצַפְרָא וְנָטְלִין אוֹ יֵמָם וְלֵילֵי וּמִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְנָטְלִין׃ כב אוֹ תְרֵין יוֹמִין אוֹ יַרְחָא אוֹ עִדָּן בְּעִדָּן בְּאוֹרָכוּת עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא לְמִשְׁרֵי עֲלוֹהִי שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא נָטְלִין וּבְאִסְתַּלָּקוּתֵהּ נָטְלִין׃ כג עַל מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא דַיְיָ נָטְלִין יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ נָטְרִין עַל מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב עֲבֵד לָךְ תַּרְתֵּין חֲצֹצְרָן דִּכְסַף נְגִיד תַּעְבֵּד יָתְהֵן וִיהֶוְיָן לָךְ לְאַרְעָא כְּנִשְׁתָּא וּלְאַטָּלָא יַת מַשְׁרִיתָא׃ ג וְיִתְקְעוּן בְּהֵן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ד וְאִם בַּחֲדָא יִתְקְעוּן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ה וְתִתְקְעוּן יַבֶּבְתָּא וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא דְּשָׁרַן קִדּוּמָא׃ ו וְתִתְקְעוּן יַבֶּבְתָּא תִנְיָנוּת וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא דְּשָׁרַן דָּרוֹמָא יַבָּבָא יִתְקְעוּן לְמַטְּלָנֵיהוֹן׃ ז וּבְמִכְנַשׁ יַת קְהָלָא תִּתְקְעוּן וְלָא תְיַבְּבוּן׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יִתְקְעוּן בַּחֲצֹצְרָתָא וִיהֶוְיָן לְכוֹן לִקְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ ט וַאֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּאַרְעֲכוֹן עַל מְעִיקֵי דִּמְעִיקִין לְכוֹן וּתְיַבְּבוּן בַּחֲצֹצְרָתָא וְיֵיעוֹל דּוּכְרָנֵיכוֹן לְטָבָא קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן

מסנאיכון

מסרה כ ויש, ו' ר"פ. כא עד בקר, כ"כ. ולא ועד. כב יומים, מ"ו ה' ג' מלא וב' חסר. בהאריך, ל'. לשכן, חסר. ובהעלתו, ג' נחסר והגעיה בה"א. ד"א. כג שמרו, ה. על פי, וכו' ה'. ב עשה, ז'. חצוצרת, ז'. ולית כ"כ מ"ו תנין. אתם, מ"ו. למקרא, ל'. המחנות, מלא. ג ונועדו, כולם מלא. ד יתקעו, ל'. הנשיאים, ל' מלא דמלא בתורה. ה המחנות, כל חו' מלא במ"ג. ו המחנות, מלא. החנים, חס'. תימנה, מלא. תרועה, ל'. למסעיהם, כולם מלא. ז ובהקהיל, ל'. תתקעו, ל'. ומלא. תריעו, מלא. ח בחצצרות, מ' ו"ק ומלא תנין. ט וכי תבאו, ג' ר"פ. הצר, ל' וב' קמץ. הצרר, חסר. והרעתם, סד"מ. בחצצרת, ב' חסר דמ'. ותקעת', ונושעתם, ל' ומלא. מאיביכם, מ"ו ומלא ב' יודין.

ת"א עשה לך שתי חצוצרת יומא ג ראש השנה לג מנחות כח. עקידה שער פז. כסף מנחות שם. והיו לך שם. ותקעתם ראש השנה לד ערכין י. ותקעתם תרועה שנית סוכה נג ראש השנה לד. תרועה יתקעו סוכה שם ערכין י'. ובהקהיל את הקהל סוכה שם ראש השנה לד ערכין. ובני אהרן סוכה שם. בארצכם על הצר ס' הזוהר פ' ויקהל.

רש"י

כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה. (כ) ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: (כב) או ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו: (ב) עשה לך. (שהיו תוקעין לפניך כמלך ויהי בישורון מלך): עשה לך. (אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר:) למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם הסנהדרין ושאר העם ותקרא' לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן כמלאת אתה אומר על פי שלש' היו נוסעי' על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות: מקשה. מהעשת תעשה בהקשת הקורנס: ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: (ד) ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאי' שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי: (ה) ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה כך הוא מדרש בספרי מן המקראות היתרים (ר"ה לד): (ז) ובהקהיל את הקהל וגו'. לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העד' ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בב' כהני' ובשתיהן שנאמר ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנו' תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חילוק בין מקרא העד' למסע את המחנו' תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגו' לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: (ח) ובני אהרן יתקעו. במקראות ובמסעות הללו

ספורנו

תוך ממנו: (כ) ויש אשר יהיה הענן ימים מספר. סיפר שלישית שלפעמי' היתה חניתם במקום נאות להם ולמקניהם ושם היה שוכן הענן ימים

ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: (כ) ואית זמן דהוי ענן יקרא יומין דמנין הינון שבעתי יומין שבעתא על משכנא על פום מימרא דיי שרן ועל פום מימרא דיי נטלין: (כא) ואית זמן דהוי ענן יקרא מן רמשא ועד צפרא ומסתלק ענן יקרא בצפרא ונטלין או יימם ולילי ומסתלק עננא ונטלין: (כב) או תרין יומין או ירחא או שתא שלימתא באורכות ענן יקרא על משכנא למשרי עלוי שרן בני ישראל ולא נטלין ובזמן אסתלקותיה נטלין: (כג) על פום מימרא דיי שרן ועל פום מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטלין על פום מימרא דיי בידא דמשה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) עיבד לך מדילך תרתין חצוצרן דכסף ספינא קשיא עובד אומן תעבד יתהון ויהון לך לערעא כנישתא ולאטלא ית משירייתא: (ג) ויתקעון בהון ויזדמנון לותך כל כנישתא לתרע משכן זמנא: (ד) ואין בחדא יתקעון ויזדמנון לותך רברביא רישי אלפיא דישראל: (ה) ותתקעון יבבתא ויטלון משירייתא דשרן קידומא: (ו) ותתקעון יבבתא תניינות ויטלון משירייתא דשרן דרומא יבבתא יתקעון למטלניהון: (ז) ובזמן מכנש ית קהלא תתקעון ולא תיבבון: (ח) ובני אהרן כהניא שלמיא יתקעון בחצוצרתא ויהון לכון לקיים עלם לדריכון: (ט) וארום תיעולון למסדרא סדרי קרבא בארעכון על מעיקי דמעיקין לכון ותיבבון בחצוצרתא וייעול דוכרנכון לטבא קדם יי אלהכון

ותתפרקן

בעל הטורים

שלא היו פונין לא לפניהם ולא לצדדיהם אלא לאחריה' זהו במקום אשר ישכון שם הענן דהיינו לפניהם או לצדדיהם אל מעמוד לעשות שם גדולים: (כג) ביד משה וסמיך ליה עשה לך שתי חצוצרות כסף שלא היו אלא בידו שבחייו נגנזו: (ב) לך ב' אותיות שלך [פי' הש"ן תחיבת שתי ותיבה לך] שמשלו עשאם. ב' חצוצרות כנגד אברהם ויעקב שעשו מלחמה באותות ובלמוס. כסף ולא זהב שלא להזכיר קול העם ברעה. (ח) לדורותיכם וכי תבאו מלחמה רמז למלחמת גוג העתידה שתבוא לימות המשיח. תבאו מלחמ' בגי' מלחמת

יונתן

לאורייתא ויותר לאוי לגרים כאורייתא ופי' כתורת חקת הפסח: (כ) שבעתי יומין שבעתא מדייק ג"כ ומפרש פסח שבוע תמימה היא וק"ל: (ב) עיבד לך מדילך הכין הוא במנחומא עשה לך משלך: (ח) כהניא שלימיא פי' דייק ה' דהכהנים משמע התמימים

רמב"ן

לשם במסעות שעשו כמסופר בכאן ולא בענין אחר כי עמד הענן מערב ועד בקר ויומם ולילה ויומים וחדש ושנה ולכך הזכיר הכתוב אלו השעורין בפרטן ועמד שנים רבים כאשר הזכיר תחלה כגון בקדש שאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם: (ו) ונסעו המחנות החונים תימנה. פי' הכתוב כי שתי תרועות הראשונה למסע מחנות המזרח והשנית למסע מחנות הדרום: ואמר תרועה יתקעו למסעיהם. שיתקעו כן לכל מסעיהם לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה ורביעית למסע החונים צפונה כי לכל דגל מסע בפני עצמו כאשר יפרש ונסע דגל מחנה בני אפרים. ונסע דגל מחנה בני דן וכך היא שנויה בברייתא של מלאכת המשכן אבל בספרי שנו או כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון ת"ל תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהן ויש אומרי' שלש לכל רוח ורוח ע"כ וכן הוא פשוטו של מקרא באמת שיתקעו לכל רוח כמו שפירשתי: תרועה יתקעו למסעיהם. כבר פירשתי בסדר אמור אל הכהני' כי התרועה רמז למדת הדין כי כן כתוב במסעות על פי ה' ביד משה והיא המנצחת במלחמת וכתוב וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם ועל כן אמר משה ויפוצו משנאיך מפניך וכבר פירשתי סוד השנים בעשרת הדברות. וכן תראה כי חומת יריחו נפלה בתרועה דכתיב עד יום אמרי לכם הריעו והריעותם. וכתיב ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה. ולכך היתה חרם: (ז) ובהקהיל את הקהל וכו'. ראוים לתקיעה כי הפשוטה רמז למדת רחמי' כי ימינו פשוט' לקבל שבים על כן יאמרו ובנחה שובה ה' רבבות אלפי ישראל וכתוב וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם כי המלחמה לתרועה והמועדים והשמחה לרחמים ורבותי' העתיקו פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע

שלא

אבן עזרא

כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי יי': (כא) או יומם ולילה. הנה פעמים יסעו בלילה ויש אומרים כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני והטעם או יומם: (כב) או ימים. שנה תמימה: (כג) על פי יי' יחנו. באחרונה. כל ימי שבתם במדבר: (ב) חצוצרת. שם הפועל בחסרון הלמ"ד בקריאה ואם הוא כתוב: למקרא. שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני: (ג) ותקעו בהם. התוקעי' כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותם ללוי והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה: (ד) ואם באחת יתקעו. פי' בחצוצרת אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היה' תרוע' יסע דגל מחנ' יהודה אף ע"פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבי' שענן אחר הוא הנוסע לפניהם: (ה) ונסעו המחנות. כי הם שלש: (ו) תרועה שנית. שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים התוקעים נוסעים קודם דגל אפרים: תרועה יתקעו. הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים: (ח) והיו לכם לחקת עולם. כי המחנות נוסעים לשלשה הלא תראה דברי משה בנסוע הארון והנה פי' זאת החוק' שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרת בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יצא אויב בארצכם ותבואו למלחמ' עמו: (ט) ונזכרתם. כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשות לצעוק

לשם

פירוש על אבן עזרא

ויהיה פי' או יומם או לילה וי"ו, ולילה במקום או. שאמר או יומם, ולא או לילה שכבר אמר מערב עד בקר. והטעם כאשר עיינו במלה הזאת מלאכו הפועל ממנה והוא מלת מחצרים כמו (בד"ה ב' ה' י"ג) הכתוב מחצצרים ואנו קוראים מחצרים בחסרון הלדי האחת מחצצרים (שם כ"ט) אף שכ' מחצצרים לא נקרא רק בלדי אחד מחצרים והראוי מחצירים שהוא שם הפועל ושרשו חצר. ומלת חצצרות שם הכלים שתוקעין בהם. ומלינו חצצרה (הושע ה' ח'). כי השם שהוא בתוספת מ"ם בתחלה בא כענין המקור כאלו אמר לקרוא את העדה ולהסיע את המחנות. (בראשית מ"ח ה) (להלן כ"ו כ"ט). מדכתיב וענגך עומד עליהם. ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם (להלן יד יד). רצה לבאר למה אמר על החונים מחנות לשון רבים על החונים תימנה ואינו אלא דגל אחד אלא לפי שהם ג' מחנות בכל דגל קרא אותם מחנות. ר"ל ע"י המעוררות שיעוררו ממנה לממשלתו העליונה על כל גבוהים.

פ"ם

ספורנו

מספר. מכל מקום: ע"פ ה' יחנו. לא מאהבת אותו המקום. ועל פי ה' יסעו. אע"פ שהיו נוסעים מאותו המקום הטוב: (כא) ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר. סיפר רביעית שהיתה חנית הענן לפעמים זמן בלתי משוער באופן שהיה לילה בלבד שהוא זמן בלתי מוכן ומספיק לצרכי חניה ולצרכי המסע אמנם עם זה סיפר שלא היתה תקלת שום מסע בלילה: (כב) או יומי' או חדש או ימים. חמשית סיפר שבקבלת אלה הזמנים לא היה להם פנאי לסדר עניניהם ועניני מקניהם ובקבלתם כבר הכינו וסדרו וכמו רגע היו מסתלקין תכף והורסים כל הכנותיה': (כג) על פי ה' יחנו. גם בזמן הקצר בלתי השגת סדור עניניהם: ועל פי ה' יסעו. בהעלות הענן גם אחר הזמן הארוך שכבר סדרו שם כל עניניהם: (ב) עשה לך שתי חצוצרת כסף. בהיות הכונה עתה לנסוע להכניסם לארץ צוה מיד לו בחצוצרות לתרועת מלך גם בנסוע המשכן ובנסוע המקדש ובלאתם להלחם כאמרו וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם בחצוצרות: והיו לך למקרא העדה. מפני שהיה מקרא העדה והנשיאי' אל פתח אהל מועד לפני ה' רצה שתהיה קריאתה בחצוצרות לכבוד המלך: (ה) ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה. כי עמהם היו נוסעים נושאי המשכן: (ו) ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה. כי עמהם היו נוסעים נושאי המקדש: תרועה יתקעו למסעיהם. שיש במסעם תקיעה ותרועה. וזה כי התרועה בשביל נסיעת המקדש והתקיעה עמה בשביל מסעיהם שיקבצו יחד כמו שהיה מקרא העדה והנשיאים בתקיעה בלתי תרועה:

בחדש

פירוש רשב"ם

(ב) והיו לך למקרא העדה' לך יהיו החצוצרות לקריאה ולמחנות והיו צריכין למסע. למסע: שם דבר הוא כמו נסיעה: את המחנות. כמו למחנות: (ג) ותקעו בהן. בשתיהן.

לחבב

י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמשי יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת׃ יב וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ יג וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ יד וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ טו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ טז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ יז וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ יט וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ כ וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ כא וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן עַד־בֹּאָם׃ כב וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כג וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ כד וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעוֹנִי׃ כה וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ כז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ כח אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ׃ ס כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל

הַמִּדְיָנִי

אונקלוס

מסנאיכון: י וביום חדותכון ובמועדיכון ובריש ירחיכון ותתקעון בחצצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהון לכון לדוכרנא קדם אלהכון: יא והוה בשתא תניתא בירחא תנינא בעשרין לירחא אסתלק ענגא מעלוי משכנא דסהדותא: יב ונטלו בני ישראל למטלניהון ממדברא דסיני ושרא ענגא במדברא דפארן: יג ונטלו בקדמיתא על מימרא דיי בידא דמשה: יד ונטל טקס משרית בני יהודה בקדמיתא לחיליהון ועל חילה נחשון בר עמינדב: טו ועל חילא דשבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער: טז ועל חילא דשבטא דבני זבולן אליאב בר חילון: יז ומתפרק משכנא ונטלין בני גרשון ובני מררי נטלי משכנא: יח ונטל טקס משרית ראובן לחיליהון ועל חילה אליצור בר שדיאור: יט ועל חילא דשבטא דבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: כ ועל חילא דשבטא דבני גד אליסף בר דעואל: כא ונטלין בני קהת נטלי מקדשא ומקימין ית משכנא עד מיתיהון: כב ונטל טקס משרית בני אפרים לחיליהון ועל חילה אלישמע בר עמיהוד: כג ועל חילא דשבטא דבני מנשה גמליאל בר פדהצור: כד ועל חילא דשבטא דבני בנימין אבידן בר גדעוני: כה ונטל טקס משרית בני דן מכניש לכל משריתא לחיליהון ועל חילה אחיעזר בר עמישדי: כו ועל חילא דשבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: כז ועל חילא דשבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: כח אלין מטלני בני ישראל לחיליהון ונטלו: כט ואמר משה לחבב בר רעואל מדינאה חמוהי

דמשה

מסרה י ובמועדיכם, ל' ומלא דמלא. חדשכם, ל' חסר. בחצצרת, חסר דמ'. עלתיכם, חסר ב' ווי"ן. שלמיכם, מ"י. לזכרון, ה' מלא. אני ה', כו' כ"ב ק"פ. יא העדת, חסר. יב ממדבר, ב'. וישכן, ד' חסר וחד מלא. יג בראשנה, כ"ב ומ"י. על פי וכו', ה'. יד דגל, במונח. בראשנה, ח"ז. לצבאתם, חסר. ועל, ד' בטעין ובחד טעם וסי' אדי"ר בסימן. נחשון, שמות השבטים והנשיאים כמו בר"פ במדבר בר מגדעוני. יז והורד, ב' גאון אחור ומלא. נשאי, ס"ו כולם ס"ו. המשכן, אין כאן פיסקא. יח מחנ' ראובן, ל' ושארא דגל מחנה בני. לצבאתם, חסר. יט בני שמעון, י"ח בתורה. כ ועל צבא, ל' בטעם ג"ט סי' גד עמפא. בני גד, בלי מאריך. כא הקהתים, הקוף בשוא לבד ומ"י. המקדש, קדמא המשכן תנין סמקדם. והקימו, מלא. באם, חסר. ואין כאן פסקא והא"ת כ' שמלא בכ"י קדמון פתוחה. כג מטה, י"ח בתורה. כד גדעוני, ל' ומלא. כה מאסף, ד'. המחנת, ג' חסר. כה לצבאתם, חסר. ויסעו, ב' חד כ"פ וחד ס"פ. כט לחבב, חסר. רעואל, ב' בספר ומלא.

ת"א ובראשי שם כה. ותקעתם שם לד. ראש השנה כא. זבחים כח ערכין ג יג. והיו לכם לזכרון ראש השנה לב. אני ה' ראש השנה לב. ויהי בשנה שם. ג שבנים כט. מדבר פארן שבת פט. ונסעו הקהתים ערכין כ שבועות יו מנחות לח.

רש"י

שלנו: (י) על עולותיכם. (ספרי ערכין יא) בקרבן צבור הכתוב מדבר: אני ה' אלהיכם. מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעתם הרי שופרות לזכרון הרי זכרונות אני ה' אלהיכם זו מלכיות וכו': (יא) בחדש השני. נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר י' ימים עשו בחורב שהרי בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה: (יב) למסעיהם. כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה: (יז) והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר (במדבר ד) ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא

ותתפרקון מבעלי דבביכון: (י) וביום חדוותהון ומועדיכון ובירישי ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלוותכון ועל נכסת קודשיכון ויהון לכון לדוכרנא טבא קדם אלהכון ברם סטנא מתערבב לקל יבבותכון אנא הוא יי אלהכון: (יא) והוה בשתא תנייתא בירחא תנייתא הוא ירחא דאייר בעשרין לירחא אסתלק ענן יקרא מעילוי משכנא דסהדותא: (יב) ונטלו בני ישראל למטלניהון ממדברא דסיני ושרא ענן יקרא במדברא דפארן: (יג) ונטלו בקדמיתא על פום מימרא דיי בידא דמשה: (יד) ונטל טיקס משיריית בני יהודה לחיליהון ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני יהודא נחשון בר עמינדב: (טו) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער: (טז) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני זבולן אליאב בר חילון: (יז) ומתפרק משכנא ונטלין בני גרשון ובני מררי נטלי משכנא: (יח) ונטל טיקס משיריית ראובן לחיליהון ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני ראובן אליצור בר שדיאור: (יט) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני שמעון שלומיאל בר צורישדי: (כ) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני גד אליסף בר דעואל: (כא) ונטלין גניסת קהת נטלי מוקדשא ומקימין ית משכנא עד מיתיהון: (כב) ונטל טיקס משיריית בני אפרים לחיליהון ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני אפרים אלישמע בר עמיהוד: (כג) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני מנשה גמליאל בר פדהצור: (כד) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני בנימן אבידן בר גדעוני: (כה) ונטיל טיקס משיריית בני דן מכניש לכל משירייתא לחיליהון ורבא דהוה ממני על חילוות שבטיה דבני דן אחיעזר בר עמישדי: (כו) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: (כז) ורבא דהוה ממני על חילוות שבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: (כח) אלין מטלני בני ישראל לחיליהון ואסתלק ענן יקרא מעילוי משכנא ונטלו: (כט) ואמר משה לחובב בר רעואל

בעל הטורים

מלחמת גוג [עם הסימנים]: שבלא הוסיפו אבות שזכות האבות עומד במלחמה והרעותם במלכלום על שם כוח התרועה האמר תרועם בשבט ברזל: (י) שמחתכם בגימ' גם ביום השבת. ובמועדיכם מלא וי"ו כנגד פסח עצרת ראש השנה יום הכפורים סכות שמיני עצרת: (יז) ויסע דגל מחנה יהודה בכולם כתיב ונסע וביהודה כתיב ויסע חסר מ' אלא ארבעים שנה שהיו במדבר היו עצמותיו בארון כאלו לא נסע [עיין מכות ד' י"א תרס"י ברכ']: (כה) מאסף ג' במס' הכא ולידך. ואין איש מאסף אותם הביתה בגבעה (שופטים יט. יח). ולידך (ירמי' ט') וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף שבט דן על שהיה עמהם פסל על כן אין איש מאסף שהענן היה פולט ועמלק היה הורג בהם ונפלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף: (כח) ויסעו ב' במסור' הכא ולידך. לבאותם ויסעו. לומר מה שם היה מחנה אלהים על כל סביבותיהם אף כאן. ד"א ויסעו דהכא ראש פסוק ויסעו דהתם סוף פסוק דהתם לפי שיעקב ביער ע"ז מתוכם לפיכך נסעו ביד רמה ושכינה לפניהם אבל בני דן שהיה ביניהם ע"ז נסעו לאחור ולא לפניהם

יונתן

תמימים שלימים דוקא ולא בעלי מומים: (י) ברם סטנא מתערבב וכו' דייק אלו לזכרון דכתיב גבי מועדים דלא"ב גבי מלחמה שפי' קאי אזכרון התשועה ול"א זכרון הטוב שהתרועה יערבב השטן שלא יקטרג ואז יעלה זכרונם לטובה ותהו זכרון גם דומה

רש"י

בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים: (כא) נשאי המקדש. נושאי דברים המוקדשי': והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרוני' היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא והקימו המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: (כה) מאסף לכל המחנת. תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו. אית מאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן (במדבר ב') כאשר יחנו כן יסעו. ואית דאמרי כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן המאסף לכל המחנות: (כח) אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום ההוא נסעו: (כט) חבב. (ספרי) הוא יתרו שנאמר (שופטים ד') מבני חובב

רמב"ן

אלא יקלן בנסיעות בראש השנה ויום הכפורים ועל הקרבן אבל הכוונה זו לתקיעה וזו לתרועה והמשכיל יבין: (יד) ועל צבאו נחשון בן עמינדב. לא ידעתי למה יזכיר בכאן שם נשיאי הדגלים שכבר הזכיר זה ואם תאמר לרמוז כי היו חיים כבר נרמז זה בפרשת הדגלים כי מיום המנין ועד עת שמתם לא מת אחד מן הפקודים. אולי בא הכתוב לומר שגם בלכתם בדרך ילך הנשיא בראש לצבאו שיעשו מצותו וישכון כמלך בגדוד ולא ילכו כצאן אשר אין להם רועה ולא שימנו להם אחר לזה כאשר יעשה משום מלחמה: (יז) והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי. ומשמעות הכתובים בענין הזה כי אחרי נסוע דגל יהודה יתחילו בפרוק המשכן ותחלת פירוקו שיבא אהרן ובניו והורידו את פרכת המסך והו שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו וגו' כלומר בנסוע המחנה הראשון וכאשר ישלימו לכסות הארון וכל כלי הקודש של משא בני קהת יורידו הלוים המשכן כולו ויטענו על העגלות ויסעו בני גרשון ובני מררי אחרי דגל יהודה והארון וכלי הקודש עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל ראובן ויהיה פי' ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות שיסע אהל מועד וכל מחנה הלויים בתוך המחנות המכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה לדגל ראובן והקהתי' נוסעי' בין דגל ראובן לדגל אפרים כאשר יפרש עוד ויזכיר הטעם שיקימו המשכן טרם בואם. אבל בברייתא של מלאכ' המשכן ראיתי כלשון הזה תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל של יהודה תחלה שנאמר ונסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה נכנסו בני אהרן ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה וגו' תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופרקו את המשכן וטענו אותו בעגלות והעמידוהו עד בא בני קהת שנאמר ונסעו הקהתים נושאי המקדש והקימו את המשכן עד בואם תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים מיד נכנסו בני קהת ופרקו את המקדש וטענוהו בכתף שנאמר וכלה אהרן ובניו וגו'. ושמא כך פירושה תקעו והריעו לנסוע דגל ראובן ומיד מקדימין בני גרשון ובני מררי ופרקו המשכן ונסעו קודם בני ראובן וכן תקעו

אבן עזרא

לשם: (י) וביום שמחתכם ובמועדיכם. כשתצאו מארץ אויב או נלחמם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים [ס]ושבעת ימי חזקי"ה (ק"א חנוכה) שמחה. רק המעתיקים פירשו וביום שמחתכם שבת [ע]התקיע' שישמעו ישראל וידעו כי העולות יקריבו ויכונו לבם לשם: (יא) בעשרים בחדש. זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו בסיני קרוב [פ]משנה: (יב) למסעיהם. כראוי שיסעו: וישכון הענן במדבר פארן. עוד [צ]אפרשנו וכן ויסעו [ק]בראשונה: (יז) והורד. הלוים יורידוהו: (כא) נושאי המקדש. הוא הארון: והקימו. הגרשונים והמררים את המשכן עד בא והקהתים ויכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו: (כה) מאסף. לפי הדגלים [ר]כי נפתלי הוא באחרונה: (כט) אלה מסעי בני ישראל. הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר. מצאנו שנפורה היא בת רעואל כי כן כתוב ויתן את

פירוש על אבן עזרא

[ס]ט"ס הוא ול"ל כימי פורים וחנוכה ושבעת ימים שמחה בימי חזקיה, כמ"ש ויעשו ז' ימים שמחה (ד"ה ב' ל' כ"ג). [ע]כן הוא בספרי. [פ]פחות עשרה ימים. [צ]פסוק ל"ג. [ק]פסוק כ"ב שם. [ר]כלומר קרא אותו מאסף לפי שהוא באחרונה מכל הדגלים וכשנוסע כאלו אוסף לפקדים לפניו כל המחנות. כמ"ע

ספורנו

(יא) בחדש השני בעשרים בחדש. אחר שעשו השמחו' פסח שני בי"ד בחדש נעשו החצוצרות ובהם נועדו העדה והנשיאים למסע. והודיענו סדר מסעם

פירוש רשב"ם

(כט) לחבב. הוא יתרו כדכתיב מבני חובב חותן משה: כי

הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נֹסְעִים | אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל: ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ: לא וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי | עַל־כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם: לב וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה | הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ: לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה: לד וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה: ס ששי ׆ לה וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה | יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ:

ובנחה

אונקלוס

דמשה נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ יָתֵיהּ אֶתֵּן לְכוֹן אִיתָא עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל לְאַיְתָאָה טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל: ל וַאֲמַר לֵהּ לָא אֵיזֵיל אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזֵיל: לא וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק יָתָנָא אֲרֵי עַל כֵּן יְדַעְתְּ כַּד הֲוֵינָא שָׁרַן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָן לָנָא חֲזֵיתָא בְּעֵינָךְ: לב וִיהֵי אֲרֵי תֵיזֵיל עִמָּנָא וִיהֵי טָבָא הַהוּא דִּי יוֹטֵיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ: לג וּנְטַלוּ מִטּוּרָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ נָטֵיל קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָא לְהוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי: לד וַעֲנַן יְקָרָא דַּייָ עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא בְּמִטַּלְהוֹן מִן מַשְׁרִיתָא: לה וַהֲוָה בְּמִטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלֵי יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן סָנְאָךְ וְיַעְרְקוּן

בעלי

מסרה חתן, חסר וי"ו. נסעים, ח"ו. המקום, מלא. לכה, כך כ' בכל וה"א. והטבנו, ב' וחסר. טוב, ב' על המלך. ל אם. ב' ואמרה כי אל ארצי. מולדתי. כולם מלא. לא תעזב, כולם חסר, אתנו, חסר מכתנו, ב' וחסר. דח'. והיית, מלא. לעינים, ג. לב ייטיב, מלא. והטבנו, חסר. לג וארון, מלא. ברית ה', כ"ו זוג קי'. נסע, כולם חסר. לתור, כולם מלא. מנוחה, מלא. לד וענן, ב' וא' עם ה'. עליהם, מלא. בנסעם, ב' ובאו'. לה נון הפוכה. ויהי, ב' בטעם תביר. בנסע, ח"ו דקרי ולא כ'. הארן, חסר. קומה, ג' בטעם מרכא ומלא ופסיק. ויפצו, ג' וחסר. איביך, ח"ו וח"י. וינסו, חסר. משנאיך, מלא.

ת"א ויסעו מהר ה' שבת קיו תענית כט. ויהי בנסוע שבת קטו האלילים כד ידים טו בקרי' מב פב"ם.

רש"י

חובב חותן משה. ומה ת"ל (שמות ב) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה חובב על שחיבב את התורה וכו': נסעים אנחנו אל המקום. (ספרי) מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת להכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס: (ל) אל ארצי ואל מולדתי. (ספרי) אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי: (לא) אל נא תעזב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה. סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנתינו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותינו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת כמו (בראשית לח) כי על כן לא נתתיה לשלה בני (שם יט) כי על כן באו (שם לג) כי על כן ראיתי פניך: והיית לנו לעינים. לשון עבר כתרגומו. דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר (דברים י) ואהבתם את הגר: (לב) והיה הטוב ההוא. מה טובה היטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו' (שופטים א): (לג) דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים. (ספרי ב"ב י"ד) זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייתם: (לד) וענן ה' עליהם יומם. שבעה עננים כתובי' במסעיהם ארבע' מארבע רוחות ואחד למעל' ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים: (מן המחנה. ממקום חנייתן): (לה) ויהי בנסע הארן. עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו' כדאיתא (שבת קטו) בכל כתבי הקדש: קומה ה'. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר. תנחומא בויקהל: ויפצו איביך. המכונסין: וינוסו משנאיך. אלו הרודפי': משנאך. אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר (תהלים פג) ומשנאיך נשאו ראש ומי

הם

ספורנו

מסעם על ידי מטולטלות וסדר הדגלות במקדש ובמלחמה. ובכן נעלה הענן ללכת אל קדש ברנע שהיא שעיר הראשונה בארץ ישראל שהיו נוסעים באותו הדרך שהיה דרך המדבר הגדול והנורא כאמרו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ונבא עד קדש ברנע: (ל) כי אל ארצי ואל מולדתי אלך. שלא תסבול זקנתי אויר ארץ אחרת ומזונותיה: (לא) אל נא תעזב אותנו. ילכו בניך לפחות עמנו: כי על כן ידעת חנתנו במדבר. ואם יעזבונו גם בניך תחללו את ה' בעיני יושבי כנען שיאמרו אלו ראה יתרו בהם ענין אלהי באמת לא היה עוזב אותם הוא ובניו. ובזה הסכי' משה ויתרו ובניו כי אמנם יתרו חזר אל ארצו כאמרו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ובניו הלכו עם ישראל בלי ספק כמו שהעיד בס' שופטים באמרו ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה: (לג) דרך שלשת ימי'. עד ארץ ישראל כי אמנם בג' מסעות באו עד נכח קדש ברנע במדבר פארן שמשם שלחו המרגלים כמו שאמר משה רבינו באמרו ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים והוא מקום חנייתם במדבר פארן שהזכיר כאן באמרו ואחר נסעו העם מחצרות וגו' ששם באו המרגלים בשובם כאמרו וישובו ויבאו אל מדבר פארן קדשה והוא המקום שקראו רתמה כאמרו ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה ושם הזכיר ג' מסעות ממדבר סיני עד שם והם קברות התאוה וחצרות ורתמה כי ענין תבערה היה בדרך לא בעת חנייתם: וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים. באותם הג' ימים שהלכו באותן ג' מסעות דרך המדבר הגדול והנורא היה הארון נוסע לפניהם להצמית מדרך מן הנחשים והעקרבים וזולתם אבל בשאר המסעות היה הארון נוסע בתוך המחנות כאשר נשאו בני קהת לתור להם מנוחה חנייה בהיותם במדבר הנורא: (לד) וענן ה' עליהם יומם. לא היה הולך לפניהם כמו בשאר המסעות כי היה אז הארון מספיק לנסותם הדרך בהיותו נוסע לפניהם אבל היה עומד עליהם ביום בעת נסעם: (לה) ויהי בנסע הארן. ללכת ולהכנס לארץ ישראל: קומה ה' ויפצו אויביך. כי אמנם לולא שלחו מרגלים היו נכנסים בזולת מלחמה שהיו יושבי

כנען

רעואל מדינאה חמוי דמשה נטלין אנחנא מיכא לאתרא דאמר יי יתיה אתן לכון איתא עמנא ונוטיב לך ארום יי מליל לאוטבא לגיורא על ישראל: (ל) ואמר ליה לא איזיל אלהן לארעי ולילדותי איזיל: (לא) ואמר לא כדון תשבוק יתנא ארום בגין כן דידעתא כד הוינן שרן במדברא למידן ואליפת לנא עיסק דינא והוית חביב עלן כבבת עיננא: (לב) ויהי ארום תיזיל עמנא ויהי טבא ההוא דיוטב יי עמנא ונוטיב לך בפילוג ארעא: (לג) ונטלו מטורא דאתגלי עלוי איקר שכינתא דיי מהלך תלתא יומין וארון קיימא דיי מטייל קדמיהון תלתין ושית מילין הליך ביומא ההוא והוא הוה מידבר קדם משירייתא דישראל מהלך תלתא יומין לאתקנא להון אתר בית משרוי: (לד) וענן איקר שכינתא דיי מטליל עליהון ביממא במטלהון מן משריתא: (לה) והוה כד הוה בעי למיטל ארונא הוה עננא מקפל וקאים ולא הוה נטיל עד דמשה הוה קאי בצלו מצלי ובעי רחמין מן קדם יי וכן אמר אתגלי כדון מימרא דיי בתקוף רוגזך ויתבדרון בעלי דבביהון דעמך ולא יהוי לסנאיהון ריגל למיקום קדמך:

בעל הטורים

לפנים שהיה הענן פולש אותם ועמלק היה הורג בהם: (לג) והיה הטוב ההוא. ה' פעמים טובה כתיב כאן ככנגד חמש אלום אמה דומנה של יריחו שנתנו לבניו. והטבנו טוב הטוב ייטיב והטבנו בבימ' ביריחו: (לד) בנסעם ב' במסו' הכא ואידך בנסעם מקדם. מה להלן מכדו אף כאן כמי מגדו. עשה כרין הפוכין שרלה להעביר שנפים שלופיופיקן ב' אם הירדן שהוא כוהב ב' אלא שמעלם גרם. טעם אחר לנונין הפוכים כדאי' בשבת פז' שאין זה מקומה וכתבם כאן להפסיק בין פורעניות לפורעניות לפורענות שניה ועשה נונין הפוכין לומר שמקומה לפני ב' פרשיות לפניה ואלו לא היו נונין הפוכין לא הייתי יודע אם לאחר נ"ן פרשיות לפניה אם לפני ב' לאחריה לכך עשאום הפוכים לומר לפני ב' לפניה. והוא אחר ונקט אהל מועד משכה הלוים בפרשת במדבר סיני שמשם עד הכא מן פרשיו' [ל"צ דלים' רק מ"ם ועיין שבת קי"ז]: (לה) ויהי בנסוע וי' הי' לאומה בנסוע ויהי שלה ל"ט פולמסם עם ל"א מלכים. בנסוע מלמד שהי' מתנענע ולא היה נוסע ממקומו עד שמשה היה אומר קומה ה'. בנסוע הארון. כשנוסע הארון מסיע עמו המרכבה ומיום הקדם: בנסוע בלטצ"ם משמל בנסע בא"ח ב"ם שחח"ן

יונתן

דומה בזה ליום הזכרון שאז התקיעה בשביל זה כנודע: (כט) לאוטבא לגיורא דאל"ב אלי כי דעמא נסיכם שעם הוא על והטבנו לך אלא הפי' שהשי"ת דבר טוב שיטיבו ישראל עם הגרים וק"ל: (לא) ואליפת לנא עיסק דינא וכו' וכדפירש"י הכי הוא בילקוט רמז תשט"ו ד"א והיית לנו לעינים אפילו אין דיינא אלא כל דבר שנתעלם מעיניו מסה אמור עיניכו שנאמר ואחה תחזה ואונקלוס שפרנס וגבורן דאתעבידו לנא חזיתא בעינך פי' שאחי' לנו לעזרה בפני האוה"ע מה שראים בעיניך האותות הגדולו' ויראו ויקמו מוסר לכמות אתם כנפי השכינה כך דעתו לפרש ריהט' דמשמעו ועי' ברבינו בחיי היטב: (לג) תלתין ושית מילין יש מגיהין תלתין פרסאות ושית מיל ופי' דמהיג ו' יתרים שהארון בדאלע המחנה הרי ו' מיל ומשה הלך לפניהם דרך שלשת יום היינו ל' פרסאות. והנה בילקוט רמז תשכ"ו בהדיא כתב מה ת"ל ויסעו מהר

רמב"ן

תקעו והריעו ותקעו מיסע דגל אפרים ומקדימים בני קהת ונושאין כלי הקדש על כתפיהם ונוסעים קודם בני אפרים לאמדו על נסיעת הלוים שהיו בתקיעו' ותכף נסיעת הדגל שאחריהם: (כט) ויאמר משה לחבב. כבר פירשתי כי חובב שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל כי זה דרך כל המתגייר כי למגדיו יקרא שם אחר ופגה משה שלא שליו ללכת עמהם ואמר לו שתם והטבנו לך והוא חשב שיתנו לו מן השלל כסף וזהב ובגדים וצאן ובקר ולא חשיה לו נחלה בתוכם ועל כן לא היה חפץ ועונה כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד אז אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארצות והוריגו שדרך אשר נעל' בה ומכל הטוב ההוא אשר ייטיב ה' לנו נטיב לך רמז לתת לו אחוזה וארץ טובה בשכרו על עמלו ועזרתו אשר יעזרם בכבוש הארץ ועל דעתי כי נחלה אליו בזה ועשה כן כאשר הזכרתי שם וכך אמרו בירושלמי בני קני חותן משה מניאין וקורין דכתיב לכה אתנו והטבנו לך: (לג) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. על דרך הפשט נסע הענן והלך לפניהם שלשת ימים והארון הולך אחרי הענן לפני העם ולא שכן במקום עד יום השלישי בערב ששכן הענן במדבר פארן ושם מקום טוב לתשבתם. וזה טעם לתור להם מנוח' ובשכון הענן הקימו המשכן והביאו שם הארון ולא נתפרש אם הלכו גם בלילה: (לה) ויהי בנסע הארן. עשה לו סימן מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו. ולמה כתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות כדאיתא בכל כתבי הקדש לשון רש"י. ולא פירש לנו הרב מה הפורענות הזו שהולך להפסיק בה כי לא מצאר כאן בכתוב פורענות קודם ויהי בנסוע הארון ולשון הגמ' שם פורענות שני' ויהי העם כמתאוננים פורענות ראשונה דכתיב ויסעו מהר ה' ואמר רבי חנינא מלמד שסרו מאחרי ה' וכתב הרב בפירושיו שם בתוך שלשת ימים למסעם התאוו תאוה האספסוף להתרעם על הבשר כדי למרוד בה'. ואלו דברי תמה שהרי פורענות ויהי העם כמתאוננים כתובה ראשונה ושל תאוה שניה ושתיהן סמוכות אולי סבר הרב שנכתבו שלא כסדרן רמז על הראשונה באמרו מהר ה' כי שמא מעט נפשם סבו לעשות כן והפסיק וכתב את השניה ואמר כך סמך לראשונה ואין בזה טעם או רים. אבל ענין המדרש הזה ילאו שקמם לעשות מלחמה מיד ישוב אויביך: מלח משנאיך. מהבנין

אבן עזרא

את לפורה בתו ועוד להסקות לאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן לרעואל והנה הוא אחי לפורה ולפי שקול הדעת שהוא יתרו בעבור שנותנו במדבר ואמר על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם ואם ישעון טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי לפורה וקראו חותן משה ואם אמר אין חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי לפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתוב בתו כאשר אמר על בלשצר [ש]שהוא בן נבוכדנצר והוא [ת]בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו ושבעה פנים לתורה: (ל) אל ארצי. שאדור שם היום ושם נולדתי: (לא) אל נא. כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפך בלשון ישמעאל: כי על כן ידעת. כמו כי על כן לא נתתיה לשלה והטעם הואיל וידעת שנותינו שידעת המקום שחנינו שם: (כט) לכה אתנו והיית לנו לעינים. להראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על העלה שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים: וטעם (לא) ויאמר אל נא. וכבר אמר [א]לו כך ולא הועיל לפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כאשר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתי' אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעי' חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשת ימים בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימי' במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלש' ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המקעים שנסעו [אא]בלאתם ממצרים והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן [ב]נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יסור מהארון והעד ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני אשר אמרתי. וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמ' ומסעים רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן ועוד [בב]אפרשנו. וטעם על פי יי' בבריע [ג]בחצרות: (לה) קומה יי'. כדרך בני אדם לעמוד להלחם: וטעם ויפוצו. כאשר [ד]סכבד הסמך והנו"ן קל לסקל על הלשון: ויפוצו וינוסו. כדרך כל הכבואות לכפול

פירוש על אבן עזרא

[ש]כמ"ש יהב לנבוכדנצר מבוך (דניאל ה' י"א) ואנה בריה בלשצר. [ת]ר"ל בן אויל מרודך בן נבוכדנצר. [א]כמ"ש לכה אתנו והטבנו לך כי ד' דבר טוב על ישראל (פסוק כט) חס עלמו. מ"ש והיה כי תלך עמנו וכו' והטבנו לך (פסוק לב'). [אא]כמ"ש וילכו ג' ימים (שמות ט"ו כ"ב). [ב]והארון היה רחוק מהם דרך ג' ימים. [בב](לאלן י"ב ט"ז). [ג]כאשר נוה השם. [ד]ר"ל פועל ויוצא לשלישי, והטעם שעל' מעשיהם הרעים ישנא השם אותם. בראשים

פירוש רשב"ם

(לא) כי על כן אשר ידעת. ונתת על לב צרכינו בחנותינו במדבר. וגם היית לנו עצה טובה כדכתיב וישמע יתרו׃ . דוגמת עינים הייתי לעור: (לג) מהר יי'. כי עדיין לא זזו מכנגד הר חורב שהוא במדבר סיני זה לאחר שהוקם המשכן כמו שפירשתי למעלה. וס"ם אצל הר סיני היו עד עתה: דרך שלשת ימים. הלכו עד שלשת ימים שלא חנו עד סוף שלשה. ומפני טורח הדרך: (לה) קומה יי'. שהיה אז מסתלק שכינה מעל הכפרת:

לו וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: פ יא א וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה: ב וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ: ג וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא תַּבְעֵרָה כִּי־בָעֲרָה בָם אֵשׁ יְהוָה: ד וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר: ה זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים: ו וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ: ז וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח:

°ובנחו ק'

בְּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ: לו וּבְמִשְׁרוֹהִי אֲמַר תּוּב יְיָ שְׁרֵי בִיקָרָךְ בְּגוֹ רִבְוַת אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: א וַהֲוָה עַמָּא כַּד מִסְתַּקְפִין בִּישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רֻגְזֵהּ וּדְלֵקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וְשֵׁיצִיאַת בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא: ב וּצְוַח עַמָּא עַל מֹשֶׁה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּקַעַת אֶשָּׁתָא: ג וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא דְלֶקְתָּא אֲרֵי דְלֵקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ: ד וַעֲרַבְרְבִין דִּי בֵינֵיהוֹן שְׁאִילוּ שְׁאֶלְתָּא וְתָבוּ וּבְכוֹ אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ מַן יֵיכְלִנַּנָא בִּסְרָא: ה דְּכִירִין אֲנַחְנָא יָת נוּנַיָּא דַהֲוֵינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן יָת בּוּצִינַיָּא וְיָת אֲבַטִּיחַיָּא וְכַרְתֵּי וּבוּצְלֵי וְתוּמֵי: ו וּכְעַן נַפְשָׁנָא תְּאִיבָא לֵית כָּל מִדַּעַם אֱלָהֵן לְמַנָּא עֵינָנָא: ז וּמַנָּא כְּבַר זְרַע גַּדָּא הוּא וְחֶזְוֵהּ כְּחֵזוּ

בדלחא

מסרה לו ובנחה, חסר ו' וכ' ה"א. יאמר, חד מן חמש דספר'. שובה, ה' בטעם מלרע. רבבות, בתור לבד וכן כאוי לקראת, ובנחה. ישראל, כון הפוכה. יא א כמתאננים, ל' ומ"ז. רע, י' פסוקין. באזני ה', ג'. ב ותשקע, ל' וס' חסקע בלג. ד והאספסף, ל' ומ"ו והוא מן חד מן ע"ה מילין כתבין א' באמצעי תיבותא ולא קרין. וישבו, חסר. יאכילנו, ב' וכ"כ וכל לי' חסר בתורה והוא חסר דחסר. ה הקשאים, ל' ומ"ז. האבטחים, חסר י"ק ול'. החציר, מלא. הבצלים, מלא. השומים, מלא דמלא ול'. ו ועתה, י"ח בטעם תביר. נפשנו, חסר. עינינו, כולם מלא דמלא. ז גד, ב'. כעין, מלא. הבדלח, ב' וחסר.

ת"א ובנחה יאמר יבמות סג בבא קמא פג. ויהי העם כמתאוננים שבת קיח. והאספסוף תענית כט ערכין ט'. זכרנו את יומא עה פ' הזוהר פ' בהר קיי. את הקשואים שם האכילים כט. ועתה נפשנו יומא שם.

ששו

רש"י

הם על עמך יערימו סוד: (לו) שובה ה'. מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן (ישעי' ל) בשובה ונחת תושעון: רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני אלפים ושתי רבבות: (א) ויהי העם כמתאננים. (ספרי) אין העם אלא רשעים וכן הוא אומר (שמות יז) מה אעשה לעם הזה ואומר (ירמי' יג) העם הזה הרע וכשהם כשרים קרואים עמי שנאמר (שמות ה) שלח עמי (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך: כמתאננים. אין מתאוננים אלא לשון עליל' מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון (שופטים יד) כי תואנה הוא מבקש: רע באזני ה'. תואנה שיש רעה באזני ה' שמתכוונים שתבא באזנו ויקניט אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקציני' שבה' ובגדולים: (ב) ויצעק העם אל משה. (ספרי) משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא: ותשקע האש. (שם) שקעה במקומה בארץ שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: (ד) והאספסף. אלו ערב רב שנאספו אליהם בצאתם ממצרים: וישבו. (שם) גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכלנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' וא"ת אכלום והלא בכניסתם לארץ נאמר (במדבר לב) ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' אלא שמבקשים עלילה: (ה) אשר נאכל במצרים חנם. א"ת שמצריים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר (שמות ה) ותבן לא ינתן לכם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות (ספרי): את הקשאים. אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו' כדאיתא בספרי: הקשאים. הם קוקומ"ברש בלעז: אבטיחים. בורי"קש: החציר. כרישין פורי"ש ותרגומו ית בוציניא וכו': (ו) אל המן עינינו. מן בשחר מן בערב: (ז) והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו' כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא

רמב"ן

הזה מלאו אותו באגדה שנסעו מהר סיני בשמחה כתינוק הבורח מבית הספר אמרו שמא ירבה ויתן לנו מצות וזהו ויסעו מהר ה' שהיה מחשבתם להסיע עצמן משם מפני שהוא הר ה' וזה פורענות ראשונה והפסיק שלא יהיו שלש פורעניות סמוכות זו לזו וכמלאו מוחזקים בפורענות וקרא הפסק פורענות אע"פ שלא אירע להם ממנו פורענות ושמא אגמלא שטעם זה היה מכניסם לארץ מיד: (יא) ויהי העם כמתאננים. אמר ר"א מגזרת און וכן מתאוננות אונך שדברו דברי און. ואיננו נכון כי למה יכסה הכתוב על חטאם ולא יגידנו כאשר עשה בכל המקומות. והנכון בעיני כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהי' קרוב לישוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון היו מצטערים בעצמם לאמר מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה ומה נאכל ומה נשתה ואיך נסבול העמל והענוי ומתי נצא ממנו מלשון מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו שהוא לשון כואב ומצטער אל עצמו וכן בן אוני בן צערי ואנו ואבלו הדייני' וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים ומצטערים כבר הזכיר וקרא פסח ואמר כמתאוננים כי היו מדברי' במר נפשם כאשר יעשו הכואבים והיה

אבן עזרא

לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם: (לו) ובנחה. בנוח הארון ונכתב בה"א כמו ה"א האהלה כי אותיות אהו"י מתחלפים: שובה יי'. אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שבשטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יצא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלוה והשקט כמו בשובה ונחת תושעון וכן שובה יי' רבבות אלפי ישראל שיניחם ולא ירגזו מאויב. ודע כי רבבה מגזרת רב והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי ומשה התפלל שיניח וישקוט השם כל ישראל ואם הם רבים: (א) ויהי העם. נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה פרש מה שארע שם: כמתאוננים. מגזרת און וכן מתאוננות אונך: ועשם וישמע יי'. שדברו דברי און: ותאכל. מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הפך הלשון רק כן מלאכו: (ב) ויצעק העם אל משה. בפיום: ותשקע האש. כטעם ושככה ואין לו אחר: (ג) תבערה. עוד אפרשנו: (ד) והאספסף. שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו פשפשר שמרמרו: וישבו ויבכו. אחר התאוה;

(לה) וַהֲוָה כַּד הֲוָה אֲרוֹנָא נָטֵל הֲוָה משֶׁה קָאִים יְדוֹי בִּצְלוֹ וְאָמַר קוּם כְּדוּן מֵימְרָא דַיְיָ בְּתוֹקְפָּא חֵילָךְ וְיִתְבַּדְּרוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דְעַמָּךְ וְיִעַרְקוּן שַׂנְאָךְ מִן קֳדָמָךְ:

(לו) וְכַד הֲוָה בָעֵי לְמִשְׁרֵי אֲרוֹנָא הֲוָה עֲנָנָא מְקַפֵּל וְקָאִים וְלָא הֲוָה פָּרִיס עַד דַּהֲוָה משֶׁה קָאִים בִּצְלוֹ וּמְצַלֵּי וּבָעֵי רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ וְכֵן אָמַר תּוּב כְּדוּן מֵימְרָא דַיְיָ בְּרַחֲמָךְ טָבַיָּא וְדַבַּר יַת עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְאַשְׁרֵי אִיקַר שְׁכִנְתָּךְ בֵּינֵיהוֹן וְרַחֵם יַת רִיבְוָתָא דְבֵית יַעֲקֹב מִנְיַן אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל:

(לו) וְכַד אֲרוֹנָא הֲוָה שָׁרֵי משֶׁה זָקִיף יְדוֹי בִּצְלוֹ וַאֲמַר חֲזוֹר כְּדוּן מֵימְרָא דַיְיָ מִן תְּקוֹף רוּגְזָךְ וְתוּב עֲלָן בְּרַחֲמָךְ טָבַיָּא וּבָרִיךְ רִבְוָתָא וְאַסְגֵּי אַלְפַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

(א) וַהֲווֹ רַשִׁיעֵי עַמָּא כְּמִצְטַעֲרִין מְכַוְונִין וּמַגְיָין בִּישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ וּדְלֵיקַת בְּהוֹן אֶישָׁא מְצַלְהֲבָא מִן קֳדָם יְיָ וְשֵׁיצִיאַת מִן רַשִׁיעַיָּא דְּבִסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא דְּבֵית דָּן דַּהֲוָה פִּסְלָא עִמְּהוֹן: (ב) וּצְוַוח עַמָּא עַל משֶׁה דְּיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וְצַלֵּי משֶׁה קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתַּקְעַת אֵישָׁתָא בְּאַתְרַהּ: (ג) וּקְרָא שְׁמֵיהּ דְּאַתְרָא הַהוּא דְּלֵיקְתָא אֲרוּם דְּלֵיקַת בְּהוֹן אִישָׁתָא מְצַלְהֲבָא מִן קֳדָם יְיָ: (ד) וְנִיוּרַיָּא דְּאִתְכְּנָשׁוּ בֵּינֵיהוֹן שְׁאִילוּ שְׁאֵילְתָּא וְתָבוּ וּבְכוּ בְּרַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ מָאן יֵיכְלִינָנָא בִּשְׂרָא: (ה) דְּכִירִין אֲנַחְנָא יַת נוּנַיָּא דַּהֲוֵינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן בְּלָא תַפְקִידְתָּא יַת קַטִּיַּיא וְיַת מְלָפְפוֹנַיָּא וְיַת בְּצַלַיָּא וְיַת תּוּמַיָּא:

(ה) מִדְּכָרִין אֲנַחְנָא יַת נוּנַיָּא דַּהֲוֵינָן אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן יַת קַטְיָא וְיַת מְלָפְפוֹנַיָּא וְיַת כַּרְתֵּיהּ וְיַת בְּצַלַיָּא וְיַת תּוּמַיָּא:

(ו) וּכְדוּן נַפְשָׁנָא מְנַגְבָּא לֵית כָּל מִדְּעַם אֱלָהֵן לְמַנָּא אֲנַן מִסְתַּכְּלִין כְּמִסְכֵּן דְּמוֹרִיק מְנִיפָא מִיָּדֵיהּ: (ז) חֲבִיל עַל עַמָּא דְּמֵיכְלֵיהוֹן לַחְמָא שְׁמַיָּא וּמִתְרַעֲמִין

רגזא

בעל הטורים

שפ"ז שהוא בגימ' בכבוד המרכב'. בכתוב בני' יעקב שדמו' יעקב אשר הוא חקוק בכס' הכבוד ונסע עמהם. (לו) ובנחה כתיב בה"א כנגד ארבעה דגלים ומחנה לויה. בפסוק ויהי בנסוע שנים עשר תיבות כמו שיש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התורה. ובפסוק ובנחה יש בו ז' תיבות כמו שיש בפסוק בראשית שהוא תחלת התורה לומר שהוא חשוב ספר תורה בפני עצמו. ומתחיל בוי"ו ומסיים בלמ"ד על שם הליכות עולם לו. כל פרשה שיש בה כדי ללקט פ"ה אותיות כמו ויהי בנסוע מצילין אותו מפני הדליקה [עי' ש"ז שבת ד' קי"ו] לכך סמיך לו ותבער בם אש ה' לומר לך שמצילי' הפרש' שיש בה פ"ה אותיות מן האש ועל כן המילה שעולה פ"ה מצלת מדינה של גיהנם: (א) בקלה המחנה בגימ' הקליניס: (ד) מי יאכילנו בשר אע"פ שהיה להם בשר הרבה הם היו סבורין לעבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכין להלחם בכנעני ולא נוכל להעביר מקננו עמנו

יונתן

מהר ה' מלמד שהלכה שכינה בו ביום ל"ו מיל כדי שיכנס לארץ ישראל וא"ש: (א) והגיאן ביש וכו' פי' שהוגים ומכוונים שתבא באזניו להשמיע לעמם כדפי' רש"י. דבסייפי בית דן פירוש כדמתרג' גם לעיל פרשת נשא שמחנה דן באחרונה נסעו וכן תרגם לעיל פרשה בשלח שהיה במחנה דן ע"ז ודייק הכי מדכתיב בקצה המחנה משמע לשון קץ וסוף והיינו דן דכתיב ביה מאסף לכל המחנות ומשום הפסל לא קלטן הענן: (ו) אנן מסתכיין כמסכן דמוריק מגיסא כי' פי' אל המן אנו מלבים כמסכן פי' כעני ורש: דמוריק פי' שמציע ומלפה אל הקערה דמתרגם מגיסא או לפתיפי לשם שתרגומו מגוסין דלמים ויהיה פי' מידיא מן הידים ופי' כעני המלפה מיד בעל הבית שיתן לו. וי"מ בע"א וגורסי מדודי' ואחר גרסות ואחה הנכר: (ז) וכד הוה קדים י"ג קרים ופירשו כשהי' נקרם כראה כעין הבדולח וי"מ קדים כשהיה מוכן ומזומן לשון המקדשו לשמר

שנפרשה

רמב"ן

רע בעיני ה' שהיה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם והם היו כאנוסים ומוכרחין מתאוננים ומתרעמים על ענינם ולכך אמר בשנייה וישובו ויבכו גם בני ישראל כי היה חטאם הראשון להתרעם על חסרון הנאותיהם בו במדבר וישובו עוד לעשות כענין ההיא ולא לקחו מוסר על אש השם שבערה בם: וטעם (ג) ויקרא שם המקום ההוא תבערה. למקום אשר ירדה האש בקצ' המחנה קראו כן ולא נסעו מן המחנה שהיא רק בשביה ההוא התאוה תאוה שלא היה להם חסרון קברות התאוה וקרא שם שעיר או שם המקום קברות התאוה: (ד) וטעם והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה. שלא היה להם חסרון בדבר כי היה להם המן לשובע והיו עושים בו מטעמים טובים בטעם חשוב מאד כאשר יספר אבל המשילו בנפשותם תאוה רעה כמתאוים לאכול השמנים והעפר והמאכלים הנמאסים: ויאמרו מי יאכילנו בשר. כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום אע"פ שאכלו ממנו פעמים רבות והיה למקנהם מקנה ואכלו ממנו הגדולים כמנהג המחנות במקומות היוקר אבל בדגים אמרו זכרנו את הדגה כזוכר הנסכמות כי לא אכלו דגים מיום צאתם ממצרים

אבן עזרא

גם בני ישראל. [פ]עמם: (ה) הדגה. שם המין: חנם. בזול כאילו היא חנם: הקשואים. באל"ף תחת ה"א [צ]מקשה כמו ועמי תלואים [ק]ורדים כן: אבטיחים. ידוע מלשון קדר ואין לו ריע במקרא: חציר. הירקות שהם עשב השדה וכן המלמים הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם אומר אמר שהוא שם [ר]פרט גם הוא נכון: הבצלים והשומים. ידועים והם קרובים בלשון קדר: (ו) נפשנו יבשה. היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד: אין כל. חסרנו כל דבר: עינינו. [ש]כי מן השמים ירד: (ז) והמן. ספר הכתוב חסרון דעת המתאוים כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט וכן' נראה כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם נכבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום: כזרע גד. סמוך כמו נטע [ת]שעשועיו. גד יש אומרים כסברתא [א]ויש אומרים שהדל

מגזרת

פירוש על אבן עזרא

[ה](בראשית י"ג ג'). [ו](ישעיה ל' ט"ו). [ז](יחזקאל מ"ח ז'). [ח]ר"ל רבוי אלפים על אין מספר. [ט]על משקל פָּעַל וי"ו עין הפעל בקבוץ. ותמיכות ע"פ גם במולש און, אוֹנְךָ כמו מחשבות אונך (ירמיה ד' י"ד). [י]בשפר וזהו רע באזני ד'. שהוא לבדו שמע ויתעבר. לכן כסה הכתוב. על סתאם, והוא כמו ויעשו את הרע בעיני ד' (שופטים ו' א'). [כ]כמו ותקח מפריו ותאכל, ותתן גם לאישה עמה ויאכל, ופה הוא סמוך ושאכל מלעיל. [ל]ר"ל אש. [מ](דברים ט' כ"ב). [נ](תהלים לס' י"א). [ס](איכה א' כ'). [ע]ר"ל וישובו שב אל ב"י. [פ]ר"ל בכו עמם גם ב"י. [צ]כמו במקשה (ישעיה ב' כ"ד) שרשו קשה. [ק](הושע י"א ז') שרשו תלה. [ר]כי א"ת כלפי. וכן הירושלמי כרתיא. [ש]ועיניהם למעלה ממי ירד. [ת](ישעיה ה' ז'). [א]בדרז"ל ויב"ע תרגום כזרע כוסבר מוור.

איוב

ספורנו

כנען בורחים כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל: וינוסו משנאיך מפניך. פן יבואו ישראל להחרימם: (לו) שובה. תהי מנוחתך שם עמנו כענין זאת מנוחתי עדי עד. ואע"פ שתגלה שכינתך לפני ישראל לגרש את אויביהם תהי מנוחת שכינתך בתוכנו: ה' רבבות אלפי ישראל. כמו יי' לצבאות אלפי ישראל. כאמרם ז"ל (קדושין פרק י' יוחסין ע"ש) לא נקרא לצבאות אלא על שם לצבאות ישראל ואומר רבבות אלפי כענין רבותים אלפי שנאן כי אולי היו ישראל אז מגיעים לאותו מנין בין אנשים ונשים וטף: (א) כמתאוננים. על טורח הדרך לא מתאוננים בלבם באמת כי לא היתה אצלם שום סבה לאויה לזה שיתאוננו אבל היו מתאוננים בדבריהם לנסות: (ב) ותשקע האש. כנגד טבע האש למען יכירו שהיה שלא בלתי טבעי ולא היה אש טבעי שקרה אז באיזו סבה טבעית: (ד) וישובו ויבכו. חזרו להיות כמתאוננים לנסות ובכו עתה על שיצאו ממצרים כמוקים מעלת היות השכינה ביניהם כאשר העיד באמרו יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים: מי יאכילנו בשר. לנסות אם יכין

שאר

פירוש רשב"ם

(א) ויהי העם כמתאננים. כמו שמצינו בפ' פרה ותקצר נפש העם בדרך: וידבר העם באלהים ובמשה. וארון ברית יי' נוסע לפניהם כל אותן שלשה ימים לתור להם מנוחה. כי הענן הולך על הארון: כמתאננים. מצטערים מטורח הדרך: (ז) והמן כזרע גד הוא. ומראהו כמראה הבדולח. כלומר נראה קשה ויבש ולכך היו אומרים ונפשנו יבשה. כאדם שאוכל חטים יבשים. וא"כ למה חרה אף של הקב"ה כאמור לפנינו. ועתה מפרש טעם של חרון אף שהרי כשטחנו ברחים או דכו במדוכה אז והיה טעמו כטעם לשד השמן. אז מתחלף טעמו שהיה מתחילה מתוק כצפיחית בדבש כזתים ואגוזים קודם טחינה. אבל לאחר טחינה. או כתישה במכתשת אז והיה טעמו. נעשה טעמו כליחלוח של שמן. ובשר שמן כמו שמן זתים ואגוזים לאחר טחינה שנתחלף טעמו ולפיכך וישמע יי' ויחר אפו. שכשרוצים טוחנים אותם ונעשה כשמן. ואין מאכלם יבש. כאן כתיב והיה טעמו. שמתחלף טעמו הראשון. אבל בפ' בשלח כתיב וטעמו כצפיחית בדבש. שזה הוא טעמו קודם שיש בהם טעם שמן. לשד. כולו עיקר.

במ

ח שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃ ט וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו׃ י וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי׃ יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃ יג מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה׃ יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי׃ טו וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה בְּרָעָתִי׃

ᵒ חסר א׳

בדלחא: ח שיטין עמא ולקטין דצבי טחין ברחיא או דצבי דאיך במדכתא ומבשלין ליה בקדרא ועבדין יתיה גריצן והוה טעמיה כטעם דליש במשחא: ט וכד נחתת טלא על משריתא ליליא נחת מנא עלוהי: י ושמע משה ית עמא בכן לזרעיתהון גבר בתרע משכניה ותקיף רוגזא דיי לחדא ובעיני משה ביש: יא ואמר משה קדם יי למא אבאשתא לעבדך ולמא לא אשכחית רחמין קדמך לשואה ית מטול כל עמא הדין עלי: יב האב אנא לכל עמא הדין אם בני אנון דאמרת לי סוברהי בתקפך כמא דמסובר תרביא ית ינקא על ארעא די קימתא לאבהתוהי: יג מנן לי בסרא למיהב לכל עמא הדין ארי בכן עלי למימר הב לנא בסרא וניכול: יד לית אנא יכיל בלחודי לסוברא ית כל עמא הדין ארי יקיר מני: טו ואם כדין את עבד לי קטלני כען קטול אם אשכחית רחמין קדמך ולא אחזי בבישתי:

מסרה ח שטו, מלרע שלא כמנהג. ברחים, כל לי׳ בסף מ״ק. דכו, ל׳. במדכה, ל׳ ומ״ו. בפרור, מלא ג׳. עגות, חסר ו״ק ומלא תכין והג׳ כפי. טעמו, ד׳ וסד וטעמו. כטעם, ל׳. לשד, ל׳. ט טל, ב׳. י בכה, חסר ר. למשפחתיו, ד׳ ס״ו ות״י. לפתח, ל׳. אהלו, כ״כ בוי״ו. ובעוני, י׳. יא ויאמר וכו׳ ד׳. למה, המ״ם כפי לפי שהתיב׳ שאחריה מתחלת בא׳ מאותיות אח״ע. הרעת, ג׳ ודין למוד חסר דסמך וחסר ה״א בסוף. לעבדך, ז׳. מצתי, ל׳ חסר א׳. בעיניך, מלא דמלא. לשום, כולם מלא. משא, ל׳ וחד ולא משא. יב האנכי, ב׳ חסר ומלרע. הריתי, ל׳ ומלא. ילדתיהו, חסר י״ק ומלא תכין ה׳ חסר בלי׳. שאהו, ב׳ וחסר. בחיקך, כל או׳ מלא י״ק וס״ם. האמן, ל׳ וחסר וחד ויהי אומן. הינק, ל׳ וחסר. לאבתיו, ס״ו ות״י. יג לנו, הלמד דגושה מד״ד וכן ל׳ דבסמוך. ונאכלה, ל׳. יד לא, ז׳ ר״פ בסי׳. אוכל, מלא. לשאת, כ״ד. ממני, כ״ז. טו אם, ג׳ לשון זכר. עשה, כולם חסר. הרג, ג׳ וחסר. מצאתי חן, ב׳ כי זכם משפחה וכל מגלה ד וכו׳ וחסרא אם נא.

ת״א והמן כזרע גד שטו העם ולקטו שם. וטחנו שם. ובשלו שם. עגות שם. והיה טעמו שם. וברדת שם. וישמע משה שבת קל יומא סה. כאשר ישא סנהדרין ח.

רש״י

הוא חטוב: כזרע גד. עגול כגידא זרע קוליינדר: בדלח. שם אבן טובה קרישט״ל: (ח) שטו. אין שיט אלא לשון טיול אישבנויי״ר בלא עמל: וטחנו ברחים וגו׳. לא ירד ברחים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו (תהלים לב) נהפך לשדי בחרבוני קיץ והל״מד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותינו פרשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן וא״א לומר לשד השמן לשון (דברים לג) וישמן ישורון שא״כ היה השי״ן נקוד קמץ קטן וטעמו למטה תחת השי״ן עכשיו שהשי״ן נקוד פתח קטן והטע׳ תח׳ המ״ם לשון שמן הוא והשי״ן הנקוד׳ בקמץ גדול ואי״ל נקוד׳ בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. ד״א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופ׳ בדבש ותרגום של אונקלוס ׳דמתרבי׳ דליש במשחא כו׳ לפתרון של דונש שהפירשה סגלו׳ בשמן לחלוחית שמן יש בה: (י) בכה למשפחותיו. משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם (ספרי): (יב) כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן (שמות לב) לך נחה את העם ואומר (שמות ו) ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבתיו. אתה אומר לי לשאתם בחיקי: (טו) ואם ככה את עשה לי. תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב״ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכינוי ולתקון לשון

רמב״ן

ממצרים ועד הנה: וטעם אשר נאכל במצרים חנם. כפי פשוטו כי היו הדייגים המצריים מעבידין אותן למשוך הדגים שבאגמי׳ במצודה ובמכמורות והיו נותנין להם מן הדגי׳ כמנהג כל פורשי מכמורת והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלי׳ והשומים במצרים הרבה מאד כי היא כגן הירק וכאשר היו הולכין לבן לבנות ובכל עבודה בשדה היו אוכלין מן הירקות או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ והיו נכוים בפיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים דבר כמנהג בעבדי המלך ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות וזאת תלונת בני ישראל לא תלונות האספסוף והנה היו מתלוננים על משה וצועקים עליו תנה לנו בשר ונאכלה כאשר יזכיר: (ו) נפשנו יבשה. שנתייבשה מטעם תרוב המאכלות ויבשה לה כדברי אונקלוס או משפט יבשה כי אין לה כל בלעה אותה כי המאכל מוליד הליחות בגוף וישיב הנפש כזה ואמר בלתי אל המן עינינו שאפילו המזון אשר אנו חיים בו אינינו בידינו שתהיה נפשנו דשנה ושבע בו אבל שאוה לו ונשא עינינו אליו בכל עת כי אולי יבא לנו והנה אין כל בלתי תוספת המן אמר המשל הידוע אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו והספר הכתוב כמה מעלות במן ואמר שטעמו כטעם לשד השמן להגיד כי נפש אוכליו לא תיבש כי הוא ילחלח וירוה ותהיה נפש אוכליו כגן רוה וכמוצא מים: (יב) האנכי הריתי את כל העם הזה. על דעת אונקלוס כמו על ברכות הורי כי האב יקרא הורה מפני שהוא ומזמן ההריון יאמר אם אני אביהם או אמם שילדתי אותם ובעלי הפשט אמרו נהפך האנכי אמם שהייתי הרה בהם ויולדת וכן ותהר את מרים ואת שמה שהרתה וילדה אותם או אנכי אביהם שילדתיו כמו ויולד. גם אניך זה ילדך ורוצתם ואמר

שאמר

דמנא דמויה גודע כוסבר חוור כד נחית מן שמיא וכד הוה קדיש חזותיה הי כחיזו בידלחא: (ח) חפסין רשיעי עמא ומלקטין ושחקין בריחותא ומן דהוה צבי הוה שחיק בדוכיתא ומבשלין ליה בלאפוסיא ועבדין מניה חררין והוי טעמיה כטעם ביזא דאי מסרבלא בשומנא:

(ח) הוון שייטין עמא ומלקטין ושחקין ברחותא או אדשין יתיה במוכתשא והוון מבשלין יתיה בלפדיא ועבדין יתיה עוגן והוה טעמיה כטעם בשישין בדבש:

(ט) וכד נחית טלא על משריתא בליליא הוה נחית מנא עלוי: (י) ושמע משה ית עמא בכן על קריבתא דמתאספן להון גבר לתרע משכניה ותקיף רוגזא דיי לחדא ובעיני משה ביש: (יא) ואמר משה קדם יי למא אבאשתא לעבדך ולמא לא אשכחית רחמין קדמך לשואה ית טורחא דעמא הדין עלי: (יב) האנא עברית ית כל עמא הדין אין בניי הינון דאמרת לי במצרים טעון סוריהנהון בחילך היכמא דטעין פדגוגא למינקא עד זמן דימטון לארעא דקיימתא לאבהתהון:

(יב) האנא עברית ית כל עמא האלין אין אנא ילידת יתהון ארום תימר לי סבול יתהון בחובך היך מה דסבל פדגוגא ית מינוקא על ארעא דקיימתא לאבהתוי:

(יג) מנן לי בשרא למתן לכל עמא הדין ארום בכן עלי למימר הב לנא בשרא וניכול: (יד) לית אנא יכיל בלחודי למיטען לכל עמא הדין ארום יקיר הוא מני: (טו) ואין כדנן אנת עביד לי דתשבוק כל טרחיהון עלי קטולני

בעל הטורים

בפנו ולכן אמרו מי יאכילנו בשר: (ס) שמעו ד' הכא ואידך שאכן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו על כן עמד טעמו בו (ירמי' מ"ח) ויסבו את טעמו (ש"א כ"א) בשנותו את טעמו גבי דוד (תהלים לד) מואב שהיה שקט עמד טעמו אבל דוד שגלה ממקום למקום בשמותו את טעמו ודור המדבר שגלו ממקום למקום לא שינו את טעמן בשביל המן שנאמר בו וטעמו שלא נשתנה טעמו אלא לאוכלי המן. (יא) ולמה לא מצאתי חן חסר אל"ף ואידך גבי איוב (איוב ג') ערום יצאתי חסר אלף לומר אם לא מצאתי חן בעיניך למה יצאתי מבטן אמי: (יב) האמן סגין על הס"א שבחמשה דברים אב זוכה לבניו ואלו הן בנוי בכח בעושר בחכמה בשנים. בנוי שנאמר יראה אל עבדיך פעליך והדרך על בניהם. בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך. בעושר שנאמר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה. בחכמה שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ וכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך. בשנים דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. (עדיו"ע מ"ט פ"ב דעדיות) וכשם שהוא זוכה להם כך מחייב אותם בחמשה דברים חילופם דכתיב (ש"ב ג') יחולו על ראש יואב ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר לחם. זב כנגד הכח שהיבוה מתשש הכח ומצורע כנגד הנוי כי הצרעת מגונה על הבריות ומחזיק בפלך בזוי שאין בו חכמה (אולי רומז ע"ד שאחז"ל אין חכמה לאשה אלא בפלך

יונתן

שנפרשה ז'. כוסבר חוור פי' היה עגול: (ס) שמעין רשיעי עמא וכו' ושוחקין בריחותא כדאחז"ל כתיב לחם וכתיב עוגות לחם לצדיקים ולבינונים ועוגות לרשעים והאי קרא כתיב עוגות לכן מתרגם על רשעים ומפסין לשון מיאום שמאסו אחר עלילות: בלאפוסיא. והירושלמי תרגם בלפדיא וי"מ שהוא לשון גמרא בפ' המועלים ועבדו ליה סימן לפדין וי"ב לפיין והוא כמו בה"י. בששיין בדבש פי' מעוגן ומטוגן בו: ביזא נראה שהוא תרגום של לשד השמן וכן רבה ביזא. המקורבל בשומנא פי' מסותך שמן כמו קמון המסורבל: (יב) האנא עברית בר"מ כל"ל מלשון עיבור והריון: דטעין פדגוגא כדאיתא בב"ר ריש פרשה ואהיה אצלו אמון. אמון פדגוג והוא מפורש לעיל פ'

רמב"ן

כאשר ישא האומן את היונק האב או האם ועל דעתו הכל מלילה באם וטעמו כמו האנכי הריתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו והזכיר כן כי האשה תסבול צער גדול הרבים בזכרה מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומשכין ואמר אומן כי הוא אומן לא אמנת: וטעם (יד) לא אוכל אנכי לבדי. לא שיעזרוהו הזקנים לתת להם בשר כי מאין להם ועוד אפילו בהיות להם פרנסים רבים לא ילונונו רק על משה רבינו שהוציאם ממצרים כמנהגם לאמר לו למה העליתנו ממצרים והוא שיתן להם בתפלתו כל משאלותם ותאותם יציא להם אבל מצב משה כי בהיות להם מנהיגים רבים ישכנו עמהם וידברו על לבם בתלונותם ואפשר כי כאשר התנבאו הזקנים שנאצל עליה' מן הרוח וידעו העם כי נאמנים הם לנביאים לא יתאספו כלם על משה וישאלו תאותם גם מהם: וטעם (טו) ואם ככה את עושה לי. תמה כמו על משה כנקבה שהראהו הקב"ה פורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני נא הרוג לשון רש"י. ולא הבינותי זה שהרי זאת כלפי מעלה הוא ועל דרך הפשט מנהג הלשון הוא גם בזכר את כרוז ממשה הסוכך. ועל דרך האמת אם ככה את עושה לי במדת הדין ידבר כמו שאמר ויחר אף ה' בם וכן ואת תדבר אלינו כנוי לאש הגדולה שתדבר דברי השם אלינו ושמענו מפיך ועשינו וכן את כרוז ממשה בכרוב השני ירמוז והמשכיל יבין: וטעם הרגני נא הרוג. שתשלח עלי חרבך במכה כי טוב מותי אפילו בחרב אדם מחיים בצער הזה. ויתכן שהוא כמו המיתני וכן ולנשיהם יהיו הרוגי מות בחוריהם מוכי חרב

אבן עזרא

מגזרת גדין ואנכי לא ידעתי: (ח) שטו העם. מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה מפל זה עם זה רק מפוזר ומפורד: ברחים. של היד ולא יתכן להפריד זה השם כי משנים יהיו הרחים: במדוכה. עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות אחר ידוכו: עגות. כמו ועשי עוגות: לשד. יש אומרים כי הלמ"ד נוסף כלמ"ד שלאנן [א]ושלו והיה ראוי להיות השמן מלרע בעבור שהוא אחר השד והנכון בעיני שהלמ"ד לשד שורש כמו נהפך [ב]לשדי והוא הפך בחרבוני קיץ והיא הלחה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן ויהיה השמן מלעיל כמשמעו: (י) בוכה למשפחותיו. שהתחברו המשפחות לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת: איש לפתח אהלו. בפרהסיא: ובעיני משה רע. פעל עבר או תאר מלת היה: (יא) למה הרעות לעבדך. הכתוב דבר על [ד]הבא במסרה: ולמה לא מצאתי חן בעיניך. כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח. ומלת מצתי חסרת א"לף ורבים כמו' כי אין תימה לחסרון המלך [ה]היא"וא: (יב) הריתי. האני אמם: ילדתיהו. או אני אביהם כמו ילד את שלם: שאהו. עד [ו]בואו אל האדמה: (יג) מאין. במ"ם [ז]שם מקום ובלא מ"ם [ח]כמו לא ונמצא מלת הן אתם [ט]מאין: (יד) כי כבד. פעל עבר כמו כי זקן ילפק או יסחר [י]הוא: את. לשון [כ]זכר ונקבה כמו לך גם [ל]בך ועמך ואתך [מ]ואתה לשון זכר לבדו: (טו) הרגני. כמו המיתני

פירוש על אבן עזרא

[ב](איוב כ"א כ"ג) תבאורי שאנן. [ג](תהלים לב' ד'). [ד]ר"ל מ"ם הרעת לשון עבר מפני שקרוב הדבר לבוא כי מרה גם אף ד' מאוד. [ה]ר"ל אופיום אשר הם כמלך, אף שלא נראה כתוב במקומו מוכח. ח"ם במידמו. שאלו מלך ישראל וכו' ר"ל יסי"א בן נמשי. [ו]ר"ל אל האדמה דבוק לשאיהו במיקד, [ז]כמו מאין אתם (בראשית כ"ט ד') בל"א (ואיאשר זייד איכר?). [ח]ר"ל הפך יש כמו היש ד' בקרבנו אם אין (בל"א ניכס). [ט](ישעיה מ"א כ"ד) בל"א (איהר זייד יא איין ניכטס). [י]כאלו כתוב כי כבד הוא ממני. [כ]בס"א את וכי"בע אנת, ועפ"כ הוא בה"א בסוף לזכר אתה ובלא ה"א לנקבה, ורד"ק ז"ל במכלול כ' הכלל אתה לזכר את לנקבה. ובא כן לזכר ב"ג מקומות שכ"ל ר"ל ואם כה את עושה לי, ואת תדבר אלינו (דברים ה' כ"ד). את כרוב ממשה (יחזקאל כח י"ד). [ל]בהפסק זכר ונקבה. [מ]כי בל"ג עמך אתך. ר"ל

ספורנו

שאל לעמו כאשר הפיד המשורר באמרו וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם: (יא) למה הרעות לעבדך. לשלחני בעל כרחי להוציא העם הזה ממצרים ולמה לא מצאתי חן בעיניך. כשאמרתי שלח נא ביד תשלח: לשום את משא כל העם הזה עלי. וזה עשית כדי לשים את משא כולם עלי כאלו לא היה לך מנהיג זולתי לפמות לשתפו עמי שיהיה טוב להם: (יב) האנכי הריתי. הנה האב יוכל להנהיג את בניו אע"פ שהם חלוקי הדעות חס כי כולם סומכים אותו לאוהב שישתדל בכל כחו להטיב להם אבל אלה אינם בוטחים בו כלל וחושדים ומנסים לראות מה אעשה בעדם: (יג) מאין לי בשר. הנה אין ספק אצלם שאין לי בשר לתת להם וא"כ כשהם בוכים עלי ואומרים תנה לנו בשר כאלו יש לאל ידי ושעל ידי בכיתם אעשה רצונם אין זה אלא לנקות אם הנהגתי במלותך ומה אשיג מאתך בעדם: (יד) לא אוכל אנכי לבדי. ולכך תשתתף עמי אחרים שיבטח העם הזה בהם: (טו) ואם ככה את

פירוש רשב"ם

כמו נהפך לשדי בחרבוני קיץ. נהפך לחלותו כיובש תאינים שנתייבשו: (ח) שטו. כמו משוט בארץ, שוטטו בחוצות ירושלים: (יב) ילדתיהו. ילד את אלמודד. הרי ילד את אחרים. ילדתיהו. שניהם בחירק. לפיכך יאמר וירשתם אותם. לפי שמפעל שלהם דומה בענין מפעיל אבל יחשב

אֶרְאֶה בְּרָעָתִי׃ פ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ׃ יז וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ׃ יח וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם׃ יט לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם׃ כ עַד חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־

מאסתם

אונקלוס

טו וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּנוֹשׁ קֳדָמַי שַׁבְעִין גֻּבְרָא מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְדַעְתְּ אֲרֵי אִנּוּן סָבֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וּתְדַבַּר יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ׃ יז וְאִתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ תַּמָּן וַאֲרַבֵּי מִן רוּחָא דַּעֲלָךְ וַאֲשַׁוֵּי עֲלֵיהוֹן וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ בְּמַטּוּל עַמָּא וְלָא תְסוֹבַר אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ׃ יח וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּ לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּסְרָא אֲרֵי בְּכֵיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָן יֵיכְלִנַּנָא בִּסְרָא אֲרֵי טַב לָנָא בְּמִצְרַיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּסְרָא וְתֵיכְלוּן׃ יט לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא תְרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרָא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרִין יוֹמִין׃ כ עַד יְרַח יוֹמִין עַד דִּי תְקוּצוּן בֵּהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלַף דְּקַצְתּוּן יַת מֵימְרָא דַּייָ דִּשְׁכִנְתֵּהּ שַׁרְיָא

ביניכון

מסורה ברעתי, ל' והוא חד מן י"ח מלין ת"ס ומס"י כאן ולית ל"ד. טז אספה, ח' בסגול ולכן אין מתג והס"א רפי. ושטריו, כולם חסר ו' ומ"י. עמך, י"ג בתו'. יז ואצלתי, ל'. עליהם, מלא. ולא תשא, ה'. יח למחר, ה'. כי, כ"ו בטעם מהר. בכיתם, מלא. באזני, ג'. יאכלנו, חסר דחסר והלמ"ד רפי. יט תאכלון, ל' וכ"כ מ"ץ ומלא א' ונון סוף. יומים, ה' ב' חסר ג' מלא. כ עד, ז' במהפך. מאפכם, ב'. לזרא, ל' כתיב א'.

ת"א אספה לי שבעים איש יומא כח קדושין לב סנהדרין ס תוס' ז. והתיצבו שם קדושין עו סנהדרין יז לו. וירדתי עקרים מג פ"ח. עד חדש ימים יומא עה תענית כט מגילה ה כתובות נז נזיר ה. ונשאו אתך קדושין עו סנהדרין יז לו.

רש"י

לפון: (טז) אספה לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל אלא באש תבערה מתו וראוים היו לכך מסיני דכתיב (שמות כד) ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו (שם) ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגו'. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר (שמות ה) ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אתם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה (ספרי): (יז) וירדתי. זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו וארבי כמו (שמות כד) ואל אצילי בני ישראל: ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים: ולא תשא אתה לבדך. (ספרי) הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי: (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר (ירמיה יב) הקדישם ליום הרגה: (כ) עד חדש ימים. זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה. וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שיניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו די תקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. (ספרי)

שתהיו

רמב"ן

הרב מלחמה וכן ופחי בסרוני' הללה: (טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. כבר הזכירו רבותינו כי שבעים אומות הן בשבעים לשון ויש לכל אחת מזל ברקיע ושר למעלה כענין שנא' בדניאל ושר מלכות פרס וכתב אל מלכי יון והוא שנא' יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואמרו כי שרי הסג ימחו בהם ובפרקי רבי אליעזר אמר הקב"ה לשבעים מלכים הסובבים כסא כבודו בואו ונבלבל לשונם ולכן היה המספר ביורדי מצרים שבעים ולוה המספר הזה בשופטי ישראל כי המספ' הזה יכלול כל הדעות בהיותו כולל כל הכחו' ולא יפלא מהם כל דבר וכן במתן תורה ושבעים מזקני ישראל כי ראוי במספר השלם הזה שישרה עליהם כבוד השכינה כאשר הוא במחנה העליון כי ישראל צבאות השם בארץ כמו שנעשה ארון וכפורת ומשכן בדמות המשמשין במרום ונעשו הדגלים בדמיון המרכבה אשר ראה יחזקאל להשרות שכינה עליהם. בארץ כאשר היא שכינה בשמים והנה משה על גבי שבעים זקנים רמז לישראל שהוא גוי אחד בארץ וקבלו רבותינו כי כל סנהדרי גדולה היושבת בבית השם במקום אשר יבחר לשכנו שם כן יהיה מנינם שבעים והנשיא על גביהם כמשה רבינו והנה הם שבעים ואחד וכן האותיות בשם הגדול המפורש שבעים ושתים כנגד השרים והשם המיוחד שהוא אדון יחיד על כולם ולזה ירמוז הכתוב באמרו אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כי השכינה עמהם לשפטים על ידם ואמר הכתוב עד מתי תשפטו עול כי יזהיר בהם אחרי שהשם הנכבד עמהם בדבר המשפט איך לא תיראו ממנו להטות המשפט כטעם שעם המכעיסים אותי על פני ואמר עוד אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם כי מספרכם כמספר שרי מעלה ואדון היחיד ואמרתי שתשבו מושב אלהים בארץ אכן כאדם תמותון כאדם הראשון שגורש ממקומו הנכבד ומת כן תתגרשו מבית השם ותמותו וכאחד השרים תפולו וכאחד השרים של מעלה היית' ותפלו מן המעלה ההיא וכבר הזכרתי מן הענין הזה בסדר ואלה המשפטים: (יז) וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי. ענין הכתוב להגיד כי בעת הדבור עם משה יהיה האצילות ותמנו הוא וכן אמר במעשה וירד ה' בענן וידבר אליו ולא פי' הכתוב הדבור הזה מה היה כאשר הוא כתוב בכל התורה שיבאר אחרי כן מה אמר ומה דבר ה' כי הענין בכאן כי הזקנים אשר אמר בהם שהתנבאו לא שמעו דבור מפי השם ולא נראה להם במראה או בחלום אבל השם מדבר עם משה והאצילות רוח משה הם יודעים בנבואה ההיא וזה טעם ויתנבאו ולא יספו שלא יספו להתנבאות מעצמם אבל בנבואה שאמר השם למשה בה לבדה התנבאו. וזה טעם ואצלתי שאשים אצלי מן הרוח אשר אני שם עליך ושמתי עליהם ואין זה כענין שנאמר ונתת מהודך עליו כי אצילות בכל מקום לשון ערוב אצלו כלשון וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם הלא אצלת לי ברכה וכן על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ שנשאר אצלם מהלשכות התחתונות והתיכונות מהארץ שלא יאכלו העמיקי' מהנה בעליונות וכן ואל אצילי בני ישראל הנשארים והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם או שנקראים כן הגדולים שהכל נאצלים

אצלם

קטולני כדון בסיתותא דליתחן בה צדיקיא אין אשכחית רחמין קדמך ולא אחמי בבישותי: (טז) ואמר יי למשה כנוש לשמי שובעין גוברין זכאין מסבי ישראל דידעת דהינון הוו סבי עמא וסרכוי במצרים ותדבר יתהון למשכן זמנא ויתעתדון תמן עמך: (יז) ואתגלי באיקר שכינתי ואמליל עמך תמן וארבי מן רוח נבואה דעלך ואשוי עליהון ויטעינון עמך בטורחא דעמא ולא תטעון אנת בלחודך: (יח) ולות עמא תימר אזדמנו למחר ותיכלון בשרא ארום בכיתון קדם יי למימר מן יספיננא בישרא ארום טב לנא במצרים ויתן יי לכון בישרא ותיכלון: (יט) לא יומא חד תיכלון ולא תרין יומין ולא חמשא יומין ולא עשרה יומין ולא עשרין יומין: (כ) עד ירח יומי עד דתפוק סריותא מנחיריכון ותהי לכון לריחוק חולף דקצתון במימרא

°כי היה להם שליו כל לילה ע״כ בקשו דרך רעבתן

בעל הטורים

צפלך) וכופל בהרב קלר ימים. ומכר לכס זה עוני מסה הענכר נמלא שהלדיק זוכה לבנין בחמשה דברים ומייב מכייב לבניו בחמשה דברים סילופס: (טז) אספה לי שבעי׳ איש כנגד שבעים נפש שירדו למצרי׳ וכנגד ע׳ אומות וכנגד שמות שיש להקב״ה ואלו הן א ל. (אלי׳) (אלהי׳) י״י. (אדני) אחד. אלוק. אדיר. אהיה. אמיץ. אמת ארך אפים. אמרון שאין מוסר מלכותו לאחר. אמונה. אשכול הכופר. ברוך. בורא. גדול. גאה. גואל. בגור. דגיל. היודע ועד. זוכר. חי. חסיד. חנון. חוקר. חסין. חכם. טוב. טהור עינים. ישר. יושב קדם סלה. כבוד. מסתתר. נורא. נשגב. נלה. נולר חסד. נושא עון. נושא פשע. נושא חטא. נוקם. נוצר (סלה) (נקם) (קלח) עליון. שפר. עזוז. פודה. (פוקד). לור. לבי לבאות. קדוש. קנא. קרוב. רחום. רם. ראשון שלא קבל מלכותו מאחר. רב חסד. שומר. שופט. שלטון. שר. שוכן עד. שמים. תקיף. וע׳ שמות של ישראל ואלו הן. אמת נעורים. אילי הלדק. אלופים. אחים. אהובים. אום. אם. אישים. אפרים. אדירים. אלילים. אגוז. איומה. אגודה. בנים. (בני) בכור. בחירים. בתי. ברה כעולה. גוי גדול. גן נעול. גל נעול. גפן. העמוסים: והשולים. זרע קדש. חכמים. טובים. ימידים. יקירים. ישראל. ישרון. ועקב. יוסף. יהודים. ילדים. ידודים. כלה. כנה. כרם. כהנים. משרתים. מלכים מעין חתום. נחלה. נדיבים. נלוה. נער. נטע. סגולה. עליונים. עניים. עדה. עברים. ענדים. עמים. פדויים. פזורים. לאן. לדיקים. קדושים. קרוים. רעים. רכים. שבטי יה. תמימים. ע״כ (א״ה אולי לריך גם כאן. להוסיף בני אברהם. בני ילחק) וע׳ שמות לירושלים: מבין על ה״א דאספה לומר לך שיהיו בקיאין והירין בה׳ חומשי תורה: (יז) עמך בגימ׳ יהו דומין ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם כי אני לא אבחרם ולא אתן מרותי עליהם כי אני אמרתי כי אתה לבדך תשא אותם ואתה אמרת לא אוכל לשאת אתה כל העם הזה בסר לך מי שיטא עמך ואתן מרותך עליהם לכן כתוב ויאלל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש אבל אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם ותנח עליהם הרוח פי׳ הרוח מאת השם ולא משל משה וכשאמר לו יהושע כלאם אמר ומי יתן כל עם ה׳ נביאי׳ כאלו השמי׳ בשם ה׳ את רוחו עליהם ולא כשבעים הזקנים שאלל מרוחי ונתן עליהם. (עי׳ בשפע על שער ג׳ פ״א): (כ) לזרא בא״לף שמלאו בו כל מיני טעמים חוץ מאחד שהוא טעמו של לויתן (הגם שגם טעם קשואים כו׳ לא הי׳ בו כמ״ש ברש״י וני״ל הביא עוד בשם המפיקתא שהדברים הקשים לשכחה לא היו בו. מ״מ היו באפשרי להיות בו לאין מיניקם או אלו לא הי׳ השכחה בעולם אבל טעם

יונתן

פ׳ ויאלם פרשה ל״ה פסוק ס׳: (יח) מן יספיננא ביסרא פי׳ מלשון ספי לי כפורא והוא

רמב״ן

אללם. והמפתיקים מן הלשונות אמרו אלילות על יליאת כח מן הכסות מאת הבורא ומתפשט על הנברא ואומרים בנפש אצולה מרוח הקדש כי הוא אללם למן המשכה. ואיננו נכון אבלי כי האלילות יהיה המשכה או כנסה והפרשה אבל כותן על המקבל. ואונקלוס יעשה בו שני פנים תרגם כאן ואירבי וכן ואל אלילי ולרברבי ותרגם הלא אללת לי ברכה שבקת מלאם שדעתו באלילות שהוא ענין שמשכה או מאליל שנותן על המקבל ויאמר בכאן אמשיך מאשר אללך מן הרוח הנבואה ושמתי עליהם וכאמר פוד על ההמשכה שימשוך שנותן אללו מן הדבר הנתון ויאלר עמו והם פעם הלא אללת לי ברכה שמשכת לי אללך אחת מן הברכות לברכני בה ועל הכלל בזקנים כי אין נבואתם רק מן הרוח אשר ידבר במשה וממנו הוא להם ולפיכך אמרו במדרש במדבר סיני רבה משל למלך שמסר פרדס לשומר ונתן לו שכר השמירה אחר זמן אמר לו השומר איני יכול לשמרו כלו לבדי הבא עוד אחרים שישמרו עמי אמר לו המלך נתתי לך הפרדס שלי לשמרו וכל פירות שמירתו נתתיו לך ועכשיו אתה אומר הבא עוד אחרים שישמרו עמי הריני מביא אחרים שישמרו עמך והוי יודע שאין אני נותן להם שכר שמירה משלי אלא ממוך שכר שנתתי לך משם הם נוטלין שכרן כך אמר לו הקב״ה למשה אני נתתי לך רוח ודעת לפרנס את בני ולא הייתי מבקש אחר כדי שתתייחד אתה בטובה השמירה ועכשיו אתה מבקש אחר תדע שמשלי איני נוטלין כלום אלא ואללתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ואעפ״כ לא חסר משה כלום ע״כ במדרש. והקרוב אלי כי כל ימי הזקנים נעשה להם בן שידעו בכל מה שיגוה השם לישראל ביד משה בדרכי שעתם והמקרים אשר יבא להם במדבר חוה טעם ונשאו אתך במשא העם כי כל מה שיאמר משה לעם ידעו הם ויתנבאו בהם לעם כל אחד בשבטו ואלופו ומפני זה לא ישא משה לבדו תלונותם: (יט) לא יום אחד תאכלון. שיעורו לא יום אחד בלבד תאכלו ולא יומים בלבד וכמוהו לא אחד ולא שתים שאינם אחת ושנים בלבד. ועל דעתי האוכל והעושה דבר ימים רבים רלופים איננו נקרא אוכל ועושה יום אחד וכן האוכל שלשי׳ יום רלופי׳ איננו נקרא אוכל עשרים יום. או שיהיה האחד ממעך לא יום אחד תאכלו ולא יומים ועשרה ועשרים יום אחרים רק חדש שלם והנה נתן להם תאותם בבשר ולא בדגה וירקות כי עיקר שאלתם אשר יבכו עליו תנה לנו בשר: וטעם (כ) עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא. שיתן להם בשר הרבה ויאכלו ממנו כל האדם לרוב מאד עד שיקוצו בו ויהיה להם לדבר נתעב חד שאיננו נאכל. ועל דרך הפשט כן היה כי ביום הראשון אוכו מכה רבה ומתו העם המתאוים תאלה

אבן עזרא

[י]המיתני זה עשה לי בלדקתך ובעבור שיוסי וזה טעם ואם מלאתי חן בעיניך: ואל אראה. עוד ברעה שאני בה ואין לורך לתקון הסופרים: (טז) אספה לי. מלה [ס]זכר ויתכן שהיתה כן בעבור אות [ע]הגרון וכן ערכה לפני [פ]התילכה: ושוטריו. כי יש זקנים שבאו בימים ואינם ראוים להיותם שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים: (יז) וירדתי. הכבוד יורד באש בתוך הענן: ודברתי אתך שם. וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם: ואצלתי. כטעם אקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תתן מחכמת לאוכן לשמעון לא תחסר חכמת לאובן רק נמשלה כאשר היא והמשל בנר: (יח) התקדשו. כמלא לשבם ובגואי לשון התקדש. וכן היקדש [צ]שהוא לשון טומאה: (יט) ולא יומים. כפל: חמשה ימים. כנגד אלבעות היד האוכלים: עשרה. כפל בשתי ידיו גם [ק]עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באלבעות ידיו ורגליו: (כ) חדש ימים. פירשתיו שישוב ערך הלבנה באורה כאשר היתה וכן שנתים ימים: וטעם מאפכם. כי הריח באף ויצא הריח [ר]ממנו ולא יוכל: לזרא. באלף תחת ה״א כמו קראן לי [רר]מרה כי אותיות אהו״י מתחלפין וטעם לזרא הוא דבר [ש]אך נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו

פירוש על אבן עזרא

[י]ר״ל קח נפשי ממני, כי לשון הריגה משמע ע״י אדם. [ס]כי היא מגזרת פעול ורלוי לסיום אסוף, ובה״א משקל אספה. כמו זמרה שמחה. [ע]ר״ל שבא בשוא מורכב בחולם סברון. [פ](איוב ל״ג ה׳) [צ](חגי ב׳ י״ב). [ק]כנגד שאלבעות ידים ורגלים. [ר]רש״ע הכנים עד דהיינו קריאה מהמיריכון. [רר](רות א׳ כ׳): ר״ל [ש]שעורה זרה כמו לא אבו שאוחס (תהלים ע״ח ל׳).

ספורנו

את עושה לי. ואם אתה השלם נמנע משלמות ההנהגה הראויה מאתך ותנהיגם ככה באופן שפר ההנהגת נקבה בשבילי ולכבודי ולא תמתן אחרים עמי כדי שלא לפגוע כבודי: הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך. כדי שאתכל למות אחרים שעל ידם תהיה הנהגת העם שלמה כמו שאז״ל (שבת ס׳ במה בהמה) על שמואל שמת קודם ימיו כדי שתעמוד מלכות בית דוד: ואל אראה ברעתי. ברעת הסרון ההנהגה המסובבת בגללי כי זה יהיה קשה עלי מן המות: (יז) ונשאו אתך. אשר יהיו שותפים גם הם לנביאים יגם בזו טעם בהנהגתך בהאותם האקים עמך ומקיימים במעשיך: (כ) והיה לכם לזרא: שתאכלו

פירוש רשב״ם

ישב שהוא בנוף האדם יאמר וישבתם. ישן וישנתם. כל דומיהן פתחין. וכן מן ירד וירדתם: (כ) עד אשר יצא מאפכם. כתרגום: למה זה יצאנו ממצרים. שאמרתם זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים. ולפי שאתם כפויי טובה תלקו. ואילו הייתם מתאוים בשר ולא נתרעמתם על יציאת

מְאַסְתֶּם אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶּה יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים׃ כב הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם אֶת־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם׃ פ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֲיַד יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ דְבָרִי אִם־לֹא׃ כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל׃ כה וַיֵּרֶד יְהוָה | בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיָּאצֶל מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ׃ כו וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי־אֲנָשִׁים | בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד | אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ כז וַיָּרָץ

הנער

אונקלוס

ביניכון ובכיתון קדמוהי למימר למא דנן נפקנא ממצרים: כא ואמר משה שית מאה אלפין גברא רגלאה עמא די אנא ביניהון ואת אמרת בשרא אתן להון ויכלון ירח יומין: כב העאן ותורין יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני ימא יתכנשון להון היספקון להון: כג ואמר יי למשה המימרא דיי יתעכב כען תחזי היערענך פתגמי אם לא: כד ונפק משה ומליל לעמא ית פתגמיא דיי וכנש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון סחור סחור למשכנא: כה ואתגלי יי בענגא ומליל עמה ורבי מן רוחא די עלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוחא דנבואה ומתנבאין ולא פסקין: כו ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוחא דנבואה ואנון בכתיביא ולא נפקו למשכנא ואתנביאו במשריתא: כז ורהט עולמא וחוי למשה ואמר

אלדד

מסרה זה, הין בדגש מדין דסיק. יצאנו, מלא א'. כא ויאמר, ג' בטעם בקיפרא וי' בטעם בפלוגי. להם, ה' דמטעין ביה ספרי. כב הצאן, ל' ורפי. יאסף, ט'. כג היד, ג'. היקרך, ל'. דברי, י"ג. אם לא, ז' ס"פ. כד את דברי וכו' ה'. ויאסף, כולם חסר. ויעמד, ד' וכל ד"ה דכוו' במ"ו. אתם, מ"ז מבינת, מ"י ומ"ו. כה ויאצל, ל' ויתר חלף וכמה וכיא מגוף שרש המלה ומ"ם במקומם יתיר לתו דוקא. כנוח, ב' ובסד ו'. עליהם, מלא. יספו, ל'. כו וישארו, ל' וחי' ישארו. אנשים, פסיק. האחד, ד' בתורה ופסיק. אלדד, ג'. מידד, מלא. ותנח, ג' ספנה. עלהם, חסר. והמה, ג' בוכים. בכתבים, כולם ח"ו ומ"י ופסח. האהלה, ה'.

ת"א ויאמר משה שש מאות סוטה יב. הצאן ובקר חולין יז ס. ויתנבאו ולא סנהדרין יז. וישארו שני אנשים שם עס.

רש"י

שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם. ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי פיה לשון שקורין לקרב זרא: את יי' אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: (כא) שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: (כב) הצאן ובקר ישחט. (ספרי) זה אחד מארבעה דברים שהי' רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר וגו' הכל כמשמעו מי יספיק להם כענין שנאמר (ויקרא כה) ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה זו או (במדבר כ) שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמר ברבים חסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריב' היתה בגלוי לפיכך לא חסך לו הכתוב. רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו (שם י"ב) בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדול' כזו הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכיל' זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת: (כג) עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עליל' לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דק' בקשנו ואם אתה נותן להם דק' יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצר' ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תרא' היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל) אמר להם היד ה' תקצר (תהלי' עח) הן הכה צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתנו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויאסף שבעי' איש וגו': (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: (כו) וישארו שני אנשים. (ספרי) מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו: והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובירר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש

ספורנו

שתאכלו ממנו עד שיוליד בכם מותר מאליא כמו שהעיד באמרו ובחורי ישראל הכריע: למה זה יצאנו ממצרים. שהיו לנו שם מיני מאכל רבים לא מן בלבד: (כא) שש מאות אלף רגלי. וילטרך רב בשר להשביעם: ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. ואם כן יהיה הבשר שתתן להם רב מאד כאמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף. מכל מקום. (כב) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. איך יספיק זה להסיר תלונותם מאחר שאינם שואלים בשר אלא כדי לנקות כאמרו ויבחו אל בלבבם שלא אין ספק שכמו שנכו בזה יכנו במאכלים זולת זה לאין תכלית ואתה לא תסיר את במירתם. כאמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: (כג) היד ה' תקצר. מלמלא דרך שיואשו כל מאכל תאוה כאמרו עד אשר יצא מאפכם: עתה תראה היקרך דברי. תראה שיקרה זה שיאכלו מן הבשר בהמשכם בבחירתם אחר התענוג עד שיצא מאפם ויואשו בו מבלי שאסיר בחירתם כלל

כי

יונתן בן עוזיאל

דיי דאיקר שכינתיה שריא ביניכון ובכיתון קדמוי למימר למא דנן נפקנא ממצרים: (כא) ואמר משה שית מאה אלפין גברין ריגלין עמא דאנא שרי ביניהון ואנת אמרת בישרא אתין להון וייכלון ירח יומין: (כב) הענא דבערב תורי דבנבט יתנכסון להון יספקון להון אין ית כל נוני דימא רבא יתכנשון להון יספקון להון: (כג) ואמר יי למשה האפשר דאית קדם יי מחסור כדון תחמי היארעינך פתגמי אין לא: (כד) ונפק משה ממשכן בית שכינתא ומליל עם עמא ית פתגמיא דיי וכניש שובעין גוברין מסבי ישראל חזור חזור למשכנא: (כה) ואתגלי יי בענן עיקר שכינתא ומליל עמיה ורבי מן נבואה דעלוי ומשה לא חסר מדעם ויהב על שובעין גוברין סביא והוה כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבן ולא פסקין: (כו) ואשתיירו תרין גוברין במשריתא שמיה דחד אלדד ושמיה דתניין מידד בנוי דאליצפן בר פרנך דילידת ליה יוכבד ברת לוי בזמן דפטרה עמרם גברה ואתנסיבת ליה עד דלא ילידת ית משה ושרת עליהון רוח נבואה אלדד הוה מתנבי ואמר הא משה מתכניש מן עלמא ויהושע בר נון משמש משריתא קאי מן בתריה ומדבר עמא בית ישראל ומעיל יתהון לארע כנענאי ומחסין יתה להון מידד הוה מתנבי ואמר הא סלוי סלקין מן ימא וחפין כל משריתא דישראל ויהוי לעמא לתוקלא ברם תריהון כחדא מתנבין ואמרין הא מלכא סליק מן ארעא דמגוג בסוף יומיא ומכנש מלכין קטרי תגין ואפרכין לובשי שריונין וכל

ירושלמי

עממיא ישתמעון ליה ומסדרין קרבא בארעא דישראל על בני גלותא ברם קדים איטימוס להון בשעת אניקין ומקטל כלהון ביקידת נשמתה בשלהובית אישתא דנפקא מתחות כורסי יקרא נפלין פגריהון על טווריא דארעא דישראל וייתון כל חית ברא וציפרי שמיא ויכלון נושמיהון ומבתר כדין ייחון כל מתיא דישראל ויתפנקון מן טוריא דאצטנע להון מן שירויא ויקבלו אגר עובדיהון היתנן הוון מן סביא דסליקין בפטקיא כתובין ולא נפקו למשכנא דאיסתרו למערוק מן רבנותא ואתנביו במשריתא:

(כו) ואשתיירו תרין גוברין במשריתא שמיה דחד מנהון אלדד ושמיה דתניינא מידד ושרת עליהון רוח קודשא אלדד הוה מתנבא ואמר הא משה נביא ספרהון דישראל מתכניש מגו עלמא ויהושע בר נון תלמידוי משמש משריתא מן בתריה: מידד מתנבא ואמר הא סלוין סליק מן ימא והוי תקלא לבני ישראל ותרויהון הוין מתנביין כחדא ואמרי בסוף עקב יומיא גוג ומגוג וחיילותיה סלקין לירושלם ובידוי דמלכא משיחא אינון נפלין ושובע שנין דיומין ידליקו בני ישראל מן מני זיניהון לתורשא לא יסקון ואילן לא יקוצון ואנון הוו משובעתי חכימיא ולא נפקו שובעתי חכימיא מן משכנא עד אלדד ומידד מתנבן במשריתא:

(כז) ורהט טליא חד ותני למשה ואמר אלדד ומידד מתנביין הכין במשריתא:

ואתיב

בעל הטורים

טעם לויתן לא הי' באספרי מסו' עין לא רלחה) לזרא נגי' למולי מעים: (כג) אם אם כל דגי הים יאסף להם פי' ימית להם לשון ויגוע וימת ויאסף וזה הוא באסיפה בעלמא סגי לתו: (כה) ככוח צ' במסרה הכא ולידך (יהושע ג') ככוח כעות רגלי הכהנים לומר לך שנחה עליהם השכינה כמו על הארון. (כו) ותנח צ' במסרה בפרשת

יונתן

ותוא דכך שלעמה דרכו של רעבתן: (כב) הענה דבערב ותורי דבנבט פי' שאוכל כי הרגום של קדר נבט וכ"ל לאן ותורי דקדר ועכב: (כו) ברם תרויהון כחדא מתנבאין על גוג וכו' הכין הוא. בפ"ק דסנהדרין אמר רב נחמן על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים ומשמע להו הכי מתשובת משה ומי יתן כל עם ה' נביאים וגם (שגם) מקלם עניינים טובים היו מתנבאים: איטימוס כבר מפורש שהוא לשון סויי ומזומן. דאיסתרו למערוק

מן רבנותא הוא דעת ר"ש שאומר במחנה נשתיירו אלדד ומידד כשאמר הקב"ה אספה לי שבעים איש אמרו אין אנו ראויין לגדולה ומ"ש שהיו בני פרנך שם בפרקי דר"א משמע הכי שהוא מיוכבד לאחר מיתת עמרם וכן פירש"י בד"ה ובתנחומא משמע שלא היו אחים כלל ואלדד היה בן כפלון

רמב"ן

תאלה הם האספסוף אשר בקרבו גם בני ישראל הנזכרי' תאוה שאמרו מי יאכילנו בשר ושאר כל העם אשר בכו אחרי כן למשפחותם איש פתח אהלו יאכלו ממנו חדש ימים: והיה לכם לזרא. שזרקו השמרים אשר נשארו להם מן השלו וכן אמר המזמור וימטר עליהם כעפר שאר ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם וגו' ואף ה' עלה וגו' כי קצת' אכלו וישבעו מאד ובעלי התאוה לא נפרדו מתאותם כלל כי בעוד אכלם בפיהם עלה בהם אף ה'. ואין מדרשו של רבי שמעון ושל רבי יהודה הנשיא כאותין ללשון הכתוב בעבור שאמר עתה תראה היקרך דברי אם לא ומדרשו של רבי עקיבא שאמר דברים כמשמען מי מספיק להם הוא משמעות הכתוב באמת והוא דעתו של אונקלוס אבל הענין בעליתו תמה כמו שאמר רבי שמעון מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק להם ועוד כי כלם ראו כבר נפלאות גדולות מזו. ור"א תירץ כי משה היה חושב שלא יחדש השם מופת כי אם להצדיק נביאו. וגם זה איננו נכון בעיני כי כבר עשה עמהם כזה בשלו הראשון וכן במים ובמן כי כולם על תלונות' נתנו להם. והנכון אצלי כי כאשר יעשה השם אותות ומופתים לישראל חסד הם מאתו וכולן לטוב להם כי טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו זולתי כאשר יצא הקצף על עוברי רצונו שיעשה עונשם באף ובמדת הדין לרעה גמורה והנה אין בנסי' רק טובה גמורה שלימה ברחמים או נקמה במדת הדין אבל עתה כשאומר לו שיתן להם שאלתם ויאכלו בשר עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא ידע משה רבינו שלא יהיה זאת מאת השם לברכה להם בשר כאשר נתן להם דגן שמים כענין שאמרו חכמים אין דבר רע יורד מן השמים ועוד כי כל הנביאים יודיעם למשה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הנני עושה לפניך שם על הצור אבל בכאן שאמר לו ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיעו הענין משה שלא יהיה זה בנס מאתו יתברך ועל כן שאל בתמיה מה יעשה להם כדרך כל הארץ אם ישחט להם צאן ובקר מכל סביבותיהם לא יספיק להם ואם יאסף להם כל דגי הים אשר במקום ההוא הקרוב להם לא יספיק להם והשם השיבו כי אין יד השם קצרה לתת להם שאלתם גם בדרך המקרים וזה טעם היקרך דברי אם לא. ואמר היד ה' תקצר כלשון ויין מלכות רב כיד המלך ולא אמר ה' הממני יפלא כל דבר כי לא יעשה זה במופת וכן היה שנסע רוח מאת השם כמנהגו של עולם לא רוח ים חזק מאד ולא רוח

אבן עזרא

בו :- (כא) שש מאות אלף רגלי. ואין טרך להזכיר [ה]הספחותים. ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים אים אומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר ושחטו' שיאמר להם אין לכם צורך לשאול: (כג) היד יי' תקצר. ולא אדע למה הלרה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש: (כב) ומצא להם. כדברי המתרגם [אא]הכמית ומה ככבד דרש קדמונינו [ב]במלת ישחט על הבהמ' ויאסף על הדג: (כג) היקרך. כמו ויקר [ג]מקרה: (כד) ויצא משה. מאהל [ד]מועד: (כה) ויאצל. על דעתי מהבנין ככבד [ה]הנוסף: וי"ו ויתנבאו כפ"א רפא [ו]בלשון ישמעאל: ולא יספו. טעם שנית וכן [ז]קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד [ה]לדעתה ואין מדקדוק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז"ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה שנים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השני' וזה נכון: (כו) והמה בכתבים. בתחלה: ולא יצאו. ממחנה ישראל אל אהל מועד: (כז) וירץ הנער. בה"א הוא הנודע לשרת משה

פירוש על אבן עזרא

תר"ל המספרים ממספר תר"ג אלף שהם ג' אלפים ותק"נ. א' י"א שמשה לא ידע שיבא השלו רק השם הוליאה בטבע כדי להמית לרשעים בעבור שיש בעורקי השלו לוי שיאכל יותר מדאי כדמות סם המות והעד שאמר עד אשר יצא מאפכם ע"כ וי"א כי היו במדבר נעדרי התענוגים הפך בהיותם במצרים. וע"י כן השלו היה להם לזרא: [אא]היספקון להון. [ב](בחולין דף כ"ז ע"ב). [ג](רות ב' ג'). [ד]שם דבר השם עמו, [ה]ר"ל מבנין הפעיל בנוח האלף והי' ראוי להיות ויאליל. [ו]שהוא כמו אז ופי' כאשר נח עליהם הרוח אז התנבאו. [ז](דברים ה' י"ט). [ח](בראשית ל"ח כ"ו). במשקל

פירוש רשב"ם

יציאת מצרים לא הייתם לוקים כל כך כמו בשאר תלונות שיש מהם שלא לקו: (כא) ויאמר משה שש מאות אלף וגו'. צריך לפרש זה דוגמא שפירשתי לא יוכל העם לעלות אל הר סיני. אף כאן משה היה מתיירא על מה שאמר הקב"ה ואכלו חדש ימים וגם אמר והיה לכם לזרא ושאל מן הקב"ה אתה אמרת שיאכלו חדש ימים והלא שש מאות אלף רגלי לבד הנשים והטף והלא כל צאנם וכל בקרם לא יספיק להם חדש ימים והיאך תקיים זה הדבר. או תכלה אותם וישארו מעט. ויסתפקו עד חדש שהרי אמרת והיה לכם לזרא או תעשה להם נסים להביא להם בשר ממקום אחר

הַנַּעַר וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה: כח וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם: כט וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם: שביעי ל וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל־הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: לא וְרוּחַ נָסַע ׀ מֵאֵת יְהוָה וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן־הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל־הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ יוֹם כֹּה וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה וּכְאַמָּתַיִם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ: לב וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה וְכֹל ׀ יוֹם הַמָּחֳרָת וַיַּאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה: לג הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם יִכָּרֵת וְאַף יְהוָה חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה בָּעָם מַכָּה רַבָּה מְאֹד: לד וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה כִּי־שָׁם קָבְרוּ אֶת־הָעָם הַמִּתְאַוִּים: לה מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת: פ יב א וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־

אודות

אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִין בְּמַשְׁרִיתָא: כח וַאֲתֵיב יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְשַׁמְשָׁנֵהּ דְּמֹשֶׁה מֵעוּלֵמוּתֵיהּ וַאֲמַר רִבּוֹנִי מֹשֶׁה אֶסָרִנּוּן: כט וַאֲמַר לֵהּ מֹשֶׁה הֲקִנְאָתִי אַתְּ מְקַנֵּי לִי רְעֵינָא פוֹן וִיהוֹן כָּל עַמָּא דַּייָ נְבִיאִין אֲרֵי יִתֵּן יְיָ יָת רוּחָא דִנְבוּאֲתֵהּ עֲלֵיהוֹן: ל וְאִתְכְּנֵישׁ מֹשֶׁה לְמַשְׁרִיתָא הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל: לא וְרוּחָא נְטַל מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְרַח שְׂלָיו מִן יַמָּא וּרְמָא עַל מַשְׁרִיתָא כְּמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא וּכְמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא וּכְרוּם תַּרְתֵּין אַמִּין עַל אַפֵּי אַרְעָא: לב וְקָם עַמָּא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא וְכָל יוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּכְנַשׁוּ יָת שְׂלָיו דַּאֲזְעַר כְּנַשׁ עַשְׂרָא דְגוֹרִין וּשְׁטַחוּ לְהוֹן מַשְׁטִיחִין סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא: לג בִּסְרָא עַד כְּעַן בֵּין שִׁנֵּיהוֹן עַד לָא פְסַק וְרוּגְזָא דַּייָ תְּקֵיף בְּעַמָּא וּקְטַל יְיָ בְּעַמָּא קְטוֹל סַגִּי לַחֲדָא: לד וּקְרָא יָת שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא קִבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי אֲרֵי תַמָּן קְבָרוּ יָת עַמָּא דְשָׁאִילוּ: לה מִקִּבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי נְטַלוּ עַמָּא לַחֲצֵרוֹת וַהֲווֹ בַּחֲצֵרוֹת: א וּמַלֵּלַת

מרים

מסרה כז ויאמר, פ' בתורה. אלדד, ב' והדלית דגושה. ומידד, ל' ומ' מידד ומלא. מתנבאים, מלא. כח יהושע, כולם מלא ו"ק ומ"ח דקרי במ"א שהוא מלא חרין ווי"ן. בן, מ"י. נון. מ"ז. משרת, ב'. מבחריו, ל' וחסר. ויאמר, בפתח לקבח האתנח. אדני, חסר. כלאם, ל'. כט הניאים, ג' מלא דמלא. רוחו, מלא. עליהם, מלא. ל ויאסף, ב' ל"פ כל איש ישראל. לא ויגז, ב' בתרי פי'. ויטש, חסר. כדרך, ב' כל הארץ. וכדרך, ל'. סביבות, ב' מלא דמלא. וכאמתים, ל'. על פני, ה' חסר כל. לב כל כל, וכל וכל. וכל, ל' ומד כל יום. ויאספו, י' פתחי'. השלו, דשליו ק'. הממעיט, מלא. חמרים, ג' ומ' מלא. שטוח, חד ו' כתיב וקרי. סביבות, ב' ומלא בתורה. וכל קרי' במ"א אליסע. לג עודנו, כולם מלא. שניהם, חסר י"ק ומלא סכין. רבה, ה'. מאד, חסר. לד ויקרא, ד'. קברות, ב' מלא. המתאוים, מלא. לה מקברות, ב' מלא. חצרות, מלא. בחצרות, מלא.

ת"א מתנבאים שם. ויען יהושע סירובין סג סנהדרין יז. ומי יתן כל עם ה' נביאים שם. ורוח נסע מליעא שו. ויאספו את השליו חלין כז. וישחטו להם יומא עה הבשר עודנו שם.

רש"י

מי שעלה בידו חלק א"ל לא המקום ממך בך: (כז) וירץ הנער. י"א גרשום בן משה היה: (כח) כלאם. (סנהדרין ו) הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם: (ספרי) ד"א תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: (כט) המקנא אתה לי. הקנאתי אתה מקנא: לי. כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפרי"מנט בלע"ז אוחז בעוזי המשא: (ל) ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך ואב לכלם (תהלים לט) יצבור ולא ידע מי אוספם מלמד שלא הביאה עליה' פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו (ספרי): (לא) ויגז. ויפרים וכן (תהלים ל) כי גז חיש וכן (נחום א) נגזו ועבר: ויטוש. ויפשט כמו (שמואל א ל) והנם נטושים על פני כל הארץ (יחזקאל כט) ונטשתיך המדברה: וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגבי' ולא לשחות (ספרי): (לב) הממעיט. מי שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף י' חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: (לג) טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. ד"א אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה: (א) ותדבר. (ספרי) אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. ואין אמיר' בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר (בראשית יט) ויאמר אל נא אחי תרעו (במדבר יב) ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן. (ספרי) היא פתחה בדבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב ומנין שהיתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמע' צפור' אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם זקוקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגיד' לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכושית. (שם) מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי: כשית. בגמ' יפת מראה: על אדות האשה. על אודות גירושיה: כי אשה כשית לקח. מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביפיה ואינ' נאה במעשיה ולא ביופיה

אבל

ספורנו

כי אמנם יוכלו לשוב בתשובה מאהבה ומיראה אם ירצו כאמרו ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה: (כח) אדני משה כלאם. שחשב שלא יאות האהלה להראות שיתנבאו בלתי אצילות ממשה רבינו: (כט) כי יתן ה' את רוחו עליהם. בלתי אצילות מאתי: (לא) מן הים. מים סוף שהיה דרומי להם וזה כי עברו השלוים את הים מקצות הדרום: (לב) הממעיט אסף עשרה חמרים. כי כלם היו תאבים לאכול מהם הרבה מאד: (לג) הבשר עודנו בין שניהם. שלא הגיע עדיין לגבול שימאסו בו: טרם יכרת. שלא הגיע עדיין זמן חדש ימים שהוגבל לו: ויך ה' בעם. במתאוים מהם שאולו הבשר לנקמות ולקו בנסיונם כי לא אמר ואכלו חדש ימים אלא על הבוכים בלתי מתאוים שאמרו למה זה יצאנו ממצרים והם בכו במלייהם כאמרו והיה לכם לזרא: (לה) ויהיו בחצרות. שהו שם איזה זמן כמו ויהיו שם כעשר שנים. ויהיו שם כאשר נצר ה'. אמר כי באותו הזמן שהתעכבו שם קרה

בחצרות

יונתן בן עזיאל

(כח) ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה ואמר רבוני משה בעי רחמין מן קדם יי ובלי מנהון רוח נבואתא: (כט) ואמר ליה משה הסן בגלל דאתנבו עלי דאנא מתכניש מן עלמא ואנת משמש מן בתרי אנת מקני לי רעינא פון דיהון כל עמא דיי נביין ארום יתן יי ית רוח נבואתיה עליהון: (ל) ואתכניש משה למשריתא הוא וכל סבי ישראל: (לא) ורוחא דעלעולא נפקת וגטלת ברוגזא מן קדם יי ובעא למשטפיה לעלמא אילולי זכותא דמשה ואהרן ונתיב ביפא רבא ואפרח שלוי מן ימא רבא ושרא על דין דזער במשריתא כמהלך יומא לציפונא וכמהלך יומא לדרומא וכרום תרתין אמין הוה פרח על אנפי ארעא והוו מהלכין בהון עד פרתהון מטול דלא ילעון בזמן מכנשהון יתהון: (לב) וקמו מחסרי הימנותא די בעמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית סלוי דקטיע ודחגיר כניש עשרא

[שהיה יורד להם השליו כל יום כמאמר ויהי בערב ותעל השליו רק היה בצמצום]

ירושלמי

כרוין ושטחו להון משטיחין חזרנות משריתא:

[(לב) עשר כורין:]

(לג) רשיעיא הוו אכלין מן בשרא ולמן דיהבית להון לא הוו מברכין בשרא עד כדון הוה ביני בביהון עד לא פסק ורוגזא דיי תקיף ברשעי עמא וקטיל יי בעמא קטול סגי לחדא: (לד) וקרא ית שום אתרא ההוא קברי דמשיילי בשרא ארום תמן קברו ית עמא דשיילו בשרא: (לה) ומן קברי דמשיילי בשרא נטלו עמא לחצרות והוון בחצרות: (א) ואשתעיו מרים ואהרן במשה פתגמין דלא מדגנין על עיסק אתתא כושייתא דאסבוהי כושאי למשה בסיערקיה מן קדם פרעה ודיחקה ארום לאיתא אסבוהי ית מלכתא דכוש ורחיק מנה:

[(א) ואשתעיו מרים ואהרן במשה על עיסק איתא כושייתא דנסיב והא לא איתא

בעל הטורים

בפרשה כח (וס"ס מ"ם רביעו): (כז) מתנבאים. שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס ישראל לארץ. מתנבאים (קרי ביה מת נביאים. מתנבאים) נוטריקון משה מת נפשי בגן אלהים יהושע מכניס: (לא) ויגז ב' במסורה הכא ואידך ויגז ראשו. באיוב (א) זה הוא שיש במדרש יותר ממה שהרג בהם השלו על ידי אכילה הרג בהם על ידי עלידה ונפילה שנפל על ראשם כמה שנאמר באיוב ויגז ראשו והיה מתאבל על בניו שנפל עליהם הבית כך בכאן היו מתאבלים על אותם שמתו מנפילת השלו. כתיב שלוים וקרי (שלוים) (סלוים) שלוים לצדיקים (ושלוים) (וסלוים) לרשעים שהי' להם כקוצי' (עי' יומא ד' ע"ה): (לד) המתאוים ב' הכא ואידך הוי המתאוים. למה כי

יונתן

כסלון ומידד היה בן פטן: (כט) בעי רחמים וכלי נבואתא כי הוא מפרש כלאם מניעה: (לא) וכוותא דעלעולא פי' רוח סערה כ"כ התרגום במקום אחר. ובעא למשטפיה עלמא במדרז"ל דשטתו תלמד שנתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה וגילולו בזכות משה: עד פרסהון פי' עד טיבוריהון כדי שלא יטריחו כדפירש"י: (לב) דקטיע ודאגיל כדפי' רש"י וכ"ל א"ח הממעיט אלא המומעט הן הקוטים קטועים חגרים (כנסו מלה כור): עשרה כורין פי' עשרה כרי מעברייתי גל של חבואה: (לג) לא הוו מברכין לשון גמרא דמלברא. כריך ופי' אכילה ובליעה וק"ל: (א) דאסבוהי כושאי במערקיה כל זה מביא הילקוט פרשת שמות מד"ה של משה שמלך מ' שנים בכוש ולא קרב

רמב"ן

כוה קדים עזה כאשר יזכיר במוספים אבל רוח סתם כנהוגים ויגז שלוים מן הים לא שנבראו עתה בעבורם ואין בדבר הידוש מטבעו של עולם ועוד שכבר היה להם כן ולא הדם עתה רק שיהיו שלוים רבים מאד. (כח) אדני משה כלאם. הטעם בזה כי משה דבר אל העם את דברי ה' כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על המתילבנים עמו באהל מועד והנה אלה אשר לא יצאו אל האהל ועושים עצמן מכלל הנאצלים כמורי' בדבריו ולכך אמר לו כלאם כי אולי רוח שקר בפיהם או רוח רעה מבעתם והנה צריכין לשומם בבית הכלא כאיש משוגע ומתנבא ומשה בענותנותו השיב ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם כי השם נתן עליהם רוחו מבלתי אצילות הרוח שעליו מי יתן ויהיה זה בכל העם. אבל מדברי רבותינו נראה כי היה המנהג בישראל שלא יתנבא אדם בעמידות במקום נביא גדול ממנו אבל הולכים אחריו כתלמידיו והם בני הנביאים כך אמרו בסנהדרין בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דקאמר יהושע אדני משה כלאם אלא למאן דאמר על עסקי שלו אמאי כלאם דהוה ליה כמורה הלכה לפני רבו וכן למאן דאמר על גוג ומגוג נתנבאו וכך הזכירו עוד בענין דבורה במסכת מגלה ומשה אמ' כי הוא סרב שמאל על כבודו ומתאוה ושמח בכך. ובתרגום ירושלמי ראיתי שאמר בכלאם מנע מנהון רוח קודשא עמאו מלשון הנה שפתי לא אכלא לא תכלא רחמך ממני. וטעם הענין כי חשב יהושע מפני שהם בכתובים הם מתנבאים כי נאצל רוח משה על כל הכתובים שאל כולם נתכוון ולכן אמר לו אין נכון שיתנבאו הם במחנה שלא הקימו דבר ה' שצוה ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך והנה נראה לשומעין שאין נבואת כולם מאצילות הרוח אשר עליך וראוי לאדוני להתכוון ברוח האלהים להשיבו אליך לבל יאצל ממך רק לעומדי' לפניך בדבר ה' כי בעבור שנתכוונת בתפלה על כל הכתובים היה מסודך עליהם ואם תתכוין עתה להשיבה מהם תנוח על העומדים לפניך בלבד כדבר ה' ומשה אמר שלא יקנא לו כי

אבן עזרא

משה הוא מיהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער: (כח) מבחוריו. יש אומרים שפירושו מנערותו והטעם שלא אמר כדברי זקן ויש מדקדקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעט' היה בשנה השנית והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרי' לשרת משה כי אחרים יש עמו ודע כי מלת בחור [ם]בלשון רבים פעם משקל' ופעם לא משקל' וכן מלת סרים אולי הם שני [ם]משקלים: כלאם. כאשר [ם]הלמד בעבור אות הגרון הבא אחריו: (כט) ונפתחה ה"א המקנא. והיה ראוי להיותו בשוא ובפתח ובעבור היותו חסר המ"ם שוא כנע ושני שואי' נעים לא יתחברו לעול': ומלת מי יתן. כשואל שאן בדבר כאומר מי יתן לי זאת השאלה והסמך: (ל) ויאסף משה. הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: (לא) ורוח נסע. [ל]יום שני: ויגז. ברת כמו גזי [ם]נזרך ומגזרתו גז [י]מלקך: וטעם ויגז. שהיו בשפת הים רבים כמול והנה גז מהם ומלת ויגז מפעלי הכפל כמו [ם]ויסם בשר הילד: ויטש. כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין כח בו לעוף וכן והנה נטושים על פני כל [פ]הארץ: סביבות המחנה. בלבד גם הטעם שהיה כאמתים בכל מקום גבוה או שפל: (לב) וישטחו. כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך [ם]כפי ואם הם שני [ם]בנינים: (לג) מכה רבה. דבר היה: (לד) ויקרא. הקורא או משה: קברו. הקוברים כמו ויאמר ליוסף: (לה) נסעו העם חצרות. אל חצרות דרך קצרה: וטעם ויהיו בחצרות. דבק עם ותדבר מרים כי בעבורה ישבו שם כי כן [ק]כתוב: (א) ותדבר מרים. היא דברה גם אהרן השכים או הסרים על כן [ר]נענש: וטעם ותדבר. עם בי"ת דבק גנאי כמו וידבר העם באלהים

פירוש על אבן עזרא

כי מליכו ויבחר מכל בחורי ישראל (ש"ב י' ט') בים בשו"א. בשורים וגם בחולם הבית בפת"ח. וכן מלת סרים כמו סריסי המלך סריסי פרעה. [י]ר"ל פעול. פעיל. [כ]שהיה ראוי להנקד כלאם הלמ"ד בשוא. ובא בקמץ להרכבת אות הגרון. [ל]כאשר לוה הסקדשו למחר. [מ](ירמיה ז' כ"ט) [נ](דברים י"ח ד'). [ס](מ"ב ד' ל"ד) פרשו שמש, כן ויגז פרשו בזה. [ע](ש"א ל' ע"ז). [פ](תהלים פ"ח י'). [צ]ר"ל ויעמיהו מבנין הקל. ושטחתי מבנין הדגש. [ק]והטעם לא נסע עד האסף מרים. [ר]בנזיפה שנאמר ויחר אף ה' בם כלל אם עניהם בסכון אף וכ"מ שנאמר חרון אף עושה רושם והנה מרים שהצטרעה בלשון הרע נצטרעת עונשה. אבל באסכן לא נצטרעת מפני כבודו. כמו

פירוש רשב"ם

אחר: (כז) בכתבים. שנכתבו לצאת אל האהל ולא יצאו מתוך ענוה כמפורש בסנהדרין: (כח) מבחוריו. מנעוריו כמו בחרותיך. אבל על כן על בחוריו לא ישמח ה'. הם האנשים הנקראים בחורים: כלאם. כמו ויכלא הגשם. אוסרם ומונעם מן השוק ותנם בבית הכלא. א"ח ה"ע גורם לומר כלאם. כמו שמענו אדני. ימצאהו בארץ מדבר: (לה) מקברות התאוה נסעו העם חצרות. כלומר נתעכבו שם עד האסף מרים. ולכך האריך בלשונו ויהיו שם בחצרות. לומר ויהיו בחצרות. ומדרש אגדה בספרי בסוף הפרשה ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. וכי שתי חצרות היו שנסעו מזו וחנו בזו. ומסופ"ק לרבותי. ונשאלתי עליה בפירוש. ופירשתיו הדרשה. כי זו אנו למידין מתחלת הפרשה שכתוב בה מקברות התאוה נסעו העם חצרות. ויהיו בחצרות. ועל פסוק זה כתיב בספרי זה. היה בשעה שנצטרעה מרים וסוף דבר חוזר ומסיימו בפסוק האחרון של פרשה ואחר נסעו העם מחצרות וכי שתי חצרות היו וכו' ופסוק זה. הוא נדרש מקברות התאוה נסעו העם ויהיו בחצרות. כשאר כל מסעות וחניות שכתוב בהן ויסעו ויחנו. אלא מקברות התאוה נסעו העם חצרות. משמע כי העם נסעו מחצרות ואח"כ ויהיו בחצרות שחזרו לאחוריהם בחצרות

אדות האשה הכשית אשר לקח כי־אשה כשית לקח: ב ויאמרו הרק אך־במשה דבר יהוה הלא גם־בנו דבר וישמע יהוה: ג והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על־פני האדמה: ס ד ויאמר יהוה פתאם אל־משה ואל־אהרן ואל־מרים צאו שלשתכם אל־אהל מועד ויצאו שלשתם: ה וירד יהוה בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם: ו ויאמר שמעו־נא דברי אם־יהיה נביאכם יהוה במראה אליו אתודע בחלום אדבר־בו: ז לא־כן עבדי משה בכל־ביתי נאמן הוא: ח פה אל־פה אדבר־בו ומראה ולא בחידת ותמנת יהוה יביט ומדוע לא יראתם לדבר

בעבדי

מרים ואהרן במשה על עסק אתתא שפרתא די נסיב ארי אתתא שפרתא דנסיב רחיק: ב ואמרו הלחוד ברם במשה מליל יי הלא אף עמנא מליל ושמיע קדם יי: ג וגברא משה ענותן לחדא מכל אנשא די על אפי ארעא: ד ואמר יי בתכף למשה ולאהרן ולמרים פוקו תלתיכון למשכן זמנא ונפקו תלתיהון: ה ואתגלי יי בעמודא דעננא וקם בתרע משכנא וקרא אהרן ומרים ונפקו תרויהון: ו ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא יי בחזון אנא מתגלי להון בחלמין אנא ממלל עמהון: ז לא כן עבדי משה בכל ביתי מהימן הוא: ח ממלל עם ממלל מללנא עמה בחזו ולא בחדון ודמות יקרא דיי מסתכל ומא דין

לא

מסרה יב א אדות, חסר ו"ק ומלא פנין. הכשית, ל' ומ"ו ומ"י והשין רפי. כשית, מ"ו ומ"י והכ' והשין רפי. ג ענו, עניו ק' בחומש קדמון כ"י ז"ל ענו כ"כ וקרי והכי דכתיבי עניו קרי משום דלא בקיאי בלישנא דקודשא. ד ויאמר, פ' בטעם בפיק'. פתאם, ל' חסר. שלשתכם, ל'. ה בעמוד, כולם מלא בת"ס. ויעמד, כולם חסר. ו שמעו, ה'. נביאכם, ל' ומ"ג. במראה, קמץ כי קאי על מראות הלילה שהיא ל"ג ב' במראה ונהפכו ליודי. אתודע, ל'. בחלום, מלא. ח פה אל פה, ד'. ומראה, ל' ובסגול כי קאי על אספקלריא המאירה שהוא כיוס וא"כ הוא ל"ז. בחידת, ל' וחסר ו' ומ"י. ותמנת, ל' וחסר. יביט, מלא. ומדוע, י' ומלא. יראתם, ג'.

ת"א והאיש משה ענו מאד ברכות לד יומא עה נדרים לח. ויאמר ה' פתאום כריתות ט. במראה אליו עקרים מג פט ופיח. בחלום אדבר ברכות נה חגיגה ה. בכל ביתי נאמן הוא נחרא מו. פה אל פה שבת פז עקרים מג פח ופט ופיז ופיט ותמונת ה' יביט ברכות י.

רש"י

אבל זאת נאה בכל: האשה הכשית. על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כשית לקח. ועתה גרשה: (ב) הרק אך. עמו לבדו דבר ה': הלא גם בנו. ולא פירשנו מדרך ארץ: (ג) ענו. שפל וסבלן: פתאם. נגלה עליהם פתאום והם טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור: (ד) צאו שלשתכם. מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שא"א לפה לומר ולאזן לשמוע: (ה) בעמוד ענן. (שם) יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטי' ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר (שמות ט"ו) ה' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: (ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור): ויצאו שניהם. ומפני מה משכן והפרידן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר (בראשית ז) איש צדיק תמים ובפניו נאמר (שם) כי אותך ראיתי צדיק לפני. ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: (ו) שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם. אם יהיו לכם נביאים: ה' במראה אליו אתודע. שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון: (ח) פה אל פה. (ספרי) אמרתי לו (הוכרת לפרש כן דאילו כפשוטו. שפא"פ הוזכר לשבח דא"כ היה אז פא"פ ממש כפשוטו. וזה א"א. דהא כתיב בסוף נשא מדבר אליו וע"ש ברש"י. אלא פא"פ פירושו א"ל לפרוש כו' ופא"פ לאו דוקא אלא ר"ל בהדיא ודוק) לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני. (דברים ה) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי: ומראה ולא בחידות. ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל (יחזקאל יז) חוד חידה וגו'. יכול מראה שכינה ת"ל (שמות לג) לא תוכל לראות את פני: ותמנת ה' יביט. זו מראה אחורים כענין שנאמר (שם) וראית את אחורי: בעבדי במשה.

אינו

רמב"ן

כי הוא חפץ שיתנבאו לפניו או שלא בפניו כיון, שנתן ה' רוחו עליהם באצילותו ממשה או בלתי אצילות ממנו: וטעם (ג) והאיש משה ענו מאד. להגיד כי השם קנא לו בעבור ענותנותו כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע. ור"א מפרש לאמר כי הוא לא היה מבקש גדולה על שום אדם ולא יתגאה במעלתו כלל אף כי על אחיו והם חוטאים שמדברים עליו חנם. אבל בספרי רבי נתן אומר אף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה ענו מאד אלא שכבש משה על הדבר יזכיר ענותנותו שסבל ולא ענש והשם קנא לו: (ד) אל משה ואל אהרן ואל מרים. הנה משה לא היה עמהם אבל הנבואה באה לשלשתן כאחד. וטעם פתאום שלא היו בעת השיא נותנים לבם ומתכונים לנבואה ולכבוד משה באה להם מבלי הזמנה לדבר כי פתאום על דעת המפרשים דבר שלא עלה על לב מגזרת פתי ואמר הכתוב זה בעבור אהרן ומרים כי משה רבינו ראוי לנבואה בכל עת ודעתו נכונה לדבקה בשם הנכבד בכל שעה כמו שפירשו רבותינו בטעם פרישתו מן האשה. אבל אונקלוס אמר בתכף והטעם כי כאשר היו מדברים במשה עוד הדבר בפיהם נאמר להם לאו שלשתכם לא איחר להם כלל ופתאום ענין מהירות הוא וכן ואקוב נוהו פתאום אשר פתאם בפתע יבא שברה בפתע פתאום כפול הטעם להפלגה כמו כמעט

קט

אבן עזרא

באלהים גם ימלא לשבח גם בדרך נבואה. יש אומרים כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר שפירא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן גם אנחנו נקרא עוור סגי נהור והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי ויש אומרים כי כוש בן ימיני הוא שאול וכן הלא כבני כושיי' וככר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל וצפורה היתה שחורה ודומה לכושית: וטעם כי אשה כשית לקח. זה הדבור שדברה מרים ומה נכבד דברי קדמונינו שאמרו על הזקנים שפרישם אחרי לנשיהם והב' חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה' רק בעבור שאיננה יפה: (ב) ויאמרו הרק אך במשה. הנביאה ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם: הרק אך. והאחד יספיק רק הוא דרך צחות כמו המבלי אין קברים: וישמע יי'. ולא דברו בסתר: (ג) ענו מאד. במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו: (ד) פתאם. המ"ם נוסף כמ"ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא עלה על לב: צאו שלשתכם ויצאו שלשתם. כל אחד מאהלו והנה דרך כלל ואחר כן פרט וירד יי' בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה שומע:

יונתן בן עוזיאל

ויתא כושייתא דנסיב משה אלא היך מה דהדין כושיא משני בשריה מכל ברייתא כן הות צפורה אתת משה יאה בריוה ושפירא בחזווה ומשניא בעובדיא טבא מכל נשיא דדריא ההוא:

(ב) ואמרו הלחוד ברם עם משה מליל יי דאתפרש מתשמיש דעריס הלא אוף עמנא מליל ושמיע קדם יי: (ג) וגברא משה ענוותן בדעתיה לחדא מן כל בני נשא דעל אנפי ארעא ולא חש למליהון: (ד) ואמר יי למשה ולאהרן ולמרים פוקו תלתיכון למשכן זמנא ונפקו תלתיהון: (ה) ואתגלי יקרא דיי בעמודא דענן יקרא וקם בתרע משכנא וקרא אהרן ומרים ונפקו

ירושלמי

תרויהון: (ו) ואמר שמעו בבעו פתגמי עד דאמליל אין יהוון כל נביא דקמו מן יומת עלמא מתמליל עמהון היכמא מתמליל עמהון היכמא דמתמליל עם משה הממרא דיי בחזיו ליותהון מתגלי בחלמא ממלילנא עמהון: (ז) לא כדין ארחא דמשה עבדי בכל בית ישראל עמי מהימן הוא:

(ז) לית בנת עבדי משה בכל קוסמיטון ריש לבילהין קוסמיטון דידי הימן הוא:

(ח) ממלל עם ממלל מלילית עמיה דיתפריש מתשמיש דעריס וחזו ולא בטומרא מתגלינא ליה באסנא ודמו דבתר שכינתי חזי ומה דין לא דחלתון לאשתעויי

בעל הטורים

כי שם קברו את העם המתאוים: (א) הכשית בגימ' יפת מראה: (ב) וישמע יי, וסמיך ליה והאיש משה שדברי לו בינו לבינם ולא שמע אותם אדם אחר: (ג) ענו. ענו כתי' שהיה מסבבן עכ"ז ימים בהר ויכסהו הענן ששת ימים ואח"כ שלשה פעמים מ': ענו בגימ' בעדן שנוחל גן עדן: (ו) במראה. שני' הכא ולידך במראה נהפכו צירי עלי לומר שאפי' במראה שאני נראה לנביאים נהפך צירם עליהם אבל משה יושב כתלמיד לפני רבו: (ח) ומראה. סבין על ה"א לומר (שמליכו) (שמלין) כה' נוגה שנאמר ביחזקאל פי'

יונתן

קרב אל המלכה כלל חהו אשה כושים וק"ל: (ב) דאספרים מתשמיש דעריס כדפירש"י וע"ש: (ז) בכל בית ישראל מהקן בזה אלי ביתי והלא הוא יתברך מקומו של עולם ועדיין לא נכנה ב"ה אלא כתרגומו והירושלמי דמתכנס בכל קומטיטין כמו קומטי' שעניינו מקומות הנסתרים ורזי עולם מה שלמעלה ומעה בים וביבשה וגם רזי המלאכי' גליא ליה: (ח) ולא בטומרא מתגלינא ליה באסנא פי' בסנגלפי בסנה וזהו היה מראה הראשון לנגד משה: ודמו דבתר שכינתי מזי דק"ל אלי ותמונת ה' יביט והלא הטיב

רמב"ן

קם הרבה מאד וכן במאד מאד וכיולא בהם ופתאום הם הנמהרים ביותר שאין להם עיון בדבר ולא עלה כלל כמו עלת נפתלים נמהרה וכן לפתע ישבר ואם בפתע בלא איבה בתכף והוא כמו פתי מלשון פתאום. וטעם לאו שלשתכם ויקרא אהרן ומרים כי רצה שיהיה משה שם ויראה בקנאת השם לכבודו ויהיה מלוי להם שלא ימחול השם להם על רק ידו כאשר יתחננו אליו ויתפלל להם ויקרא אהרן ומרים שיאמר שבחו שלא בפניו: (ו) אם יהיה נביאכם. אם יהיה לכם נביא כדברי אונקלוס. ורבי אברהם פי' כי טעמו אם יהיה נביאכם נביא ה' כמו והנבואה עודד הנביא ויפה אמר. וטעם הכתוב שאף על פי אם יהיה נביאכם נביא ה' איני מתגלה בשמי הגדול רק במראה או בחידות והזכיר כן כי רבים מן הנביאים לא ישיגו לזה אבל יהיו נביאים ברוח הקדש כענין שנאמר רוח ה' דבר בי והיא יד ה' האמורה ביחזקאל ויתבאר בדברי זכריה: במראה אליו אתודע. לא אמר הכתוב במראה אליו אראה אבל אמר אתודע והנה זה כפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי יאמר כי השם הגדול יהיה במראה ובהתודע אל הנביא לא יהיה בשמו הגדול כמו שאמר ושמי

אבן עזרא

(ו) שמעו נא. כמו עתה: נביאכם. מי שיהיה מכם נביא יי': במראה. פירושו אם היה נביאכם שהוא נביא יי' כמו והנבוא' עודד [ד]הנביא ההלה שרה [ה]אמו כמלאך אלהים עולם: במראה. במראות הלילה: בחלום אדבר בו. כפול כדרך הנבואות: (ז) בכל ביתי נאמן הוא. טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם ילטרך ידבר לרביו ואתם כאשר אתודע לכם בפלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול: (ח) פה אל פה אדבר בו. הטעם בלא אמצעי: במראה ולא בחידות. [ו]הטעם שאראה לו הדבור כאשר הוא כלורת המשכן: ולא בחידות. כמו הכשר [ח]הגדול: ותמונת יי' יביט. כטעם

פירוש על אבן עזרא

[ש]כמו נכבדות מדובר בך. [ת]כמו רוח ד' דבר בי (ש"ב כ"ב ב'). [א](חבקוק ג' ז'). [ב](איוב ע"ז י"ב) כי שניהם מנחי ל"ה ובא וי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל ענה. [י]שלח. [ג](משלי ע' ד') ופרשו פתה. ואל"ף פתאום תמורה ה"א למ"ד הפעל. והוראתו דבר שלא עלה על לב האדם שיקרהו. בל"א (אונפערזעהענס, פלעצליך) וכן נקראים בני בלי דעת ומסרי לב פתאים. והיחיד פתי (אונערזאהרענער) יו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל. כי אותיות אהו"י מתחלפות. [ד](ד"ה ב' ע"ז ח') טעמו והנבואה נבואת עודד. [ה]ההאלה אוהל שרה. [ו]כמלאך כמה אלהים. [ז]ר"ל כאלו כתוב ומראה אני לו. [ח](יחזקאל י"ז ג'). אי

ספורנו

שדברה מרים בנשה ובהיות אז אהל מועד מוקם הזמין האל ית' אותם ללאת מאהליהם אל אהל מועד: (ב) הרק אך במשה דבר ה'. האמנם משה לבדו זכה לזה שיהיה דבר ה' מיוחד אליו לבדו מלבד מה שזכה עם כל המון ישראל במתן תורה: וישמע ה'. כאמרם ז"ל שאני גורנא מרבנן דקודשא בריך הוא תבע ביקריה: (ד) צאו שלשתכם. כלה שידע משה טוב האל ית' המקפיד על כבודו: (ו) אם יהיה נביאכם. אם היה משה נביא באותה המדרגה שחשבתם באמרכם הלא גם בנו דבר: ה' במראה אליו אתודע. לא הייתי נודע לו ונגלה עליו בזה השם אלא במראה (לשון נקבה) לא בהקיץ כמו שהיה הענין בישעיהו באמרו ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. וכן במיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו. וכל זה במראה הנבואה בלי ספק לא בהקיץ. וגם בלעם אע"פ שהיה הדבור אליו בהקיץ לא היה לו בשם המיוחד כאשר חשב הוא באמרו אולי יקרה ה' לקראתי כי זה אמנם לא עלה לידו אבל נאמר בו ויקר אלהים אל בלעם: (ז) לא כן עבדי משה. שהדבור עמו בשם המיוחד הוא בהקיץ. וזה באר באמרו: (ח) פה אל פה אדבר בו. שהנבואה אליו היא בלתי תרדמת חושיו: ומראה. לשון זכר הנקרא אספקלריא המאירה אצל רז"ל (סנהדרין פרק חלק): ולא בחידות. דבור מבואר בלי חידה לא כענין בזכרי' וזולתו שראה חידות ומשלי' ואמר לו המלאך הלא ידעת מה המה אלה ואמר לא אדוני והמלאך פירש לו את המשל ומהם היו שראו את המשלים והבינו אותם כענין שיטבת לראות. וכענין בלעם באמרו וישא משלו כי בתחלה הגיד המשל שראה ואח"כ באר אותו: ותמונת ה' יביט. וכל זה הוא משיג עם ההגלות אליו בשם המיוחד לא כבלעם שעם זה שלא השיג אלא דרך משל היתה השגתו בשם אלהים בלבד לא בשם המיוחד: ומדוע לא יראתם. לא ימלט שאין זה כי אם רוע לב שאם חשבתם שאני מכיר במעשיו. א"כ חשבתם עלי תועה שאני חפץ ברשעים הפך מה שהיה לכם לחשוב שלא הייתי מזכה אותו לזאת המעלה אלא מפני שהוא ראוי לכך ובכן היה לכם ליראה מלדבר באיש כזה ואם אולי חשבתם שאיני מכיר במעשיו ושאתם

פירוש רשב"ם

בחצרות שכשנסע דגל הראשון מחצרות ועדיין לא הורד המשכן. ומשה ואהרן ומרים שהיו עדיין במחנה לויה קרא להם הקב"ה פתאום ונצטרעה מרים וחזרו לאחוריהם ונאספה מרים מצרעתה לסוף שבעה ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. וכ"ל דרש"ה ז"ו מצ"אתי במכילתא בפרש"ת בש"לח כו"לה בפס"וק הראש"ון. ושו"ב מצאת"יה בתשובות ר' קלונימו"ס איש רומי כמותי. וגם מה שכתוב במכילתא ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה. ופירש"תי לשוא"לים. לפי שאין כתוב שם ויסעו מרעמסס ויחנו סכותה לומר לך שלפי שעה באו מרעמסס לסוכות ובשעה שנסעו מרעמסס נסעו כמו כן מסוכות וזהו כנפי נשרים: (א) הכשית. שהיא ממשפחתיהם. כי אשה כשית לקח. כדכתיב בדברי הימים דמשה רבינו מלך היה מארץ כוש ארבעים שנה ולקח מלכה אחת ולא שכב עמה כמו שכתוב שם. והם לא ידעו כשדיברו בו שלא נזקק לה. זה"ו עיק"ר פשו"טו. שאם בשביל צפורה דברו מה צורך לפרש כי אשה כושית לקח וכי עתה לא ידענו כי צפורה מדינית היא. ועוד תשובה כי לא היתה כושית כי כוש מבני חם הוא ומדין מבני קטורה אשר ילדה לאברהם: (ב) ויאמרו הרק אך במשה. כלומר עוד זאת אמרו על משה כמה יכול להתפאר עלינו הלא גם בנו דבר לישראל: בנו. על ידינו: (ד) פתאם. בשעה שהיו מדברים במשה ולא היתה שעה רגילה לדבר עמהם אלא לנעור בהם מפני משה ולחלוק לו כבוד: (ו) נביאכם. נבואתכם: (ז) נאמן הוא. קבוע ומיוסד כל שעה ביום. ובמוהו ותקעתיו יתד במקום נאמן. ירד

בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה: ט וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּם וַיֵּלַךְ: י וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן אַהֲרֹן אֶל־מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת: יא וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ: יב אַל־נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ: יג וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ: פ מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף: טו וַתִּסָּגֵר מִרְיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא נָסַע עַד־הֵאָסֵף מִרְיָם: טז וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן:

קל"ו. מה"ללאל. סימן. ומפטירין רני ושמחי בזכריה בסי' ב':

פ פ פ

אונקלוס

לָא דְחֶלְתּוּן לְמַלָּלָא בְּעַבְדִּי בְּמֹשֶׁה: ט וּתְקֵיף רֻגְזָא דַיְיָ בְּהוֹן וְאִסְתַּלַּק: י וַעֲנָנָא אִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וְהָא מִרְיָם חִוָּרָא כְּתַלְגָּא וְאִתְפְּנִי אַהֲרֹן לְוָת מִרְיָם וְהָא סְגִירַת: יא וַאֲמַר אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בְּבָעוּ רִבּוֹנִי לָא כְעַן תְּשַׁוֵּי עֲלָנָא חוֹבָה דְּאִטְּפַּשְׁנָא וְדִי סְרַחְנָא: יב לָא כְעַן תִּתְרַחַק דָּא מִבֵּינָנָא אֲרֵי אֲחָתָנָא הִיא צַלִּי כְעַן עַל בִּסְרָא מִיתָא הָדֵין דִּי־בַהּ וְיִתַּסֵּי: יג וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר אֱלָהָא בְּבָעוּ אַסֵּי כְעַן יָתַהּ: יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וְאִלּוּ אֲבוּהָא מִנְזַף נְזִיף בַּהּ הֲלָא תִתְכְּלַם שִׁבְעָא יוֹמִין תִּסְתְּגַר שִׁבְעָא יוֹמִין מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן תִּתְכְּנֵשׁ: טו וְאִסְתְּגַרַת מִרְיָם מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין וְעַמָּא לָא נְטַל עַד דְּאִתְכְּנֵשַׁת מִרְיָם: טז וּבָתַר כֵּן נְטַלוּ עַמָּא מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן: פ פ פ

וטליל

מסרה, ט וילך, ז'. מלרעת, חסר. וכן כולם. יא בי, ז'. נואלנו, ל' ומלא. חטאנו, ל'. יב כמת, ל'. אמו, ז'. י"ס ת"ס. ויאכל, ל. בשרו, י"מ ת"ס. יג רפא, ב' סד כתיב ה' דין א'. יד ויאמר, ט' בטעם בסיפ'. ירק, ג' ב' חסר. הלא, חסר. תסגר, ל' וחד כתיב ו' ובענין. ואחר, כ"כ בוס"ו. טו ותסגר, ל'. טז מחצרות, מלא.

ת"א ויחר אף ה' בם וילך שבת לו. ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת שם. אשר נואלנו ואשר חטאנו ברכות סג סענים ז מכות י. אל נא תהי סנהדרין מו האלילים ה חולין ו. אל נא רפא נא לה ברכות לד לו. ואביה ירוק ירק בפניה מועד קטן י"ז קמא כה בפרא קיא זבחים פט. תסגר שבעת ב"ב"ק כה. ואחר תאסף נדרים לז. ותסגר מרים תענית כט קמא נט. והעם לא נסע סוטה ט.

רש"י

אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אף על פי שאינו משה במשה' אפילו אינו עבדי כדאי הייתם לירוא מפניו וכ"ש שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם (ספרי תנחומא) ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה: (ט) ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיעם סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חברו עד שיודיענו סרחונו: (י) והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: (יא) נואלנו. כתרגומו לשון אויל: אל נא תהי. אחותינו זו: כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מאחר שיצאה מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר (בראשית לז) כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת: אשר בצאתו. מאחר שילא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא. דבר אחר אל נא תהי כמת. (ספרי) אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה ומי מטהרה אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: (יג) אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כן יבקש שאלותיו: לאמר. מה ת"ל אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק וגו' רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו. כיוצא בו (שמות ו) וידבר משה לפני ה' לאמר וגו' מה ת"ל (ספרי) לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו (במדבר כז) ויאמר משה לפני ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. כיוצא בו (דברים ג') ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר השיבו רב לך: רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה. (ד"א שלא יאמרו בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (יד) ואביה ירק ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים (ב"ק כה) קל וחומר לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתו תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: והעם לא נסע. (סוטה יא) זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר (שמות ב') ותתצב אחותו מרחוק וגו':

חסלת פרשת בהעלתך

רמב"ן

ושמי ה' לא נודעתי להם ואמר כי הדיבור יהיה בשלום ולא כן עבדת משה כי בכל ביתי אשר בו ימלאו הנביאים שלומות נאמן הוא ויודע מעלמו כל המדות ומשה אל פה יהיה לו הדבור מאתי והתמונה יביט בה לא ירלאנה בחלום. ולשון ספרי ותמונת ה' יביט זו מראה אחורי' והנה בכאן למד הכתוב מה בין נבואת משה לנבואת האחרים אשר בדורו וכבר הזכיר כן בקודמים לו ואלא אל אברהם וגו' כאשר פירש ויזכיר כן בסוף התורה בנאים אחריו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים והענין בכולן שוה. ואל תשום לבך שאמר בשמואל שמקול כמשה דכתיב אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה כי בעבור שהזכירו עמו ששניהם כנותינו לגדולה לא מיוחד הכתובות שלילה לבם וענין הכתו' כי הזכיר משה מפני עמדו לפניו בפרץ להשיב חמתו מהשמי' גם בעגל וגם במרגלים שהיו חייבים כליה והזכיר שמואל מפני שהכתוב הזה על דברי כנלורות שהיו לריכים גשם אמר היא בהבלי הגוים מגשימים וגו' ואמר השם שאם יעמוד שמואל לפניו המוריד גשם שלא בעתו בימי קליר חטים לא ישמע אליו להורידו לאלה בעת לרתם והנה הזכיר גדולי הפגע אשר בפר השם לפרתו ולבכך בשמו המתפללים על ישראל וכן הטעם כמה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו': וטעם (טז) ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. לומר כי כאשר נסעו מחלרות

ירושלמי

לאשתעויי בהלין מליא בעבדי במשה: (ט) ואסתלק איקר שכינתא דיי מנהון ואזיל: (י) וענן איקר שכינתא דיי אסתלק מעלוי משכנא והא מרים לקת בצורעא ואסתכל אהרן לות מרים והא לקת בצורעא: (יא) ואמר אהרן למשה בבטו מנך רבוני לא תשוי עלנא חובא די אטפשנא ודי סרחנא:

[(יא) דאשתלינן:]

(יב) בבעו מנך לא תהוי מרים אחתן מצרעא מסאבה באהילא כמיתא דהיא מדמיא לולדא דאישלם במעי אמיה תשעה ירחין וכיון דימטא קיצא למיפוק לעלמא ואתאכיל פלגות בשריה בזמן דיתבא אמיה על מתברא וימות ולדא ומסקא יתיה חייתא כד מחתיך היכדין כד הוינן בארעא דמצרים הות מרים אחתן חסיא יתן בגלותן ובטלטולן ובשעבודן וכדו מטת זימנא למסק ולמירות ית ארעא דישראל הא כדון היא מתמנעא מנן בבטו מנך רבוני צלי כען עלה ולא טיבדא זכותא מגו קהלא:

[(יב) לא בבעו תהוי מרים אחתן מצרעא מסאבה באהלא כמיתא ארום היך מה דהדין ולדא דהוה במעיא דאמיה תשעה ירחא במיא ובאישתא ולא מנזיק וכיון דמטא קיציה למיפוק מן מעוי דאמיה אתאכיל פלגות בשריה כן הות מרים אחתן מטרפא עמנא במדבריא והות עמן בעקתא וכיון דימטא קיצין למיעל לארעא דישראל למא היא מתמנע מנן צלי כען על בישרא מיתי דיחי ולא ניבד זכותה:]

(יג) וצלי משה ובעא רחמין קדם יי למימר בבעו ברחמין אלהא רחמנא בבעו אלהא דשליט בנשמת כל בישרא אסי בבעו לה:

[(יג) אלהא דמסי כל בישרא אסי יתה:]

(יד) ואמר יי למשה ואבוהא אילו מנזיף נזף באנפהא הלא הוה מיכספא ומיטרדא שבעתי יומין וכדון דנזפיה בה מן דינא דתכסוף ארבסר יומין אלהן מסתיה דתטרד שבעתי יומין מברא למשריתא ואנא מעכב בגין זכותך ענני יקרי ומשכנא וארונא וכל ישראל עד זמן דתיתסי ומן בתר כדין תתכנש:

(טו) ואיטרדת מרים מברא למשריתא שבעתי יומין ועמא לא נטל עד זמן דאתסית מרים:

[(טו) אף על גב דאתחייבת מרים נביאתה למצטרעא אית בן אולפן סגי בפיקודיא ולנטורי מצוותא מצוה ועירא דעביד אנש מקבל עלה אגר סגי וכיון דקמת מרים נביאתא על גיף נהרא בשעה זעירא למידע מה הוי בסופא דמשה הוון בני ישראל שתין ריבון דהינון סכום תמניא לגיונין וענני יקרא ובירא לא זעו ולא נטלו מן אתריתון עד זמן דאתסיאת מרים נביאתא מצרעתא ומן בתר דאתסיאת מרים נביאתא מצרעת בתר בן נטלו עמא מחצרות ושרון במדברא דפארן:]

(טז) אף על גב דאתחייבת מרים נביאתא למלקי בצורעא בעלמא הדין אולפן סגי אית להו לעלמא דאתי לצדיקיא ולנטרי פקודי אוריתא לפום דאתיטרדת מרים נביאתא שעא זעירא למידוע מה הוה בסיפיה דמשה בהדוא זכותא הוון כל ישראל אשתין רבוון דהינון סכום תמנין לגיונין ועגני יקרא ומשכנא ובירא לא זייעין ולא נטלין עד זמן דאיתסיאת מרים נביאתא ומן בתר כדין נטלו עמא מחצרות ושרון במדברא דפארן: פ פ פ

°צ"ל דאתעדת

בעל הטורים

(פי' ח' ופי' י') ונס' חור שנחמר נברחשים: (י) והענן סר. סלח ורחה במפלח' זהו שחמרו מ"ל חל שמחדל לרחותו בשעת קלקלתו: (יג) רפח ב' במס' הכח וחידך רפח שנריה כי מעט מעה הספלל לחל שירפח שנריה כי ממה. שחם לח כן חין מי שיסהכה: רפח חנין על הרים חמר הפרס עערם רחשה רפח שנריה כי מעה: (טו) והעם לח נסע. נפסוק ושחלב חמותו יש ז' סיבות לכך המחינה לה שכינה שנעה ימים:

שלח

יונתן

השיב למשה ועני לח ירחו כי לח ירחני החדס וחי חלח ודמו דבסר כולה לומר שרחה חמוריים בסוד פנים וחמור הנכחה חור המחר: (יב) די היח מדמיח לוולדח דחישלם במעי חמו הוח מפרש מהו בלחתי מרחם חמו ודייק בו מה שמתרגים רש"י ולפי דרכו מבוחר גם כן היטב: דיתבח על מתברח. פי' כחשה היושבת על המשבר: (יד) חלהן מסתיה פי' חמנם די בז' ימים: וחנח מעכב כדפי' רש"י בוהעם לח נסע וע"ש וק"ל: (טז) חולפין סגי פי' שכר הרבה לצדיקים מק"ו מכחן ממרים: דחיטרדת פי' נתעכבה זמן מועט ביחור נתעכבה השכינה ושמים רבוח ישרחל עד שנתרפחת:

רמב"ן

לח נסעו ממדבר זה חל מדבר חחר כחשר במסעו הרחשון שנסעו ממדבר סיני ויחנו במדבר פחרן חבל נסעו מחלרות חשר הוח במדבר פחרן וחנו במקום חחר מן המדבר ההוח עלמו והוח קדש ברנע כי משם נשלחו המרגלים כחשר חמר במקום חחר חל מדבר פחרן קדשה וכן כתוב ונבח עד קדש ברנע ותקרבון חלי ותחמרו נשלחה חנשי'. ולח חמר הכתוב ויסעו מחלרות ויחנו בקדש ברנע כי חולי מסעות הרבה ביניהם וחין עתה מקום להזכירם חבל הזכיר מדבר פחרן להודיע כי קדש זה הוח קדש ברנע חשר במדבר פחרן לח קדש חשר במדבר לין שהיה שם ענין מי מריבה בשנת החרבעים: חסלת פרשת בהעלתך

אבן עזרא

כטעם הרחני נח חת כבודך חו שהוח [חח]נבסקין: (ט) וילך. הכבוד והסעד והענן סר: (י) מעל האהל. מעל פתח [ט]החהל: והנה מצרעת. חססר מלת היח כמו כחשר קחה: (יח) בי אדני. [י]פירסתיו: אל נא. חל [כ]עתה: נואלנו. מבנין נפעל וחין לו ריע כי חם [ל]נוחלו שרי לען ויש חומרים שהוח הפך מחולת קשורה [מ]וטעמו ידוע: (יב) אל נא תהי כמת. חל עתה תהיה חחותינו כנפל המת כחשר ילח מבטן חמו נחכל חלי בשרו וכן בשר המלורע וחין לורך לתיקון סופרים: (יג) ויצעק משה. זה יורה שהיה בלער על חחותו: אל. חתה שיש הגבורה בידך עתה רפח עתה-לה על כן השיב השם וחביה וחילו חבי' כפס עליה וירק בפני' הלח תכלם לרחות פניו שבעת ימים: (יד) תסגר. כמו המלורעים שלח יזיקו חחרים: ואחר תאסף. חסשב מהייסור וכן [נ]וחספתו מלרעתו וחחר שבחה חל המחנה נסעו העם מחלרות: (טז) ויחנו במדבר פארן. על דעת רבים [ס]שהענן היה שם בעבור שמלחו ויסכן הענן במדבר פחרן ויפרשו הענן סר מעל החהל כמשמעו ולפי דעתי חין זה הפירוש נכון: חסלת פרשת בהעלתך

שלח

פירוש על אבן עזרא

[חח]שמחה הפך בחלום חדבר בו. [ט]כי שם עמד כמ"ש ויעמוד פתח החהל. [י](ברחשית מ"ג כ'). [כ]וכן מ"ח לח כנן. [ל](ישעיה י"ט כ'). [מ](משלי כ"ב ט"ו) ר"ל חולתו שרשו יחל. ור"ז פסס יו"ד פ"ח. וחולת שרשו חול. ושניהם ענין סכלות ושטות. [נ](מ"ב ה' ו'). [ס]עיין לעיל (י' ל"ח). מ"ס

ספורנו

ושחתם מכירים בו יותר ממני שסשבתי שהוח רחוי לכך וחינו כן. שהנה יותר חוטבים חל ה' תועה כחמרם ז"ל זו קשה מן הרחשונה: (ט) ויחר אף ה' בם. שלח נכנעו תיכף כמו שעשה דוד בחמרו חל נתן חטחתי: וילך והענן סר. כמרחיק המלורעת כדי שישלחוה חל מחוץ למחנה לביישה: (יב) אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. הנה העובר שהוח מת בחופן זה שבלחתו מרחם חמו נחכל ונתקלקל חלי בשרו הע"ס שנרחה שהוח תוסיף שלמות בלידה על מה שהיה לו בבטן חמו בלחתו משם חל מקום הקיים השלמות הוח חמנם מוסיף גרעון בהיות נחכל חלי בשרו בחותה הלידה. כן חתה היולח מן המדבר ונכנס לחרץ הנבחרת ובזה תיטיב מכון לשבתך חל נח תהי כחותו המת שתכים חלי בשרך במדבר: (יג) אל נא רפא נא לה. בבקשה חני שוחל שתרפח עתה לה ולח נלטרך לביישה להוליחה חוץ למחנה: (יד) הלא תכלם. רחויה היח לזחת הבושה: והעם לא נסע. חע"פ שהענן סר מעל החהל וכתיב ובהעלות הענן מעל החהל יסעו בני ישרחל בכל מסעיהם מ"מ לח נסעו שהכירו שלח נעלה חז חלח להרחיק המלורעת: (טז) ויחנו במדבר פארן. במקום מן המדבר שלח היה לו שם כלל חבל היה מול קדש ברנע וקרוב לה כדי לסדר ענייניהם ולהכנס שם שהיח העיר הרחשונה מחרץ ישרחל שפגעו בחותו הדרך כמו שהעיד בחמרו ונבח עד קדש ברנע וחומר חליכם בחתם עד הר החמורי חשר ה' חלהינו נותן לנו עלה רש וכו'. וקרח חותו המקום רתמה כמבוחר בחלה מסעי:

פירוש רשב"ם

ותר התקוע במקום חזק אינו ממהר ליפול: (יב) אל נא תהי כמת. כלומר לכבודך ובשבילך. אל נא תהיה אתה בעצמך כמת. והיאך. אשר בצאתו מי שהוא נולד מעיו מרחם אמו של אחיו שהוא חי הרי נאכל חצי בשרו של חי. כלומר מאחר שנולדה מרים מרחם אמו של משה: אל נא תהי. אל תהיה אתה כמת. כמו אל תהי בתוקע כף. אל תהי עד חנם. אל תהי בסובאי יין:

יג א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב שְׁלַח־לְךָ֣ אֲנָשִׁ֗ים וְיָתֻ֙רוּ֙ אֶת־אֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן אֲשֶׁר־אֲנִ֥י נֹתֵ֖ן לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אִ֣ישׁ אֶחָ֨ד אִ֜ישׁ אֶחָ֤ד לְמַטֵּ֣ה אֲבֹתָיו֙ תִּשְׁלָ֔חוּ כֹּ֖ל נָשִׂ֥יא בָהֶֽם׃ ג וַיִּשְׁלַ֨ח אֹתָ֥ם מֹשֶׁ֛ה מִמִּדְבַּ֥ר פָּארָ֖ן עַל־פִּ֣י יְהוָ֑ה כֻּלָּ֣ם אֲנָשִׁ֔ים רָאשֵׁ֥י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל הֵֽמָּה׃ ד וְאֵ֖לֶּה שְׁמוֹתָ֑ם לְמַטֵּ֣ה רְאוּבֵ֔ן שַׁמּ֖וּעַ בֶּן־זַכּֽוּר׃ ה לְמַטֵּ֣ה שִׁמְע֔וֹן שָׁפָ֖ט בֶּן־חוֹרִֽי׃ ו לְמַטֵּ֣ה יְהוּדָ֔ה כָּלֵ֖ב בֶּן־יְפֻנֶּֽה׃ ז לְמַטֵּ֣ה יִשָׂשכָ֔ר יִגְאָ֖ל בֶּן־יוֹסֵֽף׃ ח לְמַטֵּ֥ה אֶפְרָ֖יִם הוֹשֵׁ֥עַ בִּן־נֽוּן׃ ט לְמַטֵּ֣ה בִנְיָמִ֔ן פַּלְטִ֖י בֶּן־רָפֽוּא׃ י לְמַטֵּ֣ה זְבוּלֻ֔ן גַּדִּיאֵ֖ל בֶּן־סוֹדִֽי׃ יא לְמַטֵּ֥ה יוֹסֵ֖ף לְמַטֵּ֣ה מְנַשֶּׁ֑ה גַּדִּ֖י בֶּן־סוּסִֽי׃ יב לְמַטֵּ֣ה דָ֔ן עַמִּיאֵ֖ל בֶּן־גְּמַלִּֽי׃ יג לְמַטֵּ֣ה אָשֵׁ֔ר סְת֖וּר בֶּן־מִיכָאֵֽל׃ יד לְמַטֵּ֣ה נַפְתָּלִ֔י נַחְבִּ֖י בֶּן־וָפְסִֽי׃ טו לְמַטֵּ֣ה גָ֔ד גְּאוּאֵ֖ל בֶּן־מָכִֽי׃ טז אֵ֚לֶּה שְׁמ֣וֹת הָֽאֲנָשִׁ֔ים אֲשֶׁר־שָׁלַ֥ח מֹשֶׁ֖ה לָת֣וּר אֶת־הָאָ֑רֶץ וַיִּקְרָ֥א מֹשֶׁ֛ה לְהוֹשֵׁ֥עַ בִּן־נ֖וּן יְהוֹשֻֽׁעַ׃

וישלח

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב שְׁלַח לָךְ גֻּבְרִין וִיאַלְּלוּן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי תִּשְׁלְחוּן כֹּל רַבָּא דִבְהוֹן׃ ג וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה מִמַּדְבְּרָא דְפָארָן עַל מֵימְרָא דַייָ כֻּלְּהוֹן גֻּבְרִין רֵישֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנּוּן׃ ד וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בַּר זַכּוּר׃ ה לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן שָׁפָט בַּר חוֹרִי׃ ו לְשִׁבְטָא דִיהוּדָא כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה׃ ז לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יִגְאָל בַּר יוֹסֵף׃ ח לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ ט לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִין פַּלְטִי בַּר רָפוּא׃ י לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בַּר סוֹדִי׃ יא לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה גַּדִּי בַּר סוּסִי׃ יב לְשִׁבְטָא דְדָן עַמִּיאֵל בַּר גְּמַלִּי׃ יג לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר סְתוּר בַּר מִיכָאֵל׃ יד לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי נַחְבִּי בַּר וָפְסִי׃ טו לְשִׁבְטָא דְגָד גְּאוּאֵל בַּר מָכִי׃ טז אִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִּי שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ

בר

מסרה יג ב ויתרו, ל' ומסר. נתן, כל לי' חסר. אבתיו, ז' חסר ומ"י. תשלחו, ב' ויאמר לא תשלחו. ד ואלה, י"ג ר"פ בחו'. שמותם, ·ב' מלא. שמוע, ב' וחובב בני דוד דשמואל ומלא. זכור, מלא. ה חורי, מלא דין לחוד. ו יפנה, כולם חסר והכו"ן דגש. ח אפרים, ד' קמצין וכל אס"ק דכוו'. הושע, כולם מלא במ"א והוא מ"ו ומ"י דקרי. ט בנימן, ח"י חסרין. רפוא, חד מן י"ב מלין מלא א' בסוף ולא קרי. י זבולן, מו"קומסר חסין. גדיאל, מ"י. סודי, מ"ו. יא גדי, ל'. סוסי, מ"ו. יב עמיאל, מלא כתיב. גמלי, ל'. יג סתור. ל' ומלא. מיכאל מלא. יד ופסי, הוי"ו בק"ס. טו גד, ג' רפי. גאואל, ל', והג' דגושה. מכי, ל'. טז אלה, ה' ר"פ. שמות, מלא. להושע וכו' ג' בלי'.

ת"א שלח לך אנשים סוטה לד. בן יפנה שם יא סתור בן מיכאל שם לד. נחבי בן ופסי שם. ויקרא משה להושע בן נון יהושע שם סנהדרין קז.

רש"י

(ב) שלח לך אנשים. (במדבר רבה) למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחי' ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר: שלח לך. (במדבר רבה סוטה לו) לדעתך אני אינו מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו (דברים א) נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר. (שם) ותקרבון אלי כלכם וגומר ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר (שמות ג) אעלה אתכם מעוני מצרים וגומר חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען לא ירשוה: (ג) על פי ה'. ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו. (טז) ויקרא משה להושע וגו'. התפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים.

רמב"ן

(ב) שלח לך אנשים. לך לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמו שנאמר ותקרבון אלי כולכם ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדבר המרגלים למען לא ירשוה לשון רש"י מדברי אגד'. ויש כאן לשאול אם כן משה עצמו שפה בענין שנאמר וייטב בעיני הדבר ולמה אמר להם בענין הארץ הטובה היא אם רעה אחר שנאמר לו מתחלה שהיא טובה ורחבה ועוד מה עשו המרגלים כי משה אמר להם וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ואמר להם בערים הבמחנים אם במבצרים ועל כל פנים היו צריכין להשיבו על מה שצוה אותם ומה פשעם ומה חטאתם כשאמרו לו אפס כי עז העם והערים בצורות גדולות וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם. ואל תחשוב כי היה פשעם באמרם ארץ אוכלת יושביה בלבד כי כרם שיאמרו להם כן היה נריבת כלב עמהם וכן כתוב אחינו המסו את לבבינו לאמר עם גדול ורם ממנו וגו'. ובכאן כתיב לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז והנה משה רבינו אמר לבניהם כדברים האלה והפליג להם בחוזק העם ובמבצר עריהם וכח הענקים יתר מאד מאד שאמרו המרגלים לאבותם כדכתיב שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק ואם היה פשע המרגלים וחטאתם בזה למה יעשה את לב בניהם כהניא המרגלים את לב אבותם ועוד מה טעם למשה רבינו בשליחות הזאת אם הארץ טובה והעם רפה הרי טוב ואם רעה או שהעם חזק סבור הוא שיחזירם למצרים. אבל יסוד הענין בזה כי ישראל אמרו כדרך כל הבאים להלחם בארץ נכריה ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומבוא הערים ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים כענין שנאמר הראנו נא את מבוא העיר ושיתנו להם עצה באיזו עיר ילחמו תחלה ומאיזה צד יהיה נוח לכבוש את הארץ וכך אמרו בפירוש וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים וגו' כלומר הערים אשר נבא אליהן תחלה ומשם נבא בכל הארץ וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות וכן עשה עוד משה עצמו שנאמר וישלח משה לרגל את יעזר וכן ביהושע בן נון שנים אנשים מרגלים ועל כן היה טוב בעיני משה כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס אבל יצוה בנלחמים להחלץ ולהשמר ולארוב כאשר בא הכתוב במלחמת העי שהיתה על פי השם ובמקומות רבים אז נמלך משה בשכינה ונתן לו השם רשות ואמר לו שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען וידעוה ויגידו לכם ועל פיהם תתיעצו בענין הכבוש והנה משה אמר להם עלו זה בנגב ועשתו עלו זה הדרך בנגב שידעו את העם היושב בארץ בנגב מפאת הרוח אשר ישראל שם החזק הוא וילכו בעיניהם להשתמר מאד ולהחלץ וכן הערים אם הם בצורות שישגבו בהן וילכדו לבנות דיק וסוללות או שיבאו מצד אחר ואמר עוד שידעו בארץ

שלעם

(א) וידבר ומליל יי עם משה למימר: (ב) שלח לך גוברין חריפין ויאללון ית ארעא דכנען דאנא יהיב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוי תשלחון מן קדם כל אמרכול דבהון: (ג) ושדר יתהון משה ממדברא דפארן על פם מימרא דיי כלהון גוברין חריפין דמתמנן רישי על בני ישראל הינון: (ד) ואלין שמהתהון דתריסר גובריא מאללייא לשבטא דראובן עזגד שמוע בר זכור: (ה) לשבטא דשמעון עזגד שפט בר חורי: (ו) לשבטא דיהודה עזגד כלב בר יפונה: (ז) לשבטא דיששכר עזגד יגאל בר יוסף: (ח) לשבטא דאפרים עזגד הושע בר נון: (ט) לשבטא דבנימין עזגד פלטי בר רפוא: (י) לשבטא דזבולן עזגד גדיאל בר סודי: (יא) לשבטא דיוסף לשבטא דמנשה עזגד גדי בר סוסי: (יב) לשבטא דדן עזגד עמיאל בר גמלי: (יג) לשבטא דאשר עזגד סתור בר מיכאל: (יד) לשבטא דנפתלי עזגד נחבי בר ופסי: (טו) לשבטא דגד עזגד גאואל בר מכי: (טז) אלין שמהן גובריא דשדר משה לאללא ית ארעא וכדי חמא משה ענותנותיה

בעל הטורים

(ב) שלח לך. סמיך מרגלים למרים בשביל לה"ר שספרו. שלך לך אנשים ס"ת חכם שיהיו חכמים וצדיקים. שלח לך רמז למנין של"ח שנים ישתלחו וילכו בגלות שבג' אלפים ושל"ח שנים חרב הבית וכן שלח מעל פני ויצאו (ירמיה ט"ו) (ג) וישלח אותם משה ס"ת המה שאמר להם הכנסו שמה לעיר שלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב: ראשי בני ישראל המה המה. עולה כ' מלמד שהיו שרי כ"ן: (י) סודי ב' גדולי בן סודי תעתוני כל מתי סודי המרגלים שהיו מתי סודי ששלחו אותם לתור הארץ ולגלות על סודותי' שעתוני שהוציאו דבה וגרמו שנקבע לי בכיה לדורות: (טז) אלה שמות האנשים בגימ' שמותיהם מכוערים

יונתן

(ג) גוברין חריפין וכן לקמן וכן דעת המתרגמא כל מקום שנזכר אנשים איר' אלא חשובי' וכן כתיב והאיש בימי שאול זקן בא באנשים: (ד) לשבטא דראובן עזגד י"ג באל"ף וכן ת"י בוישלח יעקב מלאכים אזגדין גם נותנים טעם לדבריהם כי גבי נפתלי אילה שלוחה מתרגם על שלח אילה עזגד הא איכא ראייה דעל אילה שלוחה מתרגם עזגד

רמב"ן

עצמה הטובה היא אם רעה כי אם היא רעה יכבשו תחלה מן המקומות האחרים כי הם היו תחלה הר האמורי מלך חברון כי גם יהושע לא כבש את כולם וזה טעם ומה הארץ אשר הוא יושב בה על העם היושב בנגב ויתכן כי משה בעבור שידע כי היא שמנה וטובה כמו שנאמר לו אל ארץ טובה ורחבה וגו' בעבור כן אמר להם שיתנו לב לדעת כן כדי שיגידו לעם וישמחו ויחליפו כח לעלות שם בשמחה ולכך אמר להם והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ כדי שיראו בעיניהם בשבח הארץ ומה הידוע כי אין מצרים רחוק אחד מחברון רק כמהלך שבעת ימים וארץ כנען מגעת בתחומה קרוב למצרים ואי אפשר שלא ידעו הדרים במצרים ענין ארץ כנען הטובה היא אם רעה אבל כוונתו של משה לדעת את הדרך אשר יעלה בה ואת הערים אשר יכבום תחלה כאשר פירשתי ואמנם היו ישראל במצרים עבדים בעבודת פרך לא ידעו ולא יבינו על כן רצה משה שיגידו להם כל ענייני הארץ לשמח במעלותי' כי יודע היה בהם. והנראה בעיני בלשון הכתוב כי לא נמלך משה בשכינה אבל טעם שלח לך כי הסכימו לשלוח מרגלים והיה במנהג שישלחו ב' אנשים מרגלים חרש לאמר ושישלחו מקצתם והשם היודע עתידות צוהו שישלח איש אחד איש אחד מכל מטות ישראל ושיהיו הנשיאים שבהם כי חפץ השם שיהיו טובים בענין כל הגדולים אולי יזכרו וישובו אל ה' ואם אין שתהיה הגזירה שוה בכל העם וזה טעם על פי ה' שיהיו במצות השם נשיאים וראשי בני ישראל והנראה אלי לפי פשט הכתוב כי לא הזכיר השם למשה שאלתם ששאלו לשלח מרגלים ולא הסכים משה עמהם שאלו היה כן היה הכתוב מספר בכאן ויקרבו בני ישראל אל משה ויאמרו נשלחה אנשים לפנינו וגו' וייטב הדבר בעיני משה ואח"כ היה כותב וידבר ה' אל משה לאמר שלח לך אנשים כאשר דברו אליך איש אחד וכו' אבל היה הענין כך ששלחו ישראל השליחות וייטב הדבר בעיני משה ואחר כך בא הדבור אל משה כשאר הדברות ואמר לו סתם שלח לך אנשים וזה טעם ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל כי הוא מדבר בענין חדש לא סיפר לו כלל והיה כל זה כי ה' חפץ למען צדקו שתהיה השליחות במצותו ושתהיה בכל שבטיהם ובגדוליהם למען ינצלו וכן נראה עוד שהם שאלו ממשה נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ והוא חפוש בדרכים ובענין הכבוש מלשון חפר אוכל וזה טעם לפנינו שילכו הם אחריהם על דרכם כלשון וארון ברית ה' נוסע לפניהם אבל השם צוה ויתורו את ארץ כנען והוא כטעם בריה כאלים לקנות דבר מלשון לבד מאנשי התרים והסוחרים וכן אל הארץ אשר תרתי להם וכן לתור להם מנוחה ועל כן צוה אותם משה לפרוש הטובה היא אם רעה וגו' השמנה היא אם רזה וגו' והכלל לשמחם כי צבי היא לכל הארצות ויעלו בה בחפץ גדול. והנה נאמר כאן הענין בקצרה כי כן היה אבל במשנה תורה הזכיר להם משה כל הדברים מתחלתן להגיד להם פשעם כי חטאו במה שבקשו ושאלו הם עצמם. ועל דעת רבותינו חטאו באומרם נשלחה אנשים לפנינו בעבור שהם רואים את ישועת ה' אשר יעשה להם תמיד והיה להם ללכת אחרי הענן אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ומשה קבל מהם למלאת תאוותם ויהיה טעם וייטב בעיני הדבר שקבלתי עצתכם והוריתי לעשותו והשם צוהו שישלח איש אחד איש אחד למטה אבותיו וגו' כענין שנאמר בשמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה האנשים האלה לא נקבו בשמות על פי השם כאשר היה בפקודים ובחלוק הארץ כי מצות ה' לא תבא בה תקלה לעושיה ושומריה ושומר מצוה לא ידע דבר רע רק הוא יתברך צוה למשה איש אחד למטה אבותיו תשלחו תו' ושיהיו נשיאים ומשה מדעתו בירר את אלה ושלחם והם נמלו לנפשם רעה: (ד) למטה ראובן וגו'. מנה הכתוב השבטים לא לדגליהם לא לגדלותם ולא לתולדותם. ונראה שהלך למנותם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם כאשר ספר ואין מעלתם שוה

אבן עזרא

(ב) שלח לך. כתוב שהשם אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלחה אנשים אז אמר השם שלח לך אנשים: וטעם אנשים. שהם ידועים גבורים וכן כלם אנשים וחזקת והיית [א]לאיש כי איש [ב]היה. ויתרו. ויחפשו וכן ולא תתורו: כל נשיא בהם. כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מושכת עצמה ואחרת עמה וכן ושנים אנשים שרי גדודים היו

פירוש על אבן עזרא

[א](מ"א ב' ב'). [ב]אלא שמשו איש גבור חיל. ש"ב

ספורנו

(ב) שלח לך אנשים. אל תניח שישלחו הם כמו שאמרו לעשות באמרם נשלחה אנשים לפנינו שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספר בגנותה באופן שיחטאו ישראל על ה' תועה ולא ישובו בתשובה כמו ששבו אחר כך באמרם חטאנו לה'. וזה כי המרגלי' ששלח משה אע"פ שהרשיעו להניא לב העם מחברון אמונתם באל שדי מכל מקום הכירו וספרו טובת הארץ באמרם וגם זבת חלב ודבש היא וכן העיד באמרו ויקחו בידם מפרי הארץ ויאמרו טובה הארץ אלא שאמרו שיהיה נמנע לכבשם. וכאשר הכירו ישראל חטאתם על שלא בטחו בישועת האל יתעלה ונלחמו אחר שעשה עמהם להפליא שבו בתשובה ואמרו חטאנו לה' אנחנו נעלה ונלחמנו. והתפללו כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' אלא שלא קבל האל ית' תפלתם מפני חלול ה' שעשו שאינו מתכפר אלא במיתה. וכמו שהעיד בהם באמרו וביום פקדי ופקדתי כו': כל נשיא בהם כל מי שהוא המעולה שבכל שבטו להכיר ענין הארץ: (ג) כלם אנשים. אנשי חיל כענין שלא איש אתה וכן וחזקת והיית לאיש: (ד) ואלה שמותם. כלם חשובים איש על שמו מלך ומעלתם והזכירם לפי זקנתם מפני שהיו אז טובים במעלה בפרט בענין השליחות לא כסדר השבטים ולא כסדר הדגלים: (ט) ויקרא משה להושע בן נון יהושע. אמר

פירוש רשב"ם

(ב) שלח לך כל נשיא בהם. עיקר פשוטו כך. כל אלה שנים עשר אנשים תקח מאותם שבישראל שנשא אותם לבם ללכת שתכוין את העם מי האיש שירצה ללכת לרגל את הארץ. ומאותם שיאמרו ללכת תקח ותבחר מהם שנים עשר ולפי שהאנשים גבורים שאינם יראים רך לבב ראוים ללכת בארץ נכריה וגם להתחזק ולקחת מפרי הארץ לכך הוצרך להכריז ולא נקבם הקב"ה בשמות כשם שעשה לנשיאים שמנו את

יז וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר: יח וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־רָב: יט וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים: כ וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים: שני כא וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־צִן עַד־רְחֹב לְבֹא חֲמָת: כב וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם: כג וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־

התאנים

בַּר נוּן יְהוֹשֻׁעַ: יז וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא דִּכְנָעַן וַאֲמַר לְהוֹן סַקוּ דָא בִּדְרוֹמָא וְתִסְּקוּן לְטוּרָא: יח וְתֶחֱזוֹן יָת אַרְעָא מָא הִיא וְיָת עַמָּא דְּיָתֵיב עֲלַהּ הֲתַקִּיף הוּא אִם חַלָּשׁ הַזְּעֵיר הוּא אִם סַגִּי: יט וּמָא אַרְעָא דִּי הוּא יָתֵיב בַּהּ הֲטָבָא הִיא אִם בִּישָׁא וּמָא קִרְוַיָּא דִּי הוּא יָתֵיב בְּהֵן הַבִּפְצִיחִין אִם בִּכְרַכִּין: כ וּמָה אַרְעָא הַעֲתִירָא הִיא אִם מִסְכֵּנָא הָאִית בַּהּ אִילָנִין אִם לָא וְתִתְקְפוּן וְתִסְּבוּן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וְיוֹמַיָּא יוֹמֵי בִּכּוּרֵי עִנְבִין: כא וּסְלִיקוּ וְאַלִּילוּ יָת אַרְעָא מִמַּדְבְּרָא דְצִין עַד רְחוֹב לְמֵיעַל חֲמָת: כב וּסְלִיקוּ בִדְרוֹמָא וַאֲתָא עַד חֶבְרוֹן וְתַמָּן אֲחִימָן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי בְּנֵי גִּבָּרָא וְחֶבְרוֹן שְׁבַע שְׁנִין אִתְבְּנִיאַת קֳדָם טָנַס דְּמִצְרָיִם: כג וַאֲתוֹ עַד נַחֲלָא דְאַתְכָּלָא וּקְצוֹ מִתַּמָּן עוֹבַדְתָּא וְאִתְכַּל עִנְבִין חַד וּנְטַלוּהִי בַּאֲרִיחָא בִּתְרֵין וּמִן רִמּוֹנַיָּא וּמִן תְּאֵנַיָּא:

לאתרא

מסרה יז אתם, חסר. לתור, כולם מלא. אלהם, חסר. ועליתם, מלא. יח וראיתם, מלא. מה היא, ד'. הוא, וי"ו ומירק. ואת העם, י"ב. הישב, חסר. החזק, י"ב. יט ישב, חסר. הטובה, ל' רפי ומלא. הוא, וי"ו ומירק. יושב, י"ו כתוב מלא. בהנה, ג'. הבמחנים. ל' ה"א במאריך. אם, במרכא. במבצרים, ל'. כ הארץ, ב'. השמנה, השי"ן דגושה ב'. הוא, וי"ו ומירק. רזה, ח'. אם אין, ד' והתחזקתם, ל' ותב' דמשה. ולקחתם, ל'. בכורי, כולם מ"י. כא ויתרו, ל' וחסר. צן, כל צן חסר כל צין מלא. לבא, חסר. כב ויבא, ח' סבירין ל"ר וקרינן ל"י. חברון, כולם מלא. ענק, חסר. כג ויבאו, חסר. אשכל, ה' חסר ומנהון ד' בא"ו. זמורה, כולם מלא בא"ד. ואשכול, כל לי' מלא בא"ס. במוט, כל לי' מלא. הרמנים, ד' וחסר.

ת"א היש בה עץ בתרא פו. ויעלו בנגב סוטה לד וסם. אחימן יומא י סוטה שם. וחברון שבע שנים נבנתה כתובות קיב סוטה שם. וישאהו במוט סוטה שם.

רש"י

מרגלים (במדבר רבה): (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של א"י שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואח"כ מראים את השבח: (יח) את הארץ מה הוא. (במ"ר) יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה. (במ"ר) סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערי בצורות הם יושבין חלשים הם: (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה: הטובה היא. במעיינות ותהומות טובים ובריאים: (כ) היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים. ימים שהענבים מתבשלין בבכור: (כא) ממדבר צין עד רחוב לבא חמת. הלכו בגבולים באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: (כב) ויבא עד חברון. (סוטה לד) כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם וכן הוא אומר (דברים א) ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב (שופטים א) ויתנו לכלב את חברון: שבע שנים נבנתה. (סוטה לד) אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר (ישעיה ל) כי היו בצוען שריו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים. (כג) זמורה. שוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה: וישאהו במוט בשנים. ממשמע שנאמר וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים (סוטה לד) בשני מוטות הא כיצד שמונה נטלו אשכול אחד תאנה אחת ורמון אחד יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצתם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל (יהושע ד) הרימו לכם איש אבן מן הירדן על שכמו והקימום בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא

שליש

רמב"ן

שוה אבל יש בהם גדול מחברו בחכמה ובמנין והקדים הנכבד קודם במעלה כי ממעלת עצמם מנאם ולא למעלת השבט וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען הזכירם כפי המעלה לא לתולדותם: (יט) הטובה הוא אם רעה. אמר ר"א אם הארץ טובה שהאויר שלה טוב והמים טובים וחזר ואמר השמנה היא לעשות פרי ופירות רבים והנכון כי הטובה כוללת כל הטובות ורעה כל הרעות בכללן אבל יתכן בארץ הטובה שתהיה שמנה ופירותיה שמנים וימצאו בה הדברים השמנים פנג ושמן ותמרים ותאנים וכיוצא בהם או שתהיה טובה ורזה וצריכה גשמים תדיר ולהעדר ולהזבל מאד ויהיו פירותיה נוטים ליובש ואע"פ שהם טובים ומתקיימים יותר מן השמנים ושם ימצאו הפירות הרבה מאד כאגוזים והלוזים והתפוחים והחרובין ופירות היערים והנה יכלול אם היא ארץ שמנה כמישור או ארץ רזה כהרים. אבל אונקלוס תרגם העתירא היא אם מסכנא כי יש ארצות אשר יושביה עשירים מפני הזול המצוי בקניין ושכיניהם רוכליהם בכל הטוב הנמצא בהם ויש ארצות צריכות לשכונתם ויושביהם קצרי יד והם טובות לא רעות כלל: וטעם (כ) והתחזקתם ולקחתם. שלא יפחדו בלקחם מפרי הארץ פן יכירו בהם שהם מרגלים: (כב) וחברון שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען מצרים לבנו הגדול אלא

שיסם

יונתן בן עזיאל

שְׁמְהָתְהוֹן... וּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן יְהוֹשֻׁעַ: (יז) וְשַׁדַּר יַתְהוֹן מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא דִּכְנַעַן וַאֲמַר לְהוֹן סְקוּ בְּהָדֵין צִטְרָא בִּדְרוֹמָא וְתִסְקוּן לְטוּרָא: (יח) וְתֶיחְמוּן יַת אַרְעָא מַה הִיא וְיַת עַמָּא דְּיָתִיב עֲלַהּ הֲתַקִּיף הוּא אִין חַלָּשׁ הַזְּעֵיר הוּא אִין סַגִּי: (יט) וּמָה אַרְעָא דְּהִיא יָתִיב בַּהּ הֲטַבְתָּא הִיא אִין בִּישְׁתָּא וּמָה קִרְוַיָּא דְּהוּא יָתִיב בְּהוֹן הַבְּפַצִּחִין פְּצִיחֵי חַנְיָין אִין בִּחְקָרִין: (כ) וּמָה שְׁבַח אַרְעָא הַשְּׁמֵינִין אִינוּן פֵּירָהָא אִין פַּתְרָנִין הַאִית בַּהּ אִילָנִין דְּמֵיכַל אִין לָא

ירושלמי

וְתִתְעַבְּדוּן חֲזָקָא וְתִסְבוּן מֵאִבָּא דְּאַרְעָא וְיוֹמַיָּא דִּי אִלּוּ בְּעֶשְׂרִין וְתִשְׁעָה לְיַרְחָא דְּסִיוָן יוֹמֵי דְּמִן בִּכּוּרֵי עִנְבִין:

(כ) וּמָה אַרְעָא הַשְּׁמֵינִין אִינוּן פֵּרִין אוֹ עַצִּין:

(כא) וּסְלִיקוּ וְאַלִּילוּ יַת אַרְעָא מִן מַדְבְּרָא דְּצִין עַד פַּלְטִיוֹת מֵעֲלָךְ לְאַנְטוֹכְיָא: (כב) וּסְלִיקוּ מִן צִטַר דְּרוֹמָא וְאָתוּ עַד חֶבְרוֹן וְתַמָּן אֲחִימָן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי מַרְבְּיָי דַּעֲנָק גִּבְּרָא וְחֶבְרוֹן שְׁבַע שְׁנִין אִתְבְּנִיַּית קֳדָם עַד לָא תִּתְבְּנֵי טָאנִים דְּמִצְרַיִם

בעל הטורים

מכוערים: [עי' סוטה ד' ל"ד וברכה פ"ז]: (יז) את ההר בגי' תורה שמעמיד להם זכות התורה: (כ) השמנה ב' השמנה הוא אם רזה. את השמנה ואת החזקה אטמיד (ביחזקאל ל"ד) בפרשת הנכי על הרועים אלו לא הוליאו דבה היו זוכים לכל מה שאמר בענין במראה טוב ארעה אותם ומרעה שמן תרענה אל הרי ישראל ועכשיו שהוליאו דבה גרמו למה שנאמר ובניכם יהיו רועים במדבר מ' שנה וגו': (כא) חמת ויעלו

יונהן

שנגד קליל ובידך לפרש מילי מילי וק"ל לכן אתה מבאר והבן: (כ) ותעבדין חזקפא פי' שיעשו חזקה בקרקע שהרי הלכו בגבוליה כדפירש"י בד"ה ממדבר לין וכן פירושיה דהוי חזקה כשאכלה בפני המוכר: בעשרין ותשעה לירח סיון מכיון שבאו לסוף שמנה ימים למדת אב כדמתרגם נבי וישובו מתור הארץ מקץ מ' יום ולארבעים ימים הים' הליכה' דהא נגזר עליהם להיות במדבר ארבעים שנה יום לשנה לא ומשוב

רמב"ן

היתה מגולי בכל טוב על אחד משבעה בלוען ובא להודיע שבחה של ארץ ישראל לשון רש"י. ואלאה בעיני בדרך הפשט כי חברון היא קרית ארבע הוא האדם הגדול בענקים שהיה שמו ארבע והוא הבונה אותה על כן נקראת על שמו והוא שנאמר ושם חברון לפנים בישראל קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא וזה האיש הוליד בן וקרא את שמו ענק ועל שמו נקראו ענקים ולכך אמר הכתוב כי שם בחברון אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לו שבנה אותו' ארבע לבנו ענק שבעת שנים לפני הבנות לוען מצרים שהיא קדמונית להגיד המעלת אלו האנשים האלה כי כאשר הם מופלגים בקומתן כן ימיהן ארוכין מכל האדם כי לאביה' נבנתה חברון לפני לוען מצרים שנתקפלו בה כמה דורות מאז ועד עתה. ויתכן לרמוז עוד במה שאמר הסמו' היא אם רזה כי חברון קדמונית מאד ועדיין עושה פירות שמנים וגדולים כאשר הגיד באשכול וכל שכן הארץ החדשה שהיא יותר שמנה. ואפשר כי ארבע הוא אבי אחימן ששי ותלמי ועל שם שהיו הענקים ארבעה יקראוהו כן והכתוב שאמר קרית ארבע אבי הענק היא חברון יהיה פי' אבי הענקים ע"כ אמר ענק וילידי הענק בנו הגדול בהם כאשר אמר האדם הגדול בענקי' הוא ולכך באה בו ה"א הידיעה ונקראו ענקים על יופי קומתם כי הם ענקים לגרגרות בני האדם כמו שנקראו בני האלהים בסדר בראשית כאשר פירשתי

אבן עזרא

[ג]היו בן שאול ורבים כן: וטעם (טז) אלה שמות האנשים. אשר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעולם ולא השמנו כמו [ד]הושע: (יז) עלו זה בנגב. עלו זה הדרך בנגב וידוע כי מצרים הוא נגב ארץ ישראל כאשר פירשתי בספר [ה]דניאל והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלים שלשים ושלש ומדבר פארן בנגב ארץ [ו]מצרים והנה פי' בנגב אינו נגב המשנה רק פירושו בנגב של ארץ כנען והעד בחברון [ז]שהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו [ח]מנגב: (יח) וראיתם את הארץ מה הוא. ומה [ט]טעם: החזק. למלחמה ואחר כן פי' מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמים שלה טובים: (יט) הבמחנים. כמו הקדריים שסונים [י]באהלים: (כ) השמנה הוא. לחת מטה: אמרו חז"ל כי טעם (כב) ויבא. על כלב בן יפנה כי כל אחד הלך לבד אחר: צען מצרים. שם

פירוש על אבן עזרא

[ג](ש"ב ד' ב') אלה שרי מושכת עלמה ואחרת עמה. ועמו היו שרי בן שאול. [ד]ר"ל שנשתנה שמו של יהושע שמתחלה היה שמו הושע. ואחז"ל יה יושיעך מעצת מרגלים. יש אומרים כי המרגלים היו יודעים מקום הסרים ורצו בכמחמס שהדור הזה לא היו ראוים לירש את הארץ לפי שעדיין לא נתמלאה סאתם של כנעניים. [ה](י"א ה') ויחזק מלך הנגב. הוא מלך מצרים. [ו]ר"ל שא"ל בנגב ארץ ישראל. [ז]כמ"ש היא חברון בהר יהודה (יהושע כ"א י"א). [ח](שם י"ח ס'). [ט]ר"ל אלה מה עומדם במקום שנים. [י]כמ"ש כאהלי קדר. כום

ספורנו

אמר שהיה נודע בשבטו לאיש חיל בשם הושע וזה שנקרא למעלה יהושע מפני שמשה רבינו קרא לו כן לכבוד ולהתפלל עליו שיהיה טובע ושיושיע אחרים (יז) עלו זה בנגב. בזה הלד שאמנו שם שתעלאוהו טוב להסכם ולא נצטרך לסבוב אל מקום אחר: (יח) וראיתם את הארץ מה הוא. אם היא ארץ נושבת ברוב ערים ופרזות: ואת העם היושב עליה. לדעת אם מושב הארץ טוב כמו שהורו חכמי הרופאים שנגיע אל יושבי הארץ אם הם חזקי' ושלמי הגוף או הפך זה וכן רבים אם הם רבים או מועטי' כי אמנם רבוי העם וחוזק יורה על היות אויר הארץ והמזונות טובים והפך יורה על הפכם: (יט) הטובה הוא. במים רבים וטובים. כאמרו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים: הבמחנים. אם הם יושבים בפרזות לבטח בלי שום יראת מלחמה: אם במבצרים. אם יושבים בערי המבצר מפני יראת מלחמה כענין חדלו פרזון בישראל חדלו: (כ) השמנה הוא. בעושר ונכסים. כאמרו אשר לא במסכנות תאכל בה לחם: היש בה עץ. גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש שנשתבחה בהם: והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ. להחזיק בה ולא תיראו שיתנו עיניהם בכם למרגלים: והימים ימי בכורי ענבים. ולא היו הפירות שנשתבחה בהם בשלמותם עדיין. מכל מקום בעת משה רבינו שגודל

פירוש רשב״ם

את ישראל ובנשיאים שהנחיל את הארץ באלה מסעי. שאותם היו נקובי שמות. כל נשיא בהם. הטעם שתחת כל מוכיח פירושו. כל אלה הי"ב הנה יהיה נשיא באותם המתנדבים ללכת. כמו כל שתה תחת רגליו: (טז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע. כמו כך פירושו הושע בן נון שאמרנו למעלה שנקרא כן בבית אביו הוא אותן שקרא משה כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו שכך היה מנהגם כמו ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. וכמו שאמר נבוכדנצר ועד אחרי על קדמי דניאל די שמיה בלטשצר כשם אלהי: (יח) וראיתם את הארץ מה היא. אם הוא בתחילתה ארץ יערים או חלקה או ארץ מטונפת ולחה כי לפי מה שתראו את הארץ תכינו לו כלי מלחמה לסתת את היערים ולהבין הליכת חיילותיכם כי בטוחים היו שה' יתן להם את ארץ כנען אך לא בלא טורח כי אם בענין ערכי המלחמה: החזק היא. כל זה להודיע באיזה ענין יערכו אתם מלחמה: (יט) ומה הארץ אשר הוא יושב בה. ומה הארץ אשר אמרנו למעלה מדבר בארץ שהיא בתחילת המלכות שאין שם יושב ועתה מדבר בארץ אשר הם יושבים בה: הטובה היא אם רעה. אם מלאה תבואות הרבה וימצאו בה כל טוב לסלחסותם ולא יצטרכו להקדים להם צדה כל כך לעת מלחמה מקודם: הבמחנים. יושבים. או בערי המבצר. כל זה לדעת אם צריכים לעשות דייק וסוללות לכבוש את הערים: (כ) השמנה הוא וגו'. להודיע לישראל שימצאוה זבת חלב ודבש כמו שהבטיחם הב"ה: והתחזקתם. כאנשים גבורים לקחת ולא תגורו מפני איש. והימים ימי בכורי ענבים. זה מגיד הכתוב מפני אשכול של ענבים שנטלו: (כב) ויבא עד חברון. הגדה נראית פשט שעל כלב אמר הכתוב שנאמר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה. לפיכך ויבא עד חברון. הוא כלב ונשתטח על קבורת אבות ונתפלל שינצל מעצת מרגלים. ומצינו ביהושע שנתן לכלב את חברון כדכתיב ואת שדה העיר ואת חצירה נתנו לכלב בן יפנה באחוזתו. ומכל מקום לפי עיקר פשוטו ויבא כל אחד ואחד עד חברון שהרי אמרו וגם בני הענקים ראינו שם בחברון. וכתיב ושם ראינו את הנפילים בני ענק: לפני צען מצרים. לפי פשוטו נבנתה לפני צוען. וגם כן השובה יותר עיר הישנה מן העיר החדשה. שהיו ישראל מכירים חשיבותה של צוען הוצרך לומר כי ערי ישראל חשובים יותר וגם מתוך ישנה היו בה

התאנים: כד למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר־כרתו משם בני ישראל: כה וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום: כו וילכו ויבאו אל־משה ואל־אהרן ואל־כל־עדת בני־ישראל אל־מדבר פארן קדשה וישיבו אתם דבר ואת־כל־העדה ויראום את־פרי הארץ: כז ויספרו־לו ויאמרו באנו אל־הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה־פריה: כח אפס כי־עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד וגם־ילדי הענק ראינו שם: כט עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על־הים ועל יד הירדן: ל ויהס כלב את־העם אל־משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי־יכול נוכל לה: לא והאנשים אשר־עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל־העם כי־חזק הוא ממנו: לב ויציאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל־בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ

אכלת

אונקלוס

כד לאתרא ההוא קרא נחלא דאתכלא על עסק אתכלא דקצו מתמן בני ישראל: כה ותבו מלאללא ית ארעא מסוף ארבעין יומין: כו ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו יתהון פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאנון ית אבא דארעא: כז ואשתעיאו לה ואמרו אתינא לארעא די שלחתנא ואף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה: כח לחוד ארי תקיף עמא דיתב בארעא וקרויא כריכן רברבן לחדא ואף בני גברא חזינא תמן: כט עמלקאה יתב בארע דרומא וחתאה ויבוסאה ואמוראה יתב בטורא וכנענאה יתב על ימא ועל כיף ירדנא: ל ואצית כלב ית עמא למשה ואמר מיסק ניסק ונירת יתה ארי מיכל ניכול לה: לא וגבריא די סליקו עמה אמרו לא ניכול למיסק לות עמא ארי תקיף הוא מננא: לב ואפיקו שום־ביש על־ארעא די אלילו יתה לות בני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה ארעא מקטלת יתבהא היא וכל עמא די חזינא בגוה אנשין

דמשחן

מסרה כד למקום, מלא. אשכול, מלא. אדות, חו"ק ומ"ס. האשכול, מלא. כה וישבו, חסר. מתור, ל' ומלא. כו ויבואו, חסר. קדשה, ב'. וישיבו, ז' מלא. וג' חסר. ויראום, ל' ומלא. כז הוא, וי"ו וחירק. פריה, הפ' דגוש מד"ד. כח הישב, חסר. בצרות, ל' וכ"כ בחו' סו"ק ומלא חכין. כט יושב, מלא ג' מנהון בפסוק. ל ויהס, ל' וסמך רבתי (ואין הסמך רבתי ומס"ק היא דיעה יחידית) עלה, ז' כתב ה' מלא. אתה, חסר. יכול, ה' מלא. לא והאנשים, חר"ס. לעלות, מלא. לב ויציאו, א"ו ומי"י"ב. תרו, מלרע. אתה, חסר.

תא וישבו מתור הארץ סס עג. ויספרו לו סס לה. אפס כי עז העם סס. ויהס כלב את העם סס. עלה נעלה וירשנו סס. והאנשים אשר עלו עמו סס. כי חזק הוא מנחות כג ערכין סו.

רש"י

שלים מאלו כמשאוי שמסייעין אותו להרים: (כה) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: (כו) וילכו ויבאו. (סוטה לה) מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אותם דבר. את משה ואת אהרן: (כז) זבת חלב ודבש הוא. (במדרש רבה) כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: (כח) בצרות. לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: (כט) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליראם. על יד הירדן. יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב. השתיק את כלם: אל משה. (במדבר רבה) לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה. אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס. לשון שתיקה. וכן (זכריה ב') הס כל בשר (עמוס ו') הס כי לא להזכיר כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש"ש (ס"א הס): (לא) חזק הוא ממנו. (במדבר ר') כביכול כלפי מעלה אמרו: (לב) אכלת

יושביה

רמב"ן

פירשתי שם וזה טעם הכתוב וחברון שבע שנים נבנת' מיד הענק הזה לפני צוען מצרים ובעבו' כי הבונה את חברון ידוע ומפורסם כי כן שם העיר קרית ארבע אמר נבנתה או טעמו שנבנת' לאלה שנקרא להם ארבע אביהם והנה היו שנים רבות מאד מיום הוסדה ועד עתה: (כז) וגם זבת חלב ודבש הוא. בעבור שצוה אותם לראות השמנה היא אם רזה השיבו לא כי היא שמנ' וגם זבת חלב ודבש היא ועל שאלתו היש בה עץ אם אין השיבו לו וזה פריה כי כן צוה אות' להביאו והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנשאלו והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערי' בצורות כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם כי כן צוה אותם החזק הוא הרפה הבמחני' אם במבצרי' אבל רשעם במלת אפס שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין כלשון האפס לבלתי שבדו. ואין עוד אפס אלהים והנה אמרו לו הארץ שמנה וגם זבת חלב ודבש והפרי טוב אבל אי אפשר לבא אליהם כי עז העם והערים בצורו' גדולו' מאד וגם ילידי הענק ראינו שם ואמרו עוד עמלק יושב בארץ הנגב לרמוז שאין שם ריוח לבא בארץ משם כי כול' גבורים כי עמלק בדרום והכנעני במערב ובמזרח והאמורי בהר הגידו שליחות' ויניאו לב העם ברמז מפני מוראו ממשה ואהרן והנה השיבו על כל מה שצוה להם משה זולתי מה שאמר המעט היא אם רב שלא ענו אותו דבר בזה וכן לא הזכירו טובה כי היה בדעתם לומר לעם אחר כך ארץ אוכלת יושביה היא בדרך רבה והנה עמה מועטים וחזקים מאד והנה העם הבינו טונתם ואז החלו כל העדה אשר שם להתאונן. וזה טעם (ל) ויהס כלב. כי שתק אותם ואמר עלה נעלה כי יכול נוכל לה לומר

אמת

דמצרים: (כג) ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן עוברתא ואתכל דעינבין חד וסוברוהי באסלא בכתיף תרין מנהון וכן מן רומניא וכן מן תיניא:

((כג) ואתו על נחל סגולה וקטעו מתמן עוברא וביה סגול דעינבין חד וטענו יתיה בקופה ביני תרין גוברין וכן מן רמוניא ומן תיניא:)

(כד) לאתרא ההוא קרו נחלא דאתכלא על עיסק עוברת דקציצו מתמן בני ישראל ההוה חמרא נטיף מניה כנחלא: (כה) ותבו מלאללא ית ארעא בתמניא יומין בירחא דאב מסוף ארבעין יומין: (כו) ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו להון פתגמא ולות כל כנשתא וחמיאונון ית אבא דארעא: (כז) ואשתעיו ליה ואמרו אתנא לארעא דשדרתנא ואוף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה: (כח) לחוד ארום תקיף עמא דיתיב בארעא וקירויא כריכן חניין רברבן לחדא ואוף ארביני דענק גברא חסינא תמן: (כט) עמלקאי יתבין בארע דרומא וחתאי ויבוסאי ואמוראי יתבין בטורא וכנענאי יתבין על ימא ועל תחום יורדנא: (ל) ושתיק כלב ית עמא ואיציתינון לות משה ואמר מיסק ניסק ותירית יתה ארום מיכל ניכול לה:

((ל) ושתק:)

(לא) וגובריא דסליקו עמיה אמרו לא ניכול למיסוק לות עמא ארום תקיף הוא מננא: (לב) ואפיקו טיב ביש על ארעא דאלילו יתה לות בני ישראל למימר

בעל הטורים

ויעלו בנגב ויבא ס"ת בהפך אבות שנשבעת על קברי אבות: (כד) למקום ההוא קרא נחל אשכל הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד דשבם מיזות למ"ד יום והיין אם זכה לשפותו כלוי אז מחלה וכשני פקפין חוכה ללמוד וללמד: (כט) והאמורי יושב מלא וי"ו שהקול הוא כששה עמודים שנאמר בו כגובה ארזים גובהו: (ל) עלה נעלה בה"א לומר שאפי' אם יאמר לנו עשו סולמות ועלו לרקיע שהוא מהלך מ"ק שנה נעלה: (לא) כי חזק הוא ממנו איתא בגמ' (סוטה ל"ה וע"ש ברש"י וע"ע מנחות כ"ג וערכין ע"ו שלא פי' רש"י כלום ולכך מקיים רבינו הגירסא) אל תקרי ממנו אלא ממנו שאפי' בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם יש מפרשים אלא ממנו לשון מנא פי' כלי וי"מ לפי שכל אותיות של ממנו כפולים כמו מ"ם נו"ן וי"ו לכך כולל

יונתן

ושמוב ג' ימים של חודש סיון ול' יום של תמוז וח' ימים של אב הרי שהיה כ"ע לסיון וק"ל: (כד) חמרא נטיף כנחלא דקשה דלא הוה לקרוא שם המקום רק אשכול לבד ע"ש האשכול ולמה נקרא נחל אלא ע"ש היין שהיה נוטף כנחל: (כה) בתמניא יומין בירחא דאב סמך על קרא דבלילה ההוא שאמרו חכמינו ז"ל שהוקבע

רמב"ן

אמת הוא שהעם חזק אבל אנחנו נחזק מהם ומעריהם הבצורות' אז ענו המרגלים ופירשו דבריהם ואמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו לאמר אפילו העם אם ילאו אלינו בשדה לא נוכל לעלות אליהם להלחם בם אף כי נכבוש מהם ערים בצורות גדולות מאד כי טעם לעלות אל העם כטעם עלו לכם אים וירד אלי לשון נלחמים במערכה: וטעם (לג) ויוציאו דבת הארץ אל בני ישראל. כי הלכו מלפני משה ואהרן והיו אומרים לעם באהליה' כי היא ארץ אוכלת יושביה כי מתחלה כשהיו אומרים להם לפני משה שהארץ זבת חלב ודבש זולתי שהעם חזק וכלב היה אומר כי יכול נוכל לה היו העם בוטחים מהם בוטחים בכחם ובגבורתם ומהם בעזרת השם בגבורי' אז הוציאו להם דבה בפני עצמם דכתיב הארץ אשר עברנו בה עד שיליגו כל העדה זהו טעם מה שאמר וישובו וילינו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ וכו' זה כי האנשים האלה בראותם העם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים נפל פחדם עליהם והמסו לב אחיהם וכאשר ראו כי עדיין היו ישראל נוטים לעלות ויהושע וכלב מחזקים את לבם הוציאו דבה בשקר כדי לבטל עלייתם על כל פנים. ודע כי מוציא דבה הוא כסיל אשר יאמר שקר אבל המגיד אמת יקרא מביא דבה כמו שנאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם ועל זה נענשו למות במגפ' שנאמר וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפ' לפני ה': ארץ אכלת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. ארץ כשהיא רעה והמים דלים ורעים והארץ משכלת לא תגדל אנשי מדות רק יהיו אנשיה דלים ונפוחים שפלי קומה חסירי הכח אבל דבת המרגלים לאמר כי הארץ ההיא חזקת האויר כבדת הטבע ומימיה ופירותי' עבים וכבדים ויגדלו גדול רב מאד ולא יסבלו אותם מזגי בני אדם הבינונים זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בטבעם וקומתם ולכן תגדל אנשים גדולים מאד ותמית שאר

אבן עזרא

שם מדינה סמוכה אל מצרים וכן מצית לשם [י]יהודה ויש אומרים שפירושו מגזרת אהל [ל]בן יצען בדרך רחוקה. וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא [מ]קדמונית. (כד) עד נחל אשכול. דברי [נ]משה ויתכן להיות כמו וירדוף [ס]עד דן להיות שם [ע]אחר: קרא. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי: (כה) יש מקץ. שהוא תחלה ויש מקץ [פ]שהוא מסוף ויתכן להיות [צ]ראש הארבעים: (כי) וילכו. להודיע שלא באו לאהלים אל המחנה רק מיד הלכו: וישיבו אתם דבר. אל משה ואהרן: (כז) ויספרו לו. למשה שהוא העיקר: (ל) ויהס כלב. אמר רבי יונה המדקדק שטעמו שאמר [ק]הסו: (לג) ויציאו דבת הארץ. דבר שלא [ר]היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הפך [ש]ויוציאו: דבה. מפעלי הכפל מגזרת [ת]דובב שפתי ישנים ובמקומו פירשתיו

פירוש על אבן עזרא

[כ](רות א' א'). [ל](ישעיה ל"ג כ'). [מ]ר"ל שנבנתה ז' שנים לפני צוען מצרים. [נ]ר"ל כי על שם המאורע ההוא נקרא אחר כן אשכול [ס]אף שעדיין היה שם המקום ההוא לא היה לו לשם. ונקרא אותו כן כי ידע בנבואה שיכבשו אותו בני דן. ויקראו אותו דן כשם דן אביהם (שופטים י"ח כ"ט) ואולם ליש שם העיר לראשונה. ונראה שיש כאן ט"ס וצ"ל דברי משה. ויתכן להיות שם אחר. כמו וירדוף עד דן. ר"ל שם דן אחר לא דן בן יעקב. כמו שמתרגם הירושלמי עד דן דקיסריון. [ע]והמוע"ום גורם ויתכן להיות וירדוף עד דן שם אחר. וטעמו וירדוף עד דן פי' המדומה לזה כי בני דן שהיו אחרי כן כמה שנים קראו ללשם דן כשם דן אביהם. ואמר החכם ז"ל כי יתכן להיות שאינו דומה לו אלא שהמקום הוא ששמו דן. [פ]כמו מקץ שבע שנים תעשה שמטה ויש מקץ שהוא מסוף ויהי מקץ שנתים ימים. [צ]כלומר מלת מקץ במקום הזה מתפרשת לשניהם שבאו המרגלים לסוף הארבעים או בראש הארבעים והוא דעת רז"ל שאמרו במס' עדיות פ"ב' ז' בכ"ט בסיון שלח משה מרגלים הרי א' סיון ושלשים תמוז דתמה דההיא שתא עבורי עברוה ותשעה באב הרי ארבעים יום והם באו בתחלת הלילה ומקלא היום כלו ובכו בכיה של חנם והשם קבע להם בכיה לדורות כשאמר להם כמספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום וגו' ואם היינו מפרשים שבאו בסוף הארבעים והבכיה שהיתה בליל עשירי יהיה כנגד מאמרם ז"ל שקבע להם בכיה לדורות שחרבן הבית בראשונה ובשנייה הוא בת"ב ואמרו ז"ל כשחרב הבית בראשונה ובשנייה מוצאי שביעית ומוצאי שבת היה וט' באב היה שמגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. [ק]כלומר המלה הזאת אין טעמה ששתק אותם בגערה וכדומה לה אלא כשאמר להם הסו שהוא מגזרת הס. [ר]ר"ל הוציאו מלבם דבר שקר. [ש]ר"ל מביא דבה הוא דובר אמת ומוציא דבה הוא דובר שקר. [ת]פרשתו דבב. פיוב

ספורנו

שגודל הפירות וטעמם גם באותו הזמן יספיק להעיד על שבח הארץ וטובה: (כד) על אדות האשכל אשר כרתו משם בני ישראל. תמהו הכנעניים על שאותו האשכול אצל בני ישראל שכרתו אותו היה דבר חדוש ונפלא כי רבים היו בארץ אשכולות גדולים כמוהו או יותר ממנו ולא היה זה נפלא אצל הכנעניים יושבי הארץ כלל ועל תמיהתם זו קראו המקום נחל אשכול: (כו) אל מדבר פארן קדשה. אל אותו החלק מהמדבר שהיה מול קדש ברנע: (כז) וגם זבת חלב ודבש הוא. לא בלבד שהיא טובה אבל היא גם כן זבת חלב ודבש נותנת בלי טורח רב מקנה מרבה חלב ורב דבש ומעדני מלך: (כח) אפס כי עז העם. אבל אי אפשר לנו לכבשה מפני שהעם עז והערים בצורות ושוכני הארץ הם שונאינו והם בני עמלק שילחמו גם הם בנו כדי שלא נקרב אל גבולם: (ל) ויהס כלב את העם. השתיק את העם שהיו מתחילים מאז לתת קולם כמו שעשו אח"כ כאמרו ותשא כל העדה ויתנו את קולם: אל משה. שישמעו מה ישיב משה. ואולי אז אמר משה מה שהעיד אח"כ באומרו ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם וכלב חזק דבריו. באמרו עלה נעלה. ראוי לנו לעלות כי לא יתקוממו נגדנו למניע עלייתנו: וירשנו אתה כי יכול נוכל לה. כי אחר שנעלה שם ינוסו מפנינו כי כבר נמוגו כל יושבי כנען: (לא) לא נוכל לעלות. שיתקוממו נגדנו ולא יניחונו לעלות כמו שקרה אחר החטא. כאמרו וירד העמלקי והכנעני: (לג) ארץ אכלת

פירוש רשב"ם

בה ענקים שהם מדורות הראשונים (לא) ויהם. שיתקם בחכמתו: בן

אכלת יושביה הוא וכל־העם אשר־ראינו בתוכה אנשי מדות: לג ושם ראינו את־הנפילים בני ענק מן־הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם: יד א ותשא כל־העדה ויתנו את־קולם ויבכו העם בלילה ההוא: ב וילנו על־משה ועל־אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל־העדה לו־מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו־מתנו: ג ולמה יהוה מביא אתנו אל־הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה: ד ויאמרו איש אל־אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה: ה ויפל משה ואהרן על־פניהם לפני כל־קהל עדת בני ישראל: ו ויהושע בן־נון וכלב בן־יפנה מן־התרים את־הארץ קרעו בגדיהם: ז ויאמרו אל־כל־עדת בני־ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מאד מאד:

שלישי ח אם־חפץ בנו יהוה והביא אתנו אל־הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר־הוא זבת חלב ודבש: ט אך ביהוה אל־תמרדו ואתם אל־תיראו את־עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם

מעליהם

אונקלוס

דמשחן: לג ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא והוינא בעיני־נפשנא כקמצין וכן הוינא בעיניהון: יד א וארימת כל־כנשתא ויהבו ית קלהון ובכו עמא בליליא ההוא: ב ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ואמרו להון כל כנשתא לוי־דמיתנא בארעא דמצרים או במדברא הדין לוי־דמיתנא: ג ולמא יי מעל יתנא לארעא הדא למנפל בחרבא נשנא וטפלנא יהון לבזא הלא טב לנא די־נתוב למצרים: ד ואמרו גבר לאחוהי נמני רישא ונתוב למצרים: ה ונפל משה ואהרן על אפיהון קדם כל קהל כנשתא דבני ישראל: ו ויהושע בר נון וכלב בר יפנה מן מאללי ית ארעא בזעו לבושיהון: ז ואמרו לכל כנשתא דבני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: ח אם רעוא בנא קדם יי ויעל יתנא לארעא הדא ויתנה לנא ארעא די־היא עבדא חלב ודבש: ט ברם במימרא דיי לא תמרדון ואתון לא תדחלון מן עמא דארעא ארי בידנא מסירין אנון עדא תקפהון

סנדון

מסרה אכלת, חסר. יושביה, ב' מלא דמלא. הוא, וי"ו וחירק. בתוכה, מלא. מדות, ס"י ומ"ו. לג ושם, ה' כ"ם. הנפילים, ל' מלא דמלא. הנפלים, ב' א' מלא ב' חסר י"ק. ונהי, ב'. כחגבים, ב' מלא. בעיניהם, כולם מלא דמלא. יד א קולם, כולם מלא. ב וילנו, חסר. אלהם, ד' חסר. לו, כ"ג. ג ולמה, ג' ל"פ רפין ומלרע ורפי כדין לפני אחה"ע. מביא, מ"י וא'. אתנו, חסר. לנפל, ד' וחסר. נשים, כולם מלא. וטפנו, כלם חסר. לבז, הב' פתח באתנח. הלוא, י"ב מ"ל בתורה. טוב, י"ד בטעמא ר"ל במרכא כפולה. שוב, מלא. ד מצרימה, ס' בסוף. ונשובה, מלא ו'. ה ויפל, כלם חסר. ו ויהושע, י"א זוגין מתחלפין בטעם. התרים, ג'. ז אל, אין בסלוק מארץ. לתור, כלם מלא. אתה, חסר. טובה, מלא. מאד, חסר. ח אם, ס' כ"ם בפס'. והביא, מ"י וא'. אתנו, חסר. הוא, וי"ו וחירק. ט ביי, ב'. תמרדו, כלם חסר. תיראו, כולם מלא. לחמנו, ד' חסר. צלם, ל'.

ת"א ארץ אוכלת יושביה הוא סוטה לה. ונהי בעינינו כחגבים שם. ותשא כל תענית כט סוטה לה סנהדרין קד. ויפל משה ואהרן מנחות יח. ויהושע בן נון וכלב בן יפנה שם. לחמנו הם עקידה שער מח.

רש"י

יושביה. בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות. גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית (שמואל א' יז) גבהו שש אמות וזרת וכן (ירמי' סו) ואיש מדון איש מדה: (לג) הנפילים. ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש (יומא סז): וכן היינו בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה נמלים (ר"ל ונמ"א חגבים) יש בכרמים כאנשים (סוטה לה): ענק. שמעניקים חמה בקומתן: (א) כל העדה. סנהדראות: (ג) לו מתנו. הלואי ומתנו: (ד) נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"ז: (ט) אל תמרדו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם. מגינם וחזקם

כשרים

רמב"ן

שאר בני אדם טלם כמנהג במאכלים הגסים. ועתה חזרו להפליג להם בחזקת הענקים כי תחלה אמרו וגם ילידי הענק ראינו שם ועכשיו הפליגו בהם לקרא אותם נפילי' ואמרו לעם והם ראינו את הנפילים שלשת בני ענק והם מן הנפילים הקדמונים אשר שמעתם עליהם כי המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. ולפי שהיה ענין הנפילי' שבדורות הם נודע בעולם הזכירו להם שאלו בני הענק מהם כדי ליראם ולבהלם ולכך אמרו עתה ונהי בעינינו כחגבי' וכן היינו בעיניהם: וטעם (א) ויבכו העם בלילה ההוא. כי לעת ערב באו המרגלים באהליהם כאשר הלכו מלפני משה ובבקר השכימו וילונו כלם על משה ואהרן וכך אמר משה ותרגנו באהליכם. כי באהליהם היו אומרים דברי נרגן ואמרו רבותינו הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכי' לדורות. ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרש' הוציאו זה. אבל מקרא מלא הוא וימאסו בארץ חמד' ולא האמינו לדברו וירגנו באהליהם ולא שמעו בקול ה'. וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות. אולי ידרש זה מפסוק וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה יאמר וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה נשא עון אבותם כי אני פוקד עון אבות על בנים ובנאתי אותם עמה שידעו את הארץ ידיעה בלבד אבל לא שירשו אותה לדורות והכתוב ירצה לביאה בזה ולא יכלם לגזור כעת רק בענין תוכחת על תאוי (ג) ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו. לא יזכירו רבם הארץ לאמר גם כן והארץ מסכלת ורעה כי יסתירו הטעם הדבר הזה ממשה מפני שלא אמרו המרגלים כן בהסיתם דבר אליו ואל כל העדה כי משה ואהרן יעיד גם כי שקר דברו והמרגלים עצמם הסתירו זה ממשה מדעתם שהוא יודע ענין הארץ ממצרים וממדין השכנים לה כאשר פירש על כן היו אומרים סדנם הזאת. לעם באהליהם בדרך סוד. וכנה אמר במשנ' תורה ויסיתו אותם דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' והטעם כי כן אמרו אליו ואל אהרן ואל כל העדה כי

אכן

יונתן בן עזיאל

למיסר ארעא דעברנא בה לאללא יתה ארעא מקטלא יתבהא היא במרעין וכל עמא דחזינא בגווה גבריא מרי מיכלן בישין: (לג) ותמן חמינא ית גבריא בני ענק מגניסת גיבריא והוינא דמיין באנפי נפשנא הי ככמצין והיכדין הוינא דמיין באנפי נפשיהון: (א) וארימת כל כנישתא ויהבו ית קליהון ובכו עמא בליליא ההוא ואתקביעת להון ההוא ליליא לבכותא לדריהון: (ב) ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ואמר להון כל כנישתא לואי דמיתנא בארעא דמצרים או במדברא הדין לואי דמיתנא: (ג) ולמא יי מעיל יתנא לארעא הדא למיפל בחרבא דכנענאי נשנא וטפלנא יהון לביזא הלא טב

ירושלמי

לנא דנתוב למצרים: (ד) ואמרו גבר לאחוי נמני עלן מליך לריש ונתוב למצרים:

(ד) נשוי עלן מלך ונחזור למצרים:

(ה) ואתרכינו משה ואהרן על אפיהון קדם כל כנישתא דבני ישראל: (ו) ויהושע בר נון וכלב בר יפונה מן מאללי ית ארעא בזעו לבושיהון: (ז) ואמרו לכל כנישתא למימר ארעא דעברנא בה לאללא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: (ח) אין רעוא דיי אית בנא ואעיל יתנא לארעא הדא ויתנינה לנא ארעא דהיא עבדא חלב ודבש: (ט) ברם בפיקודיא דיי לא תבטשון ואתון לא

בעל המורים

כולל ג' דברים פסופו וסדרם שלו: (לג) ונהי ב' במס' הכא ואידך והי כעמא כלנו כן היינו בעיניהם בגימ' זהו נמלים קולין (אולי צ"ל תהו קן נמלים) וכ"ן ג"כ מטריקון וכמו נמלים ובזה יתיישב מה שפירש"י ששמעו אומרים נמלים בכרם כי מאן דכר שמם של נמלים והלא הפסוק אומר והי בעינינו כחגבים וכן (סב') (וכו') ומשמע כחגבים ולא כנמלים אלא כמו שאמר נכלא שמדקדק רש"י ע"כ (וה"א דקרא בעינינו הייתו כחגבים אבל וכן כ"ל וכמו נמלים היינו בעיניהם) ונהי כעמא כלנו לפי שלא נגזר עליהם קורו מאה. (סוד לרלאם דבריו מ"ט ב' במסרה). כחגבים ב' במס' הכא ואידך יושביה כחגבים כלדיהם' במדרש שסנך אחד אכל המון וזקק הקליפ' וכל י"ב מרגלי' נכנסו ליטב בתוכה מפני הלל ותסו ויושבי' כחגבי' שיסבו בה כחגבי': (ג) לנפל ד' במסר' לנפל בחרב. דכה דמיתני לנפל. אשר הסלות לנפול לפניו. גם בבל לנפול חללי ישראל (ירמיהו נא) שמעון זאת הנפילה דמורי שגרמו לי עשה נפילה דכתיב ופגרכם אתם יפלו במדבר. ודמיתני לנפול לדורות שחרב הבית ונפלו ביד בבל והיינו גם בבל לנפול חללי ישראל. וכן בימי המן שכתבו שטנה על בורי הבית ולא הכימו לבנותו: (ד) איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה עלרימה ר"ם בגימ' עבודה זרה. כתנה ראש זהו ע"ז וכן בעגל אשר ילכו לפנינו אשר אותיות ראש ומה התם אחר מ' יום אף כאן אחר מ' יום: (ט) לחמנו ד' במסרה הכא ואידך. לחמנו נאכל (ישעיה ד') זה לחמנו חם הלמיידנו (יהושע ט') בנפשינו נביא לחמנו (איכה ה') אם

יונתן

שהוקבע בכיה לדורות גמלא שפוזסם היה מקדם זה יומא מדא: (לג) גברא מרי מיכלן בישין פי' מרי מדות כעוס דתרגום מדה הוא מיכלא ודייק הכי דמאי מדות הלא כל אנשים שבעולם יש להם מדות כל אחד לפי ערכו ואין לפרש מדות גדולות דהוה עיקר חסר ועוד אמ"ל שהיו בעלי מדות גדולים דהא בקרא שלאחריו קפרו מבני ענק שהמה אנשים גדולים ותקיפים אם כן על כרחך לריך לתרגום שהם בטבע פכוכסם ומדוסם כשום מלך שבע הארץ המגדל פכורים כאלו והביאו: (א) ואתקביעת להון ההוא ליליא וכו' כן הוא דעת הגמרא דסענים פרק בשלשה פרקם ותהכמואא וע"ש: (ט) לא תבטשון לשון בעיטה בגמ' דמקכם שבם (קפה) בעט לשרגא וכן בשבושם בגם

רמב"ן

הארץ טובה וגם זבת חלב ודבש היא והעם מרו את פי ה' כשלא ירלו לעלות מפני אמרם כי עז העם ויש בהם לעזור ולהכשיל וכאשר ירצם שם ה' אלהיכם הוא ההולך לפניכם הוא ילחם לכם כי אחרי שאין המניעה מכולם רק מתוקף העם היה להם לבטוח בשם ה' כי לה' המלחמ' ולא נלטרך לומר כי על יהושע וכלב אמר משה כן כי למה ישמעו לשני' ולא יאמינו למסרה ועוד כי שם כתיב ואשלח מכם שנים עשר אנשים ועליהם אמר וישיבו אותנו דבר: וטעם (ה) ויפל משה ואהרן על פניהם. שראו שהיו העם נועלים לעשות ראש ולשוב מיד וקמו הלדיקים והשתחוו לאפם אולה לאמר להם אל נא אחי תרעו ולא יהי' זאת לכם למוקש על כן אמר לפני כל קהל עדת ישראל כי להם השתחוו על אפים וכן ויפול לאפיו אולה וישתחו שלש פעמים וכן וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ורבי' זולתו: וטעם (ז) טובה הארץ מאד מאד. להכחיש הדבה לאמר שאיכה אוכלת יושבי' כי האויר טוב והיא ארץ זבת חלב ודבש: וטעם (ט) אך בה' אל תמרדו. כי יראתכם לחוזק העם היושב בה הוא מרד בשם הנכבד כי לא בכחכם ילחמו מתגלים כי יד ה' עשת' עמכם להפליא והוא הבטיח אתכם שיוריש מפניכם

אבן עזרא

פירשתיו: אכלת יושביה. שהאויר שלה רע: אנשי מדות. כל איש הוא איש מדה רק שעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי [א]לבב ורבים כמו הם: (לג) הנפילים. [ב]פרשתיו: מן הנפלים. טעמו וגם אחרי כן אשר [ג]יבואו וטעם [ד]מפורש: (א) את קולם. טעול [ה]למלת ותשא גם ויתנו: (ב) וילונו. מבנין נפעל מהפעלים השניים [ו]הכראים לנפעל שלם: (ג) שוב מצרים. שם הפועל כמו לא אוכל [ז]קום ומלך אלקים [ח]עמו: (ה) ויפל משה. [ט]בלונו: (ו) ויהושע בן נון. הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: (ט) כי לחמנו הם. נאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו [י]לחם: סר צלם. כי

פירוש על אבן עזרא

[א](איוב ל"ד י) פי' אנשים שיש להם לבב חכמה כמ"ש בלב נבון תנוח חכמה (משלי י"ד ל"ג). [ב](בראשית ו' ד'). [ג](שם). [ד]והטעם כי מה שאמר הפסוק מן הנפלים פר"ל הוסם שנאמר עליהם וגם אחרי כן אשר יבואו כי כאשר יתלאו נשים שמערבכהם נמשלה להם והתולדה בתולדות אלו מהם גבורים. [ה]וטעמו ותשא כל העדה את קולם ויתנו את קולם בבכי. [ו]כי שרשו לון ודגש הלמ"ד וילונו להשלים חסרון נון כפעל ועיין (שמות ע"ז כ"ד) ובפרש"י שם. [ז](איכה א' י"ד). [ח](משלי ל' לא'). [ט]לפרשם לעמו או למפלה להלן (ע"ו ד'). [י](תהלים י"ד ד'). יחזקאל

ספורנו

אכלת יושביה. אע"פ שהעם היושבים בה חזקים אין זה בשביל שבח הארץ אבל הוא מפני שלא ישארו בה אלתי החזקי' שהם חזקי המזג והשאר מתי' בה מפני רוע האויר: (לג) בני ענק. מלך הלם: מן הנפלים. מלך הלם: וכן היינו בעיניהם. כחגבי' או פחות מזה ובשביל זה לא קמו עלינו כי לא חשיבו אותנו ויבז בעיניהם להרע לנו: (ב) וילנו על משה ועל אהרן. שהיו שלוחו האל להוליאם ממלרים ולהללם ומכל מיתת מות במדבר. ואמרו שכל זה נעשה כדי לתתם ביד האמורי: (ג) ולמה ה' מביא אתנו. מה שאמרו לו שהשתדל על ידכם להביאנו לכך כי חשבו שהיה כל אלה בתחבולה מאתו שנשאתו אותם בשביל גלוליהם במלרי' או לנקה אחרת כאשר העיד באמרו ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוליאנו מארץ מלרי' לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו: (ה) ויפל משה ואהרן על פניהם. ברואותם מעות לא יוכל לתקון כענין בסנהדרין שכבשו פניהם בקרקע כשלא ידעו מה לעשות מאימת המלך (סנהדרין פ' כ"ג): (ז) הארץ אשר עברנו בה לתור אתה. לתור המקום ויושביו כאמרו ולראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה: טובה הארץ. הנה בענין הארץ מה היא אנו מעידים שהוא מקום טוב מאד בלי דופי לא כמו שהעידו חברינו באמרם שעם היותה זבת חלב ודבש היא אוכלת יושביה. ובענין ואת העם היושב עליה אנו מעידים כי לחמנו הם ולא יעיזו פניהם נגדנו הפך עדות חברינו באמרם כי עז העם: (ח) אם חפץ בנו ה'. אמנם כי טובתה עד מאד היא בתנאי שיחפוץ בנו ה' כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה והיה אם שמוע תשמעו וכו': והביא אתנו אל הארץ הזאת. הפך מה שהעידו חברינו באמרם לא נוכל לעלות אל העם. כי אמנם לא יתקוממו יושבי הארץ לקראתנו כלל. כאמרו ידמו כאבן עד יעבור עמך ה'. וכן היה שלא עשו שום גדר ושום הכנה למנוע את עלות העם עליהם: ונתנה לנו. כי ראינו שלא קמה רוח באיש מפנינו ושדעתם לברוח: ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש. היא מעולה בלתי עבודת עובדי אדמה כמו ביערים כענין וכל הארץ באו ביער ויהי הלך דבש על פני השדה וזה לא הי' אפשר אם היה בארץ או באוירה איזה דופי: (ט) אך בה' אל תמרדו. אמנם אם תרלו שתהיה הארץ לכם בזאת המדרגה מהטוב אל תמרדו בה' כאמרו והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם ואספת: ואתם אל תיראו. הנה האל אם לא תמרדו יביאנו ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. כי ראינו שאין בדעתם להתקומם נגדנו כלל כמו שלא יתקומם הלחם עד אוכליו כמו שהעידה רחב באמרה ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם: סר צלם

פירוש רשב"ם

(לד) מן הנפלים. הראשונים כדכתיב בבראשית הנפילים היו בארץ בימים ההם: כחגבים. הנמוך נראה לגבוה ממנו הרבה כחגבים שהם נמוכים מאד. וזה מוכיח היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים: (ט) סר צלם מעליהם. אין להם מחסה לחסות בו כי כבר נמוגו כל יושבי ארץ מפנינו משעה

מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה אִתָּנוּ אַל־תִּירָאֻם׃ י וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה לִרְגּוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ׃ יב אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ׃ יד וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה ׀ אַתָּה יְהוָה וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה׃ טו וְהֵמַתָּה אֶת־הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר׃ טז מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְהוָה לְהָבִיא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃ יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא

°יו"ד רבתי

כח

אונקלוס

מִנְּהוֹן וּמֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדָנָא לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ י וַאֲמַרוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִרְגַּם יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִיקָרָא דַיָי אִתְגְּלִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי יְהוֹן מַרְגְּזִין קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין וְעַד אֵימָתַי לָא־יְהֵימְנוּן בְּמֵימְרִי בְּכָל אָתַיָּא דִי עֲבָדִית בֵּינֵיהוֹן׃ יב אֶמְחִנּוּן בְּמוֹתָא וַאֲשֵׁיצִנּוּן וְאֶעְבֵּד יָתָךְ לְעַם רַב וְתַקִּיף מִנְּהוֹן׃ יג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְיִשְׁמְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אַסֶּקְתָּא בְחֵילָךְ יָת עַמָּא הָדֵין מִבֵּינֵיהוֹן׃ יד וְיֵימְרוּן לְיָתֵב אַרְעָא הָדָא דִשְׁמָעוּ אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִשְׁכִנְתָּךְ שַׁרְיָא בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין דִי־בְעֵינֵיהוֹן חָזוֹ ׀ שְׁכִינַת יְקָרָךְ דַיָי וַעֲנָנָךְ מַטֵּל עִלָּוֵיהוֹן וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא אַתְּ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא׃ טו וּתְקַטֵּל יָת עַמָּא הָדֵין כְּגַבְרָא חַד וְיֵימְרוּן עַמְמַיָּא דִי־שְׁמָעוּ יָת־שְׁמַע־גְּבוּרְתָּךְ לְמֵימָר׃ טז מִדְּלֵית יוּכְלָא קֳדָם יְיָ לְאַעָלָא יָת עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דִי־קַיֵּים לְהוֹן וְקַטְלִנּוּן בְּמַדְבְּרָא׃ יז וּכְעַן סַגִּי־כְעַן חֵילָא קֳדָמָךְ יְיָ כְּמָא דִי מַלֵּלְתָּא לְמֵימָר׃

מסרה מעליהם, מלא. תיראם, ל' ס"ו וחד מלא. י לרגום, הג' דגושה ומלא. אתם, חסר. נראה, ה'. יא עד, י"ו פסוק עד ועד. אנה, פרוירן דפסק בה"א בסוף. ינאצני, ל' וחסר. לא יאמינו, במקף ומ"י. האתות, ב' כ"כ בתורה חסר ו"ק ומלא סנין. עשיתי, מלא. יב ואורשנו, ל' וכ"כ מ"ו ומ"י. אתך, מ"ו. גדול, מלא. ועצום, מלא. יג ויאמר, ה'. העלית. ב' מלא. בכחך, ב' וכב' רפי. יד אל יושב, ל' וי"ו מלא בתורה. עין בעין, ג'. נראה, ה'. ועננך, ל'. עמד, חסר. עלהם, י"ג חסר בתור'. ובעמד, ל' חסר וקדמא דפסוק. הלך, חסר. יומם, מלא. ובעמוד, מלא. טו והמתה, ב' מלים ועד אשה. אחד, ב'. טז מבלתי, ב' בטעמך. יכלת, ב' חסר. להביא, מלא. וישחטם, ג'. יז יגדל, יו"ד רבתי ולא ימצא גדולה הרבה רק מעט.

ת"א ויאמרו כל העדה לרגום סוטה לה. עד אנה מגילה לא. ושמעו מצרים מקרים מד פרק מ"ו. והמתה את העם הזה עקידה שער לד. ועתה יגדל נא כח ה' שבת פט סנהדרין קיא עקידה שער ו.

רש"י

כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם (סוטה לה). ד"א צלו של המקום סר מעליהם: (י) לרגום אותם. את יהושע וכלב: וכבוד ה'. (במדבר רבה) הענן ירד שם: (יא) עד אנה. עד היכן: ינאצני. ירגיזוני: בכל האתות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם היו להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורשנו. כתרגומו לשון תרוכין ואת"ת מה אעשה לשבועת אבות (שמות לב) ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם (במדבר רבה): (יג) ושמעו מצרים. ושמעו את אשר תהרגם: כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא: (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת. כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה: (טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגומר: (טז) מבלתי יכלת וגו'. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים (ברכות לב) ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכי' זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת

בידו

רמב"ן

תפרידם אם כן תאמינו ותצליחו. ואמרו ואתם אל תיראו כי לחמנו הם. כי גם נטבע ובנוהג שבעול' יפלו לפנינו כי נפל פחדנו עליהם ויכיתו אותנו לאוכלם כלחם: סר צלם מעליהם. מגנם וחזקם כשרים שבהם מתו ד"א צלו של מקום סר מעליהם לשון רש"י. ור"א אמר כי צלם מגן וצנה אשר הם צל על הכלשיים יאמרו כי נפל פחדנו עליהם ולא יקומו מגן וצנה ורובע להשלך ולהלחם כנגדנו ויפה פירש. אבל יתכן שירמוז הכתוב למה שנודע כי בליל השותם לא יהי' צל לראש האיש אשר ימות בשנה ההיא לכך יאמר כבר סר צלם מעליהם כנגזר עליהם מיתה וה' אתנו כי הוא השוכן בקרבנו ועושה לנו נסים ונפלאות לעיני כל רואה על כן אל תיראום. או ירמוז לשרי מעלה שאין אומה נופלת עד שתפול השר שלה תחל' כענין שכתוב יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואמר כך על מלכי האדמה באדמה ומפורש בספר דניאל יאמר כבר סר הכח אשר בצלו יחיו בגוים וה' המשפיל אותם אתנו על כן אל תיראום וכן אמרו במדרש שיר השירים ונסו הצללים אלו שרי אומות והמלאכים שלהם כי הם הצל על האומות וכבר הזכרתי זה במקומות אחרים: (יג) ושמעו מצרים כי העלית בכחך. וישמעו מצרים שתהרגם. כי העלי' כי משמש בלשון אשר והם ראו שהעלי' אותם בכחך מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא שכנגדם יש לך יכולת להלחם. אבל לא כנגד יושבי הארץ הזאת וזהו ואמרו אל יושב הארץ הזאת כמו על יושבי ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכול' ה' לפי שיושבי הארץ חזקי' וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשי' ואחד מלכים לשון רש"י. אם כן יהי' אל יושב כמו על יושב וכן רבים ולפי דעתי אין הכונה למשה רבינו בטענה הזאת מפני שהכנענים חזקים וגבורים במלחמה כי השם הכה את מצרים בדבר והמית בכוריהם ברגעו והביא עליהם מכות גדולות מן השמים ונקל זאת בעיני ה' להכות בדבר הגבורים והחזקים כדלים וכחלשים אבל הכוונה בתפלה הזאת לאמר ישמעו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת העם הזה מקרבו ולא יכלת לעשו' כן בכנען ובאלהיה' ושנה יהי'

בזה

לָא תִּדַּחֲלוּן מִן עַמָּא דְאַרְעָא אֲרוּם בִּידָנָא מְסִירִין הִינוּן תַּשׁ חֵיל גְּבוּרַתְהוֹן מֵעֲלֵיהוֹן וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָנָא לָא תִדַּחֲלוּן מִנְּהוֹן: (י) וַאֲמָרוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְאַטָּלָא יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וְאִיקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ אִתְגְּלֵי בַּעֲנָנֵי יְקָרָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: (יא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי יְהוֹן מַרְגְּזִין קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין וְעַד אֵימָתַי לָא יְהֵימְנוּן בְּמֵימְרִי לְכָל אַתְוָותָא דַעֲבָדִית בֵּינֵיהוֹן: (יב) אֲמַחֵי יָתְהוֹן בְּמַחְתָּא דְמוֹתָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן וְאֶמַנֵּי יָתָךְ לְעַם רַב וְתַקִּיף מִנְּהוֹן: (יג) וַאֲמַר מֹשֶׁה וְיִשְׁמְעוּן בְּנֵיהוֹן דְמִצְרָאֵי דְאִשְׁתְּנִקוּ בְּיַמָּא אֲרוּם אַסֵּיקְתָּא בְּחֵילָךְ יַת עַמָּא הָדֵין מִבֵּינֵיהוֹן: (יד) וְיֵימְרוּן בְּחֶדְוָא לְיָתְבֵי אַרְעָא הָדָא דִּישְׁמָעוּ אֲרוּם אַנְתְּ הוּא יְיָ דִשְׁכִינְתָּךְ שַׁרְיָא בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין דִּבְעֵינֵיהוֹן חָמוּן שְׁכִינַת יְקָרָךְ יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי וְקַבִּילוּ תַמָּן אוֹרַיְתָךְ וַעֲנָנָךְ מַטְלִיל עִלָּוֵיהוֹן דְּלָא יַהְנְזִקִין מִשַּׁרְבָּה וּמִטְרָא וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא אַנְתְּ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא מְטוֹל לְמַכְּכָא טוּרַיָּא וְגִלְמָתָא וּלְמִדְלֵי מֵשְׁרַיָּא וּבְעַמּוּדָא דְאִישָׁתָא לְאַנְהָרָא בְּלֵילְיָא: (טו) וּמִן בָּתַר כָּל נִסַּיָּא הָאִלֵּין אַנְתְּ קָטִיל יַת עַמָּא הָדֵין כְּגַבְרָא חַד וְיֵימְרוּן עַמְמַיָּא דִּישְׁמָעוּ יַת שֵׁמַע גְּבוּרְתָּךְ לְמֵימַר: (טז) מִן בִּגְלַל דְּלָא הֲוַת יוּכְלָא מִן קֳדָם יְיָ לְאַעֲלָאָה יַת עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דְקַיֵּים לְהוֹן וּקְטָלִינוּן בְּמַדְבְּרָא: (יז) וּכְדוּן יִסְגֵּי כְדוּן חֵילָא קֳדָמָךְ יְיָ וְתִתְמְלֵי רַחֲמִין עֲלֵיהוֹן וִיהֵי תְּשׁוּי לְעַם רַב הֵיכְמָא דמלילתא

בעל הטורים

הם בני"י אל תמרודו לחממו הם והאכלים כלחם אבל לאשר שעברו את בני י"י ויכום ויכתום חסו בכפשנו נביא לחממו מפני חרב המדבר. ורב להם הדרך מאוד שהלכו ארבעים שנה במדבר: (יג) העלית שלשה בפרשה כי העלית (וע"ש כל הדרש): (יד) עין בעין שלשה במקרא הכא ואידך כי עין בעין יראו בשוב י"י ציון. ואידך (פ' שופטים) עין בעין שן בשן. בעולם הזה אי אפשר לראות השכינה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי (פי' כי לא יראני כ"ז שהוא חי) וזה הוא שכתב כאן אשר עין בעין נראה וסמיך ליה (טו) והמתה אבל לעתיד לבא יראו ועתידין לומר זה י"י קוינו לו וכן כמה למה שדרשו עין בעין ממון כדכתיב הכא עין בעין וסמיך ליה והמתה פי' אם יהיה עין בעין ממש פי' שאי יתום על כן פירושו ממון: (טז) מבלתי ב' במס' הכא ואידך (יחזקאל ט"ז) ותזני גם אל בני אשור מבלתי שבעתך בענין תועבות ירושלים כביכול תשועות ישראל עושין ליד חזקה שאין בה יכולת. וישחטם במדבר החית הנורה לומר שעברו על התורה שכתב עליה שמנה כריתות בכלל וח' כריתו' בפרט וע"כ נתן רשות למלאכי חבלה לפרוע על חטאת'. (יז) ועת' יגדל נא כח יגדל יו"ד גדול' אמר אם נתוך יו"ד פעמי' בעשר' נסיונות זכור להם לדקת אביה' הנסים

יונתן

עם ביה ופירש"י בעם וכמוהו לבים: (יג) וישמעון בניהון דמצראי דלא יתכן לומר הם עצמם שהרי נטבעו בים סוף אלא ודאי דקאי אבניהם: (יד) למכבא טוריא וגלימתא פירש לעשות ההרים גבוהים נמוכים ומוורא וגלימתא הם הרים וגבעות: (יז) ותתמלי רחמין עליהון דהכי משמע ליה כשיצטרף למדות אדני מדה הגדולה אז יתעורר רחמים חהו ועתה יגדל דייקא ועיין בקבל"ע דף קמ"ד ע"ד שמאמר פסוק ע"פ הקבלה נמי: וחמי תמוי לעם רב אפשר דדרש הכי ולא מקשר המקרא משום פסיק הטעם דמלת ה' נקודה באתנחתא והכי פירושו ועתה יגדל נא כח להגיל אותם גם אותי כולה לומר כי מקיים ג"כ כאשר דברת ואעשה אותך לגוי גדול וכן ענין פסוק זה בו ובירושלמי שהייהם סבין ודעתם שמלא כשמעיין בכי שאל במכנוס בדף קל"ד סוכה

רמב"ן

בזה חלול השם ויחזקו ידי עובדי ע"ז וא"כ יתכן שיהיה אל יושב הארץ הזאת כפשוטו שיאמרו המצריים לאנשי ארץ כנען ומבלתי יכולת ה' וגו' כי בכם אל ואפס אלהים: (יד) אשר עין בעין נראה אתה ה'. אמר ר"א על מראה כבוד ה' לעיני כל ישראל נראה בעל עבר וטעמו נראה אתה וכן ונאמר אני וכן כי אמלל אני בעבור היות הלמ"ד בפתח גדול והנכון עין בעין אמרו המפרשים כדרך בני אדם שעיניו יראו את עיניו בדברו אתו וכן פנים בפנים דבר ה' עמכם ועל דרך האמת עין לשון מראה ועינו כעין הבדולח ומראה כעין החשמל יאמר אשר מראה במראה נראה הוא שמך הגדול וכן ענין הכתוב ביחזקאל וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבואי לשחת העיר ומראו' כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר: (יז) ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור ה' ארך אפי' לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה כותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לי אף לרשעים אמר לו רשעי' יאבדו אמר לו חייך שתצטרך בדבר זה כשחטאו בעגל ובמרגלי' והתפלל לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים יגדל נא כח ה' לעשות דבורך לשון רש"י מדברי אגדה. ודרך האמת תכיר מפני שהשם במקום הזה כתוב בא"לף דל"ת ויאמר שיהיה הגדולה בכח רחמים כי מדת הדין היא שמתוקה כנגדם והזכיר במדות ארך אפים ורב חסד ולא הזכיר אמת כי במדות אמת יהיו חייבין ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים כי לא בזכות אבות נתפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפלה הזאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות ומהם ירשוה והם מורדים באבותם ולא היו חפצי' במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאד והיאך יאמר אשר נשבעת להם בך כל הארץ הזאת אתן לזרעכם והם מואסים אל חפצו במתנה זו ולא הזכיר ותשאה בעבור שהלו מזידים ופושעים. ולא ידעתי למה לא הזכיר רחום וחנון אולי ידע משה כי הדין מתות עליהם ולא ימחול לגמרי לכן לא ביקש רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כאן במדבר שימותו במגפה ובכבור שלא נקם עתה אלא אריכות אפים אמר לו סלחתי כדברך שאהיה להם ארך אפים ורב חסד. והזכיר

אבן עזרא

כי הנבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויסיר צל ט לבו ירא: (י) לרגום אתם. יהושע וכלב: (יא) ינאצני. כמו יכעסוני ורבים מבידיו. וטעם בקרבו. לשון יחיד שהיו בתפלה לב אחד לטוב: (יג) ושמעו מצרים כי העלית. טעמו ואשר העלית ואשר שאמר ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן פעם אחרת שמעו כי אתה יי' כבודך בקרב העם הזה: (יד) אשר עין בעין. על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד יי' לעיני בני ישראל והוא הנכון: נראה. פעל עבר וטעמו נראת אתה יי' וכן [כ]ונאמר אני וכן כי אומלל אני [ל]בעבור היות הלמ"ד בפתח [לל]גדול: עמד עליהם. בעננם: (טו) ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך. מצרים גם כנענים גם אחרים: (טז) יכלת. שם כמו עד יבושת [מ]המים ואיננו לשון [נ]מדה כדרך הדרש: וישחטם במדבר. הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור כי שם ירעו [ס]הצאן: (יז) יגדל נא. קרוב מאריכות אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לסבול כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים ואלה המדות פירשתיו בפרשת כי תשא

פירוש על אבן עזרא

[כ](יחזקאל ע' מ'). [ל](תהלים ו' ג'). [לל]בפתח גדול כן היא ברוב הס' ע"פ המסורה ועיין במכלל יופי שם. [מ](בראשית ח' ז') והוא שם המקרה וכן מלא יכלם (מלכע). [נ]כמו הלפים בה יכיל (מ"א ז' כו'). [ס]פ"ד נחשבנו כצאן טבחה. יהושע

ספורנו

צלם מעליהם. ורצונו שהסכימו לעזוב כל מגן וצנה כדי שימהרו לנוס תפניכו כענין הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בחפזם: (יא) עד אנה ינאצני. עד איזה גבול מהבזוי אסבול בזיונו: ועד אנה לא יאמינו בי. עד איזה גבול מהפלאות לעשם קודם שיבטחו בי ויבטחו על דברי: (יב) אכנו בדבר. כענין ונם יד ה' היתה בם להומם מקרב המחנה עד תמם: ואורישנו. אעשה שיעזבו לאחרים חילם ויירשום. כענין המתים יורשי' את החיים (בבא בתרא פרק יש נוחלין) שהיה בחלוקת הארץ ובזה קיים מה שנדר ליוצאי מצרים באומרו ונתתי אותה לכם מורשה: (יג) ושמעו מצרים. חשב משה שבשאמר האל ית' אכנו בדבר יהיה הרצון להכות תכף את כלם והתעורר לשאול מה יעשה לשמו הגדול ואמר הנה ישמעו מצרים תכף שהכית את אלה פתאום. ויאמרו שעשית מבלתי יכולת בידיך על יושבי הארץ הזאת. וזה כי אמנם ראו כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו. ועם זה שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה ולא יחשבו שתהי' תקלתם בשביל שעזבת אתם בעונם: (יד) אשר עין בעין נראה. שכבר נראה בעין עין השגחתך עליהם: אתה ה' ועננך עומד עליהם. בסוף כאמרו כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו': (יז) יגדל נא כח ה'. לכבוש את מדת הדין: פוקד

פירוש רשב"ם

משעה שהוביש ים סוף כמו שאמרה רחב הזונה. וכדכתיב נמוגו כל יושבי כנען: (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת. ואמרו מצרים על יושבי ארץ כנען כמו שמפורש לפנינו שיאמרו מצרים מבלתי יכולת וגו'. אבל עכשיו מפרש תהילה למה יאמרו מצרים כן. כי שמעו שאתה הוצאתם בכח גדול ובעמוד אש ובעמוד ענן הכל דרך אהבה יתירה וחיבה. ולבסוף יהרגם כאיש אחד. ואמרו מצרים לא מתוך שנאה עשה להם כך אלא מבלתי יכולת להלחם עם שלשים ואחד מלכים. ועתה שוב מחרון אפך. למען שמך שלא יתחלל: (יז) יגדל נא כח. להאריך אפך. מדכתיב

כֹּ֥חַ אֲדֹנָ֑י כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתָּ לֵאמֹֽר׃ יח יְהֹוָ֗ה אֶ֤רֶךְ אַפַּ֙יִם֙ וְרַב־חֶ֔סֶד נֹשֵׂ֥א עָוֺ֖ן וָפָ֑שַׁע וְנַקֵּה֙ לֹ֣א יְנַקֶּ֔ה פֹּקֵ֞ד עֲוֺ֤ן אָבוֹת֙ עַל־בָּנִ֔ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֖ים וְעַל־רִבֵּעִֽים׃ יט סְלַח־נָ֗א לַעֲוֺ֛ן הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה כְּגֹ֣דֶל חַסְדֶּ֑ךָ וְכַאֲשֶׁ֤ר נָשָׂ֙אתָה֙ לָעָ֣ם הַזֶּ֔ה מִמִּצְרַ֖יִם וְעַד־הֵֽנָּה׃ כ וַיֹּ֣אמֶר יְהֹוָ֔ה סָלַ֖חְתִּי כִּדְבָרֶֽךָ׃ כא וְאוּלָ֖ם חַי־אָ֑נִי וְיִמָּלֵ֥א כְבוֹד־יְהֹוָ֖ה אֶת־כָּל־הָאָֽרֶץ׃ כב כִּ֣י כָל־הָאֲנָשִׁ֗ים הָרֹאִ֤ים אֶת־כְּבֹדִי֙ וְאֶת־אֹ֣תֹתַ֔י אֲשֶׁר־עָשִׂ֥יתִי בְמִצְרַ֖יִם וּבַמִּדְבָּ֑ר וַיְנַסּ֣וּ אֹתִ֗י זֶ֚ה עֶ֣שֶׂר פְּעָמִ֔ים וְלֹ֥א שָׁמְע֖וּ בְּקוֹלִֽי׃ כג אִם־יִרְאוּ֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֖עְתִּי לַאֲבֹתָ֑ם וְכָל־מְנַאֲצַ֖י לֹ֥א יִרְאֽוּהָ׃ כד וְעַבְדִּ֣י כָלֵ֗ב עֵ֚קֶב הָֽיְתָ֞ה ר֤וּחַ אַחֶ֙רֶת֙ עִמּ֔וֹ וַיְמַלֵּ֖א אַחֲרָ֑י וַהֲבִֽיאֹתִ֗יו אֶל־הָאָ֙רֶץ֙ אֲשֶׁר־בָּ֣א שָׁ֔מָּה וְזַרְע֖וֹ יוֹרִשֶֽׁנָּה׃ כה וְהָעֲמָלֵקִ֥י וְהַֽכְּנַעֲנִ֖י יוֹשֵׁ֣ב בָּעֵ֑מֶק מָחָ֗ר פְּנ֨וּ וּס֥עוּ לָכֶ֛ם הַמִּדְבָּ֖ר דֶּ֥רֶךְ יַם־סֽוּף׃ פ רביעי כו וַיְדַבֵּ֣ר יְהֹוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃ כז עַד־מָתַ֗י לָעֵדָ֤ה הָֽרָעָה֙ הַזֹּ֔את אֲשֶׁ֛ר הֵ֥מָּה מַלִּינִ֖ים עָלָ֑י אֶת־תְּלֻנּ֞וֹת בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אֲשֶׁ֨ר הֵ֧מָּה מַלִּינִ֛ים עָלַ֖י שָׁמָֽעְתִּי׃ כח אֱמֹ֣ר

אלהם

אונקלוס

יח יְיָ מַרְחֵק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן שָׁבֵק לַעֲוָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לְדִיתָבִין לְאוֹרַיְתֵהּ וּדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעָי: יט שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי עַמָּא הָדֵין כִּסְגִיאוּת טַבְוָתָךְ וּכְמָא דִי שְׁבַקְתָּא לְעַמָּא הָדֵין מִמִּצְרַיִם וְעַד כְּעַן: כ וַאֲמַר יְיָ שְׁבָקִית כְּפִתְגָמָךְ: כא וּבְרַם קַיָּם אֲנָא וּמַלְיָא יְקָרָא דַייָ יַת כָּל אַרְעָא: כב אֲרֵי כָל גֻּבְרַיָּא דַּחֲזוֹ יַת יְקָרִי וְיַת אָתְוָתַי דִּי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וּבְמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ קֳדָמַי דְּנַן עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא קַבִּילוּ בְּמֵימְרִי: כג אִם יֶחֱזוֹן יַת אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן וְכָל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמַי לָא יֶחֱזוּנַהּ: כד וְעַבְדִּי כָלֵב חֲלַף דַּהֲוָה רוּחַ אוֹחֲרֵי עִמֵּהּ וְאַשְׁלֵם בָּתַר דַּחַלְתִּי וְאַעֲלִנֵּהּ לְאַרְעָא דִּי עַל לְתַמָּן וּבְנוֹהִי יְתָרְכִנַּהּ: כה וַעֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה יָתֵב בְּמֵישְׁרָא מְחַר אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף: כו וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: כז עַד אֵימָתַי לִכְנִשְׁתָּא בִישְׁתָּא הָדָא דִּי אִנּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלַי יַת תֻּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִנּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלַי שְׁמִיעַ קֳדָמָי: כח אֱמַר לְהוֹן קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אִם לָא כְּמָא דִי מַלֶּלְתּוּן

°עפ"י ס' א"נ צ"ל יירתונה

קדמי

מסרה אדני, קל"ד. יח ורב חסד, ג' ומלרא חסד ואמת. נשא, חסר. פקד, ג' בטעם בתורה וחסר. אבות, מלא. על, בלא וי"ו הסבור. שלשים, ה' מי"ק ומלא תנין. יט סלח, הסמך במארך ובס"ם המאריך בלמ"ד. כגדל, ב' זכונך וחסר. נשאתה, ל' כסיב ה'. הנה, ד'. כ כדברך, י"ב חסר. כא ואולם, מלא וה' ר"פ. וימלא, ב'. כבוד, מלא. את כל, י"ג. כב הראים, כ"כ מ"ו וע"י. כבדי, חסר. אתתי, כולם חסר דחסר. ובמדבר, ג'. בקולו, ג' מלא בתורה. כג אם, ה' ר"פ בפי'. לאבתם. חסר. יראוה, מלא. כד רימלא, פ' דגש. והביאתיו, וז' מלא ב' יודין. וזרעו, ב'. יורשנה, מ"ו ומ"י. כה והעמלקי, ג'. יושב, מלא. המדבר, בלא ה"א. כו וידבר, כ"ו. מלינים, ב' מלא דמלא. תלנות, מו"ק ומ"ס. כח אמר, חסר.

ת"א ויאמר ה' ברכות לב. וינסו אתי אבות יא ערכין טו. ועבדי כלב סוטה לד. עד מתי מגילה כג לא גיטין מו סנהדרין ב.

רש"י

בידו להביאם שחטם: יכלת. שם דבר הוא: (יז) יגדל נא כח ה'. לעשות דבורך: כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור: (יח) ה' ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקב"ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים התפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים: (כ) כדברך. בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה': (כא) ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו': (כג) אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: (כב) וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ושנים בשליו כולי כדאיתא במסכת ערכין: (כג) אם יראו. לא יראו: לא יראוה. לא יראו את הארץ: (כד) רוח אחרת. (במדבר ל) שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם וזהו שנאמר בספר יהושע (יהושע יד) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא אחרי. וימלא את לבו אחרי. וזה מקרא קצר: אשר בא שמה. חברון תנתן לו: יורישנה. כתרגומו יתרכנה יורישו את ענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: (כה) והעמלקי וגו'. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאשר שאיני עמכם מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגו': (כז) לעדה הרעה וגו'. אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים. את ישראל עלי: את תלנות בני ישראל אשר המה מלינים. אשר המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: (כח) חי

אני

רמב"ן

והזכיר פוקד עון אבות לאמר שאם ירצה שלא למחול עונם יפקוד עון אבות על בניהם ולארך אפים יקשם וזהו היתה הגזרה לקבוע להם בכיה לדורות חלילה הזה כי פקד עונם על זרעם. ואמר ר"א כי בעבור שמלאכו אם יראו את הארץ אמר סלחתי כדבריך ידענו כי מלת סלח לא תצריך אף וכן ונקה לו עד שיענש תשובה שלימה. והנכון בעיני כי תפלה כנסת בעונם כדברי אונקלוס והקדמונים מעלים עונם השוגג מעליו וכן טוב וסלח ואמר סלחתי כדבריך לעם בכללן שלא יכם בדבר ויורישם ויעשה אותו לגוי גדול ועצום ממנו והם וזרעם יאבדו מן הארץ אבל יקלם להם שיירשו בניהם את הארץ ושלא ימותו הם במגפה וגזר שימותו פגריהם במדבר וימותו שם כל אחד בבא יומו. והנה במגפה תורה הזכיר משה

במעשם

ירושלמי

דשלילתא למימר: (יח) יי אריך רוח וקריב רחמין שרי לחובין ומכפר על סורחנין מזכי לדתייבין לאורייתא ולדלא תייבין לא מזכי מסער חובי אבהן רשיען על בנין מרודין על דר תליתאי ועל דר רביעאי:

[(יח) יי אריך רחמין ורחיק רגז וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט ומזכיא לא מזכי יי חייביא ביום דינא מדכר חובי אבהן רשיעין על בנין מרדין:]

[(יט) שבוק כדון לסורחנות עמא הדין בסגיאות טבוותך והיכמא דשריתא לעמא הדין מן זמן דנפקו ממצרים ועד כדון: (כ) ואמר יי שבקית כפתגמך:]

[(כ) ואמר מימרא דיי הא שריתי ושבקית כפתגמך:]

יונתן בן עוזיאל

(כא) וברם בשבועה קיים אנא ומליא יקרי דיי ית כל ארעא: (כב) ארום כל גובריא די חמון ית יקרי וית אתוותי דעבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עשר זמנין ולא קבילו למימרי: (כג) בשבועה אמירא דא דלא יחמון ית ארעא דקיימית לאבהתהון ולא דרא דארגיזו קדמי לא יחמונה: (כד) ועבדי כלב חולף דהוות רוח אוחרי עמיה ואשלים בתר דחלתי ואעליניה לארעא דעאל תמן ובנוי ירתונה: (כה) ועמלקאי וכנענאי יתיב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא אורח ימא דסוף: (כו) ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: (כז) עד אימת לכנישתא בישתא דמתחברין עלי ית תורעמות בני ישראל דהינון מתרעמין עלי שמיע קדמי: (כח) אימר להון

בשבועה

בעל הטורים

סנכים אותו ביו"ד נסיונו': (יט) כגדל ב' במסורה הכא ואידך כגודל זרועך הותר בני תמותה זהו שאמרו שני פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד שידעו להתפלל עליהם: (כד) יורישנה ב' הכא ואידך הנה ה' יורישנה שלא היה יכול להורישם אלמלא סייע'

רמב"ן

במעשה העגל תפלתו אשר התפלל עליהם ואמר ואתנפל לפני השם כראשונה וגו' ופירש שם תפלתו ואתפלל אל ה' ואמר וגו' והזכיר גם בתפלתו על אהרן ולא הזכיר להם למרגלים שהתפלל עליהם כלל וכל זה מן הטעם שהזכרתי כי הוא לא התפלל למחול להם אלא שישא להם ויאריך אפו ויפקוד עון אבות על בנים ולא היתה תפלתו שלימה עליהם ועל כן לא הזכירה להם כי היו יכולין לטעון עליו: (כא) חי אני. לשון שבועה: וימלא כבוד ה' את הארץ אם יראו את הארץ. מקרא מסורס הוא חי אני נאם ה' כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא המיתם פתאום כאיש אחד אלא באחור ארבעים שנה מעט מעט לשון רש"י. ואינו נכון כלל. אבל הכתובים האלה מסרי השבועה לכבוד של מעלה חי אני וימלא כבודי את כל הארץ אם כל האנשים המנסים אותי יראו את הארץ אין הדבר ככה וכן חי אני נאם ה' אם אתם תבואו אל הארץ יחסר השבועה וככה יקצרו אף בהדיוט כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף לא ירצו לפרש האלה כה יעשה אלהים לאויבי דוד וכה יוסיף יחסרו הברכה וכן מצינו שאמר כלב ליהושע אתה ידעת הדבר אשר דבר ה' על אודותי ועל אודותיך וכתיב וישבע משה ביום ההוא אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולזרעך עד עולם כי מלאת אחרי ה' אלהי והוא ממה שנאמר כאן ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה יבאר בהבטחה זו שבועה כי הכל נקשר בפסוק ואולם חי אני שהוא שבועה כמו שפירשתי ואמר וישבע משה כי משה הזכיר השבוע'. ועל דרך האמת ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ הבטחה למשה בסליחה יאמר שימלא כבודו את כל הארץ בזרעו ולא בהם: וטעם (כג) וכל מנאצי לא יראוה. כי כל מנאצי לא יראוה. ור"א אמר כל מנאצי מבניהם ואין בו טעם ואולי ירמוז זה לדורות הגולים ממנה כדברי רבותינו וכאן קבע להם בכיה לדורות בלילה הזה שיזכור להם עונם הראשון: (כד) ועבדי כלב. לא הזכיר יהושע כי פי' לכלב שכרו שיורים הארץ אשר בא שמה ושכר יהושע איני ראוי לפרשו עתה שיהיה הוא במקום משה והקדים הכתוב כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון בעבור כי הוא הקדים לחלוק על המרגלים ויהס כלב אבל משה אמר ויהושע בן נון וכלב בן יפנה היו מן האנשים

בעבור

אבן עזרא

תשא: (יט) סלח נא. אשר שמלאכו שאמר אם יראו את הארץ אשר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונשא לו עד שיעשה תשובה שלימה: כגודל חסדך. בעבור שפך הגדול: וכאשר נשאת. כטעם נושא עון: ועד הנה. עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יש הנה שם המקום כמו באו הנה [ע]הלאה גם שימן זמן כמו ולא ראיתיו עד [פ]הנה וכבר פירשתיו: (כא) חי אני. טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא. וכאשר מלא כבודי את כל הארץ והקרוב [צ]שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם: (כב) זה עשר פעמים. הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך החשבון כי היא סוף האחדים וראש העשרות שהם במחברת השנית: (כג) וכל מנאצי. [ק]מבניהם: (כד) ועבדי כלב. הזכירו לבדו בעבור [ר]ויהם והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכ' אף על פי שלא היו הכהנים גם הלוים הם רבים: רוח אחרת. כנגד התרים: וימלא אחרי. דרך אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאד ואין דבה: (כה) והעמלקי והכנעני. הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא השם הכתוב להפרישו בעבור העמלקי שהוא מבני שם והכנען שהוא אבי האמרי מבני חם וכן וירד העמלקי והכנעני [ש]ויכתום ויצא [ת]האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא [א]העיקר: יושב בעמק. לאות להם ויש אומר אע"פ שהעמלקי והכנעני יושבים בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפסדו והנה ישראל לא עשו תשובה על כן דבר השם: פגריכם. [ב]הגופות:

הלינותם

פירוש על אבן עזרא

[ע](יהושע ב' ב'). (היינריכער). [פ](בראשית מ"ד כ"ח) (בזיהוער). [צ]כי וי"ו וימלא בשו"א. [ק]כי על האבות כבר אמר אם יראו וגו'. [ר]ר"ל מה שלא הזכיר יהושע לכהנים וללוים שלא לכלב בעבור שהשתיק את העם ודעת החכם שהכהנים וגם הלויים לא היו בכלל הגזרה וכן אמר בפ' פנחס ונותן טעם כי לא הלך מהם נשיא שיבא להם זה על ידו ועוד וכל פקודיכם כתוב שמשמע ולא פקודי זולתכם ואע"פ שלא היו הכהנים גם הלוים עמהם הם רבים לקרוא אותם פקודיכם ולא פקודי זולתכם כי הם נפקדו מבן חודש. [ש](פסוק מ"ה). [ת](דברים א' מ"ד). [א]ר"ל חזק מכולם. ועיין להלן (כ"א א') שם ביאר זה יותר. [ב]אשר אין בהם רוח.

ישעיה

ספורנו

(יח) פקד עון אבות על בנים. מאריך עד דור רביעי שאם יחזיקו מעשה אבותיהם בידיהם ויוסיפו להרע תתמלא סאת' בדור שלישי ותאבד תקות תשובתם ויפרע מהם ואם יחזיקו במעשה אבותיהם ולא יוסיפו להרע מהם ימתין עד דור רביעי ואז תתמלא סאתה באפס תקוה לתשובה ויאבדו: (כ) סלחתי כדבריך. כשאמרתי אכנו בדבר כבר סלחתי בזה האופן שאתה אומר כי לא היתה הכוונה שאמית אתם כלם יחדיו אבל שאמית את כלם מעט מעט במדבר ולא יכנס איש מהם לארץ: (כא) ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. אמר אני נשבע שכמו שהוא אמת שאני חי ושימלא כבודי את כל הארץ כן יהיה אמת כי כל האנשי' והם בן עשרי': (כג) אם יראו את הארץ. שלא יראו את הארץ כלשון כל אם שאין אחריו תנאי כפול כמו אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך. מי ה' אם יומת ודומיהם: וכל מנאצי לא יראוה. וגם מבניהם שאינם בזאת הגזרה שלא הגיעו לכ' שנה כל אותם שינאצוני לעתיד לא יראוה כמו שקרה למתים על דבר קרח ועל דבר פעור ובנחשים ובשרפים: (כד) וזרעו יורישנה. הוא יורישנה לזרעו לא כענין שאר דור המדבר שאע"פ שבניהם ירשו אותם לא היו הם המורישי' אבל הורישם האל ית' במלותו למנחילי הארץ כמו שיעד באמרו ואורישנו: (כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת. אע"פ שסלחתי כדברך להאריך להם שלא להמיתם תכף ולא כולם יחדיו מכל מקום לא סלחתי לעדת המרגלי': אשר המה מלינים עלי. שהם המסיתים' וסבת הרבי' תלוי בהם ולא אאריך להם כלל ועם זה את תלונות בני ישראל אשר המה

המרגלים

פירוש רשב"ם

כדכתיב טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר: (כ) סלחתי. סולה אני עכשיו. כמו נתתי כסף השדה: כדברך. שלא אכנו בדבר בפעם אחת אלא אאריך להם עד ארבעים שנה: (כא) ואולם. ואלא: (כב) עשר פעמים. הרבה. כמו עשרת מונים. ואפו עשר נשים. עשר

פעמים

אלהם חי־אני נאם־יהוה אם־לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם: כט במדבר הזה יפלו פגריכם וכל־פקדיכם לכל־מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלי: ל אם־אתם תבאו אל־הארץ אשר נשאתי את־ידי לשכן אתכם בה כי אם־כלב בן־יפנה ויהושע בן־נון: לא וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את־הארץ אשר מאסתם בה: לב ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה: לג ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את־זנותיכם עד־תם פגריכם במדבר: לד במספר הימים אשר־תרתם את־הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשאו את־עונתיכם ארבעים שנה וידעתם את־תנואתי: לה אני יהוה דברתי אם־לא זאת אעשה לכל־העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו: לו והאנשים אשר־שלח משה לתור את־הארץ וישבו וילונו עליו את־כל־העדה להוציא דבה על־הארץ: לז וימתו האנשים מוציאי דבת־הארץ רעה במגפה לפני יהוה: לח ויהושע בן־נון וכלב בן־יפנה חיו מן־האנשים ההם ההלכים לתור את־הארץ: לט וידבר משה את־הדברים האלה אל־כל־בני ישראל ויתאבלו העם מאד: מ וישכמו בבקר ויעלו אל־ראש־ההר לאמר הננו ועלינו אל־המקום אשר־אמר יהוה כי חטאנו: מא ויאמר משה למה

ברם כן אעבד לכון: כט במדברא הדין יפלון פגריכון וכל מניניכון לכל חשבנכון מבר עשרין שנין ולעלא די אתרעמתון עלי: ל אם אתון תעלון לארעא די קימית במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: לא וטפלכון די אמרתון לביזא יהון ואעיל יתהון וידעון ית ארעא די קצתון בה: לב ופגריכון די לכון יפלון במדברא הדין: לג ובניכון יהון מאחרין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון פגריכון במדברא: לד במנין יומיא די אלילתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותדעון ית דאתרעמתון עלי: לה אנא יי גזרית במימרי אם לא דא אעבד לכל כנשתא בישתא הדא דאזדמנו עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון: לו וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא: לז ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי: לח ויהושע בר נון וכלב בר יפנה אתקימו מן גבריא האנון דאזלו לאללא ית ארעא: לט ומליל משה ית פתגמיא האלין לכל בני ישראל ואתאבלו עמא לחדא: מ ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא די אמר יי ארי חבנא: מא ואמר משה למא דנן אתון עברין על

[illegible]

רש"י

[illegible]

ירושלמי

עשבועתה קיים אנא אין לא היכמא דמלילתון קדמי היכדין אעביד לכון: (כט) במדברא הדין יתרמון גושמיכון כל סכומהון לכל חושבנהון מבר עשרין שנין ולעילא דאתרעמתון עלי: (ל) בשבועא חסירא דאתון לא תיעלון לארעא דקיימית במימרי לאשראה יתכון בה ארום אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון:

[(ל) דארימית ית ידי בשבועתה:]

(לא) וטפליכון דאמרתון דלביזא יהון ואעיל יתהון ויחכמון ית ארעא דקצתון בה: (לב) ופגריכון דילכון יתרמון במדברא הדין: (לג) ובניכון יהון טעיין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד זמן דיסופון פגריכון במדברא: (לד) במנין יומין דאלילתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותנדעון ית דאתרעמתון עלי: (לה) אנא

יונתן בן עוזיאל

יי גזרית במימרי אין לא גזרית במימרי לכל כנישתא בישתא הדא דאזדמנו למרדא עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון: (לו) וגובריא די שדר משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנישתא לאפקא שום ביש על ארעא: (לז) ומיתו גובריא דאפיקו טיב ביש על ארעא בשבעא יומין באלול הוון מורני נפקין מן פרתהון ואזלין עד בית לישנהון ואכלין לישנהון עם מוריגיהון ואתקברו בסותנא מן קדם יי: (לח) ויהושע בר נון וכלב בר יפונה אתקיימו מן גובריא דאתון דהליכו לאללא ית ארעא: (לט) ומליל משה ית פתגמיא האילין עם כל בני ישראל ואתאבלו עמא לחדא: (מ) ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא דאמר יי ארום חבנא: (מא) ואמר משה מה דין אתון עברין על גזירת מימרא דיי ואיהי לא

בעל הטורים

מיי' סוריסם. ממכיו: (לא) וכגילממי י' יסירס (כ"ל למר סגים) שלגיל לוסס סל סלרן עכמקלמה גי' קודוס: (לג) ופגריכם למם פי' כלמר למם גבריסוסיכם כן מסכיתו עלמכם וממתו: (לם) מיו גל"ם ב"ם מפ"ק מכוח גביגי' גמלקס (מסיו) (מסיו) גמלקס (מי' ג"ג ר' קי"ס): (מ) ועלינו ב' סכת ולידך. (מ"ל י"ד) ולם כם יממרו מלו עלינו ועלינו זה מגלמר (מם) כי לין ני"י מעמור לגוסימ גרג לו גמעמ

יונתן

מורה י"ד מס"ד ד"ל וכג"ג לי"ן ל"ם ר"ם גזרים מעייגו וממגלו: (לז) מורני כנר כמלל רמגו ומצולר סמס מולנים: מן מרסמון מיכום מן מרסיהם: ולכלין ליסניהון עם מורינהון דלל ס"ד כדעם רז"ל סמלמון נכנם למגור סלל מיכנם נלמון ולכל סלמון עם מסיך סלהם חסו מירניהון כי סרכוס ממוק למיך כול מעימל למוריגל וק"ל: (מל) ולימי לל סלים למון מוסיף מלם לכון לממן ביה דלל מימלל מקממל לם

רש"י

כלן מולילי דגת סלרך רעה שים דגה מסיל מוגה: דבה. מלליל"ם גלעו: (לז) במגפה לפני ה'. גלומה מימה סרלויה להם מדה כנגד מדה הם סמלו גלמון ונסתרגג למוגם עד סגורס ומולעים יוללין מלמוגס וגללין למוך סגורס לכך נלמר במגפה ולל גמגפה. וזהו לפני ה'. גלומה סרלוי' להם על פי מדוחיו סל הקדוס גרוך הול מהול מודד מדה כנגד מדה:

(לח) ויהושע וכלב חיו. מה מלמוד לומר חיו מן הלגסים ההם אלל מלמד (ג"ב קי"ח) סמטלו חלקם סל מרגלים בלרך וקנו מסמיהם למיים: (מ) אל ראש ההר. היל הדרך העולה ללרך יסרלל: (הגנו ועלינו אל המקום. ללרך יסרלל: אשר אמר ה'. לממה לנו סם נעלה: כי חטאנו. על למר למרנו הלל מוג לנו סוג מלריימה: (מא) והוא לא תצלח. זו סלוחם עוסן

רמב"ן

בעבור גדול מעלת יהושע בחכמה ובעבור כי משה ולהרן נפלו על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל לגמסון לו היה הדבור בכלן גם ללהרן והטול' למשה למור לליהם כי הול העיקר בנבולה: וטעם (כח) אם לא כאשר דברתם באזני. לם כלמר דברתם כן לל למשה לכם כטעם חמיה וכן דרך הלשון לל לל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון למר לל תשמע דבריה' לם לל לליהם שלחתיך המה ישמעו ללך וכן לם לל כלמר דמיתי כן היתה: (לז) מוציאי דבת הארץ רעה. כבר פירשתי כי עונם הגדול היה בעבור הדבה שהוליאו כי לרך לוכלת יושביה היא והיה שקר גמור שהיא היתה מללה עמים רבים כמו שכתוב ביהושע הם וכל משפחם עמם עם רב כחול לשר על שפת הים לרוב וסוס ורכב רב מאד ובתורה ושבע גוים רבים מפניך שבעה גוים גדולים ועלומים והם היו מעלינים בחוזק העם כי עז העם כי חזק הוא מאד ולא השיבו על דברי משה שאמר להם החטם הוא אם רב אבל אמרו לעם אחרי כן כי הארץ אוכלת יושביה וכתב רש"י כל הולאת דבה לשון הולאת דברים שבם מלקיסים את האדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויסנה לטובה ויסנה לרעה לכך נאמר מוליאי דבת הארץ רעה שים דבה שהיא טובה והנה כתוב ומוליא דבה הוא כסיל ולינו לטובה להוליא דבה על הארץ וכן ודבתך לל תשוב אבל כל דבה לרעה ויזכיר דבה רעה להפליג

אבן עזרא

הלינותם. מגזרת וילונו על משה: (ל) נשאתי את ידי. כלשון בני אדם כי השמים למעלה: כי אם כלב. הקדים כלב כי הוא הקדי' ויהם: (לג) ופגריכם. שהם אתם: יהיו רועים. כי מנהג הרועה שלא יעמוד ויכון במקום והנה כאהל 'רעי: (לג) זנותיכם. שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש: (לד) אשר תרתם. ['בעבור]: את תנואתי. [ה]אכיא דברי או מי 'יכיאמי הטעם שיסבור את שבועתי כמו ואם הניא: (לה) הנועדים עלי. שאמרו לתום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו כבוד [ו]השם: במדבר הזה. יתמו [ח]קץ כל אחד שהם קץ כל [ט]אחד: ושם ימתו. כלם קרוב [י]מהקץ: (לו) וילינו עליו. [כ]שועל יולא לשנים פעולי: (לז) וימתו. כמו מתו במגפ' כלם יחד: (לח) ויהושע בן נון. דברי [ל]משה קודם כלב: (מא) והוא לא תצלח. העליה אל ראש ההר נא

פירוש על אבן עזרא

[ג](ישעיה ל"ט י"ג). [ד]כי הם לא פרו רק אמרו שלשה אנשים וגו'. [ה]לבטל דברי. [ו]מי הוא הגורם שאכיא דברי כמו ואם הניא (להלן ל' ו') ענין שבר הדבר וביטולו. ובן יאמר המשכיי (דען איין ברעכען. דאס וואלפ ברעכען). [ז]כמ"ם ד' אשנו. וכתיב בחריה ובבוד ד' נראה. [ח]ר"ל יכלה קץ כל אחד. [ט]ר"ל בסוף ארבעים שנה יגיע קץ כל אחד. כי הגזירה היתה על הדור מבן כ' שנה ומעלה. ולא מת אחד מהם עמות עששים שנה בהאיפח במ"ר ובתנחומא. [י]כי כולם מתו תוך הארבעים זה אחר זה. [כ]כי מוליא הדבה בכמו שלוחם ישראל על השם. [ל]כלומר השם הקדים כלב ליהושע בעבור שהקדים ויהם. ומשה הקדים יהושע לכלב בעבור גודל מעלתו כמ"ש מסוק

ספורנו

המרגלי' מליני' עלי שמעתי ולשים פני לעגסם. לפיכך: (כח) אמור אליהם חי אני נאם ד' אם לא. שתי שלילות במקום חיוב כלומר כי אמנם כאשר דברתם באזני באמרכם או במדבר הזה לו מתנו. ובאמרכם נשינו וטפינו יהיו לבז. וכן למרגלי' באמרם ארץ אוכלת יושביה הוא שהכל יתקיים בכם: כן אעשה לכם. בזנוני' מתחלפי' ובזה נשבע מה שהפיד המעורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים. וכן יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוי': (לג) ונשאו את זנותיכם. שמרדת' כי נאמרכ' נתנה ראש: (לד) במספר הימי'. שהאריכו בתלוכה' לראות אם אפשר לכבשה: יום לשנה. תשע' באב של כל שנה כמבואר בתענית פ' בתרא: תנואתי. תכירו מה רע בטול המכוון שלי בקורכם ממני כאומרו וכבלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי ה': (לו) והאנשים אשר שלח משה. שהיו נאמני' אללו ונהפכו לו לאויבים: וישובו וילינו עליו את כל העדה. שהם סנהדרי' וראשי העם כשאמרו כי חזק הוא ממנו וזה עשו להוליא דבה על הארץ כדי שבעוד שהיו הזקני' עסוקי' בתלונת' יוליאו הם אל ההמון דבה על הארץ חם לא היו יכולי' לעשות בפני הזקני' היודעי' ומכירי' בשקרם: (לז) וימותו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה. באותה מגפה שאמרו הם

פירוש רשב"ם

עמים תבליטוני: (לג) רעים במדבר. מתפרנסים כעין מרעה הצאן שהולכים הנה והנה כלומר שישלשלו במדבר לכאן ולכאן. כך נראה בעיני: (לו) והאנשים אשר שלח משה. ואחר ששלחם וישובו מארץ ישראל ואחרי כן וילינו אחרי שובם ככתוב למעלה. עתה וימותו וגו': דבה. מן דובב שפתי ישנים. כמו מן באבוד רשעים רנה. רננת רשעים מקרוב. וכן כי היתה סבה מעם ה'. מן סובב. סבה: (מ) אל המקום אשר אמר ה'. תנונו ללכת שם לירש את הארץ: כי חטאנו. כאשר האמינו לעצת מרגלים: והיא

לָמָּה זֶּה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־פִּי יְהוָה וְהִוא לֹא תִצְלָח: מב אַל־תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם: מג כִּי הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בֶּחָרֶב כִּי־עַל־כֵּן שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה יְהוָה עִמָּכֶם: מד וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וּמֹשֶׁה לֹא־מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה: מה וַיֵּרֶד הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם עַד־הַחָרְמָה: פ

טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ מוֹשְׁבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם: ג וַעֲשִׂיתֶם אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה אוֹ־זֶבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ בִנְדָבָה אוֹ בְּמֹעֲדֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה מִן־הַבָּקָר אוֹ מִן־הַצֹּאן: ד וְהִקְרִיב הַמַּקְרִיב קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִנְחָה סֹלֶת עִשָּׂרוֹן בָּלוּל בִּרְבִעִית הַהִין שָׁמֶן: ה וְיַיִן לַנֶּסֶךְ רְבִיעִית הַהִין תַּעֲשֶׂה עַל־הָעֹלָה אוֹ לַזָּבַח לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד: ו אוֹ לָאַיִל תַּעֲשֶׂה מִנְחָה סֹלֶת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן שְׁלִשִׁית הַהִין: ז וְיַיִן לַנֶּסֶךְ שְׁלִשִׁית הַהִין תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: חמישי ח וְכִי־תַעֲשֶׂה בֶן־בָּקָר עֹלָה אוֹ־זָבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ־שְׁלָמִים לַיהוָה: ט וְהִקְרִיב עַל־בֶּן־הַבָּקָר מִנְחָה סֹלֶת שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן חֲצִי הַהִין: י וְיַיִן תַּקְרִיב לַנֶּסֶךְ חֲצִי הַהִין אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: יא כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־לַשֶּׂה בַכְּבָשִׂים אוֹ בָעִזִּים: יב כַּמִּסְפָּר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד כְּמִסְפָּרָם: יג כָּל־הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר־בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה

אשה

אונקלוס

עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַייָ וְהִיא לָא תַצְלַח: מב לָא תִסְּקוּן אֲרֵי לֵית שְׁכִנְתָּא דַייָ בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְּרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: מג אֲרֵי עֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה תַּמָּן קֳדָמֵיכוֹן וְתִפְּלוּן בְּחַרְבָּא אֲרֵי עַל כֵּן תַּבְתּוּן מִבָּתַר פָּלְחָנָא דַייָ וְלָא יְהֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדְּכוֹן: מד וְאַרְשַׁעוּ לְמִסַּק לְרֵישׁ טוּרָא וַאֲרוֹן קְיָמָא דַייָ וּמֹשֶׁה לָא עֲדוֹ מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא: מה וּנְחַת עֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה דְּיָתֵב בְּטוּרָא הַהוּא וּמְחוּנוּן וּטְרָדוּנוּן עַד חָרְמָה: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לַאֲרַע מוֹתְבָנֵיכוֹן דִּי אֲנָא יָהֵב לְכוֹן: ג וְתַעְבְּדוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאַפְרָשָׁא נִדְרָא אוֹ בִנְדַבְתָּא אוֹ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן לְמֶעְבַּד לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ מִן תּוֹרֵי אוֹ מִן עָנָא: ד וִיקָרֵב דִּמְקָרֵב קֻרְבָּנֵהּ קֳדָם יְיָ מִנְחָתָא סֻלְתָּא עֶשְׂרוֹנָא דְּפִילָא בְּרַבְעוּת הִינָא מִשְׁחָא: ה וַחֲמַרָא לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא תַּעְבֵּד עַל עֲלָתָא אוֹ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאִמְּרָא חַד: ו אוֹ לְדִכְרָא תַּעְבֵּד מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח תַּלְתּוּת הִינָא: ז וַחֲמַרָא לְנִסְכָּא תַּלְתּוּת הִינָא תְּקָרֵב לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ח וַאֲרֵי תַעְבֵּד בַּר תּוֹרֵי עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ: ט וִיקָרֵב עַל בַּר תּוֹרֵי מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח פַּלְגּוּת הִינָא: י וַחֲמַרָא תְּקָרֵב לְנִסְכָּא פַּלְגּוּת הִינָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יא כְּדֵין יִתְעֲבֵד לְתוֹרָא חַד אוֹ לְדִכְרָא חַד אוֹ לְאִמַּר בְּאִמְּרַיָּא אוֹ בְעִזַּיָּא: יב כְּמִנְיַן דִּי תַעְבְּדוּן כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְחַד כְּמִנְיַנְהוֹן: יג כָּל יַצִּיבָא יַעְבֵּד כְּדֵין יַת אִלֵּין לְקָרָבָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא אוֹ דִּי בֵינֵיכוֹן

לדריכון

מסרה מא זה, הז"ין דגש. עברים, ח"ו ומ"י. והוא, וי"ו חירק. תצלח, ג'. מב תעלו, הנון במוכח. איביכם, ח"ו. מג העמלקי, בקדמא ולא במקף. מד ויעפלו, ח'. לעלות, מלא. וארון, מלא. ברית, כ"ו. משו, ל'. מה העמלקי, בפשטא. והכנעני, מתג בכ'. הישב, חסר. ויכום, י"א. ויכתום, מלא. החרמה, ל'. טו ב דבר, י"ג. אלהם, חסר. תבאו, ח"ו קדמה. מושבתיכם, מלא ו"ק ומו"ח. נתן, חסר. ג נדר, ב'. או, ל'. במעדיכם, דין לסוף ח"ו ומ"י. לעשות, מלא. ריח, מ' מיחדין. ניחח, ח"י וח"ו. ד והקריב, מלא. המקריב, מלא. קרבנו, מלא. בלול, ד' מלא. ברבעית, חי"; ומ"ם. ה ויין, ה' ר"פ. רביעית, ל' מלא דמלא. לזבח, ב' מלעיל. ו שלשים, חי"ק ומ"ם. ז ויין, ה' ר"פ. שלשים, חי"ק. ריח, מ'. ט על בן, ב' חפלא לך. הבקר, ב' ושחט את בן הבקר. י ויין, ה' ר"פ יא ככה, ד'. יעשה, ל"ז. לשור, ל'. יב כמספר, ג'. לאחד, ב'. כמספרם, ל'. יג להקריב, כולם מלא. אשה, הסי"ן בצירי. יד יגור, מלא. לדרתיכם, חסר ב"ו ומ"י.

ת"א ויעפלו שבת לז. כי תבאו אל זבחים קיא. ועשיתם אשה מנחות ל לא. עלה או זבח שם לא. לפלא נדר שם ל לא. במעדיכם שם לא. והקריב זבחים מח. ויין לנסך שם ל לא. לכבש האחד מנחות לא. או לאיל שם לא חולין כג. וכי תעשה בן בקר מנחות ל. ככה יעשה זבחים מה מנחות לא. כל האזרח זבחים מה לא מנחות מג קד קו תמורה ג. לה' תמורה שם. וכי יגור אתכם גר כריתות ט.

רש"י

מונין לא תצלח: (מג) כי על כן שבתם. כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו': (מד) ויעפלו. לשון חוזק וכן (חבקוק ב) הנה עפלה לאינג"רש בלע"ז לשון עזות וכן (מיכה ד) עופל בת ציון (ישעיה לב) עופל ובחן. ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות:

ירושלמי

לא תצלח לכון: (מב) לא תסקון ארום לית שכינתא דיי שריא ביניכון וארונא ומשכנא ועננא יקרא ליתיהון מטיילין ולא תיתברון קדם בעלי דבביכון: (מג) ארום עמלקאי וכנענאי תמן זמינין קדמיכון ותתרמון קטילין בחרבא ארום מן בגלל דהתבתון מן בתר פולחנא דיי בגין כן לא יהי מימרא דיי בסעדכון: (מד) ואיזדרזו בחשיכא קדם קריצתא למיסוק לריש טורא ברם ארונא דביה קיימא דיי ומשה לא זזו מגו משריתא:

[(מד) ויעפילו חריזו:]

(מה) ונחת עמלקאה וכנענאה דיתיב בטורא ההוא וקטילו יתהון ושיציאונון וטרדונון עד שציוו: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום תיעלון לארע מותבניכון דאנא יהיב לכון: (ג) ותעבדון על מדבחא קורבנא קדם יי עלתא או נכסת קודשיא לפרשא נדרא או בנדבתא או בזמן מועדיכון למעבד רעותא דמארי עלמא לאתקבלא ברעוא קדם יי מן תורי או מן ענא: (ד) ויקריב גברא דמקרב קורבניה קדם

יונתן בן עזיאל

יי מנחתא סמידא עשרונא פתיכא ברבעות הינא משח זיתא: (ה) וחמר עינבא לניסוכא רבעות הינא דעבד על עלתא או לנכסת קודשא לאימר חד: (ו) או לדכרא תעביר מנחתא תרין עשרונין סמידא פתיכא במשח זיתא תלתות הינא: (ז) וחמר עינבא תלתות הינא תקריב בסיפלי לניסוכא מטול לאתקבלא ברעוא קדם יי: (ח) וארום תעביד בר תורי עלתא או נכסתה לפרשא נדרא או נכסת קודשיא קדם יי: (ט) ויקריב על בר תורי מנחתא תמידא תלתא עשרונין פתיך במשח זיתא פלגות הינא: (י) וחמר עינבא לניסוכא פלגות הינא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: (יא) היכדין יתעביד לתורא חד או לדכרא חד או לאימרי בר אימרי או בני גדיא: (יב) כחושבן תורי ואימרי וגדיי דתעבדון קרבנא היכדין תעבדון לכל חד וחד לפום סכומהון: (יג) כל יציביא בישראל ולא בבר עממין יעביד היכדין ית אלין נסוכייא לקרבא קורבנא דמתקבל ברעוא קדם יי: (יד) וארום יתגייר עמכון גיורא או מן דהוא כדון ביניכון לדריכון ויעבד קורבן דמתקבל ברעוא

בעל הטורים

במעט אלו היו ס' רבוא ונפלו ויהושע לא היו אלא הוא ונערו ונלחו: (מד) ויעפילו בגימ' ללמדך דליכא מאן דאמר מן המעפילי' היה: (ג) ועשיתם אשה לה' סמך פרשת נסכים למלחמה וכן בפנחס אשר יצא לפניהם סמך מיד צו' קרבנות כאן

יונתן

לא תצלח אלא פלגא רק לכם היא לא תצלח והכנעני מצאו על הסכינם והדברים עתיקין בדף ל"ה ת"נ וע"ש: (מד) בחשיכא קדם קריצתא דרש מלא ויעפילו מלשון אופל כי אותיות אהח"ע מתחלפו' וכאילו כתיב ויאפילו וכ"ה בתנחומא גם כי נדרש בד"א

רש"י

(מה) ויכתום. כמו (דברים ט) ואכות אותו טחון מכה אחר מכה: עד החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע: (ב) כי תבאו. בשר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה': לריח ניחח. נחת רוח לפני: לפלא נדר או בנדבה וגו'. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד: (ד) והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה (סוכה מח): (ה) לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל. ואם איל הוא. (מנחות צא) ורבותינו דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי איל (פרה א): (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: (יא) או לשה. בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים כבש ושה קרוים בתוך שנתם: איל. בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו

רמב"ן

לספלים: וטעם (מא) למה זה אתם עוברים את פי ה'. אינכו בגזרת במדבר הזה יפלו פגריכם אשר אמר אבל יאמר למה אתם עוברים את פי ה' כי הוא צוה אלי שלא תעלו כלל ולא תנגפו לפני אויביכם וכן אמר במשנה תורה ותהינו לעלות ההרה ויאמר ה' אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני אויביכם: וטעם והוא לא תצלח. זו שאתם עושים לא תצלח לשון רש"י. או העברת פי השם אין בו הצלחה לשון ר"א ועל דרך האמת היא מתהלכת: (ב) כי תבאו אל ארץ. אחר שהבטיח את הבנים שיבאו אל הארץ הגלי' להם תורת הקרבנות שיקריבו נסכים בבואם לארץ. ואולי היה זה עתה לנחמם ולהבטיחם כי היו נואשים לאמר מי יודע אם יהיה לאורך ימים לסוף ארבעים שנה ואם יבאו גם הבנים ולכן ראה הקב"ה לנחמם כי בצוותו אותם במצו' הארץ הבטיחם שגלוי לפניו שיבאו וירשו אותה והנה צוה בנסכים בארץ בעשותם עולות וזבחים כי במדבר לא נתחייבו בנסכים לבד בתמיד שנאמר בו ונסך רביעית ההין יין לכבש האחד כי שם נאמר פתח אוהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם וכן הנשיאים בחנוכה שלהם לא הביאו נסכים. ורבותינו נחלקו בזה מהם שאמרו בספרי בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו בנסכים אלא מביאתן לארץ ואילך וכו' ומהם שאמרו שלא נתחייב היחיד בנסכי' אלא מביאתו' לארץ ואילך והצבור עוד ת"כ ולוה על החלה שלא נהגה במדבר כי התרומה והמעשר בידוע שלא נהגו שם כי הם תלוים בזרע ובגורן לארץ. ויש עוד שנוי בחלה על דעת רבותינו שנתחייבו בחלה כשנכנסו לארץ

אבן עזרא

לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה: (מג) כי על כן שבתם. הואיל ושבתם כמו כי על כן לא [נ]נתתיה: (מד) ויעפילו. מגזרת עפל ובחן [י]והטעם שעלו אל העפל: (מה) ויכתום. אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי היה ראוי להיותו [ס]ויכיתום וכן וידבקו גם המה והנכון בעיני שהוא מפעלי [ע]הכפל והיא מלה זרה: עד החרמה. שם מקום ויש אומרים עד שהחרימום: (ב) כי תבאו אל ארץ מושבתיכם. נסמכה זאת הפרשה בעבור שנלאו ויתאבלו לנחם הבנים להודיעם כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור שנשאו קול כל העדה וחטאו ונסלח להם בעבור תפלת משה אמר וכי תשגו והעד ונסלח להם והולך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם. והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב חמלת השם על ישראל שם הלילית לזכר שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח: (ג) לפלא. לפרש וכן והפלא יי' [פ]ואם הוא בה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות: (ד) מנחה סלת. עשרון לאחד מן [צ]האלף: (יא) שה כבשים. [ק]או עזים וכן פירש [ר]בסוף לכבש האחד או אם הקריב איל תהא מנחתו כפלים כי הכבש הוא קטן. ולא הזכיר עם בן בקר [ש]מדבה והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה ומשפט הכל אחד: (יב) וטעם כמספרם. על המנחה והשמן והיין: (יד) או אשר בתוככם

פירוש על אבן עזרא

(פסוק ו'). [נ](ברכות ל"ח כו'). [י](ישעיה ל"ב י"ד). [ס]והנה שו"א הכ"ף ויכתום תמורת חירק וכן וידבקו גם המה (ש"א ל"א ב') הראוי וידביקו ויהי' ויכתום תמורת ככה מבנין הפעל. [ע]תמורת כתת. [פ](שמות ט' ד'). [צ]כי רק לבן בקר מנחה שלש ג' עשרונים. [ק]ק"ק הוא ור"ל: או לשה. שה כבשים או שה עזים. [ר]ר"ל אשר עזכר לכבש האחד פי' או אם הקריב איל. [ש]שכבר הזכיר מדבה. ר"ל

ספורנו

הם מתקלא ארץ אוכלת יושביה. והנה מעולם אויר הארץ היתה להם לזרא ומתו מגפה: (מא) למה זה אתם עוברי' את פי ה' והיא לא תצלח. כי באופן זה תהיו פועלי' לא לתאבון והכאת עצמכם אבל לסכעים: (מד) ויעפלו. חזקו לבבם כענין ויחזק לב פרעה ולא שמע אליה': (מה) וירד העמלקי. ולא הכיסוס לעלות: (ג) לעשות ריח ניחח. והקריב המקריב. הנה עד העגל היה הקרבן ריח ניחוח בזולת מנחה ונסכי' כענין הבל ונח ואברהם וכענין וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו שלמי' לה' פרים לא זולת זה ובחטאם בעגל הצריך מנחה ונסכי' לעולת התמיד שהוא קרבן צבור ומאז

פירוש רשב"ם

(מא) והוא. דרך זה לא תצלח: (מג) כי על כן אשר שבתם. כמו וכל יש לו נתן בידו. שהוא כמו וכל אשר יש לו. (מד) משו. מגזרת לא ימיש: כתרומת

אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה׃ טו הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי יְהוָה׃ טז תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם׃ פ ששי יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ יט וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה׃ כ רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ׃ כא מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַיהוָה תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ס כב וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֺת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ כג אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כד וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת°׃ כה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה לַיהוָה וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שִׁגְגָתָם׃ כו וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה׃ ס שביעי כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה וְהִקְרִיבָה עֵז בַּת־שְׁנָתָהּ לְחַטָּאת׃ כח וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגֶגֶת בְּחֶטְאָה בִשְׁגָגָה לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ׃ כט הָאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה

לכם

° חסר א'.

אונקלוס

לדריכון ויעבד קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי כמא די תעבדון כן יעבד: טו קהלא קימא חד לכון ולגיורא דיתגייר קים עלם לדריכון כותכון כגיורא יהא קדם יי: טז אוריתא חדא ודינא חד יהי לכון ולגיורא דיתגייר עמכון: יז ומליל יי עם משה למימר: יח מליל עם בני ישראל ותימר להון במעלכון לארעא די אנא מעיל יתכון לתמן: יט ויהי במיכלכון מלחמא דארעא תפרשון אפרשותא קדם יי: כ ריש אצותכון חלתא תפרשון אפרשותא כמא די מפרשין מן אדרא כן תפרשון יתה: כא מריש אצותכון תתנון קדם יי אפרשותא לדריכון: כב וארי תשתלון ולא תעבדון ית כל פקודיא האלין די מליל יי עם משה: כג ית כל די פקיד יי יתכון בידא דמשה מן יומא די פקיד יי ולהלא לדריכון: כד ויהי אם מעיני כנשתא אתעבדת לשלו ויעבדון כל כנשתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ומנחתה ונסכה כדחזי וצפיר בר עזי חד לחטאתא: כה ויכפר כהנא על כל כנשתא דבני ישראל וישתבק להון ארי שלותא היא ואנון איתיאו ית קרבנהון קרבנא קדם יי וחובתהון קדם יי על שלותהון: כו וישתבק לכל כנשתא דבני ישראל ולגיורא דיתגייר בינהון ארי לכל עמא בשלותא: כז ואם אנש חד יחוב בשלו ויקרב עזא בת שתה לחטאתא: כח ויכפר כהנא על אנש דאשתלי במחביה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק לה: כט יציבא בבני ישראל ולגיורא דיתגייר בינהון אוריתא

חדא

מסרה אשה, ספין בליזי. טו אחת, ב'. עולם, מלא. לדרתיכם, חסר ב"ו. ומ"י. טז ומשפט, ל' הפה בקמץ כדין מוכרח. יח דבר, י"ג דסמיך. אלהם, חסר. בבאכם, חסר ו'. יט באכלכם, ל' הקמץ היא קלה לכן אין בו מתג. תרימו, מלא. תרומה, מלא. כ ראשית, כ"ס. ערסתכם, ל' חסר דחסר. כתרומת, מלא. גרן, חסר. כא מראשית, ס' מד חסר א' וד' מלא. ערסתיכם, חסר י"ק וה"ו ומ"י חסין. לדרתיכם, חד מן ח' מקומות דמסרת מלייא ר"ל מפמא לפ"מ. כג אליכם, כל אר מלא במ"ז. כד אם, במוכח. מעיני, ד'. נעשתה, פ'. לגרים, י"ז. לשגגה, י' חסר א'. כה על כל, ו' בסיפרא. הוא, וי"ו וחירק. הביאו, מלא. חטאתם, חסין בסגול. שגגתם, הג' בטוח לבד. כז והקריבה, מלא וחד הקריבה סמוכה. כח השגגת, ל'. בחטאה, הס"א אינה מפיק ולכן אחריה רפי. לכפר, ה'.

ת"א כאשר תעשו כן יעשה סס ס. הקהל חקה אחת לכם קדושין עג. ככם כגר כריתות סס. יהיה מנחות קו. בבאכם כתובות כה נדה מו. והיה באכלכם סוכה לה פסחים לח ס' הזוהר פ' דברים. מלחם פסחים לז מנחות ע. ראשית עירובין סג פסחים לה מנחות סז ע חולין קלה מגילה עו. מראשית מנחות סז. לדורותיכם נכורות יב. וכי תשגו שבת סט הוריות ח. אשר צוה ה' הוריות סס. מן היום אשר קדושין סע הוריות ח. והיה אם מעיני כד נפרק ד הוריות ס ז ח. כמשפט הוריות יג זבחים ג. והם הביאו את קרבנם זבחים מא. כי לכל העם הוריות ה. ואם נפש אחת יבמות ס. וכפר הכהן הוריות ז מנחות מד קט. תורה אחת שבת סס קנג יבמות ע הוריות ח כריתות ג ג.

רש"י

תקריבו ככה תעשו נסכים לכל אחד ואחד: כמספרם. של בהמות מספרם של נסכים. (טו) ככם כגר. כמותכם כן גר. וכן דרך לשון עברית כגון ה' כארץ מצרים כן ארץ מצרים כמוני כמוך כעמי כעמך: (יט) בבאכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כולן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה: (כ) ראשית ערסתכם. כשתלושו כדי עיסותכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא (שמות יז) וימודו בעומר עומר לגלגלת (ושיעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה חלה אחת תרימו תרומה לשם

ה'

ירושלמי

ברעוא קדם יי היכמא דתעבדון מן יעבד: (טו) קהלא כולא קיימא חדא לכון ולגיורא די יתגיירון קיים עלם לדריכון כותכון כגיורא יהי קדם יי: (טז) אורייתא חדא ודינא חד יהי לכון ולגיורא די יתגיירון עמכון: (יז) ומליל יי עם משה למימר: (יח) מליל עם בני ישראל ותימר להון במיעלכון לארעא דאנא מעיל יתכון לתמן: (יט) ויהי במיכלכון מלחמא דעללת דארעא ולא מן אוריזא ודוחינא וקטני תפרשון אפרשותא קדם יי: (כ) שירוי עצוותכון חלתא חד מן עשרין וארבעה תפרשון אפרשותא לכהנא כמא דמפרשין מן אדרא היכדין תפרשון יתה: (כא) מן שירוי עצוותכון תתנון אפרשותא קדם יי לדריכון:

[(כא) מן שירוי אצוותכון תתנון לשמא דיי אפרשו:]

(כב) וארום תשתלון ולא תעבדון חדא מכל פקודיא האלין דמליל יי עם

יונתן בן עוזיאל

משה: (כג) ית כל מה דפקד יי לותכון בידא דמשה מן יומא דפקד יי ולהלא לדריכון: (כד) ויהי אין מן מחמי כנשתא איתעבידת סורחנותא בשלו ויעבדון כל כנשתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ומנחתיה ונסוכיה כד חמי וצפיר בר עזין דלא עירובין חד לחטאתא: (כה) ויכפר כהנא על כל כנשתא דבני ישראל וישתרי להון ארום שלותא היא והינון היתיאו ית קורבניהון קרבנא קדם יי וקרבן סורחנותהון קריבו קדם יי על שלותהון: (כו) וישתרי מן קדם יי לכל כנשתא דבני ישראל ולגיוריא דמתגיירין ביניהון ארום לעמא אירע בשלותא: (כז) ואין בר נשא חד יחוב בשלו ויקרב גדייתא בר שתא דלא עירובין לחטאתא: (כח) ויכפר כהנא על בר נשא דאשתלי כד סרח בשלו קדם יי לכפרא עלוי וישתרי ליה: (כט) יציבא בבני ישראל ולגייורי דמתגיירין ביניכון אורייתא חדא יהי לכון

ולמאן

בעל הטורים

[כאן לא דרש כלום אבל סמך עלמו על מ"ש כ"פ שזכו' הקרבנו' היו טולחים במלחמה]: (כ) חלה סנין על ס"ם ס' דברים חייבין בחלה. ממתח רבעים קמח חייבין: (פס) מראשית עריסותיכם הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם לומר לך שעין יפה מ'

יונתן

בד"מ ופי' קרילתא הוא קודם עמוד השחר ועלייתו: (יט) ולא מן אוריזא ודוחינא וקיטני דהכי איתא בספרי מדכתיב כאן לחם ונאמר להלן לחם מה לחם דלהלן חמשת מינים אף כאן חמשת מינים ארץ חטה ושעורה וכו' לחם הארץ: (כז) דלא עירובין כדומה

לו

רש"י

ס': חלה. טורטי"ל בלעז: כתרומת גורן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים ולנחתום אחד מארבעים וחמשה: (כא) מראשית ערסתיכם. (שם יט) למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות תלמוד לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו לה' תרומה. (ספרי) לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: (כב) וכי תשגו ולא תעשו. ע"ז היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת: וכי תשגו וגו'. (שם) בע"ז הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות (כריתות ז) פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פני' ואיזו

זו ע"ז: אשר דבר ה' אל משה. (הוריות ח) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי: (כג) את כל אשר צוה וגו'. (ספרי) מגיד שכל המוד' בע"ז ככופר בכל התורה כול' ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה: (כד) אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג שסגגו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"ז בכך: לחטת. (הוריות יג זבחים צ) חסר א' שאינו כשאר חטאות שבכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר (ויקרא ה) ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת: (כה) הביאו את קרבנם לפני ה'. (ספרי יבמות ט) זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה': וחטאתם. זה השעיר: (כז) תחטא בשגגה. בע"ז: עז בת שנתה. שאר עבירות יחיד מביא כשבה או

שעירה

רמב"ן

לאכן מיד ולא נתחייבו במעשרות ובתרומה אלא לאחר ירושה וישיבה: (כב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה. הפרשה הזו סתומה במשמעה ויפתו בה בעלי הפשט לומר שהוא קרבן על מי שלא עשה מה שצוה לעשות והוא שוגג. ודבריהם דברי רוח שאם כן יהיה חיוב קרבן בכל מצות עשה שבתורה כשלא קיים את כולם ושגג באחת מהם ויהיה חיוב כרת בכל מי שאינו מקיים את כולם כשיעבור על אחת מהן במזיד כי הכתוב אומר את כל אשר צוה ה' אותו אליכם ועוד שאמר כאן והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה כי שנתם במעשה שעשו לא שישבו ולא עשו: (כה) וטעם והם הביאו את קרבנם אשה לה'. על פר העולה הנזכר וחטאתם על שעיר החטאת והזכיר כן לגודל החטא שהוא בכל מצות השם לאמר כי אע"פ שהחטא גדול במאד מאד כיון שהוא שוגג והם הביאו עליה קרבנם עולה וחטאת ראוי לכפר להם ובספרי דרשו הכתוב ליתורו רבי יאשיה אומר כל שבט ושבט שעשה על הוראת בית דינו ועשו שאר שבטים מנין שהיו מביאים על ידם תלמוד לומר והם הביאו את קרבנם אשה לה' רבי יונתן אומר וכו' ועל דרך האמת כבר הודעתיך כי כל מקום שנאמר ה' במדת רחמים ולפני השם כמו על פני והרי זו כמו שאמרו הוא ובית דינו. והנה אמר כי הם הביאו את קרבנם לשם המיוחד וחטאתם לפני והנה החטא

מבושר

אבן עזרא

בתוכבם. היום: (טו) הקהל. יש אומרים כי זה הה"א הוא [א]לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה והאחד תהם תפה מפה רק זה הה"א הוא ה"א הדעת וסימן הקריאה [*]איננו: ככם כגר. כבר ביארתי משפט הכפ"ין בהתחברם: (טז) וטעם תורה אחת לבד מהעולות כי העולות הם בחיוב חקה ועוד אמר הם' כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת כן תתנו גם מעריסותיכם ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז"ל כי הם שתים [ב]חלה ותרומה ושיעורן לפי שכל דבריהם אמת וזולתם הבל הנה שעיר נוסף בין שעשו בשגגה מה [ג]שלוו שלא לעשות ובין שלא עשו בשגגה מה שלוו לעשות: (כה) וחטאתם. הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן [ד]והעתוד הפך: (כז) עז בת שנתה.

פירוש

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל מין ממיני הקריאה. [*]ר"ל הסמן בה"א איננו במקרא לפי דעתו כלומר חסר כי איננו בלשון הקדש. [ב]הוא מה שאמרו ז"ל חלה האור שפי' האם ושלח הכהן אחד מכ"ד אם הוא בעל פנים ואם הוא נחתום א' ממ"ם. [ג]ר"ל אם עשו אחת מכל מלות מכל ד' חסר לא מעשינה בשגגה מביאים פר בן בקר לחטאת ופה מדבר בעוברים בשגגה על מלות עשה שמביאים שעיר נוסף על פר בן בקר. [ד]כי שעיר הסמוך לעזים הוא קטן. ושעיר בלא עזים הוא עתוד ר"ל תיש גדול. ונקרא ג"כ צפיר כמו והצפיר השעיר (דניאל ה' ח')

רק

ספורנו

ומלא ממלאו במרגלים הלריך מנחה ונסכי' להכשיר גם קרבן יחיד: (כ) חלה תרימו תרומה. אחר חטא המרגלים הלריך גם החלה למען יחיו הלוי' שתחול ברכה בבתיהם כאמרו וראשית ערסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך. וכן אליהו והוצאת לי משם עגה קטנה כי כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה: (כב) וכי תשגו. כבר התבאר בקבלה שבשגגת עבודת גלולי' הכתוב מדבר וזה כי מאחר שנגזר עליהם להפיל זרעם בגוים לא היה נמנע שיטעו בעכו"ם בטובם לאלהים: ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה. מכיון ששגגו בעבודת גלולי' הנה אע"פ שתעשו כל שמונות

המצות

פירוש רשב"ם

(כ) כתרומת גורן. שהיא ראשית דגנך. אף זו מראשית עריסותיכם. וכן שנינו בע"ז ובשבת: (כב) וכי תשגו. בעובד ע"ז בשוגג פירשו חכמים. ופרשת העלם דבר שבויקרא בשאר מצות של כרת: (כג) את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה. את הכל יעברו בשוגג. וזהו ע"ז שהעובדה כופר בכל המצות: מן היום אשר צוה ה' והלאה. כל המצות כולן נצטוו אחר אנכי ולא יהיה לך כי הם ראשונות: ביד

לָכֶם לָעֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה׃ ל וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה ׀ בְּיָד רָמָה מִן־הָאֶזְרָח וּמִן־הַגֵּר אֶת־יְהוָה הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֺנָה בָהּ׃ פ לב וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ לג וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים אֹתוֹ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל כָּל־הָעֵדָה׃ לד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ס לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ לו וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ מפטיר לז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־

ציצת

אתקלוס

חֲדָא יְהֵי לְכוֹן לְדִיַעְבֵּד בְּשָׁלוּ׃ ל וֶאֱנָשׁ דְּיַעְבֵּד בְּרֵישׁ גְּלֵי מִן יַצִּיבַיָּא וּמִן גִּיּוֹרַיָּא קֳדָם יְיָ הוּא מַרְגֵּז וְיִשְׁתֵּצֵי אֲנָשָׁא הַהִיא מִגּוֹ עַמַּהּ׃ לא אֲרֵי עַל מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַר וְיָת פִּקּוֹדוֹהִי אַשְׁנֵי אִשְׁתֵּיצָאָה תִּשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהִיא חוֹבַהּ בַּהּ׃ לב וַהֲווֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁכַּחוּ גַּבְרָא כַּד־מְגַבֵּב אָעִין בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ לג וְקָרִיבוּ יָתֵהּ דְּאַשְׁכַּחוּ יָתֵהּ כַּד־מְגַבֵּב אָעִין לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ לד וְאַסַּרוּ יָתֵהּ בְּבֵית מַטְּרָא אֲרֵי לָא־אִתְפָּרַשׁ לְהוֹן מָה דְּיַעְבְּדוּן לֵהּ׃ לה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל גַּבְרָא מִרְגַּם יָתֵהּ בְּאַבְנַיָּא כָּל כְּנִשְׁתָּא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ לו וְאַפִּיקוּ יָתֵהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגַמוּ יָתֵהּ בְּאַבְנַיָּא וּמִית כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ לח מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן וְיַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּרוּסְפְּדִין עַל כַּנְפֵי כְסוּתְהוֹן לְדָרֵיהוֹן וְיִתְּנוּן עַל כְּרוּסְפְּדָא דְּכַנְפָא

חוטא

מסרה ל ביד, היו"ד בקמץ. רמה, ג'. ההוא, וי"ו וחירק. מקרב, ג'. לא כי, בהפסק. דבר, במקף. בזה, ח'. הפר, ב'. הכרת, ל'. ההוא, וי"ו וחירק. עונה, ל' לא מפיק והוא חד מן י"ח מלין דלא מפקי'. לב מקשש, חסר. לג ויקריבו, מלא. המצאים, ל' וכ"ב ח"ו ומ"י. אתו, חסר. מקשש, חסר. לד ויניחו, מלא. במשמר, ב'. פרש, ל' וחסר. יעשה, ל"ו. לה מות, מלא. יומת, מלא. רגום, מלא. אתו, ס"ו. העדה מחוץ, מטעים בי' אל מחוץ. לו ויציאו, י"ב. וימת, חסר. לז ויאמר, וכו' פ'. לח אל בני, י"ט פסוק ו' על על. אלהם, חסר. ציצת, ג' חסר י"ב ונמ' בר"מ פנסם ד' רכ". לדרתם, חסר דחסר.

ת"א והנפש אשר תעשה שב' קח סע קיב יבמות ט סנהדרין כט כריתות ג הוריות ח. את ה' הוא מגדף סנהדרין ל כריתות ז. ונכרתה סנהדרין סד. כי דבר ה' בזה ברכות כד סנהדרין לט שבועות ג. הכרת תכרת יומא לו סנהדרין סד כ. בה כריתות כה. ויהיו בני ישראל שבת צו ספר הזוהר תחילת הפ' שלמה. המצאים אתו סנהדרין מח. כי לא פרש שם עח. דבר אל בני ברכות יד מנחות מג. ועשו להם ברכות יב סוכה ט יבמות ד מנחות מג. על כנפי שם מג חולין קלו.

רש"י

שעירה ובזו קבע לה שעירה: (ל) ביד רמה. במזיד: מגדף. מחרף כמו (יחזקאל ה) והיתה חרפה וגדופה (ישעיה לז) אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת (סנהדרין נ): (לא) דבר ה'. אזהרת ע"א מפי הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: (לב) ויהיו במדבר וימצאו. (כריתות ז) בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה: (לג) המצאים אתו מקשש. (ספרי) שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משהתרוהו והתרו בו: (לד) כי לא פרש מה יעשה לו. (ספרי סנהדרין עח) לא היו יודעים באיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה: (לה) רגום. פעכ"ם בלשון וכן הלוך אלכ"מ וכן זכור ושמור: (לו) ויציאו אתו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד (סנהדרין מב): (לח) ועשו להם ציצת. על שם הפתילי' התלוים בה כמו (יחזקאל ח) ויקחני בציצת ראשי ד"א ציצית על שם וראיתם אותו כמו (שיר ב) מציץ מן החרכים: תכלת. (מנחות מג)

צבע

ספורנו

המצות לא תעשו אותן המצות אשר דבר ה' אל משה כי הוא ית' הקדים לכלן ידיעת אלהותו כאמרו אנכי ה' אלהיך. וכן אמרו ז"ל המודה בעכו"ם ככופר בכל התורה כלה: (ל) את ה' הוא מגדף. ואין לו כפרה בעולם הזה אפילו בתשובה הבאה מיראת עונש עד שימות. ולפיכך לא הועילה

תשובה

רמב"ן

מכופר במדת רחמים ובמדת הדין והזכיר זה בעכו"ם אבל בסדר ויקרא באשר חטא' הזכיר שעמי' רבים לפני ה' לפניה' וזה מבואר: (כו) והזכיר ולגר הגר. כי הגרים במצוה הזה מוכשלים תמיד ומכשילים את ישראל ולפרשה הזאת סמך אחריה ענין המקושש כי היה בזמן הזה אחר מעשה המרגלים על דרך הפשט: וכן (ל) אשר תעשה ביד רמה. אבל טעמו שחטאו ולא תעשו מה שצוה השם אבל תעשו הפכו או יאמר שחטאו ולא תעשו מצותיו במה שהזהיר אתכם שלא לעשות כי המניעות בלא תעשה יקראו מצות כמו שאמר כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה והנה חייב הקרבן הזה בשגגת העדה משונה מן הקרבן האמור בפרשת ויקרא כי שם חייב להביא פר לחטאת. וכאן פר לעולה ושעיר לחטאת ועל כן הוצרכו רבותינו לומר שזה הקרבן על שגגת ע"ז. ולשון הכתוב שלא נוציא אותו משפטו ומשמעו יאמר וכי תשגו מכל המצות ותעברו על כל מה שצוה השם לכם ביד משה שלא תעשו דבר מכל מה שצוה אתכם תקריבו הקרבן הזה ולכך לא הזכיר בכאן כאשר יאמר בקרבנות החוטא אחת מכל מצות ה'. והנה זה כפי משמעו הוא קרבן הכופר לכל התורה בשוגג כגון ההולך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל ויהיה כל זה בשוגג כגון שיהיה יחיד בתינוק שנשבה לבין הגוים ונגדל כגון שישכחו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם או שיאמרו כמו שזכר בספרי מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלין שכר כענין שהיו ישראל אומרים ושואלים את יחזקאל שנאמר ויבואו אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו וכו' או שישכחו את התורה וכבר אירע לנו כן בעונותינו כי בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם שהשכחו רוב העם התורה והמצוה לגמרי. וכבר בא בספר עזרא באנשי בית שני

ואם

ירושלמי

ילמאן דיעבד בשלו: (ל) וגבר נש דיעבד בזדנא מן יציביא או מן גיוריא ולא תאיב מן סורחנותיה קדם יי הוה מרגיז וישתיצי בר נשא ההוא מגו עמיה: (לא) ארום על פתגמא קדמאה דפקיד יי בסיני בסר וית תפקידת מהולתא בטיל אישתיצאה בעלמא הדין ישתיצי בר נשא ההוא בעלמא דאתי דעתיד למתן חושבן חובתיה ליום דינא רבא:

[(לא) ארום פתגמא דיי בזי וית פקדוי אפס משתיצא תשתיצי נפשא ההיא חוביה תקביל:]

(לב) והוו בני ישראל שריין במדברא גזירת שבתא אשתמודע להון ברם קנסא דשבתא לא אשתמודע להון קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה איזיל ואתלוש קיסין ביומא דשבתא ויחמון ית סהדיא ויתנון למשה ומשה יתבע אולפן מן קדם יי וידון יתי ובכן אשתמודע קנסא לכל בית ישראל ואשכחו סהדא ית גברא כד תליש ועקר קיסין ביומא דשבתא:

[(לב) מנביב קיסין:]

(לג) וקריבו יתיה בתר דאתרו ביה ותלש סהדיא דהשכחו יתיה תליש קיסין לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא: (לד) דין הוא חד מן ארבעא דינין די עלו קדם משה נביא ודן יתהון על פום מימרא דקודשא מנהון דיני ממונא ומנהון דיני נפשתא בדיני ממונא הוה משה זריז ובדיני נפשתא הוה משה מתין ובאלין ובאליין אמר משה לא שמעית מן בגלל למלפא רישי סנהדרי דעתידין למיקום דיהון זריזין בדיני ממונא ומתונין בדיני נפשתא ולא יבהתון למשילא דינא דמתקשי להון ארום משה דהוה רבהון דישראל צרך דיימר לא שמעית בגין כן אצנעוהי בבית אסירי ארום עד כדון לא אתפרש הדין דינא יתעביד ביה:

[(לד) דין חד מן ארבע דינין כוליה כתוב למעלה במקלל ובטמא מת: ואצניעו יתיה במטרא עד זמן די איתפרש להון מן קדם יי באלין דינין יתעביד ביה:]

(לה) ואמר יי למשה אתקטלא יתקטיל גברא אטלו יתיה באבנא כל כנשתא מברא למשריתא: (לו) והנפיקו יתיה כל כנשתא מברא למשריתא ואטלו יתיה באבניא ומית היכמה דפקיד יי ית משה: (לז) ואמר יי למשה למימר: (לח) מליל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון ציציתא לא מן ניפיא ולא מן סיסיא ולא מן גרדיא אלהן לשומהון יעבדונון ויפסקון רישי חוטיהון ויתלון בחמשת קיטרין ארבעה בגו תלתא על ארבעת אנפי גוליתהון דמתעטפין בהון לדריהון ויתנון על אנפא גוליתהון שזיר דתכלא:

[(לח) ויעבדון להון ציצין על צנפת דטלתהון לדריהון ויתנון על ציצין דטלתהון שזיר דתכלא:]

ויהי

בעל הטורים

ה' שני: (לט) סכל' סכל' בגימט' (שדבל' תורה לשון) [שדברי התור' כלשון] בני אדם: סמך מקושש למגדף לומר לך שבזמן אחת היו כדאית' בחולין פ"ק ומפני שסב' סמור כע"ז סמך להם פר' ציצית שסקולה ג"כ ככל המצות דכתיב וזכרת' את כל מצו' יי': (לח) ועשו להם ציצי' אמר הקב"ה אני רוצ' שתהיו מעוטפי' כמלאכי' לצום סבדי' וכלאכר כליה אותי מעופף לכן לוס בחבל' סדות' לרקיע ולכם' כבוד: ציצי' בא"ם צ"ם בגימ' עולה כסאי. ציצית בגימ' לדקו' ובגימ' נשרים לומר. מי שהוא זהיר במצו' ציצית זוכה ורוא' פני שכינ' דכתיב אני בצדק אחזה פניך [עי' מנחו' ד' מ"ג] תוכה למה שנא' ואשא אתכם

יונתן

לו הרבה בתרגום זה ומבואר לעיל מדרשו משם: (לא) וית תפקידת מהולתא בטיל כן הוא בסנהדרין פ' חלק ואם מלותו הפר המפר ברית בשר ומה שלא הביאו כפשוטו על כל המצות אפשר משום דכתיב עונה בה דהיינו דבוקה בו והוא ביחוד מצות מילה לכ"א תפקידת מהולתא: (לב) מדבית יוסף דס"ל כר"ע בפ' הזורק דאמר מקושש זה צלפחד היה: ומשה יתבע אולפן וכו' ובכן אשתמודע ס"ל כמאן דאמר היתה פרש' מקושש להכתב ע"י משה אלא שנתחייב מקושש ונכתב על ידו למדך שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב והעיקור מה זכות ומובא איכא בכתיבת הפרשה אלא שכוונתו היה שאמר ע"י לכך נכתבה על ידו אע"ג שעובר עבירה מ"מ לא קשה הקב"ה שכרו בזה ונכתבה על ידו גם כי יש כוונה אחרת על כתיבת הפרשה למותה כנשאל שאלה בפסו' בן חביב: (לד) דין חד מן ארבע כו' ידרשהו המעיין משם: (לח) לא מן נימיא פי' לושן שוטין שלוקחין מעל הבגד נמספריים: סיסיא פי' אלו פקעות של שתי שנטוו לשם בגד: גרדיא פי' חוטין שמשתיירין בסוף הבגד לאחר אריגה וכל זה במנחות פי' הסכלם מאמר רבי יהודה: אלהן לשמהון טיכום טיהא עטייה לשמן: ויפסקון רישי שטיהון כדאיתא נמי בטור שפוסקן והדור תוטבן כדי שלא יהיו נראי' כאחד אלא שלוקים: בחמשא קוטרין ה' קשרים: ד' בנו' אלהא ר"ל עד' ציצית בתוך שלש אלבעות הכנף כ"ה נמי במנחות הילכתא ד' בתך ג' ועל ארבעה כנפי

רמב"ן

וזהו שאום לשון הכתוב שהשגגה הזאת הנזכרת כאן היא בתורה ובמצות בכללן ועל כן ייסדו להם רבותינו מלוה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצוה בהם והיא עבודת כו"ם. ויהיה פירוש הכתוב וכי תשגו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא תעשו דבר מכל מצות ה' כי המודה באלוה זולתו כבר הוא בטל אלילו כל מה שצוה השם הנכבד בין במצות עשה בין במצות לא תעשה שאם יש אלוה זולתו יראתו ומצותיו וכל המיוב בהם אינו כלום ובא זאת הפרשה להשלים בתורת כהנים דין שגגת עכו"ם כי הספר הזה ישלים דיני הקרבנות כאשר פירשתי. ונכנסה כאן בעבור שהם מרו דבר השם ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה להיות שם במצרים כאשר היו בראשונה בלא תורה ובלא מצות והנה באה הפרשה להודיעם כי אפילו בעכו"ם יכפר על השוגגים אבל העושים ביד רמה יכרית אותם. וכבר פירשתי הכרת הזה בסדר אחרי מות: (לא) והטעם עונה בה. בזמן שעונה בה ולא בזמן שעשה תשובה לשון הש"י מדברי רבותינו. ועל דרך הפשט הוא כמו דמיהם בם שאם ימלאו עבירים ימותו ערות אמותו גלה עונה ימא. ולאיתי בפרקי דרך אבן מהו עונה בה מלמד שהנפש נכרתת ועונה עמה כלומר שהעון דבק בה אחרי הכרת להיות כדונת ביסורין לעולם כענין כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה: (לג) ויהיו בני ישראל במדבר. כי בספאסר שם טעם בגזרה הנזכרת היה שמאורע הזה ואחר כן לוה במצות ציצית שיזכרו בו המצות כולן ולא ישכחו את השבת או זולתה מן המצות:

אבן עזרא

פירוש שעירת עזים וזה הפסוק הוא שלא עשו מה שלוה לעשות והוא שוגג והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שלוה שלא לעשות: (כט) תורה אחת. כזאת תורת החטאת: (ל) ביד רמה. לבראות הכל שאיננו ירא מהשם: מגדף. כדרך לשון בני אדם: (לא) כי דבר יי' בזה. זה הוא ביד רמה: ואת מצותו הפר. שלוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרים או אם יפר מלותו בסתר: הנפש ההוא. איננה המשכלת כדברי תופסה רוח רק הוא חבור נפש עם הגוף: עונה בה. כמו דמו בראשו: (לב) במדבר. לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה והזכירוהו ולא הועיל ויקרבו אותו אל ראשון: (לד) במשמר. כמחשות הבית מקום היה ידוע: מה יעשה לו. אי זו מיתה ימות: (לו) כאשר צוה יי'. מיתת הרגימה: (לח) ועשו להם ציצת. יתכן על שני פירושים האחד שיעשו ציצית כמו בציצת ראשי וכם הסוסים היוצאים שאינם ארוגים: על כנפי בגדיהם. על כל בגד חלוק או מכנסים כי אם מחלקות הנה הוא כדמות כנף: פתיל תכלת. על

וטעם

פירוש על אבן עזרא

רק שהיה מורגל בלשון כמו השעיר כ"א בלשון ארמי. והלפיר השעיר כמול כמו נגבה סימנה קדמה מזרחה, ופירושו והלפיר הוא השעיר. [ה]ר"ל והביא את קרבנו שעיר עזים (ויקרא ד' כ"ח) האמור בעושה בשגגה מה שלוה שלא לעשות. [ו](שם ו' י"ח) וכתיב כחטאת כאשם תורה אחת להם (שם ז' ז'). [ז]כמו אשר גדפו נערי מלך אשור (ישעיה ל"ז ו') בלא (למעמען). [ח]ר"ל וי"ו ואם כמו או. [ט]כדברי חותי רוח שאומרים שהנפש המשכלת מקבלת הכליון ואינו כאמר הכרת אלא על חבור הנפש עם הגוף והנפש המשכלת מקבל דומה בגלוי מהעבירה ופסיהום מסקרון ההשגה ויטיגרה עלבון אבל אחר כן השאר לעדי עד. [י](יחזקאל ל"ג ד') פי' מחמייב בנפשו. [כ]ר"ל מואלי שבת. [ל]כמ"ש רז"ל יודע היה ע"כ שהמקושש במיתה, אכ' מספליה מות יומת, אבל לא היה יודע באיזה מיתה יומת (סנהדרין דף ע"ח ע"ב). [מ](יחזקאל ח' ג'). כמ"ש

פירוש רשב"ם

(ל) ביד רמה. מגדף. זו ע"ז לפי הפשט: (לד) כי לא פרש. באיזה מיתה: (לח) ציצת. כמו בציצת ראשי. קבוצת פתילים תלוין כשער הראש:

ויהיו

צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: לט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: מ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: מא אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

ומפטירין וישלח יהושע ביהושע בסימן ב': קי"ט. פל"ט. סימן:

פ פ פ

טז א וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן

בן

אונקלוס

חוטא דתכלתא: לט ויהון לכון לכרוספדין ותחזון ותדכרון ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון ולא תטעון בתר הרהורי לבכון ובתר חיזו־עיניכון די־אתון טען בתריהון: מ בדיל דתדכרון ותעבדון ית כל פקודי ותהון קדישין קדם אלהכון: מא אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלה אנא יי אלהכון: פ פ פ

א ואתפלג קרח בר יצהר בר קהת בר לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בר פלת בני ראובן: ב וקמו

לאפי

מסרה פתיל, מלא. לט וראיתם, מלא. אתו, חסר. את כל, ג'. אתם, חסר. תתורו, ל' ומלא. עיניכם, מלא דמלא. זנים, חסר. אחריהם, מלא. מ מצותי, חד ויו. והייתם, מלא. קדשים, ח"ו ומ"י. מא אני, ב' ר"פ בטעם ובמסורה. הוצאתי, מלא. להיות, מלא. אני, כ"ג ס"פ. טז א ואבירם, מלא. אליאב, מלא. ואון, מלא.

ת"א הכנף פתיל ברכות כו שבת כז יבמות ד נזיר נח מנחות לח לט. וראיתם אתו ברכות יב שבת כג זבחים יח מנחות לח מג פ' הזהב פ' תרומה. ולא תתורו נדרים כ. אחרי לבבכם ברכות יג. אני ה' מנחות מד. אשר הוצאתי ברכות יב. אתכם מארץ שם יב. אני ה' שם יד מנחות מד. ויקח קרח בן יצהר סנהדרין קט.

רש"י

לצבע ירוק של חלזון: (לט) וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ (במדבר יג). הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: (מא) אני ה'. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר (שבת פח) על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר (יחזקאל כ) אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם. ד"א למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרי' בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא (ב"ק סא). ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"א (חולין ה) לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"א שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם. ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים. על ארבע כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש (ר"ל שאין עושין ה' ציצית בה' כנפות אלא ד' בד' כנפות המרובעות ועיין בטור א"ח סימן י') כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר במצרים (שמות ו') והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים: חסלת שלח לך

(א) ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן (איוב טו) מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם דבר אחר ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר (במדבר כ) קח את אהרן (הושע יד) קחו עמכם דברים: בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר (בראשית מט) בקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר (ד"ה א' ו') בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (תנחומא): ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל (תנחומא) שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר (שמות ו) ובני קהת וגו' עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השני' לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמר' והוא מנ' נשיא את בן אחיו הקטן מכל' הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עש' עמד וכנס ר"נ ראשי סנהדראו' רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר (במדבר א) אלה קרואי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או

או

ספורנו

תשובת ישראל בענין המרגלי' כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם: (לט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. תזכרו שאתם עבדים לאל ית' שקבלתם עלותיו באלה ובשבועה וזה בראות' הציצית שהוא כחותם האדון בעבדיו. ובזה תבדלו מתור אחרי לבבכם להשיג שררות לבכם בעושר וכבוד אפילו ע"י גזל: ואחרי עיניכם. להשיג תאוות שתחמדו עיניכם בכן: אשר אתם זונים אחריהם. מסים נפשכם השכלית בכן מדרכי חיי עולם לדרכי אבדון ומות: (מ) למען תזכרו. למען תהיו פנוים ממחשבות הבליהם ובזה תזכרו גודל האל וחסדו: ועשיתם את כל מצותי. ובזה תעשו כל מצותי מאהבה ומיראה: והייתם קדושים לאלהיכם. ובזה תהיו קדושי' לפניו לחיי עולם כאשר כיון הוא באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהני' וגוי קדוש: (מא) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וכו'. אני ה' שמלך שאני אלהיכ' שאתם מכירים שאני הוא הקדמון הראוי שתעבדוהו ואלי תתפללו: הוצאתי אתכם מארץ מצרים. כדי שתזכו שאהיה לכם לאלהי' שתהיה החמדת מציאותכם ממני בלתי אמצעי שמציאות כזה לא ישתנה ולא יפסק בשום אופן כמו שהוא הענין במציאות שאר הנפסדי': אני ה' אלהיכם. אני עתה לזה התכלית בעצמו נתתי לכם זאת המצוה כדי שתזכו לזה המכוון כמו שאמר והייתם קדושי' לאלהיכם:

(א) ויקח קרח. שעור הכתוב וסדרו כאלו אמר ויקח קרח ודתן ואבירם ואון בן פלת חמשים ומאתים נשיאי עדה ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל ואח"כ ויקהלו על משה ועל אהרן קרח דתן ואבירם נקהלו להתרעם על משה ועל אהרן במעמד חמשי' ומאתים נשיאי העדה שהלכו שם בעצת אלה כמתרעמי' בעת שהיו לפני משה אנשים מבני ישראל הבאים לדין ואותם החמשים ומאתים עמדו שם כמו הולכים לתומם אל משה להתיצב עמו שם כדי

שכשיקטו

(לט) וִיהֵי לְכוֹן לְמִצְוָתָא דְצִיצִית וְתִחְמוּן יָתֵיהּ בִּזְמַן דְאַתּוּן מִתְעַטְּפִין בְּהוֹן בִּימָמָא וְתִדְכְּרוּן יַת כָּל פִּקוּדַי וְתַעַבְדוּן יַתְהוֹן וְלָא תִסְטוּן לְמִטְעֵי בָּתַר הִרְהוּר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דְאַתּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן: (מ) מִן בִּגְלַל דְתִדְכְּרוּן וְתַעַבְדוּן יַת כָּל פִּקוּדַי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין הֵי כְמַלְאֲכַיָא דִמְשַׁמְשִׁין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

(מא) אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִי פְרָקִית וְאַפֵּיקִית יַתְכוֹן פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מְטוּל לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא הוּא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: פ פ פ

ויקח קרח וּנְסִיב גּוֹלְיָיתֵיהּ דְכוּלָא תִיכְלָא קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן:

ונסיב

בעל הטורים

אסכי' על כנפי נשרים: (לט) וראיתם בגימ' ציצית ביום. והכסות לא כתיב זכירה בציצית לכן לוה לעשות ד' ציצית בארבע כנפות בגדיו שכל מקום שיפנה יזכור. ובכל אחד ה' קשרים כדי שיזכור לחמשה חומשי תורה. ויש בכל אחד שמנה חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמנה איברים המרגילין את האדם לעבירה ואלו הן. אזנים. עינים. פה. חוטם. ידים. רגלים. הערוה. והלב. ואם שמר עצמו מעבירה זוכה לעלות למעלה מז' רקיעים [ע' פרש"ת פ"י דפסקים ובמגורים המאור פי' ק"מ] דכתיב והיתה ליום אלהי לרוחה בצרור החיים ואם עבר בהם עבירה נידון בשמונה דינין. בחיבוט הקבר ובשבעה מדורות של גיהנם. ציצית עולה ת"ר וח' חוטין וחמשה קשרים תרי"ג לומר לך שהקולה מלוה ציצית ככל התורה כולה. בכל עת יהיו בגדיך לבנים בגימ' זה ציצית לבגדיכם (עם התיבות). כל מצות ה' עולה תרי"ב ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום: (א) ויקח קרח שמך מחלוקת קרח לפרשת ציצית שעל ענין ציצית חלק על משה. ויקח קרח בגי' זה במקח רע עושר שמור לבעליו לרעתו בגימ' לעשרו של קרח

יונתן

כנפי הבגד: (לט) ותחמון יתיה וכו' בימאה נפקא הכי מוראיתם אותו: (מ) קדישין הי כמלאכיא דמשמשין קדמי מפרש מאי והייתם קדושים לאלהיכם דמשמע קדושים לה' אם פלדך מה פסן לו אלא כמלאכיא תשמשין לה' וק"ל: (א) ונסיב גולייתיה דק"ל מה שהקשה רש"י מאי לקח אלא לקח עליתו וכן לשון זה בגימ' ב"ב פי' יש נוטלין בר גם דאפי לקובלנא הוא יאי ונולייתו יאי וירושלמי מתרגם וכתיב עלה ג"כ מפרש מאי לקח אלא כעל עלה וכן הוא בתנחומא שנטל טלה מלאסתו: דכולא תכלא והטלית היה של תכלת וק"ל כמו המדרשים שדרשו סמיכות פרשת קרח לפרשת ציצית וק"ל

רמב"ן

(מ) וטעם הזכרון הזה שיהיה בציצית לכל המצות כתב רש"י מפני המנין של ציצית בגימטריא שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג ולא הבינותי זה שהציצית בתורה חסר יו"ד ואין מנינם אלא חמש מאות ושמנים ועוד שהחוטין לדעת בית הלל אינם אלא שלשה והקשרים מן התורה אינם אלא שנים כמו שאמרו שמע מינה קשר העליון דאורייתא דאי סלקא דעתך לאו דאורייתא כלאים בציצית דשרא רחמנא למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור. אבל הזכרון הוא בחוט התכלת שרומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל ולכן אמר וזכרתם את כל שהיא מצות השם וזהו שאמרו מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו' והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות כי ברקיע רסו כולם מגוון האור ולפיכך נקרא תכלת ואמר ולא תתורו אחרי לבבכם להזהיר ממנה שלא יטעו בה וזה הוא שדרשו רבותינו אחרי לבבכם זו המינות אשר אתם זונים זו ע"ז שלא יהרהרו מן התכלת במינות או בע"ז אבל יהיה לכם הפתיל לציצית וראיתם אותו וזכרתם ואמרו ואחרי עיניכם זו זנות כענין שכתוב ואנכי היודע ועד נאם ה' והמשכיל יבין ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בפסוק ויתרון ארץ בכל הוא ומאי ניהו ארץ דנפשבה ממנו שמים והוא כסאו של הקב"ה והיא אבן יקרה והיא ים החכמה וכנגדה תכלת בציצית ליכא לומר רבי מאיר מה נשתנה תכלת וכו': חסלת פרשת שלח לך

(א) פרשה זו יפה נדרשה במדרש רבי תנחומא ויקח קרח לקח עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אנקלוס ואיתפלג נחלק ומתוך העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם לשון רש"י. ודעת המדרש אינו כפירוש הרב אבל אמרו שם אין ויקח אלא לשון פליגה שלבו לקחו כענין שנאמר מה יקחך לבך ואינו כולה לומר שלקח עצמו לצד אחד וכן מה יקחך לבך אינו שיקח אותך לצד אחד להפליג עצמך משאר בני אדם אבל כונת המדרש בויקח קרח שלקח עצה בלבו לעשות מה שיספר כי הלקיחה תאמר על העצה והמחשבה וכן מה יקחך לבך מהמחשב' יקח לך לבך שתחשוב בסתר לית דין ולית דיין ולא תגלה אותה או מה ירמזון עיני' שמתוך רמיזתך ככר שאתה כופר במשפטי האלהים ולא תפרש זה אבל תקרא תגר כמשפיר עצמו ומליצתו אמר זה לאיוב קודם שגלה איוב מחשבתו במאמר נכור שאין לבורא השגחה בפרטי הנבראים השפלים ולכך אמר לו ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט והוא ענין המענה הבוא למתבונן בו וכן לשון לקיחה במחשבה קנו ומסדי לבלתי קחת במוסר ואמרו עוד במדרש ויחלוק וידבר ויתו קרח אינו נאמר אלא ויקח מה לקח לא לקח כלום אלא לבו כשלו אמר הכתוב מה יקחך לבך והוא מה שפירשתי ואנקלוס שתרגם ואתפלג סתר הענין לא הלשון כמנהגו במקומות רבים וכן תרגם על דבר קרח על פלוגתא דקרח ותרגם בדבר בלעם בעצת בלעם כי הוא מזכיר הענין כתרגומו. ור"א אמר ויקח קרח אנשים דרך קצרה כמו חמור לחם ואחרים אמרו כי ודתן כמו ובני לבנון ואיה וענה ותקנו ויקח קרח דתן ואבירם. ולפי דעתי אין צורך כי הגון הוא בלשון שיאמר ויקח קרח ודתן ויקומו ויקהלו על משה ועל אהרן כי בכל תחילת מעשה תבא לקיחה והוא לשון

אבן עזרא

על הכנפים. וטעם תכלת. בעבור [1]שהוא כעין השמים: (לט) והיה לכם לציצת. והנה ישוב הפתיל להיותו נקבה כמו הכנפים. והפירוש השני כאשר העתיקו חז"ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצית הם הגדלים ועוד [2]אפרשנו והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ועשו להם ציצית רק לפי דעתי יותר היה חייב להתעטף בציצי' בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה: וראיתם אתו. מלוה להיותו נראה: אחרי לבבכם. התאוה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו: אשר אתם זנים. כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו: (מ) וטעם למען תזכרו. וכבר אמר וזכרתם את כל מצות יי'. שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המשכלת הרוח המשכלת: (מא) אני יי' אלהיכם. אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני יי' אלהיכם: חסלת פרשת שלח לך

(א) ויקח קרח. זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהשפיל הבכור' מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי הסדוהו בעבור יהושע משרתו גם קרח בכור היה כי כן [3]כתוב. ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא [4]מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו בכורים הם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש תוספת [5]המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים על כן כתוב ותכל תלונתם כי התלונה על זה היתה. גם אמר משה כי לא אלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא יי' שלחני בשליחות הזה. כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראיה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי בכור והם היו הכהנים הנגשים אל ה' והם עיקר כל העדה: ויקח קרח. [6]אנשים. דרך קצרה כמו חמור לחם ורבים

פירוש על אבן עזרא

[1]כמ"ש חז"ל תכלת דומה לים וים דומה לרקיע וכו' (מנחות דף מ"ג ע"ב). [2](דברים כ"ב י"ב). [3]ובני יצהר קרח ונפג וזכרי (שמות ו' כ"א). [4]וכתיב משפחות בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה. [5]כי פרח מטה אהרן. [6]ר"ל שחסר מלת אנשים שפי' לומר ויקח קרח בן וגו' בן לוי אנשים וגו' וזה דרך קצרה כמו חמור לחם (ש"א ט"ז כ') ספי'

פירוש רשב"ם

(לט) והיה לכם לציצת. הציצית הזה יהי לכם לראייה שתראו אותו כמו מציץ מן החרכים. וכן מצאתי בספרי: פתיל תכלת. פירשו רבותינו לפי שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד:

(א) ויקח קרח. כמו ויקח את שרה אשתו ואת לוט. אף כאן ויקח קרח: ודתן ואבירם. אנשים הרבה עד שקמו עמהם לפני משה חמשים ומאתים

בֶּן־פֶּ֖לֶת בְּנֵ֥י רְאוּבֵֽן׃ ב וַיָּקֻ֙מוּ֙ לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וַאֲנָשִׁ֥ים מִבְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל חֲמִשִּׁ֣ים וּמָאתָ֑יִם נְשִׂיאֵ֥י עֵדָ֛ה קְרִאֵ֥י מוֹעֵ֖ד אַנְשֵׁי־שֵֽׁם׃ ג וַיִּֽקָּהֲל֞וּ עַל־מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֗ן וַיֹּאמְר֣וּ אֲלֵהֶם֮ רַב־לָכֶם֒ כִּ֤י כָל־הָֽעֵדָה֙ כֻּלָּ֣ם קְדֹשִׁ֔ים וּבְתוֹכָ֖ם יְהוָ֑ה וּמַדּ֥וּעַ תִּֽתְנַשְּׂא֖וּ עַל־קְהַ֥ל יְהוָֽה׃ ד וַיִּשְׁמַ֣ע מֹשֶׁ֔ה וַיִּפֹּ֖ל עַל־פָּנָֽיו׃ ה וַיְדַבֵּ֨ר אֶל־קֹ֜רַח וְאֶֽל־כָּל־עֲדָתוֹ֮ לֵאמֹר֒ בֹּ֠קֶר וְיֹדַ֨ע יְהוָ֧ה אֶת־אֲשֶׁר־ל֛וֹ וְאֶת־הַקָּד֖וֹשׁ וְהִקְרִ֣יב אֵלָ֑יו וְאֵ֛ת אֲשֶׁ֥ר יִבְחַר־בּ֖וֹ יַקְרִ֥יב אֵלָֽיו׃ ו זֹ֖את עֲשׂ֑וּ קְחוּ־לָכֶ֣ם מַחְתּ֔וֹת קֹ֖רַח וְכָל־עֲדָתֽוֹ׃ ז וּתְנ֣וּ־בָהֵ֣ן ׀ אֵ֡שׁ וְשִׂ֩ימוּ֩ עֲלֵיהֶ֨ן ׀ קְטֹ֜רֶת לִפְנֵ֤י יְהוָה֙ מָחָ֔ר וְהָיָ֗ה הָאִ֛ישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַ֥ר יְהוָ֖ה ה֣וּא הַקָּד֑וֹשׁ רַב־לָכֶ֖ם בְּנֵ֥י לֵוִֽי׃ ח וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה אֶל־

קרח

לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתַן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃ ג וְאִתְכְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כֻּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּמָא דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַיְיָ׃ ד וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי׃ ה וּמַלֵּיל עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת דְּכָשַׁר לֵהּ וְיָת דְּקַדִּישׁ וִיקָרֵב לִקְדָמוֹהִי וְיָת דִּי יִתְרְעֵי בֵהּ יְקָרֵב לְשִׁמּוּשֵׁהּ׃ ו דָּא עֲבִידוּ סַבוּ לְכוֹן מַחְתְּיָן קֹרַח וְכָל כְּנִשְׁתֵּהּ׃ ז וְהָבוּ בְהוֹן ׀ אֶשָּׁתָא וְשַׁוּוּ עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ מְחַר וִיהֵי גַּבְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ הוּא קַדִּישׁ סַגִּי לְכוֹן בְּנֵי לֵוִי׃ ח וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח שְׁמָעוּ כְעַן בְּנֵי לֵוִי׃

הזער

מסרה פלת, ב' וכרי יוכתן פלת. ב ויקמו, חסר ו"ק. ולחמשים, י' בקרי'. נשיאי, מלא בר מן י' דסוף תיבותא. קראי, ב' ס' מלא דין חסר. מועד, מלא. אנשי שם, ל'. ג ויקהלו, ה' ר"פ ויאמרו ז'. אלהם, חסר. קדשים, מ"ו ומ"י. ובתוכם, מלא. ומדוע' י' ופתאח מדוע. תתנשאו, ל'. ד ויפל, חסר. ה ואל כל, במקף. וידע, חסר ל' וחד וידע בהם. הקדוש, ד' מלא. והקריב, מלא. יקריב, מלא. ו מחתות, ו' מלא. ז בהן, ע"ז קמלין הפסק קודם תיבת אש ולא אחריו. עליהן, ו' מלא. הקדוש, ד' ומלא.

ת"א ויקמו לפני משה ואנשים מבני ישראל שם קי. כי כל העדה כלם קדשים שם קט. וישמע משה שם קט.

רש"י

או פסור' אמר להן טליות התחילו לשחק עליו לאמר טלית של מין אחר סוס אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן. דתן ואבירם ואון בן פלת: (ג) רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדשים. (תנחומא) כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו: (ד) ויפל על פניו. (תנחומא מ"ל) מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל (שמות לב) ויחל משה במתאוננים (במדבר יא) ויתפלל משה במרגלים (שם יד) ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: (ה) בקר וידע וגו'. עתה (במדבר רבה) עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוין לדחות שמא יחזרו בהם: בקר וידע ה' את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו תנחומא. והתרגום מוכיח כן ויקריב לקדמוהי יקריב לשימושיה. ומדרשו בקר א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנ' (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך (ד"ה א' כג) ויבדל אהרן להקדישו וגו': (ו) זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכלם (פ"א ואין כלם) מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר"ן איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדים (במדבר ר'): מחתות. כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: (ז) רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם ולא שטים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב שהם חוטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זו עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ"ד משמרות עומדות לבני בניו כלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר (ד"ה א' כה) כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר יבחר הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא: רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי

רמב"ן

לשון המעוררות במעשה ההוא וכן ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת. ואם תמצא לפרש כי הלקיחה על הדבר אשר יזכיר אחרי כן ויקח אבשלום את המצבת ויצב לו בחייו כך תפרש ויקח קרח את האנשים מבני ישראל חמשים ומאתים ויקומו לפני משה ויקהלו על משה ועל אהרן. ואמר רבי אברהם כי זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שאדונינו משה עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם גם קרח בכור היה וזה מדעתו של רבי אברהם שהוא לא מד נ"ו. קומות רבים אין מוקדם ומאוחר בתורה לרצונו. וכבר כתבתי כי על דעתי כל התורה כסדר זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון אבל היה הדבר הזה במדבר פארן בקדש ברנע אחר מעשה המרגלים. והנכון בדרש שכעס קרח על נשיאות אליצפן כמאמר רבותינו וקנא גם באהרן כמו שנאמר ובקשתם גם כהונה ונמשכו דתן ואבירם עמו ולא על הבכורה כי יעקב אביהם הוא אשר נטלה מראובן ונתנה ליוסף אבל גם הם אמרו טענתם להמיתנו במדבר ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו והנה ישראל בהיותם במדבר סיני לא אירע להם שום רעה כי גם בדבר העגל שהיה החטא גדול ומפורסם היו המתים מועטים ונצלו בתפלתו של משה שהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה והנה היו אוהבים אותו כנפשם ושומעים אליו ואלו היה אדם מורד על משה בזמן ההוא היו העם סוקלים אותו ולכן סבל קרח גדולת אהרן וסבלו הבכורים מעלת הלוים וכל מעשה של משה אבל כשבאו אל מדבר

פארן

ירושלמי

[(א) ונסיב עצה ופלג קרח:]

(ב) וקמו בחוצפא ואורו הילכתא באנפוי דמשה על עיסק תיכלא משה אמר אנא שמעית מן פום קודשא יהי שמיה מברך דציצית יהון מן חיוור וחוטא חד דתיכלא יהי ביה קרח וחברוי עבדו גוליין וציצייתהון כולהון דתיכלא מה דלא פקיד יי ומסעדין להון גובריא מבני ישראל מאתן וחמשין אמרכלי כנשתא מערעי זמן למיטל ולמישרי מפרשין בשמהן: (ג) ואתכנשו על משה ועל אהרן ואמרו להון סגי לכון רבנותא ארום כל כנשתא כולהון קדישין וביניהון

יונתן בן עוזיאל

שריא שכנתא דיי ומה דין אתון מתרברבין על קהלא דיי: (ד) ו' שמע משה היך קניין כל חד מנהון ית אנתתיה לאשקיותהן מיא בדוקיא מטול משה ונפל על אנפוי מן כיסופא: (ה) ומליל עם קרח ועם כנישת סעדוי למימר צפרא ויהודע יי ית דכשר ליה וית דקדיש ויקרב לפולחניה וית דיתרעי ביה יקרב לשמושיה: (ו) דא עיבידו סבו לכון מחתיין קרח וכל כנישת סעדוי: (ז) והבו בהון אישתא ושוו עליהון קטורת בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי ביה יי הוא דקדיש סגי לכון בני לוי: (ח) ואמר משה לקרח

בעל הטורים

קלס לעמו סיה: (ב) ויקומו בגימטריא למלך: חמשים ומאתים. כנ' רשעים ידעך (איוב כ"ס). קרא' ססל יו"ד שעבנו על עסקם הדבוקים. אנשי שם בחכמה ובעושר ונחשבים כדור המבול אשר מעולם אנשי השם: (ד) וישמע משה [עם האותיות והתיבות

יונתן

וק"ל: (ב) מפרשין בשמהן דייק מדכתיב אנשי שם: (ד) היך קניין כל חד מנהון ית אנתתיה פי' שכל אחד קנא לאשתו להשקותה מים בדוקים המאררים מטול משה שחשדו בא"א כן הוא בסנהדרין פי' אלק וישמע משה מה שמועה שמע שחשדוהו בא"א שנא' ויקנאו למשה במחנה וכו' להכי כתיב לעיל ויקהלו על משה ועל אהרן והכא כתיב רק וישמע משה לבדו ולא אהרן אלא שחשדוהו למשה בא"א: מן כיסופא פי' מחמת הבושה לא היה יכול להסתכל בפניהם. ומה שעשה דוקא שחשדוהו בא"א הנכון בעיני כאשר חלקו על הכהונה הוצרכו לצרף וליתן טעם לפגם במשה כיון שנתנו לנשותיהן מים המאררים לבודקם משום משה א"כ אין ראוי שאהרן יהיה כהן כי לא יבדקום כהוגן

לספום

רמב"ן

שאכן ונשרפו באש הנעל' ומתו בקברות התאוה רבים וכאשר ספאו במרגלים לא התפלל משה עליהם ולא בטלה הגזרה מהם ומתו נשיאי כל השבטים במגפה לפני ה' ונגזר על כל העם שיתמו במדבר ושם ימותו אז היתה נפש כל העם מרה והיו אומרי' בלבם כי יבואו להם בדברי משה תקלו' ואז מלא קרח מקו' לחלוק על מעשיו ושב' כי ישמעו אליו העם וזה טעם להמיתנו במדבר אמר והנה הבאת אותנו אל המקום הזה ולא קיימת בנו מה שנדרת לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש כי לא נתת לנו נחלה כלל אבל נמות במדבר ונהיה כלים שם כי גם זרענו לא יצאו מן המדבר לעולם יבטל מן הבנים מה שנדרת להם כאשר נתבטל מן האבות וזה טעם תלונותם הנה במקום הזה אחר גזרת המרגלים מיד. והקרוב כי היו אלה הנקהלים כולם בכורות כי על כן חרה להם על הכהונה. ולכך אמר להם משה שיקחו מחתות כמנהגם הראשון ויתגלה הדבר אם יבחר השם בהם או בכהנים: (ד) ויפול על פניו. ולא ויפלו כי אהרן במוסרו ובקדושתו לא ענה. דבר בכל המחלוקת הזו ויהי כמחרים וכמודה שמעלת קרח גדולה ממעלתו אבל הוא עושה בדבר משה ומקיים גזרת מלך: וטעם (ה) ויודע ה' את אשר לו. לעבודת לויה ואת הקדוש לכהונה לשון רש"י. ויפה פירש יאמר הכתוב שיודיע השם אם הלוים הם שלו כענין שנאמר והיו לי הלוים או עדיין הבכורות שלו כענין שנאמר כי לי כל בכור שלא יחליפם בלוים. ואת הקדוש הם הכהנים המקודשים לעבודה כמו שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים: כי קרח כדי לאסוף עליו העם גם על הלוים יחלוק ויגלה להחזיר העבודה כלה לבכורים יהיה כאשר נשרפו אלה הבכורות נודע שלא בחר השם בעבודתן וכאשר נתקבל קטורת אהרן נודע שהוא הקדוש: וטעם ואת אשר יבחר בו יקרב אליו. טעם שנית שיודיע השם את אשר לו ואת הקדוש והקריבו אליו מחר ויפנה אל מנחתו ואל האחרים ואל מנחתם לא ישעה. ואת אשר יבחר בו לדורות לעמוד לשרת לפניו הוא וזרעו כל הימים יקריב אליו מחר לומר שיהיה להם הנסיון הזה אות לדורות עולם שלא יחלקו לא על הנבחר ולא על זרעו לעולם. וכתב רבינו חננאל כי אלה הנקהלי' כלם היו ראשי משבט קרח וזה טעם: (ז) רב לכם בני לוי ושמעו נא בני לוי. אולי חשבו כי כל שבטם נבחר לכהונה ומשה מעלמו חלק כבוד לאחיו ע"כ. וחלילה שהיו בשבט משרתי אלהינו מאתים וחמשים קרואים ונשיאים בני חיל מבעיתים ברבים ובגדול שבטם ומליזים על ה' ואלו היו מן השבט ההוא בלבד לא היו כל מטות ישראל מתלוננים ממחרת ולאמר אתם המיתם את עם ה' כי לא מת להם מת רק משבט משה ואהרן וגם בלשון המטה ראיה כי המחלוקת מכל שבטי ישראל היא והכתוב פירש אנשים מבני ישראל להגיד כי היו מכל השבטים לא מן השנים המוכרים בלבד. אבל טעם רב לכם בני לוי בעבור כי קרח היה מתאוה לכל השבטים לכבודם רוצה להחזיר העבודה לבכוריהם כאשר אמר כי כל העדה כולם קדושים ומשה בחכמתו גלה מצפון לבו לכל העם כי הוא על כהונתו צועק ואמר שדי לו בכבוד שבטו רב לכם בני לוי וחזר ואמר שמעו נא בני לוי לקרח גדולם: וזה טעם (ח) ויאמר משה אל קרח. אבל כולל דבריו עם בני לוי כי דברי משה בחכמתו היום לו ולכל השבט שלא ימשוך אדם מהם אחריו. והנה משה מעלמו חשב המחשבה הזאת ורלה בקטרת יותר משאר קרבנות כי ראה כבר נדב ואביהוא כי בהקריבם קטרת זרה לפני ה' נשרפו והזהיר לאהרן להקטיר אותה לצורך השעה או שהיתה קטרת הבקר שהקטיר בהעלותו את הנרות כמשפט ובשם משה כי השם מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים. ויש אומרים כי וישמע משה ויפול על פניו

ידרום

אבן עזרא

ורבים ככה ויאמר רבי יונה כי פירוש [ויקח] לקח לקום על משה: (ב) לפני משה. שלא קמו בסתר ויש הפרש בין [ד]לפני ובין מפני: קראי מועד. שהיו נקראים אל אהל מועד: אנשי שם. קודם לאתם [ה]ממגלים ומדקדק אמר כי נשיא עדה הם [הה]הנשיאים העומדים על הפקודים והם הפועלים למעלה לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק: (ג) רב לכם. כמו די לכם והטעם שתפסתם המלך הרב: כי כל העדה כלם קדשים. כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים: ובתוכם יי' כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל: תתנשאו. להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו: (ד) ויפל על פניו. ברעתו ויש אומרים כדרך הנבואות: (ה) את אשר לו. השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים: ואת הקדוש. בשבטו להיותו כהן גדול: (ו) זאת. הביאכם: (ז) רב לכם בני לוי. וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים:

השעט

פירוש על אבן עזרא

[א]פי' מפא סמוך להם. [ד]כי לפני לא יתבאר אלא שקמו לפניו לחלוק עליו או לסלוק לו כבוד. ומפני לא יתבאר אלא להיפך או מפני כבוד כמו לא אוכל לקום מפניך או מפחת יראה כמו לבא מפניך. [ה]שנכנסו לנשיאי העדה קריאי מועד לפי שהיו אנשי שם מקדם. [הה]ר"ל כי נשיאי העדה דבק עם ויקח כי הם י"ב אנשים לבד העומדים על הפקודים כאשר פי' בפר' נשא ודעת ן' עזרא שהוא שהמשימים ומאספים הם נשיאי עדה כלומר הבכורים.

ר"ל

ספורנו

שהשיקהלו קרח דתן ואבירם אשר כך על משה ואהרן יהיו הם כלם כא' מסכימים לדברי הנקהלים לפני אותם אנשי' מבני ישראל שנמלאו שם ובחרו שעה שיהיה שם המון עם כדי לפרסם ולהעביר קול במחנה למען ירבו מתקוממים עמהם: (ג) כי כל העדה. כל אחד מהם: כלם קדשים. מכף רגל ועד ראש כמו שאמר והייתם קדושים לאלהיכ': ומדוע תתנשאו. בענין הקדושה שאמרתם העבודה לבכורו' ומשה כבר כהן כל ז' ימי המלואי' ואהרן ובניו כהנים לעולם: (ה) וידבר אל קרח ואל כל עדתו. הודיעם שהכנים בתחבולותם ובקשר עדתם: את אשר לו. מי הוא המדבר לכבודו ית': ואת הקדוש והקריב אליו. ויודיע מי הוא הקדוש שראוי שיקריב לפניו קרבנות: ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. אותו לבדו יקריב ה' בו מתוך ההפכה שתהי' באופן כענין הבדלו מתוך העדה: (ז) הוא הקדש. הוא לבדו שלא יזכה לזה אלא אחד בלבד וזה אמר למען ייראו וישובו בתשובה ולא יאבדו כי לא יחפוץ במות המת: רב

לכם

פירוש רשב"ם

ומאתים: (ב) קראי מועד. קוראים ושולחים בשבילם ליום המועד הקבוע למשפט בין איש לאיש: (ד) ויפל על פניו. לתפלה וישם נאמר לו

פת

ח וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה אֶל־קֹ֑רַח שִׁמְעוּ־נָ֖א בְּנֵ֥י לֵוִֽי׃ ט הַמְעַ֣ט מִכֶּ֗ם כִּֽי־הִבְדִּיל֩ אֱלֹהֵ֨י יִשְׂרָאֵ֤ל אֶתְכֶם֙ מֵעֲדַ֣ת יִשְׂרָאֵ֔ל לְהַקְרִ֥יב אֶתְכֶ֖ם אֵלָ֑יו לַעֲבֹ֗ד אֶת־עֲבֹדַת֙ מִשְׁכַּ֣ן יְהוָ֔ה וְלַעֲמֹ֛ד לִפְנֵ֥י הָעֵדָ֖ה לְשָׁרְתָֽם׃ י וַיַּקְרֵב֙ אֹֽתְךָ֔ וְאֶת־כָּל־אַחֶ֥יךָ בְנֵי־לֵ֖וִי אִתָּ֑ךְ וּבִקַּשְׁתֶּ֖ם גַּם־כְּהֻנָּֽה׃ יא לָכֵ֗ן אַתָּה֙ וְכָל־עֲדָ֣תְךָ֔ הַנֹּעָדִ֖ים עַל־יְהוָ֑ה וְאַהֲרֹ֣ן מַה־ה֔וּא כִּ֥י °תַלִּ֖ונוּ עָלָֽיו׃ יב וַיִּשְׁלַ֣ח מֹשֶׁ֔ה לִקְרֹ֛א לְדָתָ֥ן וְלַאֲבִירָ֖ם בְּנֵ֣י אֱלִיאָ֑ב וַיֹּאמְר֖וּ לֹ֥א נַעֲלֶֽה׃ יג הַמְעַ֗ט כִּ֤י הֶֽעֱלִיתָ֙נוּ֙ מֵאֶ֨רֶץ זָבַ֤ת חָלָב֙ וּדְבַ֔שׁ לַהֲמִיתֵ֖נוּ בַּמִּדְבָּ֑ר כִּֽי־תִשְׂתָּרֵ֥ר עָלֵ֖ינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵֽר׃ שני יד אַ֡ף לֹ֣א אֶל־אֶ֩רֶץ֩ זָבַ֨ת חָלָ֤ב וּדְבַשׁ֙ הֲבִ֣יאֹתָ֔נוּ וַתִּ֨תֶּן־לָ֔נוּ נַחֲלַ֖ת שָׂדֶ֣ה וָכָ֑רֶם הַעֵינֵ֞י הָאֲנָשִׁ֥ים הָהֵ֛ם תְּנַקֵּ֖ר לֹ֥א נַעֲלֶֽה׃ טו וַיִּ֤חַר לְמֹשֶׁה֙ מְאֹ֔ד וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־יְהוָ֔ה אַל־תֵּ֖פֶן אֶל־מִנְחָתָ֑ם לֹ֠א חֲמ֨וֹר אֶחָ֤ד

מהם

° תלינו ק'.

אונקלוס

ט הַזְעֵר לְכוֹן אֲרֵי אַפְרֵשׁ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יָתְכוֹן מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָתְכוֹן קֳדָמוֹהִי לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן מַשְׁכְּנָא דַייָ וּלְמֵקָם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא לְשַׁמָּשׁוּתְהוֹן: י וְקָרֵב יָתָךְ וְיָת כָּל אֲחָיךְ בְּנֵי לֵוִי עִמָּךְ וּבָעַן אַתּוּן בָּעַן אַף כְּהֻנְּתָא רַבְּתָא: יא בְּכֵן אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ דְּאִזְדַּמַּנְתּוּן עַל יְיָ וְאַהֲרֹן מָה הוּא אֲרֵי אִתְרְעַמְתּוּן עֲלוֹהִי: יב וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְמִקְרֵי לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַאֲמָרוּ לָא נִסַּק: יג הַזְעֵר אֲרֵי אַסֶּקְתָּנָא מֵאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לְקַטָּלוּתָנָא בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי אִתְרַבְרַבְתְּ עֲלָנָא אַף אִתְרַבְרָבָא: יד בְּרַם לָא לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אַעֲלְתָּנָא וִיהַבְתָּא לָנָא אַחְסָנַת חַקְלִין וְכַרְמִין הַעֵינֵי גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן תְּשַׁלַּח לְעַוָּרָא לָא נִסַּק: טו וּתְקֵף לְמֹשֶׁה לַחֲדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא תְקַבֵּל בְּרַעֲוָא

קרבנהון

מסרה ט הבדיל, מלא והד' דגושה. אלהי ישראל, ג' מיחדין. מעדת ישראל, י"א. להקריב, מלא. לעבד, חסר. עבדת, חסר. ולעמוד, ג' וחסר. י אתך, חסר. ובקשתם, ג'. כהנה, חסר. יא הנעדים, ל' חסר ו' ומ"י. על יי', ל"א. תלונו, תלינו ק'. יב לקרא, כולם חסר במ"א. אליאב, מלא וחדא מלה. יג העליתנו, מלא. להמיתנו, מלא. תשתרר, ל' תרויהון השין שמאלית. השתרר, ל'. יד הביאתנו, ל' וכ"כ. הה"א במ"ע ומ"י ומ"ו. ותתן, במקף. וכרם, ב'. העיני, ה' בפסח ומחג ב' בתר לן. תנקר, ל'. נעלה, הע' במ"ע. טו אל תפן, ג'. חמור, מלא.

ת"א וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב מועד קטן טז. העיני האנשים ההם תנקר שם. לא חמור אחד מהם מגילה ט' נדרים לח

רש"י

לוי. התחיל לדבר עמו דברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי: (ט) ולעמד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אתך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: (יא) לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: (יב) וישלח משה וגו'. (סנהדרין קי) מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה. פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה: (יד) ותתן לנו. הדבר מוסב על לא האמור למעלה כלו' לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם. אמרת לנו (שמות ג') אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ וגומר. משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו (במדבר יד) במדבר הזה יפלו פגריכם: העיני האנשים ההם תנקר וגו'. אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם. כאדם התולה קללתו בחבירו: (טו) ויחר למשה מאד. נצטער עד למאד. אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו: לא

חמור

רמב"ן

לדרוש את השם לדעת מה יעשה ואז נאמר לו בקר ויודע ה' וגו' ולא נזכר זה רק בספור משה לעם וכבר הראיתיך כי במקומות רבים פעם יאריך בדבור השם אל משה ויקצר בספור משה ופעם יעשה בהפך ולפעמים לא יזכיר האחד כלל כאשר בא במעשה בני גד ובני ראובן שספר הכתוב המעשה במשה בעצמו והוא נעשה על פי השם כמו שאמרו את אשר דבר ה' לעבדיך כן נעשה וכתוב ביהושע אל ארץ הגלעד ואל ארץ אחוזתם אשר נאחזו בה על פי ה' ביד משה ואם נאמר שהיה כן מפני חכמת השם כענין שאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אותם בגורל אשר צוה ה' לתת לתשעת המטות וחצי המטה ויהיה זה מן הדברים שעשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו אינו נכון שיעשה משה דבר בחלוק הארץ אלא ברשות כי הכל במצות השם יעשה דכתיב לאלה תחלק הארץ וגו' ודעתי בזה ובמה שאמר לאהרן קח את המחתה ושים קטרת שהיתה עליו יד ה' בהם והוא הנקרא רוח הקדש כענין בספרי דוד ושלמה שהיו ברוח הקדש וכמו שאמר רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני כי משה רבינו בכל ביתו נאמן הוא כאשר פירשתי ענין הבית והזכרתיו פעמים רבות ומפני שאינו מדרך נבואתו של משה לא הוזכר בהן דבר ה' וראיתי באונקלוס שתרגם כל קטרת הנזכרים בפרשה קטרת כלשונו לא אמר בו קטרת בוסמין כמנהגו נראה שסבר שלא היה קטרת הסמים של הקדש אבל לבונה וכיוצא בה שהקטירו לנסיון וכן עשה בבני אהרן. ודעת רבותינו שהיה קטרת הקדש והוא הנכון. ואולי לא ירצה אונקלוס לשנות הקטרת להוסיף בו בוסמין רק בהעשות ענינו במצוה: (יא) לכן אתה וכל עדתך. לכן בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו המחלוקת הזה לשון רש"י. ואם כן יאמר אתה וכל עדתך אתם הנועדים על ה' לא על אהרן. ור"א אמר כי ה"א הנועדים חסר. ויתכן שאמר לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי לא על אהרן היו לפני השם עם אהרן מחר ומקרא קצר הוא בתנאים אשר הזכיר. וענין הכתוב כי מתחלה דבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה' וגו' ואחר כך חזר לדבר עם קרח רב לכם בני לוי ואמר לקרח לבדו שמעו נא בני לוי. ולכך חזר ואמר אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי אין עליו לבדו העון גם רק על כל עדתו כי כלם נועדים על ה': (יב) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם. הנה דתן ואבירם הם היו בעלי המחלוקת הזו כקרח כמו שאמר ויקם קרח ודתן ואבירם ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל וגו' שהם המקהילים אותם על משה ועל אהרן. והנה משה דבר אל קרח ואל כל עדתו ואמר לו עוד אתה וכל עדתך כי אליו דבר תחלה כי הוא הגדול בהם. והנה הנועדים היו עדת דתן ואבירם גם כן. ולכך הלך משה לדבר גם עמהם ולהזהירם על עצמם ועל כל הנועדי' שהם עדתם ולפייס אותם בדברים טובים דברים נחומים לישראל כי דבריו עם קרח פיוס לבני לוי לבדם: וטעם ויאמר כי הלכו מלפניו בדברו עם קרח ואחרי כן ויאמר משה אל קרח אשר היה עודנו עומד לפניו שם. או מפני שהיה קרח לוי עומד במשכן הלוים סמוך לאהל משה כי כל זה היה ביום הראשון כאשר

יונתן בן עזיאל

לקרח ולכנישתיה קבילו כען בני לוי: (ט) הזעירא היא לכון ארום אפריש אלהא דישראל יתכון מן כנישתא דישראל לקרבא יתכון לשימושיה למפלח ית פולחן משכנא דיי ולמיקום קדם כנישתא לשמשותהון: (י) וקריב יתך וית כל אחך בני לוי עמך ו, דין אתון תבעין אוף כהונתא רבתא: (יא) בגין כן אנת וכל כנישת סעדך דאזדמנתון על מימרא דיי ואהרן מה הוא ארום מתרעמין אתון עלוי: (יב) ושדר משה פולין לזמנא לבי דינא רבא לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא ניסוק: (יג) הזעירא היא ארום אסיקתנא ממצרים ארעא דעבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארום מתרברבת

ירושלמי

עלנא אוף אתרברבא: (יד) ברם לא לארעא עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבת לנא אחסנת חקין וכרמין העיניהון דגובריא העינון דבארעא ההיא תסמיד ונתנצח יתהון ולא ניסוק לתמן: (טו) ותקיף למשה לחדא ואמר קדם יי בבעו מנך לא תסתכל לדורון דידהון דלא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאשית לחד מנהון:

נ(טו) ובאש למשה לחדא ואמר קדם יי לא תתקבל לדורון דידהון לא חמרא דחד מנהון נסיבית ולא אבאשית לחד מנהון:

האומר

בעל הטורים

והסיעים] בגימ' (מכאן שמסרום), [מלמד כי מסרום] בממש: (י) ובקשתם ג' במס' הכא ואידך. ובקשתם משם את יי' אלהיך ובקשתם אותי וגו' משם בירמיה (כ"ט) ... בגלות. כשתבקשו אותי בגלות במסוכה ושנגאלו אז ובקשתם גם כהונה שהיא במנה ... כל זמן שאתם בגלות: (יא) תלינו עליו תלונו כתיב וי' להם שהרהרו על רבם (ר"ל יו"ד של הקרי וי"ו של הכתיב הם אותיות וי): (יד) העיני ב' במסורה הכא ואידך העיני בשר לך (איוב י') מלמד שדתן ואבירם הטיחו דברים כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב עליהם. ולפי הפשט העיני האנשים ההם תנקר שאתה רוצה לעשות אותנו עורים ועניים למי שנבר אמרת להביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש ועתה אתה אומר להמיתנו במדבר: (טו) אל תפן ג' במסורה הכא ואידך. אל תפן אל קשי העם הזה (בפ' עקב

יונתן

למחות על כבוד אחיו שלא יתברר הדבר גם להיות שהמים בודקים גם הבועל כדלעיל והם רצו לבדוק את משה לכן בע"כ יסולק אהרן מן הכהונה וק"ל: (יב) לזמנא לבי דינא רבא פי' להזמין אותם לב"ד הגדול ולא פ"ל כרש"י שבלה לחזור אחר השלום דא"כ הוה לו לשלוח אחר קרח עצמו אלא ודאי שהזמינם לדין שאז הם יותר יתפייסו מקרח כי הוא בא על אינו מעמם קלא אבל הם שהם בני ראובן ואין להם חלק ונחלה בשבט לוי מה להם לחלוק וק"ל: (יד) דבארעא ההיא תנקר כאן לא פ"ל כרש"י שקאי על עלמא דכל כך למה יתלו הגדולה במשה שיהיה בידו לנקר עינים אם לא יעלו הלא כעת החזיקו במחלוקת לבטל ולסתור דבריו לעיניו וגם הלשון של פסוק משמע לשון עתיד ההם לכן מתרגם שקאי על האומות שהיו בא"י שלא לא פותים הם שיניחו אותנו לירש

מארצן

רמב"ן

אמר אתה והם ואהרן מחר והוא הבקר שאמר להם בקר ויודע ה' את אשר לו ויתכן שהיו דתן ואבירם נשיאי עדה משונים מאון בן פלת והם היו הם מתרעמים אליו היה און הולך אחר עצתם על כן לא שלח אליו והנה לא בא ולא היה עמהם ולא עם עדת קרח כי הלך מלפניו כשהלכו להם דתן ואבירם כאשר נתוכח עם קרח ולא הושב שם שכבר אזל בו בעצת אשתו שהצילתו כמאמר רבותינו כי הנה הכתוב לא הזכירו שנבלע עם דתן ואבירם והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' במקריבי הקטרת כי היו מתים ומאתים מלבד ארבעה הנזכרים תחלה: וטעם (יג) כי תשתרר עלינו גם השתרר. גם שררות רבות או אתה ואהרן אחיך לשון ר"א: ולדעתי גם במקום הזה כטעם אפילו וכן אף גם אשר גם לרעהו ישנא רש ודומיהן אמרו המעט ממך כי עשית עמנו רעה גדולה להמיתנו במדבר שהייתו ראוים לרגום אותך כי תשתרר עלינו אפי' שררה מועטת לשלוח לנו לעלות לפניך כל שכן שתמלוך ותתנשא עלינו: (טו) אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטרת שהם מקריבים לפניך למחר אל תפן אליה ומדרשו אמר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור חלקם לא יקרב לפניך לרצון לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שיהיה על הקטרת לפי שבעל דתן ואבירם הוא אומר כן שחרה לו על דבריהם והם לא היו בתוך העדה הנועדים להקטיר קטרת אבל פשוטו כי בעבור שהיו אלה רוצים בכהונה להקריב קרבן אמר משה אל תפן אל מנחתם אל תפן אל קרבן שיקריבו לפניך ואל תפלה שיתפללו לך כי כל הקרבנות גם התפלה יקראו

מנחה

אבן עזרא

(ט) המעט. הדבר מעט הוא אצלכם: לפני העדה לשרתם. בהביאם את עולותיהם ואת זבחיהם: (י) ויקרב אותך. וכאשר הקריב אותך ואחיך בקשתם גם כהונה: (יא) לכן. על כן קשרתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם והטע' כמו ורוזנים נוסדו יחד על יי' ועל משיחו שעשו ויעד להריב עם השם וכן בהבטחם על יי' ויש אומרים כי ה"א הנועדים נוסף: ואהרן מה הוא. מה פשעו מה הוא עושה: (יב) לא נעלה. יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה על כן מלת העלו תסביב או מי שילך לעבודת השם או אל המקום הנבחר יקרא עולה: (יג) המעט. הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים כנגד ארץ ישראל והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה: כי תשתרר עלינו. העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו: גם השתרר. גם שררות רבות אתה ואחיך: (יד) אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש. והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שרר' היינו סובלים רק הסירתנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה: העיני האנשים ההם. טעמו תרצה לנקר עיני האנשים ההם. רמז ליוצאים ממצרים כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראנה כי זה שמעית לנו כנא' הוא לעינים ודרך משל לומר סגורות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה ויש אומרים התרצה להחשיך העינים שלא תראינה כלומר אפילו עיניים אתה עושה לנו לא נעלה ויש אומרים אילו היית מנקר עינינו לא נעלה ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם מסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בגנאי

והנכון בעיני שמלת האנשים ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני ישראל: (טו) ויחר. זה הדבור כבר פירשתיו כי העולה והמנחה מאורכת האף על הכסעי' ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה וזה טעם אל תפן אל מנחתם והנה אלי כי לא

נשאתי

פירוש על אבן עזרא

יר"ל מה שדברו דתן ואבירם סרה לו.

כי

ספורנו

לכם בני לוי. אתם האדם אשר לקרא דבר גדול אתם מטילי' עליכם כי יותר יקצוף ה' עליכם בהיותכם כבר נבחרים לעבודתו: (ט) ולעמוד לפני העדה לשרתם. לשרת את האל יתעלה בשיר ואת משכנו בעבודת משאו וזולתו וכלה שתעשו זה השרות לפני העדה להודיעם מעלתכם שנבדלו הם מן העבודה ואתם כשבקשתם חמסתם: (יא) לכן אתה וכל עדתך הנועדים. אני אומר לכם. על ה'. דעו שאני מסכים על ה' יהבי שיתבע הוא עלבוני ולא אתקומם אני עליכם כלל: (יד) אף לא אל ארץ. ותתן לנו. לא די שהרעות לנו להוציאנו מארץ זבת חלב ודבש אל המדבר כי גם אתה מלפקח בנו שלא הביאותנו אל הארץ שאמרת כלל והדריך הם כאילו נתת לנו בה נחלת שדה וכרם בצוותך מצות התלויות בארץ ואמרת לא תכלה פאת שדך ופרט כרמך כאילו כבר היתה שלנו והי' לנו בה שדה וכרם: העיני האנשים ההם תנקר. התחשוב לנקר עינינו באופן שלא נכיר תעתועיך: (טו) אל תפן

אל

פירוש רשב"ם

מה שאמר לקרח: (יא) לכן אתה וכל עדתך. הם אותם הנועדים על ה': (יב) ויאמרו לא נעלה. אליך למשפט. לשון עלייה רגיל לומר אצל הולכה אל השופטים ועלתה יבמתו השערה. ויעלו אליך בני ישראל למשפט. ובעז עלה השער: (יג) גם השתרר נמין שבתורה הפוכין כי גם תשתרר עלינו גם השתרר. וכן וברכתם גם אותי. גם תברכו אותי. וכן ויאהב גם את רחל. וגם אהב את רחל. גם אותך הרגתי. גם הרגתי אותך: (יד) העיני האנשים ההם תנקר. כסבור אתה שאלו האנשים אשר מתרעמים עליך אין להם עינים לראות המכשול הזה. שמארץ מצרים ארץ טובה העליתנו למות במדבר כי לא השלמת תנאי שלך להבאנו אל ארץ זבת חלב ודבש אבל באלו ארבעים שנה ימותו במדבר: לא נעלה. לפיכך לא נעלה אליך. כלל ופרט וחזר וכלל לא נעלה. ואחר כך פירש למה וחזר וכלל לפיכך לא נעלה: (טו) אל תפן. אם

תפנה

מֵהֶם נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר׃ יז וּקְחוּ ׀ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ יח וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס שלישי כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כא הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃ כב וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן

ואבירם

אונקלוס

קורבנהון לא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאשית ית חד מנהון׃ טז ואמר משה לקרח את וכל כנשתך הוו זמינין לקדם יי את ואנון ואהרן מחר׃ יז וסבו גבר מחתיתה ותשוון עליהון קטרת בוסמין ותקרבון קדם יי גבר מחתיתה מאתן וחמשין מחתין ואת ואהרן גבר מחתיתה׃ יח ונסיבו גבר מחתיתה ויהבו עליהון אשתא ושויאו עליהון קטרת בוסמין וקמו בתרע משכן זמנא ומשה ואהרן׃ יט ואכנש עליהון קרח ית כל כנשתא לתרע משכן זמנא ואתגלי יקרא דיי לכל כנשתא׃ כ ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר׃ כא אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעה׃ כב ונפלו על אפיהון ואמרו אל אלה רוחיא לכל בשרא גברא חד ייחוב ועל כל כנשתא יהי רגזא׃ כג ומליל יי עם משה למימר׃ כד מליל עם כנשתא למימר אסתלקו מסחור־סחור למשכנא־דקרח דתן ואבירם׃ כה וקם משה ואזל לות־דתן ואבירם ואזלו

בתרהי

מסרה נשאתי, י"ט. הרעתי, חסר. אחד, כ"ה. טז היו, ב' בתורה. והם, ל'. יז עליהם, מלא. מחתתו, חסר. יח עליהם, מלא. וסימנו, כולם מלא במ"ד. עליהם, מלא. ומשה, ב' בתורה אס"ק ואז"ק. יט עליהם, מלא. וירא, ב'. כבוד, מלא. כ וידבר ה' וכו' י"ב. כא ואכלה, ב'. כב אל, ב' בטעם. הרוחת, כ"כ. הסים, הה"א בקמץ כדין הידיעה עפ"י. ועל, במרכא. כל, במקף. כד העלו, ל'. דתן, הד' דגושה. כה דתן, ד' דגושה.

ת"א ויאמר משה אל קרח מועד קטן יו. הבדלו מתוך ברכות כא מגילה כג סנהדרין עד. ויקם משה וילך אל סנהדרין קי.

רש"י

המור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו (תנחומא) כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי ות"א שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור: (טז) והם. עדתך: (יז) והקרבתם איש מחתתו. החמשים ומאתים איש שבכם: (יט) ויקהל עליהם קרח. (תנחומא) בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו שררות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם: וירא כבוד ה'. בא בעמוד ענן: (כב) אל אלהי הרוחת. יודע מחשבות אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכל' אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצף. אמר הקב"ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא:

רמב"ן

מנחה בכתוב וגם אמר אונקלוס קרבנהון איזה דבר שיקריבו לפניך: וטעם לא חמור אחד מהם נשאתי. אמר מה שררה אני משתרר עליהם כי מעולם לא לקחתי מהם אפילו חמור אחד לעשות צרכי כדרך המלכים או השרים כי זה משפט המלוכה דכתיב ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו וזה טעם של אונקלוס שחרית שכך נקרא אנגריא של מלך שחור הזכיר הדבר הקטן שבדיני המלכות וחזר ואמר ולא הרעותי את אחד מהם לשומו במרכבתי ובמלאכתי כאשר יאות למלך. או להטות דינו ולבזות על כבודו כי כלל כל הרעות כולן: (טז) ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה'. כתב רבי אברהם כבר נאמ' כן אבל הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני ה' לקחו איש מחתתו. והנכון בעיני כי מתחלה אמר להם זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש ולא אמר שיהיה אהרן עמהם והם שתקו ואולי לא נתרצו ולא הודו בכך כי חשבו אם יהיה אהרן עמנו תרד האש לכולנו או לא תרד כלל ונהיה כלנו שוים ואם לא יהיה אהרן עמנו ולא תרד האש יאמרו כי לא בחר בנו ויחשבו כי בו כבר בחר שירדה האש בקרבנותיו ביום השמיני ואותו היום יש לנו טענה עליו שלא היה לבחור באהרן שיהיה הוא לבדו הכהן רק בזכות ישראל שעשו המשכן ולכל שלים לצבור היה יורד ועדין לא הוקדשו הבכורים בעת ההיא על כן לא היה קרח חפץ לנסות דבר בלא אהרן והיו שם דתן ואבירם כאשר דבר להם משה כן והיו הם בכלל מה שאמר קרח וכל עדתו וכאשר שלח להם ויאמרו לא נעלה ויחר למשה מאד רצה לגזור עליהם שלא ימותו כמות כל האדם אז חזר משה אל קרח ואמר קחו איש מחתתו חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו והנה הוציא מכלם דתן ואבירם וזה טעם חמשים ומאתים מחתות כי מה צורך להזכיר המנין במקום הזה והנכון אהרן שיהיה עמהם אז שמע קרח אליו כי חשב שישתנה המעשה בהם ובאהרן: (כא) הבדלו מתוך העדה הזאת. יש לשאול אם ישראל לא חטאו ולא מרדו ברבם למה היה הקצף עליהם לאמר ואכלה אותם כרגע ואם גם הם מרדו כקרח וכעדתו איך יאמרו משה ואהרן האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף. וכתב רבינו חננאל הבדלו מתוך העדה הזאת עדת קרח ולא עדת בני ישראל ויאמרו אלהי הרוחות לכל בשר וגו'. מיד הודיע הקב"ה למשה כי לא כל עדת בני ישראל בקש לכלות אבל עדת קרח בלבד לפיכך פי' לו זה שאמרתי הבדלו העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם הוא שאמרתי לך הזכיר להם העלו מסביב אולי כשיראו קרח ועדתו ישובו אלו דבריו. ואינם נכונים כי לא היה ראוי לאמר על קרח דתן ואבירם שלשה אנשים הבדלו מתוך העדה כי אינם עדה ואין ישראל בתוכם והכהן עם עדת מקריבי הקטורת היה בתוכם בעולם ועוד כי הבדלו רמז למשה והכהן בלבד

יונתן בן עוזיאל

(טז) ואמר משה לקרח אנת וכל כנישת סיעתך הוו זמינין לבי דינא קדם יי אנת והינון ואהרן מחר: (יז) וסבו גבר מחתיתיה ותיתנון עליהון קטורת בוסמין ותקרבון קדם יי גבר מחתיתיה מאתן וחמשין מחתיין ואנת ואהרן גבר מחתיתיה: (יח) ונסיבו גבר מחתיתיה ויהבו בהון אישתא ושויאו עליהון קטורת בוסמין וקמו בתרע משכן זמנא מציטרא חד ומשה ואהרן מציטרא חד: (יט) וכנש עליהון קרח ית כל כנישתא לתרע משכן זמנא ואתגאל בעותריה דאשכח תרין אוצרין מן אוצרי דיוסף מליין כסף ודהב ובעא למטרד בההוא עותרא ית משה וית אהרן מן עלמא אילולי דאתגלי איקרא דיי לכל כנישתא: (כ) ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר:

ירושלמי

(כא) אתפרשו מגו כנשתא הדא ואישיצי יתהון בשעה ועירא: (כב) ואתרכינו בצלו על אפיהון ואמרו אל אלהא דשוי רוח נשמתא בגושי בני נשא ומניה מתיהבא רוחא לכל בשרא האין גברא חד יחוב ועל כל כנשתא יהי רוגזא:

[(כב) ואתרכינו על אפיהון ואמר אלהא דשליט בנשמת כל בישרא חד גברא חטי ועל כל עמא יהוה רגוז:]

(כג) ומליל יי עם משה למימר: (כד) קבלית צלותכון על כנשתא כדון מליל להון למימר אסתלקו מן חזור חזור למשכנא דקרח דתן ואבירם: (כה) וקם משה ואזל לאוכחא לדתן ואבירם ואזלו בתרוי סבי ישראל:

ומליל

בעל הטורים

(טו) אל תפן אל מנחתם. (איוב לו) פי' הם קשי עם ודבריהם דברי און לפיכך אל תפן אל מנחתם. אחד מהם ד' הכא. ואידך כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם. יהי דברך כדבר אחד מהם לטובה. אם לא כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד [מהם].

יונתן

הלבן שעיניהם תנקר: (יט) סריך לולבין מן יוסף בפ' מרבי פסחים משמע שרק אחד נתגלה לקרח ע"ש: (כב) ומיניה מתיהב רוחא לכל בישרא דייק מדכתיב רוחות תרתי משמע

באליהו [מ"א י"ט] פי' שמשה פייסו לקרח שידבר טובה ויחזור בו וכיון שלא קבלה ראה לו שימות כפת מחר: (יט) ויקהל עליהם קרח כמו שנעשה למהלך כשנתפס ואם כל העדה הקהל: (כא) כרגע ב' במס' בהאי פרשה ואידך איך היו לשמה כרגע ראה לתלן דאמר עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא דהיינו דכתיב היו לשמה כרגע

[illegible]

רמב"ן

כמו הרומו וכן ואכלה אותם כרגע ראה למגפה שתכלה עם רב ומעוט כרגע וחלילה שלא יבין משה נבואתו ויספה בה. אבל הטעם כי מתחלה היה לב העם אחרי משה ואהרן וכאשר לקחו קרח ועדתו איש מחתתו וישימו עליהם קטרת ועמדו פתח אהל מועד עם משה ואהרן אז קרא קרח לכל העדה ואמר להם כי בכבוד כולם הוא מקנא וייטב הדבר בעיניהם ונקהלו כלם לראות אולי ישר בעיני האלהים ותשוב העבודה לבכוריהם. וזה טעם ויקהל עליהם קרח את כל העדה והנה נתחייבו כליה שהיו מהרהרים אחרי רבם והם כמהרהרים אחרי השכינה ומוותרים על נבואתו של נביא בלבם ונתחייבו מיתה בידי שמים ומשה ואהרן למדו עליהם זכות שלא חטא במעשה אלא קרח. והוא הגורם והוא המסית אותם ולאוי הוא שימות לבדו לפרסם ולהודיע ענשו לרבים. וזו דרך מבקשי רחמים שיקלו החטא מעל העם ונותנין אותו על היחיד הגורם מפני שהוא חייב על כל פנים וכן אמר דוד הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי והיה העונש בהוא על העם גם בחטאים שהיה להם לתת השקלים מעצמם אם העונש הוא על זה כדברי רבותינו כי לא צוה אותם המלך שלא יתנו השקלים כי הוא לדעת המנין בלבד היה חפץ וענשם וענשו בזה שוה הוא ועוד כי מלבד המנין היה עונש על העם מתחלת דבר כדכתיב ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם וכתב שם רש"י לא ידעתי על מה. ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו כענין שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך שנאמר ויהי כי ישב המלך דוד בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה והנה דוד מנעו השם יתברך מפני שאמר כי דמים רבים שפכת ארצה לפני ונתאחר עוד הבנין עד מלוך שלמה ואלו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים. אבל כאשר העם לא השגיחו ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא המכין הכל הוא היה הבונה והוא איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל ועל כן היה הקצף עליהם ועל כן היה המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם מדע בענשם ובמגפותם והכתוב ירמוז כל זה שנאמר כי לא ישבתי בבית למיום אשר העליתי את ישראל מארץ מצרים עד היום הזה ואהיה מתהלך וגו' בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי אל אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים הרי יאשים הכתוב כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל וממשכן אל משכן ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרועים אותם מתעורר בדבר. ואמר הכתוב עוד כי גם השם רחק מהם ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית רק עתה שנתעוררת הסיבות כי היה עם לבבך ואלוה עתה לבנותו על יד שלמה בנך שיהיה איש שלום: וטעם (יט) ויקהל עליהם קרח. את גדולי העם הנועדים תמיד אל פתח אהל מועד. או בכורי כל ישראל הכהנים

אבן עזרא

נשאתי חמור אחד מהם ופי' נשאתי שמתי משא עליו: ולא הרעתי. בשום דבר: (טז) ויאמר משה אל קרח. ובדבר "אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני י"י לקחו איש מחתתו: מחר. והוא היום שקרא משה לדתן ואבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת 'נקר: (יח) ומשה ואהרן. "עמם: (כא) הבדלו. כי היו עמם פתח אהל מועד: (כב) ויפלו על פניהם. להתפלל: וטעם אל. תורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות שטעם פי' אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם: האיש אחד יחטא. הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה וי"א כי טעם אלהי הרוחות כי בידו כח לספש הרוחות כי הוא אלהיהם והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם הם החטיא אחרים. "והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואם ילאה ואכלאם וכלאם כרגע: (כד) למשכן קרח. הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלוים לבדם ומזה הכתוב נלמוד כי

פירוש על אבן עזרא

"זאת עשו קשו לכם מחתות כי אלא בקר נראה שהיה ערב כשאמר להם בקר או מחר כי הכל אללו אחד. "ר"ל שעמדו באותו מעמד פתח אהל מועד. "כלומר כי משה לא הפלל לשם יתברך לתפש על רוחות

ספורנו

אל מנחתם. אל תפן אל שום מין קרבן שיקריבו לכפר עליהם על הפך ירח מנחה וזה כי איני מוחל על עלבוני ואין למחול להם בלעדי זה כאמרם (יומא פרק י"ח) עונות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה חבירו. וכן ירמיהו אמר אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי כי כבו שוחה ללכדני זכור עמדי לפניך לדבר עליהם טובה: לא חמור אחד מהם נשאתי. אפילו במה שיהנה הדיוט מחבירו לא נהניתי מהם שלא קבלתי מהם אפילו חמור בהשאלה וא"כ היתה שררתי עליהם כולה לתועלתם ולתקן עניניהם לא לתועלתי והנאתי כלל כמנהג כל משרר ואיכם מתרעמי' על שררתי אלא מלד מה שהם כפויי טובה: ולא הרעותי את אחד מהם. אפילו איבת היולא מב"ד חייב אין להם עלי שלא קרה להם שיבאו לפני לדין באופן שאחייבם: (טז) אתה וכל עדתך היו לפני ה'. היו מזומנים לדין לפניו: (כא) הבדלו. שלא תגין זכותכם עליהם כענין ימלט אי נקי: (כב) האיש אחד יחטא. שהוא עשה שנקהלה עלינו העדה כאמרו ויקהל עליהם קרח את כל העדה: (כד) דבר אל העדה לאמר העלו מסביב. שיהם

שמה

פירוש רשב"ם

תפנה: לא חמור אחד מהם נשאתי. אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם כשאר משתוררים על העם. ואם כן למה מפשיעים אותי בשררה ואם היה נקוד לא חמור אחד מהם פתרונו היה חמור של אחד מהם כמו אחד העם וכמו את אחד מהם: (כב) אלהי הרוחות. אתה מכיר רוחות ולבות שאר העם שלא פשעו: (כה) וילך אל דתן ואבירם. אולי יחזרו בתשובה:

כי

וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כו וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ כז וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ כח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָֹה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ כט אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָֹה שְׁלָחָנִי׃ ל וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָֹה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָֹה׃ לא וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃ לב וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃ לג וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל׃ לד וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ׃

אונקלוס

בַּתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ כו וּמַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְעַן מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גֻבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל דִּילְהוֹן דִּלְמָא תִלְקוֹן בְּכָל חוֹבֵיהוֹן׃ כז וְאִסְתַּלָּקוּ מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסְּחוֹר־סְחוֹר וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפָקוּ קָיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן׃ כח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ שַׁלְּחַנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי־לָא מֵרְעוּתִי׃ כט אִם כְּמוֹתָא דְּכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין וּסְעָרָא דְּכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּעַר עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלְּחַנִי׃ ל וְאִם בְּרִיאָה יִבְרֵי יְיָ וְתִפְתַּח אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וְתִבְלַע יָתְהוֹן וְיָת כָּל דִּי־לְהוֹן וְיֵחֲתוּן כַּד־חַיִּין לִשְׁאוֹל וְתִדְּעוּן אֲרֵי אַרְגִּיזוּ גֻבְרַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם יְיָ׃ לא וַהֲוָה כַּד שֵׁצִי לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְבְּזַעַת אַרְעָא דִּי תְחוֹתֵיהוֹן׃ לב וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יָתְהוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת כָּל אֱנָשָׁא דִּי לְקֹרַח וְיָת כָּל קִנְיָנָא׃ לג וּנְחַתוּ אִנּוּן וְכָל־דִּי לְהוֹן כַּד־חַיִּין לִשְׁאוֹל וַחֲפַת עֲלֵיהוֹן אַרְעָא וַאֲבָדוּ מִגּוֹ קְהָלָא׃ לד וְכָל יִשְׂרָאֵל דִּי בִסְחֲרָנֵיהוֹן עֲרַקוּ לְקָלְהוֹן אֲרֵי אֲמַרוּ דִּלְמָא־

תבלעננא

מסרה כו העדה, האזלא בד'. סורו, מלא בר מן ד' בכותו. תספו, ב' גם אתם גם מלככם. חטאתם, ג' ח"ו וח"א. כז ויעלו, ל'. נצבים, מלא. אהליהם, מלא. ונשיהם, מלא. ובניהם, מלא. כח ויאמר, י' בטעם זרקא ב' מכהן בספרא. תדעון, ד' וח"ו. לעשות, מלא. כט כמות, ג' ומלא. ימתון, ל' וחסר וחו"ת. ופקדת, ג' ח"ו וד' דגושה. האדם, הה"א במונח. עליהם, מלא. לא ה', ל'. ל בריאה, ב' בתרי לי' א' חסר דין מלא. פיה, מלא. וירדו, ז' רפין. שאלה, פ' חסר. לא ככלתו, חסר. ותבקע, ד'. תחתיהם, מלא. לב אתם, חסר. בתיהם, מלא. ואת כל, ל'. הרכוש, מלא. לג חסר, חטין במרכא. שאלה, פ' חסר. עליהם, מלא. ויאבדו, ב'. כלי, מלחמה. לד סביבתיהם, מלא ב' ידיין וח"ו. לקלם, ח"ו. תבלענו, ל' וח"י.

ת"א סורו נא מעל שבועות לט. כי ה' שלחני עקידה שער פד. אם כמות כל נדרים לט. ואם בריאה נדרים שם סנהדרין קי. ותפתח הארץ סנהדרין לו. וירדו הם וכל אשר ערכין יט. ותכס עליהם סנהדרין קט קט.

רש"י

(כד) העלו. כתרגומו הסתלקו מסביבות משכן קרח: (כה) ויקם משה. (מדרש רבה) כסבור שישאו לו פנים ולא עשו: (כז) יצאו נצבים. (תנחומא) בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו (שמואל א' יז) ויתיצב ארבעים יום דגלית: ונשיהם ובניהם וטפם. בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי ב"ד של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות וב"ד של מעלה עד כ' שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: (כח) לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: (כט) לא ה' שלחני. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם לה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו (סנהדרין קו) אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית

רמב"ן

הלוים לעבודה ולא הזכיר העם כמו בעגל ובמרגלים כי אלו היו כל ישראל היה אומר ואכלה אותם כרגע ואעשה אותך לגוי גדול וכל זה שהזכרתי על הבכורות הוא על דרך רבותינו שאומרים שהעבודה היתה לבכורות. אבל על דרך הפשט היו מתפללים כל ישראל ראויים לעבודת הקרבנות כי כן הוא הדין לעולם בבמות יחיד ונבחר אהרן לעבודת המשכן והמקדש והיה קרח טוען על הבחירה הזאת ורצה להחזיר העבודות לכל ישראל כי כל העדה כולם קדושים: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו. שיעור הכתוב סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה פן תספו בכל חטאתם ואל תגעו בכל אשר להם והטעם שאם לא יסורו ונגש יהיו נבלעים בפי הארץ ויזהירם שלא יגעו לגזול ממונם דבר ולקחת להם כי חרם הוא. ור"א אמר שאם באו לגזול ממונם ידרו שאול כמוהם ואם בן יהיה זה כטעם ותבא אשמו מאחריו ותהי נגיע עלם כאשר הזכרתי בטעמו שם: (כט) אם כמות כל האדם ימותון אלה. הנה גם רבים בעם אמרו לו פעמים רבות למה העליתנו ממצרים. אבל היה העונש על אלה מכל האדם באומרם כי תשתרר עלינו גם השתרר כי עשו שתים רעות בזו על כבוד הרב וכפרו בכל מעשה ה' אשר עשה במצרים ובמדבר וגם במעמד הר סיני שנאמר בו וגם בך יאמינו לעולם והם אמרו שאינו כדאי להשתרר עליהם ולא בא להם על ידו רק רע ומפני זה אמרו ויחר למשה מ"ד וגם קרח אמר ומדוע תתנשאו ועל כן נבלע אבלו עמהם וזה טעם לא ה' שלחני לא שלחני ה' בלל להוליאם ממצרים כטעם אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וכן כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה המעשים אשר ראיתם בעיניכם דרך כלל אשר עשה מיום שאמר לו לכה ואשלחך אל פרעה כי תחלת ביאת הנביא יקרא שליחות כענין את מי אשלח ומי ילך לנו ואשלח לפניך את משה

אהרן

(כו) ומליל לכנישתא למימר זהו כדון מעלוי משכני גובריא חייביא אליין דאתחייבו קטול מן טליותהון במצרים פרסימו מסטירין דילי בר קטלית ית מצראי על ימא ארגיזו קדם יי באלוש אפיסו ית יומא דשבתא כדון אזדמנו על מימרא דיי בנין כן חמי לנדוייהון ולגמרא ית כל ניכסיהון ולא תקרבון בכל מה דאית להון דלמא תלקון בכל חוביהון: (כז) ואסתלקו מעלוי משכנא דקרח דתן ואבירם מן חזור חזור ודתן ואבירם נפקו במילי חירופין וקמו וארגיזו למשה תרע משכניהון ונשיהון ובניהון וטפליהון: (כח) ואמר משה בדא תנדעון ארום יי שדרני למעבר ית כל עובדיא האילין ארום לא מן רעות לבי:

[(כח) ארום לא מן לבי ברית יתהון:]

(כט) אין כמיתותא דמייתין בה כל בני נשא ימותון אליין וסכמות כל אינשא יסתכם עליהון לא יי שדרני:

[(כט) כמותא דמייתין בה בני אנשא ימותון אלין וסכמות דכל אנשא יסתכם עליהון לא יי שלח יתי:]

(ל) ואין לא אתבריאת מיתותא להון מן יומת עלמא תתברי להון כדון ואין לא אתברי פום לארעא מן שירויא אתברי לה כדון ותפתוח ארעא ית פומהא ותבלע יתהון וית כל דילהון ויחתון כד חיין לשיאול ותנדעון ארום ארגיזו גובריא האילין קדם יי: (לא) והוה כדי פסק למללא ית כל פתגמיא האילין ואתבזעת ארעא דתחותיהון: (לב) ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית אנש בתיהון וית כל אנשא דלקרח וית כל ניכסיא: (לג) ונחתו הינון וכל דילהון כד חיין לשיאול וחפת עליהון ארעא ואובדו מגו קהלא: (לד) וכל ישראל די בחזרנתהון ערקו מן דחיל קליהון הוו צווחין ואמרין זכאי הוא יי וקושטא הינון דינוי וקושטא הינון פתגמי משה עבדיה ואנן רשיעיא דמרדנא ביה ובני ישראל אפכו כדי שמעו ארום אמרו דלמא תבלוע יתן ארעא:

ואישתא

בעל הטורים

קפו סמו קפו בעולם הזה סמו בעולם הבא: (כו) תספו ב' במסו' וכלא ולידך (פ"א י"ב) ואם הרעו גם אתם גם מלככם תספו. שאמר להם שאם לא יתזרו בהם סיומו הם וקרח בדולים: (כט) ימותון ג' הכא ולידך (ישעיה כ"ח) והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון. פי' אמר שתכלה ויושביה ימותון שיבלעו הם מתחם: ופקדת ג' במסורה הכא ולידך ופקודת משמרת. ופקודת אלעזר בן אהרן. בשביל שרלה ליכנס בפקודה אלעזר שבקשו כהונה על כן ופקודת כל האדם וגו' ופקודת כל האדם יפקד אמר משה אם הקב"ה יעשה לאלו כמו שעושה לכל אדם שהוא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים [לא ה' שלחני האמנם לא יעשה כן ואז תדעו כי ה' שלחני. ככ"ל אלא שהרב קיצר בלשונו] אלא שיענישם מיד: (ל) בריאה ב' במס' אחרי ליסני ואם בריאה. ומאכלו בריאה (חבקוק א') שהאכיל קרח לעדתו עד שהמשיכם אחריו כדאית' בפרק חלק: כי נאצו אנשים האלה ר"ת הכהן על שבקשו כהונה: (לא) ותבקע ד' במסורה הכא ולידך (מ"א מ"ם) ותבקע הארץ בקולם. והיינו דכתיב וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם ורמז להא דאיתא בעירובין שפתחה של גיהנם בירושלים. ותבקע העיר דירמיה (נ"ב) ודמלכים (ב' כ"ה) על ירושלים. ותבקע הארץ בקולם ותבקע העיר פירוש בירושלים שם ותבקע האדמה וירדו שאולה. האדם אשר לקרח קופי חיבות חרס מלמד שעשאן חרס על שנתחברו לקרח: (לג) ויאבדו ב' במסו' הכא ולידך ויאבדו כלי מלחמה. כיון שנאבדו נאבד כלי

יונתן

משמע: (כו) ברקימו מסטרין פירשתי לעיל ריש פ' וילא פסוק י"ב וע"ש שיש שני גירסות בפי"א ובחי"ו: בגין כן חמי לנדוייהון ולגמרא ית כל נכסיהון פי' לשון נידוי וחרם שהדין בקנם חרם לשרוף: (כז) חירופין דרם אלא גלגים כדלפיל קשר באוזכם: (לד) היך לוחסין וכו' מפרש נסו לקולם פי' לקול קרח ובניו שהיו לועקים בקול אוי לדיק

רמב״ן

אהרן ומרים. ואין טעם כל המעשים להחליף הבכורים בלוים וכהונת אהרן כדברי המפרשים אלא לכלל המעשים אשר עשה משה לעיני כל ישראל כמו שפירשתי: (ל) ואם בריאה יברא ה'. כתב ר"א י"א כי בריאה תורה על המצא יש מאין וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה אבל פי' כטעם גזרה מן וברא אתהן והנכון שתאמר על המצא דבר מאין כי אין אצלינו בלשון הקדש מורה על זה זולתי המלה הזאת. אבל הענין כי בקיעת האדמה איננה בריאה מחודשת אבל פתיחת הארץ את פיה לבלוע הוא חדוש לא נהיה מעולם כי כאשר תבקע האדמה כמו שנעשה פעמים רבים ברעש הנקרא זלזלה תשאר פתוחה גם ימלא הבקע מים ויעשה כאגמים אבל שתפתח ותסגר מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו זה הדבר נתחדש ביום ההוא כאלו הוא נברא יש מאין וזה טעם ותכס עליהם הארץ ולכך אמר הכתוב אחרי ותבקע האדמה ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם. ועל דעת רבותינו בקבוץ פתח גיהנם גם הוא ענין נתחדש לשעתו: (לב) ואת כל האדם אשר לקרח. קנה לו עבדים ושפחות ובני בית היו לו מצריים וכושיים וכנעניים קנין כספו ונענשו בכלל הרכוש שלהם שהם לקו בגופם ובממונם. ואולי גם מישראל היו בביתו גרים ותושבים ונמשכו אחר עצתו ונענשו כי איננו רחוק לומר דכתיב ובני קרח לא מתו כי היו גדולים לדיקים וטובים וזכותם עמדה להם ולא היו לו בנים ובנות קטנים כי לא הזכיר הכתוב בקרח טף:

אבן עזרא

כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים: (כה) וזקני ישראל. הלכו בעיני שהם השבעים [חח]הזקנים הנבחרים: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם. שאם באו להציל ממונם ירדו חיים שאול כמו הם: בכל חטאתם. בעבור רב סלחתם: (כז) ובניהם. הגדולים: וטפם. קטנים וקטנות: (כח) לעשות את כל המעשים. להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ומכעיס לאשר איננו מאמין להסיר הבכורי' מכהונתם ולהשיג המעל' למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויזבחו שלמים הבכורים העולים כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי היו עוזרי העגל ויש בכאן שאלה [ט]ותשובתה בפרשת וילך משה: (ל) בריאה. יש אומרים שהיא תורה על המצא מה שלא היה וכבר [י]פירשתי שאין מלה רק מגזרת וברא [כ]אתהן וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה: ופצתה האדמה את פיה. כמו ופתחה וכן יפצה פיהו [ל]וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונה [מ]תיכונה תגבר על הגבוהים ממנה כדרך ארמוזה בסוף הגוף וכן על השפלים [נ]ממנה והטעם להבין המשכילים: (לב) ואת בתיהם. שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם: ואת כל הרכוש. שהיה לכלם: (לג) וירדו הם. הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו: ותכס עליהם. הארץ בעצמה: ויאבדו. בעבור מות בניהם העומדים תחתם: (לד) לקולם. בעבור קולם הי"א הסמוכים

(לג) וטעם ויאבדו מתוך הקהל. שאבדו לעיניהם בהיותם בתוכם עומדים עמהם כי ברגע שפתחה הארץ את פיה וסגרה אותה עליהם ולא ידע

פירוש על אבן עזרא

רומות המופלאים כי מתחלה כשאמר הבדלו מתוך העדה הזאת על קרח ועל עדתו אמר. [חח]והכתוב קראום נערים כמ"ש וישלח את נערי בני ישראל וגו' (שמות כ"ד ה'). [ט]כלומר יש לשאול בכאן שאלה. והתשובה בפ' וילך הנה אחרי אלהי נכר הארץ והכן לא עשה העגל רק להרחקם מע"ז ולאות כי אמר חג לה' מחר ויבא משה ויבטל ע"ז שלהם. [י](בראשית א' א'). [כ](יחזקאל כ"ג מ"ז). [ל](איוב לה' ט"ז). [מ]הנה קרא לנשמה תיכונה בעבור שהיא ממלעים בין הגופניים ובין השכלים הנפרדים כי מעלתה גבוהה מן הגלגלים בעבור שהם גוף והיא איננה גוף ולפיכך. קרא אותה עליונה והיא שפלה מהנפרדים שהם שכל בפועל ואינם תלוים בחומר והנשמה קודם שתלא בפועל היא בכח ותלויה בחומר נמלאת כי הנשמה היא תיכונה ולפיכך אמר שיני ד' אזני ד'. יד ד' פני ד' כי דברה תורה כלשון בני אדם [נ]ותפתח האדמה את פיה. והטעם

ספורנו

שמה שאמר הבדלו מתוך העדה לא אמר אלא על עדת קרח: (כו) פן תספו. שאיככם ראוים להנצל אם תהיו עמהם כשילקו: (ל) וידעתם כי נאצו. שאינם ראוים ליקרא דשכני ולהקבר עם שאר העם: (לב) ותפתח הארץ את פיה. הרחיבה את הבקיעה עד מקום בתיהם: וכל האדם אשר לקרח. ואת כל האדם אשר לקרח הנמשכים אחריו במחלוקתו. ולכן לא מתו בניו שלא נגררו אחריו בזה: ואת כל הרכוש. שלא יזכו שיהנו לדיקים בממונם כענין נבלה שלא מתיקו ומלאה עני ונתפרנס בה: (לג) ותכס עליהם הארץ. הגיד שלא קרה באותה הפתיחה כמו שיקרה בפתיחת הרעש שהיא לא תסגר

פירוש רשב״ם

(כח) כי לא מלבי. שחינכתם בקטורת כשאומר אתה ואהרן איש מחתתו: (כט) לא ה' שלחני. אלא עשיתים מדעתי שצויתי להקטיר קטורת: (ל) אם בריאה. חדשה יברא ה' בארץ כדכתיב כי ברא ה' חדשה בארץ. שאינה כמיתת נדב ואביהוא: (לד) נסו לקולם. כשצעקו בשעת נפילה

לה ואש יצאה מאת יהוה ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת: ס יז א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב אמר אל־אלעזר בן־אהרן הכהן וירם את־המחתת מבין השרפה ואת־האש זרה־הלאה כי קדשו: ג את מחתות החטאים האלה בנפשתם ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח כי־הקריבם לפני־יהוה ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל: ד ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים וירקעום צפוי למזבח: ה זכרון לבני ישראל למען אשר לא־יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יהוה ולא־יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה ביד־משה לו: פ ו וילנו כל־עדת בני־ישראל ממחרת על־משה ועל־אהרן לאמר אתם המתם את־עם יהוה: ז ויהי בהקהל העדה על־משה ועל־אהרן ויפנו אל־אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד יהוה: ח ויבא משה ואהרן אל־פני אהל מועד: ס רביעי ט וידבר יהוה אל־משה לאמר: י הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו על־פניהם: יא ויאמר משה אל־אהרן קח

את

תבלענא ארעא: לה ואשתא נפקת מן קדם יי ואכלת ית מאתן וחמשין גברא מקרבי קטרת בוסמיא: א ומליל יי עם משה למימר: ב אמר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפרש ית מחתיתא מבין יקידיא וית אשתא ידחק להלא ארי אתקדשו: ג ית מחתית חיביא האלין דאתחיבו בנפשתיהון ויעבדון יתהון טסין רדידין חופאה למדבחא ארי קרבנון קדם יי ואתקדשו ויהוין לאת לבני ישראל: ד ונסיב אלעזר כהנא ית מחתיתא דנחשא דקריבו יוקידיא ורדידנון חופאה למדבחא: ה דכרנא לבני ישראל בדיל די־לא יקרב גבר חלוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטרת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתה כמא די מליל יי בידא דמשה לה: ו ואתרעמו כל־כנשתא דבני ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי: ז והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי ענגא ואתגלי יקרא דיי: ח ועאל משה ואהרן לקדם משכן זמנא: ט ומליל יי עם משה למימר: י אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעה ונפלו על אפיהון: יא ואמר משה לאהרן סב

ית

מסרה לה החמשים, ח'. מקריבי, מלא בר מן י' דסופה. יז ב אמר, כל ל' לוי חסר. וירם, ב' קרן מסיפו. זרה, ל'. קדשו, ל'. ג מחתות, ב' מלא. החטאים, מלא. בנפשתם, ב' חסר. אתם, חסר. רקעי, ל' חסר. פחים, מלא. לפוי, ה'. הקריבם, ל' וחסר ו'. ויקדשו, ל'. ויהיו, י"א כפין. לאות, מלא. ד הקריבו, מלא. השרפים, ל' וחסר וא"י. וירקעום, ל' ומלא. לפוי, ה'. ה זכרון, מלא. כקרח, ל'. וכעדתו, הב' במוגה. ו וילנו, חסר ו'. המתם, חסר. ז ויקהל, ב'. י הרמו, ל' וחסר המ"ס בדגש. ואכלה, ב'. אתם, חסר.

ת"א ואיש יצאה מאת ה' סנהדרין קי. את מחתות סנהדרין כב מנחות לט. ולא יהיה כקרח וכעדתו סנהדרין קי.

רש"י

בראשית מוסב ואם לאו יבראה ה' (ר"ל יבראה ה' פה לכאן): (לד) נסו לקלם. בשביל הקול היוצא על בליעתן: (ב) ואת האש. שבתוך המחתות: זרה הלאה. לארץ מעל המחתות: כי קדשו. המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: (ג) החטאים האלה בנפשתם. (יומא לו) שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה: רקעי. רדודין: פחים. טסין מרודדין טינבי"ש בלעז: צפוי למזבח. למזבח הנחשת: ויהיו לאות. לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: (ד) וירקעום. אישטי"רדים בלעז: (ה) ולא יהיה כקרח. כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על. ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה

רמב"ן

נודע מקומם איו. ור"ל אמר בעבור מות בניהם העומדים תחתם: (ב) כי קדשו. המחתות והם אסורין בהנאה שהבר עשאום כלי שרת לשון רש"י. ולא ידעתי טעם לאיסור הזה שהרי קטורת זרה הקריבו חוץ שעשה כלי שרת להקטיר בחוץ באיסור אינו מקודש. אבל יש לומר כי בעבור שעשו כן על פי משה היו קדש כי הם הקדישו אותם לשמים לפי שמשה שיענה אותם האלהים בהם ותהיה המחתות האלה כלי שרת באהל מועד לעולם. והנכון בעיני כי יאמר הכתוב כי הקריבום לפני ה' ויקדשו להיות לאות לבני ישראל כלומר אני הקדשתי אותם מעת שהקריבו אותם לפני כדי שיהיו לאות לבני ישראל: (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו על קרח ומהו ביד משה ולא נכתב אל משה רמז לחולקים על הכהונ' שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו ועל זה לקה עזיהו בצרעת. לפי פשוטו ולא יהיה בלוע ושרוף כקרח וכעדתו אך כאשר נעשה למשה בידו שלקה בצרעת. ויש פותרים למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא כאשר דבר ה' ביד משה לאהרן שיהיו הוא ובניו כהנים ולא זר כל זה לשון רש"י. והנכון שהוא רומז אל אלעזר המוכר שאמר הכתוב אמור אל אלעזר בן אהרן וגו' ושיעורו ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחושת אשר הקריבו השרופי' וירקעום צפוי למזבח כאשר דבר ה' ביד משה לו זכרון לבני ישראל וגו': (ו) אתם המיתם את עם ה'. אמר אונקלוס אתון גרמתון דמית עמא דה'. יפתור כי יאשימו אותם על שנתנו העצה הזאת להקטיר קטורת זרה לפני ה' מדעתם שהמקריבים אותם נשרפים כי השם לא אמר למשה להקריב הקטורת הזאת והוא לא אמר לישראל בשם ה' לעשות כן אם כן מעלמם נתנו העצה הזאת אשר מתו בה העם והיו יכולין לתת אות ומופת אחר במטה או בזולתו. ור"א אמר מה ראיה זו שמבע לוי נבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בעצתכם שידעתם

מרפסם

(לה) ואישתא נפקת ברוגזא מן קדם יי ואכלת ית מאתן וחמשין גוברין מסקי קטורת בוסמיא: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) אמר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפרש ית מחתית מן ביני יקריא וית אישתא בדרי להאל ארום אתקדשא: (ג) ית מחתית חייביא האלין דאתחייבו קטול בנפשתהון ויעבדון מנהון רדידי טסין חפיי למדבחא ארום קריבינון קדם יי ואתקדשו ויהון לאת לבני ישראל:

[(ג) לאות לסימן:]

(ד) ונסיב אלעזר כהנא ית מחתית נחשא דקריבו יקידיא ורדידינון חפיי לנופא דמדבחא דמן שירויא הוון תשמישתיה דמדבחא: (ה) דוכרנא לבני ישראל מן בגלל דלא יקרב גבר חילוני דלא מן בני אהרן לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי גבר מתגטל למפלוג על עיסק כהונתא בקרח וככנישת סעדוי וסופיה להובדא ולא כמיתותא דקרח וככנישתיה ביקידת אשא ובליעת ארעא אלהן למלקי בסגירותא היכמא דמליל יי למשה שוי ידך בעיטפך ולקת ידיה בצורעא היכדין ימטי ליה: (ו) ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל ביומא חרן על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דין מותא על עמא דיי: (ז) והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן למקטלהון ואתפניו למשכן זמנא והא חפייה ענן איקר שכינתא ואתגלי תמן איקרא דיי: (ח) ועאל משה ואהרן מן קדם קהלא לתרע משכן זמנא: (ט) ומליל יי עם משה למימר: (י) אתפרשו מגו כנשתא הדא ואישיצי יתהון בשעא זעירא ואתרכינו בצלו על אפיהון:

[(י) אתפרשו מן ביני עם כנשתא הדא ואשיצי יתהון בקליל זעיר ואתרכינו בצלו על אפיהון:]

(יא) ואמר משה לאהרן סב ית מחתיא והב עלה אישתא מעילוי מדבחא ושוי קטורת בוסמין על אישתא ואוביל בפריע לות כנישתא וכפר אמטולהון

ארום

בעל הטורים

בלי המלסמה: (ג) את מחתות החטאים האלה בנפשותם שנתחייבו על עסקי נפשותם בדריב לקים דלאמר ריש לקיש מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו בשביל חנופה שהחניפם קרח על עסקי לגימא חרק עליהם שר של גיהנם שיניו. חרק אותיות קרח [את] המחתות (האלה) ב' במסר' הכא ואידך (ש"א ע"ו). [אם] המחתים את עמלק לומר לך כמו שאלו מתו בנפשותם כך שאול עמלק בנפשו שהרגה כל הנפים שנעשה לישראל ונזדווג להם כדאיתא במדרש משל למי שהרגה אתנבעי כוסס וקפץ בתוכה: (י) ויפלו של פניהם ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה תפלה שגורה בפיהם ועל כן אמר כי יצא הקצף כדאמר ר' חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל על

יונתן

לדיק ס"ל: אפכו פעם א' תרגום על נמו פרקו וכאן מתרגם אפכו וכן לעיל וילם תרגום ואפיך: (ג) חפוי לגופא דמדבחא פי' לגוף המזבח כי בתחלה היו המזבחי מזבח ועכשיו נעשו לגוף וכן הוא במסכ' מנחות פרק שתי הלחם ומצאתי שם הטעם דמעלין בקודש ואין מורידין וק"ל: (ה) אלהן למילקי בסגירותא פי' להלקות בצרעת ודרש אלא יד ממש שנעשה לו כידו תהו שוי ידך בעטפך פי' בחיקך וכן אלינו שהנגעים באים על גפי הרוח והכודפים אחר הכבוד כקרח ועדתו כדאמריב בפ' יש בערכין על ז' דברים נגעים באים: (יא) וכפר אמטולהון פי' וכפר בשבילם: ארום נפק מחבלא דאתכלו במורב פי' כשהיה משה במורב לקבל הלוחות ומשאו ישראל נזדווגו לו ה' מלאכי חבלה ובשנמנה

רמב"ן

שרפתם המקריבים וכן נראה שלא האמינו כי מה שאמר אחרי כן דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשיכותו מעלי וגו' ראיה שלא האמינו העם בשריפה הזאת שנבחרו הלוים והוצאתו הבכורות בהם רק חשבו כי משה והכהן גרמו השריפה או שהיה העונש בקטורת שהיתה אש זרה אשר לא צוה אותם וקטורת אהרן היתה קטורת הבקר כאשר פירשתי ולא היו התלונות רק על השריפה לא על הבליעה כי השם אמר למשה העלו משכיב וגו' וזה ירמוז על פתיחת פי הארץ ומשה הגיד זה לישראל בשם ה' ודתן ואבירם היו חייבים יותר שהיו מלעיגים במלאכי אלהים ובוזים את דבריו ומתעתעי' בכבודו. והנכון בעיני שהיו העם מאמינים עתה בכהונת אהרן שכבר יצאה אש מלפני ה' ותאכל את קרבנותיו אבל היו חפצים שיהיו הבכורות משרתי המשכן במקום הלוים ולא ירצה בחליפין שעשו בהם כי היו חפצים שיהיה לכל השבטים חלק בעבודת בית ה' והנה יתלוננו אתם המיתם אותם שנתתם העצה הזאת שיקריבו קטרת ככהנים והם היו לוים לעבודת לוים לא שהיו כהנים מקריבי קטרת וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי: (י) הרמו מתוך העדה הזאת. לא הבינותי טעם הכתוב הזה ומצרו למעלה הבדלו מתוך העדה הזאת כי יש באלהים להמית בדבר רבים סביב לדיק אחד והוא לבדו נשאר כאשר היה בבכורי מצרים וכן היה בכל המגפות שלשה ישנים במטה אחת השנים מתים והאמצעי נצל ונראה שהיה הקצף יוצא להמית גם כל העדה כמיתת החטאים האלה שנמשכו אחריהם בפתיחת פי הארץ או באש היוצאת והם מכות כוללות להמית כל העומדים שם ביחד זולתי אם יעשה נס שינוי בנמלטים או שאמר הקב"ה כן לכבוד הצדיקים שבכל זמן שהם בתוכם לא ישלח ידו בהם והכוונה באלה וכיוצא בהם להודיע שהם צריכים בקשת רחמים וכפרה ומשה הוא המזדרז לעשות כן מיד

אבן עזרא

החתפים מושכת [a]עצמה ואחרת עמה י"א כי קרח מהנבלעים היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח ויש אומרים כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העדה באכול האש ורז"ל אמרו [b]כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת ופי' הפסוק ואת קרח איננה דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכיר קרח עם השרופים התשובה כי אמר שהזכיר הכתוב שנשרפה פתרשבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומר ידוע הדבר וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע כי כן כתוב ונער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו: (ב) זרה הלאה. [c]מהמזבח: כי קדשו. כי אחר שהקריבום להם הנם קדושים: (ג) את מחתות החטאים. [d]פי' המחתות: ועשו אותם. האומנים: רקועי פחים. כמו וירקעו את פחי הזהב. ופי' כי קדשו כי הקריבום לפני ה': ויהיו לאות. לזכר ולסימן: (ד) וירקעום. המרקעים: (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו. לאהרן ויש אומרים כי לו שב אל קרח והוא כסוק בעיני: (ו) ממחרת. זה היום כי לעולם הוא [e]סמוך: אתם המתם. הטעם מה ראיה היתה זאת שהבני לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים: (ז) בהקהל העדה. כל קהלה ואחריה על [f]הקהיה למריבה: (ח) ויבא משה ואהרן. בעבור שראו שנראה הכבוד: (י) הרמו. שישבו במקום המרומם במחנה הלוים והוא האהל כאשר פירשתי בתלת העלו: ויפלו על פניהם. להתפלל: את

פירוש על אבן עזרא

[a]והטעם החמשים והמאתים איש וכו'. [b](סנהדרין דף ק"י ע"א). [c]ממקום המזבח. [d]ר"ל מ"ם (פסוק ב') וירם את המחתות פי' מחתות החטאים וכו'. [e]לא כן מלת מחר, כי יש מחר לאחר זמן. [f]שאלה מלינו שרבו ב"י עם משה רק וילונו א"ב אינו רק תרעומת, ואינו בן ויקהלו אל המלך שלמה כי הוא לשנה. [g]לוים שלפניו שאר

ספורנו

תמגר תיכף אמנם זאת נקנה תיכף כפותח פיו לבלוע דבר ויסגירנו אחר הבליעה: (ב) ואת האש זרה הלאה. לא אל מקום הדשן מפני שהיתה קטרת זרה: כי קדשו. ואין ראוי להניחם בבזיון: (ג) כי הקריבום לפני ה' ויקדשו. שהקדישום להיות כלי שרת גם בשאר עבודת מלבד עבודתם המקולה ובזה הם ראויות לעשות צפוי בקדש: (ו) אתם המתם. שאמרתם להם שיכנסו בקטרת שאין ראוי שיקטירנה אלא המקריב עולת התמיד ופיס לכם לנכות בזבחים

פירוש רשב"ם

נפילה כדכתיב לקול נפלם רעשה ארץ: (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו. מוסב למעלה. ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחושת מבין השריפה כאשר דבר ה' ביד משה לו. לאלעזר: שכך ציוהו הקב"ה למשה. אמור אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתות: (ו) אתם המתם את עם ה'. על דתן ואבירם הבלועים אנו מודים שחטאו אבל המאתים וחמשים איש שמתו כמיתת נדב ואביהוא אתם הרגתם. איתם שצויתם להקטיר הקטורת: (י) הרמו. כמו המולו לה' אבל בשביל הרי"ש נהפך החיריק כמו בירך ברך משקל רנ"ש. ולמעלה אומר הבדלו

אֶת־הַמַּחְתָּה וְתֶן־עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קְטֹרֶת וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל־הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי־יָצָא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי יְהוָה הֵחֵל הַנָּגֶף: יב וַיִּקַּח אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיָּרָץ אֶל־תּוֹךְ הַקָּהָל וְהִנֵּה הֵחֵל הַנֶּגֶף בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת־הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל־הָעָם: יג וַיַּעֲמֹד בֵּין־הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה: יד וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד הַמֵּתִים עַל־דְּבַר־קֹרַח: טו וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה: פ

חמישי טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יז דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ: יח וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית אֲבוֹתָם: יט וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה: כ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם עֲלֵיכֶם: כא וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו ׀ כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם: כב וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל הָעֵדֻת: כג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים: כד וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ: פ ששי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה

אל

אונקלוס

ית מחתיתא והב עלה אשתא מעלוי מדבחא ושוי קטרת בוסמין ואוביל בפריע לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק רגזא מן קדם יי שרי מותנא: יב ונסיב אהרן כמא די מליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב ית קטרת בוסמיא וכפר על עמא: יג וקם בין מתיא ובין חייא ואתכלי מותנא: יד והוו דמיתו במותנא ארבעת עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלגתא דקרח: טו ותב אהרן למשה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכלי: טז ומליל יי עם משה למימר: יז מלל עם בני ישראל וסב מנהון חטרא חטרא לבית אבא מן כל רברבניהון לבית אבהתהון תרי עשר חטרין גבר ית שמה תכתוב על חטרה: יח וית שמא דאהרן תכתוב על חטרא דלוי ארי חטרא חד לריש בית אבהתהון: יט ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא די אזמן מימרי לכון תמן: כ ויהי גברא דאתרעי ביה חטרה יגעי ואניח מן קדמי ית תרעמת בני ישראל די אנון מתרעמין עליכון: כא ומליל משה עם בני ישראל ויהבו ליה ׀ כל רברבניהון חטרא לרבא חד חטרא לרבא חד לבית אבהתהון תרי עשר חטרין וחטרא דאהרן בגו חטריהון: כב ואצנע משה ית חטריא קדם יי במשכנא דסהדותא: כג והוה ביומא דבתרוהי ועל משה למשכנא דסהדותא והא יעא חטרא דאהרן לבית לוי ואפק לבלבין ואנץ נץ וכפת שגדין: כד ואפק משה ית כל חטריא מן קדם יי לות כל בני ישראל ואשתמודעו ונסיבו גבר חטרה: כה ואמר יי למשה אתב ית חטרא

דאהרן

מסרה יא ותן, בסגול ומקף. ושים, פ'. והולך, ל' מלא בתורה. וכפר, ד'. עליהם, מלא. יצא, ב' בקיפרא. יב על העם, ח' וכל עזרא דכו'. יג ויעמד, כלם חסר. ותעצר, ד'. המגפה, י"ב. יד מאות, מלא. טו והמגפה, ל'. נעצרה, ל'. יז וקח, י"ג. נשיאהם, ל' חסר י' חבין וחד מלא ובענין דסמ. מטות, מלא. תכתב, חסר. יח ואת, ד'. תכתב, חסר. אבותם, ב' מלא בתורה. יט והנחתם, ל'. העדות, ח' מלא בתורה. כ והיה, אלו הפסוק. יפרח, ד' ב' בז. והשכתי, ל' וחסר והפין ימנית. תלנות, תו"ך ומ"ל סבין. הם, ל' ומסרה מתם. מלינים, מי"ק ומ"ס. עליכם, מלא. כא וידבר, ל' בטעם בסי'. נשיאיהם, ב' ובענין דין מלא דמלא. אבתם, חסר. מטות, מלא. מטותם, ל' מלא וחד חסר ויבלע. כב וינח, ז'. המטת, ב' חסר בתורה ובענין. העדת, ח"ו. כג ויהי, ל' בטעם בתורה. ויצא, חסר. העדות, ח' מלא בתורה. ויצא, בסרי טעמי וכן ויצץ וב' סלדי בלירי וקריאתן לא מלמיל ולא מלרע רק בהעמדה מוטעם בשני הטעמים. כד ויצא, י"ג חסר. המטת, חסר. כה ויאמר, פ' בטעם בספרא.

ת"א ויתן את שבת פס יומא עד זבחים פח ערכין יו תנין קרילת פ' בקטרת מגילה אליהו ז"ל לר' עגמם ומעשה מגח מחסייה פ' השהר פ' דירה. ויעמד בין המתים ובין החיים שבת פט.

רש"י

הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנאמר (שמות ד') ויוצאה והנה ידו מצורעת כשלג ועל כן לקה עוזיהו בצרעת: (יא) וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפה (כ"ל כשנתן רשות למשחית אז אין מבחין בין טוב לרע ועל מה שמוסיף וכו' יש תיקון בקטור' אבל מה שנוחר הקב"ה בהדיא אין שכמה ואין תבונה וכו' מתורץ מ"ש אח"כ שלא הניח המלאך את אהרן לעבור בקטרת ושלא סוח מסר רז זה אלא היה גזרת הקב"ה כמ"ש אני שלוחו של מקום. ודוק) כדאיתא במסכת שבת (שבת פט): (יג) ויעמד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל המלאך הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל

יונתן בן עוזיאל

ארום נפק מחבלא דאתבלו בחורב דשמיה קצף מן קדם יי בחרמנא שרי לקטלא: (יב) ונסיב אהרן היכמא דמליל משה ורהט למצע קהלא והא שרי קצף מחבלא לחבלא בעמא והב ית קטורת בוסמין וכפר על עמא: (יג) וקם ליה אהרן בצלו במצע ועבד מחיצותא במחתיתא ביני מתיא וביני חייא ואתכליאת מותנא: (יד) והוו סכום דמיתו במותנא ארביסר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלוגתא דקרח: (טו) ותב אהרן לות משה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכליית: (טז) ומליל יי עם משה למימר: (יז) מליל עם בני ישראל וסב מנהון חוטרא חוטרא לבית אבא מלות כל אמרכלידהון לבית אבהתהון תריסר חוטרין גבר ית שמיה תכתוב על חוטריה: (יח) וית שמא דאהרן תכתוב על חוטרא דלוי ארום חוטרא חד לריש בית אבהתהון: (יט) ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא דאזמן מימרי לכון תמן: (כ) ויהי גברא דאתרעי ביה לשמשא קדמי חוטריה ינעי ואישדיך מני ית תורעמות בני ישראל דהינון מתרעמין עליכון: (כא) ומליל משה עם בני ישראל ויהבו ליה כל אמרכלידהון חוטר לאמרכול חד חוטר לאמרכול חד לבית אבהתהון תריסר חוטרין וחוטר אהרן במציעות חוטריהון: (כב) ואצנע משה ית חוטריא קדם יי במשכנא דסהדותא: (כג) והוה מיומא חורן ועאל משה למשכנא דסהדותא והא ייעא חוטר אהרן לבית לוי ואפיק לבלובין ואניץ נצץ ביה בליליא גמר ועבד לוזין:

(כג) והוה מן יומא דבתרא ועל משה למשכנא דסהדותא והא אפרח חוטרא דאהרן לבייתיה דלוי ואפק פרחין ואניץ ניצין וחסיל לוזין בר לוזיא: (כד) והנפק משה ית כל חוטריא מן קדם יי לכל בני ישראל ואשתמודעו ונסיבו גבר חוטריה: (כה) ואמר יי למשה אתיב ית חוטרא דאהרן קדם סהדותא

בעל הטורים

על הסולים אם אין הפלאי שבורה בפי אני יודע שהוא מפרק: (יב) וירץ בא"ת ב"ש אותיות מגפה סרך להעליר המגפה: (כ) יפרח ד' במסורה הכא ואידך לדיק כתמר יפרח. יפרח כשושנה (הושע י"ד) יפרח בימיו לדיק. מעהו יפרח זהו לדיק כתמר יפרח כיון שמעהו יפרח ילא לדיק בדינו. זהו יפרח כשושנה ויהי כזית הודו וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וכן יפרח בימיו לדיק שנאמר על המלך המשיח שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן: (כג) פרח ליץ שקדים כנגד שלשה שערערו על הכהונה קרח ודתן ואבירם. שקדים בגימ' השמונים לוח לאשמוני שהם

יונתן

וכשנתגלה בזכות שלשה אבות נסתלקו נ' ונשתיירו מרי וכן הוא במדרש אבל משה ברשות הקב"ה ילא דכתיב כי ילא הקלף מלפני ה' ועיין בדקב"ט דף קמ"ח ע"ב מגיא דעת רביו שא"א להם לעשות שעולתם כי אם ברשותו יתברך זהו ויתכסם הרעמא וקי"ל: (יב) ורחם למלע ר"ל באמלע הקהל כדכתיב תוך: (יג) וקם אהרן בגלוי דרש אלם ויעמוד אין עמידה אלא תפלה דכתיב המקום אשר עמד: ועבד מחילות' באתחייתא דק"ל איך עמד אהרן בין המתים והחיים אלא שעשה מחילות במחתות שם היה הקטורת וק"ל: (כג) ביה בליליא דאם לא כן מה היה הנס: ועבד לוזין כן הוא בויקרא רבה ספקד

רש"י

א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה (מכילתא). ד"א למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזין ומרננים אחר הקטורת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעולר מגפה הוא והחטא הוא הממית: (יח) כי מטה אחד. אף על פי שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולוי' לבד מכל מקום שבט אחד הוא:

(כ) והשכתי. כמו (בראשית ח) וישכו המים (אסתר ז) וחמת המלך שככה: (כח) בתוך מטותם. הניח באמלע שלא יאמרו מפני שהניחו בלד שכינה פרח: (כג) ויצא פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון (בראשית כא) ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מלוי בפרי האילן כמו (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נלה ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענות ממהרת לבא כמו שמלינו בעוזיהו ד"ה

רמב"ן

מיד: (יז) שנים עשר מטות. מטה אהרן הוא בי"ב כי לא אמר ותקח מטה לבית לוי ותכתוב עליו שם אהרן אבל הוא במנין האחר והנה לא נחשב יוסף רק לשבט אחד והטעם כי לא ימנו שבטי ישראל לעולם רק שנים עשר ומפני שיחשוב לוי יחשוב יוסף רק אחד ועוד אפרש זה בסדר וזאת הברכה אם יברכני ה' להגיע לשם: איש את שמו תכתב על מטהו. יש מפרשים שם ראש השבט ראובן שמעון לוי ויהודה. והנכון שם הנשיאים ועשה אהרן נשיא לשבט לוי והולך לפרש כי מטה אחד הוא ונשיא אחד להם לומר אע"פ שחלקתי לשתי משפחות כהונה לבד ולויה לבד מ"מ שבט אחד הוא ונשיא אחד להם והטעם כאשר פירשתי כי לא הולרכו ראיה רק שנבחר השבט ההוא מכל שבטי

אבן עזרא

(יא) את המחתה. הידועה: ושים קטרת. ולא [י]אמר הקטורת והמשכיל יבין: והולך. לשון נוי כמו הושב [ש]את אביך והרשו כמו הוליכי וטעמו [ת]הוליכי כמו ילך עמך: (טו) וטעם וישב אהרן. דבק עם כפרשה הבאה ואם נפסקה וכבר הראיתיך דגות כהנה וכהנה יכאשר שב אהרן ונעלרה המגפה דבר השם: (יז) מטה. יש אומרים כי מטה לוי אינו מטה האלהים כי כבר היה ניכר ומה נורך לכתוב עליו שם אהרן ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם וזה הישר בעיני: וטעם לבית אב. שבטי ישראל כמו ראובן ושמעון: וטעם כי מטה אחד. בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: (יט) אשר אועד לכם. תמיד: (כ) והשכותי. מפעלי [א]הכפל כמו [ב]והתמתי שמחתך מגזרת וחמת המלך שככה וטעם

והסכותי כדרך בני אדם למלוא מנוסם ומטה לוי בתוך המטים עשר [ב]והנה יוסף במטה אחד: (כג) לבית לוי. מטה משרת עלמו ואמר עמי מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול. מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן ולכנה ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי

פירוש על אבן עזרא

[י]שלא אמר הקטרת בה"א הידיעה. ה"א שהוא הקטרת המיוחד לעלור המגפה, לפי שבמעשה השרופים נאמר ושימו עליהם קטרת ונתתה עליהם קטרת כולם בלא ה' לכן אמר כאן ושים קטרת. להורות שהוא קטרת עבודה הנאמר למעלה זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר וגו' ואמר והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כדפניא ר' חנינא מנין לקטרת שמכפרת שנ' ויתן את הקטרת ויכפר על העם ותנא דבי ר' ישמעאל על מה קטרת מכפרת על לשון הרע וכו' ופרש"י ז"ל במחלוקת קרח שהוא לשון הרע אמר המתם את עם ד' ואמר בסוף ויתן את הקטרת בה"א הידיעה לומר שנתן את הקטרת ההוא שאמר לו משה לכפר. [ש](בראשית מ"ז ז') שפרשו ישב כמו הוליכי שפרשו ילך. [ת]ר"ל הוליכי ולווי מבנין הפעיל מנחי פ"א יו"ד וכן והולך (בל"א בריננגט עם) כמו שה"א והוביל. [א]כי פרשו שכך. [ב](יחזקאל כ"ג ע"ו). [ב]בבי' פי' אחר היות מטה לוי בין י"ב מטות וכו'. ילמיה

ספורנו

בזבחים הראוים לכהנים רצים יחד: (יג) ויעמוד בין המתים ובין החיים. אחר שכבר התחיל שם והתעכב להגין על הסולים שלא ימותו על היפך רידלו מתוך העדה: ותעצר המגפה. שלא שלה עוד שום אחד מהם בסולי מגפה: (טו) והמגפה נעצרה. שנרפאו החולים במגפה: (כד) ויראו ויקחו איש מטהו

פירוש רשב"ם

הבדלו. וכאן אומר הרמז שמשמע להבדיל יותר לפי שכבר יצא הקצף: (יא) ושים קטרת. להודיע שהקטורת הממיתה כשאינם כהנים היא הנותנת חיים ביד כהנים לדעת שהם ראוים: (יג) ויעמד בין המתים ובין החיים. שלא עבר המשחית את מקום ההקטרה: (טז) קח מאתם מטה מטה וגו'. מאחר שמתלוננים על דבר הקטורת ואומרים אתם המתם את עם ה' ואינה הוכחה שבחרתי בכהנים אני אעשה הוכחה אחרת שלא יוכלו לערער על הכהונה. כי מטהו יפרח על ידי: (כ) והשכתי. מן וחמת המלך שככה. השבות מן סבב: (כג) ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים. נראה לפי הפשט כשהוציאו משה מצאו שפרח ולא יותר כדכתיב והנה פרח מטה אהרן. אבל אחר כן ויצץ ציץ לעיני כל ישראל. ואחרי כן ויגמל שקדים שאילו כן היה הענין תחילה הנה לא היתה נראה לא הפריחה ולא הניצה גם לא היה לו לכתוב והנה פרח אלא והנה גמל שקדים מטה אהרן לבית לוי: לאות

אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ: כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה: פ כז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ: כח כֹּל הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ: ס יח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן כְּהֻנַּתְכֶם: ב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת: ג וְשָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ וְלֹא־יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם: ד וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם: ה וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ו וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד: ז וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת: פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי

לך

אתקלוס

דְאַהֲרֹן לִקֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְרָא לְאָת לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפָן תֻּרְעֲמָתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא יְמוּתוּן: כו וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד: כז וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לְמֵימַר הָא מִנַּנָא קְטָלַת חַרְבָּא הָא מִנַּנָא בְּלַעַת אַרְעָא וְהָא מִנַּנָא דְמִיתוּ בְמוֹתָנָא: כח כֹּל דְּקָרֵב ׀ מִקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַיְיָ מָאִית הָא אֲנַחְנָא סַיְפִין לִמְמָת: א וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אַתְּ וּבְנָךְ וּבֵית אֲבוּךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי מַקְדְּשָׁא וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי כְהֻנַּתְכוֹן: ב וְאַף יָת אֲחָךְ שִׁבְטָא דְלֵוִי שִׁבְטָא דַאֲבוּךְ קָרֵב לְוָתָךְ וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וִישַׁמְּשֻׁנָּךְ וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא: ג וְיִטְּרוּן מַטַּרְתָּךְ וּמַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא בְּרַם לְמָנֵי קוּדְשָׁא וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרְבוּן וְלָא יְמוּתוּן אַף אִנּוּן אַף אַתּוּן: ד וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל פָּלְחַן מַשְׁכְּנָא וְחִלּוֹנַי לָא יִקְרַב לְוָתְכוֹן: ה וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת קוּדְשָׁא וְיָת מַטְּרַת מַדְבְּחָא וְלָא יְהֵי עוֹד רָגְזָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ו וַאֲנָא הָא קָרֵבִית יָת אֲחֵיכוֹן לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן מַתְּנָא יְהִיבִין קֳדָם יְיָ לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא: ז וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תִּטְּרוּן יָת כְּהֻנַּתְכוֹן לְכָל פִּתְגָּם מַדְבְּחָא וּלְמִגּוֹ לְפָרֻכְתָּא וְתִפְלְחוּן פָּלְחַן מַתְּנָא אֵיהַב יָת כְּהֻנַּתְכוֹן וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל: ח וּמַלִּיל יְיָ

עם

מסרה. העדות, ה' מלא בתורה. לאות, מלא. לבני מרי, ל'. תלונתם, י"ק וה"ס ומן דגוש. ימתו, חסר. כח הקרב. ז' וחד והקרב. הקרב, פסיק. אל משכן, ג' בלישנא. יהוה, צריך לזהר להרגיש הפסק היטב שלא יהיה ח"ו כמחרף. האם, ב' אין נחתי בי. תמנו, ד'. לגוע, בחד ו' וחסר ו' דקרי. יח א אתך, כל פסו' אתך במ"ג. כהנתכם, ג' ח"ו ומן דגושה. ב מטה, ג'. וילוו, ל'. וישרתוך, ל' ומלא. ואתה, ב' בטעין. העדת, חסר. ג אל כלי, ל'. יקרבו, קמץ בז"ק. ימתו, חסר. ד ונלוו, ד'. עבדת, ל' וחד עבדת הקדש. אליכם, מלא. ה עוד, מלא. על בני, ז'. ו אחיכם, מלא. נתנים, ח"ו ומ"י. ז ואתה, ב'. אתך, פ"א בתורה וס"ל בטעם. לכל, אין בלמ"ד נשיא. ולמבית, ל'. ועבדתם, ל' אתנח בסגול. הקרב, ו'. יומת, מלא. ח וידבר, ב' יין ושכר.

ת"א לפני העדות למשמרת הוריות יג כריתות. כל הקרב הקרב סנהדרין פא: וילוו עליך וישרתוך תמיד כו. ולא ימותו ערכין יא. ונלוו עליך תמיד שם. וזר לא יקרב זבחים יז. ושמרתם את משמרת הקדש חגיגה יא. אתה ובניך אתך תשמרו יומא כד כח. ולמבית יומא כד. עבודת מתנה פסחים עג. והזר הקרב שבת לא סנהדרין פג פד ערכין יא. ואני הנה שבת כב כו יבמות עד בכורות לד.

רש"י

(ד"ה ג כו) והצלעת זכרה במלאו תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: (כה) ותכל תלונתם. כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמורי"ם בלע"ז ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלונות הרבה: למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילונו עוד על הכהונה: (כח) כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבירו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה: (א) ויאמר ה' אל אהרן. (ספרי) למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים: תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך. בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו עליכם להזהיר גם את הזרים מליקרב אליהם: וישרתוך. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברין ואמרכלין (זבחים כו): (ד) וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך: (ה) ולא יהיה עוד קצף. (ספרי) כמו שהיה כבר שנאמר (במדבר יז) כי יצא הקצף: (ו) לכם מתנה נתנים. יכול לעבודתכם של הדיוט ת"ל לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: (ז) עבודת מתנה. במתנה נתתיה לכם: (ח) ואני הנה נתתי לך. (ספרי) בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו משל למלך שנתן

שדה

ירושלמי

מַהְדוּתָא לְמַטְרָא לְאַת לִבְנַיָא סָרְבָנַיָא וִיסוּפַן תּוּרְעֲמַתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא יְמוּתוּן: (כו) וַעֲבַד מֹשֶׁה הֵיכְמָא דְפַקִּיד יְיָ יָתֵיהּ הֵיכְדֵין עֲבַד: (כז) וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לְמֵימַר הָא מִינָן אִשְׁתֵּיצִיאוּ בְּשַׁלְהוֹבִית אִישָּׁתָא וּמִנָּן אִתְבְּלָעוּ בְּאַרְעָא וְאוּבְדוּ הָא אֲנַחְנָא חֲשִׁיבִין בְּאִלּוּ אֲבַדְנָא כּוּלָנָא: (כח) וְאָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר הָא סָפְנָן וּכְדֵין כּוּלָנָא אִישְׁתֵּיצֵינָן אִית מִנָּן דִּי מִית בְּמַגֵּיפְתָא אִית מִנָּן דִּי פָתְחַת אַרְעָא יַת פּוּמַהּ וּבָלְעַת יַתְהוֹן: (כח) כָּל דְּקָרִיב מִיקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַיְיָ מָאִית הֲבָרַם סָפְנָא לְמִשְׁתֵּיצְיָא: (א) וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אַנְתְּ וּבְנָךְ וּבֵית אֲבָךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן חוֹבֵי קוּדְשַׁיָּא אִין לָא מִדַּהֲרִין בְּאַסְקוּתְהוֹן וְאַנְתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן יַת חוֹבֵי כְּהוּנַּתְכוֹן אִין לָא מִדַּהֲרִין בְּאַפְרָשׁוּתְהוֹן: (ב) וְאוּף יַת אֲחָךְ שִׁבְטָא דְלֵוִי דְמִתְקְרֵי עַל

יונתן בן עוזיאל

שְׁמָא דְעַמְרָם אֲבוּךְ קָרֵיב לְוָתָךְ וְיִתְחַבְּרוּן לְוָתָךְ וִישַׁמְשׁוּנָךְ וְאַנְתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תְּקוּמוּן קֳדָם מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא: (ג) וְיִטְרוּן מַטַּרְתָּךְ וּמַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא בְּרַם לְמָנֵי קוּדְשָׁא וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרְבוּן וְלָא יְמוּתוּן אוּף הִינוּן אוּף אַתּוּן: (ד) וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ מִלְּבַר וְיִטְרוּן יַת מַטְּרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא וְחִילוֹנַי לָא יִקְרַב לְוָתְכוֹן: (ה) וְתִטְּרוּן יַת מַטְּרַת קוּדְשָׁא וְיַת מַטְּרַת מַדְבְּחָא וְלָא יְהֵי תּוּב רוּגְזָא דַהֲוָה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ו) וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יַת אֲחֵיכוֹן לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן מַתְּנָא יְהִיבִין קֳדָם יְיָ לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא: (ז) וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תִּנְטְרוּן יַת כְּהוּנַּתְכוֹן לְכָל פִּתְגַם מַדְבְּחָא וּלְמִגַּיו לְפַרְגּוֹדָא וְתִפְלְחוּן לְפוּם עַדְבַיָּא בְּפוּלְחָנָא כְּמָן מִיכַל מַתְּנָה אֲתֵן בְּרִבּוּתָא יַת כְּהוּנַּתְכוֹן וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל: (ח) וּמַלִּיל יְיָ עִם אַהֲרֹן וַאֲנָא בְּחֶדְוָא דְבֵית

בעל הטורים

[...]מורע לסכן ומעקיים סכהונה בידם: (כד) וילא משם [את] כל המטות ספר [...]משו יבשים כמו שסכיקשם: (כה) לבני מרי מכאן למד משה שקראם ממרים: [...] סלם ב׳ במסרה סכא. ואידך באיוב (ו׳) סלם אין עזרתי בי [קופי׳ דקרא] [...]סה ממני] שמי שאין לו שפה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו. וכן מי שאינו [...] פורה כדכתיב ותושיה נדחה ממני יסוב כמת כדכתיב הלא תמנו לגוע: [...]ונלוו ד׳ במסרה הכא ואידך (דניאל יא) ונלוו עליהם רבים בחלקלקות: (זכריה [ב׳]) ונלוו גוים רבים אל ה׳ ביום ההוא והיו לי לעם לפי ישאלו דרך [הנה] פניהם [באו] ונלוו וגו׳ (ירמיה ל׳) פירוש ונלוו עליהם רבים בחלקלקות להלל לישראל [כדכת]יב (דניאל שם) ומן המשכילים יכשלו וגו׳ עד עת קץ אבל כשיבא הקץ ונלוו גוים אל יי׳ וגו׳ והיינו ונלוו עליך וישרתוך כדכתיב (ישעיה ס״א) ובני נכר אכריכם וכורמיכם: (ח) ואני הנה נתתי לך שנתנו מתנה בדעת שלימה ובנפש ספלה

יונתן

הפקד זה הלוי: (כו) מינן דאספילאו ומינן דאבלעו מדכתיב כמל אבדנו: (ב) על שמא דעמרם אבל יש דוחקים ומישבים מה שכתב על שם עמרם היינו כדלעיל גבי שמות המטות כתיב ואת שם אהרן שכתוב על מטה לוי דהיינו כיון שנקרא על שם אהרן שנקרא על שם עמרם מ״מ והנכון כדאיתא בספרי גם את אחיך מטה לוי שומע אני אף הנשים במשמע ת״ל שבט אביך זכה עמרם שיקרא שבט על שמו וכמובן כוונת המתרגם: (ד) ויזדמנון לוותך מלבר פירוש מבחוץ כדפירש רש״י: (ז) לפום עדביא פי׳ הפירוש הוא על פי הגורל כמו המתנה וכן הוא בספרי זועה ועבדת שומע אני מעורבבין תלמוד לומר

רמב"ן

[...] ישראל: (כה) למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי לאהרן לכהן ולא [...] עוד על הכהונה לעון לה״י. ולאין המטה הזה אות רק על מטה לוי [...] מאחר השבטים לא על אהרן שתהיה לו הכהונה. והנכון למשמרת [...] על שבט לוי ממרי הבכורות כי הפריחה אות על הכהונ׳ והפרח על [...] כמו שפירשתי וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי כי לכל בית לוי [...] זכותם ואפשר שכיון שנודע במטה שאין השם חפץ בבכורות והוא [...] בשבט לוי שתהיה הכהונה לאהרן בלא תרעומת כי הוא הנכבד בשבט [...] בהם במטה ולו תאות ברית השבט ההוא. ואינו נכון בעיני כי [...] בכור לוי: (ז) עבודת מתנה אתן את כהונתכם. במתנה תהיה לכם [...] לה״י, לומר שהיא לכם מתנה גמורה עד שהזר הקרב יהיה חייב [...] ה. והנכון בעיני שיאמר ועבדתם. עבודת כהונה ואיננה לכם עבודת [...] כעבודת עבדי המלכים אבל עבודת מתנה גדולה נתתי לכם זה לכבוד

אבן עזרא

כי סוקד ״אני: (כד) ויראו. מכתב יד כל אחד: (כז) ויאמרו בני ישראל. די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל המשכן יי׳ ימות כמות השרופים ומי יתן ״ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישראל. וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כי גם אהרן נביא היה גם זאת הפרשה לאות כי במדבר ביאי היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים ונפסלו הבכורים: (א) את עון המקדש. שהיא תבית לפרכת והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם: וטעם ובית אביך. כי הם נושאי המקדש: את עון כהונתם. אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם: (ב) שבט אביך. הוא לוי וחז״ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: וילוו. כמו ונספחו ״וכן ילוה ״אישי והנה הלוים נלוים בשמם: ואתה ובניך אתך. תשב לפני אהל מועד לבדכם ולא הלוים: (ג) גם הם גם אתם. דרך המקרא כן כמו ״משל בנו גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה: (ד) וטעם ונלוו עליך. שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל: (ז) עבודת מתנה. והזר מהכהנים אפילו לוי ועולת שמואל ״שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה סולאת

פירוש על אבן עזרא

ג(ירמיה א׳ י״ב). ד״ל אף שמלת הלם היא תמיה מ״מ הכוונה הלולי שיהי׳ קץ וסוף לגווע. ה(ישעיה י״ד א׳). ו(בראשית כ״ט ל״ד). ז(שופטים מ׳ כ״ב.) ח״וכתיב ויקם שמואל עלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה׳ וכו׳. ויהי שמואל מעלה העולה וכו׳ (ש״א ז׳ פ׳ י׳) כמ״ש

ספורנו

[...]. לכוין שיתנם בבתיהם שמא הופלג: (כה) ותכל תלונתם. וזאת המשמרת והאות תכלה את תלונות׳ שלא יוסיפו להתלונן: (א) אתה ובניך [ובית] אביך אתך תשאו את עון המקדש. שלא יקרב שמה ולא זר לסניס ממחילתו שזה מוטל על כולכם ואם יקריב מפקרון השתדלותכם תשאו את [עונו]: ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם. עליכם בלבד לשמור שלא יקרב זר לעבודת כהונה: (ב) וישרתוך. במה שהוא משמרתך ומשמרת [ב]ניך בלבד: ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת. והסדר יהיה כך שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשי׳ שהוא אהל לארון אשר בו לוחות העדות: (ג) ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל. והלוים ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשי׳ ומשמרת כל יתר המשכן וזה חוץ לקדשי המשכן: אך אל כלי הקדש. שהם בתוך המשכן שהם המנורה והשלחן ומזבח הזהב: ואל המזבח. החיצון שהוא מזבח העולה אע״פ שהוא חוץ לקדשי׳: (ד) ושמרו את משמרת אהל מועד. לפנים מן הקלעי׳ והוא כל החלר: (ה) ושמרתם את משמרת הקדש. ואתם הכהני׳ תשמרו את משמרת המשכן לפנים מן הקלעי׳: (ו) לכם מתנה נתנים לה׳. שיתחייבו לעבוד במלאכתכם בכל הצריך באהל מועד: (ז) תשמרו את כהונתכם. שלא יקרב זר לעבודת כהונה כמו שקרה בעוזיהו: ועבדתם. וכמו כן תשמרו שלא יקרב זר בעבודה שתעבדו וזה ״לצורך כי אמנם עבודת מתנה אתן את כהונתם. עבודת הכהונה המוסלת עליכם בלבד אתן ואשים אותה למתנת כבוד ומעלה בעיני כל אדם ובכן יתאוו כולם אליה ולפיכך לריך שתשמרו היטב: (ח) ואני הנה נתתי לך

פירוש רשב"ם

(כה) לאות לבני מרי. לדורות הבאים שירצו למרוד כגון עוזיהו: ותכל תלונתם. ותכלה את תלונתם של ישראל. כמו מן צו צוה: (כז) אבדנו. ויאבדו מתוך הקהל אם כן כולנו אובדים מדי יום ביום. ביצד כל הקרב הקרב כל איש ואיש אשר יקרב אל המשכן לשומרו או אל כלי המשכן עם הלוים ימות שעדיין לא התרה בם הקב״ה שעדיין לא נכתב והזר הקרב יומת. ולכך הוא מזהירם בפ׳ זו וזר לא יקרב אליכם וזר הקרב יומת שמכאן ואילך לא יקרבו כלל ולא ימותו שאפילו בפרשת אמור אל הכהנים שכתוב שם דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך אשר יהיה בו מום לא יגש להקריב לחם ה׳. שם לא פסל אלא בעלי מומים אבל זרים לא פסל. ומה שפסל בפרשת אמור אליהם כל איש אשר יקרב וגו׳. באוכל בטומאת הגוף מדבר אבל בעבודת זרים במשכן ובכליו לא ראינו עדיין חיוב מיתה: (א) ויאמר ה׳ אל אהרן אתה ובניך וגו׳. וזר לא יקרב והזר הקרב יומת. הרי הזהרתם בחיוב מיתה. ומעתה אין לחוש הקרב הקרב שהרי אסרתים אל יקרב וחייבתים מיתה: (ז) עבדת מתנה. ונמצאו ישראל פטורים מן העבודה ומתוך שאינם מצווים לא יקרבו עוד שהרי והזר הקרב יומת: לך

לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק־עוֹלָם׃ ט זֶה יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קָרְבָּנָם לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ׃ י בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ׃ יא וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃ יב כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ נְתַתִּים׃ יג בִּכּוּרֵי כָּל־אֲשֶׁר בְּאַרְצָם אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ יִהְיֶה כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃ יד כָּל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ יִהְיֶה׃ טו כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ ׀ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃ טז וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃ יז אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ־בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יח וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ יט כֹּל ׀ תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם

הוא

אונקלוס

עִם אַהֲרֹן וַאֲנָא הָא יְהָבִית לָךְ יָת מַטְּרַת אַפְרָשׁוּתָי לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּנּוּן לִרְבוּ וְלִבְנָךְ לִקְיָם עָלָם׃ ט דֵּין יְהֵי לָךְ מִקֹּדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא מוֹתַר מִן אֶשָּׁתָא כָּל קֻרְבָּנֵיהוֹן לְכָל מִנְחַתְהוֹן וּלְכָל חַטָּוָתְהוֹן וּלְכָל אֲשָׁמְהוֹן דִּי יְתִיבוּן קֳדָמַי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין דִּי־לָךְ הוּא וְלִבְנָךְ׃ י בְּקֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תֵּיכְלִנֵּהּ כָּל דְּכוּרָא יֵיכוֹל יָתֵהּ קוּדְשָׁא יְהֵי לָךְ׃ יא וְדֵין לָךְ אַפְרָשׁוּת מַתְּנַתְהוֹן לְכָל אֲרָמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּנּוּן וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלָם כָּל דִּדְכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכוֹל יָתֵהּ׃ יב כֹּל טוּב מְשַׁח וְכָל טוּב חֲמַר וַעֲבוּר רֵאשִׁיתְהוֹן דִּי יִתְּנוּן קֳדָם יְיָ לָךְ יְהַבְתִּנּוּן׃ יג בִּכּוּרֵי כָּל דִּי בְאַרְעֲהוֹן דִּי יַיְתוּן קֳדָם יְיָ דִּי־לָךְ יְהֵי כָּל דִּדְכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכְלִנֵּהּ׃ יד כָּל חֶרְמָא בְּיִשְׂרָאֵל דִּי־לָךְ יְהֵי׃ טו כָּל פָּתַח וַלְדָּא לְכָל בִּשְׂרָא דִּי־יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא יְהֵי לָךְ בְּרַם ׀ מִפְרַק תִּפְרוֹק יָת בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא וְיָת בּוּכְרָא דִבְעִירָא מְסָאֲבָא תִּפְרוֹק׃ טז וּפֻרְקָנֵהּ מִבַּר יַרְחָא תִּפְרוֹק בְּפֻרְסָנֵהּ כְּסַף חֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶשְׂרִין מָעִין הוּא׃ יז בְּרַם בּוּכְרָא דְתוֹרָא אוֹ בּוּכְרָא דְאִמְּרָא אוֹ בּוּכְרָא דְעִזָּא לָא תִפְרוֹק קוּדְשָׁא אִנּוּן יָת דִּמְהוֹן תִּזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא וְיָת תַּרְבֵּיהוֹן תַּסֵּק קֻרְבַּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ יח וּבִשְׂרְהוֹן יְהֵי לָךְ כְּחַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וּכְשׁוֹקָא דְיַמִּינָא לָךְ יְהֵי׃ יט כֹּל אַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַפְרְשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ יְהָבִית לָךְ וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלָם קְיָם מְלַח עָלָם הוּא קֳדָם יְיָ לָךְ וְלִבְנָךְ

עמך

מסרה לך, י"ד בזקף בתורה. תרומתי, מלא ו"ק וח"ס. לך, ג' וטעמין. עולם, י"ח. ט כל, ל'. לכל, הלמד בגעי. חטאתם, בפסוק. אשמם, במוכח. ישיבו, מלא. י בקדש, ג' כפין. קדש, חסר. לך, הלמ"ד דגוש' וכן סכין. יא וזה, כ"ג כ"פ. לך, הלמד דגושה. תרומת, מלא. מתנם, ל'. תנופת, מו"ק וח"ס. לך נתתים, ל'. ולבניך, ד'. ולבנתיך, ח"ו ומ"י. אתך, ס"ז. לחק, י"ח בליסגא. לחק, הס' בקמץ והוא ספק. יב תירוש, דין מלא דמלא ב' ומד דגן ותירוש. ראשיתם, מא"מי. יג בכורי, מלא. יביאו, ט' מלא. טו לכל, הלמד בגעיא. בשר, ו'. יקריבו, מלא. לך, הלמד דגש. פדה, ב' את. את בכור, ל'. בכור, מלא. טז ופדויו, ל' וכ"ב ובחד יו"ד. גרה הוא, ל'. יז בכור, מלא והב' בגעיא. בכור, מלא. כשב, ד' ספין קדים לבים. בכור, מלא. קדש, ג' מזרק, חסר. תקטיר, מלא. אשה, הסין בסגול. לריח, ע"ו. ניחח, מ"י וס"ו. יח לך, הלמד דגושה. ל'. התנופה, מלא. ובשוק, מלא. יט תרומת, מלא ו"ק וחסר סכין. ירימו, כולם מלא. ולבניך, ד'. ולבנתיך, מ' ומ"י. אתך, י"ס. לחק, י"ו בלי'. עולם, מלא. הוא, י"ו וחילק.

ת"א למשחה סוטה טו זבחים כח נא חולין קלג. כל קרבנם זבחים מה מנחות נא פג. אשר ישיבו לי מנחות פג. בקדש זבחים לג מנחות ע פג. כל חלב בכורות כ: תמורה ה. תירוש סנהדרין ע תמורה ה. ראשיתם בכורות פג תמורה ה. בכורי כל אשר בארצכם מנחות פד חולין קלו. לך יהיה מנחות פד. כל טהור מנחות פד. כל חרם בכורות לב ערכין כח כט. יהיה לך בכורות כח. פדה תפדה קדושין כט בב"ק יא מנחות לז בכורות נ ה י יב. תפדה יומא כט. ופדויו מבן חדש תפדה סנת קלא יומא פט קדושין כט שבועות ד חולין עד בכורות מט נא ערכין ג יח. בערכך כסף שקלים בכורות ד כח. אך בכור שור קמא עח זבחים לז בכורות ה ו ב יט יח כריתות ד. לא תפדה קמא יב זבחים לז בכורות לא לב סמלה ה ח את דמם תזרוק על המזבח פסחים סד זבחים לו נו קכ תמורה ס. ובשרם יהיה לך זבחים לז מ קב בכורות כ לב לג תמורה כט. לך יהיה זבחים לז בכורות כח. ברית מלח עולם מנחות יט. כט.

רש"י

שדה לאוחזו ולא כתב ולא חתם ולא העלו בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער כנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו (חולין קלו) כ"ד מתנות כהונה בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה (ספרי): (ט) מן האש. לאחר הקטרת האישים

ירושלמי

יהבית לך ית מטרת אפרשותי חלתא וביכוריא וכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבנך לקיים עלם: (ט) דין יהי לך מקודש קודשיא מה דמשתייר מעלתא דענא מן אישתא כל קורבנהון לכל מנחתהון ולכל חטאתהון ולכל אשמהון די יתיבון קדמי קודש קודשין דילך הוא ודבנך: (י) בקודש קודשיא תיכלוניה כל דכורא ייכול יתיה ברבותא קודשא יהי לך: (יא) ודין דזכיתי לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהבתינון ולבנך ולבנתך עמך לקיים עלם כל דדכי בביתך ייכול יתיה: (יב) כל טוב משח זיתא וכל טוב חמר ענבא ועיבור שירויהון דיתנון קדם יי לך יהבתינון:

[(יב) כל טוב חיטיא וכל טוב חמר ומשחא שירויתהון:]

יונתן בן עוזיאל

(יג) ביכורי דכל פירי אילני ארעהון דיקרבון קדם יי דילך יהי כל דדכי בביתך ייכלוניה: (יד) כל דמגמר בישראל דילך יהי: (טו) כל פתח ולדא לכל בשרא בבעירא דיקרבון מנה קדם יי בדינא דאינשא בין דינא בבעירא למהוי דילך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאינשא בחמשא סלעין וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק באמריא: (טז) ופרקוניה דבר נש מבר ירחא תפרוק בסכום עילוייך כסף חמש סלעין בסלעי בית קודשא עשרין מעין הוא: (יז) ברם בוכרא דתורי או בוכרא דאמרי או בוכרא דעזי לא תפרוק מטול דקודשא הינון וית אדמתהון תדרוק על מדבחא וית תרביהון תסיק קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: (יח) ובישריהון יהי לך למיכל הי כחדיא דארמותא והי כשקא דימינא דילך יהי: (יט) כל אפרשות קודשיא די יקדשון בני ישראל קדם

בעל הטורים

מעלה: (ט) מקדש הקדשים מן ס"ם שמן כמו שדרשו רז"ל לרבות לוג שמן של מצורע: (יא) וזה לך תרומת מתנם וכן למעלה זה יהיה לך שני פעמים זה עולה כ"ד רמז לכ"ד מתנות כהונה: (טו) פדה ב' במס' הכא ואידך אם לא פדה יפדה והיינו דאמר רבי יהושע רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים שניהם לכהן ואין האחד פוטר את חבירו והיינו אח לא פדה יפדה: (יט) תרומות ג' כל תרומות הקדשים. הרי נגלגות אל פל ואל מטר ושדי תרומות (ש"ב א') ואיש תרומות יהרסנה: (משלי כ"ט

יונתן

לומר עבודת מתנה עיה מתנה בפיים לאף עבודה בפיים: (ח) מלאה ובכוריא נוהגים בירושלים ובגבולים כדאיתא במולין פ' הזרוע: (ט) מעלתא דענא פי' מעולם באמש מן הלאן וכן הוא בספרי שם לא ורלה ליתנו תורם שכולו לאישים ויש לך הימנו היסר אי אפשר מולא כי אם כולא לאן: (י) ברבותא קודשא יהי לך יש מגיהין בדכיתא ופי' בפסוקה דלא סיימא מדלא כתיב בהון כל טהור אלא כל זכר משמע אף שמאין בא להורות דלא נאכלין אלא למורין מק"ו ומה קדשים קלים כלת הקב"ה שמהם בריה שלא יאכלו אלא

רש"י

השלמים: לכל קרבנם. כגון זבחי שלמי צבור ומנחות השלחם והאשם כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי הקדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: (יא) תרומת מתנם. המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל נזיר: לכל תנופת. שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור. (ספרי) ולא טמאים. דבר אחר כל טהור לרבות אשתו: (יג) ראשיתם. היא תרומה גדולה:

(יח) כחזה התנופה וכשוק הימין. (זבחים נז) של שלמים שנאכלים לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה. (ספרי) בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוי' אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה: (יט) כל תרומת הקדשים. מחבתה של פרשה זו כללה בתחלה וכלל' בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם. כרת ברית עם

רמב"ן

לכבוד ולתפארת מאחי כענין שדרשו למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין: (י) בקדש הקדשים תאכלנו. למד על קדשי קדשים שאינן נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה לשון רש"י. ולא הבינותי זה כי קדש הקדשים איננו מקום אכילת הקרבנות כי הכתוב אומר במקום קדוש תאכל בחצר אהל מועד וקדש הקדשים הוא במקום שהארון לפנים מן הפרוכת כמו שכתוב והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים וכתיב ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים ואין שם אכילה ושתיה שאין נכנס שם אלא כהן גדול ביום הכפורים וראיתי בסיפרי רבי יהודה בן בתירא אומר הרי כותים שהקיפו את העזרה מנין לקדשי קדשים שנאכלין אפילו בהיכל תלמוד לומר בקדש הקדשי' תאכלנו. והנה רבי יהודה בן בתירא נתעורר בזה בסיפרי והעמיד הכתוב במקום האונס והזכירו באימה שאמר נאכלין בהיכל והראוי שיאמר שנאכלין אפילו לפני ולפנים אם הקיפו את ההיכל. ועל דרך הפשט נפרש בקדש הקדשי' תאכלנו שתאכלנו בקדוש' קדש הקדשים כי אמר תחלה קדש קדשים לך הוא ולבניך שלא תנהגו בהם מנהג קדשי' קלים לבל יהיו בידכם קדש קדשים וחזר ופירש בקדש הקדשים תאכלנו שתהיה אכילתך בהם בקדושה חמורה ולפי שהזכיר פירש במנחה ובחטאת את האשם שיש באכילתן יותר מקדשים קלים במקומן ובזמנן לא הוצרך להאריך כאן אלא לומר שיהו כלן קדש קדשים באכילתן שתהיה אכילתן בהם בקדושה חמורה לא כקדשים קלים ושמועי הבית רבים כי בית הכלי כאשר תחזיק המקום והזמן כן תחזיק הענין וכן באכלתן תאכלנם:

אבן עזרא

הוראת שמה כמעשה [a]נדעון: (ח) למשחה. [b]מרבתיו: (ט) מקדש הקדשים. כי יש קדשים קלים: מן האש. כל מה שיקדישו תמנו כי אשם כמו [c]אשם והה"א נוסף: לכל מנחתם. אחר אשר יקדים [d]האזכרה ממנה ואמורי החטאת [e]והאשם: אשר ישיבו לי. פי' כי תמעול מעל [f]והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים: (י) בקדש הקדשים תאכלנו. אפילו בקדש הקדשים שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר [g]המשכן: (יא) מתנם. במקרון ה"ו כמו הולך [h](ר"א עוזר) בשוק אלא פנה שהוא [i]מנחה או הם שני [j]משקלים: (יב) חלב יצהר. הנכבד והמובחר שהוא [k]הקלף כי יאהר מענין נהור ושרשו נהר והוא [l]חלב שמן זית: (יג) בכורי כל אשר בארצם. בכורי כל פרי האדמה: וטעם כל טהור בביתך יאכלנו. להזהיר על אלה [m]המלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו [n]על חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שיחרים הישראלי שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנו: (טו) אך פדה תפדה. פי' תקח פדיונו [o]וכן בכור הבהמ' הטמאה תפדה: (טז) ופדויו. שב אל בכור האדם לבדו: (יז) לא תפדה כי קדש הם. לא תקח פדיונם ורבים פירשו שפדה [p]לישראל והפך זה כל הבכור [q]שאמר תאכלנו והסימן לכהן מי שהוא טהור יאכלנו: (יט) ברית מלח. ברית כרותה שגזרה ארץ פרי [r]למלחמה ושקום העולם

פירוש על אבן עזרא

[a]כמ"ש ואת הספר השני העלה על המזבח הבנוי. [b](שמות כ"ט כ"ט). [c]ופרשו אשם. [d]כמ"ש והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה (ויקרא ב' ב', ט"י ט"ז.) [e]החלב והכליות וכו'. [f]פי' שהיא בינו ובין אדם שמת בלי יורשים כמ"ש חז"ל זה גזל הגר. [g]והיכל קדש קדשים כנגד העזרה. [h]ר"ל עובר בשוק אצל פנה (משלי ז' ח'). [i]כמו אתן פנהה (איוב למ' ו') [j]ר"ל מתן ומתנה כמו מהר ומתן (בראשית ל"ד י"ב) לשון זכר. ובכנוי מתנם ומשקל אחר מתנה נתונים (פסוק ו') לשון נקבה. ובכנוי מתנתם מ"ש שהם פ"א סימן נקיבה. [k]ענין לצבעונות מאוזק סרחיהה כמו הקלף על פני המים (הושע י' ז'). [l]ר"ל מובחר זך וטהור. חלב יאהר וכל חלב פירוש ודג שילכלם בטהרה. [m]קאי על חזה התנופה. [n]תמן הפודה. [o]ר"ל יהי' לך הוא לנוכת הכהן. ואח"כ שפדה ולא תפדה הוא לנכת ישראל. [p]פי' לא העבוד בבכור שורך הוא לנכת ישראל. ועלה תאכלנו (שם) לנכת הכהן. [q](תהלים ק"ז ל"ד).

ספורנו

לך. אתה תשמור משמרת הקדש כאשר נויתיך ואני נותן לך מתנות כהונה הכתובים בזאת הפרשה: (ט) מן האש. שכולו נתן לגבוה ואין לבעלים חלק בו אלא אחר הקטרת האימורים דמשלחן גבוה קא זכו. לפיכך (י) בקדש הקדשים תאכלנו. לפני' מן הקלעי': (יא) תרומת מתנם. מה שהבעלים מוליך לכהנים מן הקדשים הקלים שיש לבעלים חלק בהם: (יט) כל תרומת הקדשים. כגון המורם משלמי תודה ושתי שלחם והשלמים ונחשב

פירוש רשב"ם

(ח) לך נתתים למשחה. הרי הן לך כענין סימן שרים הנמשחים למלוך: (ט) מן האש. לאחר הקטרת אימורין. הנותר מן האש: אשר ישיבו לי האשם המושב לה' לכהן זהו גזל הגר שאין לו יורשין: (יב) כל חלב יצהר. כדכתיב בהרימכם את חלבו ממנו: (יט) ברית מלח. נראה לי לשון

הוּא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם לֹא תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס

שביעי כא וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כב וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ כג וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֺנָם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ כד כִּי אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לַלְוִיִּם לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ

כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר׃ כז וְנֶחְשַׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־הַגֹּרֶן וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב׃ כח כֵּן תָּרִימוּ גַם־אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבּוֹ אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ׃

מפטיר ל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב׃ לא וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל־מָקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לב וְלֹא־תִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא תְחַלְּלוּ וְלֹא תָמוּתוּ׃ פ פ פ

אונקלוס

עִמָּךְ: כ וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן בְּאַרְעֲהוֹן לָא תַחְסִין וְחוּלָק לָא יְהֵי לָךְ בֵּינֵיהוֹן מַתְּנָן דִּי יְהָבִית לָךְ אִנּוּן חוּלָקָךְ וְאַחְסַנְתָּךְ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וְלִבְנֵי לֵוִי הָא יְהָבִית כָּל מַעַשְׂרָא בְּיִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא חֲלַף פָּלְחָנְהוֹן דִּי אִנּוּן פָּלְחִין יָת פָּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא: כב וְלָא יִקְרְבוּן עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְקַבָּלָא חוֹבָא לִמְמָת: כג וְיִפְלְחוּן לֵוָאֵי אִנּוּן יָת פָּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִנּוּן יְקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן וּבְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַחְסְנוּן אַחְסָנָא: כד אֲרֵי יָת מַעַשְׂרָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ אַפְרָשׁוּתָא יְהָבִית לְלֵוָאֵי לְאַחְסָנָא עַל כֵּן אֲמָרִית לְהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַחְסְנוּן אַחְסָנָא: כה וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כו וְעִם לֵוָאֵי תְּמַלֵּל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַעַשְׂרָא דִּי יְהָבִית לְכוֹן מִנְּהוֹן בְּאַחְסַנְתְּכוֹן וְתַפְרְשׁוּן מִנֵּהּ אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ מַעַשְׂרָא מִן מַעַשְׂרָא: כז וְתִתְחֲשֵׁב לְכוֹן אַפְרָשׁוּתְכוֹן כְּעִבּוּרָא מִן אִדְּרָא וְכִמְלֵאתָא מִן מַעַצַרְתָּא: כח כֵּן תַּפְרְשׁוּן אַף אַתּוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ מִכֹּל מַעַשְׂרָתֵיכוֹן דִּי תִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְּנוּן מִנֵּהּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא: כט מִכֹּל מַתְּנָתְכוֹן תַּפְרְשׁוּן יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דַּייָ מִכָּל שׁוּפְרֵהּ יָת מַקְדְּשֵׁהּ מִנֵּהּ: ל וְתֵימַר לְהוֹן בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵהּ מִנֵּהּ וְיִתְחֲשֵׁב לְלֵוָאֵי כַּעֲלָלַת אִדְּרָא וְכַעֲלָלַת מַעַצַרְתָּא: לא וְתֵיכְלוּן יָתֵהּ בְּכָל אֲתַר אַתּוּן וֶאֱנַשׁ בָּתֵּיכוֹן אֲרֵי אַגְרָא הוּא לְכוֹן חֲלַף פָּלְחָנְכוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: לב וְלָא תְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵהּ מִנֵּהּ וְיָת קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תַחֲלוּן וְלָא תְמוּתוּן: פ פ פ

ומליל

מסרה כ ויאמר, ע' בטעם בקיפרא. תנחל, ל'. וחלק, ג' במורה. כא ולבני, מטעי' בי' את. מעשר, הגין במ"ע ב' רפין. וכל המעשר דכו'. עבדתם, חלם חסר. עבדים, ס"ו ומ"י. כב לשאת, כ"ד. למות, מלא. כג ישאו עונם, מטעים בי' אם. ובתוך, י"ע זוגין דמיין. כד מעשר, הפין בסוף לבד ושפין בפסק. לנחלה, ע"ו. בתוך, י"ע זוגין דמיין. כו אלהם, חסר. כי, במחב ובמקף. המעשר, השין במ"ע והשין בליני. והרמתם, ל' ומ' דס'. תרומת, כל ענינא מלא. מעשר, ג'. כז ונחשב, ב' לבריס. תרומתכם, מלא. כדגן, חסר. כח תרימו, כולם מלא. תרומת ה', ה'. מעשרתיכם, כל לי' חסר במ"א וס"ו ומ"י. תרומת ה', ה'. כט מתנתיכם, דין ס"ו ומ"י ד' ב' מ"ו וב"מ. כל תרומת, ל' וחד וכל תרומת כל מכל. מקדשו, הד' בסוף. ל אלהם, חסר. בהרימכם, ב' ומלא ובענין. ונחשב, ב' לכם כתבואת, מלא. וכתבואת, מלא. לא בכל מקום, ד'. וביתכם ל'. לב ולא תשאו, ו' פסוקים ולא לא ולא. בהרימכם, ב' ומ"ל. ואת קדשי, ל'. תמותו, ז' מלא.

ת"א כי את מעשר בני ישראל אשר ירמו לה' תרומה יבמות פו בכורות פו כע תמורה ג. ואל הלוים תדבר ואמרת אלהם ר"ה יב יבמות פו בכורות יא. והרמתם בכורות מז שבת קכז ערכין לא פסחים לה ביצה יג מנחות עז ונחשב לכם גיטין ל מנחות לד. תרומתכם פסחים כג ביצה יג בכורות נט. גם אתם גיטין לג קדושין מא מליעא כב עא. ונתתם ממנו סנהדרין ל. מכל מתנתיכם בכורות מו שבת קכז ערכין לא פסחים לה ביצה יג סוטה ד ה. מכל חלבו תמורה ה. ואכלתם אתו יבמות כו. ולא תשאו עליו חטא יבמות כע קדושין מו מליעא מ בתרא פד קמא תמורה ה מעילה יח. ואת קדשי בני ישראל בכורות כו.

קדם יי יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקיים עלם ולא יתבטיל הי במלחא דמבסים בשר קורבניא דקיים עלם הוא קדם יי דיכרין הוא לך ולבנך: (כ) ואמר יי לאהרן בארעהון לא תקבל אחסנא כמשאר שבטיא וחולקא לא יהוי לך ביניהון אנא חולקך ואחסנתך בגו בני ישראל: (כא) ולבנוי דלוי הא יהבית ית כל מעשרא בישראל באחסנא חולף פולחנהון דהנון פלחין ית פולחן משכן זמנא: (כב) ולא יקרבון תוב בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: (כג) ויפלחון ליואי הינון ית פולחן משכן זמנא והינון יקבלון ית חוביהון אין לא מזדהרין בפולחנהון קיים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: (כד) ארום ית מעשרא דבני ישראל דיפרשון קדם יי אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא בגין כן להון אמרית דבגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: (כה) ומליל יי עם משה למימר: (כו) ולליואי תמליל ותימר להון ארום תסבון מן בני ישראל ית מעשרא דיהבית להון באחסנתהון ותפרשון מניה אפרשותא קדם יי מעשרא מגו מעשרא: (כז) ואתחשב להון אפרשותכון הי כעיבורא מן אדרא והי כחמרא דמליתא מן מעצרתא: (כח) היכדין תפרשון לחוד אתון אפרשותא קדם יי מכל מעשריכון דתסבון מן בני ישראל ותתנון מניה אפרשותא קדם יי לאהרן כהנא: (כט) מכל מתנתיכון תפרשון ית אפרשותא קדם יי מן כל שפר טוביה מניה וביה: (ל) ותימר להון לכהניא באפרשותכון ית שפר טוביה מניה וביה ויתחשב לליואי הי כאפרשות עיבורא מן גו אדרא והי כאפרשות חמרא מגו מעצרת: (לא) ותיכלון יתיה אתון כהניא בכל אתר אתון ואיניש בתיכון ארום אגרא הוא לכון חילופי פולחנכון במשכן זמנא: (לב) ולא תקבלון עלוי חובא בזמן אפרשותכון ית שפר טוביה מניה וביה לאוכלי מניה לדסאיב ית קודשיא דבני ישראל לא תפסון ולא תמותון:

פ פ פ

וידבר

בעל הטורים

כט) זהו שדרשו רז"ל אם דומה הדיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד הרץ והיינו שדי תרומות שנאמר גבי שאול. ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות והיינו כל תרומות הקדשים יהרסנה: (כו) והרמותם ממנו קרי ביה ממינו אין תורמין ממין על שאינו מינו. ולא מחדש על הישן (זה נדרש מפסוק דקרא). זאת

יונתן

אלא לטהורים כדאיתא בספרי קדש קדשים לא כל שכן וק"ל. (כט) שפר מוביה מיניה וביה פי' שיפרים מהטוב על הטוב ולא מהרע על הטוב וכן סוף מסכת בספרי לא יטול מן הרע על היפה ולא ממין אשאינו מינו וק"ל:

מאפרשות

רש"י

עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים: ברית מלח. כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: (כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם. (ספרי) אף בביזה: (כג) והם. הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: (כד) אשר ירימו לה' תרומה. (ספרי) הכתוב קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר: (כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאין וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן: וכמלאה מן היקב. כתרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה. לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן (זכריה יד) יקבי המלך הוא ים אוקיינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: (כח) כן תרימו גם אתם. כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: (כט) מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: (ל) בהרימכם את חלבו ממנו. לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ללוים חולין גמורין: כתבואת גרן. לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: (לא) בכל מקום. אפילו בבית הקברות: (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו'. (יבמות פט) הא אם לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו. (בכורות ט) הא אם תחללו תמותו:

חסלת פרשת קרח

זאת

רמב"ן

(כ) בארצם לא תנחל. שתהי' נחלת חלקך כאחד מכל שבטי ישראל וחלק קטן לא יהיה לך באחרים כלל כי הערים אשר נתנו להם ערי מקלט היו ולצורך ישראל הן האזהרה הזו בכהנים ואחרי כן הזהיר בלוים ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה כמוזהר בכהנים ורבותינו דרשו בארצם לא תנחל בשעת חלוק הארץ וחלק לא יהיה לך בתוכם בבזה אני חלקך על שולחני אתם אוכל:

חקת

אבן עזרא

המלח כמו נכרת שלא יעלה בו למה כלל וכן גפרית ומלח: (כא) חלף. כמו תמורה: (כב) ולא יקרבו עוד. [ד]בעבור עדת קרח: (כג) ועבד הלוי הוא. בעצמו ויש אומרים כי הוא [ה]פעול ואיננו נכון [ו]כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול: והם ישאו את עונם. אם לא ישמרו והנה המעשר נחלתם על כן אמרתי: (כה) וידבר יי' אל משה. ולא אל אהרן בעבור תתם מעשר מן המעשר לאהרן: (כז) וכמלאה. [ז]פירשתיו: (כט) מכל חלבו. תפסוק שבו וכן ואכלו את חלב [ח]הארץ: את מקדשו. כי המעשר הוא הקדש: וטעם בהרימכם את חלבו. וכבר הזכיר [ט]הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו והטעם שהוא אסיר לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואחר שיחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור: (לב) ולא תשאו עליו חטא. טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא ובתתכם מקדשו ממנו יהי קדשי בני ישראל טהורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם אתם מקדשו:

חסלת פרשת קרח

זאת

פירוש על אבן עזרא

[ד]שמתו בקרבתם. [ה]ר"ל מלת הוא פעול וטעמו את עצמו. [ו]כי מלבד שהוא נגד דרך הלשון. גם הוא מבואר כי את עבודת אה"מ שאמרו א"כ הוא הפעול. [ז](שמות כ"ג כ"ח). [ח](בראשית מ"ה י"ח). [ט]באמרו מכל חלבו את מקדשו ממנו. ר"ל

ספורנו

(כז) ונחשב לכם תרומתכם. להניח ברכה אל ביתכם אע"פ שנמדד ואמרו (ברכות פ' הרואה) מדד ואח"כ בירך הרי זו תפלת שוא מ"מ תרומת מעשר תתן ברכת טוב באשר המעשר שהוא חולין ביד הלוי:

זאת

פירוש רשב"ם

לשון קיום. וכן בדוד לו ולבניו ברית מלח כי פתרונם לפי עניינם. אבל לא תשבית מלח ברית אלהיך. מדבר מלח ממש. ברית מלח. ברית קיים ועומד לדורות: (כז) כדגן מן הגורן. שהוא בלאו. וכל זר לא יאכל קדש באמור אל הכהנים. לא יחללו לאוכלם בטומאה:

זאת

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ ה וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ ו וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ ז וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ ח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ט וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר

והיתה

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר: ב דָּא גְּזֵרַת אוֹרָיְתָא דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֵימַר מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ תּוֹרְתָא סֻמַּקְתָּא שַׁלְמְתָא דִּי לֵית בַּהּ מוּמָא דִּי לָא סְלֵיק עֲלַהּ נִירָא: ג וְתִתְּנוּן יָתַהּ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיַפֵּק יָתַהּ לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ קֳדָמוֹהִי: ד וְיִסַּב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵהּ וְיַדֵּי לָקֳבֵל אַפֵּי מַשְׁכַּן זִמְנָא מִדְּמַהּ שְׁבַע זִמְנִין: ה וְיוֹקֵד יָת תּוֹרְתָא לְעֵינוֹהִי יָת מַשְׁכַּהּ וְיָת בִּשְׂרַהּ וְיָת דְּמַהּ עַל אֻכְלַהּ יוֹקֵד: ו וְיִסַּב כַּהֲנָא אָעָא דְאַרְזָא וְאֵזוֹבָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְיִרְמֵי לְגוֹ יְקִידַת תּוֹרְתָא: ז וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי כַּהֲנָא וְיַסְחֵי בִשְׂרֵהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וִיהֵי מְסָאַב כַּהֲנָא עַד רַמְשָׁא: ח וּדְמוֹקֵד יָתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי בְּמַיָּא וְיַסְחֵי בִשְׂרֵהּ בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: ט וְיִכְנוֹשׁ גְּבַר דְּכֵי יָת קִטְמָא

דתורתא

מסרה יט א יהוה, י"ב בזקף. ב זאת, ג'. דבר אל, ג' בטעם בסיפ' קם מלאכ מטה מטה ובי' מוסגלא למרכא. ישראל, ברביע. אדמה, חסר והמ"ם בדגש. תמימה, מלא. אין בה, בזקף. על, חסר. ג והוציא, מלא דמלא. ד מדמה, ז'. באצבעו, ג' בלי'. נכח, חסר. מדמה, ז'. ה לעיניו, ה'. ערה, חסר. ואת דמה, ג'. ישרף, כולה חסר. ו ואזוב, ג' מלא בתורה. תולעת, מלא. והשליך, מלא. שרפת, כל לישנא חסר י'. ז וכבס, ד' חסר את. יבא, חסר. ח והשרף, ב' חסר ו'. אתה, חסר. ורחץ, ד' חסר את. ט ואסף, ג'. טהור, מלא. והניח כולה מלא בר מ"ב הכא שם דמלכים. במקום, מלא. טהור, מלא.

ת"א זאת חקת התורה יומא ג מג זבחים יד מנחות יט חולין כד. דבר אל בני ישראל הלילים כג. ויקחו אליך יומא ג. פרה אדמה מגילה כט. אשר אין בה מום סוטה מו. אשר לא עלה עליה עול שם ג. ונתתם אותה יומא מב זבחים יד. והוציא אותה יומא מב פרה פז. אל מחוץ למחנה יומא סח זבחים קה קיג. ושחט אותה יומא מב מג זבחים קיג חולין יא כד לב. ולקח אלעזר הכהן יומא מג. והזה זבחים קיג. אל נכח יומא ב מנחות ס. ושרף את הפרה לעיניו זבחים לג קיג מנחות ז חולין יא. על פרשה זבחים קיג. ולקח הכהן יומא מג. וכבס בגדיו הכהן שם. ואחר יבא אל המחנה זבחים קה. ואסף איש יומא מג.

רש"י

(ב) זאת חקת התורה. לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך. (במדבר ר') לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדמה תמימה. שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: (ג) אלעזר. (ספרי) מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה. (יומא סח ספרי) חוץ לשלש מחנות: ושחט אותה לפניו. (יומא) זר שוחט ואלעזר רואה: (ד) אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם (יומא כה): (ז) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: (ט) והניח מחוץ למחנה. (פרה כ"ג).

רמב"ן

(ב) חקת התורה. לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת לפיכך כתב בה חוקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה. לשון רש"י מדברי רבותינו וכבר כתבתי בענין שעיר המשתלח מה טעם לאומות שיהיו מונין אותנו בזאת יותר משאר הקרבנות לפי שבשאר קרבנות יש מהם שיכפרו ויש מהם שיטהרו כקרבנות הזב והיולדת כי מפני היותה נעשים בחוץ יראה להם שהיא חכמת לשעירים על פני השדה והאמת שהיא להעביר רוח טומאה ושריפתה כריח ניחוח בחוץ: וטעם טומאת כמה בעשייתו של נפש כי המטהרים בנשיקה לא יטמאו מן הדין והוא שאמרו צדיקים אינן מטמאין ולכן אמר הכתוב זאת חקת התור' כלומר הנחקקת מן התורה והיא תורה שבעל פה על כן היא פרה והיא אדומה מדת הדין ונתנת לאלעזר להעשות לפניו אפילו על יד זר אבל הסגן יראה מעשיה כדי שתעשה על כוונתו שלא ישחטו בה מחשבה רעה כאומות והשטן והפרשה הזאת משלום תורת הכהנים ונכתבה כאן אחר מתנות כהונה לומר שגם טהרתן של ישראל על ידי כהן תהיה: וטעם זאת חקת התורה אשר צוה ה'. כטעם ואל משה אמר עלה אל ה' או הוא כמו מסורס דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר שם ה' לאמר דבר ולא דברו כי משה הוא העיקר: וטעם אליך. שיעשו כן במדבר לשעתם ואחרי כן יהיה שתהיה לבני ישראל ולגר לחוקת עולם שיעשו כן לדורות וכן ויקחו אליך שמן זית זך וגו' ואחרי כן חקת עולם לדורותם ואמר ונתתם ולא ונתת להכהנים אהרן עמו לכבודו כי שניהם יצוו לאלעזר לעשות לפניו או אמר ונתתם אותה לרבים עכשיו ולדורות והטעם כי אלעזר הטוהר מיד ב"ד יקחנה שיחטא לו שתעשה בהכשר ועל דעתם כענין שהיתה ומי עשאן. הראשונה עשה משה רבינו והשניה עשה עזרא שבעה מעזרא ואילך ומי עשאן שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתים וכו': (ג) אל אלעזר הכהן. מצותה בסגן לשון רש"י ואין הכוונה לומר שיהיה שיור המצוה בסגן יותר מכהן גדול או כהן הדיוט אלא הוראת שעה היתה בפרה ראשונה שתהיה באלעזר והוא היה הסגן ולשון ספרי בא הכתוב ולימד על הפרה שהיא עשויה בסגן תדע שהכן ספרי אהרן קיים ואלעזר שורף את הפרה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בכהן גדול דברי רבי מאיר רבי יוסי ורבי יהודה ורבי שמעון ורבי אלעזר בן יעקב אומרים זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט והענין לומר כי המצוה הזאת לעומק סודה ראויה להנתן לגדול שבכהונה ולא נתנה לאהרן ואולי לגדולתו כי הוא קדוש ה' וחסידו המכפר במקדשו ולא רצה ליתן לו עבודת חוץ או

יונתן בן עוזיאל

וידבר ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: (ב) דא גזירת אחויית אורייתא דפקיד יי למימר מליל עם בני ישראל ויסבון לך מאפרשון לישכתא תורתא סומקתא ברת תרתין שנין דלית בה מומא ושומא משער חוורן דלא סליק עלה דכר ולא אטרחא באובצן עיבידתא ואפסרא וקטרבא ולא אידעצא בזקתא וסול וסירתא וכל דדמי לנירא: (ג) ותתנון יתה לאלעזר סגן כהניא ויהנפק יתה לחודא למברא למשריתא ויסדר חזור חזור לה סדורי קיסין דתיניא וכהנא אוחרן יכוס יתה קדמוי בתרין סימניא כמשאר בעירן ויבדיקנה בתמני סרי טריפן: (ד) ויסב אלעזר בכהונתיה מן אדמיה באדבע יד ימיניה ולא יקבליניה במנא ויהי לסדורא הקיסי תיניא מן לגין מן ציטרא דמסטע כל קביל אפי משכן זמנא מאדמה בטיבולא חדא שבע

ירושלמי

זימנין: (ה) ויפקון מגו סדורא ויוקד כהן אוחרן ית תורתא עד חמי אלעזר ית מושכה וית בשרה וית אדמה על ריעייה יוקד: (ו) ויסב כהן אוחרן בקעתא דקיסא דגולמיש ואיזובא וצבע דאשתני בזהורי וישלוק לגו יקידתא דתורתא יתסני דליקתא לאפושי קיטמא:

(ו) וישלק לגו קטם יקידת תורתא:

(ז) ויצבע לבושוי כהנא דיכנס ית תורתא ויסחי בישריה בארבעין סווין דמוי ומן בתר כדי ייעול למשריתא ויהי מסאב כהנא ההוא קדם טיבוליה עד רמשא: (ח) וכהנא דמסעסק ביקידת יצבע לבושוי בארבעין סווין דמוי ויסחי בשריה בארבעין סווין דמוי ויהב מסאב קדם טבוליה עד רמשא: (ט) ויכנוש גבר כהין דכי ית קטמא דתורתא בקלל דפחר מקף מגופת

שייע

בעל הטורים

(ב) זאת חקת התורה. סמך חקת התורה לבהרימכם את חלבו ממנו כמו לא גיהנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה ועוד כמו המחזיקים בתורה יש להם מנות שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ. לא מחללו וסמיך ליה חקת התורה שתלמיד חכם שמופה הוא חילול השם: ולא תמותו וסמיך ליה חקת התורה דכתיב עץ חיים הוא למחזיקים בה. פרה אדומה בגימ׳ זה על עון עגל: לא עלה עליה על. על כתיב חסר שאפי׳ לא משכה בעול אלא עלה עליה לבדה פסולה: (ה) ושרף את הפרה לעיניו הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שמרבים עליס בשריפתה. (ט) ואסף ג׳ הכא ואידך (מ״ב ה׳) ואסף המלורע (ישעי׳ י״א) ואסף נדחי ישראל המלורע מיתקש למת וכשם שאפר פרה מטהרת כך תפלת הצדיקים גם כן מטהרת ואסף נדחי ישראל לעתיד אז ואסף המלורע דכתיב ילדג

יונתן

(ב)מאפרשו׳ לישכת׳ נטלו פי׳ מתרומת לישכ׳נטלו כמשו׳ כן הוא במנחו׳ פ׳ הקומץ וכן בספרי ומביא הילקוט מעשה שלקחו פרה עד היו משמרי׳ אותה ומחרים ולוקחים אותה מתרומת הלשכ׳: שומא משער היורן הוא יבלת שגדלי׳ עליו שערות לבנות וממעטו׳ ממימו׳ כדפירש״י: דלא סלק עלה דכר כדאיתא התם שכן עליה עוף כשירה עלה עליה זכר פסולה: ולא אטרחא באוכצן עיבידת׳ פי׳ שלא הטריחה בעייטות מלאכה דהוא מל׳ הגמ׳ דשבת פרק האורג דף ק״ו וכב״מ פרק המפקיד בחולה מחמת אובלנא קטלה וילין בסוטה פרק עגלה מק״ו לעבודה פסולה בה ודווקא בעייפה ומטריאת מחמת מלאכה ולא מעצמה בהליכה: וקטרבא היא כלומה שקושרים בה לוחר בהמה ועול מתורים אלשון הגמ׳ דכלים פרק י״ד העול והקטרב. בזקתא הוא דרכון ועול וסירתא לשון נמרח דבכורו׳ פרק יש בכור מנין לבנות הסול ואגיל והוא כלי שמקיפים בו לם וסירתא הוא יתק: (ג) לאלעזר סגן כהניא דלותה דוקא בסגן לבא שאר פרות בכהן גדול מבואר בספרי: ויהנפק יתה לחוד׳ פי׳ יוליא׳ לבדה ולא אחרת עמה הכין הוא ביומ׳ פרק טרף בקלפי וע״ש הטעמים. קיסין דתיניא פי׳ שיקבצ׳ היטב בעלי תאנה שמהן נעשה אפר הרבה ולא מסמי׳ ס״ל כר״י עיין בילקוט: כמשאר בעירן. פי׳ כמו שאר בהמות לריכין שחיטה בהכשר וגם שתכשר בבדיק׳ י״ח טריפו׳ וק״ל לאפוקי ממ״ד דממכינן ארובה וא״ל בדיק׳ אלא שרפה כשהיא שלימ׳ ועיין בחולין: (ד) אלעזר בכהונתי׳ כ״ה בספרי מה ת״ל ולקח אלעזר הכהן והלא כבר נאמר וכתו׳ אומ׳ אל אלעזר הכהן אלא שנעשי׳ בבגדי כהונ׳ ולא בבגדי חול: באדבע יד ימיניה כן מביא הר״ש בפ״ד דפרה בשם תוספתא דבשמאל פסולה: (ה) ויפקון מגו סדורא פירוש שיוליאו מתוך סדור עלי תאנה האמורים למעלה: ויוקד כהן אוחרא יליף מדכתיב לעיניו ש״מ שאחר שרפה כדי שלא יסיח דעת כל אחד ואחד: (ו) בקעתא דקיסא דגולמיש הכגוס של עץ בקעתא וכמלא כמה פעמים בתלמוד במסכת בילה ופי׳ בקעתא חתיכה עץ: גולמיש מין ארז: (ט) בקלל דפחר פירש הר״ש במסכת פרה שהוא הכד של חרש שבהם האפר מטאת וכן שם במשנה פירש קלל חטאת או פירוש ובחתיכה כלי חרש והכל אחד למלה והכגוס כדה קולתה: מקף מגופה פירש שמוקף מגופה היינו שיהיה עליו למיד פתיל שלא יטמא האפר מתוכו:

ויפלג

רמב״ן

היה להכתיר אלעזר ולחנכו בחיי אביו במצוה מן המצו׳ של כהונה גדולה או היה לעונש העגל כדברי רבי משה הדרשן והנה עשה הקב״ה גם אהרן נביא במצוה הזאת והוא ומשה רבינו יתנו אות׳ לאלעזר גדול הכהונה אחרי אהרן והוא המשוח בשמן המשחה וזה רמז לדורות שתעשה בגדול הכהונה והוא הכהן הגדול וכן שנינו פרת חטאת שעשאה שלא בכהן גדול פסולה ורבי יהודה מכשיר ובגמרא במסכת יומא ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אותה אל אלעזר ולא לדורות לאלעזר איכא דאמרי לדורות בכהן הדיוט ואיכא דאמרי לדורות בכהן גדול והוא סתם משנתינו והנכון. ולדברי האומר לדורות בכהן הדיוט צוה באלעזר לפי שלא הי׳ שם כהן אחר.

אבן עזרא

(א) זאת חקת. גם זאת [א]הפרשה במדבר סיני נאמרה כאשר צוה השם ויסלחו מן המחנה ובפסח היו טמאי [ב]מת. ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא [ג]לכהן: (ב) פרה אדמה תמימה. שלא [ד]תהיה קטנה. אמר הגאון כי מי דם כמו הדבש שיזיק לבעל המרה [ה]האדומה ויועיל לבעל הלחה ואין צורך: (ג) והוציא אתה. המוציא או בלווי וכן ושחט כי הוא לא ישחטנה והעד לפניו: (ה) ושרף את הפרה. השורף והעד לעיניו: (ו) עץ ארז. כמו למצורע וסם רמזתי סוד: (ז) וכבס בגדיו. הכהן [ו]השורף: וטמא הכהן. וכבר ישב טמא ויש אומר שיהיה טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים: (ט) איש טהור. איננו הכהן השורף. למי נדה. פירושו

רחוק

פירוש על אבן עזרא

[א]ר״ל כי כמו שפ׳ קרח כאשר נחלפו הבכורים היה בסיני כן זאת הפרשה נאמרה במדבר סיני. [ב]כמ״ש ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם והפרה באה לטהר כל הנוגע במת בנפש האדם. [ג]ונאמר בפרשה זו לחקת עולם ובפ׳ שלמעלה (י״ח י״ט) ענין הכהן שנאמר בו לחק עולם. [ד]פשוטה משנה: [ה]ודעת הגאון ז״ל להטעים טעם פרה המטמאים ועושאת הטהורים בעיני הלומדים ורצה להביא דמיון מן הטבעיו׳ שימצאו בהם דברים עושים דבר והפכו מטעם המקבלים, ואמר החכם שאין צריך וטעמו שהוא חקה מחקות תורתנו. [ו]ר״ל השוחט. וכן תי״בע וילבע לבושוי כהנא דיכנס ית תורתא. (ל״כ) כי בא לתרץ למה פה כתוב הכהן ואצל השורף אינו כתוב הכהן. ואינו בא מלת הכהן למעט או לרבות ג״כ השוחט כי

השחיטה

ספורנו

(ב) זאת חקת התורה אשר צוה ה׳. באמרו הזה עליהם מי חטאת. והנה כבר אמרו ז״ל לכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר הרבה ושלמה אמר עליה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ומעקרי הפעלם בזה הוא שהיא מטמאה את הטהורים ומטהרת את הטמאי׳. אמנם בהבינינו אל כל המצוה אולי דבר יונעב ונקם שמץ מנהו. וזה כי מצאנו להאשה שכל העוסקי׳ בה מעת שרפתה ואילך טמאים והם השורף והמשליך עץ ארז ואזוב ושני תולעת בשרפת׳ והאוסף והנוגע והנושא. אמנם המזה והמקדש הם טהורי׳. שנית שמעקרי הפרה הוא שהיי׳ אדומה בשלמות וכבר באר הנביא שהחטא נמשל למראה אדום באמרו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ולכן אמרו ז״ל פ״ק דיומא שהיו קושרין לשון זהורית על פתחו של היכל הלבין היו שמחי׳ לא הלבין היו עצבים. שלישית ראוי להתבונן שהיות כל אמרת אלוה צרופה היא בלי ספק מישרת המעשי׳ אל המכוון כי כל א׳ משני הקצוות נמאס כאמרו ונעקש דרכים יפול באחת. רביעית ראוי להתבונן שאין דרך נאות להישיר את הנעקש דרכי׳ ולהשיבו אל המכוון זולתי בהטותו אל קצה הפכו כמו שיקרה במליי הגוף כאמרו סבורות פלע תמרוק ברע אע״פ שאותה הנטיה אל הקצה היא בעצמה נמאסת ותשחית ענין מי שהיה דרכו ממוצעת כענין התרופה המשלשלת שתועיל לחולה ותזיק לבריא. חמישית ראוי להתבונן שאין ענין לאפר הפרה בטהר׳ שום מין מוניני הטומאות זולתי בטהר׳ מטומאת מת. וכבר נודע שענין התורה והמצות חיים הם למוצאיהם ולעוסקי׳ בה כאמרו כי היא חייכם והנוטה מהם אל הבלי הנפסדות הולך למות או הוא מת גמור כאמרם (ברכות פי׳ מי שמתו) רשעים אפי׳ בחייה׳ קרויי׳ מתים. ששית ראוי להתבונן מה שאמרו ז״ל שעץ ארז יורה על הגאוה והאזוב יורה על השפלה ובהיות שני התולעת עם שניהם יורה ששניהם חטא כאמרם בשמאה דאית ביה ובשמאה דלית ביה בפרט במי שילטרך

לנהוג

פירוש רשב״ם

(א) זאת חקת התורה. ולפנינו נפרש באיזו תורה הוא מדבר. דכתיב וזאת התורה אדם כי ימות באהל. כלומר חקת התורה שאמר למשה זאת התורה: פרה אדומה. צוה לקחת לעשות תורת טהרתו של אדם כי ימות באהל להטהר בו נוגע ונושא ומאהיל. (ג) לעיניו. של אהרן:

עור

וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא: י וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם: יא הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים: יב הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר: יג כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ: יד זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: טו וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא: טז וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: יז וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי: שני

ולקח

אתקלוס

דְתוֹרְתָא וְיַצְנַע לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא בַּאֲתַר דְּכֵי וּתְהֵי לִכְנִשְׁתָּא דִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַטְּרָא לְמֵי אַדָּיוּתָא חַטָּאתָא הִיא: י וְיִצְבַּע דְּכָנֵישׁ יָת קִטְמָא דְתוֹרְתָא יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן לִקְיָם עָלָם: יא דְּיִקְרַב בְּמִיתָא לְכָל נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין: יב הוּא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יִדְכֵּי וְאִם לָא־יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לָא יִדְכֵּי: יג כָּל דְּיִקְרַב בְּמִיתָא בְנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא דִּי יְמוּת וְלָא יַדֵּי־עֲלוֹהִי יָת מַשְׁכְּנָא דַיְיָ סָאֵב וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי מֵי אַדָּיוּתָא לָא־אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי עוֹד סְאוֹבְתֵהּ בֵּהּ: יד דָּא אוֹרָיְתָא אֱנָשׁ אֲרֵי יְמוּת בְּמַשְׁכְּנָא כָּל דְּעָלֵל לְמַשְׁכְּנָא וְכָל־דִּי בְמַשְׁכְּנָא יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין: טו וְכֹל מָן דַּחֲסַף פְּתִיחַ דְּלֵית מְגוּפַת שְׁיָעַ מַקַּף עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא: טז וְכֹל דִּי יִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמִיתָא אוֹ בְגַרְמָא דֶאֱנָשָׁא אוֹ בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין: יז וְיִסְּבוּן לִדְמְסָאַב מֵעֲפַר יְקֵדַת

חטאתא

מסר' למי, ל'. הוא, וי"ו ומירק. חטא' היא. כ"א בכיפר'. י האסף, חס'. והיתה. הוי"ו בגעי' בתוכם, מלא. יא הנגע, פ' דמ'. וטמא וכו'. ב' בלי'. יב השלישי, מלא. השביעי מלא. ואם לא, ל'. והשלישי, מלא. השביעי, מלא. יג הנגע, חסר דמסר. האדם, ל' וחד בנפש אדם. ההוא, וא"ו ומירק. זרק, חסר. טמאתו, חסר. יד ימות, מלא.] באהל, וי"ו קמץ. טו וכל, פ' כ"פ בסיפרא. כלי, ה'. פתוח, ד' אין למיד, בסילופים לב"א הא' בלא מאריך. פתיל, מלא. טז בחלל, ל'. במת הב"א רפי. בקבר, ל' רפי. יז אל כלי, ב' ולא הורק.

ת"א הנוגע במת נזיר מג האלילים לז חולין עב. וכל אשר יגע תיר כג האלילים לז חולין עב. בחלל חרב שבת קא פסחי' יד עם חולין ב. ולקח לטמא יומא מג סכה לא יבמות עג סוטה יו חולין פט תמורה יב. ונתן עלי מים חיים פסחים לד סוטה ט תמורה ב.

רש"י

כ"ז) לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין להטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנה. וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה. למי הזייה כמו (איכה ג') וידו אבן בי (זכריה ב') לידות את קרנות הגוים לשון זריקה: חטאת הוא. לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים להאסר בהנאה: (יב) הוא יתחטא בו. באפר הפרה (פ"א הזה): (יג) במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה (אלא טומאת שבעה) ד"א בנפש זו רביעית דם (חולין עב): את משכן ה' טמא. אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו. אף על פי שטבל (יד) כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו: (טו) וכל כלי פתוח (שם כה) בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור: פתיל. לשון מחובר בלשון עברי וכן (בראשית ל) נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי עם אחותי: (טז) על פני השדה. (חולין עב) רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה

שאין

ספורנו

לנהוג נשיאות לתועלת הרבים. וכבר אמרו ז"ל (פרק קמא דיומא) שנענש שאול על שלא הקפיד על כבודו כאמרו ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש וכן תפש עליו הנביא באמרו הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה. כאמר אם כן טעם היות המלוה חקה ואין לדבר אחריו ולא להיות מסופק אם היא הגונה ואם לאו כי כל אמרת אלוה צרופה ולה טעם נשגב בלי ספק נודע למלך שלוה אותה ואולי גם למשה רבינו והדומים לו. הנה יש בה איזה רמז לדרך התשובה הצריכה לכל חוטא שהיא אמנם שיטה אל קצה הפך מעשיו המשחתי' כל לב טהור למען ישיג דרך הממוצע ויטהר וזה הדרך עם היותו טוב ומטהר לחוטא הוא אמנם מגונה ורע ומטמא כל לב טהור. כאמרם וכי באיזה נפש חטא זה אלא שצער עצמו מן היין אמנם מי חטאת המורכבים מעפר שרפה ומים' שהם שני קצוות אשר מהם יתחדש ממוצע יורה שבממוצע תהיה תקנת החוטא הנקראת טהרה כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ומזה שראוי להתבונן מה שגזר אומר שהנוגע במת מטמא את משכן ה' והבא אל האהל מטמא את מקדש ה'. וזה כי אמנם כל הקרב הקרב אל הבלי הנפסדות אין ספק שהוא מטמא לב טהור שהוא משכנו של ונקדש ה' שהוא הנקרא צלם אלהים ותהי' טומאתו בטעות העדרי. והבא אל אהל המת כענין שוכני בתי חומר אשר אין לפניהם בלתי אם גוייתם לחיי שעה רעועה רגליה יורדות מות הוא בלי ספק מטמא את ומקדש ה' הנזכר אשר בו יהי' העם והאיש קדוש לאלהיו כאמרו ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך ואז מטמא בטעות קניני הפכי למכון. ולזה אין ראויה שיטמא באוהל זולתי במת הישראלי כי אמנם שומרו בלבד הוא הנבחר ומוכן מכל זולתו לעבודת האל יתברך הוא לבדו החוטא בנכבד אמנם החכמי' המורים שטאי' בדרך שהם כמו המזה והמקדש לא תפול עליהם בזה טומאה כלל. ובכן יהיה בפרטי שמירת המצוה הזאת בכתבה וכמו שבה

נקבלה

יונתן בן עוזיאל

שֵׁיַע וִיפַלֵּג יַת קִטְמָא לִתְלַת חוּלְקִין חֲדָא יְהִיב בְּחֵיל וַחֲדָא בְּטוּר מִשְׁחָא וַחֲדָא מִפַלֵּג לְכָל מַטְּרַת לֵיוָאֵי וּתְהֵי לִכְנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵי אַדְיוּתָא בְּגִין שִׁיבוּק חוֹבַת עִיגְלָא הִיא: (י) וִיצַבַּע כַּהֲנָא דִכְנַשׁ יַת קִטְמָא דְתוֹרְתָא יַת לְבוּשׁוֹי וִיהֵי מְסָאַב קֳדָם טְבוּלֵיהּ עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי לִדְכוּתָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּירוּן בֵּינֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם: (יא) דְיִקְרַב בִּשְׁכִיבָא לְכָל בַּר נְשָׁא אֲפִילוּ לְוַלְדָּא בַּר יַרְחִין לְגוּשְׁמֵיהּ וּבִדְמֵיהּ יְהֵי מְסָאַב שׁוּבְעָא יוֹמִין: (יב) הוּא יַדֵּי עֲלוֹי מֵי קִטְמָא הַהוּא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יִדְכֵּי וְאִין לָא יַדֵּי עֲלוֹי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יְעַכֵּב עֲלוֹי וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָא לָא יִדְכֵּי: (יג) כָּל דְיִקְרַב בִּשְׁכִיבָא וּבְוַלְדָּא בַּר תִּשְׁעָא יַרְחִין בְּגוּשְׁמֵיהּ וּבִדְמֵיהּ דִימוּת וְלָא יַדֵּי עֲלוֹי יַת מַשְׁכְּנָא דַיְיָ סָאִיב וְיִשְׁתֵּיצֵי בַּר נְשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרוּם מֵי אַדְיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹי מְסָאַב הוּא תּוּב סוֹבְתֵיהּ בֵּיהּ עַד דְיַדֵּי וְיַהַדֵּר

ירושלמי

וְיַדֵּי וְיִטְבּוֹל בְּרַמְשָׁא שְׁבִיעָאָה: (יד) דָא אַחְוָיַית אוֹרַיְיתָא גְּבַר אֲרֵי יְמוּת תְּחוֹת נְגָנָא דְפָרִים כָּל מַאן דְעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא אוֹרַח תַּרְעָא וְלָא מִן צִדְדֵיהּ כַּד פָּתַח תַּרְעֵיהּ מִכָּל דִבְמַשְׁכְּנָא וַאֲפִילוּ קַרְקְעִיתֵיהּ וְאַבְנוֹי וְקִיסוֹי וּמָנוֹי יְהֵי מְסָאַב שׁוּבְעָא יוֹמִין: (טו) וְכָל מַאן דְפַחַר פְּתִיחַ דְלֵית מְגוּפְתָּא מְחַבְּרָא בֵיהּ מַקַּף עַל פּוּמֵיהּ דְיִפְרֵשׁ בֵּינֵיהּ וּבֵין סוֹבְתֵיהּ מְסָאַב הוּא בִּגְנִינָא בַּאֲוִירָא דְסוֹבְתָא דִפְמוּמֵיהּ וּמִגְּוֵיהּ וְלָא מִגַּבֵּיהּ:

(טו) וְכָל מַן דַחֲסַף פְּתִיחַ דִי לֵית פוּרְיָיתָא מַשְׁעָא עִילוֹי מְסָאַב הוּא: (טז) וְכָל מַאן דְמִקְרַב עַל אַנְפֵּי בָרָא וְלָא בְמִיתָא דְבִכְרֵיסָא דְאִמֵּהּ בְּקָטִיל סַיְיפָא אוֹ בְסַיְיפָא דְקָטִיל בֵּיהּ אוֹ בִּשְׁכִיבָא שְׁלֵימָא וַאֲפִילוּ בְגַרְמֵיהּ בְּשַׂעֲרְתָא אוֹ בְגַרְמָא דַאֲנָשָׁא הַיָא דְפָרֵשׁ סַגֵּיהּ אוֹ בְקִבוּרְתָא וְגוֹלָלָא וְדוֹפְקָא יְהֵי מְסָאַב שׁוּבְעָא יוֹמִין: (יז) וְיִסְבוּן לְדִמְסָאַב מִן עֲפַר יְקִידַת חַטָּאתָא וְיִתֵּן עֲלוֹי מֵי

מבוע

בעל הטורים

אלג כליל פסח וכן לא ילמרכו לאפר פרה דכתיב בלע המות לנלח: (טו) פתוח ד' במסרה הכא ואידך. (איוב כ"ט) שרשי פתוח אלי מים. (תהלים ה') קבר פתוח גרונם. (ירמיה ה') אשפתו כקבר פתוח. היינו דאמרינן (שבת ל"ה) ארבע מדות בכלי חרס ניקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת והיינו כלי פתוח האמור כאן אלא מי חטאת שאינו חשוב כלי ועדיין כלי הוא לענין זרעים. ניקב כשורש קטן (קלוף פי' הוא מאכל עורבים) [אולי צ"ל חלוף פי' הוא מאכל עורבים וכך קבלה בידם ששורש קטן הוא של לוף עפי"א דשבת מ"ב] דהיינו מן קפליות טהור הוא לענין זרעי' שאם היו זרועי' זרועי' בעלין כקוב אינו מקבל טומאה והיינו שרשי פתוח אלי מים. ועדיין כלי הוא לענין זתים. ניקב כמוציא זית טהור מזתים כלי חרס העומד לזתים והיינו פתוח גרונם דהפסח אכילה בכזיח. ועדיין כלי הוא לרמונים. ניקב כמוציא רמון טהור מכלום והיינו אשפתו כקבר פתוח כלומר כשניקב כרמון ופתוח כמוציא רמון זורקין אותו לאשפה ואין שם כלי עליו עוד (וכמוציא משקה לא קחשיב רבינו דזה מיירי בניטעלא ואינו כלי כלל ע"ש בגמ'): (יז) אל

כלי

יונתן

ויפלג וכו' כל זה ברמ"י: (יא) לגושמיה לנפש שלו. ובדמיה פירוש שנתע ברביעית דם שהיא נפש האדם וק"ל כר"ע דפליג אר' ישמעאל בספרי וע"מ וברמ"י: (יד) תחות נגנא דפרים י"ל דס"ל דוקא תחת אהל הפרוש בידי אדם ככ' יודא דפליג אדרבנן בפ' היסן ע"ש: אורח תרעא ולא מצדדיה פירוש דכך פתחו הוא מעמא ולא מן הצדדין כשפתוח ואפילו קרקע שלו ועלים ואבנים ואפי' קם וכו' כל זה בילקוט: (טו) דמפומיה ומגוויה פי' שמקבל טומאה אהל מתוכו ולא מגבו: (טז) ולא במיתא דבכריסא פי' המת בתוך מעי אמו וכו' ישמעאל ס"ל במולין נפקא לי' מעל פני השדה להוליא עובר במעי אמו: בסייפא דקטיל ביה מדכתיב בחלל חרב מלמד על החרב שעשה טומאה שבעה כן הנוגע בה: או בגרמ' דאנשא חיא וכו' פי' אבר מן החי ונפקא

מעלם

רמב"ן

אמר כי אינו הגון שיסי' אחיו הקטן קודם אליו: (טז) על פני השדה. רבותינו אמרו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת בנגיעה לשון רש"י ואין גולל ודופק על דעת חכמים נדרש מן הכתוב אבל הוא הלכה ואין הנזיר מגלח עליו ואין חייבין עליו על טומאה מקדש וקדשיו אבל על פני השדה היא לרבותינו כפשוטו שיגע בחלל חרב שנפל על פני השדה ואין שם דבר מאהיל עליו ומפני יתורו עשו בו מדרש כך אמר בנזירות בפר' כהן גדול. וכל אשר יגע על פני השדה זו המאהיל על המת כי המאהיל עליו הוא נוגע על פני השדה ויהיה לנס בחלל חרב חסר. וא"ו ובחלל חרב ומפני שאמר פני השדה ולא אמר השדה דרש בו רבי ישמעאל פרט להוליא עובר במעי אמו שהיא טומאה בלועה ואינה על פני המקום ואמר בחלל חרב כי דבר הכתוב בהווה הוא הדין לחלל אבן או אגרוף והזכיר חלל ומת כנגד הבהמות השחוטות

אבן עזרא

רחוק כמו [ז]מנדיכם: וטמא עד הערב. ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במים: (י) ולגר הגר בתוכם. בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: (יא) לכל נפש אדם. יהודי או [ח]עכו"ם: אדם. ולא בהמה: וטמא. יהיה נתא והוא פועל עתיד כי הוי"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל [ט]עבר: (יג) יתחטא בו. יסור חטאו בו או כמו תחטאני באזוב [י]ואטהר וידוע [כ]כי בסוד החשבון השלישי כמו [ל]השביעי: (יג) כי מי נדה. יש מפרשים כמו אך [מ]במי נדה יתחטא: לא זורק עליו. על [נ]המים: עוד. תמיד כמו עוד כל ימי הארץ: (יד) באהל. וטבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל באהלים וכן אחר ישפט שור או כשב ועז [ס]במחנה: וכל אשר באהל. מבגד: (טו) צמיד פתיל. שנים [ע]פתילים: או בקבר. של אדם: (יח) ולקחו לטמא. הנה פירוש

איך

שחורות והנבלה מטמא ורבותינו עשו בו מדרש מפני יתורו לומר שהחרב כחלל שלא בא הכתוב אלא להשוו' החלל והחרב לומר שהוא נעשה אבי אבות לטומאה כמת עצמו ומטמא אדם וכלים טומאת שבעה והנראה מן הסוגיות בגמרא ובגמרא שהוא מטמא במגע ובמשא כמת אבל אינו כמוהו לטמא באהל שמא מלאו בו מיעוט מן הכתוב באהל אדם כי ימות באהל שאינו רק על האדם עצמו ואם היה החרב שנטמא במת מטמא באהל היו הכהנים אסורים בכל הבתי' שבכלן החרב שמא ויהי' מטמא אותם באהל וכן נראה עוד בגמ' שאין החרב הנוגע במת מטמא אדם להצריכו הזאת שלישי ושביעי אע"פ שהאדם הזה המגע בו אב לטומאה והיה זה מפני שבכתוב השני שאמר והזה על האהל כתוב וכל הנוגע במת או בעצם או בחלל לא אמר או בחלל חרב וא"כ הרי החרב כחלל לטמא במגע טומאת שבעה אבל לא לטמא באהל ולא להצריכו הזאה ואין הנזיר מגלח עליו ואין הכהן מוזהר ממגעו כלל והוא הקרוב והנראה מדברי רבותינו ואנחנו בעונותינו טמאי הגלות ולא ידענו בטהרת הקדש עד יערה עלינו רוח ממרום ויזרוק השם עלינו מים טהורים ונטהר אמן וכן"ר במהרה בימינו: וטעם אדם כי ימות באהל. אדם כי ימות והוא עתה באהל או שדבר הכתוב בהווה והוא הדין אם ימות בחוץ והכניסוהו לאהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל הכלים שבתוכו והאהל עצמו בכלל זה כמו שאמר והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם והזכיר הכתוב האהל להגיד שהוא עצמו טמא שבעה וצריך הזיה ועוד מפני שהיו ישראל יושבי אוהלים במדבר ודבר הכתוב בהווה כי המלות מיד ולדורות אבל הוא הדין לבית ולכל המאהילים שמביאים את הטומאה על כל הכלים ועל הנפשות ששם אלא שאין הבית המחובר מקבל טומאה לעצמו כלל והנה הזכיר הכתוב במת טומאת מגע ואהל ולא הזכיר בו משא אבל רבותינו דורשין אותו בקל וחומר מן הנבילה ומרבי' אותו לטומאת שבעה כמגע וכן הוא כפי פשט הכתוב הזכיר כי באדם המת והשומע[*] טומאה שבעה והזיה במגע וכבר הוא ידוע כי מגע התורה הנגיעה ממש והנגיעה על ידי דבר אחר שישא אותו: (יז) ונתן עליו מים חיים אל כלי. אין ענינו שיתן האפר בכלי תחלה ויתן מים על האפר שכך שנו רבותינו שהנותן אפר תחלה וא"כ המים פסול דקדקו מים חיים אל כלי שתהא שיותן בכלי ואולי מפני

*) צ"ל מה ענין השומע לכאן ? גם טומאה אינו מדוקדק, אולי צ"ל והמסיט טמא.

שלא

פירוש על אבן עזרא

השמיעה כשירה בזר ע"כ הכהן אינו אלא השורף. [ז](ישעיה ס"ו ה'). [ח]וכן מפורש בפ' רחשי המטות שעכ"ום אין מטמאין באהל אבל מטמאין במגע ובמשא. [ט]וטעמו מי שנגע במת והיה טמא ז' ימים הוא יתחטא. יכמו הפרש ולהיפוך הוא ישרש יעקב. [י](תהלים נ"א ט'). [כ]טעמו כי השלישי אלי המרובע והשביעי מרובע וטעם סוד זה כמעט סוד זה. [ל]כי יש למספר ג' וז' סגולה משותפת כי מרובע ז' הוא מ"ט. והמעוקב מ"ג. הנה מן ג' יוצא ז' ומן ז' ג'. [מ]פי' מי אפר הפרה כמו שנכל' לפרש בראשי המטות (ל"א כ"ג) לולי שרבותינו ז"ל פירשו מי נדה מים שהנדה טובלה בהם והוא מקוה של מ' סאה. [נ]אף שמלת זורק לשון יחיד. ומים לשון רבים. שכן מלינו יזל מים מדליו (להלן כ"ד ז'). [ס](ויקרא י"ז ג') כ"ל לאו דוקא במחנה, וכן כאן ל"ד באוהל כ"א גם בבית אלא שדבר הכתוב בהוה. [ע]ר"ל למד פי' שנים (בל"א פאחר) כמו למד הבקר (מ"ב י"ט כ"א). [ע]ואולי כונתו בזה. הדין שבמשנה בכלים פ"ח משנה וא"ו אם היה מחילה מפקקת בביה שאור וכו' אם היה ל"א מכוסה וכו'. או כונתו כדעה בא"מ על פסוק הזה בשבת פתיל.

טעמו

פירוש רשב"ם

(יג) עוד טומאתו בו. אע"פ שטבל: (טז) וכל אשר יגע על פני השדה כלומר הבא אל האהל שהמת בו טמא בלא נגיעה אבל אם המת על

פני

יח וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ יט וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ כא וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כב וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ כ א וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת

שם

אונקלוס

חטאתא ויתנון עלוהי מי מבוע למן: יח ויסב אזובא ויטבול במיא גבר דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל נפשתא די הוו תמן ועל דיקרב בגרמא או בקטילא או במיתא או בקברא: יט וידי דכיא על מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכנה ביומא שביעאה ויצבע לבושוהי ויסחי במיא וידכי ברמשא: כ וגבר די יסתאב ולא ידי עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מגו קהלא ארי ית מקדשא דיי סאב מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב הוא: כא ותהי להון לקים עלם ודידי מי אדיותא יצבע לבושוהי ודיקרב במי אדיותא יהי מסאב עד רמשא: כב וכל דייקרב בה מסאבא יהי מסאב ואנש דיקרב בה יהי מסאב עד רמשא: א ואתו בני ישראל כל כנשתא למדברא דצן בירחא קדמאה ויתב

עמא

מסרה יח אזוב, מלא. טהור, מלא. על האהל, ל'. ועל, ו' בפיסקא. הנפשות, מלא. הנגע, חסר דמסר. בעצם, הב"ח בפסק. במת, ל' וחד אל כל נפשת מת. בקבר, הב' פסק. יט הטהר, חסר. השלישי, מלא. השביעי, מלא. וחטאו, ל'. השביעי, מלא. כ ההוא, ו' וחירק. מקדש, ג'. זרק, ב' וחסר. כא להם, ב' פסוק מטעי' לכם. ומזה, ל'. הנדה, הד' דגושה. יכבס, ב' בפס'. והנגע, חסר דמסר. כב וכל, פ' כ"פ בפס'. הנגעת, ל' חסר ו"ק בלישנא. כ א ויבאו, חסר. העדה, ו' מלין בטעם קדמא ומהפך. צן, כולם חסר. בקדש, חסר. הראשון, מלא.

ת"א ולקח אזוב יומא מג חגיגה כג זבחים כג מנחות ז. וכל הנוגע בעצם נזיר נג. ועל הנפשות נדה מד. והזה הטהור יומא יד מג מגילה כ יבמות עג נזיר סא קדושין כה סב זבחים יז. איש אשר יטמא נזיר סא מכות ח ערכין ג. ונכרתה הנפש הוריות ט. כי את מקדש ה' טמא מכות יד שבועות יז. ומזה מי הנדה יומא יד נדה ט'. והנוגע יומא שם נדה שם. וכל אשר יגע חולין לג. והנפש הנוגעת שם.

רש"י

שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: (יט) וחטאו ביום השביעי. (ספרי) הוא גמר טהרתו: (כ) ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' כדאיתא בשבועות (שבועות טז): (כא) ומזה מי הנדה. (נדה ט יומא יד) רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע וכו' יטמא. ואין טעון כבוס בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו. הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנגעת. בו בטמא מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם זהו פירושו לפי משמעו והלכותיו. ומ"א העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך. משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה. משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדומה. על שם (ישעיה א) אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויזכו לתומתם: לא עלה עליה על. כשם שפרקו מעליהם עול שמים: אל אלעזר הכהן. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: ושרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפים איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלן סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת. כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר (שמות לב) וביום פקדי ופקדתי וגו'. וכשם שהעגל מטמא כל העוסקין בו כך פרה מטמאה כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו שנאמר (שם) ויזר על פני המים וגומר כך ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת וגו': (א) כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. (מ"ק כח) למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת צדיקים מכפרת: ותמת שם מרים. (שם) אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שאינו דרך כבוד של

מעלה

רמב"ן

שלא אמר ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת אל כלי ונתן עליו מים חיים אבל פירושו ונתן על האפר מים חיים שהוא בכלי לומר שיערב האפר במים שבכלי עד שיהיו המים. לפין עליו: (כ) את מקדש ה' טמא. הזכיר הכתוב הכרת הזה בטמא ואמר את משכן ה' טמא בעבור שכבר הזהיר מן הטומאה במקדש כמו שאמר בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא כי הזכיר' שם בטומאה הקלה כאשה היולדת בימי טוהר שהוא בתולדתה והוא הדין בכל הטמאים וכבר הזכיר ג"כ הטבילה ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו כלומר שישא עונו בעברו על המוזהר ממנו ולפיכך אמר כאן בטומאת המת כי הנוגע במת ולא יתחטא אע"פ שיכבס בגדיו ורחץ במים ישוב מטמא המשכן כאלו לא טבל כלל ולא היה צריך לפרש רק שהחטוי מעכב בטהרתו וזה טעם עוד טומאתו בו כלומר אע"פ שטבל כאשר הנטהרים עודנו טמא כי מי נדה לא זורק עליו ויתכן שירמוז לאיש וטעמו כל הנוגע במת בנפש ולא יתחטא את משכן ה' טמא ונכרתה וכמוהו בתמרון הי"ן או מלת אשר הרב' מאד לכל יבוא גבורתך וכל ים לו נתן בידו את. הדרך ילכו בה ורבים כן: וטעם כי את מקדש ה' טמא. כאשר מקדש ה' טמא כמו כי יקרא קן צפור לפניך ומגדיו הרבים והזכיר הכתוב הכרת שני פעמים ועל דעת רבותינו הוא לחייבו במשכן אהל מועד ובמקדש בית עולמים ואפשר כפי פשוטו כי מקדש ה' קדשי הקרבן כי כבר חייב כרת באוכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו וכאן חייב עוד גם על מי שלא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי אע"פ שטבל ויהיה פי' מקדש ה' קדש ה' כמו את מקדשו ממנו והנה הכרת בפרש' על טומאת מקדש וקדשיו. והנכון בעיני כפשוטו כי הכרת הראשון בנוגע במת כמו שאמר כל הנוגע במת בנפש והשני גם במאהילים שלא נגעו בעצם ובקבר כי טעם ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ואיש אשר יטמא בכל אלה הנזכרי' ולא יתחטא ועל דרך האמת יתכן פירוש מקדש ה' רמז למקדש המקדש: (א) ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן. עדה

השלמה

מבוע לגו מאן דפחר: (יח) ויסב אזובא תלתא קלחין באיסרא חדא ויטמוש במיא דאינון בעיין קבול סובתא גבר כהין דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל בני נש דהוו תמן ועל דמקרב בגרמא דחיא דפריש מניה ונפל או בקטול חרבא או בשכיבא בטותנא או בבית קבורתא ותוללא ודופקא: (יט) וידי כהנא דכיא על גברא מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכיניה ביומא שביעאה ויצבע לבושוי ויסחי במיא וידכי ברמשא: (כ) וגבר דיסתאב ולא ידי עלוי וישתיצי בר נשא ההוא מגו קהלא ארום ית מקדשא דה' סאיב מי אדיותא לא אזדריקו עלוי מסאב הוא: (כא) ותהי לכון לקיים עלם ולחוד כהנא דמדי מי אדיותא יצבע לבושוי ודיקרב במי אדיותא יהי מסאב עד רמשא: (כב) וכל מדעם דיקרב ביה מסאבא ולא בהיסיטא יהי מסאב וגבר נש דכי יקרב ביה יהי מסאב עד רמשא: (א) ואתו בני ישראל כל כנישתא למדברא דצין בעשרא יומין לירחא דניסן ומיתת תמן
מרים

בעל הטורים

כלי ב' במסורה ויתן עליו מים חיים אל כלי ואידך (ירמיה מח) ולא הורק מכלי אל כלי שצריך ממש שיותן בכלי ולא שיוריקום מכלי אל כלי: (כח) במי ה' במסורה במי נדה. אך במי נדה יתחטא. (פ' מטות) במי מריבת קדש (פ' האזינו). במי הירדן (יהושע ג') אם התרחצתי במי שלג (איוב ט') זהו מה שדרשו ויאמר אלעזר אל אנשי הצבא שכיון שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות ששכח להורות להם הלכות גיעול זהו במי מריבה כיון שבא בכלל מריבה טעה במי נדה. במי הירדן לומר שמי הירדן כמי נדה וצריכים מ' סאה. והיינו כשמואל דאמר (בשבת דף ס"ה) לטבול בנהרות שמא ירבו הנטפין על הזוחלין ואינן מטהרין דרך זחילה. במי שלג לומר שיכולין לעשות מקוה משלג כדאיתא בפ"ז דמסכת מקואות שהעידו אנשי מידבא על ר' ישמעאל שהיה אומר להם לכו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה. (א) בחדש הראשון. סמך זה לפרשת פרה שבראשון נשרפה הפרה, וגם כמו שדרשו חז"ל שמיתת צדיקים מכפרת כמו פרה. פרה אדומה נגימ' מכפר: ותמת שם מרים
ותקבר

יונתן

מעולם אדם וגם זה שם. (יט) תלתא קלחין באיסרא חד פי' אלה שרביטים בקשר אחד דיליף לקיחה מלקיחה וכו' יע"ש: ועל דמקרב בגרמא חיא וכו' יש לתמוה לדבריו שמורה על הנוגע בעצם על אבר מן החי מכלן ליטמא טומאה כשעורה הא לא ילפינן אלא מהנוגע בעצם: (א) עשרה יומין לירחא דניסן כך הוא במגלת תענית. כיון באחד בו מתו שני בני אהרן ולומ' וכו' בעשרה בו מתה מרים הנביאה ונסתלק הבאר ולומ'
וכו'

אבן עזרא

איך יתחטא: (יח) איש טהור. והקרוב להיותו כהן: (כ) ואיש אשר יטמא. ובעבור הזכיר כל הנוגע במת נפש ונכרתה ועתה הזהיר על העצם ועל °הקבר: (כא) יטמא עד הערב. ולא יטהר עד אשר ירחץ: (כב) וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. שהוא טמא מת או עצם או קבר: תטמא עד הערב. ותרחץ: (א) בחדש הראשון. בשנת *הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה בשנת הארבעים: וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה. בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען: וישב העם בקדש. בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן
כתוב

רמב"ן

שלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים לשון רש"י. וכן דעת ר"א ואם כן מה צורך להזכיר כן בבואם אחרי כן אל הר ההר. ור"א אמר כי הזכיר זה בעבור כי יצא אדום לקראתם גם הזכיר הכתוב שלא נפקד מהם איש בבואם מעיר אדום ואינו נכון כי ישראל נסעו מעליו ולא נלחם בם כלל. והנכון בעיני כי מנהג הכתוב להזכיר כן במקום התלונות ויבאו כל עדת בני ישראל מדבר סין אשר בין אילים ובין סיני ויסעו כל עדת בני ישראל למסעיהם ויחנו ברפידים יודיענו הכתוב כי היו כלם בתלונה וכן ותשא כל העדה ויתנו את קולם וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת ואחרי כן בבואם אל הר ההר להודיע שהיו כלם בהספדו של אהרן קדוש ה' כמו שאמר ויבכו את אהרן כל בית ישראל וגו' ואמר לעיני כל העדה. ובמדבר סיני רבה ראיתי שהזכיר הלשון הזה עדה שלימה בכתוב השני וכו' בסוף הסדר בלבד כי הראשון מפני התלונה נאמר כאשר פירשתי: וטעם וישב העם בקדש. לומר כי כאשר נכנסו במדבר צין עד קדש מתה מרים. וטעם ר"א שאמר בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב כי קדש אשר כתוב בו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם הוא קדש ברנע והוא במדבר פארן ומשם נשתלחו המרגלים בשנה השניה ושם חזרו אבל קדש זה הוא במדבר צין ובאו שם בשנת הארבעים ושם מתה מרים ומקראות מפורשים הם: החטא במשה ואהרן במי מריבה אינו מתפרש בכתוב ורש"י פי' מפני שצוה אותם ודברתם אל הסלע ולא אמר והכיתם שאלו דברו היה הקב"ה מתקדש לעיני כל העדה ואומרים ומה סלע זה שאינו שומע ואינו מדבר מקיים דברו של הקב"ה אנו על אחת כמה וכמה ודברי אגדה הם אבל לא נתפרשו כי מאחר שצוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו ואלו היה רצונו בדבור בלבד מה המטה הזה בידו וכן במכות מצרים שאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך והוא להכות בו ולפעמים יאמר נטה את ידך ורצונו לומר להכות במטה כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע ואין הנס גדול בדבור יותר מבהכאה כי הכל שוה אצל הסלע ועוד למה אמר בזה מעלתם בי והנראה בדבור אל הסלע הזה הוא מה שנזכר במעשה צוה שיאמרו והיא שומעת כי בשם יוציא מים מן הסלע הזה כדרך כי היא שמעה את כל דברי ה' וכן עשו כמו שאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם וגו'. והנה הסלע שומעת באמרו כן לכולן. ומענות רבות למפרשים בחטא הזה כבר סתר בו ר"א דברים רבים מהם. והסוד שרמז בו גם הוא אינו נכון כי אם משה אבד כוונתו בעבור מריבת העם ולא דבר אל הסלע ולכן לא יצאו מים בפעם הראשונה ומזה והכהו פעם שניה בכוונה הדבקה בכל ויצאו המים הנה חטאו בפעם הראשונה אבל אינו ראוי שיאמר בזה לא האמנתם בי להקדישני כי אין כאן חסרון אמונה כלל. והר"ר רבי משה סבר בו סברא ואמר כי משה רבינו ע"ה חטאו הוא שנטה לצד הרגזנות באמרו שמעו נא המורים דקדק עליו הקב"ה שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס וכל כיוצא בזה בדין האיש ההוא חלול השם מפני שמתנועותיו כלם ומדבריו כולם היו למדין והיו מקוין להגיע בהם אל הצלחות העולם הזה והעולם הבא ואיך יראה עליו הכעס והוא מן הפעולות הרעות ולא תבא כי אם מתכונה רעה מתכונות הנפש אבל אמרו בו מריתם פי הוא כמו שאבאר שהוא לא היה מדבר עם סכלים ולא עם מי שאין לו מעלה אבל אשה קטנה שבנשיהם היתה כיחזקאל בן בוזי כמו שזכרו החכמים וכל מה שיאמר או יעשה יבחנוהו וכאשר ראוהו שכעס אמרו שהוא ע"ה אין בו פחיתות מדה ולולי שהיה יודע שהשם כעס עלינו בבקשת המים ושהכעסנו אותו ית' לא היה כועס ואנחנו לא מצאנו לשם יתעלה שכעס בדברו אליו בזה הענין אבל אמר קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם. והנה התרנו ספק מספקי התורה שנאמרו בו דברים רבים ונשאל פעמים רבים אי זה חטא ורצה מה שנאמר בו ומה שאמרנו בו אנחנו והאמת יראה דרכו אלו דבריו ז"ל. והוסיף על הבל הבלים שהכתוב אמר מריתם פי שעברו על דברו ואמר לא האמנתם בי שלא האמינו בו אין העונש בעבור שכעס ויותר היה ראוי שיהיה העונש על משה כשקצף על פקודי החיל בחנם והכתוב לא ספר כלל שכעס כי שמעו נא המורים היית' עם ה' ועוד כי אהרן לא כעס ועמיו כי בשלום ובמישור הלך מעודו ועוד שאי אפשר שלא היה כעס גדול מאת השם עליהם בעשותם מריבה עם משה בכל הנסיונות במדבר חטאם גדול כשיאמרו למה העליתנו ממצרים שירצו להיות עבדים לאלהיהם בעבודת פרך מלהיות עם האלהים כבן העובד את אביו וכן אמר הכתוב יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים ובפעם הראשונה אמרו פחות מזה למה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא והיה עליהם קצף גדול ואשמה רבה כמו שאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל וגו' ובכאן כתוב מפורש המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ומה פשע גדול מזה הוי רב את יוצרו ומשה אמר גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר אם כן הם חטאו וגרמו כל הרעה הזאת וכדברי הרב אין
לכם

פירוש על אבן עזרא

°טעמו לפי שאמר למעלה ובקבר' שהוא נאמר על מת עצמו. *נ"ל או בשנת הארבעים.

מאמר

פירוש רשב"ם

פני השדה ולא באהל אינו מטמא אלא במגע: (כב) והנפש הנוגעת. באותה שנגע במת תטמא עד הערב כי המת אבי אבות הטומאה:
ותמת

שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ ב וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ ג וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃ ה וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא ׀ מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃ ו וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ

שלישי (שני במחובר) ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ח קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־

העדה

אונקלוס

עַמָּא בְּרְקָם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבָרַת תַּמָּן׃ ב וְלָא הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנַשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן׃ ג וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ לְמֵימַר וּלְוַי דְּמִתְנָא בְּמוֹתָא דַּאֲחָנָא קֳדָם יְיָ׃ ד וּלְמָא אַעֲלְתּוּן יָת קְהָלָא דַּייָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמָת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירַנָא׃ ה וּלְמָא אַסֶּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאַיְתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא בִּישָׁא הָדֵין לָא ׀ אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תְאֵנִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית לְמִשְׁתֵּי׃ ו וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ לְהוֹן׃ ז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ח סַב יָת חֻטְרָא וְאַכְנֵשׁ יָת כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי וְתַפֵּק לְהוֹן מַיָּא מִן כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת כְּנִשְׁתָּא וְיָת

בעירהון

מסרה ותקבר, ג'. ב ולא היה, כ"ב. ג ויאמרו, ג' מתג בזי"ד. ולו, כ"ב. ד ולמה, כפי ומלרע כדין לפי המ"ע וכן הכין. למות, מלא. ובעירנו, מלא י"ק. ה ולמה, ג' כ"פ. העליתנו, מ"י ומ"ו והשורק במקום ס"ג. ב' ובפיפ' וידבר העם באלהים. להביא, מלא. אתנו, חסר. המקום, מלא. מקום, מלא. ותאנה, ב' ארץ חטה. ורמון, מלא. לשתות, מלא. ו ויבא, ב'. כבוד, מלא. אליהם, י"ז מלא בתורה. ח קח, י"ב כ"פ. והקהל, ל'. לעיניהם, מלא דמלא. מימיו, מלא דמלא. והוצאת, מלא. והשקים, ג' מלא ומלרע.

ת"א ותמת שם מרים ותקבר תענית ט מ"ק כח הפלילים כו. ולא היה מים לעדה תענית שם.

רש"י

מעלה ובאהרן נאמר (במדבר לג) על פי ה' באלה מסעי: (ב) ולא היה מים לעדה. מכאן שכל מ' שנה היה להם הבאר בזכות מרים: (ג) ולו גוענו. הלואי שגוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה: בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו.

רמב"ן

להם בכל המעשה הזה חטא ופשע כלל. ומה שאמר לא מצינו בה' יתברך שטעם אבל אמר קח את המטה וגו' כי כאשר לריבים במחיתם דבר אע"פ שמתלוננים ומוכחים לו והוא רחום יכפר עון ולא יעיר כל חמתו ולא יאכילנו ויתן להם שאלתם וכן במים הראשונים אמר בנסת רום עבור לפני העם וגו' אע"פ שהיה שם מסה ומריבה שהזכיר מתנה ולדורות וכן במן הנני ממטיר לכם לחם מן השמים בדרך אהבה. והנה אלא שאמר בסוף בדבור השני שמעתי את תלונות הודיע להם שהאם בלבד אבל כאשר יתלוננו הנה ישפוך עליהם חמת אפו ובכאן עיר רמז לקצף גדול ומיוב מגפה שנאמר וירא כבוד ה' אליהם שרומז אל הקהל הנזכר והוא מראה יד ה' הכונה במגפות כאשר תראה במרגלים וביום קרח וממחרת והתימה על הרב שהרי מקרא מלא הוא ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם ויגנה הכתוב השאלה הזו עם הנסיונות הגדולים שנסו את ה' במדבר והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה והוא טוב לדעות השואל הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם נוציא לכם מים וראוי שיאמרו יוציא ה' לכם מים כדרך שאמרו בתת ה' בערב בשר לאכול וגו' וכן בכל הנסים יודיעום כי ה' עושה להפליא ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה וזהו לא קדשתם אותי ומעשה הראשון בצור אמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והע' זקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והכל מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמרם משה ואהרן ויתכן שיאמר בזה מעלתם בי כי הכהונה מן הקדש נקרא מעילה וכן מריתם פי שהוא צוה ודברתם אל הסלע לעיניהם והטעם שאתקדש לעיניהם או שניהם דברי מן ותמר את משפטי כי לא צויתי שתאמרו ככה ויהיה לא האמנתם בי יוצא אל בני ישראל או הוא לשון חזוק לא התחזקתם להקדישני לעיניהם מן ואמנה מן המשוררים היתד התקועה במקום נאמן והאמת כי הענין סוד גדול מסתרי התורה' כי בראשונה אמר לו הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור יאמ' כי שמו הגדול על הצור בחורב שהוא כבוד יי' האש האוכלת בראש ההר ובעבור כן לא הכה אלא פעם אחת ויצאו מים רבים אבל בכאן לא פירש לו כן והשכימו

אבן עזרא

כתוב: (ב) ולא היה מים לעדה. ספר הכתוב שנים מאורעים האחד מות מרים והשני מית אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והחל לספר השנה: (ג) וירב. מבנין הפעיל: בגוע אחינו. שם הפעל כמו כשכב אדני המלך: אחינו. הם דור המדבר שמתו והם עדי הפסח: (ד) ולמה הבאתם. ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן: וטעם וירב העם עם משה. שהמריבה היתה עם משה חזקה: (ה) העליתנו. מלה זרה: ויבא משה ואהרן מפני הקהל. כדמות בורחים: ויפלו על פניהם. להתפלל. ויש אומרים לדרוש את השם בנבואה: (ח) קח את המטה. יש בכאן פירושים רבים יש בדברי יחיד בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם וכנויהו ותדבר את כל זרע הממלכה ואין זה נכון כי המל' מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתנו והנה פי' ותדבר כמו ותאבד וכן בספר השני והנה פירוש ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפירוש למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמים אם כן למה נענש אהרן ויאמר רבי משה הכהן ז"ל הספרדי יש אותיות נעשות בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלת אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הצור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור שהכעיסו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והנ' לא פירש דבורו היטב וחשבו אנשים בלבם כי דבור שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטואו לא במכ' גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעט' זכר דבור והראי' שהביא איננה ראיה כי אין פי' כי המרו את רוחו כי אם אל השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל על יי' וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם ויגזור על משה שלא יכנס לארץ. ואחרים אמרו כי

מרים ואתקברת תמן: (ב) ולפום דבזכותא דמרים אתיהיבת בירא כד שכיבת אתגניזת בירא ולא הוו מוי לכנשתא ואתכנישו על משה ועל אהרן: (ג) ונצא עמא על משה ואמר למימר הלואי דמיתנא כד מיתו אחנא קדם יי: (ד) ולמא אתיתון ית קהלא דיי למדברא הדין למימת תמן אנחנא ובעירנא: (ה) ולמא אסיקתונא ממצרים לאיתאה יתן לאתרא בישא הדין לא אתר כשר לבית דרע ואוף לא למנצב תינין וגופנין ורומנין ומוי לית למשתי: (ו) ועאל משה ואהרן מן קדם תורעמות קהלא לתרע משכן זמנא ואתרכינו על אפיהון ואתגלי איקר שכינתא דיי להון: (ז) ומליל יי עם משה למימר: (ח) סב ית חוטר ניסיא וכנוש ית כנישתא אנת ואהרן אחוך ותומון תריכון ית כיפא בשמא רבא ומפרשא כד הינון חמיין ויתן מוהי ואין יסרב לאפוקי

בעל הטורים

ותקבר שם ע"ס בגימ' מכפר. שם [עם הלוסיות] בגי' אקור בהכלה הוא: (ג) וירב ב' במסורה הכא ואידך. וירב בכהל לומר שעשו מריבה על עסקי נחל שנפסק מהם דהיינו הבאר שהיה מושך בכהל: (ה) העליתנו מסר וי"ו שעיקר המערומות היה על משה: ותאנה וגפן ורמון ולהלן הקדים גפן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון אלא בכל מקום מקדים גפן כדכתיב איש תחת גפנו ותחת תאנתו ולאן הקדים תאנה משום דסליק מפרש כאן למה שאמרו בכרו מאש עלי תאנה: (ח) והקהל את העדה אלו הספורים הגדולים שבעדה והוא לא עשה כן אלא ויקהילו משה ואהרן את הקהל גדולים

יונתן

וכו': (ג) כד מיתי אתכה שהוא דורש הכתב ולא הנקודה: (ה) למכלב לנטוע: (ח) ותומון תריכין פי' והשביעו תרווייכון הסלע שיוציא מים דק"ל מלת ודברתם וכן הוא בילקוט ודברתם שנה עליו פרק אחד וכו': ואין יסרב לאפוקי עמי אנא לפורך דייק מדכתיב והוצאת לשון יחיד גם בריבה דקרא אמר שממלאו יוציא אלא כשיסרב על

רמב"ן

שיהם להכות בזיר פעמים והכה זה חטא ועל כן אמר לא האמנתם בי לבים אמונה בשמי ובאמונה יעשה הנס ובאמר מריתם פי כי מרו את רוח קדשו הנקרא בכל מקום פי יי ולכך אמר מעלתם בי ואין מפילה אלא שיקור והנה הסטא מוזכר מפורש בכתוב וכן אמר המשורר מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים וכן תוכל להתבונן זה בתפלת משה שאמר יי אלהים אתה החלות כי התחנן לשם הנכבד שימחול לו. ועל דעת רבותינו שמזכירין לו הכעס יתכן שהכה בצור ויצאו טיפים במיעוט כוונתו על הכעס ותמהו על הדבר והסכימו שניהם להכות פעם שניה על הצור כאשר הזכרתי והוא הפסלום על שניהם. ועל דעתי טעם ודברת' אל הסלע כמו על הסלע וכן כה אמר יי אל העמודי' ואל המכונות בבלה יובאו יהוה שיאמרו לעיני העדה בהיותם נקהלים כלם שהשם יוציא להם מים מן הסלע וכן עשה ואל יקשה עליך ודברתם לעיניהם כי טעמו כמו לפניהם שישמעו כלם וכן ויאמר הנביא לעיני כל העם לאמר כה אמר יי ככה אשבור את עול מלך בבל וגו' וכן רבים. או טעם לעיניהם בכאן שיהיה הדבור בהיות' נקהלים שם והסלע לעיניהם כמו שאמר בעשייה ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע כי כאשר נקהלו שם וראו הסלע פנים בפנים שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים כמו שהזכירו חכמים שלא יאמרו מעינות היו שם ויתכן שהוא כמפורש הקהל את העדה אל הסלע ודברתם לעיניהם ונתן מימיו: וטעם (ח) ונתן מימיו. שיהיו מים רבים נובעים ממנו כי הנתינה תאמ' על הכבוד כמו ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם כלם על הריבוי יבטיחם וכן

אבן עזרא

הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה. ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם ואחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה על כן נענשו שניהם ואמר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם. ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שלים השם ימיר דבור השם ואם הוא המיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אילו היה מחליף במלו' מיד היה נענש כי הנה נענש על דבר שאינו מלו' למול' ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל וכן אמר גם בי התאנף יי בגללכם ואחרים אמרו כי ישראל אמרו שיוציא מסלע אחר וראייתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם בי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי יי והנה לא מרו והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע החלק את הכל ידבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתים ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת טעם עם משה והנה החלק חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעמים שמית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה וגם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחות השם גם יהיה דרש קדמונינו ז"ל כי הטעא היה בעבור שאמר שמעו נא המורים ורמזו זה הסוד: אל הסלע. שהודעתיך או הכתלא שמוך למחנה: ונתן מימיו. בעבור מימיו שעו רבים ואמרו כי הסלע הוא הצור ואלה שורי לב כי הצור הוא בחורב וזה הסלע היה בקדש ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו

פירוש על אבן עזרא

מאמר שאינו מפורש באיזה שנה איננה רק או בשנה הראשונה או בשנת מ' שמתו דור המדבר. קקתקב את הר שעיר ימים רבים (דברים ב' א') והסבוב ההוא היה בקלה ארץ אדום במדבר לין שמם עיר קדש כמ"ש והנה אנחנו בקדש עיר קלה גבולך ונמשך המדבר הזה עד הר ההר בקלה ארץ אדום וקדש ברנע הוא מדבר שאלן כמ"ש וילכו ויבואו וכו' אל מדבר פארן קדשה והכל היה מדבר אחד, ועיין (שבת דף פ"ע ע"א) בתוס' ד"ה מדבר צין וכו'. והעד שאמר הכתוב שהיו ישראל מ' שנה במדבר לא במדברות. [ר]ר"ל מקור עם בי"ת בכל"ם. [ש](ע"א א' כ"א). [ת]כמותו היום. [א]יוסר מעם אהרן. [ב]כי משבעו העלים' אותו. [ג]כי מלת מפני מורה ריחוק כמ"ש לעיל (ע"ז ב'). [ד](ד"ה ב' כ"ע י"). [ה](תהלים מ"ז ד'). [ו]ר"ל במלכים ב' (י"א א') שם כתוב ותאבד את כל זרע הממלכה. [ז]כמ"ש וישלח שם מלך ויאמר כה אמר ד' רפאתי למים האלה וכו' (שם ב' כ"א). [ח]שטם אמר בשו' והכית בצור (שמות י"ז ו'). [ט](תהלים ק"ו ל"ג). [י](ישעיה פ"ג י"). [כ](תהלים ק"ו ל"ג). [ל]כדאיתא במ"ר ובתנחומא. החחילו לומר יודע מסה חק הסלע. אם הוא מבקש. יוציא לנו מים מזו. [מ]ר"ל בעל הנפש המשכלת חלק אלוה ממעל. כאשר ידע את הכל שהוא הבורא ית' העושה כל והכל יכול. והידיעה היא כמ"ש דע את אלהי אביך וכו' (ד"א כ"ע ט'). [נ]כמ"ש אותו תעבוד בו תדבק (דברים י' כ'). [ס]ר"ל הדבקות בו ית' משליטנו על כל המעשים לחדש אותות ומופתים בכל העולם וז"ש את סדרשנו ומלא לך (ע"א כ"ט ע') וכן ותגזור אומר ויקם לך (איוב כ"ב כ"ח) והרש"בא ז"ל בחדושי אגדות פ"ק דחולין כ' וז"ל. יש בכח החסידים בהדבק נפשם בשרשם להתעלות על כל מעשה המחמורים ולשנות הטבעים ואם הם נעלים ימשהגים בכח הגלגלים ולהוליאם לגמרי מגדר הטבע בקריעת י"ס כענין שעשה משה בי"ם. וכ"ש מה שאינו יוצא מגדר הטבע לגמרי כמניעת משיכת הגהרות שהם מתיבשים ופוסקים לעתים וזה כולו מפני שהם מתעלים למעלה והעליון פועל בתחתון וכו' עכ"ל. [ע]שהכעיסוהו ובא לידי טעות. [פ]ר"ל אזלת יד הדביקות בכל ונשאר חלק. [צ]ואלו דבר אל הסלע היה נותן מימיו מיד ונתקדש השם. [ק]לפי שאמר השם קח את המטה סברו שהוא להכות כמו והכית בצור. [ר]קודם שמילא דבר השם. שמוק

ספורנו

בקבלה רמז לכל אלה שהם מכונות התורה בלי ספק: (ג) וירב העם עם משה. הנה המריבה עם משה היתה באומרם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה. אמנם היתה גם על האל ית' כאשר העיד באמרו אשר רבו בני ישראל את ה' וזה הי' באומרם למה העליתנו ממצרים: (ח) קח את המטה ודברתם אל הסלע. כבר רבו הדעות בענין חטא מי מריבה והי' ספק אצל רבים במה חטאו משה ואהרן שנכתב עליהם לא האמנתם מעלתם ומריתם ואם היתה כוונת האל ית' שידברו בלבד אל הסלע מה ענין ללקיחת המטה ואם היה החטא על שהכה משה את הסלע שלא במצות שולחו במה חטא אהרן. אמנם כשנתבונן בענין המריבה ראוי שנחשוב שתהיה מלות האל בזה אל אופן שיכירו רשעת מריבתם ויתודו את חטאתם ושבו ורפא למו כי לא יחפוץ במות המת ובכן נבין שבזה חטאו משה ואהרן את כוונת האל ית' ועל זה הענישם. אמנם המריבה עם משה היתה באמרו שהיתה הנהגתו בלתי שלמה במה שהביא אותם אל אותו החלק הרע מהמדבר ועל האל ית' היתה מריבתם באמרם שהוציאם מארץ נושבת טובה אל ארץ מדבר ולהודיעם

פירוש רשב"ם

(א) ותמת שם מרים. בחדש הראשון החדש שלסוף ארבעים שנה שהרי מת אהרן אחריה בחדש החמישי בשנת ארבעים לצאת בני ישראל כדכתיב בפרשת אלה מסעי: (ח) קח את המטה. מלפני העדות: ודברתם אל הסלע. לא צוה הקב"ה לקחת את המטה להכות בו הסלע כמו שעשה ברפידים. שכתוב שם והכית בצור ויצאו ממנו מים. אלא המטה צוה לקחת להראות בו קשי מרי שלהם כדכתיב למשמרת לאות לבני מרי

הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם: ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ: י וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם: יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם: ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם: יג הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם: ס רביעי יד וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים
מקדש

בעירהון: ט ונסיב משה ית חטרא מן קדם יי כמא די פקדיה: י ואכנישו משה ואהרן ית קהלא לקדם כיפא ואמר להון שמעו כען סרבניא המן כיפא הדין נפק לכון מיא: יא וארים משה ית ידיה ומחא ית כיפא בחטריה תרתין זמנין ונפקו מיא סגיאי ושתיאת כנשתא ובעירהון: יב ואמר יי למשה ולאהרן חלף די לא הימנתון במימרי לקדשותי לעיני בני ישראל בכן לא תעלון ית קהלא הדין לארעא די יהבית להון: יג אנון מי מצותא די נצו בני ישראל קדם יי ואתקדש בהון: יד ושלח משה אזגדין מרקם לות מלכא דאדום כדנן אמר
אחיך

מסרה בעירם, מלא. ט צוהו, י׳. י ויקהלו, ל׳ וחסר. אל פני, ט׳. להם, כ״ב. המרים, ד׳ ב׳ מלא דין ח״ו ומ״י. המן, ג׳. סלים, מלא דמלא. יא וירם, ח׳. במטהו, הב׳ בשו״א. ובעירם, מלא. יב ויאמר, ג׳ בטעם בסיפ׳. לא, ל׳ וחד ולא̇ האמנתם. להקדישני, מלא י״ק ב׳ ומלא י׳ בתים. לעיני, מלא. תביאו, ו׳ חלא. יג המה, י״ע ר״פ. מריבה, כולם מלא וכל ליתנא דאו׳ דכו׳. ויקדש, ל׳.

ת״א והשקית את העדה ואת בעירם מנחות מו. יען לא האמנתם בי שבת נה נג יומא פז. המה מי מריבה סוטה יב סנהדר׳ קא קי מעלה משה ואהרן עקרי׳ מד שבע ס׳ הזוהר פ׳ נט.

רש״י

לפרשו כשמתו אמינו שאם כן היה לו ליכתב נגוע: (ט) ואת בעירם. (במדבר רבה) מכאן שחס הקב״ה על ממונם של ישראל: (י) ויקהלו. וגו׳ (שם) זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים: (יא) פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר (שמות יז) והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו: (יב) יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן. והלא (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם: להקדישני. שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרי׳ מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו (שמואל א ג) לכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפלה כל כך: (יג) המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר אף אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב״ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומר (ויקרא י) בקרובי אקדש:
אחיך

רמב״ן

וכן כתוב ונחלים ישטפו. ואין טעם מימיו כמו תתן יבולה ויתן פריו שאין בטבע הסלע להיות בו מים אבל טעמו המים אשר יצאו ממנו כי בהפוך הסלע לאגם מים ובו יהיו וממנו יצאו יקרא על שמו מימיו וכן וברך את לחמך ואת מימיך לשמו נתן מימיו כאמרו׳ ואמר כן להודיע שמגוף הסלע יצאו לא מן הארץ אשר תחתיו כמנהג מעיינות רבי׳ רק מאמצעו וכן כתוב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים ואמר והוצאת להם מים מן הסלע כי אתה בעודך שם תוציא להם המים מן הסלע להם שכולם יראו אותם נובעים: והשקית את העדה. שתצוה אותם לשתות לפניך וכל זה לפרסם הנס ובמעשה לא הזכיר כן וישק את העדה ואת בעירם אבל אמר ותשת העדה ובעירם כי מרוב הצמאון כראותם מים רבים נוזלים מיד נפלו על הנחל ושתו ועל דעת רבותינו. בבארה של מרים אמרו רבים כי הסלע הזה הוא הצור אשר היה בחורב ולפיכך פירשו מימיו אשר היה דרכו לתת כי עתה נסתם מעיינו במות מרים כי הכוונ׳ לרבותינו בבארה של מרים שהי׳ מעולם באר ניסי מקור מים חיים נובע בכל מקום שיהי׳ שם הולך עליו וכבר העלה אותו לישמעאל במדב׳ באר שבע ונבקע בחורב מן הצור ההוא שהי׳ שם וכשאר המסעים נובע מן הצור במקום שימנו שם וכאשר מתה הצדקת פסק המעיין ועתה חזר על ידי משה להיות לו מקור נפתח מן הסלע הזה עצמו והוא מה שאמר אל הסלע הנודע. ועל דרך הפשט הי׳ שם סלע סמוך למחנה ולזה ודברתם אל הסלע הזה אשר לפניכם. גם אפשר לפרש ודברתם אל הסלע אשר לעיניהם כלו׳ הראשון שיראו: (י) המן הסלע הזה נוציא לכם מים. שאלו׳ חלילה׳ שיהי׳ התימה למניעות כי משה רבינו הנאמן בכל בית יי׳ לא יפלא ממנו כל דבר מה׳ והוא וכל ישראל עמו ראו גדולות ונפלאות מזו ואף כי הוא אשר נעשה כן על ידו פעם אחת בצור בחורב. ואמרו המפרשי׳ היה תמיהו׳ מתקיימו׳ כמו הנגלה נגלתי הרואה אתה התספוט המן העץ אשר צויתיך. אבל ר״א כתב המן הסלע יש לנו כח להוציא לכם ממנו מים ירצה לפרש שאמר להם שמעו נא המורים בה׳ האומרים ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המקום הרע הזה המן הסלעים הזה יהי׳ לנו כח בטבע שנוציא אנחנו ממנו מים רק תכירו כי מאת יי׳ הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה והוא אשר יפרנס אתכם בו וזה כטעם שאמר להם בזמן וידעתם כי יי׳ הוציא אתכם ממצרים. ולפי דעתי הה״א הזה לשאלה המן הסלע הזה נוציא לכם מים אם לא כי הכתוב פעם יפרש בשאלה הן ולאו היש בה עץ אם אין התשמור מצותיו אם לא ופעם יזכיר הן לבדו הזה אחיכם הקטן הידעתם את לבן בן נחור האבכה בחדש החמשי וגו׳ אבל היתה השאלה הזאת להם שאלת הנסיון אמר שמעו נא המורים מה תחשבון על יי׳ המן הסלע הזה החזק נוציא לכם מים שיהיה הדבר הזה אם לא הפליג במורים והגיד כי הם קשי אמנה וכאשר יריבו אליו הוא מפני משובתם שלא יעשה השם עמהם להפליא כענין שנאמר וינסו אל בלבבם היוכל אל לערוך שולחן במדבר הגם לחם יוכל תת וכך אמרו עשר נסיונות נסו אבותינו לה׳ במדבר וכמו השאלה במשובת הנשאל במקומות רבים. ההשב אשיב את בנך אל הארץ כן הלך אל רמות גלעד אם נחדל. אם עלתך כן אף כאן אם משובתכם שנוציא לכם מים מזה וכן דעתי בהגבה עליתי הראית כי נכנע אחאב מפני המן העץ אשר צויתיך התספוט וגו׳ כי כלם שאלות אבל פניהם לשאול בדבר מפורסם שיודה בו הנשאל
של

יונתן בן עוזיאל

לאפוקי מחי אנת לחודך ביה בחוטרא דבידך ותהנפק להון מיא מן כיפא ותשקי ית כנשתא וית בעיריהון: (ט) ונסיב משה ית חוטר ניסיא מן קדם יי היכמה דפקדיה: (י) וכנישו משה ואהרן ית קהלא לקדם כיפא ואמר להון משה שמעו כדון סורבניא המן כיפא הדין אפשר לן להנפקא לכון מיא: (יא) וזקף משה ית ידיה ומחא ית כיפא בחוטריה תרתין זימנין בזמנא קמאה אטיפת אדמא ובזימנא תניינא נפקו מיין סגיאין ואשתיאת כנשתא ובעיריהון:

ירושלמי

[(יא) וארעב משה:]

(יב) ואמר יי למשה ולאהרן בשבועתא חולף דלא הימנתון במימרי לקדשותי למחמיהון בבני ישראל בגין כן לא תהנעלון ית קהלא הדין לארעא די אתן להון: (יג) הינון מי מצותא דנצו בני ישראל קדם יי על עיסק בירא דאיתגניזת ואתקדש בהון במשה ואהרן כד אתיהיבת להון: (יד) ושדר משה אזגדין מרקם לות מלכא דאדום למימר כדנן אמר אחוך ישראל

אנת

בעל הטורים

גדולים וקטנים: (י) פני הסלע פני בגימ' כפולה. מלמד שהיו כל ישראל אל פני הסלע פנים אל פנים והיה המועט מחזיק את המרובה. המן ג' במסרה הכא ואידך. המן העץ כמו שלאם הפר הליווי ואידך (מ"ב ו') המן הגורן או מן היקב כמו שהי' שם רעב גם כאן ארץ ציה בלי מים וסמך למ"ד עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה זהו המן העץ המן הגורן ולמ"ד אשכול היה דכתיב או מן היקב: (יא) ויך את הסלע הוא הכה לסלע אחד ונבקעו כל הצורי' שבמדבר שנא' ויבקע צורים במדבר: (יג) לכן בגימ' מדה במדה [עי' בילקוט פ' זו בשם מדרש הנעלם]:

יונתן

על השבועה אז יכה אותו ומדכתיב בלשון יחיד משמע שמשה קאי דכל האותות המטה נעשו על ידי משה ומה שנעשו על ידי אהרן כבר הרגיה רז"ל וצ"ע לדבריהם: (יא) בזמנא קמאה אטיפת אדמא דייק מדכתיב ויזובו משמע כזב שהיא נוטף טיפת דם וכיוצא בו איתא בתנחומא וכן רש"י כאן אך הוא הוסיף לדייק מלא ויזובו כזב ממש והבן: (יב) בשבועתא חולף וכו' עיין ברש"י ובמפרשיו ובמדע בספר אמרי שפר: (יג) ואתקדש

במשה

וילאכו

רמב"ן

על כרחו אם נגליתי לבית אביך ובחרתי בכם אם ידעתם זה ולמה תבעטו בזבחי ובמנחתי הלה' תגמלו זאת הגמולה וכן אם מן העץ אשר צויתיך אכלת ותגום או למה תתפלא ונדקדק הזה המשלים אבל הרואה אתה שאלה גמורה בדבר המסופק אם יועץ אתה תשוב אל העיר בלשון רואה אני את דברי אדמון וכבר פירשתי בסדר בראשי': (יג) ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם כשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא מתירא ומתקדש על הבריות שנאמר בקרובי אקדש וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך לשון רש"י גם כן פי' ר"א. ואיננו נכון בעיני כי עדין לא מתו משה ואהרן ואיננו מתפרסם לבריות מיתתו בעת הזה שיתירא הב"ה על ידי כך כאשר היה בנדב ואביהוא ופרץ ועזא ועוד כי הכתוב אמר אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם כי במריבים נתקדש מלשון בקרובי אקדש ואולי היה לדבריהם שיאמר ויכבד על פניהם. והנכון בעיני כי מעשה הצור הראשון היה לעיני זקני ישראל בלבד כמו שמפורש שם ובזה אמר ויקהילו משה ואהרן את כל הקהל וגו' על כן אמר הכתוב כי מי מריבה האלה שנגזרה בהם הגזרה על משה ועל אהרן המה אותם מי מריבה אשר רבו בני ישראל את השם ויקדש בם לעיני כלם כענין שכתוב וקבצתים מן הארצות ונקדשתי בם לעיני גוים רבים. ודע כי בראשונה היתה להם מריבה עם משה כמו שאמר וירב העם עם משה וכן אמר עוד מעט וסקלוני והיו מנסים את השם היש ה' בקרבנו אבל בכאן היו מריבים כלפי

מעלה

אבן עזרא

מימיו כמים שאתן בו: (ט) את המטה מלפני יי'. הוא מטה האלהים והוא המונח לפני העדות: (י) המן הסלע הזה. יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו: (יב) יען לא האמנתם בי. הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם: (יג) ויקדש בם. במשה ואהרן כטעם בקרובי אקדש:

ויקדש

ספורנו

ולהודיעם את רשעם בזה התחיל' שיהי' הנס מודיע שהשליח היה מכוין בשלמות ושהמשלח היטיב בשליחותו ולא הרע כלל ובהיות מיני הנסים המסופרים בכתבי הקדש על אחד מג' פנים. הא' הוא נס נסתר כמו ירידת המטר והמלט מן החלאים ומן הצרות וזה המין מן הנסים ישיגוהו הצדיקי' בתפלתם כענין ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהי' את אבימלך וכן ויתפלל משה בעד העם. והב' הוא נס נגלה לא יוכל הטבע לעשותו באותו האופן אבל יעשהו אחר תנועות רבות במשך זמן. וזה המין מן הנסים יעשהו האל ית' על ידי עבדיו עם הקדמת איזו תנועה מסודרת מאתו כענין השליכהו ארצה הרם את מטך והכית בצור ירה ויור וזולתם. והג' הוא מין מן הנסים שלא יוכל הטבע לעשותו בשום אופן וזה המין יעשה האל ית' על ידי עבדיו בדבור בלבד שהיא פעלה שכלית ויותר נכבדת מאלו תנועותיו הגשמיות כמו שהיה הענין בפתיחת פי הארץ כאמרו ויהי ככלותו לדבר ותבקע האדמה וכן בענין עמידת השמש ליהושע כאמר אז ידבר יהושע. והנה בענין זאת המריבה היה מן ההכרח להעביר את רעת תלונות ישראל שיהי' הנס הנעשה מבאר מעלת המלך המשלח ודרכי טובו ומבאר גם כן מעלת השליח וטובו ושהוא מוכן אל שייטיב המלך על ידו לעמו. ותתבאר מעלת המשלח במין הג' מן הנסי' אשר לא יוכל הטבע כלל עליו בשום אופן ובשום זמן ותתבאר מעלת השליח במין הב' מן הנסי' הנעשה בתנועת השליח הראוי לזה. ובכן צוה האל ית' שיהפוך הסלע למים כאמרו ונתן מימיו כלומר שיהיו המים מן הסלע לא נמשכים ממקום אחר אליו וזה הי' נמנע זולתי בהיותו נהפך מצורת סלע אל צורת מים. כאשר העיד אח"כ באמרו המוליך לך מים מצור החלמיש כי אם היו המים מוצאים ממקום אחר שם. גם לא יהי' הבדל בין צור חלמיש לזולתו. וזה המין מן הנסים לא יוכל עשותו הטבע בשום אופן ולא בשום זמן וצוה שזה יהיה על ידי דבור עבדיו כאמרו ודברתם אל הסלע למען יבינו ישראל שהי' זה הנס מן המין הג' כאמור לא שיהיו מים נגרים שם ממקום אחר ובזה ידעו גודל וטוב המשלח ויבינו אל נכון שאע"פ שהוציאם ממצרים אל המדבר אין בזה רעה כלל בהיותו עמהם אשר היה בידו לשום מדבר לאגם מים וזולת זה ממה שלא יוכל הטבע עליו ושאם הוא כאן הכל כאן כאמרו המדבר הייתי לישראל וצוה עם זה שאחר שיהפך הסלע למים יוציא משה אותם המים להם בטהו לשבטיהם כאמרו במחוקק במשענותם. ולזה המין מן הנסים אמר קח את המטה והוצאת להם מים מן הסלע וכו'. והנה משה ואהרן הסכימו לעשות המין הב' מן הנסי' ולהגיר המים אל הסלע ממקום אחר כמו שעשו ברפידים כאמרו והכית בצור ויצאו ממנו מים כי לא בטחו שיקים האל ית' דברו לעשות לישראל המין הג' מן הנסי' בהשבם את ישראל אז ממרים מאד עד שיהיו בלתי ראוים אליו ושיכעס ה' על הטובה. ובכן עשו את דרך מין הב' מן הנסי' במטה אשר בו הודיעו מעלת השליח ולא עשו את דרך המין הג' אשר בו יודיעו לישראל מעלת המשלח וטובו ולזה נכתב עליהם לא האמנתם בי שהרצון בו לא בטחתם בי שאעשה מה שאמרתי ומעלתם בי שהעלמתם כבודי ולא הראיתם למריבים את סכלות' ומריתם פי בשלא עשיתם מצותי: (יג) ויקדש בם. באותם המים עצמם נקדש אשר כך בענין נחל ארנון שהראה אז לישראל שאותם המים היו בלתי טבעיים כמו שהורו אז בשירתם באמרם ומנחליאל במות שהיו

המים

פירוש רשב"ם

מרי. אפס בדבור ידבר עם הסלע לתת מימיו והוצאת להם מים על ידי דבורך עם הסלע: (י) ויאמר להם שמעו נא המרים. כמו שהמטה הזה שיש בו שקדים מוכיח שהוא למשמרת לאות לבני מרי: המן הסלע הזה נוציא לכם מים. בשעת הרמת ידו במטה ויך בו את הסלע פעמים אז אמר להם דרך כעס וחמה סבורים אתם שמן הסלע הזה נוציא לכם מים. ומספק אמר משה כן שטעה במה שאמר לו הקב"ה קח את המטה ולא האמין שבדבורו עם הסלע יוציא ממנו מים אלא בהכאת המטה כמו שעשה ברפידים. ומה שאמר לו הקב"ה ודברתם אל הסלע היה סבור שזו היא דבור הסלע הנאמר במטה ולכך הכה פעמים בסלע כעין חימה וכעס ומספק אם יוציא מים הרי טוב ואם אין אדבר אל הסלע אחרי כן. והקב"ה הסכים על ידי משה לצאת על ידי הכאתו ואעפ"כ נענש שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים וזהו שאמר הק"בה יען לא האמנתם בי להקדישני על ידי דבוריכם אל הסלע. לפי שהוא מדקדק עם הצדיקים אפילו כחוט השערה. ולפי שידעתי אני המפרש שמשה רבינו לא היה כי אם שוגג לעבור על דברי הקב"ה לפיכך אני זקוק לפרש כי משה רבינו טעה כמו שפירשתי: (יג) ויקדש בם. שהוקדש במים

סכל

מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ: טו וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ: טז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְקָדֵשׁ עִיר קְצֵה גְבוּלֶךָ: יז נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ: יח וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ: יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה: כ וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה: כא וַיְמָאֵן | אֱדוֹם נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו: פ

חמישי (שלישי במחובר) כב וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר: כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר עַל־גְּבוּל אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר: כד יֵאָסֵף אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי מְרִיבָה: כה קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל

אתם

אונקלוס

אָחוּךְ יִשְׂרָאֵל אַתְּ יְדַעַתְּ יָת כָּל עָקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתָנָא: טו וּנְחָתוּ אֲבָהָתָנָא לְמִצְרַיִם וִיתֵבְנָא בְּמִצְרַיִם יוֹמִין סַגִּיאִין וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְלַאֲבָהָתָנָא: טז וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ וְקַבִּיל צְלוֹתָנָא וּשְׁלַח מַלְאֲכָא וְאַפְּקָנָא מִמִּצְרַיִם וְהָא אֲנַחְנָא בְּרְקַם קַרְתָּא דִּבְסְטַר תְּחוּמָךְ: יז נִעְבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נִעְבַּר בַּחֲקַל וּבִכְרַם וְלָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאֹרַח מַלְכָּא נֵזֵיל לָא נִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא עַד דְּנִעְבַּר תְּחוּמָךְ: יח וַאֲמַר לֵהּ אֱדוֹמָאָה לָא תִעְבַּר בִּתְחוּמִי דִּילְמָא בִּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אֶפּוֹק לְקַדָּמוּתָךְ: יט וַאֲמַרוּ לֵהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֹרַח כְּבִישָׁא נִסַּק וְאִם מַיָּךְ נִשְׁתֵּי אֲנָא וּבְעִירַי וְאֶיהַב דְּמֵיהוֹן לְחוּד לֵית פִּתְגָּם דְּבִישׁ בְּרַגְלַי אֶעְבַּר: כ וַאֲמַר לָא תִעְבַּר וּנְפַק אֱדוֹמָאָה לְקַדָּמוּתֵהּ בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא: כא וְסָרִיב | אֱדוֹמָאָה לְמִשְׁבַּק יָת יִשְׂרָאֵל לְמִעְבַּר בִּתְחוּמֵהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל מִלְּוָתֵהּ: כב וּנְטַלוּ מֵרְקַם וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְהֹר טוּרָא: כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּהֹר טוּרָא עַל תְּחוּם אַרְעָא דֶּאֱדוֹם לְמֵימַר: כד יִתְכְּנֵשׁ אַהֲרֹן לְעַמֵּהּ אֲרֵי לָא יֵעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל דִּי סְרַבְתּוּן עַל מֵימְרִי לְמֵי מַצּוּתָא: כה דַּבַּר יָת־אַהֲרֹן וְיָת אֶלְעָזָר בְּרֵהּ וְאַסֵּק יָתְהוֹן לְהֹר

מסרה יד אדום, כל שם אומה מלא. התלאה, ג'. מצאתנו, ב'. טו אבתינו, ח"ו ומ"י. מצרימה, כ"ז מה. וירעו, כולם חסר. ולאבתינו, ח"ז ומ"י. טז ונצעק, ב'. קלנו, ד' חד מלא וג' חסר ודין מנהון. ויצאנו, חסר דחסר. גבולך, ב' מלא. יז נא, הכון דגושה מד"ד. נעבר, חסר. בשדה, ה' רפין. ולא נשתה, חד מן י"ט זוגין. ושמאול, כן דיכו מ"א ומ"ו. נעבר, חסר. גבולך, חסר. יח תעבר, כולם חסר. לקראתך, ד' מלא א' וס"י. יט במסלה, ב' חסר חדה שלא הב' במסב והמ"ס דפי והלמד דגושה כדין אחר פ"ק. מימיך, ג' ומלא דמלא. ומקני, ל'. מכרם, ב' אלך. אעברה, ח"ו ומלא ה'. כ בעם ב'. כא נתן, ל' ומ' נתן זרע וחסר. עבר, חסר. בגבלו, ה' חסר. כב ויבאו, חסר. הר, חסר. ההר, ה'. כג ויאמר, ו' דסמיכי. על גבול, ה'. גבול, מלא. כד יאסף, ט'. יצא, חסר. מריתם, מלא. למי, ל'. כה קח, י"ב ר"פ. אלעזר, ב'. והעל, ב' מלעיל.

ת"א ואם מימיך נשתה עקרים וד סכת.

רש"י

(יד) אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביכם מעל אבינו (שם לו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: (טו) וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל: (טז) וישמע קולנו. בברכה שברכנו אבינו (בראשית כז) הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים: מלאך. זה משה מכאן שהנביאים קרוים מלאכי' ואומר (ד"ה ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים: (יז) נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר. (במדבר רבה) מי בורות היה לו לומר אלא כך אמר משה אע"פ שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי אע"פ שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי ליהנות את אושפיזו: דרך המלך נלך וגו'. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואומרים (דברים כו) ונצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי (בראשית כז) ועל חרבך תחיה: (יט) רק אין דבר. אין שום דבר מזיקך: (כ) וביד חזקה. בהבטחת זקננו. (שם) והידים ידי עשו: (כב) כל העדה. כלם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן (דברים ד) חיים כלכם היום: הר ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואע"פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: (כג) על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט (ד"ה ב כ) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך: (כה) קח את אהרן. בדברים של ניחומים

אמור

רמב"ן

מעלה ולא היה בכאן נסיון ועל כן אמר כי אלה מי מריבה שנגזרה בהם הגזרה הזאת המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם לעיניהם לא הראשונים אשר נתן את המטה ולא נקדש רק לעיני זקני ישראל ובעבור היות ענין הסלע שני פעמים הולך לבאר על איזה מהם

אנת ידעת ית כל אניקי דאשכחאנא: (טו) ונחתו אבהתן למצרים ויתיבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא: (טז) וצלינא קדם יי וקביל צלותנא ושדר חד ממלאכי שירותא והנפקנא ממצרים והא אנחנא ברקם קרתא דמתבניא בסטר תחומך: (יז) נעיבר כדון בארעך לא נשרגגא בתולן ולא נאנס אריסן ולא נבעול נשי גוברין באורח מלכא דבשמיא ניזיל ולא נסטי לימינא ולשמאלא להנזקא בשבילי רשותא עד דנעיבר תחומך:

[(יז) נעבר כען בארעך לא ניגוס אניסן ולא נשרגגא בתולן ולא נבעי נשי גוברין באסטרטה דמלכא נזיל לא נסטי לא לימין ולא לשמאל עד זמן די נעיבר תחומך:]

(יח) ואמר ליה אדומאה לא תעיבר בתחומי דלמא בשליפי חרב אפוק לקדמותך: (יט) ואמרו ליה בני ישראל באסטרטיא דמלכא נזיל אין מיך נשתי אנא ובעירי ואיתן דמי שימהון לחוד לית פתגם דביש בלחודוי אעבר: (כ) ואמר לא תעיבר ונפק אדומאה לקדמותיה בחיל רב ובידא תקיפתא: (כא) וסריב אדומאה למשבוק ית ישראל למעבר בתחומיה וסטא ישראל מלוותיה דהוו מפקדין מן קדם מימרא דשמיא דלא למסדרא עמהון סדרי קרבא מטול דעד כדון לא מטא זמנא למתיהבא נקמתא דאדום בידיהון:

[(כא) וחשון ישראל מעילוייהון דהוון מפקדין אבוהון דבשמיא דלא יסדרון לקבליהון סדרי קרבא:]

(כב) ונטלו מרקם ואתו בני ישראל כל כנישתא לטוורוס אומנוס: (כג) ואמר יי למשה בטוורוס אומנוס על תחום ארעא דאדום למימר: (כד) יתכניש אהרן לעמיה ארום לא ייעול לארעא דיהבית לבני ישראל מטול דסרבתון על מימרי במי מצותא: (כה) דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון לטוורוס

בעל הטורים

(טו) וילאכו סהר יו"ד על ידי יו"ד מכות הוציאנו משם: (יז) נעברה נא בארצך ובסיחון אמר אעברה נא אלא אמר זכור מה שאמר עשו נסעה ונלכה ולכך אמר אחיך ישראל: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. זהו מה דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. (יט) מכרם שלמה במסורת הכא ואידך. ואעיד ביום מכרם ציד (נחמיה י"ג) על מכרם בכסף צדיק (עמוס ב') בשביל שמכרו בכסף צדיק ולכן אם אביהם ביום מכרם בפיהם

האמורים או י"ל דדייק מדכתיב סמלך בה"א הידיעה מ"כה על המיוחד יש' שמ:

יונתן

במשה ואהרן עיין ברש"י היטב: (טז) ממלאכי שירותא מפרש מלאכים ממש מלאכי שרת: (יז) לא נשרגגא בתולן לשון חימוד ופתוי וכן בפרשת משפטים נקרא דבי יפתה ודרש בשדה שמותרת לכל בשדה ומלא בכרם דרש על ארוסה של"ל. נעולות בכרם דכתיב גן נעול: ולא נשתה מי באר לא נבעול נשי גוברין ע"ד שתה מים מבורך וכל זה דורש דק"ל אם לא יעברו בשדה ובכרם באיזה נתיב ימלאו דרך המלך אלא פירכם ופירוש בדרך המלך נמי קאי לפ"ז אמלכא דבשמיא מאמר שלעיל פירוש משתעי בדברים (יט) באיסטרטיא הוא הרבה בגמרא סרטיא ועי' דרך כבושה ושם דרך המלך כפשוטו

רמב"ן

נענשו הצדיקים: (יד) אל מלך אדום. לא הזכיר הכתוב שמו כי אין צורך אבל הזכיר סיחון ועוג מלכי האמורי בשמותם בעבור כי היו ידועים בגבורה ולהם שם בגוים להודות לפניו יתברך כי עשה עמנו להפליא כמו שנאמר למכה מלכים גדולים לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו ומנהג הכתוב להזכיר שם גדולי המלכים אשר ירשנו את ארצם כענין שהזכיר ביהושע ממשת מלכי האמורי אדוני בזק מלך ירושלים והורם מלך חברון ופראם מלך ירמות ויפיע מלך אכיש ודביר מלך עגלון ויובב מלך חצור ושאר המלכים הזכירם במספר לא בשמות ואמר הכתוב ויאמר אליו אדום כי נכנסו כל עמו עם אדוניהם במאמר הזה: (יט) במסלה נעלה. הנה מתחלה היו אומרין לבא בערים רק ישתמרו שלא יכנסו בשדה ובכרם כדרך משנות עם רב שמוללים את הגרנות ונכנסים בכרמים אבל ילכו בדרך המלך שהיא דרך הרבים לא דרך היחיד והיו אומרים שלא ישתו כלל המים אשר להם בבארות לצרכם אחרי כן שלשו להם שלא יקרבו לערים כלל אבל ילכו במסלה העולה לארץ כנען שהיא סלולה וכבושה לכל ואם ישתו מימי הנהרות בדרכים סם והבהמות בעברם בנהר יתנו דמיהם שנהנו מהם על כן אמר רק אין דבר שאין בזה הפסד שום דבר. ואחרים פרשו לא נשתה מי הבאר אם לא בדמים והיננו נכון כי למה יחזור לשלום לו מה שלא רצה בתחלה. ומדרשו לא נשתה מי באר שלנו ונקח מכם כמו שכתוב רש"י ואמרו ישראל לאדום עד אשר נעבור גבולך ולא הזכירו לא את הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו שלא יקנאו בהם על הארץ לאמר כי להם היתה לולי שלקח בכורתו וברכתו במרמה אבל לסיחון הזכירו עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו כמו שהזכיר משה במשנה תורה: (כא) ויט ישראל מעליו. קצר הכתוב בזה כי מפני הגבורה נלטו ונשמרתם מאד אל תתגרו בם כאשר פירש להם משה ועל פי הדבר נטו מעליו כי לא יכלו לעשות דבר אחד כיון שלא הניחום לעבור: (כו) והפשט את אהרן את בגדיו. הם בגדי כהונה גדולה שנתרנה בהם אלעזר בנו עתה. והקרוב כי כאשר ירד אהרן מעשות התמיד והקטיר הקטורת והעלה הנרות העלה אותו אל הר ההר כשהיה לבוש בגדי כהונה גדולה והפשיט אותם. ועל דרך הפשט הלבישו תכריכי המת אשר הכין לו והפשיט את אלעזר בגדי החול והלבישו בגדי הקדש כאשר עשה עמו ביום המלואים ומדרש רבותינו שנעשו בהם נסים אמרו היאך משה יכול להפשיט את אהרן כסדרן והלא העליונים הם העליונים לעולם והתחתונים הם התחתונים לעולם אלא מעשה נסים עשה לו המקום במיתתו יותר מחייו העמידו משה אל הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשים תחתיהם: (כח) וילבש אתם את אלעזר הכהן בנו. וכי היאך יכול להלביש את הבגדים כסדרן לאלעזר אבל כבוד גדול עשה לו המקום לאהרן במיתתו

יותר

אבן עזרא

(יד) מקדש. שם מקום עיר ואיננו קדש ברנע כי אותו הוא מדבר וכן הכתוב אומר יחיל יי' מדבר קדש: התלאה. [ש]פירושתיו: (טו) לנו מצרים ולאבותינו. שמתו והטעם שהלך זמן רעתם: וישלח מלאך. כמשמעו [ת]וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם [א]ורבים פירשוהו על משה כי מלאו ויאמר חגי מלאך [ב]יי' ואין זאת דעתי: (יז) בשדה ובכרם. שלא יספיתו ואפילו מי הבארות שלכם לא נשתה: דרך המלך נלך. אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שילוה המלך שהוא מלך אדום נלך: (יט) במסלה נעלה. מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הולרכנו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם. וטעם בני ישראל. כל העדה בעבור שילא אדום להלחם בם הגיד הכתוב שלא נפקד איש מבני [ג]ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר: (כד) יאסף אהרן. כמו [ג]ומות בהר שיסכן עצמו למות ויעלה אל ההר: מריתם. פירשתיו: למי מריבה. כמו במי [ד]מריבה שם המקום

פירוש על אבן עזרא

[ש](שמות י"ח ח'). [ת]מלאך ה' ולא נביא. [א](ישעיה ס"ג ט'). [ב](חגי א' י"ג). [ג]זו"ם כל העדה. [ג]נר"ל שאינו ברצונו כפי דקדוק הלשון אלא שיסכן עצמו למות. [ד]למ"ד השם בי"ם

ספורנו

המים עולים יותר ממקום יקורם על הפך הראוי למים הטבעיים: (יז) דרך המלך. באותו הדרך שילוה המלך שהלך בה כמנהג כל מלך הנותן מעבר לגבא אנשי שלומו לשלום עמהם מורה בדרך למען לא יזיקו אנשי הגבא או קלתם בעברם ליושבי הארץ: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. כי המון עם אדום אנשי דמים ממהרים לכעוס ובקטה מועטת מתריבה או זולתה שתפול בין אנשי הארץ והעם העובר יתעוררו אנשי הארץ בחרב נגד העוברים: (יט) במסלה נעלה. הנה זה אולי יקרה אם נעבור בערים אבל אנחנו נעבור במסלה בלבד ולא תקרה שם קטה שתעורר את עמך בחרב לקראתנו: רק אין דבר ברגלי. אין אתנו שום דבר מוכן למחסר ריב: אעברה. מאשר שאינך ממאן להניחנו לעבור אלא בשביל זה שאמרת הנה נוכל לעבור שאין לחוש לזה כלל: (כ) ויצא אדום לקראתו. על הגבול:

והפשט

פירוש רשב"ם

מכל מקום. ואע"פ שלא דברו אל הסלע: (יז) לא נשתה מי באר. שלכם כי המים היו יקרים לאומות באותו הארץ: דרך המלך. במסלה מסלת

עוברי

אֹתָם הֹר הָהָר: כו וְהַפְשֵׁט אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְהִלְבַּשְׁתָּם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְאַהֲרֹן יֵאָסֵף וּמֵת שָׁם: כז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּעֲלוּ אֶל־הֹר הָהָר לְעֵינֵי כָּל־הָעֵדָה: כח וַיַּפְשֵׁט מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וַיַּלְבֵּשׁ אֹתָם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן־הָהָר: כט וַיִּרְאוּ כָּל־הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת־אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: ס

כא א וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ ׀ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: ב וַיִּדַּר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־עָרֵיהֶם: ג וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל

ישראל

אונקלוס

טוּרָא: כו וְאַשְׁלַח יַת אַהֲרֹן יַת לְבוּשׁוֹהִי וְתַלְבֵּשִׁנּוּן יַת אֶלְעָזָר בְּרֵהּ וְאַהֲרֹן יִתְכְּנֵשׁ וִימוּת תַּמָּן: כז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַּקִּיד יְיָ וּסְלִיקוּ לְהֹר טוּרָא לְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא: כח וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יַת אַהֲרֹן יַת לְבוּשׁוֹהִי וְאַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן יַת אֶלְעָזָר בְּרֵהּ וּמִית אַהֲרֹן תַּמָּן בְּרֵישׁ טוּרָא וּנְחַת מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן טוּרָא: כט וַחֲזוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא אֲרֵי מִית אַהֲרֹן וּבְכוֹ יַת אַהֲרֹן תְּלָתִין יוֹמִין כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: א וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד יָתֵב דָּרוֹמָא אֲרֵי אֲתָא יִשְׂרָאֵל אֹרַח מְאַלְלַיָּא וַאֲגִיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא וּמִנֵּהּ שִׁבְיָא: ב וְקַיֵּם יִשְׂרָאֵל קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יַת עַמָּא הָדֵין בִּידִי וְאֶגְמַר יַת קִרְוֵיהוֹן: ג וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹתֵהּ

דישראל

מסרה כו והפשט, ל' והלבשתם, ב'. יאסף, ב'. כח ויפשט, ל'. בראש, ל"ס. כט בית ישראל, כ'. כא א ישב, חסר. האתרים, ל' והאלף נוספת. וישב, ב' ישמעאל. ב וידר, ג'. ויאמר, ל"א. נתן, ב' וחסר. יש פסק בין וישב ממנו. ג בקול, כולם מלא.

ת"א ויראו כל העדה כי גוע אהרן ראש השנה ג' תענית ט' ס' הזוהר פ' אמור. וישמע הכנעני ר"ה שם תענית שם ס' הזוהר פ' אמור ופ' וילך. וישב ממנו גיטין לח. וידר ישראל ערובין פד.

רש"י

אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך: (כו) את בגדיו. את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו (דברים לב) כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה: (כז) ויעש משה. (במדרש רבה) אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב: (כט) ויראו כל העדה. (שם) כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו: כל בית ישראל. האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע. אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא"כ מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו (ראש השנה ג) דא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהיא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה וייראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש או שמצינו אם משמש בלשון אשר כמו (איוב כא) ואם מדוע לא תקצר רוחי והרבה משמשים מזה הלשון (שם יד) אם חרוצים ימיו: (א) וישמע הכנעני. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כולי כדאיתא בראש השנה (ר"ה ג) ועמלק מעולם רצועה מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב. זה עמלק שנאמר (במדבר יג) עמלק יושב בארץ הנגב ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנעניים בידם והם אינן כנעניים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנא' (שם) ויעלו בנגב. דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר (שם י') דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת: (ג) והחרמתי. הקדיש שללם לגבוה:

ויחרם

רמב"ן

יותר מחייו שהלבשו בגדי שכינה תחלה למטה וחזר משה והפשיט את אהרן הבגדים כסדרן והלבישם לאלעזר כסדרן כך שנוי בת"כ: (א) וישמע הכנעני. אמרו רבותינו מלך ערד אחד ועוד כתוב במסעות והוא יושב בנגב בארץ כנען הכתוב לא יקרא ארץ כנען שהם מעבר לירדן מזרחה כמו שאמר ארץ כנען לגבולותיה ועוד כי היה ראוי שיסלוק משם את ארצו של מלך ערד לאחד משבטי ישראל והכתוב יספר בכל מקום כי ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי נתן משה לשני המטות וחצי המטה ותשעת המטות וחצי המטה לקחו נחלתם אחרי עברם את הירדן בארץ כנען ואולי נאמר כי החרימו ישראל את ארצם ולא ישבו בה כלל ואינו נכון וכן רש"י פירש והחרמתי את עריהם שהקדיש שללם לגבוה. והנכון בעיני כי זה מלך ערד הוא יושב בנגב מעבר לירדן ימה בארץ כנען על יד הירדן בגבול בני יהודה סמוך לחברון שהיא' בנגב ושמע מרחוק בואת בני ישראל ובא דרך האתרים אל ערבות מואב להלחם עמהם שם וזה טעם וישמע ולכך ספר הכתוב והוא יושב בנגב בארץ כנען כי בא מארץ אחרת אל מקום ישראל ונדרו ישראל נדר לי"י שאם יתן אותו בידם שיחרימו כל אשר להם לה' וספר הכתוב כי שמע השם תפלתם ונדרו נדר לי"י ושלמו אותו כי הרגו אותן עתה בימי משה כמו שהוא כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת ונתנו כל שללם לאוצר בית י"י והשלים עוד בכאן לספר כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען אחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקראו שם הערים חרמה וזהו מה שנאמר בספר שופטים ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד ושם כתוב וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה ושם נשלם הנדר הזה אבל השלים הכתוב להזכיר הענין בכאן וזה כענין הפרשה שאמרה בדבר המן ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען והוא לאחר מיתתו של משה עד ממחרת הפסח וכן אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו' נבואה שיהיו חיים וקיימים כי לא יתכן שיהיה השם מיחד להם אנשים על הספק אבל היה ראוי שיהיה ליהושע בעת החלוקה. גם נכון הוא לומר שהחרימו ישראל עתה בימי משה את המלך הזה ואת עמו לפי חרב וקראו שם מקום המלחמה חרמה ואחרי עברם את הירדן במות יהושע גם את מלך ערד אשר מלך אחרי כן גם מלכי כנען אשר מלכו בימים ההם ובני יהודה בבואם בעריהם החרימו אותם גם כן וקראו

ירושלמי

לְטַוְורוֹס אוּמָנוֹס: (כו) וְאַשְׁלַח יַת אַהֲרֹן יַת לְבוּשׁוֹי יְקַר כְּהוּנְתָא וְתַלְבֵּשִׁינוּן יַת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַהֲרֹן יִתְכְּנֵישׁ וִימוּת תַּמָּן:

(כו) וְתַשְׁלְחִיתָ יַת אַהֲרֹן:

יונתן בן עוזיאל

(כז) וְעָבַד מֹשֶׁה הֵיכְמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּסְלִיקוּ לְטַוְורוֹס אוּמָנוֹס כַּד חָמַן כָּל כְּנִשְׁתָּא: (כח) וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יַת אַהֲרֹן יַת לְבוּשׁוֹי אִיקַר כְּהוּנְתָא וְאַלְבֵּישׁ יַת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וּמִית אַהֲרֹן תַּמָּן בְּרֵישׁ טוּרָא וּנְחַת מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן טוּרָא: (כט) וְכֵיוָן דְּנָח נַפְשֵׁיהּ דְּאַהֲרֹן אִסְתַּלְקֵי עֲנָנָא יְקָרָא בְּחַד לְיַרְחָא דְּאָב וַחֲמוֹן כָּל כְּנִשְׁתָּא דְּאָתָא מֹשֶׁה נָחִית מִן טוּרָא מָנוֹי בְּזִיעִין וַהֲוָה בָּכֵי וַאֲמַר וַוי לִי עֲלָךְ אַהֲרֹן אָחִי עָמוּד צְלוֹתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל אוּף הִינוּן בְּכוֹן יַת אַהֲרֹן תְּלָתֵי יוֹמִין גּוּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא דְּיִשְׂרָאֵל:

(כט) וַחֲמוֹן כָּל עַמָּא דִּכְנִשְׁתָּא מֹשֶׁה נָחִית מִן רֵישׁ טוּרָא מָאנוֹי בְּזִיעִין וְקִיסְמָא בְּרֵישֵׁיהּ וַהֲוָה בָּכֵי וַאֲמַר וַוי לִי עֲלָךְ אַהֲרֹן אָחִי עָמוּד צְלוֹתְהוֹן דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּהֲוֵיתָא מְכַפַּר עֲלֵיהוֹן חַד זְמַן בְּכָל שַׁתָּא בֵּהּ בְּשַׁעְתָּא הֵימִינוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרוּם מִית אַהֲרֹן וּבְכוֹן יַת אַהֲרֹן תְּלָתִין יוֹמִין כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל:
(א) וּשְׁמַע עֲמָלֵק דַּהֲוָה שָׁרֵי בְּאַרַע דָּרוֹמָא וַאֲתָא וְאִשְׁתַּנֵּי וּמְלַךְ בַּעֲרָד

אֲרוּם נָח נַפְשֵׁיהּ דְּאַהֲרֹן וְאִסְתַּלַּק עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא דַּהֲוָה מְדַבַּר בִּזְכוּתֵיהּ קֳדָם עַמָּא בֵּית דְּיִשְׂרָאֵל וַאֲרוּם אָתוּ יִשְׂרָאֵל אוֹרַח אַלָּלַיָּא אֲתַר דְּמָרְדוּ בְּמָארֵי עָלְמָא דְּכַד תָּבוּ אַלָּלַיָּא הֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שָׁרְיָין בִּרְקַם וַהֲדָרוּ לְבַתְרֵיהוֹן מִן רְקַם עַד מוֹסֵרוֹת שִׁית מַשְׁוָרְיָין אַרְבְּעִין שְׁנִין נְטָלוּ מִן מוֹסֵרוֹת וְתָבוּ לִרְקַם אוֹרַח מְאַלְלַיָּא וְאָתוּ לְטַוְורוֹס אוּמָנִים וּמִית אַהֲרֹן תַּמָּן הָא בְּכֵן אָתָא וַאֲגַח קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא מִנְּהוֹן שִׁבְיָא רַבָּא:

ירושלמי

(א) וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַּעֲרָד דַּהֲוָה שָׁרֵי בְּדָרוֹמָא אֲרוּם מִית אַהֲרֹן גַּבְרָא חֲסִידָא דִּי בִזְכוּתֵיהּ הֲוָן עֲנָנֵי דִּיקָרָא מַגִּינִין עַל יִשְׂרָאֵל וְאִסְתַּלֵּק עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא וַאֲרוּם מִיתַת נְבִיאַתָּה מִרְיָם דְּבִזְכוּתָא הֲוָה בֵּירָא מְהַלְּכָא וְאִתְגְּנִיזַת בֵּירָא עֲנֵי וַאֲמַר עֲבִידֵי קְרָבָא אִיתוּן וְנִסְדַּר סִדְרֵי קְרָבָא כָּל קֳבֵיל יִשְׂרָאֵל אֲרוּם מְצִינַן לְאוֹרְחָא דִּי עָלוּ בָהּ אַלָּלַיָּא וְסַדְּרוּ סִדְרֵי קְרָבָא כָּל קֳבֵיל יִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא מִנְּהוֹן שִׁבְיָא רַבָּא:

(ב) וְקַיֵּים יִשְׂרָאֵל קְיָים קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִין מִמְסַר תִּמְסַר יַת עַמָּא הָדֵין בִּידִי וְאִיגַמַּר יַת קִרְוֵיהוֹן: (ג) וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָא דְּיִשְׂרָאֵל וּמְסַר יַת כְּנַעֲנָאָה וְגַמַּר יתהון

בעל הטורים

בפיהם ואמרו לו חיה רעה אכלתהו על כן ונתפו מכרם והוליכו לשחום מימיהם בכסף: (כה) והעל ב' במסו' הכא ובפרשת ואלה [ע"ש מה שדרש בזה]: (כו) והלבשתם ב' במסורה הכא. ואידך והלבשתם אותם כתנות (שמות כ"ט ח') דאיכא מ"ד כה"ג בן כה"ג טעון משיחה כשם דוהלבשתם כתנות דהתם היתה במשיחה אף והלבשתם דהכא היה במשיחה: (כח) וימת אהרן שם בגי' מלמד כי מת בנשיקה: (כט) ויראו בגימ' בעננים עי'

יונתן

מרומז במסילה ודוק וכן תרגם לקמן: (כו) לבושי כהונתא דרש הכי מדכתי' את בגדיו לרבו' רבוי בגדים: (כט) דאתא משה נחת מטורא מנוי בזיעין כי ילד מהר בבגדים קרועים ודייק הכי מדכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן והילך ראו והלא לא היה שם שום אחד אלא שראו משה קרוע בגדיו: (א) ואתו אתו ישראל אורח אאלליא וכן ת"א אל דרך האתרים אורח מאלליה וכתב רש"י שהלכו בה מרגלים ורבינו בחיי ביאר באריכות ת"ל כאשר באו המרגלים ועלו בנגב הרגישו בהם יושבי הארץ ושמע בהם הכנעני הוא שהיה יושב הנגב ובא בדרך שהלכו הם עד שהגיע למחנה ישראל וזהו דעת המתרגם עד כאן לשונו: והדרו וכולו מרקם עד מוסרות שית משריין שכן הוא מקדם עד מוסרה שם מסעות ועיין במסעות והא דכתיב במוסרה שם מת אהרן עיין נעקב בתרגומו שאומן הבאים בא"י הלכו שם מסעות ונראה דע"פ

רמב"ן

שם העליה חרמה כי השלימו את נדרם אשר נדרו אבותם והחרמתי את עריהם ולכך אמר כאן ויקרא שם המקום חרמה ושם כתוב ויקרא את שם העיר חרמה שם כל עיר שהיתה ממלך ערד כי השלימו נדרם והיה שללם מחרמי גבוה והנה כל האמור כאן היה בעת אחת זולתי שהזכיר ואת עריהם שהיה לעתיד בבואם בעריהם ולכך אמר והחרמתי את עריהם ולא יאמר אותם ואת עריהם כי הזכיר הנדר העתיד כי הם במלחמה ימותו ושם יחמו ולשון הכתוב נאות למה שפירשנו שהיה ראוי לומר ויתן את הכנעני בידם ויחרימו אתהן ואת עריהן ויקראו שם המקום חרמה אבל אמר הכוון לרמוז שנתן הכנעני ביד מי שנתנו מישראל מהם עתה ומהם לעתיד כי השם שמע את תפלתם והם קיימו את נדרם: וטעם כי בא ישראל דרך האתרים. על דעת אונקלוס כי כאשר באו המרגלים ועלו בנגב וחזרו להם הרגישו בהם יושבי הארץ ושמע בהם הכנעני הזה שהיה יושב בנגב ובא בדרך שהלכו הם עד הגיעו למחנה ישראל ויפה פירש. ורבותינו אמרו מה שמועה שמע כי הוקשה להם הכתוב בפרשת המסעים וישמע הכנעני מלך ערד והוא יושב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל שלא הזכיר שם המלחמה ולא שום דבר על כן אמרו שהשמועה היתה במיתת אהרן הנזכרת שם יזכיר כי שמעו אויבי ישראל במיתת הצדיק ונתעוררו בם להלחם עמהם וכן אמרו שהכנעני הזה הוא עמלק ולא כנם אלהם ולא חלק אותם אבל החרים עריהם: וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת לשון רש"י מדברי רבותינו. נתעוררו החכמים בזה מפני דעתם שלא יהיו ישראל מנוצחים כלל מאויב זולתי בעת קלקלתם כגון במלחמת עמלק הראשונה מפני שאמרו היש ה' בקרבנו ובשניה מפני חטאם במרגלים שהזהירם משה ממנה אבל בכל מלחמת מצוה לא נפקד מהם איש כל ימי משה ולפיכך פירשו הכתוב הזה וישב ממנו השבי שהיה בידו והיא השפחה הזו ששבו אותה ישראל מהם כלשון בכור השבי שהוא בכור השפחה כי לא אמר וישב ממנו אנשים או נשים וטף. ועל דרך הפשט ענין הכתוב כי לא הרג מהם הכנעני הזה שום אדם אבל שבה מהם מעטים וכאשר נתן השם אותו בידם השיבו את הכל ולא נפקד מהם איש והזכיר הכתוב הזה להודיע כי מפני שראו ישראל מתחלה כי גבר הכנעני נדרו הנדר הזה להחרים כל שללם לה' וישמע השם בקולם ויתכן שנאמר עוד כי קצף השם על הכנעני הזה בעבור שבא מארץ מרחקים להלחם בישראל ולא ירא

אבן עזרא

המקום או בעבור [ה]מי מריבה: (כו) והפשט. והלבשתם. יוצאים לשנים פעולים: וטעם ואהרן יאסף. כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות: ויאסף אהרן אל עמיו. [ו]פירשתיו: (כט) ויראו כל העדה. כאשר ראו זה המאורע שארע בכו שלשים יום: ומלת גויעה. [ז]פירשתיו: (א) וישמע הכנעני מלך ערד. אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני ורבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע [ח]כתבה והראיה מלך ערד [ח]אחד ומלאו שבני יהודה [ט]קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה [י]צפת וזה [כ]מלך ערד והאמת שני מקומות ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה [ל]וסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שארע בהר ההר קודם נסעם משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה מפורש: כי בא ישראל דרך האתרים. האתרים יש אומרים כי

פירוש על אבן עזרא

בי"ת המקום. [ה]ר"ל למ"ד במקום בעבור. [ו](בראשית כ"ה ח'). [ז](שם). [ח]ר"ל כי יהושע עשה זאת אחרי מות משה. הראיה ע"ז לכתבו ביהושע במנותו את המלכים וכו' ומשה כתב מקודם כמו וירדוף עד דן ע"ש הסוף. [ח](יהושע י"ב י"ד). [ט](שופטים א' י"ז). [י]כמ"ש ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה (שם). [כ]ר"ל הנזכר פה הוא מלך ערד. ומלינו מלך חרמה אחד ומלך ערד אחד. (יהושע י"ב י"ד). [ל]ונלחם בישראל טרם בואם אל הארץ והעד. וישמע הכנעני וכו' (פסוק א'). ימים

ספורנו

(כו) והפשט את אהרן את בגדיו. אותם בגדי' הראוי' לכ"ג יותר על כהן הדיוט: והלבשתם את אלעזר. שהי' לבוש ד' בגדי כהן הדיוט ובכן נשאר אהרן בד' בגדי כהן הדיוט לבוש הבדים כמו שהי' ענינו בהכנסו לפני ולפנים. וכענין הראות מלאכי אלהים לעבדיו: (א) וישב ממנו. ולא המית איש

פירוש רשבם

עוברי דרכים. המיוחדת לכל העולם: (א) יושב הנגב דרך האתרים. התרת מרגלים ככתוב שם עלו זה בנגב. ועמלק יושב בנגב וכנענים אצלם. כי העמלקי והכנעני שם לפניכם: האתרים כמו אפרוח אתמול אזורע הרבה אלפי"ן באין לשמוש בראש התיבה: (ב) והחרמתי. המטלטלין יהיו

יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה: פ ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ: ה וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל: ו וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל: ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם: ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי: ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי: ששי י וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת: יא וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ: יב מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד: יג מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב

בין

אונקלוס

דְיִשְׂרָאֵל וּמְסַר יָת כְּנַעֲנָאָה וְגַמַּר יַתְהוֹן וְיָת קִרְוֵיהוֹן וּקְרָא שְׁמָא־דְאַתְרָא חָרְמָא: ד וּנְטַלוּ מֵהוֹר טוּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף לְאַקָּפָא יָת אַרְעָא דֶאֱדוֹם וַעֲקַת נַפְשָׁא דְעַמָּא בְּאָרְחָא: ה וְאִתְרַעַם עַמָּא בְּמֵימְרָא דַיָי וְעִם מֹשֶׁה נְצוֹ לְמָא אַסֶּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי לֵית לַחְמָא וְלֵית מַיָּא וְנַפְשָׁנָא עָקַת בְּמַנָּא הָדֵין דְמֵיכְלֵהּ קְלִיל: ו וְגָרֵי יְיָ בְּעַמָּא יָת חִוְיָן קָלָן וְנַכִּיתוּ יָת עַמָּא וּמִית עַם סַגִּי מִיִשְׂרָאֵל: ז וַאֲתָא עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמָרוּ חַבְנָא אֲרֵי אִתְרַעַמְנָא קֳדָם יְיָ וְעִמָּךְ נְצֵינָא צַלִּי קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי מִנָּנָא יָת חִוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל עַמָּא: ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבֵד לָךְ קַלְיָא וְשַׁוִּי יָתֵהּ עַל אָת וִיהֵי כָּל דְיִתְנְכֵית וְיֶחֱזֵי יָתֵהּ וְיִתְקַיָּם: ט וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוְיֵהּ עַל אָת וַהֲוָה כַּד נָכֵית חִוְיָא יָת גַּבְרָא וּמִסְתַּכַּל בְּחִוְיָא דִנְחָשָׁא וּמִתְקַיָּם: י וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבֹת: יא וּנְטַלוּ מֵאֹבֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עֲבָרָאֵי בְּמַדְבְּרָא דִי עַל־אַפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא: יב מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ בְּנַחֲלָא דְזָרֶד: יג מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ מֵעִבְרָא דְאַרְנוֹן דִּי בְּמַדְבְּרָא דְנָפֵק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה אֲרֵי

ארנון

מסרה אתהם, ה'. ויקרא וכו', ד' ססר ההוא. ד לסבב, ל'. והוא מן ג' מלין פליגי בסון אם הב' כפה או דנושה. ותקצר, ד'. ה ובמשה, כ' עבדו. העליתני, ב' מ"י למות, מלא. קלה, ל' בטעם מלעיל. בלחם, ו' דגושים. הקלקל, חסר. ו וישלח, כ"ב דגושים. את, בתיב וליכי. השרפים, ב' ויעף אלי. וינשכו, ל'. רב, ל"ג וכל אס"ף דכו'. ז ובך, ל'. ויסר, ב' רפין. ח ויאמר, ט' בטעם נסיע'. עשה, ז'. ושים, ט' מלא. הנשוך, מלא ל'. ט נחש, ג'. נחשת, חסר. וישמהו, כולם חסר במ"ב. הנחש, כל היוא קמלא. והביט, מלא. נחש, ג'. הנחשת, חסר. י באבת, ו' חסר דחסר בלי'. יא מאבת, חסר דחסר. השמש, ל' ק"ם. יג ארנון, ג' מלא ובענין. היצא, חסר. מגבל, ז' חסר בלי'. האמרי, כולם חסר. ארנון, מלא. גבול, מלא.

ת"א וידבר העם באלהים סנהדרין קי. ונפשנו קצה חלילים ס. עשה לך שרף ר"ה כט חלילים מד. ויעש משה נחש נחשת ס' הוסר פ' סבועה.

רש"י

(ג) ויחרם אתהם. בהריגה: ואת עריהם. חרמי גבוה: (ד) דרך ים סוף. כיון שמת אהרן ובאה עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנאמר (דברים א) וסעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם (עיין פרשת פנחס) שבע מסעות שנאמר (שם י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם ולא ודוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסר' עד הר ההר: לסבוב את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך. בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לעז אנקרוי"ט ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותו בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון (זכריה יא) ותקצר נפשי בהם וכגון (שופטים י) ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון (זכריה יא) וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי (איוב י) ויגאה כשחל תצודני כללו של פירושי כל לשון קצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו: (ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו (במ"ר): למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קצור נפש ומאוס. בלחם הקלוקל. (ע"ז ה') לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: (ו) את הנחשים השרפים. (במ"ר) ששורפים את האדם בארס שיניהם: וינשכו את העם יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים: (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: על נס. על כלונס שקורין פירטי"קא בלעז וכן (ישעיה ל) כנס על הגבעה (שם מ) ארים נסי (שם י"ג) שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: (ח) כל הנשוך. (במדרש רבה) אפילו כלב או חמור נושכו היה ניזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשך הנחש להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נימוקים (ר"ה כ"ט): (ט) נחש נחשת. (שם) לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון: (יא) בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים

ועי

יַתְהוֹן וְיַת קוּרֵיהוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא חָרְמָה: (ד) וּנְטָלוּ מִטּוּרִים אוּמָנִים מְהַלַּךְ יַמָּא דְסוּף לְאַחֲזָרָא יַת אַרְעָא דֶאֱדוֹם וְקָנְטַת נַפְשָׁא דְעַמָּא בְּאוֹרְחָא: (ה) וְהַרְהַרוּ עַמָּא בְּלִבְבֵיהוֹן וְאִשְׁתְּעִיאוּ עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּבְמֹשֶׁה נְצוּ לְמָא אַסֵּיקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא אֲרוּם לֵית לַחְמָא וְלֵית מַיָּא וְנַפְשָׁנָא קָנְטַת בְּמַנָּא הָדֵין דִּמְזוֹנֵיהּ קָלִיל: (ו) בְּרַת קָלָא נַפְלַת מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְכֵן אַמְרַת אִיתוֹן חֲמוֹן כָּל בְּנֵי נָשָׁא כָּל טַבְוָן דַעֲבָדִית לְעַמָּא אַסֵּיקִית יַתְהוֹן פְּרִיקִין מִמִּצְרַיִם אַחֲתִית לְהוֹן מַנָּא מִן שְׁמַיָּא וּכְדוֹן חָזְרוּ וְאִתְרַעֲמוּ עֲלוֹי וְהָא חִוְיָא דְגָזְרִית עֲלוֹי מִן יוֹמֵי שֵׁירוּי עָלְמָא עָפָר יְהֵי מְזוֹנֵיהּ וְלָא אִתְרַעַם עֲלוֹי וְעַמִּי אִתְרַעֲמוּ עַל מְזוֹנֵיהוֹן וּכְדוֹן יֵיתוֹן חִוְיָא דְלָא אִתְרַעַם עַל מְזוֹנֵיהוֹן וְיִנְכְּתוּן יַת עַמָּא דִּי אִתְרַעֲמוּ עַל מְזוֹנֵיהוֹן בְּכֵן גָּרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּעַמָּא יַת חִוְיָן חוּרְמָנִין וְנָכִיתוּ יַת עַמָּא וּמִיתוּ אוֹכְלוֹסִין סַגִּיאִין מִיִּשְׂרָאֵל:

(ו) בְּרַת קָל נָפְקַת מִגּוֹ אַרְעָא וְאִשְׁתְּמָעוּ קָלָא בִּמְרוֹמַיָּא חֲמוֹן כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאַצִּיתוּ וְשִׁמְעוּ כָּל בְּנֵי בִשְׂרָא לְטֵית חִוְיָא מִן שֵׁירוּיָא וַאֲמַרִית לֵיהּ עַפְרָא יְהֵי מְזוֹנָךְ וְלָא אִתְרַעַם עַל מְזוֹנֵיהּ אַסֵּיקִית עַמִּי פְּרִיקִין מִמִּצְרַיִם וְאַחֲתִית לְהוֹן מַנָּא מִשְּׁמַיָּא וְאַגִּיזִית לְהוֹן סְלָוָא מִן יַמָּא וְאַסֵּיקִית לְהוֹן בֵּירָא מִתְּהוֹמָא חָזְרוּ עַמִּי לְמִתְרַעֲמִין קֳדָמַי עַל עֵיסַק מַנָּא לְמֵימַר נַפְשָׁן מְעִיקָא בְּלַחְמָא דְמֵיכְלֵיהּ קָלִיל מִן בְּגִין כֵּן יֵיתֵי חִוְיָא דְּלָא אִתְרַעַם עַל מְזוֹנֵיהּ וְאַנְכִּית לְעַמָּא הָאִילֵין דְאִתְרַעֲמוּ עַל מְזוֹנֵיהוֹן וְגָרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּעַמָּא יַת חִוְיָא שָׂרְפַיָּא וְנָכִיתוּ יַת עַמָּא וּמִיתוּ אוֹכְלוֹסִין סַגִּין מִן יִשְׂרָאֵל:

(ז) וַאֲתוֹ עַמָּא לְוָת מֹשֶׁה וַאֲמָרוּ חַבְנָא אֲרוּם הַרְהַרְנָא וְאִשְׁתְּעֵינָא בִּיקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וְעִמָּךְ נְצֵינָא צַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיַעֲדֵי מִנָּנָא יַת מַחַת חִוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל עַמָּא: (ח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עִיבַד לָךְ חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל אֲתַר תְּלֵי וִיהֵי כָּל דְּנָכִית יָתֵיהּ חִוְיָא וִיהֵי מִסְתַּכֵּל בֵּיהּ וְחָאֵי אִין מְכַוֵּין לִבֵּיהּ לְשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ: (ט) וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל אֲתַר תְּלֵי וַהֲוֵי כַּד נָכִית חִוְיָא יַת גַּבְרָא תָּוֵי מִסְתַּכֵּל בְּחִוְיָא דִנְחָשָׁא וּמְכַוֵּין לִבֵּיהּ לְשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ וְחָאֵי:

(ט) וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחַשׁ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל אֲתַר תְּלֵי וַהֲוָה כָּל מַן דַּהֲוָה מִתְנַכֵּת בְּחִוְיָא הֲוָה תְּלֵי אַפּוֹי בִּצְלוֹ גַּב אֲבוּי דְבִשְׁמַיָּא וּמִסְתַּכֵּל בְּחִוְיָא דִנְחָשָׁא וְחָיֵי: וּשְׁתַק:

(י) וּנְטָלוּ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹת: (יא) וּנְטָלוּ מֵאוֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְשָׁרֵי מְגִזְתָא בְּמַדְבְּרָא אֲתַר דִּמְכַוֵּן עַל אַנְפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא: (יב) מִתַּמָּן נָטְלוּ וּשְׁרוֹ בְנַחֲלָא דִמְרַבֵּי חִילְפֵי וְגוּלֵי וְסִיגְלֵי: (יג) וּמִתַּמָּן נָטְלוּ וּשְׁרוֹ

בעל הטורים

(עי' רש"י): (ד) ותקצר נפש העם מלמד שראו כל הצרות שיבואו עליהם בגלות אדום ואיך מסך גלות אדום. ותקצר ד' הכא ואידך (שופטי' ד') ותקצר נפשו בעמל ישראל (שם ע') ותקצר נפשו למות (זכרי' י"א) ותקצר נפשי בהם. כיון שבאו לגבול אדום ותקצר נפש העם וידברו בי"י ובמשה וקצרה נפשו בעמל ישראל שחטאו ותקצר נפשו למות שמת אהרן בגבול אדום וכן ותקצר נפשי בהם דרשי' דקאי ואכחיד ג' הרועים בירח אחד שדרשו לותו על אהרן ומרים ומשה שמתו בחדש אחד: (ה) קלקל בגימ' זה רמ"ח שנבלע ברמ"ח איברים: (ו) הנחשים לפי שעשו מעשה נחש שהולישו לשון הרע על המן. אם הנחשים לרבות כלבים וחיות רעות: (ט) וישימהו על הנס כדרך המייסר שם בנו שמשים השוט שמכהו בו במקום גבוה כדי שיראה אותו בכל פעם ויזכור: (יג) מעם נסעו ולא אמר ויסעו מנחל זרד כדרך הכתוב בכל המסעות לפי שנחל זרד היו מקומות רבים. דיבון זרד ואלמון דבלתימה ונסעו הכל על הנחל ממקום

יונתן

דע"ם וכ"ל שבע וע"ש: (ה) והרהרו עמא בלבביהון דייק הכי שמה שבין אדם להקב"ה אינו לריך לדבר כי השי"ת יודע נסתרות ודי בהרהור לבד וכן אז"ל פרק חלק שכל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה ויליף מפסוק זה שנאמר וידבר העם באלהים ובמשה וא"כ אם לא בא פירוש וידבר בהרהור הלב מאי נפקא לאו ק"ל: ונפשנא קנטת מלשון אל תקניטני וכיולא: (ו) חורמנין כבר מבואר שהוא תרגום של שפיפון והוא סירוא וכו' דייק מהנחשים בה"א הידיעה שקאי אנחש הנבראת מבריאת העולם וכל הפסוק עיין ברש"י: (יג) בנחלא דמרבי ברים ברקינן ופי' מגדל עשב חילפי דרוש תלם זרד לשון זרדין והוא עשבים כדאיתא בסוכה פרק לולב הגזול ס"א האי חלפא גילא כשרה להושענא וסיגלי הם עשבי בשמים כדאיתא פ' כילד מברכין סיגלי מברכין עלייהו בורא מיני בשמים ויכול להיות שדרש גמי תלם נחל לשון ערבי נחל

רש"י

ועי' לשון סורבה הוא דבר הפאוע במעאש והעי"ן בו יסוד לבדה והוא פלשון יפים (ישעיה כש) ויעה ברד: העברים. דרך מעבר העוברים את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ מואב: (יג) מגבול האמורי

רמב"ן

יראו אלהים ולכם שישיה לסרס על כן הגביר אותו מתפלה כדי שידרו לסריתו נס': (ט) ויעש משה נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה אמר לי נחש אני אעשנו של נחשת לשון נופל על הלשון זה לשון רש"י מדברי רבותינו. ולא הבנותי זה שהרי הקב"ה לא הזכיר לו נחש אלא עשה לך שרף. אבל דעתם לומר כי הלך משה אחר שם הפלם אשר לו. והנראה בעיני בסוד הדבר הזה כי הוא מדרכי התורה שכל מעשיה נס בתוך נס מסיר הנזק במזיק ותרפא החולי במחליא כמו שהזכירו בויורהו ה' עץ וכן במלח אלישע במים וידוע מדרכי הרפואות שכל נשוכי בעלי הארס ישתכנו בראותם אותם או בראות דמותם עד כי נשוכי הכלב השוטה וכן שאר הבהמות השוטות אם יביטו במים יראה להם שם בבואת הכלב או המזיק וימותו כמו שכתוב בספרי הרפואות ומחכר בגמלא במסכת יומא וכן ישמרו אותם הרופאים מהזכיר בפניהם שם הנושך שלא יזכרו אותם כלל כי נפשם מדבק במחשבה הביא ולא תפרד ממנה כלל עד שתמית אותם וכבר הזכירו דבר מנוסה מפלאות התולדות כי נשוך הכלב השוטה אחר שנתרפא בחליו אם יקובל השתן

אבן עזרא

כי האל"ף נוסף והטעם התרים את הארץ וכן אל"ף אזורנך: (ד) לסבב את ארץ אדום. נלמונה ופונין כי כן כתב: (ה) הקלקל. כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם: (ו) וישלך וגו' השרפים. שם תואר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לשונם לנשוך כן שולח בהם: (ח) עשה לך. כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב על נס שיהיו גבוה ויראו אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים ופליאה חלילה כי הדבר נעשה בלווי השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן ידאגו היש עץ שימתיק המים המרים אפילו הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין והאמת כי נסגנה ממנו דעת עליון: (י) ויסעו בני ישראל. מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב ואחרית גבולה סיחון ומסיחון נסעו אל אובות כי כן כתוב ויסעו בנחל זרד במקום אחר

פירוש על אבן עזרא

[א](ירמיה לב' כ"ט). [ב](להלן ל"ג מ"ב). [ג]ע"א כי זאת הלורה נעשתה בחכמה עליונה לעשות ידועות למיות הנשוכים וגם אומר בי למים המרים אם משליכים בה עוד דבר מר זאת המרירות יקח מרירות המים וישארו מתוקים שטבעם כך וגם אומרים שדבלת תאנים הוא ג"כ חם כלומר שהשחין נולד מחמימות והדבלה אם ישימו אותה על השחין יקח אותו החמימות וישאר הגוף מזוג כן כמה הנחושת נעשה בחכמה עליונה בעשות ידועות למיות הנשוכים. [ד]כמ"ש ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי. (ישעיה ל"ח כ"א). [ה]ר"ל להבין בפלא הוד זה למה לורת נחש ובפ' חכומה במז הסוד. [ו]ויסעו מפונון ויחנו באובות. ויסעו

ספורנו

איש: (ג) ויחרם אתהם ואת עריהם. נדרו אז לעשותם חרם בהכנסם לארץ וכן עשו. כמבואר בתחלת ספר שופטים: (ח) עשה לך שרף. שיהיה הנחש מחומר מורה שרפה כדי שיכוונו על שרפת בהבל פיו אשר כמוהו היא עונש ופורענותו ויחזרו בתשובה: (ט) נחש נחשת. אחר שהבין כוונת קונו הסכים לעשותו של נחשת ולא של זהב כדי שיזכיר להם עונש מלך מרלה המומר ושמו ותבניתו שעשו מעשה הנחש בהבל פיהם בדברם נגד ה' ונגד שלוחו ונגד עבדו: (יג) מעבר ארנון היוצא. באותו חלק ארנון ומדבר היולא: כי ארנון גבול מואב. כי לא הי' גבול מואב אלא באותו החלק אשר בינו

פירוש רשב"ם

יהיו הקדש לשמים: (ה) הקלקל. כמו קלקל בחצים: (ט) והביט. וראה אותו. שיסתכל לשמים למעלה: (יא) בעיי העברים. לשון ארץ חריבה. כמו

בֵּ֥ין מוֹאָ֖ב וּבֵ֥ין הָאֱמֹרִֽי׃ יד עַל־כֵּן֙ יֵֽאָמַ֔ר בְּסֵ֖פֶר מִלְחֲמֹ֣ת יְהוָ֑ה אֶת־וָהֵ֣ב בְּסוּפָ֔ה וְאֶת־הַנְּחָלִ֖ים אַרְנֽוֹן׃ טו וְאֶ֙שֶׁד֙ הַנְּחָלִ֔ים אֲשֶׁ֥ר נָטָ֖ה לְשֶׁ֣בֶת עָ֑ר וְנִשְׁעַ֖ן לִגְב֥וּל מוֹאָֽב׃ טז וּמִשָּׁ֖ם בְּאֵ֑רָה הִ֣וא הַבְּאֵ֗ר אֲשֶׁ֨ר אָמַ֤ר יְהוָה֙ לְמֹשֶׁ֔ה אֱסֹף֙ אֶת־הָעָ֔ם וְאֶתְּנָ֥ה לָהֶ֖ם מָֽיִם׃ ס יז אָ֚ז יָשִׁ֣יר יִשְׂרָאֵ֔ל אֶת־הַשִּׁירָ֖ה הַזֹּ֑את עֲלִ֥י בְאֵ֖ר עֱנוּ־לָֽהּ׃ יח בְּאֵ֞ר חֲפָר֣וּהָ שָׂרִ֗ים כָּר֙וּהָ֙ נְדִ֣יבֵי

העם

אונקלוס

אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה׃ יד עַל כֵּן יִתְאֲמַר בְּסִפְרָא קְרָבִין דַּעֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲל נַחֲלֵי אַרְנוֹן׃ טו וְשָׁפוֹךְ נַחֲלַיָּא דְּמִדַּבְּרִין לְקָבֵל לְחָיַת וּמִסְתְּמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב׃ טז וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵירָא דִּי אֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא וְאֵיהַב לְהוֹן מַיָּא׃ יז בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יָת תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִּי בֵירָא שַׁבַּחוּ לַהּ׃ יח בֵּירָא דְּחָפְרוּהָ רַבְרְבַיָּא כְּרוּהָ רֵישֵׁי עַמָּא סָפְרַיָּא בְּחֻטְרֵיהוֹן

ומטברא

מסרה יד יאמר, ב'. מלחמת, ל' וחסר. את והב, חרין מלין כחיבן וכל"ם ל"ל בחד תיבה. בסופה, ב' ובטעמה דרכו ואין המפך זעירא ומלא. ארנון, מלא. טו ואשר, ל' האלף בקגול. לשבת, ב' לשבת. ונשען, ב' על ה' קדוש ישראל. לגבול, מלא. טז ומשם, פ'. באה, ד' כחוב ה' ומלעיל. הוא, וי"ו וסיבק. אסף, חסר ובכ"ס. יז אז, ב' משה ובני. שיר, כולם מלא. השירה, מלא. עלי, ו'. ענו, ב' לה' בתודה, בת"ם. יח חפרוה, ל' מלא. כרוה, מלא. נדיבי, מלא.

ת"א אל כן יאמר ברכות נד גמ ס' הזוהר פ' בשלח. את והב קדושין ל. ואשר הנחלים ברכות נד. אז ישיר ר"ה לא ס' הזוהר פ' וילך. באר חפרוה. ס' הזוהר פ' בהעלותך.

רש"י

האמורי. תחום סוף מלך שלהם וכן (דברים ג) גבול מואב לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב). ושם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואע"פ שלא פירשה משה פירשה יפתח כמו שאמר יפתח (שופטים יא) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה (דברים ב') כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: (יד) על כן יאמר. על החניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה'. כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו': את והב. כמו את יהב כמו שיאמר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: (טו) ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם האמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: (ס"א איתא. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם בארה. משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו משל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: (יז) עלי באר. מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה (ומכאן שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה (נמ"ל) וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר ישראל את השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו: (יח) באר

חפרוה

ספורנו

בינו ובין האמורי ובשלק שהכנו לא הי' למואב נגדו שום גבול: (יד) בספר מלחמת ה' את והב בסופה. יסופר לה' לדור עם שאר מלחמותיו את והב בסופה ואת הנחלים ארנון. הנה אותו החלק מארנון אשר עברו בו ישראל בשלום ולא התקומם סיחון אז את והב נתן להם בסופה ואת הנחלים שהעמיד האל ית' אז רוח סערה ומשפך נחלים רבים שמנעו את סיחון מלבא להתקומם: (טו) ואשד הנחלים. נאמר כמו כן באותו הספר ענין משפך אותם הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. הגיע עד העיר הנקרא' ער שהיו ישראל נגדה. מכל מקום לא התפשט אל המקום אשר עמדו שם ישראל אבל נשען ודבק אל גבול מואב: (טז) ומשם בארה. ומשם הי' נוטה אותו המשפך של נחלים אל מקום הבאר אשר אמר ה' אל משה אסוף את העם ונמלא מקום אותו הבאר שהי' שם לבאר עמוק בלתי עולה הי' שפל הרבה יותר מן אותו המקום שהיו שם ישראל עתה בעת השירה ובהיות שאותו הבאר עלה עמהם אל עבר ארנון הגבוה אשר משם היו הנחלים נשפכים למטה. ראו שהאל ית' נתן כח באותם המים לעלות ובכן התחילו שירתם ואמרו עלי באר. אמנם מה שספרו ז"ל (ברכות פרק הרואה) ממלחמת האמוריים אז נראה שנרמז באמרו ספר מלחמות ה' ולא באר הכתוב פרטי הנסים מפני כבודם של משה ושל אהרן כי אמנם לא הוצרכו כי אם להראות לישראל מה שהי' ראוי שיודיעו משה ואהרן אם היתה פעולתם במצות האל ית' בשלמות וזה שידעו שאותם המים שהוציא מן הסלע לא היו מים טבעיים נמשכים בשלא מאיזה מעין או נהר אבל היו בלתי טבעיים שנהפך הסלע לאגם מים כרצון בוראו באופן שלא היה בהם טבע שאר המים שתנועתם נוטה אל המרכז ולכן עלו עמהם אל מקום גבוה ממקום מקורם וכל שכן בהעלותם איברי המתים בתנועתם כמו שספרו ז"ל ולזה לא התערב משה רבינו בזאת השירה שהי' ענינה לבאר מה שהספק בפעולתו מרצון בוראו אשר השלימו הוא ית' כאמרו ויקדש בם שהראה ענין אותם המים שהי' בהם כח הפכי לטבע שאר המים כמו שהתבאר: (יח) באר חפרוה שרים. שלא היתה

הבאר

רמב"ן

בטבען שלו בכלי זכוכית יראה בטבען דמות גורי כלבים קטנים ואם תעביר המי' במסלת ותסנני' לא תמצא מהם שום רושם כלל וכשתחזיר' לכלי הזכוכית וישתהו שם כשעה תחזור ותראה שם גורי הכלבים מתוארים וזה אמת הוא בפלאי כחות הנפש וכשיהיה כל זה כך ראוי היה לישראל נשוכי הנחשים השרפים שלא יראו נחש ולא יזכרו ולא יעלו על לב כלל וצוה הקב"ה למשה לעשות להם דמות שרף הוא הממית אותם וידוע כי הנחשים השרפים אדומי העינים רחבי הראש שגופם כעין הנחשת בצואריהם ולכן לא מצא משה לקיים מצותו בדרך בלתי שיעשה נחש נחשת כי הוא דמות נחש שרף ואם יעשנו מדבר אחר היה דמות נחש ולא דמות שרף ומה שאמרו מן הלשון הנופל על הלשון כי הזכרת השם בלבד תזיק והכלל כי צוה השם שיתרפאו במזיק הממית בטבע ועשו דמותו ושמו והשיהיה האדם מבין בכוונה אל נחש הנחשת שהוא כעין המזיק לגמרי היה חי להודיעם כי השם ממית ומחיה: (יג) כי ארנן גבול מואב בין מואב ובין האמורי. והיה ארנון שם עיר למואב והוא בסוף תחום האמורי בתחלת גבול מואב ויושבת על נחלים גדולים ממנה ודרך; הכתוב בספר מלחמות ה'. שהיו בדורות ההם אנשים חכמים ונבונים כותבים ספר המלחמות

הגדולות

וּשְׁרוֹ מִן לְהָאל לְאַרְנוֹן בְּמַעְבְּרָא דִבְמַדְבְּרָא דִנְפִיק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה אֲרוּם אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב מִמְּצַע בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה וְיָתְבִין בֵּיהּ בּוּמְרַיָא פַּלְחֵי טַעֲוָתְהוֹן: (יד) עַל כֵּן יִתְאֲמַר בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא דְתַמָּן כְּתִיבִין קְרָבַיָּא דַיְיָ אֶת וָהֵב דְהַוּוֹן בְּעַלְעוֹלָא דְסַנְדוּתָא וּטְרִידִין בְּסוּף מַשִׁרִיתָא הִינוּן בְּסָרוּ יַת יִשְׂרָאֵל דְאֱדוֹם וּמוֹאָב אִיטַמְרוּ בֵּינֵי טוּרַיָא לְמִכְמַן וּלְשֵׁיצָאָה עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמָארֵי עַלְמָא רְמַז לְטוּרַיָא וְקָרִיבוּ דֵין לְדֵין וּמִיתוּ וְאַדְמְהוֹן הֲוָה נְגִיד בְּנַחֲלָה סְמִיךְ לְאַרְנוֹן:

נ(יד) בְּגִין כְּדֵין יִתְאֲמַר בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא דַיְיָ דִמְתִיל בְּסֵפֶר קְרָבַיָּא נִיסַיָּא וּגְבוּרָתָא דַעֲבַד יְיָ לְעַמֵּיהּ בְּנוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הֲווֹ קַיְימִין עַל יַמָּא דְסוּף כֵּן עֲבַד עִמְּהוֹן כַּד הֲווֹ עָבְרִין יַת נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא:

(טו) וְשְׁפְכוּת נַחֲלַיָּא דְאַדְמְהוֹן הֲוָה נְגִיד עַד מוֹתְבוֹת לְחַיַּית כְּרַם אִדִי אִשְׁתֵּזִיבַת מִן דֵּין גְּמִירָא עַל דְלָא הֲוַת בְּעֵיטַתְהוֹן וְהָא הִיא לִתְחוּם מוֹאָב:

(טז) וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא חַיָא בֵּירָא דַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּנוֹשׁ יַת עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מוֹי:

נ(טז) כַּד הֲוַיִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָבְרִין בְּנַחַל אַרְנוֹנָא אִיטַמְרוּ מוֹאֲבָאֵי בִּמְעָרַיָא דִי בְּנַחֲלֵי אָמְרִין עַד יְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָבְרִין אֲנַן נַפְקִין לְקַדְמוּתְהוֹן וּמְקַטְלִין יַתְהוֹן וּרְמַז רִבּוֹן כָּל עַלְמָא יְיָ דְיָדַע מַה דִבְלִבְבַיָא וְגַלֵי קֳדָמוֹי מַה בְּכוּלְיָתָא רְמַז לְטוּרַיָא וְאַקִפוּ רֵישֵׁיהוֹן אִלֵּין לְאִלֵּין וְרַצִיצוּ רֵישֵׁי גִבָּרֵיהוֹן וּשְׁטִיפוּ נַחֲלַיָא מִן אִידַם קְטִילִין הֲווֹ יִשְׂרָאֵל מְהַלְכִין עַל רֵישֵׁי טוּרַיָא מִלְעֵיל וְלָא יָדְעוּ נִסַיָּא וּגְבוּרָתָא דִי עֲבַד יְיָ עִמְּהוֹן בְּנַחֲלֵי אַרְנוֹן וּלְחַיַּית קַרְתָּא דְלָא הֲוַת שׁוּתָּפָא בַּעֲצַתְהוֹן אִשְׁתֵּזִיבַת לְהוֹן וְהָא הִיא סְמִיכָא לִתְחוּמֵיהוֹן דְמוֹאֲבָאֵי:

(יז) הָא בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יַת שְׁבַח שִׁירְתָא הָדָא בִּזְמַן דְאִתְכַּסִיַית הַדְרַת בֵּירָא דְאִתְיְהִיבַת לְהוֹם בִּזְכוּתָא דְמִרְיָם סוּקִי בֵירָא סוּקִי בֵירָא הֲווֹן מְזַמְרִין לַהּ וְהִיא סָלְקָא:

נ(יז) הָא בְּכֵן שַׁבָּחוּ יִשְׂרָאֵל יַת שְׁבַח שִׁירְתָא הָדָא סוּקִי בֵירָא הֲווֹ מְזַמְרִין לַהּ וְהִיא סַלְקָא:

(יח) בֵּירָא דְחַפְרוּ יָתַהּ אַבְהַת עַלְמָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רַבְרְבַנַיָא דְמִלְקַדְמִין חַפְרוּ יָתַהּ רֵישֵׁי עַמָּא משֶׁה וְאַהֲרֹן סָפְרֵיהוֹן דְיִשְׂרָאֵל מְשָׁכוּ יָתַהּ בְּחוּטְרֵיהוֹן וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן לְמַתָּנָה:

נ(יח) בֵּירָא דַחֲפָרוּ יָתַהּ רַבְרְבֵי עַלְמָא מִן שֵׁירוּיָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שְׁכְלִילוּ יָתַהּ סוּכְלְתָנֵי עַלְמָא סַנְהֶדְרִין שׁוּבְעָתֵי חַכִּימַיָא דִמְפָרְשִׁין מְשָׁכוּ יָתַהּ בְּחוּטְרֵיהוֹן משֶׁה וְאַהֲרֹן סוּפְרֵיהוֹן דְיִשְׂרָאֵל וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לֵיהּ מַתְּנָא:

ומן

בעל הטורים

ממקום למקום: (יד) את והב בסופה. כמו יהב [ומכל לפי לי עבר ומי' רמ"י] וכן הוה גביר כמו (גדול) [היה גביר] פירוש אשר כיוון לנו בסופה כלומר במהירות כמו מעבור סופה שנמסרה לקבצו הון רב והוא שכתוב במלחמות ה' דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו: בסופה ב' דין ואידך (נחום א') בסופה ובשערה דרכו וזהו שתרגום אונקלוס בסופה כשעברו נסים על ים סוף דכתיב (שם) ה' בסופה וגו' ומיפיה דקרא גוער בים סוף ויבשהו הכא נמי איירי ביבשת ים סוף: (טו) ואשד הנחלים ס"ת דם שהדם היה יורד מן ההרונים שנהרגו בנחל: לשבת ב' הכא ואידך לשבת אברם. שבזכות אברהם זכו לזה. ד"א היינו דאמרי אינשי נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה שהוא יכול להוציאה וילפינן ליה מדכתיב מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען שלקח הגר והיינו לשבת עד שישב עירירי יכול לישא אחרת וכמה מקץ עשר שנים: ונשען ב' נמסרה הכא ואידך (ישעיה י') ונשען על ה' קדוש ישראל באמת. כיון שבאו לגבול מואב וראו הנסים שנעשו להם ונשען על ה' קדוש ישראל באמת: (יז) עלי באר ענו לה כשחזרו מן המלחמה חנו על הבאר ואמרו שירה במקום שהרם דכתיב (שופטים ה')

מן

יונתן

כמא: (יד) במלעולא דסניזוסא הכין הוא בברכות פרק הרואה שנא את והב שני מצורעים היו והלכו בסוף המחנה: היכן בסרו את ישראל כלומר הם היו מצערים את ישראל: (טז) מן דין גמירא פי' מן סוסה כלייה נמסרת היא בשביל שלא היה בעצתם עלה ודייק הכי דלמה ליה למימר שער נשען לגבול מואב אלא אף שקרוב להם היה ואוי לרשע אוי לשכנו שע"מ כן כיון דלא שמעה לעצתם ניצלת: (יח) בירא דחפרו יתה שבהם שלמא כל זה בילקוט באר חפרוה וכי חפירה היה שם אלא שנתנה בזכות

רמב"ן

בגדולות כי כן בכל הדורות ובעלי הספרים היו נקראים מושלים הנושאים בהם משלים ומליצות והנלחמות הנפלאים בעיניהם מיחסים המלחמות ההם לה' כי לו המה באמת והנה גבורת סיחון במואב היתה נפלאת בעיניהם וכתבוה בספר ואמרו בה מליצות את והב בסופה וגו' ונשאו בה משל באו חשבון וגו' ושם עיר אחת מן הערים שהיו למואב והב: (טו) ואשד הנחלים. מדרך הנחל שהנחלים נגרים ונמשכים מן אשדו' הפסגה וכן ההר והנגב והשפלה והאשדות. בסופה מן בסופה ובסערה והנה כאשר לכד סיחון ערי מואב כתבו המושלים בספר שקראו מלחמות ה' את והב בסופה או שכתבו נלחם ה' את והב בסופה ואת הנחלים אשר לארנון ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען האשד לגבול מואב שכל השמיד ה' בסופה ובסערה כי בא עליהם סיחון פתאום פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה וכן אמרו כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון וגו' והנה הכתוב מביא ראיה מספר המלחמות כי ארנון הוא גבול מואב ואסור לישראל והנחלים וכל האשדות עד ארנון מותרין להם כי סיחון לקח ממלך מואב כל ארצו עד ארנון ולא ארנון בכלל ונשאר ארנון למואב וכו' ינבול בו כדכתיב ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנון תוך הנחל וגבול וכן אמר יפתח ויחנו בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב: ומשם (טז) ומשם בארה. יחזיר למעלה לומר כי חנו מעב' ארנון ומשם נסעו והקיפו בארה כי לא נכנס בארנון וממנו והלאה כי הוא גבול מואב הנשאר וקורא בכאן שם המקום על שם הנס ואין שמו כן במסעי': (יח) ומשם וממדבר מתנה. כדברי אונקלוס והוא לשון

קבר

אבן עזרא

אשר יקרא דיבון גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה: (יד) בספר מלחמות יי'. ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות יי' בעבור יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו בדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו: את והב בסופה. מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים ושם והב איננו לשון הקדש וכן [ש]ופסי [ת]ושתי [א]ויואח גם [ב]ושני או פירוש ושני הוי"ו לשבור וכל זה נמה בלא נמצא וי"ו שרש בראש המלה רק תלת [ג]ווי העמודים רק תמצא תחת יו"ד כמו ולד [ד]ופירוש המתרגם אמרי ידוע: (טו) ואשר הנחלים. י"א שהוא בלשון [ה]ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות: אשר נטה. הטעם על ישראל כי על [ו]ער עברו: ונשען לגבול מואב. זהו והוא יושב מתלי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי ה"א בארה תחת אל כה"א מצרימה וזאת הבאר גם היא היתה פלא ואיננה הבאר הנקרא באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שצוה משה והסכוהו שרי ישראל במשענותם ומיד נבקעו מים: (יז) עלי באר. תחילת השירה ולא נכתבה כלה: ענו לה. לשון [ז]שיר והנה פי' איך עלתה. (יח) כרוה נדיבי העם. כפול כמשפט: במחוקק. על ידי מחוקקים כמו לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהיישוב ומה' המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אחד הנחלים והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימ' כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמות מקומות עברו עליהם במסע אחר והרי העברים לפני נבו הוא במות והגיא

אשר

פירוש על אבן עזרא

[ד]ויקטו מעיים ויסכו בדיבון גד. [ש](לעיל י"ג ט"ו). [ת](אסתר א' ע'). [א](שם ט' ו'). [ב]ושַׁנִי (ד"ה א' ו' י"ג). [ג](שמות כ"ז י') [ד](ש"ב ו' כ"ג) מן ילד וכן והב מן יהב כמ"ש רש"י ורשב"ם ז"ל. [ה]כמ"ש רש"י ז"ל תרגום של שפך אשד. ר"ל דם שפך (ויקרא י"ז ד') ת"א דְמָא אֲשַׁד. [ו]כמ"ש אתה עובר היום את גבול מואב את ער (דברים ב' י"ח). [ז](שופטים ה' י"א). ר"ל

פירוש רשב"ם

כמו וירושלים עיים תהיה. לעי השדה: (יד) על כן יאמר. על אלו המסעות שחזרו לאחוריהם והקיפו את ארץ אדום. כדכתיב ונסב את הר שעיר ימים רבים וחזרו עד שיסעו בבאר שכתוב למעלה אז יאמר בספירת דברים ששיבחו להקב"ה והזכירו נסי ים סוף ונסים שנעשו בנחל ארנון ובאר וגם אז ישיר ישראל. בראותם עתה את הבאר כי מתחלה לא אמרו שירה עליו לפי שאז נענשו עליה משה ואהרן: את והב. את יהב של הקב"ה. כמו השלך על ה' יהבך. וכמו מן יהוה מה הוה לאדם. מן יקשת לך וגם נלכדת בבל. מן תוקש בו. למען תורא. וי"ו תחת יו"ד. כן והב מן יהב. (יח) שרים. משה ואהרן: וממדבר מתנה. לפי הפשט כל אלו שמות מקומות של נסיעה והנייה:

על

הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה: יט וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת: כ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן: פ שביעי (רביעי כשהן מחוברין) כא וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר: כב אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ: כג וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל: כד וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן: כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ: כו כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן: כז עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן

עיר

וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן: יט וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נָחֲתָא עִמְּהוֹן לְנַחֲלַיָּא וּמִנַּחֲלַיָּא סָלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמָתָא: כ וּמֵרָמָתָא לְחֵילַיָּא דִּי בְּחַקְלֵי מוֹאָב רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל־אַפֵּי בֵּית־יְשִׁימוֹן: כא וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה לְמֵימָר: כב אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבִכְרַם לָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאֹרַח מַלְכָּא נֵיזֵיל עַד דִּי נִעְבַּר תְּחוּמָךְ: כג וְלָא שְׁבַק סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּהּ וּנְפַק לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ וְאַגִּיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: כד וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וִירֵת יָת אַרְעֵהּ מֵאַרְנוֹנָא עַד יֻבְקָא עַד בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי תַקִּיף תְּחוּמָא דִּבְנֵי עַמּוֹן: כה וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרָנָהָא: כו אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן קַרְתָּא דְּסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אַגִּיחַ קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יָת כָּל אַרְעֵהּ מִידֵהּ עַד אַרְנוֹן: כז עַל כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל קַרְתָּא

דסיחון

מסרה במחקק, ל' וחסר. במשענתם, ל' וחסר. וממדבר, ב'. יט וממתנה, ל'. נחליאל, ל' מלא. ומנחליאל, מלא. במות, ל' מלא. כ ומבמות, מלא. ונשקפה, ל' ומלעיל. הישימון, ת"י וס"ו, כל קי' כ"כ. כא סיחן, חסר ו' ומ"י במ"ב. כב בשדה, ה' רפין. לא נטה, י"ט זוגין. כג נעבר, חסר. גבלך, חסר. עבר, חסר. בגבלו, חסר. ויאסף, חסר. המדברה, י"ב רה. יהצה, ה' בסוף. כד ויירש, בתרין יודין. מארנן, ל' וחסר. יבק, חסר. עמון, מלא. גבול, מלא. כה בחשבון, כולם מלא ב"ו. בנתיה, כל אור' חסר ו' ומ"י. כו הוא, וי"ו ומירק. גלאמס' ב' עם מלך בני עמון. ארנן, כולם ח"ו במ"א. כז המשלים, כולם ח"ו במ"א ס"ו ומ"י. באו, חסר. ותכונן, ל' ומלא.

ת"א וממדבר נדרים נה. וממתנה עירובין נד נדרים נה סוטה ו. ומנחליאל נדרים שם. כי חשבון עיר סיחון חולין ס. ויקח את כל ארצו מידו גיטין לח. על כן יאמרו המשלים ב"ב עח ספ' הזהר פרשת פ' בלק.

רש"י

חפרוה. זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: במשענתם. במטה: וממדבר. נתנה להם: (יט) וממתנה נחליאל. כתרגומו: (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה ושם בטלה הבאר. ד"א כשהיו נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר (דברים לג) כי שם חלקת מחוקק ספון. ולמה לא הזכיר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא הזכיר שמו של משה לא הזכיר שמו של הקב"ה. משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה וכן (תהלים מח) פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה הפסגה על פני המקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא: (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר (דברים ב') ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן (במדבר כ) וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וביפתח הוא אומר (שופטים יא) וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: (כב) אעברה בארצך. אף על פי שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום: (כג) ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל (במדבר כ) נעברה נא בארצך א"ל כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך: ויצא לקראת ישראל. אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אלו היה בחשבון אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: (כד) כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם (דברים ב) אל תצורם וגו': (כה) בנתיה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך לכתוב לפי שנאמר (שם) אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: (כז) על כן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המשלים. בלעם שנאמר בו (במדבר כג) וישא משלו. המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק (שם כב) כי ידעתי את אשר תברך וגו': תבנה ותכונן.

חשבון

רמב"ן

קרי יצא בשירות יאמר כי מן המדבר אשר הוא ארץ ציה וצלמון המתנה הזאת לנו ומן המתנה לנחלים ומן הנחלים לבמות עד הפסגה הנשקפה על פני הארץ שהיא כולה יגל ישימון אין בה נחל אשר ולא מקור נובע זולתי זה והוא בארה של מרים. על דעת רבותינו או באר שילא על פי

משה

(יט) ומן דאתיהיבת להון לסתנא חזרת למיסוק עמהון לטורא רמיא ומטוריא רמיא נחתא עמהון לגליסתא מחזרא לכל משריתא דישראל ומשקיא יתהון כל חד וחד בתרע משכניה:

(יט) ומן דאתיהיבת להון בירא מתנא חזרת למהוי להון לנחלין שטפין מתגברין וחזרת למיסק לריש טוריא ונחתא עמהון לנחליא עתיקתא איתגניזת מנהון בירא דאית בתחומיהון דמואבאי ריש רמתא דמצטייפא כל קביל אבית ישימון:)

(כ) ומטוריא רמיא נחתא עמהון לגליסתא עמיקתא ואתגניזת עמהון בתחומיהון דמואבאי ריש רמתא דמדיקא כל קביל בית ישימון מטול פתגמי אורייתא: (כא) ושדר ישראל עזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה למימר: (כב) איעבר בארעך לא נאנוס אריסן ולא נשרגן בתולן ולא נבעול נשי גוברין אורח מלכא דבשמיא נזיל עד דניעבר תחומך: (כג) ולא שבק סיחון

ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ונפק לקדמות ישראל למדברא ואתא ליהץ ואגיח קרבא בישראל: (כד) ומחהי ישראל בשמתא דיי דקטלא כפתגם דחרב וירית ית ארעיה מארנונא עד יובקא עד תחום בני עמון ארום תקיף הות רבת תחום בני עמון ועד כדון אית להון ארכא: (כה) ונסיב ישראל ית כל קרויא האלין ויתיב ישראל בכל קרוי אמוראי בחשבון ובכל כפרנהא: (כו) ארום חשבון קרתא דסיחון מלכא דאמוראה היא והוא אגח קרבא במלכא דמואב קדמאה ונסיב ית כל ארעיה מן ידיה עד ארנון: (כז) על כן יימרון בחודתא מתוליא אמרין צדיקיא דשלטין ביצריהון איתו ונחשוב זיינא דעובדא טבא כלו קביל אגרא ואגר עובדא בישא כלו קביל זיינה יתבני ישתכלל דמיתער ומשיח באוריתא:

(כז) מן בגין בן יימרון מתילי מתליא עולו:)

ארחם

בעל הטורים

בין מתלבים שם ישנו לדקם ס'. מנו ב' במסורה הכא ואידך ענו לי"י בתודה מעל הכנור ענו לי"י בתודה ואמרו עליה: (כ) ובמות הגיא קרי בא תות בגיא [צ"ל בא תות תבי כי כן כתיב בפ' נכנה גי בלא א' וי"ו סמוכים לא קמסיב] דכתיב ויקבור אותו בגיא: (כב) אעברה בארצך ולא אמר לא כדרך שאמר באדום שלא היה לפניהם כל כך ולא שלח לו אלא כדי לפתוח לו בשלום. ועל כן לא השיב לו תשובה כמו שעשה מלך אדום אלא מיד יצא לקראתו למלחמה: (כז) על כן יאמרו המשלים בגי' אלה המה

יונתן

מלים סכ' פתח גוב ויזובו מים כי זכר את דבר קדשו את אברהם וגו': (יט) גלימתא תרגום עמק. (כ) דמדיקא תרגום של השקפה והבטה וכמוהו הכנה בת"י מטול דגמילו פתגמי אורייתא דק"ל מאי שסיפה נשקפה על פני ישימון אלא שהיה תורה שהם מבטלין התורה שנקרא ביסימון וכן בילקוט ע"ש: (כב) לא נשרגן בתולין יש לדקדק דהת"י הפך קלא הסדר כאן מלעיל דהכא תרגם תמחלה לא נשרגן בתולין ואח"כ אריסין גם כי יש ליסב קלר המלע מהסתרע וכל המוסיף גורע: (כד) בשמתא דה' דייק מלפני חרב גם משמתא לא מפסו לומנום עשו בידם ואין כחינו אלא בפי חרב בשם מפורש. ועד

כדון אים להון הככא פי' בעדיין לא ניתן רשות להנק' מעמון וק"ל: (כז) בחודתא מסוליא פי' בחידת המושלים ישאו משלם ואמרו לדיקיא דשלטין כו' כל זה בב"ב פרק המוכר אמר ר"י פ"ד ע"כ יאמרו המושלים אלו המושלים ביצרם באו חשבון באו ונחשב חשבונו של עולם הפסד מלוה כנגד שכרה וכן להפך וק"ל: דמיסער דרם מלם עיר

שהיא

רמב"ן

מפה מפני הגבורה ולא שאלוהו ישראל והשם אמר לו אסוף את העם ואתנה להם מים והלים ישתו ממנה והלכו למרסקים: (כא) וישלח ישראל מלאכים אל סיחון אעברה בארצך. אף על פי שלא נצטוו לשלוח להם לשלום שפתו להם בשלום לשון רש"י. ועוד אבאר בע"ה במקומו כי בכל האומות נצטוו לפתוח להם לשלו' חוץ מעמון ומואב אבל באמת מה שאמר לו אעברה בארצך זה היה משה עושה מעצמו דרך פיוס כי ארץ סיחון ועוג ירושתם של ישראל היתה כי לאמורי היא והיה מן הדין שאם יענו שלום ופתחו להם שיהיה כל העם הנמצא בה להם למס ועבדים אבל משה היה יודע כי ישראל עתה לא יכבשו כל עשרה עממים והיה חפץ שיהיה כל כבושם מעבר לירדן והלאה שיהיה מושבם יחד ושהיא הארץ הטובה אשר היא זבת חלב ודבש הלא תראה שאם לא בקשוהו ממנו בני גד ובני ראובן לא היה מניח שם אדם אלא שתהיה לשממה וכך שנוי בסיפרי לאת לך פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך ועוד אמרו רבותינו בעבר קדושות שאין הירדן ראוי לבית המקדש ולשכון השכינה וכן נראה בכתוב שאמר ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם וגו' ולא שלחו אל עוג דברי שלום כי הוא כאשר ראה כי הכו את סיחון יצא לקראתם להלחם: (כו) כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי הוא. כלומר עתה כאשר כבשו בו ישראל

אבן עזרא

אשר בשדה מואב והטעם [ח] שאמר הכתוב כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב מעבר לירדן ירחו וכתוב כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו ועוד וכתב בגיא מול בית פעור עם שהתשנתי ובמקום אשר עלה אל הר העברים הר נבו גם ויקבור אותו בגיא וגם כתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש [ט] הפסגה וגם את משה ואין צורך להוליכו אחר אותו: (כ) ונשקפה. לשון נקבה על הגיא: הישימון. מקום שממה והטעם ובתהו יליל ישימון וכן תעו במדבר בישימון [י] דרך: (כג) יהצה. אל יהץ: (כד) מארנן. שלקח [ל] ממואב: ועד בני עמון. כי כתוב כי [ס] אלי ארץ בני עמון היתה לישראל כי לקחוהו מיד האמורי שלקחו בתחלה מיד בני עמון והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת הביא על כן הולך הכתוב לאמר דברי המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישראל כי כן כתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי בחשבון: (כה) ובכל בנתיה. חשבון כאם והכפרים כבנות: (כו) כי חשבון עיר סיחן. שנה [י] כי הוא נלחם במלך מואב הראשון והוא דבר ידוע: (כז) המושלים. הבודאים משלים מלבם: וטעם באו חשבון. לאמורים יאמרו: ותבנה. יותר ממה

שהיא

עירו של סיחון מלך האמורי היתה כלומר עיר מושב המלך כי הוא נלחם במלך מואב הראשון אשר עלך עליהם לפני מלוך מלך או הראשון קודם לבלק שהוא מלך למואב בעת ההיא ויקח סיחון את כל ארצו מידו ועד ארנון וחשבון בתחלת גבול הכבוש על כן תחשב לאמורי ולא הוזכרו ישראל על ארץ מואב ובני עמון רק על הארץ אשר היא בידם בעת הבואה והביא הכתוב ראיה כי חשבון עיר סיחון היא כי המושלים יאמרו באו חשבון וגו' כי בעת שנלחם סיחון במלך מואב לכד תחלה עיר חשבון ונחרבה העיר אחרי כן בנה אותה לבית מלכות וזה טעם אשר יושב בחשבון וכן נאמר בספר יהושע סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון והיו המושלים אומרים לאמורי באו חשבון ותשבו בה תבנה ותכונן אחרי חורבנה עיר סיחון אשר המלך עליה ואחר שישב סיחון בחשבון אסף שם את חילו וילכוד מגבול מואב עד ארנון וארנון בכלל על כן אמרו המושלים כי אש

יצאה

פירוש על אבן עזרא

[ח] ר"ל כי כתוב כאן ותבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ובסוף הפ' כתובה ויסעו ב"י ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו. וכתוב, ר"ל בפר' אלה מסעי ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב על ירדן ירחו נמצא למד כי הגיא והבמות הוא הרי העברים. [ט] לא העמק. שאם הגיא עמק ל"ל שמת בהר ונקבר בגיא. [י] (תהלים ק"ז ד'). [ל] כי ארנון גבול מואב וכן כי אם יצאה מחשבון וכו' אכלה ער מואב בעלי במות ארנון ועיין סוף ס' דברים בפסוק ויקבור אותו. [ס] (יהושע י"ג כ"ה). [י] ר"ל חשבון היתה למואב ושבה להיות עיר סיחון כי הוא לקחה ממואב.

רוח

ספורנו

הבאר מלאה כמשפט טבע ממקום גבוה: וממדבר מתנה. ובזה המבאר שנתן עליאותו מאותו הסלע במדבר: (יט) וממתנה נחליאל. ועם זה לא הוסיף ולא חסר בעלותו וברדתו כמו שהי' ראוי כפי טבע המים אם הי' נובע ממקום אחר: (כה) בכל ערי האמורי בחשבון ובכל בנתיה. שכל הערים שכבש סיחון עם כל שאר ערי מלכותו היו בנות לחשבון שהיתה עיר מלכותו מקדם על דרך ונתתי אותם לך לבנות: (כו) כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי הוא. והטעם שאמרנו שכל ערי האמורי הן בנות לחשבון הוא מפני שחשבון היתה עיר מלכות לסיחון מלך האמורי קודם שכבש ערי מואב: (כז) על כן יאמרו המושלים. המספרים באור משלים שראו בחלום חזיון כמו שעשה בלעם כאמרו וישא משלו: באו חשבון. אתם יושבי ערי מואב בואו חשבון

והכנעו

פירוש רשב"ם

(כז) על כן יאמרו המשלים. על מלחמות סיחון ועוג נתנבא תחילה. מושלים. מושלי נבואת כגון בלעם וחביריו:

עיר

עִ֥יר סִיחֽוֹן׃ כח כִּי־אֵשׁ֙ יָֽצְאָ֣ה מֵֽחֶשְׁבּ֔וֹן לֶהָבָ֖ה מִקִּרְיַ֣ת סִיחֹ֑ן אָֽכְלָה֙ עָ֣ר מוֹאָ֔ב בַּעֲלֵ֖י בָּמ֥וֹת אַרְנֹֽן׃ כט אוֹי־לְךָ֣ מוֹאָ֔ב אָבַ֖דְתָּ עַם־כְּמ֑וֹשׁ נָתַ֨ן בָּנָ֤יו פְּלֵיטִם֙ וּבְנֹתָ֣יו בַּשְּׁבִ֔ית לְמֶ֥לֶךְ אֱמֹרִ֖י סִיחֽוֹן׃ ל וַנִּירָ֥ם אָבַ֛ד חֶשְׁבּ֖וֹן עַד־דִּיבֹ֑ן וַנַּשִּׁ֣ים עַד־נֹ֔פַח אֲשֶׁ֖ר עַד־מֵֽידְבָֽא׃ לא וַיֵּ֙שֶׁב֙ יִשְׂרָאֵ֔ל בְּאֶ֖רֶץ הָֽאֱמֹרִֽי׃ לב וַיִּשְׁלַ֤ח מֹשֶׁה֙ לְרַגֵּ֣ל אֶֽת־יַעְזֵ֔ר וַֽיִּלְכְּד֖וּ בְּנֹתֶ֑יהָ וַיּ֖וֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִ֥י אֲשֶׁר־שָֽׁם׃ לג וַיִּפְנוּ֙ וַֽיַּעֲל֔וּ דֶּ֖רֶךְ הַבָּשָׁ֑ן וַיֵּצֵ֣א עוֹג֩ מֶֽלֶךְ־הַבָּשָׁ֨ן לִקְרָאתָ֜ם ה֧וּא וְכָל־עַמּ֛וֹ לַמִּלְחָמָ֖ה אֶדְרֶֽעִי׃ לד וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֤ה אֶל־מֹשֶׁה֙ אַל־תִּירָ֣א אֹת֔וֹ כִּ֣י בְיָדְךָ֞ נָתַ֧תִּי אֹת֛וֹ וְאֶת־כָּל־עַמּ֖וֹ וְאֶת־אַרְצ֑וֹ וְעָשִׂ֣יתָ לּ֔וֹ כַּאֲשֶׁ֣ר עָשִׂ֗יתָ לְסִיחֹן֙ מֶ֣לֶךְ הָֽאֱמֹרִ֔י אֲשֶׁ֥ר יוֹשֵׁ֖ב בְּחֶשְׁבּֽוֹן׃ לה וַיַּכּ֨וּ אֹת֤וֹ וְאֶת־בָּנָיו֙ וְאֶת־כָּל־עַמּ֔וֹ עַד־בִּלְתִּ֥י הִשְׁאִֽיר־ל֖וֹ שָׂרִ֑יד וַיִּֽירְשׁ֖וּ אֶת־אַרְצֽוֹ׃ כב א וַיִּסְע֖וּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַֽיַּחֲנוּ֙ בְּעַֽרְב֣וֹת מוֹאָ֔ב מֵעֵ֖בֶר לְיַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃ ס ס ס

פ"ז למידבא סימן. ימואל סימן. עזי סימן: ומספירין ויפתח הגלעדי. בשופטים. סימן י"א:

°נקוד ר"ש °ויורש ק'

אונקלוס

דְסִיחוֹן: כח אֲרֵי קִידוּם תַּקִיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דִשְׁרוֹ בִּלְחַיַת מוֹאָב כְּמַרַיָּא דִפְלְחִין בֵּית דַּחְלָא רָמְתָא דְאַרְנוֹן: כט וַי לְכוֹן מוֹאָבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְפָלְחִין לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צִירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה סִיחוֹן: ל וּמַלְכוּ פְּסָקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עֲדָא שָׁלְטַן מִדִּיבוֹן וְצַדִּיאוּ עַד נֹפַח דִּסְמִיךְ עַד מֵידְבָא: לא וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בַּאֲרַע אֱמוֹרָאָה: לב וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת יַעְזֵר וּכְבָשׁוּ כַּפְרָנָהָא וְתָרֵיךְ יַת אֱמוֹרָאָה דִּי תַמָּן: לג וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְאֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל עַמֵּהּ לַאֲגָחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי: לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵהּ וְיָת כָּל עַמֵּהּ וְיָת אַרְעֵהּ וְתַעְבֵּד לֵהּ כְּמָא דִי עֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן: לה וּמְחוֹ יָתֵהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּהּ עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵהּ מְשֵׁיזֵב וִירִיתוּ יָת אַרְעֵהּ: א וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵחוֹ:

ס ס ס

מס' כח סיחון, ד' מלא. ארנן, חסר. כט אבדת, ב'. כמוש' מלא. פליטם, מלא י"ק וס"ת וחד מלא דמלא ושמתי בהם אות. ובנתיו, חסר. בשבית, מלא. למלך. כ"ע. סיחן, מלא. ל ונירם, ל' מלא. דיבן, מ"י וח"ו. ונשים, ל' ודגש ומלא. נפח, חסר. אשר, י' נקודים בתורה. מידבא, מלא. לב ויירש, ויורש ק'. אשר שם, ל'. לג לקראתם, בפלא הדברים לקראתנו פי' שהדי ה' כי לא ממנו. וכל עמו, פ'. לד תירא, חסר. לו, הלמ"ד דגש. עשת, י"ז מלא בתורה. לה בניו, מ"י. השאיר, כולם מלא. שריד, מלא. ויירשו, ב' יודין. כב א בערבות, ל' מלא בתורה וכל ל"ך דכו' בת"א ויחנו את לדקי' דירמי'. ירחו, כל או' מ"י והריש לירי התגילאים כולם מלא ובמיריק.

ת"א כי אש יצאה מחשבון במרא שם. ונירם אבד חשבון שם. ויאמר ה' אל משה אל תירא נדה שם.

רש"י

חשבון בשביל סיחון להיות עירו: (כח) כי אש יצאה מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב. ער של מואב: (כט) אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטם. נסים ופליטים מחרב ואת בנותיו בשבית וגו': (ל) ונירם אבד חשבון עד דיבן. מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן: עד דיבון. תרגום של סר עד. כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו (מלכים א יא) למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים. ש"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלי' ונשים אותם: עד נפח. השימונו עד נפח: (לב) וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: (לד) אל תירא אתו. (נדה מא) שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנאמר (דברים ג') רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: (לה) ויכו אתו. משה הרגו כדאיתא (ברכות מא) בהלכה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':

וירא

ספורנו

והכנעו לסיחון כי הוא ינצח וימלוך עליכם: (ל) ונירם אבד. וניר ומלכות סיחון ואשו ולהבתו שהם שרי צבאותיו יאבד כי אחר שספרו נצחונו של סיחון ספרו כמו כן אבדן מלכותו ע"י ישראל: (לא) וישב ישראל בארץ האמורי. ובכל זה שספר התנאר שישראל אז לא ישבו בארץ מואב אבל ישבו בארץ האמורי כמו שבאר יפתח באמרו לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון: (לב) וילכדו בנתיה. המרגלים ששלח משה לכדו את בנות יעזר: ויורש. משה הוריש אח"כ את האמורי אשר ביעזר:

וירא

רמב"ן

יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אשר יושב בה ואכלה עד מואב בעלי במות אשר לארנון שלכד סיחון הארנון ממואב וכל במות הארץ ובעלי הבמות כנענים ובמות עולם למורשה ולקח עוד מבני עמון מארנון עד היבוק כמו שנאמר ביהושע ויתן משה למטה גד את יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער והיא הארץ אשר היה מלך בני עמון תובע ליפתח כמו שאמר כי לקח ישראל את ארצי מארנון ועד היבוק ומן המדבר ועד הירדן: (כט) וטעם אוי לך מואב אבדת עם כמוש. כי היה עם מואב עובד לכמוש אלוהו בונה במות ובוטח בו יותר מכל עם ובעת צרתו אמר לו קומה והושיענו וכן הכתוב מזכיר בהם בכל מקום כמו שכתוב והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל ונאמר ויצא כמוש בגולה כהניו ושריו יחדו והשבתי למואב נאם ה' מעלה במה ומקטיר לאלהיו ולכך יאמרו המושלים דרך לעג כי כמוש נתן בניו פליטים כלומר בורחים ונסים מפני חרב ובנותיו בשבית כי המאמינים בו יקראו בניו ובנותיו כאשר יקראו עמו וכן בת אל נכר ולא כדברי רש"י שפירש נתן הנותן בניו פליטים מחרב והיה כמוש נעבד גם לבני עמון כמו שאמר יפתח את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש

והיה

(כח) ארום מילין תקיפין הי כאשא נפקן מפומי צדיקיא מרי חושבנא דנא נכוח חסינן הי כשלהוביתא מאלין דקרין ומשיחין באורייתא אכלת אישתהון לסנאה ולבעיל דבבא דמתחשבין קומיהון הי כפלחי בכסי טעוותא דנחלי ארנונא:

[(כח) ארום עם גוברין וכבערין היך אשא נפקו מחשבון עבדי קרבא כשלהבין דאשא מקרתא דסיחון קטילו מלכיהון דאמוראי שיצון לחיית קרתהון דמואבאי קטילו כומריא דהוו מרבחין קדם טעותיה דארנונא:]

(כט) ויא לכון סנאי צדיקיא אבדתון עמא דכמיש מדסינת פתגמי אורייתא לית להון תקנתא עד דיצרכון למגלי לאתר דילפון אורייתא ובניהון ובנתהון מתרחקן בשביית חרבא כל קביל מתמלכין במולכנא דאורייתא אמוראין ומשיחין באורייתא:

[(כט) אוי לכון מואבאי ספסון ובדתון פלחי טעוותא כמוש מסרתון בניכון כפותין בקולריא ובנתכון בשביתא למלכיהון דאמוראי סיחון:]

(ל) אמירין רשיעיא לית רמא ומנטלא חמי כל דא עבד חושבנכון עד דיסוף בדבונא נפשיכון ומרי עלמא יצדי יתהון עד דיפח נפשיהון ויצדון כמא דאצדיע קרוי אמוראי ופלשתי רבניהון מן תרעא רבא דבית מלכותא עד שוקא דנפחיא דסמיך עד מידבא:

[(ל) ופסקא מלכו מן חשבון ושולטן מן דיבון וצדן אורחתיה עד נפחיא דסמיך למידבא:]

(לא) ויתיבו ישראל בתר דקטילו ית סיחון בארעא דאמוראי:

[(לא) ושרון ישראל בארעהון דאמוראי:]

(לב) ושדר משה ית כלב וית פנחס לאללא ית מכבר וכבשו כופרנהא ושיצון ית אמוראי דתמן:

[(לב) ושלח משה למללא ית מכוור וכבישו כפרניא ושיצון ית אמוראי דיהון תמן:]

(לג) ואתפניו וסליקו אורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי: (לד) והוה כיון דחמא משה ית עוג זע ואתיית מן קדמוי ענו ואמר דין הוא עוג רשיעא דהוה מחסיד ית אברהם ושרה אבהתן למימר אתון מדמיין לאילנין שתולין על פרקטונין דמיין ברם פירין לית הגון עבדין בגין כן אסתין ליה קודשא בריך היא למתיא לדריא ויחמי מן בניהון אוכלוסין סגיאין לאתמסרא בידיהון בכן אמר יי למשה לא תדחל מניה ארום בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית כל ארעיה ותעביד ליה היכמא דעבדת לסיחון מלכא דאמוראי דהוה יתיב בחשבון:

[(לד) והוה כד חמא משה ית עוג ואמר הלא דין עוג רשיעא דהוה סונה לאברהם ושרה ואמר אברהם ושרה מדמיין לאלנין דקימין על מבועין דמיין ברם פירין לא עבדין בגין כדין קיים יתיה יי קודשא יהי שמיה מברך שנין סגיין עד זמן דחמא בניהון ובני בניהון וחזר ונפל בידיהון ואמר יי למשה לא תדחל מניה ארום בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעא ותעביד ליה היך מה דעבדתא לסיחון מלכיהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון:]

(לה) והוה כיון דחמא עוג רשיעא ית משירייתא דישראל דהוה שיתא פרסי אמר ליה אנא מסדר סדרי קרבא כלו קביל עמא הדין דילמא יעבדון לי היכמא דעבדו לסיחון אזל ועקר טורא בר שיתא פרסי ואחתיה על רישיה למטלק עליהון מן יד זמין יי זחלא ומבר טורא ונקריה ושקע רישיה בגויה בעא לשלפיה מן רישיה ולא יכיל מן בגלל דמשכי ככיה ושיניה פימיה הלכא והלכא אזל משה ונסב נרגא ברת עשרתי אמין ושוור עשרתי אמין ומחיה בקרסולי ונפל ומית מן להאל למשריתא דישראל דהכי כתיב ומחו יתיה וית בנוי וית כל עמיה עד די לא שיירו ליה משיזיב ויריתו ית ארעיה: (א) ונטלו בני ישראל ושרון במשריא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו: פ פ פ

וירא

יונתן

שהיא כמו עורה למה תישן: ומפימין בלורייסא מלשון פימה ומפימין בפסוקא הנזכר בדרז"ל:

ליה

בעל הטורים

המה המושלים ביצרם [פי' ב"ב ד' ע"ח ע"ב]: (ל) אשר עד מידבא ר"ש נקוד ונאמר אש כי שרפה באש וניטל רוח שלה: (לג) ויורם כתיב ויירש שלא הוצרכו להורישם אלא בכחו מעצמם:

וירא

אבן עזרא

שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: (כח) כי אש יצאה מחשבון. רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכה: להבה. הטעם כפול כמשפט: מקרית סיחון. מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב. שם מקום סמוך כמו מבית [פ]לחם יהודה: במות. מקומות גבוהים: (כט) כמוש. שם צלם אלהי מואב: פליטם. פליטי חרב בורחים: (ל) ונירם. דברי משה והמ"ם סימן מלך אמורי וגדודיו ולא שני [ע]פירושי. שאחד מגזרת ניר ותשי' אלת ונירם תוספת עלתה ואספת עמה כמו והנבואה עודד [פ]הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה אלת ונירם כמו בתוך [צ]האהלי הערכך [ק]וכן הוא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון. והפירוש השני שתהיה אלת ונירם מגזרת [ר]ירה ויורה אשר [ש]יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון: ונשים. מפעלי [ת]הכפל והחירק [א]תחת קמץ קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר רבי משה הכהן כי הדגשות [ב]לחסרון [ג]האל"ף כאל"ף מלפנו [ד]מבהמות ארץ מגזרת תאשם [ה]שוממון ויש אומרים כי חשבון היתה עיר סיחון [ו]לעולם וטעם בואו חשבון דברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל חשבון כי אם ילאה מחשבון משל למות סיחון וכאשר ירינום דברי המושלים על לשון המואבי' השבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממה כל הארץ עד נופח או הם

לאמורי

רמב"ן

והיה להם עוד באהלם מלכים שקרן בני עמון או הזכיר יפתח לעמון כמוש אלהיו' בעבור מה שתפשו ישראל ממואב כאשר הזכיר להם בלק מלך מואב לומר שלא הציל כמוש אלהיהם ולא בלק מלכם את ארצם מיד ישראל והנגן הוא מאד שיאמר בדברי רבותינו כי המושלים בלעם וכיוצא בו מן הקוסמים שהיו מושלים משל בעתידות: (לד) אל תירא אתו. כי היה משה ירא שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר בו ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים לשון רש"י מדברי רבותינו. נתעוררו גם בזה מדעתם שלא יירא משה רבינו מזרוע בשר כי עמו ה' אלהינו וכל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו והוא המזהיר את ישראל אל תיראו ואל תערצו מפניהם והוא המאשים אותם ביראתם כנען שנאמר במרגלים ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם הוא ילחם לכם אבל נתיירא משה מפני הזכות שידע לו. ועל דרך הפשט לא היה בדעתו של משה להוריש עתה לישראל ארץ סיחון ועוג כאשר פירשתי והנה סיחון יצא לקראת ישראל המדברה וילחם בם על כרחם אז הודיע השם כאשר החלותי

דברי משה: (לג) ויפנו. [ז]פירשתיו: אדרעי. אל אדרעי דרך קצרה: (לה) השאיר לו. אחד מישראל: חסלת זאת חקת התורה

פירוש על אבן עזרא

[פ](רות א' א') פי' מבית לחם של יהודה, וכן ער מואב ער של מואב. [ע]הנה דעתו ז"ל כי ונירם ר"ל מלכות או לשון או ירה יירה. [פ](ד"ה ב' ט"ו ח') פי' והנבואה נבואת עודד. [צ](יהושע ז' כ"א) בה"א הידיעה ויו"ד הכנוי. [ק](ויקרא כ"ז י"ג) בה"א הידיעה וכף הכנוי. וכן ונירם בפת"ח הוי"ו כמו והנירם בידיעה וכמי. [ר](מ"ב י"ג י"ז) ענין השלכה. [ש](בראשית ל"א נ"ב). הנה לפי' הראשון הוא שם ולפי' השני הוא פועל והנו"ן לרבים מדברים. [ת]כי שרשו שמם. [א]ר"ל ליו"ד והראוי וְהֵשַׁם כמו וַיַּסֵּב אלהים (שמות י"ג י"ח) תחת וַיָּסֵב. [ב]בשי"ן. [ג]ומשפטו ונאשים. [ד](איוב ל"ה י"א) הכאור מאלפנו. [ה](הושע י"ד ח') שפרשו אשם. [ו]לא שלקחה מיד מואב. [ז](שמות י' ו').

שמות

פירוש רשב"ם

(כח) ער מואב. עיר מלוכה של מואב נקראת ער: (ל) ונירם. ונשליך אותם ממקומם. ונחרם אותם. כמו מן נטה יאמר נטנו יאמר מן ירה ירו. ונירם כמו ונרם. וכן יבדלני מן יבדלנו להוציאנו כמו להוציאנו: ונשים. ונפעל כן ונירם. ואילו היה מפורש כתרגום היה לו לינקד וניר״ם וי״ו חטף: (א) מעבר לירדן ירחו. כלומר כנגד ירדן וכנגד ירחו. לא למטה בירדן ולא למעלה מיושבי ארץ ישראל. ראוי לכתוב מעבר לירדן לאחר שעברו את הירדן שלהם קרוי ערבות מואב עבר לירדן:

ויקח

ב וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ ג וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃ ו וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ ז וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן

וקסמים

אונקלוס

ב וחזא בלק בר צפור ית כל די עבד ישראל לאמוראי: ג ודחיל מואבאה מן קדם עמא לחדא ארי סגי הוא ועקת למואבאה מן קדם בני ישראל: ד ואמר מואב לסבי מדין כען ישיצון קהלא ית כל סחרננא כמא דמלחיך תורא ית ירוקא דחקלא ובלק בר צפור מלכא למואב בעדנא ההיא: ה ושלח אזגדין לות בלעם בר בעור לפתור ארם דעל פרת ארע בני עמה למקרי לה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית עין שמשא דארעא והוא שרי מלקבלי: ו וכען איתא כען לוט לי ית עמא הדין ארי תקיף הוא מני מאים אכל לאגחא בה קרב ואתרכנה מן ארעא ארי ידענא ית די תברך מברך ודי תלוט ליט: ז ואזלו סבי מואב וסבי מדין

וקסמיא

מסרה ב צפור, מלא. ג ויגר, ב' בלי' דמילה. ויקץ, ב' בישראל. ד ילחכו, ב' חסר כנחש. סביבתינו, כולה ח"ו במ"ב ומלא ב' יודין. כלחך, ל' וחסר. ובלק, י"ט זוגין. צפור, מלא. מלך, י"ד זוגין. ההוא, וי"ו וחירק. ה בעור, ב' חסר כל בן מלא כל בר חסר. פתורה, ל' ומלא. על, ומקיף. לקרא, חסר. הנה, ד' דמטעי' בטורה. ישב, חסר. ממלי, ל' וחסר והלמד רפי. ו נא, ממ"ץ דגושה מד"ד וכן לי. ארה, ה"א נוספת. עצום, מלא. אוכל, מלא. בו, הב"ית דגושה. מברך, ב' חסר. תאר, ב' חסר. יואר, ל' ומלא.

ת"א בלק סנהדרין קה. והוא ישב ממלי חולין יט. בן בעור סנהדרין שם.

רש"י

(ב) וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו (איוב י"ט) גורו לכם: ויקץ מואב. קצו בחייהם (כמו קצתי בחיי והוא מקרא קצר): (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר (בראשית לו) המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחך השור. (במדבר רבה) כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההוא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: (ה) פתורה. כשולחני זה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום (שם): ארץ בני עמו. (שם) של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך וא"ת מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו. (שם) הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. וא"ת מה מזיקך: הנה כסה את עין הארץ. סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו (תהלים קי"ח) כי אמילם: (ו) נכה בו. אני ועמי נכה בהם. ד"א לשון משנה הוא (במדבר רבה) מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: (ז) וקסמים בידם. (שם) כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי

תשמישי

רמב"ן

החלותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש כי מכאן תתחיל בכבוש שבעה עממים אבל עוג אסף כל חילו אדרעי והוא עיר בקצה גבולו והיו ישראל יכולים לנטות מעליו כאשר נטו מעל עשו והשם אמר לו אל תירא אותו ולך אלנו והתגר בו מלחמה כי בידך נתתי אותו ובמדבר סיני רבה ראיתי למה נתירא אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה ותולה אגדה וכך היא יראת כל הצדיקים וכן ביהושע:

חסלת פרשת חקת

(ג) טעם ויגר מואב מפני העם. בעבור כי רב הוא שהיה מואב קטן בגוים כי איננו עם קדמון כמו הכנעני והאמורי וזולתם מבני נח ויגורו מאד מפני העם שהיו רבים מאד. מהם כי פרו וישרצו ויעצמו מהם ויקץ עוד מפני בני ישראל ששמעו המסות הגדולות הנעשות להם ולאבותיהם והנה ידעו מואב כי ישראל לא ילכדו את ארצם מהם כי שלחו להם כאשר שלחו לסיחון עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו או. ששמעו ג"כ מניעת השם שאמר להם אל תצר את מואב ולכן אמרו לזקני מדין אפי' שלא ילכדו את ארצנו ילחמו ברובם את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה וילכדו להם את כל סביבותינו כאשר עשו לשני מלכי האמורי ויתנו אותנו למס עובד: (ד) זקני מדין. אמר ר"א כי יתכן שהיו חמשה מלכים זקנים וא"כ וילכו זקני מואב וזקני מדין אינם הזקנים הנזכרים תחלה פי' המלכים לא הלכו לפניו רק שרים כבתוב. ועל דעת רבותינו שאמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל ראוי להם לשאול אל זקני מדין לא למלכים ולא נעם כי הזקנים הם היודעים ענינו. והנראה בעיני כי היו מתחלה במדין מלכים וסיחון מלך האמורי נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון ונלחם בבני עמון ולקח מארצם כמו שאמר מלך עמון ליפתח כי לקח ישראל את ארצי בעלותו ממצרים ויפתח השיב לו כי מסיחון לקחה וכתוב ביהושע ויהי להם הגבול יעזר ובנותיה וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער ונלחם סיחון עוד עם מלכי מדין וכבש ארצם ושם אותם לו לעבדים נושאי מנחה והסיר עטרת ראשם ולא נתן להם סדר מלכות והשאירם שופטים בארץ מדין בעבורו ולכן יקראו זקני מדין כדרך השערים אל הזקנים והראשים בזה שכתוב ביהושע וכל ממלכות סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אותו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון יושבי הארץ כי היתה תחת ממשלתו. וטעם ואת מלכי מדין אשר היו מלכים תחלה כמו שאמר נשיאי מדין נסיכי סיחון וכן נאמר ראש אומות בית אב במדין הוא לא

מלך

יירא וחמא בלק בר צפור ית כל מה דעבד ישראל לאמוראי: (ג) ודחילו מואבאי מן קדם עמא לחדא ארום סני הוא ואתיעקו מואבאי בחייהון מן קדם בני ישראל: (ד) ואמרו מואבאי לסבי מדינאי ארום עמא חד ומלכו חד הוון עד ההוא יומא כדון ישיצון קהלא ית כל חזרנותנא היכמא דמבעי תורא ית עסבא דחקלא ובלק בר צפור מדינאה מלכא למואב בעידנא ההיא ולא בעידנא חורנא דהכין הוה תנאה ביניהון למהוי מלכין לפרקין מאילך ואילך: (ה) ושדר עזגדין לות לבן ארמאה הוא בלעם דבעא למבלע ית עמא בית ישראל בר בעור דאיטפש מסוגעי חכמתיה ולא חס על ישראל זרעא דבני בנתיה ובית מותביה בפדן היא פתור על שמיה פתיר חלמיא והיא מתבניא בארם דעל פרת ארע דפלחין וסגדין ליה בני עמא למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים והא חפא ית חזווא דארעא והוא שרי מן קבלי: (ו) וכדון איתא בבעו לוט בגיני ית עמא הדין ארום תקיף הוא מני לואי איכול לאגחא ביה ואתריכיניה מן ארעא ארום ידעת ית די תבורך מבורך ודי תלוט ליט יהוי: (ז) ואזלו סבי מואב וסבי מדין ומגדין דקיסמין חתימין בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פתגמי בלק:

בעל הטורים

(ג) וירא בלק בא. לומר דמן של ישראל בן לפור שעף עליהם כלפור לקללם והו כלפור נודדם מן קנה כן קללם חנס לא תבא. ויגר שרלה שעמדה לו חמה למשה. וירא שנסקדרה חמה [אולי צ"ל וירא בגימ' נקדו החמה] מליכו דאייה לשון הבנה כמו כי שומע יוסף וכן לשון שמיעה כמו וכל העם רואים [עי' י"ד בשם הפסיקתא]: (ג) ויגר ב' במסרה ויגר מאוד ויגר מפניו (ש"א י"ח) אף כאן בשביל שרלה שישראל מללימים ומשכילים בכל ירא מפניהם: ויגר מואב והיינו דכתיב אילו מואב יאחזמו רעד: (ד) ילחכו ב' במסרה הכא ואידך ילחכו עפר כנחש בשבי עשר בפרשת רעה עמך בשבטך (מיכה ז') שמדבר מענין הגאולה והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו לשמע צור לומר כאשר נפל פחדם על כל האומות כך יהיה לעתיד: (ה) אל בלעם בן בעור פתורה בגי' זהו פותר חלומות: הנה עם יצא הנה עולם ס' לומר שמך רבואות יצא: יושב ממולי ביושב כנגדי ורואה אותי ואני איני יכול לראותו מפני הענינים שמקיפים אותו: (ו) לכה נא בה"א כי חמשה דגלים הם [עי' בדברי רבינו בפסוק ובנחה יאמר עד כאן לשונו המפרש. אך לפי פיום דבריו נראה שצריך לומר ד' דגלים וכן מלאכי שנדם ד'] וערב רב יולא אחריהם זנב. ארה לי פיו הכשילו שלנסוף קלל אותו. מבורך ב' הכא ואידך. יהי שם ה' מבורך (תלים קי"ג) ואידך באיוב: (ח) מלמד שהיה יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והיה מקלל ומברך בה' וזהו

יונתן

(ה) לות לבן הארמי הכי. גרסם בפ' בלק ד"א בלעם שבלה עם וזהו שמו לבן הארמי שמו: בר בעור דליטפש מסוגעי הכמתי' י"ל דדרש מלא בער הסר כתיב ומשמעותיה כמו איש בער לא לשון בעיר שפירושו בהמות וכן בער כמו בעיר: פתיר חלמיא מדיוק דשמיה ולא ס"ל דרשות רש"י: וסגדין ליה בני עמא הכין הוא במנומתא שכנעניים ומלכים השממו כו: (ו) איכול לאזעוריה דרש מלא נכה כמו שפירש"י ג"כ: (ז) ומיגדין דקסמין חתימין יש מגיהין ואיגרין וצ"ל כפני קסמין ויוכים חתימין בידיהו שהוא מענין אגרות כתוב וחתום בו עניני כשוף וכן הוא בירושלמי להדיא: ואולו ואפשר

רמב"ן

מלך או יהיה טעם מלכי מדין שחזרו למלכותם בעת ההיא. ולא ידעתי טעם למה שאמר הכתוב ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא כי הראוי הוא שיאמר תחלה וירא בלק בן צפור מלך מואב את כל אשר עשה ישראל לאמורי ואולי היה בלק גבור חיל נודע מאד במעשה תקפו וגבורתו והזכיר הכתוב כי אע"פ שהיה למואב בעת ההיא מלך תקיף ואמיץ לבו בגבורים היה ירא וקץ מאד מפני בני ישראל ולכך אמר יפתח הטוב כוב את ה בלק בן צפור מלך מואב כי לא יפחיד את המלך רק במלך נורא מאד. ויתכן כי מואב לא היה עליהם מלך והיה העם ירא מאד מפני בני ישראל ועמו שני דברים שלמו אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל והקימו עליהם המלך הזה בעלת מדין ואחרי כן שלחו כלם אל בלעם במלות המלך. וזה טעם בעת ההיא בהתיעצם בענין ישראל ושלחם לבלעם ויהיה טעם וירא בלק שהיה אחד משרי מואב וגבור חיל ונתעורר בענין הזה ואמר למואב הנה נתחכמה לעם והם קמו והמליכוהו בעלת מדין ובמדרש במדבר סיני רבה ראיתי ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא ושלא מתחלה נסיך היה שנאמר את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע אלא משנהרג סיחון המליכוהו עליהם בעת ההיא שנראה לו הטעם:
(ה) ארץ בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך לשון רש"י מדברי אגדה. ופשוטו ארץ בני עמו של בלעם כי שם נולד ושם ישובו והטעם להזכיר כן מפני שהיה קוסם מן הארץ שכל עמה קוסמים כענין שכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים: (ו) ועעם נכה

אבן עזרא

(ב) לאמרי. נקמות האמד והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היו במלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגובה ארזים [א]גבהו: (ג) ויגר מואב. כמו ויירא וכן גורו לכם: ויקץ. כמו הסוך [ב]וכמוהו נעלה ביהודה [ג]ונקיצנה: (ד) אל זקני מדין. יתכן שהיו השמשה מלכים זקנים: ילחכו כלחך. שנים [ד]בניינים: (ה) פתורה. כמו מלרימה [ה]אל פתור: ארץ בני עמו. והם ארמים וכן מפתור ארם [ו]נהרים ובדרש שבלעם הוא בלע [ז]כי זה [ח]ארמי ואם בעור אביו הנה בן [ט]אשורים קודם אשורים רק הם שנים: אשר על הנהר. פי' ארם נהרים: עין הארץ. פירשתיו. (ו) ארה לי. לשון צווי מפעלי הכפל בחסרון אות [י]הכפל וכן קבה לי והנה קוב על משקל שמור [ל]וקבה לי בחסרון [מ]הה"א על דרך משקל סבב רכב לך: נכה בו. שם [נ]הפועל ואין טעם בעבור היותו [ס]בה"א כי הנה כמוהו לכלה [ע]הפשע: יואר. הוי"ו [פ]הנח הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יוסב ולא היה כמוהו מאותו בנין [צ]בעבור אות הגרון כמשפט: (ז) זקני מואב. [ק]וחכמים: וקסמים בידם. אמר רבי שמואל הנגיד הספרדי ז"ל שטעמו ודמי הקסמים וראיתו מנידם ולא אמר כלום

פירוש על אבן עזרא

[א](עמוס ב' ט'). [ב]ר"ל וילך מלשון לרה ולוקה. (משלי ח' כ"ז). [ג](ישעיה ז' ו'.) והפכו ונליקנה. [ד]ר"ל פעל ופיעל. וילחכו מבנין הקל. [ה](בראשית ל"ח כ"ה). [ו](דברים כ"ג ה'). [ז]ר"ל בלע בן בעור שמלך באדום (בראשית ל"ו ל"ב). [ח]לפי פירושו שארץ בני עמו הם ארמים ואינו הנזכר ואם בעבור בעור אביו שם אביהם שוה. [ט]ר"ל שאינו דריוש בן אחשורוש הנזכר שמלך מדי (דניאל ט' א') ולא נודע אם הוא בן מלך או לא. גם שאינו דריוש הפרסי בן אחשורוש ואסתר ונסבר שאביו היה מלך, ואם נאמר שבלעם הוא בלע בעבור בעור אביו נאמר ג"כ שדריוש מפרסי הוא דריוש המדי שמלך קודם אחשורוש אביו, וזה א"א א"כ הם שנים. [י](שמות י' ה'). [כ]כי שרשו ארר וכן קבה שרשו קבב. [ל]וכמו שנאמר מן שְׁמוֹר שָׁמְרָה כן נאמר מן קוֹב קָבָה. [מ]ר"ל קָבֳב ע"מ שָׁבַב. רַבֵּב צַלַּח. כי הלוי על ב' משקלים פְּעוֹל פָּעַל. [נ]ר"ל מקור ועטמו להכות. [ס]ר"ל נכה ולא נכות. [ע](דניאל ט' כ"ד) עטמו לְכַלּוֹת. [פ]ר"ל שאלת יואר שרשו ארר והוא שאמר כמו על כמון יוסב (ישעיה כ"ח כ"ז) ר"ל כי שרשו סבב. [צ]כי אלה יָשַׁב הס"מך דגוש למלאות חסרון אות הכפל. ואלה יואָר אין האלף מקבל דגש ובא תחתיו וי"ו הנח הנעלם. בעבור האות הגרון ר"ל האלף שהיא מאותיות הגרון אינה עלולה לקבל דגש. [ק]ר"ל בחכמת הקסם ואלו הזקנים אינו

ספורנו

(ב) וירא בלק. אדם מפורסם למלומד מלחמה כאמרו הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וכו'. ראה שבקש ישראל לעבור בארץ סיחון ובאלא נתן לעבור הסרימוהו וראה שנלחמו לא בדרך תחבולות מלחמה: (ג) ויגר מואב. אילו מואב שלא נתנו ישראל לעבור כמו שהעיד יפתח באמרו וגם אל ארץ מואב שלח ולא אבה: כי רב הוא. לא מפני תחבולת מלחמתם: ויקץ מואב. המון מואב קלו בחייהם מפני בני ישראל שגלגלו אותם: (ד) עתה. שכבשו ארץ סיחון ועוג: ילחכו הקהל את כל סביבותינו. להרחיב גבולם ולהשקיטו: ובלק בן צפור. שהיה נודע לגבור ואיש מלחמה: מלך למואב בעת ההיא. ומ"מ לא מלאו לבו להלחם בישראל כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם. ומה שאמר יהושע ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל אמר זה על שהכר את בלעם לקלל כמו שבאר באמרו וישלח ויקרא לבלעם: (ו) אולי אוכל. אחר שתקללהו: נכה בו. אני במלחמה ואתה בקללה: אשר תברך מבורך. הנה כמו לא היה לברך אבל הי' לקלל בהזכיר עון או נכוון שעה כדברי רבותינו ז"ל ולכן לא שאל ממנו שיברכהו לגלם

פירוש רשב"ם

בלק (ג) ויקץ מואב. בחייו כמו קצתי בחיי: (ד) ילחכו. כל התבואות וכל מיני אוכלין: (ה) ארץ בני עמו. של בלק: (ו) את אשר תברך. בנבואה. גם בלק היה יודע שנביא היה ובנבואה היה אומר עתידות או על ידי קסמים כי כן נקרא בלעם הקוסם ביהושע אך סבור הוא שיועילו

וקסמים בידם ויבאו אל־בלעם וידברו אליו דברי בלק: ח ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר יהוה אלי וישבו שרי־מואב עם־בלעם: ט ויבא אלהים אל־בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך: י ויאמר בלעם אל־האלהים בלק בן־צפר מלך מואב שלח אלי: יא הנה העם היצא ממצרים ויכס את־עין הארץ עתה לכה קבה־לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו: יב ויאמר אלהים אל־בלעם לא תלך עמהם לא תאר את־העם כי ברוך הוא: יג שני (חמישי במחוברין) ויקם בלעם בבקר ויאמר אל־שרי בלק לכו אל־ארצכם כי מאן יהוה לתתי להלך עמכם: יד ויקומו שרי מואב ויבאו אל־בלק ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו: טו ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה: טז ויבאו אל־בלעם ויאמרו לו כה אמר בלק בן־צפור אל־נא תמנע מהלך אלי: יז כי־כבד אכבדך מאד וכל אשר־תאמר אלי אעשה ולכה־נא קבה־לי את העם הזה: יח ויען בלעם ויאמר אל־עבדי בלק אם־יתן־לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את־פי יהוה אלהי לעשות קטנה או גדולה: יט ועתה שבו נא בזה גם־אתם הלילה ואדעה מה־יסף

יהוה

וקסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמה פתגמי בלק: ח ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא כמא די מליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: ט ואתא מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר מן גבריא האלין דעמך: י ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח לותי: יא הא עמא די־נפק ממצרים וחפא ית עין שמשא דארעא כען איתא לוט לי יתה מאים אכול לאגחא בה קרב ואתרכנה: יב ואמר יי לבלעם לא תזיל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך הוא: יג וקם בלעם בצפרא ואמר לרברבי בלק אזילו לארעכון ארי לית רעוא קדם יי למשבקי למזל עמכון: יד וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו סרב בלעם למיתי עמנא: טו ואוסף עוד בלק למשלח רברבין סגיאין ויקירין מאלין: טז ואתו לות בלעם ואמרו לה כדנן אמר בלק בר צפור לא כען תתמנע מלמיתי לותי: יז ארי יקרא איקרנך לחדא וכל די תימר לי אעבד ואיתא כען לוט לי ית עמא הדין: יח ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזרת מימרא דיי אלהי למעבד זעירתא או רבתא: יט וכען אוריכו כען הכא אף אתון בליליא ואדע

מא

מסרה וקסמים, כולה מלא. ח אליהם, י"ג מלא בתורה. לינו, מלא. והשבתי, חסר דחסר. ט אלהים, אם השם הוא קדש פי' פ' ויבא אלהים אל אבימלך. י לפה, ב' חסר בגבבי האזינה עדי. מלך, י"ד זוגין. יא היצא, חסר. עין, מלא. לכה, מלא. קבה, ב'. לי, הלמד דגושה מד"ד. וגרשתיו, מלא יו"ד קדים לרי"ו. יב ויאמר אלהים, כ"ה. לא, ו' דמטעי' בהו. תאר, ג' וחסר. יג שרי בלק, כל ענינא שרי מואב במ"ב שרי בלק. מאן, כל או' חסר. לתתי, ב' לו בתורה. להלך, ד' וחסר. יד ויקומו, ט' מלא. הלך, חסר. טו ויסף, כ"ט. שלח, חסר. ונכבדים, ג'. טז צפור, מלא. תמנע, ג'. מהלך, חסר. יז אכבדך, ג'. ולכה, קבה, בה"א ולאחריהן דגש מד"ד. יח עבדי, סד' דפי' כי השמש הוא קל. מלא, מ"ו. לעבר, חסר. אלהי, ה' קמץ בזקף. לעשות, מלא. גדולה, ד' מלא בתורה. יט ואדעה, ו'. יסף, ה' חסר והיו"ד דגש מד"ד.

ת"א לינו פה הלילה שם. וישבו שרי מואב שם. לא תלך עמהם שם מכות י. מאן בלעם קדושין ד.

רש"י

תשמישי עמי (שם). ד"א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנא' וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם ע"א וכן לבן בחלום הלילה שנאמר (בראשית לא) ויאמר ה' אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פלגשו בהחבא: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא (ר"ל ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כוונת הש"י שאמר מי האנשים היתה לפתח לכנס עמו בדברים כמ"ש רש"י בפרשת בראשית בתיבת איכה. אך בא לבלעם לטעות כי הוא טעה) אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (י) בלק בן צפור וגו'. אף על פי שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים:

(יא) קבה לי. (במדבר רבה) זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו. (שם) מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: (יב) לא תלך עמהם. (שם) אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה (פ"א לדבורה) לא מדובשיך ולא מעוקציך: (יג) להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפי' ויוסף עוד בלק: (יז) כי כבד אכבדך מאד. (במדבר רבה) יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל במלחמת סיחון) אני נותן לך: (יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבר. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: (יט) גם אתם. פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש

כראשונים

ירושלמי

(ז) ואזלו חכימי מואבאי וחכימי מדינאי ואגרין חתימין בידיהון ואתון לות בלעם ומלילו עמיה פתגמא דבלק:
(ח) ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא היכמא דימליל יי עמי ואסחרו רברבי מואב עם בלעם: (ט) ואתא מימר מן קדם יי לבלעם ואמר מן גובריא האלין כען דביתו עמך: (י) ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואבאי שדר פולין לותי: (יא) הא עמא נפק ממצרים וחפא ית חיזוא דארעא וכדון איתא לוט בגיני יתיה לואי איכול למסדרי סדרי קרב ביה ואתרכיניה: (יב) ואמר יי לבלעם לא תהיל עמהון ולא תלוט ית עמא ארום בריכין הינון מני מיומא דאבהתהון: (יג) וקם בלעם בצפרא

יונתן בן עוזיאל

ואמר לרברבי מואב איזילו לארעכון ארום לית רעוא מן קדם יי למשבקי למיזל עמכון: (יד) וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו מסרב בלעם למיתי עמנא: (טו) ואוסיף תוב בלק למשדרא רברבן סגיאין ויקירין מאלין: (טז) ואתו לות בלעם ואמרו ליה כדנן אמר בלק בר צפור לא כדון תתמנע מלמיתי לותי: (יז) ארום מיקרא איקרינך לחדא וכל דתימר לי אעבד ואיתא כדון לוט לותי ית עמא הדין: (יח) ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אין יתן לי בלק מלי ביתיה קורטור דיליה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי אלהי למעבד מילתא זעירתא או רבתא: (יט) וכדון אסחרו בבעו הכא אוף אתון בליליא ואנדע מה יוסיף מימרא דיי למללא עמי

בעל הטורים

חטו יהי שם יי' מבורך. סמוך נ' הכה וליקך. לא תאור את העם. ובגיא בעמך לא תאור ודרשינן מיני' בסנהדרין הוא הדין לכל אדם ע"כ לא תאור שאסור לקלל כל אדם: ולשר אתר יואר נבי' שקללם את מואב: (יג) מאן ג' [את"ב שנמלא יותר אך היכא דליכא למדרש דרש] מאן יי' לתתי מאן בלעם הלוך עמנו אשר מאן לתתי לך בכסף עלמד

יונתן

(ח) ואסחרו וכן פ"י לקמן ועמה שבו וכדון אסחרו והוא לשון ישיבה ע"ש שרגילין לישב בעגול מענין סמור סחור: (יח) מלי ביתיה קורטור ועיין לקמן פיכם"י כ"ד פסוק י"ג ומשם שלחה כי קורטור הוא תרנס של ביתו וא"כ בבלין בית מיוהר היא. ופי' מהר"ד קורטור הוא לשון אולר כ"כ מיב"ע המעלה בתיהם כסף מליין קורטיהון סימא. והנה

רמב"ן

נבה בו. אני ומדין אחרי: (יג) אל שרי בלק. על דעת רש"י כי זקני מדין הלכו להם כאשר אמר להם לינו פה הלילה. ויתכן זה כי כאשר הזכיר להם כאשר ידבר ה' אלי לא רצו להמתין לו כי אמרו העם הזה בעזרתם של ישראל הוא מעולם הוא אשר הוציאם ממצרים ועשה להם אותות ומופתים כי זקני מדין חכמים היו וידעו כל דברי משה עם יתרו גדול אהרם אבל הכתוב לא הזכיר זה. ור"א אמר כי לא הזכירם בעבור כי בלק הוא העיקר והוא בעל השליחות וכן וישבו שרי מואב כי עקר השליחות מאדוניהם היה. והנכון כי זקני מדין אולי הם המלכי' הראשונים באו מארצם אל בלק להתיעץ בענין ישראל ולקחו כלם עצה לשלוח לבלעם והנה שלח בלק השרים שלו שופטיו וחכמיו והלכו עם זקני מדין לארץ מדין כי משם היה דרכם אל עיר בלעם ונשארו זקני מדין בעירם והלכו שרי בלק שהם השלוחים לבדם עד ארם ושם וילכו זקני מואב וזקני מדין כי הלכו מלפני בלק כולם עד מדין וקסמים בידם: לתתי להלוך עמכם. אלא עם שרים גדולים למדנו שרוחו גבה ולא רצה לומר שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות ולפיכך: (טו) ויסף עוד בלק שלוח שרים. לשון רש"י. ואינו נכון כי כל כבודו שיתפאר ויתגדל בדבר השם ועוד שהוא לא היה חושב שיתן רשות ללכת עם שרים אחרים נכבדים אבל טעמו שאין השם חפץ שילך כלל והנה בלק חשב אותו כי להרבות שכרו אמר כן ולכך אמר לו למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך ועל כן הוסיף שלוח שרים רבים ונכבדים להראות לו כי הוא חפץ בו מאד ונדר לתת לו הון ועושר ככל אשר יגזור עליו ובלעם השיב להם אם יתן לי בלק וגו' לא אוכל לעבור את פי ה' כי הוא אלהי ולא אוכל לעשות קטנה או גדולה אם אעבור את פיו כי בשמו אני עושה. או יאמר לא אוכל לעבור את פיו בדבר קטן או גדול כי הוא אלהי ואני עבדו: (ח) ויבאו אל בלעם. שב לזקני מואב שנאמר וישלח מלאכים לא לזקני

צורך היה לו לומר ולדעה מה יוסף יי' דבר רק חשב בלבו מחשב' רעה והשם אמר לו לך עם האנשים רק הדבר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך

אבן עזרא

כלום רק הוא כמשמעו ופשר הכתוב שלא אל קוסם קוסמי' כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אתנא יום נבהר ושעה נבחרת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנותו והעד שפירושו כאשר הוא שאמר הכתוב בימינו היה הקסם: (ח) והשבותי אתכם דבר. אמר שתליצו: (ט) ויבא אלהים. לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה המגפה: מי האנשים האלה. פתחון ותפלת דבור כמו אי הבל אחיך והנה הוא כחש והשם אמר לו קול דמי אחיך: (יב) כי ברוך הוא. הטעם כי לא תוכל לקלל אותו כי אני ברכתיו: (יג) שרי בלק. ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי הע"ם שפימן הפעיל ביו"ד לא יתכן להיותו כי אם בנו"ן כמו הלהרגני לא יאמר הלהרבני והנה שכח לתתי להלוך עמכם לא אבה יבמי ורבי יונה המדקדק אמר כי היו"ד נוסף ואיננו נכון: (יד) וטעם הלוך עמנו. ממקומו: (טו) רבים. כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרים מלך רב והוא דוד כי כן תקרא קרים סבה דוד: (יז) כי כבד אכבדך. בממון: וכל אשר תאמר. שים לורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב: (יח) מלא ביתו. ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים. טעו ששסבו כי כביד השם הוא מלא העולם כטעם ליי' הארץ ומלואה: קטנה או גדולה. אמר השם ויספר ונקים השם וכן ועביר יענה עזות ותאכלו ברכה: (יט) בזה. במקום הזה אמר הגאון ז"ל אם ישאלו שואל ויאמר אחר שאמר השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך התם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם האנשים הראשונים עד שיבואו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש וכם לא האמינו רק אמרו נשלח' אנשים לפנינו אז שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשי' ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם מה לך

פירוש על אבן עזרא

אינו זקנים ממש אלא כ"ל חכמים. [ר](יחזקאל כ"א כ"ג) וא"ש וקסמים בידם. [ש]במלת לתתי. תכי הי"וד לסימן המדבר תחת לתת אותי. [א]על דעת לבא עמנו אליך, כי היה לריך לכתוב לבוא עמנו ולכן פ"א וא"ע למיתי עמנא, אבל לא תלך עמהם (פסוק י"ב) תרגמו לא תזיל עמהן, וכן לתתי להלך עמכם, למשבקי למיזל עמכון. [ב](תהלים מ"ח ג'). [ג](ישעיה כ"ט א'). [ד]ר"ל מה שימלא ביתו מכסף וזהב. [ה]ש"ל שכבודו גדול שהוא ממלא את כל הארץ ולא שהמלא את הארץ הוא כ ודו והטעם על הנבראים [ו]שחשבו שהוא כמו לד' הארץ ומלואה. בספר ישעיה פי' רא"ע לע"ם שה"שי"ה קודם כבודו מלא כל הארץ שהיא למעה והמפרשים פי' מלא כל הארץ הדרים עליה, כמו לה' הארץ ומלואה, ולא אמרו כלום והעד וימלא כבוד ה' את כל הארץ עכ"ד. [ז](משלי י"ח כ"ג) עממו שה ברכה. [ח](חבקוק א' ט"ז) עממו דברי עזות. [ט](דברים א' כ"ט). כן קטנה או גדולה ישבר תקום השם. כ"ל מפר המעולר וטעמו אמירה קטנה או גדולה. ואם

ספורנו

לגלם או שיוכל להתילב מנגד אבל אמר ידעתי אשר תברך מבורך לכבודו של בלעם להורות שלא שבב אותו לנזיק בלבד: (ז) וקסמים בידם. כלי הקסם כי קוסם היה בלעם לכוין השעה כאמרו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם: (ח) כאשר ידבר ה' אלי כי אכין עלמי לנבואה: (ט) מי האנשים האלה עמך. מי הם אלה שבכיוות עלמך לנבואה בעדם לדעת מה תעשה להם. האמנם הם אלך כשואלי' עתידות ותלה לדעת העתיד למען תגיד להם או הם אלך כמבקשים להשיג איזה מכוון בקללתך ודעתך עתה לשאול רשות אם תעשה מבוקשם: (יב) לא תלך עמהם. אף על פי שלא תקללם לא תלך כדי שלא תתן עיניך בהם לרע כענין אמרם (סנהדרין פרק חלק ובתחלת פרק המוכר את הספינה) נתן עיניו בו

פירוש רשב"ם

שיועילו לו תפלותיו וקרבנותיו: (ז) וקסמים בידם. מיני קסמים היו מוליכין לבלעם פן יאמר אין בידי מיני קסמים. כדכתיב בימינו היה הקסם ירושלים קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד: (יד) הלך עמנו. כי לא נחשבנו בעיניו: (טו) רבים. מרובים ונכבדים חשובים ונכבדים מן הראשונים

יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי׃ כ וַיָּבֹא אֱלֹהִים ׀ אֶל־בִּלְעָם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃ שלישי כא וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃ כב וַיִּחַר־אַף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל־אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ׃ כג וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם אֶת־הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ הַדָּרֶךְ׃ כד וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה׃ כה וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּלָּחֵץ אֶל־הַקִּיר וַתִּלְחַץ אֶת־רֶגֶל בִּלְעָם אֶל־הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃ כו וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָה עֲבוֹר וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאול׃ כז וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר־אַף בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃

ופתוחה

אונקלוס

מא יוסף יי למללא עמי: כ ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אם למקרי לך אתו גבריא קום איזל עמהון וברם ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תעביד: כא וקם בלעם בצפרא וזרז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: כב ותקיף רוגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי בארחא לשטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולמוהי עמיה: כג וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד בארחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן ארחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה לארחא: כד וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדרא מכא וגדרא מכא: כה וחזת אתנא ית מלאכא דיי ואדחקת עם כותלא ודחקת ית רגלא דבלעם לכתלא ואוסיף לממחה: כו ואוסיף מלאכא דיי למעבר וקם באתר עק די לית ארח למסטי לימינא ולשמאלא: כז וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקיף רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחטרא:

ופתח

מסרה כ אלהים, דין כדלעיל. בין אלהים ואל' הוא פסיק. לקרא, חסר. קום מלא. אתם, כ"ט. ואך, ג' ב' מנהון כ"ס. כא ויחבש, מלא חסר. כב הולך, פ' מלא בתורה. רכב, חסר. עמו, ובאברהם כתיב אתו ופי' איש אים בלשון כי לשון ארמי של אתו הוא מתיה. כג האתון, מלא. שלופה, ל'. מלא. ותט, ג'. להטתה, ל' וחסר. כד ויעמד, כל חו' חסר. במשעול, ל' ומלא. כה ותלחץ, ל'. ותלחץ, ל'. ויסף, כ"ט וחסר. להכתה, ל' חסר. כו ויוסף, ז' מלא. עבור, י' מלא בלי'. במקום, מלא. צר, קמץ לסיבת הזקף. לנטות, מלא. ושמאול, כן דינו מלא א' ר'. כז ותרבץ, ל':

ת"א קום לך אתם סנהדרין קה מכות י. ויקם בלעם בבקר ויחבש סנהדרין שם.

רש"י

כראשונים: מה יוסף. לא ישנה דבריו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: (כ) אם לקרא לך. אם הקריאה שלך ושבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם: ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה: (כא) ויחבוש את אתנו. מכאן ששנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו: עם שרי מואב. (במדבר רבה) לבו כלבם שוה: (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו. (שם) מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: (כג) ותרא האתון. והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו וכן היה סופו (במדבר לא) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: (כד) במשעול. כתרגומו בשביל. וכן (מלכים א כ) אם ישפוק עפר שמרון לשעלים עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: (כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים את רגל בלעם: (כו) ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו. להלן להיות לפניו במקום אחר

רמב"ן

לזקני מדין: (כ) אם לקרוא לך באו האנשים. אם הקריאה שלך ושבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם ועל כרחך הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואעפ"כ וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה לשון רש"י: ויחר אף אלהים כי הולך הוא. ראה שאין הדבר טוב בעיני המקום ונתאוה לילך גם זה לשון הרב. ור"א כתב אמר הגאון אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמר לו לא תלך עמהם איך אמר לו קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם הראשונים עד שיבאו שרים נכבדים מהם. ולפי דעתי אין צורך כי טעמו כמו שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים אז שאל משה את השם וכן זה כי מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך אתם רק השמר שלא תדבר רק מה שאומר לך. והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא אלו דבריו. וכל זה איננו טוב לי כי מה שאמר הגאון איננו כן כי השם אמר לו לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא בעבור שלא יקלל את העם ימנענו ואיך יהיה מותר לו ללכת עם שרים אחרים ולא מנעו תלכם בעבור ששרון מעלת השרים. ומה שאמר ר"א איננו נכון שיכחש המלאכים וישיב דברו אסור בעבור עקשות השואל. וענין שלח לך אנשים לא כן היה וכבר פירשתי טעמו. ולא יעניש האלהים בדבר אשר יתן רשות בו ושליחה. ובמדרש אמרו מכאן אתה למד שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. והנכון בעיני בענין הזה כי מתחלה מנעו השם שלא יקלל את העם כי ברוך הוא ולמה ילך עמהם אחרי שלא יקללם והם לא יחפצו בו לדבר אחר על כן לא תלך עמהם שלא תאור את העם כי ברוך הוא ונידוע כי בלעם הודיעם את דברי האלהים ובלק שלח אליו פעם שנית כי לא האמין והוסיף לו כבוד בשרים רבים ונכבדים מן הראשונים ונדר להרבות שכרו וכבודו ובלעם ענה אותם שאין הדבר תלוי בממון ולא ברצונו רק הכל ביד השם וישאל ממנו עוד מה יורה אותו ועשה זה כהוגן כי מה ידע הוא בדעת עליון ועצת ה' לעולם תעמוד והוא ידרש העתידים בדרך ויודיענו מה יענה מלאכי גוי או יגיד לו מה יקרה להם בעתיד

ירושלמי

עִמִּי: (כ) וְאָתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִין לְמִקְרֵי לָךְ אֲתוֹ גוּבְרַיָּא קוּם טַיֵּיל עִמְּהוֹן וּלְהוֹד פִּתְגָּמָא דַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תַּעֲבִיד:

(כא) וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְזָרִיז יַת אַתָּנֵיהּ וְאָזַל עִם רַבְרְבֵי מוֹאָב:

[(כא) וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְשַׁוִּי יַת אַתָּנֵיהּ וְאָזַל עִם רַבְרְבָנֵי מוֹאָב:]

(כב) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ אֲרוּם אָזֵיל הוּא לִלְטוּטִינוּן וְאִתְעַתַּד מַלְאָכָא דַיְיָ בְּאִיסְרָטָא לְמִשְׂטָן לֵיהּ וְהוּא רָכִיב עַל אַתָּנֵיהּ וּתְרֵין עוּלֵימוֹי יַנִּיס וְיַמְבְּרִיס עִמֵּיהּ: (כג) וַחֲמַת אַתְּנָא יַת מַלְאָכָא דַיְיָ מְעַתַּד בְּאִיסְרָטָא וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וּסְטַת אַתְּנָא מִן אָרְחָא וַאֲזָלַת בְּחַקְלָא וּמְחָא בִלְעָם יַת אַתְּנָא לְסַכְוָנָא יָתָהּ לְאִיסְרָטָא: (כד) וְקָם מַלְאָכָא דַיְיָ בִּדוּחְקָא דְמִיצַע בֵּינֵי כַּרְמַיָּא אֲתַר דַּאֲקִים יַעֲקֹב וְלָבָן אוֹגַר וְקָמָא מִצִּיטְרָא מִכָּא וְשׁוּכְתָא מִצִּיטְרָא מִכָּא וְקַיְימוּ דְּלָא לְמֶעֱבַר דֵּין תְּחוּם דֵּין לְבִישָׁא:

ירושלמי

[(כד) וְקָם מַלְאָכָא דַיְיָ בְּאֶמְצַע כַּרְמַיָּא סְנַיָּא מִן דֵּין וּסְנַיָּא מִן דֵּין סַטְרָא:] (כה) וַחֲמַת אַתְּנָא יַת מַלְאָכָא דַיְיָ וַאֲדְחַקַת לְסַיְינָא וְדָחֲקַת יַת רִגַל בִּלְעָם לְסַיְינָא וְאוֹסִיף לְסִיחְתָא וּמַלְאָכָא אִתְכַּסִּי מִנַּהּ: (כו) וְאוֹסִיף מַלְאָכָא דַיְיָ לְמֶעֱבַר וְקָם בַּאֲתַר דְּחִיק דְּלֵית אוֹרַח לְמִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא: (כז) וַחֲמַת אַתְּנָא יַת מַלְאָכָא דַיְיָ וּרְבַעַת לָהּ תְּחוֹת בִּלְעָם וּתְקֵיף רוּגְזָא

בעל הטורים

מלמד שהוכחו להכרעות לו שהרו ותהו שאין כדי לתתו בכסף מדיום להכרעות שכרו. לא שאר את העם בלעם אמר קבה לי והקב"ה השיבו לא תאור אפי' חסרון כל דהוא. (כ) ואך את הדבר יכול אם ירצה לקלל האומות יקלל ישראל עמהם אוצאם ירצה לברך ישר אל יברך האומות. ס"ל אך אלק: (כב) בדרך לשטן שכאן שכל הדרכים בחזקת סכנה: (כג) והט ג' פעמ' כהאי עניינא הרי וחד והט אשוריתו אני ארסך. למה והט האתון בשביל והט השוכך שבלעם נטה אני ארסך. שהיה חפץ לקללם והקב"ה רצה לברכם: (כז) ויך את האתון ולא קלל אותה לפי שהיה דעתו לקלל את ישראל ואין ג' קללות ביום א' דכתיב לא אוסיף

יונתן

והכא לדרבא מסס משמע שפי' רשות וכן פירש הערוך נ"ל (כ) קום טייל עמהון פירוש תרגומו שאחר מקומות ולא הנ"ל אלא קום אזל אלא שהפי"ם לא לוה לו רק טיול בעלמא ולמנם על וילך עם שרי מואב תרגם וגל כי הוא שינה מאמרו יס' והלך מאת וע"כ היטב חרה לו ימ' ותהו שתרגם שם ותקיף רוגזא ד' ארום אזיל הוא ודוק: (כב) יונים וימברים שני מכשפים היו וכן מ"י שמות ל' (ושם איפא ממברוס) ע"ו ע"ש: (כג) לאיסרטא כבר פי' לעיל פ' כ' פסוק י"ט תרגום של מסילה וע"ש: (כד) אתר דאקים יעקב ולבן סוגר וקמה פי' גל ומלבה מלד זה וגל וקמה מזה וכן שוכתא היא מלבה כמבואר בפ' ויצא שנשבעו זה לזה שנאמר עד הגל הזה ועדה המלבה ואמא לתרגומו שלבן

זה בלעם כדלעיל הוא בעלמו עבר על בריתו ולא קיים מאמרו: (כה) ומלאכא אתכסי מינה דק"ל למה השיבה בפעם שלישי דוקא ולא בפעם שני אלא דאיתכסי מינה המלאך ובשבורה היתה שגם בלעם לא ראה המלאך הולי האי ואולי מקרה הוא זה שני פעמים אבל בפעם השלישי כיון שראתה את המלאך קברה שגם בלעם

רמב"ן

בעתיד והנה השם אמר לו כבר הודעתיך כי העם ברוך הוא ולא תוכל לקללם ועתה חזרו לפניך. וטעם אם לקרוא לך בלבד באו כלומר שיתכלו בלכתך עמהם ע"מ שלא תקלל את העם כאשר הודעתיך מתחלה קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה שאפילו אם אלוה אותך לברך שתברכם לא תירא מבלק וזה טעם אם לקרא וכן היה השמן לשם הנכבד מתחלה שילך עמהם אחרי הודיעו אות' שלא יקללם ושיתברכו בעניניס כאשר יצוה כי הרלון לפניו ית' שיברך את ישראל מפי נביא לגוים והנה היה על בלעם להגיד כן לשרי בלק ולאמר הנה הרשה השם אותי להיות קרוא לכם בלבד אבל על מנת שלא לקלל את העם ועל מנת שאם יצוה אותי לברך שאברכם ואם לא יתרלו בכך יהיו מניחים אותו כי בפעם השני' הזאת אמר בלק ולכה נא קבה לי את העם הזה לא יחפוץ בו להודיעו עתידות ולא לדבר אחר זולתי לקוב את העם והנה בלעם מרוב חפצו ללכת לא הודיעם זה ולא אמר להם כלום: (כא) ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב. כרואה להשלים חפצם על כן חרה אף ה' כי הולך הוא שאלו הודיעם לא היה הולך ועוד שהיה בזה חלול ה' כי בלכתו עמהם סתם והוא ברשות השם חשבו שנתן לו רשות לקלל להם את העם והנה חזר בו ממה שאמר תחלה לא תאור את העם כי ברוך הוא כפי מה שהגיד להם וכאשר יראו עוד שלא יקללם יאמרו כי אחרי כן נמלך עוד או יהתל בהם כהתל באנוש חלילה לה' מעשות כדבר הזה כי נלח ישראל לא יכזב ולא ינחם: (כג) ותרא האתון את מלאך ה'. מלאכי השם השכלים הנבדלים לא יראו לחוש העינים כי אינם גוף נחשם במראה וכאשר יראו לנביאים או לאנשי רוח הקודש כדניאל ישיגו אותם במראות הנפש המשכלת כאשר תגיע למעלת הנבואה או למדרגה שתחתיה הב' שיושבו לעיני הבהמה אי אפשר על כן תוכל לפרש ותרא האתון כי הרגיש' בדבר מפחיד אותה מלעבור והוא המלאך אשר ילא לשטן כענין אבני רחה הרנה חכמה ודעת שיאמר על ההשגה לא על הראות וכאשר אירע בה הנס ושם לה הבורא הדבור אמרה לבלעם ההסכן הסכנתי לעשות לך כה אבל לא ידעה למה עשתה עתה כן כי לאונסה נעשה בה כך ולפיכך לא אמרה לו הנה מלאך השם עומד לנגדי וחרבו שלופה בידו לא שתראה חרב אף כי מלאך אבל ירמוז הכתוב כי מפני היות המלאך נכון להכות נבהלה חרדה גדולה נדמה לה כאלו באים לשמוע אותה כי לא עלתה השגתה לדעת זה כלל ואם נאמר כי המלאכים הנראים כאשר הזכרתי בפרשת וירא דמות אנשים כאשר הזכרתי בפרשת וירא יושגו אף לעיני הבהמות א"כ איך לא יראנו בלעם ולא הכה בסנורים. אבל יתכן שהוסיף בהשגת עיניה מי שהוסיף בה הדבור ולאתה כאדם ולא הזכיר בה הכתוב ויגל השם עיני האתון כאשר הזכיר באדוניה כי הענין כולו באתון נס גדול כבריאה חדשה בנבראים בין השמשות אינו נקרא גלוי עינים בלבד אבל רבותינו לא יזכירו בנסים רק פתיחת פיה. וטעם הנס הזה להראות לבלעם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם להודיעו כי השם פותח פי הנאלמים וכ"ש שיאלם כרלונו פי המדברים גם ישים בפיהם דברים לדבר כרלונו כי הכל בידו ולהזהירו שלא ילך אחר נחש וקסם ויקללם בהם כי מנחש וקוסם היה

אבן עזרא

לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא: (כב) לשטן לו. כבר פירשתיו בספר איוב [א]כי השטן היה המלאך ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין: (כא) ויחבוש. [ב]בלווי: (כג) מן הדרך. הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך: להטותה הדרך. דרך קלרה והטעם אל הדרך: (כד) במשעול הכרמים. פירושו כפי נקומו כדברי המתרגם ארמית [ג]כי אין ריע לו: (כה) ותלחץ אל הקיר. היא לחלה עלמה אל הקיר. הוא הגדר: ויוסף להכותה. כי כבר הכה אותה בנטותה אל השדה: (כח) ויפתח יי'. אמרו חז"ל שעשרה דברים נברא בערב שבת בין

פירוש על אבן עזרא

[א]ואם הכון האף היה בעבור הליכתו לבד הרי הוא לוהו שילך עמם רק לא חרה אף השם עליו אלא על מחשבתו הרעה. [ב]בספר איוב כתב המבין סוד המערכת והשפנות המעשים כפי השמנות מעורכתם ידע עיקור השטן, והכלל שהוא מלאך. דברי הגאון שאמר בם כי הוא ב"א היה מקנא באיוב אולי כונת הגאון כדעת חפמ' שהוא התומר והאתון הוא החומר והכוח המתעורר היה לו לשטן כמאמר ורוח לבשה את עמשי והוא נקרא מלאך. [ג]לגנבו. [ד]בשביל כרמיא. כי

ספורנו

בו ונעשה גל של עלוות: (כ) אם לקרוא לך באו האנשים. אם להועץ עמך בלבד כענין קרואי העדה וכענין ואקראה לך להודיעני מה תעשה: (כב) קום לך אתם. להזהירם שלא יטעוהו: (כב) כי הולך הוא. שלא היה ענינו בדרך כמו שיוליכוהו אחרי' כענין ויקם וילך אחריה אבל היה הולך הוא כבעל הדבר וכמשתדל עד רלון האל ית' כי לא באו נקרוא לו לעלה כלל: לשטן לו. ענין השטנה הוא המנגד לפעולת איזה פועל כמו ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה. והנה המלאך יולא להתנגד לבלעם שיהיה דרכו בלתי נכון לפניו אולי ינחם כמנהגו ולא ידפוק את השעה וזה למען לא ישחא ויאבד: והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו. ולפיכך לא ראה את המלאך כאמרם ז"ל (ברכות פ"ק) שלשה אינם רואים ואינם נזוקים: (כג) ותלך בשדה. ואז עזב ב' נעריו ושרי מואב ובכן לא הרגישו ענינו בעסקי האתון: (כה) ויפתח ה' את פי האתון. נתן בה כח לדבר כענין ה' שפתי תפתח. וכל זה הי' כדי שיתעורר בלעם לשוב בתשובה בזכרו כי מה' נעשה לשון נס לבלתי מוכן כל שכן שיוכל להמירו מן המוכן כרלונו. וכל זה כדי שלא יאבד איש כמוהו. ההסכן

פירוש רשב"ם

הראשונים: (כב) כי הולך הוא. ברצון מתאוה לקללם אף על פי שהיה יודע שאין הקב"ה רוצה: (כה) ותלחץ את רגל בלעם. שעל זה נעשה הגר

כח וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ כִּי הִכִּיתַנִי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים׃ כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לָאָתוֹן כִּי הִתְעַלַּלְתְּ בִּי לוּ יֶשׁ־חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עַתָּה הֲרַגְתִּיךְ׃ ל וַתֹּאמֶר הָאָתוֹן אֶל־בִּלְעָם הֲלוֹא אָנֹכִי אֲתֹנְךָ אֲשֶׁר־רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא׃ לא וַיְגַל יְהוָה אֶת־עֵינֵי בִלְעָם וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלֻפָה בְּיָדוֹ וַיִּקֹּד וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו׃ לב וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה עַל־מָה הִכִּיתָ אֶת־אֲתֹנְךָ זֶה שָׁלוֹשׁ רְגָלִים הִנֵּה אָנֹכִי יָצָאתִי לְשָׂטָן כִּי־יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי׃ לג וַתִּרְאַנִי הָאָתוֹן וַתֵּט לְפָנַי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים אוּלַי נָטְתָה מִפָּנַי כִּי עַתָּה גַּם־אֹתְכָה הָרַגְתִּי וְאוֹתָהּ הֶחֱיֵיתִי׃ לד וַיֹּאמֶר
בלעם

כח וּפְתַח יְיָ יַת פּוּמָא דַאֲתָנָא וַאֲמָרַת לְבִלְעָם מָה עֲבָדִית לָךְ אֲרֵי מְחֵיתַנִי דְּנַן תְּלָת זִמְנִין׃ כט וַאֲמַר בִּלְעָם לַאֲתָנָא אֲרֵי הֵיכַתְּ בִּי אִלּוּ־פוֹן אִית חַרְבָּא בִּידִי אֲרֵי כְעַן קְטַלְתִּיךְ׃ ל וַאֲמָרַת אֲתָנָא לְבִלְעָם הֲלָא אֲנָא אֲתָנָךְ דִּי־רְכַבְתְּ עֲלַי מִדְּאִיתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין הֲמֵילַף אֲלִיפְנָא לְמֶעְבַּד לָךְ כְּדֵין וַאֲמַר לָא׃ לא וּגְלָא יְיָ יַת עֵינֵי בִלְעָם וַחֲזָא יַת מַלְאָכָא דַּייָ מְעַתַּד בְּאָרְחָא וְחַרְבֵּהּ שְׁלִיפָא בִּידֵהּ וּכְרַע וּסְגִיד לְאַפּוֹהִי׃ לב וַאֲמַר לֵהּ מַלְאָכָא דַּייָ עַל־מָא מְחֵיתָא יַת אֲתָנָךְ דְּנַן תְּלָת זִמְנִין הָא אֲנָא נְפָקִית לְמִסְטַן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דְּאַתְּ רָעֵי לְמֵזַל בְּאָרְחָא לָקֳבְלִי׃ לג וַחֲזַתְנִי אֲתָנָא וּסְטַת מִן קֳדָמַי דְּנַן תְּלָת זִמְנִין אִלּוּ־פוֹן לָא סְטַת מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְעַן אַף יָתָךְ קְטָלִית וְיָתַהּ קַיֵּמִית׃ לד וַאֲמַר
בלעם

מסרה כח לך, י"ד ז"ק בתורה, והלמד בשוא כי אין כאן הפסק מאמר. הכיתני, מלא וקמץ בז"ק. שלש, חסר. כט לאתון, מלא. התעללת, ל'. יש, כ"ב. הרגתיך, ל' ומלא. ל הלוא, י"ב מלא בתורה. אתנך, חסר. מעודך, ל'. ההסכן, ל'. הסכנתי, ל'. לעשות, מלא. לא ויגל, ב' אם מסך יהודה. שלפה, ד' ב' מלא דין חסר. ויקד, כולה חסר. וישתחו, במד ו'. לב מה, בקמץ כדין לפני ה"ה. הכית, מלא. שלוש, ה' מלא. ירט, ל'. לג ותראני, ל'. ותט, ג' ב' בתורה. אולי, מלא. אתכה, ל' וכ"כ ח"ו ומלא ה' והתיו בשוא. ואותה, ב' מלא בלי' בתורה. החייתי, ל' ומלא.

ת"א הלוא אנכי אתנך שם האלילים ד עקידה שער כח. ההסכן הסכנתי מהדרין שם האלילים שם. וחרבו שלפה סוטה יא. כי ירט הדרך שבת קה מנחות סו.

רשי

אסר כמו (בראשית לג) והוא עבר לפניהם. ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות ראהו: (כח) זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: (כט) התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין: (ל) ההסכן הסכנתי. כתרגומו וכן (איוב כב) הלאל יסכן גבר ורבותינו דרשו מקרא זה (ע"ז ד) בגמרא אמרו לי' מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר ברטיבא שדאי לי' כולי כדאיתא במסכת ע"א: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. (שבת קד) רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו (שמואל ב יג) ותכל דוד. לשנא אחרינא ירט לשון רצון וכן (איוב ט"ז) על ידי רשעים ירטני מפייס ומשדל אותי ע"י רשעים שאינך אלא מקניטים: (לג) אולי נטתה. כמו לולי פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם הריגה: ואותה החייתי. (במ"ר) ועתה מפני שדבר' והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא. הרגתיה. שלא יאמרו זו היא שסלק' את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על
כבוד

ספורנו

(ל) ההסכן הסכנתי. והיה ראוי לך לחשוב מאחר שאין זה מנהגו שלא קרה לך כל זה בזה הדרך אלא להורות שלא ילנים שאע"פ שאין נחש יש סימן: (לב) על מה הכית את אתונך. כי בראותך אלה האותות היה לך לשער שהליכתך בלתי רצויה והיא לא תגלה: זה שלש פעמים. ואיך הקשית ערפך שלש פעמים לדחוק את הבהמה: הנה אנכי יצאתי לשטן. הנה אני עשיתי האפשר להתנגד לדרכך בזה האופן למופתך: כי ירט הדרך לנגדי. ירט מן ורטט החזיקה. כמו ותרץ את גלגלותו וגו' רצץ. אמר הנה יצאתי לשטן וענין השטנה היה כי יחריד הדרך כל מה שכנגדי כענין לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם וכל זה לא הספיק להחריד אותך כי הכבדת לבך: (לג) ותראני האתון ותט לפני. ועם זה הנה קרה לך שהאתון נטתה מפני שלש פעמים והלך לא שמה לבך גם לזאת: אולי נטתה מפני. היה לך לחשוב שאולי נטתה מפני שכבר ידעת שיש לפני האל ית' איזה מדבר טוב על ישראל: כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי. והטעם שאמרתי על מה הכית כנאשים הוא כי אמנם עתה הראית לדעת שגם שהייתי הורג אותך ומחיה אותה בחנם שהיית מכיר שלא היה זה מקרה כלל. ע"מ לא היית נמנע מלכת כמוסר עצמו למיתה לעבור על רצון קונו שאין לך מכעיס
גדול

רמבן

היה: (לא) ויגל ה' את עיני בלעם. מזה הכתוב נלמד כי בלעם אלו היה נביא איך יצטרך לגלוי העינים בראיית המלאך כאשר יאמר הכתוב בנערי שלא הגיע לנבואה כנער אלישע והגר המצרית ולא יאמר כן בנביאים וכן קראו הכתוב בלעם בן בעור הקוסם ומה שאמר הוא כאשר ידבר ה' אלי יקרא ידיעתו העתידות בקסמיו דבר ה' אבל לכבוד ישראל בא אליו השם בלילה ההוא ואחרי כן זכה לגלוי עינים בראיית המלאך ודבר עמו ובסוף עלה למעלת מחזה שדי והכל בעבור ישראל ולכבוד' ואחרי ששב לארצו היה קוסם כי כן יקראנו הכתוב במיתתו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב ושאלה שישאלו יד בנביא השם וכן אמרו במדרש
במדבר

אבן עזרא

בין המשמות ולפי דעתי שהטעם שנגזר השם לאדם באותות האלה שהם מרץ לתולדת ויאער הגאון כי לא דבר' האתון ורב שמואל בן חפני אמרו ודברי שמואל הספרדי בעל השירים משב להכיל הנחשם ודע כי אנשי שקול הדעת הולכים להוציא הדברים ממשמעם כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו ולא אמרו אמת כי הנה סנחריב מישראל ועזרי' נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומרים כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל כי קוסם היה וכן יקראו הכתוב ויש אומרים כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בנבואות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני כי היה יודע
המזלות

רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בשוטא: (כח) עשרתי פתגמין אתבריאו בתר שכלול עלמא במעלי שבתא ביני שימשתא מנא ובירא וחוטרא דמשה ושמירא וקשתא ועננֵי יקרא ופום ארעא וכתב לוחי קיימא ומזיקי ופום ממלל אתנא בי היא שעתא פתח מימרא דיי ית פומה ואזדמן לה ממלל ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארום מחיתני דנן תלת זמנין: (כט) ואמר בלעם לאתנא ארום שקרת בי אילו אית סייפא בידי ארום כדון קטלתיך: (ל) ואמרת אתנא לבלעם ווי לך בלעם חסיר דעת אנת דאנא בעירא מסאבא מיתא בעלמא הדין ולא אתיא לעלמא דאתי לא יכילת למילוט יתי כל דכן בנוי דאברהם יצחק ויעקב דבזכותהון אתברי עלמא ואנת אזיל למילט יתהון ודי גנבת דעתהון דעמא האלין ואמרת לית הדא אתנא דידי שאילא היא בידי וסוסיא דידי שדי ברטיבא הלא אנא אתנך דרכבת עלי מן טליותך עד זמן יומא הדין הא סתהניתי מנך במשכבא ולא אתכוונית למעבד לך היכדין ואמר לא:

(ל) ואמרת אתנא לבלעם ווי לך בלעם רשיעא חסר דעתא וכל חוכמא לא אשתכח בך הא אנא בעיר מסאב מיתא בעלמא הדין ולא אתיא לעלמא דאתי לא יכלת למילוט יתי בחוכמת דעתך על חד כמה וכמה בנוי דאברהם יצחק ויעקב דבזכותהון אתברי עלמא מן שירויא והיך את אזל למילט יתהון כד גנבת דעתיהון דעמא האלין ואמרת להון לית אתנא הדא דידי שאילא היא בידי ברם הלא אנא היא אתנך די רכבת עלי מן טליותך עד יומא הדין המסתכנא אסתכנית למעבד לך כדון ואמר לה לא:

(לא) וגלא יי ית עינוי דבלעם וחמא ית מלאכא דיי מעתד באיסרטא וסייפיה שליפא בידיה וגחן וסגיד על אנפוי: (לב) ואמר ליה מלאכא דיי מטול מה מחית ית אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למישטן לך ואתנא דחילת חמת סטת מן אורחא וגלי קדמי דאנת בעי למיזל למילוט ית עמא ומילא לא מהוגנא לקבלי: (לג) וחמתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אילולפון לא סטת מן קדמי ארום כען אוף יתך קטלית ויתה קיימית: (לד) ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארום לא ידעית ארום אנת מעתד לקדמותי

°כמאמר חז"ל ירט ר"ת יראה ראתה נטתה

יונתן

בלעם רואה המלאך ירט לנגדו ואף ע"פ כן הכה אותה ואז על כן המחילה האתון לדבר אליו וק"ל: (כז) בשוטא פי' בשבט: (כח) עשרתי פתגמין אתבריאו במקום משנה דאבות דתנא מטה סנירא ליה עננֵי כבוד: (ל) חסיר דעתא וכו' כדפירש"י בד"ה לו יש חרב וע"ש: כד גנבת דעתהון וכו' כמה דרש דרשות במקרא זה ותוה כלונו לדרוש אנכי אתונך שהסיבה כי כשראו דרכיב מרמז א"ל מאי טעמא לא רכבת אסוסיא א"ל ברטיבא שדיא לי מיד ותאמר האתון הלא אנכי אתונך א"ל לטעינה בעלמא אמרת ליה אמר רכבת א"ל באקראי בעלמא א"ל מעודך וגו' ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות וכל זה איתא בפרק חלק יעויין משם קלהו תרלה: (לג) ומילא לא מהוגנא לקבלי

בעל הטורים

אוסיף לקלל אי נמי מפני שלא הגיע הרגע של הזעם. (ל) הלוא אנכי אתנך מלא וי"ו ששה דברים אמרה לו לטעינה בעלמא אקראי בעלמא כדאיתא בפ"ק דע"ז [דף ד' ועי' בילקוט] רכבת עלי בגימ' רבעתני: (לא) מלאך ה' בדרך בגימ' גבריאל המלאך [עי' ברכה פ' שופטים ותמג"ע אופן קמ"ז וקל"ו]: (לב) הנה אנכי יצאתי לשטן יצאתי ממדתי מדת רחמים שמלאך רחמים היה: (לג) אתכה כתיב בה"א בה' דברים

רמב"ן

במדבר סיני רבה בלעם נזקק לרוח הקדש וכשנזדווג לבלק נסתלקה ממנו רוח הקודש וחזר להיות קוסם כבתחלה לפיכך לזה רם הייתי והורידני בלק: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. כי ההולך ירט דרכו ועות אותה לנגד עיני כי אנכי יודע ועד. או לנגדי שירט הדרך לעשות כנגד רצונו כדברי אונקלוס כמו כי הכעיסו לנגד הבונים. ירט לשון עוות וכן ועל ידי רשעים ירטני יעות אותי כאשר פירשתי כי ההליכה היה בה רשות מאת ה' הנכבד אבל בלעם עוות אותה בלכתו עמהם על דעתם שיקלל את העם: (לג) ותט לפני. שירכתו בו ותט אל השדה כאשר ראתה לפני. ואין צורך רק טעמו כמו מפני כי כן תשמש הלמ"ד כמו ויחדלו לבנות העיר חדל להשכיל להטיב וכן רבים וכמוהו ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקוד את העם את ישראל: וטעם אולי נטתה מפני. על דעת המפרשים כמו לולא שנטתה מפני ישמש במקום הזה שלא כדרך מפיריו כולם. ועל דעתי הוא כמשמעו כי האתון הרגישה במלאך או ראתה בו ולא ידעה מה הענין אבל נטתה מפני חרב שלופה כמנהג הבהמות על כן אמר המלאך לבלעם ותראני האתון ותטה מפני ושמא נטתה מפני כי אני להרוג אותך באתי אבל אותה החייתי כי החטאה בך ולא באתון: גם אתכה הרגתי. אמר ר"א מלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה

אבן עזרא

מזלות ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ובבא הרעה אל המקולל יחשבו הרואים והשומעים הנמלאים כי בעבור קללתו באה הרעה [ס]והעד שדבר במרמ' עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבור את [ע]פי יי' אלהי כי אין יכולת בכוכב לשנות מעשה היוצר או גזרתו והסוד [פ]כי החלק לא ישנה החלק רק גזירת הכל [פ]תשנה גזירת החלק ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא והישר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם יעקב אז [צ]תבין האמת: וטעם במקל. כי בתחלה ובשנית הכה אותה בעץ קטן או בעור: רגלים. [ק]פירשתיו: (כט) התעללת. [ר]פירשתיו: (ל) מעודך. הטעם מיו' [ש]שרכבת: ההסכן הסכנתי. ההרגל הרגלתי והטעם הכך היה חקי [ת]הסכן נא עמו ושלם: (לא) ויגל יי'. כנער [א]אלישע שהוסיף במאור עיניו או הכהו תחלה בסנורים: וישתחו לאפיו. [ב]פירשתיו: (לב) כי ירט. הטעם עוות וכן על ידי רשעים [ג]ירטני שהוא מן רטה שאילו היה מן [ג]ירט היה ראוי להיות כמו [ד]יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל לדקה [ה]יעטני שהיא על משקל אשר יעלני כמו עוטה [ו]אור: (לג) ותראני האתון. בקמץ [ז]גדול תחת קטן שהי' ראוי להיות ותראני ורבים [ח]כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא כמו לולי ומלת גם לעד שמתה האתון [ט]אחר שדברה: ואותה החייתי. דרך קצרה וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה הקייתי: וטעם ואותה החייתי. כי בן אדם בראותו המלאך ימות והעד ותנצל נפשי [י]ודבר מנוח לעד אף כי [כ]הבהמה שאין לה שום שותפות עם רוח המלאך כבן אדם:

עם

פירוש על אבן עזרא

[ט]כי הוא ז"ל כתב על מלת בראשית כי טעם ברא גזר וכן אם בריאה שר"ל נזרה. אומר. וכן אומר כאן כי דעת רבותינו ז"ל במה שאמרו כי נבראו עשרה דברים בין השמשות שר"ל שגזר השם וכן טעמו בכאן גזרה אלהית. טעם ברא אלהים וכן ואם בריאה גזרה בעבית יברא ה' פי' יהיה ע"פ ה'. [ס]ר"ל שזה הענין כולו משל או ע"פ דרך נבואה כאשר קשה להם הנס לא ללורך, וכן הא"ע הזכיר על פסוק הצאן ובקר ישחט וכו'. [ע]ואת בלעם בן בעור הקוסם (יהושע י"ג כ"ב). [פ]שאמר לא אוכל לעבור את פי ד' וכו' שיביעו השרים בעבור שמיאן ד' לתתו להלוך עמהם, כי בידו לקלל, ובאמת כוון על מה שאמר לו השם לא תאור וכו'. [צ]כלומר האדם שרוצה להזיק למי שבלידתו חייבו כוכבי מולדו שלא יגיענו שום נזק לזמן ידוע או שמבואהו עתה בזמן ידוע אין יכולת בו לשנות מאותה מזה וכן בלעם כשראה שאין במולדם וכוכבם הוראה על שום נזק אמר לא אוכל לעבור את פי ד'. [ק]ר"ל אנכי המלאות לא ישנו זה את זה בלתי רצון ה': [ר]ר"ל מה שגזר ה' שהוא כל יכול. [ש]טעמו שהיה במראה הנבואה רק מה שנראו להם לורות גשמיות יש לו טעם אלך הכנתם לכך. ומלך הרומיים אשר ירדה אליהם בלורת נפש. [ק](שמות כ"ג י"ד). [ר](שם י' ב'). [ש]ר"ל כי אומרו מעודך אינו מעודו כלומר מיום היותו כי זה נמנע אבל ר"ל מיום שרכבת עלי עד עכשיו יהיה אותו היום שרכב עליה. לחוק או קרוב. [ת](איוב כ"ג כ'). [א](עיין לעיל ז' כ"ט). [ב](בראשית י"ט א'). [ג](איוב ע"ז י"א) שרשו רפה. [ג]ר"ל ירטני מן ירט. [ד]כמו מעיל לדקה יעטני (ישעיה ס"א י'). [ה](תהלים ע"ז ז'). [ו](שם ק"ד ב') ששרשו יעט גם עטה. [ז]ר"ל בפתח גדול תחת קטן שהיא ליר, כי ראוי להיות ותראני. [ח]כמו כי לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג כ') הראוי יראני. [ט]כמ"ש במ"ר ובתנחומא ועיין רש"י ז"ל. [י]שאמר לאשתו מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים י"ג כ"ב). [כ]ר"ל מכ"ש שהבהמה תמות לכן אמר ואותה החייתי אף שלא חטאה כי אין לה שום יחס עם רוח המלאך.

דברים

פירוש רשב"ם

חגר כדכתיב וילך שפי: (לג) אולי נטתה מפני. כל אולי שבמקרא פירושם כמו אם וכמו אילו. והמפרשים את זה כמו לולי התמהמהנו וכמו לולי יי' וגו'. טעות הוא בידם. אבל פירושו כמו אולי יש תקוה. אולי יחנן יי' צבאות. אולי משגה הוא. וכן אמר המלאך על מה הכית את אתונך שלש פעמים שלא כדין עשית שהרי ותט לפני זה שלש רגלים כל נטיותיה היו לפני אבל לא מפני שהרי לא עברה אותי: אולי נטתה מפני. כלומר שאם נטתה מפני ולא לפני כלומר שאם עברה אותי את הדרך עד אחרי. גם הרגתי אותך. כלומר לא היית ניצול בהיזק מועט של לחיצת רגלך אלא את אותך הרגתי והיא לא היתה מפסדת שאותה החייתי קיימת גם עתה שהיא לא היתה פושעה כי אם אתה שהיית

פושע

בִּלְעָם אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה חָטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נִצָּב לִקְרָאתִי בַּדָּרֶךְ וְעַתָּה אִם־רַע בְּעֵינֶיךָ אָשׁוּבָה לִּי׃ לה וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־בִּלְעָם לֵךְ עִם־הָאֲנָשִׁים וְאֶפֶס אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־שָׂרֵי בָלָק׃ לו וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי־בָא בִלְעָם וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־גְּבוּל אַרְנֹן אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַגְּבוּל׃ לז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם הֲלֹא שָׁלֹחַ שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לִקְרֹא־לָךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ אֵלָי הַאֻמְנָם לֹא אוּכַל כַּבְּדֶךָ׃ לח וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בָאתִי אֵלֶיךָ עַתָּה הֲיָכֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה הַדָּבָר אֲשֶׁר יָשִׂים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ רביעי (ששי כשמחוברין) לט וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־בָּלָק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת חֻצוֹת׃ מ וַיִּזְבַּח בָּלָק בָּקָר וָצֹאן וַיְשַׁלַּח לְבִלְעָם וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ מא וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם׃ כג א וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ ב וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל בָּלָק וּבִלְעָם פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ג וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה

אולי

אונקלוס

בִּלְעָם לְמַלְאֲכָא דַיְיָ חַבִית אֲרֵי לָא יְדָעִית דְּאַתְּ מְעַתַּד לְקַדָּמוּתִי בְּאָרְחָא וּכְעַן אִם־בִּישׁ בְּעֵינָיךְ אֲתוּב לִי׃ לה וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַיְיָ לְבִלְעָם אֵיזֵל עִם־גֻּבְרַיָּא וּלְחוֹד יָת פִּתְגָּמָא דִּי־אֲמַלֵּל עִמָּךְ יָתֵהּ תְּמַלֵּל וַאֲזַל בִּלְעָם עִם רַבְרְבֵי בָלָק׃ לו וּשְׁמַע בָּלָק אֲרֵי אֲתָא בִלְעָם וּנְפַק לְקַדָּמוּתֵהּ לְקַרְתָּא דְמוֹאָב דִּי עַל־תְּחוּם אַרְנוֹן דִּי בִּסְטַר תְּחוּמָא׃ לז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם הֲלָא מִשְׁלַח שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא לָא אֲתֵיתָא לְוָתִי הַבְקוּשְׁטָא הֲוֵיתָא אָמַר לֵית אֲנָא יְכִיל לְיַקָּרוּתָךְ׃ לח וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הָא אֲתֵיתִי לְוָתָךְ כְּעַן הֲמִיכַל יָכִילְנָא לְמַלָּלָא מִדְּעַם פִּתְגָּמָא דִּישַׁוֵּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵהּ אֲמַלֵּל׃ לט וַאֲזַל בִּלְעָם עִם בָּלָק וַאֲתוֹ לְקִרְיַת מָחוֹזוֹהִי׃ מ וּנְכַס בָּלָק תּוֹרִין וְעָן וְשַׁלַּח לְבִלְעָם וּלְרַבְרְבַיָּא דִּי עִמֵּהּ׃ מא וַהֲוָה בְצַפְרָא וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם וְאַסְּקֵהּ לְרָמַת דַּחַלְתֵּהּ וַחֲזָא מִתַּמָּן קְצַת מִן עַמָּא׃ א וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵי־לִי הָכָא שִׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵן לִי הָכָא שִׁבְעָא תוֹרִין וְשִׁבְעָא דִכְרִין׃ ב וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא־דִי מַלִּיל בִּלְעָם וְאַסֵּק בָּלָק וּבִלְעָם תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ ג וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק אִתְעַתַּד עַל עֲלָתָךְ וְאֵיהַךְ מָאִים יְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ

°בכל הספרים ואעליה

מסרה לד כי אתה, י' בתורה. ועתה, ואתה ועתה י"ח בטעם הכיר. אשובה, מלא ו' ה"א בקומץ. לי' דגוש מד"ד. לה שרי, ב'. לו על גבול, ה'. גבול, חלא. ארנן, חסר. הגבול, מלא. לז הלא, חסר. שלח, חסר. לקרא, חסר. האמנם, ד' חסר. אוכל, מלא, כבדך, ל'. לח הנה, ב"א במתנ. היכל, ב' חד מלא דין חסר. מאומה, כולם מלא. ישים, ב' הנה הבגר ומלא. לט מלום, ב' בתר' חו"ק ומלא סרין. מ ולאן, ד' כ"ב. ולשרים, ל'. מא במות, מלא. כג א מזבחת, כל או' חסר. אילים, ד' מלא דמלא בתורה. ב ויאמר ג' בטעם ר"פ בענין. עלתך, ג' חד"ס. ואלכה, ס' בסוף היבותה.

רש"י

כבוד הבריות וכן (ויקרא כ') והרגת את האשה ואת הבהמה וכן (שם) ואת הבהמה תהרגו: (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי. להתריס כנגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם (בראשית כב) קח נא את בנך וגו' ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) לך עם האנשים. (במ"ר) בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם: ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו': עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם: (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. (שם) אל מטרפולין שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור: (לז) האמנם לא אוכל כבדך. נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון: (לט) קרית חוצות. עיר מלאה שווקים אנשים ונשים ונערים בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו אלו: (מ) בקר וצאן. (שם) דבר מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד: (מא) במות בעל. כתרגומו

לרמת

רמב"ן

שדברה. וטעם שהייתי כי בן אדם בראותו את המלאך ימות והעד ותגלג נפשי אף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם המלאך כבן אדם. ואין תלא גם מדרש כאשר אמר כי שהיה לא ימותו כי עתה שנסתה מתה האתון והמית את בלעם ואם לא נטתה היה הורג את בלעם ומחי' האתון. אבל תלא גם כדברי רש"י שהוא כמסורס וגם הרגתי אותך. וטעם ואותה החייתי. לומר כי החטא כולו עליך והרגתי אותך בו אבל היא אין עליה חטא שתמות בו והנה הנטיה שנטתה מפני למוכתך לא לגרמה כלל והכית אותה חנם ונמלא לה רעה תחת טובה. ולא הגיד הכתוב אם היו שרי בלק עם בלעם במעשים האלה או שהיו רוכבים לפניו ורחוק היה ביניהם וביני. והקרוב שהיו עמו לא יתפרדו ממנו וראו בנסות האתון והכות בלעם אותה כשבורים היו שהיו כמנהג הבהמה הרעה ולא שמעו דבור' אף כי דבר המלאך שהוא נגלה עיני בלעם. ורבותינו אמרו שהיו שרי מואב תמהי' שראו גם שלא היה כמותו בעולם. ואמרו שהיון שדברה ומתה שלא יהו האומות אומרות זו היא שדברה ועושין אותה יראה ועוד שחס הקב"ה על כבודו של רשע שלא יהו אומרים זו היא שסלקה את בלעם וכל זה אשר מדרך הקבלה לא שדבר הכתוב במיתתה כלל כאשר פירשתי: (לה) לך עם האנשים ואפס. יתכן שיאמר לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו דבר ותודיע אותו זה. או טעמו כי אמרי אשר בתורה אם רע בעיניך אשובה לי אמר לו לך עמהם כי מחלתי על שאלתך ובלבד שתזכור לזהרתי אשר הזהרתיך והולך לומר לו

לקדמותי בארחא וכדון אין ביש קדמך איתוב לי: (לה) ואמר מלאכא דיי לבלעם איזיל עם גובריא וברם ית פתגמא דאמליל עמך יתה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק: (לו) ושמע בלק ארום אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא דמואב דעל תחום ארנון דבסטר תחומא: (לז) ואמר בלק לבלעם הלא שדרא שדרית לותך למקרי לך למא לא אתיתא לותי הברם מן קושטין הוית אמר לית אנא יכיל למייקרא יתך: (לח) ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כדון המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא דיזמן יי בפומי יתיה אמליל: (לט) ואזל בלעם עם בלק ואתון לקרתא דמקפן שורין לפלטיוון קרתא רבתא היא קרתא דסיחון היא בירושא: (מ) ונכס בלק תורין ועאן ושדר לבלעם ולרברביא דעמיה: (מא) והוה עידוני בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתא דפעור וחמא מתמן משירוין דן דמהלכין בקצת עמא דאתפרסימו מתחות ענני יקרא: (א) והוה כיון דחמא בלעם יתהון דפולחנא נוכראה בינידהון חדא בלביה ואמר לבלק בני לי הכא שובעא אגורין ועתד לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: (ב) ועבד בלק היכמא דמליל בלעם ואסיק בלק ובלעם תור ודכר על אגורא: (ג) ואמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך דילמא יזדמן מימרא דיי לקדמותי ופתגם מה דיחוי לי ואיתני לך ואזיל גחין כחיויא:

[(ג) ואזל בלעם בלב שפי:]

וארע

בעל הטורים

דברים ששאם ב"פ שא"ל ה' שלא ילך (עי' רש"י ע"פ אם לקרא לך וג"ם שהכם האסון): ואוסה המייסי מלא וי"ו שהסיבה לוהו ו' דברים ונכרלה ביום ו' בין השמשות (לח) בפי בגי' מלאך. בפי בגי' הזמם שמלאך כמן זמם לסוף פיו כדי להמזיכו אל בלק: (א) ז' פרים ח' אלים וכן עשה איוב כי כן מנהג בני נח להקריב ז' ז' כנגד ז' מלות שלהם: (ג) על עלתך ספר וי"ו כי לא חפץ בה הקב"ה שא"ל טוב שם מרבה ושלוה בה מבית מלא זנשי ריב כ"ח ממזר פי' מז' פרים וח' אלים שהקריבו מואבים שבאו ממנזכום. ירלכי ב' הכא ואידך אלהים ירלכי בשוכרי. מלמד שהיה בלעם שוכא לוחם ומפץ

יונתן

לקבלי כל זה מיין כמן ברש"י: (לט) לקרתא דמקפן שורין וכו'. פירוש ש"ר שמוקפת חומה: (לט) לפלטיוון הכסותות שבה והדם קרית חוצות שכלה לומר אפילו חוצות ורחובות שבה הם בקריה מוקפת חומה כ"ל. (מ) ונכס בלק לשון מורגל בפי חז"ל מוכר לנכסו וכן סרבה: (מא) וחמא משריין דן בכל מפורש בדברינו זה כמה פעמים הטעם שבאמת ממחנה לא רלה לקללם כי ברוך הוא גם לא יכול לשלוט עין הרע בהם שענני כבוד הקיפום אך אשר שנמלא ע"ז בשבט דן נסתלק הענן שעל זה בא הרמז בקלה המחנה לשון קולים שבהם וכדיקד הפייטן בפרשת זכור כי הענן משם פלט ר"ל כדפירש"י משום שהיה פסל מיכה עמהם פלט אותם הענן והיה חוץ למחנה אז

וירא משם דייקא ולא בזולת ממחנה ישראל כולם קדושים ורז"ל דרשו בפ"ק דר"ה ויראו לפי שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד יונא פ"ל הכי אלא דייק ותרגם דאתפרסימו מתחות ענני וקאי לשבט דן לבדם שהם נתגלו בעונם ודייק משם: (ג) גחין כחיויא פי' מתוך שהיה חגר כדאיתא נתי בסנהדרין אמר ר"י בלעם חגר ברגלו אחת היה וכו' כמוה כמווא

רמב"ן

כן שלא ישוב שיאמר לו לך עמהם לעשות מה שבקשו ממך. גם יתכן שהיה חפץ ההולך לקלל את העם ולא היה שאלו לברכם בשום פנים ולכן יאהירנו האלהים בכל עת שידבר עמו ומפני זה הודיע בלעם לבלק בתחלת דברו עמו הנה באתי אליך כי בביאה בלבד הורשתי אבל בענין העם היכול אוכל דבר מאומה כלומר הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר בין קללה בין ברכה רלה אם תחפוץ שאדבר בעניהם ואם לא תחפוץ בכך אשובה לי מעתה: (מא) ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם. היה מעלה אותו במקום שיראנו כדי שיתכוין אליו בקללתו ולא תפרד נפשו מהם כי אלה מכחות הנפש להיות דבקה בעת הראיה כידוע מענין החכמים דלי לי גביגאי דבעינא לתחזייה דלי ליה יהב ביה עיניה וגו' נפשיה והגיד הכתוב כי לא ראה כל המחנה כי היו חונים ארבעה דגלים לארבע רוחות השמים ובפעם השנית אמר לו בלק אפס קלהו תראה וכולו לא תראה כלומר גם בפעם הזאת לא תראהו כלו אם הוא הדבר המונע ממך קללתו אבל קבנו לי משם אם תוכל כי אין לי מקום להראותו כלו משם שסבב בלק אולי יש באחת מן הקלוות דגל אנשים לדיקים ועובדים אשר אין השם חפץ דכאו, ויתכן לפרש עוד כי בפעם הראשון ראוהו כלו כי במות בעל מקום גבוה ורלו שיכים משם קלה העם ובנו שם המזבחות והלך בלעם אל ראש הגבעה אשר בכר ההוא וראוהו כולו וזה טעם וילך שפי שהלך אל שפי שנו כדברי ר"א: (א) שבעת מזבחות. רמז בזה ר"א סוד עמוק והנה בלעם רלה לדבקה אליו הרלון מאת ה' בקרבנות האלה ולכן העלה עולות מספר כולם ורלה שיתעסק בלק עלמו בהם

אבן עזרא

(לה) עם האנשים. האלה: ואפס. כמו רק וכן אפס כי לא יהיה בך אביון אפס כי עז פעס: (לז) למה לא הלכת. כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר פילשתיו: (לט) קרית חצות. שם מדינה: (מא) במות בעל. הוא בעלי במות ארנון: וירא משם קצה העם. כי הם פונים לארבע רוחות השמים: (א) שבעה מזבחות. יש סודות עמוקים לא יבינום כי אם מתי מספר ושביעי בימים וחדשי ובשנים ושבעה כבשי העולה ושבע הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובתת שלם לשלם אז תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין: (ב) פר ואיל במזבח. בכל מזבח ומזבח והיא דרך קלרה כאילו אמר במזבח האחד מכל המזבחות: (ג) יקרה. מגזרת לקראתי: ודבר. סמוך אל מה: וילך שפי. דברי המתרגם ארמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי את ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאו לב במגזרת ושפו עלמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיים וימלא ביו"ד גם באל"ף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא

פירוש על אבן עזרא

ל(דברים ט"ו ד'). מ(לעיל י"ב כ"ט). נטעמו למה לא הלכת לבא אלי. ס(שמות ס' כ"ז.) ע(ויקרא כ"ו י"ח). פוהטעם על השביעיות כי הם עקר גדול אלך מערכת הז' משרתים שעל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, ובמקומות אלך שם הקלוות. והיכל הקדש מכוון באמלע. צר"ל ז' ימים בשבוע הוא היקף שלם. קבמדם השביעי הוא תחלת היקף של שנה. רז' שנים היקף השמיטה ז' שנים ז' פעמים. שבר"ח ובפסח ובשבועות ובר"ה וי"כ ובס"ע חוץ מקומות שהיו י"ד בכל יום. תבי"הכ ובתשוי כגעים בדם. גם בשמן למהרם ה מלורע. ובשמן המשחה על המזבח. אכבר כתב רבינו ז"ל (ויקרא כ"ו י"ח) שמספר ז' הוא חשבון שלם ושם ביארתי הטעם עיין עליו. ופה אוסיף ע"פ מה שאמרו המחקרים שנקרא מספר שלם. בעבור שכל מספר שהוא למטה מעשרה הוא או מוליד או נולד. הא' הוא יסוד כל המספרים ואיננו מספר. הב' מוליד הד', הג', הו"ו והט"ית. הד' מוליד הח'. הה"א הי"ד. הו"ו נולד מן ב'. הח' מהד', הט' מן הג', הי"וד מה"הא, אבל הז' אינו מוליד ואינו נולד, לכן נקרא שמו שלם, וחשב בלעם שע"י שבעת המזבחות שערך למטה להעלות עליהם שבעה פרים וח' אלים יוכשר לקבל רוח נבואה מאת השם יתעלה מקור השלמות שאין חקר לשלמותו, ח"ש ובתת שלם לשלם אז תתחדש רוח בינה שהוא המדה השביעית ממטה למעלה דמיהה מתערין דינין כידוע ליודעי חן. בוכן אנכי אקרה כה ר"ל אלא לקראת מחזה שדי. גמתרגם ואזל יחידי. ד(תהלים ק"ט מ"ז) וכן תרגם הירושלמי בלב שפי. ה(איוב ל"ג כ"א). ו(ירמיה ג' כ"א). זכמו נחלי פתאים אולת (משלי י"ד י"ח) פתיים (שם ט' כ"ב). מ"א

ספורנו

גדול מזה: (לד) חטאתי. להקשות עורף: כי לא ידעתי. ושיה לי לחוש לזה: ועתה אם רע בעיניך. שאתה אולי מלאך מליץ על ישראל: אשובה לי. כדי שלא לעשות דבר עד לרוך אע"פ שהאל ית' נתן לי רשות: (לה) לך עם האנשים. לא תלך כבעל הדבר אבל כהולך עמהם ולבקשתם שלא תאבד: ואפס את הדבר. ועם כל זה אני חושש שתעשה נגד רלוני כי אמנם לא תוכל לעשות אלא מה שאומר לך: (לו) ויצא לקראתו. לכבדו שידע שפי' גם רוח כמו שהעידו רז"ל: (לח) הנה באתי אליך. אע"פ שהייתי בא אליך אז כדברך מה הייתי מועיל לך. וגם כן עתה היכול אוכל דבר מאומה. כלום אני יכול לדבר כמנהג כל מדבר לרוני: הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר. כענין רוח אלהים דבר בי ובאופן זה לא אהיה אני המדבר: (מ) וישלח לבלעם. למנחת כבוד מלבד אהוהו להשביע עין גאותו: (מא) וירא משם קצה העם. כדי לתת עיניו בם כענין ויפן אחריו ויראם ויקללם והכפך ויראהו ה' את כל הארץ. כדי שיברך לפני מותו: (א) בנה לי בזה. שהוא מקום שהראהו משם: (ג) התיצב על עולתך. לכוין בהעלאת כל אלק ממנה כענין כי הדם הוא בנפש יכפר: אולי יקרה ה' לקראתי. אולי בהתבודדי אע"פ שלא אשיג לעלות לאור פני מלך כמו שהיה הענין

פירוש רשב"ם

פושע בי שהכית אתונך: גם אתכה. גם הרגתי אותך. כמו וברכתם גם אותי. גם תברכו אותי: (ג) וילך שפי. חגר. כמו ושפו עצמותיו. גם שניהם מגזרת

אוּלַי יִקָּרֵה יְהוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי׃ ד וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי וָאַעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ ו וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב׃ ז וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל׃ ח מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהוָה׃ ט כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב׃ י מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר

את

אונקלוס

יי לקדמותי ופתגמא דיחזנני ואחוי לך ואזל יחידי: ד וערע מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר לה ית שבעא מדבחין סדרית ואסקית תור ודכר על כל מדבחא: ה ושוי יי פתגמא בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק וכדין תמלל: ו ותב לותה והא מעתד על עלתה הוא וכל רברבי מואב: ז ונטל מתלה ואמר מן ארם דברני בלק מלכא דמואב מטורי מדינחא איתא לוט לי יעקב ואיתא תרך לי ישראל: ח מא אלוטה דלא לטיה אל ומא אתרכה דלא תרכה יי: ט ארי מריש טוריא חזיתה ומרמתא סכיתה הא עמא בלחודיהון עתידין דיחסנון עלמא ובעממיא לא יתדנון גמירא: י מן יכול לממני דעדקיא דבית יעקב

דאמיר

מסרה יקרה, ג' כתיב ה'. יראני, היו"ד בדגש מד"ד. שפי, ל'. ד ויקר, ל'. אלהים, דינו כמ"ם לעיל פ"ע. המזבחת, י' חסר. ערכתי, ג'. פר, כל פירלא קמץ בענין. ה טוב, מלא. ו וישב, קדמא וישב סבין ויבא. והנה, קדמא והנה סבין והנו. עלתו, כולם חסר. וכל שרי, ד'. ז ויאמר, ל"ה. מארם, ב'. ינחני, ב' ישבב. מהררי, ג. לי, הלמ"ד דגש מד"ד. ולכה, ד'. זעמה, ל' וחסר. ח אקב, חסר. קבה, ל' וכ"ב בה"א בסוף. אזעם, ל' וחסר. זעם, ב' מלרע והעם אשר זעם. ט מראש, י"ד. צרים, ח"ו ומ"י. ומגבעות, מלא. אשורנו, ב' מלא. הן, ה'. עם, בקמץ. לבדד, ג' וסלמ"ד לספלרה. ישכן, ס'. ומספר, ל' ד' פתחין.

ת"א וילך שפי סוטה י סנהדרין שם. וישם ה' דבר בפי בלעם שם קה. מהררי קדם פ' הזוהר פ' חיי שרה. מה אקוב לא קבה אל ברכות ז סוטה מא סנהדרין כז לב קה האליליס ד פ' הזוהר פ' במדבר. ובגוים לא סנהדרין לט עקידה שער פו. מי מנה עפר יעקב ומספר נדה לא פ' הזוהר פ' משפטים.

רש"י

לרמת דשלחים שם ע"א: (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי. כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה: (ד) ויקר. לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובבזיון ולא היה נגלה אליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן אברהם בנה ארבעה (בראשית יב) ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגו' (שם יג) ויאהל אברהם וגו' ואחד בהר המוריה. וילחק בנה אחד (שם כו) ויבן שם מזבח וגו' ויכרו שם עבדי יצחק באר. ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח. ואברהם לא העלה אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל. בשני שמותיהם אמר לקללם שמא אחד מהם אינו מובהק: (ח) מה אקב לא קבה אל. (כמ"ל) כשהיו ראוים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנאמר (בראשית מט) ארור אפם. כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם (שם כז) גם ברוך יהיה. במברכים נאמר (דברים כז) אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם ה'. (ברכות ז) אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות ה': (ט) כי מראש צרים אראנו. אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם לבדד ישכן. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנאמר (ירמיה ל') כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' אינן נמנין עם השאר. דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר (דברים לג) ה' בדד ינחנו וכשהאומות בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב: (י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו

דעדקיא

ספורנו

הענין במשה כאמרו בכל ביתי נאמן הוא יקרה לי שיבא ה' לקראתי כמו שהיה הענין במשה בתחלת נבואתו קודם שעלה אל השלמות שהשיג אח"כ כאמרו וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים: (ז) וישא משלו. אמר אותו המשל שראה בנבואתו: ויאמר מן ארם. אחר שספר המשל פתר את ענינו ואמר כי הוראת המשל היתה איך מן ארם נחהו בלק וכו': (ט) הן עם לבדד ישכון. הן לבדם ישכנו ארץ בסוף הענין כאמרו ה' בדד ינחנו ואין אוכל

רמב"ן

בהם ולכך אמר ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח זה שוחט וזה זורק: (ד) ושעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי. דרך תפלה כאומר ערכתי לפניך מזבח שלם בקרבן שלם יעלו על רצון מזבחך כענין שיאמר הכתוב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה ויאמר עולות מחים אעלה לך עם קטרת אלים אעשה לך עם עתודים סלה וכן במקומות רבים. וטעם הידיעה כבר זכרנו ל"א. והנה בסוף כאשר לא רצה ללכת לקראת נחשים לא רצה בלעם שיהיה בלק מעלה בקרבנותיו אלא יעבד במחשבתו ולכך אמר הכתוב ויעל פר ואיל במזבח וירמוז לבלעם הנזכר ויתכן שבלק העלה אותם כי לפיים דעתו עשה כן והוא לא היה עוד חפץ בהם: יקר אלהים אל בלעם. בעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה על כן יאמר בו כלשון הזה כי עתה בא אליו דבור השם דרך מקרה לכבוד ישראל ולכך אמר כן ויבא אלהים אל בלעם כי הלשון הזה לא יאמר בנביאים רק במי שלא בא במדרגה הזאת וכן ויבא אלהים אל אבימלך ויבא אלהים אל לבן ואפשר שפירושו ביאת הרצון בדבור מן העליון אל השכלים אשר ישלימו כי גם בלעם ביום נפל ותרדמה נפלה עליו וגלוי עינים: וטעם ויקר אלהים ויאמר אליו. כי כאשר קרה לבלעם כמקרי' אשר יקראו לאנשי רוח הקודש בהתבודד' שחלף רוח על פניו ותסמר שערת בשרו פחד ורעדה קראתהו ורוב עצמותיו הפחיד ואולי נהפך עליו למשחית והוא נופל על פניו ארצה אז אמר את שבעת המזבחות ערכתי והוא דרך תפלה כאשר פירשתי והשם לא שמע אליו על כוונתי

ואמר

(ד) וְאַרַע מֵימְרָא מִן קֳדָם יְיָ בְּבִלְעָם וַאֲמַר קָרְמוֹהִי יַת שִׁבְעָתִי אוֹנְרַיָא סַדִּירִית וְאַסֵּיקִית תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל אַגוֹרָא: (ה) וְשַׁוִּי יְיָ יַת פִּתְגָּמָא בְּפוּם בִּלְעָם וַאֲמַר תּוּב לְוַת בָּלָק וְהֵיכְדֵין תְּמַלֵּיל: (ו) וְתָב לְוָתֵיהּ וְהָא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ הוּא וְכָל רַבְרְבֵי מוֹאָב: (ז) וּנְטַל מְתַל נְבוּאָתֵיהּ וַאֲמַר מִן אֲרַם דְּעַל פְּרָת דַּבְּרַנִי בָּלָק מַלְכָּא דְמוֹאֲבָאֵי מִן טוּרֵי מַדִּינְחָא אִיתָא לוּט בְּגִינִי דְבֵית יַעֲקֹב וְאִיתָא זְעֵיר לִי יִשְׂרָאֵל:

(ז) וּנְטַל בְּמַתַל נְבִיוּתֵיהּ וַאֲמַר מִן אֲרָם דְּבַר יָתִי בָּלָק מַלְכֵּיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי מִטּוּרֵי מַדִּינְחָא אִיתָא כְּעַן לַיְיט לִי דְּבֵית יַעֲקֹב וְאִיתָא זְעֵיר לִי שִׁבְטַיָּא דְבֵית יִשְׂרָאֵל:

(ח) מָה אֲנָא לָאִיט וּמֵימְרָא דַּיְיָ מְבָרִיךְ יָתְהוֹן וּמָן אֲנָא מְזָעֵיר וּמֵימְרָא דַיְיָ מַסְגֵּי יָתְהֵן:

(ח) מָה אֲנָא לַיְיט דְּבֵית יַעֲקֹב וּמֵימְרָא דַיְיָ מְבָרֵךְ יָתְהוֹן וּמָה אֲנָא מְזָעֵיר דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וּמֵימְרָא דַיְיָ מַסְגֵּי יָתְהוֹן:

(ט) אֲמַר בִּלְעָם רַשִׁיעָא מִסְתַּכֵּל אֲנָא בְּעַמָּא הָדֵין דְּהִינוּן מִדַּבְּרִין בִּזְכוּת אֲבָהָתְהוֹן צַדִּיקַיָּא דִּמְתִילִין לְטוּרַיָּא וּבִזְכוּת אִמְהָתְהוֹן דִּמְתִילָן לְגִלְמָתָא הָא עַמָּא בִלְחוֹדֵיהוֹן עֲתִידִין לְמַחֲסַן עָלְמָא מְטוּל דִּבְנִימוּסֵי אוּמַיָא לָא מִדַּבְּרִין: (י) הָהֵיךְ דְּחָמָא בִלְעָם חַיָּיבָא דְבֵית יִשְׂרָאֵל הֲוֹן גָּזְרִין עוּרְלָתְהוֹן וְטַמְרִין בְּעַפְרָא דְמַדְבְּרָא אֲמַר מַן יִכּוֹל לְמִמְנֵי זַכְוָתָא חֲסִינַיָּא הָאִלֵּין וּסְכוּם עוּבְדַיָּא

טביא

בעל הטורים

ומצן לקללם יותר מבלק והיה מתפלל עליהם אלהים ירמאי במורדי. וילך שפי בגימ' מגר ברגל ד"א מלשון שף מדוכתיה משום שנאמר ותלחץ רגל בלעם אל הקיר. שפי פ"א כפולה שפשפש וחפש באיזה שעה טוב לקלל את ישראל. ערכתי ב' הכא ואידך (איוב יג) הנה נא ערכתי משפט כלומר שערך המזבחות כדי לערוך משפט עם ישראל (ז) וישא משלו שהרים קולו שישמעוהו כל ע' אומות כדי שיקנאו בישראל תהו מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו: מן ארם כלומר היאך אנו באים עליהם מארם לקללם ומארם יצא אברהם אביהם טעון בברכות שנאמר לך לך מארצך וכתיב ואברכך וגו' וכן יעקב הלך לארם טעון כל אותן הברכות שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו'. ד"א מן ארם שאלולי הם לא היינו בעולם שאני מארם [כי בלעם הוא מלבן עי' סנהדרין ד' ק"ה ועי' בת"י ועי' בילקוט כל הענין] וכשנעקד יצחק נפקדה גם מלכה מנחור שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא ואחת ג"כ כפוי טובה שאילולי אברהם לא בא לעולם שבזכותו ניצל לוט מסדום ואני ג"כ כפוי טובה שאלו לא בא יעקב אל לבן לא היה לו בנים ואנו באים מארם לקללם. מן ארם בגי' אמל פיתם באים בזכות אברהם שנטע אשל. ינחני ב' במסרה ינחני בלק ינחני במעגלי צדק. אותו רשע לקללני הנחני במעגלי צדק שלא כעס. ינחני בגימ' לגיהנם [כי הוא מד' הדיוטות שאין להם חלק לעוה"ב עי' פ' חלק]. מהררי קדם מה שהעמידו קדמונים זה גל הזה גל וכרתו עליו ברית כדכתיב אם אני לא אעבור אליך וגו' והוא שלא. אלי לעבור הברית לקללם. ד"א מהררי קדם אני רואה שלא לקללם כי ההרים נהגו בהם כבוד דכתיב ההרים רקדו כאלים לכבודם ואני אקללם. מהררי קדם בגימ' מאבות העולם. ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל הזכירם בשני שמותיהם אמר באיזה שם אקללם הקב"ה ברכו כשהי' שמו יעקב ושוב ברכו בשם ישראל א"כ באיזה' שם אקללם והקב"ה לא רצה לייחד שמו על קללותם שבקללות כתיב ובאו עליך כל הקללות ובברכות כתיב יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך והיאך אקללם: (ט) כי מראש צרים אראנו אני רואה שנבראו קודם שנברא העולם והצורים. כי מראש בגי' על הר המוריה מראש צרים בגימ' מזכות אבות: מגבעות בגי' הן האמהות [עם האותיות]. לבדד ג' במסורה הן עם לבדד ישכון. שכני לבדד בחרי עשר. [מיכה ז'] בפרשה רעה עמך בשבטך בענין הגאולה שבלעם היה מתנבא על הגאולה. כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני שלא כעם כל אותן הימים על כן לבטח תושיבני. לבדד ישכון שבעה תגין על שי"ן דישכון לומר לך שישכון בארץ שבעה עממים. לבדד עולה לחשבון מ' לומר לך שישכון בארץ ישראל שהיא מהלך מ' יום. לבדד ישכן עולה לחשבון מ"כ שרמז לימי כ"ם: לבדד ישכן בגימ' בימי משיח: (י) מי מנה עפר יעקב. כמו שופר האילים [ופירש"י בש"ס איל בזכר] על בם (הושע י"א) כי נער ישראל ואהבהו וגו' וכן ת"א מן יכול למנוי דעדקיא דבית יעקב: עפר בגי' ערלה בחול רמז למה שטומנין הערלה בחול.

ישמוח

יונתן

כמוא דרש מאלת שפי לשון שפיפון כדמתרגם לעיל כמה פעמים: (ז) מתל נבואתיה כמו משל נבואתיה כי מלת נביא נגזר מלשון ניב לכן אין נפקודה באלף זו ואין למחוק נבואתיה: (ט) דהינון מדברין יש מפרשים מתנהגים מלשון דבר אחד לדור וכן פוק חזי מאי עמא דבר ויש מפרשים מדברין בכ"ף ופי' שהם זוכרין ומזכירים זכות אבותם

ודייק

רמב"ן

ואמר לו כה תדבר: (ה) וטעם וישם ה' דבר בפי בלעם. יש מפרשים כי לא ידע בלעם הדברים אך השם מלא אותו דברים ואמר לו שוב אל בלק וכה תדבר כי יבאו הדברים מפיך ואולי כן דעת רבותינו שאמרו עיקם את פיו ועקמו כאדם שקובע מסמר בלוח ר' אלעזר אומר מלאך היה מדבר ר' יהושע אומר וכו' ואינו נכון בעיני בעבור אמרו שומע אמרי אל ואמר מחזה שדי יחזה אבל טעם וישם הלמוד שלמדו הדברים שיגרום אותם בפיו ולא ישכח ולא יפיל מהם דבר כטעם ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וכן כי על פי אבשלום היתה שומה: (ט) כי מראש צרים אראנו. הטעם בעבור שהעלהו במות בעל לראותו אמר מראש צורים ומן הגבעות אני מביט בו ורואה אותו כי ישכון לבדו ואין עמו גוי אחר שיחשב הוא אליו כמו שיתקבלו עמים רבים ואומות שונות להיות מחנה אחת אבל אלו כולם תורה אחת ומשפט אחד להם וגוי אחד הם וישכון בדד בשם יעקב וישראל ועל כן הזכיר ארה לי יעקב וזועמה ישראל כי הזכיר להם שמם הנכבד ושמות אבותם לאמר שהם עם לבדד ושמות באות להם מאבותם כי בלק לא היה מזכיר לו שם ישראל רק אמר עם יצא ממצרים כמתנכר בהם שלא ידע אותם שהיה כפוי טובת אביהם והכוונה לומר כי כאשר אני רואה אותו עתה שוכן לבדו כן ישכון לעולמים בשם בדד עין יעקב והוא יהיה לראש לעולם ואין אומה מתגבר עליו ולא שיטפל הוא אליה:

אבן עזרא

ויצא [א]ירושלם וכן נסעו העם חצרות ורבים כן והנה הוא מנחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת [ב]נחשים והנה גם שם כמוחי לך סוד חתום: (ד) ואעל פר ואיל במזבח. בלווי: (ז) וישא משלו ויאמר. המשל הוא כי מראש נורים אראנו: מהררי קדם. מזרח: לכה ארה לי יעקב. מחסר אלת ואמר ובשיר השירים כמוהו רבים ושיא דרך קלרה: זעמה ישראל. הטעם כפול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונות ושנוסו למזוק והיתה לאויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי 'אלהי רק באשר נפתח העי"ן בעבור היותו מן הגרון הי' בינו ובין הז"ין חולם תחת קמץ חטף: (ח) מה אקב לא קבה אל. כטעם קללה והה"א תחת וי"ו כה"א אהלה [ג]וכן ס"א כי פרעה [ד]אסרך והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו [ה]כמו סבנו ואם היא מלה זרם: ומה אזעם לא זעם יי'. מגזרת זעם והטעם [ו]כפול: כי מראש צורים אראנו. כי על השפי היה והוא גבוה והעד [ז]על השפי שהוא כפירושי ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי גם יתכן להיות מראש [ח]נורים משל לגזרות היורדות מהעליונים כי ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת עליה לעזור תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוים לא יתחשב. אפרשנו בפסוק יצא בגולות [ט]עמים: מי מנה. וטעמו שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול

שיתכן

פירוש על אבן עזרא

א(ת"א ב' ע"ו). בהטעם כי בלעם לא הגיע לשלום מעלת הנבואה ומה שהשיג היה מקפקק בו והיה מנחש ומנסה במעשה כישופיו וקסימותיו בהרים והיה צריך לו לעשות זה שהם לכוון המסבה ולכוון הציור לדעת אם תמצאת לו הסבתו ולכן כשנמצאת לו הענין אמר וירא בלעם כי טוב בעיני ד' לברך את ישראל וכו'. והוא סוד גדול ממערכת הכוכבים ומסודות הנבואה למה תהיה לפעמים הסבה מסופקת והוא מחסרון שלימות הציור וההכנה וזה טעם והנה גם שם כמוחי לך סוד חתום. ג(נחמיה ה' י"ט). ד(בראשית י"ב ח'). ה(שמות ל"ב כ"ה). ו כ"ל אם המלה באה בשלמות היה לו לומר קבנו כמשקל סבנו, ואע"פ שקבנו מלה זרה. ז כ"ל כפל ענין במלות שונות. ח שהוא כפירושו שהלך אל שפי. ט יש אומרים כי עשה תמונת נוגה להבעיל בלבם רוח זנונים, ובאשר נשלמה הגבורה ההיא נמן עלה לבלק להפקיר כ"א בנו והמגפה שהיה בקבת הבורה. כאשר יהיו הטפי כפ ע"י האלם המעגל, ובראותם שלא הועילו קסמיו ונחשיו שם פניו אל המדבר. ט(דברים ל"ב ח').

אבל

פירוש רשב"ם

סגורת חטופי למד מעל של ה"א: (ז) ינחני. הנחני: מהררי קדם. כפל לשון דכתיב ארם מקדם. כלומר מורח גדול מארץ רחוקה. ובחנם כי לא יועיל לו: זעמה. נראה לי פתח שהוא לשון ציווי. אבל זועמה מל"אפרם (כלומר בחרלם) משמע נקבה זועמת. כמו אש אוכלת. והיא שופטה את ישראל. לא זעם ה' אותם. לא הכעיסם כדכתיב והעם אשר זעם ה' שהקב"ה זעם אותם לשון הכעים אחרים הוא: (ט) כי מראש צרים אראנו. שאני עומד עכשיו אני רואה אותם. מפרש הטעם למה לא זעם אותם הקב"ה ולמה אינו חפץ לקללם שהרי מראש צורים שאני עומד עכשיו אני רואה אותם ומראש הגבעה אני רואה כי לבדם הם ואין שאר אומות מתחשבין ומעורבין עמהם וגם יש בהם בנים קטנים שאין להם מגן כי לא נמנו כי אם מבן עשרים שנה ומעלה נמצא יותר ויותר: (י) מי מנה עפר עקב. לכך אינו חפץ לקללם. כדכתיב בגנות

תאני

אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ: יא וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם מֶה עָשִׂיתָ לִי לָקֹב אֹיְבַי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ: יב וַיַּעַן וַיֹּאמַר הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְהוָה בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר: חמישי יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלָק לְךָ־נָּא אִתִּי אֶל־מָקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אֶפֶס קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה וְקָבְנוֹ־לִי מִשָּׁם: יד וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים אֶל־רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ: טו וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הִתְיַצֵּב כֹּה עַל־עֹלָתֶךָ וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה: טז וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר: יז וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה־דִּבֶּר יְהוָה: יח וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר: יט לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה: כ הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה: כא לֹא־הִבִּיט אָוֶן
ביעקב

אונקלוס

דאמר עליהון יסגון כעפרא דארעא או חדא מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא דקשיטוהי ויהי סופי כותהון: יא ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת להון: יב ואתיב ואמר הלא ית דישוי יי בפומי יתה אטר למללא: יג ואמר לה בלק איתא כען עמי לאתר אחרן דתחזניה מתמן לחוד קצתה תחזי וכלה לא תחזי ותלוטה לי מתמן: יד ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסק תור ודכר על כל מדבחא: טו ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך ואנא אתמטי עד כא: טז וערע מימר מן קדם יי לבלעם ושוי פתגמא בפומה ואמר תוב לות בלק וכדין תמלל: יז ואתא לותה והוא מעתד על עלתה ורברבי מואב עמה ואמר לה בלק מא מליל יי: יח ונטל מתלה ואמר קום בלק ושמע אצית למימרי בר צפר: יט לא כמלי בני אנשא מימר אלהא בני אנשא אמרין ומכדבין ואף לא כעובדי בני בשרא די אנון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין דהוא אמר ועבד וכל מימרה מתקים: כ הא ברכן קבלית ואברכנה לישראל ולא אתיב ברכתי מנהון: כא אסתכלית לית פלחי גלולין בדבית יעקב ואף לא
עברי

מסרה רבע, חסר. תמת, חסר וחד ותמת בלמד. מות, מלא. ותהי, י"ד רפין בו"ד בסוף. כמהו, כולם חסר. יא מה, בסגול כדין לפני עי"ן. לקב, כל ני' חסר במ"א. איבי, חסר. יב ויאמר, ל"א וכל ויען ויוסף דאיוב דכו'. הלא, חסר. אשמר, חסר. יג לך, ב' כ"כ בלי הליכה. נא, דגש מד"ד. אשר, במוכח. וכלו, ב' וחסר מחמדים. וקבנו, במקף. יד צפים, ח"ו ומ"י. אל ראש, ב' יחידאין. מזבחת, חסר. טו עלתך, חסר דחסר. כה, דגוש מדין א"מ. יז והנו, ל' וב' הנו. עלתו, חסר והעין במונח. דבר, דגש מד"ד. יח קום, מלא. ושמע, הוא"ו במתג והשין בס"פ. המ"ם בקמץ. האזינה, י"ג ומלא. עדי, ב' חסר בגברי. יט ויכזב, ל'. ובן אדם, ס'. ויתנחם, ל'. ולא יעשה, ב' והנה הולד בן. יקימנה, ל'. כ ברך, ב' בקמץ בענין. וברך, ל' בליר'. אשיבנה, מלא. כא לא, ז' כ"ע בסיפ'. הביט, מלא.

ת"א תמות נפשי מות ישרים סנהדרין קה הסליליס כח עקידה שער ע. לא איש אל ויכזב פסחים קיח. ולא יקימנה שם.

רש"י

צדקיא דבית יעקב כו' מארבע משריתא ארבע דגלים. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור (ויקרא יט) לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רבע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמת נפשי מות ישרים. שבהם: (יג) וקבנו לי. לשון צווי קללהו לי: (יד) שדה צפים. מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה לפרוץ בישראל משם שמת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה: (טו) אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: (טז) וישם דבר בפיו. ומה היה השימה הזאת ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה. א"ל על כרחך תשוב אל בלק: (יז) ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. (במ"ר) לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך: (יח) קום בלק. כיון שראהו מלעיג בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו (תהלים קד) חיתו יער (בראשית א) וחיתו ארץ (תהלים קיד) למעינו מים: (יט) לא איש וגו'. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה ותרגומו ותיבין ומתמלכין חוזרי' ונמלכין לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם. (ס"א ברך כמו לברך): וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך. כמו וברך וכן היא גזרת רי"ש כמו (תהלים עד) אויב חרף כמו חרף וכן (שם י) ובוצע ברך כמהלל ומברך את הגוזל ואומרים אל תירא כי לא תענש שכל' יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן (נ"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל היא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו'.
כתרגומו

רמב"ן

(י) מי מנה עפר יעקב. יאמר אני רואה אותם מראש הרים שוכנים לבדד ולא אוכל למנות אותם כי הם לבדם כעפר הארץ אשר לא יוכל איש למנות את עפר הארץ וגם רובע ישראל למחנות הדגלים הארבעה
לא

אבן עזרא

שיתכן שלא יתחשב "המעט: עפר יעקב. הטעם שהוא רב כעפר הארץ: וספר את רבע ישראל. דגל "אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. ויפה פירש המתרגם ארמית "מלת ישרים והם ה לפני דעתי
ששאוה

ירושלמי

סַבְיָא וְעַם חָדָא מִן אַרְבַּעְתֵּי מַשִּׁירְיָיתָא דְיִשְׂרָאֵל אֲמַר בִּלְעָם רַשִּׁיעָא אִין קַטְלִין יָתִי בֵית יִשְׂרָאֵל בְּסַיְפָא כְּבַר מְבַשְּׂרָנָא דְלֵית לִי חוּלַק לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּרַם אִין מַיְיתְנָא מוֹתָא דְקַשִּׁיטִין לְוַאי דְתֵיהֵי סוֹפִי כְּזְעֵירָא דְבְהוֹן:

[(ט) הֲמִי אֲנָא עַמָּא הָאִלֵּין מְדַבְּרִין בִּזְכוּת אֲבָהָתְהוֹן צַדִּיקַיָּא דִמְתִילִין לְטוּרַיָּא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּבִזְכוּת אַרְבַּעְתֵּי אִמְּהָתָא דִמְתִילִין כְּגַלְמָתָא שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה הָא עַמָּא דְאִינוּן לִבְלְחוֹדֵיהוֹן שָׁרְיָין וּבְנִימוּסֵי עַמְמַיָּא לָא מִתְעָרְבִין:

[(י) מַן יִכּוֹל לְמִמְנֵי עוּלֵימֵיהוֹן דְבֵית יַעֲקֹב דְאִתְאֲמַר עֲלֵיהוֹן דִי יְהוֹן סַגִּין כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא אֲמַר בִּלְעָם רַשִּׁיעָא בְּמַתַּל נְבִיּוּתֵיהּ אִין קַטְלִין הִינוּן יִשְׂרָאֵל יָתֵיהּ בְּחַרְבָּא מְבַשַּׂר הוּא בִּלְעָם דְלֵית לֵיהּ חוּלַק לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּרַם אִין מַיִית הוּא בִּלְעָם מוֹתְנִין קְשִׁיטִין הַלְוַאי תְּהֵי אַחֲרִיתָא כִּזְעֵירָא דִי בְהוֹן:]

(יא) וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם מָה עֲבַדְתְּ לִי לְמִילוּט סַנְאַי דְבַרְתִּיךְ וְהָא בָרְכָא מְבָרְכַת לְהוֹן: (יב) וְאָתִיב וַאֲמַר הֲלָא יַת מַאן דִי שַׁוִּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֶנְטַר לְמַלָּלָא: (יג) וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק אִיתָא כְדוֹן עִמִּי לַאֲתַר חוֹרָן דְתַחְמִינֵיהּ מִתַּמָּן לְחוֹד מַשִּׁירְיָיתָא דִמְהַלֵּךְ בִּקְצָתֵיהּ תֶּחֱמֵי וְכֻלְּהוֹן מַשִּׁירְיָיתוֹי לֵית אֶפְשַׁר דְתֶחֱמֵי וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן: (יד) וְדַבְּרֵיהּ לַחֲקַל סְכוּתָא לְרֵישׁ רָמָתָא וּבְנָא שׁוּבְעָא אֱגוֹרִין וְאַסִּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל אֱגוֹרָא: (טו) וַאֲמַר לְבָלָק אִתְעַתַּד הָכָא עַל עֲלָתָךְ וַאֲנָא אִתְאָרַע עַד הָכָא:

ירושלמי

[(טו) וַאֲנָא בְּמֵימְרֵי אִיקַר יָתָךְ:]

(טז) וְאַרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ בְּבִלְעָם וְשַׁוִּי פִּתְגָּמָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲמַר תּוּב לְוַת בָּלָק וְהֵיכְדֵין תְּמַלֵּיל: (יז) וַאֲתָא לְוָתֵיהּ וְהָא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ וְרַבְרְבֵי מוֹאָב עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק מָה מַלֵּיל יְיָ: (יח) וּנְטַל מַתַּל נְבוּתֵיהּ וַאֲמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמַע אֲצִית מִלֵּי בְּרֵיהּ דְצִפּוֹר: (יט) לָא כְמִלֵּי בַּר נָשׁ מֵימַר אֱלָהָא חַי וְקַיָּים רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא יְיָ דְבַר נָשׁ אֲמַר וּמְסָרֵב וְאוּף לָא דַמְיָין עוֹבָדוֹי לְעוֹבָדֵי בְּנֵי בִישְׂרָא דְמִתְמַלְּכִין וְתָיְיבִין מִמָּה דִגְזָרִין בְּרַם רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא יְיָ אֲמַר לְאַסְגָּאָה יַת עַמָּא הָדֵין הֵי כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּלְאַחְסַנוּתְהוֹן יַת אֲרַע כְּנַעֲנָאֵי הַאֶפְשַׁר דְאָמַר וְלָא יַעֲבֵד וּמַה דְמַלֵּיל הַאֶפְשַׁר דְלָא יְקַיְּימִינֵיהּ:

[(יט) לָא כְמֵימַר בְּנֵי אֱנָשָׁא הֲוַת מֵימְרֵיהּ דֶאֱלָהָא חַיָּיא וְלָא כְעוֹבָדֵיהוֹן דִבְנֵי אֱנָשָׁא עוֹבָדוֹי דֶאֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא אָמְרִין וְלָא עָבְדִין גָּזְרִין וְלָא מְקַיְּימִין הָזְרִין וְכָפְרִין בְּמִלֵּיהוֹן בְּרַם אֱלָהָא אֲמַר וְעָבֵיד גָּזַר וּמְקַיֵּים וּגְזֵרַתּוֹהִי קַיְּימִין עַד לְעָלַם:]

(כ) הָא בִרְכָתָא קַבֵּלִית מִן פּוּם מֵימַר קוּדְשָׁא לָא אֶמְנַע סֵדֶר בִּרְכַתְהוֹן מִנְּהוֹן:

[(כ) הָא לְמִבְרְכָא אַדְבָּרִית וּמְבָרֵךְ אֲנָא יַת יִשְׂרָאֵל וּבִרְכָן לֵית אֲנָא מָנַע מִנְּהוֹן:]

בעל הטורים

ממוש ג' במסר' הכא ואידך (שופטים ט"ז) תמות נפשי עם פלשתים ואידך (איוב ל"ו) תמות בנוער נפשם הוא בקש שתמות נפשו עם הישרים ולא היה כן אלא אדרבה מת עם פלשתים כלומר מות רשעים ובנוער כדאית' אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם שבן ל"ד שנים הי' כשהרגו פינחס. ישרים בגימ' אבות העולם. ס"ת של תמות האבות בגי' בלעם חזו ותהי אחריתי כמוהו: (יג) וכלו ב' הכא ואידך וכלו תמחדי' והיינו דאמר' במס' נדה על דבר זה ניסמת עינו של בלעם' שאמר הקב"ה שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדבר זה והיינו וכלו לא תראה. בשביל שדיבר כנגד הקב"ה שכלו מחמדים נסמית עינו וכלו לא תראה: (כח) לא הביט און ביעקב שאין אותיות חט בשמותיהן של שבטים: הן

יונתן

ודייק הכי מלוכים כמו הביעו אל לור חולבסס: (י) אין קטלין יתי בני ישראל בחסייפא שאומר בלעם אם ישראל יהרגוני בחרב הם יקבלו אומנותי אומנות עשו ויהיה מדה כנגד מדה על שאני מקבל אומנתם שרציתי לקללם בפה שזה כחם ובודאי לא יהיה

רמב״ן

לא אוכל למנות יתגלה עליהם שירבו ולא ימעטו ויהיו תמיד הם לבדם זרע יעקב כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וזה דעת אונקלוס ברבע ישראל גם נכון הוא שיהיה כמו ארחי ורבעי זרית מן לא תרביע כלאים כלשון ומפי יהודה יגלו ואמר תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו לומר שהן נוחלי גן עדן כי אחרית האדם המות על כן יבקש שימות מות ישרים הם ישראל הנקראים ישורון שיגלו ימיהם בטוב ותהי אחריתי כמוהו כישראל אשר חלקם בחיים ואינם בני גיהנם ואבדון והנה כלל נבואתו בזה הפעם שאין השם חפץ בקללתינו וכי אנחנו עם לבדד חלקו ועמו לא נתערב בגוים ולא נחשב עמהם ואחריתנו דרך טובה בדרך ישר: (טז) ויקר ה' אל בלעם. עתה לכבוד ישראל עלה האלהים הזה להתגלה במדת רחמים בשם הגדול אשר נגלה למשה כי עד עתה נאמר בו ויקר אלהים ויבא אלהים ועתה ידע כי לא יוכל לקללם בשום ענין בעבור כי במדת רחמים יחונן עליהם כי עד עתה כשהיה שומע במדת הדין היה חושב למצוא להם עלה בעון אשר חטאו כענין ויוסף להם לאויב והוא ילחם בם או שתבא עליהם רעה מאת ה' לא ינצלו ממנה במדת הדין וזה טעם וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל כי גם ה' יתן הטוב בברכה

אבן עזרא

שהתאוה למות ותהי' אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שתלת ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאו' שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה הוא השם והטעם אם' שתוכל למנות עפר יעקב המת נפשי מות ישרים אם כן מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבי' שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רגלי ויפרשו עפר יעקב על עת נסעו משפט הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובלווי הדבר הפוך ויש מלות זרות כמו ברכת יברך יבוא דבוא (ושמף ועבר): (יג) אפס קצהו. רק קצהו. וקבנו. מלה זרה ולפי הדקדוק כי הלווי כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ידפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדף: ובלא זו המלה מורכבת עם נו"ן וכמולם ולפי דעת רבי יהודה המדקדק הלשון שהוא מן שורש קבן אם כן לא יתכן להיותה לווי כי לא ימלא כן מהבנין הקל אולי תהיה שם הפועל על משקל ומשמרו את השבועה: (יח) וישא משלו. הוא כתועפות ראם כלביא יקום: האזינה עדי. מגזרת עד וכן לא שבתם עדי והטעם כפול. וי"ו בנו בעור נוסף כמו למעינו מים. וטעם לא איש אל. בעבור שאמר וקבנו לי משם וכבר אמר לא קבה אל: (יט) אמר ולא יעשה. אמרו: ודבר. דברה: (כ) הנה ברך לקחתי. שם הפועל כמו שם: וברך. פועל עבר והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה

פירוש על אבן עזרא

אבל עם רב כחול הים יתכן שיתחשב עם הגוים להיות להם חלק כוכב כמו כל הגוים. מן ד' דגלים. וכן ה"ה ויב"ע חדא מארבע משריתא דישראל. מוחא דקטיעוהו. (תהלים קל"ט ג'). ר"ל שכבי, וטעם רובע על החניה, ועפר יעקב על עת נסעו. ר"ל שם המקור. כמו הלך הלכה כי נכסוף נכספת (בראשית ל"א ל') אם ענה הענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו (שמות כ"ב כ"ב). כמו שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראה ואל תדעו (ישעיה ו' ט'). שבא פעל עבר ועתיד קודם שם הפועל. (להלן כ"ד י'). (דניאל י"א י"ד). כי הראוי וְקָבְנוֹ. ר"ל מן יִרְדְּפֶנּוּ ומן אויב יִרְדְּפוּ (הושע ח' ג'). (דברים ז' מ'). פי' עד אלי (עמוס ד' ו'). כי יקימנה כמו לשון נקבה. ר"ל מקור. ר"ל שם המקרה בְּרָכָה.

ספורנו

אוכל להכריתם: (י) תמות נפשי מות ישרים. לו תמות נפשי עתה אך שתהיה מיתתה מיתת ישרים שתזכה אחריה לחיי עד: ותהי אחריתי כמוהו. ובלבד שתהיה אחריתי ונאבדי מעי כמו ישראל. כי אמנם בניו של אדם ויוצאי חלציו נקראים אחריתו כמו תהי אחריתו להכרית וכן ולא לאחרית: (יב) הלא את אשר ישים ה' בפי. וכבר ידעת שהוא אלהיהם ולא ידבר כי אם טוב על ישראל: (יג) אשר תראנו משם. ותוכל לתת עיניך בהם לרע: אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. אל תתן את עיניך בכלם שלא תשיג המכוון כלל כאומרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: וברך

פירוש רשב״ם

ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו: רבע ישראל. זרע ישראל. לפי שע״ הרביעה נוצר האדם: (יט) לא איש אל. אינו איש להזור מברכתו בשעה מועטת כזו שהרי לא פשעו אחר הברכה שברכתי אותם היום: ויכזב. והוא היאך יכזב בו בהנם: ויתנחם. בתמיה. והיאך יתנחם: ולא יעשה. בתמיה: (כ) הנה ברך לקחתי. הנה

ביעקב ולא ראה עמל בישראל יהוה אלהיו עמו ותרועת מלך בו: כב אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו: כג כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל: כד הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה: כה ויאמר בלק אל בלעם גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו: כו ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר יהוה אתו אעשה: ששי (שביעי כשהן מחוברין) כז ויאמר בלק אל בלעם לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם: כח ויקח בלק את בלעם ראש הפעור

הנשקף

אונקלוס

עבדי לאות שקר בישראל מימרא דיי אלההון בסעדהון ושכינת מלכהון ביניהון: כב אלהא דאפקנון ממצרים תקפא ורומא דילה: כג ארי לא נחשיא צבן דייטב לדבית יעקב ואף לא קסמיא רען ברבות בית ישראל בעדן יתאמר ליעקב ולישראל מה עבד אלהא: כד הא עמא כליתא שרי וכאריא יתנטל לא ישרי בארעה עד דיקטול קטול ונכסי עממיא יירת: כה ואמר בלק לבלעם אף מילט לא תלוטנון אף ברכא לא תברכנון: כו ואתיב בלעם ואמר לבלק הלא מלילית עמך למימר כל דימלל יי יתה אעביד: כז ואמר בלק לבלעם איתא כען אדברנך לאתר אחרן מאים יהי רעוא מן קדם יי ותלוטיה לי מתמן: כח ודבר בלק ית בלעם ריש רמתא דמסתכיא על אפי בית

ישימון

מסרה רעה, ל'. אלהיו, ה'. ותרועת, ל' ומלא. כב מוציאם, ל' מלא דמלא. כתועפת, ב' כ"כ מלא ו' קדמא וחסר תנין. כג נחש, ל' מלעיל ופתח. יאמר, המ"ס בצר"י. ולישראל, י"ג. מה פעל, ב' לדיק. כד הן, בסגול ה'. עם, י"ז בקמץ. כלביא, מלא. יקום, מלא. וכארי, הכ"ף בפתח. יתנשא, ל'. כה גם, תלויהן בב' דגשין. קב, חסר. תקבנו, הקוף בח"ק. כו הלא, חסר. אעשה, סגין אדבר וסי' עשה דברו. כז לכה, ד' מלא בפרשה. נא, דגוש מד"ד. אולי, מלא. יישר, ג' מלאים. בעיני, ב'. וקבתו, ל' חסר ומלעיל. כח הפעור, מלא.

ת"א ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו ר"ה לב. אל מוציאם ממצרים ברכות יב. נח פסחים קיח עקרי' מג פה. כי לא נחש נדרים לב עקרים שם וס' הזוהר פ' וישלח. מה פעל אל פסחים שם. ודם חללים חולין לה לו נדה כה.

רש"י

כתרגומו. ד"א אחרי פשוטו הוא נדרש כך: לא הביט. הקב"ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו: עמל. לשון עבירה כמו (שם ז) הרה עמל (שם י) כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו (שמואל ב טו) רעה דוד אוהב דוד (שופטים טו) ויתנה למרעהו וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפת ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו וכן (איוב כב) וכסף תועפות לשון מעוז הוא ואומר אני שהוא לשון (בראשית א) ועוף יעופף המעופף רום וגובה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם. עפיפת גובה. ד"א תועפות ראם תוקף ראמים (גיטין סח) ואמרו רבותינו אלו השדים: (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר (ישעיה ל) והיו עיניך רואות את מוריך. ד"א יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה אינן צריכים למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך לאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין: לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים. ד"א הן עם כלביא יקום וגו'. כתרגומו: ודם חללים ישתה. (במ"ר) מתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנ' (יהושע יג) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם: (כה) גם קב לא תקבנו. גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם הראשון וכן (מלכים א ג) גם לי גם לך לא יהיה וכן (דברים לג) גם בחור גם בתולה: (כז) וקבתו לי. אין זה לשון צווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם מלדי"ר בלע"ז: (כח) ראש הפעור. קוסם היה בלק וראה שהן

עתידין

ספורנו

(כ) וברך. והוא כבר ברך: (כא) ותרועת מלך בו. בנסוע המחנות הם תוקעים תרועה בנסוע המשכן למשה שיגילו במלכם: (כב) כתועפת ראם לו. לעם ישראל שאינו טורף ואוכל כארי אבל דומה בקרניו כמו הראם כי היתה הכוונה לגרש הכנענים ולהכניס את ישראל לארץ בלתי הריגת יושביה כאמרו תגרש גוים ותטעם כי לא חפץ במות המת. וכן אמרו ז"ל שלשה אגרות שלח יהושע הרוצה לפנות יפנה הרוצה להשלים ישלים הרוצה לעשות מלחמה יעשה אבל הם הקשו ערפם להלחם והוצרכו להחרימם ובכן לא השתמשו בהם כלל כמו שמשתמש הארי בטורפו אבל עשה בהם כמו שעושה הראם במה שהוא דוחה או כובש שלא יאכלנו כלל: (כג) כי לא נחש ביעקב. והטעם שהוציאם ממצרים ומגרש גוים בשביל ישראל ונתן לישראל תועפות ראם הוא כי הם דור דורשיו ולא ידרשו הנחש כאומרו כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן: כעת. עת שהם רוצים לדעת עתידות: יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. יאמר להם בנבואה או ע"י אורים נביא מה גזר האל ית' ולא יאמר להם מה יורו אותות השמים ומה יפעלו מערכותיהם מכח שאינה תחת אותם המערכות: (כד) כלביא יקום. להלחם. עם זה שלא נלחם בם כלל: עד יאכל טרף. יאכלו ויבערו אותם האומות שהם טרף עכשיו לשיניהם כאמרו כי לחמנו הם: (כז) אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם. כי אולי יהיה אותו המקום

מהם

רמב"ן

בברכה והמשכיל יבין: (כא) לא הביט און ביעקב. יחזור אל האל שנזכר יאמר שלא הביט השם און ושקר ביעקב ולא ראה בהם עמל וכעס שיעשו לפניו ועל כן הוא עמם ותרועת מלכותו בהם כי יריע אף יצריח על אויביהם יתגבר זה דעת ר"א ונכון הוא. ויתכן עוד לפרש כי און

במקום

(כא) אמר בלעם רשיעא לית אנא מסתכל פלחי טעותא בדבית יעקב ולא מתקיימין עבדי ליעות שקר בדבית ישראל מימר דיי אלההון בסעדהון ויבבות מלכא משיחא מיבבא ביניהון:

נ(כא) לית אנא חמי פלחי שקר ולא פלחי פולחן נוכרי בגו שבטיא דבני ישראל מימרא דיי הוי עמהון ויבבות מן איקר מלכיהון מגין עליהון:

(כב) אלהא די פרק ואפיק יתהון פריקין מן ארעא דמצרים תוקפא ורוממותא תושבחא וגבורתא דידיה הוא:

נ(כב) אלהא די פרק ואפיק יתהון פריקין ממצרים תוקפא ותושבחתא ורוממותא דידיה היא:

(כג) ארום לא קאים נטורי נחשין בדבית יעקב ולא קסומי קוסמין ברבנותא דישראל. בעידנא הדין יתאמר לבית יעקב ולבית ישרא' מה משבחין הינון ניסיא ופרישתא דעבד להון אלהא:

נ(כג) ארום לית אנא חמי עבדי נחשא בגו דבית יעקב ואף לא קוסמי קוסמין בגו שבטיא דבני ישרא' בעידנא הדין יתאמר ליעקב מה טבו ותחמן דיי עתיד למסגיא עליכון דבית יעקב כדו אמר במתל נביותיה טוביכון צדיקיא מה אגר טב מתקן לכון גבי אבוכון דבשמיא לעלמא דאתי:

(כד) חיודאה הוא עמא הדין נייח ושרי כאריא בגבורתא וכליתא מתנטלין לא דמכין הינון עד דיקטלון קטול רב בבעלי דבביהון וביזת קטוליא ירתון:

נ(כד) הא עמא האלין כאריא שריין וכאריותא מתגברין היך מה דלית אריא לא נייח ולא שריך עד זמן דהוא אכיל ומפשיט בשר ושתי אידם כדין אינון עמא האלין לא נייחין ולא שריכין עד זמן דיקטלון בעלי דבביהון וישפכון אידם קטילי בעלי שנאיהון כמיא:

(כה) ואמר בלק לבלעם אוף לטטא לא תלוטינון אוף ברכא לא תברכינון:

(כו) ואתיב בלעם ואמר לבלק הלא מן שירויא מלילית עמך למימר כל דימלל יי יתיה אעבד: (כז) ואמר בלק לבלעם איתא כדון אידברינך לאתר חורן דלמא תהי רעוא מן קדם יי ותלוטיה בגיני מתמן: (כח) ודבר בלק

ית

בעל הטורים

(כד) הן עם הפסוק מתחיל בה"א ומסיים בה"א שלא ימות משה עד שיהרוג לה"א מלכי מדין:

יונתן

יהיה לי חלק לעה"ב מדיפרע מדה כנגד מדה לך אם וכו': כזעירא דבהון דייק מעפר יעקב הטפלים שבהם ועליו קאי אסיפא דקרא ותהי אחריתי כמוהו: (כח) וריבנות מלכא

ונאם

רמב"ן

במקום הזה כמו תחת און ראיתי אהלי כושן ועמל כמוהו וכן תחת לשונו עמל ואון וכזב ושקר כי הדבור שלא יהיה ולא יצא כי שקר הוא יקרא און ועמל בעבור שלא יגיע לאדם ממנו רק העמל יאמר הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה כי לא הביט און ביעקב ולא ראה איש בישראל און ודבר כזב אין במתכם שקר ואין תוחלתם נכזבת אבל כל ברכותיהם ובטחונם יתקיימו לעולם כלשון הנה כה מבטנו וחתו ובשו מכוש מבטם וכן לא הבטת' אל עושיה ויוצרה מרחוק לא ראיתם ענין בטחון ותקוה ואמר הטעם כי ה' אלהיו עמו אשר לא יכזב ולא יכחש ותרועת מלך גבור בו שלא יכלם לעולם כי בהוציאו אותם ממצרים הנה לו תוקף גדול כתועפות ראם על כל בהמה ואיך לא יתקיימו כל ברכותיהם ואין בהם נחש וקוסם: (כג) כי לא נחש ביעקב. אינם צריכין לנחש וקוסם שיאמר ליעקב וישראל מה פעל אל ומה גזרותיו במרום אינם מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם על פי נביאים מה גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם לשון רש"י. והנכון בעיני כי בעבור היותו קוסם ובלק שלח לו כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור בהם יואר ושלח לו קסמים על כן אמר לו אין נחש ביעקב להרע או להטיב להם ולא קסם בישראל מזיק או מועיל כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל בהם כי מפי עליון תצא להם הרעות והטוב לומר כי חלק ה' עמו אינם בממשלת שרים וכוכבי השמים, וכסיליהם שיזיק להם אדם בקסם ונחש כגוים וזה כאשר אמר משה אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה כאשר פירשתי בסדר אחרי מות ונתנבא עליהם כי כלביא יקום שהוא הגור ואחרי כן יתנשא כאריה ולא ישכון בארצו עד יאכל טרף וישתה דם מלכי כנען כדברי אונקלוס והנה הוסיף עתה בנבואה הזאת השנית להגיד לבלק כבוש הארץ והרגם מלכים אדירים והנה בלק יודע כי ישראל לא יכבשו את ארצו ולפיכך אע"פ שהגיד להם עתה שסופם לגלות מלכי כנען ירצה עוד שיקללם בנבואתו עד שיוכל הוא להתגבר עליהם אולי יוכל להלחם בו ולהכות מהם על כן אמר עוד ואקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני ה' וקבותו לי משם לא שיחזיר אחור ברכתו שכבר הודיעו לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אבל חשב הנה הם עתידים לכבוש ארץ כנען שהיא נחלתם ולהרוג מלכיהם אבל אפשר שאתגבר אני עליהם ואכה בו כאשר עשו העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא שהכום עד החרמה וזאת כוונתו מפחדו מהם כאשר הזכיר לזקני מדין או היה עמיו שיוכל להטיב

אליו

אבן עזרא

אשיבנה: (כא) לא הביט און. לפי דעתי כי מזאת המלה למד בלק לשלוח נשי מואב במחנה ישראל והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנ' אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום [ל]שבועה וכן הנביא אומר רגע [מ]אדבר וזה טעם [נ]ודבר בלעם: ולא ראה עמל. הטעם כפל והוא אחי האון והטעם [ס]מה יביא האדם לעמל בסוף און. והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו: ותרועת מלך בו. במחנה ישראל וזה ותקעתם תרועה: (כב) אל מוציאם ממצרים. וזה השם שהיה עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים: כתועפת. כמו קרני ראם [ע]ופירוש תועפות תוקף וכן ותועפות [פ]הרים לו גם יתכן היות פירושו וקרני הרים וכסף [צ]תועפות לך פירושו וכסף תועפות הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם [ק]תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבק בשם ולא יבקש כי אם מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם: (כג) כעת יאמר ליעקב. כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחום: מה פעל אל. מה יפעל אל ומלת פעל בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה וזה יאמר לישראל בדרך נבואה שהוא האמת: ליעקב ולישראל. דבר כפול בנבואה וכן חר"ם שניר [ר]ושרמון: (כד) הן עם כלביא יקום. רמז כי יגלה מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושנים אלף: ודם חללים. המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף אל עמך: (כז) וקבתו לי. מפעלי [ש]הכפל כמו וסבותי אני: (כח) ראש הפעור. ולא הלך לקראת נחשים. על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור

שראה

פירוש על אבן עזרא

[ל]כמו כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'). [מ](ירמיה י"ח ז') לנתוש ולנתוץ ולהאביד וכו' ושב וכו' ונחמתי על הרעה וכו' ורגע אדבר וכו' ונחמתי על הטובה. [נ](לעיל כ"ג י"ז). [ס]כי האון הוא הסבה (דיא אורזאכע) והעמל הוא המסובב מן האון (דיא פאלגע). [ע](דברים ל"ג י"ז). [פ](תהלים צ"ה ד'). [צ](איוב כ"ב כ"ה). [ק]שם הת"ין שמאלי. [ר]כי שניר הוא חרמון כמ"ש צידונים יקראו לחרמון שריון ואמורי יקראו לו שניר (דברים ג' ט'). [ש]כי שרשו קבב כמו וסבותי אני (קהלת ב' כ') ששרשו סבב.

פירוש רשב"ם

הנה כבר לקחתי לברך אותם היום והוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה. וברך לשעבר. כמו חי"ף עושהו: (כא) לא הביט און ביעקב. אינו רוצה לעונשן אפילו כשהן חוטאין. כדכתיב וירא און ולא יתבונן. לא הביט אינו רוצה להביט: ותרועת מלך. ריעות. כמו איש רעים להתרועע. כי שוכן בניהם. ולמה שוכן אתם ומחבב אותם: (כג) כי לא נחש ביעקב וגו'. אינם מעוננים וקוסמים כמונו ולא שואלין אוב וידעוני. אלא כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל ה'. מתוך ששכינה ביניהם אומ"ים להם הנביאים ליעקב ולישראל היום מה פעל וגזר הקב"ה לימים הבאים ואינם צריכים נחש וקסם: כעת יאמר. מה שעתיד לבא בעת אחת מן הרבה ימים ושנים יאמר להם היום על ידי נביא וכן כל כעת. מדבר בעתידות. כדכתיב באשת מנוח לו חפץ ה' להמיתנו עכשיו לא לקח מידינו עולה ומנחה וכעת לא השמיענו כזאת. לידת הבן שהודיענו שתהיה כעת. לשנה הבאה לא השמיענו. אלא ודאי נחיה ונתקיים לנו בן שאם היינו מתים האיך יהיה לנו בן לשנה הבאה.

וכן

הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם׃ ל וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ כד א וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃ ב וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ ד נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ ה מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ

ישראל

אונקלוס

יְשִׁימוֹן: כט וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵי־לִי הָכָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵן לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין: ל וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא־דִי אֲמַר בִּלְעָם וְאַסֵּק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא: א וַחֲזָא בִּלְעָם אֲרֵי תַּקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא יַת יִשְׂרָאֵל וְלָא הֲלַךְ כִּזְמַן בִּזְמַן אֱלָהֵן לְקַדְמוּת נַחְשַׁיָּא וְשַׁוִּי לְמַדְבְּרָא אַפּוֹהִי: ב וּזְקַף בִּלְעָם יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת יִשְׂרָאֵל שָׁרַן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ: ג וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר אֲמַר בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר וַאֲמַר גַּבְרָא דִּשְׁפִּיר חָזֵי: ד אֲמַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְחֵזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵהּ: ה מָא־טָבָא אַרְעָךְ יַעֲקֹב

בית

מסרה הנשקף, ב' על גיא הלבעים. הישימן, כל סי' כ"ב מ"י וח"ו. כט ותבסס, ג' חסר. אילים, מלא י"ק וחסר תנין. ל אמר, קדמא כאשר דבר. כד א לברך, פ'. ולא הלך, ב'. כפעם, ו'. נחשים, מלא. ב עיניו, מלא דמלא. שכן, כולם חסר. לשבטיו, מלא. רוח, ח' בלי'. ג ויאמר, ל"א בפתח. נאם, כולם חסר. בער, ב' ססר. שתם, חסר. ד אל, אם הוא קדש עי' פ' ויצא על פסוק ויבא אלהים. נפל, חסר. וגלוי, מלא ו' מפיק י'. עינים, כ"מ. ה מה, ב'. טבו, ב' דגש מד"ד וחסר. אהליך, ח"ו ומ"י. משכנתיך, ג' חסר בלי' ס"ו ומ"י.

ת"א ולא הלך ס' הזוהר פ' פיי שרה. וישא בלעם את עיניו נברא ס פ' הזוהר פ' כס. בנו צפור סנהדרין קה ס' הזוהר פ' נשא. ונאם הגבר שתם העין נדה לא. מה טבו אהליך יעקב סנהדרין שם.

רש"י

עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים: (א) וירא בלעם כי טוב וגו'. אמר איני צריך לבדוק בהקב"ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה ב' פעמים: לקראת נחשים. לנחש אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרגומו: (ב) וישא בלעם את עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך ג' מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה (אבות פרק ה): שכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: (ג) בנו בער. כמו (תהלים קיד) למעינו מים ומ"א שניהם היו גדולים מאבותיהם בלק בנו צפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: שתם העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ ושור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שיפתום ויסתום ויגוב (ע"ז סט). ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמת עינו של בלעם (נדה לא) ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס. ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: (ד) נופל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נגלה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב. ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: (ה) מה טבו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: משכנתיך. חניותיך כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך. מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליהם: משכנתיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליהם וחורבנן כפרה על הנפשות שנ' (איכה ד) כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת

רמב"ן

אליו כל מה שתפשו מיד שימון מאשר למואב כמו שמפורש בדברי יפתח וכבר הזכרתיו: (א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים. כי בפעמי' הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש והיה השם בא אליו בדרך מקרה לא בכונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה ועתה כאשר נאמר לו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל להרע או להטיב להם הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם נקראתם אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם שילאה אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדבור מאת השם כאשר עשה עמו פעמים וכן היה לו על כן אמר ותהי עליו רוח אלהים כי עתה היתה עליו יד ה' כאשר היא לנביאים כמו שאמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם ואומר רוח ה' אלהים עלי ועל כן קרא עצמו עתה שומע אמרי אל כי נביא הוא ורש"י כתב וישת אל המדבר פניו כתרגומו כי היה הכתב מתרגם בו ושוי למדברא דעבדו ביה בני ישראל עגלא אפוהי ואין כן בנוסחאות מדוקדקות מתרגומו של אנקלוס אבל הוא כתוב בקלתן שהוגה בהן מן התרגום הירושלמי והעקר כמו שפרשו: ואמר (ד) אשר מחזה שדי יחזה. כי ראה עתה באיספקלריא המאירה כנביאים הראשונים שאמר בהם וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי או במדרגה למטה מהם כי מחזה שדי איננו שדי והנה הם יראו באל שדי והוא יחזה במחזה של אל שדי והנה היו שתי מדרגות למטה מהם וע"כ קרא עצמו גלוי עינים שהיא מדרגות מן בני הנביאים כמו שאמר ויפקח ה' את עיני וגו' וכבר נאמר כן בבלעם עצמו בראיית המלאך ויגל ה' את עיני בלעם. ולא תחשוב בזה זולת מה שפירשנו מפני מאמר רבותי' שאמרו בספרי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה בלעם אלא הפרש יש בין נבואת משה לנבואת בלעם משה לא היה יודע מה מדבר עמו ובלעם היה יודע מה מדבר עמו שנאמר נאם שומע אמרי אל משה לא היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר מדבר אליו ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון משה היה מדבר עמו מעומד שנאמר ואתה פה עמוד עמדי ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנאמר נופל וגלוי עינים משל לטבחו של מלך יודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו ובאור ענין הברייתא הזו מפני שאמר הכתוב לא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו י"י פנים אל פנים ודרשו רבותינו שאינו בא לספר במעלה אשר לנבואת משה על נבואות שאר הנביאים שכבר הודיע אותנו מעלתו עליהם בשני מקומות בפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם ובפסוק אם יהיה נביאכם וגו' אבל עתה לא דבר אל משה שיודע הוא את השם כענין שנאמר הודיעני נא את דרכיך ואדעך שלא אמר הכתוב אשר ידע השם פנים אל פנים אבל אמר אשר ידעו כי ידבר על

ביאור

יַת בִּלְעָם לְרֵישׁ רָמְתָא דִסְדִיקָא עַל אַנְפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹת: (כט) וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שׁוּבְעָא אָגוֹרִין וְעַתַּד לִי הָכָא שׁוּבְעָא תוֹרִין וְשׁוּבְעָא דִכְרִין: (ל) וַעֲבַד בָּלָק הֵיכְמָא דַאֲמַר בִּלְעָם וְאַסִּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל אֱגוֹרָא: (א) וַחֲמָא בִלְעָם אֲרוּם שְׁפַר הֲוָה קֳדָם יְיָ לְבָרְכָא יַת יִשְׂרָאֵל וְלָא הַלִּיךְ זְמַן בָּתַר זְמַן לְקַדְמוּת קוֹסְמַיָא וְשַׁוִּי לְמַדְבְּרָא אַנְפּוֹי לְמִדְכַּר עֲלֵיהוֹן עוֹבְדָא דְעֵיגְלָא דַעֲבָדוּ תַמָּן:

[(א) וַחֲמָא בִלְעָם אֲרוּם שְׁפַר הֲוָה מִן קֳדָם יְיָ לְמִבְרְכָא יַת יִשְׂרָאֵל וְלָא אֲזַל הֵיךְ מָה דַהֲוָה אָזִיל בְּכָל זְמַן וּזְמַן לְמִשְׁתָּאֲלָא בִּדְכִירָא לְקַדְמוּת קִסְמַיָא אָזִיל וְשַׁוִּין אַפּוֹי לְמַדְבְּרָא וַהֲוָה מִדְכַּר לְהוֹן עוֹבְדָא דְעֵיגְלָא בָּעָא לְמִילוֹט יַת יִשְׂרָאֵל:]

(ב) וּזְקַף בִּלְעָם יַת עֵינוֹי וַחֲמָא יַת יִשְׂרָאֵל שָׁרַיִן לְשִׁבְטֵיהוֹן בְּבָתֵּי מִדְרְשֵׁיהוֹן וְלָא הֲווֹן תַּרְעֵיהוֹן מְכַוְּנִין כָּלוֹ קֳבֵיל תַּרְעֵי חַבְרֵיהוֹן וּשְׁרַת עֲלוֹי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ: (ג) וּנְטַל בְּמַתַל נְבוּתֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְיַקִּיר מִן אֲבוֹי דְחָזְיָא סְתִימְיָא מָה דְאִתְכַּסֵּי מִן נְבִיַּיא הֲוָה מִתְגְּלֵי לֵיהּ וְעַל דְלָא הֲוָה גְזִיר נְפִיל עַל אַנְפּוֹי עַד זְמַן דִשְׁרֵי מַלְאָכָא לְקוּבְלֵיהּ:

[(ג) וּנְטַל בְּמַתַל נְבִיוּתֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרָא דִבְעוֹר אֵימַר גַּבְרָא דְיַקִּיר מִן אֲחוֹי מָה דְאִתְכַּסֵּי מִכָּל נְבִיַּיא אִתְגְּלֵי עֲלוֹי:]

(ד) אֵימַר דְשָׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא חַיָּיא דְחֵיזוּ מִן קֳדָם אֵל שַׁדַּי הֲוָה חָמֵי וְכַד בָּעֵי דְמִתְגְּלֵי לֵיהּ הֲוָה מִשְׁתַּטַּח עַל אַנְפּוֹי וַחֲזְיָא סְתִימַיָא מָה דְאִתְכַּסֵּי מִן נְבִיַּיא הֲוָה מִתְגְּלֵי לֵיהּ:

[(ד) אֵימַר גַּבְרָא דְשָׁמַע מְמַלֵּל מִן קֳדָם יְיָ דִי חֶזְוָא מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי וְכַד הֲוָה בָּעֵי מִשְׁתַּטַּח עַל אַפּוֹי וְרָזֵי נְבוּאָתָא מִתְגַּלְיָן לֵיהּ וַהֲוָה מִתְנַבֵּי עַל נַפְשֵׁיהּ דְהוּא נְפִיל בְּחַרְבָּא וְסוֹף נְבוּאָתָא לְמִתְקַיְּמָא:]

(ה) כְּמָא יָאוּן הֵינוּן בָּתֵּי מִדְרְשֵׁיכוֹן בְּמַשְׁכְּנָא דִי שַׁמֵּישׁ בְּהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּכוֹן וּכְמָה יָאֵי הוּא מַשְׁכַּן זִמְנָא דִמְיַיצַּע בֵּינֵיכוֹן וּמַשְׁכְּנֵיכוֹן דְחָזוֹר חָזוֹר לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

בעל הטורים

(ג) ואלה הנבל כד"א קרא נבל שדומה בלעם לתרנגול כמו שהתרנגול הוא כופף מכל כן בלעם רבע אתונו וכמו שהתרנגול יודע העתים כן בלעם ידע לכוון השעה שהקב"ה כועס וכמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחד כן בלעם חגר באחת מרגליו: (ד) יחזה נופל וגלוי עינים פ"ה מילה: נופל בשביל הערלה שהיא מאוסה לפני הקב"ה: (ה) מה טבו אהליך לפי שיעקב הוא באהל של מטה ובאהל של מעלה בכסא הכבוד: שפה

יונתן

מלכא משיחא דכיה אלא ומכועם כמשמעו לשון הכוחה בשומר מעיה ואונקלוס דמתרגם שכינת מלכיהון עיין כוונתו בספר הכקר"ע ד' קל"ג ע"א: (א) למדכר עליהון עובדא דעיגלא דקשה ליה מאי וישת אל המדבר פניו משיעת כשרלה את ישראל שם פניו אל המדבר אלא להזכיר מעשה עגל חטא השימה: (ב) בבתי מדרשיהון דייק שהליך ע"ד אדם כי ימות באהל שאמרו ז"ל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באוהל המדרש: ולא הוון תרעיהון מכוונין כוונתו כרש"י ז"ל: (ג) גברא דיקר מן אבוי כדפי' רש"י בלעם גדול מאביו היה. ועל דלא הוה גזיר פי' דלא היה נימול כדכתיב באברהם ויפול: ירושלמי (א) בדכירא וכו' תרגום פי'

רמב"ן

ביאור הכתובים יאמר כי לפעמים רבינו היה מעולת המדבר. אל הבכרו פנים אל פנים שמודיע דבריו וכוונתו עד שיכיר בפניו שהבין דבריו וכוונתו באמירה ובהכרת לבוננו בפניו ואמרו כי לבלעם היה זה בעת שבא לכבוד ישראל שעמד על דברי י"י ועל רבונו ושפטו בכל הענין שעתיד לבא בישראל ואעפ"כ יש הפרש בין נבואת משה לבלעם כי משה לא היה יודע מתי מדבר עמו באיזה ענין ובאיזה מלו' ילונו אבל הוא היה מוכן בכל עת לדבור והיה הקב"ה מלוה אותו כפי הרצון לפניו אבל בלעם היה מכוין ומחשב בדבר אשר הוא חפץ בו והולך ומתבודד ומכין נפשו להיות עליו הרוח אולי יקרה לקראתו כאשר מפורש בכאן ויודע שאם יחול עליו בענין ההוא אשר חשב ידבר עמו לא בענין אחר ומשה לא היה יודע מתי ידבר עמו כי לא היה אליו עת קבוע לדבור אבל בכל עת שיחפוץ משה ויכוין לבו לדבור היה מדבר עמו כמו שאמר עמדו ואשמע' מה יצו' י"י וכן בכל עת שיהיה לפניו יתעלה הרצון להיות מלוה אותו מאהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו אבל בלעם היה מכוין את השעה שיהיה לו הדבור ולא תנוח עליו הרוח אלא בשעה ההיא. אולי היא השע' יזכירו רבותי' במסכת ברכות ובמסכת סנהדרין שהיה מקלל בה וגם היה של עליו הרוח לא בעת אחרת לעולם וכן ענין העמידה מעלה למשה והנפילה בבלעם פחיתות שלא יסבול נבוא' כענין שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול י"י אלהים עוד ומתנו קרב אתה ושמע ואמרו משל לעבדו של מלך על המדה הראשונה וכוונתם לאמר שהטבח יודע בהולאת שולחנו של מלך והסר שלו שהוא נאמן בכל ביתו ועומד בסודו לא ידע בהולא' השולחן והמשל הזה יורה שדעת החכמים לומר שהי' בלעם יודע מעלמו אחרי כוונתו שהשם יאמר לו מה אקוב לא קבה אל וכל הענין ואחר כן ישמע הדבור במלות השם אשר חשב בלבו וזה מה שהזכרתי כי היה קוסם ותבואנה העתידות בלבו ועתה בשביל ישראל ישמע בהם גם הדיבור ולפיכך היה מתפאר בעלמו עתה לומר נאם שומע אמרי אל ורלאיתי הענין הזה שנוי בספרי שאמרו בפיגנון אחר בנגדם של במדבר שיני רבה ואין לי להאריך והכלל כי כוונתם לומר שנבואת בלעם תבוא אליו במלות מבוארות לו מן הטעם שאמרו שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אלו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה אבל מדרגת נבואתו למטה מאשר הנביאים שהיא במחזה שדי כמו שביארנו וכן אמרו בויקרא רבה אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור היך כמה דתימר ויקר אלהים אל בלעם אבל לנביאי ישראל בדבור שלם שנאמר ויקרא אל משה ושני הדיבור תבין ענייני ממה שבארנו: שתם העין. לא מלאו מולא למלה הזאת מן המקרא ואונקלוס אמר דשפיר חזי כמו פתוח העין לשון חכמים כדי שיסתום ויפתום כלומר שיפתח הנקב ואולי היא מלה מורכבת מן שיתי אותותי אלה שתוי מן הנגבר

אבן עזרא

שראה כי לא נחש ביעקב: (א) וישת אל המדבר פניו. ששם ישראל בערבות מואב: (ב) שכן לשבטיו. ראה כל הדגלים יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע [a]ונברעם עינו היה עושה רעות וככר הודעתיך [b]דעתי: (ג) וישא משלו. הטעם שנשא קול במשלו והמשל כמשלים נסיו: נאם. דבר כמו ויאמו נאום יש אומרים כי פעם שומע גם יחזה דבר הנסוש והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול [c]אשמע: שתם העין. אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום ויש אומרים כי עין אחד היתה לבלעם וזה דרך דרש: (ד) נפל. כמו תרדמה נפלה על [d]אברם: וגלוי עינים. אע"פ שהוא ישן הוא רואה בעיניו כטעם ולבי ער: (ה) מה טבו. פעל עבר כמו כי אורו [e]עיני. נטיו. דגשות הטי"ת להתבלע נו"ן [f]נטה כי ים

פירוש על אבן עזרא

תכמו מרע מקשיב (משלי י"ז ד'). [a](לעיל כ"ב ל"ג). [b](ירמיה כ"ג ל"ט). [c](איוב ד' ט"ז). [d](בראשית ט"ו י"ב). [e](ש"א י"ד כ"ט). [f]כי הראוי נְנָטָיו, ושי"ן השם ה' הפלם ועליהם כ"ל מעוכים להם אילמה. כ"ל

ספורנו

מהם יותר ראוי לקללם: (א) לקראת נחשים. שלא לכוין שעה מוכנת לזה שתחול עליהם קללה מפני שראה כי טוב בעיני ה' לברכם ואין לקוות שיוכל הוא לקללם: וישת אל המדבר פניו. לברכם ברכות מוגבלות עם היזק בתוכן כאמרם ז"ל פ"ק דתענית יפה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכם בלעם: (ה) מה טבו אהליך יעקב. בתי תורה. כענין יושב אהלים וכענין וישכון באהלי שם וכן והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד: משכנותיך. בתי כנסיות ומקדשי אל המיוחדים לשכן שמו שם. ולקבל תפלת המתפללים. ואמר מה טובו. כי לא בלבד הם מטיבים לעוסקים בם אבל מטיבים

פירוש רשב"ם

וכן כעת חיה את חובקת בן: (א) לקראת נחשים. לנסות ממקום למקום אולי יוכל לקללם אלא מעתה נתכון לברכם בלב שלם ומתוך כך כתוב ותהי עליו רוח אלהים כאן שרוח שכינה שרתה עליו מאהבה דרך חיבה: (ג) שתום העין. פתוח עין. רואה מראות אלהים כמו ששנינו עד שישתום ויסתום: (ד) אשר מחזה שדי יחזה. פעמים נופל שוכב בלילה ופעמים גלוי עינים ביום. כי עתה היו נבואות הללו ביום. כמו נופלים על

יִשְׂרָאֵל: ו כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם: ז יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ: ח אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו יִמְחָץ: ט כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרֲכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר: י וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לָקֹב אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים: יא וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה מְנָעֲךָ יְהוָה מִכָּבוֹד: יב וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר: יג אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר: שביעי יד וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם

הזה

אונקלוס

בית מישרך ישראל: ו כנחלין דמדברין כגנת שקיא דעל פרת כבוסמיא דנציב יי כארזין דנציבין על מיא: ז יסגי מלכא דיתרבא מבנוהי וישלוט בעממין סגיאין ויתקוף מאגג מלכה ותתנטל מלכותה: ח אלהא דאפקנון ממצרים תקפא ורומא דילה ייכלון בני ישראל נכסי עממיא סנאיהון ובבזת מלכיהון יתפנקון וארעתהון יחסנון: ט ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא לית דיקימנה בריכך יהון בריכין ולטיך יהון ליטין: י ותקף רגזא דבלק בבלעם ושקפינון לידוהי ואמר בלק לבלעם למילט סנאי קריתך והא ברכא מברכת להון דנן תלת זמנין: יא וכען זיל לך לאתרך אמרית יקרא איקרנך והא מנעך יי מן יקר: יב ואמר בלעם לבלק הלא אף לאזגדיך די שלחת לותי מלילית למימר: יג אם יתן לי בלק מלי ביתה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזרת מימרא דיי למעבד טבתא או בישתא מרעותי דימלל יי יתה אמלל: יד וכען הא אנא אזל לעמי איתא אמלכנך מא דתעבד ואחוי לך מא דיעבד

עמא

מסרה ו כנחלים, ל'. נטיו, ל'. כגנת, ב' חסר. כאהלים, ל'. כארזים, ל'. ז יזל, ל' בטעם. מדליו, ל'. היו"ד בק"ג והדלית בשוא. וזרעו, ז' רפין. וירם, חולם מ"ז. מאגג, ל'. ותנשא, ל' בטעם הנו"ן והשי"ן דגש. מלכתו, ג' חסר ר"ה. ח מוציאו, ל' ומלא דמלא קדמאה מוציאם דין מוציאו. כתועפת, ב' כ"כ ש"ק וחסר חבין. ועצמתיהם, ל' ס"ו ומ"י. ימחץ, ל'. ט כארי, ד'. ב' קמצין וב' פתחין ודין מנהון. יקימנו, מלא. מברכיך, מלא. ברוך, הב' רפי. ואורריך, ל' וחד ארריך, ס"ו ומ"י. י ויחר, מחסב ביו"ד. ויספק, חולם סמך במ"ג ש' וחסר. לקב, חסר. איבי, ס'. קראתיך, מלא דמלא. שלש, חסר. יב מקומך, מ"ו וס"י. מנעך, ב'. מכבוד, מלא. יב הלא, חסר. מלאכיך, מלא. יג אם, ז' ר"פ בפיס'. מלא, חסר. לעבר, כולם חסר. פי ה', קדמאה ה' אלהי. לעשות, מלא. אדבר, קדמאה מעמים. יד הולך, פ' מלא. לכה, מלא. איעלך, ג' מלא.

ת"א כנחלים נטיו ברכות יו סנהדרין קה. כארזים עלי מים כ. יזל מים נדרים פא סנהדרין שם. כתועפת ראם לו גיטין סח. ועצמותיהם עקיד' שער מח. כרע שכב ברכות יב. סנהדרין שם. וכלביא מי ס' העסר פ' נשא. הנני הולך לעמי שם.

רש"י

ויצת אש בציון: (ו) כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק. אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקללם כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כולי כדאיתא בחלק (סנהדרין קה): כאהלים. כתרגומו לשון (תהלים מה) מר ואהלות: נטע ה'. בגן עדן. לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל. [שנאמר (ישעיה מ) וימתחם כאהל לשבת. ולשון זה אינו דא"כ היה לו לינקד כאהלים אל"ף בחולם]: נטע ה'. לשון נטיעה מליצו באהלים שנאמר (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו: (ז) מדליו. מבארותיו. ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני המים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכתו. של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: (ח) אל מוציאו ממצרים. מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמתיהם. של צרים: יגרם. מגרם אחר בו לשון שבירה וכן (צפניה ג') לא גרמו לבקר וכן (יחזקאל כג) את חרשיה תגרמי ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו: וחציו ימחץ. אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים מרי פלוגתא. (לשון חלוקה וחציה וכן) ימחץ. לשון (שופטים ה) ומחצה וחלפה רקתו שיסער את האלם ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים ישבול ויטבע בדמם כמו (תהלים סח) למען תמחץ רגלך בדם ואינו זו מלשון מכה כמו מחצתי שהטבוע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע: (ט) כרע שכב כארי. כתרגומו יתיישבו בארצם בכח ובגבורה: (י) ויספק. הכה זו על זו: (יג) לעבר את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי' כמו שנאמר בראשונה לפי שידע שנטאם בהקב"ה ונטרד: (יד) הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך.

מה

ספורנו

מטיבים לכל האומה כמו שיורה שם יעקב שיאמר בעקב ובאחרית הכל ולא יסוף וכמו שיורה שם ישראל לשרת עם אלהים ואנשים: (ו) כנחלים נטיו. כי אמנם בתי כנסיות ובתי מדרשות להמון ישראל הם כמו הנחלים שנטיו אל השדות להשקותם. וכן יושבי אהלים ותופשי התורה דולים ומשקים מתורתם להמון. וכמו כן המתפללים הם כגנות עלי נהר אשר לא ימישו מעשות פרי. כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם: (ח) יאכל גוים צריו. לעתיד לבא כאמרו נקם ישיב לצריו: וחציו ימחץ. כאומרו אשכיר חצי מדם: (ט) מברכיך ברוך. כמו שהי' הענין באברהם כי אמנם שרידי ישראל יהיו במדרגת אברהם אבינו. כאמרו כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך: (י) ויספוק את כפיו. שהתחיל מתמיה עוד שהוא אומר שקלל את המקללים: (יא) ברח לך. ענין הבריחה בכל מקום הוא הניסה מן הרודף אבל היא סור מן המקום מיראת נזק עתיד: (יב) הלא גם אל מלאכיך. אין ראוי שתתמה על שלא עשיתי רצונך בתקות הכבוד שתכבדני שגם למלאכיך שאמרו מלך כי כבד אכבדך מאד אמרתי שאין זה בידי: (יד) לכה איעצך. עצת שליחת הנשים. כמו שהתבאר באמרו הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך

באחרית

נ(ה) מה שבין הינון משכנית דצלי בהון יעקב אבוהון ומשכן זמנא דעבדתון לשמי ומשכניכון חזור חזור לכון דבית ישראל:

(ו) כנחלין דמיין דמתגברין כן הינון בית ישראל יתבין עדרין עדרין מתגברין באולפן אורייתא והי כגנין שתילין על פרקטוני נהרין כן הינון תלמידיהון חבורן חבורן בבית מדרשיהון זיו אפיהון יהנהר כזיו רקיעין די ברא יי ביום תנין לבריאת עלמא וסתחיהון ליקר שכינתא רמין ומנטלין על כל אומיא כארזיא דליבנוס דשתילין על מבועי מיין:

נ(ו) כנחלין מתגברין כן יהוון ישראל מתגברין על בעלי דבביהון וכגנין שתילין על מבועין דמיין כן יהון קרייתהון מפקן סבין ומלפי אורייתא דהיך שמיא דמתח מימרא דיי לבית שכינה ליה כן יהוון ישראל חיין וקיימין עד לעלם יאין ומשבחין כארזיא דמיין ומנטלין בברייתיה:

(ז) יקום מנהון מלכיהון ופריקהון מנהון ובהון יהוי זרעית בנוי דיעקב ישלטון בעממין סגיאין קמאה דימלוך עליהון יגיח קרבא בדבית עמלק ויתרומם על אגג מלכיהון ובגין דיחוס עלוי יתנטיל מניה מלכותיה:

נ(ז) יקום מלכיהון לבניהון ופרוקיהון מנהון ובהון יהוי ויהוי מכנש להון גלותהון מן מדינתא בעלי דבביהון ובניהון ישלטון באומיא ויתקיף מן שאול די חס על אגג מלכיהון דעמלקאה ותתרבב° מלכותיה דמלכא משיחא:

(ח) אלהא דאפיקנון פריקין ממצרים תוקפא ורומא תושבחתא וגבורתא דיליה ישיצי ית אומיא בעלי דבביהון ותוקפיהון יתבר וגירי מחוות פורענותיה יגרי בהון וישיצינון:

נ(ח) אלהא דפרק ואפיק יתהון פריקין מארעא דמצרים תוקפא ותושבחתא ורוממותא דידיה יכלון בני ישראל על בעלי דבביהון וקורייתהון יפלגון וניבריהון יקטלון ומותריהון יפלגון:

(ט) נייחין ושרין כאריא וכליתא דכד דמיך מאן יקימיניה מברכיהון יהון בריכין כמשה נביא ספריהון דישראל ומלטטיהון יהון ליטין כבלעם בר בעור:

נ(ט) הא עמא האלין כאריא שרן וכאריותא מתגברין מאן דבריך יתכון ישראל יהוי מבורך כמשה נביא ספריהון דישראל ומאן דלייט יתכון יהוי לוט כבלעם בר בעור:

(י) ותקיף רוגזא דבלק בבלעם וטפח ית ידוי ואמר בלק לבלעם למילט שנאי דברתיך והא בריכא מברכת להון דנן תלת זמנין:

נ(י) ותקיף רוגזא דבלק על בלעם וטפח בכף ידוי ואמר בלק לבלעם למילט שנאי דברית יתך ולחוד מברכא:

(יא) וכדון ערוק לך לאתרך אמרית מיקרא איקרינך והא מנע יי לבלעם מן יקרא: (יב) ואמר בלעם לבלק הלא עם אזגדייך דשדרת לותי מלילית למימר: (יג) אם יתן לי בלק מלא קורטור דיליה כסף ודהב לית לי רשו למעבד על גזירת מימר דיי למעבד טבתא או בישתא מן רעותי מה די מליל יי יתיה אמליל: (יד) וכדון האנא מתפני ואזיל לעמי איתא אימלכינך איזל זמין פונדקין ומני בהון נשיי מטעייתא ובין מיכלא ומשתייא בבציר מן טימהון וייתון עמא הדין וייכלון וישתון ויחדון וישמשון עמהון ויכפרון באלההון

ויתמסרון

° צ"ל ותתרברב

בעל הטורים

שמם שיבום בפסוק כנגד משה אהלים, כת וגנטון גלגל שילה תיה סעולמים שנים. [ומשכן לא קחשיב דזה היה בימיו ואין שייך עליו נבואה]: (ו) כאהלים נטע ה' פיין של נטע עקום' כי בזה העולם אין לישראל נטיעה קיימת רק לעתיד לבא: (ז) יזל מים בגימ' יגדל מלך שאין מושחין המלכים אלא על הנהר: (ח) אל מוציאו ממצרים. אמר זה ב' פעמים לומר כשם שהוציאם ממצרים כן יוציאם לע"ל מבין או"ה. ועצמותיהם עין מלויה [אין כוונתו עין מלויה ממש רק שיהיה איזה שינוי בהעין] לומר לך כי יעקר שבעה עממים ולע"ל ס"ב אומות וזה הוא הכל ס"ב יסדיו נאלמו: (ט) כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו ולמעלה אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא למעלה הקדים לביא כי כן הדרך מתחלה יתגבר מעט כלביא ואחר כך יתנשא והולך כמו הארי שהוא מתגבר והולך וכאן הקדים ארי ללביא שרמז ג"כ שכב כארי בימי משה וכלביא בימי יהושע שפני משה כפני חמה. ופני יהושע כפני לבנה: מברכיך ברוך ואורריך ארור בלעם שהיה בלבו לקלל לכך סיים בקללה ובלק סיים בברכותיו של ויתן לך בברוך אורריך ארור ומברכיך ברוך. על כן לא אמר לו בלק לקלל יוסף [שהיה חושש על עצמו] אלא אמר לו ברח לך: (יא) מנעך ב' במסו' הכא ואידך (ש"א כ"ה) אשר

מנעך

יונתן

של אוב וידעוני בידין ודכירו: (ו) שתילין על פרקטינין תרגום של עשיתי לי ברכות פרקטונין דמיא כן הוא בערוך. כזיו רקיעין דהם נהר לשון נהורין ופני נהורא גם י"ל דדרש מלת כאהלים דכתיב ויאהם כאהל לשבת וכ"ה בתנחומא: דליבנוס לשון לבנון וכלה בזה כארזי לבנון: (ז) יקום מנהון מלכיהון וכו' הכין הוא בס' חלק אמר ר"א מברכותיו של אותו הרשע אתה לומד מה היה בלבו לא יהיה להם מלך יזל מים מדליו לא תהא מלכותן ולעם בלומה"ע וכו' ויכוס מאגג מלכו זה שאול רחם המלכים. ויתנטיל מיניה מלכותיה דרם ותנבא מלשון ישא פרעה את ראשך: ירושלמי בברייתיה פי' מין איזה עשב טוב: (י) וטפח ית ידוי לשון המכה מטפחין כמנהג המצטער מאד: (יד) זמין פונדקין וכו' נשייא מטעיתא פי' זונות ויאכלו אכילה ושתיה. בבציר מן

טמהון

רמב"ן

שנכר שישיג לכל מה שימית עינו: (ז) וירום מאגג מלכו. מלך הראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק נקרא שמו שרם הולידו דומה לו לכורש אשר החזקתי בימינו כנה בן מולד לבית דוד יאשיהו שמו וילחק וישמעאל ושלמה: ותנשא מלכותו. של יעקב יותר ויותר שיבא דוד ושלמה בנו אחריו לשון רש"י ויפה פי'. ויתכן שהיה כל מלך בעם עמלק נקרא אגג כי המלך הראשון אשר שמו עליהם היה שמו כן ונקראו בניו היושבים על כסאו בשמו כדרך רוב המלכים גם היום שנקראים בשם תופסי המלכות וכן המן האגגי כי היה מזרע המלוכה והיא כי רפוק הוא שיקרא הנביא שם הרשע בטרם נולד בכנן וכן גוג כל נשיא המגוג יקרא כן והנה הוסיף בפעם הזאת השלישית להודיע לבלק כי אהלי יעקב היו טובים רמז מעת היותם שוכני אוהלים עד שירשו את הארץ ומשכנות ישראל גם כן יהיו טובים אחרי כבוש וחלוק שישכנו בה במשכנות מובטחים וכן תהיה ארצו מלאה כל טוב כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו וכי ינצח את עמלק בעבור שנלחם בו ויאבד זכרו ותנשא עוד המלכות של ישראל שיהיו בה אחרי כן מלכים אדירים ינשאו מאד ואמר לו שיאכל כל צריו ועצמותיה' יגרם כמו להורס וכל אשר להם ואמר שישכנו בה לבטח לא ייראו מכל עם כארי וכלביא שלא יירא פריץ חיות ועתה נואם בלק ממנו שאם ילחם בו יאבד באמת כי כל צריו יאכל עמלק בעבור שנלחם בו על כן אמר לו

עתה

אבן עזרא

יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים: כאהלים. כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים [י]נטיו: כארזים. כופל בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה: (ז) יזל מים. הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק [ח]עליו: מדליו. כמו [ט]מדליותיו: וזרעו במים רבים. כזורע [י]שדות במים והטעם שכל יום ירבה ויגדל: וירום מאגג מלכו. נבואה על שאול שהוא המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים ולא מלכים: (ח) אל מוציאו. והטע' כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפו' ראם ואל יטעון טוען בעבור מ"ם אל [*]מוציאם ויחשוב כי מלת לו פי' לם' כי כן משפט הלשון כמו תכו [כ]לרגליך ישא מדברותיך [ל]עד אנה ינאצוני העם [מ]הזה ורבים כן: יאכל גוים צריו. מלכי כנען: ועצמותיהם יגרם. ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו [נ]ככה משעף [ס]שארה לא [ע]תשאר: וחציו ימחץ. כל חץ מחציו ימחץ וכן ולדיקים [פ]ככפיר יבטח בנות [צ]צעדה וכן מברכך ברוך כל אחד ממברכיך יהיה ברוך וכן אורריך: (ט) כרע שכב. הטעם שיירש ישראל ארץ כנען ואח"כ תשקוט הארץ: יקימנו. [צצ]פירשתיו: (י) ויספק את כפיו. כמו ספקו [ק]עליך כפים: (יד) לכה איעצך. יש אומרים הטעם על בנות

מואב

* לעיל כ"ג כ"ב

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל כמו שהנחלים נטיו כן האהלים. [ח](לעיל י"ט כ') מי לשון רבים וזורק לשון יחיד. וכן יזל ל"י ובאולי להיות ל"ר כמו יזלו מים (תהלים קמ"ז י"ח). [ט]וזרעו דליותיו (ירמיה י"א ט"ז) פי' ענפיו. [י]השדה לאה. כמו למען ספות הרוה את הצמאה. [כ]לשון רבים. [ל]לשון יחיד. [מ]ר"ל העם הזה ל"י. [נ](ירמיה כ' י"ז) פי' שיהיה עלמיו כסף הפעולה. [ס](ירמיה י' ל"ג) פי' כורת הסעיף. [ע](דברים כ"ד כ') לא תקלוץ הפארות. [פ](משלי כ"ח א') . [צ](בראשית מ"ט ע') . [צצ]שם מ"ט ע'. [ק](איכה ב' ט"ו).

להרע

פירוש רשב"ם

על פני השדה בשאול. שוכבים: (ו) כנחלים נטיו. ננטיו. מיושרים: כאהלים. כמו מר ואהלות כאהלים כארזים עלי מים שת"ח לפי שהוא במקום חטף. כארזים על יבלי מים. אבל בחור כארזים קמ"ץ. שהוא מבורר כהארזים: (ז) וירום מאגג. מלכות שאול. כל מלכי עמלק נקראין אגג כמו כל מלכי מצרים קרוים פרעה. מלכי פלשתים אבימלך. ועל ירושלים מלכי צדק. ארוני צדק: (ח) תועפות. חוזק כמו ותועפות הרים לו: (יד) איעצך עצה. להכשילם.

לפי

הַזֶּ֛ה לְעַמְּךָ֖ בְּאַחֲרִ֥ית הַיָּמִֽים׃ טו וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר נְאֻ֤ם בִּלְעָם֙ בְּנ֣וֹ בְעֹ֔ר וּנְאֻ֥ם הַגֶּ֖בֶר שְׁתֻ֥ם הָעָֽיִן׃ טז נְאֻ֗ם שֹׁמֵ֙עַ֙ אִמְרֵי־אֵ֔ל וְיֹדֵ֖עַ דַּ֣עַת עֶלְי֑וֹן מַחֲזֵ֤ה שַׁדַּי֙ יֶֽחֱזֶ֔ה נֹפֵ֖ל וּגְל֥וּי עֵינָֽיִם׃ יז אֶרְאֶ֙נּוּ֙ וְלֹ֣א עַתָּ֔ה אֲשׁוּרֶ֖נּוּ וְלֹ֣א קָר֑וֹב דָּרַ֨ךְ כּוֹכָ֜ב מִֽיַּעֲקֹ֗ב וְקָ֥ם שֵׁ֙בֶט֙ מִיִּשְׂרָאֵ֔ל וּמָחַץ֙ פַּאֲתֵ֣י מוֹאָ֔ב וְקַרְקַ֖ר כָּל־בְּנֵי־שֵֽׁת׃ יח וְהָיָ֨ה אֱד֜וֹם יְרֵשָׁ֗ה וְהָיָ֧ה יְרֵשָׁ֛ה שֵׂעִ֖יר אֹיְבָ֑יו וְיִשְׂרָאֵ֖ל עֹ֥שֶׂה חָֽיִל׃ יט וְיֵ֖רְדְּ מִֽיַּעֲקֹ֑ב וְהֶאֱבִ֥יד שָׂרִ֖יד מֵעִֽיר׃ כ וַיַּרְא֙ אֶת־עֲמָלֵ֔ק וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר רֵאשִׁ֤ית

גוים

אונקלוס

עַמָּא הָדֵין לְעַמָּךְ בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ טו וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר אֲמַר בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר וַאֲמַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי׃ טז אֲמַר דְּשָׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וִידַע מַדַּע מִן קֳדָם עִלָּאָה חֵזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שָׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵהּ׃ יז חֲזֵיתֵהּ וְלָא כְעַן סְכֵיתֵהּ וְלָא אִיתוֹהִי קָרִיב כַּד יְקוּם מַלְכָּא מִיַּעֲקֹב וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט בְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ יח וִיהֵי אֱדוֹם יְרֻתָּא וִיהֵי יְרֻתָּא שֵׂעִיר לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְיִשְׂרָאֵל יַצְלַח בְּנִכְסִין׃ יט וְיֵיחוֹת חַד מִדְּבֵית יַעֲקֹב וְיוֹבֵד מְשֵׁזֵב מִקִּרְיַת עַמְמַיָּא׃ כ וַחֲזָא יָת עֲמַלְקָאָה וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר רֵישׁ קְרָבַיָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָה עֲמַלְקָאָה וְסוֹפֵהּ לְעָלְמָא יֵבַד׃

וחזא

מסרה באחרית, מלא. טו וישא, ל"ח. בעור, ב' חסר. שתם, ב' חסר. טז שמע, חסר דחסר. אל, לעיין קודש וחול דינו כדלעיל פ"ט. וידע, ג' חסר דס'. עליון, מלא. מחזה, מטעין בי חסר. נפל, חסר. וגלוי, מ"ו ומפיק י'. יז עתה, ל' ומלרע. ולא בזקפא. אשורנו, מלא. ולא, ל'. קרוב, מלא. כוכב, ב' א' פתח וא' קמץ ומלא. ומחץ, ל' מלרע. פאתי, ל'. וקרקר, ל'. כל בני שת, מקפין. יח ירשה, ב' ובפסוק ובליכי. איביו, ח"ו ומ"י. וישראל, ל"ג. עשה, בקנ"א וכולם חסר. יט וירד, ב' מים עד ים ובסל יו"ד והד' דגושה ושוים. והאביד, מלא. שריד, מלא. כ וישא, ל"ח בפשטא. ראשית, מלא דמלא.

ת"א שתם העין שם קה. וידע דעת עליון ברכות ז סנהדרין קה ע"ז ד. נופל וגלוי עינים סנהדרין שם.

רש"י

מה לך לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין קו) תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר. (במדבר לא) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קצר הוא זה איעצך להכשילם ואומר לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים: (טז) וידע דעת עליון. לכוין השעה שכועס בה: (יז) אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתן אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו לשון (איכה ב') דרך קשתו שהכוכב עובר כחץ ובלעז דישטי"נט כלומר יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב. זה דוד שנאמר בו (שמואל ב ח) השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו': ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קודם העברי ויקטול וכו': וקרקר. לשון קורה כמו (מלכים ב יט) אני קרתי (ישעיה ל"ז) מקבת בור נקרתם (משלי ל) יקרוה עורבי נחל פורי"ר בלעז: כל בני שת. כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: (יח) והיה ירשה שעיר אויביו. לאויביו ישראל: (יט) וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר. מעיר החשובה (של אדום והיא רומי) ועל מלך המשיח אומר כן שנאמר בו (תהלים עב) וירד מים עד ים (עובדיה א') ולא יהיה שריד לבית עשו: (כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענות של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם שנאמר (דברים כה) תמחה את

זכר

ספורנו

באחרית הימים. כי אמנם הרע אשר יעשה העם הזה לעמך לא יהיה בימיך ואין לך לירא אבל יהיה באחרית הימים בלבד כאמרו ומחץ פאתי מואב וכאמרו אדום ומואב משלוח ידם: (יז) אראנו. אשר יעשה העם הזה לעמך: דרך כוכב. גשמי ונצחי. כאמרו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד: ומחץ פאתי מואב. אע"פ שכל האומות מנשמת אלוה יאבדו כאומרו כי אעשה כלה בכל הגוים הנה באדום ומואב תהיה נקמתו ביד ישראל בהיות שתי אלה האמות אויביו מעולם ושבבי בימי סנהדרין פרק חלק: (יח) והיה אדום ירשה. לחיות ולעופות במדבר כאמרו וירשוה קאת וקפוד: והיה ירשה שעיר. לישראל שהוא מכלל קני קניזי וקדמוני: אויביו. והטעם שתהיה הנקמה במואב ובאדום יותר ממה שתהיה בשאר עכו"ם כי הם היו מעולם אויביו של ישראל: וישראל עשה חיל. ואז יוכל ישראל לעשות חיל כאמרו ולאום מלאום יאמץ: (יט) וירד מיעקב. כל אחד מזרעו ישלוט בעכו"ם כאמרו והיו הנכשל בהם ביום ההוא כדוד. וכאומרו והיו שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן: והאביד שריד מעיר. כאומרו ורמס וטרף ואין מציל תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו: (כ) עדי אובד. אע"פ שמלכות כל עכו"ם תכלה לעתיד כאומרו ושאר

אומיא

פירוש רשב"ם

לפי דעתי. אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. אבל עתה בקרוב בחייך לא תירא מהם. וזו היא העצה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו' וכאן סתם משה את העצה לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק ולא נודעה העצה עד שפירשה משה בשעת הצורך: (יז) אראנו. אני רואה עתה עכשיו את העתידות ולא עתה יהיה: כל בני שת. לפי הפשט זה מלך המשיח: (יח) ירשה. כמו טמאה. נפש שבעה. אדמור"א: (יט) וירד מיעקב. יהיה רודה בכל המלכיות איש מיעקב: והאביד שריד מעיר. מאדום. כדכתיב ולא יהיה שריד לבית עשו כי יי' דבר: (כ) וירא את עמלק. ממקום שהיה שם משם רואה אותם: ראשית גוים. כתרגומו:

איתן

רמב"ן

עתה שיצרם אל מקומו אין לו חפץ בו: (יג) הלא גם אל מלאכיך. יתנצל בלעם עתה במה שאמר למלאכיו בשובם אליו שהם שידע מה יוסף יי' דבר עמו אבל אחרי כן הראה שיצא ויקלל עד שהתרה בו המלאך כדרך כאשר פירשתי: (יד) לכה איעצך. לפי שהלה לומר פורענות אומתו כדכתיב ומחץ פאתי מואב לכך אמר לו איעצך כלומר אומר לך לגד חסד דרך עצה שלא ישמעו אחרים לכה איעצך מה לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בפרק חלק תדע שבלעם השיאם עצה זו להכשילם בזמה שנאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קצר הוא איעצך להכשילם ואומר לך מה עתידין להרע למואב באחרית הימים לשון רש"י. והנכון בעיני שיאמר לו אגיד לך העצה אשר יעץ האלהים שיעשה העם הזה לעמך באחרית הימים מלשון זאת העצה היעוצה על כל הארץ שמעו עצת ה' אשר יעץ על אדום ואמר איעצך כי השומע עצה יקרא יועץ והנבואה הזאת לימות המשיח היא כי כל נבואותיו מוסיפות בעתידות מתחלה אמר שהם חלק ה' ונחלתו ובשנית הוסיף כבשם הארץ והכנס מלכיה ובשלישית כאשה שכבשם בארץ ופרו ורבו על הארץ והעמידם מלך יגלה את אגג ותנשא עוד המלכות שראה דוד מתנשא למעלה וכמו שנאמר וידע דוד כי הכינו ה' למלך וכי נשא מלכותו בעבור עמו ישראל כלומר

[illegible]

יתמסרון בידך בשעה קלילא וחילון מנהון מזיאן ברם בתר כדין עתידין הינון דישלטון בעמך בסוף עקב יומיא:

נ(יד) וכדו הא אנא אזל לות עמי איתא כען אעוין יתך עצה די תעביר בעמא האלין חמי יתהון ואין לא לית את שליט בעמא האלין ברם עתידין הינון עמא האלין משלוט בעמך בסוף עקב יומיא:]

(טו) ונטל מתל נבותיה ואמר אימר בלעם בר בעור ואימר גברא דיקיר מן אבוי דחזיא סתימיא מה דאתכסי מן נביא הוה מתגלי ליה:

נ(טו) ונטל במתל נביותיה ואמר אמר בלעם בר בעור ואמר גברא דיקיר מן אחוי מה דאתכסי מן כל נביא אתגלי עלוי:]

(טז) אימר דשמע מימר מן קדם אלהא וידע שעתא דרתח ביה אלהא עלאה דחזו מן קדם שדי חמי וכד הוה בעי דיתגלי ליה הוה משתטח ונפל על אפוי ורזיא סתימיא מה דאתכסי מן נביא הוה מתגלי ליה:

נ(טז) אמר גברא דשמע ממלל מן קדם יי וידע דעה מן קדם עילויה דחזי מן קדם שדי הוה חזי וכד הוה בעי הוה משתטח על אפוי ורזי נבואתא מתגליין ליה הוה מתנבי על נפשיה דהוא נפיל בחרבא בסוף נביותיה למתקיימא:]

(יז) חמי אנא ליה וליתיה כדון מסתכל אנא ביה וליתיה מקריב כד יקום מליך תקיף מדבית יעקב ויתרבי משיחא ושיבט תקיף מישראל ויקטול רברבני מואבאי ויתרוקן כל בנוי דשת משירייתה דגוג דעתידין למסדרא סדרי קרבא בישראל ויפלון פגריהון כלהון קדמי:

נ(יז) חמי אנא ליה ולית הוא כדון ומסתכל אנא ביה ולית הוא קריבא עתיד למיקם מלך מדבית יעקב ופריק ושליט מדבית ישראל ויקטיל תקיפי מואבאי וירוקן וישיצי כל בני מדינחא:]

(יח) ויהוון אדומאי תריכין ויהון תריכין בני דגבלא מן קדם ישראל סנאיהון וישראל יתקפון בנכסין ויחסנונון:

נ(יח) ויהי פרס ירתי טורא דגבלא לבעלי דבביהון וישראל יתגברון בחיל תקיף:]

(יט) ויקום שליט מדבית יעקב ויוביד וישיצי שיזבותא דמשתייר מן קוסטנטיני קרתא חייבתא ויצדי ויחרוב קרתא מרודא דקיסרין תקיף קרוי עממיא:

נ(יט) עתיד מלך למיקם מדבית יעקב וישיצי ית כל מה דמשתייר מן קרתא חייבא וחמא ית עמלקאה ונטל כמתל נביותיה ואמר שירוי אומיא דסדרו קרבא כל קביל ישראל הוון דבית עמלק ובעקבא בסוף יומיא הינון יסדרו לקיבליהון סדרי קרבי וסופהון לאבדן יהוי ואובדניהון עד לעלם:]

(כ) וחמא ית דבית עמלק ונטל מתל נבותיה ואמר שירוי אומיא דאגיחו קרבא בדבית ישראל הינון דבית עמלק וסופיהון ביומי מלכא משיחא למסדרא

בעל הטורים

מנעך היום מבוא בדמי' בשביל שמנעך מבוא בדמים שלא לקללם על כן מנעך מכבוד:
(טו) בנו בעור בער כתיב שסר וי"ו כי כבער מדעת שמלא לא דברה עמו שכינה:
(טז) וידע דעת עליון אמר כאן ויודע דעת עליון לפי שגלה לגלות ימות המשיח:
(יז) ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת. קרקר בא"ת ב"ש דג דג בגימ' דוד:
(יט) וירד מיעקב ב' במס' הכא ואידך וירד מים עד ים דהיינו מלך המשיח שהסכנא על מלך המשיח: (כ) וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי

יונתן

מנהון פי' בפסוק מכדי שורים שילכו אחר מזל וכן הוא להדיא בסנהדרין הופב בבן זנות זקנה מבתוך וילדה בבנים זקנה תלמר בנות והילדה אמרה בפסום וכו' ותזה נתשכו אחריהן שם בעמוד ב': ירושלמי בני מדינחא יכול להיות שבם נולד שם. כשברש הקב"ה

רמב"ן

בעבור אשר הבטיחם שתנשא מלכות' ועתה בנבואה הזאת הרביעית יוסף לראות ענין המשיח ולכך הפסיק הענין מאד ואמר אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב מה שלא אמר כן בנבואות הראשונות ואמר שזאת עצת ה' שיעץ להיות באחרית הימים וקרא עצמו עתה שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה כאשר עשה בנבואה השלישית והוסיף לקרא עצמו יודע דעת עליון והאומר כך יודע אני דעת פלוני ירצה לומר שהוא מכיר ממנו מה בלבו הדברים שלא יגיד בפיו וכן זה יכוין לומר שהוא יודע ויאמר עתה מה שיש בדעתו של אל עליון לעשות בעולמו בסוף כל הימים וזה כענין שנאמר כי יום נקם בלבי ואמרו ליבא לפומא לא גלי והנה אמר הכתוב בכאן וישא משלו ויאמר ולא הזכיר שהיה זה בנבואה כאשר הזכיר בשלשה פעמים כי כיון שאמר נאם שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה בידוע כי היתה עליו יד ה' כאשר בפעם השלישית שאמר ותהי עליו רוח אלהים וקרא עצמו כן: (יז) דרך כוכב מיעקב. בעבור כי המשיח יקבץ נדחי ישראל מקצה הארץ ימשילנו לכוכב הדורך ברקיע מקצה השמים כמו שנא' בו ואלו עם ענני שמיא כבר אנש אתי וגו' ואמר שהוא רואה לזמן רחוק שידרוך כוכב מקצה השמים ויקום ממנו שבט מושל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת בן אדם שהוא אבי כל האומות והזכיר פאתי מואב להודיע לבלק כי עמו לא יפול ביד ישראל עתה אבל באחרית הימים לא ינצל מואב מידו בשבט המושל בו וטעם פאתי מואב לומר כי זה השבט יקרקר כל בני שת ולא ינצל אע"פ שהם קצוי פאה ואין להם שם באומות ולא ילחמו בישראל: (יח) והיה ירשה שעיר אויביו. שיהיה ירשה שעיר לאויביו או אויביו הם אדום ושעיר הנזכרים שהם אויבי יעקב ויהיו ירשה וטעם והאביד שריד מעיר מכל עיר שלא ישאיר שריד בשום עיר שבעולם כי מתחלה אמר וקרקר כל בני שת ועתה יאמר שלא יהיה שריד ופליט והנה נשלמה העצה שהודיע לבלק: (כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענותו של עמלק ואמר ראשית גוים עמלק הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם תמחה את זכר עמלק מתחת השמים. ויתכן כי וירא כפשוטו שהיה ברמת הפעור הנשקף על פני הישימון

אבן עזרא

מואב וזה דבר רחוק בעבור שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה' שתדע מה תעשה כי זה כעם כן יעשה [ט]לעמך: (טז) וידע דעת עליון. בדרך נבואה לא בקסם: (יז) אראנו ולא עתה. הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה: אשורנו ולא קרוב. הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבט: דרך כוכב. יש דמות כוכבים דורכים ברקיע שלא היו [ת]בתולדת ולא [א]נודעו: וקם שבט. מלכות והנכון בעיני כי מלת דרך פירושה [ב]בדרכו כטעם הכוכבים ממסילותם ורבים פירשוהו על [ג]המשיח והקדמוני' אמרו שנחריב בלבל הגוים והנה מואב ועמלק ואשור ועוד למה השלים וענו עבר רק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף משלו ופירשו דעת ישמעו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח חלילה חלילה כי המשיח מבואר היטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום קול השמונים ועמידת בית שני ושני המצור והגלות והישועה זה אחר זה ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב יי' אלהיך את שבותך: (יז) ומחץ פאתי מואב. כן עשה דוד: וקרקר. כמו מקרקר [ח]קיר והטעם הורס הקיר כמו [י]מטעם: בני שת. כמו בני אדם כי הוא העיקר כי גם מבני בניו היה ויאמר הילמקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול גם אמר שהוא מגזרת ושתותי [ז]שת רמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי השת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי השתות והטעם כי יהרוס המדינות ואיננו רחוק: (יח) והיה אדום ירשה. מגזרת ואם לא [ח]תורישו והוא שם במשקל קח לך [ט]לבנה והוא תחת תאר השם כמו והית' הארץ [י]שממה וידוע כי נגרם יד דוד על אדום והר שעיר: וירד מיעקב. יקום רודה מיעקב: והאביד שריד מעיר. מכל עיר והטעם מאדום וזה היה יואב כי כן כתוב עד הכרית כל זכר [כ]באדום: (כ) וירא את עמלק. בדרך נבואה והמשל ראשית גוים ופירושו כי הוא הגוי הנלח' עם ישראל בראשונה ואחריתו עד שיהי' אובד וכן הי' בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק [ל]וזקן ורבים

פירוש על אבן עזרא

[ט]להרע. [ש]כמ"ש ומחץ פאתי מואב. [ת]ר"ל בטבע מברא שית, והם הנקראים כוכבי נבוכים (קאמעטען). [א]כדאמר שמואל כהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו (ברכות ד' נ"ח ע"ב). [ב]בעצמו פירושו לבני אדם כשהכוכב דורך שדרך מיעקב. כלומר יצא ממנו והטעם על המלאך העתיד. [ג](שופטים ה' כ') כ"ל נלחמו עם סיסרא. [ד]וטעמו שלא יתכן לפרשו על המשיח אחר שקדמונינו אמרו שנחרב בלבל כל הגוים, והנה מואב ועמלק ואשור שזכר בזה המשל ולא יתכן לאמר כן על ימות המשיח שאין אלה נכרים אחר שנחריב בלבל כל הגוים. [ה](ישעיה כ"ב ה'). [ו](שם י' ל"ג). [ז](שם כ' ה') פי' גלוי ערוה. [ח](להלן ל"ג כ"ה). [ט](יחזקאל ד' א'). [י]נ"ל סגלת עלי שממה (ירמיה י"ב א'). [כ](מ"א י"א ט"ז) ובפסוק שלפניו כתיב ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא וכו' ויך כל זכר באדום. [ל](ש"א ט"ו ג'). ד"ס

גּוֹיִם֙ עֲמָלֵ֔ק וְאַחֲרִית֖וֹ עֲדֵ֥י אֹבֵֽד׃ כא וַיַּרְא֙ אֶת־הַקֵּינִ֔י וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר אֵיתָן֙ מֽוֹשָׁבֶ֔ךָ וְשִׂ֥ים בַּסֶּ֖לַע קִנֶּֽךָ׃ כב כִּ֥י אִם־יִהְיֶ֖ה לְבָ֣עֵֽר קָ֑יִן עַד־מָ֖ה אַשּׁ֥וּר תִּשְׁבֶּֽךָּ׃ כג וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר א֕וֹי מִ֥י יִחְיֶ֖ה מִשֻּׂמ֥וֹ אֵֽל׃ כד וְצִים֙ מִיַּ֣ד כִּתִּ֔ים וְעִנּ֥וּ אַשּׁ֖וּר וְעִנּוּ־עֵ֑בֶר וְגַם־ה֖וּא עֲדֵ֥י אֹבֵֽד׃ כה וַיָּ֣קָם בִּלְעָ֔ם וַיֵּ֖לֶךְ וַיָּ֣שָׁב לִמְקֹמ֑וֹ וְגַם־בָּלָ֖ק הָלַ֥ךְ לְדַרְכּֽוֹ׃ פ כה א וַיֵּ֥שֶׁב יִשְׂרָאֵ֖ל בַּשִּׁטִּ֑ים וַיָּ֣חֶל הָעָ֔ם לִזְנ֖וֹת אֶל־בְּנ֥וֹת מוֹאָֽב׃ ב וַתִּקְרֶ֣אןָ לָעָ֔ם לְזִבְחֵ֖י אֱלֹהֵיהֶ֑ן וַיֹּ֣אכַל הָעָ֔ם וַיִּֽשְׁתַּחֲוּ֖וּ לֵאלֹהֵיהֶֽן׃ ג וַיִּצָּ֥מֶד יִשְׂרָאֵ֖ל לְבַ֣עַל פְּע֑וֹר וַיִּֽחַר־אַ֥ף יְהוָ֖ה בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ ד וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה קַ֚ח אֶת־כָּל־רָאשֵׁ֣י הָעָ֔ם וְהוֹקַ֥ע אוֹתָ֛ם

כא וַחֲזָא יָת שַׁלְמָאָה וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר תַּקִּיף בֵּית מוֹתְבָךְ וְשַׁוִּי בִּכְרַךְ תַּקִּיף מְדוֹרָךְ: כב אֲרֵי אִם יְהֵי לְשֵׁיצָאָה שַׁלְמָאָה עַד מָא אֲתוּרָאָה יִשְׁבְּנָּךְ: כג וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר וַי לְחַיָּבַיָּא דְּיֵיחוֹן כַּד יַעְבֵּד אֱלָהָא יָת אִלֵּין: כד וְסִיעָן יִצְטָרְחָן מֵרוֹמָאֵי וִיעַנּוּן לְאַתּוּר וִישַׁעְבְּדוּן לְעֵבַר פְּרָת וְאַף אִנּוּן לְעָלְמָא יֵבְדוּן: כה וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאָרְחֵהּ: א וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וְשָׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנָת מוֹאָב: ב וּקְרָא לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ לְטַעֲוָתְהוֹן: ג וְאִתְחַבַּר יִשְׂרָאֵל לְבַעֲלָא פְעוֹר וּתְקֵף רָגְזָא דַּיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר יָת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וְדוּן וּקְטוֹל דְּחַיָּב קְטוֹל קֳדָם יְיָ לְקָבֵל

מסרה ראשית גוים, ל'. ואחריתו, מלא. אבד, כולם חסר. כא הקיני, מלא. ויאמר, ל"א בפתח. איתן, מלא. מושבך, ג' ע"ו וס"י. ושים, פ' ומ"ל. קנך, חסר והמ"ן נדגוש. כב כי, במרכא. אם יהיה, במקף. לבער, ל' בטעם מלמיל וע"פ קמץ על וילא פרח. עד מה, ד'. תשבך, ל' הכף נדגש קל. כג יחיה, י"ח. משמו, חסר. אל, הוא מלה בפני עצמו ולענין קדם ומול עי' לעיל. כד וצים, ל' ומ"י נחה. כתים, מלא חד יו"ד. וענו, במרכא. וענו עבר, במקף והוא חד מן ממחין דקיפ'. וגם, ז'. כה למקומו, כל או' חסר. כה א בשטים, ל' מלא י' תכין. ויחל, פ' בלי'. לזנות, מלא. בנות, ג' ומלא. ב ותקראן, ל' כ"כ בנו"ן פשוטה. אלהיהן, ה' בנו"ן ב' בו, וישתחוו, בהכין וו"ן. ג ויצמד, ל'. ויחר, במתג תחת היו"ד ומקף. בישראל, אין כאן פיסק'. ד ויאמר, פ' בטעם בסיפרא. והוקע, ל' ומלא.

ת"א וירא את הקיני וישא משלו שם קו. איתן מושבך כ"ה י"א סוטה מו. וישא משלו ויאמר אוי מי סנהדרין קו. וצים מיד כתים שם. וישב ישראל בשטים סנהדרין קו בכורות ה. ותקראן לעם לזבחי סנהדרין שם בכורות שם. קח את כל ראשי העם סנהדרין לה.

רש"י

זכר עמלק: (כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר (שמואל א טו) ויאמר שאול אל הקיני וגו' הזכירו אחר עמלק נתקבל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם (ד"ה א ב) תרעתים שמעתים שוכתים: איתן מושבך. תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת (שמות א) הבה נתחכמה לו ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל: (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו'. אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות: (כג) וישא משלו וגו'. כיון שהזכיר את שביית אשור אמר: אוי מי יחיה משומו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הנחל את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות ועוד יבואו ציים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות גדולות על אשור: (כד) וענו אשור. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אובד. וכן פי' (דניאל ז) עד דקטילת חיותא והובד גשמה: וצים. ספינות גדולות כדכתיב (ישעיה לג) וצי אדיר ועורי רבתא: (א) בשטים. כך שמה: לזנות אל בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: (ב) וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: (ג) פעור. על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו: ויחר אף ה' בישראל. שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם. (סנהדרין לה) לשפוט את העובדים לפעור: והוקע אותם. את העובדים: והוקע. היא תליה כמו שמצינו בבני שאול (שמואל ב כא) והוקענום לה'. ותליה מפורסמת

ספורנו

אומיא וליסנה בעדיו שלבנכון מכ"מ לא תכלנה אומות לגמרי חוץ מאלו שתי האומות והם עמלק שהתחיל להלחם בישראל: וכתים. שהשלימו חורבנם של ישראל כאומרו וגם הוא עדי אובד: (כא) איתן מושבך. אתה התישבת עם ישראל בארץ איתן במדבר בארץ לא זרועה: ושים בסלע קנך. ובשביל זה בעת שיהיו נבוכים ומזיקים יהיה קנך עמהם. כאמרם ז"ל מי גר אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך: (כג) אוי מי יחיה. כענין ליתי משיחא ולא אחמיניה (סנהדרין פרק חלק): (א) ויחל העם לזנות. תחלת ענינם לא היה לעבוד עכו"ם כלל אבל היה לזמה בלבד: אמנם קרה להם כמו שהעידה התורה כשאסרה להתחתן בז' אומות כאמרו וקרא לך ואכלת מזבחו וגו': ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן. שכך דרכו של יצר הרע לנאת

רמב"ן

הישימון והנה כנגד ארץ עמלק היושב בהר ההוא ואמר כי הוא עתה ראשית גוים כי בראש העמים ישבו כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה ולולי כן לא עלה בלבו לבא להלחם בישראל ולא הולך משה לבחור אנשי' ולתפלה ולנשיאות כפיו לחולשתו ובנה מזבח וקרא שמו ה' נסי כי הסבה לנס גדול ולכך אמר זה כי הוא ראשית העמים ואחריתו יאבד יותר מכולם כמו שאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים וכן ראשי' שמני' המשובח שבהם שהוא נמנה לראשונה וכן ראשית הקרם לראש ולקצין בשמים ראש. וטעם וירא את הקיני גם כן שראה את אהלם כי עם עמלק היה יושב: (כא) וישא משלו ויאמר להם. בדרך עלה: איתן מושבך ושים בסלע קנך. כלומר שים מושבך במקום איתן ובסלע קנך שתסור ותרד מתוך עמלק פן תספה עמו ותשים בסלע איתן מושבך עם ישראל כמו שאמר ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו' ואמר

אבן עזרא

ורבים פירשו ראשית גוים כי הם ישבו בראש הגוים ולא היה כן. (כא) וירא את הקיני. ממשפחת יתרו וכתוב המה הקינים וחבר הקני והמשל ושים בסלע קנך והטעם כפול כי אילו היה מושבך גבוה כקן העוף לא ינצל: (כב) לבער קין. כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקני: וטעם עד מה אשור תשבך. כאומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם תהיה לבער ואשור לשון נקבה והטעם ממנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל: (כג) וישא משלו ויאמר. הוא וצים מיד כאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיענה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישבה אשור כי הקנים היו דרים עם ישראל ופירוש המתרגם לארמית ידוע רק אין מנהג הכתוב להזכיר עבר בלא נהר. יש מפרשים וצים לשון צים מגזרת וצי אדיר ויש אומרים שפירושו כמו ופגשו ציים את איים כי דמה לציים פירוש

לְמִסְדְּרָא סִדְרֵי קְרָבָא עִם כָּל בְּנֵי מַדִינְחָא עִם דְּבֵית יִשְׂרָאֵל בְּרַם סוֹפֵיהוֹן דְּאִלֵּין וְדְאִלֵּין עַד עָלְמָא יְהוֹן לְאוֹבְדְנָא: (כא) וַחֲמָא יַת יִתְרוֹ דְּמִתְגַּיֵּיר וּנְטַל מְתַל נְבוּתֵיהּ וַאֲמַר מָה תַּקִּיף הוּא מַשְׁרוּיָיךְ דִּי שַׁוִּיתָ בְּנִקְרַיָּא דְּטִינָרַיָּא מְדוֹרָךְ:

[(כא) וַחֲמָא יַת שַׁלְמַיָּא וּנְטַל בִּמְתַל נְבִיוּתֵיהּ וַאֲמַר מָה תַּקִּיף הוּא מַשְׁרוּיָיךְ וְשַׁוִּית כְּבַקְרַת בֵּית מְדוֹרָךְ:]

(כב) אֲרוּם אִין יִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי לְבִזְּתָא בְּנוֹי דְשַׁלְמַיָּא עַד כְּדֵי יֵיתֵי סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְּאַתּוּר וְיִשְׁבֵּי יָתָךְ:

[(כב) אֲרוּם אִין יְהֵוֵי שַׁלְמַיָּא לְבִזָּא עַד כְּעַן אַתּוּרַיָּא עָתִיד קָאִים שְׁבִיָּתָךְ:]

(כג) וּנְטַל מְתַל נְבוּתֵיהּ וַאֲמַר וַי מָאן יִתְקַיֵּים בְּזִמַּן דְּיִתְגְּלֵי מֵימְרָא דַיְיָ לְמִתַּן אֲגַר טַב לְצַדִּיקַיָּא וּלְמִתְפַּרְעָא מִן רַשִּׁיעַיָּא וּמְחָא אוּמַיָּא וּמַלְכַיָּא וּמְגָרֵי אִלֵּין בְּאִלֵּין:

[(כג) אַלְוַי מָן יֵיחֵי כַּד יִשְׁוֵי מֵימְרָא דַיְיָ לְמִתַּן אֲגַר טַב לְצַדִּיקַיָּא וּלְמִתְפְּרַע מֵרַשִּׁיעַיָּא:]

(כד) וְצִיצְיָן יִצְטָרְחָן בְּמָנֵי זַיְנָא וְיִפְקוּן בְּאֻכְלוּסִין סַגִּיאִין מִן לִמְבַּרְנַיָּא וּמֵאַרַע אִיטַלְיָא וְיִצְטָרְפוּן בִּלְגִיוֹנִין דְּיִפְקוּן מִן קוֹסְטַנְטִינֵי וִיעַנּוּן לְאַתּוּרָאֵי וְיִשַׁעְבְּדוּן כָּל בְּנוֹי דְּעֵבֶר בְּרַם סוֹפְהוֹן דְּאִלֵּין וְאִלֵּין לְמִיפַּל בִּידָא דְמַלְכָּא מְשִׁיחָא וִיהוֹן עַד עָלְמָא לְאוֹבְדְנָא:

[(כד) וְיִפְקוּן אֻכְלוּסִין סַגִּין בְּלִבְרְנַיָּא מִן מְדִינְתָּא רַבְּתָא וְיִצְטָרְפוּן עִמְּהוֹן לִגְיוֹנִין סַגִּיאִין מִן רוֹמָאֵי וְיִשַׁעְבְּדוּן אַתּוּרַיָּא וִיעַנּוּן כָּל בְּנֵי עֵבֶר נַהֲרָא בְּרַם סוֹפֵיהוֹן דְּאִלֵּין וְדְאִלֵּין לְאֶבְדוֹן יְהֵוֵי וְאוֹבְדְנָא עַד לְעָלַם:]

(כה) וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתַב לְאַתְרֵיהּ וּלְחוֹד בָּלָק אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ וַאֲקִים יַת בְּנָתְהוֹן דְּמִדְיָנָאֵי בְּקוּלִין מִבֵּית יְשִׁימוֹת עַד טוּר תַּלְגָּא וַהֲוָאָן זַבְּנָן זְנִי כִּיסָנִין בְּבָצִיר מִן טִימְהוֹן בְּמִילְכַּת בִּלְעָם רַשִּׁיעָא בְּפָרָשַׁת אוֹרְחָתָא:

[(כה) וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְחָזַר לְאַתְרֵיהּ וּלְחוֹד בָּלָק:]

(א) וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאַתְרָא דַהֲוָה מִתְקְרֵי שִׁיטִין עַל שְׁטוּתָא וְקִלְקוּלָא דַהֲוָה בְהוֹן וְשָׁרִיאוּ עַמָּא לַאֲפָסָא קְדוּשַּׁתְהוֹן וּלְמִפְעַר גַּרְמֵיהוֹן לְטַעֲוַת פְּעוֹר וּלְמִטְעֵי בָּתַר בְּנַת מוֹאֲבָאֵי דְּמַפְקָן יַת טוּפְסֵיהּ דִּפְעוֹר מִתְּחוֹת פִּתְקְיָיהוֹן:

[(א) וּשְׁרוֹן יִשְׂרָאֵל בְּשִׁיטִין וּשְׁרוֹן עַמָּא לְמִזְנָיָא עִם בְּנָתְהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי:]

(ב) וּקְרָאָה לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוַתְהוֹן וְאָכְלוּן עַמָּא בְּמַרְזֵיחֵיהוֹן וְסָגְדִין לְטַעֲוַתְהוֹן:

[(ב) וְקָרְיָן לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן:]

(ג) וְאִתְחַבָּרוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּבַעֲלָא פְּעוֹר בְּמַסְמְרָא בְּקִיסָא דְּלָא מִתְפָּרֵשׁ בְּלָא קִיסָא וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל:

[(ג) וְאִדְבְּקוּ יִשְׂרָאֵל לְפַלְחֵי טַעֲוָתָא פְּעוֹר וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל:]

(ד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב יַת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וּמַנֵּי יַתְהוֹן דַּיָּינִין וִידוּנוּן דִּינִין דְּקָטוֹלִין יַת עַמָּא דְּטָעוּ בָּתַר פְּעוֹר וְתִצְלוֹב יַתְהוֹן קֳדָם מֵימְרָא דַיְיָ עַל קִיסָא קבֵיל

בעל הטורים

עדי אובד. לשנים גוים בגימ' שלהם בישראל: (כא) מושבך ג' במס' הכא ואידך. משמני הארץ יהי מושבך (בר"ח כ"ז) ונפקדת כי יפקד מושבך לע"פ שאיתן ומשמני ארץ מושבך יפקד מושבך כי יבא אשור וישבך: (כב) עד מה ד' במס' הכא ואידך (תהלים פ"ט) עד מה ה' תאנף לנצח (שם פ"ט) עד מה ה' תסתר לנצח. (שם ע"ד) ולא אתנו יודע עד מה. שיאמר לי מה [פי' מתי] ישובו מגלות אשור כי אף כשחזרו גלות יהודה ובנימין לא חזרו עשרת השבטים: (כה) וישב למקומו ולא אמר הלך לדרכו [כמ"ש בבלק] שנפרד מדרכו וירד לגיהנם: (א) בשטים לשון כי שטה אשתו. וישב העם מלמד שנתקלקלו מקודשתם. רבים חללים [משלי ז' ושמטי בלשה זרה והוא ג"כ כינוי לע"ז.] בגי' זה שטים: (ג) בעל פעור בעל בגי' לוחה ובגימ' ההבל ויהבלו פסוק

יונתן

הקב"ה את אדם הראשון מהגן עדן לקדם וע"ז נקרא בני מדינחא ויונתן קראה כאן להדיא בנוי דעת ולקמן בני מדינחא וק"ל: (כד) ויפקון באוכלסין סגיאין מן לתברניא כן פירש"י על ולי אדיר וברבא דברנא והם ספינות גדולות: ומארע איטליא י"ל שזו איטליא של אדום. דיפקון מן קוסטנטיני זו של ישמעאל וכו': סופיהן דאליין ואלין למיפל ביד מלכא משיחא כמין זה העתיק מהזוהר פ' אמור ז"ל ולא זמינין בני ישמעאל לאתערא קרבא בעלמא ולאתכנשא בני אדום עלייהו ויתערון קרבא בהון חד על ימא וחד על יבשה וחד סמיך לירושלים ושלטין אלין באלין וארעא לא יתמסר לבני אדום בההוא זמנא יתער עמא חד מסייפא עלמא על קרתא רבתי ויגח בה קרבא ג' ירחין ויתכנשון תמן עממיא ויפלו בידייהו עד דיתכנשון כל בני אדום מכל סייפי עלמא וכדין יתגבר הקב"ה עלייהו הה"ד כי זבח לה' בבצרה ע"כ משפר הזוהר: (כה) בקולין כמו בחקולין וכ"ל בחניות מדים וכן פ"י לעיל גבי נס קינים סעשה קולין מעביד וא"ל להגיה כי כה"פ וע"ש: זינו כיסנין פי' מיני כיסנין מלשון פת הבאה בכיסנין ופי' ר"מ שם פת שעושין כמין כוסכין מלאים סוכר ושקדים ומיני מרקחת ולועסין אותם בבתי משתאות וק"ל: (א) שטותא וקלקולא דרש מלת שיטים שטות שאין אדם חוטא וכו': לאופסא פי' לחלל קדושתם לשון אפס ואין: לטופסא מלשון דפוס וטופסא דצורה וכמוהו הרבה: (ב) במרזיחיהון כמו בית המרזח ומאן לוסב במרזח בריתא והוא כאן כינוי

רמב"ן

ואמר כי אם יהיה לבער קין כלומר ולא מספר בתוך בישראל כי אם שיהיה לבער עמהם כי כאשר יגלו את ישראל יבערו את הארץ היושב עד מתי אשור תשבך לא ישבה אותך לעולם כי תגאל מידו עם ישראל ואם חטיה עם עמלק תהי אחריתך עדי אובד עמהם וכן עד מה ה' תאנף לנצח עד מה כבודי לכלימה כמו עד מתי או שיבאו לגודל דבר כגון מה אתולה לבתך מה אמך לביא כלומר עד מה יעלה ויגדל השבי אשר אשור תשבך איננו נחשב לך כלום כי לא תאב' כאשר היית אובד בעמלק ולכן נשא משלו על אשור שיבא על ארצו גם הוא ואין מי שיגאל מיום ה' הגדול והנורא על כל העמים שיבואו צים מיד כתים והם הרומיים וענו אשור הזכר וענו עבר שהם ישראל לומר שיעלו המגלים והגולים וגם הוא עם כתים עדי אובד בסוף: (א) לזנות אל בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בפלק לשון רש"י. ובאמת שהזנות הזה לא היתה מזמת הנשים כי בעצת אנשיהם וגדוליהם נעשה אשר נכלו להם על דבר פעור כי נכלו להם בזמה להדיחם אחר בעל פעור ולכן יתכן שהיה בעצת בלעם שהוא גדול עצתם ודעתו להרע לישראל ונעשה בזה כל יכולתו כמו שנאמר ולא

אבן עזרא

שישום אדם [א]מראותם: וטעם אוי מי יחיה משמו אל. הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתיב בספר ישעיה [ב]או שמעו מי ישיה מהגזרות ששם אל בעולם על ידי אשור כי מלך אשור גלה את כל הגוים כי כן [ג]כתוב: (כד) וכתים. מבני יון כי כן כתוב [ד]ויחכן להיות רמז למלכות יון הרשעה וכבר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון וכתים אחת היא והיא החיה השלישית [ה]בראיות: מיד כתים. ממקום כמו על יד [ו]הירדן ויד תהיה [ז]לך: וגם הוא. כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים: (כה) ויקם. בלעם כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו וכן אמר נופל וגלוי עינים: (א) בשטים. כי כן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימון עד אבל השטים והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין הכבד [ח]הנוסף: (ב) וישתחוו. ישראל ובנות [ט]מואב: (ג) ויצמד ישראל. מגזרת צמד [י]בקר והטעם [כ]הנשים והנה נלמדו עמם לדת פעור: (ד) והוקע אותם. הטעם [ל]על הנלמדים והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל: והוקע אותם. כמו ויוקיעום [מ]בכר כדברי המתרגם ארמית

פירוש על אבן עזרא

[מ](ד"ה א' ב' כ"ה). [נ](שופטים ד' י"א). [ס](ישעיה ו' י"ג). [ע](מ"א י"ד י'). [פ](איוב פ"ו) פי' מחנה שבא. [צ](ש"א י"ג כ"א) פי' מחנה ישראל כ"ל גם פה ישמא אשור שהוא זכר בלשון נקבה כאומרו תְּשִׁבֶךָּ כי אמרו על המחנה שהוא לשון נקבה. [ק]ויסמעגדין לעיבר פרה. [ר](ישעי' לג כ"א). [ש](שם ל"ד י"ד). [ת]הם חמיות השוכנים בציה. [א]כמו כל עובר עליו ישום (מ"א ע' ח') (זיך ענטזעטלען, ערשטוינען). [ב](ל"ו י"ח י"ע כ'). [ג](שם) מי בכל אלהי הארצו' האלה אשר הצילו את ארצם מידי. [ד]ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים (בראשי' י' י"ד). [ה]כ"ל במלכות שראה דניאל (ד' כ"א) כמ"ש והצפיר השעיר מלך יון, ועיין פרש"י שם (ז' ו'). [ו](לעיל י"ג כ"ט). [ז](דברים כ"ג י"ג). [ח]ר"ל הפעיל מהכפולים כי שרשו חלל. [ט]כי ויאכל העם לשון יחיד על ישראל לבד, וישתחו לשון רבים בלירוף בנות מואב. וזהו לאלהיהן לשון נקבה. [י](ש"א י"א ז') ענין חבור ושתוף. [כ]ר"ל שהחטיאו אותן. [ל]לא על ראשי העם. [מ](ש"ב כ"א ט'). תין

פירוש רשב"ם

(כא) איתן מושבך. כסבור אתה שאיתן יהא מושבך ושיהא בסלע קנך קיים. לא יהיה כמו שאתה סובר אלא אשר כן יהיה לבער קין עד מקום רחוק: (כב) אשור תשבך. מלכות אשור תשבך. ויגלה אותך בשבי: (כג) אוי מי יחיה. מפני מלך המשיח בשופטו הקב"ה אלה הדברים שיקרקר כל בני שת: (כד) וצים. כמו וצי אדיר דרמו"ן בלע"ז הוא בורני גדולה: (ג) ויחר אף. שהתחילה מגפה בעם: (ד) והוקע אותם. החטאים. כמו והוקענום בגבעת שאול. לשון תלייה והריגה: ויקרב

אוֹתָ֛ם לַיהוָ֖ה נֶ֣גֶד הַשָּׁ֑מֶשׁ וְיָשֹׁ֛ב חֲר֥וֹן אַף־יְהוָ֖ה מִיִּשְׂרָאֵֽל׃ ה וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה אֶל־שֹׁפְטֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל הִרְגוּ֙ אִ֣ישׁ אֲנָשָׁ֔יו הַנִּצְמָדִ֖ים לְבַ֥עַל פְּעֽוֹר׃ ו וְהִנֵּ֡ה אִישׁ֩ מִבְּנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֜ל בָּ֗א וַיַּקְרֵ֤ב אֶל־אֶחָיו֙ אֶת־הַמִּדְיָנִ֔ית לְעֵינֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וּלְעֵינֵ֖י כָּל־עֲדַ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֑ל וְהֵ֣מָּה בֹכִ֔ים פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ מפטיר ז וַיַּ֗רְא פִּֽינְחָס֙ בֶּן־אֶלְעָזָ֔ר בֶּן־אַהֲרֹ֖ן הַכֹּהֵ֑ן וַיָּ֙קָם֙ מִתּ֣וֹךְ הָֽעֵדָ֔ה וַיִּקַּ֥ח רֹ֖מַח בְּיָדֽוֹ׃ ח וַיָּבֹ֠א אַחַ֨ר אִֽישׁ־יִשְׂרָאֵ֜ל אֶל־הַקֻּבָּ֗ה וַיִּדְקֹר֙ אֶת־שְׁנֵיהֶ֔ם אֵ֚ת אִ֣ישׁ יִשְׂרָאֵ֔ל וְאֶת־הָאִשָּׁ֖ה אֶל־קֳבָתָ֑הּ וַתֵּֽעָצַר֙ הַמַּגֵּפָ֔ה מֵעַ֖ל בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ט וַיִּהְי֕וּ הַמֵּתִ֖ים בַּמַּגֵּפָ֑ה אַרְבָּעָ֥ה וְעֶשְׂרִ֖ים אָֽלֶף׃

ומפטירין והיה שארית יעקב. במיכה סימן ה': ק"ד. מנוס. סימן:

פ פ פ

י וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ יא פִּ֨ינְחָ֜ס בֶּן־אֶלְעָזָ֣ר בֶּן־אַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֗ן הֵשִׁ֤יב אֶת־חֲמָתִי֙ מֵעַ֣ל בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל בְּקַנְא֥וֹ אֶת־קִנְאָתִ֖י בְּתוֹכָ֑ם וְלֹא־כִלִּ֥יתִי אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל בְּקִנְאָתִֽי׃ יב לָכֵ֖ן אֱמֹ֑ר

°י' זעירא

הנני

שִׁמְשָׁא וִיתוּב תְּקוֹף רָגְזָא דַיְיָ מִיִּשְׂרָאֵל: ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל קְטוּלוּ גְּבַר גֻּבְרוֹהִי דְּאִתְחַבָּרוּ לְבַעֲלָא פְעוֹר: ו וְהָא גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵיב לְוָת אֲחוֹהִי יָת מִדְיָנֵיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִנּוּן בָּכָן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ז וַחֲזָא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ כְנִשְׁתָּא וּנְסֵיב רֻמְחָא בִּידֵהּ: ח וְעַל בָּתַר גַּבְרָא בַר יִשְׂרָאֵל לְקֻבְּתָא וּבְזַע יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת גַּבְרָא בַר יִשְׂרָאֵל וְיָת אִתְּתָא לִמְעָהָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט וַהֲווֹ דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין: פ פ פ

י וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֲתֵיב יָת חֵימְתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִקַנִּי יָת קִנְאָתִי בֵּינֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצִית יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי:

בכן

מסרה אותם, ט"ל מלא בתורה. וישב, ט"ו וחסר. חרון, מלא. ה שפטי, חסר ב' הדבר דברתי את ל' דד"ה. הנצמדים, ל'. ו ויקרב, י"א. ולעיני, ד'. בכים, כולם ח"ו במ"ב. ז פינחס, כל תור' מלא. רמח, חסר. ח אחר, ב'. הקבה, ל'. הקוף והב' דגושים. וידקר, ל' וחסר. קבתה, ל'. ותעצר, ד'. ט ויהיו, י"ח זוגין מתחלפין בטעם. במגפה, הב' דגושה. יא פינחס, י' זעירא. השיב, מלא. בקנאו, המ"ן רפוי' להקל. כליתי, ל' ומלא. יב אמר, כל ל' ליחי חסר.

ת"א והוקע אותם לה' נגד השמש שם לה. הנצמדים שם סד. ויאמר משה שם פב. והמה בוכים שם. וירא פינחס שם. ס' הזוהר פ' אחרי מות. ויקח רמח סנהדרין שם חולין קלג. הקבה חולין שם. ואת האשה אל קבתה שם. ויהיו המתים סנהדרין מד פב. פינחס בן סנהדרין פב. לכן אמר קדושין כז סנהדרין פב ס' הזוהר פ' אחרי מות ועקרים מ' אחרון.

רש"י

מפורסמת בע"א בסקילה וכל הנסקלים נתלין: נגד השמש. לעין כל וד"א השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו: (ה) הרגו איש אנשיו. [כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה*) רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין]: (ו) והנה איש מבני ישראל בא. נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נדונין במיתה ואתה יושב ובולי כדאיתא בחלק הנשרפין (סנהדרין פב): את המדינית. כזבי בת צור: לעיני משה. אמרו לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך וכו' כדאיתא התם: והמה בכים. נתעלמה ממנו הלכה (כל הבועל ארמית קנאים פוגעים בו) געו כולם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים ריבוא שנאמר (שמות לב) ויטחן עד אשר דק וגומר וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו (סנהדרין שם): (ז) וירא פינחס. (שם) ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו': (ח) אל הקבה. אל האהל: אל קבתה. כמו הלחיים (ס"א אל הקיבה) והקיבה כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כולי כדאיתא התם (סנהדרין שם):

חסלת פרשת בלק.

(יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. (סנהדרין פב סוטה מג) לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"א והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן: בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר

אנפרי"מנט

רמב"ן

ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ועל כן הרגוהו בחרב. אבל על דרך הפשט לא הזכיר הכתוב העלה בכאן רק במה שאמר אחרי כן הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם כאשר לא הזכיר עצת זקני מדין רק במה שאמר כי צוררים הם לכם אחרי המעשה בעת הנקמה יזכיר מאין יצאה להם הרעה ויאמר כי לא היה המעשה בילד הזמה אשר הוא באנשים ובנשים מנעוריהם בטבעם רק עצה רעה להדיחם ולפיכך ראוי לנקמה גדולה כי פי' לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרי' הימים הוא באמת כאשר פירשתי ויתכן עוד כי על דרך הפשט כי בלק בתחלה היה חפץ לקללם ולהלחם בהם ולא יתן אותם לבא בגבולו כלל וכאשר אמר לו בלעם כי לא יוכל להם והודיעו שלא יחריבו ארצו ועמו רק באחרית הימים אז הוציא לחם ויין בערבות מואב ופתה אותם כאוהב להם וזהו בדבר בלעם כי בעבור דבריו עשו כן אבל מפני שהיה חפצו לקללם ונשכר לבלק בכך לולי צדקות ה' אשר הפך את הקללה לברכה על כן הרגוהו בחרב כי השוכר והשכיר שניהם נענשים כמו שאמר ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וגו' (ה) הרגו איש אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה*) רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין לשון רש"י. ולא הבינותי זה שיהיו הנצמדים שמונה רבוא וכ"ח אלף רבוא רובע ישראל וחלילה ואין דיני נפשות בדיין אחד אלא בסנהדרין של עשרים ושלשה ועדיין יהיו מרובין ואין המספר בסכום הפקודים כל כך וכל הנצמדים מתו דכתיב וכל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך. אבל פירוש איש אנשיו שיהרגו השופטים כל הנצמדים כל ב"ד וב"ד ידין את שבטו ואת אלופו כדכתיב וקח את ראשי שבטיכם ואתן אותם ראשי' עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושוטרים לשבטיכם. והנכון בעיני בענין הפרשה כי מתחלה נאמר ויצמד ישראל לבעל פעור

ויסר

*) בסנהדרין (ד' י"ח) איתא שבעה רבוא וכן הוא בילקוט פ' יתרו וכן הוא לפי החשבון. מגיה.

ירושלמי

קביל שמשא בקריצתא ועם מטמוע שמשא תחית יתהון ותקברינון ויתוב תקוף רוגזא דיי מישראל:

נ(ד) ואמר מימרא דיי למשה סב ית כל רישי עמא ואוקים יתהון סנהדרין קדם יי ויהוון צלבין כל מן דמתחייב לסתקטלא ועם מעלי שמשא יהוון מחתין נבלתיה וקברין בכן יחזור תקוף רוגזא דיי מן ישראל:

(ה) ואמר משה לדייני ישראל קטולו אינש גבר שיבטיה דאדבקו בטעוות פעור:

נ(ה) ואמר משה לסרכיא דישראל קטולו גבר ית אנש ביתיה אילין די אדביקו לפלחי טעותא פעור:

(ו) והא גבר מבני ישראל אתא ואחד בבלוריתא דמדיניתא וקריב יתה לות אחוהי למחמי משה ולמחמי כל כנשתא דבני ישראל עני וכן אמר למשה מה דא למקרב לגבה ואין אמר אנת דאסירא היא הלא אנת נסיבת ית מדייניתא ברת יתרו וכדי שמע משה רתח ואשתלי ואינון בכיין וקריין שמע וקיימין בבתרע משכן זימנא:

נ(ו) והא גבר מבני ישראל אתא וקריב לות אחוי ית מדיניתא קדם משה וקדם כל כנשתא דבני ישראל והא אינון בכיין בתרע משכן זמנא:

(ז) וחמא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא ואידכר הילכתא עני ואמר מאן דיקטול וקטיל האן אינון אריותא דשיבט יהודה כיון דחמנון שתקין קם מגו סנהדרי דיליה ונסיב רומחא בידיה:

נ(ז) וחמא פינחס בר אלעזר ברא דאהרן כהנא רבא וקם מגו קהלא ונסיב רומחא:

יונתן בן עוזיאל

(ח) תריסרי ניסין אתעבידו לפינחס בזמן דעל בתר גברא בר ישראל לות מדינתא: נס קדמאי דהוה ליה למפרש יתהון ולא פירש: נס תניין דאסתתם פומהון ולא צווחין דאלו הוון צווחין הוון משתזבין: נס תליתאי דכוין ברומחא ובזינון כחדא ית גברא בר ישראל בבית גיבריה וית מדייניתא בבית בהתת תורפה: נס רביעאי דקם רומחא באתר בזיוא ולא אשתמיט: נס חמישאי כד סובר יתהון אזדקף שיקפא נטל סיניה עד דנפק: נס שתיתאי סובר יתהון בכל משירייתא דישראל דהוה שיתא פרסי ולא אשתלהי: נס שביעאי זקיפנון בדרע ימיניה לסמחי כלהון קריבוי ולא יכילו להנזקותיה: נס תמינאי דאתעשן אע רומחא ולא איתבר מן מטולא: נס תשיעאי דאתנגיד פרזלא כשיעור תרויהון ולא אשתליפו מניה: נס עשיראי אתא מלאכא והפך איתתא מלרע וגברא מלעיל דיחמון כל בית ישראל ית חסודיהון: נס חדסראי דאתנטרו כד חיין עד זמן דהליך יתהון בכל משירייתא מן בגלל דלא יסתאב כהנא באהלי דמיתא: נס תריסראי דאתקריש אדמיהון ולא נפיל עילויה כיון דאוביל יתהון במשריתא חבט שדנחי ומיתו עני ואמר קדם רבון עלמא אפשר דמטול אלין ימותון עשרין וארבע אלפין מישראל ומן יד אתגוללו רחמי שמיא ואתכליית מותנא מעילוי בני ישראל: (ט) והוו סכום דמיתו במותנא עשרין וארבע אלפין:

נ(ט) והוו אלין דמייתין במגיפתא עשרין וארבעא אלפין: פ פ פ

וידבר ומליל יי עם משה למימר: (יא) פינחס קנאה בר אלעזר בר אהרן כהנא אתיב ית רתחי מעל בני ישראל בזמן דקני ית קנאתי וקטיל חייבא דביניהון ואמטו ליה לא שיציית ית בני ישראל בקנאתי: (יב) בשבועה אימר ליה

בעל הטורים

(פסוק הוא בירמי' נ'): ויקח כמה אותיות חרב שנשאן חרב: (יא) השיב את חמתי מעל בני' זהו את המלאך של אף ושל חמה. בקנאו את קנאתי חגין על הקו"ף לומר שעמדו על שקנא לה'. [כי מג וכתר ועטרה מנין ה' הוא]. ג' פעמים קנאה כנגד ג' עבירות שעשו לזנות וישתחוו ויצמד: (יב) לכן ב' ר"פ הכא ואידך (ר"פ וארא): לכן אמור לבני ישראל חזו אמר הקב"ה במצרים גן נעול אחותי כלה ועתה אתם קרוצים לארץ ואתם פרוצים בעריות. לכן בגימ' מדה במדה: [כי גם פינחס עשה שלום במה שעצר המגפה]: את בריתי שלום שלום כתיב והוא וי"ו קטיעה [דעם רבינו יראה שיהי בכתב כלורה יו"ד והא דלא קרא וא"ו זעירא משום דלא הוי משמע שיהיה מתוכה גם בשיעור דקותה ובאמת א"ל לשנותה רק בשיעור גדולה] בפ"ג דקדושין (ד' ס"ו) כשהוא שלם [כ"ל בלא מום] ד"א משכם שלימה אני מתן לו שהרס משנות נמקדם עשרה

יונתן

כינוי לבית משפחות שלהם: (ח) ובזיזון סרגוס של אמה בזוד ובקיר וברזינ' בזוד ובכושלא וכן בגמ' סנהדרין בפד"מ ומסכת חולין פ"ק מגרו בנה ולעיל בת"י ריש ויגש דתבנר יא אבא. בבית גיבריה פי זכרות והוא פשוט. בההם תורפה פי' הרגוס של בושת הוא: נטל פי' לפי הענין לשון הגבהה: ולא איטמלהי ולא נתייגע לה"ג פני בבכי דעילהי וכו': חריסרי ניסי' כו' ובסנהדרין איתא שיתא ניסים וע"ש. דאתעשן ולא איתבר מן מטולא פי' נתחזק עץ הרומח ולא נשבר מן המשא הכבד וכל זה עיין בהר"ע ותעמוד על האמת: והפך איתתא מלרע כדרך המנאפים שאם היו כסדר ודרך עולם היה צ"ל להיפך דהא פינחס תקב הרומח בתחילה בזמרי ואח"כ בתוך המדיינים וכשנכנסם ברומח היא מלמעלה והוא למטה אלא המלאך הפכן כדי להראותם כדרך שנאף והיה נוטן כך עיין בסנהדרין פרק הנשרפין: (יא) וקטיל חייבא דביניהון דק"ל מאי

רמב"ן

וישב אף ה' בישראל כי ילא הקצף מלפני ה' החל הנגף והשם ברחמיו אמר למשה שישפטו השופטים ויתלו הנלמדים ולא יספה האף לדיק עם רשע ומשה נוה כן לשופטים וכאשר נאספו כל העדה פתח אהל מועד לעשות כדבר משה ועוד הנגף הווה בהם והנה הפיז השמעוני הזה ויקרב אל אחיו את המדינית למרוד במשה ובשופטים. ולעשות כן בפרהסיא כי נשיא וגדול היה ורבים עוזרים לו או כמו שאמרו רבותינו שאמרו לו שבטו אנו נדונין מיתה ואתה שותק והנה התפללו משה והשופטים לבכות ויעמד פנחס ויפלל ותעצר המגפה ולא נדון אחד מכל העם ביד השופטים כי השם אמר והוקע אותם וישוב חרון אף ה' מישראל וכבר שב אפו ולכך לא הזכיר הכתוב ויעשו כן שופטי ישראל. ויתכן שתהיה כוונת האגדה הנזכרת לומר שיהיו ההרוגים לפני המלוה יותר משמע עשרה רבוא לומר שהיו השופטים רבים אבל הסך עליהם ענין פנחס והנה נשארו מן הנלמדים והקב"ה השמידם אחרי כן טרם עברם את הירדן זהו שכתוב כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום חסלת פרשת בלק הודיע הקב"ה למשה שישלם שכר טוב לפנחס על קנאתו אשר קנא לאלהיו ועל הצדקה שעשה עם ישראל לכפר עליהם ולא מתו כולם במגפה ולוהו שיודיע לישראל שהוא כהן גדול לעולם וזה טעם (יג) לכן אמור. שיגיד זה בישראל ולא אמר הכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו כהונת עולם כמו

אבן עזרא

ארמית והסעד כנד השמש והטעם בפרהסיא כמו לעיני השמש הזאת: (ה) הרגו איש את אנשיו. שטעם תאי זה שבט יהיו וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב: (ו) ויקרב אל אחיו. כתנה למשפחתו: והמה בוכים. מתפללים לשם: (ז) וירא פינחם. כאשר ראה פינחס כן קם מתוך העדה שהיתה בשער אהל מועד ויש נכאן שאלה ויתכן להשיב שהכר נלמד זמרי בעדים: (ח) אל הקבה. כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה: וידקור כמו ודקרני בה: אל קבתה. בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי ויש אומרים כי קבתה תגזרת הזרוע והלחיים והקיבה וגם יש דרך דרש שנעשו י' נסים לפנחס רק הכתוב לא הזכירם: חסלת פרשת בלק.

(יא) בקנאו. קל הנו"ן להקל על הלשון והטעם כי הוא קנא כקונו וכתוב על השם כי הוא אל קנא בע"א ולולי הוא שקנא הייתי מכלה

פירוש על אבן עזרא

ידין וקטול דחייב קטול. ועובדי ע"ז בסקילה. וכן המקללים נתלי'. (ש"ב י"ב י"א). שהרי אלא הכתוב שב חרון אף ד' בהריגתם. וכי דינא הכי לגרוב בלא עדים והתראה ולא מלינו שמך בפירוש בתורה אשר יתחייב מיתה והתשובה שהכר נלמד זמרי בעדים. והשם לוה להרוג את הנלמדים. ולהיותו נשיא בית אב ואחיו עמו לא נגע בו איש עד שבא פינחס והכנו. (ש"א ל"א ד'): ועפי' בעמם. וכ' מ"ש למעלה. (שמות כ' ס'). עמו

ספורנו

נגאת מרעה אל רעה כמו שהעידו רז"ל (בשבת): (ד) נגד השמש. שיראו העם את הריגה עובדי עכו"ם ולא ימתו ובזה יכופר להם על שלא מיחו בחוטאים:

(ח) ותעצר המגפה. שכבר גזר האל ימעלה כאמרו וכל תנאלי לא ילאוה:

(יא) בקנאו את קנאתי בתוכם. שעשה נקמתי לעיני כולם כדי שבראותם זה ולא ימחו יכופר על אשר לא מיחו בחוטאים ובזה השיב את חמתי מעליהם: את

פירוש רשב"ם

(ו) ויקרב אל אחיו. להזנותה. כדכתיב לא תקרבו לגלות ערוה: (ח) הקבה. ענין אהל: קבתה. בטנה כמו והקבה: וידבר

הנני נתן לו את־בריתי שלום: יג והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על־בני ישראל: יד ושם איש ישראל המכה אשר הכה את־המדינית זמרי בן־סלוא נשיא בית־אב לשמעני: טו ושם האשה המכה המדינית כזבי בת־צור ראש אמות בית־אב במדין הוא: פ טז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יז צרור את־המדינים והכיתם אותם: יח כי־צררים הם לכם בנכליהם אשר־נכלו לכם על־דבר־פעור ועל־דבר כזבי בת־נשיא מדין אחתם המכה ביום־המגפה על־דבר־פעור: כו א ויהי אחרי המגפה פ ויאמר יהוה אל־משה ואל אלעזר בן־אהרן הכהן לאמר: ב שאו את־ראש | כל־עדת בני־ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם כל־יצא צבא בישראל: ג וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על־ירדן ירחו לאמר: ד מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה יהוה את־

ו' קטיעא

משה

יב בכן אמר הא אנא גזר לה ית קימי שלם: יג ותהי לה ולבנוהי בתרוהי קים כהנת עלם חלף די קני קדם אלהה וכפר על בני ישראל: יד ושום גברא בר ישראל קטילא די אתקטל עם מדינתא זמרי בר־סלוא רב בית אבא לבית שמעון: טו ושום אתתא דאתקטילת מדינתא כזבי בת־צור ריש אמי בית אבא במדין הוא: טז ומליל יי עם משה למימר: יז אעק ית מדינאי ותקטל יתהון: יח ארי מעיקין אנון לכון בנכליהון די־נכילו לכון על עסק פעור ועל עסק כזבי בת רבא דמדין אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עסק פעור: א והוה בתר מותנא ומליל יי למשה ולאלעזר בר אהרן כהנא למימר: ב קבילו ית חשבן | כל כנשתא דבני ישראל מבר עשרין שנין ולעלא לבית אבהתהון כל נפק חילא בישראל: ג ומליל משה ואלעזר כהנא אמרו לממני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: ד מבר עשרין שנין ולעלא כמא־

די

מסרה נתן, חסר. בריתי, מלא. שלום, ו' זוטא והוא חד מב' מלופיום קטועים כאן: וי"ו קטיעא וצורתה נחלקת לשנים חלק העליון כמין י' לבד ובהלמרף חלק התחתון יהיה וי"ו ועי' קידושין ד' ס"ו וצורתה כזו ;' וכן צריך להגיה כל הס"ת אבל אין לעשלה אם נכתבת ו' קטנה ועי' במעכה רזא ובנעה"ם. יג כהנת, חסר. עולם, מלא. והיתה לו, דגוש מד"ד. יד ושם, י"ג ר"פ. המכה, הכ"ף בסגול כדין ל"ה. הכה, ג' ב' חסר וא' מלא. סלוא, מ"ו וא'. נשיא, מלא. לשמעני, חסר. טו המכה, ב' בקמץ ובסגול ובענין. צור, מלא. אמות, במרכא ומו"ק ומ"ם. יז צרור, ל' ומלא. והכיתם, מלא והסי"ו בסגול. אותם, ע"ל מלא בתורה. יח צררים, ס"ו ומ"י. בנכליהם, ל' מלא. נכלו, ל'. אחתם, חסר. המכה, ב' בקמץ וחביר תמנין. על דבר, במקף. כו א המגפה, פסקא באמצע פסוק. ב שאו, י"ג ר"פ. כל יצא, ב' ומסר. ג אתם, חסר. בערבת, חסר.

ת"א והיתה לו יבמות ק כתובות יב קדושין סו זבחים קא. ברית כהנת עולם מנחות כ. זמרי סנהדרין פב. כזבי בת צור שם. צרור את המדינים קמא לח.

רש"י

אנפרט"ינא בלעז: (יב) את בריתי שלום. שתהא לו לברית שלום, כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה, אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו: (יג) והיתה לו. בריתי זאת: ברית כהנת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחן, אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן. וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו, כמו (במדבר יא) המקנא אתה לי, (זכריה א) וקנאתי לציון, בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו'. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעני. לאחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד"א להודיע שבחו של פינחס, שאע"פ שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם, לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: (טו) ושם האשה המכה וגו'. להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך כדי להחטיא את ישראל: ראש אמות. אחד מחמשה (במדבר לא) מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו' והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אמות, ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב. חמשה בתי אבות היו למדין, עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה, וזה היה מלך לאחד מהם: (יז) צרור. כמו זכור שמור, לשון הוה, עליכם לאייב אותם: (יח) כי צררים הם לכם וגו'. על דבר פעור שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור, ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם, כדאמרינן בבבא קמא (ב"ק לח): (א) ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין, עכשו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזיר במנין: (ב) לבית אבותם. על שבט האב יתייחסו ולא אחר האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכים אתם לימנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו'. שיהא

מונים

ספורנו

(יב) את בריתי שלום. ממלאך המות. כענין עושה שלום במרומיו. כי אמנם ההפסד לא יקרה אלא בסבת התנגדות ההפכים וזה אמנם נתקיים בפינחס שהאריך ימים הרבה מאד מכל שאר אנשי דורו עד שהיה הוא משמש במשכן שילה בזמן פילגש בגבעה שהיה בלי ספק אחרי מות יהושע ושאר הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע וכ"ש אם היה בזמן יפתח שכתב למלך בני עמון בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה כו' שלש מאות שנה. וכבר ספרו ז"ל שפנחס לא רצה ללכת אז אל יפתח להתיר נדרו. וכ"ש לדברי האומר אליהו זה פנחס והוא עדיין חי וקיים: (יג) תחת אשר קנא לאלהיו. ומאחר שהוא רב את ריבו אליו מריב כל התנגדות ויהיה לו השלום: ויכפר על בני ישראל. בעשותו זאת לעיני כולם כדי שיכופר להם על שלא מיחו בפושעים ולכן הוא ראוי לכהונת עולם אשר בה יכפר בעדם: (יד) ושם איש ישראל המכה. וזה כי אמנם נכתבו בזה האופן מסר עצמו לסכנה: (ג) לאמר מבן עשרים שנה ומעלה. משה ואלעזר אמרו לישראל שיאמרו ויגידו כל פרטיהם שהם בני עשרים: כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל

היוצאים

ליה מן שמי האנא גזר ליה ית קימי שלם ואעבדיניה מלאך קיים ויחי לעלמא למבשרא גאולתא בסוף יומיא:

[(יב) בשבועא אזיל משה ואמר לפינחס הא אנא יהב ליה:]

(יג) וחולף דחסדוהי לסיפר הלא בר פוטי מדינאה הוא הא אנא מייחסיניה לכהונתא רבתא וחולף דאחד רומחא בדרעיה ומחא למדייניתא לבית בהתת קיבתה וצלי בפומיה על עמא בית ישראל יזכון כהניא לתלת מתנן דרועא ולועא וקיבתא ותהי ליה ולבנוי בתרוי קיים רבות עלם חולף דקני לאלהיה וכפר על בני ישראל: (יד) ושום גברא בר ישראל קטילא דאתקטיל עם מדייניתא זמרא בר סלוא רב בית אבא לשיבט שמעון: (טו) ושום איתתא קטילתא מדייניתא כזבי ברת צור דמתקריא שלונאי ברת בלק ריש אומא דמואב במדין בית מותביה הוא: (טז) ומליל יי עם משה למימר: (יז) אעיק ית מדינאי ותקטול יתהון: (יח) ארום עייקין הינון לכון בעיטת רמיותיהון דרמיין לכון על עיסק פעור ועל עיסק כזבי ברת רבא דמדין אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עיסק פעור:

[(יח) בנכליהם בשיקריהון:]

(א) והוה בתר מותנא אתגוללו רחמי שמיא למתפרעא פורענות דין עמיה אמר יי למשה ולאלעזר בר אהרן כהנא למימר: (ב) קבילו ית סכום כל כנישתא דבני ישראל מבר עשרין שנין ולעילא לבית אבהתהון כל נפיק חילא בישראל: (ג) ומליל משה ואלעזר כהנא עם אמרכליא ואמר לממני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: (ד) מבר עשרין שנין ולעילא

בעל הטורים

שברה במדינה [כי יו"ד במילוי גי' כ'] ד"א וי"ו קטיעה כי פנחס הוא אליהו וכן אליה כתיב חסר וי"ו ויעקוב מלא וי"ו שנטל וי"ו מאליהו למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל ישמח אותיות משיח שישמח ליום המשיח ויחזיר הוי"ו ויבא אליהו שלם: שלום בגימ' זהו משיח: שלומיאל בגימ' זה זמרי בן סלוא [כ"ה בסנה' ד' פ"ב וברכה ובעה"ז] ויכפר לכפר לא נאמר אלא ויכפר שעומד ומכפר על ישראל עד סוף כל הדורות (כמש"ל שהוא אליהו): (יד) מכה ג' במסורה הכא ואידך (תלים ק"ב) הוכה כעשב וייבש לבי (הושע ט) הוכה אפרים. ע"י המדינית שהיתה בהם המגפה. וקאי' דקרא (דתלים) כי שכחתי מאכל לחמי שע"י אכילת לחמי פעיתי ונצמדתי לבעל פעור כדאי' במדרש שהושיבו להם פונדקאות שהיו מוכרין להם מיני מאכל ומשקה. וכן הוכה אפרים ע"י פעור כדאיתא בתחלת הפרשה (שם בהושע התם) באו בעל פעור וינזרו לבשת וכו': (יז) צרור את המדינים לשון יחיד והכיתם לשון רבים צרור כי על ידיך היה שאמר לה אביה אל תבעלי אלא לגדול שבהם וזהו משה והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגדל במדין. (א) ויהי אחרי המגפה פרשה זו פתוחה [צ"ל באמצע פסוק] טעם הפסק בין המגפה למנין שלא משלוט המגפה בפקוד אותם: (ב) לבית אבתם ולא אמר למשפחותם כמו למעלה

יונתן

מלי בסוכם אלא כתרגומו וק"ל: ולאמטוליה פי' בשבילו ונמצא בלשון גמרא הרבה כמוהו: (יג) ולעבדיניה מלאך קיים פי' שהוא מלאך חי נצח ככל דבר רוחני שאין שייך בו מיתה וכן הוא בהכת"א ומייתי הילקוט ויעל מלאך ה' זה פנחס ופניו בוערות כלפידים ודיק מדכתיב ברית שלום היינו מלאכי שלום שאין בהם לא קנאה ושנאה רק בשלום גם שמו יתברך נקרא שלום: (יג) וחולף דחסדוהי. פי' שבעבור שביזוהו כדפירש"י ומה שלא פירש הכי לעיל דאפשר לומר שצריך לייחסו ולומר בן אהרן הכהן להורות שלא נתכהן פינחס ולא נתייחס אחר אהרן עד שעשה קנאי ולכן התחיל באמרו פינחס קנאי בפסוק הראשון וכן אחז"ל במסכת זבחים פרק טבול יום שאל כאן הולך למרגם וק"ל: יזכון כהונא לעלם מתנן הכי הוא במסכת חולין פ' הזרוע בשם דורשי חמורות פ"ם והרנוס של לחיים הוא לועה כדאיתא בסנהדרין בפ"מ השוטר לושו של ישראל וק"ל: (טו) דמתקריא שלונאי בסנהדרין פ' הנשרפין ע"ש להתפקר כזבי והכי אמר רב שמה לא כזבי שמה אלא שלונאי וכו': ברת בלק הכי משמע ג"כ שכ"א צור הוא בלק ועוד שם אמרה להם איני שומעת אלא למשה שכך ציוני אבא כו': (יח) עייקין בעצת רמיותיהון לשון ערמה ותרמית ופי' בעצת הרמאות שהיו מרמאין אתכם ולא כפי' מהרא"ד שסגיה דמיותהון ופי' לשון מחשבה ודמיונה לשון אל תדמי ופי' שם וכל דמיונות וכדומה נראה לעין כל אשר יבחר: (ג) למתפרע פורענות פי' לנקום נקמת ישראל

רמב"ן

כמו שאמר באהרן אבל אמר ברית כהונת עולם ואמר את בריתי שלום שיתן לו ברית עם השלום דבק בו ובאהרן נאמר לכבוד ולתפארת ולכך אמר אשר קנא לאלהיו והמשכיל יבין. והזכיר ושם האיש המכה ושם האשה המכה להודיע כי ראוי היה לשכר הגדול הזה שהרג נשיא בישראל ובת מלך גוים ולא ירא מהם בקנאתו לאלהיו. ואחרי שנתן שכרו הטוב לצדיק צוהו להפרע מן הרשעים ואמר לו צרור את המדינים וצוהו שימנה העם תחלה וזה טעם ויהי אחרי המגפה כי המנין יהיה תחלה: וטעם (יח) בנכליהם. כאשר פירשתי כי זקני מדין שבנו המחשבה הרעה הזאת כמו שנא' ויאמר מואב אל זקני מדין כי בהם נתיעצו מתחלה והם נתנו עצה זו למואב שתזנינה בנותם עמהם ויצמידו אותם לבעל פעור להדיחם מעל השם ואם לא נזכר שם. ועוד ששלחו להם בת מלכם לזנות עמהם וזה טעם על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם כי לולי מדעת יועצי המלכות נעשה כבודה בת מלך במדין מה תבקש בשטים בערבות מואב לבא אל מחנה עם אחר כי ישראל בערבות מואב בשטים היו ומאין תבא שם המדינית הזאת אבל היתה יפת תאר מאד ושלחו אות' זקני מדין שם כי אמרו בתואר אשה יפה רבים השחיתו וקרוב הוא שהיה גם בלעם בעצה הזו. כי בשובו מארץ מואב עבר במדין כי דרכו משם היה והיה ביועצי המלכות ואולי נתעכב שם לדעת מה יהיה בהם לפיכך מצאוהו ישראל במדין ויהרגוהו שם ויהיה פירוש ויקם בלעם וילך וישב למקומו שהלך לו לשוב אל ארצו וכן נראה כי ישראל לא יהרגנו המתנבא רק ברשות התורה אבל כאשר נאמר להם כי צוררים הם בנכליהם אשר נכלו לכם וגו' והנה כל המתנכלים מחוייבי מיתה ולכן המיתו גם בלעם כי ידעו שהוא בעל העצה הרעה הזאת והנה צוה הקב"ה להנקם מהם אבל על המואבים כבר הזהיר אל תצר את מואב כי ישראל בתחלה באו אל גבול אדום והזהירם עליהם ונשמרתם מאד ואחרי כן באו לגבול מואב ואמר לו אל תצר את מואב ואחרי כן אמר אתה עובר היום את גבול מואב ואת ער וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואמר קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון ואחר כל זה ראה בלק כל אשר עשה ישראל לאמורי שהם שני מלכי האמורי סיחון ועוג ונעשה הענין הזה כולו

אם

אבן עזרא

מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי: (יב) את בריתי שלום. טעמו את בריתי ברית שלום כמו [ב]כסאך אלהים ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ונלא כי הכהנים הגדולים היו מבני [ג]פינחס ויתכן שהיו בנים אחרים [ד]לאלעזר. ומלת אחריו. לאות שמת ואינו אליהו [ה]כלל וכבר פירשתיו כי נגיד [ו]היה עליהם וגם שהיה בימי [ז]פילגש בגבעה: (יג) אשר קנא לאלהיו. מאהבתו את השם גם עשה טוב לישראל ודרך דרש האב [ח]כפר ובמו יכפרו: (יד) אשר הכה את המדינית. שם ורבים כן: נשיא בית אב. אחד ממשפחת אבות בני שמעון. ורבים לבית אבותיו [ט]גדול ממנו: (טו) צור. אחד ממלכי מדין והנה גם מלכי מדין משפחת אבות: (יז) צרור. שם הפועל כמו זכור את [י]יום השבת: (יח) כי צוררים הם לכם. כי הלכו [כ]לכם: בנכליהם. במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו [ל]אותו: ועל דבר כזבי. ועוד כי ימשכו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם: (יט) ויהי אחרי המגפה. אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה חקי [מ]ישראל. וטעם אחרי המגפה. בעבור שאמר השם לאלה תחלק [נ]הארץ: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן. במקום. אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אתם. כמו [ס]דברו לשלום: (ד) מבן עשרים שנה. והטעם שנשאו את השבונים כאשר צוה יי'

פירוש על אבן עזרא

[ב]טעמו כסאך כסא אלהים. [ג]כמו שהאריך הכתוב ביחוסיהם (ד"ה א' ה') מן פסוק ל' עד מ"א סוף הפרשה. [ד]ולא נזכרו כמו שלא נזכרו בני איתמר דור אחר דור. רק אחימלך כמ"ש ויחלקם דוד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר וכו' וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה וכו' כי היו שרי קודש ושרי האלהים מבני אלעזר ובבני איתמר (ד"ה א' כ"ד ג' ד' ה'). [ה]דאיכא למ"ד אליהו הוא פנחס דכתיב בי' קנא קנאתי. וכן בפנחס בקנאו את קנאתי (רש"י בב"מ דף קי"ד ע"ב) והתוס' שם כתבו בשם תשובת גאון וב"ר (פ' ע"א) שאלי' ז"ל אמר בעצמו שהוא מבני בניה של רחל ומכר ביחוסי בנימין (ד"ה א' ח' כ"ד) א"כ לא היה כהן ואינו פנחס ע"ש. [ו](ד"ה א' ט' כ'). [ז]כמ"ש ופנחס בן אלעזר בן אהרן עומד לפניו בימים ההם וכו' (שופטים כ' כ"ח). [ח]ר"ל באהרן כתיב וכפר עליהם (לעיל י"ז א') ובפנחס ויכפר על בני ישראל. וכן זרעו אחריו זכו לכפר על בני ישראל ע"כ כי היו כהנים גדולים כמו שפי' לפני זה. [ט](לעיל א' ב') שבני שמעון היו ה' משפחות כאשר יתבאר אחר זה וכל אחת יש לו בית אב אחד וזמרי היה נשיא א' מן החמשה. אבל ראש לבית אבותיו הנזכר במדבר סיני ר"ל ראש כל בני שבט אשר בשבט ההוא. [י](שמות כ' ח'). [כ]ר"ל צוררים הוא בינוני פועל ולא שם תואר. [ל](בראשית ל"ז י"ח). [מ](דברים כ"ז א'). [נ](להלן כ"ו נ"ג). [ס](בראשית ל"ז ד') כמו לדבר אתו (לעיל ז' פ"ט). אותם כמו אתם.

כלומר

מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: שני ה רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלֻּאִי: ו לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי: ז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָרֻאוּבֵנִי וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים: ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב: ט וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא־דָתָן וַאֲבִירָם קְרוּאֵי[ס] הָעֵדָה אֲשֶׁר הִצּוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּעֲדַת־קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל־יְהוָה: י וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ וַיִּהְיוּ לְנֵס: יא וּבְנֵי־קֹרַח לֹא־מֵתוּ: ס יב בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִנְמוּאֵל מִשְׁפַּחַת הַנְּמוּאֵלִי לְיָמִין מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי: יג לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל מִשְׁפַּחַת הַשָּׁאוּלִי: יד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וּמָאתָיִם: ס טו בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּנִי: טז לְאָזְנִי מִשְׁפַּחַת

ס קריאי ק'

האזני

דִּי פְקִיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי־נְפַקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ה רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ זַרְעִית חֲנוֹךְ לְפַלּוּא זַרְעִית פַּלּוּא: ו לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְכַרְמִי זַרְעִית כַּרְמִי: ז אִלֵּין זַרְעֲיַת רְאוּבֵן וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וּתְלָתָא אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין: ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב: ט וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם מְעָרְעֵי כְנִשְׁתָּא דְאִתְכְּנַשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח בְּאִתְכַּנָּשׁוּתְהוֹן עַל יְיָ: י וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יָתְהוֹן וְיָת קֹרַח בְּמוֹתָא דִכְנִשְׁתָּא כַּד אֲכָלַת אֶשָּׁתָא יָת מָאתָן וְחַמְשִׁין גַּבְרָא וַהֲווֹ לְאָת: יא וּבְנֵי קֹרַח לָא מִיתוּ: יב בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִנְמוּאֵל זַרְעִית נְמוּאֵל לְיָמִין זַרְעִית יָמִין לְיָכִין זַרְעִית יָכִין: יג לְזֶרַח זַרְעִית זֶרַח לְשָׁאוּל זַרְעִית שָׁאוּל: יד אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: טו בְּנֵי גָד לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִצְפוֹן זַרְעִית צְפוֹן לְחַגִּי זַרְעִית חַגִּי לְשׁוּנִי זַרְעִית שׁוּנִי: טז לְאָזְנִי זַרְעִית אָזְנִי לְעֵרִי זַרְעִית עֵרִי: יז לַאֲרוֹד זַרְעִית

מסרה ה ובני, ע"ו תלעות פסוק. היצאים, כולם ח"ו וח"י. ממצרים, אין כאן פסקא. ה בכור, מלא. חנוך, מלא. החנכי, ל' וחסר. לפלוא, מ"ז וס'. הפלאי, ל' וחסר. ו לחצרן, חסר. החצרוני, מלא. ז אלה, ד' בטעם ספר', בענין הראובני השמעוני מנשה וחד ואלה בני שותלח: משפחת, כל ענינא חסר בלי'. הראובני, כולם הרי"ש נכתב ולא בשוא והאל"ף והוי"ו נחון ולא קריין. פקדיהם, כולם ח"ז וח"י. ח ובני, י"ד פסוק מן ג' ג' מלין. ט נמואל, מלא. קרואי, קריאי ק'. הצו, ל'. בהצתם, ל' וחסר. על ה', ל"ח. י אתם, חסר. במות, מלא. באכל, ל' וחסר. יא ובני קרח, תקף. יב למשפחתם, כל ענינא חסר. לנמואל, מלא. הנמואלי, ל' וכ"כ מלא. לימין, מלא. הימיני, מלא. היכיני, מלא. יג השאולי, מלא. ל'. יד אלה ד' בטעמא ספר' בענין וחד ואלה. משפחת, כל ענינא חסר. השמעני, כותב חסר. טו לצפון, מלא. הצפוני, ב' ומלא. לשוני, מלא. השוני, ל' ומלא. טז לאזני, פרויהון בקמץ לבד.

ת"א ובני פלוא בפרא קמג. הוא דתן ואבירם מגילה יח. בהצותם על סנהדרין קי. באכל האש שם. בני קרח לא מתו מגילה יד סנהדרין קי.

רש"י

יוצאים מבן עשרים שנה ומעלה שנאמר (שמות ל') כל העובר על הפקודים וגו': (ה) משפחת החנכי. לפי שהיו האומות מבזין אותם ואומרים מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד (תהלים קכ"ב) שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנכי הפלאי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף: (ט) אשר הצו. את ישראל על משה: בהצתם. את העם על ה': הצו. השיאו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו: (י) ויהיו לנס. לאות ולזכרון (במדבר י"ז) למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק על הכהונה: (יא) ובני קרח לא מתו. (במ"ר סנהדרין קי) הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם: (יג) לזרח. הוא צחר לשון צחר אבל משפחת אהד בטלה וכן שמת משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירדו למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בתלמוד ירושלמי שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר (דברים י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת ומה מוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחות הקרחי והחברונית לא ידעתי מה היא ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החשבון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון: (טז) לאזני.

אזני

רמב"ן

אם כן אזהרת אל תצר את מואב מקודמת למנות לצרור את המדינים. ואני תמה על לשון ההגדה שאמרו בבבא קמא אל תצר את מואב וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר ומה מדינים שלא באו אלא לסייע למואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם מואבים עצמן לא כל שכן אמר לו הקב"ה לא כשעלה על דעתך שתי פרידות יש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית והנה קודם הק"ו הזהירו למשה מן המואבים ועוד אם מפני הק"ו למה הוצרך להזהיר מבני עמון אולי לא הקפידו בלשון ההגדה בכך אבל הכוונה לומר שגלוי לפניו ית' כי כשילוה אותו לצור את המדינים יהיה למשה לעשות מלחמה במואב שלא ברשות אמרת והקדי' להזהירו וזה ומפני שהזהיר במואב הזהיר גם בבני עמון שלא יחשוב משה שהיה אזהרתו מן מואב לבדו רמות בבני עמון כי גם הם גמלו להם רעה ולא

קדמו

ולעילא היכמא דפקיד יי ית משה ובני ישראל דנפקו מארעא דמצרים: (ה) ראובן בוכרא דישראל בנוי דראובן הנוך גניסת חנוך לפלוא גניסת פלוא: (ו) לחצרון גניסת חצרון לכרמי גניסת כרמי: (ז) אלין גניסתא דראובן והוו סכומהון ארבעין ותלת אלפין ושבע מאה ותלתין: (ח) ובנוי דפלוא אליאב: (ט) ובנוי דאליאב נמואל דתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנישתא דאתכנשו ופליגו על משה ועל אהרן בכנישתא דקרח בזמן דאתכנשו ופליגו על יי: (י) ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח כד מיתו כנישת רשיעי כד אכלת אישתא ית מאתן וחמשין גוברין

הוו לנסיון: (יא) ובנוי דקרח לא הוו בעיטתא דאבוהון ואזלו בתר אולפנא דמשה נביא לא מיתו במותנא ולא לקו ביקידתא ולא שמעו בבליעת ארעא:

[(יא) ובנוי דקרח על דלא הוה בעצתיה דאבוהון לא מיתו:]

(יב) בנוי דשמעון לגניסתהון לנמואל גניסת נמואל לימין גניסת ימין ליכין גניסת יכין: (יג) לזרה גניסת זרח לשאול גניסת שאול: (יד) אלין גניסתא דשמעון עשרין ותרין אלפין ומאתן: (טו) בנוי דגד לגניסתהון לצפון גניסת צפון לחגי גניסת חגי לשוני גניסת שוני: (טז) לאזני גניסת אזני לערי
גניסת

בעל הטורים

למעלה לפי שאומר בכל אחת משפחת החנכי משפחת הפלואי וכן בכולם: (ו) לכרמי ב' הכא ואידך (ישעיה ה') מה לעשות עוד לכרמי מי הוא כרמי זה שנא' בו לכרמי משפחת הכרמי כדכתיב (שם) כי כרם יי' צבאות בית ישראל: (י) ויהיו לנס ב' במסורה הכא ואידך (ישעיה יא) שורש ישי אשר עומד לנס עמים (יחזקאל כ"ז) שש ברקמה וגו' הי' מפרשך להיות לך לנס וזהו שאמר מקום נתגלגל להם כשנתפשטה הארץ נשאר מקום באמצע כמו הנס שהוא בראש התורן. כך נשאר מקום פנוי. ומכאן רמז למאן דאמר שהוא אביר' המתבקשת שיעמדו לתחיית המתים ליום המשיח והיינו שורש ישי אשר עומד לנס: (טו) הצפוני ב' במסורה הכא ואידך (יואל ב') ואת הצפוני ארחיק מעליכם זהו (אליהו) מבני גד שגד"ה (ל"ל מ"א י"ז ועיין ב"ד פ' ע"א) מייחס אותו עם בני גד אז והצפוני ארחיק

רמב"ן

קדמו אותם בלחם ובמים. ומדרש אחר מפני שהמואבי' עמו מפני היראה שהיו שוללים אותם אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם כמו שכתב רש"י בסדר אלה מסעי. ועל דרך הפשט עוד ארץ עמון ומואב השם נתנה לבני לוט ירושה בעבור לוט אחיהם שמרת את הצדיק וגלה עמו לאותה הארץ ולכך לא הרשה לעשות להם רעה באלהם אבל מפני חטאם שהרחיקו את ישראל ולא קרבו אותם בעניים להרחיקם מעל עמו ולא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' מדה כנגד מדה: (ה) חנוך משפחת החנכי. אולי כאשר נתחלקה הארץ לשבטים על דעת רבותינו וכאשר שבט שמעון המועט כשבט יהודה המרובה חלק כחלק כך נתחלקה לבית אבות ליורדי מצרים ועשו מנחלת ראובן ד' חלקים והיה חלק משפחת החנוכי כחלק משפחת הפלואי והצרון וכרמי אע"פ שאינן שוות במספר שמות לגלגלותם וזה טעם המנין הזה שימנו המשפחה ליורדי מצרים ולא יזכיר לגלגלותם ואע"פ שיזכיר מספרם בכלל ומה שאמר לרב תרבו נחלתו בבני המשפחה שנטלו איש לפי פקודיו לגלגלותם ומפני זה יזכיר בספר יהושע בחלוקת הארץ למשפחות' ויהיה הגורל למטה בני יהודה למשפחותם וכן בכולם או יהיה טעם למשפחותם לכל משפחות השבט או שחלקו הארץ למשפחותם וכל משפחה ומשפחה היה חלקם במקום אחד לא תתערב במשפחה אחרת והוא הנכון בעיני: (ט) ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם. הזכיר הכתוב זה להודיע שנאבדה כל הירושה במשפחת הפלואי לנמואל לבדו כי דתן ואבירם וכל אשר להם נבלעו. או כדברי רבותינו לרמוז שאבדו חלקם מן הארץ אף על פי שהיו מיוצאי מצרים וראוים לנחלה: (יג) לזרח. הוא נזכר לשון נהר אבל משפחת אוהד בטלה וכן מתו משפחות משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה לשון רש"י. ועוד כתב כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדים משם ואילך לא נקראו משפחות חוץ משפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין. ומצאתי ביסודו של ר' משה הדרשן שילדה אמן במצרים כשהית' מעוברת מהן ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אני אומר שהיו לבלע בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד ואחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם כל זה לשון הרב ז"ל. ואני תמה עליו שאין הקושיא בעבור שימנה הכתוב משפחה הבלעי לבלע והארדי ומשפחת הנעמי בניו לבלע כי זה היה מפני היותן למשפחות כדבר הרב וכן יעשה בבני יהודה ובבני מנשה ואפרים וכן בבני אשר אבל אם נאמר שנולדו ארד ונעמן לבלע בן בנימין אחרי רדתו למצרים לא היו ראויים להמנות כאן למשפחות ואם בשבע שנולדו לו קודם לכן יהיו יותר משבעים נפש כי אז היו בני בנימין עשרה ואלה בני בלע שנים. על כן דרש רבי משה הדרשן שהיתה אמן מעוברת מהן ולא ימנה אותם שם וכאן יחשבם לנולדים ואם אגדה היא נקבל הדוקק לקבלה ונצטרך עוד לומר כי יוכבד נולדה בין החומות ביום הכנסם שם ולכך יזכיר אותה בשבעים נפש ואלה נולדו אחרי המדשים ואם איננה קבלת רבותינו נדחה קבלתו זאת בשתי ידים אבל נוכל לומר כי ארד ונעמן בני בנימין מתו בלא בנים ובלע רצה להקים לאחיו שם בישראל וקרא שם בניו על שם אחיו המתים ואולי יהיה יבם בנשותיהן כי הוא הבכור והיו אלה גרא ונעמן בני בלע לראשי משפחות להקים שם לגרא ונעמן בני בנימין יורדי מצרים. והנכון בעיני כי נעמן וארד אשר ימנה בבני בנימין שם נפרשת ואלה שמות הם בני בניו הבכור בלע כמו שמפורש כאן וכן ימנה אותם בדברי הימים ומנהג הכתוב לעשות בני הבנים כבנים כמו שאמר אל לבן בן נחור וכתיב בדברי הימים בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומש והנה אלה ארבע' האחרונים בני בניו אע"פ שלא עשה כן בבני פרץ ובבני בריע' אולי נולדו על ברכי בנימין ויחשבם לו כדרך ואלה תולדות אהרן ומשה או בעבור שהיו בני בנימין רבי' שהיו שמנה נופל המיעוט לרוב ועל דרך הקבלה יתכן עוד שנאמר שלא ימנה הכתוב המשפחות ליורדי מצרים לבדם כי גם הנולדים במצרים מאותו היום ואילך מנה משפחות כמו שעשה באפרים ומנשה ואין טעם לעשות כן בעבור היותם במצרים כי לעת הירידה ראוי שימנו כולם למספר אחד ויעשה משפחות משבעים נפש וכן ימנם הכתוב בכל מקום ביורדי מצרים בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימ' וכן בני בלע אחרי כן נולדו אבל הענין כי היה המנהג בישראל לעשות להם ראשי בתי אבות יתיחסו כל יוצאי מצרים לעולם אבל האיש ההוא יקראו על שמו לכבודו כאשר יעשו גם היום כל הישמעאלים וכל ישראל הדרים בארצם להקרא כולם למשפחות אבן עזרא אבן שושאן וזה שנאמר אלה ראשי בית אבותם כי מעת אשר פרו ורבו במצרים העמידו להם ראשי משפחות להתיחס עליהן ואולי התחילו הענין הזה במצרים שלא יתערבו בגוים ויהיו נכרים וידועים לשבטיהם משם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל ותהי לחק בישראל והנה היו אלה המוכרים במצרים כאן איש
בית

אבן עזרא

יי' את משה. וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיותם חצים והחצי מראובן בספורים הראשונים במדבר סיני: (ט) אשר הצו. כטעם כי ינצו אנשים: (י) ואת קרח. פירשתיו: ויהיו לנס. כמו ויהיו לאות לבני ישראל: (יא) ובני קרח לא מתו. והטעם שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתוב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח: (יב) הימיני. אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן פוה פוני ומן לשופם השופמי לימנה משפחת הימנ' ואיננו הימיני כמו מן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יו"ד הימם או זה יו"ד הימם ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד הסוגים עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות ובערבות מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף ומאתים ואין זכר למשפחות חמשה בנים לבנימין והם בכר
וגרה

פירוש על אבן עזרא

[ע]כלומר הקרוב אל הדעת שהיו בספורים האלה שספרו עתה משה ואלעזר רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיות חצים כי ישראל היו במספר הראשון שש מאות אלף והיו המתים במדבר מגבלים מבן כ' ומעלה והמתים מכ' שנה באותו זמן שלא נמנו היו עתה נמנים ומדרך הסברא היו חצים שכן דרך העולם להיות חצי רוב המדינות פחותים מבן כ' שנה וחצים גדולים. [פ](שמות כ"א י"א) עיינו ריב ומלה ופרשו כלה. [ג]ומלת הצו נו"ן השורש נבלע בדגש הצדי עיי"ן הבעל. [צ](לעיל ט"ז ל"ד) שלפי דעתו ואת קרח איננו דבק עם ותבלע אותם. רק עם במות העדה. וקרח לא היה מהבלועים רק מהשרופים. [ק](שם י"ז ג'). [ר](תהלים מ"ט א'). [ש](פסוק נ"ח). [ת]כלומר שכן לקחם פנה בסדר מספרם במדבר סיני רק שבכאן הקדים מנשה לאפרים ובמדבר להפך.
ר"ל

הָאׇזְנִי לְעֵרִי מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי: יז לַאֲרוֹד מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי: יח אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: ס יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמׇת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשֵׁלָה מִשְׁפַּחַת הַשֵּׁלָנִי לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי: כא וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת הֶחָמוּלִי: כב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יְהוּדָה לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: ס כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי לְפֻוָּה מִשְׁפַּחַת הַפּוּנִי: כד לְיָשׁוּב מִשְׁפַּחַת הַיָּשֻׁבִי לְשִׁמְרֹן מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְרֹנִי: כה אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יִשָּׂשכָר לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת: ס כו בְּנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד מִשְׁפַּחַת הַסַּרְדִּי לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְלְאֵלִי: כז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: ס כח בְּנֵי יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם: כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד אֶת־גִּלְעָד לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי: ל אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת הָאִיעֶזְרִי לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת הַחֶלְקִי: לא וְאַשְׂרִיאֵל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׂרִאֵלִי וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁכְמִי: לב וּשְׁמִידָע מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶפְרִי: לג וּצְלׇפְחָד בֶּן־חֵפֶר לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם בְּנוֹת צְלׇפְחָד מַחְלָה וְנֹעָה חׇגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה: לד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת: ס לה אֵלֶּה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּתֶלַח מִשְׁפַּחַת הַשֻּׁתַלְחִי לְבֶכֶר מִשְׁפַּחַת הַבַּכְרִי לְתַחַן מִשְׁפַּחַת הַתַּחֲנִי: לו וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי: לז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אֶפְרַיִם לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֵלֶּה בְנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם: ס לח בְּנֵי בִנְיָמִן

למשפחתם

אונקלוס

ארודי לארעאלי זרעית אראלי: יח אלין זרעית בני גד למנינהון ארבעין אלפין וחמש מאה: יט בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען: כ והוו בני יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח: כא והוו בני פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול זרעית חמול: כב אלין זרעית יהודה למנינהון שבעין ושתא אלפין וחמש מאה: כג בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני: כד לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון: כה אלין זרעית יששכר למנינהון שתין וארבעא אלפין ותלת מאה: כו בני זבולן לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאל: כז אלין זרעית זבולן למנינהון שתין אלפין וחמש מאה: כח בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים: כט בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית גלעד: ל אלין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק: לא ואשריאל זרעית אשריאלי ושכם זרעית שכם: לב ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר: לג וצלפחד בר חפר לא הוו לה בנין אלהן בנן ושום בנת צלפחד מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה: לד אלין זרעית מנשה ומנינהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה: לה אלין בני אפרים לזרעיתהון לשותלח זרעית שותלח לבכר זרעית בכר לתחן זרעית תחן: לו ואלין בני שותלח לערן זרעית ערן: לז אלין זרעית בני אפרים למנינהון תלתין ותרין אלפין וחמש מאה. אלין בני יוסף לזרעיתהון: לח בני בנימן

לזרעיתהון

מסרה האזני, ל׳. לערי, ל׳. הערי, ל׳. יז לארוד, ל׳ ומלא. הארודי, ל׳ ומלא. לאראלי, ל׳. האראלי, ל׳. יח בני גד, ג׳ דסמיך בענין גד אפרים אשר ושארא אלה משפחת פלוני. יט ואונן, כל או׳ מלא. כ בני יהודה, וא״ב ישא״ג זרוק סי׳. השלני, ל׳. הפרצי, ל׳. הזרחי, ב׳. כא לחצרון, חסר. החצרני, ב׳ א׳ מלא דין חסר. לחמול, מלא. החמולי, מלא. כב אלה, ו׳ בטעם ר״פ בענין סי׳ יש״ב אזנ״י ושמעון ואפרים יוצאים מן הכלל וחד מלעי׳ פסוק. כג תולע, מלא. התולעי, ל׳ ומלא. לפוה, ל׳ בחד וי״ו ודגש וכ״ם הוא״ו רפוי. הפוני, ל׳ ומלא. כד לישוב, מלא. הישבי, ל׳ וחסר. לשמרן, חסר. השמרני, ל׳ וחסר. כה זבולן, מלא ו״ק וחסר סגין. לאלון, ח״י ומ״ו. האלוני, מד״א. הזבולני, מו״ק ומ״א. כח בני יוסף, ב׳ בטעם ר״פ בענין יהודה. כט למכיר, מלא. המכירי, ל׳ ומלא. הוליד, מלא דמלא. ל איעזר, מלא. האיעזרי, ל׳ ומלא. לא ואשריאל, מלא. האשראלי, חסר. לב ושמידע, ומלא. השמידעי, ל׳ ומלא. לג לא היו, נסב״א כגד דעם הכז״ה. מחלה, כמי״ם בסוף פסוק מוקמ״ז סי׳. ונעה, חסר. לה לשותלח, מלא. השתלחי, ל׳ וחסר. לו שותלח, מלא. הערני, ל׳. לז לפקדיהם, כולם מ״ז כמ״א כלשי הלבום. לח בנימן, מ״י סגין.

לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי: לט לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי: מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי: מא אֵלֶּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: ס מב אֵלֶּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם

לשוחם

אונקלוס

לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֶלַע זַרְעִית בַּלַע לְאַשְׁבֵּל זַרְעִית אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם זַרְעִית אֲחִירָם: לט לִשְׁפוּפָם זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם זַרְעִית חוּפָם: מ וַהֲווֹ בְנֵי בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן זַרְעִית נַעֲמִי: מא אִלֵּין בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: מב אִלֵּין בְּנֵי דָן

לזרעיתהון

מסרה לבלע, ל' חס בסי. לאחירם, ל' ומלא. האחירמי, ל' ומלא. לט לשפופם, מלא. השופמי, ל' ומלא. לחופם, מלא. החופמי, מלא. מ ארד, ל'. הנעמי, ל' חס בסי. מא בנימן, ס"י חכין. מב אלה, כל ר"פ דעכין בני פלוני במ"ב אלה בני אפרים דן אד' סי'. למשפחתם, כל או, ובניאים חסר במ"ה.

יונתן בן עוזיאל

גְּנִיסַת עֵרִי: (יז) לַאֲרוֹד גְּנִיסַת אֲרוֹד לְאַרְאֵלִי גְּנִיסַת אַרְאֵלִי: (יח) אִלֵּין גְּנִיסַת בְּנֵי גָד לְסִכּוּמְהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמַשׁ מְאָה: (יט) בְּנֵי דִיהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וּמִיתוּ עֵר וְאוֹנָן עַל חוֹבֵיהוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (כ) וַהֲווֹ בְּנֵי יְהוּדָה לְגְנִיסַתְהוֹן לְשֵׁלָה גְּנִיסַת שֵׁלָה לְפֶרֶץ גְּנִיסַת פֶּרֶץ לְזֶרַח גְּנִיסַת זֶרַח: (כא) וַהֲווֹ בְּנֵי פֶרֶץ לְחֶצְרוֹן גְּנִיסַת חֶצְרוֹן לְחָמוּל גְּנִיסַת חָמוּל: (כב) אִלֵּין גְּנִיסָתָא דִיהוּדָה לְסִכּוּמְהוֹן שׁוּבְעִין וְשִׁיתָּא אַלְפִין וַחֲמַשׁ מְאָה: (כג) בְּנוֹי דְיִשָּׂשכָר לְגְנִיסַתְהוֹן תּוֹלָע גְּנִיסַת תּוֹלָע לְפֻוָּה גְּנִיסַת פֻּוָּה: (כד) לְיָשׁוּב גְּנִיסַת יָשׁוּב לְשִׁמְרוֹן גְּנִיסַת שִׁמְרוֹן: (כה) אִלֵּין גְּנִיסַת יִשָּׂשכָר לְסִכּוּמְהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבַּע אַלְפִין וּתְלַת מְאָה: (כו) בְּנוֹי דִזְבוּלֻן לְגְנִיסַתְהוֹן לְסֶרֶד גְּנִיסַת סֶרֶד לְאֵלוֹן גְּנִיסַת אֵלוֹן לְיַחְלְאֵל גְּנִיסַת יַחְלְאֵל: (כז) אִלֵּין גְּנִיסַת זְבוּלֻן לְסִכּוּמְהוֹן שִׁתִּין אַלְפִין וַחֲמַשׁ מְאָה: (כח) בְּנוֹי דְיוֹסֵף לְגְנִיסַתְהוֹן מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם: (כט) בְּנוֹי דִמְנַשֶּׁה לְמָכִיר גְּנִיסַת מָכִיר וּמָכִיר אוֹלֵיד יַת גִּלְעָד לְגִלְעָד גְּנִיסַת גִּלְעָד: (ל) אִלֵּין בְּנוֹי דְגִלְעָד אִיעֶזֶר גְּנִיסַת אִיעֶזֶר לְחֵלֶק גְּנִיסַת חֵלֶק: (לא) וְאַשְׂרִיאֵל גְּנִיסַת אַשְׂרִיאֵל וְשֶׁכֶם גְּנִיסַת שֶׁכֶם: (לב) וּשְׁמִידָע גְּנִיסַת שְׁמִידָע וְחֵפֶר גְּנִיסַת חֵפֶר: (לג) וּצְלָפְחָד בַּר חֵפֶר לָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵן בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת צְלָפְחָד מַחְלָה נוֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה: (לד) אִלֵּין גְּנִיסַת מְנַשֶּׁה וְסִכּוּמְהוֹן חַמְשִׁין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה: (לה) אִלֵּין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְסִכּוּמְהוֹן לְשׁוּתֶלַח גְּנִיסַת שׁוּתֶלַח לְבֶכֶר גְּנִיסַת בֶּכֶר לְתַחַן גְּנִיסַת תַּחַן: (לו) אִלֵּין בְּנֵי שׁוּתֶלַח לְעֵרָן גְּנִיסַת עֵרָן: (לז) אִלֵּין גְּנִיסַת בְּנוֹי דְאֶפְרַיִם לְסִכּוּמְהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וַחֲמַשׁ מְאָה אִלֵּין בְּנוֹי דְיוֹסֵף לְגְנִיסַתְהוֹן: (לח) בְּנוֹי דְבִנְיָמִן לְגְנִיסַתְהוֹן לְבֶלַע גְּנִיסַת בֶּלַע לְאַשְׁבֵּל גְּנִיסַת אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם גְּנִיסַת אֲחִירָם: (לט) לִשְׁפוּפָם גְּנִיסַת שְׁפוּפָם לְחוּפָם גְּנִיסַת חוּפָם: (מ) וַהֲווֹ בְּנוֹי דְבֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן גְּנִיסַת אַרְדְּ לְנַעֲמָן גְּנִיסַת נַעֲמָן: (מא) אִלֵּין בְּנוֹי דְבִנְיָמִן לְגְנִיסַתְהוֹן וְסִכּוּמְהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: (מב) אִלֵּין בְּנֵי דָן לְגְנִיסַתְהוֹן לְשׁוּחָם גְּנִיסַת

שוחם

רש"י

אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה והשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבני' על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. שמנה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינותי ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: (לו) ואלה בני שותלח וגו'. שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם ע"ש שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות לא וכסוד ומצאתי בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמנה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר (דברים ז) כי אתם המעט וגומר ה"א מעט מחמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים. אף זו הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: (לח) לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: (לט) שפופם. הוא מופים על שם שהיה יוסף שפוף בין

האומות

בעל הטורים

ארחיק מעליכם שיסבול יצה"ר: לצפון הוא צפיון (הכתב בפ' ויגש) וכתיב צפון ע"ש שמשה שקבל עשרת הדברות צפון בחלקו: (כג) לפוה משפחת הפוני היה לו לומר הפוה וכתיב פוני לומר שכל ישראל פונים אליו ללמוד מתורתו: (כד) ישוב הוא יוב וקורא אותו ישוב בשביל שבעלי ישיבה היו: (לד) מנשה נחרבה בזה המנין כ' אלף וה' מאות וזהו שאמרו בני יוסף (יהושע י"ז) עד כה ברכני ה': (לה) אלה בני אפרים בבני אפרים כתיב אלה על שם אלה אלהיך ישראל שיצא ממנו ירבעם שעשה שני עגלים ולכן כתיב ב"פ אלה בבני דן ע"ש (מ"א י"ב) ויתן את האחד בדן: (לט) לשופם משפחת השופמי הי"ל השפופמי כמו שמה בנימין בעפיו

של

רמב"ן

בית אבותיו תתיחס המשפ' אליו ולכך ימנה בבית מכיר משפחת המכירי ומשפחת הגלעדי בנו ומשפחת האיעזרי והחלקי בניו ואחיהם וכן בבני יהוד' ואפרים כי הבנים האלה הנזכרים גדולים ונכבדים ויהיו לראש לא היה זה בעבור הולידם משפ' רבה כדברי הרב כי כולם הולידו משפחות רבות כי פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד אבל היה זה לכבוד שמו עליהם לראש ורוב המשפחות בהיותם במצרים היו מתיחסות אל היורדים למצרים שהם להם האבות הנכבדים והשאר עשו להם מן הנולדים שם בקרוב ראשי האבות ולכן יהיו להם רוב הנזכרים כאן יורדי מצרים והנה ימנה המשפחות האלה ליורדי מצרים כי שם הקוו אותם: (מג) ועתה אלה משפחות דן למשפחתם. כי היו לשוחם בנים עשו משפחות נקראות בשם אבי המשפ' אבל היו כולם מתיחסות אל שוחם הראש והיה נקראות אליו בשמו כאמרם לדניאל משפחת דניאל השוחמי ליחזקאל משפחת יחזקאל השוחמי והנה הם

משפחות

אבן עזרא

וגרה ונעמן וראש וארד: (לח) לאחירם. הוא אחי שפופם הוא מופים חופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן הם בני בלע ויש אומרים כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן *בנימן: (מב) לשוחם. הוא חושים:

אלה

פירוש על אבן עזרא

*ר"ל נעמן וארד הנזכרים בתוך בני בנימין (בראשית מ"ו כ"א) היו בני בלע לא בני בנימין.

ר"ל

לְשׁוּחָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת דָּן לְמִשְׁפְּחֹתָם: מג כָּל־מִשְׁפְּחֹת הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: ס מד בְּנֵי אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה לְיִשְׁוִי מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁוִי לִבְרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי: מה לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֵבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי לְמַלְכִּיאֵל מִשְׁפַּחַת הַמַּלְכִּיאֵלִי: מו וְשֵׁם בַּת־אָשֵׁר שָׂרַח: מז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אָשֵׁר לִפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: ס מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיַחְצְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְצְאֵלִי לְגוּנִי מִשְׁפַּחַת הַגּוּנִי: מט לְיֵצֶר מִשְׁפַּחַת הַיִּצְרִי לְשִׁלֵּם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלֵּמִי: נ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: נא אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וָאָלֶף שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים: פ

שלישי נב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: נג לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת: נד לָרַב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יֻתַּן נַחֲלָתוֹ: נה אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת

אונקלוס

לְזַרְעִיתְהוֹן לְשׁוּחָם זַרְעִית שׁוּחָם אִלֵּין זַרְעִית דָּן לְזַרְעִיתְהוֹן: מג כָּל זַרְעִית שׁוּחָם לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: מד בְּנֵי אָשֵׁר לְזַרְעִיתְהוֹן לְיִמְנָה זַרְעִית יִמְנָה לְיִשְׁוִי זַרְעִית יִשְׁוִי לִבְרִיעָה זַרְעִית בְּרִיעָה: מה לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר זַרְעִית חֶבֶר לְמַלְכִּיאֵל זַרְעִית מַלְכִּיאֵל: מו וְשׁוּם בַּת אָשֵׁר סָרַח: מז אִלֵּין זַרְעִית בְּנֵי אָשֵׁר לְמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעִיתְהוֹן לְיַחְצְאֵל זַרְעִית יַחְצְאֵל לְגוּנִי זַרְעִית גּוּנִי: מט לְיֵצֶר זַרְעִית יֵצֶר לְשִׁלֵּם זַרְעִית שִׁלֵּם: נ אִלֵּין זַרְעִית נַפְתָּלִי לְזַרְעִיתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: נא אִלֵּין מִנְיָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁית מְאָה וְחַד אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין: נב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: נג לְאִלֵּין תִּתְפְּלֵג אַרְעָא בְּאַחֲסָנָא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן: נד לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוּן אַחֲסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעֲרוּן אַחֲסַנְתְּהוֹן גְּבַר לְפוּם מִנְיָנוֹהִי תִּתְיְהֵב אַחֲסַנְתֵּהּ: נה בְּרַם בְּעַדְבָא תִּתְפְּלַג יָת אַרְעָא לִשְׁמָהָן שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן יַחְסְנוּן:

על

מס ה לשוחם, מלא. השוחמי, מלא. מג השוחמי, מלא. מד לבריעה, כולם מלא. הבריעי, מלא. מה למלכיאל, כולם מלא בלי' חי' כל אל בז"ק ומאריך בז"ג בה"ם לנעמן. מו שרח, בשין שמאלי. מח בני נפתלי, ב' בטעם בענין די"ן חי'. ליחצאל, ל'. היחצאלי, ל'. לגוני, ל' ומלא. מט ליצר, ל'. היצרי, ל'. השלמי, ל'. נא ואלף, ב' ויהי שירו חמשה ואלף. שבע, ג' דמעעי' בי' ושבע. נג לאלה, ה'. שמות, כ' מלא בתורה. נד פקדיו, ב' ח"ו וח"י. יתן, ז' בקובץ ופתח.

ת"א לאלה תחלק הארץ בנחלה בפרא קיו. לרב תרבה נחלתו שם. אך בגורל שם קכב.

רש"י

האומות: (מב) לשוחם. הוא חושים: (מו) ושם בת אשר שרח. לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן: (נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפסולים מבן עשרים אע"פ שבאו לכלל עשרים בכבוש הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שהם מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: (נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא (כ"ב קי"ח). אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולים בי"ב פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכו ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ

ספורנו

היוצאי' מארץ מצרים. שאמר אז למשפחותם לבית אבותם: (נד) לרב תרבה נחלתו. בכמות הקרקע כי אמנם נתחלקה הארץ לשנים עשר חלקים שוים בערך הדמים בלתי שוים בכמות שלא כור רע כנגד בית סאה טוב ונטל השבט המרובה באוכלוסין החלק רב הכמות והשבט שהיה מועט נטל החלק הקטן בכמות שוה בערך הדמים אל החלק רב הכמות כאמרו לרב תרבה נחלתו ובזה האופן נטלו מנשה ואפרי' שני חלקים בשביל בכורת יוסף כאמרו נתתי לך שכם אחד על אחיך. וכן באר באמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולשמעון שהמעט באוכלוסין יותר מכל שאר השבטים בעת כניסתן לארץ נתן חלק מועט בכמות יקר הערך בדמים ובהיות שלא נמצא חלק קרקע ביחידו שוה כל כך מספיק לשמעון בילדו אותו החלק בכמה מקומות בתוך ארץ יהודה כאמרו ומחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ובזה נתקיים בשבטו של שמעון אחלקם ביעקב: (נה) אך בגורל. אע"פ שעשו

רמב"ן

משפחות רבות משפחה אחת אלא השוחמי ולכן ייחס את כולן אליו ועל דעת האומרים כי ליורדי מצרים יתיחסו והיו משפחו' רבות נקראות בשם אבותם שנולדו במצרים ובכאן לא היה מיחס אותם אלא לשוחמי כי הוא ירד למצרים לבדו: (מו) ושם בת אשר שרח. לפי שהיתה בחיים מנאה כאן לשון רש"י. והאונקלוס תרגם ושום *בת אתת אשר סרח. נתכוון בזה לומר כי היתה

* לא אלאחי כן בשום נוסח.

אבן עזרא

אלה משפחות דן למשפחותם. כי חושים נחלק למשפחות רבות: (נה) יחלק את הארץ. הטעם [ב]כי בגורל יחלק הארץ לשמות על פי הגורל

פירוש על אבן עזרא

[ב]ר"ל כי הפסוק הזה מדבר מענין חלוקת הארץ לשמות ופסוק שלאחריו ע"פ הגורל וגו' מענין חלוקת הנחלה על כל מטה לפקודיו. ר"ל

שוחם אלין גניסת דן לגניסתהון: (מג) כל גניסת שוחם לגניסתהון שתין וארבעא אלפין וארבע מאה: (מד) בנוי דאשר לגניסתהון לימנה גניסת ימנה לישוה גניסת ישוה לבריאה גניסת בריעה: (מה) לבנוי דבריעה לחבר גניסת חבר למלכיאל גניסת מלכיאל: (מו) ושום ברת אשר סרח דאדברת בשתין ריבוון מלאכין ואיתעלת לגנתא דעדן בחייהא מן בגלל דבשרת ית יעקב דעד כדון יוסף קיים: (מז) אלין גניסת בנוי דאשר לסכומהון חמשין ותלת אלפין וארבע מאה: (מח) בנוי דנפתלי לגניסתהון ליחצאל גניסת יחצאל לגוני גניסת גוני: (מט) ליצר גניסת יצר לשלם גניסת שלם: (נ) אלין גניסת נפתלי לגניסתהון לסכומהון ארבעין וחמשין אלפין וארבע מאה: (נא) אלין סכומי בני ישראל שית מאה וחד אלפין שבע מאה ותלתין: (נב) ומליל יי עם משה למימר: (נג) לאלין שבטיא תתפלג ארעא באחסנא במנין שמהן: (נד) לשיבטא דעמיה סגי תסגון אחסנתהון ולשבטא דעמיה זעיר תזעיר אחסנתהון גבר לפום סכומהון יתיהב אחסנתיה: (נה) ברם בעדבין תתפליג ארעא לשמהן שבטיא דאבהתהון יחסינון

רמב"ן

היתה בת יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אשתו יורשת נחלה ולכך הזכיר' הכתוב בכאן כאשר הזכיר בנות צלפחד ותכנס בכלל לאלה תחלק הארץ ואלו היתה בת אשר עצמו לא היתה יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אשתו מאיש אחר לא היה לו בן והיתה נחלתו לבתו ויהי' טעם ושם אחותם כי הית' אחות בניו לא בתו ולכך אמר ושם בת אשר שרח ולא אמר ובת אשר לומר כי היה שמה בת אשר ונקראת שרח ואם היתה בחיים כדברי רש"י הנה היא כבנות צלפחד לנחלה ואם מתה משפחת' נטלו בעבור'. ועל דרך הפשט היה לה משפח' גדולה תקרא על שמה ותכנס בכלל אלה משפחות בני אשר לפקודיהם אבל לא רצה הכתוב לייחס אל האשה שיאמר לשרח משפחת שרח וקרב הענין: (נד) לרב תרבו נחלתו. לשבט מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואע"פ שלא היו החלקים שוים שהרי לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל על פי רוח הקדש לשון רש"י. ומדרש רבותינו בכתוב הזה אינו כן אלא אמר בספרי לרב תרבו נחלתו הרי שיצאו עמו עשרה בנים ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו חמשה וכו' וכן בגמרא מפורש שאין משמעותו אצל חכמים לחלק בין שבט לשבט כלל כמו שאמרו בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים היינו דכתיב לרב תרבו נחלתו וגו' ועוד שכבר כתבתי בסדר ויחי יעקב כי בגמרא בפר' יש נוחלין השוו בפי' שלא נתחלק' לקרקפת' דגברי אלא לשבטים נתחלק' שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל כל השבט החלק שיצא לו הגורל עליו וזהו מה שטענו בני יוסף שאמרו מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב ולא הוסיף להם יהושע כלום אבל אמר לו עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפריזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים לומר שיכבשו להם מן הארץ שלא נכבשה להם וירחיבו בה את גבולם וזה שאמר לשמות מטות אבותם ינחלו בין רב למעט שיקחו כל המטות בשוה בין שהוא מרוב' באוכלוסין או ממועט בהם ויהי' פירוש לרב תרבו נחלתו באנשי השבט עצמו כפי מדרשו שנתחלק' ליוצאי מצרים הרי שיצאו עמו עשרה ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו חמשה קורא אני עליו לרב תרבו כלומר שאם מתו אותן עשרה שהיו בני עשרים שנה ביציאתן ממצרים ונולדו להם חמשה בנים במדבר או שהיו נופלים ונעשו בני עשרים קורא אני עליו לרב תרבו כלומר לרב ביציאת מצרים תרבו אע"פי שהוא עכשיו מועט הרי שיצאו עמו חמש' ובכניסתן לארץ נמצאו עשר' קורא אני עליו למעט תמעיט כדאיתא בספרא. אבל ראיתי שם דקתני לפי פקודיו מגיד שלא נתחלק' הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא כן הוא אומר וידברו בני יוסף אל יהושע לאמר מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד כה ברכני ה' מהו אומר ויאמר אליו יהושע אם עם רב אתה עלה לך היער' ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים זהו לשון הברייתא הזאת. ונרא' ממנה שנתחלק' הארץ לגולגלותם כדברי הרב אבל לפי הגמרא משבשתא היא ועוד שאם כן מה צעקו בני יוסף והלא נתן להם לפי מנינם המרוב' כשאר כל השבטים. ולפי דעתי יש בברייתא הזו קצור והוא ממה שאמרו בגמרא דמשום נופלים דנפישי להו צווחו בני יוסף וביאור הענין כי בני יוסף כשני שבטים נטלו בני אפרים חלק אחד ובני מנשה חלק אחד כי כן כתוב ואין אחד מהם שמרוב' באוכלוסים יותר משאר השבטים אבל בשאר השבטים מרובים מהם כי שבט יהודה ויששכר וזבולן ודן מרובים מהם ולמה יצעקו הם והמרובים ישתקו וכ"ש אם נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים כפי מדרשו שהיו במנין הראשון בני יהוד' מרובין משני השבטים האלה יחדיו אבל היו צועקים מפני הנופלים שהיו בני מנשה במנין יציאת מצרים שלשים ושנים אלף ונתרבו במנין השני במדבר לשנים וחמשים אלף ואין בכל השבטים שנתרבה כל כך והיו כמו כן מרובים עד שנתחלק' הארץ וגם בני אפרים כן ולא היו הנופלים ההם נוטלים כלום ולכך צעקו ושומע אין להם כי כן המשפט שלא יטלו אלא בני עשרים ולכך אמרה הברייתא לפי פקודיו שהיו מבן עשרים שנה מלמד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא בשעת המנין שלא יתנו כלום לנופלים ואפילו גדלו והגיעו לעשרים בשעה שחלקו והכתוב שאמר מדוע נתתה לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב לדברי הכל אי אפשר שיאמר בגמ' משמעו כי אם חלק להם הארץ לגולגלותם כדברי רש"י הנה לקחו דים וכמו שהם עם רב לקחו חלק רב ואם לשבטים אי אפשר שלא נתן להם יהושע חלק בכורתם שלא היה עובר על צואת יעקב וגם הקב"ה צוה בתור' לשבטי אפרים ומנש' ועוד כתוב מפורש כי שני גורלות נתן להם דכתיב ויהי גבול אפרים למשפחותם וזאת נחלת בני אפרים למשפחותם ובני מנשה ויהי הגורל לבני מנשה ויהי גבול מנשה ככל הנאמר בשאר השבטים אבל אמרם גורל אחד וחבל אחד לומר כל מה שנתת לשנינו ראוי לאחד בגורלו והזכירו זה הלשון לפי שיהושע הפיל תחלה גורל אחד לשניהם שנאמר ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו וגו' עד והיו תוצאותיו ימה ושם נאמר וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים כלומר שנחלו שניהם בגורל הזה ואח"כ חלק אותו הגורל בין שניהם בגורל כמו שאמר שם ויהי גבול בני אפרים וגו' וכתיב ויהי הגורל לבני מנשה וגו' על כן אמר הנה הגורל האחד הראשון ראוי לכל אחד משנינו כי עם רב אנחנו ומדוע חלקת אותו אחרי כן לשני חלקים והיתה הטענה מפני הנופלים שנתרבו בהן על דרך הגמרא. ולפי דרך הפשט נראה לי כי הטענה הזאת היתה של בני מנשה אלא שבאו לפניו שני השבטים יחד וכן ויגשו בני יהודה אל יהושע ויאמר אליו כלב בן יפונה הדין לאחד וכל השבט יתחברו עמו והיתה הטענ' לבני מנשה מפני שאין בכל השבטים מי שהשאיר ערים רבות וגדולות לכנעני כאשר השאיר מנשה שלשת הנפת תלתא פלכין וראייה לדבר כי לאחר שכתוב ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה שם כתיב וידברו בני יוסף כי מתחלה לא נתרעמו עד שעשו עמם מלחמה ולא יכלו להם ויתכן מזה טעם גורל אחד וחבל אחד אמרו מפני שהפלת לשנינו תחלה גורל אחד כפל שנפלנו יחד ואירע חלק שנינו במקום הזה הקשה ואלו עשית לנו שני גורלות כנהוג בכל שני שבטים היה יוצא במקום אחר שהוא נוח לכבוש ואמר להם יהושע שאם יעלו ביער הפריזי והרפאים יבראו להם שם כל מה שירצו וירחיבו את גבולם וחזרו הם ובארו דבריה' ואמרו גם ההר לא ימצא לנו כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק ואז אמר להם יהושע כי לא יתן להם בהר גורל אחד אבל יהיה להם ההר כולו והיער הגדול שם ויבראו להם ממנו כל צרכם ויהיה להם כל תוצאות גבולי ההר ויורישו משם הכנעני כי רכב ברזל לו והוא חזק ואין שאר השבטים חפצים בו אבל הם שני האחים שהם עם רב וכח גדול להם הם יעזרו זה את זה והם יורישוהו וסוף דבר שלא שמע אליהם ולא הוסיף להם כלום כי כן הדין והנה הלוקח הלקיח דברינו בענין הזה ועוד כתבנוהו בראיות בפרשת ויחי יעקב. והכלל כי הדין שנטלו בגמרא הוא אמרו בו ראוי לפרש המקראות ועוד הכרינו הענין בראיות בפרשת ויחי יעקב והנה פי' הפרש' לאלה תחלק הארץ לאלה הנזכרים למשפחות תחלק הארץ במספר שמות שימנו לכל זכר לגולגלותם חלקו לרב תרבו נחלתו שיחלקו ארץ ראובן לארבעת חלקים למשפחת החנוכי שמרובה על דרך משל נרבה נחלתו ולמשפחת הפלואי שמועטת נמעיט כי איש לפי פקודי המשפח' יותן נחלתו ותגבול כל המשפח' במקום אחד ומן הטעם הזה מנאם כאן למשפחות ולפיכך הזכירו חכמים חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות עדין ואז כל אחד מכיר את שלו וכו': (נה) אך בגורל יחלק את הארץ. לשבטי ישראל ולשמות מטות אבותם שהם שנים עשר מטות ינחלו אותם וחזר ואמר על פי הגורל תחלק נחלתו של מטה בין רב למעט כי גם בין המשפחות יפילו גורל ויהי' חלק החנוכי ברום ובמקום אשר יעלה לו הגורל וחלק הפלואי באותו מקום אשר יעלה לו הגורל אך נרבה לרב ונמעיט למועט במשפחות וזהו שנאמר בסדר אלה מסעי והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבותיכם תתנחלו

לשמות מטות־אבתם ינחלו: נו על־פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט: ס

נז ואלה פקודי הלוי למשפחתם לגרשון משפחת הגרשני לקהת משפחת הקהתי למררי משפחת המררי: נח אלה | משפחת לוי משפחת הלבני משפחת החברני משפחת המחלי משפחת המושי משפחת הקרחי וקהת הולד את־עמרם: נט ושם | אשת עמרם יוכבד בת־לוי אשר ילדה אתה ללוי במצרים ותלד לעמרם את־אהרן ואת־משה ואת מרים אחתם: ס ויולד לאהרן את־נדב ואת־אביהוא את־אלעזר ואת־איתמר: סא וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש־זרה לפני יהוה: סב ויהיו פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל־זכר מבן־חדש ומעלה כי | לא התפקדו בתוך בני ישראל כי לא־נתן להם נחלה בתוך בני ישראל: סג אלה פקודי משה ואלעזר הכהן אשר פקדו את־בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: סד ובאלה לא־היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את־בני ישראל במדבר סיני: סה כי־אמר יהוה להם מות ימתו במדבר ולא־נותר מהם איש כי אם־כלב בן־יפנה ויהושע בן־נון: ס

כז א ותקרבנה בנות צלפחד בן־חפר בן־גלעד בן־מכיר בן־מנשה למשפחת מנשה בן־יוסף ואלה שמות בנתיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה: ב ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר

הכהן

נו על פום עדבא תתפלג אחסנתהון בין סגיאי לזעירי: נז ואלין מניני לואי לזרעיתהון לגרשון זרעית גרשון לקהת זרעית קהת למררי זרעית מררי: נח אלין | זרעית לוי זרעית לבני זרעית חברון זרעית מחלי זרעית מושי זרעית קרח וקהת אוליד ית עמרם: נט ושום | אתת עמרם יוכבד בת לוי דילידת יתה ללוי במצרים וילידת לעמרם ית אהרן וית משה וית מרים אחתהון: ס ואתיליד לאהרן ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: סא ומית נדב ואביהוא בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי: סב והוו מניניהון עשרין ותלתא אלפין כל דכורא מבר ירחא ולעלא ארי | לא אתמניו בגו בני ישראל ארי לא אתיהיבת להון אחסנא בגו בני ישראל: סג אלין מניני משה ואלעזר כהנא די מנו ית בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו: סד ובאלין לא הוה גבר ממניני משה ואהרן כהנא די מנו ית בני ישראל במדברא דסיני: סה ארי אמר יי להון ממת ימותון במדברא ולא אשתאר מנהון אנש אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: א וקריבא בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לזרעית מנשה בר יוסף ואלין שמהת בנתיה מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה: ב וקמא קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל

כנשתא

מסרה נה לשמות, מלא. מטות, מלא. אבתם, חסר. ינחלו, ג' בקמץ. נו הגורל, כולה מלא. נז ואלה, י"ז ר"פ. לגרשון, כלה מלא. הגרשני, כולה חסר וחס' דגושה. הקהתי, חס' בטוא לבד. המררי, ל'. נח משפחת, כו"ל דפסוק' לא נסבי ו'. החברני, חסר. המושי, כל לי' מלא במ"א. הולד, ל' חסר י' וי"ב ס"ו. נט יוכבד, מלא. ללוי, ב'. אחתם, חסר. ס ויולד, ג' ר"פ. את נדב, ד' פסוק דלית בהון את ואת את ואת. סא בהקריבם, ל' מלא וחד חסר ולית בבי"ם בטי'. סב פקדיהם, מ"ו ומ"י. סג פקודי, מלא. פקדו, הנין בסביר. בערבת, כל את' חסר במ"א. סד מפקודי, מלא. פקדי, סימן. סה כי אמר, ד'. ימתו, כולה חסר. נותר, מלא ה'. יפנה, כולה חסר ודגש. כז א ותקרבנה, באזלא. לצלפחד, בדגש. למשפחת, י"א בלי' וחסר. בן יוסף, רפי. שמות, מלא. בנתיו, מ"ו ומ"י. מחלה, מגו"וו סי'. נעה, חסר. ב ותעמדנה, כולה חסר כ"כ נה בסוף.

ת"א אשר ילדה סוטה יב ב"ב קכג. ולא נותר מהם איש ב"ב קיט קכא. ותעמדנה ב"ב קיט.

רש"י

הארץ נמדדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: (נה) לשמות מטות אבתם. אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואילו מתחלה חלקוהו למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ארבעה חלקים: אך בגורל. יצאו יהושע וכלב וכן הוא אומר (שופטים א) ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה ואומר (יהושע יט) על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל: מטות אבתם. יצאו גרים ועבדים: (נו) על פי הגורל. הגורל היה מדבר כמו שפירשתי מגיד שנתחלקה ברוח הקודש לכך נאמר על פי ה': (נח) אלה משפחת הלוי. חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: (נט) אשר ילדה אותה ללוי. (סוטה י"ב) אמו. לדתה במצרים ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרט אי אתה מוצא אלא ששים ותשע: (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם: כי לא נתן להם נחלה. והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: (סד) ובאלה לא היה איש וגו'. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים (במדבר יד)

נתנה

חסינון: (נו) על פום עדבין תתפלג אחסנתהון בין סגיאי לזעירי: (נז) ואלין סכומי ליואי לגניסתהון לגרשון גניסת גרשון לקהת גניסת קהת למררי גניסת מררי: (נח) אלין גניסת ליואי גניסת לבני גניסת חברון גניסת מחלי גניסת מושי גניסת קרח וקהת אוליד ית עמרם: (נט) ושום אתת עמרם יוכבד ברת לוי דילידת ללוי במיעלהון במצרים ביני שוריא וילידת לעמרם ית אהרן וית משה וית מרים אחתהון: (ס) ואתיליד לאהרן ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: (סא) ומית נדב ואביהוא בקרובהון אישתא מן חתיין קדם יי: (סב) והוו סכומהון עשרין ותלתא אלפין כל דכורא מבר ירחא ולעילא ארום לא אתמניאו בגו בני ישראל ארום לא אתיהיבת להון אחסנא בגו בני ישראל: (סג) אלין סכומי משה ואלעזר כהנא די סכמון ית בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו: (סד) ובאלין לא הוה גבר מן סכומי משה ואהרן כהנא די סכמון ית בני ישראל במדברא דסיני: (סה) ארום אמר יי להון ממת ימותון במדברא ולא אשתייר להון אנש אלהן כלב בר יפונה ויהושע בר נון: (א) וקריבן לבי דינא בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לגניסת מנשה בר יוסף בר שמעין דארעא מתפלגא לדוכרין ורחיצו ברחמי מארי עלמא ואלין שמהת בנתא מחלא נועה חגלה מלכה ותרצה

בעל הטורים

על נסם שנאמר בו הוא יוסף לכם. ויש פ"א בכל סיבה וסיבה (שבפסוק זה) לומר שהיה לו פה ולא גלה [אל] (על) אמיו במכירה יוסף: (סה) מות ימותו כתיב חסר

יונתן

ישראל אלא המדיינים וכמו שמפרש בפ' מטות: (נט) ביני שוריא פי' בין החומות ועיין בפ' ויגש בפ"י ובמ"ש בבאורי שם: (סח) מן חפיין פי' כירים שבו הוקד האש וע"ל פ' שמיני בפ"י: (א) כד שמען דארעא מתפלגא לדוכרין כל זה בילקוט כיון שמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלקת לשבטים לזכרים ולא לנקבות נתקבצו כולן זו לזו כך היה עלכן ואמרו לא כרחמי ב"ו רחמי המקום וכו' המרחם על כל מעשיו הן זכרים הן נקבות וכו'

רש"י

נתנה ראש ונשובה מצרימה והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: (א) למשפחת מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר (בראשית נ) והעליתם את עצמותי וגומר ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם יחסו לגנאי כגון (מלכים ב כה) בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל המוזכרים עמו רשעים היו: מחלה נעה וגו'. ולהלן הוא אומר (במדבר לו) ותהיינה מחלה ותרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: (ב) לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם

רמב"ן

התנחלו הנה באר שתהיה הנחלה למשפחות הגורל אל הרוח אשר יפול לו הגורל שם נכתב לרב ונמעיט למעט במשפחות ואמר שתהיה למטות אבותם כלומר שתים עשרה מטות. ומה שכתב רש"י לשמות מטות אבותם אלו יוצאי מצרים אינו נכון שאין מטות רק שבטי ישראל שנים עשר כענין שכתוב ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה אשר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל וכן אלף למטה לכל מטות ישראל וכן במרגלים וכן בכל מקום ושם שבט ומטה אחד הוא אבל מה שאמר בגמרא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלק' הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו מדרש מרבוי הכתוב שהיה די שיאמר אך בגורל יחלק הארץ לשמות המטות וכיון שהזכיר אבותם ינחלו דרשו שהאבות והם המזכרים במצרים אלה בית אבותם הם נוטלים את הארץ ומהם תבא לאלה אשר תחלק להם: (נז) ואלה פקודי הלוי. לא ידעתי למה ימנה בני לוי ומה תועלת עתה במנינם אולי לאלה נתנו הערים לשבת ומגרשיהן לבהמתם לא לנולדים אחרי כן או שנעשה להם לכבוד לפני השם שלא יהיה לגיון של מלך פחות שלא ישגיחו עליו למנותו כאשר הטעם והזכיר עמרם ואשתו כי בני לוי ימנו לשנים לכהנים ולוים וראוי לפקוד אהרן ובניו לעצמן. וכתב רש"י אלה משפחות הלוי חסר כאן משפחת השמעי והעוזיאלי וקלת יצהר נפג וזכרי ואני תמה למה ימנה הכתוב בלוי משפחות לשלשת האבות ויחזור וימנה משפחות לבנים שהרי לא היו למררי בנים אחרים אלא מחלי ומושי ומהו משפחת המררי ואין זולתם אבל היה זה לכבוד כי בני לוי שלשתם היו גדולים בישראל וזכרם היה לברכה והיו כל תולדות גרשון נקראין משפחת הגרשוני לכבודו וכן כל בני מררי משפחת המררי לכבודו ואחרי כן שמו להם בתי אבות ונחלקים למשפחות כאשר כל השבטים ונקראים בפרט משפחת המחלי ומשפחת המושי וכן בקהת יקראו כל זרעו בכלל משפחות הקהתי ומוזרים ונחלקים עוד למשפחות בבנים משפחת החברוני ומשפחת הקרחי ולא הזכיר עתה משפחת העמרמי בעבור שנחלק' לכהנים ולוים והזכיר שמותם לכבוד ולא הזכיר הכהונה לאהרן לכבוד משה וכן תראה במנין הראשון בפקודים שאמר ויהיו אלה בני לוי בשמותם גרשון וקהת ומררי והיה זה למעלתם כי בשאר השבטים לא הזכיר כן: (נח) וטעם משפחת הקרחי. כי מתחלה היתה נקראת משפחת היצהרי כי היו בעת המנין ההוא בנים גם לנפג וזכרי ועכשיו לא היו רק לקרח ונקראו על שמו. ולפי דעתי לא היה מן הראוי שיעקר שם היצהרי ונודעו אע"פ שמתו קלת בניו אבל עשו זה אחרי מעשה קרח בעבור כבוד בניו. להודיע בישראל לדורות שמם וזכרם כי כן הכתוב משתדל לומר ובני קרח לא מתו וכיון שכלו נפג וזכרי ונשארו כל זרע יצהר לקרח קראום משפחת הקרחי להודיע כי היו בניו צדיקים וטובים ממנו ומדרשו של רבי משה הדרשן באתם המעט מכל העמים ה"א מעט איננו אמת בעבור שמנה לבני לוי שמונה ואינן אלא שמש כי השלים לאבותם כאשר אמרנו: (נט) וטעם אשר ילדה אותה ללוי במצרים. על דרך הפשט לפי שכל בני יעקב עם כל בניהם ובנותיהם ירדו למצרים ואין בהם מי שהוליד אחרי כן זולתי לוי שהוליד את הבנים שנחה כי איחר השם לידתה כי לא הגיע הקץ כאשר פירשתי כבר: (סג) וטעם אלה פקודי משה ואלעזר. על פקודי בני ישראל אין פקודי הלוי בכלל כי בהם לא יאמר ובאלה לא היה איש שלא נגזרה הגזרה ההיא על שבט הלוי כדברי רבותינו והעד אלעזר גם פנחס ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן כי יהושע וכלב לא היו עתה בפקודים האלו לפי שהיו משמשים שנה ומעלה ואין המנין אלא מבן עשרים עד בן ששים שנה כי הם עיקר ימי האיש כענין האמור בערכין ואז הוא יוצא לצבא בישראל לא

אבן עזרא

הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים: (נז) לגרשון. החל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים. ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עוזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ולא הזכיר אותם בעבור שיבאר מה שארע לבני [ב]בן עמרם. (נח) הקרחי. הם בני קרח. והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם יולדתה דרך קצרה וכן אשריאל אשר [ד]ילדה: (סב) ויהיו פקדיהם. פקודי הלוים במספר הזה נוספו [ה]שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישראל שמתו מי שהיה מבן עשרים שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונה קרוב מהמספר הראשון כי הלוים לא נכנסו עם [ו]פקודי ישראל והעד אלעזר [ז]הכהן: (סד) ובאלה לא היה איש. זה הפסוק שב אל פקודי [ח]ישראל: (סה) כי אם כלב בן יפנה. קודם יהושע [ט]כאשר אמר

פירוש על אבן עזרא

נ"ל שמתו נדב ואביהוא. [ד](ד"ה א' ז' י"ד). [ה]כי במדבר סיני היו הלוים בפרטן כ"ב אלף וג' מאות ובערבות מואב כ"ג אלף. [ו]שהלוים נמנו מבן חדש ומעלה. וישראל נמנו מבן עשרים שנה ומעלה. ורק עליהם [ז]גזרה גזירת מ' שנה כמ"ש במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן כ' שנה ומעלה (לעיל י"ד כ"ט). [ח]שהיה אז קיים שהיה משם ולא זכר את פנחס שהיה גם שמה אולי לפי שהיה יכול לטעון שאלי פנחס שנתן לו ברית שלום על אשר קנא לאלהיו. [ט]כי אלעזר היה נשיא הלוים כמו שנאמר (ג' ל"ב) ולא נפלה עם הנשיאים המרגלים בודאי לא היה הגזירה על שבטו. [ח]כלומר ולכן כל פקודי הלוים כי שמרי היוסם בגזירה לא היה אומר עליהם כי ד' אמר להם מות ימות במדבר ולא נותר מהם איש. [ט]עיין לעיל (י"ד כ"ז). ר"ל

ספורנו

שעשו חלקי' גדולים וקטנים כפי אורך השבטים וכמותם לא נתנו לכל שבט חלקו אלא על פי ה': (נו) על פי הגורל תחלק נחלתו. וכן כשיהיה השבט מחלק

הכהן ולפני הנשיאם וכל־העדה פתח
אהל־מועד לאמר: ג אבינו מת במדבר
והוא לא־היה בתוך העדה הנועדים
על־יהוה בעדת־קרח כי־בחטאו מת
ובנים לא־היו לו: ד למה יגרע שם־
אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן
תנה־לנו אחזה בתוך אחי אבינו:
ה ויקרב משה את־משפטן לפני יהוה: פ
רביעי ו ויאמר יהוה אל־משה לאמר: ז כן
בנות צלפחד דברת נתן תתן להם
אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת
את־נחלת אביהן להן: ח ואל־בני ישראל
תדבר לאמר איש כי־ימות ובן אין לו
והעברתם את־נחלתו לבתו: ט ואם־
אין לו בת ונתתם את־נחלתו לאחיו:
י ואם־אין לו אחים ונתתם את־נחלתו
לאחי אביו: יא ואם־אין אחים לאביו
ונתתם את־נחלתו לשארו הקרב אליו
ממשפחתו וירש אתה והיתה לבני
ישראל לחקת משפט כאשר צוה יהוה
את־משה: פ יב ויאמר יהוה אל־משה
עלה אל־הר העברים הזה וראה את־הארץ אשר נתתי לבני ישראל:
יג וראיתה אתה ונאספת אל־עמיך גם־אתה כאשר נאסף אהרן אחיך:
יד כאשר מריתם פי במדבר־צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם

°נון רבתי

כנשתא בתרע משכן זמנא למימר: ג אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנשתא דאזדמנו על יי בכנשתא דקרח ארי בחובי מית ובנין לא הוו לה: ד למא יתמנע שמא דאבונא מגו זרעיתה ארי לית ליה בר הב לנא אחסנא בגו אחי אבונא: ה וקרב משה ית דינהן קדם יי: ו ואמר יי למשה למימר: ז יאות בנת צלפחד ממללן מתן תתן להון אחודת אחסנא בגו אחי אבוהן ותעבר ית אחסנת אבוהן להן: ח ועם בני ישראל תמלל למימר גבר ארי ימות ובר לית לה ותעברון ית אחסנתה לברתה: ט ואם לית לה ברתא ותתנון ית אחסנתה לאחוהי: י ואם לית לה אחין ותתנון ית אחסנתה לאחי אבוהי: יא ואם לית אחין לאבוהי ותתנון ית אחסנתה לקריבה דקריב לה מזרעיתה ויירת יתה ותהי לבני ישראל לגזרת דין כמא די פקיד יי ית משה: יב ואמר יי למשה סק לטורא דעבראי הדין וחזי ית ארעא די יהבית לבני ישראל: יג ותחזי יתה ותתכנש לעמך אף את כמא די אתכניש אהרן אחוך: יד כמא די סרבתון על מימרי במדברא דצן במצות כנשתא לקדשותי במיא לעיניהון אנון מי מצות רקם מדברא דצן:

ומליל

מסרה, הנשיאם, ד' כ"כ בתורה מ"ק וחסר מנין. וכל העדה, ב'. ג אבינו, ט' זוגין בלק ד' כ"ה. הנועדים, מלא דמלא. על ה', ל"ט. היו לו, כסג"א נגד הרת"ה. ד לנו, דגש מד"כ. ה משפטן, נון רבתי. ז דברת, חסר דחסר. נתן, חסר. להם, במ"ס אולי מפני שנומלות בכה בן אך מצד העברה מחר ללשון נקבה ד"א. אביהם, ג'. בנקבות, בחס. אביהן, ז'. להן, י"ד ומרויהן בס"ן. ט בת, ז' פסח באתנח. יא אחים, כולם פתחין. הקרב, חסר. והיתה, ל' נטעם במורא וכל קריאה דכו' במ"ג בשני גרישין. ב אל הר, ע"ז וכל שכתמל דכו'. יג וראיתה, ל' ומלא ה"ס. עמיך, ה' מלא. נאסף, ב' א'- דין א'. יד צן, כל צן חסר כל מין מלא. להקדישני, ב' ומלא. לעיניהם, כ"ד.

ת"א אבינו מת במדבר שבת צו בתרא קיח. למה יגרע בתרא קיח. ויקרב משה שם קיט סנהדרין ח. נתון תתן בתרא קיח. איש כי ימות ובן אין לו שם קח קי קטו. והעברתם שם קט קטו קיז קמא קמג. ונתתם את בתרא קטו. ואם אין לו אחים בתרא קט. ונתתם את שם קיא. לשארו הקרוב שם קט קיא. ממשפחתו שם קט. וירש אתה קמא עב בתרא קי קיא קיג. והיתה לבני ישראל שם קיג סנהדרין לד.

רש"י

לפניהם אלא בשעת שהלרדפים אמר שמת אהרן: לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום רבי אליעזר אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כולם (ב"ב קי"ט ספרי): (ג) והוא לא היה וגו'. (שם ספרי) לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא המתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו (שבת צו) רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ורבי שמעון אומר מן המעפילים היה: (ד) למה יגרע שם אבינו. אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם (ב"ב קי"ט): כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו תובעות. הלום מגיד שחכמניות היו: (ה) ויקרב משה את משפטן. (סנהדרין ח) נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר (דברים א) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי. (סנהדרין שם) ד"א ראויה היתה פרשה זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: (ז) כן בנות צלפחד דברת. כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינן מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דברת. יפה תבעו אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתן תתן. (ב"ב קי"ח) שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת. לשון העברה (ס"א עברה) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו. ד"א על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבני בעלה יורשין אותה. שלא תמצא נחלה לא נאמר אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו. בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: (יא) לשארו הקרב אליו ממשפחתו. (ספרי ב"ב קי"ט) ואין משפחה קרויה אלא מצד האב: (יב) עלה אל הר העברים. (במדבר ר') למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותר' הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת. (ספרי) ד"א כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא להכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור להכנס: (יג) כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן ד"א אין אתה טוב ממנו (דברים לב) על אשר לא קדשתם

בי

יונתן בן עוזיאל

ותרתה: (ב) וקמא קדם משה בתר דקמא קדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל כנשתא לתרע משכן זמנא למימר: (ג) אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנשתא דמתרעמין ודאזדמנו למרדא על יי בכנישתא דקרח ארום בחוביה מית ולא אחשי לחורנין ובנין דוכרין לא הוו ליה: (ד) למא יתמנע שום אבונא מגו גניסתיה ארום לית ליה ביר דכר אין לית אנן חשיבין כביר ואימן כנטרא ייבם תסב אימן חולק אבונן וחולק אחא דאבונן ואין אנן חשיבין כביר הב לן אחסנא בגו אחי אבונן: (ה) דין חד מן ארבעא דינין די עלו קדם משה נביא וסכם יתהון על דעתא דלעיל מנהון דיני נפשתא ודיני ממונא הוה משה זריז ובדיני נפשתא הוה משה מתין ובאילין אמר משה לא שמעית מן בגלל למלפא רישי סנהדרי דישראל דעתידין למיקום מן בתריה די הוון זריזין לדיני ממונא ומתונין לדיני נפשתא ולא יבהתון למשיילא דינא דמתקשי להון ארום משה דהוה רבהון דישראל צריך דיימר לא שמעית בגין כן קריב משה ית דינהין קדם יי:

ירושלמי

(ה) דין חד מן ארבעא דינין וכו' כתיב לעיל גבי מקושש וגבי טמא נפש: ואקריב משה ית סדר דינהון קדם יי:]

(ו) ואמר יי עם משה למימר: (ז) יאות בנת צלפחד ממללן כתיבא הדא קדמי אלהן וכאין לאתאמרא על ידיהן מתן תתן להון ירתו ואחסנא בגו אחי אבוהן ותעביר ית אחסנת אבוהן להון: (ח) ועם בני ישראל תמליל למימר גבר ארום ימות וביר דכר לית ליה ותעברון ית אחסנתיה לברתיה: (ט) ואין לית ליה ברתא ותתנון ית אחסנתיה לאחוהי: (י) ואין לית ליה אחין ותתנון ית אחסנתיה לאחוי מן אבוי: (יא) ואין לית ליה אחין לאבוי ותתנון ית אחסנתיה לקריביה דקריב ליה מגניסת אבוי וירות יתה ותהי לבני ישראל לאחויית גזירת דין היכמא דפקיד יי ית משה: (יב) ואמר יי למשה סוק לטורא דעבראי הדין וחמי ית ארעא דיהיבית לבני ישראל: (יג) ותחמי יתה ותתכניש לעמך לחוד אנת היכמא דאתכניש אהרן אחוך: (יד) מטול דסרבתון על מימרי במדברא דצין בסוי מצות כנשתא לקדשותי

בסיא

בעל הטורים

ספר קרי בי' יומתו מיתות הרבה שמלוכני' ומדה קרס: (ז) דברת ב' במסורה הכא ולידך ואני אשימם דברות ביה שהיו מלאות רוח אלהים ותכמה כיס שהוא מלא כמו שדרשו חכמניות היו דורשניות היו: (יא) נחלתו לשארו אותיות גאלה שאלו לו ולאין שארו הלא אשתו. והיינו מה שאמרו חז"ל (ב"ב קי"א) גורעין ומוסיפין ודורשין פי' גורעין סו"ו מנחלתו ומוסיפין אותה על הלמ"ד של לשארו ונשאר לו הרי נחלת שארו לו ודורשין נחלת שארו שהיא אשתו לו והייט מה שאמרו חכמינו ז"ל שהבעל יורש את אשתו: (יג) ורחיסה כתיב

נדעתו לשאול הקב"ה בעלמו וזהו יפת וסכם וק"ל:

יונתן

וכו': (ב) וקמא קדם משה בתר דקמי קדם אלעזר פ"ל כלישנא קמא דרש"י: (ג) ולא אחשי לאורכין פי' שלא החטיא אחרים עמו כרש"י יע"ש: (ד) כנטרא יבם תיסב איממן חולק וכו' בגמ' היבם יורש נכסי המת כשייבם אלמנותו ואמר תיסב אימן כו' דהוי כאילו האב לוקחה ומביא ליבם: וחולק אחא נכלה שהוא כמו עם אחא דאבונן. ור"ל חלק בנכסי חפר כרש"י וכן הוא לקמן בפסוק כן בנות צלפחד ובגמ' אם היה לו לצלפחד שמת בלא בנים וירש צלפחד עם אחיו את נחלתו: כאן מלאתי וסכם יתהון וגם בפי' בהעלותך ושלא לך במקומו מתרגם ודן יתהון וכאן נלע"ד שר"ל לשון הסכמה שהסכים (ה) ולא יבהתון לשון בושה ומכשה

וכבר

רש"י

הא אם קדשתם אותי עדין לא הגיע זמנכם להספר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן

הממרים היה (יומא פ) משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד: (יד) הם מי מריבת

קדש

רמב"ן

לא מעטים ומעלה כדברי רבותינו אבל אמר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון שהיו מן הפקודים הראשונים ולא מתו: (ג) והוא לא היה. לפי שבאו לומר בחטאו מת הוצרכו לומר לא בחטאת המתלוננים ולא בעדת קרח שהלינו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו ולא החטיא אחרים עמו לשון רש"י. ולא פירש למה היו באות לומר בחטאו מת אלא שהאמרנה אביהו מת במדבר ובנים לא היו לו כי כן הראוי להאמר אבל על דעת רבותינו הוצרכנו לומר שלא היה בעדת קרח לפי שעדת קרח לא היה להם חלק בארץ וכן למתלוננים שבעדת קרח כי נשמע זה בעם מבית דינו של משה וכן פירש ר"א ואמר חשבו הבנות כי לא יירשו הנועדים על ה' ולעתי בדרך הפשט שאמרו ככה בעבור שחשבו שמשה רבינו היה סונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר שהם היו הקמים כנגדו והכופרים בכל מעשיו. וחשבו אולי בשנאתו אותם יאמר אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יזכר עון אבותם. אל ה' על כן הודיעוהו כי לא היה מהם ורמזו עוד שאינו במתי המגפות אבל במדבר מת על מטתו: וטעם כי בחטאו מת. אמרו מת במדבר בעונו שלא זכה ליכנס בארץ או כדברי רבי יהודה הלוי המשורר ז"ל בפי' שהוא דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונות אירע כך וכך: (ט) ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו. קבלו רבותינו כי האב יורש את בנו כאשר אין למת זרע והכתוב לא הזכיר זה והטעם כי במשפטי הירושה כל מנחיל נוחל כי הקורבה שוה וכיון שאמר הכתוב שהבן יורש את אביו גם האב יורש את הבן ועוד כי הירושה היא בשלשלת כזרע ביוצאי חלציו לא בצדדין אם כן ונתתם את נחלתו לאחיו מטעם נחלה שהאב יורש בקבר וממנו תבא לאחים אבל לא רצה לומר ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאביו כי דרך ברכה ידבר ולא בקללתו' ואולי לא היה זה בבאי הארץ שינחיל האב את הבן שבהם ידבר. וטעם והיתה לבני ישראל לחוקת משפט שיהיה המשפט הזה לדורות לא בנחלת הארץ עתה בלבד. וטעם כאשר צוה ה' את משה כמו כאשר צויתיך אבל בא כדרך זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה וכן רבים: (יב) עלה אל הר העברים הזה. שם ההר הזה הר נבו כאשר פירש' בסדר האזינו ובזאת הברכה אבל יקראו אותו הר העברים מפני שהוא על מעברות הירדן ומשם יעברו אל ארץ כנען כאשר אמר כאן אשר על פני ירחו ושם עברו את הירדן כמו שנאמר והעם עלו מן הירדן ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו ואיננה מצוה שיצוהו הקב"ה לעשות כן עתה שאם כן יהיה מתחייב לעלות שם מיד אבל טעמו תעלה אל הר העברים וראית את הארץ כי בעבור שצוהו לאלה תחלק הארץ הודיעו כי לא על ידך תחלק כי אתה תעלה לראש הר העברים טרם שיסעו ישראל מארץ מואב ותמות בו ולא יגיעך מן הארץ לבד הראיה וכן קם לך את יהושע בנון יומן תקם את

יהושע

אבן עזרא

אמר השם: (ג) והוא לא היה. חשבו הבנות כי לא יירשו בני הנועדים על יי': כי בחטאו מת. אמר רבי יהודה הלוי הספרדי כי פי' כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך ואיננו רחוק: (ד) כי אין לו בן. בעבור שאין לו בן: (ז) כן. אמת או הדבר כן: והעברת. מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן: (ח) ובן אין לו. הנה אות כי הבן יירש את אביו. (ט) לאחיו. [ז]מאב או [ל]מאם: (יא) לשארו הקרוב אליו. מכל [ס]המשפחה: וירש אותה. הנחלה וכבר פירשתי דרך חז"ל בפסוק לעם [נ]נכרי. ולדעת הנחלות אם ייכש האב או האם את הבן ומה שתירש אשתו נריכים אנחנו לקבלה. אמרו חז"ל כי נאמרה פרשת עלה אל הר העברים לדבר הנחלות כי בקש משה לדעת מי יכשל מעלתו: (יד) להקדישני. דבק עם מריתם והטעם

כי

פירוש על אבן עזרא

[ז]ר"ל הבן. [ב]כי משפחת האב קרויה משפחה (ב"ב דף ק"י). [ל]מאמה המשפחה ואין קרוב אלד האב זולתו בעולם כגון אם היתה נשואה לאחד וילדה לו בן. ונתאלמנה והיתה לאיש אחר ממשפחה היינו בן דודה וילדה לו ג"כ בן. ומתה היא ובעלה ובנה השני ואין שום קרוב לו עד זקנו אזי יורשהו אחיו מאם אביה והיא מורישה לבנה הראשון והוא האח מאמו. הנה זה יורשו דהוי ליה משפחת אמו. ועיין בפי' רשב"ם ז"ל ר"פ י"ב. [ס]שפי' את מאם. [נ](שמות כ"א ח').

לעיל

ספורנו

מחלק את חלקו לגולגלותיו יתן לכל אחד חלקו ע"פ הגורל: (ג) והוא לא היה. בעדת קרח שהיה דינם שיאבד ממונם כדרם שהחרימום מ"ר באמרו סורו נא מעל אהלי האנשי' הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו וכן נדונו בדיני שמים כאמרו ואת כל הרכוש: כי בחטאו מת. לא היה

פושע

מֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן׃ ס טו וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ טז יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר אִישׁ עַל־הָעֵדָה׃ יז אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו׃ יט וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כ וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהוָה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה׃ כב וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה׃ כג וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ חמישי

כח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג וְאָמַרְתָּ לָהֶם

אונקלוס

טו ומליל משה עם יי למימר: טז ימני יי אלה רוחיא לכל בשרא גבר על כנשתא: יז די־יפוק קדמיהון ודי יעול קדמיהון ודי יפקנון ודי יעלנון ולא תהי כנשתא דיי כענא די לית להון רעי: יח ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר די רוח־נבואה ביה ותסמוך ית ידך עלוהי: יט ותקים יתיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא ותפקד יתיה לעיניהון: כ ותתן מזיוך עלוהי בדיל די יקבלון מניה כל כנשתא דבני ישראל: כא וקדם אלעזר כהנא יקום וישאל ליה בדין אוריא קדם יי על מימריה יהון נפקין ועל מימריה יהון עלין הוא וכל בני ישראל עמיה וכל כנשתא: כב ועבד משה כמא־די פקיד יי יתיה ודבר ית יהושע ואקימיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא: כג וסמך ית ידוהי עלוהי ופקדיה כמא־די מליל יי בידא דמשה: א ומליל יי עם משה למימר: ב פקד ית־בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחם סדור לקרבני לאתקבלא ברעוא תטרון לקרבא קדמי

מסרה טו וידבר וכו', ל'. טז יפקד, כולם חסר. הרוחת, ב' כ"כ ש"ק ומ' פנין. לכל בשר, ו'. יז יבא, ב' חס כעינ וחסר. יוציאם, מלא דמלא. יביאם, ת"י קדים. ולא תהיה, ס'. רעה, אין כאן פיסקא. יח ויאמר, ט' בטעם בסי'. יט ולויתה, ד' מלא דמלא וה' בסוף. כ ונתתה, מלא ה' בסוף. מהודך, מלא. כא ולפני, פ"ז יחידאין. ושאל, ל' בטעם בסין. האורים, מלא דמלא. יבאו, חסר. וכל בני, ו'. וכל העדה, ב'. כב ויעמדהו, ב' וחסר. כג ויסמך, כולם חסר. ויצוהו, ב' בתורה. כח ב אלהם, חסר. לחמי, ל'. לאשי, ל'. ניחחי, ל' וח"ו ומ"י. במועדו, מלא.

ת"א קח לך את יהושע בן נון ברכות כד יומא עה עקרים מד פה. וסמכת את קמא לב. ונתת מהודך סוטה יו בבלא פה. ולפני אלעזר ערכין פנ סנהדרין יו. ושאל לו יומא עג. במשפט האורים יבשות פח. ויסמוך את סנהדרין יג קה מנחות לג. צו את בני פסחים כו כו מגילה כא כט מנחות כב פ' הזהב פ' וילא. תשמרו פסחים לו מנחות עט פה ערכין יג סוטה ט. במועדו פסחים סו.

רש"י

קדש. הם לבדם אין בהם עון אחר. ד"א הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין: (טו) וידבר משה אל ה' וגו'. להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: לאמר. אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו: (טז) יפקד ה'. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו (במ"ר) אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה: אלהי הרוחת. למה נאמר אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: (יז) אשר יצא לפניהם. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חייליהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר (במדבר כא) אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר (יהושע ה) וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו'. וכן בדוד הוא אומר (שמואל א יח) כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם. בזכיותיו: ואשר יביאם. בזכיותיו. ד"א ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ: (יח) קח לך. קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך. את שהדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו. כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. תן לו מתורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: (יט) וצויתה אתו. על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: (כ) ונתתה מהודך עליו. זה קירון עור פנים: מהודך. ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמד. הרי שאלתך שאמרת שאין הכבוד הזה זז (ס"א מוטל) מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. סנהדרין (יומא ע"ג): (כב) ויקח את יהושע. (ספרי) לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעוה"ב: (כג) ויסמך את ידיו. בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטווה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו: (ב) צו את בני ישראל. מה אמור למעלה יפקוד ה' א"ל הקב"ה עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאיתא בספרי: קרבני. (ספרי) זה הדם: לחמי. אלו אמורין וכן הוא אומר (ויקרא ג) והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה: לאשי. הנתנין לאשי מזבחי: תשמרו. (ספרי) שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות (תענית כ"ז)

בסיא למחמידהון היתנן מוי מצות רקם במדברא דצין: (טו) ומליל משה קדם יי למימר: (טז) יםני מימרא דיי דשליט בנשמת בר נש ומניה מתיהב רוח נשמתא לכל בישרא גבר מהימן על כל כנשתא:

[(טז) יםני מימרא דיי אלהא דשליט בנשמת כל בישרא גבר מזמן על עמא דכנשתא:]

(יז) די הוי נפיק קדמיהון לסדרי קרבא ודי הוי עליל קדמיהון מן סדרי קרבא ודיפוק יתהון מן יד בעלי דבביהון ודיעול יתהון לארעא דישראל ולא תהי כנשתא דיי בלא חכימין מן בגלל דלא יטעון ביני עממיא כענא דטען ולית להון רועי: (יח) ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר דרוח נבואה מן קדם יי שריא עלוי ותסמוך ית ידך עלוי: (יט) ותקים יתיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא ותפקיד יתיה למחמיהון: (כ) ותתן מזיו יקרך עלוי מן בגלל די יקבלון מניה כל כנשתא דבני ישראל: (כא) וקדם אלעזר כהנא ישמש ויהי כד יתכסי מניה פתגם וישאיל ליה בדין אוריא קדם יי על מימרא דאלעזר כהנא יהון נפקין לסדרי קרבא ועל מימריה יהון עלין למידון דינא הוא וכל בני ישראל עמיה וכל כנישתיה: (כב) ועבד משה היכמא דפקיד יי יתיה ודבר ית יהושע ואקימיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא: (כג) וסמך ית ידוי עלוי ופקדיה היכמא דפקיד יי ית משה: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קורבני לחים סדור פתורא ייכלון כהניא ומה דאתון מקרבין על גב מדבחא לית רשו לגבר דייכול מניה הלא אישתא היא דאכלא יתיה והיא מתקבל קדמי לריח רעוא עמי בני ישראל הוו זהירין למקרבא יתיה מאפרשות לשבתא קרבן קדמי בזמניה:

[(ב) פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחים סידור פתורי סדר דאתון מקרבין קדמי על גבי מדבחא הלא אשתא היא דאכלא יתי והוא מתקבל מנכון קדמי לריח דרעוא עמי בני ישראל הוו זהירין לסקרבא יתיה קדמוי בזימניה:]

תימר

בעל הטורים

כתיב בה"א מלמד שהראהו כל הארץ המערות והמחילות והולכות כסף וזהב שבה. כאסף אהרן אחיך בגימ' זהו בנשיקה: (טו) וידבר משה אל ה' לאמר אין פסוק אחר כזה בתורה א"ל לא תזכור כמה וידבר שדברת אלי: (טז) יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. באלו השני פסוקים יש עשרים ושמנה תיבות. ולכן פרנס יהושע את ישראל כ"ח שנים וזה הוא שנאמר וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל: (יח) ואשר יבא ב' במסורה הכא ולידך ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים. לומר לך בין בישוב בין ביער בכל פעם צריך לבא לפניהם: (יט) וצויתה כתיב בה"א לומר לך שלמדו חמשה חומשי תורה. מהודך בגימ' הסוד לומר לך שמסר לו סוד המרכבה ומעשה בראשית: (כג) ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה. ויצוהו שלא לבטל תורה ותמיד מפני המלחמה. ולכך סמך כאן פרשת התמידין: (א) משה לאמר לו אם פ"ה תורה לומר שהעוסק בתורה כאלו הקריב קרבן: (ג) זה האשה ג' תגין על ה"א אחרונ' של האש' לומר לך ה' מיני קרבנות נתתי לכם (חטאת אשם עולה שלמים תודה) והעולה חביבה מכולם ועסקו בה' חומשי תורת ומעלה אני

יונתן

וכבר מפורש בע"ש: (ג) לשכפא פי' מלשון תרומת הלשכה וכדלעיל: (ד) חד תעביד בצפרא

רמב"ן

יהושע והשלים הכתוב לספר כי עשה כן משה בלב שלם והוא הטעם אשר יזכיר בעת פטירת משה כאשר אמרו השירה הוא ויהושע בן נון: (יט) וצויתה אתו. על ישראל דע שטרחנין הן סרבנין הן על מנת שתקבל עליך לשון רש"י. ואינו נכון בעיני בעבור שאמר לעיניהם כי יותר ראוי הענין הזה להאמר בינו לבינו כי בפניהם יגרום בהם התפקדות ומרדך המוסר שיזהיר להם בפני עצמן מהיותם עוד טרחנין וסרבנין אבל וצוית אותו לעיניהם שיצוהו במצות הנגיד והשופט כי בעבור היותו לראש יפקידם בידו ויזהירם להשתדל מאד בענינם ולהיות נלחם מלחמות ה' ויהיה הוא המוציא והמביא אותם ולהזהר בדבר המשפט וזה ראוי להיות לעיניהם כדי שיבטחו בו וישמעו אליו כי ידעו כי ילך בעניינם בדרכי האמת כי כן צוה אותו רבו וכן עשה משה שנאמר שם ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ וגו' עד לא תירא ולא תחת ובספרי צו את יהושע על דבר תלמו' וחזקהו ואמצהו מגיד שאין שני פרנסים לדור ואלו מצות הנגיד שיהיה תקיף ולא יירא את העם ולפי דעתי בפשט הכתוב טעם וצוית' אותו לעיניהם הוא המנוי שימנה אותו במעמדם להיות נגיד עליהם כלשון מיום אשר צוה ה' אותי להיות וגו' וכן ויצוהו ה' לנגיד על עמו וכן למן היום אשר צויתי שופטים על עמי ישראל הניחי: (ב) וטעם צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי. כי אחרי שאמר לאלה תחלק הארץ צוה להשלים תורת הקרבנות שיעשו כן בארץ כי במדבר לא הקריבו המוספים כמו שהזכרתי בסדר אמור אל הכהנים וכן לא נתחייבו בנסכים במדבר כמו שפירשתי בסדר שלח לך ועכשיו חייב בבאי הארץ לעשות שם כל התמידין והמוספין ומנחתם ונסכיהם ואע"פ שלא פירש כאן כי תבאו אל הארץ כבר הזכירו בפרשת הנסכים ורמז אליו בפרשה הראשונה במועדות והחל כאן מן התמיד ואע"פ שנזכר בפרשת ואתה תצוה המזבח להיות הכל סדור בפרש' אחת ורש"י כתב היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות. ואינו נכון כי שם אמר עולת תמיד לדורותיכם ועל פי המדרש שנתחדש כאן דברים רבים את קרבני זה הדם. לחמי אלו אמורין. לאשי אלו קומצין ולבונה. ריח ניחוחי אלו בזיכי לחם הפנים. תשמרו שלא יביא אלא מן השמור תשמרו שלא יביא אלא מתרומת הלשכה תשמרו שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו תשמרו נאמר כאן שמירה ונאמר להלן שמירה מה להלן מבקרו ארבעה ימים קודם שחיטתו אף כאן וכו' וכל המדרש כדאיתא בספרי. ועל דרך האמת יכוונו לכם עוד ויאמר את קרבני לחמי לאשי על אשי תשמרו ותזכרו שתקריבהו לי לשמי במועדו ואמר להם עוד זה האשה אשר תקריבו לה' שיהיה הקרבן מתקרב אין במוספי השבת שעירי חטאת כשאר כל המוספין מפני שכנסת ישראל בת זוגו והכל

אבן עזרא

כי מריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כאשר [ס]פירשתי: (טז) אלהי הרוחות. שהוא יודע הרוחות איזה רוח ראוי: וטעם יפקד. תגזרת [ע]פקיד: (יז) אשר יצא לפניהם. במלחמה: ואשר יוציאם. על ידי [פ]אחר: (יח) אשר רוח בו. וכל איש חי יש רוח רק הטעם כמו וחזקת והיית [צ]לאיש: וסמכת את ידך. להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך: (כ) ונתת מהודך. להלוק לו כבוד לפני ישראל למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו כי ילכו אחרי מעשיך: (כא) על פיו יצאו. על פי אלעזר במשפט האורים וי"א על פי משפט האורים והראשון ישר בעיני: הוא וכל בני ישראל. בדבר שהיה כלל לכל: וכל העדה. בדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד. וטעם הדבק פרשת הקרבנות שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבי' לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה [ק]בתחלה יתכן שהזכרת היא [ר]על הר סיני או שהיה מערכת [ש]הקרבנות סדורה: (ב) לחמי. [ת]פירשתיו: לאישי. [א]פירשתיו. והטעם לחם לאשי [ב]לריח ניחוחי: במועדו

פירוש על אבן עזרא

ס(לעיל כ' פ' י"ב). ע) לשון צווי. פ) טעמו כי מדרך טעם המקרא כך צריך לפרש שיוציאם ע"י אחר ולא ע"י עצמו כי כבר אמר על עצמו אשר יצא לפניהם ורז"ל דרשו אשר יוציאם בזכיותיו ואשר יביאם בזכיותיו: צ) (ש"א ד' ב'). ק) ר"ל בפ' תצוה. ר) ר"ל שההזכרה שם הוא צווי לזמן ההוא לבד בהר סיני ועתה צוה לדורות. ש) ר"ל שמניהם היו עומדים לדורות אבל עכשיו בזה כדי שתהיה מערכת הקרבנות סדורה. ת) (שמות כ"ט מ'). א) (ויקרא ג' י"א). ב) למ"ד לאשי מושך עצמו ואחר עמו.

שמות

ספורנו

עונש חטאו אלא שימות לא שיאבד תמותו מן היורשים: (יז) אשר יצא לפניהם. בענין המלחמה: ואשר יוציאם. בעניני הנהגת המדינה: (יח) איש אשר רוח בו. מוכן לקבל אור פני מלך חיים. כענין ובלב כל חכם לב נתתי חכמה: (יט) וצויתה אתו לעיניהם. תמנה אותו לנגיד עליהם לעיניהם כדי שיקבלוהו וישמעו בקולו. כי יאמר צווי על המנוי. כמו וצוך לנגיד ולמן היום אשר צויתי שופטים: (כ) ונתתה מהודך עליו. הוד מלכות תן לו שיהו ערכה בחייך שיתחילו לנהוג בו כבוד: למען ישמעו. וטעם המנוי לעיניהם ונתינת ההוד בחייך הוא למען ישמעו בקולו כל העדה שהם הסנהדרין

חקרי

להם זה האשה אשר תקריבו ליהוה כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: ד את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ה ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין: ו עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה: ז ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליהוה: ח ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה: פ

ט וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: י עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: פ

יא ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: יב ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: יג ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה: יד ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: טו ושעיר עזים אחד

לחטאת

אונקלוס

קדמי בזמנה: ג ותימר להון דין קרבנא די תקרבון קדם יי אמרין בני שנא שלמין תרין ליומא עלתא תדירא: ד ית אמרא חד תעבד בצפרא וית אמרא תנינא תעבד בין שמשיא: ה וחד מן עשרא בתלת סאין סלתא למנחתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא: ו עלתא תדירא דאתעבידא בטורא דסיני לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: ז ונסכה רבעות הינא לאמרא חד בקודשא יתנסך נסוך דחמר עתיק קדם יי: ח וית אמרא תנינא תעבד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכה תעבד קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ט וביומא דשבתא תרין אמרין בני שנא שלמין ותרין עשרונין סלתא דמנחתא דפילא במשח ונסכה: י עלת שבתא דתתעבד בשבתא על עלתא תדירא ונסכה: יא וברישי ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: יב ותלתא עשרונין סלתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סלתא מנחתא דפילא במשח לדכרא חד: יג ועשרונא עשרונא סלתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: יד ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירחא באתחדתותה כן לכל רישי ירחי שתא: טו וצפיר בר עזי חד לחטאתא

קדם

מסרה ג להם, כל או' אלהם בר מן דין להם. תקריבו, כל או' מ"ק. תמימם, מלא. ליום, ב' דגושים. ד את הכבש, ל'. ה ועשירית, ל' מלא דמלא בתורה. האיפה, מלא. סלת, חסר. בשמן, ו' רפין. רביעת, מ"ק וס"ס. ו עלת, חסר. תמיד, ל'. העשיה, ב' חסר וא' מלא והקבוץ במקום שלשום ולכן היו"ד רפה. לריח, ב' בסיפר'. ניחח, כל ענינו ח"ו. אשה, כל דסמיך להל"ע סגול. ה ואת, ד'. אשה, ל' בטעם בסיפרא. ט ושני עשרנים, ג' בענין. י שבת, ד' בפסק. יא ובראשי, ב' חדשיכם, מלא והשי"ם בקמץ והוא חסוף כי הנפרד הוא חדשים. ואיל, ב' בענין ושארא איל. יג ועשרן, ב' חסר. עשרון, מלא. ניחח, כל או' חסר וי"ו במ"ב. יד ושלישת, ד' כ"כ מ"ק וחסר תנין. ורביעת, מ"ק וס"ס. זאת, במוכח מכוגן כמו קודש מהפך. בחדשו, ב'. לחדשי, ב'. בקמץ חטף. טו ושעיר, ל' בטעם בענין.

ת"א שנים ליום יומא סב. את הכבש פסחים נט יומא סב זבחים יב מנחות סה. ואת הכבש מנחות נ. עלת תמיד חגיגה ז. ונסכו רביעית יומא לד. לכבש האחד שם. בקדש הסך סוכה מח תענית ג מגילה יא. כמנחת הבקר יומא לד. וביום השבת מגילה כא. עולת שבת שבת כד קיד קלב פסחי' נט ם סג. ובראשי מגילה כא לא עקיד' טער ח. ועשרן עשרון מנחות כט. ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר שם פט. לכבש יין שם פז. זאת עולת יומא סה ר"ה ז מגילה כט. ושעיר עזים יומא סו שבועות ט חולין ס' בכורות יח.

רש"י

כח): במועדו. בכל יום הוא מועד התמידים: (ג) ואמרת להם. אזהרה לב"ד: שנים ליום. כשחוטו ועיקר בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחו של עזרה (יומא סב): (ד) את הכבש אחד. אע"פ שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה (שמות כט) וזה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: (ה) סלת למנחה. מנחת נסכים: (ו) העשיה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים. ד"א העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אות' שנתקרב' לפני מתן תורה שכתוב בה (שמות כד) וישם באגנות מלמד שטעונה כלי: (ז) ונסכו. יין: בקדש הסך. (ספרי) על המזבח יתנסכו: נסך שכר. (ב"ב צ"ז) יין המשכר פרט ליין מגתו: (ח) ריח ניחח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) עולת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד. (ספרי) אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה: ושלשה עשרנים. כמשפט נסכי פר שכן הן קרובין בפרשת נסכים: (יד) זאת עולת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: (טו) ושעיר עזים וגו'. כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו שכל כמו שמפורש במסכת (שבועות ט) ונשתנה שעיר ר"ח שנאמר בו לה' תלמודו ללמד שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד ושאר השעירין למדין ממנו (חולין ס) ומדרשו באגדה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עולת תמיד. יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו. אין ונסכו מוסב על

השעיר

ירושלמי

(ג) ותימר להון דין סדר קרבניא די תקרבון קדם יי אמרין בני שנה שלמין תרין ליומא עלתא תדירא: (ד) ית אימר חד תעביד בצפרא למכפרא על חובי ליליא וית אימר תניין תעביד ביני שמשתא למכפרא על חובי יממא: (ה) וחד מן עשרא בתלת סאין סמידא דהינטיא למנחתא פתיכא במשח זיתא כשיתא רבעות הינא: (ו) עלת תדירא היכמא דהות מקרבא על טורא דסיני מטול לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: (ז) וניסוכיה רבעות הינא לאימר חד במאני בית קודשא יתנסך ניסוך חמר עתיק ואין לא משכח חמר עתיק מייתי חמר בר ארבעין יומין למנסכא קדם יי:

נ(ז) במאני בית קודש יתנסך ניסוך חמר בחיר לשמא דיי:

(ח) וית אימר תניין תעביד ביני שמשתא הי כדורונא דצפרא והי כנסוכיה תעביד קרבן דמתקביל ברעוא קדם יי: (ט) וביומא דשבתא תרין אמרין

יונתן בן עזיאל

בני שנה שלמין ותרין עשרונין סמידא למנחתא פתיכא במשח זיתא וניסוכה: (י) עלת שבתא תתעבד בשבתא ומיתוספא על עלת תדירא וניסוכה: (יא) ובריש ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי דלא עירובין תרין ודכר חד אמרין בני שנה שבעא שלמין: (יב) ותלתא עשרונין סמידא למנחתא פתיכא במשח זיתא לתורא חד ותרין עשרונין סמידא דמנחתא פתיכא במשח זיתא לדכרא חד: (יג) ועשרונא עשרונא סמידא למנחתא פתיכא במשח זיתא לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: (יד) וניסוכיהון דמתקרב עמהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדכרא ורבעות הינא לאמרא חמר עינבי דא עלתא תהוי מתקרבא בכל ריש ירח וירח בזמן אתחדתות כל רישי ירחי שתא: (טו) וצפיר בר עזי חד לחטאתא קדם יי על הוסרן סיהרא על עולת תדירא תתעבד וניסוכיה:

ובירחא

בעל הטורים

אבי אליכם כאלו הקרבתם ה' מיני קרבנות: (ג) תמימם שנים ליום ר"ת תש"ל לומר לך. שמשטן תש"ל שמידין קרבין לשכה. ליום עלה קרי ביה עולה לומר לך שמוחש לוסו במקום שהיום שלה (בפ' אלוה כ' בזה"ל קרי ביה ליום עולה וכ"ל שלפי פיסוק הטעמים מלה עולה נמשך למלת תמיד ולא אמלה ליום לזה קאמר קרי ביה ליום עולה שיש אם למסורת וא"כ בלא הטעמים נוכל להמשיך מלת ליום למלת עולה ועיין רש"י

יונתן

בצפרא למכפרא חובי ליליא כהא דאמרינן לא לן אדם בירושלים ובידו עון שא כילד קרבן תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של לילה וכו' עיין בילקוט: (ה) דמינעיא פי' שיהא דוקא מן הזיתין ולא משמרים וכוסמין וכן הוא בספרי דיוקי מדכאמרו כתת שלמים ובאחד פרט מן מיעין אף בכל שלמות אינו אלא מן המיעין וע"ש: (ז) ואין לא משכח חמר עתיק כו' בפ"ק דחגיגה מדקרא מכפל הסך נסך חד לקרבן משמע ולא סבירא ליה כר' יודא בן בתירא דס"פ: מייתי חמר בר ארבעים יום פי' אם לא תלא יין ישן יביא יין בן ארבעים יום לאפוקי יין מגתו מתאיתא בב"ב פרק המוכר פירות ונפקא להו מדכתיב שכר מידי דמשכר דוקא: (יא) דלא עירובין דלא כלאים ועיין בביאורינו בעיקרא פרשת שמיני: (טו) חסרון סיהרא פי' על מיעוט הירח ככתוב ברש"י כאן והרוצה לעמוד על אמיתת הדברים יעיין בחולין ושבועות במ"ש הרשב"א וכן בנמיי

כוונת

רמב"ן

והכל שלום והמשכיל יבין: (ז) ונסכו יין בקדש הסך נסך. על המזבח יתנסכו נסך שכר יין המשכר פרש ליין מגתו לשון רש"י. ואינו נכון שכבר אמרו יין מגתו לא יביא ואם הביא כשר והנה אינו ממעט מן הכתוב אלא מעלה מדרבנן לכתחילה אבל שכר להוציא את המזוג שהוא פסול אפילו בדיעבד וכך הוא מדרש בספרי ושם אמרו בקדש הסך שיתנסכו בקדש ובמקדש יבלעו. הזכיר הכתוב בתמיד ובראשי חדשיכם שיעור הסלת במנחה ושיעור היין בנסכים אבל בשבת ובחג המצות ובשבועות ובראש השנה וביום הכפורים ובראשון של חג הסוכות הזכיר שיעור המנח' ולא הזכיר שיעור הנסכים והטעם בזה כי אף על פי שצוה בפרשת הנסכי' בשיעורי המנחה והנסכים לפר ולאיל ולכבשים בנדרים ובנדבות ובמועדים אלינו מנחה כפול' לכבש העומר וביום העצרת שתים שני עשרונים חמץ וכן בקרבן התודה והם מנחה ולכך הולך הכתוב לפרש בכל המועדות שלא תשתנה בהם המנחה כאשר נשתנית באלו אבל הנסכים לא נשתנו לעולם לפיכך הזכיר אותם בתחילה בתמיד ולא הזכירם אחרי כן בשבת ומזר והזכירם בראש חדש להזכיר גם נסכי הפר והאילים ואח"כ לא הולך להזכירם כלל והזכיר ביום הראשון של סוכות שיעור המנחה ולא הולך עוד להזכיר באותו החג אלא מנחתם ונסכיהם במספרם כמשפט כלומר

כמשפט

אבן עזרא

במועדו. שלא יקדמו קודם הבקר ושלא יאחר אחר הערב: (ד) את הכבש אחד. אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קצר' והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות ה"א מושך עצמו ואחר עמו וכבר הראיתיך רבים כן: (ו) העשויה בהר סיני. הטעם כאשר עשית' בהר סיני גם זה אות שלא העלו עולות במדבר אחר נסעם מסיני כאשר [ג]פירשתי בראיות גמורות: (ז) הסך נסך שכר. נו"ן השורש מובלע [ד]בשמ"ך ומן הפירוש נסמוך על דברי [ה]הקדמונים ז"ל: (י) בשבתו. שב אל יום השבת אף על פי שנמצא כל שומר [ו]שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום [ז]ביומו: על עולת התמיד. הטעם אחרי התמיד תוסיף עליה עולת שבת: (יא) ובראשי חדשיכם. אמר רבי משה הכהן הספרדי ל"ע שפירושו חדש ימים כי כן כתוב ראשון [ח]הוא לכם ואחר כן אומר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנה ופירושו נכון הוא ואע"פ שיש לטעון על [ט]יו"ד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמלאכו הנה חדש מחר יש לו [כ]דבוקו: (יד) בחדשו. כמו שבת [ל]בשבתו ולא יתכן בו על דרך הפשט פי' אחר כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא מלאכו זאת המל' כי אם מהבנין הכבד הדגוש והנה הדל"ת [ס]רפה: ושעיר עזים אחד לחטאת לה'. כמו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו [נ]חטאת. ודע כי חטאת עם

למ"ד

פירוש על אבן עזרא

[ג](שמות כ"ט יב). [ד]כי הַסֵּךְ שרשו נסך. [ה]כי מן הסך נסך למדו ז"ל ניסוך יין וניסוך מים. [ו](ישעיה נ"ו ו') לשון זכר אף שלא כתוב אללו יום. ושבת לשון נקבה כמ"ש שבת היא לה' והיה ראוי להיות שבתת על משקל דלקת אלא שמסרה הת"ו להקל על הלשון והנה וי"ו בשבתו כנוי לזכר. מ"מ שב אל יום השבת שבפסוק הקודם. [ז](שמות ה' י"ב) שפטמו כל יום ויום. [ח](ויקרא י"ב ב'). [ט]דהל"ל ובראש חדשיכם כמ"ש החודש הזה לכם ראש חדשים. [י](ש"א כ' ה') הרי קורא הכתוב גם ליום ראשון של חדש בשם חדש. עיין פ' בא. שם ביאר כל זה באורך. [כ]והיא כאלו כתוב ובראשי ראשי חדשיכ'. ובראשי ל"ר הוא על מספר ראשי השנים ע"פ החדשים כי הוראת מלת חדש על יום ראשון בפרט ועל כל ימי החדש בכלל. דלא כמו שהבין מדבריו המבאר לנתה"ם ע"ש. [ל]שטעמו כל שבת ושבת. כן חדש בחדשו כל יום ראשון בכל חדש וחדש. [מ]דעת הרבים הוא כי בחדשו ר"ל בחדוש הלבנה והוא ז"ל אומר כי אינו ר"ל אלא בכל חדש כמו שבת בשבתו שר"ל בכל שבת ואינו ר"ל בחדוש הלבנה כי אין בפסוק זכר ללבנה ועוד טעם אחר שאינו ר"ל בחדוש הלבנה שא"כ שהי' ר"ל חדוש יתמה היה לו לומר זאת עולת חדש בחדשו בדגש כי מלת חדוש הדל"ת דגוש. ומלת חדש רפה. [נ](ויקרא ט"ז ט').

בראשית

ספורנו

וזקני העם: (ו) עולת תמיד העשויה בהר סיני. קודם העגל. שלא היתה צריכה נסכים: (ח) כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחוח. אע"פ שכבר עשית בו ביום עולת הבקר כמו זאת השנית לגמרי מ"מ תהיה גם השנית ריח ניחוח: (יא) ובראשי חדשיכם. הנה יום ראש חדש היה מנהג לישראל שיהיה יום קדש בלי מה כמו שהעיד באמרו אשר נסגרת שם ביום המעשה וזה יורה שלא היה יום ראש חדש אצלם יום מעשה ולכן ייחס אותו לישראל באמרו ראשי חדשיכם ולא כן כתב במועדים שלא כתב בשבת שבתכם ולא ביום בכוריכם ולא ביום סוכותיכם וטעם מנהגם זה היה כי אמנם הצלחת ישראל בעולם הזה היא בלי מה דומה לענין הירח אשר אין לה בעצמה אור כלל זולתי מה שתקבל מזולתה וזה שאע"פ שקודם לעגל היה חרות על הלוחות חירות משעבוד מלכיות לעולם. הנה משחטאו התגללו ולא השתמשו בכתר מלכות תמיד כמו שאר האומות אבל יהיה זה להם לעתיד כפי שפע האור העליון עליהם ובלעדיו הלכו חשכים ואין נוגה למו כמו שיקרה ללבנה כשלא תקבל אור השמש כי אין מזל לישראל ולא אור כלל מעצמם זולתי אור האל יתברך בהיותם לרצון. ובכן נקרא ה' יתברך אצל הנביאים אור ישראל כאומרו והיה אור ישראל לאש וכן העיד באומרו ה' אורי וישעי, וכאשר היו החטאים מבדילים כאומרו כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע הלכו חשכים מבוהלים ודחופים בין האומות. ובהיות מזה נמשך חלול ה' בלי ספק באמור להם עם ה' אלה היה באופן מה בכל צרתם לו צר כאמרם ז"ל כביכול עלי ועליך בא שודד. ובהיות חטאת ר"ח כפרה על ישראל הגורמים מניעת האור או מעוטו כמו שהתקינו חז"ל באמרם שעירי חטאת לכפר בעדם זכרון לכולם יהיו ותשועת נפשם מיד שונא. ובכפרה זו תהיה תשועה מה לחלול השם לפיכך אמרו שלכך נאמר בשעיר ר"ח חטאת לה' מפני שכפרתו מועילה לקדוש שמו יתברך

וזה

לחטאת ליהוה על־עלת התמיד יעשה ונסכו: ס ששי טז ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליהוה: יז ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל: יח ביום הראשון מקרא־קדש כל־מלאכת עבדה לא תעשו: יט והקרבתם אשה עלה ליהוה פרים בני־בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם: כ ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל תעשו: כא עשרון עשרון תעשה לכבש האחד לשבעת הכבשים: כב ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם: כג מלבד עלת הבקר אשר לעלת התמיד תעשו את־אלה: כד כאלה תעשו ליום שבעת ימים לחם אשה ריח־ניחח ליהוה על־עולת התמיד יעשה ונסכו: כה וביום השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו: ס כו וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליהוה בשבעתיכם מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו: כז והקרבתם עולה לריח ניחח ליהוה פרים בני־בקר שנים איל אחד שבעה כבשים בני שנה: כח ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד שני עשרנים לאיל האחד: כט עשרון עשרון לכבש האחד לשבעת הכבשים: ל שעיר עזים אחד לכפר עליכם: לא מלבד עלת התמיד ומנחתו תעשו תמימם יהיו־לכם ונסכיהם: פ

כט א ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם: ב ועשיתם עלה לריח ניחח ליהוה פר בן־בקר אחד איל אחד כבשים בני־

שנה

אונקלוס

קדם יי על עלתא תדירא יתעבד ונסכה: טז ובירחא קדמאה בארבעת עשרא יומא לירחא פסחא קדם יי: יז ובחמשת עשרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכל: יח ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פלחן לא תעבדון: יט ותקרבון קרבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושבעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון: כ ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדכרא תעבדון: כא עשרונא עשרונא תעבד לאמרא חד כן לשבעא אמרין: כב וצפירא דחטאתא חד לכפרא עליכון: כג בר מעלת צפרא דהיא עלת תדירא תעבדון ית אלין: כד כאלין תעבדון ליומא שבעא יומין שבעא יומין לחם קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלתא תדירא יתעבד ונסכה: כה וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון: כו וביומא דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון: כז ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא: כח ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד תרין עשרונין לדכרא חד: כט עשרונא עשרונא לאמרא חד לשבעא אמרין: ל צפיר בר עזין חד לכפרא עליכון: לא בר מעלת תדירא ומנחתה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון: א ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהא לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון יום יבבא יהא לכון: ב ותעבדון

עלתא

מסרה עלת, חסר. יעשה, ל"ו. טז הראשון, ס"ג מ"ל דמ"ל. יז מצות, מ"ל. יאכל, כ"ג. יח הראשון, מ"ל דמ"ל ס"ג. יט והקרבתם, ל' בטעין. כא עשרון, סכויהון מלא ליסגא ול' בטעם מהפך פשטא פסק פשט פ"ק קי'. כד ליום, ו' דגשים. עולת, ג' מ"ל בלי' ודין למוד בתור'. יעשה, ל"ו. ונסכו, ג' בטעין. כו הבכורים, ל' מ"ל דמ"ל בתורה וחד חסר. בהקריבכם, ל' מ"ל וחד חסר. בשבעתיכם, חסר ב' וי"ן ומ"י והסין בפתח והעין בפתח והכף בחתף. כז עולה, מלא ו' לגמדך שבספר בקיון כתבה התורה ועלרם עלה תמיד בשפה בקיון ול' מלא בתורה, לריח, י"ו. כח סלתם, ג' בטעם מהפך פשטא בכול פרועה כפור. כט עשרון, מ"ל. ג' בטעם בטעין. ל שעיר ב' בלא ו' בכול כפור מקים עלרה ליה"כ מה יה"כ יום מ"מ בלומות הסכיות אף עלרת יום מ"מ להוליא מלבן של לדוקים שאומרים שמ"ם לא היה בעלרת ולא כתיב כאן חטאת א"ל הקב"ה מבין שקבלתם עול תורה כאלו לא חטאתם. לא מלבד, ד' בטעם בעניגא נמרים כפורים והארא בפשטא. כט ב ועשיתם פי' ברכה ס"פ כט. לריח, גם דין מן י"ד כ"כ בלמד בתורה. בקר, כל בקר דעגין בתפיל בר דמדש. כבשים, ג' בטעם בענין.

ת"א על עולת יומא טו. ושעיר שבועות מז. מלבד עולת יומא ע קמא קיש הוריות יג זבחים כט. כאלה תעשו זבחים סס. בהקריבכם מנחות סו פד. עשרון עשרון סס מז. ובחדש ר"ה לג. כל מלאכת שבת קלא. יום תרועה שבת סס. ר"ה כט לג לד מגילה כ ערכין ג.

רש"י

הסמיך שלא נסכים לפסחא: (יח) כל מלאכת עבודה. אפילו מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסורה בי"ט: (יט) פרים. כנגד אברהם שנאמר (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם: אילים. כנגד אילו של יצחק: כבשים. כנגד יעקב (בראשית ל) והכשבים

הפריד

(טז) ובירחא דניסן בארביסרי יומין לירחא נכסת פסחא קדם ייי: (יז) ובחמישת עשר יומא לירחא הדין חגא שובעא יומין פטירי יתאכיל: (יח) ביומא קמאה דחגא מארע קדיש כל עיבידת פולחנא לא תעבדון: (יט) ותקרבון קרבנא עלתא קדם ייי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושובעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון: (כ) ומנחתהון סמידא דחינטיא פתיכא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדכרא תעבדון: (כא) ועשרונא עשרונא תעביד לאימר חד היכדין לשובעא אימרין: (כב) וצפירא דחטאתא חד לכפרא עליכון: (כג) בר מעלת צפרא די לעלתא תדירא תעבדון ית אלין קורבניא: (כד) כאלין קורבני יומא קמאה תעבדון כל יומא שובעא יומין דחגא לחים קרבן דמתקבל ברעוא קדם ייי על עלתא תדירא יתעביד וניסוכיה: (כה) וביומא שביעאה מארע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון: (כו) וביומא דבכוריא בקרובכון דורנא מן עללתא חדתא קדם ייי בעצרתיכון כד יתסלון שבעתי שבועיא מארע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון: (כז) ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם ייי תורין בני תורי תרין ודכר חד שובעא אמרין בני שנא: (כח) ומנחתהון סמידא דחינטיא פתיכא במשח תלתא עשרונין לתורא חד תרין עשרונין לדכרא חד: (כט) עשרונא עשרונא לאימרא חד כדין לשובעא אימרין: (ל) צפיר בר עזי חד לכפרא עליכון: (לא) בר מן עלת תדירא ומנחתיה תעבדון שלמין יהון לכון וחמר ניסוכיהון: (א) ובירחא שביעאה הוא ירחא דתשרי בחד לירחא מארע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון יום יבבא יהי לכון למערבבא סטנא דאתי למקטרגא לכון בקל יבבותכון: (ב) ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם ייי תור בר תורי חד
דכר

בעל הטורים

רש"י): (כח) כל עולה הכתוב במו"ג ות כולם תמימים חוץ מעולת העצרת שהוא אלא כמו שנעשה בסיני ניתנה תורה. בכל המועדות נאמר חג חוץ משבועות כי פעמים נדחה אם הוא בשבת לבית שמאי יום טבוח לאחר אבל בפסח וסוכות יבוא במלו של מועד אבל שבועות תשלומין שלו אינו בחג. ובכולם נאמר לחטאת חוץ מעצרת בשביל שניתנה בו תורה שמכפרת על לומדיה: (ב) בראש השנה כתיב ועשיתם עולה לריח נחח לה' וכו' לומר יעשו תשובה ואני מעלה עליכם כאלו הקרבתם כל הקרבנות ובפסיקתא' דורש כאלו

רש"י

הסכים יעקב ביסודו של רבי משה הדרשן כאיתי זאת: (כד) כאלה תעשה ליום. שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג: (כו) וביום הבכורים. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש: (לא) תמימים יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים

רמב"ן

כמשפט ביום הראשון הנזכר: (טז) וכן הזכיר ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה'. שיעשו קרבן הפסח להזכיר עליו עם שאר קרבנות חג המצות וקצר בו להזכיר שמו בלבד שכבר ביאר את דינו ככל חקותיו וככל משפטיו: (כ) וטעם שלשה עשרונים לפר. לכל פר מהם וכן שלשה עשרונים לפר האחד לכל האחד מהם ולכבש האחד ילמד עליו באמרו עשרון עשרון ועוד יפרש לשבעת הכבשים וכן זה לפר האחד לשני הפרים אבל טעם יקצר הכתוב בדבר המובן כי בידוע שלא יהיו שלשה עשרונים לפר האחד ולא יהיה לשני כלום · ויפרש בכבשים שהן מרובין וכל שכן בפרים ובסוכות שהפרים מרובין יפרש בהן לשלשה עשר פרים הזכיר באחד לחדש השביעי מלבד עולת החדש ומנחתה ולא הזכיר חטאת החדש וביום הכפורים הזכיר מלבד חטאת הכפורים ולא הזכיר עולת הכפורים והטעם כי ביום הכפורים בידוע שהעולה שלוה בכאן מלבד העולה שלוה שם כי ביום אחד נלטוו ואינם שוים כי לא נלטוו ישראל אלא איל אחד לעולה ובכאן לוה לעולה פר ואיל ושבעה כבשים אם כן דבר ברור הוא שאלו המוספין על המזכרים שם אבל החטאת שהוא שוה כאן וכאן היה אפשר לטעות בו ולחשוב שהוא החטאת שהוזכר שם כי אין ביום אחד שני חטאות ולכך הזכיר אותו ופירש בו מלבד חטאת הכפורים שאותו חטאת הוא חטאת הכפורים כלומר המטאת פנימי שנשרף מכפר על הקודש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וזה חטאת חילונה כשאר חטאות הבאים עם המוספין וכן ביום הכפורים לא הוצרך לומר כי מה שלוה בכאן מלבד מה שנאמר בו בפרשת המועדות כיון שביום ההוא נאמרו שתי הפרשיות ואינן שוות ולא הוצרך להזכיר גם החטאת מפני שפירש שם והקרבתם על הלחם שדבר ברור הוא שכל המזכרים הם באין בגלל הלחם וחובה לו ואלו המוספים עליהם אבל בראש חודש השביעי היה במשמע ממה שנאמר ובראשי חדשיכם תקריבו וגו' יהיה בשאר החדשים כולם אבל בחדש השביעי יהיה כל קרבנו הקרבן הזה שחדש בו ועל כן הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחת' וכיון שהזכיר כן כבר למדנו שכל מה שבא בפרשת ובראשי חדשיכם היא מלוה בכל וגם החטאת ולא הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה וחטאתה:
ויאמר

אבן עזרא

למ"ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בפועל הבא מרא' וחטאתי לאבי והנה זה הפך הדרש רק יש לו סוד: (יז) בארבעה עשר יום לחדש. ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקים אע"פ שאין להם צורך: (כב) ושעיר חטאת. כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה וכו' לא הזכיר עולת בשבעת ימי הפסח. לא הזכיר עולת התנופה ולכן צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד. (כו) בהקריבכם מנחה חדשה. לחם התנופה הוא העיקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים והעולה המזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום והעד על דבריהם כי לא באר בשבת ובמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסכות ויום העשור והקרבתם אשה לה' ולא אמר כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכיר עולת חדש ועולת התמיד ומנחתה היא העולה הראשונה: (א) יום תרועה. מלוה להריע כי אילו היה זה הדבור על עולת היום למה לא הזכיר בשאר המועדי' ועוד כי על העולו' צוה לתקוע ולא להריע: פר בן בקר אחד. של נגוד וכן איל אחד ואינם של כהן
גדול

פירוש על אבן עזרא

[פ](בראשית מ"ד ל"ב). [ע]שאמרו שלוה השם לאמר הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח. [פ]ר"ל דעת הדרש שאמר כך יש לו סוד שאם יהיה כדברי הדרש היה ראוי לכתוב ושעיר עזים אחד לחטאת ד' בלא למ"ד ומזה היה מובן שהשם יתעלה מזה עלוי רב שיחטא ללבנה. והנה החטאת אינו ר"ל חטא ממש אלא לשון טהרה כמו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. והחכם ז"ל כתב בסוד העיבור שחיבר וז"ל ידוע בחכמת המזלות כי שנים כוכבים שיהיה ביניהם חלי הגלגל שהם ק"פ מעלות הוא מנגד נוכח. והוא מקטרג עמו ותעבור זה אמרו כי הבית השביעי שהוא המזל השוקע הוא בית המלחמות. והנה אור הכוכבים לא יחסר כאשר יחסר אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות כ"א מהשמש לבדה. ומטעם שיהיה אור הלבנה לנוכח השמש אז הוא שלכסון הלבנה בשלכסון השמש וזה טעם הגדולים אז תקטרג על השמש ואז יחל חסרון הלבנה עד שיעדר אורה מהעולם (שלא) בעת התחבר המאורות. והשם לוה לעשות שעיר החטאת כי השם הוא הסבה הראשונה למסרון אורה ומי שיבין סוד הקרבנות יבין סוד זה הקרבן. עכ"ל וכבר הופיע לך דעתו. [צ]שאז"ל במדבר הראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים יכול משתחשך ת"ל יום. או יום יכול משתי שעות ת"ל בין הערבים. מה בין הערבים משנטה יום. אף יום משנטה יום משש שעות ולמעלה (ילקוט פ' אמור) וממה שלא הזכיר הכתוב פה בין הערבים רק יום בלבד נתאמת שהוא משנטה יום. [ק]שאמר מלבד עולת הבוקר וכו' ואח"כ כאלה תעשה ליום ז' ימים. ובסוף ז' ימים יום אחד שבת. ולא הזכיר עולת שבת. [ר]של עומר כמ"ש ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש תמים בן שנתו לעולה לה'. (ויקרא כ"ג י"ב.) [דד]עיין פירש"י (פסוק י') ובמ"ש אשר לעולת התמיד נכלל גם עולת השבת וכן בשאר המועדים. [ש]ר"ל ונ"ש הביאו לחם תנופה (ויקרא כ"ג י"ד). [ת]ר"ל עיקר המועד. [א]שבאו בשביל הלחם. ובפ' הזאת נזכר המוספין שהם חובת היום. [ב]שאמרו שקרבן שבת קרב בכל המועדים כי לא ביאר בפ' אמור בשבת ובמועד כלומר ביין מועד שיהיה שבת כלל קרבן רק הזכיר קרבנות המועדים ולא זכר של שבת. [ג]ר"ל מלוה להריע לחובת היום כאשר אנחנו עושים. כי אלו היה זה בעבור עולת היום כאשר כתוב בפ' בהעלותך ותקעתם על עולותיכם למה לא הזכיר כן בשאר המועדים. ועוד כי לא לוה על העולות אלא תקיעה כמ"ש וביום שמחתכם ובמועדיכם וכו' ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם וכו' (לעיל י' י'). [ד]של כ"ה וכ"ב ביוה"כ (פסוק ז').
ויקרא

ספורנו

וזה כלו באמרם (חולין פרק אלו טרפות) אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמיעטתי את הירח ר"ל הביאו כפרה בשבילי להשיג קדוש שמי היוצא לי מכו"ם בסיבת מה שמעטתי את הירח כשהגלתי את ישראל והסתרתי פני מהם: (כו) בשבעתיכם. בשביל שבועות חקות קציר שחתכתי לכם וטעם
הבית

שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ ג וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃ ד וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס ז וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ ט וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ י עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ יא שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס שביעי יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים׃ יג וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ׃ יד וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃ טו וְעִשָּׂרוֹן° עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים׃ טז וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס יז וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ יח וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ יט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס כ וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים

בני

° נקוד על ו״ו

עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: ג ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדכרא: ד ועשרונא חד לאמרא חד לשבעא אמרין: ה וצפיר בר עזי חד לחטאתא לכפרא עליכון: ו בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: ז ובעשרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עבידתא לא תעבדון: ח ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון: ט ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדכרא חד: י עשרונא עשרונא לאמרא חד לשבעא אמרין: יא צפיר בר עזין חד חטאתא בר מחטאתא דכפוריא ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: יב ובחמשת עשרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחנא לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי שבעא יומין: יג ותקרבון עלתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי תורין בני תורי תלת עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין יהון: יד ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד לתלתא עשר תורין תרין עשרונין לדכרא חד לתרין דכרין: טו ועשרונא עשרונא לאמרא חד לארבעת עשר אמרין: טז וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: יז וביומא תנינא תורין בני תורי תרי עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: יח ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנינהון כדחזי: יט וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: כ וביומא תליתאה תורין חד־

עשר

מסרה ג סלתם, סימן. ד ועשרון, מ״ל. ה עזים, במרכא. ז ובעשור, מ״ל. השביעי מ״ז. ועניתם, מ״ל. נפשתיכם, חסר ו׳ ומ״י. ח כבשים, ל׳ בטעם בענין. ט סלתה, סימן מ״ל. י עשרון, סימן, עשרון, מ״ל. יא מלבד, סימן יב ובחמשה ג׳ כ״ס. טו ועשרון נקוד על ו׳ שניה וסימן. עשרון, מ״ל ו׳. טז ושעיר עזים, ג׳ כתיב ושעיר עזים בענין סי׳ אב״ד. מנחתה, בלא וי״ו בספוק. יז השני, כן דינו רבינו. אילם, כל עבינא כ״כ בלי׳ כל סר׳ כ״כ ח״י וספר ספרן במ״ד דמלא. יט עזים, ג׳ בענין. ונסכיהם, ל׳ כמו לניסוך שמים ומי׳ בה מים וכולם מלא בענין במ״א דשביעי. כ השלישי, מלא.

ת״א ועשרון מנחות פז. ובעשור יומא פא סוטה מ. כל מלאכה לא תעשו שבת קיד. תמימים יהיו מנחות מז. שעיר עזים אחד לחטאת יומא ס שבועות י. עשרון מנחות פז. וביום סוכה מח. ומנחתם תענית ג זבחים ס פד מנחות מד נב תמורה יד. ונסכיהם שבת קג תעני׳ ג.

בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כא וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כג וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כד מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כה וּשְׂעִיר־עִזִּים אחד

אונקלוס

עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כג וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַשְׂרָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כד מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כה וּצְפִיר בר

מסרה כג הרביעי, כולם מלא במ"ג. כד מנחתם, צ' ר"פ בענין ד' מ'. כה עזים, סימן.

ת"א כמשפט מנחות מד.

יתתן בן עוזיאל

דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שׁוּבְעָא שַׁלְמִין׃ (ג) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא פְּתִיכָא בִּמְשַׁח זֵיתָא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִיכְרָא׃ (ד) וְעֶשְׂרוֹנָא חַד לְאִימְּרָא חַד הֵיכְדֵין לְשׁוּבְעַת אִמְּרִין׃ (ה) וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא לְמִכְפְּרָא עֲלֵיכוֹן׃ (ו) בַּר מִן עֲלַת רֵישׁ יַרְחָא וּמִנְחָתַהּ וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִיסוּכֵיהוֹן בְּסִדְרַ דִּינְהוֹן לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעֲוָא קוּרְבְּנָא קֳדָם יְיָ׃ (ז) וּבְעַשְׂרָא יוֹמִין לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הוּא יַרְחֵי דְתִשְׁרֵי מְאָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וְתִסַּגְּפוּן יַת נַפְשָׁתֵיכוֹן מִן מֵיכְלָא וּמִשְׁתַּיָא מִבֵּי בָנֵי וְתַמְרוּקָא מְסַנְדְּלָא וְתַשְׁמִישׁ דְּעַרְסָא כָּל עִיבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן׃ (ח) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעֲוָא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שׁוּבְעָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃ (ט) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא פְּתִיכָא בִּמְשַׁח זֵיתָא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִיכְרָא חָד׃ (י) עֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִימְּרָא חַד הֵיכְדֵין לְשׁוּבְעָא אִמְּרִין׃ (יא) צְפִיר בַּר עִזֵּי חַד חַטָּאתָא בַּר מִקָּרְבַּן חַטָּאת כִּפּוּרַיָא וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחַתְהוֹן וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן׃ (יב) וּבַחֲמֵיסַר יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה מְאָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עִיבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעַבְדוּן וְתֵיחֲגוּן חַגָּא דִמְטַלַּיָא קֳדָם יְיָ שׁוּבְעָא יוֹמִין׃ (יג) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קָרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּלַתֵּיסַר אָזְלִין כָּל יוֹמָא וְחַסְרִין סְכוּמְהוֹן שׁוּבְעִין עַל שׁוּבְעִין עַמְמִין וּמְקָרְבִין יַתְהוֹן תְּלֵיסַר מַטְּרָתָא דִּכְרִין תְּרֵין דִּמְקָרְבִין תְּרֵין מַטְּרָתָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעֵיסַר שַׁלְמִין דִּמְקָרְבִין תַּמְנֵי מַטְּרָתָא שִׁיתָא מִנְהוֹן מְקָרְבִין תְּרֵי תְּרֵי וּתְרֵין מִנְהוֹן חַד חַד שַׁלְמִין יְהוֹן׃ (יד) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא פְּתִיכָא בִּמְשַׁח זֵיתָא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא חַד לִתְלֵיסַר תּוֹרִין תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִיכְרָא חַד לִתְרֵין דִּכְרִין׃ (טו) וְעֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִימַּר חַד לְאַרְבֵּיסַר אִמְּרִין׃ (טז) וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד חַטָּאתָא דִּמְקָרֵב מַטְּרְתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּסְמִידָא דְחִינְטַיָא לְמִנְחָתָא וַחֲמַר נִיסוּכָא׃ (יז) וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא דְחַגָּא דִמְטַלַּיָא תְּקָרְבוּן תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵיסַר לִתְרֵיסַר מַטְּרָתָא דִּכְרִין תְּרֵין לִתְרֵי מַטְּרָתָא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבֵּיסַר שַׁלְמִין לְתִשְׁעַת מַטְּרָתָא חַמְשָׁא מִנְּהוֹן מְקָרְבִין תְּרֵי תְּרֵי וְאַרְבַּע מִנְהוֹן חַד חַד׃ (יח) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן מַה דִּי תְהוֹן מְקָרְבִין עִם תּוֹרַיָא עִם דִּיכְרַיָא וְאִימְּרַיָא בְּמִנְיָנֵיהוֹן בְּסִדְרַ דִּינָא׃ (יט) וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְמַטַּרְתָּא חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּסְמִידָא דְחִינְטַיָא לְמִנְחַתְהוֹן וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן׃ (כ) וּבְיוֹמָא תְלִיתָאָה דְחַגָּא דִמְטַלַּיָא תְּקָרְבוּן תּוֹרִין תְּרֵיסַר לְתַרֵיסַר מַטְּרָתָא דִּכְרִין תְּרֵין לִתְרֵין מַטְּרָתָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבֵּיסַר שַׁלְמִין לַעֲשַׂר מַטְּרָתָא אַרְבְּעָה מִנְהוֹן מְקָרְבִין תְּרֵי תְּרֵי וְשִׁית מִנְהוֹן חַד חַד׃ (כא) וּמִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן מַה דִּי תְקָרְבוּן עִם תּוֹרֵי וְדִכְרֵי וְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּסִדְרַ דִּינָא׃ (כב) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד לְמַטַּרְתָּא חַד בַּר מִן עוֹלַת תְּדִירָא וּסְמִידָא דְחִינְטַיָא לְמִנְחָתָא וַחֲמַר נִיסוּכֵיהּ׃ (כג) וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה דְחַגָּא דִמְטַלַּיָא תּוֹרֵי עַשְׂרָא לַעֲשַׂר מַטְּרָתָא דִּיכְרִין תְּרֵין לִתְרֵי מַטְּרָתָא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבֵּיסַר שַׁלְמִין לְתְרֵיסַר מַטְּרָתָא תְּלַת מִנְהוֹן מְקָרְבִין תְּרֵי תְּרֵי וְתַמְנֵי מִנְהוֹן מְקָרְבִין חַד חַד׃ (כד) מִנְחַתְהוֹן סְמִידָא דְחִינְטַיָא וַחֲמַר נִיסוּכֵיהוֹן מַה דִּי תְקָרְבוּן עִם תּוֹרֵי וְדִכְרֵי וְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּסִדְרַ דִּינָא׃ (כה) וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְמַטַּרְתָּא חַד חַטָּאתָא בַּר מִן עֲלַת תדירא

בעל הטורים

כאלו נעשה בריה חדשה (וע"ע ברכה פ"ב כ"ט ובעטרת זקנים ר"ה פ' כ"ה): (יא) ביום הכפורים כתוב שעיר עזים אחד חטאת ולא כתיב לכפר לפי שיוה"כ מכפר: באחי

יונתן

כוונת ביאורו ל"ע ודי בזה: (ז) מבי בני פי' בית המרחץ: ותמרוקא הוא שמן טוב המלמלה הגוף והיא סיכה המוזכרת בתלמוד וכל פסוק זה מבואר בפרשת אמור: (יג) אמרין בני שנה כו' חסר לפי החשבון במס' סוכה פ' החליל ע"ש והמלא שעיר

אחד משמרה וכן בכל קרבנות ומה שימא שלא פי' על שעיר החסר מהמספר ודוק. ולאלפי יש מגיהין בבי יומא תליתאה תורי תריסר לתריסר מטרתא ונירכפי' חד סר כי עשתי עשר כתוב וכן בבי יום רביעי במקום תריסר חד סר בבי יום החמישי במקום תריסר מנהון עשרה ודוק זה הכל לפי שבכל יום ויום היו כ"ג משמרות משמשים ומשאר' סכ"ד היה הקריבה שעיר עזים הרי כ"ד וכו' וכן בכל יום ויום היו מקריבים כסדר שכתב ועיין היטב וכן בגמרא

רש"י

כבשים יהיו תמימים למדו רבותינו (מנחות מח) מכאן שאין מעלה קומץ פסול לנסכים: (ו) מלבד עולת החדש. מוספי ר"ח שהוא ביום ר"ה: (יא) מלבד חטאת הכפורים. שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועלת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו עולות אלו: ונסכיהם. מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון ציווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל הקרבנות השנ' שכל ונסכה ונסכיהם, ונסכי' שהם מוספים על התמיד ואין לשון ציווי שהרי נסכיהם של מוספין כתובין לעצמן בכל יום ויום: (יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים. (סוכה נה) פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות ומתמעטים והולכי' סימן כליה להם ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו (ירמיה נ) שה פזורה והם קבועים ומניינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לידרש כמו שאמרו רז"ל:

אבן עזרא

גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרשת אחרי מות שלקח מן העם איננו זה כי על אילו ואיל העם נאמר ועשה את עולתו ואת עולת העם[ה] והעד שיש תוספת שבעת כבשים גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו משעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורים הנזכרת בפרשת אחרי

פירוש על אבן עזרא

ה(ויקרא ט"ז כ"ד).

ויקרא

אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס כו וביום החמישי פרים תשעה אילם שנים כבשים בני־שנה ארבעה עשר תמימם: כז ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: כח ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: ס כט וביום הששי פרים שמנה אילם שנים כבשים בני־שנה ארבעה עשר תמימם: ל ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: לא ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכיה: ס לב וביום השביעי פרים שבעה אילם שנים כבשים בני־שנה ארבעה עשר תמימם: לג ומנחתם ונסכהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפטם: לד ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס מפטיר לה ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו: לו והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פר אחד איל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם: לז מנחתם ונסכיהם לפר לאיל ולכבשים במספרם כמשפט: לח ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: לט אלה תעשו ליהוה במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם לעלתיכם ולמנחתיכם ולנסכיכם ולשלמיכם: ל א ויאמר משה אל־בני ישראל ככל אשר־צוה יהוה את־משה:

וידבר

ומפטירין ויד ה' היתה אל אליהו. במלכים ב' בסימן י"ח: קמ"ח לפל"ק סימן. ואלים"לכו סימן:

פ פ פ

אונקלוס

בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: כו וביומא חמישאה תורין תשע דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: כז ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנינהון כדחזי: כח וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: כט וביומא שתיתאה תורין תמניא דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: ל ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנינהון כדחזי: לא וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא מנחתה ונסכהא: לב וביומא שביעאה תורין שבעא דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: לג ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנינהון כדחזי להון: לד וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: לה ביומא תמינאה כנש יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון: לו ותקרבון עלתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי תור חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: לז מנחתהון ונסכיהון לתורא לדכרא ולאמרין במנינהון כדחזי: לח וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: לט אלין תעבדון קדם יי במועדיכון בר מנדריכון ונדבתכון לעלותכון ולמנחתכון ולנסכיכון ולנכסת־קודשיכון: א ואמר משה לבני ישראל ככל די־פקיד יי ית משה: פ פ פ

ס"ס ע"פ ס' א"ג צ"ל כנישין תהון.

ומליל

מסרה מנחתם, סימן. כו החמישי, כולם מלא במ"ד. כח ושעיר, ה' בענין. כט שמנה, כולם כתב בקמץ כי קאי על השלוח שהוא לשון זכר. לא מנחתה, סי'. ונסכיה, ל' בענין ודין למוד כתיב יו"ד הרבים. לג ונסכהם, ל' חסר. כמשפטם, ב' בפסוק בתורה דסוף כל תיבותיהון מ"ם עזים מלאים. לד מנחתה, אדו"ן סי'. לה ביום, ג' ר"פ. לז מנחתם, סימן. לח ושעיר, ה' בענין. לט במועדיכם, ב' מלא דמלא. מנדריכם, מלא. ולמנחתיכם, כולם ח"ו ומ"י. ל א משה, י"ה. את משה, כ"ב ולא חל.

ת"א ונסכיה: שבת קג תענית ג זבחים קי מגילה יג. כמשפטם שבת קג סכה מד תענית ג מנחות מד. ביום סכה מח. ביום השמיני ר' הזהר פ' ברכות. עצרת תהיה: פסחים סח ביצה טו חגיגה ט. פר אחד סוכה מח. כמשפט שם. אלה תעשו פסחים עג ר"ה ד שבועות י מנחות עב תמורה יד. לעלתיכם מנחות קד. ולנסכיכם תמורה יד.

רש"י

רח"ל בשני ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לניסוך המים מן התורה בחג: (לה) עצרת תהיה לכם. עצורים בעשיית מלאכה. (ספרי) דבר אחר עצרו מללכת מלמד שטעון לינה. ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכשבאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: (לו) פר אחד איל אחד. איל כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעודה כולי כדאיתא במסכת סוכה ובמדרש רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטניות למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקצוב לחובה: לבד מנדריכם. אם באתם לידור קרבנות ברגל מלבד אלו היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר: (א) ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן

דבריו

תורירא וסמידא דחינטיא למנחתא וחמר ניסוכה: (כו) וביומא חמישאה דחגא דמטליא תורין תשעא לתשעת מטרתא דכרין תרין לתרי מטרתא אימרין בני שנא ארביסר שלמין לתריסר מטרתא תרי מנהון מקרבין תרי תרי ותריסר מנהון חד חד: (כז) וסמידא דחינטיא למנחתהון וחמר ניסוכיהון מה דתקרבון עם תורי ודכרי ואמרי במניניהון כסדר דינא: (כח) וצפירא דחטאתא חד למטרתא חדא בר מן עלת תדירא וסמידא דחינטתא למנחתא וחמר ניסוכה: (כט) וביומא שתיתאי דחגא דמטליא תורין תמניא לתמני מטרתא דכרין תרין לתרי מטרתא אימרין בני שנא ארביסר שלמין לתריסר מטרתא חדא מנהון מקרבא תרי ותריסר מנהון חד חד: (ל) ומנחתהון סמידא דחינטיא וחמר ניסוכיהון מה דתקרבון עם תורי ודכרי ואימרי במניניהון כסדר דינא: (לא) וצפירא דחטאתא חד למטרתא חדא בר מן עלת תדירא וסמידא דחינטתא למנחתא וחמר ניסוכה וצלוחיתא דמיא הוון מנסכין ביומא דחגא דמטליא דוכרן טב לרביעא דמטרא: (לב) וביומא שביעאה דחגא דמטליא תקרבון תורין שובעא לשבע מטרתא דיכרין תרין לתרי מטרתא אמרין בני שנא ארביסר שלמין לארביסר מטרתא מכומהון דכל אימריא תמני ותשעין למכפרא על תמני ותשעין לווטיא: (לג) ומנחתהון סמידא דחינטתא וחמר ניסוכיהון מה דתקרבון עם תורי ודכרי ואמרי במניניהון כסדר דינהון: (לד) וצפירא דחטאתא חד למטרתא חדא בר מן עלת תדירא וסמידא דחינטיא למנחתא וחמר ניסוכיה: (לה) ביומא תמינאה כנישין תהוון בחדווא מן מטלכון לבתיכון כנישת חדוא ויומא טבא ואירוע קדיש תהוי לכון כל עיבידת פולחנא לא תעבדון: (לו) ותקרבון עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי קורבנין קלילין תור חד קדם אלהא חד דכר חד לעמא יחידאי אמרין בני שנא שבעא שלמין לחדוות שבעא יומין: (לז) מנחתהון סמידא דחנטתא וחמר ניסוכיהון מה דתקרבון עם תורי ודכרי ואמרי במניינידהון כסדר דינא: (לח) וצפירא דחטאתא חד בר מן עלת תדירא וסמידא למנחתא חמר ניסוכה: (לט) אלין תקרבון קדם יי בזמן מועדיכון בר מנדריכון דנדרתון בחגא דתייתון בחגא ונסיכתכון לעלותכון ולמנחתיכון ולניסוכיכון ולנכסת קודשיכון: (א) ואמר משה לבני ישראל ככל מה דפקיד יי ית משה:

פ פ פ

וידבר

יונתן

פ' המליל ע"ש (כו) ומריסר מנהון חד חד כבר כתבנו שנ"ל ועשר מנהון ומוכח מיניה וביה: (כט) ארביסר שלמין וכו' וזהו פשוט דכל מערה היה מקריב אחד: (לא) וצלוחיתא דמיא וכו' כר"ע פ"ל דפלינ בפ"ק דתענית ארבי יודא וסבר דשמי בחג הוא מזכיר על הגשמים שנ' בשמי ונסכיה בשני נסוכין הכתוב מדבר אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין וע"ש: (לה) כנישין מהון בחדוה וכו' פכי הוא בספרי אין עצרה אלא כניסה שנ' אני עצור ולא אוכל וכו' וכן בזוהר וקנתי ע"ש: (לו) תור חד קדם אלהא חד ולא פ"ל כמ"ד בפ' המליל: פר יחיד' כנגד אומה יחידה וכדמייתי רש"י כאן דקשיא ליה איל אחד כנגד מי אלא פר כנגד הקב"ה ואיל כנגד ישראל גוי אחד משל למלך כו': (לט) דנדרתון בחגא דתייתון בחגא כל מנד' בכל ימות השנה וכדפי' רש"י וק"ל

רש"י

דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הולך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו: חסלת פרשת פינחס

ראשי

רמב"ן

(א) ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הולך להפסיק הענין לומר שחזר בה משה ואמר פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו לשון רש"י. ולא הבנותי זה שכך נאמר וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל בסוף פרשת המומין ואמר בסוף פרשת המועדות וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל אבל לפי פשוטו בא הכתוב לומר כי אע"פ שהפרשה הזו בתורת הקרבנות לא ייחד בה אהרן ובניו כאשר הוא בפרשיות שבת"כ. אבל אמר אל כל בני ישראל יחדיו ככל אשר צוה ה' את משה בין בדין שביתת המלאכה בין בתמידין ומוספין ובנדרים ונדבות כי כן נאמר לו צו את בני ישראל והטעם מפני שהמצוה לאמר ביאתם לארץ והיא אזהר' לישראל כלם שישמרו במועדם התמידין והמוספין ויקריבו הנדרים והנדבות ועוד כי עיקר המצו' להיות הימים נזכרים ונעשים לשבות בהם מכל מלאכת העבודה והפרשה הזו שוה עם פרשת המועדות שבתורת כהנים שם נאמר בתחלה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל וכאן ככה בתחלה צו את בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף וידבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' ולא הזכיר מועדי ה' בעבור שהוזכרו בכאן בפרשה דברים אחרים שאינן במועדי ה' כגון תמידי החול ומוספי השבת וראשי חדשים. והמדרש שדרש בו רבי ישמעאל מפני שאין הכתוב צריך לומר במשה שאמר לבני ישראל כל אשר צוה אותו ה' ואין הדרך בתורה שיאמר כן בכל פרשה ופרשה ולכך ידרשו בו ידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל הזהיר אהרן על ידי הבנים ואת הבנים על ידי ישראל ואת ישראל זה על ידי זה ובפרשת המועדים עשו מדרשים רבים ותלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות הפסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג בלשון שהוא שומע בו הוא אומר להם לישראל כל הפרשיות נאמרו בענין אחד ר' יוסי הגלילי אומר מועדי ה' נאמר ולא נאמרה שבת בראשית עמהם בן עזאי אומר מועדי ה' נאמר ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם רבי אומר מה ת"ל וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל לפי שלא למדנו אלא על הפסח ועל התמיד שידחו את השבת שנאמר בהם במועדו ושאר קרבנות לצבור לא למדנו ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם לעומר ולקרב עמו לשתי הלחם ולקרב עמהם לא שמענו וכשהוא אומר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל קבע מועד לכולם ע"כ בת"כ. ואפשר לומר כי מדרשו של ר' ישמעאל שאמר להפסיק הענין הוא מדרשו של בן עזאי שאמר מועדי ה' נאמרו ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם לומר שאין דין המועדות כדין פרשת הנדרים שנאמרה אל ראשי המטות לומר שיחיד מומחה מתיר את הנדר וכן שלשה הדיוטות אבל המועדות צריכין קדוש ב"ד מג' מומחין כמו שמפורש בגמרא בתרא דרש בן עזאי החלוק הזה שביניהם ממיעוט מועדי ה' ודרשו רבי ישמעאל מן הכתוב היתר הזה שלא בא אלא להפסיק ענין המועדות מענין הנדרים וביניהם אמרו דבר אחד ומשמעות דורשין איכא ביניהו. והנכון בעיני כי אין כונתו אלא לומר שאם השלים פרשת המועדות באלה תעשו לה' במועדיכם ויתחיל וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' היה באפשר שיחזיר הכתוב למעלה לאמור שדבר משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר צוה ה' בתמידין ובמוספין שנזכרים ולא יהיה אל ראשי המטות נדרש לפניו על פרשת הנדרים ולפיכך הפסיק וקיים בפרשה של מועדות ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אל משה והתחיל בפרשת הנדרים שדבר משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר צוה ה' וזהו האמת שכך פי' להפסיק הענין במקומות רבים בספרא ובספרי וכבר הזכיר רש"י מה שאמרו שם בספרי הרוגו למה נאמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם קורא אני הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר וכל הטף בנשים איני יודע באיזה ענין הכתוב מדבר לכך נאמר הרוגו להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל וכן במקומות אחרים בתורת כהנים: חסלת פינחס

וידבר

אבן עזרא

אחרי מות: (לה) עצרת. ׳פרשתיו: (לט) ולמנחותיכם ולנסכיכם. לכל עולה ועולה כמשפטה: חסלת פינחס

ראשי

פירוש על אבן עזרא

י(ויקרא כ"ג ל"ו).

לצ"ל

ספורנו

הבל"ת בתיבת בשבועותיכם כטעם בנפש יכפר. בדם עשהאל: באלהם נשכרו׳ (לה) עצרת תהיה לכם. כמו שהשגאל בפרשת אמור:

אז

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ ד וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ ה וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ ו וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ ז וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ

אשר

ב ומליל משה עם רישי שבטיא לבני ישראל למימר דין פתגמא די פקיד יי׃ ג גבר ארי ידר נדר קדם יי או יקים קים למסר אסר על נפשיה לא יבטל פתגמיה ככל דיפוק מפומיה יעבד׃ ד ואתתא ארי תדר נדר קדם יי ותסר אסר בבית אבוהא ברביותהא׃ ה וישמע אבוהא ית נדרה ואסרה די אסרת על נפשה וישתוק לה אבוהא ויקומון כל נדרהא וכל אסרי די אסרת על נפשה יקומון׃ ו ואם אעדי אבוהא יתה ביומא דשמע כל נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשה לא יקומון ומן קדם יי ישתבק לה ארי אעדי אבוהא יתה׃ ז ואם מהוה תהוי לגבר ונדרהא עלה או פרוש

ספותהא

מסרה ב אל ראשי, ל'. המטות, מלא. אשר צוה, ג' ס"פ. ג ידר, כל לי' חסר. השבע, ל' מלעיל כי הוא מקור מנפעל. שבעה, חסר. לאסר, חסר א' בסוף פסוק. יחל, ה' ג' בפתח וב' בקמץ. היצא, חסר. ד בנעריה, ב' חסר י' ובענין ומ"י. ה והחריש, מלא. כל, קדמא ובתרא וקמו כל נדרי' מלעי' חסר כל וסי' דס' כל רביע דכתי' כל זקף. יקום, מלא. ו הניא, מלא י' ואלף בסוף וכולם דכותי'. שמעו, הסי"ן בק"מ כי הנסמך בשוא כמו לקמן בפסוק ס'. נדריה, כל ליש' מלא. ואסריה, ל' מלא. ז ואם היו, ב' כ"כ במסורה בוי"ו בסוף. שפתיה, כל אור' מלא.

ת"א ראשי המטות נדרי' עח בכורות קכ. זה הדבר נדם עח. כי ידר נדרים יב יג שבועות כ. לה' חולין ד. או השבע נדרים יז. לאסר אסר נדרים יד חולין קס. לא יחל דברו ברכות לב חגיגה י נדרים י יד טו יז פא ל חולין לט שבועות כ כח נדה מו. ככל היוצא נדרים ג. ואם היו תהי' שם קז פט ע עא שבועות כ.

רש"י

(ב) ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח"כ לכל בני ישראל. ומנין שאף שאר הדברות כן ת"ל (שמות לד) וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל. ומה ראה לאומרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות (ב"ב ק"ב) או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ (ויקרא י"ז) זה הדבר מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגומר אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר. (ספרי) משה נתנבא (שמות יא) בכה אמר ה' כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר ה' מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר (ספרי נדרים ע"ח) ד"א זה הדבר מעוט הוא לומר שהחכ' בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר: (ג) נדר. האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסר איסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו. כמו לא יחלל דברו לא יעשה דברו חולין: (ד) בבית אביה. (ספרי) ברשות אביה ואפילו אינה בביתו: בנעריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדרי' ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר בת י"ב שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: (ו) ואם הניא אביה אתה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה הנא' זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן (במדבר לב) למה תניאון וכן (תהלים קמא) שמן ראש אל יניא ראשי וכן (במדבר יד) וידעתם את תנואתי את אשר פרשתם מעלי: וה' יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעל' והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדר' ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע"פ שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה ק"ו לשאינן מופרים (ספרי): (ז) ואם היו תהיה לאיש. (נדרי' סז) זו ארוסה או אינו אלא נשוא' כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוס' ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדרי' הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו

רמב"ן

(ב) וידבר משה אל ראשי המטות. לא הקדים הכתוב לאמר בכאן וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל ראשי המטות ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה ה' כמו שאמר בפרשת שחוטי חוץ ובשאר פרשיות אבל הזכיר זה בסוף הפרשה שאמר אלה החקים אשר צוה ה' את משה ובפרשת ויהי ביום השמיני נאמר ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו ולא הזכיר הצוואה כלל וכן בפרשת המן ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו וגו' וראשי המטות לבני ישראל הם נשיאי הדגלים שהעמידו אותם המטות על דגליהם אשר שמתו נחשון בן עמינדב וחביריו ואפשר שהיו הנזכרים בפרשת הנחלה אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ או שהיו אחרים כי שם ידבר הכתוב על העתיד כי בעת חלוק הארץ יהיו הנזכרים חיים ויעמדו עליהם. וטעם וידבר משה אל ראשי המטות כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל שהאב והבעל יכולין להפר נדרי ענוי נפש. ואולי צריך להעלים אלה הפסוקים מהם שלא ינהגו קלות ראש בנדרים אבל לחכמי ישראל ראשי שבטיהם לימד המשפט וירמוז עוד למדרש רבותינו כי לראשי המטות יד ושם בנדרים יותר משאר. הטעם שיחיד מומחה מתיר נדר. והנה היתר הנדרים לא נתפרש בתורה אבל הוא הלכה למשה מסיני ואלו הכתוב בשום שמועה כמו שאמרו התרת נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו אלא שרמז לו הכתוב לא יחל דברו כלומר שלא אמר לא יעבור על דברו אבל צוה שלא יחלל דברו שלא יעשה בנדר חלול כי בבואו לב"ד ויעשו לו פתח ונחם עליו והם ימחלו לו איננו מחלל אותו והטעם בזה כאשר אמרתי שטעם היתר הנדר והשבועה בסתרי התורה שלא יאמרו אלא לראוים להם ויכתבו ברמיזה. ובאה הפרשה הזאת בכאן מפני שהזכיר נדרי גבוה לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם ולמנחותיכם ולנסכיכם ולשלמיכם אמר עוד מלבד אלה הנדרים הנזכרים יש עוד נדרי הדיוט וכל היוצא מפיו של אדם חייב לקיים ולעשות כל אשר אסר על נפשו ובכולן לא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו: (ג) איש כי ידר נדר. שאומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו * שיאכל נבלה קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסור אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור לרש"י. ולשון ספרי איננו כן אלא שנו על לאסור איסר יכול אפי' נשבע לאכול נבלות וטרפות שקצים ורמשים קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסור אסר על נפשו לאסור את המותר ולא להתיר את האסור

*בר"שי שלפנינו ליתא נשבע שיאכל ול"ע.

וידבר ומליל משה עם אמרכלי שבטיא לבני ישראל למימר דין פתגמא דמליל יי למימר: (ג) גבר בר תליסר שנין ארום ידר נדרא קדם יי או יקיים קים למיסר איסר ממדעם דהתירא על נפשיה לא יפיס פתגמיה ברם בית דינא שרן ליה ואין לא שרו ליה ככל מה דיפוק מפומיה יעביד: (ד) ואתתא דלא עברת תריסר שנין ארום תידר נדר קדם יי ותיסר איסר בבית איבהא עד תריסר שנין: (ה) וישמע איבהא ית נדרהא וכל איסרה דאסרת על נפשה ויתכוון וישתוק לה איבהא ויתקיימון כל נדרהא וכל איסרה דאסרת על נפשה יתקיים: (ו) ואין יבטל איבהא יתה ביומא דישמע או לא אתכוון לקיימא ובטיל בתר דישמע כל נדרהא ואיסרא דאסרת על נפשה לא יתקיימון ומן קדם יי ישתרי וישתביק לה ארום בטיל אבוהא יתה מן רשותא דנדרא: (ז) ואין אתנסבא אתנסיבת לגבר ונדרהא עלה או פירושי סיפתהא דאסרת על נפשה בבית איבהא ולא בטיל איבהא עד לא אתנסיבת

ומדאתנסיב

בעל הטורים

(ב) ראשי המטות סמוך לראשי המטות לנדרים ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ונדבתיכם לומר לך שראשי המטות כופין להביא הנדרים והנדבות כדאמרינן אזהרה לבית דין שיעשוך. וכן דגלים ע"פ ראשי המטות נקבעים ועוד כשישראל בצרה ראשיהן נודרין כמו ביפתח. וכן שרי האלפים והקריבו את קרבן ה'. נדרים בגי' כולא שהנודר חשוב כרולא אם אינו משלם דבעון נדרים הבנים מתים: (ה) והחריש לה ב' במסורה דין ואידך בפרשת עלמה ושמע אשה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה היינו דליתא בנדרים ושמע איסה פרט אם הוא חרש שהוא מדבר ואינו שומע שאינו מפיר וילפינן אב מבעל.

יונתן

וק"ל: (ג) בר תליסר שנין לאפוקי קטן כדאיתא בגמ' נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר מה נדר האמור להלן המפלאה סמוך לאיש אף כאן וכו' מכאן אמרו בן י"ג שנה ויום אחד נדריו קיימין: ממדעם דהתירא. שלא תאמר מדכתיב לאסר איסר מידי דאסורא דבמידי דאיסורא אין שייך נדר דמושבעת ועומדת מהר סיני. ברם בית דינא שרן ליה פי' אפי' שהוא בעצמו חכם לא יפר אלא בב"ד וכן הוא בספרי דייק מלא יחל כרש"י: (ד) דלא עברת תריסר שנין נפקא להו כרש"י והוא בספרי: (ו) מן רשותא דנדרא לשון אב ספורש לנשום כ"ל שהנדר מוטל עליה. גם יכול להיות מלשון רשת שהנדר כמו הרשת וק"ל: (ז) ואין אתנסבא וכו' ס"ל דבנשואה משתעי קרא והא דמקשינן בפ' נערה המאורסה בנשואה קרא אחרינא כתיב ואם בית אישה נדרה לא קשיא דס"ל דלריבוי הוי קראי בנשואה חד אם באה לאישה בנדרים שנדרה בבית אביה וחד בבית בעלה לתרוייהו אין לאביה חלק בהם והרוסה דייק מאיש לאמו ולא לבתו וכרש"י ס"ל ודוק: דאסרה על נפשה בבית אביה דייק מונדרי' עליה נדריה שאין עמה מבית אביה לבית

רמב"ן

האסור הזכירו הדבר הזה בשבועות והרב הסליקו לנדרים ולפי דעתי שלא נזהר שהרי אמרו בנדרים דהרי אסר שהלא עליה ולפיכך אינן חלין על דבר שאין בו ממש כגון נדר עלי שלא אדבר עמך או שלא אלך או שלא אישן וכיוצא בהם וכיון שהדבר כן נראין הדברים שאפילו בדבר הרשות אם אמר נדר עלי שאוכל היום או שאוכל דבר זה אינו נדר שאין הנדר על הממון כלל אלא עליו שיעשה ולא הוזכרו נדרים בגמרא בקום ועשה כלל וא"ע שמצינו בנדרי גבוה הרי עלי עולה הרי עלי שלמים שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט או שהוא אומר נוהג בנדרי הקדש מפני שיש בהן ממון נאסר להדיוט ונתפס לגבוה לכשיפרים ולפיכך תמצא בתשובה אל חיוב הנדר על נכסיו אבל בנדרי בטוי אין נם לפי שאין שם ממון כלל לא בתחלה ולא בסוף וכן לאסור את המותר ולא להתיר את האסור אין ראוי להזכירו בנדרים לפי שהן חלין על דבר מצוה כדבר הרשות והאומר נדר סוכה שאיני עושה תפילין שאיני מניח אסור וא"ע שעובר על מצות עשה וכן המדיר את אשתו מתשמיש המטה אסור אע"פ שמבטל מצות לא תעשה וכן הן חלין בקיום לא תעשה כגון שנדר שלא לאכול נבלה מפני שאמרו יש נדר בתוך נדר וכו' נמצא שהנדר חל לאסור את האסור ולהתיר לעצמו שלא יעשה מה שהוא אסור לו לעבור עליו אלא שאינם חלין לעבור בידים על לא תעשה אבל השבועות אינן כלל אלא לאסור את המותר אינן נוהגות בדבר מצוה כלל לא בבטול מצות עשה ולא בקיומו ולא בבטול מצות לא תעשה כגון שבועה שלא אעשה סוכה ושלא אניח תפילין ואפילו בקיום מצות עשה אינן חלות שאלו נשבע לקיים את המצוה קיים אינו מתחייב בה משום שבועה ולא מלקות ולא קרבן אלא דשרי ליה לזרוזי נפשיה דכתיב נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך ומפני כן בשבועות בלבד הוא נדרם לאסור אסר על נפשו והלכות גדולות כן הבקי ימצאם במקומותם: וטעם ידור נדר לה'. איננו כמו אשר נשבע לה' כי הוא כמו וישבע לו שנשבע אליו לצרכו אבל בשבועה יאמר ובשמו תשבע והשביעך בה' כאשר נשבעתי לך בה' אלהי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלוך אחרי השבעה לי באלהים הנה אבל בנדר לא יאמר ידור בה' אלא לה' ובדבר רמזו החכמים טעם הדבר בספרי אמרו מה הפרש בין נדרים לשבועות נדרים כנודר בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך אם אעזבך והסוד כי השבועה מלשון שבעה כי נבנתה ביתה חכמה עמודיה שבעה והנדר בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז נמצא שהנודרים על גבי תורה עולים ולפיכך חלים על דבר מצוה כדבר הרשות והנה כל נדר לה' וכל הנשבע בו: (ד) ואשה כי תדור נדר לה' ושמע אביה. לא הכתוב להזכיר האיסור תחלה להגיד כי גם הנערה בלאו המזכר שלא יחל דברו ועל כן אם קיים לה אביה קם הנדר אבל אם הניא אותה לא יקום ואמר וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה להגיד שלא יסלח לה רק כאשר תעשה אחרי הנאת האב לא תחשלה אם עברה על הנדר ואחרי כן הניא אותה כמו שאמרו דמיגז גייז ואינו עוקר נדר מעיקרו: (ז) ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה. על

דעת

אבן עזרא

(ב) ראשי המטות. לפי דעתי שזאת הפרשה היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרים ואהרן במשה אחר ויהיו בחצרות כאשר [א]פירשתי והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי [ב]העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתוב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות [ג]הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן והיוצא [ד]מפיכם תעשו על כן כתוב וידבר משה אל ראשי המטות ושם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה: לבני ישראל. שיאמרו כן לבני ישראל: (ג) ליי'. שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה: השבע. שם [ה]הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים: לא יחל דברו. כמו לא יחלל ואיננו לשון תחלה והנה אנחנו צריכין לקבלה [ו]כי הכתוב אמר איש ואשה ולא פירש מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה: (ד) ואסרה אסר. או אסרה אסר. ואסרה ממשקל אסר ואיננו כמו [ח]אסר: (ו) הניא. כמו שבר והפר כמו את [ט]תנואתי: ביום שמעו. לא ביום אחר: (ז) ונדריה עליה. בבית

אביה

פירוש על אבן עזרא

[א](לעיל י"ב ט"ז), [ב](לקמן ל"ב ב'). [ג](שם פסוק כ"ח). [ד](שם פסוק כ"ד) ואמר להם כי כתוב שם בפסוק ב' ככל היוצא מפיו יעשה כן אמר להם משה רע"ה. [ה]ר"ל מקור במקום עתיד, וטעמו ישבע שבועה כמו ידור נדר. [ו](ויקרא כ"ז י"ב). [ז]איש בן י"ג שנה ויום אחד. ואשה בת י"ב שנה ויום אחד. [ח]שהוא על משקל פעל כמו בקר, אבר, ואלה ואסרה ע"מ פעל כי בלשון זכר אסר. [ט](לעיל י"ד ל"ד).

כמו

ספורנו

(ג) זה הדבר אשר צוה ה'. כשאמר בהר סיני ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת. היתה הכונה שהאיש הנודר או נשבע' לא יחל דברו כי בחללו דברו הוא מחלל את ה' אבל האשה שאינה ברשות עצמה לא תהיה מחללת אם יפר הבעל: (ו) וה' יסלח לה. על שנדרה מה שאין בידה לקיים:

כי

פירוש רשב"ם

(ב) וידבר משה אל ראשי המטות. נשאלתי ביוניוב בכרך לושדרן לפי הפשט היכן מצינו שום פרשה שמתחלת כן שלא נאמר למעלה וידבר ה' אל משה לאמר איש כי ידר וגו'. והיאך מתחלת הפרשה בדבורו של משה שאין מפורש לו מפי הגבורה. וזו תשובתי למעלה כתיב אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם שאתם צריכין להביא באחד משלש רגלים משום בל תאחר כמפורש במסכת ר"ה הלך משה ודבר אל ראשי המטות שהם שופטים להורות לישראל הלכות נדרים ואמר להם הקב"ה צוה לי שיקרבו נדריהם ונדבותם ברגל פן יאחרו נדריהם לפיכך איש כי ידר נדר לה'. קרבן. או השבע שבועה. לענות נפשו: (ג) לאסור אסר לא יחל דברו. סובב על הנדר כלומר לא יאחר את נדרו

עד

אשר אסרה על־נפשה: ח ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר־אסרה על־נפשה יקמו: ט ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את־נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על־נפשה ויהוה יסלח־לה: י ונדר אלמנה וגרושה כל אשר־אסרה על־נפשה יקום עליה: יא ואם־בית אישה נדרה או־אסרה אסר על־נפשה בשבעה: יב ושמע אישה והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל־נדריה וכל־אסר אשר־אסרה על־נפשה יקום: יג ואם־הפר יפר אתם | אישה ביום שמעו כל־מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויהוה יסלח־לה: יד כל־נדר וכל־שבעת אסר לענת נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו: טו ואם־החרש יחריש לה אישה מיום אל־יום והקים את־כל־נדריה או את־כל־אסריה אשר עליה הקים אתם כי־החרש לה ביום שמעו: טז ואם־הפר יפר אתם אחרי שמעו ונשא את־עונה: יז אלה החקים אשר צוה יהוה את־משה בין איש לאשתו בין־אב לבתו בנעריה בית אביה: פ

לא שני א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל־עמיך: ג וידבר משה אל־העם לאמר החלצו

מאתכם

ספותהא די אסרת על נפשה: ח וישמע בעלה ביומא דשמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די־אסרת על נפשה יקומון: ט ואם ביומא דשמע בעלה אעדי יתה ובטל ית נדרהא די עלה וית פרוש ספותהא די אסרת על נפשה ומן קדם יי ישתבק לה: י ונדר ארמלא ומתרכא כל די־אסרת על נפשה יקום עלה: יא ואם בית בעלה נדרת או אסרת אסר על נפשה בקיום: יב וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתה ויקומון כל נדרהא וכל אסר די־אסרת על נפשה יקומון: יג ואם בטלא יבטל יתהון | בעלה ביומא די־שמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאסר נפשה לא יקומון בעלה בטלנון ומן קדם יי ישתבק לה: יד כל נדר וכל קיומת אסר לסגפא נפש בעלה יקימנון ובעלה יבטלנון: טו ואם משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקים ית כל נדרהא או ית כל אסרהא די עלה יקים יתהון ארי שתק לה ביומא דשמע: טז ואם בטלא יבטל יתהון בתר דשמע ויקבל ית חובה: יז אלין קימיא די פקיד יי ית משה בין גבר לאתתה בין אבא לברתה ברביותהא בית אבוהא: א ומליל יי עם משה למימר: ב אתפרע פורענות בני ישראל מן מדינאי בתר־כן תתכניש לעמך: ג ומליל משה עם עמא למימר זריזו מנכון גברין לחילא ויהון על מדין

לבי[illegible]

מסרה ח שמעו, ס' סימן. והחריש, מלא. וקמו, המוכח בקוף. ואסרה, חסר. יקמו, ל' חסר בתורה. ט שמע, השין שולים וחסר. יניא, ב' חד כתיב יני. אותה, מן ב' מלא. י ונדר, ה' קמצין וסי' נדרה דארמלתא שלים עבדא ולא מתקבל. יקום, מלא. בשבעה, חסר. יב והחרש, ז' חסר בלי'. כל, סימן. יג אתם, במרכא ואחריו פסיק. מוצא, כולם מלא. ולאסר, הסמ"ך בפתח כדין סמוך. הפרם, ה' בלי' בליר'. יד נדר, חסר. שבעת, חסר. לענת, ל' חסר וחד מלא מחלא לענות. יקימנו, מלא. יפרנו, חסר. טו הפרם, הרי"ש בציר"י וס"י. יחריש, בחירק ומ"י. והקים, מלא. נדריה, מלא. אסריה, מלא. הקים, מלא. הפרם, ו' חסר בליש'. יז בנעריה, ג' ב' חסר וא' מלא ומ"י. לא ב נקם, חסר. אחר, כ"כ בגא ו' העמוק. עמיך, ב' מלא בליש'.

ת"א ושמע אישה נדרים עד ע"ג. ביום שמעו שם עג. ונדר אלמנה כתובות מט נדרים פח פט. ואם בית אישה נדרים פז שבועות כ. או אסרה אסר שבועות שם. אישה הפרם וה' יסלח לה נזיר כג קדושין פא. כל נדר וכל נדרים פא שבועות כ. אישה יקימנו נדרים עד עו מז נזיר יב גיטין פט מליצא לו. ואם החרש נדרים עו. כי החריש לה שם. בין איש לאשתו שם. בנעוריה בית כתובות מו מו מז נדרים מ קדושין ג.

רש"י

אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם: ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: (ח) ושמע אישה וגו'. הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: (ט) והפר את נדרה אשר עליה. יכול אפילו לא הפר האב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה הוא (קידושין י"ג): (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל. באלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה לרשות האב: (יא) ואם בית אישה נדרה. בנשואה הכתוב מדבר: (יד) כל נדר וכל שבעת אסר וגו'. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשי' במסכת נדרים (נדרים עט): (טו) מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: (טז) אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה. הוא נכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין: (ב) מאת המדינים. ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא (דברים ב) אל תתגר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם. ד"א מפני ב' פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמ' [אמת שלמה המלך ולאו דווקא שנעמה מן עמון היתה (ב"ק ל"ח) כדאיתא בס' סור שנת ד' וס' בתוספת] העמונית: (ג) וידבר משה וגו'. (ספרי) אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר: החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים: אנשים. צדיקים וכן (שמות י"ז) בחר לנו אנשים וכן (דברים א) אנשים חכמים וידועים: נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל

כאילו

ומדאתנסיבת לגבר יתקיימון: (ח) ואין כתר דאתנסיבת נדרת וישמע בעלה וביומא דשמע יתכוון לקיימותהון וישתוק לה ויתקיימון נדרהא ואיסרהא דאסרת על נפשה יתקיימון: (ט) ואין ביומא דשמע בעלה בטיל ליה וישרי ית נדרה דעלה וית פירוש ספתהא דאסרת על נפשה ומן קדם יי ישתרי וישתבק לה: (י) ונדרא דארמלא ומתרכא כל דאסרת על נפשה יקום עלה: (יא) ואין עד דהיא בבית בעלה ולא בגרת נדרת או אסרת אסר על נפשה בקיומא: (יב) וישמע בעלה וישתוק לה ולא בטיל יתה ומית עד דלא בגרת ויתקיימון כל נדרהא וכל איסרי דאסרת על נפשה יתקיימון לית איבהא זכי בה תוב לבטלותהון: (יג) ואין מישרא ישרי יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות ספתהא לנדרהא ולאיסרי נפשהא לא יתקיימון ואין בעלה בטילינון ולא ידעת ועברת מן קדם יי ישתביק לה:

[(יג) בעלה אפים יתהון:]

(יד) כל נדרא וכל קיום אסרא לסגפא נפש בעלה יקיימינון ובעלה יבטלינון:

[(יד) בעלה ישים יתהון:]

(טו) ואין משתק ישתוק ומתכוון לה בעלה מיומא דשמע ליומא חורן ויתקיימון כל נדרהא או ית כל אסרהא דעלה ובמשתוקיה קיים יתהון ארום שתיק לה ביומא ואתכוון ולא שרינון ביומא דשמע: (טז) ואין מישרא ישרי לה יומא חד בתר דשמע לא סגיא לה בשירותא ואין מסמא מתנסא בעלה או איבה מקביל ית חובה: (יז) אלין אחוויית קיימיא דפקיד יי ית משה בין גבר לאתתיה בין איבא לברתיה ביומא טליותה עד דהיא בבית איבהא ולא ביומי טליותה והיא בבית בעלה:

[(יז) ביומא טליותה בביתיה דאבוהא:]

(א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) אתפרע פורענות בני ישראל מן מדינאי ומן בתר כדין תתכניש לעמך: (ג) ומליל משה עם עמא למימר

אזדרזו

בעל הטורים

מבעל: (יד) לענת ב' במסורה לענות נפש. על מחלת לענות והוא ענין כלי שיר לומר שאם נדרה שלא לשמוע כלי שיר שבעלה מפר לה שהוא בכלל עינוי נפש כדאיתא במועד קטן (ד' ט') שאף הזקנות נהנות מכלי שיר בת שאין כחה שוה לקול מבלא ריבעא כך הוא הלשון שם: (יז) בנעוריה אותיות נערה י"ב לומר לך בת י"ב שנים ויום אחד נדריה נבדקים: נקם נקמת בני ישראל סמך זה לפרשת נדרים לומר לך שנודרין בעת צרה ומלחמה. ועוד אמרו המחרים לבנו ולאשתו ולא הפר כהן הוא נכנס שמחייבן מדיני' שהמתיבו את ישראל לא כל שכן שיענשו. אמר הספק לפי שראה משה מדינים ולא קנא לשם לכך נתלו מיין בנקמת מדינים. אל עמיך מלא יו"ד לומר לך שבי"ו מקומות

יונתן

לבית בעלה וק"ל: (יח) ולא נגרת רבותא אשמועינן אע"פ שלא נתגרה אז ועדיין קטנה היא אין לאביה רשו' בה לבטל נדרה כיון דנפקא' היא ואפי' שלא נעשית בוגרת וק"ל: ירושלמי בעלה אפים יתהון נמצ' ג"כ ביונתן ור"ל מפר ומחלל והוא כמשמעו' לשון אפס זולתו כ"ל שמהביל וק"ל: (יג) ואין בעל' במילינון ולא ידעה דק"ל אם אינ' הפרה מפיעה וה' יסלח לה אלא אם היא לא יודעה דבעל' הפר' ועברה על נדרה. אפקות

רמב"ן

דעת רבותינו יאמר אם היו תהיה לאיש האשה הזאת אשר אסרה איסר נדים אביה בנעוריה ונדריה עליה שלא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו ושמע גם אישה בהן והפר את נדרה כי גם הוא ישתתף עם האב בהפרת הנדרים: וטעם היו תהיה לאיש. שתהיה אליו בבית אביה ולא באה אל ביתו והיא הארוסה שגם היא יקראנה הכתוב אשת רעהו. ולא ראו רבותינו לפרש שיפר הבעל לבדו לאשתו הנשואה הנדרים שהביאה מבית אביה אל ביתו כנגלה מן הכתוב שאם כן מה צורך שיחזור ויאמר ואם בית אישה נדרה בקודמין הוא מפר בנדרי' שהביאתו לא כ"ש והקבלה תכריע: (יד) כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם המפורשים במסכת נדרים לשון רש"י. ובלשון קלרה דבר הרב כי הבעל מפר נדרי ענוי נפש והם כגון פירות העולם אסורים עלי ואפי' נדרה שלא תטעו' אחד מכל המינים ומפר גם כן דברים שבינו לבינה אף על פי שאין בהם ענוי נפש כגון שלא אכחול ושלא אפקס ושלא אשמש מטתי והם שאמר בהם בין איש לאשתו כדמפורש בפרק אלמון של נדרים וכן הדין באב עצמו דתניא בספרי אין לי אלא בעל שאין מפר אלא נדרים שבינו לבינה נדרים שיש בהן ענוי נפש האב מנין הרי אתה דן וכו' עד שלא זכיתי לדון ת"ל אלה החוקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו על כרחך אתה מקים את האב לבעל מה הבעל אינו מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם ענוי נפש אף האב אין מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם ענוי נפש וכך היא שנויה עוד בגמ' של נדרים ירושלמי: (טז) ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין לשון רש"י מספרי. ונראה שהאשה הזאת שוגגת או מוטעה כי הכתוב מדבר בבעל ששמע ואין האשה יודעת בו ואחר זמן הפר ואמר לה שהוא יום שמעו ולימדנו הכתוב שני דברים שהבעל נושא עון כאלו הוא נדר ויחל דברו ושהיא פטורה אין עליה מעונש השגגות כלל אבל אם האשה יודעת שלא הפר ביום שמעו ובקיאה בדין הזה הנה היא חייבת וגם הבעל אינו גורם התקלה אבל עונשו כמי שיכול למחות ולא מיחה והזכיר הכתוב זה בבעל והוא הדין לאב אבל דבר הכתוב בהווה כי האב ישתמר מזה לאהבת בתו והבעל אולי ישנא אותה ויחשב לתת עליה אשם. ור"א כתב ונשא את עונה כי היא ברשותו אם כן ענין הכתוב יהיה במכריח אותה לעשות מה שאסרה על נפשה ואינו נכון: (ב) נקום נקמת בני ישראל אחר תאסף אל עמך. נגזר על משה רבינו שלא

אבן עזרא

אביה ולא הניא אותה אביה נעלם יניא אותה. (ס) ביום שמוע. הדבר מפיה. מבטא שפתיה. השבועה: (יא) ואם בית אישה נדרה. האלמנה בימים הקדמונים והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם הגעת הזמן. מלת סליחה מפורשת: (יד) לענות נפש. אפילו לענות נפש שהוא הצום כאשר פירשתי: (טו) והקים. כבר הקים ואמר כן פירש איך הקים אותם בעבור שהחרים ביום שמעו: (טז) ונשא את עונה. כי היא ברשותו: (יז) בין איש לאשתו. והיא בוגרת: בין אב לבתו. אם איננה בוגרת על כן נאמר בנעוריה: (ג) החלצו. הגרו חלוציכם: נקמת יי'. היא נקמת

פירוש על אבן עזרא

כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה' ד') שאין הנדר חל עד שיוציא בשפתיו. בעוד הבעל בחיים. כי מ"ש בפסוק הקודם ונדר אלמנה וכו' איירי שנדרה לאחר מיתת הבעל. עיין נדרים (דף פ"ט ע"ב) ברש"י ד"ה אע"פ שם כ' דלאחר שעה אמירה קאזלינן. (לעיל י"ד י"ט). (ויקרא ט"ז כ"ט). ואפי' ידעה ששמע והחרים אין לה עון. אפי' כן לבתר שהבעל מפיר נדרי אשתו אף שהיא בוגרת. כי היא ברשותו, והאב אינו מפיר את נדרי בתו הבוגרת. כי היא ברשות עצמה. כי חלץ ג"כ עניינו הסרה כמו וחלצה נעלו (דברים כ"ה ט') לכן פי' הגרו. כמ"ש

ספורנו

כי הניא אביה אותה. והיא לא ידעה את דעת אביה כשנדרה והיא נדרה על דעת לקיים: (טו) ואם החרש יחריש. שהשתיקה במי שיש בידו למחות הוא כעין הודאה שהשותק הוא כמסכים במה שנעשה: (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו. אחרי יום שמעו שאינו יכול או להחריש ולהפר: ונשא את

פירוש רשב"ם

עד לאחר הרגלים כמו שציום הקב"ה שכך פירוש לא יחל כמו ויחל עד בוש. ויחל עוד שבעת ימים. יחל ישראל אל ה'. יסתין ויחכה לו. המפרש לשון חלול לפי הפשט טעות הוא בידו: ככל היוצא מפיו יעשה. מוסב על השבע שבועה בעניין שפירש בשעת שבועתו יעשה. ולפי הזמן שפירש הן קרוב הן רחוק. וראייה לדבר בעניין שני דברים הללו פירש משה במשנה תורה. כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו. מוצא שפתיך תשמור ועשית. השבע שבועה וגו': (יא) ואם בית אישה נדרה. אבל למעלה כתיב ונדריה עליה אותו פסוק בנדרים הקודמים קודם שנשאה ומשמע לפי הפשט שהבעל מיפר בקודמין: (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו. והיא אינה יודעת ששמע ונשא את עונה. שאינם סופרים והיא שוגגה שלא ידעה אם שמע עד עתה אם לאו: ויספרו

מאתכם אנשים לצבא ויהיו על־מדין לתת נקמת־יהוה במדין: ד אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא: ה וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים־עשר אלף חלוצי צבא: ו וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת־פינחס בן־אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו: ז ויצבאו על־מדין כאשר צוה יהוה את־משה ויהרגו כל־זכר: ח ואת־מלכי מדין הרגו על־חלליהם את־אוי ואת־רקם ואת־צור ואת־חור ואת־רבע חמשת מלכי מדין ואת בלעם בן־בעור הרגו בחרב: ט וישבו בני־ישראל את־נשי מדין ואת־טפם ואת כל־בהמתם ואת־כל־מקנהם ואת־כל־חילם בזזו: י ואת כל־עריהם במושבתם ואת כל־טירתם שרפו באש: יא ויקחו את־כל־השלל ואת כל־המלקוח באדם ובבהמה: יב ויבאו אל־משה ואל־אלעזר הכהן ואל־עדת בני־ישראל את־השבי ואת־המלקוח ואת־השלל אל־המחנה אל־ערבת מואב אשר על־ירדן ירחו: ס

שלישי (שני כשמחוברין) יג ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל־נשיאי העדה לקראתם אל־מחוץ למחנה: יד ויקצף משה על

אונקלוס

למיהב פרענות דין עמא דיי במדין: ד אלפא לשבטא אלפא לשבטא לכל שבטיא דישראל תשלחון לחילא: ה ואתבחרו מאלפיא דישראל אלפא לשבטא תרי עשר אלפין מזרזי חילא: ו ושלח יתהון משה אלפא לשבטא לחילא יתהון וית פינחס בר אלעזר כהנא לחילא ומני דקודשא וחצצרת יבבתא בידה: ז ואתחילו על מדין כמא די פקיד יי ית משה וקטלו כל דכורא: ח וית מלכי מדין קטלו על קטיליהון ית אוי וית רקם וית צור וית חור וית רבע חמשא מלכי מדין וית בלעם בר בעור קטלו בחרבא: ט ושבו בני ישראל ית נשי מדין וית טפלהון וית כל בעיריהון וית כל גיתיהון וית כל נכסיהון בזו: י וית כל קרויהון במותבניהון וית כל בית סגדתהון אוקידו בנורא: יא ושבו ית כל עדאה וית כל דברתא באנשא ובבעירא: יב ואיתיו לות משה ולות אלעזר כהנא ולות כנשתא דבני ישראל ית שביא וית דברתא וית עדאה למשריתא למישריא דמואב די על ירדנא דירחו: יג ונפקו משה ואלעזר כהנא וכל רברבי כנשתא לקדמותהון למברא למשריתא: יד ורגיז משה על דממנן על חילא רבני אלפין

ורבני

מסרה ג ויהיו, י"א רפין. ה וימסרו, ל'. חלוצי, כולם מלא במ"א. ו וישלח, ב' בטעם בתורה מדבר פלכן. פינחס, מלא. וכלי, ב' בתורה חסר ישרתו. וחצצרות, חסר ו"ק ומלא תנין. ז ויצבאו, ל'. ח ואת מלכי, בסגול ובמקף. על חלליהם, ל' וחד חל ומלא. ואת בלעם, ב'. בעור, מלא. ט וישבו, פ'. מקנהם, ד' חסר בלי'. חילם, מלא. י במושבתם, מלא ו"ק וחסר תנין. טירתם, מ"י וח"ו וב'. יא המלקוח, ד' מלא. יב ויבואו, ב' חסר בתורה. המלקוח, ד' מלא. ערבת, חסר ו'. ירחו, כל קריי ירחו במ"א יריחו כל אוריתא הרי"ם בליר"י וחסר וסי' וסכן סדרים. (כ"ל שנסיבה תאת הלר"י קרים ליו"ד באות רי"ם, וכמו כן במו' שקודמת לנביאים תלם ירחו בליר"י סרי"ם, ובנביאים היא בסירק מגיה.) יג נשיאי, מלא בר מן י' דסוף חיבותה.

ת"א החלצו מאתכם יבמות קב. וישלח משה סוטה מג. ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם סנהדרין קו. ויקצוף משה שבת קה פסחים מו.

פקודי

רש"י

כאילו עומד כנגד הקב"ה: (ד) לכל מטות ישראל. (ספרי) לרבות שבט לוי: (ה) וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר (שמות י"ז) עוד מעט וסקלוני ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: (ו) אתם ואת פינחס. מגיד ששקול פינחס כנגד כולם. ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר אמר הקדוש ברוך הוא מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור. ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר (בראשית לז) והמדינים מכרו אותו (סוטה מג) ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנאמר (שמות ו) מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"א ומזרע יוסף שפטפט ביצרו. דבר אחר שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב (יהושע יג) על חלליהם בספר יהושע: בידו. ברשותו וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו: (ח) חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והשוו כלם בפורענות בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו (ספרי) ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם ועכשיו בי"ב אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם ועל ידי תפלה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר (בראשית כז) ועל חרבך תחיה: (י) טירתם. מקום פלטרין שלהם שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. ד"א לשון מושב שריהם כמו שמתורגם שרי פלשתים טורני פלשתאי: (יא) ויקחו את כל השלל וגו'. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגומר ועליהם מפורש בקבלה (שיר ו') שניך כעדר הרחלים וגומר אף אנשי המלחמה שניך כלם צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז. הוא בזת מטלטלין שאינם תכשיט: מלקוח. אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: (יד) ויקצף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל

ללמדך

יונתן בן עזיאל

אזדרזו לותכון גוברין לחילא ויהון מסדרין סדרי קרבא על מדין למתן פורענות עמא דיי במדין: (ג) אזדיינו מן לותכון: (ד) אלפא לשבטא אלפא לשבטא לכל שיבטיא דישראל תשדרון לחילא: (ה) ואתבחרו גוברין צדיקין ומסרון נפשיהון מאלפיא דישראל אלפא לשבטא תריסר אלפין מזרזי חילא: (ו) ושדר יתהון משה אלפא לשיבטא לחילא יתהון וית פינחס בר אלעזר כהנא לחילא ואוריא ותומיא דקודשא למשיילא בהון וחצוצרות יבבא בידיה למכנש ולמישרי ולמיטל משריתא דישראל: (ז) ואתחיילו על מדין אקפוה מתלת טריגונהא היכמא דפקיד יי ית משה וקטלו כל דכורא: (ח) וית מלכי מדינאי קטלו על קטולי משירייתהון ית אוי וית רקם וית צור הוא בלק וית חור וית רבע חמשת מלכי מדין וית בלעם בר בעור קטלו בסייפא והוה כיון דחמא בלעם חייבא ית פינחס כהנא רדיף מן בתרוי עבד מלתא דקוסמין ופרח באויר שמיא מן יד אידכר פינחס שמא רבא וקדישא ופרח בתרוי ואחדיה ברישיה ואחתיה שלף סייפא ובעא למקטליה פתח פומיה במילי תחנונין ואמר לפינחס

°צ"ל אקפוה

ירושלמי

אין תקיים ית נפשי משתבענא לך דכל יומין דאנא קיים לית אנא מלטיש ית עמך עני ואמר ליה הלא אנת הוא לבן ארמאה דבעית למישיציא ית יעקב אבונן ונחתא למצרים בגין למובדא זרעא ומן בתר דנפקו ממצרים גריתא בהון עמלק רשיעא וכדון איתגרתא איתגרא למילוט יתהון וכיון דחמיתא דלא אהניין עובדך ולא קביל מימרא דיי מנך אמליכת מלכא בישא ית בלק למוקמא ית בנתיה בפרשת אורחתא למטעיא יתהון ונפלו בגין כן מנהון עשרין וארבעא אלפין בגין כן לית אפשר תוב למקיימא ית נפשך ומן יד שלף סייפיה מן תיקיה וקטליה: (ט) ושבו בני ישראל ית נשיהון דמדינאי וית טפליהון וית כל בעיריהון וית כל ניתיהון וית כל ניכסיהון בזו: (י) וית כל קורייהון ובתי טירוניהון וית בתי בית סגדיהון אוקידו בנורא: (יא) ושבו ית כל עדיתא וית כל דברתא באינשא ובבעירא: (יב) ואייתיאו לות משה ולות אלעזר כהנא ולות כל כנשתא דבני ישראל ית שבייתא וית דברתא וית עדיתא למשריתא לםשריא דמואב על יורדנא דיריחו: (יג) ונפקו משה ואלעזר כהנא וכל אמרכלי כנשתא לקדמותהון למברא למשריתא: (יד) וכנש משה על אסטרטיגין דממנן על חילא דבני אלפין ודבני מאוותא דאתו מחיל

סדרי

בעל הטורים

מקומות הוזכרה מיתתו בתורה: (ד) אלף למטה אלף למטה. לכל מטה שנים אלפים הרי כ"ד אלפים הלכו עליהם למלחמה כנגד כ"ד אלפים שהפילו מישראל (כ"ה בספרי וברבה ובתנחו' וע"ש): הפסוק מתחיל באל"ף ומסיים באל"ף לומר לך שכולם היה להם לב א' לאביהם שבשמים: (ה) וימסרו מאלפי ישראל שמסרו עצמם על קדושת השם להציל ישראל: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא ואת פינחס. והנשיאים לא שלח עמהם כדי שלא יתביישו שבט שמעון שנהרג נשיא משבטו: (ח) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב ביהושע (י"ג) אומר ואת בלעם בן בעור הקוסם מלמד שהביאוהו לפני מ"ט ודנוהו בדין מכשפה לא תחיה. יש דרך ישר לפני איש ואחרים' דרכי מות (משלי י"ד)

יש

יונתן

(ז) אקפו' מתלת טריגונה' פי' הקיפו' משלשה רוחות ונמצא בגמ' דנזיר בית עגול דרבנין טריגין וכן בת"י לעיל פרשת מצורע: (ח) כיון דחמא בלעם וכו' כל זה בסנהדרין פרק חלק ושם משמע שפנחס הרגו: הוא לבן ארמאה עיין לעיל בראשית ונמצא מגלה ליה שהוא לבן ארמי וכו': (י) במתי בית סגדיסון. פי' בימות בית מושב האומות וכן בירושלמי הרגום של במותיהון במסיהון עיין לקמן בת"י מסעי פסוק כ"ב: (יד) אסטרטיגין

נמצא

רמב"ן

שלא יעבור את הירדן אבל מעבר לירדן עשה כל מלות ישראל גלא שני מלכי האמורי הגדולים והלך את ארצם בנחלה והוא ראוי שיעשה נקמה בשונאי ה' ואין על יהושע רק מלות הארץ ועוד שחלק לו הקב"ה כבוד זה שירצה וישמח לדיק כי הזה נקם וזה טעם אחר תאסף אל עמך ומשה חלק כבוד לפנחס שהתחיל במלוה ועליו לגומרה ועשאו משוח מלחמה זו ואין ראוי שילך אלעזר כי הוא הכהן הגדול: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה. לא שלח שם כל עם הלבא ואע"פ שהיו המדינים עם רב והערים בלורות גדולות מאד. והטעם כי הנשלחים בבנות מואב היו רבים ואינם ראויים לנקמת ה' על כן בחרו אנשים לדיקים וידועים לשבטיהם והנה משה לא לוה אותם מה יעשו רק אמר להם לתת נקמת ה' במדין וחשב שלא ישאירו בהם שריד ופליט כנקמת עמלק או כנקמת שבעה עממים וכאשר ראה שהשאירו הנשים והטף והבהמה קלף על הנשים היודעות משכב זכר כי ראוי לפקודי החיל להורגן תחלת כל דבר גם לנקמה גם לדין התורה ואת הבהמה תפרונו וכיון שראה שהטעם הטף לשלל אמר על הטף בנשים ועל השלל ייתכן עוד שנאמר כי משה נלטווה לרור את המדינים ונקום נקמת בני ישראל ושלח שם מועטים להכות בערי הפריזי וכל עץ טוב להפיל וכל מעין מים לסתום וכל חלקה טובה להכאיב באבנים כמנהג השוללים ולא לוה להם דבר רק להנקם כאשר תמלא ידם והש"י אמר לו המלחמות נתן מדין ומלכיהם ועריהם בידם ועל כן קלף על הנשים היודעת משכב זכר לא על דבר אחר ולוה בטף הזכרים לנקמה והנה קלף על פקודי החיל והלך כבוד לפנחס כי השם נתן לו את בריתו שלום וטעמו בספרי אמר לו פנחס כשם שפקדתנו כן עשינו ולא ידעתי מהו שלא פקד אותם דבר בכתוב ואלו פקד אותם ועשו שילך יכעוס. ואם פקד אותם חלילה שיעבור פנחס על מלותו כי אמול אבד מלכותו על זה אבל הענין כאשר אמרתי שפקדם לתת נקמת ה' במדין ואמר פנחס נקמה גדולה עשינו בהם ואפשר לפרש שאמר לו כשם שפקדתנו מהר סיני כדין התורה כי תלור אל עיר וגו' כך עשינו בהם ומשה קלף על הנשים הגדולות בעבור הן הנה היו לבני ישראל והוסיף כל זכר בטף בעבור הנקמה: (יט) אתם ושביכם. שיחטאו השבי בגדיהם הנוגעים בחלל וכל בגד וכל כלי עור אשר בידם כדין ישראל שלא יטמאו את העם בבגדיהם ובכליהם: כל הורג נפש וכל נוגע בחלל. ר' מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולימדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאלו נגע במת עצמו יכול אפילו זרק בו

סן

אבן עזרא

נקמת בני ישראל בעבור [*]ע"ז: (ה) וימסרו. כמו ויגשו [ק]וקרוב מתכו למסור [קק]ומעל בי': (ו) וכלי הקדש. הארון: (ז) ויהרגו כל זכר. גדול [ר]בשנים: (ח) ואת צור. אבי [ש]כזבי: ובלעם בן בעור. יש אומרים אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישראל בעלתו שב לקחת ממון מזקני מדין: (ט) חילם. שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים: (י) ואת כל עריהם במושבותם. כלל ופרט: טירותם. ארמוני המלכים: (יא) ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח. שם כלל לאדם ולבהמה. (יב) השבי. פרט [שש]לאדם: השלל. שם

הבגדים

פירוש על אבן עזרא

[*]כמ"ש אשר נכלו לכם על דבר פעור. [ק]ר"ל המסירה היא נתינה דבר והעתקתו ממקום למקום. [קק](פסוק ע"ז) שנעתק ממוב לרע. [ר]כי כל זכר בטף לא הרגו עד שלוה משה ועתה הרגו כל זכר בטף. [ש]דלא כתיב"ע שהוא בלק (כ"ל) דא"ע סובר כתי"בע כי בלק היה מנסיכי מדין והעלה אשר נתן לבלק קיימו מדינים והיה בלק מהוריזין לדבר עבירה ע"כ גם הוא נהרג עמהם. [שש]עיין בפירש"י (פסוק י"א) ע"כ פי' הפרט הזה שייך לאדם.

ר"ל

ספורנו

את עונה. כשפשט כל מכריח את חבירו לעבור עבירה או מורה שקר ומתעה: (ה) וימסרו. למסה מאת כל שבט ושבט: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא. שלא אלף לכל מטה שיתקבלו יחדיו ללבא: אותם ואת פינחס. ואחר שנתקבלו שלח אותם כולם יחד ועמהם שלח את פינחס: לצבא וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו. שלח אותו ללבא לראש ומשוח מלחמה ושיהיו כלי הקדש ושלוצרות התרועה ברשותו:

החיתם

פירוש רשב"ם

(ה) וימסרו. בעל כרחך לפי שאמר הקב"ה ואחר תאסף על עמך. מדרש אגדה: (יב) את השבי. אדם: ואת המלקוח. בהמות: ואת השלל. מטלטלין: (יג) אל מחוץ למחנה. כדי שלא יכנסו הבאים מן המלחמה במחנה. מפני טומאת נפש:

אך

פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה: טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה: טז הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בִּלְעָם לִמְסָר־מַעַל בַּיהוָה עַל־דְּבַר פְּעוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה בַּעֲדַת יְהוָה: יז וְעַתָּה הִרְגוּ כָל־זָכָר בַּטָּף וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הֲרֹגוּ: יח וְכֹל הַטַּף בַּנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר הַחֲיוּ לָכֶם: יט וְאַתֶּם חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים כֹּל הֹרֵג נֶפֶשׁ וְכֹל ׀ נֹגֵעַ בֶּחָלָל תִּתְחַטְּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם וּשְׁבִיכֶם: כ וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־כְּלִי־עוֹר וְכָל־מַעֲשֵׂה עִזִּים וְכָל־כְּלִי־עֵץ תִּתְחַטָּאוּ: ס כא וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: כב אַךְ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף אֶת־הַנְּחֹשֶׁת אֶת־הַבַּרְזֶל אֶת־הַבְּדִיל וְאֶת־הָעֹפָרֶת: כג כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם: כד וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ אֶל־הַמַּחֲנֶה: ס רביעי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־

משה

אונקלוס

וְרַבָּנֵי מָאוָתָא דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא: טו וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֶּמְתּוּן כָּל נֻקְבָּא: טז הָא אִנּוּן הֲוָאָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲצַת בִּלְעָם לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ עַל עֵסַק פְּעוֹר וַהֲוָת מוֹתָנָא בִּכְנִשְׁתָּא דַּייָ: יז וּכְעַן קְטוּלוּ כָל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא וְכָל אִתְּתָא דִּידַעַת גְּבַר לְמִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא קְטוּלוּ: יח וְכֹל טַפְלָא בִּנְשַׁיָּא דִּי לָא יְדָעָא מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא קַיִּימוּ לְכוֹן: יט וְאַתּוּן שְׁרוֹ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין כֹּל דִּי־קְטַל נַפְשָׁא וְכֹל דִּי־קְרַב בִּקְטִילָא תַּדּוּן עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אַתּוּן וּשְׁבִיכוֹן: כ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מַן דִּמְשַׁךְ וְכָל עוֹבַד מְעַזֵּי וְכָל מַן דְּאָע תַּדּוּן עֲלוֹהִי: כא וַאֲמַר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְגֻבְרֵי חֵילָא דַּאֲתוֹ לִקְרָבָא דָּא גְּזֵרַת אוֹרַיְתָא דִּי־פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כב בְּרַם יָת דַּהֲבָא וְיָת כַּסְפָּא יָת נְחָשָׁא יָת פַּרְזְלָא יָת אֲבָצָא וְיָת אֲבָרָא: כג כָּל מִדַּעַם דְּמִתַּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרִנֵּהּ בְּנוּרָא וְיִדְכֵּי בְּרַם בְּמֵי אַדָּיוּתָא יִתַּדֵּי וְכֹל דִּי לָא מִתַּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרִנֵּהּ בְּמַיָּא: כד וּתְחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיכוֹן בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְתִדְכּוּן וּבָתַר כֵּן תֵּעֲלוּן לְמַשְׁרִיתָא: כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר: כו קַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן

חושבן

מסרה יד המאות, ד' בסידרא. טו אליהם, י"ו מלא בתורה. החייתם, הס"ם וי"ו לאשובה בחירק והיא דגושה ויו"ד שניה נחה. טז למסר, ל' והסמך בק"ם לבנא המקף. יז הרגו, הג' רפה כי החירק הוא תמורת שוא מן הרג. ידעת, ג' חסר. הרגו, הרי"ש בחולם וה"ו תמורת שוא מן הרגו ולכך הג' רפה. יח בנשים, ל' וכל סיר השירים דכו'. יט חנו, ב' עליה קביצ. הרג, חסר. נגע, חסר. בחלל, ב'. התחטאו, תי' לאשוכה בגעיא. השלישי, מלא. השביעי, מלא. ושביכם, ל' ומלא. כ וכל, ה' פסו' ד' וכל. וכל מעשה, ג'. כא זאת, ב'. כב את הזהב, ז'. ואת הכסף, ד'. את הברזל, ל' וא' ואת הברזל. העופרת, חסר. כג יבא, חסר. תעבירו, מלא. במי, ד'. כד וטהרתם, ב' וחקס'. המחנה, חסר. כה ויאמר וכו', ס'.

ת"א וכל אשה ידעת איש יבמות ס. וכל הטף בנשים שם קדושין סח. כל הורג נפש יבמות סח. וכל בגד וכל שבת קב סד חולין כה. ויאמר אלעזר הכהן אל עבודה קד פסחים סו. אך את הזהב שבת יח. כל דבר אשר יבא באש שבת נח נזיר לו סנהדרין לח האלילים עה. במי נדה האלילים שם. וכבסתם קמא כה.

רש"י

ללמדך שכל פרעון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות: (טז) בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות (ס"א אומות) שבעולם אין אתם יכולים להם שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור בואו ואשיאכם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירים אותן זו היא שנכשל פלוני בה: (יז) וכל אשה ידעת איש. (יבמות ס') ראויה ליבעל אף על פי שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות: הרגו. (ספרי) למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש וכל הטף בנשים איני יודע אם להרוג (וכל אשה ידעת) עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרגו: (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הרג נפש. (ספרי) רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נגע במת עצמו או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל הנוגע בחלל מקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומרים קברי נכרים אינן מטמאין באהל שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרוים אדם מודה הוא שהנכרים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלות שנאמר (במדבר יט) אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם. לא שהנכרים מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: (כ) וכל מעשה עזים. (ת"כ) להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי נכרים וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר (ויקרא י) ויקצף משה על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן (במדבר כ) שמעו נא המורים ויך את הסלע ע"י הכעס טעה: אשר צוה ה' וגו'. (ספרי) תלה ההוראה ברבו: (כב) אך את הזהב וגו'. אף על פי שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: (כג) כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו. מה שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין ומה שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבנו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו טהוי זה לטהרו מטומאת מת א"ל צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וטהוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה האמורין כאן דרשו מים הראויים לטבול בהם נדה וכמה הם מ' סאה: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות

וצלוחיות

יונתן בן עוזיאל

סדרי קרבא: (טו) ואמר להון משה הקיימתון כל נוקבא: (טז) הגון הגון דהואה תוקלא לבני ישראל בעיצתא דבלעם למשקרא שקר קדם יי על עיסק פעור והוה מותנא בכנשתא דיי: (יז) וכדון קטולו כל דכורא בטפליא וכל איתתא דידעת גבר למשכבי דכורא קטולו: (יח) וכל טפלא בנשיא אוקימו כלו קביל ציצא בלילא דקודשא ויתמגלן ביה ומאן דהיא מבעלא לגבר יתעברון אפהא מוריקן ומאן דלא ידע משכבי דכורא יהון סמקן אפהא היך נורא ותקיימונין לכון: (יט) ואתון שרו למברא למשריתא שובעא יומין כל דקטיל בר נשא וכל דיקרב בקטילא תדון עלוי ביומא תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון: (כ) וכל לבוש וכל מנא דצלא

ירושלמי

וכל עובד מעזי קרנא וגרמא וכל מאן דקיסא תדון עלוי: (כא) ואמר אלעזר כהנא לגוברי חילא דאתו מן סדרי קרבא דא אחוית גזרת אורייתא דפקיד יי ית משה: (כב) ברם לחודהון בלא חלדותהון ית דהבא וית כספא וית נחשא וית פרזלא וית קסטירא וית ברכימישא מניהון לא גולמיא ולא קשושיא:

[(כב) ית קיסטרא וית אברא:

(כג) כל מדעם דאורחיה למתעלא בנורא לביסיא קדירתא שפודיא ואסכלתא תעברון בנורא ויהי בתר כן במיא דכשרין לאידכאה בהון דותא יתדי וכל דלא מיתעל בנורא בהנכתא כסיא קתוניא קומקומסיא תעברון בארבעין סאין דמוי: (כד) ותחוורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ומן בתר כן

תיעלון

בעל הטורים

יש דרך ישר ר"ת עולה כ"ד וס"ת שכר. שכר כ"ד אלף שהפיל מישראל בעצתו: (יז) יודעת איש בגי' אין בתוליה מותרין. יודעת ג' במסר' הכא ואידך דיבש גלעד (שופטים כ"א) ואידך (תהלי' קל"ט) נפלאי' מעשיך ונפשי יודע' מאד. והיינו דאמ' ביבמו' שהעבירו' לפני ציץ כל שפניה מוריקו' בידוע שנבעלה והיינו נפלאים מעשיך שע"י נפלאו' מעשיך נדע אם היא יודעת איש: וכל אשה יודעת איש למשכב בגימ' (זהו) אם היא בת שלש שנים ויום א' (עשני הפוגים עם התיבות). ולא נפקד ממנו איש בגימ' לעבירות: (יט) חנו ב' במסרה חנו מחוץ למחנה (ירמיה ד') חנו עליה סביב. פי' לפי שאמר חנו מחוץ למחנה חנו סביב דהיינו במחנה לויה כדכתיב והלוים יחנו סביב למשכן אהל מועד דטמא מת מותר ליכנס במחנה לויה: (כא) ויאמר אלעזר הכהן משה דבר לראשי האלפי' פ' טהרה והם לא היו בידם כלי מתכות אלא בגדים חשובים. אבל אלעזר הכהן דבר לאנשי הצבא וראה בידם כלי של תשמיש המלאים בבתים לכך הורה להם דיני גיעול. א"נ לפי שהיתה ההזאה על ידו לכך הורה להם גם כן דיני גיעול: (כד) וטהרתם ב' הכא ואידך וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. שעם הלכות גיעול הורה

טהרת

יונתן

כמלא בגמ' פ' מי שמת אבולי ולסטרטיגי' פי' עשירים נגידים ושרים וכן ויפש דוד גליבים לסטרטיגין: (כ) קרנא וגרמא פי' הכלי דעשוים מן הקרנים ועצמים וכן הוא במסכת חולין פרק שחיטת חולין וע"ש: (כב) קסטירא וכרכימישא הוא שכנוס של בדיל ועופרת ותימה דלעיל שמות ע"ו ת"י כעופרת כאברא וכאן ובאיוב פ"ו תרגם כרכימישא וכן עיין במתורגמן ערך אבן שמביא הת"י במדבר ל"א יש אבנא ושמש ירושלמי שעלם ולפניהו אינו בנמצא: גולמיא פי' כלי עץ שהוכן לעשות כלי ולא נעשה נקרא כן: (כג) במיא דכשרין לאדכואה כו' פי' מים מכשרים אף נידה ודוה וק"ל: בהנכתא כסיא פי' כסוי כוסות ויש מפרשים כלי שבו מודדין המדה. כסיא פי' כוסות

קומקמוסים

רש"י

וצלוחיות שמשתמשין בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים. מטבילן ודיו ודוקא כלי מתכות: (כד) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת

טעון

רמב"ן

חץ והכנו ת"ל וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע ע"י חבורו אף הורג על ידי חבורו לשון הש"י. ולא נתכוונו דבריו אלא שאם הכהו בדבר המקבל טומאה של כלי שטף אין האדם מטמא טומאת שבעה ולא צריך הזאה לפי שהכלי אב לטומאה והאדם שנטמא ממנו ראשון: ואם בכלי ברזל כבר למדנו לחרב שהוא כחלל להטמא טומאת שבעה ואם שבר חרב שכיון שנגע בכלי בעוד שהוא מחובר במת יטמא אותו כמת עצמו טומאת שבעה טומאה בחבורין מדרבנן היא בחבורי כלים במת כמו שמפורש במסכת אהלות בפרק שלשה מינין ולשונם בספרי כך הוא רבי מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר שמטמא בהיסט או יכול אפילו זרק בו חץ והכנו ת"ל וכו' ופירושה שבא רבי מאיר ללמד מכאן שהמת מטמא במשא ואם הכהו במקל יד או ברומח אפילו אין בו ברזל ונשאו בהם בשעה שמת מטמא אותו במשא טומאה שבעה ולא נתכוון בדבר המקבל טומאה לכלי קבול אלא בדבר שהאדם מקבל בו טומאה מן המת עצמו כגון המשא וריסא דברייתא התם מנין שמטמא בהיסט אמרת ק"ו מה נבלה קלה הרי היא מטמאה בהיסט מת חמור לא דין הוא שמטמא בהיסט אי מה להלן טומאת ערב אף כאן טומאת ערב אמרו היסטו כמגעו הקל וחומר שמגעו טומאה שבעה מקום שמגעו טומאת ערב היסטו טומאת ערב רבי מאיר אומר וכו' ומכאן יתברר פירושה שהיה לענין שאמרנו האי אי תנא קמא תסא המת מן הק"ו ואפי' לטומאת שבעה דלית ליה דיו והביאו רבי מאיר מן הכתוב הזה דלית ליה דיו ולא אתי בק"ו כדאיתא בבבא קמא בפ' כיצד הרגל: (כג) תעבירו באש וטהר. אין הכלי שנגע במת או בנבלה נטהר באש שאין טבילת התורה אלא במים ולפיכך הוצרכו רבותינו לפרש שזו הטהרה לטהרם מאיסורי המאכלות שבלעו ביד הגוי' וזה אמת בלי ספק: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות וצלוחיות וקיתוני' שמשתמשין בצונן ולא בלעו איסור תעבירו במים מטבילן ודיו לשון הש"י. ואינו נכון בעיני שאין לשון תעבירו טבילה כי היה אומר תביאו במים שהוא לשון הטבילה כמו במים יובא וטמא עד הערב וטהר ועוד שאף הכלי' שמשתמשין בצונן צריכים הכשר מן האיסור שהכן מלבד הטבילה הזו ואיך לא יזכיר הכתוב כאשר עשה בבאים באש וכשלמדו חכמים טבילה זו לא הזכירו בה המקרא הזה אלא דרשו אך במי נדה יתחטא מים שהנדה

טובלת

אבן עזרא

הבגדים: (יד) על פקודי החיל. מגזרת יפקוד יי' כמו פקודי [ח]החיל וכן מלת קרואי כמו קריאי: שרי האלפים ושרי המאות. הם אלה ושלשים [א]שנים: (טו) החייתם כל נקבה. הטעם אפילו אחת וכן אין [ב]כל ויתכן להיות כמשמעו כי כל נקבה השיו ורבים כן: (יז) טף. שם כלל לקטן זכר או נקבה: (יט) אתם ושביכם. בעבור [בב]הכבוד השוכן בתוכם: (כ) וכל מעשה עזים. כאשר [ג]פירשתי והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא הטעם ועמכם כל בגד על [ד]שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו [ה]יוצאים וכן והתאויתם [ו]לכם כי הגבול הוא הפעול: (כא) ויאמר אלעזר הכהן. כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם שתתחטאו דרך כלל ואלעזר פירש להם: (כב) הבדיל. ידוע: (כג) אך במי נדה יתחטא. היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נדה לא זורק עליו ומז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה ודעתם רחבה מדעתינו: (כו) שא את ראש. [ז]פירשתיו: סלקות. סכומם. השבי. האדם והמספר מלת וא"ו כמו שמש [ח]ירח: וראשי אבות העדה. הם

הנשיאים

פירוש על אבן עזרא

[ח]ר"ל שהוא שם מוסר (בעטעהלסהאבער). [א]כפי חשבון י"ב אלף היו שרי האלפים י"ב ושרי המאות ק"כ עולה קל"ב. [ב](ש"ב י"ב ג'). [בב]רק"ל הא קי"ל טמא מת מותר במחנה לויה וזב מותר במחנה ישראל א"כ היו אפילו הטמאים מותרים לבוא במחנה ישראל (כצ"ל) ע"כ צריך בעבור הכבוד וכו' כדין החיל מקודש וכו' שאין עכו"ם וטמאי מתים מכניסים לשם וכו'. [ג](שמות כ"ה ד'). [ד]אתם והכלים. [ה]ר"ל שתתחטאו הכלים שהם נפעלים. [ו](להלן ל"ד י') פי' תעשו לכם גבול. [ז](שמות ל' י"ב). [ח](חבקוק ג' י"א).

פיין

ספורנו

(טו) החייתם כל נקבה. אע"פ שנעלמת כל אומה חוץ מ"ז אומות כתוב רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבוז לך לא היה לכם להחיות לנשות אותן הנשים שהכרתם שהיו לכם לתקלה בדבר בלעם: הרגו כל זכר בטף. אע"פ שאין ראוים למשכב וזה לנקמה שלא ישאר למדין נין ונכד: (כא) זאת חקת התורה. מה שאמר לכם משה שתתחטאו ג' וז' הוא דין חקת התורה של פרה אדומה לטהר מטומאת מת: (כב) אך את הזהב, אבל כלי מתכות מלבד אותה הטהרה צריך שתגעילו אותם: וטהר. מגעולו עכו"ם: (כג) אך במי נדה יתחטא. שלא יצא מטומאת מת בלבון אע"פ שנראה

כמו

פירוש רשב"ם

(כג) אך במי נדה. של פרה אדומה לטהרם מטומאת נפש. ושאר דברים לנקותם מאיסור מאכל הנבלע בכלים:

עבריך

מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כו שָׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׁבִי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה אַתָּה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה: כז וְחָצִיתָ אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין כָּל־הָעֵדָה: כח וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה מֵאֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר וּמִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן: כט מִמַּחֲצִיתָם תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת יְהוָה: ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל תִּקַּח ׀ אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם מִן־הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה: לא וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: לב וַיְהִי הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם הַצָּבָא צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים: לג וּבָקָר שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אָלֶף: לד וַחֲמֹרִים אֶחָד וְשִׁשִּׁים אָלֶף: לה וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף: לו וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא מִסְפַּר הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: לז וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־הַצֹּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים: לח וְהַבָּקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים: לט וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים: מ וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ: מא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: חמישי מב וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים הַצֹּבְאִים: מג וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: מד וּבָקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף: מה וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: מו וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה

עשר

אונקלוס

דברת שביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנשתא: כז ותפליג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנשתא: כח ותפרש נסיבא קדם יי מן גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא: כט מפלגותהון תסבון ותיהב לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי: ל ומפלגות בני ישראל תסב ׀ חד ׀ דאתחד מן חמשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן ענא מכל בעירא ותיהב יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי: לא ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: לב והוה דברתא שאר בזא די בזו עמא די נפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין: לג ותורי שבעין ותרין אלפין: לד וחמרי שתין וחד אלפין: לה ונפשא דאנשא מן נשיא די לא ידעא משכבי דכורא כל נפשתא תלתין ותרין אלפין: לו והות פלגותא חלק גבריא די נפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבע אלפין וחמש מאה: לז והוה נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה שבעין וחמש: לח ותורי תלתין ושתא אלפין ונסיבהון קדם יי שבעין ותרין: לט וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון קדם יי שתין וחד: מ ונפשא דאנשא שתא עשר אלפין ונסיבהון קדם יי תלתין ותרין נפשין: מא ויהב משה ית נסיב אפרשותא קדם יי לאלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: מב ומפלגות בני ישראל די פלג משה מן גבריא די נפקו לחילא: מג והות פלגות כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: מד ותורי תלתין ושתא אלפין: מה וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה: מו ונפשא דאנשא שתא

עשר

מסרה, כו מלקוח, כולם מלא. ולאשי, י'. כז וחצית, ל' מלא ומלעיל. המלקוח, ד' ומלא. כט ממחציתם, מלא. ונתתה, מלא פ'. תרומת, ה' בקיפרא. ל וממחצת, ב' חסר. אחז, פסק. אחד, פסק. אחז, ה' א' מלא דין מן החמרים. ומן הצאן, פי' הירדן ההר הטוב הזה והלבנון. החמשים, מ'. ונתתה, מלא ה"א. אתם, חסר. שמרי, חסר. לב המלקוח, ד' מלא. הבז, ל'. לו בלבנא, ד' דגש. שלא, בסוף ח"ו ומתג ומקף. ופנעם, קדמ' בו' ופי' ופתי המלכה, לו ויהי, כ"ס ל"פ בטעם מברין. ממם, כ"כ בלשו' העעוף. לח סימן דבקר וחמרים ומכסים לד' בטעמ' מלרע פליתא דונפש אדם ומכסם לד' בטעמא לעיל מן מיבותא וסימן כום בני אדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. לט שלשים, כולם חסר במ"ד. מב וממחצית, מלא. הצבאים, ח"ו ומ"י.

ת"א ותהי מחצת העדה נפרא ג. נפש אדם יבמות סא כריתות ו.

ויתעלון למשריתא: (כה) ואמר יי עם משה למימר: (כו) סב ית שירוי ית שביתא באינשא ובבעירא ותקבל חושבנה אנת ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנישתא: (כז) ותפלג ית דברתא בין גובריא בלושיא דאחדו ית עדיתא באנחות קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנישתא: (כח) ותפריש נסיבא לשמא דיי מן גוברי מגיחי קרבא דינפקו לחילא חדא בת נשא מחמש מאה היכדין מאנשא מן תורי ומן חמרי ומן ענא: (כט) מן פלוגתהון דהוא חולק גברי מגיחי קרבא תסבון ותתנון לאלעזר כהנא אפרשותא לשמא דיי: (ל) ומפלגות דבני ישראל תסב חד דמיתחד מן חמשין מן בת נשא ומן תורי ומן חמרי ומן כל בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי: (לא) ועבד משה ואלעזר כהנא היכמא דפקיד יי ית משה: (לב) והות סכום דברתא שייור בזתא דבזו עמא דנפקו לחילא מניין ענא שית מאה ושובעין וחמשא אלפין: (לג) ותורי שובעין ותרין אלפין: (לד) וחמרי שיתין וחד אלפין: (לה) ונפשת אינשא מן נשיא דלא ידעו תשמיש דכורא כל נפשתא תלתין ותרין אלפין: (לו) והות פלגותא חולק גובריא די נפקו לחילא סכום ענא תלת מאה ותלתין ושובעא אלפין וחמש מאה: (לז) והות סכום נסיבא לשמא דיי מן ענא שית מאה שובעין וחמש: (לח) וסכום תורי תלתין ושתא אלפין וסכום נסיבתהון לשמא דיי שובעא ותרין: (לט) וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה וסכום נסיבתהון לשמא דיי שובעה ותרין: (מ) וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה גסיבתהון לשמא דיי תלתין ותרין נפשן: (מא) ויהב משה ית סכום נסיבת אפרשותא דיי לאלעזר כהנא היכמא דפקיד יי ית משה: (מב) ומפלגות בני ישראל די פליג משה מן גובריא דנפקו לחילא: (מג) והות סכום פלגות כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושובעא אלפין וחמש מאה: (מד) וסכום תורי תלתין ושית אלפין: (מה) וסכום חמרי תלתין אלפין וחמש מאה: (מו) ובנת נשא שיתסר אלפין

בעל הטורים

טהרת הכלים שהיה בהזאה: (כו) מלקוח ב' שא את ראש מלקוח היוקח מגבור מלקוח פי' היוקח מגבור מלקוח ואתה לקחתה מגבור מלקוח לכן שא את ראש מלקוח והרם ממנו מכס לה': (ל) אחז ד' הבא ואידך אחז לאלעזר וגו' אחז לסימנא בד"ה (א' כ"ד) בענין המשמרות (אחז א') חור כרפס ותכלת אחוז בשביל שנעשו משמרות לעמוד על השיר. נמצא אחד אחוז מן החמשים. כרפס ותכלת אחוז. מלמד אע"פ שלא נצטוו ליתן מכס אלא מן האדם והבהמה מעצמן נתנו מביזת המטלטלין דילפינן ואחת

יונתן

קומקמוסיא לשון המשנה קומקמוס שנזכר במסכת כלים: (כז) בלוחמי פי' אנשי מלחמה

רש"י

טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: (כו) שא את ראש. קח את החשבון: (כז) וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה וגו'. חציו לאלו וחציו לאלו: (לב) ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להפריש מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו אנשי הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוק' מספר הצאן וגומר: (מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה משה. לעדה והוציאה להם מן האנשים הצובאים: (מג) ותהי מחצת העדה. כך וכך: (מז) ויקח משה וגו'. הפקודים. הממונים

רמב"ן

טובלת בהם אבל פי' תעבירו במים לכבסם ולשטפם אותם במים יפה עד שתסור הלחה שנדבקה בהם מן האסור שנשתמשו בהם שזהו הכשרן מן האיסור יאמר הכתוב דבר שתשמישו באש תעבירוהו באש כדרך שהיה התשמיש בו באיסורים אם תשמישו באור ממש כגון הברזל והנחשת וגם הכסף והזהב תלבנו באור ואם ע"י חמין כגון הבדיל והעופרת תגעילו בחמין ודבר שלא נשתמשו בו באש אלא בצונן תדיחו אותו במים עד שיתמרק וישטף וכך אמרו חכמים מדיחן ומטבילן והן טהורים. ולשון ספרי תעבירו באש כגון הסכינין מפני כיות ניעול הגוים וכל אשר לא יבא באש כגון הכוסות תעבירו במים מפני ניעול הגוים ולא הולך הכתוב לחזור ולהזכיר הטבילה שכבר הזכיר אותה אך במי נדה יתחטא ואחרי פליטת האסור כולם שוים בדין הטבילה. ולפי המדרש עוד לומר שהטבילה הזו מדבריהם והמקרא אסמכתא עשו אותו וכן אונקלוס מתרגם אותו בשתוי הזאה של אפר פרה והצריכו אותה חכמים בכלי המתכות בלבד מפני שיש בהם כלים שתשמישן באור ובכלי ראשון ובכלי שני ובצונן וזה צריך תלמוד והזכיר אותם עתה בהגעלת כלי מדין שאיסורו הגוים ולא אמר להם זה מתחלה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם כמו שאמר רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו והטעם כי סיחון ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא והותר להם כל שללם אפילו האיסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ואמרו רבותינו קודלי דחזירי אשתרי להו אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם ולכך נהג האיסור בכליהם וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים וגומר כי מלחמת סיחון ועוג בה היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור ועל דרך הפשט הזהירם ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים ותתחטאו כדי שלא יטמאו את העם אבל שם כולם היו שוים בדבר: (כח) והרמות מכס לה'. גם המכס הזה מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה' בארץ לא להם אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללוים מהם כלום אבל החרמו מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם אפי' בבזה: (לא) וטעם ויעש משה ואלעזר הכהן. ולא הזכיר הנשיאים כי ידוע שעשו מצות משה שהוא השליט עליהם אבל בענין הפקודים אמר אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל ואולי הטעם בכאן כי השם צוה שיהיו שם אבות העדה בעבור שהוא דבר שבממון ולא יחשדו את אלעזר שיקח יותר מן המצווה לו והמצוה רשות בהם והם אמרו חלילה לנו כי מלאך ה' הוא ואין צורך להיותו שם: (לו) ותהי המחצה חלק היוצאים בצבא. הוליך הכתוב לפרש הזה שיזכיר כמה המחצה וכמה המכס להודיע כי מן היום שלקחו המלקוח הזה עד שמנו אותו וחלקו אותו והפרישו ממנו המכס ונתנוהו לאלעזר הכהן מכל המקנה הגדול הזה לא מת אחד וזה נס וכן במחצת העדה ללוים: וטעם (מט) עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו. לאמר הנה השם עשה תשועה גדולה על ידינו שלא מת במלחמה אחד מכל אנשי הצבא אשר בידינו ולא הוכה בחרב שיפקד מן הצבא ולפיכך אנחנו חפצים להקריב קרבן ה' המציל אותנו לתת לו כופר נפשותינו אשר פדה אותנו ממות ובמלחמה מידי חרב ורבותינו דרשו ולא נפקד ממנו איש לדבר עבירה יאמר שהיו בכל עת בידינו ולא נפקד איש מאחיו אשר בצבא אל מקום אחר לעבור עבירה ואמר להם משה א"כ קרבן זה למה אמרו לו לכפר על נפשותינו מהרהור הלב: (נד) ויבאו אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל

אבן עזרא

[ט]הנשיאים: (כז) וחצית את המלקוח. הם השלל: (כח) אחד נפש. כמו נפש [י]אחד: (ל) אחד אחוז. כמו והאחוז [כ]אחוז והיהם דבקים [ל]כאשר [מ]פירשתי: מכל הבהמה. כמו [נ]גמלים והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא אמר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלוים: (לב) יתר הבז. חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר המספר כי היה מספר רב ולא מטעו שלל כמוהו גם כן הזכיר המכס כי גם הוא רב ומלת מכס מפועלי הכפל על משקל [ס]וממר ליולדתו הוא מגזרת תכסו [ע]על השה והטעם חלק. ואמר מן האדם ומן הבהמה הם

פירוש על אבן עזרא

[ט]עיין לעיל (ל' ג'). [י]וכ"כ הרד"ק ז"ל במכלול. כי המואר יבא אחר המתואר ברוב. [כ](ד"ה א' כ"ד ו'). [ל]ר"ל אחד נפש ואחד אחוז הטעם נפש אחד אחוז אחד, אף שיש פסוק בין אחד ובין אחוז. [מ](בפסוק כ"ח). [נ]כי כבר פרט כל מין ומין שהיו רבים ואמר אח"כ מכל הבהמה, ר"ל מינים אחרים שהיו מועטים שאינם ראוים לחלוקה. [ס]כי מכס ערכו כסס, ע"מ וממר ליולדתו (משלי י"ז כ"ה) שרשו מרר ובשניהם המ"ם נוסף. [ע]שמות

ספורנו

כמו חדש: (כז) וחצית את המלקוח. מפני שהיתה המלחמה מלחמת נקמה על מה שנעשה נגד כולם ראוי שיתקיים בכולם ואכלת את שלל אויביך כענין דוד בשלל עמלק כאמרו הנה לכם ברכה משלל אויבי ה': (לב) יתר הבז אשר בזזו. כי נכסי הבתים בזזו אנשי הצבא לעצמם: לכפר

עֶשֶׂר אָלֶף׃ מז וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ מח וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ מט וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׃ נ וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ נא וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה׃ נב וַיְהִי ׀ כָּל־זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהוָה שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ נג אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ׃ נד וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי יְהוָה׃ פ

ששי (שלישי כשמחוברין) לב א וּמִקְנֶה ׀ רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת־אֶרֶץ יַעְזֵר וְאֶת־אֶרֶץ גִּלְעָד וְהִנֵּה הַמָּקוֹם מְקוֹם מִקְנֶה׃ ב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לֵאמֹר׃ ג עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר וְנִמְרָה וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן׃ ד הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה לִפְנֵי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מִקְנֶה הִוא וְלַעֲבָדֶיךָ מִקְנֶה׃ ס ה וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ

למלחמה

עשר אלפין: מז ונסיב משה מפלגות בני ישראל ית דאתאחד חד מן חמשין מן אנשא ומן בעירא ויהב יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי כמא די פקיד יי ית משה: מח וקריבו לות משה די ממנן על אלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא: מט ואמרו למשה עבדיך קבילו ית חשבן גברי מגיחי קרבא די עמנא ולא שגא מננא אנש: נ וקרבנא ית קרבנא דיי גבר דאשכח מן דדהב שירין ושבכין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם יי: נא ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מן דעובדא: נב והוה כל דהב אפרשותא די אפרישו קדם יי שתת עשר אלפין שבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא: נג גברי דחילא בזו גבר לנפשה: נד ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותא ואיתיו יתה למשכן זמנא דכרנא לבני ישראל קדם יי: א ובעיר סגי הוה לבני ראובן ולבני גד תקיף לחדא וחזו ית ארע יעזר וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר: ב ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר: ג מכללתא ומלבשתא וכומרין דבית גמרין ובית חשבנא ובעלי דבבא וסיעת בית קברתא דמשה ובעון: ד ארעא די מחא יי ית יתבהא קדם כנשתא דישראל ארע כשרא לבית בעיר היא ולעבדיך אית בעיר: ה ואמרו אם אשכחנא רחמין בעינך תתיהיב ית ארעא הדא לעבדיך לאחסנא לא תעברננא ית ירדנא: ו ואמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון יעלון לקרבא ואתון

תיתבון

מסרה מז ממחצת, ב' ח' ובענינ'. האחז, חסר. מן, ד' פסוק מן מן ומן. אתם, חסר. שמרי, חסר. מח הפקדים, חסר. מט עבדיך, כל לי' בלי"ר מלא. נשאו, י'. בידנו, חסר. נ ונקרב, חסר. קרבן, הקוף בקמץ לבד והוא מטעם בראשי' ודגש שאחריו. כלי, הלמ"ד בחירק והוא מן ז' דמטעי' ליה. אצעדה, ל' ואחד ואצעדה. וצמיד, מלא. טבעת, ל'. עגיל, מלא. וכומז, מלא. נפשתינו, ס"ד וס"י. נא את הזהב, ו'. כלי, י"ח בליש. מעשה, ו' פסוקין (סגול). נב זהב, ד' וא' חתב. הרימו, מ"י חבין. שבע, ג' דמפירין ושבע. המאות, ד' בענין. נד ויבאו, ב' חסר בתורה. זכרון, מלא. לב א ומקנה, ג' בסגול ופסיק. עצום, מלא. יעזר, חסר בשוא לבד. ארץ, ב'. המקום, מכריהון מלא. ב נשיאי, כולם מלא. ג עטרות, ל' כ"פ ומלא בתורה. ודיבן, כולם מ"י וס"ו. ונמרה, ה"א בקמצא. וחשבון, מלא. ואלעלה, דין כתיב ה"א בקמצא חבין כתיב א' ובי' הא' לבם זרע. ושבם, במין שמאלי וסיא שנמא. ונבו, ל' וחסר. ד הארץ, ל' ב"פ. עדת ישראל, י"א. הוא, וי"ו וחירק. ה יתן, ז' וחסר. לעבדיך, מלא. לאחזה, חסר. תעברנו, ל' וחסר. ו האחיכם, ל' בפתח האלף לבד ומלא. יבאו, חסר.

ת"א לא נפקד ממנו איש שבת סד יבמות סא. ונקרב את קרבן ה' שבת סד יומא סב זבחים קי"ג תמורה ז יג. ומקנה רב ברכות ז. עטרות ודיבן ברכות ח.

רש"י

הממונים: (מט) ולא נפקד. לא נחסר ותרגומו לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו (בראשית לא) אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא ממנינא וכן (שמואל א כ) כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן (שם כ) ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין איש יושב שם:

(נ) (אצעדה. אלו צמידים של רגל: וצמיד. של יד): עגיל. נזמי אזן: וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין: (ג) עטרות ודיבן וגו'. מארץ סיחון ועוג היו: (ו) האחיכם. לשון תמיהה הוא: (ז) ולמה תניאון. תסירו ותמניעו לבם מעבור [illegible]

אַלְפִין: (מז) וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת דְמִיתְחַד חַד מִן חַמְשִׁין מִן בְּנַת נְשָׁא וּמִן בְּעִירָא וִיהַב יַתְהוֹן לְלֵיוָאֵי נָטְרֵי מַטְרַת מַשְׁכְּנָא דַיְיָ הֵיכְמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: (מח) וּקְרִיבוּ לְוַת מֹשֶׁה אִסְטְרַטִיגִין דִמְמַנַּן עַל אַלְפֵי חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מַאֲוָתָא: (מט) וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה עַבְדָּךְ קַבִּילוּ יַת סְכוּם גּוּבְרֵי מַגִּיחֵי קְרָבָא דִי עִמָּנָא וְלָא שְׁגָא מִנָּנָא אֱנָשׁ: (נ) וְקָרֵיבְנָא דוֹרוֹנָא לִשְׁמָא דַיְיָ בְּיוֹן דִמְסַר יְיָ יַת מִדְיָנָאֵי בִּידֵינָן וּכְבַשְׁנָן יַת אַרְעֲהוֹן וְיַת מְדִינָתְהוֹן הֲוֵינַן עָיְלִין לְקִטְרְקִלֵּיהוֹן וַחֲמֵינַן בְּנָתֵיהוֹן יָאָתָא מְפַרְנְקָתָא וְכָל גְּבַר דְהָוָה מַשְׁכַּח עֲלֵיהֶן מָנִין דִדְהַב הֲוֵי שָׁרֵי כְּלִילָיָא מִן רֵישֵׁיהוֹן קְדָשַׁיָא מִן אוּדְנֵיהוֹן קַטְלַיָּא מִן צַוְרֵיהוֹן שִׁירַיָּא מִן אֶדְרָעֵיהוֹן עִזְקָתָא מִן אֶצְבְּעָתֵיהוֹן מְחוֹכַיָּא מִבֵּית חֲדֵיהוֹן וּבְכָל דָא חַס לַן לְמִיתְלֵי עֵינֵי בַן וְלָא אִסְתַּכַּלְנָן בַּחֲדָא מִנְהוֹן דְלָא לְמַחְיְיבָא בַּחֲדָא מִנְהוֹן וְלָא נְמוּת בְּמִיתוּתָא דְמַיְיתִין בָּהּ רַשִׁיעַיָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְדָא יְדַכַּר לָן לְיוֹם דִּינָא רַבָּא לְמִכַפְרָא עַל נַפְשָׁתָן קֳדָם יְיָ:

[(נ) וְקָרֵיבְנָן יַת קוּרְבְּנָא דַיְיָ כַּד הֲוֵינַן עָלִין בְּבָתֵּיהוֹן דְמַלְכַיָא מִדְיָנָאֵי וּבְקִיטוֹנֵי מִדְמְכֵיהוֹן הֲוֵינַן חָמֵין תַּמָּן בְּנָתֵיהוֹן דְמַלְכַיָא מִדְיָנָאֵי יָאָיָין וּמְפַרְנְקָתָא הֲוֵינַן נַסְבִין מִנְהוֹן קוֹרַיָא דְדַהֲבָא מִן רֵישֵׁיהוֹן וְקַדָּשַׁיָא מֵאוּדְנֵיהוֹן וְעִזְקָיָא מֵאֶצְבְּעָתָא וְקַטְלַיָא מֵאֶדְרָעֵיהוֹן וּמְעוֹכַיָא מִן בֵּית חֲדֵיהוֹן חַס לָן מֹשֶׁה רַבָּא לָא אִסְתַּכַּל חַד מִנָּן בַּחֲדָא מִנְהוֹן וְלָא אִתְיַחֵד חַד מִנָּן בַּחֲדָא מִנְהוֹן דְלָא נֶהֱוֵי שׁוּתָּף עִמְּהוֹן בְּמִיתַתְהוֹם לְעָלְמָא דְאָתֵי הִיא תְקוּם לָן בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתָנָא קֳדָם יְיָ:]

(נא) וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יַת דַהֲבָא מִנְהוֹן כָּל מָאן דְעוֹבָדָא: (נב) וַהֲוָה סְכוּם כָּל דְהַב אַפְרָשׁוּתָא דְאַפְרָשׁוּ לִשְׁמָא דַיְיָ שִׁיתְסַר אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין סִלְעִין מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמִן רַבָּנֵי מַאֲוָתָא: (נג) גּוּבְרִין דְחֵילָא בְּזוּ גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ: (נד) וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יַת דַהֲבָא מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמַאֲוָתָא וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דוּכְרָנָא טָבָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ: (א) וּבְעִירֵי סַגִּיא הֲווֹן לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד תַּקִּיף לַחֲדָא וַחֲמוֹן יַת אַרְעָא דִמְכְוָר וְיַת אֲרַע גִּלְעָד וְהָא אַתְרָא אֲתַר כָּשַׁר לְבֵית בְּעִיר:

[(א) וְחָמוּן יַת אַרְעָא דִמְכְוָר וְיַת אַרְעָא דְגִלְעָד וְהָא אַתְרָא אֲתַר דְנִכְסִין הִיא:]

(ב) וַאֲתוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְרַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְמֵימַר: (ג) מַכְלַלְתָּא וּמַדְבְּשְׁתָּא מִכְוָר וּבֵית נִמְרֵי וּבֵית חוּשְׁבָּנֵי מַעֲלַת מְרָא שִׁירָן וּבֵית קְבוּרְתֵּיהּ דְמֹשֶׁה וּבְעוֹן:

[(ג) מַכְלַלְתָּא מַדְבְּשְׁתָּא וּמִכְוָר וּבֵית נִמְרִין וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵא וְשִׂבָם וּנְבוֹ וּבְעוֹן:]

(ד) אַרְעָא דִכְבַשׁ יְיָ וּמְחָא יַתְבַרְיָא קֳדָם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲרַע כָּשַׁר לְבֵית בְּעִיר הִיא וּלְעַבְדָּךְ אִית בְּעִיר:

[(ד) מִקְנֶה נִכְסִין:]

(ה) וַאֲמָרוּ אִין אַשְׁכַּחְנָא רַחֲמִין קֳדָמָךְ תִּתְיְהַב אַרְעָא הָדָא לְעַבְדָּךְ לְאַחְסָנָא לָא תַעְבְּרִינָנָא יַת יַרְדְּנָא: (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאֲחֵיכוֹן יֵיתוּן לִקְרָבָא

בעל הטורים

ולמה דהכא מלחמת השם: (א) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד כאן הקדים לראובן, ויאמרו בני גד ובני ראובן הקדים גד אלא מלמד שהקדים לראובן שהיה הגדול ואח"כ הקדים גד שהיו גבורים והכוניהם ככרים דכתיב וטרף זרוע אף קדקד: פעמי' שהזכירו בני גד ובני ראובן בפרשה זו וחוץ (מאלי כ') גמלה מגומל' בראשונ' ואחריהם לא מצאן. מבואר כתיב במי"ם בשביל מ' פעמים שהזכירו על גאלן ליקח בראשונה ואחריהם

עקל בית הבד וכן מתורגם ע"ש מעוך ומעוכו וק"ל: (נ) מעייפא מפרנקתא תרגום ויפה. קדישיא בן אודניהון פי' הנזמים שבאזניהם כי כן תרגום של נזמי הזהב יש

יונתן

מלחמה נקרא בלשא שפי' פיזום על שם שמחפשין את העיר הנלחמת בהם: **ירושלמי** (נ) ותקיטוני ודמכהון פי' בחדר משכבם וכן ת"י לעיל בחדר משכבך וע"ש בת"י קוריא דדהבא יש מפרשים אלשון קריה ופי' עיר של זהב והוא לשון נמרא דפ' במה אשה ולא במיר זהב פירש"י כמין טיקלא ומלרייר אליו כמין עיר והוא תכשיט נשים ועיין בערוך: ועקליא יש מגיהין ועגוליא כי ב"ק ממולא אחד הם וכן מעוכיא מאחיא כי אומיות אה"חע מתחלפים ג"כ ואין לורך כי עיקולי' לשיד הנזכר על זרוע והוא כמו של הרכה בך והעגונה ועיין בערוך ערכי וכן ת"י לעיל על כי הילדים רכים פרשם קדישא קטליא הוא ענק לצואר. ומעוכיא מבית חדייהון פי' הוא דפוס של בית הדדים ולפי

רמב"ן

ישראל. ירצה והנה שעשו מהם כלי שרת ומקדש לעבור לזכרון לכל בני ישראל שיעשו בהם עבודת ה' לדורות שאם באו הכלים האלה לאוצר בית השם היה ראוי שיאמר זכרון להם לפני ה' כי בני ישראל יכללו את כל העם והזכרון בדבר קיים הוא: (ב) ויבאו בני גד ובני ראובן. הקדים הכתוב בני ראובן בפסוק הראשון ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד כמשפט כי הוא הבכור ובן הגבירה וכן כשיספר הכתוב המעשה הזה יאמר ולראובני ולגדי נתתי אבל בכל הפרשה הזו יקדים בני גד כי הם נתנו העצה הזאת והם היו המדברים תחלה למשה בנחלה הזאת והם היו גבורים יותר מבני ראובן כמו שנאמר בהם וטרף זרוע אף קדקד ולפיכך לא היו יראים לשבת לבדם בארץ הזאת מפני יושבי הארץ והנה משה חשד אותם כי יאמרו כן מפחד אנשי ארץ כנען שאמרו בהם המרגלים לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו ולכן אמר להם שאינם בוטחים בה' כאבותם ויסף עוד להניחם בהם להמיתם במדבר ולכך ענו אותו חלילה שנירא מהם

אבן עזרא

שם כלל: (מח) הפקדים. [פ]פירשתיו: (מט) אשר בידינו. בעבור היותם ברשותם וכן ולקחת בידך עשרה [צ]אנשים: (נ) תקרב. במשקלו [ק]אֹר בפה: אצעדה. היא על הזרוע כי כן [ר]כתוב: וצמיד. [ש]ליד: טבעת. [ת]באצבע: עגיל. באזנים כי [א]כן כתוב אולי נקרא כן בעבור היותו עגול: וכומז. [ב]כתבירתו: (נא) כל כלי מעשה. הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור: (נג) אנשי הצבא בזזו איש לו. הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל אחד: (א) לבני ראובן. כי הוא בן [ג]הגבירה: מקום מקנה. כי שם מרעה טוב: (ב) ויבאו בני גד. הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב: (ה) ויאמרו יתן. אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים יש אומרים כי את [ד]הוא פעול

פירוש על אבן עזרא

[ע](שמות י"ב ד'). [פ](לעיל ב' י'), [צ]צ"ל לשם (מ"א י"ד ג') (ר"ל) עיין ויקרא (כ"ז ל"ד) פי' רא"ע הבכור והמעשר וכו' כי המעשר הוא הבכור אשר כולל הפרטים עד ט' והוא מחבר להיות אחד והוא כמו א קשה לרא"ע מה זה מחנת אי"א עשרה לחם מיד אשת המלך ע"כ משר בידה תבוקש עבור שר עשרה אשר נשא משפט רבים ועשרה לחם לסמן בידה לקיים מאמר משפט עבדו וכו' מלך נכנס תחילה כי ברבים עמו ושם בידו ע"כ רמזה בלחם כמו עשרה אנשים ובידה כמו ביד המבוקש עבורו כי הוא הערך הקטן שבשרים. [ק]כי עדיין לא הקריבו בפועל. שהרי כתוב אחר זה לקח משה ואלעזר הכהן וכו' ויבאו אותו אל אהל מועד זכרון לב"י לפני ד'. [ר]ואלעדה אשר על זרועו (ש"ב א' י'). [ש](כמ"ש ושני צמידים על ידיה בראשית כ"ד כ"ב). [ת]ר"ל באצבע היד כמ"ש ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו. [א]ועגולים על אזניך (יחזקאל ט"ז י"ב). [ב]ועגבה וכומז (שמות ל"ה כ"ב) שם פי' וכומז בזרוע כמו שפי' כאן על אצעדה, והוא בתרגום יונתן המחרים והעדות (ישעיה ג' כ') ושירו רגליא (קייטענגעדער) וכתב בעל מכלל יופי ז"ל ידמה כי הוא כל אחד. יש שהוא עשוי לזרוע, ויש שהוא עשוי לרגל. ואשר עשוי לרגל נקרא צעדה מלשון צעד. ואשר עשוי לזרוע שהוא עשוי על תכונת אותו של רגל נקרא ג"כ אצעדה עכ"ל. [ג]לא משפט הקדימה. [ד]לייסב מלת יותן ל"ז עם מלת הארץ שהוא ל"נ. ישעיה

ספורנו

(נ) לכפר על נפשותנו. ע"ד פעור שלא חטינו במואבים: (נא) ויקח משה. קבל מהם ושקל: כל כלי מעשה. כל מין כלי שהיה תכשיט של נשים בנעשה פעור: (נד) ויקח משה. אחר ששקל הביא אותו אל אהל מועד: זכרון לבני ישראל. לכפרת עון פעור: (ג) עטרות ודיבון. כל אחת מהן לבדה היא ארץ מקנה: (ו) האחיכם יבאו למלחמה. האמנם תחשבו שאחיכם ילכו לבוא להלחם כדי לכבוש: ואתם תשבו פה. במה שכבר נכבש

פירוש רשב"ם

(מט) עבדיך נשאו את ראש וגו'. לא נפקד ממנו איש במגפה. לפיכך. ונקרב את קרבן ה' לכפר על נפשותינו שנדרנו מלפני החשבון שניפנינו כדי שלא ישלוט בנו נגף ולפיכך צוה הקב"ה לתתו על עבדת אהל מועד שכן מצינו בכי תשא וגו'. ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת אותו על עבדת אהל מועד והיו לבני ישראל לזכרון וגו'. אף כאן ויביאו אותו אל אהל מועד לזכרון לפני

למלחמה ואתם תשבו פה׃ ז ולמה תנואון את־לב בני ישראל מעבר אל־הארץ אשר־נתן להם יהוה׃ ח כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את־הארץ׃ ט ויעלו עד־נחל אשכול ויראו את־הארץ ויניאו את־לב בני ישראל לבלתי־בא אל־הארץ אשר־נתן להם יהוה׃ י ויחר־אף יהוה ביום ההוא וישבע לאמר׃ יא אם־יראו האנשים העלים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא־מלאו אחרי׃ יב בלתי כלב בן־יפנה הקנזי ויהושע בן־נון כי מלאו אחרי יהוה׃ יג ויחר־אף יהוה בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד־תם כל־הדור העשה הרע בעיני יהוה׃ יד והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף־יהוה אל־ישראל׃ טו כי תשובן מאחריו ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל־העם הזה׃ ס

טז ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו׃ יז ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם־הביאנם אל־מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישבי הארץ׃ יח לא נשוב אל־בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו׃ יט כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה׃ פ

שביעי (רביעי כשמחוברין) כ ויאמר אליהם משה אם־תעשון את־הדבר הזה אם־תחלצו לפני יהוה למלחמה׃ כא ועבר לכם כל־חלוץ את־הירדן לפני יהוה עד הורישו את־איביו מפניו׃ כב ונכבשה הארץ לפני יהוה ואחר תשבו והייתם נקים מיהוה ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני יהוה׃ כג ואם־לא תעשון כן הנה חטאתם ליהוה ודעו חטאתכם

תיתבון הכא׃ ז ולמא תונון ית לבא דבני ישראל מלמעבר לארעא דיהב להון יי׃ ח כדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון מרקם גיאה למחזי ית ארעא׃ ט וסליקו עד נחלא דאתכלא וחזו ית ארעא ואוניו ית לבא דבני ישראל בדיל דלא למעל לארעא דיהב להון יי׃ י ותקיף רגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר׃ יא אם יחזון גבריא דסליקו ממצרים מבר עשרין שנין ולעלא ית ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא אשלימו בתר דחלתי׃ יב אלהן כלב בר יפנה קנזאה ויהושע בר נון ארי אשלימו בתר דחלתא דיי׃ יג ותקיף רגזא דיי בישראל וטלטלינון במדברא ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעביד דביש קדם יי׃ יד והא קמתון חלף אבהתכון תלמידי גבריא חיביא לאוספא עוד על תקוף רגזא דיי לישראל׃ טו ארי תתובון מבתר דחלתה ויוסף עוד לאשהיותהון במדברא ותחבלון לכל עמא הדין׃ טז וקריבו לותה ואמרו חטרין דען נבני לבעירנא הכא וקרוין לטפלנא׃ יז ואנחנא נזדרז מבעין קדם בני ישראל עד די נעלינון לאתריהון ויתבון טפלנא בקרוין כריכן מן קדם יתבי ארעא׃ יח לא נתוב לבתנא עד דיחסנון בני ישראל גבר אחסנתה׃ יט ארי לא נחסין עמהון מעברא לירדנא ולהלא ארי קבלנא אחסנתנא לנא מעברא לירדנא מדינחא׃ כ ואמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין אם תזדרזון קדם עמא דיי לקרבא׃ כא ויעבר לכון כל דמזרז ית ירדנא קדם עמא דיי עד דיתרך ית בעלי דבבוהי מן קדמוהי׃ כב ותתכבש ארעא קדם עמא דיי ובתר כן תתובון ותהון זכאין מן קדם יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי׃ כג ואם לא תעבדון

כן

מסרה ז ולמה, ה׳ ר״פ. תנואון, תניאון ק׳. מעבר, חסר. ח אבתיכם, ס״ו וס״י. בשלחי, ל׳. אתם, חסר. לראות, מלא. ט אשכול, מלא. ויניאו, ל׳ ומלא. בא, חסר. יא אם, ז׳ ר״פ בסיפרא. העלים, כולם ח״ו וח״י. מלאו, קל שלמד וכן סכין. יב הקנזי, סג״ן נמירק קמן ואחריו דגל. ויהושע, מלא ר״ק וחסר סכין דקרי ולא כתיב. בן, הבי״ם נמירק. אחרי ה׳, ב׳ ס״פ. יג וינעם, ל׳ וחסר. תם, חסר. הדור, מלא. יד והנה, ב׳ ר״פ בסיפרא. אבתיכם, מלא י׳ וח״ו. תרבות, חטאים, המ׳ נפתח והפ׳ נדגש. לספות, מלא והפ״א נדגש קל. חרון, מלא. אל ישראל, נ׳. טו תשובן, ל׳ כ״ב מו״ק וס״פ. מאחריו, הא׳ בחולם. ויסף, אינו נקבא אולי תמצי וי״ו המהפכת. להניחו, ל׳ ומלא. ושחתם, ל׳ והמין בחמף כדין ס״ב ועפ״כ הוא ס״י. טז ויאמרו, היו״ד בחולם. גדרת, כל לי׳ באו׳ חסר. למקננו, חסר. לטפנו, כולם חסר. יז חשים, ב׳ וחסר ו׳ וזכי דן. הביאנם, ל׳ מקומם, מלא ג׳. ישבי, כולם חסר. יח נשוב, מלא. בתינו, כולם מלא. יט לירדן, קדמאה דפסוק בלת״ד סכין בה״א. באה, מלעיל. נחלתנו, כל חסר. כ אליהם, יי״ז מלא. תעשון, יי״ד כל או׳ בכין מלא ו׳. כא חלוץ, מלא באו׳. הורישו, מד״מ יל׳. איביו, ס״ו וח״י. כב ונכבשה, פ׳. תשבו, והייתם, מלא. נקים, חסר. ומישראל, ב׳. כג תעשון, יי״ד. הנה, ד׳ דקנירין והנה.

ת״א ועבר לכם כל חלוץ סוטה ג. ונכבשה הארץ לפני ה׳ שם. והייתם נקיים מה׳ ומישראל פסחים י״ג שקלים ד יומא לח.

לְקְרָבָא וְאַתּוּן תֵּיתְבוּ הָכָא׃ (ז) וּלְמָא תְבַטְלוּן רַעֲוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְמֶעְבַּר לְאַרְעָא דִּיהַב לְהוֹן יְיָ׃

[(ז) וְלָא תִתְבְּרוּן׃]

(ח) הָכְדֵין עֲבָדוּ אֲבָהַתְכוֹן כַּד שְׁלָחִית יַתְהוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֶחְמֵי יַת אַרְעָא׃ (ט) וּסְלִיקוּ עַד נַחְלָא דְאַתְכְּלָא וַחֲמוֹן יַת אַרְעָא וּבַטִּילוּ רַעֲוַת לִבָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִין דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא דִּיהַב לְהוֹן יְיָ׃

[(ט) וּסְלִיקוּ עַד סְגוּלָה וַחֲמוֹן יַת אַרְעָא׃]

(י) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא וְקַיֵּים לְמֵימָר׃ (יא) אִין יֶחֱמוּן גּוּבְרַיָא דִּסְלִיקוּ מִמִּצְרַיִם מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יַת אַרְעָא דְקַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אֲרוּם לָא שְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתִּי׃ (יב) אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפוּנֶּה קְנִיזָאָה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אֲרוּם שְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ׃ (יג) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וְטַלְטְלִינוּן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּסָף כָּל דָּרָא דְּעָבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ (יד) וְהָא קַמְתּוּן בָּתַר אֲבָהַתְכוֹן תַּלְמִידֵי גּוּבְרַיָא חַיָּבַיָא לְמוֹסָפָא תוּב עַל תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל׃

[(יד) תְּסַגּוּן גּוּבְרִין חַיָּבִין לְמִסְפַּת עוֹד עַל תְּקוֹף רוּגְזָא׃]

(טו) אֲרוּם תְּתוּבוּן מִבָּתַר דַּחַלְתֵּיהּ וְיוֹסֵף תּוּב לְאוֹחֲרוּתֵיהוֹן בְּמַדְבְּרָא וּתְחַבְּלוּן לְכָל עַמָּא הָדֵין׃ (טז) וּקְרִיבוּ לְוָתֵיהּ וַאֲמָרוּ דִּירִין דְּעָאן נִבְנֵי לִבְעִירָנָא הָכָא וְקִירְוִין לְטַפְלָנָא׃ (יז) וַאֲנַחְנָא נִזְדָּרֵז מְבַעִין בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דְּנַעֲלִינוּן לְאַתְרֵיהוֹן וְיִתְּבוּן טַפְלָנָא בְּקִרְוֵי חַקְרָא מִן קֳדָם יָתְבֵי אַרְעָא׃

[(יז) בְּקִרְוִין תְּלוּלִין מִן קֳדָם דְּיָרֵי אַרְעָא׃]

(יח) לָא נְתוּב לְבָתַנָא עַד דְּיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסַנְתֵּיהּ׃ (יט) אֲרוּם לָא נַחְסִין עִמְּהוֹן מֵעִיבְרָא לְיוֹרְדְנָא וּלְהָלָא אֲרוּם מְטַת אַחְסַנְתָּא לָנָא מֵעִבְרָא לְיוֹרְדְנָא מַדִּינְחָא׃ (כ) וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אִין תַּעַבְדוּן יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין אִין תִּזְדָּרְזוּן קֳדָם עַמָּא דַיְיָ לְאַגָּחָא קְרָבָא׃ (כא) וְיִעִיבַר לְכוֹן כָּל דִּמְזָרֵז יַת יוֹרְדְנָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ לְאַגָּחָא קְרָבָא עַד דְּיִתָרֵךְ יַת בַּעֲלֵי דְבָבוֹי מִן קֳדָמוֹי׃ (כב) וְתִתְכְּבֵשׁ אַרְעָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ וּמִן בָּתַר כְּדֵין תְּתוּבוּן וּתְהוֹן זַכָּאִין מִן קֳדָם יְיָ וּמִיִּשְׂרָאֵל וּתְהֵי אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְאַחְסָנָא קֳדָם יְיָ׃ (כג) וְאִין לָא תַעַבְדוּן יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין הָא

חבתון

בעל הטורים

אמריתה לא הברך שבלו ח' שנים קודם לשאר השבטים: (יז) חשים ב' במסורה אתרי ליפני הכא ואידך ובני דן חשים והיינו דאיתא בג' מי שמת ודילמא כחושים של קנה. פירוש הרבה קנים יולאים משורש א' ולמעלה נפרדים זה מזה וכך פי' נחלץ כמו חושים של קנה שנאחזים זה בזה כך נחלץ למלחמה כי כן דרך הנלחמים להתקרב זה אל זה כדי שלא יבדילו' האויבים: (כא) חלוץ ב' במס' הכא ואידך חלוץ הנעל והיינו דאמרינן כל היולא למלחמה בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שלא תזקק ליבם ולא תלטרך לחלוץ על היבם ושמעי' מכאן שגם משה עשה כן וממנו למד דוד וזהו ועבר לכם כל חלוץ

יונתן

ולפי שמביא לידי שחוק וקלות ראש נקרא מהוכים: (ט) ובטילו רעוה לבא ר"ל במול חפץ לבבם שהיה מתחזק בדעתם לעלות אל ארץ אשר עיניהם דורשים בה: (טו) לאחרותיהון כל"ל וכן הוא בתוכקלום: (יז) מזרז מבעין וכן פ"א כאן לשון מהירות וקלות כי כן תרגום של וחם עתידים למו ומבעת דמעמדא: ירושלמי בקרוין תלולין פי' ערים גבוהים

רש"י

סגורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: (ח) מקדש ברנע. כך שמה ושתי קדש היו: (יב) הקניזי. (סוטה י"א) חורגו של קנז היה וילדה אמו של כלב את עתניאל: (יג) וינעם. ויטלטלם מן נע ונד. (ת"א וטלטלם בנע ונד): (יד) לספות. כמו (ישעיה כט) ספו שנה על שנה (ירמיה ז) עולותיכם ספו ותו' לשון תוספת: (טז) נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כן גדרות לצאנכם: (יז) ואנחנו נחלץ חשים. נזדיין מהירים כמו (ישעיה ס) מהר שלל חש בז (שם ה) ימהר יחישה: לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד (דברים לג) וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים (שם א') ואצו אתכם בעת ההיא וגו' (שם ג') חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל ובירימו כתיב (יהושע ו') והחלוץ הולך לפניהם זה ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפנו. בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר. שהננה עכשיו: (יט) מעבר הירדן והלאה. בעבר המערבי: כי באה נחלתינו. כבר קבלנוה

רמב"ן

מהם אבל נעבור חלוצים למלחמה ונהיה מהירים וראשונים לפני העם להלחם באויבי ה' כי לחמינו הם: (יט) כי באה נחלתינו אלינו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי לשון רש"י. ואינו הגון שידברו כן לפני משה לאמר כבר קבלנוה כי אינינו בידם אבל בלונו הדבר תלוי ולא קבלוה עד שיתננה הוא להם. אבל כך אמרו כי לא תנחילנה אותם למען נחלתם בארץ הטובה שלהם כי באה אלינו הנחלה הראויה לנו שהיא ארץ מקנה ולנו המקנה יותר משאר השבטים והיא דרך בקשה לא דרך מריבה. או שיאמרו כי לא ננחל אתם כי אפילו אם לא תחפוץ לתת לנו עתה את הארץ נעבור עמה' אנו וכל אשר לנו אבל לא ננחל אתם כי נשוב אל הארץ הזאת שהיא נחלתינו הראויה לנו ושאנחנו רוצים בה ואין שאר השבטים חפצים בה כלל

אבן עזרא

שעול יותן ולא אדע למה זה כי הנה כתוב נעתם הארץ. יסלק הארץ ולא נשא אותם הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו: (ז) תניאון. כמו תשברון (ט) ויעלו עד נחל אשכול. כי העולים. מלפון הלכו לפנ': (יא) לא מלאו. קל הלמ"ד והוא מהבנין הכבד מלא קרקך שמן לא השלימו מה שהתחילו: (יב) כלב בן יפנה. בתחלה כאשר דבר העם ומלא מלאו כמו בקשו נפשי מלאו בלאם מקדשך. (יג) וינעם. מגזרת נע ונד בעבור שלא נחו: (יד) תרבות. מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קבוץ מגזרת על כל בר ביתו והטעם גדול השנים: לספות. כמו להוסיף רק הוא משרש אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מלאכו בבעלי היו"ד מזה השרש בבנין הקל חסר יו"ד: (טז) וערים. בתחלה לטפנו: (יז) חשים. על משקל מולים היו כמו מהירים מגזרת מהרם חושה אל תעמוד: (יט) והלאה. נמצא על מקום ועל זמן והטעם ולמעלה: (כא) עד הורישו. השם: (כב) לפני ה'. כי שם הארון לפני ה' כאשר פירשתי

פירוש על אבן עזרא

ה(ישעיה ט' י"ח). ו(לעיל כ"ו כ"ה). ז(בראשית י"ג ו'). ח(דברים ל"א ט"ז) פי' בקרב הארץ. ורבים כן. ט כמ"ש עלו זה בנגב. י ר"ל אף שהוא מבנין הכבד ר"ל הדגוש. כ(ש"א פ"ו א'). ל(לעיל י"ב י"ח). מ(תהלים כ"ד ה'). נ(שם ע"ד ז'). ס(איכה ב' כ"ב). ע ר"ל גדול הבנים. פ(ירמיה ז' כ"א) עניינו תוספת תרת ספה ומלת להוסיף עקרם יסף. צ ר"ל משרש יסף בבנין הפר יו"ד כלומר בשום בנין מזה המשקל שאל מעמוד בו יו"ד השרש לכן מלת ספו איננה מזה השורש ולא מלת לספות. ק לפי שאמרו ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה. הקדימו לומר גדרות לצאן נבנה וכו' ומשילא נשמע שיבינו תחלה ערים לטף. ר(יהושע ה' ה'). ש(ש"א כ' ל"ח). ת כמו הסלי ממך והלאה (ש"א כ' ל"ח). א כמו היום השמיני והלאה.

[illegible]

גכבם אין ספק שאינכם חושבין שיעלה זה בידכם ואין זה אלא להסית את לב אחיכם: (ז) ולמה תניאון. הלא ידעתם כמה לקו המניאים בדור שקדם: (יז) עד אשר אם הביאנום. בעוד שלא הביאונום. כמו עד לא עשה ארץ וחוצות. עד אם כלו: (כג) הנה חטאתם לה'. בזה תודיעו אז שחטאתם עתה

פירוש רשב"ם

לפני ה'. מאבא מורי הרב רבי מאיר שמעתי שיטה זו ועיקר: (יז) חשים. נפרדים כמו החישה מפלט לי: אלה

אשר תמצא אתכם: כד בנו־לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו: כה ויאמר בני־גד ובני ראובן אל־משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה: כו טפנו נשינו מקננו וכל־בהמתנו יהיו־שם בערי הגלעד: כז ועבדיך יעברו כל־חלוץ צבא לפני יהוה למלחמה כאשר אדני דבר: כח ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן־נון ואת־ראשי אבות המטות לבני ישראל: כט ויאמר משה אלהם אם־יעברו בני־גד ובני־ראובן ׀ אתכם את־הירדן כל־חלוץ למלחמה לפני יהוה ונכבשה הארץ לפניכם ונתתם להם את־ארץ הגלעד לאחזה: ל ואם־לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען: לא ויענו בני־גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יהוה אל־עבדיך כן נעשה: לב נחנו נעבר חלוצים לפני יהוה ארץ כנען ואתנו אחזת נחלתנו מעבר לירדן: לג ויתן להם ׀ משה לבני־גד ולבני ראובן ולחצי ׀ שבט ׀ מנשה בן־יוסף את־ממלכת סיחן מלך האמרי ואת־ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב: לד ויבנו בני־גד את־דיבן ואת־עטרת ואת ערער: לה ואת־עטרת שופן ואת־יעזר ויגבהה: לו ואת־בית נמרה ואת־בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן: לז ובני ראובן בנו את־חשבון ואת־אלעלא ואת קריתים: לח ואת־נבו ואת־בעל מעון מוסבת שם ואת־שבמה ויקראו בשמת את־שמות הערים אשר בנו:

וילכו

כן הא חבתון קדם יי ודעו חובתכון די תשכח יתכון: כד בנו לכון קרוין לטפלכון וחטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון: כה ואמרו בני גד ובני ראובן למשה למימר עבדיך יעבדון כמא־די רבוני מפקד: כו טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקרוי גלעד: כז ועבדיך יעברון כל מזרז חילא קדם עמא דיי לקרבא כמא־די רבוני ממלל: כח ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל: כט ואמר משה להון אם יעברון בני גד ובני ראובן ׀ עמכון ית ירדנא כל דמזרז לקרבא קדם עמא ותתכבש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית ארעא דגלעד לאחסנא: ל ואם לא יעברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא דכנען: לא ואתיבו בני גד ובני ראובן למימר ית די מליל יי לעבדיך כן נעבד: לב נחנא נעבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחודת אחסנתנא מעברא לירדנא: לג ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות ׀ שבטא ׀ דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאמוראה וית מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא לקרוהא בתחומין קרוי ארעא סחור־סחור: לד ובנו בני גד ית דיבון וית עטרות וית ערער: לה וית עטרות שופן וית יעזר ורמתא: לו וית בית נמרה וית בית הרן קרוין כריכן וחטרין דען: לז ובני ראובן בנו ית חשבון וית אלעלא וית קריתים: לח וית נבו וית בעל מעון מקפן שמהן וית שבמה

וקרו

מסרה כד ונדרם, ב' מ' בלי'. לצנאכם, ל' עי' רש"י. והיצא, לי' חסר ו'. מפיכם, מלא. כח ויאמר, י"ב סבירין ויאמרו. לאמר, הלמ"ד רפי כי אלם משה בעפמא. עבדיך, כולם מלא. מצוה, הוי"ו בקביל. כו נשינו, מלא. מקננו, חסר. בהמתנו, חסר. בערי, ל'. כז דבר, הדלי"ת בחלם וכולם מ"ו. כח יהושע, ב' לויתי. בן, כולם בחירק הכון. אבות, מלא. המטות, מלא. כט אלהם, חסר. ונכבשה, ב'. ל ונאחזו, מלא אלף ומ"ז. בתככם, ב' חסר בתורה. לב נחנו, י"א פסוק ריתיה וסיפה נון ובלא אלף. נעבר, חסר והנו"ן במ"ם. ארץ, ה' דסבירין ארצה. אחזת, כולם חסר ודגש בזי"ן. נחלתינו, כל או' חסר. לג ממלכת, ל'. סימן, ע"י וח"ז. לעריה, מלא. בגבלת, ל' חסר דמ'. לד עטרת, ב' חסר בלי'. ערער, כולם חסר. לה עטרת, חסר. שופן, מלא. יעזר, ב' והעי"ן בשוא לבד. ויגבהה, כ"כ בב' ההין והיו"ד בק"ח. לו נמרה, ה"א בסוף. הרן, ל' שום קרחא וכל שום בר נש דכי במ"ב חכן. לז בני, מלרע כי הכון סרסית. חשבון, מלא. אלעלא, ל' כתיב אלף. קריתים, בתר יו"ד אחר המי"ו. לח ואת, אין כו"ו נפיא. מעון, מלא. מוסבת, ב' כ"כ מו"ק וחסר חכין. שבמה, הה' מאלי. בשמת, חסר. שמות, מלא.

ת"א ויאמר משה אלהם אם קדושין סה. ואם לא יעברו חלוצים שם. ונאחזו שם סה. ובני ראובן סוטה יג. ואת נבו שם.

רש"י

קבלנוה בעבר המזרחי. (כד) לצנאכם. תיבה זו מגזרת (תהלים ח') צנה ואלפים כלם שאין בו אל"ף מפסיק בין מ"ן לנדי"ק ואל"ף שבא כאן אחר נו"ן במקום ה"א של צנה הוא. יסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התחלק הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו: (כה) ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד: (כח) ויצו להם. כמו עליהם ועל תנאם מנה אלעזר ויהושע כמו (שמות י"ד) ה' ילחם לכם: (לב) ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר בידינו וברשותינו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה: (לו) ערי מבצר וגדרת צאן. זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן: (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם. נבו ובעל מעון שמות ע"ז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם ע"ז שלהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם

אחר

יונתן בן עזיאל

חבתון קדם יי אלהכון ודעו חובתכון ותארע יתכון: (כד) בנו לכון קוריין לטפלכון וחירין לענכון ודנפיק מפומכון תעבדון: [(כד) בנו לכון קרוין לטפליכון וחירבין לענכון ומה דנפק מפומכון תעבדון:] (כה) ואמרו בני גד ובני ראובן באסכמותא חדא למשה למימר עבדך יעבדון כל דריבוני מפקיד: (כו) טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקוריי גלעד: (כז) ועבדך יעיברון כל דמזרז חילא קדם עמא דיי לקרבא היכמא דריבוני ממליל: (כח) ופקיד עליהון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל: (כט) ואמר להון משה אין יעיברון בני גד ובני ראובן עמכון ית יורדנא כל דמזרז לקרבא קדם עמא דיי ותתכבש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית ארע גלעד לאחסנא: (ל) ואין לא יעיברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא דכנען: (לא) ואתיבו בני גד ובני ראובן ואמרו ית כל דמליל יי לעבדך היכדין נעביד: (לב) נחנא נעיבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחידת אחסנתא מעיברא ליורדנא:

ירושלמי

(לג) ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאמוראי וית מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא לקורייהא בתחומי קוריי ארעא חזור חזור: (לד) ובנו בני גד ית מדבשתא וית מכללתא וית לחיית:

[(לד) ובנו בני גד ית דבשתא וית מכללתא וית לחית:]

(לה) וית מכללת שופנא וית מכוור גרמתא:

[(לה) וית מכללתא דשופן וית מכוור וית רמתה:]

(לו) וית כרכא תקיפא גבית נימרין וית בית הרן קוריי חקרא ונרירין דעאן: (לז) ובני ראובן בנו ית בית חושבני וית מעלת מרא וית קרתא דתרין שוקהא מכבשן במרמירא היא בירישא: (לח) וית בית קבורתיה דמשה וית קרתא דבלק דפגרו מתמן טעות פעור במדור בית במסיא וית קרתא דסקמן שורהא גליף שמהת גיברהא וית שירן ובתר דבנינון קרו להון שמהן בשמהן

בעל הטורים

מלוך מלוך הגמל. לפני ס׳ בפרשה ז׳ פעמים כנגד ז׳ שמים של כגוש: (כה) ויאמר בני גד שיש לו לומר ויאמרו אלא הגדול שבהם דבר בשביל כולם: (לג) כשנו כעבור חלוצים הפסוק מתחיל ומסיים בנ״ן כלומר כעבור הירדן שהוא כשנ ן׳ אמה. ויש בו י״ב תיבות לומר י״ב שבטים יעברו: כשנו ג׳ הכא. ואידך בני איש אחד נחנו. נחנו פעמים

יונתן

נבוזים ובלורות לשון חז״ל תילי תילין: (כד) ודירין לענכון פי׳ הוא תרגום של גדרות לאהבכם וכן ס״י לעיל פ׳ ויחי וע״ש בת״ש וכן נמלא בגמרא הכונה לאן לדיר וכן בתרגום ירושלמי שתרגם ודיבון למכון ויש מגיהים ודירי ולומר של״ל כמו שס״י ויש לייסב הגירסא כמו שהיא ודיבון ויהיה פירושו מקום לצאן כי תרגום של מקום דוך פלן וכן

רמב״ן

כלל: (כט) וטעם אם יעברו בני גד ובני ראובן. ונתתם להם את ארץ הגלעד. כי עתה לא מסר להם משה כל ארץ סיחון ועוג רק קצת ערים בארץ גלעד שהוא מקום המקנה והם עטרות ודיבון והנזכרים כאן שבנו בהם הגדרים לשבת בהם טפם ומקניהם ושאר הארץ הניחוה תרבה ולכך צוה ליהושע והנשיאים אם יעברו אתכם תנו להם כל הארץ לאחוזת עולם ואם לא יעברו לעבור אתכם תקחו מהם כל הארץ הזאת ותגרשו משם טפיהם ונשיהם ותתנו להם אחוזה הראויה להם בארץ כנען שיכנסו אותה להם כאשר יעברו שם ור״ל אמר ואם לא יעברו ברצונם תוליכום עמכם בעל כרחם ויאחזו שם בתוככם: (לא) ויענו בני גד ובני ראובן לאמר. נחנו נעבור אמרו לו אין אדוננו צריך לצוות עלינו בתנאי כפול חלילה לעבדיך מעבור על מה שאדוני מצוה כי הם דברי ה׳ ולא נעבור על מצותו וזה טעם את אשר דבר ה׳ כי מתחלה אמרו כאשר אדוני מצוה: (לג) ולחצי שבט מנשה בן יוסף. מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה מן הראוי להם ובקש מי שירצה להתנחל עמהם והיו אנשים בשבט מנשה שרצו בה אולי אנשי מקנה היו נתן להם חלקם: וטעם ולחצי. שלקח אחד מהם וכן אז יחלק שבט ישראל לשני חצי העם היה אחרי תבני׳ בן גינת והחצי אחרי עמרי והענין כי עשו מן הארץ תשעה חלקים שוים לתשעת המטות ולא יכלו לתת למטה מנשה השותפים חלק שלם ולא חצי חלק כי רובם נשארו והנה עשו מן השבט כולו חלקים ומלאו כי עשירית השבט בלבד נחלו בארץ הכנען ועשר הידות נשארו ונתנו לו חלק שבט שלם עשרה חבלי׳ והאחד נשאר ואולי בעבור היות שתי המשפחות האלה המכירי והגלעדי המועטות בשבט רצו להפרד משבטם כדי שתהיה להם נחלה רבה מהם כי ילכדום בחרבם וכמו שנאמר כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן על כן הזכיר בשבט הזה החצים ולא הזכיר כן בשאר השבטים כך נראה לי פירוש הכתוב הזה על דרך הפשט. והנה לא הזכיר משה בתורה שיחלק ביניהם הארץ הזאת ויתן לכל אחד משני השבטים האלה חלקו בפני עצמו אבל אמר שנתן להם ולחצי שבט המנשה ממלכות שני המלכים האלה ובמשנה תורה פי׳ שנתן לחצי שבט מנשה חלק בפני עצמו כל חבל הארגוב וכל הבשן והנה קצר בתורה שלא רצה להזכיר בה חלוקה השני׳ כאשר לא הזכיר בה חלוקת שאר השבטים אבל בספר יהושע אמר בביאור כי משה חלק להם דכתיב ויתן משה לבני ראובן למשפחותם ויהי להם הגבול וגו׳ וכתיב ויתן משה למטה גד למשפחותם ויהי להם הגבול וגומר וכתיב ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי שבט מנשה למשפחותם ויהי גבולם וגומר: (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם. נבו ובעל מעון שמות ע״ז הם שהאמוריים קורי׳ עריהם על שם ע״ז שלהם ובני ראובן הסבו שמותם לשמות אחרים זהו מוסבו׳ שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אשר לשון רש״י. והכתוב שאמר ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו על כולם ירמוז לא על נבו ועל בעל מעון בלבד ועוד מה טעם שיזכיר אותם הכתוב בשם הע״ז ויאמר כי בני ראובן בנו אותן והסבו שמם ולא יזכיר השם הטוב המוסב להם ומנהג הכתוב לעולם בערים הנלכדות להזכיר השם החדש ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם: וטעם ואת שבמה. שבנו את שבמה ואינה מוסבות שם ויאיר בן מנשה האיש הזה יתיחס אל משפחת אמו בעבור שלקח אחוזתו עמהם כי בדברי הימים מפורש שהוא בן חצרון בן פרץ יהודה ואמו בת מכיר בן מנשה דכתיב ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים שנה ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד וכתיב ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם את קנת ואת בנותיה

אבן עזרא

[ב]פירשתי כי לעולם הוא לשנה: (כד) אליף לצנאכם. טעם [ג]כמו והאזיכו נהרות: (כז) כל חלוץ צבא. כמו [ד]האלון הברית והטעם כל אלוץ לבא: (כט) ונתתם. תתנו להם והוי״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט [ה]הלשון: (ל) ונאחזו בתככם. אלה להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המלה כמשפט [ו]בעלי היו״ד כי אותיות אהו״י מתחלפים: (לא) ויענו בני גד. שהיה [ז]חזוק: (לב) נחנו. הוא [ח]העיקר ואל״ף אנחנו נוסף ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה בעבור היותו חצי השבט: (לח) ואת נבו. יתכן שהוא הר נבו שהם נקבר [ט]משה כאשר אפרש: מוסבות. אלה השמים

פירוש על אבן עזרא

[ב](שמות פ״ו ל״ד). [ג](ישעיה יט׳ ה׳). [ד](יהושע ג׳ י״ד). נראה שבספרו ז״ל היה חלוץ בקמץ ולכן פי׳ בו שמספר הנסמך, אבל לא כן בספרינו כי שתא שי״ת אלוץ פתח כמשפט כל סמוך. [ה]שהוי״ו מהפך עבר לעתיד. [ו]כאלו היה שרשו יאז במשקל ישף שמתלת יסף שאמר ולאשמו כן זה שפרשו אחז אחה אומר וְנֵאָחֲזוּ כי אותיות יהו״א יתחלפו. [ז]שכבר אמרו ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא ואמרו שנית נחנו נעבור חלוצים לחזק. [ח]פי׳ נו״ן אימן לרבים מדברים. [ט]וכן תרגם יונ״ע ות״א בית קבורתיה דמשה. שהוא

ספורנו

פתה שתודיעו שהיתה כוונתכם להרע: (כה) עבדיך יעשו. בזה החלק אשר אמרת שנעבור חלוצים: (כט) ויצו משה. לזה שלא יתנו לאלה את ארץ סיחון ועוג אלא אחר שיהיו מכבוש הארץ ונכבשה הארץ כאמרו ואחר תשובו והיתה הארץ הזאת לכם ולא קודם לכן והם לא קבלו זה ואמרו נחנו נעבור חלוצים ואחנו אחוזת נחלתנו שתהיה ברשותנו בעת שנעבור את הירדן: (לג) ויתן להם משה. כדי שלא להכנס במחלוקת הסכים משה לדבריהם:

לט וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ מפטיר מ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ מא וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֺּת יָאִיר׃ מב וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃

ומפטירין שמעו דבר ה' בירמיה סימן ב': ק"ב. בק"י. יק"ב. מיג"ל. סימן:

פ פ פ

לג א אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ ב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם׃ ג וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם׃ ד וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים׃ ה וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ בְּסֻכֹּת׃ ו וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ ז וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם וַיָּשָׁב עַל־פִּי הַחִירֹת

אשר

אתקלוס

וּקְרוֹ בִשְׁמָהָן יָת שְׁמָהַת קִרְוַיָּא דִּי בְנוֹ׃ לט וַאֲזַלוּ בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְגִלְעָד וְכַבְשׁוּהָ וְתָרִיךְ יָת אֱמוֹרָאָה דִּי־בַהּ׃ מ וִיהַב מֹשֶׁה יָת גִּלְעָד לְמָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה וִיתֵב בַּהּ׃ מא וְיָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֲזַל וּכְבַשׁ יָת כַּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יָתְהֶן כַּפְרָנֵי יָאִיר׃ מב וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יָת קְנָת וְיָת כַּפְרָנָהָא וּקְרָא לַהּ נֹבַח בִּשְׁמֵהּ׃ פ פ פ

א אִלֵּין מַטְּלָנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל דִּי נְפַקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן בִּידָא־דְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ ב וּכְתַב מֹשֶׁה יָת מַפְקָנֵיהוֹן לְמַטְּלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וְאִלֵּין מַטְּלָנֵיהוֹן לְמַפְקָנֵיהוֹן׃ ג וּנְטַלוּ מֵרַעְמְסֵס בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַמְשָׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא קַדְמָאָה מִבָּתַר פִּסְחָא נְפַקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרֵישׁ גְּלֵי לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָאֵי׃ ד וּמִצְרָאֵי מְקַבְּרִין יָת דִּי קְטַל יְיָ בְּהוֹן כָּל בּוּכְרָא וּבְטַעֲוָתְהוֹן עֲבַד יְיָ דִּינִין׃ ה וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וּשְׁרוֹ בְסֻכּוֹת׃ ו וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְאֵתָם דִּי בִסְטַר מַדְבְּרָא׃ ז וּנְטַלוּ מֵאֵתָם וְתָב עַל פּוּם חִירָתָא דִּי

קדם

מסרה לט וילכדה, ה' ג' מלא ב' חסר דין מנהון. ויורש, כן כתיב וקרי בחולם וי"ו. מא ויאיר, י"א פסוק ריש' וסופי' חד. חותיהם, בתלת' הה' בס"פ. מ"ת וכל לי' בתר ו'. מב ונבח, חסר. קנת, הנו"ן בקמץ. בנתיה, כולה ח"ו ומ"י. לה' ג' דלא מפקין ה"א בי"ד מקומות שבתי דרגא עם ב' מלכות לטעמא. נבח, חסר. לג א לצבאתם, כולה חסר. ביד משה, ב' נחים כמאן. ב ויכתב, כולה חסר. מוצאיהם, ל' מלא דמלא. למסעיהם, מלא. מסעיהם, מלא. למוצאיהם, ל' מלא דמלא. ג מרעמסס, העין בפתח כי הוא שם מדינה לא שם העיר. הראשון, פ"ג. ממחרת, כל דסמיך לה"א פסח ומאריך במ"ס הראשונה. ביד רמה, ג'. ד ומצרים, ה' ר"פ. מקברים, ב', בכור, מלא. ובאלהיהם, ח"ו ומ"י. ה בסכת, חסר. ו מסכת, חסר. באתם, כל לי' חסר במ"א חד מיתם. ז החירת, ב' כ"כ בענין מ"י ומ"ר.

ת"א ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה. ברכות ט.

רש"י

אמר: ואת שבמה. נבו ושבמה והיא שבם האמורה למעלה: (לט) ויורש. כתרגומו ותריך שתיבת רי"ש משמשת שתי חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: (מא) חותיהם. כפרניהון: ויקרא אתהן חות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: (מב) ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמיה אני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה (רות ב') ויאמר לה בעז (זכריה ה) לבנות לה בית: חסלת פרשת מטות

(א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאעפ"י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות צא מהם י"ד שכולם היו בשנה ראשונה קודם גזרה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר (במדבר י"ב) ואחר נסעו העם מחצרות וגו' (שם י"ג) שלח לך אנשים וגומר וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם ח' מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמונה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו' (נת"ל): (ד) ומצרים מקברים. טרודים באבלם:

ויחנו

רמב"ן

נטשיה שהיא עיר כל אלה בני מכיר אבי גלעד ומזה נראה שיהיה נובח הלוכד קנת ובנותיה בן יאיר ולכן יקראו גם כן חוות יאיר: (מ) ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה. לממשלתו כי בניו לכדוהו וכן ולמכיר נתתי את הגלעד ולמכיר כי בעבור היותו נכבד לראש לכל זרעו יקראוהו בניו בשמו כי כן יאמרו הכתובין בראשי השבטים בנחלת' נגבה לאפרים ולבניה למנשה וכן למנשה היתה ארץ תפוח וגו' ומה שאמר הכתוב בספר יהושע ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן גם כן על בניו שהיו אנשי מלחמה כי הם הלכו גלעדה וילכדוה ולכך נתן להם משה שלך גדול מהם ואולי הוא עדין מכיר קיים ולא הוזכר עליו גזירת המדבר לפי שלא היה מפקודי משה ואהרן שהיה לו יותר מס' שנה והאריך כדורות הראשונים: (מב) ויקרא אתהם חות יאיר ויקרא לה נובח. גם בכל המקומות שם יזכירם ושם שכבון לפנים קרית ארבע ושם דביר לפנים קרית ספר. והקרוב אלי כי אלו השמות היו שמות הערים ביד מואב וסיחון כשם כל הערים האלה ממלך מואב הראשון כי כן כתוב בחשבון ודיבון ומדבא כמו שאמר ונירם אבד חשבון וגו' וכן יראה לי מדברי ירמיה שאמר בשנת ישראל בחשבון ובנותיה ובערוער ובנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון והיא ערוער אשר לקחו מיד סיחון והנה

כלאב

גְּשׁוּם גּוּבְרַיָא דִּבְנוֹן: (לט) וַאֲזָלוּ בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְגִלְעָד וְכַבְשׁוּהָ וְתָרִיכוּ יַת אֱמוֹרָאֵי דִּבָהּ:

(מ) וִיהַב מֹשֶׁה יַת גִּלְעָד לְמָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה וִיתִיב בָּהּ: (מא) וְיָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֲזַל וּכְבַשׁ יַת כּוּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יַתְהוֹן כּוּפְרָנֵי יָאִיר: (מב) וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יַת קְנָת וְיַת כּוּפְרָנָהָא וּקְרָא לָהּ נֹבַח עַל שְׁמֵיהּ: פ פ פ

אלה אִלֵּין מַטְלָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי נָפְקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְחֵילְוָתְהוֹן כַּד אִתְעֲבִידוּ לְהוֹן נִיסִין עַל יַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: (ב) וּכְתַב מֹשֶׁה יַת מַפְקָנֵיהוֹן לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימַר דַּיְיָ וְאִלֵּין מַטְלָנֵיהוֹן לְמַפְקָנֵיהוֹן: (ג) וּנְטָלוּ מִן פֵּילוּסִין בְּיַרְחָא דְנִיסָן בַּחֲמֵשֶׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא קַדְמָאָה מִבָּתַר דְּאָכְלוּ נִכְסַת פִּסְחָא נָפְקוּ

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרֵישׁ גְּלֵי לְמִתְחַמְיָיא לְכָל מִצְרָאֵי:

[(ג) וּנְטָלוּ מִן פֵּילוּסִין בְּיַרְחָא קַדְמָאָה:]

(ד) וּמִצְרָאֵי מְקַבְּרִין יַת דִּקְטַל יְיָ בְּהוֹן כָּל בּוּכְרָא וּבְטַעֲוָתְהוֹן עֲבַד מֵימַר דַּיְיָ דִּינִין טַעֲוַת מַתְּכָא הֲווֹ מִתְרַכְּכִין טַעֲוַת אַבְנָא מִתְגַּדְּעִין טַעֲוַת פַּחֲרָא מִתְעַבְּרִין בְּקִיקִין טַעֲוַן דְּאָעָא מִתְעַבְּדִין קְטָם וְדִבְעִירֵי מֵיתִין: (ה) וּנְטָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פֵּילוּסִין וּשְׁרוֹ בְּסֻכּוֹת אַתְרָא דְּאִתְחַפְיָיאוּ שִׁבְעַת עֲנָנֵי יְקָרָא: (ו) וּנְטָלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְּאֵיתָם דִּבְסְטַר מַדְבְּרָא: (ז) וּנְטָלוּ מֵאֵיתָם וְתָבוּ עַל פּוּמֵי חִירָתָא מַרְבַּעְתָּא דִּקְדָם טַעֲוַת צְפוֹן וּשְׁרוֹ קֳדָם מִגְדּוֹל:

[(ז) וּנְטָלוּ מֵאֵיתָן וְחָזְרוּ לְפוּנְדְּקֵי חִירָתָא דְּאִית עַל אַפֵּי טַעֲוָתָא:]

ונטלו

בעל הטורים

ששנו ושינו. כמו נשנור למה כי כלנו בני איש אחד נחנו. ואם לא נחנו ושעשו כדכתי' ודעו מה אחכ' אשר שהלא אסכם: (מב) ויקרא לה נובח בשמו לא מפיק ה' שלא נתקיים לה זה השם. (זכריה ה') ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער שבקש לבנות ולא בנה. (רות ב') ויאמר לה בועז שלא דבר עמה הוא בעצמו אלא ע"י שליח לה כמו לא: (ב) מוצאיה' (למסעיהם) ובסדר הכי הפך וכת' ואלה מסעיהם למוצאיהם לומר שהכל היה על פי ה' בין מסע בין מוצא: (ג) ויסעו מרעמסס ובסדר הכי כתיב ויסעו בני ישראל מרעמסס מתחלה נסעו בערבוביא ערב רב ביניהם ואח"כ כשמספר המסעות כלם הזכיר בני ישראל כי הפרידו ערב רב מביניהם. יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים לומר שגם ערב רב שהם מצרי' יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרי': (ד) ומצרי' בר"ת הכא ולידך ומצרים ילד את לודים לומר שאפילו לודים שכבר מאז כוכם נשעו (פי' ילקוט פ' בא על פ' אין בית אשר אין שם מת ובפיוט ליל ב' דפסח) מקברים ב' הכא ואידך מקברים את העוברים בארץ גוג (יחזקאל ל"ט) והיינו דכתיב כאשר יחילו למצרי' יחילו כשמע צור: (ה) בסכות שם נסתוככו בענני כבוד (עי' ת"י): (ז) וישב על פי החירות ואינו אומר וישובו מלמד שכולם היה להם לב אחד לעשות כן ע"פ ציווי של משה. על פי החירות מלמד שאמר להם משה על פי ה' הני לומר לכם

יונתן

וכן אלה דוכסוססמוה מורכב משני גזרות. (א) אתעבידו להון נסין דייק מדכתיב המסעות בגדלי אתו לאודעה לן מה וכן בכנה פרשה זו כתב שהניסים הם שהיו נרדפים ולא ניזוקים מנחשים ושרפים וכו' יעויין שם: (ג) מבתר דאכלו ניכסת פסחא וכן מכנס גם לעיל וע"ש ובביאורי: (ד) מתכא הוי מתרככין אבנא וכו' פחרא וכו' בקיעין דעא וכו'. דייק מדכתיב אשר הכה ולא הוה ליה למימר אלא ומצרים מקברים את אשר המית ה' אלא לדרשה שהכה כל אלו: (ה) אתרא דאתחפיאו שבעת ענני וכו' עיין בילקוט ומ"ל כר"ע דפליג אחכמים וסבר אין סוכות אלא ענני כבוד גם מדכתיב (סנהה בכל פ"ת לית סוכות אלא ו' ולי"ע) סכות מלא ו' ומרמזת בשלם וזולת כל המקראות חסר ו' אלא מרמז על ששה ענניס שהקיפום מד' רוחות אחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם וכדפירש"י בבהעלותך: (ז) מרבעתא עיין לעיל בשלח בתרגום וביאורי:

כנישין

רמב"ן

כאשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי הזרו מואב ויקחו בארצם ובעריהם כי מצאנו בספר ירמיהו כאשר החריב נבוכדנצר את מואב שלכד מהם כל הערים האלה והזכיר בשמות חשבון ואלעלא וקריתים ודיבון ונבו ויעזר ועטרות ובעל מעון שקראו בית מעון ובית גמול שקראו נמרים ויהלה והרי הם כולם למואב וכן בישעיהו כשמשא שנחריב את מואב שזכרו שם רובן של ערים הללו כי לראובני ולגדי הגלה תגלה ואשר כן שאר עמון ומואב. ולכן נראה כי פירוש מוסבות שם שאלו הערים כלן הם מוסבות שם שהסבו האמוריים את שמם הראשון כשהיו ביד מואב. ובני ראובן וגד עוד קראו אותם בשמות אשר בנו אותם ולא אמר הכתוב ויקראו שמם לערים אשר בנו אבל אמר ויקראו בשמות את שמות הערים כי קראו להם בשמות את השמות הראשונים אשר היו להם מתחלה כי רצו להזכירם בשם הידוע להם מאז או להוציא את מואב או כאשר הזכירו רבותינו שהיו האמוריים קורין עריהם על שם ע"ז שלהם אבל לא ראינו ביהושע שהשב שמות הערים שהנם: (מב) ויקרא לה נבח. לא מפי' ה"א ורלאיתי ביסודו של ר' משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך ה"א רפ' שמשמע מדרשו כמו לא ותמה אני מה ידרוש שתי תיבות הדומות לזו ויאמר לה בועז לבנות לה בית לשון רש"י. והרי הרב אומר בלום לתורה להלכות ולהגדות ולאשתמשתיה זו מה שאמרו במדרש רות ואנכי לא אהיה כאשת שפחותיך אמר לה ח"ו אין את מן האמהות אלא מן האימהות ודכוותיה ונובח הלך וילכד את קנת ויקרא לה נבח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכוותיה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תקומה עד כאן באגדה וכן בגמרא של מסכת סנהדרין אמר זו חנופה וגמר' הרוס פירוש לבבל לבנות לה בית שמע מינה והוא מדרש מן המקרא המפסיק הזה שלא עמד לה הבית בארץ שנער: חסלת פרשת פינחס

אחרי נקמת ה' במדין שאמר לו הקב"ה למשה אחר תאסף אל עמך אחרי שסלק ארץ סיחון ועוג ובה הערים הנזכרות נתן דעתו לכתוב המסעות ונתכון בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמהם שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תחשוב שהיו נעים ומטולטלין ממקום למקום תמיד ולא תהיה להם מנוחה אבל בכל הזמן הגדול לא הלכו אלא ארבעים ושנים מסעות כמו שכתב הרב רש"י מדברי רבי משה הדרשן והוסיף הרב

במורה

אבן עזרא

הערים הוסבו שמותם וכן שבמה: ויורש. יש אומרים כי מכיר אז היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה אל הגבור שהיה במשפחה: (מ) ויתן למכיר בן מנשה. לבני מכיר כמו ויאמר יהודה לשמעון אחיו: (מא) ויאיר בן מנשה. הוא ממשפחת יהודה כי בן כתוב כי חצרון לקח בת מכיר בן מנשה והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתוב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה המקיף מכל שבעת גוים: חותיהם. פירושו לפי מקומו כמו קריות:

חסלת פרשת מטות

(א) אלה מסעי. כאשר שבו בני ישראל בערבות מואב ויספו שם חדשים עד שבנו הערים הנזכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים: (ב) את מוצאיהם. איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם: על פי ה'. ידבק עם למסעיהם: (ג) ממחרת הפסח. פירשתיו וכן ביד רמה: (ד) ובאלהיהם עשה ה' שפטים. כמו כאשר דגון כי כן אמר השם למשה: (ז) וישב. כמו לענין או

פירוש על אבן עזרא

[1] שהוא שבט כמ"ש רש"י ז"ל. [2] (שופטים א' ג') פי' בני יהודה לבני שמעון. [3] ואשר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו כ"ג ערים בארץ הגלעד (ד"ה א' ב' כא). [4] ע"ש שלקח אשתו נחלה בתוך משפחתה. [5] ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזילי אשר לקח מבנות ברזילי הגלעדי אשה ויקרא על שמם (עזרא ב' ס"א. נחמי' ז' ס"ג). [6] כמ"ש לעיל (י"ד כ"ה). [7] שהיה על פי' ד' כמ"ש עפ"י ד' יחנו ועל פי ד' יסעו. [8] (ויקרא כ"ג י"א). [9] (שמואל א' ה' ד'). [10] כלומר יש לנו להאמין שעשה במצרים כמעשה שעשה לדגון כי כן אמר השם לאמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים.

שמות

ספורנו

(א) אלה מסעי. רצה האל ית' שיכתבו מסעי ישראל להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן שהיו ראוים להכנס לארץ: (ב) ויכתב משה. כתב מקום שילאו אליו והמקום אשר נסעו ממנו כי לפעמים היה המקום שילאו אליו בתכלית הרוע והמקום שנסעו ממנו טוב: ואלה מסעיהם למוצאיהם. ולפעמים הרה הפך זה. וכתוב ג"כ ענין המסע שהיה לצאת ממקום אל מקום בלי הקדמת ידיעה שהיה זה קשה מאד ובכל זה

פירוש רשב"ם

(א) אלה מסעי. כל המסעות והחניות חזר ומנה כדי לפרש היכן היו חונים:

ויחנו

אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בַּעַל צְפוֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי
מִגְדֹּל׃ ח וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ
בְתוֹךְ־הַיָּם הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר אֵתָם וַיַּחֲנוּ
בְּמָרָה׃ ט וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה
וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם
וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם׃ י וַיִּסְעוּ
מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ עַל־יַם־סוּף׃ שני יא וַיִּסְעוּ
מִיַּם־סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־סִין׃ יב וַיִּסְעוּ
מִמִּדְבַּר־סִין וַיַּחֲנוּ בְּדָפְקָה׃ יג וַיִּסְעוּ
מִדָּפְקָה וַיַּחֲנוּ בְּאָלוּשׁ׃ יד וַיִּסְעוּ מֵאָלוּשׁ
וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִם וְלֹא־הָיָה שָׁם מַיִם לָעָם
לִשְׁתּוֹת׃ טו וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ
בְּמִדְבַּר סִינָי׃ טז וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִינָי
וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרֹת הַתַּאֲוָה׃ יז וַיִּסְעוּ מִקִּבְרֹת
הַתַּאֲוָה וַיַּחֲנוּ בַּחֲצֵרֹת׃ יח וַיִּסְעוּ
מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה׃ יט וַיִּסְעוּ
מֵרִתְמָה וַיַּחֲנוּ בְּרִמֹּן פָּרֶץ׃ כ וַיִּסְעוּ
מֵרִמֹּן פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ בְּלִבְנָה׃ כא וַיִּסְעוּ
מִלִּבְנָה וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה׃ כב וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה
וַיַּחֲנוּ בִּקְהֵלָתָה׃ כג וַיִּסְעוּ מִקְּהֵלָתָה
וַיַּחֲנוּ בְּהַר־שָׁפֶר׃ כד וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר
וַיַּחֲנוּ בַּחֲרָדָה׃ כה וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה וַיַּחֲנוּ
בְּמַקְהֵלֹת׃ כו וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ
בְּתָחַת׃ כז וַיִּסְעוּ מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ
בְּתָרַח׃ כח וַיִּסְעוּ מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ
בְּמִתְקָה׃ כט וַיִּסְעוּ מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ
בְּחַשְׁמֹנָה׃ ל וַיִּסְעוּ מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּמֹסֵרוֹת׃ לא וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי
יַעֲקָן׃ לב וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃ לג וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ
בְּיָטְבָתָה׃ לד וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה׃ לה וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ
בְּעֶצְיֹן גָּבֶר׃ לו וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן הִוא קָדֵשׁ׃ לז וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ
וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ אֱדוֹם׃ לח וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר עַל־
פִּי יְהוָה וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ׃ לט וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ
בהר

אונקלוס

קֳדָם בְּעֵל צְפוֹן וּשְׁרוֹ קֳדָם מִגְדֹּל׃ ח וּנְטַלוּ מִן פּוּם חִירָתָא וַעֲבָרוּ בְּגוֹ יַמָּא לְמַדְבְּרָא וַאֲזַלוּ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא דְאֵתָם וּשְׁרוֹ בְּמָרָה׃ ט וּנְטַלוּ מִמָּרָה וַאֲתוֹ לְאֵילִם וּבְאֵילִם תְּרֵי עֲשַׂר מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין דִּקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן׃ י וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וּשְׁרוֹ עַל יַמָּא דְסוּף׃ יא וּנְטַלוּ מִיַּמָּא דְסוּף וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְסִין׃ יב וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִין וּשְׁרוֹ בְּדָפְקָה׃ יג וּנְטַלוּ מִדָּפְקָה וּשְׁרוֹ בְּאָלוּשׁ׃ יד וּנְטַלוּ מֵאָלוּשׁ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלָא הֲוָה תַמָּן מַיָּא לְעַמָּא לְמִשְׁתֵּי׃ טו וּנְטַלוּ מֵרְפִידִם וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ טז וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרוֹ בְּקִבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי׃ יז וּנְטַלוּ מִקִּבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי וּשְׁרוֹ בַּחֲצֵרֹת׃ יח וּנְטַלוּ מֵחֲצֵרֹת וּשְׁרוֹ בְּרִתְמָה׃ יט וּנְטַלוּ מֵרִתְמָה וּשְׁרוֹ בְּרִמֹּן פָּרֶץ׃ כ וּנְטַלוּ מֵרִמֹּן פָּרֶץ וּשְׁרוֹ בְּלִבְנָה׃ כא וּנְטַלוּ מִלִּבְנָה וּשְׁרוֹ בְּרִסָּה׃ כב וּנְטַלוּ מֵרִסָּה וּשְׁרוֹ בִּקְהֵלָתָה׃ כג וּנְטַלוּ מִקְּהֵלָתָא וּשְׁרוֹ בְּטוּרָא־דְשָׁפֶר׃ כד וּנְטַלוּ מִטּוּרָא־דְשָׁפֶר וּשְׁרוֹ בַּחֲרָדָה׃ כה וּנְטַלוּ מֵחֲרָדָה וּשְׁרוֹ בְּמַקְהֵלֹת׃ כו וּנְטַלוּ מִמַּקְהֵלֹת וּשְׁרוֹ בְּתָחַת׃ כז וּנְטַלוּ מִתָּחַת וּשְׁרוֹ בְּתָרַח׃ כח וּנְטַלוּ מִתָּרַח וּשְׁרוֹ בְּמִתְקָה׃ כט וּנְטַלוּ מִמִּתְקָה וּשְׁרוֹ בְּחַשְׁמֹנָה׃ ל וּנְטַלוּ מֵחַשְׁמֹנָה וּשְׁרוֹ בְּמֹסֵרוֹת׃ לא וּנְטַלוּ מִמֹּסֵרוֹת וּשְׁרוֹ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃ לב וּנְטַלוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וּשְׁרוֹ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃ לג וּנְטַלוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וּשְׁרוֹ בְּיָטְבָתָה׃ לד וּנְטַלוּ מִיָּטְבָתָה וּשְׁרוֹ בְּעַבְרֹנָה׃ לה וּנְטַלוּ מֵעַבְרֹנָה וּשְׁרוֹ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר׃ לו וּנְטַלוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וּשְׁרוֹ בְמַדְבְּרָא־דְצִן הִיא רְקָם׃ לז וּנְטַלוּ מֵרְקָם וּשְׁרוֹ בְּהֹר טוּרָא בִּסְיָפֵי אַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ לח וּסְלֵק אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְהֹר טוּרָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּמִית תַּמָּן בִּשְׁנַת אַרְבְּעִין לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא חֲמִשָּׁאָה בְּחַד לְיַרְחָא׃ לט וְאַהֲרֹן בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין וּתְלַת

שנין

מסרה לפון, ל׳ מלא בתורה. מגדל, חסר. ח מפני, ג׳ דמטעי׳. המדברה, י״ב. ט ויבאו, חסר. אילמה, כל ל׳ מי״ק וחסר חנין. מינת, ת״י וס״ו. יא סין, כל סי׳ מלא כל לן חסר. יב בדפקה, ל׳ ומלרע כי כך שמה בס״ל הכקבה ואינו במקום למ״ד נסמלתה. יג מדפקה, ל׳, באלוש, מלא. יד מאלוש, מלא. ברפידם, ת״י קדמא וס״ם. וכן מרפידם, חים. נקנ״א כגד דעם סרו״ם. לשתות, מלא. טז בקברת, חסר. יז מקברת, חסר. בחצרת, חסר. ברתמה, מלרע. יט ברמן, חסר. כ מרמן, חסר. בלבנה, מלרע. כא מלבנה, מלרע. כב בקהלתה, מלעיל, כי שמה קהלתה, וס״ה מהלמכמי״ו. כג בהר ספר, ג׳. כד בחרדה, מלרע. כה מחרדה, מלרע. במקהלת, חסר וס׳ מלא בכנו. כו מקהלות, חסר. כז בתחת, הוא ס״פ. כח במתקה, מלרע. כט ממתקה, מלרע, בחשמנה, ל׳ חסר. ל מחשמנה, ל׳ חסר. במסרות, סלויהון מו״ק ומ״ם. לב בחר, חסר. לג מחר, חסר. ביטבתה, היודין בקמץ לבד ול״ע על רפוי הט׳ והב׳ ושמה יטבת והכ״ם מהלמכתיו לכך הוא מלרע. לד בעברנה, ל׳ וחסר. בעצין, ח׳. לו מעצין, חסר. הוא, וי״ו וחירק. לז בהר, חסר. אדום, מלא. לח בשנת, ב׳. הארבעים, ב׳. ללאת, ג׳. לט במתו, ב׳ חסר ובתורה וחד מתו.

ת״א ויעל אהרן הכהן אל הר ל״ס ב ג. על פי ה׳ בפרש ית.

בְּהֹר הָהָר: ס וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ
ערד

שְׁנִין כַּד־מִית בְּהֹר טוּרָא: ס וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד
הוא

מסרה זהר, ספר.

ירושלמי

(ח) ונטלו מפורקי חירתא ועברו בגו ימא ונפקו מן ימא ואזלו על כיף ימא נגישין אונכין ומרגלין ואזלו מבתר בדין מהלך תלתא יומין במדברא דאיתם ושרו במרה:

(ט) ונטלו ממרה ואתו לאלים ובאלים תרתיסרי עינון דמין לתריסר שבטין ושובעין דיקלין כלו קביל שובעין חכימיא ושרון תמן על מיא:

(טו) ונטלו ממרה ואתו לאלימה ובאלים תרתי עשרי עינן דמיין כל קביל תרי עשרי שבטיא דישראל ושבעין דיקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל ושרו תמן:

(י) ונטלו מאלים ושרו על גיף ימא דסוף: (יא) ונטלו מגיף ימא דסוף ושרו במדברא דסין: (יב) ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: (יג) ונטלו מדפקה ושרו בכרך תקיף: (יד) ונטלו מאתר תקיף ושרון ברפידים ומטול דרפין ידיהון מפתגמי אורייתא לא הוה תמן מוי למשתי לעמא: (טו) ונטלו מרפידים ושרו במדברא דסיני: (טז) ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקיברי דמשאלי בישרא: (יז) ונטלו מקברי דמשיילי בישרא ושרו בחצרות אתרא דאסתגרת מרים נביאתא: (יח) ונטלו מחצרות ושרו בריתמא אתר דמרבי אילני רתמי: (יט) ונטלו מאתר דמרבי אילני רתמי ושרו ברומנא דמתקיף פירוי: (כ) ונטלו מרומנא דמתקיף פירוי ושרו בלבנא אתר דתחומין לה

יונתן בן עזיאל

מלבינתא בניין: (כא) ונטלו מלבנא ושרו בבית ריסא: (כב) ונטלו מריסא ושרו במקהלת אתר דאתכנשו קרח וסיעתיה על משה ואהרן: (כג) ונטלו מקהלת ושרו בטוורא דשפירין פירוי: (כד) ונטלו מטוורא דשפירין פירוי ושרו בחרדה אתר דתווהו על בישתא דמותנא: (כה) ונטלו מחרדה ושרו במקהלות אתר כנופיא: (כו) ונטלו ממקהלות ושרו בארעית מקהלות: (כז) ונטלו מארעית מקהלות ושרו בתרח: (כח) ונטלו מתרח ושרו במתקה אתר דבסימין מוהי: (כט) ונטלו מאתר דבסימין מוהי ושרו בחשמונה: (ל) ונטלו מחשמונה ושרו באתר מרדותא: (לא) ונטלו מאתר מרדותא ושרו בבירי עקתא: (לב) ונטלו מבירי עקתא ושרו בשקיפין ואתרא מתקרי גדגוד: (לג) ונטלו משקיפין דגדגוד ושרו ביטבת אתר טב וניח: (לד) ונטלו מאתר טב וניח ושרו בעברונה: (לה) ונטלו מעברונה ושרו בכרך תרנגולא: (לו) ונטלו מכרך תרנגולא ושרו במדברא ציני טוור פרזלא היא רקם: (לז) ונטלו מרקם ושרו בטוורוס אומנים בסייפי ארעא דאדום: (לח) וסליק אהרן כהנא לטוורוס אומנים על מימרא דיי ומית תמן בשנת ארבעין למיפק בני ישראל ממצרים בירחא חמישאה בחד לירחא: (לט) ואהרן בר מאה ועשרין ותלת שנין כד מית בטוורוס אומנים: (מ) ושמע עמלק חייבא ואתחבר בכנענאי ומלך בערד ובית מותביה בארע דרומא כד אתו
בני

בעל הטורים

לכם שמהיו בני חורין. (ח) ויסעו מפני החירות היה לו לומר מפי החירות אלא ויסעו ביד רמה מפני שהבטיחן שיהיו בני חורין: (ט) ויבאו אלימה ולא אמר ויחנו באלים מלמד שלא היה דעתם לחנות שם עד שנעשה להם נס שילאו י"ב עינות מים ולכן חנו שם: (יא) מדבר סין מתחלה נקרא מדבר סין לבסוף נקרא סיני שניתוסף לו יו"ד כנגד יו"ד דברות: (יב) ס"ן יומים היה משה בהר: בדפקה שם דפק לבם שלא היה להם לחם: (יג) באלוש נתן להם המן בזכות לושי ועשי עוגות: (יח) ברתמה על שם המרגלים שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים. והיינו ברכה שנתוספו שם: (כב) בקהלתם על שם ויקהל עליהם קרח את כל העדה: (כה) במקהלות על שם ויקהלו על משה ועל אהרן. במקהלות ב' הכא ואידך (תהלים ס"ח) במקהלות ברכו אלהים דרשינן מיניה שאפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים תהו ויסעו מחרדה פירוש מחרדת מצרים שהיה נוסע אחריהם ויחנו במקהלות מלמד

יונתן

(ח) כניפין אונכין ומרגליין פי' שהיו מלקטים אבנים טובות ומרגליות ותפ"ק דע"ז פירש"י איכיך הוא נופך קרפונקלא ודייק הכי מדכתיב בסוף הים ולא כתיב ויסעו מן הים אלא שבעל כרחם היה וכדכתיב ויסע בפסח הקיעם בע"כ לפי שאספו אבנים טובות ועיין בפ' בשלח: (ט) למריסר שבטין ושבעין דיקלין קביל שובעין חכימיא לשון אילי' שפי' הגדול ודייק דמה לכתוב מה שהיה אלא לרמז ועיין ג"כ בפרשת בשלח: (י) גוף ימא פי' שפת הים סוף: (יג) בכרך תקיף תרגם הכי על שם שכנס אותו שפי מצרי ענק כדאיתא בפ"ק דיומא שפי בנה אלים ודורשים שם שמשים האלכן כשמיחות לכן תרגם אחר תקיף ע"ש גבורתו וק"ל: (יד) דרפון ידיהון כבר פירשנו דנפקי ממלח רפה ידים וע"ש: (כב) אחר דאתכנשו קרח וסיעתי' על פי' מקום שנאספו קרח וחבורתו ודרש כן ממלת קהלפה שנגנתם היה בהקהל על קאל ה' ועמ"ה תרגם כן: (כד) אחר דתווהו גם על ויחרד ילפק חרדה מתרגם ותוה תוהא: (כו) באכרשים מקהלו' מה שתרגם על בתחת מקהלות פי' הרד"א כמו שתלינו בפסוק חורון עליון חורון תחתון ולכן הונה לפניכו היטב וק"ל: (ל) אחר מרדותא דייק בשמא דמוסרות ודרשו לשון מוסר ותוכחה שהוכיחם שם ביסורין וק"ל: (לא) בבירי עקתא פי' בר ומלוק ודריש יעקן לשון עוקה פי' מקום בר ומלוק ודמוק: (לב) בשקיפין לשון משקופות החלונים ודייק ממלת חור הגדגד כמשמעו חורין ונקבים וכן בגמרא סוף פרק הישן ומודה בשקיפין: (לד) במגוזתא הוא מקום מעבר הנהר בלא ספינה דרש מלת עברונה: (לה) כרך תרנגולא דרש עציון גבר לשון קרא גבר: (מ) ואתחבר בכנעני וכו' יש
לעיין

רש"י

(יח) ויחנו ברתמה. ע"ש לשון הרע של מרגלים שנאמר (תהלים ק"כ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: (לח) על פי ה'. מלמד שמת בנשיקה: (מ) וישמע הכנעני. ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל
לפיכך

רמב"ן

במורים הנבוכים תועלת בידיעתם לומר הלוקך להזכיר המסעים גדול מאד כי הנסים והאותות הנעשות היו אמיתיות לכל רואיהם אך בעתיד יהיו דברים בשמועה ויכזבם השומע. ואותות התורה ונפלאותיה הפלאות עמידת ישראל במדבר ארבעים שנה ומציאת המן בכל יום והם מקומות רחוקים מן הישוב ואין טבעיות לבני אדם לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ואמרה התורה להם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וכל אלה אותות במעשה גם כאות לעין וכאשר ידע הקורא יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים לא יאמינו בהם השומעים ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם כמו המדברות אשר ישכנו שם בני ערב היום או מקומות אשר יהיה שם חריש וקציר או יש שם עשבים ולמחים למאכל בני אדם ושיהיה במקומות ההם בורות מים על כן הרחיק תלבות בני אדם המסעות האלה וחזק האותות כולם בזכרון המסעות כדי שילאו אותם הדורות הבאי' וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה כל אלו דבריו. והנה מכתב המסעות מלות הפסוק הם אין הטעמים הנזכרים או מזולתן ענין לא נתגלה לנו סודו כי על פי ה' דבק עם ויכתוב משה לא כדברי ר"א שאמר שהוא דבק עם למסעיהם שככר הודיענו זה על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו: (יד) ויחנו ברפידים ולא היה שם מים לעם לשתות. לא הזכיר במרה גם המים ולא במדבר סין ענין המן אבל בעבור היות ענין רפידים דבר גדול שנסו את ה' ונקרא המקום מסה ומריבה ונקדם למיניהם להוציא להם מים מסלע ובאה אליהם שם מלחמ' עמלק על כן הזכיר בקצרה ולא היה שם מים לעם לשתות כי הוא המקום
שהכר

אבן עזרא

או לישראל: (ח) פני החירות. ופי' הסירות מקום אצל סוף והפ"ה נפרש: דרך שלשת ימים. [ה]פירשתיו: (טז) קברות התאוה. סוף בקדש ברנע כאשר [ו]פירשתי: (לז) ויסעו מקדש. שם [ז]עיר: וטעם וישמע
הכנעני

פירוש על אבן עזרא

[ה](שמות ט"ו כ"ב). [ו]לעיל (י' ל"ג). [ז]לעיל (כ' י"ד). [ח]לעיל (כ"א ד').
לעיל

פירוש רשב"ם

(מט) ויחנו על הירדן וגו' בערבות מואב שם וידבר ה' אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו:
לשכים

עֲרָ֔ד וְהוּא־יֹשֵׁ֥ב בַּנֶּ֖גֶב בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן בְּבֹ֖א בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ מא וַיִּסְע֖וּ מֵהֹ֣ר הָהָ֑ר וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּצַלְמֹנָֽה׃ מב וַיִּסְע֖וּ מִצַּלְמֹנָ֑ה וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּפוּנֹֽן׃ מג וַיִּסְע֖וּ מִפּוּנֹ֑ן וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּאֹבֹֽת׃ מד וַיִּסְע֖וּ מֵאֹבֹ֑ת וַֽיַּחֲנ֛וּ בְּעִיֵּ֥י הָעֲבָרִ֖ים בִּגְב֥וּל מוֹאָֽב׃ מה וַיִּסְע֖וּ מֵעִיִּ֑ים וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּדִיבֹ֥ן גָּֽד׃ מו וַיִּסְע֖וּ מִדִּיבֹ֣ן גָּ֑ד וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּעַלְמֹ֥ן דִּבְלָתָֽיְמָה׃ מז וַיִּסְע֖וּ מֵעַלְמֹ֣ן דִּבְלָתָ֑יְמָה וַֽיַּחֲנ֛וּ בְּהָרֵ֥י הָעֲבָרִ֖ים לִפְנֵ֥י נְבֽוֹ׃ מח וַיִּסְע֖וּ מֵהָרֵ֣י הָעֲבָרִ֑ים וַֽיַּחֲנוּ֙ בְּעַרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַ֖ל יַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃ מט וַיַּחֲנ֤וּ עַל־הַיַּרְדֵּן֙ מִבֵּ֣ית הַיְשִׁמֹ֔ת עַ֖ד אָבֵ֣ל הַשִּׁטִּ֑ים בְּעַֽרְבֹ֖ת מוֹאָֽב׃ ס

שלישי (חמישי כשמחוברין) נ וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֛ה אֶל־מֹשֶׁ֖ה בְּעַֽרְבֹ֣ת מוֹאָ֑ב עַל־יַרְדֵּ֥ן יְרֵח֖וֹ לֵאמֹֽר׃ נא דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם כִּ֥י אַתֶּ֛ם עֹבְרִ֥ים אֶת־הַיַּרְדֵּ֖ן אֶל־אֶ֥רֶץ כְּנָֽעַן׃ נב וְה֨וֹרַשְׁתֶּ֜ם אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵ֤י הָאָ֙רֶץ֙ מִפְּנֵיכֶ֔ם וְאִ֨בַּדְתֶּ֔ם אֵ֖ת כָּל־מַשְׂכִּיֹּתָ֑ם וְאֵ֨ת כָּל־צַלְמֵ֤י מַסֵּֽכֹתָם֙ תְּאַבֵּ֔דוּ וְאֵ֥ת כָּל־בָּמוֹתָ֖ם תַּשְׁמִֽידוּ׃ נג וְהוֹרַשְׁתֶּ֥ם אֶת־הָאָ֖רֶץ וִֽישַׁבְתֶּם־בָּ֑הּ כִּ֥י לָכֶ֛ם נָתַ֥תִּי אֶת־הָאָ֖רֶץ לָרֶ֥שֶׁת אֹתָֽהּ׃ נד וְהִתְנַחַלְתֶּ֨ם אֶת־הָאָ֜רֶץ בְּגוֹרָ֣ל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶ֗ם לָרַ֞ב תַּרְבּ֤וּ אֶת־נַחֲלָתוֹ֙ וְלַמְעַט֙ תַּמְעִ֣יט אֶת־נַחֲלָת֔וֹ אֶל֩ אֲשֶׁר־יֵ֨צֵא ל֥וֹ שָׁ֛מָּה הַגּוֹרָ֖ל ל֣וֹ יִהְיֶ֑ה לְמַטּ֥וֹת אֲבֹתֵיכֶ֖ם תִּתְנֶחָֽלוּ׃ נה וְאִם־לֹ֨א תוֹרִ֜ישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵ֣י הָאָרֶץ֮ מִפְּנֵיכֶם֒ וְהָיָ֗ה אֲשֶׁ֤ר תּוֹתִ֙ירוּ֙ מֵהֶ֔ם לְשִׂכִּים֙ בְּעֵ֣ינֵיכֶ֔ם וְלִצְנִינִ֖ם בְּצִדֵּיכֶ֑ם וְצָרְר֣וּ אֶתְכֶ֔ם עַל־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֥ר אַתֶּ֖ם יֹשְׁבִ֥ים בָּֽהּ׃ נו וְהָיָ֗ה כַּאֲשֶׁ֥ר דִּמִּ֛יתִי לַעֲשׂ֥וֹת לָהֶ֖ם אֶעֱשֶׂ֥ה לָכֶֽם׃ פ

וידבר

אונקלוס

וְהוּא־יָתֵב בְּדָרוֹמָא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּמֵיתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מא וּנְטַלוּ מֵהֹר טוּרָא וּשְׁרוֹ בְּצַלְמֹנָה: מב וּנְטַלוּ מִצַּלְמֹנָה וּשְׁרוֹ בְּפוּנֹן: מג וּנְטַלוּ מִפּוּנֹן וּשְׁרוֹ בְּאֹבֹת: מד וּנְטַלוּ מֵאֹבֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִזַּת עֲבָרָאֵי בִּתְחוּם מוֹאָב: מה וּנְטַלוּ מִמְּגִזָּתָא וּשְׁרוֹ בְּדִיבֹן גָּד: מו וּנְטַלוּ מִדִּיבֹן גָּד וּשְׁרוֹ בְּעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה: מז וּנְטַלוּ מֵעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה וּשְׁרוֹ בְּטוּרֵי דַעֲבָרָאֵי דִּקֳדָם נְבוֹ: מח וּנְטַלוּ מִטּוּרֵי דַעֲבָרָאֵי וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ: מט וּשְׁרוֹ עַל יַרְדְּנָא מִבֵּית יְשִׁימוֹת עַד מֵישַׁר שִׁטִּין בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב: נ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ לְמֵימָר: נא מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִכְנָעַן: נב וּתְתָרְכוּן יָת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וּתְאַבְדוּן יָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן וְיָת כָּל צַלְמֵי מַתְּכַתְהוֹן תְּאַבְדוּן וְיָת כָּל בָּמָתְהוֹן תְּשֵׁיצוּן: נג וּתְתָרְכוּן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וְתֵיתְבוּן בַּהּ אֲרֵי לְכוֹן יְהָבִית יָת אַרְעָא לְמֵירַת יָתַהּ: נד וְתַחְסְנוּן יָת אַרְעָא בְּעַדְבָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוּן יָת אַחֲסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעִירוּן יָת אַחֲסַנְתְּהוֹן לִדְיִפּוֹק לֵהּ תַּמָּן עַדְבָא דִּילֵהּ יְהֵי לְשִׁבְטֵי אֲבָהָתְכוֹן תַּחְסְנוּן: נה וְאִם לָא תְתָרְכוּן יָת יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהֵי דִּי תַשְׁאֲרוּן מִנְּהוֹן לְסִיעַן גָּמְלַן זֵין לְקֳבְלֵיכוֹן וּלְמַשְׁרְיָן מַקְּפָנְכוֹן וִיעִיקוּן לְכוֹן עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ: נו וִיהֵי כְּמָא דִי חֲשֵׁבִית לְמֶעְבַּד

להון

מסרה מ ישב, חסר. בבוא, חסר. מא בצלמנה, ל' וחסר. מב מצלמנה, ל' וחסר. בפונן, ו' חסר דחסר בלי'. מג מפונן, חבירהון מלא י"ק וח"ה חסר דח'. באבת, חסר. מד מאבת, חסר. בעיי, בב' יודין. העברים, כולם בח"ם ומלא. מה מעיים, כ"כ ביו"ד הרבים. בדיבן, כל לי' באור כ"כ מ"י וס"ו. מו בעלמן, מ' דבלתימה, מלעיל כי הה"א מהאמנחיו. מז מעלמון, חסר. דבלתימה, מלעיל. מח בערבת, כל אור' חסר. ירחו, חסר. מט הישמת, חסר דחסר והמם רפי כי הסירק כאור להיות ח"ג ד"א. נ וידבר, ו' בטעם. נא אלהם, חסר. עברים, ח"ו ומ"י. נב והורשתם, מלא. את כל, ד. ישבי, חסר. ואבדתם, ב'. משכיתם, ב'. מסכתם, חסר דחסר. במותם, מלא. תשמידו, מלא. נג והורשתם, מלא. וישבתם, הוא במתג והיו"ד נחה. נד והתנחלתם, ב'. בגורל, מלא. למשפחתיכם, ח"ו ומ"י. ולמעט, בס"ם הלמד בלא מאריך אמנם לאור להיות לתשלום דגש הידיעה שנשמע מהמ"ם לפי שהיא בשוא. יצא, ח'. הגורל, מלא. למטות, מלא. תתנחלו, הנון בסגול מפני שאות הגרון שאחריו קמוצה. ל'. נה תורישו, מלא דמלא. ישבי, כולם חסר. תותירו, מלא דמלא. לשכים, בחד יוד קדים למ"ם. ולצנינים, מ"ק וח"ם. בצדיכם, מלא י' קדים לכ'. ישבים, כולם ח"ו ומ"י. נו דמיתי, מלא ב' כן היסה. לעשות, מלא.

ת"א דבלתימה יבמות פ. ויחנו על ערובין נה יומא עה. כי אתם עוברים את הירדן בכורות כה. והורשתם את כל יושבי הארץ סוטה לד. ואם לא תורישו את יושבי הארץ מגילה יא.

רש"י

לפיכך חזר וכתבה: (מד) בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו (מיכה א) לעי השדה (תהלים עט) שמו את ירושלים לעיים: (מט) מבית הישמות עד אבל השטים. כאן למדך שיעור מחנה ישראל י"ב מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי ליה ההוא אתרא כו': אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו: (נא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. והורשתם וגו'. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע"מ כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן: (נב) והורשתם. וגרשתם: משכיותם. כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפשוט ידים ורגלים כדכתיב (ויקרא כו) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה: מסכתם. כתרגומו מתכתהון: (נג) והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה: (נד) אל אשר יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא

לו

יונתן בן עזיאל

בני ישראל ואגיח קרבא עמהון ונסבו יתהון וית קירויהון: (מא) ונטלו מטוורוס אומנים ושרו בצלמונה אתר חובאי וכור בארע אדומאי ותמן עקת נפשא דעמא באורחא: (מב) ונטלו מצלמונה ושרו בפונון אתר דגרי יי בהון ית חיון קלן וסליקת קבילתהון עד צית שמיא: (מג) ונטלו מאתר דגרי יי בהון ית חיון קלן ושרו באובות: (מד) ונטלו מאובות ושרו במגזת עיבראי בתחום מואבאי: (מה) ונטלו מעיניתא ושרו בדיבון בית מזלא: (מו) ונטלו מדיבון בית מזלא ושרון בעלמון דבלתימה אוף תמן אתכסיית מנהון בירא על דשבקו פתגמי אורייתא דבסימין כדבלתא: (מז) ונטלו מעלמון דבלתימא ושרו בטוורא עבראי קדם בית קבורתיה דמשה: (מח) ונטלו מטוורי עבראי ושרו במישריא דמואב על יורדנא דיריחו: (מט) ושרו על יורדנא מבית ישימות עד מישר שיטין במישריא דמואב: (נ) ומליל יי עם משה במישריא דמואב על יורדנא דיריחו למימר: (נא) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום אתון עברין

ירושלמי

ית יורדנא לארעא דכנען: (נב) ותתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ותסמון ית כל בית סגדיהון וית כל צלמי מתכוותהון תסייפון וית כל במסיהון תשיצון:

(נב) ותשיצינון ית כל דיירי ארעא מן קדמיכון ותסופון ית כל טעוותהון וית כל צלמי מתכוותהון תתפרכון וית כל במסיהון תשיצון:

(נג) ותתרכון ית יתבי ארעא ותתבון בה ארום לכון יהבית ית ארעא למירות יתה: (נד) ותחסנון ית ארעא בעדבין לגניסתכון לשיבט דעמיה סגין תסגי ולשיבט דעמיה ועירין תזעיר לדיפוק ליה תמן עדבא דיליה יהי לשבטא אבהתכון תתחסנון: (נה) ואין לא תתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי מה דתשיירון מנהון לסכיין בעיינא בישא בכון ומקיפין לכון כתריסין בסטריכון ויתעיקון יתכון על ארעא דאתון יתבין בה: (נו) והויכמא דחשלית למעבר

בעל הטורים

מלמד שנעשו קהלות קהלות לומר שירה: (נג) והורשתם ב' והורשתם את משכיותם. והורשתם את שמם: משכיות היינו בית ע"ז שלהם והמאבד ע"ז צריך לשרש אחריה דכתיב והורשתם את שמם: (נד) והתנחלתם ב' הכא ואידך גבי עבד דעבד שיורש לקרקעות: והתנחלתם ד"פ נחלה בפסוק שכל א' היה לו בד' מקומות בהר ובמישור ובשפלה ובחוף הים והפסוק מתחיל ומסיים בנחלה לומר שבמקום שיצא הגורל אפי' כפוק זה מזה אין לשנות: (נה) ולצנינים לשון לנה שיצאו עליהם במנן ולנה

יונתן

לעיין למה תרגם כאן שעמלק נתחבר בכנען ובחוקת מתרגם שלא היה כנען רק שהחליף לשונו לכנען בלבד ובאין חיבור וע"ש: ואגיח בהון כו' דייק בנוא בני ישראל ואין לא חיבור כפשוטו: (נב) ותסמון כל בית סגדיהון לשון אסיפה וכן ת"ם תסייפון הכל לשון כליון כמו ספו תמו: במסיהון תסילון לשון ביזום וכן לעיל מטות פסוק י' וכמוהו הרבה וכבר בא בצילוריכו: (נד) לגניסתכון מבואר ג"כ שהוא לשון משפחה: (נה) לסכיין יתדות או קולים: כתריסין מתרגם מלא לצינים מלשון מגן וצנה: (נו) דחשלית פי' מחשבת כי תרגום של לב חורש מחשבות ליבא דחשיל וק"ל: (ג) דליזי פי'

אחר מרחלא פי' מקום המגדל דקלי' הנקראים ליזי סר הברזל כדאיתא במס' סוכה

רש"י

לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבתיכם. (ב"ב קי"ו) לפי השבון יוצאי מצרים ד"א ב"ב נגולין כמנין השבטים: (נה) והיה אשר תותירו מהם. יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכא: ולצנינם. פותרין בו הפותרים לשון מסוכת

רמב"ן

החכר והסדע בו: (מא) ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמונה. היה אלו המקומות צלמונה ופונון בדרך ים סוף סביב ארץ אדום ונתקבר השם שם בדרך והנה דברו באלהים ובמשה בדרך ושלח להם הנחשים השרפים בלכתם בדרך ונחמת' במשנה ועשה משה נחש נחשת והיו מוליכים אותו על הנס בכל הדרך ובסוגם בצלמונה ובפונון ולא סרה משם עד שחנו באובות ועל כן לא הזכיר הכתוב במאורע ההוא שם מקום ואמר שם ויסעו בני ישראל ויחנו באובות ולא אמר ויסעו ממקום פלוני ויחנו באובות כאשר יאמר בכל המסעים כי בכל הדרך הזה היה הענין משנסעו מהר ההר עד שחנו באובות ונסעו מאובות וחנו בעיי העברים ומשם נסעו ויחנו בדיבון גד ובעלמון דבלתימה והרי העברים והם מקומות בגבול אדד: (נג) והורשתם את הארץ וישבתם בה. כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותם. על דעתי זו מצות עשה היא יצוה אותם שישבו בארץ וירשו אותה כי הוא נתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה' ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם ועברו על מצות ה'. ומה שהפליגו רבותינו במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה וידינו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה בארץ ישראל וכן האיש בכאן נצטוינו במצוה הזו כי הכתוב הזה היא מצות עשה ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים באו ורשו את הארץ. אבל רש"י פי' והורשתם את הארץ והורשתם אותה מיושביה אז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ומה שפירשנו הוא העיקר: (נה) לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות את עיניכם תרגום של יתדות שכים ולצנינים פותרין בו הפותרין לשון מסוכה חדק המוקפות אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא לשון רש"י. והנה ברור הוא כי שיכים קולים חדים מלשון הסר משוכתו הני סך את דרכך הלא אתה שכת בעדו ושמת סכין בלועך דבר חד מקוץ או מברזל ולצניניים גם כן סילון ממאיר מלשון ואל מציניים יקחהו ל:ים פחים בדרך עקש משמרו אות הכפל אבל הכונה לשכים בעיניכם כמו כי השחד יעור פקחים וכן ולפני עור לא תתן מכשול על דעת רבותינו

אבן עזרא

הכנעני. כי נלחם עם ישראל בהיותם בהר ההר: (מב) צלמונה ופונון. [ח]פירשתיים: (מו) בעלמון דבלתימה. שם כלל למסעים רבים כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה: (מט) מבית הישימות. הוא הגיא הנשקף על פני הישימון אז לוה השם להזהיר [ט]ישראל כי הם קרובים לעבור: (נב) משכיתם. כמו אבן [י]משכית: במותם. מקומות גבוהים כמו במותי [כ]ארץ: (נד) והתנחלתם. כמו [כב]והתחלתם והפעול הארץ. וטעם להזכיר לרב תרבו. לדבק אחריו ואם לא תורישו: (נה) לשכים. קולים חדים מגזרת השך [ל]משוכתו. הנני סך את דרכך [מ]בסירים: ולצנינים. פירושו לפי מקומו כמו [נ]ולשוטט בצדיכם שהם מכות בגוף או קולים חדים כמו צנים [ס]פחים והנה עוד פי' להם נשלחים שהם חייבים להוריש מהם יושב הארץ: אל

פירוש על אבן עזרא

[ח]לעיל (כ"א ד'). [ט]כמ"ש והורשתם והצדתם וכו' והי' אם תוהירו מהם לשכים בעיניכם וכו'. [י](ויקרא כ"ו א'). [כ](ישעיה נ"ח י"ד). [כב](לקמן ל"ד י') ואינו בדקדוקו כמו המפעל אלא ר"ל תנחלו הארץ בגורל וכן תתחלקו והתאוריתם נמלא כי הארץ פעול. [ל](ישעיה ה' ה'). [מ](הושע ב' ח'). [נ](יהושע כ"ג י"ג). [ס](משלי כ"ב ה') כמות למעלה והורשתם את כל יושבי הארץ וגו' הכתוב לפרש איזה ארץ אמרתי ארץ כנען לגבולותיה שהם פלוני ופלוני. ד"ס

ספורנו

זה לא נמנעו ובכן נכתב בכל אחד מהן ויסעו ממקום פלוני ויחנו במקום פלוני כי המסע והחניה היה כל אחד מהם קשה: (מ) וישמע הכנעני. גם זה זכות להם כי לא אמרו כאבותם נתנה ראש גם בראותם מלחמה אבל נדרו נדר לה' ושלמו: (נג) והורשתם את הארץ. כאשר תגרשו יושבי הארץ אז תוכלו להוריש את הארץ לבניכם שאם לא תגרשו אותם אע"פ שאתם תכבשו את הארץ לא תזכו להורישה לבניכם: (נו) והיה כאשר דמיתי לעשות להם

פירוש רשב"ם

(נה) לשכים בעיניכם. לשון קוצים וסירים הנוקבים את העינים כמו הנני סך את דרכך בסירים. ובספר יהושע מוכיח שם והיו לפח ולמוקש ולשוטט בצדיכם. לשון אני ייסר אתכם בשוטים. שוט לסוס: ולצנינים. גם הוא ממיני קוצים המזיקים לעינים. מנחם בן סרוק חברו עם ואל מצינים יקחהו. אך אני מפרשו לשון כצנת שלג. שהרי שם כתב אשר קצירו רעב יאכל ואל מצינים יקחהו ושאף צמים חילם כלומר הליסטים הרעבים והערומים צנים והצמאים יקחו ממונם: (נו) כאשר דמיתי. חשבתי לעשות להם אשר צויתי לכם לא תחיה כל נשמה ואתם מותירים אותם

לד א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב צו את־בני ישראל ואמרת אלהם כי־אתם באים אל־הארץ כנען זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתיה: ג והיה לכם פאת־נגב ממדבר־צן על־ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה ים־המלח קדמה: ד ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה והיה° תוצאתיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר־אדר ועבר עצמנה: ה ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה: ו וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה־יהיה לכם גבול ים: ז וזה־יהיה לכם גבול צפון מן־הים הגדל תתאו לכם הר ההר: ח מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאת הגבל צדדה: ט ויצא הגבל זפרנה והיו

°והיו ק'

אונקלוס

להון אעבד לכון: א ומליל יי עם משה למימר: ב פקד ית בני ישראל ותימר להון ארי אתון עלין לארעא דכנען דא ארעא די תתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומהא: ג ויהי לכון רוח דרומא ממדברא דצין על תחומי אדום ויהי לכון תחום דרומא מסיפי ימא־דמלחא קדומא: ד ויסחר לכון תחומא מדרומא למסקנא דעקרבים ויעבר לצן ויהון מפקנוהי מדרומא לרקם גיאה ויפוק לחצר אדר ויעבר לעצמון: ה ויסחר תחומא מעצמון לנחלא דמצרים ויהון מפקנוהי לימא: ו ותחום מערבא ויהי לכון ימא רבא ותחומה דין יהי לכון תחום מערבא: ז ודין יהי לכון תחום צפונא מן ימא רבא תכונון לכון להר טורא: ח מהר טורא תכונון למעלי חמת ויהון מפקנוהי דתחומא לצדד: ט ויפוק תחומא לזפרון

ויהון

מסרה ב אלהם, חסר. הארץ מפטים ב' ספרי ארץ. חסל, כל לו' מ"ז. לגבלתיה, כל לו' כ"כ חסר ב' ווין ומ"י. ג גבול, מלא. מקצה, כמשמו הדגש מן הקוף מפני שהיא שוא ולא כן בבג"ד כפ"ת. ים, מלשון המ"ם נראה שהוא נקמץ גדול ולפ"ז ל"ל במסג. ד הגבול, מלא. למעלה, הל' בלירי וה"א בסוף. עקרבים, מלא. לנה, שנון לפני. והיה, ז' כתיב ה' וקרין ו' והיו ק'. תוצאתיו, כולם מ"ז ק' וחסר הרין ומ"י. עצמנה, חסר. ה הגבול, מלא. עצמון, מלא. נחלה, ג' מלעיל מפני שהוא ל' נחל אבל כשהוא ל' ירושה הוא מלרע והסי"ת בסוף פסוק כולם דפסוקא. ו וגבול, מלא. הגדול, ח' מלא בתורה. יהיה, יו"ד לתשובה בדגש מד"ד וכן בסמוך. ז חח, כ"ג ל"ם. יהיה, יו"ד לתשובה דגש. לפון, כל לו' מלא. הגדל, חסר. תתאו, ב' ותעמן. ח לבא, חסר. תוצאת, ב' כ"כ מ"ק וחסר הרין. הגבל, חסר. לדדה, ה"א במקום למ"ד ולכן הוא מלעיל. ט הגבל, ג' חסר בתורה ומ' חסר בלי'. זפרנה, חסר.

ת"א ארץ כנען לגבולותיה סנהדרין לט. וגבול ים והיה לכם הים הגדול גיטין ח.

רשי

מסוכת קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: תצררו אתכם. כתרגומו: (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם וגו'. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בח"ל הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח (שם) וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיו בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונית מערבית של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם כנגד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה. אל צן כמו מצרימה: והיו תוצאותיו. קצותיו בדרומה של לכם. על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה. ומ"א אומר על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: (ג) והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צן. אשר אצל אדום מתחלת מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תחלת המסות כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר (יהושע י"ג) מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר (שמות י"ג) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים (צפניה ב') יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומם אל המדבר והוא שקראו יחזקאל (יחזקאל כ) מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר (שופטים יא) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב כנגד צפון של עולם ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב מעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: (ה) והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מארך לצד המערב משם והלאה: (ו) וגבול ים. ומצר מערבי מהו: והיה לכם הים הגדול. למצר והגבול הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין אישול"ש: (ז) גבול צפון. מצר צפון: מן הים הגדול תתאו לכם להר ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו: תתאו. תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר: תתאו. לשון סיבה כמו (ד"ה ב י"ב) אל תא הרצים (יחזקאל מ') ותאי השער היציע שקורין אפנדי"ץ שהוא מוסב ומסובב: (ח) מהר ההר. תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאות הגבול. סופי הגבול כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו ונמשך להלן באלכסון יותר מן הרבוע הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קראו תוצאות משם כלה אותה מדה: (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן.

הוא

לְמֶעְבַּד לְהוֹן אַעֲבֵיד לְכוֹן: (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (ב) פַּקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרוּם אַתּוּן עָלִין לְאַרְעָא דִּכְנַעַן דָּא אַרְעָא דְּתִתְפְּלֵיג לְכוֹן בְּאַחְסָנָא אַרְעָא דִּכְנַעַן בִּתְחוּמָהָא: (ג) וִיהֵי לְכוֹן תְּחוּם דָּרוֹמָא מִן מַדְבְּרָא דְּצִינֵי טוּר פַּרְזְלָא עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם וִיהֵי תְּחוּם דָּרוֹמָא מִן סְיָפֵי יַמָּא דְּמִלְחָא מַדִּינְחָא:

[(ג) וִיהֵי לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דִּרְקַם כָּל קְבֵיל תְּחוּמֵיהוֹן דְּאֱדוֹמָאֵי וִיהֵי לְכוֹן דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא דְּמִלְחָא מִן מַדִּינְחָא:]

(ד) וְיִקֵּיף לְכוֹן תְּחוּמָא מִן דָּרוֹמָא לְמַסּוּקְיוּתָא דְּעַקְרַבִּית וְיִעִיבַר לְצִינֵי טוּר פַּרְזְלָא וְיֶהֱוֹן מַפְקָנוֹי מִן דָּרוֹמָא לִרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק לְטִירַת אַדָּרָא וְיִעִיבַר לְקֵיסָם:

[(ד) וְיִקֵּיף לְכוֹן תְּחוּמָא דָּרוֹמָא מִן מַסְקְיוּתָא דְּעַקְרַבִּין דַּעֲבַר בְּטוּר פַּרְזְלָא וִיהֵי מַפְקָנוֹי מִדָּרוֹם לִרְקַם דְּגֵיעָא וְיִפּוֹק דִּירַת אַדְּרַיָּא וְיַעֲבַר בְּקֵסָם:]

(ה) וְיִקֵּיף תְּחוּמָא מִקֵּיסָם לְנִילוּס דְּמִצְרָאֵי וִיהוֹן מַפְקָנוֹי לְמַעַרְבָא:

[(ה) וְיִקֵּף תְּחוּמָא מִן קֵסָם לְנִילוּס מִצְרַיִם וִיהוֹן מַפְקָנוֹי מִן מַעַרְבָא וּתְחוּם יַמָּא רַבָּא הִיא אוֹקְיָנוּס נִסּוֹי וּמַחְדּוֹי וּסְפִינָתָא עִם מַיָּא קַדְמָיָא דְּאִית בְּגַוֵּיהּ הִינוּן מֵי בְּרֵאשִׁית דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּמָא מַעַרְבַיָא:]

(ו) וּתְחוּם מַעַרְבָא וִיהֵי לְכוֹן יַמָּא רַבָּא אוֹקְיָנוּס וּתְחוּמֵיהּ הִינוּן מֵי בְרֵאשִׁית עִם מַיָּא קַדְמָאֵי דַּהֲווֹן בְּגַוֵּיהּ אַבְדוֹי וּפַרְנִידוֹי בַּרְכוֹי וּמְדִינָתֵיהּ נִסּוֹי וּמַחֲווֹי סְפִינָתֵיהּ וְאַלְגָוָתֵיהּ דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם מַעַרְבַיָא: (ז) וְדֵין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִיפוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא תְּכַוְּנוּן לְכוֹן לְטַוְורוֹס אוּמָנִים:

[(ז) וְדֵין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָיָא מִן יַמָּא רַבָּא תְּכַוְּנוּן לְכוֹן לְטַוְורוֹס מָנוֹס:]

(ח) מִטַּוְורוֹס אוּמָנִים תְּכַוְּנוּן לְכוֹן מַעֲלַךְ לִטְבֶרְיָא וִיהוֹן מַפְקָנוֹי דִּתְחוּמָא מִן תְּרֵין צִיטְרוֹי מְכַוְּנִין לְכַרְכּוֹר דְּבַר זָעֵמָה וּלְכַרְכּוֹי דְּבַר סַנֵּיגוֹרָא וְדִיוֹקִינוֹס וְתַרְנְגוֹלָא עַד קֵיסָרִין מַעֲלַךְ לַאֲבָלַס דְּקִילְקָאֵי:

[(ח) מִטַּוְורוֹס מָנוֹס תְּכַוְּנוּן לְכוֹן לְמֵעַלֵּי אַנְטוֹכְיָא וִיהוֹן מַפְקָנוֹי תְּחוּמָא דְּאַוּלַס דְּקִילְקָאֵי:]

(ט) וְיִפּוֹק תְּחוּמָא לְקֶרֶן זָכוּתָא וּלְגַבְתָּא דְּחַטְמוֹנָא וִיהוֹן מַפְקָנוֹי לְכִירַיָּא דְּבֵית סָכַל וּלְמְצִיעוּת דִּרְתָּא רַבְּתָא דִּמְמַצְעָא בֵּין טִירַת עִינָוָתָא לְבֵין דַּרְמֶשֶׂק דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִיפוּנָא:

[(ט) וְיִסְקוּן תְּחוּמָא לְזִיפְרִין וְיֶהֱווֹן מַפְקָנוֹי דִּירַת עִינוּתָא דֵּין דִּיהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִיפוּנָיָא:]

ותכותן

יונתן

פ' לולב הגזול: (ד) לציני מור פרזלא ס"ל כהש"י ליגה כמו לין וכן בכלם כל חינה שלריכה למ"ד בהסלמה הטיל לה ה"א בקופה: לפירים היא לשון חלר: (ו) ותסומיה הינון מי בראשית דייק ממה שלא נפסוק כאל לשון גאלות סוגות בריאה כתיב וגבול ים והיה לכם ובפיפא וגבול זה יהיה אלא להורות לא באומרו והיה שהוא עבר כך הוי"ו מהפכו לעתיד שהכר הים בימי בראשים: ומ"ש אביכוי ים רולים לגרוס אבזורי מלשון גמ' דבן סורר ומורה וכל אבזרייהו שפירושו כל השייך לי וכן ופרכידו לשון גמ' דכסוטוס וכל פרוזדא והכגוס מגרס הוא פרוזדא וכן פנין ואלגוופה ר"ל מה דבגוה ופי' מה שבתוך הגבול עלמו: (ס) וכרכוי פי' הכרכים יעויין מסס אפס קלהו נראה כי כל דברים כאלו דברי קבלה ואם קבלה היא נקבל. ונראה שהשמות הללו הם איי הים ומדינות שבתוך הים. ואשר על שפת הים ובגבולי הים ואלגוואה ר"ל הם ספינות שבתוך הים וגם ממולה לה חבלים כפלו לה בשפת הים וכמו אלגפפי שבים מ"י גוף ימא: (ט) לקרן זכותא הוא לשון אור בהיר ופי' בלבנע הזפר"ן וכמשמעות המלה

רמב"ן

כבותינו יאמר כי ינקרו עיניכם להטעות אתכם ולא תראו ולא תבינו וילמדו אתכם בכל תועבותיהם ולעבוד את אלהיהם כמו שאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם ואשר שיהיו שכים בעיניכם ויטעו אתכם. לשוט מאחרי יהיו נמכים בלדיכם שיכאיבו וילערו אתכם לשלול ולבוז אתכם ואקר כך ולרדו אתכם שילחמו בכם ויגיאו אתכם במצור ואני אגלה אתכם מפניהם גלות שלימה כי כאשר דמיתי לעשות להם על ידיכם שיגלו כולם מן הארץ ולא תותירו מהם שם ולא שמעתם בקולי כן אעשה לכם ולא אשאיר מכם בארץ גם אחד: (ב) אל הארץ כנען. כמו והכנואת עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען לשון ר"א וכן כתב רש"י והביאו לדמיון אל בית אל וכבר פירשתי סודו. והנכון בעיני באל הארץ כנען כי שם הארץ הזאת כנען כמו מצרים שם הארץ כשם העם וכן יושבי כנען וכן כנען ארץ פלשתים והאדרתק מאין יושב והנה אל הארץ כנען כמו שאמר העיר ירושלם והמלך דוד והאיש גבריאל: ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לעיר נוי ואין רשאין לבנות בו בית ולא ליטע בו כרם ולא לזרוע זריעה אלף אמה סביב ואחריו אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף פנימים למגרש והחיצונים לשדות סביב ולכרמים לשון רש"י מדברי רבותינו. והנכון בעיני על דרך הפשט שיאמר שיתנו למגרש אלף אמה בסביבות העיר כנגדה שיהיו לה לארכה אלף אמה חמש מאות לרוח האחד ולרחב' כמו כן אלף אמה חמש מאות אמה לכל רוח ואחר כך אמר שיעשו מרובע אלפים אמה על אלפים אמה ותהיה העיר באמצע הרבוע הוסיף להם מגרש שלא כנגד העיר כשיעור הראשון שהמגרש העיר עד שנמצא כשתחשיל למגרש אלף אמה בסביבותיה כאשר נוה בתחלה תהיה העיר אלף על אלף ברבוע והנה העיר רביע במה שיתנו ללוים ודע כי לשון פאה יאמר על הצד כולו וכן מאה באמה אורך לפאה האחת לעבר כולו וכן כל המזכרים שם וכן הפאות שבסוף ספר יחזקאל ועוד שאם היה אומר למדוד מן העיר אל הסוף אלפים אמה לכל רוח היה אומר ומדותם מחוץ לעיר אל פאת קדמה וגו' אבל ומדותם אל פאת קדמה היא מדידת הצד הכול כאשר פירשתי וכן נאה להם ללוים שתהיה להם אחוזה מרובעת לא שימדדו אלפים אמה לארבע הרוחות כנגד העיר והקרנות לא תהיינה להם ודומה לזה סביב שמונה עשר אלף כי העיר בין כל סביבותיה שמונה עשר אלף כי מנה בארבע הפאות ארבעת אלפים וחמש מאות שהן שמונה עשר אלף לכולן כי מדה בארבע הפאות. ונכון הוא שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע והאלף אשר הוסיף בכתוב השני בארבע הפאות לשדות וכרמים כמו שקבלו רבותינו אבל שם הכל מגרש בלשון הכתוב אלא שזה נעבד ונזרע וזה לא יעבד

אבן עזרא

(ב) אל הארץ כנען. כמו והנבואה [ע]עודד הנביא הנבואת עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען: (ג) על ידי אדום. מקום כמו על יד [פ]הירדן: (ה) נחלה מצרים. אל נחל [צ]מצרים ואיננו [ק]היאור: הים הגדול. הספרדי [ק]הטעם גבול מערב ותלתכם והיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו. ואל"ף והתאויתם. תחת וי"ו והתוית [ר]תיו ואם הם שני [ש]בנינים:

והתאויתם

פירוש על אבן עזרא

[ע](ד"ה ב' ט"ו ח'). [פ](לעיל י"ג כ"ט.) [צ]ה"א בסוף כמו למ"ד בתחלה. [ק]דלא כרש"י ויב"ע שתרגימו לנילוס כי הים אשר במערב א"י והוא ים החכון מפרים בין א"י ובין ארץ ספרד היא הספרדית. [ר](יחזקאל ט' ד') והראוי תִּתְוֶה עניינו סימן ורשימה. וטעמו הוה. [ש]כי והתוית מבנין הפעיל ואלת מתאו מבנין פיעל. בראשים

ספורנו

להם אעשה לכם. כי תזנו אחרי אלהים בלי ספק: (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה. תפול לכם בגורל קודם שתכבשו כולה כי בגורל יאות לשון נפילה. כמו ועל לבושי יפילו גורל. וכן הפיל פור הוא הגורל. ואמר זאת כי מה שכבשו ח"ל לא הולרך לחלק בגורל ובכן חלק משה את ארץ סיחון ועוג בלתי גורל כפי הנראה בספר יהושע וזה כי ארץ סיחון ועוג אין בה קדושת א"י כאמרו ואך אם טמאה ארלכם לא היתה ראויה לגורל אשר

פירוש רשב"ם

אותם ופחיים אותם אעשה לכם שלא אחיה אתכם: (ב) זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה. רבינו זקיני פירש וצייר תחומין ואע"פ כן אפרש בקוצר כי תחלה הכתוב פירש גבול דרום ואח"כ גבול מערב כי הים הגדול הוא גבול מערבי ואח"כ מזרחי: (ג) על ידי אדום. סמוך לאדום: (ד) ונסב לכם. שם בולט הגבול: ויצא ועבר. דרך ישר בלא הקף: (ה) והיו תוצאותיו הימה גבול דרומית מערבית. וגבול ים. כלומר וגבול מערבי. כיצד והיה לכם הים הגדול וגבול. מערב: וגבול. חכמים פירשו לרבות נסים שבים הם איי הים: תתאו. תתחימו לשון תתחמו

תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן: י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן שְׁפָמָה: יא וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעָיִן וְיָרַד הַגְּבֻל וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יָם־כִּנֶּרֶת קֵדְמָה: יב וְיָרַד הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הָאָרֶץ לִגְבֻלֹתֶיהָ סָבִיב: יג וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה: יד כִּי לָקְחוּ מַטֵּה בְנֵי הָראוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם וּמַטֵּה בְנֵי־הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם וַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם: טו שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה מִזְרָחָה: פ רביעי (ששי כשמחוברין) טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן: יח וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ: יט וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה: כ וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד: כא לְמַטֵּה בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן: כב וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי בֶּן־יָגְלִי: כג לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל בֶּן־אֵפֹד: כד וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא קְמוּאֵל בֶּן־שִׁפְטָן: כה וּלְמַטֵּה בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ: כו וּלְמַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן: כז וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי: כח וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד: כט אֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: פ חמישי

לה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר: ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם

תתנו.

ויהון מפקנוהי לחצר עינן דין יהי לכון תחום צפונא: י ותכונון לכון לתחום קדומא מחצר עינן לשפם: יא ויחות תחומא משפם לרבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים גינסר קדומא: יב ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי לימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא סחור־סחור: יג ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא די תתחסנון יתה בעדבא די פקיד יי למיתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: יד ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון: טו תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא דירחו קדומא מדינחא: טז ומליל יי עם משה למימר: יז אלין שמהת גבריא די־יחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: יח ורבא חד רבא חד משבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: יט ואלין שמהת גבריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: כ ולשבטא דבני שמעון שמואל בר עמיהוד: כא לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון: כב ולשבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: כג לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפד: כד ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: כה ולשבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנך: כו ולשבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: כז ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד בר שלמי: כח ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר עמיהוד: כט אלין די פקיד יי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען: א ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: ב פקד ית בני ישראל ויתנון ללואי מאחסנת אחודתהון קרוין למתב ורוח לקרויא סחרניהון

תתנון

מסרה עינן, מלא. יהיה, סי"ד דגש. גבול, מלא. י והתאויתם, ל' ומלא. לגבול, מלא. שפמה, תלויהון הסי"ן ימיני. יא הגבל, חסר. משפם, שין ימיני. לעין, ב' בקמץ. הגבל, חסר ודגיפי. ים, בקמץ. יב הגבול, מלא. הירדנה, ד'. ים, בקמץ. לגבלתיה, כל או' כ"כ חסר ב' ווין ומלא י'. יג בגורל, מלא. המטות, מלא בשבטים. יד כי, לא מלריכין בעונת לפני גרש בכ"ד. הראובני, סכ"ם במלאפום והאלף נחה. אבתם, חסר. טו המטות. ב' מלא בשבטים. נחלתם, ברביע. טז אלה, ה' ל"פ וביתיב. שמות, מלא. יח ונשיא; ל' כולם מלא. לנחל, ב' חסר. יט שמות, י' בתורה ומלא. למטה, יהודה בנימין מנשה לא כתיב י'. כ בני, כל עניכא בני במ"ב יהודה ובנימין. שמואל, ל' בתורה ומלא. עמיהוד, מלא דמלא. כא בנימן, ב' זקפין בענין יב"י יהודה בנימין יוסף ומד. למטה בני שמעון. אלידד, מלא. כסלון, מלא. נשיא, כל עניכא נשיא במ"ב יט"ב יהודה שמעון בנימין. כב בקי, חס' דגושה. יגלי, הי' בק"מ. סניאל, מ"י קדים לאלף. אפד, ל' סוס גבר מ"ו. כד קמואל, מו"ק. כה זבולן, מו"ק. אליצפן, מ"י. כו פלטיאל, מ"י קדים לאלף. עזן, הזי"ן דגש. אחיהוד, מלא דמלא. שלמי, מ"ו. כח פדהאל, פדה מלה כתיב וכי"ם הד' בקמץ כתב וה"א נחה. עמיהוד, מלא דמלא. **לה** ב פס בני, ב' בספרא. לשבת, ב'. ומגרש, הג' רפי. סביבותיהם, ב' מלא ב' יתרין וס"ה.

ת"א זאת תהיה לכם הארץ. בכורות נה. מעבר לירדן שם.

תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם: ג וְהָיוּ הֶעָרִים לָהֶם

תִּתְּנוּן לְלֵוָאֵי: ג וִיהוֹן קִרְוַיָּא לְהוֹן לְמִתַּב וְרַוְחֵיהוֹן יְהוֹן לִבְעִירְהוֹן

ירושלמי

(י) וְתִכְוְנוּן לְכוֹן לִתְחוּם מַדִּינְחָא מִטִּירַת עֵינְוָתָא לְאַפַּמְיָאה:

[(י) וְתִכַוְנוּן לְכוֹן תְּחוּמָא מַעַרְבַיָא מִטִּירַת עֵינְוָתָא לְאַפַּמְיָם:]

(יא) וְיֵחוֹת תְּחוּמָא מִן אַפְמְיָאה לְדַפְנֵי מִן מַדְנַח לְעֵינְוָתָא וְיֵחוֹת תְּחוּמָא לְמְעָרַת סְנִיאָס וּמִמְּעָרַת סְנִיאָס יֵחוֹת תְּחוּמָא לְטוּר תַּלְגָּא וּמִטּוּר תַּלְגָּא יֵחוֹת תְּחוּמָה לְעִיָּן וּמֵעִיָּן יֵחוֹת תְּחוּמָה וְיִסַּב מִישְׁרַיָא מִישַׁר נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא וְיֵיתֵי לְמַדְבְּרָא וְצִינֵי טוּר פַּרְזְלָא מֵי מְצוּתָא אַבְלוּ וּדְמוּכָה סְמִיךְ לְגְנֵיסַת כְּרַךְ מַלְכוּתְהוֹן דְּאֱדוֹמָאֵי אַחְסָנוּת שִׁבְט רְאוּבֵן וְגָד וּפַלְגוּת שִׁבְט מְנַשֶּׁה וְיֵחוֹת תְּחוּמָה וְיַקִּיף לִתְחוּם יַמָּא דְנַנִּיסַר מִמַּדִּינְחָא:

[(יא) וְיֵחוֹת תְּחוּמָה לְאַפְמִים לְדַפְנֵי מַדִּינְחָא לְעֵינְוָתָא וְיֵחוֹת תְּחוּמָה וְיִמְטֵי סְמִיךְ לְיַמָּא דְנִינוּסַר מִן מַעַרְבָא:]

(יב) וְיֵחוֹת תְּחוּמָה לְיוֹרְדְנָא וִיהוֹן מַפְקָנוֹי לְיַמָּא דְמִלְחָא רְיָקַם גִּיעָא מִן דְּרוֹמָא טוּוּרוֹס אוּמָנִיס מִן צִיפוֹנָא יַמָּא רַבָּא מִן מַעַרְבָא יַמָּא דְמִלְחָא מִן מַדִּינְחָא דָא תְהֵוֵי לְכוֹן אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְמִצְרָנֵי תְּחוּמָהָא חֲזוֹר חֲזוֹר:

[(יב) וְיֵחוֹת לְיַרְדְנָא וִיהוֹן מַפְקָנוֹי יַמָּא דְמִלְחָא דָא תְהֵי לְכוֹן אַרְעָא לִתְחוּמָה חֲזוֹר חֲזוֹר:]

(יג) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא אַרְעָא דְתַחְסְנוּן יָתָהּ בְּעַדְבָא דְפַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא: (יד) אֲרוּם קַבִּילוּ שִׁבְטָא דִבְנֵי רְאוּבֵן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן וְשִׁבְטָא דִבְנֵי גָד לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן: (טו) תְּרֵין שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיוֹרְדְנָא מַדִּינְחָא:

[(טו) תְּרֵין שִׁבְטַיָּא וּפַלְגוּת שִׁבְטָא קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן מִן יַרְדְנָא דִירִיחוֹ קִדְמַאִין מִן מַדִּינְחָא מִן מֵישַׁר יַמָּא דְמִלְחָא נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְכִנֶּרֶת כְּרַךְ דְמַלְכוּתְהוֹן דְאֱמוֹרָאֵי וּמִכִּנֶּרֶת כְּרַךְ מַלְכוּתְהוֹן דְאֱמוֹרָאֵי נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְטוּר תַּלְגָּא וּלְחוּמְתָא דְלִבְנָן וּמִטּוּר תַּלְגָּא וּלְחוּמְתָא דְלִבְנָן נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְחוּבָא דִימִין צִפּוֹן עֵינְוָתָא דְדַמֶּשֶׂק וּמִן חוּבָא דִי מִן צִפּוֹן עֵינְוָתָא דְדַמֶּשֶׂק נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְדִיוֹקִינוֹס טוּר תַּלְגָּא דְקֵיסָרְיוֹן דִּי מִן מַדְנַח מַעֲרָב דָּן וּמִן יוֹקִינוֹס תּוֹרְנְגָלָא דְקֵיסָרְיוֹן דִּי מִן מַדְנַח מַעֲרָב דָּן נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְנַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְּרָת דַעֲלוֹי סְדַר נִצְחָנֵי קְרָבוֹי דַיְיָ מִתְעַבְּדִין וּמִן נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְּרָת נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא מַקְרָן זַכְּתָא בַּתְרָא כָּל טַרְכוֹן וְחַמְרָא בֵּית מַלְכוּתָא דְסִיחוֹן מַלְכֵּיהוֹן דֶאֱמוֹרָאֵי וּבֵית מַלְכוּתָא דְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנַן נְפַק לְדִפִּיחַ וּלְשׁוֹקְמַיֵּי עַד מְטֵי סְפַר יַמָּא דְמִילְחָא הָדֵין הוּא חוּלַקְהוֹן דִּתְרֵין שִׁבְטַיָּא וּפַלְגוּת שִׁבְטָא:]

(טז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (יז) אִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דְיַחְסְנוּן לְכוֹן יַת אַרְעָא אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן: (יח) וַאֲמַרְכּוֹל חַד אֲמַרְכּוֹל חַד מִן שִׁבְטָא תִּתְבְּרוּן לְאַחְסָנָא יַת אַרְעָא: (יט) וְאִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא לְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה: (כ) לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בַּר עַמִּיהוּד: (כא) לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִין אֱלִידָד בַּר כִּסְלוֹן: (כב) לְשִׁבְטָא דְדָן אֲמַרְכּוֹל בֻּקִּי בַּר יָגְלִי: (כג) לְשִׁבְטָא דִבְנֵי יוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה אֲמַרְכּוֹל חַנִּיאֵל בַּר אֵפוֹד: (כד) לְשִׁבְטָא דְבֵית אֶפְרַיִם אֲמַרְכּוֹל קְמוּאֵל בַּר שִׁפְטָן: (כה) לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן אֲמַרְכּוֹל אֱלִיצָפָן בַּר פַּרְנָךְ: (כו) לְשִׁבְטָא דְבֵית יִשָּׂשכָר אֲמַרְכּוֹל פַּלְטִיאֵל בַּר עַזָּן: (כז) לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר אֲמַרְכּוֹל אֲחִיהוּד בַּר שְׁלוֹמִי: (כח) לְשִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲמַרְכּוֹל פְּדַהְאֵל בַּר עַמִּיהוּד: (כט) אִלֵּין דְפַקֵּיד יְיָ לְאַחְסָנָא יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יוֹרְדְנָא דִירִיחוֹ לְמֵימַר: (ב) פַּקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי מֵאַחְסָנַת אֲחוּדַתְהוֹן קִירְוִין לְמִיתַּב וּפַרְוִילִין לְקִרְוַיָּא חֲזוֹרְנוּתְהוֹן תִּתְּנוּן לְלֵיוָאֵי: [(ב) וּפַרְוִילֵי לְקִרְיַת חֲזוֹר חֲזוֹר לְהוֹן יִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי:]

וידהן

בעל הטורים

ולבנה: (יח) אלה שמות האנשים. ולמעלה פעם אחרת ואלה שמות האנשים לומר שהיו כשרים בשמותם והיו כשרים במעשיהם: (כא) אלידד בן כסלון. הוא אלדד והוסיף לו יו"ד על שם הנבואה שנקראת ביו"ד לשונות (חזון הטיפה. דיבור. אמירה. צווי. משא ומתוי לשון מתח וגבול ולומר אני באמת הסג"ה ללא לורך כי פרגוס ויסו ולמידו

יונתן

המלח וק"ל: (יא) לדפני. מן מדנח רבלה נקרא דפני וכן נמצא בפתיחתא דאיכה רבתי בפתיחה לא האמינו. בא וישב בדפני של אנטיוכיא ובעל מתנות כהונה פי' משם הערוך משפט הרבלה ת"י ויחות תחומא לאפמיאה לדפני שם מקום אולי אפמיאה: (טו) מלכותהון דאדומאי יש מגיהים דאמוראי: ירושלמי כתוב ומדוי וקפינתא וכו' ים כולים לפניו וא"כ הכל אלא וכאן ענייכם גבולים ופספים: (ג) ובדולגלהון פיטם וקיבוניהון: כלוכהן

רש"י

הוא היה סוף המצר הצפוני ונמשך המצר עיקר במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי: (י) והתאויתם. לשון הסבה ונטיה כמו תתאוו: שפמה. במצר המזרחי ומשם הרבלה: (יא) מקדם לעין. שם מקום והמצר הולך במזרחו ומשך העין לפנים מן המצר ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומי מזרחי הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: (טו) קדמה מזרחה. אל פני העולם שהם במזרח. שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: (יז) אשר ינחלו לכם. בשבילכם. כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו וחולק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושין יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו (שמות י"ד) ה' ילחם לכם: (יח) לנחל את הארץ. שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם: (כט) לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה: (ב) ומגרש. ריוח מקום חלק

אבן עזרא

(י) והתאויתם. כמו עד תאות גבעות עולם: (יא) ומחה. כאשר אמרו קדמונינו תכילתא מגזרת ימחאו כף: (טו) שני המטות. פעם הנה לבאר מקום נחלתם: (יז) ינחלו. פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתנו על דעת המדקדקים: אלעזר. ראשונה כי על פיו יצא יהושע גם הוא בן אהרן. ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי הכל מיוסד כאשר יצא הגורל ובתחלה רק יש טענה גדולה ועליהם אע"פ שהפירוש נכון יהיה הכל לפי דעתו: (כח) פדהאל. אם נעלם הה"א הם שתי מלות שוות בטעם כי הה"א איננה

פירוש על אבן עזרא

(ברלשית מ"ט כ"ו) כ' מכלל יופי ת"ל אחם ממקוו להיותכם נגבלים לגבול קדמה מאלר עיין שמוריעו יושבי הארץ עד הגבול, כי הבנין הזה הוא עלמו מסבב להיותו מקבל המקרה. מאה"כ, באשר הבנינים עכ"ל. אולאה דמשמע לחרי אפי. לפרש מלה ומחה שהוא ענין נגיעה וחבור כמו שכינו במ"ם כליס (רים פרק כה) כל שיש לו חבורו שפי' גולתות המסבות דבר לדבר. ונילפת הרו"ס (פסחים ד' יו' ע"ב ד"ה נימוח) חוברלות ע"ס. ולפימן חביר שמחה ומחה להבדילו מאתר ומחה הנמללאים במקרא ונמסר במס"ג פ' נסח שאין אחד מהם בטעם חביר. וחס ומחה אל מי המליס (לעיל ה' כ"ג) ומחה ד' את שמו (דברים כ"ט י"ט) ומחה ד' אלהים דמעה (ישעיה כ"ה ח') שכולם לשון מחיקה, וזה לבדו מגזרת ימחאו כף (תהלים צ"ח ח'. ישעיה נ"ה י"ב) שפי' חבור כף אל כף דרך שמחה. בהוא מעבר לירדן ירחו. גר"ל בעבור אלה לכם, וטעמו אשר ינחלו את הארץ לכם (דאם לאנד פיר אייך אין בעזיטץ נעהמען) כמ"ש לנחל את בני ישראל (פסוק כ"ט). דפירשו ותן לו נחלה הארץ כמ"ש וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם (שמות ל"ב י"ג) וכן תרגם יונ"ע שם ותחסנינה ית ארעא וכו'. וע"ד המפרשים טעמו ונחלת אותנו. הכמ"ש ויהי הגורל למטה בני יהודה וכו' (יהושע ט"ו א'). ושאמרו רז"ל בב"ב שאלעזר הכהן היה הגורלות שהיה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם עולה פלוני עולה עמו וכו'. ושלא נזכרו גם שאר השבטים כאן כסדר שנעולו שם. וכן

לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם׃ ד וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר וָחוּצָה אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃ ה וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־יָם ׀ אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים׃ ו וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר׃ ז כָּל־הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְהֶן וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃ ח וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הָרַב תַּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמְעַט תַּמְעִיטוּ אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ אֲשֶׁר יִנְחָלוּ יִתֵּן מֵעָרָיו לַלְוִיִּם׃ פ ששי (שביעי במחובר)

ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אַרְצָה כְּנָעַן׃ יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ יב וְהָיוּ לָכֶם הֶעָרִים לְמִקְלָט מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט׃ יג וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתֵּנוּ שֵׁשׁ־עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם׃ יד אֵת ׀ שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה׃ טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ־הֶעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ טז וְאִם־בִּכְלִי בַרְזֶל ׀ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יז וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יח אוֹ בִּכְלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא

מות

אונקלוס

לבעירהון ולקנינהון ולכל חיותהון: ד ורוחי קרויא די תתנון לליואי מכתל קרתא ולברא אלף אמין סחור סחור: ה ותמשחון מברא לקרתא ית רוח קדומא תרין אלפין אמין וית רוח דרומא תרין אלפין אמין וית רוח מערבא תרין אלפין אמין וית רוח צפונא תרין אלפין אמין וקרתא במציעא דין יהי להון רוחי קרויא: ו וית קרויא די תתנון לליואי ית שית קרוי שזבותא די תתנון למערק תמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קרוין: ז כל קרויא די תתנון לליואי ארבעין ותמני קרוין יתהן וית רוחיהן: ח וקרויא די תתנון מאחודת בני ישראל מן סגיאי תסגון ומן זעירי תזעירון גבר כפום אחסנתיה די יחסנון יתן מקרוהי לליואי: ט ומליל יי עם משה למימר: י מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: יא ותזמנון לכון קרוין קרוי שזבותא יהוין לכון ויעירוק לתמן קטולא דיקטול נפשה בשלו: יב ויהון לכון קרויא לשזבא מגאל דמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: יג וקרויא די תתנון שית קרוי שזבותא יהוין לכון: יד ית תלת קרויא תתנון מעברא לירדנא וית תלת קרויא תתנון בארעא דכנען קרוי שזבותא יהוין: טו לבני ישראל ולגיורא ולתותבא ביניכון יהוין שית קרויא האלין לשזבא למערוק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו: טז ואם במן דפרזלא מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יז ואם באבנא דמתנסבא בידא דהיא כמסת די ימות בה מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יח או במן דאע

דמתנסב

מסרה ג ומגרשיהם, מלא מ"ם בסוף. ולרכשם, חסר. חיתם, בחד יו"ד לבעה. ד ומגרשי, ל'. וחוצה, ל' ומלא. ה ומדתם, ב' חסר כלי'. באמה, י"ו פסוק בטעם פזר גדול וגלגל תמרה לקרני פרה הנקרא פזר גדול לפי שמנגן כמו פזר ות"ג וק"ם. בתוך, ה'. להם, מטעי'. ו ערי, ה'. לנס, ב' חסר חז יבדיל. הרצח, חסר. ועליהם, מלא. ז ושמנה, הכון בסגול כי הוא ל"כ. מגרשיהן, ל' כ"כ וכל יהושע דכו' במ"א יוסף שני מעוט מגרשיהן מלא וכו"ן בסוף. ח המעט, ה"א בלא גגעים. תמעיטו, מלא. ינחלו, ו' בקמץ. י דבר, י"ג. אלהם, חסר. כנען, הכ"ף דגושה מד"ד. יא והקריתם, מלא. ערי, ד'. תהיינה, כל עניגא בב' יודין וכ"ה בסוף. רלח, חסר. יב מגאל, חסר. ימות, מלא. עמדו, ד'. למשפט, מ"ו דגשים. יג ערי, ד'. תהיינה, מלא ב' י'. יד שלש, חסר. ערי, ד'. טו ולגר, ל'. ולתושב, מלא. בתוכם, מלא. לנוס, מלא. טז ואם, כל ואם דענין במקף במ"א ואם באבן יד. וימת, המ"ם בחולם ס"ו. מות, כולם מלא. יח באבן, ג' רפוי'. ימות, מלא. וימת, כל ענינא בחולם.

ת"א ומגרשיהם נדרים פא מכות יב. מקיר העיר ערובין נא נו מ סוטה כז. ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה ערובין נא נדרים נו סוטה כז. זה יהיה לכם ערובין נא. עליהם תתנו מכות ט יג. והיו לכם הערים למקלט שם ט. עד עמדו שם יב. שש ערי שם ט. את שלש הערים שם. לבני ישראל שם. בשגגה שם ז.

רש"י

חלק חוץ לעיר סביב להיות נוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: (ג) ולכל חיתם. לכל צרכיהם

ירושלמי

(ג) ויהון קרויא להון למיתב ובדורלהון יהוון לבעירידהון ולקנייניהון ולכל צורכיהון: (ד) ופרוורילי קרויא דתתנון לליואי חזור קרתא ולבר אלפא גרמידי חזור חזור: [(ד) ופרווילי:]

(ה) ותמשחון מברא לקרתא ית ציטרא דמדינחא תרין אלפין גרמידי וית רוח תרין אלפין גרמידי וית רוח מערבא תרין אלפין גרמידי וית רוח ציפונא תרין אלפין גרמידי וקרתא במיצעא דין יהי לכון פרודלי קרויא: (ו) וית קרויא דתתנון לליואי ית שית קוריין דקלטין קטולא למיערוק לתמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קוריין: (ז) כל קרויא דתתנון לליואי ארבעין ותמני קוריין יתהון וית פדורלהון: (ח) וקוריין דתתנון מן אחסנת בני ישראל מן שבטא דעמיה סגי תסגון ומן שבטא דעמיה זעיר תזערון גבר אגב אחסנתיה דיחסנון יתן מקירוי לליואי: (ט) ומליל יי עם משה למימר:

יונתן בן עוזיאל

(י) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארום אתון עברין ית יורדנא לארעא דכנען: (יא) ותזמנון לכון קוריין בשיקין ובתי חיוותא קירוין קלטין יהוין לכון ויעירוק לתמן קטולא דיקטול בר נש בשלו: (יב) ויהון לכון קרויא למקלט קטולא מן תבע אדמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: (יג) וקרויא דתתנון שית קירוין קלטן קטולא יהוין לכון: (יד) ית תלת קרויא תתנון מעברא ליורדנא וית תלת קרויא תתנון בארעא דכנען קירוין קלטן תהוין: (טו) לבני ישראל ולגיורא ולתותביא דביניהון יהוין שית קירויא האלין לשיזבא למערוק לתמן כל דיקטול בר נש בשלו: (טז) ואין בסנא דפרזלא במשהו מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: (יז) ואין באבנא מלוי ידא די כמסת די ימות בה מחוהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: (יח) או בסנא דקיסא מלוי ידא די כמיסת דימות בה מחוהי

בעל הטורים

מטה. מטל. מלילה. מידה. כגולה פיין ילקוט רמז ע"ו ותרגה לך לך): (ס) ומדותם מחוץ לעיר אלפים באמה שאלפים אמה יהיה מחוץ ממ' אמה ושיריים חהו ומדותם מחוץ לעיר: (ח) ינחלו ג' במס' הכא ואידך לשמור מעות [אצותם]. ינחלו (צפ' פנחס). ואידך כבוד חכמים ינחלו (משלי ג') אשר ינחלו לשמור מעות [אצותם]. ינחלו לכל [דליולאי] (יולאי) מלרים נחמלקה הארץ וכן לשמור ממות אצותם ינחלו חכמים דבמשמה דברים האב זוכה לבנו וקתני במכמה: (יא) במרשה מקלט כתיב א' פעמים למקלט שיקלט ולא יהרג הנפש שיש לו ממשה שמות: (יז) באבן ג' הכא ואידך והכה איש את רעהו באבן (פ' משפטים) ואידך באבן המלך (ש"ב י"ד) והכה איש את רעהו אם הוא באבן יד לריך שומד שיהא בו כדי להמית שנא' אשר ימות בה אבל אם הוא גדול כאבן המלך [דכתיב בי' שם מאתים שקלים] א"ל שומד ממילא יש בו כדי

רש"י

לרכושם: (ד) אלף אמה סביב. (עירובין כ"א) ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים: (יא) והקריתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר (בראשית כז) כי הקרה ה' אלהיך לפני: (יב) מגאל. מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש ערי מקלט. (מכות ט) מגיד שאע"פ שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען (ספרי): (יד) את שלש הערים וגו'. (מכות ט) אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים ושלי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב (הושע ו') גלעד קרית פועלי און עקובה מדם: (טז) ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר ברוצח בשוגג שסמוך לו אלא ברוצח במזיד ובא ללמד שהרוצח בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד. (ספרי) שיש בה מלא יד: אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו. לפי שנאמר (שמות כא) והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכן נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר (שמות כא) וכי יכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכן נאמר אשר ימות בה

רמב"ן

יעבד בו ולא יזרע ולכך הפריש זה מזה: (ח) מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו. גם זה על דעת רבותינו מאת בתי האבות שנפלו הרבה יקחו הרבה כמו שהזכיר למשפחותיהם אבל השבטים שוים היו בנחלה ואע"פ שתמצא בספר יהושע שאין מספר הערים אשר נתנו ללוים שוה לשבטיהם מפני שווי הערים היה שהיו טובות זו מזו כי בשומא נתחלקה הארץ תדע שהרי נתנו מיהודה ושמעון ובנימן ערים י"ג ואלו מרובים על הראשונים במנינם ונתנו ממטה יששכר אשר ונפתלי וחצי מנשה י"ג וממטה אפרים ערים ארבע וממטה דן ערים ארבע והיו בני דן כפלים כבני אפרים: (יד) את שלש הערים. ואע"פ שבארץ כנען תשעה המטות וכאן אינם אלא שנים ושלי השוה מנין ערי מקלט שלהם כי בגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם לכם"י מדברי רז"ל. ואע"פ שאין המקלט אלא בשוגגין היו שופכי דמים בערמה ומראין עצמן כשוגגין והולך להרבות להם ערי מקלט לקלוט את כולן שלא נודע מי המזיד ואם כן נוה הב"ה זה על שם העתיד על דרך וקם העם הזה וזנה או שיאמרו שהיה אויר ארץ גלעד מגדלת רוצחים מאז היתה לגוי. ואני תמה כי על דעת רז"ל הכתוב שאמר עליהם תתנו ארבעים ושתים עיר כולם למקלט נוה בהם והנה היו מהם בארץ כנען ל"ו ערים ובעבר הירדן ו' וכולן קולטות לדעת רז"ל והנה היו המקלטים לכל ארץ ישראל ביותר והשוים כי ארבע ערי מקלט יגיעו לשבט גם חשב שבט מנשה בארץ כנען מפני שרובו שם היה ואולי בערי המועד' ריבה ה' בעבר הירדן לכבוד משה שיבדיל הוא חציו אבל בכללם במדה ובמנין היו. ועו"ד השפט כראה בעיני כי ארץ עבר הירדן היתה גדולה מאד כי הם שני מלכי האמורי גדולים שהמקראות מפליגים בהם ואף כי עמון ומואב נזכרו בהם ומלכי ארץ כנען מלכי עיירות לכל מושל עיר יקראו לו מלך כאשר אתה רואה מלך ירושלם אחד מלך חברון אחד וביניהם מהלך חצי יום וכן הזכירו חכמים בין בית אל לעי ארבעת מילין לזו מלך ולזו מלך ויתכן שכן היה המנהג בדורות ההם אל כל אדון עיר יקרא מלך או היה לכבוד ארץ ישראל כמדרש רז"ל ע"מ לא היו מלכי ארצות רק מלכי עיר ועיר וכן כתוב שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת

אבן עזרא

אינה מהאותיות [ה]השמש: (ג) ומגרש. [ט]ידוע: (י) ארצה כנען. ידוע 'גם זאת הפרשה דבקה: (יא) והקריתם. מגזרת קריה: (טו) לבני ישראל. אינגו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה הערי' תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אשר כן באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינה

פירוש על אבן עזרא

[ה]וכן אמר בס' מאזנים כי האל"ף ורי' ימלאו בסוף המלה נחים נעלמים והה"א לא תמלא ואם נמלאה מלה שהיא באמצעיתה ה"א נעל' במקום אלף היא מהשמות שהם מורכבים כמו שמה אל הם שתי מיבות לשם אחד. מדה אל שהיא משמות שאינן נחלקין הה"א בדגש ובמה כח לכן בפעלים לא ימלאו [ט]שהם הפרזות חוץ לחומת העיר. לפי שהם כאלו נגרשו מן העיר. 'משום כמו לארץ כנען. ה"א בסוף כלמ"ד בראש המלה. ר"ל

ספורנו

אשר עניינו גרוש הקדש: (ג) לבהמתם. למרכב ולמשא: ולרכושם. בקר וצאן: ולכל חיתם. כמו דבורים של כורת ויוני שובך וזולתם: (ח) מאת הרב תרבו. מפני שהעלו אותה בדמים והיה המעט של אותו הקדש שהיה לו חלק מועט שוה בדמים אל החלק הרב שהיה נותן ללוים אותו השבט אשר חלקו

פירוש רשב"ם

תחום וגבול: (ה) אלפים באמה. אלף אמה מגרש והשאר שדות וכרמים: (יא) והקריתם. וזימנתם: (יד) את שלש הערים תתנו מעבר לירדן. אותן

מות יומת הרצח: יט גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו הוא ימתנו: כ ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימת: כא או באיבה הכהו בידו וימת מות יומת המכה רצח הוא גאל הדם ימית את הרצח בפגעו בו: כב ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה: כג או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו: כד ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה: כה והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש: כו ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו אשר ינוס שמה: כז ומצא אתו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דם: כח כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדל ואחרי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו: כט והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם: ל כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח ועד אחד לא יענה בנפש למות: לא ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת: לב ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ

עד

אונקלוס

דמתנסב בידא דהיב כמסת די ימות בה מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יט גאל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחיב לה מן דינא הוא יקטלנה: כ ואם בסנאה דחהי או רמא עלוהי בכמנא וקטלה: כא או בדבבו מחהי בידה וקטלה אתקטלא יתקטל מחיא קטולא הוא גאל דמא יקטול ית קטולא כד אתחיב לה מן דינא: כב ואם בתכף בלא דבבו דחהי או רמא עלוהי כל מן בלא כמן־לה: כג או בכל־אבנא דהיא כמסת די ימות בה בלא חזי ורמא עלוהי וקטלה והוא לא סני לה ולא תבע בישתה: כד וידונון כנשתא בין מחיא ובין גאל דמא על דיניא האלין: כה וישזבון כנשתא ית קטולא מיד גאל דמא ויתיבון יתה כנשתא לקרית שזבותה די ערק לתמן ויתב בה עד־דימות כהנא רבא די־רבי יתה במשח קודשא: כו ואם מפק יפוק קטולא ית־תחום קרית שזבותה די ערק לתמן: כז וישכח יתה גאל דמא מברא לתחום קרית שזבותה ויקטול גאל דמא ית קטולא לית לה דמא: כח ארי בקרית שזבותה יתב עד־דימות כהנא רבא ובתר דימות כהנא רבא יתוב קטולא לארע אחסנתה: כט ויהון אלין לכון לגזרת דין לדריכון בכל מותבניכון: ל כל דיקטול נפשא לפום סהדין יקטול ית קטולא וסהיד חד לא יסהד באנש למקטל: לא ולא תקבלון ממון על אנש קטול די הוא חיב למקטל ארי אתקטלא יתקטל: לב ולא תקבלון ממון למערוק לקרית שזבותה למתוב למתב בארעא עד דימות כהנא:

° בכ"י ליתי שתי תיבות

ולא

מסרה יט ימית, ח' ומלא. ימתנו, ה' חסר בליש'. כ יהדפנו, חד' דנופה ובח"ק ובחד יו"ד. השליך, מלא. בצדיה, בחד יו"ד. כא באיבה, מלא. מות, במאריך ומוקף. גאל, חסר. הדם, רביעה. ימית, מלא. בפגעו, מיקך הפ"א הוא קלה וע"כ השוא שאחריו הוא נע. כב השליך, מלא. כג בלא, ל'. ויפל, ג' סי' אדם מים במשריתא. ראות, מלא. אויב, כולם מלא. כד על, ס' בטעם. כה והצילו, מלא. והשיבו, מלא י' פסין. בה, ברביע. הגדל, חסר. בשמן, ז' רפין. כו יצא, חסר ו' ד' חסר. גבול, מלא. ינוס, מלא. שמה, י"א ס"פ. כז לגבול, מלא. הרצח, הה"א במנח. כח הגדל, חסר. ישוב, מלא. כט והיו, אינו נסג"א מפני ו' המהפכת. לחקת, ב'. לדרתיכם, חסר ב' וי"ן ומ"י. מושבתיכם, מלא ו"ק וחסר חבין ומ"י. ל מכה, הכף בליר"י. לפי, ל'. לא כפר, חסר. לב לנוס, מלא. לשוב, מלא.

ת"א ואם בפתע שם כריתות ט. בלא ראות מכי' פח פט קמא סו מכות ט. ויפל עליו מכות ז. והוא לא אויב סנהדרין כט. ושפטו העדה פסחים יב ל"ה טו סנהדרין ג. סט. ושפטו העדה קמא צח. והצילו העדה פסחים יב ל"ס כו סנהדרין ב ג סט מכות י. וישב בה סנהדרין יח מכות יא יב. או באיבה סנהדרין עו עז. מות יומת סנהדרין לג. גואל הדם סנהדרין מה. מות יומת המכה מליעא לא סנהדרין עו מה נג עב עז. ואם יצא יצא הרוצח מכות יב. ורצח גאל הדם שם יב. כי בעיר מקלטו שם יא יב זבחים קיז. ואחרי מות הכהן הגדול מכות יא. ישוב הרוצח שם יג. והיו אלה יבמות ו סנהדרין לה מכות ז. כל מכה נפש סנהדרין מד. ועד אחד לא יענה בנפש שם נג לז. ולא תקחו כתובות לז קמא כט מב סנהדרין טו. אשר הוא כתובות לה קמא פג סנהדרין י לו מכות ה. ולא תקחו כפר לנוס כתובות לו. לשוב לשבת מכות יא.

רש"י

בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר (שמות כא) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בה שיהא בה כדי להמית: (יט) בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט: (כ) בצדיה. כתרגומו בכמנא במארב: (כב) בפתע. באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) בכל אבן אשר ימות בה. הכהו: בלא ראות. שלא ראהו: ויפל עליו. (מכות ז) מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה: (כה) עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו ואלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש. (מכות יא) ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראייה דבר ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת

כהן

מחוהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: (יט) תבע אדמא הוא יקטול ית קטולא כד יערעניה מברא לקרויא האלין בדינא הוא יקטלינה: (כ) ואין ביסנא הדוף ואתכוון ודחייה או טלק עלוי בלונסן ושרוותה ונגיל עלוי ביפין בכוונות לבא וקטליה: (כא) או נטר ליה בבו ומחוהי בידיה וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא הוא תבע אדמא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה: (כב) ואין בשלו בלא נטר ליה בבו הדפיה או טלק עלוי כל מאן ולא אתכוון למקטליה: (כג) או בכל אבנא דהיא במיסת דימות בלא מתכוין ושלק עלוי מדעם וקטליה והוא לא סני ליה ולא תבע בישתיה: (כד) וידינון כנשתא בין מחיא ובין תבע אדמא על סדר דיניא האלין: (כה) וישזבון כנשתא ית קטולא מן יד תבע אדמא ויתיבון יתיה כנשתא לקרויא דקלטיה דאפך לתמן ויתיב בה זמן עד דימות כהנא רבא דרבי יתיה סגנא במשח רבותא ומטול דלא צלי ביומא דכפורי בקודש קודשיא על תלת עבירן קשיין דלא יתקלון עמא בית ישראל בפולחנא נוכראה ובגילוי עריתא ובשדיות אדם זכיא והוה בידיה לבטלותהון בצלותיה ולא צלי מטול כן אתקנס לממת בשתא ההיא: (כו) ואין מיפק יפוק קטולא כל אימת דכהנא רבא קיים מן תחום קרתא דקלטיה דערק לתמן: (כז) וישכח יתיה תבע אדמא מברא לתחום קרתא דקלטיה ויקטול תבע אדמא ית קטולא לית ליה סדרין דקטול: (כח) ארום בקרייתא דקלטיה יתיב עד דימות כהנא רבא ומן בתר דימות כהנא רבא יתוב קטולא לארע אחסנתיה: (כט) ויהון אלין אחוויתיה לכון לגזרת דינין לדריכון בכל מותבניכון: (ל) כל דיקטול בר נשא על מימר סהדין דחמיין לסהדא עלוי קטול תבע אדמא או בי דינא ית קטילא וסהיד חד לא יסהד בבר נש לממת: (לא) ולא תקבלון פורקן לשיזבא בר נש קטולא דהוא חייב לממת ארום אתקטלא יתקטיל: (לב) ולא תקבלון פורקן לדערק לקרייתא דקלטיה למתוב

בעל הטורים

כדי לשמים: (כב) הדפו ב' במסורה הכא ואידך (ירמיה מ"ו) כי ה' הדפו והיינו דאמרי' והאלהים אנה לידו משל לשני בני אדם א' הרג שוגג וא' הרג מזיד הקב"ה מזמן לפונדק א' זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג מזיד ונמצא הרגו בשוגג ונתחייב גלות וזה בלא איבה הדפו ולכך להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי ה' הדפו. (כג) ויפל ב' הכא ואידך. ויפל בקרב מחנהו. ואידך ויפל ה' אלהים תרדמה. כדאי' במדרש יותר ממה שהרג בהם שליו ע"י אכילה הרג בהם ע"י ירידה שירד ונפל על ראשם חטו ויפל עליו וימת ויפל ה' אלהים תרדמה כדאי' לדיקים אוכלים ומתים מיד רשעים יורדין לתפתן ומתמולים והולכים עד לש"ד יום חה ויפל ה' אלהים תרדמה שתרדמה נפלה עליהם וישנו שנת עולם: (כה) עד מות הכהן הגדול ג"פ כה"ג בפרשה לומר

יונתן

(כ) בלונסן ושרוותא פי' מיני יתידות של עץ שם כן משמע בערוך ומתורגמן ושלוותא לשון קירה כמו דמיא כשורה וכן ושקפים ג' שורים ת"י ובלונסן' שלשה שורים והוא מלשון משקוף שהוא עליון הפתח שאינו עב כמו שאר קורות הפתח וה"פ בדחז"ל ובנקיקי הסלעים אין לי אלא שהורגו בעץ השליך עליו קורות ובלונסאות מניין ת"ל רולם הוא ת"מ: בלגיל עליה כיפים פי' אבנים בגמ' פרק אלו נגלשין כפין פרדיא וכמותו לעיל פרשת ויחי. (כה) דאפך פרגם של וינס ואפך: (ל) דחמיין למסהד פי' עדים הראויים

רש"י

כהן גדול ומנו אחר מיתתו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את המשוח בימיו שמחזירו במיתתו (מכות יא): (כז) אין לו דם. (מכות ז') הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: (כט) בכל מושבתיכם. למד שתהא סנהדרין קטנה נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: (ל) כל מכה נפש וגו'. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: ולא תקחו כופר. (כתובות לז) לא יפטר בממון: (לב) ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשבת בארץ בטרם ימות הכהן: לנוס. כמו לנס בש"בא

רמב"ן

חסת שולחני והנה היתה עבר הירדן גדולה מאד ראויה לשלש ערי מקלט בכל ארץ ישראל מן הירדן והלאה היא והיו אלה השש ערים לבדן קולטות והארבעים ושתים למגרשי הלוים לא למקלט: (כט) בכל מושבותיכם. לימד שתהא סנהדרין נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל לשון רש"י. וקו הדבר שלאחר חרבן איננה נוהגת לא בארץ ישראל ולא בחוצה לארץ כמו שאמרו רבותינו בפרק ארבע מיתות בית דין ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם בזמן שיש כהן יש משפט בזמן שאין כהן אין משפט ושנו במכלתא מנין שאין ממיתין אלא בפני הבית שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות אם יש לך מזבח אתה ממית ואם לאו אין אתה ממית אבל לא מצאתי במכלה שתלוי בזמן הבית שיאמר בה לדורותיכם בכל מושבותיכם כי זה יורה אפי' על זמן הגלות בחוצה לארץ כמו שנאמר בשביתת חג השבועות ובאיסור החדש לחייב בהם בחוצה לארץ בזמן הזה שלא נתלה אותו בעומר ובמנחה חדשה וכן בחלב שלא נתלה אותו בקרבנות ואולי הם דורשים היה לכם לחקת משפט על הסנהדרין המוזכרים בפרשת תמיד שנאמר לפני העדה למשפט ושפטו העדה ויאמר שתהיה לנו לדורות עדה שופטת אפילו לאחר חורבן לדון דיני קנסות וגזלות וחבלות וכל דבר שבממון ושל מלקות ארבעים: (לא) ולא תקחו כופר וגו'. הנכון בכתוב הזה כי בתחלה הזהירנו מן המזיד ולא תקחו כופר פדיון ממון לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי על כל פנים יומת לא ינצל בשום ענין מן המיתה לא בגלות ולא במכות ועונשים אחרי' אחר כן אמר ולא תקחו כופר שינוס וישב בארץ עד מות הכהן ויחזור אל מחייבי הגלות אשר הזכיר שבהם עיקר הפרשה כאלו אמר וכן לא תקחו כופר מן רוצח שינוס וישב בארץ לשבת קודם שימות הכהן. ולא היה הצורך לומר שלא נקח כופר שלא ינוס שם כלל כי כל הורג נפש בשוגג מתחלה יפחד מגואל הדם שלא ימיתהו בחום לבבו או שיחשוד אותו במזיד ולא ידבר בכופר שלא ינוס שם אבל אחרי נוסו ידבר בכופר שישוב אל אהלו ולא

אבן עזרא

תהיינה שש הערים האלה מקלט: (יט) בפגעו בו. נשבר [ב]הפ"א כמו נשברי [ל]לבם כי שמות הפועלים ישתנו: (כ) יהדפנו. ממקום גבוה: או השליך עליו. כמו קיר נטוי או כלי שיהות בו: בצדיה. [ס]פירשתיו: (כב) בפתע. כמו פתאום: בלא ראות. שם [י]הפועל: ולא אויב לו. ולא מתכוין לבקש רעתו: (כה) עד מות. יש אומר עד מות עד [ס]משוח וכמוהו תמות [ע]חכמה ולא אמרו כלום כי עמכם [ח]תמות חכמה הוא כמשמעו וגם כן עד מות [ו]הכהן הגדול כי הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו: (כו) את גבול. מן גבול כמו כצאתי את העיר: (כז) דם. פירשתיו

פירוש על אבן עזרא

[ב]ר"ל בחירק והלאוי בקמץ כמשפט המקור עם כנוי. [ל](ויקרא כ"ו כ"ו.) [ס](שמות כ"א י"ג). [י]ר"ל מקור. [ס]בעי"ן כמו משוח שהכהן יוליאו לחפשי. [ע](איוב י"ב). ר"ל ועמכם תמופש החכמה ותהיה תמשים ע"י החפו"ש. [ס]ר"ל מיתה ממש. ויקרא

ספורנו

סלקו כב הכמות: (כה) עד מות הכהן הגדול. כבר באר שהגלות היא על השוגג, ובהיות מיני השגגות בלתי שוות כי מהם קרובות לאונס ומהן קרובות אל המזיד נתן לגלות זמן בלתי שוה בכל השוגגים כי מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן ומהן שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן וזה במשפט האל ית' היודע ועד, שיענוש את השוגג כפי מדרגת שגגתו, כאמרו והאלהים אנה לידו: (ב) בנחלה בגורל. ובהיות לאיזה שבט חלק בתחום חבירו לא יתאמת

פירוש רשב"ם

אותן הבדיל משה בחייו כדכתיב אז יבדיל משה: (כה) עד מות הכהן הגדול. לפי פשוטו כל ימי השופט הגדול דוגמת אסיריו לא פתח ביתה: (לא) ולא תקחו כופר. לא יפטר בממון בברייתא דרבי אליעזר מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו יצא כיצד לא תקחו כפר לנפש רוצח וגו' והלא הריגת רוצח בכלל כל העונשין ולמה יצאת ללמד על שאר עונשין ומה הוא מלמד עליהן לרוצח אין לוקחין כופר אבל לשון ועין ליד ורגל לכויה ולחבורה ושאר חבלות לוקחים כופר: כי

עַד־מוֹת הַכֹּהֵן: לג וְלֹא־תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־בָּהּ כִּי־אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ: לד וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ

שביעי לו א וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ב וַיֹּאמְרוּ אֶת־אֲדֹנִי צִוָּה יְהוָה לָתֵת אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּגוֹרָל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאדֹנִי צֻוָּה בַיהוָה לָתֵת אֶת־נַחֲלַת צְלָפְחָד אָחִינוּ לִבְנֹתָיו: ג וְהָיוּ לְאֶחָד מִבְּנֵי שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרְעָה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ וְנוֹסַף עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגֹּרַל נַחֲלָתֵנוּ יִגָּרֵעַ: ד וְאִם־יִהְיֶה הַיֹּבֵל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסְפָה נַחֲלָתָן עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִנַּחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתֵינוּ יִגָּרַע נַחֲלָתָן: ה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי יְהוָה לֵאמֹר כֵּן מַטֵּה בְנֵי־יוֹסֵף דֹּבְרִים: ו זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לִבְנוֹת צְלָפְחָד לֵאמֹר לַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים: ז וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֶּה אֶל־מַטֶּה כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וְכָל־בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו: ט וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה מִמַּטֶּה לְמַטֶּה אַחֵר כִּי־אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ מַטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מפטיר י כַּאֲשֶׁר

צוה

לג וְלָא תְחַיְבוּן יַת אַרְעָא דִּי אַתּוּן בַּהּ אֲרֵי דְמָא הוּא מְחַיֵּב יַת אַרְעָא וּלְאַרְעָא לָא מִתְכַּפַּר עַל דַּם זַכַּי דְּאִתְּשַׁד בַּהּ אֱלָהֵן בִּדְם אַשְׁדֵיהּ: לד וְלָא תְסָאֲבוּן יַת אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ דִּי שְׁכִנְתִּי שָׁרְיָא בְּגַוַּהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ דִשְׁכִנְתִּי שָׁרְיָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: א וְקָרִיבוּ רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לְזַרְעִית בְּנֵי גִלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה מִזַּרְעִית בְּנֵי יוֹסֵף וּמַלִּילוּ קֳדָם מֹשֶׁה וּקֳדָם רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ב וַאֲמַרוּ יַת רִבּוֹנִי פַּקִּיד יְיָ לְמִתַּן יַת אַרְעָא בְּאַחְסָנָא בְּעַדְבָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְרִבּוֹנִי אִתְפַּקַּד בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמִתַּן יַת אַחְסָנַת צְלָפְחָד אֲחוּנָא לִבְנָתֵיהּ: ג וִיהֶוְיָן לְחַד מִבְּנֵי שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִנְשִׁין וְתִתְמְנַע אַחְסַנְתְּהֶן מֵאַחְסָנַת אֲבָהָתָנָא וְתִתּוֹסַף עַל אַחְסָנַת שִׁבְטַיָּא דִּי תְהֶוְיָן לְהוֹן וּמֵעֲדַב אַחְסַנְתָּנָא יִתְמְנַע: ד וְאִם יְהֵי יוֹבְלָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתּוֹסַף אַחְסַנְתְּהֶן עַל אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִּי תְהֶוְיָן לְהוֹן וּמֵאַחְסָנַת שִׁבְטָא דַאֲבָהָתָנָא יִתְמְנַע אַחְסַנְתְּהֶן: ה וּפַקִּיד מֹשֶׁה יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר יָאוּת שִׁבְטָא דִבְנֵי יוֹסֵף מְמַלְּלִין: ו דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי־פַקִּיד יְיָ לִבְנָת צְלָפְחָד לְמֵימַר לִדְתַקִּין בְּעֵינֵיהוֹן תְּהֶוְיָן לִנְשִׁין בְּרַם לְזַרְעִית שִׁבְטָא דַאֲבוּהֶן תְּהֶוְיָן לִנְשִׁין: ז וְלָא־תִסְחַר אַחְסָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא אֲרֵי גְּבַר בְּאַחְסָנַת שִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי יִדְבְּקוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וְכָל בְּרַתָּא יָרְתַת אַחְסָנָא מִשִּׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזַּרְעִית שִׁבְטָא דַאֲבוּהָא תְּהֵי לְאִנְתּוּ בְּדִיל דִּי־יֵרְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי: ט וְלָא תִסְחַר אַחְסָנָא מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא אָחֳרָנָא אֲרֵי־גְבַר בְּאַחְסַנְתֵּהּ יִדְבְּקוּן שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי ישראל

מסרה לג תחניפו, מלא. יחניף, מלא. יכפר, בקבוץ ודגש אחריו וכן שפך. ד' ג' מוקפים וסי' נסיק דמא בישא. לד יושבים, חסר. שכן, חסר. שכן, חסר. לו א ראשי, כל כתובים דכו' במ"ג. הקהים, מלא. ממשפחת, חסר. הנשאים, חסר י"ק ומלא תנין. אבות, מלא. ב בגורל, מלא. צוה, ב' בקובץ ובחד ו' ודגושה. את כתלא, מק"ומ. לבנתיו, ח"ו ומ"י. ג ונגרעה, ל'. נחלתן, ד'. אבותינו, ח"ו ומ"י. ונוסף מלא. על, ביתיב כמו השני. תהיינה, מלא י' ול"ס בסוף וכל ענינא כ"כ. להם, כ"כ במ"ס. ומגרל, ד' חסר בלי' ופתחין. ד היבל, חסר. ונוספה מלא. נחלתן, ד'. להם, כ"כ במ"ס. אבתינו, ח"ו מ"י. ה דברים, ח"ו. ו לבנות, מלא. לטוב, ב' דגושים. בעיניהם, י' ומלא. לנשים, י"ד. אביהם, מלא נ' בנקבות בל"ז. ז תסב, חסר. אבתיו, ז' חסר בתורה. ח וכל, ג' פסוקים רישיהון וכל ולית בהון פ' אתון. ירשת, חסר. ממטות, מלא. יירשו, מלא. אבתיו, ח"ו. ט למטה, המ' בלירי כי הוא סמוך ור"ל של משפחה אחרת. מטות, מלא.

ת"א ולא תחניפו שבת לג. ולארץ לא כתובות לז סוטה מו כריתות כו. ולא תטמאו שבת לג שבועות ז. כן מטה בני עקידה שער מד. זה הדבר שפניה ל' בתרא קב קכ קכא. וכל בת בתרא קי קיא קטו קטז. ממטות בתרא קיא. ולא תסוב בתרא קיא. קיב קיג. ממטה למטה שם קיג. ידבקו מטות שם קיא קיד קטו.

רש"י

(בגה"ל ובק"מץ) כמו (מיכה ב) שובי מלחמה ששבו מן המלחמה וכן (צפניה ג) נוגי ממועד (יהושע ה) כי מולים היו כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר נוס על מי שנס כבר ועקרו נוס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב: (לג) לא תחניפו. ולא תרשיעו כתרגומו

לא

למתוב למיתב בארעא עד זמן דימות כהנא: (לג) ולא תטנפון ית ארעא דאתון בה ארום דם זכאי דלא מתפרע הוא יטוף ית ארעא ולארעא לא מתכפר על דם זכאי דאשתדי בה אלהן בשדיות אדם דמאן דשדיה: (לד) ולא תסאבון ית ארעא דאתין בה ארום דשכנתי שריא בגוה ארום אנא הוא יי דשכנתי שריא בגו בני ישראל: (א) וקריבו לבי דינא רישי אבהתא לגניסת בני גלעד בר מכיר בר מנשה ולגניסת בני גלעד בר יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל: (ב) ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנתא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקיד מן קדם יי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: (ג) והויאה לחד מבני שבטיא דבני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהון מאחסנת אבהתנא ותיתוסף על אחסנת שבטיא דיהויין להון ומן עדב אחסנתנא יתמנע: (ד) ואין יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהון על אחסנת שבטיא דיהויין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהון: (ה) ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: (ו) דין פתגמא דפקיד יי לא לדריא דעתידין למיקום בתר פילוג ארעא אלהן לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהון תהויין לנשין לחוד לגניסת שבט אבוהן תהויין לנשין: (ז) מטול דלא תיתקף אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא חורנא ארום גבר באחסנת שבטא דאבהתוי ידבקון בני ישראל: (ח) וכל ברתא ירתת אחסנא משיבטא דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאנתו בדיל דירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוי: (ט) ולא תסחר אחסנא משבטא לשבטא אוחרנא ארי גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל: (י) היכמא דפקיד יי ית משה היכדין עבדו

בנת

בעל הטורים

לומר אחד כה"ג שנמשח ואחד מרובה בגדים ואחד כה"ג שעבר כולם משיבים הרולח במיתתן [ע"י מכות ד' י"א]: (לג) יכופר. ד' הכא ואידך אם יכופר העון (ישעיה כ"ב) לכן בזאת יכופר עון יעקב (שם כז) בחסד ואמת יכופר עון. (משלי ט"ז) שהשוגה וי"ה סולין ומיתה ממרקת שנא' אם יכופר העון עד תמותון לכן בזאת יכופר עון יעקב במה בחסד שנא' בחסד ואמת יכופר עון כדאמר (ר"ה י"ח) רבה דעסיק בגמילות חסדים היה שפין שנין: (ג) ונוסף ג' במס' [עי' שמות מ"ט רבינו על מסורה זו]: (ו) וזה הדבר בגי' בדור הזה שלא היה נוהג אלא באותו הדור: (ז) תסב נחלה בגי' זו הוא בהסבת הבן לומר שהבן יורש את אביו ולא תסוב נחלה בגימ' זו הוא הסבת

יונתן

הרלויים להעיד וק"ל: (לג) יטוף פי' יקלקל כמו ישגוף וכן לקמן בת"י לא תטופון בנבלתהון פרש' כי תלא פכ"א פסוק כ"ג וע"ש בת"י ובמ"ש: (ו) לא לדריא דעתידין למיקום וכו' דייק הכי מדלא כתיב כאן זה הדבר אשר לוה ה' לבני ישראל לאמר כדכתיב לעיל גבי בנות ללפחד ואל בני ישראל תדבר לאמר אלא זה הדבר אשר לוה ה' לבנות ללפחד דהיינו להם דוקא ולא לדורות ודכתיב וכל בת יורשת נחלה וגו' דמשמע דלדורות לוה אין זה מיוב אלא עלה טובה וק"ל כרבי יהודה כדמייתי הילקוט שהכתוב עלה השיאן להנשא למטות אביהם וק"ל:

רש"י

לא תמיתון: (לד) אשר אני שוכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם: (ג) ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה והבן מתייחס על שבט אביו: (ד) ואם יהיה היובל. מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל כלומר אין זו מכירה שמוזרת ביובל שירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שמוספה

רמב"ן

ולא יתעכב שם כל ימי הכהן ואחרי שיברח ויעמוד לפני העדה למשפט ופטרו אותו לא ישמר ואז ירצה לשוב אל ביתו קודם הזמן ועל כן הזהירנו הכתוב מזה או ישמר וא"א מן לשוב ויהיה טעמו או לשוב והראשון נכון: (לג) ולא תחניפו את הארץ. מפני שאמר תחלה והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם שאלו המשפטים נוהגים גם בחולה לארץ וחזר והשמיר ביושבי הארץ יותר לכבוד השכינה אשר שם והזהיר שלא נחניף אותה ושלא נטמא אותה וענין החנופה הוא הנאמרה בקללות זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה זתים יהיו לך ושמן לא תסוך כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל כי כל חנופה עשות הספק הכליאה והמדמה לעיניים והוא ענש בארץ בע"ז ובשפיכות דמים ובגלוי עריות כמו שנאמר הלא חנף תחנף הארץ והארץ חנפה תחת יושביה ותמניפי ארץ בתזנותך. וענין הטומאה שתהיה הארץ טמאה ולא ישכון בה כבוד השם בהיות בה דם נקי שלא נתכפר בדם שופכו ובספרי אמרו ולא תחניפו את הארץ הרי זו אזהרה לחנפין כי הזהיר מתחלה שלא נקח שוחד ברולחים וחזר והזהיר שלא נחניף להם למעלתם או לתקפם וכבוד משפחתם בלי תקח שוחד כי אם אנחנו נחניף להם הנה נחניף את הארץ והיא חנפה תחת יושביה: (ט) ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה. לא חשש הכתוב אלא לתקן העת ההיא כי אם היו בישראל נשי' נשואות לשבט אחר והם יורשות נחלה היום או שתירשנה מיום זה והילך שימות אביהם או אחיהן בלא בנים על כרחנו תסוב נחלתן ממטה אל מטה ומי יוכל לתקן בזמן אשר עותו כי לא רלתה התורה לצוות שלא ירשו אותן הבן והבעל שלא רלתה לעקור משפט הירושה וכן לא יאוש הכתוב למקרים העתידים לבא כי הבנות שאין יורשות נחלה יכולות להנשא לכל השבטים ואפשר שתהיינה יורשות נחלה בזמן הבא כי ימותו אחיהן בחיי האב ותעבר נחלת אביהם או קרוביהן להם ועל דעת רבותינו שדרשו דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה בלבד יתכן שלא היו בכל הדור ההוא הבא בארץ יורשות נחלה בלתי בנות ללפחד כי על כן לא דברו ולוה הכתוב שאם ימות אדם מן היום ההוא עד שתחלק הארץ לשבטיהם ותהיה בתו יורשת אותו

אבן עזרא

[ב]פירשתיו. (לג) יחניף. עשות רע [ג]באמר: שופכו. פועל כמו וגא [ד]גואלו: (לד) ולא תטמא. השנופה [ש]את הארץ או הוא ליורי [ת]בעבור כי אני שוכן בתוכה ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל: (א) ויקרבו. גם זאת הפרשה [א]דבקה עם כאשר לוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוים: ראשי אבות. הם הנשיאים: (ד) ואם יהיה היובל. ואפילו שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה: (ה) כן מטה בני יוסף. כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה. (ז) וטעם תסב. שפעם תסוב [ב]מטה ומטה (ס"א תסוב מכה וכה) בין [ג]הם בין אחרים. וטעם ולא תסוב נחלה. מהיום [ד]קודם נחלת הארץ: (ח) וכל בת יורשת נחלה. אחר נימול הארץ על כן אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית: מחלה

פירוש על אבן עזרא

[ב](ויקרא יח ד'). [ג]פוזה מעשה החונף. [ד](שם ל"ב כ"ה) פי' גואל אותו. וכן שופכו שופך אותו. [ש]פי"ו תטמא לנקבה נסתרת. [ת]התי"ו לנוכח זכר. [א]ר"ל עם שלמעלה. [ב]ר"ל שהנחלה לא תסוב ממטה זה למטה אחר וכן להפך. [ג]משבטו בני יוסף, ובין אחרים. משבטים אחרים. [ד]כלומר אע"פ שלא באה להם נחלת הארץ להזהירם מהיום שלא תסוב נחלת מי

ספורנו

יתאחת הגורל לשבט הקטר כשיפול על כל גבול השבט וכן לנוסף לא יתאחת אם (לא) יוסיף על גבולו אותו החלק אשר לו בתחום חבירו: (ד) ואם יהיה היובל ונגרעה נחלתן. וגם בהיות שלא נכבוש עתה כל הארץ כאמרו מעט מעט אגרשנו מפניך וילטרך כל שבט ושבט לכבוש חלקו הנה אע"פ שיזדמן שאיזה יחיד ימכור חלקו לחבירו משבט אחר לא ימנע המוכר בשביל זה מהשתדל עם שבטו לכבוש כי ביובל ישוב אליו אמנם חלק הבנות שלא תחזור ביובל לא ישתדלו אנשי השבט לכבשה אז ויניחו שם מיושבי הארץ בהיותו של שבט אח' ובכן יגרע כבוש נחלתן מגורל מטה אבותינו: כן עשו בנות צלפחד. כיונו

פירוש רשב"ם

(לג) כי אם בדם שפכו. אני אומר שהוא נקוד מן הדין מילאפרים לפי פירושו כי אם בדם האיש השופך את הדם: (ו) לטוב בעיניהם. מן שבט שלהם לפי הפשט:

ונשלם חומש הפקודים

צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנוֹת צְלָפְחָד׃ יא וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנוֹת צְלָפְחָד לִבְנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים׃ יב מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף הָיוּ לְנָשִׁים וַתְּהִי נַחֲלָתָן עַל־מַטֵּה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן׃ יג אֵלֶּה הַמִּצְוֺת וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

חזק.

ומפטירין כה אמר ה'. בירמיה בסימן ו'. קל"ג. פס"לה מו"לם. סימן:

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל׃ י כְּמָא־דִי פַּקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ בְּנַת צְלָפְחָד׃ יא וַהֲוָאָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנַת צְלָפְחָד לִבְנֵי אֲחֵי־אֲבוּהֶן לְנְשִׁין׃ יב מִזַּרְעִית בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַר יוֹסֵף הֲוָאָה לְנְשִׁין וַהֲוַת אַחְסַנְתְּהֶן עַל שִׁבְטָא זַרְעִית אֲבוּהֶן׃ יג אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃

°ע"פ כ"י צ"ל עבדא — חזק

מסרה יא מחלה, מתומומוכ"ח סי'. ונעה, חסר. דודיהן, ל' וחסר ו' ומ"י. יב ממשפחת, חסר.

ת"א ותהיינה מחלה ונעה פס קכ.

יונתן בן עזיאל

בְּנַת צְלָפְחָד׃ (יא) הֲוָאָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמַלְכָּה וְנוֹעָה בְּנַת צְלָפְחָד לִבְנֵי חֲבִיבֵיהוֹן לְנְשִׁין׃ (יב) מִנְּגִיסַת בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף הֲוָאָה לְנְשִׁין וַהֲוַת אַחְסַנְתְּהוֹן עַל שִׁיבַט גְּנִיסַת אֲבוּהֶן׃ (יג) אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא וְסִדְרֵי דִינַיָּא דְפַקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירִיחוֹ׃

חזק

בעל הטורים

סכום בעל: (יא) לבני דודיהן בגימ' לסגון (אליסם) [לאס] [עי' ב"ב ד' קי"ט]:

רש"י

הנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם: (ח) וכל בת ירשת נחלה. שלא היה בן לאביה: (יא) מחלה תרצה וגו'. (ב"ב ק"כ) כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו: חסלת פרשת מסעי

רמב"ן

אותו לא תמצא לשבט אחר שלא יצא הדין הזה בעת חלוק הארץ לקחת לו נחלה בתוך מטה אחר כי הקפידה להם תהיה יותר גדולה בעת החלוק שלא יתערבו השבטים זה עם זה בנחלה כי אחרי כן כבר נודעה נחלתן ולא יקפידו כל כך ובעבור שלא נודע זמן החלוק הזהיר בכל הדור והשם אשר בידו נפש כל חי אין לו לפוש מכאן ואילך. ונכון הוא על דרך הפשט שאין ולא תסוב נחלה טעם כדי שלא תסוב הנחלה אבל הם שתי מצות צוה ביורשות נחלה שלא תנשאנה רק למטה אביהם וצוה בנשואות כבר ואשר תבא עליהן נחלה אחרי היותן לאיש שלא תסוב הנחלה ממטה למטה אשר אבל ירשו אותן אחיהם וקרוביהם לא בניהם ולא בעליהם והזהיר מתחלה בבנות צלפחד ואחר כך בכל בת יורש' נחלה. ואמר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה שאף הנשואות או המוזהרות אם יעברו על המצוה ירשו אותן אנשי המטה שיהיו כלם דבוקים וקשורים בנחלת מטה אבותם לא תפרד נחלתן מהן והם לא יפרדו מנחלת אבותם ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת חלוקה והנה נתן להם עצה בפנויות אשר שאלו ותקן גם בנשואות:

ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות. ולאלהים לצבאות. שבח והודאות. למאות ולאלפים ורבבות. וכאשר עשה עם אבותינו הגדולות והנוראות. יעשה בימינו קץ הפלאות. יבנה הבית והלשכות וגבול לפני התאות. ויכין שם לבית דוד כסאות. ועינינו רואות. והוא ברחמיו ינקנו מכל נסתרות ומכל שגיאות. ויראנו מתורתו נפלאות. וכן יהי רצון אמן:

אבן עזרא

(יא) מחלה תרצה. הזכירם הכתוב בתחלה כאשר נולדו ועתה הזכיר' כאשר נשאו לאנשים בתחלה: (יב) ממשפחות. לאות כי בני דודיהן לא היו כולם אחים: (יג) אלה המצות. של הנחלה והסדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן ירחו תרמה:

חסלת פרשת מסעי

פירוש על אבן עזרא

מי שראוי לנחול עם מטה אחד שמסוב למטה אחר. מחלה נוטה חגלה מלכה ותרצה (לעיל כ"ז ז') על סדר תולדתן. מחלה תרצה חגלה מלכה ונעה ר"ל כסדר נשואים המוכרח בתחילה בזה הפסוק נשאת בתחלה ואח"כ השני' וכן כולן. ולאמר ממשפחות לפת רבים.

סליק ספר במדבר. בעזרת חילים יגבר.

ספורנו

כיונו לעשו' רצון קונו כאשר צוה את משה לא מפני שהתאוו לאלה אשר נשאו להם: (יב) ממשפחות בני מנשה. מאחר שראו היות כוונת האל יתעלה שלא תסוב הנחלה אע"פ שנתן להן רשות לבחור כרצונן מכל השבט הן בחרו את בני דודיהן מכל המשפחות מפני שהיו יותר קרובים: ותהיה נחלתן על מטה משפחת אביהן. ובכן לא היתה שום הסבת נחלה אפי' ממשפחה למשפחה: נשלם ספר במדבר.

סכום פסוקי דספר במדבר אלף ומאתים ושמנים ושמנה ארפח סימן: וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח: ופרשיותיו עשרה. יי בדד ינחנו סימן: וסדריו ל"ב: לב טהור ברא לי אלהים סימן: ופסקתותיו כ"ב ופרקיו ל"ו. לך חכמו ישכילו זאת סימן: מניין הפתוחות שתים ותשעים והסתומות ששים ושש. הכל מאה וחמשים ושמנה פרשיות. אני חלקך ונחלתך סימן:

ספר דברים

הקדמת רמב"ן לספר דברים

הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה הקרבנות ולא בטהרת הכהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אותם להם והכהנים זריזים הם לא יצטרכו לאזהרה אחר אזהרה אבל בישראל יחזיר המצות הנוהגות בהם פעם להוסיף בהם ביאור ופעם שלא יחזיר אותם רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות כמו שיבאו בספר הזה בעניני עבודה זרה אזהרות מרובות. זו אחר זו בתוכחות וקול פחדים אשר יפחיד אותם בכל ענשי העבירות ועוד יוסיף בספר הזה כמה מצות שלא הזכרו כלל כגון היבום ודין המוציא שם רע והגרושין באשה ועדים זוממין ואלתן וכבר נאמרו לו כלן בסיני או באוהל מועד בשנה הראשונה קודם המרגלים כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית כאשר נתפרש בו ועל כן לא נאמר בספר הזה וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית אבל לא נכתבו המצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ אף על פי שהן חובת הגוף כאשר בא בענין הנסכים או מפני שאינן תדירות לא הזכיר רק בבנים מחלי הארץ וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקדוש ברוך הוא במדת רחמים וזה להודיע חסדיו עמהם ועוד שיזכו בדבריו שלא יחזרו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדו ונאבד ולכן הודיעם משה רבינו כי הקדוש ברוך הוא רחום וחנון מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך הוא ועוד לבני אדם בעבודתו וכענין שאמר הכתוב כי עמך הסליחה למען תורא:

הקדמת ר"ע ספורנו לספר דברים

וכאשר דבר מלך שלטון גזר על משה רועה נאמן בפשע עמו שלא יכנס לארץ. הנה בטרם סור לבו מעליהם הואיל באר את התורה אחר שהקדים להודיעם ולהזכירם איך הוליכו לזה מפני הנכנס לארץ בלעדיו וכל זה בסכלותם וחטאם. וכאשר השלים זה הבדיל הערים והתחיל לבאר ולהזהיר על מצות אשר בזכותם יאריכו ימים בארץ אשר ירשון. ועל מצות המיוחדות בכניסתם לארץ כמו כתיבת האבנים וברית הר גריזים וצלמם שיהיו לאות לדורות ולא יבגדו. ונתן סדר להשביעם בשבועת האלות אחר שהפרו ברית חורב במרגלים והעיד בהם והגיד עתידות למו בגלות ובגאולה העתידה ממנו אחר היאוש המוחלט. והתפלל עליהם וברכם בחתו עיני לנוטה על אלהם והגיד ביאת הגואל והשורש העתיד בסוף ברכתו לפני מותו. ובזה השלימה תורתו עם עדות בסופה כי אמנם לא הגיע אדם זולת משה למדרגת נבואתו אשר בה נתנה תורת אמת. עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע.

ובזה הודיע חסד עליון שהפליא במשה הכנה נבואיית יותר מן האפשר בטבע אנושי למען תת תורת אמת על ידו אשר אין חליפות לה ולא תוספת וגרעון על ידי נבואת שום נביא כאמרם ז"ל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וזה הורה הנביא באמרו ה' אשר עשה את משה ואת אהרן, כי אמנם במשה נתן הכנה לנבואה עוברת חוק האפשר בטבע. וכן באהרן לכהנה למען יקדש בה גם זרעו לעולם.

הנה אלקים זה גמל עלינו כל אלה חולתם כרוב חסדיו הלא הוא אבינו קונו לו ויושיענו ישמיענו ששון ושמחה שבע רצון ומלא ברכת ה' יגביר עלינו חסדו וימלא כבודו את כל הארץ או"א.

א אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב: ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד

ת"א אלה הדברים סוטה מא. ודי זהב ברכות לב. אחד עשר יום מנחות סה.

אונקלוס

א אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח יָתְהוֹן עַל־דְּחָבוּ בְמַדְבְּרָא וְעַל־דְּאַרְגִּיזוּ בְמֵישְׁרָא לָקֳבֵל יַם־סוּף בְּפָארָן דְּאִתַּפָּלוּ עַל־מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ עַל־בִּשְׂרָא וְעַל־דַּעֲבָדוּ עֵגֶל דִּדְהָב: ב מַהֲלַךְ חַד־עֲשַׂר יוֹמִין מֵחֹרֵב אֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּאָה:

מסרה א אלה, ויהיה ד' שיטין פסוקות ויתחיל מתחלת שטה חמשים. הדברים, ח' וחד ואלה הדברים. מול, ב' בלי' א' ספר דין מ"ל ודין לסוד מולם בלשון כוכם והגד ושלחה טורק. סוף, ב' יחידאין סבום ומ"ל. תפל, ל' וספר. ולבן, ג'. וחלכם, ד' ס' בלי'. ב אחד, כ"ס. מחרב, כר"ל ס"ו.

רש"י

(א) אלה הדברים. (ספרי) לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל. אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבים אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו (שמות ט"ז) מי יתן מותנו וגו': בערבה. בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו (שם י"ד) המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנאמר (תהלים ק"ו) וימרו על ים בים סוף כדאיתא בערכין (ערכין ט"ו): בין פארן ובין תפל ולבן. אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו (במדבר כא) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות. במחלוקתו של קרח. (ספרי) דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום: ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר (הושע ב) וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל: (ב) אחד עשר יום מחרב. אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר (במדבר י) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו' (תענית כט) ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם

רמב"ן

(א) אמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. על המצות אשר יזכיר בכל הספר מתחלת עשרת הדברות שבפרשת ואתחנן כמו שאמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר כי על התורה ידבר ויספר מפסוק ה' אלהינו דבר אלינו מלת אמירה וכמוהו כי נשני אלהים את כל עמלי כי הפרני אלהים כי אמר וסיפור הכתובים שאלה אלה המצות אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן בארבעים שנה לצאתם ממצרים באחד לחדש בעשתי עשר ככל אשר צוה ה' אותו אליהם והיה זה אחרי הכותו את סיחון ועוג בארץ מואב שם הואיל משה לבאר להם התורה הזאת לאמר: ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת וגו'. והטעם כי כאשר הואיל משה לבאר להם המצות אמר להם בתחלת דבריו ה' אלהינו דבר אלינו בחורב אחרי שנתן לנו עשרת הדברים שנכנוס הארץ מיד ונעבור את הירדן וחטאתיכם גרמו לכם זה וזה ונמשכו דברי הפתיחה הזאת עד השלים בהם בפסוק ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפיו של הקב"ה ואחרי כן הודיעם יחוד השם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכל המצות שבספר הזה ולכך יפרש בכאן אשר דבר משה אל כל ישראל ושם ויקרא משה אל כל ישראל כי ביאור התורה

אבן עזרא

יש אומרים כי [א]טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה. ואלה טעו כי [ב]עד קדש ברנע באו בשנה [ג]השנית. רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברים שהם דברי [ד]המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבא כבר אמר אותם כאשר היו במדבר ויהיה דבר משה מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני: (א) בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב. מקומות לא הזכירו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה [ה]שעיר יש לו ג' שמות ורבים כן: (ב) אחד עשר יום. הטעם שדבר אלה הדברים באותם י"א יום: מחורב. שהלכו מחורב עד קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו לארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים [ו]כי כן מצאנו והעד שאמר באר את התורה הזאת הב' באר [ז]התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי' ככל אשר צוה יי' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם [ז]תבין סוד (הסרים) (נ"ל השנים) עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ בהר יי' יראה. גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת [ח]י"א כי באחד (באדר) (ס"א בשבט) מת משה ואמר כי התאבלו שלשים יום וישבו שם (שתי) (נ"ל שש) שבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא זה הספר אל כל ישראל ובו מת ואת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השירה והנה

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל כי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו והוא ויהי בארבעים שנה וגו'. והוא ז"ל אמר כי המהלך מחורב עד קדש ברנע אינו כי אם אחד עשר יום במהלך שוה והם הלכו בארבעים שנה בעבור קצפם אותו ודעת הי"א כי בסוף הארבעים היו בקדש ברנע. [ב]כמ"ש ונסע מחורב ונלך וכו' ונבא עד קדש ברנע (פסוק י"ט) שהוא מדבר פארן ששם נשלחו המרגלים כמ"ש וישלח אותם משה ממדבר פארן (במדבר י"ג ג') וכתוב כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע (שם ל"ב ח') וכן אמר כלב בשלוח משה: עבד ד' אותי מקדש ברנע לרגל את הארץ (יהושע י"ד ו'). [ג]כמ"ש ויהי בשנה השנית וכו' ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן (במדבר י' י"א). [ד]דעת החכם כי רוב כל זה הספר כדמות חזרת דברים שנאמר בספרים שעברו והמצות הכתובות בפ' ראה. שופטים, וכי תצא. והי' כי תבא. הם עקר כונת זה הספר ועליהם אמר אלה הדברים אשר דבר שפירושו אשר דבר עתה ודבר אותם כבר במדבר בערבה מול סוף עם השאר והטעם לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים על המצות הכתובים באתם נצבים. ועל מצות שנעלה הכתובה בפ' פנחס. [ה]ר"ל מלבד שעיר יש לו ג' שמות כמ"ש לדונים יקראו לחרמון שריון והאמורי יקראו לו שניר (להלן ג' ט') וכתיב ועד הר שיאן הוא חרמון (שם ד' מ"ח). [ו]עיין מ"ש במדבר (כ' א'). [ו]ר"ל הוא משנה תורה שאמרה בין פארן וכו'. [ז]הנה סוד י"ב הם י"ב פסוקים מפס' ויעל משה עד סוף הספר. י"א כי דעתו של החכם כי מן ויעל משה יהושע כתבו כמובא (דברים ל"ד ו') אבל באמת כ"א אינו סובר זה. רק כל אלה נאמרו למשה בדרך נבואה וכתבם כך. ומה שאמר גם ויכתוב משה כ"ל הפסוק בפרשת וילך דעתו ג"כ בדרך נבואה. והכנעני אז עיין (בראשית י"ב ז') בהר ה' ר"ל שלא היו עדיין בה"מ ואמר כי שם יהיה שכונתי. ערש ברזל ומקיים שלא היא ברבת וכו' (להלן ג' י"א) ומה שמראה שלא היא כאלו היא בידם ובאמת לא לקחו לרבת עד זמן יואב בן צרויה. אלא כ"ל שכתב בנבואה ע"כ ישבול ג"כ דעת הי"א וגו'. [ח]וטעמה מכח הפסוק שאומר ויהי בארבעים שנה שטעמו ליציאתם ממצרים ומאשר אמר בעשתי עשר לחדש מוכיח שהוא שבט ומה שאמר באחד לחדש הוא חדש שבט ואמר כי התאבלו שם שלושים יום וישבו שם שש שבתות. והטעם שכך יצא המספר תה כי כשתחשוב שלושים של שבט ושלשים של אדר ונאנה יו"ד מניסן שכתוב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון נמצאת למד שקודם שעברו כשעברו שלשים יום באבלו של משה ועוד מ"ם יום שיש בו שש שבתות. והראיה שלהם בעצם היום הזה (להלן ל"ב מ"ח)

(א) אלה הדברים אלין פתגמי אוכחותא די מליל משה עם כל ישראל כנפינון לותיה כד הוון בעיברא דיירדנא ענא ואמר להון הלא במדברא בטוורא דסיני אתיהיבת לכון אורייתא ובמישריא דמואב אתפרשת לכון כמה ניסין ופרישן עבד לכון קודשא בריך הוא מזמן דעברתון על גיף ימא דסוף דעבד לכון אסטרט לכל שבטא ושבטא ואתון סטיתון מבתר מימריה וארגיזתון קדמוי בפארן על מימרא אלליא ושפלתון עלוי מילי שקרא ואתרעמתון על מנא דאחית לכון חיוור מן שמיא ושיילתון בישרא בחצרות והוי חמי לכון למישתיציא מגו עלמא אלולי דידכר לכון זכות אבהתכון צדיקיא ומשכן זימנא וארון קימא ומאני קודשא דחפיתון דדהבא סנינא וכפר לכון על חובת עיגל דדהבא:

נ(א) אלין פתגמיא די מליל משה עם כל ישראל הוכח יתהון עד דהינון יתיבין בעיברא דיורדנא ענֵי משה ואמר להון הלא במדברא בטורא דסיני אתיהיבת לכון אוריתא ובמישרא דמואב אתפרשת לכון כמה ניסין וגבורן עבד לכון מימרא דיי כד הייתון קיימין על ימא דסוף אתבזע ימא מן קדמיכון ואתעביד תרי עשר אסרטין מן אסרט חדא לכל שיבטא ארגזתון קדמוי על ימא וסריבתון על ימא דסוף על עיסק מלליא דישתלחון מן מדברא דפארן נגר עליכון הלא תעלין לארעא דישראל ובנין מנהא דאמריתון נפשן מעיקא בלחמא הדין דמכליה קליל גרי בכון חיותהון ובחצרות די נפלו פגריכון על ידי בישרא ובנין עגלא דעבדתון אמר במימריה לשיציא יתכון אלולי דאידכר קיימא דיקיים לאבהתכון לאברהם ליצחק ויעקב ומשכן זימנא די עבדתון לשמיה וארון קימא דיי עלתכון בגויה דחפיתון יתיה בדהבא סנינא:

(ב) מהלך תריסר יומין מחורב מאורח טורא דגבלא עם ריקם גיעא ועל די סטיתון וארגזתון קדם יי איתחרתון ארבעין שנין:

מהלך

בעל הטורים

אלה הדברים. רמז ג"פ נאמרו [ר"ל הדברים כולל מנין ג' כדאיתא במסכת שבת ד' ל"ו] בסיני. ונשנו באוה"מ ונשלשו בערבות מואב. ועל כל מצוה ומצוה נכרתו מ"ח בריתות בסיני. ומ"ח באוה"מ ומ"ח בערבות מואב שהן מ"ח וכנגדן הזכיר מ"ח פעמים בתורה על ע"א והזכיר מ"ח פעמים על הגר שבא לידבק בתורה שנכרתו עליה מ"ח בריתות. בראשית. ואלה. ויקרא. וידבר. אלה ס"ת בגימ' ירשה. וזהו ראשית מכתב ירשה ה'. ובגי' תורה. ר"ת בגי' אשי"ם. וסוף האותיות של ה' חומשי תורה ת' ה' א' ל' בגי' הוא אלהינו זה [בדברי כוונת רבינו על מנין יומר עמוק. כי מלת הוא קאי ג"כ על השם ב"ה שנקרא הוא כמ"ש בס' עלם. ותפרש לי"ם בסוד אתה הוא עד שלא נברא העולם כו' וכדאיתא בפר"א פ"ג. וכן מלת הוא נוטריקון הוא ושמו אחד. וגם מלת זה קאי על השם ב"ה כדאי' במכות ד' כ"ג יבא זה ויקבל זאת מזה כו' דכתיב זה אלי כו' וגם בזה יש סוד למקובלים כי זה בגי' אהיה במ"ק כדאיתא בס' שפע טל בפ"א מלגרות הטעמים. גם אלו ג' שמות הוא אלהינו זה במספר קכ"ו ועולה במ"ק ט' כמנין שמה במ"ק ואמת חותמו של הקב"ה. הרי שהכל הולך אל מקום אחד אמתי כי כל התורה כולה שמותיו ית' וית' ודברי רבינו עמוק עמוק מי ימצאנו ועי' במ"ע אופן ק"ט] והוא ואת הדברים מי הוא: מול ב' ואידך (יהושע ה') מול את בנ"י וגו'. ה' דברים נאמרו בקנה (חולין ע"ז) אין מוהלין בו ואין שוחטין בו בשר ואין מקנחין בו ואין חוטטין בו ואין מחללין בו שיניי' וזהו שאמר הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורי' ואל תמול בקנה הגדל בסוף [פי' באגם] וזהו מול סוף מול את בנ"י. ע"כ מדברי ימן. [והנה לכאורה ק' דמשמעות המסורה מורה שמותר למול בקנה סוף. ושמא כוונתו כדאיתא בגמ' שם דאיירי בקיתונא דאגמא ופרש"י וכשהוא יבש סדוק ומותך ואין קסמין נבדלין ממנו ומותר לשחוט בו. ולפ"ז אפשר דבאר ג"כ למול בו כי בכלן הטעם משום קיסמין הנבדלין. ואפשר שנמחוס ולא תמול ל"ל ואם תמול ופי' שאם הרבה למול בקנה. מול סוף. ר"ל צריך אתה למול בקנה הגדל בסוף דהיינו בקיתונא דאגמא. ודו"ק] בארבעים ב'

במקרא

יונתן

(א) כנפינון פי' בקסילוס וכמוהו סרבה בגמרא כמו איכנף ואתו מו כמפיא וכו'. אסרטין פי' דרך המלך ושכב וכו': אלליא פי' מרגלים ונמצא בתרגום הרבה כן. ושילחתון בישרא בחצרות וכן בירושלמי גרי בכון חוסהון ובחצרות די נפלו וכו' והנה יש מקום לעיין וכי בחצרות שאלו שלו והלא בקברות התאוה שאלו בשר ושם גויתם הקשה שם נפלו פגריהם ועל שם זה נקרא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים וקברות התאוה אינו חצרות דהא כתיב מקברות התאוה נסעו חצרות ול"ע ושמא יש לומר שייך לקרות המקום ההוא חצרות ע"ש שחלתו כי ע"ש מעשה נקרא בשם חדש קברות התאוה כאשר שכתוב בעצמו ומזן שעם כי שם קברו העם המתאוים ונעשם הפי' הזה מוכח מהכתובים כשתעיין לעיל פרשה בהעלותך היטב וכן משמע מתוך המדרש ילקוט שמקשה וכי שני חצרות היו וכו' וע"ש ודוק: ודמתרגם ירושלמי גבי בכון חיוון עין בתרגום יונתן לעיל פרשה חקת ובמ"ש: דהבא סגינא פי' זהב מזוקק והוא לשון המסכנה בתלמוד וכן בפסוק מזוקק שבעת פי' אמרו' טהורו' וגו' ה"י מימר' דה' פרן ימיה וק"ל. ולא באפי נפשי פי' לא מעצמי אמרתי לכם כך אלא מפי הקב"ה פי' וכן פי' לקמן על פסוק ואומר אליכ' בעת ההיא לאמר וכן בילקוט. פגי לכון ואתחזי לכון עד וכו' פי' המתרגם ואתחזי לכון ר"ל הרבה שנאות

לכם

רמב"ן

התורה והשלום שמעת צריך להיות במעמד כל ישראל כאשר היה במתן התורה ומפני שהוצרך בדברי הפתיחה הזאת חזר הכתוב לנקוד שספק בתחלת ביאור התורה ואמר ואת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה אל כל בני ישראל בצאתם ממצרים והזכיר כי היה בעבר הירדן בגיא בארץ סיחון והיא ארץ מואב הזכיר בכאן כי ישראל לא נכנסו לארץ מואב רק באותו החלק שהסר מהם סיחון כמו שנתבאר בספר של מעלה והנה הזכיר בכאן שני דברים אמר שדבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם וזה רמז אל המצות שיאמר להם בספר הזה שלא הכרו עד הנה בתורה ואמר שהם ככל אשר צוה אותו השם לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטווה והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם וידבר ה' אל משה ולכן כלל אותם עתה שהם כולם ככל אשר נצטווה מפי הקב"ה ואמר עוד כי הואיל משה באר את התורה

וזה

ספורנו

(א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וכו'. אמר שבכל אחד מהמקומות שהזכיר פה והם מקומות אשר עותו שם אבותם דרכם בגזרת האל יתעלה להניעם במדבר בעון המרגלים אמר משה לכל ישראל אלה הדברים שיזכיר והם: אחד עשר יום מחורב וגו'. וזה כי כל ל"ח שנה שהניעם במדבר אנה ואנה לא הלכו בדרך ישר מכוון אל מקום נודע וכשהיו מגיעים אל מקום אשר משם היו נעים וחוזרים לאחוריהם או לצדדין ולא בדרך ישר היה משה אומר להם ראו מה גרמתם שהרי מהלך י"א יום יש מחורב עד קדש ברנע דרך הר שעיר שהוא הדרך היותר קצר אצל עוברי דרכים. והאל ית' הוליך אתכם לקדש ברנע בג' ימים דרך המדבר הגדול והנורא ומפני עונכם אתם נעים כל זה הזמן וכל זה היה אומר למען יזכרו וישובו אל ה': (ג) ויהי בארבעים שנה. אחר שכלו מתי מדבר דבר משה אל בני ישראל לבאי הארץ: ככל אשר צוה ה' אותו אליהם.

הזכיר

פירוש רשב"ם

אלה הדברים לפי פשוטו כל הנזכרים בפסוק זה מקומות הן כמו שמצינו שרגילים הפסוקים לתת סימן בתוך סימן אל המקומות שהוא רוצה לפרש היכן. בלך לך. מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם. וישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון. בסוף שופטים הנה חג לה' בשילה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה ומנגב ללבונה. וכל שכן שצריך לפרש היכן נאמרו המצות כמו שכתוב וידבר ה' אל משה בהר סיני. בערבות מואב. וידבר ה' אל משה במדבר סיני. בארץ מצרים החדש הזה. אף כאן עושה סימן בתוך סימן וכן הוא אומר וחוזר ושונה דבר זה כשבא משה לפרש את המצות אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה וגו'. בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחון מלך האמורי הואיל משה וגו' בעבר הירדן. ובאיזה עבר הירדן במדבר. באותו עבר הירדן שהוא לצד מדבר שהיו בו ישראל מ' שנה שהוא קרוי עבר לירדן ליושבים בארץ ישראל ולא בעבר הירדן שהוא לצד ארץ ישראל שגם הוא קרוי עבר הירדן להולכי מדבר שהיו בו ישראל. בערבה. כלומר באיזה מקום במדבר באותו מדבר שבערבות מואב: מול סוף. שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישראל שנאמר ושתי את גבלך מים סוף עד ים פלשתים וגו' כלומר ממזרח ועד מערב והוא ים המלח שכתוב בגבול קרן מזרחית דרומית באלה מסעי וגם בפרשת ואתחנן. וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה וזהו ים סוף שאצל ערבות מואב: ובין פארן ובין תפל. כמו בין בית אל ובין העי: ולבן וחצרות ודי זהב. הכל מקומות לפי פשוטו. ודי זהב. כמו בת מי זהב שהוא שם פשוטו: (ב) אחד עשר יום מחורב. זה אמיתת הדבר שמתחיל לספר כי לא עכבו בדרך לבד אחד עשר יום מחורב עד קדש ברנע ומיד היו מזומנים ליכנס לארץ ישראל באותו הדרך שהלכו מרגלים כמו שאמר להם משה עלו זה בנגב ועליתם את ההר וכמו

האומר

עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם׃ ד אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי׃ ה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר׃ ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה׃ ז פְּנוּ ׀ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל

אונקלוס

גאה׃ ג והוה בארבעין שנין בחד עשר ירחא בחד לירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די־פקיד יי יתה לותהון׃ ד בתר דמחא ית סיחון מלכא דאמוראה דיתב בחשבון וית עוג מלכא דמתנן דיתב בעשתרות באדרעי׃ ה בעברא דירדנא בארעא דמואב שרי משה פרש ית אולפן אוריתא הדא למימר׃ ו יי אלהנא מליל עמנא בחורב למימר סגי לכון דיתבתון בטורא הדין׃ ז אתפנו וטולו לכון ועולו לטורא דאמוראה ולכל מגירוהי במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא

מסרה ג בעשתי, ג'. לוה, י"ח. אלהם, חסר. ד הכתו, ח'. את, י"א בטעמא לאחור. סיחן, מ"י וס"ו. יושב, י"ט מ"ל בסו'. בחשבון, מ"ל. יושב, מן י"ט מ"ל. בעשתרת, ח'. באדרעי, ל'. ה הואיל, ג' ומ"ל דמ"ל. התורה, כל ליש' בא' מ"ל. ו אלינו, כ"ל מ"ל. בחרב, ח'. ז ובאו, כל ל' לוי ח'. שכניו, ל' וס' ושכניו. ח"י אשר הכ"ף ומ"ל אשר שכון. ובחוף, כו"ל מ"ל בסו'. והלבנון, ה' א' מהון ס'.

ת"א ויהי בארבעים שנה ר"ה ב. אחרי הכותו כ"כ שם ג. הואיל משה באר סוטה לה. פנו וסעו קמא פא. עד הנהר הגדול נהר-פרת שבועות מז.

רש"י

בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השני' הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כולי כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר (שמואל א יב) הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו: (ד) אחרי הכתו. אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון. (ספרי) אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרת. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר (בראשית יד) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם והוא שנאמר (שם) ויבא הפליט ואומר (לקמן ג) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי. שם המלכות: (ה) הואיל. התחיל כמו (בראשית י"ח) הנה נא הואלתי: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת. כפשוטו ויש מדרשי אגדה הרבה גדול' לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנור' וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול. מפני שנזכר עם ארץ ישראל קוראו גדול משל

רמב"ן

וזה רמז במצות שנאמרו כבר שיחזור אותם לבאר אותם ולמדם בהם דברים: וטעם הואיל משה. שרצה לבאר להם את התורה והזכיר כן להודיעם כי מעצמו רצה לעשות כן ולא צוהו השם בזה מלשון הואיל נא ולין וכו הואלנו ושב וכן רבים: (ב) וטעם אחד עשר יום מחורב. יודיענו הכתוב שיעור המדבר כי מחורב שיצאו משם עד קדש ברנע מהלך אחד עשר יום בלבד כי קרוב הוא בדרך הר שעיר וקדש ברנע הוא סוף המדבר בגבול הר האמורי שהוא נחלת ישראל ושם ארץ סיחון ועוג אשר שם באר התורה בגיא מול בית פעור ואחרי כן אמר שהם הלכו דרך הר האמורי כל המדבר הגדול והנורא ואחרי כן יספר כי בקדש ברנע שהוא בגבול נשלחו בקשו מרגלים ונפתלתם דרכם והלכו דרך ים סוף לאחור ולא נכנסו עד מלאת ארבעים שנה ובעבור שלא היו ישראל עתה במדבר כי כבר נכנסו בארץ מואב הזכרת דרש אונקלוס כי במדבר בערבה רמוזים הם לתוכחות ועוד כי מדוע יזכיר כל אלה המקומות ויתן סימנים ומצרים יותר מן המוכר שהוא ושיעור הכתוב לדעתו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן דבר במדבר בערבה ובמול סוף בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב ואחד עשר יום מחורב כי הזכיר להם כל מה שעשו במקומות האלה ואחר כן אמר הכתוב כי שם בעבר הירדן כמזכר הואיל לבאר התורה אחר הוכיחו אותם ויען ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וכך הוא נדרש בספרי על דעת רבי יהודה אבל רבי יוסי בן דורמסקית עשה אותן מקומות שנקראו כן: אשר יושב בחשבון. שלא היתה שלו אבל לכדה ממלך מואב ובנאה להיות לו בית מלכות וכן אשר יושב בעשתרות באדרעי שהיתה ארץ רפאים והוא מלך האמורי כאשר אפרש בעה"ו ומפני שאמר אשר יושב בעשתרות באדרעי יורה כי עשתרות שם מקום אשר בו אדרעי ולשון סיפרי בעשתרות שהיה קשה כעשתרות באדרעי זה מקום מלכות וכתב רש"י עשתרות לשון צוקין וקושי ועשתרות זהו עשתרות קרנים שהיו בה רפאים שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים באדרעי שם מלכות וכן כתוב עשתרות לשון כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמן עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזקות אותן כעשתרות הללו שהם סלעים ומוקים והרי הרב מרכיב בו שני לשונות ולא ידענו מאי זה מקום הוציא שיהיה עשתרות שם צוקין וסלעים אבל יתכן שנאמר שהוא שם עדרי הצאן מלשון שגר כדברי חכמים ועשתרות קרנים היו הרים גבוהים שעליהם מעדות סלעים ידמה אותם הכתוב לקרני הבהמות כמו שידמה אותם לשנים כענין שנאמר על שן הסלע ומעלה וכן על קרנות המזבח וכן נקרן בן שמן אמר בו התרגום בטור רם נטלא שמיה ושם יעלו עשתרות הצאן השעירים והעזים והיעלים וכיוצא בהן ולכך יקרא עשתרות קרנים וכן לבעלים ולעשתרות הפלשתים כצורת הצאן או לסגין עליהם כפי סכלותם ובעשתרות הכר בנו עיר ושמה אדרעי והוא שנאמר ויצא עוג מלך הבשן הוא וכל עמו למלחמה כי אסף את כל חילו אל העיר אשר שם ארון המלך וכסא המלכות ומצאן סיפרי מדרשים לומר אשר יושב בעשתרות באדרעי. אלו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה שהמדינה קשה וכו' ולפיכך ידרשו בעשתרות שהיה קשה כעשתרות כלומר שהיה מקום עושנו כמו עשתרות קרנים העיר החזקה

ירושלמי

(ג) מהלך חד עשר יומין מן טורא דחורב אורח טורא דגבלא עד רקם דגיעא על דחטתון וארגיזתון קדמוי אתעכבתון תהליכתון יתהון לארבעין שנין:

(ג) והוה לסוף ארבעין שנין בחדסר ירח הוא ירחא דשבט בחד בירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די פקיד ה' יתיה לותהון:

(ג) והוה בסוף ארבעין שנין:

(ד) מן בתר דמחא ית סיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון וית עוג מלכא

יונתן בן עוזיאל

דמתנן דיתיב בעשתרותא באדרעת: (ה) בעברא דיורדנא בארעא דמואב שרי משה למפלא ית פתגמי אורייתא הדא למימר: (ו) ה' אלהן מליל עמן ולא אנא באנפי נפשי בחורב למימר סגי לכון ואתהני לכון עד האידנא דקבלתון בית אורייתא ועבדתון ביה משכנא ומנוי ואקימתון רבנין עליכון ומכען פיש לכון לאיתרחא בטורא הדין: (ז) אתפניאו וטולו לכון לערד וחורמה ועולו לטורא דאמוראה ולות כל דיירי עמון ומואב וגבלא במישרא דחורשא בטורא בשפילתא ובדרומא ובספר ימא אשקלון וקיסרין ארע כנענאה עד קלדוהי ולבנן אתר טורי בית מקדשא עד נהרא רבא נהרא פרת

בעל הטורים

במשרה ואידך (שופטים ד') בארבעים אלף בישראל. לומר שם יהיה ש"ס א' בין מ' אלף א"ל לא רואה ולא מגן כי ש"ס מגין עליהם מאויביהם. דאיירי התם בת"ח שנאמר (שם) לבי לחוקקי ישראל והכא נמי כתיב בספרי' ענין השופטים שנאמר הואיל משה באר את התורה: (ה) הואיל ג' במסורה הכא ואידך (ש"א י"ב) כי הואיל ה' לעשות. (הושע ה') הואיל הלך אחרי צו. היינו דאמרי' בין כך ובין כך קרויין בניו של מקום בין עושין רצונו של מקום שמקיימין התורה דהיינו הואיל משה ובין אין עושין רצונו של מקום דהיינו הלך אחרי צו. הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם. את התורה הזאת לאמר וסמיך לי' ה' אלהינו כלומר הזהירה על יחוד השם: (ו) דבר לאמר. כתי' חסר שאם לא תקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב: (ז) פנו. פ"א כפולה. יש לכם

יונתן

לכם. וכן הוא בילקוט שתקן לשון רב לכם בג' דרכים תה אחד מהם: (ו) ומכען פיש לכון לאיתרחא וכו' פי' הדבר רב לכם לעכב בהר הזה והרגה כליום תניא תפסרג' ע"ז וכן לעיל פסוק א' עשר (וג' שם אתרחתון): אתפניאו וטולו לכון כל זה מבואר בפירש"י: ארע כנענאה עד קלדוהי ארץ כנען עד לשע כי לשע הוא סוף גבול ארץ כנען כד"א ויהי גבול הכנעני מצידון באכה וגו' עד לשע ומתורג' ביונתן עד קלדוהי וע"ל פ' נח בתרגום יונתן ובמ"ם: (ז) במישרא דחורשא כבר פי' שתרגומו של יער חורשא דפפיה

רמב"ן

המקום שהיה הוא ומשפטו משם כי עתה איננו יושב בעשתרות כי בארץ האמורי הוא יושב ומקום מלכות כלומר המדינה שהוא יושב בה באדרעי כי שם ארץ מלכותו הבשן. ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר על דעתי חורב שם מקום קרוב להר סיני ששם ישבו ישראל בשנה הסיא כי המדבר היה גדול ושם ההר אשר שמו אלהים ושמו סיני וע"כ נקרא כל המדבר מדבר סיני כאלו הוא מדבר הר סיני ואמר הכתוב ויבאו מדבר סיני ויסעו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר שחנו במדבר במקום הנקרא חורב והוא נגד ההר ואפשר שגם ההר גם המדבר יקראו סיני כי שם אילני הסנה רבים ושם סמוך להר מקום או עיר מושב ששמו חורב ושם עמדו והכתוב שאמר ויבא אל הר האלהים חרבה שבא אל הר חורב אשר שם הר האלהים והסנה היה בהר ומשה היה בחרב המקום אשר לפניו קרוב אשר לו עמד שם מקנה ישראל שנה ולפיכך אמר אסורה נא ואראה שיסור מחורב עד ההר ופעמים יקרא הכתוב ההר כן כמו שאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב כלומר מן ההר אשר בחורב בתחומו או לפניו או ששם כל הארץ חורב וההר בתוכ' וכן זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים ירמוז לכל אשר נצטווה בהר ובאהל מועד אשר שם בחורב וראיתי בילמדנו מדרשים לא ידעתי בשמי גם לא שמעתי בחורב גם מאז לא פתחה אזנך בערבות מואב כמו כי חורב מקום אשר שם אהל מועד רק ר"א אמר כי חרב הוא הר סיני כי משני שמות וביונה יהיה שם הסנה ויקרא בשני שמות ושניהם שוים בטעם: (ז) פנו וסעו לכם. הזכיר להם הארץ והדרך שילכו בה למסעיהם ואחרי כן אמר ראה נתתי לפניכם כל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם באו ורשו את הארץ מלוה לא ייעוד והבטחה כאשר פירשתי. וטעם אשר נשבע ה' כמו ואל משה אמר

אבן עזרא

והנה כתוב אתה עובר היום את הירדן: (ד) בעשתי. פירשתיו בפרשת נשא: (ה) הואיל משה באר. שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו *וכך חמק עבר והנה משה החל **לפרש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמר להם כל המצות גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן: (ו) בחורב. הוא סיני כאשר אמרתי: (ז) פנו. עזבו זה המקום: וסעו לכם. דרך הלשון כמו לך לך

פירוש על אבן עזרא

מ"ש). ודעתם שהוא למה שאמר הואיל משה באר את התורה. והנה כתב אתה עובר היום את הירדן הוא מה שבפ' עקב שמע ישראל אתה עובר היום ואין לנו לומר שאחר ליום שהואיל משה לבאר את התורה אלא מה שאמר אתה עובר היום כאלו אמר עתה בקרוב אתה עובר וכן בעצם היום הזה אינו אחר על באר את התורה אלא על השירה. *(שיר ה' ו') עמו. חמק ועבר. וכן כאן כאלו להיות הואיל משה ובאר. **יש מקשים כי הוא אומר על פס' הנה נא הואלתי שר"ל רציתי ופה אומר הואיל כמו החל ע"כ נ"ל

ספורנו

התחיל להם כל התורה כולה עד הנה בכלל: (ד) אחרי הכותו. וזה עשה אחר שהשיגו איזו מנוחה בארץ נושבת: (ה) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר. ואמר שלא היו עוד נעים ונדים כי בערבות מואב היתה חנית המסע האחרון ועם זה אחר שכבר התחנן ונואש מהשי' לעבור. הואיל לבאר מה שהשיב שיפול בו ספק אחרי מותו. והתחיל הבאור באמרו אחר כך ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב לאמר. וקודם שהתחיל בבאור אשר בו' הקדים להזהיר על קבלת המצות אמר לישראל שסבת הלוכך אל זה הבאור והאזהרות עתה היה מפני שהם עוברי' לארץ בלעדיו ולא יוכל להזהירם בשעת מעשה ולא לבאר כל ספק שיפול וספר איך נכשלו בזה שלא יעבור הוא עמהם בגרוע בחירתם ושפטיהם למען ישמרו מזה מכאן ולהבא לבלתי השחית

פירוש רשב"ם

האמור בסוף הפרשה. וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר ויעפילו לעלות אל ראש ההר וגו'. וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום וגו'. וגם לפנינו ותזדו ותעלו ההרה. כל אלו הפסוקים מוכיחים כי מיד אלמלא חטאו במרגלים קרובים היו ליכנס לארץ ישראל מיד: מקדש ברנע. הוא מדבר פארן וכשנסעו מחרב בשנה שנייה בעשרים בחדש כמו שכתוב בפ' בהעלותך ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. ולמעלה כתוב בתחלת הפרשה ויהי בשנה השנית וכתיב בתריה ויסעו בני ישראל למסעיהם על פי ה' ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן ואחר כך הולך ומספר היאך באו למדבר פארן שבתוך כך ויהי העם כמתאוננים והתאוו תאוה שעל כך נקרא שם המקום קברות התאוה ומשם באו לחצרות ושם נצטרעה מרים ונשתהו שם שבעת ימים ואחר נסעו העם מחצרו' עד שבאו ויחנו במדבר פארן וזהו וישכן הענן במדבר פארן שאומר למעלה. וזהו אחד עשר יום מחורב שהיו הולכין דרך הר שעיר שלשה ימי' כמו שכתוב ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימי' ובשבע' ימי' שלא נסעו עד האסף מרי' הרי עשרה וביום אחד עשר נסעו מחצרו' ויחנו במדבר פארן הוא קדש ברנע שמשם נשתלחו המרגלי' כמו שכתוב וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן אל מדבר פארן קדשה. וגו' וגרם העון ונגזר גזירה להשלמת עכבתם ארבעים שנה כמו שכתוב לפנינו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תום כל הדור וגו' ומה שכתוב ונסב את הר שעיר ימים זה היה לאחר שנסעו מקדש עד שבאו להר ההר על גבול ארץ אדום בשנת הארבעים כל זה פירשתי אני הצעיר פירוש כתב ידו של רבינו. כי רבי אליעזר מבלייניצי העמידני על האמת. ועתה אשוב לפירוש רבינו שמואל זצ"ל וכן הורה לי הרב מי חכם ויבן את זאת כי פסוק זה לא נכתב אלא לפי שכתוב לפנינו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא דרך הר האמורי ונבא עד קדש ברנע סמוך לארץ ישראל שמקדש ברנע שלחו מרגלים ונשתהו שם ארבעים שנה לכך הוא מפרש כן כשנסעו מחורב ללכת דרך הר שעיר דרך ישרה היו יכולים ליכנס לארץ ישראל באחד עשר יום עד קדש ברנע אבל לפי שחטאו ונסב את הר שעיר ימים רבים עד ארבעים שנה וגו'

הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת: ח רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם
אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם
וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם: ט וָאֹמַר אֲלֵכֶם
בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי
שְׂאֵת אֶתְכֶם: י יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה
אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
לָרֹב: יא יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף
עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם: שני יב אֵיכָה אֶשָּׂא
לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם:
יג הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים
וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂמֵם בְּרָאשֵׁיכֶם:
יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־
דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת: טו וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי
שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן
אֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת
וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם: טז וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין

אונקלוס

וּבְדָרוֹמָא וּבִסְפַר יַמָּא אֲרַע דִּכְנַעֲנָאָה וְלִבְנָן עַד־נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת: ח חֲזוֹ דִּיהַבִית קֳדָמֵיכוֹן יָת אַרְעָא עוּלוּ וְאַחֲסִינוּ יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן בָּתְרֵיהוֹן: ט וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יָתְכוֹן: י יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַסְגֵּי יָתְכוֹן וְהָא־אִיתֵיכוֹן יוֹמָא דֵין כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לְמִסְגֵּי: יא יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן יוֹסֵף עֲלֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן אֲלַף זִמְנִין וִיבָרֵךְ יָתְכוֹן כְּמָא־דִּי מַלִּיל לְכוֹן: יב אֵיכְדֵין אֲסוֹבַר בִּלְחוֹדִי טָרְחֲכוֹן וְעִסְקֵיכוֹן וְדִינְכוֹן: יג הָבוּ לְכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וְסוּכְלְתָנִין וּמַדְעָן לְשִׁבְטֵיכוֹן וַאֲמַנֵּינוּן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן: יד וַאֲתֵיבְתּוּן יָתִי וַאֲמַרְתּוּן תַּקִּין פִּתְגָּמָא דִּי מַלֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד: טו וּדְבָרִית יָת־רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וּמַדְעָן וּמַנֵּיתִי יָתְהוֹן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִשׂוֹרְיָתָא וְסָרְכִין לְשִׁבְטֵיכוֹן: טז וּפַקֵּדִית יָת דַּיָּנֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר שְׁמָעוּ בֵּין־אֲחֵיכוֹן וּתְדוּנוּן

קושטא

מסרה הגדול, כל או' מ' במ"ס. ח לאבתיכם, כו"ל כ"כ ס"ו ומ"י במ"ב. אחריהם, מ"ל. ט. ואמר, כו"ל חסר. אלכם, ו' ס' בתורה. ההוא, מיקר בוא"ו. אוכל, כו"ל מ"ל. שאת, י"ד. י והנכם, ב'. ככוכבי, כו"ל מ"ל בתורה. לרב, כו"ל ח' בלי. יא אבותכם, ל' כ"כ ס"י ומ"ו. יסף, חסר דמ'. עליכם, מ"ל. ויברך, ב' הו"ד כמה כדין אמר וכל"ב. יב איכה, י"ח. טרחכם, ל'. ומשאכם, ל'. וריבכם, ל' ומ"ל. יג ונבנים, ל' וס"ו ומ"י. וידעים, מ"ל ב' יודין וס"ו וכן הוא. ואשימם, ל' ומ"ל כנד הדרש. בראשיכם, מ"ל ל' ומ"י. יד טוב, במקף. לעשות, מ"ל. טו שבטיכם, כו"ל מ"ל באו'. אותם, מ"ל מ"ל בתורה. ראשים, כל או' מ"ל. עליכם, מ"ל. שרי, קמץ קרא בלא ו'. ושרי, חלפיהון בה"ו המבור. מאות, מ"ל. עשרת, כו"ל חסר. ושטרים, כ"ל ס"ו. טז שפטיכם, ס"ו ומ"י.

ת"א ה' אלהי אבותיכם ל"ה כח. הבו לכם עירובין ק נדרים כ. ואקח את ראשי שבטיכם עירובין שם נדרים שם. ואצוה את סנהדרין ז ח.

רש"י

משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך (שבועות מז) קרב לגבי דיהנא ואידהן. (ח) ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבתיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואמר אליכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו'. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה (מלכים א ג) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו (שם ה') ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר (משלי כב) וקבע את קובעיהם נפש: (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' ריבוא מהו והנכם היום משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים. (יא) יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו, משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם (בראשית יג) אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי (ס"א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקדוש ברוך הוא: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו (ר"ה י"ז סנהדרין לח) אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מזמות ומחשבות): וריבכם. מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים: חכמים. כסופים: נבונים. מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין לו יושב ותוהא נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשמם. (סנהדרין שם) חסר *יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהי' להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: (יד) ותענו אותי וגו'. חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא (ספרי) ממך שנצטערת עליו אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל
לשון

*עפ"י מקרא סוף מלא יו"ד ועיין בספר צ"לח.

פרת: (ח) חמון די מסרית קדמיכון ית דיירי ארעא ולא תצטרכון למיטול זיינא עולו ואחסינו ית ארעא וקבעו בה דפסיא ופלגוהא הי כמא דקיים לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון: (ט) ואמרית לכון בעידנא ההיא למימר ליתנא שבקינכון על דיינא חד דאנא לא יכילנא בלחודי לסוברא יתכון: (י) מימרא דיי אלהכון אסגי יתכון והאיתיכון יומא דין היא ככוכבי שמיא לסגי: (יא) יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כוותכון אלף זמנין מטול ברכתי דא ויברך יתכון בלא סכומא היכמא דמליל לכון: (יב) היך אנא יכיל בלחודי למסבול טרחות אפקרסותכון ודמחשלין עלי בישתא ומילי דיניכון דמפקין סלעא לאפוקי תרי: (יג) זמנו לכון גוברין חכימין וסוכלתנין מרעיוניהון ומרי מנדעא לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון: (יד) ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא דמלילתא למעבד: (טו) ודברית ית רישי שבטיכון ואורכתינון במליא גוברין חכימין ומרי מנדעא וסוכלתנו מרעיוניהון לא אשכחית ומניתינון רישי עליכון רבני אלפין רבני מאוותא רבני חמשין תריסר אלפין רבני עשרייתא שית רבוון וסרכין לשבטיכון: (טז) ופקידית ית דיניכון בעידנא ההיא ית סדרי דיניא למימר קבילו מן אחוכון דלא ימלל חד כל מילוי וחד מקטע מילוי ומדשמעתון מיליהון לית אפשר לכון

בעל הטורים

לכם לפנות מכל מעשים רעים. א"נ בכ"מ שאתה מוצא העננים אמרם: (ח) ראה נתתי לפניכם הקב"ה אמר כך למשה לאמר לישראל אי נמי ראה אמר על כל אחד ואחד: (ט) אלכם חסר י' כי י"ה הוכיח. וי"ו כתיב מיתת משה בתורה. [ל"ד כי ב' מהם ביהושע עי' רבה פ' ברכה] והנכם. ב' הכא ואידך והנכם הולכים איש אחרי שרירות לבו (ירמיה י"ו). פי' אע"פ שהלכתם אחרי שרירות לבכם הנכם היום ככוכבי השמים לרוב: ויברך. ב' במס' ואידך ויברך כל בשר שם קדשו (תהלים קמ"ה). כיון שיברך אתכם יברך כל בשר שם קדשו שיאמרו ברוך שקיים הבטחתו: ואשמם. כתיב ח"י [עכ"י] לומר לך כי י"ה הזהירו על הדיינין בתורה. ד"א ואשמם חסר לומר לך כי האשם הוא בראשים בשביל שיש בידם למחות ואינן מוחין: ואתן אותם ראשים. אותם עולה ו' לומר לך שיהיה בהם ו' מדות שמנו בפ' סנהדרין [ד' פ"מ] איזהו בן עוה"ב כל מי שהוא שפל ברך. עניו. שייף ועייל. שייף ונפיק. גריס באורייתא תדירא. ולא מחזיק טיבותא לנפשי': שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. ד"פ שרי כנגד ד' דגלים: ושטרים לשבטיכם ואלו הם למקל ורצועה אלוה אותם שיקבלו מן השופטים שידו אותם במקל ורצועה. ואצוה את שפטיכם בעת ההיא. כל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו. וחכו את שופטיכם בעת ההיא שיהיה בו: ואצוה את שפטיכם במה. כ"מ ואשב לומר לך שצריך שישב הדיין: ואצוה את שפטיכם בעת ההוא

יונתן

(ח) דפסיא ופלגוהא עיין בילקוט דף מ"ע שכתב אין אתם צריכים לא קבע דופסין וכו' פירש לשמוח אתכם על הגורל לחלק את הארץ על פי הגורל וכן ופלגוהא פי' תחלק גם כן. ויש מפרשים דיופסי הוא מעיל שיש לו שני צורות ולובשים אותו אנשי מלחמה אבל לכם לא נצטרך המלבוש הזה וק"ל ומ"כ ח"ל ל"ל כמו דופסיא בלשון יון פעיא צורות ורצה לומר עשו שני צורות וקבעו לציון טוב כמנהג עוד היום כשמנצחים מדינה או עיר עושים מדורות אור של שמחה וקורין אותם בלשון אשכנז (פריידע פייער) וכאשר עשו ישראל בשמחת הגאולה ועתה אמר קבעו כדם שיהא כלאה לכם כאילו נלחמת הארץ ותחלק בלי ערעור ופיקפוק-וק"ל: (יב) אפקרסותכון לשון אפיקורס וכבר מבואר בפירש"י גם כן: ודמחשלין וכאשר דמיתי תרגום יונתן כמה דתשליחון: דמפקין סלעא לאפוקי תרי כו' אכז"ל בספרי וריבכם מלמד שהיו מערערין וכו' מוציא סלע כדי ליטול שנים שני' ליטול שלשה: (יג) וסוכלתנין מרעיוניהון פירוש שהם נבונים כי הנבון יקרא כשהוא מבין דבר מתוך דבר מלבו מה שלא שמע מרבו כדפירש"י וכן מרעיוניהון לשון רעיוני לבבך סלקו דבר שהוציא ממחשבת עצמו: (טו) ואורכתינון פי' משכתים בדברים. רבני ממנין תריסר אלפין וכו' שכן הוא חשבון של ששים רבוא של ישראל שרי אלפים שש מאות ושרי מאות ששת אלפים ושרי חמשי י"ב אלף ושרי עשרו' ס' אלפים מן ששים רבוא: (יז) דלא ימלל חד כל מלוי דמסוף זה

רש"י

לשון הנה: אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי (ספרי) זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מביתו לב"ה) אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים. (סנהדרין י"ח) אחד ממונה על אלף. שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) ואצוה את שופטיכם. (ספרי) אמרתי להם הוו מתונין בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים

רמב"ן

אמר עלה אל ה' ומה פירשתי: (ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. קודם שאמר לנו ה' בחורב רב לכם שבת בהר הזה על דעת האומרים קודם מתן תורה בא יתרו וטעם בעת ההיא בשבתנו בחורב אבל הזכיר זה בכאן לאמר הנה קבלנו את התורה והיו עליכם שופטים ושוטרים לשפוט ולהורות אתכם והנה היינו מוכנים ומזומנים לבא בארץ ונסע מחורב לדגלינו עם שופטינו חוקינו ותקרבון אלי כלכם עם חכמיכם וראשיכם ובקשתם מרגלים ונתקלקל הענין: וטעם טרחכם ומשאכם וריבכם. על דרך הפשט רמז משה רבינו להם שלשת הדברים שאמר יתרו שהיה הוא עושה לעם כמו שפירשתי שם והזכירן לישראל ברמז אמר טרחכם כנגד והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו כי טורח גדול היה ללמד ליוצאי מצרים החוקים והתורות ופירושם וביאורם ומשאכם כנגד לדרש אלהים שהוא ענין תפלה שמתפלל עליהם והוא מלשון ונשאת תפלה ואל תשא בעדם רנה ותפלה. וריבכם. כפשוטו ענייני המשפטים ואמר הבו לכם אנשים חכמים נבונים ידועים על הדיינין בלבד אבל אמר שתם ואשימם בראשיכם דרך ענוה ולשון רש"י מספרי טרחכם מלמד שהיו טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין והדין הזה לא ידעתי אותו שיהא בעל הדין יכול להוסיף דיינין יותר על שלשה בדיני ממונות וכל שכן לאחר שטען בפניהם וראה שחבירו נוצח בדין שאלו קבל עליו קרוב או פסול יכול לחזור בו עד לאחר גמר דין אבל שלשה הכשרין לדון אינו יכול לחזור בו ושמא נלמוד מכאן שיכול אדם לומר שני דיינין אני בורר לי ותבורר אתה שנים אחרים והם יבררו עוד אחר ויהא הדין נגמר בחמשה או ביותר כמו שאמר אינו דומה דין הנגמר בה' לדין הנגמר בי' ואעפ"ש אני רופק לדון בפניהם כשאינו רוצה לקבל עליו לדון אבל רוצה לברור יותר בורר דהוה ליה כאומר נלך למקום הוועד שמושיבין לו במקום שאין שם תורה שבכך נצטוינו שנאמר צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה ורבוי חכמים ב"ד יפה הוא והנה במדבר היו החכמים מצוין עמהם ויכולין לומר נלך לפני שרי האלפים: (יג) וידועים לשבטיכם. שהם נכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא אבל אתם מכירים אותו שגדלתם אותו לשון רש"י מספרי ואם כן יהיה לשבטיכם קשור עם וידועים אבל על דרך הפשט טעמו הבו לכם לשבטיכם אנשים

אבן עזרא

לך: (ט) לא אוכל לבדי. כטעם לא תוכל עשוהו לבדך: (י) הרבה אתכם. במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביכם: וטעם בכוכבי השמים. דרך משל [ב]פעמים [ל]עם אלף וכן מלה הפך לשון קדר: (יב) טרחכם. מגזרת היו עלי [ס]לטורח ופירוש טרחכם להבין אנשים פתאים. משאום: ומשאכם. שבקשו לחם ומים ובשר כמו ולשום את משא כל העם [ג]הזה: וריבכם. זה עם זה: (יג) הבו. מלה זרה והיה הה"א ראוי להתנועע [ס]בסוף ופתח: וידועים. שהם היו ידועים שיכירום הכל: (טו) שרי אלפים. [ע]פירשתיו: (טז) שמוע. שם הפועל כמו זכור את יום השבת ושוא

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל כונת ר"א כי הכלון עבור שמולדים מכבר לבאר להם עוד הטעם. וזה היתה התחלה לאותם שלא שמעו ע"כ הואיל היא ב' פעלים. [י](שמות י"ח י"ח) ר"ל היה לו לומר לשאת אתכם. ושעמו כמו עלה ששותו [פ]ר"ל לעשות אותו ושלא אוכל או תוכל שניהם משרש יכל. [ב]כאן ל"ל פסוק י"א. [ל]ר"ל המספר קודם מלת פעמים הפך לשון קדר ר"ל המספר אחר מלת פעמים. [ס](ישעיה א' י"ד). [ג](במדבר י"א י"א). [ס]ר"ל הבו ע"מ חזו (תהלים מ"ו ט') חנו (במדבר ל"א י"ט). [ע]בפ' יתרו. בראשים

ספורנו

הפסית עליכם: (ח) ראה נתתי לפניכם את הארץ. יושבי הארץ כי נמוגו מפניכם ולא יתקוממו. באו ורשו את הארץ. את גליל הכנענים כי הם מפחדים יפחו ויברחו או ימותו בלתי מלחמה: (יב) טרחכם. בקשות הקורות בלתי תביעת ממון: ומשאכם. בצרכי רבים: וריבכם. בענייני הדין ותביעת ממון. וזה ספר להזכירם את הטעם שהעי"ש שבשבר אותם שיכנסו לארץ בלתי שום מלחמה שהיה ענינה רב התועלת וכבוד יותר מכל נכסיהם ועניניהם במדבר לא נמנעו מלעורר דברי ריבות איש על חבירו באופן שהוצרך למנות מדרגות שופטים עד שכל עשרה מהם היו צריכים לדיין פרטי ואין

אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃ יז לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃ יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ כ וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כא רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃ שלישי כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ כד וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ׃ כה וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי

הארץ

אונקלוס

קושטא בין גברא ובין אחוהי ובין גיוריה: יז לא תשתמודעון אפין בדינא מלי זעירא כרבא תשמעון לא תדחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא ופתגמא די יקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעניה: יח ופקדית יתכון בעדנא ההיא ית כל פתגמיא די תעבדון: יט ונטלנא מחורב והליכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון ארח טורא דאמוראה כמא די פקיד יי אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיאה: כ ואמרית לכון אתיתון עד טורא דאמוראה דיי אלהנא יהב לנא: כא חזי יהב יי אלהך קדמך ית ארעא סק אחסן כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך לא תדחל ולא תתבר: כב וקרבתון לותי כלכון ואמרתון נשלח גברין קדמנא ויאללון לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית ארחא די נסק בה וית קרויא די נעול להן: כג ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תרין עשר גברין גברא חד לשבטא: כד ואתפניו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתכלא ואלילו יתה: כה ונסיבו בידיהון מאבא דארעא ואחיתו לנא ואתיבו

יתנא

מסרה הסוף, כו"ל מירק וחס"ו. שמע, ב' חסר ו'. אחיכם, מ"ל. גרו, ל' ומ"י. יז תכירו, מ"ל. כקטן, ג' וכל ליתהא חסר בתורי'. כגדל, ב' ס'. תשמעון, מ"ל ו' ונו"ן בסופא. תגורו, מ"ל. והדבר, ג'. אשר, במונח. תקרבון, ס' מ"י בלי' מ"ל ו' ונו"ן בסופא. ושמעתיו, מ"ל. יח ההוא, ו"ו ומירק. הדברים, י"ג ס' הפלה. תעשון, מ"ל ו' ונו"ן בסופא. יט הגדול, ס' מ"ל במורה. והנורא, כל לי' בתורי' מ"ל. ראיתם, כ"ל מ"ל בתורי'. אתנו, מ"ו. ונבא, ב' ס' בלי'. ברנע, ס' י' דקרי. כ אלכם, ס'. נתן, ס'. כא רה, ג' ס' מ"ל ב' ס' דין מנהון. אבתיך, ס"ו ומ"י. לך, הלמ"ד בקמץ לסבה הז"ק. תחת, ס'. כב ותקרבון, מ"ו ונון בסופא. וישבו, ב' ס'. בה, דגש מד"ד. נבא, מן ב' ס' בלי'. אליהן, מ"ל. כג וייטב בחלין יודין. לשבט, ב' דגשים. כד ההרה, י"ג. ויבאו, ס'. אשכל, ד' ס'.

ת"א ושפטתם צדק יבמות מז סנהדרין ז. לא תכירו פנים במשפט סוטה מז. סנהדרין ז עקידה שער מג. כקטן כגדול תשמעון סנהדרין ח. לא תגורו סוטה מז סנהדרין ו ז ח. כי המשפט לאלהים הוא סנהדרין ו. והדבר אשר יקשה מכם שם ח. ואצוה אתכם שם. אל תירא ואל תחת חולין צג. ויחפרו לנו את הארץ סוטה לד. וייטב הדבר בעיני שם.

רש"י

פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים: בעת ההיא. (ספרי) משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כל שעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור: שמע. לשון הווה אוד"נט בלע"ז כמו זכור ושמור: ובין גרו. (ספרי) זה בעל דינו שאוגר עליו דברים. (סנהדרין ז') דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכירים: (יז) לא תכירו פנים במשפט. (ספרי) זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטן כגדל תשמעון. (סנהדרין ח) שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. ד"א כקטון כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. (ספרי) לא תיראו ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון (משלי י"ז) אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי. (ספרי) על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול (שמואל א ט) אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד (שם ט"ז) וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה (שם ט"ז) אל תבט אל מראהו: (יח) את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות: (כב) ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ולהלן הוא אומר (דברים ה) ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישבו אותנו דבר. (ספרי) באיזה לשון הם מדברים: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש: (כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחברו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים ובגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. (שם) מגיד שלא היה שבט לוי עמהם: (כד) עד נחל אשכול. (שם) מגיד שנקרא על שם סופו: וירגלו אותה. (שם) מלמד שהלכו בה ארבעה

אומנין

לכון דחילא למדינהון ותדונון דינא בקשוט ופשרות שלמא בין גברא לאחוי ובין מאן דמאגר מילי דינין: (יז) לא תשתמודעון אפין בדינא מילי זעירא הי כמילי רבא תשמעון ולא תדחלון מן קדם עתיר ושולטן ארום דינא מן קדם יי חמי על טומריא ופתגמא דיקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעיניה: (יח) ופקידית יתכון בעידנא ההיא ית כל עשרא פתגמיא דתעבדון ביני דיני ממונא לדיני נפשתא: (יט) ונטלנא מחורב והלכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא דחמיתון חיון בכשורין ועקרבין בקשתין סריין רמיין לקובליכון אורח טורא דאימוראה היכמא דפקיד יי אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיעא: (כ) ואמרית לכון אתיתון עד טורא דאמוראה דיי אלהנא

יהיב לנא: (כא) חמון דיהב יי אלהכון לכון ית ארעא סוקו ואחסינו היכמא דמליל יי אלהכון לכון לא תדחלון ולא תתברון: (כב) וקריבתון לותי בערבוביא כולכון ואמרתון נשדר גוברין קדמנא ויתרגנון לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית אורחא דניסק בה וית קרויא דניעול לותהון: (כג) ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תריסר גוברין ברירין גוברא חד לשבטא: (כד) ואתפניו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתבלא ותרגנו יתה:

[(כד) וכוונו וסליקו לטורא ומטו עד נחלי סגולה וגלילו יתה:]

(כה) ונסיבו בידיהון מן איבא דארעא ואחיתו לותנא ואתיבו יתנא פתגמא

ואמרו

בעל הטורים

שפוט לאמר. ק"ם בגי' שמעין בכל דיניך. שצריך שיהיו ממונין בדין: לא תכירו פנים במשפט. סמך על פ"א לומר פתח פיך לאלם: כקטן כגדול תשמעון. פי' כקטן יהא בעיניך בעוד שעומדין לפניך יהיו בעיניך שניהם כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי' כצדיקים: תשמעון. ב' במסורה ואידך נביא מקרבך מאחיך וגו' אליו תשמעון (לק' י"ח ט"ו). לפ"ש שאפי' נביא כקטן כגדול תשמעון אם בא לפניך דין של נביא וש"ס אליו תשמעון תחלה. כי המשפט. סמך על הפ"א כאלו גיהנם פתוח' מתחתיו: כי המשפט לאלהים הוא וסמיך לי' והדבר אשר יקשה מכם. לומר כל המקשה ערפו כנגד הדיין כאלו מקשה כנגד השכינה: והדבר ג' במסורה הכא ואידך והדבר הזה לא תוכל לעשות (ש"א ד') והדבר אשר דברנו אני ואתה (ש"א כ') ותשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם בא לידי כך שלא ידע מה שידעו בנות צלפחד וזהו והדבר הזה לא תוכל לעשות שלא היה יכול לעשותו ומי עשאו והדבר אשר דברנו אני ואתה וסמיך ליה ה' יהיה ביני וביניך וגו' כדכתיב ויקרב משה את משפטן לפני ה'. ותשמעי ואלוה אתכם. אזהרה לצבור שתהא אימת הדיין עליהם. המדבר הגדול. מלא ו'. נחש שרף ועקרב למאון ליה ללמוד: ונבא מאר ו' לומר ששלח ו' אלף רגלי: ואמר אלכם. מאר יו"ד נחקרים ע"י יו"ד מרגלים: המשו וביהושע (י"ד) לומר המשיו. ע"י יו"ד מרגלים: לבצבו ד' דין ואידך ונשמע וימס לבבנו (יהושע ב') לספום

יונתן

זה כפשוטו שענום שכנגדו: ושקרום שלמא וכו' פירוש מלוה לעשות פשרה כמ"ש חז"ל ודייקו מדכתיב ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו וכי אפשר לשפוט שניהם בצדק אלא דקאי על פשרה דלדק לשניהם. מאן דמאגר מילי דינים פי' מי שאוגר טענות דברים: (יט) סריין למיין פי' מוקרשים מושלכים לפניהם מחמת הארון שהלך לפניהם: (כא) חמון דיהב ה' אלהכין לכון וכו' סוקו ואחסינו קשה למתרגם לשון יחיד שבפסוק זה ולכן תרגמו בלשון שקאי על כל ישראל ועליהו כמה פעמים שקראם הפסוק בלשון יחיד מפני המיצה במקום שאמר בדרך כלל וק"ל: (כג) גוברין ברירי כל"ל

רמב"ן

אנשים חכמים ועל דעתי פעם וידועים שהם ידועים לשבטיכם כלומר שמעלתם ידועה ונכרת למנות' בשופטים וכלל מעלות השופטים במלת וידועים כי השופטים צריכין להיות אנשי חיל ויראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע כאשר אמר יתרו ואלו היו ידועים לשופטים מתחלה כי היו הכל אומרים ראוי זה להיות שופט: (יח) ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות לשון רש"י מספרי. ואם כן עם השופטים החכמים ידבר ויקצר בעשרה הדברים שכולם נדרשים מן הכתובים ועל דרך הפשט הם החוקים והתורות הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי הכל יצוה ויזכיר וילמד לישראל מפיו והטעם להזכיר זה כאן כי בידוע שזה הענין עצת יתרו והוא אמר למשה היה אתה לעם מול האלהים שיתפלל עליהם בעת צרתם ואמר לו והזהרתה אתהם את החוקים ואת התורות וגו' שילמדם הוא התורה אך המשפט נתן לו עצה שימנה שופטים לקיימו וכבר פרשתיו שם ולכן ספר בכאן כי כאשר מינה שרי האלפים והמאות לא מינה אותם רק על המשפט אבל הוא בעצמו ילמדם כל הדברים אשר יעשון על פי התורה כי שמע לעצת חותנו ויעש כל אשר אמר ולא הזכיר משה עצתו בכאן ולא אמר דבר בשם יתרו אשר אמר והנראה בעיני שלא רצה להזכירו במעמד כל ישראל לענותו או שלא יהיה לכבוד לו שיזכיר לדור הזה כי אשה כושית לקח ויתכן שהטעם מפני שנמלך בשכינה ועל פי הגבורה נעשה הענין ההוא: וטעם כי המשפט לאלהים הוא. כטעם כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט לומר כי לאלהים לעשות משפט בין יצוריו כי על כן ברא להיות ביניהם יושר וצדק ולהציל גזול מיד עושקו ונתן אתכם במקומו ואם תגורו ותעשו חמס הנה חטאתם לה' כי מעלתם בשליחותו: (כב) את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש לשון רש"י. וכן בסיפרי אין לך דרך שאין בה עקמימות אין לך דרך שאין בה כמנות אין לך דרך שאין בה פרצות: ואת הערים אשר נבא אליהן. לידע באי זה דרך אנו באין כלומר שאין נכנס בארץ שנכבוש אותן הערים תחלה והוא מה שפירשתי בסדר שלח לך שלא בקשו ישראל מרגלים אלא להורות בפניהם הדרך: (כג) ואקח מכם שנים עשר אנשים. לא שבם אותם בנשיאותם והיותם ראשי

אבן עזרא

והוא שמוע שמעו שמעו או שמוע: גרו. כגר [עע]שפירשתיו: (יז) תכירו. להכרים הדין למי [פ]שיכיר: (יח) אשר תעשון. הם החוקים והמשפטים השרושים: (יט) את כל המדבר. [צ]זהו אחד עשר יום: וטעם הר האמורי. כי כן [ק]כתב בשעיר עד חרמה. והטעם שנלך לארץ האמורי: (כא) רש. [ר]במשקל שב מגזרת ירושה: תחת. כמו [ש]ידל כבוד יעקב מפעלי [ת]השכל: (כב) ויחפרו. כמו לספור את [א]כל הארץ כי הסופר יחפש מה שיש בספר: אשר נבוא אליהן. בתחלה: (כג) וייטב בעיני הדבר

פירוש על אבן עזרא

[עע](בראשית מ"ז י"ב). [פ]ר"ל כי מלת לא תכירו אינו ר"ל לשון הכרה ממש כי אפשר שלא יכיר הדיין השנים העומדין לפניו לדון רק טעמו להכריח הדין למי שימור שיקבל דינו או כדעת פי' ב"י לגלגל עבור שכירו. [צ]כלומר מהלך י"א יום. [ק]ויצא האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם וכו' ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה (פסוק מ"ד) הנה הלכו להר האמורי דרך הר שעיר. [ר]שרשו ישב. וכן רש שרשו ירש. [ש](ישעיה י"ז ד'). [ת]כי שרשו תחת כמו ידל שרשו דלל. [א](יהושע ב' ג'). כמ"ש

ספורנו

ואין זה כי אם מרוע לב: (יט) ונלך את כל המדבר הגדול והנורא. דרך לא עבר בה איש מפני רוב הנחשים והעקרבים וגדלם כאמרו נחש שרף ועקרב וכבר ספרו ז"ל שהיו שם נחשים כקורות ועקרבים כקשתות וכל זה עשה האל ית' כדי לקצר להם הדרך שיכנסו לארץ מיד בטרם יצינו שירותיהם אשר ויכנו לפסוע וכל זה לא הספיק כי בין כך חטאו במתאוננים ובתאוה ולבסוף במרגלים: (כא) עלה רש. כי לא יתיצב איש בפניכם: (כב) ותקרבון אלי כולכם. אע"פ שהיו לכם ראשים ממונים עליכם לצרכי רבים באתם כלכם: נשלחה אנשים. נבחר אנשים ונשלם ולזה לא הסכים האל יתעלה ואמר למשה שלח לך שיבחר הוא האנשים ולא הם פן יבחרו הדיוטות שיוסיפו להרע ובכן בחר משה כלם אנשים ובתוכם יהושע וכלב וגם הרשעים מהם אע"פ שהרשיעו לומר אפס כי עז העם לא העיזו פניהם לומר שהארץ רעה אבל ספרו בשבחה באופן שאמר כן שנו בתשובה כאמרו ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה' ותשובו ותבכו לפני ה': (כג) וייטב בעיני הדבר. כי חשבתי שלא היה ספק אצלכם בדבר האל ית' שתכבשו הארץ ושיא עונש אבל שהייתם רוצים לבחור את החלק ממנה היותר טוב לכם עתה באמרכם את הערים אשר נבא אליהן וזה כי ידעתם שלא תכבשו בשנה אחת את כולה כאמרו לא אגרשנו מפניך בשנה אחת: (כד) ויבאו עד נחל אשכול. כמו שאמר עלו זה בנגב שהיה באותו הצד שהיו שם ישראל

פירוש רשב"ם

וגו' וזהו שאמר לפנינו ונסע מחרב ונבא עד קדש ברנע בימים מועטים שאין בהם כי אם מהלך אחד עשר יום אבל מקדש ברנע שלחתי מרגלים ונשתהיתם

הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ: כו וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כז וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ: כח אָנָה ׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם: כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם: ל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם: לא וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה: לב וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם: לג הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ ׀ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם: לד וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר: לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם: לו זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה: לז גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה

לא

אונקלוס

יתנא פתגמא ואמרו טבא ארעא דיי אלהנא יהב לנא: כו ולא אביתון למסק וסרבתון על מימרא דיי אלהכון: כז ואתרעמתון במשכניכון ואמרתון בדסני יי יתנא אפקנא מארעא דמצרים לממסר יתנא בידא דאמוראה לשיציותנא: כח לאן ׀ אנחנא סלקין אחנא תברו ית־לבנא למימר עם סגי ותקיף מננא קרוין רברבן וכריכן עד־צית־שמיא ואף־בני גבראי חזינא תמן: כט ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון: ל יי אלהכון דמדבר קדמיכון הוא יגיח לכון ככל די עבד עמכון במצרים לעיניכון: לא ובמדברא די־חזיתא די סוברך יי אלהך כמא־די מסובר גבר ית בריה בכל ארחא די הלכתון עד־מיתיכון עד־אתרא הדין: לב ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון: לג די־מדבר קדמיכון בארחא לאתקנאה לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא ׀ בליליא לאחזיותכון בארחא די תהכון בה ובעמודא דעננא בימָמא: לד ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגיז וקיים למימר: לה אם יחזי גבר בגבריא האלין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא די קיימית למתן לאבהתכון: לו אלהן כלב בר יפנה הוא יחזנה ולה אתן ית ארעא די־דרך בה ולבנוהי חלף די־אשלים בתר דחלתא דיי: לז אף־עלי הוא רגז מן קדם יי

° בכ"י לכון קרב ... בדילכון

מסרה כה ויורדו, ב' מ' יו"ד ומ"ו. אלינו, מ"י קדים לנון. ויאמרו, ב' ס'. טובה, מ"ל. כו ולא, י"ג ר"פ בסידרא. אביתם, מ"ל. לעלת, ס'. כז ותרגנו, ל'. באהליכם, מ"ל. אתנו, מ'. הוציאנו, מ"ל דמ"ל. אתנו, ס'. להשמידנו, מ"ל י"ק ול'. כח אנה, ב'. עלים, כל ל' בחו' ס"ו ומ"י. לבבנו, בתרין בסי"ן וס'. גדול, מ"ל. גדלת, חסר דחסר. ובצורת, מ"ל ו"ק וס"ס ול' וכ"כ. שם, ס' פ"פ בסיפרא. כט אלכם, ו' חסר בתורה. ולא, סוי"ו בנביא. תיראון, מ"ל דמ"ל ונו"ן בסופא. ל ההלך, ב"ל חסר דחסר. לא ובמדבר, ב'. נשאך, ב' וחד ונשאך. לב ובדבר, ב'. אינכם, מ"ל. מאמינים, ל' וכ"ב מ"י בסרא. לג לתור, מ"ל. מקום, מ"ל. לחנתכם, ל' וחסר. באש, אתריו פסק. לראתכם, ח'. יומם, מ"ל. לד קול, מ"ל. ויקצף, מ"ל חסר. וישבע, בא בהכנות נפעל ופירושו כאילו בא בקל. לה באנשים, ג' א' בפתח וב' בקמץ ודין מנהון. הדור, מ"ל. הרע, סבי' בקמץ. הטובה, מ"ל. לאבתיכם, ס"ו ומ"י. לו זולתי, מ"ל. דרך, הדלי"ת בגעיא. יען, ג' בטעם ז"ג. אחרי ה', ב' ס"פ.

ת"א ותרגנו באהליכם סנהדרין מ. ערים גדולות ובצורות בשמים חולין פ תמיד כט.

רש"י

אומן שתי וערב: (כה) ויורדו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו טובה הארץ. (שם) מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב: (כו) ותמרו. לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו. לשון הרע וכן (משלי י"ח) דברי נרגן אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אותנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים לשון הבאי: לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו (איוב ל') בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים. ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל (שמות יד) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו'. משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם וכן (שמות י"ג) לנחותם הדרך וכן (תהלים כו) לשמיע בקול תודה וכן (מלכים ב ט) ללכת לגיד ביזרעאל: (לו) אשר דרך בה. חברון שנאמר (במדבר י"ג) ויבא עד חברון: (לז) התאנף. נתמלא רוגז: (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך

רוחב

ואמרו כלב ויהושע טבא ארעא דיי אלהנא יהיב לנא: (כו) ולא צביתון למיסוק והסגיתון לפתגמי עשרא רשיעין וסריבתון על מימרא דיי אלהכון: (כז) ורגינתון במשכניכון נסיבתון בניכון ובנתיכון בעיטפיכון למימר וי לכון סגיפין מחר אתון מתקטלין מטול דסני יי יתנא אפקנא מן ארעא דמצרים למימסר יתנא בידא דאמוראה לשיציותנא: (כח) לאן אנחנא סלקין אחנא מסמיסן ית לבנא למימר עם רב ותקיף מננא קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא ואוף בני עפרון גבתא חמינא תמן: (כט) ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון: (ל) מימרא דיי אלהכון די מדבר קדמיכון הוא יגיח לכון ככל מה דעבד לכון במצרים למיחמיכון: (לא) ובמדברא דחמיתא הויא קלן מליין ארס דקטול וסוברך יי אלהך בענני איקר שכינתיה היכמא דמסובר גבר ית בריה בכל אורחא דהליכתון עד ומן מיתיכון עד אתרא הדין: (לב) ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון: (לג) דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנא לכון אתר בית מישרו לאשריותכון בעמודא דאישא בליליא לאנהרותכון באורחא דתהכון בה ועמודא דעננא ביממא: (לד) ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגז וקיים למימר: (לה) אין יחמון גבר בגובריא האילין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא דקיימית למיתן לאבהתכון: (לו) אלהן כלב בר יפונה הוא יחמינה וליה איתן ית ארעא טבתא ארעא דחברון דמטייל בה ולבנוי חולף דאשלים בתר דחלתא דיי: (לז) אוף עלי הוה רגז מן קדם יי מטולכון למימר אוף אנת לא תיעול לתמן:

יהושע

בעל הטורים

להטות לבבנו (מ"א ח') נשא לבבנו אל כפים (איכה ג') אחרים נמס לבבם מעיניהם דכתיב ונשמע וימס לבבנו ע"כ היה לכם להטות לבבכם אליו ולא עשיתם כן אלא שמרתם המסו את לבבנו ע"כ נשא לבבנו אל כפים וסמיך לי' שכות באף ותרדפנו דכתיב וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים. ובמדבר אשר ראית ב' יתיר. בכל הדרך אשר הלכתם. ב' רמזי שלא היה הדרך בכלם שוה אלא לכל א' לפי מה שהיה צריך היה הענן נושא אותו יש בגבוה יש בנמוך: (לב) אינכם מאמינים אשר י' שי"מ נקיים אותו: (לה) איש באנשים האלה ס"ת משה שגם הוא בכלל השבועה. באנשים ג' דין ואידך ויחלו באנשים הזקנים (יחזקאל ט'). זקן בא באנשים (ש"א י"ז) מלמד שהיתה הגזירה אף על משה ואהרן דכתיב באנשים הזקנים וכתיב זקן בא באנשים

היינו

יונתן

כצ"ל ופי' אנשים מובחרים. רגינתון כצ"ל ועיין בפנים או לשון ריגון ובכיה: (כו) והסגיתון לפתגמי רשיעין פי' את המרגלים. נסיבתון בניכון ובנתיכון בעיטפיכון וכו' כן הוא בספרי נוטלין את בניהם ואומרים להם אללי לכם כו' למחר יהיו נצלבים מכם וכו' וק"ל. סגיפין לשון ענוי וצער ומצוער: (ל) יגיח לשון מלחמה וכן לעיל שמות י"ד פסוק ה' ילחם לכם וגו': (לא) דחמיתא הויא קלן מליין ארס דקטול כצ"ל ודייק במדבר ואשר ראית אשר ראית למוד היא ואשר נשאך גם

כן

רמב"ן

ראוי בני ישראל כי אחרי שהרשיעו לא יספר בשבח הרשעים: (כה) ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב לשון רש"י מספרי. ואני תמה אם כן מה התשובה הזאת עליהם וראוי שיאמינו לעשרה יותר מן השנים אולי שטן עליהם כיון שהקב"ה הודיע אתכם שהיא ארץ טובה וגדולי השלוחים והצדיקים שבהם אף הם מעידין כן היה לכם להאמין כי השקרים מפני מוקד לב אמרו מה שאמרו. והנכון מה שפירשתי שם שכולם הודו לפני משה ואהרן וכל העדה ואמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה והנה כלם בהסכמה אחת בטובת הארץ אבל במחק העמים שהם המסו את לבבם ואחרי כן בראותם כי יהושע וכלב יחזקו את לבם למלחמה באו שאר המרגלים אל בני ישראל שלא בפני משה והוציאו דבה על הארץ שהיא ארץ אוכלת יושביה וזהו ותרגנו באהליכם וגם העם לא יזכירו בפני משה הדבה הזאת כי יכחישם שלא אמרו כן בתחלה והודו שהיא טובה וגם זבת חלב ודבש אבל אמרו למשה אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבינו לאמר עם גדול ורב ממנו ועל כן יאמר להם משה עתה אמת הוא כדבריכם שהעם ההוא גדול ורב אבל ה' ילחם לכם ככל אשר עשה עמכם ממצרים ועד הנה וזה טעם ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם שאין העכבה אלא ממיעוט אמנה הנה כל הפרשה כפשוטה ומשמעה: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם. ויאמר הנה שאלתכם אשר עשיתם בעת ששלחתם המרגלים מנעו אתכם הארץ הטובה ועוד הוספתם לחטא בפעם אחרת עד שמנעתם גם אותי מלעבור כי רצה להזכיר יחד עונם כל הנמנעים מעבור אל הארץ כי הכל בגרמת עונותיהם וכדי שיזכיר כאן ענין יהושע כי הוא יעבור מפני שמלא אחרי ה' בשבילו ויזכיר עוד שינחיל הארץ לדור השני בעבור שנענש משה ונגזר עליו שלא יעבור והנה הזכיר כל המעשה ההוא זולתי מגפת המרגלים עצמם וגם לא הזכיר הדבה כי לא ידבר בגנאי

היחידים

אבן עזרא

הדבר. בעבור שהלכה השכמתם [ב]על זה: (כה) ויורידו. בעבור גובה הענן והאמת. בעבור היותם [ג]בנגב: (כז) ותרגנו. [ד]כמו ורוגנים ילמדו לקח והוא מבנין [ה]נפעל כמו אל [ו]תעצבו: (כט) לא תערצון. כמו לא תפחדון והוא מגזרת [ז]והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לג) לחנותכם. [ח]אינכו פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן: לראותכם. נפתח שלמד ללמד על האות שהוא ה"א הדעת הנעלמת: (לו) זולתי. היו"ד נוסף כי מצא בלא [ט]יו"ד: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה. היא [י]חברון כבר ביארתי [כ]כי אתו הנו"ן נבלע [ל]בפ"א והיא בלשון ארמית כראית גם הוא מגזרת כי אנפת [מ]כי גם בי התאנף [נ]יי'. הזכיר כלב בתחלה כאשר פירשתי [ס]ואחר כן יהושע:

העומד

פירוש על אבן עזרא

[ב]כמ"ש ותקרבון אלי כולכם. [ג]כמ"ש עלו זה בנגב. (במדבר י"ג י"ז) ויעלו בנגב (שם פ' כ"ב) ובשובם ירדו. [ד](ישעיה כ"ט כ"ד). [ה]והמשכל יופי כי בנ"הל. הוא מי שהותמדם מלאכת הפעול בו. לפיכך שב פעול. ואם הוא פועל והם האנשים שדעתם ומחשבותם להרע ועמקם בענין התלונה והסכסוך ומראים בפיהם מה שאין בלבם. וזה שאמר באהליכם עכ"ל והמון שהתרעמו בסתר. [ו](בראשית מ"ה ה'). [ז](ישעיה ח' י"ג). [ח]כמו להשנותכם (ווא איהר אייך לאגערן קעננט) ונפתח הלמ"ד בעבור אות הגרון. אבל לראותכם הוא כמו להראותכם (אייך צו ווייזען) והוא פועל יוצא. ונפתח הלמ"ד לחסרון ה"א הפעול. [ט]כמו לא נשאר זולת דלת עם הארץ (מ"ב כ"ד י"ד). [י]כמ"ש ויבא עד חברון. [כ](שמות ב' ב'). [ל]כי שרשו אנף. [מ](ישעיה י"ב א'). [נ]שנינו שרון אף. [ס](במדבר י"ד ל').

כמ"ש

ספורנו

ישראל אל קדש ברנע והיא בדרומה של ארץ ישראל כמבואר בגבולי הארץ: (כה) ויאמרו טובה הארץ. אפי' הרשעים הודו בטובתה כאמרם וגם זבת חלב ודבש היא: (כו) ולא אביתם לעלות. שגליתם רשעכם שלא היה השליחות כדי לבחור מן הארץ איזה צד יותר טוב לכם כאשר חשבתי וכאשר אמרתם לעשות אבל היתה כוונתכם בשליחות לראות אם תוכלו לכבשה וזה שלא הייתם מאמינים בה' שיתננה לכם ולכן כשהגידו המרגלים שהעם חזק לא אביתם לעלות: (כז) בשנאת ה' אותנו. על מה שעבדנו עכו"ם במצרים: לתת אותנו ביד האמורי. שאע"פ שיש לאל ידו לכבוש את האמוריים ולהמיתם יתן אותנו בידם לנקום: (לא) אשר נשאך ה' אלהיך. במדבר הגדול והנורא ואם היה רוצה לנקום מכם היה מניח אתכם ביד הנחשים והעקרבים במדבר: (לג) לתור לכם מקום לחנותכם. באותו המדבר כאמרו לתור לכם מנוחה. וכל זה הוראת אהבתו וחמלתו עליכם: (לד) את קול דבריכם. קול בכיה של חנם: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם. וזה כדי שתתקיים בכם בכיה לדורות כמו שיעד באמרו אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. והדבור באזניו בזה הי' באמרם נשינו וטפינו יהיו לבז ולכן ספר ענין מיתתו אע"פ שלא היה עד סוף ל"ח שנה אחרי כן והגיד אותו בתוך דבריו של הקב"ה שהיו בשנה השנית לצאתם ממצרים שאז אם יראה איש באנשים האלה ואמר גם כן וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה שהיתה הכוונה שבסוף יהיו לבז כמו שבאר המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וכן העיד יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם כו'. והגידו ענינו בתוך דבריו של הקב"ה הודיעם כי מניעת הכנסו עמם לארץ היתה סבה שתתקיים בהם יותר לרוע הגזירה שנגזרה שטפם יהיה לבז לדורות וזה בעצמו העיד המשורר באמרו ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם לא

העמידו

פירוש רשב"ם

ונשתהיתם ארבעים שנה בחטאתיכם: (כז) ותרגנו. כמו דברי נרגן כמתלהמים:

ותהינו

לֹא־תָבֹא שָׁם׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ רביעי לט וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃ מ וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ מא וַתַּעֲנוּ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃ מב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ מג וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה׃ מד וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה׃ מה וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם׃ מו וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם׃

ב א וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים׃ ס חמישי ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה׃ ד וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד׃ ה אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר׃ ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם

בכסף

אונקלוס

בְּדִילְכוֹן לְמֵימַר אַף אַתְּ לָא תֵעוֹל תַּמָּן׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאֵם קֳדָמָךְ הוּא יֵעוֹל תַּמָּן יָתֵהּ תַּקֵּף אֲרֵי הוּא יַחְסְנִנַּהּ לְיִשְׂרָאֵל׃ לט וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהוֹן וּבְנֵיכוֹן דִּי לָא־יְדַעוּ יוֹמָא־דֵין טַב וּבִישׁ אִנּוּן יֵעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִנַּהּ וְאִנּוּן יֵירְתֻנַּהּ׃ מ וְאַתּוּן אִתְפְּנִיוּ לְכוֹן וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא־דְסוּף׃ מא וַאֲתֵיבְתּוּן וַאֲמַרְתּוּן לִי חַבְנָא קֳדָם יְיָ אֲנַחְנָא נִסַּק וּנְגִיחַ־בַּהּ קְרָב כְּכֹל דִּי־פַקְּדָנָא יְיָ אֱלָהַנָא וְזָרֵזְתּוּן גְּבַר יָת־מָנֵי קְרָבֵהּ וְשָׁרֵיתוּן לְמִסַּק לְטוּרָא׃ מב וַאֲמַר יְיָ לִי אֱמַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי־לֵית שְׁכִנְתִּי שָׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ מג וּמַלֵּלִית עִמְּכוֹן וְלָא קַבֶּלְתּוּן וְסָרֶבְתּוּן עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַייָ וְאַרְשַׁעְתּוּן וּסְלֶקְתּוּן לְטוּרָא׃ מד וּנְפַק אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵב בְּטוּרָא הַהוּא לְקַדָּמוּתְכוֹן וּרְדָפוּ יָתְכוֹן כְּמָא־דִי נָתְזָן דַּבְרָיָתָא וּטְרָדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד חָרְמָה׃ מה וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלָא אַצֵּית לְמִלֵּיכוֹן׃ מו וִיתֵבְתּוּן בִּרְקַם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא דִּי יְתֶבְתּוּן׃ א וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא־דְסוּף כְּמָא־דִי מַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאַקֵּפְנָא יָת־טוּרָא־דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין׃ ב וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימַר׃ ג סַגִּי לְכוֹן דְּאַקֵּפְתּוּן יָת־טוּרָא הָדֵין אִתְפְּנִיוּ לְכוֹן צִפּוּנָא׃ ד וְיָת עַמָּא פַּקֵּד לְמֵימַר אַתּוּן עָבְרִין בִּתְחוּם אֲחוּכוֹן בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וְיִדְחֲלוּן מִנְּכוֹן וְתִסְתַּמְרוּן לַחֲדָא׃ ה לָא תִתְגָּרוּן בְּהוֹן אֲרֵי לָא אֶתֵּן לְכוֹן מֵאַרְעֲהוֹן עַד מִדְרַךְ פַּרְסַת רִגְלָא אֲרֵי יְרֻתָּא לְעֵשָׂו יְהָבִית יָת־טוּרָא דְשֵׂעִיר׃ ו עֲבוּרָא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן וְאַף־מַיָּא תִּכְרוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא

תשתון

מסרה לז תבא, י"ג ס' שם, בלא ה' בסוף. לח העמד, ס' ומלעיל. שמה, ב' · אתו, חסר. חזק, ד'. ינחלנה, ג' ס' בלי'. ירשוה, ב' ידי"ן וחד מן ז' דכתיבין ה' בסופה. לט יבאו, ה'. מ המדברה, י"ג מן ז' מא לנו, ס'. ותהינו, ל' ומ"ל. לעלת, ד' ח'. ההרה, י"ג. מב ויאמר, ה' נמצא בפיסקא ל"ה, אמר, כל ליהנה ליואי ה'. אינני, מ"ל י' חסר אלף. איביכם, ח"ו ומ"י. מג אליכם, מ"ל. ותזדו, ל' וחסר. ההרה, י"ג. מד היושב, ה'. לקראתכם, מלא א'. תעשינה, ל' וכ"כ מ"ל יו"ד וה"א בסופה. הדברים, ל' וח"ו וב' בלי' ומ"י. חרמה, בלא ה"א בספרו. מה ותשבו, כ"ל ח"ו. ולא שמע, ל'. בקלכם, ב' וח'. האזין, ל' ומ"ל. אליכם, מ"ל. מו כימים, ד'. ב א המדברה, י"ג. ב סב, ו' וס'. לפנה, ה' בסופה וס'. ד ואת העם, י"ב. עברים, ח"ו ומ"י. בגבול, מ"ל. היושבים, כו"ל ח"ו ומ"י. וייראו, ה' כפין ד' מ"ל בספרין יודין וס' חסר. ה תתגרו, מלרע אלפי מפני שסכתו יצר ואת הי' מלעיל הי' מסמכה לשרש גור, ד"ל. מארצם, לכם מארצם פי'. ירשה, כו"ל כ"כ ח"ו ותגם השי"ן. ו תכרו, ל'. ותשתם, מ"ל.

ת"א ותשבו בקדש ימים רבים מגילה כט. בני עשו היושבים מקידם שמל ט. כי ירושה לעשו נתתי מיר שם קדושין יח.

רש"י

רוצה ארץ אדום לצד צפון להכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון (במדבר יד) הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר מזומנים: (מב) לא תעלו. לא עליה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה' בקלכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות

והם

יונתן בן עזיאל

(לח) יהושע בר נון דמשמש בבית אולפנך הוא ייעול לתמן יתיה תקיף ארום הוא יחסיננה ית ישראל: (לט) וטפלכון דאמרתון לעדי יהון ובניכון דלא ידעין יומא דין בין טב לביש הינון ייעלון לתמן ולהון אתנינה והינון ירתונה: (מ) ואתון אתפניו לכון וטולו למדברא אורח ימא דסוף: (מא) ואתיבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא ניסק וניגיח קרב ככל דפקדנא יי אלהנא ואסרתון גבר ית מאני זייניה ושריתון למיסוק לטורא: (מב) ואמר יי לי אימר להון לא תסקון ולא תסדרון סדרי קרב ארום לית שכינתי מהלכא ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: (מג) ומלילית לכון ולא קבילתון וסריבתון על מימרא דיי וארשעתון וסליקתון לטורא: (מד) ונפק אמוראה דיתיב בטורא ההוא לקדמותכון ורדפו יתכון היכמא

ירושלמי

דרדין והיישן אורעייתא ומחו יתכון בגבלא עד חרמה:

(מד) ורדפו יתכון היך מה דרדיפו דבוריתא וקטולו יתכון בגבלא עד שיציו: (מה) ותבתון ובכיתון קדם יי ולא קביל יי צלותכון ולא אצית למיליכון: (מו) ויתיבתון ברקם יומין סגיאין כיומיא דיתיבתון: (א) ואתפנינא ונטלנא למדברא אורח ימא דסוף היכמא דמליל יי לי ואקיפנא ית טורא דגבלא יומין סגיאין: (ב) ואמר יי לי למימר: (ג) סגי לכון דאקיפתון ית טורא הדין איתפנו לכון לצפונא: (ד) וית עמא פקיד למימר אתון עברין בתחום אחוכון בנוי דעשו דיתבין בגבלא וידחלון מנכון ותסתמרון לחדא: (ה) לא תתגרון בהון ארום לא אתן לכון מארעתהון עד במסת פרסת ריגלא ארום ירותא לעשו יהבית ית טורא דגבלא מטול איקרא דעבד לאבוי: (ו) עיבורא תזבנון
מנהון

בעל הטורים

היינו משה ואהרן שהיו באים ויולאין באוכלוסין: (לח) יהושע העומד לפניך שגדול שמושו יותר מלמודו. ירשוה ב' במסורה הכא ואידך והם ירשוה עד עולם (ישעיה ל"ד י"ז) שנתנה להם הארץ ינחלוה עולם ולעולם לא היו גולים ממנה אם לא שחטאו. כימים ד' דין ואידך. כימים הראשונים מ' יום (פ' עקב) כימים אשר נחו בהם היהודים (אסתר ט') ועתה לא כימים הראשונים (זכריה ח) בגבולות בית שני זהו שפירש"י שישבו בקדש י"ט שנה כמו שישבו בשאר המסעות. כמו שהם כימים הראשונים. שהיו ימים ארוכים כראשונים. גם בכאן היו ימים אלו כימים האחרים והשם לא כימים הראשונים דכתיב בהו ליוצא ולבא אין שלום אלא כימים אשר נחו דכתיב (שם) כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגומר עד והייתם ברכה אל תיראו: (ג) רב לכם שני תגין על הסמך לפי שכבד את אביו שהיה בן ס' בלדת אותו ולכך עתיד להחריב הבית שהוא ס' אמות: וייראו מכם כתוב בשני יוד"ין בשביל י' ברכות שנתברך יעקב: (ה) עד מדרך כף רגל. עד דרך כוכב מיעקב עד שיבא זמן שנאמר (ישעיה ס"ג) פורה דרכתי לבדי. כף רגל לשם שמוע רגלם. עד שיגיע תרמסנה רגל רגלי

יונתן

כן לסוף היא דהיינו שראו' מלאים אכם תוהמא וק"ל. (מד) ומייתן אורעייתא פי' ומכה או עוקץ את האדם והוא ל' מוכי מלמון מם בראשו וק"ל: (ו) עיבורא תזבנון כד מי פי' לאפוקי ביטול עכו"ם וכדאיתא פ' אין מעמידין אמר רב כל שנאכל כמות שהוא

רש"י

והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר (במדבר ל"ג) ויסעו ממדבר קדש ומנאתי בסדר עולם: (א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר לסבכם לארץ מן דרומו לצפונו והסביל שקלקלו הסבו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך אילות ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית ומשם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכין את רוח מזרחית וזהו שנאמר (שופטים י"א) ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב: (ד) ונשמרתם מאוד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות. ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר (זכריה י"ד) ועמדו רגליו וגו': ירושה לעשו. מאברהם. עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשאר לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על אשתו אחותי היא

רמב"ן

היחידים אבל יוכיח את הרבים שכולם חטאו וכולם נענשו: וטעם בגללכם. כי רבו בני ישראל את ה' וגו' ויחר על זה בעבור מריבתכם או ירמוז שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמים לפני העם ולא עשו כאשר נצוו והעם הרהרו בדבר והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל שלא היה העונש אלא מפני שהיה הדבר בתוך בני ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניהם וכן אמר בספרי על אשר מעלתם כי אתם גרמתם למעול על אשר לא קדשתם אותי אתם גרמתם שלא נקדש אותי כאשר מריתם פי אתם גרמתם למרות את פי עשו כל הלשונות יוצאים אל ישראל וכבר פירשתי הענין: (מא) וטעם אנחנו נעלה. בעצמינו נעלה ונלחמו לא נניח הדבר לבנינו אחרינו כאשר אמרת: ותשובו ותבכו לפני ה'. לא הזכיר שם הכתוב הבכי הזה שאין צורך להזכירו אבל משה הזכיר זה עתה לספר כי נסתו על חטאתם ולהגיד להם שהיה העון ההוא גדול מאוד בו באו עליו השבועה הגדולה וגזר דין. שים עמו שבועה אינו נקרע: (ד) וטעם אחיכם בני עשו. שיזכור ישראל מן אברהם וכל זרעו אחים כי כולם הם נמולים וזה טעם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא רק בני הפלגשים ישמעאל ומדין כל בני קטורה אינם באחוה מן הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע: (ו) אכל תשברו מאתם בכסף. אם
מאתו

אבן עזרא

(לח) העומד לפניך. הוא משרתו: (לט) אשר לא ידעו היום. כאותו היום: טוב ורע. על רובם דבר הכתוב: (מא) ותהינו. ואמרו כן ואל תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדבקת כי כן מלה על גם פן שמלאכו אפונה כאשר פירשתיו ויש אומרים שהוא מגזרת הין והטעם מדה והוא רחוק: (מד) ויצא האמורי. הוא הכנעני כאשר פירשתי: כאשר תעשינה הדבורים. כי מי שינגע על ביתם מיד ירדפו אחריו וישכוכו: ויכתו. פירשתיו מגזרת וכתותי: עד חרמה. מקום הוא שם הפעל: (מו) ותשבו בקדש. ברגע ימים רבים: כימים אשר ישבתם. בגבול הארץ ואם טען טוען והמרגלים ישבו לבדם הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ: (ה) אל תתגרו בם. כמו יגרה מדון כענין מטעה ושבוש: (ו) אכל תשברו מאתם. אם יחפצו למכור ויש אומרים כי המלה בתימה והטעם כי אין לכם צורך לאכל ולשתות
אלא

פירוש על אבן עזרא

כמ"ש ויקם משה ויהושע משרתו (שמות כ"ד י"ג) ופי' העומד לפניך כמו העומד לשרת (להלן י"ז י"ב). ואינו רומז אל יום דבר משה המשנה תורה כי באותו מעמד ידעו רק ביום גזירת מרגלים. ר"ל דעתו הן הוא כמו והסינו כמו על שהוא מגזירת עלינו. (תהלים פ"ט ע"ו) ומלת אפונה ונגזר ממנה פן אשר גם הוא ספק וכן תרגומו. (במדבר י"ד כ"ה). (שם פ' מ"ה). (תהלים פ"ט כ"ד). ר"ל שהרמום. ואליך יאמר אשר ישבתם לכל העדה. (במדבר י"ד ל"ד) שלא תרו רק המרגלים. ואשר תרתם לכל ישראל. כי שלוחו של אדם כמותו. (משלי כ"ט כה) כענין מטעה ושבוש.
כמ"ש

ספורנו

השעידו את העמים ויתערבו בעכו"ם ויחר אף ה' בעמו: (מה) ולא שמע ה' בקולכם. מפני שלא השם טעמו שלא תספיק בו כל תשובה אלא מיתה ממרקת וגם היה גזר דין שים עמו שבועה אשר שהעידו אותם משה ויהושע וכלב אל התשובה ולא שבו אפי' אחר כך אלא מילאת עונם ולכן לא הספיקה התשובה להסיר העונש הנגזר בשלם הזה כמו שהיה הענין בקין ובשאול בדבר עמלק ובבני עלי: ולא האזין אליכם. אפי' להאריך ולא לבטל גזירת
הבנים

פירוש רשב"ם

(מא) ותהינו. הננו ועלינו: (מו) כימים אשר ישבתם. כלומר כמו שאתם יודעים: (ג) צפונה. לצד א"י כי בדרום א"י הלכו במדבר: (ד) היושבים בשעיר. לא אלה הם אותן אדום שיצאו בחרב לקראת ישראל שהיו באלה. כתיב כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר אבל אדום לא מכרו כלום דכתיב בהם ויט ישראל מעליו ד"ה. פירוש רבינו. אבל לי הצעיר אין נראין דבריו בזה, כי בני עשו היושבים בשעיר הם אדום כי לא מצינו להם יישוב
כי

בכסף ושתיתם: ז כי יהוה אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את־המדבר הגדל הזה זה ׀ ארבעים שנה יהוה אלהיך עמך לא חסרת דבר: ח ונעבר מאת אחינו בני־עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר ס ונפן ונעבר דרך מדבר מואב: ט ויאמר יהוה אלי אל־תצר את־מואב ואל־תתגר בם מלחמה כי לא־אתן לך מארצו ירשה כי לבני־לוט נתתי את־ער ירשה: י האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים: יא רפאים יחשבו אף־הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים: יב ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר־נתן יהוה להם: יג עתה קמו ועברו לכם את־נחל זרד ונעבר את־נחל זרד: יד והימים אשר־הלכנו ׀ מקדש ברנע עד אשר־עברנו את־נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד־תם כל־הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע יהוה להם: טו וגם יד־יהוה היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: טז ויהי כאשר־תמו כל־אנשי המלחמה למות מקרב העם: ס יז וידבר יהוה אלי לאמר: יח אתה עבר היום את־גבול מואב את־ער: יט וקרבת מול בני עמון אל־תצרם ואל־תתגר בם

כי

° פסקא באמצע פסוק

ותשתון: ז ארי יי אלהך ברכך בכל עובד ידך ספק לך צרכך במהכך למדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא מנעתא מדעם: ח ועברנא מקדם אחונא בני־עשו דיתבין בשעיר מארח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא ארח מדברא דמואב: ט ואמר יי לי לא־תצור על מואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעה ירתא ארי לבני לוט יהבית ית־לחית ירתא: י אמתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגבריא: יא גבראי מתחשבין אף אנון כגבראי ומואבאי קרן להון אמתני: יב ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין ובני עשו תרכנון ושציאנון מקדמיהון ויתיבו באתריהון כמא־די עבד ישראל לארעא ירותתה דיהב יי להון: יג כען קומו ועברו לכון ית־נחלא דזרד ועברנא ית־נחלא דזרד: יד ויומיא די־הלכנא מרקם גיאה עד די־עברנא ית־נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא כמא־די קיים יי להון: טו ואף מחא־מן־קדם־יי הות בהון לשיציותהון מגו משריתא עד דשלימו: טז והוה כד־שלימו כל גברי מגיחי קרבא לממת מגו עמא: יז ומליל יי עמי למימר: יח את עבר יומא דין ית־תחום מואב ית לחית: יט ותקרב לקבל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי למעבד עמהון קרב

ארי

מסרה ז מעשה, בה"א בסופה. ידך, חסר. הגדל, ח'. עמך, פת"ח בקמץ לסבת הא"ק. ח ונעבר, כו"ל חסר. אחינו, מ"ל. מאילת, מ"י קדים ללמ"ד. ומעצין, כ"ל חסר. גבר, פסקא באמצע פסוק. ט ויאמר ה', בטעם בקיפרא ר"פ. תתגר, הג' קמוצה. י האמים, מי"ק ומ"ל חכין. גדול, ורב ורם הי' ומ"ל. ורב, הוי"ו בשוא. ורם, הוי"ו בקמץ. כענקים, הכ"ף בפתח וכן חכין כי פי' שאינם כענקים ממש כמו כעופרת ד"ס. יא והמאבים, ל' ח' ול' מ"ל וס' ח' בלי'. אמים, מי"ק ומ"ל חכין. יב החרים, ח"ו ומ"י. יירשום, ב' יודין ומ"ו. וישמידום, ל' ומ"ל דמ"ל. ירשתו, כו"ל ח"ו והשי"ן דגושה. יג עתה, כ"ה. קמו, ל' חסר. ונעבר, ח'. יד והימים, הנו"ן בסגול כי שנה ל"נ. תם, ד' וחסר. הדור, כו"ל מ"ל. טו בם, הב' דגושה. להמם, ב'. ולאבדם, ח"ו והמ"ס דגושה. תמם, ח"ו והמ"ם דגושה. טז כאשר, הכ"ף רפי. למות, מ"ל. יז וידבר ה', ל'. יח אתה, ד' ר"פ באוריתא. עבר, כו"ל חסר. גבול, כ"ל מלא. יט מול, כל אור' מ"ל. עמון, כו"ל אור' מ"ל. תצרם, ל' וחסר, הטורק לריך להמשיך כמו ס"ג אך מפני שנמסר עליו ח' א"ח להנקד מלאפום.

ת"א אל תצר את מואב חיר כב קמא לם הוריום יא חולין ס. כי לבני לוט קדושין יח. ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה תענית ל בתרא קכא. וידבר ה' אלי בתרא שם. אל תצרם ואל תתגר בם חיר כב קמא. לם הוריום יא.

רש"י

היא שאלו כבנו: (ו) תכרו. לשון מקח וכן (בראשית נ) אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב (במדבר כב) ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר ואל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: (י) האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבין אותם אימים כענקים הנקראים רפאים ע"ש שכל הרואה אותם ידיו מתרפות: אמים. ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ומתחים לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: (טו) היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: (טז) ויהי כאשר תמו. וגו': (יז) וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה זו וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים ויישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל: אנשי המלחמה. מבן כ' שנה היוצאים בצבא: (יח) אתה עובר היום את גבול מואב וגו' מול בני עמון. מכאן שארץ

עמון

ירושלמי

מזון כד חי בכספא ותיכלון ואוף מיא תזבנון מנהון בכספא ותישתון: (ז) אזדהרון דלא תעיקון להון ארום יי אלהכון בריך יתכון בכל עובדי ידיכון סופיק צרכיכון במיהכך במדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהכון בסעדכון לא חסרתון מדעם: (ח) ועברנא מלות אחנא בני עשו דיתבין בגבלא מאילת ומכרך תרנגולא ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב:

[(ח) ועברנו מלות אחינו בני עשו אלין דשרין בגבלא מן אורח מישרא מן אילת ומן כרך תרנגולא וכוונן ועברנן אורח מדברא דמואב:]

(ט) ואמר יי לי למימר לא תעיק ית מואבאי ולא תסדר לקבליהון סדרי קרבא ארום לא אתן לכון מארעהון ירותא ארום לבנוי דלוט יהבית ית לחיית ירותא: (י) אימתניא מן לקדמין יתיבו בה עם רב וסגי וחסין הי כגנבריא:

יונתן בן עוזיאל

(יא) גבריא דיתבין במישר גינברי מתחשבין אוף הינון הי כגנבריא דאתמחיו בטובענא ומואבאי קרן להון אימתני: (יב) ובגבלא יתיבו גנוסייא מן לקדמין ובני עשו תריכונון ושיציאונון מן קדמיהון ויתיבו באתריהון היכמא דעבד ישראל לארע ירותתיה דיהב יי להון: (יג) כדון קומו ועיברו לכון ית נחל טרווייא ועברנא ית נחל טרווייא: (יד) ויומיא דהליכנא מן רקם גיעא עד דעברנו ית נחל טרווייא תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא היכמא דקיים יי להון: (טו) ואוף מחא מן קדם יי אתגרית להון למשיצייהון מגו משריתא עד די פסקו: (טז) והוה כד פסקו כל גברי מגיחי קרב עברי ביומתא לממת מגו משריתא: (יז) ומליל יי עמי למימר: (יח) אתון עברין יומא דין ית תחום מואב ית לחיית: (יט) ותתקרבון לקביל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי בהון לסדרי קרב ארום לא
אתן

יונתן

שהוא מי אין בו משום גיעולי עכו"ם וק"ל: (ז) סופיק צרכיכון פי' כדאית' בילקוט פי' שפ"ב ידע לכתך מלאי היה ידע שלכתך לכלוכך לשכך בפנ"הסף כו': (ח) ומכרך תרנגולא תרגום של אילת גבר כמו שכתבנו לעיל פרשה מסעי וכמ"ש: (יא) כגנבריא פי' כמו גבריא ילידי ענק תרגום בני גבריא בפ' במדבר ל"ג וכן בפרשה צ. דאתמחיו בטובענ' פי' הם שנמחו במבול ולא נשאר בהם רק עוג דעליו אמר קרא ויבא הפליט שנפלט מן המבול משמע אבל שאר רפאים נמחו שם וקשה דמשמע לדבריו שרפאים נמחו במבול וזהו כתיב ויכו הרפאים בעשתרות קרנים. (יג) נחל טרווייא פי' מין עשבים הם שנהל מגדלם כדאיתא בגמרא פ' כל שעה גבי ואלו יוקום ר"מ אומר אף גופתם ומוהלם וכו' ועיין בפ' מקח בפסוק מסם נפתו ויחנו בנחל זרד: (טז) עברי ביומתא יסכן לבנים שעברי ביומתא הם העוברים על השבועה והוא היה מיתתם אבל ל"נ עוברי ביומתא ופי' שעוברים בים וק"ל לשון הל"מ ויש מגיהי' עתדי ביממא ולשה הקורא מבשר במות מעול זכותי' דלגרסם הכי איתא במס' קדושין ורבא ע"ע לא שמר כר' חייא דיליף מקרא כי לבני לוט וגו' ומשני משום כבוד אברהם אבי. היך קמון שמתא ומיהרא עיין ברש"י והוא סברת ר' שמואל בר נחמני דיליף מפיתא דקרא אשר ישמעון שמעך ורגזו ואלו מפניך מכאן שעמדה חמה למשה כשם שעמדה ליהושע: אמתולשיך פי' בשבילך ומגואר: עיבור כד סי כבר פירשנו במקוך. ומי באורכום שמשא וסיהר' כו' שזה היה פי' מובהק על כלמון של ישראל: ירושלמי דמי משה ים לשיעא וכו' כל זה בב"ר פרשה שלח לך וכאן הוקשה לי' מדאיצטריך למימר למשה של סיכה כמו ברש"י: משרי פירושי פי' משיר וכן שכיר שרין וכאן ר"ל כדאיתא בילמדנו שרויין שפירושו משרירן משמה לוג פירוש הגדילי' בשילן לא יוכלו לעמוד ריפלו והכל אחד וק"ל. לא בקיימא ולא בפיסוא פי' לא בקין ולא בחורף. בטובענא במבול וכבר מבואר בפ"ו: מויא דפרזל פי' מטה של ברזל וכן למוזי ברי וכבר מבואר ג"כ בתרגום: בבית ארכיון פי' בבית הסברה או בית מלכים והוא לשון גמרא דב"ב פ' גט פשוט ההוא שטרא דכתיב בה שנה עלן ארכן וכן בית כדין תרגום בי ארכותא: באמתא דגרמיה פי' באמת עצמו שהיה אמה שוב כדפירש"י

רמב"ן

תחאוו לאכול מפירות ארצם לא תקחו מהם רק בכסף מלא לרצונם וחס טעם מאתם וגם מים לא תשתו מהם כלל רק בכסף לרצונם: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפרו את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים לטון כש"י. ולא הבינותי מהו בכל מעשה ידיך כי הברכות ברכות שמים היו והם לא יעשו בידיהם דבר שיתברך ואולי ירמוז במעשה ידיך שנתברך עמהם צאן ומקנה אשר הוליאו ממצרים ויש להם עושר ומקנה וקנין משלל מלכים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ ועוד ידע ה' לכתך את המדבר הגדול הזה וספק הם כל צרכך במן והשלו ומי הבאר שלא חסרת דבר אך הכליך לסוחרי ארצות והנה כן היה שקנו מבני עשו אוכל ומזון כמו שאמר אכל

אבן עזרא

אלה השנים שעברו והעד על כן כי יי' אלהיך ברכך: (ט) נתתי את ער. מואב ויתכן שלקחה סיחון [ה]ומארם למואב [ו]באחרונה: (י) האמים. [ז]פירשתיו משפט הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים: (יא) רפאים. פירשתיו: (יב) החורים. הם בני שעיר [ח]החורי: (טו) להמם. משפטי הכתוב מגזרת [ט]המם: (טז) ויהי כאשר תמו. דבק עם וידבר יי' אלי כמו ויהי ככלות משה [י]לכתוב גם [כ]ויהי ביום דבר יי' ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם שתעבור את גבול ער: (יט) וקרבת מול בני עמון

פירוש על אבן עזרא

[ה]כמ"ש לפנה מקרים סיחון הכלה ער מואב (במדבר כ"א כ"ח). [ו]כמ"ש והמואבים היושבים בער. (פסוק כ"ט). [ז](בראשית י"ד ה'). [ח](שם ל"ו פ'). [ט]כי שרשו המם ר"ל [י](לקמן ל"א כ"ב). [כ](שמות ו' כ"ח).

ספורנו

הכנים אפי' אחר מות האבות ובזה הוכיחם שלא היתה תשובתם שלמה ולפיכך לא השיגו דבר אפי' כדמעתם: (ז) ידע לכתך. תקן אותו במלאכתך ולשון ידע כמו וידע אלהים. ידעתיך בשם. אשר ידעו ה' פנים אל פנים. מה אדם ותדעהו. ולדי' כאלה יאמר על האל יתעלה זה הלשון כי כל פעולתו ית' בידיעת עצמו: לא חסרת דבר. ויהיו שלא תקנו מהם לצורך אבל תקנו להנאתם מלד אשום וכדי שיבאו אליכם ויראו מעשי ה' ונפלאותיו: (י) האמים לפנים. השני שלא היו בני לוט יורשי ארצם בדין כלל הודיע שגם להם נתן ה' את הארץ כמו לבני עשו והעד על זה כי הניחם כבשו את הארץ שלא כמנהג העולם: (יב) וישמידום. עשו ומואב השמידו והשליכו ישוב יותר מכדי לורך יישובם כדי להשמיד כל היושבים בה לפנים בל יקומו ויירשו ארץ כי גם מואב גם עשו לא מלאו את כל ישוב החורי וישוב האימים שהשמידו ובהיות הר שעיר מגיע עד גבול מואב והם אבל גבול מואב אין שום יושב מבני עשו וכן גבול מואב מגיע עד המדבר והם אבל המדבר אין שום יושב מבני מואב לכך אמר שמ"מ לא יעברו דרך גבול שום אחד מהם: כאשר עשה ישראל. בעת כתיבת התורה שכבר כבשו סיחון ועוג שהיו מלכים גדולים ואדירים בזמן מועט שלא כמנהג העולם: (יג) עתה קומו. ואחר שאסור לכם לעבור בגבול שני אלה קומו ועברו לכם את נחל זרד שהוא חוץ לגבול שניהם ומשם תוכלו לעבור חוץ לגבול שניהם עד הירדן:
ארץ

פירוש רשב"ם

כי אם בהר שעיר (כי אם במקום ובכל קריה). ומה שקשה לרבינו כאשר עשו לי בני עשו אינו עונה כי אם על מה שאמור למעלה אוכל בכסף תשבירני כאשר עשו לי בני עשו שלא לקחנו מאתם שום דבר כי אם במכר כמו שאמור בעניין אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' אבל אוכל תברו מאתם בכסף ואכלתם. וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם. וכן עשיתם כמו שציוה הקב"ה כמו שנאמר כאשר עשו לי בני עשו דרך סיבתם אל הר שעיר שלח משה אל מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו אל ארץ ישראל. ולדבר הזה לא שמע אליהם שלא רצה שיכנסו כלם יחד בארצו פן ישחיתו את הארץ ולפיכך ויט ישראל מעליו. אבל מכל מקום היו קונים משלהם דרך הליכתם למה שהיו צריכי' וזהו האמת והישר: (ד) וייראו מכם. מגזרת וישבו וידעו ויאמרו אבל ויראו את ה' וידעו כי שמי ה' מגזרת ואמרו והלכו וכולם להבא הם: (ח) כי לא אתן לכם מארצם. וכן כתיב במואב אל תצר את מואב וכן בבני עמון אל תצורם כל האזהרות הללו הוצרך משה להודיע עכשיו פן ירך בלבבכם לאמור אם רצון הקב"ה לתת לנו נחלה ויכולת בידו למה לא הוריש לנו אלה האומות שעברנו דרך עליהם לכך הודיעם עכשיו שהקב"ה לא חפץ בדבר שהרי נתנה הקב"ה להם ככתוב בכלם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר כי לבני לוט נתתיה ער ירושה וגם בעמון כי לבני לוט נתתיה ירושה לכבוד אברהם שקרובים היו: (יב) כאשר עשה לישראל. וגם כתב משה להודיע לישראל שלא ידאגו כלום. אם לאומות הללו נתן נחלה לכבוד אבותינו כל שכן שיקיים ישראל לתת להם נחלת עמים שנשבע לאבות: (ו) לא חסרת דבר. כשאין מקום לקנות מזונות סיפק צרכך בלא כסף ובלא מחיר ובמקום שמצאת ליקח הספיק לך לקנות: (יד) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע.
ממקום

כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ כ אֶרֶץ רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים׃ כא עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כב כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ כג וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כד קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ

אונקלוס

אֲרֵי לָא־אֶתֵּין מֵאַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יְרֻתָּא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהַבְתַּהּ יְרֻתָּא׃ כ אַרְעָא גִּבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא אַף הִיא גִּבָּרָאֵי יְתִיבוּ־בָהּ מִלְּקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן לְהוֹן חֻשְׁבָּנֵי׃ כא עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא וְשֵׁיצִנּוּן יְיָ מִקֳּדָמֵיהוֹן וְתָרֵכְנּוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן׃ כב כְּמָא־דִי עֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר דִּי שֵׁצִי יַת־חוֹרָאֵי מִקֳּדָמֵיהוֹן וְתָרֵכְנּוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כג וְעַוָּאֵי דְּיָתְבִין בִּדְפִיחַ עַד עַזָּה קַפּוֹטְקָאֵי דִּנְפָקוּ מִקַּפּוֹטְקַיָּא שֵׁיצִנּוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן׃ כד קוּמוּ טוּלוּ וְעִבָרוּ יַת־נַחְלָא דְאַרְנוֹן חֲזֵי דִמְסָרִית בִּידָךְ יַת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן

מסרה כתתיה, מ״ל. כ ארץ, י״ב ר״פ. והעמנים, כו״ל מ׳ בלי׳ במ״ג. זמזמים, ל׳ וכ״כ ס״ו והמ״ס לבוטה ומ״י. כא וכב, וי״ו בסוף. ורם, הוי״ו בקמץ. וישמידם, מ״ל. ויירשם, מ״ל ב׳ יודין ומ״ו וכן תכין. כב היושבים, כו״ל מ׳ במ״י. החרי, ב׳ ח׳. ויירשם, ב׳ כ״כ ב׳ יודין ומ״ו. כג היושבים, מ״ו ומ״י. כפתרים, מ״ו ומ״י. היצאים, מ״ו ומ״י. מכפתר, חסר. השמידם, ב׳ דין מ״ו ומ״י. כד קומו, מ״ל. סעו, הסמך דגושה. ארנן, מ״ו. סיחון, מ״י ומ״ו חסרון, מ״ל. ואת ארצו, ח׳. החל, ד׳ ג׳ ודין מכהון קמץ ואחד בפתח.

ת״א והעוים סולין פ.

רש״י

עמון לגד נמון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו׳. (חולין ס) עוים מפלשתים הם שנאמר (יהושע י״ג) חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו

רמב״ן

אוכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי: (כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה. יאמר כי העוים היושבים בערי החצרים אשר אין להם חומה סביב עד עזה שהוא גבול הכנעני כמו שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה הכפתורים שיצאו מכפתור השמידום והם יושבים תחתם והנה הכפתורים שהם מבני מצרים ואינם ממתנת אברהם שלהם היא של ישראל מפני שהכפתורים לכדו אותה מבני כנען והכתוב שאמר בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל מן הטעם הזה היה כי הארץ ההיא היתה מתחלה לבני כנען ומפני זה הורישו ישראל בימי יהושע חמשת סרני פלשתים האשדודי האשקלוני הגיתי והעקרוני והעוים שהיו כולם יושבי גבול הכנעני בעזה ובאשקלון ובאשדוד ועקרון על שם מקומם הם נקראים כי השמידו העוים שהיו מבני כנען היושבים בגבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה וישבו תחתם וצידון גם הוא לפלשתים כמו שכתוב וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת. ועל דעתי העוים הם החוים כי התנהג בכתוב שיחליפו השמות כאשר אמרנו בהיותם מורים על ענין אחד: והנחם יעות עלמו בדרך ובבראשית רבה אמר רבי אלעזר בר״ש שהיו בקיאין בעפרו׳ כנחש בגלילא נוסין לחויא עויא וכהגו בו חכמים לקרותו עכנא ולקרותו חכנא ואמר ויעת׳ לו׳ וישמע תסכתו אמר רבי לוי בערביא נוסין למתירה עתירא ואמרו איכה יעיב באפו ה׳ אמר רבי חמא בר׳ חנינא איך חייב ה׳ ברוגזי׳ אית אתרא דנוסין לחיבא עיבא חוקים עוקים ומורגל הוא בלשון ומה עויא אומר בדבר זה על רבי חייא וכן נהגו רבותינו לומר על הקים הדעת שהוא במקום הקיע הדעת וכירושלמי לעולם הסיעו במשנה והסיע עצמו מלאכול וכן אמרו המפרסים בעותו ובאו כל הגוים שהוא סוסו ובמכילתא רבי יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שממקום ב״ה מדלג על בתי בני ישראל שאלו מלשון פסיעות בחלוף סי״ת בעי״ן ועתה השלים להודיענו כל ארץ החוי שאבד׳ מהם כי ממנה לעשו והיא אסורה לנו וממנה לכפתורים ונקח אותה מהם ובב״ר מצאתי כי העוים הם רפאים אמרו בפסוק הנפילים היו בארץ רפאים הם העוים רפאים שכל מי שרואה אותם לבו רפה כשעוה עוים שהיו בקיאין בעפרות כנחש וכו׳ ועוד אמרו שם במתנתו של אברהם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל לפי שאינו מזכיר כאן חוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם וכאשר עיינתי בזה מצאתי כי הדבר אמת ויציב ונכון וקיים כי השבעה גוים שירשו ישראל שהזכירם משה רבינו להם כמו שאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבוסי שבעה גוים גדולים ועצומים והשמם אשר נזכרים במתנתו של אברהם והחוי לא נזכר שם ועל כל פנים הוא הרפאים או מן קני קניזי וקדמוני ורבותינו כלם אומרים כי קני קניזי וקדמוני לא נחלו ישראל ועתיד להנחילם להם ובהם נאמר ואם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וכן לא תחכר בשום מקום שנחלום בימי יהושע אם כן הרפאים שנתן לאברהם הוא החוי שהוא הבן השמי לכנען ואביו קרא לו חוי ובימי אברהם כנו לו רפאים ועל דעתי הוא שם מכונה מן החוי על שם סוד פתן ומאור׳ לפעוני כי השמונים בעפר יקרא בלשון רפאים כמו הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם וארץ רפאים תפול והנה בני החוי הזה רבו למעלה וכאשר נפוצו משפחות הכנעני נחלה המשפחה הזאת ארצות גדולות ומהם שתקרא ארץ רפאים ומהם חורים ומהם עוים ובכללם כלם חוי וכולם רפאים כאשר בעמנו אפרים יהודה וישראל ובכללם כולם ישראל והשמות האלה כולם מתואריםמן החוי כי כאשר היה שמו חוי כמו כן הוא רפאים שהנחש שוכן במורי עפר והחורי והחוי על שם הנחש כמו כן כאשר פירשתי והקב״ה נתן לאברהם הרפאים בכללם ומשה יזכיר לישראל החוי השם הראשון שקרא לו אביו כי ארץ רפאים בימי משה כבר נחלקה וממנה אסורה לישראל והנה הכתוב בא להזכיר בכאן ענין כל ארץ החוי שהם הרפאים וכל הנעשה ממנה אמר תחלה כי האמים גם הם מן הרפאים וירש אותם מואב ומזל ואמר כי החורי אשר הם גם כן מן רפאים ירש אותם עשו ומזל עוד ואמר כי ארץ בני עמון אף היא ארץ רפאים ואשר כל זה לישראל ועוד ספר כי גם כפתורים היוצאים מכפתור לקחו מארצם והיא מותרת לישראל והזכיר יהושע ארץ הפריזי והרפאים. אבל רש״י כתב עוים מפלשתים הם שעמהם נחשבים בספר יהושע העזתי האשדודי והאשקלוני הגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל ללכת בארצם ולהוציאם מארצם הבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחת מידם ולא נתכוונו אלא דברים הללו כי הכתוב לא ימנה העוים מפלשתים אבל ימנה חמשת סרני פלשתים ויזכירם ואחרי כן יזכיר העוים בעם אשר יאמר כי מן השיור אשר על פני

אַתְּ לְכוֹן סְאַרַע בְּנֵי עַמּוֹן יְרוּתָא אֲרוּם לִבְנוֹי דְלוֹט מְטוּל זְכוּתֵיהּ דְאַבְרָהָם יְהַבְתַּהּ יְרוּתָא: (כ) אֲרַע גִּיבָּרַיָא מִתְחַשְׁבָא לְחוּד הִיא גִּבָּרַיָא יְתִיבוּ בַהּ מִן לְקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן לְהוֹן זִמְתָּנֵי: (כא) עַמָּא רַבָּא וְחַסִּינָא הֵי כְגִנְבְּרַיָא וְשֵׁצִינוּן מֵימְרָא דַיְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכוּנוּן וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן: (כב) כְּמָא דְעָבַד לִבְנוֹי דְעֵשָׂו דְיָתְבִין בְּשֵׂעִיר דְשֵׁיצֵי יַת חוֹרָאֵי מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכוּנוּן וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין: (כג) וּשְׁאָר שְׁלֵיטַת כְּנַעֲנָאֵי דַהֲווֹ שָׁרַן בְּכוּפְרָנַיָא דְרָפִיחַ עַד עַזָּה קַפּוֹטְקָאֵי דִנְפָקוּ מִן קַפּוֹטְקָיָא שֵׁיצִיאוּנוּן וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן: (כד) אִזְדְּקָפוּ טוּלוּ וְעִבַרוּ יַת נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא חָמוֹן דִי מְסָרִית בִידֵיכוֹן

בעל הטורים

רגלי עני וגומר (שם כ"ו) יכמה לעשו בגימטריא בשביל שלום כיבוד: (כד) ראה נתתי בידך את סיחון מלמד שהראהו שרו של סיחון וידו כפותה. החל. ד' פעמים באלו עניינא ואידך (ע"א ג') החל וכלה ואידך (שופטים ג') וגלות החל הזה החל רש. החל וכלה. שהיו מטעה עממין שנאמר בהם לא תחיה כל נשמה. וגלות החל מלמד שרמז למשה הגלות. אי נמי כי היכי דכתיב הכא החל רש. אף התם נמי כתיב ירשו את עוף הנגב. וכדאיתא במכילתא כל הנסים שעשה הקב"ה במדבר עתידין להעשות לישראל

רמב"ן

פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה הכל תחשב מארץ כנען חמשת סרני פלשתים אשר ימנה וגם העוים שהם גוי אחד ולדברי הרב הנה הותרו העוים שירשו אותם כפתורים ונשאר סרני פלשתים מן הימרים ולמה יכבשו את כלם כי יהושע הוא המכבש את הפלשתים והעוים ועוד למה תהיה ארץ פלשתים לאברהם כלל ולמה הולך אבימלך לבריתו בזה ופלשתי' מבני מצרים היו וכן הכפתורים ואינם ונעשר עממין. אבל הדבר בהפך כי הכפתורים והפלשתים השמידו מן הכנענים כי אבימלך מלך גרר היה והעוים יושב בעזה ולידון עיר פלשתים ואלה מגבול הכנעני הם שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה. והנראה בעיני כי פלשתים וכפתורים ישבו עם אחד וכן אמר הכתוב כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור וזה טעם כפתורים היוצאים מכפתור כי יצאו מכפתור עם מעט לגור באשר ימצאו והשמידו את העוים היושבים עד עזה שהם מזרע כנען וישבו תחתם בעזה ואשקלון ואשדוד וגת ועקרון והכל מגבולות כנען וחלקו אותה לחמשה סרניהם ושם הגלילות ההם פלשת ונקראו גם הם פלשתים ונשאר לעוים יתר ארצם כאשר הזכיר יהושע וזהו שאמר פלשתים שארית אי כפתור כי פלשתים הם וזה טעם אשר יצאו משם פלשתים את כפתורים כמו שפירשתי שם ומה שאמר הכתוב הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתים מכפתור ארם מקיר יספר מלחמות ה' כי הוא אשר העלה את ישראל מארץ מצרים באותות ובמופתים ובמלחמה והעלה פלשתי' מכפתור ארצם כי הוציאם משם לתת להם נכס גדול את העוים והשמידום וישבו תחתם ועזבו כפתור לאחיהם או שהיה הענין כאשר הזכרתי כי העוים בני כנען יושבי הארץ בראשונה היה שמם פלשתים כי שם הארץ פלשת והכפתורים היוצאים מכפתור כאשר השמידום נגלו משם לכפתור ארצם אשר היא מכלל ארץ מצרים ליד אחיהם וה' גאלם משם והזכו למקומם לא ידעתי באי זה דור מן הדורות והנה פלשתים יושבי ארץ כנען הם ולכך אמר הכתוב דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב וכן ישראל לא הורישו פלשתים עד שעבר זמן השבועה שמתו שלשה דורות מן הפלשתים באותה הארץ של אבימלך וכן אמרו במדרש כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך עדיין נכדו קיים זהו הראוי והנכון בענין הזה אבל בגמלה בפרק ואלו טרפות אמרו כדברי רש"י במסלוקת ורב אמר התם עוים מתימן באו ותניא כותים ותימן זרע אדום כדכתיב לאדום כה אמר ה' לבאות האין חכמה בתימן וזה אפשר הוא ויאמר הכתוב כי העוים שהם מבני עשו קנת ארצם שהרה ביד הכפתורים כעמון ומואב שטהרו בסיחון ומה שכתבתי הוא הטוב והישר: ראה נתתי בידך את סיחון. הדבור הזה הוא האמור למשה ראה החלותי תת לפניך וקודם לכן שלח לו מלאכים ממדבר קדמות כי אחרי שילונו השם החל רש והתגר בו מלחמה לא ישלח לו דברי שלום תעברה בארצך כי אם ישמע אליו יהיה עובר על דברי השם ואם ידע שלא ישמע יהיה שליחותו לריק ולא חסנוך לומר כי היא המצוה שנצטוינו כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום כי שם כתוב והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך וכאן אם שמע להם לא היו נוגעים בו כלל אבל פי' ותשלח מלאכים כבר שלחתי מלאכים אבל הקדים דברי השם לבאר כי הקשה ה' אלהיך את רוחו

אבן עזרא

עמון. פירוש [ל]ובקרבך אליהם: אל תצרם. מפעלי [מ]הכפל: ואל תתגר בם. מבנין התפעל מגזרי הלמ"ד [י]ס"א: (כ) זמזמים. מלה מתוקנת על משקל לשון [נ]הקדם כמו האחשדרפנים: (כא) וישמידם יי'. ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן להם הארץ לירושה כהר שעיר לעשו. וטעם עד עזה. כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי העוים לקחו עזה: (כד) החל רש. [ס]מירושה: (כו) ממדבר קדמות. לפי

פירוש על אבן עזרא

[ל]ר"ל שאינו רוצי לקרב אליהם. רק פי' בהתקרבך אליהם אל תגורם וכו'. [מ]שהשרש לרר. [י]כי שרשו גרה. [נ]נר"ל מלה זמזום הוא בלשון מואב והוסיפו עליה מ"ם ויו"ד בסופה כמו על מלת לה"ק כדרך לשון רבים אע"פ שלשון רבים בלשונם אינכו ביו"ד ומ"ם הוסיף מ"כ עליו כאשר עשה מרדכי בכתבו מ"א במלת האחשדרפנים שהיא מלשון פרס כאשר פי' ר"א בפי' מגלת אסתר. [ס]כי שרשו ירש. וכן

ספורנו

(כ) ארץ רפאים תחשב אף היא. ואין ספק שלא היו בני עמון כדאי להורישם ועשה האל ית' להם: (כב) כאשר עשה לבני עשו. שאשר שהיו גרים בארץ שעיר וגרשו את החורים: (כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה. אע"פ שהיו מבני עשו או מבני פלשתי' שנשבע להם אברהם לא נתנו ישראל לכבוש את ארצם. והסבה בזה היתה שלא מלאו ישראל את הארץ בידם שהרי כפתורים היוצאים מכפתור מלוב העם בעיר שילא לתור להם

פירוש רשב"ם

ממקום שילוח מרגלים שלשים ושמנה שנה. כי בשנה שנייה שלח מרגלים: אנשי מלחמה. בני עשרים שנה יוצאי צבא. ואני הצעיר אוסר אנשי המלחמה היו אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות אל ראש ההר כמו שאמר ותחגרו איש כלי מלחמתו. ומשה אמר להם אל תעלו ואל תלחמו וכן ביהושע הוא אומר כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי מלחמה. היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה'. אשר נשבע להם לבלתי הראותם את הארץ אשר וגו'. ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה ואינו אומר אנשי מלחמה סתם כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו על פי הקב"ה אבל על הנשארים שנלחמו עם סיחון ועוג אינו קורא אותם אנשי המלחמה כי על פי הקב"ה נלחמו ואותם נכנסו לארץ כי לא היו בני עשרים בעת המלחמה הראשונה בשנה שנייה כשנלחמו המרגלים: (יט) כי לבני לוט. בשביל שהיה קרובו של אברהם וכל שכן אתם שבני אברהם אתם: (כ) ארץ רפאים תחשב אף הוא. כמו רפאים שניתן לאברהם בין הבתרים שכתוב שם את החתי ואת הפריזי ואת הרפאים. אף הוא נחשב כרפאים ואע"פ כן נפלו לפניהם ונצחום וכל שכן שאתם תירשון: תחשב. אבל לא נקראת ארץ רפאים כי אם ממלכת עוג בבשן שכתוב בה בפנינו ההוא יקרא ארץ רפאים כלומר הוא רפאים שנאמר בין הבתרים ולכך ירשום ישראל: (כג) בפרק אלו טריפות בגמרא עוים מתימן באו ולמה נקראו עוים שעיוו את מקומם. ד"א שעיוו לאלהות הרבה ואל"ף מתחלפת בעי"ן. ד"א שכל הראוה אות' אוחזתו עוית פי' חולי ששמו כן. ובראשית רבה עוים שהצדו* את העולם והוצדו מן העולם וגרמו לעולם שיצוד הה"ד עוה עוה עוה אשימנה. ר' אליעזר בר' שמעון אומר שהיו בקיאין בעפרות כנחש צווחין לחיויא עוויא: כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם. אף אתם תדעו כי הקב"ה ינחילכם את אשר נשבע לאבותיכם: (כד) והתגר בו. כמו והתגרה: והמואבים

* נ"ל שלדו את העולם ושהולדו וכו'. ופי' החריבו העולם בזמנם וגרמו שיחרב לעתיד במבול.

בּוֹ מִלְחָמָה׃ כה הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃ כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי לא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ לב וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו° וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ

° בניו ק'

שריד

אונקלוס

דְחֶשְׁבּוֹן אֱמֹרָאָה וְיָת־אַרְעֵהּ שְׁרִי לְתָרְכוּתֵהּ וְאִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמֵּהּ קְרָבָא׃ כה יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְמִתַּן זִעְתָּךְ וְדַחַלְתָּךְ עַל אַפֵּי עַמְמַיָּא דִּי תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא דִּי יִשְׁמְעוּן שִׁמְעָךְ וִיזוּעוּן וְיִדְחֲלוּן מִן־קֳדָמָךְ׃ כו וּשְׁלָחִית אִזְגַּדִּין מִמַּדְבְּרָא דִקְדֵמוֹת לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁלָמָא לְמֵימַר׃ כז אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאָרְחָא בְּאָרְחָא אֵזֵיל לָא אֶסְטֵי יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא׃ כח עִבוּרָא בְּכַסְפָּא תְּזַבֵּן־לִי וְאֵיכוֹל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן־לִי וְאֶשְׁתֵּי לְחוֹד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי׃ כט כְּמָא־דִי עֲבַדוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וּמוֹאֲבָאֵי דְּיָתְבִין בִּלְחָיַת עַד דְּאֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהַנָא יָהֵב לָנָא׃ ל וְלָא אֲבָא סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְמִשְׁבְּקָנָא לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵהּ אֲרֵי אַקְשִׁי יְיָ אֱלָהָךְ יָת רוּחֵהּ וְתַקִּיף יָת לִבֵּהּ בְּדִיל לְמִמְסְרֵהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ לא וַאֲמַר יְיָ לִי חֲזִי שָׁרֵיתִי לְמִמְסַר קֳדָמָךְ יָת סִיחוֹן וְיָת אַרְעֵהּ שְׁרִי לְתָרְכוּתֵהּ לְמֵירַת יָת־אַרְעֵהּ׃ לב וּנְפַק סִיחוֹן לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּהּ לַאֲגָחָא קְרָבָא לְיָהַץ׃ לג וּמְסָרֵהּ יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמָנָא וּמְחֵינָא יָתֵהּ וְיָת־בְּנוֹהִי וְיָת־כָּל־עַמֵּהּ׃ לד וּכְבַשְׁנָא יָת־כָּל־קִרְווֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא וְגַמַּרְנָא יָת־כָּל־

קרוי

מסרה כה אחל, ג' ב' ודין נגהין קמץ וא' פתח, ישמעון, ה' מ"ו וגם בסוף. ורגזו, הרי"ש במתג. כו קדמות, כו"ל מ"ל במ"פ. סיחון, ד' מ"ל דמ"ל בתורה. שלום, מ"ל. כז בארצך, בסגול לפנה הז"ק. אסור, מ"ל. ושמאול, ה' מ"ל ח' ומ"ו ותרויהון כחין. כח אכל, חסר. תשברני, ל' וכ"ב חסר. ושתיתי, מ"ל. כט היושבים, ח"ו ומ"י. והמואבים, ב' א' מ' דין מ"ל דמ"ל. היושבים, ח"ו ומ"י. אעבר, חסר. נתן, חסר. ל ולא, י"ג כ"פ בקיפלא. סיחן, מ"י וח"ו. חשבון, מ"ל. העברנו, ל' ומסר. הקשה, ב' בתורה. רוחו, מ"ל. סיחן, מ"י וח"ו. לא החלתי, ב' וח'. סיחן, מ"י וח"ו. ואת ארצו, ה'. החל, ד' ב' ודין מנהון קמץ וא' פתח. לב סיחן, מ"י וח"ו. וכל עמו, ד': יהצה, ה"א בסוף התיבה. לג ונך, ל' ואין הכ"ף רפוי. בנו, בניו ק'. לד ונלכד, כ"ל חסר במ"ב. עריו, מ"ל. ונחרם, שמוג בגו"ן לא בח"ו. מתם, כל ל' מ' במ"ד. והנשים, תנין לא נסיב ו'. שריד, מ"ל.

ת"א אחל תת תענית כ עבודה זרה כה. אשר ישמעון תענית שם עבודה זרה שם. ממדבר קדמות שבת פט. אבל בכסף עבודה זרה ז. כי הקשה עקידה שער צג עקרים מד פכה.

רש"י

וישבו תחתם ועכשו אתם מותרים לקחתה מידם: (כה) תחת כל השמים. (תענית כ וע"ז כה) למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג (ס"א סיחון) ונודע הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר קדמות. אף על פי שלא צוני המקום לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלו' ואף על פי כן פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצרים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים: עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך: (לא) החילותי תת לפניך. השה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: (לג) ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו: (לד) מתם. אנשים. בביזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו לנו לשון בזיון כך מדרש בספרי בפרשת (במדבר כה) וישב

רמב"ן

כמו לומר כי הכל קנה אותה השם כי כן אמר לי: (כה) וטעם אחל תת פחדך. כנגד ישראל שייראום כל העמים ואנשי כנען בלב נמס יצאו לקראתם אבל הקשה השם את רוחם לאמר טוב מותינו במערכה מלהיות להם עבדים כי זה טעם לומר במשה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים והוא לא ילחם רק בשני המלכים האלה אבל היא הבטחה לישראל וליהושע כאשר אמר לו עיניך הרואות וזה טעם החל רש לרשת את ארצו: (כט) כאשר עשו לי בני עשו וגו'. האמים לפנים וגו'. אתה עובר מזו ארץ רפאים שנתתי לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה אבל לא זו היא כי אותם רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם רפאים היו נחשבים אותן אמים כענקים הענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותן ידיו מתרפות. אמים על שם שאימתי מוטלת על הבריות לשון רש"י. וכן כתב ארץ רפאים תחשב אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם. ואני תמה בדברי הרב ולמה יפרש לנו הכתוב בארץ עמון ומואב שאינם ארץ רפאים שנתן לאברהם אם לומר שאינה כלה לישראל ואינה מן הארץ אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם והלא הכתוב אינו אומר אלא כי לבני לוט נתתיה ירושה לומר שאף על פי שהיתה מנחלת אברהם הקב"ה נתנה לבני לוט בעבור אברהם וכמו שכתב רש"י עצמו שנתן שתים

לבני

בידיכון ית סיחון מלכא דחשבון ואמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ותתגרי לסדרא לקיבליה סדרי קרבא: (כה) יומא דין שריית למיתן זועתך ודחלתך אל אנפי כל עממיא דתחות כל שמיא דישמעון שמע זכוותך היך קמון שמשא וסיהרא אמטולתיך ופסקין מן למימר שירתא כמיסת יומא ופלגא וקמו במדורהון עד דאגחת קרבא בסיחון ויזעון וידחלון מן קדמך: (כו) ושדרית אזגדין מנהרדעא דסמיך למדבר קדמות לות סיחון מלכא דאמוראי פתגמי שלם למימר: (כז) אעיבר בארעך באורחא דהיא אורח כבישא איזיל לא אסטי לדנזקותך לימינא ולשמאלא: (כח) עבור כד חי בכספא תזבין לי איכול ומוי בכספא תתן לי ואישתי לחוד אעבר בלחודיי: (כט) היכמא דעבדו לי בנוי דעשו דיתבין בגבלא ומואבאי דיתבין בלחיית עד זמן דאעיבר ית יורדנא לארעא דיי אלהנא יהיב לנא: (ל) ולא צבא סיחון מלכא דחשבון לאעברותנא בגו תחומיה ארום אקשי יי אלהך ית יצרא דרוחיה ואיתקף ית לבביה מן בגלל למסריה בידך כיומא הדין: (לא) ואמר יי לי חמי באורכות שמשא וסיהרא דשריית למימסר בידך ית סיחון וית ארעיה שרי לתרכותיה למירות ית ארעיה: (לב) ונפק סיחון לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא ליהץ: (לג) ומסר יתיה יי אלהנא קדמנא ומחינא יתיה וית בנוי וית כל עמיה: (לד) וכבשנא ית כל קרווי בעידנא ההוא וגמרנא ית כל קרויא גובריא ונשיא וטפליא לא אשארנא משיזיב: (לה) לחוד בעירי

בזונא

בעל הטורים

לישראל בליון: (כה) היום הזה לתת שיעמוד להשמש שהשמש נקרא יום. הזה אמל בגי' בחמה. אמל ג' דין ואידך אחל גדלך (יהושע ג') ולא אחל את שם קדשי (יחזקאל לט) זהו שדרשו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע ומנא לן דלייתי בעמידת חמה דכתיב ולא שם קדשי אודיע [וגו'] ולא אחל את שם קדשי עוד ובעמידת החמה

מידע

רמב"ן

לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שאמר על אשתו אחותי היא. ועוד שהרב בעלמו כתב בעשו עשר עממים נתתי לו לאברהם שבעה לכם וקיני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב והר שעיר אחת מהן לעשו והשתים לבני לוט ואם כן הרי ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב"ה אומר למשה שלא יהא סבור שהיא ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב"ה אומר למשה שלא יהא סבור שהיא דרך הרפאים ארץ הרפאים של אברהם היא על כל פנים מה בין קני וקניזי וקדמוני לרפאים ועוד כי רפאים ישבו בה לפנים לומר שהיא שלהם והם היושבים בה לפני כל אדם כמו לפנים הארץ יקדת אבל פירוש הפסוקים הפך מדברי הרב כי בעבור שאמר הקב"ה למשה אל תצר את מואב כי אני נתתי לבני לוט את ער ירושה יספר הכתוב כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט ואמר כי הארץ שהיא ישבו בה מעולם עם גדול ורם כענקים ולכך יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו על רואיהם והנה השם עשה גם לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם ואין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה' להם במעשה גם יחשבו לשון חשיבות מעלה כמו נבזה ולא חשבנוהו אשר כסף לא יחשבוהו כי במה נחשב הוא וכן רבים ובלשון חכמים אדם חשוב וזהו שסמך הכתוב לזה ובשעיר ישבו החורים לפנים יאמר כי בעבור הטעם הזה שהזכיר במואב ימעטם ג"כ מארץ שעיר כי מלפנים היתה אף היא מן החורים היא ממחנות אברהם כי החורי הוא החוי והוא מבני כנען כמו שנאמר עשו לקח את נשיו מבנות כנען את אהליבמה בת ענה בת לבעון החוי ולבעון היה מבני שעיר החורי יושבי הארץ וכן יזכיר בכל מקום בנחלת ישראל החוי עם הכנעני בשבעת הגוים כי הוא נמנה הבן החמשי בבני כנען וכן תראה במלחמת אמרפל שהיה נלחם במלך סדום ועמורה ואדמה ולבויים ונעזר שהם מלכי כנען והכו את רפאים בעשתרות קרנים והחורי בהררם שעיר כי החורי והרפאים למלכי כנען היו. ויתכן שנקרא חוי על שם שהיה נחש עלי דרך ונקרא חורי על חור פתן כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות כמו זרח ולאחר מן ולמר לאחר אחוכות לאורות וכן יעשו לשבח יכנו יעקב שהוא לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן תם וישר והנה אמר כי החורים שהם לאברהם ישבו בשעיר לפנים ובני עשו שהם זרע לאברהם ירשו אותם וישבו תחתם במעשה גם שהיו הם עם רב באדרם ועשו בא לגור שם ונתחזק עליהם כאשר עשה ישראל ליתר הגוים של אברהם אשר נתן השם להם בכחו הגדול והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הורישם האלהים כי השם יקלוף על הגוזל מהם נחלה שהנחילם הוא ית' כאשר יקלוף על הגוזל מישראל הארץ אחרי שינחילנה להם וכענין שיאמר על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי וגו' וזה טעם כאשר עשה ישראל שהזכיר כאן ועדיין לא נעשה וכן אמר עוד בבני עמון שהיא מארץ רפאים כי גם היא היתה של רפאים בתחלה והעמונים יקראו להם זמזומים מלשון זממו אל תפק אלא שהכפל כלומר עם שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות תחשב שהוא במשכון ארץ רפאים כלומר שהיא מכללה וכן מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון לכנעני תחשב וכן בני רמון הבארותי מבני בנימין כי גם בארות תחשב על בנימין. ואפשר שגם כן פירוש יחשבו אף הם הכתוב למעלה יאמר האמים אשר ישבו בה לפנים גם הם יחשבו רפאים שהיו מכללם והם כענקים ולכן יקראו אותם אמים והוא הנכון והנה ארץ רפאים היתה גדולה מאד ולקחו מהם מואב ומהם בני עמון ונשארה ממנה לרפאים עלמם כי עוג היושב בעשתרות מהם כמו שאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וביהושע ובראת לך שם בארץ הפריזי והרפאים ולכן יאמר הכתוב בגבול מואב ועמון כי לרפאים יחשב המואבי' והעמונים הם שמו להם שמות אחרים אמים וזמזומים: (לד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף. שהיו מן האמורי ונלטוו בכך שנאמר רק מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה ואעפ"כ פתח להם בשלום שכך היא המלוה כאשר אפרש בעה"י. אבל לעוג מלך הבשן לא קרא לשלום שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר שלו כלל וכבר פי' הענין בסדר אלה מסעי: (ט) צידונים יקראו לחרמון שריון. ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבע שמות לבגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך זה אומר על שמי יקרא וזה אומר על שמי יקרא לשון רש"י מדברי אגדה. ויתכן שיהיה השבח הזה כך אבל עיקר הכתוב

אבן עזרא

לפי דעתי היא הנקרא מדבר [ע]מתנה: (כז) בדרך. [פ]הידוע: (כח) אכל בכסף תשברני ואכלתי. אם הולרכתי: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. יש מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני אם כן הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא [צ]קדמו אתכם והולרכו לפרוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור [ק]בי ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך נלך כאשר עשו לי בני עשו שסבבו הר שעיר בדרך בדרך וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שעברו [קק]בדרך מדינתו כי משם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב [ר]ורבים אמרו הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם: (לא) החלתי. בפתחות ה"א הבנין בעבור אות הגרון וכן העירותיהו [ש]בלדק: (לג) ונך. חסר נו"ן [ת]השרש:

סתם

פירוש על אבן עזרא

[ע]כן דרשו ז"ל מדבר מתנה ומדבר קדמות על מתן תורה הקדומה אלף (נדרים ד' נ"ה ע"א). [פ]בעבור פתחות הב' בדרך כמו בדרך. [צ](להלן כ"ג ה'). [ק](במדבר כ' י"ח). [קק]קר"ל מדינת המלך לבדה. רק בשארי המדינות שהם מעשו עברו. [ר]אחה עובר היום את גבול מואב את ער. [ש](ישעיה מ"ה י"ג). [ת]שהוא נכה. כי נו"ן הנראה הוא פ"נ לרבים.

סס

ספורנו

להם מנוסה שם השמידו את הערים ומיד אותה כפתורים כבשו ישראל את הארץ: (ל) כי הקשה ה' אלהיך את רוחו. למען תכרית את ישראל לעבור בגבולו: ואמץ את לבבו. לשלם:

ערי

פירוש רשב"ם

(כט) והמואבי' היושבי' בער. אבל בשאר מואבי' כתיב בהן אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכן היושבים בשעיר כמו שפירשתי למעלה אבל בני עשו הקרואים אדום יצאו לקראתכם בחרב ויש ישראל מעליו ויסובו את הר שעיר ימים רבים:

ארגב

שריד: לה רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו: לו מערער אשר על־שפת־נחל ארנן והעיר אשר בנחל ועד־הגלעד לא היתה קריה אשר שגבה ממנו את־הכל נתן יהוה אלהינו לפנינו: לז רק אל־ארץ בני־עמון לא קרבת כל־יד נחל יבק וערי ההר וכל אשר־צוה יהוה אלהינו: ג א ונפן ונעל דרך הבשן ויצא עוג מלך־הבשן לקראתנו הוא וכל־עמו למלחמה אדרעי: ב ויאמר יהוה אלי אל־תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת־כל־עמו ואת־ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון: ג ויתן יהוה אלהינו בידנו גם את־עוג מלך־הבשן ואת־כל־עמו ונכהו עד־בלתי השאיר־לו שריד: ד ונלכד את־כל־עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא־לקחנו מאתם ששים עיר כל־חבל ארגב ממלכת עוג בבשן: ה כל־אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד: ו ונחרם אתם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון החרם כל־עיר מתם הנשים והטף: ז וכל־הבהמה ושלל הערים בזונו לנו: ח ונקח בעת ההוא את־הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד־הר חרמון: ט צידנים יקראו לחרמון שרין והאמרי יקראו־לו שניר: י כל ׀ ערי המישר וכל־הגלעד וכל־הבשן עד־סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן: יא כי רק־עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת־

איש

אונקלוס

קרוי גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא משיזב: לה לחוד בעירא בזנא לנא ועדי קרויא די כבשנא: לו מערער די־על־כיף־נחלא דארנן וקרתא די־בנחלא ועד גלעד לא הות קרתא די תקפת מננא ית כלא מסר יי אלהנא קדמנא: לז לחוד לארעא בני עמון לא קרבתא כל כיף נחלא יובקא וקרוי טורא וכל די־פקיד יי אלהנא: א ואתפנינא וסלקנא ארח דמתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמה לאגחא קרבא אדרעי: ב ואמר יי לי לא תדחל יתה ארי בידך מסרית יתה וית־כל־עמה וית־ארעה ותעבד לה כמא־די עבדתא לסיחן מלכא דאמוראה די יתיב בחשבון: ג ומסר יי אלהנא בידנא אף ית־עוג מלכא דמתנן וית־כל־עמה ומחנוהי עד־דלא אשתאר־לה משיזב: ד וכבשנא ית־כל־קרווהי בעדנא ההיא לא הות קרתא די לא נסבנא מנהון שתין קרוין כל בית פלך טרכונא מלכותא דעוג במתנן: ה כל־אלין קרוין כריכן מקפן שור רם דילהן דשין ועברין בר מקרוי פצחיא סגיא לחדא: ו וגמרנא יתהון כמא־די עבדנא לסיחן מלכא דחשבון גמר כל־קרוי גבריא נשיא וטפלא: ז וכל בעירא ועדי קרויא בזנא לנא: ח ונסבנא בעדנא ההיא ית־ארעא מידא תרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא מנחלא דארנן עד טורא דחרמון: ט צידנאי קרן לחרמון סרין ואמוראי קרן לה טור תלגא: י כל קרוי מישרא וכל גלעד וכל דמתנן עד סלכה ואדרעי קרוי מלכותא דעוג במתנן: יא ארי לחוד עוג מלכא דמתנן אשתאר משאר גבריא הא ערסה ערסא דפרזלא הלא היא ברבת בני עמון תשע אמין ארכה וארבע אמין פתיה באמת מלך:

וית

מסרה לה בזזנו, סבין בזונו. לו מערער, כל סו' מ'. ארנן, חסר. שגבה, ל'. הכל, בז"ג. לז עמון, מ"ל. יבק, חסר. ג א ונפן, ב'. עוג, מ"ל. קראתנו, ח"י. ב ואת ארצו, ה'. לו, הלמ"ד בדגש מד"ד. יושב, י"ו מ"ל בתורה. לסיחן, י"ו מ"ל. ג בידנו, חסר. השאיר, מ"ל ותקף וה"א במתג במקום גע"ה. ד ונלכד, כל ליתנא ח' במ"ב. ארגב, כל ליתנא ח'. עוג, ד'. ה בצרת, ב' ח' ואיכון ו' ומסכין. חומה, מ"ל. גבהה, חסר וה"א בסופה. דלתים, בסד יוד דכתי' וקרי. ובריח, פ"י דקו"כ. הפרזי, ב' ומשמש א"ב. ו ונחרם, מתג בגו"ן. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. לסיחן, מ"י וח"ו. מתם, כל ליתנא ח' במ"ד. הנשים, קדמאה נסיב ו'. ז בזונו, ל' ומ"ל. ח מנחל, ד'. ארנן, חסר. חרמון, כו"ל מ"ל. ט צידנים, מ"ל ב' יודין וח"ו. שרין, ל' וחסר והשין שמאלית וכן שניר. יקראו לו, במקף. י כל, ס' פסוק כל וכל וכל. המישר, מ"י וח"ו. סלכה, ג' הכף רפי וה"א בסוף. בבשן, ד'. יא הנה, ד' סבירין והנה. ערש, השין שמאלי ואיכה דגשי. הלה, ל' כתיב ה'. הוא, וי"ו וחירק. אמות, מ"ל. יצאתם, ל'.

ת"א ששים עיר כל חבל ארגב מגילה י שבועות טז ערכין לב. כל אלה ערי בצרות מגילה שם שבועות שם ערכין לב. לבד מערי מגילה ב. צידונים יקראו לחרמון שרין חולין ס.

רש"י

ויושב ישראל בשטים: (לז) כל יד נחל יבק. כל אצל נחל יבוק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו: (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה: (ב) אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנאמר

בראשית

בזא לנא ועדי קרויא דכבשנא: (לו) מערוער דעל גיף נחלא דארנונא וקרתא דמתבניא במציעות נחלא עד גלעד לא הות קרתא דתקיפת סנגא ית כולהון מסר יי אלהנא קדמנא: (לז) לחוד לארע בני עמון לא קריבתא כל אתר נחלי יובקא וקירוי טורא ככל מה דפקיד יי אלהנא: (א) ואתפנינא וסליקנא אורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאנחא קרבא לאדרעת: (ב) ואמר יי לי לא תדחל מניה ארום בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה היכמא דעבדת לסיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון:

[(ב) בזין דחמא משה ית רשיעא עוג ומרתת מן קדמוי ואמר הלא דין הוא דהוה מחסד לאבהתן אברהם ושרה ואמר להון אתון דמיין לאילנין שתילין על מבועין דמיין ברם פירין לית הינון עבדין בנין בין אמתין ליה קודשא בריך הוא יהי שמיה משבח אחיא יתיה שנין סגיאין מן בגלל למחזיא יתיה לדריא דהוא מסר יתיה ביד בנוי ואמר מימרא דיי ליה משה לא תדחל מניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה היך מה דעבדת לסיחון מלכהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון:]

(ג) ומסר יי אלהנא בידנא אוף ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה ומחינוהי עד דלא אשתייר ליה משיזב: (ד) וכבשנן ית כל קירוויה בעידנא ההיא לא הות קרתא דלא נסיבנא מנהון שתין קרוין כל תחום פלך טרגונא מלכותא דעוג במתנן: (ה) כל אילין קירוין חקרא מקפן שורין רמין אחידן בתרעין ונגרין בר מקרוי פצחיא סגי לחדא:

[(ה) כל אלין קרין תלילן מקפן שורין רמין תרעין ונגרין:]

(ו) וגמרנא ית קרויהון היכמא דעבדנא לסיחון מלכא דחשבון היכדין גמרנא ית כל קרוי גובריא ונשיא וטפלא: (ז) וכל בעירי ועדיי קרויא בזנא לנא: (ח) ונסיבנא בעידנא ההיא ית ארעא מן רשות תרין מלכי אמוראי דבעיברא דיורדנא מנחלי ארנונא עד טורא דחרמון: (ט) צידונאי הוון קרן לחרמון טורא דמסרי פירוי ואמוראי קרן ליה טור תלגא דלא פסיק מניה תלגא לא בקייטא ולא בסיתווא:

[(ט) צידונאי קרן לחרמון ארעא מסרי פירוהי ואמוראי קרן ארעא מרבי פירי אילנא:]

(י) כל קירוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלוקיא ואדרעת קרוי ממלכותא דעוג במתנן: (יא) ארום לחוד עוג מלכא דמתנן אשתייר משותר גיבריא דאשתיציו בטובענא דא היא שוייה דפחלא דא היא יהיבא בבית ארכיון ברבת בני עמון תשע אמין אורכה וארבע אמין פותיה באמתא דגרמיה:

הלא

בעל הטורים

מדע שם קדשו בכל הארץ: (לה) רק הבהמה רק מיעוטא הוא רק הכשותים אבל הסמכים ולסים המרם מקריבנו ליי׳: (א) דרך הבשן. על שם שן שגדל לו [בשן נשריקון בא שן] כדאיתא בברכות [ד׳ לד]. נבהה דלתים ובריח. ס״ת חמה דכתיב שלים [גדולות] ובגורים בשמים: (ז) בזונו לנו. תחלה אמר בזזנו לנו. מתחלה היתה הביזה חביבה בעיניהם. ולבסוף היתה כל כך עד שהיתה בזויה בעיניהם. וזהו בזונו לנו: (יא) הלה הוא בה״א כתיב יעוא מי שמלך הל״ה שנים [כדכתיב ש״א ג׳ וחימים אשר מלך דוד מ׳ שנה

רש״י

(בראשית יד) ויבא הפליט והוא עוג: (ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי שבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אצל היכל מלך הרגו פקח בן רמליהו בן מנחם למדתי שכך נקראת שם ההפרכיא: (ה) מערי הפרזי. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן (זכריה ב) פרזות תשב ירושלים: (ו) החרם. לשון הוה הולך וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו׳. ובמקום אחר הוא אומר (דברים ד) ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר (בראשית יד

רמב״ן

הכתוב לומר כי לצידונים בני בכור כנען יקראו לחרמון שריון בהיותו בידם מלפנים והאמורי היושב בה עכשיו אשר מהם ילכדו אותו ישראל יקראו לו שניר והוא שלג בלשון כנען כמו שרש״י מעיד עליו וכן תרגם אונקלוס ובעבור שהוא הר השלג ומפני הקרירות יהיה חרם וקרא חרמון והוא לו שם כמי ואולם גם שריון יבלשון הצדונים שם שיורה על כך ושם ההר שיאון: (יא) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל וגו׳. ענין הכתוב שבא להגיד כי עוד זה נקרא מלך האמורי בעבור כי מלך עליהם אבל הוא עצמו מן הרפאים הוא ולהגיד על גבהו וגודלו כי היו הרפאים עם גדול ורם כענקים אמר כי ערשו ערש ברזל לא יסבול אותו ערש עלים כשאר בני אדם והוא בעיר רבה שהיתה עיר מושבו וכאשר השמידו בני עמון את הרפאים כאשר נזכר למעלה ונלכד׳ עירו נצל הוא לבדו מידם וזהו שאמר כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים והנה נשאר׳ עמסו שמה ברבה אשר היא עתה לבני עמון והעמונים קיימו אותם לעדות כי השמידו עם גדול ורם והאיש הגבור אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא

אבן עזרא

(לד) מתם. בני אדם: (לו) שגבה. מגזרת ונשגב יי׳ [א]לבדו: (לז) אל ארץ בני עמון. שהיא היום בידם כאשר [ב]ירשתיו: לא קרבת כל יד. מקום כמו יד הירדן: (ג) השאיר לו. כל אחד מישראל והוא פעל עבר: (ד) חבל ארגוב. דברי [ג]המתרגם ארמית ידועים ויש אומרים שהוא שם אדם היה בחלקו מירושת אביו זה החבל ויש אומרים כי האל״ף נוסף והוא מגזרת ורגבים [ד]ידובקו בדרך הפוקה: (יא) באמת איש. באמת כל אדם והנה [ה]הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב [ו]ללמד ועוד

פירוש על אבן עזרא

[א](שם ב׳ י״א). [ב](במדבר כ״א כ״ד). [בב](לקמן ז׳ כ״ד) אמר ר״א המשידך שם הפועל ואם הוא בחירק ויחכן וכו׳ עיין שם. [ג]שתרגם כל בית פלך טרכונא שהוא בלשון יוני שם מחוז כמ״ש הערוך. [ד](איוב ל״ח ל״ח.) [ה]כלומר מאחר שאמר אמה מומע אכי באמת איש רק הוא כפל. [ו]כי לא ידענו מדת ארכו. וכאשר לא נדע מדת אמתו לא ידענו

ספורנו

(י) ערי ממלכות עוג בבשן. כי רק עוג מלך הבשן נשאר. והטעם שמלך עוג באותו הגליל היה כי הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים כי ממלחמת אמרפל וחביריו שהכו את רפאים בעשתרות קרנים נשארו רפאים רבים ואותם הנשארים הכו אותם בני עמון כמו שבאר למעלה וממלחמת העמונים נשאר הוא לבדו ובהיותו גבור בגבורת שאר הרפאים לכן מלך: (יא) באמת איש. באמת כל אחד מאותם הרפאים ומלת איש תורה כל אחד ואחד כמו איש לבלעו מקדהו. ויכו איש אישו וזולתם. אמר אע״פ שאותה הערש היתה תשע אמות ארכה באמת כל אחד מהם והיתה בלי ספק אמות ביטניות הרבה מאד יותר מתשע אמות ל״ע אולי על אחת כמה וכמה. ובזה יובן גודל אותם הענקים וחזקם. ועכ״ז השמידו אותם בני עמון בגזרת האל ית׳ כמו שבאר למעלה: ואתחנן

פירוש רשב״ם

(ד) ארגב. פתרונו לפי עניינו: (יא) כי רק עוג מלך הבשן וגו׳. לכך אמר לו הקב״ה אל תירא אותו. הנה ערשו. עריסה של קטן כשהיה תינוק בירצ״ל בל״א ערש ברזל לפי שכשהיה קטן היה חזק מאד ובהשתטחו היה משבר ערס של עץ לכך עשאוהו של ברזל כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך כך: הלא היא ברבת בני עמון. עדיין מונחת שם במקום שנתגדל בקטנותו לתמהא שהיה גדול בקטנותו כל כך אבל מטת אדם גדול אין רגילין להצניע במקום אחד כי בהרבה מקומות יש לו מטות: באמת איש. שהחדיל כל צרכו: ההוא

איש: יב ואת־הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר־על־נחל ארנן וחצי הר־הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי: יג ויתר הגלעד וכל־הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגב לכל־הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים: יד יאיר בן־מנשה לקח את־כל־חבל ארגב עד־גבול הגשורי והמעכתי ויקרא אתם על־שמו את־הבשן חות יאיר עד היום הזה: שביעי טו ולמכיר נתתי את־הגלעד: טז ולראובני ולגדי נתתי מן־הגלעד ועד־נחל ארנן תוך הנחל וגבל ועד יבק הנחל גבול בני עמון: יז והערבה והירדן וגבל מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה: יח ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה אלהיכם נתן לכם את־הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעברו לפני אחיכם בני־ישראל כל־בני־חיל: יט רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי־מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם: מפטיר כ עד אשר־יניח יהוה׀ לאחיכם ככם וירשו גם־הם את־הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם בעבר הירדן ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם: כא ואת־יהושוע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הראת את כל־אשר עשה יהוה אלהיכם לשני המלכים האלה כן־יעשה יהוה לכל־הממלכות אשר אתה עבר שמה: כב לא תיראום כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם: ס ס ס

ומפטירין חזון ישעיהו ניסנים. בסימן א'. ק"ס מלכ"ס סימן:

כג ואתחנן אל־יהוה בעת ההוא לאמר: כד אדני יהוה אתה

החלות

אתקלוס

יב וית ארעא הדא ירתנא בעדנא ההיא מערער די על־נחלא דארנן ופלגות טורא דגלעד וקרוהי יהבית לשבטא דראובן ולשבטא דגד: יג ושאר גלעד וכל דמתנן מלכותא דעוג יהבית לפלגות שבטא דמנשה כל בית־פלך טרכונא לכל־מתנן ההוא מתקרי ארעא גבריא: יד יאיר בר מנשה נסיב ית־כל־בית־פלך טרכונא עד תחום גשוראה ואפקירוס וקרא יתהון על שמה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין: טו ולמכיר יהבית ית־גלעד: טז ולשבטא דראובן ולשבטא דגד יהבית מן גלעד ועד נחלא דארנן גו נחלא ותחום ועד יובקא דנחלא תחום בני עמון: יז ומישרא וירדנא ותחומה מגנוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות משפך מרמתא מדינחא: יח ופקדית יתכון בעדנא ההיא למימר יי אלהכון יהב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא: יט לחוד נשיכון וטפלכון ובעירכון ידענא ארי־בעיר סגי לכון יתבון בקרויכון די יהבית לכון: כ עד די־יניח יי לאחיכון כותכון ויירתון אף אנון ית ארעא דיי אלהכון יהב להון בעברא דירדנא ותתובון גבר לירתתה די יהבית לכון: כא וית־יהושע פקדית בעדנא ההיא למימר עינך חזאה ית כל־די עבד יי אלהכון לתרין מלכיא האלין כן יעבד יי לכל מלכותא די את עבר לתמן: כב לא תדחלון מנהון ארי יי אלהכון מימרה יגיח לכון: ס ס ס

כג וצליתי קדם יי בעדנא ההיא למימר: כד יי אלהים את

שריתא

מסרה יב ואת, ה'. מערער, כל א' חסר. אשר על, במקף. ארנן, מ'. לראובני, הרי"ם בטורק ואלף וא"ו נחי'. יג שבט, ב' וכל יהושע דכו' במ"נ. הארגב, ה' יקרא, כ"ה. יד יאיר, ל' כ"פ. ארגב, ס'. גבול, מ"ל. הגשורי, מ"ל. שום, בסד ו'. טו ולמכיר, ל' כ"פ. טז ולראובני, הרי"ם בטורק וכדלעיל. ולגדי, ב'. ארנן, ס'. וגבול, ע' חסר. גבול, מ"ל. יז והערבה, ב'. וגבל, ע' ס' בליטנא. ועד, פ'. ים, היודין בקמץ. אשדת, כו"ל ס'. הפסגה, מדינחן ס' בסוף. יח ואצו, ל'. חלוצים, מ"ל דמ"ל. יט נשיכם, ג' כל או' מ"ל. ומקנכם, ל' וחסר. ישבו, כ'. בעריכם, מבל. כ יניח, מ"ל י' דקרי וכתיב. אשר, ד' בטעם בקיסרה בלשנא. להם, ה' דמטעי' לכם. לירשתו, מ"י וס"ו והמין דגושה. כא יהושע, ב' מ"ל דמ"ל. צוה, ה'. עיניך, מלדמ"ל. הראת, ב' ס' דס'. הממלכות, מ"ל. עבר, כו"ל חסר. שמה, בה"א בסוף. כב תיראום, ל' מ"ל דמ"ל וא' חסר ו'. הנלחם, חס' בקמץ כי הוא בימיני נפעל על ההווה. כג ואתחנן, ל' בנסח ע"פ המסורה ואפשר שהמכוון למה שאנחנו קוראים קמ"ץ כידוע כי בחומש מ"ש המדקדקים הוא בקמ"ץ. כד אדני, ד' כ"כ בתורה. יהוה, כ"כ ונקרא בשם אלהים.

ת"א ואתחנן אל ה' בכוות ל' לב כל הפרשה מקרי' מה ספק. ה' אלהים בכוות לב האליליים שם.

רש"י

(יא) ויבא הפליט זהו עוג: באמת איש. באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: (טז) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי היה ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם. ועוד מעבר לשפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול

הירדן

ירושלמי

[(יא) הלא היא יהיבא באפרכיון דבני עמא :]

(יב) וית ארעא הדא ירתנא בעידנא ההיא מערוער ועד כיף נחלא ופלגות טורא דגלעד וקירויי יהבית לשבט ראובן ולשבט גד : (יג) ושאר גלעד וכל מתנן מלכותיה דעוג יהבית לחצי שבט מנשה כל תחום בית פלך טרגונא וכל מתנן ההוא מתקרי ארע גיבריא : (יד) ויאיר בר מנשה נסיב ית כל תחום פלך טרגונא עד תחום קורזי ואנטיקירוס וקרא יתהון על שמיה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין :

[(יד) כל תחום אטרכונא עד תחום קריית אפיקרס וקרא יתהון על שמיה :]

(טו) ולמכיר יהבית ית גלעד : (טז) ולשבט ראובן ולשבט גד יהבית מן גלעד ועד נחלי ארנונא מציעות נחלא ותחומיה ועד יובקא דנחלא תחומא דבני עמון : (יז) ומישרא ויורדנא ותחום מגניסר ועד ימא דמישרא וקרתא טבריה דסמיכא לימא דמלחא תחום שפכות מיא מרמתא מדינחא :

[(יז) ומישרא ויורדנא ותחומא מן גנוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות בית שפיכות קיסטא מן מדינחא :]

(יח) ופקידית יתכון שבט ראובן ושבט גד ופלגות שבט מנשה בעידנא ההיא למימר יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא הדא למירתה מזיינין תעברון קדם אחוכון בני ישראל כל מזרזי חילא : (יט) לחוד נשיכון טפליכון ובעיריכון ידענא ארום בעיר סגי לכון יתבון בקירויכון די יהבית לכון : (כ) עד זמן דיניח יי לאחוכון כוותכון ויירתון אוף הינון ית ארעא דיי אלהכון יהיב לכון ותתובון גבר ל רותתיה דיהבית לכון : (כא) וית יהושע פקידית בעידנא ההיא למימר עינך חמיין ית כל דעבד יי אלהך לתרין מלכיא האילין הכדין יעביד יי לכל מלכוותא דאנת עבר לתמן : (כב) לא תידחלון מנהון ארום מימרא דיי אלהכון מגיח לכון : ס ס ס

(כג) ואתחנן ובעית רחמין מן קדם יי בעידנא ההיא למימר:

[(כג) צלית ובעית רחמין מן קדם יי אמר משה בשעתא ההיא למימר :]

(כד) בבעו ברחמין מן קדמך יי אלהים אנת שריתא לאחואה ית עבדך ית רבותך וית גבורת ידך תקיפתא דאנת הוא אלהא ולא אית בר מנך

בעל הטורים

ערש] ועוד דוד המיתו שלמון בונה עובד ישי דוד. ויקם הערים הסלה. ד"א אמה היה ה"א אמה ודלג יו"ד אמה וכלי מלחמתו יו"ד אמה והכהו בקרסולו שהוא יו"ד אמה [הכל כמנין הל"ה]:

(כג) ואתחנן לעיל כתיב לא תיראו' הזקתי את ישראל אולי ירחם עלי: ואתחנן בגי' שירה שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו: סמך יי' אלהים לואתחנן לומר שירים

יונתן

כדפירש"י וכן ה"א באמת מלך וכל זה דלא תימא מדכתיב באמת איש שאמר איש קאמר וא"כ מאי רבותא אלא אמת מלך הוא עוג מלך הבשן: (כד) ולא איש בר מנך

רש"י

הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר (דברים ל"ג) וטרף זרוע אף קדקד:

חסלת פרשת דברים

(כג) ואתחנן. אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו (שמות ל"ג) וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראה

רמב"ן

הוא האלוני' לבדו מענו מלכותו וזה טעם הנה כלומר הנה העדות קיימת שהוא ערש ברזל וארוכה ורחבה מאד וקיימת היא ברבת בני עמון כי ערשו אשר בעשתרות היתה נשלל ונבזה. וטעם באמת איש הגדול בבני אדם כמו וחזקת והיית לאיש ועל דעת אונקלוס באמת איש באמת המלך והרבוס מלך וכן את הכבש אחד בלילה הוא וכן רבים כלומר באמת עוג עצמו: (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא. את הארץ הזאת האמורה למעל' מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו בעת ההיא. מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל ליתנין ירושה עד הר חרמון היה לשון כה"י. והנכון בעיני כי יאמר ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא מערוער נתתי לראובני וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה וכן רבים: (יג) כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים. פירוש וכל חבל הארגוב לכל הבשן אשר הוא נקרא ארץ רפאים כלשון וכל הנקדש שמואל הרואה ושאול בן קיש הושיבו נשים נכריות שה"א בהם במקום אשר וכן רבים והיא נקרא מכלל ארץ רפאים על שם עוג שמולך בה או מפני שהיתה מתחלה לרפאים ונשארה לעוג כי הוא והעם היושב בה מיתר הרפאים: חסלת אלה הדברים

באשר הזכיר כבוש ארץ סיחון ועוג ואמר ואת יהושע צויתי בעת ההיא הזכיר כי אני לא אעבור שם כי התחננתי אל השם הנכבד ולא שמע אלי ולוה אותי לחזק את יהושע כי הוא יעבור: וטעם (כג) בעת ההיא. כמו לעת הגזרה שהזכיר גם בי התאנף ה' ולא נזכר שם התחינה ביום המעשה. והנכון כי בעת ההיא בעת הנזכרת שכבשתי סיחון ועוג והתחלתי להכנס בעממין שניתנו לישראל ונלקחתי הארץ לשני השבטים ויהיה זה כאשר נאמר לו עלה אל הר העברים הזה כי אז בקש רחמים על הדבר והתחנן התחינה הזאת וכאשר לא שמע השם בקולו חזר והתפלל יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה כמו שהזכיר שם וזהו וצו את יהושע אבל הזכיר שם התפלה אשר נענ' עליה וכאן הזכיר זה להודיע כי הארץ היתה

אבן עזרא

ועוד שלא יהיה בכלל אדם [י]כלל: (יד) יאיר בן מנשה. [ח]פירשתיו בסוף מבני יהודה: הגשורי והמעכתי. [ט]שני גוים: (טו) ולמכיר. [י]מפורש: (טז) תוך הנחל וגבול. שלו וכן והירדן [כ]וגבול: (יח) ואצו אתכם. [ל]עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והספר זה וילו משה את הלוים לקום את ספר התורה כי אנכי ידעתי את [מ]מריך אינו מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם: חסלת אלה הדברים

(כג) ואתחנן. הטעם וכבר [א]התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו בעבור כי אינני עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור

פירוש על אבן עזרא

ידענו מדתו. [י]כלומר שם אמרנו שיאריך גופו ע' אמות מאמתו לא יהיה בצורת אדם כללי כי לעולם אין מתכונת גוף אדם בתכונה כזאת להיות אורך גופו כחשע אמות מאמתו אלא והכתוב אמר באמה איש אלא כ"ל באמת כל אדם. [ח](במדבר ל"ב מ"א). [ט]אף שאמר גבול ל"י. [י](שם ל"ב ל"ט). [כ](פסוק יז). [ל]ויודע שיחד הדבור עם הלוים מכלל ישראל ואמר אחרי כן כי אנכי ידעתי את מריך שחזר לכוון אל ישראל והלוים בכלל והוא הפך כי בכאן היה מדבר עם הכלל וכיון אח"כ לפרט ושמה היה מדבר עם הפרט וכיון אשר כך לכלל. [מ](להלן ל"א כ"ה כ"ו כ"ז). [א]ר"ל בעת ההיא כאשר גם בי התאנף ד' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם (לעיל א' ל"ז) התחננתי לפניו לאמר. אתה

ספורנו

(כג) ואתחנן ואל ה': (כד) ואת ידך החזקה. לשנות טבע הנבראים הבלתי נפסדים שלא יוכל זה זולתך. וכל אלה עשית כדי להביא את ישראל לארץ ולכן ראוי

פירוש רשב"ם

(יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. שנזכר בברית בין הבתרים כמו שפירש למעלה ואני שמעתי לכך אומר הלה היא ברבת בני עמון מפני ששמע שמשה נצטוה מפי הגבורה אל תצרם ואל תתגר בם על בני עמון דאפילו אנגריא לא הורשו ישראל על בני עמון וידע שישראל ילחמו עליו לכך הקדים ונתן ערשו ומטתו בתוך העיר ברבת בני עמון והיא היתה עיר מלוכה כדמפרש בספר שמואל כדי שלא יכוהו ישראל על מיטתו כי ידע שלא הורשו לבא שמה מאברהם:

(כג) ואתחנן החלות. כדכתיב למעלה היום הזה אחל תת פחדך. החלות החי"ת נורמת להי פת"ח. וכן העירתי מצפון. וכן העדותי בכם היום. החתוה

הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ כה אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ כו וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃ כז עֲלֵה ׀ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ כח וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ כט וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ

ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ ב לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ

לשמר

שריתא לאחזאה ית עבדך ית רבותך וית ידך תקיפתא די את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעלא ושליט בארעא ולית דיעבד כעובדיך וכגבורתך: כה אעבר כען ואחזי ית ארעא טבתא די בעברא דירדנא טורא טבא הדין ובית מקדשא: כו והוה רגז מן קדם יי עלי בדילכון ולא קביל מני ואמר יי לי סגי לך לא תוסף למללא קדמי עוד בפתגמא הדין: כז סק לריש רמתא וזקוף עינך למערבא ולצפונא ולדרומא ולמדינחא וחזי בעינך ארי לא תעבר ית ירדנא הדין: כח ופקד ית יהושע ותקפהי ואלמהי ארי הוא יעבר קדם עמא הדין והוא יחסין יתהון ית ארעא די תחזי: כט ויתבנא בחילתא לקבל בית פעור: א וכען ישראל שמע לקימיא ולדיניא די אנא מליף יתכון למעבד בדיל דתיחון ותיתון ותירתון ית ארעא דיי אלהא דאבהתכון יהב לכון: ב לא תוספון על פתגמא די אנא מפקד יתכון

ולא

° ע"פ א"נ צ"ל ועלמהי

מסרה החלות, ג' פ"י ומ"ו. להראות, ב' ומ"ל. כמעשיך, מ"ל. וכגבורתך, מ"פ וחסר סכין וס"י ל' וב' ס' בלי'. כה נא, דגש מד"ד. וארא, ס'. הטובה, מ"ל. והלבנן, ה' ד' ג"ל ודין חסר. כו למענכם, הפי"ן בפתוחה קלה היינו ס"ק בלי שלימות. תוסף, ב' מ"ל בלישנא. בדבר הזה, מ'. כז הפסגה, ס"א בסוף. ימה, ג'. עיניך, בב' יודין. ימה, המ"ם בדגש וה"א בסוף ומלמיל. ולפנה, ה' ב' מ"ל ב' חסר דין מכון. ותימנה, מ"ל. בעיניך, ב' יודי"ן. תעבר, חסר. את הירדן, ז'. כח ולו, ל'. וחזקהו, ב' חרסה. אותם, מ"ל מ"ל בסוף. כט בגיא, ל' בקמץ וסקמץ לקבל הה"ק ואלף בסוף. מול, מ"ל. פעור, מ"ל. ד א לעשות, מ"ל. תחיו, קדמא לפרשא תחיו ובאתם הכין תחיון וזוג. אבתיכם, ס"ו וח"י. ב תספו, ב' חסר דס'. מלום, י"א. אתכם, ה' יתידלין.

ת"א אעברה נא. ברכות מט התלילים שם. ההר הטוב ברכות מט ביצין ס. ויאמר ה' אלי רב לך סוטה יג. אל תוסף ברכות לב. עלה ראש הפסגה שם. וצו את יהושע קדושין כט עקידה שער יג. ועתה ישראל עקידה שער סו. ובאתם עד עקרי' מד ממב. לא תוסיפו מרבין לו ק ר"ה כח זבחים פ פס מכתות ע עקידה שער ס. ולא תגרעו ערובין ק ר"ה כח זבחים פ.

רש"י

תקראם תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההיא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר (ספרי): לאמר. זה אחד מג' מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: (כד) ה' אלהים. רחום בדין: אתה החלות להראות את עבדך. (שם) פתח להיות עומד ומתפלל אף על פי שנגזרה גזרה. אמר לו ממך למדתי שאמרת לי (שמות לב) ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שהיה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח ה': ואת ידך. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם. החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה: אשר מי אל וגו'. אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב (דברים ב) ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת ל"א מלכים: (כה) אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה. זו ירושלים: והלבנון. (יומא לט) זה בית המקדש:

(כו) ויתעבר ה'. (ספרי) נתמלא חימה: למענכם. אתם גרמתם לי וכן הוא אומר (תהלים קו) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: רב לך. (ספרי) שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר. ד"א רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כולה שנאמר (דברים לד) ויראהו ה' את כל הארץ: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות. וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב (יהושע ז') ויכו מהם אנשי העי וגו' וכיון שנפל על פניו אמר לו (שם ז') קום לך קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: (כט) ונשב בגיא וגו'. (ספרי) ונצמדתם לע"א ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי להמחל לי: (ב) לא תוסיפו. (ספרי שם) כגון חמש

פרשיות

רמב"ן

היתה סיבה עליו מאד ולא זכה אליה בעבורם וכל זה מתוכחותיו: (כד) ה' אלהים. רחום בדין לשון רש"י. ולא הבינים הרב כי השם הראשון הוא כתוב באל"ף דל"ת והשני הוא כתוב ביו"ד ה"א שהוא אמר כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין אבל השמות שהזכירו כאן אדון במדת רחמים וכך אמרו בילמדנו אמר לו רבון כל העולמים אי מתבעי לי בדין הב לי ואי לא מתבעי לי בדין רחם עלי כמה שאמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי וגו'. וגם באברהם כך הם כתובים הראשון אל"ף דל"ת והשני יו"ד ה"א. וענין הפרשה יובן בזה כי אמר ואתחנן ולא אמר ואתפלל כי ידבר בתחנה ואמר אדון אשר בך הרחמים אתה החלות להראות את עבדך כך היא תפלה כנואתי שהראית

לי

מִנָּךְ דִּשְׁכִינְתָּךְ שַׁרְיָא בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא לָא דְּיַעֲבִיד כְּעוֹבָדָךְ וְכִגְבוּרָתָךְ:

[(כד) בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרִיתָא:]

(כה) אֶעֱבַר כְּדוֹן וְאֶחְמֵי יַת אַרְעָא טַבְתָּא דִּבְעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא דֵּין דְּבֵיהּ מִתְבְּנְיָא קַרְתָּא דִּירוּשְׁלֵם וְטוּר לִיבְנָן דְּבֵיהּ עָתִיד לְמִשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא: (כו) וּרְגַז יְיָ עֲלַי בְּגִלַּלְכוֹן וְלָא קַבֵּל צְלוֹתִי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ לָא תוֹסִיף לְמַלָּלָא קֳדָמַי תּוּב בְּפִתְגָּמָא הָדֵין: (כז) סַק לְרֵישׁ רָמְתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעַרְבָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וַחֲמֵי בְּעֵינָךְ אֲרוּם לָא תְעִיבַר יַת יַרְדְּנָא הָדֵין:

(כח) וּפַקֵּיד יַת יְהוֹשֻׁעַ וְתַקִּיפוֹהִי וְאַלִּימוֹהִי אֲרוּם הוּא יְעִיבַר קֳדָם עַמָּא הָדֵין וְהוּא יַחְסִין יַתְהוֹן יַת אַרְעָא דְּאַנְתְּ חָמֵי: (כט) וּשְׁרֵינָן בְּחֵילְתָא בַּכְיָין עַל חוֹבַנָן דְּאִזְדַּוַּגְנָן לְפַלְחֵי טַעֲוַת פְּעוֹר:

[(כט) וּשְׁרֵינָן בְּחֵילְתָא בַּכְיָין עַל חוֹבַנָן וּמִתְוַדִּין עַל חַטָּנָן עַל דְּאִדַּבַּקְנָן לְפַלְחֵי טַעֲוָותָא בַּעַל פְּעוֹר:]

(א) וּכְדוֹן יִשְׂרָאֵל שְׁמָעוּ לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דַּאֲנָא מַלֵּיף יַתְכוֹן לְמֶעְבַּד מִן בְּגַלַל דְּתֵיחוֹן וְתֵיעֲלוֹן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְכוֹן יָהֵיב לְכוֹן: (ב) לֵיתְכוֹן רַשָּׁאִין לְמוֹסְפָא עַל פִּתְגָּמַיָּא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יַתְכוֹן וְלָא תְבַצְּרוּן

מניה

בעל הטורים

טוויפי י"י לנגדי תמיד: (כד) החלות ג' במסורה אתה החלות. אשר החלות לנפול לפניו (אסתר ו'). אתה החלות להראות במה שכבשם לפני סיחון ועוג וזהו החלות להראות במה שהתחיל' לנפול. תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות [ס"ת] רמוז* משה [עיין ברכה פ' זון] ומתחיל הפסוק בתי"ו ומסיים בתי"ו לפי שלא זכה ליכנס בארץ שהיא ת' פרסה על ת' פרסה: להראות. הג' על הרי"ש. הראיתני אף מה שלא בקשתיך: להראות ג' במסורה דין ואידך להראות העמים והשרים את יפיה (שם) אמר נתן במותן להעמידם כתן לו להראות את אמר (ד') וזהו שדרשו שהראה לו הקב"ה למשה כל מה שאירע לישראל היאך ישבו בשלוותן וכל המליקין שעתידים להליק להן. וזה הוא להראות העמים והשרים את יפיה היאך הם ביופין ובשלוותן וכן להעמידם נתן לו להראות שהראהו המליקין להם: את עבדך שאמרה לא כן עבדי משה: הפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף ויש בו כ"א תיבות כנגד אך טוב לישראל. וכנגד אהיה: (כה) אעברה נא. הירדן ר' אמה לא אעבור אלא אמה א' [להלאה ממנו לסוף א"י וזהו כ"א. כ"ה בפענח רזא ועיין במנ"ע אופן י"א בשם המדרש]: והלבנן. אסר ו' ע"ש ו' דברים שנתאוה התורה לעולה למנחה ולמשאת ולאשם ומלואים ולזבח השלמים [שאלו יהיו מקורבים ממנו כשלא יכנס לא"י]: מן ולאמנן עד והלבנן מ"ס תיבות לומר זכור לי מ"ס יום שעמדתי לפניך בהר. לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. מנ"ל ממשה. את גדלך זה האל הגדול. ואת ידך החזקה זה אתה גבור. אשר מי אל בשמים כנגד אתה קדוש. אעברה נא. אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות: (כו) רב לך. פירש אתה המתחיל לספר בשבחי רב הוא אללך וגדול ממך מלספר בו [עיין מגלה ד' כ"ה]. ד"א הרב שלך וגדול ממך והוא אדה"ר על ידו נקנסה מיתה לכל וא"א לך ליגלל ממנה. ד"א רב לך. הרבה פעמים עשים כנגדי אמרת שלח נא ביד תשלח. ולמה הרעת. הצאן ובקר. ושלש א"א לי לסבול לך יותר. ד"א אפי' בדבר המועט שאתה עושה שלא כהוגן הוא רב לך לפי חשיבותך. ד"א בזה יודע שרב לך כי אני רבך כי כ"פ נלחמתי ועתה לא תוכל לנלחמני. ד"א רב לך אתה יש לך רב אבל אני אין לי רב שיתיר שבועתי לכן לא תירא [ר"ל השבועה דלכן לא תביאו ערש"י פ' חקת ע"ש זה] ד"א הגיע השעה שיש לך רב [י"ל ע"פ דאי' בברכה פ"ט וילך פ"ט מד לעק משה ואמר ק' מיתות כו'] כי כבר הגיע זמנו של יהושע ואין כבנותו ניכר בעודך חי ד"א רב לך של סירא ממלאך המות כי הרב שלך יעסוק בך [כמ"ש על ויקבור אתו בגיא שהקב"ה קברו]. ד"א רב לך הרבה טובות מתוקנים לך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך: (כח) וחזקהו ב' דין ואידך החזק מלחמתך אל תפיל והכהו וחזקהו ביואב (ש"ב יא) כמו שיואב היה שר לצבא כך היה יהושע שר לצבא אף בחיי משה כדי להחזיקו כמו שמסורת במלחמות עמלק: (א) מלמד אתכם לעשות

* ר"ל בדלוג

יונתן

מינך פי' שאין זולתך ויש גורסים כדמיונך בדלים ומפרשים כ"ל כדמיונך פי' שאין יכול להמשיל לך מאומה כי אין לו ב"ה משל או דמיון. (כט) בחילתא בכיין על חובינן דאזדוינן לפלחי טעות פעור מפר' ויבכו בגיא בבכיה על עונותיהם שנזדווגו לבעל פעור כי תרגום של ויבכו ובכו ותרגום של גיא היא חילתא בסדר זה בפסוק בעבר הירדן בגיא וכן בהרבה מקומות וק"ל: (א) בגלל דתיחון במי"ם כל"ל ופי' דתיחון ותעלון

רמבן

לי כבודך דכתיב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים עם הגדולה והגבורה הראיתי לדעת מי אל בשמים ובארץ שממנו יהיו כמעשיך הגדולי' וכגבורותיך החזקות ומכאן תבין עוד במה שאמרתי בו השם הנכבד אבל לשון ספרי כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר ה' אל רחום וחנון אלהים זו היא מדת הדין שנאמר עד האלהים יבוא דבר שניהם והכוונה לפרש כי השם השני בכאן הוא מדת הרחמים והוא השם המיוחד ושאר השמות כולן מדת הדין כמו אלהים שהוא שם גם לדיינים וכל שכן אל"ף דל"ת שהוא לשון אדונים והנה השלים התוכחות בזה שהודיע אותם שגרמו אבותיהם רעה על עצמם וגם עליו גרמו עונש שלא יעברו לארץ אבל הם הבנים יעברו וירשו אותה אם לא יהיו כאבותם דור סורר ומורה ולכך יתחיל עתה להזהירם בכללי המצות שלא יוסיפו עליהם ולא יגרעו מהם: (ב) לא תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפילין חמשה מינין בלולב חמש ציציות וכן לא תגרעו לשון רש"י. וכך אמרו בסיפרי מנין שלא תוסיף על הלולב ועל הציצית ת"ל לא תוסיף ומנין שאין פוחתים מהן ת"ל לא תגרע מנין שאם פתח לברך ברכת כהנים לא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ת"ל הדבר אפילו דבר לא תוסף עליו אבל לא בתלה בלבד אמרו אלא אף הישן בסוכה בשמיני בכונה לוקה כמו שמוזכר

אבן עזרא

לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר ומדשים לבקרים רבה אמונתך: (כד) אתה החלות. אמר הגאון מהחכמים אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ במעשים **שנודע בעולם בה: ואת ידך החזקה. באותות שנעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמים שהם המלאכים והנה בארץ שהם החיות ובני אדם: במעשיך. שהם כולם בחכמה: וכגבורותיך. ביכולת וטעם זו הפרשה להזהיר את ארץ ישראל ואם הארץ חמדה שגיבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה: (כז) עלה ראש הפסגה. הוא ²הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: (כט) ונשב בגיא. טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות ³מואב והגיא הוא בהר העברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בע"ז: (א) מלמד אתכם לעשות. כי עיקר הלמוד לעשות המצות: למען תחיון. כי עובדי פעור ⁷נשמדו: וירשתם. בעבור שנה ונעלם היו"ד בשבר הוי"ו ⁸כשבר ע"ין הפעל ואפס על ⁹משקלו: (ב) לא תוספו. מדעתכם

פירוש על אבן עזרא

אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וגו' בארץ הלזו הנשמה. אעברה נא ואראה את הארץ הטובה שהם תוסיף להגליא מעשיך וגבורותיך כי לגדולתך אין חקר וחדשים לבקרים רבה אמונתך. והנה העבר ד' בי למענכם ולא שמע אלי. ויאמר רב לך אל תוסף דבר וכו' כי לא תעבור וכו' צו את יהושע וכו'. לכן לויתי את יהושע בעת ההיא כמ"ש ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו (במדבר כ"ז כ"ג). **דקשה לו כי הנה מ"ל שעמד והתנבא ארבעים שנה יאמר לפני מותו אתה החלות וכו'. ²(שם כ"א כ'). ³כמ"ם ויסעו מהר העברים ויחנו בערבות מואב (שם ל"ג מ"ח). ⁷כמ"ש כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וכו'. ⁸השבר הוא חירק כמו שזכרתי (במדבר ל"ה י"ט) ור"ל בעבור שהו"ו בחירק היו"ד שאחריה נח ונעלם. ⁹ור"ם עי"ן הפעל גם הוא בחירק תחת הפתח. כי הראוי וִירַשְׁתֶּם. ⁹אין אחר על משקלו. כי בו נשתנה תנועת הרי"ש לזווגה עם התנועה שלפניה ואפס על משקלו פי' כי אין אחר על משקלו. שבאה

ספורנו

ראוי להשתדל בקיום שבחם בה: (כה) אעברה נא. להכרית יושבי כנען כדי שלא יגלו ישראל ממנה: ואראה את הארץ הטובה. אתן עיני בה לטובה בברכתי שתהיה טובה לישראל לעולם: (כו) ויתעבר ה' בי למענכם. מפני שהייתי מתאוה לקיים אתכם בה שלא תגלו ממנה לעולם והוא כבר נשא ידו להפיל זרעכם בגוים: (א) ועתה ישראל. מאחר שאתה רואה גזרת האל ית' להגלותכם אם תחטאו השמרו ממחטוא ושמרו מצותיו בלי תוספת וגרעון כי התוספת והגרעון בכל שהוא יביא אתכם לתכלית הקלקול: (ב) ולא תגרעו ממנו לשמור. ולא יחשוב החושב שכאשר תסור סבת האסור אלך

פירוש רשבים

החתות כיום מדין. אבל כשאינו שם אותיות אחיעה יאמר הריסות הקימות הסיבות כולם חטופין: ואתחנן בילמדנו פרשת שלח לך ואל תשאל לו בשעת נדרו סניין ממשה כשאמר לישראל שמעו נא המורים נשבע הקב"ה שלא יכנס לארץ שנאמר לכן לא תביאו וגו' אמר שעת כעס ושעת שבועה הוא איני אדבר עכשיו המתין שנה ואחר כך התחיל להתחנן לפניו שנאמר ואתחנן אל ה' אמר הקב"ה בשביל שהמתנת שאר המתים יורדים לשאול ואתה תעלה שנאמר עלה לראש הפסגה ותראה משם: (כט) ונשב בגיא. עד עתה מול בית פעור בערבות מואב ומשה שראית כאן

לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃ ג עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ שני ה רְאֵה ׀ לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ו וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ ז כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו׃ ח וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ ט רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ׃ י יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי

יהוה

אונקלוס

וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּהּ לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן׃ ג עֵינֵיכוֹן חֲזָן יָת דִּי עֲבַד יְיָ בְּבַעַל פְּעוֹר אֲרֵי כָל גַּבְרָא דִּי אֲזַל בָּתַר בַּעַל פְּעוֹר שֵׁיצְיֵהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִבֵּינָךְ׃ ד וְאַתּוּן דְּאַדְבֶּקְתּוּן בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן קַיָּמִין כֻּלְּכוֹן יוֹמָא דֵין׃ ה חֲזוֹ ׀ דְּאַלֵּפִית יָתְכוֹן קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא כְּמָא דִּי פַקְדַנִי יְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד כֵּן בְּגוֹ אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָלִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ ו וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן אֲרֵי הִיא חָכְמַתְכוֹן וְסוּכְלְתָנוּתְכוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דִּי יִשְׁמְעוּן יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיֵימְרוּן לְחוֹד עַם חַכִּים וְסוּכְלְתָן עַמָּא רַבָּא הָדֵין׃ ז אֲרֵי מַן עַם רַב דִּי לֵהּ אֱלָהָא קָרִיב לֵהּ לְקַבָּלָא צְלוֹתֵהּ בְּעִדַּן עָקְתֵהּ כַּייָ אֱלָהָנָא בְּכָל עִדָּן דַּאֲנַחְנָא מְצַלַּן קֳדָמוֹהִי׃ ח וּמַן עַם רַב דִּי לֵהּ קְיָמִין וְדִינִין קַשִּׁיטִין כְּכֹל אוֹרַיְתָא הָדָא דִּי אֲנָא יָהֵב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין׃ ט לְחוֹד אִסְתַּמַּר לָךְ וּטַר נַפְשָׁךְ לַחֲדָא דִּילְמָא תִנְשֵׁי יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי חֲזוֹ עֵינָךְ וְדִילְמָא יַעְדּוֹן מִלִּבָּךְ כֹּל יוֹמֵי חַיָּךְ וּתְהוֹדְעִנּוּן לִבְנָךְ וְלִבְנֵי בְנָךְ׃ י יוֹמָא דִּי קַמְתָּא קֳדָם

מסרה לשמר, כל לישנא באורייתא חסר. מצות ה' אלהיכם, ה'. ג הראות, ד' ב' מ"ל וב' חסר דחסר ודין למור חו"ק ומ"ל חרן. בבעל, כ"כ בב' ולא לבעל. השמידו, מ"ל. מקרבך, חסר. ד הדבקים, ל'. ה לעשות, מ"ל ובמוכח. כן, בז"ק. ולפע"י שע"פ כלל הנחת הטעמים הי"ל להיות בפשטא אלא שה"כ שי' המונח שלוה לך לעשות כן בארץ לא במולה לארץ ובאמת לא כן הוא כי מונח הנגף הוא אף במ"ל לכן הפסיק השנין בטעם היותר מפסיק. ובקרב הארץ וגו' הייגו אם תכה נעשה כן בארץ. א"ם. ו ובינתכם, ל' ומ"ל. ישמעון, ה' מ"ו ומ"ן בסוף. ונבון, כל או' מ"ל. הגדול, מ' מ"ל במורה. ז גדול, מ"ל. אלהים, קודם. קרבים, מ"ו ומ"י. כה' אלהינו, ד'. קראנו, ב' וחסר. ח צדיקם, מ"ל י"ק ומ"ח. נתן, ז'. ט ושמר, חסר. ופן, ה'. יסורו, ב' מ"ל. והודעתם, ל' בקמץ מ"ל.

ת"א ואתם הדבקים כתובות קיא סנהדרין סד ע"ב עקרים מאמר א' פרק כ' הזוהר פ' בהעלותך ופקודי. ראה למדתי נדרים לז בכורות כט. ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם האלילים ז. ושמרתם שבת עה. כי מי גוי ברכות ו מגילה יח סנהדרין לט. ומי גוי גדול ברכות שם עקידה שער מח. כה' אלהינו ר"ה יח יבמות מט קה. רק השמר לך ברכות לב שבועות לו אבות ג מנחות לט עקידה שער כט ושער סח. ופן יסורו אבות שם. והודעתם ברכות כא כג מועד קטן ט"ו קדושין ל. והודעתם ברכות שם מועד קטן שם קדושין שם.

רש"י

פרשיות בתפילין חמשה מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו: (ו) ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא חכמתכם ובינתכם וגו'. בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: (ח) חקים ומשפטים צדיקם. הגונים ומקובלים: (ט) רק השמר לך פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים: (י) יום אשר

עמדת

רמב"ן

שמוזכר במסכת ראש השנה וכן אם יעשה החג שמונה עובר בבל תוסיף. ולפי דעתי אפי' בדא לעשות מצוה מדעתו כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם עובר בבל תוסיף וכך אמרו לענין מקרא מגלה מאה ושמונים וחמשה נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגלה מאי דרוש וכו' ובירושלמי שמונים וחמשה זקנים ומהם כמה נביאים היו מצטערים על הדבר אמרו כתוב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אלו המצות שנצטוו מפי משה כך אמר לנו משה ואין נביא אחר עתיד לחדש דבר לכם ומרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר לא זזו משם נושאין ונותנין בדבר עד שהאיר הקב"ה עיניהם וכו' הרי שהיתה המצוה הזו אסורה להם אע"פ שהיא בכלל לא תוסיף עליו אלא שלא למדנו למוסיף על פי נביא אלא מן הכתוב שאמר אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בו דבר מעתה ומה שתקנו חכמים משום גדר כגון שניות לעריות וכיוצא בהן אף היא מצוה מן התורה ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואינן מפי הקב"ה בתורה: (ג) עיניכם הרואות. עתה בא להזהיר בפרטי המצות ויתחיל בע"ז שהוא עיקר לכולן: (ד) וטעם ראה למדתי אתכם. ראה שאני מלמד אתכם היום כמו שאמר אשר אנכי מצוה אתכם היום ואשר אנכי נותן לפניכם היום או יאמר למדתי מפני שהזכיר לעשות כן בקרב הארץ כלומר ראה בעת בואך לארץ שלמדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי והנה התחיל דבר על הדבר שהוא כלל לכל עשה ולא תעשה ועתה יזהיר בפסוקים אשר גזרותיו ובמשפטים שהם הדינים כי אלו הם צריכין חיזוק יותר מפני שהוא טעם החקים ומפני כי במשפט יעמידו ארץ ואמר לעשות כן בקרב הארץ להזהיר על כולם כי יש חוקים רבים ומשפטים שאינן נוהגין בחוצה לארץ או ירמוז שעיקר המצות כולן בארץ כמו שרמזתי בסוד הארץ ואמר כי בחקים ובמשפטים תועלות גדולות שהם תאורת לעושיהם מן האדם ואפילו שונאיהם ישבחו אותם בהם ועוד שהם תועלת גדולה שאין כמות' שהשם יהיה קרוב להם בכל קראם אליו וכן העמים יתבוננו בזה ידעו כי השוקי' נעשים בחכמה ובינה לקרבה אל האלהים וייראו מהם וזהו שאמר: כי מי גוי גדול. ועוד שהחקים והמשפטים בעצמם הם צדיקים ישרים ומוכים ביסוד העם והמדינות: (ט) רק השמר לך פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחום ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים לשון רש"י. ואינו נכון כלל אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה הזהיר בה מאד כי כאשר אמר שנזהר בכל המצות ונשמר החוקים והמשפטים לעשותם חזר ואמר רק אני

מזהירך

יונתן בן עוזיאל

סְגִיָה מִן לָא לְמִנְטוֹר יַת פִּקוּדַיָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן דְאֲנָא מְפַקִיד יַתְכוֹן: (ג) עֵינֵיכוֹן חֲמִיתוֹן יַת דְעָבַד מֵימְרָא דַיְיָ בְּפַלְחֵי טַעֲוַת פְּעוֹר אֲרוּם כָּל בַּר נַשׁ דְטָעָה בָּתַר טַעֲוַת פְּעוֹר שֵׁיצְיֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִבֵּינָךְ: (ד) וְאַתּוּן דְּדַבַּקְתּוּן בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן קַיָימִין כּוּלְכוֹן יוֹמָא דֵין: (ה) חֲמוֹן דְאַלֵיפִית יַתְכוֹן קְיָימִין וְדִינִין הֵיכְמָא דְפַקְדַנִי יְיָ אֱלֹהִים לְמֶעְבַּד הֵיכְנָא בְּגוֹ אַרְעָא דְאַתּוּן עָאלִין לְתַמָן לְמֵירְתַהּ: (ו) וְתִנְטְרוּן וְתַעַבְדוּן יַת אוֹרַיְיתָא אֲרוּם הִיא חָכְמַתְכוֹן וְסוּכְלְתָנוּתְכוֹן לְמֶחְמֵי עַמְמַיָא דְיִשְׁמְעוּן יַת כָּל קְיָימַיָא הָאִלֵין וְיֵימְרוּן לְחוֹד עַם חַכִּים וְסוּכְלְתָן עַמָא רַבָּא הָדֵין: (ז) אֲרוּם הֵידָא אוּמָא רַבָּא דְאִית לֵיהּ אֱלָהָא קְרִיב לְוָתֵיהּ בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֵן אוֹרְחֵיהוֹן דְעַמְמַיָא נַטְלִין דַחַלְתְּהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן וְרַמְיַין קְרִיבִין לְהוֹן וְהִינוּן רְחִיקִין מְטוּל דְלָא שָׁמְעִין בְּאוּדְנֵיהוֹן בְּרַם מֵימְרָא דַיְיָ יָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ רָם וּמְנַטַל וְשָׁמַע צְלוֹתָנָא בְּכָל עִידַן דַאֲנַן מְצַלַיִין קֳדָמוֹי וְעָבִיד בָּעוּתָן:

ירושלמי

(ז) אֲרוּם הֵידָא אוּמָא רַבָּא דְאִית לָהּ אֱלָהָא דְיִקְרַב לְוָתָהּ כַּיְיָ אֱלָהֵן בְּכָל שָׁעָה דִי אֲנַן קָרַיִין לֵיהּ וְהוּא עָנֵי יָתָן:

(ח) וְהֵידָא אוּמָא רַבָּא דִילֵיהּ קְיָימִין וְדִינִין תְּרִיצִין כְּכָל אוֹרַיְיתָא הָדָא דַאֲנָא סָדַר קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: (ט) לְחוֹד אִסְתַּמְרוּ לְכוֹן וְטוּרוּ נַפְשָׁתֵיכוֹן לַחֲדָא דִלְמָא תִתְנְשׁוּן יַת פִּתְגָמַיָא דַחֲמִיתוּן בְּסִינַי בְּעֵינֵיכוֹן וְדִלְמָא יַעְדוּן מִן לִבְּכוֹן כָּל יוֹמֵי חַיֵיכוֹן וּתְלַפוּנוּן לִבְנֵיכוֹן וְלִבְנֵי בְנֵיכוֹן: (י) וְתִדְכְּרוּן גַרְמֵיכוֹן בְּמַעַסְקְכוֹן בה

בעל הטורים

לעשות. שהתלמוד מביא לידי מעשה: (ג) ולא תגרעו ממנו לשמור את ס"ח תרי"ג: אשר אנכי מצוה אתכם. וסמיך ליה עיניכם הרואות. שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות: (ד) ואתם הדבקים. סגין על הקו"ף רמז לק' ברכות שצריך לברך בכל יום: כלכם היום. וסמיך ליה למדתי אתכם. דמשמע בגימ' ללומד כשמש חנו היום למדתי: ועוד כלכם היום שזכות הרבים היה מקיימם: (ה) למדתי אתכם [וגו' עיין נדרים ל"ז וכר"ן שם] בחנם: ס"ו פעמים ליחוד [במ"ב דס' טופסים (יש ס'. כ' י"ח) שאינם בלימוד היתר] במשנה תורה רמז בן ס"ו לגמרא: באים שמה לרשתה ושמרתם כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו: (ו) שמלה ואמרו רק עם ס"ח מקוה כ"ח עלוה למה עלום שאותו אסורה ועבוה בה אסיו מותרם. ולמה מקוה מ' סאה מטהר ואם חסר קורטב אינו מטהר. רק מיעוטא הוא שאינם יודעים טעם כלאים ופרה וכיוצא בהם: (ט) ושמר נפשך. נר אלהים נשמת אדם נרך בידי התורה

יונתן

והמלון וכו' למען תחיו ובאתם וק"ל: (ז) אורחיהון דעמי' וכו' דטלחיהון על כתפיהון כו' והינין רחיקין פי' דרך עובדי עכו"ם שנושאים ירצאום על כתפיהם הרי קרובים ואעפ"כ הם רחוקים מעובדיהם מפני שאזנים להם ולא ישמעו. וכל זה בכנה אם עולא עכו"ם קרובים ורחוקים עכו"ם עושה לו כו"ם ומעמידו אצלו עומד ומתפלל לפניה ואינה עונה אותו הרי היא קרובה ורחוקה והקב"ה רחוק וקרוב: (ס) ודיכין תריצין פי' ישרים כי בחוס לב וביושר תרגום בקישוט ליבא ובתריצותא: (ע) תתנשון פי' תשכחו כמו נשיתי טובה. יעידון תרגום של יסורו לפעמים ועיין לעיל פרשת בשקוטי: (י) ותדכון גרמיכון וכו' קרי כדאיתא פרק מי שמתו אמר ריב"ל מנין לבעל קרי שאסור

רמב"ן

מזהירך מאד להשמר ולשמור עלמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המלות שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם הזכיר במלות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם וצוה במלות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה והתועלת במלוה הזאת גדולה מאד שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד אע"פ שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצוינו בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת יכנס ספק בלב האנשים אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי נכחיש כל חולק וכל מספק ונשקר אותו לא יועילהו אות ואולי יעילהו מופת מן המית' בידינו כי אנחנו היודעים בשקרותו זהו שאמר שם וגם בך יאמינו לעולם כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו כאוהו כל הדורות כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין

אבן עזרא

מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם גם כן לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיון אין נורך לעדים כי עיניכם הרואות: (ג) בבעל פעור. בעבור בעל פעור ורבים כן ומי שלא עבד בעל פעור הנו חי: (ה) וטעם למדתי אתכם. אשר שאמר אשר אנכי מלמד אתכם. להוסיף כאשר צוני ה' כי המלות הם [ח]מלותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת [ט]במלותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המלות יבינם המשכיל וידע למה נתנו: (ז) כי מי גוי גדול. שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו [י]שיעננו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה. גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים לדיקים בשקול הדעת [כ]כמו ישראל: וטעם גוי גדול. בעבור חכמי לב ירלאי השם: (ט) רק השמר לך. שטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר [ל]עמדת בסיני: אשר ראו עיניך. זכור וכל

פירוש על אבן עזרא

[ז]בעבור המגפה. [ח]המיוחדים לכם לעשותכם בארץ אשר אתם באים שמה לרשתה. ולא בדיתי אותם מלבי. כי מה לי ולהם אם אני לא אעבור שמה. [ט]שאם תשמרו לעשות החוקים והמשפטים האלה. יכירו וידעו כל העמים כי אתם חכמים ונבונים. כי כל משכיל יבין וידע למה נתנו. ע"כ אלו הפסוקים כאחד ראה למדתי וכו' ופה מפרש כי הם לא מלבי רק כאשר לוני וכו' ומז"ל דרשו מה אני בחנם אף אתם בחנם והפסוק ושמרתם הוא הטעם למען קידוש השם לעיני העמים כמאמר והגבהה את ה' שיהיה ע"פ מאהב ע"י וגו' והמשפטים אשר ישימום יעידו ג"כ על החוקים כי ישרים המה רק הם אינם מבינים. [י]כה' אלהינו שהוא קרוב לקוראיו ורצון יראיו יעשה בחכמה. כי הוא יתן חכמה בלב כל חכם לב. וזה עדות לישראל שהם חכמים. [כ]להבין דבר מתוך דבר וללמוד דבר מדבר. וזה חלק ישראל עם קרובו כמ"ש מגיד דבריו וכו'. [ל](שמות כ' ע"ו). לכך

ספורנו

אליך לא יהיה חטא לגרוע כמו שחשב שלמה המלך אני ארבה ולא אסור אני ארבה ולא אשיב ונכשל: (ג) עיניכם הרואות. הנה יעיד על זה מה שראיתם שקרה בענין בעל פעור כי אמנה אותם שחטאו בעבודת בעל פעור לא התכונו לזה בתחלה אבל היתה תחלת כונתם לזנות בלבד, כאמרו ויחל העם לזנות, ואע"פ שהתורה אסרה זה מפני חשש עבודת גלולים כאמרם וזנו בנותיו והזנו את בניך חשב כל אחד מהם שזה לא יקרה לו כלל והנה קרה ההפך: כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור. להדבק בבנותיו אין גם אחד מהם שנשמר בחכמתו מהכשל בעבודה זרע עלמה עד שהשמידו ה' אלהיך: (ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. הייתם כלכם חכמים להשמר מהכשל בעבודת בעל פעור: (ו) כי הוא חכמתכם. בה תשיבו לאפיקורוס במופתים שכליים: (ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו. והטעם שראוי להקפיד שתהיו נחשבים חכמים ונבונים לעיני העמים הוא שהאל ית' קרוב אלינו בכל קראנו אליו וזה יורה שנבחר בנו מכל העמים. ואם יחשבו אתכם העמים לסכלים יהיה חלול ה' באמור לכם עם ה' אלה: (ח) ומי גוי גדול אשר לו חקים כו'. והטעם שתחשבו חכמים בעיני האומות במערכם את חקי האלהים ואת תורותיו הוא שלא שאין שום גוי במליאות כזה שיהיו לו חקים מורים מליאות האל ודרכיו ומשפטים לדיקים שאין בה ענין לתועלת הדיין ולא לשכר חזניהם וסופריהם אבלכל ענינם משפט ולדק. כענין אמרם ז"ל (פרק קמא דסנהדרין) משפט לזה ולדקה לזה, משפט לזה שמחזיר לו את שלו, ולדקה לזה שהוליא גזלה מתחת ידו: (ט) רק השמר לך. אע"פ שאמרתי שראוי שתהיו נחשבים חכמים בעיני האומות. השמר לך מדעות חכמיהם המכחישים מליאות האל ית' ויכלתו והשגחתו וחשבו הם להביא על כל זה ראיות שכליות: פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. והטעם שהזהרתיך מאד להשמר מזה הוא שים לחום פן תשכח מה שראו עיניך בנסיונות בסיני ועיניך השכליים גם כן בפי' התורה אשר בה הראית לדעת הפך דעותיהם במופתים שכליים: והודעתם לבניך. לבנים שלא ראו אז תודיע

פירוש רשב"ם

כאן יש לכם ללמוד כמו שמפרש והולך: (ג) עיניכם הרואות. את אשר עשה בבעל פעור: (ז) ואתם הדבקים וגו'. בכל קראנו אליו כדכתיב וישמע אלהים את נאקתם. ופרעה הקריב ויצעקו בני ישראל אל ה'. מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל. וכן בשמן וכן בשלו וכן בטים:

ותקרבון

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהוָה אֵלַי
הַקְהֶל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת־דְּבָרָי
אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־
בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן: יא וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן
תַּחַת הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב
הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל: יב וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים
אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים
זוּלָתִי קוֹל: יג וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ
אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת
הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחוֹת
אֲבָנִים: יד וְאֹתִי צִוָּה יְהוָה בָּעֵת הַהִוא
לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
לַעֲשֹׂתְכֶם אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: טו וְנִשְׁמַרְתֶּם
מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל־
תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב
מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: טז פֶּן־תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם
לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית
זָכָר אוֹ נְקֵבָה: יז תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה
אֲשֶׁר בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף
אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם: יח תַּבְנִית כָּל־רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־
בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ: יט וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ
וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם
וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם:
כ וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם
נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה: כא וַיהוָה הִתְאַנַּף־בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי אֶת־
את

אונקלוס

יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֹרֵב כַּד אֲמַר יְיָ לִי כְּנוֹשׁ קֳדָמַי יָת עַמָּא וְאַשְׁמְעִנּוּן יָת פִּתְגָמַי דִּי יַלְפוּן לְמִדְחַל קֳדָמַי כָּל יוֹמַיָּא דִּי אִנּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא וְיָת בְּנֵיהוֹן יַלְפוּן: יא וּקְרֵבְתּוּן וְקַמְתּוּן בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְטוּרָא בָּעֵר בְּאֶשָּׁתָא עַד צֵית שְׁמַיָּא חֲשׁוֹכָא עֲנָנָא וַאֲמִטְתָּא: יב וּמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן מִגּוֹ אֶשָּׁתָא קָל פִּתְגָמִין אַתּוּן שָׁמְעִין וּדְמוּת לֵיתֵיכוֹן חָזַן אֱלָהֵן קָלָא: יג וְחַוִּי לְכוֹן יָת קְיָמֵהּ דִּי פַקֵּיד יָתְכוֹן לְמֶעֱבַד עַשְׂרָא פִּתְגָמִין וּכְתַבְנוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא: יד וְיָתִי פַּקֵּיד יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְאַלָּפָא יָתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין לְמֶעְבַּדְכוֹן יָתְהוֹן בְּאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: טו וְתִסְתַּמְּרוּן לַחֲדָא לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי לָא חֲזֵיתוּן כָּל דְּמוּת בְּיוֹמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּחֹרֵב מִגּוֹ אֶשָּׁתָא: טז דִּילְמָא תְּחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צְלַם דְּמוּת כָּל צוּרָא דְּמוּת דְּכַר אוֹ נֻקְבָּא: יז דְּמוּת כָּל בְּעִירָא דִּי בְּאַרְעָא דְּמוּת כָּל צִפַּר גַּדְפָּא דִּי פָרַח בַּאֲוַר רְקִיעַ שְׁמַיָּא: יח דְּמוּת כָּל רִחְשָׁא דִּי בְּאַרְעָא דְּמוּת כָּל נוּנֵי דִּי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: יט וְדִילְמָא תִזְקוֹף עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יָת שִׁמְשָׁא וְיָת סִיהֲרָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא כָּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְהוֹן וְתִפְלְחִנּוּן דִּי זַמֵּין יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן לְכָל עַמְמַיָּא תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא: כ וְיָתְכוֹן קָרֵיב יְיָ לְדַחַלְתֵּהּ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִכּוּרָא דְּפַרְזְלָא מִמִּצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְעַמָּא אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: כא וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָה רְגַז עֲלַי עַל פִּתְגָמֵיכוֹן
וקיים

מסרה י בחרב, חסר. באמר, ג' וחסר. הקהל, ל' בקמץ. ואשמעם, ל' וחסר וחד מ"ל. ילמדון, מ"ו ונו"ן בסוף וכן תכין. חיים, ג'. ואת בניהם, ד'. יא ותקרבון, ג' ותעמדון מ"ו ונו"ן בסוף. ותחת, ג'. בער, כו"ל חסר. יב וידבר ה' ו' בפסוק דרגא תביר. אליכם, מ"ל. שמעים, ס"ו ומ"י וכן כלים. זולתי, מ"ל ומלרע. יג לעשות, מ"ל. לחות, ג' כ"כ בחו' מ"ק ומ"ל סבין. יד ואתי, ברביע. לעשתכם, ל' חסר וחד מ"ל. אתם, חסר. טו ונשמרתם, ה'. לנפשתיכם, כו"ל מ"ו ומ"י. אליכם, מ"ל. בחרב, חסר. טז תשחתון, ז' חסר בלי מ"ו ומ"ן בסוף והקדמא בפ"ו. סמל, ל'. יז צפור, ו' מ"ל בשפות. תעוף, ל' ומ"ל. יח רמש, ל' וחסר. באדמה, הבי"ם בפתח. דגה, בה"א בסוף. יט תשא, ס'. השמימה, י"ס. ורלים, הוי"ו בנעיא. הכוכבים, כו"ל מ"ל דמ"ל. ועבדתם, ד' בקמץ. אתם, חסר. כ ויוצא, ד' וחסר י' ומ"ו. מכור, מ"ל.

ת"א ואותי צוה ה' נדרים לז לח סנהדרין כח. ונשמרתם ברכות לב עקידה שער סח. כי לא ראיתם עקידה שער מח. פן תשחיתון סנהדרין כז הפלאים כב חולין כב בכורות נו סוטה כח. ופן תשא עקידה שער עח. אשר חלק ה' מגילה ט הפלאים כה.

רש"י

עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילמדון לעצמם: ילמדון. ילמדון לאחרים: (יד) ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם. תורה שבע"פ: (טז) פסל. צלם: (יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק לכל העמים. (מגילה ט) להאיר להם. ד"א לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר (תהלים לו) כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: (כ) מכור. הוא כלי שמזקקים בו את הזהב:
התאנף

רמב"ן

ואין בם מועיל והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם אבל יאמינו בדאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שספרנו להם והענין הזה יבוא עוד בפרשה כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו' וכבר הזכרתיו גם בפרשת בחדש השלישי: (יב) וידבר ה' אליכם מתוך האש. כבר פירשתי הדבר במקומו שהם שמעו דבור השם הגדול יתברך מתוך האש שראו אשו הגדולה והגיעו אליה והגיד להם בזה בריתו בעשרת הדברים כי בכולן שמעו הקול
מתוך

יונתן בן עוזיאל

בה הי ביומא דקמתון קדם אלהכון בחורב בזמן דאמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמועינון ית פתגמי דילפון למדחל מן קדמי כל יומיא דהינון קיימין על ארעא וית בניהון יאליפון: (יא) וקריבתון וקמתון בשפולי טורא וטורא דליק באישתא ושלהוביה סטי עד צית שמיא חשוכא ענגא ואמיטתא: (יב) ומליל יי עמכון בטורא מגו אישתא קל דבירא אתון שמעין ודמו לא חמיתון אלהין קל ממלל: (יג) ותני לכון ית קימיה דפקיד יתכון למעבד עשרתי דבוריא וכתבינון על לוחי סמפירינון: (יד) ויתי פקיד יי בעידנא ההיא למילפא יתכון קיימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא דאתון עברין לתמן למירתה: (טו) ותסתמרון לחדא לנפשתכון ארום לא חמיתון כל דמו ביומא דמליל יי עמכון בחורב מגו אישתא: (טז) הוו זהירין דלא תחבלון עובדיכון ותעבדון לכון צלם דמו דכל פעו דמו דדכר או דנוקבא:

ירושלמי

(יז) דמו דכל בעירא די בארעא דמו דכל צפר גפא דפרחא באויר רקיע שמיא: (יח) דמו דכל ריחשא דבארעא דמו כל נוני דבמיא מלרע לארעא:

[(יח) דמות כל נוניא דאית במיא מתחות לארעא:]

(יט) ודלמא תתלון עיניכון לצית שמיא ותחמון ית שמשא וית זיהרא וית רישי כוכביא כל חילי שמיא ותטעון ותסגדון להון ותפלחינון דפלג יי אלהכון בהון דעתהון דכל עממיא דתחות כל שמיא: (כ) ויתכון נסיב מימרא דיי לחולקיה ואנפיק יתכון מניר פרזלא ממצרים משול למהוי ליה לעם אחסנא ביומא הדין:

[(כ) למהוי עם חביבין היך סגולה ביומא הדין:]

(כא) ומן קדם יי הוה רגז עלי על פתגמיכון דאתרעמתון על מיא וקיים דלא אעיבר

בעל הטורים

וכרי בידך. הם הסמוך כרי אסמור נכך [אולי י"ל דדייק רישא דקרא השמר לך]: והודעתם לבניך ולבני בניך ג' מכין הפוכין [רלה לומר הקופרים עושין סימני מה בג' מרין אלו אבל לא סימים הפוכין ממש] לומר שכל מי שהוא וכמו ובן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו: (כ) ויוצא ד' במסורה ויוצא עמו בששון (תלים ק"ה מ"ג) ויוצא נותלים מסלע (שם ע"ח ט"ז) ויוצא את בן המלך (מ"ב י"א) ויוצא אתכם מכור הברזל ויוצא עמו בששון שנאמר ובני ישראל יוצאים ביד רמה. והוציא להם נוזלים מסלע

יונתן

שאסור בתורה שנא' והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' מה להלן באימה ביראה ברתת ובזיע אף כאן באימה ביראה ברתת ובזיע: באלי קריין אסורים אף כאן בעלי קריין אסורים: (יח) גמא דפרחא כצ"ל והוא עלמון הנמ' עורבא פרס פרס גדמא: (יט) ויש ריש[י] כוכביא הם המזלות וגלגליהם: והמשאקין

רמב"ן

מתוך הלש ושאר המלות לוה אותי בעת ההיא ללמד אתכם כי כבר אני נאמן לנביא לה' במה שראיתם כמו שאמר וגם בך יאמינו לעולם כמו שפירשתי: (טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם. יזהירם שן ישעו אחר הקול אשר שמעו ויעשו הפסח' לקלן בנטיעות. ואמר תמלה תבנית זכר או נקבה באדם שמהם יהיה קול ואחר כן הזכיר כל אשר בארץ בבהמה ובעוף וברמש האדמה ובדגי הים ואחרי כן חזר אל צבא השמים וכבר פירשתי אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כי לכולם כוכב ומזל ונבואים עליהם מלאכי עליון כגון הנאמר בדניאל שר מלכי פרס ושר מלכות יון ובעבור כן יעשו להם אלהים מהם ויעבדו'. ואמר ואתכם לקח ה' כי אתם חלק השם לא תקימו עליכם שר או עוזר זולתו כי הוא הוציא אתכם מכור הברזל שהייתם בתוך מצרים בכור אש ועצים והוציא אתכם משם כנגד שריהם שעשה בהם שפטים ולולי שהפיל' לא הייתם יוצאים כי היו הם במעלתם שלא תצאו והנה עשה כל זה כדי שתהיו לו נחלה ותהיו לשמו הגדול סגולה מכל העמים: (כא) וטעם וה' התאנף בי על דבריכם. שהזכיר במקום הזה כלומר אותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם המצות לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה ועתה קמו מפי תורה כי אנכי מת בארץ ולא אוכל ללמדם אתכם בארץ ואל תשכחו אם מה שלמדתי אתכם ולא מה שראיתם בסיני. ועל דרך האמת יאמר השמרו מאד לנפשותיכם פן תשחיתון כי השם המאנף בי מדאגה מדבר זה פן תשכחו את ברית השם אלהיכם ברית האוכלת בראש הסר ותעשו תמונת כל וזה טעם אשר לוך ה' אלהיך וכבר נרמז זה בסדר פקת התורה. ורש"י כתב אשר לוך ה' אלהיך שלא תעשה והוא פשוטו של מקרא והמשכיל יבין הפסוקים

אבן עזרא

וכל העם רואים את [ה]קולות: (י) וטעם כל הימים אשר הם חיים על האדמה. כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות המושלים [סס]בהם: (יא) לב השמים. [י]באמצע כמד [פ]הרואים וכן בלב [ע]ים: (יב) זולתי קול. שמעתם. כי הקול איננו כאשר בעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות: (יד) וטעם ואותי צוה יי'. כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית. וטעם אסרת ובשנת הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטעם [פ]האמת או דרכיכם: (טז) פסל. דבר נקלב כמו [צ]ויפסלו בוני שלמה: זכר או נקבה. [ק]לומים ידועים. גם יש גוים סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו ויש אומרים להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך ושטרות הארבעים ושנעה [ר]הכשאזרות: (יט) השמש והירח. שהם המאורים הגדולים ואחר שאמר ואת הככבים באר בשם כלל כל צבא השמים ככבי לכת שהם ככבי אור וכל המזלות והטורות: ונדחת. כאדם שידחה ויפול: אשר חלק. דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר [ש]והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב לכם והנה ישראל נחלת [ת]השם: (כא) וטעם ויי' התאנף בי. בעבור שאמר ויוציא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו רק אני לא אראה בטובה הזאת: על דבריכם. אתה שבנתם שלא אבוא לארץ כאשר פירשתי

פירוש על אבן עזרא

[ס]לכך הנלרך לומר כל ימי חייך. ר"ל על השומעים או על הנולדים בא"הק. [סס]ואולי יעמדו ח"ו שנדחים בארץ לא להם ע"כ חזר הפסוק עוד הטעם אשר ילמדון ליראה וכו' אשר הם חיים על אדמת נכר וילמדון גם שם בניהם. [י]כמו הלב שהוא באמצע הגוף. [ע]שנדמה להם כך. [ע](שמות פ"ז ס'). [פ]ר"ל פן תשחיתון האמת או דרכיכם כי אלה תשחיתון יצאה לבני ואינכו פועל עומד שנאמר שישחיתו ח"ע. [צ](מ"א ה' ל"ב). [ק]קל"ל אומים ידועים. כמו ובצלמים יתהוללו (ירמיה נ' לח). בל"א (שרעקבילדער). [ר]שם לורה עקרב הם ע"ש. שהם י"ב מזלות שמשלן טלה ושוין דגים. ועוד כ"ח לורות מדרום המזלות ו ע"ז מלפונם. וכולן בגלגל השמיני. וכל אחת מהנה מסודרת מכוכבים רבים. וקיימן למספרם כוכב בניעם' ע"ח. [ש]וזה כשמשיגלים ומנהגים על פי מה שיורה אותם השם הככבד. [ת]כי אין שמו נקרא על זולתם ולא מקבלים כח כמו הם. ר"נ

ספורנו

תודיע במופתים שכליים: (טו) כי לא ראיתם כל תמונה. וזה הפך דעת כת הלאב"א שחשבו שאין במליאות דבר יותר נכבד מן הגרמים השמימיים ושהם לבדם קדמונים ונלחיים לאשונים: (טז) תמונת כל סמל. כמעשה הסובבים שלכל גמלא נמשך יש איזו התחלה קדמונית והיו עושים לורה אותו הנמשך להורות על מה שחשבו היות קדמון והתחלה לאותו הנמשך העלייר והיו עובדים לאותה הלורה להשפיע עליהם פעולת מה מאותה הנעלה שחשבו קדמון: (יט) חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים. סדר אותם על סדר נאות לצורך כל אחד מחלקי הארץ כפי השתנותם והשתנות הטעם אשר בה, וזה הסדר המופת יורה על הפך דעות התועים כי אמנם יורה בהכרח שיש איזה נמצא מסדר לתכלית מכוון מאתו אשר המציאם לסדרם למען ישיג תכלית מציאותם

פירוש רשב"ם

(יא) ותקרבון ותעמדון תחת ההר וגו'. דכתיב ויצב משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר. כל גבוה אצל נמוך הגבוה קרוי על והנמוך תחת. ישב פתח האהל נצבים עליו. וכן תחת ההר לפי שהם נמוכים וההר גבוה מהם והוצרך לכתוב כאן כמו שכתוב לפנינו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה וגו': (טז) תמונת כל סמל. כמו סמל הקנאה המקנא. ענין אליל: (יד) ואותי צוה. ללמד עשרת הדברים: (יט) אשר חלק להאיר. ולפי עיקר הפשט אשר הגיח אותם לכל העמים לעובדם כי אינו חושש בהם אבל אתכם לקח ה' ויוציא אתכם להיות לו לעם נחלה ולעובדו והוא יהיה לכם לאלהים: את

הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ כב כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ כג הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כד כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא׃ פ כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃ כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃ כז וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ כח וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃ כט וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ל בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ לא כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח

את

אונקלוס

וְקַיָּים בְּדִיל־דְּלָא לְמֶעְבַּר יָת־יַרְדְּנָא וּבְדִיל־דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא טָבָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא׃ כב אֲרֵי אֲנָא מָאִית בְּאַרְעָא הָדָא לֵית אֲנָא עָבַר יָת יַרְדְּנָא וְאַתּוּן עָבְרִין וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא טָבְא הָדָא׃ כג אִסְתַּמָּרוּ לְכוֹן דִּילְמָא תִתְנְשׁוּן יָת־קְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי גְזַר עִמְּכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צֶלֶם דְּמוּת כֹּלָא דִּי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ כד אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא אֵל קַנָּא׃ כה אֲרֵי תוֹלְדוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן צְלֵם דְּמוּת כֹּלָא וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ כו אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת־שְׁמַיָּא וְיָת־אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי־אִשְׁתֵּצָאָה תִּשְׁתֵּיצוּן׃ כז וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן בְּעַמְמַיָּא וְתִשְׁתָּאֲרוּן עַם דְּמִנְיָן בְּעַמְמַיָּא דִּי יְדַבַּר יְיָ יָתְכוֹן לְתַמָּן׃ כח וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי־טַעֲוָתָא עֲבַד יְדֵי אֲנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא דִּי לָא־יַחֲזוּן וְלָא שָׁמְעִין וְלָא אָכְלִין וְלָא מְרִיחִין׃ כט וְתִתְבַּע מִתַּמָּן דַּחַלְתָּא־דַּיְיָ אֱלָהָךְ וְתַשְׁכַּח אֲרֵי תִבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ ל כַּד יְעוֹק לָךְ וְיַשְׁכְּחֻנָּךְ כֹּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בְּסוֹף יוֹמַיָּא וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּל לְמֵימְרֵהּ׃ לא אֲרֵי אֱלָהָא רַחֲמָנָא יְיָ אֱלָהָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְחַבְּלִנָּךְ וְלָא יִתְנְשֵׁי יָת־קְיָמָא

אבהתך

מסרה כב אנכי, ד'. עבר, חסר. עברים, כו"ל ח"ו ומ"י. וירשתם, כל לי' בספר י'. הטובה, כל סו' מ"ל במ"ג. כג תשכחו, בטעמ'. אשר, כ"כ וסבירין כאשר. כד אכלה, ס' וכו"ל חסר. כה תוליד, מ"ל דמ"ל. ונושנתם, ל' ומ"ל. ועשיתם, ג' פסוק אית נתן ב' מלין בחרי טעמי ומלעיל נגד כללי הדקדוק להכעיסו, מ"ל. כו העידתי, ב' מ"ל מ"י וח"ו. את השמים. י"נ. הארץ, ד'. אבד, חסר. תאבדון, ח"ו ונו"ן בסוף. תאריכן, ב' וכ"כ מ"י וח"ז ונו"ן בסוף. כז והפיץ, מ"ל. עמי, ס'. כח אלהים, ל' ימידאי וספר' אחרי'. מעשה, ח"א בסוף. יראון, ל'. אלפיהון, מ"ו נו"ן בסוף. ישמעון, ה'. יאכלון, ל' מ"ו ונו"ן בסוף. יריחון, ל' וכ"כ מ"י וח"ו ונו"ן בסוף. כט ובקשתם, ג'. ומצאת, כו"ל מ"ל א' בנ' מכת. ל לך, י"ד זקפין. ומצאוך, מ"ל ב'. עד ה', ה'. בקלו, כו"ל חסר. לא כי אל, ג' בטעם. אל רחום, ב' בסוכה. ישחיתך, מ"י קדים לח"ו.

ת"א כי ה' אלהיך כתובות קיא סוטה יד סהלילים כד נח: כי תוליד מגילה לא גיטין פח. ונושנתם גיטין שם סנהדרין שם. בצר לך פ' האומר פ' פסח וב' כסא. ושבת עד ה' עקידה שער ע.

רש"י

(כא) התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגו'. אינני עבר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל. תמונת כל דבר: אשר צוך ה'. אשר צוך שלא לעשות: (כד) אל קנא. מקנא לנקום אנפרי"מנט בלע"ז מתמסרה על רוגזו להפרע מעובדי ע"א: (כה) ונושנתם. (סנהדרין לח) רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמנה מאות וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים וגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר (דניאל ט) וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: (כו) העדותי בכם. הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים. כתרגומו משאתם עובדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם: (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפרים אותך מאליו וכן (שיר ג) אחזתיו ולא ארפנו שלא נכתב

ארפנו

רמב"ן

הפסוקים האלה על אמתתם: (כד) וטעם כי ה' אלהיך אש אכלה הוא. כאשר ראיתם בראש ההר והכוונה שהוא מדת הדין המקנא בע"ז ומן הכתוב הזה תבין בכל הנזכר במשנה תורה תמיד ה' אלהיך: (כה) כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם. ענין הכתוב הזה שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים ובעבור היותכם ישנים בארץ ותחטאו לנפש אולי תשכחו את השם והעדותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יאריך לכם

מאחר

ירושלמי

אעיבר ית יורדנא ודלא איעול לארעא דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא: (כב) ארום אנא שכיב בארעא הדא לית אנא עבר ית ירדנא ואתון עברין ותירתון ית ארעא טבתא הדא: (כג) אסתמרו לכון דלמא תתנשון ית קימא דיי אלהכון דגזר עמכון ותעבדון לכון צלם דמות כולא דפקדינכון יי אלהכון דלא למעבד: (כד) ארום יי אלהכון מימרא אישא אכלה אישא הוא אלהא קנא ומתפרע בקנאה:

[(כד) ארום יי אלהכון אשא דאכלה אשא הוא אלהא קנאן ומתפרע בקנאין הוא:]

(כה) ארום תלדון בנין ובני בנין ותתעתקון בארעא ותחבלון עובדיכון תעבדון לכון צלם דמות כולא ותעבדון דביש קדם יי אלהכון לארגזא קדמוי:

יונתן בן עוזיאל

(כו) אסהדית בכון יומא דין סהדין קיימין ית שמיא וית ארעא ארום מיבד תובדון בסרהוביא מעילוי ארעא דאתון עברין ית יורדנא תמן למירתה לא תורכון יומין עלה ארום מישתיציא תשתיצון: (כז) ויבדר יי יתכון ביני עממיא ותשתותרון בעם קליל ביני עממיא דיבדר יי יתכון תמן בגלותא: (כח) ותיתעיקון לטפלח תמן לפלחי טעוותא עובד אידיהון דבני נשא מן קיסא ואבנא דלא חמיין ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין: (כט) ותתבעון מתמן למיתב לדחלתא דיי אלהכון ותשכחון רחמין ארום תבעון מן קדמוי בכל לבכון ובכל נפשכון: (ל) כד תיעוק לכון ויארעון לכון כל פתגמיא האילין בסוף יומיא ותתובון עד דחלתא דיי אלהכון ותקבלון למימריה: (לא) ארום אלהא רחמנא יי אלהכון לא ישבקינכון ולא יחבלכון ולא יתנשי ית קיימא דאבהתכון דקיים להון: (לב) ארום

שייל

בעל הטורים

משלש והעמידו מלך שנאמר ויהי בישורון מלך (לקמן ל"ג ה'): (כד) כי יי' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא כי תוליד רמז לאשר כ"י שנה אחרי מותו יעבדו כו"ם פסל מיכה: (כו) העידתי מלא י' חייתי בי יו"ד לפרקותי למילתא: (כז) בעמים בגימ' בין הבבליים. בגוים בגימטריא ובמדי: ינהג בגימטריא ביון שהם בגימטריא ארומיים. הרי רמוזים כאן ד' גליות: (כח) ועבדתם שם אלהים ואינו אומר אלהים אחרים

יונתן

(כה) ותשתעתקון בארעא הוא תרגום דונושנתם ל' ישן עתיקא וכן עתיק יומין: (כו) בסרהוביא פי' במהירות: (כח) ותיתעיקון הוא לשון צרה וכאן פירושו עכו"ם ולירו

רמב"ן

אחר שיעבדו עבודה זרה והפרשה הזו אע"פ שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון אם והטעם כי הוא כמתנבא על עניינם וידבר בלשון ישמש בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא יאמר שיעשו ויהיה להם ככה ולא יגזור עליהם ומפני זה אמרו רבותינו שרמז לגלות בית ראשון במלת ונושנתם בגימטריא והיתה קבלה בידם כי יש בפרשה הזאת רמז לזמן הגלות וכאשר בא עליהם התבוננו בה בינה. ואמר ועשיתם פסל תמונת כל. ולא אמר ועבדתם אותו או והשתחויתם לו אבל אמר והשחתם כי הפסל בפלא תמונת כל ומפני שהשחה יאסור אותו כאשר פירשתי למעלה: (כז) ונשארתם מתי מספר בגוים. יאמר שנשארו מועטים בכל גוי וגוי עם הגוים אשר ינהג אותנו השם כי בארבע רוחות השמים יפזר אותנו אבל בכללנו רבים אנחנו שבח לאל: (כח) ועבדתם שם אלהים. מאחר שעובדים לעובדיהם אתם עובדים להם לשון רש"י. וכבר פירשתי הודו כי היושב בחוצה לארץ כאלו עובד ע"ז ומעשה ידי אדם מלמעלה למטה כמו שהזכרתי בסדר אחרי מות: וטעם ולא יאכלון ולא יריחון. לומר שהם אבן דומם כאשר היו מתחלה אין בהם רוח חיים כלל אפילו כחיי האדם כי מתחלה אמר לא יראון ולא ישמעון לומר שאינכם אלוה ולא יראה בעיני עובדיו ולא ישמע תפלתם ומנחתם לא יושיעם ומזה ואמר שאפילו חיים גרועים כחיי האדם אין בהם והנה העושה אותם נכבד מהם או יהיה טעם הכתוב כנגד כבוד עליון לומר אשר לא יראו בצרת עובדיהם ולא ישמעון תפלתם ולא יאכלון שלא תבא אש מלפניהם ותאכל את קרבנותם ולא יריחון בריח ניחוחיהם ותפש הכתוב לשון מתם שאין בהם החושים האלו כלל: (ל) ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו. גם זה רמז לגאולת בבל שחזרו אל השם והתודו לפניו ושמעו לקול הנביאים אשר הקים להם ולפיכך הבטיחם שלא ישחיתם ולא ישכח ברית אבותם כאשר

אמר

אבן עזרא

*פירשתי: (כג) השמרו לכם ועשיתם פסל. וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אם תוכלו על כן אחרי מלוך: תמונת כל. כל דבר: אשר צוך. כאשר צוך או מלת צוך שלא [ב]לעשות כמו ועל העבים [ג]אצוה ויש אומר על צורת [גג]הככבים וזה רחוק בעיני: (כד) אש אוכלה הוא. בלי כ"ף הדמות והטעם *כאש אוכלה הוא: אל קנא. לעכו"ם וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף: (כה) כי תוליד בנים. אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרה להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע. בשאר המצות כמו לרצוח ולנאוף: (כו) העידותי בכם היום. יש אומרים כי טעם עדות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הגשם כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שיראום שמיד הם ובניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב יי'. [ד]וכן האבן הזאת תהיה [ה]בנו לעדה ושמא ישעון טוען כי שמים כעשן נמלחו ושיריו הטוען ער ולבו [ו]יען: (כו) תאבדון. כמו [ז]תלמדון בעבור שאיננו [ח]סמוך: (כז) מתי מספר. [ט]פירשתיו: (כח) יראון וישמעון. הזכיר הארבעה [י]הרגשות ואין צורך להזכיר [כ]החמישית כי היא ענה [ל]מכולם ועוד כי היא שורש חיי [מ]הגוף ואל תתמה על מלת ובקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולגוי אחד או לאדם אחד: (כט) בכל לבבך.

עוד

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל בפ' חקת התורה שפי' כמו כי המרו את רוחו ויבטא האל בשפתיו שלא יכנס לארץ ושכך ה' זעמו על משה רבינו או פי' כי לא דברו אל הסלע מפני מריבת העם שכמו השנים דבר ה' עבור דבורם לעם שמעו נא המורים וכו'. [ב]ר"ל לפי פי' הראשון משמע אשר יאמר העובד עכו"ם כי הוא כלעווה מה'. ולפי פי' ב' כוונת הכתוב הלוי שלא לעשות בל"א (פערבאטען). [ג](ישעיה ה' ו'). [גג]ר"ל כאשר דמות צורות לבנות היה תלוי לר"ג על העגלה בכותל (ר"ה כ"ג ע"א) ומקשה שם ומי שרי וכו' ומקיים שם ע"ב ר"ג להתלמד עבד וגו' ע"כ פי' אשר צוך ה' להתלמד. *פי' האש ש"מ הוא אש אוכל אש וכמו שאש שלמטה אוכל הגשמים כן שוטה למעלה והתחתון נמשל לעליון. [ד](מיכה ו' ב'). [ה](יהושע כ"ד כ"ז). [ו]ר"ל כאלו נתעורר לחטות ואינו מרגיש שעדיין הם קיימים ואינו כפשוטו. [ז]ע"ש הוא ור"ל תלמדו. כמו אל דרך הגוים אל תלמדו. (ירמיה י' ב'). [ח]כמו שנאמר במקום אחר מעל הארץ. כי מלת תאבדון בטעם מפסיק (זרקא) לכן נקוד הצ"ם בלירי תאבדון ובסמוך תאבדון כמו תלמדו שהוא בטעם מפסיק (זקף קטן) נקט הפ"ס בקמץ ובסמוך תלמדו. [ט](בראשית ל"ד ל'). [י]ר"ל החושים. שהם הראות. השמע. הטעם. והריח. [כ]חוש המשוש כמו ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו ז'). [ל]ולכן הזכיר סדקות. ואין צריך לומר הענה שאינה בהם [מ]ר"ל חוש המשוש רודה בכל איברי הגוף ומשותף עם שאר החושים במות שהם

שהם

ספורנו

מליאותם וסדרם לא יהיה כל זה במקרה בלי ספק ואתכם לקח ללכת בדרכיו ולדבקה בו. ולזה לא יהיו עיניכם בהנהגת צבא השמים וסדרם: (כב) כי אנכי מת. צריך אני להזהיר' מאד מאחר שאיני עובר עמכ' כענין אמרו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון: (כד) אש אוכלה הוא. אש אוכלת אש ובז' יכלה את הנפש עם הבשר: אל קנא. כי מבלי אין מציאות שום נמצא זולתו דומה למציאותו כלל. הנה כל מי שיעבוד לזולתו יעשה אמנם לזולתו מה שראוי לו לבדו כענין אשת איש שתתן לזולתו מה שראוי לאישה לבדו ובזה יהיה מקנא: (כה) להכעיסו. לסלק השכינה מישראל כדי להיות כגויי הארץ בלתי משועבדים לתורת האל ית' ומצותיו: (כח) ועבדתם שם אלהים. ישראל שבחו"ל עובד עכו"ם בטהרה הם (פרק קמא דע"ז): אשר לא יראון. שאין בהם כח רצוניי כמו שחשבו עובדיהם שעושים צורות עם כלי הפעולות הרצוניות להורות שאותה התמונה הקדמונית שחשבו היא פועלת כל אותן הפעולות כרצונו והיו עובדים אותה ומתפללים לה להשיג שתרצה לתת את שאלת עובדיה, והנה אין לשום נמצא זולתי לאל ית' ולאדם בחייו שום כח רצוניי. אבל כל פעולות זולתם הם בטבע מסודר להם מאת האל ית': (כט) ומצאת. אע"פ שאין שם מקדש ולא כלי מקדש: כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך בצר לך. והטעם שתמצאנו הוא כי אמנם תדרשנו בכל לבבך מרוב הצרות: (ל) באחרית הימים. לקץ הימין כמו שהעיד באמרו והיה כי יבאו עליך כל

הדברים

פירוש רשב"ם

(כו) את השמים ואת הארץ. ועצר את השמים והאדמה לא תתן את יבולה: (כט) ועבדתם שם. כתרגומו ולא יריחון בדבר ואין רוח בפיהם:

ויוציאך

את־ברית אבתיך אשר נשבע להם: לב כי שאל־נא לימים ראשנים אשר־היו לפניך למן־היום אשר ברא אלהים | אדם על־הארץ ולמקצה השמים ועד־קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו: לג השמע עם קול אלהים מדבר מתוך־האש כאשר־שמעת אתה ויחי: לד או | הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר־עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך: לה אתה הראת לדעת כי יהוה הוא האלהים אין עוד מלבדו: לו מן־השמים השמיעך את־קלו ליסרך ועל־הארץ הראך את־אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש: לז ותחת כי אהב את־אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים: לח להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך להביאך לתת־לך את־ארצם נחלה כיום הזה:

וידעת

דאבהתך די קיים להון: לב ארי שאל כען ליומיא קדמאי דהוו קדמך למן־יומא די ברא יי אדם על ארעא ולמסיפי שמיא ועד־סיפי שמיא ההוה כפתגמא רבא הדין או האשתמע כותה: לג השמע עמא קל מימרא דיי ממלל מגו אשתא כמא־די שמעת את ואתקים: לד או נסין די־עבד יי לאתגלאה למפרק לה עם מגו עם בנסין באתין ובמופתין ובקרבא ובידא תקיפא ובדרעא מרמא ובחזונין רברבין ככל די עבד לכון יי אלהכון במצרים לעינך: לה את אתחזיתא למדע ארי יי הוא אלהים לית עוד בר־מנה: לו מן שמיא אשמעך ית־קל־מימרה לאלפותך ועל ארעא אחזיך ית אשתה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אשתא: לז וחלף ארי רחים ית אבהתך ואתרעי בבנוהי בתרוהי ואפקך במימרה בחילה רבא ממצרים: לח לתרכא עממין רברבין ותקיפין מנך מן־קדמך לאעלותך למתן לך יה

ארעהון

מסרה אבתיך, ח"ו ומ"י. לב לראשים, ה'. למן היום, ז'. אלהים, קודם ואחרי פסיק. אדם על, פ' בסיפרא. ועד קצה, ה'. הגדול, ס' מ"ל בתורה. הנשמע, ב'. כמהו, כל סו' חסר. לג השמע, במוכח ובמרכא, (כדי להפסי' שום הברון ולהפסי' ליום בין הדומים ומ"ל פ' קרם מ"ם פל וילך לין). שם, י"ה קמצין. קול, מ"ל. אלהים ב'. לד הנסה, ב'. במסת, ס' דס'. באתת, ס' דס'. ובמופתים, ב' מ"ל דמ"ל ובמלחמה, ג'. ובזרוע, ב' מ"ל בתורה. ובמוראים, ל' ומ"ל דמ"ל. גדולים, ס"ו לה אתה, ז' ר"פ בתורה. הראת, ב' חד מ"ל ודין חסר. לו מן, ב' ר"פ בתורה השמיעך, מ"ל. קלו, חסר. ליסרך, הכ"ף דגושה להפלגם הפגין. אשו, ב' ולא יגם. הגדולה, מ"ל. ודבריו, ה'. לז ותחת, ב' בלו' ר"פ. אהב, ד'. ויוצאך, ב' ל' מ' דמ' דין מ"ו. בפניו, הבית כדין בותך דגושה. בכחו, חסר. הגדל, חסר. לח להוריש מ"ל דמ"ל. גדלים, ח"ז. ועצמים, ח"ו ומ"י והמ"ם רפה. להביאך, מ"ל. לתת במקף ובסגול.

ת"א כי שאל נא סגיגה יא ס' הזוהר פ' וילא יעקב. למן היום סגיגה שם ב סנהדרין מג. השמע עם קול אלהים מקרי' מג פים. או הנסה ברכות ו מגילה יא. אתה הראת ר"ה לב. כי ה' הוא ס' הזוהר פ' תרומה. אין עוד מלבדו סנהדרין סו חולין ז.

רשי

אחרפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו (מלכים ג ד) הרפה לה מן לה רפיון (דברים ט) הרף ממני התרפה ממני: (לב) לימים ראשונים. על ימים ראשונים: ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הנבראים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. (חגיגה יב) ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השעור עצמו אשר מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו'. הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו'. כל הסיין הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח הנהיה הנשמע הנסה השמע: במסת. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון (שמות ד) התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באתת. בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון (שם ד') מה זה בידך: ובמופתים. הם הפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. בים שנאמר (שם יד) כי ה' נלחם להם: (לה) הראת. כתרגומו אתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב: ויוציאך בפניו. כאדם שמנהיג בנו לפניו שנאמר (שם יד) ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם. ד"א ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנאמר (תהלים עח) נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתב בלשון יחיד (שם) ויבחר בזרעו אחריו: (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש

מפניך

אבן עזרא

עוד אחרפנו: ירפך. הפך יחזקך. (לב) כי שאל נא לימים. שאל עתה: למן היום. למ"ד נוסף וכן רבים או היא דרך לשון: ולמקצה השמים. רמז לאויר כאשר פירשתי שיש לו קצוות: הנהיה. בימיו: או הנשמע כמוהו. ומה הוא שנשמע עם: (לד) או הנסה אלהים. יש אומרים שהוא לשון חול ואלילה חלילה רק לשון קודש: הנסה. כדרך בני אדם כדי שיבינו השומעים: במסת. שם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו ויעש האותות לעיני העם: ובמופתים. עשר מכות וכתיב ומשה ואהרן עשו: ובמלחמה. יתכן על הריגת הבכורים ושפטים באלהי מצרים: וביד חזקה. שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש וענן: ובמוראים גדולים. שביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל: במצרים. באנשי מצרים: (לה) הראת. מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך שהאלהים עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו. וטעם אין עוד. כאשר רמזתי בפירוש קהלת בספר ונגזרים עליהם על כן מלת אין עוד ומלת אלהים פירשתיה בספר וישמע יתרו כתוב וידבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אם שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרה וזה סוד עמוק: (לו) ליסרך. על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות והנה שמדת בעבור בעיני והאזנים ועוד לדבר אשר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבות הם השלשה: (לז) ויבחר בזרעו. רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם יכנו עמנו שמנה גוים: ויוציאך בפניו. בכעס שכעס על מצרים ויש אומרים כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכים בקרבנו

כיום

ירושלמי

שְׁאַל כְּדוֹן לְדָרַיָּא דְמִן יוֹמַי שֵׁירוּיָא דַהֲווֹ קֳדָמָךְ לְמִן יוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם עַל אַרְעָא וּלְמִסְיָיפֵי שְׁמַיָּא וְעַד סַיְיפֵי שְׁמַיָּא הֲהַוָּא הֵיךְ פִּתְגָמָא רַבָּא הָדֵין אוֹ הַאִשְׁתְּמַע דִּכְוָתֵיהּ: (לג) הַאֶפְשַׁר דִּשְׁמַע עַמָּא קַל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָא קַיָּים דִּמְמַלֵּל מִגּוֹ אִישָׁתָא הֵיכְמָא דִּשְׁמַעְתּוּן אַתּוּן וְאִתְקַיַּים:

[(לג) אוֹ הֵיְדָא אוּמָא וּמַלְכוּ דִּי שָׁמְעַת:]

(לד) אוֹ הֵיךְ נִיסָא דַעֲבַד יְיָ לְאִתְגְּלָאָה לְמִיפְרְשָׁא לֵיהּ אוּמָא בְּפִיצְתָּא מִגּוֹ עַם אוֹחֲרִי בְּנִיסִין בְּאָתִין וּבְתִמְהִין וּבְסִדְרֵי נִצְחָנֵי קְרָבִין וּבְאִדְרַע מְרָמָם וּבְחֶזְוָנֵי רַבְרְבִין הֵי כְּכָל מַה דַּעֲבַד לְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמִצְרַיִם וְעֵינֵיכוֹן חָמְיָין:

בעל הטורים

כמו בכל מקום רמז ישראל שנמ"ל שבדי כו"ס בשפרה הם: (לד) או הנסה בזה הפסוק יש האלפא ביתא שרלה הקב"ה ליתן להם התורה במלרים אלא שאמרה מדה"ד נסם אוהם מסלם. לכך הנסה ב' במסורת הכא ואידך (איוב ד') הנסה דבר אליך תלאה שאמרה מדה"ד נסם אוהם קודם שתשמיעם דבריך: והפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף ל"ך פוב לישראל. והוא מולה כשם אסים אשר נגלה בו למשה להוליאם ממלרים תו מכה לאומות (שמות פ' ט"ו) וא"ך אומר: ז' דברים מתכרים כאן במסות באותות במופתים במלחמה ביד חזקה בזרוע נטויה ובמוראים גדולים. כנגד ז' ימים שעשה כל מכה ומכה וכנגד ז' ימים של פסח. במלרים לעיניך וסמיך ליה אתה הראת כשפטים שעשים במלרים ובאלהיהם ידעת כי אני יי': (לה) הראת ב' דין ואידך כאשר הראית בהר (שמות כ"ו ל'). שהראה להם שמים ושמי שמים ולאו שאין אלא כשום אחד: (לו) הראך את אשו הגדולה וסמיך ליה ותחת כי אהב את אבותיך לומר כל מה שהראה למשה הראהו בזכות האבות: (לז) ותחת ב' דין ואידך ותחת רגליו (שם כד). וזהו שאמרו האבות הן הן המרכבה. וזהו ג"כ מתוך האש ותחת כי אהב לומר שהם תוך האש של שכינה: (לט) אין עוד. ושאר קריי' ואין עוד וי"ו יתירה ואם ו"ש בקריי': ו"פ אדון כל הארץ [לא קפיד על למ"ד שמושים במיכה ד'

רמב"ן

אמר וזכרתי את בריתי יעקוב וגומר וכסוף הספר ירמוז לגאולה העתידה כאשר פירשתי ולזכרנו עוד בע"ה: (לג) כי שאל נא לימים ראשונים. יאמר לא ימשול ולא יצריך השם לכם על ע"ז ועל ההשחתה בפסל וכל תמונה כי עשה עמכם מה שלא עשה כן לכל גוי מעולם שהשמיעך קול אלהים מדבר מתוך האש למען תהיה יראתו על פניכם ותייחדו אותו ולא תמירו ולקח אתכם לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים שלא תעבדו לזולתו והנה הראית בעיניך כל זה לדעת כי ה' הוא האלהים הוא אחד ושמו אחד ואין עוד מלבדו כי מן השמים השמיעך את קולו ללמדך בזה מוסר השכל ועל הארץ הראך את אשו הגדולה בוע:ת עד לב השמים ודבריו כולם שמעת מתוך האש ויוליאך בפניו כמו על פניו בכחו הגדול אשר בפניו ואחרי שהשם הגדול הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד תשמור מלותיו וחקותיו למען ייטב לך בשמים ממעל ולמען

יתנן בן עזיאל

[(לד) אוֹ נִיסַיָּא דַעֲבַד מֵימְרָא דַּיְיָ לְמֵיעַל לְמִבְחַר לֵיהּ אוּמָא מִגּוֹ אוּמָא:] (לה) אַנְתְּ אִתְחֲמִיתָא יַת פְּרִישְׁתָא הָאִלֵּין מְטוּל לְמִנְדַּע אֲרוּם יְיָ הוּא אֱלָהָא לֵית תוּב בַּר מִנֵּיהּ: (לו) מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא אַשְׁמַעִינְכוֹן יַת קַל מֵימְרֵיהּ לְמִסְכְּנָא יַתְכוֹן בְּאוּלְפָנֵיהּ וְעַלַוֵּי אַרְעָא אַחֲמִינְכוֹן יַת אִישָׁתֵיהּ רַבְּתָא וּפִתְגָמוֹי שְׁמַעְתּוּן מִגּוֹ אִישָׁתָא: (לז) וְחוּלַף דִּרְחִים יַת אֲבָהָתְכוֹן אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְאִתְרְעֵי בִּבְנוֹי דְּיַעֲקֹב בַּתְרוֹי וְאַפְקִינְכוֹן בְּאַפֵּי רְעוּתֵיהּ בְּחֵילֵיהּ רַב מִמִּצְרָיִם: (לח) לְתָרָכָא עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן לְאַעֲלוּתְכוֹן לְמִתַּן לְכוֹן יַת אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: (לט) וְתִנְדְּעוּן יוֹמָא דֵין וְתְתוּבוּן עַל לִבְּכוֹן אֲרוּם יְיָ אֱלֹהִים דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע לֵית חוֹרָן בר

יונתן

ולירו אתכם עד שמחוך לרה תהיו מוכרחי' לתפלה: עובד אידיהן מעשה ידיהם (וכמותו בהכרה מקומות במסכה ביום אידו כמו ידו) והוא מטוע ומורגל: (לד) בפילתא פי' בגורל כי לא יכוח וגו' על גורל הלדיקים פ"י על פילתא דלדיקיא וי"מ מלשון הללה כי להלילך מדבך לע תרגומו דמפפלי מן אורח ביסא: (לח) פרישתא האלין פירוש ניסים ונפלאות אלו: (לו) למסכנא לשון סוכסה ויסורים כי תרגום של ועזוב חוכסות ודפביק מכסנותא וכן אחרי סבבו אשר תיסרנו יה פ"י עב לגברא דמכסניניה יה וכו': ירושלמי היידא הם שני מלות פי דא וכל"ל ודוק ביונתן. למיעל למבסר ליה אומא מגו אומא אומר אני שיוסר נכון לנבום ומבכר ליה ומלאתי מבכר ליה והוא לשון חפום וביקור

אבן עזרא

(לח) ביום הזה. קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר נתנו ארץ שני מלכי האמורי כי לראובן וגד וחצי שבט מנשה ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ואינו דבר עתיד כאשר פירשתיו רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו ליי' כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג דאמר נחלה לישראל עבדו ואשר שאמר כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם נכבד כי הראשון הראית ממראה העין ובשקול הדעת ובהסכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי' והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ואמר שראית הנוראות והשבות אל לבבך אתה חייב לשמור מלותיו

פירוש על אבן עזרא

פרעם. ואם הם נעדרים פשיטא שהוא נעדר. ואין לורך להזכירו. [ג](לפלן ל' י'). [ס]לבאר לך שמאז מטעם חזוק ולא מטעם עזבון. ופי' לא יתן לך רפיון. [ע](בראשית א' ו') שאמר ומה נכבד דבר האומר שקלוות השמים עם קלוות מימי אוקיינוס. [פ](שמות ד' ל'). [צ](שם יא' י'). [ק]ר"ל תבנין הפעל. [ק]ר"ל כל הדברים אשר עשה לישראל אין כח בכוכבים לשנות המנהג רק אלהים אשר בראם. [ר]שפי' שם אם עושק רש וגו' ותאמר מה תפן י"ג. במקום שלא יושיע. דע כי שומר יש שרואה מתם ואינו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים ולא ידע אים משפרם כי הם גבוהים על כל אלה שמעלמם איננה שוה. והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם כ"ה ולא אוכל לפרש ודעהו על הת"ח לורום ושבעה כוכבי לכת על כן מלא עוד שהוא למעלה מכלם כי הוא בורלם. [ש]ר"ל אין עוד גבוה ממנו. [ת](בראשית א' א'). [א](שמות כ' א'). [אא]פי' כי אין בכל השפלים מי שיוכל לדבר כי אם אדם לבדו בעבור שהוא בצלם אלהים ככה פי' ר"א בבראשית שם ומעולה השכל נקרא ג"כ דבור עם שטעו ככה נקרא שטע הי"א לברואיו בשם דיבור. וגם המלאכים נקראים בשם אלהים ע"כ נקרא הדבור הזה אלהים כי היה דבור השכלי ככה האלהים יעננו בקול וכדומה והיה לריך לכתוב אלהי אלהים כאשר וידבר הוא לי' ואלהים ל"ר. ע"כ פי' כי הוא לשון קלר כמו והנבואה עודד הנביא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא. [ב]שראו את אשו הגדולה. [ג]שימשמו דבריך מתוך האש. [גג]פי' בני קטורה הם שבה וישמעאל ועשו הם בנים הרי ח' ובני בניהם אינו חושב. [ד]דעת הי"א הוא שמלת פניו ר"ל מלאך כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס"ג) שר"ל המלאך ההולך לפניו. ודעתו ז"ל שר"ל בכבודו ובעלמו. [ה]הר"ל כאלו כתוב שיתן לנו הנחלה מהיום הזה ויתחילו לנחול כאשר עדיין לא נחלו. [ו]ר"ל בפ' עעברה כמות כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו וזה רומז אל אשר לקחו והוא ארץ סיחון ועוג שירשו בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה שנקראו בשם ישראל (לפלן יא' וב'). [ז]כלומר אין ענין אמרו כאשר עשה כמו שיעשה שישוב אל כל ישראל במה שיעשו בארץ כנען. והעד על זה שלא הזכיר במזמור הודו רק סיחון ועוג ואמר בן אמר נחלה לישראל עבדו. [ח]ר"ל מהאותות והמופתים והיד החזקה והזרוע הנטויה אשר ראו בעיניהם. [ט]אתה הראת לדעת (פסוק ל"ה). [ט]ר"ל בשמים שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו כלומר תחת האדם. ודעת הרב ז"ל כי מלת מעל ותחת נאמרים מלד ערך אמלעי שביניהם ואמר שרומז אל האדם. [י]והעד שאמר על האדם והיו שמיך וגו' והארץ

ספורנו

הדברים האלה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו: (לג) כי שאל נא. והראיה על זה שאמרתי שלא ישכח ברית אבות היא כי אמנם מה שעשה עם כל ישראל במתן תורה שהיו כלכם זוכים לאותה המדרגה מן הנבואה לא היה זולתי לקחת את כלכם לו לעם בשביל ברית אבות שלא כל אחד מכם היה ראוי לה. שאע"פ שקרה באיזו זמן לאיזה יחיד שיתנבא הנה זה לא קרה זה לשום עם: (לד) או הנסה אלהים. אע"פ שקרה לאיזה יחיד או יחידים שינצלו מבין רשעים, מכל מקום לא קרה זה לשום עכו"ם בכלל: במסות באותות. מורות שלא היה זה במקרה אבל בכונת פועל רלוניי: ובזרוע נטויה. מוכנת להכות עוד להורות שאם לא ישוב הפושע שתשוב להכות: אתה הראית. את כל אלה הראך האל ית': לדעת. כדי שתתבונן ותדע בלי ספק כי ה' הוא האלהים. הוא אותו הקדמון הנמלא בהכרח: (לו) ליסרך. להביאך למדרגת הנבואה בקבלת התורה כענין באליהו והנה רוח גדולה וחזק. וכן על הארץ הראך את אשו. כענין שם כאמרו ואשר הרעם אש: (לז) ותחת כי אהב את אבותיך. ואחר שעשה כל אלה הנה תחת שאהב את אבותיך: ויבחר בזרעו. של אחד מהם בלבד והוא זרעו של יעקב: ויוציאך בפניו. בפעולות באות מפניו למעלה מן הטבע לא מאחוריו כפעולות טבעיות: ממצרים להוריש. שתתכון להוליאך מעבדות אשר בו לא היית יכול להתכונן: (לח) לתת לך את ארצם. שהיא ארץ ה' מוכנת לקנות השלמות

פירוש רשבם

(לז) ויוציאך בפניו. ועברתי בארץ מצרים וה' הולך לפניהם יומם: (לח) כיום הזה. שכבר התחלתם לירש את ארץ סיחון ועוג: אז

לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי
יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד: מ וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים: פ
שלישי מא אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ: מב לָנֻס
שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ
בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל
שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל
וָחָי: מג אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ
הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד
לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי: מד וְזֹאת
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: מה אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם: מו בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ
סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן
אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם: מז וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־
אֶרֶץ ׀ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח
שָׁמֶשׁ: מח מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל
אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן:
מט וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה
וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה: פ ה רביעי א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה
אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם:
ב יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב: ג לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה
אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים: ד פָּנִים ׀

אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: לט וְתִדַּע יוֹמָא־דֵין וּתְתוּב לְלִבָּךְ אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִנְתֵּהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע לֵית עוֹד: מ וְתִטַּר יָת־קְיָמוֹהִי וְיָת־פִּקּוּדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא־דֵין דִּי יֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ וּבְדִיל דְּתוֹרִיךְ יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ כָּל יוֹמַיָּא: מא בְּכֵן יַפְרֵשׁ מֹשֶׁה תְּלָת קִרְוִין בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא: מב לְמֵעֲרוֹק תַּמָּן קָטוֹלָא דִּי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵהּ בְּלָא מַנְדְּעֵי וְהוּא לָא סָנֵי לֵהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי וְיֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיַּם: מג יָת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא מִישְׁרָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וְיָת רָאמוֹת בְּגִלְעָד לְשִׁבְטָא דְגָד וְיָת גּוֹלָן בְּמַתְנָן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה: מד וְדָא אוֹרָיְתָא דִּי־סַדַּר מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מה אִלֵּין סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם: מו בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר בְּאַרְעָא דְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמֹרָאָה דִּי יָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן דִּי מְחָא מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם: מז וִירִיתוּ יָת־אַרְעֵהּ וְיָת־אַרְעָא ׀ דְעוֹג מַלְכָּא־דְמַתְנָן תְּרֵין מַלְכֵי אֱמֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא: מח מֵעֲרוֹעֵר דִּי־עַל־כֵּיף־נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְעַד טוּרָא דְשִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן: מט וְכָל־מֵישְׁרָא עִבְרָא דְיַרְדְּנָא לְמַדִּינְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא: א וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יָת־קְיָמַיָּא וְיָת־דִּינַיָּא דִּי־אֲנָא מְמַלֵּל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין וְתֵילְפוּן יָתְהוֹן וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּדְהוֹן: ב יְיָ אֱלָהָנָא גְּזַר עִמָּנָא קְיָם בְּחוֹרֵב: ג לָא עִם־אֲבָהָתָנָא גְּזַר יְיָ יָת קְיָמָא הָדָא אֱלָהֵן עִמָּנָא אֲנַחְנָא אִלֵּין הָכָא יוֹמָא־דֵין כֻּלָּנָא קַיָּמִין: ד מַמְלַל ׀ עִם מַמְלַל מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא:
אנא

מסורה לט והשבת, ב׳ וחסר דס׳. אל לבבך, ב׳. ועל הארץ, ג׳. מ ושם מלמעלה ג׳. ייטב, כו״ל בב׳ ידין. לך, בטעם הלמ״ד. ולמען, ו׳ מימין. מא יבדיל, מ״ל מלא, חסר. מזרחה, ל׳ בטעם וה״א בסוף תיבותא. מב לנס, ב׳ חסר. רוצח, ד׳ מ״ל חסר, ד׳ חסר בלי׳. מתמל, חסר. האל, ה׳ בלשון זכר. מג את, י׳ ר״פ בפסוק המישר, כו״ל חסרו׳ מ״ל וי״ד. לראובני, הלו״ק נחה. ראמת, ג׳ כתיב ה׳ וכו׳ גולן, מ״ו. למנשי, ד׳ כתיב י׳. מד חזאת, י״ו ר״פ. מה העדת, הד׳ בחולם וה׳ מו בגיא, הלו״ק בסוף תיבותא. מול, מ״ל. פעור, מ״ל. סיחן, מ״י ומ״ו. יושב י״ן מ״ל בחולם. בחשבון, מ״ל. ובני, ס״ו מלעיל פסוק. מז ויירשו, בסרין יודין. מזרח, ל׳. מח מערער. כו״ל חסר. ארנן, ל׳ ומ״ו. שיאן, מ״י וסימן מתלים. חרמון, מ״ל. מט ועד ים, ד׳ ימידלין (כ״ל דסמיכי). אשדת, כו״ל חסר. הפסגה, ה״א בסוף תיבותא. ה א אליהם, ס״י. דבר, כל ל״י ביטוי חסר. לעשתם, ד׳ ב׳ מ״ל ב׳ ס׳ ודין מנהון. ג אבתינו, מ״י ת״ק וכו״ל ס״ו במ״ס. פה, רפי כנגד כללי הדקדוק כי הוא אחי אלמוק. ד פנים, לגרמי׳ בלא מונח שאחריו.

ת״א וידעת היום כ״ה שם גיטין כו. הוא האלהים ס׳ האזל פ׳ פרומם. אז יבדיל מכות י. לנוס שמה רוצח אשר סוטה מס סנהדרין לג. והוא לא שונא מכות י. ונס אל אחת מן הערי׳ שם. את בצר במדבר שם. וזאת התורה יומא עג מכות שם. ולמדתם אתם יבמות קט.

בר מניה: (מ) ותנטרון ית קיימוי וית פקודוי דאנא מפקיד לכון יומא דין דייטיב לכון ולבניכון בתריכון ומן בגלל דתינגדון יומא דין על ארעא דיי אלהכון יהיב לכון כל יומיא: (מא) הא בכן אפריש משה תלת קרוין בעברא דיורדנא מדנח שמשא: (מב) למערוק לתמן קטולא דיקטול ית חבריה ולא אתכוון והוא לא שני ליה מאתמלי ומדקדמוהי ויערוק לחדא מקרוייא האלין ויתקיים:

](מב) די יקטול ית חבריה בתכוף דלא ידע והוא לא הוה סני ליה מדאתמול ולאדקדמוי:[

(מג) ית בוצרין במדברא בארע מישרא לשיבט ראובן וית רמתא בגלעד לשיבט גד וית דברא במתנן לשיבט מנשה: (מד) דא אחויית אורייתא די סדר משה קדם בני ישראל:

](מד) דא אחוית אורייתא דשוי משה קדם בני ישראל:[

(מה) אלין סהידותא וקיימיא ודיניא דמליל משה עם בני ישראל בזמן מפקהון ממצרים: (מו) ותנגון משה בעברא דיורדנא בחילתא לקביל בית פעור בארע סיחון מלכא דאמוראי דיתיב בחושבנא דמחא משה ובני ישראל במפקהון ממצרים: (מז) וירית ית ארעיה וית ארעא דעוג מלכא דמתנן תרין מלכי אמוראה דבעיברא דיורדנא מדנח שמשא: (מח) מערוער דעל גיף נחלי ארנון ועד טורא דסיאון הוא טור תלגא:

](מח) מן לחיית דאית על גב נחל ארנונא ועד טורא דסמרי שירוי הוא טור תלגא:[

(מט) וכל מישרא עיברא דיורדנא מדינחא ועד ימא דמישרא תחות משפך מרמתא: (א) וקרא משה לכל ישראל ואמר להון שמעו ישראל ית קימיא וית דיניא דאנא ממליל קדמיכון יומא דין ותלפון יתהון ותינטרון למעבדהון: (ב) יי אלהנא גזר עמנא קיים בחורב: (ג) לא עם אבהתנא גזר יי ית קיימא הדין אלהן עמנא

בעל הטורים

ד'] כנגד ו' קלעים מעלה ומטה וד' הרוחות: (מ) מצוך ושמרת את חקיו ואת מצותיו לא יבדיל לומר שתורה ומצות קולטות: (מא) כולה מלא ו"ו שכלה הארץ שנבראה בששי. ועבר על כל מלאה שהיא דבור שני: (מג) ואת גולן בבשן וסמיך ליה וזאת התורה לומר שהרי גולה למקום תורה. גולן °חסר ו"ו [אולי כוונתו על פסוק דיהושע כ' דוכתיב הוא גלון ועדיין צ"ע] שמשה אינן גולין כגון אב המכה לבנו ורב לתלמיד כו' כדאי' במס' מכות: (מה) אלה העדת בגי' תלמוד: (ד) פנים בפנים פ"א כפולה

° לפ"ד צ"ל מלא

יונתן

ויבקור כמו לבקר בהיכלו ת"י לבקרא בהיכלא: (מ) דתיכגדון לשון המשכה ואריכות: יומא דין יש מגיהים יומין ואינו נכון רק ישכן לגרוס יומיכון וק"ל: (מו) ושכנת פי' תור ושכנא להם: ירושלמי (מב) בתכוף כל"ל מתרגם של ופס בפתע ואין בתכוף וכבר מבואר בס"י ותה"ח כמלא: (מח) דמסרי פירוי מבואר לעיל: למסריא לומר

רש"י

מפניך גוים גדולים ועצומים ממך: כיום הזה. כאשר אתה רואה היום: (מא) אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם (מכות י') ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף של מזרח שמש מקום זריחת השמש: (מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: (מה) אלה העדת וגו' אשר דבר. הם הם אשר דבר באתם ממצרים שנה ושנאה להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח שבעבר השני היה במערב: (ג) לא את אבותינו. בלבד כרת ה' וגו'. כי אתנו. פנים בפנים. א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם

רמב"ן

ולמען תאריך ימים על האדמה: (מא) אז יבדיל משה שלש ערים. פי' ר"א ביום שהבדיל משה שלש ערים אז אמר דברי הברית ואינו נכון אבל הוא כפשוטו כי משה אסף כל ישראל לבאר להם התורה ופתח להם בדברי התוכחות וכאשר אמר בפניהם תוכחותיו במה שעשו והאזהרות על ע"ז ועל יחוד השם והשלים להם שישמרו חוקיו ומצותיו למען ייטב להם אז אמר במעמדם לפניהם עתה נקיים המצוה אשר צונו השם ותהיינה בצר במדבר וראמות בגלעד וגולן בבשן ערי מקלט לנוס שמה כל רוצח בשגגה ואעפ"י שאינן קולטות עד שיבדלו אותם שבארץ כנען אמר מצוה שבאה לידינו נקיים אותה למען ייטב לנו ואחרי כן קרא בקול גדול אל כל ישראל שהיו שם ואמר אליהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים

אבן עזרא

מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אחריך: (מא) אז יבדיל משה. °הטעם ביום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית: (מו) בעבר הירדן בגיא. הוא °הר העברים קודם נסעם אל ערבות מואב אף על פי שהר העברים הוא בארץ מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי להשמיע דברי הברית את הבנים: (ב) בחורב. הוא סיני: (ג) לא את אבותינו. לבדם: כי אתנו. אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב. או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם

וגו' כי עתה יפתח במצות וביאור התורה כאשר פירשתי בתחלת סדר אלה הדברים והזכיר בכאן ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן מערוער וגו' והטעם כי שב להזכיר מה שאמר בתחלת הספר הזה כי ביאור התורה הזה היה אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי והוסיף בכאן לפרש כי היה הביאור גם אחרי שירשו את כל ארצם כלומר שחלקה להם לשני המטות וחצי

פירוש על אבן עזרא

והארץ אשר תחתיך ברזל הנה כי האדם הוא אמצעי בין השמים והארץ וקרא מעלה ומטה בערך אל האדם. °ר"ל שאין בא עתה לספר זמן ההבדלה כי אין מיושב במקום הזה אלא ר"ל כאשר תבדיל אז אמר אלה וגו'. °עיין לעיל (ג' כ"ט). ר"ל

ספורנו

השלמות המכוון: (לט) וידעת היום. אם כן ראוי בלי ספק שתתבונן ותדע כל חלקי הסותר: והשבות אל לבבך. ואחר ההתבוננות תשיב אל לבבך החלק האמתי מהם והוא כי ה' הוא האלהים. המסדר הגלגלי המפורסם בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. כי אמנם על זה יורה סדרם וקשרם והתכלית המושג מהם אשר לא יושג זולתם ובהם נודע שיש נמצא מכוין שהמציא כל זה לתכלית מכוון אצלו: אין עוד. ומזה יודע שאין עוד כי הוא מן הנמנע שלא יהיה כל זה זולתי בכח איזה נמצא נבדל מחויב מאד נעלה בתכלית האפשר והוא נמנע שיהיה יותר מאחד בזאת המדרגה מהעלוי אשר אין כמוה כי הנבדלים לא יפול מספר זולתי בהיותם בלתי שוים במדרגה: (מ) ושמרת את חקיו. וכשתדעהו תשמור את חקיו בלי ספק. כאמרם מי לא ייראך מלך הגוים: ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום. כל הימים. כי לא תמורם דת לעולם: (מא) אז יבדיל משה שלש ערים. אחר שסיים ההקדמה לבאור התורה הבדיל הערים להראות לישראל מה נכבד ענין שמירת המצוה שהקפיד לקיים קצת מצות עשה: (מד) וזאת התורה. החלק העיוני: (מה) אלה העדת. החלק שבא עליהם עדות המופת (מז) ויירשו את ארצו. אחר שכבשו ארץ נושבת שיכלו לקיים בה המצות ואין מחריד הואיל לבאר את התורה והמצוה ולהזהיר עליהם: (ג) היום כלנו חיים. לפיכך אתם כורתי הברית הנכנסים לארץ סדרו את עניניכם באופן שהדורות הבאים שלא היו בעת

פירוש רשב"ם

(מא) אז יבדיל משה. למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה וכתב זה המעשה בנתים. אלא לפי שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצות היאך ביאר את התורה הזאת. והוא צריך לומר בשופטים ושוטרים שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה' אלהיך נותן לך. ואם ירחיב לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה ועל שלש ערים שצוה לו הקב"ה באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר לשם ולא צוה משה לישראל לכך כתיב באז כי משה הבדילם כבר ולכך לא ציוה לישראל: לאמר

בְּפָנִ֗ים דִּבֶּ֨ר יְהוָ֧ה עִמָּכֶ֛ם בָּהָ֖ר מִתּ֥וֹךְ הָאֵֽשׁ׃ ה אָֽנֹכִ֞י עֹמֵ֨ד בֵּין־יְהוָ֤ה וּבֵֽינֵיכֶם֙ בָּעֵ֣ת הַהִ֔וא לְהַגִּ֥יד לָכֶ֖ם אֶת־דְּבַ֣ר יְהוָ֑ה כִּ֤י יְרֵאתֶם֙ מִפְּנֵ֣י הָאֵ֔שׁ וְלֹא־עֲלִיתֶ֥ם בָּהָ֖ר לֵאמֹֽר׃ ס ו אָֽנֹכִי֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ אֲשֶׁ֧ר הוֹצֵאתִ֛יךָ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם מִבֵּ֣ית עֲבָדִ֑ים׃ ז לֹֽא־יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ אֱלֹהִ֥ים אֲחֵרִ֖ים עַל־פָּנָֽיַ׃ ח לֹֽא־תַעֲשֶׂה־לְךָ֥ פֶ֙סֶל֙ | כָּל־תְּמוּנָ֔ה אֲשֶׁ֤ר בַּשָּׁמַ֙יִם֙ | מִמַּ֔עַל וַאֲשֶׁ֥ר בָּאָ֖רֶץ מִתָּ֑חַת וַאֲשֶׁ֥ר בַּמַּ֖יִם | מִתַּ֥חַת לָאָֽרֶץ׃ ט לֹֽא־תִשְׁתַּחֲוֶ֥ה לָהֶ֖ם וְלֹ֣א תָעָבְדֵ֑ם כִּ֣י אָנֹכִ֞י יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֵ֣ל קַנָּ֔א פֹּ֠קֵד עֲוֺ֨ן אָב֧וֹת עַל־בָּנִ֛ים וְעַל־שִׁלֵּשִׁ֥ים וְעַל־רִבֵּעִ֖ים לְשֹׂנְאָֽי׃ י וְעֹ֥שֶׂה חֶ֖סֶד לַאֲלָפִ֑ים לְאֹהֲבַ֖י וּלְשֹׁמְרֵ֥י מִצְוֺתָֽו°׃ ס יא לֹ֥א תִשָּׂ֛א אֶת־שֵֽׁם־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ לַשָּׁ֑וְא כִּ֣י לֹ֤א יְנַקֶּה֙ יְהוָ֔ה אֵ֛ת אֲשֶׁר־יִשָּׂ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ לַשָּֽׁוְא׃ ס יב שָׁמ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשׁ֑וֹ כַּאֲשֶׁ֥ר צִוְּךָ֖ | יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ יג שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃ יד וְי֙וֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שַׁבָּ֖ת | לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹ֣א־תַעֲשֶׂ֣ה כָל־מְלָאכָ֡ה אַתָּ֣ה | וּבִנְךָֽ־וּבִתֶּ֣ךָ וְעַבְדְּךָֽ־וַ֠אֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ֨ וַחֲמֹֽרְךָ֜ וְכָל־בְּהֶמְתֶּ֗ךָ וְגֵֽרְךָ֙ אֲשֶׁ֣ר בִּשְׁעָרֶ֔יךָ לְמַ֗עַן יָנ֛וּחַ עַבְדְּךָ֥ וַאֲמָתְךָ֖ כָּמֽוֹךָ׃ טו וְזָכַרְתָּ֞ כִּי־עֶ֥בֶד הָיִ֣יתָ | בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֗יִם וַיֹּצִאֲךָ֨ יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ מִשָּׁם֙ בְּיָ֤ד חֲזָקָה֙ וּבִזְרֹ֣עַ

°מצותי ק' °בצבור קורין בטעם העליון

אונקלוס

ה אֲנָא הֲוֵיתִי־קָאֵם בֵּין־מֵימְרָא־דַיָי וּבֵינֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהוּא לְחַוָּאָה לְכוֹן יַת־פִּתְגָּמָא דַיָי אֲרֵי דְחֵלְתּוּן מִקֳּדָם אִשָּׁתָא וְלָא סְלֶקְתּוּן בְּטוּרָא לְמֵימַר׃ ו אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ ז לָא יְהֵי לָךְ אֱלָה אָחֳרָן בַּר־מִנִּי׃ ח לָא תַעְבֵּד לָךְ צְלֵם כָּל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ ט לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְסָנְאָי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן׃ י וְעָבֵד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי׃ יא לָא תֵימֵי יַת שְׁמָא דַיָי אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יַת דִּי יֵימֵי בִשְׁמֵהּ לְשִׁקְרָא׃ יב טַר יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵהּ כְּמָא־דִי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ יג שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל עֲבִדְתָּךְ׃ יד וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּד כָּל עֲבִידָא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְתוֹרָךְ וְחַמְרָךְ וְכָל בְּעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דִּי יְנוּחַ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ כְּוָתָךְ׃ טו וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמָא עַל כֵּן פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּד יַת

יומא

מסרה ה עמד, ח'. וביניכם, מ"ל דמ"ל. יראתם, ב'. עליתם, ד'. ו אנכי, (טעם העליון מפלא בסוף הספר.) הוצאתיך, ב' ומ"ל דמ"ל. ט אנכי ה', י"ד. אבות, מ"ל. שלשים, ה'. לשנאי, חסר. י ועשה, ב' בסגול בפרשה. לאלפים, למ"ד לאשונה תמוסה כי אינו כמו על הידוע. לאהבי, חסר והב' נפתח. ולשמרי, חסר. מלותו, מצותי ק'. יב שמור, ב' מ"ל בתורה ג' זגין מסתלפין קדמאה ז' תגינה ה'. יד השביעי, כו"ל חסר במ"מ מ"ל ודין מנהון. ושורך, כו"ל מ"ל. וחמרך, כו"ל חסר. בהמתך, הפי"ו בסגול לפנס הז"ק. כמוך, מ"ל. טו ויצאך, ל' מ' דחסר. ובזרע, חסר.

ת"א פנים בפנים ערכים טו ופ"א. לא תעשה לך פסל עקרי' טו פ כג. אשר בשמים ר"ה כד. שמור ברכות כ ר"ה כז עקרי' מג פכו שבועות כ. כאשר צוך שבת פז סנהדרין נו. ושורך וחמורך קמא נד. וגרך אשר יבמות מח. למען ינוח עבדך שם קמא נד.

רש"י

אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עומד בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו. מדבר עמכם: (ה) לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' וגו' ואנכי עומד בין ה' וביניכם: (ז) על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם. ד"א כל זמן שאני קיים. שלא ת

הדברות בכל פירושים: (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו (מכילתא): כאשר צוך. (שבת פ"ז) קודם מתן תורה במרה: (טו) וזכרת כי עבד היית וגו'. (סנהדרין כו) על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו

רמב"ן

ואלו המטה: (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'. כי הוא היה עולה בהר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם עד שדבר השם עמהם פנים בפנים וזה רמז אל כל מה שנזכר בפרשה בחדש השלישי מתחלת כה תאמר לבית יעקב עד ויאמר ה' אליו לך רד. ור"א אמר כי זה אחר מעמד הר סיני והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים ואלו היום הייתי אני עומד בין השם וביניכם ואינו נכון והנכון בעיני כי ירמוז למה שפירשנו שם כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שיאמר השם וזהו להגיד לכם את דבר ה' לפרש לכם כל דבור ודבור: וטעם בין ה' וביניכם. כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם

כי

אבן עזרא

עמכם וביניכם: (ד) פנים בפנים. בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו: (ה) אנכי עומד בין יי' וביניכם. פירשתיו: כי יראתם מפני האש. ואם לא עליתם בהר: ומלת לאמר. דבקה עם דבר יי' עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין יי' אחר מעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ואלו היום הייתי כן עומד בין יי' וביניכם כי יראתם כאשר יפרש: ולא עליתם בהר. כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תתמה אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשית לב אל המלות כי הם כגופות והטעמים כנשמות והכותב בשני כלים זה כמו זה בטעמם טעמם

אחד

עמנא אנתנא אלין דבא יומא דין כולנא חיין וקיימין: (ד) ממלל קביל ממלל מליל יי עמכון בטורא מגו אישתא: (ה) אנא הוית קאים בין מימרא דיי וביניכון בעידנא ההיא למתניא לכון ית פתגמא דיי ארום דחלתון מן קדם קל מימרא דיי דמשתמע מגו אישתא ולא סליקתון בטורא כד אמר: (ו) עמי בני ישראל אנא הוא יי אלהכון די פרקית ואפיקית יתכון פריקין מן ארעא דמצראי מבית שיעבוד עבדיא: (ז) עמי בני ישראל לא יהוי לכון אלהא אוחרן בר מני: (ח) ולא תעבדון לכון צלם וכל דמו דבשמיא מלעיל ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: (ט) לא תסגדון להון ולא תפלחון קדמיהון ארום אנא הוא יי אלהכון אלה קנאן ופורען ומתפרע בקנאה מדכר חובי אבהן רשיען על בנין מרודין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לסנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: (י) ונטיר חסד וטיבו לאלפי דרין לרחמי צדיקיא ולנטרי פקודי ואורייתי: (יא) עמי בני ישראל לא ישתבע חד מנכון בשום מימריה דיי אלהכון על מגן ארום לא מזכי יי ביום דינא רבא ית כל מאן דמשתבע בשמיה על מגן: (יב) עמי בני ישראל הוו נטרין ית יומא דשבתא למקדשא יתיה הי כמא דפקיד יתכון יי אלהכון: (יג) שתא יומין תפלחון ותעבדון כל עיבידתכון: (יד) ויומא שביעאה שבי ונייח קדם יי אלהכון לא תעבדון כל עבידתא אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון ותוריכון וחמריכון וכל בעיריכון וגיוריכון די בקרויכון מן בגלל דינוחון עבדיכון ואמהתיכון כוותכון: (טו) ותהוון דכירין ארום משעבדין הויתון בארעא דמצרים ופרק ואפיק יי אלהכון יתכון מתמן בידא תקיפא ובדרע

פרמם

בעל הטורים

לומר בפנים עליונות בפנים מסבירות: (ח) פסל כל תמונה ובדברות הראשונות כתיב וכל תמונה וי"ו יתירה. כנגד ו' דברים. תבנית זכר. או נקבה תבנית כל בהמה. תבנית כל צפור. תבנית כל רמש. תבנית כל דגה: (ט) סמך אלהיכם ללא תשא שכל הנשבע לשקר כאלו עובד ע"ז: (י) סמך ולשומרי מצותי ללא תשא שאפי' בשמירת מצוה יש משום לא תשא. שהשבועה מלוה שלא לשם שמים כאלו נושא שם שמים לבטלה. א"כ שמזהיר שלא לעבור על לא תשא נענין שמירת מצוה שהרי נשבעים לקיים המצוה: (יב) סמך שבת ללא תשא שבשניהם נאמר חלול. לא תשבעו בשמי לשקר וחללת. מחלליה מות יומת: שמור את יום השבת כ"ח שליה וק"ח רמז לומר לך הנדונין בשאול וגסלי רסם נוסין

יונתן

(ה) למתניא פי' לשנות ללמוד: (ז) לא יהוי לכון אלהא אוחרן וכו' לא תעבדון לכון צלם. כאן וכן בדברות הראשונות מסכן המתרגם פסוק לא יהיה לך ופסוק לא תעשה לך פסל ונראה כוונתו הוא לתורת שאלו דיבור אחד וגם הפסוק שמע וגו' מספר כמו

רמב"ן

כי הם הרחיקו לעצמם כאשר פירשתי שם וזהו כי יראתם ולא עליתם בהר שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות על כן הייתי אני עומד ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע כי רחוק היה ביניכם וביניו ושם הייתי אני מגיד הדברות: לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר לשון רש"י ואמר ר"א אל תתמה לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים. והמדבר לא הפסיק פסוקים ולא פרשיות ונכון יותר שהדביק להגיד לכם את דבר ה' לאמר כלשון והגדת לבנך ביום ההוא לאמר ולדעתי אין צורך כלל אבל טעמו כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר לא נעלה כי ירא מפני האש יזכיר כי הם הגידו לו כן בפירוש ולא ממחשבתו יאמר כן וטעם יתחיל במשנה תורה ואמר להם עשרת הדברות ולא שנה ולא באר כלום באנכי ה' ולא יהיה לך כי מפי הגבורה שמעום וכן בדבור השלישי מפני שכבר אמר את שם ה' אלהיך כמו שפירשתי בסדר קדושים תהיו והתחיל לבאר להם: (יב) שמור. במקום זכור על דרך הפשט. ועל דרך רבותינו בדבור אחד נאמרו ויבאר להם זה כי הם כולם יודעים זכור והוא יודיעם כי שמור נאמר עמו וכן על דרך האמת בדבור אחד נאמרו כי היה שקול בזכור ושמור כי התורה ברית עולם ערוכה בכל ושמורה והוא השומע זכור והם שמור והמשכיל ידע זה ממה שרמזנו שם ובאר כאשר צוך ה' אלהיך קודם מתן תורה במרה שם שם לו חק ומשפט לשון רש"י. ואם כן גם מצות כבוד אב ואם יהיה במרה והרב לא הזכיר שם אלא שבת פרה אדומה ודינין והנכון בעיני על דרך האמת בזה גם בכל משנה תורה כי משה ידבר כמפי הגבורה כמו שיאמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו ואין משה הנותן

אבן עזרא

אחד הוא על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא וכבר פירשתי זכור שהוא כמו שמור. והוסיף כאשר צוך יי' אלהיך והטעם במעמד הר סיני: (יד) ושורך וחמורך וכל בהמתך. [ס]פרט ואחר כך כלל [ע]ונכללה כלל זה וזה [פ]סוד: למען ינוח. הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והנית עבדך על כן צוך יי' אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד ויש אומרים כי העבד לא ינוח [צ]והנה השם הוציאך מעבדות וצוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד ובלוי [ק]כבד כאשר צוך כאשר פירשתי: (טז) ולמען ייטב לך. יש אומרים רמז לעולם הבא וסוד העולם הבא ארמזנו בפסוק אני אמית [ר]ואחיה: ימיך. בא' פירוש טובים. דע כי דעת כל הקדמונים כי הדבור הראשון הוא אנכי ואם יש [ש]לשאול למה הפסיק המפסיק לא יהיה לך וכבר פירש עשרת הדברים כי סמכתי על דעתם רק היושר בעיני שאלת אנכי איננה מהעשרה כי דבור אנכי [ת]סוד המצוה ועיקר המצות כאשר פירשתי כבר. ומלת חמד בלשון הקדש מתפרש' לשני טעמים האחד גזל ועושק וקחת של אחרים בחזקה ובאונס וכך ולא יחמוד איש את [א]ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהיה הארץ [אא]רע' ולא בא הכתוב [ב]אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תלא לפועל והנ' לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור עשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך נדבקים זה עם זה או בית רעך [ג]כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמר לא תתאו' ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב [גג]עליהן ולא אצרך רק אראה להם לב חורש מחשבות און הסיבות כי היה עם לבבך וליושרים בלבותם ומשה אמר בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות ליישר הלב וכונם וכר והמזיד והשוגג

פירוש על אבן עזרא

[ל]לר"ל אפילו שלא יראתו מכ"ז נקרא פנים אל פנים. [מ]בדברות האחרונות שנשמעו קלתם מן הראשונות. [נ]ר"ל כמו שיש ב' גופים שונים ורוח א' לאם. כן יש ב' מלות וטעם א' לכן. [ס]ונעשה כלל מוסיף על הפרט. [ע]ר"ל בדברות הראשונות נאמר ובהמתך לבד שהיא כלל. [פ]ר"ל האחרונות כמו הראשונות. [צ]ר"ל שהוא מוכרח לעשות מלאכה אדוניו תמיד, והחיוב על האדון. [ק]כלומר הוא ז"ל פי' בפ' יתרו כי כל השמונה דבורים שהם מלות ל"ת חוץ מכבד את אביך שהוא לוי ע"כ אמר בו כאשר צוך. [ר](להלן ל"ב ל"ט). [ש]ר"ל אף שיש לשאול אם דבור אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום ובבת אחת נאמרו א"כ למה הפסיק וכו'. [ת]הלד"יק בפ"תח. [א](שמות ל"ד כ"ד). [אא]ר"ל יכול להיות מפני רוע הארץ שאינה מוליא זרע לברכה לא יחמוד איש אותה. [ב]ר"ל אף שהיא טובה לא יחמוד איש אותה. [ג]ר"ל הבית וכל אשר בו. ולא נדבק עם אשת רעך. והעד שאמר לא תתאוה תחת לא תחמוד ר"ל ולעדות על הפי' הזה אם היו אשת רעך ב' מלות דבוקים למה שינה פעשרת הדברות הראשונים שמה כתוב בית רעך תחילה. [גג]ר"ל מרשה

ספורנו

בעת הברית הואת יקיימו מה שאתם מקבלים עליכם: פנים בפנים. בלתי אמצעי ומראות הלילה אבל בעודכם מתמתמשים בחושים: לאמר. פנים בפנים דבר ה' אליכם לאמר אנכי כמו שבאר למעלה וידבר אליהם את כל הדברים האלה לאמר אנכי וכו'. אמנם עמידתי בין ה' וביניכם היתה להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם: (יב) לקדשו כאשר צוך. בלאותו האופן שצוך שם במרה כי אמנם שצוך שם על השבת הודיע שלא יספיק לו שתקדשהו במה שתשבות בו ממלאכה אבל שתעסוק בו בתורה ובמצות כאמרו והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו. למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית. הנה מצות שביתת הבהמה היא כדי מנוח העבד. ומצות מנוחת העבד היא זכר ליציאת מצרים שהשבית בה הקב"ה את העבודה מן העבדים: (טז) ולמען ייטב לך. אפילו בעולם

פירוש רשב"ם

(ה) לאמר. מוסב למעלה: פנים בפנים. דבר יי' עמכם לאמר אנכי יי' אלהיך. (ו) על פני. נראה לי אפי' אתה מאמין בי לא יהיה לך אלהים אחרים לקסום בהם קסמים בתרפים של לבן שקרא אותם אלהי שאינו אלא לקסום קסם. וכן לא תעשון אתי אלהי כסף. אע"פ שאתם מאמינים בי. וכן בלתי ליי' לבדו ולא לו ולאחרים: (יב) שמור את יום השבת. כבר פירשתי בדברות הראשונים למה נאמר כאן זכור וכאן שמור: כא"ר

נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס טז כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יז לֹא תִּרְצָח׃ ס וְלֹא תִּנְאָף׃ ס וְלֹא תִּגְנֹב׃ ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס יח וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי יט אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃ כ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃ כא וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי׃ כב וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ כג כִּי מִי כָל־

בשר

אונקלוס

יוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ טז יַקַּר יַת אֲבוּךְ וְיַת אִמָּךְ כְּמָא־דִי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְיוֹרְכוּן יוֹמָךְ וּבְדִיל דְיוֹטַב לָךְ עַל אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ יז לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ׃ וְלָא תְגוּף׃ וְלָא תִגְנוּב (נַפְשָׁא)׃ וְלָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ יח וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵרוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ תּוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִי לְחַבְרָךְ׃ יט יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין מַלִּיל יְיָ עִם כָּל קְהָלְכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא עֲנָנָא וַאֲמִיטְתָא קָל רַב וְלָא פְסַק וּכְתָבִינוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא וִיהָבִנּוּן לִי׃ כ וַהֲוָה כַּד־שְׁמַעְכוֹן יַת קָלָא מִגּוֹ חֲשׁוֹכָא וְטוּרָא בָּעַר בְּאֶשָּׁתָא וְקָרֵבְתּוּן לְוָתִי כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָבֵיכוֹן׃ כא וַאֲמַרְתּוּן הָא אַחֲזְיָנָא יְיָ אֱלָהַנָא יַת יְקָרֵיהּ וְיַת רְבוּתֵיהּ וְיַת־קָל־מֵימְרֵיהּ שְׁמַעְנָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא יוֹמָא הָדֵין חֲזֵינָא אֲרֵי יְמַלֵּל יְיָ עִם אֱנָשָׁא וּמִתְקַיָּם׃ כב וּכְעַן לְמָא נְמוּת אֲרֵי תֵיכְלִנָּנָא אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא אִם מוֹסְפִין אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע יַת־קָל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהַנָא עוֹד וּמָיְתִין אֲנַחְנָא׃ כג אֲרֵי מַן כָּל־בִּשְׂרָא דִי שְׁמַע קָל מֵימְרָא־דַיְיָ קַיָּמָא מְמַלֵּל

בשר

מסרה לעשות, ט"ל. יאריכן, ט"י וס"ו דמ"ן בסוף. ייטב, בג' יודין. ולא תחמד, כו"ל חסר. שדהו, ש"ם קמצין (פי' שדהו שורו לא נמנין ו'.) שורו, ט"ל. וחמרו, חסר. יט את הדברים, במאריך ומקף. קול, ט"ל. גדול, ט"ל. לאמר, ס' דס'. כ כשמעכם, ג'. הקול, ט"ל. בער, כו"ל חסר. ותקרבון, ט"ו ונו"ן בסוף. שבטיכם, ט"ל. וזקניכם, ט"ל. כא הראנו, ג'. כבדו, ג' חסרין בלי'. קלו, חסר. כב נמות, כו"ל ט"ל. הגדלה, חסר ו'. יספים, ל' וס"ו. לשמע, חסר. קול, ט"ו. ומתנו, ס'.

ת"א למען יאריכון קדושין לט מ קמא כס חולין קמא. את הדברים מקרי' מח פי"ח ומג פי"ח ופ"ם ופכ"ד. קול גדול ולא יסף סוטה י סנהדרין יז. היום הזה שקידם שמר מד. כי מי כל עקרים מג פ"ס.

רש"י

מצותיו: (טז) כאשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר (שמות טו) שם שם לו חוק ומשפט: ולא תנאף. אין לשון ניאוף אלא באשת איש: (יח) ולא תתאוה. לא תרוג אף הוא לשון חמדה כמו (בראשית ג) ונחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי: (יט) ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקדוש ברוך הוא אינו כן לא היה

פסק

רמב"ן

הטוען אשר על פני הארץ ולא הטוען עצב בשדה אבל דבור התורה בזכור ובמשנה תורה בשמור ולכן יאמר עמה בכל מקום במשנה תורה ה' אלהיך ובתורה יזכיר שם המיוחד בלבד זולתי בעשרת הדברות כמו שאמר בוידבר אלהים תואר והבן זה והוסיף לאמר כאשר צוך וסמוך לבאר שיאסר גם בעובדי האדמה שהם חיי האדם וכענין שאמר בחריש ובקציר תשבות ואמר כאן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך והכרת כי עבד היית וגו' לבאר כי בו יהיה נמשך השבת כמוך בעבור שהיית עבד והניח לך השם תנח אתה הנים. לעבדך והנה טעמו בהניח עבדך ואמתך כמוך תזכור כי עבד היית וגו': (טו) ועל כן צוך לעשות את יום השבת. אם מתעשה כן ביום השבת כך פירש ר"א ואיננו נכון ולנו. אומרים בקדוש היום כי יום זה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים כאשר נאמר בו זכר למעשה בראשית והכתב אמר בספר התורה כי שאמר הראשון הוא כבוד היום והודו וכאשר אמר על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו וע"כ הזכיר טעם כי ששת ימים עשה ה' אבל בכאן יזכיר אותנו לשמור השבת בעבור היותנו עבדים במצרים עובדים כל יום על כרחינו ולא היתה לנו מנוחה והוא יצוונו עתה לשבות ולנוח כדי שנזכיר חסדי השם עלינו שהוציאנו מעבדות למנוחה. והנה בשבת נכללו שני טעמים שאחד לאמונה בחידוש העולם כי יש אלוה ברא והנה נזכור חסדו הגדול שעשה עמנו שהכנסנו עבדיו אשר קנה אותנו לו לעבדים. גם זה אינו מבואר אלא כי בהיותינו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום השביעי אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים ואין לרואה אותנו בטלים ממלאכה ידיעה בזה רק היא כשאר כל המצות. אבל יהיה בו זכר למעשה בראשית שנשבות ביום ששבת השם וינפש והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים תורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול כאשר פירשתי בדבור הראשון על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית וזה טעם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת והנה לא פירש כאן טעם השביתה כי ששת ימים עשה ה' וגו' שהכתוב הזכיר זה פעמים רבות בתורה אבל אמר בקצרה ויום השביעי שבת לה' אלהיך שהוא יתברך שבת בו וינפש ובאר להם כי מיציאת מצרים ידעו שהוא אמר והיה העולם ושבת ממנו. ועל דרך האמת הכל עוד להוסיף בזה כי הדבור הזה בשמור ליראה את השם הנכבד והנורא ועל כן ימנו שהזכיר את היד

החזקה

מרמס בנין בן פקדך יי אלהך למעבד ית יומא דשבתא: (טז) עמי בני ישראל הוו זהירין גבר באיקרא דאבוי ובאיקרא דאימיה היכמא דפקדכון יי אלהכון מן בגלל דיורכון יומיכון ומן בגלל דייטיב לכון על ארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (יז) עמי בני ישראל לא תהון קטולין לא חברין ולא שותפין עם קטולין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם קטולין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון להון הינון למהוי עם קטולין ארום בחובי קטוליא חרבא נפיק על עלמא: עמי בני ישראל לא תהון גיורין לא חברין ולא שותפין עם גיורין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם גיורין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון להון הינון למהוי עם גיורין ארום בחובי גיוריא מותא נפיק על עלמא: עמי בני ישראל לא תהון גנבין לא חברין ולא שותפין עם גנבין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם גנבין ארום בחובי גנביא כפנא נפיק על עלמא: עמי בני ישראל לא תהון מסהדין סהדי דשיקרא לא חברין ולא שותפין עם מסהדין סהדו דשיקרא ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם מסהדין סהדו דשיקרא ארום בחובי מסהדי שיקרא ענניא סלקין ומטרא לא נחית ובצורתא אתי על עלמא: (יח) עמי בני ישראל לא תהון חמודין לא חברין ולא שותפין עם חמודין ולא יתחמי בכנישתהון דישראל עם חמודין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון להון אינון למהוי עם חמודין ולא ייחוד חד מנכון ית אנתתיה דחבריה ולא ייחוד חד מנכון ית ביתיה דחבריה ולא חקליה ולא עבדיה ולא אמתיה ולא תוריה ולא חמריה ולא כל מאן דאית לחבריה ארום בחובי חמודיא מלכותא מתגריא בנכסיהון דבני נשא למסב יתהון וגלותא אתיא על עלמא: (יט) ית פתגמיא האלין מליל יי עם כל קהלכון בטורא מגו אישתא עננא ואמיטתא קל רב דלא פסיק והוה קל דבירא מתכתיב על תרין לוחי מרמירין ויהבינון לי: (כ) והוה כדי שמעתון ית קל דבירא מגו חשוכא וטוורא דליק באישתא וקריבתון לותי כל רישי שבטיכון וחכימיכון: (כא) ואמרתון הא אחמי יתהון מימרא דיי אלהנא ית שכינת יקריה וית רבות תושבחתיה וית קל מימריה שמענא מגו אישתא יומא הדין חמינא ארום ממליל יי עם בר נש דרוח קודשא ביה ומתקיים: (כב) וכדון למא נמות ארום תיכלינא אישתא רבתא הדא אין מוסיפין אנחנא למשמע ית קל מימרא דיי אלהנא תוב ומייתין אנחנא: (כג) ארום הי דין כל בר בישרא דשמע קל מימרא דאלהא קיים ממליל מגו אישתא כוותנא ואתקיים:

קריב

בעל הטורים

שמין בשבת: (טז) סמך כבד את אביך לשבת שגם בשבת כתיב וכבדתו. וצריך לכבדו במאכל וכסות: ולמען ייטב לך תגין על הטי"ת שעברתו אמו ט' חדשים ואביו ואמו חסרו מט' מדות האמורות בנדרים (ד' כ') הם סימנם אשנ"ת משג"עח. נוטריקון בני אנוסה בני שנוא' בני נדה בני תמורה בני מריבה בני שכרו' בני גרושת הלב בני ערבובי' בני חצופה. פי' בני אנוסה אע"ג שאם אנס והוליד ממנה בן אלא אפי' היא אשתו לאמתים וכן שנינו במס' כלה. מפני מה הויין ליה לאדם בנים בעלי מומין מפני שתובעה ואשתו אינה נתבעת לו פי' אינה מרצה לו. ור' יהודה אומר מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוסה אני. ואיכא בינייהו רוצה ואינו רוצה וכן איתא בעירובין כל הכופה אשתו לדבר מצוה נקרא חוטא שנאמר גם בלא דעת נפש לא טוב. נמצא כי האונס אסור אף באשתו. אלא אם הוא צריך לאונסו מפתה ומפייס ואח"כ יבעול. בני שנואה כמשמעה. והוא ששנואה בשעת תשמיש [אבל אם היא רצויה בשעת תשמיש] אע"פ שהיא שנואה שרי. בני נדה. אע"פ שאינו ממזר מן התורה. ויש מפרשים שהוא [או היא] אז בנדוי שאסורין בתשמיש המטה. וה"ה נמי אם א' מהם אבל. בני תמורה שהיה מכוון לערוה ונזדמנה לו אשתו. ויש מפרשים אפילו שתי נשיו שנתכוון לזו ונזדמנה לו האחרת. בני מורדת דאמרה ליה לא בעינא לך ואעפ"כ הוא משמש עמה והרי היא אליו כזונה. ואפי' אם היא מדעתה. ולכוונתא אצטריכא בני מריבה שהם מתקוטטים ביחד בכל פעם דהויא ביאה זו כמו זנות. כיון שאינה מתוך אהבה. בני שכורה שהוא או היא שכורים. בני גרושת הלב שבלבו לגרשה אפי' אין בלבו שנאה כגון מאותן שכופין להוציא וגמר בלבו לגרשה ואח"כ בא עליה. בני ערבוביא שמשמש עם אשתו ונתן דעתו על אחרת אפי' ששתיהן היו נשיו. בני חצופה שתובעתו בפה והרי היא כזונה ואסור לקיימה אבל מי שאשתו מרצה אותו בדברים של ריצוי ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה על זו אחז"ל שיוצאים ממנה בנים חכמים ונבונים כלאה שיצא ממנה יששכר. וכל אלו הט' מדות אפי' [צריכין] לפריה ורביה כגון שאינה מעוברת אע"פ בכל אלו המדות פוגם הולד ונקרא פושע. [ועי' כ"ז בטוא"ח סי' ר"מ ובב"ח שם]: וצריך לכבדם בט' דברים. מאכיל ומלביש וכו' כדאי' בקדושין [דף ל"א ועי' ביו"ד סי' ר"מ]: י"ז תיבות יתירות דברות אחרונות על הראשונות כמנין טוב וזהו שכתוב כאן למען ייטב לך שאינן בראשונות: כאשר צוך ה' אלהיך. ס"ת בני אדם. על האדמה אשר יי' אלהיך נותן לך וסמיך ליה לא תרצח. משום דכתיב ולארץ לא יכופר לדם: (יז) וסמך לא תנאף לרציחה כדכתיב (הושע ד') רצוח וגנוב ונאוף. וכן המוציא ש"ר לבתולה כאלו ש"ד וכאן כתיב ולא תנאף ו' יתירה כנגד ו"ס מאררים ו"ס מלים דכתיבי בס' סוטה. וסמך לי' ולא תגנוב משום מים גנובים ימתקו. וכתב בי' עוד וי"ו יתירה כנגד ו' דברים דכתיבי גבים משלי. נארבה לדם נצפנה לנקי חנם [וגו']. וסמך לי' ולא תענה ברעך שהגונב מעיד עדות שקר בעצמו שגורם לו לימכר כעבד. והוסיף בו וי"ו שנעשה לוקח העולם שנברא בו' ימים. וסמיך ליה: (יח) לא תחמוד שלא יחמוד אשת חבירו ויעיד בו עדות שקר לומר שמת כדי שישאנה. ומדשו

הוסיף

יונתן

כמו כן שני פסוקים: (טז) באיקרא פי' ביקר כמו ביקרא ועל משקל כזה ידי ואידי ק"ל: (יז) לא תהוון קטילין לא חברין ולא שותפין דהמלה בלשי נקודות קרי ביה לא תרצח פועל יוצא לשותף כשהתי"ו פתוחה. וכן לא תגנוב וכן כולהון. ארום בחובי קטוליא חרבא נפק מדה כנגד מדה בכולהו וכל זה מבואר בס' ויעתע יפתה: (כא) הא אחמי

יקרא

רמב"ן

החזקה והזרוע הנטויה שהוציאנו בגאולת מצרים וממנו לנו היציאה כמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ועל כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת שתהא כנסת ישראל בת זוגו לשבת כנרמז בדברי רבותינו והמשכיל יבין והוסיף ביאור בדבור כבד כאשר צוך ה' אלהיך מפי הגבורה כאשר פירשתי ולפיכך הוסיף ולמען ייטב לך כמו שנאמר גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה וביאר ולא תענה ברעך עד שוא לאסור להעיד על שקר אפי' דבר שאינו כלום ולא יתחייב בו כלום ובב"ד כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו כי שוא דבר בטל והוסיף ביאור בדבור לא תחמוד שהקדים האשה בעבור כי יצר לב האדם רע מנעוריו באשה יותר מן הכל וביאר כי יכנס בכלל חמדה אפי' התאוה כי אם יתאוה לגזול משכנו דבר מכל אשר לו ולא יוכל לעשות כן כי שכנו תקיף ממנו או שיש במקומו אימת מלכות עובר בלאו הזה והוסיף בכאן שדהו לדרוש מה שאמרו במכילתא אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים שאין להן אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להן אחריות וכשהוא אומר במשנה תורה שדהו על כרחך מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה: (יט) מתוך האש הענן והערפל. ביאר למתוך האש כי ענן וערפל סביביו: קול גדול ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק לפי שמדת בשר ודם אינן יכולים לדבר כל דבריהם בנשימה אחת ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומפני שלא היה פוסק לא היה מוסיף לפי שקולו חזק וקיים לעולם. ד"א לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי לשון רש"י. והכתוב אמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד ואמרו למה כך בתחלה לשכך את האוזן במה שיכולה לשמוע ואולי בקול השופר היה כן אבל קול השם בעשרת הדברות היה שוה. והנכון כי האומר לא פסק עשה יסף מן ונאסף שמחה וגיל. תוסף רוחם יגועון. ועניינם לדעתו שמנע הדבר יאמר כי לא נמנע גדלו ותקפו עד שהשלים כל הדברות וכן אמר ויתנבאו ולא יספו. ועל דרך הפשט ולא יסף שלא יסף להיות עוד גדול כמוהו ועל דרך האמת יאמר כי כל הדברים האלה שמעו קול גדול ולא יסף להשמיע אל כל קהלכם אלא קול אחד כי אותו קול בלב' השיגו הם וכבר פירשתי

ענין

אבן עזרא

והשוגג [ד]יוכיחנו: (יט) את הדברים האלה. השם עשרת הדברים ולא [ה]הדבורים: קול גדול. שלא שמעו כמוהו: ולא יסף. כי זה היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יאסף והוא ויהי כשמעכם: (כא) את כבודו. מראה האש: ואת גדלו. קולות וברקים וקול שופר: ואת קולו. עשרת הדברות ויש בדברי יחיד שדבור אנכי לבדו אמר השם: (כג) קול אלהים חיים. לשון רבים כאשר [ו]פירשתי: וטעם חיים. על דעתי [ז]להפריש בין

אלהים

פירוש על אבן עזרא

פרשת קדושים ובפנים (י"ט ל"ח) כי המחשבה נקראת אל חפצו כן פי' ר"ח. [ה]שאין ענינו של זה כשל זה [ו]והכל אלו במחשבה. [ז]ר"ל המלות כמ"ש לעיל פסוק ה'. [ח](בראשית פ'

פירוש רשב"ם

כאשר צוך יי' אלהיך. כלומר מה שמפרש בדברות הראשונים כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וגו': (יט) ולא יסף. שוב לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו כי כל יסף לשון תוספת. אם יוספים אנחנו. אבל ספו תמו מן בלהות מגזרת האף תספה

ואתה

בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃ כד קְרַב אַתָּה וּשֲׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃ כה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ כו מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ כז לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ כח וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ כט וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ ל בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃

ו א וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ב לְמַעַן תִּירָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ׃ ג וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר

ייטב

אונקלוס

מגו אשתא כותנא ואתקים: כד קרב את ושמע ית כל די ימר יי אלהנא ואת תמלל עמנא ית כל די ימלל יי אלהנא עמך ונקבל ונעבד: כה ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון במללותכון עמי ואמר יי לי שמיע קדמי ית קל פתגמי עמא הדין די מלילו עמך אתקינו כל די מלילו: כו לוי די יהי לבא הדין להון למדחל קדמי ולמטר ית כל פקודי כל יומיא בדיל דייטב להון ולבניהון לעלם: כז איזל אמר להון תובו לכון למשכניכון: כח ואת הכא קום קדמי ואמלל עמך ית כל תפקדתא וקימיא ודיניא די תלפון ויעבדון בארעא די אנא יהב להון למירתה: כט ותטרון למעבד כמא די פקיד יי אלהכון יתכון לא תסטון ימינא ושמאלא: ל בכל ארחא די פקיד יי אלהכון יתכון תהכון בדיל דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא די תירתון: א ודא תפקדתא קימיא ודיניא די פקיד יי אלהכון לאלפא יתכון למעבד בארעא די אתון עברין תמן למירתה: ב בדיל דתדחל קדם יי אלהך למטר ית כל קימוהי ופקודוהי די אנא מפקדך את וברך ובר ברך כל יומי חייך ובדיל דיורכון יומך: ג ותקבל ישראל ותטר למעבד די

ייטב

° ע"ס ס' א"ג צ"ל הוי קאים

מסרה כג שמע, מלרע לפי שלפניה נ"ב מלה זעירא. כמנו, ד' וחסר. כד ושמע, ה' בקמץ הוי"ו במסג והשי"ן בח"ס והמ"ם בקמץ לקבת הז"ק. שם, בספיר ולירי ושם, ב' בל'. זכר, ח"ס. כה קול, מלא. בדברכם, ג'. היטיבו, מ"ל. דברו, ב' בלירי. ייטב, בספרין יודין. לעלם, י"ם חסר. כז אמר, כל ל' לוי חסר. אהו מ"ל. לאהליכם, מ"ל. כח עמד, חסר. ולדברה, ה"א מופפה בקופה. שפי בדרגא ולירי. כט חסרו, ל' וחסר. ושמאל, ד' חסר. הסיון, ב' מ"ל וכו' בסוף. ויות, י"ז ומ"ל. תירשון, ל' ומ"ל דמ"ל. ו א וזאת, י"ג ר"פ. לעשות מ"ל. ב תירא, מ"י ול' בסוף. חקתיו, ח"ו ומ"י. מצוך, ג' ב' דגש סכ' דין כפי. יארכן, ס' דס'. ג לעשות, מ"ל.

ת"א ואת תדבר עקידה שער מג ושער מד. מי יתן והיה הפלילים ד ס עקידה שער מב ושער מד. למען ייטב להם ולבניהם שם ס. לך אמר להם סנה מו ביצה ס מ"ק ז פו יבמות סב סנהדרין כע הפלילים ס מקרי' אל פים. ואתה פה סנה שם מגילה כא יבמות שם נכרא קי. ואת המצוה קמא מו. למען תירא עקידה שער מד.

רש"י

פוסק ומפני שהיה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו חזק וקיים לעולם: דבר אחר ולא יסף ולא הוסיף להראות באותו פומבי: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנתמעטתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי

רמב"ן

ענין זה שם וכל הפרשה: (כג) אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש. אמר ר"א כי טעם חיים להבדיל בין אלהים ובין פסלא כי לא ישמעו קול מעולם. ויתכן לפרש שהזכיר כן לומר שהשומע קול אלהים שעמו מקור החיים תדבק נפשו ביסודה ולא תחיה עוד חיי בשר ודם וישומע אמר בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם הנה ארון הברית אדון כל הארץ אם כן וישבע בחיי העולם שבועה בשמו הגדול: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם כחי כנקבה שנתמעטתי עליכם ורפיתם את ידי כאשר ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה ללמוד מפי הגבורה ולא ממני לשון רש"י מדברי אגדה ואם כן יאמר שהוא לשם אבל השם הודיעו כי מילאתו עמו וטוב לשם והשבין כאשר מילאתי את כי היו הוטבים הימה להתחייבם כל התורה והרצון היה לפניו להתחייבם בעשרת הדברות בלבד כאשר בקשו ודע כי עתה בקשו מאתו שלא ישמעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורות לעולם דלא כל שמאז מתרבים ביאה ואינם שפלים בעמוד כזה אבל יאמינו בנביאים וישמעו כל רצון השם על פיהם וכן יאמר להם נביא אקים להם מקרב אחיהם וגו' וכל הפרשה היא אם כן שתפלה הזאת לדורות היא: (כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי. בעבור היות רשות האדם בידו להצדיק ולהרשיע והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים יאמר הכתוב כן והיא כלשון בני אדם ועל דרך השאלה הוא כמו ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה וכך אמרו בשכבר על מה' לאה שהותכן נבראו מ

רבי

ירושלמי

(כד) קריב את ותשמע ית כל מה דיימר יי אלהנא ואנת תמליל עמנא ית כל מה דימליל יי אלהנא לך ונקביל ונעביד: (כה) ושמע קדם יי ית קל פתגמיכון במללותכון עמי ואמר יי לי שמיע קדמי ית קל פתגמי עמא הדין דמלילו עמך אוטיבו כל מה די מלילו: (כו) לואי דיהוי יצרא דלבהון שלים בהעות דין להון למדחל מן קדמי למנטור ית כל פקודי כל יומיא מן בגלל דייטיב להון ולבניהון לעלם:

[(כו) אלהי מי יתן יהוי לבא טבא הדין להון:]

(כז) איזיל אימר להון שרי לכון לאתחזרא עם נשיכון דאתפרשתון דנן תלתא יומין: (כח) ואנת פרש מן אנתתך מטול דבסנהדרי דלעיל אנת קאי לגבי ואמליל עמך ית תפקדיא וקימיא ודינייא דתלפון יתהון ויעבדון בארעא דאנא

יונתן בן עוזיאל

יהיב להון למירתה: (כט) ותיטרון למעבד היכמא דפקיד יי אלהכון יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא: (ל) בכל ארחא דפקיד יי אלהכון יתכון תהכון מן בגלל דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא דתירתון: (א) ודא אחוית תפקידתא קימיא ודיניא דפקיד יי אלהכון למילפא יתכון למעבד בארעא דאתון עברין לתמן למירתה: (ב) מן בגלל דתדחל קדם יי אלהך למנטר כל קימוהי ופיקודוהי דאנא מפקיד לך אנת וברך ובר ברך כל יומי חייך ומן בגלל דיורכון יומך: (ג) ותקביל ישראל ותנטור למעבד מטול דייטב לך ותסגון לחדא היכמא דמליל יי אלהא דאבהתך לך ארע דעבדא שמיניה בחלב וחליין כדבש:

[(ג) ארעא עבדא פירין שבין נקיין כחלבא וחליין ומתיקן כדובשא:]

בעל הטורים

הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ והיה להם שהות: (כד) ואת תדבר. בקול נמוך כאשה בענין שהכל לקבל. ואת תדבר בגימ' שמונה דברות: (כח) ואתה פה. הגין על פ"ה יעמת לו שיעמוד בפרישות תפסרת. ד"א ואתה בן פ' שנים ותשיה כמנין עמו"ד שנים: שתי יו"ד כפופה שמשמש באימה לפני וכסוף. ד"א בשבילך יכרתי יו"ד ירידום שסדל"ה

יונתן

יתגלו כל"ל והוק בפנים: (כח) סרי לכון לאזדווגא הכי ליתא בתמ' שבת אין אסל אלא לאשה

רמב"ן

ר' עקיבא במקולין אמרו לו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה אמר להם שתוק כך עלה במחשבה לפני ותבין זה ממה שאמר ואתה פה עמוד עמדי: ועשו בארץ. פירושו: (כט) ושמרתם לעשות כאשר צוה ה' אלהיכם אתכם. זו אזהרה על עשרת הדברות שצוה אותם השם מפיו ואחרי כן יזהיר באחר המצות שאמרו הם לשמוע ממשה ולעשות ולכך אמר וזאת המצוה והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם כי השם הודה לדבריכם וצוה אותי ללמד אתכם אחר כל התורה: (ל) למען תחיון. שימלא מספר ימיכם וטוב לכם בכל הטובה אשר יעד לכם בפרשת אם בחקותי תלכו: והארכת ימים בארץ. שתנחילו אותה לזרעכם לעולם: (ב) למען תירא את ה' אלהיך. יאמר שצוה השם ללמד אתכם התורה והמצוה והחקים והמשפטים לעשותם בארץ ובעבור שתירא את ה' אלהיך כי עקר כל המצוה יראת ה' זה דעת ר"א. ואיננו נכון בעיני שיהיה למען תירא ולמען יאריכון ימיך. האחד טעם המצות בעבור שתירא. והשני שאמר בהם למען שיאריכון ימיך. אבל יאמר צוה השם אותי שתלמדו המצות ותעשו אותם למען שתזכה ותירא את ה' אלהיך לשמור מצותיו אתה ובנך ובן בנך כל ימי היות האדם על פני האדמה לעולם כי בעבור עשות המצות תזכה שיהיו לך בנים יראי השם ויעמדו על פני האדמה לעולם ויעמוד זרעכם ושמכם לפניו כל הימים ולמען יאריכון ימיך בארץ שהיא נחלת ה' והנה הכל למועתך כי שם ה' הצדיק ולזכות אותך: (ג) ושמרת לעשות אשר ייטב. הנה מלך שמשמור לעשות אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב ודבש. דבק עם לרשתה ואם הוא בסוף או יהיה חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה' לשון ר"א. וא"כ יחסר עוד מאשר הרבון מאד בו או בעבורו. ואין צורך כי למען יאריכון נמשך לכאן וטעמו למען ייטב לך. או מלת אשר בעצמה תשמש כן כמו

ויהיו

אבן עזרא

אלהים ובין הכלא כי לא יתנועע הוא ממעלתו: (כד) ואת תדבר אלינו. כמו אם ככה את עושה לי ושם מפורש: (כה) היטיבו. שאל עבר מהשניים ההראשים: (כו) מי יתן. אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן לשם על כן נכתב. להם. אמר והיה לבב' זה ודע כי תורת כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל המלאכים תחת השמים כמו ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקים יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדם וזה טעם ויחזק יי' את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו והכל אמת על כן אומר ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו ואומר למה תתענו יי' מדרכך ומשה אמר ונשרפם בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן: (ל) לך אמור להם. הטעם מיד: (כח) ואתה פה עמוד עמדי. הטעם שישוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים והנה לוח התורה משיני נאמרה למשה רק משנה אמרה במדבר סיני ובלוחות אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי: (כט) ושמרתם לעשות. להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל: (ל) בכל הדרך. פירוש ימין ושמאל הוא המצוה והחקים והמשפטים שיקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עיקר כל המצות אמונת הלב וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם מדברי קהלת ועוד יאריכון ימים עם יושב על האדמה ועם היחיד בעולם הבא: (ג) ושמרת לעשות. והנה אלוך

שתשמור

פירוש על אבן עזרא

ה' א') אשר אלהים מורה לשון רבים כי גם המלאכים יקראו בשם הזה. ז"ל ברצון השם, ע"י השכלים הגדולים ולכן הם הכוכבים הם לבא השמים אשר מיוחס הוא שנוצרים ע"י השכלים ככה הקב"ה מחיה השכלים כאשר ואתה מחיה את כולם. ח(במדבר י"א טו) ואם לשון זכר להוציא מדעת ר"ל שאמרו שלמד שמשה כמו כנקבה. טמנכי ע"י. כי שכבו טוב. י ד' היסודות. כהם דומם צומח חי מדבר. שכ"א מהם מורכב מד' היסודות. לשהיתה נסבה מאתו יתברך. מפרעה ועבדיו הכבידו מעלמם את לבבם. נכי תורת כל המעשים והתנועות גזרות השם וכו'. ס(ירמיה י' כ"ג) פי' שאין כח באדם להכלים דרכו בלעדי השם. ע(ישעיה ס"ג י"ז) שם פי' בעבור היות השם הקנה ההשגחה שיא העליונה אמר למה תתענו. פפי' שאם הלך בדרך ד' שבחר בחיים כי הוא חייך וכו' כמאמר הרמב"ם בפרק ל"ב טבע ב"א לא יסבתו הפ"י כלל ע"ל המשפט ומפני התורה הגדול אמר מי יתן וכו' ומפני זה בא המצוה והאזהרה והעונש והגמול ע"כ. צצר"ל הדבורים היו בהר ע"כ פ"י לך אמור כמו רד העד בעם (שמות י"ט כ"א). צר"ל שאמר שלוה לו השם שיצד לומר להם שובו לכם לאהליכם האיך אמר ואתה פה עמוד עמדי אלא ר"ל שיצד וישוב לעמוד עמו וילמדנו כל המצות כמ"ש אחר זה ואדברה אליך את כל המצות. קכלומר יבינו הכל על חיי העולם הזה והשרידים על חיי העולם הבא והוא דעת שפי' לעולם שכלו טוב לעולם שכלו ארוך.

ויהיה

ספורנו

בעולם הזה כאמרם ז"ל (פרק קמא דפאה) דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וכו': (כד) ואת תדבר אלינו. אע"פ שיהיה דבורך גרוע בערך אל הדבור האלהי: (כט) ושמרתם לעשות. ואמר שנמשך הדבר כך הנה ראוי לכם שתשמרו: לא תסורו ימין ושמאל. לא להוסיף לטוב כפי מחשבתכם ולא לגרוע כלל: (ל) למען תחיון וטוב לכם. כדי שתחיו חיי עד באופן טוב ומאושר: והארכתם ימים בארץ אשר תירשון. ושתקנו אותו אריכות ימים לעולם שכלו ארוך בהיותכם בארץ בלי צער ובאין מחריד ומונע: (א) וזאת המצוה. אמנם התלויות בארץ ובהכנסכם בה כיון בכם המצוה ית': (ב) למען תירא את ה' אלהיך. שתזכור שהוא בעל הקרקע וכי גרים ותושבים אתם עמו: אתה ובנך ובן בנך. שגם הדורות שלא ראו את מעשה ה' הגדול ייראוהו כשיקבלו אלה המצות מכם שראיתם: ולמען יאריכון ימיך. וכדי שאלו המצות יקנו לך חיי עולם שכלו ארוך: (ג) ושמעת ישראל. ובהיות זה התכלית המכוון מאת האל ית' ברב חסדו עליך ראוי שתשמע ותבין את כונת האל ית' בכל אלה: ושמרת לעשות אשר ייטב לך. ותשתדל לעשות אז מאהבה לכוון לפניו מה שייטב לך להקנותך אושר נצחי וכמו כן תשמור לעשות אתם שתרבון

מאד

פירוש רשב"ם

(כח) ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך ועשו בארץ וגו'. זהו שאמר משה למעלה ואותי צוה יי' בעת ההוא ללמד אתכם וגו'. לעשותכם אותם

בארץ

יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: פ ששי ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד: ה וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: ח וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: ט וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: ס

ע׳ רבתי ד׳ רבתי והיה

אונקלוס

יֵיטַב לָךְ וְדִי תִסְגּוּן לַחֲדָא כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָנָא יְיָ חָד: ה וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ: ו וִיהוֹן פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ: ז וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּל בְּהוֹן בְּמִתְבָּךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמַהָכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבִמְקִימָךְ: ח וְתִקְטְרִנּוּן לְאָת עַל יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ: ט וְתִכְתְּבִנּוּן עַל מְזוּזְיָן

° נ״א קביל ותקבענון

מסרה ייטב, בסרין יודין. לך, הלמ״ד בשוא הנח שהוא בז״ק. תרבון, ל׳ ומ״ו ומ״ן בסוף והב׳ בדגש. לך, י״ד פסוק לך בשוא וקמץ לך בקמץ וסוף. ד שמע, ל׳ ע׳ רבתי, שמע בראש השטה אחד בקודש ספר מסם השני פסוק. אחד ל׳ ד׳ רבתי. ה בכל לבבך, במקף ומכ״ו לבבך ליתן ריוח בין הדבקים. מאדך, ל׳ וחסר. ו על לבבך, ל׳ במוריסה. ז בביתך, ס״ה סבין. ובלכתך, ב׳. ובשכבך, ב׳. סוף פ׳ בזה והסי״ן בקמץ לבד והוא סמוך. ובקומך, ב׳. ח וקשרתם, ל׳ בקמץ. לאות, מ״ל. ידך, מ״ל. לטטפת, ל׳ חד״ם. ט מזזת, חסר, סי׳ מזוזת ומשלי ס״ו במרה. ויםכב שמשון חו״ק למען ירבו ומלכים מל׳ דמ״ל. ובשעריך, מ״ל.

ת״א שמע ישראל ברכות ו יא יג טו טז סנה עב פסחים נו ל״ה לב מגילה כ ב סגיגה ג סוטה לב מא ביצין לו סנהדרין סב מנחות לד סולין לח ספר הזוהר פ׳ תרומה ב׳ מקומות ופ׳ ויקהל ופ׳ פנחס עקרים מב פ״י ופיג. ואהבת את ברכות כד קב יומא פו. בכל לבבך ברכות מו. ובכל נפשך ובכל מאודך פסחים כה יומא כב סנהדרין עד. והיו ברכות יג מגילה ט יז סוטה לב לב עקידה שער כא פ׳ תרומה. הדברים סוטה לב. אשר אנכי ברכות יג. על לבבך שם טו יז פסחים נו מגילה כ. ושננתם ברכות יד קדושין ל. ודברת בם ברכות יג יומא יט ס. בשבתך ברכות יא יז סכה כה. ובלכתך ברכות יא. ובשכבך שם ג ד יא. וקשרתם שם יד ביצין מה ערכין ג מנחות לג לה לו לז מב. על ידך מנחות לז ערכין יט. לטטפת זבחים לז מנחות לד לו ערכין ג. בין עיניך מנחות לז. וכתבתם ברכות יד טו שבת קב גיטין מה מנחות לב לד לז מב מד. על מזוזות לד סס. ביתך יומא יא מנחות סס סולין יח. ובשעריך יומא סס כל הפרשה עקרים מב פרק לה ספר הזוהר פרשת פקודי סוד סערות העגל שמניחים בתוך התפלין.

רש״י

מפי הגבורה ולא ללמוד ממני: (ד) ה׳ אלהינו ה׳ אחד. ה׳ שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע״א הוא עתיד להיות ה׳ אחד שנא׳ (צפניה ג׳) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה׳. ונאמר (זכריה י״ד) ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד: (ה) ואהבת. (ספרי) עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך. (ספרי) בשני יצריך. דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך. (ברכות שם) בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר ובכל מאדך. דבר אחר ובכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומר (תהלים קי״ו) כוס ישועות אשא וגו׳. (שם) צרה ויגון אמצא וגו׳. ואיזו היא אהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב״ה ומדבק בדרכיו (ספרי): (ו) אשר אנכי מצוך היום. (שם) לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה. דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם. (שם) לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים שנאמר (דברים י״ד) בנים אתם לה׳ אלהיכם ואומר (מלכים ב ב) בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר (ד״ה ב כט) בני עתה אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויי׳ בנים שנאמר בנים אתם לה׳ אלהיכם כך הרב קרוי אב שנא׳ (מלכים ב ב) אבי אבי רכב ישראל וגו׳. ודברת בם. (ספרי) שלא יהא עיקר דבורך אלא בם. עשם עיקר ואל תעשם טפל: ובשכבך. (שם) יכול אפילו שכב באמצע היום ת״ל ובקומך יכול אפילו עומד באמצע הלילה ת״ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימ׳: (ח) וקשרתם לאות על ידך. אלו תפילין שבזרוע: והיו לטטפת בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזת ביתך.

מזוזת

רמב״ן

ויקירה מגידים אשר עשתה תפלות בעבור שעשתה. וכן נאמר את אשתו בעבור שלא אשתו. וכן הכתוב למען אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים וכו׳ כמו למען אשר ייטב לך ולמען תאריך ימים. והיעור הכתוב: ושמעת ישראל. ושמרת לעשת למען אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר ה׳ אלהי אבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש וגו׳ כלומר למען שייטב לך בתתו לך ארץ טובה ורחבה כמו שאמר למטה למען אשר ייטב לך ובאת וירשת את הארץ וכמוהו ויתן לי בית ולחם אמר לו: (ד) שמע ישראל ה׳ אלהינו. גם בזה מלות שיגלה כי בדיבור אנכי ה׳ אלהיך יהיה היחוד וכמו שאמרו רבי נתן אומר מכאן תשובה למינים שהם אומרים שתי רשויות כך שכשעמד הקב״ה על הר סיני ואמר אנכי ה׳ אלהיך מי מיחה כנגדו אבל בא לבאר המלות הזו והזכיר אותה אחר עשרת הדברות לפי שהוא שרש באמונה וכל מי שאינו מודה בו כופר בעיקר כעובד ע״ז: ה׳ אלהינו ה׳ אחד. ה׳ שהוא אלהינו ולא אלהי האומות ועתיד להיות ה׳ אחד כמ״ש ביום ההוא יהיו ה׳ אחד וגו׳ לשון רש״י ואתה צריך להתבונן בזה כי שנה הכתוב בכאן לומר אלהינו ולא אמר אלהיך כמו שאומר בכל מקום שמע ישראל אתה עובר היום כי ה׳ אלהיך שמע ישראל אתם קרבים היום כי ה׳ אלהיכ׳ וכן בכל הפרשיו׳ שידבר עם ישראל יזכיר ה׳ אלהיכם או ה׳ אלהיך וגם בכאן אמר ואהב׳

אבן עזרא

שתשמור אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב. דבק עם לרשתה והנה הוא חסור ממנו או יהיה חסר בי״ת כמו הנמצא בית ה׳ ומה שהעתיקו קדמונינו ז״ל על קריאת שמע הוא האמת ואין צורך לפרש. דע כי זה השם הנכבד הוא שם העולם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם הם עלה. ושם מקרה שאינו כן ואם הוא נקרא בעל האדמה. וכן זה והנכבד השם שהוא סמוך אל צבאות או העיקר הוא אלהינו ונכפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו ולאיות עד אין חקר לו. כי השם אחד והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה ה׳ אחד על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך. כי כן כתוב והיה ה׳ למלך על הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה והנה כל העולם ידברו שפה אחת על כן יהיה שם ה׳ אחד: (ה) ואהבת. ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך. הלב הוא הדעת והוא כמו לרוח המשכלת כי הוא המרכבה הראשונה וכן הכה לב קונה לב: נפשך. היא הרוח המתאוה וכמו נלאה נכבד: מאדך. מטעם מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותשים אהבה גמורה בלב: והיו הדברים האלה. אמרו המכחשים על עשרת הדברות ועליהם נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך והאמת כל המצות: (ז) ושננתם. מגזרת שן

שנון

(ד) והוה כיון דמטא זימניה דיעקב אבונן למתכנשא מגו עלמא הוה מסתפי דילמא אית בבנוי פסולא קרא יתהון ושיילינון דלמא אית בלבכון עקמנותא אתיבו כלהון כחדא ואמרו ליה שמע ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב ואמר בריך שום יקריה לעלמי עלמין:

נ(ד) כיון דימטא קיצא דאבונן יעקב למסתלקא מגו עלמא קרא לתרי עשר שבטיא בנוי ואקים יתהון חזור חזור לדרגשא עני אבונן יעקב ואמר להון דילמא לשעותא דהוי תרח אבוי דאברהם פלח אתון פלחין דילמא לשעותא דהוה לבן אחוי דאמהא פלח אתון פלחין או לאלהא דיעקב אתון פלחין ענין תרי עשר שבטיא כחדא בלב שלימה ואמר שמע

- בען ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב ואמר יהי שמיה רבא מברך לעלם:

(ה) אמר משה נביא לעמא בית ישראל איזילו בתר פולחנא קשיטא דאבהתכון ותרחמון ית יי אלהכון בתרי יצרי לבכון ואפילו נסיב ית נפשכון ובכל ממונכון: (ו) ויהון פתגמיא האלין דאנא מפקיד יתכון יומא דין כתיבין על לוח לבכון: (ז) ותגמרינון לבנך ותהוון הגיין בהון במותביכון בבתיכון בזמן מעסוקכון בחיתונכון ובמהכיכון באורחכון ובפניא סמיך למשכביכון ובצפרא סמיך למקימיכון: (ח) ותקטורינון לאתין כתיבין על ידך דשמאלא ויהון לתפילין על מוקדך כלו קביל על עינך: (ט) ותכתובינון על מזוזין

ותקבעינון

בעל הטורים

[עפדר"ס פי"ד] וכספי לך מפר דברות: (ג) י"ו פעמים כתיב זבת חלב ודבש בתורה [לע"נ ועי' עפ"ק פ' וילך ל"א כ'] כנגד לדידי סזוי חלב ודבש דכל ישראל וסיו י"ז (פרסאות) [פיל]: (ד) כאשר דבר יי' אלהי אבותיך לך ועמיך לי' שמע ישראל שהזכיר אלו השמות כנגד האבות: יי' בנגד אברהם דכתיב ביה (בראשי' טו) אני יי' אשר וכו'. אלהנו כנגד יצחק דכתיב ביה (שם כו) אנכי אלהי אברהם אביך. יי' אחד כנגד יעקב שנאמר בו (שם כח) אני יי': עי"ן דשמע גדולה שע' שמות יש לישראל וכתן לסם תורה שיש לה ע' שמות ונדרשת בע' פנים להבדיל בין ע' אומות. ויש מפסיק בין יי' ובין אחד לומר אע"פ שראיתם כמה דמיונות ואע"פ שאני בא עם זה במדה"ד ועם זה במדה"ר אעפ"כ הכל אחד: אחד דלי"ת גדולה לומר לך שתמליכהו בשמים ובארץ ובד' רוחות העולם. וגם שלא תטעה בריי"ש. וכן ריי"ש דלא תשתחוה לאל אחר. הרי"ש גדולה שלא תטעה בדלי"ת. ד"א עי"ן ודלית גדולה הרי עד וזהו ואתם עדי נאם יי' (ישעי' מג). וגם הקב"ה הוא עד לישראל כדכתיב (מלאכי ג) והייתי עד ממהר: שמע בגי' ת"י שת"י שנה עמד בית ראשון. הפסוק מתחיל בשי"ן ומסיים בדלית הרי שד שהשדים בורחים מסקורא שמע בכונה: (ה) ואהבת אותיות האבות: בכל לבבך כאברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו. ובכל נפשך כיצחק שמסר נפשו להקב"ה: ובכל מאדך כיעקב דכתיב ביה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך: (ז) ובקומך סמך על הקוף לומר כשיעמוד בבקר יתפלל ק' ברכות ויכלל על"ם קללות ועוד שפים גם כל חלי וכל מכה: (ח) טטפת ט'

יונתן

אשה שהותרו ליקרב לאשה וכן אר"י מימי לא קראתי לאשתי אלא ביתי וכו': (ד) כיון דמטא זימניה וכו' כל מולא פסוק זה עיין בפ' ויחי: (ז) בזמן מיעסוקכון במיסוניכון ולקמן י"א י"ט גרס בבתיכון עם ססוריכון והיא היא שר"ל עם כשתיכם אתכם בגמ' סוכה דף כ"ה וברכות ד' י"א דרש פרט לחתן הכונס לבתולה ואפשר המתרגם כותב לפסק הלכה שאפי' חתן חייב בק"ש ועיין בפי' ריב"ס ובירושלמי גמ"ב דברכות על מעשה ר"ג שנשא כו': ובפניא וכו' ובצפרא סמוך למיקמיכון כדאיתא בגמ' בשכבך שבני אדם שוכבים ובקומך שבני אדם עומדים: (ח) על מוקדך כלו קבל של עינך דייק באריכות לשונו זה שלא תאמר בין עיניך ממש אלא על המוח קבל על עיניך והוא נקודד בנותה הראש וכדאיתא בגמ' מקום שמוח של ראש מתחלת עיקרי השער במלחו עד סוף מקום שמוחו של תינוק רוחש וכדו ליה תלא וקשרת"ס מפריקין מוס סימן כופא שם קטורה

רמב"ן

את ה' אלהיך אבל הזכיר ביסוד ה' אלהינו כי עשה עם משה את הגדולות ואת הנוראות לעשות לו שם תפארת ויהיה ד' אחד גדולה לרמוז על מה שכתוב בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם ולכך תקנו בקריאת שמע ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואמרו משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה וכו' כי משה אמר בתורה ברמז ושוב ואמר ואהבת את ה' אלהיך כלשון ספרטיות במשנה תורה: (ה) בכל לבבך. על דעת המדרש הלב המוכר כאן הוא הכח שמאלוה כענין תאות לבו נתת לו אל תמנע ישיה בלבבך אם כן בכל נפשך הנפש המשכלת וכן והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ובדברי רבותינו שדורשין בגמ' מכאן יהרג ואל יעבור יהיה בכל נפשך תוספת מפני שאמר בכל לבבך ובכל מאודך אמר גם כן בכל נפשך. וטעם שתאהבנו כנפשך שתתן אותה באהבה או שנקראו הייסורין או האברים אלי הנפש והפריגה יאמר בכל נפשך. ור"א אמר כי נפשך שמתאוה. כמו כנפשך שבעך נפש מנפה תבוס נופת. אל תתנני בנפש צרי. ובכל לבבך הוא הדעת והוא כנוי לכוח המשכלת כי היא ההרכבה הראשונה לו וכמהו מכם לב יקח מלות ודברי קרוב בפיך כל לבבך. ומה שאמר והיו הדברים האלה על לבבך: וטעם ובכל מאודך. כלומר מאד מאד והטעם רב רב אהוב אותו ועל דעת רבותינו בכל ממונך ויקרא הממון מאד כי יכנה אותו רבותי כמו שקורא לו המון. וזה טעם לגדיק מהמון רשעים רבים. וכם ככל המון ישראל ויקרא חיל, ישאו על כתף עירי' חיליהם חילך וכל אוצרותיך את כל החיל הזה יאמר בכל רבוי ממונך ורמוהו

אבן עזרא

ממון. וידוע איך ישוב הממון הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר פעליו ״והמעתיקים העתיקו שמת קריאת שמע וכלנו נסמך עליהם: בשבתך. דגש עם ודרכות נם: ובשכבך. לימן כי אין מלוה על סימן והנה ודרכת גם בפה ובלב: (ח) וקשרתם לאות על ידך. מפורש: לטוטפות. אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחשים אמרו שהוא מגזרת ״וסטף אל דרו' וזה לא יתכן כי שרש הסף נטף וזה ספר נו"ן וכפול הפ"א: וכתבתם. גם אמרו שהוא כמו לקשרם ואשר שקבלו אבותינו

פירוש על אבן עזרא

ויהיה טעמו אשר ייטב לך וכו' בארץ זבת וכו'. וכן (מ"ב י"ב י"ח) בים ה' כמו בבים. ר"ל שמלוה לקראת ביום ולשכיבה בלילה ושאר דיניה הוא הטעם ואין צורך לחשב והוא בפי' על פסוק (ד). ש(שמות ג' ט"ו) עיין שם בפי' ראב"ע. ש"ר"ל שלימנו שם עלם. ת"ר"ל כי הוא תואר לפי שהוא בלבד של או כעיקר כמו ה' ה'. א"ר"ל שם העלם. ב"ה' שהוא אלהינו הוא ה' אחד. ג"שאין יחיד כיחודו. ד"לא למעט מ"ו רק הוא על מחשבות בני אדם כל זמן שיש עכו"ם בעולם. ה"ר"ל שממלכת הי"ת ועבודתו סרלה בכולם צווה כפעם או להפוך אל עמים שפה ברורה וכו'. ו"זכריה (י"ד ט"ו). ז"לפנים (ג' ט'). ח"ר"ל היה לריך להזכיר תחלה הנפש והדר הלב כאשר אסבה המקום מתחלה מפת כנפש אשר היא תלך אלוה ממעל ע"כ תהפך כי הלב הוא הדעת כי הדעת אשר במות מקושר עם הלב והנפש הוא התאוה. ט"והוא כמו אלהי אלהים ככה שהיה אהבת הבורא י"ש נעלה מכל אהבת העולם כמו להבה המנוסה על כל עניני עולם. י"ר"ל כמאמר הבהיר על מ"א לדעת את אשר בלבבך, פי' להכיר כ"א בעלמו סוזק יראת ה' את אשר בלבבו. כן ב"א מחויב להכיר לבניו אשר ילמדו זכרו ממנו. ל"אף שמלת גם בטעם מספיק. מ"(יחזקאל כ"א ב') והוא כמו הדבור יהיה בין עיניך. נ"(משלי ג' ג') ג"כ כמו דבור. כמו

ספורנו

אלא חה בשמירת לדקה ומשפט לכבודו: כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש. כמו שהוא דבר לך ארץ זבת חלב ודבש מוכנת לעובדיו לזה התכלית שתשתרכנו בה שלא בלער ויהיה לכם פנאי לעיון ולמעשה לפרות ולרבות: (ד) שמע ישראל. התבונן והבן זה: ה'. הנותן מליאות ובורא: אלהינו. הוא נכסר שבנבדלים אלא אשר ממנו נקוה להשיג מפליגו בלי אמלעי ומלד היותו עליון בכחו הבורא הנה לו לבדו ראוי להשתחות ומלד שממנו תקותנו בלי אמלעי ראוי שאליו לבדר נתפלל ונעבוד: ה' אחד. ובהיותו נותן המליאות אשר אפיסות מופלגו מפאר שאין נמלא זולתו מוכין מליאותו ושהוא נבדל במין ממליאות עולם הנפסדים וממליאות עולם הגלגלים וממליאות עולם המלאכים באופן שהוא יחיד בעולמו הרביעי. וזה נראה שנרמז בהיות אות הדל"ת של אחד גדולה ובאות העי"ן של שמע הגדולה כרמז שראוי לשקום עין ולהגדיל העיון בזה. ולזה אמרו ז"ל (ברכות פרק היה קורא) ובלבד שיאריך בדל"ת של אחד למען יכוין לזה: (ה) ואהבת. תשמח לעשות דבר הייטב בעיניו כאשר תבין שאין תכלית נכבד כזה: (ו) על לבבך. שתזכור תמיד להשיג כל פעולותיך לזה התכלית: (ז) ושננתם לבניך. תלמד אותם בשנון ושיפות מופתים שכליים: ודברת בם. כי

פירוש רשב״ם

בארץ: (ד) ה' אלהינו ה' אחד. ה' הוא לבדו אלהינו ואין לנו אלוה אחר עמו. וכן בדברי הימים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו. כלומר ה' אלהינו ולא העגלים שאתם משתחוים להם. ה' אחד לו לבדו נעבוד ולא נצרף לעבוד עמו אל אחר אפילו לקסום קסמים כמו שפירשתי למעלה. (ה) ובכל נפשך. לפי פשוטו אפילו נוטלין את נפשך שהרי כבר אמר בכל לבבך: (ו) ושננתם לשון חדוד לפרש היטב כמו אשר שננו

י וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃ יא וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יג אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ יד לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם׃ טו כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס טז לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה׃ יז שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ יח וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־

הארץ

וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ וּבְתַרְעָיךְ׃ י וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וְטָבָן דִּי לָא בְנֵיתָא׃ יא וּבָתִּין מְלַן כָּל טוּב דִּי לָא מַלֵּיתָא וְגֻבִּין פְּסִילָן דִּי לָא פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דִּי לָא נְצַבְתָּא וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע׃ יב אִסְתְּמַר לָךְ דִּילְמָא תִנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַיְיָ דִּי אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ יג יָת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִפְלַח וּבִשְׁמֵהּ תְּקַיֵּים׃ יד לָא תְהָכוּן בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא מִטָּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְסַחֲרָנֵיכוֹן׃ טו אֲרֵי אֵל קַנָּא יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּהּ בֵּינָךְ דִּילְמָא יִתְקֵף רֻגְזָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ וִישֵׁצֵנָךְ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ טז לָא תְנַסּוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא דִּי נַסֵּיתוֹן בְּנִסֵּיתָא׃ יז מִטַּר תִּטְּרוּן יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְסַהֲדְוָתֵהּ וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְּדָךְ׃ יח וְתַעְבֵּד דְּכָשַׁר וּדְתָקֵן קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתֵיעוֹל וְתֵירַת יָת אַרְעָא טַבְתָּא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ׃

יתבר

מסרה י יביאך, מ"ל. [illegible], סד"ס. ונשבע, ד' ספר דס'. בנית, מ"ל. יא טוב, במלאפום. ובכל, ל' חד"ם. חצובים' מד"ם. וזיתים, מ"ל דמ"ל. יב השמר, מ"ל אלמיל במ"א והפסק. הוציאך, מ"ל דמ"ל. יג ואתו, ל'. ובשמו, ב'. יד תלכון, מ"ו ונון בסוף. סביבותיכם ב'. מ"ל דתורה מ"ו וב' יודין. טו פן יחרה, לריך לקומצם באחד סימנה. והשמידך, מ"ל. טז נסיתם, באחד יו"ד רק אחר המקף. במסה, הב' בפסם. יז שמור, ו' מ"ל בתורה. תשמרון, מ"ו ומ"ן בסוף. ועדתיו, מ"ו ומ"י חסר. יח והטוב, ד'. ייטב, מ"ל. ובאת, ג' בטעם מלעיל. הטבה, ג' ספר וה' בלי'.

ת"א ובתים מלאים חולין יח. השמר לך סוטה ה. את ה' אלהיך תירא פסחים כב. לא תנסו תענית ט. ועשית הישר מציעא יז לה קם המלינים כה.

רש"י

מוחת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא יא): (יא) חצובים. לפי שהיא מקום סלעין וצונמים נופל בו לשון חציבה: (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: (יד) מאלהי העמים אשר סביבותיכם. סוף הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: (טז) במסה. כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנ' (שמות י"ז) היש ה' בקרבנו: (יח) הישר והטוב. זו פשרה לפנים משורת הדין: (יט) כאשר

דבר

רמב"ן

וכמוהו אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו מפני שהנדבו בענין ביעור ע"ז ועשיית הפסח. וענין האהבה שאהבו אותו בעבודתו והמפורש שבדבריהם מה שאמרו בסיפרי שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאשב בישיבה בשביל שאאריך ימים בשביל שאזכה לעולם הבא ת"ל לאהבה וגו' ואשר אמר להם משה תמיד למען ייטב לך ולמען תאריך ימים ולמען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ יזהירם בירא' על דרך התוכחות לומר שאם ישאלו לא ירשו את הארץ או לא יאריכו ימים עליה או שהספיק בידך להיות אוהב ויכון כמו שאמרו עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאין אוהב שונא ועשה מיראה שאם באת לבעוט אל תבעוט וכבר נתבאר זה בדברי החכמים: (ז) ושננתם לבניך. גם אלה מצות מבוארות נרמזו כבר כי מאמר שהוא במצות חקת עולם לדורותיכם ביני וביניכם וביני ובין בני ישראל אות היא לעולם זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך הנה אכתוב מבוארים שידעו בנינו המצות ואין ידעו אותם אם לא נלמדם וכן וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך כבר נאמר ובא"ל בכאן וקשרתם שהיו מונחים בקשירה וירמוז גם כן לקשר של תפילין שקבלו רבותינו הלכה למשה מסיני והוסיף בכאן מצות המזוזה וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך שלא ניזכר'. ואולי גם זו מבואר' נרמזה שם במצות ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך וטעם ובשעריך ובמזוזות שאר שעריך כגון שערי העירים והמדינות כמו באחד שעריך: (י) והיה כי יביאך ה' אלהיך וגו'. יזכיר בכאן כי ברבות הטובה יזכור ימי עניו ומרודו שהיה עבד במצרים ולא ישכח את השם שהוציאו

אבן עזרא

לבוטחי באמת כמות אלה הבודאים מלבם: (יא) כל טוב. בשורק תחת חולם כי יתחלפו כי איננו [ס]סמוך: (יב) וטעם מבית עבדים. שלא היו לך ערים ובתים מלאים: (יג) תירא. שלא תעשו מצות לא תעשה: תעבוד. במצות עשה: ובשמו תשבע. לא בשם אלהים אחרים לקיים דבר ולכרות ברית וכן השבע כל לשון [י]רק באמת [פ]והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו. על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים: (טז) [צ]במסה. שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום [ע]מסה ונפתח הבי"ת [פ]כמו וזבח ולמנוחה [צ]בקרקר ויפקדם בטלאים [ק]יומם פירושו והטעם שאמרו היה השם [ר]בקרבנו ואם הוא נעבדנו רק אין לך צורך [ש]לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה לך כל

פירוש על אבן עזרא

[מ]כמו וכל טוב אדוניו בידו (בראשית כ"ד). [נ](ישעיה פ"ס כ"ג). [ס]ר"ל שלא תשבע רק באמת. [ע](שמות י"ז ז'). [פ]בַּמַּסָּה. אף שמלת מסה שם עצם פרטי שלא יבוא בה"א הידיעה. [צ](שופטים ח' י'). [ק](שמואל א' ט"ו ד'). [ר](שמות י"ז ז'). [ש]לבנות את השם.

בעדבע

וְתִקְבְּעִינוּן בְּתוּלְתָא לְקָבֵיל תַּקִּי עַל סִפֵּי בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ מִימִינָא בְּמֵיעֲלָךְ: (י) וִיהֵי אֲרוּם יָעֵילִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבִין וְטָבָן דְּלָא אִשְׁתַּלְהֵית לְמִבְנֵי: (יא) וּבָתִּין דְּמַלְיָין כָּל טוּבָא דְּלָא עֲסַקְתְּ לְמִמְלֵי וּבֵירִין פְּסִילָן דְּלָא לְעִית לְמִפְסַל כַּרְמִין וְזֵיתִין דְּלָא טְרַחְתְּ לְמִינְצַב וְתֵיכוֹל וְתִיסְבַּע: (יב) אִסְתַּמְרוּ לְכוֹן דִּלְמָא תִתְנְשׁוּן דַּחַלְתָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּפָרַק וְאַפֵּיק יָתְכוֹן פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִן בֵּית שַׁעְבּוּד עַבְדַיָא: (יג) מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן תְּהוֹן דַּחֲלִין וְקֳדָמוֹי תִּפְלְחוּן וּבִשְׁמֵיהּ דַּיְיָ בִּקְשׁוֹט תּוֹמוּן: (יד) לָא תְהָכוּן בָּתַר טַעֲוַות עַמְמַיָא מִטַּעֲוַות עַמְמַיָא דִּבְחוּזְרָנֵיכוֹן: (טו) אֲרוּם אֱלָהָא קַנָּאן וּפוּרְעָן יְיָ אֱלָהֲכוֹן שְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן דִּלְמָא יִתְקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּכוֹן וִישֵׁיצִינְכוֹן בִּסְרְהוּבְיָא מֵעִילָוֵי אַפֵּי אַרְעָא: (טז) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֱווּ זְהִירִין דְּלָא תְנַסּוּן יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן הֵיכְמָא דְנַסֵּיתוּן בְּעַשְׂרְתֵּי נִסְיוֹנִין: (יז) מִנְטַר תִּנְטְרוּן יַת פִּקּוּדַיָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְסַהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָימוֹי דְּפַקֵּיד לְכוֹן: (יח) וְתַעְבֵּיד דְּתַקִּין וּדְכָשַׁר קֳדָם יְיָ מִן בִּגְלַל דְּיֵיטִיב לְכוֹן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא טַבְתָא דְּקַיֵּים

בעל הטורים

ט' פנין כנגד ט' איברים שבראש. ידך בגימ' גובה היד: (י) שמך וסיה כי יביאך לשבעי' שמע לומר לך שבזכות קריאת שמע תפילין ומזוזה יבנסו לארץ: (יג) תירא בגי' בלמידי חכמים

יונתן

קשורה וק"ל לאפוקי ממש בין עיניך הוא מינות כמפורש גדול העונש ולאזהרה של זה וק"ל: (ט) בתולתא לקבל סקי פי' בשלים עליון ש"ל בגובה השער כנגד חלק הפנימי דהיינו עצם הפילון כי פרגוס של פרימי סיפי בשו וילא עבוד פ"י ונפק ממיקי ובן הוא בש' הקימן. שאמר שמואל ורב יהודה וכן בתרגום שיר השירים פסוק ושמאלו תחת לראשי וע"ש: מימינא במיעלך דייק מדכתיב מזוזת ביתך דרך ביאה וכי עקר אינו בגלי' דימינא עקר בריש' וק"ל: (ו) אשתלהיא הוא ל' יגיעה ופשוט: (יג) בקשוט סומך פי' באמת השבעו עלשון הגמרא מומחה והכי הוא בפ"ק דתמורה לא קשה את אסידומי' אפילו שבועה אמת ההוא לא מלית אמרם דכתיב ובשמו תשבע: (טז) בסרהוביא כל"ל וכבר מבואר במקומות רבים: (טז) בעישרתי נסיונין דק"ל עליי כאשר נסיתם במסה

רמב"ן

שהוציאו מן העבדות ההוא לטובה הזאת אבל יזכיר חסדיו תמיד ויירא אותו ויעבוד לפניו כעבד לאדוניו ועל דעת רבותינו ירמוז עוד כי הטוב ההוא אשר ימלאו בתים העמלים מותר להם אפי' היו שם דברים האסורי' בתורה כגון נבלי דחזירי או כרמים נטועים כלאים או ערלה ואפילו בגורות יתכן שיהיה במלאכתן דבר אסור נסים אשר בבן או הזכיר הבורות דרך מלילה לסוכיר ברבוי הטובה והבליע אותם בכל הנמצא בארץ במותר ובאיסור וכבר הותרו לבן כל האיסורין זולתי אסור ע"ז כמו שיאמר עוד לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך וגו' ולכך יזכיר כאן בפרשה שאסרו בן מזבחותם מתוכן לבד ע"ז ומשמשיה ושאר כל הנמצא בארץ מותר והנה הבתר הזה עד שאכלו שלל אויביהם ויש אומרים בשבע שכבשו וכן נראה בגמרא בפרק ראשון ממס' חולין והרב כתב בהלכות מלכים ומלחמותיהם שגולי לבא משיכנסו בגבול הגוים וישבו שם מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וביוצא בו אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים אלו האסורים וכן שותה יין נסך ומפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וביוצא בהן ואין זה נכון שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם ולא בכל שלוי לבא אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין וכן יין נסך שהזכיר אינו אמת שבכל איסורי ע"ז היא עלמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור מיד שנאמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא ואם לא נתכוון הרב אלא להתיר סתם יין במלחמה וכי למה הוצרכנו לדבר זה איסורי תורה הותרו גזרות של דבריהם יהיו אסורות: וטעם (יג) את ה' אלהיך תירא. כי אחר שטים באהבה יזכיר ליראה אותו שלא יחטא ויענש ואותו תעבוד לעשות כל אשר לך כעבד שומר מלות אדוניו ויתכן שיהיה זה רמז לעבודת הקרבנות לשמור וכן אמרו בספרי בפסוק אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו עבודו בתורתו עבודו במקדשו ידלג לפרש כי אחרי שהזכיר במצות כל המצות כלן ובשמוע בקולו יהיה ואותו תעבודו לעבודו במקדש בקרבנות ובתפלה ובהשתחוואות שם כי זה יקרא עבודה כמו שאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם ואמר ועבד הלוי והרבו עוד עבודו בתורתו ללמוד התורה ולהגות בה וגם היא עבודה לפניו ולפי זה ואותו תעבודו ג"כ בקרבנות. ורבי אברהם אמר את ה' אלהיך תירא שלא תעבור על מלות לא תעשה ואותו תעבוד במצות עשה ואיננו נכון מפני שאמר בכתוב האחר ואותו תיראו זאת מצותיו תשמרו ואותו תעבודו: ובשמו תשבע, אינו מצוה שישבע אבל הוא אזהרה כי בשמו בלבד תשבע לא בשם אל אחר על כן כתוב אחריו לא תלכו אחרי אלהים אחרים שלא תלכו אחריהם בדבר מכל אלו שלא תראו מהם ולא תעבדו אותם ולא תשבעו בשמם אבל בגמ' של מסכת תמורה דרשו אותו בשבועת אמת דפריך אמרו בשמו תשבע דאמר רחמנא למה לי אם אינו ענין לשבועת הדיינין דנפקא ליה משבועת ה' תהיה בין שניהם תנהו ענין לשבועה דעלמא דשריין ואם אינו ענין לשבועות דמלוה דנפקא ליה מן ובו תדבקון תנהו ענין לשבועות דשוא ורחיתי עוד בתנחומא אמר להן הקב"ה לישראל לא תהיו סבורין שמותר לכם להשבע בשמי אפי' באמת אין אתם רשאין להשבע בשמי אלא אם יהיו בך כל המדות הללו את ה' אלהיך תירא שתהי' כאברהם ואברהם שנקרא ירא ה' שלהי' אברהם. יוסף איוב ואותו תעבוד שתהא מכל עניך לתורי ולמצות ולא יהיה לך עבודה אחרת לכך נאמר ואותו תעבוד ובו תדבק וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא לומר לך כל המשיא בתו לתלמיד חכם ועושה לו פרקמטיא והמהנהו מנכסיו זהו שאמר ובו תדבק אם יש לך כל מדות אלו אתה רשאי להשבע ואם לאו אי אתה רשאי להשבע עד כאן לשון אגדה זו והנה פירוש הכתוב לדעתם ובשמו תשבע קשות שיצריך לנו להשבע בשמו על דרך הכבוד כאלו אמר את ה' אלהיך תירא אבל בשמו תשבע ולא תירא מזה ומפני שם שהיתר הזה אחר היראה והעבודה דרשו שאין הפר לשבועה אלא לאסר כל המדות הללו או יאמר את ה' אלהיך תירא ותהיה יראתו גדולה על פניך עד שתהיה שמו לך לשבועה כי גם נראתך לקיים כל דבר תשבע בשמו להרע ולא תמיר ויהיה פי' ואותו תעבוד להיות שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר ולרכי עצמו ארעי עד שיהא מזה מה שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו לרכי גופו לשם עבודת האל יהיו. יאכל וישן ויעשה לרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שאמר והנה טוב מאד זו שינה וכי שינה טובה היא מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל לרכי הגוף למקרא שכתוב אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וזה פירוש נכון: (טז) לא תנסו את ה'. פי' כאשר נסיתם במסה שלא תאמר אם יש ה' בקרבנו לעשות לנו נסים או שנגליה בהיותנו שונדים לפניו ותשבע לשם ונהיה טובים נשמור תורתו כי הכוונה שם כך היתה שאם יראו שהשם יתן להם מים בנס מאתו ילכו אחריו במדבר ואם לא יעזבוהו ונחשב להם לעון גדול כי אחרי שנתאמת אללם באותות ובמופתים כי משה נביא השם ודבר ה' בפיהו אינם ראוי לעשות עוד שום דבר לנסיון והעושה כן איננו עושה כנביא רק השם יתברך הוא מנסה לדעת היד ה' תקצר ולכך אסר לדורות לנבות התורה או הנביאים כי אין ראוי לעבוד השם על דרך הספק או שאלת מופת ונסיון כי אין רצון השם לעשות נסים לכל אדם ולכל עת ואין ראוי לעבדו על מנת לקבל פרס אלא אגלי ימצא בעבודתו ולכתו בדרכי התורה לעד ואמון וראוי שיקבל הכל במשפט לדק ולא כאשר אמרו וכי אוי לי עמנו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' ולכן אמר הכתוב בכאן שמור תשמרו מלותיו ועדותיו שהם הנסים שעשה לכם אמבלי להיות לכם לעדות כגון הפסח והמלה והסכה ושמירו סקיו אע"פ שלא תדעו טעמם כי באמת ייטב לכם בסוף אין לורך לנסיון בתורה ובמצות אחרי שכבר נתאמת אללכם שהוא מאתו יתברך וכן בכל דבר יבוא במנוסה ובמוחזק בנביא אמת באותות ובמופתים כדין התורה לא תנסו את דבריו בכל גמול ובכל עונש שיאמר לכם ולא תסתפקו ביכלתו יתעלה אבל האמינו בתורתו ותאמינו בנביאיו והצליחו והנה הבטיח כי סוף הכבוד לבא נירושת הארץ וגרש האויבים כי היא הטובה הגדולה והלריכה לאותו הדור ואפרי כן אמר כי גם לדורות הבאים אין לורך לנסיון בעשיית המצות אלא שישאלו מאבותיהם וזקניהם ויגידו להם אמתת התורה והמצות כאשר ישרם

ספורנו

כי נזאם הסתודה תזכרם תמיד: (י) אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב. אשר לא מלאת. שתשיג עושר בלי עמל: (יא) השמר לך פן תשכח, כי

הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט לַהֲדֹף אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס כ כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם׃ כא וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כב וַיִּתֵּן יְהוָה אוֹתֹת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרָעִים ׀ בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃ כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ כד וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ כה וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס

שביעי ז א כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ ב וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃ ג וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח לִבְנֶךָ׃ ד כִּי־יָסִיר אֶת־בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מַהֵר׃ ה כִּי־אִם־כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם תְּגַדֵּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃ ו כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה

מכל

אונקלוס

יט לְמִתְבַּר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִקֳּדָמָךְ כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ׃ כ אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָא סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקִּיד יְיָ אֱלָהָנָא יָתְכוֹן׃ כא וְתֵימַר לִבְרָךְ עַבְדִּין הֲוֵינָא לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא׃ כב וִיהַב יְיָ אָתִין וּמוֹפְתִין רַבְרְבִין וּבִישִׁין ׀ בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ לְעֵינָנָא׃ כג וְיָתָנָא אַפֵּק מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא יָתָנָא לְמִתַּן לָנָא יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָנָא׃ כד וּפַקְּדָנָא יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמִדְחַל יָת יְיָ אֱלָהָנָא לְטַב לָנָא כָּל יוֹמַיָּא לְקַיָּמוּתָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כה וְזָכוּתָא תְּהֵי לָנָא אֲרֵי נִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֵדְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דִי פַקְּדָנָא׃ א אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וִיתָרֵךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ חִתָּאֵי וְגִרְגָּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי שִׁבְעָא עַמְמִין סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ׃ ב וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וְתִמְחִנּוּן גַּמָּרָא תְּגַמַּר יָתְהוֹן לָא תִגְזַר לְהוֹן קְיָם וְלָא תְרַחֵם עֲלֵיהוֹן׃ ג וְלָא תִתְחַתַּן בְּהוֹן בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן לִבְרֵהּ וּבְרַתֵּהּ לָא תִסַּב לִבְרָךְ׃ ד אֲרֵי יַטְעֵין יָת בְּרָךְ מִבָּתַר פֻּלְחָנִי וְיִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקַף רוּגְזָא דַּייָ בְּכוֹן וִישֵׁיצֵךְ בִּפְרִיעַ׃ ה אֲרֵי אִם כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְקָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃ ו אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ אִתְרְעֵי ׀ יְיָ אֱלָהָךְ

למהוי

מסרה יט להדף, ל' חסר. איביך, ס"ו וס"י. כ העדת, בצלם ס"ז. כא ויציאנו, ס"ו וס"י. כב אותת, ל' כ"כ בתורה מו"ק וס"ם. ומפתים, ס"ז וס"י וכן גדלים. ורעים, ג'. כג ואותנו, ג' מ"ל בלי'. הביא, מ"ל דמ"ל. אתנו, כ"ל ס בל. כד לחיתנו, ל' וס'. כהיום, ד' וכל מזרח דכו'. כה לנו, בדגש מל"ד. נשמר, חסר. לעשות, דמ"ל לונו, ה'. ז א והגל, ב'. והאמרי, ל' מ' דמ"ל. בתורה וכל כ"ך דכו' במ"ג. ממך, הכ"ף בדגש קל. ב והכיתם, מ"י וסמ"ו בקמץ כי היא לאחר לאיפיד בכינוי הרבים. החרם, חסר. תחרים, מ"ל חסר. תחנם, סם' בקמץ בגד והוא חסוף. ג ולא, י"ו כ"ם בסיפרא. לבנך, ס'. ד יסיר, ז' ומ"ל. ומרס לך, במד סימה. והשמידך, מ"ל. ה מזבחתיהם, ג' ב' מ"ל דין חסר. תתצו, ס'. ומצבתיהם, חסר. תשברו, בלא מן בסוף. ואשיריהם, מי"ק. תגדעון, ס"י וס"ו וכו"ן בסוף. ופסיליהם, מ"ל דמ"ל. תשרפון, מ"ל ו' וכו"ן בסוף. ו קדוש, מ"ל. בך, ס' זוגין מתחלפין, דין בלא וי"ו בטעם. להיות, מ"ל. סגלה, כו"ל חסר:

ת"א לטוב לנו עקידה שער עד. ולא תתחנם הפלילים כ. ולא תתחתן יבמות עו קדושין סח הפלילים לו. כי יסיר את יבמות כג קדושין סח הפלילים לו. ואשירהם סוטה ה הפלילים מה מה. ופסיליהם סנהדרין לג הפלילים מה. לעם סגלה עקרים מג פ' לו.

רש"י

דבר. והיכן דבר (שמות כג) והמותי את כל העם וגו': (כ) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא אחר זמן: (א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן (דברים יט) ונשל הברזל: (ב) לא תחנם. (ע"ז כ) לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה נכרי זה. (יבמות י) דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ: (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. (קידושין סח) בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי יסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו'. (ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבותם. אבן אחת: ואשריהם. אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם. פסילים צלמים:

לא

יונתן בן עוזיאל

דקיים יי לאבהתכון: (יט) למידחי ית כל בעלי דבבך מן קדמך היכמא דמליל יי: (כ) ארום ישיילינך ברך מחר למימר מה סהידותא וקיימיא ודינייא דפקיד יי אלהנא יתכון: (כא) ותימרון לבניכון משעבדין הוינן לפרעה במצרים ואפקנא מימרא דיי ממצרים בידא תקיפתא: (כב) ויהב מימרא דיי אתין ותמהין רברבין ומכתשין בישין במצרים ובפרעה ובכל אינש ביתיה והוינא חמיין בעיננא: (כג) ויתנא אפיק פריקין מן בגלל לאעלא יתנא למתן לנא ית ארעא דקיים לאבהתן: (כד) ופקיד עלנא יי למעבד ית כל קימיא האילין למדחל מן קדם יי אלהנא לטב לנא כל יומיא לקיימותנא בזמן יומא הדין: (כה) וזכו יהי נטיר לנא לעלמא דאתי ארום נטור למעבד ית כל תפקידתא הדא קדם יי אלהנא היכמא דפקידנא: (א) ארום יעילינך יי אלהך לארעא דאת עליל לתמן למירתא ויגלי עממין

ירושלמי

סגיאין מן קדמך חתאי וגרגשאי ואימוראי וכנענאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי שבעתי עממין סגיאין ותקיפין מנך: (ב) וימסרינון יי אלהכון קדמיכון ותמחינון גמרא תגמרון יתהון בשמתא דיי לא תגזרון להון קיים ולא תרחמון עליהון: (ג) לא תתחתנון בהון בנתיכון לא תתנון לבניהון ובנתיהון לא תסבון לבניכון דכל מאן דמתחתן בהון כמתחתן בטעותהון:

[(ג) לא תתערבון:]

(ד) ארום יטעיין בנתיהון ית בניכון מן בתר פולחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקף רוגזא דיי בכון וישיצינכון בסרהוביא: (ה) ארום אין כדין תעבדון להון איגוריהון תסתרון וקמתהון תתברון ואילני סיגדיהון תקצצון וצלמי טעותהון תוקדון בנורא: (ו) ארום עמא קדישא אתון קדם יי אלהכון ובכון אתרעי יי אלהכון מטול למהוי ליה לעם חביב מן כלהון עממיא דעל אנפי

ארעא

בעל הטורים

מכמים: (יט) להדף מ"ז כי הנרגשי עמד ונכה: (כה) המצוה הזאת לפני יי' אלהינו מלמד שהמלו' כסו' ומעידו' לפני יי'. וס"ל דלפני כפולה לומר שנכנסו' לפני ולפנים: כאשר לונו כי יביאך בשכר המצות: (א) ונשל ב' ונשל גוים רבים. ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך (לקמן ז' כב) ונשל הברזל מן העץ (לקמן יט ה') אלמלא לא

מעלו

יונתן

במסה והלא בשאר מקומות נ"כ ניסוהו אלא אלא במסה י"ל שנאמר על הכלל ולא על המקום כי לאסר הנסיון נקראת במסה ולא בשאר הנסיון: (ד) ארום יטעיין בנתיהון יש בניכון מבתר פולחני כתב תשובות הגאון הר"ד מקרקא ז"ל ומן התימה על המתרגם מנ"ל הא והלא אמרי בן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך ולא כתרגומו בן נכרים הבא מישראל ועיין בפירש"י וביבמות פ"ב ד' כ"ו ע"א ובקדושין ד"נ ד' ע"ם ע"ב בפדיא בניהם כפירש"י ושם בקדושין מבואר יותר כי יסיר את בנך לעיל מיניה כתיב בתך לא תתן לבנו ועליה קאי כי יסיר ופי' הפו' וה"ק בתך לא תתן לבנו משום דכי יסיר את בנך בן בתך מאחרי והוא קרוי בנך אבל בנך הבא מן הגויה ומבנך אינו קרוי בנך אלא בנה מדלא קאמר על בנו לא תקח כי יסיר בנך מאחרי עכ"ל התוס' בפירוש הקונט' ויותר מזה כתוב בהדיא במסכת ע"ז פ"ב דף ל"ו כי אתא ר"י גזרו על פיתן וכו' ומקשה בגמרא בנותיהן דאורייתא דכתיב לא תתחתן בם כו' ומשני אלא דאורייתא גרי הבא על בת ישראל דמשכה בתרים אבל ישראל הבא על הגוי' לא ואתו איהו וגזרו אפי' ישראל הבא על הגויה א"כ שמעינן דמדאורייתא אינה אלא גוי הבא על בת ישראל

רמב"ן

ישרם כי ישאלך בנך וגמר הפרש': ועשית הישר והטוב בעיני ה'. על דרך הפשט יאמר תשמרו מצות השם ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד ולמען ייטב לך הבטחה יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבותם. ולרבותינו בזה מדרש יפה כי אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין והכוונה בזה כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו כי הוא אוהב הטוב והישר וזה ענין גדול לפי שאי אפשר לזכור בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה כגון לא תלך רכיל לא תקום ולא תטור ולא תעמוד על דם רעך לא תקלל חרש מפני שיבה תקום וכיוצא בהן חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר עד שיכנס בזה הפשר' ולפני' משור' הדין וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא ואפילו מה שאמרו פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות עד שיקרא בכל ענין תם וישר: וטעם (כ) כי ישאלך בנך מחר מה העדות. שישאל משאלה על מה יעידו אלה המצות הנקראים עדות בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם כגון המצה והסוכה והפסח והשב' והתפילין והמזוזה. ומה החקים כי נעלם טעמם בתורה. והמשפטים ישאל מה המשפטים שנעשה במצות האלה שנסקל העושה מלאכה בשבת ונשרוף הבא על אשה ואמה ונכה את המרבעים לזורע כלאים כי משפטי ישוב המדינות כדיני השור והבור והשומרים ושאר הדינין שבתורה לדיקים ומובים הן כל רואיהם יכירון. ולזה בתשובת השאלה הזאת שנגיד לשואל כל ענין יציאת מצרים והכוונה בזה הוא הטעם במה שאמר בעשרת הדברות אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי יתכוין שהודיע לבן השואל כי ה' הוא הבורא והשליט והיכול כאשר נתבאר לנו ביציאת מצרים. וזה טעם לעינינו כי אנחנו היודעים ועדים מן האותות והמופתים שהודיענו שם כי השם אלהינו הוא האלהים בשמים ובארץ ואין עוד מלבדו כי כל זה ידוע ביציאת מצרים כאשר פירשתי בדבור הראשון והנה ראוי לנו לתת כבוד לשמו כי הוא בוראנו ואשר הגדיל חסדו עמנו וצונו לעשות את החקים האלה המכריס ליראה אותו בעשותנו העדות זכר לנפלאותיו לטוב לנו

בעשית

אבן עזרא

כל טוב ויהדוף את כל אויביך: (יט) להדוף. ה"א להדוף טורם והעד [ת]הדפו: (כ) מה העדות. הטעם למה זה העול עלינו ביותר מבני אדם ואמרת כי השם פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבי' אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם: (כה) וצדקה תהיה לנו. יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם [א]הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה [ב]חייבים אנחנו לשמור את כלנו כי הוא אדוננו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן [ג]כתוב: (א) ונשל. הנו"ן שורש והוא מגזרה כי [ד]ישל זיתך: (ד) כי יסיר את בנך. [ה]שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח בנת [ו]הנזכרת: (ה) כי אם. רק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתה ולא תתגאל בדברי הכותיות המצויירות במגבות ואשרים: (ו) סגלה.

פירשתיו

פירוש על אבן עזרא

[ת](במדבר ל"ה כ"ב). [א]בן מיב"ע הכו יסו נטיר לנא לעלמא דאתי. [ב]ר"ל מצד היושר והצדק כמו ויחשבה לו לצדקה. [ג]ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וכו'. [ד](להלן כ"ח מ"ק) ענין הסרה, והוא מבנין נפעל. ונלה ונשל פה מבנין הקל. והוא פעל יוצא וכן ונשל הברזל על דעתו ע"ש. [ה]ר"ל שאם תתן בתך לבנו הוא יסיר את הבן הנולד מבתך שהוא קרוי בנך כמ"ש חז"ל בקדושין (דף ס"ח ע"ב) ועיין רש"י ז"ל. [ו]ר"ל שאם תקח בתו לבנך. יסיר אביה את בנך מאחרי.

שמות

ספורנו

כי עושר קנוי בזה האופן גורם ברוב המשך אשר התאוות ובהן ישכח האדם את עושהו: (כ) מה העדת. השאלה העיוני שהוא עדות מופתי: החקים והמשפטים. השאלה המעשי: אשר צוה אלהינו אתכם. ולא הספיקו מצות בני נח: (כא) עבדים היינו. ובהיות שנעבדותנו לא היינו יכולים לקנות השלמות המכוון מאתו השליח לעשות להוציאנו ולהביא אותנו אל הארץ שנוכל לקנות בה אותו השלמות: (כד) ויצונו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה. להכין אותנו בשמירתם: ליראה את ה' אלהינו. וזה בהתבונן והכיר את גדלו וכל זה הנה לטוב לנו כל הימים כי מזן חסד הוא לא לתועלתו: לחיותנו כהיום הזה: (כה) וצדקה תהיה לנו. וזה שאמרתי לך לטוב לנו כל הימים רלוני לומר לטוב לנו בעולם הזה ובעולם הבא: לחיותנו כהיום הזה. חיי שעה ולהיות לנו צדקה וזכות לפני ה' אלהינו בעולם הנצחי: (ו) כי עם קדוש אתה. ואין ראוי שתחלל קדושתך בבנות עכו"ם להוליד זרע פסול כאשר כי מלל יהודה את קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר: ובך בחר. ולא בזרע פסול. כאמרם ז"ל קדושין פרק יו"ד יוחסין

פירוש רשב"ם

שננו כחרב לשונם: (א) ונשל. והשליך. כל דבר הנעקר ממקום שהוא ארוך וקבוע בו. וכן כי ישל זיתך. ונשל הברזל מן העץ: (ה) כי אם כה תעשו להם. תגדעון. נידוע נופל באילן:

מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: ז לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים: ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם: מפטיר ט וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו° לְאֶלֶף דּוֹר: י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ: יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם:

ומפטירין. נחמו נחמו עמי. ביסודע בפיגן מ': ק"ס. עזיא"ל. סימן:

פ פ פ

° מצותיו ק'

אונקלוס

לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְעַם חַבִּיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא: ז לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן מִכָּל עַמְמַיָּא צְבֵי יְיָ בְּכוֹן וְאִתְרְעִי בְכוֹן אֲרֵי אַתּוּן זְעֵרִין מִכָּל עַמְמַיָּא: ח אֲרֵי מִדְּרָחֵם יְיָ יָתְכוֹן וּמִדְּנָטַר יָת קְיָמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתְכוֹן אַפֵּק יְיָ יָתְכוֹן בְּיַד תַּקִּיפָא וּפָרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא מִידָא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם: ט וְתִדַּע אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא אֱלֹהִים אֱלָהָא מְהֵימְנָא נָטַר קְיָמָא וְחִסְדָּא לְרָחֲמוֹהִי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדוֹהִי לְאַלְפֵי דָרִין: י וּמְשַׁלֵּם לְסָנְאוֹהִי טָבָן דִּי אִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן לָא מְאַחַר עוֹבַד טָב לְסָנְאוֹהִי טָבָן דִּי אִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם לְהוֹן: יא וְתִטַּר יָת תַּפְקֵידְתָּא וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבְּדְהוֹן:

פ פ פ

והיה

מסרה ז מרבכם, ל' והרי"ם בשלם נקודות. חשק, ג'. המעט, הה"א בלא מ"ג והמ"ס כפוי'. ח ומשמרו, ל'. השבעה, חסר. הוציא, מ"ל דמ"ל. ויפדך, ג'. מבית, ל'. ט הוא, מ"ו. שמר, חסר. לאהביו, ס"ו ופ"י. מצותיו, בסד ו"ו קדים לפי"ו ג' כ"כ וקרי מצותיו. דור, מ"ל. י ומשלם, ג'. לשנאיו, ס"ו ופ"י. פניו, ג'. להאבידו, מ"ל. לשנאו, ל' וחסר. יא לעשותם, ד' ב' מ' וב' מ"ל. ל' ימ"ל בתורה.

ת"א לא מרבכם מילין פא עקידה שער כו. חשק ה' בכם עקרים מג פ' לג. ולשומרי סוטה לא. ומשלם ערכין סב. לא יאחר לשנאו שם. אנכי מצוך היום שם הפלילים ג ד.

והיה

רש"י

(ז) לא מרבכם. כפשוטו. ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט. הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר (בראשית י"ח) ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו (שמות י"ו) ונחנו מה לא כנבוכדנצר שאמר (ישעיה י"ד) אדמה לעליון וסנחריב שאמר (שם ל"ו) מי בכל אלהי הארצות וחירם שאמר (יחזקאל כ"ח) אל מושב אלהים ישבתי: כי אתם המעט. הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי מאהבת ה'. הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרובכם חשק ה' בכם. אלא מאהבה, ה' אתכם: ומשמרו את השבועה. מחמת שמרו את השבועה. (ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר (דברים ה) לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים: אוהביו. אלו העושין מאהבה: ולשומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: (י) ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: (יא) היום לעשותם. ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם:

חסלת פרשת ואתחנן

והיה

ספורנו

יוספין אין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל: (ז) לא מרבכם. לא כדי שיתכבד ברב עם: (ח) כי מאהבת ה' אתכם. בהיותכם זרע אוהביו ושומרי שמו יותר משארי עכו"ם: (ט) האל הנאמן. קיים על ענין אחד לא ישתנה: שומר הברית ומשלם לשונאיו. ומטעם רשע וטוב לו הוא לשתי סבות האחד הוא זכות אבות. והשניה איזה זכות נמצא לרשע עצמו בלתי מגיע אל שיזכה בו לחיי עוה"ב ומשלם לו בעולם הזה שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה: (יא) ושמרת היום לעשותם. ולא תפריד משתבחך אם לא תקבל שכר מהם בעולם הזה:

והיה

רמב"ן

בעשיית החקים כי טובים הם אין בהם שום דבר רע. כלל אע"פ שלא נתברר טעמם כלל: לחיותינו כהיום הזה. במשפטים כי בכללם נקיים וכלם טובים אין בהם רעה אבל כלם גורמים חיים טובים בסוף והנה אנחנו חייבין לעשות רצון הבורא שהוא אלהינו ואנחנו עמו וצאן ידיו ואין בכל מצותיו רק טוב ועוד שתהיה לנו לצדקה לפני ה' אלהינו ויתן לנו שכר טוב בעשיית כל המצות שאלו קרא גמול המצות לצדקה כי העבד הקטן לרבו שהוא חייב לעבוד אותו אם יתן עוד שכר בעבודתו לצדקה יחשב עמו: (ו) בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגלה. שאין לך קצין שוטר ומושל בכל מלאכי מעלה אבל אתה סגולת ה' תחת ידו ולכך לא תמנה לעבוד ע"ז מאלה העמים. וכבר הזכרתי זה פעמים רבות. וזה טעם לא מרבכם מכל העמים כי היה ראוי שיהיו הרבים למלך כענין שכתוב ברב עם הדרת מלך ויפקדו שרי צבאות בראש הנאספים ואתם המעט ואעפ"י כן חשק בכם ויבחר בכם: וטעם (ז) חשק. שנקשר עמכם בקשר אמיץ שלא יפרד מכם לעולם כלשון וחשוקיהם כסף ויבחר בכם מכל העמים שתהיו אתה סגולה ונחלה לו כי הבחירה בכל מקום ברירה מן האחרים ואמר הטעם כי מאהבת ה' אתכם. בחר לכם שהוא אתכם ראויים להתאהב לפניו ונבחרים לאהבה יותר מכל העמים ולא הזכיר בזה טעם מן הבחירה כי הנבחר לאוהב הידוע לקבול את אוהבו בכל הבא עליו ממנו וישראל ראויים לכך מכל עם כמו שאמרו שלשה עזים הם ישראל באומות כי יעמדו לו בנסיונות או יהודאי או צלוב ופסק בכם בעבור אבותיכם שהגיע עניינם עד שנשבע להם כדי שלא יגרום הספק ותבטל השבועה ועל כן הוציא אתכם מארץ מצרים ביד חזקה: (ח) ויפדך. כמו שהיה אותם תחתיך כענין שנאמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: (ט) וידעת. מיציאת מצרים כי ה' אלהיך הוא האלהים שברא שמים וארץ כאשר פירשתי. ועוד תדע וזה שהוא האל הנאמן שלא ישוב דברו ריקם והוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו יראי שמו לאלף דור בזרעם כאשר שמר לך ברית אבותיך. ותדע כי הוא משלם לשונאיו גמול הרעה אל פני כל אחד מהם להאבידו כאשר האביד את המצרים ולא אחר להם. והמד' הזאת אשר הזכיר אמת לעולם אעפ"י שיש רשע מאריך ברעתו לא יהיה לו כן רק מפני המדה הזאת הנזכר' שהוא שומר החסד והנה עשה הוא טוב שצריך לשלם לו אם כן אין במדותיו של הקב"ה אלא שתי מדות הללו משלם טובה תחת טובה ומשלם רעה

תחת

יונתן בן עזיאל

ארעא: (ז) לא מן בגלל דאתון גיותנין מן כלהון אומיא צבי יי בכון ואתרעי בכון אלהן דאתון מכיכי רוחא ועינוותנין מכל עממיא: (ח) ארום מן בגלל דרחים יי יתכון ומן דנטיר ית קיימא דקיים לאבהתכון אפיק יתכון פריקין בידא תקיפתא ופרקכון מבית שעבוד עבדיא מן ידא דפרעה מלכא דמצרים: (ט) ותנדעון ארום יי אלהכון הוא דיינא תקיפא ומהימנא נטיר קיימא וטיבו לרחמוי צדיקיא ולנטרי פיקודוי לאלפין דרין: (י) ומשלים לסנאוי אגר עובדיהון טביא בעלמא הדין מן בגלל למשציא יתהון בעלמא

ירושלמי

דאתי ולא משהי לסנאוי אלא עד דהינון בחיין בעלמא הדין משלם להון גומליהון:

(י) ומשלם לשנאוי אגר מצוון קלילן דאית בידיהון בעלמא הדין מן בגלל לםשיציא יתהון לעלמא דאתי ולא משהי למשלמא לשנאוי אגר מצוון קלילן דאית בידיהון בעלמא הדין:

(יא) ותנטרון ית תפקידתא וית קיימיא וית דינייא דאנא מפקד יתכון למעבדהון:

פ פ פ

בעל הטורים

שאלו ישראל לא היו צריכין לכלי זיין והו וכפל גוים וכפל הגדול: (ז) לא מרבכם כתיב חסר לומר מרבנות שבכם שאתם ממעיטים עצמכם כי אתם המעט ה' מעט כ"ז שמעמות בפרש' פינחס וס' בלוים הרי ק"ס וכשתלך עמהם ה' במם ללמד יהיו שבעים: והיה

יונתן

ישראל ועיין היטב בקדושין דף הכ"ל בד"ה אמר רבינא תוק: בקביעותא מפורש. לגזל ע"ש: (ז) לא מן בגלל דאתון גיותנין וכו' צבי ה' בכון אלהן דאתון מכיכי רוחא ומנותנים הכי הוא בחולין פרק כיסוי הדם דרש ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי מ"ד לא מרבכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמיכם כו': (ט) דיינא תקיפא דייק מדכתיב האל והוא קשה אלמון אילי הארץ: (י) אגר עובדיהון טביא בעלמא כמו שפירש"י וק"ל: ומשיכון

רמב"ן

חסת רעה ויתכן כי שונאיו המושלטים מכחישים באלהותו ואין להם זכות כלל וכמו שאמרו אמר רבי יאשיה מפני שלשה דברים הקב"ה מאריך אפיים לרשעים בעולם הזה שמא יעשו תשובה או שמא יעמוד מהם בנים צדיקים שמא הקב"ה ישלם שכרן בעולם הזה או שמא יצאו מהן צדיקים שכך מצינו שהאריך אפיים לאחז ויצא ממנו חזקיהו וגם לאמון ויצא ממנו יאשיהו וגם לשמעי ויצא ממנו מרדכי וכל אלו היכם בכלל שונאיו ויש בהאת אל פניו סוד בכשע. וטוב לו: והסמיך (יא) ושמרת את המצוה וגו'. לומר לכן תשמור את המצות ואת החקים ואת המשפטים שלא תהיה משונאיו שאובדים אבל תהיה מאוהביו ושומרי מצותיו הנזכרים למעלה לפי דרכו: טעם

אבן עזרא

פירשתיו והוא דבר נחמד לא ימלא בכל מקום כמוהו וכן וסגולת מלכי: (ז) חשק ה' בכם ויבחר בכם. ולא באחרים: (ח) ומשמרו. פס הפעל: (ט) הוא האלהים. הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאת שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן: שומר הברית והחסד לאוהביו. אין למעלה מהם: ולשומרי מצותיו. אחריהם. או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו. בפה ובפעל: לאלף דור. טעם האומר כי בשלשים אלף ושאת אלפים יסוב בגלגל המזלות כי הנה כמלאת המעלה בשבעים שנה וטעם אלף עד אין קץ: (י) ומשלם לשנאיו. לכל אחד משונאיו. בעוד וגדיקים בבשר יבטח: אל פניו. הטעם לעצמו. ויש אומרים כמו בפניו בכתבו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור שמנאו אותה: להאבידו לא יאחר לשונאו. יש אומרים כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעשה בעולם הזה ולא יאחר לתת לו בעולם הבא והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם עומדים לאלף דור שונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר מיסתוב שיעמוד בנו או בן בנו לכעס על שלשים ועל רבעים: (יא) ושמרת. הטעם כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו: השלמת פרשת ואתחנן

עקב

פירוש על אבן עזרא

(שמות י"ט ה'). (קהלת ב' ח') ר"ל כאשר אוהביו במעלה הראשונה, ואחרי כן שומרי מצותיו. כלומר ישוב למקום שהתחיל לסבוב כי מלאו לו תנועה מעלה אחת למאה שנה וא"כ השלום תקופתו בל"ו אלף שנים. וטעו כי האחרונים שקרו במיעוט ביונם כי אין לגלגל השמיני תקופה שלמה רק שמתנועע ומקיף עד קרוב משלשה מעלות ובדרך אחר בא גם ישוב והיא הנקראת תנועת ההקבלה והנסיגה כמו שהקדמתי בס' ברא שית. והנה כמלאת המעלה בשבעים שנה הוא דעת בעלמיוס. והאחרונים שהעידו לראות שכתבו שמעלה אחת בשבעים שנה ל"ד אלא פחות מעט וכן כתב הוא ז"ל בספרו ספר העולמים בראותו. כפי שמלאו כתוכנים האחרונים, ושבעים פעמים ש"ס הם רק כ"ה אלף ומאתים. כלומר ולא חשבון מכוון, ודעתו על אלף דור שטעמו הקיף כמו שפי' בקהלת כי הארץ עומדת, דור הולך ודור בא. (משלי כ"ח א') פי' ג"ב כל אחד מהצדיקים יהיה ככפיר. דק"ל כי כתוב כי לא ראיתם כל תמונה שינו שייך לפי פשוטו שיהיה תורה אמר שמשלם בפניו, או איך שייך לשונאיו אם הי"ת אינו נראה. לקבל העונש בעבורו. (שמות כ' ה'). תהלים

פירוש רשב"ם

(ז) לא מרבכם מכל העמים. אנש"י לב"ב יבינ"ו ויתמ"הו וכי משה רבינו היה סבור שישראל היו טועים בזה הדבר שיהיו מרובים מכל האומות שבעולם שהוצרך לאמר לא מרובכם. וכי בשביל שהם מרובים יאהב ה' בכם. ועוד שאמר חשק ה' אותם. אלא כך פירושו לפי שאמר למעלה ונשל גוים רבים מפניך החתי וגו' שבעה גוים רבים ועצומים ממך ושמא תאמרו אנו מרובים מאותן שבע עממים ובעוצם ידינו נגרש אותם. לא מרובים אתם מכל אותן שבעה עממים. ולא מרובכם חשק ה' בכם לבער אותם אלא אתם המעט מכל אותם עממים. אלא מאהבת ה' אתכם בשביל שבועתו לאבותיכם. ונשל אותם מפניך: (ט) וידעת כי ה' אלהיך הוא וגו'. כלומר נשמא תאמרו הואיל ונשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ למה הוצרכנו לשמור מצותיו כי יעשה מה שהבטיח מכל מקום על זאת אני משיב לכם כי אם לא תשמרו מצותיו לא תירשו את הארץ והוא לא יעבור על שבועתו כי זו היא מידותיו שומר וממתין את הברי' והחסד שנשבע לאבות לקיים מה שהבטיחן עד אלף דור לאותו דור שיהיו אוהביו ושומר מצותיו וזהו שאמר לפנינו ומסיים את דבריו והיה עקב תשמעון וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד. לך ישמרנה ולא יתנה עד אלף דור. ומשלם לשנאיו אל פניו. גמול חטאתיו אל פניו בחייו לו לבניו עד דור רביעי זהו לא יאחר או בחייו או עד רבעים. זהו פשוטו וזו היא מדה טובה מרובה ממדת פורענות שעל החטאים לא יענש מרביעי ואילך אבל גמול החסדים אע"פ שחוטאין מאה דורות צדיק אחד תעמוד צדקתו אף לדור אחרון של אלף דור שימצא תמים: (יא) ושמרת. כמו שפירשתי לך טעמו של דבר: היום לעשותם. בהגדת ילמדנו בענין כי מי גוי גדול אמר רבי אושעיא מי כאומה זאת שיודעת אופי של אהי"ה יודעים מה הוא מבקש להם והם עושים יודעים האיך הוא מחבבו וכו' פי' הערוך אופי דעתו. תוספ"ת. בשוחר טוב פרשת למנצח בנגינות. אמר רבי זעירי אדם יש לו בן בית פעם ראשונה נכנס אצלו ומושיבו על המטה. שניה על הכסא שלישית על ספסל רביעית אומר כמה פלוני דוחק עלי ומטריחני אבל הקב"ה כל ישראל דוחקין אותו בתפלה והוא שומע ושמח לכך נאמר מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו. א"ר יצחק בשם ר' יהודא ע"א נראת קרובה שנאמר ישאהו על כתף יסבלוהו והיא רחוקה לבסוף אף יצעק אליו ולא יענה. אבל הקב"ה נראה רחוק כמה דאת אמר מן הארץ עד לרקיע חמש מאות שנה וכן בין כל רקיע ורקיע וכו' ואדם נכנס לבית הכנסת ולוחש והקב"ה שומע תפלתו הה"ד בכל קראנו אליו. בילמדנו פרשה אם שמר תשמרון. רמ"ח תיבות יש בק"ש שמשמרת רמ"ח איברים. ועוד בילמדנו ובפסיקתא דשור או כשב משל למלך ששלח פרוזדוגמ שלו למדינה נטלו ועמדו על רגליהם ופרעו את ראשיהם וקראו אותה באימה ברתת ובזיעה. כך אמר הקב"ה לישראל קריאת שמע פרוזדוגמא שלו. וכן בפסיקתא דבחודש השלישי אל יהיו דברי אגדה של תורה בעיניך כפרוזדוגמא ישנה. פי' הערוך פרוזדוגמא אגרת*: והיה

*ול"נ שהיא פקודה ולשון נכסי (נעפעסל)

יב וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יג וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ יד בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ טו וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃ טז וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס יז כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃ יח לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ יט הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים

אשר

אונקלוס

יב ויהי חלף די תקבלון ית דיניא האלין ותטרון ותעבדון יתהון ויטר יי אלהך לך ית קימא וית חסדא די קיים לאבהתך: יג וירחמנך ויברכנך ויסגנך ויברך ולדא דמעך ואבא דארעך עבורך וחמרך ומשחך בקרי תוריך ועדרי ענך על ארעא די קיים לאבהתך למתן לך: יד בריך תהי מכל עממיא לא יהא בך עקר ועקרא ובבעירך: טו ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצרים בישיא די ידעת לא ישוינון בך ויתננון בכל סנאך: טז ותגמר ית כל עממיא די יי אלהך יהב לך לא תחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעותהון ארי לתקלא הוא לך: יז דילמא תימר בלבך סגיאין עממיא האלין מני אכדין אכול לתרכותהון: יח לא תדחל מנהון מדכר תדכר ית די עבד יי אלהך לפרעה ולכל מצרים: יט נסין רברבין די חזאה עינך ואתיא ומופתיא וידא תקיפתא ודרעא מרממא די אפקך יי אלהך כן יעבד יי אלהך לכל עממיא די את דחל

מקדמיהון

מסרה יב תשמעון, ו' מ"ו וכון בסוף. ושמר, חד מן.מ' מילין וי"ו בריש' תיבותא ואינון קריבין לשם. ואת החסד, ל'. לאבתיך, מ"ו ומ"י. יג ואהבך, ל'. וברך, ג'. בטנך, הט"ו בסגול לסבת הס"ג וכו"ל חסר. ותירשך, כו"ל מ"י וס"י. ויצהרך, בלא י' חסר הרי"ש. שגר אלפיך, בזקף. אלפיך, מ"ל. ועשתרת, ס'. יד ובבהמתך, ל' וחסר. טו והסיר, מ"ל ל'. חלי, חסר. מדוי, ביו"ד בסוף. ישימם, מ"ל וקמץ ל'. שנאיך, מ"ו ומ"י. טז נתן, ב' בטיפחא. לך, הלמ"ד בקמץ] לסבת הז"ק. תחוס, מ"ל. עליהם, מ"ל. מוקש, כל לי' מ"ל. יז איכה, י"ג מ"ל. אוכל, מ"ל. להורישם, מ"ל דמ"ל. יח תירא, מ"ל. זכר, ב' חסר. תזכר, חסר. יט המסת, חסר. הגדלת, חסר דמ'. והאתת, חד"ת. והמפתים, כו"ל חסר במ"א. והזרע, ח"ו דקרי ולא כתיב. הנטויה, מ"ל. הוצאך, ב' כ"כ מ"ו ומ"י.

ת"א ואהבך וברכך ערכים מג פ' לז. וברך פרי בכורות נא. ועשתרות חולין פד. לא יהיה בך בכורות מד. והסיר ה' ממך מגילה קו ערכים .מד פ' מט. ואכלת את כל העמים קמא קיג. ולא תעבד שבת קלג. כי תאמר עקידה שער ל'.

רש"י

(יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר ה' וגו'. ישמור לך הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. מנחם פירש (תהלים כב) אבירי בשן מבחר הצאן כמו (בראשית יד) עשתרות קרנים לשון חוזק ותרגום אונקלוס ועדרי ענך (חולין פד) ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן: (יד) עקר. שאינו מוליד: (יז) כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו סוף לא תירא מהם: (יט) המסות. נסיונות: והאתת. כגון (שמות ד') ויהי לנחש (שם) והיו

רמב"ן

(יב) טעם עקב. כמו בעבור וכן עקב אשר שמע אברהם בקולי וכתב רש"י אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון ישמור לך השם הבטחתו והכתוב הזכיר המשפטים אולי יזהיר במשפטים הקלים כדיני ממונות שלא יבזו אותם. והמפרשים אמרו כי טעם עקב שכר באחרית וכן בשמרם עקב רב יאמר והיה אחרית תשמעון המשפטים ותשמרו אותם שישמר השם לך הברית והחסד ואהבך ונכון הוא כי יקראו בלה"ק תחילת כל דבר בלשון ראש כענין ראש דברך אמת. וכן גדול הדבר ראש העם והמשובח בו ראש בשמים וכן יקראו אחרית כל דבר עקב כי הלשון יתפוש דמיונו באדם והראש תחלה והעקב בו אחרית וסוף וכן יאמר הכתוב לראש ולזנב לדמיון גוף בהמה. ואונקלוס תרגם חלף כמו חלף עבודתכם עשאו לשון סבוב נגזר מן והיה העקוב למישור הדרך המעוקל ההולך סביב סביב וכן עקובה מדם מסובבת ומוקפת יאמר והיה סבת שמעכם המשפטים ועשותכם אותם שישמור השם לכם בריתו ויפה פירש ודומה לזה בגלל הדבר הזה בסבתו מלשון וגללו את האבן וכן על דעתי כל לשון עקובה גלגול וסיבוב עיקוב הלב ויעקבני זה פעמים ויהוא עשה בעקבה ענין גלגולין וסבות ולכן יקראו יעקב ישורון כי הפך העקוב למישור וכן אחורי הרגל שנקרא עקב וידו אוחזת בעקב עשו יקראנו כן בעבור היותו מעוגל כאשר יקרא הלשון אמצע היד והרגל כפות בעבור היותם כמו כפות הזהב ומורגל הוא בלשון כמו שאמר בסיפרי מימינו אש דת למו כשהיה יוצא הדבור מפי הקב"ה היה יוצא דרך ימינו של קדש לשמאלן של ישראל ועוקב את מחני ישראל שתים עשר מיל על שתים עשר מיל כלומר מקיף וכן לשונם בארים עליו בעקיפין בסבות וגלגולין כמו עקיפין ששתי האותיות האלה שוות להן כאשר פירשתי כבר והזכיר את המשפטים האלה להזהיר מאד במשפטים כי לא יהיה עם רב כלו נזהר במצות כלן שלא ימצאו בהן כלל רק במשפטים יעמידו התורה כמו שנאמר בהן וכל ישראל ישמעו ויראו ועוד כי רבים יכשלו מלסקול האיש ולשרוף אותו אחרי שנעשית העבירה כמו שנאמר לא תחוס עינך ועוד שייראו מן התקיפי' ומן המטעים כמו שאמר לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא ואמר בנביא השקר לא תגור ממנו והזכיר כל אלה במסית לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמ' ולא תכסה עליו

ויזהיר

יונתן בן עזיאל

והיה עקב ויהי חולף די תקבלון ית דינייא האלין ותנטרון ותעבדון יתהון ינטר יי אלהכון לכון ית קיימא וית חסדא די קיים לאבהתכון: (יג) ויתחמינכון ויבריכינכון ויסגינכון ויברך וולדי מעיכון ופירי ארעכון עיבוריכון חמריכון ומשחיכון בקרת תוריכון ועדרי ענכון על ארעא דקיים לאבהתך למתן לך: (יד) בריכין תהוון מכל עממיא לא יהוון בכון גוברין עקרין ונשין עקרן ולא בעיריכון עקרין מעמר וחלב ושליו: (טו) ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשיא דגרי יי על מצרים בישיא דידעת לא ישוינון בכון ויגרינון בכל סנאיכון: (טז) ותגמר ית כל עממיא דיי אלהך יהיב לך לא תיחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעוותהון ארום לתוקלא הגון לך: (יז) דילמא תימר בלבך סגיאין עממיא האלין מני היכדין איתי לי יוכלא לתרכותהון: (יח) לא תידחלון מנהון הוון דכירין ית גבורן דעבד יי אלהך לפרעה ולכל מצראי: (יט) נסין רברבין דחמיתון בעיניכון אתיא ותמהיא וגבורת ידא תקיפתא
ונצחנות

בעל הטורים

(יב) והיה עקב לעיל מיניה כתיב היום לעשותם וסמיך ליה עקב, כלומר היום לעשותם אבל שכרם בעקב פי' בסוף. עק"ב תיבות יש בי' דברות [באחרונות] חוץ באמרם עקב כב לא תשמור עקב מזכה לשם כב עונך אשר לפנם: עקב עשה הורך קבע. עקב ענוה לעד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולפיכך אינו ניגף כמו אצבעות הרגלים. המשפטים ב"א כמולה שיש למשפט ולפקר אחרי עומק הדין. ושמרתם ועשיתם ג' כנגד מקרא משנה תלמוד: ושמר יי' אלהיך לך אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שנאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור: ושמר בגימ' לעמוד לנו: (יג) ואהבך בזכות אברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי: וברכך בזכות יצחק שנאמר בו ויברך אלהים את יצחק. והרבך בזכות יעקב שנאמר בו פרה ורבה. ובכך ג' הכא חד ואחרי בפ' משפטים [ר"ל פי' בפ' משפטים היכי כתיבי ומאי דרש בהו]. הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בכ"ף וכן ויתן לך האלהים מטל השמים הברכות שבירך יצחק ליעקב מתחילין בוי"ו ומסיימים בכ"ף שיהיו לך כל אותן הברכות: (יד) ברוך תהיה מכל העמים הפסוק מתחיל בבית ומסיים בכף לומר בזכות התורה שיש בה כ"ב אותיות: לא יהיה בך עקר ועקרה בגימטריא בדברי התורה: (טו) כל חלי. עולה ל"ח שיסיר ממך ל"ח קללות: (יח) זכר תזכר שחסר וי"ו לומר שתזכור מה שעשה לשש אומות ככב צבור: (יט) המסת הגדלת.
כל

יונתן

(יג) ומשחיכון פי' שמן שלכם. בקרת תוריכון מקום ששם השורים עומדים נקראת בקרת וכמה לשונות בערוך בערך בקר והביא ג"כ תרגום ירושלמי בקרת תוריכון: (יד) מעמר וחלב ועלוי פי' צמר וחלב ועלוי הם, ולחות:
טריקי'

רמב"ן

ויזהיר לא תשמע אליו מפני השנאה ולא תחוס עינך מפני הרחמנות שירחמו רכי הלבב על הנדונים ולא תחנם שלא תמתיק בעבור תקפו ויראת בני משפחתו: וטעם (יג) ואהבך. כאשר תעשה המשפטים לאהבת השם גם הוא יאהב אותך. ויתכן שיהיה ואהבך יאמר שיסבב אותך למשפחות הנשפטים ולא ישנאוך עליהם: וברכך. שלא תאור אליך רעה בעבור המשפט והרבך שלא תמעט בהרגך העוברים אפילו יהיו תמיד אובדים כאנשי עיר הנדחת: (טו) והסיר ה' ממך כל חלי. הנהוג לבא בעולם והזכיר כל מדוי מצרים הרעים להבטיח ונתנם בכל שונאך או שירמוז כי בעשותם המשפטים ינצלו מהם ואם לא יעשו אותם יבאו עליהם כאשר באו על המצריי' כאמור בתוכחות והשיב בך את כל מדוי מצרים וגומר וכבר פירשתי זה בסדר ויהי בשלח והזכיר תחלה במשפטים לכלות ולהכרית עובדי ע"ז ולכך אמר ואכלת את כל העמים שתכרית' כענין שנאמר כי לחמנו הם כי אכל את יעקב ואכלוהו ויכלוהו וכן רבים ואמר לא תחוס עינך עליהם כאשר הזכרתי כי בהשמדת הטפשים יאבד כל משפט: (כב) לא תוכל כלותם מהר. יבטיח שהשם יכרית' כלם וישלח בהם את הצרעה להאביד הנשארים והנסתרים והנה כלם יאבדו אבל אמר שלא יכלה אותם במלחמה ביום אחד ולא שיגרשם מן הארץ בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה והוסיף עוד להבטיח שלא יהיו אלה הנשארים רובם אבל השם יהומם מהומה גדולה ורובם יאבדו ביד ישראל וכן אמר הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר שיאבדו רובם
במהרה

אבן עזרא

(יב) עקב כמו לעולם [א]עקב שכר [ב]באחרונה וטעם [ג]הפסוק הראשון שומר הברית שאמר ברית אברהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם היית מאוהביו [ג']ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד: (יג) בטנך. הבנים ובמן [ד]למו: ופרי אדמתך. הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עיקר: שגר. [ה]פירשתיו: אלפיך. כמו [ו]אלופינו מסבלים: ועשתרות. כמו עדרים וממשלה גדול היה במצרים והוציא טעם למה קראו העברים הבקר בשם אלף והצאן בעשתרות וכן היה ממשלת הבעלים [ז]ועשתרות בעל המזל הלומה [ח]והשעירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך. ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע היות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג: (טז) ואכלת. מטה הוא לכלותם כאוכל לחם והעד לא תחוס עינך: כי
מוקש

פירוש על אבן עזרא

[א](תהלים קי"ט קי"ב). [ב]ר"ל פי' עקב כמו שכר באחרונה כלומר באחרית. וכן פי' בפ' הזאת עקב אם לא תשמעון. [ג]ר"ל כי זה הפסוק הוא טעם הפסוק הראשון שאמר למעלה בפ' שעברה שומר הברית והחסד וגו' ושמרת את החקים וגו' כלומר הש"י לוה לשמור המצות אשר בשכרם ישמור הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך. [ג']ר"ל כי הברית והחסד שומר לאבות להיטיב עם זרעם. ואם נהיה ג"כ אוהבים כמו האבות אזי יזכור לזרענו ברית מחדש וייטיב עמנו בזכות האבות. ואם לא זה. נהיה מקבלים בזכות אבות מה יעשו לזרענו אחרינו. או יתן לזרענו מה יהי' לנו. אך אם נקבל זכות אבות ונורים לזרענו זכות עצמנו אזי יהיו לנו הברית הראשון. והחסד נעשה עם זרעם. [ד]ר"ל שרמז לאשר תוליד כמו שכתוב על ספוק כי אם אשר יצא ממעיך. [ה](שמות י"ג י"ב). [ו](תהלים קמ"ד י"ד). [ז](שופטים י' ו'). [ח]פי' המזל העולה על האופק נקרא מזל הלומה והכוכב מן המשרתים שהם ז' כוכבי לכת שלממשל"כל. שזה המזל ביתו (עיין שמות ל"ב כ"ב) נקרא בעל המזל הלומה. והשעירי הוא המזל ההוה במלי השמים והכוכב הממונה עליו נקרא בעל המזל השעירי כי הכוכב המשרת הממונה על המזל נקרא בעל המזל כגון שבתאי על גדי ודלי. וצדק על קשת ודגים. ומאדים לטלה ועקרב. והשמש לאריה לבדו ונוגה לשור ומאזנים. וכוכב לתאומים ולבתולה. והלבנה לסרטן לבדו. והעיקר משפט המזלות תלוי בבעל הלומה ובבעל השעירי. כפי החשבון כוכבי נבוכה הם זיי"ן. והמזלות הם י"ב. השעירי הוא בית העשירי ממחשם כוכבים אשר כ"א יש לו ב' בתים להנהיג ולהתנהג על ידם. והם יסוד משפטי המזלות ומשום קלא האומות לאלהות. [ח']ר"ל את
אלהיהם

ספורנו

(יב) והיה עקב תשמעון. הנה המלך נוה את כל אלה כדי שתזכו שישמור לכם הברית והחסד וזה שאתם תשמרו היום לעשות מאהבה שלא על מנת לקבל פרס והוא בשביל זה ישמור לכם הברית והחסד: את המשפטים. כי במשפט יעמיד ארץ: ושמרתם. זו משנה: ועשיתם אותם. ובזה האופן תעשו אותם אל נכון: ושמר יי אלהיך לך את הברית. שנשבע באמרו ונתתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי אמנם בהיותו לנו לאלהים בלתי אמצעי ישפיע מציאות נצחי הסוג ממנו בלתי אמצעי כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם. אמנם מציאות הנפסדים הוא ממנו באמצעי בלי ספק: ואת החסד. כאמרו אז ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך כי אמנם הטוב הסוב לצדיקים בעולם הזה הוא חסד בלבד לא גמול מעשיהם: (יג) ואהבך. בהיותכם בנים בדמותו בצלמו כאמרם ז"ל (אבות) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וזה יהיה נצחיות של ברית מאושר: וברכך. במזון לחיי שעה ובזה ייטיב את החסד אשר נשבע שתהיו בארץ באופן מאושר: (טו) כל חלי. אפילו המורגלים לבא מצד המערכת: הרעים. המתדבקים: אשר ידעת. שלקו על הים כמבואר למעלה: לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך. אע"פ שיהיה בשונאיך לא ידבקו בך כענין יפול מצדך אלף אליך לא יגש: (טז) לא תחוס עינך עליהם ולא תעבוד את אלהיהם. לא תחוס ובזה האופן לא תעבוד את אלהיהם כי אם תחוס יטעוך בלי ספק כי מוקש הוא לך. כי אמנם היותך חס עליהם יהיה לך למוקש שיפתוך לעבוד את אלהיהם: (יז) כי תאמר איכה אוכל להורישם לא תירא מהם. כשתאמר איכה אוכל להורישם בהיותם רבים ממני לא תאמר זה ע"ל שתירא מהם אלא ע"ל שתכיר שזה הי' נמנע לולא ה' שהיה לך. וזה בי זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים שהיו רבים וחזקים ממך:
ונתן

פירוש רשב"ם

(יב) והיה עקב. ושמר יי' לך. כי לדור כשר הוא שומר הבטחת חסד אבות ואם לא תשמור המצות לא ישמור לך אלא לדור אחר: (יד) עקר. כולו קמץ כמו מן חכם יאמר אשה חכמה מן שפל שפלה איננה כן מן עקר עקרה וכן מצאתי בכל ספרי ספרד:
והשם

אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ כג וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ כד וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ כו וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ

ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃ ב וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָו אִם־לֹא׃ ג וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא

°מצותיו ק׳

ידעון

אונקלוס

מִקֳּדָמֵיהוֹן׃ כ וְאַף יָת עִרְעִיתָא יְגָרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן עַד דְּיֵיבְדוּן דְּאִשְׁתְּאָרוּ וּדְאִטַּמַּרוּ מִקֳּדָמָךְ׃ כא לָא תִתְּבַר מִקֳּדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינָךְ אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא׃ כב וִיתָרֵךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִקֳּדָמָךְ זְעֵר זְעֵר לָא תִכּוּל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ דִּלְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא׃ כג וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וִישַׁגְּשִׁנּוּן שְׁגוּשׁ רַב עַד דְּיִשְׁתֵּיצוּן׃ כד וְיִמְסַר מַלְכֵיהוֹן בִּידָךְ וְתוֹבֵד יָת שְׁמְהוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ מִקֳּדָמָךְ עַד דִּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ כה צַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא לָא תַחְמֵיד כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי־עֲלֵיהוֹן וְתִסַּב לָךְ דִּלְמָא תִתְּקַל בֵּהּ אֲרֵי מְרַחֲקָא דַּייָ אֱלָהָךְ הוּא׃ כו וְלָא תָעֵיל דִּמְרָחַק לְבֵיתָךְ וּתְהֵי חֶרְמָא כְּוָתֵהּ שַׁקָּצָא תְּשַׁקְּצִנֵּהּ וְרַחָקָא תְּרַחֲקִנֵּהּ אֲרֵי חֶרְמָא הוּא׃ א כָּל תַּפְקֵדְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוֹן וְתִסְגּוֹן וְתֵיתוֹן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן׃ ב וְתִדְכַּר יָת כָּל אָרְחָא דִּי דַבְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ דְּנָן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ לְנַסָּיוּתָךְ לְמִדַּע יָת דִּי בְלִבָּךְ הֲתִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי אִם לָא׃ ג וְעַנְּיָךְ וְאַכְפְּנָךְ וְאוֹכְלָךְ יָת מַנָּא דִּי לָא יְדַעְתָּא וְלָא יְדַעוּן אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְאוֹדָעוּתָךְ אֲרֵי

לא

מסרה כ הצרעה, ג׳. ישלח, י״ג. אבד, ס״ו. כא לא, ל׳. מפניך, כל לי׳ ערילא ספר במ״ג. בקרבך, בלא יו״ד. גדול, מ״ל. ונורא, מ״ל. כב ונשל, ל״ב ולא כמלה. תוכל, מ״ל. כלתם, חסר. חית, בתר יו״ד ודגושה. כג והמם, ב׳ חד פתח דין קמץ. מהומה, מ״ל. גדלה, חסר. כד מלכיהם, מלא. בידך, חסר. השמדך, ה׳ ס׳ בלי׳. כה פסילי מ״ל. תשרפון, ג׳ מ״ו וכן בסוף. תחמד, כל לי׳ חסר. עליהם, מ״ל. לך, כלמד בקמ״ץ לסבת הז״ק. תוקש, ול״ע למה אינו בס״א ד״א. תועבת, מ״ל. כו תביא, מ״ל י״ג. תועבה, מ״ל. כמהו, חסר. שקץ, ל׳ ופסק: תשקצנו, ל׳. ותעב, פסק. וכל לי׳ עתסין במ״ס. ח א אנכי, הי כל משנה תורה אנכי מלוך אנכי במסרת מלוך בעלך במ״א דוקבה וכל אנכי מלוה אנכי בעלך מלוה במסרת. תשמרון, מ״ו וכן בסוף. לעשות, מלא. תחיון, מ״ו וכן בסוף. ורביתם, מ״ל. לאבתיכם, מ״ו ופ״י. ב הוליכך, מ״ל דמ״ל. ענתך, חסר. לנסתך, חסר. התשמר, חסר. מצותו, מצותיו ק׳. אם לא, ז׳ ס״פ. ג ויענך, ל׳. וירעבך, ס׳ והכ״ף רפי. ויאכלך, חסר ל׳. אשר לא, י״ז פסוק לא ולא לא.

ת״א לא תחמוד הכליל׳ כא. כב מעורה כא. ולא תביא פסחים מח סוטה ד׳ מכות כב הכליל׳ עו. והיית חרם קדושין כא הכליל׳ כב חולין קה תמורה ל. שקץ תשקצנו עבה עב הכליל׳ מו. ויענך וירעבך כתובות מ סנהדרין לע. אשר לא עקי׳ עבר של עקבי מד חמש.

רש״י

והיו לדם ביבשת: והמופתים. המכות המופלאות: והיד החזקה. זו הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורות: (כ) הצרעה. (סוטה ל״ו) מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם: (כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה שנאמר (איוב ה׳) וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין מ״ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמ״ץ וחציו פת״ח כמאמר פעל של שלש אותיות: (א) כל המצוה. כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם. והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם

רמב״ן

במשמע לא יכלו עד אשר תפרה ונחלת את הארץ. ואמר ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם עד שלא יהיה להם שם על פני חוץ וכל הנלב בפניהם ישמידו וזה כענין שבא ביהושע כי מאת השם היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ולא נשאר להם מלך בארץ כי כל מלכיהם נפלו. וכתב רש״י פן תרבה עליך חית השדה והלא אם עושים רצונו אינם מתיראים מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא ודברי רבותינו הם ואף על פי שהפרשה הזאת להבטחה נאמרה כבר הזכרתי כי משה רבינו במשנה התורה ירמוז ויזכיר ויכמוז כי לא תגיע זכותם להכריתם כלם כאחד ושישבית היה רעה מן הארץ כמובטח להם בפרשת אם בחוקותי אבל יהיה כאשר אמר שיאבידו את רובם ומלכיהם במפלה ואחרי כן יאבדו הנשארים: (כה) לא תחמוד כסף וזהב עליהם. יאמר אשר לא תחמוד כסף וזהב אשר עליהם והוא

נוי

ירושלמי

ונצחנות ארע מרמטא כדאתקכון. יי אלהכון פריקן היכדין יעביד יי אלהכון לכל עממיא דאנת דחיל מן קדמיהון: (כ) ולהוד ית סחת אורעיתא טריקיא יגרי יי אלהכון בכון עד דיהובדון מה דמשתותרון ומה דמיטמרין מן קדמיכון: (כא) לא תיתברון מן קדמיהון ארום שכינת יי אלהכון ביניכון אלהא רבא ודחילא: (כב) ויגלי יי אלהכון ית עממיא האלין מן קדמיכון קליל קליל לא תיכול לשיציותהון בפריע דלמא יסגי עליכון חיות ברא כד ייתון למיכול גושמיהון: (כג) וימסרינון יי אלהכון קדמיכון ויערבינון ערבוב רב עד דישתיצון:

[(כג) ויערבב יתהון ערבוב רב עד זמן דישתצון:]

(כד) וימסור מלכיהון בידכון ותובדון ית שומהון מדוכרנא תחות כל שמיא לא יתעתד אינש כומיכון עד דיתשיצי יתהון: (כה) צלמי טעוותהון תוקדון

יונתן בן עוזיאל

בנורא לא תחמדון כספא ודהבא דעליהון ותסבון לכון דלמא תיתקלון בהון ארום מרחק קדם יי אלהכון הוא: (כו) ולא תיעלון ריחוקי טעותא ותשמישהא לבתיכון דלא תהוון שמיתין כוותהון שיקצא תשקצינון היך סאיב שיקצא וריחקא תרחקינון מטול דשמתין הינון: (א) כל תפקידתא דאנא מפקידכון יומא דין תטרון למעבד מן בגלל דתיחון ותיסגון ותיעלון ותירתון ית ארעא דקיים יי לאבהתכון: (ב) ותהוון דכירין ית כל אורחא דדברכון יי אלהכון דנן ארבעין שנין במדברא מן בגלל לסגופכון ומן בגלל לנסיוכון למינדע הנטרין אתון פקודוי אין לא: (ג) וענייך ואכפנך ואוכלך ית מנא דלא ידעתון ולא ידעון אבהתך מן בגלל להודעותך ארום לא על לחמא בלחודוי חיי בר נשא ארום על כל מה דאתברי על מימרא דיי חיי בר נשא:

ארום

בעל הטורים

כל האלפא ביתא בזה הפסוק חוץ מבי"ת רמז. כי עוד יעשה פעם שנית נפלאות כימי צאתך מארץ מצרים: (כ) את הצרעה בגי' שמים היו [כן מבואר בסוטה ל"ו]: עד אבד חסר וי"ו ועולה ז' שיאבד ז' אומות: מפניך פ"א כפולה לומר מפניך ומפני שלוחך: (כא) אל גדול ונורא. ולא אמר גבור אלא הזכיר גדול כנגד אברהם דכתיב בי' האדם הגדול. ונורא כנגד יעקב דכתיב ביה מה נורא המקום הזה. והזכיר אלו שמליצו שלשתן אברהם עם המלכים. ויעקב כנגד לבן ועשו אבל לא מליצו ביצחק שנלחם: (כג) והמם ב' במס'. דין ואידך (ישעי' כ"ח וע"ש) והמם גלגל עגלתו וגו' מלמד שעשה להם כמו למצרים. דכתיב בהו ויסר את אופן מרכבותיו: (כה) פסילי אלהיהם תשרפון באש וסמך כי חרם הוא. ולכן דן יהושע את עכן שעבר על החרם בשרפה: (כו) כי חרם הוא וסמיך ליה כל המצוה לומר שהעובר על החרם כעובר על כל המצות. וסרס אותיות רמ"ח שנפרעין מרמ"ח איבריו. ואם יחזור בתשובה יהיה רחם. והו ברוגז רחם תזכור: (א) לאבתיכם. וסמיך ליה וזכרת את כל הדרך לומר שתזכור דרך שהלכו בו אבותיך והלך בו גם אתה: (ג) ויאכלך את המן למען הודיעך מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה וכן במזרח היא אומר [נחמיה ט' ושם כתיב ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם וגו'] ומנך נתת להם להשכילם והו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן: על הלחם ב' דין ואידך והקרבתם על הלחם. שבזכות הקרבנות העולם ניזון: יחיה האדם וסמיך ליה שמלתך לא בלתה

רמז

יונתן

(כ) טריקי' יגרי בהון פי' זיבות וטריקות בלשון הגמ' דשבת פרק שמנה שרצים תלן דטריקיא מויא וכן במס' ע"ז לטריקי' מויא דלית ליה אסותא כמוהו הרבה בגמ' לי נשיכות אדם: דמשתותרין כמו דמשתארן וכמוהו הרבה ביונתן: (כב) גושמיהון כבר מבואר בביאורינו שהוא לי גוף: (א) דתיחון כצ"ל פירוש תחיו:

דמסקר

רמב"ן

מיי ע"ז צוה תחלה לשרוף ע"ז עצמה שהיא פסילי אלהיהם ואסר גם כן הנויין שעליהן והזהיר עוד ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו לאסור בהנאה כל עניני ע"ז היא ותשמישיה ותקרובת שלה והנויין: (א) וטעם כל המצוה. לומר אע"פ שהזכרתי אתכם במשפטים גם כל המצות תשמרון לעשות כי בעשייי כלן תחיון ורביתם בפרי בטן ופרי בהמה ופרי האדמה וכל הנזכר למעלה: (ב) וזכרת את כל הדרך וגו'. יאמר כי תוכל לדעת שיש בעשיית המצוה טובה שלימה ולא יהיה צדיק מתוק ומנקה לשם כי השם מיסרך אותך במדבר במעשים גם גדול בעבור לנסותך אם תשמר מצותיו וכבר פירשתיו בפרשת המן טעם למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא כי היה נסיון גדול להם שלא ידעו עלה לנפשם ויכנסו במדבר הגדול לא מקום לחם ואין בידם כלום מן המן אבל ירד דבר יום ביומו ומם הטעם ונמס וירעבו אליו מאד וכל זה עשו לשמור מצות השם ללכת כאשר יצוה והשם היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם אבל הביאם בנסיון הזה כי ממנו יודע שישמרו מצותיו לעולם: (ג) וטעם אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך.

כי

אבן עזרא

מוקש הוא לך. כל אחד [חח]מאלהיהם: (כ) הצרעה. אולי בגוף מגזרת [ט]לרעת: (כא) לא תערוץ מפניהם. רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא. אמר הגאון כי זו תרבה עליך סימן לזמן שיכלאום ואין צורך וכבר [י]פירשתיו: (כד) השמידך. [כ]שם הפעל ואם הוא [ל]בפיעל [מ]יתכן היות כמוהו השאיר לו שריד והטעם אותם שהוא הפעול. כסף וזהב [נ]שעליהם או ממון תקח [נג]לעזבם: (כה) תוקש. הוי"ו תחת יו"ד יקושתי [ס]לך. (א) כל המצוה. הטעם אם לאיתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך: (ב) למען ענותך לנסותך לדעת. [ע]פירשתיו: (ג) ויענך. בדרך: וירעיבך. קודם בא [פ]המן או במן [צ]בעצמו בעבור שהיה קל על לבם וזה לא יתכן ויתכן מתאות [ק]אחרות: ידעון. בנו"ן וכן לקון [ר]לחם גם ויתנון

בעבר

ביאור על אבן עזרא

אלהיהם הוא ל"ל וכי מוקש הוא לשון יחיד ע"כ מפרש וכו'. [ט]עמ"ש (שמות כ"ג כ"ח). [י](שם פסוק כ"ט). [כ]ר"ל מקור. [ל]אף שהוא בפיעל. כי המקור מבנין הפעיל ראוי להיות בפתח ואין מקום לטעות שהוא עבר ליחיד נסתר הפועל. וכמי הכף ליחיד נוכח הפעול. שהרי כתיב אותם שהוא הפעול. ומוכח כי השמיד וכמוהו השאיר לו שריד (במדבר כ"א ל"ה) מקור. והכ"ף הוא כנוי הפעול. [מ]וכן ת"א ויב"ע. [נ]ויהיה פי' עליהם בעבורם. [נג]תקח בעבורם לעזבם הוא ג"כ ענין עליהם בעבורם. [ס]כי שרשו יקש. יקושתי לך (ירמיה נ' כ"ד). [ע](בראשית כ"ב א') עיין לעיל (וא"ו ז') דעת הנהיר. [פ]כמ"ש להמית את כל הקהל הזה ברעב. [צ]שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כ"א ה') ונפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו (שם י"א ו') וכל זה נופל לומר על וירעיבך. אבל לא יתכן. שהרי נאמר ולחם שמים ישביעם. [ק]כמ"ש התאוו תאוה. [ר](ישעיה כ"ו ט"ז).

שופטים

ספורנו

(כד) ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם. כי אמנם קיום זרע מלוכת מכו"ס הוא לשטן בכל עת כענין הדד נער קטן שהיה מזרע אדום וקם לשטן לשלמה: (כה) פן תוקש בו. שלפעמים יקרה שתצליח באותו כסף וזהב שעליהם ותחשוב שהיה זה בכח אותה העבודה שהיו עליה: (כו) תתעבנו כי חרם הוא. תתעב אותו הכסף והזהב של תועבה כי חרם הוא שלא בלבד יקרה שלא תצליח בו אבל יחרים את אשר בכסיך: (א) כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות. הנה המכוון אצל ההמון הוא השגת הצלחות זמניות הנכללות בג' מינים והם אורך ימים והבנים והממון והנה בקיום המצות תשיגו את כלם לפיכך שמרו לעשותם: למען תחיון. כי אמנם האל ית' כשהוא כיון שנקיים מצותיו תשיגו אורך ימים אפילו בחיי שעה: ורביתם. שתשיגו רבוי הבנים: ובאתם וירשתם. ותשיגו עושר וכבוד בירושת הארץ: (ב) וזכרת את כל הדרך. שנתן לך לחם לאכול ובגד ללבוש שלא כדרך טבע: לנסותך. אם תעשה רצונו בהשיגך לחם ושמלה שלא בצער: לדעת את אשר בלבבך. היינו מה שבלבבך יוצא לפועל כדי שידע כל מלאך שהדין תסי' מעלתך יותר מן מלאכי השרת ותהי' פעלך ידיעתי הפועלת לטוב כראוי לגמלה

בפועל

פירוש רשב"ם

(כג) והמם מהומה גדולה. על כרחך והמם כמו וסבב. שמם מן שממה. על הר ציון ששמם וממין כפולים ופירושו והרעים קול מהומה גדולה במלחמה עד השמדם. ואילו היה פירושו של מ"ם אחרונה כמו אותם היה לכתוב והממם. אבל מגזרת המה. המה לבי אומר והמם והמה אותם כמו מן עשה עצבי עשם. ומן כאשר ראה יעקב ויאמר יעקב כאשר ראם ראה אותם והמם מגזרת המה יתפרש המה אותם. ואם תאמר לפרש גם את זו כמו והמה אותם אי אפשר לומר כך לפי שלשון המיון נתלה בגוף האדם. לבי ככנור יהמה מעצמו ואם היה המיון עושה לאחרים צריך להדגישו והימם. כמו כלת שארי מעצמי כלה את אחרים. ישנה את הכתם הטוב מעצמו לפיכך רפי. ולאחרים יאמר ושנא את בגדי כלאי וישנה ואת נערותיה: (ב) למען ענותך זהו עינוי שאין פת בסלך והייך תלוים למרום בכל יום:

כי

יֵדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא
עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־
כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם:
ד שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ
לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה: ה וְיָדַעְתָּ
עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־
בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ: ו וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו
וּלְיִרְאָה אֹתוֹ: ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ
אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת
וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר: ח אֶרֶץ
חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־
זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ: ט אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא
בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר
כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל
וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת: י וְאָכַלְתָּ
וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־
הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ: שני יא הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי
שְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם: יב פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ: יג וּבְקָרְךָ
וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה: יד וְרָם לְבָבֶךָ
וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
המוליכך

אונקלוס

לא על לחמא בלחודוהי מתקיים אנשא ארי על כל אפקות
מימרא דיי יתקיים אנשא: ד כסותך לא אבליאת מנך
ומסנך לא יחפו דנן ארבעין שנין: ה ותדע עם לבך ארי
כמא־די מאלף גברא ית בריה יי אלהך מאלף לך: ו ותטר
ית פקודיא דיי אלהך למהך־באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל
יתה: ז ארי יי אלהך מעלך לארעא טבתא ארעא נגדא־
נחלין דמיין מבועי עינן ותהומין נפקין בבקען ובטורין:
ח ארעא חטין וסערין וגופנין ותאנין ורמונין ארעא דזיתהא
עבדין־משחא והיא עבדא־דבש: ט ארעא די לא בעצורין
תיכול־בה לחמא לא תחסר כל־מדעם בה ארעא די אבנהא
פרזלא ומטורהא תפסול נחשא: י ותיכול ותשבע ותברך
ית יי אלהך על ארעא טבתא דיהב לך: יא אסתמר לך
דלמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למטר
פקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא מפקדך יומא דין:
יב דילמא תיכול ותשבע ובתין שפירין תבני ותיתב:
יג ותורך ועאנך יסגון וכספא ודהבא יסגא־לך וכל די לך
יסגא: יד וירים לבך ותנשי ית דחלתא דיי אלהך די
אפקך

מסרה ידעון, מ"ו וגו"ן בסוף. הודיעך, מ"ל דמ"ל ול'. יחיה, י"פ יחידאין. מוצא, מ"ל. פי, פי. ד בלתה, ל'. ה מיסרך, הכף בדגש לספרים. ו וליראה, ב' מקור בסוף פ"א. ז מביאך, מ"ל. טובה, מ"ל. נחלי, הנון בשוא. מים, ב' זקפין קמצין וסי' כחלי יבשין. עינות, במד יו"ד וס"ו. ותהמת, חד"ס. יוצאים, חסר. ובהר, ב' חד פ"פ וחד ל"פ. ח ארץ. י"ג ל"פ. ושעורה, חסר. ורמון, מ"ל. ארץ, במקף: זית, במרכא ומ"ל. ט במסכנת, ל' וחסר. תחסר, ג' ב' בקמץ וה' בפתח. אבניה, מ"ל. ומהרריה, מ"ל ול'. תחצב, חסר. נחשת, כל ל' חסר. י הטבה, חסר. יא שמר, כל ליודי ומקול חסר. מצותיו ומשפטיו, מפ"ק סי'. יב ובתים, ד'. יג ירבין, ה' חסר בלי ומ"ן בסוף. לך, הלמ"ד דגושה מד"ד. ירבה, ה'. יד וכם, ל' בסי'. המוליכך, מ"ל דמ"ל.

ת"א כי כאשר ברכות ה'. כי ה' אלהיך מביאך שם מקיד' שפר מו. ארץ חטה שם מא מד. ערובין ד סכה ה מנחות פד. ארץ אשר לא ברכות לו מד. לא תחסר יומא פא סוכה לה. ארץ אשר פסחים ד. ואכלת ברכות כ כא מה כא פסחים מט סוטה לב מליאה יד ערכין ג פ' הזהר פ' סרוע' ופ' ויגש. ורם לבבך ברכות לב סוטה ד ה.

רש"י

להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמר מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלי' מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות: (ח) זית שמן. זיתים העושים שמן:
נדולים

רמב"ן

כי לא ידעת במן שתוכלו לחיות בו ימים רבים ולא הגיע אליכם כן בקבלה מאבותיכם. או יאמר כי עשה עמכם החסד הגדול הזה אשר אבותיכם הקדושים לא הגיעו אליו כי אף על פי שהלכו אחריו ככל אשר צוה אותם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך לא הגיע עליהם שיפרנסם בלחם שמים כאשר עשה לך וכן אמרו במדרש במדבר סיני רבה בזכות משה הייתם אוכלים המן מה שלא כאו אבותיך הקדושים שנאמר אשר לא ידעון אבותיך ופי' כי עשה זה להודיעם כי הוא המחיה האדם בכל אשר יגזור א"כ שמור מצותיו וחיה. ויתכן לפר' כי ויענך וירעיבך ויאכילך את המן ענינים שונים יאמר כי ענה אותך בלכתך במדבר ארבעי' שנה כענין ענה בדרך כחי וירעיבך מתחלה כמו שאמרו להמית את כל הקהל הזה ברעב ואחרי כן האכילך את המן להודיעך כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם וכן המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך וספר הנס שעשה להם ולמען ענותך שב אל המוליכך במדבר הגדול והנורא ולמען וגו' אבל מה שאמר בפרשת המן למען אנסנו הילך בתורתי אם לא שאתן להם לצרכיהם ושאלתם אביא להם ואראה אם ישמעו אלי בדבות הטובה וזה עולה כדרך הפשט אבל הענין הראשון הוא אמת ונכון: (ד) שמלתך לא בלתה מעליך. ענני כבוד היו שפין בכסותן ומגהצים אותם כמו כלי המגוהצין. וכן קטניהם כשהם גדלין גדל לבושן עמהם לשון רש"י ודברי אגדה. אבל ר"א כתב ואחרים אמרו כי הוציאו מלבושים רבים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה וכן אמר ורגלך לא בצקה שנתן להם כח או הולכים לאט. ואין דבריו נכונים כי משה יזכיר להם זה לאמר כי בעשיית המצות יהיה להם מזון וכסות ויחליפו כח כאשר היו במן ארבעים שנה והיו להם המצות והתורה וכגלם לא יצא והכל ממעשה הנס כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם ויתפרנס ואם תכנה את התורה בשמלה חדשה בארבעים שנה תבלה אע"פ שאין בה זיעה אף כי אנוש רמה: (ה) כי כאשר ייסר איש את בנו. שיתן עליו לטובתו עול מוסר כענין שנאמר
יסר

[(ג) ארום לא על מנגא לבלחודוי:]

(ד) כסותכון לא בלת סעילוי גושמיכון וריגליכון לא הליכן מייחפין דנן ארבעין שנין: (ה) ותנדעון עם רעיוני ליבכון ארום היכמא דמסקר גבר ית בריה יי אלהך מסקר יתכון: (ו) ותנטורון ית פקודייא דיי אלהכון למהך בארחן דתקנן קדמוי ולמדחל יתיה: (ז) ארום יי אלהכון מעיל יתכון לארעא משבחא בפירהא ארעא דנגדא נהלין דמיין צלילין מבועי עינוון חליין ותהומין דלא מייבשין נפקין בבקען ובטוורין: (ח) ארעא דמרביא חינטין ושעורין ומלבלבא גופנין דמנהון נפיק חמר חל וחריף ומרביא תינין ורומנין ארע דמן זיתהא עבדין משח ומן תומרייהא עבדין דבש:

[(ח) ארעא דמן זיתהא עבדין משח ומן תמרהא עבדין דובשא:]

(ט) ארעא דלא בחוסרנא תיכלון בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די חכימהא גזרין גזרן ברירן הי כפרזלא ותלמידהא שאלין שאילן מסימן כנחשא:

[(ט) די אבנהא ברירן כפורזלא וטוריא חסימין כנחשא:]

(י) ותהוון זהירין בזמן דאתון אכלין ושבעין הוו מודין ומברכין קדם יי אלהכון על כל פירי ארעא משבחא דיהב לכון: (יא) אסתמרון לכון דלמא תתנשון ית דחלתא דיי אלהכון מן בגלל דלא למנטר פקודוי ודינוי וקיימוי דאנא מפקיד לכון יומא דין: (יב) דילמא תיכלון ותשבעון ובתין שפירין תיבנון ותיתבון: (יג) ותוריכון ועניכון יסגון וכספא ודהבא יסגי לכון וכל דילכון יסגי: (יד) ויתרם לבבכון ותתנשון ית דחלתא דיי אלהכון

בעל הטורים

כמו להם שאמרו שעומדין בלבושיהם ק"ו מאכה תהו כשימיה שהדס שהולך לא בלמה: (ד) שרכשים שנה וסמיך ליה וידעת עם לבבך רמז עד מ' שנה לא קם איניש אדעתיה דרביה וכן בן מ"ס לבינה. ולבבו יבין. לבבו שלה מ"ס וכן גם כן הלב באמצע הגוף כמו מ"ס שהוא באמצע [הא"ב כשהוא עם אותיות מנצפך]: (ה) מיסרך תנין על מ"ס לומר שהנשמה נוצרה במ' יום. והתורה ניתנה במ' יום ואם לא תשמור התורה שניתנה במ' יום מיסרך ונוטל ממך נשמתך שנוצרה במ' יום: (ו) ללכת בדרכיו בגימ' ללמוד תורה: ולירלה אותו לכה כי יי' אלהיך מביאך אל ארץ מוצא לא תהיה כמוי טובה:

יונתן

(ה) דמסקר פי' המדריך ומנהיג ומלמד בנו: (ז) לפעא דנגדא כו' כן יתכן לגרוס וכן לקוון פרשה זו: (ח) חל וחריף כל"ל ופי' מתוק וחזק: (ט) די חכימהא גזרי גזירן פי תלמידי חכמים וכדאית' בגמ' פ"ק דתענית אמר ר' אמי לבה אתון מהסם תקרי לה אלן מהכא תתני לה מדכתיב ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה שהם ת"ח: גריכן בפרזל וכן בירושלמי כאן ופי' חזקים וכבר מבואר: (י) אכלין ושבעין וכו' מודין ומברכין כל"ל וק"ל: על כל פירי ארעא דלא סייך ואכלת גבי הארץ

(ח) ארץ חטה ושעורה יו"ד תיבות בפסוק לכך צריך ליתן יו"ד אצבעות בפת בשעת ברכה. ועוד כנגד יו"ד מלות שנעשו בפת עד שלא המרום. לא חורש כלאים. לקט. שכחה. פאה. לא תחסום. תרומה. ומעשר ראשון. ושני. וחלה: (ט) תחסר ג' דין ולידך (מ"א י"ז) ולפחת השמן לא תחסר (משלי י"ג) ובטן רשעים תחסר. אע"פ שזה כאתר בא"י הצדיקים בכ"מ לא תחסר להם שהרי אליהו הלך לצרפית ושם אמר כד לא תחסר. אבל הרשעים בכ"מ תחסר להם. לא תחסר תנין על הרי"ם לומר שהיא ראש עפרות תבל: (י) ואכלת ושבעת וסמיך ליה (לא) [פן] תשכח. שצריך להזכיר יום המיתה [אולי סמך על קיטא דעניכא כי אבד וגו'] בברכת המזון ולכן תקנו הטוב והמטיב על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה: ואכלת וברכת היינו ברכת המזון. וכן נמי צריך לברך לפניו. פי' ואכלת ושבעת וברכת כבר שאסור ליהנות מן העה"ז בלא ברכה שנאמר ליי' הארץ ומלואה אבל לאחר שבירך הוא שלו שנאמר והארץ נתן לבני אדם. וזהו אמרת ליי' אדני אתה טובתי בל עליך שכיון שהודיתי ליי' אין הטובה משלך: ואכלת בגי' זהו בכזים: (יב) ובתים ד' במסורה דין ולידך. ובתים מלאים כל טוב (לעיל ו' י"א). וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו (מיכה ב') ובתים מאין אדם. (ישעי' ו') אם תשמור מצותיו תמלא בתים מלאים כל טוב. ובתים טובים תבנה. אבל אם רם לבבך ותגזול שדות ובתים. אז ובתים מאין אדם: (יג) ובקרך וצאנך ירבין וכסף תהב סמך כסף וזהב

רמב"ן

יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו וגו' כן ה' אלהים מיסרך מתחלה בענוי במדבר ונסיון המן שתערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה על כן אמר אחריו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה: (ז) וטעם ארץ נחלי מים. שהוא כגן רוה לא שישקו מים ברגל כארץ מצרים כאשר יאמר עוד כי למטר השמים תשתה מים ופי' כי עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר ומשם יאכלו בה כמלים. ופירוש הכתוב עינות ועינות תהומות כמו. בעוזו עינות תהום מעינות תהום רבה והענין כי יש מן המעינות שהולים מתחלית לאות ההרים מן הגשמים שנבלעים בתוכם או מן האדי' הנוזלים להם והם שקרא עיינות כמו כל מעיני מים למעינו מים ויש מהם שיוצאי' מתקור התהו' והם שקראם תהומות כלומר מעינות תהומות ואמר כי משניהם בבקעה וגם בהר: וטעם (ט) אשר אבניה ברזל. כי במקום אשר תחפוש שם אבנים שם תמצא ברזל כי מעפרה יוקש. ובשרם כי בארץ ישראל מחצב נחשת וברזל שהם צורך גדול ליושבי הארץ ולא תחסר כל בה אבל מוצא הכסף והזהב איננו תסרון בארץ. ובתרגום הירושלמי ראיתי דאבנהא ברירן היך פרזלא וכו' כ"ל שהכתוב משבח הארץ שימצאו בה מחצבים מן אבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית לבנות מהם בתים וחומות ומגדלים לא כארץ מצרים ואחרות רבות שהם שוכני בתי חומר ונעשים ליושביהם קבריהם: ואמר (י) ואכלת ושבעת וברכת. כי תזכור עבודת מצרים ועינוי המדבר וכאשר תאכל ותשבע בארץ הטובה תברך עליה את השם. ורבותינו קבלו שזו מצות עשה וטעמו ותברך את ה' אלהיך וכן ועשית מעקה לגגך וכן ועשית פסח לה' אלהיך והדאת מראשית כל

אבן עזרא

בעבור [ש]ארכון: הודיעך. שם [שש]הפעל: הלחם. שהאדם תדיר בו: מוצא פי יי'. כמו מה שגזר כמו הדבר יצא מפי [ת]המלך והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הכח [א]הוא עם הכח הבא מהעליונים [ב]במצות השם וזה פירוש מוצא פי יי' והעד שלא אכלתם לחם ושייתם: (ד) שמלתך. יש אומרים דרך אות ואחרים אומרים כי הוליאו מלבושים רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה: לא בצקה. מגזרת ויאפו את הבצק [ג]כי מנהג רגל האדם שהולך רגלי דרך רב שינפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם אט: (ה) וידעת עם לבבך. שידע באמונת לבו שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל האלוה שמיסר אותך ואם הרעיבך ליסרך ויענך בדרך בצמא שהכך שיביאך אל הארץ הטובה: (ח) ארץ חטה. הזכיר המולידים [ד]הדם: ודבש. [ה]פירשתיו: (ט) במסכנת. בדלות ועניות וכן ילד מסכן [ו]וחכם: (יג) ירבין. היו"ד תחת ה"א [ו]ואין זה דעת רבי משה הכהן הספרדי: (יד) ורם לבבך. ותשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח הענוי והטעם והפלא שהיה לך במדבר ואף על פי כן השם

פירוש על אבן עזרא

[ש](שופטים י"א י"ח). [שש]ר"ל היה לריך לכתוב הודיעך בלא תיבת למען. ע"כ פי' (דיך אין קענטנים לו זמעלען) והיה בקי בזה ע"י הי"מ. [ת](אסתר ז' ח'). [א]ר"ל כח הזן מכל מאכל אשר יאכל. [ב]כמ"ש הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות פ"ז ד') כי בא המן בלי פעלות הארץ ועבודת האדם בחרישה וזריעה וקצירה. רק במצות השם וכחו שנתן בעליונים. [ג](שמות י"ב ל"ט). [ד]שטעמם חם ולח. [ה](ויקרא ב' י"א). [ו](קהלת ד' י"ג) ואין פי' כמו אל הסכן הלז. [ז]כי שרשו רבה ולפי שהה"א איננו מאותיות השמש האליטוהו ביו"ד ודעת ר"מ הכהן כי שורש עשה אע"פ שכתוב בה"א שורשו עשיה והביא ראיה ממלת חסיו בו (דברים ל"ב) וכמה ראיה ע"כ היו"ד עשיה. קניתי. בניתי בשורש

ספורנו

כפועל: (ה) מיסרך. נותן לך במצותיו מוסר כאות אל השלמות המכוון מאתו: (ז) אל ארץ טובה. שנקבצו בה מיני הטובו' שלא יקבצו בגליל זולתו וספר ששבח מיני הטוב ובכל אחד מהם אמר ארץ. הראשון הוא ארץ נחלי מים עינות ותהומות לא מי יאורים ואגמים הרעים על הפך והמים רעים והארץ משכלת. השני הוא ארץ חטה ושעורה הצריכים למזון. השלישי הוא ארץ זית שמן ודבש שהם מעדני מלך. הרביעי ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם שימצאו בה מעות בזול. כאמרו ותמצא אצלו כסף וזהב ואין קנה לאוצרותיו כי אמנם יוקר המעות קשה מיוקר הפירות כאמרם ז"ל (תענית פ' סדר תעניות) לא שנו אלא על בצורת של פירות אבל על בצורות של מעות מתריעי' עליהם מיד. החמישי הוא ארץ אשר אבניה ברזל שבה נמצא רבוי אבנים קשות והפירות יפות וטובות לבנין: (ט) תחצוב נחשת. הוא הברזל הטוב שהוא כביר ונאות לבנין וכלים: (י) וברכת את ה' אלהיך

פירוש רשב"ם

(ז) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' ולבסוף ורם לבבך ושכחת. לכך אני מצווך לזכור את הדרך וספוק צרכיך משמים. וידעת כי בלא כח יגבר איש: (ט) אשר לא במסכנת תאכל בה לחם. כלומר לא תאכל פת הריבה בדרך עני ומסכן. שהרי מלבד החטה והשעורה שהוא לחם יהיה לך גפן

טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר | הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ | שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ: טז הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ: יז וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה: יח וְזָכַרְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם הַזֶּה: פ יט וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן: כ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: פ

ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם: ב עַם־גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק: ג וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ: שלישי ד אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם | מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ: ה לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת | הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

מורישם

אונקלוס

אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: טו דדברך במדברא רבא ודחילא אתר חיון קלן ועקרבין ובית צחונא אתר די לית מיא דאפק לך מיא מטנרא תקיפא: טז דאוכלך מנא במדברא די לא ידעון אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: יז ותימר בלבך חילי ותקוף ידי קנו לי ית נכסיא האלין: יח ותדכר ית יי אלהך ארי הוא יהב לך עצה למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך כיומא הדין: יט ויהי אם מנשאה תנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלחנון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון: כ כעממיא די יי מאביד מקדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבלתון במימרא דיי אלהכון: א שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למעל למירת עממין רברבין ותקיפין מנך קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: ב עם רב ותקיף בני גבריא די את ידעת ואת שמעת מן יכול למיקם קדם בני גבריא: ג ותדע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אשא אכלא הוא ישיצנון והוא יתרכנון קדמך ותתרכנון ותובדנון בפריע כמא די מליל יי לך: ד לא תימר בלבך בדיתבר יי אלהך יתהון מקדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האלין יי מתרך להון מקדמך: ה לא בזכותך ובקשיטות לבך את עלל למירת ית ארעהון ארי בחובי עממיא האלין יי אלהך מתרכהון מקדמך ובדיל לאקמא

ית

מסרה טו המוליכך, ב' ומ"ל דמ"ל. הגדל, כל ס"פ מסר כמ"ם. והנורא, מ"ל. נחש, ו' מלין בטעמה. וצמאון, ב' מ"ל ונו"ן בסוף. המוציא, מ"ל דמ"ל. החלמיש, ל' ומ"ל. טז המאכלך, ל' ומסר בכ"י הכ"ף בשמליך. ידעון, ב' בענין מ"ו ונו"ן בסוף. ענתך, ל' ומסר. נסתך, ל' וחס' דמ'. להיטבך, פ' בלו' מי"ק וח"ם. באחריתך, מי"ק. יז כחי, כל ל' מסר. ועצם, מסר. עשה לי, הלמ"ד רפי כי הה"א הרפית ואין נוהג בה. דין אסי מרסוק. יח הנתן, מסר. חיל, במד יר"ד. הקים, מ"ל. יט שכח, מ"ו דקרי ועלא כתיב. ועבדתם, ל' בקמץ. והשתחוית, מ"ל. העדתי, ה' מסר דין סל"ם. אבד, מסר. תאבדון, מ"ל ס' ומ"ו ונו"ן בסוף וקן בפסוק כ'. כ כגוים, ג'. מאביד, מ"ל. תשמעון, מ"ו ונו"ן בסוף. בקול, מלא. ט א עבר, חס"ל מסר. לבא, מ' מסר. וגדלים, הכויהון ס"ו ומ"י. ממך, הכ"ף דגושה. גדלת, ס' דס'. ובצרת, ב' ס' דס'. ב עם, במסג ומוקף ובפסם, גדול, מ"ל. ורם, הוא"ו בקמץ. ג העבר, מסר. אכלה, מסר ה' ומד ואכלה. ישמידם, מ"ל. יכניעם, מ"ל. והורשתם, עדיהון ססע קמגלם. ד בהדף, מסר. אתם, עמק. הביאני, י' מ"ל. וברשעת, סוף"ו בלא מליך וג'. מורישם, מ"ל דמ"ל. ה וביֹשר, מסר.

ת"א המוציא לך נרכוש לם. המאכילך מן יומא פד. ולמען נסותך פסקי' מד פי"ב. שמע ישראל פ' הוסר פ' סכומים. לא בצדקתך פסקי' עג פל"ו.

רש"י

(א) גדולים ועצמים ממך. אתה עצום והם עצומים ממך: (ד) אל תאמר בלבבך. לדקתי ורשעת הגוים גרמו: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת כי

רמב"ן

כל פרי האדמה ורבים: ופעם על הארץ הטובה. ילוה שתברכהו בכל עת שתשבע על השובע ועל הארץ שנתן לך שיכמילנה לך לעולמים ותשבע ממובה והנה סיוג המצות הזאת בכל מקום: (יח) וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. וידוע כי ישראל גבורים ואנשי חיל למלחמה כי נמשלו לאריות ולזאב יטרף ומלכי כנען במלחמה כלמו אותם על כן אמר אם תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה תזכר השם שהוציא אותך ממצרים ולא היה לך שם כח ועוצם יד כלל ותזכור עוד כי במדבר אשר אין לאל ידך לקיות שם עשה לך כל לרכך אם כן גם החיל הזה

אלהכון דאפיקכון פריקין מארעא דמצרים מבית שעבוד עבדיא: (טו) דדברך ברחמין במדברא רבא ודחילא, אתר מלי חיוון קלין ועקרבין עקצין ובית צחותא אתר דלית מוי דאפיק לך מוי משמיר טינרא: (טז) דאוכלך מנא במדברא דלא ידעון אבהתך מן בגלל לסגפותך ומן בגלל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: (יז) הוו זהירין דלא תימרון בלבכון חילן ותקוף ידן קנו לן ית נכסיא האילין: (יח) ותהוון דכירין ית יי אלהכון ארום הוא דיהיב לכון מלכא למקני ניכסין מן בגלל לקיימא ית קיימיה דקיים לאבהתכון כזמן יומא הדין: (יט) ויהי אין מנשא תנשון ית דחלתא דיי אלהכון. ותהכון בתר טעוות עממיא ותפלחינון ותסגדון להון אסהדית עליכון יומא דין ארום מיבד תיבדון: (כ) הי כעממיא דיי מגלי מן קדמיכון היכדין תיבדון חולף דלא קבילתון למימרא דיי אלהכון: (א) שמעו ישראל אתון עברין יומא דין ית יורדנא למיעול למירות עממין רברבין ותקיפין מנכון קירוין רברבין וכריכן עד צית שמיא: (ב) עם חסין וגיוותן הי כגנבריא דאתון ידעתון ואתון שמעתון מן ייכול למיקם קדם בנוי דגבריא: (ג) ותנדעון יומא דין ארום יי אלהכון שכינת יקריה מטיילא קדמיכון מימריה אישא אכלא הוא ישיצינון והוא יתריכינון מן קדמיכון ותתריכינון ותובדינון בסרהוביא היכמא דמליל יי אלהכון לכון: (ד) לא תימרון בלבכון כד ידחי יי אלהכון יתהון מן קדמיכון למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האילין יי מתרכהון מן קדמיכון: (ה) לא מטול זכוותכון ובתריצות לבכון אתון עלין למירות ית ארעהון ארום בחובי עממיא האילין יי אלהכון מתרך יתהון מן קדמיכון ומן

בעל הטורים

וזהב ככסף. לומר לך הכולה שמעשיר יעשוק בבהמה דקה. ומכל מקום כתיב יתכין חסר וי"ו לומר שאם מלוה בשוקים שמחם בכסיו ממומונין: (טו) נחש שרף ועקרב ובגלגון בגי' בבשדים בשבם במקדון ובמעיכ. (כ) כגוים ג' דין ואידך (יחזקאל ד') אם לא נהיה כגוים. (מ"ב י"ז). ויקטירו שם כגוים. אלה כנגד מה בשביל ויקטירו שם כגוי' ואמרו אם לא נהיה כגוי' ע"כ כגוים אשר יי' מאביד מפניכם כן תאבדון: (ד) הביאני ד' בלדקתי הביאני דין במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל (יחזקאל מ) הביאני אל בית היין (שיר ב) הביאני המלך חדריו (שם א) וזהו שדרשו חז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל. וזהו במראות אלהים הביאני שכולם היו נביאים וזכו למראה. וכן בנתן תורה הביאני אל בית היין פי' לפני הר סיני. וכאן לי התורה בכרלפם

יונתן

הארץ ומאי ובכרם שלא דקאי אפיכוסיה חבו על הארץ הפונה: (טו) מטמור עוכלא סכנו של בור חלמים ושיחסם לשון אבן סוק: (יח) דיהיב לכון מלכא פי' שנותן לך עלה דק"ל מאי כח והלא לא לגבורים כח וק"ל: (ג) ותובדינון בסרהוביא פי' ותאבדם בקל מים מהר: זהירין פי' דלא שימא לשון לוי היא אלא אזהרה שמא ספמר: מתיין

רמב"ן

הזה אשר עשית בכחך הטס הוא שנתן לך הכח כאשר עשית אותו ואם תשכח את השם יכלה כחך ואמלך ותאבד כאשר אבדו הם כי כל עוזבי יי' יכלו ושאר להביא עוד ראיה אחרת שלא מחשוב כחי ועולם ידי וגו' ואמר שמע ישראל דבר אמת מפני כי הגוים האלה הם גדולים ועצומים ממך ואיך תנלם' במלחמה ועוד יש להם ערים גדולות ובצורות לרום השמים ואיך תכבוש אותם ועוד שהם עם גדול ורם בני ענקים שאתה ידעת מן המרגלים שראו אותם ואתה שמעת מימים הראשונים שלא יתילב אדם לפניהם וכשיתגבר. לך כל זה יש לך לדעת ולהאמין מן היום הזה כי לא תוכל לעבור עליהם כלל עד שתדע בלבבך כי ה' העובר לפניך. הוא אש אוכלה והוא ישמידם ויכניעם לא כח ועולם יד שנתן לך אבל יד יי' עשתה זאת בתקיפין שבהם וזה כמו למה שיהיה וי"י השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וכן אמר שם ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו כי יי' נלחם לישראל והערים הבצורות שהזכיר כאן רמז לחומת יריחו שנפלה לפני הארון וזהו שאמר דוד כי לא בחרב' יירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רליתם ימין השם וזרועו בתקיפים ואור פניו שרלם בהרוגי המלחמה שנתן להם כח עליהם וזהו שאמר הכתוב עוד ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת וייחד האמורי שהיה עלום בהם והשם הוא המשמיד אותו: וטעם (ג) הוא ישמידם והוא יכניעם. כמו הוא יביעם והוא ישמידם יכניעם ענין שפלות מן הלשון כי נכנע אחאב מלפני או אז יכנע לבבם הערל וכן כלם והטעם כי היו העמים ההם יראים מאד מישראל ונלב רגז ובכוס שפלה ורפיון ידים היו יולאים אליהם למלחמה כמו שאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וכל מלכי הכנעני וימס לבבם ולא היה בם רוח מפני בני ישראל ויתכן כי הוא ישמידם ירמוז אל גוים גדולים ועצומים ויכניעם אל בני ענקים כי עם כל תקפם וגבהם נכנע לבם יותר משאר העם ולא עלו למלחמה כלל אבל היו נחבאים בהרים ובערי הבצורות כמו שאמר ויבא יהושע בעת ההיא ויכרות יהושע את הענקים מן ההר מן חברון מן דבי' מן ענב ומן כל הר יהודה ומן כל הר ישראל ומכל עריהם החרימם יהושע כלומר בעריהם וכן וילך יהודה אל חברון ויכו את ששי ואת אחימן ואת תלמי: (ד) אל תאמר בלבבך. אחרי שהזהיר שלא תחשוב כחי ועולם ידי עשה לי רק שתדע כי הנלוחי' במלחמה השם נתן להם הכח הזה והתקיפים שבהם והערים

אבן עזרא

השם כלכל אותך: (טו) במדבר. מושך עלמו ואחר עמו וכן הוא נמדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף: החלמיש. הצור התקיף: (יז) החיל הזה. הממון וכן ועזבו לאחרים חילם. והטעם יגיעם וכחם: (יח) חכרת. הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועולם ידי זכור שנותן לך כח: (כ) עקב. שכר באחרית לטוב או לרע: (א) אתה עובר היום. בזמן הזה או טעמו שסוב [ח]כי אתה עובר היום: (ג) אש אוכלה. [ט]במהירות על כן אמר מהר. (ז) במדבר. אחר שנסעו מחורב: למ"ד

פירוש על אבן עזרא

בשורש ומשיב עליו ר"א בספר שפתי יתר. [ח](תהלים מ"ט י"א). [חח]כי לא עברו ביום דבר ממה הדברים האלו ע"כ מורה היום של הזמן שנקרא ג"כ היום או על שמשבה שיעשו ביום דבר ממה אליהם. [ט]שזה טבע האש.

ספורנו

אלהיך. למען תזכיר כי אתו היו אלה לך: (טו) מצור החלמיש. שנסתפק במים כאמרו הסופכי הצור אגם מים: (טז) למען ענותך. שתקיים מעוני כדאגת מי שאין לו פת בסלו: ולמען נסותך. אם תעשה רלונו בתתו פרנסתך שלא בצער: להיטיבך. יותר מהאלהי הסרת כדאי למנוסה לשכיו: (יט) והיה אם שכח תשכח. וזה יקרה כאשר תיחס הללחתך אל כחך ולא תברכהו עליה: תאבדון. בעכו"ם תעשי עולמות: (כ) עקב. וכל זה יקרה כשלא תברך כאשר נוך למעלה. (ד) אל תאמר בלבבך בהדוף. כשתראה שתנלחם שלא כמנהג העולם ותכיר שהוא פעל אלהי, אל תטעה לומר בלדקתי הביאני לרשת זכדי שאירם הארץ מהרה בזכותי הדף אותם מהרה: וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך. והנה שסבה שהוא גלחם בהם היא ברשעתם לא כדי שתירש אתה מהרה: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת. כי אמנם מה שאתה יורש הארץ אינו בזכותך באופן שאין ראוי שילחם ה' לכם למען תירשו מהרה: כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך. שהלה שמפי' נקמתו גם על ידך שמתגיעם בעונם כאמרו ויאמר השמד על שמך וביד אדם אל אסולה: ולמען הקים. ובדי שתקיים מלותו תזכה לרשת על דרך ככל אשר בגבני עשית לנוח

פירוש רשב"ם

גפן ותאנה ורימון וגו' ודבש תמרים שהם מתוקים. (כ) עקב לא תשמעון. זהו סיום כל תחלת הפרשה. והיה עקב תשמעון תנחלו את הארץ ועקב לא תשמעון ואבדתם מהר. כל מלחמות שתלחמו בהם תנצחום במהירות בלא טורח סוללה ומצודת ימים רבים ומכל מקום לא תוכל לכלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה. כי לא אניח לכם להלחם על כולה בפעם אחת: (ד) אל תאמר בלבבך. כשיהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך. שני דברים גרמו לי לנחול הארץ האת אלו האומות נתחייבו להגרש ברשעם מן הארץ ומה שאני זוכה בה יותר מאומה אחרת בצדקתי הביאני ה' יותר משאר אומות הואיל כי ברשעת הגוים האלה מורישם: (ה) לא בצדקתך וביושר לבבך. שהרי זכור לא תשכח את אשר הקצפת וגו' אפס אחד משני הברים אמת כי ברשעתם הפסידו נחלתם. ומה שאתה זוכה בה לא בצדקתך. אלא למען הקים את השבועה וגו':

ואשברם

מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃ ז זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ ח וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ ט בַּעֲלֹתִי הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ י וַיִּתֵּן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃ יא וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ יד הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ טו וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ טז וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶתְכֶם׃ יז וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם מֵעַל שְׁתֵּי יָדָי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃ יח וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל כָּל־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃

כי

יַת פִּתְגָּמָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְתִדַּע אֲרֵי לָא בִזְכוּתָךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ יַת אַרְעָא טַבְתָּא הָדָא לְמֵירְתַהּ אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל אַתְּ׃ ז הֱוֵי דְּכִיר לָא תִנְשֵׁי יַת דִּי־אַרְגֶּזְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּמַדְבְּרָא לְמִן־יוֹמָא דִּי נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ׃ ח וּבְחֹרֵב אַרְגֶּזְתּוּן קֳדָם־יְיָ וַהֲוָא רְגַז מִן קֳדָם יְיָ בְּכוֹן לְשֵׁיצָאָה יַתְכוֹן׃ ט בְּמִסְּקִי לְטוּרָא לְמִסַּב לוּחֵי אַבְנַיָּא לוּחֵי קְיָמָא דִּי־גְזַר יְיָ עִמְּכוֹן וִיתֵבִית בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכָלִית וּמַיָּא לָא אִשְׁתֵּיתִי׃ י וִיהַב יְיָ לִי יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַיְיָ וַעֲלֵיהוֹן כְּכָל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא׃ יא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן יְהַב יְיָ לִי יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא לוּחֵי קְיָמָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם חוּת בִּפְרִיעַ מִכָּא אֲרֵי חַבִּיל עַמָּךְ דִּי אַפֶּקְתָּא מִמִּצְרָיִם סְטוֹ בִּפְרִיעַ מִן אָרְחָא דִּי פַקֵּדְתִּנּוּן עֲבַדוּ לְהוֹן מַתְּכָא׃ יג וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימַר גְּלֵי קֳדָמַי יַת עַמָּא הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא׃ יד אַנַּח בָּעוּתָךְ מִקֳּדָמַי וַאֲשֵׁיצִנּוּן וְאֶמְחֵי יַת שְׁמְהוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא וְאֶעְבֵּד יָתָךְ לְעַם תַּקִּיף וְסַגֵּי מִנְּהוֹן׃ טו וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן־טוּרָא וְטוּרָא בָּעֵר בְּאֶשָּׁתָא וּתְרֵין לוּחֵי קְיָמָא עַל תַּרְתֵּין יְדָי׃ טז וַחֲזֵיתִי וְהָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עֵגֶל מַתְּכָא סְטֵיתוּן בִּפְרִיעַ מִן אָרְחָא דִּי פַקִּיד יְיָ יַתְכוֹן׃ יז וַאֲחַדִית בִּתְרֵין לוּחַיָּא וּרְמֵיתִנּוּן מֵעַל תַּרְתֵּין יְדָי וְתַבַּרְתִּנּוּן לְעֵינֵיכוֹן׃ יח וְאִשְׁתַּטַּחִית קֳדָם יְיָ כְּקַדְמֵיתָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכָלִית וּמַיָּא לָא אִשְׁתֵּיתִי עַל כָּל חוֹבֵיכוֹן דִּי חַבְתּוּן לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃

ארי

מסרה מורישם, מ״ל דמ״ל. ולמען, ו׳ ימידאין. הקים, כו״ל מ״ל. ו כסן, מסר. הטובה; כל אוי מ״ל במ״ב. קשה ערף, הקוף בשוא וה״א בסוף. ערף, כ״ל מסר. ז זכר, כב׳ לי׳ ליוני ס׳. הקצפת, ל׳. למן היום, ו׳. יצאת, כ״כ לא יצאתם. באכם, כו״ל מסר. ממרים, מ״ל. הייתם, מ״ל. ח ובחרב, ל׳ וחסר. להשמיד, כל אוי מ״ל. ט בעלתי, ל׳ וחסר. ההרה, י״ג. לוחת, ד׳ מכוייהון דפסיקא מו״ק וחסר סכין. ואשב, ה׳. לחם, ג׳. שתיתי, כו״ל מ״ל. י לוחת, ה׳ כ״כ מו״ק ומ״ס. האבנים, ה״א בכלם תיבותא ומ״ל. כתבים, כו״ל מ״ו ומ״י. ועליהם, מ״ל. ככל, הכ״ף בגעי׳. יא לחם, מ׳ דמ׳. האבנים, בה״א ומ״ל. לחות, ב׳ כ״ב מו״ק ומ״ל סכין. יב ויאמר ה׳, בטעם בסיפרא. קום, כל אוי מ״ל. הוצאת, מ״ל דמ״ל. צויתם, מ״ק ומסר. יג ראיתי, כ״ל ומ״ל. קשה, בה״א בסוף תיבותא. יד הרף, ו׳ מלעיל. ממני כ״ו. ואשמידם, מ״ל. אותך, מ״ל. עצום, מ״ל. ורב, ס׳ קמצין. טו ואפן, ה״א לא. ההר, י׳. לוחת, מו״ק וחסר סכין, ידי, כ״ב. יז ואתפש, חסר והשין שמאלית. הלחות, מ׳ דמ׳. ואשלכם, י״ב מ׳ צלי׳. יח כראשנה, בכף ומ״ל א׳ ומ״ו. חטאתכם, ב׳ מ״ל א׳. לעשות, מ״ל. להכעיסו, מ״ל.

ת״א ואשב בהר מגילה כא. ועליהם ככל הדברים שם יט. ואתפש בשני הלחות נדרים לח. ואשברם פסחים פז. לחם לא אכלתי יומא עה.

יונתן בן עוזיאל

ומן בגלל לקימא ית פתגמא דקיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב: (ו) ותנדעון ארום לא בזכותכון יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא משבחא הדא למירתה ארום עם קשי קדל אתון: (ז) הוו דכירין לא תתנשון ית דארגיזתון קדם יי אלהכון במדברא למן יומא דנפקתון מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הייתון קדם יי: (ח) ובחורב ארגיזתון קדם יי והוה רוגזא מן קדם יי בכון לשיציא יתכון: (ט) כד סליקית לטוורא למיסב לוחי מרמירא לוחי קימא דגזר יי עמכון ושהיית בטוורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי: (י) ויהב יי לי ית תרין לוחי מרמירא כתיבין באצבעא דיי ועליהון כתיב הי ככל פתגמיא דמליל יי עמכון בטוורא מגו אישתא ביום כנישת קהלא: (יא) והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי מרמירא לוחי קימא: (יב) ואמר יי לי קום חות בפריע מיכא ארום חבילו ארחתהון עמא דאתפקין על שפך

ירושלמי

דאפיקתא מארעא דמצרים סטו בפריע מן אורחא דפקידתינון בסיני לא תעבדון צלם וצורה ועבדו להון מתכא: (יג) ואמר יי לי למימר גלי קדמי סורחנות עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: (יד) אנח בעותך מן קדמי ואשיצינון ואמחי ית שומהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם תקיף וסגי מנהון: (טו) וכוונית ונחתית מן טורא וטורא דליק באישתא ותרין לוחי קיימא על תרין ידי: (טז) וחמית והא סרחתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עיגל מתכא סטיתון בפריע מן ארחא דפקיד יי יתכון: (יז) ואחדית בתרין לוחיא וטלקתינון מעלוי תרתין ידי ותברתינון ואתין חמיין כד לוחיא מיתברין ואתוותא פרחין:

[(יז) ותפשית בתרין לוחיא וטלקית יתהון:]

(יח) ובעית רחמין מן קדם יי כד בקדמיתא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומוי לא אשתיית משול כל חוביכון דחבתון למעבד דביש קדם יי

בעל הטורים

שנולדתם בע' פנים. הביאתי סדריו וכראתי השמים ומי השמים: (ז) את אשר הקצפת פ"ה כפול' לומר קצף אחר קצף: (ט) ואשב בהר בגימ' בתלמודו: (י) ועליהם ככל הדברים בגי' זה התלמוד: (יב) (העלית) [הוצאת] ממצרים. פי' מהעיר לועז ובכל מקום אומר מארץ מצרים פי' מכל הארץ: (יח) ואתנפל חסר יו"ד שפרחו י"ד הדברות מהם

יונתן

(יח) חמיין כד לוחיי' מיתברין וכו' כן הוא בפסחים פ"ה אמאי דכתיב ואשברם לעיניכם

רש"י

כי ברשעת הגוים. הרי כי משמש בלשון אלא: (ט) ואשב בהר. (מגילה כא) אין ישיבה אלא לשון עכבה: (י) לוחת. לוחת כתיב שתיהן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנאמר (שמות לב) ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם באותה עליה נתעכבתי ארבעים יום נמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה (דברים י) פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום נמצאו כלים ביום הכיפורים בו ביום נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ואומר לו למשה (במדבר י"ד) סלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים

רמב"ן

והעלים הבאורים שאר אבדו השם בכבודו עשה לכם כן גם מפורסם אלהו. אמר והזכיר לא תאמר כי עשה ה' עמך כל זה בצדקתך כי לא עשה לכם כן רק ברשעת הגוים האלה והנה זה טעם באבדן הגוים ההם ולא נתן לכם טעם ברשת ישראל את הארץ על כן אמר ובאר לא בצדקתך שתהיה צדיק במעשה ולא אפי' בלב ישר שהיה לך רק ברשעת הגוים אבדו הם ובעבור שבועת אבותיך ירשת את הארץ כי אין הטעם שלך יכול לבטל המתנה שנתן לאבותיך כי בשבועה נתנה להם ורש"י כתב אל תאמר בלבבך לדקתי ורשעת הגוים גרמה לי לא בצדקתך ואיננו נכון ויש על השואל לשאול שהרי אמר כי מאהבת ה' אתכם והנה הם אהובים למעלה והשם לא יאהב רק את הטובים כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו א"כ גם בצדקתם ירשו ארץ והתשובה כי שם ידבר עם ישראל בכללם וכאן יוכיח הדור ההוא שהיו ממרים את ה' מיום היותם במדבר: וטעם ולמען הקים את הדבר. שאמר ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה: (ח) ובחורב הקצפתם את ה'. קודם שיפתח להם בביאור התורה כלל הוכיח אותם בעונות אשר נגמו להם ולא נמחלו והזכיר להם ענין המרגלים ומי מריבה ואחר כן ביאר עשרת הדברות ופרשת יחוד השם והזכירם בענין ע"ז אזהרות רבות והזכיר במצות בכללם ויאמר שהן כלם טובות ובעבורם תבא להן כל הטובה ועתה בא להתחיל בפרטי המצות וקודם שיזכיר אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם ולפקוד עליהם את כל עונותיהם שעשו מעת שקבלו התורה והלאה כי התלונות שעשו קודם מתן תורה שהמרו על ים בים סוף וילונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם כי מעת שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמם ברית ולפיכך פתח כאן ובחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל וכאשר פירשתיו: (טו) ואפן וארד מן ההר. כבר פירשתי במקומו כי קודם שירד מן ההר התפלל עליהם ותפלתו נאמר וינחם ה' על הרעה אבל לא הזכיר זה עתה מפני שהוא רוצה להגדיל להם העון הגדול והמעל שמעלו עליהם כי הביאו אותו לשבור הלוחות ולהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה ולהתפלל גם על אהרן כי התאנף השם עליו מאד ואמר כן יזכיר התפלה הראשונה שחלה את פני ה' אלהיו טרם רדתו שלא ישמידם: וטעם (יז) ואתפש בשני הלוחות. גם זה מן התוכחות יאמר היה עונכם גדול מנשא עד כי בראותי אתכם משחיתים לפני העגל לא יכלתי להתאפק ושברתי הלוחות והולך להזכיר זה בעבור שילה להודיעם ענין הלוחות השניות כאשר יפרש ויתכן שירמוז עוד לטובה שעשה עמהם כי סכן בנפשו לשבור לוחות האלהים לטובתם כאשר אמרו רבותינו

אבן עזרא

למ"ד למען היום נוסף וכן רבים: (י) באצבע. [1]מפורש: (יא) מקץ. סוף או [2]תחלת ארבעים והנה הראה [3]כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל: (יח) ואתנפל. זהו שאמר ועתה אעלה [4]אל יי': וטעם ואתנפל. על

פירוש על אבן עזרא

[1](שמות ל"א י"ח). [2]כי שני קצות לכל דבר. [3]במה שאמר נתן ד' אלי וכו' ויאמר ד' אלי קום רד מהר מזה הראה כי ביום שנתנו הלוחות למשה והוא בסוף ארבעים יום נעשה העגל. [4](שם ל"ב ל'). שם

ספורנו

לבית אבותם בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל. וכל זה עשה למען הקים מה שנשבע לאבות: (ו) כי עם קשה עורף אתה. שאי אפשר שיהי' צדק ויושר לבב עם קשי העורף כי אמנם קשה העורף הוא ההולך אחרי שרירות לבו ומחשבתו אע"פ שיודיעהו איזה מורה צדק בראיה ברורה שמחשבתו היא בלתי טובה ועצתו אל הספק חס כי לא יפנה אל המורה כאלו ערפו קשה כגיד ברזל באופן שלא יוכל לפנות אנה ואנה אבל ילך אחרי שרירות לבו כמאז: (ז) זכור אל תשכח. ויעיד על היותך עם קשה עורף כי הנה חזרתם להקציף פעם אחר פעם ככלב שב על קיאו אע"פ שבכל פעם ראיתם את מוסר ה' אלהיכם ואת גדלו: (ח) ובחורב הקצפתם. ויעיד על רוע מדת קושי העורף כי אמנם כשהקצפתם את ה' בחורב לא היה אומר להשמידכם אלא בשביל שאתה עם קשה עורף כאמרו ית' ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא הרף ממני ואשמידם וזה כי אמנם קושי העורף מכיר

פירוש רשב"ם

(יז) ואשברם. כי לא עצרתי כח כמו שפי' בפרשת כי תשא:

גם

יט כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר קָצַף יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא: כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן בָּעֵת הַהִוא: כא וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ ׀ בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־הָהָר: כב וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם אֶת־יְהוָה: כג וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ: כד מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם: כה וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם: כו וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה: כז זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ: כח פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּר: כט וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה: פ

אונקלוס

יט אֲרֵי דְחֵלִית מִקֳּדָם רֻגְזָא וְחֵמְתָא דִּי רְגֵז יְיָ עֲלֵיכוֹן לְשֵׁיצָאָה יַתְכוֹן וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא: כ וְעַל אַהֲרֹן הֲוָה רְגַז מִן־קֳדָם יְיָ לַחֲדָא לְשֵׁיצָיוּתֵהּ וְצַלֵּיתִי אַף עַל אַהֲרֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא: כא וְיָת חוֹבַתְכוֹן דִּי עֲבַדְתּוּן יָת עֶגְלָא נְסֵבִית וְאוֹקֵדִית יָתֵהּ בְּנוּרָא וְשָׁפִית יָתֵהּ בְּשׁוֹפִינָא יָאוּת עַד דִּי הֲוָה דַקִּיק לְעַפְרָא וּרְמֵית יָת עַפְרֵהּ לְנַחְלָא דְּנָחֵת מִן טוּרָא: כב וּבְדְלָקְתָּא וּבְנִסֵּתָא וּבְקִבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי מַרְגְּזִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ: כג וְכַד שְׁלַח יְיָ יַתְכוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֵימַר סְקוּ וְאַחְסִינוּ יָת־אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְכוֹן וְסָרֵבְתּוּן עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וְלָא הֵימַנְתּוּן לֵהּ וְלָא קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרֵהּ: כד מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ מִיּוֹמָא דִּידַעִית יַתְכוֹן: כה וְאִשְׁתַּטָּחִית קֳדָם יְיָ יָת אַרְבְּעִין יְמָמִין וְיָת אַרְבְּעִין לֵילָוָן דִּי אִשְׁתַּטָּחִית אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיצָאָה יַתְכוֹן: כו וְצַלֵּיתִי קֳדָם־יְיָ וַאֲמָרִית יְיָ אֱלֹהִים לָא תְחַבֵּל עַמָּךְ וְאַחֲסַנְתָּךְ דִּי פְרַקְתָּא בְּתֻקְפָּךְ דִּי־אַפֵּקְתָּא מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא: כז אִדְּכַר לְעַבְדָּךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָא תִתְפְּנֵי לְקַשְׁיוּת עַמָּא הָדֵין וּלְחוֹבֵיהוֹן וּלְחָטָאֵיהוֹן: כח דִּילְמָא יֵימְרוּן דָּיְרֵי אַרְעָא דִּי אַפֵּקְתָּנָא מִתַּמָּן מִדְּלֵית יוּכְלָא דַּייָ לְאַעָלוּתְהוֹן לְאַרְעָא דִּי מַלֵּיל לְהוֹן וּמִדְּסָנֵי יָתְהוֹן אַפֵּקִנּוּן לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא: כט וְאִנּוּן עַמָּךְ וְאַחֲסַנְתָּךְ דִּי

אפקתא

מסרה יט יגרתי, ד׳ חסר. האף, ג׳ קמצין וה׳ פתחין. והחמה, חסר. עליכם, מ״ל. ההוא, בוא״ו וחירק. כ ובאהרן, בי״ת הוא״ו במתג. כא ואת, הוא״ו בגעיא. אתו, פסיק. ואכת, ל׳ וחסר. טחון, ל׳ מ״ל. היטב, כ״ל דלדויי העי״ת מי״ק וחסר סגין. לעפר, ג׳. ואשלך, י״ב ס׳ בלי׳. היורד, חסר. כב ובתבערה, ל׳. ובמסה, ובספ״ך דלא כמסרה דס״פ בשלח. ובקברת, חסר ל׳. מקצפים, חי״ק. הייתם, במרין יודין. כג ובשלח, חסר ו׳ דקרי. האמנתם, ל׳. בקלו, חסר. כד ממרים, מ״ל ואין בו מ״ס ועילא. הייתם, במרין יודין. כה ואתנפל, ב׳. את, במוכח ובאירי י״א זוגין מן ב׳ פסוק חד את וחד ואת. כו אדני, ס׳ כ״כ אדני ואחריו (הוי״ה בניקוד אלקים) וד׳ מנהון בתורה. פדית, כו״ל מ״ל. בגדלך, ב׳ אל מי דמים. הוצאת, מ״ל דמ״ל. כז זכר, כל ל׳ לוי ח׳. קשי, הקוף בשוא לבד והשין בחירק ויוד אחריה. ואל, בוא״ו המכור. כח הוצאתנו, מ״ל דמ״ל. מבלי, קדמאה דבלא מבלתי דין מבלי. יכלת, ב׳ בתורה וחסר. להביאם, מ״ל. ומשנאתו, ל׳. אותם, מ״ל מ״ל בתורה. הוציאם, כ״ל מ״ל דמ״ל. להמתם, ל׳ וחסר. כט והם, ע׳ ר״פ. הוצאת, מ״ל דמ״ל. בכחך, חסר. הגדל, ח׳. ובזרעך, ג׳ חסר בלי׳. הנטויה, כו״ל מ״ל.

ת״א כי יגרתי נדרים לב נזיר ט׳. ואת חטאתכם האליליס מג לא עקיד׳ שער יג. את ארבעים ברכות לד. ואתפלל אל שם לב. אל תפן אל קשי העם הזה ס׳ האחר פ׳ קדושים. מבלי יכלת ברכות שם. ועשית לך יומא ג עב מנחות כח.

בעת

רש״י

הראשונים בלשון אמור מעתה האמצעיים היו בכעס: (כ) ובאהרן התאנף ה׳. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים וכן הוא אומר (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל: ואתפלל גם בעד אהרן. והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: (כא) טחון. לשון הווה כמו הלוך וכלות מולא״נט בלעז: (כה) ואתנפל וגו׳. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר תפלתו

רמב״ן

רבותינו מוסב תחין בפנים ולא באמת אים: (יט) כי יגורתי מפני האף. יאמר כי מפני האף והחמה אשר קצף השם מתחלה עליכם להשמיד אתכם יגורתי גם עתה כי עדיין יש עליכם להשמיד אתכם מן הקצף הגדול ההוא אף על פי שכבר נחם השם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו על כן חזרתי והתנפלתי עליכם ארבעים יום וארבעים לילה עד ששמע אלי גם בפעם ההוא כאשר שמע בפעם הראשונה קודם שירדתי וגם בעד אהרן התפללתי בפעם הזאת שחזרתי שם כי עד שיעבר את העגל לא הסגיר רק להשיב חמתו מהשחית את העם ברגע ואמר ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר ולא הזכיר כי השקהו אותם דרך כבודם שלא רצה לאמר להם שעשה בהם מעשה הסוטות ואמר ר״א כי טעם ובתבערה ובמסה

נעשו

יונתן בן עזיאל

יי לארגזא קדמוי: (יט) ארי הוא זימנא אשתלחון מן קדם יי חמשתי מלאכיא מחבליא לחבלא ית ישראל אף וחימה וקצף ומשחית וחרון כיון דישמע משה רבהון דישראל אזל ואדכר שמא רבא ויקירא ואוקים מקבריהון אברהם ויצחק ויעקב וקמון בצלותא קדם יי ומן יד אתכליאו תלת מנהון ואשתיירון תרין אף וחימה בעא משה רחמין ואתכליאו אוף תריהון וחפר שיחה בארעא דמואב וטמרינון בשבועת שמא רבא ודחילא דהכין כתיב ארום דחילית מן קדם רוגזא וחימתא דרגז יי עליכון למשציא יתכון וקביל יי צלותי אוף בזמנא ההיא: (כ) ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי לחדא לשיציותיה וצליתי אוף על אהרן בעידנא ההיא: (כא) וית סורחנתכון דעבדתון ית עיגלא נסיבית ואוקידית יתיה בנורא ושפיית יתיה בשופינא שפאית עד דהוה דקיק כעפרא ושלקית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא: (כב) ובבית יקידתא ובניסיתא ובקברי תחמודא מרגזין הויתון קדם יי:

ירושלמי

[(כב) ובקבריא תחמודיא:]

(כג) ובזמן דישלח יי יתכון מרקם גיעא למימר סוקו ואחסינו ית ארעא דיהבית לכון וסריבתון על מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבלתון לפיתגמיה: (כד) מסרבין הויתון קדם יי מן יומא דחכימת יתכון: (כה) ואשתטחית בצלו קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין לילון דאשתטחית בצלו ארום אמר יי למשציא יתכון: (כו) וצליית קדם יי ואמרית בבעו ברחמין מן קדמך יי אלהים לא תחבל עמך ואחסנתך די פרקת בתוקפך די אפיקתא ממצרים בגבורת אידא תקיפתא: (כז) הוי דכיר לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב ולא תסתכל לקשיות לב עמא הדין לרשעיהון ולסורחנותהון: (כח) דלמא יימרון דיירי ארעא דאפקתנא מתמן מדאיתתיה חילא מן קדם יי לאעלותהון לארעא דמליל להון ומדסני יתהון אפיקינון לקטלותהון במדברא: (כט) והינון עמך ואחסנתך דאפיקתא בחילך רבא ובדרעך מרממא: (א) בעידנא ההיא
אמר

בעל הטורים

מהם: (יט) יגרתי ד' דין ולידך העבר מכעסי אשר יגרתי (תלים קי"ט ל"ט) ואשר יגרתי יבא לי (איוב ג') יגרתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני (שם ט). יגרתי מפני האף והחמה והתפללתי שתעביר מכעסי פן יאמרו הארץ וגו' ואשר יגרתי יבא לי פי' לי לבדי כי אע"פ ששמע תפלתי על ישראל לא תנקני והמיתני במדבר ולא אכנס לארץ: (כא) לעפר ב' במסורה אשר דק לעפר. וידק לעפר (מ"ב כ"ג) הדק לעפר (שם) ביאשיהו כשביער הע"ז והיינו דאמרי בע"ז מפרר וזורה לרוח: (כד) ממרים הייתם. הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם ג"כ לומר לך שכל ארבעים שנה שהייתם במדבר הייתם ממרים: (כו) אדני יי' אל תשחת. מאדני עד ובזרועך הנטויה שהוא סוף התפלה כ"ח תיבות שמלא חן לפניו ושמע תפלתו והוא גולה כ"ב שמים. גוג
כתיב

יונתן

לעיניכם שהם לוחות שנשברו ואותיות פורחות וכו': (יט) חמשתי מלאכים כצ"ל ושמוט הוא נתדרש וכדכ"ל: (כא) ושפיית יתיה בשופינא שבלשון י"ם כי ויטחן עד אשר דק ושף עד דהוה דקיק ולפי זה בשופינא פי' מסן היטב וי"ם בכלי המוכן לכך: שיים ל' שימין ומעבות וק"ל: (כה) ואשתטחית כצ"ל כמו בסוף הפסוק: (ג) דמייבר מילך
די

רמב"ן

בעבור כי בתבערה היו העם כמתאוננים מנסים השם בתאוות הזכיר להם כי הייתם מקציפים את השם בנסיון אשר נסיתם אותו בתבערה כאשר עשיתם בכל פעם אשר במסה בלא לקשתם ומשר ויפה פירש. והנה המשא לנסות את השם הוא חטא גדול ואשמה רבה כאשר הזהיר ממנו לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה על כן הזכיר אותו להם בכאן וכן הזכיר פעם אחרת חטא המרגלים בקצרה בעבור העון הגדול כי בו ישלים: (כד) ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. לרמוז על תלונותיהם קודם מתן תורה: (כה) ואתנפל לפני ה'. יאמר כי הוצרכתי להתנפל עליכם ארבעים יום וארבעים לילה על החטא הגדול הזה כי מתחלה אמר ה' להשמיד אתכם עד שאתפלל אל ה' ואומר אל תשחת עמך ונחלתך כי זאת היתה תפלתו קודם רדתו מן ההר ושמה נענה בוינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ולא הזכיר תפלת הארבעים יום וארבעים לילה כי ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. וטעם השמות הכתובים באל"ף דל"ת יו"ד ה"א פרשתיו: (כח) מבלתי יכלת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם. אמר במרגלים מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם וישחטם במדבר כלומר יאמרו כי כאשר באו והיו קרובים לארץ וראה שאין יכולת בידו כנגד העמים שחטם במדבר אבל בכאן אמר משנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר כי היתה השנאה הזאת בהם במצרים טרם שהוציאם משם והטעם בעבור שהיו במעשה העגל עדיין קרובים למצרים ורחוקים מארץ כנען יאמרו כי גם בהיותם במצרים ראה שאין יכולת בידו להביאם אל הארץ אשר דבר להם באזני המצריים ועל כן שנאם לבלתי הסל לעיני הגוים אשר נודע אליהם לעיניהם והוציאם ממצרים להמיתם במדבר במקום שלא יודע מה היה להם וזהו ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים שחשב להם במחשבה רעה טרם שילאו והוציאם מתוך עם מצרים להרוג אותם בין ההרים מקום אשר לא יעבור בו איש ולא ישב אדם שם והכונה בטענות כי הגוים ידברו בה' אלהי ישראל כאשר עליו כאלהי גויי הארצות וכענין
שנאמר

אבן עזרא

על פניו ארצה: (יט) גם בפעם ההוא. כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים ובעד מה תצעק אלי ועוד ויצעק אל יי' ויורהו יי' עץ: (כא) ואת חטאתכם. נקרא העגל חטאת. על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל: ואכת. לעפר דק כעפר הארץ: (כב) ובתבערה. יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירום באלה מסעי והוא אחד מהשלשים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי. וטעם לאמר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מנסים לשם והזכיר תבערה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום ויש אומרים כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר בעירת אש השם בהם וזנב עמלק ומכת המתאוים הזכיר בתחלה הקשה ויש אומרים כי תבערה היא מסה כמו ונראה שניר וחרמון והנכון מה שפירשתי: (כג) לא האמנתם. בלב ולא שמעתם במעשה ושב לבאר התפלה שהתפלל: (כט) עמך ונחלתך. בעבור אבותם: וטעם הם עמך. ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שהראית בעולם:
בעת

פירוש על אבן עזרא

(שם י"ד ע"ו). (במדבר י' ל"ג). ר"ל במתאוננים נאמר ותבער בם אש ד'. פי' ויזנב בך על נקוטם את ד' כדעת הי"א. פי' ויך ד' בעם מכה רבה מאוד. ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה. ר"ל שבערה. כי בערה בם אש ד'. (שיר ד' ח') מ"י ודיכי דיאבין וכו' ולומיל די בהרמון ע"כ נראה כי אחד הם. ובצרע כי לודים יקראו לחרמון שריון. והאמורי יקראו לו שניר. וכן שבערה ומסה הם ב' שמות למקום א'. שהם שני מקומות תבערה ומסה. כמ"ש זכור לעבדיך לאברהם ליצחק ליעקב וכו'.
לעיל

ספורנו

ומסיר את תקות התשובה: (טו) וההר בוער באש. וכן חטאתם בעוד שהמלך במסבו: (כב) ובתבערה ובמסה. ואע"פ שראיתם שהקצפתם את האל יתי' נשברו הלוחות והוצרכתי להתפלל בעדכם בלוח ארבעי' יום חזרתם להקציף בתבערה ובמסה כשהבטית' באזניו לנסות: ובקברות התאוה.
בשאלת

פירוש רשב"ם

(יט) גם בפעם ההוא. מלמד שכמה פעמים התפלל עליהם: (כה) ואתנפל לפני ה' ארבעים וגו' ואתפלל אל ה' ואומר וגו'. מי האיש החכם ישים לב למה הוצרך לכפול כאן נפילת הארבעים יום. וכן דרך המקרא לכפול דבר ולומר דיו לכם שכשנפלתי לפני ה' ארבעים יום כך וכך נתפללתי. אפס חכמה גדולה בא להודיע לישראל שמא תאמר והלא חטא גדול כמעשה העגל הועילה תפלתו של משה והצילנו. אף בארץ ישראל אם נחטא יועילו לנו תפלות הנביאים. אמר להם לא תועיל לכם תפלות בארץ ישראל כי עתה נתכפר להם כדי שלא יתחלל שמו שהרי כאן התפלל כך זכור לעבדיך וגו' פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלתי יכולת ה' להביאם. ולכך לא נתחייבתם מיתה באדם. אבל לאחר שיהרגו שלשים ואחד מלכים וינחילכם את הארץ אז יוציאכם ויגרש אתכם מן הארץ שאין כאן חילול השם לאמר לאומות מבלתי יכולת ה'. אלא יאמרו הגוים ישראל חטאו לו כמו שמפורש באתם נצבים ויאמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ומה חרי האף וגו' ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם וגו'
ויתשם

י רביעי א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ: ב וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן: ג וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי: ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי: ה וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה: ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו: ז מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ

אונקלוס

אַפְּקְתָא בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא: א בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ לִי פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְסַק לְקֳדָמַי לְטוּרָא וְתַעְבֵּד לָךְ אֲרוֹנָא דְאָעָא: ב וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יַת־פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תַבַּרְתָּא וּתְשַׁוֵּינוּן בַּאֲרוֹנָא: ג וַעֲבָדִית אֲרוֹנָא דְאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵקִית לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי: ד וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יַת עַשְׂרָא פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא וִיהָבִנּוּן יְיָ לִי: ה וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן־טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יַת־לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דִּי עֲבָדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא־דִי פַקְּדַנִי יְיָ: ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר בְּרֵהּ תְּחוֹתוֹהִי: ז מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגֹּד וּמִן גֻּדְגֹּד לְיָטְבַת

מסרה י א לוחת, מו"ק וחסר חכין. אבנים, בלא ה"א בריש פיגוסא. כראשנים, ח"ל. ההרה, י"ג. ארון, ל' וחסר. ב ואכתב, ל' וחסר. הלחת, חסר דחסר. את, לקדמאל בלא. הלחת, חסר דחסר. שברת, פתח בסגנה. ושמתם, ב' בקמץ באוריתא סבי מקנה. בארון, מ"ל. ג ארון, מ"ל. ואפסל, חסר. לחת, חסר דחסר. כראשנים, ל'. ההרה, י"ג. הלחת, הד"ח. ד ויכתב, כו"ג' חסר. הלחת, חד"ח. אליכם, כל אור' מ"י במ"ו. ה ואשם, ה' חסר. הלחת, חסר דח'. בארון, מלא. ו מבארת, כל לי' באו' חסר. מוסרה, מ"ל. ז הגדגדה, ב' ובפסוק וחד"ח וה"א בסופא.

ת"א בעת ההיא פסחים עד הוריות יב. אשר שברת מנחות לט. ושמתם בארון שם מח.

רש"י

תפלתו שנאמר ה' אלהים אל תשחת עמך וגו': (א) בעת ההיא. לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי בירידתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנאמר (במדבר לג) ויסעו ממסרות וגו' ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמנה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו בכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם לדרכם ומשם חזרתם הגדגד' הוא חור הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגו'. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שנראה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך משה פסוקה זו לשבור הלוחו' לומר

ספורנו

בשאלת הבשר: (א) בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך. והנה עם כל תפלתי היה התקון בלתי שלם כי תמורת הלוחות מעשה אלהים אמר אלי פסל לך: (ו) ובני ישראל נסעו. אע"פ שראו שתפלת הצדיק מגינה על דורו ושראוי להתאונן על מיתתו הנה קלקלו או רוצה שהיו רועים במדבר נסעו למוסרה לטייל מים ומרעה לצאן ובעודם שם מת אהרן ויקבר ויכהן אלעזר ולא באו להתאונן על המיתה ולא להתאבל על הקבורה ולא חששו לכבד אלעזר שכהן תחתיו אבל ומשם נסעו הגדודה. לרעות לצאן: ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים. שכל אותם המקומות המוכרים עתה היו ארץ נחלי' נכונים

רמב"ן

שנאמר ועתה אשוב להלחם עם שר פרס וכבר הזכרתי מן הענין הזה: (א) בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך. אחר שהתנפלתי לפני ה' את הארבעים היום ואת הארבעים הלילה נתרצה אלי שאכתוב לוחות שניות אבל היו הראשונות מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים ובאלו צוה אותי להיות מעשה ידי והמכתב כמכתב הראשון באצבע אלהים: וטעם ועשית לך ארון עץ. שתשים הלוחות בתוכו בעת שתרד והיה הארון הזה כולו עץ הוא והמכסה אשר עליו מלמעלה כמנהג בכל הארונות והיו הלוחות שם עד שנעשה המשכן ואז עשו הארון המצופה זהב והכפורת אשר עליו זהב טהור ולא אמר לו כן בלוחות הראשונות לפי שהיה גלוי לפניו שישברם: וטעם (ה) ויהיו שם כאשר צוני ה'. שהיו שם עד שנעשה המשכן שצוני ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזהו הטוב והישר בפסוקים האלה. וכתב רש"י ולא זה ארון שעשה בצלאל שהרי לא נתעסקו במשכן אלא לאחר יום הכפורים כי בירידתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן ואח"כ ארון וכלים נמצא זה אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא במלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה זה לשון הרב ודברי אגדה הם שמצא כתוב בתוספתא ויש לשאול ולומר שהוציא משם הלוחות ונתנם בארון שעשה בצלאל מה היה בזה ולמה הוא יוצא עמהם במלחמה ואומרים ששברי הלוחות היו בו וכן באגדה אבל דברי יחיד הם כך שנינו בתוס' שקלים תניא רבי יהודה בר' אלעאי אומר שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיו שברי הלוחות מונחין בו וכו' ורבנן אמרי אחד היה ופעם אחת יצא בימי עלי ונשבה ודעת רבותינו בכל מקום בתלמוד אינו כן אלא לוחות ושברי לוחות מונחים בארון ועוד אנה יעמוד הארון הזה עם הלוחות הראשונות כל ימי המדבר כי המשכן בבית קדשי הקדשים לאחר הפרוכת אין שם שתי ארונות וכן שלמה לא הכניס לבית קדשי הקדשים אלא ארון אחד אבל הארון הזה של משה כשנעשה ארונו של בצלאל גנזוהו כדין תשמישי קדושה והוא הנכון על דעת רבותינו כי על דרך הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל

אמר יי לי פסל לך תרי סרטיא בצורתהון דקמאי וסוק לקדמי לטורא ועיבד לך ארונא דקיסא: (ב) ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא דהוו על לוחיא קמאי דאיתבר חילך דתברתנון ותשוינון בארונא: (ג) ועבדית ארונא דקיסי שיטא ופסלית תרין לוחין סרטיא בצורת קמאי וסלקית לטורא ותרין לוחיא בידי: (ד) וכתב על לוחיא הי כמכתבא קמא ית עשרתי דביריא דמליל יי עמכון בטורא מגו אישתא ביומא דאתכנשו קהלא ויהבינון יי לי: (ה) וכוונית ונחתית מן טורא ושוית ית לוחיא בארונא דעבדית והוו תמן צניען היכמא דפקדני יי: (ו) ובני ישראל נטלו מן עוסרתי בירי בני יעקן למוסרה תמן אגח עמהון עמלק כד מלך בערד דשמע דמית אהרן ואסתלקו ענני יקרא ומדעקת על ישראל על קרבא ההיא כעו למיתוב למצרים הדרי שית משלין רדפו בני לוי בתריהון וקטלו מנהון תמני גניסן והדרו לאחוריהון אף מבני לוי אתקטילו ארבע גניסן אמרו דין לדין מאן גרם לנא קטולא הדא אלא על דאתרשלנא במספדא דאהרן חסידא וקבעו תמן מספדא כל בני ישראל כאילו תמן מית אהרן ואתקבר תמן ושמיש אלעזר בריה באתרוי: (ז) מתמן נטלו לגודגוד ומן גודגוד ליטבת ארע
נגרא

בעל הטורים

כתיב: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות וגם מ"ש שם מת הכל נעשין קרוביו. וצריכין לקרוע עליו כמו על ס"ת שנשרף ועוד סמך ואשים הלוחות בארון אצל מיתת אהרן לומר ס"ת שנבלה קוברין אותו אצל ת"ח. ועוד לומר קיים זה מה שכתוב בזה: ויכהן אלעזר. מיתת צדיקים מכפרת כבגדי כהונה: (ז) משם נסעו
הגדגדה

יונתן

די תברתנון כך צריך להיות והוא טעות בברכות פרק אין עומדים ג' דברים הסכים הקב"ה עם משה וזה אחד מהן ודייקו מדכתיב אשר שברת וק"ל: (ג) כלוחיא דקמאי דייק מכראשונים ממש בדמותם מה שהראשונים בשה עשוים מה ראשונים של סנפירינון: (ו) שית מטלין פירוש שש מסעות וים גורסים שבע ול"ע לעיל פ' חקת. ובמ"ש תמני גניסן פי' שמונה משפחות וכדפירש"י בשם תלמוד ירושלמי בפ' פנחס ומשמע
שם

רמב"ן

בצלאל וזה כי מתחלה נצטווה משה על המשכן וכליו והיתה המצוה הראשונה שם ועשו ארון עצי שטים כי הוא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואחרי כן עשו את העגל וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות אלו שמכתב הראשון צוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ הוא המצוה לו ללוחות הראשונות והנה הזכיר לו המצוה הראשונה שבענין המשכן והכל תלוי בה ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטוה מתחלה ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה' שהיו שם לעד לעולם כאשר צוהו ה' מתחלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' והנה בדעתו שמה הלוחות באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן כי אלו לא שבר הלוחות הראשונות באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון וכן שברי הלוחות על דרכנו שם היו כי לא הבדילם עמו לשבר וראיה לזה שלא הזכיר משה זו הבאתם בסדר כי אמת כי שם הזכיר ארון בצלאל בפי' וכאן לא הזכיר המשכן וכליו כי הם הרואים אותו ולפיכך הזכיר זה בקצרה ואל יקשה בעיניך שאמר ואעש ארון עצי שטים ואפסול שני לוחות אבנים כי השלים ענין הארון כאשר כי הנה צוהו השם פסל לך ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ שיעלה תחלה בלוחות ואחרי כן יעשה ארון עץ אבל הוצרך לומר ואכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת ושמתם בארון לומר שיהיו כראשונות במכתב וראוי שיהיו בארון המצוה כראשונות שהועד שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ולכך השלים ואעש ארון לתשלום המצוה והמעשה בקצרה ואחרי כן שב להאריך במוקדם: ואעש ואפן וארד מן ההר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. שעשיתיו בדעתי ויהיו שם לעד כאשר צוני ה' להיות כבודו שוכן בתוך בני ישראל: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד כי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה ושלא ממוסרה באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת לא וסבוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחות ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר
בסוף

אבן עזרא

(א) בעת ההיא. בארבעים היום [ת]הנזכרים: ארון עץ. אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אשר עשה משה [א]בתחלה והעד ואשר כך אמר ואפסול. ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה [ב]מדעתנו כי היה נראה לנו כי וישכון כבוד יי' [ג]דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא נדע מתי עלה משה כי היה נראה בדרך הפשט כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום כי פירוש אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים היא שני [ד]והטעם כאשר עמדתי בהר אותם הארבעים יום שמע יי' אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בצווי והוא הארון שעשה בצלאל: (ג) ואעש ארן. בצווי ויהיה פי' [ה]ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתיך רבים כן וכל זה בעבור שאמר ויהיו שם כאשר צוני יי' [ו]וזכור ונתת אל הארון את העדות גם יתכן להיות פירושו על ועשית לך [ז]ארון עץ. והקבלה אמת: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. נכנס זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא [ח]ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעי' והעד שכן פירושו [ט]שאמר בעת ההיא הבדיל יי' את שבט לוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר [י]וקדמונינו אמרו שפסקו לאחור [כ]ומה נעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם [ל]ורב יצחק אבן גיאת ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז וכמוהו משם רועה [מ]ואין צורך רק לפי דעתי כי מבארות בני יעקן איננו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות רק קדם יקרא בארות בני יעקן ושם מדבר הר ההר מוסרה [מט]ורבים כן הלא תראה הכתוב אומר מדבר שור [נ]ובפסוק אחר מדבר איתם: (ז) משם נסעו הגדגדה. איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל לשמונה גם פונון ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב ושם באר [ס]וזה טעם ארץ נחלי מים כי במסעותם כרו הנדיבים ויצאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך [ע]כי ישראל לא הקריבו זבחים אחרי נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום כבואם אל צלמונה ופונון והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה וטעם במקום הנקרא באר ביום הכפורים והנה הפירוש כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו
אל

פירוש על אבן עזרא

[ת](לעיל פ' כ"ט). [א]ואין זה שעשה בצלאל. [ב]דעת חכמים להגביה מדרך הפשט שמשה לא התענה אלא שמונים יום. וזהו הארון שעשה בצלאל הנזכר בפרשת ויקהל ומתחיל ממקום שהוכיחו רבותינו קבלתם ויתכן כעוד ד' הכתוב בסוף אלה המשפטים הוא דעת סדר עולם. [ג](שמות כ"ד ט"ו). [ד]ר"ל מ"ם יום השניים שבהם הפסל ונענה. ובלמודם על עשיית המשכן לכפר על מעשה העגל. ותרדתו מן ההר הקהילו את כל עדת ב"י ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ד' לעשות אותם. [ה]ר"ל פרשת ויקהל שכתוב בה ענין מעשה בצלאל. המשכן והארון וכבר הקהיל כאשר הראיתיך רבים. [ו]כלומר כל זה הדחק שדחקו שרצו עליהם לפרש שעשה משה ארון עץ בעבור שאמר ויהיו שם כאשר צוני ד'. [ו](שמות כ"ה ט"ז) ויתכן. להיות פי' פסוק א' ועשית לך ארון עץ כמו שם אשר מעשה בצלאל נכתב על משה כי הוא צוה. ומכ"ז הקבלה הוא דעת המעתיקים אמת. [ז]והוא כאשר צוני ד' והוא על שעשה בצלאל. [ח](לעיל פ' כ') כי אמר השם להשמידו. והועילה תפלתו שלא מת אהרן עד שנת הארבעים. [ט]שלא זכר מיתתו אלא אגב גררא שאמר בעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי. [י](במדבר ג' א') ע"ש. [כ]הוא מה שאמר בסדר עולם וכי במוסרה מת אהרן והלא בהר ההר מת אלא ממקום שמת אהרן חזרו לאחוריהם שמנה מסעות עד שבאו במוסרה. [ל]ר"ל שאין לומר מדרך הפשט שבאו בטעם למקום ההוא שבו מת אהרן. ורז"ל דרשו ספדו הספד גדול על מיתת אהרן שגרמה להסתלק ענני כבוד שמתוך כך פחדו ממלך ערד וחזרו לאחוריהם. [מ]ר"ל שם המדבר שהיה בו הר ההר. [מט]ורבים כן וכו'. [ס](בראשית מ"ט כ"ד). מוסרה. וזה ההר נקרא ג"כ מוסרה. ולא נצטרך לפרש אשר חזרו לאחוריהם. [נ](שמות ט"ו כ"ב). [ס](במדבר כ"א ט"ז). [ע](שמות כ"ט מ"ב).
ואמר

פירוש רשב"ם

ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו'. וכי תאמרו לי אתה אומר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא בתחלת הארבעים והלא אנו יודעים שאהרן מת וא"כ מה הועילה תפלתך. אמר להם משה לא בתחלת הארבעים מת במעשה העגל אלא בסוף הארבעים מת בהור ההר באותו זמן כשנסעו מבארת בני יעקן שבאו שם ממוסרות כדכתיב במסעות ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן והלכו משם עד הר ההר שם מת אהרן ולא במעשה העגל ויכהן אלעזר בנו תחתיו שלבש שם בגדי אביו ודרך גדולה וכבוד מת על פי ה' זהו דרך פשוטו שהרי אין כאן ובני ישראל נסעו מחצירות ולא כתיב ויחנו בחצרות: ובני ישראל מבארות בני יעקן שאצל מוסרה. או
כלך

ארץ נחלי מים: ח בעת ההוא הבדיל יהוה את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יהוה לעמד לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה: ט על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו יהוה הוא נחלתו כאשר דבר יהוה אלהיך לו: י ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא לא אבה יהוה השחיתך: יא ויאמר יהוה אלי קום לך למסע לפני העם ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם לתת להם: פ

חמישי יב ועתה ישראל מה יהוה אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יהוה אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: יג לשמר את מצות יהוה ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך: יד הן ליהוה אלהיך השמים ושמי

השמים

אונקלוס

ליטבת ארעא נגדא נחלין דמין: ח בעדנא ההיא אפרש יי ית שבטא דלוי למטל ית ארון קימא דיי למקם קדם יי לשמשותה ולברכא בשמה עד יומא הדין: ט על כן לא הוה ללוי חלק ואחסנא עם אחוהי מתנן דיהב לה יי אנון אחסנתה כמא די מליל יי אלהך לה: י ואנא הויתי קאם בטורא כיומין קדמאין ארבעין יממין וארבעין לילון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההוא לא אבי יי לחבלותך: יא ואמר יי לי קום זיל למטל קדם עמא ויעלון וירתון ית ארעא די קימית לאבהתהון למתן להון: יב וכען ישראל מא יי אלהך תבע מנך אלהין למדחל קדם יי אלהך למהך בכל ארחן דתקנן קדמוהי ולמרחם יתה ולמפלח קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך: יג למטר ית פקודיא דיי וית קימוהי דאנא מפקדך יומא דין לדייטב לך: יד הא דיי אלהך

מסרה ח הבדיל, מ"ל. לשאת, כ"ד (כ"כ ולא מחוך בע"י ובסוף הוריות מורכב מב' פסוקים). ארון, מ"ל. לעמד, חסר. ולברך, ד'. ט ללוי, ג'. י ואנכי, מ' כ"פ. כימים, ד' דגושים. הראשנים, הרים במפק ולא במוגה. ההוא, כ' בוי"ו וקרי ביו"ד. לא אבה, ד'. השחיתך, מ"ק. יא קום, מ"ל. למסע, ל' הסמך בפתח ובלא טעם במקום מקור כאלו כ' לנסוע. ויבאו, ב' רפין. ויירשו, מ"ל. לאבתם, חסר. יב שאל, חסר. ליראה, ה"א בסוף תיבותא. ללכת, כ"כ בלא וי"ו האתנח ומי' בכל הקמח חוץ בככה. ולעבד, כו"ל חסר. יג לשמר, כו"ל חסר. חקתיו, כו"ל כ"כ ח"ו ות"י.

ת"א לשרתו סוטה לח זבחים פז ערכין יא. ואנכי עמדתי מגילה כא. וישמע ה' אלי ברכות לב. ועתה ישראל שם לג שבת לא מגילה כה סוטה יא מנחות מג כדה יג עקידה שער טו ושער מד. ולעבד את עקרים מג פ' לא. הן לה' אלהיך חגיגה יב.

רש"י

לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין הראשון: בעת ההוא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טעו הם בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון. הלוים: לעמד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך:

(י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל לוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו פירש והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה' אלי וגו'. אע"פ שפרשתם מאחריו וטעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם: (יב) ועתה ישראל. אע"פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו': כי אם ליראה וגו'. (ברכות לג) רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטובך שתקבלו שכר: (יד) הן לה'

רמב"ן

בסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני הכבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לשוב למצרים ושבתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני יעקן דמשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם לדרך ומשם חזרתם הגודגודה הוא הר הגדגד ומן הגדגד למוסרה ובמוסרה עשיתם אבל גדול על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאלו הוא מת שם וסמך מסע תוספה זו לשבירת הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא כיום שנשתברו הלוחות ולהודיעך שקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. מוסב לענין הראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזה לא טעו גם בני לוי אלא עמדו באמונתם כל זה לשון רבינו שלמה מדברי אגדה והולך רבי אברהם לומר בדרך הפשט כי בארות בני יעקן איננו בני יעקן ומוסרה איננו מוסרות אבל קדם נקרא בארות בני יעקן ושם במדבר הר ההר מוסרה ומשם נסעו הגודגד' איננו הר הגדגד רק הוא שם כלל למלונה דמיון ואונות ויטבת' הוא המקום הנקרא בארה וזה טעם ארץ נחלי מים וידבק ומן הגודגד' יטבתה עם ויכהן אלעזר כי שם ביטבתה כהן אלעזר בכהונה גדולה והקריב קרבנות. וכל אלה דברי רוח כי איך יתכן בכל המקומות האלה הרבים שיהיו כולם מקומות חדשים שלא נזכרו במסעות ועוד שמנהג הכתוב בכל מקום לשנות מעט בהזכירו השמות פעמים בין בשם מקום בין בשם אדם וכל שכן בכאן שהם שוים כי מוסרה ומוסרות איננו שנוי והפרש וכן הר הגדגד והגודגודה שם אחד ויטבתה שוה לגמרי ועוד כי בהר ההר כהן אלעזר כשמת אביו כאשר הלבישו הבגדים כי מיד היה מלובש בבגדים וזה משפט הכהנים הגדולים אפילו לדורות והנראה בעיני כי הר ההר גדול שבהרים וארוך פרסאות רבות ושמו מוכיח כי הוא יקרא הר ויאמרו לו ההר לגודלו וארכו וכן אמרו רבותינו שהיה הר על גבי הר והיה סוף ההר עד גבול ארץ אדום ורחבו קרוב למשמונה והיו במישור אשר לפני הר ההר ערים או מקומות הנקראים מוסרות ובני יעקן והר הגדגד ויטבתה ועברונה ועציון גבר וקדש ואלו המקומות אין ביניהם מרחק רב כי המחנה הגדול הבוא ביום אחד מהלכים כמו פרסה או פחות מכאן ונסעו מקדש ויחנו בהר ההר שנכנסו בו במקום שפל אשר היה ברגלי ההר ואז צוה ה' למשה

גדגדא נחלין דמיין: (ח) בעדנא ההיא אפריש יי ית שבטא דלוי מטול דקניאו לשמיה לאתקטלא בגין יקריה למסוברא ית ארון קיימא דיי למיקום קדם יי לשמשותיה ולברכא בשמיה עד זמן יומא הדין: (ט) בגין כן לא הוה לשבטא דלוי חולק ואחסנא עם אחוהי מתנן דיהב ליה יי הינון אחסנתיה היכמא דמליל יי אלהך ליה: (י) ואנא הוית קאי בטורא בעי ומצלי הי כיומיא קמאי ארבעין יממין וארבעין לילוון וקביל יי צלותי אוף בזמנא ההיא לא צבא יי לחבלותך: (יא) ואמר יי לי קום אזיל לתייר קדם עמא ויעלון וירתון ית ארעא דקיימית לאבהתכון למתן להון: (יב) וכדון ישראל מה יי אלהכון בעי מנכון אלהן למדחל מן קדם יי אלהכון למהך בכל ארחן דתקנן קדמוי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון: (יג) למנטור ית פיקודוי דיי וית קיימוהי דאנא מפקיד יתכון יומא דין מטול דיוטב לכון: (יד) הא דיי אלהכון שמיא ושמי שמיא וחתי מלאכיא דבהון
למשמשין

בעל הטורים

הגדגדה. הפסוק מתחיל ומסיים במ"ם לומר שכל מ' שנה היה הארון עמהם: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי סמך כאן לומר שהלוים שהזכירו את ישראל [ערש"י ז"ל ע"פ ובני ישראל נסעו]: סמך מים ללשאת את ארון ולברך לומר שצריך נטול ידיו כדי לישא כפיו: (י) לא היה ג' דין ואידך לא היה לי. לא היה יבמי קרי ביה לא היה אלא יבמי [כיבמי' ביבמות ד' ק"ו דאם לא קרינן בשימתה א' יוכל לפרש כמ"ש רבינו ונראה דר"ה ג"כ כוונתו בפי' לא היה לי ר"ל ישראל לא היה אבל הקב"ה אמר לי הוא ע"ד אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם] כדכתיב (ירמי' כ"ח) כי לא אתן ישראל ויהודה שאלהיו: (יא) קום לך למסע. הגין על קוף שאזכור לכם זכות אבותם שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: אשר נשבעתי לאבותם לתת להם סמך ליה: (יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה נומל לך שהשבטה היו ירא' י"י. מה י"י אלהיך שאל מעמך. מה בא"ת ב"ש י"ץ שסואל ממך ק' ברכות בכל יום. ויש בפסוק ק' אותיות [עין מנחות ד' מ"ג ע"ב ברש"י ותו' ובמהרש"א בס"א] וכן ממך עולה ק'. ועתה ישראל ב' דסמיכי הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החוקים. כנגד ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (יד) הן לי"י אלהיך הפסוק מתחיל ומסיים בה"א לומר שבה"א נברא העולם. וכנגד ה' חומשי תורה. ויו"ד סיבום בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מיו"ד. הארץ וכל אשר בה וסמיך ליה רק באבתיך.
לומר

יונתן

שם שלא נאבדו מישראל רק ז' משפחות שנימנין ה' ואחד שמי ואלבנן לגד וכו': (ט) דקניאו לשמיה לאתקטלא דהיינו במעשה העגל: למיקום קדם ה' כלי"ל אחרי הפיון בכהנים: (יא) אזיל לתייר דקשה ליה אלי למסע ליסע הל"ל אלא לתייר והוא לוי
בדרך

רמבן

למשה והעלו אותם הר ההר שיעלם למעלה אל ראשו הוא תשלם ההר וכנה עלו. אל ראשו של הר והגיעו כנגד מוסרות ומת אהרן שם והוא שנאמר וימת שם אהרן בראש ההר וכנה מיתתו במוסר' ואפשר שהיו המקומות האלה בשמם נשמים כהר עלמו ויקרא ראש ההר וכנגדו במישור מוסרות ושם כל אחד מוסרה שיאמרו מוסר' אשר בהר ומוסר' אשר בשפלה והיו במקום הנקרא מסגונה באלות בשדה יקראו אותן באלות

אבן עזרא

אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי בשם הבדיל בעת עבודת העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם: (ח) לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו. כי אלעזר היה נושא את [a]כפיו: (ט) י"י הוא נחלתו. כטעם י"י מנת חלקי וכוסי [b]וזו היא עבודת השם באמת דרכיו: (י) ואנכי עמדתי בהר. [c]שפירשתיו: (יא) למסע. [d]קשם הפועל:
ויבחר

בני יעקן כי אנשי בני יעקן באים שם להשקות לאנס והם עשאו' כי שם מלאו מים חיים ומשם נסעו למוסרה ויסעו ממוסרו' ויחנו בבני יעקן שהמקום ההוא זה שמו וספר הכתוב ומשם נסעו הגודגודה ומן הגודגודה יטבת' ארץ נחלי מים להודיע שעמדו שם ימים בעבור האבלים וקבר במסעיהם שכבר נאר אותם אבל אמר כי משם ממוסר'. נסעו אל הגודגודה ואל יטבת' שהיא כולה ארץ נחלי מים כי מן גודגודה ועד יטבת' כולה משקה. ויתכן עוד שנאמר כי האבר עלה אהרן אל ראש ההר וימת בראש ההר כנגד מוסרות או במוסר' עלמה ויקבר שם חזרו ישראל אל מוסרות לבכות ולספוד על קבר איש האלהים והיו גדוליהם בכל השלשים יום עולים אל ראש ההר ועומדים לקדוש ה' ויסעו אל המחנה במוסר' ואחר השלשים יום נסעו ממוסרה אל הר הגדגד ומן הגודגוד' יטבתה כי עתה בשובם הלכו מהרה וזה דבר נכון מאד ביאור המקראות על אופנו והזכיר כי היה שם המקום יטבתה בעבור שהיה מקום טוב כי שם נחלי מים ושאר המדבר ארץ ציה ולמאון אשר אין שם מים: וטעם הזכירו מיתת אהרן עתה במקום הזה כי אמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ולא הגיעו עונש השמד לא בגופו ולא בזרעו כי לא מת עד שנת הארבעים שהיה זקן ושבע ימים ויכהן בנו תחתיו ואמר ובני ישראל נסעו ולא אמר ואתם כדרך כל הפרשה כי בתוכחות ידבר עמהם לנוכח אותם אבל בזה יספר במסעי בני ישראל: בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. מוסב לענין ראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאת' ממצרים וטעית' בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם לשון רש"י. וא"כ יאמר כי מן בעת ההיא הובדלו לפניו יתברך כי לא הבדילם במעשה עד השנה השנית בחדש השני. או ירמוז ליום שאמר להם מלאו ידכם היום לה' כי יהיה זה לכם מלוא ידים בעבוד' כהונה ולויה. והנכון בעיני כי בעת ההיא השני לראשון כי בעת שאמר לו פסל לך שני לוחות אבנים נחלה לישראל ונלטוו' על המשכן ואז נחלה גם לאהרן ולבניו ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לקדשו לכהנו לי וצוהו במלואים ולכך אמר כי אלעזר כהן תחת אביו שהיתה בהם ונמשחם לכהונת עולם לדורותם ועשה הבדלת כל השבט ענין אחד כי מן היום ההוא היה לפניו שיהיו שבטו נתונים נתונים לו לעבוד עבודת המשכן או יאמר כי שבט הלוי נבדל בעת ההיא להיות הכהנים מהם כי גם הם נושאים הארון וכן ויתנ' אל הכהנים בני לוי הנושאים ארון ברית ה' והם שישרתו לשם ויברכו בשמו וטעם עד היום הזה בעבור כהונת אלעזר כאומר אז הבדילם לשרתו ויהי כן עד היום הזה: וטעם (ט) על כן לא היה ללוי. הוא בעבור שכולם משרתים ועוזרים את הכהנים בעבודתם כי כל דבר המקדש בעבור הקרבנות וכן אמר וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך: (י) ואנכי עמדתי בהר. על דעת רבותינו יאמר שעמד בהר כשעלה שם ושני הלוחות בידו כימים הראשונים של לוחות הראשונות ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם השלישית כי עבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וגומר ובקש ממנו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו ונענה ואמר קום לך למסע לפני העם ויבואו וירשו את הארץ וזהו וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך: וטעם ולא אבה ה' השחיתך. שלא רצה שלא תבאו ותרשו את הארץ כטעם ויסף עוד להניחו במדבר והשחת' לכל העם הזה. ועל דרך האמת לא רצה שתהיה משחת ממנו שלא יהיה שמו הגדול עמך וכבר רמזתי זה הענין בסדר כי תשא: (יב) מה ה' אלהיך שואל מעמך. ניחשך אל לטוב לך יאמר איננו שואל מעמך דבר שיהיה לצרכיו אלא לצורכך כטעם אם צדקת מה תתן לו רק הכל הוא לטוב לך ואמר הטעם כי לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכולם נותנים כבוד לשמו איננו צריך לך רק באבותיך חשק ויבחר בזרעם אחריהם מכל
העמים

פירוש על אבן עזרא

[a]ואמר יברכך השם וכו'. [b](תהלים ט"ז ה') כ"ל ה' מנת חלקי והמנה ע"י כוס ישועות. [c](פסוק א'). [d]קל"ל מקור עם למ"ד בכל"ס.
שמות

ספורנו

נכונים למרעה הצאן ולא שתו לבם להזיק שקרה במות הצדיק ולא לכבודו ולכבוד בנו: (ח) בעת ההיא הבדיל. ואמר שכבר הבדיל האל ית' שבט מיוחד לעבודת המקדש ואין אתם ראוים להשתדל בה ועם זה לא השגתי בתפלתי רק שלא ישחית ואמר לי קום לך למסע. למסיע כמו ולמסע את המחנות: (יא) ויבאו וירשו את הארץ אשר נשבעתי. כי לולא השבועה לא הייתם זוכים לה לרוב מרייכם: (יב) ועתה ישראל. אם כן אתה ישראל השתדל עתה לתקן מעוותך מכאן והלאה והתבונן מה ה' אלהיך שואל מעמך שאינו שואל דבר לצרכו: כי אם ליראה. וזה תעשה בהתבונך באופן שתדע גדלו: לאהבה אותו. וזה תשיג בהתבונך אל דרכי טובו וכל זה הוא שואל לטוב לך כדי שתזכה לחיי עולם: (יד) הן לה' אלהיך
השמים

פירוש רשבם

הלך לדרך זו שבארות בני יעקן כשבאו למוסרה. ורבותינו דרשו משינוי המקרא מה שדרשו. (ח) בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי. בעת של
מעשה

השמים הארץ וכל אשר בה: טו רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה: טז ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד: יז כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: יח עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה: יט ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים: כ את יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע: כא הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך: כב בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב: ששי יא א ואהבת את יהוה אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים: ב וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יהוה אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וזרעו הנטויה: ג ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים

לפרעה

שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה: טו לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין: טז ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון עוד: יז ארי יי אלהכון הוא אלהא דינין ומרי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא די לית קדמוהי מסב אפין ואף לא לקבלא שחדא: יח עבד דין יתם וארמלא ורחם גיורא למתן לה מזונא וכסו: יט ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: כ ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ולדחלתה תקרב ובשמה תקים: כא הוא תשבחתך והוא אלהך דעבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האלין די חזו עינך: כב בשבעין נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שויך יי אלהך ככוכבי שמיא לסגי: א ותרחם ית יי אלהך ותטר מטרת מימרה וקימוהי ודינוהי ופקודוהי כל יומיא: ב ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודי לא חזו ית אלפנא דיי אלהכון ית רבותה ית ידה תקיפא ודרעה מרממא: ג וית אתותיה וית עובדוהי די עבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעה:

ודי

מסרה טו חשק, ב' לא מדגש. אותם, ע"ב מ"ל בתורה. טז ומלתם, ל'. ערלת, העין בקמץ לבד והוא חטוף. וערפכם, ל'. יז אלהי, קדום. האלהים, מל. ואדני, ז' מפקין אלף בלי'. האדנים, ס"ל. ואדני, ז' מפקין אל"ף בלי'. האדנים, מל. הגדל, חסר. הגבר, ג' חסר. והנורא, מ"ל. יקח, ג'. שחד, כו"ל חסר. יח עשה, חסר. יתום, מ"ל. ואהב, ב' וחסר. ושמלה, כל אור' כ"כ במ"ד שלמה. יט הייתם, בתרין יודין. כ אתו, ו' זוגין מתחלפין. תעבד, כו"ל חסר. תדבק, ל' בקמץ. כא הגדלת, חד"ח. הנוראת, ל' וכ"כ מו"ק וחסר סניין. כב מצרימה, כ"ח. שמך, ב' מי שמך. ככוכבי, מ"ל. לרב, כל לי' חסר. יא א וחקתיו, ומשפטיו וכו' קמ"ץ סי'. ב מוסר, י"ד פסקין ומ"ל. גדלו, ל'. ידעו, חסרו'. ג אתתיו, מ' דח'.

ת"א רק באבותיך עקידה שער פז. ומלתם את. שבת קל סבה כג. כי ה' אלהיכם חגיגה לא. האל הגדול יומא סט עקידה מבוא ושער לה. אשר לא ישא ברכות כ מגילה לא ר"ה יז נדה ע. את ה' אלהיך פסחים כב קדושין נז קמא מא סנהדרין כו מכות מג בכורות ו תמורה ד ס' הזוהר פ' ויקרא ופ' מקץ. ובו תדבק כתובות קיא ס' הזוהר פ' משפטים.

רש"י

לה' אלהיך. הכל. ואף על פי כן רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) מיוחדים מכל העמים היום הזה: (טז) ערלת לבבכם. אוטם לבבכם וכיסויו: (יז) ואדוני האדונים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון: (יח) עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא): ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: (יט) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: (כ) את ה' אלהיך תירא. ותעבוד לו. ותדבק בו. ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע: (ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו

בכל

רמב"ן

העמים בכם שאתם מבחר זרעם ולא בישמעאל ולא בעשו: (טו) וטעם כיום הזה. כי כן יהיה בכל זרעם לעולם. וכבר פירשתי המשך והבחירה, ופירוש שמי השמים גלגלי ארבעה יסודות שהם בכח השמים ויוצא מהם כענין הארץ וכל אשר בה. וכן אמר במזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים והזכיר מלאכיו וצבאיו ושמש וירח וכוכבי אור ואחר כך הללוהו שמי השמים: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. שיהיה לבבכם פתוח לדעת האמת לא כאשר עשיתם עד היום שלא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע: וערפכם לא תקשו עוד. שלא תהיו כאבותיכם דור סורר ומורה שישבו עם המלכים וילמדו מעשיהם והם קשים לעזוב דרכם כמו שעשו את העגל ונקראו שם עם קשי עורף שלא ישובו מן הטעות שנכנס בלבם לשוב שם תועלה בעבודת המלאכים או צבא השמים אבל אתם תדעו ותאמינו ותשכילו כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים. אלהי האלהים הם מלאכי מעלה ואדוני האדונים כל צבא השמים אשר להם ממשלה בשפלים כי הוא האדון אשר שם להם משטרם בארץ ולו הגדולה והגבורה והוא נורא בתפארת עוזו. אשר לא ישא פנים לאחד מן האלהים והאדונים להגן על עובדיהם. ולא יקח שוחד מיד אדם. ופירושו בשוחד שאפילו חסיד גמור שיעבור עבירה לא יקח ממנו מצוה ממצותיו בשוחד לכפר לו אבל יעניֵשהו על חטאיו ויגמול לו ככל טובותיו. ואונקלוס תרגם דלית קדמוהי מסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא יתכוין לומר שהוא מעניני השלילות בבורא יתברך יאמר

ככתוב

למשמשין קדמוי ארעא וכל דאית בה: (טו) לחוד באבהתכון צבא יי מטול למרחם יתכון ואתרעי בבניהון בתריהון כוותכון מכל עממיא דעל אנפי ארעא בזמן יומא הדין: (טז) ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון תיב: (יז) ארום יי אלהכון הוא אלהא דיינא ומארי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא דלית קדמוי מיסב אפין ואוף לא לקבלא שוחדא: (יח) עבד דין יתם וארמלא ורחים גיורא למתן ליה מזון ואסטולא: (יט) ותרחמון ית גיורא ארום גיורין הויתון בארעא דמצרים: (כ) מן קדם יי אלהכון תדחלון וקדמוי תפלחון ובדחלתיה תתקרבון ובשמיה תומון: (כא) הוא תשבחתכון והוא אלהכון דעבד עמכון ית רברבתא וית חסינתא האלין דחמיתון בעיניכון: (כב) בשובעין נפשתא נחתו אבהתכון למצרים וכדון שוינכון יי אלהכון הי ככוכבי שמיא לסגי: (א) ותרחמון ית יי אלהכון ותינטרון מטרת מימריה וקיימוי ודינוי ופקודוי כל יומיא: (ב) ותנדעון יומא דין ארום לא עם בניכון דלא ידעין ולא חמון ית אולפן אורייתא דיי אלהכון ית רבותיה וית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא: (ג) וית אתוותיה וית עובדוי דעבד בגו מצרים לפרעה

בעל הטורים

לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבות: (טו) רק באבותיך מיעוט הוא שגם עליהם יש דין. אברהם במה אדע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מה' (ישעי' מ"ב): מגד ברק באבותיך ימלפס לומר שתמולו ערלת הלב כמו שמלו הכבוש: (יח) ואוהב ב' ואוהב ממש שכלה נפשו (תלי' יח). אוהב את הגר אבל אוהב ממש שכלה נפשו: (כ) את ה' אלהיך תירא את בני תורה: (כב) בשבעים כנגד הפסוק מתחיל ומסיים בנים לומר שיעקב הזהיר שידבקו איש בביתו ולא יתערבו במצרים

רמב"ן

הכתוב שאין השם בענין נושא פנים כלא יראהו האדם ושי והכל כאין נגדו ומאפס ותהו נחשבו לו ולא בענין שיקח שוחד וממון מאדם כמלכים ושופטי הארץ; והנכון בעיני שיאמר אשר לא ישא פנים לגדולי בני אדם בריבם עם קטניהם ולא יקח שוחד מעשיריהם בריבם עם דל כי הוא עושה משפט יתום ואלמנה מן הגדולים וקובע את קובעיהם נפש: (יח) ואוהב גר לתת לו להם ושמלה. והם כל צרכי האדם והנה הוא יפרנס העניים אשר אין להם אוהב וריע: (יט) כי גרים הייתם בארץ מצרים. מוס שכך אל תאמר למבקך לשון רש"י. וכבר פירשתי בסדר אלה המשפטים: וטעם (כא) הוא תהלתך. הוא יהיה תהלתך שתתן כל תהלתך אליו ואותו תהלל תמיד וכבודו לאחר לא תתן ותהלתו לפסילים ולא אל האלהים והאדונים הנזכרים או יאמר הוא תהלתך שבו אתה מהולל על כל העמים כלשון כי תפארת עוזמו אתה ה' עזי ומעזי. והוא אלהיך שייחד שמו עליך שתהיה לו לעם והוא יהיה לך לאלהים ולא כשאר האומות אשר הוא להם אלהי האלהים אשר חלק להם כמו שפי' כי עשה עמך הגדולות והנוראות שאתה מכיר כי אתה סגלו ונחלתו ועיניו תמיד עליך לטוב: (א) ושמרת משמרתו. ליראה אותו שתשמור משמוא מפניו כי אשר שיצוה באהבה יצוה ביראה ויצוה בחוקים ובמשפטים ובמצות. או ושמרת משמרתו שתשמור מה שהשם שומר שהוא שומר את הגרים ומונן דלים ואביונים ועושה משפט יתום ואלמנה וכענין שנאמר במקום אחר לשמור את משמרת ה' אלהיך ללכת בדרכיו ואמרו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום וכו': (ב) את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה. אמר כ"א להוציא אתכם ממצרים והאותות והמופתים שעשה להפליא ואשר עשה לכם במדבר בדבר הגון. ואיננו נכון בעיני כי עתה לא ידבר רק במוסר אשר ייסר בו השם לעוברי רצונו את גדלו שהיה מחרומם ומתגדל לאמר המתאמר עלי לאמר יאיה ושמתי פדות למען תדע כי לה' הארץ ואת ידו החזקה ושלחתי את ידי והכתי את מצרים את היד הגדולה אשר עשה ה'. וזרועו הנטויה שלא נתן להם ריוח והצלה מאז היתה ידו נטויה עליהם ולא השיב ידו מבלע עד השמידם. ואשר עשה לכם במדבר אשר נגף אתכם בעגל ואשר תבערה והמתאוים השרפים וקברות התאוה ומגפת השטים וגזרת המרגלים שהיתה בהם יד ה' עד בואם אל המקום הזה וקרח במלחמות שעשה להם אם כן ושמרתם את כל המצוה למען תחזקו כי ידו החזקה תחזקת שונאי מצותיו ולא יחזיק ביד מרעים: (ד) ואשר הציף את מי ים סוף ויאבדם ה'. לא הבינותי טעם עד היום הזה כי כל המתים בים אבדן עולם הם אובדים. ויתכן שהוא סוחר לסופיו ולרכבו שאבד סוס ולרכב מצרים בכל הדור ההוא כי כל סוס ורכב

אבן עזרא

(טו) ויבחר בזרעם. והם אתם וזה טעם בכם: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. להתרחק מהתאוות הרעות והנבזות כערלה גם יתכן להיות פירושו לשבר הלב עד שיבין האמת: וערפכם. פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי קשה עורף אתה: (יז) אלהי האלהים. [ש]פירשתיו: ואדוני האדונים. כי מעלות [שש]גבוהות הם כשעם ונבזדים עליהם [ת]ומי שיכיר אלה המדות [א]הוא מול לב: (יח) עושה משפט. אע"פ שהוא נשגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים. [י]וכן הגר ויכלכלנו בהמענו עליו ואמר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו: (כ) את ה' אלהיך תירא. שלא תעברו על מצות לא תעשה: ואותו תעבוד. במצות עשה: ובו תדבק. בלב: ובשמו תשבע. בעה כאשר הוא [ב]מפורש: (כא) הוא תהלתך. הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך מלחמות: (כב) בשבעים נפש. [ד]פירשתיו ואמר שהוא הרבה אתכם חייבים אתם לאהוב אותו והוסיף כל [ה]הימים: (ב) כי לא את בניכם. התשובה היא כי עיניכם הרואות [ו]והטעם כי אלה הנוראות אינם למעיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם: את גדלו את ידו החזקה וזרועו הנטויה. להוציא אתכם [ז]ממצרים: (ג) ואת אותותיו ואת מעשיו, למעשה שהוא

פירוש על אבן עזרא

(שמות ל"ג ט') ע"כ אמר עוד פי' כמקדם. [ש](בראשית א' א'). [שש]כי שם אלהים מורה על המלאכים השכלים. ומנהג אדון הוא. מדרגה אחרון עם עבדו כאשר ויקח אדוני יוסף. ע"כ הנהגה הי"ת עם השכלים וב"כעם מערכת השמים הם הכוכבים. [ת](קהלת ה' ז'). [א]כלומר מבלי ערלה ועששות כמו הנמול בבשר שהרגום ומלאם את ערלת לבבכם עששות לבכון. [ב](תהלים ס"ח ו'). [ג]כמ"ש נפש כי תשבע לבטא בשפתים. [ד](בראשית מ"ו כ"ג). [ה]פי' כל הימים שתשמור משמרתו וחקותיו ומשפטיו ומצותיו תמיד מתוך אהבה. [ו](פסוק ז') ר"ל הפסוק נמשך לפסוק הבא כדמפרשים נגזיל. [ז]כמ"ש או הנסה לו. אלהים וגו' אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך. אייר

ספורנו

השמים. ויעיד על זה שהוא מבקש לטוב לך כי אמנם השמים והארץ הם שלו ועם היותם נכבדים בלתי נפסדים: (טו) רק באבותיך חשק. שהנה זה טבע אותם הנכבדים בגללכם בזכות אבות ואין זה בלי ספק אלא כדי להשיג דבר יותר נכבד מן השמים והארץ והוא האדם השלם בהיותו דומה לבוראו כפי האפשר כאמרו בצלמנו כדמותנו: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. אם כן ראוי שתסירו את ערלת שכלכם והוא שתתבוננו להסיר כל טעות מוליד דעות כוזבות: וערפכם לא תקשו עוד. והסור קושי העורף המונע מלפנות אל הראוי שפנו להכיר את בוראכם ותראו כי רע ומר לעזבו וזה שתתבוננו: (יז) כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים. הנאמי על כל הנאמיים הנבדלים מחומר וזה שנאמיות כולם הווה מנאמיותו: ואדוני האדונים. מניע המניעים והם הגלגלים ומניעיהם שהנהגת כולם מכוונת להשיג תכלית כוונתו כענין המלאכות הפרטיות ביחס אל הראשיות: האל הגדול. שאין נמצא שוה לו במדרגת מין מציאותו: הגבור. המקיים כל המציאות במציאותו כאמרו ואתה מחיה את כולם: והנורא. משגיח לשלם ולענוש באופן שראוי לירא מפניו: אשר לא ישא פנים. לכן פרץ מפני שאב הצדיק אע"פ שהוא מאריך בזכותו של אב: ולא יקח שוחד. לא יסיר כלל מעונש העבירה בשביל זכות מצוה שעשה השוטה כאמרם ז"ל שאין מצוה מכבה עבירה. וכל זה יורה שלא תבטחו אם חטאתם להנצל בשום זכות מן העונש כלל זולתי בתשובה השלמה: (כא) הוא תהלתך. תתהלל שתהיה עבד למי שמולך על כל המציאות: (ב) כי לא את בניכם. לפיכך אתם הראיתם

פירוש רשב"ם

מעשה העגל שמצאו חן כדכתיב ויאספו אליו כל בני לוי ולברך בשמו הכהנים לישראל: (ב) את מוסר. כדכתיב לעיל. כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך: כי

לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ: ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה: ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל: ז כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה: ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: ט וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: ס שביעי י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק: יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם: יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית° הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה: ס יג וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ

תשמעו

° חסר א'

אונקלוס

ד וְדִי עֲבַד לְמַשִׁרְיַת מִצְרַיִם לְסוּסָוָתֵיהּ וְלִרְתִיכוֹהִי דִי אַטֵיף יָת־מֵי יַמָא־דְסוּף עַל־אַפֵּיהוֹן בְּמִרְדַּפְהוֹן בַּתְרֵיכוֹן וְאוֹבְדִנוּן יְיָ עַד יוֹמָא הָדֵין: ה וְדִי עֲבַד לְכוֹן בְּמַדְבְּרָא עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין: ו וְדִי עֲבַד לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בַּר רְאוּבֵן דִי פְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלָעְתִנוּן וְיָת־אֱנָשׁ־בָּתֵּיהוֹן וְיָת־מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיָת כָּל יְקוּמָא דִי עִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל: ז אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חָזְאָה יָת כָּל עוֹבָדָא דַיְיָ רַבָּא דִי עֲבָד: ח וְתִטְּרוּן יָת (כָּל) תַּפְקֶדְתָּא דִי אֲנָא מְפַקֵּד לְךָ יוֹמָא דֵין בְּדִיל דְתִתְקְפוּן וְתֵעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: ט וּבְדִיל דְתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: י אֲרֵי אַרְעָא דִי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא דִי נְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דִי תִזְרַע יָת זַרְעָךְ וּמַשְׁקֵית לַהּ בְּרַגְלָךְ כְּגִנְתָּא יַרְקָא: יא וְאַרְעָא דִי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן לִמְטַר שְׁמַיָּא תִּשְׁתֵּי מַיָּא: יב אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא: יג וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן

לפקודי

מסרה ד ולשר, י"ד ר"פ. לחיל, מ"ל. לסוסיו, מ"ל דמ"ל. הציף, ל' ומ"ל. ברדפם, ל'. אחריכם, כ"ל כס. ויאבדם, ב' משניא לגוים. ה ולשר, ו'. בואכם, מ"ל חסר. המקום, מ"ל. ו פצתה, ב'. היקום, ג' ומ"ל. ז הראת, ד' ב' ומ"ל וב' מ' דמ' ודין מנהון. את, בליר' ותביר. מעשה, בס"א בסוף פיבוקא כי הוא כ"י. הגדל, חסר. ח תחזקו, הסי"ם בסגול והוא קל ואחריו נע. שמה, ה"א בקובה ומלעיל ודגש אחריו וכן בב' י' י"א. ט ולמען, ב' ר"פ בתורה. אחריכו, ג'. י הארץ, ה'. הוא, ויו וחירק. יצאתם, מ"ל ס'. והשקית, מ"ל ומלעיל. כגן, ז'. יא והארץ, מ' ר"פ. ובקעת, ל' וחסר. השמים, לב"א פי"ו דאשונה בגעיא. מים, המ"ם בדגש. יב דרש, ס'. מרשית, ל' חסר א'. אחרית, מ"ל ול'. שנה, כ"כ בלא ה"א הידיעה. יג שמע, ג' חסר.

ת"א ואת כל היקום פסחים קיט סנהדרין קי. והשקית שבת פה. למטר השמים תענית ט ברכות יט. תמיד עיני ה' ברכות כח ר"ה טז. מראשית השנה ר"ה ח ט טז. והיה אם שמע סוכה מו סוטה מב מנחות לד.

רש"י

בכל זה: (ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר (במדבר ט"ז) ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה א"ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום שנקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואות. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגומר: (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו. (ספרי) יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל (במדבר י"ג) וחברון שבע שנים נבנתה וגו' אדם אחד בונה ושם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ בונה את הכעור שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום הטפל קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר (בראשית י"ג) כגן ה' כארץ מצרים וצוען שבח מצרים היא שהיה מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואעפ"י כן היא יפה מצוען. (כתובות קי"ב) ובכתובות דרשו בענין אחר. אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא משובחת על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפילו ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר (בראשית מז) במיטב הארץ וגו' אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל וכתף: (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שהמישור בית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע משפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דרש אתה. והלא כל הארצות דורש שנאמר (איוב לח) להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורש'

דורש

יונתן בן עוזיאל

לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּלְכָל יַתְבֵי אַרְעֵיהּ: (ד) וּדְעָבַד לְמַשִׁרְיַית מִצְרַיִם לְסוּסְוָתְהוֹן וְלִרְתִּיכֵיהוֹן דִּי אַשִׁיף יַת מוֹי דְיַמָּא דְסוּף עַל אַפֵּיהוֹן כַּד רְדָפוּ בַּתְרֵיכוֹן וְאוֹבֵדִינוּן יְיָ עַד זְמַן יוֹמָא הָדֵין: (ה) וּדְעָבַד לְכוֹן בְּמַדְבְּרָא עַד זְמַן מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין: (ו) וּדְעָבַד לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בַּר רְאוּבֵן דִּפְתַחַת אַרְעָא יַת פּוּמַהּ וּבְלַעַתְנוּן וְיַת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיַת כָּל טַרְיֵיתָא דַּהֲווֹ עִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל: (ז) אֲרוּם בְּעֵינֵיכוֹן אַתּוּן חֲמַיִן יַת כָּל עוֹבָדָא דַּיְיָ רַבָּא דִּי עֲבַד: (ח) וְתִנְטְרוּן יַת כָּל תַּפְקֵידְתָּא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין מִן בִּגְלַל דְּתִתַּקְפוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דְאַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ:

ירושלמי

(ט) וּמִן בִּגְלַל דִּיסְגּוֹן יוֹמֵיכוֹן עַל אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא דְּעֵירְדָא שְׁמֵינִין כַּחֲלַב וְחַלְיָין כִּדְבַשׁ: (י) אֲרוּם אַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא דִּנְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דְּתִזְרַע יַת זַרְעָךְ וּמַשְׁקְיַית לֵיהּ בְּגַרְמָךְ הֵי כְּגִינַּת יַרְקָא: (יא) וְאַרְעָא דְּאַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן מִן מִטְרָא דִנְחִית מִן שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מוֹי: (יב) אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ בְּמִטְרֵיהּ לְאוֹטָבוּתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ מִסְתַּכְּלִין בָּהּ מִן שֵׁירוּיָא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא:

[(יב) אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן תָּבַע יָתַהּ בִּתְדִירָא:]

ויהי

בעל הטורים

מצרים ולכך נקראו בים יםסוף: (ד) ויאבדם ב' דין ואידך (איוב י"ב) משגיא לגוים ויאבדם. זה שים במדבר בנדמה לזרע לקופיא נקבה כדי לאשכו בים לאבדו וזהו משגיא לגוים ויאבדם: (יב) מראשית השנה אותיות מתשרי. סמך עיני ה' אלהיך בה לומר לך אם משמע שאמע עיני ה' אלהיך בה כי כמים הפנים לפנים: עד אחרית שנה: (יג) והיה אם שמוע לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים. בזמנם ובמקום ובברכותיהן ולכן מתרגם על אהליהם מירתא ומסר כאן כמ"ש ולאה הנחל:

יונתן

בדרך נעשון לשררה יתירה למגן סיור: (ו) ויש כל עורייתא יש מפרשים שהוא לשון אוכלות ממון שאדם משמר אותם שלא ינעו בו או מלשון בית ואהל כי פרנוס של ויאל אלר אלר מ"י עירם אדלא וכן אה כל עירוהם במדבר כ"ם ועיין במהר"ד. מה שכתב דעמו ויש כולים להגיה כאן ויש כל יקומא דהוון עמהון ומביאים ראיה ממספר הערוך בערכו שכתב אחר זה להיכן גולין לאמורין גדולים ולא ככבים קטנים אלא פיירום בימניות פי' ככבים קטנים ומוקים מכגום במלאיהם ובפירושם בפלאתון (יד) בכיר במלחשון

רש"י

דורם את כל הארלות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא לריכה ולחדש בה גזרות פעמים לטובה פעמים לרעה כו' כדאיתא בר"ה (ר"ה י"ז): מרשית השנה. מר"ה נידון מה יהא בסופה: (יג) והיה אם שמע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים:

והיה

רמב"ן

גרכב וכל פרש אשר במצרים הוליא עמו ואבדו כולם והיתה ממלכה שפלה בלא רכב וסוס ופיל ועוז ואמר ר"א שלא קמו עוד בגיהם תחתם להיות כמוהם ר"ל כי השם אבד הרודפים בים ואבד זרעם במצרים ולא נשאר להם שם ואמר כי הם הרשיעו יותר מכל מצרים לרדוף אחרי גאולי השם אבל לא מכר זה בתורה: (ו) והזכיר ואשר עשה לדתן ולאבירם. ולא הזכיר קרח ועדתו שילאה אש מלפני ה' ותאכל אותם בעבור כי אש זר הקריבו להקטיר קטורת הוא מלאוי התורה ולעולם הוא נענש לדורות כאשר קרה גם לנדיבו על כן לא מנאו באותות המדבר: (י) לא כארץ מצרים הוא. אלא טובה הימנה והאמרה הנפסת זו לישראל כי בילאתם ממלרים שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזאת יכול בנבותה הכתוב מדבר וכן אמר להם לא כארץ מלרים היא אלא רעה הימנה תלמוד לומר וחברון שבע שנים נבנתה אדם אחד בגאן דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך את הגרוע וכו' לשון רש"י מספרי. ועוד הביא מה שדרשו בגמרא במסכת כתובות בענין אחר אפשר. אדם בונה בית לבנו קטן ואח"כ לבנו גדול אלא שמגביה אחד משבעה בלוען. ופשוטו של מקרא בדרך האזכרות נאמר להם ומשבחם את כל המלוה דירשתם ארץ זבת חלב ודבש כי ה' יתן מטר ארצכם בעתו והארץ תתן יבולה אבל דעו לכם שאינה כארץ מצרים להשקות אותה ברגל מן היאורים ומן האגמים כגן הירק רק היא ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים לא בענין אחר וצריכה שידרוש אותה ה' אלהים תמיד במטר כי היא לצמאה מאד וצריכה מכל כל השנה ואם תעברו על רצון ה' ולא ידרוש אותה בגשמי רצון הנה היא רעה עד מאד לא תזריע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב בהריה. ויחזור ויפרש כל זה בפרשה השניה כי אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש תמיד ואם לא תשמעו ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה ברעב מעל הארץ הטובה שלא תוכלו לחיות בה בלא מטר והנה הפרשה הזו תזכיר במנהגו של עולם ומגנה כלמד כי אעפ"י שהכל ברשותו ונקל בעיני ה' יתברך להאביד יושבי ארץ מצרים ולהוציאם נכרותם ויאוריהם אבל ארץ כנען תאבד יותר מהרה שלא יתן בה מסרות עוזו הסולה לריך זכות ותפלה שירפיאהו השם יותר מן הבריא שלא יביא פליו החולי וכך הנודה בעני ובעשיר ומאיר עיני

שניהם

אבן עזרא

שהוא עיקר: (ד) אשר הציף. מגזרת לפו מים על "רלשי: ויאבדם. הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם: (ה) ואשר עשה לכם במדבר. דבר "סמן: (ו) ואת בתיהם. הם נשיהם ובניהם: ואת כל היקום. שם כלל: אשר ברגליהם. 'בעבורם או כמשמעם ואשר בעיניכם ראו את כל אלה המעשה שתשמרו מלות השם: (ח) וירשתם. בעבור "הר"ם בעבור שבר הוי"ו. כי הארץ הנה טעם אשר אתם חייבים לשמור מלותיו כי הארץ איננה כארץ 'מצרים רק יש לה צורך כל השנה לשום השם עינו עליה והטעם בדרך משל כאדם שיראה כל מה שהיא צריכה ויתן הכל בעתו: (יב) מרשית. בלא אל"ף ורבים "לכן "על כן והיה אם

שמע

פירוש על אבן עזרא

[א](איכה ב' כ"ד). [ב]כמ"ש המוליכך מן במדבר ר"ל להיותכם בארץ מלחמה בלחם מן השמים עד בואכם עד המקום הזה. [ג]כטעם ויברך ד' אותך לרגלי (בראשית ל' ל') או כפשוט' אפילו כברה הנפולה היתה מתגלגלת ורלתה לאהוס עם רכושם. [ד]פרשתי לעיל (ד' א'). [ה]שאם אין מטר יורד משמים תוכל להשקותה במי נילוס. והארץ הזאת סמיד עיני ד' אלהיך בה להשפיע עליה כל לרכה. [ו]לפי שיש אומרים כי הוא חסר לפי שהוא כמו כי בתשרי נברא העולם כי אותיות דרין כאותיות דרין ע"כ אומר ורבים כן. [ז]שהארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים. ר"ל

ספורנו

שראיתם עשו אותות מעידים לדורות בכניסתכם: ובזרועו הנטויה. מוכנת להכות את הקשב למטות: (ד) ויאבדם ה' עד היום הזה. כי אז טבעו שלישי מצרים וסילם באופן שגם מ' שנה אחרי כן היו מרגישים באבדת אותם הגבורים שלא קמו עדיין ממלאים מקומם: (ז) כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה'. שהגדיל לעשות נגד המורדים בו: לפרעה ולמצרים. במצרים ועל הים ולמורדים במדבר ולדתן ולאבירם ועליכם להזהיר את בניכם שלא ראו כל אלה לפיכך: (ח) ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום. מלות האבנים שתקימו בירדן ושתקמו מתוך הירדן ושתכתבו עליהם את התורה להיות לדורות לעדות מאתכם שראיתם: (ט) ולמען תאריכו ימים על האדמה. שאם בניכם לא ישמרו את המלות יגלו ומונה תהלה קודם לנוסעתם בארץ כמו שהעיד באומרו ועבר את השעים ואבדתם מהרה: (י) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא. שאינה צריכה לגשמים: (יא) למטר השמים תשתה מים. שאין שם נהרות מספיקים להשקות את הקרקעות אבל צריך שישתו מי גשמים: (יב) דורש אותה. להשגיח על מעשי יושביה אם הם ראוים למטר ואם לא לפיכך דעו זה כי אמנם: (יג) אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו. באופן שתתפרנסו

פירוש רשב"ם

(ז) כי עיניכם. אלא עיניכם רואות: (י) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים. כן שיטת פרשיות הללו צריכים אתם לשמור מצות ה'. כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומר מצותיו. ורעה מכל ארצות ללא שומרים. כי הארץ אשר אתה בא שמה איננה כארץ מצרים שאין צריכין למטר ובין טובים ובין חטאים בשורת השקאת שדותיהם יש להם להם אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים מצות עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחריתה: (יג) והיה אם שמוע תשמעו. אם שמעת בישן תשמע בחדש וכן אם שכח תשכח התחלת לשכח סופו לשכוח. כך שנויה באגדת

שמואל

תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ יד וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ יז וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ יט וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס

מפטיר

כב כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־

המצוה

אונקלוס

לפקודי די אנא מפקד יתכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמפלח קדמוהי בכל לבכון ובכל נפשכון: יד ואתן מטר ארעכון בעדנה בכיר ולקיש ותכנוש עבורך וחמרך ומשחך: טו ואתן עשבא בחקלך לבעירך ותיכול ותשבע: טז אסתמרו לכון דילמא יטעון לבכון ותסטון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון: יז ויתקוף רגזא דיי בכון ויחוד ית שמיא ולא יהי מטרא וארעא לא תתן ית עללתה ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיי יהב לכון: יח ותשוון ית פתגמי אלין על לבכון ועל נפשכון ותקטרון יתהון לאת על ידכון ויהון לתפלין בין עיניכון: יט ותלפון יתהון ית בניכון למללא בהון במתבך בביתך ובמהכך בארחא ובמשכבך ובמקימך: כ ותכתבנון על מזוזין ותקבענון בספי ביתך ובתרעך: כא בדיל דיסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על ארעא: כב ארי אם מטר תטרון ית כל תפקדתא הדא די אנא מפקד

יתכון

מסרה מצוה, י"ח. ולעבדו, ב' שבהם א' הקמץ הוא ק"ם וקל ואסביר בע הפי"ם במסג. יד מטר, ד' כפין הפים במסג. יורה, מלא. ומלקוש, מלא. ותירשך, מ"י וס"ו. ויצהרך, ח' אחר הרי"ש. טו ישמה, ל'. יז וחרה אף, במד שפה. ועלה, ל'. והאדמה. נ'. יבולה, מלא. הטבה, חסר. יח דברי, מלרע. אתם, ל' וכ"ב. לאות, מ"ל לטוטפת, מו"ק וס' חכין. ל' וכ"כ. יט אתם, חסר. ובשכבך, לב"א הוא"ו במארך. ובקומך, מ"ל, כ מזוזות, ל' מ"ל דמ"ל בתורה. כא ימיכם, מלא. וימי, ב' היודין נחין ונסתרים וכן כ מי. כב שמר, חסר. תשמרון, מ"ו ונון בסוף.

ת"א לאהבה את ה' אלהיכם תענית ב. בכל לבבכם ברכות סו. ונתתי מטר תענית שם. יורה ומלקוש שם ו. ואספת דגנך ברכות לה. ונתתי עשב ברכות מ: מג גיטין סב. ואכלת יומא עה גיטין סב. ועבדתם אלהים אחרים יבמות עט סנהדרין קיג: ועצר את תענית ג ו ז ח סנהדרין שם. ואבדתם ברכות מו סוטה ז. ושמתם את דברי אלה ברכות יג קדושין ל מנחות לז. על לבבכם ברכות עו. וקשרתם שם יד. לטוטפת זבחים לז. ולמדתם ברכות טו קדושין כט ל בתרא כא. לדבר בם ברכות יג. וכתבתם שם יד שבת לב מנחות מד. על מזוזות מנחות לד. למען ירבו ימיכם ברכות ח ע"ב שבת לב קכ יומא יא קדושין לד בתרא קי חולין קלה. אשר נשבע ה' סנהדרין ל. כימי השמים על הארץ שם עקידה שער עו.

רש"י

והיה אם שמע תשמעו. (סוכה מ"ו) אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן (דברים ח) והיה אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום (ספרי): לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר. אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר (שם) וכוין פתיחן ליה וגומר. וכן בדוד הוא אומר (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכם. (ספרי) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר (שם) בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה. (תענית ו) היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה (שם) ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן (בראשית ל) והיה העטופים ללבן לקישיא. דבר אחר לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר (ישעיה סב) אם אתן את דגנך וגומר כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנאמר (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל וגומר: (טו) ונתתי עשב בשדך. (ספרי) שלא תצטרך להוליכם למדברות. דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקדוש ברוך הוא אלא מתוך שביעה שנאמר (דברים ח) פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת: וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בעבודה זרה וכן דוד אומר (שמואל א כו) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגומר ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. (ספרי) שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי: (יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר (חגי א) זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה. על כל שאר הייסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטא. (ספרי) משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מכדי צרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. (שם) איני נותן לכם ארכא ואם תאמרו והלא נתנה ארכא

ארכא

יונתן בן עוזיאל

(יג) וִיהֵי אִין קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקוֹדַי דְאָנָא מְפַקֵיד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהָכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן: (יד) וְאֶתֵּן מִטְרָא דְאַרְעֲכוֹן בְּעִידָּנֵיהּ בְּכִיר בְּמַרְחֶשְׁוָן וְלָקִישׁ בְּנִיסָן וְתִכְנְשׁוּ עֲבוּרֵיכוֹן חַמְרֵיכוֹן וּמִשְׁחֵיכוֹן: (טו) וְאֶתֵּן עִסְבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוּל וְתִסְבַּע: (טז) אִסְתַּמְרוּ לְכוֹן דִּלְמָא יִטְעֵי יִצְרָא דְלִבְּכוֹן וְתִסְטוּן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן: (יז) וְיִתְקַף רוּגְזָא דַיְיָ בְּכוֹן וְיַחוּד יַת עֲנָנֵי שְׁמַיָא וְלָא יַחֲתוּן מִטְרָא וְאַרְעָא לָא תִתֵּן עֲלַלְתָּהּ וְתֵיבְדוּן בִּסְרְהוֹבִיָא מֵעִלַוֵי אַרְעָא מְשַׁבַּחְתָּא דַיְיָ יָהֵיב לְכוֹן: (יח) וּתְשַׁוּוּן יַת פִּתְגָמֵי אִלֵין עַל לִבְּכוֹן וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יַתְהוֹן כַּד הִינוּן כְּתִיבִין עַל תְּפִילָא לְאָת עַל רוּם יַדְכוֹן שְׂמָאלִיתָא וִיהוֹן לִתְפִילִין קֳבֵל

ירושלמי

סוֹקְדֵיכוֹן בֵּין עֵינֵיכוֹן: (יט) וְתַלְפוּן יַתְהוֹן יַת בְּנֵיכוֹן לְמִגְרְסָא בְהוֹן בְּמִתְּיַבְכוֹן בְּבָתֵּיכוֹן עִם חִיתּוּנְכוֹן וּבְמִהְכַכוֹן בְּאָרְחָא וּבְפַנְיָא סָמִיךְ לְמִשְׁכַּבְכוֹן וּבְצַפְרָא סָמִי לְסִקְמֵיכוֹן:

[(יט) וּמִדְמִיכְכוֹן וּבְקִימְכוֹן:]

(כ) וְתִכְתּוּבוּנוּן בִּמְגִילְתָא עַל מְזוּזִין וְתִקְבְּעִינוּן בְּתוּלְתָא קֳבֵל תַּקִּין בְּסִיפֵי בָתֵּיכוֹן וּבְתַרְעֵיכוֹן: (כא) מִן בְּגַלַל דְיִסְגוּן יוֹמֵיכוֹן וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן עַל אַרְעָא דְקַיֵים יְיָ לַאֲבָהַתְכוֹן לְמִיתְנָא לְהוֹן תְּסַכּוּם יוֹמִין הַקַּיָימִין שְׁמַיָא עַל אַרְעָא: (כב) אֲרוּם אִין מִנְטוֹר תִּנְטְרוּן יַת כָּל תַּפְקֵידְתָא הָדָא דַאֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן לְמַעְבְּדָהּ לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהָכוֹן לִמְהָךְ בְּכָל אָרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹי וּמִטוֹל לאתקרבא

בעל הטורים

ובמקום שלריך להם ואם היו לדיקים בתחלת השנה והקב"ה גזר עליהם גשמים ופרחו מורידן במדברות וצימים: בכל לבבכם ובכל נפשכם: (יד) ונתתי מטר. לומר שאין נענין על המטר אא"כ יכוונו להתפלל בכל לב. בעתו בגי' בלילות: (טז) לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם ז' תיו"ן בס"ת. וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שרלשי ז' יוד"ין בס"ת לומר כל המודה בעכו"ם ככופר בי"ד הדברות שנאמרו למ' יום. וכן ז' תיו"ן כי ז' תוזין כתיבו בע"ז פה להם ולא ידברו וגו': (כ) וכתבתם על מזוזות ביתך וסמיך ליה למען ירבו. שע"י המזוזה לא יבא המשחית אל בתיכם. וסמיך ליה אם שמר תשמרון על שם י"י שומרך י"י ללך על יד ימינך [אולי דרש כאלו נקוד תשמרון]: (כא) על הארץ. ט' פעמים על הארץ בזה הספר כנגד ט' שבטים שנטלו חלק מעבר לירדן: (כב) כי אם שמר בגי' תורה. כל המקום אשר תדרך ובימושע (א') כל מקום אשר ה"א. שה"א שבטים לא הורים יהושע: ותורלהכם

יונתן

במרמשון ולקים בניסן הכי איתא בפ"ק דתענית יורה במרחשון ומלקוש בניסן: (יח) על רוס ידיכון לעיל פרשה ו' בגובה יד שמאל וע"ש וכמ"ש וכן קביל מוקדך וכדפי' לעיל בפרשה ואתחנן: מוקדיכון כבר ביארנו שהוא הכנוס של מוח וקדקד למעלה ראשו: (יט) בנהיכון עם היתוניכון כבר הבאנו לעיל את זה וכתבנו גם דעתנו ועיין שם ועוד יש ליישב הקושיא דלעיל שכוונת הת"י העוסבים שאף הם טרודים בבית החתנות ועוסקים במלות ואפי' הכי הם חייבים בק"ש וזה"ש כאן עם חיתוניכון וק"ל ומ"כ שר"ל כאן גם כ"ייך ובניך שנתונים לך על ידי חיתונים ודרש בביתך כמו בית יעשה לך ה' בית ישראל ובית אהרן וכן ויעש להם בתים כלומר גם בני ביתך שלמד ובדרך הללה יש לומר מכאן סיוך לדרשת צעת התשובה כמנהגינו עכ"ל: (כ) בתולתא קבא תיקי מבואר לעיל וי"מ בשלים הפתח ותוך מלל הפתח שהוא כמו התיק וע"ל: (כב) דתקנן קדמוי מתקן בזה מאי בכל דרכיו וכי אפשר לילך בדרכי השם והלא אש אוכלה

רש"י

אלכא לדור המבול שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: (יח) ושמתם את דברי. (ספרי) אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים: (יט) לדבר בם. (ספרי) משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגומר (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. (שם) לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מלינו למדים תחיית המתים מן התורה: (כב) שמור תשמרון. אזהרת שמירות הרבה להזהר בתלמודו

רמב"ן

שאיסם ה'. ומפני שאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד ולאוי שיאמר ולמטר השמים תשתה מים כאשר ה' אלהיך ידרוש יהיה מדלם רבותינו גדמו בכתוב והלא כל הארלות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורש אותה דורש לכל הארלות תמיד אלא עיני ה' אלהיך בה לראות מה היא לריכה ולחדש בה גזרות עתים לטובה ועתים לרעה כולה כדאיתא במסכת ראש השנה ויש בו סוד עמוק כי הארץ הזאת נדרשת בכל והיא הכל וכל הארלות מתפרנסות ממנה בלאות: (יג) בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד ואזהרה לצבור לשון רש"י מספרי. ובאור הענין כי השם לא יעשה הנסים תמיד לתת מטר הארץ בכל עת יורה ומלקוש ולהוסיף בדגן ובתירוש וביצהר ולהרבות גם העשב בשדה לבהמה או שיעצור השמים ויבשו רק על מעשה רוב העם אבל היחיד הוא בזכותו יחיה והוא בעונו ימות והנה אמר כי כשעשותם כל המצות מאהבה שלימה יעשה עמהם את כל הנסים האלה לטובה ואמר כי בעובדם ע"ז יעשה עמהם אות רעה ודע כי הנסים לא יעשה לטובה או לרעה רק לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים אבל הבינונים כדרך מנהגו של עולם יעשה בהם טובה או רעה כדרכם וכעלילותם: (טו) ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת שבתוך מעיך לשון רש"י. ור"א אמר ואכלת ושבעת שב אל דגנך תירושך ויצהרך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך. והנכון בעיני שהוא שב אל הכל ואכלת ושבעת דגן ותירוש ויצהר וגם בני צאן ובקר. ובספרי ואכלת ושבעת כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת האדמה וכן הוא אומר ורב תבואות בכח שור ד"א מן סולדות אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר וצאו וראו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר וגומר והוא הנכון: (יח) ושמתם את דברי אלה.. אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצות הניחו תפילין עשו מזוזה כדי שלא יהיו עליכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים לשון רש"י. וכבר כתבתי פי' הענין כי המצות האלה חובת הגוף הם ודינם בכל מקום כמו בארץ אבל יש

אבן עזרא

שמע תשמע ונתתי מטר ארלכם והנו עיני ה' אלהיך [י] בה: (יד) יורה. גשם שיורה על שנה טובה והוא בתחלת השנה: ומלקוש. [ס] ידוע: (טו) ואכלת ושבעת. שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך: (יז) יבולה. [ע] פירשתיו: ואבדתם מהרה. שיגלו ממנה כאובדי' ברעב אשר [פ] שהיתה הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם: (יח) לטוטפות. [צ] מפורש ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים [ק] על הארץ: (כב) כי אם. שמור

פירוש על אבן עזרא

[י] ר"ל משגיח עליה תמיד. [ס] שהוא מטר המאוחר. כמ"ש הרד"ק בשורש לקש יורה הוא המטר הבא ראשון. ומלקוש הוא המאוחר. [ע] (במדבר כ"ו ג'). [פ] אני' ואכלתם למתכם לשובע וישבתם לבטח בארלכם. [צ] (לעיל ו' ח'). [ק] שיעור הכתוב שירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כמו שירבו ימי השמים על הארץ. ר"ל

ספורנו

שתתפרנסו שלא בלער ותוכלו לעבדו ואם לאו לא יתן מטר כלל ולא יהי' לכם מזון לחיות בה: (יז) ואבדתם מהרה. ברעב הרע מן החרב לפיכך השמרו לכם: (יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם. להתבונן בה: (יט) ועל נפשכם. לקיימם ברלון. (יט) ולמדתם אותם את בניכם. שרגילו את בניכם במצות: לדבר בם בשבתך. כדי שתדבקו בם תמיד: כי אם שמור תשמרון לאהבה. שיהי' עסקכם בתורה כדי להכיר חסדי הא-ל יתעלה אשר מזה

פירוש רשב"ם

שמואל במגילת חסידים מצאו כתוב אם תעזבה יום יומים תעזבך משל לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מציפורי ופגעו זה בזה בחדא משכונא והסיחו זה עם זה ופירש זה מזה זה הולך מיל וזה הולך מיל נמצא זה רחוק מזה שני מילין. תוספת: והיה אם שמוע תשמעו. ונתתי מטר ותאכלו לשובע בלא טורח ואם לאו ועצר את השמים ולא יהיה מטר: (כא) כימי השמים על הארץ. כלומר מטר מן השמים והאדמה תתן את יבולה: אשר

הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ כג וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃ כד כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ כה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃

ומפטירין עניה סוערה בישעיה בסימן נ"ד. קי"א פסוק. יעל"א. סימן:

ס ס ס

כו רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ כז אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ כח וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס כט וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה

את

אתקלוס

יַתְכוֹן לְמֶעְבְּדַהּ לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִמְהַךְ בְּכָל אָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקָרְבָא לְדַחַלְתֵּהּ׃ כג וִיתָרֵךְ יְיָ יַת כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִקֳּדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן׃ כד כָּל אַתְרָא דִּי תִדְרוֹךְ פַּרְסַת רַגְלְכוֹן בֵּהּ דִּלְכוֹן יְהֵי מִן מַדְבְּרָא וְלִבְנָן מִן נַהֲרָא נְהַר פְּרָת וְעַד יַמָּא מַעְרְבָא יְהֵי תְּחוּמְכוֹן׃ כה לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחֲלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא דִּי תִדְרְכוּן בַּהּ כְּמָא דִי מַלֵּיל לְכוֹן׃ פ פ פ

כו חֲזוֹ דִּי אֲנָא יָהֵב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן וּלְוָטִין׃ כז יַת בִּרְכָן דִּי תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין׃ כח וּלְוָטַיָּא אִם לָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִסְטוּן מִן אָרְחָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין לִמְהַךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתּוּן׃ כט וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ וְתִתֵּן

יַת

מסורה מלוס י"ח. לעשתה, כל סו' חסר. ללכת, ד'. דרכיו, מ"ל כ"ל. ולדבקה, הדלי"ם בק"ם והוא קל ולאחריו נע וקמץ הקוף הוא ח"ג ולכך כפי לאחריו וה"א בסוף. כג והוריש, ב' מדמ"ל. מלפניכם, ג'. גדלים, הכויהון ח"ו. כד כל, ה' כ"פ. המקום, כ"כ בה"א הידיעה. תדרך, ה' וחסר. רגלכם, הלמד בשוא. והלבנון, ה' מ"ל, האחרון, מ"ל. גבלכם, ח"ו והבית בית"ג. כה פחדכם, ג'. ומוראכם, ב' ומ"ל. כו אנכי, ז'. נתן, כו"ל חסר. כז את, י' ר"פ בפיסקא. מצות, ה'. כח מצות ה', מלות י"ח. כט יביאך, מלא. אל הארץ, י"ס פסוק אל על. שמה, ה' בסוף ומלעיל ודגש במ"ס.

ת"א לאהבה את ה' אלהיכם כתובות קא. לא יתיצב איש בפניכם עקידה שער עו.

רש"י

בתלמודו שלא ישכחנו: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו: (כג) והוריש ה'. (שם) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הוא משבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים מכל האומות והם גבורים מכם: (כה) לא יתיצב איש וגו'. (שם) אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפילו כעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום: מורא. לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך וגומר: חסלת והיה עקב

(כו) ראה אנכי. ברכה וקללה. האמורות בהר גריזים ובהר עיבל: (כז) את הברכה. על מנת אשר תשמעו: (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת כל העובד ע"א הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה (ספרי): (כט) ונתת. את הברכה. כתרגומו ית מברכיא

את

רמב"ן

יש בו במדרש הזה סוד עמוק וכבר רמזתי ממנו. והנה הזכיר במצות האלה תפילין ודברי תורה ומזוזה כאן פעם שנית לרמוז בהיקש הזה שנהיה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ ומהם נלמוד לכל המצות שהן חובת הגוף שחייבין בכל מקום ושההיה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע כגון תרומה ומעשרות כך הוא נדרש בספרי. וכוונת המדרש מפני שסמך ושמתם אל ולמדתם אצל עיקר הכתוב בארץ דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה או יאמר למען ירבו ימיכם שתשובו ותאריכו ימים בה לעולם ויתכן בדרך הפשט שבא להוסיף. בכאן לדבר בם כי שם טוב ודברת אתה בם בשבתך בביתך וכאן אמר שתלמד אותם את בניכם עד שידברו בם הבנים בכל שעה וכן הוסיף בכאן ולמדתם אותם כי ושננתם שיספר להם המצות וכאן עד שילמדו אותם וידעום ויבינו אותם וטעמיהם לדבר עמך בם בכל העתים וכן הוסיף כאן כימי השמים על הארץ. שהוא לדור דורים או הם השמים והארץ הראשונים וימי עולם והמשכיל יבין:

(כב) ולדבקה בו. אמר ר"א בסוף. והוא סוד גדול ואין הסוד מטעם המקום הזה אולי יאמר לאהבה את ה' ללכת בכל דרכיו עד שתהיו ראוים לדבקה בו בסוף ונאמר ביהושע ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם בה' אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה אם כן היא אזהרה מאזהרות ע"ז שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים שלא יחשוב שיהיה בע"ז שום עיקר אלא הכל אפס ואין והנה זה כמו שאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון והטעם להזהיר שלא יעבוד השם וזולתו אלא לה' לבדו יעבוד בלבו ובמעשיו. ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו ולבו איננו עמהם אבל הוא לפני ה' ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם צרורה בצרור החיים כי הם בעצמם מעון לשכינה כאשר רמז בעל ספר הכוזרי וכבר הזכרתי מזה בפרשת העריות ומה שאמר יהושע

כאשר

לאתקרבא לדחלתיה: (כג) ויתריך מימרא דיי ית כל עממיא האלין מן קדמיכון ותירתון עממין רברבין ותקיפין מנכון: (כד) כל אתרא די תדרוך פרסת ריגליכון ביה דילכון יהי מן מדברא ושוור לכון הינון טוורי בית מקדשא מן נהרא רבא נהרא פרת עד ימא דאוקינוס הינון מי בראשית סטר מערבא יהי תחומיכון: (כה) לא יתעתד בר נש באפיכון דחלתכון ואימתכון יתן יי אלהכון על אפי כל יתבי ארעא דתדרכון בה היכמא דמליל לכון:

נ(כה) לא יקום רב ושליט קדמיכון ואימתכון ודחלתכון:

פ פ פ

ראה אמר משה נביא חמון דאנא מסדר קדמיכון יומא דין בירכתא וחילופה: (כז) ית בירכתא אין תקבלון לפקודיא דיי אלהכון דאנא מפקיד לכון יומא דין: (כח) וחילופה אין לא תקבלון לפיקודיא דיי אלהכון ותטעון מן ארחא דאנא מפקיד יתכון יומא דין למטעי בתר טעוות עממיא דלא ידעתון:

נ(כח) וחילופיהון אין לא תשמעון:

(כט) ויהי ארום יעול יתכון יי אלהכון לארעא דאתון עללין לתמן למירתה ותתנון שית שבטין על טורא דגריזים ושית שבטין על טורא דעיבל מברכיא ידהון

בעל הטורים

(כה) ומוראכם ב' דין ואידך ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ מלמד כשנכנסו ישראל היה מוראם אף על חית הארץ כדכתיב והשבתי חיה רעה מן הארץ והעניין שנאמר לימי המשיח (ישעי' י"א) ונער קטן נוהג בם:

(כו) ראה. אנכי אמר ל' יחיד ופי' ראה אמר לכל אחד ואחד. וי"א ליהושע אמר ראה אנכי והזהירו לברך את ישראל כשיעברו את הירדן. וי"א לפי שקללות וברכות שבמשנה תורה כולם נאמרו בל' יחיד. ד"א ראה אנכי ראה עשרה הדברות שפתח באנכי [ונאמרו ג"כ בל' יחיד] ומקיים אותם כי כל המצות כלולות בהם. ד"א ראה אנכי פי' ממני תראו וכן תעשו [כי הקב"ה מקיים כל המצות עי' ברכות ד' ו' ובכמה מקומות] ד"א ראה ל' יחיד לפניכם לשון רבים וסיים דאמרי' כיצד סדר המשנה משה שונה לאהרן פרקו ואח"כ נכנסו בניו וכו' כדאיתא בעירובין. ד"א לעיל כתיב לכם וסמיך ליה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה כלומר לכם אני אומר שתבחרו בברכה. ד"א ראה כי המטיל גורל על חבירו מכסה הגורלות והחלקים שלא יבחור חבירו חלק היפה אבל אני ראה הגורלות וראה החלקים ובחרת בחיים. וזהו אתה תומיך גורלי שאתה תומך ידי ליתנה על גורל טוב ולברור אותו: (כז) את הברכה. בברכות אמר את לשון רבוי כי לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב. ובקללה לא אמר את אלא והקללה ד"א את הברכה מאל"ף ועד תי"ו מאם בחקתי עד קוממיות ובקללה מוי"ו עד ה"א אותם לא תשמעו עד ביד משה [עי' ב"ב ד' פ"ח ע"ב] בקללה אמר אם לא תשמעו. ובברכה אמר אשר תשמעון ולא אמר אם בלשון ספק ואמר אשר בלשון ודאי שנאמר מפלי

יונתן

סוכלא הוא אלא דרכי הטובה הם דרכיו כו': (כד) טוורי בית מקדשא הכי איתא בגמרא: (כט) שית שבטין ושית שבטין וכו' הוא מבואר יותר מאונקלוס אלו ונתתה את הברכה וכי יש ממשום שעיך לומר ונתת וכדפי' רש"י ותיכה תיה מבואר יותר ממ'

רמב"ן

כאשר עשיתם עד היום כי בהיותם במדבר ועתה ה' עליהם והמן יורד מן השמים והענן עולה והארון לפניהם תמיד וכל מעשיהם בידי שמים בדברי נסים הנה משכתם ומעשיהם עם השם תמיד ולכן יזהירם יהושע שגם אחר באכם בארץ ובהתחלק אתם שמעשים הטבעיים שהם תהיה משכתכם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד ולא תפרד טובתכם מן השם: (כד) כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר וגו'. על דעת רבותינו הנה הם שתי הבטחות שכל מקום אשר ילכו לכבוש בארץ ישראל והארץ אשר חוצתם יהיה שלכם והשאר כלן נוהגות בהם כי הכל ארץ ישראל. ומן המדבר והלבנון ועד הים האחרון יהיה גבולכם שאתם חייבים לכבשו ולאבד משם העמים כמו שאמר כאן וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ולעקור ע"ז ומשמשיה כמו שהזכיר למעלה והבטיח כי לא יתיצב איש בפניכם בין בארץ המוכרת בין בכל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו. ומכאן ילמדו רבותינו המחלוקת בסוריא שקורין אותה כיבוש יחיד והטעם כי דוד כבש אותה בלבנון נמנו שלא שאל באורים ותומים ולא נמלך בסנהדרין כי היה חייב לכבוש כל שבעת הגוים תחלה ואחרי כן אם ירצה ילך אל ארץ אחרת כאשר הבטיח השם בכאן ומפני שלא נעשה הכבוש כהוגן במצות התורה אמרו רבותינו לא שמיה כבוש ודינו במצות כדין חוצה לארץ וכך היא שנויה בספרי ומקצתם יאמרו בתלמוד דשמיה כבוש כי אע"פ שלא נעשה כסדר כיון שהלך שם וכבשו נתקיים בו לכם יהיה וארץ ישראל היא: חסלת פרשת עקב

(כט) ונתתה את הברכה על הר גריזים. כתרגומו ית מברכיא את המברכים על הר גריזים כלפי הר גריזים לשון רש"י. ואיננו נכון כפי פשוטו כי עדיין לא טוב כן במברכים. אלא פירושו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה. והטעם לפניכם שתבחרו לכם איזה מהן תלכו והודיע שתהיה לכם הברכה כאשר תעשו המצות והקללה אם לא תקיימו אותן וזה כאשר אמר עוד ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו' ואחר כן אמר בכאן שיתנו הברכה הזאת אשר הוא אומר להם על הר גריזים והקללה על הר עיבל והנה היא נתונה בהם וכן ונתן אותם על ראש השעיר כדברי ר"א. והנה אמר בכאן בדרך האזהרה שיתנו את הברכה על הר גריזים לברך את העם אם ישמעו אל מצות ה' והקללה על הר עיבל לאמר ארור אשר לא ישמע אל המצות ויסור מן הדרך אשר צוה ה' והיה אפשר שיתנו כל השבטים הברכה וכולם הקללה או שיאמרו הלוים הכל או איש אחד משמיע לכולם ואחרי כן פי' לבאר שם ואלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים ואלה יעמדו על הקללה

אבן עזרא

שמור תשמרון. הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדון מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכבשו אם בתחלה ולא תנצלו אם לא תשמרו מצות ה': לאהבה. כלל: ללכת בכל דרכיו. שלא יטה ולא יסור: ולדבקה בו. סוף וסוד גדול: חסלת פרשת עקב

(כג) ראה. לכל אחד ידבר: (כו) את הברכה אשר תשמעון. כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת וסופה גזרת קלה: (כט) ונתתה את הברכה. בפה כמו ונתן אותם על

פירוש על אבן עזרא

י"ל שהכלל מן אהבה שנטע לאו אם שמור תשמרון וכו' והוסיף ד' וכו' ואם לאו לא תכבשו וכו'. ש בהפרד הנפש מן הגוף. ת והוא ענין שהדבקות הנפש השכלית עם השכל הנפרד ויש לך לדעת כי לפעמים ישוב אדם שעומד על אמתת ענין אחד ואחר זמן יתעורר בנפשו שנתפשט בו מחשבה בהלוים כך וכך והנה זה גרוש נפשיי. ולכן אמרו הפילוסופים כי בהיות הנפש עטופה בחומר ונפרדת מהענינים הגשמיים הנה בהלאתה מן הגוף לא יהיה לה שום מעכב מלשוב אל אשר היתה עם אלהים בתחלה אבל אם היה רדפה אחרי התענוגים הגופניים כגון רוב האכילה והשתיה והמשגל והולדת הנפש הזאת מלך התאוה תכלל מן התעדר המושלם והפסוק בעלמה בקדמותה אבל מלך התאוה איננה יכולה לשכלל לגמרי מייסורין העולם הזה אבל תתחמם לה תשוקה לשוב אל מקומה ולא תוכל כי מונעים אותה הבגדים הצואים. ולזה רמזה האגדה באמרה על אלישע לעלמא דאתי לא ליתי משום דחטא תנא ב"כ סוד הלכיונים של גהנם שאמרו רז"ל כל הקורא ק"ש באותיותיה אפי' רשע גמור מלבנין לו גהנם כלומר ימלט מן התעדר ולאה אליהא שנאמרו שלא אמרו לא יראה פני גהנם אלא מלבנין לו גהנם והוא כמו שאמרו ביסורים מלפלפים ומביכנם. א מה"ל כלו בעבור שאמריו לפניכם. ויקרא

ספורנו

אהיה מתמיד התפלה: ללכת בכל דרכיו. להשכיל בהוראת הדרכים אשר הוא מנהיג בם את עולמו והם צדקה ומשפט: ולדבקה בו. שיהיו כל מעשיכם מכוונים לעשות רצונו כאמרו בכל דרכיך דעהו: (כג) והוריש. יתן לכם מקום להתפרנס בו שלא בצער למען תוכלו לעשות רצונו: (כה) לא יתיצב איש בפניכם. אפי' בחוצה לארץ:

(כו) ראה. הביטו וראו שלא יהי' ענינכם על אופן בינוני כמו שהוא המנהג בשאר עכו"ם כי אמנם אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה והם שני הקצוות כי הברכה היא ההצלחה יותר מן המספיק ע"ל היותר טוב. והקללה היא מארה מחסרת שלא ישיג המספיק והכל לפניכם להשיג כפי מה שתבחרו

פירוש רשב"ם

(כד) אשר תדרך כף רגליכם. להלחם בשבעת עממים: מן המדבר. דרום. נהר פרת. צפון: עד הים האחרון. ממקום שאתם עומדים עכשיו בקרן דרומית מזרחית של ארץ ישראל עד הים האחרון במערב: (כה) לא יתיצב איש. בתוך התחומין האלה:

(כו) ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה. כמו שמפרש והולך ונתתה את הברכה על הר גריזים, ואת הקללה וגו': (כט) את הברכה. שתהיה

את־הברכה על־הר גרזים ואת־
הקללה על־הר עיבל: ל הלא־המה
בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש
בארץ הכנעני הישב בערבה מול
הגלגל אצל אלוני מרה: לא כי אתם
עברים את־הירדן לבא לרשת את־
הארץ אשר־יהוה אלהיכם נתן לכם
וירשתם אתה וישבתם־בה: לב ושמרתם
לעשות את כל־החקים ואת־המשפטים
אשר אנכי נתן לפניכם היום: יב א אלה
החקים והמשפטים אשר תשמרון
לעשות בארץ אשר נתן יהוה אלהי
אבתיך לך לרשתה כל־הימים אשר־
אתם חיים על־האדמה: ב אבד
תאבדון את־כל־המקמות אשר
עבדו־שם הגוים אשר אתם ירשים
אתם את־אלהיהם על־ההרים הרמים
ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן:
ג ונתצתם את־מזבחתם ושברתם את־
מצבתם ואשריהם תשרפון באש
ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם
את־שמם מן־המקום ההוא: ד לא־
תעשון כן ליהוה אלהיכם: ה כי אם־אל־המקום אשר־יבחר יהוה אלהיכם
מכל־שבטיכם לשום את־שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה: ו והבאתם
שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם
ונדריכם

אונקלוס

ית מברכיא על טורא דגרזין וית מלטטיא על טורא דעבל: ל הלא אנון בעברא דירדנא אחורי ארח מעלני שמשא בארעא כנענאה דיתב במישרא לקבל גלגלא בסטר מישרי מרה: לא ארי אתון עברין ית ירדנא למעל למירת ית ארעא דיי אלהכון יהב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה: לב ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהב קדמיכון יומא דין: א אלין קימיא ודיניא די תטרון למעבד בארעא דיהב יי אלהא דאבהתך לך למירתה כל יומיא די אתון קימין על ארעא: ב אבדא תאבדון ית כל אתריא די פלחו־תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף: ג ותתרעון ית אגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשריהון תוקדון בנורא וצלמי טעותהון תקוצון ותובדון ית שמהון מן אתרא ההוא: ד לא תעבדון כן קדם־יי אלהכון: ה אלהן לאתרא די יתרעי יי אלהכון מכל שבטיכון לאשראה שכנתה תמן לבית שכנתה תתבעון ותיתון לתמן: ו ותיתון לתמן עלותיכון ונכסת קודשיכון וית מעשרתיכון וית אפרשות
ידכון

מסרה גרזים, כל לו' חס"ק ומ"ל חסין. ונתתה, ה' בסוף. עיבל, כל הוס עורה בלו' מ"ל. ל הלא, לי' בתורה וחסר. אחרי, בפשטא ולכך אחריו דגש. מבוא, מ"ל. היושב, ס'. מול, במלאפום. אלוני, ל' כ"ב מ"ו ויו"ד בסוף. מורה, פ' חסר. לא עברים, חסר. לבא, חסר. לב לעשות, מ"ל. אנכי, ז'. יב א המשכון, כל מ"א כ"כ במ"ב חסמה. לעשות, מ"ל. ב תאבדון, מ"ו ונון בסוף. המקמות, חו"ק ומ"ל חסין. ירשים, מ"ו ומ"י. אתם, חסר. הגבעות, חו"ל מ"ל. ג מזבחתם, כל לו' חסר. מצבתם, ס' דס'. ואשריהם, חי"ק ומ"ל חסין. תשרפון, מ"ו ונון בסוף. ופסילי, מ"ל. תגדעון, מ"ו ונון בסוף. ד תעשון, מ"ו מ"ו ונו"ן בסוף. ה לשום מ"ל. את שמו, ג'. שם, ו' פסוק שם שמה. ובאת, תרייתון מלעיל ולכך הפי"ן וכו, המ"ס דגש. ו עלתיכם, חסר ב' וי"ן ומ"י. זבחיכם, כו"ל מ"ו ומ"י. מעשרתיכם ס"ו ומ"י. תרומת, כו"ל מ"ל במ"ס.

ת"א ונתתה את הברכה סוטה לז. הלא המה שם לג לג. וירשתם אותה קדושין לז. אלה החקים שם סנהדרין מט. אבד תאבדון שם לז. אשר עבדו הסלילים מה. אשר אתם סנהדרין מז הסלילים מד מה מו סולין יז. ותחת כל עץ סלילים מה נדה יג. ונתצתם את סנהדרין פא הסלילים שם. ואשריהם פסחים מה מכות ס הסלילים מה מם כג. ואבדתם את שנה קכ סנהדרין מו מכות כב הסלילים מה סמוכה כם. לא תעשון שבת קס פסחים מה סנהדרין מו על קין מכות כב. לשכני תדרשו סנהדרין יח. ובאת שמה כ"ס ד ו סגיגה ד. והבאתם שמה כ"ה שם סגיגה שם זבחים ס בכורות כג. מעשרותיכם סולין קלו.

רש"י

את הברכה: על הר גרזים. (סוטה לז) כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'. כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניה' כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: (ל) הלא המה. נתן בהם סימן: אחרי. אחרי עבור הירדן והלאה למערב. והוא לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב ופשט המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקודו בשני טעמי' אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במהפך והוא דבק ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא יתיב: מול הגלגל. רחוק מן הגלגל: אלוני מורה. שכם הוא שנאמר (בראשית יב) עד מקום שכם עד אלון מורה: (לא) כי אתם עברים את הירדן וגו'. נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבאו ותירשו את הארץ: (ב) אבד תאבדון. אבד ואחר כך תאבדון (שם) מכאן לעוקר ע"ז שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו'. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים: (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והיא בימוס האמורה במשנה (ע"ז מ"ז) אבן שחצבה מתחלתה לבימוס: אשרה. אילן הנעבד: ואבדתם את שמם. (שם) לכנות להם שם לגנאי בית גלייא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ: (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר. ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם: לא תעשון כן. (ספרי) אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבן גמליאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב: (ה) לשכנו תדרשו. (ספרי) זה משכן שילה: (ו) זבחיכם. שלמים של חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנאמר בהם (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך: ובכרת
בקרכם

יְהוֹן הָפְכִין אַפֵּיהוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא דִגְרִיזִים וּמְלַטְטַיָא יְהוֹן הָפְכִין אַפֵּיהוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא דְעֵיבָל: (ל) הֲלָא אִינוּן יָהִיבִין מִלְהָלָא לְיַרְדְנָא אֲחוֹרֵי אוֹרַח מַטְמָעָא דְשִׁמְשָׁא בְּאַרַע כְּנַעֲנָאָה דְשָׁרֵי בְּמֵישְׁרָא קָבֵיל קֳבֵיל גִלְגְלָא בִּסְטַר חֵזוּי מַמְרָא: (לא) אֲרוּם אַתּוּן עָבְרִין יַת יַרְדְנָא לְמֵיעַל לְמֵירוּת יַת אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהִיב לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתָהּ וְתֵיתְבוּן בָּהּ: (לב) וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יַת כָּל קְיָמַיָא וְיַת דִּינַיָא דִי אֲנָא יָהִיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: (א) אִלֵּין קְיָמַיָא וְדִינַיָא דְתִנְטְרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִיהַב יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן לְכוֹן לְמֵירְתָהּ כָּל יוֹמַיָא דְאַתּוּן קַיָימִין עַל אַרְעָא: (ב) אַבָּדָא תְאַבְּדוּן יַת כָּל אַתְרַיָא דִי פְלָחוּ תַמָּן עַמְמַיָא דְאַתּוּן יָרְתִין יַתְהוֹן יַת טַעֲוָתְהוֹן עַל טוּרַיָא רָמַיָא וְעַל גְלִימָתָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן דְרִיוָיָה שַׁפִּיר: (ג) וְתִסְתְּרוּן יַת אֲגוֹרֵיהוֹן וְתִתְבְּרוּן יַת קָמָתְהוֹן וּמְרַחֲקָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְצִילְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תְשַׁקְצוּן וּתְשֵׁיצְיָנוּן יַת שׁוֹמְהוֹן מִן אַתְרָא הַהוּא: (ד) לֵיתֵיכוֹן רַשָּׁאִין לְמֶחֱקָא כְּתַב שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן: (ה) אֱלָהֵן בְּאַרְעָא דְיִתְרְעֵי מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן מִן כָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן לְבֵית שְׁכִינְתֵּיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן תַּמָּן: (ו) וְתַיְיתוּן תַּמָּן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן יַת מַעַשְׂרַתְכוֹן יַת אפרשות

בעל הטורים

(משלי ח) אשרי אדם שומע לי. את הברכה אשר תשמעו ס"ת תורה שבזכות התורה יבואו הברכות: (ל) הלא המה בעבר הירדן ס"ת אהרן. לפי שעד עתה היו ענגים על ידו שהיו מראים להם הדרך ועתה פסקו הענגים. לכך צריך ליתן להם סימן לידע הדרך: הפסוק מתחיל ומסיים בה"א שלוה להם לעבוד ה' דברים ונמלא' ושברת' תשרפון תגדעון ואבדתם. וכן אמר להם ה' דברים לסימן. מבוא השמש. בארץ הכנעני. היושב בערבה. מול הגלגל. אצל אלוני מורה: (ג) תשרפון ג' במסרה בהאי ענייגא [דין ונפ' ואשכין ז' ה' ונפ' עקב ז' כ"ה] והיינו דתנן [ע"ז פ"ג מ"ה] ג' אשרות הן וזהו ואשיריהם תשרפון ג'. ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק השם: (ד) לא תעשון (כן) בגי' אזהרה על כל מוחק שם [היינו כן מיותר ובמו. הראשון לריך לצרף האותיות ובמו השני הכולל]: (ה) אל המקום בא"ת ב"ש ג"ם ת"ך לידי"פי בגימ' זהו ירושלים: מקום בגימט' לציון. ובאת שמה ב' במסורה לשכנו תדרשו ובאת שמה. ובאת שמה ורלאה שם והוא בענין אלישע שלוה למשוח יהוא למלך (מ"ב ט) מה מלך במשיחה אף כל ענין מהקדשים אלא במשיחה וכהן גדול במשיחה. הכלים אינן הקרבנות במשיחה: (ו) עלתיכם וזבחיכם ח' דברים מוזכרים

יונתן

שפי' את העברכים האומרים ברוך וכו': (ל) בסטרי חזוי ממרא הוא תפרגם אלוני מורה כמו אלוני ממרא: (ב) דריוייה שפיר דמראיהו יפה והוא נותן טעם ומפרש למה דוקא עץ רענן: (ד) ליתיכון רשאין למחקא עיין ברש"י כר"א וכן

רמב"ן

הקללה בהר עיבל ואמר וענו הלוים ואירם כל הענין כי בכאן מפני אזכרתו אשר אמר כאה אנכי נותן וגו' הזכיר תקלת המלוה וחזר לבאר אותה במקומה ויתכן שהיה כל גריזים לדרום שהוא הימין והר עיבל מלפון שנאמר מלפון תפתח הרעה: (לב) ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים. גם בכאן יזהיר על החוקים ועל המשפטים קודם שאר המלות ויזכיר תחלה המשפט בע"ז ומשמשיה כאשר פירשתי בסדר ואתחנן ואחר כן יזכיר משפטים רבים בנביא השקר ומסית ועיר הנדחת ויזכיר בפוקים תחלה הקרבנות במקדש ואח"כ איסור אכילת כל תועבה ושאר מלות: (ד) לא תעשון כן לה' אלהיכם. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר ד"א ונתלתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק את ה' ולנותץ אבן אחת מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין למזבחות אלא שלא יעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיהם למקדש אבותיכם ליחרב לשון רש"י. ודברי רבי ישמעאל שמך של אגדה הם אבל הכתוב בדעת רבותינו אזהרה למוחק את השם ומפורש במסכת מכות והא איכא מוחק את השם דלקי ואזכרתיה מהכא לא תעשון כן לה' אלהיכם ולשון ספרי מנין לנותץ אבן אחת וכו' רבי ישמעאל אומר מנין למוחק אות אחת מן השם שעובר בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם לא תעשון כן ר"ג אומר וכי תעלה על דעתך וכו' ודברי רבי ישמעאל אינם במחלוק' אבל הם ביאור כי מוחק את השם כנותץ המזבח ואם כן יהיה פי' הכתוב ונתלתם את מזבחותם ואבדתם את שמם מן המקום ההוא ולא תעשון כן לה' אלהיכם לנתוץ מזבחו ולאבד את שמו אבל תנו כבוד לשמו ולמזבחו ואל המקום אשר יבחר לשום שם מזבח לשמו תדרשו ותביאו עולותיכם לפניו: (ה) וטעם לשכנו תדרשו. שתלכו לו מארץ מרחקים ותשאלו אנה דרך בית השם ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב כלשון ציון ישאלו דרך הנה פניהם. ובספרי תדרשו דרוש על פי הנביא יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרשו ובאו ואח"כ יאמר לך נביא וכן אתה מולא בדוד וכו'. ועל דרך האמת לשכנו תדרשו לכבודו תדרשו. ובאת שמה לראות את פני האדון ה' אלהי ישראל וממנו אמרו חכמים שכינה: (ו) מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה. ואת תרומת ידכם אלו הבכורים שנא' בהם ולקח הכהן את הטנא מידיך לשון רש"י מדברי רבותינו. ועל דרך הפשט יזכיר הכתוב העולות והזבחים שחייב לאוכלן שם בהמ"ל לפני ה' והזכיר גם כן שיביא שם המעשר והתרומה שיתן אותם לכהנים וללוים משרתי המקדש וישמחו גם הם עמכם ועם בתיכם כענין שנא' והביאו כל המעשר אל בית האולר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר השם לבאות

אבן עזרא

על ראש [ב]ההעיר: (ל) בעבר הירדן. כנגד [ג]המדבר: אחרי דרך מבוא השמש. וטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאום: בארץ הכנעני היושב בערבה. כי יש כנעני יושב [ד]בהר: מול הגלגל. וההרים ארוכים והנה לוה באיזה מקום מההרים. מול הגלגל כמו וירדוף [ה]עד דן או דרך נכואה או שני [ו]שמות: מול. כמו נכח: אלוני מורה. הוא הנזכר בימי [ז]אברהם. והברכה והקללה עוד [ח]יפרשם: (לא) כי אתם עוברים. הטעם כן תחלו לעשות [ט]והיה הארץ לעולם לנחלה לכם: (ב) אבד תאבדון את כל המקומות. אמר רבי יונה המדקדק כי את אלהיהם חסר וי"ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמר כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם: כל עץ רענן. רענן ושאנן לעולם בשני נוני"ן והטעם כמו [י]לטוב: (ג) ואשרידהם. הם [כ]עלים: ואבדתם את שמם. שלא יזכרו: (ד) לא תעשון כן. הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שישום שמו: (ה) לשום את שמו. כמו אזכיר [ל]שמי: לשכנו תדרשו. והוא הארץ

פירוש על אבן עזרא

[ב](ויקרא ע"ז כ"א). [ג]כי הירדן לו שני עברים. האחד הוא עבר הירדן במדבר בערבה לצד מזרח. והשני הוא לצד מערב להגן [?] הירדן וז"ש אחרי דרך מבוא השמש. [ד](במדבר י"ד מ"ה). [ה](בראשית י"ד ד') שעדיין לא היה דן בעולם. וכן גלגל שנקרא בימי יהושע כן. כמ"ש היום גלותי את חרפת מלרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל (יהושע ה' ט'). [ו]כלומר שאין זה הגלגל הנקרא שמו בזמן יהושע אלא זהו שם מקום אחר. [ז]כמ"ש עד אילון מורה. (בראשית י"ב ו'). [ח]וטעמו שיפרשם הכתוב. והטעם בפ' תבא. [ט]ר"ל מלות השם. [י](איוב ח' ט"ז) וכענין מואר לאילן יפה לא ורטוב וענפיו מרובים. וזה שתרגם יונ"ע אילן דריוייה שפיר. וא"א אילן ענוף. [כ]ר"ל אילנותם [ל](שמות כ' כ"א) דק"ל שלא שמותיו הם מדותיו והוא שלא כל הארץ ע"כ מפרש שנתן רשות להזכיר שם הי"ם והוא במקדש. ר"ל

ספורנו

שפנפרו: (כט) ונתתה את הברכה. תברך את שומרי המלות: ואת הקללה לעוברי' עליהם: (ל) הלא המה בעבר הירדן. בתחלת בואכם בארץ כדי לפרסם בתחלת כניסתכם שלא תהי' ישיבתכם בה על אופן מספיק אבל יהי' על אופן מוללח או על אופן מקולל: (א) אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון. לרשתה כל הימים. ומכלל המלות האלה הם שלריך שתשמרו אותן אשר בקיומן תירשו הארץ כל הימים שתאבדו מקומות כל ע"ז ושלא תעשו כמותם לאל ית' להקריב לפניו בכל מקום ושיהי' לכם מיוחד להקריב לפניו אותו המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם: (ה) לשכנו. להיות שם משכן שמו והוא תפלה וזו בית עולמים: תדרשו. אל אותו המקום הנבחר תדרשו להשתחוות ולהקריב כענין אליו גוים ידרושו: ובאת

פירוש רשב"ם

שתהיה על הר גריזים על ידי תנאי אשר תשמעו אל מצות ה' וגו': (ל) אחרי דרך. הרי הם כמו שני פשטות. אבל בשביל שטעמו של דרך באות ראשונה נעשה שונור מהפך: מבוא השמש. שקיעת השמש כלומר דרך המערב: (ב) אשר עבדו שם אלהיהם. הגוים אשר אתם יורשים אותם: (ד) לא תעשון כן. לזבוח לה' בכל מקום: איש

ונדריכם ונדבתיכם ובכרת בקרכם וצאנכם: ז ואכלתם־שם לפני יהוה אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך יהוה אלהיך: ח לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל־הישר בעיניו: ט כי לא־באתם עד־עתה אל־המנוחה ואל־הנחלה אשר־יהוה אלהיך נתן לך: י ועברתם את־הירדן וישבתם בארץ אשר־יהוה אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל־איביכם מסביב וישבתם־בטח: שני יא והיה המקום אשר־יבחר יהוה אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל־אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליהוה: יב ושמחתם לפני יהוה אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם: יג השמר לך פן־תעלה עלתיך בכל־מקום אשר תראה: יד כי אם־במקום אשר־יבחר יהוה באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך: טו רק בכל־אות נפשך תזבח ׀ ואכלת בשר כברכת יהוה אלהיך אשר נתן־לך בכל־שעריך הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל:

רק

אונקלוס

ידכון ונדריכון ונדבתיכון ובכורי תורכון ועניכון: ז ותיכלון תמן קדם יי אלהכון ותחדון בכל אושטות ידכון אתון ואנש בתיכון די ברכך יי אלהך: ח לא תעבדון ככל די אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל מן דכשר קדמוהי: ט ארי לא אתיתון עד כען לבית ניחא ולאחסנא דיי אלהך יהב לך: י ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא דיי אלהכון מחסן יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור־סחור ותיתבון לרחצן: יא ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון בה לאשראה שכנתה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקד יתכון עלותיכון ונכסת קודשיכון מעשרתיכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם־יי: יב ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון ולואה די בקרויכון ארי לית לה חלק ואחסנא עמכון: יג אסתמר לך דלמא־תסק עלותך בכל אתרא די תחזי: יד אלהן באתרא די יתרעי יי בחד מן שבטיך תמן תסק עלותך ותמן תעבד כל די אנא מפקדך: טו לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דיי אלהך די יהב־לך בכל־קרוך מסאבא

רק

מסרה ונדריכם, מ"י. ונדבתיכם, ה"ז ומ"י. ובכרת, חד"ס. וצאנכם, ל' וטעמין בי'. ח תעשון, פ"ו. עשים, ה"ז ומ"י. פה, ד'. המנוחה, מ"ל. י מנחיל, ל' ומ"ל. והניח, חי"ק ומ"ל חבין דקרי וכתיב. יא שם, ו' פסוק שם שמה. תביאו, כו"ל מ"ל. עלותיכם, ל' ומ"ק ומ' חבין ומ"י. וזבחיכם, מ"י. מעשרתיכם, מ"ז ומ"י. ותרמת ל' וחסר. תדרו, (הדלים רפה). יב ושמחתם, קי' סילוק בטעם בענין קדמה ואכלתם שם בראשית לפני בטעם. חבין ושמחתם בראשית לפני בורקא ופי' דאכיל יתיב דחדי מרקד. ובנתיכם, כו"ל ה"ז ומ"י. ועבדיכם, מ"ל. ואמהתיכם, ה"ז ומ"י. בשעריכם, מ"ל. יג עלתיך, ה' דס' ומ"י. יד אשר, במקף. מצוך, חס' דגש. טו נפש, הנ' רפי. כברכת, (הכף שניה רפויה כי מפסיק הב' קל). ובפסוק, מ"ל. כצבי, ג' פסוק טעמים בענין.

ת"א ובכרת שם קלח קלו בכורות נג. לא תעשון זבחים' קיד קיז. איש כל הישר שם קיז קיט. כי לא באתם מגילה י זבחים קיט. והיה המקום סנהדרין כ. מבחר נדריכם כריתות כח. השמר לך זבחים קו קיח. שם תעלה סנהדרין לד זבחים קז קיח. רק בכל אות בכורות טו לב תמורה לא. כצבי וכאיל בכורות לג.

רש"י

בקרבכם. לאחר לכאן ויקריבם שם: (ז) אשר ברכך ה'. (ספרי) לפי הברכה הבא: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו'. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי יושר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם תקריבו בבמה (זבחים קי"ז): (ט) כי לא באתם. (ספרי) כל אותן י"ד שנה: עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. (זבחים קי"ט) זו שילה: נחלה. זו ירושלים: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. משתחלקוה ויכיר כל אחד חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה (שופטי' ג') מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד. אז: (יא) והיה המקום וגו'. בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד (שמואל ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון ה' יושב בתוך היריעה: שמה תביאו וגו'. למעלה אמור לענין שילה. וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב ומשחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביא מן המובחר: (יג) השמר לך. (ספרי) ליתן לא תעשה על הדבר: בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים (חולין י"ז) הרי הוא אומר במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו' ואמרת אכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו

בכל

אפרשות ידיכון ונדריכון ונדבתיכון ובכורי תוריכון ועניכון: (ז) ותיכלון תמן קדם יי אלהכון ותחדון בכל אושטות ידיכון אתון ואינש בתיכון די בריככון יי אלהכון: (ח) ליתיכון רשאין למעבד היכמא דאנן עבדין הכא יומא דין גבר כל דכשר בעינוי: (ט) ארום לא אתיתון עד כדון לבי מוקדשא דהוא בית נייחא ולאחסנת ארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (י) ותעברון ית יורדנא ותיתבון בארעא דיי אלהכון מחסן יתכון וניח לכון מכל בעלי דבביכון מן חזור חזור ותבנון בית מוקדשא ובתר כדין תיתבון לרוחצן: (יא) ויהי אתרא דיתרעי ביה מימרא דיי לאשראה שכינתיה תמן לתמן תייתון ית כל קורבניא ובכוריא ומעשריא דאנא מפקיד יתכון תמן תקרבון עלוותכון ונכסת קודשיכון תמן תיכלון מעשרכון ואפרשות ידיכון וכל שפר נדריכון דתידרון קדם יי: (יב) ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתכון וליואה דבקירויכון ארום לית ליה חולק ואחסנא עמכון: (יג) אסתמרון לכון דילמא תסקון עלוותכון בכל אתרא דאתון חמיין: (יד) אלהן לאתרא דיתרעי יי באחסנת חד מן שבטיכון תמן תסקון עלוותכון ותמן תעבדון ית כל מה דאנא מפקיד לכון: (טו) לחוד בכל רעות נפשכון תיכסון ותיכלון בישרא הי כברכתא דיי אלהכון דיהב לכון בכל קירויכון דמסאבין

בעל הטורים

מוכרים כאן כנגד ג' פעמים פני ה' דכתיבי ברגל (נ"ל כנגד ח"פ לפני ה'): (ח) אנחנו עושים פה היום ס"ת בגימ' שלוים. כי משה שלוים נושאים וכשעברו הירדן לא ישאו אותו: (יא) לשכן. כמו שם שמה. רמז לשני משילוה אחת לקדשי הקדשים וא' לקדשים קלים: (יג) עלתיך בכל מקום אשר תראה ב"ח הכרמל בכל בגימ' אליהו רמז לאליהו שיעלה עולות בהר הכרמל: (יד) שבטיך בגימ' שבט יהודה [עי' יומא ד' י"ב ע"א]. שם תעלה עלתיך ר"ת משה ס' דברים אשה מעלה על המזבח. עולה. מעלה. אשם.; שלמים. מנחה. שמן. לבונה. ויין. מים: (טו) כברכת ג' דין ולידך כברכת יי' אלהיך אשר נתן גבי עולם ראייה [סוף פר' זו וע"ש בבעה"ט] והיינו דמכן. מי שיש לו אוכלין מרובין מביא עולות מרובין והו מזבח ואכלת בשר. מזבח דהיינו שלום. ואכלת בשר דהיינו שלמים הכל תרבה לפי ברכת יי' אלהיך אשר נתן לך

יונתן

וכן הוא במא"ג: (יא) כל שפר נדריכון כל"ל אמרי שפיון נבחרים: (יז) ובכורי סוריכון

רש"י

בכל מקום יכול יאכלו על מום עוכר ת"ל רק: תזבח ואכלת. (בכורות מו יבמות עג) אין לך בהם כתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה: הטמא והטהור. לפי שאלו מכח קדשים שנאמר בהם (ויקרא ז') והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו טמאו וטהור אוכלים בקערה

רמב"ן

לבאות אם לא אמתם לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די וכן יקחו בבית שני בתרומה ובתרומות המעשר שיביאום למקדש שנאמר ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכת בית אלהינו ונאמר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר: וטעם ותרומת ידכם. מפני שהתרומה לא נתנה בה התורה שיעור אבל היא כאשר תרים ידו וכן מה שאמר לא תוכל לאכול בשעריך יזהיר על הישראלי שלא יאכל בשעריו המעשר והתרומות והבכורות והנדרים והנדבות ומזה והספרים ביניהם כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו אתה ובנך ובתך והאוכל לכם והלוי אשר בשעריך יאכל עם בשעריך הראוי אליו כמו שנא' בהם ואכלתם אותו בכל מקום ויקבל הכתוב בדברים המפורשים במקום אחר. ואני סובר בפשוטו של מקרא זה כי תרומת ידכם מה שירים אדם לי"י מכספו ומזהבו לעשות אותו קרבן עולה או זבח והזכיר בקרבן שלשת מינין כמדרים אשר הם הרי עלי קרבן שור או כשב או עז והנדבה אשר יאמר בשור ושה הרי זה עולה ויביא אותה למקדש והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב או. שהביא בהמתו חולין לעזרה ויאמר לכהנים הרי זו עידי לכם והוא מלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' וכן כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' קרבנות הם וכן אמר בשקלים מחצית השקל בשקל הקדש תרומה לה' והם לקרבנות כי כל מה שירים אדם לה' מכל אשר לו בין לקרבנות בין לבדק הבית כענין ויקמו לי תרומה בין לכהנים מתרתי ה' הכל יקרא תרומה כענין שכתוב במכס ונתת לאלעזר הכהן תרומת ה' והיו חולין נמורין בידו וכן ואשקלה את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויועציו. ולא אמר הכתוב תרומותיכם שלא נטעה בתרומות הכהנים אבל אמר תרומת ידכם מה שתרימו ברצונכם מן הבא בידכם והנה כל המוכרים בכאן חייבים במשילה כי פירוש מעשרותיכם מעשר בהמה ומעשר שני הנאכלים לפני השם כי מעשר ראשון מעשר הלוים ומעשר עני לפני השם הוא: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום. אמר רבי אברהם בדרך הפשט כי פירושו בו בעבור שהיו נוסעין ממסע אל מסע ויקריבו עולה במסע שילכו ויש מי שיתן בכור לאהרן ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתו רק טעמו שלא היו כולם יראי השם ובעבור שאמר אנשי כי מצות רבות תלויות בארץ זה לשונו. ואינו נכון שאין מדרך הפרשה שידבר בתוכחות ויאמר להם עתה שאינם עושים מצות השם ואיש כל הישר בעיניו יעשה ואיך יאמר משה רבינו אנחנו עושים בעבירות חלילה חלילה אבל היה ראוי שיאמר לא תעשו ככל אשר עשיתם היום איש כל הישר בעיניו ומה טעם לכלול עם העבירות המצות התלויות בארץ. אבל פירוש הכתוב כי ישראל נצטוו במדבר לזבוח כל בקרם וצאנם שלמים לפני המשכן אבל באיזה מקום שיהיה המשכן יעשה אותם ואם לא ירצה לאכול שור ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל וג"כ אינו חייב להביא בכורות ולא מעשר בהמה

אבן עזרא

הארץ [ל]והטעם מקום משכן כבודו: (ז) ואכלתם שם. הכהנים [ם]והלוים: (ח) ואתם לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה. בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שילכו אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור לאהרן ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו [י]כולם יראי השם ובעבור שאמר [ס]אנשי הכה עם מצות רבות בעולות תלויות בארץ כי כן [ע]כתוב אל המנוחה שלא [פ]יעמדו הם ובניהם וזה טעם נחלה והאמת שפירוש מנוחה והניח לכם. והנחלה וישבתם [צ]בטח: (יא) מבחר נדריכם. מלות הנדר אין המובחר והנה עוד תוספת והמחסם והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו מלה כאשר יש לך. וטעם לומר פעם שנית בכל מקום אשר. הראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמים הם קדש ויש כלת על מאה שאכל בשר קדש אמר על בשר תאוה הטמא והטהור: (טו) כצבי וכאיל. שאינו קרב על המזבח והלב הכבי גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי [ק]רק חמכות על קבלת אבותים

פירוש על אבן עזרא

[ל]ל"ל דרך נאמר על אשר אינו כמו עד דרום אשיך וכיולא בו. ע"כ משמע כי הוא מלוה על משכנו בבי"המ והוא רחוק ולריך לבוא אליו. [ם]ב"א הראוי לו. [י]וסוף הפסוק יוכיח שאמר איש כל הישר בעיניו. [ס]ר"ל מה שכלל עלמו עמהם הו"א מפני ששם מלות רבות כעולות התלויות בארץ שגם הוא לא נהג בהם. [ע]ר"ל בבאור בזאת הפרשה ותסמוך כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה שטעמו כשתבאו שמה אתם לריכים להזהר מלעשות העולות ככל אשר אנחנו עושים פה ותפ' אלה המשפטים והבאר היטב דעתו. כלומר כשתעברו את הירדן מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק. ובבמה לא תקריבו ככל אשר אנחנו מקריבים במשכן שממכם שהוא נמשח והוא כשר להקריב בו השלום והשמום אבל בבמה אין קרב אלא הנדר והנדב וזהו איש כל הישר בעיניו. [פ]נ"ל שלא יסעו ממסע אל מסע. וזה טעם נחלה. ר"ל הנחלה היא המנוחה והמוע"ט נורם שלא יסעו הם ובניהם. ר"ל שהוצרך לומר כנגד האבות שלא יסעו ויזהרו בקרבנותיהם כשיבואו אל המנוחה וכנגד בניהם אמר ואל הנחלה שיש להם לירש מאבותיהם. [צ]כ"ל וישבתם מורה על אמונת נחלה. בל"א (בעזיטלען). [ק]אשר כתב ז"ל (ויקרא זיי"ן כ') ולפי דעת מק"א (נ"ל לדבריו) כי בא אליו לדוקי ואמר לו שלא נאסר חלב בהמה שאינה ראויה לשלמים אבל גזירת הכתוב אלא מדברי הקבלה ולפי שהלבי ואיל אינו קרב על גב המזבח ולאלו שלא אסר הכתוב חלבו רק את דמו לבד יש חזוק לדבריו

ספורנו

ובאת שמה. לא שיבא משכן שמו אליכם בכל מקום כמנהג הכותים לאלהיהם: (ז) ושמחתם לפני ה' אלהיכם. עבדו את ה' בשמחה כראוי לכל עובד מאהבה

פירוש רשב"ם

(ח) איש כל הישר בעיניו. בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים במשכן המטלטל ממקום למקום: (טו) בכל אות נפשך. בנבולין שאי

טז רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ יז לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃ יח כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס כ כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבוּלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר׃ כא כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ׃ כב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ׃ כג רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ

ולא

אונקלוס

וְדַכְיָא יֵיכְלִנֵּהּ כִּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא׃ טו לְחוֹד דְּמָא לָא תֵיכְלוּן עַל אַרְעָא תִּשְׁדְּנֵהּ כְּמַיָּא׃ יז לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמֵיכַל בְּקִרְוָךְ מַעֲשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ וְכָל נִדְרָךְ דִּי תִדַּר וְנִדְבָתָךְ וְאַפְרָשׁוּת יְדָךְ׃ יח אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִנֵּהּ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃ יט אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִשְׁבּוֹק יָת לֵוָאֵי כָּל יוֹמָךְ עַל אַרְעָךְ׃ כ אֲרֵי יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִי מַלֵּיל לָךְ וְתֵימַר אֵיכוֹל בִּשְׂרָא אֲרֵי תִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל בִּשְׂרָא בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תֵּיכוֹל בִּשְׂרָא׃ כא אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן וְתִכּוֹס מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ דִּי יְהַב יְיָ לָךְ כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ וְתֵיכוֹל בְּקִרְוָךְ בְּכֹל רְעוּת נַפְשָׁךְ׃ כב בְּרַם כְּמָא דִי מִתְאֲכַל בְּשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא כֵּן תֵּיכְלִנֵּהּ מְסָאֳבָא וְדַכְיָא כַּחֲדָא יֵיכְלִנֵּהּ׃ כג לְחוֹד תְּקַף בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל דְּמָא

מסרה יז תוכל, מ"ל. לאכול, כו"ל חסר. מעשר, המ"ם בלא מאריך והעי"ן בסוף לבד והשי"ן פתוחה. ותירשך, כל לי' ח"ו ומ"י במ"א בני ככר. ובכרת, מ' דס'. נדריך, מ"ל. תדר, כל לי' ח"ו. ונדבתיך, ח"ו ומ"י. ותרומת, פ"ל. ידך, ח"י. יח ידך, ח"י. יט השמר, כו"ל מלעיל במ"א והמקף. לך, הלמ"ד בסוף אף שהוא בז"ק. אדמתך, חסר. כ ירחיב, מ"ל. את גבולך, במאריך ובמקף. מ' ודבי' במתג. לך, הלמ"ד בקמץ לסבת הסגולתא. אכלה, בחולם ח"ו וה"א בסוף. כא לשום, פ"ל. לך, י"ד זקפין קמצין בתורה. צויתך, מי"ק וח"ס. ואכלת, נפתח. כב יאכל, כ"ג. והטהור, מ"ל. יחדו, ג' פסוקים מטעין. כג חזק, ברביעי. אכל, מ'.

ת"א על הארץ פסחים יו: כג חולין לג לה לו פד. לא תוכל פסחים כו לו יבמות עג פו מציעא כו מכות יז יט זבחים נה חולין קמ כריתות ד ה. דגנך גיטין מו מנחות פג חולין קנו בכורות יא. ותרומת ידך פסחים לו מכות יז מנחות עג חולין קכ מעילה טו. כי ירחיב ה' חולין יז פד. כי תאוה עקרי' מג פסו. כי ירחק ממך קדושין לו חולין יז תמורה יג. וזבחת יומא ו מה חולין כח לב פד פה קב. אך כאשר חולין יז כח בכורות טו לב. רק חזק פסחים יו כב מכות כג חולין ז קב. כי הדם זבחים לה.

רש"י

בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אף על פי שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו. תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים (ספרי חולין פ"ד): (יז) לא תאכלו. בא הכתוב ליתן לאו על הדבר: לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצא בו (שופטים א) ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני ישראל להורישם יכולין היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברה' ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסי' היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שנקראת יבוס כך מפורש בפרקי דרבי אליעזר והוא שנ' (שמואל ב ה) כי אם הסירך העורים והפסחים צלמים שכתבו עליהם את השבועה: ובכרת בקרך. אזהרה לכהנים: ותרומת ידך. אלו הבכורים: (יח) לפני ה'. לפנים מן החומה: והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו חלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אם אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: (כ) כי ירחיב וגו'. (חולין פד) למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר: בכל אות נפשך וגו'. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים: (כא) כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבוא ולעשות שלמי' בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתיך. למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר לאכלן בטהרה אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר ת"ל אך: (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם.

עמה

רמב"ן

בהמה ומעשר שני והנה לא יבוא בחיוב המשכן כלל ואפילו ברגלים לא נתחייב לבא לשם וכן אחרי זריקת הדם והקטר החלב בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה אבל אוכלים אותם במחנה וחוץ למחנה והנה אין להם בכל ענין הקרבנות חובה רק איש כל הישר בעיניו יעשה על כן צוה בכאן כי אחרי המנוחה והנחלה לא יעשו כן אבל יבואו בחובה למקום ידוע ומיוחד נבחר מהשם ויביאו שם זבחים והמעשרות והבכורות ויאכלום שם במחיצה לפני השם ומה שאמרו רבותינו בדבר הנידר והנדב שאינו קרב בבמה מדרש מיותר המקרא כמו שהוא מפורש בפ' בתרא דזבחים: (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך. אין טעם הרחבה זאת כאותה שיאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה שאם כן לא היה בשר תאוה מותר בבואם לארץ אבל שם נאמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם והם שבעה הגוים שיזכיר בכל מקום ואז נבדיל שלש ערים וכן עשה יהושע ואח"כ אמר כי ירחיב ה' אלהיך את

גבולך

יונתן בן עוזיאל

דמסאבין מן למקרב לקודשיא ודדכן למקרב לקודשיא כחדא ייכלון יתיה כבשריה דטביא וכאילא: (טז) לחוד באדמא הוו זהירין על ארעא תשדוניה הי כמוי: (יז) ליתיכון רשאין למיכול בקירויכון מעשרי עיבוריכון חמריכון ומשחיכון ובכורי תוריכון ועניכון וכל נדריכון דתדרון ונסבתיכון ואפרשות ידיכון: (יח) אלהן קדם יי אלהכון תיכלוניה באתרא דיתרעי יי אלהכון ביה אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואי דבקירויכון ותחדון קדם יי אלהכון בכל אושטות ידיכון: (יט) אסתמרו לכון דלמא תימעלון על ליואי כל יומיכון דאתון שרן על ארעכון: (כ) ארום יפתי יי אלהכון ית תחומכון

ירושלמי

היכמא דמליל לכון ותימר איכול בישרא ארום תירוג נפשך למיכול בישרא בכל רגוג נפשך תיכול בישרא: (כא) ארום יתרחק מנכון אתרא דיתרעי יי אלהכון לאשראה שכינתיה תמן ותיכסון מן תוריכון ומן עניכון דיהב יי אלהכון לכון היכמא דפקידית יתכון ותיכלון בקירויכון בכל רינוג נפשיכון: (כב) ברם היכמא דמתאכל בישרא דטביא ואילא היכדין תיכלוניה דמסאב למקרב לקודשיא ודדכי למקרב לקודשיא כחדא תיכלון:

[(כב) דמרחק מן קודשיא ודדכי מן קודשיא כחדא תיכלון:]

(כג) לחוד איתוקפון ביצריכון משול דלא למיכול אדמא ארום אדמא הוא

קיום

בעל הטורים

לך: (יז) ותרומת ידך וסמיך לי': (יט) לפני ה'. כי תרומת ידך היינו בכורים: (יט) פן תעזב את הלוי וסמיך ליה כי ירחיב לומר מתן אדם ירחיב לו [כי כל פן שירושו לא]: (כ) תאכל בשר וסמיך ליה כי ירחק שיתרחק אדם לאכול בשר כדאיתא בפרק כסוי הדם [ד' פ"ד ע"א ע"ש]: (כא) כי ירחק הפסוק מתחיל ומסיים בכ"ף לומר אע"פ שתחא צריך להכניס בו כף ידו ולבדוק הריאה [וזה מרומז בשני כפין כף לשחיטה וכף לבדיקה]. כאשר צויתך בגימט' רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. כאשר נוטריקון רובו של אחד כבולו: (כב) אך כאשר יאכל הצבי והאיל. אך מיעוטא הוא שאינו

יונתן

תוליכון ועגכון וכל נדריכון כל"ל ועיין בפנים: (כ) בכל רגוג לשון תאוה וחמדה כמו לבי

רמב"ן

גבולך כאשר נשבע לאבותיך וזה ירמוז לעשר העממין שנתנו לאברהם אבל כאן אמר כאשר דבר והם הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה. ואין טעם כי ירחק ממך המקום שיהיה מותר בהרחקת המקום בלבד שא"כ יהיו יושבי ירושלים אסורים בבשר תאוה אבל עם כל ישראל ידבר ויאמר להם כי כאשר ירחיב השם את גבולכם ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהיה לכם בשר החולין מותר כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר יבחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו: (כא) וטעם וזבחת וגו' כאשר צויתיך. על דעת רבותינו כאשר צויתיך על פה הלכה למשה מסיני מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה. ודע כי שחיטה בלשון הקודש הוא הכרת סימני הצואר ולא חנוק בעבור שאמר ושחטו במדבר כי היא תלויה בזבח אותם כאן. והנה צוה בקרבנות ושחט ושחטו שהוא בסימני הצואר והנה מתחלה צוה שיהיה כל מה שהם אוכלים פנימה והם שחוטים כמשפט הקרבנות ועתה כשבא להתיר בשר החולין אמר וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך בהיותם קרבנות ותאכל אותם בכל אות נפשך לומר שיהיה חולין בכל מקום ובלבד שיהיו זבוחין כאשר צוה מתחלה בהיותם כולם קרבנות וזהו פשוטו של מקרא זה על הנכון ושמא רבותינו נתכוונו בזה כשאמרו בספרי כאשר צויתיך מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה והנה מצות השחיטה מפורשה בכאן ומצוותה מדברי רבותינו בקבלה: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. הוא כמו שפירש הטמא והטהור יחדיו כי מפני שצוה במדבר שלא יאכלו בקר וצאן רק בזבחי שלמים ומזהיר בהם כי הנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה אמר בכאן שיאכל בכל אות נפשו בחולין ושיאכלנו עם הטמא בקערה אחת כאשר הם אוכלין במדבר הצבי והאיל שאינו קרב על המזבח ואין הטעם בכצבי וכאיל שיאכל חלב החולין כאשר יאכל חלב הצבי והאיל כי לא יזכיר רק האיכות כענין שאתם אוכלין הצבי והאיל תאכלנו הבשר אשר תזבחו בכל מקום ולא אמר כאשר יאכל הצבי והאיל יאכל בו ולכך יפרש בכל מקום הטמא והטהור יחדיו יאכלנו כצבי וכאיל ולא יאמר בשום מקום יאכלנו כצבי וכאיל בלבד כדי שלא יהא גם החלב בכלל: וטעם אך. אזהרה מפני כי מתחלה היה אסור לאכול רק שלמים השחוטין במשכן ועתה כשהתיר לשחוט ולאכול בשעריך ובכל אות נפשך יהיה במשמע שיאכל אפילו חולין וגם קדשים כאשר בראשונה שיקריבם שם בבמה ועל כן הזהיר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו שלא תקריב ממנו לא חלב ולא דם ולא תנהג בהם דרך קדשים ולא תזכיר מהם הטמאים כלל. והולך להזכיר רק הדם לא תאכלנו מפני טעמים רבים כי מתחלה אמר באיסור הדם ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם והיה במשמע הזה שהדם שאינו מכפר בבהמה לא יאסר על כן הולך לאסרו באיסור אבל בחלב לא הזכיר כן באיסורו ואין כל הקרב מן האימורין אסור ולא כל שאינו קרב מותר כאשר כתבתי במקומו. ועוד כי כיון שצוה בכאן שנשחוט והזכיר שנאכל באיכות הצבי והאיל היה במשמע שנכסה הדם כאשר צונו בצבי ובאיל ועל כל פנים הולך להתיר שנשפוך הדם כמים בלא כסוי וזה טעם על הארץ לא בארץ שיכסנו בעפר וכיון שהולך להזכיר היתר הדם הקדים לבאר איסורו ועוד נתיחד הכתוב שלא ידונו בדם בעבור כי במדבר בעת שהיו כל בקרם וצאנם שלמים היה הבשר אסור עד שיזרוק הדם על המזבח כי כן הדין בקרבנות והנה הדם בהם מעכב אכילת הבשר ולזה מן הצבי והאיל בעבור שאינם קרבי' שנכסה את דמם בעפר וכן מן עוף בעבור שאין העוף קרב לשלמים וא"כ היה מחוייב בבקר של בשר תאוה שנכסה אותו או שנאכלנו עם הבשר בנחירה ולא יראה על פני השדה כי ראוי היה שיהא מותר לאכלו בפני עצמו ממה שישפכנו על הארץ שלא יזבחו את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם על כן אמר שיזבח הבקר והצאן ולא יאכל הדם עם הבשר בנחירה או באבר מן החי וישפוך הדם על הארץ ולא ימוש לו אבל לא יאכלנו לא בפני

עצמו

אבן עזרא

אבותינו: (יז) לאכול בשעריך מעשר דגנך. עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך ולאחר עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל. כמו [ו]ולאו אתכם שידבר עם שני שבטים וחצי וכן אך פדה [ז]תפדה עם ישראל ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדות וכן לאכול בשעריך לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמעתקים אמרו כי הם שנים בכורים האחד בכור טהר לכהן והשני בכור מדר ואין צורך להשיב על דבריהם גם אמרים אמרו כי הבכור והמעשר [ח]יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה [ט]יספק הכתוב ואמר כי תאוה לאכול בשר פירוש [א]אם תאוה נפשך לאכול בשר וכבר הזכיר זה. לתוספת כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתוב על מקום שאינו מארץ כנען ותפשו כמשפט שפירש: (כג) כי הדם הוא הנפש. [ב]פירשתיו: (כה) למען

ייטב

פירוש על אבן עזרא

[ו]דבריו שלא אמר הכתוב חלב אלא מזבחי השלמים רק שסמכו על קבלת אבותינו. שאיסור כל חלב דאורייתא. ורבים טעו בדבריו. [ז](לעיל ב' י"ח). [ח](במדבר י"ח ט"ו). [ט]ר"ל בעלי מומין שנאכלין בכל מקום. ח"ש ואם היה וכו' ר"ל אף שהיה האוכל במקום הנבחר. [ט]שהרי אמר לא תוכל לאכול בשעריך. [א]ר"ל מלת כי פי' אם. [ב](בראשית ט' ד').

חזו

ספורנו

מאהבה: בכל משלח ידכם. כי אז תצליחו את דרכיכם ואז תשכילו: (כ) ואמרת אוכלה בשר. בלתי שאצטרך לטרוח להעלותו לבית הבחירה: כי תאוה נפשך לאכול בשר. ג"כ כשתאוה לאכול אותו החלק הנתן לכהני' מן הזבח: בכל אות נפשך תאכל בשר. אבל לא חלב ודם אע"פ שהם חולין: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי. שלא במקום קדוש: (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. אע"פ שתקוה באכילתו חברת השדים שיגידו לך

עתידות

פירוש רשב"ם

שאין שם מקום להקריב תאכל חולין בכל שעריך: (יט) כל ימיך על אדמתך. כל הימים אשר אתה חי על האדמה: (כ) כי ירחיב. ותהיה רחוק מן המשכן: (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. לפי שהדם סובלע בכל האיברים צריך להתחזק ולדקדק יפה להוציאו: כי

וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ כד לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ כה לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כו רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס

שלישי כט כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־

בנתיהם

אונקלוס

ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בשרא: כד לא תיכלניה על ארעא תשדיניה כמיא: כה לא תיכלניה בדיל דייטב לך ולבנך בתרך ארי תעביד דכשר קדם יי: כו לחוד (מעשר) קודשיך דיהון לך ונדרך תטול ותיתי לאתרא די יתרעי יי: כז ותעביד עלותך בשרא ודמא על מדבחא דיי אלהך ודם נכסת קודשיך ישתפיך על מדבחא דיי אלהך ובשרא תיכול: כח טר ותקביל ית פתגמיא האלין די אנא מפקדך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלם ארי תעביד דתקין ודכשר קדם יי אלהך: כט ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די את עליל לתמן לתרכא יתהון מקדמך ותירת יתהון ותיתב בארעהון: ל אסתמר לך דילמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מקדמך ודילמא תתבע לטעותהון למימר אכדין פלחין עממיא האלין ית טעותהון ואעביד כן אף אנא: לא לא תעביד כן קדם יי אלהך ארי כל דמרחק קדם יי די סני עבדו לטעותהון ארי אף ית בניהון וית

בנתיהון

מסרה כד לא, ט' כ"פ בסי'. כה ייטב, כו"ל מ"ל ב' יודין. כו קדשיך, הקוף בקמץ לבד והוא חטוף ובלי מתג עמ"ש בהשמטות לפ' ושמעו. כז עלתיך, ח"ל ה' ו' ומ"י במ"א. זבחיך, מ"י. והבשר, ב'. תאכל, פ"ז. כח שמר, כל לי' דאוי חסר. מצוך, ס"ך דגש. עולם, מ"ל. הטוב, מ"ל ול'. כט יכרית, ב' בא"ו מ"ל. שמה, מלעיל ואחרים דגש וה"א בסוף. אותם, מ"ל בתורה. אתם, חסר. ל תדרש, חסר. איכה, ה'. יעבדו, העי"ן היא בפתח הקל ולכך אחריו נע. כן, דגוש מ"ד. לא כל, רפי. תועבת, מ"ל וב'. שנא, ה'.

ת"א ולא תאכל פסחים כב חולין קב. לא תאכלנו חולין קטז. רק קדשיך מ"ר כה בכורות יד תמורה יז. תשא ובאת מ"ר כה תמורה יז. ועשית מ"ר שם זבחים כב פה מו קד חולין ל תמורה יז. ודם זבחיך פסחים מ סנהדרין ד זבחים לז כב קד. והבשר תאכל פסחים מו. כי יכרית עקרי' מג פ"ז. איכה יעבדו סנהדרין סב הפלילים כמ זבחים קו.

רש"י

ממה שנאמר רק חזק למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה. רבי שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. (חולין קב) אזהרה לאבר מן החי: (כד) לא תאכלנו. אזהרה לדם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האברים: למען ייטב לך וגו'. (מכות כג) צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: (כו) רק קדשיך. אף על פי שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עולתיך. אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל (ספרי) ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקרבו: (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנא' (משלי כב) כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שניתה אפשר תשמע ותקיים (ספרי) הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה: את כל הדברים. (שם) שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה: הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא בא לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפי' ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון פרוף וקשקוש מצינו נו"ן (דניאל ה) וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם' פן תטרף אחריהם להיות כמוהם אחר מעשיהם וכן (תהלים קט) ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הנושה להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזרין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת אלילים אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב (שמות כב) בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת אלילים לעבדה בכך אתה כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי נכרי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו

ספורנו

עתידות כאמרם ז"ל שומעי' מה שעתיד להיות כמלאכי השרת לא תאכל הדם להתחבר להם: (כד) לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים. שפה באופן שלא יהי' ראוי לאכילה וזה שתשפכהו על הארץ כמים ולא תכניעהו כמו שמכניעים היין והשמן ושאר משקין לאכילה ושתיה: (כה) לא תאכלנו כי תעשה הישר בעיני ה'. וכאשר תמנע מלאכול לא יהי' זה כמואס בו אבל כדי שתעשה הישר בעיני ה' כאמרם ז"ל אל יאמר אדם קצה נפשי בבשר חזיר אבל יאמר אפשי ואבי שבשמים גזר עלי: (ל) ואעשה כן גם אני. שתעבוד את האל ית' באותם מיני העבודה שהם עובדים לעכו"ם:

כי

קיום נפשא ולא תיכלון אדמא דביה קיום נפשא עם בשרא: (כד) לא תיכלוניה על ארעא תשדוניה היך מיא: (כה) לא תיכלוניה מן בגלל דייטב לכון ולבניכון בתריכון ארום תעבדון דכשר קדם יי: (כו) לחוד בעדני מעשר קודשיכון דיהון לכון ונדריכון תטלון ותיתון לאתרא דיתרעי יי: (כז) ותעבד עלותך בסרא ואדמא על מדבחא דיי אלהך ואדם שאר נכסת קודשך ישתפיך על מדבחא דיי אלהך ובשרא אתכשר למיכול: (כח) טורו וקבילו ית פתגמיא האלין דאנא מפקיד לכון מן בגלל דייטב לכון ולבניכון בתריכון עד עלמא ארום תעבדון דתקין ודכשר קדם יי אלהכון: (כט) ארום ישיצי יי אלהכון ית עממיא דאתון עללין לתמן לתרכותהון מן קדמיכון ותירתון יתהון ותיתבון בארעהון: (ל) אסתמרו לכון דלמא תיתוקלון בתר טעותהון מן בתר דישתיצון מן קדמיכון או דלמא תתבעון לטעותהון למימר היכדין פלחין עממיא האלין לטעותהון ונעביד כדין אוף אנן: (לא) לא תעבדון פולחנא

כדין

בעל הטורים

שאינו חייב בתמנות: (כג) עם הבשר. בגימט' בבשר מן החי: (כד) תשפכנו בגימ' פטור מלכסותו: (כו) ונדריך ג' במסרה דין ואידך (איוב כ"ב) ונדריך תשלם והיינו דהכן דנדרים אם מתו או נגנבו חייב באחריותן וזהו ונדריך תשלם היאך ונדריך תשא ואתה חייב באחריותן עד שתביאם כדאמרינן (מגילה פ') כיון דאמר עלי כמאן דטעין ליה אכתפיה דמי: (כז) והבשר תאכל וסמיך ליה: (כח) שמר ושמעת לומר עם הארץ אסור לאכול בשר כדאיתא בפסחים (ד' מט): שמר ושמעת. אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד [ערמ"י]: כי תעשה הטוב והישר בעיני יי' וסמיך ליה: (כט) כי יכרית לומר שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים שעושים הטוב והישר:

יונתן

לגבי תמיד וחגיג ומעשר: (כח) ארום תעבדון דתקין וכשר וכו' כל"ל ועיין בפנים אך הטעות בא כי בפסוק לא שאכלנה כתיב ארום. תעבדון דכשר ושם צריך להיות

כן

רמב"ן

עלמו ולא עם הבשר ומן הטעם הזה הולך להזכיר כן טעם אסרת בבכור בעל מום מפני שהיה הדם מתחילה למזבח והולך עתה לומר כשהוא בעל מום שלא ינהגו קדושה בדמו וגם לא היתר אבל ישפכנו כמים ולא יאכלנו. והנראה בעיני בטעם הענין הזה כי מתחלה בהיותם במדבר יליל ישימון והשעירים יקדו שם והיו כולם יוצאי מצרים הרגילים בהם אסור להראות הדם על פני השדה ולזבוח כלל רק לפני משכן ה' להרחיק אותם מן הטעות ההיא אבל בבואם לארץ והולך להתיר בשר תאוה מפני הרחק המקום ולא שמם אם ישפכו בביתם דם הבקר והצאן על הארץ אבל דם החיה והעוף אשר יצוד בשדה וביער והמדבר: לשחטם שם ולהביאם שחוטין אל הבית הזהיר המצוה כאשר היתה לכסות דמם בעפר שלא יקריבו לשעירים. ומדרש רבותינו ברק חזק לבלתי אכול הדם ולא תאכלנו למען ייטב לך מדרש יפה ונאות ללשון הכתוב שהיו להוטין אחריו על כן הולך לכל האזהרות האלה וכל שכן שהולך להזכיר אסורו אע"פ שלא הזכיר איסור החלב. ובאמת שדברי רבותינו זה מספיק לטעם רבוי האזהרות שהכתוב מזהיר ממנו אבל הלשון שאמר רק חזק לבלתי אכול הדם אינו מתיישב לי בכל זה כי מה חוזק ואומץ יש בנזהר מן הדם והראוי שיאמר לשומרו השמר לך לבלתי אכול הדם ומליצו לשון חוזק במצות שאמר הקב"ה ליהושע רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי וכן אמר יהושע לישראל והתחזקתם מאד לשמור ולעשות את כל הכתוב בתורת משה וזה כלל במצות כולן ולשמור ירמוז ללא תעשה ולעשות ירמוז למצות עשה אבל במצוה אחת לא נמצא כן ומה צורך בחוזק בשב ואל תעשה ומצות לא תעש' אחת. אבל נראה לי כי הזכיר בה חוזק מפני הענין אשר וממנו דבקו בדם במצרים כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים תמיד כמו שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה והיתה העבודה ההיא באכילה מן הדם כי היו מקבלים הדם לשדים והם אוכלים עליו וממנו כאלו הם קרואים לשדים לאכול על שולחן השדים והם ומתחברים עמהם וכבר הוזכר זה בספר מורה הנבוכים ולא שיהיה זה עיקר טעם איסור הדם כי הכתוב מפרש טעמו כי הדם הוא הנפש כאשר בסדר אחרי מות אבל מזה היו שטופי' בו ורודפין אחריו מאד והנה היו מתגאלי' בו ומגידים עתידות ולכך בא הכתוב והזהיר שאם ישמע מאוכלי הדם דבר עתיד ובא האות והמופת אל יפתה לבבו אבל יחזיק בתומתו ובאמונת ה' ואל יאכל מן הדם בשום ענין ואל יכבה המעשה ההוא מדבריהם לא יירא ומפניהם לא יחת כי הבל המה מעשה תעתועים הזכיר בכאן כענין המוזכר בנביא השקר מפני הטעותיו: (כח) שמור ושמעת את כל הדברים האלה. לא הזכיר בכאן חקים ומשפטים או עדותיו ומצותיו אבל אמר את כל הדברים להכניס בשמיר גם הטוב והישר כאשר פירשתי בסדר ואתחנן: (ל) השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מיד יש לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבאו אחרים וישמידוך לשון רש"י. ואם כן יהיה זה אזהרה והתחלה' מלעבוד ע"ז. וכן כתב איכה יעבדו לפי שלא ענש על עכו"ם אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכ' של ע"ז לעבד' בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקוליס שהיא עבודתו חייב וחייב על זבוח וקטור וניסוך והשתחואה' אפילו שלא כדרכ' עכ"ל. וזה איננו נכון כי הכתוב אומר לא תעשה כן לה' אלהיך אם כן איננה אזהרה בעבוד' לאלהיהם רק שלא לעבוד השם הנכבד בעבודתם כאשר נתן הטעם כי כל תועבת ה' אשר שנא וגו'. אבל פי' הפרשה כי עד הנה צוה פעמים רבות כי בבואנו אל הארץ נעקור ע"ז ומשמשיה ונאבד את שמם וצוה שנעשה זה מיד כאשר אנחנו יורשים אותם מיד ועתה אמר כי כאשר יכרית ה' הגוים ההם מפנינו וישתקע שם ע"ז מן הארץ ונשב בארצם לבטח לא נחשב בלבנו הנה הכרית השם מפנינו עובדי אלהים אחרים בעבור שהיו עושים כבוד בעבודה שלימה למעשה ידי אדם עץ ואבן ואין ראוי לתת כבודו לאחר ותהלתו לפסילים כי כן אסר זבוח וקטור ונסוך והשתחואה' בלתי להשם לבדו והנהוג במלכים כי המתהדר בכבוד' לתת עטרה בראשו או ללבוש לבוש מלכות כהם אחת דתו להמית אם כן אעשה אני לשם הנכבד כאשר היו עושים הגוים לאלהיהם ויטב לפניו לכן הזהיר לא תעשה כן כי הדברים המתועבים לפניו היו עושים לאלהיהם ולא אסרם מפני המעשה שיהיה נכבד וראוי לעשותו לפני השם לבדו רק מפני הכונה שהיתה בהם לעבודת אלהות כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם שהוא דבר מתועב לפני השם לשפוך דם נקי ואף כי להיות אכזרי על פרי בטן לא ירחמו ועל כן אמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם וגו' להזהיר על מעשה הקרבנות ועבודת המקדש שלא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וזה ענין הפרשה הזאת באמת. אבל רבותינו שלמדו מכאן לעובד עבוד' זרה כדרכ' שחייב עליה לעולם אפילו פוער עצמו לפעור מפני שהזכיר הכתוב איכה יעבדו ללמד כי תקרא עבוד' באיכות ההוא ויהיה בכלל ולא תעבדם אבל אם יזרוק אבן לפעור או אפי' דרך כבוד שיחבק וינשק לפניו אינו חייב מיתה. ועל דרך הפשט הזהיר בלאו הסדר לא תעשון כן לה' אלהיכם לעובדו כאלהי העמים על ההרים הרמים בקרבנותיו ועתה בפרשת הזאת הזהיר לא תעשה כן לה' אלהיך לעבדו

במקדשו

אבן עזרא

ייטב לך. שלא יאכל נפש בהמה שתשבש נפשו גם הנפש והצורה בדמות האב על כן לבניך אחריך: (כו) רק קדשיך. עולות ושלמים ונדרים: תשא. והטעם תביאם אל המקום הנבחר: (כז) והבשר תאכל. עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל רבם הישראלי: (כח) וטעם ישמור ושמעת. על הדם שישפך על גבי המזבח: (כט) כי יכרית. גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא ינצחו את הגוים לא ירחיב גבולו. ואלה ופן דרך קצר' שתעשה כמעשיהם: (ל) ואעשה כן גם אני. לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם.

את

פירוש על אבן עזרא

זהו הטוב אשר ייטב לו ולפי שאמר הכתוב ולבניך אחריך אמר גם את הנפש והצורה בדמות האב כלומר נפשו של אדם וצורתו כדמות נפשו של אביו וצורתו ולכן אמר למען ייטב לך שלא תתעבש נפשך בכך ובגלל נפשך לא נתעבשו נפשות בניך הבאים אחריך. וכן היב"ע תיעלון. ר"ל אלה ופן איננה ספק רק קצר ביאור פן תנקש וכו' שתעשה כמעשיהם לדרוש לאלהיהם.

ר"ל

פירוש רשב"ם

ג (כט) כי יכרית ה' מפניך. מוסב על כי ירחיב: (ל) פן תנקש. כמו ינקש נושה דא לדא נקשן. לא תשלשל לנוע ולנוד ולרכוב אחריהם:

ובא

בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃ יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ ב כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃ ג וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם וְנָעָבְדֵם׃ ד לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא כִּי מְנַסֶּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לָדַעַת הֲיִשְׁכֶם אֹהֲבִים אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ ה אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת־מִצְוֺתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ ו וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר־סָרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע

מקרבך

אתקלוס

בְּנָתֵיהוֹן יוֹקְדִין בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן׃ א יַת כָּל פִּתְגָמָא דִי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יָתֵהּ תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד לָא תוֹסְפוּן עֲלוֹהִי וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּהּ׃ ב אֲרֵי יְקוּם בֵּינָךְ נְבִיָּא אוֹ חָלֵם חֶלְמָא וְיִתֵּן לָךְ אָת אוֹ מוֹפְתָא׃ ג וְיֵיתֵי אָתָא וּמוֹפְתָא דִי־מַלִּיל עִמָּךְ לְמֵימַר נְהָךְ בָּתַר טַעֲוָת עַמְמַיָּא דִי לָא יְדַעְתָּנוּן וְנִפְלְחִנּוּן׃ ד לָא תְקַבֵּל לְפִתְגָּמֵי נְבִיָּא הַהוּא אוֹ לְחָלֵם חֶלְמָא הַהוּא אֲרֵי מְנַסֵּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יַתְכוֹן לְמִדַּע הַאִיתֵיכוֹן רָחֲמִין יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃ ה בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן תְּהָכוּן וְיָתֵהּ תִּדְחֲלוּן וְיַת פִּקּוֹדוֹהִי תִּטְּרוּן וּלְמֵימְרֵהּ תְּקַבְּלוּן וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלְחוּן וּבְדַחַלְתֵהּ תִּתְקָרְבוּן׃ ו וּנְבִיָּא הַהוּא אוֹ חָלֵם חֶלְמָא הַהוּא יִתְקְטֵל אֲרֵי מַלִּיל סָטְיָא עַל יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִי אַפֵּק יַתְכוֹן ׀ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּדְפָרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא לְאַטְעָיוּתָךְ מִן אָרְחָא דִי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ

בה

מסרה יג׳ א אתכם; י״ח וד׳ בפידלא. תשמרון, כ״כ בלא נו״ן בסופא. לעשות, מ״ל. תסף, מ׳ דמ׳ והסמ״ך בצירי. יקום, מ״ל. ונתן אליך, ה׳ בלי׳. אות, מ״ל. מופת, מ״ל. ג ובא, י״ז כ״פ. האות, מ״ל. והמופת, מ״ל. ידעתם, ד׳ בקמ״ץ. ונעבדם, ל׳ והעי״ן בקמץ לבד והוא חטוף. וקל. ד חולם, ל׳ מ״ל. החולם, מ״ל. הישכם, ל׳ והיו״ד בחיכק. אהבים, ח״ן ומ״י. ה תיראו, מ״ל. ואת, ג׳. תשמרו, ב׳ המ״ם בחולם וחסר. ובקלו, חסר. תשמעו, ק״ז. תעבדו, הבית בחולם וחסר. תדבקון, מ״ל ו׳ וכון. ו והנביא, ג׳ כ״פ. החולם, מ״ל. יומת, ד׳ דקמץ וכל את״ף דכו׳. על ה׳, ל״ח. המוציא, מ״ל דת״ל. והפדך, ל׳ וחסר. להדיחך, מ״ל.

ת״א לא תוסף עקרי׳ מג פיד. כי מנסה ה׳ אלהיכם שם. אחרי ה׳ סוטה יד לע. והנביא ההוא סוטה יד כע. מן הדרך שם פע ל. ללכת שם פע. ובערת הרע חולין קח.

רש״י

ואכלו: (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תסף עליו. (ספרי) כמשה ווספות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים: (ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון (שופטים ו) ועשית לי אות ואומר (שם) יהי נא חורב אל הגזה וגו׳: או מופת. בארץ [ס״א ונתן אליך אות. בשמים דכתיב (בראשי׳ א׳) והיו לאותות ולמועדים: או מופת. בארץ דכתיב אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב.] אע״פ כן לא תשמע לו וא״ת מפני מה נותן לו הקב״ה ממשלה לעשות אות כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם: (ה) ואת מצותיו תשמרו. (ספרי) תורת משה: ובקלו תשמעו. בקול הנביאים: ואותו תעבודו. במקדשו: ובו תדבקון. (סוטה י״ד) הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב״ה: סרה. דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא נהיה לדבר כן דישטו״רנא בלע״ז: והפדך מבית עבדים. (ספרי) אפילו אין לו

רמב״ן

במקדשו בעבודות שלהם: (ב) כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום. יקראנו הכתוב נביא על פי עצמו שיאמר הוא השם דבר עמי בהקיץ ואני נביאו שלוח לכם מאתו כן. ויתכן שיקראנו הכתוב נביא כי נכספות בקצת האנשים כח נבואי ידעו בו עתידות לא ידע האיש מאין יבא לו אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר ככה יהיה לעתיד לבא בדבר פלוני ויקראו לו פילוסופים כהו״ן ולא ידעו סבת הענין אך הדבר נתאמת לעיני רואים אולי הנפש במדוסה תדבק בשכל הנבדל תתכוון בו והאיש הזה יקרא נביא כי מתנבא הוא ועל כן יבא האות והמופת אשר יאמר: ונתן אליך אות או מופת. ענין אות סימן על דבר שיהיה אחרי כן בדמיונו כענין שנאמר איש על דגלו באותות כי כשיבא הנביא ויאמר דבר פלוני עתיד להיות לדמיון שיהיה כך יקרא אות כענין שנאמר לכן יתן ה׳ הוא לכם אות שהאל עמנו מהם בן אשת הנביא והמל׳ נגזרת מן אתה. והמופת יאמר על דבר מסודם שיעשה לפניו בשנוי טבעו של עולם כענין שנאמר לדרוש את המופת אשר היה בארץ ונתתי מופתי׳ בשמים ובארץ דם ואש והיא מלה מקולרת מופלאות כמו, שרית ישר׳ ויסאילהו הלשון לדבר שהוא חוץ מן המנהג כמו שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת ואמר ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת כי מעשיו היו פלא בעיני הרואים כדרך ותרד פלאים וכן איתא ומפסיא אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין האותות והמופתים כי הפלא והתמ׳ ענין אחד והיו. בגילאת מצרים אותות והם הדברים שיאמר להם מתחל׳ יהיה האות הזה והיו שם מופתים שיעשו בסדום בלי שיקדימו להודיע בו וכן מה אות כי אעלה בית ה׳ שיקדים להודיעו ואמר באות ההוא בעצמו לדרוש את המופת אשר היה בארץ לדעת הסדום ההוא איך נתחדש אצלם וכן המטה אשר נהפך לנחש קראו אות כאשר הודיע בו לישראל וקראו מופת כאשר עשאו לפני פרעה לסדום וכן כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כי היה בדבר אות מגיד עלומה שיאתה ופלא במנהג שילך הנביא ככה אם כן ונתן אליך אות או מופת פי׳ שיאמר אני הנביא השלוח אליכם שתעבדו ע״ז פלוני וזה לכם האות כי למחר יבא הארבה המסיל והגזם או יתן להם מופת שיליך לפניהם מטה ויהיה לתנין. ובספרי אמר אות הוא מופת ומופת הוא אות אלא שדבר׳ תורה בשתי לשונות אולי כוונם לומר שאין חלוק בין שניהם הפרש בדינם ודי היה להזכיר האחד אלא שרצת׳ התורה להפליג בענין לומר כל אות ואות שיתן אליך מכל אותות שבעולם. והאיש הזה שיקרא עצמו נביא ויצוה לעבוד ע״ז על דרך הפשט שנביא הע״ז הוא שיאמר לנו שעור שלשני אליכם שהוא האלהים ולוה שתעבדוהו בכך וכך והוא שאמר בו הכתוב עוד ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת כי כל מתנבא בשם אלהים אחרים לעבוד אותם יתנבא כי הם לו לאלהיו

והזכירו

[ע]בדין ליי אלהכון ארום כל דמרחק יי דסני עבדין לטעוותהון ארום אוף ית בניהון וית בנתיהון כפתין וסוקדין בנורא לטעוותהון: (א) ית כל פתגמיא דאנא מפקיד יתכון יתיה תיטרון למעבד לא תוספון עלוי ולא תבצרון מניה: (ב) ארום יקום ביניכון נבי שקרא או מרי חלים חלמא דזדונותא ויתן לכון את או תמהא: (ג) וייתי אתיא או תמהא דמליל עמכון למימר נהך בתר טעוות עממיא דלא חכימתנון ונפלוח קדמיהון: (ד) לא תקבלון פתגמי נבי שקרא ההוא או מן חלים חילמא ההוא ארום מנסי יי אלהכון יתכון למנדוע האיתיכון רחמין ית יי אלהכון בכל לבבכון ובכל נפשכון: (ה) בתר פולחנא דיי אלהכון תהכון ויתיה תדחלון וית פיקודוי תנטרון ולמימריה תקבלון וקדמוי תצלון ובדחלתיה תתקרבון: (ו) ונבי שקרא ההוא או חלים חילמא זדנא ההוא יתקטל בסייפא ארום מליל סטיא על יי אלהכון דאפיק יתכון מארעא דמצראי ודי פרקכון מבית שעבוד עבדיא לאטעיותכון מן ארחא דפקידכון

בעל הטורים

לכהם סוסם. ולא למם: חוסם. ולא שם' לומום: (ב) כי יקום בקרבך. בקרבך בגימטריא ע: (ו) ואחיך. פ"א כפולה פדיה אחר פדיה. ובעלה הרע מקרבך ואחיך ליה

יונתן

כן וק"ל: (ב) או מרי חלים חלמא דזדונותא פי' שחלם לו החלום הזה בזדון לבבו דהיינו שהרהר בו כל היום כדי שיבא לו בחלום לילה וק"ל: (ה) וקדמוי תצלו דרש

רמב"ן

והזכירו שם עם נביאי השקר. אבל העולה בזה מדברי רבותינו כי זה הנביא הנזכר בכאן מתנבא בשם ה' יאמר השם הנכבד שלחני שתעבדו לפעור כי הוא השותף עמו במעשה בראשית או שהוא גדול מכל האלהים לפניו ורוצה שיעבדו אליו והם ז"ל הזכירו כי אפי' יאמר שיעבדו לע"ז אפי' שעה אחת בלבד כגון שיאמרו עבדו לפעור היום הזה בלבד ותגליפו בדבר פלוני כי כן הרצון לפני השם הנכבד הוא חייב מיתה וגם הוא זה כפשוטו של מקרא. והנה צוה הכתוב שלא נשמע למתנבא בשם ה' לעבוד ע"ז כלל ולא נביט באותות ובמופתים שיעשה. והזכיר הטעם מפני שאנחנו ידענו מיציאת מצרים שהיא מעשה ממש לא חזיון ולא מראה כי לה' הארץ והוא המחדש והחפץ והיכול ואין אלהים מלבדו וידענו ממעמד הר סיני כי הוא פנים בפנים צוה אותנו ללכת בדרך הזה שלא נעבוד לזולתו כלל וכבודו לאחר לא יתן וזה טעם אשר צוך ה' אלהיך והנה סרה דבר על השם שלא צוהו ככה מעולם או סרה דבר על כבודו שאין ראוי לעבוד לאל אחר: (ד) וטעם כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. לאמר כי ענין המופ' אשר בא והראהו השם לו בחלומו או בחזיונו רצון האלהים היה בו לנסותכם באהבתו וכבר פירשתי כי הנסיון יקרא כן מצד המנוס': ואמר לדעת שיודע בפועל מה שהוא בכח וגלוי לפניו. והנה מצות כל הפרשה במתנבא לעבוד ע"ז אבל במתנבא בשם ה' לשנות בדברי התורה רבותינו דרשו בו שאם בא לעקור דבר אחד מן התורה כגון שיתיר החזיר או אחת מן העריות לעולם כמשפט הזה יעשה לו אבל אם יתיר זה לקצת הימים להוראת שעה כגון אליהו בהר הכרמל אנו חייבים לשמוע אליו ולעשות ככל אשר יצונו. ונראה שאם יתנבא בשם ה' לצוות מצוה שיחדש כגון שהיה במקרא מגלה שאינו חייב מיתה אלא שאין לנו לשמוע אליו דכתיב אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בהם דבר מעתה ואולי כיון שלא נאמין לו, הנה הוא נביא השקר ומיתתו בחנק: (ה) אחרי יי' אלהיכם תלכו. היא המצות שנלך אחר עצתו וממנו לבדו נדרש כל נעלם ונשאל כל עתיד כענין ותלך לדרוש את יי' כי יבא אלי העם לדרוש אלהים וכן יעשו ישראל עם הנביאים האין פה נביא ליי' ונדרשה את יי'

אבן עזרא

את הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו: (ב) כי יקום בקרבך נביא. טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל וזאת הפרשה דבקה בעבור עכו"ם כי שרפת הבנים ע"ז. נביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלוחו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא מנבאי דבר השם ופי' שאמר נביא האמ' שיהיה אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי אפילו בא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שיש אות גם מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' לאותות [י]ולמופתים ואות הנביא כאשר הלך עבדי ישעיה ערום [ח]ויחף ואותות בניו שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם עמנואל [ט]מהר שלל חש [י]בז ושאר [כ]ישוב [ל]ובמכות והיו לך לאות [מ]ולמופת וכן רבים. (ד) וטעם כי מנסה. בעבור שעזבו [נ]ולא המיתו ונסיון השם להראות צדקת המנוסה: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו ותרדפו אחרי נתיבותיו: ואותו תיראו. מלשאול למה זה: ואת מצותיו תשמרו. שהם [ס]העיקר: ובקולו תשמעו. מה שהם זכר [ע]לעיקר: ואותו תעבודו. במעשה: ובו תדבקון. בלב בראש [פ]ובסוף: (ו) כי דבר סרה. חסר מלת דבר כמו וברוב יועצים [צ]תקום וטעם סרה שהשם צוה לסור מעכו"ם או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הרי"ש ראוי [ק]להדגש. המוציא אתכם והפודך כפול

פירוש על אבן עזרא

[י]ר"ל נביא הוא שיאמר כי השם או שלוחו דבר עמו בהקיץ או בחלום. [י](ישעיה ח' י"ח). [ח](שם כ' ג'). [ט](שם ז' י"ד). [י](שם ח' ג'). [כ](שם ז' ג'). [ל]מבחוכחה. [מ](דהלן כ"ח מ"ו). [נ]השם. [ס]שאינם תלויות במקום או בזמן או בדבר אחר. [ע]כמו השבת זכר למעשה בראשית ושביתת העבד זכר ליציאת מצרים ככה פסח ומצות ומרורים. [פ]ר"ל מתחלה ועד סוף בלי הפסק כמ"ש הרב המורה ז"ל (חלק ג' פרק כ"א). [צ](משלי ט"ו כ"ב) שחסר מלת העצה או המחשבה. [ק]למלאות חסרון אות הכפל. אך אופיום אהסע"כ

ספורנו

(לא) כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם. כי אמנם הם עובדים לעכו"ם בקצת מיני עבודות נמאסות אצל האל ית': (א) לא תוסף עליו. כי אולי תוסיף דבר נמאס אצלו ית' כמו שהיה אם תרצה להוסיף מיני עבודות לאל ית' שלפעמים חסי' העבודה הנוספת דבר נמאס אצלו ית' כמו שריפת הבנים: ולא תגרע ממנו. אפי' בסור קצת המצוה בעיניך כענין שלמה באמרו אני ארבה ולא אסור: (ג) אשר לא ידעתם. שלא בא מופת אפילו על אלהותם כי אמנם הנודעים בזה או במופת נודע מהם שהם פועלים תמיד בענין אחד באופן שנודע שהם פועלים טבעיים לא ברצוני' ובכן לא יועיל להתפלל אליהם ולא לעבדם: (ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא. לא תפנה אל דבריו לראות אם יש ממש בקצתם כי אין ספק שכל דבריו שקר שבדא מלבו הכל להרע כאמרו כי דבר סרה והאות או מופת נעשה על ידי כשוף או תחבולה וזולתם לא מכה נבואה שבאה לו: או אל חולם החלום ההוא. לראות אם יש בקצת שלומו אמת אבל תדע בלי ספק שלא חלם דבר ממה שאמר אבל המציא הכל מלבו כדי להדיח: כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. כי בזה כשתמשכו לאויב את המדבר נגד אלהיכם תהיו מנוסים לפניו לאוהבים: לדעת. כדי שתצא אהבתכם המנוסת בפועל תהי' בפעל ידיעתו הפועלת לטוב לעולם כראוי בדבר המוכן בפעל לקבלת שפע טובו: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. כענין והלכת בדרכיו ולא בדרכים חדשים שיאמר נביא או חולם להדיחך מן הדרך: ואותו תיראו. אע"פ שהי' אותו הנביא אלך כבר אדם חשוב ונורא ומגזם עתה תבטל יראת הנביא מפני יראת האל ית': ואת מצותיו תשמורו. ולא מצות חדשות שיחדש הנביא בפרט בעכו"ם שהיא מנגדת בכל מצות האל יתעלה כי אמנם הוא צוה לעולם בריתו לא יחליפנו ולא ימיר אותו: ובקולו תשמעו. במה שיגלה על ידי נביאיו לקיום תורתו ולקדוש שמו כענין אליהו בהר הכרמל לא בקול זה המבטל את כל מצות האל יתעלה: ואותו תעבודו. לבדו לא תשר עמו כאמרו זובח לאלהים יחרם כמו שהתבאר במקומו: ובו תדבקון. שיהיה תכלית כל פעולתכם לעשות רצונו ולא תהי' שתאחך על זה תקוצבת מאיבה קודמת: (ו) יומת כי דבר סרה על ה'. אע"פ שדבר בשם ה' ולא בשם עכו"ם ומזה היה נראה שלא יתחייב מיתה כמו שנגזרו זקנים באמרם על ירמיהו אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר אלינו הנה זה חייב מיתה מפני שדבר סרה בשמו: להדיחך מן הדרך. אע"פ שלא אמר להדיחך מעל ה' כי הוא אומר בשם ה' שתעבדו עכו"ם בגלוליו מכל מקום בקש

פירוש רשב"ם

(ג) ובא האות והמופת. שיודעים עתידות ע"י רוח טומאה ותרפים ואוב וידעונים: (ד) כי מנסה ה' וגו'. נתן כח בכשפים לדעת הנולדות לנסות ולזכות ישראל שהתרה בהם לא יהיה בך מעונן ומנחש ומכשף וגו' עד תמים תהיה עם ה' אלהיך ואם לא יאמינו בע"ז זו היא זכותן:

יסיתך

יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ יז וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃ יח וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס

יד רביעי א בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת׃ ב כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס ג לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה׃ ד זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים׃ ה אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וָזָמֶר׃ ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי

פרסות

תִּמְחֵי יָת יָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לְפִתְגַּם דְּחָרֶב גַּמַּר יָתַהּ וְיָת כָּל דִּי בַהּ וְיָת בְּעִירַהּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב׃ יז וְיָת כָּל עֲדָאַהּ תְּכַנּוֹשׁ לְגוֹ פְתָיַהּ וְתוֹקֵיד בְּנוּרָא יָת קַרְתָּא וְיָת כָּל עֲדָאַהּ גְּמִיר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּתְהֵי תֵּל חָרִיב לְעָלַם לָא תִתְבְּנֵי עוֹד׃ יח וְלָא יִדְבַּק בִּידָךְ מִדַּעַם מִן חֶרְמָא בְּדִיל דִּיתוּב יְיָ מִתְּקוֹף רָגְזֵהּ וְיִתֵּן לָךְ רַחֲמִין וִירַחֵם עֲלָךְ וְיַסְגֵּינָךְ כְּמָא דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ יט אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ א בְּנִין אַתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִתְהַמְמוּן וְלָא תְשַׁוּוּן מְרַט בֵּין עֵינֵיכוֹן עַל מִית׃ ב אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּבָךְ אִתְרְעֵי יְיָ לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְעַם חַבִּיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ג לָא תֵיכוֹל כָּל דִּמְרָחַק׃ ד דֵּין בְּעִירָא דְּתֵיכְלוּן תּוֹרִין אִמְּרִין דְּרַחֲלִין וְגַדְיָן דְּעִזִּין׃ ה אַיְלָא וְטַבְיָא וְיַחְמוּרָא וְיַעֲלָא וְרֵימָא וְתוֹר־בָּלָא וְדִיצָא׃ ו וְכָל בְּעִירָא דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָא טִלְפִין תַּרְתֵּין פַּרְסָתָא מַסְּקָא

פשרא

מסרה, טז ההוא, וי"ו וחירק. יז ושם, ז' פסוק ולית את ואת. תקבץ, כו"ל חסר. רחבה, חסר ומפיק ה"א. ושרפת, במונח. באש, בזרקא. כליל, מ"ל. עולם, מ"ל. יח ולא, י"ז ר"פ בסיפרא. מאומה, מו"ל באלף מלאפום. מחרון, כל לי' מ"ל. ונתן, הנון במקף. ורחמך, הרי"ש במתג לפשוט דגש. נשבע, ו'. יט בקול, כו"ל מ"ל. לשמר, חסר. את כל, ג'. לעשות, מ"ל. יד א תתגדדו, ל' וכ"כ חסר. תשימו, כל או' מ"ל. למת, ל' בקמץ. ב קדוש, כל או' מ"ל. ובך, זוג מספק. להיות, מ"ל. העמים, מאריך בה"א וח"ק במ"ם. ד תאכלו, הכף בגירי. שה, ד' בגירי. כשבים, השי"ן קדים לבים. ושה, ג'. ה איל היו"ד בקמץ. וצבי, ל'. ויחמור, המ"ם במלאפום. ואקו, ל'. ודישן, ד' בתורה מ"י וח"ז. וזמר, הוי"ו בקמץ. ו כל בהמה, ו' בתורה. ושסעת, כ"ל חסר.

ת"א לפי חרב סנהדרין נ"ב. החרם אותה שם קי"א קי"ב. ואת בהמתה שם קי"ב תמורה ה. ואת כל שללה תקבוץ סנהדרין עא קי"א קי"ב חולין פט תמורה ס. ושרפת באש את העיר סנהדרין קי"א קי"ב. כליל לה' אלהיך שם קי"א קי"ב. והיתה תל עולם שם קי"א. ולא ידבק בידך שבת ל פסחים מח סנהדרין קי"א. שם מ בב הפלילים יב מב מב מד מח. ונתן לך רחמים שבת קנא ביצה לב יבמות עט. בנים אתם לה' אלהיכם קדושין לו בבא י אבות ס עקידה שער ס. לא תתגודדו עקרים מד פב יבמות יג יד מכות כ. ולא תשימו קרחה מכות כ מכות כו. כי עם קדוש קדושין לה. לא תאכל כל תועבה הפלילים סו חולין קיד. זאת הבהמה אשר תאכלו זבחים לד חולין פא עם בכורות ז. איל וצבי זבחים לד חולין עט. וכל בהמה חולין סט.

רש"י

נאסרת: (יז) לה' אלהיך. לשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. שכל זמן שע"ז בעולם חרון אף בעולם: (א) לא תתגדדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא כא) לא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים: (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ועוד ובך בחר ה': (ג) כל תועבה. (חולין קי"ד) כל שתעבתי לך כגון צרם אוזן בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו. ובא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום. בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו: (ד) זאת הבהמה: (ה) איל וצבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה (חולין סג) ולמדנו שבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: ואקו. מתורגם יעלא (איוב לט) יעלי סלע הוא אשטנבו"ק: ותאו. תורבל"א תור היער בל"א יער בלשון ארמי: (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. פלאנט"ה: ושוסעת. חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה.

חולין

רמב"ן

הכתוב זה בעיר הנדחת ובעובד ע"ז ולא הזכיר כן בנביא השקר ובמסית כי הנביא מפרסם עצמו באותותיו ובמופתיו והמסית הכתוב ידבר עם המוסת: (טז) החרם אותה ואת כל אשר בה. אותה הם האנשים הנדחים. ואת כל אשר בה הם הנשים הנגררות אחר האנשים אבל הטף שהם קטנים בזכרים ובנקבות אין ממיתין אותן וכן אמרו בספרי חנן אומר לא יומתו אבות על בנים וכו' ובעיר הנדחת הכתוב מדבר אבל בתוספתא של מסכת סנהדרין נחלקו בה קטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגין. אמר לו רבי עקיבא מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך אם לנחם על הגדולים הרי כבר נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ובהמתה ומה אני מקיים ורחמך והרבך אלו קטנים שבתוכם וכו'. והנה כל אלו מצות הביאור תמה שנאמר בתורה זובח לאלהים יחרם ועתה באר החרם מהו בנדחים ובעובדים: (א) בנים אתם לה' אלהיכם. גם זו מצוה מבוארת שאמרו בתורת כהנים לא יקרחו קרחה בראשם ובבשרם לא ישרטו שרטת ועתה יבאר כי לא בעבור מעלת הכהנים בלבד שהזכיר שם שהם קדושים לאלהים הוא בהם זה אבל כל העדה כלם קדושים וכלכם בנים לה' אלהיכם כמו הכהנים אם כן השמרו גם אתם במצוה הזאת כמותם ועל דעת רבותינו בשמיהם אינה אלא על המת. ויתכן שיהיה המצוה הראשונה בכהנים לאמר שאם היה הכהן מקורח ומגודד איננו ראוי לעבודה כמו שאמר ולא יחללו שם אלהיהם והנה עבודתם מחוללת וכאן ביאר כי המצות גם לישראל והוליכו לשתיהם. ורש"י כתב לפי שאתם בניו של מקום אתם ראוים להיות

נאים

יונתן בן עוזיאל

קרתא ההיא לפתגם דחרב גמרא יתה וית כל דבה וית בעירה לפתגם דחרב: (יז) וית כל עדאה תכנשון במצע פלטיתא ותוקדון בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי אלהכון ותהי תל חרוב לעלם לא תתבני תוב: (יח) ולא אדביק בידכון מדעם מן שמתא מן בגלל דיתוב יי מתקוף רוגזיה ויכמור עליכון רחמין וירחם עליכון ויסגינכון היכמא דקיים לאבהתכון: (יט) ארום תקבלון למימרא דיי אלהכון למנטור ית כל פיקודוי דאנא מפקיד לכון יומא דין למעבד דכשר קדם יי אלהכון: (א) הי כבנין חביבין אתון קדם יי אלהכון לא תגודון בישריכון ולא תשוון כליל דיסער על בית אפיכון על נפש דמית:

ירושלמי

(א) בנין חביבין אתון קדם יי אלהכון לא תעבדון חבורין חבורין לפולחנא נוכריתא ולא תשוון קרחא על בית אפיכון לשמי נפשא דמית:
(ב) ארום עם קדיש אתון קדם יי אלהכון ובכון אתרעי יי אלהכון למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא דעל אפי ארעא: (ג) לא תיכלון מכל מדעם דרחיקית מנכון: (ד) דא היא בעירא דתיכלון תורין ואימרי בני רחלין ולא בני מסאבין וגדיי בני עזין ולא עירובי מסאין: (ה) אילין ושבין והמורין יעלין ודימנין ותורי בר ודיצין: (ו) וכל בעירא דסדיקא טלפיא ולה קרנין וסדיק סדקא מסקא פישרא בבעירא יתה תיכלון:
[(ו) מסקן גרדא בבעירא יתה תיכלון:]

ברם

בעל הטורים

הזהיר אותך שתדבק ותאהוב ותשמור היטב: (יח) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך. שלא תדאג לומר הרבגתי עיר ויושביה לכך מבטיחך לומר שלא תדאג (ויפרך וירבך) [ורחמך והרבך]: (יט) לעשות הישר בעיני יי' וסמיך ליה בנים אתם דבזמן שעושין רצונו של מקום קרויין בנים וגמן לך רחמים ורחמך וסמיך ליה בנים אתם לומר לך שכל מי שיש בו רחמים ומרחם על הבריות הקב"ה מרחם עליו כאב על הבן: סמיך מה לעיר הנדחת לומר לך שע"ז חשובה כמת וגם שהיו מתגודדים לפני ע"ז כמו על מת: (א) בנים אתם בפסוק הזה יש י"ב תיבות כנגד י"ב שבטים שנקראו בנים לה': (ב) מכל העמים אשר על פני האדמה וסמיך ליה לא תאכל כל תועבה לומר לך שלא יתערבו עם הגוים והגוים נמשלו לבהמות. בבהמות התיר שבעה בהמות וג' חיות [נ"ל בבהמות התיר ג' וז' בחיות כן תוכח בדברי רבינו בפ' שמיני וגי"ר פי' אתור] כנגד עשרת הדברות:

יונתן

כדפירש"י בלי עול תורה: (א) ולא תסיבון כליל דיסער עיין בפי' מהר"ד והנכון שפי' לא תשוון לשון רז"ל אילן המשיר פירותיו וכמוהו הרבה בתרגומי' ולא תעקרו שער לגמרי בין עיניכם וזהו כליל לשון כלל ומתרגם בו לא תשימו קרחה למת ולא תשוון לשון משייר ופי' שלא ימרטו השער רק למעלה עד שגביב הראש נראה השיור כמו כתר משער סביב הראש למעלה בין עיניהם ולפ"ז כליל כתר: (ד) ולא עירובי עמיין פי' דוקא שם כבשים ועזים ולא כלאים כדאמר רבא בחולין פ' אותו ואת בנו ועי' כפ"י דנפקא מדלא כתיב שה כבשים ועזים ש"מ וכו'. וי"מ ולא עמיין פי' לאפוקי הבא
(ד) עזים וסמיך ליה

רמב״ן

אלים ולא גדודי' ומקורחים ואינו ככה שא"כ תהיה המצוה גם שלא על מת ור"א אמר שתדעו שאתם בנים לי"י והוא אוהב אתכם יותר מן האב לבנו לא תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל מה שיעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבני' הקטני' מעשה אביהם רק ישמכו עליו כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם. ולפי דעתי כי טעם עם קדוש הבטחה בקיום הנפשות לפניו ית' יאמר אחרי שאתם עם קדוש וסגולת יי' ולא ישא אליהם נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אין ראוי לכם להתגודד ולהקרח על מת ואפי' ימות בנוער. ולא יאסור הכתוב הבכי כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים ונדודם אף בחיים ומכאן סמך לרבותינו דאסרו להתאבל יותר מדאי: (ג) לא תאכל כל תועבה. הנה רצה להוסיף באור במאכלים האסורים ולכן אמר לא תאכל כל תועבה להגיד כי כל הנאסרים נתעבים לנפש הטהורה וענין כל מיעוב שאלה ומיאום כענין כי נתעב דבר המלך כי; אוכל מתעב נפשם כי המאכלים האסורים גסים יולידו, עובי ואטימות בנפש כאשר הזכרתי במקומו ועל כן אמר עוד כל עוף טהור תאכלו להגיד כי אלו אשר אסורים נתעבים ושאר טהורים ראוים לנפש טהורה. ובספרי אמרו רבי שמעון אומר כל עוף טהור תאכלו אלו מגבים טהורים וכל שרץ העוף אלו מגבים טמאים ויפה אמר והנה טעם הכתוב כי הזכיר לאסור כל שרץ העוף והם ההולכים על ארבע וחזר ואמר כל עוף טהור תאכלו להתיר מהם אשר לו כרעים ממעל לרגליו הארבה והסלעם והחרגול והחגב ולא הולך לפרש זה שכבר הוזכר אבל הזכיר בכלל דרך קצרה כל עוף טהור תאכלו כלומר אלו הנזכרים מאכלים נתעבים ושאר העופות למיניהם למרביתם תאכלו מהם כל טהור שלא אסרתיו והנה כלל כל הנאסרים לנו שהם כלם תועבה ולא הולך לפרוש אחרי כן הטרפים וכל הרמש כי דבר ידוע הוא שתתעב אותם נפש כל נקי דעת אבל הזכיר כל מיני הבהמה והחיה והדגים והעופות והנבלה להודיעך שגם הם מתועבים לנפש ולא הזכיר הטרפה שאיננה תועבה אבל נאסרה מפני האלהם או החולי הממית שלא יזיק אוכליו. ולרבותינו עוד מדרשים למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה. ועוד ידרש בכל צפור טהורה תאכלו להתיר משולחת של מצורע וזה אשר לא תאכלו מהם לאסור את השחוטה קבלו כן לרמוז בכל צפור טהורה שהצפור שלא קבלה טומאה מותרת וטומאת המצורע לא תדבק
בשי

אבן עזרא

וחקרת ושאלת. אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז"ל: (יז) כליל. כלה לה' אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנה באש: תל. ונגזרת הר גבוה [ד]ותלול: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. ולא ישמיתך בעון העיר: וטעם כי תשמע. כן תעשה אם נקפת לעשות הישר בעיניו. ונסמכה פרשת בנים אתם לה' בעבור המסיתים אח או בן או אב או אנשי עיר הנדחת ואסור להתאבל עליהם אף כי להתגודד כי הנה אסור הוא על כל מת: (א) תתגודדו. כטעם ושרט [ה]לנפש מגזרה על כל ידים [ו]גדודות: ולא תשימו קרחה. כמשפט הגוים עד היום הזה: וטעם בנים. אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לכן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים. מעשה אביהם רק יסמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה [ז]כמעשיהם. וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואיכם אתכם יכירו כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתם עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש: (ג) כל תועבה. כל דבר שהוא נתעב נפש הטהורה כמו שרץ הארץ: (ד) שור שה כשבים. שהר"ר [ח]ע"ה מן כבש [ט]או עז: (ה) איל וצבי. ידועים והשמות האחרים צריכים [י]לקבלה:
ולא

פירוש על אבן עזרא

[ד](יחזקאל י"ז כ"ב). [ה](ויקרא י"ט כ"ח) כ"ל הגדידה מענין שרט והם שמות נרדפים. [ו](ירמיה מ"ח ל"ז). [ז]להתגודד ולשום קרחה כמשפט הגוים שהוא תועבה לפני ד' וזה טעם סמיכות לא תאכל כל תועבה כי עם קדוש אתה. [ח]והכלאי שור ושה. [ט]ר"ל בעוד שהוא קטן נקרא שה. [י]כאשר הם מתורגמים.
כאילו

ספורנו

בעמלק כאמרו תמחה את זכר עמלק וכן באר הנביא באומרו והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור: (יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. פן יסי' למוקש כמו הענין בגויי עכ"ום שנאמר בהם לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כמו שהתבאר במקומו: (א) בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו. שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת כשנשאר קרוב נכבד ממנו במעלה ובתקות טוב לפיכך אתם בנים לה' שהוא שאביכם קיים לעד אין ראוי שתדאגו ותתאבלו בתכלית על שום מת: ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה. וגם כן אין להצטער מאד בשביל שום מגיע למת במיתתו כי עם קדוש אתה מזומן לחיי העולם הבא אשר קורת רוח בהם יפה מכל חיי העולם הזה: (ב) סגלה מכל העמים. ולכן הוא אוסר זה לכם ולא אסר אותו לבני נח שאינם כ"כ סגולה: לא תאכל כל תועבה. הנה קודם מתן תורה נודע הבדל בין טמא לטהור כמבואר בענין נח. מ"מ כשהתיר האל ית' לנח ובניו אכילת ב"ח לא הבדיל בין טמא לטהור. אמנם
אמר

פירוש רשב״ם

(א) ולא תתגודדו. כדכתיב ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים. כמו גודו אילנא:
למען

פַּרְסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ז אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ ח וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ׃ ס ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס יא כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃ יב וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃ יג וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ יד וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ טו וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ טז אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ יז וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ יח וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃ יט וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃ כ כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ כא לֹא־תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ חמישי כב עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ

היצא

פַּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן: ז בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִמְּסַדְּקֵי פַרְסָתָא מְטַלְפֵי טִלְפַיָּא יָת גַּמְלָא וְיָת אַרְנְבָא וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסְּקֵי פִשְׁרָא אִנּוּן וּפַרְסָתְהוֹן לָא סְדִיקָא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: ח וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי מְסַדִּיק פַּרְסָתָא הוּא וְלָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן: ט יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּי לֵהּ צִיצִין וְקַלְפִין תֵּיכְלוּן: י וְכֹל דִּי לֵית לֵהּ צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן מְסָאַב הוּא לְכוֹן: יא כָּל צִפַּר דַּכְיָא תֵּיכְלוּן: יב וְדֵין דִּי לָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִשְׁרָא וְעָר וְעַזְיָא: יג וּבַת כַּנְפָא וְטָרְפִיתָא וְדַיְּתָא לִזְנַהּ: יד וְיָת כָּל עֻרְבָא לִזְנֵיהּ: טו וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא וְנָצָא לִזְנוֹהִי: טז קַדְיָא וְקִפּוּפָא וּבַוְתָא: יז וְקָתְאָה וִירַקְרְקָא וְשָׁלֵי־נוּנָא: יח וְחַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא: יט וְכֹל רִחְשָׁא דְעוֹפָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן לָא יִתְאָכְלוּן: כ כָּל עוֹפָא דְכֵי תֵּיכְלוּן: כא לָא תֵיכְלוּן כָּל נְבִילָא לְתוֹתַב עָרֵל דִּי בְקִרְוָךְ תִּתְּנִנַּהּ וְיֵיכְלִנַּהּ אוֹ תְזַבְּנִנַּהּ לְבַר עַמְמִין אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכוֹל בְּשַׂר בַּחֲלָב: כב עַשָּׂרָא תְּעַשַּׂר

ית

מסרה פרסות, דין מ"ל. ז ממעלי, ב' כ' יו"ד בתורה. וממפריסי, מ"ל י' בר מן יו"ד דקופה. השסועה, ל' ומ"ל. מעלה, בו"ל קמץ (ר"ל לירי) בס"ם פסקין (ר"ל סגול). גרה, הג' כפי. הפריסו, מ"ל. ח גרה, הג' כפי. תאכלו, הכף בגלירי. י אשר אין, ז' זוגין מתחלפין חד במלרע וחד בדגש. יא לטור, מ"ל. טהורה, חסר. יב זה, כ"ג כ"ם. והפרס, ל'. והעזניה, ל'. יג והראה, כ"ב בר"ים. והדיה, ה"א בסיף מיבותה. יד ואת, בס"כ את. למינו, ד'. טו התחמס, ב' למינהו, יו"ד. טז את, בס"כ ואת. יז והקאת, בס"כ ואת הקאת. הרחמה, מה במיפרא ובס"כ והרחם. יח והחסידה, ל' בס"כ ואת החסידה. וכן באנפה ודוכיפת ועטלף. יט וכל, בס"כ כל. טמא הוא, בס"כ שקץ הוא ומ"ם בכל שקץ טמא. יאכלו, ג'. כ טהור, מ"ל. כא לא, בתורה כל ורפי. מכר, ל' וחד ומכר. לנכרי, ל' בטוה וחד בעסס. לא תבשל, ג'. כב עשר, ב' בתורה. תבואת, מ"ל ואל"ף בעסס.

ת"א בבהמה אתה שם ק. השסועה שם ס ב בכורות ו נדה כד. את הגמל בכורות ו ז. ואת הארנבת מגילה ט. ואת השפן בכורות ו. ואת החזיר שם. כל צפור טהרה קדושין נז חולין קמ. וזה אשר לא תאכלו מהם קדושין שם חולין שם. והראה חולין סג בכורות ו. וכל שרץ העוף מכות יו. לא תאכלו כל נבלה שבת קכח קל פסחים כא פז חולין קיג קיד קיו בכורות כב כריתות כא. כי עם קדוש פסחים כד קדושין כז מכות קט חולין קיט קיו בכורות י. לא תבשל גדי שבת קל קדושין מ. עשר תעשר שבת קיט סכה לו כ"ה מ תענית ט סוט' מח מליעה פח בכורות נג.

רש"י

(חולין סח) משמע שם המפלת בבהמה אכול מכאן אמרו השליל מותר בשחיטת אמו: (ז) השסועה. (נדה כד) בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו. בבהמות מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת"כ: (ח) ובנבלתם לא תגעו. (ת"כ) רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר (ויקרא כא) אמור אל הכהנים וגו' ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. (קדושין נז) להתיר משולחת שבמצורע: (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) והראה והאיה. (חולין סג) היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב. ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות הטהורים מרובים על הטמאים לפיכך פרט את המועט: (טז) התנשמת. קלב"א סורי"ץ: (יז) שלך. השולה דגים מן הים: (יח) דוכיפת. הוא תרנגול הבר ובלעז הרופ"א וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף. הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובים וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה'. (ספרי) קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא תבשל גדי. (חולין קיג) שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה

טמאה

(ז) ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פישרא וממדיקי פרסתא שלולא דליה תרין רישין ותרתין שדראין הואיל ולית בזיניה חזי למתקיימא ית גמלא וית ארנבא וית טפזא ארום מסקי פישרא הינון ופרסתהון לא סדיקן מסאבין הינון לכון:

[(ז) ארום מסקי גרדא הינון ופרסתהון לית היא סדיקא:]

(ח) וית חזירא ארום סדיק פרסתא הוא ולית כנפק ביה הסדיק ולא פשר מסאב הוא לכון מבסרהון לא תיכלון ובנבילתהון לא תקרבון: (ט) לחוד ית דין תיכלון מן כל דבמיא כל דיליה ציצין לספרח וחרספיתין על מושכיה ואין נתרון ואשתייר חד תחות ליסתיה וחד תחות ציציתיה וחד תחות גונביה יתיה תיכלון: (י) וכל דלית ליה ציצין וחרספיתין לא תיכלון מסאב הוא לכון: (יא) כל צפר דכי דאית ליה זפק וקורקבניה קליף ואית ליה צבעא יתירא ולא דריס תיכלון: (יב) ודין דלא תיכלון מנהון נישרא ועוזא ובר גזא:

[(יב) ודין דלא תיכלון מנהון נישרא ועדיא וברנזא:]

(יג) ודייתא חיורא ואוכמתא דהיא איבו ודייתא לזנה:

[(יד) וותא וית איבו ודייתא למינה:]

(יד) וית כל בני עורבא לזנהון: (טו) וית ברת נעמיתא וית חטיפיתא וית ציפר שחפא וית בר נצצא לזנוי: (טז) וית קפופא וית שלי נונא מן ימא וית צדיא: (יז) וקקא חיורתא ואוכמתא ושרקרקא: (יח) ודייתא חיורתא ואוכמתא לזנה ונגר טורא ועטלפא:

[(יח) ודייתא חיורתא ואבניתא למינה וית נגר טורא וית חרפתא:]

(יט) וכל דיבבי חיבורי חיוי דשלופחי ופולי דפרשי מן אוכלא ופרחין הי כעופא מסאבין הינון לכון לא יתאכלון: (כ) כל עובא דכיא תיכלון: (כא) לא תיכלון כל דמיקלקלא בניכסא לגיור ערל דבקירויכון תיתנונה ויכלונה או תזבון לבר עממין ארום עם קדיש אתון קדם יי אלהכון לית אתון רשאין למיבשלא כל דכן למיכול בשר בחלב תרוייהון מערבין בחדא: (כב) הוו זהירין לעשרא פיריכון מן דאתון מפקין וכנשין מן חקלא כל שתא ושתא ולא פירי שתא על פירי שתא אוחרי:

°בגמ' איתא נבין וצ"ע

בעל הטורים

ליה אלא כמה להא דליתא בחולין (נ"ט) דבכוה מין מים הוא: (ז) טמאים הם לכם וסמיך ליה: (ח) ואת החזיר לומר לך שאסור לגדל חזירים: וסמך מבשרם לא תאכלו לאת זה תאכלו מכל אשר במים כלומר אע"פ שאסרתי לאכול מבשרם. אשר במים תאכלו דמשרא דימא שרי. ד"א לא תאכלו את זה תאכלו לומר שקרבי דגים אין נקחין אלא מן המומחה דקרי ביה לא תאכלו, אא"כ יאמר זה הוא שלקחתי מצלוחי ליד וכשר הוא. ובנבלתם לא תגעו וסמיך ליה את זה תאכלו. לומר שיש נבלה שתאכל ממנה כגון נבלת טהרה שאינה כלויה לגבר: לא תגעו בגי' חייב לטהר ברגל: (ט) תאכלו וסמיך ליה אשר אין לו להתיר דג טהור שנמצא בתוך דג טמא: (י) טמא הוא לכם וסמיך ליה: (יא) כל צפור לרבות לצפור משולחת של מצורע [עמ"י ז"ל ול"נ דרבינו מיירי קודם השילוח כדאיתא בתו' קידושין ד' נ"ז]. הנשר הזהיר בנשר מפני שהוא מלך בעופות שנא' (איוב ל"ט) אם על פיך יגביה נשר. אם על פיך ס"ת מלך: (טו) יענה. שמענה בניה ואינה מרחמת עליהם. וכן העורב אכזרי על בניו לכך סמכו לה: (כא) לא תבשל גדי בגי' [היא] איסור אכילה ובישול והנאה: (כג) סמך עשר תעשר וגו' היוצא השדה שנה שנה לבשר בחלב לומר כשם שתערובת בשר בחלב אסור

עשי

יונתן

הנא מתנ' והטהור: (ז) שלילא וכו' וליה בזיניה חזי למתקיימא פי' שאין במינו ראוי להתקיים כדוגמתו והכי סבר רב דפליג אשמואל במס' נדה פ' המפלת וע"ש: (ט) לאתפרשי פי' להלוך ולשוט בתוך המים וכן הולכים בדרך נקראים אורחים ופורחים: ואין נתרין ואשתייר חד תחות ליסתיה פירוש אפילו נישרים הקשקשים במים ונשאר א' כשר וכן הוא בפ"כ לחדיא: תחות ליסתיה ותחות גונביה פי' תחת לחייו וזנבו והכי סברי' בפ"כ

וכן

אסור

רש"י

טמאה: לא תבשל גדי (כב) עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה. אמר להם הקב"ה לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך לבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר (מלכים ב י"ט) ושדפה

רמב"ן

בהיה שאין בעלי חיים בבהמה ובעוף מקבלים טומאה בטומאה בעת או בשכן אבל השחוטה שראויה לקבל טומאה ידבק בה רוח הטומאה הפורחת מן המטורף ואיננה טהורה והיא בכלל תועבה כי אכילתה נתעבת: טעם כי עם קדוש אתה לי"י אלהיך דבק עם לא תבשל גדי בחלב אמו. כי איננו מאכל נתעב אבל יאסור אותו להיותינו קדושים במאכלים או להיותינו קדושים שלא נהיה עם אכזרי לא ירחמו שנחלוב את החלב מן האם שנבשל בו הבן אף על פי שכל בשר בחלב יכנס בלאו הזה כי כל מניקת תקרא אם וכל יונק יקרא גדי והוא דרך הכתוב והנה בכולם אכזריות. וכתב רש"י לא תבשל גדי בחלב אמו שלשה פעמים פרט לחיה ולעופו' ולבהמה טמאה והמדרש הזה הביא אותו מתלת גדי אבל הלאו עצמו אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול וכן כתב הרב בסדר ואלה המשפטים: (כב) עשר תעשר. כי גם זו מצוה שיאמר כי אמר וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לי"י הוא קדש לי"י ואמר אם גאול יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסיף עליו ואין זה מעשר הלוים כי בו נאמר ואכלתם אותו בכל מקום והוא חולין ומה טעם לפדיונו ועתה באר כי הוא יחייב לעשר כל תבואות זרעך שיאכל אותו הוא עצמו ובניו לפני השם למען תלמד ליראה את השם כי הכהנים והשופטים העומדים שם לפני השם שהם עמודי התורה ילמדוהו יראתו ויורוהו התורה והמצות ופירושו בטעם הפדיון אשר הזכיר שם בעבור כי לפעמים יהיה המעשר הרבה כי יברכך השם והדרך יהיה רב ממנו ושוב לפדותו בכסף ולהעלות שם כסף הפדיון ולא הזכיר המועט שכבר הוזכר: וטעם היוצא השדה שנה שנה. וכל היוצא השדה כאשר אמר מזרע הארץ ופרי העץ וטעמו היוצא מן השדה

ואין

אבן עזרא

(ח) ולא גרה. תחסר מלת יגר דרך קצרה או מלת לו: (ט) סנפיר וקשקשת. פירשתיו: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. הנה צפור שם כלל ותור ונחל על השני מינין שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת ראה כי עתה הוסיף לבאר: (כ) כל עוף טהור. כאדרבה: (כא) לא תאכלו כל נבלה. מהעוף ומהבהמה: לגר אשר בשעריך: ואינו מתיהד כאשר פירשתי או מכור לנכרי שאינו גר בארצך. וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו: (כב) עשר תעשר. ונסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמאה ונבלה והנה בבשר ובדגן אסור לאכול המוקדש כי אם במקום הנבחר: היוצא השדה שנה שנה. אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי היא דבק עם זרעך והטעם הזרע שיוצאת של השדה ולפי דעתי שהוא כמשמעו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הלא הוא כמו העיר היוצאת אלף והעד תשאיר מאה ורז"ל אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם תחפה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשירי כי הוא כנגד האחד כי היא ראש למערכת השנית וסוף למערכת הראשונה וכל ערך בחשבון סמוך אליו מפניו ומאחריו ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה וששה הם הנקראים עגולים על כן אותיות השם הנה הם אלה הארבעה ומהם אותיות

השם

פירוש על אבן עזרא

כאילו כתוב ולא גרה יגר. לר"ל ולא גרה לו. ס(ויקרא י"א ט'). המורכב מן דיה ואיה. פהנזכר בפ' שמיני. ע(שמות כ"א כ"ח). פ(שם כ"ג י"ט). צ(עמוס ה' ג'). ק(שם) ופי' היוצאת המוצאה והוא פועל יוצא כמו תשאיר מאה וכן כ"ל כאן התבואה שיוציא מן השדה. רותחלת שמספר הפרטים ע'. והי' קדש לכן העשירי קדש. שר"ל כל אחד מהפחותים מעשרה ערך למספר עשרה שהוא סך החשבון. תר"ל למספר עשרה. אר"ל מן א' עד י' הוא מפניו. ומן י"א עד עשרים שהם עשרות הוא מאחריו. בכמו הגלגל שסובב ראשו בסופו. כן המספרים האלה כעוגל ראשם בסופם. שאם תכפול חמשה בעצמו ותאמר ה' פעם ה' עולה כ"ה. כ"ה פעמים כ"ה תרכ"ה. וכן ששה. ו' פעם ו' עולה ל"ו. ל"ו פעם ל"ו תתמנ"ו. גר"ל אותיות הוי"ה

לעיל

ספורנו

אתה בהיותך קדוש וסגולה מכל העמים אינו ראוי לך להיות חוץ מן הטמא ומתועב להדמות למזגו: (כא) לא תאכלו כל נבלה. אפי' מן המין הטהור: כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. אע"פ שהנבלה נאותה למזון אנושי כמו גר או לנכרים אינה נאותה למזון עם קדוש מוכן לשלמות המכוון מאת האל יתברך: לא תבשל גדי. כמעשה הכנעני' שהיו עושים להרבות בזה הפעל מקניהם וקניינם וכל בהמתם: (כב) עשר תעשר. כי בעבור

התבואה

הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ כג וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ כד וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כה וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ כו וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ כז וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃ ס כח מִקְצֵה ׀ שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כט וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ס ששי טו א מִקֵּץ שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה׃ ב וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ

אשר

אונקלוס

יַת כָּל עֲלַלַת זַרְעָךְ דְּיִפּוֹק חַקְלָא שַׁתָּא בְשַׁתָּא: כג וְתֵיכוֹל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ דִּי בְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן מַעְשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ בְּדִיל דְּתֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל יוֹמַיָּא: כד וַאֲרֵי יִסְגֵּי מִנָּךְ אָרְחָא אֲרֵי לָא תִכּוּל לְמִטְּלֵהּ אֲרֵי יִתְרְחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן אֲרֵי יְבָרֵכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ: כה וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וּתְצוּר כַּסְפָּא בִּידָךְ וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ: כו וְתִתֵּן כַּסְפָּא בְּכֹל דִּי יִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא וּבַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וּבְכֹל דִּי תִשְׁאֲלִנָּךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכוֹל תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתֶחְדֵּי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ: כז וְלֵוָאָה דִּי־בְקִרְוָיךְ לָא תִרְחֲקִנֵּהּ אֲרֵי לֵית לֵהּ חֳלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ: כח מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין תַּפֵּק יַת־כָּל־מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא הַהִיא וְתַצְנַע בְּקִרְוָיךְ: כט וְיֵיתֵי לֵוָאָה אֲרֵי לֵית לֵהּ חֳלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ וְגִיּוֹרָא וְיִתָּמָא וְאַרְמְלָא דִּי בְקִרְוָיךְ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן בְּדִיל דִּי יְבָרֵכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ דִּי תַעְבֵּד: א מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין תַּעְבֵּד שְׁמִטְּתָא: ב וְדֵין פִּתְגַם שְׁמִטְּתָא

°נ"א בחקלא

דתשמט

מסרה סילא, חסר. שנה שנה, ל'. כג שמו שם, ג'. מעשר, המ"ן בשוא נח והשין פתח. ולית מתג בא"ס. וכן לקמן פ' כ"ו. דגנך, ב' כלשון. תירשך, מרים שיצא ע"כ כתוב ותירשך ומכאן עד סוף שיצא כ' תירשך וכו"ל מ"י וח"ו. ובכרת, קר"ס. ליראה, יקול במוס' ה"א בסוף. כד וכי, ס' כ"ע בסיפ' והוא שפה מן חד מל מעמם וכי דלי' דכו'. תוכל, מ"ל. שמו שם, ג'. כה ונתתה, מ"ל ה"א. בכסף, ג'. כו ונתתה, מ"ל ה"א. ובשכר, ל'. ובכל, ס'. שם, דגש מד"ד. ושמחת, כו"ל כ"כ. וביתך, כל לי' מי"ק וח"ס. כח מקצה, ל' כ"ע בסו'. תוציא, מ"ל דמ"ל. מעשר, ע"ל פ' כ"ג. ההוא, זיי"ן וסיכך. כט ובא, י"ז כ"ע. והיתום, כל לי' מ"ל. יברכך, ד' וכל סהלום דכו'. טו ב וזה, כ"ג כ"ע. שמוט, ל' ומ"ל.

ת"א שנה שנה בכורות נג נד. ואכלת מציעא פח. ואכלת לפני ה' אלהיך יומא מו כ"ח ה מכות יח יש שבועות כב זבחים כע מנחות פה תמורה כא כריתות ד ס' הזוהר פ' תרומה. למען תלמד ליראה יבמות לד. כי לא תוכל פסחים לו מציעא נב סנהדרין קיב מכות יט. כי ירחק ממך המקום מכות שם. וצרת הכסף ברכות מז שבת קכח ערובין לא פסחים לה סוכה מא קדושין יא קמא כה מציעא מב מז בכורות נא. ונתת הכסף קמא עו נזיר לה קמא סב מציעא מה שבועות כב. בבקר ובצאן ערובין כז. ושמחת אתה יבמות סב סוכה כז. מקץ שבע ערכין כח. וזה דבר השמטה שמוט מועד קטן ב גיטין לו לז קדושין לח.

רש"י

ושדה לפני קמה וכן לענין בכורים: שנה שנה. (ספרי) מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן: (כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר (במדבר י"ח) כי תקחו מאת בני ישראל וגו' ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנא' (שם י"ח) ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. (ספרי ב"ק פ"ב) חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו': (כז) והלוי לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. (ספרי) יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך כמוך ואין חייבים במעשר: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונ' ושנייה לשנה שלישית שיבערם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שביעה מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהית ומתודה (דברים כ"ו) בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש (שם) בכי תכלה לעשר: (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל (שם ט"ו) קרבה שנת השבע ואם אתה אומר ז' שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד

היאך

רמב"ן

ואין הכונה בכל תבואות זרעך שיעשר כל התבואה מכל אשר זרע ולא כל היוצא מן השדה שנה שנה. אבל טעם הכתוב שיעשר במינים המחוייבים במעשר כל תבואתו וכל היוצא בהן מן השדה יזכיר שלא יעשר מן הבא בידו מהם המקצת ויפטור לו המקצת אבל יעשר בין השדות שזרע בין מה נתוסף עליהם הכל באמונה. וא"כ הזכיר המינים המחוייבים להתעשר מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וכן יזכיר בכל מקום לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וגו' וכן אמר בפרשת מתנות כהונה כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשית' אשר יתנו לה' כי אלו בלבד הם החייבים בתרומה ובמעשרות מן התורה וכן מה שאמר הכתוב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא לא ירצה שיעשר כל זרע הארץ וכל פרי העץ אבל טעמו כל אשר תעשר מזרע הארץ שהוא דגן ומפרי העץ שהוא תירוש ויצהר יהיה לה' וכלשון הזה כתב רש"י מזרע הארץ דגן ופרי העץ

תירוש

ירושלמי

(כב) עמי בית ישראל מעשרא תעשרון ית כל עללת זרעיכון מהדרי אתון זרעי באפי ברא וכנשין עללן בכל שנא שנא עמי ישראל לית אתון רשאין למעשרא ולמיכול מן פירי שנא ועד פירי שנא: (כג) ותיכלון מעשרא תנינא קדם יי אלהכון באתרא דיתרעי לאשראה שכינתיה תמן מעשר עיבוריכון חמריכון ומשחכון וכן בכורי תוריכון ועניכון מן בגלל דתלפון למדחל קדם יי אלהכון כל יומיא: (כד) וארום יסגי מנכון אורחא ארום לא תיכול למסוברא ית מעשרא ארום יתרחק מנכון אתרא דיתרעי יי אלהכון לאשראה שכינתיה תמן ארום יברכינך יי אלהך: (כה) ותחלל

יונתן בן עוזיאל

בכספא ויהון פריטי צרירין בידך ותהך לאתרא דיתרעי יי אלהכון ביה: (כו) ותתן כספא בכל דיתרעי נפשך בתורי ובענא ובחמר חדת ועתיק ובכל דתשיילינך נפשך ותיכלון תמן קדם יי אלהכון ותחדון אתון ואנש בתיכון: (כז) וליואה דבקירויכון לא תשבקוניה ארום לית ליה חולק ואחסנא עמכון: (כח) מסוף תלת שנין תפקון ית כל מעשר עללתיכון בשתא ההיא ותצניעון בקירויכון: (כט) וייתי ליואה ארום לית ליה חולק ואחסנא עמכון וגיורא ויתמא וארמלתא דבקירויכון וייכלון ויסבעון מן בגלל דיברכינכון יי אלהכון בכל עובדי ידיכון דתעבדון: (א) מסוף שבעתי שנין תעבדון שמיטתא: (ב) ודין

אחווית

בעל הטורים

אסור כן נ"כ אסור התערובת של כלאים בשדה. ואם תשמר מן התערובות אז תגדל פירותיך בזמן והתעשר. וסמך בחלב אמו לשנה שנה. לומר שהיניקה לא תהא אלא ב' שנים ויהיה הולד בחלב אמו ב' שנים: (כה) וצרת ב' במס' דין וצרת (יחזקאל ה) וצרת אותם בכנפיך. והיינו דהכא המפקיד מעות אצל חבירו וצרכן והשאילן לאחר חייב. ומברך ממעט אחר קרא וצרת הכסף בידך אע"פ שצרורין יהיו בידך וזה אע"פ שצרת אותם בכנפיך יהיו בידך: (כט) יברכך יי' אלהיך בכל מעשה ידך וסמיך ליה: (ב) וזה דבר השמטה שמוט שצריך לומר לו משמט אני [נ"ל דה"פ דאם שאמר לו משמט אני יברכך אע"פ שהמעשה מעשה בידך שהיד מסוה לקבל כדאי' בר"ה ת"י

דשביעית

רמב"ן

תירוש ויצהר. ויקשה הכתוב שם כי אינה מקום המצות להזכיר שיעשר אבל הוא מצוה שיהיה המעשר קדש לי"י עד שיפדה' בתוספת חומש. אבל המצות בתרומות ומעשרות בכל מקום הן דגן תירוש ויצהר. ופירוש דגן בלשון הקדש המינין ידועין בתבואה ופירוש תירוש היין הקדש אשר ישיקו היקבים. ויצהר השמן אשר בכן ואין מין אחר בכל הזרעין ובכל פירות האילן חייבין מן התורה כלל לא בתרומות ולא במעשרות ויש ברייתות שנויות בתורת כהנים ובספרי לאסמכתות וכן מוספות. אבל הדבר המתפרש בגמרא מן התלמוד הבבלי והירושלמי ופשוטו של מקרא כך הוא שאפילו זתים וענבים מעשר שלהם אינו מן התורה עד שיעשו תירוש ויצהר ותהיה בזה הספר שכבר כתבו בו מגדולי המחברים וטעם שנה שנה שיעשר אותו שתי שנים זו אחר זו כפי קבלת רבותינו ואחר כך פירש כי מקצה השלש שנים תוציא מעשר תבואתך של' השנה ההיא ותאכילהו לעניים לומר כי השנה השלישית של מעשר עני היא ואמר תוציא והנחת בשעריך ללמד על הביעור והוא יבאר אותו בפרשת כי תכלה לעשר. ומדרש חכמים בלשון עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עשר שלא תחסר רמז למפרשי ימים להוציא אחד מעשרה לעמלי תורה: (א) מקץ שבע שנים תעשה שמטה. והנכון בעיני שיחזיר על שנת השבע עצמה שנעשה אותה שמטה בחרים ובקציר כמו שאמר והשביעית תשמטנ' ונטשתה וזה טעם תעשה שמטה שתשבות כדרך לעשות את יום השבת וקצר באסור הזריעה והזמיר' שכבר הזכירם בביאור אבל הוסיף לבאר כי היא שמטה לי"י גם בהשמטת כספים וזה טעם כי קרא שמטה לי"י שהוא שבת לי"י. וכל המעשים ישבותו וכבר רמזתי הודה: וטעם מקץ אמר ר"א מתחלת השנה וכן אמרו המדקדקים כלם כי הראש והסוף יקראו קצה שכל דבר יש לו שתי קצות וכענין שכתוב מן הקצה אל הקצה על שתי קצותיו על ארבע קצותיו ואין דברים נכונים אצלי כי ראש שבע שנים הוא השנה הראשונה והוא הקצה שנקרא בהם ראש. ואלו אמר הכתוב מקץ השנה השביעית היה דברים נכון ועל דעת רבותינו מקץ בסוף השבע ולא דבר הכתוב אלא בשמיטת כספים יאמר מסוף כל שבע שנים המנוים לכם תעשו שמטה שישמוט כל בעל משה ידו ולכך אמרו שאין שביעית משמטת כספים אלא בסופה וכן לדעתם מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בסוף השבע אלא שהקץ הנזכר בכאן הוא מיד והקץ הנזכר שם מופלג שהרי פי' במועד שנת השמטה בחג הסוכות והנה טעם שניהם מתכלית יאמר בכאן בתכלית שבע שנים תעשה שמטה ושם יאמר בו גם כן כאשר תכלינה שבע שנים במועד שנת השמטה תעשה הקהל ועל דרך הפשט יראה לי כי לשון הכתוב כפשוטו הוא ברור ומתוקן כי קץ הוא סוף. וכן תרגומו והמספרים וכל דבר יש לכן ראש וסוף ולאשם וקופם בהם ותאמר בעשרות כי האחד ראש המספר והעשירי סופו אם כן קץ שבע שנים שנת השבע שהוא סוף המספר ההוא ובשמטת הארץ הכתוב מדבר כאשר פירשתי למעלה: וטעם מקץ. כמו כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה והנה הוא כמו בקץ שבע שנים תעשה שמיטה שתשבות בו וכן מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר

ימכר

אבן עזרא

השם הנכבד והנורא: (כג) ובכורות בקרך. יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם [ד]כאשר פירשתי: למען תלמד. הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם עגלה [ה]מלומדה והטעם רגילות והוא היושר בעיני: (כה) ונתת בכסף. שב אל המעשר: בידך. שהוא מופקד בידך: (כו) ובשכר. העשוי מדבש ומתמרים מחטה ושעורים: אשר תשאלך. פירוש: אתה וביתך. אתה ובניך חיוב וביתך רשות כי מצות שלש פעמים על הזכרים והאשה ההולכת למקום הנבחר כמשפט [ו]אלקנה יש לה [ז]שכר: (כז) והלוי אשר בשעריך. והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנת ידך. והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תשכח כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו: וטעם אשר בשעריך. כי לאשר בשערו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כבר נתתיו: (כח) מקצה שלש שנים. זה מעשר [ח]שלישי ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני ויש אומרים כי יוציא שלשתם והמכחישים אמרו כי מצות עשר תעשר הוא המעשר הראשון: והטעם וצרת הכסף בידך. עם הלוי ידבר *וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים: מקצה. תחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת [ט]אבותינו: וטעם מקץ שבע שנים תעשה שמטה. בתחלת השנה כאשר [י]פירשתי והעד הקהל [כ]את העם והדבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמנה אמר וכן דבר השמטה והטעם כמו שמטוה [ל]והכיתוה ותפול: (ב) משה. במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל [לל]ובעל כמו והסכמה תהיה [מ]בעליה את נפש בעליו [נ]יקח

והטעם

פירוש על אבן עזרא

[ד](לעיל י"ב י"ז). [ה](הושע י' י"א). [ו]חנה ופנינה (ש"א. א' ב') ויעל האיש אלקנה וכל ביתו לזבוח לה'. [ז]על שקיימה מה שכתוב בתורה אף שהוא רשות. [ח]הוא מעשר עני שהוא תחת מעשר שני. [ט]כמ"ש לפני זה שלא יוציא בשנה הזאת מעשר שני. [י](לעיל ט' י"א). [כ](להלן ל"א י"ב) שם נאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות. שהוא תחלת השנה. ר"ל מכלל יופי. ואע"פ שעניינו סוף להשמטת כספים הוא תחלה להשמטת קרקע ולשלוח עבדים. כי הראש והסוף יקרא קצה עכ"ל. [ל](מ"ב ט' ל"ג) שפי' הכיתוה ותפול והזכיר זה כד' לפרש מלת שמיטה שהוא כמו עזובה. [לל]ר"ל ע"כ נקרא בעל משה כי הוא אדון הנוגש. [מ](קהלת ז' י"ב). [נ](משלי א' י"ט). *נ"ל זה לפי דעת המכחישים.

ישעיה

ספורנו

התבואה והבהמה תרבה התבואה ויהיה המקנה כאמרם ז"ל (גטין) עשר בשביל שתתעשר: (כג) למען תלמד ליראה. כי במקום הנבחר למקדש יהי' בית דין הגדול להבין ולהורות: (ב) וזה דבר השמטה. כשאמר הא-ל ית' והשביעית תשמטנה היתה הכוונה שתעשה שמטת כספים: שמוט כל בעל

משה

פירוש רשב"ם

(כג) למען תלמד ליראה. כשתראה מקום שכינה וכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם: (כז) והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו. אלא תשמחהו עמך והיטיב לך ולו: (כח) מקצה שלש שנים. שנת מעשר עני:

כי

אשר ישה ברעהו לא-יגש את-רעהו ואת-אחיו כי-קרא שמטה ליהוה: ג את-הנכרי תגש ואשר יהיה לך את-אחיך תשמט ידך: ד אפס כי לא יהיה-בך אביון כי-ברך יברכך יהוה בארץ אשר יהוה אלהיך נתן-לך נחלה לרשתה: ה רק אם-שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את-כל-המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום: ו כי-יהוה אלהיך ברכך כאשר דבר-לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: ס ז כי-יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר-יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את-לבבך ולא תקפץ את-ידך מאחיך האביון: ח כי-פתח תפתח את-ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: ט השמר לך פן-יהיה דבר עם-לבבך בליעל לאמר קרבה שנת-השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל-יהוה והיה בך חטא: י נתון תתן לו ולא-ירע לבבך בתתך לו כי בגלל | הדבר הזה יברכך יהוה אלהיך בכל-מעשך ובכל משלח ידך:

כי

אונקלוס

דתשמט כל גבר מרי רשו די ירשי בחבריה לא יתבע מן חבריה ומן אחוהי ארי קרא שמטתא קדם יי: ג מן בר עממין תתבע ודי יהי לך עם אחוך תשמט ידך: ד לחוד ארי לא יהי בך מסכנא ארי ברכא יברכנך יי בארעא די יי אלהך יהב לך אחסנא למירתה: ה לחוד אם קבלא תקבל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל תפקדתא הדא די אנא מפקדך יומא דין: ו ארי יי אלהך ברכך כמא די מליל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף ותשלוט בעממין סגיאין ובך לא ישלטון: ז ארי יהי בך מסכנא חד מאחיך בחדא מקרויך בארעך דיי אלהך יהב לך לא תתקף ית לבך ולא תקפץ ית ידך מאחוך מסכנא: ח אלא מפתח תפתח ית ידך לה ואוזפא תוזפנה כמסת חסרונה דיחסיר לה: ט אסתמר לך דילמא יהי פתגם עם לבך ברשע למימר קריבא שתא שביעתא שתא דשמטתא ותבאש עינך באחוך מסכנא ולא תתן לה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: י מתן תתן לה ולא יבאש לבך במתנך לה ארי בדיל פתגמא הדין יברכנך יי אלהך בכל עובדך

ובכל

מסרה ישה, השין ימנית וב'. יגש, השין שמאלית ל' וחסר. ג תגש, ל' וחסר. תשמט, ל'. ד לא, מרכא. יהיה, מוקף. בך, דגש מ"ד. אביון, מלא. ה שמוע מ"ל. לעשות, מ"ל. ו והעבטת, ל' וכ"כ וחסר ס'. גוים, הג' דגש. תעבט, חסר. ימשלו, השין בחולם מ"ו. ז תקפץ, ל' וחסר. ח פתח, ג' מד מ"ל ב' חסר דין מניהון לו, סלמ"ד כפי. והעבט, הבית בליר' ס"י. תעביטנו, מ"ל. די, דגוש. מחסרו, חסר. ט בליעל, הב' רפי'. קרבה, ל'. ומ' וקרבה לשם. ורעה, עי"ם ו' ביוין וג' מנין י נתון, ג' מ"ל דין מניהון. בתתך, צ'. בכל, נמתג ונמקף ומ"ל הק"ם. מעשך, ל' חסר. ידך, חסר.

ת"א לא יגוש בהרא"ה מס' מכות ג. כי קרא שמטה לה' קדושין לח. אפס כי לא יהיה בך אביון ספרים הא מליעא ל' לג סנהדרין קי. כי פתוח מליעא לא. העבט תעביטנו כתובות סז גיטין לז מליעא לא. די מחסורו כתובות סז. השמר לך שבועות מו כתובות סו סוטה מז גיטין לו בהרא"ה ו. קרבה שנת השבע מכות ג. וראה עינך באחיך האביון סנהדרין קפ. וקרא עליך אל ה' כתובות סח. בך חטא סנהדרין פס. נתון תתן לו מליעא לא. שבועות כי עקרי' מג סלג. כי בגלל הדבר הזה שבת קנא.

רש"י

הילך היא קרובה הא למדת שבע שני למנין השמיטה: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה: (ג) (את הנכרי תגש. זו מצות עשה): (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון. דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר (דברים כח) ברוך אתה בעיר: והעבטת. כל לשון הלואה כשהוא על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך ת"ל ובך לא ימשלו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר ולא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתוח תפתח. (צ"ע לא) אפילו כמה פעמים: (ח) כי פתח תפתח. הרי כי משמע בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. (כתובות קז) זו אשה וכן הוא אומר (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו: (ט) וקרא עליך. (ספרי) יכול מצוה ת"ל (דברים כד) ולא יקרא: והיה בך חטא. מכל מקום אפי' לא יקרא. א"כ למה נאמר וקרא עליך אני ממהר ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו וביניך: כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה

עם

פירוש רשב"ם

(ב) כי קרא שמטה לה'. כלומר כי הגיע זמן שמטה כמו מקראי קדש קרא עלי מועד קראו צום כלם לשון זמן: (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. אם תשמט הקב"ה ישלם לך: (ה) אם שמע תשמע והעבטת. תקח משכנותם בעל כרחם על הלוואותיך: (ח) כי פתוח תפתח את ידך אלא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל כלומר דבר שהוא של רשעים כמו דבר בליעל יצוק. שפתרונו מן:

כי

יונתן בן עוזיאל

אחווית הילכת שמיטתא אשמיטו כל בר נש מרי מוזפתא דיזוף בחבריה לית ליה רשו למדחקא בחבריה למתבוע אוזפותיה ולא מן אחוי בר ישראל ארום קרא בית דינא שמיטתא קדם יי: (ג) ית בר עממין תדחוק דינא די יהוי לך עם אחוך תשמיט ידך: (ד) לחוד אין אתון עסיקין במצוותא דאורייתא לא יהוי בכון מסכנא ארום ברכא יברככון יי בארעא דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא למירתה: (ה) לחוד אין קבלא תקבלון למימרא דיי אלהכון למינטור ולמעבד ית כל תפקידתא הדא דאנא מפקיד לכון יומא דין: (ו) ארום יי אלהכון בירככון היכמא דמליל לכון ותמשכנון עממין סגיאין ואתון לא תתמשכנון ותשלטון בעממין סגיאין ובכון לא ישלטון: (ז) ואין

ירושלמי

ליתיכון עסיקין במצוותא דאורייתא ויהוי בכון מסכנא מחד אחוך בחדא מן קרוך בארעך דיי אלהך יהיב לך לא תתקף ית לבבך ולא תקמוץ ית אידך מאחוך מסכנא: (ח) אלא מפתח תפתח ית אידך ליה ומוזפא תוזפיניה הי כמסת חוסרניה דייחסר ליה: (ט) אסתמרו לכון דלמא יהי פתגם עם לבכון דזדנותא למימר קריבת שתא שביעתא שתא דשמיטתא ותבאש עיניכון באחוכון מסכנא ולא תתנון ליה ויקבול עליכון קדם יי ויהי בכון חובא: (י) מתן תתנון ליה ולא יבאש לבכון בתתנכון ליה ארום מטול פתגמא הדין יברככון יי אלהכון בכל עובדיכון ובכל אושטות ידיכון:

[(י) מתן תתנון ליה לא יבאש באפיכון בזמן תתנון ליה:]

ארום

בעל הטורים

דשביעית א"מ נמס בירושלמי]: ישה ב' אשר ישה ברעהו. כי ישה לך אלוה משונך (איוב י"א) שאם המעט ישה לך משונך: (ג) משמט ידך אשם פי' מיעוטא הוא שאם יש משכון בידך אינו משמט: (ד) אביון כי ברך יברכך והיינו דכתיב כי יעמוד ליתין אביון: (ח) פתח פ"א כפולה לומר פתח לו ידך וגם פיך לשדלו בדברים ד"א הכלוי לפת מן לו פת הכלוי למעדנים מן לו מגדנים. ופתק לו בכל מיני מתיקה [ליסנא דקרא נקט ישעיה כ"מ ותפק לרעב כו'] ד"א פתח תפתח שאם הוא מתביים תגיא לו לפתחו. ד"א פתח תפתח כפול הדבר וכן נתן תתן לו העניק תעניק לומר שאין שיעור להענקה אלא תתן ותחזור ותתן: פתח תפתח בגי' מלוה ביום ו' ליתן פת לעניים ונתקנת מגלה: פתח ג' במסורה ב' בהאי עניינא ואידך (נחום ג') פתח נפתחו שערי ארצך לומר שאם תפתח לו ידך יפתח לך שערי שמים כדי שיקבלו תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך שנא' (משלי כ"א) אוטם אזנו מזעקת דל וגו': די מחסרו אשר יחסר ל"פ דמלי שמאכילין העניים דמלי: (י) נתון מלא ו' שזוכה לו' ברכות כדאי' בב"ב [ד' ט']

יונתן

וכן הוא בתוס': (ד) עסיקין במלוה דאורייתא כוונתו עיין ברמב"ן: (יא) לקריבכון ולעניי'

אתחך

רמב"ן

ימכר לך ועבדך שש שנים פירשו בשנה השביעית שהוא סוף המספר והוא דומה לכתוב שבתורה ובשביעית יצא לחפשי חנם. וכן בשנה השביעית שהלשנו ספשי מעמך כי בעבור שאמר ועבדך שש שנים לא הולרך לפרש כי בשנת השביעית יפטר והנה על דרך הזה היה נראה כי פירש הכתוב האחד מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות שיהיה כמו כן בשנת הקץ בחג הסוכות בראש אותו השנה שנאסרו בה לזרוע ולזרוע שהיא שנת השמטה אבל לא נוכל לומר כן כי רבותינו קבלו ולאו שהיה ההקהל בחג הסוכות של השנה השמינית היא השנה שאחר השמטה ועל כן אמרו המפרשים כי פיר' במועד שנת השמטה במועד השנה הראשונה של מנין השמטה וזה איננו נכון כי לא תקרא בכתוב שנת השמטה רק שנת השבתון השנה ההיא שהיא שמטה לי"י וכן שנת היובל ורבותינו עליהם דקדקו בכך שאמרו מי כתיב בשנת היובל משנת היובל כתיב שנה שאחר היובל. אבל כך אני אומר כי הקץ והסוף יאמרו בכתוב על אחרית כל דבריו ופעמים הם בו ופעמים אחריו חוץ ממנו ומקצה אפיו מקצה במוצרת ומקצתם יעמדו לפני המלך מקצות כנפיו אל קצות כנפיו כלם אחרית בדבר הנזכר ממנו והוא בתוכו. קץ כל בשר בא לפני ובא עד קצו ואין עוזר לו כי בא הקץ בא כלה תכלית הדבר הנזכר והיא אחריו שנקצץ ונסתך וכן הענין בלשון סוף. טוב ללכת אל בית אבל באשר הוא סוף כל האדם אחריו שכבר את ספו תמו מן בלהות והמעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף במעשה עלמו ובלשונם כדי עמוד בתחלתו וכדי היקף בסופו והיה פי' הכתוב מתכלית שבע שנים במשטן שנת השמטה. בחג הסוכות שבא אחר השבע תעשה הקהל ושלא יראה להם שיהיו שבע שנים למנין אחר הזכיר שהיו השבע בזמן השמטה וכן כי אקח מועד זמן וכלל כל המועדים זמנים והנה הקץ הזה אחרי המספר כאשר פי' בחג הסוכות ומקץ שבע שנים תעשה שמטה מכלל המספר ולא הולרך להאריך ולבאר זה שכבר פירש ששנת השבע היא שנת השמטה ויהיה קץ רפב בשמטת כל השנה כמו שפירשתי על דרך הפשט. ויתכן לומר כי הכתוב ינהג תחלת השנה מחג הסוכות כמו שאמר חג האסיף תקופת השנה ואמר חג האסיף בצאת השנה. וא"כ היה מקץ שבע שנים בסוף וחוץ ממנו בסמוך ואמר במועד שנת השמטה להיות התקון השבע בשמיטות כמו שפירשתי לא שתגיע השמטה עד החג הזה ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שכתב מלמד שמוסיפים מחול על הקדש והשמטה היתה נוהגת עד חג הסוכות של שנה שמינית ואי' דבר שוכרם בתלמוד בראיות גרורות שאין אמת. והאפשר ג"כ כי מה שאמרו רבותינו מקץ שבע שנים תעשה שמטה שאין משמטת כספים אלא בסופה שהוא מדכם מפני שלא אמר השנה השביעית תעשה שמטה ירמוז כי בסוף השבע תהיה שמטה יותר מן התחלה ולכנס בקץ הזה שהוא חוץ ממנו ויכול אדם לתבוע חובו ביום האחרון של שנת השמיטה ולא תשמט עד הלילה. שכך מצינו בתוספתא שכותבין פרוזבול ערב ר"ה של מוצאי שביעית: (ג) את הנכרי תגוש. זו מצות עשה לשון רש"י מספרי ופירש מצות עשה באסיף הנכרי תגוש ולא אחיך ולאו הבא מכלל עשה עשה ולפי ששנינו שם לא יגוש ליתן עליו לא תעשה שזכו ושנו את הנכרי תגוש זו מצות עשה לומר שעובר עליו בעשה ולא תעשה וכך אמרו שם לנכרי תשיך מלות עשה ולאחיך לא תשיך זו מלות לא תעשה והוא כמו שפירשנו מלות עשה באסיף וכך פירש שם רש"י. לא שיהיה מלוה להלות לנכרי ברבית כלל וכן מוכיח בגמרא

אבן עזרא

והטעם מי שהדבר ברשותו: ישה. פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו: יוש. ילסך כמו וכל עלניכם [ס]תנגוסו והנה נראה הגו"ן בפעלי העתיד מבעלי [ע]הנו"ן: שמטה ליי'. לכבוד השם שנתן לו המזון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא [פ]ליי': (ג) את הנכרי תגוש. רשות: (ד) אפס. הטעם דע כי זה שלויתיך שלא תגוש את אחיך אין לורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא לריך להיותך מלוה אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקמו עבוטו שהוא לריך אליו לסחור בו: (ו) ומשלת. ובהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק המלוה כי יהיה [צ]בך אביון על כן אמר כי לא יחדל [צצ]אביון כי יודע כי יבא דור שלא יהיה רובו זכאי: (ז) לא תאמץ את לבבך. לדבר על לבו דברים טובים: תקפוץ. תסגור וכן קפצה [ק]פיה קפץ [ר]באף יקפצו מלכים [ש]פיהם והוא פעל קל: האביון. יש אומרים שהוא מגזרת ולא [ת]אבה כי הוא בתסכל עליון ושפיון והגיון שהשרש עלה שנה הנה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור [א]חסרונו: (ח) פתח תפתח. שם הפעל וכל מקום שאיננו כתוב הוא דרך קלים גם [ב]הדרש ישה: את ידך לו. לאשר אין לו כלום: והעבט תעביטנו. תתן לו משכן על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו: (ט) בליעל. [ג]שם ויש אומרים שהיא מלה [ד]מורכבת כמו תפלה שלא יעל ולא יגאל ולא יקים: ורעה עינך. כמו ושנה אל [ה]בית אביה והמלה מהשמים [ו]הנפעלים: (י) בגלל. כמו שנה לבעבור [ז]סבב כי הכל הוא בחלקים בחלקי הכל שהוא הגוף: נתן תתן. הטעם כי אם תתן לו יעסיף השם על ממונך: כי

פירוש על אבן עזרא

[ס](ישעיה נ"ח ג'). [ע]כי שרשו נגש. [פ](ויקרא כ"ה ב' ד'). [צ]ר"ל שיגרום המרי. להיות אביונים מלויים. [צצ](פסוק י"א). [ק](איוב ה' ט"ז). [ר](תהלים ע"ז י'). [ש](ישעיה נ"ב ט"ו). [ת](שמות י' כ"ז). [א]כי אביון שרשו אבה ועניינו חפץ ותאוה. [ב]ר"ל אמר' מלה פעמים. [ג]ר"ל דבר רשע. [ד]מן בל יעל. [ה](ויקרא כ"ב י"ג) [ו]תנחי ע"ו. כוע. שוב. וז"ם והמלה מענייס הנראים. שלושם נראים ולא נעלמים אותם השמי אותיות. [ז]כלומר הכלל הכולל המדינה. להיותה נחשבת כל. בחלקים הוא בי בקבון החלקים והעזר שלה מלה והיותר מוסכמים להסכמה אחת יהיו נקראים בחלקי הכל שהוא גוף. כלומר כדמיון החלקים שיש בגוף דבר שיהיה גוף כי בהקבץ חלקיו ונקשרים זה בזה הוא נקרא כל. וכבר דמו חכמי המחקר הקבוץ המדיני לגוף האדם שהוא מחברים רבים ויש מהם ראשיים ויש נטפלים לאם וכל-אבר ואבר לריך לבעזר מחברו וכן

ספורנו

משה ידו. כי קרא שמטה כלל ימ' באמרו השמטה: (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. אע"פ שאמרתי שתשמט ידך הנה לא יקרה בכם איש לוה שתצטרך

צֹאנֶךָ: כ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ
שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אַתָּה וּבֵיתֶךָ: כא וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם
פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: כב בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ
הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל:
כג רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם: פ טז א שָׁמוֹר אֶת־
חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה: ב וְזָבַחְתָּ
פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם:
ג לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן
יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:
ד וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח
בערב

אונקלוס

תגוז בוכרא דענך: כ קדם יי אלהך תיכלניה שתא בשתא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך: כא וארי יהי ביה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסניה קדם יי אלהך: כב בקרוך תיכלניה מסאבא ודכיא כחדא כבסר טביא ואילא: כג לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדניה כמיא: א טר ית ירחא דאביבא ותעביד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך נסין בליליא: ב ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי באתרא די יתרעי יי לאשראה שכנתיה תמן: ג לא תיכול עלוהי חמיע שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לחם עני ארי בבהילו נפקתא מארעא דמצרים בדיל דתדכר ית יומא מפקך מארעא דמצרים כל יומי חייך: ד ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך שבעא יומין ולא יבית
מן

מסרה, כב תאכלנו, כפי כי אין במסג זה דין בגינה שיהיה עי"ן אחר מהסוק כי אינה בתנועה ג' ממקום הנחת הטעם ד"א. במקום, כו"ל מ"ל במ"א. כא וכי יהיה, ד' ר"ע. כב וטהור, מ"ל. יחדו, כל אור' מסר. כצבי, ב'. כג תאכל, י"ו. על הארץ, פ' בסי'. טז א שמור, ו' מ"ל בתורה. האביב, מ"ל. פסח, דגוש מד"ד. הוציאך, מ"ל דמ"ל. ב פסח, דגוש מד"ד. ג מצות, מ"ל. עני, חסר. בחפזון, ג' ומ"ל. ד ולא, י"ג פסוק דאית בהון ולא ולא. שאר, חסר. גבלך, חסר.

ת"א לפני ה' אלהיך תאכלנו מכות יט בכורות כו כז כח תמורה כא. שנה בשנה בכורות כז כח ערכין לא תמורה כא. וכי יהיה בו מום בכורות יד לג לח. בשעריך תאכלנו יבמות עב מכות יט. הטמא והטהור יחדו בכורות לג. כצבי וכאיל שם יב לג. רק את דמו לא תאכל שם טו. שמור את חדש האביב ר"ה ו כא סנהדרין יב זבחים ז.

רש"י

לא תעבד בבכור שורך. ולא תגוז וגו'. אף השלוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתו' בהווה: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנא' (ויקרא כח) ובשרם יהיה לך וגו': שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנא' (לעיל י"ד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד (ספרי): (כא) מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום שבגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר בא מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר תלמוד לומר רק את דמו לא תאכל: (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר (שמות יב) ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו': (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנ' (שם) מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר. (ספרי) תזבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: (ג) לחם עני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון. והחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר (שמות יב) ותחזק מצרים על העם וגו': למען תזכור. ע"י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך: (ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא י"ד בניסן כמה דאת אמר (שמות י"ב) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנתחלק הכתו' מענייני של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא יראה לך שאור בכל גבולך הולך לפרש דאי זו זביחה הוא מזהיר האם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כול בבל תותירו ואין נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון. דבר אחר בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימי' והראשון
האמור

רמב"ן

במקומו ושם נרמז כי והיה לך עבד עולם כפשוטו והחזיר המצוה הזאת לבאר בה ענין הענקה: (א) שמור את חדש האביב. מצות הרגלים מבוארות כי כבר הזכיר' והנה בתורת כהנים הזכיר בה ענין הקרבנות והקרבתם אשה לה' וכאן לא יזכירם כלל אבל יזהיר את ישראל לעלות בהם אל המקום אשר יבחר ולשמוח לפניו כי כאשר צוה שיביא מעשר שני לפני ה' וכן הבכור ויאכלם שם במקום אשר יבחר ה' הוסיף לבאר כי עוד חייבין שיבאו כלם לפני השם ויחגו לפניו בשלשה רגלים ולשמוח בשלמים שיקריבו לפניו ולא הזכיר זמני חג המצות והסוכות באי זה יום יהיה אך הזכיר חדשיהם דרך קצרה שכבר הזכיר הכל שם: (ב) וטעם וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר. על דרך הפשט כמו שור שה כשבים לאוזן שמעון לוי וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר לכך לא אמר וזבחת פסח לה' אלהיך מן הצאן ומן הבקר כאשר יאמר בכל מקום מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם ואם מן הצאן עולה קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב. אבל צוה בפסח והוא השה שהזכיר כבר וכאן ובקר ואילים ועזים ובני בקר לחוג חגיגה ביום הזה כאשר יצוה בשבועות ובסוכות שיאמר ועשית חג שבועות לה' אלהיך מסת נדבת ידך שיביא בקר וצאן לשלמים כאשר תשיג ידו. וכן אמר בסוכות תשבו שבעת ימים שבעת ימים תחוג לה' אלהיך וגו' ובסוף כלל את שלשתם ודומה לזה בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעת ימים מצות יאכל ופי' בחג שבעת ימים וכן מצינו בפסח יאשיהו שאמר לצאן ובקר כבשים ובני עזים הכל לפסחים ובקר שלשת
אלפים

דְאִתְיְלִיד בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דוּכְרַיָא תַּקְדִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תִפְלוּחַ בְּבֻכּוּרֵי תּוֹרֵיכוֹן וְלָא תֵיגוֹז בְּבֻכּוּרֵי עָנֵיכוֹן: (כ) קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן תֵּיכְלִינֵיהּ שְׁנָא בִּשְׁנָא בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אַתּוּן וֶאֱנַשׁ בָּתֵּיכוֹן: (כא) וַאֲרוּם יְהֵי בֵיהּ מוּמָא חֲגִיר אוֹ סָמֵי כָּל מִדַּעַם בִּישׁ לָא תִכְסְתִינֵיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן: (כב) בְּקִרְוֵיכוֹן תֵּיכְלוּנֵיהּ דִּמְסָאַב מִן לְמִקְרַב לְקוּדְשַׁיָּא וְדַדְכֵי לְמִקְרַב לְקוּדְשַׁיָּא כַּחֲדָא הֵי כִבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא: (כג) לְחוֹד אַדְמֵיהּ לָא תֵיכְלוּן עַל אַרְעָא תֵּישְׁדוּנֵיהּ הֵי כְּמַיָּא: (א) הֲווֹן זְהִירִין לְמִנְטוֹר זִמְנֵי מוֹעֲדַיָּא לְעִבּוּרֵי שַׁתָּא וּלְמִנְטַר תְּקוּפְתָּא בְּיַרְחָא דְאַבִּיבָא לְמֶעֱבַד בֵּיהּ פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן אֲרוּם בְּיַרְחָא דְאַבִּיבָא אַפֵּיק יָתְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן מִמִּצְרַיִם וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּלֵילְיָא: (ב) וְתִיכְּסוּן פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן בֵּינֵי שִׁמְשַׁתָּא וְעָאן וְתוֹרֵי לְמָחָר בְּכָל יוֹמָא לְחֶדְוַת חַגָּא בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן: (ג) לָא תֵיכְלוּן עַל פִּסְחָא חֲמִיעַ שׁוּבְעָא יוֹמִין תֵּיכְלוּן לְשְׁמֵיהּ פַּטִּיר לַחְמָא עַנְיָא אֲרוּם בִּבְהִילוּ נְפַקְתּוּן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִן בְּגִלַל דְתִדְכְּרוּן יָת יוֹם מִפַּקְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כָּל יוֹמֵי חַיֵּיכוֹן: (ד) וְתִזְדַּהֲרוּן מִקַּמֵּי פִּסְחָא דְלָא יִתְחַמֵי לְכוֹן חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמְכוֹן שׁוּבְעָא יוֹמִין

בעל הטורים

שהמום פוסל בבכור כך המום פוסל בכליות: (ב) וזבחת פסח ומפיק ליה לא תאכל עליו .

יונתן

פי' גם שימרור והורה לנו דאף לאתמך קאי אשמור ולא אנלע כדפירש"י וק"ל: (א) לעבורי שתא ולמנטר תקופתא בירחא דאביבא פי' שיהא התקופה דוקא בניסן כדאיתא בפ"ק דר"ה שלא ליה רב הונא בר אבין לרבא כי חזית דמשכא תקופת טבת עד שיתסר בניסן עבריה לההיא שתא דכתיב שמור את חדש האביב של תקופה שיהא בחדש ניסן וק"ל: (ב) ביני שימשתא פי' בה"מ מדמסיק לאן ובקר והלא פסח לאו לאן ובקר אלא שה לכן אמר דתרי מילי ניכהו פסח דהיינו קרבן פסח וזבחת בזמנו דהיינו בין הערבים ולאן ובקר לכבוד חג למחר: (ד) דלא יסתמי כל"ל: ולא יבית בר מגיסלא פי' ולא ילין חוץ מחומו בשר הנזבחים ערב יום ראשון יכול ללון

רמב"ן

אלפים ואחר כן אמר ויבשלו הפסח וגו' כמשפט הקדשים והשלמים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות וירילו לכל העם הנה פירש כי כבשים ובני עזים הכל לפסחים לא שוים עלמן ולא בקר כדכתיב שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים. ופירש כי הבקר אשר הזכיר היו שלשת אלפים והיו קדשים אשר בסירות לצריך לפני העם לאכול שבעה כענין הסגיגה שקבלו רבותינו. ואונקלוס עשה לאן ובקר דבק עם הפסח ולא יתקשר פוי"ו יפה במלת ובקר ועוד כי אין כל הלאן כשר לפסחים והנכון מה שאמרנו. ובאר בכאן דברים רבים כי הזכיר במלה שהיתה לחם עוני להגיד כי נוה לזכור שילאו בחפזון והוא עני זכר כי היו במלרים בלחם לר ובמים לחץ והנה תרמוז לשני דברים וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמלרים כל דכפין. או שיאמר שתהיה עוד עשויה כלחם עני ולא שתהיה מלה עשירה כמו שהזכירו רבותינו. ובאר במלות השאור שלא יראהו בכל גבולך כי בתחלה אמר לא ימצא בבתיכם: (ד) וטעם אשר תזבח בערב ביום הראשון. שלא ילין לבקר מן הבשר שעשית אותו זבח בערב יום הראשון שבשבעת הימים הנזכרים והוא הלילה כמו שהזכיר הוליאך יי' אלהיך ממלרים לילה כי לא הזכיר בפרשה הזאת יום ארבעה עשר ושימם הפסח כלל אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה כלומר אכילתו ואכילת המלה עליו והטעם כי זביחת הפסח והקרבתו ביום ארבעה עשר היא מלות הקרבנות והזכירו אותה בתורת הקרבנות ולא המזירם כאן כאשר לא הזכיר מלות שאר הקרבנות וגם משלשת הרגלים לא הזכיר כאן שנקריב בהם אשה אבל על אכילת הפסח והמלה הזכיר כאן לישראל וכן שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש שם תעשה זבח הפסח בערב בשקוע השמש כי בלילה יאכל ואמר לבאר זה ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר יי' ופנית בבקר

אבן עזרא

בבכור שוקך: (כ) תאכלנו. מי שהוא ראוי לאכלו כאשר [ת]פירשתי והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום: אתה וביתך. בית [א]הכהן: (כא) כל מום רע. המכרים: (כב) בשעריך תאכלנו. י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש יש אומרים אשר שיש בו מום הוא לישראל וזה [ב]רסוק בעיני: הטמא והטהור. שב אל תאכלנו והטעם כמו קריאה אחה [ג]שמא או שטהור והטעם בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכר' ובעבור שהזכיר שנה בשנה הזכיר שלש [ד]פעמים ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו: (א) את חדש האביב. נקרא כן בעבור שהיה בו אביב כשיצאו ממלרים והמכחישי' אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על הבליהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניסן סיון גם כסליו גם טבת גם אדר שהם אכרים במקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש [דד]ניסן רק מלאתו זיו ואיתני' ובול וטעם ראשון כאשר ימלא האביב הוא חדש הראשון כי תמה יש לספור החדשים אם היתה שנה מעוברה שנים עשר חדש או שלשה עשר לא נחוש על זה וזה טעם [ה]ראשון רק קדמונינו ז"ל העתיקו [הה]טעם האביב דברים אחרים וכל דבריהם אמת: לילה. הוליאך מחמת [ו]רשות פרעה והקרוב עוד [ז]אפרשנו: (ב) צאן. לחוב הפסח: ובקר. לשלמים והעד ובקר שלשת אלפים אשר שאמר הכל לפסחי' על כשבים ובני עזים וכן נתנו לפסחים מחמת אלפי' ובקר [ח]שמש מאות והנה זכר הפסח [ט]קודם הבקר וכן אתה [י]וזיתך וי"א כי במלרים. אמר כבש או עז ועתה בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון: (ג) לא תאכל עליו חמץ. שלא ימלא חמץ [כ]בעת שחיטת הפסח: לחם עוני. לזכרון: כל ימי חייך. בכל

פירוש על אבן עזרא

[ת](לעיל י"ב י"ז). [א]כי לכהן הוא אומר. [ב]כי פי' הראשון יותר נכון שכל ענין הבכור אל הכהן דבר. ואינו מרחיק האמת כאשר הבין המגאל לנמס"ם. גם יתבררו בסמוך הדברים שאמר שאין לחם שמר. [ג]הכהן בין טמא בין טהור תאכלנו בשעריך ואינו כבשר קודש שאם אכלו טמא הוא בכרת. [ד]הזכיר שלש פעמים בשנה וכו' במקום אשר יבחר (להלן ט"ו וט"ז). [דד](אסתר ג' ז'). [ה]ר"ל שקרא הכתוב בפרשה החדש הזה לניסן לאשון טעמו ראשון לאשר ימלא האביב כלומר הוא החדש שיוכל האביב להיות לאשונה בו מאשר החדשים. [הה]פי' זה קשור עם מה שאמר בתחילה זה הענין שגם אנחנו נודע כי הב"ד היו מסתכלין באביב אך אין הפסח תלוי באביב לבדו אבל הוא תלוי ג"כ על התקופה ועל פירוש האילן ועל דברים אחרים כמפורש בר"ה. [ו]וכן פרש"י ז"ל. שהרי ממחרת הפסח יצאו כמ"ש (במדבר ל"ג ג') אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות ללאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו לאו וכו' (שמות י"ב ל"א). [ז]פ"ם הוא ול"ל והקרוב כבר פירשתי. (שם) (כ"ל) כי דרך ר"א ללרף סוף פסוק הקודם עם הפסוק שאחריו ובפסוק אחריו מביא דעת האומרים כי רק במלרים היה הקרבן פסח מן הלאן כבשים או עזים ולדורות יכול להקריב ג"כ בקר כפי הפשט זולת קבלת חז"ל. ע"כ הפירוש ממלרים לילה תזבח פסח וכו' ע"כ הפסח לדורות כמו פסח מלרים ע"כ הבקר הוא לשלמים. [ח](ד"ה ב' ל"ה ט'). [ט]ר"ל לאן שהוא חיוב. קודם הבקר שהוא שלמים. [י](לעיל ט"ו כ') שהם הוא חיוב. וזיתך רשות. [כ]ר"ל שלא עליו קאי על הפסח שבפסוק הקודם. כמ"ש

ספורנו

יצאת את פני ה' ריקם ולזה לא הזכיר בהם בחיזה סדם ובכמה בסדם יהיו אבל הזכיר האביב והשבועו' והאסיף: (א) שמור את חדש האביב. שמור בהתמדת השגחה שיהי' ניסן סדם האביב ע"י עבורי החדשים והשנים שיכוונו בהם שני הלבנה עם שני החמה: ועשית פסח. בערב חג המלות: כי בחדש האביב הוציאך. כיון ורלה שתהי' יציאתך בעת שנשלם החדוש של אביב והוא הענוד בהיות שלה אלהי מלרים עם השמש בגבורתו והירם בנגודו: לילה. כי אותו הענוד הי' אז בלילה ובהיות שאין קרבן בלילה הולרך להקדים הקרבתו ביום הקודם לאותו הענוד ולזכרון זה קבע כן לדורות: (ב) ובקר. לקרבן חגיגה אע"פ שלא נעשה זה עם פסח מלרים: (ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים. אע"פ שפסח מלרים הי' אסור אמולו יום אחד בלבד כמו שהזכירו רז"ל (פסחים): תאכל עליו מצות. שבהיותו קרבן זכרון הגאולה שהיתה בהגע קטן אין ראוי לאכול עמו חמץ שהוא לריך עכוב בעשייתו מלוש בלק עד חמלתו: לחם עוני. לחם שהיו אוכלים העניים ושלא הי' לחם מלוי להשהות עיסתם עד שתחמץ מפני נוגשים אלים: כי בחפזון יצאת. והטעם להזכיר חפזון הלחם הוא כי תמורת אותו חפזון העוני הי' לך אח"כ חפזון הגאולה כענין והפכתי אבלם לששון: למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. והטעם שלויתי להתמיד ההשגחה על שיהיו שנות הלבנה מכוונות עם שנות החמה ע"י העבורים כדי שיהי' ניסן סדם אביב ולא נויתי למנות לחדשי חמה שהם בלתי לריכין לעבור הוא כדי שתזכור יציאת מלרים כל ימי חייך שבכל עבור חדש ועבור שנה שתעשה בשביל שיהי' ניסן חדש האביב תזכור שזה הוא בשביל יציאת מלרים: (ד) ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים. אע"פ שזה לא הולרך בפסח מלרים: ולא ילין מן הבשר. שלא תחשוב שנאסר המותר בפסח מלרים בלבד מפני שהיו יוצאים אז משם בחפזון כדי שלא ישאר ממנו ביד

בָּעֶ֛רֶב בַּיּ֥וֹם הָרִאשׁ֖וֹן לַבֹּֽקֶר׃ ה לֹ֥א תוּכַ֖ל לִזְבֹּ֣חַ אֶת־הַפָּ֑סַח בְּאַחַ֣ד שְׁעָרֶ֔יךָ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ו כִּ֠י אִֽם־אֶל־הַמָּק֞וֹם אֲשֶׁר־יִבְחַ֨ר יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ לְשַׁכֵּ֣ן שְׁמ֔וֹ שָׁ֛ם תִּזְבַּ֥ח אֶת־הַפֶּ֖סַח בָּעָ֑רֶב כְּב֣וֹא הַשֶּׁ֔מֶשׁ מוֹעֵ֖ד צֵאתְךָ֥ מִמִּצְרָֽיִם׃ ז וּבִשַּׁלְתָּ֙ וְאָ֣כַלְתָּ֔ בַּמָּק֕וֹם אֲשֶׁ֥ר יִבְחַ֛ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ בּ֑וֹ וּפָנִ֣יתָ בַבֹּ֔קֶר וְהָלַכְתָּ֖ לְאֹהָלֶֽיךָ׃ ח שֵׁ֥שֶׁת יָמִ֖ים תֹּאכַ֣ל מַצּ֑וֹת וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י עֲצֶ֙רֶת֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לֹ֥א תַעֲשֶׂ֖ה מְלָאכָֽה׃ ס ט שִׁבְעָ֥ה שָׁבֻעֹ֖ת תִּסְפָּר־לָ֑ךְ מֵהָחֵ֤ל חֶרְמֵשׁ֙ בַּקָּמָ֔ה תָּחֵ֣ל לִסְפֹּ֔ר שִׁבְעָ֖ה שָׁבֻעֽוֹת׃ י וְעָשִׂ֜יתָ חַ֤ג שָׁבֻעוֹת֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ מִסַּ֛ת נִדְבַ֥ת יָדְךָ֖ אֲשֶׁ֣ר תִּתֵּ֑ן כַּאֲשֶׁ֥ר יְבָרֶכְךָ֖ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ֞ לִפְנֵ֣י ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אַתָּ֨ה וּבִנְךָ֣ וּבִתֶּךָ֮ וְעַבְדְּךָ֣ וַאֲמָתֶךָ֒ וְהַלֵּוִי֙ אֲשֶׁ֣ר בִּשְׁעָרֶ֔יךָ וְהַגֵּ֛ר וְהַיָּת֥וֹם וְהָאַלְמָנָ֖ה אֲשֶׁ֣ר בְּקִרְבֶּ֑ךָ בַּמָּק֗וֹם אֲשֶׁ֤ר יִבְחַר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לְשַׁכֵּ֥ן שְׁמ֖וֹ שָֽׁם׃ יב וְזָ֣כַרְתָּ֔ כִּי־עֶ֥בֶד הָיִ֖יתָ בְּמִצְרָ֑יִם וְשָׁמַרְתָּ֣ וְעָשִׂ֔יתָ אֶת־הַחֻקִּ֖ים הָאֵֽלֶּה׃ פ מפטיר יג חַ֧ג הַסֻּכֹּ֛ת תַּעֲשֶׂ֥ה לְךָ֖ שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים בְּאָ֨סְפְּךָ֔ מִֽגָּרְנְךָ֖ וּמִיִּקְבֶֽךָ׃ יד וְשָׂמַחְתָּ֖ בְּחַגֶּ֑ךָ אַתָּ֨ה וּבִנְךָ֤

וּבִתֶּךָ

אונקלוס

מִן בִּסְרָא דִּי תִכּוֹס בְּרַמְשָׁא בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא׃ ה לֵית־לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יָת־פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ ו אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי־יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן תִּכּוֹס יָת־פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא זְמַן מִפְּקָךְ מִמִּצְרָיִם׃ ז וּתְבַשֵּׁל וְתֵיכוּל בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ וְתִתְפְּנֵי בְצַפְרָא וּתְהָךְ לְקִרְוָךְ׃ ח שִׁתָּא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה כְּנֵשׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּד עֲבִידָא׃ ט שִׁבְעָא שָׁבוּעִין תִּמְנֵי לָךְ מִדְּשָׁרְיוּת מַגְּלָא בַּחֲצַד עוּמְרָא דַּאֲרָמוּתָא תִּשְׁרֵי לְמִמְנֵי שִׁבְעָא שָׁבוּעִין׃ י וְתַעְבֵּד חַגָּא דְּשָׁבוּעַיָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִסַּת נִדְבַת יְדָךְ דִּי תִתֵּן כְּמָא־דִי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ יא וְתֶחְדֵּי קֳדָם ׀ יְיָ אֱלָהָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בֵינָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן׃ יב וְתִדְכַּר אֲרֵי־עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרָיִם וְתִטַּר וְתַעְבֵּד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין׃ יג חַגָּא דִמְטַלַּיָּא תַּעְבֵּד לָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעְצַרְתָּךְ׃ יד וְתֶחְדֵּי בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ

וברתך

מסרה הראשון, מ"ג. ה. לזבח, מ"ו דקרי ולא כתיב. ו כבוא, ב' מ"ל בתורה. מועד, מ"ל. ז ופנית, ד' כ"כ מ"י וחסר ה"א. לאהליך, מ"ו ות"י כ"ל מ"ל במ"א והשכמתה. ח מצות, מ"ל. ט שבעת, מ' דמ'. מהחל, ב' הסמוכים. חרמש, הסין ימנית. לספר, ג' כתב כן מו"ק ופ"ל חניין. י שבעות, מ"ק וש"ל מליין. מסת, ל'. כאשר, מעמים צי' אחר. יא והיתום, ג'. במקום, בו"ל מ"ל במ"א. יב עבד, ב'. היית, ג'. יג הסכת, ל' חד"ס. לך, הלמ"ד כפי. מגרנך, ל'. ומיקבך, ב' וכ"ל חסר.

ת"א לא תוכל פסחים לח זבחים קיד. שם תזבח ברכות ט פסחים נט זבחים יב. ופנית בבקר פסחים ע לא סוכה מח ר"ה ה חגיגה יז זבחים נו. ששת ימים תאכל מצות פסחי' לט קכ סוכה מו. חגיגה יח מנחות סו. עצרת לה' אלהיך פסחים סח קכ בילה ט חגיגה יח מגילה ס. לא תעשה חגיגה ס. שבעה שבעות מגילה ל חגיגה יז. תספר לך מנחות סה. מהחל חרמש מליעא מו מנחות סו עא. מסת חגיגה ס. ושמחת פסחים ע. חג הסכות תעשה סוכה ט יא יב טו כג כו. באספך מגרנך ומיקבך ר"ה יג יד. ושמחת בחגיך פסחים קט מגילה יו מ"ק יד חגיגה ח.

רש"י

שאמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי"ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכל' הוא בארבעה עשר ובחמשה עשר וכך היא שנויה במסכת פסחי': (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. (ספרי) הרי שלשה זמנים חלוקי' בערב. משש שעות ולמעלה זבחהו ובבא השמש תאכלהו ומועד לאתך אתה שורפו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השרפה: (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר. (ספרי) לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יום טוב (חגיגה י"ז): ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר (שמות יב) שבעת ימים ששה מן הישן וששה מן החדש. ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו חובה אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר (שמות יב) בערב תאכלו מצות: עצרת לה' אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. דבר אחר כנופיא של מאכל ומשתה לשון (שופטים יג) נעצרה נא אותך: מהחל חרמש בקמה. (ספרי מנחות עא) משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר: (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקרא קרואים לאכול: (יא) והלוי והגר והיתום והאלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: (יב) וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: (יג) באספך. בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ ד"א באספך מגרנך ומיקבך

למד

רמב"ן

בבקר וכבר פירשתי זה בפרשת החדש הזה לכם ראש חדשים ויתכן עוד שיאמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב וזהו הערב הקודם לבקר שהוא ביום ארבעה עשר ואמר שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים ובשלת ואכלת אותו. והזכיר הפסח ובשלת כי כבר פירש שם צלי אש ומצות ולא בשל מבושל במים אם כן ובשלת באש כמשפט והנה אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ולא הזכיר היום הראשון באיסור המלאכה וכן לא הזכיר בחג השבועות איסור מלאכת עבודה ולא בסוכות ולא הזכיר מצות הלולב וכן לא הזכיר כאן יום הזכרון ויום הכפורים והטעם כאשר פירשתי כי לא בא עתה רק להזכיר הראיה והשמחה שחייבין כל ישראל ללכת בשלש הרגלים האלה אל המקום אשר יבחר י"י ולחוג שם איש כמתנת ידו כברכת השם אשר נתן לו לשמוח לפניו ולהודות על כל הטובות אשר גמלנו ברחמיו וברוב חסדיו והוסיף וביום השביעי עצרת וטעמו ששת ימים תאכל מצות והשביעי עוד עליהם עצרת והטעם שתהיו נעצרי' עוד לפניו לאכול המצות ובעבור שאמר עצרת

היא

יומין ולא יבית בר מן בישרא דתיכסון ברמשא ביומא קמאה לצפרא: (ה) לית לכון רשו למיכוס ית פסחא בחדא מן קירויכון דיי' אלהכון יהיב לכון: (ו) אלהין באתרא דיתרעי יי' אלהכון לאשראה שכינתיה תמן תיכסון ית פסחא וברמשא במעלית שמשא תיכלוניה עד פלגות ליליא זמן שריות פורקנכון ממצרים: (ז) ותטוון ותיכלון באתרא דיתרעי יי' אלהכון ביה ותתפני בצפרא מיפק חגא ותהך לקרווך: (ח) ביומא קמא תקרבון ית עומרא ותיכלון פטירי מעללתא עתיקא ושתא יומין דאשתיירו תהון מרשן למיכול פטירי מעללתא חדתא וביומא שביעאה הדוא תהון כנישין בתושבחא קדם יי' אלהכון לא תעבדון עיבידתא: (ט) שובעא שבועין תימנון לכון מזמן

דתשרון למשלח מגלא למחצד בחקלא בתר חצד עומרא תישרי למימני שובעא שבועין: (י) ותעבדון חדוות חגא דשבועייא קדם יי' אלהכון הי כמסת נדבת ידיכון היכמא דבריכיכון יי' אלהכון: (יא) ותיחדון בחדוות חגא קדם יי' אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואי די בקירויכון וגיורא ויתמא וארמלתא די ביניכון באתרא דיתרעי יי' אלהכון לאשראה שכינתיה תמן: (יב) ותהוון דכירין ארום משעבדין הויתון במצרים ותיטרון ותעבדון ית קיימיא האלין: (יג) חגא דמטליא תעבדון לכון שובעא יומין במשלמכון למכנש עללתא מאידריכון וחמרא מן מעצרתיכון: (יד) ותיחדון בחדוות חגיכון בשאובתא וחלילא אתון ובניכון ובנתיכון ואמהותיכון וליואה

וגיורא

בעל הטורים

עליו שמז לומר לך שאין שוחטין הפסח על החמץ: (ט) שבעה שבעת תספר-לך שני פסוקים בפסוק. לומר לך דמצוה למנות יומי ושבועי: שהפסל ב' ולידך (ד"ה ב' לא) שהפל בפרומה. דהיינו העומר שהוא לשני' למנחות כתרומה שהיא לאשים: נקאם שהל לספר קרי ביה בקומה שלריך לנכך העומר מעומד: (יא) ושמחת לא נאמר שמחה בפסח שהתבואה כבר נקלרה ועדיין היין בגפנים נאמר שמחה אחת ובסכות שהכל בבית נאמר בו ב' שמחות: החקים האלה בפי' בעלרת לפי שניתנה בו תורה:

(יג) הסכות תעשה לך באספך מגרנך רמז לנויי סוכה מעלה בסכולי':

יונתן

ללון וכליפנא בתרא דרש"י דבחגיגה י"ד הכתות מדבר ולמד שהלכלה לשני ימים ויש מגיהים בר מן מדבחא בר מן בשלא והכן אשר לפניך: (ז) ותמון פי' ללון לפי לפי הענין. מיפק חגא כדפירש"י: (ח) מעללתא פי' תבואה עתיקתא כדפרש"י ופ"ש:

מוהבותא

כל

רמב"ן

היא ויהיה במשמע להיות נעלר על אכילת המצות בלבד כימים אשר לפניו הולרך להזכיר שלא תעשה מלאכה וכן אמר בשמיני של חג הסוכות בפרשת המועדות שנת"כ שבעת ימים תקריבו אשה לי"י ביום השמיני מקרא קדש והקרבתם אשה לי"י עלרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו לומר שהוא נעלר על הימים הראשונים בהקרבת האשה והוא אסור עוד בעשיית מלאכת עבודה. ועל דרך האמת עלרת היא כנסת ישראל ובא ללמדנו שהוא היום אבל איננו שוה לעלרת של שמיני כי השמיני רגל בפני עלמו והקרבן של כנסת ישראל ואיננו כקרבנות של שבעת הימים אבל שביעי של פסח הוא מכלל הרגל ועלרת כי לפעמים תמנה שמינית ולפעמים תהיה בכלל והנה היא כשבת שיש בה זכור ושמור כבוד יום וכבוד לילה והקרבן בשביעי מכלל הרגל ועל כן אמר כאן עלרת לי"י אלהיך לא תעשה מלאכה ושם אמר והקרבתם אשה לי"י עלרת היא כי האשה עלרת ולכך היא סעודה קטנה והמשכיל יבין ולא הזכיר כאן השמיני של חג שכבר הוזכר ואיננו היות שנעלה בו לרגל פעם אחרת: (ט) מהחל חרמש בקמה. טעמו מהחל לכם אחרת בקמה כי כבר הזכיר אתי נתחיל להניף תרומת בקמה בעומר שהיא ראשית קלירנו ומדרשו ללמד על העומר שלא תהא קלירתו אלא בחרמש והזכיר כאן במקום אשר יבחר י"י לשכן שמו שם וכן אמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך במקום אשר יבחר. ולא ידעתי אם לומר כי לאמר שיבנה בית המקדש לא נאסף להקריב קרבנות הרגלים אלא במקום ההוא אשר יבחר י"י כטעם שאמר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך או שיאמר כאן שלא יתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר מקום לשכנו שם: (יב) וזכרת כי עבד היית במצרים. אמר ר"א שהוא דבק עם ועבדך ואמתך. והנכון שהוא כפשוטו שתלמוד הפסוקים האלה אשר נוך האדון הפודך מבית עבדים וכן נזכיר בקדוש היום הזה זכר ליליאת מלרים ואמר החקים האלה בחג שבועות בעבור שלא נתפרש בתורה טעם מספר השבועות ומספר החמשים יום והוא לבדו העלרת וכבר הזכרתי סודם: חסלת פרשת ראה

אבן עזרא

בכל שנה: (ד) אשר תזבח בערב. שהוא בשר הפסח: (ו) בערב כבא השמש. פירשתיו: מועד צאתך ממצרים. שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרים ואיננו דבק עם כבא השמש: (ז) ובשלת. פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשל' שלא יאכלנו חי: ופנית בבקר. אמרו המכחישים כי ילך ביום קדש אל ביתו ואהלו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מלאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אשר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ויש אומרים כי הפירוש לאהליכם כאשר הוא וביום השלי לארלם והלכת לאהליך סביב לירושלם ומשם ילך אל ארלו בחול: (ח) ששת ימים. אמרו הקדמונים מהחדש אחרת ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו משאה אל פחה אחרת להזכיר לא תעשה מלאכה ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת עבודה ובמקום שאמר כל מלאכה שם כתוב אך וכאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא אל מקום הכבוד הזכיר חג השני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום העשור כי אין הלבור מחויב לבא במקדש: (י) מסת. דגשות הסמ"ך להתבלע הנו"ן והמלה מגזרת גם כטעם הרמת יד: נדבת ידך. לעולה ולשלמים: (יב) חכרת כי עבד היית. דבק עם ועבדך ואמתך: (יג) באספך מגרנך ומיקבך. על כן נקרא חג האסיף: (טו) תחג

שבעת

צוה

פירוש על אבן עזרא

לפע"ם ולמרפס זבח פסח (שמות י"ב כ"ז). ס(שם פס' ו'). גכמ"ש למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים (שם כ"ג ט"ו). סכי כבוא השמש בטעם מפסיק. והוא פי' לצאת בערב. וטעמו כבוא השמש לבד מערב. כמ"ש (שם י"ב ו') ע"ש. וקרה טענת המצאר לנפה"ש. ע(שם פ"ם ע'). פ(ד"ה ב' ל"ה י"ג). צ(מ"א ח' ס"ו). ק(ד"ה ב' ז' י'). ר"ל כל אחד באשר הוא שם. אם הוא קרוב ילך איש לאהלו ביו"ט. ואם הוא רחוק יכול ללכת לקצות אהלו עד מקום קרוב ביו"ט. ומשם לארלו בחול. שר"ל שמונין ששת ימים מיום י"ו בניסן. שבו מביאין עומר החדש מהחדש. (מנחות דף ס"ו ע"א). מלה שלי אסה לאכלה שבעת מן החדש אתה יכול לאכלה ששה מן החדש. תר"ל ששת ימים תאכל מלות וביום השביעי ב"כ. אר"ל וביום השביעי נמשך לתאכל מלות שלפניו. וגם ללא תעשה מלאכה שלאחריו. בכי ללורך אוכל נפש מותר. גאשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. דרק בשלש רגלים. הולדעת שאר המדקדקים הוא מגזרת הכפולים שרשו מסס. והסמ"ך דגוש כמשפט. ובפסוק שלפניו.

כי

ספורנו

ביד מלרים: לא תוכל לזבוח את הפסח. אע"פ שפסח מלרים נעשה בזולת מזבח ובזולת מקדש לא יעשה כן לדורות: (ח) וביום השביעי עצרת. נעלרו בו ישראל יחדיו לעבודת האל ית' ושרו לו שירה בשביעי של חג המלות לפיכך נקדש אותו היום ולא תעשה מלאכה כי לולא זה לא הי' השביעי קדוש כלל כמו שהוא הענין בחג הסוכות שאין השביעי שלו מקרא קדש: (ט) מהחל חרמש בקמה. בקמת שעורי העומר כי השעורה אביב ומן האביב עד הקליר תספור שבעה שבועות שהוא קליר: (יא) והגר והיתום והאלמנה. ישמחו בחג הקליר בלקט ופיאה המגיעים בקליר ובזכירם בענין זה הסג בפרשת אמור: (יב) וזכרת כי עבד היית. שלא הי' אז שום ממון שלך כי מה שקנה עבד קנה רבו: ושמרת ועשית את החקים האלה. בנתינם לקט ופאה לרלון לפני ה' שהוליאך משם ונתן לך עושר ונכסים: (יג) באספך מגרנך ומיקבך. כאספך התבואה אל ביתך מן הגורן ומן היקב:

והגר

פירוש רשב"ם

(ז) ובשלת. צלי: ופנית בבקר. אינך צריך להתעכב כל ימי הפסח: (ט) מהחל חרמש. כתרגומו. כי העומר נקרא ראשית קצירכם: (י) מסת. די לפי ריוח נדבת ידך. וכן פתר דונ"ש ופשר מסת די. כברכת אל שדי. כדי כח ידו בפתן נדרים. והסדמה מסת אל מס. הוא חמס:

(יג) באספך מגרנך. כמו שפירשתי הטעם על כי בסכות הושבתי את בני ישראל:

שפטים

וּבִתֶּ֔ךָ וְעַבְדְּךָ֖ וַאֲמָתֶ֑ךָ וְהַלֵּוִ֗י וְהַגֵּ֛ר וְהַיָּת֥וֹם וְהָאַלְמָנָ֖ה אֲשֶׁ֥ר בִּשְׁעָרֶֽיךָ׃ טו שִׁבְעַ֣ת יָמִ֗ים תָּחֹג֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בַּמָּק֖וֹם אֲשֶׁר־יִבְחַ֣ר יְהוָ֑ה כִּ֣י יְבָרֶכְךָ֞ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ בְּכֹ֤ל תְּבוּאָֽתְךָ֙ וּבְכֹל֙ מַעֲשֵׂ֣ה יָדֶ֔יךָ וְהָיִ֖יתָ אַ֥ךְ שָׂמֵֽחַ׃ טז שָׁל֣וֹשׁ פְּעָמִ֣ים ׀ בַּשָּׁנָ֡ה יֵרָאֶ֨ה כָל־זְכוּרְךָ֜ אֶת־פְּנֵ֣י ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ בַּמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר יִבְחָ֔ר בְּחַ֧ג הַמַּצּ֛וֹת וּבְחַ֥ג הַשָּׁבֻע֖וֹת וּבְחַ֣ג הַסֻּכּ֑וֹת וְלֹ֧א יֵרָאֶ֛ה אֶת־פְּנֵ֥י יְהוָ֖ה רֵיקָֽם׃ יז אִ֖ישׁ כְּמַתְּנַ֣ת יָד֑וֹ כְּבִרְכַּ֛ת יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ אֲשֶׁ֥ר נָֽתַן־לָֽךְ׃

ומפטירין. עניה סוערה. בישעיה בסימן נ"ד. קכ"ו. פלא"ס. סימן:

ס ס ס

יח שֹׁפְטִ֣ים וְשֹׁטְרִ֗ים תִּֽתֶּן־לְךָ֙ בְּכָל־שְׁעָרֶ֔יךָ אֲשֶׁ֨ר יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ נֹתֵ֥ן לְךָ֖ לִשְׁבָטֶ֑יךָ וְשָׁפְט֥וּ אֶת־הָעָ֖ם מִשְׁפַּט־צֶֽדֶק׃ יט לֹא־תַטֶּ֣ה מִשְׁפָּ֔ט לֹ֥א תַכִּ֖יר פָּנִ֑ים וְלֹא־תִקַּ֣ח שֹׁ֔חַד כִּ֣י הַשֹּׁ֗חַד יְעַוֵּר֙ עֵינֵ֣י חֲכָמִ֔ים וִיסַלֵּ֖ף דִּבְרֵ֥י צַדִּיקִֽם׃ כ צֶ֥דֶק צֶ֖דֶק תִּרְדֹּ֑ף לְמַ֤עַן תִּֽחְיֶה֙ וְיָרַשְׁתָּ֣ אֶת־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃

אונקלוס

וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵוָאָה וְגִיּוֹרָא וְיִתַּמָּא וְאַרְמְלָא דִּי בְקִרְוָיךְ: טו שִׁבְעָא יוֹמִין תָּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עֲלַלְתָּךְ וּבְכֹל עוֹבָדֵי יְדָיךְ וּתְהֵי בְּרַם חָדֵי: טז תְּלָת זִמְנִין ׀ בְּשַׁתָּא יִתַּחְזֵי כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם ׀ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתַּחְזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין: יז גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵהּ כְּבִרְכְתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב־לָךְ: ס ס ס

יח דַּיָּנִין וּפֻרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל קִרְוָיךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְשִׁבְטָיךְ וִידוּנוּן יָת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט: יט לָא תַצְלֵי דִין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּל שׁוֹחְדָא אֲרֵי שׁוֹחְדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמֵי תְרִיצִין: כ קְשׁוֹט קְשׁוֹט תְּהֵי רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב

מסרה טו תחג, כו"ל חסר. בכל, בתלים ובתהלת. מעשה, ה"א בטעם ופמ"ן בלירי. ידיך, י"א מ"ל. טז שלוש, ג' מ"ל בתורה. ירלה, כ"ס. זכורך, מ"ל. יבחר, ל' ק"ג. השבעות, ג' כ"כ בענין. הסכות, מ"ו סנין. ירלה, י"ג. יז כמתנת, ל'. סברכת, כף שניה רפי ב'. יח שפטים, כל ל"י מ"ו ומ"י. ושוטרים כ"ל חסר ו' במ"ל ומפטירין השופל דה"י. יהוה, ד' בטעם בקיפלא. כשבטך, מ"ל. לדק, ל'. יט לא, ב' סביל ולא. תכיר, מ"ל. שחד, חסר. ויסלף, ב' ס"י סנין. צדיקם, מ"ק וחסר סנין. כ תרדף, חסר.

ת"א והיית אך שמח פסחים מא. יראה חגיגה ב ערכין ג. זכורך חגיגה ד. בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות ביצה י ר"ה ד ע"ק כד חגיגה ח. ריקם בכורות נא. איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך חגיגה ח. שופטים ושטרים תתן לך סנהדרין ז יח הלכות כב. שעריך מכות ז. כי השחד כתובות קה. צדק צדק פיסה יא כתובות קג סנהדרין לב.

רש"י

למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב (סוכה י"ג): (טו) והיית אך שמח. לפי פשוטו אין זה צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה (שם): (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת ידו. (חגיגה ח) מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים: חסלת פרשת ראה

(יח) שפטים ושטרים. שופטים. דיינין הפוסקים את הדין: ושוטרים. (סנהדרין י"ז) הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט: בכל שעריך. (ת"כ) בכל עיר ועיר: לשבטיך. מוסב על תתן לך שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק: (יט) לא תטה משפט. כמשמעו: ולא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה' שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד. (ספרי) אפילו לשפוט צדק: כי השחד יעור. (כתובות קה) משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדף. (ספרי) הלך אחר בית דין יפה: למען תחיה וירשת. (סנהדרין לב) כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל

רמב"ן

צוה בתורה עד האלהים יבא דבר שניהם ונתן בפלילים אם כן מצוה שיהיו לישראל פלילים ואמר בכאן שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד אבל כאשר יזעק המעוות יעמדו עליו הראוים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ בזמנ' ושם ישפטוהו במקום המשפט והוסיף בכאן שוטרים והם שיהיו נוגשים בדבר המשפט. ולפי זה אין ישראל שבחוצה לארץ מצווים למנות להם דיינין בעירו' וכן כתב הרב ר' משה אבל במסכת מכות שנו והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם מלמד שסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצ' לארץ אם כן למה נאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אלא בארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר בחוצה לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר ונראה מזה שחייבין למנות סנהדרין בחוצה לארץ ולא בכל עיר ועיר כארץ ישראל אלא בפלכים פלכים אם כן שמצוה הזאת נוהגת בכל זמן בדיני ממונות ובדברים הנדונין בחוצה לארץ אבל בזמן הזה לאמר שבטלה הסמיכה כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה דכתי' לפניהם ולא לפני הדיוטות ואנן הדיוטות אנן ואין דיין בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותיהו עבדינן אין אנו חייבים במצות מנוי השופטים מן התורה כלל: (יח) ושפטו לשבטיך. מוסב על תתן לך מלמד שמושיבין ב"ד ובכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר לשון רש"י וכן במסכת סנהדרין. ולא ידעתי פירוש דבר זה כי כיון שמינו ב"ד בכל עיר ועיר הרי בתי דינין רבים בכל שבט ושבט אולי בא לומר שאם היתה עיר אחת לשני שבטים כירושלים שיש בה חלק ליהודה ובנימין שיושיב בה ב' ב"ד וכך השנו בפרק חלק שחולקי' עיר אחת לב' שבטים וכן ירושלים היתה ליהודה ובנימין ויתכן לפרש שחייב הכתוב למנות ב"ד על כל השבט והוא ישפוט את כלם ואחרי כן נמנ' ב"ד בכל עיר ועיר שישפטו' את העיר ואע"פ שכלם שוים במנין שהם כ"ג בדיני נפשות וג' בדיני ממונות אבל הגדולים שבהם בחכמה ימונו על כל השבט ותחתיהם לכל עיר ועיר ואין בעלי הדין יכולין לכוף זה את זה לדון אלא בפני ב"ד שבעירם לא בפני ב"ד שבעיר אחרת ואפי' היו שני בעלי הדין בעיר אחרת יכול לומר לך לפני ב"ד

וְגִיוֹרָא וְיִתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְּקִרְוֵיכוֹן: (טו) שׁוּבְעָא יוֹמִין תֵּחַגּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֲרוּם יְבָרְכִנְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּכָל עֲלַלְתְּכוֹן וּבְכָל עוֹבָדֵי אִידֵיכוֹן וְתָהֲווֹן בְּרַם חַדְיָין בְּאַצְלָחוּתָא: (טז) תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחָמוּן כָּל דְּכוּרֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלֵיתֵיכוֹן רֵיקָנִין מִכָּל מִצְוָתָא: (יז) גְּבַר הֵי כְּמִיסַת מוֹהֲבוֹת יְדֵיהּ הֵי כְּבִרְכְתָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּיהַב לְכוֹן:

ס ס ס

(יח) שֹׁפְטִים דַּיָּינִין קְשִׁיטִין וְסָרְכִין אַלִּימִין תְּמַנּוּן לְכוֹן בְּכָל קִרְוֵיכוֹן דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהִיב לְכוֹן לְשִׁבְטֵיכוֹן וִידוּנוּן יַת עַמָּא דִּין קְשׁוֹט:

(יח) דַּיָּינִין וְסָרְכִין:

(יט) לָא תַצְלוּן דִּינָא וְלָא תִסְבוּן אַפִּין וְלָא תְקַבְּלוּן שׁוֹחֲדָא אֲרוּם שׁוֹחֲדָא מְסַמֵּי עֵינֵי חַכִּימַיָּא דְּנָסְבִין לֵיהּ דְּגָרֵים לְהוֹן טִפְשׁוּתָא וּמְעַרְבֵּב מִלִּין זַכָּאִין בְּפוּם דַּיָּינַיָּא בְּשַׁעַת דִּינְהוֹן:

(יט) לָא תִסְבוּן דִּינָא וְלָא תִסְבוּן אַפִּין וְלָא תִסְבוּן שׁוֹחַד דְּמָמוֹן אֲרוּם שׁוֹחֲדָא מְסַמֵּי עֵינֵי דְחַכִּימַיָּא וּתְקַלְקֵל מִילֵּיהוֹן דְּזַכָּאִין בְּשַׁעַת דִּינֵיהוֹן:

(כ) דִּין קְשׁוֹט וְדִין שְׁלָם בִּקְשׁוֹט תְּהֵי רָדִיף מִן בִּגְלַל דְּתֵיחוֹן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא

בעל הטורים

(טו) על זכרך בגי' גדלים וקטנים: אם מרי ע"ש כפולה לומר פניה בפניס וכמס שבא לראות כן בא לירלות:

(יח) שפטים תתן שפטים ושטרים לרגלים לומר שהרגלים על פי השופטים [עי' ר"ה ד' כ"ה] ועוד כי הם מעשים להביא הכדרים ברגלים כדאמרי' אזהרה לב"ד שיעשוך ועוד כי השפטים מזהירים העם שלא לפשוע ברגלים כדאמרי' מקבלין ומנלין ביגלא [ע"ל פ' קדושים]: ככרכה יי' אלהיך אשר נתן לך שפטים שהשופטים היו מלוין לחם לגבי שטה עני. ד"א אשר נתן לך שפטים כלומר ליתן לשפטים כענין שנאמר (ר"ה ד' ל"ח) בשם שעם למחזיקים בתורה יי': איש כמתנת ידו שפטים כמו שמשככין על הלדקה. שלש פעמים וסמיך ליה שפטים שנש' מקומות סנהדרין יושבין בהר הבית תמחס ובלשכת הגזית. וכן ג' שורות של תלמידים יושבין לפני סנהדרין. יראה. כל זכורך וסמיך ליה שפטים שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל: שפטים בגי' ע' סנהדרין: שפטים בגי' מכסף שמעמידין סנהדרין בעלי כספים שיודעים לבטל הכספים [עכ"י פ' זז ובמנחות ד' ס"ה]. שפטים מגין למעלה למטה. ירלה הדיין כאלו חרב מלמעלה וגיהנם פתוחה מלמטה: תתן לך ולא לגוים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. חקיו ומשפטיו בגי' דיוקי משפטיו: בכל שעריך בכל מה שאתה משער ממון שיכך הן למסים הן להטיל לדקה לשבטיך ושפטו. לומר שמלוה לשבט לשפוט שבטו: ושפטו

רמב"ן

שבעירם אבל ב"ד השבט יכול לכוף כל אנשי שבטו לדון לפניו ואפי' היו המזוכים בעירם יכול לומר לב"ד הגדול של שבט אזילנא וכן אם נתחזקו בני דינין של עירות יבאו לפני ב"ד הגדול של שבט וישאלו כדרך שסנהדרי גדולי' ממונה על כל בני דינין של כל ישראל כך יהא ב"ד אחד ממונה על כל שבט ושבט ואם הולרכו לתקן ולגזור דבר על שבט שלהם גוזרין ומתקנין ויש לשבט בגזרת סנהדרי גדולה על כל ישראל חה הב"ד הוא המעכב כשבם הורים ששנינו בו. הורו בית דין של אחד מן השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט חייב ושאר השבטים פטורים וכו'. ועל דרך הפשט פירוש הכתוב שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך יאמר שיתנו שופטים לשבטיהם והם ישפטו בכל שעריהם ושופט השבט ישפוט בכל שעריו: (כ) צדק צדק תרדוף. הלך אחר ב"ד יפה למען תחיה וירשת את הארץ כלומר הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לשון רש"י מספרי. וטעם הכפל לומר הדיינין לריכין שישפטו את העם משפט לדק וגם אתה לריך לרדוף הלדק תמיד שתלך ממקומך אל מקום חכמים הגדולים אחרי רבן יוחנן בן זכאי ליבנה אחר רבי לבית שעריו. ור"א אמר לדק לדק פעמים שירדוף אחרי הלדק שיהוא בו או יוסיף או פעם אחר פעם לחזוק אבל במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ירמזו בו סוד אמרו לדק זו מדת דינו של עולם שנאמר לדק לדק תרדוף וכתיב בתריה למען תחיה וירשת את הארץ אם תדין עצמך תחיה ואם לאו הוא ידין עליך ותקים בעל כרחך ומאי לדק לדק תרי זימני דכתיב מטנה עדו לדק ראשון לדק ממש זו שכינה דכתיב לדק ילין בה ומאי לדק שני שמספיד את הלדיקים ומפרם שם לדק הוי כובע ישועה על ראשו ואין ראש אלא אמת שנאמר ראש דברך אמת ואין אמת אלא שלום שנאמר כי אם שלום ואמת יהיה בימיו וגו' אם כן יאמר הכתוב תשפוט אתה בבית דינך ותרדוף לדק לדק ותשיג אות' למען תחיה לעולם הבא בגלגם השני שהוא לדק עליון והוא האור הגדול הלפון ללדיקים לעתיד לבא והוא עוז של הקב"ה. וירשת את הארץ בלדק הראשון שהוא ארץ

אבן עזרא

תזבח ישזבח והטעם על הלבור או טעם תחוג ליחיד לעשות עולות ושלמים והעד כי יברכך והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואתך לבאר על ברכת התבואה שהוליאה הארץ: מעשה ידיך. בסחורה ואומנות: והיית אך שמח. מלוה לשמוח בחג הסוכות וי"א כי יברכך לעתיד ותהיה לעולם שמח: וטעם אך. כי לא תהיה כי אם כן: (טז) ולא יראה. זהו תשמ"כמנת ידך: את פני ה'. "פירשתיו:

חסלת פרשת ראה

(יח) אע"פ שכל תלוה נמלאה עומדת בפני עלמה יש כלמות דרש להדבק הפרשיות: וטעם שפטים. אע"פ שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש וגם תשאל תספקים והמשפטים לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך ושוטרים הם המושלים מגזרת שוטר "ומושל וכן משטרו "בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכרים המעוות: (יח) בכל שעריך. וכן מלאנו שעשה "יהושפט: לשבטיך. בכל שער שבט ושבט: ושפטו את העם. שב אל השופטים: (יט) לא תטה משפט. עם כל אחד מהשופטים ידבר: תכיר. פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים "במשפט: (כ) צדק צדק. עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים לדבר לדק שיהיה בו או יוסיף או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק: למען תחיה. עם הבאים אל הארץ ידבר: וירשתה. עם בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה והדבר שיטיל השופט לדקדק הוא על עבודה זרה המפורסמת בתחלה כמו לא תטע לך אשרה כי כן

פירוש על אבן עזרא

'כי התבכן נקרא חג כמו שקרו חג. "ר"ל לא יראה ריקם כ"א עכ"פ איש כמתנת ידו כברכת ד'. והוא נדבת יד שאמר לעיל מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכך ד' אלהיך. "(שמות פ"ג ל"ד) וטעמו לפני ארון העדות. או כמו על פני בפ' משפטים שפי' שאין פני ד' מעולים כלומר שלא אמר עליהם שיהיו נראים רק יראו הבאים לחג. "(משלי ו' ז'). "(איוב ל"ח ל"ג). "כמ"ש ויעמד שופטים בארץ בכל ערי יהודה הבלרות לעיר ועיר (ד"ה ב' י"ט ה'). "(לעיל א' י"ז). יספיק

ספורנו

(יד) והגר והיתום והאלמנה. ישמחו בפרט ועוללות ומעשר' פירות האילן: (טו) כי יברכך. שיהי' לך אסיף מרובה ולעניים יהיו מתנות מרובות: והיית אך שמח. תהי' שמח בלבד ובשמחתך לא יתערב עלבון: (יז) איש כמתנת ידו. לא שיתן כל אשר לו וילטרך הוא לבריות כמשנות שמאי האוילים כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה שנתפתתה) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש:

(יח) שופטים ושוטרים. אחר המלות להאמין לוה עניני מנהיגיו והם המלכים והשופטים והכהנים והנביאים אשר בתקונם יתוקן ענין ההמון ובקלקולם יקולקל כמו שהעיד הנביא באמרו שריה בקרבה אריות שואגים שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר נביאיה פוחזים אנשי בוגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה: נותן לך לשבטיך. בשעריך שהוא לך שתחלק לשבטיך לא במה שתכבוש חולה לארץ שאינו מתחלק לשבטים כאמרם ז"ל (סנהדרין) בחולה לארץ אין אתה מושיב דיינים בכל פלך ובכל עיר ועיר וזה כמו בסוריא וזולתה: משפט צדק. תהי קבלת הטענות באופן שיפסקו הדין בלדק שלא יהא רך לזה וקשה לזה: (כ) צדק צדק תרדוף. כשתתן לך שופטים אתה הממנה את השופטים בחר את היותר שופטי לדק אע"פ שאין בהם כל כך שאר מסכימים הראוים לדיין כמו שלמות הקנין ושלמות הגוף כענין אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו: לפען

פירוש רשב"ם

(יח) שפטים ושטרים. השופטים מצוים לשוטרים המסרבים בדברי המשפטים: אצל

לך: ס כא לא־תטע לך אשרה כל־עץ
אצל מזבח יהוה אלהיך אשר תעשה־
לך: כב ולא־תקים לך מצבה אשר
שנא יהוה אלהיך: ס יז א לא־תזבח
ליהוה אלהיך שור ושה אשר יהיה
בו מום כל דבר רע כי תועבת יהוה
אלהיך הוא: ס ב כי־ימצא בקרבך
באחד שעריך אשר־יהוה אלהיך נתן
לך איש או־אשה אשר יעשה את־הרע
בעיני יהוה־אלהיך לעבר בריתו:
ג וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו
להם ולשמש | או לירח או לכל־צבא
השמים אשר לא־צויתי: ד והגד־לך
ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת
בישראל: ה והוצאת את־האיש ההוא או את־האשה ההוא אשר עשו את־
הדבר הרע הזה אל־שעריך את־האיש או את־האשה וסקלתם באבנים ומתו:

יהב לך: כא לא תצוב לך אשרת כל אילן בסטר מדבחא דיי אלהך די תעבד־לך: כב ולא תקים לך קמא די סני יי אלהך: א לא תכוס קדם יי אלהך תור ואמר די יהי בה מומא כל מדעם ביש ארי מרחק קדם־יי אלהך הוא: ב ארי ישתכח בינך בחדא מקרויך דיי אלהך יהב לך גבר או אתתא די יעבד ית־דביש קדם יי אלהך למעבר על קימה: ג ואזל ופלח לטעות עממיא וסגיד להון ולשמשא או לסיהרא או לכל חילי שמיא די לא־פקדית: ד ויתחוא לך ותשמע ותתבע יאות והא קשטא כון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בישראל: ה ותפק ית גברא ההוא או ית אתתא ההיא די עבדו ית פתגמא בישא הדין לתרע בית דינך ית גברא

מסרה כא אשרה, חו"ל מ' במ"א. לך, דגוש מד"ד. כב ולא, י"ז ר"פ בסיפרא. תקים, ט"ל מ"ל. שנא, ה'. יז א ושה, ה' קמץ. ב יעשה את הרע, עשיים הרע ז' בלי'. יהוה, כל שם קודם המוקף מוסג. לעבר, חסר. ג ויעבד, חו"ל חסר. וישתחו, בתר ו' בסופו כתיב וקרי. ולשמש, ל'. ד והגד, הג' בדגש. ושמעת, ל'. היטב, מי"ק וחסר מנין. והנה, ה'. נעשתה ה'. התועבה, מ"ל. ה והוצאת, כל הוריתה מ"ל דמ"ל. ההוא, וה"ו וחירק. וסקלתם, ל' וקמץ. ומתו, ח' וקמץ.

ת"א לא תטע לך סנהדרין ז האלילים כג תמורה כח. לא תזבח לה' זבחים לו בכורות יד. שעריך כתובות מה. וילך ויעבד מגילה יו סנהדרין ס. והגד לך שם מ. והוצאת את־האיש ההוא סוטה כב סנהדרין יז מה ס קיח. אל שעריך כתובות מה.

על

רש"י

ישראל ולהושיבן על אדמתן: (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואף על פי שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז: (א) לא תזבח כל דבר רע. (ספרי) אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע. ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: (ב) לעבר בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד אלילים: (ג) אשר לא צויתי. לעבדם (מגילה ט): (ד) נכון. מכוון העדות: (ה) והוצאת את האיש ההוא אל שעריך וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך

האמור

רמב"ן

ארץ ישראל: (כא) לא תטע לך אשרה. כל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה אולי בעבור שהוא שם דרך מראה אותו לעם יקרא כן מלשון תמוך אשורי במעגלותיך יזהיר הכתוב שלא יטע אילן אצל מזבח ה' לנוי ויפוי שהוא כבוד והדר למזבח השם ואסר אותו בעבור שהוא מנהג עכו"ם לטעת אילנות בפתחי בתי עכו"ם שלהם וכענין שנאמר לאלן והרסת את מזבח הבעל והאשר' אשר עליו תכרות. ורש"י כתב לא תטע לך אשרה לחייבו עליה משעת נטיעת' ואפי' לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעת'. ולא תטע כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך אזהרה לנוטע ולבונה בהר הבית ואם כן יאמר לא תטע לך אשרה וכל עץ אצל מזבח ה' אבל הבונה בהר הבית אסמכתא מדבריהם כי הכתוב לא אסר אלא הנטיעה לא תטע לך אשרה ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים. אשר שנא ומזבח אדמה ומזבח אבנים צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנעניים ואעפ"י שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז לשון רש"י. ואם, כן אסר הכתוב האשרה ואסר כל נוטע בהר הבית אע"פ שכונתו לשמים ואסר המצבה לשמים ושניהם מפני חוקת הכנעניים. אבל לא הבינותי הספק הזה שהרי הכנעניים גם במזבחות גם במצבות היו נוהגים שהכתוב אומ' ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם כי את מזבחותם תתוצון ואת מצבותם תשברון וכן בכל מקום ואולי נאמר שהחזיקו הכנענים במצבות ולא היה להם בית ע"ז שאין שם מצבה להקטיר עליה ולצוק שמן על' ראשה וכענין שנאמר בבעל ויוציאו את מצבות בית הבעל אבל המזבחות היו במקצתן להקריב גם בהם. והנראה בעיני כי היו הכנענים השטותים בע"ז עושים בכל בתי אלהיהם מזבח להקריב עליו הקרבנות ואבן גדולה מוצבת על פתח הבית לעמוד עליה הכומרים עכו"ם ואילן נטוע סמוך לה לאמר דרך הבאים שם וגם היום עושים כן והנה השם הנכבד שנא כל מעשיהם ואסר המצבה והאשרה ולא התיר רק המזבח שהוא צורך בקרבנות אשר הוא יתברך רוצה בהם והיו נחת רוח לפניו שאמר ועשה רצונו מאז קודם היות הע"ז בעולם: וטעם אשר שנא. יאמר כי השם צוה מזבח אדמה תעשה לי ואם מזבח אבנים תעשה לי וגו' משה כי באלה יספון לבועלי המצבה כי שנאה כי כל מעשיהם שנואין לפניו וצוה את ישראל שלא יעשו כמעשיה' אבל בימי יעקב לא נאמר עדיין ובחקותיהם לא תלכו ולכן היה משמש במצבה לשם שמים כמנהג העובדים והנה זו מצוה מבוארת מן ואם מזבח אבנים תעשה לי אבל מה שאמר בתורה ופסל ומצבה לא תקימו לכם הם פסל ומצבה להושיב הפסל על המצבה. לע"ז כי שם בענין ע"ז דבר הכתוב אבל יאמר באבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה אפילו לשמים מפני שהוא נראה כעובד לשכיות ההם או כטעם האשרה כי היה מסוקות הפעמים ודע כי מזבח הוא בנין אבנים גבוה ולו קרנות ארבע ולו יסוד סובב יעלו על יסודו ומקריבים בין קרנותיו והמצבה אבן גדולה אחת ירימוה להקטיר או להקריב עליה או להיות הכומרים עומדים עליה והבמה כענין הר עושים אותו מעפר מקובץ ועליה מזבח גבוה להקריב בו כי כל דבר רם וגבוה יקראו כן אעלה על במותי ארץ אעלה על במתי עב גם גב האדם יקרא במה על במותימו תדרוך וכן אמר הכתוב וילך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה אלף

עולות

[illegible]

בעל הטורים

[illegible]

רמב״ן

[illegible] (א) לא תזבח לה׳ אלהיך [illegible]

[illegible] (ב) כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר ה׳ אלהיך נותן לך [illegible]

אבן עזרא

[illegible] (כב) ולא תקים לך מצבה [illegible] (א) לא תזבח לה׳ אלהיך [illegible] (ב) כי ימצא בקרבך [illegible] (ג) אלהים אחרים [illegible] אשר לא צויתי [illegible]

פירוש על אבן עזרא

[illegible]

ספורנו

[illegible] (כא) לא תטע לך אשרה [illegible] (ב) כי ימצא בקרבך [illegible] (ג) אלהים אחרים [illegible] אשר לא צויתי [illegible] (ה) את [illegible]

פירוש רשב״ם

(כא) אצל מזבח [illegible] (כב) לא [illegible] (כב) ולא תקים לך מצבה [illegible] (ג) אשר לא צויתי. לעבדם: [illegible]

ו עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃ ז יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ ח כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ ט וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ י וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ יא עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ יב וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ יג וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ ס שני יד כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ

וישבתה

אונקלוס

אוֹ יָת אִתְּתָא וְתִרְגְּמֻנּוּן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן׃ ו עַל מֵימַר ׀ תְּרֵין סַהֲדִין אוֹ תְּלָתָא סַהֲדִין יִתְקְטֵל דְּחַיַּב־קְטוֹל לָא יִתְקְטֵל עַל מֵימַר סָהִיד חַד׃ ז יְדָא דְסַהֲדַיָּא תְּהֵי בֵהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ח אֲרֵי יִתְכְּסֵי מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לְדִינָא בֵּין דְּמָא לִדְמָא בֵּין דִּינָא לְדִינָא וּבֵין מַכְתַּשׁ־סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ־סְגִירוּ פִּתְגָּמֵי פְּלֻגְתָּא־דִינָא בְּקִרְוָיךְ וּתְקוּם וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ׃ ט וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי וּלְוָת דַּיָּנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָּמָא דְדִינָא׃ י וְתַעְבֵּד עַל מֵימַר פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְפֻנָּךְ׃ יא עַל מֵימַר אוֹרָיְתָא דִּי יַלְפֻנָּךְ וְעַל דִּינָא דִּי יֵימְרוּן לָךְ תַּעְבֵּד לָא תִסְטֵי מִן פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא׃ יב וְגֻבְרָא דִּי יַעְבֵּד בְּרֶשַׁע בְּדִיל־דְּלָא לְקַבָּלָא מִן כַּהֲנָא דְּקָאֵם לְשַׁמָּשָׁא תַמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אוֹ מִן־דַּיָּנָא וְיִתְקְטֵל גֻּבְרָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל׃ יג וְכָל עַמָּא יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יַרְשִׁיעוּן עוֹד׃ יד אֲרֵי תֵעוּל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ וְתֵירְתַהּ וְתִיתֵּב בַּהּ וְתֵימַר אֱמַנֵּי עֲלַי

מלכא

מסרה ו יומת, כל או' מ"ל. ז בו, דגוש מד"ד. הרע כולו קמץ. ח כי, ס' בטעם בפיסקא. למשפט, ט"ו דגשים. דם לדם, בפסק. ריבת, מ"י ל' כ"כ ס"ו. ועלית, כל או' מ"ל. ט ובאת, ז' בטעם מלרע. הכהנים, י"ג. והגידו, מ"ל. לך, י"ד זקפין. י ועשית, סלי הספר בפסוקים. יגידו, מ"ל. לך, י"ד זקפין. לעשות, מ"ל. יורוך, ב' מ"ל דמ"ל. יא לא, מטעים בי' ולא. ושמאל, ד' מ"ו וכל ברלשי' דכו'. יב בזדון, כו"ל מ"ל. שמע, י"א ז' חסר וד' מלא. העמד, חסר. לשרת, ל' בטעם בשי"ן. יג וירלו, חסר י'. יזידון, ל' ומ"ל דמ"ל. יד תבא, י"ז חסר. נתן, ג' ופי' אכל מלכא בפלא. לך, הלמ"ד בקמץ.

ת"א על פי שנים ברכות יח סנהדרין לז מכות ה ו שבועות לב. לא יומת מכות ו. יד העדים תהיה בו סנהדרין מה. כי יפלא ממך סם פה פו סוריות ד נדה יט עקידה שער מג. וקמת ועלית סוטה מה קדושין סט סנהדרין יד פז זבחים נח. ובאת אל הכהנים הלוים ר"ה כה קדושין מה סנהדרין יד כח נג. אשר יגידו לך סנהדרין פז הפלילים ס. מן המקום סם פו. על פי התורה מגילה כ סוטה ז סנהדרין פו. לא תסור ברכות יט שבת כג סכה מו סוריות ד מנחות לט. והאיש אשר סנהדרין פו. וכל העם סם פט.

רש"י

כאמור למעלה שער שעבד בו. ותרגומו לקירוך: (ו) שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולם (מכות ו): (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם. (ספרי סנהדרין פז) בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקין בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. (סנהדרין פ"ז) מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: (ט) והכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. (ספרי) ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: (יא) ימין ושמאל. (סנהדרין כט) אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: (יג) וכל העם ישמעו. (ספרי) מכאן שממתינים לו

רמב"ן

יצאו אנשים בני בליעל ואין הדין ככה בנשים הולך לפרש בעובד שהוא שום נאים ונאשה ושעם אמר לא צריכי מפורש: (ו) על פי שנים עדים או שלשה עדים. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולן לשון רש"י. ואם כן אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול לעדות כולה בטלה והם כולם נהרגים ומשלמים ממון בהזמתן שעיקר הכתוב להקיש שלשה לשנים בכל דבריהם כדעת רבותינו. ועל דרך הפשט אמר הגאון רב סעדי' שנים עדים או שלשה מקבלים עדות השנים ואין בכתוב קבלת עדות רק עדים. אבל כמדומה לי שטעם הגאון בדינו כי עדות דיני נפשות לא תקובל רק בפני סנהדרין של עשרי' ושלשה. אבל פשוטו של מקרא לאמר שיומת המת על פי שנים עדים כשאין שם יותר או על פי שלשה אם ימצאון שם שלשה יאמר הכתוב כאשר הוגד לך ושמעת ודרשת הדבר היטב על פי כל העדים הנמצאים שם והנה אם שמענו שעבר בפני שלשה נשאל בעבורם ויבואו לב"ד ויעידו כולם ויצא הדין לאמת כי בשמענו דברי כולם יתברר האמת ואם לא היו שם יותר או שהלכו להם ואינם נמצאים שם בשנים די: (ח) דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חלוקים בדבר. זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה לשון רש"י והיא דעת אונקלוס. ואיננו נכון אבל כפי מדרשו בין דם לדם בין דם נדה לדם יולדת ולדם זבה בין דין לדין בין דיני ממונות לדיני נפשות לדיני מכות ובין נגע לנגע בין נגעי אדם לנגעי בתים לנגעי בגדים דברי ריבות השקאת סוטה ועריפת העגלה וטהרת המצורע והנה טעמו ובין והלמ"ד לדעתם תמצא כמו ב"ח בין דם בדם

בין

ירושלמי

או ית אנתתא ותאטלונון באבניא וימותון: (ו) על מימר תרין סהדין או תלתא סהדין יתקטיל דמתחייב קטול לא יתקטיל על מימר סהיד חד: (ז) ידא דסהדיא תהי ביה בשירויא למקטליה וידא דכל עמא בבתרייתא ותפלון עביד דביש מביניכון: (ח) ארום יתפרש מנכון פתגמא לדינא בין אדם סאוב לאדם דכי ובין דיני נפשתא לדיני ממונא ובין מכתש צורעא למכתש ניתקא מלי פלוגתא בבית דיניכון ותקומון ותסקון לאתרא דיתרעי יי אלהכון ביה:

(נח) ארום יתכסי מנכון פתגם לסדר דין בין דם לדם דקטולין בין דם דבתולין בין מכתש צרעתא בין מכתש נתקא מלין דמצו לקירייכון ותקומון ותסקון לאתרא די יתרעי יי אלהכון ביה:

יונתן בן עוזיאל

(ט) ותיתון לות כהניא דמשיבט לוי ולות דיינא די יהי ביומיא האינון ותתבעון מנהון ויחוון לכון ית הלכת דינא: (י) ותעבדון על מימר הלכת אורייתא דיחוון לכון מן אתרא ההוא דיתרעי יי ותטרון למעבד ככל דילפונכון: (יא) על מימר אורייתא דילפונכון ועל הילכת דינא דיימרון לכון תעבדון לא תסטון מן פתגמא דיחוון לכון ימינא ושמאלא: (יב) וגברא דיעבד בזדנותא בדיל דלא למיצת מן כהנא דקאים לשמשא תמן קדם יי אלהכון או מן דיינא ויתקטיל גברא ההוא ותפלון עביד דביש מישראל: (יג) וכל עמא ישמעון וידחלון ולא ירשיעון תוב: (יד) ארום תיעלון לארעא דיי אלהכון יהיב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה ותימרון נמני עלן מלכא ככל עממיא דבחזרנותי

בעל הטורים

הרע וילך ויעבוד אלהים אחרים לומר שהדיבור והמחשבה בע"ז מצטרפין למעשה: (ו) על פי שנים עדים. ע"א בשולה לומר דוקא מפיהם ולא מפי כתבם: יומת המת. הרשעים בחייהם נקראים מתים: (ח) כי יפלא ע"א בשולה ועקומה לומר במופלא שבב"ד ואינו חייב כ"א בהורה שבע"פ. ב' פעמים השופט בפרשה שהם בגימ' שבעים סנהדרין שהלכך שימרה על ב"ד הגדול: (יג) וכל העם ישמעו ויראו וסמיך ליה אשימה עלי מלך שכן כתיב במלך (יהושע א') וכל איש אשר ימרה את פיך: ולא יזידון עוד וסמיך ליה אשימה עלי מלך. שכן אמר דוד להכרית מעיר יי' כל פעלי און: (יד) כי תבא בגי' בימי שמואל ויתכוה עלה ה"א לאמר א' דורות שאלו מלך ככל

רמב"ן

בין דין לדין כלומר שיפלא דבר למשפט באחד מכל הדמים ואחד מכל הדינין וכמוהו ואולם לוז שם העיר לראשונה בראשונה נגפו ה' במעיו לחולי לאין מרפא בחולי באין מרפא ויספהו זהב לככרים עם מאות בככרי' וכן רבים. או טעמו בין דם לכל הדמים בין דין לכל הדינין וכן כל ריב אשר יבוא אליכם מאחיכם בין דם לדם בין תורה למצוה לחוקים ומשפטי' והזהרתם אותם ולא יאשמו לי"י. וכפי פשוטו בין דם לדם בענין רציחות או דיני ממון או נגע וסגור' כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך ודבר הכתוב בהווה כי בענייני המשפטים יהיו המחלוקות יותר מאשר ההוראות אבל דין הזקן שוה בכולם ולכך אמר ועשית על פי התורה ועל המשפט כי התורה תרמוז אשר ההוראות: (יא) ימין ושמאל. אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל או על שמאל שהוא ימין לשון רש"י. וענינו אפי' תחשוב בלבך שהם טועים והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך תעשה כמצותם ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה אבל תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצו' שאעשה בכל מצותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו וזה כענין רבי יהושע עם ר"ג ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונו והצורך במצוה הזאת גדול מאוד כי התורה נתנה לנו בכתב וידוע הוא שלא ישתוו הדעות בכל הדברים הנולדים והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות וחתך הכתוב לנו הדין שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירו' התורה בין שקבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתה כי על דעת שלהם הוא נותן לנו התורה אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול. ולשון ספרי אפי' מראין בעיניך על הימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם: (יד) ואמרת אשימה עלי מלך. על דעת רבותינו כמו ואמור אשימה עלי מלך והיא מצות עשה שיחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה כלשון ועשית מעקה לגגך וזולתם. והזכיר ואמרת כי מצוה שיבואו לפני הכהנים הלוים ואל השופט ויאמרו להם לרוכנו שנשים עלינו מלך. ולפי דעתי עוד שגם זה מרמזותיו על העתידות שכן היה כששאלו להם את שאול אמרו לשמואל שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים וכן כתוב שם והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו וגו' כי הנה

אבן עזרא

שנים עדים: (ו) או שלשה עדים. מקבלים עדות [ג]שנים על דעת הגאון והנה לא פירש בתורה אם תקובל עדות [ה]השאר והאשה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחישים שני עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים שנים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי [ע]הקבלה: (ז) יד העדים. יד כל אחד מהעדים וכן ויתם [פ]לבב העם ורבים כן: ובערת. [צ]פירשתיו: (ח) כי יפלא ממך דבר. עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת וזה פי' בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב. ומלת יפלא. כמו היפלא מיי' דבר וטעם מפורש: בין דין לדין. בממון: בין נגע לנגע. כמו פלע וסגורה [ק]והשכלל דברי ריבות: וקמת ועלית. [ר]פירשתיו: (ט) הכהנים הלוים. כאשר פירשתי כי יש כהנים שאינם מייחוס [ש]לוי: ואל השופט. הוא המלך שכתב משנה התורה מיד [ת]הכהנים: ואל השופט. במקום [א]שיהיה: (יא) על פי התורה. אשר יורוך. בדבר המופלא: (יב) ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו [ב]וטעם וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר [ג]השופט אחר המשפטים

פירוש על אבן עזרא

[ג]כלומר שמסתפק להמית המת בעבור שנים ואם עדותן מכוונת אין צורך לשלישי. [ה]ר"ל אחר בשר. [ע]כמו שפרש"י ז"ל. [פ](יהושע ז' ה'). [צ](במדבר כ"ד כ"ב). [ק]הנזכרים בפרשת משפטים (שמות כ"א כ"ה) דלא כדעת המתרגמים והרמב"ם ז"ל שהם נגעים שבס' מזריע. [ר](במדבר ט"ז י"ב). [ש]כמו ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח' י"ח) והוא כהן לאל עליון. [ת]כמ"ש וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים וכו'. [א]והכהנים הלוים במקום אשר יבחר ד'. [ב]במיתה הראויה לו עפ"י ב"ד. [ג]שהוא המלך כמ"ש לעיל. שאל"כ

ספורנו

אל שער שעבר בה להראות שלא יושיעהו האליל הנכר הנעבד שם אשר חשב העובד להיות נושע בו: (ו) על פי שנים עדים או שלשה. אפי' בעבודת גלולים תבטל כל העדות אם נמצא אחד מהם פסול ולא נאמר תתקיים העדות בשאר: (ח) כי יפלא ממך. אע"פ שמנית השופטים בכל עיר ועיר כדי שכל ב"ד ישפוט את עירו הנה בהולד ספק איך היה מפי השמועה לא ישפטוהו ב"ד של אותה העיר כפי מחשבתם אבל יהיה פסק דין כפי מחשבת רוב ב"ד הגדול וכן כשלא ירדו אלו על אלו: (יב) והאיש אשר יעשה בזדון. שיורה הלכה למעשה נגד הוראת ב"ד הגדול ומת האיש ההוא. ע"פ ב"ד הגדול ובזה כל העם ישמעו ויראו: אשימה עלי מלך ככל הגוים. שתהיה המלכות לו ולזרעו לא כענין השופטים שהיה השופט מולך הוא בלבד אבל לא זרעו אחריו. ועל תנאי שופט למלך בזה האופן נלמוד בבואתה לארץ כאמרו ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה אמנם שיהיה המלך כמלכי עכו"ם מחזיק במלכות הוא וזרעו כמאם אבל האל יתברך אבל נוה שכאשר יקמו עליהם להעמיד להם מלך בזה האופן לא בחרו אלא אדם כשר שיבחר בו ה' ולא יעביר את ישראל על דת ושלא יהיה איש נכרי אע"פ שיהיה אדם כשר ואע"פ שיהיה גבור ואיש מלחמה וכאשר חטאו בשאלת המלך שימלוך הוא וזרעו ככל הגוים היה העונש עליהם בתקלות הקורות להמון בסבת המלך כאמרו וזעקתם ביום ההוא מפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא וכאומרו אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי. והיה הכוונה במנוי המלך כמו שהיה הכוונה בישת תואר

פירוש רשב"ם

(ח) בין דם לדם. לפי פשוטו בין רציחה לרציחה בין שוגג למזיד: בין דין לדין, דיני ממונות: נגע. צרעת: איש

וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי: טו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא: טז רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד: יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד: יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם: יט וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם: כ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל: ס

שלישי

יח א לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט

לוי

אונקלוס

מַלְכָּא כְּכָל עַמְמַיָּא דִי בְסַחְרָנָי: טו מַנָּאָה תְמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ מִגּוֹ אֲחָיךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרַי דִי לָא־אֲחוּךְ הוּא: טז לְחוֹד לָא יַסְגֵּי לֵהּ סוּסְוָן וְלָא יָתֵיב יָת עַמָּא לְמִצְרַיִם בְּדִיל לְאַסְגָּאָה לֵהּ סוּסְוָן וַייָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמִתּוּב בְּאוֹרַח הָדָא עוֹד: יז וְלָא יַסְגֵּי לֵהּ נְשִׁין וְלָא יִסְטֵי לִבֵּהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא לָא יַסְגֵּי לֵהּ לַחֲדָא: יח וִיהֵי כְּמִתְּבֵהּ עַל כָּרְסֵא מַלְכוּתֵהּ וְיִכְתּוֹב לֵהּ יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא מִן קֳדָם כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי: יט וּתְהֵי עִמֵּהּ וִיהֵי קָרֵי־בֵהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דְּיֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵהּ לְמִטַּר יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא וְיָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֶעְבְּדְהוֹן: כ בְּדִיל דְּלָא יְרִים לִבֵּהּ מֵאֲחוֹהִי וּבְדִיל דְּלָא יִסְטֵי מִן תַּפְקֶדְתָּא יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא בְּדִיל דְּיוֹרֵךְ יוֹמִין עַל מַלְכוּתֵהּ הוּא וּבְנוֹהִי בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל: א לָא יְהֵי לְכָהֲנַיָּא לֵוָאֵי כָּל שִׁבְטָא דְלֵוִי חֲלָק

ואחסנא

מסרה ויסבתה, ל' ס"א בקמצא. בה, דגוש מד"ד. אשימה, ל' ומ"ל. בה"א בסוף. ככל, ד'. סביבתי, ב' מ"ו ומ"י. טו שום, ב' מ"ל. תשים, כו"ל מ"ל. טז לו, סלפיהון דגוש מד"ד. סוסים, מ"ל דמ"ל. ישיב, כ"ד ומ"ל. מצרימה, כ"ח. הרבות, מ"ל. תספון, ג' כ"כ מו"ק ומ"י ומ"ל ר"ח. לשוב, כל או' מ"ל. יז ולא, י"ז כ"ע בסיפרא. יסור, מ"ל. יח כשבתו, ב' על כסאו. משנה, ד' בליבי. מלפני, בטעמא. הלוים, כו"ל הלמד כפי ואין בה"ס ממב. יט בו, ו' סבירין בה. ליראה, מקור בתוספות ה"א. ואת, ד'. לעשותם, ד' ב' מ"ל ב' ספר דין מנהון. כ רום, מ"ל. סור, מ"ל. ושמאול, מ"ל א"ו ותרויהון נחים. יאריך, מ"ל. בקרב, סבית דגושה.

ת"א ואמרת אשימה עלי שם כח. שום תשים עליך מלך יבמות מה קב כתובות יז סוטה מא קדושין לב. שום תשים קדושין עו קמא שם בתרא ג סנהדרין יט כ כב. לא תוכל לתת סוטה מא. לא ירבה לו סוסים סנהדרין כא. לא תוסיפון לשוב סוכה נא. ולא ירבה לו נשים מליעא קטו סנהדרין. וכסף וזהב לא ירבה סנהדרין שם. וכתב לו את משנה התורה שם כב. והיתה עמו שם. למען ילמד ליראה הוריות יא. למען יאריך ימים שם כריתות ה. הוא ובניו בקרב ישראל הוריות שם כריתות שם.

רש״י

לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל: (טז) לא ירבה לו סוסים. (סנהדרין כא) אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנאמר בשלמה (מלכים א י) ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו (שמואל ב יב) ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. (סנהדרין כא) אלא כדי ליתן לאכסניא (ס"א לאספניא): (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. (סנהדרין שם) שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו. ואונקלוס תרגם פתשגן שהוא משנה לשון שנון ודבור: (יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) ולבלתי סור מן המצוה. אפילו מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל (שמואל א י) שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולה וכתיב (שמואל א יג) ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת לא שמרת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום (שם) הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. (הוריות יא כריתות ה) מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: (א) כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות

ומעשרות

רמב״ן

מה טעם שתאמר התורה במצוה ככל הגוים אשר סביבותינו ואין ישראל ראוים ללמוד מהם ולא לקנא בעושי עולה אבל זה רמז לענין שיהי' ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני כאשר פירשתי כבר: וטעם (טו) אשר יבחר יי' אלהיך בו. על דעת המפרשים שיהי' נבחר על פי נביא או במשפט האורים אשר יצוה הכתוב תשים עליך מלך אשר יבחר יי' אלהיך בו כי הוא יבחר ולא אתה ובספרי שום תשים עליך מלך מתמב' אשר תשתיו מלך ולא מלכה אשר יבחר יי' אלהיך בו על פי נביא אם כן מה טעם להזהיר לא תוכל לתת עליך איש נכרי והשם לא יבחר בנכרי אבל בדעת רבותינו יש בכתוב הזה שלאו נאמר יאמר שום תשים עליך מלך שיבחר השם בו אם תוכל לעשות כן שיעץ השם בנביאים אבל איש נכרי לא תוכל לתת עליך לעולם ועל דרך הפשט אמרו שום תשים עליך מלך אשר יבחר יי' ולא אשר שנא יי' אלהיך בו כי הוא בוחר בישראל ולהיות המולך מגבוריו ולא מקרב העמים אשר שנא. ודעתי בדרך הפשט כי טעם אשר יבחר שכל מולך על עמים תחת האלהים היא (לא) כענין שכתוב די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן די יצבא יתננה וכן אמרו אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמים ליה יאמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהי' נגזר מן השמים שימלוך ואם הוא מקטני שבטי ישראל ומשפחתו הצעיר' אבל איש נכרי לא תמלוך עליך לעולם וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו כל שיבנו שם בית המקדש לה' כי הכל מרצון יי': (טז) לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו כדי שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם שנאמר ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף לשון רש"י. והוקשה לי בזה כי אמרו בירושלמי בסוף סנהדרין

לישנה

דבחירגותי: (טו) תתבעון אולפן מן קדם יי ומבתר כדין תמנון עליכון מלכא לית לכון רשו למנאה עליכון גבר חילוני דלא מן אחוכון הוא: (טז) להוד לא יסגון ליה על תרין סוסון דלמא ירכבון רברבנוי עליהון ויתגאון ויתבטלון מפתגמי אורייתא ויחובון חובת גלותא למצרים ויי אמר לכון לא תוספון למתוב בארחא הדין תוב: (יז) ולא יסגון ליה נשין על תמנסרי דלא יטעין לביה וכספא ודהבא לא יסגי ליה דלא יתרומם לביה לחדא וימרוד באלהא שמיא: (יח) ויהי אין נטר הוא במצוותא דאורייתא יתיב לרוחצן על כורסי מלכותיה ויכתבון ליה סביא ית פרשא אורייתא הדא על סיפרא מן קדם כהניא דמן שבט לוי: (יט) ותהי גביה ויהי קרי ביה כל יומי חייוי מן בגלל דיליף למדחל מן קדם יי אלהיה למנטר ית כל פתגמי אורייתא הדא וית כל קימיא האלין למעבדהון: (כ) מטול דלא יגיס לביה יתיר מן אחוי ומטול דלא יסטי מן תפקידתא לימינא ולשמאלא מן בגלל דינגוד יומין על מלכותיה הוא ובנוי ביני ישראל: (א) לא יהי לכהניא דמן שבט לוי חולק ואחסנא

עם

בעל הטורים

ככל הגוים אשר סביבותי. ולכך שאלו מלך בימי שמואל כי עד עתה לא היה לפלשתים מלך אלא סרנים: אשר פרשת ע"ז ואשרה כתיב פרשת מלך לומר שהמלך מצווה להסיר האלילות ולבער ע"ז: (טו) שום תשים עליך בגי' שלשים מעלות. לומר שהמלכות נקנים בל' מעלות: מקרב אחיך. בגי' משבט יהודה: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו הפסוק מתחיל ומסיים בלמד רמז שיצא מלכות מיהודה ששמו עולה למ"ד ולמ"ד מעלות במלכות ודוד בן ל' שנה במלכו. ולכך אמר שירה שמתחלת בלמד והוא למנצח לעבד ה' לדוד: למען יאריך ימים מלך שמלך בן למ"ד יאריך ימים ולא שאול ולכך סמך: (א) לא יהיה לכהנים ואחריו פרשת אוב דמשום מעשה דנוב עיר הכהנים ומשום ששאל באוב נעכר ממלכותו: לא יהיה לכהנים סמך לפרשת מלך כי על פי כה"ג המלך הוא נמשח. והקדים מלך שגדול הוא ממנו ועוד רמז שעל הנשיא [ר"ל

מלך

רמב"ן

לישיבה אי אתה מוזר אבל אתה מוזר לסחור' לפרקמטיא ולכבוש הארץ ואם ישלח המלך ויקנה משם הסוסים והרכב הסורה היא זו ומותר ויתכן שדרך הכתוב כי הזהיר לא ירבה לו סוסים אפילו מארצו ומארץ שנער או בדרך הסחורה המותרת שלא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאד אבל יהי' מבטחו בשם אלהיו ואח"כ הזהיר על המלך שלא ישיב את העם מצרימה שיהיו לו שם מעבדיו ומעמו שרי מקנה יושבים בערי הרכב למען הרבות סוס כענין שנאמר בשלמה ואת כל ערי המסכנות אשר לשלמה ואת ערי הרכב וגו' וכן היו לו במצרים כמו שנאמר ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה סוחרי המלך וגו' שלא היה אדם רשאי להוציא ממצרים סוסים שלא ברשות מלך מצרים והיו נותנים לו מכס מסס ונתן פרעה לשלמה מוצא הסוסים כלומר שיוציא הוא ברצונו והוא שיתן הרשות לאשר ירצה ויבא המכס שלו והיו לו שם הסוחרים עומדים במצרים קונים הסוסים כולם ושולחים אל אדוניהם כרצונו ומוכרים האחרים לשאר מלכי הארץ והוא שאמר וכן לכל מלכי החתי' ולכל מלכי ארם בידם יוציאו כלומר על ידי סוחרי שלמה יוציאו אותם ולו יתנו המכס: וטעם רק. לומר אף על פי שתשים עליך מלך ככל הגוים אשר סביבותיך רק לא יהי' כמלכיהם שלא ירבה סוסים כאשר יעשו הם שכל ספסם במלכים למען הרבות להם סוסים ופרשים: וטעם וה' אמר לכם. כי השם אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך מצרים וכן כאשר נוך ה' אלהיך שהוא מצוה אותך כן או אמר לכם שאמר לי כן לצוות אתכם כדרך ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' ועל דרך רבותינו כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפון לראותם היום עוד מצוה ומשם הזכיר וה' אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד וכבר פרשתיו: וטעם המצוה הזאת מפני שהיו המצרים והכנעני' רעים וחטאים לה' מאד כמו שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען וגו' והנה רצה ה' שלא ילמדו ממעשיהם והכרית בכנענים כל נשמה ואמר לא ישבו בארצך והזהיר במצרים שלא נשב אנחנו בארצם: (יט) והיתה עמו. התורה הנזכר'. וקרא בו. בספר הנזכר. ועל דרך האמת והיתה עמו התורה הנזכרת עלמה תהיה עמו כדרך וה' נתן חכמה לשלמה והומר וישב שלמה על כסא ה' למלך: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו. נרמז בכאן בתור' איסור הגאות כי הכתוב ימנע המלך מגאות ורוממות הלב וכל שכן האחרים שאינן ראוים לכך כי ראוי להתרומם ולהתגדל יזהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו כי הגאוה מדה מגונה ונמאסת אצל האלהים אפי' במלך כי לה' הגדולה והרוממות ולא לבדו התהלה וגו

יתהלל

אבן עזרא

כמשפטים שהוא חייב לשמרם: (טו) שום תשים. [ד]רשות אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל. מדרך האמת [ה]לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אע"פ שכתוב בו אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה [ו]ממצרים והנה יפרש [ז]למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ובשובם ישאלו השם ואוריה הנביא בסכנת [ח]הנפש ברח לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך [ט]לשם: (טז) לא תוסיפון. מלוה היתה ולא [י]נכתבה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם [כ]ואת דרך אמרת: (יז) ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו. שלא יענים את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף כאבני' בירושלם מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל ואמרו אליך [ל]הכביד את עולנו ויש אומרים בעבור הבנייניס התרעמו ואין זה אמת כי הגרים [מ]בנו הבית כי כן כתוב והנה האדונים שהיה על המסלגמהו [נ]במותו: (יח) והיה כשבתו. בתחלת מלכותו: משנה. נסחה [נ]שנית: (יט) והיתה עמו. [*]התורה: וקרא בו. [**]בספר: ליראה. הוא [ס]בעצמו: לשמור את כל דברי. כי הוא יתקן המעוותים בכמו: (כ) לבלתי רום לבבו. אם היה ספשי מהאלות: ולבלתי סור. כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה והכרו למען יאריך ימים: (א) לא יהיה לכהנים הלוים. כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם מהראש והקיבה מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שופט השלמים הזרוע שכר זרועו בשחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ועל

דרך

פירוש על אבן עזרא

[ד]ר"ל כ"ל לפה הרע לשמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו. והשם אמר שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם (ש"א ח' ו'). [ה]ר"ל השכל מחייב שאינו ראוי לשום מלך שאינו אחיו ואפילו מזרע אדום שנקרא אחיך ככתוב לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. [ו](מ"א ו' כ"ט). [ז]ר"ל המלך אשר לא אחיך הוא. [ח]כמ"ש ויבקש המלך המיתו. וישמע אוריה ויירא ויברח ויבא מצרים (ירמיה כ"ו כ"א). [ט]כמ"ש ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים וכו' את הגברים ואת הנשים וכו' את גדלי' בן אחיקם בן שפן ואת ירמיה הנביא ואת ברוך בן נריה ויבואו ארץ מצרים (ירמיה מ"ג ה' ו' ז'). [י]כי לא נמצא בכתוב שהשם אמר לא תוספון לשוב וכו'. [כ]שמשה אמר כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד. על מצרים הרודפים שנטבעו בים סוף ולא זו הדרך שבפסוק הזה ר"ל לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. [ל](מ"א י"ב י'). [מ]ויספר שלמה כל האנשים הגרים אשר בא"י וכו' וימלאו מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות. ויעש מהם שבעים אלף סבל. ושמונים אלף חצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם (ד"ה ב' ב' ע"ז י"ז). [נ]כמ"ש וישלח המלך רחבעם את אדרם (הוא אדונירם) אשר על המס וירגמו כל ישראל בו אבן (מ"א י"ב י"ח). [נ]אולי כוונתו כי אין פירושו רק משנה תורה רק פי' שיכתוב אותה עוד הפעם אע"פ שיש לו ס"ת מירושת אבותיו. או ר"ל כוונתו כדעת חכמים אשר כל התורה נאמרה בכל לשון ע"כ יכול להיות נוסח התורה בכל לשון אפילו (בלע"ז) עיין ברכות (י"ג ע"א) סוף המאמר או מפרש ר"א כי לפי פשוטו לכתוב ב' ס"ת כמובא בגמרא ומשנה התורה פי' כמו משנה כסף קחו בידכם ור"ל כ"ל כמובא ברמב"ם הי' מלכים גם למלך די בס"ת אחת ע"י במ"ת ופי' משנה הוא העתקה מהס"ת. [*]ר"ל ידוע מלת התורה ל"כ לפניך אמר והיתה ולא לשון והיה עמו. [**]כי היה לו לומר וקרא בה וע"כ אמר בו כלומר בספר שהוא ל"ז. [ס]ר"ל שאין מלת ליראה פועל יוצא. אלא פועל עומד. ר"ל

ספורנו

תואר אשר רמז שסופו לשנאתה ולהוליד ממנה בן סורר ומורה כמו שקרה לדוד בדבר אבשלום: (יט) למען ילמד ליראה. בסלק העיוני ממנה התורה

פירוש רשב"ם

(טו) איש נכרי. להלחם מלחמותיכם: אשר לא אחיך הוא. כי יסיתכם לעבוד ע"א: (יח) משנה התורה וזקיני פירשו בדברי הימים שני ספרי התורה ותרגומו פתשגן. ואינו מגזרת ושננתם: וכי

* הוא ע"פ ירושלמי מס' כלאים כ"ת אמר בראשונה לא היה אלא שמים דכתיב ויכתב אותו וכו' ע"ש. מגיה א"נ.

לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ ה כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי ו וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס ט כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד

לעשות

אונקלוס

ואחסנא עם ישראל קורבניא דיי ואחסנתיה ייכלון: ב ואחסנא לא יהי ליה בגו אחוהי מתנן דיהב ליה יי אנון אחסנתיה כמא די מליל ליה: ג ודין יהא דחזי לכהניא מן עמא מן נכסי נכסתא אם תור אם אמר ויתן לכהנא דרעא ולועא וקבתא: ד ריש עבורך חמרך ומשחך וריש גזא דענך תתן ליה: ה ארי ביה אתרעי יי אלהך מכל שבטיך למקם לשמשא בשמא דיי הוא ובנוהי כל יומיא: ו וארי ייתי ליואה מחדא מקרויך מכל ישראל די הוא דר תמן וייתי בכל רעות נפשיה לאתרא די יתרעי יי: ז וישמש בשמא דיי אלהיה ככל אחוהי ליואי דמשמשין תמן בצלו קדם יי: ח חלק כחלק ייכלון בר ממטרתא דייתי בשבתא בכן אתקינו אבהתא: ט ארי את עלל לארעא דיי אלהך יהיב לך לא תילף למעבד כטעות

עממיא

מסרה יח א לוי, ד' כתיב י' וכל מלאי דכו'. יאכלון, מ"ו ומ"ן בסוף. ב לו, דגש מד"ד. ג זה, כ"ג כ"פ. זבחי, ג' וחסל. הזרע, ס"ו דקרי ולא כתיב. והלחיים, ג' רק בב' יודין והכלשונה פשוטה והשמים מרוקה ולפוים. והקבה, ס'. ד ראשית, כ"ס. ולאשים ר'. גז, ג'. ו וכי, ס' כ"פ בקיפלא. יבא, חסל. שם, ד'. ז ושרת, ב' ס"ו ומ"י. העמדים, ס"ו ומ"י. כחלק, ב' וס' וכחלק.

ת"א וזה יהיה משפט הכהנים חולין קל. מאת העם שם קלב. מאת זבחי שם קלא. הזרוע והלחיים שם קלד. ראשית פסחים לב מנחות סז. ראשית דגנך חולין קלז. וראשית גז שם קלה קלו קלז קלח. תתן לו שנה כה פסחים לב חולין קלז. כי בו בחר סנהדרין פג. לעמוד לשרת סוטה לח זבחים כג חולין קלג קלה. הוא ובניו סוטה שם חולין קלה. מאחד שעריך סוכה נה. ובא בכל אות נפשו שם קמא קע מנחות פג. ושרת בשם ה' אלהיו סוכה שם קמא שם מנחות שם ערכין יא. העומדים זבחים כג. חלק כחלק יאכלו סוכה נו. לא תלמד לעשות שבת עה ר"ה כד סנהדרין סח שבועות לט מג.

רש"י

ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: (ב) בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שתי עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קיני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן (דברים ז') על כן לא היה ללוי וגו' להזהיר על קיני וקניזי וקדמוני. שוב מצאתי בדברי רבי קלונימוס שהיה גורס בספרי: ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. (במדבר י"ח) בארצם לא תנחל אני חלקך: (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפל"ה: הלחיים. (חולין קלד) עם הלשון דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר (במדבר כה) ויקח רומח בידו: לחיים. תחת תפלה שנאמר (תהלים ק"ו) ויעמוד פנחס ויפלל: והקבה. תחת האשה אל קבתה: (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים ונסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר (יחזקאל מה) וששיתם את האיפה מחומר החטים ששית האיפה הרי שתות כשאתה נותן שני שתות לכור הרי א' מששים שהכור שלשים סאין: ראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מס' (חולין קלז) וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר (שמואל א כה) וחמש צאן עשויות רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים. צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה: (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: (ו) וכי יבא הלוי. (ספרי) יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות: ובא בכל אות נפשו וגו': (ז) ושרת. לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. ד"א עוד לימד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות מה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו משמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: (ט) לא תלמד לעשות. (סנהדרין סח) אבל אתה למד להבין ולהורות כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים

ולהורות

רמב"ן

יתחלל האדם כענין שמבואר ע"י הנביאים תועבת השם כל גבה לב וכתיב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו': (א) אשי ה'. קדשי המקדש ונחלתו אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר בקרב אחיו זו נחלת שבעה ואיני יודע מה הוא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקרא' ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שתי עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קיני וקניזי וקדמוני שוב מצאתי בדברי רבי קלונימוס ה"ג בספרי ונחלה לא יהיה לו אלו נחלת חמשה בקרב אחיו אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד ולחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה אחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד כל זה לשון רש"י. וכבר פירשתי העיקר בפרשת קדש לי כי נחלת חמשה עממין הנזכרים בפסוק כי יביאך ה' אלהיך אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש והם עיקר נחלת ישראל שהיתה ארצם זבת חלב ודבש אבל השנים הנשארים

והם

יונתן בן עוזיאל

עם אחוי קורבניא דיי ובאחסנתהון ייכלון: (ב) ואחסנת חקיל וכרם לא תהי ליה ביני אחוי עשרין וארבע מוהבותא דכהונתא דיהב ליה יי הינון אחסנתיה היכמא דמליל ליה: (ג) ודין יהי חולקא דחמי לכהניא מן עמא מלות דבחי דבחין אין תור אין אימר ויתנון לכהנא אדרעא דימינא ולוחיא ארעיא ולוחיא דרקיתא וקיבתא: (ד) שירוי עיבוריכון חמריכון ומשחיכון ושירוי גיזת עניכון במסת קטורא° תתנון ליה: (ה) מטול דביה אתרעי יי אלהכון מכל שבטיכון למיקום לשמשא בשמא דיי הוא ובנוי כל יומיא: (ו) וארום ייתי ליואה

° צ״ל קמורא

ירושלמי

מחדא מן קרייכון מן כל ישראל דהוא דייר תמן וייתי בכל כרוך דירעיא נפשיה לאתרא דיתרעי יי: (ז) וישמש בשום מימרא דיי אלהיה הי ככל אחוי ליואי דמשמשין תמן קדם יי: (ח) חולק כל קבל חולק בשוה ייכלון בר מטותבי קורבניא דייכלון כהניא דאוריתו להון אלעזר ואיתמר אבהתכון:

(ח) וית בר זבוניה דזבינו ליה על אבהתא:

(ט) ארום אתון עללין לארעא דיי אלהכון יהיב לכון לא תילפון למעבד כריחוק

בעל הטורים

מלך] יסי סעולס וסמנחס וסכסך ועוד מס כהן ולוי נוטלין מעשר כך המלך. לאככם יעשר (ש״א ח׳): אשי יי״ ונחלתו וכתיב בתרים יסיס משפט הכהנים דכהנים משלשן בנוה קס זכו: סלוים בגימטר׳ הפס צלדכי יסו״ס והו יי״ הוא נחלתו: (ד) כאשים דגנך צגי׳ משמסכם: גז ב׳ במסורס גז לאנך. כמער על גז וסיינו דלמרי׳ שלריך ליתמן לו כשהוא מלובן חסו כמער על גז שיהא מלובן ולא לוטי אז כאמי׳ גז לאנך תמן לו: (ו) וכי יבא הלוי בגי׳ זהו הכהן [עם המיבות וערש״י]: (ח) כחלק ב׳ במסרה דין ואיך (ש״א ל׳ד) כחלק היושב על. הכלים דשתריך כהן בעל מום חלק בקדשים אע״פ שפסול בעבודה והיינו לפי שיושב על הכלים: (ט) כי אתה בא. שאך כאן משל אוב. לומר שהמלך שואל באורים ולא באוב [אולי כוונם הדרש של

יונתן

(ב) מוהבוסא כמו יסב והוא לשון מתנה. (ג) דחמי לכהנים פי׳ הראוי לכהנים: אדרוע דימין הכי איתא בחולין פרק הזרוע ונפקא לי מדכתיב בה״א הידיעה משמע זרוע של ימין: לוסיא סרעא פי׳ לחי התחתון: ודרקיסא לשון גרום כמו רקתא דהגרא בב׳ אלו מציאות ופי׳ המלוך גבוהה בשעת הכהר וכן במסכת מגילה רקת זו ציפורי ולמה נקרא שמה רקת דמדליא ברקתא דנהרא: במסת קטורא עיין במוהר״ד פי׳ מה שפי׳ ופ״ע מגורא וכן תרגם יונתן לעיל פרשת ברכאים ונפרע׳ז שלוה וכן הוא בחולין שיעור ראשית הגז כדי לעשות ממנו בגד קטן מנה״מ אמר רבי יהושע דאמר קרא לעמוד לשרת דבר הראוי לשרת ומאי ניהו אבנט: (ו) דרעיא פי׳ דיגסר: (ס) ממימבי קורבניא יסכן לפיום ממוסני וכדלעיל מוסב לשון יסב ומסנה ויש רולי׳ לסגיה ממוקפי וכמו שפירש״י

רמב״ן

וכם ספריהי וכנרגשי אין אלכם זבח שלב ודבש ואיכה סייגם בבכורים ולכך הזכיר בלוים שלא ימלו חלק עם ישראל בעיקר נחלתם בארץ הטובה שהיא נחלת הסעמה וגם לא בנחלת כל השבעה שהם השנים הסאהרים אף על פי שאין אלכם טובה ואיכה סטובה בעיני ישראל כל כך ודבר בכור הוא בראיות שכתבתי שם: (ג) וזה יהיה משפט הכהנים. זו מלוה מחודשת לא נזכרה בתורה כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה לכם שאינה נוהגת במוקדשים ועתה כשבאו ליכנס לארץ חדשה לכם וזה טעם מאת זובחי הזבח כלומר כאשר יזבחו הזבח שהתרתי לכם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך והנה לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר יי״ אל אהרן אע״פ שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקדש כי גם הפרש קדש הוא אבל הזרוע והלחיים והקיבה וראשית הגז הן חולין גמורי׳ אין בהם זולתי מלות המתנה וכן לא הזכיר שם גזל הגר ועל מדרש רבותינו כולם נרמזים שם. וראשית או ראשית הגז. אשר יתנו זו הזרוע והלחיים והקיבה. לה׳ זו סלה בספרי. אם כן גם מלוה זו מבוארת ועל ממך המדרש שאמרו זרוע תחת ויקח רומח בידו לחיים תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס וגו׳ הקיבה תחת ואת האשה אל קבתה נרמזו שם על הזכות העתיד וזיכה לכל השבט בזכות פנחס כאשר זכה לאהרן להיות כהן עמהם והרב אמר במורה הנבוכים כי הלחיים בעבור היותם ראשית הגוף והזרוע בעבור היותו ראשית האברי׳ המשתרגים בגוף והקיבה ראשית המעים כי הראשית בכולם ינתנו למשרתי השם לכבודו ית׳: (ט) לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם. גם זו מלוה מבוארת שכבר אמר וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו ועתה יזכיר מעשיהם ויאמר שהם תועבה לפני השם והזכיר מעביר בנו ובתו באש והוא מין ממיני הכשוף על דרך הפשט או המולך על דעת רבותינו והוא האמת כמו שפירשתי במקומו והזכיר מכשף שם כלל לכל הכשפים וסובר חבר ושואל אוב וידעוני והם פרטים בכשוף ואשר אותם גם לשואל ודורש אל המתים באוב עלמו ובכל ענין שידרוש אליהם והזכיר קוסם קסמים והיא מסבה בעתידות בכלל מלשון קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו כמו שנאמר בלעם בן בעור הקוסם והיה מנחש כמו שנאמר בו ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וכתוב קסמי נא לי באוב. והזכיר בפרט מעונן והוא היודע בעננים ומנחש המגיע בעופות בכנפיהם או בלפצוף כענין שכתוב כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר והוא לשון נגזר מלשון חשתי ולא התמהמתי שכל מה שימהר להודיע בעתיד קודם היותו יקרא נחש כלומר נחים ונקדים לדעת. ואמר הכתוב תועבת יי״ כל עושה אלה ולא אמר עושה כל אלה כי הכתוב ידבר על רובם כי המעונן והמנחש אינה תועבה ולא הורים הכנענים בעבורם כי כל בני אדם יתאוו לדעת עתידות למו ומתעסקין בחכמות רבות כאלה לדעתם: ועתה דע והבן בענין הכשפים כי הבורא ית׳ כאשר ברא הכל מאין עשה העליונים מנהיגי התחתונים אשר למטה להן נתן כח הארץ וכל אשר עליה בכוכבים ובמזלות לפי הנהגתם ומבטם בהם כאשר הוא מנוסה בחכמת האיצטגנינות ועשה עוד על הכוכבים והמזלות מנהיגים מלאכים ושרים שהם נפש להם והנה הנהגת׳ מעת היותם עד לעולם ועד גזירת עליונים אשר שם להם אבל היה מנפלאותיו העצומות ששם בכח המנהיגים העליונים דרכי תמורות וכחות להמיר אשר למטה מהם שאם יהיה מגיע הכוכבים בפניו אשר כנגד הארץ טובה או רעה לארץ או לעם או לאיש ימירו אותם הפנים העליונים עליו להפך במבט עלמו כענין שאמרו תמורות עונג נגע ועשה כן להיות הוא ית׳ שמו מהשגח עדיא וזמניא קורא למי הים לעשות בהם כרלונו והופך לבקר צלמות מבלי שנוי טבעו של עולם ושיעשו הכוכבים והמזלות מהלכם כסדרן ועל כן אמר בעל ספר הלבנה הסכם בעבר״מונקיא כשהלבנה והיא נקראת גלגל העולם בראש כלה ועל דרך משל ויהיה פניו אל פלוני תעשה תמונה לדבר פלוני ויוסק בה שם

אבן עזרא

דרך הפשט כי אלה טובים מאחר °°כבשר גם הזכיר דבר. לוי כי גם הם יזלו התורה בשערים וכעד דברי ע׳הימים: (ס) לבד ממכריו. יש אומרים שהוא כמו אמת פמכריהם בדרך רפוקה מעט ולא אדם הדקדוק רק הוא מנזרת וכי תמכרו ממכר צוהטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו כאשר כתוב ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים לאזכיר דבר

פירוש על אבן עזרא

°°ר״ל העוב שבגוף הוא הזרוע. והטוב שבראש הלחיים והלשון. והטוב שבקרב הקיבה. ע׳ר״ל ענין יהושפט שהלם ללמד התורה בערי יהודה לשריו וממהם הלויים. וכתוב שם ובשנת שלש למלכו שלח לשריו וכו׳. פ(מ״ב י״ב ח׳). צ(ויקרא כ״ה י״ד). קומלם לבד פי׳ חוץ ממה שהם מכר ביתו. וכן אשר דברים שירש מאבותיו. וזהו ממכריו שאף כי אין ללוים נחלה עם ישראל. בתים לדורתם היה להם בכל מושבותיהם והיו מוכרים וקונים אותם מהם ותחלים להם כדין ממכר בית. דכיאל

ספורנו

התורה בתוספת את גודל והשגחת האל יתעלה אשר בידיעת זה תתקיים התורה: (ה) כי בו בחר ה׳ אלהיך מכל שבטיך. וראוי לך לתת לו לפסו ותעלה כדי שיוכל לעמוד לשרת: (ח) לבד ממכריו על״האבות. אין על האבות לחלק למשמרות כהונה אלא ממכריו מה שהיה כל משמר מהם יכול למכור למכירו בחליפין והם קרבנות כל ימות השנה שיחליף כל משמר עם חבירו את חלקו בקרבנות השנה בעד מה שיתנו לו חלקם בשבוע אחת או שתים

פירוש רשב״ם

(ו) וכי יבא הלוי. כהן שאינו מאותה משמרה שעובדת היום בירושלים בעזרה: (ח) לבד ממכריו על האבות. לפי הפשט כמו איש מאת מכרו אם יש לו שום קרוב מאבותיו שיתן לו קרבנו לעשותו הוא יש לו רשות להקריבו אע״פ שאינו משמרה זו: וחבר

לַעֲשׂ֕וֹת כְּתוֹעֲבֹ֖ת הַגּוֹיִ֥ם הָהֵֽם׃ י לֹֽא־יִמָּצֵ֣א בְךָ֔ מַעֲבִ֥יר בְּנֽוֹ־וּבִתּ֖וֹ בָּאֵ֑שׁ קֹסֵ֣ם קְסָמִ֔ים מְעוֹנֵ֥ן וּמְנַחֵ֖שׁ וּמְכַשֵּֽׁף׃ יא וְחֹבֵ֖ר חָ֑בֶר וְשֹׁאֵ֥ל אוֹב֙ וְיִדְּעֹנִ֔י וְדֹרֵ֖שׁ אֶל־הַמֵּתִֽים׃ יב כִּֽי־תוֹעֲבַ֥ת יְהוָ֖ה כָּל־עֹ֣שֵׂה אֵ֑לֶּה וּבִגְלַל֙ הַתּוֹעֵבֹ֣ת הָאֵ֔לֶּה יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ מוֹרִ֥ישׁ אוֹתָ֖ם מִפָּנֶֽיךָ׃ יג תָּמִ֣ים תִּֽהְיֶ֔ה עִ֖ם יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ חמישי יד כִּ֣י ׀ הַגּוֹיִ֣ם הָאֵ֗לֶּה אֲשֶׁ֤ר אַתָּה֙ יוֹרֵ֣שׁ אוֹתָ֔ם אֶל־מְעֹנְנִ֥ים וְאֶל־קֹסְמִ֖ים יִשְׁמָ֑עוּ וְאַתָּ֕ה לֹ֣א כֵ֔ן נָ֥תַן לְךָ֖ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ טו נָבִ֨יא מִקִּרְבְּךָ֤ מֵאַחֶ֙יךָ֙ כָּמֹ֔נִי יָקִ֥ים לְךָ֖ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ אֵלָ֖יו תִּשְׁמָעֽוּן׃ טז כְּכֹ֨ל אֲשֶׁר־שָׁאַ֜לְתָּ מֵעִ֨ם יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ בְּחֹרֵ֔ב בְּי֥וֹם הַקָּהָ֖ל לֵאמֹ֑ר לֹ֣א אֹסֵ֗ף לִשְׁמֹ֙עַ֙ אֶת־קוֹל֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֔י וְאֶת־הָאֵ֨שׁ הַגְּדֹלָ֥ה הַזֹּ֛את לֹֽא־אֶרְאֶ֥ה ע֖וֹד וְלֹ֥א אָמֽוּת׃

* ת' רבתי

ויאמר

אונקלוס

עממיא האנון: י לא ישתכח בך מעבר בריה וברתיה בנורא קסם קסמין מעגן ומנחש וחרש: יא ורטין רטן ושאל בדין וזכורו ותבע מן מתיא: יב ארי מרחק יי כל דעביד אלין ובדיל תועבתא האלין יי אלהך מתרך יתהון מקדמך: יג שלים תהי בדחלתא דיי אלהך: יד ארי עממיא האלין די את ירת יתהון מן מעגניא ומן קסמיא שמעין ואת לא כן יהב לך יי אלהך: טו נביא מבינך מאחך כותי יקים לך יי אלהך מנה תקבלון: טז ככל די שאלתא מן קדם יי אלהך בחרב ביומא דקהלא למימר לא אוסף למשמע ית קל מימרא דיי אלהי וית אשתא רבתא הדא לא אחזי עוד

ולא

מסרה ט לעשות, מ"ל. כתועבת, מו"ק וחסר סנין. י מעביר, במרכא ומ"ל. בנו׳ מוקף. קסם, ח'. מעונן, מ"ל. יא וחבר, ל' וחד חבר חברים. ושאל, חסר. אוב׳ מ"ל. וידעני, ד' בלי' וחסר. ודרש, חסר. יב תועבת, מ"ל. עשה, חסר. התועבת׳ מו"ק וס"ח. מוריש, מ"ל דמ"ל. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. יג תמים, בס"ע התי׳ רבתי. אלהיך, אין כאן פיסקא. יד יורש, מ"ל. אותם, ע"ל מ"ל בתורה. מעננים, ב' מ"ו ומ"י. קסמים, ח"ו ומ"י. לא כן, י"ע. נתן, מלעיל אולי. פירושו לא נתן כן או ואתה נתן לך וגו' לא כן ד"א. טו נביא, י"א פסוק ריש׳ וסופיהון כו"ן. כמני, ח'. יקים, מ"ל. תשמעון, ב' מ"ו וכו"ן בסוף. טז יהוה, ס' דסמיך. בחרב, חסר. אסף, מד"ד והסמך גליכי (כי הוא מל' כבד וכ"ל בסומכי הגדולה אבל חלילה לומר שלא כלו לשמוע כלל). לשמע, כו"ל חסר. אלהי, ס' וקמץ וכל אס"ק דכו' בס"ב מ"ל. הגדלה, כו"ל חסר. אמות, ב' מ"ל.

ת"א לא ימצא בך סנהדרין כו סד עקרים מג עם. מעונן שם סה. מנחש שם. וחובר חבר שם כו כה כריתות ג. ודורש אל המתים סנהדרין סה. כי תועבת ה' סנהדרין כז. תמים תהיה פסחים קיג עקידה שער י. אליו תשמעון יבמות ל. נביא מקרבך עקרים מג עם.

רש"י

ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הנכרים: (י) מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם קסמים. אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר (הושע ד') עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו: מעונן. (סנהדרין סה) ר' עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל. וחכ"א אלו אוחזי העינים: מנחש. (ספרי) פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: (יא) וחובר חבר. (סנהדרין שם) שמלקט נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושאל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפות: ודורש אל המתים. כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגולת: (יב) כל עושה אלה. (מכות כד ספרי) עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן: (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: (טו) מקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: (כ) אשר לא צויתיו

רמב"ן

שם השעה ושם המלאך הממונה עליה מן השמות ההם הנזכרים באותו הספר ותעשה הקטרה פלונית בענין כך וכך ויהיה המגע עליה לרעה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס וכאשר תהיה הלבנה במזל פלוני ובמגע פלוני תעשה תמונה והקטרה כענין פלוני לכל טובה לבנות ולנטוע והנה גם זה הנהגת הלבנה וכח מנהיגיה אבל ההנהגה הפשוטה אשר במהלכם הוא חפץ הבורא ית' אשר שם בהם מאז וזה הפך וזה סוד הכשפים וכחם שאמרו בהם שהם מכחישין פמלייא של מעלה לומר שהם הפך הכחות הפשוטים והם הכחשה לפמלייא בצד מהצדדין ועל כן ראוי שתאסור אותם התורה שיונח העולם במנהגו ואל טבעו הפשוט שהוא חפץ בוראו וגם זה מטעמי איסור הכלאים כי יבואו מן ההרכבות למינים יעשו פעולות נכריות יולידו שנוים ממנהגו של עולם לרע או לטוב מלבד שהן עצמן שנוי בצירה כאשר פירשתי כבר ורבים יתחכמו בנחשים לומר שאין בהם אמת כלל כי מי יגיד לעורב ולעגור מה יהיה ואנחנו לא נוכל להכחיש דברים יתפרסמו לעיני רואים ורבותינו גם כן יודו בהם כמו שאמרו בואלה שמות רבה כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב וחכמת האוגורי"ן העופות בלשון ערב אלזג"ר וחכמי העופות יקראו אילורין ועוד מוזכר מזה הענין בגמרא אבל יש לענין הזה סוד וכבר הודעתי כי יש למזלות שרים ינהיגו אותם והם נפשות לכדורי הגלגלים ושרי זבח ואלה הקרובים לארץ והם הנקראים עגידי התלי יודיעו העתידות ומהם נעשים סימנים בעופות שבהם. יודיעו עתידות. ולא לזמן גדול ולעתידות רחוקות יגידו רק בעתידות הקרובות לבא יודיעו מהם בקול העוף יקראו בקול מר על מת ומהם בפרישות כנפיו והוא שאמר יוליך את הקול למגידים בקולם ובעל כנפים לרומזים בכנפיהם וכל זה איננו תועבה בעמים אבל חכמה תחשב להם וכך אמרו ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעין וערומים בטייר וכן יאמר הכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. והנה שלמה למד זה בכלל חכמותיו והידיעה היא הבנת הצפצוף והערמה לחקור ענין בפרישת הכנפים וכאשר כלל הכתוב המעוננים והקוסמים עם התועבות הנזכרות חזר ופירש הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו כי חכמתם לדעת הבאות ואתה לא כן נתן לך יי' אלהיך יאמר הנה אסר לך השם המעשים האלה הנזכרים בעבור שהם תועבות לפניו ובגללם הוריש הגוים ההם מפניך ואסר לך הנחשים והקסמים בעבור שעשה לך מעלה גדולה לתתך עליון על כל גויי הארץ שיקים בקרבך נביא ויתן דבריו בפיו ואתה תשמע ממנו מה יפעל אל ולא תצטרך אתה בעתידות אל קוסם ומנחש שיקבלו אותם מן הכוכבים או מן המלאכים בשרי מעלה שאין כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך אבל בנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה והוא שיפרש הוא הדבר אשר לא דברו יי' והנה אתה חלקו ונחלתו שומע עליון מפיו והם חלק המזלות

ירושלמי

בְּרִיחוּקֵי עַמְמַיָּא הָאִינוּן: (י) לָא יִשְׁתְּכַח בְּכוֹן מַעֲבְרִין בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן בְּנוּרָא לָא קָסוּמֵי קוּסְמִין וְלָא חָרוּרֵי עַיְינִין וְלָא נָטוּרֵי נַחְשִׁין וְלָא חַרְשִׁין:

נ(י) לָא אִשְׁתְּכַח בְּכוֹן מַעֲבַר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ בְּנוּרָא לְאַקְסוּמֵי קִסְמִין וְלָא חָרוּרֵי עַיְינִין וְלָא נַטּוֹרֵי נַחְשִׁין וַחֲרָשִׁין:

(יא) וּמְחַבְּרִין וְאַסְרִין חִיוִין וְעַקְרַבִּין וְכָל מִינֵי רַחְשִׁין וְשָׁאֲלִין אוֹבָא טְמַיָא וּגְרַם יְדוּעַ וְתָבַע מִן מֵיתַיָּא:

נ(יא) וְחַבּוֹרֵי חָבוּרָא בִּישִׁין וְאַסְרֵי חִיוָוא וְעַקְרַבִּין וְכָל מִינֵי רַחְשִׁין וְשָׁאֲלֵי אוֹבָא וּמַסְקֵי זְכִירִין וְתָבְעַן אוּלְפַן מִן מֵיתַיָּא:

(יב) אֲרוּם מְרַחַק קֳדָם יְיָ כָּל עָבִיד אִלֵּין וּמְטוּל תּוֹעֵיבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָכוֹן מְתָרֵיךְ יַתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן: (יג) שַׁלְמִין תְּהוֹן בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן: (יד) אֲרוּם עַמְמַיָא הָאִלֵּין דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְמֵירוּת יַתְהוֹן לְחָרוּרֵי עַיְינָא וּלְקִיסוּמֵי קִסְמַיָא צַיְיתִין וְאַתּוּן לָא כְּוָותְהוֹן אֱלָהֵן כָּהֲנַיָא שַׁיְילֵי אוּרַיָא וְתוּמַיָא וּנְבִיָא תְּרִיצָא יְהַב לְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן:

נ(יד) לְחָרוּרֵי עַיְינַיָּה וּלְקַסְמֵי קִסְמַיָּא יִשְׁמְעוּן:

(טו) נְבִיָא מִבֵּינֵיכוֹן מִן אֲחוּכוֹן דְּדָמֵי לִי בְּרוּחַ קוּדְשָׁא יְקִים לְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן מִנֵּיהּ תְּקַבְּלוּן: (טז) כְּכָל דִּשְׁאֶילְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן בְּחוֹרֵב בְּיוֹמָא דְּאִתְכַּנָשׁוּ שִׁבְטַיָּא לְקַבָּלָא אוֹרַיְיתָא לְמֵימָר לָא נוֹסִיף לְמִשְׁמַע יַת קָל דִּיבּוּרָא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיַת אִישָׁתָא רַבְּתָא הָדָא לָא נֶחְמֵי תּוּב דְּלָא נְמוּת:

ואמר

בעל הטורים

על פי' דקרא תמים תהיה. א"כ כמ"ש דורשו לשומות על ואתה לא כן דלהלן דר"ל שנתן לך שאורים ותומים שמשיבים לפעמים תיבת לא ולפעמים כן]. (י) קסם קסמים מעונן ומנחש: קסם בגי' אותו בקלו. מעונן בגי' אוחזי העינים מנחש בגי' כותיקן תצי נחיכה פלי. ד"א מקל כחם מולדה פועל: (יג) תמים תיו גדולה [ואינו כן בספרי ספרד] שאם הלך בתמימות כאלו קיימת [ר"ל התורה] מאל"ף ועד תי"ו: (טו) נביא מקרבך הפסוק מתחיל ומסיים בנ"ן לומר שידע נ"ן שערי בינה [עי' של"ה פ' שופטים בשם מוהר"ח תלמיד לאר"י ז"ל] יש בו יו"ד תיבות לומר שתשמע לו כמו ליו"ד הדברות. כמוני בגי' ענו. תשמעון ב' במסורה אליו תשמעון. כקטן כגדול תשמעון (לעיל א' י"ז) לומר אחד קטן ואחד גדול שמע אליו: (טז) ככל אשר שאלת. ככל

עולה

יונתן

שפירש"י והקורא יבחר: (י) חרורי עיינין פי' אחיזת עינים ולעיל פ' קדושים מתרגם אחודי עיינין ומה שכאן חרורי וכן לקמן בפסוק כי תועבת בזונתן וירושלמי מתרגם לחרורי י"ל כדאיתא לעיל פרשת אחרי מות פסוק ב' הדורי ופי' שם רוח רעה ובעיני אין להם דמיון וע"ש בפ"י ובמ"ש: (יא) איבא טמיא פי' עלם של מת לשון בי טמיא: וגרם ידוע עלם מן חיה ששמה ידוע ועיין לעיל פרשת קדושים: (יד) כהניא שאלין אוריא ותומיא אלאחי שמתרגם דרש אלא לא כן אלא שמשים בפסוק אלא רמז על אורים ותומים שמשיבים לשואלם דבר לפעמים משיבים לא לפעמים כן וזהו לא כן מלאחי כתוב: תריצא מבואר אלקינו שפי' ישרים ולדיקים: (טו) דדמי לי ברוח קודשא דק"ל לפירש"י אפי כמוני וזלא כבר אמר מקרבך מאחיך

ממילא

רמב"ן

המזלות הולכים אחריהם וזה טעם לא כן נתן לך כאשר נתן להם כטעם אשר חלק י"י אלהיך לכל העמים כאשר פירשתי. ובספרי אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו שמא תאמר להם יש בהם לשאל ולי אין לי ת"ל ואתה לא כן נתן לך י"י אלהיך והנה זו ראיה בכל מה שפירשנו כי הנחשים הם דבר כמלא בם ולכן היה לישראל מעלה במניעה מהם: (יג) וטעם תמים תהיה עם י"י אלהיך. שנייחד לבבינו אליו לבדו ונאמין שהוא לבדו עושה כל והוא היודע אמתת כל עתיד וממנו לבדו נדרוש העתידות מנביאיו או מאנשי חסידיו ר"ל אורים ותומים ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים אבל אם נשמע דבר מהם נאמר הכל בידי שמים כי הוא אלהי האלהים עליון על הכל. היכול בכל. משנה מערכות הכוכבים והמזלות כלנו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל ונאמין שכל הבאות תהיינה כפי הסקרב האדם בעבודתו ולפיכך אחר האזהרות האלו אמר שתהיה תמים עם השם בכל אלה ולא תירא ממגיד עתיד אבל מנביאיו תדרוש ואליו תשמע וזה טעם אונקלוס שלים תהא בדחלתא די"י אלהך שלא תהיה חסר ביראתו כי תמים הוא השלם בדבר כמו שה תמים שאין בו מום ושום חסרון וזו מלות עשה וכבר הזכרתי זה בפסוק והיה תמים: (טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני. טעם מקרבך לרמוז שאין נבואה אלא בארץ ישראל ולכך יאמר בה הכתוב משא גיא חזיון וכמו שהזכירו רבותינו וכן טעם מאחיך כי השם נתן לך מעלה על כל העמים ולא יתן רוחות רק עליכם כמוני שאני מקרב אחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא לשון רש"י. ואמר ר"א כמוני שאני נביא השם לא מעונן וקוסם ויתכן שיהיה מקרבך לומר שתוכל לבטוח בדבריו שהוא מקרבך מאחיך וכן על דעתי כמוני שיהיה נאמן לנביא לי"י ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי ועוד אבאר זה: (טז) ככל אשר שאלת וגומר. לא השלים הכתוב בכאן השאלה שאלו כי באמרם לא אוסיף לשמוע את קול י"י אלהי לא יזכו לנביאיו אבל כאשר אמרו קרב אתה ושמע את

כל

אבן עזרא

דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא: (י) מעביר בנו. ע"א היתה כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי האש: קוסם קסמים. יתכן היותו שם כלל ופירושו מוכרי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן [ו]גוזרין וקרוב ממנו קסם על שפתי [ש]מלך והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט לעובדי שמי' והטעם קסמים שם במשפטי הככבים הנקראי' [ת]אצטוני' [א]ושכיים: מעונן ומנחש. [ב]פירשתים: ומכשף. [ג]כן: (יא) וחבר חבר. אלה האומרים שיחברו השדים: אוב וידעוני. [ד]פירשתיו: ודורש אל המתים. ההולכים אל בית הקברות ולוקחי' עלם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגעונו תראה לו דמות צורת בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבות השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמים עם בוראו וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו הסר כי הוא מתועב והדרך לדרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאמר אליו תשמעון וכתוב וישמעו אליו בני [ה]ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שהכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם כן יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה:

כמוני

פירוש על אבן עזרא

[ו](דניאל ב' כ"ז) פי' קוסמים. וכן וגזריא (שם ה' ז') וכן הוא בלשון ערבי קיאס פי' חוסך. גזרה והשבעה. [ש](משלי ט"ז י') ר"ל המלך חותך משפט ונותר גזירה שאין להשיב כמ"ש במשפט לא ימעל פיו (שם) דומה לקסם האומר כי כן יהיה בלי ספק כאשר יורו קסמיו ע"כ הקוסם הוא שם כלל. והפרטים הם מעונן וכו'. [ת]הם הכוכבים עלמם. [א]המתהוים מכוכביות הכוכבים ונקראים בעלי זנב (שווייף שטערן, קאמעטען). [ב](ויקרא י"ט כ"ו). [ג]שפי' ג"כ (שמות ז' י"א) היודע לשנות דבר הטולדה למראה העין. [ד](ויקרא י"ט ל"א). [ה](להלן ל"ד ט').

וימאן

ספורנו

תמים אבל קרבנות הרגלים שאין להם הליפין ואינם מכלל ממכריו שיוכלו האבות לחלקם למשמרות לפיכך חלק כחלק יאכלו מהם: (י) לא ימצא בך. אפי' מעט ככלי כגון בעלת אוב שנאמרה בעין דאר: (יג) תמים תהיה. אלם עמו שגם בדרישת העתידות לא תדרוש זולתו אבל תדרוש על ידי נביא או על ידי אורים ותומים: (יד) ואתה לא כן נתן לך. שלא יתאמתו בך דברי המעוננים והקוסמים כאמרם (שבת) אין מזל לישראל: (טו) אליו תשמעון. אם יורה מלות שעה:

איכה

פירוש רשב"ם

(יא) וחבר חבר. הניגון בבי"ת כמו מן החרב תאכל החרב חה מוכיח וחובר חברים מחוכם. כמו מן מלך מלכים. וכמו מן עבד עבדים. כן יאמר מן חבר חברים. ואילו היה חבר טעמו בבי"ת כמו חבר אנכי לכל אשר יראוך. ירך נדר כתף וגזל שטעמם למטה היה לו לומר וחובר חבר מן ירך ירכו גזלו. חברים מקשיבים לקולך ובחי"ת מצאתי אחרי כן בספרי ספרד כדברי: (יב) מוריש אותם. כי אינם חושבים לדרוש את הקב"ה ואת נביאי המצות. כי סומכין על תועבותיהם המגידים להם ברוח הטומאה: (יג) תמים תהיה וגו'. וממנו תדרוש ולא מן המתים. ולפי כי מנסה הקב"ה בם את ישראל נתן כח ברוח הטומאה להגיד על פי השעירים: (טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני. שיצוה לך מצות שבתורה ולא כנביא וחולם חלום שיאמר לך לעבוד ע"ז: ומה שכתוב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה הרי פירושו כמו שמפרש אשר ידעו ה' פנים אל פנים. אבל להאמין להקב"ה יהא כמותך ולדבר אמת מאתו ולא כנביא הנותן לישראל אות ומופת לעבוד ע"ז:

ולא

יז ויאמר יהוה אלי היטיבו אשר דברו: יח נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל־אשר אצונו: יט והיה האיש אשר לא־ישמע אל־דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו: כ אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא־צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא: כא וכי תאמר בלבבך איכה נדע את־הדבר אשר לא־דברו יהוה: כב אשר ידבר הנביא בשם יהוה ולא־יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא־דברו יהוה בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו: ס יט א כי־יכרית יהוה אלהיך את־הגוים אשר יהוה אלהיך נתן לך את־ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם: ב שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: ג תכין לך הדרך ושלשת את־גבול ארצך אשר ינחילך יהוה אלהיך והיה לנוס שמה כל־רצח: ד וזה דבר הרצח אשר־ינוס שמה וחי אשר יכה את־רעהו בבלי־דעת והוא לא־שנא לו מתמל שלשם: ה ואשר יבא את־רעהו ביער לחטב

עצים

אונקלוס

ולא אמות: יז ואמר יי לי אוטיבו די מלילו: יח נביא אקים להון מגו אחיהון כותך ואתן פתגמי נבואתי בפומה וימלל עמהון ית כל די אפקדניה: יט ויהי גברא די לא יקבל לפתגמי די ימלל בשמי מימרי יתבע מניה: כ ברם נביא די ירשע למללא פתגמא בשמי ית די לא פקדתיה למללא ודי ימלל בשום טעות עממיא ויתקטל נביא ההוא: כא וארי תימר בלבך אבדין נדע ית פתגמא די לא מלליה יי: כב די ימלל נביא בשמא דיי ולא יהי פתגמא ולא יתקיים הוא פתגמא די לא מלליה יי ברשע מלליה נביא לא תדחל מניה: א ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די יי אלהך יהב לך ית ארעהון ותירתנון ותיתב בקרויהון ובבתיהון: ב תלת קרוין תפריש לך בגו ארעך די יי אלהך יהב לך למירתה: ג תתקן לך ארחא ותתלת ית תחום ארעך די יחסננך יי אלהך ויהי למעירוק תמן כל קטולא: ד ודין פתגם קטולא דיערוק תמן ויתקיים די יקטול ית חבריה בלא מנדעה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי: ה ודי יעול

עם

מסרה יז היטיבו, מ"ל. דברו, ב'. יח אקים, ב'. כמוך, מ"ל וכף בקמץ. אליהם, מ"ל. יט השמע, בפסוק'. אדרש, כו"ל חסר. כ יזיד, ל' מ"ל וא' חסר. צויתיו, מ"ל דמ"ל. כא וכי, ה' ר"פ בסיפרא. דברו, ג' וענינן. כב יבא, חסר. בזדון, כו"ל מ"ל. תגור, מ"ל. יט א בעריהם, ובבתיהם, הב' רפי. ובבתיהם, געיא לפני דגש אולי מפני שהוא רק לסימן ד"ה. ב שלש, ה' מ"ל. תבדיל, מ"ל. ג תכין, מ"ל. ושלשת, ב'. גבול, מ"ל. ינחילך, מ"ל. לנוס, מ"ל. רצח, כ"ל חד"ס במ"ד מ"ז. ד וזה, כ"ג ר"פ. שנא, חסר. מתמל, ד' מ' בלי'. שלשם, כל או' חסר במ"ג. ה יבא, חסר. לחטב, ב' וחסר.

ת"א והיה האיש אשר לא ישמע סנהדרין פט. אנכי אדרש שם שם. אך הנביא אשר יזיד שם. תכין לך במדבר ק מכות ט י. לנוס שמה סנהדרין יט. וזה דבר שבועות לה מכות ט יב. בבלי דעת נדרים פט קמא פו מכות ט. ואשר יבא את רעהו ביער נדרים שם קמא שם מכות ח ט.

רש"י

צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק. ג' מיתתן בידי אדם (ספרי סנהדרין פט.) המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והנביא שעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנא' אנכי אדרוש מעמו: (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא (ירמיה כ"ח) הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וצווח על העמודי' ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר הנביא. (ספרי) ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו וא"ת זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נאמנו שהוא בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך השעה וסייג הפירצה לכך נאמר אליו תשמעון: לא תגור ממנו. (שם) לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו: (ג) תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן מהשנייה לשלישי' וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: (ה) ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ (שמואל ב ו) כי שמטו הבקר תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא:

וזל

רמב"ן

כל אשר יאמר י"י אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר י"י אלהינו אליך ושמענו ועשינו אז קבלו להאמין בנביאיו ולשמוע ולעשות את כל אשר יצוה השם על ידם ולכך אמר בכאן נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך י"י ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי כי כן שאלת להיות דברי השם עמכם על ידי ושתשמעו אליו אם כן שתאמינו גם כן באחר הנביאים שבאים אחרי כי כמוני כמוהם וזה טעם היטיבו אשר דברו להאמין בנביא וכן אעשה להם לדורותם ויתכן שיהיה שאלתם שם לדורות וקבלתם שאמרו לשמוע ממשה באמרם ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו גם כן לדורות עולם ויהיה טעם ואת כמו ואתה וכל נביא השם כמוך כאשר פירשתי שם: (כ) ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר יומת בחנק לשון רש"י מספרי. ואין הענין לומר שהוא בא אחד ואמר בפלוני והנה פעור אומר

לי

(יז) וַאֲמַר יְיָ לִי אַתְקִינוּ מַה דְמַלִילוּ: (יח) נְבִיָא אֲקִים לְהוֹן מִבֵּינֵי אֲחוּהוֹן דְרוּחַ קוּדְשָׁא בֵּיהּ בְּוָתָךְ וְאֶתֵּן פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמֵיהּ וִימַלֵיל עִמְהוֹן יַת כָּל דְאֵיפַקְדִינֵיהּ: (יט) וִיהֵי גַבְרָא דְלָא יְקַבֵּל פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי דִימַלֵיל בִּשְׁמִי מֵימְרִי יִתְפְּרַע מִנֵיהּ: (כ) בְּרַם נְבִי שִׁקְרָא דִיְרַשַׁע לְמַלָלָא פִּתְגָמָא בִּשְׁמִי יַת דְלָא פַקְדִתֵּיהּ לְמַלָלָא וְדִי יְמַלֵיל בְּשׁוּם טַעֲוַות עַמְמַיָא וְיִתְקְטֵל נְבִיָא הַהוּא בְּסַיְפָא: (כא) וַאֲרוּם תֵּימְרוּן בְּרַעֲיוֹנֵיכוֹן הֵיכְדֵין נִידַע יַת פִּתְגָמָא דְלָא מַלְלֵיהּ יְיָ: (כב) מַה דִימַלֵיל נְבִי שִׁקְרָא בִּשְׁמָא דַיְיָ וְלָא יִיתֵי פִּתְגָמָא וְלָא יִתְקַיֵים הוּא פִּתְגָמָא דְלָא מַלְלֵיהּ יְיָ בִּזְדָנוּתָא מַלְלֵיהּ נְבִי שִׁקְרָא לָא תִדְחֲלוּן מִנֵיהּ:

(א) אֲרוּם יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָכוֹן יַת עַמְמַיָא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהִיב לְכוֹן יַת אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתוּנוּן וְתֵיתְבוּן בְּקִרְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן: (ב) תְּלַת קִרְוִין תַּפְרְשׁוּן לְכוֹן בְּגוֹ אַרְעֲכוֹן דַיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהִיב לְכוֹן לְמֵירְתָהּ: (ג) תְּכַוְונוּן לְכוֹן אוֹרְחָא וּתְתַלְתוּן יַת תְּחוּם אַרְעֲכוֹן דְיַחְסְנִנְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן וִיהֵי לְמֵעֲרוֹק לְתַמָן כָּל קְטוֹלָא: (ד) וְדֵין הִילְכַת קְטוֹלָא דְיֵעֲרוֹק לְתַמָן וְיֵיחֵי דְיִקְטוֹל יַת אַחֵיהּ בְּלָא מִתְכַּוֵון לֵיהּ וְהוּא לָא נְטַר לֵיהּ סְנָא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְקַמוֹי: (ה) וּמַאן דְעָלֵיל עִם חַבְרֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְמִקְטַע קִיסִין וְתִדְחֵי אִידֵיהּ בְּסִיקוּרְיָא לְמִקְטַע קִיסָא וְיִשְׁמוֹט פַּרְזְלָא מִן קַתָּא וְיַשְׁכַּח יַת חַבְרֵיהּ וִימוּת הוּא יֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָא מְזַמְנַיָא הָאִלֵין וְיֵיחֵי:

דיעול

בעל הטורים

שלה פי' לומר שמשמשי לשלשתם ושמשי עליכם ע' זקנים. וגם כאשר ישאלו ישראל נביאים יומן להם נביאים: (יח) נביא אקים להם בגי' זהו ירמיהו. זה הוכיחן חם הוכיחן וכו' כדאיתא בפסיקתא [ועי' ילקוט נביאים רמז תשכ"ט]: (ג) ושלשת ב' במסרה. דין ושלשת (ש"א כ) ושלשת תרד מאוד. רמז למה שאמרו דרך ירידה גולה

רמב״ן

לי שתזכרו במלות הלולב שיהא חייב מיתה כי זה פטור ואם אומר שתעשו כן לעבור לשקוץ ההוא אם כן זהו נביא השקר המתנבא לעבוד ע"ז ואפילו אמר כן בשם השם הוא נסקל אבל הענין שיאמר לאיתי שעור כי הוא האלהים והוא מצוה שלא לאכול בשר חזיר וכן אם יגיד בשמו כי כזה וכזה עתיד להיות מאשר שיאמר כי הנעבד ההוא הוא האומר ועושה מדבר ומקיים יומת בחנק ולכך אמר במרא המתנבא בשם ע"ז כגון נביאי הבעל והם שהיו אומרים שהבעל הוא האלהים כמו שכתוב אם י"י הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו והיו מתנבאים בו עלה והצלח ויתן השם ביד המלך ודעתם לומר שהבעל הוא האדון אשר לו השם הנכבד הזה והוא שימן רמות גלעד ביד אחאב: (כא) וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו י"י. עתידים אתם לאמר כשיבא חנניא בן עזור ומתנבא הנה כלי בית י"י מושבים מבבלה וירמיה עומד וכוש על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו לשון רש"י מספרי. והדרש הזה מפני שלא אמר ואם תאמר בלבבך והוא כמו שהזכרתי כי התורה הגיד ברמזים העתיד להיות אבל עיקר הכתוב לומר איכה נדע את הדבר אשר לא דברו השם שנהרוג המתנבא הזה ונוה כי כאשר לא יבוא הדבר אז יומת כי לא דברו השם ולא תגור ממנו מפני חכמתו או מפני אות שנתן ובא האות והמופת וכן היה להם לשאול איכה נדע הדבר אשר דברו י"י שנתחייב לשמוע אליו אבל זו תשובה לשתי השאלות כי בכל נביא נלפה לדבר העתיד להיות ואם יגיד ולא בא נדע שהוא נביא שקר ויומת ואם בא יבא הכל הנה הוא נאמן לנביא לי"י ונתחייב לשמוע אליו בכל אשר יצוה בשם י"י כמו שאמר אליו תשמעון ואפילו לעבור על דברי תורה לפי צורך השעה כגון אליהו בהר הכרמל וזה טעם כמוני כמוך שיהיה בתחילה נאמן לנביא השם או באות ומופת כענין שנאמר ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם או שיגיד העתיד להיות ויבא שגם זה אות וכך אמרו במסכת סנהדרין והמוותר על דברי נביא מיפתו בידי שמים דכתיב אנכי אדרוש מעמו ואמרינן ומנא ידע דליענש דיהב ליה אות והא מיכה דלא יהב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא מימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה ילחק אליהו בהר הכרמל היכי סמכינן עליה ועבדינן שחוטי חוץ אלא היכי דמוחזק שאני. ורש"י כתב כבר נלמוו שאם בא להוליא באחת מכל המלות לא תשמע לו אלא אם כן הוא מומחה לך שהוא לדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל לפי לורך השעה לכך נאמר אליו תשמעו. והפי' זה איננו נכון בעיני שאין ההמחאה שהוא לדיק גמור אלא שהוא נביא אמת מוחזק לכל כמה שהקדים לאמר עתידות ובאו והוא האות שלו כמו שהזכיר בפרשה הזו או במופת שעשה בפניו וזאת חוקת הנביאים ואולי נתכוון רש"י בלדיק גמור למה שכתב הרב רבינו משה בהלכות יסודי התורה כשמשלחין את הנביא נותנין לו אות ומופת כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת ולא כל העושה אות ומופת מאמינין אותו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלה שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבוא' ובקדושתה ופרישותה ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון ואפשר שיעשה אות או מופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו ואע"פ כן מצוה לשמוע לו הואיל ואדם גדול הוא וחכם וראוי לנבואתו מעמידין אותו על חזקתו כמו שנלטוינו לחתוך הדין על פי שנים עדים כשרים ואע"פ שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אללנו מעמידין אותם על כשרותן בדברים אלו וכיולא בהם נאמר הנסתרות לה' אלהינו ונאמר האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב: (א) כי יכרית י"י אלהיך את הגוים וגו' שלש ערים תבדיל לך. גם זו מצוה מבואר' שהזכיר לנו בה ועתה הוסיף לבאר משפטיה כי אמר וירשתם וישבתם בעריהם ללמד שלא נתחייב בה אלא לאחר ירושה וישיבה וכן עשה יהושע. והוסיף תכין לך הדרך שיהיו הבעיילות מפורסמות לתוכה ושיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים והוסיף ושלשת את גבול ארלך והוסיף

אבן עזרא

(טו) כמוני. שהוא נביא בשם לא מכשף: (יט) אנכי אדרוש מעמו. והנה מיתתו בידי שמי' והעד הלוים אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הכני 'נא ושם כתוב בדבר ה' וכבר היה הנביא 'נודע: (כב) אשר ידבר הנביא. ג"כ דברי ירמיהו "באו דבר הנביא בזמן שיאמר. ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך ע"ז הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעונני' גם לא תהיה טמאה בדם נקי: (ג) תכין לך הדרך. להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת: ושלשת. תחלק הארץ "לשלש או תשים בשלישית הארץ: (ד) את רעהו. עם וכן רבים: (ה) ונדחה. מבנין נפעל והקל כדמי

פירוש על אבן עזרא

ויאמן האיש להכותו ויאמר לו וכו' וילך מאלנו וימלאהו האריה ויכהו (מ"א כ' ל"ו). 'כמ"ש ויכר אותו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (שם פסוק מ"א). "כמ"ש הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ד' באמת (ירמיה כ"ח ט') ופי' בבוא דבר הנביא בזמן שיאמר. ר"ל כאשר אמר חנניה בן עזור הנביא בעוד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה וכו' (שם פסוק ג'). "חצי' כל הארץ מחלקנה לשלשה הערים הנזכרות כדי שיהיה ידוע לאיזה מהן ילכו אנשי כל שבט כי לא ילכו כי אם אל הקרובה

ספורנו

(כא) איכה נדע את הדבר. כשיורה לשעה איזו מצוה כגון אליהו בהר הכרמל ויהושע שהקיף יריחו בשבת ונוה את הכהנים לשאת את הארון בירדן ולעמוד שם עד שיעברו כל העם: (כב) ולא יהיה הדבר. כי אמנם לא תתחדש מצוה אפי' לשעה להמון אם לא יהיה עמה איזה אות כמו שהיה ביהושע בבקיעת הירדן ונפילת חומת יריחו. ובאליהו ירידת האש מן השמים. אמנם מצות הנביא שאמר אל רעהו הכני לא היתה לרעהו נביא כמוהו שידע כי דבר ה' הוא לפיכך נענש כאשר אמן: (ג) שלש ערים תבדיל. אחר שבאר ענין המלך והשופטים והכהנים והנביאים ספר המצות המוטלות על השופטים והם הבדלת ערי מקלט וגבולות הארץ וחקירת העדים וקבלתם והמצות המוטלות על המלכים והם כי תצא למלחמה כי תקרב אל עיר וכי תצור. והמוטל על הכהנים והשופטים יחדיו והם עניני עגלה ערופה: ובערת

פירוש רשב״ם

ולא יהיה הדבר ולא יבוא. וכגון שאין תשובה ומעשים טובים שינחם הקב"ה בשבילם הרי חזקיה תפלה הועילה לו. ולנינוה כי שבו מדרכם הרעה: (ג) ושלשת. פן ירדוף: וגשל

עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי: ו פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש ולו אין משפט מות כי לא שנא הוא לו מתמול שלשום: ז על כן אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך: ח ואם ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר נשבע לאבתיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתיך: ט כי תשמר את כל המצוה הזאת לעשתה אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך וללכת בדרכיו כל הימים ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה: י ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך דמים: פ

יא וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת ונס אל אחת הערים האל: יב ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת: יג לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך: ס

ששי יד לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: ס טו לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל

אונקלוס

עם חברה בחרשא למקץ אעין ותתמריך ידה בפרזלא למקץ אעין וישתלף פרזלא מן אעא וישכח ית חברה וימות הוא יערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקים: ו דילמא ירדוף גאל דמא בתר קטולא ארי יחם לבה וידבקנה ארי תסגי ארחא ויקטלנה נפש ולה לית חובת דין דקטול ארי לא סני הוא לה מתמלי ומדקמוהי: ז על כן אנא מפקדך למימר תלת קרוין תפרש לך: ח ואם יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די קיים לאבהתך ויתן לך ית כל ארעא די מליל למתן לאבהתך: ט ארי תטר ית כל תפקדתא הדא למעבדה די אנא מפקדך יומא דין למרחם ית יי אלהך ולמהך בארחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסף לך עוד תלת קרוין על תלת אלין: י ולא ישתפך דם זכי בגו ארעך די יי אלהך יהב לך אחסנא ויהי עלך חובת דין דקטול: יא וארי יהי גבר סני לחברה ויכמן לה ויקום עלוהי ויקטלנה נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא האלין: יב וישלחון סבי קרתה וידברון יתה מתמן ויתנון יתה ביד גאל דמא וימות: יג לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכי מישראל ויטב לך: יד לא תשני תחומא דחברך די תחימו קדמאי באחסנתך די תחסן בארעא די יי אלהך יהב לך למירתה: טו לא יקום סהיד חד בגבר לכל עוין ולכל חובין בכל חט
די

מסרה נגרזן, ל׳ לכרת, חסר. ונשל, ג׳. ו יחם, ג׳ ס׳ קמץ ב׳ פתח מלרע. והשיגו, מ״ל. שנא, כל מו׳ הסר. מתמול, מ״ל במ״ד. שלשום, ב׳ מ״ל בתורה. ז תבדיל, כו״ל מ״ל. ח גבלך, חסר. ונתן, כו״ל מלרע ב״מ דין כי פירושו כבר יהיה נתון לך וכבר הכתיב ד״ס. ט לעשתה, חסר. וללכת, ד׳. ויספת, בקדמא. על השלש, ל׳. י ולא י״ז כ״ם. דם, בפתח. יא וכי, ד׳ כ״ם בפיפרם. האל, מ׳ בלי׳ מול דמשמשין האלה. יב ומת, הו׳ בקמץ. תחום, מ״ל. דם, ג׳ ונפסק. וטוב, מ״ל. יד תסיג, לגם בסמך ומ״ל. גבול, מ״ל. גבלו, ל׳. ראשנים, ה׳. תנחל, האיש בפתח. טו עד, ב׳. עדים, ו׳ זוגין מתלפפין קדמא יתיר וחד וחסר מלא חריין חסר וחד ויתיר מלא.

ת״א העץ מכות ז. ונשל הברזל שם עב. ומצא את שם ח פרכין ל. הוא ינוס מכות ב. ולו אין משפט מות שם י. כי לא שונא הוא לו שם. וארב לו כתובות מז קמא מה פו סנהדרין עט. ושלחו זקני מכות י. לא תסיג גבול רעך שבת פה נדה כו. לא יקום עד אחד באיש סוטה לא סנהדרין ל.

רש״י

(ה) ונשל הברזל מן העץ. (מכות ז׳) יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה: (ו) פן ירדוף גואל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ קיני וקנזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו׳ שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחוס עינך. (ספרי) שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים: (יד) לא תסיג גבול. לשון (ישעיה נט) נסוגו אחור שמחזיר סימן תחומי הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו לטעון הכתיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בב׳ לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגו׳ בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. (סוטה ב) זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד: לכל עון ולכל חטאת. להיות

רמב״ן

ויוסיף עוד ללמדנו הסכנה כמו שאמר ואשר יבא את רעהו ביער וגו׳ והדרשים לכים מדרשו רבותינו בפרשה: (ח) ואם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך. הפרשה הזו עתיד׳. וכבר הזכרתי מזה בפרשת ראה אנכי כי מתחלה אמר כי יכרית ה׳ אלהיך את הגוים אשר ה׳ אלהיך נותן לך וגו׳ ירמוז לכל הנשבעה גוים אשר יכרית בכל מקום וכן יאמר אליהם ובאלה את הגוים האלה מפניך וכשמעת הגוים האלה והורישם ה׳ את כל הגוים האלה

ירושלמי

(ה) ודיעול עם חבריה בחורשא למקטע קיסין ויתקוף בה בסיקורא למקטע קיסין וישמיט פורזל מן קיסא ויערע ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קירייתא האלין ויחי:

(ו) דלמא ירדוף תבע אדמא בתר קטולא ארום ירתח עלוי לביה בעקתיה וידבקיה ארום תסגי ארחא ויקטליניה נפש וליה לא אית חובת דין דקטול ארום לא סני הוא ליה מאתמלי ומדקמוי:

[(ו) ארום ירתע לביה ויארע:]

(ז) בגין כן אנא מפקיד לכון יומא דין תלת קירוין תפרשון לכון: (ח) ואין יפתי יי אלהכון ית תחומכון היכמא דקיים לאבהתכון ויתן לכון ית כל ארעא דקיים למתן לאבהתכון: (ט) ארום תנטרון ית כל תפקידתא הדא למעבדה

יונתן בן עוזיאל

דאנא מפקדכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמהך בארחן דתקנן קדמוי כל יומיא ותוספון לכון תוב תלת קירוין על תלת אילין: (י) ולא יתשד אדם זכאי בארעכון דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא ויהי עליכון חובת דין קטולא: (יא) וארום יהי גבר סני לחבריה ויכמון עליה בטומרא ויקום עלוי ויקטליניה נפש וימות ויעירוק לחדא מן קרויא האלין: (יב) וישדרון חכימי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד תבע אדמא ויתקטל: (יג) לא תיחוס עיניכון עלוי ותפלון שדיי דם זכאי מישראל וייטיב לכון: (יד) לא תשנון תחום חבריכון דאתחימו קמאי באחסנתכון דתחסנון בארעא דיי אלהכון יהיב לכון למירתה: (טו) לא יתקיים סהדו דחד בגבר לכל סרחן נפש ולכל חוב ממון ולכל חט דיחטי ברם על מימרא דיי למתפרעא על טומריא

בעל הטורים

גולה דרך עליה אינו גולה תהו סרד שהכנו דרך ירידה אז ושלשה שילך אל ערי מקלט: (ז) שלש ערים לומר שתקום היו וערי מגלה שלא יצא עליהם גואל הדם במיל: (יד) סמך לא תסיג גבול לגולה שלא תאמר הואיל ומותר להרוג הרוצח תסיג גבולו שלא יהא ממונו מותר מגופו: מישראל וטוב לך לא תסיג דממון מסיג גבול נחרב הבית דכתיב (ישעי' ה) הוי מגיעי בית בבית: (יד) לא תסיג גבול. אזהרה לב"ד שלא ימנעו אחת מערי מקלט בעיר אחרת. לבשה וסמיך ליה: (טו) לא יקום עד אחד באיש שאינו יכול להעיד ע"כ גבול תמוך והיינו ממון. לכל עון חיים כמשום. לכל חטאת היינו קרבן. למעלה (י"ז ו') כתיב על פי שנים עדים [ושם מיירי

רמב"ן

האלה מלפניכם רק מערי העמים האלה וכן במקומות רבים ונזה כי לאחר ירושה וישיבה בארצם יבדיל שלש ערים ובהם תשלום המצוה כמו שאמר שם ערי מקלט תהיינה לכם ואמר את שלש הערים האלה תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ולא טוה בתורה ביותר משש הערים האלה וכן בכל מצות שבתורה הנוהגות לאחר ירושה וישיבה מתפייגין בכן לאחר ירושת שבעה גוים אלו אבל במצוה הזאת לבדה הוסיף בכאן ואם ירחיב יי' אלהיך את גבולך ולא אמר כאשר דבר לך כמו שאמר בו אם ירחיב יי' אלהיך את גבולך של בשר תאוה כי ה' לא הבטיח אותם בשום מקום לתת להם רק שבעת הגוים האלה אבל הזכיר כאן האבות שנאמר ואם ירחיב יי' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וזה ירמוז לכל עשרה עממין שנאמרו לאברהם והתנה בזה כי תשמור את כל המצוה וגו' והנה דבר ברור הוא כי השבעה גוים עצמם לא ירשו אותם בעברם על התורה כאשר אמר פעמים רבים למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ למען אשר תבא אל הארץ כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש יי' את הגוים האלה מלפניכם וכאשר עבר עכן על החרם והוא איש אחד נאמר ולא יוכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם עורף יפנו לפני אויביהם א"כ מה התנאי הזה אשר יתנה בשלשת העממין האלה לבדם ואם ירחיב יי' אלהיך את גבולך כי תשמור את כל המצוה וגו' והטעם בזה כי היה הרצון לפניו יתברך שינחיל אותם בימי משה ויהושע השבעה אשר הבטיחם במצרים ובמדבר כי היה גלוי לפניו שהגיע זכותם לכך ומפני זה חייב אותם בכל המצות בירושה של אלו וחייב אותם בשש ערי מקלט והבדילם יהושע אבל על השלשה הנשארים התנה כי תשמור את כל המצוה לאהבה את השם וללכת בדרכיו וגו' והוא לומר שיקיימו כולם כל התורה כולה ואין שום מצוה תלויה בכך זולתי שלש הערים האלה ומה טעם לאמר כי תשמור ללכת בדרכיו כל הימים תוסיף לך שלש הערים כי מי יודע מה יהיה אחרי כן: (ט) כל הימים. ואמר ר"א כל הימים בלי הפסק ביניהם ואיננו נכון. אבל כי תשעור כאשר תגיע זכותך שתשמור כל המצוה לאהבה את השם אהבה שלימה קיימת לעולם שיהיה גלוי לפניו שלא תסטה לעול' אז ירחיב את גבולך ויתן לך כל העמים והוא לימים אשר אמר ומל יי' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך יורה על כל הימים העתידים לבא וכענין שנאמר בקבלה ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להטיב אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי ואז כאשר יכרות להם ברית עולם יבדילו שלש הערים האלה: (יג) לא תחוס עינך עליו. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגין את זה ונמצאו שנים הרוגין לשון רש"י מספרי. והטעם שלא תאמר כאשר נחום על דם ההרוג טוב שנחוס על דם השני. והנכון כי הכתוב ירוה בחייבי המיתות ובערת הרע מקרבך והיא מצות עשה אבל במרודי התקלות יזהיר עוד במצות לא תעשה שלא ינצלו מידינו לא מפני מוראם ולא שנתן להם רחמים וכך הזכיר במסית ואמר מכשפה לא תחיה מפני היותם רבת המהומה המוכרת רבים בכשפיה וקנותה את כפה לא תחוס עינך מפני כי הפתאים יהללו אותה בהיותה עוזרת לבעלה או מפני שהבשת מלוי ואין בו חסרון כים וכן בעדים זוממין שלא ירחמו עליהם בעבור שלא נעשה בעדותם דבר או מפני שתקלתם מרובה. וטעם וטוב לך כי ביעור הדם הנקי מצוה וטובה גדולה לך להציל ממות נפשך כי הרשמות על הרוצחים שפיכות דמים מידי הרוצחים ומידי אסרים המתפרצים: (יד) לא תסיג גבול רעך. אזהרה שלא ישנה הגבול הסלוקה שחלקו

אבן עזרא

נדחי ישראל [מ]יכנס: בגרזן. ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת [י]נגזרתי: ונשל הברזל. כמו ונשע מגזרת כי ישל [כ]זיתך רק זה נשל פעל עומד ונשל גוים [ל]רבים יוצא וכן קול גדול לא [מ]יסף עם [נ]יסף יי' יגון על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם [ס]יוצאים: (ו) והכהו נפש. דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו: (ח) ואם ירחיב יי' אלהיך, אם ישמרו כל התורה על כן כתב כי תשמור את כל המצוה הזאת [סס]והיא שלש ערים: (ט) וללכת בדרכיו כל הימים. בלי הפסק ביניהם: (יד) לא תסיג גבול רעך. תסיג ידוע וכן אל תסג גבול [ע]עולם והוא קבוץ [פ]מהפעלים: ראשונים. שחלקו הארץ ובסמכה פרשה זו כי השגת גבול מביא לידי ריב ומכות ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן בשן והטוען כי חברו השיג גבולו יביא עדים: (טו) על כן לא יקום עד אחד. בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר רק

פירוש על אבן עזרא

הקריבה. [מ](תהלים קמ"ז ב'). [י](שם ל"א כ"ג). [כ](להלן כ"ח מ'). [ל](לעיל ז' א'). [מ](שם ה' י"ט). [נ](ירמיה מ"ה ג'). [ס]כלומר נשל זה נ"ב פועל יוצא. וכן פרש"י ז"ל בשם י"א. ודעת מדקדק גדול כפי' הא' של רש"י ז"ל. והוא מחלוקת רבי ומכמים (מכות דף ז' ע"ב). והנה המבאר לנתה"ש הביא דברי רא"ע הראשונים ע"ד מדקדק גדול וסותר שהם דברי עצמו. ואיננו כן. [סס]כי קשה לר"א אם ישמרו את התורה בודאי לא יזמין ה' לידם שפכות דם נקי. והמכשול הוא כי האלהים אנה לידו ע"י חיה מן ביד הרוצח והגלה. זה נהרג וזה גולה. ע"כ מפרש כי המצוה בעצמה כמו מעגלותיה והסיוע מנזרת ה"י לעשות ט' ערי מקלט. וזה יפול עלינו כי נשמור כל התורה ירחיב ה' גבולנו אזי יפול ג"כ עלינו דין התוספה. והטעם לא יספך פסוק י' הוא הטעם על פסוק ז"ן. [ע](משלי כ"ב כ"ח). [פ]כי המסיג העוקר מהום שהיו ממשים והרכם את

ספורנו

(יג) ובערת דם הנקי מישראל. עונש דם הנקי. כאמרו ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שפכו: וטוב לך. שלא יוסיף הרוצח להרוג אחרים

פירוש רשב"ם

(ה) ונשל הברזל. הוא הגרזן שקרוי ברזל. כדכתיב אם כהה הברזל שישליך הגרזן חתיכת בקעת מן העץ: (ח) ואם ירחיב. לתת לך כל העשרת עממים שניתנו לאברהם בין הבתרים: (יד) לא תסיג. כמו נסוגו אחור. שמשיך את אמצר אחור להרחיב את שדהו מכפות שנגבלו אותו ראשונים

וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ טו כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃ יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃ יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃ יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ כ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ כא וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס

כ א כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ ג וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ ד כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ

עמכם

דִּי יֶחְטֵא עַל מֵימַר | תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ עַל מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקַיַּם פִּתְגָּמָא: טז אֲרֵי יְקוּם סָהִיד שְׁקַר בִּגְבַר לְאַסְהָדָא בֵיהּ סַטְיָא: יז וִיקוּמוּן תְּרֵין גֻּבְרִין דִּי לְהוֹן דִּינָא קֳדָם יְיָ קֳדָם כָּהֲנַיָּא וְדַיָּנַיָּא דִּי יְהוֹן בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן: יח וְיִתְבְּעוּן דַּיָּנַיָּא יָאוּת וְהָא סָהִיד שְׁקַר סָהֲדָא שִׁקְרָא אַסְהֵד בַּאֲחוּהִי: יט וְתַעְבְּדוּן לֵהּ כְּמָא דִי חֲשִׁיב לְמֶעְבַּד לַאֲחוּהִי וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: כ וּדְיִשְׁתָּאֲרוּן יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד עוֹד כְּפִתְגָּמָא בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ: כא וְלָא תְחוּס עֵינָךְ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רַגְלָא חֲלַף רַגְלָא: א אֲרֵי תִפּוֹק לְאָגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתֶחֱזֵי סוּסָן וּרְתִכִּין עַם סַגִּי מִנָּךְ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵהּ בְּסַעְדָּךְ דְּאַסְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ב וִיהֵי כְּמִקְרַבְכוֹן לְאָגָחָא קְרָבָא וְיִתְקְרֵיב כַּהֲנָא וִימַלֵּל עִם עַמָּא: ג וְיֵימַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתּוּן קְרִיבִין יוֹמָא דֵין לְאָגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לָא יְזוּעַ לִבְּכוֹן לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתְבַּהֲתוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִקֳּדָמֵיהוֹן: ד אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן לְאַגָּחָא לְכוֹן קְרָב עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרַק יָתְכוֹן:

וימללון

מסרה דבר, אין כאן פסקא. טז לענות, מ"ל. סרה, מלרע כי הוא מ"ד ולא פעל עבר. יז שני האנשים, ד'. הריב, ב' נעוע. יח השפטים, ד'. היטב, מ"ק וספר מגיין. יט ועשיתם, כסב"א כנגד כללי דקדוק. זמם, המ"ם בפתח. כ ויראו, בחד יו"ד בב' מולא. יספו, ל' חס"ר. לעשות, מ"ל. כא ולא, י"ג ר"פ בסיפרא. תחוס, מ"ל. עינך, ו' חסר בלי'. ביד, היו"ד בקמץ כדין נפרד. כ א איבך, ג' ח' ד"ח. ורכבים, הוא"ו בנפיל. לא תירא, ו'. המעלך, ב'. ב כקרבכם, בכ"ף והרי"ש בק"מ והוא קל. ג אלהם, מ'. קרבים חי"ק ומ"ל סגיין. איביכם, כו"ל וס"ו ומל"י. ירך, מלרע. תירלאו, מ"ל. תחפזו, ל'. ד ההלך, מ"ל חס"ר.

ת"א על פי שני עדים קיב ל"ה כא יבמות קא סוטה ב לא גיטין ל קדושין סו בתרא קט סנהדרין ט. יקום דבר קמא ט בתרא מ. לענות בו. מכות ה. ועמדו שני בתרא קכח סנהדרין ו יא שבועות ל. ודרשו סנהדרין מ. והנה עד שקר קמ', פס מכות ה. ועשיתם לו כאשר זמם כתובות לב לג קמא ה כד סד פס סנהדרין י כא ל מכות ב ה חולין יא. ובערת הרע מקרבך קמא פס סנהדרין עט. והנשארים ישמעו ויראו מכות ד. נפש בנפש שם ה. יד ביד כתובות לב. רגל ברגל קמא פד. והיה בקרבכם אל המלחמה סוטה מב. ודבר אל העם שם מב. ואמר אלהם שם. אל ירך לבבכם כי ה' אלהיכם שם.

רש"י

להיות חברו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה (ספרי). אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעיד שיש לו חייב להשבע לו: על פי שני עדים. (גיטין עא) ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני (ספרי מכות ה): (יז) ועמדו שני האנשים. (שבועות ל) בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה'. יהי דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר (תהלים פב) בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיה בימים ההם. (ר"ה כ"ה) יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד: והנה עד שקר. כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין (מכות ה): לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר (ויקרא כא) היא באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות שבתורה הכתוב השוה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן כזומה במיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: (כא) עין בעין. (ב"ק פ"ד) ממון וכן שן בשן וגו': (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה. דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר (תהלים קי"ט) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי: על אויביך. יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב. בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר (שמות טו) כי בא סוס פרעה: עם רב ממך. בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: (ב) בקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן. (סוטה מב) המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה: ודבר אל העם. (שם) בלשון הקדש: (ג) שמע ישראל. (שם) אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם: על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנ' להלן (דה"ב כח) ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסיכום וינהלום

בחמורים

טומריא על מיא סהיד חד יתסי למסהוד ית מה דמסהיד עלוי על מימר תרין סהדין או תלתא סהדין יתקיים פתגמא: (טז) ארום יקומון סהדין שיקרין גבר גש לאסהדא ביה סטיא: (יז) ויקומון תרין גוברין דלהון תיגרא קדם יי קדם סגניא ודייניא דיהון ביומיא האינון: (יח) ויתבעון דייניא לסהדין דמזמין יתהון טבאות והא סהדו דשקר בפום סהדין שיקרא אסהידו באחוהון: (יט) ותעבדון להון היכמא דחשיבו למעבד לאחוהון ותפלון עבדי דביש מביניכון: (כ) ורשיעיא דמשתיירין ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד תוב כפתגמא בישא הדין ביניכון: (כא) ולא תיחוס עיניכון נפשא חלופי נפשא דמי עינא חולף עינא דמי שינא חולף שינא דמי ידא חולף ידא דמי ריגלא חולף ריגלא: (א) ארום תפקון לסדרי קרבא על בעלי דבביכון ותיחמון סוסון וארתכין עמין גיותנין ומזיינין אלימין מנכון לא תידחלון מנהון ארום כולהון חשיבין כסוסיא חד וכרתיכא חד קדם יי אלהכון דמימריה בסעדכון דאסקכון פריקין מארעא דמצרים: (ב) ויהי בזמן דאתון קריבין לאגחא קרבא ויתקרב כהנא וימלל עם עמא: (ג) ויימר להון שמעו ישראל אתון מתקרבין יומא דין לסדרי קרבא על בעלי דבביכון לא יזוח ליבכון לא תידחלון ולא תרתתון ולא תתרעון מן קדמיהון: (ד) ארום יי אלהכון שכינתיה מדברא קדמיכון לאגחא

°לשון שבועה

בעל הטורים

מיירי בדיני נפשות כתיב שניה לשון שניות הרבה ע"ד שנים ושלישים דפ' נח] דהכא מיירי בממון ואין מליימין עליהם כל כך כמו בנפשות: (יז) הריב. ב' אשר להם הריב (משלי י"ח) לפני התגלע הריב נטוש. זהו שאמר משנה לענין הדין ואמה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לבצוע דמשעמדו האנשים אשר להם הריב והרבו השפטים וגומר שיחפטו ביניהם אבל לפני התגלע הריב נטוש: (כא) יד ביד רגל ברגל

יונתן

מתילא ששוב כמוהו אלא בכוס"ק: (טז) על פומריא מיניה על הכפירות שרע לשם השם. על מיא סהיד סד יותי למיכפור פי' יש גודפים על מימר ולפי מה שלפנינו פי' כמו אל מיא סהיד וכ"ל יכול להעיד עד אחד לחייב שבועה מי שכיפר לחבירו וק"ל: (כ) ורשיעי דמשתיירין דייק הכי מדלא כתיב וכל העם ישמעון כמו לעיל אלא כהכנותו הנשארים כמותן כדגני ב"א הנותרים וק"ל: (א) וארתכין אלימין. פי' ושרים

רש"י

בשמורי' לכל כותל ובילאות ירימו עיר השמרי' אבל אויבים ויעשו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. (סוטה מב) ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיסתחו אלו שכנגדם וינוסו ורומסי' בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם. מצהלת סוסים: אל תיראו. מהגפת התריסין: ואל תחפזו. מקול הקרנות: ואל תערצו. מקול הצווחה: כי ה' אלהיכם וגו'. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו

רמב"ן

שהלקו הראשונים את הארץ לשבטים או ליחיד מהם על כן אמר אשר גבלו ראשונים הם אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי המטות ולכך הזכיר בנחלתך אשר תנחל וגו'. וטעם המצוה הזאת שלא ימשוך אדם לומר אין חלקי אשר נתנו לי טוב כמו חלק חברי כי משנו החולקים או שיוליא גבלו לנו על הגורלות ולא יהיה זה בעיני גזל כלל על כן צוה בכאן שלא יחלוק אדם על החלוקה ההיא ולא ישנה הגבולין כלל לא בסתר ולא בגלוי וזו מצוה מבוארת ממה שצוה על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט ואמר אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם וגו'. ועל דעת רבותינו שהוא אזהר' לעוקר תחומו של חבירו בארץ שעובר בשני לאוין יהיה טעם אשר גבלו ראשונים שלא ישנה התחום הישן בסתר ויאמר בכאן היה מעולם והזכיר הכתוב בהווה כי התחום המדם נכר וידוע הוא ואין אדם משנה אותו וגם רבותינו עלמם הזכירו מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה ת"ל לא תסיג גבול רעך והוא באמת פשוטו של מקרא: (יח) ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד. לא פירש הכתוב איך ידע שהוא עד שקר כי בהיות הענין בשני עדים שמעידין על הדבר אפילו יבואו מאה ויכחישו אותם לא יתברר ששקר ענו ולא נוכל לומר שבא הכתוב ברגליו כי לא יאמר בזה ודרשו השופטים היטב ועל כן באה הקבלה הנאמנת ופירשה כי הזומה תהיה כשיאמרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם והטעם מפני שהעדות הזו היא על גופם של עדים והם אינם נאמנים על עצמם לומר לא עשינו כך שהרי יכולים הללו לומר עליהם שהרגו את הנפש או שחללו את השבת: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין לשון רש"י מדברי רבותינו. והטעם בזה בעבור כי משפט העדים המזומין בגזרת המלך שהם שנים ושנים והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבאו שנים אחרים ויזימו אותם מעדות' לוה הכתוב שיהרגו כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה ואלו היה רשע בן מות לא הצילו השם מיד ב"ד כאשר אמר כי לא אצדיק רשע אבל אם נהרג ראובן נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים כי הוא בעונו מת ואלו היה צדיק לא יעזבנו כמו שאמר הכתוב י"י לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו ועוד שלא יתן י"י השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי כי המשפט לאלהים ישפוט והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל והבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני י"י כי לפני י"י הם עומדים כשבאים לפני הכהנים והשופטים והוא יכפר בדרך אמת וכבר הזכרתי זה בסדר ואלה המשפטים: (א) כי תצא למלחמה וראית סוס ורכב וגו'. זו מצוה מסורת אמרה להם עתה כשבאו במלחמות: (ד) וטעם כי י"י אליהכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם. יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה רק שישיבו לבם אל השם ויבטחו בישועתו ויחשבו כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה כי רוצה י"י את יראיו את המיחלים לחסדו. ואמר להלחם לכם עם אויביכם כי יפילם לפניהם לחרב. ואמר להושיע אתכם שהם ינצלו במלחמה ולא יפקד מהם איש כי יתכן שינצחו את אויביהם וימותו גם מהם רבים כדרך המלחמות ועל כן נעק יהושע בנפול מהם כשלשים וששה איש כי במלחמת מצוה שלו לא היה ראוי שיפול משערת ראשם ארצה כי לי"י המלחמה. והנה הכהן שהוא העובד את השם יזהירם ביראתו ויבטיחם אבל השוטרים ידברו בטובת שבשולם פן ימות במלחמה כי בדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת המנלחים ולוה על השלשה האלה לשוב כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וימק: וטעם ולא חללו. שלא בא השנה הרביעית כי המנהג בכרם בבאת תבואתו שיחללו שם ויעלו בו בחלילים ולוה הכתוב שיהיה כל פריו קדש הלולים שיהללו את השם המכבד בשמחה ההיא ויתכן שיהיה פירוש ולא חללו שלא עשאו חולין והוא הפדיון שהזכירו רבותינו מלשון כי חלל יהודה קדש י"י ולא יחלל זרעו: (ח) ויספו השוטרים לדבר

אבן עזרא

רק על פי שני עדים דקך קלרה כי במקום אחר על פי שנים עדים: (טז) לענות בו סרה. כמו [צ]ע"ז: (יח) ענה. כמו העיד גם כן במכות [ק]וממון: (כא) וטעם לא תחוס עינך. על עד שקר: (א) כי תצא למלחמה. דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא [ר]חייב רק לאת למלחמה יש לך לחוס על אחרם ובוכה ונוטע ורך הלבב: (ב) ונגש הכהן. משוח מלחמה: (ג) אל תיראו. [ש]בלב: אל תחפזו. [ת]בגוף: אל תערצו

פירוש על אבן עזרא

את הגבול. [צ]ור"ל שהוא במיתה. [ק]ר"ל במלקות וממון. [ר]מיתה או מלקות או ממון לא תחוס. רק לאת למלחמה יש לך לחוס וכו'. [ש]קודם המלחמה. [ת]כי כניסת במחנה. ר"ל

ספורנו

אחרים והנשארים ישמעו ויראו: (יח) והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו. שהיתה עדותו שקר והכוונה ממנו לענות שקר על אחיו לא כטועה או שוגג כענין בטעות שעות יום המעונן או בעבורו של חדש: (א) כי תצא למלחמה. למולה לארץ שבמלחמת מצוה לא היו שם שנים מעורכי המלחמה

עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃ ה וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃ ו וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃ ז וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃ ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃ ט וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי י כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ

יהיו

ה וימללון סרכיא קדם עמא למימר מן גברא די בנא ביתא חדתא ולא חנכה יהך ויתוב לביתה דילמא ימות באגחא קרבא וגבר אחרן יחנכנה: ו ומן גברא די נציב כרמא ולא אחליה יהך ויתוב לביתה דילמא ימות באגחא קרבא וגבר אחרן יחלניה: ז ומן גברא די ארס אתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתה דילמא ימות באגחא קרבא וגבר אחרן יסבנה: ח ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחיל ותביר לבא יהך ויתוב לביתה ולא יתבר ית לבא דאחוהי כלבה: ט ויהי כד ישיצון סרכיא למללא עם עמא וימנון רבני חילא בריש עמא: י ארי תקרב לקרתא לאגחא (קרבא) עלה ותקרי לה מלין דשלם: יא ויהי אם שלם תענך ותפתח לך ויהי כל עמא דישתכח בה יהון לך מסקי מסין ויפלחנך:

מסרה להושיע, מ"ו ומ"י דקרי וכתיב. ה חנכו, ל'. וישב, מ"ז רפין ד' בלשון השין בשלם וח"ו. יחנכנו, היו"ד בפתח והסי"ם בשוא. ו נטע, מלרע שלא כמנהג. וישב, ע"ו. יחללנו היו"ד בשוא והסי"ם בפתח. ז וישב, ע"ו. ח הירא, ב' במו'. ורך, ל'. ימס, ב'. כלבבו, ב'. ט ככלת, ל' חסר. לבלום, ל' ומ"ל. בראש, ל"פ. י לשלום, מ"ל. יא שלום, מ"ל. ופתחה, ל'.

ת"א ודברו השוטרים שם מד. לאמר מי האיש שם מג מד. ולא חנכו שם. ומי האיש שם מג מד. ומי האיש סוטה מג מג. פן ימות קדושין יג. ויספו השטרים סוטה כג מד. ומי האיש שם מד. ורך הלבב סוטה מד. ולא ימס את סוטה מד. והיה ככלות שם עא.

רש"י

שיפו נפל ונפלו עמו: ההלך עמכם. זה מחנה הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך: לשון תחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאוכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים: (ח) ויספו השוטרים. (סוטה מ"ג) למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה את הבית או נטע כרם או ארש אשה: פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות: (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו. זקפין בני אדם עומדין בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה: (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו': (יא) כל העם הנמצא בה. (ספרי) אפילו אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך. (שם) עד שיקבלו עליהם

מסים

רמב"ן

לדבר אל העם מי האיש הירא. על דעת רבי יוסי הגלילי כאשר הבטיח הכהן שהשם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הצדיקים ויחזירו השוטרים את היראים מעבירות שבידם ולכך תלאה התורה לחזור על ביתו וכרמו ואשתו לכסות על האחרים שחוזרין בשביל העבירות ויהיה טעם פן ימות שהוא ימות בלבו כן ויגום. ועל דעת רבי עקיבא הוא כמשמעו כי מי שירא יחסר הבטחת הכהן איננו בוטח בשם כראוי ולא יעשה לו הנס: וטעם ורך הלבב. שאינו בטבעו לראות מכת חרב והרג כי הירא הוא אשר לא יבטח ויחזיר אותו מפני מיעוט בטחונו ורך הלבב נפלא סולם טבעו כי יכום או יתעלף. ואמר בירושלמי שכלם צריכים להביא ראיה לדבריהם כלומר שיביאו עדים על הבית ועל הכרם והאשה לפני שר הצבא ואז יתן לו רשות לחזור וכן אמר גם לדעת רבי יוסי הגלילי שצריך להביא ראיה על העבירה שבידו ולולי כן היו מרבית העם חוזרים בטענות שקר אבל לדברי רבי עקיבא ברכות הלב אין יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה אמר שאין צריך להביא ראיה שעדיו עמו. וצוה ופקדו שרי צבאות בראש העם. כי התורה תצוה כדרך הארץ ותעשה הנסים עם יראיו בהסתר ואין המפן לפניו לשנות טבעו של עולם זולתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריעת ים סוף וכיוצא בו: (ח) ולא ימס את לבב אחיו. עשאו בעל הלכות גדולות מצוה לא תעשה שלא ימנע מלמוד שלא ימס את לבב אחיו כלבבו והוא כדרך ולא יאכל את בשרו: (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וגו'. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות מאד לשון רש"י. כתב הרב זה מספרי ששנו שם כלשון הזה במלחמת הרשות הכתוב מדבר והכונה לרבותינו איננה בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה היא שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה אבל הספרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה שצוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף וכך אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה והוא עוד בתנחומא ובגמרא ירושלמי אמר רבי שמואל ברבי נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו מה עשה יהושע היה שולח פרוסדיגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה מי שמבקש להשלים יצא וישלים ומי שמבקש לילך לו ילך לו ומי שמבקש לעשות מלחמה יעשה מלחמה הגרגשי פנה הגבעוני שהשלימו עשה להם יהושע שלום שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וכו' וכך אמר הכתוב בכלם לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת י"י

ירושלמי

לאנגחא מטולפון עם בעלי דבביכון למפרוק יתכון: (ה) ויסללון סרכיא עם עמא למימר מאן גברא די בנא ביתא חדתא ולא קבע ביה מזוזתא לשכללותיה יהך ויתוב לביתיה דלמא יגרום ליה חובא ויתקטיל בקרבא וגבר חורן ישכלליניה: (ו) ומאן גברא דינצב כרמא ולא פרקיה מן כהנא ואחליה יהך ויתוב לביתיה דלמא יגרום ליה חובא דלא פרקיה ויתקטל בקרבא וגבר חורן יחליניה:

נ(ו) ולא יפרג יתיה:

(ז) ומאן גברא דקדיש אתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתיה דלא יגרום ליה חובא דלא חדי באנתתיה ויתקטל בקרבא וגבר חורן יסבינה: (ח) ויוספון

יונתן בן עוזיאל

סרכיא למללא עם עמא ויימרון מאן הוא גברא דדחיל מחוביה ולביה תביר יהך ויתוב לביתיה דלמא יקבלון אחוי בחובוי ויתבר לבהון היך לביה: (ט) ויהי כד פסקין סרכיא למללא עם עמא ויסגון רברבני חילין ברישעמא: (י) ארום תקרבון לקרתא לסדרא עלה סדרי קרבא ותשדרון לוותה פולין למקרי ליה לשלם: (יא) ויהי אין מילין דשלם תתיב לכון ותפתח לכון פילוותה ויהי כל עמא דמשתכח בה יהון למסקי מסין ופלחונכון:

נ(יא) ויהי אין מילין דשלם תעני לך ותפתוח לכון פלוותא ויהי כל עמא דמשתכחין:

ואין

בעל הטורים

ברגל ומסמיך ליה כי תלא למלחמה לומר מחוסרי אבר אין יולאין למלחמה: (ח) הירא ג' במסרה הירא ורך הלב. הירא את דבר ה' זהו שאמרו הירא מעבירות שבידו כדכתיב

יונתן

ונהריס חזקים: (ה) ולא קבע ביה מזוזה וכן כולם דקאי ליה מאי עבידת כמה ישא לאחר מותו אלא הטעם לאו משום עבירה כמה הזהירו קרא אלא שמא יגרום חטא וק"ל: ירושלמי ולא יפרג הכה מהר"ד פי' מה שפי' ע"פ שאין לורך להגיה כי כן דרך התרגום לתרגם בגימ"ל כמה פעמים לעיל וכתב ביארנו וכן לקמן כי תלא כ"ג פסוק י"ט ביונתן וירושלמי תרגום של מתיר פירוב: (יא) פילוותא פירושו שער ופתח

רמב"ן

ביתה למאן את לנם לקראת השלמה את ישראל למען החרימם מכלל שאם כאו להשלים היו משלימים עמם והלא שם הפרש עוד בשאלת השלום שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו אבל בשבעה עממים האלה נשאל להם לשלום ומסים ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז דלא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שכבר נאמר לנו בעובדי ע"ז לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד ואחרי שיהיו משועבדים לנו נגיד להם שאנו עושים משפטים בע"ז בה ובעובדים בין יחיד בין רבים וכן מה שנאמר כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבות' ואמרו בספרי הא אם עשו תשובה אין נהרגים כשבעה עממים והתשובה הוא שיקבלו עליהם שבע מלות שנלטוו בני נח לא שיתגיירו להיותם גירי לדק ובמסכת סוטה אמרו שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם הא אם עשו תשובה מקבלים אותם ורש"י פירש שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבולם של ארץ ישראל שלא נלטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם אבל אותם היושבים חולה לה אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם ושבתוכה אין מקבלין אותם שמחמת יראה הם עושים וזה לשון הרב. ואינו נכון כי בערי העמים האלה אשר י"י אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה אינן נהרגין וכן אמר בהם לא ישבו בארלך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם הא אם עזבו את אלהיהם מותרין לישב שם וזה הענין שעשה המלך שלמה הכתוב בו וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת מלוא ואת חומת ירושלים וגו' וכל העם הנותר מן האמורי החתי והפריזי החוי והיבוסי בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד והענין הזה כתולה שאלו כי קבלו עליהם ז' מלות ודבר ברור הוא כי כיון שנתגדל שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול היה להחרימה אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו: (יא) למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד לשון רבינו שלמה ובספרי אמרו מקבלין אנו עלינו מסים ולא שעבוד שעבוד ולא מסים אין שומעין להם עד שיקבלו עליהם זו וזו וענין המסים שיעלה עליהם מלך ישראל או הסנהדרין מס לבנות בית למלך וערי המסכנות אשר לו וכן לבנין בית השם והשעבוד הוא שיוכל כל איש מישראל ליקח מהם לחטוב עליו ולשאוב מימיו ונותן לו שכר הראוי וזה טעם למס עובד הכתוב בשלמה שקבלו עליהם מסים ועבדות כדין התורה לא כענין שכתוב ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו כי שם אינני מזכיר עבדות אבל המלך שנותן סוחד למלך תקיף ממנו שלא ילחם בו. ודע כי ענין אנשי גבעון היה מפני שלא היו יודעין משפטם של ישראל בקריאת השלום והקדימו קודם שתבא להם פרוזדיג"מא של יהושע ולכך אמרו ונירא מאד לנפשותינו או שלא כלו מתחלה לשמוע לדברי יהושע ובסוף פחדו ועשו עלמם נכרים דכתיב ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויעשו גם המה בערמה והיה מועיל להם עוד שלא יהיו להם לעבדי' אלא יהיו עמם בעלי ברית ומפני זה הקפידו עליהם והיו נהרגין אלמלא שבועת הנשיאים מפני שהיה עליהם לקבל מסים ושעבוד כמו שאמרנו והם

אבן עזרא

תערצו. [א]במעשה: (ס) חנכו. כמו חנכת [ב]המזבח וכן חנוך [ג]לנער ומזה למדו רבותינו ז"ל מחנכין את הנערים והטעם כי בנו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינום וילכו אחרים: (ו) חללו. מגזרת [ד]חלילים כי מנהגם היה לחול [ה]בכרמים: (ז) ארש אשה ולא לקחה. כמשמעו [ו]והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בלא יומו רק המת במלחמה מת בלא יומו. על כן אמר דוד או במלחמה ירד [ז]ונספה: (ח) הירא. לסכות אמר: רך הלבב. לגבול מכת אמר: את לבב. הנה את [ח]ילאה נוסף רק טעמו כאשר שילטתיו מהוא כענס [ט]הדבר: (ט) ופקדו. מגזרת [טט]פקוד: (י) וקראת. קרא אליה מלוה ויתכן שהוא

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל ביום קרב הלחמו בלי מורך לב. [ב](במדבר ז' י'). [ג](משלי כ"ב ו'). [ד]כמו ומחללים בחלילים (מ"א א' מ'). [ה]הבכרמי רבעי להודות ולהלל לה' בשמחה כמ"ש ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לה'. (ויקרא י"ט כ"ד). [ו]כמ"ש כי יקח איש אשה ובעלה. [ז](ש"א כ"ו י') כאשר הקב"ה אינו מבטל את האדם מגוף להיות בעל בחירה. ואשר ע"פ שאחרי בעלי חיים נאמר אם ישוף הנחש בלא לחש. ומכש"כ ע"פ מערכת השמים כי ביד הי"ח. [ח]כי מלת ימם מבנין נפעל לבדו. ר"ל שאין אללו פועל. ואין לורך למלת את. רק לפעמים הוא נופל על הפעול לבדו כמו ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ה) יחלק את הארץ (במדבר כ"ו כ"ה). [ט](בראשית א' א') שהוא כעלם הדבר. [טט]כי פקד יש לו שני פנים ויפקד מקום דוד שפירושו חסרון. ופה מגזירת פקוד את ראשו ב"י שהוא מנוי. ש"פ

ספורנו

המלחמה אלא מפני חתן מסדרו וכלה מחופתה (פ"ק דסוטה): (ה) פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. שמא יש עליו עבירה שבשבילה יענש בזה העונש המעולה בתוכחות ויזיק לאחיו שיניא את לבם וזולתו: (ט) ופקדו שרי צבאות. אחרי חזרת החוזרים שמא יפקדו לשר לבא אחד מהחוזרים

פירוש רשב"ם

ראשונים. (ה) ילך וישוב לביתו. אם ירך לבבו וירא מולו פן ימות במלחמה וגו' שיש נותן אל לבו כשהולך למלחמה ודואג שמא אין לי מזל לחנך את ביתי או את אשתי או את כרמי ולכך גרם מזלי ללכת עתה למלחמה ומתוך כך ירא למות ושלשה מעשים הזכיר בית אשה וכרם. ולבסוף כולל כל הדברים מי האיש ורך הלבב בין באלו שאמרנו בין בדברים אחרים. וכן בקהלת סונה שלשה דברים וחוזר וכולל מה יתרון לאדם. הלא נודע הוא מכל דבר שהרי דור הולך ודור אחר בא שאין הבנים בדמות אבות. ואין זה זכרון. אבל והארץ לעולם עומדת כמו בששת ימי בראשית וכן השמש וחוזר וכולל כל הדברי' יגיעים. כל מעשה העולם כך הם כולם כששת ימי בראשית אבל טורח ויגיעה הוא להזכיר כולם. ולא יוכל איש לדבר ולא תמלא אזן משמוע אם יספרו לו אלא זה הכלל אין כל חדש ולכולם יש זכרון. אבל אין זכרון לראשונים

יִהְיוּ לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ׃ יב וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ׃ יג וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃ יד רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃ טז רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה׃ יז כִּי־הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ס יט כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃ כ רַק עֵץ אֲשֶׁר־תֵּדַע כִּי לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ פ

כא א כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל

בשדה

אונקלוס

יב וְאִם לָא תַשְׁלֵים עִמָּךְ וְתַעְבֵּד עִמָּךְ קְרָב וּתְצוּר עֲלַהּ׃ יג וְיִמְסְרִנַּהּ יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִמְחֵי יָת כָּל דְּכוּרַהּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב׃ יד לְחוֹד נְשַׁיָּא וְטַפְלָא וּבְעִירָא וְכֹל דִּי יְהֵי בְקַרְתָּא כָּל עֲדָאַהּ תָּבוֹז לָךְ וְתֵיכוֹל יָת עֲדָאָה דְסָנְאָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעְבֵּד לְכָל קִרְוַיָּא דִּי רְחִיקָן מִנָּךְ לַחֲדָא דִּי לָא מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין אִנּוּן׃ טז לְחוֹד מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא לָא תְקַיֵּים כָּל נִשְׁמְתָא׃ יז אֲרֵי־גַמָּרָא תְגַמְּרִנּוּן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי כְּמָא־דִי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ יח בְּדִיל דִּי לָא־יַלְפוּן יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד כְּכָל תּוֹעֲבָתְהוֹן דִּי עֲבַדוּ לְטַעֲוָתְהוֹן וּתְחוּבוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יט אֲרֵי תְצוּר לְקַרְתָּא יוֹמִין סַגִּיאִין לְאַגָּחָא עֲלַהּ לְמִכְבְּשַׁהּ לָא תְחַבֵּל יָת אִילָנַהּ לַאֲרָמָא עֲלוֹהִי גַּרְזְנָא אֲרֵי מִנֵּהּ תֵּיכוֹל וְיָתֵהּ לָא תְקוּץ אֲרֵי לָא כֶאֱנָשָׁא אִילַן חַקְלָא לְמֵעַל מִקֳּדָמָךְ בִּצְיָרָא׃ כ לְחוֹד אִילָן דְּתִדַּע אֲרֵי לָא אִילַן דְּמַאֲכָל הוּא יָתֵהּ תְּחַבֵּל וּתְקוּץ וְתִבְנֵי כַּרְקוֹמִין עַל קַרְתָּא דִּי הִיא עָבְדָא עִמָּךְ קְרָבָא עַד דְּתִתְכְּבְשַׁהּ׃ א אֲרֵי יִשְׁתְּכַח קְטִילָא בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ רְמֵי בְּחַקְלָא

לא

מסרה

ועבדוך, מ"ל. יב תשלים, ל' ומ"ל. עמך, המ"ם בקמץ ל סגס הז"ק. עמך, י"א בסורה. יג והכית, ה' בטעם מלרע. זכורה, מ"ל ומפיק. יד כל שללה, מטעין בי' וכל. תבז, חסר. טו הרחקת, מ' דמ'. הגוים, מוקף והמסג בגימל. יז החרם, הכי"ם בליבי וס"י. תחרימם, מי"ק והכל תניין. החתי, סי' לחמי ומימי. יח ילמדו, ב' לטעמים, מ"ל. תועבתם, ג' מו"ק וחסר תניין. יט תצור, ל' וחד נסב יקרה חלוד ומ"ל. לתפשה, הסי"ו בקמץ לבד תבלא מלרע כי הוא חטף וק"ל. תשחית, מ"ל ג'. לנדח, ס"ו דקרי ולא כתיב. תכרת, כ"ל חסר בסורה. לבא, פ' חסר. במצור, כל לי' מ"ל בסורה. כ על העיר, י"ז. הוא, וי"ו וחירק. עשה, ו' בקמץ וחסר. עד רדתה, י"א בטעם ק"פ. **כא** א באדמה, הכים בפסח. נפל, חסר.

ת"א לא תחיה סוטה ג סנהדרין סז. למען אשר סוטה לה. כי תצור ס' הזהר פ' בלק. לא תשחית סנהדרין ק. כי ממנו תענית ז מכות כב. כי האדם תענית שם. רק עץ בב"ק לא. אותו תשחית תענית שם. עד רדתה שבת יט. כי ימצא יומא כב סוטה מד מה. לרשתה סוטה מה בב"ק פב.

רש"י

מסים ועבדוך: (יב) אם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: (יז) כאשר צוך. להכות את הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: (יט) ימים. שנים: רבים. (שם שבת י"ט) שלשה מכאן אמרו אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם לשבת ולמד שפותח בשלום שנים או ג' ימים וכן הוא אומר (שמואל ב א) וישב דוד בצקלג ימים שנים ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר (ספרי): כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם הוא עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי

רעב

רמב"ן

והם כרתו להם ברית להיותם שוים להם ובעלי ברית ועוזרים זה לזה במלחמותיהם ועשה עמהם שלום לפי שהיו סבורין שהם ערים רחוקות מאד מן העמים שאין דעתם לבא עליהם כלל ולמיכך קבל אותם יהושע ואמר ועתה ארורים אתם שהם מן העמים הארורים אשר אררם יי' ועשה להם כמשפט הראוי להעשות בהם לקיים מה שנאמר למס ועבדוך שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח יי' וכוא המס והשעבוד כמו שפירשנו. ויש אומרים כי פירוש והיה אם שלום תענך בעת הקריאה אבל אם מאנו ותשלם שוב אין מקבלין אותם והגבעונים מאנו בפרוסם"גמא ולא היה הדין לקבלם. והרב רבי משה כתב שהקפידו עליהם מפני שכרתו להם ברית והרי הוא אומר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. ואינו נכון בעיני כי הגבעונים בודאי קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז כמו שאמרו באו עבדיך לשם יי' אלהיך ולכך לא הולך לא יהושע אחרי כן לומר להם שיקבלו עליהם לעבוד את השם וכיון שכן מותרין היו בברית ההוא כמו שהיו מותרין בישיבת הארץ שמתיכן לא נאסרו אלא קודם שתשובה כמו שאמר פן יחטיאו אותך לי וכן אמר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית אבל הדבר כמו שאמרנו: (יח) וטעם אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבות אשר עשו לאלהיהם. שילמדו אתכם לעבוד השם הנכבד בשריפת בניכם ובנותיכם וכל תועבות יי' אשר שנא ותחטאו ליי' אלהיכם השוב הזהיר אתכם שלא תאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיכם ואעשה כן גם אני והנה התורה הזהירה לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך

לי

יונתן בן עוזיאל

(יב) ואין לא תשלים עמכון ותעביד עמכון קרבא ותקפון עלה: (יג) וימסרינה יי אלהכון בידיכון ותמחי ית כל דכורה לפתגם דחרב: (יד) לחוד נשיא וטפלא ובעירא וכל דיהי בקרתא כל עדאה תיבזון לכון ותיכלון ית עדי סנאיכון דיהב יי אלהכון לכון: (טו) היכנא תעבדון לכל קרויא דרחיקין מנכון לחדא דלא מקירוי שבעתי עממיא האלין הינון: (טז) לחוד מקירוי עממיא האלין דיי אלהכון יהיב לכון אחסנא לא תקיימון כל נשמא: (יז) ארום גמרא תגמרינון חתאי ואמוראי כנענאי ופריזאי חואי ויבוסאי היכמא דפקידכון יי אלהכון: (יח) מן בגלל דלא ילפון לכון למעבד ככל מרחקתהון דעבדו לטעוותהון ותחובון קדם יי אלהכון: (יט) ארום תקפון על קרתא כל יומי שבעתא לאגחא קרבא עלה למכבשה בשבתא לא תחבלון ית אילניהא למישריא עלוי מן דפרזלא ארום מפירוי תיכלון ויתיה לא תקוצון ארום לא כבר נש אילן דאנפי ברא למטמרא מקמיכון בציירא: (כ) לחוד אילן דתנדעון ארום לא אילן עביד פירי מיכל הוא יתיה תחבלון ותקטעון ותבנון קרקומין על קרתא מרדא דעבדא עמכון קרבא עד דתכבשונה: (א) ארום ישתכח קטילא וארעא דלא טמיע באוגרא בארעא דיי אלהכון יהיב לכון למירתה רמי ולא צלוב בקיסא בחקלא ולא טאיף על אנפי מיא לא אשתמודע מאן קטליה

בעל הטורים

כדכתיב הירה אש דבר יי: מלחמה עד רדתה בגי' זהו אף בשבת: (א) כי ימצא חלל סמך לפרשת מלחמה שבשעת מלחמה דרך למצוא חללים. בגימטריא בגלוי:
ומדדו

יונתן

והסח נעיר וכן גבי יוכבד שנולדה על פילי מלכים וק"ל: (יט) כל יומי שבעתא דריש ימים רבים כל ימי השבוע לאפוקי ממ"ד ימים שנים רבים שלשה וכדפירש"י: למכבשה בשבתא דריש מיסורא לטפשה אפילו בשבת וכן הוא בקועה אין צרין על העיר לכתחלה אפילו ג' ימים קודם שבת ואם הקיפה ולירעה שבת להיות אין השבת מפסקת מלחמתה ואפשר דסבר דוקא כמקיפים כל ימי השבוע אז יכולין לכובשה בשבת אבל כשצרין בתחלה ביום שני אין רשאין לכובשה בשבת כיון שיכלו לצור נתחיל' ביום אחד ולכובשה ביום ו' וז"ה שאמר כל ימי שבעתא וי"ל דסבר נמי אין צרין פחות מג' ימים קודם לשבת וק"ל: דפרזלא פי' כלי ברזל: (א) דלא טמיע באוגרא כל"ל ופי' ולא טמון בגל כי ויעשו גל ת"י ועבדו אוגר ומשנה היא בפ"ט דסוטה:
ערינוגין

רמב"ן

לי כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש והיא אזהרה בעכו"ם כי אם תכרות להם ולאלהיהם ברית ישבו בארצך ורבים מהם ישתתפו לעבוד עכו"ם וכאן הוסיף לבאר שלא תחיה כל נשמה כי אפילו היחיד הנשאר ביניכם לעבוד לך יזכיר לך עבודתם לאלהיהם ואולי תפתה אתם לעשות כן לשם הנכבד ותחטא לפניו יתברך: (יט) כי האדם עץ השדה. יפה פירש ר"א כי שיעור הכתוב כי ממנו תאכל כי האדם עץ השדה ואותו לא תכרות לבא מפניך במצור: וטעם כי האדם עץ השדה כמו כי נפש הוא חובל אבל על דעת רבותינו מותר לכרות עץ מאכל לבנות מצור ולא אסרה תורה רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא וגו' אלא להקדים ולומר שאילן סרק קודם לאילן מאכל אם כן פי' הפרשה לדעתם שהזהירה תורה לא תשחית את עצה לכרות אותם דרך השחתה שלא לצורך המצור כמנהג המחנות והטעם כי הנלחמים משחיתים בעיר וסביב הארץ אולי יוכלו לה כענין שנאמר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו ואתם לא תעשו כן להשחתה כי תבטחו בשם שיתן אותה בידכם כי האדם עץ השדה הוא ממנו תאכל ותחיה וגו תבא העיר מפניך במצור לומר אתה תחיה ממנו אחרי שתכבוש העיר וגם בהיותך במחנה לבא מפניך במצור תעשה כן וטעם אותו תשחית וכרת כי מותר אתה לכרות אותו לבנות המצור וגם להשחיתו עד רדתה כי לפעמים תהיה ההשחתה לצורך הכבוש כגון שיהיו אנשי העיר יוצאים ומלקטין עלים ממנו או נסתרים שם ביער להלחם

אבן עזרא

שהוא לכות: (יב) תשלים. תעשה שלום: (טו) הרחוקות ממך. שאינם משבעה גוים: (טז) לא תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל חייב להמית' אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: (יט) כי האדם עץ השדה. כבר ביארתי בספר יסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאמור דרך קצרה כמו שמור [י]לשם רק מלת לא לא יתכן [כ]להיותה נסתרת כי הטעם יהיה [ל]להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי הסר ה"א וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם איננו נכון בעיני כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ [מ]פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרו' דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפירוש שהוא [נ]נכון שאמר וכרת ובנית מצור: (כ) עד רדתה. כי לולי שהיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים: (א) כי ימצא חלל. כאשר הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד [ס]ונמצא חלל בארץ

פירוש על אבן עזרא

[י](ש"א ע"ז כ') חסר מלת משא וטעמו משא שמור לשם. [כ]אמר זה כנגד מי שאמר כ"ל כי לא האדם עץ השדה. [ל]שאם אין שלילה יש חיוב. [מ]כלומר בתמיהה הכי האדם עץ השדה. והוא ז"ל אמר שזה הטעם אינו ישר בעיניו כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי כי איננו כבן אדם שיוכל לברוח מפניך ואם טעם כן היה לו לאסור ג"כ עץ שאינו עושה פרי. והטעם הנכון אצלו כי חיי בן אדם הוא עץ השדה כמו כי נפש הוא חובל (להלן כ"ד ו') פר"ל חיי נפש הוא חובל. [נ]דעתו הוא שעץ מאכל אסור לעשות ממנו כלי מלחמת כ"ש לכרותו שלא לצורך אבל מעץ שאינו מאכל מותר לעשות ממנו כל הצורך וכן אמר רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל אותו תשחית וכרת. [ס]והכהו נפש ומת.
כמו

ספורנו

המסוחרים ויתם לבז כל נבאו כאמרו הך הכפתור וירעשו הספים: (טו) הרחוקות ממך מאד. הרחוקות מן המקום אשר בו מחנה ישראל עתה כי גבול ישראל שם רחוק מכל צד: (יט) לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן. לא תשחית את העץ כדי לנדוח עליו גרזן תשחית בלבד לא לצורך אלא להזיק לבני העיר: כי ממנו תאכל. כי אמנם כריתת העצים דרך השחתה בלבד יעשוהו הבאים להזיק כאשר לא יהיה בטוח לנצח ולשבת בארץ אבל אתה הבטוח לכבוש את הארץ ולשבת בה אין לך להשחית עץ מאכל: כי ממנו תאכל. שתכבוש הארץ בלי ספק ותאכל ממנו כשלא תשחיתהו: כי האדם עץ השדה. כי אמנם עץ השדה אדם ראוי לבא מפניך בגללו העיר במצור לאסור את עצמם בידך מכח מצור וכיון שאינו כן בזה גם שראוי להזיק ליושבי העיר בכלי מלחמה כמו בסוללות וזולתם להביא העיר במצור. הנה בהיות שלא תשיג זה בהשחתת האילנות אין ראוי להשחיתם כמו שראוי שתשחית האדם יושבי העיר: לבא מפניך במצור. כדי שתבא בשביל זה העיר מפניך במצור באופן שימסרו את עצמם בידך: (כ) רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא. אע"פ שהיה ממין עצי מאכל כשתדע שהוא זקן או מקולקל באופן שאינו עושה פרי שיהיה ראוי שיערכם האדם
בעיניו

פירוש רשב"ם

לראשונים שאין הילוד דומה למוליד: (טז) לא תחיה כל נשמה. כשתבא להלחם עליהם לא תקרא להם לשלום כמו שפירשתי לך בשאר אומות. אבל אם יבואו אליך מדעתם להיות עבדיך קודם שתלך עליהם כמו הגבעונים יכול אתה להחיותם: (יט) כי תצור אל עיר ימים רבים. ותצטרך לחתוך אילנות לבנות צרים דיק וסוללות: כי ממנו תאכל. שהרי צריכים לך למאכל לאחר שתתפוש העיר ותהיה שלך: ואותו לא תכרות. אותו עץ מאכל שאינו חוזק ומבצר לאנשי העיר כגון הרחוקים אותם לא תכרות: כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור. כל כי שאחרי לא מתפרש אלא אותו לא תכרות אלא עץ השדה לבא האדם מפניך במצור אותו תכרות. הם הקרובים לעיר שנסתרים בכם אנשי העיר הבורחים מפניך ובאים בתוך העיר כדכתיב ותבא העיר במצור. כי האדם אלא האדם. עץ השדה אלא עץ השדה האדם לבא מפניך במצור שגורם את האדם לבא מפניך במצור. רק עץ אשר תדע וגו' אילן סרק בין קרוב לעיר בין רחוק מעיר תשחית לבנות מצור אבל עץ מאכל הרחוק לא תכרות כי אם הקרוב לעיר שמעכב את החיל להתקרב לחומה: (כ) אשר תדע. אשר תכיר: עד רדת. עד רדת חומותיה.
כדכתיב

בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ: ב וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל: ג וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל: ד וְהוֹרִדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה בַּנָּחַל: ה וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע: ו וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל: מפטיר ז וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא *שָׁפְכָה אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ: ח כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם: ט וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה: ס ס ס

לָא אִתְיְדַע מַן קַטְלֵהּ: ב וְיִפְקוּן סָבָךְ וְדַיָּנָךְ וְיִמְשְׁחוּן לְקִרְוַיָּא דִּי סַחְרָנוּת קְטִילָא: ג וּתְהֵי קַרְתָּא דִּקְרִיבָא לִקְטִילָא וְיִדְבְּרוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא עֶגְלַת תּוֹרֵי דִּי לָא־אִתְפְּלַח בַּהּ דִּי לָא־נְגִידַת בְּנִיר: ד וְיַחֲתוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת עֶגְלְתָא לְנַחֲלָא בַּיָּר דִּי לָא־אִתְפְּלַח בֵּהּ וְלָא יִזְדְּרַע וְיִנְקְפוּן תַּמָּן יָת־עֶגְלְתָא בְּנַחֲלָא: ה וְיִתְקָרְבוּן כָּהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי אֲרֵי בְהוֹן אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְשַׁמָּשׁוּתֵהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמָא דַּייָ וְעַל מֵימְרְהוֹן יְהֵי כָּל דִּין וְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּ: ו וְכֹל סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא דִּקְרִיבִין לִקְטִילָא יַסְחוּן יָת יְדֵיהוֹן עַל עֶגְלְתָא דִּנְקִיפְתָּא בְנַחֲלָא: ז וְיָתִיבוּן וְיֵימְרוּן יְדָנָא לָא אֲשַׁדָּא יָת דְּמָא הָדֵין וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה: ח כָּהֲנַיָּא יֵימְרוּן כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי־פְרַקְתָּא יְיָ וְלָא תִתֵּן חוֹבַת דַּם זַכַּי בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל־דְּמָא: ט וְאַתְּ תְּפַלֵּי אָשְׁדֵי דַּם זַכַּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי תַעְבֵּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ: ס ס ס

י אֲרֵי־תִפּוֹק לַאֲגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אלהך

מסרה נודע, כל או' מ"ל. ב ויליאו, ז' כמוין. זקניך, סי"ק ומל"ם. ושפטיך, ב' מלו ומ"י. ומדדו, ב' הד' בעוס לבד כמנהגימו. סביבות, מ"י ומ"ו. ג הקרבה, ב'. דין ספל. ההוא, וי"ו וסילק. עבד, בים דגש ומ"ו. בעל, מ"ו. ד והורד, ב' מ"י ומ"ו. ההוא, וי"ו וסילק. יעבד, ל'. יזרע, מ"י דקרי ולא כתיב. ה ולברך, ד'. כל ריב, ל'. ו וכל, ב'. ההוא, וי"ו וסילק. הקרבים, מ"ו ומ"י. הערופה, ל' מ"ל. ז ואמרו, המ"ם בעוס אף ההוא באמנם. ידינו, ו' מ"ל. שפכה, שפכו ק'. לעמך, בקמץ. ואל תתן, ב'. דם, בקמץ. ונכפר, ל' סכף בדגם כי הוא מורכב מנפעל והתפעל. ט תבער, ל'. נמלא דגם לא המפס. הדם, ל'. י איביך, מ"ו ומ"י נגד דגם במס"ע. ונתנו, ל'. ושבים, מ"ל. שביו, ל' ומשמש ס"ב.

ת"א לא נודע יומא סב סוטה מז. ויצאו זקניך יומא מס סוטה מד מס סנהדרין יד. ויצאו זקניך סוטה מה. ולקחו זקני מס מב מכות י. עגלת בקר פ' מאכל פ' ויקרא ופ' ויגש. אשר לא עמוס בו סוטה מו מליעא ל. ועל פיהם סנהדרין לד נכורות לה נדה כ. וכל זקני סוטה מו. הערופה פסחים כט זבחים מו חולין יא כד קין כריתות ו. וענו ואמרו סוטה לח מד מה מו. ועינינו לא מס מו. כפר לעמך מס מו הוריות ו כריתות כו. ואתה תבער כתובות לז סנהדרין נב. ושבית שביו סוטה לה.

ומפטירין אנכי בישעיה בסימן נ"א : ל"ז. סנו"א. סימן :

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ:

*שפכו ק'

רש"י

יצא ולמה כאנשי העיר לשם מסופקים : (כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך: (ב) ויצאו זקניך. (סוטה מ"ד סנהדרין יד) מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה: ומדדו. (סוטה מה) ממקום שהחלל שוכב: אל הערים אשר סביבות החלל. לכל צד לידע איזו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ ערפה בקופיץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות: (ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה. הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. (כתובות ל"ז) מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה':

חסלת שפטים ושטרים

(י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר (דברים כ) לא

רמב"ן

לגלות בכה או שם לעיר כמספר ולמספר מאזן ענף: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד לשון רש"י. ורבותינו אמרו שהוא נאסר לחרוש ולזרוע בו לעולם א"כ הן האזהרה שהזהיר אשר לא יעבד בו עובר בלאו הזה. והטעם אשר יוליכו אותו אל נחל איתן כי לא יעבד בו ולא יזרע לעולם וטעם ונגשו הכהנים בני לוי לאמר כפר לעמך ישראל אשר פדית שיעור הכתובים ונגשו הכהנים בני לוי וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם וענו ואמרו והכהנים במקלט מן הבוכרים והעניים במקלה כדרך ותפלה לפני ה' אלהיך מעשה דנגע תירוצך ויהדך וגו': והנה העריפה אמר ר"א שהשם צוה לעשות כן על העיר הקרובה כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן שיהרג אדם קרוב מהם והמסבות מה' עמקו לאין קץ אלינו. אבל הרב חיוב במורה הנבוכים כי הטעם לגלות על ההורג

אבן עזרא

בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו: (ב) זקניך. זקני הערים הקרובות והשופטים: (ג) עגלת בקר אשר לא עבד בה. לחרוש: ולא משכה בעול. להביא אבנים כמנהג העגלות: (ד) איתן. חזק: וערפו שם. יכרתו עורף העגלה: (ה) הכהנים בני לוי. שהם בכור מבני לוי: ועל פיהם יהיה. עונש כל ריב וכל נגע: (ו) וכל זקני העיר. והם ויצאו זקניך: (ז) כ"ת שפכה. תחת סימן הרבים כמו שפכה אחורי ועל דרך דרש הטעם לאחת כי היד לשון נקבה וזכור: ועינינו לא ראו. ויתכן שהשם צוה לעשות כן: העיר הקרובה. כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן לשם שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אלינו: וענו ואמרו. כמו וענית ואמרת והם אמרתנו: (ח) כפר לעמך. שהגנו ולא שמרו הדרכים המסוכנים:

ונכפר

הכולא

יונתן בן עוזיאל

קטליה: (ב) ויפקון מבי דינא רבא תרין מן חכימיך ותלת מן דיינך וימשחון מארבע טרינוון ית קרויא די בחזרנות קטילא: (ג) ויהי קרתא דקריבא לקטילא ויתחשדא נסבי בי דינא רבא מסטרין ויסבון חכימי סבי קרתא ההיא עגלת נרת תורין דלא עירובין ברת שתא דלא אתפלח בה ולא נגדת בניר: (ד) ויחתון חכימי קרתא ההיא ית עגלתא לחקיל בייר דלא יתעביד ביה פולחן ארע ולא יזדרע ויגקפון תמן ית עגלתא בקופיץ מבתרהא במצע חקלא: (ה) ויקרבון כהניא בני לוי ארום בהון אתרעי מימרא דיי אלהכון לשמשותיה ולברכא ית ישראל בשמיה ועל מימר פומהון יהי מתדן כל דין וכל מכתש צורעא למסגור ולמחלוט: (ו) וכל חכימי קרתא ההיא דקריבין לקטילא ישזגון ית ידיהון על עגלתא דנקיפא בחקלא: (ז) ויתיבון ויימרון גלי קדם

ירושלמי

יי דלא אתא לידינן ופטרניה מן דשרא ית ארמא הדין ועיננא לא חמון: יז) ועינן לא חמון דמן דין דישפך יתיה:

(ח) כהניא יימרון כפר לעמך ישראל דפרקת יי ולא תשוי חובת אדם זכאי בגו עמך ישראל וגלי מן קטליה ויתכפר להון על דמא ומן יד נפקין נחיל דמורנין מגו פרתא דעגלתא נגדין ואזלין עד אתרא דקטולא תמן וסלקין עלוי ואחדין בי דינא יתיה ודיינין יתיה: (ט) ואתון בית ישראל תפלון מישדי דם זכאי מביניכון ארום תעבדון דכשר קדם יי:

ס ס ס

כי תצא ארום תפקון לסדרי קרבא על בעלי דבביכון וימסרינון יי אלהכון בידיכון ותשבי שביתא מנהון: (יא) ותיחמון בשביתא איתא

שפירת

בעל הטורים

(ב) ומדדו ב' דין ולידך (יחזקאל מ"ג) ומדדו את תכנית. שמודדין מראשו שהוא עיקר הכונת האדם: אשר. אותיות ראש שמודדין מראשו: אשר סביבות החלל בגי' בראשו של הרוג: (ג) לא עבד בה ולא משכה בעל: (ד) לא יעבד ולא יזרע. הרי ד' מלות לכפר על ד' רוחות העולם. וכן ד' פעמים חלל וד"פ עגלה בפרשה: (ז) לא שפכה כתיב בה"א שלא נגענו בו בחמשה אצבעותינו. ועוד כי הנפש יש לה ה' שמות. לכן כתן דוד ליושב ה' קללות כשהרג לאבנר זב ומצורע וכו' (ש"ב ג'): (ח) כפר לעמך ישראל מכאן שכל ישראל ערבין זה לזה: כפר לעמך ישראל אשר פדית ר"ת בגי' זה הכהנים:

(י) כי תצא. למה כתיב פרשת עגלה ערופה בין שתי מלחמות מקדים לה מלחמה שלא יאמר השוכח אהרוג כי עם מלחמה הוא ויאמרו האויבים הרגוהו במלחמה [ועי' בת"י]. וכתיב מלחמה אחריה לומר תבער דם הנקי לחרוג הרוצח ואח"כ תלך במלחמה ותנצח. ולא היו מניחין לילך שונאים במלחמה ביחד שלא יהרגו זה לזה במלחמה: כי תעשה הישר וסמיך ליה כי תצא למלחמה שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים. ה' וסמיך לי' כי תצא למלחמה לומר שהשם יוצא עמך כענין שנאמר (זכריה י"ד) ויצא יי' ונלחם בגוים. כי תצא. לא אליהם ואל תניחם לבא עליך פן ישחיתו הארץ. על אויבך חסר יו"ד (ולא כן דעת בעלי המסורה) שבמלחמת יחיד הכתוב מדבר: שביו בגימ' ואם יהיו כנעניים. אשת בגי' בשר נבלה מאוסה. כמו שדרשו חכמים (קידושין כא) מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו

יונתן

(ב) טרינונין פי' רוחות ולדדים וכבר מבואר אצלינו: (ג) נסבי בי דינא רבא מסטרין פי' שרי ב"ד הגדול והכתים אפי' הם הולכים עמו ולאחר שאמרו הולכים להם ועיין במדרש ילקוט: (ד) ובייר לשון חפירות וכן בגמרא פ' כלל גדול ול"נ שהוא ל' אותיר ולא אעבוד ופי' מדבר שממה שלא ילאם בו ועיקרו כאן לשון מחק וק"ל: (ז) דלא אתא לידינן אלו דשדא דמא פי' לא בא לידינו הרוצח שופך הדם הזה: (ח) נחיל דמורנין פי' קבוץ של תולעים והוא לשון הגמרא נחיל של דבורים: מגו פרתא פי' מטיבורו ומייתי לה הרקנטי"י ד' קע"ה פרק ג' וגורם למתא מגו פרתא ורמז לדבר ואתה תבער דם הנקי ס"ת רימה פ"ש:

והתידעון

רמב"ן

הרוצח ולבער דמו בעבור שברוב הפעמים יהיה הרוצח מן העיר אשר סביבות החלל וכשילאו הזקנים ויתעסקו במדידה הזאת וזקני העיר ההיא יעידו לפני הבורא שלא התרשלו בתקון הדרכים ושמירתם ושאינם יודעים מי הרג את זה וכשיתפרסם הענין יאספו הזקנים ויביאו העגלה ירבו בני אדם לדבר בו אולי יגלה הדבר וכבר אמרו שאפי' תבא שפחה ותאמר פלוני הוא הרוצח לא תערף ואם יודע הרוצח ויהרגו ממנו ויעידו לפני הבורא על נפשותם כי לא ידעוהו יהיה בזה זדון גדול וכל השומע שמץ דבר בענין יבא ויגיד ויתפרסם הדבר ויהרג או ע"י ב"ד או המלך או גואל הדם ויתחזק הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא יעבד בו ולא יזרע לעולם יכירו בו רואיו וידברו בו והנה לפי הטעם הזה יש בהסגולה הזו תועלת אבל המעשה איננו נכלה בעצמו היה ראוי עוד שיעשה בשדה טוב ראוי לזריעה שיכירו בו רואיו כי בנחל איתן לא יודע מדוע לא יעבד בו ולפי דעתי יש טעם בענין הקרבנות הנעשים בחוץ שעיר המשתלח ופרה אדומה ולפיכך מנו חכמים עגלה ערופה ונכלל הפסוקים:

חסלת פרשת שופטים

אבן עזרא

ונכפר. הפך התי"ו כמו ונוסרו כל הנשים והם שנים בנינים בנין התפעל עם בנין נפעל: וטעם זכר אשר פדית. כאשר פדיתם ממצרים למען תסדיך כן פדם מזה הדם ועונשו: (ט) ואתה תבער הדם הנקי. פירושו עונש הדם הנקי או יהיה הדם דם הנקי ויש אומרים אתה חייב לבער שפיכות דמים והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא יוסף דם נקי בארץ אם תעשה הישר בעיני ה' כמוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה:

חסלת שופטים ושוטרים

(י) כי תצא. זו הפרשה דבקה עם כי תצור אל עיר ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא בארץ ישראל. ולא כן

פירוש על אבן עזרא

כמו לולא הרשתם בעגלתי. שאם הכוונה על המעשה הל"ל אשר לא עלה עליה עול כמו בפרה אדומה. ר"ל קשה וחזק. כמו ולשכו את המזבח יסירו הדשן. ועיין לעיל (י"ז ט'). (תהלים ע"ג ב'). ר"ל לא יד אחת מידינו שפכה את הדם הזה. הנה בהרבה מקומות המלה זה והנה יד ד' שלוחה אלי. יד ד' היתה (שופטים ב') ידו נטויה. הוא דעתו שאמר בסוף הענין ושכר עבירה עבירה כי כשלא יעשה הישר יעשה המליץ מעשהו וימלאו חללים ולכן מייעס הכתוב להביא העגלה ולערפה ולשפך דמה להיות כופר דמיהם. (להלן כ"ו ה') ושם תרלה כי הוא לשון תחלה כמו ויען איוב הראשון. כי הראוי ונתכפר. כמו ונוסרו. כל הנשים (יחזקאל כ"ג מ"ח) הוי"ו במקום ו"ד כי שרשו יקר. דגש הוי"ו לחסרון תי"ו הנפעל: ודגש הסמ"ך לסימן הבנין. והוא מורכב מנפעל והתפעל ר"ל מן נוסרו. ומן דהתוסרו. או הוסרו. וכן ונכפר. נו"ן לסימן בנין נפעל. ודגשות הכ"ף לחסרון תי"ו התפעל מורכב מן נכפר ומן דהתכפר. כמו והנבואה עודד הנביא (ד"ה ב' ט"ו ח') שפי' והנבואה כנבואה עודד הנביא. ר"ל כמו שפי' רש"י ז"ל שאם נמצא הרוצח אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג. והוא הישר בעיני ד' ועיין (כתובות דף ל"ז ע"ב) ולפ"ז אלה כי לשון דהא. אבל לפי הנכון בעיניו אלה כי לשון אם. והכוונה כמו שזכר לעיל (פסוק ו') שהזמין להם כך בעבור העדירים טעמו כדומה לה. ואמר הכתוב אם תעשה הישר בעיני תבער דם הנקי שלא תשפך עוד בארץ. (אבות פ"ד מ"ב). שהם נוסג דין עגלה ערופה ולא בת"ל. ומכ"ש

ספורנו

בעינינו אותו השפיכות: (ד) אל נחל איתן. שאין שם רגל מצויה: וערפו. שהיא מיתה נעלמת מעיני הנהרג מורה על שההריגה היתה בלי ספק במקום נעלם מעיני העם ושנעשתה ע"י רוצח שלא היה נודע לרוצח אלא ב"ד. שאם היה נודע אלא שהרוצח היו מצערים אותו: (ה) לשרתו ולברך. ועל ידם תהיה כפרה מן הדם הנקי וברכה לארץ: ועל פיהם יהיה. כל ריב וכל נגע. באופן שהם בקיאים בדרכי בני האדם ומזגיהם כמו שאמרו הם ואבותיהם ואולי יכירו מי התלכלך בחטא זה בידיעת דרכיו ומעלליו ויתגלה הדבר: (ז) ידינו לא שפכה. שלא הכנסנו שום נודע לרוצח בארץ: ועינינו לא ראו. שלא היה זה במקום רואים שאם היו שם רואים היו מתקוממים ומגידים: (ח) כפר לעמך. כפר אתה בדם שופכו. כאמרם ז"ל (סנהדרין) מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטים באים עליו: ונכפר להם הדם. יכופר בדיני שמים בדם שופכו באופן שיהיה נראה כמתכפר מאליו: (ט) ואתה תבער. הנה האל ית' יכפר כשלא תדעהו ואתה אם תדעהו תבער קודם שיפטרו בו דיני שמים:

פירוש רשב"ם

בדכתיב עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות: (ח) ונגשו הכהנים בני לוי. וענו ואמרו כפר לעמך ישראל: (ט) תבער הדם. אם נמצא הרוצח. כי אחרי כן יהרג. כי תעשה. מה שישר בעיני ה':

יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃ יב וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃ יג וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ יד וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס טו כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה

והאחת

אתקלוס

אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן׃ יא וְתֶחֱזֵי בְּשִׁבְיָה אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵזוּ וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִנְתּוּ׃ יב וְתַעֲלִנַּהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וּתְגַלַּח יַת רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יַת טוּפְרָנָהָא׃ יג וְתַעְדֵּי יַת כְּסוּת שִׁבְיַהּ מִנַּהּ וְתֵיתֵב בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי יַת־אֲבוּהָא וְיַת־אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תֵּעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִנַּהּ וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ׃ יד וִיהֵי אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ וְתִפְטְרִנַּהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא לָא תְזַבְּנִנַּהּ בְּכַסְפָּא לָא תִתָּגַר בַּהּ חֲלַף דִּי עַנֵּיתַהּ׃ טו אֲרֵי תֶהֱוְיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין חֲדָא רְחִימְתָא וַחֲדָא שְׂנִיאֲתָא

וילידן

מסרה יא וחשקת, כו"ל חסר ליתו נקוד אחור אולי שלא יהיה מגמע לשעבר ד"ס. ולקחת, חסר. יב והבאתה, בה"ח מזיק. ראשה, ז'. צפרניה, ל' ומ"י. יג והסירה, מ"ל. בביתך, בים לאשוכה דגושה. ירח, ב'. ואחר, ב'. חבוא, מ"ל. יד חפצת, כו"ל חסר. בה, הבים דגושה. ומכר, ל' וחסר. בכסף, ב' בקמץ. עניתה, ל' מ"ל יו"ד הביין. טו תהיין, מ"ל ב' יודין וכו"ן פתוחה. אהובה, כו"ל מ"ל בפ"א ומלאפה.

ת"א וראית בשביה קידושין כא. והשקת בה שם. והבאת שם כב. וגלחה את ראשה יבמות מח. ובכתה את אביה שם מו מח. ואחר כן תבוא קידושין שם. כי תהיין לאיש יבמות כג קידושין שם.

רש"י

לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו. (ספרי) לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהם משבעה אומות: ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. (קידושין כ"ב) אפילו אשת איש: ועשתה את צפרניה. (ספרי) תגדלם כדי שתתנוול: (יג) והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהנכרים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל לזנות אחרים עמהם: וישבה בביתך. (יבמות מח ספרי) בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו: ובכתה את אביה. (ספרי) כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת: (יד) והיה אם לא חפצת בה. (שם) הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה: לא תתעמר

בה

רמב"ן

(יא) אשת יפת תואר. דבר הכתוב בהווה ובספרי מנין אפילו כעורה ת"ל וחשקת בה אע"פ שאינה יפת תואר. ור"א אמר יפת תואר בעיניו והנה הוא דבק עם ולקחת. והזכיר הכתוב וחשקת בה שלא יתירנה לו רק מפני החשק בהיות יצרו מתגבר עליו אבל אם מוצא בעצמו שאין לו חשק בבעילתה אלא שהוא רוצה לקחת לו אשה לא ישא לזו וכך אמרו בסיפרי ולקחת לך לאשה שלא תאמר הרי זו לאבא הרי זו לאחי ובגמ' שלא יקח שתי נשים אחת לבנו ואחת לו אחת לאביו ואחת לו והאיסור באותה של בנו אפילו לבדה: (יב) ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול לשון רש"י כדברי רבי עקיבא וכן פירש אונקלוס. והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התבואה כי הצמיחה תקרא עשייה אבל בספרי אמר ראיה לדברי רבי אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו והיא ראיה גדולה. לכן אני אומר כי כל אלה משפטי אבלות והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים שתגלח ראשה כדרך האבילות כענין ויגז את ראשו דאיוב וכן גזי נזרך וכן קריאת הספרים אבלות בגלוח הראש ואמר והסירה את שמלת שביה מעליה כלומר ותלבש בגדי אבל וישבה בביתך באלמנה ולא תצא חוץ כלל ובכתה את אביה ואת אמה ותעשה כל זה ירח ימים כי כן דרך האבילים. ועל דעת רבותינו שאומרי' שהכל לבער את יפיה נוה שתסיר הבגדים הנאים מעליה שהעכו"ם ארורים הם. בנותיהם מתקשטות במלחמה כדי לזנות אחריהן ותגלח את ראשה שהוא נוי גדול ותקוץ הצפרנים כי מנהג הנשים לגדל אותם ולצבעם במיני הפוך והצבעונים ויקרא הכתוב הקציצה עשייה בעבור כי שער הרגלים והשפם גם הצפרנים לגדלם יקראו אותם. והנכון בעיני כי הוא לשון מקוצר הרגילות לקצר כדבר המובן וטעמו לא עשה את רגליו ואת שפמו המעשה הנעשה בהם ירמוז לגלוח שער הרגלים והשפם או לרחיצת הרגלים עצמן וכן דעת יונתן בן עוזיאל שאמר לא שפף ית רגלוהי ולא ספר שפמיה וכן ועשתה את צפרניה מעשה הצפרנים והמפרשים אמרו כי טעם עשיה תקון וכן וימהר לעשות אותו והטעם בפרשה הזו מפני שהיא מתגיירת בעל כרחה ואין שואלין אות' אם תחפוץ לעזוב דתה ולהתיהד כאשר נעשה בגרים אבל יאמר לה הבעל שתשמור תורת ישראל בעל כרחה ותעזוב יראתה וזה טעם ובכתה את אביה ואת אמה כי תעזוב את עמה ואת אלהיה והוא מדרשו של רבי עקיבא אין אביה אלא ע"ז כענין שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו והכלל כי היא מתאבלת על עוזבה את דתה ותהיה לעם אחר ויתכן שב"ד מטבילין אותה בעל כרחה כמו שעושים בעבדים ומפני שאינה מתיהדת כמשפט הפסיק אותה הכתוב כל הזמן הזה: וטעם האבלות והבכי על דעת רבותינו כדי שתתנוול אולי יעבור חשקו ממנה. ור"א אמר כי נתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה. והרב אמר במורה הנבוכים לחמלה עליה שתמצא מנוח לנפשה כי יש לעצבים מנוח והשקט בבכייתם ואבלם ובזמן ההוא לא יכריחנה להניח דתה ולא יבעלנה. ועל דעתי אין השבאי לשאול עליה רק שיעקר שם ע"ז מפיה ומלבה ולרבות עוד גסלת הגדול והפכוד מאביה ומאמה וטעמה שאין הגון לשכב עם אשה אנוסה ומתאבלת כמו שהזכירו רבותינו ז"ל בממזרים בני גרושת הלב וכל שכן זאת הצועקת בלבה לאביה לפטלה ולהשיבה אל עמה ואל אלהיה והנה כאשר ידיעוה שנכריחנה לעזוב את עמה ומולדתה ותתיסר כאמר לה התנחמי על אביך ועל אמך ועל ארץ מולדתך כי לא תוסיפי לראותם עוד עד עולם אבל תהי אשה לאדוניך כדת משה ויהודית והנה אז נתן לה זמן שתבכה ותתאבל כמשפט שמתאבלים להשקיט ממנה צערה ותשוקתה כי בכל עלב יהיה מותר וניסום אחרי כן והנה בזמן הזה לקחה עלה בנפשה על הגירות ונעקר קצת מלבה ע"ז שלה ועמה ומולדתה כי נשמה עליה ודבקה באיש הזה שידעה כי תהיה אליו והורגלה עמו ולכך אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ודרשו ביתך ולא אל בית אחר וכן וישבה בביתך שתשב כל הזמן הזה בבית שהוא משתמש בו אולי תחפוץ ותתרצה בו ועל הכלל כי זה כולו בעבור הכרח אבל אם רצתה להתגייר בחפץ נפשה בב"ד כמשפט הרי היא מותרת מיד גם לו גם לאביו ולאחיו וכך אמרו בפרק החולץ ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים בד"א שלא קבלה עליה אבל קבלה עליה מטבילה ומותרת מיד. ואפשר כי בכל השבויות במלחמה נעשה כתורה הזאת כי מפני היראה תאמרנה להתגייר. ואמר ושלחתה לנפשה שתעשה כרצונה ולא נכריחנה לשמור דת משה ויהודית כי המתגיירת בלשון נכרים אותה לשמור התורה ואם תחלל השבת תסקל ואם תאכל חזיר תלקה כדין ישראל המשומד וגם זאת אם הודית בפיה הגירות בלא הכרח לא נשלח אותה לנפשה שאפילו נתגיירה ביראה מפני היראה דינה כישראלית גמורה כדבר שעליו הלכה כולם גרים וכו': (יג) ואחר כן תבא אליה ובעלתה. אמרו בסיפרי אין לך בה אלא מצות בעילה. נתכוון לומר שאין קדושי כסף ושטר תופסין בה וגם הבעילה לא לשם קידושין

בדיעה

יונתן בן עוזיאל

שפירת ריוי ותתיידעון בה ותסבונה לכון לאינתו: (יב) ותעליניה לגו ביתך ותספר ית מזיא דרישה ותיצמי ית טופריהא: (יג) ותשני ית כסות שביתא מנה ותטבלינה ותגיירינה בביתך ותבכי על טעוות בית אבהא ואמהא ותשהי תלת ירחין די תידע אין היא מעברא ומן בתר כדין תיעול לותה ותפרין יתה

ירושלמי

ותהוי לך לאנתו: (יד) ויהי אין לא תתרעי בה ותפטרינה לבלחודה בגיטא חבנא לא תזבנינה בכספא לא תתגר בה בתר דשמשתא עמה:

(נ"א (יד) אין לא אתרעי את בה ותשלח יתה ברשות נפשה ומזבנא לא תזבין יתה בכספא לא תתגר בה די היבת רשותך עלה:)

בעל הטורים

יאכלו בשר תמותות נבילות: (יא) לך לאשה: (יב) והבאתה אל תוך ביתך. לומר לאשר שמגייר אותה ותהיה לך לאשה ולא בניאוף: וגלחה את ראשה לפי שהמינה באשה לפתותך. ועשתה את צפרניה לפי שערוה לך גם לפתותך. ירח ימים ולא אמר חדש לומר לך מה ירח אורו מבוס כנגד אור השמש אף כותי' מאוס' היא כנגד בת ישראל: (יד) ושלחתה לנפשה בגימ' לנפשה לא בגים שגוים: אשר עניתה. (טו) כי תהיין. לומר לך שלא ישנה אותה בפריות של ביאה. שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה. שתה נשים מרבה כשפים. לומר לך כיון שיש לו ב' נשים האחת עושה בכשפים כדי שיסנא חברתה. והיא שנן הבכר לשניאה והיינו בני הסטלה שהוא מבני ע' אומות ממנה

יונתן

(יא) ותתידעון יש כותבים להגיה וכ"ל שהוא לשון אהבה כמו אהבתם ידעתי או לשון וידע אדם: (יב) ותלמי לפי הענין הוא לשון גידול לצפרנים: (יג) על טעות בית אבה דק"ל בכיה כל כך למה: ג' ירחי וכו' בספרי סבר הכי ר"ע ואליב' דר"א ואמר ירח אחד וימים שנים הרי שלשה חדשים: אין הוא מעברא כ"ל תיקון הולד כר"ע ק"ל בין זרע ראשון לזרע שני: (יד) בגיטא ושלחה משמע בגט וק"ל: הסבר

רמב"ן

שדינה עדיין כגויה שאין קדושין תופסין בה אלא שיתיר לו בעילתה ומפני שאמר והיתה לך לאשה יורה שהיא אשתו גמורה ואם זנתה תחתיו תדון כאשת איש וכך אמרו בגמרא במסכת קידושין ולקחת לך לאשה ליקוחין יש לך בה כלומר אחר המעשים האלו ובספרי והיתה לך לאשה כענין שנאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע א"כ היא אשתו לגמרי כי התורה הקנתה אותה לו. ובא לדבר הפשט יראה שאסור לבעול אותה עד שיעשה כל התורה הזאת וזה טעם ואח"כ תבא אליה ובעלתה ומה שאמר וחשקת בה ולקחת לך לאשה שיקחנה להיות לו לאשה אחר המעשים האלה אשר יעשה וכן ולקח אותה לו לאשה אבל בגמרא במסכת קידושין אמרו שהוא מותר לבא עליה ביאה ראשונה חזו ולקחת לך לאשה ודרשו והבאתה אל תוך ביתך מלמד שלא ישכבנה במלחמה יסבכו אותה למעלה ולקחת לך לאשה כשתביאנה אל תוך ביתך והנה הוא מותר אותה במלחמה ומביאה אל ביתו ואל עירו ובועל אותה לשבור את לבו הזונה ואסרי ביאה הראשונה אוסר עליו עד שיעשה לה את כל התורה הזאת וזה דרך הגמרא במקומות רבים אבל ראיתי בירושלמי במסכת סנהדרין רבי יוחנן שלא לרבנין דתנן תרין מילין אתון אמרין בגוה רב ולית איתן כן אתם אומרים בגם רב יפת תואר לא הותרה אלא בעילה ראשונה בלבד ואני אומר לא בעילה ראשונה ולא שניה אלא לאחר כל המעשים האלו ואח"כ תבא אליה ובעלתה אחר כל המעשים האלו וזהו משמעותו של מקרא: (יד) ושלחתה לנפשה. אמרו בספרי ולא לבית אביה ולא ידעתי אם לומר שהיא יהודית ואין מניחין אותה לשוב תורת ישראל ולשוב אל עמה ואל אלהיה או לומר שלא ישלחנה לבית אביה ע"י שלוחים כי יסייע ידי עובדי עבירה אבל הוא יוליכנה מביתו לבור באשר תמצא כי אולי תשאר בארץ ותלך אחרי הבסורים ותבא לאחד מהם והנה כיון שהכתוב אומר שישלחנה לנפשה והזהיר שלא ימכרנה בכסף ולא יתעמר בה בשפחה נלמוד שאינה צריכה ממנו גט אבל הכתוב עשה אותה כאשת איש בהיותה עמו וכאשר ישנא אותה ישלחנה כאנוסה ויתכן כי טעם הכתוב לומר שאם יבעלנה ויחפוץ בה תהיה לו לאשה אבל אם יבעלנה ולא יחפוץ בה כענין אמנון עם תמר ישלחנה לנפשה והכל תלוי בבעילה הזאת כי אם אחרי בעילתו תעמוד עמו ימים ויבא עליה אם יחזור וישנא אותה כ"ש אחר ישנא את אשתו כבר נעשית אשתו והנה היא יהודית ומתגרשת בגט: לא תתעמר בה. כמו והתעמר בו ומכרו ועשאו אונקלוס לשון סחורה ורבותינו בספרי ובגמר' יעשו אותה לשון שמוש והנה הוא לשון אזהרה שלא ישתמש בה כשפחה כלל ואם נשתמש בה לוקה והנכון בעיני לפי פשוטו כי לא תתעמר הוא כמו לא תתאמר מלשון יתאמרו כל פועלי און וכן את ה' האמרת היום וכן ובכבודם תתימרו במלוף האל"ף ביו"ד והכל רוממות וגדולה האמרת היום רוממת ונדלת

אבן עזרא

כן הולך לארץ. ואף כי במלחמה: אשת. כבר דרשוהו חז"ל: יפת תאר. בעיניו: וחשקת בה. שתתשוקה לקחתה לאשה כי אחר כן יאמר ובעלתה וכמוהו ולקח אותה לי לאשה: (יב) והבאתה אל תוך ביתך וגלחה. יש אומרים שהוא בעבור שערה אשר בה על כן תגלח: ועשתה. תגדל כדי להיותה מאוסה בעיניו: (יג) והסירה את שמלת שביה. שהוא בעבור יופי מלבוש חשק בה: ובכתה. כדי להסיר שמחתה בה: ירח ימים. אולי יקל חשקו ויש אומרים וגלחה בעבור היותה שמאה וכן משפט המצורע: ועשתה. תיקון. ותקונה לכרות העודף וכן לא עשה שפמו ותפש מעשה מקשה והתיקון עיקר כל מעשה במקרא שוה אם בא אחריו דבר מגונה גם יהיה רע שלם: והסירה שמלת. כי היא מטונפת: וישבה בביתך ובכתה. וטעם תשב בביתך ירח ימים לבכות: את אביה ואת אמה. אם קרוב* יש אומרים כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיהדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות: וטעם ובכתה. שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתייהדת אם נהרגו כאשר נשבת ואין צריך להזכיר תחמן כי היא צריכה לימי נדה כי כבר נכתב אחם וסביכם וחז"ל אמרו עד שלשה חדשים ואף על פי שאין צורך לחזוק הגה סעד ויפי כמשלם חדשים והוא הזמן שישאל הולד להתנועע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בחסרון שנים חדשים כמנהג ג"כ ביתרון רק הוא המעט: ירח ימים. כמו חדש ימים וכבר פירשתיו ונקראו החדש ירח כי עקרו הירח: (יד) ושלחתה לנפשה. תעשה רצונה: ומכור לא תמכרנה בכסף. דבר הכתוב במנהג הרב והטעם בשום דבר: לא תתעמר בה. כמו והתעמר בו ומכרו ואין להם שלישי ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות: (טו) אהובה. בעיניו

פירוש על אבן עזרא

ומכ"ש במלחמה אף בא"י אינו נוהג כלל. ולפי' פ"א והטעם מדלא כתיב אשה אלא אשת אשר הכסמך. ד"ל שאין כ"ל יפת תואר בעצמה אלא לפי' חשיה מכוערת ונראה יפת תואר בעיניו נקראת יפת תואר. ה(בראשית י"ב י"ט) על דעת שתהיה לו לאשה. שאין פי' לנהוג בה מנהג אשות מיד. ההפי' תקונה של צפרנים לכרות מהם העודף. ו(ש"ב י"ט כ"ה). ו(ישעיה ג' כ"ד). ח"ל בכ"מ שנאמר בו מעשה עיקר פי' תקון. טשאינו רע שלם. כמו מה עשית (בראשית ל"א כ"ו). כלומר אם מעשה על מלת רע יהיה פי' שהרע שלם. כמו עשו לכם עגל מסכה (שמות ל"ב ח') ועשיתם הרע (לעיל ד' כ"ה). כמאמר חז"ל אשה כאוד לואה והכל רלין אחריה. כ"ל אינו המלוה אשר תבכה על אביה ולמה אולי קיימא כמו גיורת כות לשבת עמה ואבץ מולדתה*ע"כ פי' אם לאו דוקא כי הלא פי' משפחה אמה שנתגרה. כב(במדבר ל"א י"ט). לכלומר להבחין הזרע ולג' חדשים נכר העובר. מ(בראשית ל"ח כ"ד). ניוכל להיות שהאשה הזאת מעוברת מהראשון ותלד לששה ויחשוב השני שיולדת לשבעה ויחלה העובר לעלתו. ס(במדבר י"א כ"א). עשע"ם הרוב מוכרים בכסף. פול"ד בכסף. צ(להלן כ"ד ז'). ק"ל שאין בכל המקרא לשון עמיר זולתי אלו השנים. לא תתעמר בה והתעמר בו. אמר

ספורנו

(י) כי תצא. אל חולה לארץ: (יג) ובכתה את אביה ואת אמה. שתעזבם ותתישב בזה בדעתה שלא לחשוב עוד כענין ושכחי עמך ובית אביך ואין הבכי על מיתתם כי אפשר לא מית אמה כלל: (טו) כי תהיינה לאיש שתי נשים. אחר נצחון המלחמה דבר בעניני בני המדינה והם עסקי

פירוש רשב"ם

(יג) כי תצא. והסירה את שמלת שביה. כדי לנוולה: (יד) לא תתעמר. סחורת אדם המכור נופל בו לשון זה. וכן לפניו והתעמר בו ומכרו. אשר עניתה. ביאת נישואין לפי הפשט: כי

*) כ"ל שאם לא הלכה למלחמה אשר תבכה עליה.

וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה: טז וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר: יז כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה: ס יח כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם: יט וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ: כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא: כא וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ: ס שני כב וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ: כג לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־

הָעֵץ

וִילִידָן לֵהּ בְּנִין רְחִימְתָא וּשְׂנִיאֲתָא וִיהֵי בְּרָא בוּכְרָא לִשְׂנִיאֲתָא: טו וִיהֵי בְּיוֹמָא דְּיַחְסֵן לִבְנוֹהִי יָת דִּי יְהֵי לֵהּ לֵית לֵהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יָת בַּר רְחִימְתָא עַל אַפֵּי בַר שְׂנִיאֲתָא בּוּכְרָא: יז אֲרֵי יָת בּוּכְרָא בַר שְׂנִיאֲתָא יַפְרֵשׁ לְמִתַּן לֵהּ תַּרְתֵּין חֻלָקִין בְּכֹל דִּי יִשְׁתְּכַח לֵהּ אֲרֵי הוּא רֵישׁ תָּקְפֵּהּ לֵהּ חֲזְיָא בְּכֵרוּתָא: יח אֲרֵי־יְהֵי לִגְבַר בַּר סָטֵי וּמָרֵי לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּהּ וּמַלְפִין יָתֵהּ וְלָא יְקַבֵּל מִנְּהוֹן: יט וְיֶחְדוּן בֵּהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ וְיַפְּקוּן יָתֵהּ לָקֳדָם סָבֵי־קַרְתֵּהּ וְלִתְרַע בֵּית־דִּין־אַתְרֵהּ: כ וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּהּ בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרֵי לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימְרָנָא זָלֵל בְּסַר וְסָבֵי חֲמַר: כא וְיִרְגְּמֻנֵּהּ כָּל גַּבְרֵי קַרְתֵּהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן: כב וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת דִּין

דִּקְטוֹל

מסרה שנואה, מ"ל. והשנואה, כו"ל מ"ל. הבכר, חסר. לשניאה, ל' הנו"ן במיכק מ"י. טז והיה, ה'. הנחילו, ל' ומ"י. את בניו, ד' בתורה. יז יכיר, מ"י. לתת, כ"ס. אנו, ג' חסר בלי'. הבכרה, חסר. יח סורר, מ"ו. ומורה, מ"ל. שמע. מ"ו דקרי. בקול, מ"ל. ובקול, מ"ל. ויסרו, ב'. ישמע, ד'. אליהם, י"ז בתורה. יט והוציאו, כו"ל מ"ל דמ"ל. מקמו, כו"ל חו"ק. כ בננו, ס' מ' בלי'. סורר, מ"ל. ומרה, חסר. שמע, חסר. בקלנו, חסר. זולל, מ"ל. וסבא, חסר. כא ורגמהו, חסר. ומת, הו"ו בקמץ לסבת הז"ק. וכל ישראל, ל"ה וכל כ"ה דכו'. ויראו, ו' כסין. כב וכי יהיה, ד'. והומת, מ"ל. ותלית, מ"ל. כג תלין, מ"ל.

ת"א וילדו לו בס בפרק קמא קמא בכורות מז. והיה הבן הבכור בפרק קמא. והיה ביום הנחילו בס קיג קכג קל סנהדרין לד. יכיר יבמות מ קדושין עד עם בפרק קמא בכורות מו מח. לתת לו פי שנים קדושין עה בפרק מ כב קכד בכורות כב. בכל אשר ימצא לו בפרק קיא קכד בכורות כב. ראשית אונו יבמות סב קדושין כע בפרק קיא בכורות מז כדה כב. כי יהיה מ' הזהב פרשת בלק. ויסרו אותו כתובות מז סנהדרין עא. ותפשו בו סנהדרין מו. זקני עירו מכות י. בננו זה פסחים קיו סנהדרין ע עא. זולל וסובא שם עקידה שער מד. כי יהיה באיש חטא יבמות ו סנהדרין לה מה מו. והומת ותלית סנהדרין מו. ותלית אותו סוטה כב סנהדרין מה מו. לא תלין יבמות עט סנהדרין מו מז.

רש"י

בה. לא תתעמר בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימרא"ה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים. (ב"ב קכג) כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר. סר מן הדרך: ומורה. ממרה בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. (סנהדרין עא) מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו: בן סורר ומורה. אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר (משלי כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (סנהדרין עב) ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב: (כא) וכל ישראל ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד: ותלית אותו

על

רמב"ן

ונדלה אותו להיות לך לאלהים שאמירך היום רומם וגדל אותך על כל העמים להיות לו לעם סגולה וכולם נגזרו מן דבלה אמיר. ילאמר לא תתרומם ותתגדל בה להיות אתה אדוניה לאוכרה ולהשתמש בה כשפחה וכן יקראו בערבי האדון אמיר ושמוש הפי"ן והא"לף כאחד מורגל בלשון שדעיהו מרדת ששת פדאסו כמו שפירשתי במלת פתע וכן מעשה לעלופים כמו בא"לף מן האלפים והשפיעות הבנים והבכות כי תרגום כרובים כרביא ובלשון חכמים עוממה אומאות בקיאין שקיעין עדין אדין ערכי הדייכין ארכי. ערים אריס ושניהו שלב כדי גמיעה ושאלו בגמלא גמיעה או גמיאה והרלו הגמיאי לא מעם מים ולעפ"כ אומרים ממנו מגמע וגומע ופולט. אבל מגמע ובולע ובמסכה במסכת כלים בתוספתא שנינו מרדא במקום מרדע ואין מקפידין כלל בחלוף שתי אותיות הללו וכן במקומות רבים, ורש"י כתב לא תתעמר בה לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבודה ושמוש עמירה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי זאת וזה אמת שכן ראיתי בירושלמי תמן נוהגין לשאלה שמה עמירה בפרק אמר רבי עקיבא ובפרק כל הצלמים ומורגל הוא אף בלשון ארמי כמו שכתוב במגלת שושן ושדר מלכא לאתור על כולהון אמירם דבכוש ועל כל דעמרין על יד ימא ועל עמור דכרמלא ודגלעד ואספיכו פתגמ' דנבוכדנצר בולהון עמורייא דארעא ולא שדלון מיניה וכן במקומות רבים בספר הסוא יקראו יושבי הארץ עמורי ארעא כלומר הנעבדים לארץ והמשתמשון בה או נוה מלך אשור על אנשי המלחמה והם הנקראים עבדי הארץ כי הם הנעבדים למלך במלחמותיו הם אנשי מלחמתו ופרשיו כלשון עבדו את נבוכדנאצר ועבדו בו גוים רבים: תחת אשר עניתה. אמרו בסיפרי אפילו לאחר מעשה יחידי והוא מה שהזכרנו שהם קבורים שמותר לבא עליה ביאה ראשונה מיד שהביאה אל תוך ביתו ומאותה שעה הוא מוזהר עליה במכור ובעבירה: (טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה. אזהרה שלא יעשה זה וכן כולם לא תוכל לאכול בשעריך לא תוכל לתת עליך איש נכרי ואמר אונקלוס בכולם לית לך רשו והטעם לא תהיה יכולת לנפשך לעשות ככה והוא מפליג באזהרה. וכן כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים מצות עשה שינחילנו פי שנים והנה המשוה את הבכור לאחיו בנחלתו עובר בלא תעשה ועשה ואע"פ שאין דבריו קיימים בדין וכ"ש אם לא רצה להודיע שהוא הבכור ומען שהוא פשוט והנה ילו כאחד מבניו מדעתו שהוא מבכור שעובר בהן ואלו מצות מפורשות. וממה שאמר בכתוב על פני בן השנואה הבכור יראה לי שאין המצוה הזאת והדין הזה נוהג אלא בחיי הבכור אבל אם מת הבכור בחיי אביו אע"פ שהוא יורש חלק בכורתו בקבר ומורישו מן הדין לבניו אם רצה הזקן ואמר ירשו בני בך וכך בנכסי ובנו של בני הבכור יטול כך וכך בנכסי דבריו קיימין כדרך

הסם

יונתן בן עוזיאל

(טו) ארום תהוין לגבר תרתין נשין חדא רחימתא ליה וחדא סניתא ליה וילדן ליה בנין רחימתא וסניתא ויהי ביר בוכרא לסניתא: (טז) ויהי ביום אחסנותיה ית בנוי ית נכסין דיהי ליה לית ליה רשו למתן חולק בכורותא לבר רחימתא על אנפי ביר סניתא דהוא בוכרא: (יז) ארום ית בוכרא ביר סניתא יהודע לכולא דהוא בוכרא למתן ליה תרין חולקין בכל מה דמשתכח גביה ארום הוא שירוי תוקפיה ליה חזיא בכירותא: (יח) ארום יהי לגבר ביר סורהבן ומרוד דליתוי מקבל למימר אבוי ולמימרא דאמיה ויכסנון יתיה ולא מקביל אולפן מנהון: (יט) ויחדון ביה אבוי ואמיה ויפקון יתיה לקדם

ירושלמי

חכימי קרתא לתרע בי דינא דבאתריה: (כ) ויימרון לחכימי קרתא עברינן על גזרת מימרא דיי בנן כן אתיליד לנא ברנא דין דהוא סורהבן ומרוד ליתוי ציית למימרנא נרגרן בבשרא ושתאי בחמרא: (כא) ויהי אין דחיל ומקבל עלוי אולפנא וכען לקיימותיה מקיימוניה ואין תאיב ומריד יאשלוניה כל אנשי קרתיה באבניא ויסוגת ותפלון עביד דביש מביניכון וכל ישראל ישמעון ויתחלון: (כב) וארום אין יהי בגבר חובת דין קטול ויתחייב אתלות אבנין ובתר כדין יצלבון יתיה על קיסא:

(כב) ותלצבון יתיה על קיסא:

לא

בעל הטורים

שמנה בנדרים (ד' כ) ולכך סמך לו בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה. לשניאה אותיות לנשיאה לומר שהנושא בנשואיה שהם בפסולין. במדרש דורש לאיש זה הקב"ה אהובה אלו הגוים שמראה להם פנים. שניאה אלו ישראל שמסתיר מהם פנים: (טז) ביום הנחילו לעתיד לבא. לא יוכל לבכר. כי אם בני בכורי ישראל: ביום הנחילו את בניו ס"ם מותו כאן למאי דא"ר יהודה (ב"ב קי"ג) ד' שנכנסו לבקר החולה ביום דלו כותבין דלו מושין דין. בלילה כותבין ואין עושין דין. חם מה שמלוה בשעת

יונתן

חסגל לשון סורר: (יז) יהודע לכולא כדאיתא בב"ב פ' יש נוחלין יכיר יכירנו לאחרי': שירוי תוקפיה פי' ראשית כמו כי מרגוס של כל התחלה שירוי: (יח) ויכנשון יתיה עיין במהכ"ד שכולה להגיה וח"ל לדרכינו שכתבנו לעיל פרשה ואתחנן כי תרגום של סוכחה ויסורין היא ע"ש במ"ם: (יט) וימדון תרגם של אוחז לשיד וכן כאן: (כ) עברינן על גזרת מימרא דיי' וכך שנו רבותינו זלוה גוררת זלוה ועבירה גוררת

עבירה

מיתה אם הוא ביום יש לו סורח דין: אם אשר יהיה לו בנים' מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק. אשר יהיה לו ק"ם סורה שלא ינחיל לעבור על דברי תורה (עי' ב"ב ד' קכ"ו) אם נתן לאחר בשביל ירושה לא אמר כלום מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה עמש"א בתורה אין בדבריו כלום: לתת לו פי שנים. בשביל שהוא נוטל פי' שנים יש באותיות של בכור ענין כפולים כבים כפולה על האות שלפניה וכן הכ"ף על היו"ד שלפניה וכן הרי"ש. והוי"ו נכפלת כפולה שכותבין אותה שני ווי"ן. יכיר בגי' לאחר. כדדרשינן (ב"ב ד' קכ"ז) יכירנו לאחרים. בכל אשר ימצא לו כי ק"ם ראוי ונמ"ד דבכל ואלף דאשר הוא לא והיינו לא ראוי שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי כראשית אונו. כל ראשית הוא מובחר ראשית דגנך. קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. לו משפט הבכורה כי יהי' לאיש לומר משפט בכורה לאיש ואין משפט בכורה לאש' סורר בגימ' זה אבשלום בן דוד. בכנו מאל' יר"ד כאלו עבר על עשרת הדברות. ומרה מאל ו"י כי מרם ישיהלו באחרונה: לעיל כתיב (כא) ורגמהו וסמך לו פרשת נחלין לומר של הנסקלין נחלין: ובערת הרע מקרבך וכל ישראל וסמיך ליה: (כב) וכי יהיה באיש חטא

לומר

רמב"ן

שהם קיימים במקום שאין שם בכור וכן אינו עובר בלאו שזה חם לא הכיר הבכור לאסר מותו כי לא מלאתי על פני רק בחייו על פני אחרן אביהם על פני תרח וכן כולם: (יח) בן סורר ומורה. על דעת רבותינו אינו קטן שהקטן פטור מכל עונשין שבתורה ומכה במלוה אבל הוא המגיע שתי שערות וכנה יש עליו שני עונשין האחד שהוא מקלל אביו ואמו ומתמרה בהם והשני שהוא זולל וסובא עובר על מה שנאמרו קדושים תהיו ונאמר עוד ולותו תעבודו ובו תדבקון כאשר פירשתי שלאמרינו לדעת השם בכל דרכיך וחולל וסובא לא ידע דרך ה' ועל הכלל אין בו עתה משפט מות ועל שם סופו הוא מדון כמו שהזכירו רבותינו חז טעם וכל ישראל ישמעו ויראו כי לא סומם בגודל שאלו אלא ליסר בו את הרבים ושלא יהי' מקלה לאסרים וכן דקדק הכתוב שיוסיר בן כאשר ישוהו לגדר כדי שתהיה במיתתם מקנה לאחרים כי הזכיר בן בוזקן מעולה לפי אלין בהוראתו שמא מיסר ראוי למות בו רק הוא להסיר המשלוקת מן התורה כאשר פירשתי שם וכן בעדים זוממין שנסהגין ולא הרגו וכן הזכיר בעסית לפי שהוא כאבג בדבורו הרע בלבד אפרים שלא עבד הרשם ע"ז ולא שמע אליו אבל מיתתו ליסר השאורים וגם זו מלוה מסורעת או מבואלת מן כבד את אביך ואת אמך ואיש אמו ואביו תיראו: (כג) ותלית אותו. אמרו רבותינו כל הנסקלין נתלין חם שנאמר. כי קללת אלהים תלוי זלזולו של מלך שהאדם עשוי בדמות דיוקנו של מלך וישראל בניו הם משל לשני אחים דומים זה לזה וכו' לשון רש"י. וכל הנסקלים נתלין דברי יחיד הם והלכה כדברי חכמים אינו נתלה אלא המגדף והעובד ע"ז חם טעם כי קללת אלהים תלוי שיאמרו מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם או שעבד ע"ז שלונית בכך. וכן עבודה וכך

וכך

אבן עזרא

בעיניו ולא [י]לשם: לשניאה. אחר [יו]השם ונסמכה זו הפרשה בעבור ושפחת נה ולא שאלת נה: (טז) ביום הנחילו את בניו. [ט]בבריאות גופו או ביום מותו והוא שהיב מרע או ב"ד ינחילו: לבכר. [ת]כבכור [א]ובמעלה. וטעם לא יוכל. [ב]כסברים: יכיר. יעשה לו הכרה [ג]או שיודה לפני אחרים מי שהוא בכור אם היה במקום שלא יודעו או הוא חייב מתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים: (יז) לתת לו פי שנים. שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבעה ויקח שני חלקים ואם שני בנים יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך [ד]אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הוא ראשית אונו. כהודע [ה]טעם היסר ידבר [ו]וכל ישראל בסוקת ישרים: (יח) סורר ומורה. כנגד השם וכנגד האבות אם היו יראי השם: סורר. כמו כפרה [ז]סוררה שלא ישמור מלות עשה: ומורה. במלות לא תעשה: ויסרו אותו. בפני עדים מלוה שהם ישמעוהו ויוליאוהו ודברי הקבלה [ח]אמת: זולל. מגורת והוא [ט]זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסובא. מרבה לשתות והוא המשתכר והנה זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה. ונסמכה זו הפרשה [י]אשת יפת תואר. והספד נגם אמו. והרמז שלמזתי בבני [כ]אהרן: (כג) ותלית אותו. כבר קבלנו מאז"ל מנין [ל]הנתלים: (כג) כי קללת

אלהים

פירוש על אבן עזרא

[י]אמר זה כנגד מה שאמרו רז"ל אהובה לשם ושנואה לשם וטעם הסמיכות בעבור שכתוב למעלה אהותם ושוא והשקת נה. וכן כתת ולא תשלם נה והוא שנואה. [יו]בעלם כנואה. [ט]טעמו כי תלת הכסילו מתמשמשה שהאב עושה מעשה הנחלה כי המלה יולאה ;ופתח נחלה הוא שהבן יורש וינחל נחלת אבותיו תחליו ולכן מלעיל ליסב תלת הנחילו שהאב שמכן לבניו הנחלה בבריאות גופו כלומר מתנה בריא או מתנה מיתה או ב"ד ינחילו וכ"ל אחר מותו ותלת הכסילו כמו ג"כ לב"ד. [ת]לומר ששם הבכורה יהיה לבן האהובה. [א]שיכבדהו יותר משאר בניו. [ב]כמו לא תוכל לאכול בשעריך לא תוכל לשם עליך איש נכרי לא תוכל להתעלם שפי' איך רש"י וכן לא יוכל בל"א (דאורף ניכט). [ג]כדתניא יכיר. יכירנו לאחרים (קידושין דף ע"ד ע"א). [ד](מ"ב ב'ט') שני חלקים ברוח אליהו. [ה]כמו בכורי לפה כחי ורלאשית אוני כפי' רש"י שם. [ו]שלא הוליא זרע לבטלה. [ז](הושע ד' ט"ז). [ח]עיין בסנהדרין (דף ע"א ע"א). [ט]כמ"ש בזוללי בשר למו (משלי כ"ג כ'). [י]ר"ל פ' בן סורר ומורה בעבור אשת יפת תואר כי רוב הילודים מנשים כאלה הנושות בגיאם בלאי סבונים. ולכן זכר במגדף שם אמו (ויקרא כ"ד י"א) שלומית בת דברי למטה דן. [כ]עיין שמות (ו' כ"ג). [ל]שלא נתלו אלא מגדף ועובד ע"ז.

ומכ"ם

ספורנו

עסקי הכלים והבנים והמקנה והתכשיטים והליד והבנין ועבודת האדמה והמלבוש: (טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור. לא יעביר הבכורה מן הבן בשביל שנאת זו או אהבת זו אבל אם יעשה זה בסבת רשעת הבן הבכור אז ראוי להעביר כאמרם ז"ל (בתרא פרק יש נוחלין) אם לא היה נוהג כשורה זכור לטוב וכן נראה שעשה יעקב אבינו כאמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל: (יח) סורר ומורה. כי עליו מעיר התקוה שישוב מסוררותו: (כ) זולל וסובא. כי סובא וזולל יורש וילסטם למלא נפשו: (כג) כי קללת אלהים

תלוי

פירוש רשב"ם

(יז) כי את הבכור. אלא כי הוא ראשית אונו כי הוא ראוי ראשית לירש ממנו. כמו מצאתי און לי. וידיו תשובנה אונו: (יח) מורה. מקנטר. מלשון מרה מריתי. זולל וסובא. כדכתיב אל תהי בסבאי יין בזוללי בשר למו:

כי

הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ ב וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס ד לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס ה לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר | לְפָנֶיךָ

בדרך

אונקלוס

דִקְטוֹל וְיִתְקְטֵל וְתִצְלוֹב יָתֵהּ עַל צְלִיבָא׃ כג לָא תְבִית נְבִלְתֵּהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִנֵּהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלֵב וְלָא תְסָאֵב יָת אַרְעָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא׃ א לָא תֶחֱזֵי יָת־תּוֹרָא דְאָחוּךְ אוֹ יָת־אִמְּרֵהּ דְּטָעַן וְתִתְכְּבֵשׁ מִנְּהוֹן אֲתָבָא תְתֵיבִנּוּן לְאָחוּךְ׃ ב וְאִם לָא קָרִיב אָחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתְּ לֵהּ וְתַכְנְשִׁנֵּהּ לְגוֹ בֵּיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד דְּיִתְבַּע אָחוּךְ יָתֵהּ וְתָתֵיבִנֵּהּ לֵהּ׃ ג וְכֵן תַּעְבֵּד לַחֲמָרֵהּ וְכֵן תַּעְבֵּד לִכְסוּתֵהּ וְכֵן תַּעְבֵּד לְכָל אֲבֵדַת אָחוּךְ דִּי תֵיבַד מִנֵּהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְאִתְכַּסָּאָה׃ ד לָא תֶחֱזֵי יָת חֲמָרָא דְאָחוּךְ אוֹ תוֹרֵהּ רְמַן בְּאָרְחָא וְתִתְכְּבֵשׁ מִנְּהוֹן אֲקָמָא תְּקִים עִמֵּהּ׃ ה לָא יְהֵי תִּקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יְתַקַּן גְּבַר בְּתִקּוּנֵי אִתְּתָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵד אִלֵּין׃ ו אֲרֵי תְעָרַע קִנָּא דְצִפְּרָא | קֳדָמָךְ בְּאָרְחָא בְּכָל אִילָן |

מסורה קבור, ל' ומ"ל. קללת, ג' הלמ"ד בשוא לבד. תלוי, ג'. כב א שיו, ל'. נדחים, מ"י בפרשה. השב, השין בציירי ח"י. תשיבם, וי"ק. ב קרוב, מ"ל. ואספתו ב'. עמך, י"ב בתורה. דרש, חסר ואין געיא בד'. אתו, ס'. והשבתו, חד"ת. ג לשמלתו כו"ל חסר. תעשה, ה'. תאבד, הבית בפתח. ומצאתה, מ"ל א' ול'. ד חמור, מ"ל. שורו, מ"ל. נפלים, ח"ו. והתעלמת, ב' ובענין. הקם, הקוף בציירי. תקים, כו"ל מ"ל. ה כלי, י"ח בלי'. על אשה, ו'. תועבת, מ"ל. ו יקרא, כ"ף בקרי'. קן, ל' הקוף אינו רפוי. לפניך, מ"ל.

ת"א כי קבור תקברנו שם מו. כי קללת אלהים סנהדרין מה מו. את שור אחיך מציעא כז. השב תשיבם לאחיך קמא כו מציעא כו כא חולין קמ. ויהיה עמך עד מציעא כז כח. והשבות לו קמא סה מציעא כח סנהדרין עג. וכן תעשה לחמורו גיטין מה. לכל אבדת אחיך קמא קיג מציעא כז לא. אשר תאבד ממנו מציעא כב כז. לא תוכל להתעלם מציעא כו. נופלים בדרך שם לב. והתעלמת מהם ברכות יט מציעא ל סנהדרין יח. הקם תקים עמו מציעא לא לב לג. לא יהיה כלי גבר נזיר נט. ולא ילבש גבר שם מכות כ. כי יקרא קן צפור מציעא קב חולין קלח קמ קמא ספר הזוהר פרשת שמות ופרשת וילך.

רש"י

על עץ. (סנהדרין מה) רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי. והמגדף ה' בסקילה: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי. כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו (מלכים א ב) והוא קללני קללה נמרצת: (א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו (ב"מ ל) ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו': (ב) עד דרוש אחיך. (ב"מ כח) וכי תעלה בלבך שיתנה לו קודם שידרשנו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבותו לו. שתהא לו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותחשב ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: לא תוכל להתעלם. לכבוש עינך כאילו אינך רואה אותו: (ד) הקם תקים. (ב"מ לב) זו טעינה לטעון משאוי שנפל מעליו: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. (ספרי נזיר נ"ט) שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך ולישב בין הנשים. ד"א שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. (חולין קמ) בעודה על

על

רמב"ן

וכן אות ומופת לרעה גם והספור גם ונעבדת' יקרא קללה או שמה לשון זלזול כאשר הזכיר הרב מן והוא קללני קללה נמרצת כי מקללים להם בניו בזיון והמשל בשני האחים התאומים יש לו סוד אמנם כאשר אמר הרב בישראל שנקראו בנים למקום. ועל דרך הפשט יאמר כי יהיה באיש חטא גדול שהתחייב להמיתו עליו ולתלותו על עץ לגודל חטאו אעפ"כ לא תלין נבלתו על העץ כי הארור מכל האדם והמקולל בהם הוא התלוי אין בכל המיתות מיתה מגונה ובזויה כמוה ואין ראוי שנטמא הארץ ותהיה קללת האלהים בארץ הקדושה כי שם צוה את הברכה חיים עד העולם ולכן צוה יהושע ויורידום מעל העצים. ועל דעתי הענין בבני שאול המוקעים ומפני שלא היו התלויים בב"ד של ישראל ולא מיד ישראל כלל אבל דוד נתנם לגבעונים לעשות בהם כרצונם והם אשר הוקיעום ולא רצו לקברם לפרסם נקמתם מהם והנשארים ישמעו ויראו וכאשר נתך עליהם מים מן השמים אז ידע דוד שנמחל עונם ונעתר אלהים לארץ כי פקד ה' את הארץ במטר ויכלה הרעב ואז צוה וקברו אותם עם אבותם לכבוד המלכות לא לחיובו כלל שלא נצטוינו אלא שלא

נטמא

אבן עזרא

אלהים תלוי. בעבור שנברך השם ועל דרך הפשט כי אלהים יפועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דבק בטעם על כן ולא תטמא את אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תצא והנה בעבור יוכיח כי מטעם לא תלין איננו לכבוד השם רק לכבוד הארץ כי מטעם הערלים והישראלים (איננו) (נמ' מ"ם מ"ז) סוד: (א) לא תראה את שור. אפילו אתה יוצא למלחמה וזה דרך דרכם: ואספתו. אם היה שב אלו בגוי. שתפקדנו ביד נאמן: והתעלמת. דבק עם לא תראה והזכיר שור ושה ובכבר הזכיר החמור וכן כל בהמה: (ג) לא תוכל. להסתירו: (ד) נופלים. כמו רובץ. ומלת נופלים כלל: הקם תקים עמו. ולא לבדך כמו עזוב תעזוב עמו: (ה) לא יהיה כלי גבר. נסמכה בעבור לאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא הולכת עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב עם הנשים ויחלף הוא והן ואינו* ידע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן בבוזי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש

הנשים

* נ"ל ואינו.

יונתן בן עוזיאל

(כג) לָא תְבִית נְבֵלַת גוּשְׁמֵיהּ עַל קֵיסָא אֲרוּם מִקְבַּר תִּקְבְּרוּנֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרוּם קִילוּתָא קֳדָם אֱלָהָא לְמִצְלוֹב גְּבַר אֱלָהֵן חוֹבוֹי גָרְמוּ לֵיהּ וּמִן בִּגְלַל דִּבְדִיוּקְנָא דַיְיָ אִתְעֲבַד תִּקְבְּרוּנֵיהּ עִם מִטְמוֹעַ שִׁמְשָׁא דְלָא יְקִילוּן בִּרְיָיתָא בֵּיהּ וְלָא תְסָאֲבוּן בִּנְבֵילַתְהוֹן דְּחַיָּיבַיָּא יַת אַרְעֲכוֹן דַיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהֵיב לְכוֹן אַחְסַנְתָּא: (א) לָא תִחְמוּן יַת תּוֹרָא דַאֲחוּכוֹן אוֹ יַת אִימְרֵיהּ טָעַיִן וְתִפְלְגוּן דַּעְתְּכוֹן מִנְּהוֹן אֲתָבָא תְתִיבוּנוּן לֵיהּ: (ב) וְאִין לָא קְרִיבָא דַעְתָּא דְאָחוּךְ עִמָּךְ אוֹ לָא חַכִּימְתֵּיהּ תִּכְנְשִׁינֵיהּ לְגוֹ בֵּיתָךְ וִיהֵי מִתְפַּרְנַס גַּבָּךְ עַד זְמַן דְּיִתְבַּע אָחוּךְ יָתֵיהּ וּתְתִיבִינֵיהּ לֵיהּ: (ג) וְהֵיכְדֵין תַּעֲבֵיד לְחַמְרֵיהּ וְהֵיכְדֵין תַּעֲבֵד לִכְסוּתֵיהּ וְהֵיכְדֵין תַּעֲבֵיד לְכָל אֲבֵידְתָא דְאָחוּךְ דִּי מִתַּבְּדָא מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ

ירושלמי

לֵית לָךְ רְשׁוּ לְכַסָּאָה מִנֵּיהּ אַכְרִיז עֲלֵהּ וְתַהַדְרִינָהּ:
[(ג) וְכֵן תַּעֲבִיד לְחַמְרֵיהּ וְכֵן תַּעֲבִיד לְאִצְטְלִיתֵיהּ:]
(ד) לָא תֶחְמוּן יַת חֲמָרָא דַאֲחוּכוֹן אוֹ תוֹרֵיהּ דְּמַאן בְּאוֹרְחָא וְתִכְבְּשׁוּן עֵינֵיכוֹן מִנְּהוֹן מֵיקָם תְּקִימוּן עִמֵּיהּ:
[(ד) מִישְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק יַת מַה דִּבְלִיבָּךְ עֲלוֹי וּמִפְרַק תִּפְרוֹק עִמֵּיהּ וּמִטְעַן תִּטְעֲנוּ עִמֵּיהּ:]
(ה) לָא יְהֵי גוּלְיַין דְּצִיצִית וּתְפִילִין דְּהִינוּן תִּקּוּנֵי גְּבַר עַל אִיתָּא וְלָא יִסְפַּר גְּבַר בֵּי שִׁחְיָא וַעֲרָייָתֵיהּ וּבֵי אַנְפּוֹי לְאִיתְחֲמָאָה הֵיךְ נְשָׁא אֲרוּם מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן הוּא כָּל דְּעָבִיד אִלֵּין: (ו) אֲרוּם אִי אִזְדַּמַּן שַׁרְכְּפָא דְצִיפַּר דְּכֵי קֳדָמָךְ בְּאִסְרְטָא בכל

בעל הטורים

לומר לך שכל ישראל ערבים זה בזה לבער ולהוכיח המועלים: (כג) על העץ וסמיך ליה כי קבור תקברנו לומר שנס העץ נקבר עמו. ועוד לקבור באלון: (א) לא תראה את שור אחיך סמוך הענק לבדה לקבורה שאם הוא כהן והוא בבית הקברות על זה נאמר והתעלמת. נותן לך וסמיך ליה והתעלמת לומר כל שבשלו מחזיר אף בשל חבירו מחזיר: (ב) ואספתו ב' במסורה דין ואידך (מ"ב ה') ואספתו מצרעתו זהו שדרשו נגעים באים על צרי עין שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר אין לו ולמחר נגעים באים על ביתו ובא הכהן ורואה את הבית ומוציאין הכלים ורואין הכל שיש לו וזהו ואספתו אל תוך ביתך שמאסף כליו אל ביתו ואינו משאילה ואספתו מצרעתו [כאן כתרגומו ותכנשינה שתוסף עליו הצרעת] שצרעת באה עליו. ד"א המועד בכשרים לוקה בגוף ומי שאבדה לו אבדה מועד בכל אף בכשרים ולוקה בגופו בצרעת ונמלא כשאוספו האבדה לביתך ומחזירה לו אז לא ימעוד עוד באחרים ואוסף אותו מצרעתו [דתנא ס"י ועיין ל' כפותה]. עד דרש אחיך אהו פי' שידרוש האדם שלו שיתן לו סימן בו וזהו שדרשו רז"ל [עי' מס' ב"מ ד' כ"ז כ"ח] דורשהו אם הוא רמאי אם לאו. תלי לאו בסימנים שעליה: (ד) והתעלמת לומר שפעמים אתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו: (ה) כלי גבר על אשה בגי' כלי תורה. רמז שלא ילמד אדם לבתו תורה: על אשה ב' דין ואידך (איוב לא) אם נפתה לבי על אשה זהו שאמרו שמייחי באשה שלובשת כלי גבר כדי להתנכר ולזנות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי: כי תועבת יי' (ו) כי יקרא קן לפני. לומר שלא יסתכל בעוף ובעופפת כשמזקקין זה לזה: יקרא קן בגימ' פרט למזומן: אפרחים או

יונתן

עבירה דכתיב ורצית אתם יעת הוסר מה כתיב אמריו בכנו זה סורר: (כג) ולא תסואון פי' מליפין לשון על דמעפת ור"ל שלא יעיפון את הארץ בנבלת הרשעים ויש רוצים לגרוס ולא סעגפון בנבלתיהון דחייביא וכבר גלינו דעתינו בזה ע"ם: מטמוע שמשא עיין לעיל פרשת שופטים בפסוק כי ימצא: (ב) קריבא דעתא דאחוך מדכתיב ואם לא קרוב אליך ולא ידעתו למה לי אלא הדא מלמד על הקרוב בשכונה רק כחוק מחמת שנאה ולא ידעתו אותו כפשוטו של מקרא: אכריז ותהדרינה פי' דמה שמלה מיוחדת ויש לה טוענין חייב להכריז וכו': (ה) לא יהיה גוליין פי' מלבוש עיין בר"ם קרח ודייק דאליליה ותפילין קאי הכי לא ילבש גבר כלי אשה כתיב ולמאי אשה אי שלא ילבש עתה הרי נאמר תועבה אלא שלא ילבש שמלת אשה וישב בין הנשים א"כ ל"ל לא יהיה כלי גבר על אשה מ"ש איש ומ"ש אשה הלא הושוו אשה לאיש בזה אלא דקאי אליליה ותפילין חיוב איש ואין חיוב אשה. בי שחייא פי' בית השחי ועריייתיה בית הערוה: (ו) שרכפא דציפר דכי פי' קן של עוף טהור

רמב"ן

כטמא אותו את הארץ במי שנתלה אותו והנה ה' לא רצה עונש בתלייתו מיד להודיע כי יי' אוהב גרים כדברי רבותינו. ור"א אמר על דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבא אל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד ומודבק בנפש על כן לא תטמא את אדמתך והנה המלין תלוי על העץ עובר בלא תעשה ועשה ורבותינו דרשו כן בכל המלין את מתו שלא לכבודו מה עץ שהוא נולד אף כל שהוא נולד והנה לדעתם טעם כי קללת אלהים תלוי לומר אע"פ שזה ראוי לגודלו לגודל חטאו לא תעשה כן כי קללת אלהים תלוי ועל המשל של שני אחין יהיה כל המלין בטעם הזה וכן הקללה שהזכיר רבי אברהם מונה יהיה בכל בית אשר יהיה שם מת ועל כן יטמא כל הבא אל האהל וכל אשר באהל ולא תטמא את אדמתך ועל דעת רבותינו איננו טעם בלבד בעבור שלא תטמא את אדמתך שאם כן יהיה מותר בחוצה לארץ אבל הוא לאו שני והנה המלין התלוי או אפי' המת בארץ עובר בשני לאוין ועשה ובחוצה לארץ בעשה ולא תעשה. אחר שהוא למד ונן התלוי כאשר פירשתי ומן הלאו הזה קבר יהושע מלכי כנען ביומן אע"פ שאין בתלייתן הקללה שהזכירו רבותינו במגדף ועובד ע"ז אבל היה בהם משום טומאת הארץ או שחשש לקללת אלהים מן המשל של שני האחים כאשר פירשתי: (א) לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים. זו מצוה מבוארת שאמר בתורה כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו והוסיף בכאן לאמר נדחים כי תועה שתעה מדרכו ויכול להטותו הדרך בלא עמל גדול ועתה הזכיר נדחים שברחו ממנו והרחיקו והזכיר שם שהוא כאבד ולכך ביאר בכאן ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך ואמר כן תעשה לחמורו שהוא בהמה טמאה וכן תעשה לשמלתו אע"פ שאין השמלה חביבה על בעליה כבעלי החיים ואין הספק בה מלוי בהם שאפשר שימותו: וכן תעשה לכל אבדת אחיך. מכל כלי ביתו אף על פי שאינך מבינין כשמלתו אשר יכסה בה ועל נדרש רבותינו הוסיף עוד בכאן דברים רבים כגון והתעלמת פעמים שאתה מתעלם. השב אפילו מאה פעמים. תשיבם אפי' לגנתו ולחרבתו והחזירה בסימנים ודברים אחרים נדרשים בפרשה: (ב) ואם לא קרוב אחיך אליך. שאינו קרוב אלך כי אינך מתחייב ללכת אל ארץ אחרת עם האבדה להשיבה אליו או שלא ידעת אותו כלל ובסיפרי אין לי אלא

אבן עזרא

הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על מוץ לדרך ואין צורך רק הטעם יתעב מי שישנה מעשה השם: (ו) כי יקרא. נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך

פירוש על אבן עזרא

ס ומכ"ש עע"ז שאין זלזול השם גדול ממנו. י ר"ל האלהים עשה שהאויר הסמוך לתלוי מקבל עפוש המזיק ומטמא. חוני הקנכה שפי' מגרעת. ס ר"ל מלחמת יהושע בגבעון כי יהושע תלה את מלך העי ואת חמשת המלכים. וכתיב ויהי לעת בא השמש לוה יהושע ויורדום מעל העצים וגו' (יהושע י' כ"ז). הנה לך מזה כי משפט הערלים והישראלים שוה כי לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ. (והבן ימיני) גורם כי משפט העכו"ם והישראלים איננו שוה ופי' כי ישראל קדושים הם והורידו התלוים לבלתי טמא את הארץ הקדושה ולא לכבודם. ע ר"ל שאין לריך אם איננו ערוד אלא שהולך לראות עניינו שחייב להשיב אבדת חברו אלא אפי' יולא למלחמה חייב להשיב. פ ר"ל בעבור שתיכום פר' כי תלא למלחמה. צ ר"ל אם אתה עם לביאך תקפתו עמך. ואם אתה לדרכך תלוה שילאפו אותו ויתנו אותו ביד נאמן שיוליכנו לאחיך. חה כתב ז"ל שלא נאמר שמוכן ממלא ותאספו אל תוך ביתך שזה מדבר כשאתה עב לביתך תאספנו אבל אם אתה הולך לדרכך אין אתה חייב לעשות כן אלא אפי' אתה הולך לוה אותו ביד נאמן שיוליכנו לאחיך. ק ר"ל לא תראה והתעלמת כל זה בא להראותינו שימחול האדם על ממון חבר כעל ממונו. ר (עיין לעיל כ"א ע"ז). ש לכותל ולרוחץ. ת (שמות כ"ג ה'). א אלא למלחמה. ב ר"ל משכב זכר. ג ימכר לנקבה וכן להפך. שבפסוק

ספורנו

תלוי. הנה כל עלם נבדל מחומר יקרא אלהים ומזה המין הוא עלם הנפש השכלית באדם הנקראת צלם אלהים. וע"ז הדרך אמרה בעלת אוב לשאול אלהים ראיתי עולים. ובהיות שהכזיון הנעשה למת אשר מיתתו הוא בזיון לנפש השכלית אשר היא עלם נבדל הנשאר אחר מיתת הגוף אמר שהיא קללת אלהים כי הלנת התליה לגוף המת בלתי קבורה הוא בזיון לאותו העלם הנלחי הנקרא אלהים: (כג) ולא תטמא. להסתכל כוח הטומאה במקום המת הנלחי נקבר: (ג) וכן תעשה לשמלתו. אע"פ שאין אבידתה מלויה כ"כ אל תתעצם לאבדה מדעת: (ז) למען ייטב לך והארכת ימים. הנה בענין

פירוש רשב"ם

(כג) כי קללת אלהים תלוי. כשרואין בני אדם את התלוים רגילין לקלל את הדיינים או קרובים של הרוג או שאר בני אדם לפי שפעמים על עבירה מועטת הוא נהרג כמו מקושש והקב"ה אמר לא תקלל לפי שרגילין בני אדם לקללם ולכך לא תלין נבלתו אלא קבר תקברנו וגם שלא תטמא את אדמתך. שאם לא היה נקבר יטמאו בו נוגע או מאהיל: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. ללכת בין האנשים ולזנות: (ו) כי יקרא. יזדמן על ידי

בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ | אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃ ז שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס שלישי ח כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס י לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ יא לֹא תִלְבַּשׁ

שעטנז

או על ארעא אפרחין או בעין ואמא רביעא על אפרחין או על בעין לא תסב אמא על בניא: ז שלחא תשלח ית אמא וית בניא תסב לך בדיל דייטב לך ותוריך יומין: ח ארי תבני ביתא חדתא ותעבד תיקא לאגרך ולא תשוי חובת דין דקטול בביתך ארי יפל דנפל מנה: ט לא תזרע כרמך ערובין דילמא תסתאב דמעת זרעא די תזרע ועללת כרמא: י לא תרדי בתורא ובחמרא כחדא: יא לא

תלבש

מסרה הארץ פ' בסי'. אפרחים, כו"ל ס"ו ומ"י. ביצים, מ"ל דמ"ל. רבצת, ב' ומ"ז. הביצים, כו"ל מ"ל דמ"ל. ו שלח, ח"י דקרי ולא כתיב. תשלח, ה'. ייטב, בב' יודין. לך, הלמ"ד בקמץ לסבת הז"ק. ח מעקה, ל'. לגגך, חסר. דמים, מ"ל. יפל, הכוויהון חסר. ט המלאה, ג' המ"ס בשוא לבד. הזרע, ג' הסרי"ם בקמץ בז"ק. ותבואת, מ"ל. תחרש, ב' וחסר. בשור, מסג ומקף. ובחמר, ס'. יחדו, כו"ל ס'.

ת"א והאם רובצת על האפרוחים חולין קמ קמא. שלח תשלח את האם מציעא לא חולין קלט קמא. ואת הבנים מציעא קב חולין קמ קמא. למען ייטב לך קדושין לט חולין קמב. מעקה לגגך חולין קלו. ולא תשים דמים כתובות מא קמא טו מו. כי יפול קמא נא חולין קלו. פן תקדש קדושין נו חולין קטו. המלאה הזרע פסחים כה. ותבואת הכרם ברכות לה. לא תלבש שעטנז כלאים לד שבת כז יבמות ד' ס' נזיר מא נא מנחות מט מג ברכות יז ערכין ג'.

רש"י

בניה: (ז) למען ייטב לך וגו'. (חולין קמב) אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו למתן שכרן של מצות חמורות: (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג ואונקלוס תרגם תיקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואף על פי כן לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכו' על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: (ט) כלאים. (קידושין לט חולין פב) חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסור נקרא בו קדוש כמו (ישעיה סה) אל תגש בי כי קדשתיך: המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: (י) לא תחרוש בשור ובחמור. (ב"ק נד) הוא

הדין

רמב"ן

אלא קבוע לשוק מכין ת"ל ולא ידעתו וא"כ יאמר ואם לא קרוב אחיך אליך בעירך שתשאל עליו ותדעתו יהיה עמך עד דרוש אחיך אותו והוסיף במצות השבה להזהיר עליה במצות לא תעשה כי בתורה אמר עזוב תעזוב עמו מצות עשה ועוד הוסיף נופלים בדרך כי שם אמר רובץ תחת משאו ולא הזכיר שם רק החמור שדרכו לטעון משוי גדול ויכבד תחתיו ואמר בכאן אחיך ושם אויבך ושונאך לאמר תעשה עמו כן וזכור האהבה ותשכח השנאה: (ו) כי יקרא קן צפור לפניך. גם זו מצוה מבוארת מן אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם. או שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין אע"פ שהתיר השחיטה במין ההוא והנה ההורג האם והבנים ביום אחד או לוקח אותם בהיות להם דרור לעוף כאלו יכרית המין ההוא וכתב הרב במורה הנבוכים כי טעם שלוח הקן וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כדי להזהיר שלא ישחוט הבן בעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם וכן אין עיקר האיסור באותו ואת בנו רק בבנו ואותו אבל הכל הרחקה ויותר נכון בעבור שלא נתאכזר ואמר הרב ואל תשיב עלי ממאמר החכמים האומר על קן צפור יגיעו רחמיך כי זו אחת משתי סברות סברת מי שיראה כי אין טעם למצות אלא חפץ הבורא ואנחנו מחזיקים בסברא השנית שיש בכל המצות טעם והוקשה עליו עוד מה שאלו ז"ל וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות שאמר כל אמרת אלוה צרופה וזה הענין שגזר הרב במצות שיש להם טעם מבואר הוא מאד כי בכל אחד טעם ותועלת ותקון לאדם מלבד שכרן מאת המצוה בהן ית' וכבר אחז"ל מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו' ודרשו ולמכסה עתיק זה המגלה דברים שכסה עתיק יומין ומאי ניהו טעמי תורה וכבר דרשו בפרה אדומה שאמר שלמה על הכל עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ואמר ר' יוסי בר' חנינא אמר לו הקב"ה למשה לך אני מגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חוקה דכתיב והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידין להיות צפוים לעולם הבא כהדין סמיא דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וכתיב אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים שכבר עשיתים לר' עקיבא הנה באלו שאין מניעות טעמי תורה ממנו אלא עורון בשכלנו וכבר נתגלה טעם המצוה שבהם לחכמי ישראל והאלה רבות בדבריהם ובתורה ובמקרא דברים רבים מודיעין כן והרב הזכיר מהן. אבל אלו ההגדות אשר נתקשו על הרב כפי דעתי ענין אחר להם שרצו לומר שאין התועלת במצות להקב"ה בעצמו יתעלה אבל התועלת באדם עצמו למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או לזכור הנסים ונפלאות הבורא ית' ולדעת את השם וזהו לצרוף בהן שיהיו ככסף צרוף כי הצורף הכסף אין מעשהו בלא טעם אבל להוציא ממנו כל סיג וכן המצות להוציא מלבנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכרו תמיד ולשון זו האגדה עצמה הוזכרה בילמדנו בפרשת זאת החיה וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט בהמה ואוכל או נוחר ואוכל כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו או מה איכפת לו בין אוכל טהורות או אוכל טמאות אם חכמת חכמת לך הא לא נתנו המצות אלא לצרף את הבריות שנאמר אמרות יי' אמרות טהורות ונאמר כל אמרת אלוה צרופה למה שיהא מגין עליך הנה מפורש בכאן שלא באו לומר אלא שאין התועלת אליו יתעלה שיצטרך לאורה כמחושב מן המנורה ושיצטרך למאכל הקרבנות וריח הקטרת כנראה מפשוטיהם ואפי' הזכר לנפלאותיו שעשה צוה לעשות לזכר ליציאת מצרים ומעשה בראשית אין התועלת לו רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בו עד שנהיה ראוים להיות מגן עלינו כי כבודנו וספורנו בתהלותיו כאפס ותהו נחשבו לו והביא ראיה מן השוחט מן הצואר והעורף לומר שכולם לנו ולא להקב"ה לפי שלא יתכן לומר בשחיטה שיהא בה תועלת וכבוד לבורא יתברך בצואר יותר מהעורף או הניחור אלא לנו הם להדריכנו בנתיבות הרחמים גם בעת השחיטה והביאו ראיה אחרת או מה איכפת לו בין אוכל טהורות והם המאכלים המותרים לאוכל טמאות והם המאכלים האסורים שאמרה בהם התורה טמאים הם לכם ורמז שהוא להיותינו נקיי הנפש חכמים משכילי האמת ואמר אם חכמת חכמת לך הזכירו כי המצות המעשיות כגון שחיטה הצואר ללמדנו המדות הטובות

והמצות

יונתן בן עוזיאל

בְּכָל אִילָן אוֹ עַל אַרְעָא גוֹזְלִין אוֹ בֵעִין וְאִימָא רְבִיעָא עַל אֶפְרוֹחִין אוֹ עִילוֹי בֵעִין לָא תִסַּב אִימָא מֵעַל בְּנַיָא: (ז) מִפְטַר תִּפְטוֹר יַת אִמָּא וְיַת בְּנַיָא תִּסַּב לָךְ מִן בְּגַלַל דְיִיטַב לָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין וְתוֹרִיךְ יוֹמִין בְּעָלְמָא דְאָתֵי: (ח) אֲרוּם תִּבְנֵה בֵּיתָא חַדְתָּא וְתַעֲבִיד תִּיאַק גִּיפוּפִין לְאִיגָרָךְ לָא תִגְרְמוּן לְאִסְתַּקְפָא חוֹבַת אֲדַם דְקָטוֹל בְּבֵיתָךְ דִלְמָא יִפּוֹל דֵין דְחָמֵי לְמִיפַּל מִנֵיהּ:

ירושלמי

(ח) וְתַעֲבֵיד גִּיפוּף לְאִגָּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת שְׁפִיכוּת אֲדַם זַכַּאי בְּבֵיתָךְ: (ט) לָא תִזְרְעוּן כַּרְמֵיכוֹן עֵירוּבִין דִּלְמָא תִתְחַיַּיב יְקִידְתָּא דִימְעַת זַרְעָא דְתִזְרְעוּן וַעֲלָלַת כַּרְמָא: (י) לָא תֶהֱווֹן רַדְיִין בְּתוֹרָא וּבַחֲמָרָא וּבְכָל בִּרְיָיתָא בִּתְרֵין זִינִין קְטִירִין כַּחֲדָא: (יא) לָא תֶהֱווֹן לָבְשִׁין וּמִשְׁתַּחֲנִין בִּכְסוּ דְשִׁיעַ וְעָזִיל

ונז

בעל הטורים

לו ביצים בגי' בלריכן לאמן: על הבנים ב' הכא ואידך (ירמי' ט"ז) כה אמר ה' על הבנים והבנות הילודים במקום הזה ממותי תחלואים ימותו. אם תקיים המצוה יאריכון ימיך ואם לאו כה אמר יי' ממותי תחלואים ימותו: (ז) והארכת ימים בגי' בעולם שכולו ארוך. והארכת ימים וסמיך ליה (ח) כי תבנה בית חדש לומר אם בנית בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו. ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בנין בית חדש שהוא בית המקדש וע"כ אף דבכבוד אב ואם הקדים והארכת ימים ללמען ייטב לך (בפ' ואתחנן) לא כן הכא כדי להסמיך והארכת ימים לתבנה בית חדש: לעיל כתיב למען ייטב לך וסמך כאן כי יפול הנופל ממנו כמו שאמרו שדרשו (חולין קמ"ב) הרי שעלה בבירה כדי לשלח את האם ונפל ומת היכן אריכות ימים של זה: כי יפל הנפל וסמיך ליה (ט) לא תזרע. רמז לדר"י דאמר עד שירבע טעם ושעורה וכלן במפולת יד. המלאה ב' במסורה דין ואידך (עמוס ב') כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר והו שאמרו (פ"ד דכלאים) שצריך להרחיק בכלאים כמלא למד בקר. ושניהם רפויין שצריך למדוד בד' אמות שוחקות. ואחד יש דגש (קהלת י"א) כעצמים בבטן המלאה [ומדאיכך רפוין מוכח הדרש שלו]: (י) לא תחרש בשור ובחמור. טהור וטמא. רמז שלא ישתתף לדיק עם רשע. תחרוש ב' דין ואידך אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג') זהו שמפרש טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה וכשרואה שהשור מעלה גרה יהיה סבור שהוא אוכל ומצטער וזהו של תחרוש על רעך רעה שגורם לחמור שחורש על רעהו רעה: (יא) לא תלבש בגי' אסורה להנות. שאפי' בגד ארוך ובו כלאים מלד אחד אסור

להתכסות

יונתן

מהור והוא לשון הגמרא כ' אלו טריפות דף נ"ב שהוא שרכפא דספק דרוסה כו' פי' התוספות קן של עופות ודהור קן לה ומתרגמינן שרכפא פי' של מלא עופות וכן לעיל פ' ברלאים. באיפרכפי' פי' לחוב העיר לשון גמרא דערובין ובשבת ובחולין וכמוהו הרבה: (ח) תיאק גיפופין הוא כמו חיק העשוי לשמירה על מה שבתוכו. גיפוף מעקה או הוא לשון חיבוק כי כן דרך העולין ויורדים סומכי' לחבוק במעקה שלא יפלו: (ט) יקידתא דמעת זרעא פי' דלמא יתחייב שריפה זרע העוורב כי דמעת הוא לשון המשנה אין המדומע עולה וכן דמעת לשון הגמרא והוא תבואה מעורבת יק"ל: (י) רדיין בתורא לשון רז"ל בב"ק ונחי לרדיא ופירוש לחרישה: בתרין זנין קטירין פי' שני מינים קשורים כפירוש רש"י: (יא) ומשתחנין ל' שחונה ופי' ומתחממין וק"ל דלא תימא דוקא דרך מלבוש אלא אפילו מכרם ועוליא בים

יד

רמב"ן

והמצות הגדולות במינין לזקק את נפשותינו וכמו שאמרו תורה ולא טמאו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא א"כ כלם לתועלתינו בלבד וזה כמו שאמר אליהוא אם לדקת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו ואמר או מה מידך יקח וזה דבר מוסכם בכל דברי רבותינו. ושאלו בירושלמי בנדרים את פותחין לאדם בכבוד המקום בדברים שבינו לבין המקום והשיבו על השאלה הזאת אי זהו כבוד המקום כגון סוכה שאיני עושה לולב שאיני נוטל תפילין שאיני מניח והייתי כבוד המקום משמע דלנפשיה הוא ממש דמהני כהדא אם לדקת מה תתן לו או מה מידך יקח ושאלת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו הנה באלו שאמר' הלולב והסוכה והתפילין שהוא בהן שיהו לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוליאך יי' ממצרים אינן לכבוד יי' יתברך אבל לרחם על נפשותינו וכבר סדרו לנו בתפלת יום הכפורים אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם ילדק מה יתן לך וכן אמר בתורה לטוב לך כאשר פירשתי וכן ויצונו יי' אלהינו לעשות את כל החקים האלה ליראה את יי' אלהינו לטוב לנו כל הימים והכוונה בכלם לטוב לנו ולא לו יתעלה וי"ת אבל כל מה שנלטוינו שיהיו בריותיו לרופות ומזוקקות בלא סיגי מחשבות רעות ומדות מגונות וכן מה שאמרו לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות לומר שלא חס האל על קן לפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמות למנוע אותנו מלעשות בהם לרכנו שאם כן היה אוסר השחיטה אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר האכזריות התפשט בנפש האדם כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד ומפני זה אמרו טוב שבטבחים שותפו של עמלק והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות וכן יקראו הם כל המצות שבתורה עשה ולא תעשה גזרות כמו שאמרו במשל המלך הנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות כך אמר הקב"ה קבלתם מלכותי אנכי יי' אלהיך קבלו גזירותי לא יהיה לך וכו' אבל במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בשלוח הקן במדרש שיש במצוה סוד אמר רבי רחומאי מאי דכתיב שלח תשלח את האם ולא אמר את האב אלא שלח תשלח את האם לכבוד אותה בינה שנקראת אם העולם דכתיב כי אם לבינה תקרא מאי ואת הבנים תקח לך אמר רבי רחומאי אותם בנים שגדלה ומאי ניהו שבעת ימי השבוע וכו' ודיני שבעת ימי הסוכ' והנה המצוה רומזת לענין גדול ולכך שכרה מרובה למען ייטב לך והארכת ימים: (ח) ועשית מעקה לגגך. מצות המעקה מפורשת או מבוארת מלא תעמוד על דם רעך אבל מצות הכלאים מבוארת שכבר

אמר

אבן עזרא

[י]בדרך. יקרא כמו נקרא [ה]נקראתי והם מגזרת [ו]מקרה וקרוב [ז]מפגע. אל"ף אפרוחים נוסף כמו אל"ף [ח]ואזרועך והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים [ט]רטשה וכן שור או שה: (ז) וייטב לך. שהשם יחמול [י]עליך וייטיב לך: והארכת ימים. כאשר לא תכרת כל הקן שעזבת [כ]העיקר: (ח) כי תבנה בית חדש. מדבק זאת הפרשה אחר שנלמאו והם בארץ השל מצות הבי': מעקה. טעמו ידוע מהמקום (ס"א מהמקו') ואין ריע לו ומדקדק הוליאו מגזרת [ל]עקת רשע והביא עלמו [מ]נעקה: הנופל. נקרא על שם סופו וכן יומת [נ]המת וכן ובגדי ערומי' תפשיט [ס]ויתרוללו [ע]הבנים ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופ' ולא ידע שם כן דרך הלשון. או הוא דברי נבואה כמו וירדוף [פ]עד דן עד [פפ]נחל אשכול על כן יעזב איש [צ]את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אשר שהוא בארץ ובנה בית [ק]וזורע: (ט) לא תזרע כלאים. פירוש פן תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת [ר]קדש בעבור שיתערב זה עם זה: (י) לא תחרוש בשור ובחמור. דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמו' ככח השור [ש]ובעבור הזריע' אמר טעמו וכבר הזכירו על דרך [ת]כלל וכאן

פרט

פירוש על אבן עזרא

[י]שבפסוק ד' תפסוק זה. [ה](ש"ב א' ו'). [ו]בל"א (פינגן) ולע"ם שהם בלי"ף. [ז](טרעטטען). [ח](ירמיה ל"ב כ"א). [ט](הושע י' י"ד). [י]כמו שהמלם על האם. [כ]שהלרכת חיי האם שהיא העיקר. [ל](תהלים כ"ה ד'). [מ]מאמר זה בדרך לחות. כ"ל בלחץ ודוחק. כי מעקה שרשו עקה ועקת שרשו עיק. והמלילה נאותה בלשון נופל על לשון. [נ](דברים י"ז ו'). [ס](איוב כ"ב ו'). [ע](בראשית כ"ה כ"ב) ועי"ן שם ביאור כל אלה. [פ](שם י"ד י"ד). [פפ](במדבר י"ג כ"ג). [צ](בראשית ב' כ"ד). [ק]קונוטע. [ר]כ"ל מולא יהיה קדש וגו' ור"ל בשוןמשכורתא. [ש]והה"ד לכל שני המינים האסורים בכחם. [ת]ובגד כלאים שעטנז (ויקרא י"ט י"ט).

שהוא

ספורנו

בענין שלוח הקן יש איזה גמילות חסד לקיום שלא להשחית זרע עופות השדה שהם הפקר וזה בשלוח האם. אמר שאפילו בזה הקלת של גמילות חסדים יהיה אוכל פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעוה"ב: (ח) ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל. כאשר יקרה שיפול איזה נופל משם לא

תהיה

פירוש רשב"ם

ידי מקרה: (ו) לא תקח האם על בנים. לפי דרך ארץ. פרשתי בלא תבשל גדי בחלב אמו וכן באותו ואת בנו שדומה לאכזריות ורעבתנות לקחת ולשחוט ולבשל ולאכול אם ובנים יחד: (ח) מעקה. אין לו חבר בתורה כמו מגורת מעשה מרמה הוא. אבל עקת רשע. תעיק העגלה. מעיק

תחתיכם

שעטנז צמר ופשתים יחדו: ס יב גדלים תעשה־לך על־ארבע כנפות כסותך אשר תכסה־בה: ס יג כי־יקח איש אשה ובא אליה ושנאה: יד ושם לה עלילת דברים והוצא עליה שם רע ואמר את־האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא־מצאתי לה בתולים: טו ולקח אבי הנער° ואמה והוציאו את־בתולי הנער° אל־זקני העיר השערה: טז ואמר אבי הנער° אל־הזקנים את־בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה: יז והנה־הוא שם עלילת דברים לאמר לא־מצאתי לבתך בתולים ואלה בתולי בתי ופרשו השמלה לפני זקני העיר: יח ולקחו זקני העיר־ההוא את־האיש ויסרו אתו: יט וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ולו־תהיה לאשה לא־יוכל לשלחה כל־ימיו: ס כ ואם־אמת היה הדבר הזה לא־נמצאו בתולים לנער°: כא והוציאו את־הנער° אל־פתח בית־אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי־עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה ובערת הרע

מקרבך

°הנערה ק׳ °הנערה ק׳ °לנערה ק׳ °הנערה ק׳ °הנערה ק׳

תלבש שעטנזא עמר וכתן מחבר כחדא: יב כרספדין תעבד־לך על ארבע כנפי כסותך די תכסי בה: יג ארי יסב גבר אתתא ויעול לותה ויסנגה: יד וישוי לה תסקופי מלין ויפק עלה שום ביש ויימר ית אתתא הדא נסבית ועלית לותה ולא אשכחית לה בתולין: טו ויסב אבוהא (נ"א אבוהי) דעולמתא ואמה ויפקון ית בתולי עולמתא לקדם סבי קרתא לתרע בית דין אתרא: טז ויימר אבוהא דעולמתא לסביא ית ברתי יהבית לגברא הדין לאנתו וסנגה: יז והא הוא שוי תסקופי מלין למימר לא אשכחית לברתך בתולין ואלין בתולי ברתי ויפרסון שושיפא קדם סבי קרתא: יח וידברון סבי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתה: יט ויגבון מנה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולמתא ארי אפק שום ביש על בתולתא דישראל ולה תהי לאנתו לית לה רשו למפטרה כל־יומוהי: כ ואם קשטא הוה פתגמא הדין לא אשתכחו בתולין לעולמתא: כא ויפקון ית עולמתא לתרע בית אבוהא ויירגמנה אנשי קרתה באבניא ותמות ארי עבדית קלנא בישראל לזנאה בית אבוהא ותפלי עבד

דביש

מסרה יא שעטנז, ב׳. צמר, ב׳. יב גדלים, וחי"ק. לך, דגש מל"ד. כנפות, מ"ל. כסותך, מ"ל. בה, דגש מל"ד. יג ובא, ב׳ מלך גדול. ושנאה, ב׳. יד ושם, מ׳. עלילת, ב׳ כ"כ מ"ע וס"ו. והוצא, מ"ו י׳ ח"י בלי׳. מצאתי, ה׳. בתולים, כל סו׳ מ"ל דמ"ל. טו הנער, הנערה ק׳. והוציאו, כל סו׳ מ"ל דמ"ל. בתולי, מ"ל דמ"ל. הנער, הנערה ק׳. השערה, ב׳ מ"ל. טז הנער, הנערה ק׳. וישנאה, ב׳ חד ס"ע וחד כ"ס. יז והנה, ד׳. עלילת, ב׳ כ"כ. בתולי, מ"ל. יח העיר, בהא כבל כללי הדקדוק. ההוא, וי"ו ומירק. ויסרו, ב׳. יט כסף, הכסף דמלה שרשים. הנערה, ל׳ מ"ל בתורה. בתולת, מ"ל דמ"ל. כ לנער, לנערה ק׳. כא והוציאו, מ"ל דמ"ל. הנער, הנערה ק׳. ומתה. חי"ו בקמץ לזנות, מ"ל.

ת"א צמר ופשתים יבמות ד׳ נזיר נח מנחות לט מ. גדילים שבת כז פסח ע יבמות ד ה נזיר מא נא מנחות לט מו מג בכורות יז ערכין ג. על ארבע מנחות מג חולין קלו. אשר תכסה שבת כז זבחים יח מנחות מא מג. ואקרב אליה כתובות מו. את בתי נתתי לאיש כתובות כב סוטה מו. בב קדושין ב פד. ושם לה עלילות דברים כתובות מו. לא מצאתי לבתך בתולים ופרשו השמלה שם. ויסרו אותו סנהדרין פח. וענשו אותו כתובות מ. כי הוציא שם רע ערכין טו. ואם אמת היה הדבר כתובות מ. מד ערכין שם. והוציאו את הנערה אל פתח כתובות מ מד מה ערכין שם. ומתה כתובות מד. לזנות בית אביה. שם מה סנהדרין נ.

רש"י

הדין לכל שני מיני׳ שבעולם הוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא: (יא) שעטנז. לשון עירוב. ורבותינו פירשו שוע טווי ונוז: (יב) גדלים תעשה לך. (יבמות ד׳ ספרי) אף מן הכלאים. לכך סמכן הכתוב: (יג) ובא אליה ושנאה. סופו: (יד) ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא (ויקרא יט) סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת. (ספרי) מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: (טו) אבי הנערה ואמה. (שם) מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה: (טז) ואמר אבי הנערה. (שם) מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: (יז) ופרשו השמלה. (שם) הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה: (יח) ויסרו אותו. מלקות (כתובות מ"ו): ואם אמת היה הדבר. (שם) בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין: (כא) אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם: לזנות בית אביה. כמו בבית:

אנשי

רמב"ן

אמר שדך לא תזרע כלאים והנה במשמע הוא כל מקום הכרם והוסיף בכאן כי אם יזרע הכרם כלאים יקדש הזרע אשר יזרע ותבואת הכרם לומר שיאסר בהנאה כהקדש וטעם פן כמו כי תקדש וכן ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו וכן ולא תגעו בו פן תמותון ויתכן שפירושו כמו פן יככרו לרימו פן יאמרו כענין שבא לומר לא תזרע אותו כלאים פן ימלא ויאסר עליך הכל כי אין נאסרין אלא כמו שהביאו תבואה מקודשת משתשרים וענבים משיעשו כפול הלבן ואמר לא תחרוש בשור ובחמור והוא הדין לכל מיני הכלאים והיא מצוה מבוארת מן בהמתך לא תרביע כלאים שדרך כל עובד אדמתו להביא למדו בבית אחת וירכיב אותן. ויאסר בשעטנז שאיננו רק בצמר ופשתים והזכיר לא תלבש ללמד שאין העלים אסורה אלא בענין לבישה: (יג) כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה. טעמו כאשר יקח האיש אשה בלקוחי התורה שהם הקדושין בכסף והיא המאורסה אשר יזכיר ואחרי ימים בא אליה ושנאה שלא היתה ערוה אליו בביאתה והשכים בבקר ובא לב"ד וטען שלא מצאה בתולה והנה זה מתכוין להוציאה בלא מוהר הבתולות שהיא הכתובה שכתב לה ומפני כי בחזקת בתולה נתקדשה אליו הוא טוען עליה שזנתה תחתיו ולפיכך אמר הכתוב ואם אמת היה הדבר כדברי הבעל וסקלוה והאמת לא יודע רק על פי שנים עדים ולפי שהכתוב יפרש בזנוני הבתולות כי כאשר תהיה מאורסה תסקל וכאשר לא אורסה היא פטורה לא הוצרך לפרש כאן ואם אמת היה שזינתה באירוסיה ושזינתה ברצונה

וסקלוה

ירושלמי

ונת עמר וכיתן מערבין כחדא: (יב) ברם לאצטולי כיתן חוטי ציציית מן עמר תהון מרשן למעבד לכון על ארבע כנפי גולייתכון דתתעטפון בה ביממא:

[(יב) גדילן דציצית תעבדון על ארבעת צנפת גולייתכון דיתכסון בה:]

(יג) ארום יסב אינש איתא בתולתא וייעול עלה ומבתר כדין יסנינה: (יד) וישוי לה ערד דמילין ויפוק עלה שום ביש ויימר ית איתתא הדא נסבית ושמשית עמה ולא אשכחית לה סהידוון: (טו) ויסבון אבוהא דעולימתא ואימה רשו מבי דינא ויפקון ית שושיפא בהדי סהידוון דעולימתא לות חכימי קרתא לתרע בי דינא: (טז) ויימר אבוהא דעולימתא לחכימיא ית ברתי קדישית לגברא הדין לאנתו ומן בתר דשמיש עמה סנא לה:

(יז) והא הוא שוי ערד דמילין למימר לא אשכחית לברתך סהידוון ואילין סהידוי ברתי ויפרסון שושיפא קדם חכימי קרתא: (יח) ויסבון חכימי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתיה: (יט) ויחזון יתיה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולימתא ארום אפיק טיב ביש על בתולתא כשרא דישראל וליה תהי לאנתו לית ליה רשו למפטרה כל יומוי: (כ) ואין קשוט הוה פתגמא הדין לא אשתכחו סהידוון לעולימתא:

[(כ) ואין קושטא הוה פתגמא הדין לא אשכחו סהדין לטלייתא:]

(כא) ויפקון ית עולימתא לתרע בית אבוהא ויאטלונה אינשי קרתא באבניא ותמות ארום עבדת קלנא בישראל לספקא שום ביש דזנו על בית אבוהא ותפלון עביד דביש מביניכון:

בעל הטורים

להתכסות בה מלד השני: (יב) גדלים ב' דין ואידך (מ"א ז') גדלים מעשה שרשרות הה שאמרו ב"ה גדיל שנים דאפי גדלים כתיב. ופתלהו מתוכו כדכתיב מעשה שרשרות כדרך שעושין שרשרות (עי' מנחות דף ל"ט). אשר תכסה בני' להביא כסות סומא שהוא חייב: אשר תכסה בה (יג) כי יקח רמז להא דאיתא בנדרים ד"א מגלה טפח ומכסה טפח בשם בילה. ד"א אשר תכסה כי יקח רמז לת"ח שמאפיל בטליתו. ד"א רמז כי יקח אשר תכסה מלמד שמכסין לו על עונותיו. ובא אליה ב' דין ואידך (קהלת פ') ובא אליה מלך גדול ודרשו אותו על יצה"ר. גם בכאן בשביל שהלך אחרי יצרו הרע סופו לשנאתה ולהוציא עליה שם רע: (יד) והוצא עליה שם רע חסר י' כאלו עבר על יו"ד הדברות. וכן לא נחתם גז"ד על אבותינו עד שהוציאו יו"ד המרגלים דבה: (טו) אבי הנער כתיב חסר ה"א שהלכה כנער. לכך הוציא עליה שם רע. (טז) אם בפי כאמי בגימ' הפה שאסר הוא הפה שהתיר [עם הכיבות]: (כא) אל פתח בית אביה וסקלוה בגי' זהו כאלו אלו הגדולין שגדלתם: כי עשתה נבלה בישראל וסמיך

רמב"ן

וסקלוה ואמר ברמז כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה והנבלה היא בעשותה כן לרעה ולזנות הוא כאשר תשכב אשה תחת אישה כי הנערה אשר לא אורשה לא תקרא זונה בשכבה עם אחד העם אבל היא מיועדת לו: (יז) ופרשו השמלה. הרי זה משל מפורשין הדברים כשמלה לשון רש"י והוא מדרשו של רבי ישמעאל בספרי ובמכילתא. ואין צורך כי זאת לעינים בישראל מכניסין החתן והכלה לחופה ובודקין אותן והעדים משמרים להם מבחוץ והם שהכתמים קורין להם שושבינין וכאשר יפרדו נכנסין העדים שם ולוקחין השמלה אשר שכב אותה עליה ויראו הדמים וזה ידוע בתלמוד ובספרי אגדה וקורין השמלה ההיא סודר ולכך יאמר הכתוב שיפרשו אביה ואמה השמלה אשר לקחו מיד העדים ויאמרו אלה בתולי בתי ובודאי שצריך לחזור הדברים בעניינים הרבה שהכתוב יקצר בהם אבל לא אמר הרי זה משל אלא המחייב מוציא שם רע אע"פ שלא בעל. ופשוטו של מקרא כדברי האומר עד שבעל וכך אמרו בגמרא רבי אליעזר בן יעקב אומר שמלה ממש והלכה כדבריו וכן טעם הפרשה כי אמר הכתוב תחלה ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו את בתולי הנערה ידבר בשניהם ואחר כן שב לאב לבדו ואמר אבי הנערה וגו' ושב ואמר ופרשו השמלה בשניהם והטעם כי התביעה הזאת לאב לבדו הוא שהקנס שלו אבל שתף האם במעשה מפני שענין השמלה הנשים יתעסקו בו וכן היודעות והבקיאות בדמים ולאם ראוי שתחפש ותביא אותם לב"ד אבל טענת את בתי נתתי לאיש הזה לאב בלבד היא והאם לאו בעלת דברים דידיה היא או אמר שיסדר האב טענותיו בב"ד יתפשו בשמלה אשר הביאה אשתו תחת כנפות כסותה ויפרשו אותה שניהם בב"ד והנה לא הוזכרה האם בפרשה ולא באה לב"ד כלל אלא מפני ענין השמלה שהוא ממש כאשר פירשתי: (יט) וטעם וענשו אותו מאה כסף. אמרי המלקות בנדרם מיסרו אותו כי המנהג לכתוב לבתולות מוהר חמשים כסף והנה זה הוציא עליה שם רע בעבור שנאה ורצה להוציאה בלא כלום ולכן ענשו הכתוב במאה כסף כי התורה תענים בכפל כענין שנים ישלם אע"פי שהכתובה מדבריהם לפי שיתנה עמהם או ישאנה סתם אבל המנהג היה לכתוב מוהר לבתולות כמו שנאמר כמהר הבתולות והכוב יעשו כן ואם לא היתה כתובה לאשה הזאת למה ישים עליה עלילות דברים מפני שלא עליה

יונתן

ויפקון

יד באונקלי שלו כדאיתא במסכת מכות פ' אלו הן הלוקין. ועתיל פי' טווי: (יב) איצטלי פי' לבוש לשון גמרא דב"מ ופירוש אבל מותר לעשות חוטי לאמר בבגד פשתים. ערשן פי' רשות מותר למעבד שעטנז בזמן שתכלת על בגד פשתן ליליא של אמר. דאתעטפון ביממא דכסות יום חייב ולא של לילה כדאיתא במנחות: (יד) ערד מילין ל"ל ערור מילים והוא לשון עירעור ופקפוק דברים. סהידין פי' הכי דם הבתולים הם עדות שלא זנתה ומה שבסדר ויקרא מתרגם בתולין ולא כדהכין י"ל שכאן לפי שמעידה בזנות והבתולים הם עדות שלא זינתה: (יג) בתולתא דלא חימא מדכתיב אשה אשה ממש: (טו) ית שושיפא ופרשו השמלה פ"י ויפרשון שושיפא וכמוהו הרבה. קדישית לגברא הדין דבקטנה שאביה מקבל קדושין הכתוב מדבר וכן הוא בספרי והוא לשון קידושין ולא לשון הכנה: (יט) ויחזון יתיה עיין בעפכ"ד מה שכתב ונראה שהוא לשון המנה כמו סודר דאחמניה ופי' הב"ד חייבים לבזמין המלה כסף: ירושלמי מתרע בית אביה דלא תימא מדכתיב אל פתח בית אביה דוקא נמרס

אבן עזרא

פרש שהוא הצמר והפשתים לא אסרים: (יב) גדלים תעשה לך. אמרו המכחישים שהוא מטה בפני עלמה בלילה כמו רגילי ביום על כן [א]אשר תכסה והמעתיקי' העתיקו כי זאת מצות הלילה ביום [ב]ופירוש גדלים כמו [ג]בבנינה גדלים מעשה שרשרות. והמכחישים הוליאוהו מגזרת גדולה ואכחנו מאמינים בדברי קדמונינו לבד' והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הלילית שהוא מותר: (יג) כי יקח איש אשה. נסמכה הפרשה לדעת המכחישי' בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכה בעבור הבית ואסר כן הבגד ואסר כן בעלת הבית: (יד) עלילות. כמו סבות: דברים. כן אמת או שקר: בתולים. לשון רבים ולא יתפרדו וכן [ד]במרום [ה]חקורים [ו]ועלומים: (טו) אבי הנערה ואמה. אם הם בחיים או ממונה בית דין: (יט) וטעם כל ימיו. כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו: (כא) וסקלוה. שיתכן שאמר שארכה שכב אים אותה כי המארס לא ארם 'אות' רק היא אומר' שהיא בתולה ומעתיקי הדת באו [ח]היטב ואלה הבתולים ימלאו עד זמן קלוב וכפי תולדת הנערות. ובעבור וסקלוה [ט]נסמכה פרשת הבעולה והמאורסה

פירוש על אבן עזרא

[א]שהוא כסות לילה. [ב]שנאמר ולאיתם אותו פרט לכסות לילה (מנחות דף מ"ג ע"א). [ג]כ"ל בפ' (מלכים א' ז' י"ז) כתוב בבנינה גדילים מעשה שרשרות ופי' גדילים כמו פתילים. בל"א (שנירע, פעדעם). והם הלילים שנאמר בחן הכנף פתיל תכלת (במדבר ט"ו ל"ח) וכן תי"בע חוטי ליליא. והירושלמי גדילין דליליא. ובג"מ (שם ל"ט ע"ב) פתיל בעינן והיא גדילים למניית הוא דאחא גדול שנים גדילים ד' עשה גדיל ופותלהו מתוכו ע"כ. ועיין רש"י שם. [ד]כמו בימי בחורותיך (קהלת י"א ט') וכן מבחוריו (במדבר י"א כ"ח). [ה](בראשית ל"ז ג'). [ו]כמו ימי עלומיו. [ז]ואילו ידע שאיננה בתולה לא ארס אותה. ואמר שלא נמלא בתולים לנערה. וע"פ חזקה בודאי אחר שארסה שכב אים אותה ולכן וסקלוה וכמאמר חז"ל בגמרא סוקלין על חזקות מעשה שבאתה אשה ובנה מורכב על כתיפה וכו'. [ח]עיין (כתובות דף מ"ו ע"א). [ט]כי היה נראה שמיתת בעולה בעל בסקילה כמו

ספורנו

תהיה אתה הנגרס באופן שיהיה עונש הדם בביתך: (יג) כי יקח איש אשה. אחר הדבור בעניני היסוד דבר באזהרות המחויבות לשרית השכינה בישראל והשמר מלגרום הסתלקותה בפסול הזרע מצד העריות ומצד תערובת הפסולות ומצד טומאת המחנה כאמרו והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות

פירוש רשב"ם

תחתיכם. מגורת שב קם הם: (ט) תקדש. תאסר בקדשים: (יב) גדלים. ציצית צריך שיהא גדול וקלוע: (טו) את בתולי. לפי הפשט הם בתולים שעל השמלה: (כא) לזנות בית אביה. שיש עדים שזינתה אחר שנתקדשה: צעקה

מקרבך׃ ס כב כי־ימצא איש שכב | עם־אשה בעלת־בעל ומתו גם־שניהם האיש השכב עם־האשה והאשה ובערת הרע מישראל׃ ס כג כי יהיה נער° בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה׃ כד והוצאתם את־שניהם אל־שער | העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את־הנער° על־דבר אשר לא־צעקה בעיר ואת־האיש על־דבר אשר־ענה את־אשת רעהו ובערת הרע מקרבך׃ ס כה ואם־בשדה ימצא האיש את־הנער° המארשה והחזיק־בה האיש ושכב עמה ומת האיש אשר־שכב עמה לבדו׃ כו ולנער° לא־תעשה דבר אין לנער° חטא מות כי כאשר יקום איש על־רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה׃ כז כי בשדה מצאה צעקה הנער° המארשה ואין מושיע לה׃ ס כח כי־ימצא איש נער° בתולה אשר לא־ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו׃ כט ונתן האיש השכב עמה לאבי הנער° חמשים כסף ולו־תהיה לאשה תחת אשר ענה לא־יוכל שלחה כל־ימיו׃ ס כג א לא־יקח איש את־אשת אביו ולא יגלה כנף אביו׃ ס ב לא־יבא פצוע־דכה וכרות שפכה בקהל יהוה׃ ס ג לא־יבא ממזר בקהל יהוה גם דור עשירי לא־

°נערה ק' °הנערה ק' °הנערה ק' °ולנערה ק' °לנערה ק' °נערה ק' °נערה ק'

יבא

אונקלוס

דביש מבינך׃ כב ארי ישתכח גבר דשכב עם אתתא אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכב עם אתתא ואתתא ותפלי עבד דביש מישראל׃ כג ארי תהי עולמתא בתולתא דמארסא לגבר וישכחנה גבר בקרתא וישכוב עמה׃ כד ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית עולמתא על עסק די לא־צוחת בקרתא וית־גברא על עסק דעני ית אתת חברה ותפלי עבד דביש מבינך׃ כה ואם בחקלא ישכח גבר ית עולמתא דמארסא ויתקף־בה גברא וישכוב עמה ויתקטל גברא דשכב עמה בלחודוהי׃ כו ולעולמתא לא תעביד מדעם לית לעולמתא חובת־דין דקטול ארי כמא דיקום גברא על חברה ויקטלנה נפש כן פתגמא הדין׃ כז ארי בחקלא אשכחה צוחת עולמתא דמארסא ולית דפריק לה׃ כח ארי ישכח גבר עולמתא בתולתא די לא־מארסא ויחדנה וישכוב עמה וישתכחון׃ כט ויתן גברא דישכב עמה לאבוהא דעולמתא חמשין סלעין דכסף ולה תהי לאנתו חלף די עניה לית־לה־רשו למפטרה כל־יומוהי׃ א לא יסב גבר ית אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי׃ ב לא ידכי דפסיק ודמחבל למעל בקהלא־דיי׃ ג לא ידכי ממזרא למעל

בקהלא

מס"ה, כב שכב, חסר. בעלת, חסר ומתג בעין והלמד רפוי. בעל, פ' ובאה'. והאשה, ס'. כג נער, נערה ק'. מארשה, כו"ל חסר. כד והוצאתם, מ"ל דמ"ל. את, י"ג פסק סית בהון את ואת ואת. ההוא, וי"ו ופיק. ומתו, ה"ו בקמץ לפנם המנולפה. ואת, ב'. כה ואם, הוי"ו בגעיה. הנער, הנערה ק'. והחזיק, מ"ל מתג בה"א ובזי"ן. כו ולנער, ולנערה ק'. לנער, לנערה ק'. כאשר, ה'. ורצחו, ג' מלרע כי בחולם לא מלא נקב"א ד"ס. כז הנער, הנערה ק'. מושיע, מ"ל דמ"ל. כח נער, נערה ק'. הנער, הנערה ק'. כט לאשה, ל' מפיק ונכרתים. שלחה, י"ד זוגים קדמאה נסיב ל' הנינח לא נסיב ל'. כג ב יבא, חסר. פצוע, מ"ל. דכה, ג' וכתיב א' מסקנא המ"ם דין כתיב ס'. וכרות, ל' ומ"ל. שפכה, מקוף בסוף' ה"א ולכן הכ' רפי. ג יבא, חסר. ממזר, ב'. דור, מ"ל. עשירי, כו"ל בלו' מ"ל.

ת"א כי ימצא איש סנהדרין פה. ומתו גם שניהם שם סו ערכין ז. כי יהיה נערה בתולה כתובות מד. והוצאתם את קדושין י. על דבר סנהדרין סו. ומת האיש אשר שכב קדושין שם סנהדרין מו. ולנערה לא תעשה דבר נדרים כו קמא כח סנהדרין עג הגליליים כד. כי כאשר פסחים כה יומא פב סנהדרין עג עג. כי בשדה נפרש יז. ואין מושיע סנהדרין עג. כי ימצא איש כתובות כט לט. אשר לא כתובות לט. ונתן האיש בכורות מט יבמות ד כתובות ג ד ערכין טו. לאבי הנערה כתובות כט לח מ מג. חמשים כסף כתובות לג. ולו תהיה יבמות נט כתובות כט לט מ מכות טו. תחת אשר כתובות לב לג מ קמא פד ערכין טו. לא יוכל לשלחה כל ימיו גיטין נ תמורה ה'. לא יקח איש בכורות מט יבמות דמט לז קדושין סז. ולא יגלה כנף אביו יבמות ד צז. לא יבא פצוע דכא שם עו עט שם עה. אל יבא ממזר שם עח עט עט קדושין עג עה.

רש"י

אנשי עירה. (ספרי) במעמד כל אנשי עירה: (כב) ומתו גם שניהם. (שם) להוציא מעשה סרודים שאין האשה נהנית מהם: גם. לרבות הבאים מאחריהם. (ס"א מאחוריהם) (שם) דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר. (ערכין ז') לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה: (כו) כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו. (פסחים כה סנהדרין עג) ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו': (א) לא יקח. (קידושין סז) אין לו בה לקוחין ואין קידושין תופסין בה: ולא יגלה כנף אביו. (יבמות צז) שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום (ויקרא יח) ערות אחי אביך אלא לעבור על זו בשני לאוין ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק"ו מחייבי מיתות בית דין שאין בערוות מיתות בית דין שאין בה כרת: (ב) פצוע דכה. (יבמות עה) שנפצעו או נדכאו ביצים שלו: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ותותח ואינו מוליד: (ג) לא יבא ממזר בקהל ה'. לא ישא

נקס

פירוש רשב"ם

(כז) צעקה הנערה. שמא צעקה: (א) לא יקח איש את אשת אביו. הוכפל כאן לומר שהנולד ממנה הרי הוא בלא יבא ממזר: (ב) פצוע דכה. מיני סריסים ומפורשים ביבמות:

ויד

ירושלמי

[(כא) וִיפַקוּן יַת טַלְיְיתָא מִן תְּרַע בֵּיתָא דַּאֲבוּהָא וְיִרְגְּמוּן יָתָהּ עִמָּהּ:] (כב) אֲרוּם אִין מִשְׁתְּכַח גְּבַר מְשַׁמֵּשׁ עִם אִתְּתָא אִתַּת גְּבַר חוֹרָן וְיִתְקַטְלוּן אוּף תַּרְוֵיהוֹן גַּבְרָא דִּמְשַׁמֵּשׁ עִם אִתְּתָא וְאִתְּתָא וַאֲפִילוּ אִין מְעַבְּרָא לָא תַשְׁהוֹנֵיהּ עַד דְּתֵילִיד אֱלָהֵן בֵּי הִיא שַׁעְתָּא תִּקְטְלוּנוּן בְּשִׁינוּקָא דְּסוּדְרָא וּתְפַלּוּן עֲבִיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל: (כג) אֲרוּם תֶּהֱוֵי עוּלֵימְתָּא בְּתוּלְתָּא מִיקַדְּשָׁא לִגְבַר וְיִשְׁכְּחִינָהּ גְּבַר חוֹרָן בְּקִרְתָּא וְיִשַׁמֵּשׁ עִמָּהּ: (כד) וְתַפְּקוּן יַת תַּרְוֵיהוֹן לִתְרַע בֵּי דִינָא דִּבְקִרְתָּא הַהִיא וְתִאטְלוּן יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן יַת עוּלֵימְתָּא מִן בְּגְלַל דְּלָא פְגַנַת בְּקִרְתָּא וְיַת גַּבְרָא מִן דְּשַׁמֵּשׁ עִם אִתַּת חַבְרֵיהּ וּתְפַלּוּן עֲבִיד דְּבִישׁ מִבֵּינֵיכוֹן: (כה) וְאִין בְּבָרָא יַשְׁכַּח גַּבְרָא יַת עֲלֵימְתָּא דְּמִיקַדְּשָׁא וְיִתְקֵף בָּהּ גַּבְרָא וְיִשַׁמֵּשׁ עִמָּהּ וְיִתְקְטִיל גַּבְרָא דְּשַׁמֵּשׁ עִמָּהּ בִּלְחוֹדוֹי:

יונתן בן עוזיאל

(כו) וּלְעוּלֵימְתָּא לָא תַעַבְדוּן מִדַּעַם בִּישׁ לֵית לְעוּלֵימְתָּא דִּין קְטוֹל אֱלָהֵן גַּבְרָא יִסְטְרִינָהּ סָנְיָה בְּגִיטָא אֲרוּם הֵיכְמָא דְּיִכְמוֹן גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ וְיִקְטְלִינֵיהּ נְפַשׁ הֵיכְדֵין פִּתְגָּמָא הָדֵין: (כז) אֲרוּם בְּאַנְפֵּי בָרָא אַשְׁכְּחָהּ פְּגַנַת עוּלֵימְתָּא דְּמִקַדְּשָׁא וְלָא אִתְּפַן פְּרִיק לָהּ: (כח) אֲרוּם יַשְׁכַּח גְּבַר עוּלֵימְתָּא בְּתוּלְתָּא דְּלָא מִיקַדְּשָׁא וְיֵחוּד בָּהּ וִישַׁמֵּשׁ עִמָּהּ וּמִשְׁתַּכְּחִין: (כט) וְיִתֵּן גַּבְרָא דְּשַׁמֵּשׁ עִמָּהּ לַאֲבוּהָא דְּעוּלֵימְתָּא דְּמֵי בַהֲתָהּ חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ חוֹלַף דְּעַנְיֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרָהּ בְּגִיטָא כָּל יוֹמוֹי: (א) לָא יִסַּב גְּבַר יַת אִתְּתָא דְּאָנִיס אוֹ דְּשַׁרְגִּיג אֲבוּי וְכָל דְּכֵּן אִתַּת אֲבוּי וְלָא יְגַלֵּי כַּנְפָא דְּגַלֵּי אֲבוּי: (ב) לָא יִדְכֵּי דִּמְסָרֵס וּדְפָסִיק גִּידָא לְמִיסַב אִיתָא מִקְּהָל עַמָּא דַיְיָ: (ג) לָא יִדְכֵּי דְּמִתְיְלִיד מִן זְנוּ דְּבֵיהּ מוּמָא בִּישָׁא דְּאִתְיְהִיב בְּעַמְמַיָּא חוֹלְנָאֵי לְמִיסַב אִיתָא כַּשְׁרָא

סקהל

בעל הטורים

וסמיך ליה: (כב) כי ימצא איש שוכב כמו לאיש שהטים באשמו וסקלוהו: (כד) אשר לא צעקה ולוף אם יכלה ממנו יכולה לומר מטמא לבעל בתולים לועקה: (ג) ממזר ב' במסורה

יונתן

נערה שיש לה בית אביה הוליאו אבל אין לה בית אביה לא קמ"ל והוליאו מ"מ והא דכתיב מפתח בית אביה הכלון לחוץ במעמד כל אנשי עיר: יפה עמה כך הוא במדרש שמוקלין עיבורה אם היא מעוברת ואינן חסין על עיבורה: (כב) בשינוקא דסודרא י"מ לשון מיתה ולרה ואינו כן אלא הפי' עיין בפרשת קדושים במ"י ובמ"ש: (כו) בגלל ימפריכה מיניה בגיטא פי' אותו הבעל הראשון יפטור אותה בגט אע"פ שנאנסה ואנוסה מותרת לישראל דמספקא לן אם באונס או ברצון עמה דהוה לה ללעוק הכא לי ושמא שתקה ולא אמרה והאי דכתיב לעקה הפי' שמא לעקה אבן ומספיקא לבעלה לא מתרינן דשמא נתרלית לו: דיכמון פי' כאורב איש על חבירו להריגה לשון רז"ל בפ"ד מיתות מכמיני לאחורי גדר לעיל ואלב תרגומו ויכמון: (כט) דמי בהתא פי' דמי בושת לבד חמשים כסף ורבא ס"ל הכי בערכין פרק יש בערכין: (א) דשרגיג אבוי פירוש מפותה אביו והכין סבר ר"י דפליג ארבנן בערכות פרק מי שמתו והרנס של כי יפתה אחי ישרגג: (ב) דמסרס פיר' פרים. ודפסיק גידא פי' נפסק ואינו יורה: (ג) חולנאי כבר ביארנו שהוא לשון נכרי חד כמו ושנא

רמב"ן

עלים והנשים יכתוב לה גט ויפטר ממנה דכתיב כי שנא שלח: (כב) ומתו גם שניהם. להוציא לעושה מעשה סדומים שאין באשה. נסבית מהם גם לרבות הבאים מאחריהם לשון רבינו שלמה. ולא הבינותי מהו וכי בתולה היא זו שנמעט או נלמוד לרבות הבאים אחריהם מה לי ראשון מה לי שני ושלישי ועוד היה לו לומר הבאים אחריו. ובנוסחאות שלנו בספרי שניהם ולא העושים מעשה סדומין כשהוא אומר גם שניהם לרבות הבאים מאחוריהם והיא ביאה שלא כדרכה ושלא כדרכו וריבה אותה הכתוב בכאן וכל העריות למדות זו מזו ועל דרך הפשט גם שניהם האיש השוכב בעבור שהוא התובע והמפתה והעושה מעשה וגם האשה והזכיר זה הכתוב ופירש גם שניהם האיש השוכב וגם האשה וכן דרך הכתובים לתלות הפשע באיש כאשר פירשתי בערות אחיו גלה ויש אומרים כי טעם האיש השוכב עם האשה והאשה תוספת ביאור כמו יביאה את תרומת יי' אותו. את נבוכדנצר. ובספרי האיש השוכב עם האשה אע"פ שהיא קטנה והאשה אע"פ שנבעלה לקטן אם כן טעמו גם שניהם גם כל אחד מהם האיש או האשה שמגיע להם לשיעור: (כג) ענין נערה המאורסה. כי כאשר יבאו עדים מרחוק איש תופש בנערה ושכב עמה בעיר והרימו העדים קולם והתרו בהם על דעת רבותינו יתחייבו שניהם סקילה שגם האשה בחזקת מזנה לדעת כיון שלא צעקה כלל כי דרך כל אנוסה לצעוק בעיר להושיעה ולהצילה ואם יראו אותה בשדה שיחזיק בה וישכבנה הרי זו בחזקת אנוסה ופטורה: (כז) וטעם צעקה. יתכן שצעקה או שעמו אם צעקה אין מושיע לה כי אפי' שמעו שלא צעקה פטורה כיון שאין שם מושיעים לה והכלל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה שלא דבר הכתוב אלא בהווה ואמר על דבר אשר ענה את אשת רעהו ולא יקרא ענוי רק השוכב באונס או כבר חייב אותה במזנה לרצון אבל ענין הכתוב כי כאשר נראה שהאיש אונס בה ושוכב עמה הדין האשה כמתרצה בעבור שהיתה יכולה להושע ממנו ונחשב האיש כמענה אותה כי לא פתה אותה ולא דבר על לבה להשמע אליו. ולא ידעתי בדין הצעקה אם לאינו נערה שהחזיק בה האיש

אבן עזרא

והמאורסה גם פירושו זה כמו זה והנה פירוש זה עוד: (כג) כי יהיה. כאשר יארע זה הדבר: (כד) שער. מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו ולא נוכל לדעת האמיתות כי אם בדברי קבלה: (כו) כי. יתכן שלא הסכימה היא ולא ידעה עד שבא ואנסה על כן משל הרוצח: (כז) צעקה. יתכן שצעקה: (כח) אשר לא אורשה. זאת אנוסה לא מפותה: (א) לא יקח איש את אשת אביו. כאשר על כן נסמכה זאת הפרשה: (ב) פצוע דכה. ביצים בלא אבר (פ"א מסר) ואמרו המדקדקים כי הטעם נשרס שהוא דכה חס רחוק: שפכה. זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע: בקהל ה'. הטעם שלא יתחתן כאחד מקהל ה' שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא יתבאו בהם על נשי שבעת הגוים. גם הכתוב בעזרא ויבדילו כל ערב הם (הנזכרים) הזכרים ושם פירש': (ג) ממזר. אמז"ל הבא מן העריות והטעם מגזרת נוספין כממז"ן נכרסו ממגורות

פירוש על אבן עזרא

כמו הבעולה הנסקלת על טענת בתולים. לכן נסמכה פ' בעולת בעל שכתב בה ומתו שניהם להורות שאינה אלא חנק כמ"ש ואיש אשר ינאף את אשת איש וכו' מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ' י') שכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק. ואח"כ באה פ' המאורסה שנאמר בה וסקלתם וכו'. ר"ל אלה גם באה להשוות שניהם יחד במשפט הענוש. הא'ש השוכב עם האשה והאשה. אבל יוסף מפרש כי בפסוק י"ג מפרש דין אשה אשר לקחה בחזקת בתולה כלומר בא' וסקלוהו בעבור טענת בתולים והיא כהיום בעולת בעל. מכ"ז בעולת בעל בלא טענת בתולים אינה רק בחנק. ולא יעלה בדעתך כי הסקילה היא בעבור שני דברים כי הוא טענת בעולת בעל וג"כ טענת בתולים א"כ נערה מאורסה אשר אין עליה רק טענת בתולים - אין מיתתה בסקילה ע"כ פי' ר"ל זה כמו זה הנערה המאורסה נסקלת כמו על טענת בתולים אחר ביאת הבעל כי זה נשאת בחזקת בתולה. הא פירשה בחזקת בתולה ע"כ דין אחד להן. ופי' זה עוד פי' לפירושו מתחלה ביאר דין האשה בטענת בתולים. והפסיק בדין בעולת בעל בלא טענת בתולים. ואחרי כן שב לבאר דין נערה המאורסה על טענת בתולים כמו הראשונה. לעיין (בראשית ס' י"ד). מעיין קדושין (דף ה' ע"ב). נר"ל כי זה הוא באומד הדעת שלפקה ולא הסכימה בזאת העבירה אבל היתה אנוסה שאנסה הבועל כמו הרוצח שהרג את חברו ולפיכך כתב ז"ל כי צעקה יתכן שצעקה וזה לאומד הדעת כי אין עדים בדבר. והעד הנאמן אשר פשטו כמו שאמר וכי יפתה איש בתולה וגו'. עכדמה ר"ע (יבמות דף מ"ט ע"א) אבל חכמים אומרים נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו וממעידים הפסוק באומרם יכם על אביו שהיתה אשת אחי אביו. סבלא אבר נרפין. ר"ל שנפלגו או נכרתו הביצים לבדם בלא האבר כמ"ש רז"ל (יבמות דף ע"ה ע"ב). צכלומר בשר הביצים לפי שמלת דכה הוא לשון יסיד ואם על הביצים היה לומר דכים או דכות. ק(מ"א י"ט ב'). ר(נחמיה י"ג ג'). (הנזכרים) עמוני ומואבי (אם פסוק א'). שונראה אשרה כמהם הזוכרים פי' אם הנראה הזכרים מורה המלה ויבדלו וגו' על עמון ומואב הכתוב (אם פס' א') . ואם הנראה הנזכרים מורה על ז' גוים (נחמיה ט' א') ואם אמורים עם הנקבות. ת(יואל א' י"ז). זכרים

ספורנו

ערות דבר ושב מאחריך: (כד) אשר ענה את אשת רעהו. הענה והשפיל אותה מכשרות ושפל אותה מביותה עוד לאוים לבעלה רעהו כענין שפי עמי תגרשון מבית תענוגיה: (כו) אין לנערה חטא מות. אע"פ שהיה קופה ברצון כיון שהיתה תחלתה באונס פטורה שכיון שהתחיל באיסור ילרה אונסה כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה) אפי' אומרת הניחו לו כו': כי כאשר יקום איש על רעהו וכו'. אין זה כענין הבהמה הנרבעת שכתוב בה ואת הבהמה תהרוגו כי אמנם הבהמה לא התקוממה כלל אבל זו שהיתה תחלתה באונס והתקוממתה כפי יכלתה הנה קרה לה כמו שקרה לגולה שנעבדה בו עבירה מגד רצונו לפיכך אין לה במחשבת ענין כלל: (כז) צעקה הנערה. דרך אותה לכף זכות:

אשר

יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ד לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ ו וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ז לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ ס רביעי ח לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ ט בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס י כִּי־תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע׃ יא כִּי־יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃

והיה

אונקלוס

בִּקְהָלָא דַייָ אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לֵהּ לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַייָ׃ ד לָא יִדְכּוּן עַמּוֹנָאֵי וּמוֹאָבָאֵי לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַייָ אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַייָ עַד עָלָם׃ ה עַל עֵסַק דִּי לָא עָרָעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וְדִי אֲגַר עֲלָךְ יָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם דִּי עַל פְּרָת לְלַטָּיוּתָךְ׃ ו וְלָא אָבֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחְמָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ ז לָא תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטָבַתְהוֹן כָּל יוֹמָךְ לְעָלַם׃ ח לָא תְרַחֵק אֱדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא תְרַחֵק מִצְרָאָה אֲרֵי דַיָּר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵהּ׃ ט בְּנִין דִּי יִתְיַלְדוּן לְהוֹן דָּרָא תְלִיתָאָה יִדְכּוּן לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַייָ׃ י אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ׃ יא אֲרֵי יְהֵי בָךְ גְּבַר דִּי לָא יְהֵי דְכֵי מִקְּרֵה לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבָּרָא

למשריתא

מסרה יבא, חסר. ד יבא, חסר. עמוני, ה' מ"ל בגי'. ומואבי, מ"ל. ה קדמו, ה'. בלחם, ל' דגושים. שכר, ב' קמץ ופתח. בעור, מ"ל. מפתור, מ"ל. נהרים, בחד יו"ד. לקללך, (הקוף בלא מתג כי הפתח הוא קל והלמ"ד בשוא לבד והוא נע) והכ' דגושה. ו ולא, י"ז ר"פ בסיפרא. לך, דגוש מל"ד. ז תדרש, כו"ל חסר. שלמם, ב' וחסר. וטבתם, ב' וחסר. ימיך, מלא. לעולם, ב' מ"ל בתורה יאמינו וכל ל"ך דכוו' בע"מ. ח תתעב, תרין דפסוקא סי"ן לתשובה ג"כ דפי מפני שהן אחר מלה זעירא מוקפת הרא ב"ע. אדמי, חסר. י' ונשמרת, ל'. יא מקרה, ל' ודגש יתכן שהדגש שבקוף הוא לתקון נין מן מכלול. יבא, חסר.

ת"א לא יבא עמוני ומואבי ברכות כח [יבמות ע"ו כט מו עח כתובות ז חיר כג קדושין סז הוריות י ידים ט. על דבר אשר לא קדמו אתכם יבמות עו עז סנהדרין קג. ולא אבה ה' אלהיך ברכות כה ספר הזוהר פ' כי תצא. ויהפוך יי אלהיך סנהדרין קה. לא תדרוש גיטין מ. לא תתעב אדומי קמא לב ברכות לב. בנים אשר יולדו יבמות עז מח קדושין סח יבמות סט. ונשמרת מכל דבר רע כתובות מו ה"ל"ילים כ. כי יהיה בך איש פסחים ג נזיר מו נדה מג. מקרה לילה קמא כה. ויצא אל מחוץ למחנה פסחים סח.

רש"י

ישראלית: (ד) לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית: (ה) על דבר. (ספרי) על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם בטירוף: (ו) לא תדרוש שלומם. (שם) מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן תלמוד לומר לא תדרוש שלומם: (ח) לא תתעב אדמי. לגמרי ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אף על פי שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך: (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו'. ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצריים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: (יא) מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה:

ולא

רמב"ן

שלים והיא נלחמת בו בכל כחה ובוכה ואוחזת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעוק למה תשקל אלא גם הצעקה בזוה לדון בה מן הפתח בעיר מפותה ובשדה אנוסה: (ג) ממזר. שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו שלא ידע אחד בו כלשון וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים ואמר שלא ישב באשדוד זולתי איש נכרי וזר שיעבור בו כי יכרית גאון פלשתים ממנו והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ירחק אותו ולא יודה בו לבשתו ולכלמתו ומן המעשה הרע שעשה וגם אמו תשליכנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד והנה הוא מוזר בעיר מולדתו וכן כל העריות כדברי רבותינו בקדושין ירושלמי אמר רבי אבהו מהו ממזר מום זר: (ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. אמרו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער. ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם וזה הבל כי די לתמוה שימכרו להם כאשר יבאו לקנות ועוד כי ישראל לא באו בגבול מואב והמואבים הוציאו להם לחם ומים בכסף והכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבי לעולם בעבור זה ולא יתעב האדומי. ור"א אמר כי טעם כאשר עשו לי בני עשו והמואבים על אעברה בארצך בדרך אבל לא מכרו להם לחם ומים כי הם עברו בהר שעיר ובער רק מלך אדום לא הניחם לעבור דרך מדינתו אשר הוא יושב בה והוא מה שאמר לא תעבור בי. גם זה הבל כי הם אמרו אל מלך אדום אעברה בארצך וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו והנה לא נכנסו כלל בגבול אדום וכן כתוב ויסעו מהור ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום כי הוצרכו לשוב לאחור דרך ים סוף מהור ההר שהוא על גבול ארץ אדום ולא באו בארץ אדום עצמה כלל ויפתח אמר בבאור כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד ים סוף ויבא קדשה וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום אעברה בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויחנו בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב הנה זה מפורש שלא באו כלל בארץ אדום ולא בארץ מואב ואלו באו שם היו מוכרין להם לחם ומים כי אין המנהג לנותן רשות לעם הבא לעבור בארצו שלא ימכר להם לחם ומים והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני העמים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן ההרג ומן השבי ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל והם עשו עמהם רעה האחד שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים והאחד לא קדם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו לגבולו כמו שכתוב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם והם לא קדמו אותם כלל כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו המואבים והעמונים אבל

לא

מִקְהַל עַמָּא דַיְיָ אוּף דָּר עֲשִׂירָאֵי לָא יִדְכֵּי לֵיהּ לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ: (ד) לָא יִדְכּוּן דְּכוּרֵי עַמּוֹנָאֵי וּמוֹאֲבָאֵי לְמִיסַב אִיתָא מִקְהַל עַמָּא דַיְיָ בְּרַם דָּר עֲשִׂירָאֵי לָא יִדְכֵּי לְמִיסַב אִיתָא מִקְהַל עַמָּא דַיְיָ עַד עָלְמָא: (ה) עַל עֵיסַק דְּלָא זְמִינוּ לְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמוֹי בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרַיִם וּדְאוֹגַר לְכוֹן יַת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר מִן פְּתוֹר חֶלְמַיָּא דְּמִתְבַּנְיָא בְּאַרַע אֲרָם דְּעַל פְּרָת לְמֵילַט יַתְכוֹן: (ו) וְלָא אֲבָא יְיָ אֱלָהָכוֹן לְקַבָּלָא מִן בִּלְעָם וְהַפַּךְ יְיָ אֱלָהָכוֹן בְּפוּמֵיהּ מְלוּטְכוֹן יַת לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרוּם רְחִימִינְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן: (ז) לָא תִתְבְּעוּן שְׁלָמְהוֹן וְטָבְהוֹן כָּל יוֹמֵיכוֹן דַּאֲפִילוּ מִתְגַּיְירִין סְנָא נְטִיר בְּלִבְּהוֹן עַד עָלְמָא: (ח) לָא תְרַחֲקוּן אֲדוֹמָאָה דְּאָתֵי לְאִתְגַּיְירָא אֲרוּם אֲחוּכוֹן הוּא לָא תְרַחֲקוּן מִצְרָאָה דְּאָתֵי לְאִתְגַּיְירָא אֲרוּם דַּיָּירִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעֲהוֹן: (ט) בְּנִין דְּמִתְיַלְדִין לְהוֹן דָּר תְּלִיתָאָה יִדְכּוּן לְמִסַּב מֵעַם קְהָלָא דַיְיָ: (י) אֲרוּם תִּפְקוּן מַשִּׁירְיָין עַל בַּעֲלֵי דְּבָבֵיכוֹן וְתִסְתַּמְרוּן מִכָּל פִּתְגַם דְּבִישׁ מִפּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וְגִלּוּי עֲרָיָיתָא וְשֵׁדִיוּת

ארם

בעל הטורים

במסורה דין ולידך (זכרי' ט) וישב ממזר באשדוד. זה הוא שאחז"ל עתידין ממזרים ליטהר ויחיסנו בארץ. לא יבא ממזר בקהל יי' סמך ממזר לפצוע דכה שממזר אינו מוליד כפצוע דכה [המפרש האריך בשם הגדולים ומסיק בשמייהו דריש' דקרא מיירי בממזר מבת ישראל ודור עשירי משכחת בממזר וממזרת. ומוכרח לחלק הקרא מדלא כתיב לא יבא ממזר עד דור עשירי. ומוכיח כן מגמ' דיבמות ד' פ"ח ע"ב] (ול"נ דקרא מיירי בממזר ידוע והרמז לממזר שא"י. א"כ ע"פ מ"ש הראשונים דהא דממזר אינו חי בקשו רחמים אכה"ג. בא"ה א"ש) וסמך (ד) עמוני ומואבי לממזר שבנות לוט נבעלו לאביהן וילדו ממזרים והנקבות מותרות לפי שהם נתכוונו לדבר מצוה: (ה) אשר לא קדמו בגי' את הזכרים: אשר לא קדמו עם ר"ת בגי' בלק. שהוא לוה לעשות כן: (ו) לשמוע אל בלעם וסמיך ליה: (ז) לא תדרש שלמם כדאי' בהנזקין [ד' נ"ז דאספקוהו בגבילא ע"ש]. וסמך (ח) לא תתעב אדמי לומר אע"פ דכתיב וישטום עשו את יעקב לא תתעב אדמי. כי עמונים לא קדמו אותך בלחם ובמים והוא קדמך שנאמר כאשר עשו לי בני עשו: (י) ונשמרת בגי' מן שפיכת דמים [עם הסיבום בשני

אותו

יונתן

ופגע בו מילונאי וכאן דרש מלת ממזר וק"ל ודמתרגם דביה מומא ביסא דריס מועריקון מום זה רע: (ד) לא ידכון דכורו עמונאי כדאיתא ביבמות פרק הערל עמוני ולא עמונית: (ו) מעולכון בשבילכם ובא הרבה כמוהו בגמרא: בפומיה פי' אפי' בפיו כשמכוון לדבר קללה נהפכה המלה כמו שהיה רוצה לומר ושכונת כלם בו נהפכת למלך והה"ד ותרועת מלך בו: (ז) דאפילו מתגיירין פי' אף אם יתגייר ודכתיב לא יבא ליסא אשה הוא דקאמר אבל אם רוצה לשום יהודי עבירי בלא אשה מקבלין

אותו

רמב"ן

לא הזכיר עמון שלא קדמו אותם והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בהם הוציאו להם ומים חוץ לגבולם ועמון לא אבה לעשות כן וזה טעם קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם במים כאשר עשו האחרים ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו על דבר אשר לא קדמו אתכם ואחרי כן הזכיר מואבי ופשעתו ורבותינו דרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מפני שהאיש דרכו לקדם ואין האשה דרכה לקדם שתוציא מזון חוץ לגבול הארץ וכן הזכירו בירושלמי ובמגלת רות רבתי מפני שדרך האנשים לשכור ואין דרך האשה לשכור: (ז) לא תדרוש שלומם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם לשון רש"י וזה המדרש בספרי וטובתם מכלל שנאמר שם בטוב לו לא תוננו הוציא את אלו ונאותה טובה אבל לא תדרוש שלומם נדרש בספרי לפי שנאמר כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום יכול אף עמון ומואב כן ת"ל לא תדרוש שלומם וכן בתנחומא והנראה אלי כי מלחמת עמון ומואב אסרה הכתוב עלינו לדורות והכתוב שאמר אל תתגרו בם אינה מצוה אלא לשעה בלבד אבל היא מצות לא תעשה לדורות וזהו שאמר כי לבני לוט נתתיה ירושה והנה הלכו להם לעולם כי היא נחלה שהנחילם השם אם כן הכתוב שאמר לא תדרוש ילוה אם נלחם עליהם בעיר שכבשו הם מן העמים שלא נקרא להם לשלום וכן אם יבואו הם להלחם בארצנו מותר לנו לרדוף אחריהם ולכבוש מהם המדינות להכות יושבי הערים שעשו עמנו הרעה כמו שעשה יפתח ויכם מערוער עד בואך מנית עשרים עיר וכן יעשה דוד לכל ערי בני עמון בעבור שהם פרצו הגדר תחלה ונלחמנו בו ואז לא נצטרך לקרא בשלום והנה בנלחמים בנו כל עיר מתים בנשים והטף אם נרצה ואמרו במדרש רבה והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו אמרו לו הכתוב אומר אל תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על כל האומות לוה וזו קלה ובזויה היא שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם שנאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אלנות טובים וכל זה להזיקם ולנערם אבל הארץ תשאר לנשמה ההיא שהיא נחלה שהנחילם השם וזה הענין מוזכר באגדות בבראשית רבה ובמדרש תלים ועל דרך הפשט טעם לא תדרוש שלומם וטובתם כלומר אע"פ שהם בני משפחתכם ואברהם אביכם אהב את אביהם כאח לו יונק שדי אמו לא תהיו אתם להם כאחים דורשי שלום וטובה כי הם הפרו ברית אחוה ותהיה מופרת לעולם והנה השם שמר לבני לוט זכות אביהם שליוה את נביאו בדרך אשר שלחו ה' ולכך הנחילם מנחלת אברהם והעניש את בניו ומאסם שלא ידבקו בישראל וכן המצרים הרחיקם שלשה דורות מפני רשעם אשר עשו עמנו רעות רבות וצרות אבל לא יתעב אותם לעולם בעבור שהיינו גרים בארצו ונמלטנו עמהם בימי הרעב בכבוד שעשו לאבינו והמליכו עליהם ממנו קצין ומושל וכן עשה עם אדום שמר להם זכות אבות שהיו מזרע קדש והרחיקם שלשה דורות בעבור שיצאו לקראתינו בחרב ולא זכרו ברית אחים והקבלה מן רבותינו כי אין דור שלישי מימי משה אבל כאשר יתגייר אחד מהם יבא הדור השלישי שלו בקהל ה': (י) ונשמרת מכל דבר רע. לפי שהשטן מקטרג בשעת הסכנה לשון רש"י. והנכון בעיני בענין המצוה הזאת כי הכתוב יזהיר בעת אשר המחנה יוצא בו והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה ויגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה. הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב ועל כן הזהיר בו הכתוב ונשמרת מכל דבר רע ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל האסור. ובספרי ונשמרת מכל דבר רע שומע אני בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה אין לי אלא ערוה מנין לרבות ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים וקללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע אי ונשמרתה מכל דבר רע יכול בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה אף כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה כשהוא אומר דבר אף על לשון הרע וגם זה מן הטעם שפירשנו כי מלבד האזהרות שבאו באלה העבירות במקומות יוסיף לאו במחנה שנשמר בו מכל אלו העבירות שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם כאשר אמר כי יי' אלהיך מתהלך בקרב מחניך והנה העושה העבירות הגדולות במחנה באותם שכתוב בהם שמו שקוליהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו ועוד שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו וזהו ולתת אויביך לפניך והוסיפו בו לשון הרע כדי

שלא

אבן עזרא

ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם גוי וישב [א]ממזר באשדוד כי רחוק הוא שיקרא שם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם גנאי והמתרגם חפש דרך קצרה [ב]ודרש: (ו) ויהפוך. שהיה בלב בלעם לקלל ולא עזבו השם: (י) כי תצא מחנה. זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן איננו מחנה הגדול כי שם מסילות עשויות ובלאחם אל המלחמה הם קרובים סביבות הארון וברור כי טמא מקרה [ג]משחי' ונמשכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי צוררים הם [גג]בעבור אחותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין: מכל דבר רע. לנפש ולגוף כמו [ד]הקרי: (יא) מקרה. הה"א משרת ושקלו משדה [ה]אחוזתו:

לפנות

פירוש על אבן עזרא

[א](זכריה ט' ו'). [ב]ויושבנך בני ישראל באשדוד דהוו בית כנוכראין. ר"ל כזרים. ובירושלמי דקדושין אמר ר' אבהו אתי ממזר. מום זר. [ג]נ"ל משחית הזרע. כמ"ש ושחת ארצה (בראשית ל"ח ט'). [גג]נ"ל מה שאמר כי צוררים הם לכם אינו מותר לדבר פעור. רק על דבר כזבי אחותם. [ד]שנאמר בער ואונן רע בעיני ה' (שם פסוק ז') וירע בעיני ה' אשר עשה. (שם פסוק י'). [ה](ויקרא כ"ז פ"ז) מ"ש משרת תחת מן לבן כדגש הקו"ף סְקֻדָּה.

ירמיה

ספורנו

(ה) **אשר לא קדמו.** שניהם לא קדמו אבל מואב נתן לחם ומים בכסף כאמרו אוכל בכסף תשבירני. כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער. ולא כן עשו העמונים. אמנם מואב הוסיף על חטאתו ששכר אשר שכר עליך. ובכן לא תדרוש שלומם שניהם לא קדמו ועמון לא נתן אפי' בכסף. ומואב שכר את בלעם:

והיה

יב וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ יג וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ יד וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ׃ טו כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ ׀ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס טז לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם אֲדֹנָיו׃ יז עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס יח לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר

כלב

אונקלוס

למשריתא לא יעול לגו משריתא: יב ויהי למפני רמשא יסחי במיא וכמעל שמשא יעול לגו משריתא: יג ואתר מתקן יהי לך מברא למשריתא ותפוק תמן לברא: יד וסכתא תהי לך על זינך ויהי במסקך לברא ותחפר בה ותתוב ותכסי ית מפקתך: טו ארי יי אלהך שכנתה מהלכא בגו משריתך לשזבותך ולממסר בעלי דבבך קדמך ותהי משריתך קדישא ולא יתחזי בך עברת פתגם ויתוב מימרה מלאוטבא לך: טז לא תמסר עבד עממין ליד רבונה דישתזיב לותך מלות רבונה: יז עמך יתב בינך באתרא דיתרעי בחדא מן קרויך בדייטב לה לא תוננה: יח לא תהי אתתא מבנת ישראל לגבר עבד ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמא: יט לא תעל אגר זניתא וחולפן כלבא לבית מקדשא דיי

אלהך

מסרה יב לפנות, מ"ל. ירחץ, ה'. וכבא, ב' חסר. יבא, חסר. יג ויד, ג' בקמץ. שמה, דגש מד"ד. יד אזנך, ל' מד"מ. וחפרתה, ל' מ"ל וחד חסר. ושבת, תרויהון בלא ה"א. וכסית, מ"י. לאחך, מד"מ. טו מחנך, ל' חסר. להצילך, מ"ל ובפשטא ג'. איביך, ה"ו ומ"י. מחניך, ב' ב' מ"ל וחד חסר. קדוש, מ"ל. יז עמך, י"ב. בטוב, ע' דגשין. תוננו, מ"ל והסי"ן בדגש. יח קדשה, ב' בסורה. מבנות, מ"ל. קדש, ב'. ישראל, אין כאן פיסקא. יט תביא, כל לי' מ"ל. אתנן, ה'. זונה, מ"ל. ומחיר, מ"ל.

ת"א והיה לפנות ערב זבחים צה. ויד תהיה לך ברכות כה. ויתד תהיה לך שם יומא עה כתובות ה. כי ה' אלהיך סוטה ג פ' הזורק פ' כח ופ' אשרי שם. והיה מחניך ברכות כה שבת כג קכ. ולא יראה בך ברכות שם שבת קכ סוטה ג כה מליאה קיד. לא תסגיר יבמות מח גיטין מה קדושין סג. בטוב לו ערכין כט. ולא יהיה סנהדרין נד פ"ב חולין קטו כריתות ג. לא תביא אתנן זונה יבמו' נט סוטה כו תמורה כט ערה פו. ומחיר כלב תמורה ל.

רש"י

ולא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינה (פסחים סח): (יב) והיה לפנות ערב. סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב שמש: (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו כמו (במדבר ב) איש על ידו: מחוץ למחנה. חוץ לענן: (יד) על אזנך. לבד משאר כלי תשמישך: אזניך. כמו כלי זיין: (טו) ולא יראה בך. הקב"ה ערות דבר: (טז) לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לא"י: (יח) לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש. (סנהדרין נד) מזומן למשכב זכור. ואונקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבדא. שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר (בראשית כב) שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה: (יט) אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול

רמב"ן

שלא ירבו ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה אחד יותר מן האויבים ועל דרך הפשט הזכיר בבעל המקרה לצאת מכל המחנה מפני הטעם הנזכר שהשם מתהלך עמנו להושיענו והמחנה קדוש ושיהיה לבנו מתכוין להקב"ה ונוחיל לישועתו ולא נסמוך בזרוע בשר וכן הטעם בכסוי הצואה כי המחנה כולו כמקדש י"י וממנו נלמוד למקום התפלה שנרחיק מן הצואה ארבע אמות ולכל מראה העינים. אבל רבותינו דרשו ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה במחנה לויה ובמחנה שכינה כאשר יהיה הארון עמהם שם וגם כסוי הצואה לדעתם במקום אשר יכירו השם להתפלל או לקרוא קרית שמע אם כן גם זו אזהרה כפל אותם במחנה שלא יהיה הכל מופקר כמחנות העכו"ם וגם אלו מצות מבוארות: וטעם כסוי הצואה. אין צואה כצואתה שמטמאה את מקומה ותהיה נוקעת ועולה אבל אסור לראותה בעת התפלה ובהיות הלב דבק בשם הנכבד מפני שהדברים המאוסים יולידו גנאי בנפש וישבשו כוונת הלב בטהור וכאשר נעלמה מעיני רואה אין רע: (טז) וטעם לא תסגיר עבד אל אדוניו. דבק למעלה שאם יברח העבד מאדוניו אשר יצאת עליו מחנה וינצל אל מחניך לא תסגירנו לו בממון אשר יתן לך ולפי שאמר במקום אשר יבחר נראה שהוא מצוה שיהיה בן חורין ולא נעבוד בו אנחנו והטעם במצוה הזו כי עתה יעבוד את השם ואיננו הגון שנחזירנו אל אדוניו לעבוד ע"ז ועוד שיתכן שילמד דרך מבוא העיר כי בענין כזה ילכדו מדינות רבות על ידי העבדים והשבוים הבורחים מהם ורבותינו אמרו אפילו בעבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ שגם זה יעמוד לפני יושבי ארץ השם וינצל מעבוד היושבים על אדמה טמאה ושאין כל המצות נוהגות שם: (יח) לא תהיה קדשה מבנות ישראל. מקודשת ומזומנת לזנות ולא יהיה קדש מבני ישראל מזומן למשכב זכור לשון רש"י. והנה אם הלאו הזה אזהרה באשה הנשכבת ויהיה בהיותה מקודשת ומזומנת לזנות אם כן אין הפנויה הנבעלת במקרה ובהלכה מחייבי הלאוין וכן הקדש למה יזכיר בהיותו קדש ומזומן ואפילו הנבעל בחדרי חדרים יש בו כרת ומיתת ב"ד ועוד שהיה ראוי שיאמר לא תהיה בכם קדשה ולא יהיה בכם קדש כי מבנות ישראל ומבני ישראל כאלו בטעם אשר ידבר. והנראה בעיני בלאו הזה כי הוא אזהרה בב"ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכים בעינים על הדרך לזמה או שתתקן לה קובה של זונות כמנהג ארצות זרים יושבות על פתחם בתופי' ובכנורות כענין שכתוב קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי וכן יזהיר לב"ד על הקדש ועל דרך הפשט אפילו שישכב עם הנשים בקובה אשר יעשה לו מזומנת לזמה או שישב בעינים על הדרך הזהירם לבית דין ויראה לי שכן דעת אונקלוס אבל ליקח לזה העבד והשפחה הנאים דישראל דרך נשואין מפני שהכל יודעין בעבד הזה שנשא בת ישראל שאין לו בה קדושין והיא עמו כאשה עם בעלה אם כן היא קדשה לעיני השמש. וראיתי בספרי לא תהיה קדשה מבנות ישראל אין אתה מוזהר עליה בלאוים ולא יהיה קדש אין אתה מוזהר עליו בלאוים שהיה בדין ומה אם קדשה קלה אתה מוזהר עליה דישראל קדש חמור אינו דין שתהא מוזהר עליו דישראל או חלוף אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו בלאוים קדשה קלה אינו דין שלא תהא מוזהר עליה בלאוים וכו' ונראה מזה שאין מדרשם כדברי אונקלוס שהרי לדבריו אין חומר בקדש יותר מן הקדשה ועוד מהו זה שאומרים אין אתה מוזהר עליו בלאוים וכן אם היה מדרשם בקדש לזכר הנשכב

במדרשו

אדם זבאי: (יא) ארום יהי בך גבר דלא יהי דכי מקריות דהרהור לילייא ויפוק למברא למשריתא לא יעול למצוע משריתא: (יב) ויהי לעידוני רמשא יסחי במוי ובמטמוע שמשא יעול לגו משריתא:

[(יב) ויהוי לעידוני רמשא ישזג במיא:]

(יג) ואתר מזמן יהוי לך מברא למשריתא ותשוד תמן מוי דריגלך: (יד) וסיכא תהוי קביעא לכון על מאני זיניכון אתר דתיתסרון סייפיכון ויהא במתבך לברא ותהוי חפיר בה ותתפני תמן ותתוב ותכסי ית רעייך: (טו) ארום יי אלהכון שכינתיה מהלכא במצע משיריתיכון לשזבותכון ולממסר סנאיכון בידיכון בגין כן תהוי אתר משריתכון קדישא ולא יחמי בכון קלנא דמידעם דלא יסלק שכינתיה מביניכון: (טז) לא תימסור נוכראה בידא פלחי טעוותיה דאישתזיב נביכון למהוי תחות טלל שכינתי דימטול היכנא ערק מן פולחן טעותיה: (יז) עמכון יתיב ויטור מצותא ביניכון אליפו יתיה אורייתא קבעו ליה מדרשא באתרא דצבי בחדא מן קרייכון אתעסקו עמיה בדיוטיב ליה לא תונניה במלין: (יח) לא תיפסון בנתיכון למהוי נפקת ברא ולא יתפס גברא בר ישראל ית גרמיה בזנו:

[(יח) לא תהוי נפקת ברא מבנתהון דבית ישראל ולא יהוי נפק בר מן בני ישראל:]

(יט) לא תעלון אגר מוהבות מטעיתא ופירוג דכלב לקרבא בבי מוקדשא דיי

בעל הטורים

הקונים וכל"ל בני' השליחי]. ובגימ' מן קללת השם. ובני' אין להסתכל באשה כלל. מכל דבר רע. זהו נבול פה [דרש דבר ל' דיבור]: (יד) ויתד תהיה לך על אזנך רמז שאם שמע נבול פה שיתקע אצבעו לתוך אזנו והו ויצאה חוץ שלא לשמוע נבול פה לא חוץ מן הבית או תכוף אצבעך לתוך אזנך. ובמדרש ויתד תהיה לך על זכות האבות שהוא כיתד תקוע לישראל. ויתד תהיה לך [על אזנך] בגימ' מדותי תהיה על אזניך. כלומר י"ב מדות יהיו כלי זיין שלך. ומפרתה בה במספרה דין ולידך (איוב י"א) ומפרת לנעם השכב. זהו מה שאמרו לעולם יבדוק אדם עצמו לנקביו קודם שישן. ומפרת וכסית לאחך ולאז ומפרת לנעם השכב. (טו) ערות דבר וסמיך ליה: (טז) לא תסגיר עבד רמז ערוה מגורה בעששית אסור לקרות קרית שמע כנגדה [י"ל דפי' עבד לשון עבודה]: וסמך (יח) לא תהיה קדשה ללא תסגיר עבד דאיירי בבת ישראל הנשואה לעבד. ועוד סמך עבד לבנות ישראל לומר בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה: (יט) ומחיר ב' במסרה דין ולידך (משלי כז) ומחיר

יונתן

לוהו וע"נ נוטר שנאה הוא לעולם: (יא) למילוע דייק חוץ שאסור דוקא במחנה האמצעית אבל מותר הוא במחנה ישראל שהיא חיצונה וק"ל: (יג) ותשוד תמן מוי דריש ליה בברכות לביזיון: כמי כתיב ויד תהיה וגו' וכתיב ויתד תהיה וגו' הא כיצד כאן בגדולים כאן בקטנים: (יד) דתיסרון סייפיכון י"מ מקום שקושרי' את חפציכם וכלי זייניכם שם מקשרו היאך וי"מ שהוא הריעי שהיא סוף האכילה ותקדון הוא כמו תשדו ופי'

רמב"ן

במדרשו של רבי ישמעאל במסכת סנהדרין גם בזה לא יתכן שיאמרו אי אתה מוזהר עליו באומות שהנשכב מן הגר בסקילה הוא אבל נראה הדעת הכריתה הזו בענין שהזכרנו יזהיר לב"ד שלא תעמוד האשה על אם הדרך לזנות כי שם תנאפנה מאיסורי הביאות קרובים ורחוקים ולכן מכסות פניהם לזנות גם מאחיהם וקרוביהם והוא מה שאמר ויחשבה לזונה כי כסתה פניה וכן יזהיר לב"ד על המזומן היות נשכב מן הזכרים בענין שכתוב וגם קדש היה בארץ עשו כתועבות הגוים ומלבד שהזהרה בעושי העבירה יזהיר כאן בב"ד שלא יניחו להיות קדש בעיירים על הדרך כידוע תהם בארץ מגרים שעומדים על הדרך מכוסי הפנים כנשים לעשות התועבה הזאת ודרשו בכריתא הזו שאין אנו מוזהרים באחרים זולתנו אם יעשו עם רעיהם כן שלא הוזהרנו אנחנו בגוים אלא בענין עבודה זרה בלבד ולשון קדש וקדשה על דעת המפרשים לשון הזמנה כי מלאו אני צויתי למקודשי וכן הקדיש קרואיו קדשו עליה מלחמה. ולפי דעתי כולם מלשון קדושה כי הפורש מן הזנות נקרא קדוש כמו שנאמר אשה זונה וחללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו והנה הנשמרת מן הערוה והזמה נקראת קדושה והנפרדת מן הקדושה ונטמאת בזמה נקראה קדשה קרוב למה שנוהג הלשון לומר ובכל תבואתי תשרש ודשנו את המזבח כי הזונה המפורסמת טמאה השם לכת המהות' נפרדת

אבן עזרא

(יב) לפנות ערב. כטעם כי פנה היום גם פסוק הוא זה לדברי חז"ל והמכחישים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום וי"א כי טעמו כאשר ישל הערב לפנות והנה אמר. שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב וכן לפנות בקר קודם זרוח השמש: (יג) ויד. מקום כמו יד הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת צרכו ואף כי התינוקות והעד שאמר הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום: (יד) אל"ף אזניך. נוסף מגזרת והזונות רחצו: וכסית. כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות גנאי בנפש: (טו) ערות דבר. במעשה או דבור: ושב מאחריך. הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב: (טז) לא תסגיר עבד. בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי: מעם אדוניו. גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל ואם העבד יסגרנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו. ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש הוא הנשכב והעד מבני ישראל. ואמר אליהוא ותיתם בקדשים כי נפשם כנגד חיתם והנה קדשים כנגד נוער וכתוב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשים ושם כתוב אשר הנשים אורגות שם ואני לא אבין טעם הקדשה וכאשר נחפשה היטב טעם המלה אז היא ידועה שהיא מזומנה לכל עובר ושב. והעד איש הקדשה אם כן יהיה קדש כמעשה המלכים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכה פרשת אתנן זונה: (יט) אתנן. כמו מתן והאל"ף נוסף והנו"ן כפול כפ"א האספסיף וכרי"ש

פירוש על אבן עזרא

(ירמיה ו' ד') שפי' אחר חלי היום מקמיכות כי ינטו צללי ערב. שאמרו שפי' לפנות סמוך להערב שמש ושאינו טהור עד הערב שמש. שר"ל לפנות קודם שיעריב השמש. ואילו טהור עד שערב שמש שהוא ביאת שמש ככתוב וכבא השמש מובן אשר אלא לפנות ערב היא קודם זה והמכחישים מפרשים לפנות כמו לפני א"כ אינו יכול לטהר עד ערב שמש כלומר בהכרח נתחייב לפרש שפי' לפנות ערב קודם הערב שמש. (שמות י"ד כ"ז). (במדבר י"ג כ"ט). כלומר כי על מחנה קטן ידבר מטעם שהיו קרובים אל הארון כי במחנה ישראל והיא מחנה גדול שם תחילום לא יצא בעל קרי. (שם ה' ב'). ר"ל מטמא אחרים והוא מטומאה שבעה ולא טמא יום. כגון בעל קרי. (מ"א כ"ב ל"ח) פי' כלי זין. יש להסתכל בזה שאמר פה דמות גנאי ולא גנות ממש ובמקום אחר לא אמר יוליד דמות גנאי בנפש אלא יוליד גנאי בנפש גנות ממש וביאור זה כי הדבר המתועב כמו הלואה והלכלוכים כשהם נראים לעין מולידים דמות גנאי בנפש לא גנות ממש לפי שבראייתם אינם עושים פעולה בעצם הגוף אבל הגילוף הוא דבר נתעב לנפש הקדושה אפי' בטבע לפי שהגילוף ואכילת בשר כל עוף דורס ושרץ הארץ והבהמות הטמאות וכל דג שאין לו סנפיר וקשקשת יזיקו לגוף וכמו שיזיקו לגוף כן יזיקו לנפש הקדושה ומולידים בה גנות ממש. ער"ל נבול פה. ד' אלהיכם ההולך לפניכם (לעיל ה' ב'). כמ"ח לא ששה לאמה מבנת ישראל לגבר עבד. ועיין רש"י ז"ל. כדהביא (סנהדרין דף כ"ד ע"ב) אזהרה לנשכב מנין ת"ל לא יהיה קדש מבני ישראל וכו' ע"ש. שהיה די לומר מישראל. ולמה מבני להשוות הקדש לקדשה. כאשר היא נשכבת כן הוא נשכב. (איוב ל"ו י"ד) נפשם כנגד חיתם. וקדשים כנגד נוער כמו מפנק מנוער (משלי כ"ט כ"א) ור"ל קדש בנערותו. ובפי' חגי כתוב רבינו ז"ל כי המלכים שלשים בתולדה עמדו לסוף היסור. ובפיגשו לארבעים או קרוב. לא יוכלו לבעול עוד בתולה. עד שיבואו נער וישכב עמה מעט עד שיפתח הפתח והוא נקראו קדש עכ"ל. וז"ש כאן א"כ יהיה קדש כמעשה מלכים. (מ"א י"ד כ"ד). (מ"ב כ"ג ז') ושם כתוב. ור"ל שהנשים הזונות אורגות יריעות לבתים שהיו מזומנים לבעול אותן ולאשרה. (בראשית ל"ח כ"א). וכן ת"א אגר זנמא. גם יב"ע וירושלמי תרגמו אגיר. כמו אאמול. (הושע ב' ד'). משלי

ספורנו

(טו) והיה מחנך קדוש. מן הטומאה ומן המאום: ולא יראה בך ערות דבר. טומאה או טנוף או פסול בזרע כאמרם ז"ל (קדושין פ' י' יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל ולכן אמרו כל וני שהיה כתוב באסרטיא של מלכי בית דוד היה מייחס בלי ספק: מאחריך. כאשר תפנה אליו עורף ולא תשום לכבודו באחד ונהלה: (טז) לא תסגיר עבד אל אדוניו. אחר שדבר במחנה הנוגאים דבר בדברים

פירוש רשב"ם

(יד) ויד תהיה לך. כתרגומו: על אזניך. עם שאר כליך: (טו) מתהלך. שגם ארון שבו תורה היה יוצא עמהם למלחמה כדכתיב וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו: (יח) קדשה. זונה. פנויה מנאפת. קדש. בא על פנויות בלא כתובה וקדושין ולא מיוחדת לו כפלגשים: לא

כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס
כ לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ כא לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס
כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ כד מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס
חמישי כה כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס
כו כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס

כד א כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ

ערות

אתקלוס

אֱלָהָךְ לְכָל נִדְרָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף תַּרְוֵיהוֹן׃ כ לָא תְרַבֵּי לַאֲחוּךְ רִבִּית כְּסַף עֲבוּר רִבִּית כָּל־מִדַּעַם דְּמִתְרַבֵּי׃ כא לְבַר עַמְמִין תְּרַבֵּי וְלַאֲחוּךְ לָא תְרַבֵּי בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ כב אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תְאַחַר לְשַׁלָּמוּתֵהּ אֲרֵי מִתְבַּע יִתְבְּעִנֵּהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִנָּךְ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ כג וַאֲרֵי תִתְמְנַע לְמִנְדַּר לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא׃ כד אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעְבֵּד כְּמָא־דִי נְדַרְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נְדַבְתָּא דִּי מַלֶּלְתָּא בְּפוּמָךְ׃ כה אֲרֵי תִתְּגַר בְּכַרְמָא דְחַבְרָךְ וְתֵיכוֹל עִנְּבִין כְּנַפְשָׁךְ שָׂבְעָךְ וּלְמָאנָךְ לָא תִתֵּן׃ כו אֲרֵי תִתְּגַר בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף דְּמָלְיָן בִּידָךְ וּמַגְּלָא לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ׃ א אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִנַּהּ וִיהֵי אִם־

לא

מסרה תועבת, מ"ל. ב תשיך, מ"ל. אכל, חסר. ישך, ב'. כא לנכרי, ל' בפתח וא' בסו"א אין לשנות ספוכה הלמ"ד כלל. ידך, חסר. על הארץ, פ' בספרא. כא פאחר, ד'. דרש, חסר. כג וכי, מ' כ"פ בקיפרא. לנדר, חסר. כד מוצא, מ"ל ואינו ג"ל בכאן הדף ואין המ"ס כתבי. כה תבא, י"ה חסר. רעך, כל אר' חסר. שבעך, חסר. כליך, ל'. כו כי, כ"ב בלא וי"ו העטוף. בקמת, ל'. מלילת, מ"י וח"ו. בידך, חסר. וחרמש, ל' וא' חרמש. תניף, מ"ל. כד א והיה, בלא געיא. בה, ה' רפי.

ת"א לכל נדר פסחים ל' תמורה ל. כי תועבת ה' בכורות נו תמורה כט. גם שניהם קמא"ג תמורה ל. לא תשיך לאחיך מציעא סא עה. נשך כסף שם ס. נשך אוכל שם. נשך כל דבר שם עה. לנכרי תשיך שם ע. ולאחיך לא תשיך שם עה. כי תדור נדר ראש השנה ה. לא תאחר ביצה יט ר"ה ד ה ו נדרים ג ד ו ז זבחים כט ערכין ו תמורה יח. כי דרש ידרשנו נדרים ד. מעמך ר"ה ו נדרים ז. והיה בך חטא זבחים כט. וכי תחדל לנדור נדרים כב חולין ב עקידה שער עא. מוצא שפתיך תשמור שבועות כו זבחים ה ז מנחות ב כח. נדבה זבחים ב ד. בפיך נדרים ז. כי תבא בכרם מציעא פז פח פט לא לב. כנפשך שם פח לב. ואל כליך לא תתן שם פז פט לג. כי תבא בקמת רעך שם פז פח פט. וחרמש לא תניף שם פז. כי יקח איש אשה קדושין ב ד ו ט יא. והיה אם לא תמצא נזיר ב גיטין ס. כי מצא בה סוטה ב לא גיטין צ ל.

רש"י

שפול להקרבה: ומחיר כלב. החליף שה בכלב: גם שניהם. (ב"ק סה) לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: (כ) לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואחר כך אזהרה למלוה (ויקרא כה) את כספך לא תתן לו בנשך (ב"מ ע): (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך (ר"ה ד) לאו הבא מכלל עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: (כג) לא תאחר לשלמו. (ספרי) שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא: (כד) מוצא שפתיך תשמור. (ר"ה ו) ליתן עשה על לא תעשה: (כה) כי תבא בכרם רעך. (ב"מ פז) בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: (כו) כי תבא בקמת רעך. (שם) אף זו בפועל הכתוב מדבר: (א) כי מצא בה ערות דבר. מצוה

עליו

רמב"ן

נפרדת מכל קדושה ואין שם זה בה רק בהיות' מזומנת לתועבה הזאת שאין לה שעת הכושר כלל וקדושה ולשון הקדים קראוהו מלילה כי העושה מעשה מקדש קראוהו ומטהר אותם שלא יטמאו השולחן והלחם והסברים כענין שאמר בלתי טהור הוא כי לא טהור וכן קדשו עליה מלחמה שיטהרו אותם כמטהר קראוהו שלא יגדלו השערים מהם: (יט) לא תביא אתנן זונה. הזונות יעשו באתנן שלהם מלות סוחבות לכפר על שאתן כמו שיזכירו רבותינו במשל שלהן גייסא בתפוקייא ומפלגא לבאיסייא ולכך אמר' תור' אתנן לכל נדר כי עתה יוסיפו לחטוא בהן וכן ענין מחיר כלב בעבור כי הלדין בכלבים ושומרי החומות יגדלו כלבים עזי נפש מזיקים את הרבים וידיכו במחיריהם להיות כופר לנפשם וכן המנהג עד היום בפרטים אנשי הליד שיעמידו טרת כלביהם בשעה לפני ע"ז שילליתו בהם והמפרשים אמרו מפני שהוא דרך בזיון: ואמר גם שניהם. לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סולת לשון רש"י. אבל בגמרא אמרו שב"ש אוסרין וב"ה מתירין. אלא הם ולא ולדותיהם הם ולא שנוייהם: וטעם גם שניהם. בעבור שהאחד באמת תועב' גדולה והוא האתנן כי בו נעשתה תועבת הזמה אמר שגם שניהם יתעב ה' וכמוהו מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועב' ה' גם שניהם יתלה הקטן בגדול וכן ומתו גם שניהם כמו שפירשתי או טעמו בעבור שהזכיר כבר על פסולי הקרבן במומין ואמר הם לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת ה' אלהיך הוא הוסיף בכאן לומר כי גם האתנן והמחיר שגופם תמים גם הם תועבת ה' אלהיך כמותם והוא הנכון וכן אתנן שומעת ועין רואה ה' עושה גם שניהם ירמוז לאדם בכללן יאמר שה' יצר את האדם ועשה גם אלו כן וכן אזן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם ירמוז לגוזל וחומס וכל עושק שהם תועבות גדולות מאלו: (כ) לא תשיך לאחיך. גם זו מצוה מגולגלת יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה מה שאין כן בכל דיני ממונות שאם רצה הוא לזוק בנכסיו רשאי אבל מפני רגילות המשא הזה יזהיר בו גם הלוה ובילור בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר ולא הזכיר כן בגזל ובגנבה כמו שאמרו גזל גוי אסור אבל הרבית שהוא כעשה לדעת שניהם ובלונם לא נאסר אלא מצד האהוה והחסד כמו שלוה ואהבת לרעך כמוך וכמו שאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגומר ועל כן אמר למען יברכך ה' אלהיך כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילונו בלא רבים והשגב לו לצדק' וכן בשמיטה חסד באחים לכך אמר את הנכרי תגוש וקבע לו ברכה כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדק' ובחסדים לא בגזל ובגנבה ובאונאה והזכיר

נשך

ירושלמי

דִּיְיָ אֱלָהָכוֹן לְכָל נִדְרָא בְּכָל דְּבַן לְשְׁאָר קוּרְבָּנַיָּא אֲרוּם מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן אוּף תַּרְוֵיהוֹן:

[(יט) לָא תֵעֲלוּן אֲגַר דְּזָנוּ וּפִירוּג כַּלְבָּ:]

(כ) לָא תְרַבֵּי מְדִילָךְ לְחַבְרָךְ עַל מְזָפוּ דְּאוֹזֵפְתְּ לָא עַל מְזָפוּ דְּכַסְפָּא וּמְזָפוּ דְּמֵיכְלָא וְלָא עַל מְזָפוּ דְּכָל מִדַּעַם דְּמִתְרַבֵּי: (כא) לְבַר עַמְמִין תֵּיזוּף בְּרִיבִּיתָא וּלְאָחוּךְ לָא תֵיזוּף בְּרִיבִּיתָא מִן בִּגְלַל דִּיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ עַל אַרְעָא דְּאַנְתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: (כב) אֲרוּם תִּידְרוּן נִדְרָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן לָא תוֹחֲרוּן לְשַׁלְמוּתֵיהּ תְּלַת חַגִּין אֲרוּם מִתְבַּע יִתְבְּעִינֵיהּ יְיָ אֱלָהָכוֹן וּבְקוּרְבָּנָא לָא יְהֵי חוֹב וּפְסוּלָא דְּבְדַהֲתִיק מָרֵי עָלְמָא קָאֵי וְלָא יְהֵי בָךְ חוֹבַת

יונתן בן עוזיאל

עִכּוּב נִדְרָא: (כג) וַאֲרוּם תִּתְמַנְעוּן מִלְּמִידַר לָא יְהֵי בְכוֹן חוֹבָא: (כד) מוֹמָתָא דְּתִפּוֹק מִן שִׂפְוָתְכוֹן תְּקִימוּן מִצְוָתָא דְּכַשְׁרִין לְאִתְעוֹבְדָא תַּעַבְדוּן וּדְלָא כַּשְׁרִין לְאִתְעוֹבְדָא לָא תַעַבְדוּן וְהֵיכְמָא דִּנְדַרְתּוּן תְּשַׁלְמוּן חַטָּאתָא וַאֲשָׁמָא עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין תְּקָרְבוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן וְנִסְבַּתָא תִּיתוּן וְגוּבְיַיַת בֵּית מוּקְדְּשָׁא דְּמַלֵּילְתּוּן תִּתְּנוּן וּלְעַנְיֵי צְדַקְתָּא מַה דְּאַמַרְתּוּן בְּפוּמְכוֹן: (כה) אֲרוּם תֵּיעוּל לְמִיסַב אַגְרָא כְּפוֹעֵל בְּכַרְמָא דְּחַבְרָךְ וְתֵיכוּל כְּרַעֲוַות נַפְשָׁךְ עַד דְּתִסְבַּע וּלְוָות צַנָּךְ לָא תִתֵּן: (כו) אֲרוּם תֵּיעוּלוּ לְמִסַּב אַגְרָא כְּפָעַל בְּקָמְתָא דְּחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף פֵּירוּכְיָין בִּידָךְ וּמַגְלָא לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְּחַבְרָךְ: (א) אֲרוּם יִסַּב גְּבַר אִיתָא וְיֵיעוּל עֲלָהּ וִיהֵי אִין לָא הַשְׁכְּחַת רַחֲמִין בְּעֵינוֹי אֲרוּם אַשְׁכַּח בָּהּ עֲבֵירַת פִּתְגָּם

ויכתוב

בעל הטורים

ומסיר שדה עמודים. זהו שאמרו נתן לה מעין ונשאן שלם והיינו ומסיר שדה וכן עמודים כמו דהיינו כסליק שלה בכלב. כי תועבת יי' אלהיך גם שניהם וסמיך לי' לא תשיך לומר אחד שמלוה והלוה והערב נתעני': (כ) ישך ב' דין ולידך (משלי כ"ג) כנשם ישך. שהרבית דומה למי שנשכו נחש שעולה מעט מעט ואינו מרגיש עד שיעלה לממון כמו נשיכת הנחש. סמך נדר ללא תשיך שלא תאמר אלוה ברבים כדי לשלם נדרי: (כב) תאחר ד' לא תאחר מלאהך ודמעך לא תאחר (פ' משפטים) כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו (קהלת ה') ומשמעתי לא תאחר (ישעיה מ"ו) שאם תשלם נדרך ומשמעתי לא תאחר שכל הנודר ואינו משלם הוא מרחיק ישועה: סמך (כה) כי תבא בכרם רעך לנדר רמז שאסור לכרמא לא תקרב שאם נדר בחיל לא ישכיר עצמו למלאכת הכרם. ולכך הקדיש כרם לשדה. מה שאין דכך להקדימו: לא תתן וסמיך ליה (כו) בקמת רעך רמז שמעשים לא תתן אפילו לתוך פיך כגון עוסק במין זה שאינו אוכל ממין אחר: קמת רעך וסמיך ליה (א) כי יקח איש אשה. לומר מה שדה נקנה בכסף ושטר אף קדושין. כי יקח איש

יונתן

ופי' שפיכה: (כג) תקורבנא לא יהי מוב ופיסולא הכי הוא בפ"ק דר"ה דף ה' דרים ושיש בך חטא ולא בקרבנך חטא שהקרבן לא נפסל בכך אפי' עבר זמן ואיתר נדרו יותר מג' רגלים עדיין קדוש הוא. דבהשתיק פי' ל' אשותיקי כמו לקמן דברים ל"ב ל"ד ש"י. או הוא לשון שיתקא כלומר שעדיין בקדושתו ושתקו של הקב"ה עומד לקדושה אף שהקרבן אינו פוסל בעיכוב כמ"ש: (כד) מומתא וכו' כבר פירשנו שהוא לשון שבועה וה"פ השמור לקיימה אם לטוב מקיימנה ואם לעבור אמלוה שבתורה כבר מושבע ועומד הוא: (כה) לנך פירוש של שלך לשון הנמצא בב"מ דף כ"ה הא בלנא ושירי וכן לנא שלא ספלא: (כו) פירוכיין תרגום וכרפל פירוכיין בויקרא כ"ג: (א) ברשותה דלאו דוקא בידה

רמב"ן

נשך כסף נשך אוכל לבאר שהלוה שאה מעין בשאה ואלי יהיה נשך גמור אפילו לא יהיה שוה שאה ואלי בעת הפרעון כדמי שאה שהלוהו ויאמר עוד כל דבר אשר ישך אפילו באשרי הבנין ושאר הבלוים אולי יעלה על הדעת שאין הנשך רק בכסף שכל הדברים נקנין בו ובאוכל שהוא חיי האדם אבל בשאר הדברים נלך אחר שוה הכסף לעת הכלוא' והפרעון ורבותינו עשו לנכרי תשיך לאו הבא מכלל עשה באחיך תשמי שהוא מיותר שככר אמר לא תשיך לאחיך: (כג) וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. בעבור שהמקריבים עולה וזבחים לאלהים יש להם שכר טוב כענין שכתוב כי עולות מחים אעלה לך עם קטורת אלים אעשה בקר עם עתודים סלה אבא ביתך בעולות ואף בקרבנות הבאים בנדבה כתיב ונרלה לו לכפר עליו ואומר ריח ניחוח לי"י ואם כן הרי הנדרים זרוז במצוה וכתיב מדרי לי"י אשלם תודה גם לכל עמו לפיכך יאמר הכתוב השמר בנדריך כי אע"פ שהם ארוז בקרבנות השם אשר שם לך לרצון אם תדור תבא לידי חטא אם לא תשלם או שתאחר לשלמו ואם לא תדור לא תמצא חטא בענין כלל כי אפילו לא תקריב.קרבן כל ימיך לא יהיה בך חטא אם כן תשמור מוצא שפתיך כאשר תוציא הדבר מפיך ועשית אחרי כן כאשר דברת להשלים כל אשר נדבה רוחך להוציא מפיך ועל הדרך הזה אמר שלמה כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם יאמר שאין חפץ בכסילים המוסבים לעשות

אבן עזרא

וכרי"ם 'סגריר והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזורים אחריה כי הוא יאסור: ומחיר כלב. כי הוא דרך בזיון על כן אמר כי תועבת ה': (כ) לא תשיך לאחיך. בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע"פ שכתוב בו לא תוננו יש לך רשות שתשיכנו: לא תשיך לאחיך. יש הפרש בין תשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך רבית גם הוא "עובר על מלות רבית והנה המלה יולאה °לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו ט"תשך אין הפרש ביניהם וכמו כן פעולים רבים במקרא: (כג) כי תדור נדר. בעבור שהזכיר אתנן זונה לכל נדר: כי דרוש ידרשנו. משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת: והיה בך חטא. עונש: (כד) מוצא שפתיך. בכל דבר שיש בו זכר לשם: נדבה. כי כל נדר 'נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור: אשר דברת בפיך. אחר שילא הדבור לא תוכל להשיבו: (כה) כי תבא בכרם רעך לנזור מותר 'שתאכל ונסמכה זאת הפרשה כי משלך אתה חייב לתת בנדר ושל אחרים לא תקח לך: בליך. כמו 'עדיך: (כו) בקמת רעך. לקלור:- וקטפת. כמו הקוטפים °מלוח: מלילות. ידועות 'מהמקום: חרמש. מלה מרובעת °ובעבור תניף אמרו המכחישים כי כן לעוברי 'דרכים: (א) כי יקח איש אשה. גם היא

פירוש על אבן עזרא

י(משלי כ"ז ע"ו). 'כדמכן הקומר לזונה הילך עלה זה בשכרך אפי' הן ק' כולן אסורין (תמורה דף כ"ט ע"א). "יוחוא הנותן. "המלוה משיך ללוה בדבר אשר ישך. ט"כותמם שאין כאן אזהרה ללוה אלא למלוה כי זאת המלה איננה יולא ל"ב פעולים כמו לא תכיר פנים. וכן תרמם לא תניף שאינם יולאים לשני פעולים. 'טעמו לפי שאמר הכתוב אשר נדרת לה' אלהיך כ"ל לא די לקיים מבטא פיו להביא עלה בם דנקא. כי כאשר נדר לא היה מחויב רק נדבה רומו אותו מחויב להביא קרבן שמינה. ולא די כמו עולה ראייה אשר ערכה שוה כסף כי היא מובה הבאה מן התורה. 'כ"ל מלת ואכלת הוא רשות. בל"א (זה קאננסט דוא עססען). 'ל(שמות ל"ג ה'). מ(איוב ל' ד') בל"א (אברופפען). 'ואם השבלים שנתבשלו כל לרכן ועומדים לקלור. תשרם מלל ומלינו בדברי רז"ל המולל מלילות מערב שבת או משורש מלא כמו וכראש שבלת ימלו. בשפתון אלף יקלאו. (איוב כ"ד כ"ד) וכן מן תקדם המלאה (לעיל כ"ב ע') שהיא התבואה שנתבשלה (רייפע פרוכט) וכן מלאחך ודמעך (שמות כ"ב כ"ח). פכ"ל בה ד' אותיות. עדעת המכחישים כי עוברי דרכים מותרין לבא בכרם חבריהם או בשדותיהם לאכול ענבים או לקטף מלילות ולא נאמרו אלא להניף חרמש או לתת בכלי. לענין

ספורנו

בדברים הקורין בו לתקן עניינם והם ענין העבד הבורח וענין הנשים הקדשות המלויות במחנה הגולאים: (כ) לא תשיך לאחיך. אחר שהזהיר להשמר מן הדברים הגורמים שמתסלק השכינה מישראל הזהיר על מיני חסד הגורמים להשרות' בישראל. והם ענין הריבות והנדרים אשר מהם הלדקה שחייב עליה לאלחר דהא שכיחי עניים (פ"ק דר"ה) וענין אכילת פועל. וענין הגט אשר אין ראוי שיתנן אלא במצאת ערות דבר להסיר כל מכשול ממזרות לא בזולת זה כאמרו כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדת בה והמשך לאשה מדשה והוא ושמח את אשתו וחסד לא יחמול רחים ורכב והשמירה ממזיקי הרבים והם גונבי הנפשות המלויים לגנוב קטנים. והשמירה בענין הלרעת להושיב המלורעים בדד שלא תזיק לרעתם בהדבקה. והשמר מהרכילות והונאת דבה והחסד ללוה ולשכיר ולעני בויני האסיף והחמלה על הלוקה ועל הבהמה בדישה ועל המת בלי זרע שלא ימחה שמו: (כא) לנכרי תשיך. תתן לו הרבית אם התנית עמו ולא תבגוד: ולאחיך לא תשיך. אע"פ שהתנית עמו ושאתה מתרלה לפורעו אסור לך לתת לו רבית: למען יברכך. כשלא תבגוד בנכרי ולא תחלל את השם: (כג) כי תדור נדר לה' אלהיך. הנה ראוי שיאמן דברך עם הכל. אמנם מה שתדור לה' אלהיך לא בלבד אתה חייב לשלם אבל עם זה לריך שיהיה התשלום בלי אחור: כי דרוש ידרשנו. שאם תאחר לשלם הוא יגבה ממך בעל כרחך

פירוש רשב"ם

(כ) לא תשיך. לפי הפשט במלות מדבר:

כי

עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃ ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃ ג וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס ששי ה כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ ו לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס ז כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ח הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃ ט זָכוֹר

את

אונקלוס

לא תשכח רחמין בעינוהי ארי אשכח בה עברת פתגם ויכתוב לה גט פטורין ויהב בידה ויפטרנה מביתה: ב ותפוק מביתה ותהך ותהי לגבר אחרן: ג ויסננה גברא בתראה ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרנה מביתה או ארי ימות גברא בתראה דנסבה לה לאנתו: ד לית לה רשו לבעלה קדמאה די פטרה למתב למסבה למהוי לה לאנתו בתר די אסתאבת ארי מרחקא היא קדם יי ולא תחיב ית ארעא די יי אלהך יהב לך אחסנא: ה ארי יסב גבר אתתא חדתא לא יפוק בחילא ולא יעבר עלוהי לכל מדעם פני יהי לביתה שתא חדא ויחדי ית אתתה די נסב: ו לא יסב משכונא רחיא ורכבא ארי בהון מתעבד מזון לכל נפש: ז ארי ישתכח גבר גנב נפשא מאחוהי מבני ישראל ויתגר בה ויזבננה ויתקטל גנבא ההוא ותפלי עבד דביש מבינך: ח אסתמר במכתש סגירו למטר לחדא ולמעבד ככל די ילפון יתכון כהניא לואי כמא די פקדתנון תטרון למעבד: ט הוי דכיר ית די

עבד

מסרה, כריתת, ג' ב' ח"ו ובמנין ה' מ"ל דמ"ל. ב ושנאה, ב' א' פ"פ. האחרון, כו"ל מ"ל. כריתת, ג'. ימות, כל מ"ל. ואין כהן פסקא. ד בעלה, חסין בטוב טעם. הראשון, ס"ג בקריאה. לשוב, מלא. הטמאה, ל' ומסר. הוא, וי"ו ומיבק. תחטיא, ל' ומ"ל. ה בצבא, ד' דגשין. יעבר, כו"ל חסר. לכל, כ"ב בלמ"ד, חסר, ל' ק"ו. ו יחבל, ל' חסר והסימ בס"פ. חבל, חסר. ז גנב, חסר. והתעמר, ל'. בו, כ"כ ולא בה. ח ולעשות, ע"ו ומ"ל. יורו, מ"ל. הכהנים, י"ג. כאשר, ה' פזיר אסר. לויים, מי"ק וחסר סכין. לעשות, מ"ל. ט זכור, מ"ל.

ת"א וכתב לה, שבת עו סוכה כד סוטה ט גיטין כ כא כא כא פא פג קידושין ג ה יג יד. ונתן בידה גיטין. כא עת מליעא ס. ושלחה מביתו יבמות קי גיטין פא קידושין ו מא. ויצאה מביתו סוטה ה גיטין פג פט לא קדושין ה ט מא עד פז. ושנאה האיש האחרון גיטין לא קידושין יג. וכתב לה קידושין שם. או כי ימות גיטין שם. לא יוכל בעלה הראשון יבמות כב.

רש"י

עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו. (ס"א מלוה שלא תמצא חן בעיניו): (ב) לאיש אחר. (גיטין צ) אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: (ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות: (ד) אחרי אשר הטמאה. (יבמות יא) לרבות סוטה שנסתרה: (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפילו אלמנה פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. (ספרי סוטה מג) שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים: יהיה לביתו. (שם) אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל ערכי המלחמה: לביתו. זה ביתו: יהיה. לרבות את כרמו: ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח: (ו) רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: לא יחבל. אם בא למשכנו על חובו בבית דין לא ימשכנו בדברים שעושים בהן אוכל נפש (ב"מ קיג): (ז) כי ימצא. (ספרי) בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה

אם

רמב"ן

לעשות מהם כאשר ידבו נדרים רבים להיות להם זכות למלוה ששמשו לעשות ולא ישיבו בלבם לא דעת ולא תבונ' לאמר אולי לא תמצא ידי להשלים כל אלה אבל יחשוב כי הרצון אשר היה לו בעת נדרו יחשב לו למוטב ולהיפך יזהיר עוד אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא כלומר שלא תרבה בנדרים וכאשר לא תקיימם תאמר לפני המלאך האכזרי אשר ישולם בך כי שגגה היא שהייתי סבור להקיימם ובלב שלם נדרת אותם עתה לא מצאה ידך לעשות כן כי האלהי' יקצוף על קול נדריך וחבל המלאך הנזכר כל מעשה ידיך: (ד) אחרי אשר הטמאה. לרבות סוטה שנסתרה לשון רש"י. ופירושו אשה שזנתה תחת בעלה אבל הסוטה הנסתרת בלבד לא נודע שהיא טמאה ואינו עובר עליה בלאו הזה וכך מפורש בפרק ראשון של יבמות אלי ונסתרה נבעלה ואמאי קרי ליה נסתרה לישנא מעליא נקט ואלו נבעלה בעדים

כתיב

אבן עזרא

היא שסובה כשרה. (ס"א כשדה): חן בעיניו. שהיא ספק תולדתו: ומצא בה. ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם או מצא בה כמו ומכה אביו ואמו: (ב) ויצאה. שלא תשוב שם. וטעם הדבר שילחה מהיותה בביתו: והיתה. בשלא שלחיים: אחר גם אחרון. שמות האחר: (ג) כריתות. שמכרתם בעילתם לעולם: הטמאה. כנגד בעל ראשון והנה טעמו שמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר ודגשות הטי"ת בשקרון חי"ו התפעל וכן הכבס את הנגע: (ד) ולא תחטיא. טורי לישראל: (ה) אשה חדשה. יש אומרים בתולה ולדעת רבים חדשה כנגדו כי יוכל להשיב אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה: נקי יהיה לביתו. שלא יהיה עליו עול מלכות. נקי כמו אי נקי. למ"ד לכל דבר. נוסף כמו והשליש' לאבשלום: (ו) לא יחבול רחים ורכב. אמרו המפרשים כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז

למשכב

יונתן בן עזיאל

וְיִכְתּוֹב לָהּ סֵפֶר תֵּירוּכִין קֳדָם בֵּי דִינָא וְיִתֵּן בִּרְשׁוּתָהּ וְיִשַׁיֵּיל יָתָהּ מִבֵּיתֵיהּ: (ב) וְנָפְקַת מִבֵּיתֵיהּ וּתְהָךְ וּתְהֵי לִגְבַר אוֹחֲרָן: (ג) וְאַכְרִיזוּ עֲלָהּ מִן שְׁמַיָא דִיסָנְיִנָהּ גַּבְרָא בַּתְרָאָה וְיִכְתּוֹב לָהּ סֵפֶר תֵּירוּכִין וְיִתֵּן בִּרְשׁוּתָהּ וְיִשַׁיֵּיל לָהּ מִבֵּיתֵיהּ אוֹ אַכְרִיזוּ עֲלוֹי וְיִמוּת גַּבְרָא בַּתְרָאָה דִנְסְבָהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: (ד) לֵית לֵיהּ רְשׁוּת לְבַעֲלָהּ קַמָאָה דִפַטְרָהּ מִן שֵׁירוּיָא לְמִתּוּב לְמִסְבָהּ לִמְהֱוֵי לֵיהּ לְאִנְתּוּ מִן בָּתַר דְאִיסְתְּאָבַת אֲרוּם מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא מְרַחֲקִין בְּנָהָא דְתֵילִיד וְלָא תְחַיֵּיב חוֹבַת מוֹתָנָא יַת אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהֵיב לְכוֹן אַחְסָנָא: (ה) אֲרוּם יִסַב גְּבַר אִיתְּתָא חַדְתָּא בְּתוּלְתָּא לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא דְלָא יֶאֱרַע עֲלוֹי כָּל מִדַעַם בִּישׁ פְּנֵי יְהֵי בְּבֵיתֵיהּ שַׁתָּא חָדָא וְיֶחְדֵי עִם אִנְתְּתֵיהּ דִנְסִיב: (ו) לָא יִסַב מַשְׁכּוֹן גְּבַר רֵיחַיָא וְרִיכְבָא אֲרוּם צוֹרְכֵי דִבְהוֹן מִתְעֲבֵד מְזוֹן לְכָל נַפְשָׁא הוּא

ירושלמי

מַמַשְׁכֵּן וְלָא יְהֵוֵי גְּבַר אָסַר חַתְנִין וְכַלִּין בְּחַרְשִׁין אֲרוּם נַפְשָׁא דַעֲתִיד לְמִיסַק מִנְהוֹן הוּא מְחַבֵּל:

נ(ו) לָא תְמַשְׁכְּנוּן רֵיחַיָא וְרִיכְבָא אֲרוּם צוֹרְכֵי נַפְשָׁא הוּא מְמַשְׁכֵּן: לָא תְהֱוֵון אִיסוּרֵי חַתְנִין וְכַלִּין אֲרוּם כָּל דַעֲבַר אִילֵין כָּפַר בְּחַיֵי עָלְמָא דְאָתֵי: (ז) אֲרוּם יִשְׁתַּכַּח בַּר נַשׁ גָּנִיב נְפַשׁ מֵאַחוֹי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַעֲבֵיד בֵּיהּ פְּרַקְמַטְיָא וְיִזַבְּנִינֵיהּ וְיִתְקְטִיל גַּבְרָא הַהוּא בְּשִׁינוּקָא דְסוּדְרָא וּתְפַלֵּי עֲבִיד דְבִישׁ מִבֵּינָךְ: (ח) אִסְתַּמְרוּ דְלָא לְמִקְטוֹעַ בִּישְׂרָא דְבֵיהּ בַּהֲקִי אֱלָהֵן לְמִנְטוֹר לַחֲדָא לְמֶעֱבַד בֵּינֵי מַכְתַּשׁ צוֹרַעְתָּא לְמַכְתַּשׁ נִיתְקָא בֵּינֵי מְסָאֲבָא לְבֵינֵי דַכְיָא הֵי כְּכָל מַה דִילְפוּן יַתְכוֹן כַּהֲנַיָא דְמִילְשִׁיבְט לֵוִי הֵיכְמָא דְפַקֵּידְתִּינוּן תִּנְטְרוּן לְמֶעֱבַד: (ט) הֱוֹו זְהִירִין דְלָא לְמֵיחְשַׁד חַד בְּחַבְרֵיהּ דְלָא יִלְקֵי הֱווֹ דְכִירִין

מה

בעל הטורים

[איש] בגי' לא היקש [נ"ה צ"ל לא היוקש. תשוב הא' מסיב הסיבות והשוב הב' מסב הפותיות. וכוונתו לדתז"ל בקידושין ד' ב ע"ב]: בה ערות דבר ר"ת בעד שאין דבר שנעשה אלא בעדים. דבר וכתב שצריך דבור עם הכתב. וכתב לה לשמה. (ג) ספר כריתת ג' הכי בהאי ענינא ואידך (ישעיה נ') ספר כריתות אמכם. וזהו שאמרו ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה ולכך כתיב תלת זמני ספר כריתת. לפי שאשה נקנית בג' דרכי' אין דבר אחר כורתה אלא ספר. מגיטו ויצאה לומר היא יוצאה משכונתו בשטיא גלויה ולא הוא. או כי ימות האיש האחרון ולא אמר השני לומר שהוא אחרון שאם נשאה לשני ומת לא תנשא עוד דבתרי זמני הוי חזקה: (ד) ולא תחטיא וסמיך ליה: (ה) כי יקח איש אשה. שהיא מצלת את האדם מן החטא. נחלה וסמיך כי יקח לומר בית והון נחלת אבות וגו' (משלי יט) אבל כי יקח איש אשה מה' אשה משכלת. ועוד לימד שכתובת אשה משקרקעי'. ועוד לומר שהוקשה לנחלה ליקנות בג' דרכים: לכל דבר נקי. לומר שיהיה נקי בדבור כהסיא דאמרי' הכל יודעין כלה למה היא נכנסת לחופה וכו'. ד"א לכל דבר נקי יהיה לביתו שהנושא אשה מוחלין לו על כל עונותיו. נקי יהיה לביתו שנה ס"ת שם של ד' אותיות לומר שהשם מעיד עליהם ומגיד שיתמן היתירה. ושמח מנין ימים של שנה חייב בתשמיש המטה בשנה שהן כל ימות השנה חוץ מיה"כ. הפסוק מתחיל בכי יקח ומסיים בקיחה לומר כשא אשה בבחורותו ישא אשה בזקנותו שאמר אשר לקח וסמיך ליה: (ו) לא יחבול לומר לא יחבול אשתו בתשמיש המטה. ד"א על שם שהאשה היא משכונו של אדם דבעון נדרים אשתו של אדם מתה: כי נפש הוא חובל: (ז) כי ימצא איש גונב לומר

יונתן

בידה אלא בסליקה כדאיתא במכות פ' סוכק ועיין שם: (ד) ולא מרחקין בנהא פי' כדאיתא ביבמות היא תועבה ואין בניה תועבה: (ה) מדמה בתולתא דרם אשה חדשה כמשמעו וק"ל: (ו) ולא יהוי גבר אסר חתנין וכלין בחרשין פי' שלא יעשה קושר חתנים וכלות בכישוף שימנעוהו מבוא עליה ודרש סמיכות הפסוק דלעיל מיניה כי יקח איש אשה חדשה ושמח את אשתו אשר לקח דהיינו מצות עונה וסמיך ליה לא יחבול רחים ורכב ללמד אזהרה שלא ימנע עונתן במעשה כשפים שלא יוכל לבא עליה כדרך אנשים ודברה תורה בלשון נקיה שלא יקשור הרחים רמז לאשה ורכב רמז לאיש וגם מליצו לשון טחינה באשה כמ"ש תטחן לאחר אשתי ויחבול לפי זה לשון חבלה שמחבל הנפש העתיד ליצא מחלציו אלו לא קשרם ויען כי העון פלילי הוא רגיל בדורות הללו הצורך להעתיק הירושלמי בזה כל דעבד אילין כפר בחי עלמא פי' רשע העושה שלא אין לו כפרה עולמית ואין לו חלק לעולם הבא לפי שכפר בו בזה והטעם הוא כיון דאסר חתנים כפר בביאת המשיח שנקרא ג"כ חי עלמא וביאת המשיח תלוי

תלוי

רמב"ן

כתיב גם טומאה ונסתרה והיא נטמאה למיקם עלה בלאו ואם כן יאמר הכתוב לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה וטעם הם שני לאוין יזהיר במחזיר גרושתו משנשאת ויזהיר במחזיר אשתו שנטמאה בזנות ועל דרך הפשט אחרי אשר הוטמאה לבעל הראשון ירמוז כי כל אשר ידעה איש אחר תחשב לו טומאה ואלו מלות מחודשות בגט ובמחזירה וטעם הלאו הזה כדי שלא יחליפו נשותיהן זה לזה יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר ב"ד על כך: (ה) ולא יעבור עליו לכל דבר. דבר הצבא לכל דבר שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית חדש ולא חנכו ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים לשון רש"י מדברי רבותינו. ואם כן יהיה עליו ועל הצבא המוכר יאמר שלא יעבור האיש הזה על הצבא לכל דבר לא להיות פקיד על אנשי הצבא או מלביא את עם הארץ או לכל הצריך להם כגון היפוק מים לא יטגים עליהם רק בשמחתו והוא פירוש נכון: (ח) השמר בנגע הצרעת. גם זו מצוה מבוארת יוסיף לאו בקוצץ בהרתו או גם בנמנע מהראות נגעו לכהן ובדין הנגעים פעמים לא הזכיר כאן אלא הזהיר בכאן רק ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתים לפי שהכהנים זריזים הם ודי להם

להם

אבן עזרא

למשכב כי אסור שימנע מן המשכב חס ושלום ורק והביאו רחים תטחן לאחר [ו]אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת [ד]סובל כמו ויאמר ליוסף [ה]אשר ילדה אותה ילדי ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת: רחים. שם שנים ולא יתכן להיותם נפרדים: ורכב. היא הטוה בתים ויש אומרים העץ שהוא על הרחים וי"א כי רחים התחתונה ורכב העליונה: כי נפש הוא חובל. כי בו מחית נפשות והסומכים על [ו]הסמך הפרשיות אינם טענה כי כל מלוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש חלאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול עניים לקח אל כליו והרמז בקמה ולקחת אשה והיתה לו גם לאשר וילא עלטותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שילא בצבא והבילת הריחים עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטיה מזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטנים שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום ושכול כנגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן סן יוסיף ונקלה והסימה השור עשק כי יגע ולא יאכל והמאזן ליבם כדמות עשק והמחזקת במבושים עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עשק ממש גם עמלק עשק לישראל: (ז) מאחיו. והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא [ח]אח: והתעמר. [ט]כמשכנו: (ח) הכהנים הלוים. שהם מבני לוי: (ט) למרים. הנה

הנה

פירוש על אבן עזרא

[פ]לענין הזימה והפולדה ולפי הנגפה בשרה, ר"ל שאם האשה כשרה בעיני בעלה כי אין בה שום ערוה זולתי שלא מלאה חן בעיניו שהוא הפך הולדתה. והיה וכו' כמו וא"ו מכה אביו ואמו הוא כמו או אמו והוא וא"ו או והוא דעת ב"ה ומכ"ז מודים אשר קשה גרוס"ן וכו' ולפרע אם היא אשתו כלשונה. ע"כ פי' כי מלא בה ערות וכו' מלוה לגרשה ככתוב וכתב וכו'. ושלחה וכו'. והאופן הראשון מדבר מאשה כשרה. [צ]כי מן אשה על בעלה. קושיא כר' עקיבא (גיטין דף צ' ע"א) דסבר כי מלא בה אי נמי מלא בה וכו' דהרי מילי ניכהו אם לא תמצא חן. או אם מלא בה ערות דבר. ופי' כי כמו אם. ע"ש. [ק](שמות כ"א פ"ו) וי"ו ואמו חסה או. וכן וי"ו והיה כי הוא מוסך עלמו אחר עמו. והאלו כתוב והיה אם לא תמצא חן. וכי מלא ענפי' או אם מלא כמו שהסבאר. ואינכו עעות כמו שחשבו המפרשים ונמשך אחריהם המבאר לנתה"ם ע"ש. [ש]שעי"ז נאסרה לראשון. כדעת ר"י בן כיפר דס"ל שאינה נאסרת על בעלה הראשון רק אחר ביאת השני. [ת]ויוכל להיות בלא מלת איש והיתה לאחר ונגלה האחרון א"כ פי' כדעת רש"י ושם איש מורה על חסיבות ככתוב והאיש בימי שאול (שמואל א' י"ז י"ב) ואם לא היה בלאיש כשר לא היה נעגם ע"ז ככתוב והמעיים עקלקליהם יולכם ה' וכו'. [א]כי משפטו. דְהִתַּטַמְּאָה וכן הֻכַּבַּס את הנגע (ויקרא י"ג כ"ה) משבעו הִתְכַּבֵּס. [ב](איוב כ"ב ל') ותרגומו פני יהי לביתיה בלי"א (פרייא). [ג](ד"ה א' ג' ב'). [ד](איוב ל"א י'). [ד]ר"ל לא יסבול מובל רחיים. [ה](בראשית פ"מ א'). [ו](במדבר כ"ו נ"ט). [ז]כוונתו על המכחישים שאמרו לא יחבול רחים רמז למשכב בעבור שהוא סמוך לשמח את אשתו. [ח]כמ"ש לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. (לעיל כ"ג ח). [ט]שלא תתעמר בה (לעיל כ"א י"ד).

כי

ספורנו

ככסך: והיה בך חטא. ועם זה שתשלם באופן זה יהיה עליך עונש האסור: (ד) כי תועבה היא. כי זה דרך מגול לנאוף שיגרש איש את אשתו

פירוש רשב"ם

(ז) כי נפש הוא חובל. כתרגומו: (ח) השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות. שאפי' הוא מלך כעוזיה לא יכבדוהו אלא תסגר שבעת הימים וישלחהו

אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ ס י כִּֽי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃ יא בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה׃ יב וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ יג הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שביעי יד לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס יז לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל

בגד

אונקלוס

עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ י אֲרֵי תַרְשֵׁי בְחַבְרָךְ רְשׁוּ מִדַּעַם לָא תֵעוֹל לְבֵיתֵהּ לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנֵהּ׃ יא בְּבָרָא תְּקוּם וְגַבְרָא דִּי אַתְּ רָשֵׁי בֵהּ יַפֵּק לְוָתָךְ יָת מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא׃ יב וְאִם גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵהּ׃ יג אָתָבָא תָתֵב לֵהּ מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵהּ וִיבָרְכִנָּךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ יד לָא תַעְשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּנָא מֵאַחָיךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דִּי בְאַרְעָךְ בְּקִרְוָיךְ׃ טו בְּיוֹמֵהּ תִּתֵּן אַגְרֵהּ וְלָא תֵעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי עַנְיָא הוּא וְלֵהּ הוּא מְסַר יָת נַפְשֵׁהּ וְלָא יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ טז לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן אֱנָשׁ בְּחוֹבֵהּ יְמוּתוּן׃ יז לָא תַצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא וְיִתָּמָא וְלָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא לְבוּשׁ

ארמלא

מסרה י תשה, ל' והשי"ן ימנית. משאת, ל' והשין ימנית ומ' נסת. תבא, י"ח חסר. לעבט, ל' חסר. עבטו, ל' וחסר. יא בחוץ, ב' כ"פ. תעמד, חסר. נשה, ד' חסר. יוציא, מ"ל דמ"ל. העבוט, ב' ומ"ל. החוצה, ע"ז ומ"ל. יב בעבטו, חסר. יג השב, ל' ר"פ ומ' השב אל מערה. תשיב, מ"ל. כבוא, מ"ל. בשלמתו, ד' בלי' בתורה. וברכך, הכ' בדגש ובי"ם הרי"ש בשוא ופתח. יד תעשק, חסר. טו ולא, הויו בגעיא. תבא, ב' מלא. נשא, חסר. טז יומתו, מ"ל. אבות, מ"ל. אבות, מ"ל. יומתו מ"ל. יז תחבל, חסר והחית בח"פ.

ת"א והאיש אשר בבא מציעא קיג. ואם איש עני שם קיד. השב תשיב שם לא מכות יז תמורה ז. ושכב בשלמתו מציעא קיד. ולך תהיה צדקה פסחים לא גיטין לז קדושין ח מציעא פב קיד בתרא ח שבועות מד. לא תעשוק שכיר מציעא קיא. מאחיך או מגרך מציעא קיא. ביומו תתן שכרו שם קי קיא. ולא תבא עליו השמש שם קי קיא. כי עני הוא שם. ואליו הוא שם קיב. לא יומתו אבות יבמות עט קמא סנהדרין כז כח. ובנים לא יומתו ברכות ז קמא סנהדרין פו. איש בחטאו שם. ולא תחבול מציעא קיג קטו סנהדרין כא.

רש"י

לא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. (ספרי) אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים: (י) כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה. (שם) חוב של כלום: (יב) לא תשכב בעבטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (יג) כבא השמש. (ב"מ קיד) אם כסות לילה הוא. ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתוב בפרשת המשפטים (שמות כב) עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו ובבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: לא תעשוק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר (ויקרא יט) לא תעשוק את רעך: אביון. (ויקרא רבה) התאב לכל דבר: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבלות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. (ספרי) מ"מ אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים. ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר (דברים טז) לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין

לפי

רמב"ן

להם במה שלוה אותם כמו שפירשתי כבר: (ט) זכור את אשר עשה י"י אלהיך למרים. אם באת ליזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע לשון רש"י. ולפי דעתי שהיא מצות עשה ממש כמו זכור את יום השבת לקדשו זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים זכור את אשר עשה לך עמלק כולם מצו' אם כן גם זה כמות' והיא אזהרה מלדבר לשון הרע יצוה במצות עשה שנזכו' העונש הגדול שעשה ה' לצדקת הנביאה שלא דברה אלא באחיה גמול נפשה אשר אהבתו כנפשה ולא דברה בפניו שיבוש ולא בפני רבים רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה וכל מעשיה הטובים לא הועילוה גם אתה אם תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי לא תנצל ולשון ספרי כשהוא אומר ולא תעשו את כל המצות האלה הרי מה שכתוב בתורה אמר אם כן למה נאמר אם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה וכן הוא אומר זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבך כשהוא אומר זכור* הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור אל תשכח וגו' וכן הוא אומר זכור את אשר עשה י"י אלהיך למרי' יכול בלבבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך ופירושה כי אמרו השמר בנגע הצרעת מנגע הצרעת לשמור מאד שלא תבואך ולעשות בה ככל אשר יורו אתכם הכהנים וזכור את אשר עשה י"י אלהיך למרים שתהא מזכיר זה בפה תמיד מכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה לא ספור ועלה בלבד להנצל מן הנגעים ואיך יתכן שלשון הרע שהוא שקול כשפיכות דמים לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמור או לאו הבא מכלל עשה אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה בו להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר בין במתכוין להזיק ולהבזות בין שאין מתכוין להזיק כלל וזו מצוה מכלל תרי"ג מצות ושכחה בעל ההלכות וכל המונים המצות אחריו: (יב) ואם איש עני הוא. יקרא עני כאשר אין לו עבוט אחר כיוצא בו הא אלו היו לו שני כלים מאותו המין נוטל אחד ומחזיר אחד בין שהוא עני או עשיר בנכסים רבים: (יד) לא תעשוק שכיר עני ואביון. ידבר הכתוב בהווה שהעניים והאביונים והגרים משכירים עצמם וכן אם כסף תלוה את עמי העני עמך וכן לגר וליתום ולאלמנה יהיה שהם העניים בהוה וכן בהרבה

מקומות

*נ"ל שמור.

מַה דַעֲבַד יְיָ אֱלָהָכוֹן לְמִרְיָם דְחַשְׁדַת לְמשֶׁה בְּמִלְתָא דְלָא הֲוַת בֵּיהּ וְלָקַת בִּצוֹרְעָא וְאִתְעַכְּבַת בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרַיִם: (י) אֲרוּם תְּזַפּוּן בְּחַבְרֵיכוֹן מִיָּפוּ דְמִדָּעַם לָא תֵיעוּל לְבֵיתֵיהּ לְמַשְׁכּוֹנֵי מַשְׁכּוֹנֵיהּ: (יא) בְּשׁוּקָא תֵיקוּם וְגַבְרָא דְאַנְתְּ מוֹזִיף בֵּיהּ יַפִּיק לָךְ יַת מַשְׁכּוֹנָא לְשׁוּקָא: (יב) וְאִין גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תְבִית וּמַשְׁכּוֹנֵיהּ גַּבָּךְ: (יג) אוֹתָבָא תְתִיב לֵיהּ יַת מַשְׁכּוֹנָא כַּד מִטְמַע שִׁמְשָׁא וְיִגְנֵי בִּגְלוֹפְקָרֵיהּ וִיבָרְכִינָךְ וְלָךְ תְּהֵי זְכוּ דְיִסְהִיד עֲלָךְ שִׁמְשָׁא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ:

[(יג) מַחֲזוֹרָא תַחֲזוֹר לֵיהּ יַת מַשְׁכּוֹנָא בְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְאִידְמוּךְ בְּאִיסְטַלִּיתֵיהּ וִיבָרִיךְ יָתָךְ וְלָךְ תְּהֵוֵי זְכוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ:]

(יד) לָא תִטְלוּמוּן חַבְרֵיכוֹן וְלָא תְשַׁגּוּן סוּטְרֵיהּ דַאֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכְּנָא מִן אֲחוּכוֹן אוֹ מִן גִּיּוֹרֵיכוֹן דְמִתְגַּיְּירִין בְּאַרְעֲכוֹן בְּקִירְוַיְכוֹן:

[(יד) לָא תַעֲצוּן אַגַר אַגִּירָא מִסְכֵּינָא וּצְרִיכָא מִן אֲחוּכוֹן:]

(טו) בְּיוֹמֵיהּ תִּפְרַע לֵיהּ סוּטְרֵיהּ וְלָא תְטַמוּעַ עֲלוֹי שִׁמְשָׁא מְטוּל דְעַנְיָא הוּא וּמְטוּלְתֵיהּ הוּא סָבַר לְקַיָּמָא יַת נַפְשֵׁיהּ וְלָא יִקְבוֹל עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא:

[(טו) בְּיוֹמֵיהּ תִּתֵּן אַגְרֵיהּ וְלָא תְטַמוּעַ עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרוּם מִסְכֵּן הוּא וּמִן בְּגִין אַגְרָא הוּא סָבַל לֵיהּ יַת נַפְשֵׁיהּ וְלָא יִצְוַח עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אוֹחֲדָרוּ דְלָא יְהֵוֵי בְּכוֹן חוֹבָא:]

(טז) לָא יִתְקַטְלוּן אַבְהָן לָא בְּסַהֲדוּת וְלָא בְחוֹבֵי בְנִין וּבְנִין לָא יִתְקַטְלוּן לָא בְּסַהֲדוּת וְלָא בְחוֹבֵי אַבְהָן אִישׁ בְּחוֹבֵיהּ עַל סַהֲדִין כַּשִּׁירִין יִתְקַטְלוּן: (יז) לָא תַצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא וְלָא יִמַשְׁכֵּן חַד מִנְכוֹן כְּסוּ דְאַרְמַלְתָּא דְלָא יְקוּמוּ שִׁיבָבִין בִּישִׁין וְיַפְּקוּן עֲלָהּ שׁוּם בִּישׁ כַּד תְּהַדְרוּן

משכונה

בעל הטורים

לומר שהגנב נוטל נפשו של אותו שגונב ממנו כענין שנאמר (משלי כ"ב) וקבע את קובעיהם נפש: כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל ר"ת בגי' זהו יוסף: (י) כי תשא ברעך סמך לצרעת לומר שעל ידי זה בא הצרעת שאומר לו חבירו השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי ולמחר באים נגעים על ביתו ולוה הכהן ופנו את הבית והכל רואין שיש לו: (יד) לא תעשוק שכיר סמך לבי תשא לומר אפי' אם הוא חייב אל תאמר אעכבנו בחובי אלא תפרע לו שכרו מיד ואחר כך גבה חובך: יי אלהיך וסמיך ליה לא תעשוק לומר אם עשק העני כאלו עשק לשם דכתיב (משלי י"ט) מלוה יי חונן דל: (טו) ולא תבא ב' דין ואידך ולא תבא דמעתך. ולא תבוא עליכו רעה. ולא תבא עליו השמש כדי שלא תבא דמעתך פי' שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכול. ולא תבא עליכו רעה שאם לא כן יקרא עליך אל יי ויבוא עליך רעה: והיה בך חטא וסמיך ליה (טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לומר שפעמים בחטאך ימותו בניך [כ"ל כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם ועכש"י]: בחטאו יומתו: (יז) לא תטה. לומר כל המטה דין חייב מיתה. גר יתום ולא אמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי [דכ"מ שנזכר יתום דוקא קטן]: ולא

יונתן

תלוי בכלוי הנשמות שבגוף כדארז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבסדר הגוף תם מעכב הגאולה במעשה זה שלא נלקח נשמה מהסדר הזה וכ"ל.. ומצאתי בספר חרדים והוא חיבור קודם מארץ ישראל מעליא בענין זה מאד בפרק ה' במצות מ"ב וקיום דברים ח"ל ושמעתי מפי חכם אחד כני עובדים בן ר' זכרים שמעשה באדם אחד שקטל יהודי אחד וככרה בתוך שנתו ולא היה אדם יודע בו משום מעשה בזה רק הכשע הזה הגיד בשעת מיתתו אני קטלתי את פלוני הטמן והנה לפני מלאך המות ומכנו שלופה בידו אומר לי שהעון הזה גרם מיתתי וגם אין לי חלק לעוה"ב ומיד פרחה נשמתו עכ"ל והמ"ב והשומע יבורך: (יד) תיטלומון חבריכון כדפירש"י דייק דגם על עשיר קאי ועיין מיכיה ותים: (יז) דלא יקימון שיבבן בישן פי' שכינים רעים ויוליאו שם

רמב"ן

מקומות ידבר בהוה כמו לא תחרוש שור בדישו לא תחסום בשור ובחמור יחדיו ובספרי אמר אם כן למה נאמר עני ואביון ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם ודרשו מגרך זה גר צדק בעבור עליו בשני לאוין: (טו) וטעם ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. על דרך הפשט ביאור מה שנאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר כי דרך הכתובים לדבר בהוה והמנהג לשכור הפועל ביום אחד ולערב הוא יוצא טרם בא השמש ויצוה הכתוב לפרעו ביומו בהשלים מלאכתו מיד ושלא תבא עליו השמש כדי שיקנה בשכרו לו ולאשתו ולבניו מה שיאכלו בלילה כי עני הוא כרובי הנשכרים ואל השכר הזה הוא נושא נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו ילמד אותנו בכאן כי מה שאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר הכונה בו שתפרענו ביומו שאם לא תפרענו בצאתו ממלאכתו מיד הנה ילך לביתו וישאר שכרו אתך עד בקר ויתות הוא ברעב בלילה וכן כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב יזכיר טעם המלוה בשני הלאוין. ורבותינו פירשו כי הכתוב בתורה עד בקר בשכיר יום ושב לבאר בכאן דין שכיר לילה והנה לכל אחד

אבן עזרא

הנה ראיה על דרש 'אל תקרי מלורע אלא מוציא שם רע: (י) תשה. מגזרת [ב]נשה. ה"א מאומה. נוסף כה"א [ל]לילה: לעבוט. לקחת משכונו: (יג) תהיה צדקה. פירוש שתשקול מעיך במאזני צדק עמך שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקים כי יש הפרש במקומות בין צדק [ל]לצדקה וטעם שעבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטים ושם פירשתיו בשמלתו: (טו) ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. מצות לא תעשה לחזוק: ואליו. אל שכרו: הוא נושא את נפשו. להתפרנס ממנו על כן השכיר את עצמו: ותועי רום שאלו [מ]איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על בנים מלוה על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד

פירוש על אבן עזרא

[א]כי מעשה מרים סמוך להאמר בנגע הצרעת. [ב]ודגשות הסי"ן תחת השורש. [ל]כי נמצא חסר כמו וככפי דבק מאום (איוב ל"א) וכן לילה הה"א נוסף כי נמצא חסר ליל שמורים וזולתו רבים. [ל]בסנהדרין פי' לדקה הוא הפשרה אשר בזה יש משפט ולדקה ככתוב ויהי דוד עושה משפט ולדקה. [ט]הם המעתיקים בקבלת חז"ל ובעניהם ב' כתובים האלה סותרים זה את זה. ובאמת אין כאן סתירה כלל. כי לא יומתו מלוה על הב"ד. ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות. ופוקד עון אבות השם הוא הפוקד. כי הוא יראה ללבב וכל דרכיו משפט כמ"ש ירמיה בתפלתו (ירמיה ל"ב י"ז. י"ח. י"ט) ומשלם עון אבות אל חיק בניהם וכו' אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם וכו' ועיין ברמב"ם ז"ל. שמות

ספורנו

אמתו לבקשת הגואף שיקחנה לאיזה זמן וישוב בעלה הראשון לקחתה: (י) משאת מאומה. אפי' שכר כתף וזולתו כמוזקפת עליו במלוה כמו שקבלו רז"ל: (טז) לא יומתו אבות על בנים. אפי' על חטא המורד במלכות ישראל (מליעא) שמנהג המלכים הקדמונים היה להרוג גם את בניהם שלא יקומו למורדים למלכות. כענין הבינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים. פי' מורדים כמו ויהי עדך. ע"מ אסרה תורה למלכי ישראל להרוג זה בשביל זה במלכת ה' על עמו. וזה קיים אמציהו מלך יהודה כאמרו ויהי כאשר חזקה הממלכה עליו ויהרוג את עבדיו המכים את המלך אביו ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות: (יז) לא תטה משפט גר יתום. בעת הריב הזהר באלו שלא ישתתקו טענותם מפני שפלותם ופתח פיך לאלם במקום הראוי: (יח) ויפדך ה'

פירוש רשב"ם

וישלחהו ובדרך ישב: ככל אשר יורו אתכם. שהרי תזכור את אשר ה' אלהיך עשה למרים שאע"פ שהיתה נביאה ואחות משה לא חלקו לה כבוד אלא תסגר שבעת ימים: (ט) בדרך בצאתכם ממצרים. שאע"פ שהיו טרודים ללכת העם לא נסע עד האסף מרים וכל שכן שאר בני אדם: (יב) לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. מתאוה נפשו: כדי לאכול שכרו. וכמוהו חטאת עמו יאכלו ואל עוונם ישאו נפשם. מתאוים הכהנים לאכול חטאות שיביאו על עוונם: (טז) ובנים לא יומתו על אבות. בבית דין. כדכתיב ואת בני המכים לא המית ככתוב לא יומתו וגו' אבל הקב"ה פיקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וכדכתיב אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה. לאבד נחלת אבות אבל לא על ידי בית דין: יקום

בֶּגֶד אַלְמָנָה׃ יח וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס יט כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ס כ כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כא כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כב וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס

כה א כִּי־יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְנִגְּשׁוּ אֶל־הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת־הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת־הָרָשָׁע׃ ב וְהָיָה אִם־בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר׃ ג אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ ד לֹא־תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס ה כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם

וּבֵן

אונקלוס

ארמלא׃ יח ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ופרקך יי אלהך מתמן על כן אנא מפקדך למעבד ית פתגמא הדין׃ יט ארי תחצוד חצדך בחקלך ותנשי עמרא בחקלא לא תתוב למסבה לגיורא ליתמא ולארמלא יהי בדיל דיברכנך יי אלהך בכל עובדי ידך׃ כ ארי תחבוט זיתך לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא ולארמלא יהי׃ כא ארי תקטוף כרמך לא תעלל בתרך לגיורא ליתמא ולארמלא יהי׃ כב ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים על כן אנא מפקדך למעבד ית פתגמא הדין׃ א ארי יהי דין בין גבריא ויתקרבון לדינא וידונינון ויזכון ית זכאה ויחיבון ית חיבא׃ ב ויהי אם בר חיבא לאלקאה חיבא וירמניה דינא וילקניה קדמוהי כמסת חובתה במנין׃ ג ארבעין ילקניה לא יוסף דילמא יוסף לאלקיותיה על אלין מחא רבא ויקל אחוך לעינך׃ ד לא תחוד פום תורא בדישיה׃ ה ארי יתבון אחין

וימות

מסרה יח במצרים, ב' ושאלה בארץ מצרים. יט כי, ח' בטעם בפיסקא. בשדך, הבים כפי. ושכחת, הו' בטעים. תשוב, ד'. ידיך, י"ח מ"ל וכל ספלות דכו' במ"ה. כ תחבט, חסר. תפאר, הע"ל בפסח ד"ס. כא תעולל, ב'. כה א ונגשו, ב'. ושפטום, ל' ומ"ל. והצדיקו, ל' ומ"ל. והרשיעו, ל' ומ"ל בסוכה. ב בן, ז' בלי' וכן יב"ן דכו' במיכך ח"י. הכות, במרכא. והפילו, מ"ל. השפט, כו"ל חסר. במספר הב' בטוב. ג ארבעים, ב' ר"פ. יוסיף, י"ד כ"כ ס"ו ומ"י. יסיף, מ"ו ומ"י. להכתו, חו"ק. ונקלה, ב' כבוד מולב. ד תחסם, חסר. בדישו, ל' ומ"ל. ישבו, כ'. אחד, כ"ה.

ת"א כי תקצור קצירך סוטה מה חולין קלא. ושכחת עמר סוטה שם מציעא יא. לא תשוב מציעא שם חולין קלא. לגר חולין קלא. כי תחבוט שם שם. כי תבצור פאה ז חולין קלא. ושפטום סנהדרין י. והצדיקו את סנהדרין שם. והיה אם בן כתובות לג לה סנהדרין י לג מא מכות כב. והפילו מכות יג כב כג תמורה ג. כדי רשעתו כתובות לב לז קמא סה מכות ד יג. ארבעים יכנו כתובות לב מכות ב כב כג. לא יוסיף כתובות לג מכות כג. ונקלה אחיך מגילה ז סנהדרין י מכות כג. לא תחסם שור בדישו יבמות ד מציעא פח ל מכות כג מגילה יג. כי ישבו אחים יחדו יבמות ד יז כד קיד בתרא קיט מכות כג נדה מד. ומת אחד מהם יבמות כד.

רש"י

לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבול. שלא בשעת הלואה: (יח) וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפילו יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עמר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. (פאה ו') מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. (ספרי) ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: (כ) לא תפאר. (חולין קלא) לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן: אחריך. זו (שם קלא) שכחה: (כא) לא תעולל: אם מצאת בו עוללת לא תקחנה (פאה פ"ז) ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית ורואיתי בגמרא ירושלמית אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: (א) כי יהיה ריב. (ספרי) סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר והיה אם בן הכות הרשע. פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הוא שלוקה למוד מן הענין. לא תחסם שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה (מכות יג): והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו (מכות כב): במספר. (שם) ואינו נקוד במספר לומר סמוך דבוק לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת: (ג) לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך: (ד) לא תחסום שור. (ב"מ פח) דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם (שם שם): בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר: (ה) כי ישבו אחים יחדו. (יבמות יז) שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה

בעולמו

אבן עזרא

הפוקד וכבר פירשתיו במקומו: (יח) וזכרת כי עבד היית. בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש אומרים המשפטים שהזכיר הזכירם לאבות גם יזכירם שמות לבנים: (יט) למען יברכך. כי נתת משלך במתנה והשם יתן לך משלו באמת: (כ) כי תחבוט. כמו חובט חטים והוא פעל. ושרשו קלם בנין נפעל וכן כל אותיות אהו"י כאשר יבנה משם בנין נפעל ואלה הם לא יאכל ולא ישמן. ולא ליפרח. יעבר בו. ילאה כל זכורך. כי כן המשפט: לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים וכן ותעש בדים ותשלח פארות. גם הוא כמו בגלגל. ואם נקרא בוי"ו

וכן

מַשְׁכּוֹנֵהּ לֵיהּ: (יח) וְתֶהֱוֹן דְּכִירִין אֲרוּם מְשַׁעְבְּדִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּפָרַק יַתְכוֹן מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן מִתַּמָּן בְּגִין כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד לְכוֹן לְמֶעֱבַד יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין: (יט) אֲרוּם תַּחְצְדוּן חַצְדֵיכוֹן בְּחַקְלֵיכוֹן וְתִתְנְשׁוֹן עוּמְרָא בְּחַקְלָא לָא תְתוּבוּן לְמִסְבֵיהּ לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי מְטוּל דִּי יְבָרְכִנְכוֹן מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן בְּכָל עוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן: (כ) אֲרוּם תִּשְׁבְּטוּן זֵיתֵיכוֹן לָא תְבַקְּרִינוּן מִן בַּתְרֵיכוֹן לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמְלָא יְהוֹן:

נ(כ) אֲרוּם תִּתְרוּן זֵיתֵיכוֹן לָא תִתְבַּקְּרוּן יַתְהוֹן מִן בָּתַר כֵּן לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמְלָא יְהוֹן:]

(כא) אֲרוּם תִּקְפּוּן כַּרְמֵיכוֹן לָא תְעַלְּלוּן מִן בַּתְרֵיכוֹן לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמְלָא יְהוֹן:]

נ(כא) אֲרוּם תִּקְטְפוּן כַּרְמֵיכוֹן לָא תְבָעֲרוּ טוּטְלָתְהוֹן מִבָּתַר כֵּן לְגִיּוֹרָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהוֹן:]

(כב) וְתֶהֱוֹן דְּכִירִין אֲרוּם מְשַׁעְבְּדִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּגִין כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד לְכוֹן לְמֶעֱבַד יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין: (א) אֲרוּם יְהֵי תִּיגְרָא בֵּין תְּרֵין גּוּבְרַיָּא וְיִתְקָרְבוּן לְוַת דִּינָא וִידוּנוּן יַתְהוֹן וְיִזְכּוּן לְזַכְּאָה וּלְחוֹבָא יַת חַיָּיבָא: (ב) וִיהֵי אִין מִתְחַיֵּיב לְמִלְקֵי חַיָּיבָא וְירְבְּעִינֵיהּ דַּיָּנָא וְיִלְקְיָנֵיהּ קֳדָמוֹי כְּמִיסַת חִיּוּבֵיהּ בְּדִינֵיהּ:

נ(ב) וִיהֵוֵי אִין צָרִיךְ חַיָּיבָא לְמִלְקֵי וְירְבְּעֵי יָתֵיהּ דַּיָּנָא וְיִמְחֵי יָתֵיהּ קֳדָמוֹי כְּמִיסַת חוֹבְתֵיהּ בְּמִנְיָן:]

(ג) אַרְבְּעִין יַלְקִיף וְחָסִיר חַד יַלְקִינֵיהּ לָא יַשְׁלִים דִּילְמָא יוֹסִיף לְמִלְקְיֵיהּ עַל תְּלָתִין וְתַשַּׁע אִלֵּין מַלְקוּת יַתִּיר וְיִסְתַּכַּן וְלָא יִתְבְּזֵי אָחוּךְ וְאַנְתְּ חָמֵי לֵיהּ: (ד) לָא תְזַמְמוּן פּוּם תּוֹרָא בְּשַׁעַת דְּרָכֵיהּ בְּרַם יְבִימְתָּא דְּאִיתְרְעַת קֳמֵי לְקֵי שִׁיחְנָא וּדְלֵי חֲמֵי לָא תְזַמְמוּנַהּ לֵיהּ:

נ(ד) עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָא תְזַמְמוּן תּוֹרָא בְּשַׁעַת דּוּרְכֵיהּ:]

(ה) אֲרֵי דַיְירִין בְּעָלְמָא הָדֵין שַׁעְתָּא חֲדָא אַחִין מִן אִיבָּא דְּמִיַּחֲדִין בְּאַחְסַנְתָּא לָא תְהֵוֵי אִתַּת שְׁכִיבָא הַפְקְרָא בְּשׁוּקָא לִגְבַר חִילוֹנַאי יְבָמָהּ יֵיעוּל עֲלַהּ וְיִסְבִינָהּ לֵיהּ

בעל המורים

ולא סמבול בגד אלמנה: (יח) וזכרת כי עבד היית במצרים. הזכיר זה אל לא תחבול לומר שתזכור שהיית עבד ונעשו לך חן בעיני מצרים ושאלו לך כלי כסף וכלי זהב ושמלות על כן אני מצוך לא תחבול: סמך (יט) כי תקצור קצירך בשדך ללא תמה משפט לומר לך שלריך שתדע משפט הקציר שתאמר דתנן שנים לקט שלשה אינן לקט. כי יברכך וסמיך ליה (כ) כי תחבוט זיתך לא תפאר שצריך לומר לך שהאזהרה מי' ברכה [נ"ע בפי' כותב סרב] וסמך זית לאדם לומר לך כשם שמניחין פיאה בשדה כן צריך להניח פיאה באילן: גבי כרם כתיב (כב) וזכרת על שם וזכרו כיין לבנון (הושע י"ד): (א) כי יהיה ריב. סמך ריב ללקט שע"י לקט שכחה ופאה מריבים העניי' זה עם זה: המשפט ושפטום השופט לומר שמכות בשלשה: (ב) והיה אם בן הכות הרשע. בן הוא לשון בינה לומר לך שצריך בינה במנין שאומד שאומדין אותו כמה מכות ראוי לקבל ושיכו אותו מכות הראויות להשתלם וכן דברי אגור בן יקא (משלי למ') (ג"כ נקוד בן בסירק וכן בן נון) שאגר הבינה והקיאה. וכן יהושע בן נון שהיה מלא חכמה ובינה. והפילו השופט. והפילו בגימ' כפולה שצריך שתהיה הרצועה כפולה: כדי ב' במסרה הכא ואידך והשיבם ידו ומלא כדי גאולתו. שנגאל ונפטר: (ג) ונקלה ב' במסרה הכא ואידך (ישעיה ע"ז) ונקלה כבוד מואב כיון שנקלה כבוד שלא לבזותו יותר: אחיך בגי' זבל. שאם נתקלקל ברעי פטור: ונקלה אחיך לעיניך וסמך ליה לא תחסום כמה שצריך ליתן לפני הבהמה מכל עין ומין [כי אם לא יתן לו יקלה כי הוא סכנה כדאיתא בגמ'] : סמך (ד) לא תחסם למלקות שהרצועה שמלקין בה היא של עגל משום ידע שור קונהו חה לא ידע קונו לפיכך יפרע ברצועה של עגל: (ה) כי ישבו אחים יחדו סמך ללא תחסם לומר לך יבמה שנפלה לפני

יונתן

שם רע והוו מיב בים מלשון מה סיבו של פלוגי: (כ) תשבטון הוא לשון מכה בשבט להוליא שמנן וירושלמי נקט מסלון לשון נפירה ונפילה: (כא) תקפון כמו תקטפון: טוטלוהתון הוא תרגומו של עוללות וכן בפ' קדושים פסוק וכרמך לא תעולל מתרגם ירושלמי טוטלוותהון ואין לו דמיון (ול"נ שהוא מל' טליא. ומפ' תעולל כמו עולל ויונק): (ד) לא תזממון כנ"ל ועיין בתרגום ירושלמי ג"כ. ברם יבימתא דאתרעת פי' יבמה שנפלה לפני מוכה שחין וכו'. דלא חמי לה פי' שאינו ראוי והגון לה והכי הוא פ' ולך שעלה מנין ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמים אותה שנאמר לא תחסם שור בדישו וסמיך ליה כי ישבו וגומר י"מ ודלי חמי דלא חמי ופי' שאינו רואה כ"ל פומא וע' ביבמות ד' ד': (ה) אחין מן איבא הכי הוא ביבמות דילפינן אחוה מבני יעקב

רמב"ן

אחד זמן לפרעון שניס עשר. ששות והוא האמת כקבלה והגאות בטעם נכון: (יח) וזכרת כי עבד היית. על דעת כן פדיתיך לשמור מוקותי אפילו בדבר שיש בו חסרון כיס לשון רש"י. והנכון שהוא סוזר על אזהרת גר וכבר פירשתי טעמו: (א) כי יהיה ריב בין אנשים. על דרך קבלת רבותינו שהמלקות הוא במחייבי הלאוין מה ענין לו בריב אשר בין שני האנשים האוכל נבלה בביתו לוקה וכן הזורע שדהו או כרמו כלאים והבא על אחת מהנשים האסורות בלאו וכל שאר הלאוין ועוד מה טעם והצדיקו את הצדיק לפיכך דרשוהו בעדים זוממין יאמר הכתוב כי כאשר יהיה ריב בין שני אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום על פי שנים עדים כאשר נכתוב. ואחרי כן יצדיקו את הצדיק וירשיעו את הרשע שלא כמשפט הראשון

אבן עזרא

וכן נודות [ג]יין: (כב) וזכרת. דבק עם לגר: (א) ושפטום. השופטים כמו לא יסבול [ד]רימים: (ב) בן הכות. בסי"רק כמו בן נון (ס"א בן) [ה]יקה והטעם כמו בן [ו]בליעל. וכן שבן לילה היה. והוא חייב [ז]להכותו לפי דעתי שככה [ח]הכירו: והפילו השופט. בציווי וכן והכהו והעמד לפניו: כדי רשעתו במספר. המכות. היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרים ושלשים ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת [ט]וי"א כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים: (ג) וטעם ונקלה אחיך. שהוא דבר ידוע וגזירה מהשם להיות ארבעים לסבול הסובל כדין שמים ולא [כ]בשפט השופט: (ד) בי"ת בדישו. אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך: (ה) כי ישבו אחים יחדיו. גם הם [ל]אמרו כי אינם אחים ממש כי אם קרובים והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה [מ]ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בעבר אחד או שהיו אוהבים זה את זה. ואמר* כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם כמו שנה [נ]יבמתך. והנה נואלו ונכשלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה [ס]והוא [נ]יבמה גם יבמתך בעבור היותן [ס]לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מונע עצמו [ע]מהן קודם מתן לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי [פ]שכתב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא [צ]מלאנו נביא שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע [ק]בעיני ה' על [ר]כן אכסנו

* נ"ל ואמרו

פירוש על אבן עזרא

[ג](שמות כ' ה'). [ד]שיבולו הענייס לקחת מה שמכסה. אולי כונת ר"א כי כל מלוה לריכה כונה ומחשבה ככתוב תחת אשר לא עבדת וכו' בשמחה ורבים ככה. ומלות שכחה קמה היא דוקא שלא בלא מחשבה. ע"כ מפרש כי המחשבה הנותן בטעות הוא. כי איננה שלו כמאמר כי מאך הכל וכו' ומכ"ז הי"ם מברך אותו באמת כאלו היה שלו. ע"כ באה המלוה שלא במחשבה להראות כי פועל ידיו רלויס ומברך הכהות בכל מעשה ידיך אף בלא מחשבה. [ע](שופטים ו' יח). [פ](ישעיה כ"ח כ"ב). [צ](שם כ"ג י"ח). [ק]בן ימיני גורס אם יהרג (איכה ב' כ'). [ר](לעיל כ"א ד'). [ש](שם ע"ז ע"ח). [ת](יחזקאל י"ב ו'). [א]כי פרשו פאר. [ב]ר"ל הפלי"ף כמ וה"פא נקוד חולם שתוכך אחריו וי"ו. [ג](יהושע ע' י"ב) פרשו נוד וכתוב באל"ף תחת וי"ו והוא כמ. והנכון בחולם. הבעל מכלל יופי כתב פרלות רי"ם קודם אל"ף ופרשו פאר או פרא ע"ם. וכן נמלא ביחזקאל (סימן ל"א) ב' פעמים פרלותיו ע"פ המסורת. [ד](לעיל כ"ד ו') חסר מלת הותל. וכן וספטום חסר מלת השופטים (במדבר י"ב מ'). [ה](משלי ל' א'). [ו](ש"א כ"ה י"ז). [ז]ר"ל שהוא חייב מלקות. [ח]כי הכתוב קראו רשע כמו ויאמר לרשע למה תכה רעך. [ט]עיין מכות (דף כ"ב ע"א וע"ב) ע"כ זולת הקבלה אשר היא העיקר פי' לפי שפשט אשר הוא מכים כפי הרשע מעשרה עד ארבעים ולא יוסיף ותם המספר כפי גודל הענין ולפי י"א ההפרש להבין אם להכות בכוח גדול או שיהיו חלשים וכולם היו. במספר ארבעים. [י]ר"ל שמכחישים. [כ]כמ"ש מגואלנו הוא (רות ב' כ') כי גואל אחה (שם ג' ט') ועוד רבים שם. [ל](שם ס' ע"ו). [מ]ר"ל אונן לאמר. [נ](בראשית ל"ח ח'). [ס]מוח וערפה לבני אחים מחלון וכליון. [ע]ר"ל מדרך השכל לא היה וכו'. [פ]פי' שכן. [צ](ויקרא י"ח כ"ז) שהשכל למנוע מהן ואין לורך להזהיר עליהן. [ק](בראשית ל"ח י'). [ר]כי האבות שמרו דרך ד' קודם מתן תורה כמ"ם באברהם כי ידעתיו למען אשר

ספורנו

ה' אלהיך משם. שהשגיח על ספלותכם וככנס עמכם לפנים משורת הדין לפדותכם כאמרו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו: (כב) וזכרת כי עבד היית. והיית לריך אז לעוללות בליר: (ב) והפילו השופט. יעמידנו על העמוד: (ג) מכה רבה. שלא יוכל לסבלם: ונקלה אחיך. שיתקלקל ברעי או במים מכוח הכאה: (ה) ויבמה. יסיר אותה מהיות עוד יבמתו אבל תהיה כאשתו לכל דבר אפילו לנכסים בגט ולהסדירה: (ו) ולא ימחה שמו

ובן אין־לו לא־תהיה אשת־המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה: ו והיה הבכור אשר תלד יקום על־שם אחיו המת ולא־ימחה שמו מישראל: ז ואם־לא יחפץ האיש לקחת את־יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל־הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי: ח וקראו־לו זקני־עירו ודברו אליו ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה: ט ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא־יבנה את־בית אחיו: י ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל: ס יא כי־ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את־אישה מיד מכהו ושלחה ידה והחזיקה במבשיו: יב וקצתה את־כפה לא תחוס עינך: ס יג לא־יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה: יד לא־יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה: טו אבן שלמה וצדק יהיה־לך איפה שלמה וצדק יהיה־לך למען יאריכו ימיך על האדמה אשר־יהוה אלהיך נתן לך: טז כי תועבת יהוה אלהיך כל־עשה אלה כל עשה עול: פ

מפטיר

זכור

אונקלוס

וימות חד מנהון וּבר לית לה לא תהי אתת מיתנא לברא לגבר חלוני יבמה יעול עלה ויסבה לה לאנתו ויבמה: ו ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מתנא ולא יתמחי שמה מישראל: ז ואם לא יצבי גברא למסב ית יבמתה ותסק יבמתה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר לא־צבי יבמי לאקמא לאחוהי שמא בישראל לא אבי ליבמותי: ח ויקרון לה סבי קרתה וימללון עמה ויקום ויימר לא רעינא למסבה: ט ותתקרב יבמתה לותה לקדם סביא ותשרי סינה מעל רגלה ותרוק באנפוהי ותתב ותימר כדין יתעבד לגבר די לא־יבני ית ביתא דאחוהי: י ויתקרי שמה בישראל בית שרי סינא: יא ארי ינצון גברין כחדא גבר ואחוהי ותתקרב אתת חד לשזבא ית בעלה מיד מחוהי ותושט ידה ותתקף בבית בהתתה: יב ותקוץ ית ידה לא תחוס עינך: יג לא יהי לך בכיסך מתקל ומתקל רבתא וזעירתא: יד לא יהי לך בביתך מכילא ומכילא רבתא וזעירתא: טו מתקלין שלמין דקשוט יהון לך מכילן שלמין דקשוט יהון לך בדיל דיורכון יומיך על ארעא דיי אלהך יהב לך: טז ארי מרחק

קדם

מסרה המולה, ס״ו. יבמה, ל׳. יבא, חסר. ולקחה, בתרכא. (גו, במסב וסקף.) ויבמה, ל׳. ו הבכור, ד׳ מ״ל בתורה. ז יחפץ, ח׳ וחסר. יבמתו, ג׳. השערה, ג׳ והשין בפתח ועין בסוף פסוק ומלעיל. להקים, מ״ל. לא, ג׳ כ״כ בלא וי״ו הסגול. יבמי, ל׳. ט ונגשה, ל׳. יבמתו, ב׳ תגגין. וחלצה, ל׳. וירקה ל׳. וענתה, ד׳. ככה, ד׳. יעשה, ל״ו. י חלוץ, ב׳ בספרי ל׳ ומ״ל. יא יחדו, הדלים דגוש ומ״י. וקרבה, ל׳ ומ׳ קרבה שנים השנה. והחזיקה, ב׳ מ״ל. במבשיו, ל׳ וס״ו ומ״י. יא וקצתה, ל׳ ומ״ו ומ״ה. כפה, ב׳. תחוס, מ״ל. עינך, ז׳ מ״י חכין. יג בכיסך, מ״ל. גדולה, ד׳ מ״ל בתורה. יד איפה, מ״ל. ואיפה, מ״ל. גדולה, מ״ל. טו שלמה, חבויהון ס׳. וצדק, ד׳. לך, פתריהון דגש מ״ד. איפה, מ״ל. יאריכו, ל׳ בתורה מ״י תולא נון בסוף.

ת״א ובן אין לו שם כב לא פו כדם שם. לא תהיה אשת המת יבמות יט לב קדושין פו בכורות יט. יבמה יבא עליה יבמות ג כו ל לט כד כתובות פב. ולקחה לו לאשה יבמות ח יט כ לט כתובות פב קדושין יד. והיה הבכור יבמות יב כד מ בכורות יב בכורות נב. יקום על שם אחיו יבמות כד מ בכורות נב. ואם לא יחפוץ האיש לקחת יבמות כ לט מא מד קה קו לב נב. ועלתה יבמתו יבמות כ כא. מאן יבמי להקים יבמות קו קדושין ד סנהדרין מט. לאחיו שם יבמות לד קיא. אבה יבמי שם ק. וקראו לו זקני עירו שם מד קא קו סנהדרין לא מט. ודבר יבמות קא. לא חפצתי לקחתה סוטה קמן כא יבמות קא סנהדרין מט. לעיני הזקנים יבמות קא קו. וחלצה נעלו שם קב קג קו קדושין יד. מעל רגלו יבמות קד ערכין יט. וירקה בפניו יבמות קו סנהדרין מט. וענתה ואמרה סוטה לב לג. ככה יעשה לאיש יח זכור, מ״ל. יח קרך, ל׳ וכ״כ. יבמות קד קה קו קדושין יד סנהדרין מט. אשר לא יבנה יבמות מ. ונקרא שמו שם קב קו קדושין יד סנהדרין מט. בישראל יבמות קא. בית חלוץ יבמות מד קדושין יד. כי ינצו קמא פה סנהדרין פו. ושלחה ידה קמא כו כח. ושלחה ידה שם פז. וקצותה את שם כח. איפה ואיפה בתרא כט. אבן שלימה שם פט פט. איפה שלימה שם פט. כל עושה אלה שם פט.

רש״י

בעולמו: יחדו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. (שם כב) עיין עליו בן או בת בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת: (ו) והיה הבכור. גדול האחים הוא מייבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו. (שם כד) פרט לאשת סריס ששמו מחוי: השערה. כתרגומו לתרע בית דינא: (ח) ועמד. בעמידה: ואמר. (סוטה לב) בלשון הקודש ואף היא דבריה בלשון הקודש: (ט) וירקה בפניו. (יבמות קו) על גבי קרקע: אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה. (י) ונקרא שמו וגו׳. (שם) מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל: (יא) כי ינצו אנשים. (ספרי) סופו לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות: (יב) וקצתה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין (לעיל יט) לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון: (יג) גדולה וקטנה. (ספרי) גדולה שמתכוונת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: (יד) לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן. משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק

יהיה

אבן עזרא

שנסמוך על הקבלה שהם אחים ממש: (ה) ובן אין לו. כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה: ופירוש יחדו. כדברי המעתיקים:

לאיש

ליה לאיתו ויבם יתה: (ו) ויהי בוכרא דתוליד יקום באחסנתא על שום אחוי שכיבא ולא יתמחי שמיה מישראל: (ז) ואם לא יצבי גברא למיסב ית יבמתיה ותיסק יבימתיה לתרע בי דינא קדם חמשא חכימין וידון תלתא לדיינין ותרין לסהדין ותימר בלישן בית קודשא קדמיהון מסרב יבמי למיקמא לאחוי שמא בישראל לא צבי ליבמותי: (ח) ויקרון ליה חכימי קרתיה וימללון עמיה מילכא קשישא ויקום בבי דינא ויימר בלישן בית קודשא לא רעינא למסבה: (ט) ותתקרב יבימתיה לותיה לקדם חכימיא ויהי נעיל בריגלא דיבימה סנדלא דליה עקיבא דחייט בשנצי ובפום סנדלא שנצי קטירן ויחסם ריגליה בארעא ותקום איתתא ותשרי שנצי ותשלוף סנדליה מעלוי ריגליה ומן בתר כדין תירוק קדמוי רוקא נפישא דמתחמי לחכימיא ותתיב ותימר כדין חמי לאתעובדא לגברא דלא יבנה ית ביתא דאחוי: (י) וכל דקיימין תמן יכרזון עלוי ויקרון שמיה בישראל בי שליף סנדלא:

[(י) ויתקרי שמיה בישראל ביתא שלופי סנדלא ומבטלי מצוותיה דיבמה:]

(יא) ארום מתנגרין בני נשא כחדא גבר וחבריה ותתקרב איתת חד מנהון לשיזבא ית בעלה מיד מחהו ותושיט ידה ותתקף בבית בהתתיה:

[(יא) ויפשוט ידיה ותתקף בבית קיטמי:]

(יב) ותקטעון ית פיסת ידה לא תחוס עיניכון: (יג) לא יהוי לכון בכיסיכון מתקלין דנכיל מתקלין רברבין למהוי זבין בהון ומתקלין זעירין למהוי מזבין בהון:

[(יג) לא יהוי בכיסכון מתקלין זעירין למהוי מזבן בהון ומתקלין רברבין למהוי זבן:]

(יד) לא יהוי לכון בבתיכון מכלן דנכיל מכלן רברבין למהוי זבין בהון ומכילן זעירין למהוי מזבין בהון:

[(יד) לא יהוי לכון בבתיכון מכילן ומכילן מכלא רבא למהוי זבן בהון ומכילא זעירא למהוי מזבן בהון:]

(טו) מתקלין שלמין ומסחאתא דשקוט יהוי לכון מכילן שלמין וקסטין דקשוט יהוי לכון מן בגלל דיסגון יומיכון על ארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (טז) ארום מרחק קדם יי אלהכון כל דעביד אילין ניכליא כל דעבד שיקרא בפרקמטיא: הוו

בעל הטורים

לפני מוכה שאין אין סומכין לוקה [לכתוב פעמונים כ"פ כפ"י יבמות ד' ד']. ובן אין לו פ"ה אונן עם אל"ף דאין כלומר לא יעשה כאונן שהיה דע מתפנים ותורה מתפון ולכך סמך לו בדיעו. לאשה ויבמה. בגי' ויבמה בעל כרחה: (ז) הזקנים ה' זקנים לומר לך שמלות יבום בחמשה: (ט) וירקה בפניו. לפי שהרוק דומ' לשכב' ורע כלומר שאינו חפץ להקי' זרע: (יא) כי ינצו אנשים סמך כי יכלו לחלוץ הבעל שע"י חלילה מריבה באה כדאמרינן כיון שנכים לנבוך שלום על ישראל דאפשרא מחלילה ויבום: והחזיקה ב' במסרה ואידך (משלי ז') והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה. דוקא אם המזיקם במזיד כדכתיב העזה פנים ותאמר לו אבל אם שנגם פטורה: (יב) כפה ב' ואידך כפה פרשה לעני. מה להלן ממון אף כאן ממון: עינך וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך. לומר לך שלא יסתכל בכים מצוותיו ובמרוהו ד"א עינך לא יהיה לך [בכיסך] לעניות מה שנו כי אין הברכה מצוי' אלא בדבר הסמוי מן העין וקלסה אם כפה וסמיך ליה (יג) לא יהיה לך בכיסך לומר דוקלוסה אם כפה את דבר

יונתן

יעקב: (ז) קדם חמשה חכימין הכי הוא ביבמות פ' מצות חליצה ול"ל ה' אלא ג' לדיינים ות' לעדות: בלישן בית קודשא כדפירש"י כאן: (ח) מילכא קשיטא פי' עלה טובה ומתוקנת: (ט) סנלי פי' כלועות והוא ל' גמ'. דלי' עקיבא כדאיתא ביבמות פ' ס"ה רגלו פרט לסנדל שאין לו עקב: רוקא נפישא וכו' רוק הנראה לעינים: (י) וכל דקיימין יכרזון כן פירש"י והוא דעת ר"י: (יד) מכלן דנכיל פי' מדות של ערמומית לרמות בו בני אדם: (טו) ומסחאתא פי' מאזנים כי כן הוא תרגומו וכ"כ בערוך וע"ש: וקסטין דקשוט פי' מדות שמוכרים בו יין לשון המשנה פט"ו דכלים וקסטות מלכים ופי' הערוך הייני לבנין אלו' פי' מטבע יולא': (טז) דעבד שיקרא בפרקמטיא דק"ל כיון דכתיב כל עושה אלה לשתוק מכל עושה עול שלא אם אינו עניין למידות דסרי אבל אמורים

רמב"ן

הראשון. והיה אם בן הכות הרשע שלא נוכל לקיים בו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ויהיה זה כגון שהעידו עליו שהוא בן גרושה או עבד או ממזר או שהעידו עליו שעבר על אחד מן הלאוין ילקה ארבעים. ויתכן שיהיה ריב בין אנשים וילקה בו כגון שחבל בו בחבלות מחוץ פרוסה או שקלל שהיכו בשם או שמשכן אותו בדברים שעושים בהם אוכל נפש וכיוצא בהם ודבר הכתוב בהווה כי בעל הריב יגישנו לב"ד ועל ידיו ילקה: וטעם הארבעים כפי מדרשו לפי שעבר על התורה שנתנה בארבעים יום וגרם מיתה לעצמו שהולך לארבעים יום ילקה ארבעים ויצא ידי עונשו: ענין היבום וסודו והחליצה וטעמה כבר הזכרתים: (ו) וטעם והיה הבכור

אבן עזרא

לאיש זר. פירוש כחולה אם ירצה הכינם: (ו) הבכור אשר תלד. יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו על הנחלה ידבר: כבר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי: (ז) יבמי. האמת כי היו"ד סימן הפעול: (ח) ועמד ואמר. עד שישמעוהו הזקנים: (ט) וחלצה. כמו חלצו אל וטעם תסיר: בפניו. מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפני ודרך הפשט לפני הבעל כמו והיה כתובה פנים ואחור: (יא) כי ינצו. הפך ישבו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים: במבושיו. בליו מגזרת בושה. והוא עזות מלח לגלות דבר הנסתר שהיא ערום גם הוא מקום מבוכן: (יב) וקצותה את כפה. כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקוץ: לא תחוס עינך. אם היתה עניה: (יד) בכיסך. מקום למאזנים או יוציא מן הכיס בדרך רמאות והראשון הוא נכון ובעבור כיס אחד יהיה לכלנו משקל אחד. ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא מפורש אחר ורבים פירשו כמו הריע ואין נורך: (טו) שלמה. שלא יהיה מקום חסר. ואיפת לדק להיותה כמדת השוק: למען יאריכון ימיך. כי זה ידוע כי כל מלכות לדק תעמוד כי הלדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר: (טז) כל עושה אלה. איפה ואיפה אבן ואבן

פירוש על אבן עזרא

אשר ילדה אם בניו וכו' והיה היבום חיוב על אונן מלך המנהג הישר בעיני ד'. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם ומיוחדים בנחלה שטעמו שיהיה אחים מן האב שבאוי לירש זה את זה ולא אחים מן האם. תלקחתה לו לאשה ואין צ"ד מכריחן ליבם שיכנום יבמתו. א(שמות כ"א ח'). בכמו יבם אותי. גר"ל עמד כמו ממדו ואשמעה (במדבר ט' ח') לשון במתנה שימתן ולא יאמר עד שישמעוהו. ד(איכה ד' ג'). הר"ל לפני היבם. וע"ד ההשאלה. ז(יחזקאל ב' י') כלומר כמו שיהם פנים ואחור למגילה כך אמר הכתוב פנים לנעל. חשמורה התאחדות (ביילייכהלדער) וכי יכלו יחדיו מורה ההתנגדות (געגען אייכאלדער). טודעמו ז"ל שמה שלוה שתקוץ כפה אם לא תפדה שהעזה פניה לגלות דבר הנסתר שאל"כ לא היה מלוה שתקוץ כפה אלא היה מעניטה בממון. יששם כלי המשקל. דוגמת בכיסך שהם כלי המדה. כ(משלי א' י"ד) שאינו כמשמעו רק עד"מ לטוספות. ל(שמות י"ב ד'). מכי תכוסו פרשו כעם מן הכבולים וכים פרשו מם. והוא על משקל ואין ערכו (איוב מ"א ד') שפרשו חכן. מטודי שלח ידו מן החור (שה"ש ה' ד') ש"י לא לבן למחרש. *ר"ל שלא יהיה נקב במשקל למלאות אשר יכבד המשקל או להוציא מתוכו שיקל המשקל. למכן

ספורנו

שמו מישראל. שיהיה הולד נחשב אצל ה' ימשלה קיום פריה ורביה לאח שהרי טלד ע"י קדושיו של מת ואין היבם לריך לקדשה קדושין אחרים וזה מאם אונן בשנאתו את אחיו ובאת עליו קנס: (ט) ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. כאוי הוא לזה הבזיון מ:אחר שלא חסן להשלים בנין הבית שהתחיל לבנות אחיו בקדושיו כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה) לא קראתי לאשתי אלא ביתי: (יא) ונגשה אשת האחד להציל את אישה. אע"פ שכיונתה מלווה לבזות את אחי בעלה על שלא חם על בעלה. לא :ותר לאשה לבייש את הכלפם עם בעלה: (יד) לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה. אשר שהזכיר דרכי הצלחת שכינה בישראל הזכיר שלא בלבד שנא האל את עוות הדין אבל ישנא ג"כ המחזיק בכלים מוכנים לעשות עול ושלכיך

פירוש רשב"ם

(ו) יקום. הבן על שם אביו (אחיו) לפי הפשט: (ט) וחלצה נעלו. לקנות סמנו ירושת אחיו המת כמו שמצינו בבועז דרך ארץ לפי פשוטו: (יג) גדולה וקטנה. שעשה שני חצאי זקוקים אחד גדול ואחר קטן לרמות בני אדם שכששוקל שני חצאי זקוקים ביחד הרי הוא זקוק מצומצם (כחתיכה אחת) וישר. ולכן אומר אבן שלימה זקוק שלם מצומצם בחתיכה אחת עשה שלא יוכל לרמות: (טו) שלימה וצדק. חתיכה אחת ומכוון וישר: אשר

יז זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: יח אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: יט וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח:

גמספירין רני עקרה. ביספיה בסימן כ"ד: ק"י. עלי. סימן:

פ פ פ

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ: ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אלהיך

אתקלום

קדם יי אלהך כל עבד אלין כל עבד שקר: יז הוי דכיר ית די עבד לך עמלק בארעא במפקכון ממצרים: יח די ערעך בארחא וקטל בך כל דהוו מתאחרין בתרך ואת משלהי ולאי ולא דחיל מן קדם יי: יט ויהי כד יניח יי אלהך ׀ לך מכל בעלי דבבך מסחור־סחור בארעא די יי אלהך יהב לך אחסנא למירתה תמחי ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא לא תתנשי: פ פ פ

א ויהי ארי תעול לארעא די יי אלהך יהב לך אחסנא ותרתה ותיתב בה: ב ותסב מריש ׀ כל אבא דארעא די תעל מארעך די יי אלהך יהב לך ותשוי בסלא ותהך לאתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתה תמן: ג ותיתי לות כהנא די יהי ביומיא האנון ותימר לה חויתי יומא דין קדם יי אלהך ארי עלית לארעא די קיים יי לאבהתנא לנא

מסרה הנחשלים, מ"ל. עיף, בחד ירד ח' בלי'. ויגע, ה"י דקרי ולא כתיב. יש בהכים, ל' וא' ביום הכים. מ"י דקרי וכתיב (ואין בב' במיא). סמסה, ל'. זכר, בהם נקודות ובמ"ם תמ"ם הזין בליכי. כו א הטוא, מ"ל. אסר, בטעטא. בה, דגוש מד"ד. מרלסים, ס' ד' מ"ל וסד מסר ס'. סביא, י"ג ומ"ל. כתן לך, ג' בסים' וסי' הכל מלכא בקלא. במנם, אלף בסיב בסוף. ג ובאס, ז' בטעם מלרע בתורה.

ת"א זכור מגילה כט ל. לך עמלק עקידה שער מד. עיף ויגע מ"ק ג. והיה בהניח סנהדרין כ. תמחה בבלא כא. מתחת השמים עקידה שער גא. ולקחת מראשית כל גיטין מז בבלא מא מנחות פד חולין קב קבא ערכין יא. אשר תביא ערכין שם. מארצך מנחות שם חולין קלו. הגדתי היום בכורים פו ח' הזוהר פ' יתרו.

רש"י

יהיה לך. אם עשית כן יהיה לך הרבה: (יז) זכור את אשר עשה לך: אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר (משלי יא) מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור. דבר אחר לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו כל האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף על פי שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך. מכת זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב (שמות יז) ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק אלהים מלהרע לך: (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

חסלת כי תצא

(א) והיה כי תבא. וירשתה וישבת בה. (קידושין לז) מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה: (ב) מראשית. (מנחות פד) ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגו' מה להלן משבעת המיני' שנשתבחה בהם ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן שבעה מינין: זית שמן. זית אגורי ששמנו אגור בתוכו: ודבש. הוא דבש תמרים: מראשית. (ברכות לה בכורים פג) אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים: (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך אלא כהן שבימיך

רמב"ן

הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת. איננו כפשוטו שיקראו הבן הראשון כשם המת ראובן או שמעון כמוהו שהרי בבעז נאמר כן ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ולא קראו אותו מחלון אבל הכתוב הזה על דרך האמת בפרשה והנה סוד כפשוטו וסמכו בו רבותינו מדרש שיהא גדול האחים מיבם והאילונית אינה מתיבמת וכן אשת הסריס שאינו מוליד וזה כולו אסמכתא כי האילונית ואשת הסריס מגופיה דקרא נפקי: (יז) זכור את אשר עשה לך עמלק. כבר הזכרתי המדרש שדרשו בו בספרי יכול בלבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן בספרי זכור את אשר עשה לך עמלק בפה לא תשכח בלב ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בציבור ונמצינו למדין מן התורה בשמיה זכור ויהיה סמך למקרא מגלה מן התורה. והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכך נצטוינו למחות את שמו וכן במעשה מרים נצטוינו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות ואע"פ שהיה ראוי גם להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים אבל צוה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומר בפינו מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד כמו שאמרו והכל באבק הרע:

(ב) טעם ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך שתקח מראשית כל הפרי אשר תביא אל ביתך מארצך אשר י"י אלהיך נותן לך יצוה שיפרים הפרי בשדה ויקרא עליו שם ויביאנו לביתו וישם אותו בכלי הראוי להוליכו לבית הבחירה ולא נתן הכתוב שיעור בהם אלא אפילו גרגיר אחד עושה המין הוא פוטר כל השדה כדין תרומה שחטה אחת פוטרת את הכרי: (ג) והלכת אל המקום אשר יבחר י"י אלהיך. כפי פשוטו יזהיר שלא תקריב בכורים בבמה בזמן שמותרות הבמות כי כמו שהזהיר בפסוקי סוף בקרבנות כן יזהיר בבכורים אבל מונה הבכורים לאחר שכבשו וחלקו מיד כדברי רש"י. ובספרי והלכת אל המקום אשר יבחר י"י אלהיך לשכן שמו שם זה שילה ובית עולמים ושם אמרו כי הבמות אסורות בשני הזמנים שאלו אבל גם בנוב ובגבעון יקריבו הבכורים אבל

(יז) הֲוֹ דְּכִירִין יַת דְּעָבְדוּ לְכוֹן דְּבֵית עֲמָלֵק בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרַיִם:
(יח) דְּאַרְעוּ יַתְכוֹן בְּאָרְחָא וַהֲוָה קָטִיל בְּכוֹן כָּל דַּהֲוָה מִתְרַהֵר לְמִסְטֵי בָּתַר מֵימְרֵי הֵינוּן גוּבְרַיָּא דְּמִשְׁבְּטָא דְּבֵית דָּן דַּהֲוָה בִּידֵיהוֹן פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וַהֲוָה עֲנָנָא פָּלִיט יַתְהוֹן וּדְבֵית עֲמָלֵק מְקַבִּיל יַתְהוֹן וְקָטַע בֵּית גִּבְרֵיהוֹן וְשָׁדֵי לְעֵילָא וְאַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲוֵיתוּן לְעַיִין וּמְשַׁלְהֵין מִסּוּגֵי שִׁעְבּוּדָא דְּמִצְרָאֵי וּמִן דְּלוּחֵי גְּלִילֵי יַמָּא דַּעֲבַרְתּוּן בְּמִצְעֵיהוֹן וְלָא דָחֲלוּן בֵּית עֲמָלֵק מִן קֳדָם יְיָ:
[(יח) דְּאַרְעוּ יַתְכוֹן בְּאוֹרְחָא וַהֲוָה מְקַטְּלִין בְּכוֹן כָּל דַּהֲוָה לִבְּהוֹן מִתְרַהֵר בָּתַר מֵימְרֵי דַּיְיָ עֲנָנָא פָּלִיט יָתֵיהּ וּדְבֵית עֲמָלֵק מְקַבְּלִין יָתֵיהּ וּמְקַטְּלִין יָתֵיהּ וְאַתּוּן עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַיִין וּמְשַׁלְהַיִין וְלָא דַּחֲלוּ דְּבֵית עֲמָלֵק מִן קֳדָם יְיָ:]
(יט) וִיהֵי כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָכוֹן לְכוֹן מִן כָּל בַּעֲלֵי דְּבָבֵיכוֹן מִן חֲזוֹר בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהֵיב לְכוֹן אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחוּן יַת דּוּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא וַאֲפִילוּ לְיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לָא תִּתְנְשֵׁי:

פ פ פ

והוה וִיהֵי אֲרוּם תֵּיעֲלוּן לְאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהֵיב לְכוֹן אַחְסָנָא וְתֵירְתוּנָהּ וְתֵיתְבוּן בָּהּ: (ב) וְתִסְבוּן מִן שֵׁירוּי בִּכּוּרַיָּא דְּמִתְבַּשְּׁלִין מִן שֵׁירוּיַא בְּכָל אִבָּא דְּאַרְעָא דְּתַעֵיל מֵאַרְעָךְ דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהֵיב לְכוֹן וּתְשַׁוּוֹן בְּסַלָּא וּתְהָכוּן לְאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן: (ג) וְתַעַטְּרוּן בְּסַלַּיָּא וְצִינַיָּא וּפִיפוּרַיָּא וְתֵיעֲלוּן לְוַת כַּהֲנָא דִּי יְהֵי מְמַנֵּי לְכַהֵן רַב בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וְתֵימְרוּן לֵיהּ אוֹדִינַן יוֹמָא דֵּין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרוּם עָלֵינַן לְאַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן לָנָא:
[(ג) וְתֵיתֵי לְוַת כַּהֲנָא דִי יְהֵי מְמַנָּא כֹּהֵן רַב בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וְתֵימְרוּן לֵיהּ אוֹדֵינַן ושבחינן

בעל הטורים

דבר המוטל בכים: (יח) אשר קרך בדרך קרך בגי' ערם. ויזנב בך בגי' זה מילה: כל הנחשלים אחריך בגי' זה היה שבטו של דן [ועי' כ"ה ברש"י ובת"י]:
(א) כי תבא כתיב לעיל מיניה תמחה את זכר עמלק וסמיך ליה והיה כי תבא אל הארץ. שנצטוו למחות זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ על זה דלא לעכב ביאתן לארץ. שהוא הגיד למלך מלרים כי ברח העם [כ"ה בילקוט בשלח] וכן הגיד ללבן כי ברח יעקב. ועל כן סמך לו פ' בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי. כי תבא אל הארץ. כי עולה למנין מ"ד. תבוא אותיות אבות והו מדרש בחולין [ד' ל"ג] שאין מסות אלו לדיקים [כ"ל בא"י וע"ש] שמסורים לאבות [כ"ה בילקוט וילא]:
(ב) ולקחת בגי' בשבעה המינין. מראשית ולא כל ראשית [מתחלה פי' כדפירש"י ואח"כ מפסיל כעין ד"א וכוונתו כמ"ש בפ' אלא בפסוק ראשית לומ]. לשם ראשית דגנך

יונתן

אמורים תנכו לטאר פרקמטיא: (יז) סימן גוברא וכו' דבית דן וכו' פולחנא נוכראה ס"ל כרבנן דפליגי אדר' נחמן ואמרו כל הנחשלי' אחריך שבט של דן שפלטן הענן מהטעם ע"ז וכפירש"י וכדמתרגם בפ' בשלח: וקטע בית גיבריהון ושדי לעילא פי' אחר המילה וזרק כלפי מעלה ומלאתי בחכמת הסלאי בולינא קדישא האר"י כמה נפלא לזה כי מלת הנחשלים הוא אותיות נחש מילה כי במה שהיה מעורב נחש נתקנא בברית מילה ודי בזה לי"ם: ומן דלוחי גליליי ימא פי' מפחד גלי ים כי תרגום פחד דלוח:
(יט) אפילו ליומי משיחא עיין בפ' בשלח ובע"ש:
(ג) בסליא וליניא נראה בלשון נמרא דנדרים פרק הנודר סקל לינא ופי' כלי וכ"ל כאן שמעטר הבכורים בסלים כלים או הסלים בנירות כלים משום הידור מלוה למעבר שוקי ירושלים בפירות ובסלים: פיפורייא י"א בגד יפה ומשוב נכופה הסל ומעוטף בו

רמב"ן

אבל בנמת יחיד אין קרינן דהכא כתיב ואולי מה שכתוב ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי' אלהיך לא קרנו באהל ובמשכן אלא בשילה שהיה שם בית אבנים ובית עולמים: (ג) וטעם אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. אל הכהן אשר יהיה שם בימים ההם כי הם נתונים לאנשי משמר ככל הקרבנות לא שיוליך עמו כהן מעירו להקריב בכוריו. ורש"י כתב אין לך אלא כהן שיהיה בימיך כמות שהוא. ולא הבינותי זה כי בענין הזקן ראוי לומר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אע"פ שאינו גדול והכם כשופטים הראשונים אשר היו לפנינו מן העולם לריך לשמוע יפתח בדורו כשמואל בדורו אבל בהקרבת הבכורים למי יביאם אם לא אל הכהן אשר יהיה בימיו וכן ראיתי בספרי ובאת אל הכהן אשר יהיה זו היא שר' יוסי הגלילי אומר וכי תעלה על דעתך כהן שאינו בימיך אלא כהן שהוא מוחזק וכשר לך באותן הימים. היה קרוב ונתרחק כשר וכן הוא אומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו'. ונראה שהם ידרשו בזה שאם הקריב בכורים או עולה וקרבנות בכהן שהוא בחזקת כשר ולאחר זמן נמצא שהוא בן גרושה הקרבנות כשרין כמו שמוזכר בפרק האחרון של קדושין ויכנם בו עוד שאם היה קרוב ונתרחק כשר וזה לענין הזקן שאינו נדון על פי קרוב ואינו ענין בבכורים: הגדתי היום. בספרי הזה שהבאתי הגדתי והודתי לשם אלהיך שהביאני לארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו והנה השם מקיים דבריו ואני מודה ומשבח לשמו. וטעם הגדתי כמו ספרתי וכן ויגד משה את דברי העם אל יי' ספור או יהיה פירושו הגדתי לך הכהן כי באתי ולכל העומדים האלה והסגדה הזו היא

אבן עזרא

ואכן והכלל כל עושה עול *בפה ובמעשה בסתר או בגלוי: (יח) אשר קרך. מגזרת כל הקורות [ג]אותם: ויזנב בך. כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב: ואתה עיף. כי ברפידים בא והעם גמא לגים כי כן [ס]כתוב: ויגע. מן הדרך: ולא ירא. שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבד ממך [ע]כי זקן [פ]ילמק כאשר [צ]אבב: (יט) בהניח יי' אלהיך. הטעם כי זאת המלוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ מתלחמה ומכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק. זהו והמתם מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור [ק]ועד שה שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הכניא פרט: לא תשכח אמר זכור [קק]לחזוק וכן משפט מלות רבות בתורה: חסלת כי תצא
(א) והיה כי תבוא. בעבור שכתוב בכבים יי' אמר הטעם כי יש מלות בן קודש בבבים יי' רק כאשר [ר]תבא והם הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח והברכה והקללה על שני ההרים:
(ב) בטנא. כדמות סל ומגרו [ש]טנאך וזאת [ת]המלוה על הקרובים אל מקום [ד]המקדש. וטעם בימים ההם שזה חיוב כל זמן שיש כהן [דד]גדול: (ג) הגדתי. הטעם כדי שישמעו הקטנים או היה כדמות הודיה

פירוש על אבן עזרא

*לחרץ הכפל כל עושה עלה. היא במעשה הנראה לעינים. וכל עושה עול אפילו בפה ובסתר כי עכ"פ עשה עול. [ג](בראשית מ"ב כ"ט). [ס](שמות י"ז ג'). [ע](שם י"ח ח'). [פ](בראשית כ"ז א'). [צ](שם פסוק י"ד). [ק](ש"א ט"ו ג'). [קק]ר"ל כי אחר שאמר זכור את וגו' למה אמר לא תשכח כי השכחה אינה מדעת האדם אשר יזהיר בל"ת ע"כ מפרש אם תזכור תמיד לא תבוא לידי שכחה. [ר]ותוכל לקיימן. [ש](להלן כ"ח ה'). [ת]ר"ל מלות ושמח בטנא. [ד]כדתנן הגיעו להר הבית אפי' אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה (בכורים פ"ג מ"ד). והמגאר לנחה"ם חשב שכוונתו על מלות בכורים ועל הקרובים שבמשנה ג' שם. ואיננו כן. שהרי מליין רק מלת בטנא ופי' של כלשון המשנה שזכרתי. (נ"ל) כונה ר"ם על דין שבמשנה ה' פ"א השליח מביא ואינו קורא. ואם כי מפורש בפס' ושמח בטנא והלכת וגו' ובאת וגו' מכ"ז איננו כמלות ג"פ יראה כל

ספורנו

ישליך להרחיק אותם הכלים פן תגעל נפשו אותנו כאמרו כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה: (יט) תמחה את זכר עמלק. משור עד שה מגמל ועד חמור כמו שלוה לשאול וזה כדי להנקם מעמלק על שהעיז פניו באל יתעלה כמקנאים לכבודו:
(ב) מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. המשובחים שבכל פירותיה כמו וראשית שמנים ימשחו נקובי ראשית הגוים. והמשובחים הם ז' המינין שנשתבחה בהם ארץ ישראל כמו שבא בקבלה. וזה באור מה שלוה למעלה כאמרו ראשית בכורי אדמתך תביא. וביאר שבאמרו ראשית בכורי אדמתך היתה הכונה שתביא הבכורים ממבחר פירות אדמתך והם ז' המינים שנשתבחה בהם: (ג) אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. אע"פ שלא יהיה גדול בחכמה לא תחדל מלדבר עמו בכבוד באמרך ה' אלהיך אע"פ שזה לא יאמר זולתי לאנשי השם כמו למלכים ולנביאים מכל מקום בהיותך מביא אליו את הבכורים כמביא דורון לאל יתעלה שהוא בעל הקרקע ראוי שתדבר עמו בזה דרך כבוד: הגדתי היום. הודעתי לכל מתוך

פירוש רשב"ם

(יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה כמו מן עשה עשך וכונגד. וכן מן אקרה כה קרך: ארטי

אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ ד וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב׃ ו וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃ ז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃ ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ ט וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ י וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃ שני ס יב כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃ יג וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי

הקדש

אונקלוס

לְמִתַּן לָנָא׃ ד וְיִסַּב כַּהֲנָא סַלָּא מִן יְדָךְ וְיַצְנְעִנֵּהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ׃ ה וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא יָת־אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵר וַהֲוָה תַמָּן לְעַם רַב תַּקִּיף וְסַגִּי׃ ו וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְעַנְּיוּנָא וִיהָבוּ עֲלָנָא פָּלְחָנָא קַשְׁיָא׃ ז וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָנָא וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָנָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי עַמְלָנָא וְלֵאוּתָנָא וְדוּחֲקָנָא׃ ח וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנָא רַבָּא וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין׃ ט וְאַיְתְנָא לְאַתְרָא הָדֵין וִיהַב לָנָא יָת אַרְעָא הָדָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃ י וּכְעַן הָא אַיְתֵיתִי יָת־רֵישׁ אִבָּא דְאַרְעָא דִּיהַבְתְּ לִי יְיָ וְתַצְנְעִנֵּהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתִסְגּוּד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ יא וְתֶחְדֵּי בְכָל טַבְתָא דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וְלֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ אַתְּ וְלֵוָאֵי וְגִיּוֹרָא דִּי בֵינָךְ׃ יב אֲרֵי תְשֵׁיצֵי לְעַשָּׂרָא יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא תְלִיתָאָה שְׁנַת מַעְשְׂרָא וְתִתֵּן לְלֵוָאֵי לְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמְלָא וְיֵיכְלוּן בְּקִרְוָיךְ וְיִשְׂבְּעוּן׃ יג וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּתִי קֻדְשָׁא־מַעַשְׂרָא מִן־בֵּיתָא וְאַף יְהַבְתֵּהּ

ללואי

מסרה ד הטנא, כו"ל כתיב באלף. והניחו, מ"י סבין. ה וענית, מ"ל. אבד, כו"ל חסר במ"ג. מצרימה, כ"ו כתיב ה"א. גדול, מ"ל. ורב, ה' בקמץ. ו וירעו, חסר. המצרים, ד' בתורה. ויענונו, היו"ד בשוא והעי"ן בפתח ואחרי' דגש ואחריו מ"ל. ז קלנו, ד' ב' חסר וא' מ"ל. ענינו, תלמידון מ"י קדים לנון. ח ויוצאנו, ג' ומס..ן בכתובה מ"ו ומ"י. ובזרע, ה"ו דקרי. ובמרא, חסר. גדל, ג' כ"כ חסר. ובאתות, ג' כ"כ סו"ק ומ"ל סביין. ובמפתים, ב' חד מ"ו וחד מ"ל מ"י. ט ויבאנו, חסר דחסר. י הבאתי, פ"י וכתיב אלף קדים לבי"ו. ראשית, כ"ם. נתתה, בה"א בסוף. והשתחוית, מ"ל. יא ושמחת, כו"ל כ"כ. בכל, סבים לפי. הטוב, מ"ל. יב כי, ז' בטעם תורה לפני גריס. לעשר, העין בשוא נעוע והשי"ן בפתח וכן מעשר. השלישת, ד' כ"כ מ"ק וס"מ. ונתתה, בה"א בסוף.

ת"א ולקח הכהן סכה מז מכות יח מנחות סא. והניחו מכות יח מנחות סא. וענית ואמרת סוטה לב לג. ארמי אובד בכורים פו. וירא את יומא עד. אשר נתת לי בסרא פא. והנחתו סכה מז מכות יח מנחות סא. ושמחת בכל פסחים לו ערכין יא. ולביתך גיטין מז. כי תכלה ר"ה יב סוטה מא. את כל מעשר נדרים לו תמורה י. ונתתה ללוי נדרים פד. ואכלו בשעריך ברכות לה יבמות פו גיטין פח מליאה פה מכות יו. ואמרת לפני סוטה לג. בערתי הקדש ברכות לה מעשר שני עב מגילה כ גיטין פח מליאה פט.

רש"י

שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו. (ספרי) שאינך כפוי טובה: הגדתי היום. (שם) פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף (ספרי סוכה פ"ז): (ה) וענית. לשון הרמת קול: ארמי אובד אבי. מזכיר חסדי המקום. ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב (ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שאומות העולם ע"א חשב להם הקב"ה מחשבה כמעשה): וירד מצרימה. ועוד אחרים באו עלינו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בשבעים נפש: (ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת (ס"א הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף (ספרי בכורים פה): (יא) ושמחת בכל הטוב. (בכורים פג) מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך. (שם מכות יט) מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו: (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר (דברים יד) מקצה שלש שנים תוציא וגו'. נאמר כאן מקץ ונאמר להלן (שם לא) מקץ שבע שנים למועד השמטה מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישי' כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערו מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה שהשנה הראשונה של שמטה נוהג בה מעשר ראשון כמו שנאמר (במדבר יח) כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר. ומעשר שני שנאמר (לעיל יד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך הרי שתי מעשרות ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואיזה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען (פאה פ"ח ספרי) מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו': (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. (סוטה לב) התודה שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית. (ספרי) זה מעשר שני ונטע רבעי ולמדך שאם השהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם

עכשו

ירושלמי

ושבחינן יומא הדין קדם יי אלהא ארום עלינן לארעא דקיים מימרא דיי לאבהתן למתן לן:

(ד) ויסב כהנא ית סלא דבכוריא מן ידך ויוביל וייתי וירים ויחית ומבתר כדין יחתוניה קדם מדבחא דיי אלהכון: (ה) ותתיבון ותימרון קדם יי אלהכון לארם נהריא נחתת אבונן יעקב מן שירויא ובעא לאובדותיה ושזביה מימרא דיי מן ידוי ומבתר כדין נחת למצרים ואיתותב תמן לעם קליל והוה תמן לאומא רבא ותקיפא ומסגיא: (ו) ואבאישו לנא מצראי וצערו יתנא ויהבו עלנא פולחנא קשיא: (ז) וצלינא קדם יי אלהנא דאבהתן וקביל יי צלותנא וגלי קדמוי צערן ליעותן ודחקן: (ח) והנפקנא יי ממצרים בידא תקיפתא ובדרע מרממא ובחזונא רבא ובאתין ובתמהין: (ט) ואנטל יתנא לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארע דפירהא שמינין כחלב וחליין כדבש:

יונתן בן עוזיאל

(י) וכדון הא איתיתי ית שירוי ביכורי איבא דארעא דיהבת לי יי ותחתוניה קדם יי אלהך ותסגוד קדם יי אלהך: (יא) ותחדי בכל טבתא דיהב לך יי אלהך ולאינש ביתיכון ותחגון ותיכלון אתון וליואי וגיורי דביניכון: (יב) ארום תשיצון לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתיתא דשמיטיתא ותתנון מעשרא קמאה לליואי מעשרא תניינא הוא מעשר מסכניא לגיורא ליתמא ולארמלתא וייכלון בקרוך וישבעון:

ירושלמי

(יב) ארום תשלמון למעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתיא דהיא שנת מעשרתא מסכיניא ותיתנון מעשרא קדמייא לליואי מעשר מסכינייא לגיוריה ליתמיא ולארמלתא וייכלון בקירייכון וישבעון:

(יג) ומעשר תליתאי תיסק ותיכול קדם יי אלהך ותימר הא אפרשנן קודשיא מן ביתא ולחוד יהבנן מעשרא קמאה לליואי עשרא תניינא לגיורי ליתמא ולארמלא

בעל הטורים

דהכך. קדם ישראל לי"י. ראשית מגולתה. רחשים ירימו הכם לה' קמן היודע לדבר אביו שלמדו תורה [כ"ל רחשים דיבורו של תינוק תול תורה]: עכה בגי' מ' כמו לבכורים אחד ממ' ולכך נעלם ם' בת' בכורים [דהיה יכול לו' ושמת בסל. כי הבכורים שלמן הם שיעור ם']: (ט) ויבאנו אל המקום הזה. ויבאנו הסר יו"ד שנכנסנו לזהו עשר נסיונות והביאנו לארץ: (יא) ושמחת בכל הטוב וסמיך ליה כי תכלה לעשר שבשביל המעשר תשמח בכל הטוב כמו שדרשו עשר בשביל שתתעשר: הטוב עולה כ"ב בשביל התורה שניתנה בכ"ב אותיות: (יג) תכלה לעשר את כל מעשר כ"ר בגי'

יונתן

בו: ממני לכהן רב פי' שיהא ממונה לכהן גדול דיליף מה' דהכהן וק"ל. (ד) ויוביל וייתי וירים וייחות פי' הכהן מוליך ומביא מעלה ומוריד ומניף ומביא וכן ס"ל לר"א בן יעקב במס' סוכה פרק לולב ועדבה גמר יד יד כו': (ע) פרשא דפירהא שמינין. פי' דמלי ארץ זבת וגו' אלא פירות הארץ הם שמינים כחלב. ומלין פי' ומתוקים כדבש: לשום

רש"י

עכשו: וגם נתתיו ללוי. (זה) מעשר ראשון וגם לרבות תרומה ובכורים: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב (שמות כג) מלאתך ודמעך

אבן עזרא

הודיה שהשם הצליח תבואתו והעד הפרי: (ה) וענית. יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן וענית או כדמות תפלה וכן ויען איוב "הראשון: אובד אבי. שלא אובד מהפעלים שאינם יוצאים ואילו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה ולבן לא סבב לרדת אל מצרים והקרוב שארמי הוא יעקב כאילו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח 'רישו והנה הוא ארמי אובד "היה אבי והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה יי' הוצאתנו מעבדות ונתן לנו ארץ טובה ואל ישיאך טועך איך יקרא ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן 'כתוב: במתי. שמוך כי לא נמצא לשון יחיד. ומתים לשון רבים ורבי יונה דקדק אותה כולה באשר היטב בעיניך מתה: (ז) עניינו. בחסרון עושר: עמלנו. "בבנים: לחצנו. כטעם אלים לאמר כלו "מעשיכם: (יא) וטעם אתה והלוי והגר. שאתה חייב לשמחם בפרי אדמתך: (יג) לעשר. מהבנין הכבד 'הנוסף ואין ריע לו: שנת המעשר. זה מעשר עני: ללוי לגר ליתום ולאלמנה. לאשר תכלה תתם: (יג) בערתי הקדש. שהוא המעשר. וגם שלא הפקדתיו רק נתתיו

פירוש על אבן עזרא

כל זכורך הם לא נקטן בעלמו ע"מ לקראות. "(איוב ג' א') ורש"י פי' בכאן ובאיוב לשון הרמת קול וכן פיב"ע וענו הלוים (להלן כ"ז י"ד) ויכרזון. '(משלי ל"א ז'). ר"ל כטעם לים אובד מבלי ערך (איוב ד) וטעם הפסוק מי היה אבי כי אם ארמי אחד עני לולי שנתן לו השם עושר עד ספרו ובנו ונעשה גוי גדול. ונתן להם את ארץ כנען (כ"ל) הכתוב אובד בלשון הוה. כי אבינו שמר עם לבן בעד רחל. והם לא היה מרמה אותו למסור לאה תחת רחל. היה מוליד י"ב שבטים מרחל והיה יוסף הבכור ולא היה ביניהם קנאה ולא היו יורדים למצרים ע"י אופן הזה למכור אחיהם וזאת קנאת אפרים ויהודה שהם בני רחל ולאה ועדיין מרקד בינינו. חם דשני משאר אחים. וזה מעשה לבן הארמי אחרם וע"י נשבר גאון יעקב. 'ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי (ש"ב י"ז כ"ה) ואבי עמשא יתר הישמעאלי (ד"ה א' ב' י"ז). "המ"ם ויבן ערי מסכנות לפרעה (שמות א' י"א). "(שם ה' י"ג). 'ומשפטו להעשר (לו פערלעאנגמען). שם

ספורנו

מתוך מעשי אלה כמו כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים: כי באתי אל הארץ. שבאתי מארץ אחרת אל זאת הארץ: אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. כאמרו ונתתי לך ולזרעך אחריך וכו'. ולפיכך אני הגר שבאתי אל הארץ לתושב בכה מתנתו הבאתי הבכורים הראוים לנותן קרקע במתנה או באריסות: (ד) והניחו לפני מזבח ה' אלהיך. להראות ולהודיע שהבכורים לא הובאו לכהן אבל הובאו אל האל ית' והוא נתנם לכהן עם שאר מתנות כהונה: (ה) ארמי אובד אבי. הנה אני שהיה יעקב היה זמן מה ארמי אובד שלא היה לו בית מושב ובכן לא היה מוכן להעמיד גוי ראוי לרשת ארץ: (ו) ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה. ואחר שהיה לגוי לא היה ראוי לקבל מתנה שהיה תחת עבדות ומה שקנה עבד קנה רבו: (ט) ויתן לנו את הארץ הזאת. ואחר שיצאנו משעבוד מצרים לא היה לנו שום חלק ארץ לשבת בו ונתן לנו זאת שהיא ארץ נבחרת זבת חלב ודבש: (י) ועתה. אחר שידעתי מה רב טובך וחסדך עלינו שעשיתנו לגוי ראוי' לרשת ארץ ולהוציאנו להיות באופן שנוכל לקבל מתנה שהיה שלנו ונתת לנו זאת שהיא צבי לכל הארצות ומבחר המקומות: הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'. הבאתי מבחר פירות אותה הארץ שנתת לי לתת תודה לשמך עליה: (יג) בערתי הקדש מן הבית. בחטאינו ובעונות אבותינו הוסרה העבודה מהבכורות אשר להם היו ראויות תרומות ומעשרות כאמרו ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם וזהו וידוי מעשר שהזכירו רז"ל: וגם נתתיו ללוי. טעם גם כטעם אע"פ כמו גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים. יאמר א"כ מודה אני כי גדול עוני שגרמתי לבער הקדש מן הבית ואע"פ שנתתיו ללוי וזולתו במצותך אני.

פירוש רשב"ם

(ה) ארמי אובד אבי. אברהם ארמי היה אובד וגולה מארץ ארם. כדכתיב לך לך מארצך. וכדכתיב ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי לשון אובד ותועה אחד הם כאדם הגולה כדכתיב תעיתי כשה אובד בקש עבדך. צאן אובדות היו עמי. רועיהם התעו. כלומר מארץ נכריה באו אבותינו לארץ הזאת ונתנה הקב"ה לנו (ובסוף אסר): (י) ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לנו. כי לא על ידי עשתה זאת כי אם בחסדך זכיתי בה וכסדר הזה הוכיח יהושע לישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח. עד שהבאתים משם ונתתי להם: (ב) (אשר ה' אלהיך נתן לך. ארץ כנען. ושמת בטנא. לפי שהוא סוף דבור הלמ"ד קמ"ץ אבל לא מחובר לשלפניו): (יב) שנת המעשר. מעשר עני: (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. כך צוה הקב"ה כדי שלא יאסר אדם לעכב מעשרותיו לשקר לפני הקב"ה: לא

הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי: יד לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי: טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: ס שלישי טז הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: יז אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ: יח וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת
לו

לְלֵיוָאֵי וּלְגִיוֹרָא לְיִתַּמָא וּלְאַרְמְלָא כְּכָל פִּקּוֹדָךְ דִּי פַקֵּדְתָּנִי לָא עֲבָרִית מִפִּקּוֹדָיךְ וְלָא אִתְנְשִׁיתִי: יד לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּהּ וְלָא פַלֵּתִי מִנֵּהּ בִּדְמְסָאַב וְלָא יְהָבִית מִנֵּהּ לְמֵית קַבֵּלִית לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהִי עֲבָדִית כְּכֹל דִּי פַקֵּדְתָּנִי: טו אִסְתְּכִי מִמְּדוֹר קֻדְשָׁךְ מִן שְׁמַיָּא וּבָרֵךְ יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל וְיָת אַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לָנָא כְּמָא דִי קַיֵּמְתָּא לַאֲבָהָתָנָא אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: טז יוֹמָא הָדֵין יְיָ אֱלָהָךְ מְפַקֵּדְךָ לְמֶעְבַּד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָּא וְתִטַּר וְתַעְבֵּד יָתְהוֹן בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: יז יָת יְיָ חֲטַבְתְּ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וּלְמֵהַךְ בְּאָרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּלְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵהּ: יח וַייָ חַטְבָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לֵהּ
לעם

מסרה יג ולגר, ל' וחסרה לגר ליתום. צויתני, מ"ל. ממצותיך, בסד ו"ו וחס' יוד. יד לא אכלתי, ל"ד פסוק לא ולא ולא. באוני, ס"ו וטעים כמי. לגם, ב'. בקול, מ"ל. עשיתי, ס' ז"ק וכל אס"ף דכו' במ"ב. צויתני, מ"ל. טו השקיפה, מלעיל כדין המפעל ומ"י והא בסוף. ממעון, מ"ל. וברך, ב'. נשבעת, בהא בסוף. טז חקים, מ"ל מ"ל בתורה. יז האמרת, ל'. חקיו, קל"ף פי'. ולשמע, ס"ו דקרי. בקלו, חסר. יח ויהוה, ז' בטעם כ"פ. האמירך, מ"ל.

ת"א לא עברתי ברכות מ. לא אכלתי מעשר שני פ"ב יבמות עג מכות יט. ולא נתתי יבמות עד. השקיפה מעשר שני פ"ה סוטה יג. היום הזה מגילה כ. את ה' ברכות ו חגיגה שם גיטין נז. וה' האמירך ברכות שם חגיגה שם גיטין שם.

רש"י

ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: **לא עברתי ממצותיך.** לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): **ולא שכחתי.** מלברכך על הפרשת מעשרות: (יד) **לא אכלתי באוני ממנו.** מכאן שאסור לאונן: **ולא בערתי ממנו בטמא.** בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך (לעיל יב) לא תוכל לאכול בשעריך (יבמות עד מכות יט) זו אכילת טומאה כמו שנאמר בפסולי המוקדשים (לעיל טו) בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר: **ולא נתתי ממנו למת.** (ספרי) לעשות לו ארון ותכריכין: **שמעתי בקול ה' אלהי.** (מעשר שני פ"ה) הביאותיו לבית הבחירה: **עשיתי ככל אשר צויתני.** שמחתי ושימחתי בו: (טו) **השקיפה ממעון קדשך.** (ספרי) עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם: **אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו.** לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: (טז) **היום הזה ה' אלהיך מצוך.** בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאלו בו ביום נצטוית עליהם: **ושמרת ועשית אותם.** בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) **האמרת והאמירך.** אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון
לשון

רמב"ן

היא לה' אלהיך כלומר לשמו כי באתי אל הארץ אשר נשבע לאבותינו כי הוא הביאני אליו לעבדו בארץ: (יד) **לא אכלתי באוני ממנו.** אע"פ שהודה בכל המעשרות כמדבר וגם נתתיו ללוי ולגר וליתום ולאלמנה אבל לא אכלתי באוני ממנו יחזור על הקדש לבדו שהוא מעשר שני ונטע רבעי והם שאסורין באונן ובטומאה. ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין לשון רש"י. ולא הבינותי זה שהרי מפורש בכתוב שמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה ובירושלים יתן הכסף על דבר הראוי לאכילה בבקר ובצאן וביין ובשכר ויאכל לפני ה'. והרב רבי משה כתב בחבורו מעשר שני ניתן לאכילה ושתיה שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך וסיכה כשתייה ואסור להוציאו בשאר צרכיו כגון שיקח בו כלים ובגדים ועבדים שנאמר ולא נתתי ממנו למת כלומר לא הוצאתי אותו בדבר שאינו מקיים את הגוף עשה מלת למת בכאן כמו לדברים אשר לא יחיה האדם בהם. ואלו דברי הגאון. ואחרים מפרשים שמתודה שלא נתן ממנו על ארון ותכריכין אפילו למת שהיא מלוה וכ"ש לחי בחלוק וטלית. ובספרי ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין דברי רבי אליעזר אמר לו רבי עקיבא אם למת אסור [הלא] אף לחי אסורים ת"ל לא נתתי ממנו אלא שהחלפתיו אפי' בדבר טהור פירוש ר' עקיבא דורש ולא נתתי ממנו אלא שעשיתי ממנו חליפין אפילו בדבר טהור הראוי לאכילה כענין שאמרו אין מוכרין אותו ואין מחליפין אותו ולא יאמר אדם לחבירו בירושלים הא לך יין ותן לי שמן ויהיה למת על דעתו מחובר. למעלה לא אכלתי ממנו באוני למת שאין אנינות אלא למת וראיתי בירושלמי רבי אליעזר בשם רבי סימאי אומר לא נתתי ממנו למת מה אנן קיימין אם להביא ארון ותכריכין (דבר שאסור לחי *לחי אסור כ"ש למת) איזה דבר שמותר לחי ואסור למת זו סיכה. גם זה לא ידעתי מהו שאם סך נתתי ממנו למת הרי נעכר בטומאה וכבר התודה עליו לא בערתי ממנו בטמא ובגמרא בפרק הערל אמר רבי שמעון בן לקיש משום רבי סימאי מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו שנאמר ולא נתתי ממנו למת למת הוא דלא נתתי הא לחי דומי' דמת נתתי איזהו דבר ששוה בחיי' ובמתים הוי אומר זו סיכה ושם הקשו ואימא ליקח לו ארון ותכריכין ופירשו שיהיה מותר בחי ליקח לו חלוק כשנטמא כיון דלא קרינא ביה ואכלת שם לפני ה' אלהיך ופירקו ממנו מגופו. נשאר עכשיו כי הוידוי שלא נתתי ממנו למת מחובר עם לא בערתי ממנו בטמא. יתודה עליו שלא אכל ממנו טמא ולא נתן מן הטמא למת לסוך אותו אבל במשנה שנינו כדברי רבי אליעזר לא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת לא נתתיו לאוננים אחרים ומשמעות זה שהם דורשים בו שלא נתנו למת לא לגופו של מת בארון ותכריכין ולא לאוננים שלו שהוא מתודה על אכילת שלו ושל אחרים ומפני אנינות של אחרים יתודה על הארון והתכריכין אע"פ שאפילו לחי אסור: (טו) **אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו.** לתת
לנו

*(בז"ב. גורס) דבר זה אסור לחי ולמת.

ולארמלא הי בכל תפקידתך דפקידתני לא עברת חדא מן פקודיך ולא אנשיית: (יד) לא אכלית ביומי אבלי מניה ולא אפרשית מניה במסאב ולא יהבית מניה תכריכין לנפש דמית שמענן בקל מימרא דיי עבדית בכל מה דפקדתני:

(יד) לא אכלינן באבלו מניה ולא אפרשנן מניה בסואבא ולא יהבינן מניה תכריכין לטמי נפש דמשתמענן בקל מימרא דיי אלהן עבדנן ככל מה די אתפקד עלנא:

(טו) אודיק ממדור בית שכינת קודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא דיהבת לנא היכמא דקיימית לאבהתנא ארעא דסיתא שמנין כחלב וחליין כדבש:

(טו) אדיק בבעו ממדור בית שכינת יקרך וקודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא דיהבת לן היך מה דקיימת לאבהתן ארעא דעבדא פירין שבין נקיין כחלבא וחליין וטעימן כדובשא:

(טז) יומא דין יי אלהכון מפקד לכון למעבד ית קימיא האלין וית דיניא ותטרון ותעבדון יתהון בכל לבכון ובכל נפשכון: (יז) ית יי חטבתון חטיבא חדא בעלמא יומנא דהכין כתיב שמע ישראל יי אלהנא יי חד מטול למהוי לאלהא ולמהך בארחן דתקנן קדמוי ולמנטור קימוי ופקודוי ודינוי ולמקבלא למימריה:

(יז) ית מימרא דיי אמליכתון עליכון יומא דין למהוי לכון לאלהא:

(יח) ומימרא דיי חטיב יתכון חטיבא חדא בעלמא יומנא דהכין כתיב מאן כוות עמך ישראל עם יחידאי בארעא מטול למהוי ליה לעם חביב היכמא דמליל לכון ולמנטור כל פקודוי:

ומימרא

בעל הטורים

בגי' במנה של פסח: (יג) לא עברתי ממצותיך [עם התיבות] בגי' לא מן השלוחים על המסורבים: (יד) ולא נתתי ב' דין ולידך (איוב ל"א) ולא נתתי לחטוא חכי. זה הוא שדרשו בספרי לא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ומלברכך. פי' בדבורי לא חטאתי בו: למת ב' דין ולידך (ירמיה כ"ב) אל תבכו למת ואל תנודו לו. כלומר לא נתתי ממנו לצורך מת לא לתכריכים ולא למקוננות: (טו) השקיפה עולה בגי' ת"ק כלומר השקיפה ממהלך ת"ק שנה שמשמים לארץ. ותגין על הקו"ף לומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנה. וברך ג' דין ולידך וברך את נחלתך ולידך (תהלים כ"ח) הושיעה את עמך וברך את נחלתך. זהו שדרשו בספרי וברך את עמך ישראל בבנים ובבנות והיינו הושיעה וברך את בית עבדך. ואת האדמה בטל ובמטר והיינו וברך את נחלתך: זבת חלב ודבש וסמיך ליה היום הזה יי' אלהיך מצוך לעשות. כמו למה שנאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו: (טז) בכל לבבך ובכל נפשך וסמיך לי' את יי' האמרת. דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק"ש דכתיב ביה בכל לבבך ובכל נפשך והיינו דאמרינן (ברכות ז') אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ היינו ק"ש: (יז) את ה' האמרת היום בגי' זה בקריאת שמע. את ה' האמרת כאן כנגד ו' סדרים. להיות לך לאלהים זה סדר זרעים שמתחיל בק"ש ועוד שיש בה תרומות ומעשרות שהם יראת השם דברים שבינו לבין השם. ללכת בדרכיו זה סדר מועד דכתיב אם תשיב משבת רגליך. ולשמור חקיו זה סדר נשים שמדבר בעריות שנאמר בהם ושמרתם את חקתי. ומצותיו זה סדר קדשים שמדבר בקרבנות דכתיב בהו אלה המצות. ומשפטיו זה סדר נזיקין. ולשמוע בקולו. זה סדר טהרות דכתיב ביה אמרות ה' אמרות טהורות. וכנגדם אמר ו' דברים להיות לו לעם סגולה. ולתתך עליון. לתהלה. לשם

רמב"ן

לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש לשון רש"י. ואם כן שיעור הכתוב ואת האדמה אשר נתת לנו ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו. ור"א אמר כי טעמו להיותה כן תמיד כלומר וברך את האדמה אשר נתת לנו להיותה ארץ זבת חלב ודבש ואין צורך בכל זה כי בכלל הדבור או השבועה הנתינה. אומר אדם לחברו נשבעת לי שדה שלך. אמרת לי מנה. וכן כאשר דבר יי' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש. וכבר פירשנו וכן ויתן לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו. ולא יקשה בעיניך בכאן כי לא נזכר בשבועות האבות ארץ זבת חלב ודבש כי מאמר שהארץ ההיא בעת ההיא ארץ זבת חלב ודבש הנה נשבע להם בארץ זבת חלב ודבש או לאבותינו יוצאי מצרים שנאמר להם אל ארץ זבת חלב ודבש כענין וירעו לנו מצרים ולאבותינו: (טז) היום הזה יי' אלהיך מצוך לעשות. הנה השלים משה לבאר את התורה ולפרש כל המצות. אמר לוה אותו השם ללמדם להם ולכך אמר היום הזה יי' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים כי כבר השלמתי לך הכל. והזכיר ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך והלב והנפש כבר פירשתים: (יז) וטעם את יי' האמרת היום. כיון שקבלתם עליכם כל התורה בפירושיה ובדקדוקיה ובקדושיה הנה גדלתם השם ורוממתם אותו שיהיה הוא לבדו לכם לאלהים לא תתורו באל אחר כלל: וללכת בדרכיו. שתעשו הטוב והישר ותגמלו חסד

אבן עזרא

נתתיו לאשר אני חייב לתת לו: לא עברתי. בזדון: ולא שכחתי. שלא הוצאתי המעשר או פירושו על שני [כ]המעשרים: (יד) לא אכלתי באוני. כמו בן אוני [ל]ולאין אונים [מ]והטעם רמזתי על לשון [נ]הקודש וטעם אוני כמו אבלי כי אז הייתי אבל. לא אכלתי (קודש) (ס"א קודש) [ס]המעשר: ולא בערתי ממנו. הטעם השמתי מהקדש: בטמא. בדבר טמא: למת. לצרכי מת וי"א לעבודה [ע]זרה. והטעם באלה הדברים כי אסור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן שהמותר [פ]הוא דרך [צ]בזיון. ואף כי אם נתן בטמא. וכאשר השיגתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקדש כן ישמור אלהינו ארצנו וזה טעם ואת האדמה: (טו) וטעם ארץ זבת חלב ודבש. להיותה כן [ק]תמיד: (טז) היום הזה. אלה דברי [ר]משה: בלבבך: ושמרת אותם. בלב: ועשית אותם. בארץ: (יז) האמרת. מלשון גדולה וקרוב מגזרת בראש [ש]אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית הישר עד שיאמר שהוא היה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת שעל יוצא לשנים פעולים

פירוש על אבן עזרא*

[כ]אם שהם משמשותיו על שני שנים לא שכחתי להעלם לירושלים. [ל](בראשית ל"ה י"ח). [מ](הושע ט' ד'). [נ]נ"א בספרי על לשה"ק. הוא ספר מאזני לשון הקודש ונקרא שמו ספר מאזנים. [ס]ר"ל קודש שהוא המעשר. [ע]על שם זבחי מתים (תהלים קו כ"ח). [פ]ר"ל והטעם שהיה צריך להתודות באלה הדברים המבוארים כי אסור הוא שיוציא מהגורן שום דבר עד שת המעשר שהוא קדש כי אם יתן המעשר מהמותר כלומר מהנשאר הוא דרך בזיון. ורז"ל אמרו שזה הודוי. הוא על מעשר שני ונטע רבעי שאוסרין לישראל לאכלו בשעת אבל. אסורים לאכלם כשהוא אונן או טמא. [צ]שמבזה במצות השם ומקדים חול לקודש. [ק]כי מלת זבת לשון הווה ב"י גורם תמיד (נ"ל) פי' תמיד באלו ב' מעלות חלב עם דבש שיהא ממנה. [ר]כי מן במלת הקדם עד זבת חלב ודבש הם דברים שיאמר כל איש ישראל. [ש](ישעיה י"ז ו'). ר"ל

ספורנו

אני מתפלל שתשקיף השקפה לטובה במקום ההשקפה לרעה הראויה לעוני: (טו) וברך את עמך וכו' ואת האדמה אשר נתת לנו. באותו האופן אשר נשבעת לאבותינו כשאמרת אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה ורחבה וכו': (טז) היום הזה. שאתה נכנס עמו לברית. הנה ענין הברית הוא שהאל ית' מצוך לעשות את החוקים והמשפטים לטוב לך לא עשה כן לכל גוי ואתה מקבל עליך לשמרם: בכל לבבך. שתכיר בלי שום ספק שראוי לעשות רצונו: ובכל נפשך. שלא ימנעך כח מתאוה בהיותך מכיר מעלת מי שצוה ותועלת מצותיו: וזה. (יז) את ה' האמרת היום. כשקבלת עליך להכנס בברית בשבועה האלה אשר בהאבדן כל טוב גשמי אם תעבור עליו. האמרת ורוממת את האל ית' בזה שיהיה יותר נכבד אצלך קיום רצונו מכל טוב גשמי: להיות לך לאלהים. שיהא הוא אצלך הנגדל הנכבד מכל הנעלמים הנבדלים וממנו כל הנהגה. וקיום ענייניך בלי שום אמצעי כראוי לנבחר בלתי לאופן שראוי לך לעבוד ולהכנע לו לבדו כראוי לעליון. ומנהיגך. ולהתפלל אליו בהיותו הוא לבדו מנהיגך: וללכת בדרכיו. להדמות לנכבד מכל שאר הנמצאים: ולשמוע בקולו. כראוי לעבדיו: (יח) וה' האמירך היום. במה שהוא נכנס בברית עמך ולא עשה כן לכל גוי

פירוש רשב"ם

(יד) לא אכלתי באוני. כמו ידיו תשובנה אונו. ממון שגזל. מצאתי און לי לפי פשוטו: (יז) את ה' האמרת היום. אתה הוזקקת שאמר הקב"ה ונתרצה להיות לך לאלהים. כי הדבר תלוי בו ליעשות הוא אלהיך ויושיעך. מתוך שקבלת מצוותיו. (יח) וגם הוא האמירך. הפעילך שאמרת ונתרצית שתהיה לו לעם לפי שעשה נסים וגבורות שנתרצית להיות לו לעם. האמרת פאמשיריירא בלע"ז: ובתבת

לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו: יט וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר: רביעי פ כז א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם: ב וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד: ג וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֶיךָ לָךְ: ד וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם בַּשִּׂיד: ה וּבָנִיתָ שָּׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל: ו אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ח וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב: ס ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: י וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתוֹ° וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם: ס חמישי יא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לאמר

° מצותיו ק'

אונקלוס

לְעַם חָבִיב כְּמָא דִי מַלֵּיל לָךְ וּלְמִטַּר כָּל פִּקּוֹדוֹהִי: יט וּלְמִתְּנָךְ עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמַיָּא דִי עֲבַד לְתֻשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם וְלִרְבוּ וּלְמֶהֱוָךְ עַם קַדִּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִי מַלֵּיל: א וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל יָת עַמָּא לְמֵימַר טַר יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא דִי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין: ב וִיהֵי בְּיוֹמָא דִי תַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ וּתְקִים לָךְ אַבְנִין רַבְרְבִין וּתְסִיד יָתְהוֹן בְּסִידָא: ג וְתִכְתּוֹב עֲלֵיהוֹן כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא בְּמֶעְבְּרָךְ בְּדִיל דִי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ: ד וִיהֵי בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא תְּקִימוּן יָת אַבְנַיָּא הָאִלֵּין דִי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין בְּטוּרָא דְעֵיבָל וּתְסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא: ה וְתִבְנֵי תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מַדְבַּח אַבְנִין לָא תְרִים עֲלֵיהוֹן פַּרְזְלָא: ו אַבְנִין שַׁלְמָן תִּבְנֵי יָת מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְתַסֵּק עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: ז וְתִכּוֹס נִכְסַת קוּדְשִׁין וְתֵיכוּל תַּמָּן וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: ח וְתִכְתּוֹב עַל אַבְנַיָּא יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא פָּרֵשׁ יָאוּת: ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה וְכָהֲנַיָּא לֵוָאֵי לְכָל יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲצֵית וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל יוֹמָא הָדֵין הֲוֵיתָא לְעַמָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: י וּתְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְתַעְבֵּד יָת פִּקּוֹדוֹהִי וְיָת קְיָמוֹהִי דִי אֲנָא מְפַקֵּד יוֹמָא דֵין: יא וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת עמא

מסרה סגלה, כו"ל חסר. יט עליון, מ"ל. על כל, יו"ד בקרי'. ולשם, ד' פלסיהון בוי"ו הסלוב. נלהיתך, ל' וחסר. קדש, י"ג חסר. דבר, הבי"ת בליר. כז א שמר, ג' חסר. אשר, בדרגא ד"א. ב והקמת, ב' בתורה את המסכן מד"מ ומלרע. גדלות, חו"ק ומ"ל חכין. ג עליהן, ז' וכל הכליות דכו'. בעברך, קמץ העי"ן הוא הטף. תבא, י"ב חסר. לך, י"ד פסוק לך לך. ד בעברכם, ג' העין בקמץ לבד והוא חטף. תקימו, ב' מ"ל. אותם, מ"ל ב"ל בתורה. ה ובנית, מ"ל. עליהם, ל' מ"ם בל"כ. ו שלמות, ג' ומ"ו. והעלית, ג' בחירק ומ"ל. עולת, ג' ב"כ מו"ק וחסר חכין. ז שם, דגוש מד"ד. ח באר, הבית בפתח ל'. היטב, מי"ק וח"ת והפי"ת בליר. ט והכהנים, ג' בוי"ו קדמא. הסכת, ל'. ושמע, הוי"ו בלא מתג והשין בשוא לבד. נהיית, בתרין יודין קדים לפי"ו ונעי' בפיו. לעם קמץ בז"ק והלמ"ד רפי. י מלוהו, מצותיו ק'.

ת"א ולתתך עליון ברכות שם. והיה ביום סוטה לג. והיה בעברכם סנהדרין מד. מזבח אבנים זבחים סא. לא תניף האלילים כב. אבנים שלמות תבנה שם זבחים כד סא. וזבחת שלמים פסחים קט חגיגה ז. וכתבת סוטה לה. באר היטב שם לב לה לו. הסכת ושמע ברכות עו יו סג ס' הזוהר פ' תרומה.

רש"י

לשון תפארת (תהלים צד) כמו יתאמרו כל פועלי און: (יח) כאשר דבר לך. (שמות יט) והייתם לי סגלה: (יט) ולהיותך עם קדוש. כאשר דבר. (ויקרא כ) והייתם לי קדושים: (א) שמור את כל המצוה. לשון הווה גרד"נט בלע"ז: (ב) והקמת לך. בירדן ואחר כך תוציא משם אחרות ותבנה מהן מזבח בהר עיבל נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה (סוטה לה): (ח) באר היטב. (שם) בשבעים לשון: (ט) הסכת. כתרגומו: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית

רמב"ן

ספר אים את רעהו: ולשמור חוקיו ומצותיו ומשפטיו. יזכיר בפרט החוקים והמשפטים כאשר פירשתי ויכלול במצותיו כל המצות מצות עשה ולא תעשה: ולשמע בקולו. ככל אשר יורה לכם מאשר המעשים על ידי או על יד שאר הנביאים כאשר פירשתי ויתכן שיהו מצותיו מצות עשה. ולשמוע בקולו המניעות כלומר מצות לא תעשה ואמר וה' האמירך היום כי היום הזה לכם כיום סיני והשם רומם וגדל אתכם בקבול התורה שתהיו לו לעם סגולה מכל העמים ולשמור כל מצותיו כי לכם לבדכם יתן תורתו ויצוה אתכם בכל המצות הכלליות לפניו לא לעם אחר כענין שכתוב

(יח) ומימרא דיי אמלך עליכון לשמיה לעם חביביא היך סגולה היך מה די מליל לכון ולמיטר כל פיקודוי:

(יט) ולמנאה יתכון רמין וניותנין על כל עממיא דעבד לרוו ולשום דיקר ולשיבהורא מטול למהוי עם קדיש קדם יי אלהכון היכמא דמליל: (א) ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טורו ית כל תפקדתא דאנא מפקיד לכון יומנא: (ב) ויהי ביומא דתעברון ית יורדנא לארעא דיי אלהכון יהיב לכון ותקימון לכון אבנין רברבין ותשועון יתהון בגירא: (ג) ותכתוב עליהון ית כל פתגמא אורייתא הדא במעברכון מן בגלל דתיעלון לארעא דיי אלהכון יהיב לכון ארעא דפירהא שמינין כחלב ועבדין דבש היכמא דמליל יי אלהא דאבהתכון לכון: (ד) ויהי בזמן דתעברון ית יורדנא תקימון ית אבניא האלין דאנא מפקד יתכון בטוורא דעיבל ותשועון יתהון בגירא: (ה) ותיבנון תמן מדבחא קדם יי אלהכון מדבח אבנין לא תרים עליהון פרזלא: (ו) אבנין שלמן תבנון ית מדבחא דיי אלהכון ותסקון עלוי עלוון קדם יי אלהכון: (ז) ותיכסון נכסת קודשין ותיכלון תמן ותיחדון קדם יי אלהכון: (ח) ותכתובון על אבניא ית כל פתגמי אורייתא הדא כתב חקיק ומפרש מתקרי בחד לישן ומיתרגם בשבעין לישנין:

נ(ח) ותכתבון על אבניא ית כל מילי שבח אורייתא הדא כתב חקיק ומפרש טבאות מתקרי ומתרגם בשבעין לשון:

(ט) ומליל משה וכהניא בני לוי עם כל עמא למימר ציתו ושמעו ישראל יומנא הדין אתבחרתון למהוי עמא קדם יי אלהכון: (י) ותקבלון למימרא דיי אלהכון ותעבדון ית פקודוי וית קיימוי דאנא מפקיד לכון יומא דין: (יא) ופקיד משה ית עמא ביומא ההוא למימר: (יב) אלין שבטיא יקומון לברכא

בעל הטורים

לשם ולתפארת. ולהיותך עם קדוש: (יט) ולתתך עליון רמז לתוספת דהקב"ה דכתיב ביה מפאריך ישראל. לתהלה לשם ולתפארת כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לשם הוא להם לתפארת. והיינו דאמרינן עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק. שהוא עטרה שמעטרים להקב"ה בתפלתם מחזיר' להם. אבל מי שמשיח חולין בבית הכנסת מקיפים לו כל גופו בקוצים. *לכך שיר השירים ליח. וכנגדו (קהלת ז') כקול הסירים [ר"ל כי ליח קץ לשכרו של השר. וליח קץ לעונש הקוצים למי שמשיח ש"ח] אשר עשה בגי' שבעים אומות: ולהיותך חסר ו' שאין הוייה קדושתן נכרת כל כך בעולם הזה. קדש הסר ו' לומר קדש עצמך למטה ויקדשו אותך למעלה [ל' הגמ' יומא ד' ל"ע ואדם מקדש עצמו מעט כו' וזהו רמז שקדש חסר אעפ"כ הסיא עם קדוש] וכן ו' פעמים קדוש ישראל בקרייה: ולהיותך עם קדוש וסמיך ליה (א) וילו משה אזהרה לבית דין שיעשוך לקדש עצמך: (ב) והקמת לך ב' במסורה דין ואידך והקמת את המשכן לומר ששקול להם הקמת אלו האבנים כהקמת המשכן: (ד) תקימו ב' במסורה דין ואידך ופסל ומצבה לא תקימו. כנגד תג שלויתי אתכם לא תקימו אני מצוה אתכם תקימו את האבנים: (ח) התורה בזאת באר היטב בגי' גם בשבעים לשונות: בפרשה זו נעלם ס' לומר אע"פ שכתוב ביום אשר תעברו את הירדן נתרחקו ס' מילין קודם שהקימו האבנים כדאיתא בסוטה [ד' ל"ג ע"ב וע"ש]: גריזים *[מסורה]

יונתן

(יט) לשום דיקר כמו של יקר: ולשיבהורא תרגום של תפארת: (ג) תשועון בגירא פי' תטוחון בסיד וכו' במגילת איכה גירא וסיידא. (ח) בחד לישן ומתורגם בע' דייק מבאר היטב משמע שהבאור דוקא היטב שהכל יבינוהו אבל הכתב א"ל כ"א לאחד. גם היטב בגימ'

רמב"ן

שכתוב מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי: (יט) ולתתך עליון על כל גוים אשר עשה לתהלה. שיהללוך כל עמי הארץ בהיות ה' קרוב בכל קראך אליו: ולשם שיצא לך שם בגוים בהדרו אשר שם עליך כי אתה נעלה על כלם: ולתפארת כי תתפאר עליהם לעשות בהם כל אשר תחפוץ כענין שנאמר ויקם לך כענין מן תתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי: ולהיותך עם קדוש לדבקה בו בסוף. ועל דרך האמת לתהלה כי אלהי ישראל הוא תהלתך ושמו הגדול הוא אלהיך ובזה תפארתך כענין שנאמר כי תפארת עוזמו אתה תפארת ישראל: (א) וטעם ויצו משה וזקני ישראל. כי אחרי שהשלים משה דבריו נוה לזקנים שידברו גם הם עמו ויזהירו העם לשמור כל המצות כי כל עם הולך בעצת זקיניו וכתיב אשר אנכי מצוה אתכם. ולא הזכיר. כי עיקר הדיבור למשה והזקנים ירימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו וכן וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל וגו' כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל ומשה אמר היום הזה נהיית לעם. אבל ר"א אמר כי שמור את כל המצוה מצות האבנים אשר יזכיר ואיננו נכון: (ג) וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת. אמר ר"א בשם הגאון שכתבו עליהם מנין המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כענין אזהרות: (ח) וטעם באר היטב. הכתיבה ורבותינו אמרו בשבעים לשון ומלינו בספר תאגי שהיתה כל התורה כתובה בכן מגדלאות עד לעיני כל ישראל בתאגים וזיוניה ומשם נעתקו התאגין בכל התורה ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה ממעשה הנסים: (לעיל ג') למען אשר תבא אל הארץ. אמר רבי אברהם כי השם יעזרך אם תסלות לשמור מצותיו כי זאת היא המצוה הראשונה לביאתם לארץ. ולפי דעתי למען אשר תבא רמז לכל דברי התורה יאמר שתכתוב על האבנים כל דברי התורה הזאת בעברך בירדן מיד למען אשר באת אל

אבן עזרא

הפעולים: (יט) ולתתך עליון. זה הוא שכר האמירה: (א) ויצו משה. בלווי השם: וזקני ישראל. אמר כן להקל וכן רבים וכבר הזכרתים: שמור את כל המצוה. ומה היא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצוה כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר: (ג) וטעם בשיד. שיעמדו: (ג) למען. כי השם יעזרך אם הסלות לשמור מצותיו וזאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ: (ח) באר היטב. הכתיבה: (ט) וידבר משה והכהנים הלוים. כאשר כתוב וזקני ישראל והעיקר משה: הסכת. פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו: היום הזה נהיית לעם. שיכרות עמך ברית: (י) ושמעת. היום בקולו: ועשית את מצותיו. לעתיד: וטעם והכהנים הלוים. כי הם האומרים ארור האיש. על הברכה בני הגבירות ועל הקללה בני השפחות ואם יחסרו בנים ובני לאה רבים ונלקחו הגדול והקטן: וענו

פירוש על אבן עזרא

ר"ל מבנין הפעול. ופי' האמרה והאמירך בנ"א (זאגען. מאכען). כמו והקל מעלך (שמות י"ח כ"ב) והטעם שידברו הזקנים גם הם אל העם כי כבד ממנו הדבר להרים קולו שישמעו כל ישראל. כי אמר את כל המצוה לשון יחיד. ואשר אנכי מצוה אתכם היום. ולהלן (פ' ד') הקימו את האבנים אשר אנכי מצוה אתכם היום כונת ר"א הוא זה הפסוק הוא על כל התורה ר"ל המצות. ואם הוא פרטיות לא פירש מה איזה היא ע"כ פי' אשר יכלול כל התורה בעת הקמת האבנים כאשר יכתוב התורה על האבנים ככתוב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת להלן (ל"א י"ט). ימים רבים. ר"ל באר היטב שב על וכתבת וכו' ר"ל לא כדעת רש"י אשר פי' באר בשבעים לשון. (פסוק א'). ולכן נאמר וילו משה. וידבר משה ל"י. לשון האזנה. וכן ש"ס אלים. ויב"ע לייחו. רמ"ש אלה דברי הברית וכו' (להלן כ"ח ס"ט). כי בני השפחות פיו רק ד'. הוא ראובן. זבולן. ולעגלו לבני השפחות שיהיו ו' בהר עיבל. וד' מבני לאה וב' מבני רחל כ"כ ו' על הר גריזים. כלומר

ספורנו

גוי נתן לך מעלה בזה: להיות לו לעם סגולה. כדי שישיג בכם מה שחפץ להשיג מן המין האנושי כאומרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ולשמור כל מצותיו. ונתן לך ג"כ מעלה במה שבחר בך לשמור כל מצותיו אשר בם תמלא חן בעיניו ושאר העכו"ם אינן בלתי מוכנים ורצוים לזה כאמרם חז"ל (שבת פ' כל כתבי) כותי ששבת חייב מיתה ובכן אינם רצוים לשמור כל מצותיו אלא קצתם לבד שהם מצות בני נח: (יט) ולתתך עליון. להבין ולהורות כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: לתהלה ולשם ולתפארת. לאל ית' כאמרו ישראל אשר בך אתפאר: ולהיותך עם קדוש. נצחי לחיי ע"ב: כאשר דבר. באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: (א) ויצו משה וזקני ישראל. שתף עמו הזקנים ונפלו שהם יהיו במעמד בעברם הירדן: (ז) ושמחת לפני ה' אלהיך. על שתכנס אז עמו לברית בהר גרזים ובהר עיבל: (ט) וידבר משה והכהנים הלוים. שתף עמו הכהנים להזהיר על העיון בתורה בהיות מוטל על הכהנים ללמד דעת את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב: הסכת. לייר בתמצנתך כמו את סכות מלככם

פירוש רשב"ם

(ח) וכתבת על האבנים את כל דברי וגו'. שכשנשבעו עתה בהר גריזים ובהר עיבל היתה התורה לפניהם כתובה ונשבעו שיקיימוה: אלה

לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ יג וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ יד וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס טז אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יז אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יח אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יט אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ כ אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כא אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כב אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כד אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים

את

אונקלוס

עמא ביומא ההוא למימר: יב אלין יקומון לברכא ית עמא על טורא דגרזים במעברכון ית ירדנא שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן: יג ואלין יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי: יד ויתיבון ליואי וימרון לכל אנש ישראל קלא רמא: טו ליט גברא די יעבד צלם ומתכא מרחקא קדם יי עובד ידי אמן ומשוי בסתרא ויתיבון כל עמא וימרון אמן: טז ליט דיקלי אבוהי ואמה ויימר כל עמא אמן: יז ליט דישני תחומא דחבריה ויימר כל עמא אמן: יח ליט דימעי עוירא בארחא ויימר כל עמא אמן: יט ליט דיצלי דין דייר יתמא וארמלא ויימר כל עמא אמן: כ ליט דישכוב עם אתת אבוהי ארי גלי כנפא דאבוהי ויימר כל עמא אמן: כא ליט דישכוב עם כל בעירא ויימר כל עמא אמן: כב ליט דישכוב עם אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויימר כל עמא אמן: כג ליט דישכוב עם חמותיה ויימר כל עמא אמן: כד ליט דימחי לחבריה בסתרא ויימר כל עמא אמן: כה ליט די מקבל שחדא למקטל נפש דם זכי ויימר כל עמא אמן: כו ליט די לא יקים ית פתגמי אוריתא הדא למעבד יתהון ויימר

כל

מסרה יב לברך, ט'. בעברכם, ג'. ויוסף, י'. ובנימן, מסר. יג ואלה, פ"ז כ"פ בתורה. וזבולן, מו"ק וס"פ. יד קול, מ"ל. טו פסל, הפ"א רפי. מעשה, ה' בסוף בסביר. תועבת, ד'. ושם, ה'. בסתר, ד'. טז ארור, מ' בטעם ז"ג. יז ארור, מ' בטעם ז"ג. מסיג, מ"ל. גבול, מ"ל. יח ארור, ס'. משגה, ב'. יט ארור, ה' בטעם לב"ע וסי' דיגל דלאחרי גלי וקם בראיותא. כ ארור, ה'. ואין כאן פיסקא. כא ארור, מ'. כב ארור, ה'. כג ארור, ה'. חתנתו, ל' ומסר. כד ארור, מ'. בסתר, ד'. כה ארור, ל' בטעם פשטא וסי' ארור מוסע ידו לפוסד. לקח, מ"ו ומ"י דקרי ולא כתיב. שחד, כו"ל בא"ו מ'. להכות, מ"ל. כו יקים, מ"ל.

ת"א אלה יעמדו סוטה לז לב. על הר שם לג. וענו הלוים סוטה . ס פג. קול רם שם לג. ארור האיש שם לב לז שבועות לו סנהדרין שם. ארור שוכב עם נד. ארור שוכב עכתין נה פסחים מט. ארור אשר לא יקים שבועות לו.

רש"י

ברכים: (יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה (סוטה לו) ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים: (טז) מקלה אביו. מזלזל לשון (לעיל כה) ונקלה אחיך: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון (ישעיה נט) והוסג אחור: (יח) משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה: (כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך משה השבטים לכך לא רצה לקללו: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל

את

רמב"ן

אל הארץ כי בעבור התורה באת שמה וכן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית למען ינוח עבדך ואמתך כמוך או טעמו תכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת להיות לך לזכרון למען אשר תבא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים ההם בהיותך זוכר התורה ושומר כל מצותיה: (כו) אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה לשון רש"י. ולפי דעתי כי הקבלה הזאת שיודה במצות בלבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש ואם יכפור באחד מהן או יהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור אבל אם עבר על אחת מהן כגון שאכל החזיר והשקץ לתאותו או שלא עשה סוכה ולולב

לעצלה

אבן עזרא

(יד) וענו. כמו ועניה ואמרת ורז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך הפשט הברכה היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה. והעד בספר יהושע וטעם להזכיר אלה י"א עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשה בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר והפסל מהעיקר שהוא ביניו ובין בוראו ואחר כן ביניו ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם: (טז) ומקלה. לשון קלון פועל יוצא: (יז) מסיג גבול רעהו. כי הוא דבר נסתר. ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו: (יט) ומטה משפט גר יתום. כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם ימשה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר

והיתום

לברכא ית עמא על טורא דגריזים במעברכון ית יורדנא שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין: (יג) ואלין שבטיא יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי: (יד) ויכרזון ליואי ויימרון לכל אינש ישראל בקלא רמא: (טו) שיתא שבטין קמו על טורא דגריזים ושיתא על טורא דעיבל וארונא וכהניא וליואי במציעא מברכיא הוון הפכין אפיהון כלו קבל טורא דגריזין ואמרין בריך יהוי גברא דלא יעבד צלם וצורה וכל דמו סה דמרחק קדם יי עובד ידי אומא ולא ישוי בטומרא מלטטיא הוון הפכין אפיהון כלו קבל טורא דעיבל ואמרין ליט יהוי גברא דיעביד צלם וצורה וכל דמו סה דמרחק קדם יי עובד ידי אומן וישוי בטומרא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן:

[(טו) אשיתא שבטין יקומון להון על טורא דגריזים ואשיתא שבטי יקומון על טורא דעיבל וארונא וכהניא וליואי יהובין במציעא וכל ישראל מן כא ומן כא הפכין אפיהון לקביל טורא דגריזים וקתחו דגומהום (ר"נ פומהום) בברכה בריך יהוי גברא דלא עבד צלם וצורה וכל דמו מה דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נשא ודלא ישוי בטומריא ומלטיא הוון הפכין אפיהון לקבל טורא דעיבל ואמר ליט יהוי גברא די יעביד צלם וצורה וכל דמו מה דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נש ודי ישוי בטומרא והוון כל עמא עניין אליו ואלין ואמרין אמן:]

(טז) ליט דמזלזל איקרא דאבוי ודאמיה עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (יז) ליט דישני תחומא דחבריה הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן:

[(יז) ליט יהוי גברא דמשני תחומא:]

(יח) ליט דיטעי אכסניא באורחא דהוא מדמי לסמיא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן:

[(יח) ליט יהוי גברא דיטעי אכסניא באורחא דהוא רמי לסמיא ויענון כל עמא ויימרון אמן:]

(יט) ליט דיצלי דין דייר יתם וארמלא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כ) ליט דמשמש עם אתת אבוי ארום גלי כנפא דגלי אבוי הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כא) ליט דמשמש עם כל בעירא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כב) ליט דמשמש עם אחתיה ברת אבוי או ברת אמיה הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן:

[(כב) ליט יהוי גברא דמשמש עם חביבתיה ויענון כל עמא ויימרון אמן:]

(כג) ליט דמשמש עם חמותיה הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כד) ליט דימחי חבריה בלישן תליתאי בטומרא הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כה) ליט דמקבל שוחדא למיקטול בר נש למשדי אדם זכאי הוון עניין כלהון כחדא ואמרין אמן: (כו) תרתיסרי שבטיא כל חד וחד הוה

אמר

בעל הטורים

(יב) גריזים בגימ' שברכה יהיה בו: (יד) קול רם וסמיך ליה (טו) ארור האיש אשר יעשה פסל לומר שבקולו של רם היינו בקול הקב"ה שמעו דבר אנכי יי' ולא יהיה לך: בסתר ד'. ושם בסתר. מכה רעהו בסתר. כי לשה עשית בסתר בדוד במנין בת שבע (ש"ב י"ב). כי הפסלים בסופר כל בסתר. לומר לשם מעשה בסתר הפסלים בסופר כל בסתר. הפסיל בע"ז שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה וסמך לע"ז: (טז) מקלה אביו ואמו דב' שופטין יש באדם [וכמו שהזהיר על ע"ז רק לעבוד אותו יש' כן הזהיר על כבוד אב ואם] וסמיך לתקלה אביו: (יז) משיג גבול רעהו לומר שסבא על אשת איש שהוא משיג גבול רעהו גורם לבן שמקלה אביו שאינו מכיר אביו. וסמך לו (יח) משגה עור לומר לא תיעץ לו לפי דרכך כדי להשיג גבולו. משגה ב' משגה עור. משגה ישרים בדרך רע (משלי כ"ח) זהו שדרשו משגה עור שמיעצו לתאוה זהו משגה ישרים בדרך רע שהוא ישר ונותן לו עצה לעקם דרכיו. וסמך לו (יט) מטה משפט שהיודע הדין ומטהו בראיותיו או טוען שקר הוא משגה עור: סמך (כא) שוכב עם בהמה לאשת אביו לפי שהיא עמו בבית וכרוך אחריו כבהמה. וכן לאחותו וחותנתו שהם מדירים עמו. וסמיך לו (כד) מכה רעהו בסתר שהוא בלישנא כמו זנות חותנתו ואחותו שהוא בלישנא בצינעו: בסתר בגי' בלשון הרע. בסתר בגימ' אמר ממון מבירו. וסמך (כה) לוקח שוחד להכות נפש לומר הולך רכיל למען שפך דם: (כו) אשר לא יקים להכות נפש לומר השופך דם כשנר על כל

יונתן

בגימ' הכי הוי וכדפירש"י ועיין במפרשים: (טו) דמו מה דמרחק פי' דמות הרפואה חרש לפני ה' אלהיכו: ירושלמי התמוס לשון מזיכות או המיה נקול תומיה שמעו ועני כולם ביחד: (עז) דמזלזל איקרא פי' המנייע כבוד אב ואם: (יח) דיטעי אכסניא בפורשא דהוא דמי לסמיא. דייק ממה דכתיב בדרך ולאי אסומא ממש קאי מאי בדרך הא אפילו בעיר ובבית שגר שלאו דכתיב ולפני עור לא תתן מכשול אלא מדכתיב בדרך משמע דקאי אאורח דעור הוא שאינו יודע הדרך וק"ל: (כד) בלישן תליתאי פי' לשון הרע מיקרא תליתאי משום המעוסר

רמב"ן

נקללה איננו בסדר הזה כי לא אמר הכתוב אשר לא יעשה את דברי התורה הזאת אלא אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות כטעם קימו וקבלו היהודים והנה הוא ארר המורדים והכופרים. ובירושלמי בסוטה ראיתי אשר לא יקים וכי יש תורה נופלת רבי. שמעון בן יקים אומר זה החזן רבי שמעון בן חלפתא אומר זה בית דין של מטה. אמר רב יהודה ורב הונא בשם שמואל על הדבר הזה קרע יאשיהו ואמר עלי להקים

אבן עזרא

והיתום והאלמנה אין להם כח והשוכב עם אשת אב ואחות וחותנת איננו נסתר להתייחד עמה על כן הוא דבר נסתר ואין כן אחר העבירות: (כא) עם כל בהמה. זכר [a]או נקבה כי אין לה פה שתצעק ותערער כמו הזכור על כן לא [b]הזכירו: (כה) לוקח שוחד. לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר: (כו) אשר לא יקים. יש אומרים על כל התורה ויש אומרים על אלה המכבים ולא אמרו כלום בעבור שכתוב לעשות

פירוש על אבן עזרא

[a]כלומר שכתוב שם אז יבנה יהושע ואחרי כן קרא את דברי התורה הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה לא היה שלא שנה מן הכתוב ודעתו שהברכה ברוך אשר והקללה ספך זה. [b]כי הנקבה דרכה בכך. והנה הוא ג"כ דבר נסתר. [c]ר"ל הזכר בפירוש. ואעפ"כ אלה בהמה כוללת שניהם. ואלה

ספורנו

מלככם: ושמע. והתבונן: ושמעת בקול ה' אלהיך. כשתשכיל זה ותבין תשמע בקולו בלי ספק: (טו) ארור האיש. הנה כל הארורים אמרו תחלה בלשון ברוך כמו שבא בקבלה ולזה אמר אלה יעמדו לברך את העם. אמנם הזכירם הכתוב בלשון ארור בלבד כי עיקר הכוונה באלו הארורים היה לקלל את העוברים על אלה כדי שהם לבדם ישאו עונם ולא יהיו שאר העם ערבים להם וזה כי הפוסאים האלה היו על הרוב לאשי העם שלא היה על ההדיוטות למחות בידם כמו שהעיד יחזקאל באמרו נשיאי ישראל איש לזרועו היו בך למען שפך דם אב ואם הקלו בך כו'. ובאותה הפרשה הזכיר הנביא רוב אלה הארורים או כולם ואמר שבעבור אלו העונות בירושלים לא שהעיר כולם חטאה בזה אבל הנשיאים הם חטאו בכמו אלה. אמנם בהזכירו שם עונות הלבור האשים את העיר באמרו קדשי בזית ואת שבתותי חללת: (כה) לוקח שוחד להכות. כענין דואג האדומי והזפים למצוא חן בעיני שאול או לסרוים: (כו) אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם. שלא יקיים ויודה שראוי לעשות את כולם אבל חסים

פירוש רשב"ם

(יב) אלה יעמדו לברך וגו'. לפי הפשט דומה שאלו עונין אמן אבל הלוים הופכין פניהם בשעת ברכה להר גריזים וכשמקללים פונים להר עיבל: (טו) ושם בסתר. כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר הם כמו שמפרש בכולם. הוא משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי. ופעמים בסתר. והן ע"ז. ומכה רעהו. ולכך פירש בשניהם בסתר שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל כי בית דין יענשוהו על הגלויות כמו שכתוב בסוף כל הקללות. הנסתרות לה' אלהינו. הוא יקח נקמה מן הנסתרות שהרי נתקללו בשם הקב"ה אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת מלקות. סקילה, שריפה. הרג. וחנק. הלא תראה אין כתוב כאן. ארור שוכב עם אשת רעהו. כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליו. מקלה אביו. במקום בית גידולו. אין אחרים רגילי שם. וכן משיג גבול בגנבה הוא עושה שאם יראה ימחה בידו. וכן משגה עור ומטה משפט. כל אלו דברי סתר. שכב עם אשת אביו. זהו במקום שהוא גדל שם ואין רואה: עם כל בהמה. אין זה כי אם בסתר. וכן אחותו. וחתנתו. האם רגילה בבית בתה: (כו) ארור אשר לא יקים. על כל עבירות שבסתר

אֶת־דִּבְרֵ֥י הַתּוֹרָֽה־הַזֹּ֖את לַעֲשׂ֣וֹת אוֹתָ֑ם וְאָמַ֥ר כָּל־הָעָ֖ם אָמֵֽן׃ פ

כח א וְהָיָ֗ה אִם־שָׁמ֤וֹעַ תִּשְׁמַע֙ בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לִשְׁמֹ֤ר לַעֲשׂוֹת֙ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָ֔יו אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖ הַיּ֑וֹם וּנְתָנְךָ֞ יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ עֶלְי֔וֹן עַ֖ל כָּל־גּוֹיֵ֥י הָאָֽרֶץ׃ ב וּבָ֧אוּ עָלֶ֛יךָ כָּל־הַבְּרָכ֥וֹת הָאֵ֖לֶּה וְהִשִּׂיגֻ֑ךָ כִּ֣י תִשְׁמַ֔ע בְּק֖וֹל יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ג בָּר֥וּךְ אַתָּ֖ה בָּעִ֑יר וּבָר֥וּךְ אַתָּ֖ה בַּשָּׂדֶֽה׃ ד בָּר֧וּךְ פְּרִֽי־בִטְנְךָ֛ וּפְרִ֥י אַדְמָתְךָ֖ וּפְרִ֣י בְהֶמְתֶּ֑ךָ שְׁגַ֥ר אֲלָפֶ֖יךָ וְעַשְׁתְּר֥וֹת צֹאנֶֽךָ׃ ה בָּר֥וּךְ טַנְאֲךָ֖ וּמִשְׁאַרְתֶּֽךָ׃ ו בָּר֥וּךְ אַתָּ֖ה בְּבֹאֶ֑ךָ וּבָר֥וּךְ אַתָּ֖ה בְּצֵאתֶֽךָ׃ ששי ז יִתֵּ֨ן יְהוָ֤ה אֶת־אֹיְבֶ֙יךָ֙ הַקָּמִ֣ים עָלֶ֔יךָ נִגָּפִ֖ים לְפָנֶ֑יךָ בְּדֶ֤רֶךְ אֶחָד֙ יֵצְא֣וּ אֵלֶ֔יךָ וּבְשִׁבְעָ֥ה דְרָכִ֖ים יָנ֥וּסוּ לְפָנֶֽיךָ׃ ח יְצַ֨ו יְהוָ֤ה אִתְּךָ֙ אֶת־הַבְּרָכָ֔ה בַּאֲסָמֶ֕יךָ וּבְכֹ֖ל מִשְׁלַ֣ח יָדֶ֑ךָ וּבֵ֣רַכְךָ֔ בָּאָ֕רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ט יְקִֽימְךָ֨ יְהוָ֥ה לוֹ֙ לְעַ֣ם קָד֔וֹשׁ כַּאֲשֶׁ֖ר נִֽשְׁבַּֽע־לָ֑ךְ כִּ֣י תִשְׁמֹ֗ר אֶת־מִצְוֺת֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ וְהָלַכְתָּ֖ בִּדְרָכָֽיו׃ י וְרָאוּ֙ כָּל־עַמֵּ֣י הָאָ֔רֶץ כִּ֛י שֵׁ֥ם יְהוָ֖ה נִקְרָ֣א עָלֶ֑יךָ וְיָֽרְא֖וּ מִמֶּֽךָּ׃ יא וְהוֹתִרְךָ֤ יְהוָה֙ לְטוֹבָ֔ה בִּפְרִ֧י בִטְנְךָ֛ וּבִפְרִ֥י בְהֶמְתְּךָ֖ וּבִפְרִ֣י אַדְמָתֶ֑ךָ עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֧ע יְהוָ֛ה לַאֲבֹתֶ֖יךָ לָ֥תֶת לָֽךְ׃ יב יִפְתַּ֣ח יְהוָ֣ה ׀ לְ֠ךָ֠ אֶת־אוֹצָר֨וֹ הַטּ֜וֹב אֶת־הַשָּׁמַ֗יִם לָתֵ֤ת מְטַֽר־אַרְצְךָ֙ בְּעִתּ֔וֹ וּלְבָרֵ֕ךְ אֵ֖ת כָּל־מַעֲשֵׂ֣ה יָדֶ֑ךָ וְהִלְוִ֙יתָ֙ גּוֹיִ֣ם רַבִּ֔ים וְאַתָּ֖ה לֹ֥א תִלְוֶֽה׃ יג וּנְתָנְךָ֨ יְהוָ֤ה לְרֹאשׁ֙ וְלֹ֣א לְזָנָ֔ב וְהָיִ֙יתָ֙ רַ֣ק לְמַ֔עְלָה וְלֹ֥א תִהְיֶ֖ה לְמָ֑טָּה כִּֽי־תִשְׁמַ֞ע אֶל־מִצְוֺ֣ת ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֜י מְצַוְּךָ֥ הַיּ֛וֹם לִשְׁמֹ֖ר וְלַעֲשֽׂוֹת׃ יד וְלֹ֣א תָס֗וּר מִכָּל־הַדְּבָרִ֗ים

אשר

אונקלוס

כָּל עַמָּא אָמֵן: א וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלַּי עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: ב וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקֻנָּךְ אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ: ג בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא: ד בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ וַלְדָּא דִבְעִירָךְ בַּקְרֵי תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ: ה בְּרִיךְ סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ: ו בְּרִיךְ אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וּבְרִיךְ אַתְּ בְּמִפְּקָךְ: ז יִתֵּן יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דְּקָיְמִין עֲלָךְ תְּבִירִין קֳדָמָךְ בְּאָרְחָא חַד יִפְקוּן לְוָתָךְ וּבְשִׁבְעָא אָרְחָן יֶעְרְקוּן מִקֳּדָמָךְ: ח יְפַקֵּד יְיָ עִמָּךְ יָת בִּרְכְתָא בְּאוֹצָרָךְ וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ וִיבָרְכִנָּךְ בְּאַרְעָא דַייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: ט יְקִימִנָּךְ יְיָ לֵהּ לְעַם קַדִּישׁ כְּמָא דִי קַיֵּים לָךְ אֲרֵי תִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַייָ אֱלָהָךְ וּתְהָךְ בְּאָרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי: י וְיֶחֱזוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא אֲרֵי שְׁמָא דַייָ אִתְקְרֵי עֲלָךְ וְיִדְחֲלוּן מִנָּךְ: יא וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ לְטָבָא בְּוַלְדָּא דִמְעָךְ וּבְוַלְדָּא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַל אַרְעָא דִי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ: יב יִפְתַּח יְיָ לָךְ יָת אוֹצְרֵהּ טָבָא יָת שְׁמַיָּא לְמִתַּן מְטַר אַרְעָךְ בְּעִדָּנֵהּ וּלְבָרָכָא יָת כָּל עוֹבָדֵי יְדָךְ וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזוּף: יג וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ לְתַקִּיף וְלָא לְחַלָּשׁ וּתְהֵי בְּרַם לְעֵלָּא וְלָא תְהֵי לְתַחְתָּא אֲרֵי תְקַבֵּל לְפִקּוֹדַיָּא דַייָ אֱלָהָךְ דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד: יד וְלָא תִסְטוּן מִכָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא

מפקד

מסרה לעשות, מ"ל. הוהם, ט"כ מ"ל בתורה. כח א לשמר, חסר. לעשות, מ"ל. ונתנך, ב' לרשם. גויי, בב' יודין. ב הברכות, מ"ל. והשיגך, ח"ז. ב' מ"י וח' חסר. בקול, מ"ל. ד אלפיך, מ"ל. ועשתרות, ל' מ"ל בתורה. צאנך, ח"י. ה ומשארתך, חסר. ו בבאך, חסר דה'. תהוך, ז' ג' מנהן כ"ם. בבאתך, מ"ל ח' וס"י. ז הקמים, מ"ל. אליך, י"ד. ימטו, ב' מ"ל. ח יצו, ל'. באסמיך, ל' וח' ממוך סגע מ"ל. ט יקימך, מ"ל. קדוש, כו"ל מ"ל במ"י. י וראו, ב'. ממך, הב' בדגש לספרים. יא והותרך, ל' ח"י ומ"ו. לטובה, מ"ל. יב יפתח, פסק. אוצרו, מ"ל. מטר, ד' מתב נעי"ם סולי מפני הדומים מר בפסח סי בפסח ד"ם. ולברך, ד'. והלוית, מ"ל. יג ונתנך, בקדמה. לראש, כ"ד. ממים, ס'. למטה, מפי"ם בדגש ד"ם. לשמר, חסר. ולעשות, מ"ו כו"ל בוי"ו המבור ומ"ל. יד ולא, מ"ו ל"ם בסיפרא. תסור, מ"ל.

ת"א והיה אם שמוע תשמע ברכות פט. ונתנך ה' אלהיך עליון מקידה סמ: עו. ברוך אתה מליעה קי. וכשבעה קדושין ג. יצו ה' אתך תענית ח מליעה מו. וראו כל עמי ברכות ו נו מגילה יו סוטה יו מנחות לה חולין פט. יפתח ה' לך תענית ב ע מגילה יב נסכה כה.

רש"י

את התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה: (ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: ועשתרות צאנך. רבותינו ולכותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: (ה) ברוך טנאך. פירותיך. ד"א טנאך דבר לח שאתה מסנן בכלים: ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: (ו) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. (ב"מ קז) שתהא יציאתך

ספורנו

תהיה אינו תלוי מהם לבעלה אמנו והוא העומר לדבר אחד: (ב) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. אף על פי שלא תשתדל אתה להשיגם: כי תשמע בקול ה' אלהיך. וזה כשתהיה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולפי' ישיגוך הברכות בלתי השתדלות והנה הזכיר ברכות בית ראשון ואמר שיזכור לכן בכל עת שישמרו את המצות עד אמרו יקימך ה' לו לעם קדוש וזה היה בתחלת בית שני כמו שספרו ז"ל על ברכות שמעון הצדיק והנסים של בית המקדש כל ימיו: (י) וראו כו'. כמו שספרו ז"ל על אלכסנדר שהשתחוה לפניו: (יא) והותירך ה' לטובה.

שתהיה

(ו) אמר ברכתא בכללא ולווטיא בכללא מברכיא הוון הפכין אפיהון לכל מילא ומילא כלו קביל טורא דגריזים ואמרין בריך יהוי גברא די יקים ית פתגמי אורייתא הדא למעבדהון מלטטיא הפכין אפיהון כלו קביל טורא דעיבל ואמרין ליט יהוי גברא דלא יקים ית פתגמי אורייתא הדא למעבדהון הוון ענין כלהון כחדא ואמרין אמן פתגמיא אלין אתאמרו בסיני ואתניין במשכן זימנא ואיתליתון במשרי מואב תרתיסרי מלין מן מלתא לכל שבטיא ועל כל פיקודא ופיקודא אתגזר עלה תלתין ושית קיימין: (א) ויהי אין קבלא תקבלון למימרא דיי אלהכון למינטור ולמעבד ית כל פקודוי דאנא מפקיד לכון יומנא ויתנינכון יי אלהכון רמין וגיותנין על כל עממי ארעא: (ב) וייתון עליכון כל ברכתא האלין וידבוקנכון ארום תקבלון למימרא דיי אלהכון: (ג) בריכין אתון בקרתא ובריכין אתון בחקלא: (ד) בריכין ולדי מעיכון ופירי ארעכון בקרי תוריכון ועדרי עניכון: (ה) בריך סלי ביכוריכון וחלת שירוי אצוותכון:

[(ה) בריכין תהון בסלי ביכוריכון ובאצוותכון:]

(ו) בריכין אתון במיעלכון לבתי מדרשיכון ובריכין אתון במפקכון לפרקמטייכון:

[(ו) בריכין תהון במיעלכון בבית מדרשיכון ובריכין תהון במיפקכון מן בתי מדרשיכון:]

יונתן בן עוזיאל

(ז) ישוי מימרא דיי ית בעלי דבביכון דקיימין לקובליכון למבאשא תבירין קדמיכון באורחא חד יהון נפקין לותכון לסדרי קרבא ובשבעא אורחין טעיין יהון ערקין מן קדמיכון: (ח) יפקיד יי עמכון ית ברכתא באוצריכון ובכל אושטות ידיכון ויבריכינכון בארעא דיי אלהכון יהיב לכון: (ט) יקים יתכון מימרא דיי קדמוי לעם קדיש היכמא דקיים לכון ארום תנטרון ית פקודיא דיי אלהכון ותהכון באורחן דתקנן קדמוי: (י) ויחמון כל עממי ארעא ארום שמא דיי חקיק בזמן דתפילין עלך וידחלון מנך: (יא) וישיירינכון מימרא דיי לטבא בוולדא דמעיכון ובוולדא דבעיריכון ובאבא דארעכון על ארעא דקיים יי לאבהתכון: (יב) ארבעא מפתחין בידי דמארי עלמא דלא מסרינון בידא דספרא מפתחא דחייתא ודקבריא ודמזוני ודמטרא וכן אמר משה נביא הכא יפתח יי לכון ית אוצריה טב דעימיה בשמיא למתן מטר ארעכון בזמניה בכיר במרחשון ולקיש בניסן ולברכא ית כל עובדי ידיכון ותוזפון לעממין סגיאין ואתון לא תצטרכון למיזף: (יג) ימני מימרא דיי יתכון למלכין ולא להדיוטין ותהוון לחוד מנטלין ולא תהון למאיסין ארום תקבלון לפקודיא דיי אלהכון דאנא מפקיד לכון יומנא למנטור ולמעבד: (יד) ולא תסטון מן כל פתגמיא דאנא מפקיד לכון יומנא לימינא ולשמאלא למהך

בתר

בעל הטורים

כל התורה: אמן בגימ' יסוד אדני. ולכך גדול העונה אמן יותר מן המברך שעולה שני שמות: (א) שמוע תשמע בגימ' לדברי תורה ולדברי חכמים: (ז) ינוסו לפניך ומפיק ליה: (ח) יצו יי' אתך את הברכה באסמיך. שמלא בתים מלאים כל טוב: באסמיך בגי' זהו סתר. שאין הברכה תלויה אלא בדבר הסמוי מן העין: (י) שם יי' נקרא ר"ת שי"ן פי' שי"ן של תפילין. ויראו ממך ומפיק ליה (יא) והותירך יי'. לומר

יונתן

המתנהל למיל פרשת ברכתא בפסוק ויענו ובפ' קדושים וכמו שפתבנו וע"ש. (כו) תרתיסרי מילין מלתא לכל שבטא כנגד י"ב שבטים וכל זה בסוטה פרק אלו נאמרין ר"פ הכי פ"ל דפליג אר"ש וסבר ברוך בכלל וברוך בפרט וכן ארור בכלל וארור בפרט וכללות ופרטות נאמרו בסיני באהל מועד ונשנו בערבות מואב. המגזר עלה תלתין ושית קיימין פי' לכל אלות נכרתו ל"ו בריתות י"ב דסיני וי"ב דאהל מועד וי"ב דערבות מואב הרי ל"ו ודלא כר"ע דאמר מ"ח וכו'. (ח) מיכוי אלוותכון פי' חחלת עיסתכם ותמולא אחד והן זמ"ערך.

(ו) במיעלכון לבי מדרשא ע"ש כרוך הבא נשם ה'. במפקכון לפרקמטייכון כן הוא במדרש רבה ודרש לאתך הוא לדרך והולאה משם ומחן וק"ל: (ז) ארהין טעיין יהוון פירוש דברים נבוכים ומוטעים: (י) מזמן תפילין דמלך כ"ל מוכן ומזומן ויותר היה נראה לתגיה בזמן דתפילין עלך וכדאיתא בפ"ק דברכות ואלו כל עמי הארץ כי שם וגומר רבי אליעזר אומר אלו תפילין שבראש לפי שהם נגלוי וי"ם כי שם ה' נקרא הוא ר"ת שי"ן כתו על תפילין שבראש: (יב) ארבע מפתחות וכו' דלא מסרינון בידא דשפסרא פי' שליחים

רמב"ן

לפקים אמר רבי אמי בשם רבי תנחום בר חייא למד ולימד ושמר ועשה והיה ספק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור ידרשו בהקמה האמת בית המלך והנשיאות שבידם להקים את התורה ביד המבטלים אותה ואפילו היה הוא צדיק גמור במעשיו והיה יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המבטלים אותה הרי זה ארור. וזה קרוב לענין שפירשנו ואמרו על דרך אגדה זה החזן שאינו מקים ספר התורה להעמידו כתקנן שלא יפלו ולי נראה על החזן שאינו מקים ספר תורה על הצבור להראות פני כתיבתו לכל כמו שמפורש במסכת סופרים שמגביהין אותו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה לכל אנשים והנשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה וגו' וכן נהגו: (ט) יקימך יי' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך. יקרא שבועת הברית אשר כרת עמהם בהר סיני על כל הדברים האלו כי שם נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש או שהברית אשר כרת עם אברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך יכלול זה וכן אמר למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב כי לכולם בא בברית: (יג) וטעם לראש ולא לזנב. ביאורו לראש על העמים *וזנב לעם ולא לזנב לאחד מכל עכו"ם כי יתכן שיהיה לראש על העמים רבים וזנב לעם אחד כנגד ממש. והנכון שיהיה לראש מעתה ולא לזנב עד עולם באחד מכל העמים וכן רק למעלה תמיד ולא תהיה למטה לעולם: (יד) ולא תסור מכל הדברים. נתקן עם כי תשמע ביאורו עליך כל הברכות האלה כאשר תשמע למצותיו וכאשר לא תסור ימין ושמאל מכל הדברים אשר אנכי מצוך בענין ע"ז שלא תלך אחרי אלהים אחרים לעבדם כבר סרת מכל מצותיו ואין הפך כלל בכלל המצות שתעשה ואיננו כדברי בעל ההלכות שמנאו במצות לא תעשה. הקדים בברכות תרי בטנך ואחר כן טנאך ומשארתך כי

*אולי צ"ל ולא זנב.

אבן עזרא

*לעשות אותה והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות [ס]אותם: (א) עליון על כל גויי הארץ. זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם [י]כמוכם: וטעם (ב) ובאו. שיבואו מעלמם: והשיגך. ואם לא תקבשם [פ]והטעם שלא תיגע: (ג) בעיר. ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה: בשדה. בזריעה ובנטיעה: (ד) פרי בטנך. בבנים והבטן [צ]כמו: שגר ועשתרות. [ק]פירשתים: (ה) טנאך. מקום הלחם והוא מוקדם [ר]ומאוחר עם משארותך. או מקום שיושם שם הקמח: (ו) בצאתך. לחוץ [ש]ולסחור ולשלול או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח והפך [ת]כתוב (ז) ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמר כי אם יקשרו אויביך על כן אמר הקמים עליך: ובשבעה. לשון רבים [א]בעבור סוד ימי השבוע [ב]כי הוא תלוי [ג]בעליונים: (ח) באסמיך. באוצרותיך מטעם [ד]המקום: (ט) לעם קדוש. והקדושה לשמור המצות: וטעם יקימך. יעמידך: תשמור. בלב: והלכת. במעשה: (יא) וטעם והותירך. אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארה אתה תותר לטובה: (יב) אוצרו. שהוא בכחו לצאת וכן אוצרות [ה]שלג: על כן אחר הותירך. אמר דבר הגשם כי העולם [ו]סבת הרעב: והלוית גוים רבים. כי ירעבו ולא יצא ממון שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש: (יג) כי תשמע. בלב לשמור ולעשות והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד ע"ז כי הוא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור ולעשות כי

עיקר

פירוש על אבן עזרא

[פ]ואלה הנזכרים הם מצות לא תעשה. [ס]ר"ל פי' לעשות אותם שירצה לשמור התורה ולעשות אלה הל"ת. ונכון הפי' כי הם י"א ארורים וירצה לעשותם. ומובא ג"כ הפי' אם לא יקיים המצות עשה ובזה ג"כ אינו מקיים התורה. [ע]במעלה עליונה. [פ]ר"ל אף שלא תתן דעתך עליהם. [צ]לאבר הסמוך לו. [ק]לעיל (ז' י"ג). [ר]שכנן גומר משארתך וטנאך. [ש]לעלות לרגל כמו שלש רגלים תחוג לי בשנה. [ת](פסוק י"ט). [א]ר"ל לאו דוקא ז'. [ב]בז' ימים. [ג]ר"ל ז' כוכבי לכת המוחרים אל יום ב"ז ימי השבוע. עיין מ"ש (בראשית א' כ"ח). [ד]כמו וימלאו אסמיך שבע (משלי ג' י') ואולרותיהם אמלא. [ה](איוב ל"ח כ"ב). [ו]ר"ל עלירת גשמים.

פירוש שב"ם

שבסתר: (ה) טנאך שיהא מלא פירות: ומשארתך. הוא כלי שנותנין בו את הבצק: (ח) באסמיך. באוצרותיך. שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כדכתיב וימלאו אסמיך שבע: (י) נקרא עליך שימלא משאלותיך. בהראותו כי אתם עמו:

אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם: פ

טו וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ: טז אָרוּר אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה: יז אָרוּר טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ: יח אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ: יט אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ: כ יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי: כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: כב יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ: כג וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל: כד יִתֵּן יְהוָה אֶת־מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ: כה יִתֶּנְךָ יְהוָה ׀ נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ: כו וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ לְמַאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם

ולבהמת

אונקלוס

מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לְמִפְלְחַהוֹן: טו וִיהֵי אִם לָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיַדְבְּקֻנָּךְ: טז לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא וְלִיט אַתְּ בְּחַקְלָא: יז לִיט סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ: יח לִיט וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ בַּקְרֵי תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ: יט לִיט אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וְלִיט אַתְּ בְּמִפְּקָךְ: כ יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יָת מְאֵרְתָא וְיָת שִׁגּוּשְׁיָא וְיָת מְזוֹפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דִּי תַעְבֵּד עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי וְעַד דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדָיךְ דִּשְׁבַקְתָּא דַחַלְתִּי: כא יַדְבֵּק יְיָ בָּךְ יָת מוֹתָא עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: כב יִמְחִנָּךְ יְיָ בְּשַׁחֶפְתָּא וּבְקַדַּחְתָּא וּבְדַלֶּקְתָּא וּבְחַרְחוּרָא וּבְחַרְבָּא וּבְשִׁדְפוֹנָא וּבְיֵרָקוֹנָא וְיִרְדְּפֻנָּךְ עַד דְּתֵיבַד: כג וִיהוֹן שְׁמַיָּךְ דִּי עִלָּוֵי רֵישָׁךְ חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא מִלְּאַחָתָא מִטְרָא וְאַרְעָא דִּי תְחוֹתָךְ תַּקִּיפָא כְּפַרְזְלָא מִלְּמֶעְבַּד פֵּרִין: כד יִתֵּן יְיָ יָת מְטַר אַרְעָךְ אַבְקָא וְעַפְרָא מִן שְׁמַיָּא יֵחוֹת עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי: כה יִתְּנִנָּךְ יְיָ תְּבִיר קֳדָם סָנְאָךְ בְּאָרְחָא חֲדָא תִּפּוֹק לְוָתֵהּ וּבְשִׁבְעָא אָרְחָן תַּעְרוֹק מִקֳּדָמוֹהִי וּתְהֵי לְזִיעַ לְכָל מַלְכְוַת אַרְעָא: כו וּתְהֵי נְבִלְתָּךְ מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל לְכָל

עופה

מסרה מצוה, י"ח. ושמאול, ה' מ"ל א' ו' נחים. טו בקול, מ"ל. לשמר, חסר. לעשות, מ"ל. הקללות, מ"ל. והשיגוך, ג' ב' מ"ל דא"ל וא' מ"ו. יח ומשארתך, חסר. יט בבאך, חסר (דחסר). כ ישלח, י"ב דגוש. יהוה, פסיק. את, כ"כ בלא וי"ו הסגור. המהומה, ל' ומ"ל. המגערת, ל'. השמדך, ל'. עד, מ"ו דקרי ולא כ'. מעלליך, מ"ל. כא ידבק, ל'. כלתו, ג' חסר. אתך, חסר. כב יככה, כ"ה בסוף. בשחפת, ל'. ובקדחת, ל'. ובדלקת, ל'. ובחרחר, ל' וחסר. ובשדפון, כ"ל מ"ו. ובירקון, מ"ל. ורדפוך, מ"ל. עד, י"א מטעימין בס"פ. אבדך, קמץ באלף הוא חטף וחסר. כג שמיך, ג' מ"ל. כד מטר, ד' רפין. השמדך, ד'. כה יתנך, ב'. יהוה, פסיק. נגף, ב' בקמץ. איביך, ס"ו ומ"ו. תנוס, מ"ל. ממלכות, כו"ל מ"ל. ת"א לעבדם בסכום פס. והיה אם לא תשמע פס. יתן ה' את מטר סמנים נ פ.

רש"י

יראתך מן העולם בלא ספק כיראתך לפניהם: (ז) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרים לכל צד: (כ) המארה. חסרון כמו (ויקרא יג) צרעת ממארת: המהומה. שגעון קול בהלות: (כב) בשחפת. שנשרו בשרו ונפוח: ובקדחת. לשון (דברים לב) כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מלוזי"ן בלע"ז שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלעז אישטרני"מנט לשון (איוב ל) ועצמי חרה מני חרב (ירמיה ו) נחר מפוח אש: ובחרב. יביא עליך גייסות: שדפון וירקון. מכות תבואה שבשדות: שדפון. רוח קדים השלי"דה בלע"ז: ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"ש בלע"ז: עד אבדך. תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: (כג) והיו שמך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן והנזכר שיני מפי הקב"ה אמרן כמשמען וכן נאמר (ויקרא כו) ואם לא תשמעו לי ותלכו עמי בקרי וכאן הוא אומר בקול ה' אלהיך. ידבק ה' בך יככה ה' הקיל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקיל שבראשונות הוא אומר (שם) את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזעת כדרך שהנחשת מזיעה והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אעפ"י שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוליא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. (תענית ג) זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבין את העפר והרוח בא ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהם לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: (כז) בשחין מצרים. רעה היה מאד לח מבחוץ ויבש מבפנים כדאיתא בבכורות (בכורות מא):

גרב

בתר טעות עממיא למפלחהון: (טו) כד פתח משה נביא למימר פתגמי אוכחותא האלין אתרגישת ארעא ושמיא זעו שמשא וסיהרא קדרון וכוכביא כנשו זיוהון אבהת עלמא צווחין מבית קבורתהון וכל ברייתא שתקין ואילניא לא טלטילו ואזיהון עניין אבהת עלמא ואמרין חבול על בנינן כד יחובין ויתמטון עליהון לווטיא אלין היך יכלין לסוברותהון ודלמא יתעבר בהון שיציו ולא תהי זכותן מגנא עליהון ולא יהי גברא דיקום ויצלי אמטולתהון ברת קלא נפלת מן שמי מרומא וכן אמרת לא תדחלון אבהת עלמא דאפילו פסקא זכותהון דכל דריא זכותהון לא יפסוק וקיימא דקיימית עמכון לא מבטלא ותהי מגנא עליהון ענא משה נביא ואמר אף על גב דאנא מוכח יתהון על תנאה מתובתהון למימר דאין לא תקבלון למימרא דיי אלהכון הלא למיטור למעבד ית כל פקודוי וקימוי דאנא מפקיד לכון יומא דין וייתון עליכון כל לווטיא האלין וידבקונכון: (טז) ליטין אתון בקרתא וליטין אתון בחקלא: (יז) ליטין סלי בכוריכון וחלת שירוי אצוותכון: (יח) ליטין ולדי מעיכון ופירי ארעכון בקרי תוריכון ועדרי עניכון: (יט) ליטין אתון במעלכון לבתי קיאטרוניכון וקורקיסתכון למבטלא פתגמי אורייתא וליטין אתון במיפקכון לפרנסתכון: (כ) יגרי מימרא דיי בכון ית לווטתא לאטמא מזוניכון וית ערבובא לערבבא שלמכון וית מזופיתא בכל אושטות ידכון דתעבדון עד דתשתיצון ועד דתובדון בסרהוביא מן קדם בישות עובדיכון דשבקתון דחלתי: (כא) יאדק מימרא דיי בכון ית מותא דישיצי יתכון מעילוי ארעא דאתון עללין תמן למירתה: (כב) ימחי יתכון מימרא דיי בשחפותא ובקדחותא ובאישא דגרמיא ודלקא מוחיא ובהרהורי דלוחי צירתא דלבא ובשלופי חרבא ובשדפונא ובירקונא דמקדוניא ירדפונכון על שווייכון עד דתיבדון: (כג) ויהון שמיא דעילויכון הי נחשא דמזיע ולא מספקין לכון טלין ומטרין וארעא דתחותכון הי כפרזלא דלא מזיע דלא מרטיבא אילני ואכפרסקי וסגדי ירקי: (כד) יגרי יי בתר מטרין דנחתין על ארעכון רוחא דמסקא אבקא ועפרא עילוי עשבי חקליכון מן שמיא ייחות פורענו עליכון עד דתשתיצון: (כה) ישוי יתכון מימרא דיי תבירין קדם בעלי דבביכון בארחא חד תפקון לקדמותהון לסדרי קרבא ובשבעתי ארחן מעיין תהוון מפכין (נ"א ערקין) מן קדמיהון ותהוון לריחוק לכל מלכות ארעא: (כו) ותהי נבילתכון משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד יתהון מעילוי נבילתכון:

ולית

בעל הטורים

לומר בזכות התפילין יוסיף ימים דכתיב (ישעי' ל"ח) אדני עליהם יחיו: (כב) יככה יי' ד' פעמים כתיב בתוכחות יככה יי'. כנגד ד' גליות. ויש בזה הפסוק ז' ענינים. בשחפת. ובקדחת. ובדלקת. ובחרחור. ובחרב. ובשדפון. ובירקון. כנגד ז' תועבות בלבו (משלי כ"ו): (כה) נגף ב' במסרה דין ואידך (שופטים כ') אך נגוף נגף הוא לפנינו (ע"ב יו"ד) ויראו אהרן כי נגף לפני ישראל אם שמוע תשמעו ינתנו לפניכם

יונתן

שליטם נמסרים ביד טלים ועספרלא פי' כמו מגס לאלף וכ"ס בגמ' דיומא. נביל במרכסון ולקים בחימן עיין לעיל פ' בחקותי: (טו) לא טלטל ואזיהון פי' ענפיהם של עץ כי כן תרגם מבין עפאים יתנו קול מביני ואזיהון יתנו קול זמר וכן הוא לשון גמ' דשבת פ"ק דתי בר אבא אמר זאזוהא וכו' כל הפסוק מבואר מעלמו: (יט) קילטרוניכון הם בתים של שחוק לשון פילערלות. וקירקסתיכון בתי טיול של ע"ז: (כ) ללטטא מזוניכון דייק דליתא דמארה לשון חסרון הוא כדפירש"י וחסרון שייך גבי ממון וכן ערבוביא גבי שלום. מזופיתא תרגום של סערה בירמיה כ"ג י"ט על פסוק הנה סערת ה' הא מזופיתא מקדם ה': (כא) יאדק לשון גזרה אדוק וכן שנים אדוקים בטופס: (כב) ובאישא דגרמיא פי' אש שהעצמות מתקדחים. דדלקא מוחיא שהמוח שבהן מקדח. ובהרהורי דלוחי פי' הרהור של פחד שפיא כאב לב והיינו לירמא דליצא מכח יבשם הגוף לפי שפיד. על שווייכון פי' על מעוותיכם כ"כ תרגם של ילוני עלה. ולפוי גבי שלקית וע"ס. (כג) ולא מספקין טלין ומטרין ובפסוקי תרגם יונתן דלא למתפם פי' דכאן חפק פירש"י שהי שפם השמים לנחושת וסף שיהיו מזיעין קלא כנחושת להמטיר מ"מ לא יהיה כדי סיפוק. דלא מרטיבא פי' שלא יחא מלחלם ומתוך כך לא תגדל הארץ פירות. ואכפרסקי מיני בשמים הם ולשון הנמלא דמנחות פ' התכלת כב סייח ערת וממליא לא באכפרסקי ומגדי: (כד) בתר מיטרין וכו' דיוקו כפרש"י בתר זיקא

מיערא

רמב"ן

כי פרי הבטן הטוב והמטיב יוסר וקללה אחר אותו. כי הטובה יגיע תחלה בנכסיו. ואם לא ישוב יפגעהו בפרי בטנו וכן הקדים בברכות מיתת האויבי' קודם הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך כי גלות האויבים הוא להם הכבוד והטובה הגדול בכבוש הארצות ויציאתם לבטח בין העמים ובקללות הקדים המארה

אבן עזרא

עיקר השמירה המעשה: (כ) המארה. [ז]המגערת: המהומה. שלא יוכל להשלים [ח]המעשה: המגערת. [ט]שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחר יגיעתו: (כב) בשחפת. י"א שהם מיני חלאים: בקדחת. בכל יום. מגזרת כי אש קדחה [י]באפי. ומהומה ומגערת ושחפת וקדחת ודלקת שם התואר. וטעם ובדלקת. חלישות או [כ]דליקים: ובחרחר. מגזרת וחרה [ל]נמושתה: ובחרב. מגזרת [מ]חורב: ובשדפון. נפיחות וכן שדופות [נ]קדים ויש אומרים הפוך והטעם דקוק: ובירקון. כמשמעו בלשון קדר ויש אומרים כי אלה חליים בזרע. ובשדפון כמו שדופות קדים הכיתי אתכם בשדפון [ס]ובירקון. על כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם [ע]בחוקותי: (כג) נחשת. כנחשת וכן ברזל: (כד) אבק ועפר. בכח הרוח וכח הרוחות: עד השמדך. מלא ה"א כמו [פ]הבראך: (כה) לזועה. הפוך

כמו

פירוש על אבן עזרא

[ז]פירוש אחר ענין קללה שמגרעת המוצא כמו ואתם מארים אתם את המארה וכו' (מלאכי ג' ט'). ח"ם המגערת בהפך אחוון ול"ל המגרעת בל"א (פערמינדערונג). [ח]פירוש השם ענין בלבול ובהוק. בל"א (פערוווירונג). [ט]ענין השמחה כמו הנני גוער לכם את הזרע (שם פ' ג') בל"א (פערדערבען) ח"ם שלא ישמח במעשיו וכו'. [י](להלן ל"ב כ"ב) ענינו חמום הגוף בל"א (ענטצינדונג) ח"ם בכל יום. [כ]בל"א (דריי"א אדער פיערטעגיגעם פיבער). [ל](יחזקאל כ"ד י"א) פירוש אחר ענינו שרפה מרוב החימום והגוף חולך ודל. בל"א (אויסגעטרוקנעטער). [מ]ענינו יבשות מכת החום (דירכרונג). [נ](בראשית מ"א ו') לפי' הראשון נפיחות בל"א (אויפבלעהונג) ולפי' הי"א הפוך ובל"א (שווינדזוכט). [ס](עמוס ד' ט'). [ע](ויקרא כ"ו י"ט) ע"ש. [פ](יחזקאל כ"ח י"ג).

מן

ספורנו

שהיה הכלמתך בקרבים וזולתם יתרה מהכלמת אחר המכלימים בהם. וזאת הברכות שהיו בבית שני קיים: (יד) ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל. שלא ישנו את מצות האל ית' בפרט ענין המספר. ולא ימירו את אחר המצות במנהגי הדיוט ומצות אנשים מלומדה כ"ש כשיעשו זה לכבוד קדמונים שהמנהיגים לא לכבוד קונם ולא לשמור מצותיו כי בזה האופן אין לך ללכת אחרי אלהים אחרי' לעבדם גדול מזה. ומזום דת לכבוד קדמונים אשר נחשבו אלהים שופטים בארץ. אמנם התוכחות עד יולך ה' אותך ואת מלכך היו בבית שני בימי אנטיוכס וזולתו עד שלכו מלכי בית חשמונאי זה על זה ונגלה אחד מהם במצות פומפיא"ו לרומ"ה ואמם והלאה עד ונקחתם היו עד חרבן הבית על ידי רומיים ומשם והלאה הם תוכחות בגלות כמשכות אליו. והתחיל בתוכחות באמרו אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחוקותיו אשר אנכי מצוך היום וזה בלי ספק כאשר הורכה שמירת מצות התורה במנהגים טובים. וזולתם והוסג אחור משפט. וכן אחר שאמר יולך ה' אותך ואת מלכך שהוא הסלק הבני שזר ואמר כי לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות מצותיו וחוקותיו אשר לך כלומר אבל שמרת עם שלוו או הכהנים אשרים זולתו אשר לא כתורתו כמו שספרו ז"ל (גטין) שלא היו תורמין ולא מעשרין והולכו לתקון יוחנן כ"ג ולגזור על הדמאי ושיו טועלים דלת בפני לוין מפני המעשה והולך הלל לתקן פרוזבול. ובטלו מי סוטה ועגלה ערופה וסנהדרין מרוב הפושעים בסוף בית שני. באופן שבטל כל משפט כמו שספרו ז"ל שגברו בעלי זרוע כמו שהוא הענין היום עם כל גלותנו ושפלותינו מרוב ההמון בפרט הסייב בדין מולם את תורת האל

יתבכך

פירוש רשב"ם

(כ) המהומה על ידי קולות וברד. כמו וירעם ה' בקול גדול וכו'. של פלשתים. ויהמם. המגערת הנני גוער לכם את הזרע וארותי את ברכותיהם:
(כב) בשחפת וגו'. מיני חלאים הם: קדחת ודלקת וחרחר. מיני חמימות הם: (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת שלא ירד מטר מן השמים. אלא יתן מטר ארצך אבק ועפר. חרות במקום שרגיל להמטיר מטר ימטיר לך מן השמים אבק ועפר. כלומר מגבהי ההרים שהן יבשים מאין מטר ירד אבק ועפר שינקרו עיניכם. ומתוך כך יתנך ה' נגף שלא תוכל לראות ותברות מפני אויביך: (כד) מטר ארצך לשון ירידה כמו המטיר

על

וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ כז יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין מִצְרַיִם וּבַעְפֹלִים וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ כח יַכְּכָה יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן לֵבָב׃ כט וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא תַצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃ ל אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב בּוֹ כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ׃ לא שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ׃ לב בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין לְאֵל יָדֶךָ׃ לג פְּרִי אַדְמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֲךָ יֹאכַל עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק עָשׁוּק וְרָצוּץ כָּל־הַיָּמִים׃ לד וְהָיִיתָ מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ לה יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין רָע עַל־הַבִּרְכַּיִם וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ לו יוֹלֵךְ יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וָאָבֶן׃ לז וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה׃ לח זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ לט כְּרָמִים תִּטַּע וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת׃ מ זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל־גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ׃ מא בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא־יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי׃ מב כָּל־עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ

*ובטחורים ק' *ישכבנה ק'

הצלצל

אונקלוס

עופא דשמיא ולבעירת ארעא ולית דמניד: כז ימחנך יי בשחנא דמצרים ובטחורין ובגרבא ובחרים יביש די לא תכול לאתסאה: כח ימחנך יי בטפשותא ובסמיותא ובשעממות לבא: כט ותהי ממשש בטיהרא כמא די ממשש עוירא בקבלא ולא תצלח ית ארחתיך ותהי ברם עשיק ואניס כל יומיא ולית דפריק: ל איתתא תירוס וגבר אחרן ישכבנה ביתא תבני ולא תיתב ביה כרמא תצוב ולא תחלליניה: לא תורך יהי נכיס לעינך ולא תיכול מניה חמרך יהי אניס מקדמך ולא יתוב לך ענך מסירין לבעלי דבבך ולית לך פריק: לב בניך ובנתיך מסירין לעמא אחרן ועינך חזין ויסופן בגללהון כל יומא ולית חילא בידך: לג אבא דארעך וכל לאותך יכול עמא די לא ידעת ותהי ברם עשיק ורעיע כל יומיא: לד ותהי משתטי מחזו עינך די תחזי: לה ימחנך יי בשחנא בישא על רכביא ועל שקיא די לא תכול לאתסאה מפרסת רגלך ועד מוחך: לו יגלי יי יתך וית מלכך די תקים עלך לעם די לא ידעת את ואבהתיך ותפלח תמן לעממיא פלחי טעותא אעא ואבנא: לז ותהי לצדו למתל ולשועי בכל עממיא די ידברנך יי לתמן: לח בר זרע סגי תפק לחקלא וזער תכנוש ארי יחסלניה גובא: לט כרמין תצוב ותפלח וחמרא לא תשתי ולא תכנוש ארי תיכלניה תולעתא: מ זיתין יהון לך בכל תחומך ומשחא לא תסוך ארי יתרון זיתך: מא בנין ובנן תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: מב כל אילנך ואבא

דארעך

מסרה כו מחריד, ח"ל. כז יככה, כ"ה בסוף. בשחין, ג' כו"ל ח"ל. ובעפלים, ח"ו ומ"י. ובטחרים ק'. כח יככה, כ"ה בסוף. בשגעון, ב' ומ"ל. ובעורון, ל' ומ"ל. ובתמהון, ל' ומ"ל. לבב, בסרין בסין. כט ממשש, ל'. בצהרים, י"ב כ"ב בסד יו"ד. באפלה, מ"ל. דרכיך, מ"ל. עשוק, מ"ל וסמין ימכים. וגזול, מ"ל. מושיע, מ"ו ומ"י דקרי וכתיב. ל ישגלנה, ישכבנה ק'. לא שורך, מ"ל. טבוח, מ"ו דקרי וכתיב. ממנך, מסר. גזול, מ"ל. מלפניך, ר'. ישוב, ו'. נתנות, מו"ק ומ"ל סמין. לאיביך, ח"ו ומ"י. מושיע, מ"ו ומ"י דקרי וכ'. לב נתנים, ח"ו ומ"י. ועיניך, ז'. ראות, מו"ק ומל"ת. וכלות, מ"ל. אליהם, מ"ל. לג יגיעך, מ"ל. יאכל, מלרע דמרכא אין הכרח לנסב"א. עשוק, ד' ב' מ"ל וא' חסר. ורצוץ, מ"ל. לד משגע, ג' ח"ו והג' בדגש. ממראה, האלף בליר"י והא בסוף. לה יככה, כ"ה בסוף. בשחין, ג'. הברכים, בחד יו"ד קדים למ"ם. השקים, ל' וח"ו בחד יוד. להרפא, אלף בסוף. ועד, י"א בטעם מאריך. קדקדך, ב' הקופין בק"מ. לו יולך, ח"ו והלא"ד בליר"י. תקים, מ"ל. שם, דגוש מד"ד. לז והיים, אין בוי"ו געי'. ולשנינה, ג' מ"ל. לח תוליא, מ"ל דמ"ל. תאסף, ב' וחסר. יחסלנו, ל'. לט תאגר, ל' וחסר. תתלעת, ב' חסר. מ זיתים, כ"ל מ"ל דמ"ל. גבולך, ב' מ"ל. תסוך, מ"ל. ישל, ל'. זיתך, מי"ק ומ"ם. מא תוליד, מ"ל דמ"ל. ולא, ג'. מב כל, ס' כ"ם בסי'. אדמתך, חסר.

ת"א ובעפלים מגילה כה. ובגרב ובחרס בכורות מא. והיית ממשש מגילה כד. ישגלנה שם כה. שורך טבוח ברכות נו. בניך ובנותיך נתונים שם יבמות סג. יולך ה' אותך יומא נב. זרע רב ברכות שם. לא תשתה סנהדרין ז. זיתים יהיו ברכות שם. כי ישל זיתך גילה לח. בנים ובנות ברכות שם. יירש הצלצל קמא קיו.

רש"י

גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש כחרס: (כח) ובתמהון לבב. אוטם הלב אשטורדי"סון בלעז: (כט) עשוק. בכל מעשיך יהי ערעור: (ל) ישגלנה. לשון שגל פלגש והכתוב כנהו לשבח ישכבנה (מגילה כה) ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו. בשנה הרביעית לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מצפות עליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: (לז) לשמה. אשטורדיסו"ן כל הרואה

נ(כו) ולית דמניד יתכון:]

(כז) ימחינכון מימרא דיי בשיחני דילקו בהון מצראי ובטחוריא דמסמיין חזותא ובגרבא ובחבוקא דלא תיכלון לאיתסאה:

נ(כז) ימחי יתכון מימרא דיי בשוחנא דמצרים ובטחוריא ובגרבא ובחכוך חספא די לא יכלין למתסיא:]

(כח) ימחינכון מימרא דיי בשווייתא דמטפשא מוקדא ובסמיותא ובשיעממות לבא: (כט) ותהוון תבעין מילכא טבא לחחי עקתכון ולא יהוי בכון מחוי קושטא היכמא דממשש סמיא בקיבלא דלית לעדי אורחא למחמי למבוותדין באורחא ולא תצלחון ית אורחתכון ותהוון ברם עציין ואניסין כל יומיא ולית דפריק: (ל) איתא תקדש וגבר חורן ישמש עמה ביתא תבני ולא תיתב ביה כרמא תנצוב ולא תחליניה: (לא) תוריכון יהון נכיסין ואתון חמיין לא תיכלון מנהון חמריכון יהוון אניסין מן קדמיכון ולא יתובון לכון ענכון מסירין לבעלי דבביכון ולית לכון פריק: (לב) בניכון ובנתיכון מסירין לעם חילוני ועיניכון חמיין וחשכן עליהון כל יומא ולית בידיכון עבדין טבין דתיתוקפן ידיכון בצלו קדם יי אבוכון דבשמיא דיפרוק יתכון:

נ(לב) בניכון ובנתיכון מסירין לעם חורי ועיניכון חמיין ויהון כפידן עליהון כל יומיא ולית לכון עובדין טבין די יספק אלהא על ידיכון למפרוק יתהון:]

(לג) פירי ארעכון וכל ליעותכון יגמר עמא דלא חכימתון ותהוון ברם טליסין ודריסין כל יומיא: (לד) ותהוון משתטיין מפורענותא ומן מחמי עיניכון דתיחמון תווהון: (לה) ימחינכון מימרא דיי בשיחנא בישא על רכוביא מטול דתפיסתון למתנם עבירתא ועל שקיא דרהטו לה ואין לא תתיבון לאורייתא לא תיכלון לאיתסאה אלהן תילקון ביה מפרסת רגליכון ועד מוקדא דרישיכון: (לו) יגלי יי יתכון וית מלככון דתמנון עליכון לאומה דלא חכימתון אתון ואבהתכון ותהוון מסקי ארנונין לפלחי טעוון דקיסין ואבנין: (לז) ואין יהרהר לבכון למפלח לטעוותהון תהוון לשעמום לפתלין ולתנויין ביני עממיא דיבדר יתכון יי לתמן: (לח) בר זרע סני תפקון לחקלא וזעיר תכנשון ארום יקרסם יתיה גובאי:

נ(לח) תפקון לברא וקליל תכנושון ארום יקרסום יתיה גובא:]

(לט) כרמין תנצבון ותפלחון וחמרא לא תשתון ולא תעצרון למכנוש ארום יגמריניה זחלא: (מ) זיתין יהון לכון בכל תחומכון ומשח לא תשוטון ארום יתרון זיתיכון:

נ(מ) ומשח לא תמשחון ארום יתר נצה דזיתיכון:]

(מא) בנין ובנן תולדון ולא יהוון מהנין לכון ארום יזלון בשביתא: (מב) כל אילניכון ופירי ארעכון ישיצי חלנונא:

נ(מב) כל אילניכון ופירי ארעכון ירתון יתהון מסיקיא:]

ערלאה

בעל הטורים

לפניכם כדכתיב ויבא אדם ונומר והם לא שמעו יככך ה' נגף: (כח) בשגעון ב' דין ואידך (מ"ב ט') והוא בשגעון ינהג כלומר לא די שיככה אלא שכל מנהגך יהיה בשגעון: (לה) קדקדך (לו) יולך ה' אותך ואת מלכך. כמו לקדקד יהויקים שלא ניתן לקבורה: (מ) זתים יהיו לך בכל גבולך. זה הפסוק מתחיל ומסיים בזית לומר שאין הזית מתקבל באילן אחר [רק מתחלה ועד סוף הם זית עליו וכן ישראל תמיד המה עליהם] והו בניך כשתילי זתים שלא יתערבו באחרים. לכך סמך לו בנים ובנות

יונתן

מיטרא: (כז) בחיכוכא וכן בירושלמי בחכוך חספא' והפי' מחכך הסמין בחרס: (כח) בשווייתא דמטפשא יש רוצים לפרש בחולי הנפש המוח שבראש וזהו מוקדא כדלקמן. ובשעמימום כבר מפורש בגילוריני ול' גמרא הוא בפלה מניא לידי שעמום: (כט) מילכא טבא עלה טובה להרויח לרוחיכם. ולא יהוי בכון מחוי קושטא פי' שלא יהא בך מורה לדק ואמת ודייק דלא כמשמעו שתהיו עורים, הלא כבר נתקללו בעורון אלא ה"א בענין עלה טובה. היכמא דממשש סמיא בקיבלא פי' כאשר ימשש העור באפלה. דלית לעדי אורחא פי' ואין אדם שיכול להראות לו הדרך הנכון וכדאמר ר"י בגמ' כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה וכו' וע"ש ודעת נבונים תמלא: (לב) חילוני ולית בידיכון כבר מפורש. עבדין טבין פי' ואין בידיך מעשים טובים דדרכם ואין לאל ידיך שאינו מושא ידיו לאל אמונה בתפלה וכוונה. (לה) דתפיסתון פי' בשביל שכרעתם לדבר עבירה כך כתב תרגום של וברכים כורעות תחיין. ואריכותא דהמעין וכן בשהלים ע"ח הכריע פ"י אספיע. לא מסוגן לאורייתא דקשה ליה והלא כתיב כי אני ה' רופאך ואי לא תיכל להרפא אלא הא לשביה והא לשאינם שבים. מוקדא הוא תרגום של קדקד וכן לעיל פסוק כ"ח פרשה ו' שווייתא דמטפשא מוקדא. (לו) ארנונין פי' מסים: (לח) יקרסם פי' יסבר וכן בירושלמי: (לט) זחלא לשון זוחלי עפר: (מ) יתרון זיתיכון פי' ישלו מתחת

רש"י

כרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם (לעיל ו) ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואשתעי: (לח) יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו לשון (לעיל יט) ונשל הברזל: (מ) יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש. יעני: צלצל. מין ארבה. ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש ולא

רמב"ן

שמארם בכל מעשה ידיך ואשר כבירה מטניהם כי הוא העונש שיגיע אליהם בשמרונה וגו ינגו נקוף: (מב) הצלצל. על דעת רש"י מין ממיני הארבה וא"כ ראוי היה שיצרף אותו עם פסוק הארבה והתולעת ויותר נראה שיהיה נגזר שם למשנה האויב. אמר בנים ובנות תוליד ולא יהיו

אבן עזרא

[א]כמו כנש וכנס: (כו) ואין מחריד. לעוף ולבהמה: (כז) ובעפלים והנאמרים יוכו בשחין מצרים. ובטחורים. הם היוצאים במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מנזרת ויבא אל [ב]העופל: ובגרב. כן בלשון ישמעאל: ובחרם. יש אומרים שיגרדך אל חרם כאיוב ואם הוא [ג]לנבסמ"ך. ויש אומרים במכת השמש. והנכון שהוא שם חולי הנזכרים ואין לו סבר והשגעון והעורון ותמהון שלשתן בלב: (כט) והיית ממשש. פירוש בעורון: תצליח. פעל יוצא: עשוק וגזול. מאויב ואין מושיע ופעל לפרש איך יהיה עשוק: (ל) ישגלנה. כנוי לשכיבה וכן [ד]שגל המוכנת למטה: תחללנו. מנזרת [ש]חלילה: (לג) וכלות. כמו נכספה וגם [ה]כלתה וכן ותכל [א]דוד. ואינו חסר נפש כאשר פירש חסר [ו]הדעת. כי ותכל פועל יוצא ולא הזכיר הפועל כמו אשר ילדה אותה: (לג) ורצוץ. בחזקה (לד) ופירש [ז]בשגעון. שיראה גופו מלא [ח]שחין: (לה) על הברכים ועל השוקים. כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא. בעבור היותם מחוץ [ט]לגוף: (לו) ועבדת שם. ולא יועיל לך רק תהיה לשמה כל רואיך ישומו: (לז) למשל. באוזן: ולשנינה. בפה מגזרת ושננתם: ינהגך ה'. בעוך וקודם זה יצא עליך שנת רעב ואחה עודך באלך: (לח) יחסלנו. יכריתנו והוא מן חסיל מין ממיני הארבה: (לט) תטע. תיגע בנטיעה ובעבודה: ולא תשתה. בשעת הבציר: ולא תאגר. תקבץ והוא פעל כמו [י]אגרה בקציר: (מ) לא תסוך. כמשפט ופוך לא [י]סכתי. וזה הפך ושמן על [ח]ראשך: כי ישל. מבנין נפעל: (מב) יירש. מהכבד הדגוש והפעם כמו להורים [מ]גוים: צלצל. מלה מרובעת

פירוש על אבן עזרא

[א]מן רק זועה (ישעיה כ"ח י"ט). [ב](מ"ב ה' כ"ד) שהוא ראש ההר ועליו בית להסתר בו. וכן העפולים פי' חולי הטחורים שבבית הסתרים. [ג]אכי שם כתוב בחרש. [ד]כמו נלבה שגל לימינך (תהלים מ"ה י'). [ש]ר"ל חלילה. עיין לעיל (כ' ו'). [ה](תהלים פ"ד ג') ר"ל כמשמע כלתה נפשו מרוב התאוה ולעולם טעם המלה מלשון כליון. [א](ב"ב י"ב ל"ט). [ו]שלא ידע דעת יב"ע שתרגם ותמידם כפשה דדוד מלכא. ותשב שמלה ותכל פועל עומד. ר"ל נפש דוד כלתה. ואיננו כן. כי ותכל הוא פועל יוצא. ונוף הפועל חסר כמו אשר ילדה אותו (במדבר כ"ו נ"ט) ונפש דוד הוא הנפעל. והוקיף יב"ע נפשא בעבור הנפש המתאוה כמו נכספה וגם כלתה נפשי ושלא לטעות שפי' כליון. ובמקומו פי' רבינו ז"ל ותכל על אם אבשלום שהפליגה בדוד מאוד עד שהתאוה דוד אל אבשלום. ולא הזכירה הכתוב כמו אשר ילדה אותה (שם). ואומו ילדה אחרי אבשלום (מ"ל א' ו') ע"כ. [ז]ר"ל והיים משוגע וכבר אמר בשגעון (פ' כ"ח). [ח]וזה שמראה עיניך אשר תראה. [ט]שנאמר ורפא יכפא. עיין פי' שם. ומעפ"כ לא תוכל להרפא. [י](משלי ו' ח'). ר"ל [י](דניאל י' ג'). [ח](קהלת ט' ח'). [ט]לעיל (ד' כ"ח).

פירוש רשב"ם

על סדום ועמורה גפרית ואש. ימטר על רשעים פחים אש וגפרית: (כו) ואין מחריד. אין מבריח העופות מעל הנבלות כי אין קוברין: (לז) לשנינה. ודבר כמו ושננתם. (מ) ישל. כמו ונשל גוים. וכן ישל קצירו מן ונשלתם. וכן אחריתו כנהש ישך מן נשך הנחש. לשון יפעל:

לאות

הַצְּלָצַל׃ מג הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ מד הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃ מה וּבָאוּ עָלֶיךָ כׇּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ מו וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ מז תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ מח וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהֹוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ מט יִשָּׂא יְהֹוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ נ גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ נא וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ נב וְהֵצַר לְךָ בְּכׇל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכׇל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכׇל־שְׁעָרֶיךָ בְּכׇל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ נג וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ נד הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ נה מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכׇל־שְׁעָרֶיךָ׃ נו הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ

חֵיקָהּ

דְאַרְעָךְ יַחְסְנִנֵּהּ סַקָּאָה׃ מג תּוֹתָב עֲרַל דִּי בֵינָךְ יְהֵי־סָלֵיק עַל־מִנָּךְ לְעֵלָּא לְעֵלָּא וְאַתְּ תְּהֵי נָחֵת לְתַחְתָּא לְתַחְתָּא׃ מד הוּא יוֹזְפִנָּךְ וְאַתְּ לָא תוֹזְפִנֵּהּ הוּא יְהֵי לְתַקִּיף וְאַתְּ תְּהֵי לְחַלָּשׁ׃ מה וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִרְדְּפֻנָּךְ וְיַדְבְּקֻנָּךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי אֲרֵי לָא קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְדָךְ׃ מו וִיהוֹן בָּךְ לְאָת וּלְמוֹפֵת וּבִבְנָיךְ עַד עָלְמָא׃ מז חֲלָף דִּי לָא פְלַחְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֶדְוָא וּבְשַׁפִּירוּת לִבָּא מִסְּגֵי כֹלָּא׃ מח וְתִפְלַח יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דִּי יְגָרְנֵהּ יְיָ בָּךְ בְּכַפְנָא וּבְצַחוּתָא וּבְעַרְטִלָּיוּתָא וּבַחֲסִירוּת כֹּלָּא וְיִתֵּן נִיר פַּרְזְלָא עַל צַוְּארָךְ עַד דִּי־יְשֵׁיצֵי יָתָךְ׃ מט יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרָחִיק מִסְּיָפֵי אַרְעָא כְּמָא־דִי מִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא עַמָּא דִּי לָא תִשְׁמַע לִישָּׁנֵהּ׃ נ עַם תַּקִּיף אַפִּין דִּי לָא־יִסַּב אַפִּין לְסָבָא וְעַל יָנְקָא לָא מְרַחֵם׃ נא וְיֵיכוּל וַלְדָּא דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי דִּי לָא־יַשְׁאַר לָךְ עִבּוּרָא חַמְרָא וּמִשְׁחָא בַּקְרֵי תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַד דְּיוֹבֵד יָתָךְ׃ נב וְיָעֵק לָךְ בְּכָל קִרְוָיךְ עַד דְּיִכְבּוֹשׁ שׁוּרָיךְ רָמַיָּא וּכְרִיכַיָּא דִּי אַתְּ רָחֵיץ לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְהוֹן בְּכָל אַרְעָךְ וְיָעֵק לָךְ בְּכָל קִרְוָיךְ בְּכָל אַרְעָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ נג וְתֵיכוּל וַלְדָּא דִמְעָךְ בְּשַׂר בְּנָיךְ וּבְנָתָיךְ דִּי יְהַב־לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּיעִיק לָךְ סַנְאָךְ׃ נד גַּבְרָא דְּרַכִּיךְ בָּךְ וּדְמְפַנַּק לַחֲדָא תִּבְאַשׁ עֵינֵהּ בְּאָחוּהִי וּבְאִתַּת קְיָמֵהּ וּבִשְׁאָר בְּנוֹהִי דִּי יַשְׁאַר׃ נה מִלְּמִתַּן לְחַד מִנְּהוֹן מִבְּשַׂר בְּנוֹהִי דִּי יֵיכוּל מִדְּלָא אִשְׁתְּאַר־לֵהּ כֹּלָּא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יָעֵק לָךְ סַנְאָךְ בְּכָל קִרְוָיךְ׃ נו דְּרַכִּיכָא בָךְ וּדְמְפַנְּקָא דִּי לָא־נַסִּיאַת פַּרְסַת־רַגְלַהּ לְאַחָתָא עַל־אַרְעָא מִמְּפַנְּקוּ וּמֵרַכִּיכוּ תִּבְאַשׁ עֵינַהּ בִּגְבַר קְיָמַהּ וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ׃

ובזער

מסרה הצלצל, ל׳ ובפתח לדי הסניה. מג מעלה, המ״ס דגוש מד״ד וני״ם העין בשוא לבד. מטה, המ״ס דגוש ולא ידעתא למה אין ה״א מטה דיכה בספרים. מד ילוך, ל׳. תלונו, ל׳. לראש, כ״ד. מה הקללות, מ״ל. ורדפוך, מ״ל. והשיגוך, ג׳ ג׳ מ״ל דמ״ל וא׳ מ״ו. השמדך, ד׳ בנעי׳ פתח הסין ד״א. בקול, מ״ל. מו לאות, מ״ל. ולמופת, מ״ל. מז ובטוב, סע״ים במלאפום י״ם בלי׳. מרב, מ׳. מח ובעירם, ל׳ ומ״ו ומ״י. ובחסר, מ׳. על, כו״ל חסר. לוארך, מ״ל א׳ ומ״י. השמידו, מ״ל. מט גוי, הגימל דגושה. מרחק, כו״ל חסר. ידאה, ב׳. לשנו, חסר. ב עז, ב׳. יחן, ל׳ וחסר. נא השמדך, ד׳. ישאיר, מ״ל. תירוש, ב׳ מ״ל דמ״ל. האבידו, מ״ל. נב והצר, מלרע. שעריך, מ׳ ב׳ ווין ומ״י. הגבהת, ל׳ ומ״דם. והבצרות, מו״ק ומל״ם. בטח, כ״ל חד״מ. בהן, מ״ו. והצר, מלרע. נג במצור, מ״ל מ״ל. יציק, כמ״ל. איבך, חד״ם. נד והענג, חסר. עינו, מ׳. חיקו, מ״ל. יותיר, מ״ל. דמ״ל. נה מתת, ב׳ הכפילים. לאחד, ז׳. יאכל, י״ב, השאיר מ״ל ומוקף (ובמסנ׳ הא׳). איבך, כו״ל חסר. נו והענגה, ל׳ חסר בלי׳. נסתה, ל׳. מהתענג, ל׳. ומרך, חסר.

ת״א תחת אשר לא ערכין יא מקכי׳ מג סלג. ועבדת את נרכות שם. ישא ה׳ עליך סכה נא. במצור קמא קיו. הרכה בך גיטין נו.

רש״י

ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יורים: (מז) מרב כל. בעוד שהיה לך כל טוב: (מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום ודרך מקלסת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן (בראשית מא) תשמע חלום לפתור אותו וכן (שם מב) כי שומע יוסף אינטינד״רי:

עד

(מג) ערלאה דדייר ביניכון יסוק עליכון מסוקין על מסוקין ואתון תחותון לרע מניה מחותין מן מחותין: (מד) הוא יסופנכון ואתון לא תוזפון להון הוא יהוי שליט ואתון תהוון הדיוטין: (מה) וייתון עליכון כל לוטיא האלין וירדפונכון ויערקונכון עד דתשתיצון ארום לא קבילתון למימרא דיי אלהכון למיטר פקודוי וקיימוי די פקיד יתכון: (מו) ויהון בכון לאתין ולתמהין ובבניכון עד עלמא: (מז) חולף דלא פלחתון קדם יי אלהכון בחדווא ובשפירות לבא מסוגעי כל טובא: (מח) ותפלחון ית בעלי דבביכון דיגרינון מימרא דיי בכון בכפנא ובצחותא ובערטליותא ובחוסרן כל טבתא וישוון נירי פרזלא על צווריכון עד זמן דישיצי יתכון: (מט) יקיים מימרא דיי עליכון אומא מן רחיק מן סייפי ארעא קלילין כמא דטיים נישרא אומא דלא תשמע לשניה:

(נ) אומא חציפי אפין דלא נסיב אפין לסבה ועל עולים לא חיים:

[(נ) אומא חציפת אפין די לא נסב אפא לסב ועל טליא לא חייסא:]

(נא) ויגמרון וולדי דבעיריכון ופירי ארעכון עד דתשתיצון דלא ישיירון לכון עבור משח וחמר בקרי תוריכון ועדרי עניכון עד זמן די יהובדון יתכון:

(נב) ויעיקון לכון בכל קרויכון עד זמן די יחתון *אכוליכון רמיא ותליליא דאתון רחיצין בהון לאשתיזבא בהון בכל ארעכון ויעיקון לכון בכל קירויכון בכל ארעכון דיהב יי אלהכון לכון: (נג) ותיכלון וולדי מעיכון דתיכלונון בכפנא בשר בניכון ובנתיכון דיהב יי אלהכון לכון בצערו ובעקא דיעיקון לכון סנאיכון:

(נד) גברא דמחשי בכון ודמפנק לחדא תבאש עייניה באחוי ובאתתא דדמכא בעוביה ובשייר בנוי דישייר:

[(נד) גברא דמחשי בכון ודמפנק לחדא תבעש עינוי באחוי ובאיתת שליותיה ובמותריה בנוי דיותיר:]

(נה) מן לא למתן לחד מנהון מבשר בנוי די ייכול מן דלא אשתייר ליה מדעם בצערו ובעקא די יעיקון לכון סנאיכון בכל קירויכון: (נו) דמחטייתא בכון ודמפרנקא דלא נסית פרסת ריגלה למדרס על ארעא מן פירנקא ומן חיסויא תבאש עינה בבעיל דדמיך בעובה ובברה ובברתה:

אבוליכון · דמחטיא

בעל הטורים

ובנות תוליד: (מג) ייכם הגלגל וסמיך ליה: (מג) הגר אשר בקרבך רמז כי ימוך אחיך ומכר לגר: מעה מעה בגי' גימטריא: (נט) ידאה הנשר בגימ' עשרה. כדאיתא בסוכה (דף כ"ח) דהיינו אלכסנדרוס שעיער לבא בעשרה ימים ובא ביום אחד: כל

(נד) דמתפנקי לשון תענוג ושפנוק כמו לעיל פי' וישלח עליה תעיין וכן במדבר פ'

יונתן

מחמת המולפים וכן בירושלמי. (מג) מסוקיין על מסוקיין וכן מחותין מן מחותין דייק בכאן בליטריה ומייתב לדרכו קושיא אחת ואין כאן מקום להאריך: (נב) יחתון אבוליכון פי' בית מולכומיכון שהם כחומת העיר ושערים חזקים כ"כ מ"י בירמי' כ' כ"ו פתחו אבוסיה סוכו אבוליכון וכן לשון הגמ' דב"מ פ' איזהו נשך דאמר מיתי דקדמי באבולי: ועמים

רש"י

(מג) עד רדת חמתיך. לשון לדוי וכבוש: (נג) ואכלת בשר בניך במצור. מחמת שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מלוק עקת רעבון: (נד) הרך בך והענג. הוא הרך הוא העשוי לשון פנוק ומהתענג ומרך מוכים עליהם שמיהם אחד אע"פ שהוא מפונק ודעתו קלה בדבר מאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל. ד"א הרך בך. הרחמני ורך

רמב"ן

יהיו לך לעבוד אותך ולכלכל את שיבתך כי ילכו בשבי לפני האויב. ואמר כל עצך ופרי אדמתך אשר לא ישאו לך פירות כאשר הזכיר ייכם האויב הבא עליך כי הנה שיבואו עליך יחנו לגם שילם והם יאכלום ויקרא השיל צלצל בעבור שישמיעו קול מלחמה במסכה וקול שופר ורעש פרים ותרועה מלשון צלצלי שמע וצלצלי תרועה. במצלצלים ובמנענעים. וכן ארץ צלצל כנפים ארץ המשמעת צלצול כנפיה שהולכת למרחקים כאשר ידאה הנשר. ובגמרא כמלוה מסיקין מאן דתני מסיקין לא משתבש דכתיב ויכם הצלצל ומתרגמין ישפיניה סקאה ומאן דתני מליקים לא משתבש דכתיב במצור ובמצוק כי הוא אוכל שם למביאי האדם במצור ובמצוק: ודע כי התוכחות במארה ובמהומה ובמגערת ובדבר ובעץ ופרי האדמה ואשר כל התוכחות (במארה ובמהומה) הם כולם עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה. אבל אחרי הגלות לא יקלל אותם רק לעבוד שם אלהים אחרים עץ ואבן אבל פעמים שיחזור להוכיחם בארץ כאשר אמר יולך השם אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלהים אחרים והוא הגלות שגלינו לרומי על לכת אגריפס המלך שם ואחרי כן ישוב ויאמר זרע רב תוציא השדה וגו' ואלה התוכחות בהיותם בארץ כי כן יאמר אחריו ונסחתם מעל האדמה שהוא הגלות. ועל דעתי גם זה מרמזותינו. אמר יולך יי' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת על לכת אגריפס המלך לרומה. גם יתכן שירמוז למלך אחד קודם לאגריפס והוא אריסתובלוס שתפשו שר צבא רומה ויוליכהו שמה בנחושתים והיו למשל ולשנינה בכל העמים שהיו תמהים על גבורתם אשר מעולם איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמתם ואחרי כן בא אגריפס שנית עם שלים מלך רומה בארץ וכבש בארץ יהודה מדינות גדולות מאד ואז נתקיים מה שאמר ועבדת את אויביך אשר ישלחנו יי' בך ברעב ובצמא וגו' ואמר ישא יי' עליך גוי מרחוק כי באו אספסינוס וטיטוס ובא עם חיל גדול מרומיים בארץ ולכדו כל ערי יהודה הבצורות והצר להם מאד כאשר ידוע בספרים. שלכדו גם חומות ירושלם ולא נשאר רק בית המקדש וחומת העזרה והיו אוכלים בשר בניהם ובנותיהם וכאשר נלכדה גם היא אז נתקיים ונסחתם מעל האדמה ואז שבו הרומיים ... ובידם גלות ירושלים וביד עמים רבים אשר אתם מיון ומצרים וארם ויתר עמים רבים ונתקיים והפיצך יי' בכל העמים וגו' והכתובים הבאים אשר כן עונשם בגלות וכן והיו חייך תלויים לך מנגד מפני פחדותנו בגלות ביד העמים הגוזרים עלינו גזירות תמיד. והנכון שהוא רמז לדורות ההם שהיו בזמן חרבן הבית השני כי היו מתנכלים להם להאבידם לגמרי על כן אמר אחריו והשיבך יי' מצרים באניות שהיה זה כאשר כלו להוציאם מן הארץ וכבושינו אמרו ולמה למצרים לפי שכעור ורע לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון אם כן הזכיר מצרים דרך תוכחות. אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויבנו לא נתקלקלו מעשה ידינו ולא אלפינו ועשתרות לאמינו ולא כרמינו וזיתינו ואשר נזרע בשדה אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ ההיא או בטוב מהם שרשעיו עלינו כי ישיבתנו בגלות היא ההבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני יי' אלהיהם וכבר פירשתי בסדר אם בחוקותי סוד הברית

אבן עזרא

*מרוצעם אין לו ריע ופירושו כפי מקומו: (מג) מעלה מעלה. פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם מאד מאד: (מד) הוא יהיה לראש. כטעם ועבד לוה לאיש מלוה: (מו) לאות. מטעם שתזכור כי מרדת בו ולא בך לבדך כי גם בזרעך כטעם לאבותינו שעוא ולהם וכבר פירשתיו: (מז) מרב כל. אשר תמצאו או כל צורך: (מט) ידאה. יעוף וכן וידא על כנפי רוח: (נג) ואכלת פרי בטנך. במצור: יציק לך. כל אשר מאויביך או הוא כן בעבור היותו בצוק: (נד) אשר יותיר. האויב או יותירם בהחבא וכל זה בעבור המצור: (נה) בבכל שעריך. בכל מקום: (נז) ובשליתה. הוא מקום הולד בבטנו

פירוש על אבן עזרא

[1] יר"ל בא ד' אותיות. [2] (משלי כ"ב ז'). [3] (מיכה ה' ז'). [4] (תהלים י"ח י"א). [5] (ויקרא כ"ו ל"ט). [6] כי יליק ל"י ואויבך לשון רבים. [7] ר"ל מן הדין היה לכתוב אויבך בחירק תחת היו"ד. והיה נראה אשר יליק לשון יחיד עם אויבך בחירק תחת היו"ד שהוא ל"י אבל בעבור היות בסוף הפסוק כתב אויבך בפו"ל תחת היו"ד שהוא ל"ר. מ"ב

פירוש רשב"ם

(מו) לאות שהמקלל מקלל לשונאו להיות כמוהו (וגם יש לומר. שלא עבדתם להקב"ה): (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה הגדולים מתת להם מכל מה שתאכל. וגם בשליתה [משליתה] ובבניה אשר תלד בסתר. שלא יוודע לפי שתאכלם בחסר כל. גם מאלה תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה מתת להם: ובשליתה

חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ: נז וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ: נח אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: נט וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים: ס וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ: סא גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ: סב וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: סד וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן: סה וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ: סו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ: סז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה: סח וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה ׀ מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה: ס סט אֵלֶּה

דברי

*חסר א׳

אונקלוס

נז ובזער בנהא דיפקון מנה ובבנהא די תליד ארי תיכלנון בחסירות כלא בסתרא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בקרויך: נח אם לא תטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא דכתיבין בספרא הדין למדחל ית שמא יקירא ודחילא הדין ית יי אלהך: נט ויפרש יי ית מחתך וית מחת בנך מחן רברבן ומהימנן ומרעין בישין ומהימנין: ס ויתיב בך ית כל מכתשי מצרים די דחלתא מקדמיהון וידבקון בך: סא אף כל מרע וכל מחא די לא כתיבין בספרא דאוריתא הדא יתינון יי עלך עד דישתיצך: סב ותשתארון בעם זער חלף די הויתון ככוכבי שמיא למסגי ארי לא קבלתא למימרא דיי אלהך: סג ויהי כמא דחדי יי עליכון לאוטבא יתכון ולאסגאה יתכון כן יחדי יי עליכון לאובדא יתכון ותטלטלון מעל ארעא דאת עלל לתמן למירתה: סד ויבדרנך יי בכל עממיא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא ותפלח תמן לעממיא פלחי טעותא די לא ידעת את ואבהתך אעא ואבנא: סה ובעממיא האנון לא תנוח ולא יהא מנח לפרסת רגלך ויתן יי לך תמן לב דחל וחשכת עינין ומפחן נפש: סו ויהון חייך תלן לך מקבל ותהי תוה ליליא ויממא ולא תהימן בחייך: סז בצפרא תימר מן יתן רמשא וברמשא תימר מן יתן צפרא מתווהות לבך די תהי תוה ומחזו עינך די תהי חזי: סח ויתיבנך יי למצרים בספינן בארחא די אמרית לך לא תוסף עוד למחזיה ותזדבנון תמן לבעלי דבבך לעבדין ולאמהן ולית דקנה: סט אלין

פתגמא

מסרה חיקה, מ״ל. נז ובשליתה, (ל׳ הוי״ו במלרע). היוצת, חסר א׳ ל׳. רגליה, מ״ל. בספר, ד׳. נח לא, מ׳ כ״ע. תשמר, חסר. לעשות, מ״ל. הכתבים, כו״ל ח״ו ומ״י. (ליראה, מקור בה״א). הנכבד, (הנ׳ בשמח). והנורא, מ״ל. נט והפלא, ל׳ כתיב א׳ וחד כ׳ ה״א בין תקנה. מכתך, חסר. מכות, כו״ל מ״ל. גדלת, חסר דחסר. ונאמנות, מ״ל. וחלים, בלא א׳ ובחד י״וד. ונאמנים, מ״ל. ס מדוה, ל׳ כ׳ ה׳ וחד כ׳ י׳ והוא מן זוגין דחד כ׳ יוד וחד כתיב ה״א. יגרת, חסר. סא יעלם, ל׳ הפי״ן בשוא פשוט והיא לברכה ל׳ העלמה ועי׳ בז״ח. השמדך, ד׳. סב מעט, ז׳ קמץ וכל אס״פ דכו׳. כי לא, במקף. סג להיטיב, מ״ל דמ״ל. ולהרבות, מ״ל. ישיש, ד׳ ומ״ל. ונסחתם, ל׳. סד והפיצך, ל׳ וא׳ אסר הפיצך ומ״ל. ועבדת, כן דינו דהדין חנין נקדמה אזלא מונח רביע. סה ובגוים, ד׳. תרגיע, מ״ל, מנוח, מ״ל. רגלך, חסר. רגז, ל׳. וכליון, מ״ל. עינים, ל׳ כ״ם. ודאבון, ל׳ בתורה ומ״ל. סו תלאים, ב׳. ויומם, ח״ו ומ״י. לילה, ב׳. סז ובערב, ד׳. תאמין, מ״ל. תפחד, ז״ק. וממראה, בליר׳ וה״א בסוף. סח והשיבך, מ״ל. באניות, מ״ל. תסיף, ג׳ כ״כ ח״ו ומ״י. לראתה, מ׳. והתמכרתם, אין הכף רבתי. לאיביך, ח״ו ומ״י. ולשפחות, מ״ל. ואין ל׳. קנה, חסר.

ת״א ובשליתה יבמות קג. אם לא תשמור מכות יג כג תמורה ג עקרי׳ מג פל״ח. והפלה ה׳ את מכתך קלה מכות כג תמורה ג. וחלאים רעים האלילים נח. גם כל חלי גיטין נח. והיה כאשר מגילה י עקרי׳ מג פל״ג. ישיש סנהדרין לט. ובגוים ההם מכות כד. ונתן ה׳ לך נדרים כב. והיו חייך ברכות כד מנחות קג. בבקר תאמר סוטה מט. והתמכרתם מגילה יח. ואין קונה בחרה פט.

רשי

וכך הלכה מכות לובנות יתאכזרו ולא יחטו מבשר בניהם הספוקים לבניהם הנותרים: (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה. ובבתה. הגדולים:

ובשליתה

ירושלמי

(נג) דמחטיא בכון דמפנקה די לא נסיית כף ריגלה למיטלא על ארעא מן פרקינא ומן חטיתא תבעש עינה בבעל טליותא ובברה ובברתה:

יונתן בן עוזיאל

(נז) ובשפיר שליתא דתיפוק מבית תורפה בעידן מולדה ובבנה דתוליד ארום תיכלונון בחוסרן כל מדעם בטומרא בצערו ובעקא די יעיקון לכון סנאיכון בקירויכון: (נח) אין לא תנטרון למעבד ית כל פקודיא דאורייתא הדא דכתיבין בספרא הדין למדחל ית שמא יקירא ודחילא הדין ית יי אלהכון: (נט) ויכסי מימרא דיי מנכון רוח קודשא כד ייתון מחתין עליכון ומחתין על בניכון מחן רברבן ומהימנן דלא למשבקכון ומרעין בישין ומהימנין דמתעתקין על גושמיכון: (ס) ויתיב בכון ית כל מרעיא דאתגריו במצראי דדחילת מן קדמיהון ויתאדקון בכון: (סא) להוד כל מרע וכל מחא בלא כתיבין בספר אורייתא הדין יסקינון מימרא דיי עליכון עד דתשתיצון: (סב) ותשתיירון באומא קלילא חולף די הויתון הי ככוכבי שמיא לסוגי ארום לא קבילתון למימרא דיי אלהכון: (סג) ויהי היכמא דחדי מימרא דיי עליכון לאוטבותכון ולאסגאה יתכון היכדין יחדי מימרא דיי עליכון עממין נוכראין להובדא יתכון ולמשיציא יתכון ותתעקרון מעילוי ארעא דאתון עללין לתמן למירתה: (סד) ויבדרכון יי ביני כל עממיא מסייפי ארעא ועד סייפי ארעא

ירושלמי

ותהון מסק ארגונא לפלחי טעותא דלא ידעתון את ואבהתך דמן קיסי ואבנין: (סה) ואין יתפלג דעתכון למפלח לטעותהון ואיגרי ביניכון וביני עממיא האינון ולא תנוחין ולא יהוי מנח לפרסת רגליכון ויתן מימרא דיי לכון תמן לבא דחלא דמחשכן עיינין ומפחת נפש:

(נסה) ויתן לכון תמן לב דחיל ישוף עיניכון ודאיב נפש:

(סו) ויהון חייכון תליין לכון מקבל ותהוון דחלין יימם ולילי ולא תהימנון בחייכון: (סז) בצפרא תהוון אמרין לואי דיהי רמשא דעקן מארכן שעי יומא באפיכון וברמשא תהוון אמרין לואי דיהי צפרא דעקן מארכן שעי ליליא באפיכון מתווהות ליבכון דתהוון תווין ומן מיחמי עיניכון דאתון חמיין פורענותא ודחלין: (סח) ויגלינכון מימרא דיי למצרים באילפיא בגו ימא דסוף בארחא דעברתון ואמרית לכון לא תוספון תוב למחמי יתה ותזדבנון תמן בשירויא לבעלי דבביכון בדמין יקירין היך מרי אומנות ומן בתר כדין כדמין זולין בעבדין ואמהן עד דתיזדלזלון למשתעבדא מגן ולית דמכניש:

(נסח) ויחזור יתכון מימרא דיי למצרים בלברניא באורחא די אמרית לכון לא תוספון עוד למחמי יתה:

(סט) אלין פתגמי קיימא דפקיד יי ית משה למגזור עם בני ישראל בארעא דמואב

בעל הטורים

(סא) כל חלי שלא ל"ם כנגד ל"ם קללות: (סו) תלואים ב' במסרה דין ואידך (הושע י"א) ועמי תלואים למשובתי והיינו דאמרינן ביבולים תלויים ועומדין בין כ"ה ליה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה והו ועמי תלואים שתלויים ועומדים עד שיעשו תשובה: (סז) ובערב ד' במסרה דין ואידך (במדבר ט') ובערב יהיה על המשכן ואידך (יחזקאל י"ב) ובערב חתרתי לי בקיר (ד"ה ב' י"ג) ומקטרים לה' עולות בבקר ובערב. חתרתי כשילאו לגולה ואמר מי יתן בקר שנאמר בו ומקטרים כו' בבקר ובערב ותאותו שנאמר ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד שכינה עמנו: (סח) והשיבך י"י בני' זה יהיה בימי ירמיה: כ"ו שמות בתוכחה כנגד כ"ו שמות בתפלה

יונתן

ועסית וכמש"ש: (נז) בשפיר שלייתא וכו' מורה בלבבא דלא ניחא ליה בפיכוש בנים קטנים וכדפירש רש"י דא"כ הא כתיב בסליה ובניך אשר אלד ומאי עביד ליה לגדולים אי אפשר לפרש דהא כבר נאמר בבנה ובבתה אלו הגדולים אלא בשלייתה ממש קאמר: (סג) דסר מימרא דה' עליכון עממין נוכראין לפי שפשוטו משמע שמפרש ישיש פועל יוצא כדייקו חז"ל בסנהדרין פ' דיני ממונות אמר ר"י בר חנינא הוא אינו שש אבל אחרים ישיש וק"ל. ועוד יש לפרש כמדבר בלשון נקיה כמו שאינו רוצה לומר כן על ישראל אוהבו שדרכן של רז"ל אלא כל קללה לומר על עכ"ום שונאיהם של ישראל מלאפי בשם ממונעי האלוף הכ"ר דוד מקרלקא: (סז) דעקן מארכן שעי יומא פ' שהצרות מאריכין שעות היום ונדמה להם יום כשנה וכפ"ז מאי בקר בקר של מחר ומאי ערב ערב של אותו יום ולא ס"ל שבכל יום קללתו מרובה כדפירש"י וק"ל. (סח) באילפי' פי' בספינה כי תרגום של אניות תרשיש אלפיא דתרשיש וכן שם אניות יהלכון תמן אלפיא אזלין וכן בירושלמי לברנייא וכן לעיל במדבר כ"ד וצים מיד כיתים ת"י אוכלסי' סגיאין בלברניא וק"ל: היך מרי אומנון פי' כבעלי אומנות שקונים בדמים יקרים

רש"י

(נז) ובשליתה. בניה הקטנים בכלן תהא עינה רעה כשתאכל את האחד מליתן לאחר אכלה מן הבשר: (נט) והפלא ה' את מכתך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: (ס) אשר יגרת מפניהם. מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן כתוב (שמות טו) אם שמוע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. אין מייראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: (סא) יעלם. לשון עליה: (סב) ונשארתם במתי מעט תחת וגו'. מועטין תחלף מרובין: (סג) כן ישיש ה'. (מגילה י') את אויביכם עליכם להאביד וגו': ונסחתם. לשון עקירה וכן (משלי טו) בית גאים יסח ה': (סד) ועבדת שם אלהים אחרים. כתרגומו לא עבודת אלהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי ע"א: (סה) לא תרגיע. לא תנוח כמו (ישעיה כו) ואת המרגעה: לב רגז. לב חרד כתרגומו דחל כמו (שם יד) שאול מתחת רגזה לך (שמות טו) שמעו עמים ירגזון (שמואל ב כב) מוסדות השמים ירגזון: וכליון עינים. מצפה לישועה ולא תבוא: (סו) חייך תלאים לך. על הספק כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו (מנחות קג) ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק: ולא תאמין בחייך. זה הסומך על הפלטר: (סז) בבקר תאמר מי יתן ערב. (סוטה מט) ויהיה הערב של אמש: ובערב תאמר מי יתן בקר. של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: (סח) באניות. בספינות בשביה: והתמכרתם שם לאיביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קנה. כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם. בלעז אישו"ר וונדרי"ן ויו"ם ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קנה: (סט) לכרות את בני

אבן עזרא

בשכבו בבטן אמו: מבין רגליה. כנוי כמו ולא עשה [a]את רגליו: (נט) מכותך. לשון יחיד עם רבים [b]מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם: טעם והפלא. להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ונאמנים. שלא יסורו: (סא) יעלם יי'. מגזרת [c]סעלה ואם הוא [d]משוף ויש אומרי' כמו יביאם לשון [e]ארמי: (סג) וטעם כאשר שש. שלא תמשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם לדקת מה [f]תתן לו: ונסחתם. מבנין נפעל והוא משקל [g]כו"ן. מגזרת יסח יי': (סו) תלואים. באל"ף תחת ה"א [h]השורש: (סח) והתמכרתם. איננו כמו [i]ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו

פירוש על אבן עזרא

[a](ש"ב י"ט כ"ה). [b]ר"ל מכות ל"ר והיה לאמר מכותיך וכתיב מכותך מורכב מל"י עם רבים. וכן ועדותי זו אלמדם (תהלים קל"ב י"ב) כי עדות ל"ר והיה לאמר ועדותי וכתוב ועדותי מורכב יו"ד. קהעלה. (ירמיה ע"ו י"ד). [c]ר"ל אם הוא בשוא ובגול ממה העי"ן. ומנם יעלם בשוא לבד. [d]כי יעלם ה"א ייסיון [h](איוב ל"ה ז'). [e]כי שרשו נקה והלאו. ונשמעם מגזרת יסח (משלי ט"ו כ"ה) ובא הסמ"ך דגוש במקום נו"ן השורש. [f]כי שרשו סלה. [g]מבנין נפעל. [i]שפי' ע"י אחר

ספורנו

יתברך ושמפני פיהו ומתאמץ ע"י עכו"ם וערכותיהם לעות אדם בריבו ובכן ירדו לטמיון הם ונכסיהם. ובאלה התבאר שנת מורבן בית שני והשמדת מורבנו והשמדת גלותו בהשמדת סבתו: (סח) והתמכרתם. שתשתדלו לעשות מימי מלאכות להשתכר בהן: ואין קונה. אין איש מהם חפץ במלאכתך כדי

פירוש רשב"ם

(נז) ובשליתה. שליא ממש כמו שמצינו בתלמוד. לפי הפשט: (נט) ונאמנים ארוכים ומקויימים. כמו לדור ודור אמונתך. ותקעתיו יתד במקום נאמן: (סה) לב רגז. דחיל: (סז) מי יתן ערב. לפי הפשט ערב העתיד לבא שכן דרך החולים: כחורב

סט אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב: פ שביעי

כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ: ב הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם: ג וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ד וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ: ה לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: מפטיר ו וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם: ז וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי: ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן:

ומפטירין קומי אורי. בישעיה בסימן ס'. קכ"ב. לעבדיו. סימן:

פ פ פ

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל: י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב

מחניך

אונקלוס

פִּתְגָּמֵי קְיָמָא דִּי־פַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה לְמִגְזַר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמוֹאָב בַּר מִקְּיָמָא דִּי־גְזַר עִמְּהוֹן בְּחוֹרֵב: א וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל־דִּי־עֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵהּ: ב נִסִּין רַבְרְבַיָּא דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא רַבְרְבַיָּא הָאִנּוּן: ג וְלָא יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִדַּע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאֻדְנִין לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא הָדֵין: ד וְדַבְּרִית יָתְכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא־בְלִיאַת כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן וּמְסָנָךְ לָא עֲדוֹ מֵעַל רַגְלָךְ: ה לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר־חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתֵיתוּן בְּדִיל דְּתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ו וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנַן לְקַדָּמוּתָנָא לַאֲגָחָא קְרָבָא וּמְחוֹנוּן: ז וּנְסַבְנָא יָת אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנַהּ לְאַחְסָנָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה: ח וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדָא וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן יָת כָּל־דִּי תַעְבְּדוּן:

פ פ פ

ט אַתּוּן קָיְמִין יוֹמָא־דֵין כֻּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל: י טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ מִלָּקֵט אָעָךְ עַד

מלי

מסרה סט לכרת, חסר. כט א אלהם, חסר. לעיניכם, ח' י"ם. ב המסות, ל' מ"ל בתורה וב' חסר. הגדלת, חסר דחסר. האתת, חסר דחסר בת"ד. והמפתים, ל' ח"ו ומ"י. הגדלים, ח"ו מ"י. ג ולא נתן, ג'. ועינים, ג' אכ"ך. לראות, מ"ל. לשמע, ח"ו דקרי ולא כ'. ד ואולך, ד' ומ"ל והנמ"ד בליני. בלו, ד'. שלמתיכם, ח"ו ומ"י. מעליכם, מ"ל. בלתה, ב' שמלתך. רגלך, חסר. ה ויין, ג'. שתיתם, מ"ל. אני ה' אלהיכם, כ' פ"ס. ו סיחן, כל או' ח"ו ומ"י בת"ד. ז ונתנה, ל' מפיק. לראובני, הריש בשלפוכ ואלף נחה קדים לוי"ו. המנשי, דין כ' יוד בסוף וד' בלי'. ח תשכילו, מ"י תעשון, מו"ן בסוף. ט אתם, ד' ר"פ. ראשיכם, ו'. ושטריכם, כו"ל ח"ו ומ"י. י טפכם, ל' ר"פ. נשיכם, תרויהון לא נסבין וי"ו.

ת"א אלה דברי הברית ברכות ה סוטה לז. ולא נתן ה' האלילים ה. ואולך אתכם שם. ושמרתם את דברי הברית סוטה שם סנהדרין לט האלילים יע. למען תשכילו עקידה שער כח.

רש"י

בני ישראל. שקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבת"כ שנאמרו בסיני: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב (לקמן לא) ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת (ע"ז ה') שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו': חסלת כי תבוא

(ט) אתם נצבים. מלמד שכנס משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל: (י) מחוטב

עציך

פירוש רשב"ם

(סט) בחורב תוכחות שבפרשת אם בחקותי שכתוב בסופן ביד משה בהר סיני. הוא הר חורב: (ג) עד היום. שראיתם מעשיו הגדולים: (ט) אתם נצבים היום כלכם. כדכתיב לעיל ויקרא משה אל כל ישראל וגו':

למען

יונתן בן עוזיאל

דמואב בר מן קיימא דגזר עמהון בחורב: (א) וקרא משה לכל ישראל ואמר להון אתון חמיתון ית כל מחוותא דעבד מימרא דיי לעיניכון בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוי ולכל יתבי ארעיה: (ב) ניסין רברבן דחמיתון בעיניכון אתיא ותימהיא רברביא האינון: (ג) ולא יהב מימרא דיי לכון לבא למנשי אלהין למנדע ועיינין למרמזא אלהין למחמי ואודנין לשמשמא אלהין לציתא ואתון נשיתון אורייתא דלבכון ורמזתון בעיניכון וטמטמתון אודניכון בזמן יומא הדין: (ד) והליכית יתכון ארבעין שנין במדברא לא בליו כסותכון מעלוי גושמיכון וסנדליכון לא איתלעו מעלוי ריגליכון: (ה) לחמא דעיבורא לא אכלתון וחמר ומרת לא שתיתון והות אורייתא תדירא מסתרא במדרשיכון מטול דתתעסקון בה ותנדעון ארום אנא הוא יי אלהכון:

ירושלמי

(ה) ותטרון ית מילי שבח אורייתא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתתבוננון ית כל מה דתתעבדון:

(ו) ואתיתון לאתרא הדין ונפק סיחון מלכא דחושבנא ועוג מלכא דמתנן לקדמותנא לסדרי קרבא ומחוננון: (ז) וכבשנן ית ארעהון ויהבנא אחסנא לשיבט ראובן ולשיבט גד ולפלגות שיבט מנשה: (ח) ותנטרון ית פתגמי קיימא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתצלחון ית כל דתעבדון:

ס ס ס

אתם אמר משה נביא לא בטומרא אנא מסהיד בכון אלהן כד אתון מעתדין יומנא כולכון קדם יי אלהכון רישי סנהדרין דלכון ואמרכלי שבטיכון סביכון וסרכיכון כל אינש ישראל: (י) טפלכון ונשיכון וגיוריכון די בגו משירייכון מקטוע קיסיכון עד מילואי מימיכון:

טפליכון

בעל הטורים

נתמלא י"ח סוף מערכת המינים. לכהן מכ"ו שמות שנתוכחה: (ג) ולא נתן יי' לכם לב לדעת וסמיך ליה: (ד) ואולך אתכם ארבעים שנה ראה שעד מ"ם שנה אין אדם עומד על דעת רבו:

(ט) נצבים. כדרך שנאמר בפיוט ויפילנו במספים הכל בו בלשון אמר כאן אתם נצבים [נ"ל בלגודה אחד כמו הפס ע"ש ברש"י פסוק ויתן]: לפני ה' אלהיכם ראשיכם הקים ראשיכם לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים: כל איש ישראל וסמיך ליה טפכם לומר שיהיו ישראל בעיני הראשים לנהלם ולהדריכם כטפם: נשיכם וסמיך ליה וגרך כמו שלא החזקו כשרות להיכנס לפסולין: [כדפיסא מ"ד פ"ד

יונתן

יקרים: ולית דמכניש פי' ולא שמאסף: (ג) ליבא למינשי אלהן למדנע פי' שלא נתן לב לשכוח דרכיו רק נתן לב לדעת וכן כולם דקשה לפי פשוטו א"ל מה מעשהם אם לא נתן לב הרי שמה מוכרחים ולא בחיריים גם מפי' עליון לא שלא הרעות והטוב אלא שנתן לב לדעת רק מעצמם שכחו: (ד) לא בלמו יש גורסים בלאו ואין צורך כי הוא לשון גמרא: איתלעו פי' לא נחלצו או שליפי המנעלים כי כן תרגום של שלף איש נעלו וכן רבים: (ה) לחמא דעיבורא פי' לחם של דגן לא אכלתם כ"א לחם אבירים: (ח) בגלל דתצלחון פ"ל כריב"ל דאמר כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין דבר זה כתוב בתורה וכו' דכתיב ושמרתם למען תשכילו ואמר מצליחין שמורה נכסיו ביד אחרים ולא מצליחין כיון שאינו

רמב"ן

הברית הזאת וכי הוא על זמן גלותינו היום ביד השיה הרביעית ואשר כן יעשים בגאולה ממנו (א) וטעם ויקרא משה אל כל ישראל. כי אחרי שהשלי' לאמר להם דברי הברית קרא עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגו' כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא: (ה) לחם לא אכלתם יין ושכר לא שתיתם. הטעם לא אכלתם ממנו שתוכלו לחיות בו כי עקר מחיתם במן היתה למען תדעו כי אני יי' אלהיכם המחיה אתכם במעשה הנס. ואין טעמו שלא אכלו לחם כלל כמו לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי כי נקנית פעמים היה לישראל במדבר לחם כמו שכתוב אכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער ורבותינו הזכירו דברים שתגרי אומות העולם מביאים להם במדבר ואפשר עוד כי מעת שירד המן עד בואם אל שעיר לא אכלו לחם כלל כי הלכו במדבר הגדול והנורא אבל בשנת הארבעים קרבו ליישוב ונאמר להם ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו אוכל תשברו מאתם ושם כתוב זה ארבעים שנה יי' אלהיך עמך לא חסרת דבר ומן העת ההיא היו האדומים והמואבים מקדימים אותם בלחם ובמים והיו גדולי ישראל קונים *הם ואוכלים להתענג לא לצורך ולא לשבעה ועיקר המחיה שלהם במן:

אבן עזרא

תבקשו למכור [ד]עצמכם אנשים ונשים ואין קונה והנה זאת הברית במלות השם בערבות מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל. לכרות הברית על כן אחריו אתם נצבים היום: וטעם אתם ראיתם. ואפשר כן והולך אתכם ואחר כך ויצא עוג כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים והם הגדולים. אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עזרם והכו שני המלכים: (ג) וטעם לב לדעת. בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותות שראו: וטעם נתן. כי מאתו העלילה [ה]הראשונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין: (ד) וטעם לא בלו. פירשתיו. [ו]ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים לשמור הברית: (ח) למען תשכילו. כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב' פעולים והעד [ז]תעשון כמו ויהי דוד בכל דרכיו [ח]משכיל:

השלמת פרשת כי תבוא

(ט) אתם נצבים לפני יי' אלהיכם. קבינות [א]הארון: ראשיכם. כמו [ב]האכל' שרה אמו והכבודה [ג]עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו [ד]וגירם. והטעם כי הנשיאים [דד]סמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם הטף

רמב"ן

(ט) טעם אתם נצבים היום. לפני יי' אלהיכם. שאתם עומדים ומזומנים לפני השם כדי לעמוד בבריתו כי לקבל התורה בבאורה נאספו אליו או שהיו עומדים לפני הארון והברית. הוא השבועה והאלה אשר יזכיר לעברך בברית יי' אלהיך ובאלתו ויתכן שכרת עוד עמם ברית כברית הראשונה אשר כרת אתם בהר סיני שהקריב עליהם עולה ולקח חצי הדם לזרוק על המזבח וחצי הדם זרק על העם אבל לא הוצרך להזכיר זה ועל דרך האמת כבר הודעתיך הברית הזאת. וטעם ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לראשי שבטיכם כמו והכבודה עודד הנביא על דעת ר"א ועל דעתי הכתוב יכלול ויפרוט והכלל ראשיכם וכל שבטיכם וחזר ופרט זקניכם ושוטריכם שהם ראשיכם כי זקן ונשוא פנים הוא הראש וכן אמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם כי כל איש אשר לו שררה ומנוי על הצבור יקרא ראש נאמר בנשיאים ראשי אלפי ישראל כי הם במעלה הגדולה

*אולי צ"ל מהם.

פירוש על אבן עזרא

אחר. [ד]כי והתמכרתם מבנין התפעל. [ה]כמ"ש הרב המורה ז"ל (פרק מ"ח חלק ב') שכל דבר מחודש אי אפשר לו מבלתי סבה קרובה חדשה אותו. ולסבה ההיא סבה. וכן עד שיגיע זה לסבה הראשונה. ר"ל לרצון השם ובחירתו. ומפני זה יחסרו הנביאים פעמים בדבריהם מקבות שהם האמצעיות כולם וייחסו זה הפעל האישי המתחדש אל הבורא ויאמרו שהוא ית' עשאו וע"ש. [ו](לעיל מ' ד'). [ז]כי האדם פועל ההצלחה ע"י המעשים. [ח](ש"א י"ח ט"ו). [א]ר"ל כי אמרו לפני ד' אלהיכם ר"ל הארון שהיה באמצע המחנה והיו ישראל סביבו. [ב](בראשית כ"ד ס"ז). [ג](ד"ה ב' ט"ו ח'). [ד](במדבר כ"א ל') שפי' וגירם אבד ניר חשבון. וכן ראשיכם שהם ראשי שבטיכם. [דד]ר"ל לקח תחילה ראשי השבטים לפי שהם הנשיאים גדולי השבטים ואחריהם הזקנים הם החכמים, ואחריהם השוטרים המה שרי העשרות, והטף בזכרים לחנכם במלות ולתן שכר למביאיהם לא כן הטף בנשים כי

ספורנו

כדי שלא תוכל להפרכם בה: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. אע"פ שהוא יתעלה השתדל בתורותיו ומופתיו לתת לכם לב לדעת כאמרו למען תספר וידעתם כי אני ה'. לא הושג זה המכוון מרוב מריכם: (ד) ואולך אתכם. אמנם עתה אחר שראיתם רוב חסדיו עמכם במדבר למען תדעו והביאכם עתה אל ארץ סיחון ועוג שיש לכם אחוזת ארץ שתוכלו לקיים בה המכוון ראוי לכם שמכאן והלאה תתנו לב לדעת: (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת. שתקבלו עליכם בהר גריזים ובהר עיבל: למען תשכילו את כל אשר תעשון. שתשיגו המכוון בכל מעשיכם לחיי עולם ולחיי שעה:

(ט) אתם נצבים לפני ה' אלהיכם. ומי שיטעה אותי לא יוכל להטעות אותו ועל דעתו תקבלו עליכם: ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם. ראשיכם שהם שבטיכם שבטי המושלים והם הנשיאים והשרים. אשר בידם שבט המושל. וזקניכם הם השופטים. ושוטריכם אשר להם כח להכריח בעלי הדין. ועל כל אלו הראשים מוטל להורות להמון מה טוב להם שיקבלו עליהם או ימאנו: (י) טפכם נשיכם. שראוי שיהיו מעשיהם בהסכמות

מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃ יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ שני יב לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ יג וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת׃ יד כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃ שלישי טו כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃ טז וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ יז פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ

בלבבו

אונקלוס

מְלֵי מַיָּךְ׃ יא לְאַעָלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵהּ דַּייָ אֱלָהָךְ גְּזַר עִמָּךְ יוֹמָא־דֵין׃ יב בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא־דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵי לָךְ לֶאֱלָהּ כְּמָא־דִי מַלִּיל לָךְ וּכְמָא־דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ יג וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא גָּזַר יָת קְיָמָא הָדָא וְיָת מוֹמָתָא הָדָא׃ יד אֲרֵי יָת מַן דְּאִיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא קָאֵם יוֹמָא־דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיָת דִּי־לֵיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא יוֹמָא דֵין׃ טו אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת דִּיתֵבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיָת דִּי־עֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא דִּי־עֲבַרְתּוּן׃ טז וַחֲזֵיתוּן יָת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיָת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עִמְּהוֹן׃ יז דִּילְמָא־אִית בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דִּי לִבֵּהּ פָּנֵי יוֹמָא־דֵין מִדַּחְלְתָא דַּייָ אֱלָהָנָא לִמְהָךְ לְמִפְלַח יָת־טַעֲוַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן דִּילְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהַר חֶטְאִין אוֹ זְדוֹן׃ יח וִיהֵי בְּמִשְׁמְעֵהּ יָת פִּתְגָּמֵי מוֹמָתָא הָדָא וְיַחְשֵׁב בְּלִבֵּהּ

למימר

מסרה מחניך, ג' ומ"ל. מחטב, מד"ס. עציך מ"י קיים לכף. שאב, ל' וחסר דחסר. מימיך, ג' ומד"מ. יא לעברך, ל'. בברית, ג' רפין. ובאלתו, ל'. כרת, כל חו' מסר דחסר. יב והוא, י' דקמיך. לך דגוש מד"ד. יג ולא, י"ז כ"ב בתורה. יד ישנו, ד' והגין בפולס. טו שקוציהם, כו"ל מ"ל דמ"ל. גלליהם, ל' ח ז וכל מלכים דכו' ומ"י. יז פנה, ג' וחסר והפ"ח כפי. עמם, פ'. פרה, חסר. פרה, ל'. וחסר. יח והיה, י"ג בטעם אזל. בשמעו, ג'. והתברך, ל'.

ת"א מחטב עציך יבמות עט. ולא אתכם נדרים כה שבועות לט. כי את אשר ישנו פה שבת קמו שבועות שם ס' הזוהר פ' לך לך. אשר עברנו עקרי' מד פי"ג. ותראו את האלילים נג.

רש"י

עציך. (תנחומא) מלמד שבאו כנעניים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים (יהושע ט) ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים: (יא) לעברך. להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו (לעיל ד) לעשותכם אותם: לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים כמו שנאמר (ירמיה לד) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: (יב) למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם. עד כאן פירשתי לפי פשוטו של פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם. לפניו ואף הפרשה שלמעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי. דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל (שמואל א יב) התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול: ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו'. ותראו את שקוציהם. לפי שראיתם האומות ע"א ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם. שמוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין הנכרי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי:

והתברך

רמב"ן

הגדולה לכל אלפי ישראל ואמר במרגלים ראשי בני ישראל המה שהם ראשים בבני ישראל לא ראשים לכל בני ישראל וכלם בכלל ראשיכם וחזר ואמר כל איש ישראל שהם שנשיכם והזכיר עוד הטף והנשים והגרים וחוטבי עצים ושואבי מים אשר להם נערב רב והביא שם הטף להביאם בברית כי אפילו עם הדורות העתידים יכרות ברית או כדי לזכותם כטעם שאמרו בהקהל. ורבותינו אמרו שבאו קצת כנענים בימי משה כדרך שבאו בימי יהושע ונתנם חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמשכן ה' ואין הכונה לומר שרמו אותו אבל באו אליו להשלים עמו כי כן המשפט כאשר פירשנו וכך מצאתי במדרש תנחומא ללמדך שבאו אצל משה ולא קבלם כלומר שלא יכלו לרמותו לכרות להם ברית אבל עשאם מיד חוטבי עצים ושואבי מים: (יד) ואשר איננו פה עמנו. וגם הדורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו'. והראו את שקוציהם לפי שראיתם את האומות עובדי ע"ז ושמא הסית לב אחד מכם ללכת אחריהם: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם לשון רש"י ויפה פירש והטעם לומר אני צריך להביאכם באלה ובשבועה עתה בברית הזאת מיראתו אולי נפתה לב קצתכם לשקוצי מצרים כאשר עשיתם בעגל או לשקוצי עמון ומואב אשר ראיתם בדרך כאשר היה לכם בבעל פעור כי בברית הראשונה של עת מתן תורה לא היו שם אלות וקללות והזכיר

אים

נ(י) סמליכון נשיכון ותוריכון דאית בגו משירייתיכון מקטועי קיסיכון עד מלוי מימיכון:

(יא) לאעלותכון בקיימא דיי אלהכון ולאזהרותכון במומתיה דיי אלהכון גזר עמכון יומנא:

נ(יא) מלעברכון בקיימא דיי אלהכון ובשבועתא דיי אלהכון מקים עמכון יומא דין:

(יב) מן בגלל לקיימא יתכון יומנא ליה לאומה ברירה והוא יהוי לכון לאלהא היכמא דמליל לכון והי כמא דקיים לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב:

(יג) ולא עמכון בלחודיכון אנא גזר ית קיימא הדא ומסהיד ית מומתא הדא:

(יד) ארום ית כל דריא דקמון מן עלמא כלהון הינון דקיימין הכא עמנא יומנא קדם יי אלהנא וית כל דריא דעתידין למיקום עד סוף כל עלמא כלהון הינון קיימין הכא עמן יומנא:

נ(יד) ארום כל דריא די קמו מן יומת עלמא ועד כדון עמך קיימין הכא יומא קדם יי אלהכון וית כל דריא דעתידין למיקום מן בתרך כאילו קיימין הכא עמן יומא דין:

(טו) ארום אתון ידעתון סכום שניא דיתיבנא בארעא דמצרים וגבורן דעבד לנא ביני עממיא דעברתון: (טז) וחמיתון ית מרחקתהון וית טעוון דלהון דמן קיסא ואבנא דרמיין באושקקי וטעוון דכסף ודהב דיהיבין עמהון בבתיא אחדין דמן בתרידהון דלא יתגנבון:

נ(טז) וחמיתון ית מקשיצתהון וית מרהקתהון טעוון דקיסא וטעוון דאבניא טעוון דכסף וטעוון דדהב טעוותא דקיסא ודאבנא הוון מטלקין יתהון בשוקיא וטעוותא דכספא ודהבא הוון יהיבין עמהון בגו ביתא דחלין מנהון דלא יתגנבון:

(יז) אזדהרון דלמא אית בכון השתא ולא יהוי בתר דנא גבר נש או איתא או גניסא או שבטא דלביה מתפני למטעי יומנא מדחלתא דיי אלהנא למפלח ית טעוות עממיא האינון דלמא אית בכון טעו דשריש דלביה מהרהר עלוי בתר היטאיה דשרוי חיטאיה חולי וסופיה מריר כאגדנא דמותא:

נ(יז) ולא יהוי לכון גבר או איתתא או זרעי או שבטא דלביה סטי יומא דין מן קדם יי אלהן למיזל למפלח ית טעוותא דעממיא האינון דלמא יהוי בכון גבר דלביה מהרהר בחטאה דהוא מדמי לשורש קביע בארעא ארום רישיה חלי כדבשא וסופיה מריר כלענתא דמותנא:

(יח) ויהי כמשמעיה ית פתגמי מומתא הדא ויתיאש בלביה למימר שלמא יהי לי ארום בתקוף יצרא בישא דלבי אזיל מן בגלל למוספא חובי שלותא על

בעל הטורים

פ"ד דקידושין]: (יז) ... (סוטה ד׳)

ען ולען. דמין י"ג דשין שסוגרין הדלת אחריה שלא יגנבו ולכן המיד אוחזים הפסילים בוזסם אז יתהוו אפ"כ ח"ו איש או אשה. שרוי מיעאה חלי פי' התחלת המעא מתוק

יונתן

שאינו מבעל מד"ת כדי לישא וליתן בנכסיו והכי דייק לישנא דקרא תשכילו שהוא פועל יוצא וק"ל: (טז) דרמיין באושקקי וכו' פי' המושלכים בחוצות וברחובות וא"ל שמירה אלא שהן עמהם ובבתיהם. (יז) איש בכון השתא ולא יהוי בתר דנא פי' השתא יש בכם לעת וסופו מר. כאגדניא כמו הגדנא ופי' חשש חולי ועיין בערוך ערך הגדנא ואותיות אמה"ע

רמב"ן

איש או אשה מפני שהאשה דעתה קלה עליה וכן יעשה בענין ע"כ וכן הזכיר יחידים ומשפחה ושבט שהוא עם רב ולא אמר על כולם דרך כבוד או שלא יתכן שיהיה לב כולם פונה היום לע"כ כי לא היו באים בברית השם. ובאלתו כי מי יכריתם אבל משפחה או שבט יבאו בברית מפני פחד הרוב. ואמר פן יש בכם אשר לבבו פונה היום על הכונה כבר לע"ז והוא בלבו מאמין בה היום הזה או פן יש בכם שרש רע שיפרה וישגה ובימים הבאים יוציא פרחים רעים וילמים מרורים וזה על אשר איננו פה עמנו היום כי האב שרש והבן גלר משרשיו יפרה. והזכיר השורש לומר כי הוא יפול להביא באלה. הדורות הבאים שהשרש אשר ממנו יצמחו הוא לפניו היום והוא בא בברית ובאלה הזאת ואמר פורה ראש לרמוז כי משורש מתוק לא יצא מר וכל אשר לבבו שלם עם השם הנכבד ולא הרהר כלל בע"ז לא יוליד נודה בה ואל תקשה עלי בזה מן הכתוב והוליד בן פריץ כי אמת הדבר וסוד גדול לא אוכל לפרש בו: וראש ולענה. עשבים מרים או ממיתים ושם כן בלשון הקדש או הם כנויים יקראו האחד ראש שהוא ראש המרורים מר מכולם והשני יקראו לענה מענין לענות מפני כי האוכל אותו נגם ונענה לענות נפשו יאכלנו: (יח) והתברך בלבבו לאמר. כשישמע האחרים מתקללים באלות האלה הוא יתברך במחשבתו ויאמר בלבו שלום יהיה לי ונכל אלה כאשר אלך בתאות לבי והשם לא יקלה לו אבל יעשן עליו אפו או כשיקלה לדור או לדורות. או יהיה טעם כי. לאמר יהיה לי שלום בעבור שאינני מקבל עלי השבועה כי בשרירות לבי אלך כל ימי וכל תפלי אעשה. ולא יאבה י"י בעבור שאיננו מקבל אלתו לסלוח לו אבל יעשן עליו אפו כיון שבא בבריתו לפני עם כל ישראל. השאוה הנוברת ומתחזקת בלב תקרא שרירות בלשון חכמים שריר וקיים וכן בשרירי בטני. ופי' למען ספות הרוה את הצמאה להוסיף השבעה עם שמתאוה כי נפש שבעה תקרא רוה כענין ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו. והיתה נפשם כגן רוה. והמתאוה תקרא צמאה למלה

אבן עזרא

הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים: (יא) לעברך. שם הפועל. כטעם ויעברו בין בתריו. והנה מלת עבר במקרון ב"ת להסף: (יג) ולא אתכם לבדכם. רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם: (יד) כו"ן ישנו. נוסף: ואת אשר איננו. עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואינו כטעם האומרים כי רוחות הבאים היו שם: (טו) כי אתם ידעתם. יש מכם שראה תועבת מצרים והטעם אלהיכם וכלכם ראיתם תועבות הגוים: אשר עברתם. אליהם באדום ועמון ומואב ומדין: (יז) וטעם פורה ראש ולענה. כי הראש מזיק השלמים והוא מסכליים המדקדקים: (יח) וטעם את האלה הזאת. ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה: והתברך בלבבו. אמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי והתברך הוא כמשמעו כאשר ישמע הקללה: יתברך. בלבבו והוא אומר שלום

פירוש על אבן עזרא

כי אין בהם חנוך, ובכלל הגרים ג"כ נשותיהם כי יתכן יש לו אשה מישראל אשר נכללו בבנות ישראל או עם הגרים. ר"ל מקור עם למ"ד בכלם. (ירמיה ל"ד י"ח) שהמעשה ההוא הוא קבלת קיום ברית. ר"ל לעברך בברית הוא לקיים. ולעבור בריתו הוא ביטול הברית. כלומר נוסף ליסוד האלה כי יוכלו לומר ישו כמו אם ישך גא. וכן תאמר תמלא יש כל הכנוים. כן הוא במ"כ רוחות הדורות העתידים לבראות היו באותו מעמד וטעם ואת אשר איננו פה כלומר בחיים עמנו כמונו. אבל נשמותיהן וכמותיהן פה ולפי הח"י פי' את אשר ישנו, הם הנשמות אשר היו בעולם עד היום ההוא, ואת אשר איננו פה, הם הנשמות אשר לא היו עדיין והם לא היו במעמד הברית והכתוב מדויק כפי דבריו, כי הפסוקים מנן כ' שנה מיוכלי מצרים לא מתו בעון המרגלים. ר"ל שלמים בבריאות גופם. לבל"א (אהנגנגעבדע קראנקהייטען). כ"ל פסיל (כ"ז ט"ו). בראשית

ספורנו

בהסכמות האבות והבעלים: מחוטב עציך עד שואב מימיך. מן הראשון שבמוטבים עד האחרון שבשואבים כמו מעולל ועד יונק משור ועד שה וגמל ועד חמור: (יא) לעברך בברית. אתם נצבים עם כל זה הסדר והסכמה מוכנים להיות עוברים בברית ומזה נראה שכולכם חפצים לקבל עליכם בלב שלם: אשר ה' אלהיך כורת עמך היום למען הקים אותך וכו'. והנה האל ית' מכוין בזה הברית להקים אותך לו לעם בדי שיהיה הוא לך לאלהים ובזה תקנה חיי עולם. ובהיות תכלית זה הברית כל כך נכבד לריך שתהיה קבלתו בתכלית השלימות: (יד) ואת אשר איננו פה עמנו היום. והם הדורות הבאים ולפיכך לריך שתודיעם שמתנת הארץ וזולתה היתה לכם על תנאי קיום הברית ובאותו התנאי בעלנו יירשו אתכם: (טו) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו. ולפיכך ראוי לחוש: (יז) פן יש בכם איש או אשה. פן נפתה לבם לאבלי העכו"ם בשבתם עמהם ויחשבו לבטל קבלת הברית בלבבם ולכן אמרתי שכולכם נצבים לפני ה' בוחן כליות ולב שלא תוכלו להטעותו: פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה. מושב להדיח רבים אל דעותיו הנפסדות: (יח) והתברך בלבבו. יקבל האלה בפיו ויתברך בלבבו לבטל אותה. לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך. וענין התברך

בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃ יט לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ כ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ כא וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ כב גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה °וּצְבוֹיִם אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃ כג וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כה וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ כו וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ כז וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם

°וצבוים ק'

באף

אונקלוס

לְמֵימַר שְׁלָמָה יְהֵי לִי אֲרֵי בְּהַרְהוֹר לִבִּי אֲנָא אָזֵל בְּדִיל לְאוֹסָפָא (לֵהּ) חֲטָאֵי־שָׁלוּתָא עַל־זְדָנוּתָא׃ יט לָא יְיבֵי יְיָ לְמִשְׁבַּק לֵהּ אֲרֵי בְּכֵן יִתְקֵף רֻגְזָא דַיְיָ וְחֶמְתֵּהּ בְּגַבְרָא הַהוּא וְיִדְבְּקוּן בֵּהּ כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין וְיִמְחֵי יְיָ יָת שְׁמֵהּ מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ כ וְיַפְרְשִׁנֵּהּ יְיָ לְבִישָׁא מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל לְוָטֵי קְיָמָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא דְאוֹרַיְתָא הָדֵין׃ כא וְיֵימַר דָּרָא בַתְרָאָה בְּנֵיכוֹן דִּי יְקוּמוּן מִבַּתְרֵיכוֹן וּבַר עַמְמִין דְּיֵיתֵי מֵאַרְעָא רְחִיקָא וְיֶחֱזוּן יָת מָחָתַהּ דְּאַרְעָא הַהִיא וְיָת־מַרְעֲהָא דִּי אַמְרַע יְיָ בַּהּ׃ כב גָּפְרִיתָא וּמִלְחָא יְקִידַת כָּל אַרְעַהּ לָא תִזְדְּרַע וְלָא תַצְמַח וְלָא יִסַּק בַּהּ כָּל עִסְבָּא כְּמַהְפֶּכְתָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִים דִּי הֲפַךְ יְיָ בְּרֻגְזֵהּ וּבְחֶמְתֵּהּ׃ כג וְיֵימְרוּן כָּל עַמְמַיָּא עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא מָא תְקוֹף רֻגְזָא רַבָּא הָדֵין׃ כד וְיֵימְרוּן עַל דִּשְׁבַקוּ יָת קְיָמָא דַיְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְהוֹן דִּי גְזַר עִמְּהוֹן בְּאַפָּקוּתֵהּ יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כה וַאֲזַלוּ וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּי לָא־יָדְעִנּוּן וְלָא אוֹטִיבָא לְהוֹן׃ כו וּתְקֵף רֻגְזָא דַיְיָ בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין׃ כז וְטַלְטְלִנּוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן

ברגז

מס"ה בלבבו, ה'. לי, דגוש מד"ד. בשררות, ל' ומ"י ומ"ג. ספות, ב' ומ"ל. יט יאבה, ל'. סלח, פ"ודקריולא כ'. יעשן, ב' (והעין, בסוף פסוק). באיש, ח' בקמץ. בו, בגוש מד"ד. הכתובה ב' ויתר לף. ומחה, ד'. כ והבדילו, ל' ומ"ל. אלות, מ"ל. הכתובה, ב' כי תשמע בקול. כא הדור, מ"ל. האחרון, מ"ל. בניכם, בטעם א' ולא בקדמא. יקומו, ג' מ"ל בתורה. רחוקה, מ"ל. מכות, מ"ל. ההוא וה"ו וחירק. תחלאיה, ח"ו ומ"י. חלה, ב' בתרי לי'. כב תזרע, ל'. סלמית, ל' מסר. כמהפכת, כ' בגעיא. ועמרה, כל אורי' חסר. אדמה, ל'. וצביים, וצבוים ק'. והפירק ביוד השניה. כג מה, כ"כ בלא וי"ו העטוף ובמס"ק דמשבטשה. דכ"ד סגלין בספרו בכ"מדמפיק לס"ע כ"ד. האף, "ב. הגדול, מ"ל. כד אבותם, ד'. בהוציאו, מ"ל דמ"ל. כה וישתחו, ב' וחי"ן בסוף פיבוסה. ידעום, ב' מ"ל בתורה. כו ההוא, וי"ו וחירק. להביא, מ"ל. בספר, ב' וקללה וכו' בספר.

ת"א למען ספות סנהדרין עו. לא יאבה שם. ואמרו על שם. ויתשם ה' שם קי.

רש"י

והתברך. בנדי"ל סו"א בלעז כמו והסגלא והתפלל: בשרירות לבי אלך. במראית לבי כמו (במדבר כג) אשורנו ולא קרוב כלומר מה שלבו רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן ת"א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדונותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות: הרוה. שוגג שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת: הצמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: (יט) יעשן אף ה'. ע"א כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן (שמואל ב כב) עלה עשן באפו ואע"פ שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חימה אנפרמינ"ט אחיזת לביאת נקמה ואינו מעביר על המדה: (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר (לעיל כח) בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו'. הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה. הזה לשון זכר מוסב אל הספר וע"י פיסוק הטעמים הן נחלקים לשתי לשונות בפרש' קללות הטפחה נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה בזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחה נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה. לפיכך לשון זכר טפל אחריו שהלשון טפל על הספר: (כה) לא ידעום. לא ידעו בהם גבורת אלהות: ולא חלק להם. לא נתנם לחלקם. ואונקלוס תרגם לא אוטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק

להם

רמב"ן

נמאה לך נפשי. והטעם כי נפש האדם הרוה שאיננה מתאוה לדברים הרעים לה כאשר תבא בלבו קנאת התאוה והוא ימלא תאותו אז יוסיף בנפשו תאוה יתרה ותהיה נמאה מאד לדבר הרע שאכל או שעשה יותר מבראשונה והתאוה עוד לדברים רעים שלא היתה מתאוה להם מתחלה כי המתאוה לזמת הנשים היפות כשיהיה שטוף בזמתן תבואהו תאוה לבא על הזכר ועל הבהמה וכיוצא בזה בשאר התאות וכענין שהזכירו חכמים משביעו רעב מרעיבו שבע. ולכך יאמר הכתוב בהולך בשרירות לבו שהוא אם ימלא נפשו בתאות השרירות והשקוצים עליו אשר היא נמאה להם יוסיף נפשו הרוה עם הצמאה כי יתאוה וימאן למה שהי שבע ממנו ולאשר השביע נפשו בו ולפי שהזכיר ברב תורה אמר בלשון הזה כי יוסיף הצרע שהוא נפשו אשר הוא רוה והענגה עם הצמאה ותשובה כולם בצמאות. ואין לטעון במקום הזה טעם שהלך בשרירות לבו בעבור שאספה

הרוה

על זדונותא: (יט) לא יהי רעוא מן קדם יי למשבק ליה ארום בכן יתקוף רוגזא דיי וחימתיה בגבר נשא ההוא ותחיל ביה כל פתגמי לווטתא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי שום דוכרניה מתחות שמיא: (כ) ויפרישניה יי לבישא מכל שבטיא דישראל הי ככל לווטי קיימא דכתיבין בספרא הדין: (כא) ויימרון דריא בתראי בניכון די יקומון מן בתריכון וגבר עממי דייתי מארע רחיקא ויחמון ית מחותא דארעא ההיא וית מרעהא דגרי יי בה: (כב) גופריתא ומלחא מן אשא מצלהבא תהי יקדא כל ארעא לא תתכשר לבר זרע ולא תרבי צמחין ולא יסק בה כל עשבא תשתקע היך תהפכנותא דסדום ועמורה אדמה וצבוים דהפך מימרא דיי ברוגזיה ובכליתיה: (כג) ויימרון כל עממיא מטול מה עבד יי היכנא לארעא הדא מה הוה תקוף רוגזא רבא הדין: (כד) ויימרון מטול דשבקו ית קיימא דיי אלהא דאבהתכון דגזר עמהון באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: (כה) ואזלו בתר יצרא בישא ופלחו לטעוות עממיא וסגידו להון דחלן דלא ידעונון ולא אתפלגון להון: (כו) ותקיף רוגזא דיי בארעא ההיא לאיתיא עלה ית כל לווטיא דכתיבין בספרא הדין: (כז) וטלטילינון יי מעלוי ארעהון ברגוז ובכליו ובתקוף רב וטלקינון בגלותא לארע חורן כזמן יומא הדין: (כח) טמירתא גליין קדם יי אלהנא והוא יפרע מנהון

בעל הטורים

ל'): (כ) והבדילו י"י לרעה בגי' הנה זה ירבעם: (כח) אשר יקומו מאחריכם ר"ת אחאב ירבעם מנשה. שהם הרשיעו בע"ז יותר מכל: אלה ב' במס' ההרי עניני דין ואידך (ד"ה ב' ל"ג) ויתפלל לו אלה את פני י"י [וגו'] ויעתר לו. ודרשינן ויחתר לו מלמד שחתר הקב"ה חתר כמו כסא הכבוד וקבלו בתשובה היינו מה אלה דהכי לשון שבירה באלף. אף אלה דבני מנשה לשון שחיטה שנעשה לו חתירה ברקיע: (כה) וישתחוו מלא וי"ו. ה"ה שאר עבודה שהיא כעין פנים: (כז) באף ובחמה ובקצף בגי' שבעים כנגד שבעים שנה של גלות בבל: וישלכם למ"ד גדולה ומספר יו"ד לומר שאין השלכה כזאת ליו"ד שבטים [עי' ברכה וילך פ' ע"ב ע"פ יוסף ה' ב' בן אחר

יונתן

אמ"הע מתחלפים ואם הוא אברכה ר"ל בסוף יום המות זמן שבר ועונש ביום אחר כי חבא על שכרו. (כב) תהי יקדא לשון יקד יקוד שהאש ישרף ולא כאשר הי' בדפוס כאשון יקרא בכי"ב ודוק: (כה) ולא אתפלגון ולא נתנם להלקם. (ג) אמרי חמונא פי'

רמב"ן

הרוה עם הצמאה. אבל הוא כמו לספות יאמר הכתוב. כי בעבור זה יהיה כך כי בכל שנה עם עלול יאמר למען. בין שיעשה אדם הגורם לרצונו בעלול כמו למען אשר ייטב לך בין שיהיה אדם הגורם כן שלא מדעתו כמו למען למוג לב. למען יאשמו. כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת. ורבים כאלה. וזה הטוב והישר בעיני בפסוק הזה מכל הנכתב עליו בברכה פנים. גם יתכן לפרש שהוא בא אל שרש פורה ראש ולענה יאמר כי יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי למען שיוסיף שארתו הרוה אשר תגדל ותצמיח הלענה והראש על הצמאה אשר לא היתה נטעת. או יהיה הרוה כנוי ללענה המגדלת. שיוסיף הלענה הרוה הנטעת וגדלה מאד על הצמאה אשר לא היתה גדלה רק מעט ותהיינה שתיהן נטעות והכונה בזה לומר כי כל איש אשר ישמע האלה ויתברך מהם ויתחזק בשרירות. ושגיאיו ישיבוהו לחטא וימירו פעמים יותר מבראשונה וגם זה פירוש נכון: (יט) יעשן אף י"י וקנאתו באיש ההוא. אלא היחיד איש או אשה: ומחה ה' את שמו. אלא המשפחה כי שם אחד לכולם בית אבותם: (כ) והבדילו ה' לרעה. לשבט: מכל שבטי ישראל. הנשארים (כח) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו. כי שבטי ישראל בדור הראשון כבר ידוע זה כי הם שמעו אלות הברית ויתכן כי הכתוב הזה יחזור על שרש פורה ראש ולענה כי כשיקרה זה בדורות הבאים אז ישאלו כן: (כה) אלהים אשר לא ידעום. ולא ידעו בהם גבורות אלהות ולא חלק להם ולא נתנם לחלקם. ואונקלוס תרגמו ולא אוטיב להון. לא היטיב להם שום טובה. ולשון חלק. אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה וחלק לשון הש"י. והנכון אלהים אשר לא ידעום באלהים. כלומר שלא ידעו אותם בהם אלהות שימלא להם מעלתו ולא חלקם י"י אלהי אבותם להם שלא נתן אותם שרים על ישראל כאשר שמם על האומות וכבר פירשתי זה: (כז) ויתשם י"י מעל אדמתם. כי יגלה השבט העושה הרע בעיני י"י כענין ויגלם לראובני ולגדי והנכון כי עתה ירמוז לגלות כל ישראל להיותם כלם

אבן עזרא

שלום יהיה לי. כאומר בשמעו הסרה סרה ונמני: למען ספות. אמר רבי יהודה הלוי נ"ע לשון כריתה כמו האף תספה. כלומר שישוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת רוה עם דבר הצמאה והנה רבה הצדיק ברוה. כמו כעץ[ס] שתול על מים. והרשע בצמאה כמו כערער[ע] בערבה. וישוב כי גם ברכתו בלבו תפסיק הקללה ויפה פירש לולי שמלת רוה תאר השם והיה ראוי להיות רווי [עע]את הצמא. ויאמר רבי יונה המדקדק כי טעמו בעבור שירצה שיכלה הטוב עם הרשע על כן יחשוב בלבו רע ואין זה נכון בעבור [פ]שלום יהיה לי. ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת כמו ספות [פפ]שנה. והטעם שלום יהיה לי אע"פ שאלך בשרירות לבי כי נלדקת הצדיקים אסיה. כי הם רבים ואני יחיד שופה. על כן כתוב אחריו לא יאבה י"י סלוח לו כי אז והטעם מיד יבר' גם זה הפסוק לעד על [צ]פירושי במלת ונסלח לו. והנה ספות כי הרוה תוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטעם כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטעם כערער בערבה והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמא: (יט) יעשן אף. ישרפנו אש האף עד שיראה העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם הוא משפחה ויבלה בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה ואם הוא שבט והבדלו ה' לרעה וכמוהו והיה לה' והעליתיהו [ק]עולה [ר]כאשר פירשתיו: (כח) ואמר הדור האחרון. שהם בניהם גם הנכרים הרואים את מכת הארץ: (כב) גפרית. אלה להם שתהיה כל הארץ שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים ויש מפרש *אומרי' כי ואמרו כל הגוים [ש]שנוי בעבור שארכו הדברים כמשפט הלשון ואמרו הקדמונים וטעם אלהי אבותם שעזבו. [שש]שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו: (כה) ולא חלק להם. [ת]פירשתיו: (כז) ויתשם. בספרון ט"ן *נ"ל אמר לנתוש

פירוש על אבן עזרא

[ס](ברחשית י"ח כ"ב). [ס](ירמיה י"ז ח'). [ע](שם פס' ו'). [עע]אולי יתכן דעת ר"י הלוי שמלת רוה חואר השם על הברכה ומלת הצמאה תואר השם על הקללה ולא יהיה קשה. [פ]ויהיה ג"כ פי' ספות לשון כריתה כאשר ירצה כי תם ורשע הוא מכלה ויחשוב כמות זה כן ימות זה הרשע. באין דין וחשבון ואיננו נכון כי ע"ז אינו שייך לאמר שלום יהיה כי עכ"פ לפי דעתו יכלה גופו ונפשו. [פפ](ישעיה ל' א'). [צ]ר"ל על מה שפי' ז"ל על ונסלח לו (במדבר י"ד י"ט) שר"ל ארוכת אף עד שיעשה תשובה וכן סלח נא לשון העם הזה כמו שכתוב ז"ל בפ' שלח. והנה טעמו בעבור שהצדיקים נוספים על הרשעים אחיה אני עמהם. והעד שהמשיל הרשע לצמאה. כערער בערבה שכתוב בתחלה על הרשע והמשילו לשורש פרה ראש ולענה והוא במקום צמא. [ק](שופטים י"א ל"א). [ר]שם פי' והיה לה' ר"ל קדש לה' אם אינו ראוי לעולה. והעליתיהו הוי"ו במקום או. ר"ל או העליתיהו לעולה. אם הוא ראוי לעולה. וכן וי"ו והבדילו ר"ל כמו שמפורש למעלה איש או אשה, או משפחה, או שבט, ע"כ מחלק פה ג"כ פרטי האלות על הפרטים הנזכרים. [ש]ר"ל שכבר כתוב ואמר הדור האחרון וכו' והנכרי וכו' ובעבור האריכות הדברים בינתים אחר עוד הטעם ואמרו כל הגוים כמו ברכה ארוכה מחויבת לקיים עוד הטעם בברכה מפני האורך הדברים. [שש]ר"ל למה לא יאמרו אבותנו. ע"כ פי' הדור האחרון יטענו על אבותם המועלים כי הם עזבו וכו'. [ת](לעיל ד' י"ט). כי

ספורנו

המתברך בלבו הוא שיאמר גם שאני מקבל האלה בפי אני מבטלה בלבי ואומר שלום יהיה לי: למען ספות הרוה את הצמאה. והטעם שיקבל האלה בפיו הוא כדי להוסיף את נפשו הרוה ושבעה בכל תאותיה עם עדת אל הצמאה ונבדלת מן התאוות הגשמיות כדי לשום עמהם בברכותם: (יט) לא יאבה ה' סלוח לו. בהללו שבועת האלה שקבל בפיו אע"פ שבטלה בלבו: (כב) גפרית ומלח. כמהפכת סדום אשר הפך ה' יכירו שאין זה מקרה אבל אצבע אלהים שהרי עשה בה כמו שעשה בסדום שנודע שהוא הפך אותה: (כג) ואמרו כל הגוים. כאשר יגלו ביניהם: (כה) אלהים אשר לא ידעום. שלא ידעו מציאותם בשום פנים ועזבו אלהיהם שהוא אלהי אמת שבא מופת על מציאותו ויכלתו והשגחתו: ולא חלק להם. שיראו שאין שום

פירוש רשב"ם

(יח) למען ספות הרוה המזיד שמתוך שובע הוא חוטא: הצמאה. לתאבון שאינו רשע כעושה להכעיס מתוך שובע: כי בשרירות לבי. אלא בשרירות: (יט) כי אז יעשן. לא יאבה סלוח לו אלא אז יעשן על אשר עזבו. ולא יאמרו מבלי יכולת ה' כמו שפרשתי אצל ואתפלל אל ה' ואומר

בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה: כח הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: ס

ל א רביעי (שני כשמחוברין) וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: ב וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: ג וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: ד אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: ה וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ: ו וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ: חמישי ז וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ: ח וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם: ט וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי

ל רבתי °לנו ולבנינו ע נקודות

אדמתך

אונקלוס

בְּרְגַז וּבְחֵמָה וּבִתְקוֹף רְגַז וְאַגְלִנּוּן לַאֲרַע אָחֳרִי כְּיוֹמָא הָדֵין: כח דְּמִטַּמְּרָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּדְמִגַּלְיָן לָנָא וְלִבְנָנָא עַד עָלְמָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא: א וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוּן עֲלָךְ כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין דִּי יְהָבִית קֳדָמָךְ וּתְתוּב לְלִבָּךְ בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי אַגְלְיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן: ב וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּל לְמֵימְרֵהּ כְּכֹל דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין אַתְּ וּבְנָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: ג וִיתוּב יְיָ אֱלָהָךְ יָת שְׁבֵי גָלְוָתָךְ וִירַחֵם עֲלָךְ וִיתוּב וִיכַנְּשִׁנָּךְ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי בַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן: ד אִם יְהֵי גָלְוָתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְּשִׁנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִנָּךְ: ה וְיָעֵלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּירִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ וְיוֹטֵב לָךְ וְיַסְגִּנָּךְ מֵאֲבָהָתָךְ: ו וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת טַפְשׁוּת לִבָּא דִבְנָךְ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּיךְ: ז וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְעַל סָנְאָךְ דִּי רְדָפוּךְ: ח וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וְתַעְבֵּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין: ט וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ בִּוְלָדָא דִמְעָךְ וּבִוְלָדָא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵּי עֲלָךְ לְטָב כְּמָא דִי חֲדִי עַל אֲבָהָתָךְ:

°צ"ל יהוין

ארי

מסרה כז גדול, מ"ל. וישלכם, ג' וג' רבתי: כח הנסתרת, ל' וחסר. והנגלת' חסר. לנו ולבנינו, יו"ד נקודות בתורה. לעשות, מ"ו. ל א יבאו, חסר. והשבת, ג' חסר דס' בתורה. הדיחך, מ"י בתר הדלי"ת. שמה, ד' ס"פ בסי'. ב עד ה', ד'. בקלו, כו"ל חסר. ג שבותך, מ"ל. ורחמך, מתג בכ"ם לתפלום דגש כי אחרי' חסר. הפיצך, ל' ומ"ל. שמה, ד' ס"פ בס'. ד נדחך, ל'. ומשם, ח'. ה והביאך, מ"ל. והיטבך, מ"ל. י"ק וס"ת המתג בפים. ו ומל, ל'. ז האלות, ג' ב' מ"ל. איביך, ס"ו ומ"י. שנאיך, מ"ו ומ"י. רדפיך, מ"ל. ח בקול, מ"ל. ט והותירך, ל' ומ"ל דמ"ל. ידך, חסר.

ת"א הנסתרת שם מג. ושב ה' אלהיך מגילה כט ס' הוסר פ' ויקרא. והביאך ה' ערכין לב. אשר ירשו אבותיך שם נדה מו. ומל ה' אלהיך עקידה שער מט עקרי' מד ספה.

רשי

להם טוב נהלה ושוב הלך: (כז) ויתשם ה'. כתרגומו וטלטלינון וכן (ירמיה יב יד) הנני נותשם מעל אדמתם: (כח) הנסתרת לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. (סנהדרין מג) נקוד על לנו ולבנינו לדרוש שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה: (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר (ישעיה כ"ז) ואתם תלקטו לאחד

אחד

רמבן

כלם רעים ויגלו גלות שלימה וכן בפרשה הבאה אחרי כן והיה כי יבאו עליך הדברים האלה על גלות כל ישראל יהיה כמו שאמר בכל הגוים אשר הדיחך י"י אלהיך שמה וגו' והפרשה כולה: (כח) הנסתרות לי"י אלהינו. על דעת המפרשים יאמר כי השם אלהינו לו לעשות משפט בעובדי ע"כום בסתר כי כל התעלומות גלויות לפניו. והנגלות עלינו ועל בנינו לעשות להם את כל דברי התורה הזאת לסכות עובדי עכו"ם כדין התורה וגם כפי המדרש כן הוא. ודעתי בדרך הפשט כי הנסתרות הם המעשים הנסתרים מן העושים אותם כמו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני. יאמר הנסתרות לשם לבדו הם. אין לנו בהן עון אשר חטא אבל הנגלות שהם הזדונות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת חוקת עולם שהנך קבלנו על אשר ישנו פה ועל אשר איננו פה לדורות עולם ולפי שהביא באלה לעשות כל המצוה הוציא מן הכלל העושה בשגגה שלא יתקלל באלה הזאת ודברי אונקלוס מטין כן שאמר דמטמרן קדם י"י אלהנא ואם כדברי המפרשים ראוי לו לומר דמטמרין לי"י אלהנא: (א) והיה כי

יבאו

סנדן וגליתא יתמסרן לנא ולבננא עד עלמא למעבד להון דינא מטול לקיימא ית כל פתגמי אורייתא הדא: (א) ויהי כד ייתון עליכון ית כל פתגמיא האלין בירכן וחילופהון דסדרית קדמיכון ותיתבון על לבכון למיתב לפולחני בכל גלוות עממיא דאגלי יתכון יי לתמן: (ב) טוביכון דצדיקיא מרי תתיובא דכד תחובון ותתובון מטיא תיובתכון עד כורסי יקרא דיי אלהכון אין תקבלון למימריה בכל מה דאנא מפקיד לכון יומנא אתון ובניכון בכל לבכון ובכל נפשכון: (ג) ויקבל מימריה ברעוא ית תיובתכון וירחם עליכון ויתוב ויכנוש יתכון מכל עממיא דבדר יי אלהכון יתכון לתמן: (ד) אין יהון מבדריכון בסייפי שמיא מתמן יכנוש יתכון מימרא דיי אלהכון על ידי דאליהו כהנא רבא ומתמן יקרב יתכון על ידוי דמלכא משיחא: (ה) ויעלינכון מימרא דיי אלהכון לארעא דיריתו אבהתכון ותירתונה ויוטב לכון ויסגינכון יתיר מן אבהתכון: (ו) ויעדי יי אלהכון ית טפשות לבכון וית טפשות לבא דבניכון ארום יבטל יצרא בישא מן עלמא ויברי יצרא טבא די ימלכינכון לתירחם ית יי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון מן בגלל דיוגדון חייכון עד עלמא: (ז) ויגרי מימרי דיי אלהכון ית לוטיא האלין על בעלי דבביכון דאעיקו יתכון בגלוותכון ועל סנאיכון דרדפו מן בתריכון עד די אנסו יתכון: (ח) ואתון תתובון ותקבלון למימרא דיי ותעבדון ית כל פקודוי דאנא מפקיד לכון יומנא: (ט) וישיירינכון יי אלהכון לטבא דתצלחון בכל עובדי ידיכון בולדא

דמעיכון

בעל הטורים

ספר]: (כח) נקוד על עי"ן שבעד כדאי' בפ' נגמר הדין: (ד' מ"ג ע"ב ע"ש ברש"י ותוס') וע' יום היו מאחד בשבט שהתחיל לבאר התורה עד יו"ד בניסן שעברו הירדן שאין לנו ולבנינו ליענש. ד"א רמז לע' שנה של גלות בבל: (ו) את לבבך ואת לבב ר"ת אלול. לכך נהגו להשכים להתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך [ולמנהגינו כ' בס' מט"מ רמז אתם נצבים היום בגי' לעמוד לסליחות ע"כ וידוע דלעולם קו' פ' זו בשבוע שעומדין לסליחות] וכן לולא האמנתי לראות בטוב יי'. לולא אותיות אלול שמאלול ואילך חרדתי נגד יי': את לבבך ואת בגי' זה לימות המשיח. וסמיך ליה (ח) ואתה תשוב וגו': (ט) והותירך שאם תשוב בתשובה שלימה מיד אתה נגאל:

תשמע

יונתן

פי' בעלי תשובה: מטיא תיובתכון עד כורסי יקרא פי' כדאז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך וכן כאן כתיב עד ה' אלהיך: (ו) דיוגדון חייכון פי' ימשכו ויאריכו כל ימי חייכם עד עולם: (יד) בצים מדרשכון

פתחו

רמב"ן

יבאו עליך כל הדברים האלה. כבר הזכרתי כי הפרשה הזאת עתידה כי כל ענייניה לא היו ולא נכללו אבל הם עתידין להיות: (ב) ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך. שתשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כאשר עשו בגאולה השנית דכתיב ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדונינו ומשפטיו וחוקיו או יהיה מצוך אתה ובניך כמו מצוך לך ולבניך כענין ואתה צוית וכן ויכתו אותנו. לנו. ולפי דעתי יש בו סוד גדול כי ירמוז למה שאמרו אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וכבר דברתי בו: (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך. זהו שאמרו בא לטהר מסייעין אותו מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך וכלזה מן הכתובים ענין זה שאמר כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו לדיק או רשע וכל זמן התורה כן כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ועונש ברצונם ברע אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם טבע לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל והיא המילה הנזכרת כאן כי החמדה והתאוה ערלה ללב ומול הלב היא שלא יחמוד ולא יתאוה ויעוד האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו כמו שפירשתי בסדר בראשית וזהו מה שאמר הכתוב בירמיה הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותיכם וגו' כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההמה נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה וזהו בטול יצר הרע ועשות הלב

בטבעו

אבן עזרא

לנתוש רק הוא מובלע [א]כמשפט. וטעם כיום הזה. דברי [ב]המשיבים: (כח) הנסתרות. הטעם מי שיעבוד ע"א בסתר ליי' אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי חיוב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה. ויש אומרים כי הנסתרות והנגלות הם ליי' ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' בלא ראש [ג]ורגל. ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל יי' אע"פ שאתה גולה לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת רבי יהודה המדקדק הראשון כי הוא [ד]ימים. והטעם ימלא מנוחה לנשבים ויתן להם רחמים ואחר כן ישוב ויקבץ: (ד) בקצה השמים. כנגד ארץ [ה]ישראל: (ו) ומל יי' אלהיך. כי לא נתכנו העלילות [ו]הראשונות. ואחר שאמר תשוב [ז]לשמוע בקולו הוא יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו: (ט) וטעם והותירך. בעבור שיתן הקללות על [ח]השונאים: כאשר שש

על

פירוש על אבן עזרא

[א]כי ויתשם שרשו נתש כמו לנתוש (ירמיה א' י') ונון השורש מובלע בדגש התי"ו ויתשם. [ב]שאמרו על אשר עזבו וכו' (פסוק כ"ד). [ג]ר"ל אין לו המשך לפניו ולאחריו. [ד]כלומר מלשון בשובה ונחת ומלת ושב ד' שבסמוך (ל' ג') הוא לשון מנוחה ומלת ושב וקבצך פי' ישוב ויקבץ. [ה]שהוא באמצע הישוב. [ו]עיין לעיל (כ"ט ג') מ"ש בשם הרב המורה ז"ל. [ז]ר"ל ואתה תשוב ושמעת בקול ה' (פסוק ח') היינו ר"ל ואתה מדעתך רק הכוונה כי הנה הוא יהיה בעזרך וכו'. [ח]אלך יתן שארית בארץ.

כלומר

ספורנו

שוד וגזל מתקן עניניו כאומרו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה': (כח) הנסתרות לה' אלהינו. אע"פ שאמרתי שאתם נצבים כולכם לפני ה' שלא יוכל אדם להטעותו והוא יפרע מן הבוגד הנה זה יהיה בנסתרות בלבד: והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. אבל בנגלות הדבר מוטל עלינו ועל בנינו וראוי לנו לעשות את כל דברי התורה הזאת לענוש העובדים ולעשות בהם משפט כתוב: (א) והשבות אל לבבך. שתתבונן בחלקי הסותר והסיבות אל לבבך יחדיו להבחין האמת מן הספק ובזה תכיר כמה רחקת מן האל יתעלה בדעות ובמנהגים אשר לא כתורתו: בכל הגוים. בעודך בגלות: (ב) ושבת עד ה' אלהיך. תהיה תשובתך כדי לעשות רצון קונך בלבד. וזו היא התשובה שאמרו ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) שמגעת עד כסא הכבוד: ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום. לא מצות אנשים מלומדה כמו שעשית קודם לכן: אתה ובניך. גם ילדי הדור יכירו זה כאמרו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: בכל לבבך. שלא תסתפק בזה: ובכל נפשך. שלא תמנע מזה גם התאוות בהכירך גודל הענין: (ג) ושב וקבצך. בקבוץ גליות: (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה. יגלה עיניך לסור מכל טעות מערבב השכל מידיעת האמת כשתשתדל לדבקה בו באופן שתכיר טובו ותאהבהו בהכרם. וזה יעשה למען חייך לעולמי עד: (ז) על אויבך ועל שונאך. על הקמים עליך ועל השונאים בלבבם כאומרו כי אעשה כלה בכל הגוים: (ח) ואתה תשוב. תנוח כמו בשובה ונחת וזה בהגלות משיח צדקנו אשר אבדן העכו"ם כלומר המה יאבדו ואתה תעמוד בשובה שלא יוסיף להגלותך כמו שגלה הנביא באמרו אם תשוב ישראל אלי תשוב ולא תנוד: ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום. שלא תמירם דת: (ט) והותירך ה'. יתן לך הצלחה יתירה מכל הצלחה הקודמת: לטובה. הכתובה בספר התורה הזה. כאמור והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. וזה יעשה כאשר ישוב לשוש עליך לטוב כי תשמע כמו ששש על אבותיך לא בזכות אבות. וזה מפני שתהיה תשובתך בכל לב ובכל נפש באופן שעונות נעשים כזכיות ותהיה ראוי לרצון לפניו כמו שהיו אבותיך:

כי

פירוש רשב"ם

ואומר וגו' בס' עקב תשמעון: (כח) הנסתרות לה' אלהינו. כבר פירשתים אצל הארורים על הנכתרות [כי] הנסתרים היו הברכות והקללות שאין הדבר ליענש ביד בית דין אלא ביד הקב"ה: לנו ולבנינו. לעשות דיני עונשין על פי עד:

השירה

אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ י כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי יא כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ יב לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יג וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס שביעי (רביעי כשמחוברין) טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃ טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יז וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ מפטיר יח הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יט הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃

לאהבה

אונקלוס

י ארי תקבל במימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי דכתיבין בספרא דאוריתא הדין ארי תתוב קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך׃ יא ארי תפקדתא הדא די אנא מפקדך יומא דין לא מפרשא היא מנך ולא רחיקא היא׃ יב לא בשמיא היא למימר מן יסק לנא לשמיא ויסבה לנא וישמענה יתה ונעבדנה׃ יג ולא מעברא לימא היא למימר מן יעבר לנא לעברא דימא ויסבה לנא וישמענה יתה ונעבדנה׃ יד ארי קריב לך פתגמא לחדא בפומך ובלבך למעבדה׃ טו חזי דיהבית קדמך יומא דין ית חיי וית טבתא וית מותא וית בישא׃ טז די אנא מפקדך יומא דין למרחם ית יי אלהך למהך בארחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי ותחי ותסגי ויברכנך יי אלהך בארעא די את עלל לתמן למירתה׃ יז ואם יפני לבך ולא תקבל ותטעי ותסגוד לטעות עממיא ותפלחנון׃ יח חויתי לכון יומא דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין על ארעא די את עבר ית ירדנא למעל לתמן למירתה׃ יט אסהדית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא חיי ומותא יהבית קדמך ברכן ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתיחי את ובנך׃

למ״חם

מסרה לטבה, ב׳ חסר. ישוב, מ״ל. לשוש, מ״ל. לטוב, מ״ל. כאשר, במקף. שש, ד׳ כ׳ שין וא׳ סמ וא׳ ושם לבנכם י בקול, מ״ל. לשמר, מ״ו. וחקתיו, מ״ו ומ״י. יא כי, ל׳. נפלאת, ב׳ האלף נחה. הוא, ארנעמן וי״ו ומירק. רחקה, מ׳ אב״ד. יב לנו, דגש מ״דד. השמימה, י״א. ויקחה, ג׳ לפין. וישמענו, ב׳ ומ׳. יג ולא; י״ז ר״פ בפיפרה. הוא, וי״ו וסילק. ויקחה, ג׳. לנו, דג״ש מד״ד, וישמענו, ב׳ וס׳. יד קרוב, כו״ל מ״ל. לעשתו, ה׳ וסבר. טו את החיים, ב׳. ואת הטוב, ל׳. ואת המות, ל׳ וא׳ את המות הזה. טז ולשמר, חסר. מצותיו, לפ״ק ס׳. וחיית, מ״ל. ורבית, מ״ל. וברכך יהוה, ג׳ לא יקפח ואשר יברכך. יז השמע, ד׳ בקמץ. ועבדתם, ד׳ בקמץ. יח אבד, חסר. תאבדון, מ״ו ונו״ן בסוף. תאריכון, מ״י ונון בסוף. לבוא, מ״ל. יט העדתי, ב׳ מ׳. את השמים, י״ג דסמיך.

ת״א לא נפלאת היא ממך עקידה תנוח שמריו. עקרי׳ מד הכה. לא בשמים ערובין נה. מליעא נט. כי קרוב ערובין נד. את החיים עקיד׳ שער ז׳ ושער קה. ואם יפנה סכה מה. החיים והמות ובחרת בחיים עקרי׳ מא סט.

רש״י

אחד בני ישראל. ואף בגליות שאר האומות מצינו כן (יחזקאל כט יג) ושבתי את שבות מצרים: (יא) לא נפלאת היא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר (לעיל יז) כי יפלא אתך (איכה א) ותרד פלאים ותרד במטמוניות מכוסה עטופה בטמון: (יב) לא בשמים היא. (עירובין נה) שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך: (טז) אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי: וחיית ורבית. הרי החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו׳ אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלים שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר (תהלים טז) ה׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך: חסלת פרשת נצבים

וילך

דמעיכון ובולדא דבעיריכון ובפירי ארעכון לטבא ארום יתוב מימרא דיי למיחדי אמטולכון לאוטבא לכון היכמא דחדי על אבהתכון: (י) ארום תקבלון למימרא דיי אלהכון למנטר פקודוי וקיימוי דכתיבין בספר אורייתא הדין ארום תתובון לדחלתא דיי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון: (יא) ארום תפקדתא הדא דאנא מפקיד לכון יומנא לא מכסיא היא מנכון ולא רחיקא היא: (יב) לא בשמיא היא למימר מן יסוק בדילנא בשמיא ויסביננה לנא וישמע יתה לנא ונעבדינה:

[(יב) לא בשמיא היא אורייתא למימר אלוי מן אית הוה לן חד כמשה נביא די יסוק לשמיא וייתי יתה לן וישמע ית פיקודיא ונעבד יתהון:]

(יג) ולא מן האל לעיבר ימא רבא היא למימר מאן יעיבר בדילנא לעיבר ימא רבא ויסביננה לנא וישמע יתה לן ונעבדינה:

[(יג) ולא מעבר ימא רבא היא אורייתא למימר אלווי הוה לן חד כיונה נביא דייחות לעומקי ימא רבא וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון:]

(יד) ארום קריב לכון פתגמא בבית מדרשכון פתחו פומכון למהוי הגיין בהון ברירו לבכון למעבד יתהון:

[(יד) ארום קריב הוא לותכון פתגם לחדא בפומכון למהוי הגיין בה ובלבביכון למעבד יתה:]

(טו) חמון די סדרית קדמיכון יומנא ית ארחא דחיי דביה משתלם אגר טב לצדיקיא וית ארחא דמותא דביה משתלם אגר ביש לרשיעיא:

[(טו) חמון הא שוית קדמיכון יומא הדין ית אורחא דחייא דהיא אורחא טבתא וית אורחא דמיתותא דהיא אורחא בישתא:]

(טז) דאנא מפקיד לכון יומנא למרחם ית יי אלהכון ולמהך באורחן דתקנן קדמוי ולמנטר פקודוי וקיימוי ודינוי ותיחון ותסגון ויבריכינכון יי אלהך בארעא דאתון עללין לתמן למירתה: (יז) ואין יהדר לבכון ולא תקבלון ותטעון ותסגדון לטעות עממיא ותפלחונון: (יח) חויתי לכון יומנא ארום מיבד תיבדון ולא תנגדון יומין על ארעא דאתון עברין ית יורדנא למיעל לתמן למירתה: (יט) לא סהדין דעברין מן עלמא אנא מסהיד בכון יומנא אלהן

שמיא

בעל הטורים

(י) תשמע בקול בגימ' זה בקול ת"ח [אולי צ"ל זהו בקולן של חח"ס]: כי תשוב אל ה' אלהיך ושמיך ליה (יא) כי המצוה הזאת. לומר שקולה היא התשובה כנגד כל המצות כלן: (יב) מי יעלה לנו השמימה ר"ת מילה וס"ת יהוה לומר שאינו יכול לעלות אלא במי שהוא נימול וכן ההולך לפני והיה תמים שנאמר על המילה:

(יד) בפיך ובלבבך לעשותו. בפיך כי חיים הם למוצאיהם. ובלבבך. אגלא דשמעתא סברא: (טו) את החיים ואת הטוב בגימט' תוצאות. כי ממנו תוצאות חיים: (יח) וברכך ב' במס' דין ולידך (ע' רפה) גבי עבד עברי לא יקשה בעיניך וגומר וברכך ה' אלהיך וזהו שאחז"ל שאין ע"ע נוהג בח"ל כמו הכא דכתיב וברכך בארץ אשר אתה בא שמה. הכא נמי דוקא בארץ: (יט) ובחרת בחיים. בחיים עולה ע' לומר שבעים פנים התורה נדרשת בהם. וכן סו"ד ה' ליראיו ומני האדם ע' שנה:

ולוגדום

וילך

יונתן

פתחו פומכון למהוי הגיין בהון פי' שצריך להגות בפיו ולהרהר בלימוד הלב כמאמר ברוריה חיים למוצאיהם וכת"ש חכמות בחוץ תרונה. (יח) תגדון פי' תמשכון כדלעיל דיגדון: (יט) לא סהדין דעברין מן עלמא כדפירש"י.

רמב"ן

בטבעו מעשהו הראוי ולכך אמר עוד והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם וידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו וצריכים ללמד אותם. אלא שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי וכן נאמר ביחזקאל ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו. והלב הטוב ירמוז לטבעו והערום לחפץ ולרצון. וזהו שאמרו רבותינו והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהן חפץ אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה. כי בימי המשיח לא יהיה באדם חפץ אבל יעשה בטבעו המעשה הראוי ולפיכך אין בהם לא זכות ולא חובה כי הזכות והחובה תלויים בחפץ: (יא) וטעם כי המצוה הזאת. על כל התורה כולה. והנכון כי על כל התורה יאמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום. אבל המצוה הזאת על התשובה הנזכרת כי והשבות אל לבבך. ושבת עד ה' אלהיך. מצוה שיצוה אותנו לעשות כן ונאמרה בלשון הזכרות להבטיח כי עתיד הדבר להיות כן. וטעם לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפיהם וישובו בלבבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה לדורות כאשר הזכיר אתה ובניך בכל לבבך כמו שפירשתי: (טו) ראה נתתי לפניך היום. יחזור להזהירם עוד להגיד להם כי שני הדרכים בידם וברשותם ללכת באשר יחפצו בה אין מונע ומעכב בידם לא מן התחתונים ולא מן העליונים ויעיד בהם את השמים ואת הארץ פעם שנית אשר שאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבוד תאבדון מהר. כי עתה יאמר העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי החיים והמות נתתי לפניך שהם הברכה והקללה. וכי יעצתיך שתבחר בחיים למען תחיה אתה וזרעך והנה הוא כמתחיל העדים בסוף דבריו כולם:

אבן עזרא

על אבותיך. שכללו הארץ כי עם הגוים ממנה ידבר: (י) הכתובה בספר התורה הזה. כי עיקר [ט]כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שעובה עד שיהיה הלב שלם על כן דבר לבבך כי מצות השמירה עם הלב: (יא) נפלאת. נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשות: (יב) לא בשמים היא. פירוש נפלאת: (יג) מעבר לים. פירוש רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס בתוכו מפני משכת המים: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור [י]בפה: (טו) החיים. אורך ימים: הטוב. העושר ובריאות הגוף והכבוד. והמות והרע הפך: (טז) לאהבה. העיקר: ללכת בדרכיו. שלא תטה מדרכי משפטיו ומצותיו שצוך [כ]ואם לא תדע למה נתנו הפסוקים והמשפטים: והיית וחיית. פירוש החיים: ורבית. פירוש הטוב כי הוא סוד דברי הגוף בנכסים ובעושר: (יז) ואם יפנה לבבך. כי הלב הוא העיקר: ונדחת. [ל]פירשתיו: (יח) כי אבוד תאבדון. פירוש המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם: לא תאריכון ימים. [מ]הפך וברכך ה' אלהיך [נ]בארץ: (יט) את השמים ואת הארץ. בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה [ס]בנו לעדה וכן שמעו הרים [ע]את ריב ה': החיים והמות. הם הברכה והקללה והנה יש לך [פ]לבחור בחיים: למען תחיה.

בגוף

חסלת פרשת נצבים

כאשר

פירוש על אבן עזרא

[ט]כלומר עיקר כל המצוה בתורה אע"פ שאינם מפורשים היטב וצריכים פי' מקובל מאבותינו הקדמונים. [י]כלומר יש מעשים שנצטוינו לעשותם כדי שנזכור לדבר בענין כמהם. והיה כי ישאלך ומעשה הפסח כלו. [כ]ר"ל ואפילו לא תדע. [ל]לעיל (ד' י"ט). [מ](פסוק ט"ז) כי הברכה תוספת מתת בעה"ז. ואם אין אריכות ימים אין כלום. [נ](יהושע כ"ד כ"ז). [ע](מיכה ו' ב'). [פ]כי הבחירה בידך.

שילך

ספורנו

(יא) כי המצוה הזאת. והטעם שאמרתי והשבות אל לבבך בכל הגוים שהדיחך שהתשובה תהי' בעודך בגלות למען תושע הוא. כי אמנם זאת המצוה של תשובה אשר אנכי מצוך היום. כאמרו בכל חטאת בפרשת ויקרא ואשם ואשמו שהענין כולם הוא שיכיר החוטא את חטאו כמו שפירש אח"כ באמרו והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה וכן באמרו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואשמה הנפש ההיא והתודו את עונם: (יא) לא נפלאת היא ממך. שתצטרך לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך באופן שתוכל לעשותה אפי' בעודך בגלות. ובאר זה באמרו לא בשמים היא לאמר. לא יקרה לך בענין התשובה שתצטרך בה להגדת נביא: (יג) ולא מעבר לים הוא. גם כן לא תצטרך בה לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך. באופן שיהי' זה אפשר לך בגלות ולא יקשה עליך כמו שיקרה באיזו מצוה שנפל בה ספק ותצטרך לפירוש חכמי הדור. או שהיא נמנעת כנ"ל: (יד) בפיך ובלבבך לעשותו. להכיר בלבבך את חטאך ואת האל ית' שחטאת לו ולהתחרט ולהתודות על זה בפיך. (טו) את החיים. לעד: ואת הטוב. הערב בחיי שעה: ואת המות. לעד: ואת הרע. לצער חיי שעה: (טז) וחיית. לעד: (יח) כי אבוד תאבדון. לעד: (יט) ובחרת בחיים. בחיי עד: למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך. ואמרתי שתבחר בחיים לא כעובד על מנת לקבל פרס. אבל אמרתי שתבחר מה

מסור

כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃

ומפטירין שוש אשיש. בישעיה בסימן ס"ב: ס'. לב"נו סימן:

פ פ פ

לא א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא | עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ שני ד וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ ה וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ו חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי (חמישי כשמחוברין)

ז וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ ח וַיהוָה הוּא | הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ ט וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ רביעי י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ | שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג

הסכות

אונקלוס

כ לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא לְמֵימְרֵהּ וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּהּ אֲרֵי הוּא חַיָּיךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ לְמִתַּב עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן׃

פ פ פ

א וַאֲזַל מֹשֶׁה וּמַלִּיל יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן בַּר מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא־דֵין לֵית־אֲנָא־יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵעַל וַייָ אֲמַר לִי לָא תַעְבַּר יַת יַרְדְּנָא הָדֵין׃ ג יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵהּ יַעְבַּר קֳדָמָךְ הוּא יְשֵׁיצֵי יַת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִקֳּדָמָךְ וְתֵירְתִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא־דִי מַלִּיל יְיָ׃ ד וְיַעְבֵּד יְיָ לְהוֹן כְּמָא־דִי עֲבַד לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמֹרָאָה וּלְאַרְעֲהוֹן דִּי שֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ ה וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ קֳדָמֵיכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּכָל תַּפְקֶדְתָּא דִּי פַקֵּדִית יָתְכוֹן׃ ו תְּקִיפוּ וְאַלִּימוּ לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִקֳּדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא דִּמְדַבַּר קֳדָמָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ׃ ז וּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר לֵהּ לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל תְּקַף וְאַלִּים אֲרֵי אַתְּ תֵּיעוּל עִם עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְאַתְּ תַּחְסְנִנַּהּ יָתְהוֹן׃ ח וַייָ הוּא דִּמְדַבַּר קֳדָמָךְ מֵימְרֵהּ יְהֵי בְּסַעְדָּךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתַּבַר׃ ט וּכְתַב מֹשֶׁה יַת אוֹרָיְתָא הָדָא וִיהָבַהּ לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי דְּנָטְלִין יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וּפַקִּיד מֹשֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימַר מִסּוֹף | שְׁבַע שְׁנִין בִּזְמַן שַׁתָּא דִשְׁמִטְּתָא

מסרה, כ לשמע, חסר. בקלו, חסר. ולדבקה, ב'. בו, (לפי נגד כללי הדקדוק כי יש כאן ד"ד והכ"ף שלפניה כ' שזה הוא קמץ גדול ואין כאן ד"ד אבל שארא הם בק"ח ד"א). חסר, ב' לא בלדקתך. לא א אל כל, ד' בפיגרא. ב אלהם, חסר. לא, ג'. לצאת, ג' וס' וללאת ולבוא. ולבוא, מ"ל. ויהוה, כ"ב בסורס. ג יהוה, ג' פסוק כיסיהון ופוסיהון לזכרה. ד ועשה, ב' כ"פ. לסיחון, ד' מ"ל דמ"ל. ה חסר, ב'. לויסי, ג'. ו חזקו, ג'. תירלו, מ"ל. (סגרלו פתח שבעין הוא קל ולסריו נע וכן עין דיעזבך.) ההלך, כ"ל חסר דס' יעזבך, הכף בדגש למסלרה. ז (ואמץ, המ"ס בקמץ בסגולתא). פנוא, מ"ל. תנחילנה, ב' ומ"ל. לותם, מ"ל מ"ל בתורה. ח יעזבך, דגש בכף. תירא, ג'. תחת, אין כאן פסקא. ט הנשאים, כו"ל ס"ו ומ"י. ברית ה', ז"ך. י לותם, מ"ל מ"ל בתורה. במעד, ג' חסר בלי'.

ת"א לאהבה את ה' אלהיך נדרים סב כי היא חייך ברכות נה שבת יג פסחים מע קדושין מ. ויאמר אליהם ר"ה יא סוטה יג קידושין לח. כי אתה תבוא סנהדרין ח. ויכתוב משה גיטין נט. מקץ שבע שנים ר"ה יב סוטה מא.

רש"י

(א) וילך משה. (ב) לא אוכל עוד לצאת ולבא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר (לקמן לד) לא כהתה עינו ולא נס לחה. אלא מהו לא אוכל איני רשאי שנטלה ממני הרשות וניתנה ליהושע: וה' אמר אלי. זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי: אנכי היום. (ר"ה יא) היום מלאו ימי ושנותי ביום זה אמות. דבר אחר לצאת ולבא. בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה. אלא את תיעול עם עמא הדין. משה א"ל ליהושע זקני' שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור (סנהדרין ח): (ט) ויכתב משה ויתנה. כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה בשמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית

היוצא

שְׁמַיָא וְאַרְעָא חַיֵי וּמוֹתָא סַדְרִית קוֹמֵיכוֹן בִּרְכְתָא וְחִילוּפָהּ וְתִתְרְעוּן בְּאָרְחָא דְחַיֵי הִיא אוֹרַיְיתָא מִן בִּגְלַל דְתֵיחוֹן בְּחַיֵי עַלְמָא דְאָתֵי אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן: (כ) לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְקַבְּלָא לְמֵימְרֵיהּ וּלְמִקְרַב לְדַחַלְתֵּיהּ אֲרוּם אוֹרַיְיתָא דְאַתּוּן עָסְקִין בָּהּ הִיא חַיֵיכוֹן בְּעָלְמָא הָדֵין וְאוֹרְכוּת יוֹמֵיכוֹן בְּעָלְמָא דְאָתֵי וְתִתְכַּנְשׁוּן בְּסוֹף גָלוּתָא וְתִיתְּבוּן עַל אַרְעָא דְקַיֵים יְיָ לַאֲבָהַתְכוֹן לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן:

ס ס ס

וילך וַאֲזַל מֹשֶׁה לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא וּמַלֵיל יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל: (ב) וַאֲמַר לְהוֹן בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא יוֹמָנָא לֵית אֲנָא יָכִיל תּוּב לְמִיפַּק וּלְמֵיעַל וּמֵימְרָא דַיְיָ אֲמַר לִי לָא תְעִיבַר יַת יַרְדְנָא הָדֵין: (ג) יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּשְׁכִינְתֵּיהּ עָבִיר קֳדָמֵיכוֹן הוּא יְשֵׁיצֵי יַת עַמְמַיָא הָאִלֵין וְתֵירְתִינוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא יְטַיֵיל קֳדָמֵיכוֹן הֵיכְמָא דְמַלֵיל יְיָ: (ד) וְיַעֲבֵד יְיָ פּוּרְעָנוּת דִינָא מִנְהוֹן הֵיכְמָא דְעָבַד לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמוֹרָאֵי וּלְעַמְמֵי אַרְעֲהוֹן דְשֵׁיצֵי יַתְהוֹן: (ה) וְיִמְסְרִינוּן מֵימְרָא דַיְיָ קֳדָמֵיכוֹן וְתַעַבְדוּן לְהוֹן הֵי כְּכָל תַּפְקֵידְתָּא דְפַקֵידִית יַתְכוֹן: (ו) אִיתְּקָפוּ וְאִתְחַיְילוּ לָא תִדַחֲלוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרוּם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שְׁכִינְתֵּיהּ מִדַבְּרָא קֳדָמֵיכוֹן לָא יִשְׁבְּקִינְכוֹן וְלָא יְרַחֲקִינְכוֹן: (ז) וּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ מִן גוֹ עַמָא וַאֲמַר לֵיהּ לְמֵחֲמֵיהוֹן דְכָל יִשְׂרָאֵל אִיתּוֹקַף וְאִתְחַיַיל אֲרוּם אַנְתְּ מִתְמַנֵי לְמֵיעוֹל עִם עַמָא הָדֵין לְאַרְעָא דְקַיֵים מֵימְרָא דַיְיָ לַאֲבָהַתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְאַנְתְּ תַּפְלְגִינָהּ יָתָהּ לְהוֹן: (ח) וּמֵימְרָא דַיְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ מִדַבְּרָא קֳדָמָךְ וּמֵימְרֵיהּ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ לָא יִשְׁבְּקִינָךְ וְלָא יְרַחֲקִינָךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתְּבַר: (ט) וּכְתַב מֹשֶׁה יַת אוֹרַיְיתָא הָדָא וּמַסְרָהּ לְכַהֲנַיָא בְּנֵי לֵוִי דְנָטְלִין יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וּלְכָל חַכִּימֵי יִשְׂרָאֵל: (י) וּפַקֵיד מֹשֶׁה יַתְהוֹן לְמֵימַר בְּסוֹף שְׁבַע שְׁנִין

בעל הטורים

(א) וילך. ב"ג המלך פ"ה וילך [וסוא לשון הפ' דניאל א] פי' ב"ג המלך כשאל ר"ה יום ב' או יום ב' אז כלבים וילך נפרדים. וילך משה. לעיל מיניה כתיב לאברהם ליצחק וליעקב וסמיך ליה וילך משה. שהלך אליהם להגיד להם כי קיים הקב"ה את שבועתו והכניס ישראל לארץ [שכיון שכבש לסיחון ועוג שהיו מגינים של האמור"ם כאלו כבר כבש כולם] ואיתא במדרש מכאן שהמתים מספרים זה עם זה. (ב) ולבוא מלא וי"ו שלא אוכל עוד לבוא בשתי סדרי משנה: (ג) ה' אלהיך הוא

יונתן

(כ) ולוגדום יומיכון בעלמא דאתי דייק מדכתיב כי הוא חייך וארך ימיך אלא קאי על עה"ב ואמי לשבת על האדמה אלא כדתרגם ותתכנשון בסוף גלותא כ"ל בסוף הימים הבאים אחר הגלות: (יב) ירושלמי אין הוה לנמד כמשה נביא וכו' אי הוה לנמד כיונה. נביא כל זה במדרש לא תאמרו משה אחר עומד עלינו ומביא לנו וזכו לא מעבר לים שלא תאמרו מי לנו כיונה הנביא אשר ללך בעמקי הים למורר לנו בני אדם בתמונה:

(א) למשכן בית אולפנא דק"ל מאי וילך וידבר אלא שהלך לבית מדרשו לאוכיסס קודם מותו. (ז) וקרא משה ליהושע מן גו עמא. פי' שבמעמד כל ישראל לא קרא אלא קרא אלא ליהושע כדי שלא יאמרו ישראל ליהושע תלמידו. מנה משה במקומו מדעתו ואילו היה בעומדי היה בוחר למנות את אחר לכך תרגם מגו עמא להורות אף שבמעמד כולם היו סנהדרין זקנים ונשיאים ולא בחר כ"א ביהושע: ואנת תפליג לה מתרגם סוף חורים דקשה והלא כל שבט הנחיל בשבטו לבית אבותיו ומאי ואתה תנחילנה אלא

רמב"ן

וילך משה. כאשר השלים כל דבריו אז הלכו כל הנכנסים לפניו והסף והכנסים איש לאהליו ולא הוצרך הכתוב להזכיר זה כי כבר אמר אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם לעברך בברית ה' אלהיך ואחר עברם בברית ילכו מפניו ויאמר הכתוב עתה כי משה הלך ממחנה לויה אל מחנה ישראל לכבדם כמו שירצה להפטר מחבירו ובא ליטול רשות ממנו:

(ב) ויאמר להם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. וזה לנחם אותם על עניני כלומר אני זקן ואין לכם עוד תועלת ממני ועוד כי השם גזר שלא אעבור שם ואל תפחדו ואל תיראו כי ה' יעבור עמכם לא ישלק שכינתו מכם בעבורי. ויהושע הוא העובר לפניכם במקומי ואעפ"י שמשה רבינו היה בתקפו ובבריאותו כאשר העיד הכתוב לא כהתה עינו ולא נס לחו אמר להם כן לנחמם ורש"י כתב לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי לא תעבור את הירדן ואינו נכון ועל דעת ר"א לצאת ולבא למלחמה כי אלו כמותיו בזקנותו וגם זה איננו נכון. ורבותינו אמרו מלמד שנסתתמו ממנו מעיינות חכמה והיה זה במעשה נס שלא ידאגו נחת גדולה ליהושע בפניו: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת. מתחלת בראשית עד לעיני כל ישראל ואע"פ שבכאן כתוב תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל. והוא רומז לספר הזה של אלה הדברים על דעת רבותינו. אבל בזה חזר ובאר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר

אבן עזרא

[ע]בגוף או [פ]בזכר: ופירש כי החיים הם לאהבה: (כ) כי הוא חייך. על דעת המפרשים שהוא שב אל קול השם [צ]ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר יי' ישעי ואלהי חסדי ומגני וסרבי:

חסלת פרשת נצבים

(א) וילך. הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתוב אחריו ואתה תנחילנה [א]אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ברכותיהם מאוחרות [ב]במכתב: (ב) לצאת ולבא. במלחמה והטעם כי אילו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך למי שיעזור אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה שראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג: (ה) ועשיתם להם. לשבור [ג]מצבותם: (ו) חזקו ואמצו. אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם: (ז) חזק ואמץ. גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבא את העם הזה. ענין את כמו עם: (ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי. שהם תופשי התורה: ואל כל זקני ישראל. הסנהדרין או טעמו כמו ויבו משה [ד]וזקני ישראל: (י) מקץ שבע

פירוש על אבן עזרא

[ע]שיארכין ימיה בשלום הגוף. [פ]שתעשה מעשים טובים שתזכור עליהם לטובה לאחר מיתה ע"ד זכר צדיק לברכה (משלי י' ז'). [צ]דעת המפורשים במלת הוא ר"ל כי הוא חייך שב אל קול השם כלומר קול השם הוא חייך אם תשמענו ותעשה מצותיו. ולפי דעתו ז"ל שהוא שב אל הש"י ור"ל השם אלהיך הוא חייך כאשר אמר המשורר על ד'. ישעי וכבודי ואלהי ישעי. ואלהי חסדי. וכן קראו מגיני באמרו מגיני וקרן ישעי משגבי. וכן קראו חרבי כאמרו להלן (ל"ג כ"ט) ואשר חרב גאותך. [א](פ' ז'). [ב]ר"ל אף שברכותיהם כתובות באחרונה. [ג]כמ"ש (לעיל ז' ה') להעביר גלולים מן הארץ שלא לטעות אחריהם. [ד]ר"ל כמו שפי' שם להקל. וכן פה פי' להקל ר"ל שהלוים נתנו את התורה אל כל זקני ישראל. בכל

ספורנו

שהוא חיים באמת בלבד למען תחפוץ בחיי שעה לזה התכלית בלבד שתאהב את ה' אלהיך בהכירך טובו עם רב גדלו: (כ) ולדבקה בו. שתכוין בכל פעולותיך לשמו: כי הוא חייך. כי הדבוק בו הוא קנת החיים הנצחיים: ואורך ימיך לשבת על האדמה. ובזה ימשך גם כן אורך ימיך לשבת על האדמה בחיי שעה אשר בם תזכה לחיי עד בעיון ובמעשה כאמרם ז"ל (אבות פ' בן זומא) התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין:

(א) וילך משה. התעורר לזה כמו וילך איש מבית לוי, וילך ויעבוד ודומיהם, וזה שאחר שהשלים עניני כריתת הברית התעורר לנחם את ישראל על מיתתו כדי שלא יערבבו שמחת הברית הראוי להם להורות על היותם מקבלים הברית בשמחה על דרך ישמח ישראל בעושיו כאמרו וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך: (ב) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. ואין להתעצב על מיתתי שלא הייתי ראוי לחיות עוד בטבע: לא אוכל עוד לצאת ולבא. וגם אם הייתי לא הייתי יכול לצאת ולבא לפניכם בזקנתי: וה' אמר אלי לא תעבור. וגם אם הייתי יכול לצאת ולבא הנה ה' אמר אלי לא תעבור ואם כן טוב לכם שאמות כדי שתוכלו לעבור: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך. וכמו כן אין לכם להתעצב על מה שתאבד מכם הנהגתי. כי אמנם ה' אלהיך עובר לפניך ובכן תזכו להנהגה יותר טובה מהנהגתי: יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר ה'. כי אמנם יהושע אינו המנהיג אבל הוא עובר לפניך בעלות האל יתעלה שהוא המנהיג: (ו) לא ירפך. כי יחזיק בידך בעת המלחמה: ולא יעזבך. אחרי כן שלא יגרע ממך עיני השגחתו ולא יתקוממו סביבותיך: (ז) כי אתה תבא. אע"פ שאני לא זכיתי לזה: (ט) את התורה הזאת. פרשת המלך שלום עתה שיקרא בהקהל: ויתנה אל הכהנים בני לוי. שמידם יקבלנה המלך הקורא כאותה ששנינו הסגן נותנו לכ"ג וכ"ג למלך: הנושאים את ארון. שנשאו בעת התפסדם גם בו: ואל כל זקני ישראל. שמידם יקבלו הכהנים את התורה בהקהל כאותה ששנינו חזן הכנסת נותן לראש הכנסת וראש הכנסת לסגן: למען

הַסֻּכּוֹת: יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: יב הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: יג וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: פ

חמישי (ששי כשמחוברין) יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד: טו וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל: טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ: יז וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה: יח וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים:

ועתה

אונקלוס

בחגא דמטליא: יא במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא די יתרעי תקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמענון: יב כנוש ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקרויך בדיל דישמעון ובדיל דילפון (נ"א דילפון) וידחלון מקדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: יג ובניהון די לא ידעון ישמעון ויילפון (נ"א ויילפון) למדחל ית יי אלהכון כל יומיא די אתון קימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: יד ואמר יי למשה הא קריבו יומך לממת קרא ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא: טו ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא: טז ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי בתר טעות עממי ארעא די הוא עליל תמן בניהון וישבקון דחלתי וישנון ית קימי די גזרית עמהון: יז ויתקוף רגזי בהון בעדנא ההיא וארחקנון ואסלק שכנתי מנהון ויהון לבזא ויערען יתהון בישן סגיאן ועקן ויימר בעדנא ההיא הלא מדלית שכינת אלהי ביני ערעוני בישתא האלין: יח ואנא סלקא אסלק שכנתי מנהון ביומא ההוא על כל בישא די עבדו ארי

אתפניו

מסורה הסכות, חו"ק ומל"א. יא בבוא, ע' מ"ל. (לראות, ב') מ"ל. יבחר, ה' בקמץ. כל, ב' כי אתה עתים. באזניהם, כו"ל מ"ל. יב הקהל, ג' וחד והקהל. ולמען, ו' מיחדין. ויראו, ב' מנך. לעשות, מ"ל. יג ליראה, מקור בל' יראה בתוס' ה"א. אלהיכם, ב' דמטעי' בענין. יד ויאמר ה' בטעם בפיסקא. קרבו ו'. ימיך, כו"ל מ"ל. ואצונו, ל'. ויתיצבו. ה' וחד ויתיצבו. טו וירא, כ'. באהל, ו'. האהל, אין כאן פיסקא. טז וקם, מן ה' פסוק שאין להם הכרע. נכר, ל'. בקמץ והמסב בכון. ועזבני, ל'. יז וחרה, אפי בחד שיטה. ועזבתים, ל' ומ"ל. לאכל, כו"ל חסר במ"ד. ומצאהו, ל' וחסר. רעות, מ"ל. וצרות, מ"ל. אלה, חסר. אלהי, י"ד מיחדין. בקרבי, י"ח. מצאוני, מ"ל. הרעות, מ"ל. יח ואנכי, פ' כ"ג. אסתיר, מ"ל. כל הרעה ב'. עשה, ב' סבי' עשו ויעשו.

ת"א בבוא כל חגיגה ג סוטה שם. באזניהם חגיגה שם. הקהל את העם שם. למען ישמעו ולמען שם. הן קרבו מ"ק כח. וילך משה סוטה יג. ויאמר ה' אל סנהדרין ל. וקם העם הזה יומא נב. וחרה אפי בו חגיגה ה. ואנכי הסתר אסתיר שם חולין קלט. ועתה כתבו נדרים לח סנהדרין כא [illegible] יט.

רש"י

היוצא למוצאי שביעית: (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במסכת (סוטה מא) על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: (יב) האנשים. ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באו. (חגיגה ג) לתת שכר למביאיהם: (יד) ואצונו. ואזרזנו: (טז) נכר הארץ. גויי הארץ: (יז) והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם: (יט) את השירה הזאת. (לקמן לב) האזינו השמים

רמב"ן

ספר עד תומם והם יכלול כל התורה כולה: (יב) למען ישמעו ולמען ילמדו. האנשים והנשים כי גם הם שומעות ולומדות ליראה את ה': (יג) ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו. הם הטף כי ישמעו וישאלו והאבות ירגילום ויחנכו אותם כי אין הטף הזה יונקי שדים אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך וזה טעם ולמדו ליראה בעתיד. כי למעלה אמר ולמדו ויראו. אבל רבותינו אמרו האנשים ללמוד והנשים לשמוע והטף למה באו ליתן שכר למביאיהם: (יד) ואצונו. ואזרזנו לשון רש"י ואין צורך כי דבר השם חזק ואמץ: כי אתה תביא. מצוה היא ואילו היה מתעצל לא יעשה כן היה חייב מיתה. ויתכן שיהיה פי' ואצונו שאצוה אותו

אבן עזרא

שבע שנים. תחלת השנה: (יב) למען ילמדו. כל השנה גם כן השבת: וגרך: אולי יתיהד. וכאשר ישמעו ישאלו* וילמדו מי שאינו חכם והבנים שהם קטנים: (יד) קרבו ימיך למות. כי לכל אחד יש לו עתים קצובות וכבר פירשתי זה: וילך משה. ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה: (טו) וירא יי'. באהל. הידוע הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והש' היה נראה באהל תוך הכבוד. ודבור ואלוני זהו ויצו את יהושע בן נון במלות השם והסכך על כן אמר אשר נשבעתי להם ואחר כך פרשת הנך שוכב עם אבותיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת: (טז) וקם העם

* ע"י השאלה והתשובה יבא לזכרון.

יונתן בן עוזיאל

שנין באשוני שתא דשמיטתא בחגא דמטליא: (יא) במיתי כל ישראל לאתחמאה קדם יי אלהכון באתרא דיתרעי תיקרון ית אורייתא הדא קבל כל ישראל במשמעהון: (יב) כנושו ית עמא גובריא למילף ונשיא למשמע אולפנא וטפליא לקבולי עליהון אגרא דמייתין יתהון וגיוריא דבקרויכון דיחמון איקר אורייתא וידחלון כולהון מן קדם מימרא דיי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אורייתא הדא: (יג) ובניהון דלא ידעו ישמעון ויילפון למדחל מן קדם יי אלהכון כל יומיא דאתון קיימין על ארעא דאתון עברין ית יורדנא תמן למירתה: (יד) תלתא צדיקיא אתאמרת קריבותא במיתתהון מטול דלא מטו ליומי אבהתכון וכל חד וחד מני פרנסא ביומיה יעקב אבונן ודוד מלכא ומשה נביא הדכין כתיב ואמר יי למשה הא קריבן יומך לממת קרי ית יהושע ותתעתדון במשכן זמנא ואפקדיניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא: (טו) ואתגלי איקר שכינתא דיי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא ומשה ויהושע קמון מן לבר: (טז) ואמר יי למשה הא אנת שכיב בעפרא עם אבהתך ונשמתך תהי גניזא בגנת חיי עלמא עם אבהתך ויקומון רשיעי עמא הדין ויטעון בתר טעוות עממיא דהינון עללין תמן ביניהון וישבקון דחלתי וישנון ית קימי די גזרית עמהון:

ירושלמי

[(טז) וישבקון ויפסון ית קיימא די קיימית עמהון:]

(יז) ויתקף רוגזי בהון ביומא ההוא ואירחיקינון ואסלק שכינתי מנהון ויהון לביזא ויארעון יתהון בישן סגיאן ועקן ויימרון בעידנא ההיא בשבועה מטול דלית שכינת אלהי שריא במיצעי אירעוני בישתא האלין: (יח) ואנא מסלקא אסלק שכינתי מנהון בעידנא ההיא עד דיתמקמקון ויקבלון פורענות חוביהון

על

בעל הטורים

הוא עובר לפניך. הפסוק מתחיל ומסיים בי"י לומר שהקב"ה הולך לפני ישראל ולאחריהם. וכן כתוב כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל: (יא) בבוא כל ישראל מלא וי"ו כי שם היו בלים. כהנים. זקנים. אנשים. נשים. וטף. וגרך: (יב) העם האנשים בגי' זה שהם באים ללמוד: (יד) הן קרבו ימיך למות אמר מרע"ה רבש"ע בזה הלשון שבחתיך שאמרתי הן לי"י אלהיך השמי' ובזכך זה אתה מבשרני למות א"ל הקב"ה וכי לא אמרת והן לא יאמינו לי וכן כתיב יען לא האמנתם בי: (טז) וקם העם. סגין על הקו"ף לומר שיאמרו בק' ברכות ובבנין של שלמה שהיה ההיכל ק' אמה: העם הזה וזנה אחרי. בגי' זה הוא מנשה: (יז) והסתרתי פני

מהם

יונתן

אלא שהוא יחלק חלוקת הארץ. (י) באישוני בזמנו ולשון זה מורגל בתרגום: (יד) תלתא לדיקיא אתאמרת קריבותא וכו'. כל זה במדרש ילקוט פרשת ויחי אר"ז"ל כל מי שנאמר בו קריבה לא הגיע לימי אבותיו. בדוד כתיב ויקרבו ימי דוד ובוצא מי ד' מאות שנה ודוד לא חי אלא שבעים שנים עמרם חי קל"ז ומשה חי ק"ך יצחק ק"פ ויעקב קמ"ז בכולהון נאמר קריבה: (טו) מן לבר מבחוץ כמו מלבר ומלגיו: (טז) אנת שכיב בעפרא ונשמתך תהוי גניזא. תיקן בזה דא"א לומר הנך שוכב דומיא דושכבתי עם אבותי דהיינו במערת המכפלה. דהא משה נקבר בגי אלא מאי עם אבותיך נשמתך בגן עדן כאבותיך ומעין זה בספרי ע"ש: (יט) יתמקמקון פי' ענין רקב וכימוק כמו מקמוק בשר:

וידהכון

רמב"ן

אותו נגיד ומלוה על ישראל כמו שפירשתי בפסוק ולוית אותו לעיניהם: (טו) וירא ה' באהל מועד. הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל חנו הכבוד על דעת ר"א ועל דעתי הוא כמו וירד ה' בעמוד ענן ויעמד פתח האהל והנה כבוד ה' נראה בענן. והטעם כי רצה לדבר עם משה שישמע יהושע ושם יצוה את יהושע עלמו והנה למשה נאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת אבל יהושע לא היה במעלה ההיא ואסור היה ליכנס באהל כלל והנה ויעמד הענן על פתח האהל שב לבאר כי היה הענן ובו הכבוד על פתח האהל מוסף עליו והנה הוא באהל: (טז) אלהי נכר הארץ. גויי הארץ לשון רש"י ואיננו כן אבל האלהים שהוא נכר בארץ הזאת כי השם הנכבד נקרא אלהי הארץ כענין שנאמר כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ. וכן וידברו על אלהי ירושלים ועל אלהי עמי הארץ. וכתיב לא ישבו בארץ ה'. והזכיר זה רבי אברהם וכבר פרשתיו: וטעם אשר הוא בא שמה בקרבו. שהוא בא נקרב עמו ועבדיו או נקרבו בקרב הארץ כמו ולא נשא אותם הארץ. ונעתם ארץ כדברי ר"א: (יז) וטעם ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי. איננו וידוי גמור כענין והתודו את עונם אבל הוא הרהור וחרטה שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשמים הם: (יח) וטעם ואנכי הסתר אסתיר פני. פעם אחרת כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לאלהים ועל כי אין אלהיהם בקרבם מצאום הרעות האלה היה ראוי לרוב חסדי

השם

אבן עזרא

העם הזה. לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה חנה. וטעם וזנה. לנאת במחשבתו מתחת רשותו: אחרי אלהי נכר הארץ. ידענו כי השם [ב]אחד והשנוי [ל]יבוא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כולם הם [מ]בחכמה ומעבודת השם לשמור כח [נ]הקבול כפי [ס]המקום על כן כתוב את משפט אלהי [ע]הארץ על כן אמר יעקב הסירו את [פ]אלהי הנכר, והפך [צ]המקום הדבק בעריות שהם [צצ]אחר. והמשכיל יבין. וטעם בקרבו. שב אל נכר כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא לשון זכר כמו ולא נשא [ק]אותם הארץ [ר]ונעתם הארץ: (יז) ועזבתים. הלם: והיה. כל אחד [ש]לאכול לאויב: (יח) וטעם הסתר אסתיר. שאם יקראו אלי לא אענה והמשל כאדם שלא יראה [שש]ולא ידע מה יעשה. וכן מנהג לשון לדבר בכפל ובעלי הדקדוק יבינו זה: כי פנה. היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי

שאין

פירוש על אבן עזרא

[ה]שכל ששת ימים טרודים בעניני העולם, וביום השבת יכולים ללמוד תורה. וכן בכל שש השנים עסוקים בעבודת האדמה. ובשנה השביעית יתעסקו בעבודת השם וז"ש כל השנה ר"ל מתחלת שנה שביעית עד סופה כי לדעתו מלת מקץ הוא תחלת השנה. [ו](שמות כ"ג כ"ה). [ז]בי"ת באהל קמוץ והוא כמו בהאהל בה"א הידיעה. [ח]כלומר ואם היה הדבור ואלונו (פסוק י"ד) קודם פסוק ויצו את יהושע (פ"ם כ"ג) הכתוב בסוף הענין. [חח]ואשר מדבר אשר נשבעתי אם הוא דבר משה אל יהושע והיה ל"ל אשר נשבע ה'. כי הדבור הוא כמו הדבור ה' המשלתו. [ט]פסוק (ע"ז). וכן פסוק ככלות משה פסיק (כ"ד) עם (פסוק ע') ויכתוב משה. [י]ר"ל אם מלא וקם דבק עם הנך שוכב עם אבותיך שהוא מה שלפניו. כדרשת חז"ל בחלק מכין לתחית מן התורה וגו', א"כ אם הוא מ"ה כזכר מה שייך וזנה וגו'. [כ]לא יחרבה ולא ישתנה כמ"ש אני ד' לא שניתי. [ל]וברכתו נאללת על הכל בשוה. והשינוי שאנו רואים בנבראים שלא לפי זה כראוי זה יבא מהמקבלים כל אחד ואחד כפי שהוא מעותד ומוכן לקבל והנה השמש שהוא אחד מנבראיו הוא אחד ופעולתו אחת והשנוי יבא מהמקבלים כדמיון הכובס והבגדים. שמלבנים את הבגד ומשחיר פני הכובס. והשם לא ישנה מעשיו ומה שיש בכח המליץ [*]הוא שיהיה על הארץ. ומעבודת השם לשמור כח הקבול שימלא המליץ מקבל את כחו ובא על המלב ע"כ כתוב את משפט אלהי הארץ וכבר נתבאר לך דעתו בפ' וישלח. [מ]והוא ומכחתו אחד. וכמו שהוא לא ישתנה. כן חכמתו לא תשתנה. והאותות והמופתים אינם בכלל שנוי כמ"ש רז"ל תנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית וכו'. [נ]ר"ל לשמור מלות השם להיות מוכשר לקבל השפע מאתו יתברך. [ס]המיוחד לעבודת השם לבדו ואין לזרים אתו. [ע]כמ"ש ואמרו למלך אשור לאמר הגוים אשר הגליה ותושב בערי שומרון לא ידעו את משפט אלהי הארץ (מ"ב י"ז כ"ו). וכתיב ויכרות ד' אתם ברית ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים וכו' (שם פסוק ל"ה). [פ](בראשית ל"ה ב') הם אלילי שכם בכלל כסף וזהב שבזזו איש לו. ולוה להסירם ולהחליף שמלותם כדי שיהיו ראוים לעבוד את השם בטהרה בבואם אל ביה אל בארץ כנען מקום המיוחד לכך כמבואר. [צ]ר"ל ארץ ישראל הוא הפך מולה לארץ שיושביה שטופים בזמה כי הם תחת אלהי נכר. לא כן ארץ ישראל נחלת השם שהוא סונא זמה. ולוה לעם סגולתו להיות קדושים כי קדוש ד' אלהיכו. [צצ]ע"ד שארה הנה זימה היא. וגם מלפון כעפר אחר (תהילים ע"ח כ"ז) שפי' בשר וכלומר נמאס ומגונה בהיותו נוטה אחר בשר ודם. בשגם הוא בשר, ומתרחק מאחרי ה' בלכתו אחרי החומר כאשר פי' בסוד עריות וכדבריו פי' הרמב"ן בפ' תולדות. [ק](בראשית י"ג ו'). [ר](ישעיה ע' י"ח). [ש]שהיה ראוי להיות והיו לאכול בעבור ונתבתים ל"ר. [שש]כי יש ראות העין. ויש ראות השכל. כן הסתר ע"פ ב' אופנים ואם נסתר מהעין כמו שאמרו חז"ל כשם שבא ליראות כן בא לראות והיו רואים עין בעין ה' לגלות ע"כ תפורש הסתר מלראות בעיניו ככה

[*]השמש מחזר הגלולות והזכוכית המקבץ הנקודה למרכז אחת נקרא מליץ.

ספורנו

(יב) למען ישמעו. יבינו חכמי העם: ולמען ילמדו. ילמדו מהם הבלתי מבינים: ויראו את ה' אלהיכם. בהבינם גדלו הבא בתורתו במופתים שכליים: (יג) ובניהם אשר לא ידעו. שלא היו יודעים לשאל בהיותם טף: ישמעו. שמיעת האזן אז שמעו שנאמרו דברים בה: ולמדו. ישאלו בגדלם וילמדו מן המבינים: (יז) ועזבתים. ביד מחריבי הבית שיגברו עליהם: והסתרתי פני מהם. אסר שיהיו ביד העכו"ם וירעו אותם ויענום אעלים עיני מתלתי מהם כבלתי רואה בצרתם: על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות. בסבת שסלק שכינתו מתוכנו היו אלה לנו ובחשבם זה לא ישבו להתפלל ולא לשוב בתשובה: (יח) ואנכי הסתר אסתיר פני מהם. לא כמו שחשבו הם באמרם שאיני בקרבם כי אמנם בכל מקום שיהיו תהי' שכינתי מלויה שם כאמרם ז"ל (מגלה פרק בני העיר) בכל מקום שגלו כו' אבל אסתיר פני מהכילם: על כל הרעה אשר עשה. הוא לעלמו: כי פנה אל אלהים אחרים. כי בלרות המולאות אותם על מה שמעלו הם אינם פונים אלי לעזרה בתשובה ובתפלה אבל פונים להמלט באמצעות עובדי

אלהים

יט וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ששי (שביעי כשמחובר) כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה | אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי: כא וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי: כב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ: כד וַיְהִי | כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם: שביעי כה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר: כו לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד: כז כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי: מפטיר כח הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וַאֲדַבְּרָה בְּאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת־

°צ"ל בראש עמוד

אונקלוס

אתפניו לטעות עממיא: יט וכען כתיבו לכון ית תשבחתא הדא ואלפה לבני ישראל שויה בפמהון בדיל דתהי קדמי תשבחתא הדא לסהיד בבני ישראל: כ ארי אעלנון לארעא די קיימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון ויסבעון ויתפנקון ויתפנון בתר טעות עממיא ויפלחנון וירגזון קדמי וישנון ית קימי: כא ויהי ארי יערען יתהון בישן סגיאן ועקן ותתיב תשבחתא הדא קדמוהי לסהיד ארי לא תתנשי מפם בניהון ארי גלי קדמי ית יצרהון די אנון עבדין יומא־דין עד־לא אעלנון לארעא די קיימית: כב וכתב משה ית תשבחתא הדא ביומא ההוא ואלפה לבני ישראל: כג ופקיד ית יהושע בר נון ואמר תקף ואלים ארי את תעל ית בני ישראל לארעא די־קיימית להון ומימרי יהי בסעדך: כד והוה | כד־שצי משה למכתב ית פתגמי אוריתא הדא על ספרא עד דשלימו: כה ופקיד משה ית ליואי נטלי ארון קימא דיי למימר: כו סיבו ית ספרא דאוריתא הדין ותשוון יתה מספר ארונא קימא דיי אלהכון ויהי תמן בך לסהיד: כז ארי אנא ידענא ית־סרבנותך וית קדלך דקשיא הא בעד־אנא קים עמכון יומא דין מסרבין הויתון קדם יי ואף (ארי) בתר דאמות: כח כנישו לותי ית כל סבי שבטיכון וסרכיכון ואמלל קדמיהון ית פתגמיא האלין ואסהד בהון ית

מסרה יט ולמדה, ל'. מפיק ה"ס. שימה, מ"ל. לי, דגש מד"ד. כ האדמה, ו' דסמיך. לאבתיו, כל או' חס' ו'. זבת, ט"ז בתורה. ודשן, השין צלירי מגזרת ספל כמו חפץ. ועבדום, מ"ל. ינאצוני, ל' מ"ל. כא תמצאן, חסר הא. רעות, מלא ב'. רבות, מ"ל. וצרות, מ"ל. וענתה, ד'. תשכח, ל'. יצרו, ב'. עשה, ג' בסגול בספרא. נשבעתי, ובי"ת הב' בקמץ. כב את השירה, ב' דסמיך ועתה כתבו. וילמדה, ל'. כג ואמץ, המ"ם בקמץ לסבת הסגולתא. כי, ע' בתורה ואיוב. תביא, דין כ' יוד. כד ככלות, מ"ל. לכתב, חסר. התורה, ב'. תמם, המ"ם בדגש לתפארת. סוף הכפל. כה נשאי, ח"ו וכתיב יוד בסוף. ארון, מ"ל. ברית ה', ז"ך דסמיך. כו לקח, ד' דין חסר וג' מ"ל. (שם, הטין כפי כי ה"א דהי' שרשים ד"ם.) כז אנכי, ב' דסמיך. את, במתג ומקף. מריך, ל'. ערפך, ל'. הקשה, ה' בסגול. בעודני, מ"ל. ממרים, מ"ל. היתם, דין למוד בסדר' ' חבוקה וס' אחריה. מותי, כ"ל מ"ל. כח הקהילו, מ"ל. ושטריכם, ח"ו ומ"י. באזניהם, כו"ת י'. ואעידה, מ"ל. ובראש העמוד בי"ס שמ"ו סי'. בם, דגש מד"ד.

ת"א ולמדה את בני ישראל ערובין נד. ואכל ושבע ברכות לב. והיה כי תמצאן אתו חגיגה ה. כי לא תשכח שבת קלח. כי אתה סנהדרין ח. לקח את ספר גיטין ס בתרא יד סוטה לט. ושמת אותו בתרא יד.

רש"י

השמים עד וכפר אדמתו עמו: (כ) ונאצוני. והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כו) לקח. כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר (במדבר י) עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר (קהלת ח) ואין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. וא"ת הרי כבר העיד למעלה

רמב"ן

השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בע"ז כענין שאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי. ולכך אמר כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בע"ז יסתיר עוד פנים מהם לא כמסתיר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ויגלום לעות רבות וצרות רק שיהיו בהסתר פני הגאולה. ויעמדו בהבטחת פני רחמיו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' עד שיוסיפו על ההודאה המוכרת וידוי גמור ותשובה שלימה כמו שהזכיר למעלה ושבת עד ה' אלהיך וגו': (יט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. על דרך הפשט למשה ויהושע שניהם יצוה שיכתבוה כי כלה לעשות יהושע

יונתן בן עזיאל

עַל כָּל בִּישְׁתָּא דַעֲבָדוּ אֲרוּם אִתְפְּנִיו בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא: (יט) וּכְדוֹן כְּתוּבוּ לְכוֹן יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְפָהּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁוְיָהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל דִּתְהֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹי לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (כ) אֲרוּם אַעֲלִינוּן לְאַרְעָא דְקַיֵימִית לַאֲבָהַתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִדְהֲנוּן וְיִתְפְּנוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָא וְיִפְלְחוּנוּן וִירַגְזוּן קֳדָמוֹי וְיִשְׁנוּן יַת קְיָמִי: (כא) וִיהֵי אֲרוּם יַעְרְעָן יַתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְתַסְהִיד תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמֵיהוֹן לְסָהֲדוּ אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמַי דְּלָא תִתְנְשֵׁי מִפּוּם בְּנֵיהוֹן אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמַי יַת יִצְרֵיהוֹן בִּישָׁא דְּהִינוּן עָבְדִין יוֹמָנָא עַד לָא אֲעֵילִינוּן לְאַרְעָא דְקַיֵימִית: (כב) וּכְתַב מֹשֶׁה יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְפָהּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כג) וּפַקֵּיד יַת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וַאֲמַר אִתּוֹקַף וְאִתְחַיַּיל אֲרוּם אַנְתְּ תַּעִיל יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא

ירושלמי

דְקַיֵימִית לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְסַעֲדָךְ: (כד) וַהֲוָה בְּמִפְסַק מֹשֶׁה לְמִכְתּוֹב יַת פִּתְגָמֵי אוֹרַיְיתָא הָדָא עַל גִּילָּא עַד דִּי אַשְׁלִימוּנוּן:

[(כד) וַהֲוָה בֵּיוָן דְּאַשְׁלֵם מֹשֶׁה לְמִכְתּוֹב יַת מִלֵּי שְׁבַח אוֹרַיְיתָא הָדָא עַד זְמַן דַּחֲסִילוּ:]

(כה) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יַת לֵיוָאֵי נַטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ לְמֵימַר: (כו) סְבוּ יַת סִפְרָא דְאוֹרַיְיתָא הָדָא וּתְשַׁווּן יָתֵיהּ בְּקוּפְסָא מִן צְטַר יַמִּינָא דַאֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בְּכוֹן לְסָהִיד: (כז) אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמַי יַת סוֹרְהַבְנוּתְכוֹן וְיַת קְדַלְכוֹן קַשְׁיָא הָא עַד זְמַן דַּאֲנָא בְחַיִּים בֵּינֵיכוֹן יוֹמָא דֵין מְסָרְהֲבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ וְאוּף כָּל דְּכֵן בָּתַר דְּאֵימוּת:

[(כז) עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה בָּתַר דְּאֵימוּת:]

בעל הטורים

מהם והיה לאכול. ק"ס בגי' המן. וזהו שרמזו במולין ואנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר. ומלאהו חסר וי"ו לומר ו' פעמים נלו. ג' ע"י סנחריב וג' ע"י נבוזראדן: כרעות הללה בגי' ארבע גליות: (יט) ולמדה את בנ"י בגי' כן תורה בכתב. שימה בפיהם בגי' זה התלמוד: (כו) ואף כי אחרי מותי. כ"י פנים אחרי מותי יהושע פרנס

יונתן

(כ) וידהנון לשון קרב לגבי דהינא ושידהן: (כו) בקופסא פי' ארגז או תיבה כמו מונח בקופסא וכאן מתרגם על הארון כן: סופיסון

רמב"ן

יהושע נביאו בחיי משה והנה משה כתבה ויהושע עומד עמו וקורא ורואה וזה טעם ויכתוב משה וילמדה את בני ישראל למשה שהוא העיקר כי ממנו ישמעו וילמדו כי גם יהושע היה מלמד עמו כמו שאמר בסוף הוא והושע בן נון: וטעם השירה הזאת. השירה אשר אגיד לך עתה והיא האזינו ויקראוה שירה כי ישראל יאמרוה תמיד בשיר ובזמרה וכן נכתבה כשירה כי השירים יכתבו בהם הפסק במקומות הנעימה: (כא) וטעם כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום. כטעם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה שהיא הידיעה בפועל כי הידיעה בעתיד ידיעה בכח ואם לא חטאו ישראל במדבר ולא נודע ילכו בפועל לא היה הגון שיעיד בהם שירה לומר הגלוי לפניו שתחשאו. ואעידה בכם שתמלאכה אתכם רעות רבות וצרות כזה וכזה. אבל היה הראוי שיתן להם התורה בידיעם שתם את אלבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו אבל עתה שנודע גם להם ילכם הרע ולבם הזונה יגיד להם כל הקורות אותם כענין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך לשון רש"י ויפה פירש ועל דעת ר"א ויצו את יהושע משה במלות השם ועל כן אמר אשר נשבעתי להם וכן תלינו שאמר משה ונתתי מטר ארצכם בעתו. וכן ונתתי עשב בשדך לבהמתך. וכן למען תדעון כי אני יי' אלהיכם. וכן ישלח יי' בך את המארה מפני רוע מעלליך אשר עזבתני וכבר דברתי בהם: (כד) וטעם ויהי ככלות משה לכתוב. כי מתחלה כתב את התורה ויתנה אל הכהנים כאשר נאמר למעלה ולא אמר להם אנה יניחו אותה ואחרי כן נצטוה בשירה הזאת ויכתוב אותה וילמדה את בני ישראל בו ביום והנה הוסיף אותה על התורה: ויהי ככלות משה לכתוב. הכל בספר התורה אז צוה את הכהנים לקום את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית יי' אלהיכם שהיה מונח בארון מן הצד כי מעתה לא יגעו בו כלל להוסיף או לגרוע וזה טעם ויהי ככלות משה לכתוב עד תומם ועל כן אמר ר"א כי וזאת הברכה מוקדמת ומקומה למעלה כאשר נאמר וילך משה וידבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויתכן כי אחרי שכתב השירה וילמדה את בני ישראל איש איש לשבטיהם שהביאם לפניו אל בית המדרש כתבה בספר התורה וצוה את הכהנים לקום את ספר התורה לומר שגם השירה תהיה מונחת בארון עם התורה שהיא מכלל התורה כי היא שם לעד ואמר להם שיקהילו אליו עוד כל זקני השבטים והשוטרים והעם יאספו עמהם כי כן נאמר בסוף ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם והנה עמו הכהנים כן והקהילו

אבן עזרא

[ח]שאין למעלה ממנה: (יט) כתבו לכם. אמר שיכתוב אותה משה גם כל מבין [א]לכתוב: ולמדה. הטעמים הקשים שיבאר להם: שימה בפיהם. שידוה [ב]בגרסא: ומלת ולמדה. גם שימה. זרה כי המשפט להיותם ה"א ולמדה [ג]קמוץ ותחת הדלת פתח [ד]קטן: לעד בבני ישראל: דבק בטעם עם [ה]כי אביאנו. גם [ו]יתכן להיותו מובדל בעבור ועניה כטעם לא [ז]תענה ברעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת: (כא) לפניו. כמו נגדו והטעם שלא יוזז העד ממנו רק עמו יהיה תמיד: כי ידעתי את יצרו. כי אילו לא הייתי יודע את העתידות [ח]כבר ידעתי מה שעשו עד היום הזה: (כב) ביום ההוא. שלא איחר הדבר. ויתכן שהיה יום מותו אחר מכתב דברי התורה כי השירה כתב משה עתה: (כד) עד תומם. דבק עם [ט]דברי: (כה) ויצו משה את הלוים. דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים *כי אינם נוגעים בארון: וטעם נושאי ארון ברית יי'. בלווי וכן רבים: (כו) והיה שם בך לעד. עם כל ישראל ידבר והכהנים בכללם כאשר דבר לישראל. וטעמו הלוים [י]והנדי לבדם כאשר [כ]פירשתי: (כז) ואף כי אחרי מותי. גם כי [כב]ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לי השם וקם העם הזה אשר שתשכב עם אבותיך והוא אחרי מותי. וטעם וקראת. כמו ושמחת [ל]עמך וטם מפורש:

חסלת פרשת וילך

* כי הכהנים נקראו ג"כ לוים.

פירוש על אבן עזרא

ככה אשמיר ע"ל השכל. [ח](לעיל כ"ח י"ג). [א]מדאמר כתבו לכם ל"ר. [ב]ר"ל בעל פה. וכן נמלא בתרגום שיר השירים (ח' ב') ושמה סדרי משנה והתלמוד בגרסא. [ג]ר"ל וְלַמְּדָהּ וכן שִׂימָהּ. [ד]ר"ל סגול. [ה]ר"ל עעמו השירה הזאת תהיה לעד כי אבות הטובה והשובע. יפנה אל אלהים אחרים. [ו]ר"ל דבוק עם אשר למעלה ממנו שאמר שיזנה אחרי אלהי ככר הארץ ויפר הברית והשם יתברך יסתיר פניו מהם ומצאוהו רעות רבות וצרות ושתהיה השירה הזאת לעד והברכים לומר זה בעבור שכפר ואמר וענתה השירה הזאת לפניו לעד. אחר שאמר למען תהיה השירה הזאת לעד בב"י. [ז](שמות כ' י"ג). [ח]כלומר אפי' לא הייתי יודע העתידות ידעתי מה שעשו לעתיד ממה שעשו עד היום הזה [ט]שהוא ל"ר ולא אל השירה כי היה לו לומר עד תומה. [י]ר"ל שעמהם לבד דבר. והוא הפך משה. ואמר ואלו אתכם בעבור שהיו בכלל ישראל. ובכאן דיבר על כל ישראל ולא עם הלוים. [כ](לעיל ג' י"ח). [כב]ר"ל מלבד זה הקו"מ עם הדבור כי ידעתי. כי אלד מ"ר שידיע מפאת הקו"מ מאשר עשו בסיו. וממפאת אשר ה' הודיעו הוא ידיעה גבורה כאשר לפניו עבר ועתיד כמו הווה. [ל](שמות ס' פ"ז). סוף

ספורנו

אלהים אחרים: (כא) כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום. שאינם מאמינים להכנס לארץ כדי לעבדני בה כמו שהוא המכוון מאתי כאמרו בעבור ישמרו חוקיו אבל מאמינים אותה להשביע נפשם מתאותיה וימשך מזה כל הרע שנבא באמרו וישמן ישורון ויבעט: (כג) ויצו את יהושע. האל ית' מנה אז את יהושע לנגיד כמו נויתי שופטים ולוך לנגיד ודומיהם: (כד) על ספר עד תומם. עם פרשת האזינו ופרשת וזאת הברכה: (כו) והיה שם בך לעד. יעיד שידעתי שתעזבו את תורת האל ית' שבשביל זה הוצרכתי לשים ספר תורה אחד במקום שלא יכנס שם אדם זולתי כ"ג אחד בשנה ויעיד זה הספר בכל מה שימצא כתוב בספר התורה שימצאו ביד לדיקי הדור הן הן הדברים שנאמרו לו למשה מסיני בלי תוספת וחסרון ובזה לא יולד ספק לכם עליהם. אמנם הספר שמצא חלקיהו נראה שהיה הספר שנתן משה אל הכהנים נושאי ארון ברית ה' שהוזכר למעלה שהיה פרשת המלך בלבד ובו כתב יהושע הברית שכרת עם ישראל בהכנס שקבלו עליהם בו לעבוד את האל יתעלה באמת ובתמים שהוא בעיון ובמעשה והספקה בו יאשיהו ובאה שרסקו מכל זה חרד ודלם את ס' על זאת: (כח) ואדברה באזניהם את הדברים האלה. דברי שירת האזינו: ואעידה בם את השמים ואת הארץ.

כאמרו

הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ כט כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃

ומפטירין דרשו ה' בהמצאו בסימן כ"ס: פ'. אדני"ם סימן:

פ פ פ

לב א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃ ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃ ג כִּי שֵׁם

יהוה

אונקלוס

יַת שְׁמַיָא וְיַת אַרְעָא׃ כט אֲרֵי יְדַעְנָא בָּתַר דְּאֵמוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן אָרְחָא דִּי פַקֵּדִית יַתְכוֹן וּתְעָרַע יַתְכוֹן בִּשְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָא אֲרֵי תַעְבְּדוּן יַת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן׃ ל וּמַלִּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יַת פִּתְגָּמֵי תֻשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃

פ פ פ

א אֲצִיתוּ שְׁמַיָא וַאֲמַלֵּל וְתִשְׁמַע אַרְעָא אִמְרֵי פֻמִי׃ ב יִבַסַּם כְּמִטְרָא אֻלְפָנִי יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְּנָשְׁבִין עַל־דִּתְאָה וְכִרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דִּי־עַל־עִסְבָּא׃ ג אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא׃

תקיפא

מסרה כט (אחרי, בראש הפיטה). השחת, השים בליגי וחסר. תשחתון, מ"ז וחון בסוף. הדרך, ד'. צויתי, מ"ל. וקראת, הפי"ו בלי נקודה והוא לנקבה נסתרת. באחרית, כר"ל מ"ל. בעיני, ז' בליש'. להכעיסו, מ"ל. במעשה, בה"א בסוף. ידיכם, מ"ל. ל קהל, בר"ם. תמם, חסר והוא בסוף שפה פסיקה שמה שלמה. לב א האזינו, ח' מ"ל. ואדברה, ד' הבים בליגי לקבה הססנה. ותשמע, ב' ומטיע. יערף, ב' וחסר. כמטר, ב'. לקחי, ג' אב"ך. כטל, ב'. כשעירם, ל' וכ"כ מי"ק וח' חכין. עלי, ביוד בסוף. דשא, באלף בסוף. וכרביבים, ל' מ' דמ"ל.

ת"א יערוף כמטר לקחי תענית ז. כשעירם עלי דשא נפרש כה.

רש"י

למעלה (לעיל ל) העידותי בכם היום וגו' התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי מותי כי השחת תשחיתון. והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר (יהושע כד) ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי:

חסלת פרשת וילך

(א) האזינו השמים. שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני ב"ו למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה (לעיל יא) ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: (ב) יערף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם (ספרי) כמטר הזה שהוא חי לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערף. לשון יטיף וכן (תהלים סה) ירעפו דשן יערפו טל: תזל כטל. (ספרי) שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות (ס"א יש עצבים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירם. לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר ואומר אני על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר (בראשית כא) רובה קשת: דשא. ארברי"ן עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר כמו (ויקרא כג) כי תבאו אל הארץ. כשאקרא ואזכיר שם ה'

ספורנו

כאמרו האזינו השמים כו': (כט) כי ידעתי. אגיד באותה השירה ואעיד בכם שידעתי שתעשו באופן שתקרה לכם הרעה כדי שלא תיחסו העתיד אל המקרה אבל תיחסו אל מה שהשחתם ותתנו לב לשוב כענין ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (ל) את דברי השירה הזאת עד תומם. עם הנחמת כי ידין וכי אפס אע"פ שאינם מכלל דברי העדות:

(ב) יערוף כמטר לקחי. הנה תורתי היא תערוף ותבא בשטף כמטר למבינים המוכנים לקבל מנוע מקור חכמה: תזל כטל אמרתי. ונותנת ג"כ כפי הנגלה ממנה אשר ידיעה להדיוטות שעם היותה מועטת היא טובה מאד כטל באופן שהיא כשעירים עלי דשא שהמשכילים יבינו נפלאות ממנה. וכרביבים עלי עשב שגם ההדיוטות יקנו בה איזה מדע להכיר בו בוראם באופן מה. א"כ אתם ישראל שקבלתם אותה: (ג) כי שם ה' אקרא. הנה קורא שם ה' הוא המתפלל כאמרו קראתי שמך ה' מבור תחתיות וכן ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם. אמר א"כ כאשר אתפלל על קבוץ גליות באמרי כנשר יעיר קנו ועל ביאת המשיח באמרי ה' בדד ינחנו ובסוף השירה באמרו הרנינו גוים עמו אתם שידעתם גדלו במופתים שהלייס מבוארים

רמב"ן

והקהילו אליו כל העם והעיד בהם את השמים ואת הארץ בהקהל באזני הכהנים וכל העם ואז אמר לו השם יתברך עלה אל הר העברים הזה ונתחייב לעשות כן מיד ועמד ובירך אותם וזאת הברכה ויכתוב אותה בסוף הספר שנתן לכהנים ואז צוה הכהנים מה שצוה אותם ונתנו הספר שלם מצד ארון הברית והנה הכל כסדר האמור בתורה:

חסלת פרשת וילך

(א) האזינו השמים. על דרך הפשט לדעו דברי ר"א כי הכתובים יתנו עידיהם בכל הדברים שהם קיימים ועומדים וכן שמעו הרים את ריב ה' וגם אבן יהושע כי שם כתיב כי היא שמעה ועל דרך האמת הם השמים והארץ הראשונים המוכרים בבראשית כי הם יבאו בברית עם ישראל לכן אמר שיאזינו השמים וישמעו התחתים ואיך יעשה בהם ואמר יערוף כמטר

אבן עזרא

(א) האזינו. כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמר הטו אזן. וכבר הודעתיך שהגאון אומר כי טעם השמים. המלאכים. וטעם הארץ. אנשי הארץ. או פירוש הגשם שיורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור שהם עומדים לעולם וכן שמעו הרים גם אבן יהושע ושם כתוב כי היא שמעה וכבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים והיא תדמה הכל על צורת היכלה. ואף כי להבין גם היושבת בהיכל. על כן תגביה השפלים ותשפיל הגבוהים: (ב) יערף. מגזרת יערף ותרגומו כטעם ירד: לקחי. מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב: כשעירים. הנכון בעיני שהם דקים: וכרביבים. מגזרת רב ובעבור שמות המלא. והעד כי עשב שזן מדשא. ויש אומרים כי שעירים מגזרת סער. והחכמים אמרו מגזרת

(כח) כנושו לותי ית כל חכימי שבטיכון וסרכיכון ואמליל במשמעהון ית כל פתגמיא האלין ואסהיד בהון ית שמיא וית ארעא: (כט) ארום חכימת דמן בתר דאימות ארום חבלא תחבלון עובדיכון ותטעון מן ארחא דפקידית יתכון ותארע יתכון בישתא בסוף כל יומיא ארום תעבדון דביש קדם יי לארגזא קדמוי: (ל) ומליל משה במשמע כל קהלא דישראל ית כל פתגמי שבחא הדא עד די שלימו:

פ פ פ

האזינו הוה די מטא קיציה דמשה נביא למתכנשא מגו עלמא אמר בלביה ליתנא מסהיד בעמא הדין סהדין דטעמין מיתותא בעלמא הדין הא אנא מסהיד בהון סהדין דלא טעמין מיתותא בעלמא הדין ברם סופיהון לאתחדתא לעלמא דאתי ישעיה נביא כד הוה מתנבי בכנישתהון דישראל יהב שמיעא לשמיא ציתא לארעא מן בגלל דהוה קריב לארעא ורחיק מן שמיא ברם משה נביא כד הוה מתנבי בכנישתהון דישראל יהב שמיעא לארעא וצייתא לשמיא מן בגלל דהוה קריב לשמיא ורחיק מן ארעא דהכין כתיב אציתו שמיא ואימליל ותשמע ארעא ממלל פמי:

(א) כיון דמטא קיציה דמשה למסתלקא מן גו עלמא אמר הא אנא מסהיד בעלמא האילין מילא דלא טעמא מיתו מסהיד אנא בהון שמיא וארעא דלא טעמין מיתו בעלמא הדין ברם סופיהון כליין לעלמא דאתי דכן הוא מפרש ואמר טולו לשמיא עיניכון ואסתכלו לארעא מלרע ארום שמיא כתננא ימסון וארעא כלבושא תבלי ברם אנא עתיד בראי שמים חדתון וארעא חדתא ישעיה נביא כד הוה מתנבא בכנישתהון דישראל עד דהוה רחיק מן שמיא וקריב לארעא יהב שמועתא לשמיא וצייתא לארעא דכן הוא מפרש ואמר שמעו שמיא ואציתו ארעא ארום מימרא דיי אמר משה נביא כד הוה מתנבא בכנישתא דישראל עד דהוה קריב לשמיא ורחיק מן ארעא יהב צייתא לשמיא ושמועתא לארעא כן הוא מפרש ואמר אציתו שמיא ואמליל ותשמע ארעא ממליל דפמי:

(ב) ינקוף על מרוריא היך מטרא כפתא אולפני ותתקבל ברעוא על מקבלי אולפנא היך טלא מללי דילי כרביעות רוחי מיטרא דמינתבין על דיתאין בירח מרחשון וכרסיסין לקושין דמרוין צמחוני ארעא בירחא דניסן:

(ב) יבסם על בני ישראל כמטרא אולפן אורייתי תקבל עלידהון ברעוא כטלא מימר פומי כרוחיא דמנשבין על עשבא וכרסיסי דמלקושא דנחתין ומרוין צימחא דארעא בירחא דניסן:

(ג) וי להון לרשיעיא דמדכרין שמא קדישא בנידופין ארום משה דהוה רבהון דישראל לא הוה אפשר ליה למדכר ית שמא קדישא עד דהוה מחניך פומיה בריש שירתא בתמניין וחמשא אתין דהינון עשרין וחד מלין ומן בתר כדין אמר ארום בישמא דיי אנא מצלי ואתון עמא בית ישראל הבו איקר ורבותא קדם אלהנא:

(ג) אמר משה נביא וי להון לרשיעיא דמדכרין שמא קדישא בגדיפין ארום לחד מן מלאכי מרומא לית אפשר למידכרא שמא מפרשא עד זמן דאינון אמרין קדוש קדוש קדוש תלת זימנין ומנהון יליף משה ולא הוה מדכר שמא מפרש עד זמן דהוה מחניך פומיה בעשרין וחדא מילין דאינון תמנין וחמשא אתין

בעל הטורים

פרנס את ישראל כ"ה שנה וכ' שנה הפליגו הזקנים. (כט) הרעה באחרית הימים כ"ה עולה בגי' גוג: וקראת. ד' וקראת אתכם הרעה. וקראתה שמו ישמעאל. וקראת שמו עמנואל וקראת שמו יהושע הושיעך. כשתקרא אתכם הרעה וקראת ישמעאל שהתפלל לאל שישמע אליך ושיהיה עמנו. ותשוב אליו בתשובה אז וקראת ישועה חומותיך (א) האזינו. לעיל מיניה כתיב את השירה הזאת עד תמם וסמיך ליה. האזינו כמו שהאזנתם ושמעתם לדברי תורה כן האזינו לדברי השירה הזאת. כפי שעשו האזינו השמים פי' יושבי ערים הגדולות ובצורות בשמים. ותשמע הארץ. יושבי הארץ. פי' יושבי כפרים וערים הקטנים. השמים והארץ עולה תרי"ג כלומר האזינו לתרי"ג מצות. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים ביו"ד שכלל השם בראש השירה. ויש בו ז' תיבות והיינו שלבה עמודיה שבעה. ככנגד ז' רקיעים וז' ארצות ח' ימי המשתה. ותשמע ב' דין ואידך (ד"ה ב' ד') ותשמע ותושיע. שאם תשמעו אמרי פי תהיו שמעים חם כאן ותשמע ותושיע: (ב) יערף ב' במסורה דין ואידך (הושע י"ד) יערף מזבחותם. ישראל שלבותם זכה ולמד תורה כמו מטה נעשים לו סם חיים והיינו יערף כמטר וא"ו יערף יבכם. לא זכה שלמד שלא לשמה נעשים לו סם המות והיינו יערף מזבחותם שהוא לשון עריפה כמו וערפו שם את העגלה. לקחי ג' דין ואידך (מ"א י"ז) לקחי נא לי פת לחם. (איוב י"א) זך לקחי. הכא משמעי בתורה שאין לחם אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וזהו שאמרו אם אין קמח אין תורה. יערף כמטר לקחי מהי זך לקחי. לקחי לי פת לחם וזהו קמח אם יש קמח יש תורה. לקחי בגי' קמח: כטל ב' במסורה תזל כטל. אהיה כטל לישראל (הושע י"ד) לומר שהתורה היא כטל לישראל דוקא. אבל לעכו"ם בהפך דכתיב (חבקוק ג') ראה ויתר גוים. שמקיפי הטיל מעון של עכו"ם כעל. כמטר. כטל. כשעירים. כרביבים. ד' מדות כנגד ד' מדות בלומדים. וכן ביד כ"א וא' מישראל ד"ם כדאיתא בעירובין גבי כילד סדר המשנה: וכרביבים עלי עשב כי שם יי' אקרא. מכאן שמתפללים על עצירת גשמים. ד"א עלי עשב כי שם יי' אקרא. מכאן שמברכין על כל מין ומין כדאיתא בברכות: כי

יונתן

(א) סופיהון לאתחדתא דלא תימא כיון שהעדים קיימים איך אפשר שיגאלו ישראל מגלותם מפני העדים שיגידו רשעותם לכן תרגם סופיהון לאתחדתא ר"ל שלעתיד יהיו שמים חדשים וארץ חדשה ואותן עדים יעברו והכי הוא בספרי להדי' נדרש בפסוק כי הנני בורא שמים חדשים וגומר: (ב) ינקוף הנה מתרגם על יערף ל' הריגה כמו וערפו שם העגלה. פתחא אולפני לשון נסתפק' שדהו וי"מ ל' ספים הוא: ותתקבל ברעוא על מקבלי אולפנא כלומר סופר התלמידים שמהדר על המורדים שאינם רוצים לקבל דברי תורה יהא כמטר שמקלחם שמחין בה ומקלתן עלבים דומיא דהתלמידים שאינם רוצים ללמוד והתורה נער להם ולהלומדים ברצון טוב נדמה להם כטל שהכל שמחים בו וכדאיתא בפ"ק דתענית רבא רמי כתיב יערף כמטר לקחי וכתיב תזל כטל אם ת"ח הגון הוא תזל כטל ואם לאו ערפהו כמטר: כרביעות רוחי מיטרא י"מ כארבע רוחות מטרא וכדאיתא בספרי וי"מ מלשון רביעה כי המטר רובע לקרקע עד שיגדל: דמינתבין על דיתאין כי צירא כיסן אין הפירות גדלים שעדיין הנילנים נראו בארץ ולא שייך בהם כישוב אבל בחשוון אז הן גדולים מנשבים הרוחות בהם. ורביבים שהם טיפים הן בניסן שאז הם קטנים ומתחילין ללמוד ואז מטר מזיק להם. וע"כ אינם צריכים בו רק למטר קטן וק"ל: (ג) בתמניין וחמשה אתין דהינון עשרין וחד מילין ר"ל מן האזינו וכל

רמב"ן

כמטר לקחי כי מה שלקח מן השמים ואמרתו על הארץ יערף על ישראל ותזל עליהם כטל כי שם ה' אקרא בשמים שהו גדול לאלהינו בארץ ועם כל ישראל ידבר. וכן אבן יהושע רמז על הארץ הזאת כי משם רועה אבן ישראל וכבר פירשתיו. וכן אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה מאת יי' היתה זאת וגומר. ועל כן אמר יהושע האבן הזאת תהיה בנו לעדה. וכן כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים וגו' והמשכיל יבין: (ד) הצור תמים פעלו. רמז למדת הדין ואמר תמים פעלו כי הפועל הבא ממנו תמים

אבן עזרא

מגזרת סערת ה' ואם הוא בשי"ן וכן ויסתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאין לו אח במקרא והנה הטעם כפול כדרך כל הנבואות לחזוק ועיקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב. והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה

פירוש על אבן עזרא

[א]אות ספר מאזנים. [ב]עדות השמים אם חסן הגשם והארץ חסן יבולה הוא כמו דבור בני אדם אחרי שומעם הענין אשר עבר לפניהם. [בב](מיכה ו' ב'). [ג]כמ"ש הנה האבן הזאת תהי' בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי ד' וכו' (יהושע כ"ד כ"ז). [ד](שמות י"ט כ') ע"ש. [ה]היכל הנשמה הוא הגוף. שיש לו איברים וחושים. סדמה גם הרוחניים בהם כדי להבין פעולותיהם. [ו]כלומר היא עצמה. סדמה את עצמה הכל על צורת היכלה וכ"ש להבין זולתה שגם כן יושבת בהיכל כמותה. ע"כ תגביה השפלים לגזור על עליונים וכלומר השפיל לגבוהים לדמות ע"פ סבונת אבריה. ואמר בזה המקום על מלת האזינו השמים ותשמע הארץ כי אין לשמים אוזן להאזין ואף כי לארץ בשמוע. וכן הענין בכל ההפלאות המפורסמות בדברי הנביאים והחכמים שאין לו עלם מקבל בך הוא הלוך הקדמון. כלומר לורת הנבדלת מהחומר והכל מחכים חוץ מיולד הכל שהוא מניע ובלתי מתנועע ומעשה השם לבדו בגבורה כפי החכמה. כלומר בגבורה בלי הפסק על סדר נתקן בחכמת שלמה. [ז](הושע י' ב'). [ח]ר"ל יערוף הוא ענין ירידות העפות כמו יערפו טל. [ט](משלי ד' ב'). [י]ועמנו דקים כשערת ראש. [כ](ירמיה ב' כ"ג). [ל]ר"ל ואף שהוא בשי"ן. וכן ויסתער עליו (דניאל י"א מ') כמו ויסתער לשון רוח סערה וכן ת"א כרוחי מטרא. [מ]כאשר ירד הגשם

פירוש רשב"ם

(ל) השירה. סידור דברים קרוי שירה: הזאת. פרשת האזינו שמעידה עליהם פורענות לכשיעברו על המצות ויבני בי בחטאתם לקו:
(א) האזינו השמים. להפרע מישראל אם יחטאו. כדכתיב ועצר את השמים וגו': (ב) יערף כמטר. אם תקבלו דברי תוכחתי יועילו לכם כמטר: (ג) כי שם ה' אקרא כאשר אספר לכם גבורות שעשה לכם הקב"ה והטובות שגמל לכם וגם שהוא צדיק במה שיעשה לכם גם

יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ ד הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ ה שִׁחֵת לוֹ לֹּא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הַ° לְיְהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ שני ז זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם

°ה' רבתא וכתיב לחוד

בינו

אונקלוס

ד תַּקִּיפָא דִּשְׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל־אָרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן־קֳדָמוֹהִי עַוְלָה לָא נָפֵק דְּמִן־קֳדָם־זַכַּי וְקַשִּׁיט הוּא׃ ה חַבִּילוּ לְהוֹן לָא־לֵהּ בְּנַיָּא־דִי־פְלָחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא דְּאַשְׁנִיוּ°־עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיוּ׃ ו הָא קֳדָם־יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא עַמָּא־דְקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ הֲלָא־הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִּילֵהּ הוּא עֲבָדָךְ וְאַתְקְנָךְ׃ ז אִדְּכַר יוֹמִין דְּמִן־עָלְמָא

°נ"א דאשני

אסתכל

מסרה ג הבו, מלרע. גדל, חסר. ד הצור, ולית לדי כבמי מ"ל. פעלו, ה בתו'. ה שחת, ל', לו, ו' וס' לא לו. (לא, הלמד דגושה.) מומם, ל' מ"ל. דור, מ"ל. ופתלתל, ל' וחסר ולית הס' כבמי. ו הליהוה, ה' גדולה וכתובה בפני עצמה וכתבנה לטעה מאכרכתו של הלמד והלמד בשוא נע והשם נקרא כקדושו שוא מולם קמץ. תגמלו, ל'. ולא חכם, ל' וסד הוא בן לא. הלא, י"ב מ"ל בתורה. קנך, ל' חסר והקוף דגושה. עשך, ל'. ויכננך, חסר והכ' רפי. ז ימות, מ"ל. עולם, מ"ל.

ת"א כי שם ה' ברכות כא יומא לז עקידה שער כג. הצור תמים קמא כ הפליאים יח עקיד' שער מג. אל אמונה תענית יא. הלא הוא אביך קנך ברכות לה סנהדרין קב עקידה שער מה עקרי' מב פלו.

רש"י

ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית טז): (ד) הצור תמים פעלו. אע"פ שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו: (ה) שחת לו וגו'. כתרגומו חבילו להון ולא ליה: בניו מומם. בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם: בניו מומם. מומם של בניו היה ולא מומו: דור עקש. עקום ומעוקל כמו (מיכה ג') ואת הישרה יעקשו. ובלשון משנה חולדה שיניה עקומות ועקושות: ופתלתל. אנטורטי"לייש כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל. פתלתול מן התבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: (ו) הלה' תגמלו זאת. לשון תימה וכי לפניו אתם מקניטין שיש בידו להפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות: עם נבל. ששכחו את העשוי להם: ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע: הלא הוא אביך קנך. שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך. אומה באומות: ויכוננך. אחרי כן בכל מיני בסיס וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: (ז) זכר ימות עולם. מה עשה בראשונים שהכעיסו

ספורנו

מגואלים בתורתו: הבו גודל לאלהינו. אל תיחסו אליו השתנות על מה שיסופר בשירה מהעתידות לישראל ושיהפך להם לאויב כי ידעתם במופתי תורתו שהוא הצור בלתי משתנה לא קצרה ידו מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע וגם כן לא תיחסו אליו עול אחרי שידעתם במופתים כי תמים פעלו במליאות, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. ובזה נודע (ד) כי כל דרכיו משפט. דרכי טובו ומדת דינו כלם משפט בלי ספק: אל אמונה. נאמן בתנאי שנשבע לאבות להיטיב לבנים בזכותם של אבות: ואין עול. בהביאו פורענות: צדיק. לזכות אהב ובצדקתו לא יעזוב את עמו בגלות: וישר הוא. שלא לקפח שכר כל בריה ומשלם לשונאיו אל פניו ולפיכך מאריך ומטיב לעכו"ם בעולם הזה: (ה) שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול: אבל דור עקש ופתלתול לא בניו בתמימות הנה מומם בעגל שחת לאל יתעלה את המכוון כאמרו כי שחת עמך כי הוא אמנם כיון לקדש את ישראל ולקדש שמו בעולמו על ידם שיהיו למאורות במין האנושי להבין ולהורות כאמרו כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. והם השחיתו כל זה בעגל: (ו) הלה' תגמלו זאת. אחר שכיון לתתכם עליונים על כל עכו"ם. האמנם ראוי שתגמלו לו זאת שתקלקלו מכוונו לחלל את שם קדשו ולמנוע שלא ישיג את התכלית שכיון באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: עם נבל. בזוי בהיותך כפוי טובה ומשלם גמול רע למיטב על היסך הנדיב הנכבד בהטיבו למי שלא היטיב עמו מעולם: ולא חכם. במדיניות להבין אחרית דבר מה יהיה המושג: הלא הוא אביך קנך. לא אב טבעי הנותן מציאות גם במקרה אבל הוא אב רצוני שנתן לך מציאות למען תהי' קנינו מוכן להשיג בה צלמו וסגולתי וזה כי הוא עשך לגוי כי לא היית גוי נחשב כלל: ויכוננך. נתן לך הכנות שתהי' מוכן בהם להיות לו לעם סגולה: (ז) זכור ימות עולם. אחר שהשלים הקדמת השירה אשר בה הודיע שהמכוון ממנו הוא להגיד צדקת האל יתעלה שהוא אל אמונה להיטיב לישראל ובכך ולא ישיבנה ואין עול במדת דינו נגדם. הואיל ונשה באר זה בהגדת העבר והעתיד להודיע כראשונה כמה היתה כוונת האל ית' להשיג זה התכלית בכל המין האנושי בימות עולם ובשנות דור ודור ואיך כשלא עלה זה הגדיל ה' לעשות להעלות את ישראל אל גרם המעלות כאשר יעשה באחרית הימים עם השרידים אשר יקרא: שנית שנתן להם מקום נכון לעבדו בשמחה ובטוב לבב מרב כל והמה מרו ושלמו רעה תחת טובה ומי שהשכיל כוונתו עם כל אלה אין ספק שהוא ראוי

רמב"ן

תמים ושלם לא ימוט ולא ישתנה לעולם כי כל דרכיו משפט. כשמים הם ולא תבא בפועל חסרון אך במשפט. כי המשפט לאל אמונה ואין עול בצור והמשפט צדיק והצור ישר: (ה) שחת לו לא בניו מומם. המום יקרא השחתה כמו שנאמר כי משחתם בהם מום בם. וכן וזובח משחת לה' יאמר כי מומם של ישראל שחת לצור עמו ונחלתו. וקראם לו בניו כאשר יקראם בניו בעת רצון. ואמר כי הם דור עקש ופתלתול כי העקשות הפך היושר כענין שנאמר ואת כל הישרה יעקשו. והפתלתול הפך הצדיק ואחרי שהוא צדיק וישר והעם בהפך מזה אינם בניו אבל הם משחיתים לו ושיעור הכתוב שחת לו מומם את לא בניו דור עקש ופתלתל. והנה הטעם לו שלא בא חסרון מעלתם מפעל הצור כי הוא תמים ולא יבא בו חסרון לעולם אבל מומם הוא המשחית אותם לפני אביהם וטעם לא בניו כמו ואמרתי ללא עמי עמי אתה. וכן הם קנאוני בלא אל בתי שאינגו אל ויעבדו בלא אלהי' או יאמר שחת לו מומם שאינם בניו כי הם דור עקש ופתלתל הפך ממנו (ו) עם נבל ולא חכם. ששכחו הטוב שעשה להם: ולא חכם. להבין את הנולד שיש בידו להטיב ולהרע לשון רש"י ואונקלס תרגם עמא דקבילו אוריתא

אבן עזרא

כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה: (ג) הבו גודל. שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל כאשר פירשתיו וכן יהללוהו [ג]שמים וארץ: (ד) והפך הצור תמים פעלו. להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם [ס]הרעים היה. וטעם הצור. שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה. כי כן יאמר הכתוב כאריה [ע]ישאג. כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו. כי הכל מעשיו. וכן צור [פ]לבבי כמו משען ותוקף ועמידה ויש אומרים מלשון מרה וכן נורא לצלות [צ]אחול. ועקר שאין לו [ק]צלם מקבל רק הוא צור [ר]קדמון והראשון נכון בעיני: תמים פעלו. כי כל מפעל [ש]פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל (שניס) [ת](בס' מ"א גרס שונים) חוץ מיוצר [א]הכל: כי כל דרכיו משפט. שלא ישתנו רק הם על משפט אחד וזו היא התהלה [ב](בפתלה) וכל הנברא' [ג]ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם ומעשי השם (לכבדו) (בס' הכ"ל גרס השם לבדו בגבורה) [ד]כפי החכמה. ואין לטעון מעמידת [דד]השמש כי סודו ברור במלת [ה]וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו: אל אמונה ואין עול. הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא

אתין וְכֵן הוּא מְפָרֵשׁ וַאֲמַר הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה כִּי שֵׁם יְיָ אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא בְּשַׁעְתָּא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי וְאַתּוּן עַמָּא יִשְׂרָאֵל הֲבוּ יְקָר וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְרַבּוּ רוֹמְמוּ לֵאלָהָא:]

(ד) אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא כַּד סְלֵיקִית לְטוּרָא דְסִינַי חֲמִית רִבּוֹן כָּל עַלְמַיָּא יְיָ מְרַבַּע יוֹמָא לְאַרְבְּעָא חוּלְקִין תְּלַת שָׁעִין עָסִיק בְּאוֹרַיְיתָא וּתְלַת עָסִיק בְּדִינָא וּתְלַת מְכַוֵּן בֵּין גְּבַר לְאִיתְּתָא וּגְזַר לְמָרוֹמֵם וּמָאִיךְ וּתְלַת מְפַרְנֵס כָּל בִּרְיָיתָא דְהָכֵין כְּתִיב תַּקִּיף דִּשְׁלֵמִין עוֹבָדוֹי אֲרוּם כָּל אָרְחָתוֹי דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן קֳדָמוֹי עַוְלָא לָא נָפִיק דְּזַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא:

[(ד) אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא כַּד סַלְקִית לִמְרוֹמָא חֲמִית תַּמָּן רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא יְיָ מְרַבַּע יוֹמָא לְאַרְבְּעָא חוּלְקִין תְּלַת שָׁעִין עָסִיק בְּאוֹרַיְיתָא וּתְלַת שָׁעִין עָסִיק בְּדִינָא וּתְלַת שָׁעִין עָסִיק מְפַרְנֵס עָלְמָא וּתְלַת שָׁעִין מְזַוֵּג גְּבַר לְאִיתְּתָא תַּקִּיפָא דִּשְׁלֵמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרוּם כָּל אוֹרְחָתֵיהּ דִּינִין דְּקוּשׁוֹט אֱלָהָא מְהֵימְנָא וְקַשִּׁיטָא וְלֵית קֳדָמוֹי שְׁקַר צַדִּיק וְקַשִּׁיט בְּדִינָא הוּא:]

(ה) חַבִּילוּ עוֹבָדֵיהוֹן שַׁבְיָא בְּנַיָּא חֲבִיבַיָּא אִשְׁתְּכַח מוּמָא בְּהוֹן דָּרָא עוּקְמָנָא דְּאַשְׁנִיוּ עוֹבָדֵיהוֹן וְאוּף סֵדֶר דִּינַיָּה דְעָלְמָא אִישְׁתַּנֵּי עֲלֵיהוֹן:

[(ה) חַבִּילוּ בְנַיָּא עוֹבָדֵיהוֹן וְלָא קֳדָמוֹי מְחַבְּלִין אֶלָּא לְהוֹן עַד דִּי חֲבָלוּ מוּמָא אִתְיְהֵב בְּהוֹן דָּרָא עוּקְמָא וּפַתַלְגָּא דְּשַׁנֵּי עוֹבָדוֹי וְאַף סִדְרֵי עָלְמָא אִישְׁתַּנֵּי עֲלוֹי:]

(ו) הַאֲשֶׁר דִּלְשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אַתּוּן גַּמְלִין דָּא עַמָּא דַהֲווֹן טַפְּשִׁין וְקַבִּילוּ אוֹרַיְיתָא וְלָא חַכִּימוּ הֲלָא הוּא אֲבוּכוֹן דִּיקְנָא יַתְכוֹן הוּא בְּרָא יַתְכוֹן וְשַׁכְלֵיל יַתְכוֹן:

[(ו) הָא מִן קֳדָם יְיָ תִּגְמְלוּ הָדָא אוּמָּא טַפְּשָׁא וְלָא חַכִּימַיָּא הֲלָא הוּא אֲבוּכוֹן דְּבִשְׁמַיָּא דִּקְנָא יַתְכוֹן הוּא בְּרָא יַתְכוֹן וְשַׁכְלֵיל יַתְכוֹן:]

(ז) אִידְּכָרוּ מִן יוֹמַת עָלְמָא אִתְבּוֹנְנוּ בִּשְׁנַתְהוֹן דְּכָל דָּר וְדָר קְרוּ בְּסִפְרֵי אוֹרַיְיתָא וְיִתְנוּן לְכוֹן וּבְסִפְרֵי נְבִיָּא וְיֵימְרוּן לְכוֹן:

אידכרו

בעל הטורים

(ג) כי שם יי' אקרא הלור תמים. לומר שמברכין ברוך דיין האמת: (ד) לדיק וישר הוא שמח לו לומר יפה דנתני: (י) הליי' ה"א גדולה לומר וכי לייי' תגמלו זאת שנתן לכם ה' חומשי תורה. הוא עשך ויכוננך וסמיך ליה (ז) זכור כלומר זכור היאך עשה אותך ויכוננך בבטן מטפה סרוחה: שאל אביך ויגדך זקניך הרי ג' דורות וסמיך ליה בהנחל לומר כל שהוא ובנו ובן בנו ת"ח הרי הוא לו כנחלה שאין לו הפסק

יונתן

וכל הפסוק וכך דריש בספרי: (ד) מרכזג לשון זיווג. גזר למרומם ומאיך יש כוליס לפרש מפני שאמר ומכריז בת פלו' לבן פלוני אמר נמי כפיג אמתא כמות דרגא וזהו כגזר בשעת הכרות למי שהוא מרומם שיהיה חשוב ומאיך ר"ל להשפל לקיים כמות דרגא אך דרך הזה אין בו ממש ועיקר כמו שמלאתי פי' מרומם ומשפיל ע"ד הגמ' דסוטה שהוא גזרה אמת שהקב"ה מכריז בת פלוני לבן פלוני ושדה פלוני לפלוני וזהו וגזר למרומם ר"ל לעשיר בנכסים שיהיה שפל ויעני וק"ל: (ה) ואוף סדר דיני דעלמא וכו' דק"ל כפל עקש ופתלתל אין לפ' שדרש המלה עלמה וכדפרש"י התיבות הכפולות, והמתרגם דרש הכפל לפי שהם סכל' פי' עשו מעשים משונים וכן נשתנה עליהם מעשה בראשית במדה שמדדו מדד להם הקב"ה וק"ל: (ו) דהוון טפשין וקבילו אורייתא דק"ל מאי עם נבל וגומר דפשיטא כשהוא נבל ודאי הוא לא

רמב"ן

אוריתא עשאו מן נבל תבל שפי' בו מלאה תלאה. יאמר עם שגלאו בעשיית התורה ולא יתחכמו שהיא למוב להם כל הימים וכן אמר בעם נבל בעתא ספסה. שגלאו להיות חכמים או בעלי דת. ור"א אמר נבל במעשה ולא חכם בלב. ולפי דעתי הטובה טובת חנם יקרא נדיב ומשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא נבל. והוא שאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב כי הוא הפכו ולכך אמרו על נבל הכרמלי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו. כי דוד עשה עמו טובה גדולה ושמר את כל אשר לו והוא לא רלה לשלם לו גמול ויעט במלאכיו ויבזהו וזהו טעם הכתוב בחבירינו של איוב לבלתי עשות עמכם נבלה כי היו הם מלמדים זכות על מעשה השם הנכבד והכורא שהוא במשפטו ואם יריע להם תראה נבלה. יתכן שיקרא כן בעבור שהוא נופל מבני אדם כאשר יאמר כאלה נובלת עליה כמו נופלת עליה. ויקראו המתה נבלה שנפלה לארץ ומתה כמו שאמר לראות את מפלת האריה. אם כן יאמר הכתוב הזאת תגמלו את השם על הטובות שעשה עמכם עם נבל שהוא משלם רעה תחת טובה. ולא חכם לדעת כי לנפשם גמלו הרעה הזאת לא לאל כענין שנאמר אם חטאת מה תפעל בו. ורבו פשעיך מה תעשה לו. אם לדקת מה תתן לו או מה מידך יקח. הלא האל הוא אביך כי הולידך וגדלך והוא קנך שממך קנין. כי הוליאך מאין והיית יש וכל יש. יש לו קנין כענין שנאמר יי' קנני

אבן עזרא

הוא מקרה מיד אחר. והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו. או מלת אל מוסבת עלמה [הה]ואמרת עמה: צדיק וישר הוא. בעבור שאמר שאת לו אמר כי לדקתו שאתו עם [י]נפתל והנה הוא לבדו ישר ויוסר הישר לתקן [י]המעוות על כן טעם לו בעבור שהיו לו [ה]בתחלה: (ה) לא בניו. אלא שאמרו שאינם [ט]בניו וכן בנים לא אמון, בם והטעם שלא יודו שהוא בראם ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם. ולמ"ד לו משרת עלמו [י]ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל. ופתלתל מתחזק ומתגלגל בעקשותו וכן נפתולי אלהים: יש אומרים כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם [*]בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת להם והטעם השחתת דרכי השם הנטועים והפקים שנה כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירשו הבא אחריו והוא הליי' תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה"א [י]בספר מאזנים: (ו) נבל. במעשיו: ולא חכם. בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה: אביך. בעבור שאמר שאינם בניו: קנך. כטעם ה' [כ]קנני: הוא עשך. תקנך. ויכוננך. לקבל התיקון: (ז) ימות. עם ימי שתי לשנות [ל]וכן שנות עם שני

[*]זכור ל"י, בינו לשון רבים

פירוש על אבן עזרא

הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ וכו' (ישעיה נ"ה י'). [ג](תהלים ס"ט ל"ה). [פ]והשם לדיק וישר משלם לאיש כמעשהו. [ע](הושע י"ח י'). [פ](תהלים ע"ב כ"ו). [צ](שם מ"ט ט"ו) קר"ל עלול לקבל שנוי. כי הוא יתברך עלם פשוט רוחני. [ר]שהוא לר כל הלורות כמ"ש בספרי. הלור. הלייר שהוא לר העולם תחלה ולר בו את האדם. וכן אחז"ל אין לור כאלהינו אין לייר כאלהינו. [ש]כי ילטרך לקבל כח ממי שלמעלה ממנו. ולותו הכח לריך לכח אחר. וכן תכח לכח עד הכח העליון שהוא אדון ית' שאינו לריך לאחר. רק כ"ל הכחות מקבלים ממנו ית'. וז"ש לבד מפעל השם הנכבד. [ת]כי כל כח הוא פועל ונפעל. [א]שהוא אחד ואין שני. וזהו תמים פעלו. ר"ל בנס שאינו לריך לכח אחר כי הוא בעל הכחות כולם. ויש גורסים שונים, לשון השתנות בל"א (פערענדערליך). [ב]ר"ל מעשה בראשית שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. [ג]כי אין יכולת באדם לעשות דבר בתכלית השלמות. ולאחר מעשה נמלא בו חסרון. וילטרכו להוסיף או לגרוע לעשותו יותר טוב. [ד]כמ"ש לעיל (ל"א ע"ז). [דד]כמ"ש שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י' י"ב) שנתעכב הלוך השמש והירח כמ"ש וידום השמש וירח עמד ויעמד השמש שנראה ממנו שעמדה גבורת היד החזקה מלהניע גלגל השמש. [ה]יעיין שם (נ"ל) כ"ל לסתור דעת מקטיני הנס לאמור במלת לעיני ישראל אשר האמת לא היה כן לאמור כי המלחמה היה נמשכת אלי היום האחרון. וכל הלילה נגד אור הלבנה ואלי היום האחרון עיין פי' אהל יוסף ע"ז הפסוק. ע"כ סותר במלת וירח בעמק אילון. ולא כמו שמביא הפ"י הנ"ל שמש בגבעון דום הוא פי' ידמה. כמו התחלת המלחמה באלי היום כן נגמרה באלי היום שלאחריו. מה יאמרו במלת וירח בעמק אילון כי לא רלו סותה לעשות ע"י סתן אלא ודאי שנזר יהושע שיעמדו במקומות האלו ווהכלל כי האותות והמופתים בשמים ובארץ יעכייני השגחה וההנהגה הנפלאה מלדו ית'. למען דעת כל עמי הארץ כי הוא שופט כל הארץ ולו הכח והממשלה לשדד מערכת השמים כפי שכמתו העליונה קדם מפעליו מאז. [הה]ר"ל אל אמונה. ואל אין עול. [י]ר"ל לדקתו ה"א לשדד עם נפתל. ע"ד לדיק הוא ד' כי פיהו מריתי (איכה א' י"ח) ואלא לו שהיו שלו. [י]כמ"ש ואל ד' אלהיך את לבבך. [ח]כמ"ש והייתם לי סגלה (שמות י"ט ה') בנים אתם לד' אלהיכם (לעיל י"ד א'). [ט]כמ"ש (ירמיה ה' י"ב) כחשו בה' ויאמרו לא הוא. [י]כאלו כתוב שחת לו כפ"י הנ"ל. לו לא פ"י שאינם מתחשבים להקב"ה ככתוב ולו אנחנו עמו ולאן מרעיתו. [י]שם כתב בשם ר' שמואל הנגיד. כי נתברר אללינו שהה"א הלה' תגמלו זאת לבדה והיא מלה זרה ע"כ הפ"י ה"ה איכה בתמיה רק היא תמיה מתקיימת אשר גורמים רעה לדרכי ה'. [כ](משלי ח' כ"ב). [ל]ועניכם אחד. בעבור

פירוש רשב"ם

גם אתם הבו גודל לאלהינו היו מודים על האמת: (ד) הצור תמים פעלו. שירה זו לעד היא. לפיכך מדברת השירה אחר שיבא לישראל פורעניות חטאתם. הצור תמים פעלו בכל פורענות שהביא עליכם צדיק וישר הוא כמו שמפרש והולך שהטיב לכם טובה עניינים. והם וישמן ישורון ויטש אלוה עשהו: (ה) שחת לו. שחת ישראל לעצמו כדכתיב שיחתך ישראל כי בי בעזרך. הוא גרם לעצמו השחתה: לו כלומר ולא לאחר. בניו מומם. מומם הוא כפל לשון של שחת ישראל בניו של הקב"ה הם עשו מום בעצמם. כדכתיב כי משחתם בהם. מום בם: (ו) תגמלו זאת. בתמיה: לעבוד אלהים אחרים: קנך. קנה אותך. שפדאך מבית עבדים: (ז) זכור ימות עולם. בטרם גולדתם הכין ייבם נחלתכם

בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃ ח בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ׃ י יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃ יא כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו

יקחהו

אונקלוס

אסתכל בשני דר־ודר שאל אבוך ויחוי־לך סבך ויימרון לך: ח באחסנא עלאה עממיא בפרשותה בני אנשא קיים תחומי עממיא למנין בני ישראל: ט ארי חלקא דיי עמה יעקב עדב אחסנתה: י ספיק צרכיהון בארעא מדברא ובית צחונא אתר די־לית־מיא אשרנון סחור־סחור לשכנתה אלפנון פתגמי אוריתא נטרנון כבבת עיניהון: יא כנשרא דמחיש לקנה על־בנוהי מתחופף פרים גדפוהי

מקבלהון

מסרה בינו, מ"ל. שנות, מ"ל. דר, ס'. ודר, ס', ויגדך, ל' בג' בליש'. ויאמרו, פ' רפין. ח בהנחל, ל'. בהפרידו, מ"ל ול'. אדם, ל'. יצב, ל' ומד ויצב גבול אלמנה. גבלת, חד"ם. י ימצאהו, ל' מ'. ובתהו, ל' ס'. ילל, ל' ס'. ישמן, ס'. יבוננהו, מ"ל. יצרנהו, הלדי דגושה. כאישון, מ"ל דמ"ל. עינו, פ'. יא כנשר, ד' רפין. יעיר, מ"ל. קנו, ס' ג' סב"ך גוזליו מ"ל דמ"ל. ירחף, מסר והסין שמאלי.

ת"א שאל אביך שבת קכה כג. יצב גבלות סגינה יג. כנשר יעיר עקיד' שער עב.

רש"י

שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודר. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקיינוס ודור המבול ששטפם. ד"א לא נתתם לבבכם על שעבר: בינו שנות דר ודר. להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך. אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנאמר באליהו (מלכים ב ב) אבי אבי רכב ישראל: זקניך. (קידושין לב) אלו החכמים: ויאמרו לך. הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלקם הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעביר מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל. בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון: (ט) כי חלק ה' עמו. למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו. ומי הוא עמו: יעקב חבל נחלתו. והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: (י) ימצאהו בארץ מדבר. אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנא' (לקמן לג) וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתוהו ילל ישמון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר (ירמיה ב) לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות ובתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתורה ובינה: יצרנהו. מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו. הוא השחור שבעין שהמאור יוצא הימנו. ואונקלוס תרגם ימלאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו (במדבר יא) ומצא להם (יהושע יז) לא ימצא לנו ההר: יסובבנהו. אשרינון סחור סחור לשכינתיה אוהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחות: (יא) כנשר יעיר קנו. נוהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא

כח

ספורנו

ראוי לעונש נמרץ. שלישית שבגודל עונש נפלו במכמורי רשעים והיו ראוים לכליון חרוץ לולי חלול ה' שמנע מזה. רביעית הודיע שבה אשר בגללה תהי' להם גאולה באחרית הימים. חמישית הודיע אופן הגאולה ונקמת הא-ל ית' נגד צרי עמו והם חלקי פרשת האזינו שזכרו ז"ל ונתנו בהם סימנין. הזי"ו ל"ך. אמר אם כן זכור ימות עולם והבין דרכי טובו וכמה כיון להיטיב למין האנושי בכלל כשתזכור לאשונה מה שהיטיב לאדם הראשון בתחלת ימי עולם ויניחהו בגן עדן והוא קלקל עניינו: בינו שנות דור ודור. ותבין שנית כמה היטב לדורות והם השחיתו עד המבול. וכן שלישים מן המבול עד הפלגה והם קלקלו: (ח) יצב גבולות עמים. והציב גבולות עמים בהפלגה ולא אבדם לגמרי כמו שהיו חייבים: למספר בני ישראל. בשביל בני ישראל שהיו מתי מספר והיו עתידים אז לצאת מאותם העמים והראיה על זה כי חלק ה' עמו כי אין לאל יתברך חלק במין האנושי אלא עמו לא שאר האומות ובכן התבאר שלולא עמו שהיו עתיד אז לצאת מאותן האומות היה לאובדם בענין הפלגה: (ט) יעקב חבל נחלתו. שהוא ובניו עבדים לאל יתעלה אבל בא"ה אם ימצא ביניהם איזה חסיד לא ימשך זה לבניו: (י) ימצאהו בארץ מדבר. מצא לבנו של חלקו זה נאמן לפניו בארץ מדבר. כאמור לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו. להר סיני כאמרו והגבלת את העם סביב. יבוננהו. כאמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם: יצרנהו. משעבוד מצרים ומשעבוד עכו"ם וממלאך המות כאמרם ז"ל פרק קמא דע"ז חרות על הלוחות חירות ממה"מ ומשעבוד עכו"ם: כאישון עינו. כמו שנצר את אישון עינו של אדם כשילרו שסבב את העין בכתנות עור כדי שלא יפסד עם היותו מוכן לנזק: (יא) כנשר יעיר קנו. יהי' רצון שכמו שהסב לעשות בסיני לולי חטאו בעגל יעשה לעתיד וקבל הא-ל ית' תפלתו אז. כאמרו אסלחה להם ואקבלם כי סריתים: על גוזליו ירחף.

כאמרו

רמב"ן

קנני ראשית דרכו וכן קונה שמים וארץ כאשר פירשתיו והוא נוי עשך ויכונך כלשון ויכוננו בכסא חסד: (ז) שאל אביך. כמו למבינים וכן זקניך והטעם כמו שאמר אשר חלק יי' אלהיך אותם וגומר כי לכל חלק במטה חלק למעלה וטעם למספר בני ישראל כי צורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול. והעד כי חלק יי' עמו וזאת מעלה גדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. שנפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו ויולידהו כאשר יפרש במעשה האב עם הבן לשון ר"א. ודברי פי חכם חן ואם כן יהיה פירוש זכור ימות עולם שיתנו לב לזכור ששת ימי בראשית הטובה שעשה להם בעת היצירה כמו שיאמר בהנחל עליון גוים וגומר בינו שנות דור ודור שיבינו לדעת מה שנעשה להם בדורות מעת שהרחה שכינה ביניהם כאשר יספר: (י) ימצאהו בארץ מדבר וגו'. כתב רש"י ימלאהו בארץ מדבר אותם מצא לו

נאמנים

אבן עזרא

שני: עולם. זמן שעבר: שאל אביך. בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: ויגדך. הטעם כמו ויגד לך. וכן כי ארץ הנגב נתתני. בני ילאוני: זקניך. כפל כי כן דרך לחות: (ח) בהנחל עליון גוים. אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפלם כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ שבעה גוים לישראל והיא שמספיק למספרם על כן למספר בני ישראל: יצב. יש אומרים שהוא שם הפועל כמו שנה לא ידעתי. דבר. ויש אומרים שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר. כמו יעשו עגל בחורב. הנכון בעיני כי שאל אביך רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק יי' אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעלה. וטעם למספר בני ישראל אמז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק יי' עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הליי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו

וזה

(ז) אִידְּכָרוּ יוֹמִין יְמוֹת עָלְמָא אִתְבּוֹנְנוּ לִשְׁנֵי בְּכָל דָּר וְדָר שְׁאִילוּ לַאֲבָהַתְכוֹן דְּרַבְרְבִין מִנְּכוֹן בְּאוֹרַיְיתָא וְיִתְנוּן לְכוֹן חַכִּימִין וְיֵימְרוּן לְכוֹן:

(ח) בְּאַחְסָנוּת עִלָּאָה עָלְמָא לְעַמְמַיָּא דִּי נְפָקוּ מִבְּנוֹי דְּנֹחַ בְּאַפְרָשׁוּתֵיהּ סִכְתָּבִין וְלִשָּׁנִין לִבְנֵי נָשָׁא בְּדָרָא דְּפַלְגוּתָא בֵּיהּ הִיא זִמְנָא רְמָא פִּיצְתָא עִם שׁוּבְעִין מַלְאֲכַיָּא רַבְרְבֵי עַמְמִין דְּאִתְגְּלֵי עִמְּהוֹן לְמֶחְמֵי קַרְתָּא וּבֵי הִיא זִמְנָא אֲקִים תְּחוּמֵי אוּמַיָּא בְּסָכוּם מִנְיַן שׁוּבְעִין נַפְשָׁתָא דְּיִשְׂרָאֵל דְּנַחֲתוּ לְמִצְרַיִם:

(ח) בְּאַחְסָנוּת עִילָּאָה אוּמַיָּא בְּפָרְשׁוּתֵיהּ לִשְׁנֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא קְבַע תְּחוּמִין לְאוּמַיָּא לְמִנְיַן שִׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

(ט) וְכַיוָן דִּנְפַל עַמָּא קַדִּישָׁא בְּצִיפְתָא דְּמָארֵי עָלְמָא פְּתַח מִיכָאֵל פּוּמֵיהּ וְאָמַר אֲרוּם חוּלָק טָב דִּשׁוּם מֵימְרָא דַּיְיָ עִמֵּיהּ פְּתַח גַּבְרִיאֵל פּוּמֵיהּ בְּתוּשְׁבַּחְתָּא וַאֲמַר דְּבֵית יַעֲקֹב עֲדַב אַחְסַנְתֵּיהּ:

(ט) אֲרוּם לְחוּלְקָא דַּיְיָ אִנּוּן עַמֵּיהּ דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית יַעֲקֹב עֲדַב אַחְסַנְתֵּיהּ:

(י) אַרְעָא יַתְהוֹן שָׁרְיָין בְּמַדְבְּרָא בְּצָרְיוּת אֲתַר דִּמְיַלְלִין שֵׁידִין וְיַרוֹדִין וּבֵית צַחוּתָא אַגִּין עֲלֵיהוֹן שִׁבְעָתֵי עֲנָנֵי אִיקָרֵיהּ אַלֵּיפִנּוּן יַת אוֹרַיְיתֵיהּ נַטְרִינוּן הֵיכְמָא דְּשַׁכִּינָא נַטְרֵי בְּבֵי רַעְיוֹנֵיהּ:

(י) אַרְעָא יַתְהוֹן טָעַיִן בְּאַרְעָא מַדְבְּרָא וּבְצָרוּתָא דְּלֵילִי יְשִׁימוֹן אַקִּיף עֲלֵיהוֹן עֲנָנֵי יְקַר שְׁכִינְתֵּיהּ אַלִּיף יַתְהוֹן עַשְׂרְתֵי דִּיבְרַיָּא נְטַר יַתְהוֹן וְעַיְינֵי יַתְהוֹן הֵיךְ דִּשְׁכִינָא נָטַר עַיְינָא:

(יא) הֵיךְ נִשְׁרָא דִּמְעוֹרֵר וּמַחִישׁ לְשַׁרְכַפְתֵּיהּ וְעַל חַסִּילוֹי מְחוֹפֵף כְּדֵין שְׁכִינְתֵּיהּ מְעוֹרֵר לְמַשִׁירְיַתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וְחָפָא עֲלֵיהוֹן טוֹל שְׁכִינְתֵּיהּ וְהֵיכְמָא דְּנִשְׁרָא פָּרֵיס גַּדְפּוֹי עַל בְּנוֹי וְטָעִין יַתְהוֹן וְסָבִיל יַתְהוֹן עַל אֵיבְרוֹי כְּדֵין טַעֲנִינוּן וְסַבְלִינוּן וְאַשְׁרִינוּן עַל תְּקוֹף בְּרַבֵּי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל:

כנישרא

בעל הטורים

הפסק: (ח) גבלת חסר [ג'] וי"ן לומר י"ב מזלות ילב למספר בני ישראל: (י) יסובבנהו מלא וי"ו. שנו"ן בסיף נפן לפס ו' דברים ואלו הן. תורס. מדות

[ונפל גורל] הקב"ה על אברהם וחבריו: (י) ירודין ובית לפופא כולם ל' שידין ומזין אוסרין.

יונתן

לא הכס אלא אף שהוחכר שם נגל כשקבלו התורה אף על פי כן לא הכימו: (ח) רמא פילמא פי' גורל. עם שובעין מלאכיא כל זה פר"ס רמ"א קרא הקב"ה לע' מלאכים שמקבבים את כסא כבודו ואמ"ל באו ובגל כל לאומה לע' עממין ולע' לשון והפילו גורל היכמא

רמב"ן

כאמים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו: ובתוהו ילל ישימון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תניניס ובנות

אבן עזרא

וזה אציך קץ כי קנה לכבודו וילמדהו כאשר יפרש *כמעשה שלא עם הבן: (ט) חבל: כמו גורל כמו [ב]חבלים. כי בחבל ימודו [ג]הארץ: (י) ימצאהו בארץ מדבר. פירוש אציך קץ. וטעם ימצאהו. כי במדבר נגלה הכבוד עמם. ועוד כי היו במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב [ד]ובמדבר תוהו: ילל. מקום יללת חיות כחנים ובנות יענה שיהום השומע מקולם: יסובבנהו. על הענגים: יבוננהו. התורה: יצרנהו. מן האויבים: כאישון עינו. כבר פירשתי [ה]אישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב ואורב: (יא) כנשר יעיר קנו. פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום: גוזליו. הם הקטנים וכן ותור [ו]וגוזל ומלת גוזל שם כלל עם שם כנוי האפרוחים. כמו [ז]לפור: ירחף. בנשמה מגזרת [ח]מרחפת. וכן הענן עליהם בנשמה: יפרש כנפיו יקחהו. יקח כל גוזל וגוזל

*במלת יצינוהו בפי' שאחר זה.

פירוש על אבן עזרא

[א]בעבור זכור. [ג](יהושע ע"ו י"ט) פי' נחם לי. [ב](ירמיה י' כ') ילאו ממנו. [ע]ר"ל מקור. [ס](תהלים ק"ו י"ט). [צ](שם א' י'). [ק]כמו אבי אבי רכב ישראל (מ"ב י"ב י"ד). [ר]כמ"ש רז"ל זקן זה שקנה חכמה. [ש](לעיל ד' י"ט) ר"ל בהנחל עליון גוים יצב גבולות עמים הטעם כמו שפי' (שם) כי יש לכל עם ועם כוכב ידוע ומזל. וכן יש מזל לכל עיר ועיר. והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא כוכב להם. והנה ישראל נחלת השם. וז"ש כאן כי לכל חלק למטה חלק למעלה. [ת]כבר ידעת כי גבולת העמים נלבים ועומדים בכח הי"ב מזלות המקוקים בגלגל השמיני והם מספר ב"י. וקדמונינו ז"ל שאמרו שלורת יעקב אבינו ע"ה חקוקה בכסא הכבוד רמזו כי מערכתו היתה מערכת עליונה שאין למעלה הימנה וכנגדם בא הכתוב ואמר... והם מסבים כם למנות תולדות הי"ב בניו. והראיה אבני המושן. ושם להם קיום מכח הדמות וכח הנאצל עליהם והנה הם למטה כדמותם וכללם למעלה והכתוב אומר אם ימושו החוקים האלה מלפני נאם ד' גם זרע ישראל וכו' לפני כל הימים. וכן מקוקים ונרשמים הי"ב מזלות באמצעי אם תטבור הארץ שהוא הכסא. ולכן כשאמר הכתוב יציב גבולות עמים יאמר למספר ב"י. במקום למספר י"ב מזלות. וזכור דעת החכם ז"ל בענין הכסא ובשם הנכבד כי הכס"א במספר אלהים ע"ו. ופי' הוא אלהים היושב עליו. ותבין כי חלק ד' עמו, יעקב חבל נחלתו. וזאת המעלה הגדולה אשר לא עשה כן לכל גוי ולא עתיד לעשות כי הם קבלו חלק הבכורה. [א]דע בני כי הי"ב מזלות הם משפיעים השפעה על כל הילודים ולפיכך נקראו מזלות לפי שהם מזילים הזלה כמו מזל כטל אמרתי. וכבר כתב המאמ"תיום כי אלה הלורות המיוחסות לכוכבים הם לפי הכחות המדומות שיאלל מהם או מלך פעולותיהם או מלך המדומות לאלו המינים מבעלי חיים ע"כ. הנה תבין כי לורת הי"ב מזלות הם מלך העניינים שזכר המאמ"תיום וזה דבר במה שאמר הטבע וה"ר אברהם ן' עזרא כתב בספר הטעמים בשער השני כי זה שאמרו שיעלה עם לורת אשה וזנב דג ואלה המשולש ולורת סוס בעבור שיעלו עם כוכבים דומים לאילו הלורות וככה טעם כל מה שאמר בעלמירו"ם שיעלה שם. רק כל מה שדברו אנשי הודו שיעלה בכל הפנים לא ידענו סודם ע"כ. וידוע הוא מן החכמים כי כל אחד מהילורים יתנהג כפי המסכה העליונה כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה וגם הכלה שכל תנועה אשר בעולם השפל אמנם התחלתה הוא מתנועת הגלגל. והמשל כי זאת האבן אשר התנועעה רלינו כי הניעה המקל והמקל הניעהו היד והיד הניעה גידי הזרוע הנקראים מיתרים והמיתרים יניעם המוס הטבעי והמוס הטבעי יניעהו הלורה והלורה אשר בו הוא המניעו הראשון וזה המניע מוכרח להתנועע שום עלה על דרך משל כאלו רלה בעלתו להדביק האבן הסוא בדחיפת המקל לסתום חלון אחד כדי שלא יכנס בו האויר והמניע האויר והמוליד היא תנועת הגלגל וכן תמלא כל סיבת ההויה וההפסד שהיא נוגעת לבסוף עד תנועת הגלגל. וכבר ידעת אמרו אשר חלק ד' אלהיך אותם לכל העמים. וזה מורה שהם תחת המערכה אבל עם ד' חלקו אלא היותם מתבוננים בחכמה העליונה ושכלם עוצר הגלגל וכחותיו. ואמרו יעקב חבל נחלתו זאת החבל רומזת לקשר ההשפע האלהים הנשפעת עליהם והיא סבת ההשגחה וגבולות העמים נלבים ועומדים בכח הי"ב מזלות שהם מקוקים בגלגל השמיני והם מספר י"ב שבטי ישראל. ורז"ל שאמרו שלורת יעקב מקוקה בכסא הכבוד כונתם כי מערכתו היתה מערכת עליונה שאין למעלה הימנה בה כח לשבות ותולדת הי"ב היא תולדות שנים עשר בניו וזה כונת אבני החושן שהם שנים עשר אבנים ויש למערכת יעקב קיום מכח הנאצל עליהם והנה הם למטה כדמותם למעלה ואלה הי"ב מזלות כנשמים בגלגל ערבות והוא כסא הכבוד וכשם שהוא למעלה מן הי"ב מזלות והוא האב והמולידו והמקוקים בו במחשבה כן יעקב הוא לורת ערבות הנקרא כסא הכבוד ושנים עשר בניו כדמות י"ב מזלות ובעבור שכל יעקב דבק בערבות שממנו יולאים נשמתן של לדיקים כמו שאמרו בג"מ שניגה שבו לדק ולדקה ומשפט וגנזי חיים וגנזי שלום ונשמות ורוחות שעתידים להבראות ונשמתן של לדיקים ועל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים כמו שאכתוב קתו בספר אשר יעדתי לחברו. לפיכך אמרו שלורת יעקב מקוקה בכסא הכבוד כי השכל האנושי כשהוא יוצא לפועל אז השכל והמשכיל והמושכל אחד ואין שום כוכב ויכל להזיקו כי השכל עגלה הספרע. ורז"ל רמזו לנו ענין מופלא ואמרו על פסוק ויאבק להמכסם אמר יעקב הרי נפרלה פרלה בבית השבטים כמה יגיעות יגעתי להעמיד י"ב שבטים כנגד סדורו של עולם י"ב מזלות. ואמרו במקום אחר לא נברא העולם אלא בזכותו של ישראל שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. הנה תבין מזה כי יעקב אבינו ושנים עשר בניו כנגד העולם שהוא נחלק לשלשה עשר מעלות והם הארץ והמים והאויר והאש וגלגל הלבנה וגלגל כוכב וגלגל נוגה וגלגל חמה וגלגל מאדים וגלגל לדק וגלגל שבתאי וגלגל הכוכבים העומדים וגלגל ערבות שהוא העליון ומקיפים לשנים עשר תכל לדדין והוא האב ושנים עשר נשפעים ממנו כמו יעקב שהוא האב ויולאו מחלציו הי"ב שבטי ישראל ובזה די למשכיל. [ב](תהלים ע"ז ו'). [ג]כמ"ש ולאמדך בחבל תחלק [י](עמוס ז' י"ז). [ד]ר"ל תעו במדבר (תהלים ק"ז ד'). (ר"ל) מדבר ובתהו הוא אחד כי שם מקום תהו. [ה]שנקרא כן בעבור שנראה בעין לורת איש. [ו](בראשית ע"ו ט'). [ז]שהוא שם כלל לתור וגוזל כמ"ש לעיל (י"ד י"א) וגוזל הוא שם כלל לאפרוחים. [ח](בראשית א' ב')·

כי

פירוש רשב"ם

נחלתכם: (ח) בהנחל עליון גוים. שנתן להם נחלות: בהפרידו בני אדם. אחר מיתת נח ובימי אברהם שכתיב שם. משם נפרדו איי הגוים איש ללשונו. ושם תמצא שהציב גבולות עמים. בני כנען שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר. שתמצא כנען וי"א בניו שנים עשר וכתיב שם ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' לפי שכל אלו היו לישראל אבל בכל שאר בני נח לא פירש בהם שום גבול. ושוב מצאתי כמה פנים במדרש למספר בני ישראל כי כנען ובניו כמו כך שנים עשר הם: (י) ימצאהו. כמו ומצא להם. הקדוש ברוך הוא נמצא להם. הקב"ה היה סיפוק שלהם: יסובבנהו במלאכיו ששמרום. כדכתיב לנו מלאכיך סביב *יתנה. והמפרש בהיקף ענני' אינו. כי לפי הפשט אין הענן אלא לעמוד ענן לפניהם כדכתיב וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך. ועוד כי יצרנהו כפלו של יסובבנהו: כאישון עינו יצרנהו הקב"ה לישראל כמו האישון ששומר את העין. הוא הבשר שנכפף על העין שקורין הפלפיי"דא. ולפי שמכסה את העין ומחשיך אותו נקרא אישון וכמהו שמרני כאישון בת עין. כנוגע בבבת עינו הוא שקורין פרו"נילא שרואין בה: (יא) יעיר קנו. מעירו ומנענעו ממקומו. לשאתו על אברו

*בכל תנ"ך לא נמלא פסוק כזה. ואולי כוונתו על פס' חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם (תהלי ל"ד) ר"ל שהקב"ה מאמר יראיו במלאכים סביבם.

יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃ יב יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃ שלישי יג יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ יד חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃ טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר

°יתיר ו׳ ישעתו

ת״א ה׳ בדד ינהנו שם. ויניקהו דבש סוטה יא. עם חלב כליות חטה כתובות קיא. ודם ענב תשתה חמר שם. וישמן ישרון ברכות לב.

אונקלוס

מְקַבְּלְהוֹן מְנַטְּלְהוֹן עַל־תְּקוֹף־אֲבָרוֹהִי׃ יב יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי עֲתִיד־לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן בְּעָלְמָא דְהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא וְלָא־יִתְקַיַּם קֳדָמוֹהִי פֻּלְחַן טַעֲוָן׃ יג אַשְׁרִנּוּן עַל־תָּקְפֵי אַרְעָא וְאוֹכְלִנּוּן בִּזַּת סַנְאֵיהוֹן וִיהַב לְהוֹן בִּזַּת־שַׁלִּיטֵי קִרְוִין וְנִכְסֵי יָתְבֵי כְרַכִּין תַּקִּיפִין׃ יד יְהַב לְהוֹן בִּזַּת־מַלְכֵיהוֹן וְשַׁלִּיטֵיהוֹן עִם־עֻתַּר רַבְרְבֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן עַמָּא דְאַרְעֲהוֹן וְאַחֲסַנְתְּהוֹן עִם־בִּזַּת חֵילֵיהוֹן וּמַשִׁרְיָתְהוֹן וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן יִתְאַשַּׁד כְּמַיָּא׃ טו וַעֲתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נִכְסִין וּשְׁבַק

פלחן

מסרה יקחהו, ספר. ישאהו, ח׳. יב בדד, ב׳. ינחנו, ב׳. עמו, ב׳. יג ירכבהו, ל׳ ומל״ח. במותי, ג׳ יתיר ו׳ המ״ם בק״מ. ארץ, קמץ בז״ק. תנובת, ל׳ וכ״כ חו״ק וס״ח. שדי, ביוד ופי׳ כמו שדה. וינקהו, ל׳ חל״ח. היו״ד בליבי והנון בחירק והקוף בליבי ומהפך. מחלמיש, ל׳ ומ״ל. צור, מ״ל. יד חמאת, ל׳. ואילים, ד׳ מ״ל דמ״ל ועתודים, חד״מ ב׳ כחסון. כליות, ב׳ מ״ל. ענב, ל׳ וחסר. טו ישרון, חו״ק ומ״ל חכין. ויבעט, ל׳ העין קמץ בז״ק. שמנת, ל׳. עבית, מ״ל. כשית, ל׳ בתורה. הכף דגושה והשין שמאלי ומ״ל. ויטש, ל׳. חסר. אלוה, קודם ומ״ו דקרי וכתיב ומפיק ה״א. וינבל, ל׳.

רש״י

כך כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר (לקמן לג) ה׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש (חבקוק ג) אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי שאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב״ה (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד (שמות יד) ויסע מלאך האלהים וגו׳ ויבא בין מחנה מצרים וגו׳: (יב) ה׳ בדד. ה׳ בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשוני׳ שעשה להם ולא הנולדים שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכבהו על במתי ארץ. כל המקרא כתרגומו: ירכבהו וגו׳. על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי. אלו פירות ארץ ישראל שקלים לבא ולהתבשל מכל פירות הארצות: וינקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה (ספרי): ושמן מחלמיש צור. (מנחות פה) אלו זתים של גוש חלב: (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנאמר (מלכים א ד) עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר (עמוס ו) ואוכלים כרים מצאן: חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר (מלכים א׳ ד׳) ויהי לחם שלמה וגו׳: ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים (עמוס ו׳) השותים במזרקי יין: (יג) במותי ארץ. לשון גובה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד שלמים וכשהוא דבוק נקוד שלמים: (יד) חמאת בקר. הוא שומן הנקלט ע״ג החלב: וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דבק נקוד חלב כמו בחלב אמו: כרים. כבשי׳: ואילים. כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליה: ודם ענב. היה שותה טוב וטעם יין משובח: חמר. יין בלשון ארמי: חמר. אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ורי״כום בלעז. ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אשרינון על תקפי ארעא וגו׳: (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית לשון (איוב טו) כי כסה פניו בחלבו כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר (שם) ויעש פימה עלי כסל: כשית. יש לשון קל בלשון כסוי כמו (משלי יב) וכוסה קלון ערום ואם כתב כסית דגוש היה נשמע כסית את אחרים כמו (איוב טו) כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו. גנהו ובזהו כמו שנאמר (יחזקאל ח) אחוריהם אל היכל ה׳ וגו׳

ספורנו

כאמרו הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן: יפרוש כנפיו יקחהו. כאמרו ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל: ישאהו על אברתו. כאמרו מי אלה כעב תעופינה: (יב) ה׳ בדד ינחנו: כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: ואין עמו אל נכר. כאמרו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה׳ וכאמרו אלהי כל הארץ יקרא: (יג) ירכבהו על במתי ארץ. וזה יעשה אחר שלא השיג חפצו במתן תורה הנזכר ויבקש זה שנית בתת להם הארץ בעבור ישמרו חוקיו להשליטם בהרכיבם על חלק מהארץ נשא במקום ובמעלה על שאר ארצות כאמרו צבי היא לכל הארצות וזה בהכנסם לארץ עתה: ויאכל תנובות שדי. שלא טרחו בה כאמרו כרמים וזיתים אשר לא נטעת אתה אוכלים: (יד) ודם ענב תשתה חמר. מיץ הענבים הי׳ ראוי לשתיה בלתי רב מלאכה בו ובכן היו מתפרנסי׳ שלא בצער וכל זה עשה להם האל ית׳ כדי שיהי׳ להם פנאי לעסוק בתורה ובמצות: (טו) וישמן ישורון ויבעט. והנה גם בעלי העיון שבהם הנקראים ישורון מן אשורנו ולא קרוב עשו כמו הבהמות הבועטות בבני אדם שמאכיל להם מזון: שמנת עבית כשית. הנה אתה ישורון קהל תופשי התורה ובעלי העיון פנית אל התענוגי׳ הגשמיי׳ ובזה עבית מהבין דקות האמת כאמרו וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא. כשית כאמרו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם: ויטוש אלוה עשהו. ולפיכך נטש ההמון אלוה עשהו: וינבל צור ישועתו. בזהו כי מרעה אל רעה יצאו: (טז) בתועבות יכעיסוהו. לגרום לשכינה שתסתלק מישראל להיות כגויי הארץ

רמב״ן

ובעת יענה אף הם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נלך למדבר וזה איננו מטעם הפרשה כי הכתוב מוכיח את ישראל ומזכיר הטובות אשר עשה השם עמהם והם גמלו להם רעה תחת טובה. וטעם כאישון עינו כמו לגילוי יאמר שינצר השם אותו כאשר יצור הוא עצמו את עינו או תאמר מלת איש ילרכהו כאיש אישון עינו כי מן השם באיש ידבר וכן רבים: (יב) ה׳ בדד ינחנו. השם ישכון בישראל בשם בדד ואין עמו נכרי לשם או לישראל. והענין כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים

אבן עזרא

ונוזל עד שישאהו ***על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו. רק פירש על כנפי °נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי והטעם שיגאלו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב ׳תעופינה: (יב) בדד ינחנו. השם לבדו כטעם על פי יי׳ יחנו ׳ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ׳ישכון: ואין עמו אל נכר. עם ישראל והעד על זה הפירוש ״יקניאוהו בזרי׳: (יג) ירכיבהו על במותי ארץ. ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון גבוה: במותי. בוי״ו לא ישתנה

(יא) כְּנִישְׁרָא דִּמְעִיר עַל קִינֵיהּ וְעַל גּוֹזְלוֹי הוּא מְחַפְחֵף פָּרֵס גַּדְפּוֹי וּטְעֵין יַתְהוֹן וְסַבֵּל יַתְהוֹן עַל תְּקוֹף אֶבְרוֹי:

(יב) מֵימְרָא דַייָ בִּלְחוֹדֵיהוֹן יַשְׁרִינוּן בְּאַרְעֲהוֹן וְלָא מַשְׁרֵי בֵינֵיהוֹן פַּלְחֵי פוּלְחָנָא נוּכְרָאָה:

(יב) יְיָ לִבְלְחוֹדֵיהוֹן אַשְׁרֵי יַתְהוֹן וְלֵית בֵּינֵיהוֹן פַּלְחֵי פוּלְחָן נוּכְרֵי:

(יג) אַשְׁרִינוּן עַל כַּרְכֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַיְכוֹל יַתְהוֹן תַּפְנוּקֵי עֲלַלַת חַקְלָאָה וְאוֹנִיק יַתְהוֹן דּוּבְשָׁא מִפֵּירְהָא דְמִתְרַבְּיָין עַל כֵּיפִין וּמִשְׁחָא מְזֵיתָהָא וּמִלַּבְלְבִין מִטִּנָּרִין תַּקִּיפִין:

(יג) אַרְכְּבִינוּן עַל בַּמְּסָא דְאַרְעָא וְאַיְכֵל יַתְהוֹן עֲלַלַת תַּפְנוּקֵי מַלְכִין וְאַיְנִיק יַתְהוֹן דְּבַשׁ מִן כֵּיפָא וּמְשַׁח יַתְהוֹן מִן כּוּף שָׁמִיר טִינְרָא:

(יד) יְהַב לְהוֹן לְוַאי שְׁמַנֵי תוֹרִין מִן בִּזַּת מַלְכֵיהוֹן וְחַלְבָּא מִבַּכִּירֵי עָנוּן מִן עֲדֵי שִׁלְטוֹנֵיהוֹן עִם טוּב פַּטִּימִין וְדִכְרִין בְּנֵי רָעֲנִין שַׁמְנִין מִפַּתְנָן וְגַדְיָין אָמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא אִין נַטְרִין הִינוּן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִצְוָתָא דְאוֹרַיְיתָא אִתְאַמַּר עֲלֵי בִּנְבוּאָה דִּיהֶוֵי גַּרְגִּירֵי חִטֵּיהוֹן הֵיךְ כּוּלְיָין דְּתוֹרֵי וְחַמַר סוּמָק מִן עִנְבָּא חַד מַפְקִין כּוֹר חַד:

(יד) רַכִּיכֵי תוֹרִין וּשְׁמֵינֵי עָאן עִם טוּב דְּפַטִּימִין וְדִיכְרִין בְּנֵי בְתַנְיָא וְגַדְיָין עִם שְׁבַנֵּיהוֹן דְּחִיטַיָּא אָמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא אִין נַטְרִין הִינוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִצְוָתָא וְאוֹרַיְיתָא מִן עִנְבָּא חֲדָא יֶהֱוֵין שָׁתְיָין כּוֹס דַּחֲמַר:

(טו) וְעָתְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּפְחָזוּ אַצְלְחוּ תְּקוֹף קְנוֹן נִכְסִין וְשַׁבְקוּ פוּלְחַן אֱלָהָא דִּבְרָא יַתְהוֹן וְאַרְגִּיזוּ קֳדָם תַּקִּיפָא דְּפַרְקִינוּן:

(טו) וַאֲכָלוּ דְּבֵית יְשׁוּרוּן וּבְעָטוּ וַעֲתַרוּ וּמְרָדוּ וְאַצְלִיחוּ וּקְנוּ נִכְסִין וְשַׁבְקוּ מֵימַר אֱלָהָא דִּבְרָא יַתְהוֹן וּכְפָרוּ בְּדַחֲלָא תַקִּיפָא דִּפְרַק יַתְהוֹן:

קנון

בעל הטורים

[illegible]. פקודי. מלוה. ירלה. משפט: (יב) ינחנו ב' במסרה בדד ינחנו. מתן [illegible] ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי י"ח). לומר מי שנותן לדקה הקב"ה בדד [illegible]: (יג) על במותי ארץ מ"ז על ששה עממים [כי גרגשי מנה מאליו]: ויניקהו. חסר

יונתן

היכמא דשכינא נטלא בני דעיוני פי' היא המור שבו העין שוכן בתוכו: (יב) ולא תשרי ביניהון פלחי נוכראה עס"ל בדד קאי ג"כ על ישראל שהי חונים לבד ולא אחד מן האומות עמם וכל זה במדבר ואין עמו אל נכר שלא יהיו בכס בני עכו"ם: (יג) דמתרביין ל' רבוי וגדול הוא. מלבלבין תרגום של כאשר יפרח היך דקלא ילבלב וק"ל: (יד) ליוואי [illegible] שמיני תורין פירוש משחה וקרא כן ע"ש הדיבוק לשימן ונמלא ג"כ בתרגום זה לעיל פ' וירא על פסוק ויקח חמאה: שמינן ממסנן פי' תרגום של הבשן ענון פי' ממובחר שבכבשים. [illegible] כוליין דתורי פי' כשתי כליות של שור כדאז"ל עתידה כל חטה להיות כשתי כליות וכו': ועינבא חד מפיק כו' ג"ז שם אין לך כל ענבה שאינו עושה שלשים גרבי יין שנאמר

רמב"ן

[illegible]הים שיכסנו או יעזור בהכנסתו בלתי השם לבדו כי הוא חלקו ונחלתו [illegible]ל הזכיר זה וכבר כתבתי זה. ובספרי י"י בדד ינחנו אמר להם הקב"ה [illegible]ך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן האומות כלום כך אני [illegible]יד להושיבכם יחידים לעתיד לבא ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום: [illegible] עמו אל נכר. שלא תהא רשות לאחד משרי אומות העולם לבוא ולשלוט [illegible] כענין שנאמר ואני יולא והנה שר יון בא ושר מלכות פרס עומד [illegible]י אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת וגומר: (טו) וינבל צור ישעתו. [illegible]ו ובזוהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל י"י ופניהם קדמה אין נבול [illegible]ל מזה לשון רש"י ור"א אומר וינבל שגרם לחלל את השם שלא יוכל [illegible]שיעו וגם זה איננו נכון בעיני כי איננו טעם המקום שעדין יספר את [illegible]איהם ולא יזכיר עונם ונקמה שיעשה בהם ויאמר אסתירה פני מהם [illegible]כון בעיני מה שהזכרתי למעלה כי הנבלה תשלום רעה תחת טובה יאמר [illegible]ם אלוה שגלאו בעבור זרים וינבל בפיו ובמחשבתו צור שהיה מושיעו לאמר

אבן עזרא

ישתנה מגזרת על במותימו [ס]תדרוך ואין [י]כמוהו ואת (רשפים) (בת"ט גלם עשיר) [נ]במותיו: תנובות. כמו פרי מגזרת היא [ס]כי ינוב: שדי. תאר [ע]השם על משקל חכם והיו"ד תחת ה"א כוי"ו שלו [פ]הייתי והפעל יעלוז [צ]שדי שהוא לשון יחיד: ויניקהו דבש מסלע. דרך משל כמו יטפו ההרים [ק]עסיס והטעם רוב הדבש והשמן. כי ארץ כנען יוצא כי כן [ר]כתוב: מחלמיש צור. רפה הלמ"ד כי הוא דגש והנה הוא הפך מגור [ש]הסלמים וכן הרכבות [ת]נורים עם גור [א]חרבו: (יד) חמאת בקר. רוב הגשר: וחלב צאן. לולי הקבלה היה זה הכתוב חזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו [ב]או טעם חלב כרים שהלב השמן והטוב כמו כל חלב [ג]יצהר: בני בשן. שגדל בהר הבשן: חלב כליות חטה. דרך משל כי החלב על הכליות. גם גרגיר החטה דומה לאחת הכליות: ודם ענב. היין והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזהו תנובת שדי ויש אומרים כי דבש דבש תמרים: חמר. כמו יין וכן כרם [ד]חמר ותי"ו תשתה לנכח והטעם כמדבר להזכירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת. ויש אומרים כי ענב לשון [ה]נקבה ואיננו כלום כי היה ראוי להיות התי"ו [הה]פתח עד שילא לאחרים וי"א על לשון [ו]קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט: (טו) וישמן ישורון. ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר ויש אומרים שהוא מגזרת [ז]אשורנו והראשון הוא היושר בעיני והפעל שהוא לשון יחיד: ויבעט. כמו למה [ח]תבעטו לפי טעם המקום: שמנת. ולא השבו לאמר [ט]לנפשו: עבית. כמו קטני [י]עבה: כשית. יש אומרים שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי ימלא מהבנין הקל ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה [כ]אובד וזה (ק"א לא) ימלא באחד מהפעלים והנכון בעיני

פירוש על אבן עזרא

חחכי מאחר שאמר על גוזליו ל"ר היה לו לומר יקחם ע"כ מפרש. [מ](שמות י"ט ד') ור"ל כי על כנפי נשרים פינו דבק עם ואשא. רק ענינו ואביא אתכם על כנפי נשרים כלומר כדמות כנפי נשרים והמשל על המהירות. [י](ישעיה מ' א'). [כ](במדבר ט' כ"ג). [ל](שם כ"ג ע'). [לל]ר"ל מה שאמר יקניאהו בזרים (פסוק ע"ז) פי' אלהים זרים ראיה שמה שאמר אין עמו אל נכר כלומר אין לורך עמו למזל או לכוכב ואין עוד מלבדו ואפילו לכשפים אין להם לורך. [מ](להלן ל"ג כ"ט). [נ]פי' הפסוק ואת עשיר במתיו איננו כן. שם הוא לשון מיתה והבי"ת הוא לשמוש. ולא משעה אולי גם פה ככה ויהיה פי' במותי מגרם [עי'] ובים הוא שמוש רק הוא מגזרת במותמו. [נג](ישעיה כ"ג י"ט). [ס](תהלים פ"ב י"ח). [ע]כלומר הולך לפעל הנעשה בחלק יד מהאדמה שהוא משודד והמשותח. ובא על משקל חכם כי על שם החכמה שיש בו משאר בני האדם נקרא חכם וכן על שם אותו העבודה הנעשית במקום לוקה האדמה נעשה שדי והעד על שהוא הולך במקום הסוף ולא לשון רבים בכנוי המדבר. יעלוז שדי שהוא ל"י שלא אמר יעלזו שדי. [פ](איוב פ"ז י"ב) שמכשו סלה. וכן שדי שכשו שדה. [צ](תהלים ל"ו י"ב). [ק](יואל ד' י"ח). [ר]יהודה וארץ ישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן ולרי נתנו מערביך (יחזקאל כ"ז י"ז). [ש]שהלמ"ד בדגש. [ת](יהושע ה' ב'). [א](תהלים פ"ט מ"ד) שהבי"ת דגוש. והרכבות הבי"ת רפה. [ב](ויקרא ז' י"ח). [ג](במדבר י"ח י"ב). [ד](ישעיה כ"ז ב') וכן תרגם יין חמר. או היה פי' ששתה חוזר למלא ענב והטעם שהענב השותה חמר הרבה ששתה אתם דמה. כלומר יינה. [הה]ר"ל בקמץ תִּשְׁתֶּה שיפרש אשר מורה לא לנוכח רק מורה על הענב. [ו]ר"ל ששתה סימן לנקבה שהיא קהל ישראל. כי ישראל ל"ז ול"נ כמו ותערוך ישראל (ש"א י"ז כ"א) ותהי ישראל (ש"ב כ"ד ע'). [ז](במדבר כ"ג ט') ומקיים ר"א א"כ שהוא מלשון שאורנו יהיה ישורן לשון רבים ומלא וישמן לשון יחיד ע"כ הנכון הפי' הא' שהוא כלל ישראל. [ח](ש"א ב' כ"ט). [ט]ר"ל לא חשבו לבעל נפש רק לבעל גוף באמרו שמנת עבית וכו'. [י](מ"ב י"ב י'). [כ](תהלים קי"ט קע"ו) ר"ל שמנת עבית כשה. חס לא ימלא וכו'. ר"ל

פירוש רשב״ם

אברתו. כמו העירותי מצפון ויאת. הנני מעיר עליכם. כשמביאו ממקום למקום קורא אותו לשון הערה: (יב) ה' בדד. הוא לבדו הוציא ממצרים והוליך אותם לא״י: (יג) על במותי ארץ. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: דבש. תמרים: ושמן. זיתים שגדלים על ההרים. (יד) חמאת בקר. לפי הפשט ארץ זבת חלב. ובשר הרבה להם לאכול: חלב כרים אילים מדבריות המפוטמים במרעה כדכתיב ירעה מקנך כר נרחב וכן לבשו כרים הצאן דוגמת סוף הפסוק ועמקים יעטפו בר הכרים של תבואה לבשו את הצאן מלאים צאן לרעות בהם. וכן ואויבי ה' כיקר כרים במניעת שדי תבואות שמשתדפין ברגע אחד סמוך לקציר בעוד לילה. כלו בעשן. כלו בשריפת אש. וסופן משחירין ואני כך ראיתי כך בקציר כן הרשעים תחילה מצליחים כתבואת כרים ויהפך לילה. ואידכאו: ואילים בני בשן סתם בני בשן שמנים אבל בשאר מקומות הכרים המפוטמים במרעה הם שמנים מכל הבהמות: עם חלב כליות חטה. שומן חמדת חטים המובחרים כאן. וכמו ותכל דוד המלך. כלתה נפשי לשון חימוד ותאוה. כלה שארי. כמו משורש שבה שביה יו״ד תחת ה״י בכל חטופי למ״ד פעל ה״י. ומן בנה הגזרה בניה: חמר. ויין חמר סלא מסך: (טו) עבית. מגזרת במעבה האדמה. כמו מן מראה מעשה. ראית. עשית (וכן עשית היו״ד במקום ה״א בשרש). אלוה עשהו. הוא עשך ויכוננך: וינבל. נוי נבל ולא חכם: לא

ישעתו: טו יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו: יז יזבחו לשדים לא אלה אלהים לא ידעום חדשים מקרב באו לא שערום אבתיכם: יח צור ילדך תשי ותשכח אל מחללך: רביעי יט וירא יהוה וינאץ מכעס בניו ובנתיו: כ ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפכת המה בנים לא־אמן בם: כא הם קנאוני בלא־אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא־עם בגוי נבל אכעיסם: כב כי־אש קדחה באפי

°י זעירא — ותיקד

אונקלוס

פלחן־אלהא דעבדה וארגיז קדם־תקיפא דפרקה: טז אקניאו קדמוהי בפלחן־טעון בתועבתא ארגיזו קדמוהי: יז דבחו לשדין דלית־בהון צרוך דחלן דלא ידעונון חדתא די־מקריב אתעבידא לא־אתעסקו בהון אבהתכון: יח דחלא־תקיפא דבראך אתנשתא שבקתא פלחן־אלהא דעבדך: יט וגלי קדם־יי ותקף רגזה מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן: כ ואמר אסלק שכנתי מנהון גלי קדמי מא־יהי בסופיהון ארי דרא דאשניו אנון בניא דלית־בהון הימנו: כא אנון אקניאו קדמי בלא־דחלא ארגיזו קדמי בפלחן טעון ואנא אקנינון בלא־עם בעמא טפשא ארגזנון: כב ארי־קדום תקיף

°נ"א דאשני — כאשא

מסרה ישמנו, ה' בלי'. טז יקנאהו, הד"ח. בתועבת, חי"ק וח"ו הכין. יכעיסהו, ת"י וה"ז ב' חסרו דההלום. יז־אלה, הול וה"ז דקרי ולא כתיב ומפיק ה"א. אלהים, הול. ידעום, ל' ומ"ל. מקרב, ל' ח. שערום, ל' ומ"ל. שערום והמין שמאלי וכוח ל' שעיר ושער. יח ילדך, ל'. תשי, יוד זעירא. מחללך, הס' רפי ל' ומ' דס', ויצא, ד' בתורה ומתונים בטעמא. ובנתיו, ח"ו ומ"י. כ אסתירה, ל' ומ"ל. אחריתם, מ"ל. דור, כ"מ. תהפכת, הפי"ו בלא מלריך והס"א בתוא לבד ולאחריו דגש. אמן, ל' ומ' והמ"ס בג' נקודות. כא קנאוני, מ"ל. אל, מל. כעסוני מ"ל. בהבליהם, ב' מ"ל. אקניאם, ל' ומ"ל. אכעיסם, ל' ומ"ל.

ת"א. צור ילדך שם ה. וירא ה' וינאץ כתובות ע ס' הזוהר פ' ויצא יעקב. כי דור יומא פג. בנים לא אמן בם קדושין לו. בנוי נבל יבמות סג.

רש"י

וגו' אין נבול גדול מזה: (טז) יקנאהו. הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבת. במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנאמר בהם תועבה: (יז) לא אלה. כתרגומו דלית בהון צרוך אילו היה בהם צורך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו: חדשים מקרב באו. (ספרי) אפילו האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי: לא שערום אבתיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מאימת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם שעירים הם שדים לא ראו אותם אבותיכם שעירים הללו: (יח) תשי. תשכח ורבותינו דרשו כשבא להטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם: אל מחוללך. מוציאך מרחם לשון (תהלים כט) יחולל אילות (שם מח) חיל כיולדה: (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכת המה. מהפכין רצוני לכעס: לא אמן בם. אין גדולי ניכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמן. לשון (אסתר ב) ויהי אומן מנורתא בלעז. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולזמן קצר בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנאמר (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה ובעשו הוא אומר (עובדיה א) בזוי אתה מאד: בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרים וכן הוא אומר (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים: (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בכם

ספורנו

הארץ: (יז) לשדים לא אלוה. שאינם נצחיים כמו שאמרו ז"ל על שדים שהם מתים כבני אדם: אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו. כשהיו רואים איזה מין מן הנבראות שלא ידעו מציאותו קודם לכן היו חושבים שיהיה לו איזה מסבב קדמון מיוחד אליו והיו עובדים אותו: (יח) צור ילדך תשי. וגם אתה ישורון המעיין בטובך אל התענוגי' תנשה חכמתך וידיעתך בגדלו: ותשכח אל מחוללך. שהטיב עמך כאמרו אנכי הוא מנחמכם ותשכח ה' עושך נוטה שמים כו': (יט) וינאץ מכעס בניו ובנותיו. ואמר שלא השיג שלמותם בארץ בחר שליטת לגרשם בגלות ובזה ומאס בכעסם את בניו ואת בנותיו. לא כעס על הקטנים ולא על כבוד הבנות: (כ) אסתירה פני מהם. מן הבנים והבנות: אראה מה אחריתם. רואה אני שאין בהם תקות תשובה באחרית: כי דור תהפוכות המה. הפכו להם לב אחר נוטה מדרכי האל ית': בנים לא אמן בם: שלא למדו מאבותם דבר אמתי: (כא) הם קנאוני בלא אל. האבות קנאוני בלא אל בבית ראשון: כעסוני בהבליהם. בבית שני: ואני אקניאם בלא עם. בבית ראשון שהחריבוהו כשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה: בגוי נבל אכעיסם. שהחריבה אותו מלכות שלא היתה הוגנת שלא היה להם לא כתב ולא לשון (גיטין): (כב) כי אש קדחה באפי. כי כשיכלתים כדי שישובו ותיקד עד שאול תחתית. הוסיפו על חטאתם פשע באופן

רמב"ן

לאמר שאין בעבודתו רק גמול רע בעבדם הזרים ישבעו לחם ובעבדם את השם יהיו בזוים ושפלים לכל העמים כאשר אמרו [illegible] שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו וכי הלכנו קדורנית מפני השם צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים וגו' וכאשר אמרנה הנשים האורורות ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל. וכן אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך שיאמרו עליו שהוא משלם רעה תחת טובה לעמו ועבדיו כמו שאמר אל תפר בריתך אתנו: (טז) בתועבת יכעיסוהו. הבעירו חמתו בתועבות ומעשים מכוערים כגון משכב זכור וכשפים שגם בהם תועבה לשון רש"י וכן איתא בספרי אבל בעיקר אין תוכחת אלא על ע"ז בלבד: וטעם בזרים נמשך אל אלוה עשהו יקניאוהו באלהים זרים כלשון אלהים אחרים וטעם בתועבות השדים ולשרוף את בניהם באש לאלהים אחרים שכל זה מתועב לפניו כמו שנאמר כי את כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכתיב אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי לעשות את התועבה הזאת: (יז) יזבחו לשדים לא אלה. פירשתיו: (יט) מכעס בניו ובנותיו. הזכיר הבנות הבנים בכאן

שלא

אבן עזרא

בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת: ויטוש. מלות אלהיו: וינבל. כמשמעו ונבזה. והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא שבה על כן כתוב צור ישועתו גם זה הפסוק על פירוש הצור תמים פעלו: (טז) יקנאהו. במשמעותם כמו לא יגבר חמס: בזרים. באלהים זרים: בתועבות. הם אלילים: (יז) לשדים. כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן שאול כ"ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים למ"ד לשדים מושכת עצמה ואחרת עמה. וכן הוא לשדים ולא אלוה. ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם [illegible]: אלהים לא ידעום. ואיך שמו השם אלהים ולא ידעו זה בראיה וזאת מלת ידעום ולא נסתפקו וזהו לא שערום אבותיכם: חדשים מקרוב באו. מימים מעטים אינם קדמונים לפני אבותיכם לא ידעום: שערום. פירוש לא שערו אותם. מגזרת ויספרו עליו כטעם תסמר שערת בשרי ויקרוב הוא מגזרת סערה ואם הוא בשמ"ך וכמוהו בני ישאלוני ישאלו ממני. הזקנתי ותוכל סוקת ממני. והנה טעמו ולא פחדו מהם: (יח) צור ילדך תשי. דבר הנביא וטעם איך הכהם

הס

(טז) קנון יתיה בפולחנא נוכריא במרחקתהון ארגיזו קדמוי:

[(טז) אקנין קדמוי בטעוותהון במרחקדהון אכעיסו יתיה:]

(יז) ידבחון לטעוות דמתילין לשידין דלית בהון מדעם דצריך טעוון דלא ידעונון דחלן חדתן דמזמן קריב אתעבידו ולא אתעסקו בהון אבהתכון:

[(יז) ידבחון לשידיא דלית בהון ממש טעוון דלא חכימו יתהון חדתן מן כדון אתעבדן ולא אידכרין בהון אבהתכון:]

(יח) דחלת תקיפא דברא יתכון אתנשיתון ואנשיתון מימר אלהא דעבד יתכון מחילין מחילין:

[(יח) תקיף דיברא יתכון אנשיתון ושבקתון מימר אלהא דיברא יתכון ועבד יתכון מחלין מחלין:]

(יט) וגלי קדם יי והוה רגז מן קדמוי מן דארגיזו קדמוי בניא חביביא דאתקרון על שמיה בנין ובנן:

[(יט) וגלי קדם יי והוה רגז מן כעסא דאכעיסו יתיה בניא חביבא דהוו חביבין עלוי היך בנין והיך בנן:]

(כ) ואמר מפלגא איפלוג אפי רעותי מנהון נחמי מה יהוי בסופיהון ארום דר דהפכנין הינון בנין דלית בהון הימנותא:

[(כ) ואמר מיסך אסיך אפי רעותי מנהון אחמי מה הוו באחריותהון ארום דר דהפכינון אינון בנין דלית בהון הימנו:]

(כא) הינון אקנון קדמוי בדלא אלהא ארגיזו קדמוי בהבליהון ואנא אקנינון באומא דלא אומא בבבלאי עמא טפשא נרגוז יתהון:

[(כא) אנון אקנין יתי בטעוון דלא מה אכעיסו קדמוי בסרחתהון ואנא אקני יתהון באומא דלא אומא באומא טפשא אכעיס יתהון:]

(כב) ארום קידום תקיף כאישא נפק מן קדמי ובערת בתקוף רוגזי ואיקדת עד שיול ארעיא וסייפת ארעא ועללתה ושלהובת יסודי טוריא:

ארום

בעל הטורים

ספל י'. שיו"ד דכתוב יונקם כל התורה: (יח) תשי. יו"ד קטנה. כאן בך י' דברים (עי' נדה פ' המפלת) ונשים אותו בי' נסיונות ולכך יו"ד דיבדל לא גדולה לומר לך

זכור

יונתן

שנאמר שמר אל תקרי שמר אלא שומר ופי' עדה שלשון שומר שעורים: (יח) מחילי מחילין פי' נקבים נקבים וס"ל כרש"י דדרש אל תקרי מחוללך אלא שעשה מחילין מחילין

קידוש

רמב"ן

שלא כמנהג כאשר אמר למעלה לא בניו וכן בכל מקום יזכיר הבנים והבנות שם בכלל. אבל זה מרמזותיו כי יהיה בדור החורבן רשע הנשים והפשעים גדול מאד להכעיסו כי היו נלהבות לע"ז ביותר והן מפתות את האנשים לעבדה כאשר מפורש בדברי ירמיהו ויענו כל האנשים היודעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים. וכל הנשים העומדות קהל גדול והן שהפיתו בעליהם בכניה לאמר לו עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלאכת השמים וכתוב עוד שם מפורש להכעיסני במעשה ידיכם לקטר למלאכת השמים וכתוב עוד שם השכחתם את רעות אבותיכם ואת רעות מלכי יהודה ואת רעות נשיו ואת רעותיכם ואת רעות נשיכם וביחזקאל נאמר עוד תראה תועבות גדולות אשר המה עושים ויבא אותי אל פתח בית ה' והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז: (כ) ויאמר. ה' אל לבו או אל המלאכים אסתירה פני מהם כדרך לשון בני האדם וכן, אעלים עיני מכם והטעם כי כאשר יבקשוני לא ימצאוני: אראה מה אחריתם יש אומרים. אני אסתיר את פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם דברי ר"א ואין טעם ויאמר רק המחשבה והרצון לפניו לעשות כן כדרך ויאמר אלהים נעשה בראשית וכבר פירשתי וטעם פני על דרך האמת פירשתיו: והנה אסתירה פני שאסלק ופעם אראה מה אחריתם כטעם ארדה נא ואראה וכבר פירשתיו: כי דור תהפוכות המה. ולא יעמדו בפני: בנים לא אמן בם. כי אין להם אומן ומגדל והמשכיל יבין והנה עד הנה בשירת משה ישיר בה והוא מדבר בלשון עצמו ומן הכתוב הזה והלאה שהזכיר וירא ה' וינאץ ויאמר אסתירה פני כולם דברי השם הנכבד. הם קנאוני כעסוני וכל השירה כן: (כא) הם קנאוני בלא אל. בדבר שאין אלוה לשון רש"י ואם כן ירמוז לשדים הנזכרים והנכון שיאמר הם קנאוני בלא אל אמת כי אין אלוה מבלעדי ה' ומושיע אין בלתו כענין שנאמר ימים רבים לישראל ללא אלהים אמת: כעסוני בהבליהם. השדים. ואני אקניאם בלא עם הכשדים שנאמר הנה הן ארץ כשדים זה העם לא היה שפירושו שהם שלא היה נחשב לגוי והקב"ה גדל אותם לרדות בהם את עולמו כמו שאמר מפץ אתה לי כלי מלחמה: בגוי נבל אכעיסם. עמו שהוא נבל ולא זכר ברית אחים

אבן עזרא

צור ילדך ועבדת שדים גם זה צור ילדך כמו הביטו אל צור חוצבתם. אילו ממנו היה כי הכל בגבורת השם כמו רוקע הארץ מאתי וכתיבה נתועי לב בעבור אני היום ילדתיך ושכמו זה הכתוב. תשי כמו לא תנשה יכנס הנעלם אשר הפי"ו תחת הדגש שהוא אל"ף שבלוע והיו"ד תחת ה"א. יען אל תמחי ובאו שניהם מלעיל לשמרים בין זכר לנקבה בפעלים שהאות שאחרון ה"א נח והנכון בעיני כי היו"ד נוסף והוא על משקל אל תט מלמעלי פי': מחוללך. כמו ילדך והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור. ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל כמו הרה תקריב ללדת תחיל. גם כן יכתוב וינאץ השקד הוא. או פועל עומד: (יט) בניו ובנותיו. אנשים נשים כי גם (במ"ע שם) קטרו לע"ז: (כ) ויאמר. השם אל לבו או המלאכים: אסתירה: כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר: אראה מה אחריתם. י"א כי אני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם: כי דור תהפוכות. דבק עם אסתירה פני: תהפכת. שנהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילדתים והנה אין אמונה בהם והוא שם. או תאר כי אין בהם אנשים אמונים כי מלאכו כי שמו אמונים כמו חסיד גם שומר אמונים: (כא) קנאוני. קל הבנין להקל על הלשון: בלא אל. הטעם שאין לו כח להציל: בהבליהם. ולא בדבר אמת: אקניאם. מהבנין הכבד והטעם והוא יוצא לשני פעולים: בלא עם. שלא הם עמי והנה פי' איך יכניסם שיביא עליהם לבדם לגוים משונות. ויותר מהכל. גוי נבל שהכסיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא יחמול: (כב) קדחה. הקנאה או זאת שיעשו כי מלאו זאת המלה

יוצאת

פירוש על אבן עזרא

ר"ל שפירושו לפי מקומו בעבור ויבעט הקודם לו ר"ל אינו כ"ף הדמיון להיות כמו עשה רק פי' הפעולה אשר עשה. כמ"ש אמר נבל בלבו (תהלים י"ד א'). כמו נבל נבלה ידבר (ישעיה ל"ב ו'). ר"ל הוא בעצמו הסבה שלא הושיעו השם. כי עזב אלוה עשהו. והוא צור ישועתו. שכל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה. (בראשית י"ח ו') ושם נאמר כל אשר יזמו לעשות שפי' יחשבו שיוכלו לעשות כחפצם. וכן פה יקניאוהו במחשבתם כי לא אדם הוא ית' להתפעל בשום פנים (עיין מ"נ ח"א פרק כ"ה) והנה הוא רק על מחשבות בני אדם. (ויקרא י"ז ז'). קר"ל שהוד והוד הדעת כמו ובאמים יתהללו (ירמיה כ' ל"ח) פי' רש"י ז"ל ישטו מלשון הוללות וסכלות (קהלת ב' י"ב). במקום הכלות או בלפיים השכל. שאיש מפי איש. תמ"ש הכנוי מחמת מה"ם. (דניאל י"א מ'). (איוב ד' ע"ו). (ירמיה י' כ'). (שם כ' ז'). (ישעיה כ"א א'). (שם מ"ד כ"ד) רז"ל דכמו ע"ז מי אתי כתיב פי' מי היה אתי בבריאת העולם. (תהלים צ' ז') המשכיל יבין מי הם. (ישעיה מ"ד כ"ח). כי קבול הפי"ו עם נגינת הטעם מוסף לסביו אל"ף והוא למקום דגש. כי שרשו נשה. ומשפטו תשה ועקרו תנשה. ויו"ד תשי תחת הה"א. וכן אל תמחי (ירמיה י"ח כ"ג) שרשו מחה ומשפטו תמחה. (משלי ד' ח'). (ישעיה כ"ו י"ח). נראה שיש כאן ט"ס וכל"ל: [יש]. וינאץ. פועל יוצא כמו וינאץ בזעם אפו (איכה ב' ו'). ג"כ כתוב וינאץ השקד (קהלת י"ב ה') שלדעתו כאן ענין אחר (פערלאכטען) ר"ל שיתאם המשכב מרוב מלישותו. ומעם וינאץ כמו ויכעס (עלילרנע). כמ"ש השכחתם את רעות אבותיכם וכו' ואת רעותיכם ואת רעות נשיכם וגו' (ירמיה מ"ד ט') כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים (שם פ' ע"ו) וכן והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז (יחזקאל ח' י"ד). (ישעיה א' ע"ו). (תהלים י"ב ב'). עיישה דקרא כי גמר חסיד. (ישעיה כ"ו ב'). צר"ל נון קנאוני הוא ע' פעל. כי שרשו קנא. קר"ל מבנין הפעול שהם מקנאים. או המקנאים מאחרים כמאמר ויקן מולב. ר"ל איך יעניםם. ש"ל מלת קדחה איננה שבה אל מלה אם להיות פעל עומד. רק הקנאה או זאת שיעשו קדחה אש באפי והוא פעל יוצא כמו כי אש קדחתם באפי (ירמיה י"ז ד').

בראשית

פירוש רשב"ם

(יז) לא שערום. לשון לשעירים אשר הם זונים אחריהם: (יח) ילדך. כמו ילד את אלמודד כמו תוליד: תשי. תשכח. מן נשה כמו אל תט אל דרכיה מן נטה. והיו"ד בתשי כמו יו"ד מלפניך אל תמחי כמו אל תמחה: (יט) בניו ובנותיו. בנים לא אמן בם כאמור למעלה. בניו מוסם:

אסמה

וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃ כג אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ כד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃ כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃ כח כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃ חמישי

לו

אונקלוס

כְּאֶשָּׁא נְפַק מִקֳּדָמַי בִּרְגַז וְשֵׁצִי עַד־שְׁאוֹל אַרְעִית וְאָסֵיף אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ וְשֵׁצִית עַד סְיָפֵי טוּרַיָּא׃ כג אֹסֵף עֲלֵיהוֹן בִּישִׁין מַכְתָּשַׁי אֲשֵׁצֵי בְהוֹן׃ כד נְפִיחֵי כְפָן וַאֲכוּלֵי עוֹף וּכְתִישֵׁי רוּחִין־בִּישִׁין וְשֵׁן־חֵיוַת בָּרָא אֲגָרֵי בְהוֹן עִם־חֲמַת תַּנִּינַיָּא דְּזָחֲלִין בְּעַפְרָא׃ כה מִבָּרָא תְּתַכֵּל חַרְבָּא וּמִתְּוָנַיָּא חַרְגַּת מוֹתָא אַף־עוּלֵימֵיהוֹן אַף־עוּלֵימָתְהוֹן יַנְקֵיהוֹן עִם־אֱנָשׁ סָבֵיהוֹן׃ כו אֲמָרִית אֲחוֹל־רֻגְזִי־עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצִנּוּן אֲבַטֵּל מִבְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנְהוֹן׃ כז אִלּוּלְפוֹן רֻגְזָא דְּסָנְאָה כְּנִישׁ דִּילְמָא יִתְרַבְרְבוּן בַּעֲלֵי דְבָבָא דִּילְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְּקִיפַת־לָנָא וְלָא מִן־קֳדָם־יְיָ הֲוָת כָּל־דָּא׃ כח אֲרֵי־עַם מְאַבְּדֵי עֵצָה אִנּוּן

ולית

מסרה כב ותיקד, ל' ומ"ל. בלוו, מ"ל. תחתית, מ"ל ויבלה, מ"י ומ"ז. ותלהט, ל'. מוסדי, מ"ל. כג אספה, ל'. עלימו, מ"ל. רעות, מ"ל. אכלה, ג'. בם, דגוש מד"ד. כד מזי, ל'. ולחמי, ל' וחסר. רשף, ג'. מרירי, ל' ומ"ל. ושן, ל' בקמץ. בהמת, ל' חסר. אשלח, פ'. זחלי, כו"ל חסר. כה תשכל, הכף בקמץ כו"ל פ'. ומחדרים, מ"ל. אימה, מ"ל בט"ר, מ"ל. בתולה, מ"ל. יונק, ה' מ"ל. שיבה, כו"ל מ"ל. כו אפאיהם, ל' ומ"ל. אשביתה, ל' ומ"ל. מאנוש, מ"ל.. כז לולי, מ"ל ויו"ד בסוף. אגור, מ"ל. ינכרו, ל'. צרימו, ל'. ומ"ל. ידנו, כו"ל מ' במ"ו. ולא, ל' ומד לא ה'. כח אבד, ל' וחסר. הבית בפתח. עצות, מ"ל. תבונה, כ"מ.

ת"א חצי אכלה סוטה ט. מזי רעב ברכות ה. ושן בהמות קמא ג. עם חמת ערובין סג סנהדרין קי. מחוץ תשכל חרב קמא ס.

רש"י

בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה. ארצכם ויבולה: ותלהט. ירושלים המיוסדת על ההרים שנאמר (שם קכה) ירושלים הרים סביב לה: (כג) אספה עלימו רעות. אסכיל רעה על רעה לשון (ישעיה כט) ספו שנה על שנה (לעיל כט) ספות הרוה (ירמיה ז') עולותיכם ספו על זבחיכם. ד"א אספה אכלה כמו (בראשית יט) פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. א"ת נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו. ושמעו של רבי משה הדרשן מטולוזא ששמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי שער מזיא דהוה מספך במזיא: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו (הושע יג) אהי קטבך שאול: ושן בהמת. (ספרי) מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זחלי עפר. ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמו שנאמר (ירמיה ט) כי עלה מות בחלונינו וכן ת"א. (ספרי) ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר (ירמיה יא) ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר (יחזקאל ח) אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו: (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא (נחמיה ט) ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה להפקר וכן חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רגזי עליהן ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך (איוב יו) אאמצכם במו פי וה"א האמצעית אינה ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי המחלקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאלו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי

וזהו

ספורנו

שהבעירו את שמתי עד שהורידם לשאול תחתית כענין אחז כאמרו ובעת הצר לו ויוסף למעול מעל בה'. ותלהט מוסדי הרים. הסירה מהם כל ראשי העם כאמרו אסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה גבור ואיש מלחמה יועץ ונביא כו': (כה) ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה. וממדרים תשכל האימה את הבחורים והבתולות: (כו) אמרתי אפאיהם. אשליך אותו פאה מהם והמותר אכלה כמו שאעשה באחרית הימים אחרי שלא השגתי שלמותם לא במתן תורה ולא בארץ ישראל ולא בגלות כאמרו כי בהר ציון תהיה פליטה ובירושלים כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא: (כז) לולי כעס אויב אגור. שמתוך כעס שיכעסו האומות על אותם השרידים ים לאום: פן ינכרו צרימו. פן ימשכו את לב השרידים להיות כמותם: פן יאמרו. לאותם השרידים: ידינו רמה. להכחיד את ישראל מגוי. ונשארתם מתי מספר: ולא ה' פעל כל זאת. שחשבו להמלט על ידי. אבל בהיות ישראל

רבים

רמב"ן

אחים וירמוז לשני הגליות: (כו) אפאיהם. אמרו המדקדקים אפזרם בכל פאה ואם כן יהיה טעם אמרתי שהיה הרצון לפני ובמדת הדין שיהיו ככה לעולם מפוזרי' בכל פאה ושיהיה זכרם. מאנוש נשבת לעד לולי כעס אויב אגור. ועל דעתי היא מלה מורכבת כאשר הזכירו בספרי אבל טעמה שאשיתם במקו' פאה וכענין שיאמרו עליהם גם איהם* לומר שלא ישאל שם ושאר בגוי' ולא יודע מקומם איה והנה ירמוז לגלות עשרת השבטים שגלו לנהר גוזן הוא שהחכמים קורין סמבטיון כי נקרא גוזן מלשון ויגז שלוים. אמה גוזי. כי העומדים אצליו מוסרים מבני אדם וקורין אותו סמבטיון מפני שביתתו בשבת כי יום השבת בלשון הוא שבט כאשר הוא בערבי והנון בלשונם להוסיף במאמרים יון אזוניון סוריון מוליון וכן הרבה: אשביתה מאנוש זכרם. גלותינו בין שנכו"ס אלמנו יהודה ובנימין שאין לנו זכר בעמים ולא נחשב לעם ולאומה כלל והנה יאמר הכתוב כי היה במדת הדין להיותנו כן בגלות לעולם לולי כעס אויב ויורה זה כי בגלותינו עתה תמה זכות אבות ואין לנו הגלה מיד העמים רק בעבור שמו כענין שאמר ביחזקאל וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם שם ונקדשתי בכם לעיני הגוים וידעתם כי אני יי' בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל וכן נאמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו' ולכך הזכיר משה בתפלתו ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר וגו' והשם יתברך הודה לו בזה ויאמר יי' סלחתי כדבריך והטעם בטענה הזאת איננו כרוצה להראות כמו בין שנאיו כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו ושם הכחות בידו להרע או להטיב וכאשר חטאו בדלונם וכפרו בו

כולם

*נ"ל היום

(כב) ארום אשא נפקת בשעת רוגזי ואוקדת על שיול ארעיתא ותכלת ארעא ועללה ולהטת יסודי טוריא:

(כג) וכד הגון יהיבן בבבל הינון פלחין לטעוותהון בגין כן אמרית בסימרי למכנשא עליהון בישתא גירי מחת פורענותי אשיצי בהון:

(כג) אמרית בסימרי למיתייא עליהון בישן גירי פורענותי אגרי בהון:

(כד) אגלי יתהון במדי ובעילם מן גו שבית בבל אעיקו להון דבית אגג די מתילין לשידין מנפחי כפן ולמזיקי אכילי עוף ולבני טהריריי כתישי רוחין בישין ולילין ומחוחי רוחין בישין וזואי דנכתין בשיניהון היך חיוות ברא איגרי בהון ואטלטלינון ביד ארמאי דמלין אריסן כחיוין חורמניא וזחלי דעפרא:

(כד) מנפח כפן ואכילי עוף ססאב מרוחי רוחין בישין ושן ארבעתי מלכותא דמתילין לחיות ברא אגרי בהון עם חמתהון דחיוויא זחלי עפרא:

(כה) עמא דגלו סברא לארעא דישראל תתכיל יתהון מחת חרבא ודמשתיירין בארעא דישראל בגו קיטוני מדמיכיהון אימתי בהון דגרית מותא איליך ואיליך ישתיצון לחוד עולימיהון ולחוד בתולתהון ינקתהון עם גובריהון וסביהון:

(כה) מן שוקא תתכל יתהון חרבא ומן קיטוני מדמכיהון אימתא דמותא לחוד עולימין לחוד בתולין ינקין עם גברין סבין:

(כו) אמרית במימרי למיכלי מנהון רוח קודשי אשייר בהון קליל כגבר דחציד חקליה ומשייר ארעא הדא אבטול מספר ייחוס אנוש דוכרניהון:

(כו) אמרית בסימרי למתיא עליהון רגזו אבטל מן בני אנשא דכרניהון:

(כז) אילולפון רוגזא דסנאה דחיל דלמא יתרברבון לקובלי מעיקהון דלמא יימרון ידינן מתפרעון לן מבעלי דבבינן ולא מן קדם יי אתגזרת כל דא:

(כז) אילולי כעסא דסנאה יתקף דלא יתגברין עליהון בעלי דבבהון ודלא יימרון ידנן אתפרען לן מן בעלי דבבינן ולא מן קדם יי אתעבדת הדא:

(כח) ארום אומא מאבדין עיטין טבן היתון ולית בהון סוכלתנו:

ארום

בעל הטורים

זכור לאברהם שנסיתו בעשר נסיונות: לא עם בני' אלו סנבלי' [בצירוף האותיות בשני הפסוקים]: (כד) מזי רעב הזכיר ה' דברים מזי רעב. ולחומי רשף. וקטב מרירי. ושן בהמות. עם חמת זוחלי עפר. כנגד מה שעבדו על ה' חומשי תורה וה' כיתופים בהושע וה' תועבות כלפי יחזקאל וכנגד ה' המקטירים. לבעל. ולשמש. ולירח. ולמזלות. ולכל צבא השמים: (כו) אשביתה מאנוש זכרם ס"ת לשבע משה. לולי משה בשילו עמד בפרץ: (כח) ואין בהם תבונה ס"ת המן שלא היה בהם תבונה שהבנו

יונתן

(כב) קידום תקיף. פי' כום חזק כלמא וכן לעיל בפ"י פעמים הרבה: (כג) גירי מחת פורענותא הכל מבואר לעיל: וכן ולבני טיהרריי וכו': (כד) ויוונאו דנכיפין יש רולים לגרוס סמבאי ופי' הלשון ינשכו בשיניהם וק"ל: (כה) קיטוני מדמיכהון פי' חדרי משכבם שישנים שם וג"כ מבואר לעיל פעמים הרבה ולימוכי מטרסא למה לן: (כו) אשייר בהון קליל פי' מעט ויעשה הפקר כמשייר בשדהו הפקר לעניים: (כח) עיטין טבן פירוש עצות טובות וק"ל כרי"י דדרש כלפי ישראל אבדו עלה טובה שניתנה להם וכן בתרגום ירושלמי

רמב"ן

כולם לא נשאר רק בעם הזה לשמו ופלאם בהם האותות והמופתים כי הוא אלהי אלהים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים והנה אם ישוב ויאבד זכרם ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם ואם אדם יזכיר כן יחשבו כי היה כח מכחות המזלות והכוכבים ושלף ועבר והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעיסים לפניו ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העול' שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים וזה טעם כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם שיזכור ה' ברחמים כי הם עמו מאז ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד וכענין שנאמר ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם לכין ממנו שהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים כענין שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו': (כח) כי גוי אובד עצות המה. וכל הפרשה על האויב הנזכר כדברי רבי נחמיה וטעם כי לא כצורנו צורם גם כן דברי האויב יאמר הכתוב שהיה להם להשוב ולהשכיל זאת הנקמה בישראל כי הוא פעל השם על עונם ויבינו ממנה לאחרית נפשם כי כן יעשה בסוף לכל העכו"ם כי הם מורדים בשם יותר מישראל ישכילו ויאמרו איכה ירדוף אחד אלף מישראל אם לא כי צורם מכרם כי צורם הוא תקיף ובעל היכולת לעזור ולהשכיל יותר

אבן עזרא

יוצאת כמו כי אש קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו נקדחה כמו כל אלה [ת]חברו נחברו וכל זה כנוי לחרון האף: עד שאול תחתית. כטעם גפרית ומלח שרפה כל ארצה: ותאכל ארץ. ישראל: ותלהט. מגזרת להט [א]החרב: הרים. הרי ישראל: (כג) אספה. י"א כמו אוסיף והנכון כמו אכלה מגזרת האף [ב]תספה ואם הוא מבנין [ג]אחר והטעם שלא תאחר רעה שלא תבואם. ודמה הרעות לחצים תבאנה פתאום ואין יכולת להשמר מהם: (כד) מזי רעב. כמו שרופי רעב מגזרת למזא [ד]לאתונא. ולחומי רשף. אכולי [ה]עוף כמו ובני רשף יגביהו [ו]עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים והם רעב וזהו מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר: ושן בהמות אשלח בם. חיה. וחרב מחוץ תשכל חרב. והנה יהיה פירוש רשף כמו רשפיה [ז]רשפי אש. והטעם שיחממם האויר. וקטב כמו הכרתה: מרירי. מרירות באויר כמו כמרירי [ח]יום וכן כתוב מקטב ישוד [ט]צהרים כמו הדבר. ולחומי רשף כמו אכולי וכן רבים: עם חמת זוחלי עפר. לנשוך והחמה כנוי לנשיכה. וטעם עפר כמו השרפים ומלת זוחלי מיראה כי כל רואם ייראם כטעם האימים כי יש תואר השם ומגירו באליה בן [י]ברכאל: (כה) גם בחור. דבק עם תשכל חרב וטעם גם כמשפט הלשון כאשר [כ]פירשתי. והנה שבר הכל בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: (כו) אפאיהם. יש אומרים שהם שלש [כב]מלות והנכון שאין לו ריע וטעמו כמו אשיתם בעבור שיש אחריו אשביתה מאנוש זכרם והנה כולם יעותו ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפילם בכל פאה לא ידבק הטעם. ויש אומרים *אפרי בם אפי והנה טעמו [ל]הכריתם כמו אשביתם ויצא הטעם כפול וזה נכון לולי א"לף אפיהם שהיה ראוי להיות אנפיהם והטעם אאנף בם והראשון נכון. וטעם אמרתי כלשון בני אדם אמרתי בלבי: (כז) אגור. אפחד מגזרת ויגר מואב [ל]והמתרגם אמר [מ]מגזרת אגרה בקציר והנכון שהוא מלשון [נ]תגרה והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו. הפך יכירו כמו ויתנכר [ס]אליהם: פעל כל זאת. על [ע]השבטים: (כח) כי גוי אובד עצות. הנכון בזה הגוי הם לבני ישראל ומלת אובד שם התאר והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים רק פירוש עצות שב [פ]אל אובד

כמו

* מלשון הכון אף.

פירוש על אבן עזרא

[ת](בראשית י"ד ג') שפמו נחברו. וכן קדחה כמו נקדחה. [א](בראשית ג' כ"ד). [ב](שם י"ט כ"ג). [ג]עיין שם. [ד](דניאל ג' י"ט). [ה]כן פ"א ריב"א וירושלמי. ופי' אכולי מולי' החמימות שהוא כרשף. ובתלמוד המלא אוכלא וסוף אוכלא. [ו](איוב ה' ז'). [ז](שיר ח' ו'). [ח](איוב ג' ה'). [ט](תהלים צ"א ו'). [י]שאמר לכן זחלתי ואירא (איוב ל"ב ו'). [כ](שמות ד' י'). [כב]ר"ל אף אי הם כע"ס רש"י. [ל](במדבר כ"ב ג'). [מ]הכיס. מגזרת אגרה בקציר (משלי ו' ח'). [נ]כמו ושומרי תורה יתגרו בם (משלי כ"ח ד'). [ס](בראשית מ"ב ז'). [ע]שבטי ישורון. [פ]ר"ל גוי שהוא אובד עלום.

ר"ל

פירוש רשב"ם

(כג) אספה עלימו רעות. אכלה. כי דרך המקראות לכפול לשונם. כלומר כל מיני רעות שיש בידו להזיק. כולם אשים בהם: (כד) מזי רעב. פתרונו לפי עניינו כתרגומו. ואם לשון תלמוד הוא הרי כמו נתמזמזו מוחיה דדין: ולחומי רשף. ברד ואש מן השמים. כמו רשפי. שמה שבר רשפי קשת. ועיקר פירושו לשון פריחה בעוף כדכתיב בני רשף יגביהו עוף. כלשון מחץ יעוף יומם: וקטב מרירי. מחותכים ומדוקרים על ידי ליסטים הממררים והורגים בני אדם כמו עון פלילי. עון של דיין. שעושין בו דין. ונתן בפלילים הדיינים קרואין כן. שדנין את האחרים. אף מרירי. ממרר את אחרים. וזהו מקטב ישוד צהרים שהם ליסטים. כדכתיב בחור שודד בצהרים שכן דרך ליסטים להלחם בצהרים. וכה"א אשדוד בצהרים יגרשוה: (כו) אמרתי אפאיהם. ואסלקם מן העולם אם לא שכעס אויבים אגור ויראתי: (כז) פן יאמרו ידינו רמה. פן יגברו לומר למפרע שהם עשו ולא אני: (כח) כי גוי. האומות: אובד עצות. כמו מספד תמרורים. מקל לבנה. לפי שהם דבוקים. מעשר בקר וצאן. אבל אלו חכמי האומות ויאמרו איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל מה שהיו רגילין בנו, אם לא צורם כי מכרם בידינו לפי שחטאו לו. וכן

אמר

כט לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם: ל אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה הִסְגִּירָם: לא כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים: לב כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ: לג חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר: לד הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי חָתֻם בְּאוֹצְרֹתָי: לה לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ: לו כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם

כי

אונקלוס

ולית בהון סוכלתנו: כט אלו חכימו אסתכלו בדא סברו מא־יהי בסופיהון: ל אכדין ירדוף חד אלפא ותרין יערקון לרבותא אלהן (ארי) תקיפהון מסרנון ויי אשלמנון: לא ארי לא כתקפנא תקפהון ובעלי דבבנא הוו דיננא: לב ארי כפרענות עמא־דסדום פרענותהון ולקותהון כעם עמרה מחתהון בישין כרישי חוין ותשלמת עובדיהון כמררותהון: לג הא־כמרת תניניא כס פרענותהון וכריש פתני חוין אכזראין: לד הלא כל־עובדיהון גלן קדמי גניזין ליום־דינא באוצרי: לה קדמי פרענותא ואנא אשלם לעדן דיגלון מארעהון ארי קריב יום תברהון ומבע דעתיד להון: לו ארי־ידין יי דינא דעמה ופרענות עבדוהי־צדיקיא יתפרע

ארי

מסרה כט לו, כ"ב בלי'. ישכילו, ח"ל. יבינו, ח"ל. לאחריתם, כ"ח. איכה, י"ז. ירדף, חסר. יניסו, ח"ל. רבבה, ד'. צורם, ב' ח"ל. הסגירם, ח"ל. לא כצורנו, ל' ומ"ו. צורם, ב' ומ"ל. ואויבינו, כו"ל כ"כ ס"ו ומ"י. פלילים, ב' ח"ל דח"ל. לב כי, במקף ומסג. ומשדמות, השין ימנית ל' וחסר. ענבמו, ל' וחסר. ענבי, ב' במקף והנון בדגש לחפלכם כוס, חסר ס' ומ"ו. אשכלת, ל' וחסר הא' בפתח. מררת, ב' חד"ס. לג תנינים, ב' חסר י' תנין. יינם, ח"ל. וראש, י"ס. פתנים, ח"ל. לד הלא, י"ג ח"ל בה' ופלוגתא על דין. כמס, חסר. חתום, ח"ל. באוצרתי, ג' ח"ו חנין. מ"ק. לה ושלם, ב' בב' לי' ותלמד בלירי. תמוט, כו"ל ח"ל. קרוב, ח"ל. אידם, כו"ל ח"ל. עתדת, ל' וחד"ס. לו ידין, ח"ל. ועל עבדיו, ב'.

ת"א לו חכמו ישכילו זאת ס' הזוהר פ' אחרי מות. איכה ירדוף ע"ק י"ז. ענבימו ענבי רוש ברכות נו. הלא הוא כמס עמדי עקיד' שער ס. כי קרוב יום אידם תהלים ב. כי ידין ה' עמו ועל עבדיו סנהדרין לז.

רש"י

וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גדולתו בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידינו רמה וגו'. כי אותו גוי אובד עצות המה: ואין בהם תבונה. שאילו היו חכמים ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': יבינו לאחריתם. יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: (ל) איכה ירדוף וגו'. אחד מהם אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסרם בידינו דליברי"ר בלע"ז: (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם (ס"א שהרי שצרנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמת. שדה תבואה כמו (חבקוק ג) ושדמות לא עשה אוכל (מלכים ב כג) בשדמות קדרון: ענבי ראש. עשב מר: אשכלת מררת למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמרדותהון: (לג) חמת תנינים יינם. כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירות נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוסם שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמס עמדי. כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם. כמס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרה והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהן סמוכים עליו: כי קרוב יום אידם. משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתדת למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו (ישעיה ה) ימהר יחישה. עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה (לעיל ל') והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו': (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותם ביסורין הללו האמורים עליהם כמו (איוב לו)

כי

ספורנו

רבים ונפולים באורלות רבות לא יעלה על לב כלם להשתדל בזה כאמרם מאי דכתיב לדקות פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרם בין האומות (כח) כי גוי אובד עצות המה. העכו"ם: (כט) לו חכמו ישכילו זאת. איך נפלו ישראל בידם נגד הטבע בעולם: יבינו לאחריתם. ובזה היו מבינים העכו"ם מה יהיה באחריתם בכל פשעיהם: (ל) איכה ירדוף אחד אלף. היה להם להבין שאין זה בטבע שאחד ירדוף אלף: אם לא כי צורם מכרם. הוא גלהם גם הסיר תקפם ובכן נשתה גבורתם והיו לנשים: (לא) כי לא כצורנו צורם. וזה קרה בלי ספק מפני שאין צורם כמו צורינו כי אמנם כל אומה מגלגלת כל ימי ממשלת השר שלה או מזלה ולא יהיה השר לעולם. וא"כ נהפך לאויב לעמו אבל יפלו בסור ממשלת השר ובמשול שר אומה אחרת כפי הסדר שנתן בהם האל יתברך ולפיכך לא יאבדו באופן בלתי טבעי עד שאחד ירדוף אלף: ואויבינו. אע"פ שכשדים שהם אויבי ה' ואויבי עמו כמו שהעיד באמרו לולי כעס אויב אגור ובאמרו מלאם פרעות אויב: פלילים. הם בעלי מחשבות שכליות במדינות כאמרו והאבדתי חכמים מאדום מכלל דאיכא: (לב) כי מגפן סדום גפנם. והטעם שאין בהם תבונה בזה הענין הוא מפני שהם מתגאים ברוב שלות' ונותנים כל מחשבת' להשיג תענוגי גופם בלבד. כמו שהיו עושים אנשי סדום ולהשיג זה היו מואסים כל תיקי גמילות חסדים כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבע' לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה. ויד עני ואביון לא החזיקה: ענבימו ענבי רוש. ומזה הגפן יצמחו אללם ענבי רוש שהם מעשים רעים ומזיקים לבריות וזה בהשתדלם לשום עיניהם ולבם על בצעם ועל דם הנקי לשפוך כדי להשתרר ולהתגאות: אשכלות מרורות למו. ובזה יקנו דעות רעות וכוזבות לדבר אל ה' תועה ויאמרו לא יראה יה: (לג) חמת תנינים יינם. והנה באותם אשכולות נמלא יין שהוא חמת תניני' מסומר בענביו והוא פורענות ראוי להם כמדת הדין ונשמר עד שיגיע אליהם האל ית' מאותם הענבים להשקותם כאמרו פורה דרכתי לבדי: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כאמרו כי יום נקם בלבי: חתום באוצרותי. כאמרו כי סתומים וחתומים הדברים: (לה) לי נקם. עלי מוטל להשיב נקם לצרי: ושלם. וגם כן תשלום מדה כנגד מדה: לעת תמוט רגלם. כשתתמלא סאתם ונפלו ונשברו: כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו: (לו) כי ידין ה' עמו. כי אמנם יהיה קרוב יום איד עכו"ם כאשר ידין

ה'

רמב"ן

יותר מצורנו. ואויבינו היו פלילים בנו מתחלה לעשות בנו שפטים כרצונם ועתה למה בורחים מפנינו אלף מפני גערת איש אחד. לולי צורם הסקיף שמכרם והביא מורך בלבבם ונפלו ורודף אין (לא) פלילים. מלשון אשר פללת לאחותך. ויעמוד פנחס ויפלל: (לב) כי מגפן סדום גפנם. יאמר כי

גוי

ירושלמי

[(כח) ארום אומא הדא אבדי עיטין בישין אנון ולית בהון סוכלתנו:]

(כט) אלו הוו חכימין הוון מסתכלין באורייתא והוון מתבוננין מה יהי עתיד למהוי בסופיהון:

[(כט) אלו חכימו ישראל וילפו אורייתא אתבוננו מה הוי באחריותא:]

(ל) היכדין יהי ספאה חד רדיף אלף מנהון ותרין יעירקון לריבותא מנהון אלהן מטול דתקיפהון מסרינון ויי אשלימינון:

[(ל) כד הוו ישראל לעיין באורייתא ונטרין פקודיא הוה חד מנהון רדיף אלף ותרין מנהון ריבבתא מעריקין על דחטון וארגזון קדמוי תקיף שבק יתכון ביד בעלי דבביהון:]

(לא) ארום לא כתקיפהון דישראל טעוותהון דעממיא ארום תקיפהון דישראל כד יחובון מייתי עליהון פורענותא וכד פרסין ידיהן בצלו עני ומשיזיב יתהון אבל טעוותהון דעממיא עכו״ם לית בהון צרוך ועל די ארגיזנן קדמוי ולא הדרנן לפולחניה אתעבידו בעלי דבבינן סהדינן ודיינינן:

[(לא) ארום לא כרחצונן רחצוניהון דאומיא על דחטינן וארגזינן קדמוהי אתעבידו בעלי דבבינן דיינינן:]

(לב) ארום עובדיהון דעמא האלין דמיין לעובדי עמא דסדום ועצתהון בישין בעצתהון דעם עמורא מחשבתהון בישין כרישי חיויא חורמניא בגין כן תהון תושלמותהון מתכלן ומסררין להון:

[(לב) ארום עמא האלין עובדיהון מדמיין לעובדא עמא דסדום ומחשבתהון מדמיא למחשבתיה דעמא דעמורה עובדין בישין מתכלין ומררן להון:]

(לג) הי כמריתהון דתניניא כד הינון חוון מן חמרהון בגין כן יהי מריד כם דלוט דישתון ביום פורענותהון והיך רישי פיתוניא היכדין אנון אכזראין:

[(לג) ארום עמא האלין חמתיה מדמיא לחמתיה דתניניא בזמן דשתיין חמר ורוגזיהון מדמי לרישי חיויא פתמנאי ואכזרואי ומזראי:]

(לד) הלא עובדיהון דאינון עבדין בטומרא קדמי כולהון גלין חתימין ומתקני באפותיקיי:

[(לד) הלא הוא כסא דין פורענותא ממזג ומתקן גבי לרשיעיא חתים באוצרי ליום דינא רבא:]

(לה) קדמי פורענותא ואנא אשלים לעידן דתימוט רגליהון לגלותא ארום קריב למיתי יום תברהון ומבעא בישתא דמעתדא להון:

[(לה) דידי הוא נקמתא ואנא הוא דמשלם לעדן דתמוט רגליהון דצדיקיא ארום קריב הוא יומא תברהון דרשיעיא ואשתא דגהנם עתידא להון ומוחי ומייתי פורענותא עליהון:]

(לו) ארום דאין מימרא דיי ברחמוי דינא דעמיה ישראל ועל בישתא דגזר על עבדוי יהי תהן קדמוי ארום גלי קדמוי דבעידן דיחובון ותתקף עליהון מחת סנאה ותתנטל סעיד מידיהון ויהון פסקין מהימניא מדי עובדין טבין ידהון מיטלטלין ושביקין:

בעל הטורים

שנהנו מפעמים לפטורים: (לג) סכינס ס״י [מספרו ד׳ במילוי] לפי שעברו על י׳ דבי׳

ודייננין: כ״ד לז״ל ואויבינו פלילים כבר כתבתי שאויב לא דן ולא מעיד עתה התוכחה עלכו שהאויבים הם עדים ודיינים ובפני הוא מפיח והוא מעיד וכו׳: (לג) מיוניא תורמניא תרגום של פיתון וכבר מבואר בבאורינו וכן הוא בספרי פלמידו של כמא הקדמוני אחם שהטעיתה אדם וחוה: מתכלן דרכם אשכלות לשון שיכול וק״ל: (לו) יהי תהן פי׳ שעל הרעות שגזל

יונתן

ירושלמי ויש מגיהין ביתן לו לכתוב גם בירושלמי עבן ולא מלאכי לבי להגיה מעמם שכתבתי וגם הלא נכונה הבמילה ביד אדם לעשות מגישן עבן וק״ל: (לא) סהדינן

ארום יפא

אבן עזרא

כמו טולת [צ]עליה וכן ותאבדו [ק]דרך שהוא סמוך אל דרך והנה השכיל המתרגם שאמר מאבדי עצה: (כט) לו חכמו. אילו היו [ר]חכמים שישכילו כי השם פעל כל זאת לישראל בעבור עונם אז יבינו לאחריתם כי כן יעשה השם בעבור [ש]עונם: (ל) איכה ירדוף. הטעם לו [ת]חכמו ישראל שישכילו איך ירדוף אחד מהלכים אלף מישראל אין זה כי אם בעבור שעזבם צורם ויש אומרים [א]איך היו ישראל בתחלה רודף אחד מהם אלף ועתה נהלפו: כי צורם מכרם. כמו נתנם [ב]וכן ימכר יי׳ את [ג]סיסרא והטעם כאילו נתנם בשכר מעשיהם והנה היא מכירה ממש: הסגירם. כטעם יסגור [ד]על איש או כמו ולנו [ה]הסגירו: (לא) כי לא כצורנו צורם. דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות [ו]והטעם כי צורנו מכרנו ואין להם צור כצורנו ולא הם מודים ממנו וכן הוא אומר ולא אויבינו [ז]פלילים ונומר כמו ולא למדתי [ח]חכמה ונומר וי״א שהוא כן ואויבינו [ט]ידו כן לכן איננו דבק עם מגפן סדום: ומשדמות. כפול וכן אשכלות מרורות: (לג) חמת. והנה היין [י]כחם חמת התנינים [כ]בחמה: וראש פתנים. כמו על חור [ל]פתן ואם הוא באל״ף הוא כסבריו [מ]צורייו: אכזר. תקיף והאל״ף נוסף כאל״ף אצבע ואזרוע: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. דברי השם יש אומרים על הגזרות [נ]והקרוב אלי שהוא יינם שהוא כאש פתני׳ הוא שמור עד שישתוהו ומלת כמוס מטעם המקום ידועה כי אין לה [ס]משפחה: חתום באוצרתי. שלא תגע בו יד [ע]רק הוא שמור להם להנקם מהם: (לה) לי נקם ושלם. שם. כמו הלא [פ]את הקטר. והטעם לי הנקם ולי השלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם. והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם [צ]לעת כמו וגם רשע ליום [ק]רעה והוא סוד [ר]גדול: כי קרוב. ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם. וחש עתידות למו. והם כל אחד מהם מהעתידות כמו [ק]כבות לעדה או הם יום עתידות והראשון נכון ומלת הם מהשניים [ר]וטעם עתידות. הרעות העתידות לבא עליהם: (לו) כי ידין יי׳ עמו. יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה [ש]ריבי: יתנחם. [ת]פירשתיו. אזלת יד

פירוש על אבן עזרא

[צ](ישעיה א׳ ל׳) שואר לדאלה שעליה נופלים. [ק](תהלים ב׳ י״ב) ר״ל תאבדו מלך הדרך שתאבד כמ״ש ודרך רשעים תאבד (שם א׳ ו׳). [ר]ר״ל לבי ישראל. שיאמרו ידינו רמה ולא ד׳ פעל כל זאת. [ש]ר״ל אחרים שלומה כשיתמלא סאתם. [ת]הוא פי׳ אחר. [א]הוא לפי הראשון בדבוק הקודם. [ב]ענין מסירה. בל״א (איבערגעבען). וקובל ג״כ ענין מכירה. כי המוכר דבר מוסר אותו להקונה. [ג](שופטים ד׳ ט׳). [ד](איוב י״ב י״ד) ענין סגירה בסוגר. [ה](ש״א כ״ג כ׳) ענין מסורה. [ו]כי גוי אובד עלות המה. [ז]ר״ל אלה לא כצורנו מושכה עלמה ואסרת עמה. [ח](משלי ל׳ ג׳). [ט]ר״ל פלילים פי׳ שופטים כמו ונתן בפלילים (שמות כ״א כ״ב) והטעם אויבינו ישפטו ויודו כי לא כצורנו צורם דעם כ״א לפי פי׳ ה״א הענין מגפן סדום גפנם. עד אל האויבים וכן כל הפסוקים הבאים אחריו עד כי ידין ה׳ עמו כאשר מורה לשונו כי יקח דין עמו מהם. והנה זה הלשון מעוכר שפי׳ ולא אויבינו פלילים. ולא אויבינו מודים ממנו דבק עם כי מגפן סדום גפנם וגו׳ כי היות ישראל ברשותם אינו בצדקתם. אבל לדעת הי״א שמפרש ואויבינו יודו כן אינו דבק עם הכתוב. כי מגפן סדום גפנם רק יפרשום כמו שפירש״י ז״ל. [י]ר״ל יינם הוא כוסם במ״ע גורם והנה היין בשם חמת התנינים בחמה. [כ]ר״ל כי התנין טבעו קר ומכ״ז שורף ע״י חמתו על ב״א ככתוב וליבה אשים וכו׳ כן יהיה הפרעניות בזיבורא ועקרבא קר וחם. [ל]טעמו בחמת התנינים כוסם רויה. [ל](ישעיה י״א ח׳). [מ]ענבי ראש. ובעבור שאומרים כי ברלא הפתן הוא הארס לכן נקרא ראש. ואולי מטעם זה ת״א ויב״ע וירושלמי כאש וכום שניהם רישי. [נ]שנגזרו האומות. [ס]ר״ל אין לה דמיון במקרא וטעמה לפי מקומה. [ע](ירמיה מ״ד כ״א). [ע]עיין פי׳ רא״ע על קהלת (ג׳ א׳) כי שם מפורש כ״מ עתים ונכון לפרש כי מכונה יד ה׳ לטוב ולרע כמאמר וירא ישראל את היד הגדולה. וכן ובלל ידי כפתך וג׳ פעמים יד הוא כ״מ. והיד הי׳ הוא העת כי הטבע משתנה ע״פ העתים והטבע במספר אלהים. [פ](משלי ט״ז ד׳) שם פי׳ כל פעל ד׳ למענהו. כי השם פעל הכל למען הזך שזכר למעלה כל דרכי איש זך בעיניו (שם פסוק ב׳) שפירושו כי בעיני ד׳ כל דרכי האיש הזך להשגיח עליו. והכל פעל בעבורו ואפילו הרשע יבוא ליום רעה בעבור שלא יזיק לזך. [צ]בפסוק כי ילזנני בסוכה ביום רעה (תהלים כ״ז ה׳) פי׳ ביום רעה מערכת רעת מהכוכבים כנגד תולו ע״כ. והנה הלדיק נמלך מלרה בהשגחת השם. אבל הרשע ביום רעה יקור השם השגחתו ממנו. ויקרנו כפי חיוב המערכה. ועיין בפ׳ משא משל ככבד ע״ז. [ק](ברלשית מ״ע כ״ב) פי׳ כל אחת מהבנות. [ר]הנרלים ב׳ אותיות ממקור. כי שרשו הוא ענין מהירות כמו חושה לעזרתי (תהלים ל״מ כ״ג). [ש](שם מ״ב א׳). [ת](ברלשית ו׳ ו׳). כמו

פירוש רשב״ם

אמר למעלה הצור תמים פעלו: (לא) אם לא כצורנו צורם. כך אמר משה מן הדין היה להם לומר כך שהקב״ה עשה זאת ולא אלהי הגוים שהרי לא כצורנו של ישראל צורם של אומות העולם. ואע״פכ אויבינו פלילים ועושים בנו שופטים [שפטים]. הלא זאת על ירי הקב״ה שחטאו לו: (לב) כי מגפן סדום גפנם. כלומר למה אמרתי אפאידם אשביתה מאנוש זכרם אם לא מפני גאות האומות שהם מגפן סדום היה להם לשתות מן הדין שלא ישאר מהם זכר כסדום ועמורה שהרי חטאו כסדום ועמורה כדכתיב וחטאתם כסדום הגידו. קציני סדום עם עמורה: (לג) חמת תנינים. היה להם לשתות מן הדין. אם לא מפני חילול השם. שיאמרו ידינו רמה: פתנים אכזר. רשע כדכתיב פתן חרש יאטם אזנו: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. דברי גאות האומות אני שומר. ואשלם להם נקם על זאת: (לה) ושלם. תשלום. שם דבר. כמו והדבר אין בהם. והקטר בירמיה: לעת תמוט רגלם. של אומות ליום מועד צרתם הקבוע להם: וחש עתידות למו. בעתה אחישנה. צרה לכו״ם גאולה לישראל: עתידות מה שנתנבאו עליהם הנביאים מאז: (לו) כי ידין ה׳ עמו. אז יהיה

הנקם

כי ידין יהוה עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב: לז ואמר אי אלהימו צור חסיו בו: לח אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם יהי עליכם סתרה: לט ראו | עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל: ששי מ כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם: מא אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי

אונקלוס

ארי גלי קדמוהי דבעדן דתתקף עליהון מחת סנאה יהון מטלטלין ושביקין: לז ויימר אן דחלתהון תקיפא דהוו רחיצין בה: לח די תרב נכסתהון הוו אכלין שתן חמר נסכיהון יקומון כען ויסעדונכון יהון עליכון מגן: לט חזו כען ארי אנא אנא הוא ולית אלה בר מני אנא ממית ומחה מחינא ואף מסינא ולית מן ידי משזיב: מ ארי אתקנית בשמיא בית שכנתי ואמרית קים אנא לעלמין: מא אם על חד תרין כחזו ברקא מסוף שמיא ועד סוף שמיא תתגלי חרבי ותתקף בדינא ידי אתיב פרענותא לסנאי

מסרה אזלת, ל' חיו במקום ה' הנקבה וכסג"א וספרא מג. עצור, ב' מ"ו. ועזוב, כ"מ. לז אלהימו, מ"י מו"ק מו"ב. חסיו, ל'. לח זבחימו, ל' ומ"ל. יאכלו, הכ"ף בציר"י. יין, י' בלג' ובציר"י נסיכם, ל' ומ"ל. יקומו, מ"ל. ויעזרכם, ל' וחסר. עליכם, מ"ל. סתרה, ל'. לט ראו, פסק. עתה, מלרע. אני, ג'. ואין, ג' אנ"ך. אלהים, חול. עמדי, ל' ומ"ל. ואחיה, ל' וחד אני אחי' מידי, מ"ל. מ לעלם, י"ס חסר. מא שנותי, מ"ל ומלרע. נקם, ג' בתרי ל"י. אשיב, חסיב בציר"י. אשיב, מ"ל.

ת"א ואמר א' גיטין נו. אשר חלב זבחימו האלילים כט. ישתו יין פסחים סב. אני אמית ואחיה פסחים סח סנהדרין לא. ואין מידי פס קי.

ס' הזוהר פ' שמיני. ראו עתה עקרים מד פי' ס' הזוהר פ' בראשית ופ' משפטים.

רש"י

כי בם ידין עמים. (ייסר עמים) כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו (ויקרא כה) כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר ומושל שימצור בהם: עזוב. על ידי עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז מיינטניד"ור. עצור. הוא הנושע במעצור המושל: עזוב. מחוזק כמו (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלם עד החומה (ירמיה מט) איך לא עזבה עיר תהלה: עצור. מיינטנו"דור עזוב אינפורצי"ד: (לז) ואמר. הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"א שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלוהות אוכלי' שהיו מקריבי' לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל. הפושעים בי: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי: (מא) אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב חרבי כמו (יחזקאל כא) למען היות לה ברק פלבי"דור: ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. דבר אחר ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר

ספורנו

ה' עמו כאמרו וברותי מכם המורדים והפושעים כי אז יאבדו מהרה שאר העכו"ם: ועל עבדיו יתנחם. יתנחם על הרעה הראויה לעמו וירחם עליהם בשביל עבדיו שבתוכם כאמרו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: כי יראה כי אזלת יד. והטעם שיתנחם אז על הרעה הראויה לעמו ושזה יעשה בשביל עבדיו ולא כן עשה כל ימי הגלות הוא כי אז יראה את ישראל בתכלית עוני ולחץ הגלות באופן שאינם יכולים לחיות עוד בו כמו שהיה הענין במצרים כאמרו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ואפס עצור ועזוב. ויראה שאין להם עוד ממון עצור בבית ולא עזוב בשדה: (לז) ואמר. האל ית' לישראל: אי אלהימו. של אומות העולם כי אז אמנם יסיר שלטון כל שרי מעלה ומטה כאמרו יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה: (לח) יקומו ויעזריכם. וכמו כן יאמר האל לישראל איה האומות ומלכיהם שיקומו ויעזרוכם מן הדין שלי כמו שהייתם חושבים להתגונן בהם בגלות: (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. שהייתי מביא עליכם פורענות בגלות: ואין אלהים עמדי. ולא היה זה מכח שרי מעלה וצבא השמים: אני אמית ואחיה. כאמרו והעליתי אתכם מקברותיכם: מחצתי. במכת נע ונד כאמרו והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים: ואני ארפא. כאמרו ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא: (מ) כי אשא אל שמים ידי. להשבע כענין וירם ימינו ושמאלו השמים: ואמרתי חי אנכי לעולם. אשבע שכמו שאני חי לעולם כענין אמרו וישבע בחי העולם: (מא) אם שנותי. אף על פי שסדרתי נגד ישראל בימי הגלות את ברק חרבי לא פי חרבי: ותאחז במשפט ידי. ואף על פי שאמר כך תאחז במשפט ידי מדם כי ידין ה' עמו מכל מקום: אשיב נקם

רמב"ן

גוי אובד עצות המה. ולא ישכילו ולא יבינו ולא יחשבו רק רע כל היום כי משוכם רע היו ולא יעשו רק פרי רע ומר האוכל ממנו ימות והענין כי ישראל מודים ומתודים ועושים תשובה בעת צרתם לאמור ולמה מלאתנו כל זאת אבל אויב הכנעני אובד עצות. אין לו עצה ולא תבונה רק הולך אחר עכו"ם שלו וכופר בשם הנכבד לעולם כי כן ירע מאבותיו והנה הוא משורש פורה ראש ולענה ואין בהם תועלת לעולם אבל ישראל שרשם טוב אם יכרת ועוד יחליף ויעשה פרי טוב: (לד) הלא הוא כמוס עמדי ראש הפתן האכזרי שלהם שמתי באוצרותי להאכילם מפרי מעשיהם: (לה) כי לי נקם ושלם. לנקום נקמת ישראל מידם: ולי שלם. לשלם להם כפעלם שכחשו בו בעת תמוט רגלם כשתתמלא סאתם כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה. ור"א אמר שטעמו וגם רשע ליום רע והוא סוד גדול: (לז) אי אלהימו. האויב יאמר איה אלהי ישראל כענין למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם: (לח) אשר חלב זבחמו יאכלו. כי היו ישראל מדירים בנועדת

אבן עזרא

יד. אזלת יד ישראל והטעם הכח וכת"ו חסת ה"א כי גם שמיכן סימני הנקבה וכן ושבת לנשיא: ואפס עצור ועזוב. אשר יהיו הנשבים רבים ילקטו אתם ויעזבו אתם ועתה כמעט יאבד הכל: (לז) ואמר. האויב צור חסיו בו. כאשר הירמתי: (לח) יאכלו. כדברי האויבים שחשבו כי העולות מאכל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתוב אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם. כמו ונסכו יין. ויהיו שני שמות יש. אומרים יין עלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין העולם והראשון קרוב אלי: ויעזרכם. כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחד יסתירכם מהצרות הבאות: (לט) אני אני. פעמים כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמו פועל אני הוא שהמתי את ישראל ואני אחיה אותם והנה הם לא נכלו ואין מציל אתכם מידי גם אתם מידי עד שותו את המשפט בכם. ורבים אומרים כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן ה'

(לו) ארום דאין הוא ה' דינהון דעמא בני ישראל ועל עבדוי צדיקיא הוא מתנחם ארום גלי קדמוי ארום מטת ידיהון דצדיקיא ואנון שביקין ורשישין ולית להון דסעד וסמיך:

(לז) ויימר סנאה האן הוא דחלתהון דישראל תקיפא דרחיצו ביה:

(לז) ואמר עתידין אומיא למימר האן הוא אלהא דישראל תקיפא דאתרחצו ביה:

(לח) דתריב נכסתהון הוון אכלין שתן חמר ניסוכיהון יקומון כדון ויסעדונכון יהי עליכון מגין במימריה:

(לח) דיהון מקריבין קדמוי תרבי נכסי קורבניהון חמר ניסוכיהון דהון מקריבין קדמוי יקום כען ויפרוק יתהון דיהון עלידון כמגנא:

(לט) כד יתגלי מימרא דה' למפרוק ית עמיה יימר לכל עממיא חמון כדון ארום אנא הוא דהויי והוית ואנא הוא דעתיד למהוי ולית אלהא חורן בר מני אנא במימרי ממית ומחי מחיתי ית עמא בית ישראל ואנא אסי יתהון בסוף יומיא ולית דמשזיב מן ידי גוג ומשריתיה למסדרא סדרי קרבא עמהון:

(לט) חמו ארום כדון אנא במימרי הוא ולית אלהא אוחרן בר מני אנא הוא דממית חיין בעלמא הדין ומחיי מתיא לעלמא דאתי אנא הוא דמחי ואנא הוא דמסי ולית דמשזיב מן ידוי:

(מ) ארום זקפית בשבועה ית ידי בשמיא ואמרית היכמא דאנא קיים היכדין לא אבטיל שבועתי לעלמין:

(מ) ארום זקפית ידי בשבועתיא לשמיא ואמרית חי וקיים אנא במימרי לעלם:

(מא) אין שנינא היא ברק סייפי ותתקף בדינא ידי אחזור פורענותא למעיקי עמי ולסנאיהון אשלים אגר עובדיהון בישיא:

אם

בעל הטורים

דברים שבלא פלמד לעשות (שופטים י"ט וע"ש) ועברו על י' דברות: (לו) אזלת יד בגי' זו גלות. כי יראה כי אזלת בגי' אין גם סורה: (לט) כי אני אני הוא אלהים ב' פעמים אני כנגד ב' גליות. ואני כנגד גלות רביעי [עיין סוכה דמ"ה ד"ה אני] דכתיב ואני בתוך הגולה [וא"ו מוסיף על הראשונים כי זה הוא קשה מכולן] לומר שבכל הגליות הקב"ה עמנו להצילנו: ואין מידי מציל מידי בגי' דין שאין ניצול מיום הדין: (מ) ואמרתי חי אנכי לעולם לעלם כתיב חסר וי"ו לאמר שהם אלפים שנה

יונתן

ישא תמשלע. לשון גמלא בשופא על הראשונות וכמ"ש רז"ל כשהמקום דן את ישראל שהוא הוא לפניו כביכול:

ופסוק

רמב"ן

בעבודת הקרבנות והנסכים מכל גוי לאלהיו והזכיר לשון רבים יאכלו וישתו לאלהימו שהוא לשון הרבים ואלה הפעמים רבים הם ולכך הזר ואמר ראו עתה כי אני אני הוא יחיד ואין אלהים עמדי לעזור לי ואין כנגדי להציל ולמחות בידי מלעשות כל רצוני להמית ולמחות ולהחיות ולרפוא: (מ) כי אשא אל שמים ידי. על דרך הפשט ענין שבועה כמשמעו ואמר אשא כי כל הנשבע נושא ידו ומגביה בספן אשר הוא נשבע בו ועל דרך האמת בעבור כי בעת הגלות השליך משמים ארץ תפארת ישראל יאמר שישאנה עתה בעת רצון אל השמים העליונים ויהיה היד הגדולה הנלאת לישראל וזה טעם ואמרתי חי אנכי לעולם כי אני מחיה ידי החזקה בהיות משכן ברק חרבי ותומך אותה לאחוז במשפטן של ישראל ולהשיב נקם לצרי כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם והמשכיל יבין: והנה השירה הזאת אשר היא בנו לעד אמת ונאמן תגיד בביאור כל המאורעות אותנו הזכירה תחלה החסד שעשה עמנו הקב"ה מאז שלקחנו לחלקו והזכירה הטובות שעשה לנו במדבר ואשר הנחילנו ארצות הגוים הגדולים והעצומים ורוב הטובה והעושר והכבוד אשר הנחילנו בה וכי מרוב כל טובה מרדו בה לעבוד העכו"ם והזכירה הכעס אשר היה מלפניו עליהם עד ששלח בהם באלהים דבר ורעב וחיה רעה וחרב ואחרי. כן פזר אותם בכל רוח ופאה וידוע כי כל זה נתקיים ויהי כן ואמרה השירה כי בסוף ישיב נקם לצריו ולמשנאיו ישלם והטעם כי הם עשו כל הרעות עמנו לשנאתו של הקב"ה כי לא ישנאו את ישראל בעבור שעשו ע"ז כהם רק שלא יעשו כמעשיהם ויעבדו את הקב"ה וישמרו את מצותיו ולא יתחתנו בהם ולא יאכלו מזבחיהם ויבזו עכו"ם שלהם ויבערו אותה ממקומותיהם וכענין שאמר כי עליך הורגנו כל היום אם כן לשנאתו של הקב"ה יעשו בנו כל הרעות האלה והם צריו ומשנאיו. ועליו להנקם מהם וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה ידברו כי בבנין בית שני לא הרכינו גוים עמו. רק לעגו עליהם מה היהודים האמללים עושים והיו גדוליהם עובדים בהיכל מלך בבל וכולם משועבדים לו ובימים ההם

לא

אבן עזרא

ה' ממית ומחיה והעד ה' מוריד שאול ויעל והאחרים אמרו מפסוק ואך את דמכם לנפשותיכם גם ולדקה תהיה לנו. כי היה חייך בעה"ב ואורך ימיך בעולם הזה. למען ייטב לך* ורבינו האיי ז"ל אמר כי לא הוליך הכתוב לפרש דבר העוה"ב כי היה ידוע בהעתקה ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העוה"ב לא יבינו א' מני אלף כי עמוק הוא ושכר העוה"ב תלוי בדבר הנשמה והנה הוא סוף עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לנפש הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אמר כבוד תקחני והנה עם שניהם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין: (מ) כי אשא אל שמים ידי. שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי. כאשר אני חי כן אעשה זה: (מא) אם שנותי. מפעלי הכפל כמו והכותי לבני בעני מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי. החרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם. טעם אשיב כאשר עשו לישראל

*וכו' לעיל כ"ב ז'.

וכן

פירוש על אבן עזרא

אכמו וירא ישראל את היד הגדולה. בכי הראוי אזלה. גר"ל אלה אזלת ואלת יד. ד(יחזקאל מ"ו י"ז). המלת לור (פסוק ד'). ו(ויקרא כ"ג י"ג). וונסך, נסיך, ועניהם אחד. זר"ל נסיכי סיחון (יהושע י"ג כ"א) כמו יין מלך. ח(תהלים קי"ח כ"ו). טחוץ ממני יקטירכם וכו' אם יוכל. י(ישעיה נ"א י"ב). כבמו אני ד' לא שניתי. לכמו עם אנכ אנכי שיש פועל כ"ל הוא מנחמכם. מר"ל בי. נר"ל אין אחר מציל מידי. סלא תגללו מידי עד עשיתי וכו'. ע(ש"א ב' ו'). פ(שם). צ(בראשית ט' ה') פי' שכתוב שם אחר לנפשותיכם מלת אדרוש ואחר שהוא הרג א"ע ומה עתי ידרוש ממנו אלא מכאן שחיה המתים. ק(לעיל ו' כ"ה). ומלת שהיה הוא לעתיד לבא. בנשמה העליונה והוא השכל. רר"ל בקבלה איש מפי איש. שכמ"ש דע את אלהי אביך ועבדהו (ד"ה א' כ"ח ט'). תעיין מ"ש (בראשית ג' כ"ד). א(תהלים מ"ט ב'). ב(שם פסוק ט"ז). ג(שם ע"ג כ"ד) פי' אחר שתמכם אז נשמתו תדבק. ד(שם מ"ט ט') ומקיים שם וחדל לעולם ע"כ עולה כפי קיום כ"א אשר חדל הוא רק לעולם ולא עד בכלל או פי' יחדל רק לעולמו עם אותו הגוף ולא עם גוף אחר. ה(ובאמת יוכל המשכיל להשלים נשמתו בעודו בחיים חיותו שתהא מוכנת לשוב אל בית אביה שבשמים בהפרדה מן הגוף וז"ש אך אלהים יפדה נפשי וכו' כי יקחני סלה עיין סוף רות אשר ע"י הגלגול הנפש נכללת בגוף אחר אזי תתקן הראשונות ולאות. אם אליהו ואלישע החיו מתים מכמ"כ ברא עולמים ביכולתו להשיב הנפש וע"כ מקיים יפדה נפשי (שם ט"ז) כי יקחני סלה פי' מחליף הנשמה מגוף לגוף עדי תביא לידי תקון. ו(דניאל י"ב ז'). זכי מרשו שנן. ח(איוב י"ט י"ז) מרשו חנן. ט(משלי כ"ה י"ח)

שופטים

פירוש רשב"ם

הנקם והתשלומין שהרי ינקום הקב"ה נקמת עמו וכן ידין בגוים מלא גויות: כי יראה. כאשר יראה. כי אזלת יד ישראל. ועזוב כמו עזוב תעזב. ויעזבו ירושלים עד החומה: (לז) ואמר אי אלהימו. וגם האומות יאמרו איה נא אלהיהם של ישראל. ומפני כבוד שמי אצילם ואנקום באויביהם שגם מתהלה אמרתי אפיהם לישראל ואשביתה זכרם אם לא ספני כעס אויב המתפאר לאמר ידינו רמה. אבל עתה כשיגדל העניות והצרה בשונאי ישראל כל כך שאזלת ידם ויאמרו האומות ידינו רמה ואמר אי אלהימו לכן אנכ' מהם להתקדש שמי שהם מחללים: (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו אלהיהם של ישראל: סתרה. יסתיר אתכם בצלו והסיון כמתחלה שחסיו בו: (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. הקב"ה אומר לאומות העולם אתם אומרים אי אלהימו. הלא עתה יכולים לראות בהנקמי בכם לעיניכם: (מ) כי אשא. בשבועה. כמו הרימותי ידי אל ה': (מא) אם שנותי. מן שננו כחרב לשונם יאמר כן. כמו מן סבב סבותי בכל נפש בית אביך. מן בלל בלותי בשמן רענן:

זרעות

לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ מב אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ מג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃ פ שביעי מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ מה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ מו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה

אשר

לְסָנְאַי וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃ מב אֲרַוֵּי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם קְטִילִין וְשִׁבְיָן לְאַעְדָאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ־סָנְאָה וּבְעֵל־דְּבָבָא׃ מג שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּהּ אֲרֵי פֻרְעֲנוּת־עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע וּפֻרְעֲנוּת יָתֵיב לְסָנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל־אַרְעֵהּ וְעַל־עַמֵּהּ׃ מד וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלִּיל יָת כָּל פִּתְגָּמֵי תֻשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ מה וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת־כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ מו וַאֲמַר לְהוֹן שַׁוּוֹ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהֵד בְּכוֹן יוֹמָא־דֵין דִּי תְפַקְּדֻנּוּן יָת בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃ מז אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵקָא הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא

די

מסרה נכרי, ל' ז"ק. מב אשכיר, ל' מ"ל. ושביה, ל'. מראש, י"ד. פרעות, ל' ומ"ל. מג הרנינו, ב' ומ"ל. גוים, הג' כפי. יקום, מ"ל וסי' המס"ק (ב' גוי חסר) דביהושע י'. יקם גוי אויביו ש יקם חסר. ישיב, כ"ד מ"ל. מד העם, (בר"ס). והושע, ל' בתורה כ"כ ולא ויהושע. מה הדברים, (מ"ב בסופם. בר"ס). מו אלהם, חסר. שימו, מ"ל. לבבכם, (בר"ס). מעיד, ל' בתורה מ"ל. אשר, (בר"ס). תצום, ל' בתורה וחסר ו"ס. לשמר, ס'. לעשות, מ"ו. מז רק, ב' בתורה. ובדבר, בריש עמוד. ב' אינכם מאמינים. תאריכו, ג' ומ"ל.

ת"א וכפר אדמתו כתובות קיא. שימו לבבכם לכל הדברים עקרי' סד פס. כי לא דבר רק הוא עקידה שער ז. ובדבר הזה תאריכו ימים ברכות לב.

רש"י

שאמר ותאחז במשפט. ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבם כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חציו נאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלעז יושטיציא׃ (מב) אשכיר חצי מדם. האויב׃ וחרבי תאכל. בשרם׃ מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ישראל ושביה ששבו מהם׃ מראש פרעות אויב. מתחלת פרצות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל׃ (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחו של אומה זו שדבקו בהקדוש ברוך הוא בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו׃ כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו׃ ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס כענין שנאמר (יואל ד) מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה ואומר (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב וגו'׃ וכפר אדמתו עמו. ויפיס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב׃ וכפר. לשון רצוי ופיוס כמו (בראשית לב) אכפרה פניו אנחמיה לרוגזיה׃ וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר (תהלים פה) רצית ה' ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב. בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיה' כמו שפי' עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית. ורבי נחמיה דורשה כלפי האומות ע"א כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים׃ (לב) כי מגפן סדום גפנם. של אומות ע"א׃ ומשדמות עמרה וגו'. ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי׃ ענבמו ענבי רוש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להפרעים אותם על מה שעשו לבני׃ (לג) חמת תנינים יינם. כוס להשקותם על מה שעושין להם׃ (לד) כמס עמדי. אותו הכוס שנאמר (תהלים עה) כי כוס ביד ה' וגו'׃ (לה) לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר (ישעיה כו) תרמסנה רגל׃ (לו) כי ידין ה' עמו. בלשון זה משמע כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם׃ כי יראה כי אזלת יד וגו'. (לז) ואמר אי אלהימו. האויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שאמר (מיכה ז') ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך׃ (לט) ראו עתה כי אני וגו'. אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני הוא אני באתי עליהם הרעה ואני תבא עליהם הטובה׃ ואין מידי מציל. מי יציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם׃ (מ) כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו אלא למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה ושלם מלמטה׃ ידי. מקום שכינתי כמו (במדבר ב) איש על ידו. והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי חי אנכי לעולם איני ממהר להפרע לפי שיש לי שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי להפרע מן המתים ומן החיים מלך ב"ו שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותם׃ (מא) אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויין כשאמן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי וכו' כמו שפירשתי למעלה׃ (מד) הוא והושע בן נון. (סוטה) שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה וניתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו (ספרי)׃ (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר (יחזקאל מ) בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך וגו' והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין. דברי תורה שהן כהררין תלויין בשערה על אחת כמה וכמה׃ (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בה מתן שכר תדע לך שכן אמרו (בראשית לו) ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגו' לפי שאמרה אינה כדאי להיות לו אשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים

ומלכים

ירושלמי

[(מא) אם אישני בברקא חרבי ותתקף בדינא ידי ימיני אחזור נקמתא לשנאוי ולבעלי דבבידהון דעמי אשלם גמליהון להון בישייא:]

(מב) אירוי גירי מן אדם קטוליהון וסייפי תגמור בשריהון מדם קטילין ושיבין משירוי פורענות סנאיהון דעמי:

[(מב) ארוי גירי מן ארמיהון וחרבי תתכל בבשריהון מן אדם קטוליהון דעמי ושביהון מן רישי נבוריהון אולמרכיהון:]

(מג) שבחו אומיא עמיה בית ישראל ארום אדם עבדוי דאשתדי הוא פרעו נטר ונקמא דפורענותא יחזור על בעלי דבבוי והוא במימריה יכפר על אנפי ארעיה ועמיה:

[(מג) קלסו קדמוי עמא שבחו יתיה עמא דבית ישראל ארום עלבון עבדוי צדיקיא הוא תבע ונקמתא יחזיר לבעלי דבבוי ובחובי עמיה לקיה ארעא יכפר על ארעיה ועל עמיה:]

(מד) ואתא משה מן משכן בית אולפנא ומליל ית כל פתגמי תושבחתא הדא במשמעהון דעמא הוא והושע בר נון:

יונתן בן עוזיאל

[(מד) ואתא משה ומליל ית כל שבח פתגמי שירתא הדא במשמעהון דעמא הוא והושע בר נון:]

(מה) ופסק משה מן למללא ית כל דביריא האלין עם כל ישראל:

[(מה) ואשלים משה למללא ית כל פתגמיא האילין עם כל ישראל:]

(מו) ואמר להון שוון לבכון לכל פתגמיא דאנא מסהיד בכון יומנא דתפקדונון ית בניכון מטול למנטור ולמעבד ית כל פתגמי אורייתא הדא:

[(מו) ואמר להון שוו לבביכון לכל פתגמין די אנא מסהיד בכון יומא הדין די תפקדון יתהון ית בניכון למיטר למעבד ית כל מילי שבח אורייתא הדא:]

(מז) ארום לית פתגם ריקם באורייתא אלהן לדעברין עלה ארום הוא חייכון ובפתגמא הדין תורכון יומין על ארעא דאתון עברין ית יורדנא תמן למירתה:

[(מז) ארום לית פתגם ריקן הוא מנכון ארום הוא חייכון ובפתגמא הדין תסגון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירת יתה:]

ומליל

°צ"ל דאשתדי

בעל הטורים

שנה שלא יהי' כשנב לבדו. וכמספר ד' שו' ימים נדונין הרשעים: (מג) והרני אומיות סרב י"ו. לומר לך שמרכנו של הקב"ה יש לה י"ו פנים. כדאי' במדרש שוחר טוב. נקם ברית לנקום על כל מלוה ומלוה שעברתו עליה י"ו בריתות. ולכך י"ו פעמים חרב בפרשת יורדי בור [ביחזקאל ל"ב ואף דשם יש י"ז פ' חד לגופא]: ד' פעמים נקם בפרשה כנגדם כנגדם אמר דוד ד"פ עד אנה. וד"פ פנה אלי: נ"ב פסוקים בהאזינו ולפי שעברו עליהם. לכך לא עבר איש ביהודה נ"ב שנה: (מז) כי לא דבר רק הוא תגין על הקו"ף לומר שאפילו על התגין של תורה תילי תילים של הלכות. רק שנים במסורה. והבור רק. ודין. לומר כמו שהבור רק ואינו מחמלא מסולייתו כן

יונתן

(מא) ירושלמי. ותתקף בדינא ידי ימינא כמו שנאמר ימינך ה' תרעץ אויב: (מב) אולמרכיהון פירוש לאשי גייסות: (מד) מן משכן בית אולפנא מפני שנבית המדרש היה מעידוותרה בהם כדלעיל ריש פ' וילך ואזל לבית משכן אולפנא

רמב"ן

לא השיב נקם לצריו ולא כפר אדמתו עמו והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל ושהוא ית' יעשה בנו בתוכחות סימה אבל לא ישבית זכרנו וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה ויכפר על חטאתינו למען שמו אם כן השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כרחן של מינין וכך הזכירו בספרי. גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש לשעבר ויש בה לעתיד לבא ויש בה בעולם הזה ויש בה להעולם הבא ולזה רמז הכתוב שאמר ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הזכיר כל להגיד שהיא כוללת כל העתידות למו ואם היא קטנה בדבור. כי ביאר להם ענינים הרבים ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית כן היו ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו עליו השלום:

איש

אבן עזרא

וכן אשלם. (מב) מדם חלל · פירוש אשכיר · וטעם ושביה הפלועים: מראש. פירוש תאכלי בשר וטעם מראש להתיז הראש: פרעות. כמו בפרוע פרעות גם קדמונינו אמרו הנפרע: (מג) הרנינו גוים עמו. אז ישבחוהו כאשר יקום השם דמם וי"א מגזרת ותעבור הרנה [י]וטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו: וכפר אדמתו עמו. י"א שהוא חסר וי"ו והטעם וכפר אדמתו ועמו ובדרש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק אינו מטעם [ל]המקום ועוד כי האדמה ל' נקבה והה"א *העד הנאמן [מ]ותסתיו התי"ו והנה אינו [נ]וכפרה. ולפי דעתי שפירושו שטעם יכפר [ס]על האדמה כי כן מצאנו אבנים שחקו מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו ותטאת אותו וכפרתהו [ע]והטעם כי ישראל יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישראל בעבור הדם ששופך בה כמו ולארץ [פ]לא יכופר והוא דבר בטעם [צ]המקום. או פירוש וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו [ק]את הארץ והנה [ק]ישראל יטהרוה: (מד) ויבא משה. להורות כי אמר שהלך אל כל שבט ושבט וליום בואו אל אהל מועד ושם נקהלו אליו כל בנ"י אז דבר השירה הזאת: הוא והושע בן נון. כמו אז ישיר משה ובני ישראל [ר]גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישראל יודעין אותו כי מי ידע שכנה שמו משה יהושע כי אם קריאי מועד לבדם ודרך הדרוש [ש]ידועה: (מז) כי הוא

*הה"א היא ל"כ בכ"מ.

פירוש על אבן עזרא

[י](שופטים ה' ב') ענינו נקמה ועל הכתוב נקום נקמת ב"י ת"א אתפרע פורענותא. והכה ג"כ פי' הנפרע אשר לוקח הנקמה וכו'. [כ]ויעבר הרנה. (מ"א כ"ב ל"ו). [ל]ר"ל אינו ענין לכוונת הכתוב. [מ]ר"ל בסמיכות וכנוי יבא תי"ו תחת ה"א. [נ]רק וכפר ל"ז. ואם הכוונה על האדמה ל"ל וכפרה ל"נ. [ס]וטעמו וכפר עמו אדמתו. כמו אבנים שחקו מים (איוב י"ד י"ט) שפי' בהפך מים שחקו אבנים. [ע](יחזקאל מ"ג כ'). [פ](במדבר ל"ה ל"ג). [צ]ר"ל מסכים לכוונת הכתוב. [ק]וטהרו הארץ (יחזקאל ל"ט ע"ז). [ק]ר"ל המכפר האדמה. פי' המטהר הם עם ב"י והם נקראים לפעמים בלשון יחיד. [ר]שמשה שר תחלה וישראל אחריו ככה פי' פה מתחלה למדה משה וא"כ יהושע. [ש]שהוסיף יו"ד על שמו וקראו יהושע לומר יה יושיעך מעצת מרגלים וי"מ שלא חזות דעת עליו.

משלי

ספורנו

נקם לצרי. הנקם שעשו בישראל כאמרו יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה אשיב להם אותו הנקם כאמרו ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל: ולמשנאי אשלם. תשלומי מדה כנגד מדה כאמרו כאשר עשית כן יעשה לך גמולך ישוב בראשך: (מב) אשכיר חצי מדם והרבי תאכל בשר. כאמרו כי זבח לה' נשפט ובחרבו את כל בשר: מדם חלל ושביה. כאמרו ורבו חללי ה': (מג) הרנינו גוים. אתם חלי ה' ותרבו הרנינו גוים שיכירו כלם כי ישר ה' ולא עולתה בו כאמרו ישמחו וירננו לאמים כי תשפוט עמים מישור: עמו. והרנינו עמו שיתנו תודה וקול זמרה על כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו ורננת עמו תהיה על נקמת דם עבדיו ועל נקם שישיב לצריו בשביל מה שעשו לישראל דרך נקמה: וכפר אדמתו. בהשמה מהם ממה שנעשה בה: עמו. ויכפר גם כן עמו מכל מה שעשו בגלותם מחלול ה' וזולתו במה שסבלו בגלות באופן שישיב שכינתו בתוכם כאמרו יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון: (מו) אשר אנכי מעיד בכם היום. בשירת האזינו שאני מעיד ומתרה בישראל שכמו שנתן להם האל ית' פרנסה שלא בצער כדי שיעבדוהו כן ישמיתם בהשתיאם כוונתו: אשר תצום את בניכם. בסוף ימיכם הזכירו בצוואתכם לבניכם כל אלה הדברים

פירוש רשב"ם

(מב) פרעות. כמו וראשו יהיה פרוע. לשון סתירה ופירצה: (מג) הרנינו גוים. על עמו. כמו הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים והאמינו בו שהרי נבר עלינו חסדו יותר משאר האומות: ולפיכך שבחוהו והאמינו בו וינבר עליכם כמונו אף כאן הרנינו ושבחוהו ועבדוהו וכן יעשה לכם אם תראוהו ותעבדו אותו: וכפר אדמתו עמו. יקנה דם עמו מן האדמה על ידי שפיכת דם אויבים. כדכתיב ולארץ לא יכופר בדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו: (מד) הוא והושע בן נון. שהרי לשניהם צוה הקב"ה כדכתיב קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וגומר: וזאת

אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ מפטיר

מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃ מט עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה׃ נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ומסכירין שובה ישראל. בסופם בסימן י"ד. כ"כ כל"ג סימן.

פ פ פ

לג א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ ב וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה

מרבבת

אונקלוס

די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: מח ומליל יי עם משה בכרן יומא הדין למימר: מט סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו די בארעא דמואב די על אפי ירחו וחזי ית ארעא דכנען די אנא יהב לבני ישראל לאחסנא: נ ומות בטורא די את סלק לתמן ואתכנש לעמך כמא דמית אהרן אחוך בהור טורא ואתכניש לעמה: נא על די שקרתון במימרי בגו בני ישראל במי מצות רקם מדברא דצן על די לא קדשתון יתי בגו בני ישראל: נב ארי מקבל תחזי ית ארעא ולתמן לא תיעול לארעא די אנא יהב לבני ישראל: פ פ פ

א ודא ברכתא די בריך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם מותה: ב ואמר יי מסיני אתגלי וזהור יקרה משעיר אתחזי לנא אתגלי בגבורתה מטורא דפארן ועמה רבבת קדישין

מסרה, מת משה, י' ס' לשמר. מט אל הר, פ"ת וכל הכרמל דכו'. נ ומת, ו' חסר בלי' וחד זמם. בהר, בפשטא. עלה, חסר. והאסף, ל'. עמיך, ב' מ"ל. ויאסף, ה' ג' מלעיל וב' מלרע. נא במי, ה'. מריבת, ב"מ. צן, מ"ל חסר. אותי, ל"א מ"ל ול' מ"ל בתורה. נב ושמה, ח'. תבוא, מ"ל. לג א הברכה, ל'. ברך, י"ב. משה, איש, ג' דסמיך. לפני, ד'. מותו, כו"ל מ"ל. ב ויאמר, הפ"ס בפתח לסבת הרביע. הופיע, ג' מ"ל דמ"ל. ואתה, בה"א בסופה.

ת"א וזאת הברכה מגילה לא סוטה יד. ויאמר ה' מסיני בא האלילים ג עקרי מא פב ס' הזוהר פ' פרומה וע' בלק. הופיע מהר ברכות לב קמא לח.

רש"י

ומלכים מתאוים להדבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה: בגימל מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח (שם ז) בעצם היום הזה בא נח וגו' במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו להכנס בתבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר (שמות יב) בעצם היום הזה הוציא ה' לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו': (נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית ונתאוית לה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו. אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם (במדבר כ) ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לא לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן: (נב) כי מנגד. מרחוק: תראה וגו'. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבוא. כי ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה: חסלת פרשת האזינו

(א) וזאת הברכה. לפני מותו. (ספרי) סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: (ב) ויאמר ה' מסיני בא. (שם) פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר (שמות יט) לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. (ספרי) שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא

ספורנו

הדברים ותלוו שישמרו מאד לנפשם פן ישכחון כמו שצוה דוד לשלמה בנו: לשמור לעשות. כדי שהבנים ישמרו ויעשו: (מט) וראה את הארץ. לתת שם ברכתך: (נ) ומות בהר. קבל עליך המיתה לכפרה על אשר מעלתם: והאסף אל עמיך. ובזה תאסף בצרור החיים עם הכשרים כמוך:

(א) וזאת הברכה. אשר ברך משה. כשהראהו האל ית' את כל הארץ לפני מותו כדי שיברך את הארץ ואת ישראל בה כמו שהיתה כוונתו באמרו אעברה נא ואראה וכן כוונת האל ית' כאשר אמר לו וראה את הארץ זאת היא הברכה שבירך: (ב) ויאמר. וקודם שהתחיל הברכה המתחלת ברזל ונחשת מנעליך. אמר זאת ההקדמה והתפלל על השבטים למען תחול ברכתו כי אמנם דברי הברכה בכל מקום מדברים עם המבורך כאמרו אמור להם. וכן כל דבריו מברזל ונחשת עד על במותימו תדרוך היו עם ישראל אבל דבריו הקודמים היו עם האל לבקש מלפניו על עמו: ה'. לשון קריאה: מסיני בא וזרח כו'. אש דת למו. הזכיר זכותם של ישראל כדי שתקובל תפלתו עליהם ותחול ברכתו ואמר אל האל ית' הנה

מסיני

(מח) ומליל יי עם משה בשבעא בירחא דאדר בכרן יומא הדין למימר:

[(מח) ומליל מימרא דיי עם משה היך זמן יומא הדין למימר:]

(מט) תהה כיון דאמר ליה מימרא דיי סוק לטוור עבראי הדין טוורא דנבו חשב בלביה ואמר דלמא דמיא מסוקתא דא למסוקתא דטוורא דסיני אמר איזל ואיקדיש ית עמא אמר ליה מימרא דיי לא כל היאך אלהן סוק וחמי ית ארעא דכנען דאנא יהיב לבני ישראל לאחסנא:

[(מט) סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו דאית בארעא דמואב דאית בלקבל ירחו וחמי ית ארעא דכנען דאנא יהב לבני ישראל לאחסנא:]

(נ) ושכוב בטוורא דאנת סליק לתמן ואתכנש לעמך אוף אנת היכמא דשכיב אהרן אחוך בטוורוס אומנוס ואתכנש לעמיה מן יד פתח משה פומיה בצלותא וכן אמר רבוניה דעלמא בבעו מנך לא אהי מתיל כבר נש דהוה ליה ביר יחידאי ואשתבי אזל פרקיה בממון סגי אלפיה חכמתא ואומנותא קדיש ליה איתא נציב אבוורנקי דמלכיא בנא ליה בית חתנותא אתקין ליה פורייא וקטר ליה גננא בגויה זמין ליה שושביני אפא פיתיה נכס ניכסיה מזג חמריה כיון דמטא למחדי בריה עם אנתתיה ובעו שושביני למברך ריפתא אתבע ההוא בר נש לבי דינא קמי מלכא ואתקנס דין קטול ולא דלו מניה עד דחמי בחדוות בריה היכדין אנא טרחית בעמא הדין אפיקית יתהון במימרך ממצרים אליפית יתהון אורייתך בניתי לדון משכנא לשמך וכד מטא זמנא למיעבר ית יורדנא למירות ית ארעא אנא מתקנס לממת אי ניחא לקמך דלי מני דאעבור ית יורדנא ואחמי בטובתא דישראל ומבתר כדין אימות:

[(נ) ותתכניש בטורא דאת סליק לתמן ותתכניש בשלם לות עמך היך מה דאתכניש אהרן אחוך בהור טורא ואתכנש בשלם לות עמיה:]

(נא) אתיב ליה מרי עלמא וכן אמר מן בגלל דשקרתון במימרי במצע בני ישראל במוי מצות רקם מדברא דצין מטול דלא קדשתון יתי במצע בני ישראל:

[(נא) על דסריבתון בשם מימרי בגו בני ישראל במי מצותא רקם במדברא דצין על דלא קדישתון יתי בגו בני ישראל:]

(נב) ארום מקביל תחמי ית ארעא ותמן לא תיעול לארעא דאנא יהיב לבני ישראל:

[(נב) ארום בלקבל תחמי ית ארעא ותמן לא תיעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל:]

פ פ פ

(א) וזאת ודא סדר ברכתא דבריך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם דימות:

[(א) ודא ברכתא די בריך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם עד דלא יתכניש:]

(ב) ואמר יי מן סיני אתגלי למתן אורייתא לעמיה בית ישראל ודנח זיו איקר שכינתיה מגבלא למיתנה לבנוי דעשו ולא קבילו יתה הופע בהדרת איקר מטוורא דפארן למיתנה לבנוי דישמעאל ולא קבילו יתה הדר ואתגלי בקדושא על עמיה בית ישראל ועמיה ריבן ריבוון מלאכין קדישין כתב ימיניה ואורייתיה מגו שלהובית אישתא בקודייא יהב להון:

ואמר

בעל הטורים

כן התורה לא יוכל אדם להתמלאות ממנה: (מח) וידבר יי' אל משה בעצם עם הם דסמיכי בלא לאמר כנגד יו"ד דברים: (נ) כאשר מת אהרן בגי' הן בנשיקה מת אהרן:

(א) וזאת הברכה לעיל מיניה כתיב אשר אני נותן לבני ישראל וסמיך ליה וזאת הברכה לומר אני מסכים על ברכתם. וזאת הברכה בגי' זו היא התורה. כי בזכות התורה ברכם: משה איש האלהים ר"ת מאה וס"ת משה וזהו ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. שאמר ד"ה סנו לו מאה ברכו' בכל יום ובכל ברכה וברכה יו"ד זהובים הרי אלף. לכך אמר יוסף השם עליכם ככם אלף פעמים משלי ויברך אתכם משלו. הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בוי"ו לומר שבירך י"ב שבטים: (ב) וזרח משעיר ג' זרח בחשך. וזרח השמש. וזרח משעיר שנגלה לעשו לקבל התורה ולא רצו על כן זרח בחשך שנענשו ונהפך להם לחשך ולאפלה. אבל ישראל שקבלוה וזרח השמש שנאמר מצות יי' ברה מאירת עינים: הופיע ג' הופיע מהר פארן. מציון מכלל יופי אלהים הופיע. אל נקמות ה' אל נקמות

יונתן

אולפנא: (מח) בשבעא בירחא דאדר דס"ל דביה ביום שנולד ביה ביום מת: (מט) לא כל היאך פי' כמו לאו כל כמינך: (נ) נציב אבוורנקי פי' כעין נטיעה של שמחה כמו אילן שנוטע בעת לידת הילד ובעת הנשואין עושין ממנו חופתו נקרא אבוורנקי והוא מתכשיטי מלכות כך מבואר בגמ' דתעניות דף י"ד. דלו מיניה וכו' פי' ולא המתין לו כ"ל שיסלק ממנו בלשון הקלה: (ב) ודנח זיו וכו' לשון זריחה והארה וכבר בא הרבה כזה וכל פסוק זה הוא

רמב"ן

(א) איש האלהים. להגיד כי ברכתו מקויימת כי איש האלהים היה ותפלת ישראל לרצון. והנה יקרא הכתוב למשה רבינו איש האלהים וכן שאר הנביאים ואליהו ואלישע ולא יאמר הכתוב איש ה' אבל יאמר משה עבד ה' והטעם יודע לכל משכיל וכן על דרך האמת וזאת היא הברכה כי אות ה' היתה זאת וכן ביעקב נאמר וזאת אשר דבר להם אביהם זאת הברכה הוא שאמר דוד זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי ירמוז לציון עיר דוד כי שם צוה יי' את הברכה חיים עד העולם. והמשכיל יבין ולזה הסוד נתכוונו רבותינו במדרש שאמרו בבראשית רבה וזאת אשר דבר להם אביהם עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם וממקום שפסקתי אני משם הוא מתחיל כיון שעמד משה רבינו פתח להם בוזאת הברכה מאותו מקום שפסק להם אביהם הוי וזאת אשר דבר להם אביהם אמר להם הברכות הללו אימתי מגיעות אתכם משעה שתקבלו את התורה שכתוב בה וזאת התורה וגו' כי המלה הזאת תרמוז לברכה שהיא התורה והיא הברית דכתיב זאת בריתי וכבר הזכרתי זה: (ב) ה' מסיני בא. יאמר כי הנה מסיני בא לישראל כי משם השכין שכינתו בתוכם ושוב לא נסתלקה משם והענין כי ירד הכבוד בהר סיני כמו שנא' וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה וגו' ושם היה כל הימים שהיה משה עולה ויורד כמו שנא' ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וגו' וכאשר נתנו לו הלוחות האחרונות

אבן עזרא

הוא חייכם. כטעם יראת ה' תוסיף [ת]ימים ועוד שאחריו בארץ טובה ולא [א]בגלות: (מח) בעצם היום הזה. היום שאמר השירה: (נ) ומות. לתקן עצמו [ב]כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת [ג]ויאסף: (נא) אשר לא קדשתם. [ד]פירשתיו: אל הארץ. פירושו *ושמה:

(א) וזאת הברכה. כברכת [א]יעקב: איש האלהים. להודיע כי בנבואה ברך אותם: לפני מותו. סמוך [ב]למותו והטעם ביום [ג]מותו: (ב) מסיני בא. ויאמר הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני. ואמר סיני כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר: מרבבת

* נ"ל דצריך פי' ממלת ושמה.

פירוש על אבן עזרא

[ת](משלי י' כ"ז). [א]שהמיים בו חיי לעד. [ב](להלן ל"ד ו') ואינו לווי אשר ימות כי המשה ביד ה' ובפרט (שם ה') כמוב ע"פ ה'. [ג](בראשית כ"ה ח'). [ד](במדבר כ' ו'). [א]כמ"ש וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וכו' (בראשית מ"ט כ"ח) כמאמר המ"כ במה דפים ע"פ פתח מ"כ אחריו כדי לפרש הוא"ו אשר מלה כי הוא נוסף על הראשון. [ב]לאמר זה ז"ל לפי שהוא ידוע שלא ברך אותם אלא קודם מיתתו ולא לאחר מותו. אלא שר"ל סמוך למיתתו (נ"כ) בא לפרש למה מכנה כאן בשם איש אלהים ולא כן במקום אחר. ע"כ מפרש הפסוק כי היה לפני וביום מותו ככתוב תוסף רוחם יגועון ובודאי ברכם עם התוספות רוח אשר שרתה עליו. [ג]כמ"ש (לעיל ל"ב מ"ח). ההלים

פירוש רשב"ם

(א) וזאת הברכה. מוסב למעלה וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם האזינו השמים וגו' וזאת הברכה אחר התוכחה של האזינו חזר ובירכן לישראל בטרם יעלה אל ההר למות שם כלומר. זאת השירה וזאת הברכה: (ב) ה' מסיני בא. הראה לישראל ונתן להם תורתו. וזרח משעיר ופארן. כיצד שאתא מתוך מרבבות קדש מכל ארבעה צדדין של הר סיני באה האורה והמלאכים דרך שעיר ופארן עד שבא אל סיני: ומימינו נתן להם מתוך אש שהיה מדבר מתוך האש לישראל. כדכתיב השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. וכן מצינו בתהלי' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. ה' בם סיני בקדש. ובחבקוק אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו. ובדבורה כתיב ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום: הופיע מהר פארן. האיר מהר פארן: אף

מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשְׁדָּת לָמוֹ׃ ג אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃ ד תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃ ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם

°כתיב חד וקרי תרין · יחד

אונקלוס

קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵהּ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב־לָנָא׃ ג אַף חַבִּיבִנּוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל־קַדִּישׁוֹהִי בֵּית־יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּקִנּוּן־מִמִּצְרָיִם וְאִנּוּן מְדַבְּרִין תְּחוֹת־עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל־מֵימְרָךְ׃ ד אוֹרַיְתָא יְהַב־לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרֻתָּא לִכְנִשַׁת יַעֲקֹב׃ ה וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא

כחדא

מסרה מרבבת, חסר. מימינו, מ"ל דמ"ל. אשדת, פ"ו מלין כתיב מלה חד וקרי תרי והד' בקמץ. חבב, חד"ס. קדשיו, ג ח"ו ומ"י. בידך, מ' י'. תכו, ח"ו והכ"ף בדגש. לרגלך, ל' וחסר. מדברתיך, ח"ו ומ"י. ד לנו, (הלמ"ד דגושה מל"ד). מורשה, ב' בתורה מ"ל. קהלת, חסר והלמד דגושה. בישרון, ל'. חו"ק ומ"ל חניין והיוד נחה. בהתאסף, ל'. עם, קמץ בז"ק.

ת"א ואתה מרבבות חגיגה יו. מימינו אש דת למו ברכות ו קב יומא נג ביצה כה סוטה ז. אף חבב עמים בתרא ח. תורה צוה לנו ברכות נז פסחים מט סכה מב סנהדרין נט לא תכות נג עקידה שער ס. ויהי בישורון כ"ס לב.

רש"י

ולא רצו: הופיע מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל (שם): מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אשדת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. דבר אחר אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: (ג) אף חובב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים. כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימן לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקדוש ברוך הוא ליעקב (בראשית לה) גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדשיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך: והם תכו לרגלך. והם ראוים לכך שהרי תכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגלך בסיני. תוכו לשון פועלו הוכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברתיך. נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך. המ"ם בו יסוד כמו (במדבר ז) וישמע את הקול מדבר אליו (יחזקאל ב) ואשמע קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם היא פורפלי"ורש בלע"ז. ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שימוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חובב עמים. אף בשעת חבתן של אומות העולם שהראית להם פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדושיו בידך. כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תכו לרגלך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך. מקבלים גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם: (ד) תורה. אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (ה) ויהי. הקב"ה בישורון מלך. תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו (שמות

לכ"ד

ספורנו

מסיני בא וזרח והופיע ממקומות שונים לישראל קדש של אש דת והוא החלק העיוני הבא מרבבות קדש מצד ימין של קדש כי אמנם נתן באספקלריאה המאירה: (ג) אף חובב עמים. ואף על פי שאתה חובב עמים כאמרך והייתם לי סגלה מכל העמים ובזה הודעת שכל המין האנושי סגלה אצלך כאמרם ז"ל אבות. חביב אדם שנברא בצלם. מכל מקום כל קדושיו בידיך. הנה אמרת שכל קדושיו של קדש של אש דת הם בידיך כצרור הכסף שהם סגולים מאשר המין כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהני' וגוי קדוש כאמרם ז"ל שם. חביבין ישראל שנקראו בנים למקום: והם תכו. נשברו כמו איש תככי' כתפללו ברוח נשברה: לרגלך. להדום רגליך בסיני: ישא מדברתיך. (ד) תורה צוה לנו משה. אמרו אל האל ית' ישא אלינו משה את מדברותיך שהם התורה שצוה לנו ואמר מדברותיך כאמרו וישמע את הקול מדבר אליו: מורשה קהלת יעקב. שהיא למורשה לקהלת יעקב מקובלת לנו ולבנינו למורשה: (ה) ויהי בישורון מלך. ואז מי שהיה מלך בישורון והוא האל ית' מלך בין המעיינים ותופשי התורה: בהתאסף ראשי.

רמב"ן

האמרונות שכן הכבוד באהל מועד כמו שנא' והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה וכתיב ודבר אל משה פנים אל פנים וגו' וכאשר הוקם המשכן שכן הכבוד במשכן שנא' ויכס הענן את אהל מועד וכבוד יי' מלא את המשכן ומשם היו לו כל הקרבנו' כל ימי המדבר: וזרח משעיר למו. כי אחרי נסעם מסיני במסע הראשון שכן הענן במדבר פארן ומשם שלח מרגלים שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן ונתנדה העם ולא היה הדבור עם משה עד שבאו לשעיר בגבול בני עשו בסוף הארבעים כמו שנאמר שם כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך והנה אז בבאם בשעיר היה השם להם לאור עולם ושלמו ימי אבלם וצוה אותם להשמר משעיר ועמון ומואב ואמר שיסבו לרשת את ארצם ויכבשו ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי הגדולים: הופיע מהר פארן. שנסתכל בהם ושם עיניהם לנאור פניו מהר פארן והטעם כי תחלת הכנסם במדבר הגדול היה מפארן כמו שנאמר ויסעו ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן והנה השם הופיע עליהם לראות מה הם עושים במדבר הגדול והנורא מלשון ועל עלת השעים הופעת נסתכלת ורואה באורך הגדול כל סתרי מחשבותיהם: ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו. יאמר כי בא הכבוד לישראל מרבבות קדושי עליון אשר ירדו עמו על ההר כענין שנא' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש מימינו אש דת למו כי מימין תפארתו היה להם אש דת לא מיד המלאכים המזכרים רק מימין השם בעצמו ובכבודו ויתכן כי מרבבות קדש מרבוי קדושתו כי קדוש קדוש קדוש בכל מיני קדושה: וטעם אש דת למו. כמו דת אש כמו שאמר ואת קולו שמעת מתוך האש טעמו כמו אש ודת למו יזכיר שהראה להם האש העליונית והשמיעם הדת וזה כענין שנאמר ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש ועל דרך האמת יגיד

נם

אבן עזרא

מרבבות קדש. הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה: אש דת למו. התורה שנתנה באש וברק ואמר כי טעם ה' מסיני בא דרך תפלה כאומר אתה שבאת בסיני והנחלת תורה ימי לאוזן וזה רחוק כי היה ראוי להיות היה ואל תמיה ואשר יאמינו אמרו כי טעם משעיר על דת אדום. ופארן על דת ישמעאל ואלה תועי' הלא ראו כי לא הזכיר באמרו כי אם לבדך ישראל לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל. ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו מכשול. והנכון בעיני שהפרשה היא ברכה כלל לכל ישראל ואח"כ פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כללם במקום אין כאל ישורון. והנה מלאכו שאמרה דבורה ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום והנה אין שדה אדום הר כאשר אמר הגאון כי שלשה הרים הם סמוכים או נכחם. ובספר תהלות. אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה. ואחריו כתיב ארץ רעשה ובצעד השכינה בישימון לא היה יום מתן תורה. כי אשר מדבר פארן בא בישימון. ואמר חבקוק אלוה מתימן יבא שהוא מבני אדום תימן לאומר כטעם משדה אדום. והנה הכל במלחמות ידבר והעד יקום אלהים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה הכתוב כדת עזר מהשם והארץ תמוג וההרים ימוטו והשמים ירעשו והעד בשירת דוד ותגעש ותרעש הארץ. וטעם זה סיני פירשתיו במקומו. וכן הוא הפירוש השם בא והטעם הכבוד שנכנס בישראל ותחלת הכנסו מסיני וזרח משעיר והטעם כל השנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישראל אל שדה אדום וכן כתוב בהללם שעיר (לד) אל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטעם מפורש כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והופיע מהר פארן והטעם כפול כי פה הרלה יפעתו: ואתה מרבבות קדש. על דעתי שהוא דבק עם מימינו והטעם שבא אם מרבבות קדש מימין השם לסבב ישראל כטעם סוסי אש ורכב אש סביבות אלישע. וטעם דת שעומדת תמיד: (ג) אף חובב.

מגזרת

ירושלמי

(כב) ואמר יי מן סיני אתגלי למתן אורייתא לעמיה דבית ישראל ודנח ביקריה על טורא דשעיר למתן אורייתא לבנוי דעשו וכיון דאשכחו כתיב בנוה לא תהוין קטולין לא קבילו יתה הופע ביקריה על טורא דגבלא למיתן אורייתא לבנוי דישמעאל וכיון די אשכחו כתיב בגוה לא תהוון גנבין לא קבילו יתה חזר ואתגלי על טורא דסיני ועמיה ריבוון מלאכין קדישין ואמרו בני ישראל כל די מליל מימרא דיי נעביד ונקביל ופשט ימיניה מגו להבי אישתא ויהב אורייתא לעמיה:

(ג) אוף כל מה דאורעה לעממיא מטול למחבבא עמיה בית ישראל כלהון קרא להון קדישין למיקום באתר בית שכינתיה וכד הינון נטרין מצוותא דאורייתא מדברין לרגל ענני יקרך נייחין ושריין כמן פסא דבר:

(ג) הלא כל גלי וידע קדמוי דלאו בנוי דעשו ובנוי דישמעאל מקבלין אורייתא אלא כל כדין למחבביה עמיה בית ישראל כוות ריבוון דמלאכין קדישין דאף על גב דמייתי עליהון יסורין סגין לא נייחין ולא שדכין מן אולפן אורייתא והא אינון מדברין ואתיין לרגל עננו ונטלין ושריין על פום דבירוי:

(ד) אמרין בני ישראל אורייתא פקיד לנא משה יהבה ירתו לקהל שבטיא דיעקב:

(ד) אמרין בני ישראל אורייתא פקיד יתן משה יהב יתה ירתו ואחסנא לקהל שבטיא דבית יעקב:

(ה) והוא הוה מלכא בישראל באתכנשות רישי עמא כחדא משתמעין ליה שבטיא דישראל:

ויקום

בעל הטורים

נקמות הופיע [נאו"ה] אבל ישראל שקבלוה זכו מה שנאמר מציון מכלל יופי אלהים הופיע. מרבבות ב' ואתה מרבבות קדש. לא אירא מרבבות עם. למה כי יי' אתה מרבבות קדש לעזרני: (ג) אף חבב עמים בני' בגלים [עם התיבות בשני הפוגים] שאף גרים העתידין להתגייר עמדו בסיני. וכן את אשר ישנו פה ע"מ תורה שכלם היו שם בעת מתן תורה. ואמר בלשון אף משום דאיירי בבעלי יסורים שממיתים רים על דברי תורה: קדשיו ב' כל קדשיו בידיך. יראו את יי' קדשיו. למה יראו את יי' קדשיו כי כל קדשיו בידיך: תכו ב' דין ואידך (ישעי', א')· על מה תכו. מה התם לשון הכאה אף הכא לשון הכאה לומר שהם מוכים להכנס וללכת אחריך: תוכו לרגליך ישא מדברותיך ר"ת תלים. שעל כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות: (ד) מורשה ב'

יונתן

הוא בגמרא ובספרי וכדפי' רש"י: (ג) נייחין ושריין כמין פסא דבר פי' מהר"ד כמו פסת בר בארץ שהן שרוין בברכה כמו כן לדיקים אלו וע"ש באורך והעיקר מה שנראה בעיני כמו שמלאתי הפי' נייחין ושרין פי' ישענו ויסמכו כמין פסא דבר כמו פסי בירלאות והוא לשון הגמרא דמס' ערובין ופי' שהוא דפין וקני' העומדים סביב וכו' והפי' זה מסתבר בעיני: ירושלמי לא נייחון ולא שדכין פי' אינם בטלים והוא לשון הגמרא דב"ב כמפ' לעיל פ' תולדות בגיזול יע"ש. (ה) והוא הוה מלכא משמע דקאי על הקב"ה דס"ל כליסנא

רמב"ן

גם כן שהאש שהוא הדת היא מימינו כי מדת הדין כלולה ברחמים ועל דעת רבותינו טעם הכתוב כי מסיני בא לתת תורה לישראל שנגלה להם משם וזרח משעיר להם לישראל כי נגלה על בני עשו לתת להם התורה וכאשר לא רצו בני עשו לקבל אותה האיר פניו לישראל ונתנה להם בימינו ובזרועו ואור פניו כי רצם והופיע והראה להם יפעתו. והדרת פניו מהר פארן כאשר לא רצו בני ישמעאל בתורה יזכיר כי היה זכות לישראל גדולה כאשר לא רצו שאר האומות לקבל את התורה והנה הזכיר כל זרע אברהם שאחד מהם לא היה חפץ בתורה זולתי ישראל אבל אל כל האומות ג"כ נגלה לתת אותה להם ולא רצו בה כפי הבא בקבלת רבותינו: (ג) אף חובב עמים. פירשו בו שהוא מלשון ארמית ותרגום קדמי סיבין יאמר אף חובב את ישראל שהוא עמים רבים כענין אמריך בינונין בעממיך וכל קדושיו של ישראל היו הלוים בידיך כי הקרבתם אליך להיותם חונים סביבות האהל והנראה אלי כי חובב מגזרת לטמון בחובי עוני. מענין סדר במדבר לנחבא. ושם חביון עזו. יאמר גם אתה בידיך מחביא ומסתיר עמים כל קדושי ישראל הנזכר ירמוז כי כל העדה כלם קדושים והשם יסתירם בידו. כטעם ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך כענין סתרי ומגיני אתה. וכן ויתיעצו על צפוניך. וזה רמז לענה שאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם וכן אמר בשירה יסובבנהו,יבוננהו יצרנהו כאישון עינו: והם תוכו. כמו הכו. כאשר בא. תרגלתי לאפרים במקום הרגלתי וכאשר הומרה ה"א הנקבה בת"יו באם אתן שנת לעיני. עושה רע מאת וכן רבים. יאמר שהם מוכים בכל מכה במדבר ללכת אחריך בכל אשר תלך לא ימושו לרעב ולצמאון ומכת נחש ועקרב רק ילאו לרגליך ואחריך ירוצו וזה כענין שנא' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: ישא מדברותיך. כמו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ובל אשא את שמותם על שפתי. ישא ביום ההוא לאמר. מדברותיך כמו ומדברך נאוה יאמר שישא דברך על שפתיו ויהגה בהם תמיד: (ד) תורה צוה לנו משה. הטעם שישא תמיד ויאמר תורה צוה לנו משה והיא תהיה מורשה לקהלת יעקב כי לדורות עולם כל בני יעקב ירשוה וישמרו אותה כי לא תשכח מפי זרעו ודרשו רבותינו שלא אמר מורשה בית יעקב או זרע יעקב ואמר קהלת יעקב לרמז שיקהלו רבים עליהם ותהיה התורה לעולם מורשה ליעקב ולכל הנקהלים עליו הם הגרים הנלוים על ה' לשרתו ונספחו על בית יעקב ונקראו כלם קהלתו: (ה) ויהי בישורון מלך. רמז אל השם הנזכר שהיה למלך על ישראל בהיותם

ישרים

אבן עזרא

מגזרת ארמית [ז]מלשון והייתם לי סגולה [קק]ועמים הם ישראל כמו [ר]אמריך בינונין בעממיך. עמים הר יקראו: וכל קדושיו. בני לוי: בידך. שהם סביבות [ש]האהלון: והם תכו לרגלך. ילכו על דרכך וטעם בידך שאמר: ישא מדברותיך. כי הם ילמדו התורה והם המעתיקים על תורה [ת]שבעל פה: ישא. כל א' ואם הם [א]רבים: וטעם מדברותיך. כי אשר דברת ישאו כי הם נושאי התורה כי גם הם ישאו [ב]את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע [ג]שוא: תכו. בלא את [ג]וי"א מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרים אומרים כי התי"ו למקום ה"א כתי"ו [ד]תרגלתי לאפרים כטע' אפילו שיוכו בשבילך לא יעזבו דברים. וזה רחוק. והנכון שהוא כמו נמשכו והטעם שילכו אל המקום ששם הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש [ה]סביב ישראל והיה [ו]סגולתו. והלוי' יורו התורה [ז]תמיד: (ד) תורה צוה לנו משה. זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו ויהיה למ"ד לנו מושך עלמו ואחר עמו. וכן היא מורשה לקהלת יעקב כמו והנבואה [ח]עודד הנביא ויהי מורשה מורשה קהלת יעקב: (ה) מלך. הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם

כי

פירוש על אבן עזרא

[ד](תהלים קי"ט קס"ה). [ה]מן ד' מסיני בא עד יחד שבטי ישראל. [ו]מן אין כאל ישרון עד על בתוחימו תדלוך. [ז](שופטים ה' ד'). [ח](תהלים כ"ח ח'). [ט](שם פסוק ט'). [י](חבקוק ג' ב'). [כ](בראשית ל"ו י"א). [ל](תהלים ס"ח ב'). המבאר לנחה"ש טען שאין זה ראיה. כי לדעתו שרו זה המזמור כאשר העלו ארון ברית ד' מעיר דוד אל מקומו. ולזה תפלתו יקום אלהים יפוצו אויביו כמו שאמר משה בנסוע הארון ע"כ. והנה לא מצינו בכתוב ששרו על זה בתחלה. רק בסוף תפלת שלמה כתוב ועתה קומה ד' אלהים לנוחך אתה וארון עוזך וכו' (ד"ה ב' ו' מ"א). ואם הוא כדבריו למה לא נמצא בכל המזמור כמו שאמר משה שובה ד' וכו'. ויותר נראה דעת המבאר לס' זמירות ישראל שחברו השיר הזה אחרי שלכד המלך את מצודת ציון והעלה את ארון ד' לעירו בשמחה ובשירים כנזכר (בד"ה א' ט"ו כ"ח) מסכים לדברי רבינו ז"ל שבמלחמות ידבר. וזה כדי לסתור דעת הטועים שאמרו שמעיר על דת אדום ופארן על דת ישמעאל והוא נכון אפי' לדעת המבאר הטוען הנ"ל. [מ](תהילים י"ח ח). [נ](בראשית י"ד ו') ע"ש פי' ר"א. [ס]כי זרח והופיע ענינם אחד. [ע]ר"ל בשעיר ובפארן. [פ](ת"ב ב' י"ט). [צ]ר"ל חוק קבוע כמו ואחדתי המלך (אסתר ב' ט'). [ק]ת"א חביבינון. ופיב"ע וירושלמי מחבבא ומלת סגולה ת"א ויב"ע חביבין. [קק](שמות י"ט ה') [ר](שופטים ה' י"ד). [ש]לג מור משמרתך ואתה שומרם. [ת]וזה עדברותיך. [א]אף שאמר לפני זה והם תכו לרגליך שהוא ל"ר כי אמר ישא על כל אחד מהם. [ב]כמ"ש ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ד' (לעיל ל"א ט') ויצו משה את הלוים נושאי ארון ברית ד' (שם פ' כ"ה). [ג](שמות כ"ג א') כענין ובל אשא את שמותם על שפתי. (תהלים ט"ז ד') וטעמו פה ישא על שפתיו מדברותיך. [ג]ר"ל בלא חבר. [ד](הושע י"א ג') וכן תכו|כמו הכו בשבילך. [ה]כפי' על מימינו אש דת למו. [ו]כפי' אף חובב עמים. [ז]זהו כל קדושיו. [ח](ד"ה ב' ט"ו ח') שפי' והנבואה נבואת עודד. וכן פה צוה לנו משה מורשה. ולנו מורשה קהלת יעקב. ופי' הלוי אשר עלינו ירשנו אותה מפי מ"ר וצוה עלינו להורישה אותה להבאים אחרנו והם קהלת יעקב.

כמ"ש

פירוש רשב"ם

(ג) אף חובב עמים. גם אומות העולם כגון ערב רב ומן האומות שנתגיירו ובאו לקבל התורה עם ישראל גם אותם חיבב הקב"ה וקבלם שכן עליהם כדכתיב במזמור יקום אלהים ויפוצו אויביו דכתיב ביה רכב אלהים:

השלמת פרשת וזאת הברכה מיסוד רבינו שמואל

יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר: ס ז וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה

ואל

כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: ו יְחִי רְאוּבֵן לְחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחֲסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן: ז וְדָא לִיהוּדָה וַאֲמַר קַבֵּל יְיָ צְלוֹתֵהּ דִּיהוּדָה בְּמִפְּקֵהּ (בְּאַגָּחָא) לִקְרָבָא

מסרה ו ימת, ל' בתורה ומ'. המ"ס בפולם: ויהי, ל"ב. מתיו, מ"ל. ז וזאת, י"ז ר"פ בתורה. ויאמר, ל"א תתמין. קול, מ"ל.

ת"א יחי ראובן ואל ימות סוטה ז קמא לג מכות יא. וזאת ליהודה סוטה שם מכות שם. שמע ה' קול מכות שם.

רש"י

ה) כי משה את כלם לאוין אלו שנכרכם. ד"א בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן. בעה"ז: ואל ימות. לעה"ב שלא יזכיר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר (בראשית לה) וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה. (מכות יא) סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנא' (איוב טו) אשר חכמים יגידו וגו' ולא עבר זר בתוכם (ב"ק נג) ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר (בראשית מד) וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו': שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום

ספורנו

ראשי עם. במתן תורה כאמרו ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם. וכאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו וכו': יחד שבטי ישראל. היה מלך על כל שבטי ישראל יחדו. שאז הודו וקבלו מלכותו כאמרם ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו: (ו) יחי ראובן. אף על פי שבחר ראובן בארץ שמחוץ לירדן שאינה מארץ ה' כאמרו ואף אם טמאה ארץ אחזתכם. ולפי זה אינה כל כך מוכנת לזכות בה לחיי עולם. בכל מקום יחי לבנו לעד: ואל ימות בעולם הזה בחוץ שיהיו אנשיו מועטים בענין ואבי מתי מספר אף על פי שכתוב למען ירבו ימיכם על האדמה: (ז) וזאת ליהודה. וזאת הבקשה אני מבקש ומתפלל גם על ארץ יהודה אשר בתוכה נחלת שמעון מפוזרת שלא ימותו במלחמה כי יחדו היו יוצאים למלחמה: ויאמר שמע ה' קול יהודה. ומלבד מה שאמר וזאת ליהודה אמר גם כן שמע ה' קול יהודה

רמב"ן

ישראל ונאספו כל ראשי העם וכל שבט ישראל יחד וגם זה הכתוב דבוק והטעם כי ישראל אמרו תמיד התורה אשר צוה לנו משה תהיה ירושה לכל קהל יעקב לעדי עד לא נעזבנה ולא נמיר אותה לעולם ויאמרו שהיה השם למלך על ישראל בהתאסף ראשינו זקנינו ושוטרינו וכל שבטי ישראל שכולם יחד קבלנו מלכותו עלינו לדור ודור ואנחנו חייבין לשמור תורתו ומלכותו לעולמים וזו המצוה הוא דבור אנכי והיא קבלת מלכות שמים כאשר פירשתי שם והנה הזכיר התורה בכלל ומלכות שמים בפרט שכל המודה במלכות שמים כופר בעכו"ם ומודה בכל התורה כולה ורמזו כי הם ואבותיהם קבלו מלכות שמים מפי הגבורה וראו שהוא מלך ישראל וגואלו והתורה קבלו מפי משה שקבלו עליהם ועל זרעם להאמין בו ולעשות כל אשר יורה מטעם המלך כאשר אמרו ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו וזה פירוש נכון וכן בכתוב הנה הוא על דרך שהזכירו בגמרא במסכת ראש השנה אלא מלכיות תלתא הוא דהויין. ה' ימלוך לעולם ועד. ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו: ויהי בישורון מלך. וכן שנינו בספרי מושב זקנים בישיבה של מטה. שמו הגדול מתקלס למעלה שנא' ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל אין אסיפה אלא זקנים שנא' אספה לי וגו': יחד שבטי ישראל. כשהן עשויין אגודה אחת ולא כשהן עשויין אגודות אגודות וכן הוא אומר הבונה בשמים מעלותיו וגומר ובמדרש רבה כמו אמרו כביכול כאלו מתקלס למעלה בזמן שישראל עשויין אגודה אחת לכך נאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה וכן ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם וגו' וגם זה על הדרך שפירשתי ידרשו שהיה מלך עליהם מפני שנתאספו ויחדו כולם קבלו מלכותו עליהם וכן יהיה מורשה לקהלת יעקב והמלך הוא הקב"ה וכן נהגנו לומר בתקיעתא דבי רב אבל יש במקצת האגדות שמפרשין אותו על משה אומרים משה מלך שנא' ויהי בישורון מלך בהתאסף וג"כ אמר שכתב תורה צוה לנו משה להיותה מורשה לקהלת יעקב והוא היה מלך עלינו ועל כל שבטנו יחד וראוי לנו לעשות דבריו ומצותיו כי מלך גדול וחכם היה עלינו. יספר הכתוב גם בכבוד השליח שהיה גדול וראוי להאמין בו והנכון והאמת מה שפירשנו והנה הזכיר כי השם שוכן בישראל והם קבלו תורתו ומלכותו כל שבטיהם יחד עליהם ועל זרעם לדורותם אם כן הנה ראוים לברכה: (ו) יחי ראובן. אמר ר"א החל מראובן כי הוא הבכור ולא הזכיר שמעון בעבור עון פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם יעד גם נשיאם וכן דעת רש"י והמפרשים ולפי דעתי אין במספרם ראיה בעבור כי עדיין ישארו שלשה עשר אלף ויותר מלבד המתים במגפה וגם מאשר השבטים יחסרו קצת כי בני גד חסרו שלשת אלפים ובני אפרים שמונת אלפים ועוד כי הכתוב שאומר ויצמד ישראל לבעל פעור ואמר קח את כל ראשי העם מלמד שהיו בהם מכל השבטים וכל דייניהם ישפטו בם וכן אמר ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי ואל תשיב עלי מדבר עכן שאמר חטא ישראל כי שם לא נתגלה החטא ויזכירם סתם וכן המוכה איננו ראיה כי היה נשיא בית אב בשם לא נשיא השבט והעומדים על ה' בעדת קרח גדולים ונכבדים ממנו שהיו נשיאי עדה ולא הלכו כל שבטיהם אחריהם והמזמור הזכיר דתן ואבירם וענינם בשמם תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם והזכיר ויצמדו לבעל פעור עם ויאכלו זבחי מתים לכלל העם וחלילה שיונע משה מלברך את שמעון ולא ימחה שבט מישראל שכבר כלו הנצמדים לבעל פעור כמו שאמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואלה הנשארים כולם כתוב בהם ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום ולמה לא יברכם והנה כולם עמו העגל וחטאו במרגלים ונתכפר להם ובירכם ואולי במדרש רבה ששה משפחות נחסרו על הזנות בעצת בלעם ומנה משפחה אחת לשמעון וחמשה מבני בנימין והנה לדעתם בנימין חטא יותר משמעון באותו החטא והוא בכלל הברכה. והנכון בעיני כי הכתוב לא ימנה בשבטי ישראל רק שנים עשר וכן אמר בברכת יעקב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר והנה יעקב הזכיר בניו השנים עשר והזכיר יוסף בשבט אחד ומשה רצה להזכיר ביוסף שני שבטים כמו שאמר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה והיה זה בעבור שני דרכים האחד כי אחר שלום שקדוש ברוך הוא ועשאם שני שבטים בחנכת המזבח ובדגלים ובנחלת הארץ הנה הוא צריך למנותם שנים בברכתם ועוד שהזכיר יהושע שמנחילם את הארץ והוא מאפרים הקטן והולך להזכיר אחיו שגדול ממנו והנה רצה לברך את לוי כי מברכתו יתברכו כל ישראל שהיו קרבנותיו לרצון להם לפני השם והוצרך להשאיר אחד מן השבטים שאין נימנין בשום מקום רק שנים עשר כנגד שנים עשר מזלות ברקיע ושנים עשר חדשים בשנה ושנים עשר גבולי אלכסונין שאמרו במדרש שהם הן זרועות עולם וכמו שהזכירו חכמים במסכת ברכות אמר הקב"ה לנביא לך ואמור לכנסת ישראל בתי שנים עשר מזלות בראתי ברקיע כנגד שנים עשר שבטים וכו' וכן בספר גריזים והר עיבל שמנה לוי לא נגזר שם יוסף לשני שבטים וכן תראה בחלוק יחזקאל שמנה בחלוקת הארץ יוסף לשני שבטים ולא הזכיר לוי וכשמנה תוצאות העיר הזכיר שער לוי אחד ולא מנה שבט יוסף לשני שבטים אבל אמר שער יוסף אחד כי לעולם לא ימנו שבטי ישראל רק שנים עשר וכאשר זכרתי זה בסדר ויקח קרח והנה השאיר משמעון שלא היה שבטו גדול ולא היתה בו ברכת יעקב אביהם מרוצה אבל חלקם ביעקב והפיצם בישראל והנה יתברכו גם הם מברכה שאר השבטים אשר המה בתוכם: וסדר זאת הברכה היתה בכוס הקדם על דרך נחלתם החל בראובן

ירושלמי

(ה) ויקום מלך מדבית יעקב בכנישות ראשי עמא בחדא ישתמעון ליה שבטיא דבני ישראל:

(ו) ייחי ראובן בעלמא הדין ולא ימות במיתותא דמייתין בה רשיעיא לעלמא דאתי ויהי עולימוי מתמנין עם עולימיהון דאחוי בית ישראל:

(ו) יחי ראובן בעלמא הדין ולא ימות במותנא תנייתא דבה מייתין רשעיא לעלמא דאתי ויהון עולימוי עם גוברין במנין:

(ז) ודא בירכתא לשבטא דיהודה חוונ בחולקיה ובבירכתיה לשמעון אחוי וכן אמר קביל יי צלותיה דיהודא במפקיה לסדרי קרבא ולוות עמיה תעליניה מסדרי קרבא בשלם ידוי יתפרען ליה מן בעלי דבבוי וסעיד וסמי מסנאוי תהוי ליה:

(ז) ודא ברכתא דבריך משה נביא דיי לשבטא דיהודה ואמר שמע מימרא דיי בקל צלותיה דיהודא ולוות עמיה תעיל יתיה מן סידרי קרבא ידוי יתפרעון מן בעלי דבבוי וסעד וסמך מן שנאוי תהוי ליה:

ולשיבט

בעל הטורים

ב' במסור' מורשה קהלת יעקב. ונשפי אושה לכם מורשה. ושיית ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו. ר"ל זהו שאמז"ל התורה אינה ירושה לך כמו השם ונשפי אותה לכם מורשה אבי יי' מורשה ולא יורשה. הכא נמי. קהלת יעקב. משום דכתיב ביעקב איש תם יושב אהלים מה טובו אהליך יעקב אימתי התורה מתקיימת במתאספין קהלת יעקב: (ז) שמע יי' קול ר"ת בני' יהושפט שהתפלל

יונתן

כלישנא קמא דספר וק"ל: (ו) ולא יימות במיתותא דמייתינבה רשיעיא וכו' שלא יזכר לו מעשה בלהה וכדפירש"י ומה שתרגם אונקלוס ומותא תניינ' לא ימות רלונו שלא יתגלגל וימות פעם שני כענין פעמים שלש יפעל אל עם גבר והתפלל עליו שלא יעשה לו כן. וכמוהו אם יכופר העון הזה עד תמותון מותא תנינא והפי' כמ"ש הרקנ"ט. וכאן התפלל על ראובן לפי שראותן לא היה בחטא של שבטים שבשביל כן נגזרה הגזרה של שבטים להתגלגל בעשרה הרוגי מלכות והוא לא חטא בזה לכן ביקש עליו רשעים וק"ל: (ז) בחולקיה ובבירכתיה לשמעון מובן הוא בספרי זוטא ומצילו כע"י כאן: (ס) במוי מלוה

רקס

רמב"ן

מראובן כי לקח נחלתו בראשונה ועוד כי הוא הבכור ומשה התפלל עליו שלא ימחה שמו בחטאו ולכך נתן לו ברכתו מטעם הבכורה ואחר כן הקדים יהודה כי הוא הנושא הראשון בארץ ולמגיד ממנו והוא העולה בתחלה למלחמה אשר בם יברך אותו והנה ברכתו כוללת כל ישראל ואחר כן ברך לוי השוכים עם בני יהודה ועיר ירושלים ושם יהיו לרצון ואחרי כן ברך בנימין שהיתה נחלתם עם בני יהודה ועיר ירושלים ובית המקדש בין בני יהודה ובין בני בנימין והלוים ישבו עם שניהם ואחרי כן ברך בני יוסף כי כן היתה נחלתם שנאמר ויעל גורל מטה בנימין למשפחותם ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף ואחרי כן השלים לברך בני הגבירות והקדים זבולן ליששכר כאשר עשה יעקב וכן נפל גורלם השלישי לבני זבולן והגורל הרביעי לבני יששכר ואחרי כן ברך בני השפחות דן ונפתלי גד ואשר כסדר תולדותם והוא הדגל שלהם והקדים גד לכל בני השפחות כי לקח נחלתו תחלה עם ראובן המוקדם והוא היה מדגל הראובני: וטעם יחי ראובן. שיחיה שבטו ולא ימות לעולם ויהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ודעת קדושי' אדע ואל יהי מתיו שלא יהיו מעטים שכל דבר שיסופר הוא מעט וכן מתי מספר לשון [*]רש"י. ויותר נכון לפרש יחי ראובן בישראל ואל ימות שלא יכרת שבטו באחד מכל הזמנים ויהי פקודיו במספר בני ישראל לעולם. [התפלל] (יתפלל) עליו שלא יגרום חטאו והכעס הגדול אשר כעס עליו אביו בחללו יצועיו להכרית שמו מישראל חס כענין שנאמר שם וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר כי הודיע שלא יצא בחטאו מן המספר וכן פירש רש"י: וטעם מתיו. כל אנשיו יזכו בזה ולא יכרת אפילו מקצת השבט בחטאו ואולי מתיו רמז לראשי משפחותיו הארבע ויהיה טעם מספר כמו במספר. וכן לזנות בית אביה. ירשלו מים ורבים כן. או טעמו שיהיו מתיו מספר ישראל שימנה ראשון כמשפט הבכור כי האחד הוא המספר. כי ממנו החל ואונקלוס תרגם יקבלון בנוהי אחסנתהון במניהון. יתכוין למה שפירשנו יאמר שיחיה ראובן ולא יכרת ויהיו מתיו במספרם לעולם לא יחסר שבטו מישראל. ולא ימנו ביותר מספרים להיותן שני שבטים. שלא ממנו הבכורה והבטיחו בשבט אחד לעולם. ויש מפרשים כי הברכה הזאת על כבוש הארץ יאמר שיחיה ראובן בעברם חלוצים למלחמה לפני בני ישראל והטעם שיתגברו ולא ילחמו כטעם ועל חרבך תחיה ואל ימות שלא יפלו מהם במלחמה ויהיו מתיו מספר שיחזרו לאהליהם במספרם לא יפקד מהם איש. וכן בברכת גד מזכיר זה הענין. והפירוש הזה קרוב אבל הראשון נכון יותר בעיני כי ברכת משה כדרך אשר הזכיר יעקב וכענין ההוא. ועל דרך האמת יחי ואל ימות מטעם פוקד עון אבות על בנים ושם לשונאי קודו. והוצילה ברכת משה לכפר לו מעשה בלהה שלא יכרת וימות בו לעולם. אבל פקד עליו עם שאר השבטים מעשה יוסף כפי הנא בפרקי היכלות: (ז) וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה שיחיה ולא ימות והוסיף לו עוד שמע ה' קול יהודה דעת רבי אברהם. וזה איננו נכון על פירושינו כי אין יהודה בכרת הזה שיתפלל עליו כן. כאשר לא הזכיר זה בשאר השבטים אבל הוא כפשוטו וזאת הברכה אשר ליהודה. ועל דרך האמת ייחד המדה הזאת ליהודה בעבור כי להם המלחמה וממנו המלכות לעולם והיא העזר מצריו. והוא סוד הכתוב שאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר כי הוא הקשת הנראה בענן שנא' בה זאת אות הברית: שמע י"י קול יהודה. (יתפלל) [התפלל] עליו בצאתו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה ולנגיד ממנו שילחם באויבי ישראל וכן אמר יעקב ידך בעורף אויביך: ואל עמו תביאנו. שישוב לשלום: ידיו רב לו. יהיו ידיו רב לו שלא יצטרך לעזר אחר זולתי עזרת השם שיעזרהו בתחלתו [ז]ככל הכתוב בדברי אונקלוס וכן דעת המפרשים. ועל דעתי עוד ירמוז למלחמתו הראשונה אל הכנעני שאמר השם יהודה יעלה בתחלה. ואמר ידיו רב שיקח מצריו ויכבוש מהם ארצות רבות יותר מן הראוי לו בנחלתו ירמוז שינצל מנחלתו לשמעון אחיו הוא שאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני [שמעון] בתוך נחלת' והנה הזכיר

[*]נ"ל ר"א

אבן עזרא

כי הוא היה כמלך והתאספו אליו ראשי השבטים ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים [מ]שהם לפי דעתי כל קדושיו בידך ואל כל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עם גם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם. ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה מפרש אין מלך [י]בישראל: (ו) יחי ראובן. הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם [ב]לעד גם נשיאם נהרג [ל]או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד [לל]אהרן נתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון [ס]גדול כמותו ואם יטעון טוען למה בירך ראובן. התשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל תותר שיהיה כאחד מאחיו. ואחר ראובן הזכיר יהודה שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה [י]ואחר כן לוי ואחריו בנימין בעבור היות הלויים דרים בירושלים שהיתה בין יהודה ובין בנימין כן [מ]כתוב. ואחר כן שבט יוסף שלא יאחרנו וכבר הקדים אחיו הקטן ואחר כן זבולון בעבור שהוא [ע]גלהם ואחר כן יששכר. וכאשר תמו בני הגבירות החל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר: יחי ראובן. תפלה ואל ימות שיתכן שיהיה כבן אדם לחיות שנים קטנות [פ]וימות: ויהי מתיו מספר. ואל [צ]יהי מתיו מספר כמו ולא [ק]למדתי חכמה ובי"ת [ר]באל שדי אשר פירשתי רבים כי יתכן שיהיה [ש]לעולם ויהיו [ת]מעטים וכל דבר שיספר הוא מעט. וכן ואני מתי [א]מספר: וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה. שיחיה ולא ימות והוסיף עוד שמע יי' קול

יונתן

פירוש על אבן עזרא

[מ]כמ"ש ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי וכו' (לעיל ל"א ט'). [י](שופטים י"ח א'). [ב]כי במספר הראשון היו תשעה וחמשים אלף ושלש מאות (במדבר א' כ"ג) ובמספר השני שנים ועשרים אלף ומאתים. [ל]הוא זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני (שם כ"ה י"ד). [לל]וכן עשה משה רק בעבור כבוד אהרן אמר תומיך וכו'. [ס]ר"ל כמו אהרן. לכן לא הזכיר שמעון. [י]כמ"ש ויאמר ד' יהודה יעלה (שופטים א' ב') יהודה בתחלה (שם כ' י"ח). [מ]וילחמו בני יהודה בירושלים וילכדו אותה (שם א' ח') וכן ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימן וכו' (שם פ' כ"א) ונאמר בערי בנימן והיבוסי הוא ירושלים (יהושע י"ח כ"ח) הרי שהיתה ירושלים לשני השבטים. לפונה לבנימן ונבנה ליהודה. והלוים דרו עם שניהם. [ע]כמ"ש זבולן עם חרף נפשו למות. [פ]לכן הוסיף ואל ימות. ר"ל לא ימות בלא עתו. [צ]ר"ל אלה ואל תוספת עלמה ואחרת עמה. [ק](משלי ל' ג') חכמה דקרא ודעת קדושים אדע. טעמו ולא דעת קדושים אדע. [ר](שמות ו' ג') ושמו ד'. בי"ת באל שדי משמש גם לאלה ושמי. וטעמו ובשמי ד'. [ש]ר"ל השבט יתקיים לעולם. [ת]ר"ל מתי מספר. לכן הוסיף ואל יהי מתיו מספר כמתוסר. [א](בראשית ל"ד ל').

שופטים

וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ פ שני
ח וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃ ט הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ י יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ יא בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס יב לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כל

°בניו קרי.

פסחים עב קדושין סו מכות יב. לבנימן אמר זבחים יב מנחות נג. חופף עליו יומא יב מגילה כו זבחים כד קיח.

אונקלוס

לִקְרָבָא וּלְעַמֵּהּ תְּתִיבִנֵּהּ לִשְׁלָם יְדוֹהִי יַעְבְּדָן־לֵהּ פֻּרְעָנוּתָא מִסַּנְאוֹהִי וְסָעִיד מִבַּעֲלֵי־דְבָבוֹהִי הֲוֵי־לֵהּ׃ ח וּלְלֵוִי אֲמַר תּוּמַיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֶּשְׁתָּא לְגַבְרָא דְּאִשְׁתְּכַח־חֲסִידָא קֳדָמָךְ דִּי נַסִּיתוֹהִי בְּנִסֵּתָא וַהֲוָה שְׁלִים בְּחַנְתּוֹהִי עַל־מֵי־מַצּוּתָא וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן׃ ט דְּעַל־אֲבוּהִי וְעַל־אִמֵּהּ לָא רַחֵם כַּד־חָבוּ מִן־דִּינָא וְאַפֵּי־אֲחוֹהִי וּבְנוֹהִי לָא נְסִיב אֲרֵי נְטַרוּ מַטְּרַת מֵימְרָךְ וּקְיָמָךְ לָא־אַשְׁנִיוּ׃ י כַּשְׁרִין אִלֵּין דְּיַלְּפוּן דִּינָיךְ לְיַעֲקֹב וְאוֹרָיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוֹן קְטֹרֶת־בּוּסְמִין קֳדָמָךְ וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל־מַדְבְּחָךְ׃ יא בָּרֵךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקֻרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְסַנְאוֹהִי וּדְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְּלָא יְקוּמוּן׃ יב לְבִנְיָמִן אֲמַר רְחִימָא דַּייָ יִשְׁרֵי לְרָחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵי

מסרה הביאנו, מי"ק לאלף. ידיו, מ"ל. רב, מ"ח קמצין. מצריו, מ"ל. ח וללוי, ל'. תמיך, ס"ו. ומ"י. ואוריך, מ"ל דמ"ל. חסידך, מי"ק ומ"ח. נסיתו, מ"ל. תריבהו, מי"ק, (ומ"ח). מריבה, כו"מ. ט האמר, מ'. לא, ל'. ראיתיו, מ"ל דמ"ל. וחד ולא ראיתיו עד. הכיר, מ"י. בנו, בניו קרי. אמרתך, חסר. ובריתך, מ"ל. ינצרו, ס"ו. י יורו, מ"ל. משפטיך, מ"ל. ותורתך, ב' וכל אלפא ביתא דכו'. ישימו, מ"ל. קטורה, ל' ומ"ל. באפך, חסר. וכליל, מ"ל. מזבחך, חסר. הב' פו"א. יא חילו, מ"ל. ופעל, חסר והע' בפתח. קמיו, מ"ל. ומשנאיו, מ"ל. יקומון, מד"ת ז' א' מנהון חסר. יב לבנימן, מ"ל. ידיד, מ"ל. ישכן, כל"ם. חפף, חסר.

ת"א ואל עמו קמא לב מכות שם. ידיו רב לו האלילים כח מנחות כב. וללוי אמר ס' הזוהר פ' ויקהל כל הפרשה. האומר לאביו יומא סו. יורו משפטיך יומא כו. ישימו קטורת באפך שם. וכליל על מזבחך שם. ברך ה' חילו

רש"י

לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד (ד"ה ב יח) ויזעק יהושפט וה' עזרו. ד"א שמע ה' קול יהודה. (ספרי) כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנ' (יהושע יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר: תמיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא נתלוננו עם שאר המתלוננים: תריבהו וגו'. כתרגומו. ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר (במדבר כ) שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי (שמות לב) מי לה' אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתי' להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לויים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר כל בני לוי: כי שמרו אמרתך. לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצרו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו משפטיך. ראויין אלו לכך: וכליל. עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר (תהלים סט) ומתניהם תמיד המעד ועל המעוררין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: (יב) לבנימן אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימן בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר (שם עח) ויטש באהל יוסף וגו'. ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים

ספורנו

יהודה כשיתפלל במלחמה או זולתה: ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה. אתה היה ידיו נלחם בעדו ותהיה גם כן רב לו ונוקם נקמתו וגם כן עוזר מצריו כשילחמו עליו: (ח) תומיך ואוריך לאיש חסידך. הנה התומים וגם האורים נתת לאהרן שהיה איש ולא לשבט השבט שהוא שבט לוי וזה התנאי שהיה מדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו כאמרם ז"ל כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו נשאלים בו באורים ותומים: אשר נסיתו במסה. בכל מסה שנסו ישראל את האל ית' כאמרו וינסו אותי זה עשר פעמים לא נסוהו שבט לוי ובכן לא נגזרה עליהם גזירת מרגלים: תריבהו על מי מריבה. שהכחדת את שני ראשיו שהם משה ואהרן בסבת מי מריבה: (ט) האומר לאביו. בענין העגל: ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך. לא הקפיד על חיי בניו במדבר כדי לשמור אמרתך והיא מצות מילת הבנים אף על פי שהיו מתים רבים מהם כאמרם ז"ל (פ"ק דיומא) מפני שלא נשבה להם רוח צפונית: ובריתך ינצורו. כאמרם ז"ל שבטו של לוי לא עבדו עכו"ם וזה התחיל במצרים ובמדבר: (י) יורו משפטיך ליעקב. ואחר שהוא שבט כשר תן להם חן ושכל טוב שיורו משפטיך כאמרם ז"ל (קדושין) אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו: (יא) ברך ה' חילו. ברך נכסיהם באופן שיספיק להם מעט עסק בם ויהיה להם פנאי להבין ולהורות: ופועל ידיו תרצה. עבודתם במקדש תהיה לרצון לפניך: מן יקומון. שלא יוכלו לקום עליהם כענין קרח ועוזיהו המלך: (יב) ידיד ה'. כאמרם ז"ל (שבת פ' במה אשה) שבנימן מת בעטיו של נחש

רמב"ן

הזכיר שמעון ברמז עם יהודה: (ח) וללוי אמר. על לוי אומר לשון ר"א וכן דעת המפרשים שוא כלשון אמרי לי אחי הוא וישאלו אנשי המקום לאשתו והרבה כן ולפי דעתי כי בעבור שהזכיר משה בברכתו לאובן ויהודה. יחי ראובן. קול יהודה. ולא יזכיר שם שאר השבטים בברכתם יזכיר הכתוב וללוי אמר. לבנימן אמר. יגיד כי השבטים לפניו ויקרא ללוי וישים עיניו עליו ויאמר תומיך ואוריך וכן בכל לשון שבט ושבט פנים בפנים יברך אותם: אשר נסיתו במסה. שנסית אותו בנסיון והספס שהיה חסיד בכל אשר נסית אותו ולא נמצא בו דופי חוץ ממי מריבה שהכר הענשתו עליו ממי מריבה כי העגל לכבוד השם עשהו לשון ר"א ובספרי אשר נסיתו במסה הרבה נסיתו ונמצא שלם בכל הנסיונות. תריבהו על מי מריבה סקופים נסתקפו לו על מי מריבה אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו. והנכון בעיני בדרך הפשט כי במסה כפשוטו הוא המקום

(ח) ולשיבט לוי בריך משה נביא ואמר תומיא ואוריא אלבישתא לאהרן גבר דהשתכח חסיד קדמך דנסית יתיה בנסתא והוה שלים בדקתיה כמוי מצות רקם ואשתכח מהימן:

[(ח) ולשבטא דלוי בריך משה נביא דיי ואמר תומיא ואורייא אלבישתא לאהרן גברא חסידא דנסיתא וקם בנסיונא ובדקתא יתיה במי מצותא דרקם ואשתכח מהימנא:]

(ט) נפקין שיבט לוי לפולחן משכן זמנא ומתפרשין מן משכניהון אמרין לאבוהון ולאימתהון לא חמיתינון וית אחוהון דלא בני תלתין שנין לא אשתמודעון יתהון וית בניהון לא ידעין מטול דקיימין עשרין שנין במטרתהון במימרך וקיים פולחן קודשך נטרין:

[(ט) דאמיר על שבטא דלוי לאבוי ולאימיה לא נסיב אפין בדינא דתמר וית אחוי לא חכים בעובדא דעגלא ועל בנוי לא קנא רחמין בעובדא דזמרי ארום נטרו מימר פומך ובגזירת אורייתך אינון זהירין:]

(י) כשרין אינון למלפא סידרי דינך לדבית יעקב ואורייתך לדבית ישראל ישוון אחוהון כהניא קטורת בוסמין על מחתיא וייכלון מיתנא ביום רוגזך וקרבן גמיר לרעוא על גבי מדבחך:

[(י) כשרין אנון הילפון סידרי דינך לדבית יעקב וגזירת אורייתך קהל שבטא דישראל ישוון קטורת בוסמין טבין וייכלון רוגזך וקורבן גמיר לרעוא על גבי מדבחך יקרבון:]

(יא) בריך יי נכסוי דבית לוי דיהבין מעשרא מן מעשרא וקרבן ידוי דאליהו כהנא דמקריב בטוורא כרמלא תקבל ברעוא תביר חרצא דאחאב סנאיה ופורקת נביי שקרא דקיימין לקובליה ולא יהי לסנאוי דיוחנן כהנא רבא רגל למקום:

[(יא) בריך יי חילות שבטא דלוי וקורבן ידוי תקביל ברעוא תבר חרץ דשנאוי ובעלי דבבוי יפלון ולא יקומון:]

(יב) לשבטא דבנימן בריך משה נביא ואמר חביביה דיי ישרי לרוחצן עלוי יהי מגין עלוי כל יומיא ובגו תחומיה שכינתא שריא:

ולשבטא

בעל הטורים

שהתפלל על יהושפט במלחמת רמות גלעד. ידיו רב לו ס"ת בגי' דוד: (ח) נאם בנו מסר יו"ד שלא היה בו' נשיונות: (י) יורו משפטיך ליעקב שיפולו בכל ישראל ללמוד תורה. וכן אמר יעקב ואפיצם בישראל. ישימו קטורה בגי' כמו מעשיר. וכליל ב' וכליל על מזבחך אז תעלו זבחי צדק עולה וכליל אע"פ שזר מקריב בבמה אינו זבחי צדק אלא מה שקרב בפנים על יד כהן וזהו וכליל על מזבחך אז תעלו זבחי צדק עולה וכליל: (יא) ופעל ידיו תרצה בגי' שירים: (יב) ישכן לבטח. לאחר שיערוף הגוים כזאב ישכן לבטח וכן ברכו יעקב

יונתן

רקם כדפירש"י: (ט) נפקין שבט לוי לפולחן פי' לעבודת אה"מ נכנסים מבן ל' שנה ומשמשים יוצאים מן אהל ולא יעבדו עוד כמפורש בפסוקים להדיא כמלא שכל משך זמן עבודתם כ' שנה והא דכתיב מבן עשרים ומשם שנים זהו ללמוד אבל לעבוד אינו בא אלא מבן שלשים והו שנכנס כל כ' שנה של עבודה אינם רואים את אביהם שהרי אבותם יצאו מכלל העבודה כשהגיעו לכלל חמשים ואמיהם שהם שמוסים מבן ל' שעדיין לא באו לכלל העבודה לא הכירום ובניהם שנולדו להם קודם ל' לא ידעו מהם כל אותן כ' שנה של עבודה: וקיים פולחן קודשך נטרין. פי' דברים של עבודת הקודש

טורים: (י) כשרין אינון פי' כלויי' הם וכ"ל כרש"י. ישוון אמוהון כהניא ישימו אחיהם הכהנים הקטורת על המחתה בעת נגף ב"מ וזה נאסף בשעת האף ותימה בעולם בזה

רמב"ן

המקום אשר נסו השם בהפידים. יאמר תומיך ואוריך יהיו לעולם לאיש חסידך ולזרעו אחריו אשר נסית אותו במסה כאשר שאלו בני ישראל וינסו את השם על המים ולא היה בתוך העדה הנועדים שם על השם. כי האמין בשם ובדברו שיוציא להם מים מצור החלמיש ובטעם השנית תריבהו ותענים אותו על מי מריבה של ישראל כי בעבור מריבתם היה עליו העונש ולא שמעלו הוא בה' כי גם מתחלה האמין כי אתה השפכי הצור אגם מים אף כי בטעם הזאת שכבר לאה כן ירמוז תחלה כי החטא ההוא היה מפני התם כי בעבור מריבתם שסבו משה ואהרן שילמדנו לעשות מה שעשו שמא נסתלקה השכינה בעבור עונם והוא שנא' ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: וטעם תריבהו. כמו ריבה ה' את יריבי שתלחם לו משפט הריב שרבו בני ישראל את ה' ויתכן שיהיה פירושו כמו שאמר בספרי שהם סקופים כלומר עלילות ירמוז למיעוט החטא וגודל העונש כדרך בקרובי אקדש וכן דעת אונקלוס שאמר דנסיתוהי בנסיתא והוה שלים מריב בני ישראל ונסותם את ה'. וכיון שהיה שלם בטעם הראשונה כל שכן בשניה שהיה מאמין בדבר השם ובמכת לבו על מי מריבה ומלאת לבבו נאמן לפניך כי גלוי וידוע לפני כסא כבודך שהוא מאמין בך ובדבריך אבל בשביל ישראל היה העונש עליו כמו שפירשתי בפסוק גם בי התאנף ה' בגללכם. והנה מתחלה דבר בכהנים כי אמר ללוי שיהיו האורים והתומים לאיש חסידיו מהם. ואחרי כן בכל השבט שנכה אותם בעגל ובמצרים ובמדבר ועל כן יורו משפטיו ליעקב. וכן דעת אונקלוס שאמר כשרין אלין דילפון דינך וגו' או על העתיד ידבר בהם בדברי ר"א. ויורו משפטיך על כולם וישימו קטורה על הכהנים מהם: (יא) וטעם ברך ה' חילו. שיהיו חיל גדול והטעם שירבו ולא ימעטו בצואם אל הקדש כטעם הל הכריתו את שבט משפחות הקהתי וכן נאמר באזהרות שלהן ולא ימותו ואונקלוס אמר נכסוהי מלשון ואת כל חילם ואת כל מקניהם. יתכוין למה שאמרו רבותינו בקטורת שהיא מברכת והוא דבק אל ישימו קטורה באפך כי ממנה יתברך חילו כמו ששנינו הדפים לקטורת ובסיפרי ברך ה' חילו בנכסי ומכאן אמרו רוב כהנים עשירים הם משום אבא דורש אמרו נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי לדיק נעזב זה זרעו של אהרן: (יב) ידיד ה' ישכון לבטח עליו. יקרא לבנימין ידיד ה'. יאמר בנימין שהוא ידיד השם ישכון באהלו לבטח על השם. והשם יהיה חופף עליו כל הימים ותשרה שכינתו בתוך אהלו. ובין כתיפיו ירמוז למה שדרשו בו רבותינו. ועל דרך האמת ידיד ה' ישכון על בנימין ויהיה זה לבטח לבנימין. שיבטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים. והוא יהיה חופף ומגין על בנימין כל היום ולא יגושו בעת צרה ובין כתיפיו של בנימין ישכון לעד. ומכאן נקרא שלמה ידיד ה' בעבור. ה' ובנה ידידות משכנותיו כאשר נקרא שלמה גם כן לומר שמדתו

אבן עזרא

קול יהודה בבאו למלחמה כי הוא יעלה [ב]בתחלה: (ז) ואל עמו תביאנו. אל המחנה אשר [ג]בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו. יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו [ד]ונרקים רב מגזרת [ה]ורבו: (ח) וללוי אמר. בעבור לוי אמר לשם כמו אמרי לי אחי [ו]הוא: לאיש חסידך. לאיש שהוא חסידך: אשר נסיתו במסה. שם. כמו בנסיון [ז]והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שכבר הענשתו עליו גם זה יחזיק פירושי בדבר [ח]העגל כי לכבוד השם עשהו. וטעם תומיך ואוריך. שיהיו תמיד לו [ח]ולזרעו: (ט) האומר. על השבט [ט]ידבר כמו שמואל [י]שבא כאשר נגמל אל בית יי' להרגילו: ואת בניו לא ידע. [כ]יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרתך. כמו שמרו [כב]עדותיו וחק נתן למו עד שיורום לישראל ויש אומרים על דבר מי לייי [ל]אלי: (י) ישימו קטורה. הכהנים מהם: וכליל. היא [מ]העולה: (יא) ברך יי' חילו. הבכורים והמעשר: ופעל ידיו. הקרבנות: מחץ מתנים. הטעם מחץ קמיו: מן יקומון. מן אשר יקומון עליהם כמו ליס [נ]מכסים: (יב) לבנימן אמר. בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון במיין לבטח על השם והשם שוכן בין כתיפיו: חופף. על הכבוד שהיה דר בירושלם בחלק

פירוש על אבן עזרא

[ב](שופטים א' ב'). [ג]כמ"ש וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה (יהושע י' מ"ג). [ד](תהלים י"ח י"ד). [ה](בראשית מ"ט כ"ג) לשון רובה קשת (שם כ"א כ'). [ו](שם כ' י"ג) פי' בעבורי. [ז]בל"א (דורך פרלאבע). [ח]ר"ל לפי שלא זכר פה מעשה העגל שעשה אהרן אלא מי מריבה מחזק שהעגל עשאו לכבוד השם עיין בפי' ר"א (שמות ל"ב י"ח). [ח]טעמו כי למ"ד לאיש הוא למ"ד הקנין. בל"א (איינגעהייאליך). [ט]כמו שתרגם יונ"ע נפקי וכו'. [י]כמ"ש ותעלהו עמה כאשר גמלתו וכו'. ותביאהו בית ד' שלו וכו' (ש"א א' כ"ד) וגם אחרי השלמהו לד' כל הימים. [כ]רמז על לוי אבי הכהנים והלוים אולי כוונת ר"א כמו שהיה אחרים לומד תורה מפי יעקב אע"ה? אולי כ"א מהשבטים הניח בניו לאביהם ללמדו תורה כי היו עבודים במרלה הלאן. לא כן לוי ב"י אשר היה גדול הדור כמאמר המדרש וכן קהת ועמרם היו עוסקים ישיבה במצרים כמאמר ואת יהודה שלח להורות גושנה לבנות לו בתי תורה. וזה פי' ואת בניו לא ידע יעקב. כי למדו מאביהם לוי (פי') מ"ת. ידוע כי שבט לוי הובדל לעבודת הי"ת וכן שמואל הובא בית ה' שלא להפריד כפ :ו בחומריות והכונה להתדבק במושכלות ויש בהם שלא ידע את בניו שבשבטם שהיו גומלים את בניהם מן הדד היו מביאים אותם לבית הי"ת להרגילם במושכלות כמו שמואל הנביא. [כב](תהלים צ"ט ז'). [ל](שמות ל"ב כ"ו) כמ"ש רש"י ז"ל. [מ]שכולה כליל. [נ](ישעיה י"א ט') שעמו אשר לים מכסים.

עיין

כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן: ס שלישי

יג וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת: יד וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים: טו וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם: טז וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: יז בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה: ס רביעי

ולזבלן

אונקלוס

יהי־מגין עלוהי כל־יומא° ובארעה תשרי שכנתא: יג וליוסף אמר מברכא מן־קדם־יי ארעה עבדא מגדנין מטלא־דשמיא מלעלא וממבועי עינון ותהומין° דנגדן ממעמקי־ארעא מלרע: יד ועבדא־מגדנין ועללן מיבול שמשא ועבדא מגדנין מריש־ירח בירח: טו ומריש טוריא בכיריא ומטוב רמן דלא פסקן: טז ומטוב ארעא ומלאה רעי־לה דשכנתה בשמיא ועל־משה אתגלי באסנא יתין כל־אלין לרישא דיוסף גברא פרישא דאחוהי: יז רבא דבנוהי זיוא לה וגבורן דאתעבידא־לה מקדם תקפא ורומא דילה בגברתה עממיא יקטל כחדא עד־סיפי ארעא ואנון רבותא

דבית

°נ"א יומיא °נ"א תהומין

מסרה כתפיו, סי"ק ומ"ל הנין. שכן, הכף בצירי. יג וליוסף, ב' בתורה ילד ל"פ. מברכת, חסר. מטל, ב'. ומתהום, ל' מ"ל. רבצת, חסר. יד תבואת, ד' ס' ו' חנין. גרש, ל' וחד גרש כרמל ירחים. הג"י ימניה. ירחים, ד'. טו ומראש, ל'. גבעות, ב' ומ"ל. טז ומלאה, ד' חסר. ורצון, מ"ל. שכני, ד' חסר ויו"ד נוספת בסופה. תבואתה, מ"ל ו' וא' ושניהם נחים וה"א בסוף רפה. לראש, כ"ד. ולקדקד, ב' מ"ל. וקוף ראשונה בקמץ לבד (והוא חטוף). נזיר, מ"ל. יז בכור, מ"ל. שורו, מ"ל. וקרני, ל'. ראם, ד' בלי'. קרניו, מ"ל. ינגח, ל'. רבבות, מ"ל וחב' בשוא לבד.

ת"א ובין כתפיו סוטה לז זבחים שם. וממגד תבואות יומא פג קמא מו. ורצון שוכני זבחים קיח. בכור שורו ברכות נו סוטה מ קמא עב מ' הזהב פ' ויקרא. בהם עמים ינגח יחדו קמא יז.

רש"י

הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נשתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: (יג) מבורכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד. לשון עדנים ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) ד"א וממגד תבואות שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. ד"א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בשול הפירות שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: (טז) ורצון שוכני סנה. כמו שוכן סנה ותהא ארצו מבורכת מרצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנאמר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו וכן (שמות ד) בני בכורי ישראל: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר (במדבר כז) ונתת מהודך עליו: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נותן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכולם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה לכולם היא שנאמר (ירמיה ג) נחלת צבי צבאות גוים: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר (שופטים ח) וזבח וצלמונע

בקרקר

ספורנו

נחם והזכיר זכותו לפניו: ישכון לבטח עליו. שלא ימרדו במלכו עם עשרת השבטים: (יג) מבורכת ה' ארצו. הנה חלקו של יוסף היא ארץ מבורכת בטבע: (יד) ממגד שמים מטל. והנני מתפלל שברכתה תהיה גם כן מצד מגדנות המתבשלות בכחות השמים מטל גם בלי מטר ומתהום וממגד תבואות כו': (טז) ורצון שוכני סנה. וגם רצון האל שנגלה בסנה אשר בו הורה ענין עמו אנכי בצרה. כל אלה: תבואתה לראש יוסף. מלבד ברכותיו עם הנזור תבואנה על ראשו מאת אלהי אביו שהוא יברך בלתי אמצעי: ולקדקד נזיר אחיו. כי אמנם ראוי הוא לזה כי אמנם היה בעל נזר וכתר מלכות בקרב אחיו והתנהג עם כלם בחסידות: (יז) בכור שורו. והוא יוסף בכור שורו של שוכני סנה שאף על פי שהמלכות ליהודה ונקרא אריה. הנה אחריו במעלה יהיה יוסף כמו השור אחר האריה כאמרם ז"ל מלך בחיות אריה. בבהמות שור. ובזה היה שבטו של יוסף ראשון בשבטים אחר שבט יהודה כאמרו בדבר אפרים כתת: הדר לו. אף על פי שאין לו הוד מלכות הוא ראוי להדר ומעלה: בהם עמים ינגח יחדו. יחדו עם השבט המולך ימחץ ויאבד עמים רבים כאמרו וקרא קנאת אפרי' וצוררי יהודה יכרתו ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבוזו את בני קדם:

עמים

רמב"ן

שמדתו שלימה בשלום. ולפיכך נכתב בה"א ואמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמר לו הקדוש ברוך הוא הואיל ושמך כשם כבודי אתן לך את בתי דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ולא פירש. והיכן פירש להלן כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט וגומר. ונכון הדבר שירמוז בשלש השכינות הללו על שלש מקדשים. יאמר במקדש ראשון ישכון לבטח עליו כענין שנא' וכבוד ה'. מלא את בית ה'. ואמר על בית שני חופף עליו כל היום שלא שרתה בו השכינה רק היתה מכסה ומגינה עליו או חופף ממש כמו שהוזכר בפרקי היכלות. ובין כתיפיו שכן לימות המשיח כי ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה' ועל דרך זה נדרש בספרי: (יג) ממגד שמים. מגד לשון מעדנים ומתק: (יד) וממגד תבואות שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת את הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן והן קשואין ודלועין. גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש לשון רש"י ואם כן יהיה עם פרי מגדים פרי ממתקים. יברך אותו שתהיה ארצו ממתק השמים שיהיה מן הטל ותהיה מבורכת מן התהום שתהיה רובצת תחת ארצו להיות עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר. ויתכן שהפירות יקראו מגדים ויאמר שתהיה ארצו מבורכת מפרי השמים שהוא הטל ובעבור היות המגדים בטל יקרא מגד. ותהיה מבורכת מתהום שהתהום וברכתו כענין יעקב שאמר ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת וטעם גרש ירחים המגדים אשר יגרשו הירחים כי כל האילנות בחדשיהם יגדלו ויפרחו לעשות ענף ולעשות פרי. וזה טעם לחדשיו יבכר בחדשיו הידועים לפרי ההוא יבכר לפני כל שאר האילנות: (טז) וממגד ארץ ומלואה. ממגד ארץ המישור ואמר היא מלאה כי הזכיר ההרים והגבעות ויזכיר הבקעה וארץ המישור כדברי רבי אברהם ועל דעתי מגד ארץ ומלואה ברכות מדים ורסם כי כל האדם וכל הרמש אשר הוא פי יקרא מלואה

וכן

יונתן בן עוזיאל

(יב) ולשבטא דבנימן בריך משה נביא דיי ואמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוי מגן עלוי כל יומיא ובתחומיה תשרי יקר שכינתיה דיי:

(יג) ולשיבט יוסף בריך משה נביא דיי ואמר בריכא תהוי מן קדם יי ארעה דיוסף מטוב שמיא תהי עבדא מגדין מטלא ומטרא דנחתין מן לעיל ומן טוב מבועי תהומא דסלקין ונגדין ומרוין צמחיא מלרע:

(יד) ומטוב מגדין ועללין דמבשלא ארעיה מן יבול שמשא ומן טוב בוכרי פירי אילניא דמבכרא ארעיה בכל ריש ירח וירח:

(טו) ומטוב רישי טוריא בכירתא דאוריתו ליה ברכתא אבהתא דמן שרויא דמתילין לטוריא ומן טוב רמתא דלא פסקן עללייא דאחסינו ליה ברכתא אמהתא דמן עלמא דמתילין לגליטתא:

(טז) ומטוב שבח פירי ארעא ומליה רעי ליה אלהא דאתגלי באיקר שכינתיה על משה בסניא יתכנשן כולהון ברכתא אלין ויתעבדן כליל דרבו לרישיה דיוסף ולקדקדיה דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים והוה זהיר באיקרא דאחוי:

(יז) בכורותא הות חמיא לראובן ואתנטילת מניה ואתיהיבת ליוסף מן שירויא מן דין דהדרת אקרא ושבח תורא דידיה דהיכמא דלית אפשר לבר נש למפלח בבוכרא דתוריה היכדין לית אפשר לבנוי דיוסף למשתעבדא ביני מלכותא והיכמא דרימנא מנגח בקרנוי ית חיות ברא היכדין יהוון בנוי דיוסף שלטין בעממיא כחדא בכל סייפי ארעא והנון רבוותא דקטול יהושע בר נון בגילגלא דהוא מדבית אפרים והנון אלפיא דקטול גדעון בר יואש במדיתאי דהוא מדבית מנשה:

ירושלמי

(יב) ולשבטא דבנימן בריך משה נביא דיי ואמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוי מגן עלוי כל יומיא ובתחומיה תשרי יקר שכינתיה דיי:

(יג) ולשיבט יוסף בריך משה נביא דיי ואמר בריכא תהוי מן קדם יי ארעה דיוסף מטוב שמיא תהי עבדא מגדין מטלא ומטרא דנחתין מן לעיל ומן טוב מבועי תהומא דסלקין ונגדין ומרוין צמחיא מלרע:

(יג) ולשבטא דיוסף בריך משה נביא דיי ואמר בריכא היא מן קדם יי ארעיה דיוסף מן ברכת טלא ומטרא דנחתין משמיא מן לעיל מן ברכת מבועי תהומא דנבעין וסלקין מן ארעא מלרע:

(יד) ומטוב מגדין ועללין דמבשלא ארעיה מן יבול שמשא ומן טוב בוכרי פירי אילניא דמבכרא ארעיה בכל ריש ירח וירח:

(יד) עבדא פירין טבין טוב עללת שמשא ומבכרא ראשי מגדנין בכל ריש ירח וירח:

(טו) ומטוב רישי טוריא בכירתא דאוריתו ליה ברכתא אבהתא דמן שרויא דמתילין לטוריא ומן טוב רמתא דלא פסקן עללייא דאחסינו ליה ברכתא אמהתא דמן עלמא דמתילין לגליטתא:

(טו) עבדא פירין טבין בזכות אבהתא צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב ובזכות ארבעתי אמהתא דמתילין לגלמתא שרה רבקה רחל לאה:

(טז) ומטוב שבח פירי ארעא ומליה רעי ליה אלהא דאתגלי באיקר שכינתיה על משה בסניא יתכנשן כולהון ברכתא אלין ויתעבדן כליל דרבו לרישיה דיוסף ולקדקדיה דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים והוה זהיר באיקרא דאחוי:

(טז) עבדא פירין טבין בזכות ארעתא ומליתה ועבד רעותה דמן דאשרי יקר שכינתיה בסניא יתין כל ברכתיא האלין ויתעבדון כלילא על רישא דיוסף ולקודקודא דגברא דהוה שליט בארעא דמצרים והוה זהיר ביקריהון דאחוי:

(יז) בכורותא ומלכותא ויקרא והדרא דיוסף אגון ארום כמא דלית למפלוח בבכורי תורתא ולא למשעבדא בקרני ראימא אלא היך תורא ורימנא מנגחין בקרניהון כך הוון עמא האלין בני שבטא דיוסף נפקין לקרבא לקבל שנאוי ומקטלין

בעל הטורים

יעקב ולמטה יחלק שלא במנוסה: ובין כתפיו [עם האוסיום] בגי׳ ובירושלם. ובין כתפיו שכן: (יג) וליוסף. רמז כי בתחלה יהיה בחלקו של יוסף משכן שילה:

יונתן

בזה יבוטל המגפה וק״ל: קרבן נמיר לבעוה פי׳ שבזה כולה כליל: (יג) מגדין וכן לעיל פסוק שלפני זה מטוב שמיא פי׳ עבדא מגדין פי׳ פירות טובים ומגדים מלשון פרי מגדים בשיר השירים וכן בברלשית כ״ד ומגדנות נתן ללחיה ותרגום אונקלוס ומגדנא שמא

ופירש״י מיני פירות של ארץ ישראל וכן נמלא ביונתן ז״ל פעמים הרבה וק״ל: (ע) ירושלמי לא כתיב אפין בדיגלא דתמר י״ג תמור ואומרים שכן נמלא במדרש להדיא כתיב אפין בדיגלא דתמור ור״ל שכם ותמור וגם כי דחק הוא עוות הקרוב הוא מתמור תמר וכך סתך מגמרא דפרק מסכתפין דקרי לפנחס קנאי בן קנאי ופירש״י שקינא במעשה דינה דכתיב הכוונה וגומר ויש מישבים גירס׳ תמר ודקשיא איך בא שבט לוי למעשה של תמר גם מה שתרגם על בנוי לא קנא בעובדא דזמרי איך בא שבט לוי לזה דזמרי ואפשר כי תמר היתה בתו של שם שהיה כהן ובני לוי מעילם היו מירים הוראה שנאמר יורו משפטיך ליעקב ובילקוט וישב סימן קמ״ה דף מ״ד ע״א היה יושב בדין ילחק ויעקב ויהודה אמר הוליאוה ותשרף כו׳ ע״ש ואפשר שקבלה בידם שבני לוי ישבו עמהם לדון לשריפה ולא כשאו פנים לשם אבי אבותיהם ולא לאם אבותי הם כי תמר בתו של שם היתה כמ״ש: (עו) דאוריתו ליה ברכתא פי׳ שהורישו לו. דמתילין לטוריא כו׳ ברכתא אמהתא דעלמא דמתילי לגליממא כל זה במדרש מלמד שאבות ואמהות קרוים הרים וגבעות שנאמר עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר ונומר וכדפירש״י לעיל וע״ש: (עז) דאתגלי באיקר שכינתי׳ ב״ה שם ורלין שוכני סנה שעשה רלון מי שנתגלה למשה בסנה וכן ברש״י. והוה זהיר ביקרא דאחוי פי׳ יוסף שהיה נזהר בכבוד אחיו לאחר מיתת אביו: (יז) בכירותא הוה חמיא לראובן פי׳ שהיה הבכורה ראויה לראובן וכו׳ כל ענין פסוק זה עיין במדרש אבכיר

רמב״ן

וכן ירעם הים ומלואו. כי אם מלאתיך אדם כילק. והנה זה כטעם ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך. ורצון שוכני סנה. נמשך למעלה ומלון שוכני סנה ויקרא השם הנכבד שוכני סנה כי שם נראה אליו בתחלה ושכן ימים רבים על הר סיני שהוא מקום סנה ומסיני בא ושכן בישראל: וטעם הכתוב שתהיה ארלו מבורכת מרלון השם כטעם רלית יי׳ ארלך. ואולה בו ולכבדה: וטעם תבאתה. הברכה הזאת תבא לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו. או טעמו רלון שוכני סנה תבוא לראש יוסף. ואל תתמה על הספק שיכנה אותו בלשון נקבה כי כן בלשון ארמית. ורעות מלכא. ולשון חכמים תפלת נפשו. ועל דרך האמת יאמר שהרלון שסכן בסנה היא תבא לראש יוסף שהוא ירים ראשו. והזכיר סמוך במקום מוכלת וכמהו רבים. או יסמוך אל השם הנכבד המזכר ורלון יי׳ השוכן בסנה תבא לראש יוסף וזאת ברכת יעקב מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך: (יז) בכור שורו הדר לו. יש בכור של לשון גדולה ומלכות גם אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל מלך היולא ממנו הוא יהושע כשו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: וקרני ראם קרניו. שור כשו קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרגם יהושע הבא מאפרים והם אלפי מנשה האלפים שהרג גדעון במדין שנא׳ וזבח וצלמונע בקרקר וכמה אלפים נמנו שם לשון רש״י. והנה הכתוב מבולבל מאד בפירוש הזה כי קרני ראם קרניו כנוי לבכור השור שהוא יהושע. וא״כ איך ינגח בהם אלפי מנשה שהם הרוגי גדעון. ולשון סיפרי לפי שלא פי׳ לנו כמה הרג יהושע בכנענים תלמוד לומר וזבח וצלמונע בקרקר הכל קל״ה אלף לכך נאמר והם אלפי מנשה וכוונתם בזה לדרוש כי גם *בהם ינגח יחדיו אפסי ארץ. רמז ליהושע ואמר שאפסי ארץ אלה שינגח הם הרבבות שהרג אפרים הוא יהושע. והם האלפים שהרג מנשה אחרי כן. שכולם הרגם יהושע ובניהם הקמים אחריהם הרג מנשה במקומם אלפים וכן שנו שם בהם עמים ינגח יחדו וכי מה כנש יהושע והלא לא כנש אלא שלשים ואחד מלך מלמד שכנש מלכים ושלטונות שהיו מסוף העולם ועד סופו: יחדו אפסי ארץ. וכי מה אלכות כנש יהושע והלא לא כנש אלא **פרטוס זה וקטן. אלא כל מלכים שמעבד היו מלכים ושולטונות ופשוטו של מקרא

*אולי צ״ל כהם. **צ״ל פרטוס. הוא גזרה של מלך.

אבן עזרא

בחלק בנימין כי כן כתוב. וטעם בין כתפיו. באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיות דבק עם מוסף: (יג) ממגד. שיתנו השמים: (יד) תבואות שמש. כי תבואות הזרע והכרם תלויה בשמש: גרש. מגזרת ויגרשו מימיו והוא שיעשה באויר בלמותו כי אין סומו ככח השמש. ואמר ירחים בעבור שיתחדשו ויהיו רבים בשנה אחת: (טו) ומראש. הטעם וממגד ראש הררי קדם: גבעות עולם. כפול: (טז) וממגד ארץ. כפול ארץ המישור ומלואה. מאשר היא מלאה: ורצון שכני סנה. הוא השמים: תבואתה. הברכה הזאת והתחברו שנים סימנין התי״ו והה״א כמו עזרתה ישועתה בלכתה ובעבור שהזכיר התבואה דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית און: (יז) הדר לו. גוף גדול והטעם מספר רב: וקרני

פירוש על אבן עזרא

עיין לעיל (פסוק ו׳) ומ״ש על הכבוד אין כוונתו על מלת עליו. כמ״ש רז״ל כל מציבות לא יהיו אלא בחלקו של בנימן (זבחים דף קי״ח ע״ב). עכמו וירא כבוד ד׳ אל כל העם (שמות מ׳ כ״ג) וכבוד ד׳ נראה באוהל מועד אל כל בני ישראל (במדבר י״ד י׳) ונאמר כי מלא כבוד ד׳ את בית ד׳ (מ״א ח׳ י״א) או ירלה כמ״ש רש״י ז״ל בגובה ארלו היה בית המקדש בנוי. לכן היה נראה. ר״ל מוסף עליו ובין כתפיו שכן בכל היום. ידוע כי השמש מגיע יסוד האש שכן אנו מרגישין חום גדול בהתקרבו אלינו. והקרירות בהתרחקו ממנו והוא מבשל התבואה והפירות. והלבנה מגיעה יסוד המים שכן הימים והנחלים נתרבים בתוספת הלבנה. ובמיעוטה הן מתחסרים. וכח השמש והירח שמבשלים הפירות קלא הכתוב מגד. ואמר שתהיה ארלו של יוסף מבורכת מכח השמש המושל בתבואות. ולפי שתבואות הזרע והכרם תלוים בשמש אמר אח״כ מכח הלבנה ג״כ שהיא מגרשת הפירות. ק(ישעיה כ״ז כ׳) ר״ל שהיא לשון לחות וכן גרש ירחים ר״ל לחות הירח והוא שיעשה באויר בלחותו כי האויר הוא חם ולח ע״כ מגרש הלבנה חום האויר ומלחלח הפירות ואינו יכול לגרש חום השמש ואף כי אין ממשלת הלבנה ביום ככח ממשלת מק״ם. ר״ל האויר. ושקול חוכל הלבנה לקרר החום שקבל אויר השמש. תאמר שזכר ארץ הרים ובגבעות כבר ארץ בעבור המישור שהוא עמק. תתאולי כוונת ר״א לפרש לא כמו פי׳ רש״י אשר נגלה בסנה כי זה לא היה משכן רק הורלם טעם להרלות בכל לכם ב״י לו לב. ולפי׳ השמים אשר נאמר על השמים כבודו גם שם לינה כבודו כי גם שמים לא זכו בעיניו וגם המלאכים שואלים איה וכו׳ והנה שורשו

קרוי

יח וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃ יט עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃ כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי כב וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם
ודרום

דְבֵית־אֶפְרַיִם וְאִנּוּן אַלְפַיָא דְבֵית־מְנַשֶּׁה׃ יח וְלִזְבוּלֻן אֲמַר חֲדֵי זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לַאֲגָחָא־קְרָבָא עַל־בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִשָּׂשכָר בְּמַהֲכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי־מוֹעֲדַיָא בִּירוּשְׁלֶם׃ יט שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר־בֵּית־מַקְדְּשָׁא יִתְכַּנְּשׁוּן תַּמָּן יִכְּסוּן־נִכְסַת־קוּדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָא יֵיכְלוּן וְסִימָא דְמִטַּמְרָא־בְחָלָא מִתְגַּלְיָא לְהוֹן׃ כ וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ אַפְתֵּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם־מַלְכִין׃ כא וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא דִילֵהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּהּ מֹשֶׁה־סָפְרָא־רַבָּא־דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר וְהוּא־נְפַק וְעַל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם־יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם־יִשְׂרָאֵל׃ כב וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר־אַרְיָוָן אַרְעֵהּ־שָׁתְיָא מִן־נַחֲלַיָא דְנָגְדִין מִן־מַתְנָן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן־קֳדָם־יְיָ מַעְרַב יָם־גִּנּוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵרַת׃
ולאשר

מסרה יח ולזבולן, ל׳. ומו״ק וס״ס. שמח, ב׳ בחור. זבולן, מו״ק וח״ס. באהליך, ח״ו כולן מ״י. ימים יינקו, ל׳ ומ״ל. ושפני, ל׳ ובפי״ן שמאלים וח׳. טמוני, ל׳ מ״ל. חול, ל׳. כ לגד, ל׳. מרחיב, מ״ל. כלביא, מ״ל. שכן, הכף בצירי. וטרף, ב׳. זרוע, ג׳ מ״ל בתורה. קדקד, חסר. כא ראשית, כ״ם. מחקק, ח׳. ספון, מ״ל. ויתא, ל׳ בתר יוד וד׳ בצי׳ (ומלרע וכולו צירי). ראשי, כתג״א. עם קמץ בז״ק. צדקת, ה׳. כב ולדן, ל׳. גור, מ״ל. יזנק, ל׳. כג אין כאן פסקא. ולנפתלי, ל׳. שבע, ל׳. רצון, מ״ל. ומלא, ל׳. ברכת, (הכף רפי כי החירק הוא קל).

ת״א ולזבולן אמר ס׳ הזוה״פ׳ בהעלותך שם. יזבחו זבח. צדק מגילה ו. ושפני טמוני חול שם. ויראה ראשית לו כי שם סוטה יג ב״ב׳ עו. ומלא ברכת ברכות נה.

רש״י

בקרקר וגו׳: (יח) ולזבולון אמר. אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולן גד דן נפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר (בראשית מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר ע״י זבולן היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר (ד״ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך ועל פי קביעות עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו כל אסיפה ע״י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפוני טמוני חול. (מגילה ו) כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולן היה כמו שאמור (שם טו) במסכת מגילה. (שופטים ה) זבולן עם חרף נפשו למות משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולן על חלקו לאמר נתת שדות וכרמים וכו׳: ושפני. לשון כסוי כמו שנאמר (מלכים א ו) ויספון את הבית (שם ז) וספון בארז ותרגומו ומטלל בכיורי (ס״א בכיסוי) ארזא. ד״א עמים הר יקראו ע״י פרקמטיא של זבולן תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדי׳ לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהנכרים אלוהו של זה לא אלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולן ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהי׳ סמוך לספר לפיכך נמשל בארי׳ שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו ניכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר (לקמן לד) ולא ידע איש את קבורתו: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר (במדבר לב) ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו׳: צדקת ה׳ עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד״א ויתא משה ראשי עם: צדקת ה׳ עשה. על משה אמור: (כב) דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו בארי׳: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר (יהושע יט) ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד״א מה זנוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א״י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצ׳ ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א״י כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר (שם יט) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו׳. יצא גבולם מכל אותו הכות שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל
מלוא

ספורנו

(יט) עמים הר יקראו. יששכר וזבולון יקראו אומות העולם אל ההר הטוב במיני סחורתם הבלתי נמצאים בין האומות: שם יזבחו זבחי צדק. גם תגרי האומות שזבחו כל ימיהם זבחי מתים הנה בבאם אל ההר הטוב יזבחו שם זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולון יהיה להם מיני סחורה הבאי׳ מן הים ומהם בספונים בטמונים בחול כמו דג החלזון וזכוכית לבנה בחולשית שבחול: (כ) ברוך מרחיב גד. שנתן לו חלק גדול מחלק כל אחד משאר השבטים בעבר הירדן כי אמנם ארץ סיחון ועוג היתה גדולה בכמות אף על פי שלא היתה זבת חלב ודבש *כמו עבר הירדן: כלביא שכן. ראוי הוא לזאת ההרחבה מפני שהוא שוכן בתוך האומות כמו אריה להטיל את סביביו: (כא) וירא ראשית לו. וגם כן ראוי הוא לכך כי אמנם כשבקר גד את ארץ סיחון ועוג אף על פי שאינה מקודשת עבר לירדן. היתה כונתו להשיג דבר עקרי אללו כי שם בארץ סיחון ועוג חלקת מחוקק ספון היתה. אותה החלקה שהמחוקק קבור בה שהוא משה: ויתא ראשי עם. ושם בארץ סיחון ועוג אתא המחוקק בראשי העם לכבוש את הארץ: צדקת יי׳ עשה ומשפטיו עם ישראל. ושם עשה המחוקק את צדקת יי׳ לישראל שבאר שם את תורתו ושם נשפט עם ישראל והוכיח משפטי יי׳ ודיניו עליהם כענין שאמר באמרו בתילנו והשפטה אתכם את כל צדקות יי׳: (כב) גור אריה יזנק מן הבשן. הנה האריה לא יזנק מן הבשן שהוא מקום מבער המקנה. כאמרו אבירי בשן. פרות הבשן. זולתי בהיותו בטוח לטרוף איזה טרף שיזדמן לו חוץ לבשן וכן יהיה דן בטוח לכבוש סביבותיו ויצא עליהן בעת:
נפתלי

*אולי כונתו על עבר הירדן בזמן ההוא והם ארץ ז׳ אומות.

ומקטלין מלכין עם שלטונין אנון רבבתא דקטל יהושע בן נון מן אמוראי והוא מן שבטא דבנוי דאפרים ואנון אלפיא דקטל גדעון בר יואש מן מדינאי דהוא מן שבטא דבנוי דמנשה:

(יח) ולשבט זבולן בריך משה נביא דיי ואמר חדון דבית זבולן במפקכון לפרקמטיכון ודבית יששכר במשכני בתי מדרשכון:

[(יח) ולשבטא דזבולן בריך משה נביא דיי ואמר חדתון דבית זבולן במפקכון לפרנסתיכון חדון דבית יששכר במיתיכון בבתי מדרשיכון:]

(יט) אומין סגיעין לטור בית מקדשא יצלון תמן יקרבון קורבנין דקשוט ארום על ספר ימא רבא שרן ויתפרנקון מן טריתא וחלזונא יאחדון ויצבעון מאדמיה תיכלא לחוטי גוליתהון ומן חלא מפקין אספקלרין ומני זגוגיתא ארום גניזיא דתהומיא גליין להון:

[(יט) הא עמא האלין דבית זבולן לטור בית מקדשא דיי יזדמנון ותמן יקרבון קורבנין קשיטין ארום תגרת ימא יאכלון וסימניא דטמירא בחלא יתגליין להון:]

(כ) ולשבטא דגד בריך משה נביא דיי ואמר בריך דאפתי תחומי דגד נייח כאריא למישרי וכד נפיק לסדרי קרבא קבל בעלי דבבוי מקטל מלכין עם שלטונין וקטולוי חכימין מן כל קטוליא דמגרר אדרעא עם קודקדא:

[(כ) ולשבטא דגד בריך משה נביא דיי ואמר בריך הוא מן דאפתי תחומא דגד נייח ושרי כאריא וכאריותא ולית אומא ומלכו דתקום לקבליכון וכד הוה נפיק לקרבא לקבל שנאוי קטילוי חכימין ביני קטליא מפרק רישא עד אדרעא:]

(כא) וחמא ארעא טבתא וקביל חולקיה בשירויא ארום תמן אתר מקבע אבנין טבין ומרגלין דביה משה ספרהון דישראל גניז והיכמא דהוה עליל ונפיק בריש עמא בעלמא הדין היכדין יהי עליל ונפיק בעלמא דאתי משום דזכון קדם יי עבד ודהוי דינוי אליף לעמיה בית ישראל:

[(כא) וחמא מן שירויא ארום אתר מומן תמן לבית קבורה מקבען אבנין טבין ומרגלין ותמן משה נביא ספריהון דישראל קבור והיכמא דהוה עאיל ונפיק בריש עמא בעלמא הדין כן יהוי עאיל ונפיק לעלמא דאתי זכותא עבד וסדרי דינוי אליף לבני ישראל:]

(כב) ולשבטא דדן בריך משה נביא דיי ואמר שבטא דדן מדמי לגור בר אריוון ארעיה שתיא מנחליא דנגדין מן מתנן ותחומיה יהי מטי עד בותניי:

[(כב) ולשבטא דדן בריך משה נביא דיי ואמר דן מדמי לגור בר אריון וארעיה תהוי שתיין (ס"א שתיא) מן בותניים:]

(כג) ולשבטא דנפתלי בריך משה נביא דיי ואמר נפתלי שבע רעוא וחדי בנוני ימא די נפלו בחולקיה ומלי ברכאן מן פירי דבקעת גינוסר דאתיהיבו ליה מן קדם יי ימא דסופני וימא דטבריא ירית:

ולשבטא

בעל הטורים

(יח) שמח זבולן. שמח ב' במס' דין ב' שמח בחור (קהלת יא) על שם שהיו יוצאים בדרכים לפרקמטיא היו בחורים וגבורים: באהליך ב' ויששכר באהליך אל תשכן באהליך עולה (איוב יא) שתכן נוטריקון תורה שער כתובים נביאים כמו שדרשו [כתובות ד' י"ט] זה המשהה בביתו ספר שאינו מוגה. ובני יששכר היו יושבי אהלים ועוסקים בתורה ע"כ מזהיר אותם שלא תשכן באהליך עולה: (כ) ולגד אמר בברכתו של גד מלא כל אלפא ביתא לפי שמרע"ה קבור בחלקו שקיים כל התורה כולה מאלף ועד תי"ו וכן בברכת יוסף לפי שארונו היה מהלך אצל הארון לומר קיים זה מה שכתוב בזה. וטרף ב' וטרף זרוע. אשר שם עבר ורמס וטרף ואין מציל לומר כל מה שטרף אין מציל מידו: (כג) נפתלי שבע רצון ר"ה גמר שהיה קל כאשר לעשות רצון אביו שבשמים:

ברוך

יונתן

אבכיר שם מקורו: (יט) יכלון תמן הוא לשון תפלה או ל' נטיה שיטו דרכם לשם: ושלזונא יתסדון פי' שילושו ויתפסו החלזון. אספקלריא ל' אספקלרין המאירה והוא מראה שרואין תוכה: ומני זגוגיתא פי' כלי זכוכית לשון גמרא דע"ז פ' אין מעמידין איירי בכלא דזוגיתא תבר קמייהו: (כ) וקטלוי חכימין פי' ניכרים הרוגיהם בין כל שאר הרוגים לפי שמוספים הזרוע עם הקדקד וזהו דמגרר אדרעא גם קודקדא כדפי' רש"י וכן הוא במדרש. (כא) אתר מקבע אבנין טבין ומרגלין כי הוא מתרגם חולקת למלוקי אבנים שהוא לשון לא כמו אבנים טובות: הכדין יהי עליל ונפיק בעלמא דאתי הכין הוא בספרי ויצא לאשי עם מלמד שעתיד משה ליכנס בראש כל חבורה: (כב) דנגדין לשון משיכה ושטף הוא: (כג) וחדי בנוני ימא וכו' מפני בקע' גינוסר כל זה בספרי נפתלי שבע

רצון

רמב"ן

מקרא כי בעבור שהזכיר יוסף בתבואות דמה אותו לשור כי רב תבואות בכח שור ואמר שיהיה לבכור אשר יוליד הדר מלכות ירמוז ליהושע שהוא ראשון לבית יוסף ויהיה לו גדולה ומלכות. וקרני ראם קרניו של שור הבכור ובקרניו יגח יחדו אפסי ארץ ואמר כי קרניו שהם שנים הם רבבות אפרים והם אלפי מנשה הקרן הימין לאפרים והשמאל למנשה. והנה הזכיר בברכתו שהיו לרבבות ולאלפים כטעם רבבות אלפי ישראל: (יח) וטעם שמח זבולן בצאתך. בעת לאתך באניות סוחר ירמוז כי לחוף ימים ישכון ואתה יששכר באהליך ירמוז כי ראה מנוחה כי טוב ואת ארצו כי נעמה כברכת יעקב: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב כלפי מזרח לשון רש"י מספרי. ור"א פי' כי בעבור שידמה אותו לאריה אמר ברוך המרחיב גד שנתן לו גבורה וכל רואיו יברחו ממנו ואין מי יכל לו והנכון שהוא על נחלתו כי השני שבטים אשר לקחו נחלתם בעבר הירדן לא לקחו אותה בגורל אבל נתן להם משה כל ממלכות סיחון ועוג ונחלתם רחבה ונכבדה למעלה מכל השבטים. ולא הזכיר בראובן זה כי די בתפלתו ואפשר ג"כ כי לקחו בני גד יותר מבני ראובן כי היו גבורים ונתן להם כל הספר. והערים אשר בנו רבות מאשר לראובן. ועוד כי הם אשר בקשו הארץ שהיא תחלה כאשר פירשתי שם. והנה הם סבת הרחבה הזאת: (כג) נפתלי שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה לשון רש"י. והנכון שהוא נמשך אל השם הנכבד יאמר שבע ומלא רצון השם הנכבד וברכתו. אבל במדרש של רבי נחוניה בן הקנה אמרו בכתוב הזה אמר רבי אמורא מאי דכתיב ומלא ברכת יי' ים ודרום ירשה כך אמר משה אם תלך בחקותי תירש העוה"ב שהוא נמשל לים שנא' ורחבה מני ים. והעוה"ז שהוא נמשל לדרום שנא' כי ארץ הנגב נתתני ומתרגמינן ארעא דרומא ומאי דכתיב ירשה ירש היה לו לומר. אלא אפי' הקב"ה בכלל והיינו רק יה. למה הדבר דומה למלך שהיו לו שני אוצרות והקנה האחד משם לסוף ימים רבים אמר לבנו טול מה שיש בשני אוצרות הללו אמר הבן שמא לא יתן לי מה שהקנה אמר לו טול הכל והיינו דכתיב ים ודרום ירשה יה רק הכל נתון לך ולולי תשמור דרכיו. ועוד אמרו ומלא ברכת יי' ים ודרום ירשה אין ים אלא תורה שנאמר ורחבה מני ים וכל המדרש שם א"כ יהיה סוד הכתוב נפתלי שבע הרצון המתמלא ברכת יי' שהיא הים הכלולה בכל מין הכל כענין שכתוב כל הנחלים הולכים אל הים והוא ביתו של מלך

משל

אבן עזרא

וקרני ראם. ככה: רבבות אפרים. כדברי [א] יעקב: (יח) שמח זבולן בצאתך. למלחמה וכן זבולן עם חרף נפשו למות: באהליך. כמו וירא מנוחה כי טוב: (יט) עמים הר יקראו. בעבור שזבולן דר לחוף אניות יהיה עשרו [ב] רב וזהו כי שפע ימים. יינקו והוא מגזרת שפעת [ג] גמלים: ושפוני טמוני חול. אין לו אח וטעמו כמו [ד] טמוני וכן אדמת עפר [ה] והטעם שיהיה להם עושר רב עד שיטמנוהו בחול ובעבור עשרם יבואו כולם אל הר השם לזבח זבחי תודה לשם: (כ) מרחיב גד. דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יכל לו: (כא) וירא ראשית לו. הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל: כי שם חלקת. כמו חלק ומחוקק הוא הגדול והשליט כמו לבי [ו] לחוקקי ישראל וספון כמו וספון [ז] בארז (בתוכה ספונים) (נ"ל בבתיכם [ח] ספונים). שטעמו שהם ספונים וכן קירות [ט] הספון והטעם כי ראה אדמונים ספונים שהיו חלק גדולי האמורי: ויתא. חסר אל"ף [י] והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל חלוצי לצבא ומשה ראה זה בנבואה: צדקת יי' עשה. שמלא בידו את אשר דבר בפיו שדברו בני גד שילכו עם ישראל להלחם עם אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן וככה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם [כ] ולא תמצא כן בבני ראובן: (כב) יזנק. [ל] אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן: (כג) שבע רצון. שם

התאר

פירוש על אבן עזרא

סגוי. ויפה פי' מהר"ם אלבלדי. המשפילי לראות בשמים ובארץ כמו שמשפיל לפניו הארץ כן משפיל לפני כבודו ג"כ מעון השמים ע"ש. [א] חרבו יהיה מלא הגוים. [ב] ויהיה שיפסק בידו לבא אל הר ה' לזבוח זבחי תודה כמ"ש בסמוך. [ג] (ישעיה ס' ו'). [ד] פי' לר"י וש"ך ממולא חסר. והוא נרדף עם לפוני וטמוני. [ה] (דניאל י"ב ב') ג"כ כפול לשון. [ו] (שופטים ה' ט'). [ז] (מ"א ז' ז') גם (ירמיה כ"ב י"ד). [ח] (חגי א' ד'). [ט] (מ"א ו' ט"ו). [י] כי משפטו ויאתה. והאלף במקום ה"א למ"ד הפעל שפעלו אתה. [כ] (ד"ה א' י"ב ח'). [ל] ובלשון רז"ל מזנקם (נדה דף ל"ט ע"ב) מענין קלוח ודלוג.

או

וְדָר֖וֹם יְרָֽשָׁה׃ ס כד וּלְאָשֵׁ֣ר אָמַ֔ר בָּר֥וּךְ מִבָּנִ֖ים אָשֵׁ֑ר יְהִ֤י רְצוּי֙ אֶחָ֔יו וְטֹבֵ֥ל בַּשֶּׁ֖מֶן רַגְלֽוֹ׃ כה בַּרְזֶ֥ל וּנְחֹ֖שֶׁת מִנְעָלֶ֑ךָ וּכְיָמֶ֖יךָ דָּבְאֶֽךָ׃ כו אֵ֥ין כָּאֵ֖ל יְשֻׁר֑וּן רֹכֵ֤ב שָׁמַ֙יִם֙ בְּעֶזְרֶ֔ךָ וּבְגַאֲוָת֖וֹ שְׁחָקִֽים׃ ששי כז מְעֹנָה֙ אֱלֹ֣הֵי קֶ֔דֶם וּמִתַּ֖חַת זְרֹעֹ֣ת עוֹלָ֑ם וַיְגָ֧רֶשׁ מִפָּנֶ֛יךָ אוֹיֵ֖ב וַיֹּ֥אמֶר הַשְׁמֵֽד׃ כח וַיִּשְׁכֹּן֩ יִשְׂרָאֵ֨ל בֶּ֜טַח בָּדָ֗ד עֵ֣ין יַעֲקֹ֔ב אֶל־אֶ֖רֶץ דָּגָ֣ן וְתִיר֑וֹשׁ אַף־שָׁמָ֖יו יַ֥עַרְפוּ טָֽל׃

אשריך

אונקלוס

כד וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת־בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ כה תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תָּקְפָּךְ׃ כו לֵית אֱלָהּ כֶּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִנְתֵּהּ בִּשְׁמַיָּא בְּסַעֲדָךְ וְתָקְפֵּהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא׃ כז מְדוֹר אֱלָהָא דִּי־מִלְּקַדְמִין בְּמֵימְרֵהּ מִתְעֲבֵד עָלְמָא וְתָרֵיךְ מִקֳּדָמָךְ סָנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצִי׃ כח וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל לְרֻחְצָן בִּלְחוֹדוֹהִי כְּעֵין־בִּרְכְּתָא דְּבָרְכִנּוּן יַעֲקֹב־אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא עָבְדָא עֲבוּר וַחֲמַר

אף

מסרה ודרום, ל' ומ"ל. ירשה, ל' ומלעיל כי הה"א נוספת. כד ולאשר, ל'. רצוי מ"ל ל'. וטבל, ל' וחסר. כה מנעלך, ל' והמ"ם בחירק וחסר י'. וכימיך, ל'. דבאך, ל' וחסר י'. כו ישרון, ב' חו"ק ומ"ס. רכב, חסר. בעזרך, ס'. ובגאותו, ל'. כז מענה, מ' וה"א בסוף. אלהי, ב' מלעיל. ומד מפיק. זרעת, ל' חד"ס וא' מ"ל דמ"ל בטעים. ואחרא חו"ק כתיב. כח וישכן, ס' וד' חסר. בדד, ס'. ותירוש, מ"ל דמ"ל. שמיו, מ"ל ל'. יערפו, ל'.

ת"א ים ודרום ירשה סט קמא פא. וטובל בשמן מנחות פה. רוכב שמים חגיגה יב. ומתחת זרועות עם חולין פט. וישכן ישראל סנהדרין קד מכות כד.

רש"י

מלוא חבל. חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות: ירשה. לשון צווי כמו (דברים א) עלה רש והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון ציווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל: ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה. ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים (א ז) הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחים בשמן זית: וטבל בשמן רגלו. (ספרי) שהיה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פלוומסטוס אחד וכו' כדאיתא במנחות (פרק ח): (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים להכנס בה כאילו היא סגורה במנעולי' ובריחים של ברזל ונחשת. דבר אחר ברזל ונחשת מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנתך שהם דואבים ומתמוטטים. דבר אחר וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות יהיו דובאות כסף וזהב לארץ ישראל שהיא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקר"לנט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם: אין כאל ישורון. דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים: (כז) מענה אלהי קדם. למעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובחר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרעת עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תוקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם תשש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מענה. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו (במדבר יא) ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה (ירמיה טו) בדד ישבתי אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב (בראשית מח) והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם: יערפו. יטפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק מוספת על ברכתו של יעקב (שם כז)

ויתן

רמב"ן

משל למבקשים לראות את המלך שואלים אנה ביתו של מלך ואח"כ שואלים אנה המלך וגם העו"ה הסגוב והיבא מן הרצון ידע ביה והמשכיל יבין: (כד) ברוך מבנים אשר. המ"ם תבא ליתרון כמ"ש תבורך מנשים. הנחמדים מזהב ומפרותים. יהיה תימה איך ימעט משה שאר השבטים לאמר שיבורך אשר יותר מכל בני יעקב. ועוד שלא נתקיים ברכתו כי לא היה כן. ורש"י כתב ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך מבנים כאשר. ואיני יודע כיצד. והנה רבותינו נתכוונו לפרש ברוך מבנים שיהיה מבורך מבנים רבים שיוליד. כמ"ש מבורכת ה' ארצו ממגד שמים מטל. ולכך אמרו שכל שאר השבטים נברך אותה בגבורה או בנחלתם ואשר לבדו נתברך בבנים וגרסת הנוסחאות שלנו בספרי אין לך שנתברך בבנים כאשר אבל קיום הברכה הזאת לא נתבאר ואולי היא ממה שכתוב בדברי הימים כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חיל ראשי הנשיאים והתיחשם בצבא המלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף ולא נאמר כן בשאר השבטים כשבח הזה. ועל דרך הפשט ברוך מבנים אשר כטעם יהי רצוי אחיו יאמר שיהיה אשר מבורך מפי כל בני יעקב ורצוי לכל אחיו והטעם כי ארצו שמנה ומשם יבואו כל מעדני מלך לכל השבטים. וכולם יאמרו תמיד יברך ה' הארץ הזאת אשר תוציא [כפירו'] (בפירות) האלה ויהיה מ"ם מבנים כמ"ם מה' יצא הדבר מאל אביך. ואונקלוס תרגם בריך מברכת בנייא אשר נראה שרצה לומר כי יבאו מכל השבטים לאשר לקנות השמן ויהיו יהודה וישראל רוכליו במנית ופנג ודבש וצרי וכל זמרת הארץ שיביאו הכל וימכרו לו ויקנו ממנו השמן והנה הוא מבורך מכל הטוב הנמצא לכל השבטים והוא טעם רצוי אחיו שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם. ושוב מצאתי בבראשית רבה ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות אמר רבי לוי לא כן אשר באכסניא מימיו ירש אשר *גבי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות. ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה וסרח אחותם הוא אבי ברזית רבי לוי ור' סימון אמרו שהיו בנותיהם נאות והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן זית וכו': (כה) ברזל ונחשת מנעליך. היה אשר בסוף ארץ ישראל כמו שכתוב בו ופגע בכרמל הימה וכתיב והיו תוצאותיו הימה ונאמר בו אשר לא הוריש את יושבי עכו שהוא על ים הגדול כמו שאמרו בראשונה עלה עד עכו ובשניה עד יפו וא"כ הנה ארצו מנעול ארץ ישראל. ולכך אמר ברזל ונחשת מנעליך שיהיו לו דלתות נחושה ובריחי ברזל וכל הארץ נעולה בהם והוא רמז שישמור ה' כל הארץ מאויב ומתנקם. או יאמר שלא יבאו זרים לשלול השמן כי לכל הארץ יוצא מארצו באניות סוחר: וכימיך דבאך. הנראה לי במלה הזאת שהיא כמו זבאך כי האותיות האלה יתחלפו תמיד. יאמר בבתה מדהב' במקום מזהבה. וכל הארמית כן בכל לשון זביחה. וכן כל לשון זכירה. וכן זהב זקן דקן. זרה דרא ורבי' כן. ובלשון זיבה עלמ' זב וזבה ותלשונם יתחלפו לד"לת יאמר ימי נזבכו במקום נדעכו. וכן זמלתי ואיכא כמו דמלתי. ויאמר הכתוב וכימיך יהיה זבאך שתהיה ארצך זבת השמן הנזכר ואתה תהיה בו טובל רגלך כל ימיך לעולם. גם אפשר ונכון הוא מה שפירשו בו שהוא ספוק מן דאבון נפש ויקראו ימי הזקנה דאבון. כי הם ימי הרעה והצער ויקראו אמן הבחרות ימיו כי הם שלו לשמוח בהם ולהטיב לבו. הנה הטעם וכימי ילדותיך תהיה זקנתך. וזה כמו שתתקיים שלותו וכבודו עוד כל ימי הארץ. וראיתי בתרגום

ירושלמי

*לפי מד"ר נ"ל גבהו פלטרוות והוא מושב שרים.

[(כג) וּלְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי בְּרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָּן מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יַמָּא דְגִינוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵרִית:]

(כד) וּלְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר בְּרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר בְּרִיךְ הוּא מִבְּנַיָּא דְיַעֲקֹב אָשֵׁר יְהֵי מְרַעֵי לְאָחוֹי וּמְסַפֵּק לְהוֹן מְזוֹנֵי בִּשְׁנֵי שְׁמִיטְתָא וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מַרְבֵּי זֵיתִין סַגִּיאִין עָבְדִין מְשַׁח מְסַפְּקִין לְמִטְבּוֹל בֵּיהּ רִיגְלוֹי:

[(כד) וּלְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר בְּרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר בְּרִיךְ הוּא מִבְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי מְרַעֵי לְאָחוֹי בִּשְׁמִיטְּתָא וְאַרְעֵיהּ תְּהֵי עָבְדָא מְשַׁח כְּמַיָּא:]

(כה) בְּרִירִין הִינוּן שִׁבְטָא דְאָשֵׁר הֵיךְ פַּרְזְלָא וְחַסִּינִין הֵיךְ נְחָשָׁא רִיגְלֵיהוֹן לְטַיְילָא עַל שִׁינֵי כֵיפַיָּא וְהֵי כְּיוֹמֵי טַלְיוּתְהוֹן הֵיכְדֵין יְהֶוְיָן תַּקִּיפִין בְּסִיבוּתְהוֹן:

[(כה) הָא עַמָּא הָאִלֵּין דְּבֵית אָשֵׁר בְּרִירִין הֵיךְ פַּרְזְלָא וְחַסִּינִין הֵיךְ נְחָשָׁא כְּיוֹמֵי עוּלֵימוּתְהוֹן כֵּן יוֹמֵי סֵבוּתְהוֹן׃]

(כו) לֵית אֱלָהָא כֶּאֱלָהָא יִשְׂרָאֵל דְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ וּרְכוּבֵיהּ בִּשְׁמַיָּא הוּא יְהֵי בְּסַעְדְּכוֹן וְיָתִיב עַם כּוּרְסֵיהּ יְקָרָא בְּגִיוְתָנוּתֵיהּ בִּשְׁמֵי שְׁחָקֵי מְרוֹמָא:

[(כו) לֵית כְּוָת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּי אַשְׁרֵי יְקַר שְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא וְגֵיוְתָנוּתֵיהּ בְּשַׁחֲקֵי מְרוֹמָא:]

(כז) מְדוֹרֵיהּ דֶּאֱלָהָא הֲוָה מִן לְקַדְמִין וּמִן תְּחוֹת אֶדְרַע גְּבוּרְתֵּיהּ עָלְמָא סְבִיל דִּיבוּדוּר בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וַיֵּימַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִשֵׁיצְיָא יַתְהוֹן:

[(כז) בִּמְעוֹנָה אַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ מִן לְקַדְמִיהוֹן וּמִתְּחוֹת גְּבוּרְתֵּיהּ הוּא מְדַבַּר עָלְמָא וּטָרַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִשֵׁיצֵיהּ יַתְהוֹן:]

(כח) וּשְׁרוֹן יִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן מִן לְקַדְמִין כְּעֵין בִּרְכְתָא דְבָרֵיכִנּוּן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן דְּבִזְכוּתֵיהּ אַחְסִין יַתְהוֹן אַרְעָא טַבְתָּא דְעָבְדָא עֲבוּר וַחֲמַר לְחוֹד שְׁמַיָּא דְעִלָּוֵיהוֹן דַּסַּיְין לְהוֹן טַלִּין דְבִרְכְתָא וּמִטְרִין דְרַעֲוָא:

[(כח) וּשְׁרוֹן יִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן לִבְלְחוֹדֵיהוֹן מֵעֵין בִּרְכְתָא דְבָרֵיךְ יַתְהוֹן יַעֲקֹב לְאַרְעָא עָבְדָא חֲמַר וּמְשַׁח אַף שְׁמַיָּא דְאִית מֵעִלָּוֵיהוֹן אִתְפַּקְדוּ לְמֵיחַתָּה לְהוֹן טַלִּין וּמִטְרִין:]

בעל הטורים

(כד) ברוך מבנים אשר. לכך ברכו משה בדברים הללו לפי שכשמכרו השבטים את יוסף השביעו שלא יגלו אותו וקרא בת אשר ידעה שמכירתו בנבואה ואמרו השבטים מהיכן ידעה אם לא מלאכיה דשותה דינוקא או מלאכא או מלאכא ועמדו ונדוהו וצא מרע"ה להתירו כי א"ל מנודה אסור בשמתים המע' אמר ברוך מבנים. היו בדלקיהימכו אמר יהי רצוי אחיו. הי' אסור בסיכה אמר וטובל בשמן רגלו שיהא מותר לסוך בשמן. היה אסור בנעילת הסנדל אמר ברזל ונחשת מנעלך: מבנים אשר יהי רצוי ר"ת מאיר על שם השמן שהוא מאיר פניהם ומאיר למנורה: (כו) שחקים. איתא במדרש ששם בשמים יש רקיע ששמו שחקים ששם שוחקין מן לצדיקים: ועוזו (בשחקים) בגי' המן וע"ם כן שהוא לבן ועז כשלג:

אשריך

טובכן

יונתן

רצון מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בזיתים ותנים ובפרביום ומלא ברכת ה' זו בקעת גינוסר ד"א ים של טבריא ועליו נאמר רצון ירלאו ונומר ים זה ים סלקומני ודרום זה ימא של טבריא: (כד) ומספק להון מזוני וכו' כ"ז בספרי: יהי רצוי אחיו אין בכל הארצות שמשמעת שביעים כחלקו של אשר: מספקין למטבול ביה רגלוי כמה שאמר במנחות ועיין במפרשים: (כה) ברירין הינון שבטא פי' מזקן. והי ביומי טליותהון כל זה ברש"י

והוא

אבן עזרא

השאר. וכן [ל]להוא יהיה שבע רצון: ים ודרום. שנחלתו יהיה מערבית דרומית: (כד) רצוי. כמו אהוב: וטובל בשמן רגלו. מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו: (כה) ברזל ונחשת מנעלך. כי בחלקו יהיה הרי ברזל ונחשת: וכימיך דבאך. אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאל"ף תחת הוא [מ]הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו והטעם מגזרת דובב שפתי [נ]ישנים. וזה שטעם בלי [ס]טעם: (כו) אין כאל ישורון. שב לברך הכלל: רוכב שמים. פירוש שהוא תקיף [ע]יהעד שהוא רוכב שמים [פ]ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם [צ]עומדים: (כז) מעונה אלהי קדם. דע כי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון [ק]ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך. מעון אתה היית לנו. ולעולם המעון למעלה על המוסף בו והמקום למטה: ומתחת זרועות. שיתמכו אותך. וטעם עולם. שכן יהיו נכח ולא תתלשנה והמעון שלך לא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית ואחרית. וטעם ראשית ואחרית כנגד [ר]הנבראים והגאון אמר כי ומהסת פירוש [ר]ומתחת השם ולא פירש כלום: (כח) עין יעקב. כל מי שיצא ממעין יעקב. וכן וממימי יהודה [ש]יצאו: אל ארץ. כמו הארץ וכן והתפללו אל המקום [ת]הזה: אף שמיו. שמי הארץ או ישראל והטעם כי תולדות הארץ להוציא דגן ותירוש. אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך

להשקות

פירוש על אבן עזרא

[ל]לאפשר כונתו כפי' רמב"ן ששר הוא ברכה אשר יהיה כתואר שלו כמאמר בכוך הוא ובכוך שמו. או כפי' ספורנו ור"ל כשמו כן הוא. [מ]והראוי דבבך. כמו אשר בזאו נהרים ארצו (ישעיה י"ח ז') הכאלת בזזו. [נ](שי ר ז' י'). [ס]כי איני ענין לכאן אשר יהיה פי' כמו דבבך לשון דיבור. [ע]פי' אין כאל שהוא תקיף הם ישרון. [פ]מושל עליהם כענין שכתוב ירכבהו על במתי ארץ שהוא לשון ממשלה. [צ]ר"ל בכחו הגדול הם עומדים קיימים. [ק](תהלים ע"ו ג') ר"ל כפל הענין במלות שונות. [ר]שיש להם תחלה ותכלה. [ר]ר"ל כי ותחתם ה' זרועת עולם מספר שבח הי"ת אשר זרעות עולם מתחתיו. ולא פי' כלום כי סיכנו בא לספר שבחו של מקום רק לברך את ישראל. [ש](ישעיה מ"ח א'). [ת](מ"א ח' נ"ה) כמו

במקום

ספורנו

נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי' ים הדרום ירשה. אתה נפתלי ירש ים ודרום שבע רצון ומלא ברכת יי' ואיני צריך להתפלל על ברכת ארצך וזה כי בחלקו יהיו בטבע *גינוסר. הראשונים להתבשל ומהם יהיו בכורים ללויים לפניו: (כד) ברוך מבנים אשר. הנה אשר בזה יהיה ברוך מכל שאר העמים כי אמנם על כל עשיר תהיה קנאת אחיו ושנאתם בלב גנה והפך זה יקרה לשבטו של אשר כי אמנם יהי רצוי אחיו: וטובל בשמן רגלו. וזה שהוא היה נותן זול בשמן בין אחיו לרב השמן אצלו: (כה) ברזל ונחשת מנעליך וכימיך דבאך. (כו) אין כאל ישורון. אחר שקיים תפלתו על השבטים התחיל בברכת ישראל בכלל ואמר אתה ישורון בהיות כי אין כאל יכול על כל ובלתי משתנה תהי מלכותך נבדלת מכל שאר המלכיות בשתים. ראשונה שלא יוכלו בה אמות להלחם ולא יקחו' איש את ארצך מידכם כמו שהיה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. כאלו תהיה הארץ נעולה במנעולי ברזל ונחשת. שנית שלא תהיה מלכותך עולה ויורדת כמו מלכות אומות העולם בעלות מזלם ויורדת בירידתו מפני שהם תחת הנהגת לצאות השמים אבל אתה כימיך שהם ימי הנעורים ותחלת כניסתך לארץ כן יהיה דבאך ועת זקנתך כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וברכתי זאת תמול: כי אין כאל. המנהיג עניניך: רוכב שמים בעזרך. כי אמנם האל שהוא בעזרך הוא רוכב שמים שהוא עליון מהם ומנהיגם על הפך דעת אנשי הכנה"ג שאמרו שאין לחשוב דבר נכבד יותר מן השמים ובכן לא תהיה המלכות הבאה ממנו עולה ויורדת בעלות המזלות וברדתם: ובגאותו שחקים. מעונה. ובמעלתו הוא רוכב שחקים שהוא הגלגל היומי אשר אין בו כוכב ולא נורה והמניע שלו הוא כח בלתי נלאה כענין מעונת האריה אשר בה כח רב נסתר: (כז) אלהי קדם. אלוה קדמון וכל זולתו מחודש מאתו: ומתחת זרועות עולם. ולמטה מן השמים הוא אלהי זרועות ומנהיגי הנמלאים העולמיים והם ההווים ונפסדים הנופלים תחת הזמן כמו איכיות היסודות והטבע הזן והמגדל והמוליד והמצייר בצמחים ובבעלי חיים: ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד. והנה הוא גרש מפניך את האויב שהיה תושב הארץ ואמר לך השמד כי לא במרבך ירשת ארץ באופן שתוכל לחשוב שבכחך כחך בארך הזמן או בצא קליפתו יגברו האויבים כי אמנם הוא היה המגרשם ואיך יוכלו נגד רצונו: (כח) וישכן ישראל בטח. באמרו והארץ שקטה ממלחמה: בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. יהי רצון שלקן הימין עין יעקב והוא האדון אשר אתם מבקשי' אשר הוא עין ישראל בסוף ובעקב הכל. וכן שמיו יערפו טל יזיעו טל בשופע. אל ארץ דגן ותירוש כי אמנם המטיר יערוף לקחו כשל שהכל שמחים בו וגם כן השמים יזיעו על בשופע אל ארץ דגן ותירוש. כמו שהיה הענין בששת ימי בראשית קודם חטא של אדם הראשון כי לא המטיר ואדם אין לעבוד ואיד יעלה והשקה באופן שההויות הארץ מעלונה ארץ דגן ותירוש בבא עליה עריפת טל לברכה מספיק לפרנס את יושביה שלא בעמל כאשר היתה הכוונה שיתפרנס אדם הראשון קודם שחטא כאמרם ז"ל (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות

וכלי

*פירוש

כט אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ: ס לד שביעי א וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן: ב וְאֵת כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן: ג וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר: ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה: ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ

את

אונקלוס

אף־שמיא דעליהון ישמשנון בטלא: כט טובך ישראל לית דכותך עמא פרקנה (מן) קדם־יי תקיף בסעדך ודמן־קדמוהי נצחן גברותך ויכדבון סנאך לך ואת על־פריקת צוארי־מלכיהון תדרך: א וסלק משה ממישרא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן: ב וית כל נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא מערבא: ג וית דרומא וית מישרא בקעתא דירחו קרתא דדקליא עד צער: ד ואמר יי לה דא ארעא די קימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתננה אחזיתך בעינך ולתמן לא תעבר: ה ומית תמן משה עבדא דיי בארעא דמואב על מימרא דיי: ו וקבר יתה בחילתא בארעא דמואב לקבל בית פעור ולא ידע אנש ית קברתה עד יומא הדין:

מסרה כט אשריך, ב' ומ"ל ולית הס' רבתי. נושע, מ"ל ב' ישראל, מוכן, סמך. גאותך, ל'. ויכחשו, ל'. במותימו, מ"ל דמ"ל. תדרך, ס' ספר. לד א. מערבת, ספר. ויראהו, ב' את המקום. את כל, י"ד. ב נפתלי, ל'. האחרון, כו"ל מ"ל. ג ואת, (הוא"ו בגעיא). לאמר, ספר. ד ויאמר, ס' בטעם בקיפרא. הראיתיך, ל' ומ"ל דמ"ל. ההא במגל והאלף במירק. בעיניך, מ"ד. ושמה, ס'. ו ויקבר, ב' וספר. בגי, ג' ס' סלק. ולא, י"ס.

ת"א אשריך ברכות ו. עם נושע בה' עקיד' שער ט. ואתה על במ קים מגילה יז. ויעל משה סוטה יג. ויאמר ה' ברכות יח. וימת שם. משה סוטה יג קדושין לח בתרא פי מכות ל. על פי ה' בתרא יז. ויקבור אותו בני סוטה ט יג יד. ולא ידע איש שם יג יד עקיד' שער כב.

רש"י

ויתן לך האלהים מטל השמים וגו': (כט) אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו איביך לך. כגון הגבעונים שאמרו (יהושע ט) מארץ רחוקה באו עבדיך וגו': ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר (שם י) שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה: (א) מערבות מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדי ע"ז שנאמר (שופטים ה) ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה ובחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה ובחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה ובחרבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחורבנה. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים: (ג) ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון: ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר (מלכים א ז) בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה: (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני ששמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם משה. (ב"ב ט"ו) אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"מ אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר (לעיל לא) לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע: על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבור אותו. הקב"ה בכבודו רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו (במדבר ו) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו. כיוצא בו (ויקרא כב) והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב

שבת

רמב"ן

ירושלמי ביומי מלייתהון כן יומי סיבתהון הוא הדבר שפירשתי: (א) ויראהו י"י את כל הארץ. כל ארץ אשר מעבר לירדן ואחרי כן הזכיר שהראה לו את הגלעד עד דן והנה משה היה בחלקו של *ראובן ושם הר הגלעד ועריו היה לבני ראובן והחצי למנשה על כן פירשו מן הגלעד עד דן או היה גלעד בלבנון בארץ ישראל כדכתיב גלעד אתה לי ראש הלבנון. והזכיר עד דן שהוא סוף תחום ארץ ישראל דכתיב שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע. והזכיר אפרים ומנשה שהיו בצפונה של ארץ ישראל וארץ יהודה שהוא בדרום כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון. ויהודה נטל כל דרומה של ארץ ישראל מן הירדן ועד הים הגדול ומנשה ואפרים כל צפונה ג"כ מן הירדן ועד הים ודן נטל בצפונית מערבית והזכיר נפתלי הסמוך ליהודה ממזרח ולא הזכיר אשר ויששכר כי היו בתוך

אפרים

*כי נבו הוא מעברי ראובן

אבן עזרא

להשקות: (כט) מי כמוך. בגוים: מגן עזרך. שלא יגע בך רע: ואשר חרב. ואשר הוא החרב שתתגאה *בך על כל אויביך: תדרוך. כמו מדרך כף רגל כדברי [א]גדעון: (א) ויעל משה. לפי דעתי כי מזה [אא]הפסוק כתב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ובדרך נבואה כתבו [ב]והעד ויראהו יי' גם ויאמר יי' אליו גם ויקבור: (ה) וימת שם משה עבד יי'. שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד: על פי יי'. כי הוא אמר לו עלה ומות [ג]וכן נכתב על אהרן על [ד]פי יי' וכן על פי ה' [ה]יסעו: (ו) ויקבר אותו. הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגיא וכן וידעו [ו]הרועים אותם [ז]ויראו שוטרי בני ישראל אותם [ח]ודע כי הר העברים שהוא הר נבו שהוא [illegible] הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסע ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה [ט]וכתוב ויעל משה מערבות

מואב

*אולי צ"ל בו

(כט) טובכון ישראל מן כוותכון בכל עממיא עמא דמתפרקין בשום מימרא דיי והוא תריס סעודכון ודי חרביה תקוף גיוותנותכון ויתברכון סנאיכון לקובליכון מן רתיתא ואתון על פירקת צווריי מלכיהון תדרכון:

[(כט) טוביכון ישראל מן כוותכון עמא דפורקנהון מן קדם יי מגן סעדיכון ותריס חיליכון ושריד סייף גיוותנותכון יתבדרון בעלי דבביכון מן קדמיכון ואתון בית ישראל כד תהוון לעיין באורייתא ותטרין פקודיא על פירקת צוורי מלכיהון תהון דרסין:]

(א) וסליק משה מן מישרי מואב לטוורא דנבו ריש רמתא דעל אפי יריחו ואחזי ליה מימרא דיי ית כל תקיפי ארעא ית גבורן דעתיד למעבד יפתה דמן גלעד ונצחנן דשמשון בר מנוח דמן שיבט דן:

[(א) וסליק משה מן מישרא דמואב לטוורא דנבו ריש דרמתא דאית לקבל יריחו וחוי ליה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן דקיסרין:]

(ב) וית אלוף סרכין סדבית נפתלי דמתחברין עם* בלק וית מלכיא דעתיד לסקטל יהושע בר נון דמן שיבט אפרים וגבורן דגדעון בר יואש דמן שיבט מנשה וית כל מלכיא דישראל ומלכותא דבית יהודה דשליטו בארעא עד דאצתדי בית מוקדשא בתראה:

[(ב) וית כל ארעא דנפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא אחרייא:]

(ג) וית מלך דרומא דמתחבר עם מלך ציפונא לחבלא יתבי ארעא ועמונאי ומואבאי יתבי משרא דמעיקין לדון לישראל וית גלוות תלמידי אליהו דגלן מן בקעתא דיריחו וית גלוות תלמידי אלישע דגלו מן קרית דקליא על ידי אחוהון בית ישראל מאתן אלפין גוברין וית עקת כל דר ודר ופורענות ארמלגוס רשיעא וסדרי קרבא דגוג ובעידן צערא רבא ההיא מיכאל יקום בדרעא לפרוקא:

[(ג) וית דרומא וית משרא בקעת דיריחו קרתא דעבדא תמרין היא צער:]

(ד) ואמר יי ליה דא היא ספא דמלתא בארעא ודא ארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנכון אתנינה אחמיית יתה בעינך ותמן לא תעבר:

[(ד) ואמר מימרא דיי ליה משה נביא דא ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לזרעית בניך אתן יתה חמי יתה בעינך ולתמן לית את עבר:]

*צ"ל עם

(ה) בשבעא יומין לירחא דאדר אתיליד משה רבהון דישראל ובשבעא יומין לירחא דאדר אתכניש מגו עלמא ברת קלא נפלת מן שמיא וכן אמרת אתון כל עללי עלמא חמון בצערי דמשה רבהון דישראל דטרח ולא אתהני ואתרבי בארבעת כלילן טבין: כלילת דאורייתא דידיה דשבא יתה משמי מרומא ואתגלי עלוי איקר שכינתא דיי בתרין אלפין ריבוון דמלאכין ובארבעין ותרתין אלפין ארתכין דנור. כלילא דכהונתא דידיה הוות שבעתי יומי אשלמותא כלילא דמלכותא אחסינו יתיה מן שמיא לא חרבא שלף ולא סוסא אסר ולא משרין ארגיש כלילא דשמא טבא קנא בעובדין טבין ובענוותנותיה בכן אתכנש תמן משה עבדא דיי בארעא דמואב על נשיקת מימרא דיי:

[(ה) ומית תמן משה עבדא דיי בארעהון דמואבאי על פום גזירת מימרא דיי:]

(ו) בריך שמיה דמארי עלמא דאליף לן ארחתיה תקני. אליף יתן למלבש ערטלאין מן דאלביש אדם וחוה. אליף יתן למזווגא חתנין וכלן מן דזווג חוה לות אדם. אליף יתן למבקרא מרעין מן דאתגלי בחזוי מימריה על אברהם כד הוה מרע מגזרת מהולתא. אליף יתן למנחמא אבלין מן דאתגלי ליעקב תוב במיתוי מפדן באתר דמיתת אימיה. אליף יתן למפרנסא מסכנין מן דאחית לבני ישראל לחמא מן שמיא. אליף יתן למקבר מיתיא מן משה דאתגלי עלוי במימריה ועימיה חבורן דמלאכי שירותא. מיכאל וגבריאל אצעון דרגשא דדהבא מקבעא ביורכין וסנדלכין ובורלין מתקנא בבסתרקי מילת וסובנין דארגוון ואיצטולין חוורין מטטרון ויופיאל ואוריאל ויפיפיה רבני חכמתא ארבעון יתיה עלה ובמימריה דבריה ארבעתי מלין וקבר יתיה בחילתא כלו קבל בית פעור דכל אימת דזקיף פעור למדכר לישראל חובתהון מודיק בבית קבורתיה דמשה ומתכביש ולא חכים בר נש ית קבורתיה עד זמן יומא הדין:

[(ו) וקבר יתיה בחילתא בארעהון דמואבאי כל קבל טעוות פעור ולא חכם גבר ית קבורתיה עד יומא הדין:]

ומשה

בעל הטורים

(כט) אשריך ב' במסורה אשריך ישראל. אשריך ואת לך. [פוני' כוכבו לפי' התרגום]: (ד) הראיתיך מלא יו"ד כי י"ד פסוקים בתורה שכתוב בהם אשר נשבע להם להביאם לארץ. והראהו יו"ד קדושים שנא': (ו) ויקבור אותו בגי. בגי חסר אל"ף שלא ידע איש את קבורתו ואפי' משה רבינו ע"ה [שנקרא איש וכו' מזה פוחת ד' י"ד]

לא

רמב"ן

אפרים ומנשה דכתיב ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח. ולא הזכיר שמעון כי נחלק בני יהודה נחלת שמעון. ולא הזכיר בנימין שהיה גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף הנזכרים סמוך להם. והגביל עד הים האחרון לזבולון שהיה על חוף ימים או שהיה בכלל הנגב והככר והזכיר בקעת ירחו בעבור היותה בקעה עמוקה ולא היתה נראית מראש ההר אבל הראהו במעשה נס. והכלל שהראהו כל נחלת ישראל דכתיב. זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' ולרבותינו בסיפרי מדרשים במקומות האלה אשר יזכיר בכתוב: וטעם המראה הזאת ואשר הראהו בעבור שתהיה הארץ מלאה כל טוב לבני לכל

האלנות

יונתן

וסוף מסכת דבי אליהו וע"ש: (ה) ואתרבי בארבעת כלילא פירש ונראה בד' כתרי' שכתר תורה עלה לשמי שמיא שקבל' עמיהי וכו': ארתכון דנור פי' פ"ב מרכבות כנור: של אש כדאיתא במדרש: (ו) לכל איתא וכו' הכי הו' בפ"ק דסוטה ובפדר"א מה עשה משה ספר בארץ בית דירה גדולה בנחלת גד וממן בארץ כאדם שהוא חבוש בבי' האסורים

ותכל

אבן עזרא

מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתוב ונסע בגיא מול בית פעור [ב]והנה אחר שישב ישראל בגיא אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו [ג]בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי [ד]העברים לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב [ה]והנה דבר ברור כי במקום שמת משה שם קבורתו: עד היום הזה. דברי יהושע. ויתכן שכתב זה באחרים [ו]ימיו:

לחה

פירוש על אבן עזרא

במקום. [א]כמ"ש ואמרתם כה' ולגדעון (שופטים ז' י"ח). ויקראו חרב לה' ולגדעון והו ואמר חרב גאותך. [א]אבי בודאי לא כתב משה ויעל משה ערבות מואב והיאך שעלה לא ירד כדי שנאמר שכתב זה אחר שירד. [ב]וכן שאר הפסוקים שהביא לעיל (א' ב') כי לפי פשוטו היה צריך לכתוב ויראהו ה'. גם ויאמר אליו פסוק ד' לא נאמר אלי גם ויקבר אותו. להורות שאחר דבר עבור ע"כ אלא בודאי שכ"ז נאמר דרך נבואה. וכמו ויראהו את כל הארץ שראה אותו במראה הנבואה ואמרו רז"ל כ"א אומר נתן כח בעיניו וראה מסוף העולם ועד סופו. [ג]כמ"ש עלה אל הר העברים וכו' (לעיל ל"ב מט) ומות בהר אשר אתה עולה שמה (שם נ'). [ד](במדבר ל"ג מ"ח). [ה](שם פ' מ"ג). [ו](יחזקאל ל"ד ט'). [ז]ופי' אותו בגליל (זיך). [ח](שמות כ' י"ח). [ט](במדבר כ"א כ'). [י](לעיל ב' כ"ט). [כ](במדבר כ"ב א'). [ל](שם פסוק מ"ה). [מ](שם פסוק מ"ט). [נ]כמ"ש ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים

יהושע

ספורנו

וכלי מלחמה: (כט) אשריך ישראל. ואז תגיע אל האושר שהוא המדרגה העליונה האפשרית לעם: מי כמוך. עד שלא ימצא עם כמוך כאמרו ואשרו אתכם כל הגוים: עם נושע בה'. שלא תהיה תשועתך ע"י מלחמתך. אבל ה' ילחם לכם: מגן עזרך. הוא שעזר אותך בגלות שלא כלית כאמרו לולי ה' שהיה לנו אזי המים שטפונו וכו' עזרנו בשם ה': ואשר חרב גאותך. והוא אשר יהיה חרב גאותך שתתרומם על האומות במלחמתך עליהם כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר: ויכחשו אויביך לך. שהם בכל בזו אותך ויכחשו עצמם כאשר יכבדוך כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: ואתה על במותימו תדרוך. שאפילו מלכיהם יהיו נכנעים לך כאמרו והיו מלכים אומניך וכו' אפי' ארץ ישתחוו לך: (ד) הראיתיך בעיניך. למען תברכנה: ושמה לא תעבור. כדי שלא תגיענה ברכתך באופן שלא תחרב בסוף כמו שכבר נגזר עליהם לכשתתמלא אשמתם: (ו) ויקבור אותו. הם הוא קבר את עצמו כדברי קצתם ז"ל שמתה זאת נפשו הנבדלת כי הוא עם בשר ראש הפסגה שמשם ראה את הארץ כאמרו

ועם

אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה: ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה: ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: י וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים: יא לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ: יב וּלְכֹל הַיָּד

החזקה

אונקלוס

ז ומשה בר מאה ועשרין שנין כד מית לא כהת עינוהי ולא שנא זיו יקרא דאפוהי: ח ובכו בני ישראל ית משה במישריא דמואב תלתין יומין ושלימו יומי בכיתא אבלא דמשה: ט ויהושע בר נון מלי רוח חכמתא ארי סמך משה ית ידוהי עלוהי וקבילו מנה בני ישראל ועבדו כמא די פקיד יי ית משה: י ולא קם נביא עוד בישראל כמשה די אתגלי ליה יי אפין באפין: יא לכל אתיא ומופתיא די שלחיה יי למעבד בארעא דמצרים לפרעה

ולכל

מסרה קברתו, חסר. ז ומשה, ו' כ"פ. במתו, ג' חסר. כהתה, ל'. עינו, פ'. לחה, ל' וכתיב ה"א במקום ו'. ח בערבת, חסר. י קם, ב' ולא זע. כמשה, ל'. ידעו, ל'. פנים אל, ה' דסמיך. יא האתת, ב' חסר דחסר (וסקדמא בה"א). והמופתים, מלא דמ"ל. שלחו יהוה, ג'. לעשות, מ"ל. יב ולכל, ד' כ"פ.

ת"א ומשה בן מאה סם יג. ויבכו בני כתובות קג קדושין לח. ויתמו ימי פ"ק כח. ויהושע בן נון קמא ב לב ס' הזוהר פ' ויקהל. ולא קם נביא כ"ה כא עקיד' שער יג ושער פט עקרי' מג פב. לכל האתות והמופתים עקרים מג פ"י ופ"פ.

רש"י

שבת (סוטה פרק ה): לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו: (ח) בני ישראל. הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר (במדבר כ) כל בית ישראל זכרים ונקבות: (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר (שמות לב) ועתה אעלה אל ה' (במדבר ט) עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם: (יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול

רמב"ן

הארצות ומאשר היה גלוי לפניו רוב האהבה שהיה משה רבינו אוהב את ישראל שמחו ברבות הטובה ברצות עיניו: (י) אשר ידעו יי' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת ושעה שירצה. כענין שנאמר ועתה אעלה אל יי' עמדו ואשמעה מה יצוה יי' לכם לשון רש"י. ואיננו נכון כי היה אומר אשר ידע את השם פנים אל פנים אבל הוא מלשון ואדעך בשם. ואתה אמרת ידעתיך בשם. יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר גלו השם להיות אליו פנים אל פנים בדבור וכן מה אדם ותדעהו מתעסקהו כבוד לשום דעתך עליו כמו מה אנוש כי *תגדלנו. ויתכן כי בעבור שפני האנשים המתראים פניה אל פניה נודעים זה לזה בראיה הזאת. אמר ידעו יי' פנים אל פנים כי לא רצה להזכיר שידעו משה כן לכבוד של מעלה ואל תתמה בזה שאמר בשבח משה אשר ידעו יי' פנים אל פנים ואמר ודבר יי' אל משה פנים אל פנים ובכל ישראל נאמר ג"כ פנים בפנים דבר יי' עמכם כי שם דבר מתוך האש לומר ששמעו קולו מתוך האש בלבד ולא ראו הפנים וכן פי' ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש ועל־דרך האמת שידעו השם פנים אל פנים לדבקה בו בעת שתבא הרוח במשה רבינו וכן היה בעת מתן תורה אבל לא השיגו שם אלא לקול מתוך האש והנה בא' שכל נביאותיו של משה כיום מתן תורה ושאר הנביאים היתה עליהם יד יי' והבן זה: (יא) וטעם לכל האותות. דבק עם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות. או יאמר שידעו השם פנים אל פנים באותות ובמופתים שכולם נעשו בשמו הגדול כמו שאמר מוליך בפניו בכוחו הגדול וכבר פירשתי כי האותות הם הדברים שהוא בהם בתחלה כמו לאמר יהיה האות הזה ויאמר על כל הדבר שיקדים הנביא לאמר כן יבא ויאתה לעתיד והמופתים הם הדברים שיעשו בשנוי התולדות כגו המטה אשר נהפך לנחש והנה גם לשאר הנביאים נעשו אותות ומופתים כאליהו ואלישע שעשו מופתים רבים אבל ההפלגה למשה רבינו בהם אמרו במדרש כל הנביאים כולם היו עושים נסים ע"י תפלה כמשה ליהושע ובן הצרפית ועצירת גשמים לאליהו ובן השונמית לאלישע אבל משה מיד היה עושה ואין המדרש הזה ברור. והרב אמר במורה הנבוכים כי ההפלגה למשה רבינו

*אולי תזכרנו פי' ככה

ספורנו

וימת שם משה והקבורה היתה בגיא: (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה. ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. כי בימי הבכי אין חכמה ואין שלום: (ט) ויעשו. יהושע וישראל: ככל אשר צוה יי' את משה. כאמרו ושאל לו במשפט האורים לפני יי' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה: (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. לא הגיע שום נביא למדרגת נבואתו ובזה התבאר שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה על דרך אמרם (פרק קמא דעבודה זרה) אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין: אשר ידעו יי'. הנה הנביא יקנה תוספת אור שכלי בלי ספק באור פני מלך בהיותו מתנבא כאמרו והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר. ולכן כאשר הגיד חסדי האל עם עמו אמר ואקים מבניכם לנביאים. ובהיות כל פעלת האל ית' בידיעת עצמו בלבד אמר אשר ידעו להורות שפעל בו בידיעתו לטוב כמו מה אדם ותדעהו. ואדעך בשם. וידע אלהים. יודע יי' דרך צדיקים. ורבים זולת אלה: פנים אל פנים. בעודו משתמש בחושיו: (יא) לכל האותות. וזאת הידיעה בו פנים בפנים הגיעתהו כאשר שלחו יי' לעשות אותות ומופתים במצרים כי אמנם המראה שנגלית עליו בסנה לא היתה באופן זה כאמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת יי' יביט: (יב) ולכל היד. שפעל האל על ידו בבלתי נפסדים לשנות טבעם כענין בקיעת הים ופתיחת פי הארץ והורדת המן מן השמים וזולתם: ולכל המורא הגדול. של מתן תורה: אשר עשה משה לעיני כל ישראל. כשיראו ועמדו מרחוק במתן תורה ומשה נגש אל הערפל כי אז קנה המדרגה העליונה בנבואת פני' אל פנים ועשה את משה אז נורא בקרבי הוד: לעיני כל ישראל. כאמרו וירא אהרן וכל בני ישראל את משה כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:

עד הנה עזרנו ה' וזכנו להתחיל ולהשלים הבאור הנכבד הלז: הוא ברחמיו יחננו ויברכנו להשים לאורה כל יתר באורי הגאון המחבר זצ"ל ויתמוך ימיננו לעשות ספרים הרבה אין קץ להגדיל תורה ולהאדיר אב"ר.

(ז) ומשה בר מאה ועשרין שנין כד שכיב לא כהיין גלגולי עינוי ולא נתרון ניבי לסתיה:

נ(ז) ומשה בר מאה ועשרין שנין בזמנא דאתכניש לא כהיין עינוי ולא אשתנון זיוהון דאפוי:

(ח) ובכון בני ישראל ית משה במשריא דמואב תלתין יומין ושלימו יומי בכותא דאבלי דמשה בתמניא בניסן ובתשעה בניסן אתקינו עמא בית ישראל ית מאניהון, וסבימו ית בעירהון ועברו ית יורדנא בעשרא בניסן ופסק להון מנא בשתיסר בניסן השתכחו אכלין ית מנא בזכותיה דמשה בתר דשכיב תלתין ושבעא יומין:

נ(ח) ובכון בני ישראל ית משה במישרא דמואב תלתין יומין ואשלימו יומי בכותא אבלא דמשה:

(ט) ויהושע בר נון אתמלי רוח חכמתא ארום סמך משה ית ידוי עלוי וקבילו אולפן מניה בני ישראל ועבדו היכמא דפקיד יי ית משה:

נ(ט) ויהושע בן נון הוה מלי רוח דחוכמא ארום סמך משה ית ידוי עלוי ושמעו ליה בני ישראל ועבדו היך מה דפקיד מימרא דיי ית משה:

(י) ולא קם נביא תוב בישראל כמשה ארום חכים יתיה מימרא דיי ממלל כלו קבל ממלל:

נ(י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה די חכים יתיה מימרא דיי ממלל קביל ממלל:

(יא) לכלהון אתיא ותימהי פרישתא די שדריה מימרא דיי למעבד בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוי ולכל עם ארעיה:

נ(יא) לכל אתיא ומופתיא וניסיא פרישתא די שלח יתיה מימרא דיי למעבד בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוי ולכל ארעיה ולכל ידא תקיפתא ולכל חזוותא רברביא די עבד משה חמיין כל ישראל:

(יב) ולכל גבורת ידא תקיפתא היך סובר ית חוטרא דבתקליה ארבעין סאין

ובזע

בעל הטורים

לא ידע אלא יחידו של עולם ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו: (יב) היד החזקה בגימ' אף מיתה שמשה כבשן. ולכל המורא הגדול בגי' פי הארץ אותיות כלשונות של כל כ"ד ערכיים שבתורה עולין השל"א כמנין ודבר ה' בפיך אמת: כ"ן פרשיות פתוחות

יונתן

ובכל פעם שישראל חוטאין שוער פיו להשחית לפיכך נקרא פעור והיה משה מזכיר עליו השם ומורידו למטה וכשמת מה עשה הקב"ה נתן קברו כנגדו וכשהוא רואה קברו חוזר לאחוריו: (ז) ולא נתרן מז"ש ולא כן לנ"ז ל' לת"יי וק"ל: (ח) וסבימו פי' לשון קישוט: ופסק להו מנא וכו' וכן הוא במכילתא וס"ל שאכלו כ"ב דאדר שאותו אדר חסר היה וסופו יום שמת בו משה. לא חשיב דמדין היה משה מי מקלת היום ומקלתו ככולו וע"ו יום דניסן שכן כתיב וישבית המן ממחרת הייתו ממחרת של יום ט"ו ולא חשיב אותו יום כלל דגלותו יום אכלו מתבואת הארץ ועיין בפ' בשלח מענין זה וא"כ חשוב כ"ב דאדר וע"ו דניסן כנלא שאכלו לאחר מיתת משה ל"ז ימים (כר"י דאמר שם במתני' מ' יום ומשוב י"ו דניסן וגם כר"א דאמר מ' יום) ותימה לדידהו הלא ביום י"ו לא אכלו כלל מן המן וגם ימים של אדר לא היו אלא כ"ב ודוק: (יב) דחוטרא דמתקליה ארבעין סאין מס שמינה וכתב על מטה המטה דקשה ליה דאי הוה כרש"י והוא ממסכת נדרים

שהלומות

רמב"ן

רבינו הוא מה שאמר לפרעה לכל עבדיו ולכל ארצו ולעיני כל ישראל כי היו לעיני החולקים עליו והמסכימים עמו אבל שאר הנביאים יעשו אותם ליחידים מבני אדם כענין שאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע. ואיננו נכון בעיני כי עלירת הגשמים לאליהו העלירה והביאה נתפרסמו מאד וגם היה בגזרה ממנו שי' ה' אם יהיה השנים אלה טל ומטר כי אם לפי דברי ובהמשך ענין שלש השנים נתגלה מאד ובגוים כשמע וכתיב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני וגו' וסוף הענין ההוא מגולה ומפורסם לחולקים עליו ולמסכימים עמו במעמד אחד דכתיב שלח קבוץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וגו' וכן עמידת השמש ליהושע היה באמת לעיני כל ישראל וראו אותה כל מלכי כנען הנלחמים בו והנשארים. ובדורותינו יזכירו הן שראו אותם מסוף העולם ועד סופו. והכתוב מפליג בו מאד ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע י"י בקול איש ובקריעת הירדן ובקריעת ים סוף לא נעשה ליחידים רק לכל ישראל וכתוב בה עוד ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר הובים י"י את מי הירדן. אבל לפי פשוטו של מקרא הכל קשור ומסודר יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים ולעשות אותות ומופתים ביד חזקה ומורא גדול כמשה ואם עשו מקצת מהם לא הגיעו לרובם ולא למעלה הגדולה שבהם כי לא היה כיום ההוא לפניו ואחריו. וכן לא הגיעו אותות הנביאים לזמן הגדול אשר הגיע הוא עליו השלום. כי אות המן יתמידו ארבעים שנה ועמוד האש והענן גם הבאר והשלו על דעת רבותינו. ולכתם המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים ולא חסרו דבר. ועל דרך האמת יאמר כי אותותיו ומופתיו של משה היו פנים אל פנים כמו שפירשתי: (יב) ולכל היד החזקה. קריעת ים סוף שנאמר בו וירא ישראל את היד הגדולה: ולכל המורא הגדול. מעמד הר סיני שנאמ' בו לבעבור תהיה יראתו על פניכם ולפיכך הזכיר באלו שנעשו לעיני כל ישראל שכבר הזכיר כל הנעשה לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ובספרי ולכל היד החזקה זו מכת בכורות שנאמר בו כי ביד חזקה ישלחם ולכל המורא הגדול זו קריעת ים סוף ד"א ולכל המורא הגדול זו מתן תורה ועל דרך האמת היד החזקה זו מדת הדין כלשון היתה עלי יד י"י וכן כי יד י"י עשתה זאת. ולכן יאמרו במשפט כי ילאה בי יד י"י, והמורא הגדול מדת הרחמים. כענין שכתוב אותו תקדישו והוא מוראכם. ולזה מתכונים בסיפרי במכת בכורות ובקריעת ים סוף כי כתוב בם לעשות לך שם תפארת: וטעם אשר עשה משה. שהבין והראה זה לעיני כל העם כלשון את הנפש אשר עשו בחרן. וימהר לעשות אותו. לעשות את יום השבת. כי משה לא עשה

היד

אבן עזרא

(ז) לחה. הה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לח כי היבשות תתגבר על הזקן. וטעם נס. הפך מתח: (ח) בני ישראל. ובאהרן כל בית ישראל בעבור כבוד משה: ויתמו. וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע: (ט) מלא רוח חכמה. היא כוח י"י והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא ימצא כמוהו בישראל שישען עליו: ויעשו כאשר צוה י"י את משה. שישמעו אל יהושע: פנים אל פנים.

פירשתיו

פירוש על אבן עזרא

(יהושע כ"ד כ"ו) שנחלקו בזה ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ח' פסוקים וח"א ערי מקלט (מכות דף י"א ע"א) והחזיק בדעת ר"י מטעמים (בב"ב דף ט"ו ע"א). (ובמנחות דף ל' ע"א) ולפי שגם ל"ר נחמיה יהושע כתב. הפריז על המדה לומר שמן ויעל משה (פסוק א') וכן איזה פסוקים בתורה המורים על העתיד כתב יהושע ברוח נבואה כי סמך משה את ידיו עליו כמ"ש (פסוק ט) ומסר לו את התורה כולה כמו שקבלה מסיני. ואין זה סתירה ח"ו לאמתת הקבלה שמבראשית עד לעיני כל ישראל משה כתב על פי ד'. כי טעם ויכתוב משה את התורה הזאת (לעיל ל"א ט') כמו ויבן שלמה את הבית ויכלהו (מ"א ו' י"ד) וכן ויהי ככלות משה לכתוב דברי התורה הזאת על ספר עד תומם (לעיל ל"א כ"ד) כמו ויהי ככלות שלמה לבנות את בית ד' (מ"א ט' א') ר"ל בלווי. ופריקים הרבה נתפרשו ע"ד זה. והעד ואתה כתבו לכם וכו' (לעיל ל"א י"ט) שפי' כל התורה. עיין סנהדרין (דף כ"א ע"ב) וכן מה שאמרו רז"ל י"ג ס"ת כתב משה רבינו ע"ה ביום מיתו הוא עד"ז. וראיתי בס' יערת דבש להגאון מהר"י ז"ל שלפול מתוק בענין שמנה פסוקים. שם ביאר מה שדרשו רז"ל על פסוק גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת זו מיתת לדיקים ע"פ מ"ש המפרשים וביחוד הגאון במגלה עמוקות שמיתת לדיקים תלויה במיתת משה רבינו ע"ה. והיינו כי מיתת לדיקים כלול ונרמז במיתת משה. ובס"ת של משה שאמר לקוח ספר התורה הזה לא כתוב בו וימת משה לדעת ר' יהודה. רק יהושע הוסיף אח"כ. וא"ש כל מכה אשר לא כתוב וכו' וזהו מיתת הלדיקים עכ"ל. גם הרמב"ן ז"ל שהרבה תלונותיו על רבינו ז"ל חדל להשיב עליו בענין זה ושתיקה כהודאה דמי'. והארכתי קלת להורות שאין כוונת הרב ז"ל מתובשת כאשר חשב הרב בעל מעשה ד'. (בראשית ט' כ"ד). ר"ל גם זה אינו לשון ליחה ובריחה אלא לשון כוץ ויובש. שהוא הפך מתח והתפשטות. והטעם שלא נתכווץ ונתייבש הלשלוחית שבו רק עמד בעינו וכן פי' ר"א בכסף מלא וההפך חסר כאשר לא שייך לאמור. כי אינו נמדד בכלי אשר נאמר מלא. ע"כ פי' להוליא כסף חסר. וכן כאשר הפנים מלא לאור אזי נמתח העור וההפוך הוא כאשר חנום ליחות הפנים נקבץ. ר"ל לכבודו הספספו אנשים ונשים וטף להספיד את אהרן. עיין שמות ל"א ג').

ר"ל

הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל:

חזק

ומפסיקין ויהי אחרי מות משה ביהושע א'. מ"א סמן גאואל:

אונקלוס

וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵהּ: יב וּלְכֹל יְדָא תַקִּפְתָּא וּלְכֹל חֶזְוָנָא רַבָּא דִּי עֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל:

חזק

מסרה המורא, ל' ומ"ל. הגדול, ח' מ"ל בתורה. לעיני כל ישראל ד' בקרי' וסימן באמצע שטה שבסוף סדר.

ת"א לעיני כל ישראל מנחום ל.

שבח ותהלה לדר מרומא: לתשלום תורת יהוה תמימה:

יונתן בן עוזיאל

וּבְזַע יַת יַמָּא וּמְחָא יַת כֵּיפָא וּלְכָל דְּחִיל רַב דַּעֲבַד מֹשֶׁה בִּזְמַן דְּקַבִּיל תְּרֵין לוּחֵי אַבְן סַמְפִּירִינוֹן וּמִתְקַלְהוֹן אַרְבְּעִין סָאוִין וְסוֹבְרִינוּן בְּתַרְתֵּין יְדוֹי לְמַחְמֵיהוֹן דִּכְלְהוֹן יִשְׂרָאֵל:

סליק

בעל הטורים

מתחיל בב' ומסיים בל' לומר שבשביל התורה נברא העולם... [illegible]

יונתן

[illegible]

רש"י

הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר (לעיל ט) ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקדוש ברוך הוא לדעתו שנאמר (שמות לד) אשר שברת יישר כחך ששברת (יבמות סב): חסלת וזאת הברכה

רמב"ן

היד החזקה והמורא הגדול רק הכין אותם ונעשו לעיני כל ישראל:

אבן עזרא

ואפילותיו: (יב) היד החזקה. פלאות הים: המורא הגדול. מעמד הר סיני: חסלת וזאת הברכה

נשלמה חמשה הספרים האלה אשר קצרה בהם חכמת אגור ואיתיאל. ואלפי ברכות והודאות לאל. אשר גמלני כרחמיו וכרוב חסדיו ויבא אשר לבבי שואל. והוא למען שמו יואל. ובא לציון גואל. במהרה בימינו יעמוד מיכאל. לבנות הבית והאריאל ויקיים מקרא שכתוב על יד יחזקאל. וידעו הגוים כי אני השם מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם וברוך ה' אלהי ישראל. מן העולם ועד העולם אמן ואמן:

פירוש על אבן עזרא

[illegible]

סכום פסוקי ספר **דברים** תשע מאות וחמשים וחמשה. **הנ"ץ** סמן: וחציו ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך (י"ז י'). ופרשיותיו **י"א** (כ"א י'); אמרו **חג** בעבותים סמן. וסדריו **כ"ז**; יפיח אמונה **יגיד** צדק סמן. ופסקתותיו **כ"ב**. ופרקיו **ל"ד**; אודה יי בכל **לבב** סמן. מנין הפתוחות **שלשים וארבעה**, והסתומות **מאה ועשרים וארבעה**; הכל **מאה וחמשים ושמנה** פרשיות; וכסא **כבוד ינחילם** סמן.

סכום הפסוקים של כל התורה חמשת אלפים ושמנה מאות וארבעים וחמשה; ואור **החמה** יהיה שבעתים סמן. וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התמים (ויקרא ח' ח'). מספר כל הפרשיות **נ"ד** (כ"א נ"ג), ומספר כל הסדרים **קנ"ד** ומספר כל הפסקתות **צ"ה**. מנין הפתוחות של כל התורה **מאתים ותשעים**; יבא דודי לגנו ויאכל **פרי** מגדיו סמן. והסתומות **שלש מאות ושבעים ותשעה**; או אסרה אסר על נפשה **בשבעה** סמן. נמצאו מנין כל הפרשיות הפתוחות והסתומות **שש מאות ותשעה וששים**; **לא תחסר** כל בה סמן.

סליק ספרא דאלה הדברים

וסליקו להו

חמשה חומשי תורה. בסייעתא דשמיא:

ספר בראשית

מנחת שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו.)

א בְּרֵאשִׁית דגש הבי"ת עם געיא אחת השי"ן(?). ב' רבתי. והראת הסיבה(?) והראת הדף הזה היא בי"ת של בי"ת שע"ו. עיין ברבינו בחיי פ' באלה וריקנאטי ריש פ' בראשית ובפי' שמרי תורה לאחר"כ שהביא דלאפוקי ז"ל במדה לאשובה על מלת ולא: (ב) ורוח אלהים. כתב בעל הטורים שנים דמתיכי הכא ואידך ורוח לבשה את עמשי (ד"ה א' י"ב) קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה וגו'. והיינו גדולה על דבריו. כי אין דרך המסורה לאמור סימן במה שלא כמלא בכתוב ולומר קרי ביה. ובלי ספק שנוסחא משובשת נזדמנה לפניו והנוסחא האמיתית היא ורוח אלהים לבשה את זכריה (ד"ה ב' כ"ד). וכן כתב מוהר"ר אליה אשכנזי במסורת הברית הגדול. ומה שנאמר בפ' ויקהל רוח אלהים ה' בלישנא. הייתנו כל הכתובים רוח אלהים בין בוא"ו בין בלא וא"ו כמו שמונה והולך שם: (ג) יהי אור. בגלגל ובלא מקף כן הוא בדפוס קדמון ובספרי ספרד. וכן הוא לבן אשר. ולבן נפתלי בלא גלגל ובמקף. והוא מחלוק לאחד שביניהם. והאנשים האלה היו שני ראשי הישיבות במסורה הם האחד יעקב בן נפתלי והשני אהרן בן אשר. וכמ"כ אברהם דבלגוש(?) קרא אותו משה בן אשר. והמקובלת הקבלה כתוב שאמרי דור רבינו תמיד נאון היו שני חכמים גדולים שנחלקו על אלו הרבה בתורה ובמעתיהם. ונקראו ר' אהרן בר משה מטבע אשר. ור' משה בן דוד מטבע נפתלי ע"כ. ולכתנו סומכים על קריאת בן אשר. וכן סמך עליו הרמב"ם ז"ל וכמנהג מערבאי. ומדינחאי סומכי' על קריאת בן נפתלי. וזה כלל גדול במקרא. על כן דע אותו ולא אצטרך לכותבו בכל מקום: (ו) רָקִיעַ. כתוב במכלול דף ק"י וכמו שנולדו אותיות אח"ע בנשימה לבד אף על פי שאינם נכתבות. כך נולדת פעמים בהרגשת המולאתו אף על פי שאינם נכתבות כמו פַּתַח רֵיחַ נִיחֹחַ שׁוֹמֵעַ נוֹסֵעַ שהוא כמו נוֹסַאַע דכן כתב בס' עט סופר ז"ל. אנו [gap] מהגים [gap] לקרות אל"ף אחת בתיבה שיש בסופה אחת מאותיות אח"ע כמו מִזְבֵּחַ אנו קורין מִזְבֵּאַחַ. מְקַצֵּעַ מְקַצְּאַעַ חטא שאל"ף נקרא אות גנובה עכ"ל. וכ"כ בס' לשון דף קל"ה ובספר מאזני לשון הקדש דף רי"ה ובעל מקנה אברהם כתב בשער ב' בשם רבו הר"ר שר שלום שקריאת אלו גנובים משה. לאולא הכה שהורה עליו הנקודה שקודמת ליה. כי אם היא לירי או חירק. המנועת הפתח במלאת היו"ד ואם הנקודה חולם או שורק. המנועת הפתח נוטה למלאת הוי"ו. אך היו"ד לפה אחד בקריאה עד שתראה כמעט נחה. ולפי הרמ"ה על מלות אלו ואמה שיף ויגע חסר יו"ד דקרי קדים למי"ן ולא כתיבא כשמע עשו חסר וא"ו דקרי ולא כתיב. יהושע חסר וא"ו דקרי קדים למי"ן ולא כתיב. וכתב הלוזאתו שנראה מדבריו שלריך לקרות וְיָגַע בְּשָׁמוֹעַ יְהוֹשֻׁעַ. עוד כתב הרמ"ה לחוס בעדה מלא חד וא"ו כתיב וקרי. ושמו שוע מלא חד וא"ז כתיב וקרי. וכתב עליו הלוזאתו כמלא לדבריו וא"ו זו כאלו נקודה בשורק ובפתח. וכן וא"ו מדוע אתה יושב לבדך. כן ויאמר אם מדוע השפעו(?) נקודה בחולם ובפתח: (יא) תדשא. כתב בעל שברי לוחות שמלת תַּדְשֵׁא נמסר כן הוא במאריך וכן הוא בספרים מדוייקים ועיין מה שכתוב במאמר המאריך בסוף הספר בכ"ד בתירוץ הקושיא ב' דֶּשֶׁא. במקצת ספרים בזקף קטן וכן נראה כי כן דרך לבא זקף קטן אחר הפשטא. אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביע. וכן נכון כפי נגון הטעמים וכן העיד רד"ק בספר עט סופר: עשה פרי למינו. וכן ועץ עשה פרי שניהם בדגש הפ"א הראשון מדין מפסיק ומדין אתי מרחיק והשני מדין דחיק שהוא במקף. עיין במכלול וספר פתח דברי בכלל אתי מרחיק ועיין עוד מה שכתוב בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליה"ו בסוף הספר בע"ה זכינו בו. בספרים כ"י ובדפוס קדמון שניהם במקף ובלא מאריך וכן כתב א"ס: (יד) יהי מארת. בפסיקתא דהשתא לא נכרת להסיר אלא גלגל אמה בלבד שנאמר יהי מאורות מארת כתיב. ובירושלמי פ' בתרא דתעניות ברביעי היו מתענים על התינוקות שלא תבא אסכרה לתוך פיהם. דכתיב ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב. ופי' רש"י דכיון שהוא חסר משמע מארה והיו מתענים כדי שלא תפול המארה על התינוקות ועיין עוד ביפה מראה שם פ' י"ב ובזוהר דף י"ט ודף ל"ג מ"ו קמ"ו קמ"ט ופ' בא דף ל"ט ופ' תרומה דף קס"ז ופ' ויקהל דף כ"ח ופ' הנאם(?) דף כל"ד: והיו לאתת. חסר דחסר עיין זוהר דף מ"ו: ולמועדים. קריאת כל ורין שלוקין בראש תיבה בלא"ף ערוקה כאשר כתב ר' יהודה חיוג וכאשר קבלנו קריאתן דור אחר דור: (טו) והיו למאורת. במסורת כתיבת יד נמסר עליו מלא וא"ו קדמאה וכן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון גם הרמ"ה ז"ל כתב בלשון הזה יהי אור ויהי אור כל הדין לישנא בלוריישא דאור מלא וא"ו כתיב מארת ב' חסר דחסר בלישנא וסימן ויאמר אלהים יהי מארת ויעש אלהים את שני המארת: והיו למאורת ברקיע השמים. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתרייתא עכ"ל. וכן הוא במלאתי ובספרים שבאהלי ברבא מקרא מכרדים(?) כתיבת יד שהועתקו מספר הלל. שהוא הוא היה גבר שכם בעת המסורת ושמשו היה בעיר טוליטולא כמו שכתב רד"ק בטעמים רבים. וכתוב בספר יוחסין שבשנת השס"ו כ"ח למלך מתים היתה גזירה גדולה במלכות ליאון ואז הוליאו משם ספר הסדרנא(?) ועשרים שכתב אותם ר' הלל וממנו היו מגיהים כל הספרים ואני ראיתי חלק ממנו שנמכרו באפריקא ובזמני היה פ' שלום שנה שנכתבו ע"כ. ובעל שברי לוחות כתב שלפי דעתו היה שמו הילל עיין שם. הכוונה זה כי בכל מקום. אשר אזכיר שמו זה הוא: (טז) את המאור הגדול. במקרא כ"י נמסר עליו לית וחסר אבל הרמ"ה כתב את המאור מלא וכל לישנא דמאור בלוריישא דכותיה מלא בר מן אחד שמן למאור קדמאה דתרומה עד כאן לשונו. וכן הוא בספרים מדוייקים ופי' לית ר"ל אותה מלה שנמסר עליו לי' אין אחרת כמוה: (יח) ולהבדיל. במקצת ספרים הוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ותמצאהו הלמ"ד בשוא ופתח וכן כתב בעל א"ם שהוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ופתח וכן העיד הרב ר' מנחם המאירי בחבורו הנקרא קרית ספר. והזכיר שמו החכם קראו בא"ם סימן ל"ב וטעם המלה זקף קטן. ובמאמר המאריך אמנה דעי על אלו המאריכין ע"ש בתירוץ הקושיא ב': (כ) ויאמר אלהים ישרצו המים. פרש' פתוחה. ובמקצת ספרי הדפוס אין כאן הפסק פרש' וא"ם כתב שהיא פרשה פתוחה וכן העיד על זה במקומות רבות ועל שמו אכתבם. וכן ראיתי בספרים המדוייקים מגלות ירושלם אשר בספרד שאנו סומכים עליהם. וכן דעת הרמב"ם: (כא) התנינים. חסר יו"ד בתרא ע"פ המסורת וכן נדרש בב"ר פרשה ז' זה בהמות שדי ולויתן שאין להם בן זוגות. עיין יפה תואר שם סי' ה' ומזרחי וגור אריה ותוספת פ' בא דף ל"ד ופ' תרומה קע"ו: הגדלים. דגש בגימ"ל: עוף כנף. מלא וא"ו גם הרמ"ה ז"ל כתב: ועוף יעופף על הארץ. הרוויחו מלאים וא"ו כתיב וכל לישנא דעוף בלוריישא דכותא מלא: (כז) בצלם אלהים. קדם: (כח) וכבשה. חסר וא"ו כתיב ונדרש בסוף פ' הבא על יבמתו ובתנחומא פרשת נח וב"ר פ' ח' סי' י"ד. עיין יפה תואר שם ורש"י ומזרחי וגור אריה: (ל) וּלְכָל־עוף השמים וּלְכֹל רומש. זה הכלל כל שנסמך נקמץ וכל שנעמד נחלם: ירק. בשם נקודות: (לא) והנה טוב מאד. במדרש רבה פ' ט' בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מות ור"ל בספר הדופיו על התורה וכדאמרינן נמי התם שתים רשב"א יושב ודורש דבר זה בשם ר"מ וכן לריך לפרש הא דאמרינן התם פ' כ' ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור. בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור והתם נמי אמרינן כי היא היתה אם כל חי. רשב"א אומר עם כל חי. ובפי' לפ"י הנה טוב מות סדר היא דכתיב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו דמות איננו טובה. ועיין זוהר פ' תרומה. סוף דף קמ"ט ודף קמ"ג ופ' פקודי דף רכ"ט ופ' אחרי מות דף ס"ג ברעיא מהימנא. וכתב בעל מתנות כהונה בשם הירושלמי דר"מ היה דורש אור בעד עור בחילוף אהח"ע וכן כתב רבינו בחיי ז"ל והיולא בזה אמרו בב"ר פ' ג' ויאמר אלהים יהי אור זה אברהם הדא הוא דכתיב מי העיר ממזרח וגו' אל תקרי העיר אלא האיר. עוד כתב היפה תואר יש לומר דמאד הוא מות בחילוף האל"ף בוא"ו והדל"ת בתי"ו. דאותיות אהו"י ודטלנ"ת מתחלפות ועיין ע"ש בפ' ויבא אלא ובני דן חשים וד"ה ב' ל"ג על ויעתר לו ולפניה א':

ב (א) ויכלו. חסר וא"ו כי הוא בגמטריא ע"ב וכמה בסוף מעשה בראשית עם ו' ה' ו' בראשי תיבות ויכלו השמים והארץ וי"א ויכלו נמנו כלים והכוונה לו' קוות הנקראים מלאכת שמים וארץ ועד"ם נכתב חסר כי הוא מלשון כלה הכלולה מן הכל וכמו שאמרו רז"ל בגמרא ונקרא השבת הכלה: (ד) אלה תולדות. סימן זה מלאתי במסורת כתיבת יד מן זה ואילך עד תולדת יצחק תולדת כתיב ומן תולדת יצחק עד סוף ספר אלדות כתיב בר מן חד אלדת כתיב בספר דספר ואלה אלדת ישמעאל: וב' אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ ובמסורת הדפוס איתמר בלישנא אחריתא אך לריך לתקן מה שכתוב וג' כתיב תולדות ודא ודא חדא היא ולריך לומר וג' כתיב אלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא בתראה והרי לך גם כן לשון מסורת הרמ"ה ז"ל תולדות חסר מלא דמלא בתרין וי"ן וסימן אלה תולדות השמים ואחד ספר דספר וסימן ואלה אלדת ישמעאל. וג' כתיב אלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וסימן אלדות עשו הוא אדום ואלה אלדות עשו אבי אדום בהר שעיר אלה אלדות יעקב והאחרת תולדת כתיב וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה עכ"ל. וכלל יהיה בידך שהרמ"ה ז"ל לא דבר אלא בתורה ובבראשית רבה פ' י"ב ושמות רבה פ' ל' כל תולדות שנאמרו בתורה חסרים בר מן תרין וכו' כמ"ש בסוף רות ועיין מה שכתב על זה המקובל הר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ בפי' פרק ימי על פסוק ואלה תולדות פרץ ומוהר"ר אליה אשכנזי במסורת הברית הגדול סוף רות: בהבראם. ה"א זעירא ועיין פ' תוסף דף כ"ט ופ' לך לך דף ל"ב ופ' האזינו דף כל"ז ובתיקוני הזוהר סוף תיקונא שבעין בחיי וריקאנטי מערכת האותיות ה"א וסוף פ"ע בכת אבות חלק ב' ריש דף כ"ה ועיין ע"מ בפ' האזינו על הליי' הגמלו זאת: (ו) והשקה את כל פני האדמה. מלת את. לבן אשר בגעיא ובמאריך ולבן נפתלי במגול ובלא מאריך ובמקף כפי הנראה בחילופים שבדפוס וקשה שרוב הספרים הם כבן נפתלי אשר כך מלאתי בחילופים כתיבת יד בהפך והשתא לא קשיא מידי: (ז) וייצר ה' אלהים את האדם. בשני יודי"ן וכן דרשו בפ' הרואה אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי ולמטה וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ביו"ד אחד לבד וכן כתוב במכלול דף קכ"ט וגם הרמ"ה כתב וייצר ה' אלהים הכין במעשה בראשית קדמאה מל' בתרין יודי"ן תניינא חסר חד יו"ד ועיין בעלדה דבשא דף קמ"ה ע"ב: (ט) ועץ הדעת. בזקף גדול: (י) ונהר יצא מעדן. בחומש כ"י קדמון יוצא מלא וא"ו וכתב עליו בס' כ"מ יוצא תרג' ר"ג יוצא התם(?) ע"כ וזה פשוט מהתם(?) שהוא חסר וא"ו וכן לשון הרמ"ה ונהר יֹצֵא מעדן חסר וא"ו וכל יֹצֵא בלידה בלוריישא דכותיה חסר בר מן ב' מלאים ופי' הנה יוֹצֵא לדיאמר ה' אל משה השכם. ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה'. כחצות הלילה אני יוצא: (יב) וזהב הארץ ההוא. הזי"ן בסמוך פתח וכ"כ בעל לויה חן פ' י' שער ה' והמסורת ב' אלין

בשהם וּזֲהַב הארץ ההיא וְשֹׁהַם מגרש עריהם וְסָגַר שָׁם אַרְיְוָתָא דמילא ו': השהם.
בספרי' כתיבת יד ובדפוס קדמון שְׁנֵי ההי"ן בפתח
וכן כתב א"ש: (יג) ושם הנהר. במקף לא בקדמא וכן השני א"ש. ובכמה ספרים
מלאתי השני בקדמא: (טו) לעבדה ולשמרה. ברוב הספרים שתי ההי"ן במפיק
ובאיזה ספר יש בשניהן הקו של רפי אולי ירמזו למדרש רבה פי"ו דאמרינן התם
לעבדה שֵׁשֶׁת ימים תעבוד ולשמרה שמור את יום השבת לקדשו. ד"א לעבדה ולשמרה
אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים וכתיב תשמרו להקריב לי במועדו וכתב
בעל יפה תואר שם פי"ח שהה"א איננה כינוי כי אם מקור כמו לאכלה לקרבה
ועיין פ' ר' אליעזר פי"ב: (כ) ויקרא האדם שמות. עיין מה שאכתוב בפ'
במדבר בפיסקא דשמיא: (כא) אלהים תרדמה. יש פסיק בין שתי המלות מפני כבודו של
שם: (כב) הצלע. מלרע והלד"י דגושה וכתב א"ת שהלמ"ד בקמץ ברוב ס"ס
המדוייקים ובהללי שלא כדברי המדפיס ע"ש. גם בעל הלשון כתב שהוא בקמץ ובספר
רב פעלים כתב בלשון הזה והחכם ר' יעקב גומיל העיד כי ויבן אלהים את הצלע
המקורם עליו ל' קמץ וברוב הספרים המדוייקים מצאתיו פתוח וכן לצלע אל צלע
יחזקאל מ"א ואין יכולת במסורת להכריע בלבויי הלד"י ומלרע איזה פתוח שלמ"ד
ואיזה קמץ אבל סגולי הלד"י בשים מלעיל ופתוחי הלמ"ד לעולם עכ"ל: ויבאה.
ב' חסר יו"ד וסברו ויבאה יצחק האהלה ובזוהר פ' בראשית ויבאה בגימטריא כ"ד
כנגד כ"ד קשוטין פי' הנזכרים בפ' ישעיה. ועיין שמות רבה פ' מ"א ומדרש חזית
פ' נפת תטפנה: (כג) לֻקֳחָה־זֹּאת הלמ"ד במאריך והקו"ף בחטף קמץ ורפה. הטעים
ולמודי. והיתה ראויה להדגש כי הוא מבנין פועל ובס' פתח דברי כתוב
ולנקבה מֳעָלָה איך לא עֻזְבָה שֻׁלְּחָה אמנם לֻקֳחָה זאת רפוי בלא טעם רק להקל
ע"כ. ור' יונה כתבו בספר הרקמה עם דומים אחרים שהם
בחטף קמץ: זאת. הזי"ן דגושה: (כה) ויהיו שניהם ערומים. נכתב בוא"ו ודגש
המ"ם שלא כמנהג ובמסורה ב' מלא ודגשים וסברו ובגדי עֲרוּמִּים תפשיט איוב כ"ב
וסימן בין ערומים שהוא לשון ערוה ובין ערומים שהוא לשון ערטילאין
חכימין הָוִין ערטילאין דאיקין פי' דגשים וסימן אחר דברי חכמים בנחת נשמעים
עיין מסורת איוב סי' ט"ו ותרגום שרש ערם והגהה שם. אח"כ מצאתי להרמ"ה ז"ל
בהקדמת ספרו שכתב זה לשונו כל אתא דקריא דגש באורייתא לא סמיך לה מקמא
אתא דכתיבא ולא קריא בר מן חמשה תלת מנהון מלאים וא"ו וחסרין מנהון מלאים
יו"ד ושני' ויהיו שניהם עֲרוּמִּים דגש מ"ם קדמאה ומלא וא"ו מקמיה תמצאי את
תְּלוּנֹּת ומכל תְּלֻנֹּתָם דדגישי נוני"ן דיליהון ומלאים וא"ו קדים לנו"ן וחסרין
מלאים יו"ד וַיָּבִיאוּ לו את המנחה אשר בידם. תָּבִיאוּ לחם תנופה
דדגישי אלפין דידיהון ומלאי' יו"ד קדים לאלף ושאר אוריי' חסרין:
יתבששו. בהעתק מספר הללי כתוב יתבוששו מלא ובירושלמי יתבששו חסר עכ"ל
ובכל הספרים חסר גם הרמ"ה ז"ל כתב ולא יתבששו חסר וא"ו כתיב באמצע
תיבותא עכ"ל וכן מוכיח מדרש רבה שכתבתי בפ' כי תשא על כי בשש משה:
ג (א) אמר אלהים לא תאכלו. ברביע וכן כתב א"ש: (ה) כי ידע. בספרים כ"י
ובדפוס קדמון חסר וא"ו וכ"כ א"ש וכן הוא בהעתק מס' הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב
כי ידע אלהים חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב וכל ידע
דאורייתא דכוותא ודכוותה וידע דעת עליון וחסר עליהם אלפא וחסר ודכוותה ידעי
טוב ורע חסר וא"ו דקרי ולא כתיב ע"כ ועיין מ"ש לעיל בעלם רקיע: אכלכם.
הכ"ף בקמץ לבד וכן הוא בכל ס"ס כי לא יבאו שני שואין בראש תיבה אף כי באלה
וכתב המכלול דף קפ"ז ופעמים משתמשים עם הקמץ שוא להודיע כי הוא חטף כמו
אֲנִי צָרִי אבל אם מדגש האות שאחריה או שהיא בשוא נח יקנקדו בקמץ לבדו כי אין
לטעות בהם כמו רָאוּ שמים ישעיה מ"ד קָרְבַּן קָדְשׁוֹ כי בודאי הם קמץ
חטוף עכ"ל וכן דעתי לטעות הנקודות כדברי רד"ק ותם"ם
נסמוך על כללי קמץ חטוף שכתבו המדקדקים ועיין מ"ש בפ' תולדות יצחק על מלת
ואכלה ובתהלים סימן קי"ח: כי ידע אלהים וגו' והייתם כאלהים. הראשון
קדש והשני חול מס' סופרים פ' ד' ובמדרש רבה פ' ד': ידעי. חסר וא"ו כמ"ש לעיל
על כי ידע: (ז) כי עֵירֻמִּם הם. בהעתק מספר הללי יש פלוגתא אם מלא או
חסר וכן כתב הרמ"ה וידעו כי עֵירֻמִּם הם מל' יו"ד קדים לרי"ש וחסר וא"ו
וחסר יו"ד בתרא כתיב: ויתפרו עלה. כתב בעל מנחת כהן יש ספרים מדוייקי'
עלי כתיב ביו"ד עכ"ל אך בכל הספרים מצאתיהו בה"א וכ"כ מדברי הטעמים שרש
עלה והגהה כ' אליה שם ובמ"ג עלה ז' ב' כתיבי ה"א וה' כתיבי יו"ד ויתפרו עלה
תאנה. והנה עלה זית טרף. והביאו עלי זית וגו' נחמיה ח' והם ששה בלותו
פסוק כתיבי יו"ד ויש שם חסרון הניכר שלא כתב ועלי תמרים. ותמיה אני שלא
הביא קול עלה נדף. וכנבל עלה מגפן ישעיה ל"ד והיה ראוי לומר ע' ד' בה"א וה'
ביו"ד עוד נתקשיתי בלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתפרו עלה תאנה ה"א כתיב בסוף
תיבותא ודכוותא עלה זית טרף בפיה ואמר עליהם חסרין ע"כ דמשמע מינה לכאורה
דקול עלה נדף כתיב ביו"ד ולאו הכין הוא. ואפשר לפרש לדבריו ופשיט דהרמ"ה
ומסורת לא איירי אלא מתלת עלה שהעי"ן בחטף פתח והלמ"ד בצירי שהוא סמוך
אבל קול עָלֶה נדף וכנבל עָלֶה מגפן העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול שהם מוכרתים
וקושטא קאמר מר דכל מעיינין בתר הכי בליסנא דהרמ"ה אשייא קימא
בגלויי ריסא דאמר ומעכין אמר עֲלֵה אל ה' וכל לשון דעלה דכוותא וכל ליסנא דעל
דקרי למ"ד דידיה בצירי יו"ד כתיב בתריה. עוד כתב לעיל מינה בדוכתא אחריתי
כתם עלי דכך יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל דכוותא בהדין עניינא יו"ד כתיב בסוף
תיבותא וכל ליתני דע דהא באורייתא ה"א כתיב וכל ליסנא דעלה דכוותא ה"א כתיב.
ותרכי כולהו מתרצתא אתו שפיר וליכא בהון קושיא כלל. עוד כתב בהקדמת ספרו
ארבעה דכתיב ה"א בתרייהו בלשון רבים באוריי' וסימן ויתפרו עלה תאנה כתרגומו
רעה לאן עבדיך. כי מעלה גרה המה. את כל מדוה מצרים דקללות ואילו אכל שדה
העיר לא חשיבנא בהדייהו דל' יחיד הוא כתרגומיה: (ט) איכה. דגש ביו"ד:
(י) עירם אנכי. עירם אתה. שניהם חסרים: (יא) אכל ממנו. הכ"ף בקמץ לבד
והוא חטוף כי הוא סמוך: (יג) עשית. השי"ו בלא טעם: (יד) ויאמר ה' אלהים
אל הנחש. בתרכא ה' לבד ברי"ש: אלהים. בגלגל בה"א: כי עשית זאת. כי
בגלגל לא במקף וכ"כ א"ש. זאת. דגש בזי"ן: (טז) עצבונך. הלד"י דגושה:
(יז) כי שמעת. צריך להיות בזרקא ה' לבד בשי"ו ואין כתה לעשות מלעיל או מלרע:

בעצבון תֹּאכֲלֶנָּה. הכ"ף בשוא לבדו לקריאת ב"נ ולקריאת ב"א שאנו סומכים עליה
בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן בפ' ח' בביאור הטעמים ועיין מ"ש בריש
פ' לך לך על אברכיך וביחזקאל סימן ד': (יח) ודרדר. בכל ספרים שראיתי שני
הדלתי"ן בפתח וא"ש כתב במקצת ספרים דל"ת שניה בקמץ וכ"כ בעל רב פעלים
ועיין גם כן מ"ש ביהושע י': (יט) בזעת. בדפוס קדמון וגם בספרים מדוייקים
כתובי יד מלרע שופר הפוך בעי"ן וכן כתב אור תורה בטעיות: אפיך. ב' מלאים
בזעת אפיך וברוח אפיך נערמו מים וסימן קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף:
כי עפר אתה. בזקף קטן כאל"ף כי הוא מלעיל והוא הראשון שנמסר במסורה גדולה
אתה דבטעם מלעיל: (כא) ויעש. בתרכא אחד לבד: ד (ג) ויבא קין. ויבא
מלרע הקדמא בבי"ת בספרים מדוייקים ובספר אחר כ"י ויבא קין יש שופר בבי"ת
וזקף בקו"ף: (ד) מבכרות. כתוב בהעתק מספר הללי מבכרות מלא וא"ו בתרא
ובירושלמי חסר דחסר ובכל הספרים שלנו מלא וא"ו בתרא וכ"כ הרמ"ה על זה חסר
וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתרייתא ושאר ליתנא דבכרת באורייתא חסר דחסר: ומחלבהן.
הבי"ת רפה: (ז) הלוא אם תיטיב. כתוב בהעתק הללי שלא ירושלמי הלוא מלא ע"כ.
ובכל הספרים מלא והוא הראשון ממלאים שבתורה ע"פ המסורת. וסימן נמסר
במ"ג בפ' שלח לך. וכן כתב הרמ"ה על זה הלוא י"ב מלאים וא"ו ואל"ף ודא היא
מסורת לכולא אורייתא וסבירא כל הי"ב כעין מסרה שלנו וחד חסר דחסר וא"ו
ואל"ף ומלא ה"א. הלא הוא ברבת בני עמון ערשו דברים. ובסוף כתב ואית
דמסרי' בהון אליעזר. הלין דאמרן. ואידך הלוא. הוא כמות עמדי. וליתא דההוא
בכלהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. ואית נוסחי דכתיב בהו הלוא גם בגו דבר מלא.
ותירוצתא דמסורה הוא. דרובא דנוסחי דיקי פליגי עלייהו עכ"ל: אם תיטיב.
בספרי הספרד בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל הלוא אם תיטיב מלא תרין יודי"ן חד
קדים לטי"ת וחד בתריה ודכותיה ואם לא תיטיב: שאת. חד מן הפסוקים דלית להון
הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסימן במסורה גדולה פ' וילך ועיין מ"ש בסוף
פ' משפטים: ואליך תשוקתו. פי"ו רפויה דגושה: (ח) בין אחיו ויהי בהיותם
בשדה. בספרים כ"י המדוייקים אין כאן פסקא וגם במ"ש. ותמהתי על בעל שבי
לוחות שכתבי' שהם פסיקתא לקם זה לדוגמה וכתבו גם כן בסוף מאמר י' במסורת
המסורה וכן כתב אור תורה שטעה המדפיס לעשות כאן פסקא וגם הרמב"ם ז"ל
והרב המאירי ז"ל לא מנאו כאן ראש פרשה: (יב) מנוע. רבו הטועים בזאת המלה
בקריאת ספר לגאון המאירי ובס' ממן שמן כתוב שהוא חסר. הם חמשה שכוונו
לדעת אחד. וכן מצאו במקצת ספרים ישנים וגם בחם ס' חרוא ונחם ירושלמי.
ועמהם הסופר ר' מאיר שהיו להיות חסר ושכנגדם הם ג' ועוד המכריע. אבל
בהללי הוא מלא. ומסר עליו לית ומלא. וכן הוא בס' הספרד וכן כתב הרמ"ה ז"ל
מלא וא"ו ואל"ף כתיב. וכתב אור תורה שזה עיקר: (יד) כל מצאי. רפה בכ"ף:
(טו) כל מצאו. דגש בכ"ף: (יח) ועירד ילד את מחויאל. רפה יו"ד ומלא וא"ו
קדי' ליו"ד ומחייאל ילד את מתושאל דגש יו"ד קדמאה ויתיר יו"ד שנייה בתריה
ומסרה קדמאה וא"ו בתרא יו"ד הרמ"ה ז"ל. גם במסורת ריש פרשת בהעלותך
כתיב מחויאל ומחייאל עם ז' זוגים מתחלפים מן ב' ב' בחד ענין קדמאה וא"ו תניינא
יו"ד. ועיין עוד מ"ש בפרשת ויצא סימן ל': (יט) שתי נשים. כתב המכלול דף
קל"א כי כל שוא נע וסמוך לאחד מאותיות בג"ד כפ"ת הבא ההוא אחר מנג"ד
כפ"ת רפה כגון בזכרך זולתי מלת שתים שתי לפי קורא ב"א בראש המלה
אל"ף גנובה אשתים אשתי. וכן קוראים אשתי מתחת ועיין מ"ש בשופטים פ"ז:
(כב) וצלה גם הוא. רפה בגימ"ל. הוא. כתוב בוא"ו וקרי היא ביו"ד. כן הוא
בספרים כתבי יד ובדפוס קדמון וכן כתב אור תורה: תובל קין. כתוב במסורת
פרשת ויגש על פסוק ויולד ליוסף. תובל קין למדינחאי מלא חדא כתיב וקריין
למערבאי תרין מלין כתיב וקריין. ואנן קיימא לן כמערבאי וכ"כ הרמ"ה ז"ל תובל
קין תרין מלין כתיב וקריין. עוד כתב את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודכותא
ואחות תובל קין. ומסור עליה ארבעה מלאים ולא מקיימי. ולפום נוסחי דייקי לא
אשכחן באורייתא מלאים לבר מהלין תרי וחד חסר וא"ו ותבל דבני יפת דכולהו
נוסחי דאתו לידן חסר וא"ו כתיב: (כג) הַאְזֵנָּה אמרתי. בכמה נוסחאות הדפוס
וכ"י הה"א בפתח והאל"ף בשוא לבדו והזי"ן בסגול והחזקוני כתב שהזי"ן בצירי.
וכן ראיתי בנוסחאות כ"י ודפוס ישן. וכ"כ במכלול דף ל"ד שנשמעו הַאְזֵנָּה בשקל
הַפְקֵדְנָה גם בעל ס' פתח דברי כתב דף ל"ו שהאל"ף נחה ועיין מ"ש
בישעיה ל"ב: (כה) כי שת לי. כל קמץ שיב' במקף קריאתו בקמץ חטוף
ואם ישתמש עם הקמץ מארי' לא ישתנו המקף כמו כי שָׁת־לִי אלהים אשר גֵּר־
שָׁם אברהם מִשְׂגַּב־לָנוּ לשון למודים ועיין מ"ש בפרשת
מקץ על יש המלה: (כו) ולשת גם הוא. דגש בגימ"ל:
ה (א) בדמות אלהים. קדש: (ג) כצלמו. בכ"ף. וכן הביאו בעל המסורת בסימן
אלפא ביתא חד כתיב בבי"ת וחד כתיב בכ"ף. וכן כתב א"ש בפסיקתו ולשון הרמ"ה
על זה קדמאה בצלמו בבי"ת בתראה כצלמו בכ"ף וסימן בצלמנו כדמותנו: (ד) ויולד
בנים ובנות. כתב הרמ"ה מלא וא"ו וכל בנות דכותא ודכותא את בנות האדם וכל
דכותא מלא ודכותא ובנות אנשי העיר וכל ליתנא דכותיה. עוד כתב אח"כ ובנותיו
לבנותיו ב' מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו
כל נפש בניו ובנותיו וכל שאר' לשון בנתיו חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב ועיין מ"ש
בפרשת ויצא על את בנותיך: (ה) ויהיו כל ימי אדם. ברוב הספרים בשני
היותין: אשר חי. במקף לא בשופר: (ו) ויחי שת מאת. פסוקה א"ש וכן ראיתי
במדוייקים: (ז) הולידו. הגלגל בדל"ת: (ט) ויחי אנוש תשעים. פסוקה: (טו) ויחי
מהללאל חמש. פסוקה: (יח) ויחי ירד שתים. פסוקה: שתים. דרגא בתי"ו:
(כא) ויחי חנוך חמש. פסוקה: (כד) כי לקח. במקף: (כה) ויחי מתושלח שבע.
פסוקה: שבע ושמונים. בדפוס קדמון ובספרים כתיבי יד חסר וא"ו וכ"כ א"ש וכ"כ
העתק של הללי שכתב שנים ושמונים דמתושלח מלא ע"ש שהראשון חסר ובמסורה
אחריתי נמי כ"י נמסר ו' שמונים מלאים בכל המקרא וסימן פניינא דמתושלח והאחרי'
הם בנביאים וכתובים כמ"ש במסורת הדפוס כאן ושופטים ג' והא לך גם לשון
הרמ"ה ז"ל שמונים אחד לחוד באורייתא מלא וא"ו. תלתא פסוקים בשני מתושלח
ולמך מציעא הוא מלא וסימן ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שנים ושמונים
מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל שארא בולהון חסרים וא"ו וכולהון מלאים יו"ד ע"כ
ובמקרא

ובמקרא גדולה ובמונים קדמאה דמתושלח כתיב מלא וא"ו וגם נמסר עליו ו' מלאים והם בסי מעיום: (כו) מתושלח אחרי. בפשט': (כח) ויחי למך שתים. פתוחה: (כט) זה ינחמנו ממעשנו. בהעתק מספר הללי יש חילוק ובספרים שלנו חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל זה ינחמנו ממעשנו חסר יו"ד כתיב: ומעצבון. סלד"י דגושה: (לא) ושבע מאות. מלא וכ"כ מהעתק של הללי שכתב וממש מאה שנה דלמך חסר ש"מ שהחסר דלמך מלא שמנה מאה דלדם וממש מאה דלמך ארבע מאה שקל כסף דעפרון וכ"כ בעל מנחת כהן. וכן הם כולם בהללי. וה"ר במ"ג בליסנא אחריכא. מאה ג' חסרים ומי' אחרי הולידו את שת. אחרי הולידו את נח. ארץ ארבע מאה שקל. גם הרמ"ה ז"ל הביאם כן ע"כ וכתב לבסוף ושאר' אורייתא כל ליסנא דמאות מלא וא"ו כתיב ע"כ וסימן אחר נמסר במ"ג ריש פ' במדבר ועיין מה שהגהתי שם: (לב) ויהי נח. פתוחה: ך (ב) ויראו בני האלהים. חול וכן אשר יבואו בני האלהים שבסמוך: (ג) באדם לעלם. חסר וא"ו ועיין פ' הזוהר דף נ"ח ע"א ומ"ש בפ' כי תשא סימן ל"א: (ד) הנפלים. חד מלא וב' חסרים וסימן הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה ושם ראינו את הנפילים מלא דמלא. בני ענק מן הנפלים חסר יו"ד קדמאה ובזוהר פ' ויקרא סוף דף קי"ז אמר ר' ילחק הקב"ה רואה אומר העובר שאינו ראוי לבא לעולם ומקדים להמיתו במעי אמו שנאמר הנפלים היו בארץ וגו'. הנפלים כתיב בלא יו"ד לאשונה וכו'. ועיין מסורת גרים הגדול פרשת שלח לך: הפם. ה"א שניה בליר"י: אחרי כן. תרין מלין ומקף ביניהון וכולהון כתיבים כן וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ה) יצר מחשבת. כתוב בהעתק מספר הללי מתחלת חסר ובירושלמי מלא עכ"ל ובמסורת שלנו בדפוס פרשת ויקהל נמסר ב' חסר וסימן לחשב מחשבת ולעשות ולחשוב. עשי כל מלאכה וחשבי מחשבות נראה מכאן שזה מלא. אמנם תלאתי במסורת כ"י שנמסר גם ג' חסר בליסנא ומי' בליסנא במקום זה כ"ל באותו ענין א"כ אין זה יוצא מן הכלל ויוכל להיות חסר ומליאות הספרים והמסורה לא פליגי אהדדי. עוד יש לומר דמסורות אלו דמסרי ג' חסר לא אמרו אלא על מַחֲשָׁבֹת באות ומצה הסי"ם ובקמץ השי"ן ולא אמרו על מחשבת בשני חולין וזה יותר נכון שכן כתב הרמ"ה ז"ל מחשבת ג' חסר וא"ו וסימן לחשב מחשבת. ולחשב מחשבת עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת וכל יצר מחשבת לבו חסר וא"ו כתיב: (ז) מאדם עד בהמה. כל פ' בראשית. וידבר. ותילים מאדם עד בהמה. ואלה שמות. וירמיה. מאדם ועד בהמה. מסורה: כי נחמתי כי עשיתם. מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ועיין מערכת סתלהות פ"ט:

פרשת נח

(ט) הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ בכל הספרים סלמ"ד בפגול וכן במכלול דף י"ג: הִתְהַלֶּךְ כח. בפגול מפני סמיכותו במקף אל מלה ססיה מלעיל וכ"כ ר' משה קמחי הספעל מהשלמים. ולוים סן סוף שער ג'. וסמפני מגעל לסון למודים הכתב שהוא בליר"י: (טו) רָחְבָּהּ. סרי"ש בקמץ לבד: (טז) סכלנה. הכו"ן דגושה: (יח) והקמתי. בהעתק מספר הללי חסר דחסר וכתב א"ח שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים וכ"כ הרמ"ה ז"ל עיין מ"ש בסוף פ' לך לך: (יט) להחיות אתך. בהעתק מס' הללי יש חילוק במלה זו בין מלא לחסר וכתב הרמ"ה ז"ל ב' חסרים וא"ו ובספרא וסימן אל התבה לחיות. לחיות עם כב וסרין מלאים וא"ד וסימן יבאו אליך לחיות. להחיות את כמעי וחד ולהחיות לכם לפליטה: (כא) לאכלה. הסלי"ף בקמץ לבד: ז (ב) אשר לא טהרה. מה שנמסר במסורה שלנו כאן ובריש מלאכי ותילים י"ט דברי שנגה הן ואין לסמוך עליהן שהרי מנו כל לפור טהרה דפ' ראה עם המלאים והוא חסר בלי ספק. וכן מסר הרמ"ה ז"ל הטהורה ב' מלא וא"ו ותרויהון ריסי פסוקים וסימן מכל הבהמה הטהורה. מן הבהמה הטהורה ושאר כל ליסנא דטהרה באורייתא חסר וא"ו כתיב עכ"ל והמסורה הנכונה והישרה כך לריכה לומר טהורה ה' ג' חסר וב' מלא וסימן אשר לא טהרה. אשר איננה טהרה. כל לפור טהרה. לאמי מנחה טהורה דמלאכי. יראת ה' טהורה ב' בתלי מלאים חד וטהורה היא ונקתה ונזרעה וכן מלאתי במסורה כת"י מדוייקים וכך הם בספרים מדוייקים: (ד) את כל היקום. כל היקום שבמקרא הס"א בלא געיא וכן כתב המכלול: (ו) ונח בן שש מאות שנה. שש במאריך ובלא מקף: (ז) ויבא נח. במקלת ספרים כתיבת יד מלעיל כי הגלגל ביו"ד. וכן כתב א"ח: (ח) ומן הבהמה אשר איננה טהרה. פ"ק דפסחים אמר ריב"ל לעולם אל יוליא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוליא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. והכי איתא בויקרא רבה ריש פרשת אמור ופי' רש"י אשר איננה טהורה ולא כתיב הבהמה הטמאה כי אותיות הרי ח' אותיות שעקם הכתוב. הטמאה ה' אותיות הן. אשר איננה טהורה הן י"ג אותיות ע"כ. וקשה דמלת טהרה דהאי איננה חסר וא"ו כמו שאמרתי למעלה אבל אשר לא טהרה ואם כן הוו להו ז' אותיות. וליכא למימר דלא דייקי הכא בגמ' בין מלא לחסר דהא קיימא לן דדייקי טפי בחסר והכי במלת טהור דכי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה דרב פפא אמר עקם הכתוב ט' אותיות דהוה ליה למיכתב איש טמא ורבינא אמר עשר אותיות משום וא"ו דטהור דמלא הוא והו דייקי נמי בחסר הכי במלת רכבם דוביה היא רכבם על המור שמואל א' כ"ה. דבתר דאסיקנא דכל היכא דכי הדדי ניכהו. כלומר שאין לריך להאריך בזה יותר מה שמשמעי בלשון כבוד. עיין הכ"ן. ובילקוט פ' נח פרבינן והא רוכבת ויושבת דכי הדדי ניכהו וקאמר רוכבת ופרקינן רכבת כתיב כלומר חסר וא"ו. ואע"ג דאלי למיכתב נמי ישבת חסר מיהו כל חסרות שבתורה לדרוש הן באין כדדרשינן ולוט ישב בשער סדום ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט. וכאן לימוד במאמרו זה שמשפוט לשון קלרה ואפילו הוא מגונה שהרי כאן שמש לשון מגונה וקלרו. ואולם בבראשית רבה פ' ל"ב לא הזכירו אותיות כלל רק התיבות והכי איתא התם בשם ריב"ל גופיה מלינו שעקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוליא דבר טומאה מתוך פיו הה"ד מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן אלא אשר לא טהרה הוא ע"כ ונקט שתים משום

קרא דאשר איננה טהורה ושלש משום קרא דומן הבהמה אשר לא טהרה הוא. והכא נמי עקם הכתוב ז' אותיות והכי איתא פירושא בהדיא דשתים ושלש דבמדבר רבה ריש פ' חקת. וכדומה בתנחומא פ' וישלח: (יא) בשנת שש מאות שנה. בלא מאריך ובמקף: בחדש השני. זקף קטן בנו"ן: כל מעינות. יש מחלוקת גדול על מלה זו אם חסר או מלא. בהעתק מספר הללי כתוב מעינות. ירושלמי מעינת חסר וא"ו וכ"כ בעל מנחת כהן מעינות קדמאה הוא פלוגתא וממה שכתב בעל א"ח נראה שיש חילוק בין המסורות והספרים והמחברים. והכריע שהוא מלא כדעת הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כל מעינות תהום רבה מלא וא"ו כתיב ומגרים דויסכרו חסר וא"ו וסימן מלא דמלא וחסר דחסר עכ"ל. פי' הראשון שהיו המעינות מלאים הוא מלא והשני שכבר חסרו המעינות במה שהורק מימיהן הוא חסר: (יב) על הארץ. במקף: (כג) וימח. בספרים כתיבי יד מדוייקים המ"ם רפה שהוא מן הקל וכן כתב בעל א"ת כי הקורא וימח במ"ם דגושה נמלא אומר שנוכלו של הקב"ה נמחק עם כל היקום כי וימח הדגש הוא מהנפעל כמו ימח שמם אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא ולריך להזהר בזה מאד ע"כ ובספרים ישן. וזו היא כוונת רש"י ז"ל כמו שכתב הרב מזרחי ומה שכתב בעל גור אריה בספרים שלנו מ"ם של וימח דגושה הם ספרים משובשים ואין לסמוך עליהם: וימחו. הספסא בסי"ת: וישאר. מלעיל הדרגא בשי"ן בספרים המדוייקים וכ"כ אור תורה ובמקרא גדולה בדפוס כתב עליו ליס ובנוסחא כ"י ליה ומלעיל ע"כ. וכן ראוי להיות כי הסלי"ף בשוא ואילו היה מלרע היתה הסלי"ף בליר"י כמו וַתִּשָּׁאֵר היא לבדה: ח (ב) הגשם. הגימ"ל דגושה: (ז) יבשת. הבי"ת במולם: (ח) הקלו המים. הקלו מלעיל סגלגל בקו"ף בספרים כתיבת יד וכן כתב אור תורה: (יא) טרף בפיה. כולו קמץ לפי שהוא שם תואר לעלה כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה כן כתב רד"ק במכלול ושרשים שלא כדעת רש"י ז"ל בפירוש הפסוק: כי קלו המים. כתב בעל המסורת ד' וסימן המים. מנשרים קלו שמואל ב' א' ימי קלו מני ארג איוב ז' וימי קלו מני רץ איוב ט' וחד וקלו מנמרים סוסיו סבקוק א' והוא מלרע כמ"ש המכלול דף קע"ה ועל פי מנשרים קלו נמסר דלי"ת בטעם הקו"ף משמע שדלי"ת אלו כולם מלעיל. וכן בס' פתח דברי דף פ"ו הביא וימי קלו מני רץ עם הדומים שהם מלעיל: (יג) ויסי באחת. במקלת ספרים האלאת במלת ויהי שהוא טעם מפסיק וצי"ם באתנח דגושה ובמקלת ספרים בפרסא והבי"ת רפה: ויסר נח. במקלת ספרים נח בשני פשטין ובספרי ספרד בפשט' אחד לבדו כי אינם נוהגים שני פשטין רק כשיהיו ביניהם אות אחד או יותר: (יז) הוצא. הבי"ת דגושה: הוצא אתך. היצא ק' ועיין הטעם בפי' רש"י בחומש ובב"ר פ' ל"ד פי' עשה להם שיהיו פרים ורבים ע"י היה כופה אותם שלאמון גם משום שכל זמן שהיו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה ועיין מה שפירש הרב מזרחי ובעל גור אריה: (יט) וילא נח. בליר"י הלד"י אף שהמלה מלעיל מכלול דף קל"ב ובנוסחא כתיבת יד לאיסיו בפגול ובמקלת ספרים בלא מקף ואור תורה כתב במקף: (כ) ויבן נח מזבח. ב"ר פ' ל"ד ושמות רבה פ' כ' ויבן נח מזבח וַיִּבֶן כתיב נתבונן ואמר מפני מה לווני הקב"ה ורבה בטהורים יותר מן הטמאים אלא להקריב מהן קרבן מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' פי' דסע"ג דקרינן ביו"ד בחירק דריש ליה כאלו היא בקמץ כמו וַיָּבֶן דוד דיש אם למסורת ויש אם למקרא דקרינן וכן דרשו ויבן ה' אלהים את הצלע בב"ר ריש פ' י"ח אלמון המתבוננות וכן ויקח אהרן ויבן מזבח דבמ"ר פ"ט ועיין עוד בב"ר פ' פ' סימן ד': ומכל העוף הטהור. בהללי יש חילוק על מלת הטהור אם חסר או מלא והרמ"ה ז"ל כתב ומכל העוף הטהור מלא וכל אורייתא בליסנא דכוסיה מלאים בר מן ה' דמסיר עליהון ה' חסרים בליסנא וכו' עיין הסימן במ"ג סוף שמיני: עלת. חסר דחסר וכן הוא בהעתק הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב ויעל עלת במזבח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין הקרבנות דכוסיה חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וסימן אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת ועיין בספר הזוהר ד"ע פ"ח ובמי: (כא) וירח. בכל הספרים היו"ד בקמץ ובנוסחא כ"י נכתב בגליון בשם הללי כלו פתח וכ"כ א"ח שבהללי כלו פתח: רע מנעריו. ר' יודן אמר מנעריו כתיב משעה שהוא נעור ללאת ממעי אמו ב"ר פל"ד וירושלמי פ' שמנו עיין יפה תואר שם סי' י"ב ויפה מראה סי"ג ומזרחי וגור אריה ושוחר טוב מזמור ט': ט (ב) כל חיה. היו"ד דגושה: ובכל. הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא בספרים מדוייקים: דגי הים. היו"ד דגושה: (ד) דמו. הראשון רפה בדלי"ת: (ו) כי בצלם אלהים. קדש: (ז) שרצו בארץ. סד מן ב' לא נסבי' וא"ו ברים פיתוחא ומסיין בסו' וסימן נמסר במסורה רבתא סוף וא"ו: (ט) הנני. במאריך ולא בדרגא: (י) בבהמה. שבי הבי"תין דגשות: (יא) והקמתי. בפ"א ישן והקימתי מלא יו"ד ובמדוייקים חסר דחסר וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפ' לך לך: (יב) אשר אני. במקף ובלא גלגל בשי"ן ובלא מפיק: לדרת עולם. לי' חסר דחסר ובב"ר ריש פ' ל"ה אמר ר' יודן לדרת כתיב פרט לשני דורות לדורו של חזקיה ולדורו של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של רשב"י עיין מזרחי ויפה תואר וכס' רבינו בחיי ומזה תמלא לדרת שלם חסר הוי"ן וסמוך לו מיד את קשתי נתתי ללמדך שאין אות הקשת נראה אלא בזמן הסיוב ודורות הספרים: (יד) בְּעַנְנִי. בש"ם ובהללי השי"ן בשוא לבד ובזנבוקי בשוא ופתח כ"כ א"ח ונ"ל שהוא חילוק בספרים במיבות שיש שתי אותיות דומות כמו שלכתוב בפ' לך לך ע"ש ולברכה מברכיך ע"ש. וכתב רד"ק כי הוא פועל הדגוש והוקל שלא כמנהג: (טז) בין אלהים. בזקף קטן באלהים: (יז) אשר הקמתי. כתוב בהעתק מס' הללי הקמתי. ירושלמי הקימתי ע"כ. ובספרים מדוייקים הוא חסר דחסר וכן הוא במסורת פ' בחקתי וכ"כ א"ח חסר גם היו"ד ועיין ג"כ במס' הרמ"ה שכתבתי בסוף לך לך: (יח) שם וחם ויפת. ויפת הראשון הוא"ו בקמץ כמו השני שבסמוך: (כא) וישת מן היין. נחלקו המדקדקים בקריאת ב' שוואים בסוף תיבה שר' יהודה המדקדק כתב שהראשון נח והשני נע כאילו יאמר וַיֵּשְׁ תְּמֹן והרלב"ע הקשה עליו בשפת ס' לחות ובס' מאזנים וכתב שסניהם נחים. וגם רד"ק הקשה עליו בס' מכלול דף ק"ם ודף ק"ן אחת קלהו הראה בליצת סימן ל"א ועשה פשרה בין שתי הדעות באמרו כי אין להוציא"ן האלה דרך אחד לעולם אלא לפעמים שניהם נחים ולפעמים הראשון נח והשני נע והכי' שלמה אלמולי בספורו הנקרא הליכות שבא המלה שכל ב' שואים בסוף תיבה ראוי שיהיו שניהם לעולם דרך אחד וכיון שדרך הרלב"ע הוא דרך מגולה ולא

ולא הוקשה כנגדו שום קושיא ראוי לגמור בו ע"כ וכן כתב בעל לשון למודים שלדעת קצת המדקדקים ושם כל האחרונים סניקם נחים וכן כתב ר' אליה הלוי ובעל לויה חן ועיין עוד מה שכתב בעל ערוגת הבשם בפ' משפטים: בתוך אהלה. חד מן ד' כתיב ה"א ועיין ריקאנטי ובנ"כ פ' ל"ו אהלה כתיב בתוך אהלה של אשתו עיין יפה תואר שם סימן ז' ובפ"י כתב למה לעשרת השבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין וכו' עיין מזרחי וגור אריה: (כב) ויגד. הגימ"ל דגושה ובמאריך: (כג) אחרנית. הנו"ן דגושה בשניהם: (כד) וייקץ נח. כתב המכלול יופי ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השרש נעלמת עכ"ל. ודבריו אלה נעלמו ממני כי בכל הספרים בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל. וייקץ נח מיינו מלא בתרין יודי"ן כתיב חד קרי וחד לא קרי וקו"ף דידיה סגול. וייקץ יעקב משנתו פ' ויצא מלא תרין יודי"ן וקו"ף דידיה פתח ודכוותא וייקץ פרעה והנה חלום פ' ויהי מקץ. ואיקץ דסוף פסוק דותבאתם אל קרנכה מלא יו"ד כתיב עכ"ל. ועיין מה שאכתוב ריש פ' ויצא בס"ד על וייקץ פרעה: (כו) אלהי שם. כתב בעל המסורת ג' מלעיל ומכריו לא תעשון אלהי כסף. מענה אלהי קדם: (כז) יפת. דעת קצת מדקדקים כשיבאו שני אותיות בסוף המלה שהשני נע. והמכלול כתב שניהם נחים והביא ראיה לדבריו ע"ש דף פ"ח ודף ק"ך ודף קנ"ה וקצת ממנו הבאה במלות סימן ל"ם: (כט) ויהי כל ימי נח. תיבת לרבותא דהך מיבותא פלוגתא ומקרא וסריא רבתי ונוסחי נמי ומסורתא מספקא בה טובא ואנן כתבינן מאן דסבירא לן ומאן דאשכחנא בספרי דאורייתא עתיקי ודוקני דחזי לן לאיסמך עלייהו. בספרי אשכנז וערבאי כתוב ויהיו כל ימי נח ובגליוניהם כתוב כלשון הזה. כאן טועים המדקדקים ואומרים חל"ן סימן ר"ל חנוך למך נח. וטעות הוא בידם כי עינו עיניהם מלאות בטומת ירימו ובספרים כ"י א"ל סימן ר"ל שבחנוך ולמך כתוב ויהי כל ימי ועל נח כתוב ויהיו כל ימי עד שיבא אליהו ע"כ והרמ"ה ז"ל הביא בהאלא מסורת ויהיו כל ימי ז' בענין כמו שנדפסה בפ' בראשית ובתר הכי כתב כל ויהיו. ויהי בענין ימי פליגין בהון נוסחי ומסורה איכא דמפרין ויהי בענין ימי תרין וסימן חנוך למך א"ל סימן מכלל דאתר ויהיו כתיב וגם בכלל ואית דכתיב ויהי כל ימי נח ומערבין בהך תלתא חנוך למך נח וסימן חל"ן ובתרא ויהיו כתיב וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח עכ"ל. ולפום מאי דחזי לי בדעת הרמ"ה ז"ל שהביא המחלוקת ולא הכריע. הלכה דסמיך אמסורה קמייתא דכתב מעיקרא מן ז' ויהיו בלא פלוגתא והיא מסייעה למ"ד חל"ן סימן דהאי תלתא דנח ויהיו הוו להו ח' גם בעל א"ם הכריע כסברא דכתיבים. ובמקרא גדולות דכתוב ויהי והעיד שכן הוא בהלל"י ובכל ס"ם ותפרוטיהם ובס' עזרה ושכן כתב הרמ"ה ז"ל בס"ם שלו כפי מה שהעידו שהוא נוהגים. וראיתי ג"כ לבעל מנחת כהן שכתב בפ' בראשית כדברים האלה ויהי כל ימי ג' וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח ואלו אורייתא ויהיו ע"כ וכן בספר ישן אחד כ"י כתוב ויהי כל ימי נח ונמסר עליו ויהי ג' דמטעין ביה ספרי. וסימן כל ימי נח כל ימי למך כל ימי חנוך: י (ג) ותבל. בשם ס' ירושלמי כתוב ותובל אך בכל הספרים חסר וא"ו ובשלם נקודות וכ"כ הרמ"ה ז"ל את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודכוותא ואחות תובל קין ומס' עליה ד' מלאים ולא מקיימי ולפום נוסחי דיקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבר מהלין תרי וחד חסר ויון ותבל דבני יפת דכולהו כיפחי דאתו לידן חסר וא"ו כתיב: (ג) ותגרמה. חסר וכן הוא בהללי ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (ה) בארצתם איש ללשנו. כתב הרמ"ה ז"ל בארצתם חסר וכל אורייתא דכותה חסר עכ"ל ומלא לשנו חסר בכל הספרים שלנו גם כי בשם הללי יש חילוק וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר וא"ו כתיב וכל לשני באורייתא דכותה חסר: (ו) ובני חם כוש. כתב א"ם טעה המדפיס שעשה פה פסקא. מעפ"י שגם בהללי יש כאן פרשה כי בכל ס"ם וירושלם ואשכנז אין כאן פרשה כלל ולא כהרמב"ם ולא כמאירי ז"ל: (ז) סבא. בספר לא נגלגל וכ"כ א"ם: ורעמה. בשם ס' הירושלמי באל"ף ובכל הספרים שלנו בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל ורעמא ורעמה ה"א בסוף תיבותא כתיב: ורעמה. הע"ם רפה בס"ם וכן רעמה: (ט) כנמרד גבור ציד. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא בליתנא וקדמאה דפסוק זה כל שארא ספרים: כנמרד גבור ציד. בלא מקף: (י) וכלנה. בכות שבי שבלד הנו"ן בליר"י וכ"כ א"ם ועיין תמוש וי"ו: (יא) ואת רחבת. חסר דחסר בכותא דנוסחי דיקי ומסור עליו לית חסר: (יב) ואת רסן: הוא"ו בגעיא: רסן. זקף קטן ברי"ש וכ"כ א"ם: (יד) ואת פתרסים. הוא"ו בגעיא: (יז) הערקי. הע"א בקמץ וא"ם כתב שנקלת ספרים בפתח: (יט) גררה. הגימ"ל רפה: ואדמה. בוא"ו: וצבים. ולבוים ק' ובשם ס' ירושלמי כתיב בתרי יודי"ן ובכל הספרים שלנו חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל ד' קרי כתיב דין חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד תרין וק' וצבוים ותלתא כתיב חסר וא"ו ומלאים תרי יודי"ן חד ק' וחד לא ק' ושמאבר מלך צביים וחברו בפ' לך לך מלך אדמה ומלך צביים וק' לבוים ודכותא אדמה וצביים אשר הפך דנלבים הדין תלתא כתיבי בתרין יודי"ן וחסר וא"ו: (כ) אלה בני חם. וכן אלה בני שם שבסמוך הבי"ת רפה ואין כאן דין אחר מפסיק לפי שאלת בני סמוכה לשמואריה כמו שכתוב בצלעות תרשת על פסוק אלה בני גלעד: (כו) אלמודד. כתב הרמ"ה מלא פדא והרי"ם בעוא וכן הכריע א"ם ועיין ד"ה א': (כח) ואת עובל. מלא וא"ו ובד"ה ביו"ד: אבימאל. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא: (ל) ספרה. הפ"א בקמץ: (לא) אלה בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם. בהעתק הללי כתוב בגויהם בבי"ת וכן תרגם אונקלוס בעממיהון ובכל הספרים כתוב לגויהם בלמ"ד וכן דקדק יונתן בן עוזיאל תרגם זה בלמ"ד. וכן מסורת מלאפי כתיבת יד נמסר על זה בלמ"ד ושאר בארצתם בגויהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל. אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם. מלא וא"ו וחסר גם יו"ד ודכותא לגויהם דהלא בני שם וכל ליתנא בגויהם באורייתא דכותא כתיב· (לב) נפרדו הגוים דגש בגימ"ל: יא (ג) וימצאו בקעה. הוא"ו במאריך לנ"א וכן הוא במדוייקים: (ג) לאבן. הלמ"ד נקודה בשוא מזקוני: (ד) בשמים. רפה הבי"ת: ונעשה לנו. השי"ן בלא מאריך: (ה) וירד ה' לראת. בשם העתק הללי מלא והרמ"ה ז"ל כתב ע"פ לראות את יקר' לו מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלאים בר מן ג' חסרים ולא יוכל לראת דוכתא את עין הארץ וירד ה' לראת ויאמר לא תוכל לראת את פני וכן הוא במסורת הדפוס ריש פ' בא אל פרעה וכ"כ במנחת כהן: בני האדם. דגש בבי"ת: (ו) החלם. הח"א בחטף מזקוני: (ז) ויחי תרח. במקף: (לא) ואת לוט. האל"ף בסגול ובמקף ובלא קדמא: בן בנו. בזקף קטן לא ברביע: שרי. הרי"ש בפתח: (לב) בחרן. כתב רש"י נו"ן הפוכה וכו' וכן כתוב במסורת הדפוס וכתב אור תורה בלא ידע מאי הפוכה כי בכל הספרים היא ישרה בלי שום שינוי ובספר קדמון מלא שיש בראשה תג ומסור עליו דאקים דאשיהן י"ז באורייתא ואולי זהו הפוכה כי כשהפכנה ירא' התג ברגל הנו"ן עכ"ל. ול"נ שההפוך האמתי הוא מה שמלאתי בס' האגור וגם בתיקון ס"ת ישן כזה בחרן וכתוב ברש"י פ' תאגי שיש בתורה י"ז נוני"ן כלורה זו דלא לייזי ומקים ליחיון לבתריהון וכן מלאתי א' לא' למלות משבון ור' עקיבא בן יוסף שהיה דורש כתרי אותיות היה קורא לנו"ן זו ן' מגולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות האום הקב"ה מגדלו ומגביהו חיי העה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא ובדפוס קטן משביוניציא היא הפוכה ממש ושינוע הוא. ועיין מה שכתב בזה הרשב"ץ ז"ל בתשובה הביאה מהר"י קארו בטור י"ד סוף סימן רע"ח ורבינו במיי:

פרשת לך לך

יב (א) לך לך. פתוחה: (ג) מברכיך. בגלגל בבי"ת: ואברכה מברכיך. כן צ"ל ביו"ד. מלאתי כתוב בגוף כ"י מפרש וזה לשונו כל לשון ברכה דטעם בבי"ת נקראת לעולם הרי"ש בשוא בלא פתח כמו והתברכו בו מלים ע"ב. וכל לשון ברכה דטעם בכ"ף לעולם נקראת הרי"ש בשוא ופתח כגון ואברכה מברכיך וכל דומים להון בר מן חד ולעליא מברכית ולעלאה ק' דגיאלך ד' עכ"ל. וכן כתב ר' אליה המדקדק בפ' שירה ובעל לויה חן בפ' מ' מהשער השני. וכן כתב גם בלשון אכילה כשהטעם בלמ"ד כמו בעלבון תאכלנה וכת"ש שם וכן במלה שיש בה שתי אותיות דומות והראשונה ראויה להנקד בשוא אז תנקד בחטף כמו רבבות אלפי ישראל וכן בהררם בעיר לפי מקצת ספרים כמו שכתב ר' אליה בספר ההרכבה אות הבי"ת במלה זו. וכתבו שיש מהן יוצאים מן הכלל ובמכלול דף ל"ד כתב ז"ל ופעמים יבאכו שתיהן אעפ"י שתקדים להם תנועה קטנה אבל יסימו תאריך עם הת"ת ובאות הראשונה מן הדומות שוא ופתח כת"ש בתחזור י"ז על תממים ובפ' בהעלותך על מלת רננות ואני לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים. ואני בשומי אלך בדרך המלרים שהם כולם בשוא לבד והמדקדק לקרואן ככוון תבא עליו ברכה: (ח) לבית אל. מס' סופרים אלו שמות הנחלקים בית אל וכו' ר' יוסי אומר אין נחלקים ובירושלמי פ' ק' דמגילה נמנה עם השמות שכן נחלקים בלא פלוגתא וכך הם כולם ברוב הספרים ובפ' ישן כ"י כתוב לא ליפסיקינהו בתרין שיטין: ויט אהלה. חד מן ד' כתיב ה"א. ועיין ריקאנטי ובנ"כ סוף פ' נ"ח אהלה כתיב מלמד שנטע אהל שרה תחלה ואחר כך נטע אהלו עיין יפה תואר שם סימן כ"ג ובמזרחי וגור אריה: ויבן. השני בלא קדמא: מזבח. בספר אלמרון לבד כי בס"ם לא יבאו שני שמנין רק כשיהיה בין זה לזה אות אחד או יותר כת"ש בפ' נח: (טו) ויהללו. קל הלמ"ד הראשונה להקל על הלשון וכמ"הו ותהללה בדניאל (פ' ד'): (טז) ושפחת. בהעתק מספר הללי ושפחות מלא ירושלמי ושפחת ואומר המסורה מן ליה עפרא עד ויפרץ האיש מאד מאד שפחת ושפחת כתיב חסרים ומן ויפרץ האיש עד סוף כל אורייתא שפחות השפחות כל ליתנא כתיב מלא עכ"ל. ומסורה אחריתי כמי אומרת ושפחת ג' חסר וסימן ולאברם היטיב ויקח אבימלך וה' ברך את אדוני מאד ויגדל ושתי המסורת הללו מסכימות לדעת א' ולשתיהן זה חסר. וכן הוא בכל הספרים והרמ"ה הביא ליתנא דמסרה דא בהלכה. והוסיף עוד נומר מה שנמסר על ושפחות דויפרץ האיש פ' ויצא לית כותיה מלא בתורה ושפחות דוקא קא מקיר אשר ליתני לא קא מקיר. ואת שתי שפחותיו בפרשת וישלח חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל: יג (ג) למסעיו. בס' הזוהר למסעו כתיב ובכל הספרים מלאים גם ישנים. ובהללי מלא וכן בזוהר פ' בראשית דף ע"ט וילך למסעיו למסעו מבעי ליה מאי למסעיו וכו'. וגם הרמ"ה והמאירי ז"ל כתב דמלא יו"ד הוא ובעל א"ם ערם לקיים דברי הזוהר שלא יחלוק עם הספרים ע"ש ול"ע: היה שם. מלעיל הקדמא בה"א בספרים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס: (ז) ויהי ריב. כתוב בספר הזוהר רב כתיב חסר יו"ד אך בכל הספרים מלא וכן ראוי כי לא נמנה במסורת רק ו' חסר בליתנא וסימן נמסר במסורה גדולה פרשת משפטים על פסוק ולא תענה על רב ואין זה מהם וזה לשון הרמ"ה ז"ל ויהי ריב בין רעי מקנה אברם מלא יו"ד כתיב וכל ליתנא דריב באורייתא דכותא מלא בר מן חד חסר יו"ד וסימן ולא תענה על רב: (ח) אל נא תהי. התי"ו רפויה שמלת נא בקדמא על הנו"ן ואינו טעם מפסיק ודומה לו והנה תנור עשן שהקדמא בנו"ן של והנה וכן ואקחה פת לחם שהקדמא בקו"ף של ואקחה: (טו) ולזרעך עד עולם. ג' פסוקים דמטעים בהון. וסימן כי את כל הארץ ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. לדעת נאמן ובזרעך לעולם: (טז) גם זרעך. בלא מקף: (יח) ויאהל. הוא"ו במאריך ולא אחר היו"ד במקצת ספרים כתיבת יד וכן מצאתי במילואים כתיבי יד לבן אשר: ויבא. בתביר לא בדרגא: יד (א) אריוך. בס' ישן כתיבי יד מצאתי לשון הזה פליגי ביה קדמאה אריוך תניינא ואריוך ואית דמהפכי קדמאה ואריוך תניינא אריוך ע"כ ואנו לא שמענו ולא ראינו בזה מחלוקת כי בכל הספרים קדמאה אריוך תניינא ואריוך: כדרלעמר. בפ' אלו טרפות דף ס"ה אמרינן בגמ' בשתי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו. וכן נמצא במקצת ספרים וכן ראיתי בשם תקון ל"ם הרי תיבות בחד שיטה. אמנם בספרים כתיבת יד מדוייקים הוא מלה א' ומסורת עליו מלה חדא כתיב וכן כתבו בהדיא הרמ"ה והמאירי ז"ל דחדא מלה כתיב וחסר דחסר וכולהו כתיבין כן. ודכוותייהו נקטינן דודאי דקו ואשכחו הכי בכולהו ספרי עתיקי. והכי אסהידו כולהו מקראהא ובכל אתר דהמסורה פליגא על הגמ' בתר המסורה אזלינן כדאשכחן בכמה דוכתי. לכן הרי"ש בשוא ומוכרח ללמ"ד והדל"ת בקמץ לבד וכן כולם שבערכה וזה לשון הרמ"ה ז"ל. כדרלעמר חדא מלה כתיב וחסר כתיב ומסיר עליה דחדא מלה כתיב והכי משמע במסכת חולין עד כאן לשונו. ובעל אור תורה כדסק מאד ליישב דברי הרמ"ה והמסורת שלא יתנגדו לגמרתנו וכוונתו כראויה אבל אין פירושו מסור על לשון הגמ' ואולי נוסחא אחרת נזדמנה להרמ"ה

להרמ"ה ז"ל בגמ' ומה שכתב בגליון במקרא גדולה לשון מוטעה הוא וה' יצילנו משגיאות: גוים. הגימ"ל דגושה: (ב) צביים. צבוים ק' והזקף קטן והסירק ביו"ד שניה וכן תמצא שבסמוך כי יו"ד ראשונה במקום וא"ו כמו שהוא קרי ועיין מ"ש בפ' נח על פסוק ובאכה עד לשע: ומלך בלע היא. כתיב ביו"ד. חזקוני ע"כ והוא חד מן י"א דכתיב יו"ד בתורה וסימן נמסר במסורה גדולה פרשת וישב והשני שבפרשה כתוב הוא וק' היא והנני אציג לפניך מסורת שכתב הרמ"ה ז"ל שהיא יותר ברורה ממסרתנו וזה תורתה היא הקובץ כל הוא ההוא דלשון זכר מלא וא"ו ואל"ף שכיב וכל לשון נקבה דכותה בר מן י"א באורייתא דכתבין יו"ד ואל"ף וסימן היא צער קדמאה דעשו מלחמה. הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמלטי תשלחן וכיס. והיא שלחה אל חמיה. אשר היא דוכי יצוא מן הבהמה. והיא הפכה שער לבן. והיא כהה דולס יצאנה סכהן קדמאה. דשמין שבת שבתון היא דאמרי חוס. והיא סרפה דולים אשר יקח את אחתו בת אביו דקדושים. היא מחללת והיא נטמאה דוטבת אים אושה קדמאה דפסוק. ועבר עליו רוח קנאה תניינא דפסוק. וכל שארא כתיב הוא עם וא"ו: (ד) ושלש עשרה. הלמ"ד בחולם ברוב ספרים לפיכם יד מדוייקים וכן ראיתי בדפוס קדמון וכ"כ אור תורה: (ה) הזוזים. זיי"ן ראשונה בדגש: האימים. דין לחוד מלא דמלא בתרין יודי"ן ושארא ספרים יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין בליסנא כתיב ומסורת דמגלה עליו תרין מלאים דילמא בתר קרייא דאילו באורייתא לא אשכחן מלא דמלא לבר מן דין קדמאה. הרמ"ה ז"ל וכן במסורת שלנו ב' מלא בלישנא וסברו ובאימים יתהללו ירמיה נ' ומה שנמצא בספר ר"נ כתיב האמים אין לסמוך עליו: בשוה. הוא"ו בצירי לא בסגול: (ו) בהררם. במקצת ספרים הרי"ש בחטף פתח וכן כתב ר' אליה בס' ההרכבה שכן הוא במקצת ספרים וכוון הוא כמשפט שתי אותיות דומות וכן הביאו בס' טוב טעם פ' ז' בחטף פתח ועיין מ"ש בריש סדרא על ואברכה מברכיך: (ז) ויכו את כל. האל"ף בסגול ומוכה במקף: (ח) ומלך צביים. צבוים ק': (י) בארת בארת. הבי"ת בסגול והאל"ף בחטף סגול. חזקוני: הרה. בספר דקדוק ישן כתיבת יד מצאתי כתוב בלשון הזה הרה נקו בכל ספרי דוקני נקוד בצירי וטעמו למעלה ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שאצלנו נקוד בסגול ונמסר עליו לית וכ"כ רד"ק בשרשים שהה"א בפתח קטן תחת פתח גדול: נסו. הנו"ן בדגש: (יא) ויקחו את כל רכש. כן הוא בהעתק מס' הללי ובשם ירושלמי רכוש ע"כ וכן יש מחלוקת על זה ועל את כל הרכש שבסמוך ועל והרכש קח לך, ובהעתק ישן כתוב כל רכש. הרכש. והרכש. פלוגתא אם הם חסר או מלא ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שלפנינו חסרים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ואת כל רכושם דויקח אברם מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן אחד חסר וסימן יהיה לבהמתם ולרכשם דמטעי. ויקחו את כל רכש סדם ועמרה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא דרכש באורייתא דכותא חסר בר מן אחד מלא ונמסר עליו רכש הרכש כל אורייתא חסר בר מן א' דותפתח הארץ את פיה דכתיב הרכוש מלא וא"ו ויקחו את לוט ואת רכשו חסר וא"ו כתיב ודכותא ואת כל רכשו דוינהג את כל מקנהו פ' ויצא ודכותא בלישנא וגם את לוט אחיו ורכשו כולהון חסרין וא"ו: (יד) וירק את חניכיו. לשון רש"י בספרים שלפנינו חניכו כתיב. שכר אמר חניכיו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות וגו' ואין דברי הללו אלא דברי תימה כי לא ראיתי בהם בשום מדרש ממדרשי רבותינו ז"ל גם לא נמצאת זאת המלה בשום ספר חדש או ישן כי אם בשני יודי"ן אחד קודם לכ"ף ואחד אחריו ומי שלבו נוקפו לדבר זה אומר לו כלך אצל הרמ"ה ז"ל שכתב וירק את חניכיו מלא דמלא בתרין יודי"ן חד קדים לכ"ף וחד בתריה ע"כ. ושלחתי לבקש בפי' רש"י הקדמוני בכתיבת יד מכמה שנים ובאחד מהם מצאתי בלשון הזה. חניכיו בעלי חניכתו ושמם אברם כשמו לפי שהיו גרים וזהו מדרש רבה פ' מ"ג ובספרים אחרים כתיבת יד כתוב חניכיו שחינך למצות וגם בפי' רש"י הנדפס בליסבונה שנת רנ"א כתוב חניכיו שחנכן למצות. והתוספות הללו שהוסיפו בעיני ולד שוה להן שאין בהן לשון הכתוב בספרים שלנו וכל המוסיף גורע. וגם הרב מזרחי ז"ל וזולתו ממפרשי רש"י לא כתבו בזה מאומה. נראה שלא היה כתוב לשון זה בספריהם ומעתיקיו שם למדים יתרו שהרי כתב רש"י אחר כך שמנה עשר ושלש מאות רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה וכו'. שמעינן מהכא דעד השתא לא איירי מידי מהאי עניינא: (טו) עליהם לילה. בפסק: (יז) ואת המלכים אשר אתו. כתוב בהעתק הללי שכן צריך להיות כי יש ספרים כתוב והמלכים שוה. הוא"ו בצירי: (יח) ומלכי צדק. מלאתי כתוב בספר תורה שונה מלה חדא ובתיקון ס"ת תרי תבות במד שיטה וכן בנוסחא ספרדית כתוב עליו תרין מלין ובמסורת הדפוס פ' ויגש נמנה עם השמות דכתיבין ב' מלין וקריין חד כמו צפנת פענח ומביאין והרמ"ה הביא שתי הדעות ולא הכריע וז"ל ומלכי צדק מלך שלם בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומלא יו"ד ובמסורת תרתין כתיב ובחד שיטה צריך ע"כ. ולי נראה שעל המסורת יש לסמוך שכן סוברת ומלכי צדק לית וחד על דברתי מלכי צדק תילים סימן ק"י. ורבותינו דרשו שניהם לפי קבלתם על שם צדק כדאיתא בפ' נדרים וב"ר פ' מ"ו ואמרו ג"כ בב"ר פ' מ"ג כי מלכי צדק ר"ל מלך ירושלם הנקרא צדק צדק ילין בה וכמוהו אדני צדק מלך ירושלם יהושע י' ושלם היא ירושלם כמעט ויהי בשלם סוכו וכיון שמצאנו לשון דמילים תרתין מילין בכל הספרים יש לנו לומר דשקולים הם ויצאו שניהם וכן בס' ישן כתיבת יד כתוב ומלכי צדק ונמסר עליו לא ליפסוק בתרין מילין: (כ) ויתן לו מעשר. חד מן ג' שהעי"ן בחטף פתח ומביאין בפרשת קרח ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר ואל הלוים תדבר וגו' מעשר מן המעשר וכן אמרו במסורת כאן ופ' קרח מעשר ג' רפין ר"ל שהעי"ן בחטף פתח וכל המעשר דכותיה. ועיין מה שאומר בנחמיה יו"ד בס"ד: (כד) הם יקחו חלקם. כן צריך להיות ולא כמו שנדפס במקרא דפוס ויניציאה שנת ש"כ יקחו הם חלקם: טו (ב) ויאמר אברם אדני. באל"ף דלי"ת. חזקוני ע"כ. ובמסורת אדני יהוה ד' בתורה וסימן מה תתן לי במה אדע. אתה החלות. אל תשחת עמך ונחלתך. ושאר אורייתא כתיב ה' אלהים. ומסרה ב"י אסריתי כל אורייתא ה' אלהים כתיב בר מן חד והם ד' האמורים לעיל ועוד ד' דתילים ואני קרבת אלהים לי טוב. אל יבושו בי קויך. אבא בגבורות. כי אתה תקותי ע"כ. ואע"ג דאמרינן בפ' ק' דברכות מיום שברא הב"ה את העולם לא היה אדם שקראו אדון עד שבא אברהם שנאמר ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה ולא נייתי קרא דכתיב בקדמיתא אדני יהוה מה תתן לי. כבר תירצו התוספות התם שהפסוקים לא נאמרו כסדרן

ואין מוקדם ומאוחר בתורה והביאו ראיה לדבריהם ע"ש: אליעזר. חדא מלה כתיב ודכותיה ושם האחד אליעזר הרמ"ה ז"ל: (ג) הן לי. הה"א בצירי: (ו) ויחשבה. החי"ת נקודה בשוא חזקוני: (יא) העיט. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בפתח וכ"כ א"ת ודלא כמסורה שבמקרא גדולה בדפוס: (יג) ועבדום וענו אתם. בהעתק מספר הללי אתם חסר וא"ו ירושלמי אותם ואומר המסורה ע"ל מלאים בתורה עכ"ל וסימן שכאתי כמלא ע"ל. זה עמהם וכן הוא בכל הספרים חסר וכיון דאתו לידן נימא בהו מילתא לאלפא עמא לאורח מקינא ולא יתקלון עם כל דכתיב במסרתא דדפוסא וכו אותם צריך למימר ויצו אותם ויאמר אליהם דויחי. ותו כתיב התם על כל אחד תניינ' דפסוק ול"ל ונתת אותם על כל אחד קדמאה דפסוק כמה דכתבית בסדר תצוה. את הדבר הזה הוא דריש פרשתא דמלרע דכתיב התם ועבד אותם מלא ול"ע נגעים כתיב אתם חסר ותו כתיב התם וישלח אותם ל"ל וישלחו אותם אל מחוץ דפ' נשא ודאיתמר התם והניף אותם הכהן הוא האמור בתיר לא במלרע תו כתיב התם במסורת ויקח משה אותם מעל כתיהם דסוף פ' צו ושיבושא היא דההוא חסר כתיב ול"ל ויקח משה את העגלת ואת הבקר ויתן אותם תו כתיב התם ונקח את הרלים ול"ל ולקח את ראשי שבטיכם וגו' ואתן אותם תו התם חשק ה' בכם ויבחר בכם ומאהבת והתם ליכא שום אותם ול"ל חשק ה' לאהבה אותם דעקב תו כתיב התם ועדת אותם תניינא דפסוק ומעותא הוא ול"ל ועדה אותם בעיד דכי תבא: (יח) הנהר הגדל. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה וז"ל. הגדול ח' מלאים וא"ו באורייתא וסימן אחי יפת הגדול וגו' דפ' נח והביאם כלם כמו שהם כתובים במסורה שלנו שם והוסיף אח"כ ושאר אורייתא הגדל חסר וא"ו כתיב ושאר לישנא דגדול מלאים כתיב בר מן ב' חסרים וא"ו בלישניה וסימן כגדל דלא תכירו פנים (פ' ואלה הדברים) ובמרא גדל ובאתות ובמופתים דויליכו עכ"ל: (יט) את הקיני. בתיקון ס"ת ישן כתוב הקני בפתחא הקיני מלא וס"ת והרמ"ה כתב בפשיטות ואת הקיני ואת הקנזי מלא יו"ד כתיב ודכותיה וירא את הקיני דבלעם ועי' מצפת הוא (שם פ' הנקרא כן כמ"ש ר' אליה שמדקדק בשער שברי לחות: (כ) הפרזי. הזי"ן בדגש: טז (ג) ותקח שרי אשת. בלא פסק בין שרי לאשת ובמקף בין אשת לאברם כי כן הוא ברוב ספרים כ"י: (ה) אנכי. בטעם רביע: בחיקך. בתיקון ס"ת ישן כתוב בחקיך ס"א בחיקך ע"כ ובמקרא דפוס מלא דמלא אבל בספרים מדוייקים מלא יו"ד אחר חי"ת ובלא יו"ד אחר הקו"ף וכ"כ הרמ"ה ז"ל נתתי שפחתי בחיקך מלא יו"ד קדים לקו"ף וכל אורייתא דכותא מלא: וביניך. נקוד על יו"ד בתרא ע"פ המסורת ומס' סופרים פ"ו והוא חד מן עשר נקודות וכולן אתו לדרשה עיין בספרי פ' בהעלתך ובאדר"נ פ' ג' ואבות דר' נתן פ' ל"ג והוא מלא בתרי יודי"ן וכן הוא בהעתק מס' הללי וגם בהעתק הנ"ל בפ' תולדות ילפת ע"פ ביני וביניך כתוב עליו כלהון כתיב כן בר מן חד ישפט ה' ביני וביניך וכן במסורה קטנה שבדפוס ג' מלא בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ומ"ם רש"י קרי ביה ובניך עיין מזרחי וחזקוני ויפה אומר בב"ר פ' מ"ה סימן ה': (ו) ותענה. בלא יו"ד אחר הנו"ן וכ"כ הרמ"ה: (ז) וימצאה. בטעם שני גרישין: (ח) ואנה תלכי. שהוא"ו רפוי' כי אין כאן דין אתי מרחיק להיות כי מפסיק בין ב' הטעמים יותר ממלך א' כמו ועשים פרוכת: ותאמר. בטעם זקף גדול וכן הוא בס"ם: (יא) ענייך. ביו"ד אחד לבד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (יב) פרא. הפ"א בדגש: ידו בכל. הבי"ת רפה בכל ספרים כ"י ומה שנמסר במסורה רבתא במערכת אות הכ"ף ז' דגשים וזה הראשון מהם לענין דגשות הכ"ף אמתר לא על הבי"ת והראיה שיש גם כן באלו הז' ערוכה בכל ושמורה (שמואל ב' כ"ג) וכן ויכלו בכל אנשים (עזרא י') שמניהם הבי"ת רפויה שהיא סמוכה לאהו"י בלי מבטל וכן דרך בעל המסורת לקרוא לסימנים הפסוקים דגושים מפני הדגש הבא אחר מפתח: ועל פני כל אחיו. כ"כ ועל בוא"ו בכל הספרים וכן הוא בספר ר"מ ור"ג: (יג) אתה אל ראי. לית חטף קמץ ועיין מ"ש בא"וב ז': אחרי ראי. האל"ף בסגול: (טו) ואברם. הרי"ש בזקף גדול והאל"ף בלא קדמא: יז (ב) וארבך. בס' ר"מ מלא ובס' ר"ג חוגה וכבר הכרעתי לעיל שהוא מהספרים יו"ד תניינא: (ה) כי אב המון. כל אב קמץ בכל קריא בר מן חד פתח כי אב המון גוים: (ו) והפרתי. חסר יו"ד כתיב ומס' עליה לית כותיה וחסר מכלל דשאר אורייתא והפריתי מלא יו"ד כתיב ונוסחי דייקי נמי הכין אלקי ותרין מלאים וסימן והפריתי אותו דוישמעאל שמעתיך והפריתי אתכם דאם בחקתי ומפרה דמשיל עליהון תלתא חרין חסרים וחד מלא טעותא הוא דנוסחי דיקי במסורת קדמיתא אלקי הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת דילן הכא ובפ' בחקתי. אמך. מ"ם שניה בדגש: (ז) והקמתי. חסר דחסר כמבארו דלעיל וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל והקמתי את בריתי אתך קדמאה דגם חסר דחסר כתיב בנוסחי דייקי חסר יו"ד וחסר וא"ו וכל הקמתי והקמתי באורייתא דכותא חסר דחסר בר מן חד והקימותי מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וסימן והקימתי דופניתי אליכם (פ' בחקתי) וכל שאר חסר דחסר כתיב עכ"ל: (ח) את ארץ מגוריך. בספר ר"ג מגוריך ובכל הספרים חסר וא"ו וכן מס' הרמ"ה ז"ל את ארץ מגריך חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל מגריך באורייתא דכותא: (יג) המול ימול. בתיקון ס"ת ישן כתוב המול ימול ס"א המל על שם המדרש המל ימול ואין המסורת מוכיח ע"כ. ועיין מ"ש בפ' וישלח סימן ל"ד שהמסורת מוכיח שהוא מלא עוד כתב הרמ"ה ז"ל המול לכם כל זכר מלא וא"ו כתיב ודכותא המול ימול יליד ביתך ובירושלמי פ' ר"א דמילה המל ימול מכאן לישראל ערל שלא ימול ואין צריך לומר עכו"ם ערל עיין אגדות ירושלמיות שנקונטרים אחרות מהילקוט דפוס שלוניקי סימן ס"ד אבל בב"ר פ' מ"ו המול ימול מכאן למוהל שהוא מהול ופי' בעל מתנות כהונה המול ימול קרי ביה המל ימול יהא נמול ורש"י פי' בפ' אין מעמידין המול ימול קרי ביה המל ימול מי שהוא מהול ימול אחרים: (טז) יהיו. בלא דגש ביו"ד: (יז) ויצחק. הצד"י בקמץ ומה שכתוב במקרא גדולה חד מן י"ב פתח באתנחתא דספרא משום כי לא נמנה זה עמהם כ"כ א"ת: מאה שנה. במקצת ספרים כתיבת יד הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וכן כתב אור תורה שהוא מלרע בכל ספרי ספרד: (יט) אתך. בטעם רביע: והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו. כתוב במקרא גדולה כן הוא לזרעו אחריו. ע"כ לאפוקי דלא לכתוב ולזרעו בוא"ו וכן מצאתי בס' ישן כ"י יש ספרים שכתוב ולזרעו אבל לא מצאתי כך בספר אספמיא ע"כ: (כ) והרביתי. בתיקון ס' תורה ישן כתוב והרביתי בספרים מדוייקים והלבסי

ספר

חסר ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב והרביעי אותו דוליטמאל שמעתיק אלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותא: בנים עשר נשיאם. חסר יו"ד האחרונה. עיין רבינו בחיי ועיין מ"ש ביהושע י"ז: (כא) לך שרה. בלא פסק באמצע: (כג) וימל. צ"ל הגעי"א ביו"ד כי הוא מלעיל: (כז) ומקנת כסף. במקף והמ"ם בלא מאריך: נמלו. המ"ם דגושה:

פרשת וירא

יח (א) וירא. מתוחה: והוא ישב. ישב כתיב בקמץ לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סימן לבניך וכו'. ב"ר פ' מ"ח וש"ט מזמור פ"ב ועיין יפה תואר שם סימן ו': (ג) ויאמר אדני. הנו"ן קמוצה ואיתא במס' סופרים פ' ד' כל השמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד שהוא חול. ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' והכי איתא בפ' שבועת העדות ומו איתא התם חנניה בן אחי ר' יהושע. ורא"ב"ע משום ר"א המודעי אמרו אף זה קדש כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה כמאן כאותו הזוג. וק"ל כותיה ובמציעא פ' השוכר את הפועלים איתא נמי כמ"ד קדש ומפני שנחלקו הוו קמוץ בכל הספרים יש לנו לומר גם כן שהוא קדש. וכ"כ רבינו בחיי ע"ש ועיין מ"ש לקמן בפסוק כאשר התעו אתי אלהים: (ה) ותעדו לבכם אחר תעברו. זהו אחד מן המקראות שקבלו חכמים עיטור סופרים כמ"ש סוף פ' בהעלותך: (ו) עגות. בכל ספרים כ"י הגימל רפה: (ז) רך. בקמץ: (ח) והוא עמד. כן הוא במקרא פ' כתיבת יד: (ט) ויאמרו אליו. נקוד על איו מלמעלה פ' השוכר את הפועלים וב"ר ומסורת ושאר ספרים כמ"ש אצל ביני וביניך (פ' לך לך): (י) ויאמר שוב. במקרא גדולה על פסוק עד שוב הרודפים (יהושע ב') נמסר ב' חסר אשוב אליך וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב זה הלשון. שוב בחסר שוב אליך אשוב מלאתי שנים ספרים ומסק הוא"ו ומסר ב' וחסר הרדפים ע"כ ואולם בספרים מדוייקים שניהם מלאים וכ"כ הרמ"ה בספרו הלוך ושוב מלא וא"ו כתיב ודכותא וילך ילוך ושוב ודכותא בלישנא שוב אשוב אליך מלא וכן הוא בהעתק הללי: (יג) זה. הזי"ן דגושה: אמנם. בכל ספרים כתיבי יד מדוייקים האל"ף בשלש נקודות וכ"כ המאירי ז"ל גם הרמ"ה ז"ל כתב האף אמנם אלד חסר וא"ו כתיב וכל אמנם דכותא וכן האמנם לא אוכל כבדך: (טו) כי יראה. פסק באמצע: (טז) וישקפו. שופר הפוך בקו"ף: (יח) גדול. דגש בגימ"ל: ונברכו בו. בי"ת בו רפויה. והטעם שעל הנו"ן הוא מקל הבא לפעמים על המלה במקום מתג כמו אַבְנֵי שֹׁהַם וכן וְאַבְרָהָם שבפסוק והדומים לפי כמ"ש טוב טעם במאמרו הזקן קטן: גויי. הגימ"ל בדגש: (כ) כי רבה. הכ"ף והבי"ת דגושים: (כא) הכצעקתה. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורת: (כב) ואברהם עודנו עמד לפני ה'. זהו אחד מן י"ח תיקון סופרים. והיה לו לומר וה' עודנו עמד לפני אברהם שהלא שכינה הכתוב ב"ר פ' מ"ט וש"ר פ' מ"א וילמדנו פ' בשלח ושוחר טוב מזמור י"ח ומסורת ורש"י ותוס' שאמרו בירושלמי פרק ג' דבכורים ובויקרא רבה פרשה ל"ה אבי הוא שקיימתי מלוה עמידה זקן שהלה. ועוד לאסור ענין זה על שלומו בזכריה ב' בס"ד: (כג) האף. הה"א בפתח בספרים מדוייקים כתיבי יד וכן סבירו שבסמוך: (כה) חלה. דגוש בזי"ן: (כו) העיר. בחטף: (כח) אולי. בפשטא אחד לבד בראש התיבה: (ל) ויאמר אל נא. בפשטא אחד לבד בראש תיבה: (לג) כלה. דגש בלמ"ד:

יט (א) ולוט ישב. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט דייני ב"ר פ' נ' עיין יפה תואר שם סימן ו' ופרשת מ"ח סימן ו': (ב) הנה נא אדני. כתב המכלול בסוף ספרו שער דקדוק המלות על מלת הן שזהו בסגול הנו"ן מפני הדגש שבמלת נא ע"כ. ובמסורת ליתא דכותא ובגלגל בנו"ן. הנה נא אדני. זה השם חול כמו שכתוב לקמן בפ' ויאמר לוט אלהם: ויאמרו לא. בדגש הלמ"ד ע"פ המסורת והוא חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מנעל וכולן נסדרו במ"ג דכי תשא ה' ובשמואל א' ח' על ויאמרו לא כי אם מלך נמסר ב' בטעם ודגש ותנו כי ברחוב נלין: ברחוב. הבי"ת בשוא לבדו: (ד) טרם. בזקף אחד לבד ובסוף התיבה: (ה) הוציאם. בגלגל באל"ף: (ו) ויצא אלהם. חסר יו"ד כי לא נמנה עם הי"ז מלאים במסורה רבתא והרשב"ם הפתח וסגור אחריו: (ח) אוציאה נא. נו"ן נא בדגש: לאנשים האל. ה' דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק: רק לאנשים. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב המאירי והרמ"ה ז"ל: (ט) גֶּשׁ־הָלְאָה. הוא ממשקל חָכְמָה עָצְמָה אלא שבא הקמץ מעוף לקמן רמב המכלול דף כי"ו ובכלל אמרו המדקדקים שכל שוא הבא אחר תנועה גדולה הוא נע לעולם בלתי אם התיבה מלעיל כמו משכמו ומעלה (שמואל א' ט') כי יָגֹרְתִּי (דברים ט') שבנה בנתי לבן (רות א') אמנם אם מלה זעירא גרמה לתיבה שלפניה להיות מלעיל אז יהיה שוא נע כמו וְקָרְאוּ־לוֹ (דברים כ"ה) וְתַחְשׁוּ־בוֹ (שם כ"א) וַתַּשְׁקֶה לוֹ (משלי ז') כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד (תהלים מ"ט) אִם שֹׁדְדֵי לַיְלָה (עובדיה א') ערוגת הבשם פ' ג': ויפצרו באיש. בקדמא ולכן הבי"ת רפויה: לשבר. בלא מקף: (יא) ואת האנשים. הוא"ו בגעיא: (יג) כי משחתים. עיין מה שכתוב בירמיה ו': את המקום הזה. בכל הספרים כתוב את ולא אל וכן תרגם אונקלוס ית אתרא הדין: (יד) קומו צאו. הצד"י דגושה בתר יהו"א בלא מנעל ע"פ המסורה וסימן נמסר במ"ג דכי תשא ה': (טו) הנמצאת. חסר וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טז) ויתמהמה. כתוב במכלול סוף שער דקדוק הפעלים שזה בא קמץ הה"א האחרונה מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק עכ"ל ונמסר על זה ז' בטעם מרעימין ומפסיקין וכן לאיתי במקצת ספרים כתיבת יד אבל אם יתמהמה חכה לו בפתח (חבקוק ב'): בחמלת. הבי"ת דגושה: (יז) ויהי כהוציאם. לכן אמר הכ"ף רפה. וכ"כ רד"ק מכלול דף ק"ז שכתוב במסורת כל כהוציאם. כשמעם. ודומיהם סמוך לאלפא לכן אמר רפה. ודגש לכן כמאלי עכ"ל וזאת האלפא שבסוף התיבה היא שלא קורים אותה ברפה אלא קטנה ואין לה דין מפסיק שע"י כן לה נעימה לפי שנקשרת ומתגלגלת בנעימתה עם התיבה שאחריה ועיין מה שכתבתי בשופטים ז' על ויהי כשמע גדעון: אל תביט. הבי"ת נקודה בחירק. (יח) ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה נא מצא וגו'. כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש. אל נא אדני הנה נא מצא וגו' להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקב"ה הכי מייתי לה סוף פ' שבועת העדות ובמסכת סופרים פ' ד' בלא פלוגתא וכן פסק הרמב"ם בסוף פ"ו מהלכות יסודי התורה ויש לתמוה על הראב"ע ורבינו בחיי שכתבו שהוא חול ונקמץ לפי שהוא סוף פסוק וכתב הריטב"א הא ודאי ליתא אלא א' שהוא חול הנה נא אדני סורו נא. והא דנקט כל שמות אגב ליתמי נקט הכי עד כאן. ורש"י פירש דקרא הכי קאמר ויאמר לוט אלהם באזניהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר לו אדני הנה נא מצא עבדך וגו'. ויהיה לפי זה שם אדני דבק עם הנה נא וגו'. וקשה כי הוא בסוף פסוק. לכן נראה פי' הריטב"א שפירש ויאמר אליהם באזניהם: (כ) אמלטה נא. מלרע. ונו"ן נא דגושה בכל הספרים אבל אמלטה נא ואראה מלעיל (שמואל א' כ') וכן כתוב במסורת ובמכלול דף ע"א וסימן לוט למטה ודוד למעלה: (כא) אליו. בזקף קטן כן הוא בספרים כתיבת יד: הפכי. הה"א בקמץ לבד והוא חטוף: (כב) לעשות. העי"ן בחטף פתח. בהעתק מספר הללי לעשת ירושלמי לעשות עכ"ל וכן הוא מלא בספרים שלנו גם במסורת לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר בריש פרשת ויקהל עיין מ"ש שם: עד באך. חסר וא"ו ובכ"ף פתוחה. וכ"כ הרמ"ה ז"ל וליכא כותיה באורייתא ויש לתמוה כי לא נמנה במסורת פרשת נח עם הדומים אליו באשר קריא: (כג) השמש יצא. ג' טעמים יצאה חד בתורה וחד בנביאים וחד בכתובים: (כה) ויהפך את הערים האל. ח' בלישנא חול דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק: (כח) כקיטר. כתב הרמ"ה קיטר הארץ כקיטר הכבשן תרוייהו מלאים יו"ד וחסרים וא"ו כתיב: (ל) ויעל לוט מצוער. כתוב בהעתק מספר הללי מצוער מלא. ירושלמי מצער חסר ע"כ ובספרים מדוייקים מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב צוער ג' מלאים בלישנא וסימן על כן קרא שם העיר צוער. ויעל לוט מצוער. בצוער דפסוק הנזכר וכל שאר אורייתא חסר וא"ו כתיב כמו כתיב: (לא) ואיש אין בארץ לבוא. בהעתק מספר הללי לבא חסר וא"ו אבל בכל הספרים שלנו מלא וכן ראוי להיות עפ"י המסורת כי לא נמנה בס' לבא חסרים וסימן נמסר בפ' ויחי וכן כתב הרמ"ה ז"ל והל"ם לבא ז' חסרים וא"ו ומלאים אל"ף ונכלם כמו שנמסר בריש פ' ויחי וכל שארא באורייתא מלא וא"ו ואל"ף כתיב עכ"ל: (לג) יין בלילה הוא. ד' דסבירין ההוא וכתיבי הוא כדאיתא במסורת: ובקומה. הראשון מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובקומה תרין בבנות לוט קדמאה מלא ובתרא חסר עכ"ל והנקודה על וא"ו ולא בשוטות אחרת. וכן אמרו בב"ר דמיך ובהוריות פ' כהן משיח למה נקוד על וא"ו שבקומה של בכירה לומר שבשכבה לא ידע אבל בקומה ידע והכי איתא בבראשית רבה פ' נ"א סימן י' עיין שם ביפה תואר וכן בתיקון ס"ת ישן אומר בשמעתא אין נקוד רק הוא"ו שניים ובס' הזוהר מ"ש בקדמיתא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה בוא"ו ונקוד על וא"ו בגין דסייעתא דעילא הוה אשתכח בההוא עובדא דזמן מלכא משיחא לנפקא מיניה ובגין כך אשתלים הכא בוא"ו ובתראה כתיב ובקומה חסר וא"ו בגין דלא נפק מינה אולקא לקב"ה בהאי מדרשא. ועיין מ"ש בפרשת לך לך אצל ביני וביניך: (לד) ממחרת. מ"ם שניה בלא געיא: (לז) הוא אבי מואב. מלת הוא במאריך לא במקף:

כ (ב) אבימלך. מלא כתיב וכל אורייתא דכוותה הרמ"ה ז"ל: גרר. הגימ"ל דגושה: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. לפי הנראה משמע הכתוב זה השם קדש. וכן ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלם הלילה ויבא אלהים אל בלעם לילה אבל מדברי התוספות ריש פרק בתרא דשבועות דף ל"ה לא משמע כן וכן בשמות שבפסוק נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה ועבריינים אלא כולהו כמבהילין וסמכתי עלי מהם שאין למדקדק עסק בהם. ועיין ביפה תואר על ב"ר פ' נ"ב סימן ח' ומה שכתבתי סוף פרשת וילך: ויבא אלהים אל אבימלך בחלום. מלא וא"ו בהעתק מספר הללי והאומר שבסמוך חסר וכן הם בכל הספרים המדוייקים והמדפיסים שכתב על זה ב' ספרים וכן הביאו במסורת הגדול ונגרר אחריו גם בעל מנחת כהן ובעל מסורת הגדול היו במוטעים וכ"כ אור תורה בשגיאות בחלום הראשון מלא ע"כ והשנים הספרים הם ויאמר אליו האלהים בחלם שבסמוך. אל לבן הארמי בחלם (פ' ויצא) וכ"כ הרמ"ה ז"ל. אחר כך ראיתי בקונטרס הטעיות מס' מנחת כהן שהזכיר שחזר בו מכל אשר ישר משנתו. והגיה כמו שכתבתי וכן הוא בתיקון ס"ת ישן: (ד) הגוי גם. הגימ"ל דגושה: (ה) הלא. בלא מקף במסורת כ"י נוסף זה על מספר הלוא שמלאים וא"ו במסורה אבל בכל הספרים חסר וכן עיקר כמו שכתבתי בפ' בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב: (ו) גם אנכי ידעתי. גם בדגש ובלא מקף: חושך. מלא בספרים המדוייקים ובהעתק הללי והוא מן י"ז מלאים עפ"י המסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב חושך ב' מלאים וא"ו וחסר ה"א בלשון זכר וחסר סימן כמו שהם במסורה גדולה שלנו: אותו לי. חסר אל"ף כלומר שאמר לו של אבימלך דע כי ממעט שמעשה שלקחת את שרה ... בי משפיע וקולים ואני בצער גדול. שערי אורה פקיחה שנית. ועיין ג"כ בספר הזוהר פ' ויקרא ד"ט ע"א: (ט) מה עשית. בלא מקף: (י) הזה. הזי"ן דגושה בשניהם: (יא) והרגוני. בהעתק הללי מלא ירושלמי חסר עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד מלא וחד חסר וזה מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב והרגוני על דבר אשתי מלא וא"ו כתיב. מן והרגוני אנשי המקום דפ' תולדת יצחק חסר וא"ו כתיב: (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים. יש מחלוקת בזה השם במס' סופרים. י"א חול ר' חנניה בן אחיו של ר' יהושע אומר קדש שאלולי אלהים כבר התעו אותי. ואונקלוס תרגם קדש ובב"ר נמי דריש כ' מנין הדין קריא בהלא אנפין וכלהון קדש וכן פ' הראב"ע ורלב"ג ורש"י. וגם בס' מאזני לשון הקדש דף ל"י כתב הראב"ע שפי' הנכון שהוא קדש ועיין מ"ש בסוף פרשת ויצא: אל. בשופר הפוך:

כא (ו) צְחֹק לִי. בשפה הלא דכל חד וחד מלעיל וליש דומא אסיב בגווייהו ילחק מלעיל כל השמע יצחק לי: (ז) היניקה. בתיקון ס"ת כתוב ס"ת היניקה ע"כ ודבר זה מסורת בידינו שהוא מלא דמאלו עליה ה' מלאים בלישנא בתרין יודין. תרין מנהון באורייתא ותלת בנביאים וכתובים: (יד) וחמת מים. בפתח החי"ת. שכמה: ויתן אל הגר. בתלישא א' לבד בס"ת: (טו) ויכלו המים מן החמת. בס"ת כתיבת יד החי"ת בסגול וכן כתב רד"ק על זה בשרשים שהוא בשש נקודות ויש ספרים בחמת עכ"ל: (טז) במות. מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ביום אכלך ממנו מות תמות תרווייהו מלאים וא"ו כתיב וכל מות וכל תמות באורייתא דכותא מלאים ודכותא בלישנא אל אראה במות הילד את כמות כל האדם כל לישנא

לישנא מלא: (יז) ויקרא מלאך אלהים. בפסק: (יח) גדול. הגימ"ל דגושה: (כב) ויהי בעת. פרשה פתוחה: (כג) השבעה לי באלהים. קמץ: גרסה בה. במקצת ספרים בלא מקף: (כה) אבימלך. בסתם: עבדי. הדלי"ת רפה: (לג) ויטע אשל. ברוב הספרים הסל"ק בציר"י ובספר אחד כתיבת יד מדוייק בסגול ונמסר עליו לית גם רד"ק כתב ויטע אשל תחת האשל בשש נקודות (שמואל א' כ"ב) ובעל רב פעלים כתב ויטע אשל יש ספרים בב' נקודות ויש ספרים בג' נקודות ועיין מ"ש בשמואל א' סימן כ"ב וסימן ל"א: אל עולם. הסל"ק בציר"י: כב (ג) את שני נעריו אתו. ובבלעם נעריו עמו עיין מ"ש שם: (ה) שבו. במקצת ספרים בלא קדמא: לכם. במאריך לא בטפחא: (ו) את עצי העולה. בס' כ"י ס"ת חסר וק"ל כר"מ וכן כתב הרמ"ה ז"ל והעלהו שם לעלה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא חסר בר מן חד מלא וסימן עולה דבכורים והקרבתם עולה לריח דפינחס כמ"ש שם: (ז) הנני בני. בלא מקף ובסגול נו"ן לאשונה ושתי הנוני"ן דגושות ובא מ"ן יו"ד שמדבר בעדו בדגש שלא כמנהג ובמסורת ב' דגושין וסימן הנני בני מי אתה בני דשולדת יצחק: (ח) יראה לו. בספרים כתיבת יד היו"ד בלא געיה וא"ת כתב שראה בגליון ספר אחד כתוב במחוכא רבא בגעיא: (יא) אברהם אברהם. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בנוייהו כמו שאבאר בפרשת שמות על משה משה בס"ד: (יג) כלחו. הסי"ן בפתח בדפוס קדמון ובספרים מדוייקים כתיבת יד וכן כתב אור תורה ועיין אבן עזרא: בסבך. גם הבי"ת שניה בפתח במדוייקים וכן כתב במכלול דף קל"ט וכתב אור תורה שהגיה המדפיס שקר כי במסורה מנו זה חד מן ה' זוגים מן ב' ב' מילין פתוחים וקמצים ע"כ. ובעל רב פעלים כתב שבמסורה אמרה מלא כלחו בסבך לית וקמץ: (יד) יְהוָה | יִרְאֶה. יש פסיק אחר השם ועיין מ"ש בירמיה סימן כ"ג: (טז) ולא חשכת. בלא מקף: (יז) וירש זרעך. כל יירש ויירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן בר מן דין דהוא חסר חד יו"ד: את שער איביו. קדמאה שער איביו תניינא את שער שנאיו הכתם חיי שרה. ואחר פסוק סימן על איביך ועל שנאיך אחר לדפוק. ובבראשית רבה פ' נ"ו וירש זרעך את שער שנאיו ר' לוטר זו תרמוד וכתב בעל יפה תואר שעמוס קורא הוא ור"ל איביו: (יח) והתברכו. הרי"ש בשוא כמנהגנו: (כג) ואת בתואל. בלא מקף והסל"ק בציר"י ובמעט מעתא כן הוא במדוייקים:

פרשת חיי שרה

כג (א) חיי שרה. פתוחה: (ג) ולאברהם. הכ"ף זעירא: (ד) גר ותושב. לפי הכללא במילופין אין במלה גר מאריך לבן אחר וכן מלאחי בקדמון: (ו) נשיא אלהים | אתה. כתב הסהם לורזאנו שאין פסק אחר מלת אלהים ובאמת כי גם אני מצאתי כן בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ואולם בספר אחד כ"י יש נותן הוא בפסק ונפסא ישרה היא בעיני ודוגמא בפרשה ואתחנן בפסוק כי שאל נא וגו' אלהים | אדם. ובילקוט פרשה משפטים רמז שנאמר בשם מס' סופרים נשיא אלהים אתה קדש אבל במסכת סופרים שאצלנו ליתיה: קבר. במקרא גדולה נכתב מלא והמדפיס כתב עליו לית ומלא וטעות הוא כי כולם חסרים בתורה וכן כתבו הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן. וז"ל הרמ"ה ז"ל קבר את מתך חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר ודכותא בלישנא מקבר מתך חסר וא"ו כתיב ודכותא לקבר את מתי מלפני וכל לקבר באורייתא דכותא חסר ומסר עליה כולהון חסרים: את מתך. בלא יו"ד אחר התי"ו ואף על גב דמלתא דפשיטא היא איצטריכא למיכתב לה משום מאי דאמרינן בב"ר פ' נ"ח קבר את מתך מתים הרבה וכתב בעל יפה תואר נראה דדריש את למקרא כאלו כתיב מתיך ביו"ד. ועיין עוד שם סימן ז': (ז) ויקם אברהם וישתחו. אלוף בטעם. קדמאה וַיָּקָם אברהם מעל תניינא וַיָּקָם אברהם וישתחו וסימן מעל לעיל וישתחו מלרע: (ט) ויתן לי. ברוב ספרי ספרד ברביע לא בתרי גרישין: בכסף מלא. בספרים כתיבת יד ובדפוסים ישנים בקדמא אזלא לא בגלגל וברביע: בתוככם. מלא וא"ו כן הוא בהעתק הללי ובספרים כתיבת יד ודפוס קדמון וכן הוא בהרמ"ה ז"ל וזה לשונו בתוך המים מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוך באורייתא דכותא מלא נשיא אלהים אתה בתוככו מלא וא"ו כתיב בתוככם לאחזת קבר מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם ונלחמו בתככם בארץ כנען וכל שאר מלאים. אשר קיבוצים נמן בתוכה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא והוצאתי את בני ישראל מתוכם מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוכם באורייתא דכותא מלא: (י) ועפרון ישב. ר' יצחק אמר ישב כתיב אותו היום מנו אותו הרבים פרנסים פי' שר הסרים. דלא יהי בר נש רב זבין מן בר נש זעיר ב"ר פ' נ"ח ופ"ח ביפה תואר סימן ה' ובפ' מ"ח סימן וא"ו ובזוהר דף קכ"ז: ויען. במקרא לבד בנו"ן וכן הארץ שבסמוך: (טז) וישקל אברהם לעפרן. כל עפרון שבסימן מלא וא"ו חוץ מזה והוא הניינן בפסוק וכן אמרו בילמדנו רים פ' בהר סיני ופ' ראה בתקפא דעשר תעשר ובב"ר פ' נ"ח ובמ"ר פ' ל"ח נחסר לבון זה עפרון איש רע עין שהכנים עין רעה בממונו של אברהם ולא ידע כי חסר יבואנו. שחסרו הכתוב וא"ו. ר"ע עיי"ן בגימטריא עפרון מיין; יפה תואר ב"ר שם סימן ט' ומ"ש ביכתים ל"ח בס"ד: (יט) המכפלה על פני ממרא. ליה דחסר אשר ומטעים ביה ולאון שי' בקבורת שרה על פני ממרא בקבורת אברהם אשר על פני ממרא: (כ) לאחוז. הזי"ן בדגש:

כד (ב) השמר. הש"ם בדגש: (ג) אשר אנכי יושב בקרבו. קדמאה בקרבו תניינא בארכו ואחר פסוק סימן כי אני ה' בקרב הארץ: (ד) כי אל ארצי. חד מן ה' פסוקים דליה בהון את ומטעים בהון: (ה) הזאת. הזי"ן דגושה: (ז) נשבע לי. כן כתוב בספרים כ"י ובדפוס ישן: (ח) ונקית משבעתי זאת. כל לשון שבועה באורייתא חסר וא"ו שְׁבֻעָה והטעם לפי שכל לשון שבועה היא אלשון שבעה וסוד הענין הוא מה שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשת תקח מידי וגו' על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. שערי אורה בספירה שנים על שבועה: (י) ויקם וילך. רביע ביו"ד של ויקם: (יב) חסד. בס"א בזקף גדול: (יד) והיה הנער. הנערה ק' עיין זוהר פ' בראשית דף כ"ט: (טו) טרם. בזרקא אחד לבד במ"ס: אשר ילדה לבתואל. אע"ג דדגש למ"ד דידיה איצטריכא למימסר עליה דספר משום דאיכא במסורה למימסר עליה לית כוותיה וספר הרמ"ה ז"ל:

(טז) והנער טבת מראה. והנערה ק': (כא) משתאה. המלא"ף בציר"י מכלול דף ק"ס: לדעת. בס"ם ברביע לא בפזר גדול: (כב) כלו הגמלים לשתות. מלא וא"ו בספרים המדוייקים ובדפוסים ישנים וכן בהעתק הללי כתוב לשתת לשתות פי' עד אם כלו לשתת דלעיל חסר וזה מלא וכן במסורה לשתת ד' חסרים וסימן עד אם כלו לשתת כי לא יכלו לשתת דויחפרו תניינא דבפ' ולא יכלו לשתת מים ממרה ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם וכן כתבה הרמ"ה ז"ל: (כז) בית אחי אדוני. קדמאה אחי בציר"י בפרשה בת אחי בחירק: (כח) הנער. הנערה ק': (ל) ואת הצמדים. לבן אחר הוא"ו במאריך וכן הוא במדוייקים מהאבר: כה דבר. הדל"ת רפה והבי"ת בסגול: (לג) ויישם. ויושם ק'. ובכל ס"ת יש שורק ביו"ד שניה וכן כתב בעל מסורת המסורת יש ספרים שיו"ד ראשונה בקבוץ והוא טעות גמור כי לא נמצא אות נקודה בקבוץ לפני יו"ד נחה עכ"ל. וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויישם לפניו לאכל תרין יודי"ן כתיב קדמאה קרי יו"ד בשורק ותנינא כתיב יו"ד אלופי וא"ו ויישם כתיב ויושם קרי: (לה) וכסף וזהב ועבדם. דין לחוד חסר יו"ד בלישנא וכל עבדים דאורייתא מלא: (לט) ואמר אל אדני אלי. דין לחוד אלי כתיב חסר וא"ו באורייתא ולדרשה דרשינן בבראשית רבה פרשה נ"ט על אליעזר עבד אברהם שהיתה לו בת והיה מחזר לחפש ליצחק כמו שהביא רש"י ז"ל. ואף שכתוב כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב. ובילקוט הושע רמז תקל"ח גרסינן בהדיא אלי כתיב אמן לו כתיב וכו'. והא דלא כתיב הכי בפ' שלמעלה כבר תירץ בעל גור אריה שודאי אליעזר אמר לאברהם. אולי ולא אלי אלא שכך היתה כוונתו שהיה מחזר למצוא עילה וכו' ע"ש ועיין עוד תירוץ אחר במסורת הברית הגדול סימן קל"ב: (נג) ומגדנת. הדלי"ת בדגש: (נה) הנער. הנערה ק' והה"א במאריך לבן אחר וכן הוא במדוייקים לא הכו"ן: אחר תלך. זה אחד מן המקראות שקראו רבותינו עיטור סופרים כמ"ש סוף פרשה בהעלתך: (נז) לנער. לנערה ק': (ס) ויברכו. הרי"ש בשוא: ויירש. בהעתק הללי ויירש ירושל' ויירש ואומר המסורה לית מלא עכ"ל וכן הוא מלא בספרים מדוייקים והמסורה שנמסרה ביהושע י"ט ויירשו ז' חסר יו"ד בלישנא וסימן ויירש זרעך את וגו' סיחון ויירש זרעך את שער שונאיו דסוף פרשה וירא וכן מסורה ביהושע סוף סימן כ"א ובמסורת כתיבת יד ובמסורת אחריתי נמי כ"י נמסר התם עליו לית חסר ולא פליגי לימצי אהדדי דהתם ויירש גרידא קא מסיר וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל יירש ויירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן קדמאי לבי"ת חד קרי וחד לא קרי בר מן א' חסר חד יו"ד וסימן ויירש זרעך דכי ברך אברכך: (סה) הלזה. הה"א בפתח:

כה (ג) ובני דדן. לפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת אלא שהוי"י מפסיק הדל"ת לסדגש. וכן נזכר זה עם דומים אחרים דגושה מבעל לשון למודים ובספר אחד מדקדוק כתיבת יד. אמנם בכל הספרים רפויה וכן נכון מטעם שכתב רד"ק בספר מכלול לפי שאין אות לאשונה שמושית וכמ"ש בפ' וירא על אתה הדבר: אשורם ולטושם ולאמים. אשורם מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכותא ולטושם. ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כך כתוב בכל הספרים המדוייקים וגם בהעתק הללי ואל תחוש להגהת מ"ג שכתיב שם יש ספרים מדוייקים כתוב ולאמם כי בכל ס"ת הוא מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לאמים גרידא דכוסים ומסר עליה חסרים וא"ו בכולהו נוסחי דיקין. ולאם מלאם יאמץ מרויהון חסר וא"ו כתיב: (ד) וחנך. דין לחוד לבר חסר וא"ו באורייתא כמ"ש בפ' פינחס: (ו) ולבני הפילגשים. ב"ר פרשה ס"א פילגשם כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני עיין מזרחי וגור אריה ויפה תואר שם סימן ד' ועל פי זה המדרש פי' רש"י חסר יו"ד שלא היתה אלא פילגש אחת והיא הגר היא קטורה והקשה עליו החזקוני שהרי הוא מלא בספרים מדוייקים והן הגר וקטורה ולשון המכלל יופי דרש רז"ל ידוע. והכתוב מלאוהו מלא ביו"ד בכל הספרים המדוייקים עכ"ל. ומבואר לשונו ניכר שלשון קמאי הוא וכ"כ החזקוני והרמ"ה כתב בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן בתרין יודין כתיב ומסיר עליה לית כותיה מלא בתורה. מיהו בדרשא דייק מינה דהגר היינו קטורה מדכתיב הפילגשם חסר יו"ד קדים למ"ם ואנן אכתין שמעת מינה דחסרין יו"ד כתיב עכ"ל. ובהעתק הללי מלא דמלא וכן הסכימו המסירי ובעל ס' אמן השון ומסורת מכרזת ולומדת ב' מלאים דמלאים וסימן ולבני הפילגשים אשר לאברהם שומר הפילגשים דאסתר. ועיין בס"ם הרמב"ן סימן ל"ב ובתשובת הרשב"א הביאה הב"י בטור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בס"ד בפ' בא על פי ואל תפי המזוזה ובפרשת כשא על כלום עשה: נתן לאברהם מתנת. מתנת כתיב חסר וא"ו ודרשו רבותינו בפרק חלק שמסר להם שם טומאה: (ח) ויגוע. בס"ם אין בה"א גלגל: (יג) בשמתם לתולדתם. חסר וא"ו כתיב ודכותא למקומתם בשמתם דאלופי עשו ודכותא ויהיו בני לוי בשמתם כולהו חסרים ודכותא בלישנא ואלה שמות דמרגלים ואלה שמות באורייתא חסר וא"ו כתיב ומסורה דמסר עלי' אלפא ספרים שנושא הוא דספרים טובא הוו ונוסחי דיקי במסורה קמים אלקי ודכותא שמם מטמים חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: לתולדתם. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וגם בהעתק הללי וכן נמסר בפ' ואלה כל אורייתא תולדתם כתיב בר מן ב' חסר דחסר וסימן ואלה שמות בני לוי לתולדתם ובני מררי מחלי ומושי. וגו' ותרוייהו בפ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל: בכר ישמעאל נבית וקדר. בכל ספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים הזקף קטן על מלת נבית וקדר במאריך ונכון הוא וכן הוא בד"ה א': (יד) ודומה. בה"א בכל ספרים מדוייקים ואין לחוש להגהת מקרא גדולה וכ"כ א"ם וכ"כ הרמ"ה ה"א בסוף תיבותא ומלא וא"ו כתיב וכ"כ א"ם: (טו) חדד ותימא. בכל ספרים מדוייקים בתרי דלתי"ן וכ"כ החזקוני ויש לי תמיה מיונתן בן [צ"ל ראו] עוזיאל שתרגם חדד חריפא מלשון ויחם פי כתרגם חדם (ישעיה מ"ט) שתרגמו חדד וכן בדברי רז"ל כעל תורה חדד הכינה ועוד אמרו שני תלמידים המחדדים זה את זה בהלכה ענין חריפות וגם הרמ"ה כתב חדד ותימא עם ב' דלתי"ן כתיב ודבר זה מוכרח גם מהמסורה המומלה בד"ה חדד ב':

פרשת תולדת

(יט) ואלה תולדת. פתוחה: (כא) כי עקרה הוא. הוא כתיב מלמד ששניהם עקורים כדאיתא בסוף פרק הבא על יבמתו: ויעתר. התי"ו בסגול: (כב) ויתרצצו. הצד"י בשוא לבדו לפי דרכנו: למה זה.

הזי"ן בדגש וכן זי"ן האדם הזה וכן זי"ן ולמה זה לי: (כג) גיים. גוים ק' והשיכך ביו"ד שנייה כמ"ש בפ' לך לך על גביים. וכל גוים דאורייתא מלא וא"ו וחד יו"ד בר מן דין דכתיב חסין יודין וחסר וא"ו [illegible] שדרשו רבותינו גיים כתיב בפ"ק דע"ז וב"ב ושוחר טוב מזמור ע' עיין מזרחי ויפה תואר וגור אריה: מלאום. הלמ"ד רפויה עם המ"ם שלא כמנהג חבריו והיתה ראויה להדגש מכלול דף כ"ח: ורב יעבד צעיר. יעבד חסר וא"ו כתיב וכל יעבד באורייתא דכותיה ובב"ר פ' ס"ג אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד וכתב בעל יפה תואר שם סימן פ' דחסר וא"ו כתיב ויש אם למקרא ויש אם למסורת אם זכה הצעיר יעבוד אותו הרב כפי המקרא ואם לאו יעבד הרב מהצעיר וכו' שכן צריך להגיה בשוחר טוב מזמור ע': (כה) אדמוני. בכל ספרים המדוייקים מלא וכן הוא בהעתק הללי ובמסורת ב' ומלאים וסנבו הוא אדמוני דדוד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: כו (ג) שכן בארץ. חסר וא"ו ויש בו דרש בב"ר פ' ס"ד עיין שם ביפה תואר סימן ג': (ג) האלת. בהעתק הללי האלות. ירושלמי האלת חסר ע"כ. ובכל הספרים חסרים וכן חברו שבחומש וכ"כ בעל הטורים ובמסורת כל אורייתא חסר במ"ש מלא ויהי רעב בכל הארצות וכ"כ הרמ"ה ז"ל: הארצת האל והקמתי. ח' סבירין, האלה וסימנם במסורת על פסוק זה. ומדרש אגדה יש בב"ר פ' ס"ד סימן ג': את השבעה. במסורת הדפוס ג' חסר וכו' דין חד מינייהו ומארת בשאר קריא ולא חשיב בהדייהו את השבעה אשר נשבע דסוף ואתחנן מכלל דההוא מלא כתיב ולא היא דחסר כתיב. והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל זה לשונו והקמתי את השבעה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר בכל נוסחי דיקי ושיטה כתיב בלישנא תרין מנהון השבעה וסימן והקמתי את השבעה. את השבעה אשר נשבע. ותרין בשבעה סימן לכל אשר יבטא האדם בשבעה או אסרה אסר על נפשה בשבעה. וחד לשבעה אלה ולשבעה דקומה. וחד שבעת גבורתא או הבבע שבעה וכולהון חסרים וליש דמסר עלי' אלפא חסרים תרין בשבעה וחד שבעה ושבושא הוא דאי בלישנא קא מסיר שיטא הוו דאי בשבעה קא מסיר תרין הוא דהוו. (ד) הארצת האל והתברכו. ח' סבירין האלה: (ה) חקותי. בהעתק הללי חקתי: ירושלמי חקותי עכ"ל, וכן הוא מלא וא"ו בתראה מבכל הספרים ונמסר עליו לית מלא בתורה וכ"כ לשון הרמ"ה ז"ל על זה. חקותי ולא וא"ו קדים לפי"ו וחסר וא"ו קדמאה דין לחוד מלא וא"ו ושאר חקתי בחקתי כלהון חסרין תרין ווי"ן באורייתא: (ו) וישב יצחק. אין מאריך ביו"ד: (ז) פן יהרגני. הה"א בפתח לא בחטף פתח כי לא יתכן שוא נע אחר חטף: כי טובת. בהעתק הללי טובה. ירושלמי טבת עכ"ל. ובכל הספרים מלא ונמסר עליו במסורה כ"י כל אורייתא מלא בר מן חד חסר ובפ' חיי שרה ע"ש והנערה טבת מראה נמסר עליה לית חסר בתורה וכ"כ הרמ"ה בהדיא והנערה טבת מראה חסר וא"ו ומסרים עליה לית כותיה חסר בתורה ושאר אורייתא מלא: (ח) ויהי כי. כי בגלגל לא במקף: (ט) אמרת אחתי הוא. הוא כתיב בוא"ו כמ"ש בפ' לך לך גבי ומלך בלע היא: ויאמר אליו יצחק. בזקף קטן: (י) מה זאת. הזי"ן דגושה: (יא) בשנה ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל הוא ההוא דלשון זכר מלא אל"ף וא"ו כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסימן וכו' כמ"ש בפ' לך לך ועיין מ"ש מזה בפ' דברים: ויברכהו. הוא"ו במאריך: (יד) ועבדה רבה. חסר וא"ו בתר בי"ת ובבראשית רבה פ' ס"ד דריש מיימא אמר ועבדה כתיב אם אין אדם עושה עצמו כמו עבד לעבדו אינו קונה אותו כענין שאמר טוב נקלה ועבד לו ובעל מתנות כהונה פי' על דרך מה שאמרו בפ' אלו מציאות מי שהניח לו אביו מעות ומבקש לאבדם ישכור פועלים ולא ישב עמהם. ובעל יפה תואר פי' על דרך מה שאמרו בפרק ארבע מיתות מאי דכתיב עבד אדמתו ישבע לחם אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם: (טו) וימלאום. עיין מ"ש בשמואל א' י"ח: (יח) שמות. בזקף קטן: כשמת. בזקף גדול: (כ) רעי גרר. הגימ"ל רפה: (כא) ויעשק. העי"ן בשוא לבדו: רחבות. בהעתק הללי רחבת ירושלמי רחבות עכ"ל ובמקרא גדולה כתוב ובתיקון ס"ת ישן לאיטי רחבת חסר ומוגה חסר עכ"ל ובכל הספרים שלפניו מלא וא"ו בתראה ובא' מהם כ"י כתוב עליו כן כתיב וכן כתב הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה: כי עתה. בחילופים כתיבת יד הכ"ף במאריך לב"א וכן הוא במקרא מדוייקים ובקצתם הוא ג"כ במקף: (כח) אהלו. בגא"ו בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים וכן במסורת הדפוס וכ"י לא נמנה זה עם אותם שהם בה"א וסימנהון נמסר פ' נח וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כט) מעשה. הסי"ן בציר"י והוא חד מן ד' קמצים עפ"ה: (לה) ותהיין. הה"א בשוא לבדו ובלא מאריך בתי"ו: כז (א) מראת. בהעתק הללי מראת. ירושלמי מראות עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ג) ציד. צידה ק' ובמסורה גדולה במערכת אות הה"א נמסר הסימן מן ב' מילין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא ולא קרין וחד פלוגתא עלוהי. צידה דועתה שא נא כליך וכן ראיתי במסורת כתיבת יד גם בספר אחד כ"י מספרד מסור עליו ציד ק' ופליגי ביה ע"כ אבל הרמ"ה ז"ל כתב הוא היה גבר ציד לא יתיר ה"א וכל אורייתא דכותא בר מן חד יתיר ה"א בתר דלי"ת וצודה לי צידה ומסר עלי' צידה כתיב ציד ק' עכ"ל. וכן מצאתי במסרה כתיבת יד שנמסר סימן הב' ונמנה זה עמהם בלא מחלוקת ובמדרש לקח טוב ציד קרינן צידה כתיב מכאן רמז להלכות שחיטה שהם חמשה דברים שמפסידין את השחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה עיקור. ועיין עוד בבעל הטורים ובמדרש הנזכר הוא חיבור רבינו טוביה בר אליעזר הנקרא מדרש פסיקתא ונדפס ממנו מס' ויקרא ואילך. וס' ברכאים ומסר ואלה שמות נמצאים בכ"י ובסוף החבור כתוב שהיה בשנת ארבעת אלפים ושמנה מאות וחמשים לבריאת עולם: (ד) ואכלה. חסר וא"ו וכן השני מטעמים ואכלה וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודכותא ואכלה אליך בני חסר וא"ו: (ה) בדבר. בבי"ת מזקוני והוא חד מנן אלה במסורת: (יא) שער. חסר יו"ד וכן הוא בהעתק הללי ונמסר עליו לית חסר והמדפיס שכתבו ביו"ד טעה ולא הביט למסורת שלפניו על פ' כידי עשו אחיו שערת וז"ל שערת ד' חסר בלישנא וסימן הן עשו אחי איש שער. כידי עשו אחיו שערת. ולקח מדם הפר ומדם השעיר. על ראש השעיר החי. ע"כ לשון מסרה זו. וכן הביאה בעל מנחת כהן. אך בקונטרס אחרון מטעיות שנפלו בדפוס כתב המחבר עצמו שטעה והקריא כל הספרים המדוייקים ולא מצאתי כ"א השנים מהם חסרים. איש שער. שערת. אבל מדם הפר ומדם השעיר. על ראש

השעיר החי. הכתיבים במושבושם עד שיבא משכי במהרה בימינו והוא יתיב לנו כל הספקות בע"ה. אחר שכתבתי כל זה בא לידי ס' הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כלם נכוחים וישרים. הן עשו אחי איש שער חסר יו"ד כתיב ומסורה עליה לית כותיה חסר ושאר שעיר השעיר באורייתא בלישנא בלשיכא מלא יו"ד כתיב. ולית דמסרי בהון ד' חסר יו"ד וסימן איש שער. מדם הפר ומדם השער. על ראש השער קדמאה. כידי עשו אחיו שערת. מיהו בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן כולהון בלישנא דלשיכא מלאים יו"ד כתיב. כידי אחיו שערת חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וי"ו: (יב) כמתעתע. כתוב עליו במסורת לית ורפה התי"ו קמייתא ע"כ וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י: והבאתי. מלרע: (יג) קללתך. בספר אחד מדוייק בלא מאריך בקו"ף ולא בלמ"ד. וכן בחילופים כתיבת יד מצאתי ב"א קללתך ב"נ קִלְלָתְךָ: (יח) הנני מי אתה בני. בסגול נו"ן ראשונה ובדגש שני נוני"ן ועיין לעיל פ' וירא על הנני בני: (יט) אנכי עשו בכרך. פסקא טעמא ואמר אנכי מאן דאנא אבל עשו בכרך. ותוהר פ' וישלח דף קמ"ז ובב"ר פ' ס"ה סימן י"ו אמר ר' לוי אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו בכרך: ואכלה. האל"ף בקמץ לבד והוא מטעם ובמקצת ספרים האל"ף בחטף קמץ. וכן נהגו במקומות רבים לעשות חטף קמץ במקום הראוי להיות קמץ חטף. אולי עשו זה כדי שירוץ הקורא בהם אפי' יניק דלא חכים ולא עפש ועיין מ"ש בפ' ברכאים על אֳהָלְכֶם: מצידי. בתיקון ס"ת ישן ס"א מצדי ובמסורת חסר יו"ד ע"כ ולא נמצא זה במסורתינו ולא בספרים שלנו כ"א מלא יו"ד. וכ"כ הרמ"ה בפירוש: תברכני. הנו"ן בדגש וכ"כ המזקוני ועיין ן' עזרא ומכלל יופי: (כא) ואמשך. שרשו משש והיה ראוי להדגש כחבריו של פרשת והוקל. שרשים שרש משש. וכן כתב ן' עזרא ועיין מ"ש במאמר המאריך: האתה זה. הזי"ן בלא דגש: (כב) הקל קול יעקב. מלא הקל חסר וא"ו לפי כהקל קול יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אז ידי עשו שולטות עיין יפה תואר בב"ר פ' ס"ה סימן. י"ו ובע"י בפירוש אגדות ירושלמיות סוף כ"ה: (כד) הגשה. חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והגימ"ל דגושה: ויבא לו יין. כתב המדפיס במקרא גדולה שהוא מלרע ואמרו מלאכוה בכל הספרים מדוייקים מלעיל וכ"כ אור תורה והאי דכתיב במסורת דדפוסא כל ויבא מלרע בר מן חד מלעיל נראה לי דמשבשתא היא דהא איכא וגם הוא חכם וַיָּבֵא רע (ישעי' ל"א) שהוא מלעיל בכל ספרים מדוייקים ובמקרא גדולה בס' ויקהל נסדרה מסרה הנזכרת והם כ"א ויבא ולא איירי מידי ממלעיל ומלרע: (כו) ושקה לי. במקצת ספרים הוא"ו במאריך והשי"ן בשוא ופתח. וכן כתב בעל לוית חן פ' י' משער הראשון וכן כ' בס' דקדוק ישן ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושבה שביך וכן כתב אור תורה שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים ובהללי. ולמ"ד לי דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו: (כז) ויברכהו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: ברכו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: (כח) ויתן לך. היו"ד במאריך ותמוך כן הוא לבן אשר ובמדוייקים: מטל השמים ומשמני הארץ. קצת מתקדקים מדגישים השי"ן ואומרים שהמ"ם היא שימושית ודגש השי"ן להורות על נו"ן מן. ודברי הבאי הן שהשם משמן כמו ומשמן בשרו ירזה והשי"ן בשוא נח וכך תבין מפי' ן' עזרא שכתב מ"ם משל תוסף עלמו ואחר עמו וזהו הן דברי רד"ק שכתב בפירוש החומש מ"ם משל עומד במקום שנים כאלו אמר ומשמני הארץ ע"כ. וזה שלא כפירוש החזקוני שכתב הנה משמני הארץ מקלא ארץ ישראל שהיא שמני הארץ: (כט) וישתחו לך לאמים. וישתחוו ק' וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל וישתחו לך לאמים חד וא"ו כתיב בסוף תיבותא וקרי באימוץ וחסר וא"ו תניין בתריה ומסר עליה וישתחו כתיב וישתחוו ק' ותרין כתיב בהדין פסוק קדמאה חסר וא"ו בתראה כדאמרן תניין תלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא חד קרי וחד לא קרי וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן ג' ספרים וא"ו בתראה. קדמאה כפי ולעתיד בתראה דגם לשעבר וסימן וישתחו לך לאמים. ויקדו וישתחו דויאמרו שלום לעבדך לאבינו. ומסר עליה תלתא כתיב הו וק' הוו ושאר אורייתא בלשון רבים בין לעתיד בין לשעבר תלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא כתיב ע"כ. ובמקצת ספרים כתיבת יד ליכא הכא שום מאריך לא ביו"ד ולא בתי"ו וכן הוא וישתחוו השני שבפסוק וכן מצאתי בחילופים כתיבת יד מליבא דבן אשר לטע"י שאינו נראה כן בחילופי הדפוס: ארריך ומברכיך. מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ג' בלישנא מלא יו"ד וסימן ואברכה מברכיך לך לך ומברכיך ברוך דהכא ומברכיך ברוך דבלק: (לא) תברכני. הנו"ן בדגש כמ"ש דלעיל: (לג) גדלה. הגימ"ל בדגש וכן חברו שבחומש: ויבא לי. רפה למ"ד לי: בטרם תבוא ואברכהו. הוא"ו בקמץ ובמסורת ב' אחד קמץ ואחד פתח וסימן בטרם תבא ואברכהו. ותברו ואברכהו וארבהו (ישעיה נ"א). וכתב הראב"ע בטרם תבא ואברכהו הוא"ו בקמץ בעבור היותו פועל עבר כ"ל שהוא"ו הוא להפוך והדגש שצריך לבא אחריה הועל תחת הוא"ו מבני האל"ף שהיא גרונית דאלו היה בפתח גדול היה לעתיד כמו ואברכהו וארבהו כי הוא עתיד במקום עבר כמו שכתב רד"ק שם והראב"ע: גם ברוך יהיה. מד מתלתא ביתא מן ב' ב' לא נסבי' וא"ו ומטעים בהון וסימן נמסר במסורה רבתא אות וא"ו: (לד) ויצעק צעקה. סימן עשו ויצעק צעקה. מרדכי ויזעק זעקה. אורייתא ואת צעקתם שמעת מפני נוגשיו. עזרא ואת זעקתם שמעת על ים סוף. והלין פסוקים סימן צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי. זבדני אלהים אתי זבד טוב: ברכני גם אני. בשוא לבד הרי"ש כמנהגנו: גם אני. הגימ"ל רפה: (לו) זה פעמים. הפ"א רפה: (לז) ולכה אפוא. דין למוד עם ה"א כתיב בסוף תיבותא באורייתא. ועיין מ"ש הנמיי: (לט) הברכה. הה"א בגעיא והרי"ש בשוא לבדו ורפה בספרים מדוייקים וכן הוא במכלול דף ס"א ובמשפט אפוד פ' ל'. ונכתב פעלים לא כמנחת כהן שכתב הרי"ש בשוא ופתח: (לט) השמים מעל: (מ) ועל חרבך תחיה. מלי הטעם בפסוקים: ואת אחיך תעבד. חסר וא"ו וכל אורייתא דכותיה ובב"ר פ' ס"ז אמר רב הונא אם זכה תעבוד ואם לא תעבד. ויש נוסחא אחרת שם עיין יפה תואר סימן ו' ומתנות כהונה: (מא) ברכו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: והרגה. הוא"ו בשוא והאל"ף בפתח. חזקוני: (מו) קצתי. קו"ף זעירא ועיין מ"ש רבינו בחיי: בחיי. הבי"ת רפה: כח (ה) את יעקב. הקו"ף בזקף קטון והבי"ת בלא מתג: (ו) ויכא עשו. כרכיע: ברכו. הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך בכל הספרים והבי"ת בשוא לבדו במקלחן. ומקלחן בשוא ופתח ובכל כתבתי מזה בריש פרשת לך לך: (ט) את. במקף: מחלת. הנוסחא בספרים מדוייקים ובדפוס קדמון המ"ם בקמץ וכן כתב אור תורה. והמ"ם בשוא ופתח ובכל הספרים והמדפיס כתבו בשוא לבדו וכבר השיג עליו בעל אור תורה:

ויצא

פרשת ויצא

(י) **ויצא**. בספר הני ויצא יעקב סדור ולא פתוח ולא סתום פרשייתא היא בלורייתא דלית לכון פסיקא לא פתוח ולא סתום. ויצא יעקב ויחי יעקב ע"כ. וכתוב בהגהה מיימוניות פ"ח מהלכות ספר תורה מה שכותבים מקצת נקדנים ב' פרשיות בתורה דלית פיסקא ברישייהו. ויצא. ויחי. לא כוונו כי בתחילת ויצא יש ט' סתומה כדאיתא בב"ר בויצא יעקב מפני מה פרשה זו סתומה מכל פרשיות שבתורה וכו' ואילו בויחי לא הזכירו מזה כלום. וכן בדקתי בספרי אשכנזיים אשר יצא להם שם במעלותם ואין לפקפק בהם עכ"ל. וכן כתב הרב מזרחי ריש פרשת ויחי וטעות הוא כי מה שכתבו על פרשת ויצא אין בה פיסקא ר"ל בגווה ופרשת ויחי ר"ל בריש' וכתב אור תורה שכן מצא בכל ס"ת ומלכיים והללי. ועיין מה שאכתוב בריש פרשת ויחי ויהי מקץ: מבאר שבע. במקרא גדולה השי"ן בפתח וכתוב שם חד מן פתחים דקמ' עכ"ל ובכל הספרים בקמץ וכן דינו מפני ההפסק וכן כתב אור תורה שָׁבַע השין בקמץ ובס' אחד דמים כתוב דשין שבע בסגול והרבה על זה דברים ואם כלם ישא רוח: (יג) השמימה. בלא מתג: (יד) ונברכו. אין בו מ"ו מאריך: (טו) אעזבך. כתב המכלול דף ה' בספר ירושלמי כי לא אעזבך בחטף קמץ פ"א הפועל וכן אעבדך שבע שנים והוא זכות גדול אללי והחזקוני כתב על אעבדך חצי"ם בחטף קמץ: (טז) וייקץ יעקב משנתו. בכל ספרים מדוייקים בשני יודי"ן. ומה שכתב בעל מכלל יופי בא ביו"ד האימן לבד טעות הוא ודבריו לקוחים מהמכלול דף קכ"ע וכן משמע מהגהת המדקדק שם וגם מהגהתו בשרשים שרש יקץ ואין לסמוך עליהם בזה. טעה בזו ונסמך על מה שכתבתי בפ' כח על פסוק וייקץ נח בשם הרמ"ה ז"ל שהיה רב מובהק ודבריו מדוקדקים בכל מקום ונודע במלאכת הגהת התורה כי לכך בא וזהו אומנותו לברר האמת ע"פ הספרים המדוייקים ואין לטעות בהוראותיו דודאי דק ואשכח. ועוד כי כל המסורות מסכימות דליכא בקריאה רק תלתא חסרים וסימנהון ויקץ נח. תניינא ויקץ שלמה. ויקץ כישן. כל זה ראיתי במסורת הדפוס הילים ע"פ ומסורות אחרות בספרים כתיבת יד בשופטים י"ו ובמלכים א' ג'. גם המסורה קטנה ריש פרשת ויהי מקץ על פסוק וייקץ פרעה נמסר כל אורייתא כ"כ: (יז) זה. ברביע לא בזקף קטון: (יח) ויצק. כתב אור תורה הלד"י רפה וכן ראיתי בס"א כ"י ובספרים אחרים בדגש כמנהגנו ועיין פ' וישלח סימן ל"ה על ויצק: (כ) לחם. בטפחא לא במאריך: **כט** (א) ארצה בני קדם. הבי"ת רפויה בנוסחאות כתיבת יד ובלא מאריך בגו"ן ואין כאן דין אתי מרחוק כמו עשה פרי שבני קדם נחשבות כמלה אחת מפני המקף שביניהם המתבכן כמו שכתב המכלול בכלל אתי מרחוק על פסוק מקרנות כן היא (איוב ה') ונתלה יש הפסק בין שני הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית פרכת: (ב) והנה שם. הנו"ן דגושה: (ג) וגללו. הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגנו: (ו) רחל באה. מלרע: (ח) וגללו. הלמ"ד בשוא כמנהגנו: (ט) ורחל באה. מלעיל: (יג) ויהי כשמע. בס"ם הכ"ף דגושה ותתלפת כשמוע ועיין מ"ש בפ' וירא על ויהי כהוציאם. ובשופטים ז' על ויהי כשמע גדעון: ויביאהו. מלא יו"ד כתיב וכל אורח באורייתא חסרים: (יז) ועיני לאה רכות. כתב הרא"ב"ע וכן אחרים אמר שהוא חסר אל"ף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אל"ף ע"כ ואתי ליה אחריה דבן אמרים לא היה חסר רק מלא חכמה ודעת ורמז בזה להא דאמרינן בפ' יש נוחלין אמר ר' אלעזר שמתנותיה ארוכות בכהונה ולויה, ומלכות ודמיא להא דאיתא בב"ר שם הגדולה לאה גדולה במתנותיה ע"כ: (יח) אעבדך. אין בבי"ת מתג: הקטנה. הנו"ן דגושה: (כא) הבה את אשתי. מלרע: ואבואה אליה. מלא וא"ו וכל אורח באורייתא חסרים: (כה) זאת. הזי"ן דגושה: (כז) גם. הגימ"ל בדגש: אחר. בגלגל לא במקף: (כט) וימלא. הלמ"ד בצירי: לו לאשה. לו הלמ"ד רפה: את רחל בתו לו לאשה. במקצת ספרים אין בהם מלת לו אבל בכל ספרי אשכנזיא כתיב לו וכן בס' כ"ח וכ"ג: (ל) גם. הגימ"ל בדגש: (לא) כי שנואה לאה. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותה מלא וא"ו בר מן חד קרי בסירק ומלא יו"ד וסימן והיה הבן הבכר לשניאה ותימא כי בב"ב פ' יש נוחלין דרשו על לאה כי שנואה כתיב חסר וא"ו עכ"ל ועד שהוא תמה על המדרש תמה אני עליו דלאו בפי' איתמר ולא מכללא איתמר מדרש זה דהכי אמרינן התם ועיני לאה רכות מאי רכות אילימא רכות ממש אפי' עיניה גנותא דמעה אפשר בגנות בהמה לא דבר הכתוב בגנות הצדיקים דבר הכתוב אמר ר' אלעזר שמתנותיה ארוכות רבא אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים ב' בנים יש לה לרבקה ב' בנות יש לו ללבן גדולה לגדול וקטנה לקטן והיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה. והיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה מאי שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה וכו' אלא מאי שנואה ששנואים מעשי עשו בעיניה. ע"כ והרב ז"ל חשב דבעל התלמוד דריש שנאה חסר וא"ו כלומר שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו וכ"ל דהאי הכיא בדלא הכיא ולעולם לא עלה על דעת בעל התלמוד לדרוש שנואה חסר הפך כל הספרים והמסורה אך נוכל לפרש כוונת התלמוד כי לפיה ששנואים מעשי עשו בעיניה ודמעתה על לחיה מצויה תמיד גם היא היתה שנואה בעצמה כדרך מרי נפש שהונאים את עצמן וגם שנואה מאחרים כדרך העולם שהונסים ומרחיקים את עצמן מהעצבים והמתאבלים כדי שלא יגרמו להם עצבון שהאנחה שוברת חצי גופו של אדם ובעבור זה זכתה שיפתח ה' את רחמה קודם רחל והשתא אתי שפיר טפי ליתא דוייכו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה דמשים פירושא דשנואה לאה לפירושא דועיני לאה רכות דהא והא משני הבכים דיקא נמי דקתני ששנואים מעשי עשו ולא קתני שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו. ויש סיוע לזה ממדרש רבה דאיתא התם כי שנואה לאה שעשת' כמעשה השנואים שהיתה עומדת להנשא לשונאה ר"ל שהיתה אמודה לשונא וכו' והיתה בוכה וכו' ובעל יפת תואר כיון לדעת זה בפירוש מדרש רבה אך לא הבכים לפרש כן את דבפ' יש נוחלין לרבנא הקשה על המדרש דשונאה מיבעי ליה ולפי דרכנו לא קשיא מידי והמדרש רבה כי כדי ניהו לדרוש שנואה מלא כמו שהוא בכל הספרים והמסורה: (לד) קרא שמו. המאריך בקו"ף בספרים מדוייקים כ"י: (לה) ותעמד. חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל תעמד ותעמד באורייתא חסר וא"ו כתיב: **ל** (ג) ותלד על ברכי. כתוב בספר מנחת כהן הכ"ף ברפה ע"כ. ודבריו תמוהין כי בכל הספרים הכ"ף דגושה וכן במסורת כל לשון ברכי בבריו דגש בר מן פנים לפים כרעו על ברכים (שופטים ז') הוא ברך על ברכותי (דניאל ו') כמ"ש בשופטים: (ו) דנני אלהים. נו"ן שנייה דגושה וכן כתב בעל המסורת ליה דגש וכתוב במכלול שקל פָּעַל פי' הדגש לתקון המ"ן הנוספת וי"א שהוא לתפארת לא לתקון והוא הנכון: (ז) שפחת רחל בן שני ליעקב. הבי"ת בצירי בספרים מדוייקים ובלא מקף כמו בן שני ליעקב שבתחלה ובמקרא גדולה בצירי ובמקף וכתוב עליו כל בן מוקף פתח פירוש בסגול בת"ד והמקף טעות הוא ומה שכתוב עליו אין זה מקומו רק על בֶּן־ששי שבפרשה כמו שכתב שם במסורת ועיין מ"ש בשמואל א' כ"ב: (ח) אלהים. בפסק: (יא) בגד. בא גד ק' וכן כתב הרמ"ה ז"ל חדא מלה כתיב וחסר אל"ף וק' תרתי בא גד עכ"ל והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין וסימן נמסר במקרא גדולה ד"ה א' כ"ז ועיין בס' הזוהר פ' ויחי דף רמ"ד: (יד) וילך ראובן. אין כאן פיסקא כי בפרשה זו אין פיסקא כלל כ"ש בריש סדרא וכן כתוב בספר הני ומאן דאמר וילך ראובן בימי קציר חטים פרשה טעי: (טו) מן השדה. במאריך ובמקף: בלילה הוא. ד' דקצירי' הוא וכתיבי' הוא מאורת פרשה וירא: (יח) יששכר. כל אורייתא תרין שני"ן כתיב חד קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי הרמ"ה ז"ל וכ"כ אבן עזרא בריש סדר ואלה שמות ורד"ק בד"ה א' ט"ו בשרש חלך ובמכלול דף ל"ד זה לשונו. ופעמים יהיו שתי אותיות הדומות סמוכות ויקרא האחרונה ולא השנים כלל כמו מַחְצְצְרִים בחללרות (ד"ה א' ט"ו) ומתייאל ילד את מתושאל יראייה בן שלמיה, וכן יששכר לקריאה בן אשר ע"כ וכתב עליו ר' אליה המדקדק שאין להביא ראיה מן מתייאל ומן יראייה שכן דרך אותיות יהו"א לפעמים לנוח ולא נמצאו רק כשלמים ממצררים ויששכר: (כ) זבדני אלהים אתי. כתוב עליו במקרא גדולה מתחלפים אותי ע"כ ואין לספק בזה כי לא נמצא שום אותי מלא בכל התורה רק לא קדשתם אותי דסוף האזינו כמ"ש שם: זבד טוב. בכל הספרים הזי"ן בסגול וכ"כ רד"ק בשרשים זֶבֶד טוב בשש נקודות ויש ספרים בשתי נקודות; הפעם. הפ"א בדגש: (כה) אל מקומי. בתיקון ס"ת ישן כתוב שנמצא מקומי חס' בס"א אבל הרמ"ה כתב שהוא מלא וא"ו: (כז) ויברכני. הרי"ש בשוא: (ל) גם אנכי. הגימ"ל רפה: (לא) מה אתן לי. הלמ"ד רפה: (לב) שה חום. במקף ולא במאריך בשי"ן. כן הוא בספרים ובתיקון כתיבת יד לבן אשר: (לג) איננו נקד. הללי חסר. ירושלמי מלא עד כאן לשונו. ובכל הספרים חסר כמו הראשון שבפסוק הקודם וכתוב עליו ב' חסרים ובעניין גם הרמ"ה ז"ל כתב כל שה נקד וטלוא חסר וא"ו כתיב וכל נקד באורייתא דכותיה חסר: (לה) העזים. הזי"ן דגושה: (לו) הנותרת. בראשית רבה פרשה ע"ג ריש לקיש אמר נתרת כתיב כמא דאת אמר ונתור כיפים ופירשה דקיסר בפרק אלו טריפות אבל במסורת כאן ובירמיה הנותרת ב' ב' חסר ואחד מלא וסימן לאן לבן. על פי הפנים הכותרת פרשת במקפי ואיל מלך בבל כלשדים (ירמיה ל"ד) בתחלה מלא דמלא ואחרת חסר וא"ו בתרכה ע"כ וכן כתב הרמ"ה במורה את לאן לבן הנותרת חסר וא"ו מניין ודכוותיה על פי השנים הנותרת: (לז) לבנה. הנו"ן בסגול: (לח) פצל. בכל הספרים הלד"י בצירי ובמקרא גדולה כתב המדפיס שהלד"י בסגול על משקל שבר כמר. וכל הנקדנים טועים ול"ד הוא הטועה כי דינו בצירי כמו שכתוב במכלול דף ע"ד ובלוית חן ריש פ' כ"א משער הפעלים ע"ש: בשקתות. בספרים שלנו הקו"ף בשוא ופתח ובמכלול דף קמ"ז מלאו עם דומים אחרים שהם בשוא לבד ונקראים כמו חטף פתח מפני המאריך שבא עם החירק כמו שהכתוב ביפתח דמתיא בשופטים ה': ויחמנה בבאן לשתות. כתב במסורת ג' מלין מתדרגינים פי' דלית לתון סימני דכר ונוקבא וסימנהון ויחמנה בבאן לשתות ויישרנה הפרות (שמואל א' ו') ארבע מלכוית מגוי יעמדנה (דניאל ח') עד כאן. ואיכא אחריני כגון ותקרבנה עצמות עצם אל עצמו (יחזקאל ל"ז) וכן ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמיה מ"ט). ובעל המסורת הביא הני תלת לסוד דדמיין אהדדי לגמרי ביו"ד בתחילתן ונו"ן ה"א בסופן וקדים דכר לנוקבא ועיין במכלול בסוף ל"ב אבני הפועל ובספר הרכבה אות וא"ו: (מ) ולא שתם על צאן לבן. מה שכתוב במסורת המסורת מאמר מ' ונ' על דסבירין עם כמו ולא שתם על צאן לבן ועשית חסד על עבדך (שמואל א' כ') צריך להגיה וכן על דסבירין עם וכו' והטו כמו ומלבד אלה נמצאו אחרים שבאו בלשון עם ויבאו האנשים על הנשים. כמה אהם על אחרים (ישעיה ז') ויעש על בניה תנחם (איוב ל"ח) כמ"ש רד"ק בשרש עלה. ולא מצאתי מסורת על ככה זולתי בחומש ישן כתוב באצבע וכ"כ שם. ולא שתם על צאן לבן ד' סבירין עם וקריין על וסימן ולא שתם. ועשית חסד. זכרה לי אלהי ע"כ. ואף גם זאת איכה דוקניה דמספר ד' ולא מנתה רק ג' ומה שזכרה ועשית חסד פסוק הוא בשמ"א כ' ועשית חסד על עבדך וגו' זכרה לי אלהי הוא בנחמיה סוף סימן ה' זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה ול"ע עוד. שבא הני גמסריני דכתב רד"ק ועי' סבירין יש מי שפירש לשון סברא ר"ל שלפי הסברא היה ראוי להיות כך. ור' אליה כתב כי הוא ענין ממשנה כותבת ר"ל שהאדם סובר ומדמה בלבו כן ואינו כן וכן בלשון משנה סבור הייתי וכן בדניאל ז' ויסבר להשניה זמנין ודת וקרובים דברי זה להיות כדברי זה: (מא) המקשרות. המ"ם רפה. ובמקצת ספרים המ"ם במאריך: ליחמנה. המ"ם בצירי בס"ם ובדפוס קדמון וכתוב במכלול דף מ"ב שכן נמצא בספרים מדוייקים וכן הביאו בדף קכ"ד: (מב) ובהעטיף. במקצת ספרי הדפוס בפ' רבתי וכן ראיתי בספרי אלפא ביתא אותיות רבתות שיש חילופים ביניהם במקצת אותיות. ובזאת הסכימו שהיא רבתי וכן הוא במסורה שנמסר ריש פרשת בראשית ובתיקון ספר תורה. אבל בהרבה ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים אינו כן גם המסורת דריש ד"ה לא מנתה עם אותיות גדולות ובחילופים כ"י הוא"ו והטי"ת לבדם במאריך לב"א וכן הוא במדוייקים: **לא** (א) וישמע. רביע במ"ם: את כל הכבד. בלא מקף בין את למלת כל: הכבד. חסר וא"ו ואשר ליתנא דכבוד באורייתא דכ"ף דידיה בקמץ מלא: (ב) והנה איננו עמו כתמול שלשום. שניהם מלאים. כי איננו אלי כתמל שלשם שניהם חסרים. כך הם בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכתוב שם שלשום ב' מלאים בתורה וסימן וירא יעקב. פן ירדף גאל הדם (פ' שופטים). והמדפיס טעה על כתמול הראשון שכתבו חסר וטעה גם כן במה שכתב עליו ז' חסר וכן במלכים ה' י"ג כתב כתמל ס' בקריאה וחסר ובכללם הביא אך רחוק יהיה ביניכם וביניו וגו' מתמול שלשום (יהושע ג') שאינו ראוי להמנות עם האחרים שהרי כתוב מתמול במ"ם והוא מלא בכל הספרי' והאחרים כתמול בכ"ף. וכתב חוב תורה שהמסורת כאן ז' בקריאה ו' מלאים וא'

חסר

חסר וזאת נ"ל עיקר. אחר שכתבתי זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזה תוארו. כתמול שלשום דויראה יעקב מלא וא"ו כתיב וכל תמול כתמול מתמול דכוותה מלא וא"ו באורייתא בר מן ד' חסרים וא"ו ומסר עליה' ד' חסרי' בליש' וסימן כתמל דראה אנכי את פני אביכן. מתמל דואם שור נגח הוא. ונתמל דלרם שמה. מתמל דרוח דבר הירדה דכי יכרית. מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל וכן מלאתי במסורת כתיבת יד פרשת שופטים כתמל מתמל ד' חסר והם ד' שנאמרים כמ"ש הרמ"ה ז"ל ועיין ג"כ במסורה גדולה מלכים ב' י"ג ושמואל ב' ג' על תמול שלשום: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. דין לחוד מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב באורייתא וכל שארא חסר וא"ו ומלא יו"ד אבתיך כתיב: (ו) ואתנה. בליר"י וכ"כ במכלול דף קכ"ב. ותרב פעלים ונוים מן ש' ב' פ"ה ובספר א' קדמון כתיבת יד התי"ו בסגול ועיין מ"ש בס"ד ביחזקאל י"ג ול"ד: (ז) התל בי. הה"א בליר"י בכל הספרים והנה סמוכה הדגש שראוי להיות בתי"ו כי הוא עבר מן הדגוש. והמדפיסים הרבה דברים ולא תוסף הסיהו: והחלף. התי"ו בחטף סגול וחסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל חסר יו"ד כתיב: (ט) את מקנה אביכם. לית כתיב מ"ם בקמצות: (י) ואשא עיני. השי"ן במאריך והנו"ן בתביר לא בזקף קטון: (יד) והאמרנה. מסיר עלי' לית כותיה מלא בתורה כלומר מלא ה"א מכלל דשאר אורייתא חסר ה"א כתיבין ונו"ן פתוחה. ונוסחי דיקי כמי בכולהו הכין דיקי: (יז) הגמלים. הגימ"ל דגושה: (יח) ואת כל רכשו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב רכושו לפי רוב הספרים ולפיכך רכושו מלא ע"כ. וכבר כתבתי בפ' לך לך סימן י"ד בשם הרמ"ה שהוא חסר והכי ק"ל חסר: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. עיין מ"ש לעיל בפרשת וירא על פסוק ויבא אלהים אל אבימלך: (כו) ותנהג את בנתי. חסר וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (כז) בשמחה ובשרים. דין לחוד חסר יו"ד קדמאה בלשון שירה בליסנא באורייתא: (כח) לנשק לבני ולבנתי. חסר וא"ו וכל ליסנא דכוותה חסר: הסכלת עשו. עיין מ"ש בירמיה כ"ב: (כט) יש לאל ידי. ואין לאל ידיך דפרשה כי תבא וכל כיוצא בהן הוא מס' סופרים פ"ד. (ל) נכספת. הגימ"ל רפה: (לא) את בנותיך. בהעתק הללי בנתיך. ירושלמי בנותיך מלא עכ"ל. וכן הוא מלא בכל הספרים והוא חד מתלתא מלאים על פי המסורת בכל המקרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכל ליסנא דכותיה באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיבי בר מן חד מלא דמלא ופי' מן הגזול את בנותיך דויען יעקב ויאמר ללבן שהוא מלא וא"ו ומלא יו"ד ועיין מ"ש בפ' בראשית על פסוק ויולד בנים ובנות: (לב) גנבתם. הגימ"ל דגושה והתי"ו רפה: (לד) בכר הגמל. הגימ"ל דגושה: (לה) כי לוא אוכל לקום. חד מן תרין מלאים בוא"ו ואל"ף באורייתא וחברו את לוא יגיד דפרשה ויקרא עיין שם וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (לו) מה פשעי מה חטאתי. לאיסי בתיקון ס"ת ישן כי במדוייק נמלא ומה חטאתי ע"כ. ובמוגה ישן כתוב בידי אדם נכתב בלדו בפ' ר"ע ממסק' וא"ו. ובספר אספמיא איננה כלל. ובספר ר"ג ישנה ע"כ. ואולם מפי המסורת ידענו שהיא בלא וא"ו שכן נמסר בפ' ואלה שמות ח' פסוק דלית בהון מה מה ד' בתורה וד' בנביאים וכתובים וזה אחד מהם וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (לט) גנבתי יום וגנבתי לילה. פעול מבנין הקל לנקבה עם תי"ו הסמיכות ובתוספת יו"ד והיה ראוי לינקד הנו"ן בשוא לכן לפי דעתי שהוא נע כי השוא נקודים במקום תנועה גדולה וזה כלל בכל המלות שהם מספרי אות השורש או הבנין או המשך שהתנועה קטנה עם שמאריך כדורים כתנועה גדולה כמו יְשִׂמְךָ אלהים וגו' יָגֹרְךָ רע וכן גְּבֻלְךָ בגירסת הספרים שהוא במאריך הִשָּׁמֶדְךָ ויאכלך להושבך ודומיהם רבים וכן כתב לי בתשובה החכם ר' שלמה שכן הספרדי ז"ל עיין בספר תורת המסורת לדור רביעי ומ"מ בפרשת בהעלתך אגל שאלה לי ועוד אדבר בענין זה במאמר המיוחד קראתיו מאמר המאריך ושם הארכתי: (מא) והחלף. הלמ"ד בליר"י מזקוקי: (מב) לולי אלהי אבי. כן כתיב לולי ביו"ד בספר ר"ג ובפ' ר' יהודה וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפ' מקץ אבל לולא התמהמהנו: (מג) הבנות בנתי. חסר וא"ו מתלת בנתי ועיין מ"ש לעיל על ותנהג את בנתי: (מד) ועתה. ברביע לא בזקף גדול: (מה) וירימה. בהעתק הללי וירימה ירושלמי וירמה והאומר המסורה לית חסר עכ"ל. ובכל הספרים שלנו מלא ונמסר עליו לית ומלא וזה לשון הרמ"ה ז"ל וירימה מצבה מלא יו"ד בנוסחי דייקי ומסורת דמסר' ביה לית כותיה וחסר יו"ד שבושא הוא דנוסחי דייקי במסורת קדמיתא דיקי: (מז) יגר שהדותא. בספר ר"ג כתיב שהדותא בשמ"ך ונתן טעם לדבריו כי במסורת הגדול איננו מנוי במנין שכתוב שי"ן וקריה שמ"ך לפיכך נראה לו שהוא בשמ"ך. כן מלאתי במוגה קדמון כ"י. וזה שבוש גדול הוא כי מלאנו ג"כ הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב ט"ז) בשי"ן ולא נמנו במסורה הנזכרת כי אינם ענין להם כלל שהם היו ראויים להיות בשמ"ך כאחרים שנמלאו בשרשם ויצאו מכלל אחריהם ויש איזה. ומהם אלא נמלא לו הכר הכי קים ליה למסורה שהיה ראוי להכתב בשמ"ך מה שאין כן אלו. וגם שכל לשון שהדותא בלשון תרגום כתוב בשמ"ך ואין לנו לשוות לשון הכתוב בתורה ללשון תרגום כי לשון תורה לחוד ולשון ארמי לחוד ועיין עוד מ"ש באיוב ט"ז: (מח) גלעד. בתקון ס"ת ישן גל עד תרין מלין ע"כ. ואין כן בספרים שלנו: (נ) תענה. בכל ספרים מדוייקים כ"י הנו"ן בסגול וכן תענה אתו (פ' משפטים) ובעל אור תורה הביא מסורות חלוקות והאריך כאן ובפרשת משפטים. ואמת על פי העיקרים סוף דבר נתיישב למסורת א' שאותה תענה ב' אחד סגול ואחד צירי אם תענה את בנתי בסגול אם ענה תענה בצירי. ואולם בספר דקדוק כתיבת יד ישן מצאתי כתוב בלשון הזה כל מקום שכפל לשון כמו ענה תענה וכן נקם לא יקום הכה תכה וכיוצא בהן הראשון קמץ והשני פתח: (נב) לכי. בקמץ האל"ף מלא בהפסק ומלעיל ואחרים כמוהו כמו שכתוב במכלול דף רמ"ב: ואם אתה. מלרע שאין בו רק האתנח שהיא לעולם ברכה סמלה ואינה עושה מלעיל וכן הוא בספרי ספרד באתנח אחד בלבד ובמקרא ישנה כתיבת יד וגם במקרא גדולה מדפוס יש ב' תלישות אחת על האל"ף ואחת על התי"ו אולי עשו כן להודיע שהוא מלרע כמו שעושים במלות שצריך להיות עליהם זרקא או סגול אחד שעושים עליהם שנים להודיע שהם מלעיל כמ"ש במלא וככה בפרשת בא: (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו ביניהם אלהי אביהם. מס' סופרים פ' ד' אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול. אלהי אביהם חול. וכך הן דברי רש"י ז"ל. אבל בבראשית רבה. אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול. אלהי אביהם משמש קדש וחול. ופי' כמוהר"ר שמואל יפה תוארו שמשמשו לכאורה קדש והוא חול לפי פשטו ונמשך. ויותר מאחר בעיני מה שפירש מהר"ר יששכר במתנות כהונה שמשמשו לפי האמת קדש וחול כי תרח אבי אברהם מתחלה היה עובד ע"ז ולבסוף חזר למוטב כמו שפי' רש"י בפ' לך לך בפסוק ואתה תבא אל אבותיך בשלום מלמד שעשה תרח תשובה ע"כ וכן בילקוט גרים משמע קדש ומשמע חול וזו היא גם כן גרסת החזקוני שכתב אלהי אביה' משמע קדש וחול עד כאן וראיה גדולה לדבר שבמסכת סופרים בהאי פרקא איתא כי האי לישנא בפסוק אלהים לא תקלל שמשמש קדש וחול כמ"ש בפ' משפטים. וכן בפ' בקרב אלהים ישפט (תילים פ"ב) משמש קדש וחול כדבריתא כל חד וחד בדוכתיה וקושטא דמילתא הכי הוא דכולהו משמשי קדש וחול על כן טוב ליזהר שלא למוחקן. ובהעתק של ר"מ הסופר כתוב כך למדתי מרבותי כשיש ספק לסופר אם השם קדש או חול יאמר לשם קדושת השם אם הוא קדש. ועיין מ"ש בפ' האזינו אלה ואין אלהים עמדי: לב (ג) מחנה. במאריך לא בתביר: מחנה אלהים זה. הרי זה קדש מס' סופרים:

פרשת וישלח

(ד) וישלח. פתוחה: יעקב. דויירא בתביר לא במאריך: (ט) אל המחנה. הה"א במאריך בספרים כ"י לא הת"ס: והיה המחנה. בלא מאריך בה"א ולא בת"ס: (י) האמר. ב' וחסרים וא"ו וסימן האמר אלי שוב לארצך האמר לאביו ולאמו וכל האמר האמרי באורייתא דכוותא חסר ומסיר עליה כולהון חסרים בר"ג מלא ולא מקיימי ומתחברא באמר' קריא דאילו כל אורייתא דנוסחי דיקי כלהון חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: ואיטיבה. בהעתק הללי ואיטיבה ירושלמי ואיטבה ע"כ ובכל הספרים מלא ונמסר עליה לית ומלא וכ"כ הרמ"ה בהדיא ואיטיבה עמך מלא בתרין יודי"ן: (יא) כי במקלי. כתב רב פעלים שהבי"ת דגושה שלא כמנהג וכ"כ בס' דקדוק ישן ובכל הספרים רפה כמנהג: (טו) ועירם. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן כתב במכלול דף מ"ט ובצרות סן פ' י' שער א' ובספר רב פעלים: (יח) יפגשך. הגימ"ל בקמץ מעמד בטעם ורפה והיו"ד במאריך בספרים כ"י מדוייקים והיה ראוי להיות בקמץ חטוף שרשים ומכלול דף מ"ג וכן הוא בנ"א ובס' דקדוק ישן כתוב כי יפגשך בקמץ חטוף שהוא כמו יפגש אותך וכל האומר יפגשך בקמץ כתב מעקש ע"כ ומנהגא דילן כקמצי: למי אתה. בא בפתח ומלעיל בלי הפסק וזקף אבל היא מעמדה בטעם: (יט) שלוחה. בתיקון ספר תורה ישן ספר חסר שלחה עד כאן. ואין לספק בזה שהמסורה אומרת שלוחה ג' ב' חסרים ואחד מלא וסימן ומנחה שלחה למעדך ליעקב. גמלי שלחה שלשה. ואראה והנה יד שלוחה (יחזקאל ב'). דנפתלי חסר. ויש לסמוך אחר הסופר על אותו דיחזקאל אבל מה שכתבתי הוא העיקר ועיין עוד מ"ש בפרשת ויחי: (כג) ויקם בלילה הוא. ד' דסבירי' ההוא וכתיבין הוא וסימן במסורה פרשת וירא ושמואל א' י"ט: (כו) כי לא יכל לו. כתיב בתיקון ספר תורה יכל. במספחת יכול מלא ע"כ. ויש להוכיח שהוא חסר ממה שנמסר בפ' שלח לך ה' יכול מלאים בליסנא ואין זה בכללם גם הרמ"ה ז"ל כתב כי יכול נוכל לה דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (כז) שלחני. בספרים כתיבת יד מאריך בשי"ן וכן הוא בחילופים לב"א: (כט) כי שרית עם אלהים. יש מרז"ל מפרשים אותו חול ויש מפרשים אותו קדש עיין ב"ר וחולין פ' גיד הנשה ועיין מ"ש סוף פ' וירא: (לא) ויקרא יעקב שם המקום פניאל. קדמאה פניאל תניינא פנואל וסימן הרכיכו: לג (א) וירא והנה. בגלגל לא במקף: (ד) צואריו. צוארו ק' ע"פ המסורת וכ"כ החזקוני ויש בו דרש בפ' העשר ועיין מ"ש בפ' ויגש בס"ד: וישקהו. נקוד שש נקודות נקודה על כל אות ב"ר ושיר השירים רבה על צוארך כמגדל השן וספר הזוהר וספרים אחרים שכתבתי בפ' לך לך על ביני וביניך ובפרקי ר' אליעזר אל תקרי וישקהו אלא וישכהו וכו'. ועיין עוד בזוהר פ' משפטים דף קכ"ד: (ה) אלה לך. הלמ"ד בדגש: (ח) מנחתי. הגימ"ל בקמץ בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ש ודלא כהגהת המדפיסים: (י) כי על כן. כי בגלגל לא במקף וכן הוא בחילופים כ"י לב"א: כראת פני אלהים. הרי זה חול מס' סופרים פ"ד: (יב) לנגדך. הגימ"ל רפה: (יג) הילדים. כל הילדים שבמקרא הה"א בלא געיא מכלול: (כ) אל אלהי ישראל. עיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ ה' צדקנו: לד (ג) ותדבק. בספרים כ"י המאריך בוא"ו לא ביו"ד וכן לב"א: את הנער. לב הנער. הנערה ק' וכן השני והשלישי והמסורה כל אורייתא חסר בר"א וכנגדו אותו אלה דפ' כי תצא וכמ"ש שם והה"א לבדה במאריך וכן כולם במדוייקים: (ח) חשקה. חסר יו"ד והמסורה כ"י ב' חסר בתורה וסימן חשקה יעקב וחשקה לה אביה. וכן נמסרה אחריתי ז' בליסנא חסר עיין במ"ג וגם הרמ"ה ז"ל הביא באורייתא חסר יו"ד כלשון מקראנו ואח"כ כתב הלין ד' בלשון החרשה באורייתא חסרים יו"ד וכל ליסנא דקריא רי"ש דידיה בחיר"ק מלא יו"ד ואם החרש יחריש לה אישה החרש חסר וקרי רי"ש דידיה ליכי יחרישם חירק ומלא יו"ד ככללא דמכן: (ז) כשמעם ויתעצבו. חד מן פסוקים דלית להון הכרע אליבא דר' תנחומא בירושלמי פ' אין מעמידין עיין בישה מראש שם ומ"ש בפ' וילך: ויתעצבו. הצד"י דגושה: (ט) בנתיכם. הבי"ת דגושה: (יב) הנער. הנערה ק': (יד) לתת את אחתנו. חסר וא"ו וחסר יו"ד ויש מהמדפיסים שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר דחסר וגם בסוף פ' חיי שרה ע"פ אחתנו את היי וגו' נמסר שם אחתנו ג' בפרשה ב' חסר וא' מלא וסימן אחתנו את היי לאלפי. לתת את אחתנו. הכזונה יעשה את אחותנו מלא וכך הם בספרים כ"י ודפוס קדמון ובהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל הכזונה יעשה את אחותנו דין לחוד מלא וא"ו כתיב וכל שארא באורייתא חסרים וא"ו כתיב: (טו) נאות. בתפסא: (יח) וייטבו דבריהם. התי"ת בשוא לבדו וכתוב במכלול דף קכ"ד המעמד תחת היו"ד הנוספת בגעיא להורות על יו"ד השמוש בגוה: (כ) ויבא חמור ושכם בנו וגו'. סימן חילוף ויבא חמור עירם וישמעו עירו: (כא) שלמים. כתב ר' אליה המדקדק בס' טוב טעם פתח ולוית חן שער ב' פ"ז שהמ"ן בגעיא וכן הוא במדוייקים: נקח לנו. במקצת ספרים במאריך בנו"ן לא בקו"ף: (כג) אך בזאת יאתו. בתיקון ס"ת כתב יאתו במפתח יאותו מלא ע"כ וכל הספרים שלנו חסר כמ"ש הרמ"ה ז"ל וז"ל. אך בזאת נאות לכם מלא וא"ו כתיב אך בזאת יאתו חסר וא"ו כתיב אך נאותה להם מלא וא"ו כתיב: בתמול לבו. בהעתק הללי בהמל ירושלמי בהמול עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי להיות שלא נמנה עם החסרי' בליסנא וסימן נמסר במסורה גדולה מרך על ודע כי במסורת הנזכרת מונה בכלל

הספרים ואם לא תשמעו אלינו להמול וטעות הוא בלי ספק כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וצריך לשי' במקומו להמל לכם כל זכר שהוא חסר בהללי ובכל ספרים וכן מצאתי מסורת כ"י להמול ב' חד חסר וחד מלא והם כמ"ש. אחר כך שמח לבי ויגל שכוונתי למה שכתב הרמ"ה ז"ל. כללא דמלתא כל המול ימול בהמול להמול מלאי' וא"ו בר מן חד חסר להמל דלך בזאת נאות. עוד יש לדעת כי לפי דעתי נפל טעות אחד במסורה זו שאמר ה' חסר בלישנא ויש לנו עוד שנים אחרים והם כאשר הם נמלים דפ' וישלח וימלו כל זכר דוישמעו אל חמור וצריך להגיה ז' חסר בלישנא וכן במסורה קטנה שבמקרא גדולה אצל להמל לכם כל זכר מסור עליו ז' חסר בלישנא ושנים אלו כתבן ג"כ הרמ"ה בספרי הספרים: כאשר הם נמלים. חסר וא"ו ומלא יו"ד ומ"ש המדפיס שמלא בספרים מדוייקים אין לסמוך עליו: (כה) בהיותם. הה"א בשוא לבדו ולא כהגהת המדפיס בשוא ופתח: שני בני. בס"ם ובדפוס קדמון במקף לא בגלגל למלת שני: (כח) אשר בעיר. במקף ובלא פסק אחר במלת אשר: (כט) שבו. ד' מלרע וסימן תמלאהי בד"ה ב' כ"ה: (ל) ובפרזי. הזי"ן דגושה: ונאספו. הס"א רפה: (לא) הכזונה. במכלול דף ק"א נמנה תיבה זו עם אחרות שהן רפות ובלא געיא. ובנוסח אחד מאותיות רבות הזי"ן רבתי אבל בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ודפוסים ישנים איננה רבתי. גם לא נמנית במסורת שלנו ריש מ' בראשית וריש ד"ה בלאמא ביאה רבתי: לאחתנו. בהעתק הללי לאחותנו ירושלמי לאחתנו ובכל הספרים מלא בוא"ו וכן ראוי להיות ע"פ המסורה וכמו שכתבתי על פסוק לתת את אחתנו: לה (א) בית אל. פרשי מילי ברובא דספרי כמ"ש ריש פ' לך לך: (ב) הסרו. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר יו"ד וטעות על המדפיס שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר והסרו ערלת לבבכם (ירמיה ד') ותם כתוב והסרו בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל הסרו את אלהי הנכר חסר יו"ד כתיב גם בספר מנחת כהן כתוב כאן א' וחסר יו"ד בסופה: בתככם. הכ"ף בשוא לבד כמנהגנו: (ה) סביבותיהם. בהעתק הללי סביבותיהם ירושלמי סביבתיהם עד כאן לשונו. עוד ראיתי חילופים אחרים בתיקון ספר תורה ישן אבל בכל הספרים שלנו בוא"ו וכן במסורת כתיבת יד ב' מלא דמלא וסימן ויהי חתת. ויעזבו את ה' אלהי אבותם (שופטים ב') וכן הוא במסורה שלנו בשופטים גם הרמ"ה ז"ל כתב סביבותיהם דויהי חתת אלהים מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ושרין יודי"ן ושרין שארין וא"ו ואלאים שרין יודי"ן וסימן אשר סביבתיהם דויקם קרח ומגרש לערי' סביבתיהם: (ז) כי שם נגלו אליו האלהים. התרגומים תרגמו אתגליאו דה' וכן פי' רבים מהמפרשים ולפי זה יהיה חול אבל רש"י ז"ל פי' קדש והכי מוכח בפ' ד' דסנהדרין גבי כל מקום שפקרו האפיקורסים תשובתן בצדן דכד מייתיהו כי שם נגלו אליו האלהים לגלוי השכינה אשי ביום לכתי: (י) יעקב כי אם ישראל. העי"ן בשוא ופתח ולמ"ד ישראל בפשטא: (יד) מצבה. בלא פסק: וילך. הלד"י רפה ברוב הספרים וכן נראה מדברי רד"ק במכלול דף קכ"ט כמ"ש א"ס ועיין פרשת ויצא סימן כ"ח: (טז) לבוא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן לבוא ס"א לבא חסר אבל בכל הספרים מלא וכן במסורת כולם חסרין בר מן ע' וסימן כמפר ריש פ' ויהי ולא נמנה זה עמהם גם הרמ"ה ז"ל מסר ז' חסרים וא"ו ומלא א' באורייתא בלשון מקרהו: (יז) בהקשתה. בהעתק הללי בהקשתה ירושלמי בהקשותה עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה בהדיא בהקשתה בלדתה חסר וא"ו כתיב: גם. הגימ"ל רפה: (יח) ויהי. בשני גרישין: בן אוני. לא ליפסקינהו בתרין טעמין כ"א: בנימין. מלא על פי המסורה ומסוטה פרק אלו נאמרים כמ"ש בפרשת וזאת הברכה: (כב) ויהי בשכן. א"ם כתב לפי שפסוק זה בנגינה אחת הוא פסוק אחד ובנגינה האחרת הוא ב' פסוקים לכן במקרא אלותיו ב' טעמים. בנגינת היותו פסוק א' ראובן ברביע. וישכב בפשטא. בלהה בפשטא. אביו בזקף קטן. ישראל באתנח. ובנגינת היותו ב' פסוקים ראובן בזקף קטן. וישכב בזקף גדול. בלהה בטפחא. אביו בסגתא. ישראל סוף פסוק. ובגליון א' מא"ם המנגנים ישראל קדמא בזרקא ופשט. ההוא בזקף קטון ופגולאה עכ"ל. וזהו על הדרך שכתבנו בעשרת הדברות: (כז) אשר גר שם. הגימ"ל במאריך כמו שכתבתי בפ' בראשית על כי שת לי וכן הוא בספרים מדוייקים כת"י: לו (ב) אהליבמה. הדא מלא כתיב וכל אורייתא דכותה: בת ענה. הבי"ת דגושה: (ה) יעיש. יעוש ק': (ז) רכושם. מלא שלא כהגהת המדפיס וכ"כ א"ת וכבר כתבתי לשון מסורת הרמ"ה בפ' לך לך סימן י"ד ע"ש: מגוריהם. יש חילוף בספרים ובמסורות אם חסר וא"ו או מלא וברוב הספרים מלא וכן במסורת כ"י קדמונים מטוליטולא כתיב עליו חרין מלאים דוגמא הקימתי את בריתי מגוריהם כתיב. אך קשה כי בפ' וירא על מגוריהם כתיב עליו בכמה ספרים לית ומלא ונראה הכי אשכחנא ליתנא מעליא דהרמ"ה מגוריהם דפ' וישלח ודפ' ויגש מלא' וחד חסר דוגמא הקמתי את בריתי מגריהם כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד עכ"ל וכ"כ בעל מנחת כהן בפ' וארא ג' בתורה ב' מלא דמלא וא' חסר וא"ו דפ' וישלח ודפ' ויגש מלא דמלא דוארא חסר וא"ו ע"כ והלשון שאמר בפ"ג משובש ואין לסמוך עליו: (ח) וישב. בשי"ן ימנית: (ט) ואלה תלדות עשו אבי אדום. אין שם פיסקא: (יב) בני בשמת. הבי"ת דבני בדגש והשין שמאלית: (יד) בת ענה. הבי"ת רפה: יעיש. יעוש ק': יעלם. העי"ן בשוא לבדו: (טו) בני אליפז. הבי"ת דגושה: אלוף תימן. בספרי הדפוס כתיב תומן וק' תימן וכ"כ במנחת כהן וכן מצאתי בס"א כ"י ובספרים אחרים כ"י אין פה קרי וכתיב כי כתוב תימן ביו"ד וכ"כ א"ת בפתיחות. וזאת להרמ"ה לפאת נגבה תימנה מלא יו"ד כתיב וכל תימנה דכותא ומפיל תימנה תימן תימני מלאים באורייתא דכוותא מערך התימני מלא יו"ד דכותא וכל התימני דכותא תימן אומר מלא יו"ד כתיב ובל תימן באורייתא דכותא לימין. מתשא הימני כל ליתנא מלא יו"ד כתיב: (יח) אלוף קרח. דריש פסוק במאריך ובמקף בספרים כ"י אשר"י אחינו נראה כן מהחילופים: (כד) את הימם. חסר יו"ד בין תרין ממי"ן הרמ"ה ז"ל ויש בו דרש בס' הזוהר: (כז) אלה בני אצר. במקצת ספרים הבי"ת בגעיא: (כח) דישן עוץ. הדלי"ת רפה: (ל) אלוף דשן אלוף אצר. בהעתק הללי דישן ירושלמי דשן עכ"ל ובכל הספרים חסר דחסר וכן הוא במסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל. בפ' בני שעיר הם שבעה ודא מתרכסא במלא וחסר לפום רובא דנוסחי דיקי ודשון קדמאה מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב ודשון ואצר. דשן תניינא חסר דחסר כתיב ואלה בני ענה דשן. דשן תליתאה חסר דחסר כתיב אלוף דשן אלוף אצר. וְדִישָׁן רביעאה מלא יו"ד כתיב ואצר וְדִישָׁן אלה אלופי החרי. דִּישָׁן חמישאה מלא יו"ד כתיב ואלה בני דִּישָׁן חמדן. דִּישָׁן שתיתאה מלא יו"ד כתיב אלה בני דִּישָׁן עוץ ואכן. דִּישָׁן שביעאה מלא יו"ד כתיב אלוף דִּישָׁן אלה אלופי החרי. ואלו וְדִישָׁן ושאו תמר פ' ראה מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב עכ"ל וכן דעת חכמי הצרפתים ובעלי המסורת כמ"ש ר' אליה הלוי המדקדק בספר שברי לוחות ע"ש: לאלפיהם. הדין למוד חסר וא"ו ובכל ליתנא באורייתא: (לז) מרחבות. מלא וא"ו תנינא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה מרחבות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתרא כתיב: (לט) בעל חנן. בתרין אלין כתבן וקריין ואיכון חד שמא הרמ"ה ז"ל: הדר. השלימי ברי"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל הדר ושם עירו פעו דין למוד כתיב עם רי"ש ואחרא הדד עם דלי"ת וכ"כ רד"ק בד"ה דהת' בדל"ת ובתורה ברי"ש ע"כ והכי איתמר בהדיא במסורת ויהיב סימנא למילתא כל חדא ועיין בס"י: (מג) מגדיאל. הדלי"ת דגושה:

פרשת וישב

לז (א) וישב. פתוחה: (ד) לשלם. חסר וא"ו ע"פ המסורת והעתק הללי וספרים מדוייקים ובמדרש לקח טוב לשלם חסר וא"ו שהיה בדעתם לשלם לו רעה כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכ"כ בעל הטורים. וז"ל הרמ"ה ז"ל כל ליתנא דשלום בשלום לשלום באורייתא מלאים וא"ו כתיב בר מן חד למוד חסר וא"ו וסימן ולא יכלו דברו לשלם וחד מכהון קטיעא וסימן את בריתי שלום וא"ו דשלום קטיעא היא כתאן דקטעוה בפלגיה וילפינן מינה בקידושין דבעל מום שעבד אפילו בשוגג עבודתו פסולה ולהכי כתיב קטיעא דאיהוי משמע נתי כתאן דלא כתיב ביה וא"ו דמשמע לא נתתי לו ברית כהונה לגמרי אולין שבו אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר: (ו) ויאמר אליהם. בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם עכ"ל ובכל הספרים מלא והוא חד מן י"ז מלאים בתורה על פי המסורת וסימן נמסר בתמורה רבתא: (ז) תסבינה. הסמ"ך רפה: (יב) את צאן. נקוד על את והכי איתא במ"כ ותדוכתי אחריני כמ"ש בפרשת לך לך סימן ט"ז: (טז) איפה הם רעים. מסורת הרמ"ה באורייתא חד למוד כתיב מלא יו"ד ועם הה"א בסוף תיבה וסימן הגידה נא לי איפה ואחרא אפוא בוא"ו וחסר יו"ד ועם האל"ף בסוף כתיב: (כ) הבורות. במקרא גדולה יש נמגומים במסורות וכ"ל עיקר שזה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתרא ודפ' ואתחנן ובורות חצובים חסר דחסר וכך הם בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל בורות אחד למוד חסר באורייתא וסימן ובתים מלאים וגו' ובורת חצובים ובל שאר בורות כתיב בוא"ו בתרא וחסר וא"ו קדמאה וכן הבורות דכותיה: (כב) השליכו בו. הבי"ת רפה: (כג) כתנתו. התי"ו בקמץ לבד: (כד) ויקחהו. חסר וא"ו ובב"ר פ' ד' סימן י"ב ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ואימתי פרע לו להלן ויקח מאתם את שמעון. ועי' ביפה תואר ויקחהו כתיב ויש אם למסורת וטעם המקרא לפי שבעלת כלם היה והרי כאלו לקחוהו כלם ע"כ ומדרש זה נראה כחולק למדרש משלי פ' כבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור א"כ זבדאי א"כ לוי מי הורידו לבור מכל אחיו הוי אומר שמעון ולוי שנאמר בסודם אל תבא נפשי וגו' כי באפם הרגו איש וגו' ויש לומר דשמעון לקחו בתחלה ואח"כ סייעו לוי: וישלכו אתו הבורה. במסורה גדולה י"ג חסרים יו"ד בלישנא ומני כולהו ואיש בהון ז' באורייתא ולית דין בהדייהו דאלמא מלא הוא אבל הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא וישלכו אתו הבורה חסר יו"ד בין למ"ד לכ"ף ומני י' חסרים לשון השלכה באורייתא וכן בעל מנחת כהן מס' בפרשת ויחד ו' מלא בלישנא כתוב ואין זה מהם מכלל שהוא חסר וכן הוא בכל ספרים מדוייקים: (כה) לאכל לחם. האל"ף בחטף סגול בספרים מדוייקים כתיבת יד וספרי הדפוס בפתח: הולכים. דין למוד מלא וא"ו ויו"ד באורייתא בלישנא דהולכים וכל שארא באורייתא חסר וא"ו מלא יו"ד: (כז) אחינו בשרנו. הבי"ת רפה: (כח) וימשכו. השטא בסוף תיבה: (לג) ויכירה. בהעתק הללי חסר יו"ד וכן כתב המאירי בס"ם שלו וכן נמצא בקצת ספרים כתיבת יד אבל הרמ"ה ז"ל כתב ויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב בנוסחי דיקי ומסורת מסייעא להו ומאן דמסר עליה לית כותים וחסר שבושא הוא דנוסחי דיקי פליגי עליה ומו דליתא במסורת ג' חסרים בלישנא ויכרם ויתנכר והם לא הכרהו. ויכרהו ויפל על פניו דאליתי ועבידיתו ע"כ. מכלל דויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב עכ"ל וא"ה כתב שכן עיקר: לח (א) עדלמי. הלמ"ד דגושה: (ג) ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער. ס"א ותקרא כחבריו שבתרין. ובספרים המוגהים בטוליטולא ויקרא ותרגומו וקרא וכ"כ הרמב"ן שיסודם קרא לבנו כן וכן במסורת כל ותהר ותלד ותקרא בר מן ג' ויקרא עג"ב סימן. ער דהבא. גרשם דספר שמות. סימן ב' ותלד בן ויקרא את שמו גרשם. בריעה ד"ה א' ז' ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה: (ו) לער בכורו. דין למוד מלא וא"ו וכל אחר באורייתא חסר: (ט) כי לא לו. בס"ם לא בדגש: נתן זרע. השי"ן בקמץ לבד: (י) גם אתו. וכן גם הוא. הגימ"ל דגושה: (יא) בית אביך. הבי"ת רפה: (יב) העדלמי. הלמ"ד דגושה: (טז) הבה נא. הלמ"ד רפה: (כג) תקח לה. הקו"ף דגושה: תקח לה. במקצת ספרים במאריך אחד לבד בסי"ו ובמקצת במאריך אחר הקו"ף: הגדי. הגימ"ל דגושה: (כד) הוציאוה. מצאת בקל"ף: (כה) הוא מוצאת. ב"ר פ' פ"ה אמר ר' הונא היא ונוטה לריבים לצאת וכ"כ בעל יפה תואר שם סימן י"ב משום דכתיב הוא וקרינן היא יש אם למקרא ויש אם למסורת וכו' שפירושו שכשגזרו עליה שריפה גזרו גם כן על הבועל ע"כ ועיין בתרגום ירושלמי ותרגום יב"ע: הוא מוצאת. כתובות פ' אלישת הסמה ובסוטה פ"ק ובליעא פ' הזהב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר דכתיב הוא מוצאת וגו' ור"ס גרים מוצאת חסר אל"ף מלשון ויצת את בציון וכבר כתב הריטב"א ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה ובערוך ערך צת כו' דהכי גרים בפרק הזהב בגמ' אל תקרי מוצאת אלא מוצת. וכ"כ בהדיא רש"י בפי' ב"ר היא מוצאת מוצת ק' לומר שהיתה ראויה לשריפה וידוע שרוב פירושי הערוך הם מפי' ר"ח ז"ל: לו אחרי. הלמ"ד בדגש: והפתילים. בהעתק הללי וה פתילים ירושלמי והפתלים מלא עכ"ל. וכן הוא בכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל והפתילי' מלא דמלא בתרין יודי"ן כתיב: (כו) ולא יסף עוד. לא מלרע שלא כמנהג מכלול דף ז': לט (א) פוטיפר. חדא מלה כתיב ומלא דמלא יו"ד ומלא וא"ו וכל פוטיפר דכותא ובמסורת אחרינא פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח אלין כזלפון כתיבן תרתין מלין וקרי חד שמא ואילו פוטיפר לא קא חשיב שמע מינה דחד מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ו) אשר הוא אוכל. דין למוד מלא וא"ו באורייתא: יפה תאר. במקף ובלא מאריך במלת יפה כן הוא במדוייקים ובנ"א בחילופים

בחילופים כת"י: מַרְאֶה. בח"ק כ"י כתיב בגליון בחלי מַרְאֵה בצירי: (ז) ויהי אחר הדברים האלה ותשא וגו'. בכל ס"ת אין כאן פסקא והרמב"ם כתב ויהי אחר הדברים ויהי מקץ שתיהן פתוחות וכתב שם בהגהה זאת מצאתי ויהי אחר הדברים האלה סתום ע"כ ובמקרא כ"י כתוב כאן בתורה לא פסיק וכתב א"ח שכן עיקר שעפ"י שבהלל"י היא פתוחה וגם המאירי לא הכריע אך אמר להניח בו ריוח כדין פרשה סתומה: (ח) וימאן. הטעם שבמלת וימאן מורה על אסור הדבר ועל היותו נמנע אצלו ממאן בו בשלשלת השילוש. שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו. בחיי: (ט) הזה. הזי"ן דגושה: (יד) הביא לנו. המירכא בה"א: (טו) ויהי כשמעו. במקלת מדויקים לפם כדינו ובקלתם בדגש ולא ידעתי למה: (יז) לצחק בי. החי"ת בסגול: (יח) כהרימי. הה"א בשוא ופתח: ויעזב בגדו. במקצת ספרים ויעזב בשופר הפוך בגדו בתשע: אצלי. בזקף קטן: וינס. בפתח ובס"ם ויעזב במירכא בגדו [נ"ל בתביר] אצלי בפתח וינס במירכא: (יט) ויהי כשמע במקרא כ"י כתוב בגליון מחלפת כִּשְׁמֹעַ ועיין מ"ש בשופטים סימן ז': (כ) אסורי. אסירי ק' וסוף הלשון מחלפת ביתא דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וק' יו"ד במסורה גדולה: (כב) האסירים. בכל ספרים מדויקים כתוב ביו"ד אחר הסמ"ך ואין כאן ק' וכתיב כלל גם במסורה רבתא לא נמנה בס"ב דכתיב וא"ו באמצע תיבותא וקרין יו"ד ובס"א כ"י נמסר עליו לית וחסר יו"ד סבירא וכן הוא בהעתק הלל"י והמדפיס נשתבש במלה זו ונגרר אחריו בעל מנחת כהן ומ"ש עיקר וכן הסכימו הרמ"ה והמאירי ח"ל הרמ"ה מקום אשר אסורי המלך מלא וא"ו וק' עם יו"ד אסורי כתיב. אסורי' דפסוק הא' מלא וא"ו ומלא יו"ד ודכוותא אשר אסורי' בבית הסהר. את כל האסירים אשר בבית הסהר דויתן שר בית הסהר מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא: (כג) ראה את כל. את במקף ובלא מאריך במדויקים וכן נראה בחילופים בב"א:

מ (א) משקה. בלא מקף: מלך מצרים. מלך במקף: לאדניהם. כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא תפיק אל"ף בר מן שבעה וזה אחד מהם ועיין מ"ש בתילים סימן קל"ח: (ג) ועל שר האופים. דין לחוד מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד ושאר אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד האפים כתיב הרמ"ה: (ז) אתו במשמר. הבי"ת רפה: בית. במאריך לא במקף: (ט) והנה גפן. במקף לא במירכא: (י) ובגפן. הגימ"ל דגושה: שלשה שריגם. בהעתק הלל"י שריגים ירושלמי שרגים עכ"ל ומיישנא הכא לשנשתא דבכולהו ספרי דילן שריגם כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא ודלא כחד מינייהו והשתא נמי מסורה כ"י דאמרה קדמאה שריגם בתרא השרגים כן כתב הרמ"ה ז"ל שלשה שריגם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא. שלש' השרגים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתרא וכן כתוב בדבור השני מס' מסורת המסורת: והוא כפרחת. הכ"ף רפויה ועיין מ"ש בתילים סימן קמ"ז: (יא) ואשחט. עיין מ"ש בישעיה כ"ג על שמעי הילדים: (יג) ישא פרעה. הוא"ו בפתח. והשיבך הה' מלרע בסגול וסימן ווי העמודים: כמשפט. בס"א כ"י הכ"ף בשוא ובכל הספרים בפתח: (טו) שמו. מלרע שלא כמנהג שרשים שרש שום. ובמסורה לית מלרע: (טז) כי טוב. בספרי ספרד ובדפוס ישן כי בגלגל לא במקף: (יט) בעוד. מלא בכל ספרים מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל וידע אדם עוד את אשתו מלא וא"ו כתיב וכל עוד בעוד באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן עד כל ימי הארץ. ויאמרו האנשים אל לוט עד מי: (כ) הלדת את פרעה. כתב רד"ק בספר מכלול דף קכ"ה שנכתב בוא"ו עם הדגש כמו ביום הולדת אותך הראשון דיחזקאל ט"ז עכ"ל ועל פי המסורת חסר וא"ו וכן הוא בכל הספרים ובהעתק הלל"י והוא עצמו חזר בו בשרשים שרש ילד ע"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל יום הלדת את פרעה חסר כתיב: (כא) ויתן הכוס על כף פרעה. מטעין ביה ספרי דכתיבי ויתן את הכוס: (כג) ולא זכר שר המשקים. שר במאריך לא במקף:

פרשת מקץ

מא (א) מקץ. פתוחה. כתוב במקרא כ"י ב' פרשיות דלית בהון פיסקא כלל בגויהון. ויצא ויהי מקץ. ועיין מ"ש בריש פ' ויצא: והנה עמד. והנה בפשטא עמד במירכא: (ב) ותרעינה. מלא יו"ד כתנאו שבענין. ובמסורת כ"י ב' מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותרעינה תרין מלאים דמלאים מלא יו"ד קדים לנו"ן ומלא ה"א בסוף תיבותא: (ד) ודקת הבשר. כתוב בהעתק הלל"י ודקת בתרא חסר וכן יפת בתרא וכן והבריאת חסר וא"ו ועיין מ"ש לקמן בפסוק ותבלען השבלים הדקת: (ה) ותמות. מלא וא"ו סבירא בכל ספרים מדויקים וגם בהעתק הלל"י וכ"כ הרמ"ה ז"ל ח"ל. תמות ד' חסרים דספרים בליטנא וסימן ויראו בני האלהים את בנות האדם. שבע פרת תמות ב' בפסוק. עלים גדלת ותמת. ושאר תמות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתרא והמדפיס עלמו הביא מסורה זו כאן וגם בפ' ואתחנן ובפסוק כתבו חסר דחסר וטעות הוא: (ז) ותבלענה. קדמאה מלא בה"א ונו"ן כפופה בתראה חסר ונו"ן פשוטה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: את שבע השבלים. זקף קטן בלא"ד: הבריאות. דגש בבי"ת: והמלאות. ותבלענה קדמאה חסר יו"ד ומלא וא"ו כתיב ושאר מלאת כתיב חסר וגופמי דיקי נמי הכי סלקי דכל אורייתא חסר בר מן חד ותבלענה קדמאה ולית מקרא משמי דכתיב בהון מלאת דואלא בתלומי מלא וא"ו וטעות הוא דרובא דגופמי דיקי ומסורת פליגי עלייהו הרמ"ה ז"ל: (ט) את פרעה. האל"ף בסגול: (יג) כאשר. בלא מקף והשי"ן במאריך: (יד) ויריצהו. במקלת ספרי אדפוס חסר יו"ד וחסר וא"ו ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וחסר דחסר ונגרר אחרים ג"כ בעל מנחת כהן בבלי דעת ואולם בכל ספרים כ"י מדויקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד ומסורת עליו לית וחסר וא"ו וכ"כ המאירי ז"ל וגם הרמ"ה כתב ויריצהו מן הבור מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכן בזוהר ויריצהו חסר וא"ו ומאן איהו דא קב"ה בגין דהא לית מאן דאסיר ומתיר בר קב"ה דכתיב יסגר על איש ולא יפתח (איוב י"ב) ודייק ליה נמי באחרי אסריבי ע"ש: (יח) פרת שבע. חסר ב' ווי"ן בספרים מדויקים וגם בהעתק הלל"י וכן הוא ע"פ המסורת שלא נמנה בכלל השלשה מלאים וא"ו בתרא וסימן נמסר במקרא גדולה בריש פ' גם כי המדפיס טעה וכתבו מלא והרמ"ה ז"ל הביא כל המסורת בתורת עלה בענין דקרבנות ובענין עלה בעלמא מסכימות למסורה שלנו ובסוף דבריו כתב אשכחנא השתא דכל אורייתא עלה עלת חסר דחסר כתיב בר מן ד' מלאה חסר

וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתרא וחד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתרא ותעלים עליו עולת וחד פליגין ביה נוסחי דייקא העלה אחריהן מובא כתיב חסר דחסר ומיעוטא מלא וא"ו בתרא ואחרי רבים להטות ועוד דמסורת מסייעא לרובא עכ"ל ועיין מ"ש בסוף משפטים: (יט) והנה שבע פרות. מאריך בשי"ן ומקף בין שבע לפרות: דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר. ואתכלנה הפרות הרקות. ושבע הפרות הרקות. ושבע השבלים הרקות. ארבעתם ברי"ש ורי"ש בתרא בגלי. חזקוני: (כב) וארא בחלמי וגו' מלאת. עיין מ"ש לעיל גבי והמלאות דותבלענה קדמאה: (כג) שדפות קדים. בהעתק הלל"י שדפות ירושלמי שדופות עכ"ל ובכל הספרים כתוב שדפות וכן שדפות הקדים שבתוך והראשון שבפרשה ושדופת קדים והמדפים שכתב עליו לית וחד שדופת הקדים טעה וכן מלאתי מסורת כ"י שמסרה על שדפות קדים ג' כתיב כן וסימנהון והנה שבע שבלים שדפות הקדים ואחר שכתבתי כל זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וחזו ושדופת קדים קדמאה מלא וא"ו קדמאה קדים לפ"א וחסר וא"ו בתרא ושאר לישנא באורייתא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתרא שדפות פ"א קדים לוא"ו כתיב עד כאן מסכים למה שכתבתי: לתחות אחריהם. במסורת כל בראשית אחריהן בנו"ן בר מן חד לתחות אחריהם דוהנה שבע שבלים סבירא דכתיב אחריהם במ"ם הרמ"ה ז"ל: (כד) ותבלען השבלי' הדקת. כתוב בהרמ"ה ז"ל ודקות בשר דוהנה שבע פרות קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל דקות הדקות באורייתא דכותא מלאים בר מן ב' חסרים וסימן ודקת הבשר דותאכלנה הפרות קדמאה וחד בליטנא נמי חסר ותבלען השבלים הדקת סבירא ולית נוסחי דכתיב בהו הדין נמי מלא ורובא דנוסחי כתוב ביה חסר ואחרי רבים להטות: (כה) הגיד לפרעה. סימן קדמאה הגיד לפרעה סבירא הרלה את פרעה וחד פסוק סימן מהגיד את המראה אל עלי (שמואל א' ג'): (כו) שבע פרת. בהעתק הלל"י פרת ירושלמי פרות עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כז) ושבע הפרות הרקות והרעת. בהעתק הלל"י והרעת חד חסר בליטנא ירושלמי והרעות מלא עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת והרעות ג' ב' מלאים וחד חסר ואתכלנה הפרות הרקות והרעות ושבע הפרות הרקות והרעת. והרעות רעות מאד (ירמיה כ"ד) מליעלה חסר. אסר כך בא לידי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי וזה לשונו כל רעות באורייתא מלא בר מן ב' חסרים וסי' הרקות והרעת בתרא. לא ההיה אחרי רבים לרעת ושאר אורייתא מלאים: העלת אחריהן. עיין מ"ש לעיל על עלת שבע: (לא) אחרי כן. הרפי שלין כתיבין ומלא יו"ד בסוף תיבותא אחרי. הרמ"ה ז"ל: (לג) ירא פרעה. הרי"ש בסגול בכל הספרים ובעל המסורת מסר עליו לית מלרע וכ"כ המכלול דף קנ"ו בא מלרע שלא כמשפט ובאיוב ב' נמסר ירא ה' ד' מנהון מלעיל ודין הוא מלרע: (מג) וירכב אתו במרכבת. נמסר עליו לית בנקודה אתת פי' שזה לבדו נמלא השירק במ"ם כמ"ם בנסוס ג' בס"ד: (מה) ויקרא פרעה. הקו"ן בגלגל בכל ס"ס: שם יוסף. בכל הספרים שם בלא מאריך: צפנת. במקלת ס"ם אין מאריך בלד"י ועיין מ"ש ביהושע ג': פענח. הקו"ן בשוא לבדו בספרים מדויקים כ"י ואף במקלת ספרי הדפוס והרמ"ה כתב לפנים פענח אינון חד טעמא ובתרין מלין כתבן וקריין ובתומא קדמון כתוב שאריך לכותבם בתיבה אחת: אסנת. בכל ספרים הגל"ף במאריך ועיין מ"ש ביהושע ג' על לרחב: פוטי פרע. הרפין מלין ובלא מקף ביניהם במקלת ספרים מדויקים והכי איתא בירושלמי פ' ס' דמגילה ואפילו אליבא דס"ק דמסכת סופרים וכ"כ הרמ"ה בהדיא פוטי לחוד פרע לחוד כתיב וקריין מלה חדא וכל פוטי פרע דכותא עכ"ל. וכ"כ המאירי בק"ס שלו ובמסורת ב' ופרי מלין. ונ"ל שכיס שבפרשה ול' בפ' ויגש ועיין עוד במסורת שם בויגש: (מו) מלך מצרים. מאריך בת"ס של מלך: (מח) אשר היו. דין כתיב היו ודלקמן אשר היה ודין הוא חד מן ג' זוגים מן ב' ב' בחד ענייא קדמאה היו ותניינא היה וסימן היו היה דבר ה' אל יחזקאל מסורת ד"ה סימן כ"ב: (נ) וליוסף ילד. בכל הספרים הלמ"ד בקמץ גם נמסר עליו במ"ג לית קמץ וקשה שהוא כבן נפתלי ולב"א בפתח כפי מה שראיתי בחילופים בבדפוס ואחר שכתבתי זה ראיתי ספר רב פעלים שכתב בלשון זה אבל וליוסף ילד שני בנים פתוח לב"א ולב"נ קמוץ ומסורה אחרת מצאתי עליו ב' קמצין כי אדם לעמל יולד ודין: (נב) עניי. העי"ן בקמץ לבד: (נד) לבוא. בכל ספרים מדויקים מלא וכן במסורת לא נמנה בכלל ט' חסרים בתורה וסימן נמסר במ"ג ריש ויחי ותי שכתבו חסר לא טוב עשה: האחלות. גלגל בה"א: (נו) על. בטעמא ובלא מקף: (נז) לשבר אל יוסף. כתב הרמ"ה ז"ל ויגשו לשבר הדלת חסר וא"ו כתיב ודכותא בעניינא אחרים לשבר אל יוסף וכל לישנא באורייתא דכותא חסר ומסר עליה כל לישנא חסר ומסורת דמסר עליה כל אורייתא חסר בר מ"ש מלא שבושא הוא דכולהו חסר וא"ו באורייתא כתיב בנוסחי דיקי: הזק. הזי"ן בפתח:

מב (ב) במצרים רדו. הבי"ת דגושה: וחיה. היו"ד בסגול: (ג) לשבר בר ממצרים. וכן כתיב ממצרים בס' אשמאיא ונשבר ר"ג לאחוקי ספרים שכתוב במצרים: (ד) ואת בנימין. מלא והוא חד מן י"ז מלאים וסימן נמסר בפ' וישלח במ"ג וכן ממש הביאם הרמ"ה ז' מלאים יו"ד בין מ"ם לנו"ן באורייתא: (ו) עם. בגלגל ובלא מקף: (ז) ויתנכר אליהם. בהעתק הלל"י אלהם ירושלמי אליהם עכ"ל ובכל ספרים מדויקים מלא והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר במסר' רבתא: אלהם מאין באתם. אלהם חסר יו"ד שלא נמנה בכלל המלאים: (ט) מרגלים. הגימ"ל דגושה בכולם: (כב) הלוא אמרתי. מלא והוא חד מן המלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפ' שלח לך: (כד) וַיֶּאְסֹר. פ"א הפועל בשוא ובגול מכלול דף קי"ד ושרשים והמסורת עליו לית רפה וכל כתייא דמשמון כוסים ומסורת ג' א' רפי וב' דגש והב' דגשים הם וַיֶּאְסֹר יוסף מרכבתו דפ' ויגש וַיֶּאְסֹר את רכבו דפ' בשלח ופי' רפי ר"ל האל"ף במקף סגול ודגש ר"ל האל"ף בשוא ולא שתהיה הסמ"ך דגושה כי בכולם רפויה וכן דרך המסורת לקרוא דגש לנח שתחת אות אהה"ע ורפי כשהיא בחטף שהא או בחטף סגול כמו שכתב בעל מסורת המסורת בסוף מאמר ג' וסך מסורת בפרייתא תמיהא לי טובא דהא אשכחן וַיֶּאְסֹר אביה את המלחמה (ד"ה ב' י"ג) וכן וַיֶּאְסֹר אזור במתניהם (איוב י"ב) לכן נ"ל דמסורת קמייתא שפי עדיפא דסדין דסבירא בלמוד בחטף סגול וכל שארא בשוא לבדו: (כח) הנה באמתחתי. הבי"ת רפה: (כט) ויגידו לו. בהעתק הלל"י ויגדו ירושלמי ויגידו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי על פי המסורת כי לא נמנה עם ד' חסרים וסימן נמסר במ"ג פ' תולדות יצחק וכ"כ הרמ"ה ויגדו לו

על אדום הבאר חסר יו"ד כתיב ודכוותה ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וחסר עליהון תרין חסרין באורייתא: לו. רפה: (ל) כמרגלים. מלרע בכ"ף: (לב) עשר אנחנו. חטף בנו"ן: (לה) מריקים. בלא פסק: צרור. בתיקון ספר תורה צרור ק"א צרור ע"כ, והרמ"ה כתב צרור בספרים חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנינא וכן הוא בספרים שלנו: (לז) ויאמר ראובן וגו'. וכן (לח) ויאמר לא ירד וגו' אין בהם פסקא כמ"ש בריש סידרא: וקראהו. הוא"ו בשורק והקו"ף בשוא חזקוני: שיבתי. מלא יו"ד בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל הקבר בשיבתם שובה מלא יו"ד כתיב וכל שיבה באורייתא דכוותה מלא והורדתם את שיבתי דויהי מקץ ודויגש אליו מלאים יו"ד כתיב ודכוותה את שיבת עבדך אבינו ביגון מלא יו"ד:

מג (ב) שבו. כ"כ הרמ"ה ז"ל שבו שברו לנו קדמאה דויהי מקץ ודויגש אליו תרוייהון בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב וחסר עליה כל אורייתא חסר וא"ו בר מן ג' דסמכי דייקי בליסנא וסימן קומו שובו אל העיר. שבו ושובו חסר לבער פ' פסח. שובו לכם לאהליכם ע"כ. וכן נמסר בפ' ואתחנן במ"ג: (ז) שאול. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י ובאחד מהם נמסר עליו ב' ישאלו וכ"ל שמכרו הוא בשמואל ב' כ' שאול ישאלו באבל ואף שם כתוב ב' מלא שאל שאלו. בא מלעיל שלא כמנהג מכלול משקל פעל ובמאמר המאריך שיש לי אערכתי בזה הענין וכתבתי דעת מדקדקים אחרים שאין כח המאריך בכח שאר הטעמים לעשות מלעיל לגמרי רק להעמיד טעם הידוע כדע. במ"ג יש מקרות כגון שלוקות אם הוא חסר וא"ו או מלא וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב הידוע ק"ש הידע וכן הוא בהעתק הללי ובכמה ספרים מדוייקים מלא וכ"כ בעל מנחת כהן ליש ומלא ועיין מ"ש בירמיה סימן י"ג: (ח) גם אנחנו. הגימ"ל דגושה: (י) כי לולא. כל אורייתא כתיב לולי מלא וא"ו ונסיב יו"ד בסוף תיבותא בר מן דין דכתיב נמי מלא וא"ו מיהו כתיב אל"ף בסוף תיבותא: טעמים. הפ"א רפה: (יא) בטנים. הבי"ת בקמץ סמוך חזקוני: (טו) הזאת. הזיי"ן דגושה: ומשנה כסף. הוא מדומי' של אחי מפסיק לפי שבכל שהמאריך עימה מלעיל ומי שאינו מוכר כן יהיה דגש מדין דחיק ומאמר מיוחד לזה שהענין אחסיב הדבור בעזרת ה' לגאום ואין כאן מקום לאריך: (יח) וייראו. בהעתק הללי ויראו ירושלמי וייראו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכ"כ רש"י ז"ל כתוב בשני יודין ותרגומו ודחילו עכ"ל ובמ"ג פ' וירא על פסוק וייראו האנשים מאד נמסר עליו כל אורייתא מלא חה שלא בדברי ר' אליה הלוי בפרקים ז' מספר טוב טעם שהביאו ביו"ד אחד לבד וכן מלאתי אחר כך לשון הרמ"ה ז"ל שכתב וייראו האנשים מאד מלא בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי וכל אורייתא בהדין ענינא דדחלה דכוותה מלא ודכוותה וייראו מכם ונשמרתם מלא ומסר עליה כל אורייתא מלא עכ"ל מסכים למה שכתבתי: הכסף השב. מטעים ביה ספרי דכתיבי המושב: באמתחתינו. בהעתק הללי באמתחתנו ומכרו. ירושלמי באמתחתינו מלא ומכרו עכ"ל. ובכל הספרים מלאים יו"ד כולם וכן במסורה קטנה שבדפוס תמורה עליו כולם חסרים פי' חסר וא"ו גם במסורת כתיבת יד נמסר אמתחתינו אמתחתיכם אמתחת באמתחתיכם כולם חסר וא"ו עכ"ל מכלל שכלם מלאים יו"ד אח"כ מלאתי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי והוסיף לומר וכל אמתחתינו חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל אמתחת חסר וא"ו: (כ) לשבר אכל. הבי"ת בקמץ חטוף. חזקוני: (כו) ויביאו. האל"ף בדגש ע"פ המסורת ושכרו ויביאו לנו כיד אלהינו (עזרא ח') והמסרה עליהם והפ"ם לא לנו פי' כ"ס ואחד פסוק סימן ועיין בריש ספר שערי לוחות מר' אליה המדקדק שוד נמסר שם בעזרא וגם בפ' אמר ובאיוב סימן ל"ג ד' אלפין דגשין בקריאה והם שנים האמורים ושניהם מומשכותיהם שהביאו למה שכותם פ' אמור ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג) ובפי' הרמב"ם לספר יצירה כתוב אבל באלף עליכן בו דגש בשלשה מקומות וכו' ויש לתמוה כי לא נמנה שם לא ראו דאיוב וכתבו עם כי בסוד הקבלה נודע הטעם ובזה תוכה על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אחי בנבל. ועיין ג"כ מ"ש בפרשת בראשית על מלת עבו מים: (כח) ויקדו וישתחו. וישתחו ק': (כט) יחנך. היו"ד בקמץ חטוף והחי"ת בשוא. חזקוני: (לד) משאת. חסר וא"ו בהעתק הללי ובדפוס קדמון וגם בכל ספרים כ"י מדוייקים והמדפיס שכתבו מלא טעה ולא זכר מסורה שלפניו כאומרת משאת ד' ב' חסר וב' מלא בליסנא וסימן וישא משאת מאת פניו ב' בו והחסרים וב' אחרים מלאים שם. וכ"כ הרמ"ה ז"ל בפסוק זה חסרין בפסוק והחרים וא"ו והאחרים מלאים:

מד (ב) ואת גביעי. אין בוא"ו געיא: (ו) וישגם. חסר יו"ד וכל היכא דקרי תי"ן דידים בתיבה מלא יו"ד בהדין ליסנא באורייתא: (ט) וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. מטעים ביה איננו וספרי דאמרי גם: (י) גם עתה כדבריכם. הכ"ף רפוי מכלול דף ק"ח: נקים. בהעתק הללי נקים ירושלמי נקיים עכ"ל ומחלוקת בזה הוא גם כן על פסוק והייתם נקים בסוף מטות ובכל הספרים שניהם ביו"ד אחד בלבד ומ"ש במסורה גדולה נקים ב' חסר יו"ד וסימנהון נקים אנחנו. והיה כל אשר ילא ופלאחריו. ר"ל שר"ל ג' חסר בעיניא שאלשתם הם ביהושע ב' ושל כרסך לריך אתה לומר כן שהרי יש גם כן לאחת נקים ילעב (איוב פ') וכן דם נקים (ירמיה י"ט) שהם חסרים ובירמיה ב' על פסוק אביונים נקיים נמסר שם במס' קטנה שבדפוס ובה בכ"י לית מלא. אחר כך ראיתי לשון הרמ"ה ז"ל מסכים לדעתי ח"ל ואתם תהיו נקים חד יו"ד כתיב וחסר יו"ד תניינא ודכוותיה והייתם נקים מה' ומישראל דאלה המטות: (יא) וימהרו ויורדו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב ויכדו ק"א ויורדו ע"כ. אמנם במסורה נמסר על זה ועל חברו שבפרשת דברים ב' חסר יו"ד ומאילא משמע דמלאים וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל בהדיא וימהרו ויורדו איש מלא וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדלי"ת ודכוותה ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו: (טז) הלוא ידעתם. גם זה בכלל המלאים בפ' שלח לך ודלא כאותן דכתבים חסר: כמני. בתיקון ספר תורה ישן כמני ק"א כמוני עד כאן ובמסורת כל אורייתא חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל דכל אורייתא בנוסחי דיקי חסר: (יח) הננו עבדים לאדני. בדגש שני הנוני"ן ותקבול הראשונה והמסורת ג' דגשין בתורה וסימן הננו עבדים לאדני הננו לך לעבדים פ' ויחי הננו ועלינו פרשת שלח לך: (יז) חלילה. בזקף גדול: הוא. בשופר יתיב:

פרשת ויגש

(יח) ויגש. פרשה סתומה: דבר. הדלי"ת רפה: (כט) והורדתם. בכל הספרים תם בהעתק הללי מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה גם חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה במסורת פרשת וישב מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה ודכוותה ואשר אל עבדיך הורדהו אלי תרין וחברייהון מלאים וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדל"ת וחסר וא"ו קדים לה"א בנוסחי דיקי הכין כתיב עכ"ל: (כג) הקטן. הקו"ף דגושה: אסון. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו קדמאה וחסר יו"ד וכן כתב הרמ"ה וחסר מן אסון ועיין מ"ש בפ' שופטים גבי לא תספון לשוב בדרך הזה: (לא) כראותו. בהעתק הללי כראותו ירושלמי כראתו עכ"ל ובכל הספרים מלא ומה שכתב במסורת במקרא גדולה כראותו ב' חד חסר וחד מלא וסימן והיה כראותו כי אין הנער. וימיתהו במגדו (מלכים ב' כ"ג) בתרא מלא. טעות הוא וכ"ל קדמאה מלא בתרא חסר שכך הם בכל הספרים גם בכמה מקראות כ"י מסור על זה לית מלא בתורה. אחר כך מצאתי לשון הרמ"ה שכתב בפי' כראותו כי אין הנער מלא וא"ו כתיב:

מה (יב) ועיני אחי בנימין. מלא. בנימן אחיו ויבך ובנימן שניהם חסרים כמבואר במסורה פרשת ויחי במ"ג. ועל מלת בנימן דויפל על צוארי כתוב בחילופים בן אשר ובנ"נ שבדפוס לב"א בנימין לב"נ בנימן משמע שהחילוף הוא בין מלא לחסר וזה לא יתכן שהחילופים שביניהם אינם אלא בנקודות וטעמים כמו שכתב בעל מסורת המסורת בהקדמה שלישית אמנם בחילופים כתיבת יד מצאתי לב"א בנימן אחיו לב"נ רוצה לומר המאריך בת"ס ואולם במקרא אחרת כתיבת יד הנוסח בחילופים כתוב בהפך לבן אשר המאריך ביו"ד ולבן נפתלי בת"ס וכן מצאתי בכמה ספרים כתיבת יד המאריך ביו"ד וכן כתב אור תורה: (יד) בנימן אחיו. היו"ד במאריך כמו שכתבתי לעיל: ובנימן בכה על צואריו. מעיקום המזרחי נראה שכתוב צואריו חסר יו"ד ולא נמצא כן בשום מקום וכבר נמסר עליו מבעל יפה תואר ובעל מנחת כהונה וגור אריה. והנה לצדיך גם כן מסורת הרמ"ה ז"ל ועל האלקה צואריו מלא דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא יו"ד וכל אורייתא דכוותה בר מן חד חסר יו"ד וסימן וירץ עשו וגו' ויפל על צוארו ומסר עליה לו כתיב ליו ק' וכולהון מלאים אל"ף עד כאן. וגם במסורת גדולה במערכת אות היו"ד לא נמנה עם אלין חסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין רק צוארו דוירץ עשו: (טז) והקל נשמע. במסורת ב' אחד חסר ואחד מלא וסימן והקל נשמע בית פרעה והקול נשמע עד למרחוק (עזרא ג') קדמאה חסר תניינא מלא וכזה דמילתא בזוהר דף ר"י: (יז) ולכו באו. בזקף לא במאריך ששם ולכו: (יט) ואתה צויתה. מלא ה"א בסוף תיבותא ולדרשא אתא כדאיתא בספר הזוהר: (כ) ועינכם. חסר יו"ד תניינא ע"פ המסורת וסימן נמסר במסורה גדולה והוא ג"כ חד מן זוגין חד ע' וחד וע' ולית דכוותה בקריא עינכם לית ועינכם לית וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזה לשונו ונפקא עיניכם מלא תרין יודי"ן כתיב וכל עיניכם באורייתא לשון רבים דכוותיה מלא תרין יודי"ן בר מן חד בלשון יחיד דמלא חד יו"ד קדים לנו"ן וסימן ועינכם אל תחס דקרי נו"ן דידיה בשוא וחד יו"ד ושאר אורייתא מלא תרין יודי"ן וקרי נו"ן דידי' בציר"י: אל תחס. חסר וא"ו בגרסא דנוסחי דיקי ושארא דאורייתא מלאים כתיב' הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת שלנו: (כא) פרעה ויתן. הפ"א רפה: (כב) לכלם נתן לאיש. כתב החזקוני הלמ"ד בפתח ולא ידעתי מהו כי בכל הספרים הלמ"ד בקמץ כמשפט: חלפות. בהעתק הללי הראשון חלפות מלא והשני חלפת ובשם ירושלמי שניהם חסרים וא"ו והראשון ביו"ד עכ"ל וכל הספרים שלנו הם כנוסח הראשון של הללי מכוונים למסורת שנמסרה כאן במ"ג גם במקרא כ"י כתוב על חלפות הראשון שבפסוק מסורה אמרת ח"ל ג' כתיב כן וט' פסוק בסיפ' מן ב' ב' מלאים קדמאה מלא תניינא חסר עד כאן. וכל המסורה אמת וכיוצא בו בפרשה על פסוק ויביאו את מקניהם נמסר עליו במקרא גדולה חד מן ט' פסוקא דמיין קדמאה מלא תניינא חסר וכ"כ הרמ"ה חלפות ב' בפסוק קדמאה כתיב חלפות חסר יו"ד ומלא וא"ו ותניינא חלפת חסר דחסר ולאו לא יחליפנו מלא יו"ד עכ"ל: (כג) אתנת. כתב הרמ"ה ועבדים ושפחת ואתנת חסר דחסר וכלהון אתנת בליסנא חסרים דחסרים ולית מקרא דמקרא גבי אתנת בתרא תרין חד חסר וחד מלא ולא מקיימי ובנוסחי דיקי תרוייהון חסרים דחסרים כתיב ע"כ ומ"ש גבי אתנת בתראה הוא בפ' ויגש דין ועשר אתנת: נשאת. בהעתק הללי נשאת ירושלמי נשאות עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא וסימן ועשר אתנת נשאת. לבית הנשים (ד"ה ב' ט') בתרא מלא וכן כתב הרמ"ה נשאת בר ולחם ומזון חסר דחסר כתיב: (כד) תרגזו. הגימ"ל דגושה: (כה) ויבאו ארץ כנען. חד מן ה' דסבירין ארצה וסימן במ"ג כאן:

מו (ב) ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה. חסר וא"ו כתיב והכי איתא בספר הזוהר ודכוותיה במראה אליו אתודע דויקהל: יעקב. יעקב. חד מן ב' טעמים מוכפלים ופסיק בגוייהו כמ"ש בפ' שמות על משה משה: (ג) מרדה. הרי"ש בשוא לבדו: מרדה מצרימה. אל תשמע לקול המלמדים שמפסיקין סופרים כתוב מרדה מצרים כי במ"ג מנו כ"ח מצרימה בקריאה וסימן נמסר במ"ג סוף ד"ה ותם אחד מהם ומסורת זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ומנה זה עם כ"ח דכתיבין כן עם ה"א בסוף תיבותא באורייתא וכן הוא בכל הספרים. ועוד במסורת שלנו כל ירידה מצרימה בר מן ד' מצרים ופי' נמסר במ"ג פ' כי תבא ואין זה מהם: (ד) גם. רפה: (ו) ויקחו את מקניהם. מלא ובעל טעות ובלבול במסורות כאן ובפרשת ויצא ובעל אור תורה האריך מאד על זה. כלאיתי לכתבו ובסוף דבריו גמר לומר שהוא מלא מהרבה ספרים כ"י שמלא ובהללי וגם מפי הרמ"ה והמאירי ומ"ש מן ששון מזה איכו מן המסרים והריני מציג לפניך דבריו של הרמ"ה ז"ל כנוסים וברורים אין בהם נפתל ועקש. מקנהם ב' חסרים יו"ד וסימן מקנהם וקנינם דוישלח. וינהלם בלחם בכל מקנהם דויגש. מקנהם דויסעו בני ישראל את נשי מדין בפרשת מטות. ושאר ליסנא באורייתא בכולהו נוסחי דיקי כתיב מלאים יו"ד. ומקנכם דרק כתיב ומקנכם בפרשת ואלה הדברים חסר יו"ד כתיב ושארא באורייתא בכולהו נוסחי דיקי מלאים יו"ד כתיב ומאן דאמרי עליה ד' חסרים בטולא בליסנא קא מתיך אלהא מכסן מקנהם וחד מקנכם כדאמרן: (יא) קהת. כן כתיב בלא וא"ו בכל הספרים. ואל תשים להגהת המדפיס שהרי אמרו במסורת וקהת ומררי ב' דבמדבר ודוהרא וכן במ"ג אות קו"ף ואם כדברי המדפיס הוו להו תלת. עוד מצאתי מסורת אחרת כ"י וח"ל בראשית גרשון קהת ד"ה גרשם קהת אלרא גרשון וקהת וכל המסורות אמת לדקו יסדו: (יג) ופוה. כתב אור תורה שמלא הוא"ו כתה בהללי ומ"ש המשובים ובגליון אחד מהם היה כתוב שמקצתם ופוה בדגש. כולה לומר שזה מחלוקת אך היה טעות לעיקר שהוא"ו כמה ורד"ק בפ' עם סופר שלו שהוא"ו בדגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל תולע ופוה מלא חד וא"ו בין פ"א לה"א וקריה

דגש ותיובתא לפום דפיגסס: (כא) גרא. הגימ״ל דגושה: (כג) ובני דן. בנוסחא כ״י בתקף ובלא טעם אחר לאלה ובני וכ״כ בחילופים ובמסורה ד׳ חבירין ובן וקריין ובני ושמן ובני דן חשים. ובני פלוא אליאב. ובני איתן עזריה (ד״ה א׳ ב׳) ובני אולם בדן (ד״ה ח׳ ז׳). ובגמרא פרק מי שמת הוא דאמר להו ככפי לְבְנֵי הוא ליה ברא וברתא מי קרו איכשי לברא בְּנֵי ולאלוקי לברתא מתמור ככפי קשפי או דלמא לא קרו איכשי לברא בְּנֵי ולמותבא לברתא במתנה קאמי ת״ש ובני דן חשים א״ל רבא דילמא כדתנא כ׳ חזקיה אמר שהיו בניו מרובים כחוטי׳ של קנה אלא אמר רבא ובני פלוא אליאב רב יוסף אמר ובני איתן עזריה ע״כ. ויש לתמוה שאמאי שביק רב יוסף קרא דאורייתא ונקט קרא דדברי קבלה. עוד קשה שאמאי לא אדכרו קרא אחרינא דובני אולם בדן. ונראה לי לתרץ דרב יוסף סבר דלמא שאני התם דכתיב בתריה ובני אליאב נמואל ודתן וגו׳ ומלת ובני קמייתא קאי אף על נמואל ודתן ואבירם דבני בנים הרי הם כבנים ועדיף ליה קרא דובני איתן עזריה דליכא בתריה זרעא אחרא ולהכי לא נקט ובני אולם בדן דכתיביה טוב. ובב״ר פ׳ ל״ד סימן ס׳ י״א חשים בן דן השלים מנין שבעים. ופי׳ בעל מתנות כהונה שע״ש שכבר נמנה במנין השאר מדכתיב בני דן לשון רבים הורה לנו כיון שילא ממנו משפחה רבה שאל שם כך נקרא חושים כחוטים של קנה כדאיתא במסכת ב״ב שיש נחשב לשנים וכן כתב הפא״מ. ושו איכא חשם במדרש רבתי בפרשתו של ר״מ מלאו כתוב ובן דן חשים וכן לריך לגרוס באגדת שמואל ופירש הפא״מ בתורתו של ר״מ ששים מדקדק לכתוב פרט הדברים כהויין בלי שום דרש מלאו כתוב ובן דן חשים וכתב בעל מתנות כהונה דהא פליג אדלעיל ולא ס״ל שחושים השלים המנין ולפיכך דקדק לכתוב ובן דן ועיין מ״ש בפרשת בראשית אלא והנה טוב מאד: (כו) כל הנפש הבאה. הבאה בקדמא והוא חד מן ג׳ מלרע וסימן נמסר כאן במקרא גדולה: (כז) הבאה מצרימה. הבאה חד מן ג׳ מלעיל וסימן נמסר במ״ג פ׳ וירא ותשיות ב׳. וסימן לפרין דהכא עליון למעלה ותחתון למטה: (כט) ויאסר יוסף. האל״ף בשוא לבדו מכלול דף קי״ד ועיין מ״ש בפ׳ ויהי מקץ ע״פ ויאסר אתו לעיניהם: (לד) גם אבתינו. הגימ״ל דגושה: מז (ג) רעה צאן עבדיך. ה״א כתיב בסוף תיבותא ע״פ המסורת שע״ב דהוא לשון רבים: גם אבותינו. הדין לחוד מלא דמלא באורייתא גם אבותינו דויאמר פרעה אל אחיו: (ד) לגור בארץ. בזרקא לבד בלד״י: (ו) הושב. השי״ן בציר״י: (ט) מגוריהם. הגימ״ל רפה: (יא) ויושב. ליה מלרע: בארץ רַעְמְסֵס. כתב הראב״ע ארץ גשן כלל בארץ רַעְמְסֵס ארץ והעי״ן נח ולפי דעתי כי רַעְמְסֵס פתוח העי״ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי אחרי מסכנות פרעה היתה וכן בפרשת ואלה שמות על פסוק ותמלא הארץ פי׳ ארץ גשן היא רעמסס בשני שוואין הראשון נח והשני נע וגם בפ׳ בא ע״פ ויסעו בני ישראל מרעמסס כתיב בפתח פתח הרי״ש ושוא שתח העי״ן כן הוא בפ׳ ואלה מסעי וע״ש אם פתח ואם רעמסס כתוב בפתוח העי״ן ואיננו שקים ישראל ועיין מה שהכתוב גם כן ברים סדר ואלה שמות: (יד) בְּאֶרֶץ מצרים ובארץ כנען. הבי״ת רפה ומאריך בהל״ף: ביתה פרעה. הפ״א רפה: (טו) כל מצרים. הכ״ף רפה: נגדך. הדל״ת דגושה: (יח) גויתנו. הגימ״ל דגושה וכן גם אדמתנו: (יט) אדמתנו ואדמתנו. לקורא כולהון חסר ולנהרדעי כולהון מלא בהראי וקדמאי חסר עד דייתי בתרא כן מלאתי במסורה כ״י אבל הרמ״ה כתב בערך אדם בלשון הזה אם גויתנו ואדמתנו חסר וכולהון כתיבין כן באורייתא ותנ ,וק לאת כמות לעיניך גם אדמתנו כתוב ג׳ פעמים אדמתנו קדמאה ותנייתא לא כתי׳ וא״ו ברים תיבותא ותליתאה כתיב וא״ו כל ימיך על אדמתך חסר וכולהון כתיבי כן: ותן זרע. התי״ו בסגול: (כד) ולאכל. האל״ף בחטף פתח: (כז) וישב. בגלגל:

פרשת ויחי

(כח) ויחי. אין כאן הפסק פרשה כלל לא פתוחה ולא סתומה כמו שדרשו רז״ל וכמ״ש בריש פ׳ וילא וכן במקר׳ כ״י אע״פ שיש שם היכר להתחלת פרשה׳ פסוק שם בתורה לא פסיק: (ל) אנכי אשמה. בס״ם הישנים מלאתי השי״ן בשוא לבדו ובמקצת גליוניהם כתוב עליו יתם נקוד בשוא ע״כ וכ״כ בעל א״ם: (לא) ויאמר השבעה לי. מלת השבעה מלרע: מח (ז) מתה. עיין מ״ש בפ״ד בפ׳ בא על מלת וככה: לבא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ״ל וכן הוא חסר בכל הספרים והוא הראשון מן ט׳ חסרים וסי׳ נמסר כאן במ״ג וכן כתבם הרמ״ה כמ״ש בפ׳ וירא: ואקברה שם. השי״ן בדגש: (ט) ואברכם. בס״ם הכ״ף בציר״י: (יב) לאפיו. הפ״א דגושה: (יג) בשמאלו. הבי״ת והשי״ן רפין: (יח) כי זה הבכר. בהעתק הללי הבכור ירושלמי הבכר וכן הוא חסר בכל ספרים מדוייקים כי לא נמנה בכלל ד׳ מלאים בתורה ע״פ המסורת וסימן נמסר במ״ג פ׳ ויהי מקץ. ומסורת זו הביאה ג״כ הרמ״ה ז״ל ובסוף כתב ושארא כולהו חסרים וא״ו כתיב ר״ל באורייתא: (יט) יהיה לעם. הלמ״ד רפה וכן גימ״ל יגדל שבמ״ג נראה שהיא בדגש השני: (כ) לאמור בך יברך. הדין לחוד מלא וא״ו באוריי׳ והוא קדמאה דפסוק ועיין זוהר דף רל״ג: ישמך אלהים. כתב בעל המסורת ב׳ חסרים ומנרו ישמך ה׳ כצדקיהו וכאחאב (ירמיה כ״ט) ועיין מ״ש בפ׳ וילא על גנבתי יום ופ׳ תרומה על ללאות: מט (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. בב״ר פ׳ ל״ט דרשו אל ישראל לשון קדש כאלו נקוד לירי ועיין יפה תואר שם סימן ד׳ ומ״ש סוף פ׳ וילא: (ג) ראובן בכרי אתה. כתב בעל המסורת ב׳ מלעיל ומנרו ואפרים בכרי הוא (ירמיה ל״א): (ו) עקרו שור. במקף לא במאריך: (ז) ארור. חד מן ה׳ פסוקים דלית להון הכרע כמ״ש בפ׳ משפטים על פסוק ויעלו עלת. ובפרש׳ תרומה על משקדים כפתורים. ובפ׳ וילך על וקם העם הזה וזנה. (ח) יודוך. ברא״ש הדף בס״ם יו״ד בי״ת שוא: (ט) מטרף בני עלית. בפ״ק דסנהדרין בבי׳ דרשו פסוק ובצע ברך וגו׳ ר׳ מאיר אומר לא נאמר בצע אלא כנגד יהודה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובצע ברך וגו׳ ופי׳ רש״י כנגד יהודה שהיה לו לומר נחזירנו לאבינו אחרי שהיו דבריו נשמעים לאחיו וכמנו השוטפות והא דכתיב מטרף בני עלית על מעשה דתמר שבמו הכמות כדמתרגמינן אם אודיתא ולא בהיתא עכ״ל. ולפי זה לריך לומר דהא דכתיב מטרף בני לא קאי איוסף אלא ליהודה קורא בני והכי קאמר מטרף ר״ל מדין מיתה של תמר אתה בני עלית שילקת את עלמך והודית שממך נתעברה וכן משמע מפי׳ רש״י על התורה אלא שפירשו גם על יוסף כמדרש הנ״ל ומ״מ לריך לחבר מלת בני עם מלת עלית כמ״ש הרב המזרחי וכן פי׳ החכם ן׳ עזרא וגם הטעמים מוכיחים כן שמלת מטרף משרת שהוא מפסיק ומלת בני בגלגל שאינו מפסיק: (י) עד כי יבא שילה. כתב הנמיי בשם רבו כי מלת עד במקום הזה כמו לעד ועל כן בא הטעם במלת עד להורות שאינו נמשך אחר כי יבא שילה ושזה תרגם אונקלוס עד עלמא ותרגם כי יבא שילה דייתי משיחא. והמתרגם עד דייתי משיחא טועה ועניין הכתוב וכו׳ ע״ש: עד כי יבא שילה. במדרש איכה רבתי בשילהי פ׳ על אלה אני בוכיה דבי ר׳ שילא אמרי שילה שמו של משיח שנ׳ עד כי יבא שילה שלה כתיב ע״כ. ופי׳ בעל מתנות כהונה דמדכתב שילה בלא וא״ו לבסוף קרי ביה שילה הלמ״ד קמוצה והיה דורש כן לפי׳ כשמו דר׳ שילא וכן כל חד וחד מאינהו דאמרינן התם ניחא ליה למדרש שמו של משיח כשמו וכן בפ׳ חלק בסוף ענין משיח ובב״ר פ׳ ל״ח עד כי יבא שילה זה שהמלכות שלו וכתב בעל מתנות כהונה שלה כתי׳ חסר יו״ד קרי ביה שלו ע״כ ודבריו אלה אינם אלא מן המתמיהין שבכל הספרים כתוב שילה מלא יו״ד וכן הוא ע״פ המסורת וכן כתב הרמ״ה ז״ל שילה מלא יו״ד כתיב ונסיב ה״א בסוף תיבותא וכן בספר הזוהר פ׳ ויחי שילה דהכא ביו״ד ה״א ובפ׳ בראשית דף כ״ה שילה דא משה משבן דא כדא׳ ול״ו יקה״ת עמים. אמנון ולו״י קה״ת ע״כ והדרש׳ על כל הסופרי׳ כמו שת״א דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וכן בתרגום ירושלמי ואגב ארחין אשמעינך דמה שכתוב׳ בת״ק שבדפוס ליה כתיב כן וחד שילו כתיב טעות הוא ול״ל וחד שלו כתיב חסר יו״ד כדמסיק להו ולזיל שתים במ״ג ומה שכתב שם כי נגלה שלו ל״ל כי נגלה ה׳ אל שמואל בשלו (שמואל א׳ ג׳) עוד לריך לדעת כי שם במסורת יש שכתך יוכל להמנות וכן ל״ל וג׳ כתיב שילו מלא יו״ד בליסנא וסימן וראיתם אם ילאו בנות שילו (סוף שופטים) ב׳ בפסוק כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו (ירמיה ז׳) ושארא שילה כתיב: יקהת. דגש הקו״ף לתפארה: (יא) עירה. עירו ק׳ וכ״כ רמ״ה ז״ל לבל בלאי שער עירו מלא יו״ד כתיב וכל ליסנא באורייתא דכותא מלא וכתיב וא״ו בסוף תיבותא בר מן חד בענין אסרינא מלא יו״ד וכתיב ה״א בסוף תיבותא וסימן אסרי לגפן עירה ומה דמליה הם כתיב כו קרי. ובב״ר פ׳ ל״ט אסרי לגפן עירה כשיכנסו כל ישראל שנקראו גפן. וכתב בעל יפה תואר שם סימן י׳ דדריש קרא כאילו כתוב אסרי גפן לעירה דהיינו שיכניס ישראל לעיר ירושלם. ובעל מתנות כהונה כתב דדריש עירה כמו לעיר ה״א בסוף כמו הלמ״ד בראש וכן פי׳ בב״ר פ׳ ל״ט סימן י״ד. דנכתי׳ שהם לגפן עירה העיר אשר בחלקי גם. וכן במדרש ילמדנו אסרי לגפן עירה גפן אלו ישראל שנאמר גפן ממצרים תסיע יאסור לעירה עיר הקדש: בנה. בכל הספרים. הבי״ת בסגול וא״ם כתב שהוא בציר״י: סותה. סותו ק׳ גם הרמ״ה כתב עליו מלא וא״ו ונסיב ה״א בסוף תיבותא מילופי׳ וא״ו ועיין בסוף פרשת וירא: (יב) חכלילי. בכל ספרים כ״י ובדפוסים לאשכנזים אין החי״ת רפוי גם לא נמנים במ״ג עם אותיות רפוות כי אם ה׳ חוכ כרפם. אך מלאתיה בנוסח אחר מוגה: (יג) וירכתו. הכ״ף רפה: על צידן. חד מן ט׳ דסבירין עד וקריבן על ועיין בנחמיה י״ב: (טו) למס עבד. במקף לא במאריך: (יז) עקבי סוס. דגש הקו״ף לתפארה: (כא) שלוחה. בהעתק הללי וכל הספרים חסר וא״ו וכן הוא במסורת פ׳ וישלח כמ״ש שם וכ״כ הרמ״ה ז״ל שלוחה א׳ מלא וא׳ חסר וסימן דנפתלי חסר דעתו מלא: הנתן. כתוב במסורה שבדפוס ה׳ מלאים וזה אחד מהם ובתילים תמור יש שלריך לכתוב על זה ולא ידע להכריע ולי נראה להכריע מתילות הספרים ושפ״י כ״י מדוייקים שכולן מעידות עם אחד ד׳ מלאים. הנותן לחנים לאין. הנותן בים דרך. הנותן נקמות לי דתהלות. הנותן תשועה למלכים. ואמת מארץ אלמה שזכו חסר. ולפי שמה בכל מתלי שמלאתי אם״כ שכ״כ הרמ״ה בפי׳ הנתן אמרי שפר חסר כתיב וכל כ״מן באורייתא דכותא חסר: (כב) פרת. שניהם הרי״ש בקמץ ברוב ספרים כ״י ובדפוסים ישנים וכ״כ א״ם: (כג) וימררהו. ב״ר פ׳ ל״ט סימן כ״ג בן שאמר לאחיו ופירש בעל יפה תואר דמדכתיב וימררהו חסר וא״ו דריש שאמר הוא לאחיו כאילו כתיב וימרר הוא: (כו) עד תאות. במקף: מאיין. הנו״ן בקמץ: (כז) בבקר. מלא בהללי ובכל הספרים והוא חד מן י״ז מלאים ע״פ המסורת: (כט) נאסף. האס״ף בקמץ עפ״י המסורת כמ״ש בישעיה סימן כ״ז: אל המערה. הקדמא בהל״ף לא בה״א של המערה: נ (ג) כן ימלאו. הכ״ף בדגש: (ו) השביעך. הכ״ף רפה: (יג) אתו בניו. הבי״ת רפה: את עפרן החתי על פני ממרא. לית דסביר אשר על פני: (טו) לנו. הלמ״ד רפה: (טז) ויצו. מלא בכל ספרים מדוייקים ובמסורה פ׳ תולדות ילחק לפני מותו ד׳ וסימן והבאת לאביך ואכל. אביך צוה. אתא הברכה. ויכן דוד לרב ד״ה א׳ כ״ב עכ״ל. וזאת התנאי מקבלת אס״כ לוכו פירי ממסורת הרמ״ה וזה נוסחא אשר יברכך לפני מותו מלא וא״ו כתיב וכל ליסנא דאורייתא דכותיה מלא בר מן ב׳ חסרים צמתו בהר ההר דולה מפני ודבותא צמתו דמשה ושארא ליסנא מלא וא״ו כתיב ע״כ ומסורת שהבאתי לעיל לא איירי אלא בלפני מותו: (יח) הנה לך. כתב במכלול שהוא לעולם מלעיל ובס׳ כ״י ישן כתב לעולם מלרע ובהנהני בתילים סימן ק״ס ע״פ וכ״כ תבעל מקנה אברהם במשפט הגעיא ובמסורה קטנה במ״ג כתוב כאן חד מן ה׳ מלין בתרי טעמי ושעם המדפים בין זה ובין אבא טעא הנט הזה וסימן תן אילן מלין כמסר בפ׳ וינא וקהלת ד׳ חכרים ז׳ פי׳ ה׳ מלין בתרי טעמי דמטעם טונם לסיבתו כ״ל טונם לרביע חתו קלם כאים לדברי האומרים שמלם אלא מלרע כמציריין שבמסורת זו: (כג) שלשים. אין הח״ם רפוי בכל ספרים מדוייקים כ״י ואף לא בספרי הדפוס ישנים וכ״כ א״ם לבד שלאתיה במסח א׳ מאותיות רפות: (כו) ויישם. במקרא כ״י כתב בגליון ויושם כתיב ויישם ק׳ וכן מלאתי בס׳ שכתב ר׳ אברם חיוג עכ״ל וגם בחומש קדמון מלד כתוב ויושם בארון במצרים ויישם ק׳ ומילוף ויושם לפניו לאכול ויישם כתיב ויוגם ק׳ ע״פ. ואולם בספרים אחרים כתוב וקרי בשני יודי״ן וכ״כ ן׳ אחלא ורד״ק וחזקוני והכי כדרש בס׳ הזוהר כאן ובפרשת ויקהל דף קי״ד וגם הרמ״ה כתב מלא תרין יודי״ן חד קרי אירך וחד לא קרי:

תם ונשלם ספר בראשית תהלה ליוצר בראשית

ותשלם מלאכת ספר ראשון והוא ספר בריאת עולם והיחס:

ספר שמות

א ואלה. ברביע: (יא) ואת רעמסס. במסרה קטנה כתיב עליו לית רפי. פירוש שהמ"ם בשוא נע לפי שהעי"ן בפתח וכת"ב ך' עזרא ושארא רעמסס בפני עולין כמ"ש בסוף פרשת ויגש וכן כתב בעל כד פעלים את פתם ואת רעמסס הרי"ש והעין פתחים והסמ"ך לרויה ע"מ שעטנז אבל בארץ רעמסס מרעמסס סכותה ע"מ ססכנים: (יד) וימררו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: (טז) המילדת. במקרא גדולה מסור כאן לית וחסר וטעות הוא כי כולם חסרים וכן כתב בהעתק הללי. וכן במסורת כתיבת יד נמסר דלית חסר הָמִי וְלָמִ. וגם הרמ"ה כתב המילדת למילדת כולהון חסרים: (יח) ויקרא מלך מצרים למילדת. בזקף קטון למילדת: ויאמר להן. בזקף קטון להן: (יט) בטרם תבא אלהן המילדת. הדין לחוד כתיב אלהן חסר יו"ד ושאר אורייתא כולהון מלאים: (כ) וירב. היו"ד בחירק וכן משמע מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב והעוף ירב בארץ חד יו"ד כתיב ודכוותיה וירב העם: (כא) ויעש להם בתים. כתבו המדקדקים שהדגש באלף בתים להפריד בינו ובין ולשימתו בתים (ישעיה ה') שהוא ענין שממה לכן לא אמרו בתים בתי"ו רפה: (כב) וכל הבת. הבי"ת בדגש: ב (ב) כי טוב הוא. בהעתק ספר תורה ש' כנפי. ולא כשיטי זה כי אם בנוסח א' כתיבת יד מאלפת ביאר כבמי מתוכה מנוסח מסורת שלנו ועיין מ"ש בשיר סוף סימן פ': (ג) ולא יכלה. מקף באמצע בכל הספרים ובלי מאריך במלה לא במקרא ספרים: הצפינו. דגש הלד"י לפסלרה מכלול משקל פִּעֵל ושרשים. ובמסורת ב' מלין דגשין ורפין מתחלפין וסי' הצפינו. מקדש ה'. ממש עיני (שופטים ט"ז). ובעל א"ם פי' מתחלפים כי בשלשה מלות הללו היה ראוי להיות אות שנייה רפה והשלישית דגושה ונהפך הדבר ובאו השניה דגושה והשלישית רפה עוד כתב ורא"צ ז"ל כתב ולא נדגש הלד"י הצפינו וכו' ולא נהירא עכ"ל. ואומר אני כי טעה המדפיס וכ"ל ונדגש לד"י וזה פשוט ונכור מתוך דבריו ובעל א"ם אי הוה שפיל לסיפיה דליפנא הוה נהירא ליה: תבת. חסר יו"ד בכל ספרים מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תבת עלי גומא חסר יו"ד כתיב קנים מעשה את התבה חסר יו"ד כתיב וכל ליפנא באורייתא דכוותא: גמא. הגימ"ל דגושה: ותשמרה. ה"א הכינוי נחה ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב וניסוקאל סימן מ"ז. ולבן בי"ם בשמר רפויה שאין כאן דין מציק: (ה) אמתה. בפ"ק דסוטה פליגי ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחה וכו' והכי איתא בשמות רבה ולמאן דדריש בלשון יד היה צריך להיות האל"ף בפתח ובמ"ם דגושה כגירסת רבינו סעדיה וכ"כ מהתרגום ולמאן דדריש לשון שפחה האל"ף בחטף פתח והמ"ם רפויה כמו שהוא בספרים שלנו וכן כתבו רש"י ורא"צ ומזרחי ועיין מזרחי ושרשים: (ח) ותאמר לה בת פרעה לכי. יש מקף בין ותאמר ללה: (ט) והניקהו. הקו"ף בחירק בספרים מדויקים וכ"כ החזקוני ומנחת כהן וכ"כ בס' בעל הלשון בשורש ילך היליכי את הילד הזה והניקהו לי עכ"ל וכך הן דברי אבן עזרא וחסר יו"ד אחר הנו"ן בהעתק הללי ובספרים מדויקים והכי מוכח מגו מסרה דמסרה ה' מלא בלישן יניקה וסימן נמסר בשרשם ויגא ודין לא נמסר בכון ובמסורת הרמ"ה ז"ל לאו מכללא בלמוד איתמר אלא בפירוש איתמר ודא היא היניקה בניה שרה מלא דמלא בתרין יודין חד קדים לנו"ן וחד בתריה ומסור עליה שמנה מלאים בליפנא בתרין יודי' בתרין מנהון באורייתא וסימן היניקה בנים שרה. גמלים מיניקות ושאר בגניזי ובתיבי. גמלים מיניקות מלא בתרין יודי"ן ומלא וא"ו כתיב. ושמה דבורה מינקת רבקה מלא יו"ד קדים לנו"ן וחסר יו"ד בתרא והיניקהו לי מלא יו"ד קדים לנו"ן וחסר תרין יודי"ן בתראי כתיב. ותקח האשה הילד ותניקהו מלא חד יו"ד קדימא לקו"ף כתיב. ועיין עוד מ"ש בפ' האזינו בס"ד: ותקח האשה הילד. מטעים ביה איכא דאמרי את: (י) משיתהו. בהעתק ישן משיחהו ירושלמי משתיהו ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב כי מן המים משיתהו מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (יב) כי אין. בס"ת כי בגלגל לא במקף: (יד) הלהרגני. הלמ"ד רפה והה"א בלא מאריך בס"ת וכן במכלול דף ס"א: (יז) ויבאו הרעים ויגרשום. בספרים שלנו מלא ונמסר עליו לית ומנח הרמ"ה ז"ל כתב מלא ברובא דנוסחי דיקי וליה מקלא מסורת דמסרה ביה לית כותיה וחסר: ויושען. חסר יו"ד בספרים מדויקים ובהעתק הללי ונמסר עליו לית וחסר יו"ד וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויקם משה ויושען מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב וכ"כ בעל מנחת כהן: (כ) למה זה. הזי"ן דגושה: (כא) ויתן את צפרה. חסר וא"ו ונמסר עליה שלשה חסרין וסימן דין. ותקח צפרה צר. את צפרה אשת משה דויתרו. ולית דמסרי עליה חסרין ושבושא הוא דכולה אורייתא בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב: (כב) ויקרא את שמו גרשום. חד מן ג' דסבירין ותקרא וקרינן ויקרא וסימן מסרתי בפ' וישב סימן ל"ח: (כג) ויהי בימים הרבים. פרשה פתוחה היא זו וטעו המדפיסים: ג (א) רעה. בסגיר: (ב) אכל. כתוב בשרשים שרש אכל בלשון הזה ואלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא (נחום א') ובא מל' והסנה איננו אכל ולשון זה הטעה לבעל מכלל יופי שכתב אוכל מלא אבל במכלול דף פ' נכתב חסר וא"ו וכן הוב' בדף רי"ב בכלל המספרים וכמו לקש תאכך (מלכים ב' כ') ואחר כן הביא אותם שבאו בוא"ו עם הדגש וכן הוא בכל המספרים שלנו בשלם נקודות וחסר. וכ"כ בעל המסורת לית וחסר גם במנחת כהן כתוב חסר וא"ו והכ"ף דגושה ולכן למקרא הרמ"ה ז"ל כתב גם כן והסנה איננו אכל חסר וא"ו כתיב. אחר זמן מצאתי שטעות נפל בשרשים ומבת המשוח היה פסוק שלפניו אכלו כקש יבש מלא והסופר טעה והסב שמלת מלא מסובבת אל פסוק והסנה איננו אכל ולפיכך סביה ובא מלא והסנה וגו'. ויש לי ראיה מבעל הלשון שדרכו להעתיק דברי רד"ק וכתב בספרו אכל ואלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא. והסנה איננו אכל וזה ברור כמו שכתבתי: (ד) ויאמר משה

משה. שמות רבה פ' ב' אתה מוצא באברהם אברהם יש בו הפסק. יעקב יעקב יש בו הפסק. שמואל שמואל יש בו הפסק. אבל משה משה אין בו הפסק למה כן משל לאדם שנתון עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משאוי זה. ויש אומרים עם כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו ע"כ. ובזוהר סוף פרשת וירא ויקרא מלאך ה' וכו' פסיק טעמא בגווייהו דלאו אברהם בתראה כקדמאה בתראה שלים קדמאה לא שלים כגוונא דא שמואל שמואל בתראה שלים קדמאה לא שלים בתראה נביא קדמאה לא נביא אבל משה משה לא פסיק בגין דמיומא דאתייליד לא אעדי מיניה שכינתא ע"כ. ועיין עוד באדרא דנשא ריש דף קל"ח ובזוהר פ' בלק דף קפ"ו ומקרא גדולה שמואל א' ג' ד' שמות מוכפלים ופסקים ב"ש משה משה שלא היה הפסק בינו לבין השכינה ע"כ. עוד מלאתי מסרה כ"י זה לשונו ד' שמות מוכפלים וסימנהון אברהם אברהם. יעקב יעקב. משה משה שמואל שמואל. וכולהון פסקין ומשה טעמא ולמה משמע מפי הדיבור באיספקלריא. המאירה על כן הוא בטעמא עכ"ל וענין מסורת בסוף גמרא דפרק הסולך ובויקרא רבה פרשה א' ובס' הזוהר פ' ויצא ופ' יתרו ופ' שלח לך דף קע"ד. ריקאנטי פ' וארא. שערי אורה דף כ"ח ל'. מגוף ע' שספקלר גור אריה ריש פ' מעום. ועיין מ"ש בירמיה כ"ג על ה' לדקנו. ות"ש על לא הרלם. לא הנאף. לא הגנוב. והחפץ לדעת סוד הטעם להבדלת שמות של ד' אנשים שזכרנו יעיין בס' הזוהר ריש פרשת נח בתוספתא ובס' נשמת שבת חלק שער ה' ודעת לנפשו ינעם: (ה) אל רגליך. בנוסחי דיקי מלא יו"ד כתיב וכל ארבעה חומשי קדמאי דאורייתא דכותים מלא וכל משנה תורה חסר יו"ד ובמסורה כל משנה תורה וכתובים חסר בר מן חד מלא הדום לרגליך דתילים דמשמע מינה כל משנה תורה חסר ושאר אורייתא מלאים הרמ"ה ואשכחנא נמי מסרה אמרינא ביהושע ה' ומסרה ה' חסר בליסנא וכו' ודא ודא אמת היא: עומד. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (י) ועתה לכה. ויקרא רבה פ' א' א"ר אלעזר ה"א בסוף תיבותא לומר שזה אין אתה גואלם אין אחר גואלם. ועי' בעל מתנות כהונה שעל כרחנו נקרא אותו לך בקמץ חטף הכ"ף כלומר השלימות לך הוא מה שאין כן אילו היה כתוב לך שנוכל לקרותו כמו לך לך ע"ש. ובשמות רבה פ' ג' אמר ר"א לכה וודאים הה"א שבסוף תיבה לומר וכו' כדלעיל. ועי' שם המפרש הנ"ל שהה"א שבסוף מורה על הברור והודאי כמו שדרשו ישובו רשעים לשאולה לדיוטא התחתונה שבשאול וכתנה רבות ועיין בחיי פרשת וארא: (יב) כי אהיה עמך. מלת כי במאריך ובמקף ואל"ף אהיה בלא מאריך: (יג) ואמרתי להם אלהי אבותיכם. דין לחוד מלא דמלא באורייתא מלא וא"ו ומלא יו"ד: (טו) זה שמי. הזי"ן דגושה: זה שמי לעלם. חסר וא"ו שלא ישגה אדם את ה' באותיותיו ע"כ פ' ג' ופסן כמי נרים פ' חלק אבא שאול אומר אף ההוגה את ה' באותיותיו. ובפסחים פ' אלו עוברין ובקדושין פ' עשרה יוחסין רבא סבר למדרשיה בפירקא א"ל ההוא סבא לעלם כתיב ר' אבינא רמי כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת. ובשוחר טוב מזמור ע"ז ר' חנינא בר אידי אמר למה אומרים ישראל את השם במקדש בפי' ובמדינה בכינויו ליראה את השם הנכבד שנאמר ככבודם מדבר- בך ולכן אינמר בקרייתא שנאמר עיר האלהים סלה. ובירושלמי דיומא פ' אמר להם הממונה כשהיה כ"ג מזכיר את השם יו"ד פעמים בי"ה הקרובים היו נופלין על פניהם. והרחוקים היו אומרים בשכמל"ו אלו ואלו לא היו זזין משם עד שהוא מתעלם מהם זה שמי לעולם זה שמי לעלם ע"כ. ובפי' הוגה את ה' באותיותיו פי' רש"י בפ' ק' דע"ז שהיה דורשו במ"ב אותיות ועושה בו מה שחפץ. וי"מ שהיה קורא בפי' אותיות של שם המיוחד וזה אין לעשות כדאמרינן לעיל בפסחים ובקדושין והו דעת התוספות ועיקר כרש"י הוא כדעת רבינו האי גאון ז"ל הנזכר באמרי דיומא פרק יום הכפורים ע"ש. וכן משמע ממדרש קהלת רבתי פסוק את הכל עשה יפה בעתו ומסיים .יה וכל כך למה מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. וכן משמע בירוש' ועיין מ"ש בקהלת ג' פסוק גם את העלם נתן בלבם. ואף על גב דאשכחן י"ה לעולם חסר בקריה וסימנהון בתילים ע"ה. היכא דאיכא למידרש דרשינן ועיין שערי אורה דף י': (כ) והכתי את מצרים. מלא יו"ד קדים לתי"ו וכל אורייתא דכוותא מלא ומסורת עליה כלהון מלאים ובמסורת אחרת מסר עליה ארבעה מלאים ואית דמסר עליה והכיתי תרין בתורה חד חסר וחד מלא. והכתי את מצרים. והכתי כל בכור בתראה מלא. ואית דמסר עליה דכתב לית כותיה מלא מכלל דקדמאה חסר והני תרתי מסורתא בתרייתא שיבושא נינהו דכולהו נוסחי דיקי פליגי עלייהו הרמ"ה ז"ל: (כא) חן. במאריך לא בתביר: העם הזה. במקף ומאריך בס"ת בספרים כ"י: (כב) ומגרת. הגימ"ל דגושה: ד (ב) מזה בידך. מה זה ק' והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימן נמסר במקרא גדולה ד"ה א' כ"ז. וגם הרמ"ה ז"ל כתיב מזה בידך חסר ה"א בתר מ"ם וחדא מלה וק' תרתי. ומסיר עליה מזה כתיב מה זה קריא ונדרש בשמות רבה פ"ג מזה שבידך אתה צריך ללקות וכו': (ג) השליכהו. טעה המדפיסו להדפיסו חסר יו"ד שהוא מלא ע"פ המסורת כמו שנמסר כאן במקרא גדולה וכן מצאו בעל מנחת כהן בפרשת ויחד בכלל המלאים בליסנא בתורה וגם פה כתב השליכהו ארצה לחוד ומלא. וישליכהו ארצה חסר. וכן הוא בספרים כתיבת יד מדויקים ומה שכתוב במסרה גדולה במנין הספרים השליכהו ארצה ב' בו לא אהשליכהו קאי אלא על וישליכהו ופי' ב' בו כ"ל השני שבפסוק שהוא חסר יו"ד וגם הרמ"ה ז"ל כתב בפי' השליכהו ארצה מלא יו"ד כתיב. עוד כתב כל לשון השלכה דקרי למ"ד דידיה מירק כל אורייתא מלא בר מן ס' ומנה כל הכתובים במסרה גדולה שהם שבעה באורייתא ובתורם ארצה וישליכהו ארצה כמו

השליכהו

שהגהתי. עוד הוסיף וישלכו אותו הבורה דפרשת וישב שהם ח' חסרים בין כולם כמו שכתבתי שם: (ח) האחרון. מלא וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן: (יב) והוריתיך. במקרא גדולה כתוב עליו כי בס"א כתיב והורתך ונמסר עליו לית וכ"כ עכ"ל. ואין לסמוך על הוראה זו כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי כתב והוריתיך בשני יודי"ן ושב למסורת הרמ"ה כתב בהדיא והוריתיך חסר הדבר מלא וא"ו ותרין יודי"ן כתיב: (כב) שלח נא. בגעיא השי"ן ובמאריך בלמ"ד כ"כ בספרים מדוייקים כ"י: (טז) היה הוא. מלעיל: יהיה לך. הלמ"ד דגושה: (יט) לך שב. כל אורייתא מלא ודין חסר: (כא) לפני פרעה. בגלגל לא במקף: (ל) אהרן את. בלא פסק: ה (ז) תתנון לעם. בשש נקודות: כתמול. מלא וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כתבו שבסמוך: ומדפיס המסורת טעה כמ"ש בפ' ויצא סימן ל"א. גם בעל מנחת כהן נשתבש בכל המקומות. וכבר הארכתי שם כל הצורך: וקששו. השי"ן בשוא לבדו: (ט) ויעשו בה. הבי"ת רפה: (יד) שמו עלהם. חסר יו"ד ע"פ המסורת. וכן כתב בעל מנחת כהן וסימן נמסר במסורה גדולה פרשת ויגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טו) ויצעקו אל פרעה. הפ"א דגושה: למה תעשה כה. טעם תרין טופרין אף על פי שיש לו נגינה כמו שמביא איכו מפסיק לפי שהוא נקשר ומתגלגל עם התיבה שאחריו: (טז) וחטאת עמך. לית ורפי: (כב) למה הרעתה. המ"ם רפה: הרעתה. בהעתק הללי הרעתה ירושלמי הרעת חסרה עכ"ל. ובכל ספרים שלנו ה"א בסוף תיבה. ולשון המאירי הרעתה חסר וא"ו וה"א לבסוף וכ"כ הרמ"ה וספר שמן ששון. עוד מצאתי מסרה כ"י ז"ל. הרעתה ג' חד כתיב הרעתה וחד כתיב הרעת וחד כתיב הרעות דויתב הרעתה כתיב לעבדך פ' בהעלתך הרעת כתיב להמית את (מלכים א' י"ז) הרעות כתיב ע"כ. וכן במלכים ובפרשת בהעלתך נמסר ג' ומספרין בלישנהון. וכן מסר הרמ"ה ז"ל למה הרעתה לית חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ודכותיה הרעתם אשר עשיתם וחד בלישנא חסר דחסר דכותא בענין אחרים וסימן והרעתם בשלכות. למה הרעתה לעם הזה חסר יו"ד וחסר וא"ו ומלא ה"א בסוף תבותא וחד חסר דחסר למה הרעת לעבדך חסר יו"ד וחסר וא"ו וחסר ה"א כתיב ולא שכיחי אלא אחד מהם חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל: הזה. בדגש:

פרשת וארא

ו (ג) וארא. פתוחה: (ד) מגריהם. בתיקון ס"ת מגריהם ס"א מגוריהם וכן במתפח ע"כ. ובכל נמצא אשר זה על שלומו בפ' וישלח סימן ל"ו. ומה שכתוב במסורה קטנה שנדפס כאן ושם טעות הוא ואין לסמוך עליו: גרו. הגימ"ל דגושה: (ז) כי אני. כי בגלגל לא במקף: (ח) וליעקב. באתנח: (י) אל משה לאמר. כתב המכלול בשער אותיות אוי"י למ"ד אל משה לאמר דגושה לעולם למ"ד של משה ושל אהרן לאמר איננה דגושה לעולם עכ"ל. וכן מצאתי בספרים כ"י מדוייקים. וכתב ש"ם למ"ד משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן אחד בפסוק ויאמרו בני גד ובני ראובן פ' מטות והאריך הרבה בענין; ואין כאן מקום להאריך: (יד) אלה ראשי בית. הבי"ת רפה: (יט) שמעי. השי"ן בשוא לבדו וכן כשמעון. וכן מצאתי בספר דקדוק כ"י שאלו הן מהשמות שאין בתחלתם שבהם כי אם בחטף לבד על פי הקבלה: (כג) אלישבע. חדא מלא כתיב ומלא יו"ד הרמ"ה ז"ל: עמינדב. חדא מלא כתיב מלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל והכי איתא במסכת סופרים: אביהוא. חדא מלא כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: (כד) ואביאסף. חדא מלא כתיב הרמ"ה ז"ל. הקרחי. הקו"ף בדגש: (כה) ותלד לו את פינחס. מלא בנוסחאות ישנות ובכ"י וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה. ועיין מ"ש בס"ד שמואל א' א' על פסוק חפני ופנחס: (כט) אל משה לאמר. הלמ"ד דגושה: ז (א) ויאמר ראה נתתיך. פרשה פתוחה: (ב) אחיך ידבר. כתב בעל אור תורה שהתי"ו רפה. וכן ראיתי בספרים מדוייקים כתיבת יד אבל בספר אחר כ"י דגושה. ומילוף בזה ראיתי בספרים על של תדבר הדברו (משלי א' ב') נפש ברכה תדשן (משלי י"א). ולפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת ממולא אחד והראשונה בשוא תמוכה לאהו"י משפטה להדגש כמ"ש בכללי בג"ד כפ"ת דסמוך ליהו"ה. ורד"ק בס' מכלול דרך אחרת אתו בכלל זה ורצה לחלק בין אות לאות וגם כי תוכים דבריו וקשיין אהדדי למי שמעיין בהם סוף לשונו מוכיח שהוי"ן כאלו דינן להדגש שעל מלת דשבריא (דניאל ג') כתב שהוא דגש ומנאו עם היוצאים מהכלל ואח"כ אמר אפשר שהוא מהכלל שזכרנו שהם שתי אותיות בג"ד כפ"ת בתחלת התיבה אבל לא זכרנו אותו בתוך הכלל לפי שאין אות הראשונה אות שמוש כמו אותם שזכרנו עכ"ל. ותי"ו זה שהיא שמושית נכון שתדגש. עוד כתב שקשה היא קריאת הדל"ת רפה סמוך לתי"ו רפה לפיכך הדגישו הדל"ת של דשבריא עכ"ל. וה"ה הכא דתרוויהו חד טעמא נינהו. ויען רבו הספרים הרפויים על הדגושים במלות אלו שכתבנו וכן תשב באחיך תדבר (תהלים נ') ודומיהן בתרייסר אזלינן וכמו שהורה זקן בעל אור תורה. ועיין מה שכתבתי בסוף פרשת חיי שרה גבי ובני דדן ובפרשת כי תצא על לא תתעב ובמלכים א' כ"ב ותהלים כ"ד ואיוב ל"ט: (ג) והרביתי. בתיקון ספר תורה ישן והרביתי במתפח הגיה והרבתי ע"כ. והרמ"ה כתב והרביתי את דוליתמעלג תמעטיך מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה: (ה) את בני ישראל מתוכם. בני ישראל במקף במקצת ספרים: (י) ויהי לתנין. נו"ן דגושה: (יד) לשלח העם. לית דמעיין ביה דקבילין לשלח את העם: (טו) ונצבת לקראתו. קמ"ץ אליו ברביע: (יז) והפכו. הה"א בסגול מזקוני: (יח) ונלאו מצרים לשתות. לשתות מלא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ראשונים כי אין זה מהארבעה ספרים שמסרתי בפ' חיי שרה והמדפיס נשתבש: (יט) ויאמר ה' אמר אל אהרן קח את מטך. פרשה סתומה: (כד) ויחפרו כל מצרים. הכ"ף רפה: (כז) בצפרדעים. הצפרדעים במסורת כל עניינא לד"י רפה בת"א דגש והשאר הצפרדע וכן כתב רד"ק במכלול דף כ"א ולוית חן פ' י"ט מהשער הראשון: (כח) ובמשארותיך. בהעתק הללי ובמשארותיך ירושלמי ובמשארתיך חסר וא"ו עכ"ל ובכל הספרים מלא ונמסר עליו לית ומלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד משארתם לכרות חסר וא"ו כתיב שמניפו שאר מבתיכם חסר וא"ו כתיב וכל שאר באורייתא דכותא: (כט) ובכה. מלא ה"א בסוף תיבותא ושאר אורייתא חסר וכתב רבינו

בחיי כי תוספת הה"א ללמדך שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצריים במצרים היתה של חמש מכות: ובעמך. ומאריך בוא"ו: ח (א) ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך. בספרים מדוייקים כ"י אין שום פיסקא בין ויעלו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה כמו שהכתוב בפרשת יתרו בעשרת הדברות. וכתב ש"ם שכן מצא ברמב"ם ס' כ"י שהיה מהר"י הלוי ובשנים אחרים כ"י ג"כ ושכן דעת המאירי ע"ש: (ג) הצפרדע. הה"א בלא מאריך בס"ס והצד"י דגושה כמ"ש לעיל על מלת בצפרדעים: (ז) וסרו. מלרע הרא"ב"ע ורד"ק במכלול דף קל"ה: ומבתיך. השני הבי"ת בגלגל: (ט) החצרת. חסר בהעתק הללי ובספרים מדוייקים והוא חד מן ד' חסר בליסנא וסימן נמסר במ"ג ריש פרשת תצוה והביאה גם כן הרמ"ה ז"ל ומנחת כהן: (י) חמרם חמרם. שניהם חסרים יו"ד ותפ' בשלוחן ארוך עשרה חסרים מלא במסורת שם והביאה כאן בעל מנחת כהן וכ"כ המדפיס כאן בגליון וטעה בפסוק לשום השני מלא וגם הרמ"ה מס' כמ"ש: (יב) והיה לכנם בכל ארץ מצרים. דין לחוד חסר יו"ד וכל שאר כנים באורייתא דקריא נו"ן דידיה בחירק מלא יו"ד בספרים הרמ"ה ז"ל ובמדרש לקח טוב והיה לכנם חסר יו"ד כתיב כי נחסר מדעת החרטומים עשיית הכנים יותר משאר המכות והוא שאמרו רז"ל שאין השד יכול לבראות פחות מכשעורה ענין אחר לפי שכל עפר היה לכנים והחרטומים עומדים על הכנים ואין רגליהם נוגעות בארץ ולעולם כל זמן שאין המכשף נוגע רגליו בארץ אין מועיל כלום במעשיו לפיכך ולא יכלו: (יג) כל עפר הארץ. זהו אחד מן חד כל בלא וא"ו דקבירין וכו'. וסימן נמסר כאן במסורת: (טו) ויאמרו החרטמים. בהעתק הללי החרטמים ירושלמי החרטמים עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר יו"ד וגם במסורת נמסר ב' חסר יו"ד וסימן ויאמרו החרטמים דשלשה. כי היה השחין בחרטומים וכ"כ מנחת כהן סימן כנים שחין ולזה השכים הרמ"ה ז"ל שהרעימי מצרים דויהי בבקר ותפעם רוחו חסר וא"ו כתיב וכל הרעימי דכותא ואף על גב דמ"ם דידיה דגש אילטריכין למימסר עליה דחסר משום דהכא דמסורת דליכא למימסר עליהון כל לשון חרטמי החרטמים בחרטמים חסר וא"ו כתיב וכל ליסנא החרטמים דכותא מלא יו"ד בר מן ב' חסרים ועניין וסימן ויאמרו החרטמים אל פרעה כי היה השחין בחרטמם ומסר עליה הרין חסרים מכלל דשלשה מלאים יו"ד כתיבין עכ"ל. ובשמות רבה פ' ט"ו מהו שאמר השחין בחרטומים שנגע בשר של מעלן כדי שלא ישא להם עמידה פי' כמה דאת אמר על יפקוד על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה ולכך כתיב בחרטמם לשון יחיד. וכתב רבינו בחיי עד עתה הזכיר החרטמים מלא ביו"ד אבל במכה זו שלא היה שהזכיר בה ולא יכלו הזכיר החרטמם חסר יו"ד כי בכאן חסרה חכמתם ובטל כחם והודו על כרחם. ועוד יורה (אסכון) חסיו"ד על מה שדרשו רז"ל י' קבין מכשפות ירדו לעולם ט' נטלו מצרים וא' כל העולם כלו: (טז) ויאמר ה' אל משה השכם. סתומה: (כ) פרעה. הפ"א רפה: ובית עבדיו. זה א' מן ד' בית ובית דקבירין בבית ובבית וסימן במסורת: ובכל ארץ מצרים. ה' דמעיין בהון דקבירין וכו' וסימן נמסר ביחזקאל כ"ז במ"ג: ט (ד) והפלה. בה"א ובפ' כי תצא והפלא באל"ף מסורת כאן ובתהלים סימן יו"ד: (ה) את הדבר. הדל"ת דגושה: (ו) ממחרת. מ"ם שנייה בלא גלגל בס"מ: (ט) לאבק. הלמ"ד בשוא והאל"ף בקמץ חטופי: אבעבעת. בי"ת ראשונה רפה וכן הבאו שבסמוך: (יד) אל לבך. הבי"ת בשוא חטופי: (יח) הוסדה. לא תמצא ה"א ע"ג המסורת וכ"כ רד"ק ביחזקאל סימן ע"ז ובמכלול דף ל"ב ובשרשים: (כג) ותהלך אש. במקף ועיין מ"ש ביהושע סימן ו': (כד) אשר לא. בתלשא לא בקדמא: (כח) ולא תספון. עיין מ"ש על לא תספון לשוב בדרך הזה עוד דפ' שופטים סימן י"ז: לעמד. בתיקון ס"ת ישן לעמד ס"א לעמוד וכן במתפח ע"כ ויש לטוכים שהוא חסר ונמה שכתוב במגילה סימן ח' בס"ד עוד כתב הרמ"ה לעמד לפני משה חסר וא"ו כתיב וכל לעמד באורייתא דכותא חסר: (כט) הקלות יחדלון. בהעתק הללי הקלות מלא וא"ו אסכן ירושלמי הקלת עכ"ל. ובכל הספרים מלא וא"ו בתראה וכן הקלות והברד שבסמוך וכ"כ הרמ"ה על שנים אלו ב' כתיבין חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה באורייתא וכן הוא במסורת חוץ ד' שכתובים כן חסר וא"ו קדמאה וסימן נמסר במסורה גדולה תהלים ל"ג:

פרשת בא. פתוחה

י (ד) בגבלך. מלאים וא"ו באורייתא וסימן נמסר במסורה גדולה פ' וארא ואין זה מהם וכתב הרמ"ה ז"ל עליהם. הלין ג' מלאים ושארא אורייתא בין דקרי בשוא בין דקרי בסגול חסר וא"ו כתיב ולית חד דפליגי ביה נוסחי. ושני מניא חסר ארבע בגבולך אית מאן נוסחי דכתיב ביה מלא וארבעה דכתיב ביה חסר ואסרי כדיש להתום. ועוד דמסורתא מסייעא לדנא: (ו) ובתי כל. הכ"ף רפה בשניהם: (ח) מי ומי ההלכים. חסר וא"ו בכל ספרי דיוקני וכן כתב הרמ"ה ז"ל גם כל ההלכים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל ליסנא דהלכים באורייתא דכותיה במ"א מלא וא"ו וסימן לרי ולא הולכים להוריד מצרימה: (ט) ובזקנינו. מלא יו"ד אחר הנו"ן בכל ספרים מדוייקים ולא כמאירי שנסתפק בו ולא כמ"ש בתיקון ס"ת ישן ובזקנינו במתפח ובזקננו ולא כמנחת כהן שכתב בנערנו ובזקננו חסר יו"ד שגם מלת בנערנו מלא יו"ד בכל הספרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויאמר משה בנערינו מלא יו"ד כתיב ובזקנינו נמי מלא יו"ד בין הרין נוכין כתיב בנוסחי דיקי ולית דמסרין עליה לית כותיה ופסר ומסתברא דטעותא הוא עד כאן לשונו: ובבנותינו. בהעתק הללי ובבנותינו ירושלמי ובבנתנו ובספר זכבוק חסר יו"ד עכ"ל. גם בספרים שלנו חסר וכן הוא במנחת כהן והכי קייל הרמ"ה ז"ל ובבנותנו בצאננו ובבקרנו כלך דין לחוד חסר יו"ד ומלא וא"ו וכל ליסנא באורייתא דכוותיה חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יא) מבקשים. הקו"ף רפה: (יג) רוח קדים. במקף: (יז) היה כן. מלעיל שהקדמא בה"א: יהיה כן. הכ"ף בדגש: (יח) ויצא מעם פרעה. במכת הארבה לא נאמר ויצא מעם כמו שנאמר ברוב שאר המכות וסימן מלך אין לארבה פי' משה נקרא מלך כדכתיב ויהי בישורון מלך: (כג) במושבתם. מלא וא"ו קדמאה בהעתק הללי ובכל ספרים כתיבת יד מדוייקים ובמסורת כ"י ב' וסימן היה אור ואת כל עליהם במושבתם דמצרים וגם הוא מלא וא"ו קדמאה וכן כתב הרמ"ה ז"ל למושבתם דאלוף מגדיאל חסר דחסר כתיב ותרין בליסנא מלאים הכ

חד וא"ו קדמאה לשי"ן וסימן היה אור במושבתם ואת כל עריהם במושבתם דמדין ומשיב אליהם מרין כתיבין כן: (כד) ויקרא פרעה. הפ"א רפה: גם. הגימ"ל בדגש: (כו) נעבד. חסר: (כח) אל תסף. עיין מ"ש בר"פ ואתחנן: ראות פני. הפ"א רפה: יא (א) כשלחו. קמצא בשי"ן: גרש. הגימ"ל דגושה וכן גם השיא וכן גדול: (ו) אשר כמהו לא נהיתה וכמהו. ב' סבירין כמוה בעינן: וכמהו לא תסף. עיין מ"ש בשמות ה': (ז) לא יחרץ כלב לשנו. במדרש לקח טוב לשנו כתיב חסר וא"ו כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו ע"כ ואע"ג דכל לשנו באורייתא דכותיה חסר אינהו למיכתביה משום דמלאכת שמים היא: (ח) לא אתה. בנוסח א' מלופיות רבפות לד"י לא רבפי וכן בתיקון ס"ת ימן ואינו כן באשר ספרים ועיין מ"ש בישעיה כ"ד: מעם פרעה. מאריך בת"ס: (ט) לא ישמע אליכם פרעה. בהעתק הללי אלכם ירושלמי אליכם עכ"ל. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה במסורת עם ו' חסר בתורה שנמסר סימנם בפרשת מקץ וכמוהם כתבם הרמ"ה ז"ל. ופסוק ולא ישמע אלכם פרעה הנז' במסורת הנז' הוא בפר' וארא:

יב (ז) ונתנו על שתי המזוזת. כל מזוזת דואלה שמות חסר וא"ו בתרא ומלא וא"ו קדמאה והלאה איכון בהלי פרשה דבא ושמע ישראל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה דוסים אם שמע מלא דמלא ותפ' ואתחנן בשמע ישראל כתב רש"י ז"ל מזוזת כתיב שאין צריך אלא א' וכן הביאו ר' אליה המדקדק בס' מסורת המסורת בדיבור ששיתי בשם הגמרא וכתב שאלינו פעמים רבות שהגמרא חולקת על המסורת שלנו כגון ולבני הפלגשים שכתב רש"י ז"ל חסר כתיב והוא מלשון בראשית רבה שהוא כנגד המסורת כי נמסר עליו ב' מלאים דמלאים וכן ביום כלות משה אמרו במדרש כלת כתיב כמ"ש שם ונמסר עליו לית מלא עכ"ל. ובנדה פ' בנות עכו"ם ע"פ והכובס אותם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו פ' מצורע אמרינן התם והכא כתיב חסר וא"ו וכתבו התוספות תימא דבמסורת הוא מלא מיהו אלינו שהמסורת חולקת על הגמרא במסכת שבת גבי צבי עלי מעבירם כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא עכ"ל וכן הביא דבריהם מהר"ר יודא מינץ בתשובותיו סימן ס'. ועיין מ"ש גם בשמואל א' ב' ותפ' מצורע ע"פ והכובס הנ"ל. ובעל א"מ בפ' ואתחנן השיב על דברי ר' אליה הלוי בהקדמה המחוזים לס' מסורת המסורת וגם על מ"ש המגיה בהקדמת מס"ב ועל פי' רש"י על התורה שהבאתי לעיל וגם בפירושו לסוגיות הגמ' דפ' הקומץ רבה והאריך הרבה. סוף דבר טרח טורח גדול ליישב דברי רש"י ז"ל על התורה ע"פ מסכים למ"ש בעל לקח טוב שאין צריך לקבוע על שתי המזוזות אלא נותה א' כך פרש"י ובמנחות פ' הקומץ הביא שומע אני וכו' עד שיפרוט לך הכתוב שתים עכ"ל. ובה וילקוט פ' ואתחנן כמו שמ"ד. אמנם בפי' סוגיית הגמ' לפ"ד דברי פי הם מן שלא כפי' רש"י ז"ל והיא גדולה מאלפי לפירושו מלשון ספרי ופסיקתא פ' ואתחנן עיין עליו אבל מה שהשיג לר' אליה הלוי איכה השגה שמה שכתוב בהקדמה הפרתית הוא לפי דרך רש"י בפי' החומש והמחבר עצמו כתב בדבור חמישי שלפי המסורה הוא מלא. אח"כ מצאתי במרדכי להלכות קטנות גירסא אחרת בסוגיית הגמ' וזל"ם מ"ט דר' מאיר מזוזת כתיב מ"ט דרבנן מזוזות כתיב ע"כ אולי זאת היתה גירסת רש"י ז"ל בגמ' ומ"ש על התורה שאין צריך אלא אחת היינו פלים א' ודעתו לפסוק כר' מאיר כמו שפסק ג"כ הרמ"ה ז"ל עוד כתוב במרדכי שהתוספות האריכו הרבה בגרסת הספרים וכו' לר"י עיקר כמו שמצינו בגויל מבורגוניא דפ' שמע כתיב מזוזת ופ' והיה אם שמע מזוזות ע"כ. וכן מצאתים בהעתק הללי וכן דעת הרי"ף והרמב"ם וסמ"ג ומו"ר ורבינו ישעיה הראשון ורי"ז וס' התרומה ואבן ירחי והרמ"ה והמאירי ז"ל. וכן מעידות כל מסרות הדפוס וכ"י בפ' בא ופ' ואתחנן. ומה שנדרש במדרש כוס הנעלם מתה כתיב מאותיותיו משמע מות זז וכו' אינו ספק כוונתינו כי גם אם כתוב מזוזת הדרשה נדרש וניחא טפי דליכא וא"ו מפסיק בין זז: על הבתים אשר יאכלו. חד מן ג' סבתים בטעמי וסימנהון נמסרה בת"ב ועיין מ"ש נ' עזרא: (י) והנתר ממנו. כל לישנא דנותר באורייתא מלא בר מן דין דהוא חסר: (יא) וככה תאכלו אתו. כתב רד"ק בשרש כה שהמסורה כתב עליו לית כותיה מלרע וכן העתיק דבריו בעל מכלל יופי אבל מהר"ר משה פרובינצאלי ז"ל כתב זל"ם ובמסורת שאלכנו בדפוס וגם בכ"י כתוב עליו ב' ומסרו בנחמיה ה' י"ג וככה יהיה נעור ורק והוא מלעיל. משמע שגם וככה תאכלו אתו מלעיל וכן מצאתי עליו בספרים ישנים שתי זרקאות להורות שהוא מלעיל כי הזרקא תמיד בסוף המלה והקדימו לה האחרת להורות על קריאת המלה שהיא מלעיל כזה וְכָכָה עכ"ל. וגם בעל רב פעלים בשער המלי' הביא מסרה הנזכרת ואח"כ כתב ואם כן הקורא וככה תאכלו אותו מלרע טועה מדרך השכל כי הה"א נוספת שכך חז"ל נשתמשו הרבה בלשון כך וכך ודומה לו במשקלו אן הלכתם עד אן תמלל אלה שבגופם בה"א נוספ' כולם מלעיל. אנה הלך דודך. אנה פנה דודך. עד אנה ינאצוני העם הזה. ועד אנה לא יאמינו בי. וב' מהם הנמלאים דרך זכות מלרע כבר העיד בעל המסורת עליהם שהם אנה אנחנו עולים. אנה אלך מרוחך. ועל אלה ב' וככה היה לו לומר ב' א' מלעיל וא' מלרע כמו שהעיד על מלת יאבד ב'. א' מלעיל יאבד יום אולד בו ואחד מלרע יאבד לב המלך והשרים. ולא יקשה לבך לקרות וככה מלרע בעבור הזרקא שבאות האחרונה כי כן מנהג הזרקא והפרסא והסגולה לבא על כל א' מהם בסוף תיבה אפילו בתיבה מלעיל וכן פשטא ברוב התיבה אפילו בתיבה מלרע שבקמץ וכן המלאים ג"כ. ורוב דבריו אלה העתיקם בעל לוית חן בשער ס' פ' ה' בביאור המלות שמשתמשין מכ"ף והסכים לדבריו ועיין מ"ש בסוף פ' ויצא על ואם אפה: מסביב הגרים. הרב ריקאנטי כתב שמלת מגרים חסר יו"ד. ובעל הלבושים בפ' אור יקרות פי' דבריו שר"ל מגור שלהם כלומר בתם וכן פי' בפ' בראשית ע"פ ויעשו להם חגרת. ואולם בכל הספרים מלת מגרים חסר וא"ו ומלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: מגרים: בזקף קטון בס"ם: (יד) וחגתם. הגימ"ל דגושה וכן חגגהו: (טו) שבעת ימים מצות תאכלו. בס' הזוהר אמר ר"ש מלת כתיב כד"א מרעת אלהים וגו' ומסורתא וספרי דילן פליגי בתרוייהו. ועיין עוד מ"ש בס' בהעלותך תשביתו שאר. חסר וא"ו וכולהון דכוותיה ומדרש לקח טוב להציא שאר כל שהוא שאור: אכל. חסר וא"ו על פי המסורת שאינו מהד' מלאים שנמסר סימנם בתילים ה"א וסוף נחום במ"ג והכי משמע מכללי הרמ"ה ז"ל ואלו הן לבלתי אכל ותכו אכלת חסק וחסר ודכותיה לבלתי אכל הדם אע"ג דקריי' מולם חסר וכו': אורייתא חסר היא' כנפה כי מן העץ ואכל חסר וא"ו וחסר אל"ף מניין דהוא חזי למיהוי מלא אל"ף או וא"ו מילואי אל"ף מניין וכתיב חסר בלא וא"ו ובלא אל"ף דכתיבא ביה סימן לעתיד היא ולאו מעיקר לישנא דאכילה וכל אכל ואכל באורייתא בין דקריא כ"ף דידיה בצירי כגון דין בין דקריא בפתח כגון ויאמר לא אכל עד אם דברתי ואכל מכל מאכל כתיב בר מן א' שהוא מלא וא"ו כתיב וסימן ויעזב כל אשר לו ביד יוסף וגו' הלחם אשר הוא אוכל דין למוד מלא וא"ו: מיום הראשון. חסר וא"ו בהעתק הללי בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן הוא במסורת ובס' מנחת כהן וכן מסר הרמ"ה ז"ל בראשון באחד לחדש דויהי באחת ושש מאות שנה מלא דמלא כתיב מלא אל"ף קדים לשי"ן ומלא וא"ו בתריה וכל לישנא דראשון באורייתא דכותא מלא דמלא בר מן ב' חסרים וא"ו בלישנא וסימן מיום הראשון עד יום השביעי בראשון בארבעה עשר יום לחדש ואחרא כולהון מלאים וא"ו וכולהון מלאים אל"ף: (יז) המצות. הצד"י דגושה: (יח) בערב תאכלו מצת. חסר וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים. כ"כ הרמ"ה ובעל הטורים והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת וסימן נמסר כאן במ"ג וכן מסר הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן: (כא) משכו. השי"ן בשוא לבדו והמ"ם במתג וספרים מדוייקים במתגים אלו כתובים הם ולכתוב עליהם אמאר פרטי בארוכה בסוף הספר אם יסכים ה' על ידי. ועיין מ"ש ביחזקאל סימן ל"ב על משכו אותה ואלכים א' י"ח: (כב) והיה כי תבאו. טעה המדפיס שעשה פה פסקא כי אינה תחלת פרשה: (כז) בנגפו. הפ"א בדגש: (כט) הכה כל. כל רפה: (לא) קומו צאו. חד מן ה' דגשיה בתר יהו"א בלא מבעל וסימן נמסר במסורת דיחזקאל ה': (לז) מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן ן' עזרא ועיין מ"ש על זה בסוף פ' ויגש וריש ס' שמות: (לט) עגת. הגימ"ל רפה. וכתב הרמ"ה ז"ל לושי ועשי עגות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה כתיב ודכותא ועשו אתו עגות דשטו העם ולקטו וחד חסר דחסר עגת מצות כי לא חמץ ומסר עליה לית כותיה חסר דחסר מכלל דשאר אורייתא לאו חסר דחסר כתיבי ולית נוסחי דכתיבי בהון עגות דשטו העם חסר דחסר ושיבושא הוא דמסורת דעגת מצות פליגא עלייהו ורובא דנוסחי דיקי נמי כמסורת פלגי: (מב) ליל. מלא יו"ד בכל הספרים לאפוקי דעת המאירי: (מו) ועצם לא. בלא מקף באמצע: (מח) ועשה פסח. הפ"א רפה שאין כאן אחי אלמוק: כל. זכר רפה: וכל. מלרע שהפרשא ביו"ד: יג (ג) בחזק. הבי"ת בדגש: (ה) והיה כי יביאך. הראשון אין כאן שום פיסקא: והיה כי. הכ"ף רפה: (י) למועדה. מלא וא"ו כמו לאות עדה שתי מלות עדות היא לישראל שהם ה' נקרא עליהם: (יא) יבאך. השני חסר יו"ד והוא חד מן אלין דחסר יו"ד בלישן ביאה וסימן נמסר במ"ג ירמיה י"ט וטעה המדפיס לכתוב ויבאך בוא"ו ובגליון יבאך ק' שאין כאן קרי וכתיב כלל גם במסורה ליה ד"ה לא נמנה עם אלין דכתיבין וא"ו בלים סיבותא וקריין יו"ד וכן הכריע מוהר"ר יעקב לבית לוי בתשובותיו סימן י"ד ופי' שהיא מ"ש מוהר"י קארו ז"ל בטור א"ח סימן ל"ב בשם הר"י אלאשקרי וכ"כ הרמ"ה ז"ל יבאך א' לאחר באורייתא חסר יו"ד הנייכא דעניינא הסמך וסימן והיה כי יבאך ה' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך דשארא מלאים כתיבי ועיין מ"ש רבינו בחיי: (יב) והעברת. במאריך או במירכא לבסוף לא בתביר: כל. רפה: (יג) חמר. חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכ"כ הפוסקים ומנחת כהן וכן נמנה במסורת בכלל החסרים במ"ג פ' ויהי ובסלותות דבר הדיא פ' הרואה א"ל רבא וא"ו דפטר חמור בהיט בתפילך ופי' רש"י שהוא חסר וא"ו ובתפילין של רבא כתבו הסופר מלא ואח"כ מחק הוא"ו פי' גהיט ממוק עכ"ל. והביאו ג"כ ס' התרומה ובעל ערוך ע' גהט גריס פטר חמור גהיט מתפילך ופי' חסר מתפילך. מדבריו משמע שצריך לכתבו מלא ובתפילין של רבא כתבו הכותב חסר ע"כ ופי' רש"י ז"ל עיקר וכן פי' הרמ"ה ז"ל שהבי ד' בלישנא דחמר חסרים וא"ו באורייתא ואחד מהם וכל פטר חמר דתפילין ואח"כ כתב והביא דגרסי' בפ' הרואה א"ל וא"ו דפטר חמר גהיט מתפילין עיין רבא ואטעם דגהיט לא למימרא דליכא וא"ו בפטר חמר דתפילין אלא למימרא דמעיקר' טעה ספרא דכתביה מלא והדר מחקיה לגריה ואסקין: (יד) יד. ברביע: (טו) ויהרג. יש ספרים שהוא מלא בוא"ו אמר הרי"ם אבל נראה שהוא חסר מדאמרי' בהקומץ רבה כמי איפסיקא ליה כרעא דוא"ו ויהרג בנוקבא פי' וא"ו איבע במקום נקב ונראה כמין יו"ד אתא לקמיה דר' זירא א"ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש פי' דאי חכים מבין שמחרף הוא לומר ייהרג כלפי מעלה ואומר ויהרג אי קרי ויהרג כשר ואי לא ייהרג הוא ופסול ופרש"י מכאן משמע ויהרג חסר בלא וא"ו בין הי"ם לגימ"ל ע"כ באגודה ועיין ג"כ במרדכי פ' הקומץ וכן במסורת ד' מלאין בלשון הריגה וכל שריה אהרוג דעמום את להרוג כי מכרנו אני ועמי להשמיד ולהרוג בשונאיהם ולא קחשיב ויהרג דהכא שמע מינה דהוא חסר וכ"כ ס' התרומה והרמ"ה ז"ל: ה' כל בכור. מלת כל דגושה מדין מפיק ואין מפסיק בין ה"א למלת כל כמו שנמלא באיזה ספר ועיין הכלל שכתוב בתילים מזמור ב' בס"ד: תבכר. חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והוא חד מן ב' חסרים ע"פ המסורת ומסרו ויהי בחצי הלילה דפרשת וכ"כ הפוסקים והרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן: (טז) והיה לאות על ידכה. כתב הרמ"ה ז"ל והיה לאות על ידכה כ"ף כפופה ומלא ה"א בתרייה והכא אורייתא חסר ה"א ע"כ. וכן במסורה דילן מסור כאן ידכה לית כתיב כן והוא חד מן כ"א מלין דכתיב כה בסוף תיבותא ובמסורה רבתא פריש בהדיא והיה לאות הכייכא ואהא דליה רב אסי בפ' הקומץ רבה ידכה יד כהה וכ"כ רש"י בפי' התורה בפ' קדש לי כל בכור על ידך שאמר לפי' ידכה מלא בפ' שנייה לדרוש בה שהיא כהה. ויש לתמוה על ספר הזוהר דמייתי הך דרשא בפ' ואתחנן גבי וקשרתם לאות על ידך ולפי מ"ש בס' תילים מזמור מ"ו ומזמור פ"ג אין לתמוה על זה עיין שם ומ"ש בפרשת ואתחנן. אבל בריקאנטי מייתי הך דרשא הכא ועיין. שערי אורה דף י' ורבינו בחיי: ולטוטפת. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא כמ"ש בפ' עקב:

פרשת בשלח

(יז) כי קרוב. הכ"ף דגושה: (יח) אלהים. דו"יסב במקף מלבד הדרגא: דרך. בדגש: וחמשים. השי"ן רפה בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוס קדמון והוא חסר וא"ו אמר הע"ם ע"פ המסורת. ובמכילתא וחמשים אלו א' מחמשה וי"א א' מחמשים וי"א ה' משמע מאות וכו'. ובירושלמי פ' במה אשה מלמד שהיו מזוינים

הפסקא שבאתנח ושבית הקודמת לסוף פסוק ושלשה תוי"ן כפין שאין פסקא לפני שום אחת מהן במלת לא ולקורא בדבור כ"ף של כל מלאכתך רפה שאין טעם מפסיק לפניה ושלשה תוי"ן דגושין מפני הטעמא שלפניהם. ולכן אמרו בספר הזוהר פסקא טעמא בכל הכי הלא ח"ל. לא תרצח אי לאו דפסקא טעמא לא הוי מקרא לעלמין ויהא אסיר לן לקטלא נפשא בעלמא אף על גב דיעבור על אורייתא אבל בזה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תנאף אי לא דפסקא טעמא אסיר אפילו להודאה או למסדי באתתיה אדום דמלוה ובזה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תגנב אי לאו דפסקא טעמא הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרביה באורייתא או דעתא דחכם לאיסתכלא ביה או דיינא דדיין דינא לפום מעכה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרמאה ולמגנב דעתא דסהדוהו לאפקא דינא לנהורא ובזה דפסקא טעמא אסיר ושרי ועיין שם ובלקח טוב למהכה"ר משה גלאנטה. והחזקוני כתן טעם אחר ח"ל יש ברוב הדברות שתי נגינות ללמד שבעצרת שאז דוגמת מתן תורה ומתרגמינן הדברות קורין כל דברה לא יהיה לך וכל דברה זכור בנגינות הגדולות לעשות כל א' מהן פסוק אחד שכל אחד מהן דבר' א' לעצמה ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות קטנות לעשות ד' פסוקים שהם ד' דברות אבל בחדש שבט שקורין בפרשת יתרו כשאר שבתות השנה קורים לא יהיה לך וזכור בנגינות הקטנות לעשות מכל אחת מהן ד' פסוקים ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות גדולות לעשותן פסוק אחד לפי שלא מצינו בכל המקרא פסוק מב' תיבות חוץ מאלו ובשבועות דוקא כמו שפירשתי למעלה גם בדברות אנכי ולא יהיה לך יש נגינה גדולה לעשותן שיהן פסוק אחד לזכרון שבדבור א' נאמרו כילד בתיבת אנכי פשטא ובתיבת אלהיך זקף קטון ובתיבת הוצאתיך תלשא ובתיבת מארץ מצרים קדמא ואזלא ובתיבת עבדים רביע עכ"ד. ועיין עוד מ"ש בעל ערוגת הבשם בפ' כ"ו. ולמען יבחין ויכוין הקורא בהן ביחיד ובצבור אכתבם בס"ד כמו שכתבם בעל א"ם על עוז יזכר שמו ודע כי תיבות אשר הוצאתיך מארץ מצרים לפי דרכו אינן כי אם בטעם א' ותיבת עבדים בלא רביע ובמקצת ספרים גם הם בב' טעמים ותיבת עבדים ברביע כמו שכתב החזקוני:

כ (ב) אשר הוצאתיך. ג' אלהים דמלאים מלא וא"ו קדים לאל"י ומלא אל"ף קדים לתי"ו ומלא יו"ד קדים לכ"ף וסימן הוצאתיך מאור כשדים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מאור כשדים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך והבאו במסורת תורה הרמ"ה ז"ל וכן נמסר במסורת שלנו. ובירושלמי פ' לולב וערבה הוצאתך כתיב עיין בע"י פי' ו' סביב וכתב בעל יפה מראה אע"ג דבספרינו הוא מלא כמה פעמים שהגמרא חולקת עם ספרים שלנו: (ג) פני. הנו"ן נקודה בקמץ ופתח: (ד) פסל. הפ"א רפה: בארץ מתחת. פ"א של מתחת בקמץ ופתח: תרצח. לד"י נקודה בפתח ואח"כ בקמץ: ועשית כל מלאכתך. הכ"ף בדגש ורפה: תרצח תנאף תגנב. שלשתן התי"ו בדגש ורפה: ועתה אבוא להגהת הטעמים כמו שכתב א"ם: הוצאתיך. בלא פשט: מארץ מצרים. בלא קדמא ואזלא: עבדים. בלא רביע. לא יהיה. הלמ"ד במאריך וגלגל: לא תעשה. מקף באמצע ותחת השי"ן מירכא במקצת ספרים לא בגלגל: מתחת ואשר. השי"ן בלא גלגל ובלא רביע: ולא: בלא מקף: ולשמרי. בשי"ן ימנית: מצותי. כן כתיב וקרי ואין כאן ק' וכתיב כלל. תרצח. הפתח קודם ואלו עמהם ואשר כך הקמץ ואלו מאריך וכ"ל שהוא סוף פסוק: תנאף. שמאריך תחת האל"ף אלל האתנח. וגם זה כ"ל שהוא סוף פסוק: לא תחמד. הראשון והשני אין בהם מאריך בתיו. לא תחמוד אשת. בספרים מדוייקים יש כאן פרשה סתומה וכ"כ המאירי. וכן כמלא בספר הרמ"ה ז"ל ובמצריים וירושלמיים ובכל ארץ הצבי ובארץ המזרח ותוגרמה. ובדפוס מדויק מפורטוגאל כלם עושים שבע פרשיות סתומות בעשרת הדברות. מכבד את אביך והלאה. ושנים מהן לא תחמד בית. לא תחמד אשת. ובפרשת וארא אין שום הפסק בין יעלו. הצפרדעים לויאמר ה' אל משה. וא"ת כתב שכן מלא ברמב"ם כ"י שהיה מהר"ז הלוי ז"ל וברמב"ם של דפוס שהוגה במצרים עכ"ל. אולי זהו שנתן מקום לטעות ולומר שלא תחמד בית רעך דבור תשיעי והדבור העשירי לא תחמד אשת רעך כמ"ש אבן עזרא ון' שועיב בשם אחרים והם אומרים שאנכי אינו מעשרת הדברים. או שאנכי ולא יהיה לך דבור א' ומתכו דעתם ג"כ לראותם כי בפסוק אנכי במקצת ספרים יש טעמים כפולים כמו שיש בדבורים אחרים שהם יותר מפסוק א'. וכתבו עליהם הראב"ע ון' שועיב שנשאת טעמם ואם כלם ישאו רוח והאמת כקבלת רז"ל שהם מושבים שני דבורים אנכי ולא יהיה לך כמו שאמרו רז"ל מפי הגבורה שמענום: (טו) הקולת. מלא וא"ו אשר הקו"ף וחסר אחר הלמ"ד בספרים מדוייקים והעתק הללי. וע"פ המסורת שנמסרה במ"ג סוף פ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל דזה בלחוד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה ודלא כמאירי ועיין דיקדוקי כאן ובריש הפרשה: הלפידם. בספרים מדוייקים והעתק הללי חסר יו"ד בתראה ובמ"ג נחום ב' נמסר בלפידים. ג' מלא בלישנא בקריאה וסי' נמסר ויבער אש בלפידים (שופטים ט"ו) מראיהן כלפידים (נחום ב') מפיו לפידים יהלכו (איוב מ"א) אח"כ כתב וכל העם רואים הלפדים ושארא לפידם כתיב עכ"ל. והמדפיס נשתבש מאד בין במסורת ובין בפסוקים כי בכל ספרים כ"י מדוייקים נהפוך הוא וכ"ל שצריך להגיה וכל העם רואים הלפידם כתיב ושארא לפדים כתיב גם הרמ"ה כתב ואת הלפידם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: (טז) דבר אתה. במקצת ספרים הבי"ת בצירי ובמקצתן בסגול ובעל א"ם כתב בסגול וכ"כ בעל לוית חן בפ' כ"א מהשער השלישי ובמקף בסגול דבר נא (שמות י"א): (יז) תחטאו. הטי"ת בחטף סגול: (כ) אלהי כסף. חד מן ג' מלעיל ע"פי המסורה כמ"ש בפ' נח ע"פ אלהי שם: (כב) ותחללה. אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כג) במעלת. המירכא אחר הסגול: ולא תעלה במעלת. בעל כד פעלים כתב שהבי"ת בדגש שלא כמשפט ואני ראיתיו רפה בכל הספרים כדינו: במעלת. אין בבי"ת געיא ולא מאריך במ"ש:

פרשת משפטים

כא (א) המשפטים. בזקף קטן: (ב) ובשבעת. השי"ן דגושה והבי"ת בלא קדמא בס"ם: (ד) יתן לו. התי"ו בסגול והיו"ד בלא מאריך בספרים מדוייקים וגם בדפוס ישן: וילדה לו. במקצת ספרים הלמ"ד בדגש של מלת לו והמכלול הביאו בכלל הרפים: (ח) אשר לא יעדה. לו ק' והוא חד מן תלת באורייתא דכתיבין באל"ף וקריין בוא"ו ונמסרו בפרשת שמיני על פסוק אשר לא כרעים. וכולהו אתו לדרשא כמו שאכתוב על כל אחד במקומו בע"ה ועל זה דרשו שהיה לו ליעדה ולקיימה וכמו שתרגם אונקלוס דקיימא ליה דמלום יעידה קודמת למלות פדייה ואף ע"ג דכתיב באל"ף דרשינן כאילו כתיב בוא"ו כלומר שהיה לו ליעדה ואינו רוצה ופודה והיינו טעמא דלמה לי למיכתב אשר לא יעדה פשיטא דבלא יעדה משמעי קרא דאם יעדה היתה לריכה גם וגם לא היתה לריכה פדיים אב שבשעת ייעוד פקע שעבוד שפחות מינה ומדשני קרא ש"מ לדרשא וכמו שדרשו גם כן בתוספתא סוף פ' כשם על פסוק הן יקטלני לא איחל. ועיין מה שכתב אבן עזרא כאן ובספר הזוהר ומה שאכתוב בפרשה בהר סיני על פסוק אשר לא חמה וישעיה מ"ט על פסוק וישראל לא יאסף וישעיה ס"ג על בכל צרתם לא צר ובמזמור ק' ולא אנחנו: בבגדו בה. במקף ולא במירכא לדלי"ת: (יא) שלש אלה: הלמ"ד בקמץ והוא סעוף: לא יעשה. בלא מקף באמצע: (יד) וכי יזד. א' חסר וא' מלא דין חסר וחד מלא אך הנביא אשר יזיד דפ' שופטי': (יח) והכה איש. במקצת ספרים אשכנזים מאריך בה"א והכה איש: (כב) מכות. בהעתק הללי עטות ירושלמי ענם עכ"ל ובכל הספר יש מלא וכן הוא במסורת גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו כתיב: בפללים. בהעתק הללי בפללים ירושלמי בפלילם עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן בפללים בפתח בפלילם ע"כ ובכל הספרים חסר יו"ד בתראה ומלא יו"ד קדמאה וכן הוא המסורת עיין עליו וכ"כ מנחת כהן ועיין מ"ש בפ' האזינו בס"ד: (כח) וכי יגח שור. פ' פתוחה: (כט) תמול. בהעתק הללי תמול ירושלמי תמול עכ"ל ובכל ספרים חסר וכן הוא ע"פ המסורת שכתבתי בפ' ויצא בשם הרמ"ה: (לג) ונפל שמה שור. שי"ן שור דגושה בס"ם: (לו) מתמול. בהעתק הללי מתמול ירושלמי מתמל עכ"ל ובכל הספרים מלא שלא נמנה במסורת במנין החסרים כמ"ש בפ' ויצא בשם הרמ"ה: והמת יהיה לו. השני הלמ"ד דגושה כמו הראשון: (לז) כי יגנב איש פרשה סתומה ונשאר המולם עם המקף במלת יגנב אף על פי שהוא במקף מפני המאריך שנשתקף עמו כמ"ש ביהושע י"ם: וארבע צאן. מקף באמצע ולא במירכא בבית:

כב (ג) המלא תמלא. התי"ו רפה: (ד) בעירה. בעירו ק' וכ"כ הרמ"ה ושלם את בעירה מלא יו"ד וכתיב ה"א בסוף תיבותא אלוף וא"ו: (ה) כי תצא אש. הקדמא בלד"י: גדיש. הגימ"ל דגוש': (ח) על כל דבר. על במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: ירשיען. חסר וא"ו ע"פ המסורת והכי איתא בריש פ"ק דסנהדרין וכן נדרש במדבר רבה סוף פ"ט ועיין מה שאכתוב בשמואל א' ב' על אשר ישכבן: (טו) ימהרנה לו. הלמ"ד בדגש: (יח) כל שכב עם בהמה. בס"א כ"י כתב כאן פרשה סתומה וכן עשה המדפיס המ"ג וכתב אור תורה שטעות הוא כי אין כאן פרשה כלל בכל הספרים ולא כמאירי ולא כהרמב"ם ז"ל עכ"ל. אמנם בס' שגי היא סתומה: (כ) גרים. הגימ"ל רפה: (כב) תענון. בכל הספרים הנו"ן בסגול ובעל א"ם כתב שהוא בצירי ע"פי המסורת שאלא ועיין מ"ש בסוף פרשת וילך: (כג) וחרה אפי. במסכת סופרים וחרה אפי בשיטה אחת כך מלאתי בתיקון ס"ת ועיין במסכת סופרים פ' ה': (כד) לא תשימון עליו נשך. ג' דסבירין ולא וקריין לא כמ"ש לקמן על לא ישמע על פיך: (כה) תשבל. אין מאריך בתי"ו עד בא השמש. עיין מ"ש בסוף במלת גבי פסוק עד בא השמש: (כו) כסותה. כסותו ק': (כז) אלהים לא תקלל. אלי הספר בפסוקים: אלהים לא תקלל. במס' סופרים פ' ד' אלהים לא תקלל משמע קדש ומול ר"ם אומר קדש. ובסנהדרין פ' ד' מיתות ובמכילתא פליגי בה ר' ישמעאל ור' עקיבא לרבי ישמעאל חול ולר' עקיבא קדש ורש"י בפי' החומש כתב הרי זו אזהרה לברכת ה' ולאזהרת לקללת דיין ועיין נחמי במקום הזה ובקרבן אהרן פ' קדושים דף ר"ו ומ"ש לעיל סוף פ' וילא: (כט) ביום השמיני תתנו לי. מטעים ביה פסקי' דאמרי וביום:

כג (ב) ולא תענה על רב. כל לישנא דריב באורייתא מלא בר מן אחד חסר יו"ד וסימן לא תענה על רב כ"כ הרמ"ה ז"ל ובסנהדרין פ' כ"ג בברייתא אין מושיבין מלך בסנהדרין משום לא תענה על ריב על רב כתיב פי' ואי אמר מלך מוכה סו לא מלו איכך למחזי ליה זכותא. וילפינן מיניה נמי מהם בת' ד' דדיני נפשות מתחילים מן הצד מדכתיב לא תענה על רב חסר יו"ד ומשמע לא תחליק על מופלא של ב"ד לפי' שואלים תחלה לקטנים שבהם שיאמרו את דעתם: (ג) לא תהדר. אין מאריך בתי"ו: (ו) אבינך. במסרה קטנה שבדפוס כתוב ב' חסר בלישנא כי לא יחדל ודין ע"כ פי' ולא ביכך בארצך דפסוק כי לא יחדל אביון וכ"כ הרמ"ה ז"ל לא שמה משפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכותא ולא ביכך בארצך ואכלו אביני עמך הלין תלתה חסרים בלישנא אפס כי לא יהיה בך אביון מלא וא"ו כתיב וכל לישנא אביון האביון מלא דכותיה: (ח) ויסלף דברי צדיקים. כל צדיקם הצדיקם באורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה בר מן חד מלא דמלא ופי' ויסלף דברי צדיקים דפ' משפטים והטעם שאפי' הדיינים צדיקים גמורים שוחד מעייס: (ט) לא תלחץ. התי"ו רפה: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם. ה' דמטעי' דסבירים וכל מסורת ישתקאל כ"ו: לא ישמע על פיך. בפי' ן' עזרא כתוב וזהו לא ישמע על פיך וגו' וכתב הערוך ע' עטר דעד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בוא"ו עכ"ל. עוד במסורת ג' סבירים ולא וליכון לא וסימן לא תשימון עליו נשך לא ישמע על פיך לא תכיר פנים: (טו) שבעת ימים תאכל מצות. כתוב בזוהר פ' תצוה שבעת ימים אילין לאו איכון כשבעת הימים דסכום דאיכון עילאין ואילין תתאין ועל דאיכון לתתא כתיב שבעת ימים תאכל מצות מצת כתיב חסר בלא וא"ו עכ"ל: ובספרים שלנו כתוב מצות בוא"ו וכן ראוי ע"פי המסורת שאינו מהארבעה חסרים שנמסר סימנם במ"ג פרשת בא. אבל שבעת ימים תאכל מצת דקדש לי כל בכור כתיב בלא וא"ו שהוא א' מן החסרים: לויתך. העיקר כמ"ש הרמ"ה ושמן ששון שחסר יו"ד תנייאה ודלא כמאירי שכתב שהוא מלא ב' יודין וכן כתב בהעתק הללי כולהון חסר יו"ד תנייאה בר מן ב' ואינון בפרשת בראשית גם במ"ג כתוב שם ב' מלאים בתורה ובעיין וכ"כ הרמ"ה על אלו ודין ב' מלאים ושארא אורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב: (יז) האדן ה'. האדן ב' חסרים ובפסוק ומכריה דכי תשא ועיין מ"ש בתילים על חסין יה במזמור פ"ט: (כא) אל תמר בו. בכל ספרי אשכנזים נקוד תַּמֵּר דגש המ"ם וכן הגיה אבן עזרא ורבים שמואל נקד תַּמֵר מ"ם רפה: (כב) כי אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר במסרה גדולה פ' זו על פסוק שמע אשמע צעקתו וכמ"ש בפרשת יתרו גבי פסוק ועתה אם שמוע: איביך. מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל אורייתא איביך כתב חסר וא"ו ומלא יו"ד במסרה ג' מסרי' דספרים חסר יו"ד תניין וחסר וא"ו כמ"ש בריש פ' כי תצא: (כד) מצבתיהם. הה"א נקוד בקמץ רחב

בין

בין שהיא במאריך כמקצת ספרים ובין שהיא במונח שהוא במקום מאריך וכ"כ הטוב טעם בס"ה שלפעמים יבא מונח חטף בתיבה אחת והוא במקום מתג וכן היא מלת מדליו פרשת בלק כמ"ש שם ומלת בשמח פ' תולדת יצחק. וכן במלת בלשון עשייה שבא המונח במקום מתג כמ"ש במ"ג ערך עשה וז"ל כל לשון עשייה במתג, במ"ד מונח וסימנהון כל העשה ארץ (ישעיה כ"ו) ומלאיהם ומעשיהם דיחזקאל ויאמרו אליו מה נעשה לך דיונה וירא אלהים את מעשיהם שם ועיין נ"כ מ"ש בסוף קהלת על מלת כדרבנות: (כו) לא תהיה. בלא מקף באתנח: (כח) וגרשה. הרי"ש בשוא לבדו: את הכנעני. בהעתק הללי את הכנעני ירושלמי ואת הכנעני עכ"ל. ובכל הספרים כתוב את וכן נמסר על פסוק זה ז' פסוקים את את ואת: (כט) אגרשנו. הרי"ש בשוא לבדו: (לא) גבלך. עיין מ"ש פרשת ויצא על גנבתי יום. ובספרים ספרדים כתיבת יד אין בבי"ת מאריך: **כד** (ה) ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים. בכל ספרי הדפוס וכ"י עלת חסר דחסר ובמ"ג בגליון כתוב עליו פלוגתא עלת ע"כ. רבים חשבו שהפלוגתא היא אם הוא מלא או חסר והמדפיס בכלל היה מהטועים שכתב פלוגתא עולת עם וא"ו ואחריו הלך גם בעל מנחת כהן שכתב עלת חסר דחסר אבל פלוגתא עולות ע"כ. וטועים כל האומרים כן שלא נמצא בשום ספר מלא גם הללי כתבו חסר דחסר וכן ראוי להיות ע"פי המסורת וסימן נמסר ברים פרשת ויהי מקץ במקרא גדולה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויעל עלת במזבח דנח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בעינן דקרבנות דכותיה חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת וכל עלת בעינן עלה בעלמא באורייתא חסר דחסר בר מן ג' חסרים וא"ו קדמאה ומלאים וא"ו תניין וכו' עיין סי' במ"ג פרשת מקץ וכמ"ש שם וברוך אלהי שם. אבל הכהני בדרך אחר לדעת אשר דבר הם אזנך ושמע והוא מאי דאמרינן בפ' הוליאו לו ובפ"ק דחגיגה והובא מבעל יפה מראה פ' אין מעמידין ובילקוט על פסוק זה דבעי רב חסדא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת (כבשים) ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים או דילמא אידי ואידי פרים הוו למאי נפקא מינה לפיסוק טעמים וכו'. עיין בילקוט שם. ופי' רש"י לפיסוק טעמים בנגינות אם מאחר שני מינין צריך לפסוק הטעם של ויעלו עלת באתנחתא כמו שאנו קורים אותו שמפסיק הדבור ממה שלאחריו ואי אידי ואידי פרים אין להפסיק במלת עלת אלא אחד משאר טעמים שאין מפסיקין כדי שיתחבר לשל אחריו עכ"ל. ואמרינן התם דמספקא נמי לאיסי בני ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו שם את ארון ברית ה' (מלכים א' ו') היכי קאמר ודביר בתוך הבית. מפנימה הכין לתתו שם או דלמא הכי קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה ונפקא מינה אם הדביר דהיינו המחיצה המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים קדושתה כלפנים או כלחוץ ולא פשיט ליה איסי בהדי חמשה מקראות שאין להם הכרע ואלו הן. שאת: ארור. מחר. משקדים. וקם. ופירש מ"ש שו"ת דהכבו באורייתא ודין בנביא. והא דויעלו עלת דהוא נמי בדאורייתא לרב חסדא מספקא ליה ולאיסי פשיטא ליה ועיין שם ביפה מראה וביפה תואר ב"ר פ' פ' שהביא פסוקים אחרים דומים קצת לאלו. ומדרש חזית פסוק כי טובים דדיך עיין. ובעל העקידה פ' וישלח על פ' כשמעם ויתעצבו האנשים. ועיין מ"ש על פסוק ובמנרה ארבעה גבעים משקדים ופרחם וילך על פסוק הנך שוכב וגו' וקם: (ו) באגנת. חסר וא"ו ובויקרא רבה פ"ו ר' הונא בשם רבי אבין באגנת כתיב לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה ובספר הזוהר באגנת כתיב חסר וא"ו כמה דכתיב שררך אגן הסהר וגו': (י) לאהר. שלמ"ד בקמץ והפי"ם רפה: (יב) והיה שם. בספרים כתיבת יד מדוייקים ה"א הפועל בשוא ופתח וכן כתב רד"ק במכלול דף קנ"ג וזה שלא כדברי רב פעלים שכתבו בשוא לבדו כמו והיה נכון לבקר דכי תשא: לתורתם. חסר וא"ו תניין וכמו לו הקב"ה שמחלוקות חכמים עתידות לרבות בישראל ואין תורתה שלמה ואלמלא ועכ"ז אלו ואלו דברי אלהים חיים לכן כתיב חסר כאלו הכל תורה אחת ובספר הזוהר פ' שמיני דף מ' להורתם כתיב חסר כד"א ואל תטוש תורת אמך תורה שבעל פה וכו' וכן בריקאנטי סוף פרשה זו: (יד) מי בעל. הבי"ת רפה:

פרשת תרומה

כה (ד) ותולעת שני. כתב הרמ"ה ז"ל ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל ליטנא באורייתא' דכות' מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליהם חסרין בליטנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן תעשה כי תאכלנו התלעת מכלל דאחר תולעת דאורייתא מלא וא"ו כתיב ומסורת דמסר' בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא הוא ונוסחי דיקי כמסורתא קמייתא סלקי: (ה) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד והוא בסוף מפני הדגש שאחריו וכן כולם: (ו) שמן למאר. דין למוד חסר וא"ו: (ז) אבני שהם. סימן קדמאה אבני שהם תניין ואבני וחד פסוק סימן אבני משר אמות ואבני (מלכים א' ז'): (יג) ועשית בדי. הבי"ת רפה: (טו) לא יסרו ממנו. מטעים ביה עיין במסורת במסורה דדפוסא קמא ממנו ט' דמטעים וכו' וכולהו סמיך להו בר מן חד דהוא ויצא אחד אל השדה ללקט וגו' וילקט ממנו (מלכים ב' ד') ומטעה דדפוסא היא. ותימה מה ענין להאת מיירי הכא ואינון בנביאי אכון. ואם האכל יאכל דפרשת צו ולדקת לדיקים יאכלו ממנו (ישעיה ה') דודאי ליכא למיטעי בהו ולמימר ממנה כדאיתא למיטעי באחריני וגם במסורת ריש פרשת צו נמסר ו' סבירין ממנה וקריין ממנו עם הסימן בלשון אכבוס וליכא בהדייהו הנך תלתא דאמרן וכי אשכחנא במסורת כתיבת יד ונ"ל דהכי מסרתא לא פליגי אהדדי ותרוייהו איתנהו הא דמסיר ו' סבירין ממנה שפיר והא דמסיר ט' דמטעין הכי פירושא ט' מלין דאיכא למיטעי בהון ולא פריש מאי טעותא שיתא מינייהו כדאמרן דסבירין ממנה ותלתא אחריני איכא למיטעי ולמימר מהם לע"ג דמסיר כתיבין ממנו: (יז) ועשית כפרת וגו' ואמה וחצי רחבה. בהרבה נוסחאות מהדפוס יש מאריך בכ"ף וטעות הוא אללי ובספרים כתיבת יד איננו גם לא בדפוס ישן: (כ) סככים. הכ"ף בשוא לפי דרכנו ומנהג קצת ספרים: אל הכפרת. קדמא באל"ף לא בה"א של הכפרת: (כב) אשר על ארון. בהעתק הללי ארן ירושלמי ארון עד כאן לשונו. ובספר הוסר ריש פרשת שלח לך ארן חסר בכל אשר ארן העדות ארון העדות עד כאן לשונו. ואנן לא קיימינן להני כללי אלא כדאיתמר במסורת דילן ודין דהכא מלא בכל ספרי דוקני דלא הוי מתלתא חסרים דנמסר סימנם במסרה גדולה סוף פ' פלוס וכ"כ הרמ"ה ז"ל: את כל אשר. מתמהני על

שלשה גדולי הדור שהם חכמים גדולים. אבן עזרא ורש"י וחזקוני. שפירשו ואת כל אשר בוא"ו דומה שכן היה כתוב בספריהם כבר עיינינן להא מילתא ואשכחנא לה במסרה רבתא דחשיב לה דין פסוקא בהדי תלתא דכתיב בהו לואה את כל אשר. ותרתי אחריני ליכין את כל אשר אנכי מצוה אתכם דראה. את כל אשר אנכי דשופטים תדא אמרה דהדין נמי כתיב את בלא וא"ו. וליכא דוכתא לפלוגתא. וכן כתב הר' מזרחי על רש"י חששתי בכמה ס"ת ולא מצאתי זה: (כד) זר זהב. כל ליטנא חסר ובמסכת יומא פרק בא לו ר' יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשים לו זיר לא זכה נעשית לו זרה הימנו: (כו) לו אכבע. לו בדגש הלמ"ד: (כט) ועשית קערתיו. במסורת דגילא ה' נמנא עם מלין דגשים בתר יהו"א בלא מבעל וכתב במכלול שהקו"ף בדגש כדין אתי מרחיק שהעי"ן קריאתה כמו מלעיל והשוא אינו נחטף וכן ועשית כירתיו שבפרשה. ובעל מקנה אברהם מנאם בכלל הזרים. ועיין מ"ש לעיל על מי כמכה באלם. וקשותיו. בשי"ן שמאלית ובהעתק הללי וקשותיו ירושלמי וקשותיו עכ"ל. ובתיקון ס"ת ישן וקשתיו מלאתי שוגה במפתח וקשותיו ע"כ. אבל בספרים מדוייקים מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל וקשותיו דשלחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות דויקהל חד וא"ו. כתיב וחסר וא"ו תניין. ואת קשות הנסך מלא וא"ו כתיב: (לא) תיעשה. יש מחלוקת גדולה בספרים מבנים קדמוניות אם מלא ואם חסר יו"ד או מלא כי בהעתק הללי כתוב תיעשה בספר תוגה ירושלמי תעשה חסר יו"ד. והחכם אבן עזרא כתב ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה ולא מצאתי כן בספרי ספרד ולרפת ועבר לים. והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד כמו לעשרה מנורות שעשה שלמה הכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה עכ"ל. ולא הכריע. גם הרמ"ה נסתפק בדבר זה לשונו ותלוי דמסרי עליה ליה מלא שמכי אהאי דדריש בילמדנו פרשת שמיני תיעשה כתיב א"ל הקב"ה למשה השלך ככר לאור והיא נעשית מאליה ודייקי מינה דמלא יו"ד ואכן לא בריר לן דאיכא למימר דדרשא לא מדכתיב מלא יו"ד קא דייקי דהיא נעשית מאליה דהא בדרשה לא קאמר בהדיא דמלא כתיב אלא מדלא קרינן תעשה בפתח מבינן הכי אלא קרינן תעשה בליר מבינן כפעל דמשמע שנעשית מעלמה והאי דאמרינן בדרשא תיעשה כתיב ולא אמרינן תעשה קרי משום דאיכא דנקודות דנקיד הכי הוא דנקטה עכ"ל. ואור תורה הכריע דמלא יו"ד הוא שכן מלא בתוספות על התורה ובאחרי גם כלה מסרה מדוייקת כתיבת יד וזה לשונה תעשה ז' קמ'לין בקריאה ר"ל בליר וחד מנהון מלא יו"ד וסימן תיעשה המנורה דין מלא יו"ד וכו'. וזו היא במסורת שלנו בדפוס שאומרת תעשה ז' וסימן תיעשה המנורה ליה מלא וכו'. ושכן העיד בעל ס' שמן ששון שבפי המסרה הוא מלא ובמדרש אחר דילמדנו פ' בהעלתך והביאו ג"כ הרב מזרחי בפ' תרומה כתוב בפירוש לכך הוא אומר מקשה תיעשה המנורה יו"ד מלא ולא כתיב תעשה ומה שהיתר מדרש הראשון מילא זה וכבר העידו חכמי גורגום על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו בספרו מלא ע"כ. עוד מלאתי במדרש רבה ריש פרשת בהעלתך לכך הוא אומר מקשה תיעשה יו"ד מלא כתיב ולא כתיב תעשה וכו' ע"ש. וכן כתב בעל מנחת כהן מקשה תיעשה כל אורייתא חסר דין מלא ובזה יש חולקים אבל זה הוא הנכון ע"פ המסורה: (לב) שלשה גבעים משקדים. זה לבדו בגעיא בספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן בפ' ויקהל: בקנה האחד. פי' כל דסמיך האחד בקנה בפשטא הבי"ת דסמיך אחד בשוא תחת הבי"ת. ג' פרשיות מתחנות מקץ בקנה אחד בקנה אחד בשוא תחת הבי"ת. תרומה בקנה האחד בקנה האחד בפתח. ויקהל בקנה האחד בפתח. בקנה אחד בשוא: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה. טעה המדפיס במקרא גדולה שכתב על פסוק שלשה גבעים וגו'. ה' מלין דלית להון הכרע כי אין שם מקומו רק על פסוק זה. ובפ' וילך על פסוק הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו' נמסר לסימן חמשה כתובים הללו שטעיתו שבטיא ליהושע בנהורא דמשה. ועיין מ"ש בסוף פ' משפטים ע"ש ויעלו עלת ומ"ש בס"ד בפרשת וילך: (לו) מקשה. הקו"ף בלא דגש: (לט) ככר זהב טהור יעשה אתה. ב' סבירין תעשה ככר פרכת כ"ף סימן: (מ) בתבניתם. בי"ת לשונה דגושה: בתבניתם. בבי"ת וכ"כ החזקוני גם הרמ"ה ז"ל כתב בתבניתם מלא יו"ד עסיבי"ת כתיב ומטעים ביה: מראה. התי"ו בקמץ לבד והוא סמוך: **כו** (א) ואת המשכן וגו' ותלעת. חסרים ומזכר כי תאכלנו התלעת ומה שכתוב במקרא גדולה בסוף הפרשה כלם מלא במ"ד טעות וז"ל הרמ"ה ז"ל וירם תולעים ויבאש מלא דמלא כתיב מלא וי"ו ויו"ד ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל ליטנא באורייתא דכותה מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה חסרין בליטנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן תעשה. כי תאכלנו התלעת. ומסורתא דמסר' בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא איכא ונוסחי דיקי כמסורתא קמייתא סלקי: (ד) ללאת. ידוע מדרך הדקדוק שאחר כל תנועה קטנה דגש או שוא נח ולכן כשנמצא קמץ ואחריו דגש או שוא נח הרי הוא ק"ק חטף אבל כשאין אחריו דגש או שוא נח הרי הוא במקום וא"ו שרוקה וסימן זה יהיה גם להכיר החירק של ח"ק מחירק של ח"ג כשהוא חסר יו"ד וכ"כ ר' אליהו הלוי בספר מסורת המסורת דבור רביעי ודבור שמיני וכיון שמצאנו כל ללאת שבענין למ"ד שניה רפה יש לנו לומר שקמץ הלמ"ד הראשונה יש לו דין תנועה גדולה שבא במקום וא"ו שרוקה הסמוכה. ובמקצת ספרים הלמ"ד במאריך להורות שהקמץ הוא במקום שורק כי פרשו לול כמ"ש במלכים א' ו' ובלולים יעלו ולכן השוא נע ועיין מ"ש בפרשת ויצא אל גנבתי יום: (ה) וחמשים ללאת תעשה בקלס. מטעים ביה דכתיב בפשט: בקלס. הכ"ל הבי"ת דגושה: במחברת. המ"ם בשוא לבדו והמ"ם בלא מאריך: מקבילת. במקרא גדולה כתוב על זה דין חסר תניין מלא ובמסרת אחרת נמסר ב' וכתוב כן עכ"ל. ובכל ספרים מדוייקים שניהם חסרים וא"ו וכן נמסר במסורת כ"י ובמנחת כהן והאחר הוא בפ' ויקהל וכן ראיתי אח"כ בהרמ"ה ז"ל שם חמשים ללאת תעשה וגו' מקבילת הללאת מלא יו"ד וחסר וא"ו ותרין דויקהל ומפיק עליה תרין וחסר כלומר חסר וא"ו: הללאת. למ"ד ראשונה דגושה והשניה רפה: (י) הקיצנה במחברת. בתיקון ס"ת ישן הקיצונה במחברת החיצונה ע"כ והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל שם הקיצנה במחברת השנית דוגמים ללאת תכלת על שפת מלא דמלי' מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב ותרין דויקהל דכותיה ויעש ללאת תכלת על שפת וגו' היריעה הקיצונה במחברת השנית תלין ב' מלאים דמלאים והכלה מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ע"כ. וגם במ"ג נמסר על אלו השתי' ב' מלא והסימן שנמסר במקרא

במקרא גדולה קדמאה הקילונית במחברת וכו' לאו לענין חסר ומלא ממלות הקילונית איתמר אלא מענין במחברת או במסרת קא מפיר: (יד) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד: מלמעלה. כל מלמעלה רפי למ"ד וכל מלמטה דגש: (טו) הקרשים. הקו"ף דגושה: (כד) על ראשו אל הטבעת. ובפ' ויקהל אל ראשו. בפ' תרומה ואת טבעתיהם תועשה ואת טבעותם: (כו) ועשית בריחם. פי' קדמאה דועשית לקרשי צלע המשכן האחד סנייני' דויעש לקרשי צלע המשכן האחת וחד פסוק סימן להון וישלכהו באחד ההרים או באחת הגאיות (מלכים ב' ב'): (כט) ואת הקרשים. הוא"ו בגעיא: (ל) והקמת. במסורת ב' חסר וא"ו וסברים והקמת לך אבנים ואית דמסרי עליה דקדמאה מרין חד חסר וחד מלא ולא מסייעי ושיבושא הוא דסרוויהו בנוסחי דיקי ספרים כתיב הרמ"ה ז"ל: הראים. הה"א בקמץ לבד והוא ספוף: (לא) מעשה חשב יעשה. ב' סבירין תעשה כמ"ש לעיל סוף סימן כ"ה: (לג) הקרשים. הקו"ף דגושה: והבדילה. מלרע שלא כמשפט והדל"ת דגושה: לכם. כלמ"ד בקמ"ץ: (לה) צלע המשכן. הלד"י בסגול: (לו) וארגמן. הגימ"ל דגושה: (לז) ועשית למסך. מילים פלס ענן לְמסך רפי והדין דתרומה לַמסך דגש: אדני. בלא מקף: כז (ג) ממנו. המ"ן דגושה: (ג) סירתיו. הסמ"ך דגושה וכן במכלול דף ק"ו ועיין מ"ש למעלה על קערתיו: לכל כליו. ה' סבירין כל מסורת סוף הזכמה ובפרשת ויקהל כל כליו: (ה) מלמטה. הטי"ת דגושה: (ו) בדים. הבי"ת רפה: (ט) לפאת האחת. עיין מ"ש בנחמיה ט': (יא) וכן לפאת צפון תו' ועמדו. ועמדיו ק' וח"ל הרמ"ה ז"ל ועמדיו עשרים ליה פסוק סניין דועשית את חצר המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' חד מנהון חסר דחסר חסר וא"ו ויו"ד וסימן ועמדו עשרי' דוכן לפאת צפון דו כתיב ד יו ק' ותלתא מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן נמסר בפרשת ויקהל: (יב) עמדיהם עשרה דוחצר המלך לפאת ים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' מלאים וא"ו ויו"ד ונמסר עליהם. במסורת דיקתא ארבע מלאים וסימן עשרים עשרה תלתה קדמאה והכין פירושה עמודיהם עשרים דהיא פסוק סניין דויעש את החצר במסכתא סניינא עמודיהם סניין דולפאת צפון דבתריה עמודיהם עשרה דולפאת ים דבתריהון עמודיהם תלתה קדמאה דויקהל דקלעים חמש עשרה אמה אל הכתף לאפוקי דולכתף השנית דבתריה וא"ה כמי דמפיק הכין עמדיהם שלשה דויקהו לי והאי דנקט תלתה קדמאה. קדמאה דויקהל נקט. סדע דכולהון בויקהל קאי וכי נקט תלתה לבתר הכך מלתא דויקהל נקט מדנקטינהו בקופא ונוסחי דיקי כמי הכין דייקי כדאמרן הרמ"ה ז"ל: (יט) לכל כלי המשכן. ה' דמטעין דסבירין כל: יתדתיו. חסר יו"ד בין תי"ו לאתוונא לרל"ם ולשון הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד בתרייתא קדים לוא"ו דסוף מיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו:

פרשת תצוה

ב תצוה. פתוחה: (כא) באהל מועד מחוץ לפרכת וגו'. ב' פ' מטעים בסורה ופי' קדמאה ח' מלין בב' אהי אהיבריסיהון ואהי בסופיהון בפרשה פלה מלין ואהי והלא מלין ואהי וסימן באהל מועד מחוץ לפרוכת סניין מחוץ לפרכת העדת ע"כ במסורת. וזהו פירושה ב' פסוקים מטעים בתורה וזהו הראשון. והשני סוף פרשת אמור מחוץ לפרכת העדת וגו' הראשון יש בו ח' מלין מתחילין מועד עד אהרן וא"ה ברישיהון היא מלת באהל מיס בה אל"ף וה"א וכן בסופיהון יש מלת אהרן מיס בה אל"ף וה"א. ותפסוק השני דאמור יש בו חלת מלות מהם מחוץ לפרכת העדת ואחר כך באהל מיס בה אל"ף וה"א וחלת מלות אחרות מהם מועד יערך אתו ואח"כ אהרן מיס בה אל"ף וה"א. ונ"ל להגיה ח' מלין בב' א"ה א"ה ברישהון וא"ה בסופיהון בפר' חלת מלין וא"ה וחלת מלין וא"ה וכיולא בזה מלאתי אח"כ במסורת הנדפס הגירסא והפירוש: מחוץ לַפרכת. ליס וחד לְפרכת: יערך. העי"ן בחטף פתח: **כח** (א) הקרב. הקו"ף בלא דגש: (ד) ואפוד. מלא וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים ע"פי המסורת כמ"ש לקמן ובריש ויקהל בס"ד: (ו) ועשו את האפוד. פ' פתוחה: (ז) כתפות. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה על שני כתפות דסוף פסוק דועשה כתוב א' מקלא מלא דמלא כתיב מלא. חד וא"ו ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותה בר מן ב' כתיבי חרין ווי"ן בין לד"י לתי"ו וחסר יו"ד בין תי"ו לוא"ו בתרלה וסימן משני כתפתו דכתובים דויקהל על שני כתפות דאפוד דולאה פקודי: (יא) פתוחי חתם. בהעתק הללי חתם ירושלמי חותם עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר והוא הראשון מהחסרים שנמנו כאן במסורת אך טעה המדפיס שהבי' במניינם והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שבפרשה ונפל בטעות זה גם בעל מנחת כהן ור"ל והאבנים על שמת בני ישראל דפ' פקודי וכ"כ הרמ"ה ז"ל חתם ב' חסרים וא"ו באוריי' ופי' מעשה חרש. תעשה אֹתָן. והאבנים על שמת. ושארא מלאים וא"ו וכ"כ בנוסחי דיקי עכ"ל: (יב) ונשא אהרן את שמותם. כל ליסנא באוריי' חסר וא"ו בר מן ב' מלאים ונמסר עליה במסורת דיקא שמותם תרין מלאים וסימן ונשא אהרן את שמותם ואלה שמותם דמרגלים ושארא שמתם באורייתא חסר וא"ו ומסר' דמסר עליהון תלתא חסירים שבושא הוא דספרים עולא כוו ונוסחי דיקי כמסרה קמייתא אלקי דאלין תרין מלאים ושארא ליסנא חסר הרמ"ה ז"ל: (יח) ויהלם. בס"ם הי"ד בקמץ: (יט) ואחלמה. מלעיל כי הטעם בלמ"ד לא בה"ס: (כ) וישפה. במקצת ס"ם הפ"א בצירי כמ"ש ביחזקאל כ"ח וכן ראיתי בדפוס ישן. וכ"כ בעל א"ס והיו"ד במאריך בכל הספרים וכתוב במכלול דף קמ"ח אבל בשר הקרבן ולהליב הדרבן. כדרבונות. וישפה ובלקת וזהב. ושדי במרומים. יזל מים מדליו. קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקת. וכתב המכלל יופי על וישפה כי' שאין ביו"ד געיא ע"כ. ואין דבריו נראין כי במקראות כתב רד"ק בציבור שהם בגעיא ועיין מ"ש בסוף קהלת על כדרבונות ובשמואל א' י"ג על ולהציב הדרבן ויחזקאל מ' על בשר הקרבן: (כא) לשני עשר. ב' בליסנא באורייתא דין ואידך ושני עשר בקר דויביאו את קרבנם ושארא אורייתא לשנים עשר כתיב ואיכא אמריני בשאר קריא: (כב) מעשה עבת. פ"א בסוף סיבה מעשה שבמק' קטנה מתנם ע"ד נכתב מעשה בפי"ו: (כד) ונתתה את שתי עבתת. בפ"א לבסוף בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וגם במ"נ פ' תרומה

לא נמנה במנין החסרים וכן הביאם הרמ"ה ז"ל והם י"ע חסרים בתורה ובמסורת הדפוס כתיב אם ועשית על החשן שרשרות ועשית הוא ור"ל ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת ובסוף כתב הרב ז"ל הלין י"ע חסרים באורייתא ושארא מלאים וכולהון נוסחי דיקי הכי סלקי: (כה) ונתתה על כתפות האפד. בהעתק הללי כתפת ירושלמי כתפות עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן מלאתי במסורת כת"י כתפות ב' מלאים בתורה ואת שתי קצות ונתתה אתם על שתי וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כו) אל עבר האפוד ביתה. בתקלא ספרים כתוב האפד חסר וא"ו והמסורת שלהם ע' מלאים בליסנא ולא נמנה זה עמהם וכן הוא במסורת הדפוס ע"כ ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד וא"ס הכריע לעיקר שהוא מלא וא"ו כי כן הוא בכל ס"ם וכתב שכן מלא במסורת מדוייקת כ"י עשרה מלאים בליסנא בתורה וזה אחד מהם וכ"כ בפ' שמן משון וגם הרמ"ה ז"ל כתב ואית מסורת דמסרה גבי חשן ואפוד ומעיל תמניה מלאים והוא שבושא דעל כרחיך עשרה הוו ועיין בריש ויקהל: (כז) על שתי כתפות. בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א ואני מלאתיו רפה כדינו בספרים כ"י מדוייקים והסימא על האמר שבעצמותיו שרד"ק *) כתב בפ' ל"ס שהוא רפה וכן וקבלתי באבנים ובאותו הפרק עלמו מנה שתיכן עם הזרים שהם דגושים וכבר תמה עליו בעל מנן דוד בשמת כ"ז ג"ם גם בעל אור תורה כתב הכ"ף רפה: על שתי כתפות האפוד. בהעתק הללי האפוד ירושלמי האפד עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן הוא במסורת בכלל המלאים. ודע כי מה שכתוב במסורת הדפוס שתי כתפות האפוד קדמאה ב' בו כ"ל הא' והשני שבפסוק זה דשניהם מלאים וכן במסורת כ"י ועשים שתי טבעות זהב ב' בפסוק וכמ"ש בריש ויקהל: ממעל. בזקף גדול לא בפזר: למחבר האפוד. מלא והמדפיס טעה ולא זכר שמנאו במסורת עם המלאים: (כח) מטבעתו. מטבעתיו ק': להיות על חשב. מלא וא"ו וכל ליסנא באורייתא דכוותיה מלא בר מן ח' ספרים וסימן במסורת פ' יסרו ועיין מ"ש בפ' פקודי סימן ל"ט: (ל) ונתת אל חשן. אין כאן פסקא: (לב) מעשה. המי"ן בחטף פתח: תחרא. הסי"ם בטוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים וכן סבירו בספר' פקודי: (לה) ונשמע קולו. כל ליסנא דקלו בקלו באורייתא חסר וא"ו בר מן ס' מלא ונשמע קולו: הקדש. הקו"ף דגושה. (לו) ציץ. הלד"י דגושה וכן במכלול ובקלת תיקוני ס"ם הלד"י אסרונה רבפא וכן מלאתי בנוסח א' מלומיות כבפום ולא נמלא כן בנוסחאות הספרדיות: חתם. בהעתק הללי ובספרים מדויקים חסר והוא חד מן ז' חסרים ע"פי המסורת וסימן נמסר בריש פידלא במ"ג וכמ"ש בפ' פלוה: (לט) מלת. בלא מאריך בלד"י בס"ם: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. הכ"ף רפה. כתנת סנ"ל חסר וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר דחסר וכל אורייתא דכותה ובקלת ספרים כ"י הסי"ן בשוא לבדו וכן והלבשתם כתנת שבפרשה והלבשתם אתם כתנת שבפ' פקודי והלבשתם כתנת דפ' לו. ומקלת ספרים כ"י וגם בספרי הדפוס כלם בחטף קמץ. ובפרטים ויעשו בכתנתם דפרשת שמיני ושפי"ן בשוא לבדו ודינו בחטף קמץ וממילא משמע שהאחרים בחטף קמץ כדינם: ומגבעות. בהעתק הללי ומגבעות ירוש' ומגבעת עכ"ל. ובספרים מדוייקים מלא וכן במסורת ג' מלאים ויסבם לפה דפ' לו ודין וכן אמר הרמ"ה ז"ל: (מא) וכהנו לי. כתב אור תורה שבס"ם בלא מקף והוא מלרע כי הטעם בנו"ן לא בכ"ף וכן מלאתי כדבריו בס"א ישן ספרדי: (מג) ממתנים. ע"ש ענייה בקמץ לבד והוא ספוף: (מג) אל המזבח. בס"ם בסי"ם לבד פתח: חקת עולם לו ולזרעו אחריו. בספרים כ"י ואף בדפוס ישן המפסק במלת לו והמירכא במלת ולזרעו וכן כתב אור תורה ע"ש: **כט** (א) אשר. ברוב הספרים הוא בלא מקף והמי"ן בקדמא: (ב) ולחם מצות וגו'. מלאה מלות כתיבי בפסוקא הדין מליעא חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת כמו שנמסר בפרשת בא ושארא ליסנא דמלות מלאים וא"ו הרמ"ה ז"ל: בשמן. השי"ן דגושה: (ג) ונתת אותם על סל אחד והקרבת אתם. בהעתק הללי ובכל הספרים אותם הראשון שבפסוק מלא והשני חסר ודע כי במסרה גדולה במנין ל"ט אותם מלא בתורה נמלא על סל אחד סנייהא דפסוק ושבוש הוא ור"ל קדמאה דפסוק גם הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן הביאו המסרה הזאת והיה כמו שכתבתי. ובפרשת לך לך הקנתי כל מעיות שנפלו בדפוס במ"ג על אותם מ"ל מלא בתורה ע"ש. ויש לי עוד כליה ממסורת אחרת שמלאתי בספר א' בפיבה יד פסח לאם זה מולכה ו' פסוקי דאית בהון ב' מלין קדמאה מלא סניינא חסר וסימן ונתת אותם על סל אחד אם על תודה פ' לו כי יכרים ה' אלהיך פרשת ראה ואתם עוד מקם (יחזקאל ה' ד') וימתו בי הבנים (יחזקאל כ') בתועבי אותם (יחזקאל ל"ע כ"ז) וח' פסוקים בס'. בראשים ועיין מ"ש ביחזקאל כ': (ו) הקדש. הקו"ף דגושה: (ט) וחגרת אתם. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים חסר וא"ו כסבירין שבתורה וכן כתב א"ס שכן הוא בכל ס"ם וגם הרמ"ה כתב אהרן בכל אוריי' חסר: (יז) תנתח. פי"ו לאתוונא גם היא דגושה: (כא) המכסה. כמ"ם בלא דגש: (כג) וחלת לחם. הוא"ו בגעיא: (כח) לחק. הסי"ם בקמץ לבד והוא ספוף: כי תרומה הוא. ה' דמטעים דסבירין היא וסימנם במסורת ומקרה אחרת כי תרומה היא במקרה אחרת. כי תרומה הוא: (לד) ואם יותר. הוא"ו בגעיא: (לה) תמלא ידם. ימה חסר את ומטעים בים: (לז) והיה המזבח קדש קדשים. נכתב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך וכתוב במכלול במשקל השמות משקל פֹעַל ז"לם: ובכלל ישוב המולם למעף קמץ הַקֳּדָשִׁים קֳדָשִׁים ומעמים יקרא בקמץ רחב קָדָשׁי בְּדִית רַק קֳדָשֶׁיךָ וכו' ע"כ וכן בשרשים. וח"לם אבן עזרא בספר לחות דף קנ"א ומלת קֹדֶשׁ שהיא בחולם ישוב בקמץ חטף קָדְשׁוֹ קֳדָשִׁים ע"כ. וכ"כ הלוים בן גב"ו ע"ם ועיין מ"ש בסוף כללי הקמץ סמוך שמדברי ר' יונה נראה שהוא קורא לעולם מלת קֳדָשִׁים בקמץ רחב. ועוד אאריך בענין זה בעזרת השם בכללי הקמץ מטוף ע"ש: (לט) את הכבש האחד. הסימא על פי אבן עזרא שכתב בפרשת שלוה את הכבש אחד הגהה המדקדק במכלול דף כ"ג. ובמסורת פרשת פינחס את הכבש אחד ליס וחד את הכבש האחד דולאה שמות: תעשה בין. העי"ן בחטף פתח: (מא) תעשה לה. הלמ"ד דגושה: (מג) ונקדש. במקצת ספרי ספרד הדל"ת בקמץ ומסור עליו ליס קמץ וכן ראיתי בדפוס ישן: (מד) בכיו. הבי"ת דגושה: **ל** (ד) לבתים לגו בהמה. קדמאה לבתים לגו בהמה סניינא לבתים לגו בהם פרשת ויקהל וסימן ולא מסמכם ולא גם בהם (יחזקאל ז'): (ו) לפני הכפרת אשר על העדות. במסנה קמן עם הרכוס מתמוזכימא כתוב ולא כי בוא"ו ומשום כפל בסוגו

*אולי צ"ל שבעצמותיו של רד"ק.

באותו החומש וכן בחומש קדמון כ"י כתוב לפני ונכתב בגליון מטעים ביה וזהו הטעות דכתבי ולפני: (ז) בהיטיבו. בתביר לא במאריך: (י) קדשים. ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך:

פרשת תשא.

(יב) כי תשא. פתוחה: בני ישראל. במקף: (יג) הקדש. הקו"ף דגושה: (יח) לרחצה. ה"א בלא מפיק: (כ) אל המזבח. בשבע אסד לבד בספרי ספרד: (כג) מר דרור. המ"ם בקמץ לבדו וכן וקנמן בשם ואם סמוכים: (כה) מעשה רוקח. כל אורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא וא"ו וסימן מעשה רוקח הקטורת קדמאה: (כו) ואת ארון העדת. בהעתק הללי העדות. ירושלמי העדת עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים שאינו מהשמנה מלאים שנמסרו במ"ג פרשת אחרי מות וכתובה הביאם הרמ"ה ז"ל: (כט) והיו קדש קדשים. אין לורך למאריך וכן שמה קדש קדשים שבסמוך: **לא** (ו) את אהליאב. בס"ם את בגלירי ובגלגל בלא מקף: אהליאב. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל. אחיסמך. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ח) ואת השלחן ואת כליו. מטעים ביה איכשי דאומרים ואת כל כליו: כל כליה. במקף: (יד) כי קדש הוא. הוא כתיב בוא"ו מן י"א הכתובים היא ביו"ד בתורה וסימנם נמסר במסרה גדולה פרשת וישב וכן במסרה פרשת אלות כל קדש הוא במסרה אחרת כי קדש היא לכם: מחלליה. הלמ"ד בשוא בקלא ספרים כמנהגנו: (טז) את השבת לדרתם. עיין מ"ש בסוף פרשת שלח לך: (יז) לעלם. במקרא גדולה כתב המדפיס כאן וגם על פסוק ונחלו לעלם שבפרשה י"ח חסר ובפרשת בראשית על פסוק ואכל וחי לעלם. ובתהילים ע"ה נמסר גם כן י"ח חסירים וסימנם נמסר במסרה רבתא ערך עו. ובמסרה רבתא שנדפום כתוב לעלם י"ח וחסר וסימן נמסר בתילים ע"ה ונמלא קרא מכאן ומכאן רק כתוב שם לעולם ג' מלאים בתורה וסימנם וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם. וכ"כ בפרשת יתרו. אך במסורה כתיבת יד בפרשת בראשית מלאתי על פסוק הנ"ל י"ב י' מנהון חסרים ולא מנאם וגם בהעתק הללי כתוב כאן לעלם י' חסרים בתורה. ובמסרה אחריתי כ"י מלאתים על פס' לעלם בשגם הוא בשר וסימנהון ואכל וחי לעלם. לא ידון רוחי באדם לעלם. זה שמי לעלם. ה' ימלך לעלם ועד. ועבדו לעלם. ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם. ונחלו לעלם. והתנחלתם אתם. מי יתן והיה לבבם. כי אשא אל שמים. כל אורייתא חסר בר מן ב' מלאים וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם ע"כ. וגם בהעתק הללי כתיב כאן לעלם י' חסרים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל המה הגבורים אשר מעולם ב' מלאים וא"ו וכו' כדאמרן לעיל ושאר אורייתא כולהון חסרים ודוקא בהדין לישנא עכ"ל: כל זה כתבתי להתלמד ולהעיר המכשולות. ועיין מ"ש בתחמור ע"ה: (יח) ככלתו. חסר וא"ו ותנ"כ פ' מ"א דרשוהו על אופנים רבים מעכין כלה: שני לחת. חסר דחסר ובשמות רבה פרשה מ"א ובמדרש ילמדנו אמר ר' חנינא לחת כתיב לא זו גדולה מזו ובזוהר פרשת יתרו דף פ"ד תרי הוו ומתחזיין חד ומסורתא דיקא דכולהו פוק חזי במסרה רבתא ע' ל"ח ונוסחי דיקי כתי כוותה אלקי: כתבים באצבע אלהים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל הכתבים כתבים באורייתא דכוותא ומסורת דמסרה עליה אלתא חסר שבוטא הוא דאי כתבים ברידא סמיב ארבעה הוו חד דין והרין לויתן וירד וחד בויתן ה' אלי דמשנה תורה ואי הכתבי' קא סמיב שובא הוו וכולהון בכולהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומלא יו"ד אלא ודאי כדאמרן. הרמ"ה ז"ל ועיין גם במסורה דילן: **לב** (א) כי בשש. חסר וא"ו רמז למה שאמרו בשבת פ' ר' עקיבא ובשמות רבה פרשה מ"א ובירושלמי פ' ד' דתענית שהגיע זמן שש שעות ולא ירד ובמסורת בשש ב' וסימן משה. מיסרא. ובברכות רבה סוף פרשה י"ח אמר ר' אליעזר שלשה הן שלא המתינו בשלותן שש שעות ואלו הן אדם וישראל ושיסרא. אדם שנאמר ולא יתבששו לא באו שש שעות והוא בשלותו. וישראל שנאמר וירא העם כי בשש משה כי באו שש שעות ולא בא משה. סיסרא שנאמר מדוע בשש רכבו לבא בכל יום היה למוד לבא בשלש שעות בארבע שעות ועכשיו באו שש שעות ולא בא. ועיין יפה תואר שם סימן י"ח ותיקוני הזוהר תיקונא שליסר דף כ"ד: מה היה לו. עיין מה שכתוב בפרשת נלצים בס"ד אלל מה חרי: (ג) באזניהם. הבי"ת דגושה והגר"ן בצירי: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ם: וישתו. כתוב במקרא גדולה יש ספרים ופתח בה"א וכן תמסיק מנחת כהן אך בכל ספרים מדוייקים כתוב בוא"ו וכ"כ בהעתק הללי ובמסורת שתה ג' כתיב ה"א וסימנם אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה (שמואל א') לפה הלפים (ישעיה כ"ח) אשר אין משפטם לשתות (ירמיה מ"ט) גם הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא לאכל ושתו ויקמו לצחק וא"ו כתיב בסוף סיבותא והאי דאלטריכנא ליה משום דנעלמא בשאר קרית בה"א: לצחק. הצ"ת בצירי: (ז) העלית. קדמתה בצירי סגייכא במירק: (ט) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה. כתוב בסמ"ג בה' תפלה אנו קורים ויחל ע"פ מכת סופרים אע"פ שהוא לסוף שני פסוקים מן הפרשה ע"כ. וכן במרדכי ריש פ' הקורא את המגלה עומד מיתא לר"י על מנהגנו שאנו קורים בתעניות ויחל והראשון מתחיל שם והוא לסוף שני פסוקים מפרשה שלמעלה והא אין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים וכו'. ובספרים המדוייקים שאללנו וגם בס' הרמב"ם ז"ל אין כאן שום הפסק פרשה האמנם מלאתי כתוב בס' שני שיש כאן פ' סתומה. וכתב בספר מטה משה סימן תשמ"ט שנשאל על זה גדול בדורו מהר"י מולן והשיב דכמה פסקי פרשיות יש בס"ת של פרשים דלא כרמב"ם ע"כ. ועיין עוד בס"ת מהר"ר יודא מינץ סימן (ס) מ': (י) גדול. הגימ"ל דגושה וכן כבכו: (יא) ויחל. דעת התוספות שיש הפסק פרשה שני פסוקים קודם פסוק ויחל וכן שני פסוקים קודם פסוק והקרבתם דפסח בפרשת פנחס וכ"כ הלבודה והמרדכי בשמם פרק הקורא את המגלה עומד ולא נמלא כן בספרים שלנו. ולסיקוני כמהר"ר שמואל דיל וויקיו כתוב ואפשר שהספרים שלהם היו עשויין כתיקון ר"ת ז"ל שלדעתו בויאמר ה' אל משה ראיתי יש שם פרשה וכן נמלא בהעתק ס"ת ישן פרשה סתומה עכ"ל: (יג) להרג אתם בהרים. חסר וא"ו כתיב ודכוותא ויבקש להרג את משה פ' שמות הלין תרין בנוסחי דיקי חסרים עד כאן לשון הרמ"ה ז"ל וכן במ"ג לתרוג ד' מלאים בליבנא וכו' ואין תרים אלו מהם: תכלון. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תכלם תרנך חסר וא"ו כתיב. שוב מלאתי אסף מלא וא"ו כתיב. וכל לישנא דתכון באורייתא דכוותיה מלא: (יג) את זרעכם. במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: זרעכם. הזי"ן בלא קמ"ץ. ככוכבי. בכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת הכוכבים דפרשים מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד וכל כוכבים באורייתא דכותא מלא דמלא ככוכבי השמים דכי נבך אברכך מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא. דכך כתב מיסקב מלא וא"ו כתיב: הזאת. הזי"ן דגושה: (יז) ברעה. ברעו קרי ונכתב ברעה בס"א כמד"א ברעה הוליסם. עיין עוד בזוהר ריש פ' ויקהל: במחנה. הבי"ת דגושה: (יט) ומחלת. חסר דחסר עיין ריקאנטי ומה שפי' עליו בעל אור יקרות: מידו. מידיו קרי וכן נמסר במסורת ובהרמ"ה ז"ל והכתיב רומז למה שכתוב ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל זו שבירת הלוחות וכן אמרו במדרש לקחם בידו א' והשליכם בכעס ואהרן ושבעים זקנים תפשו בידו שלא ישליכם ולא יכולו ואמר הקב"ה תבורך יד חזקה כזאת היינו דכתיב ולכל היד החזקה. ובדברי רז"ל כי פרחו האותיות ולכן חסר יו"ד ונשארו שתי ידיו תלושות כיד אחת ואמרו חז"ל כי נשארו כבדות כי קדושת האותיות היתה נושאת אותם וכמו שאמרו בארון נושאיו נושא. עלמו לא כ"ש: (כה) בקמיהם. כתוב בביאורי מהר"ר אייזק שעיין על מלות שפה מהסמ"ג בהלכות ס"ת זל"ש: מלאתי לשמאלה בקמיהם העמדים על הפקדים פ' נשא הסופרים מגיעי' הרגל בב' הקופי"ן שאלו כזה ק קבלה איש מפי איש ע"כ וכן בתיקון ס"ת ישן. ובספר תאגי ככתב עליהם ב' קופי"ן לריכות ליגע ולא תייכי גם במסורת הדפוס כתוב ב' קופי"ן דבוקים בתורה בקמיהם הם העמדים על הפקדים עד כאן לשונו. ולא נהגו כן סופרי עירנו גם לא נמלא זה בספרים כתיבת יד הקדמונים ובריש מסרה רבתא כתוב שקו"ף לשמאלה בקמיהם זעירא ולא כן במסורת כ"י: (כח) כשלשת אלפי איש. חד מן ד' דקבירין אלפים: (ל) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ם: (לא) אנא. עיין מ"ש בסוף פרשת ויחי: גדלה. הגימ"ל רפה: (לד) דברתי לך. זקף קטן בלמ"ד: פקדי. הפ"א בקמץ לבד והוא חטוף: ופקדתי עלהם. בספסק הללי עליהם ירושלמי עלהם ואומר המסורה י"ג חסרים בתורה עכ"ל. וכן הוא חסר בספרים מדוייקים שהוא חד מן י"ג חסרים וסימנהון נמסר במסורה גדולה פרשת ויגש וכהרמ"ה ז"ל: **לג** (א) וידבר ה' אל משה לך עלה מזה. סתומה: העלית. בחירק כמו שכתבתי לעיל והוא חד מן ג' בחירק במסורת: (ב) והפרזי. הזי"ן דגושה: (ה) ויאמר ה' אל משה אמר אל בני ישראל. אין שם פיסקא: (יב) ידעתיך בשם. הבי"ת רפויה בכל ספרין דוקני שלא כדין אתי מכסיק: (יג) את דרכך. דין למוד חסר יו"ד באורייתא ושארא כולהון מלאים: (יד) ויאמר פני ילכו. כתב בעל תקנה אברהם ונמשך אחריו גם כן בעל ערוגת הבשם שנאמר האתנח בראש פסוק נקרא פספא כמו זה וכן ויאמר הראני נא שבסמוך וקראו לו עבד או קוץ שהוא פחות ממשרת: (יז) גם. בדגש: (כ) לראת את פני. כתוב בהעתק הללי שהוא חסר וא"ו ועיין ג"כ במ"ג ריש פ' נח וכן כתב הרמ"ה ז"ל לראת ג' חסרים וא"ו וסימן ולא יוכל לראות דוכשה את עין הארץ. וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל. ויאמר לא תוכל לראת את פני. מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל: כי לא יראני. כתב אבן עזרא שהוא קמוץ ובכל הספרים בפתח: **לד** (א) פסל לך. הסמ"ך בקמץ לבד והוא חטוף: את הדברים. בס"ם הקדמה בפ"א לא בסלו"ק של את: (ב) והיה נכון. בשוא לבד: (ה) וירד. בשופר הפוך לא בתביר: ויקרא בשם ה'. כתב רש"י ז"ל דמתרגמינן וקרא בשמא דה' עכ"ל כלומר שמשה הוא הקורא בשם ה' שאילו היה השם הקורא היה מתורגם וקרא בשמא ה' וכן תרגם ויקרא בשם ה' פרשת לך לך וללי בשמא דה' והנה הם מטעים בעל הטעמים שכאן פשטא במלת בשם והפרש גדול יש בין זה ובין ויקרא בשם ה' האמור באברהם ששם הטעמה במלת ויקרא וכאן במלת בשם. ויותר נראה לי פירוש ן' עזרא כמ"ש כאן ובראש פ' וישמע יתרו שהשם הוא הקורא והוא שאמר בראשונה וקראתי בשם ה' לפניך וכ"כ החכם אבודרה"ם בסדר תפלות של תעניות זל"ש. וכשאומר ויקרא בשם ה' לריך להפסיק מעט בין בשם לה' כי בפסוק הוא בטרחא ורוב ההמון טועים בזה ע"כ. ועיין מ"ש בס"ד בירמיה כ"ג על פסוק וזה שמו אשר יקראו ה' לדקנו ומ"ש הרלב"ע בספר מאזני לשון הקודש דף ל': (ו) ויקרא ה' | ה'. בכל אתר דשמא אדכר תרי זימני פסיק טעמא בגוייהו ורזא דמילתא באדרא קדישא דנשא דף קל"ח: (ז) נצר. נו"ן רבתי: וְחַשָּׁאָה. לית וחד עולה וַחֲשָׁאָה לא שאלת: ינקה. הקו"ף בסגול: אבות. מלא וא"ו כתיב ובהעתק הללי מדפוס פיזארו וגם בספר א' כ"י כתוב אבת חסר וא"ו ויצא להם טעות זה כי מצאו כתוב לשון מסורה א' אבת ב' וחסר וסימנה שה לבית אבת. פקד עון אבת על בנים. ובלשון מסורה אחרת מסור בהאי תנייכא פקד עון אבת דואלה שמות. והטועים לא הבחינו בין זה ובין הכתוב בפ' וישמע יתרו בעשרת הדברות שגם הוא בחסר ואלה שמות והוא הנסכל וזה ושל דברות שניות דפרשת ואתחנן שניהם מלאים. ובמסורה גדולה פרשת יתרו נמסר בכתב מסורת אבת ב' חסרים וסימנהון שה לבית אבת. פקד עון אבת דוישמע יתרו וכ"כ בעל מנחת כהן פרשת בא וכך הם בהעתק הללי: (ט) ויאמר. בפזר גדול לא שני גרישין: (יא) שמר לך. המ"ם בלא מאריך במדוייקים והלמ"ד רפה: שמר. יש מי שעושה אותו בראש הדף וכמ"ש בעל הטורים בפרשת ויחי ועיין מ"ש בפרשת אחרי מות על פסוק שני השעירים: והפרזי. הזי"ן דגושה: (יד) אחר. רי"ש רבתי. ועיין מ"ש בעל הטורים בפרשה ואמנה על מלת אחד. ובס' קדמון כתוב לאל אחר רי"ש שאין תקיעה חעירא מכל רישין שבמקרא. ופליגי ביה במסורת ואמרי לית רי"ש רב ותקיף וכן הילכתא: (יז) מסכה לא. בלא מקף: (כ) תפדה. הדל"ת דגושה: לא תפדה. בלא מקף: כל בכור. בתיקון ספר תורה ישן כל בכור במקף וכל ע"כ ומפי המסורת ידענו שזהו בלא וא"ו כי הוא אחד מן ד' כל דקבירין וכל וסימנם נמסר בפרשת וארא: בכור. מלא שאינו מהז' חסרים שנמסר סימנם בפרשת ויגש במ"ג וכן הביאם הרמ"ה ז"ל: (כד) יחמד. החי"ת בשוא לבדו: (כה) לא תשחט. זה כתוב לא תשחט ובפרשת משפטים כתיב לא תזבח והוא חד מן ב' זוגין מתחלפין קדמאה זי"ן תניין שי"ן וסימנם נמסר במ"ג פרשת יתרו: (כו) ראשית. בריש מסורה רבתא כתב המדפיס שזו רי"ש זעירא וזה אינו במסרת כ"י ולא בספרים: (כט) ברדת. הבי"ת דגושה: (לג) ויכל משה מדבר. בס"ם ויכל בגלגל משה בזקף קטן מדבר בפשטא:

פרשת ויקהל

לה (א) בני. במאריך לא במקף: (ז) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד וכן תחשים. התי"ו דגושה: (ט) ואבני שהם. מקף באמצע וכן שהם לג: לאפוד. כתוב בהרמ"ה ז"ל לאפד ולחשן דאבני שהם קדמאה חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ותסיר עליה בכולהו מסורתא דאתו לידן לית כותיה חסר מכלל דהרין לאפוד דויקהל מלא וא"ו כתיב ובתראי מפרשת לאפוד שלפה סרין מלאים ותר חסר ומימניהון לאבני שהם קדמאה חסר ותרין מלאים סברו דויקהל דכוותיה ובגמלא הכיאו ובגרסא דנסחי דיקי הכין כתיב וליס דמסרין בהון סרין חסרים

חסרים וחד מלא דאבני שהם תרויהון חסר דוהנשאם מלא וליתא דההיא מסורתא גופיה מפיק בני לאפוד קדמאה לית כותיה חסר ורובא דנוסחי דיקי כמסורתא קדמיתא אלקי. ובלישנא כל אפד באורייתא בין בבגדי כהונה בין בשום בר. גם חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה מלאים וסימנהם חשן ואפוד ומעיל ושבעה האפוד דמפיק עליה האפוד שבעה מלאים וסימן שתי טבעות קדמאה ושים שתי טבעות הכין תרין בפסוקא ויכרכו דואלה הבוה תלתא בפסוקא ועשית את מעיל האפוד את שבעה וחד ואפוד דאמכן את תמניא והכין לאפוד דויקהל כדאמרן הא עשרה ואחר לישנא באורייתא חסר וא"ו כתיב וכולהון חסר יו"ד וחשב אפדתו חסר וא"ו ולכותא ויאפד לו בו חסר וא"ו כתיב ע"כ. ועיין מ"ש בפרשת תצוה: (י) יבאו. זוק בוא"ו: (יא) את המשכן את אהלו וגו'. סימן את את ואת. את ואת. את את ואת. גם"ם ואת ואלהא את וחד פסוק סימן כי הצעי ואלודתי אתה ולמען אמן הנאני והכלכלי: בריחו. בריחיו קרי: (טו) הקטרת. בשני ספנין: (טז) את מזבח העלה וגו'. סימן את ואת. את ואת. את ואת. וחד פסוק סימן לאמי ואימי לאמרי ואמתי שמרי ושקויי. פסוק אחר בנערנו ובזקננו בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו חד כתיב וא"ו וחד לא כתיב וא"ו וכה"ג איתנהו בס' פקודי: (יח) מיתריהם. מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן חד קדים לתי"ו וחד קדים לה"א וכל מיתריהם באורייתא דכותא ומסורת דמסרה עליהון גבי מיתריהם דפרשת במדבר לית כותיה מלא שבושא הוא דכולא בנוסחי דיקי מלאים דמלאים כתיבין הרמ"ה ז"ל: (כב) הביאו חח ונזם וטבעת וכומז. שמות רבה סוף פ' מ"ח אמר משה לפני הקב"ה כתבת כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור הרי הביאו חמשה חח ונזם טבעת ועגיל וכומז ע"כ. וקשה דלא כתיב עגיל אלא בפ' מטות בביזת מדין: (כז) והנשאם. לית חסר דחסר עיין במ"ג סוף פ' לך לך וצריך להגיה שם ויקריבו הנשיאם את קרבנם שהוא השני שבפסוק וכן כתב בהרמ"ה ז"ל ובבמדבר רבה פ' י"ב אמר הקב"ה בני שנזדרזו יכתב שהביאו והוסר והנשאם שנתעצלו חיסר אות א' משמם שכן כתיב והנשאם חסר יו"ד ע"כ. ונראה לי להגיה במדרש והנשאם וכן הוא במדרש שהביא רש"י בפרשת ויקהל דיקא כמי דקאמר חיסר אות א' משמם דכולא דהאי לישנא באורייתא מלא חד יו"ד: (כט) לעשות. השי"ן בתביר לא בטעמא: (לג) לעשת בזהב ובכסף. בס"א כ"י כתיב בגליון מלא בספר מוגה עכ"ל. ובכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו והוא חד מן החסרים עפ"י המסורת וכיון דאתא לידן נימא ביה מילתא ללמוד ללמד לשמור ולעשות החסרים והמלאים כי במסורות מצאתי חילוקים יש מי שמספר לעשת י"ב חסרים ויש מי שמספר י"ג ומסורת שבדפוס היא לא פתחה בחכמה שגבים הדלת וגם בנחמיה י"ב כמספר לעשת י"ב חסר וסימן ולחשב מחשבת ומכנו. חה לא יתכן שמניכו הוא בפ' כי תשא ושם כתוב לחשב מחשבת לא ולחשב ועוד דלעשות דהתם מלא בכל הספרים בלא מחלוקת והמדפיס עצמו כתבו מלא וא"כ חסר בידו א' להשלים מניין י"ג. והא לך סימן שמצאתי במסרת כ"י לעשת י"ג חסר וסימנהון ויקהל משה ולחשב מחשבת ועשה בצלאל וגו' כל הסימן כמו שכתוב בדפוס ובאחרונה הוסיפו ולכם הנשמע לעשת דסוף נחמיה וגם במקרא גדולה כתב על זה דנחמיה י"ג חסר. והך מסורה בתרא כיאה טפי והשלם מנין י"ג וכן צריך להגיה מסורת הדפוס. עוד אעידה לי עד א' נאמן הרמ"ה ז"ל שכתב אמר בלא אלהים לעשות מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דלעשות באורייתא דכותא מלא בר מן ט' חסרים וא"ו ומסר הסימן כמו שהוא במסורת כ"י דלעיל וכגון זה עשה בעל מנחת כהן שכתב לעשת ט' חסר בתורה וסימן דין לעשת בזהב ובכסף דראו קרא ה' בשם לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וגו' והיינו הך במלות שונות. ומי שמספר י"ב סבורים מנה כל המקרא שבתורה כמ"ש וההפרש הוא בכתובים בלבד שהשמיט פסוק כי עזרא הכין לבבו (עזרא ז') ופסוק ואשר ישמיעו (נחמיה ח'). והוסיף וחד ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז'). ובמסורת אלנו כתיב ולעשות מלא שהוא אחד מן ט"ו מלאים וסימן נמסר בשמואל ב' ז'. כללא דנקטינן מכל הכך דלכולי עלמא אותם של תורה הם ט' חסרים וליכא בהון פלוגתא כלל (לד) ולהורות בן אחיסמך. עיין מ"ש בפ' כי תשא: (לה) מלא אתם חכמת לב לעשות כל. בתומת עם הרגום דמתם קדמוניתא כתוב בגליון יש ספרים בכל ע"כ. וספרים מעותקים נזדמנו להם כמדפיסים ואין בזה מחלוקת: חרש. יש גם כן טעם פסק: לו (א) חכמה. החי"ת בקמץ לבד: ותבונה בהמה. בהמה ג' וסימן נמסר במ"ג סוף פרשת תצוה ועל זה דרשו רז"ל שכל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת ולא בבני אדם בלבד אלא אפילו בבהמה ובחיה שנאמר חכמה ותבונה בהמה: (ז) והמלאכה היתה דים. אין בוא"ו געיא: (י) חמש יריעת. טעו המדפיסים שכתבו חסר יו"ד שבכל ספרים מדוייקים הוא מלא גם במסורת כתוב יריעת כלה חסר וא"ו בלישנא וכו' מכלל שכולם מלאים יו"ד. עוד במירוש אימר מהרמ"ה ז"ל עשר יריעת מלא יו"ד וחסר וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותא יריעה האחת מלא יו"ד כתיב וכל לישנא מלא יו"ד: חבר. במקצת ספרים הבי"ת בפתח ובקצתם בקמץ ומסורת עליו לית קמץ זקף: (יא) ויעש ללאת. עיין מ"ש על אלה זו בפרשת תרומה: במחברת. התי"ו בשו"א לבדו וכל במחברת שבענין המ"ם בלא מאריך בספרים כ"י: (יב) מקבילת. חסר וא"ו ועיין מ"ש על זה פ' תרומה: (כא) עשר אמת ארך הקרש. א' לאמת חסר וא"ו באורייתא וסימן עשר אמת ארך הקרש דמשכנא תניינא: (כג) ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים. בסיפרי דילן לית הכא פרשתא כלל ובספר תגי פליגי עליה כהרדעי ופולאי אלין אמרין פ' והלין אמרין ס' ולא פשיטא לן עד דייקי מזרח למלאת דלפי וליתא: (כט) והיו תואמם. ב' סבירין ויהיו סדין ואידך והיו תמנה קרשים דגברים: והיו תואמם. מלא וא"ו וחסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכן מצאתי במסורת כ"י פרשת תרומה על פסוק והיו תאמם תלתיהון ב' דין תאמם בתרא. והיו תואמם כתיב. והנה תומם בבטנה כתיב. ויהי בעת לדתה והנה תואמים ע"כ. והוא ג"כ חד מן ס' זוגים בפרקא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר במ"ב פ' פקודי וכבר עמד בזה בעל מנחת כהן בפ' וישב שכתב ויהיו תואמם חסר יו"ד והיו תאמם חסר דחסר אך בפרשת ויקהל חסם דבריו ותיקן המעוות וכתב קדמאה דתרומה חסר דחסר דויקהל מלא וא"ו וחסר יו"ד עכ"ל גם הרמ"ה ז"ל הביאם כולם כמ"ש: (לא) חמשה לקרשי צלע המשכן האחת. קדמאה דגלאה האחד בדל"ת והדין דפסייה האחת בתי"ו וסימן באחד ההרים או באחת הגיאות: (לג) לברח. בטעם האתנח לבד: (לד) ואת הקרשים. ואת בגעיא:

לז (ג) על צלעו האחת. על במקף לא בטרחא: צלעו. בשוא לא בגלגל: (ח) כרוב אחד: כן הוא בספרים כ"י: קצותו. קצותיו קרי וכן שניהו שבפ' פקודי תרויהו כתיבין תרין ווי"ן באמצע תיבותא והם מן י"ג מלין דכתיבין תרין ווי"ן עפ"י המסרת וסימן נמסר במ"ג פרשת פקודי ושניהם חסרים יו"ד אחר הפי"ו ועיין ג"כ מ"ש בריש פרשת תצוה: (ט) למעלה. הפי"ן בשוא לבדו: סככים. הכ"ף בשוא לבדו כפי דקדוקו: אל הכפרת. קדמה בלא"ף: היו פני. כתב הרשב"א ז"ל כשנה שיש בס"ת בין בפרשת תרומה בין בפרשת ויקהל יהיו פני הכרובים. ובמקצת ספרים כתוב בפרשת תרומה יהיו ובפרשת ויקהל היו כך כתוב בספרינו בפ' תרומה שהוא צווי כתוב יהיו ובפרשת ויקהל שהוא ענין העשייה כתוב היו: (טז) על השלחן. על במאריך ובמקף: ואת מנקיתיו. בס"ס האל"ף בצירי ובפתח לא במקף: ואת הקשות. במקף לא בקדמא: הקשות. בוא"ו א' לבד בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים וקדמא בס"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועשית קערתיו וכפותיו וקשותיו דשולחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין ואת קשות הנסך דמדבר מלא וא"ו כתיב: (יט) שלשה גבעים משקדים. זה הראשון בלבד בגעיא בספרים כ"י ובדפוס ישן וכמ"ש בפ' תרומה: בקנה האחד. הבי"ת בפתח בקנה אחד הבי"ת בשוא ועיין הפי' שמסרתי בפ' תרומה: (כה) קמתו. בלא גלגל: (כז) על שתי. בלא מקף בשמלא:

לח (א) וחמש אמות. בשילופי הדפוס לב"נ הטעם במ"ס ולב"א הטעם במי"ם וכן הוא בס"ם כ"י כב"א ובמקף לא בקדמא ובשילופים אחרים כ"י מצאתי בהפך ועיין ביחזקאל מ"א: (ד) למזבח. בטעם א' לבד בשי"ן: (יא) עמודיהם עשרים. ד' מלא בבנין ועיין מ"ש בסוף תרומה: (יז) כל עמדי החצר. כתוב במסורת ב' חסר וסבלו ועמדי החצר סביב ואדניהם דבמדבר ליה פ' דמקמי והחנים לפני המשכן וכן נוסחי דיקי כי הכי מסורת אלקי ומסור' דמסור' עליה כולהון חסר וא"ו בר מן ד' שגום' הוא: (כ) וכל היתדת. הוא"ו בגעיא:

פרשת פקודי

(כא) אלה פקודי. פס"א כאן: (כד) כל הזהב העשוי. פרשה פתוחה: (כו) לגלגלת. שני הגימ"ל דגושים: הפקדים. אין בדל"ת דגש: (כז) ויהי מאת ככר. אין כאן פיסקא כלל:

לט (א) ומן התכלת. בלא מאריך במלת ומן: (ד) קצותו. קצותיו ק' והכתיב בתרין ווי"ן קודם לתי"ו וחסר יו"ד וכן שניהו שבפ' ויקהל ע"ש ובריש תצוה: חבר. קדמאה דתצוה וחבר בוא"ו בתחלת המלה והדין חבר בלא וא"ו: (י) וימלאו בו. קדמא במ"ס: טורי אבן. הטעם במי"ם: (יא) ויהלם. בס"ם היו"ד בקמץ: (יז) על קצות החשן. קדמאה דצווה אל קצות סריכא דעשייה על קצות וסימן ואל על יקראהו: (כא) מטבעתיו. בכל ספרים כ"י מדוייקים ובמקצת דפוסים ישנים מלא יו"ד ואין כאן ק' וכתיב כלל ובפ' תצוה כתיב חסר יו"ד וק' ביו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וירכסו את החשן מטבעתו קדמאה דואלה מצוה חסר דחסר כתיב חסר וא"ו קדים לתי"ו וחסר יו"ד קדים לוא"ו ומפיק עליה מו כתיב פיו ק' ותנינו דואלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל. וחסר חד מן ס' זוגים בפרקא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר בסמוך במ"ג. והמדפיסים טעו בזה ועיין א"ס. גם בעל מנחת כהן כתב כן מטבעתו כתיב וק' מטבעותיו. ואח"כ בלוח הטעיות תקן השעות ותל"ם צריך לתיום קדמאה חסר בתרא מלא: להיות על חשב האפד. במסורת פ' יהיו חסיב בהיות ה' חסר בלישנא וחד מינייהו להיות על חשב האפד והוא זה דפקודי אבל דפ' תצוה מלא: (כד) ויעשו על שולי המעיל וגו' שני תולעת. בכולהון כתיב שש משזר בר מן דין דחסר שש: (כו) ורמן. המ"ם דגושה: (כז) הכתנת. הכ"ף בקמץ לבד: (כח) המגבעת. בהעתק הללי המגבעות ירושלמי המגבעת עכ"ל. וכן הוא חסר בכל הספרים ועפ"י המסורה שאינו מהב' מלאים שכתבתי בפ' תצוה: (כט) ואת האבנט. ואת בגעיא: (לג) ויביאו את המשכן. פתוחה: בריחו. כתיב מלא יו"ד קדמאה בריחיו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל בריחו הלין תרין חסרים יו"ד בין חי"ת לוא"ו בריחו כתיב וקרי בריחיו וסימן את בריחו את עמודיו דואת המשכן את אהלו. בריחו ועמדיו דויביאו את המשכן. ושאר דאורייתא מלא דמלא בתרין יודי"ן. בריחו הנ"ל בלא זקף גדול: (לד) ואת מכסה עורת. כתב הרמ"ה ז"ל ואת עורת גדיי העזים חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן ב' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וסימן ואת מכסה עורת האילם קדמאה דפ' פקודי דכותא דנוסחי דייקי הכין כתיב ותניין דפסוק חסר דחסר ואשכחן חד נוסחא דכתיב ביה איפכא ושיבושא הוא: המאדמים. האל"ף בקמץ לבד ואין דגש במ"ם ובמקצת ספרים הה"א במאריך: (לה) את ארון. מלא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים שאינו מהאלמים חסרים עפ"י המסורת שנמנו במ"ג סוף פ' תצוה וכן הם בהרמ"ה ז"ל: העדת. חסר וא"ו וכל אורייתא כן כתיב בר מן ה' מלא וסימנם במ"ג פ' אמרי תוס וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (לו) את השלחן את כל כליו. כן כתיב את כל כליו בלא וא"ו וכן במסורת את כל כליו ב' דין ואידך סוף פ' במדבר: (לח) את מזבח הזהב וגו'. סימנך של אתין שבפסוק עיין לעיל סדר ויקהל בפסוק את מזבח העלה וגו': מכבר. הבי"ת בפתח: (מ) את קלעי החצר וגו'. סימן את את ואת ואת את ואת הלין קדמאי וחמשאי לא נסבי וא"ו וסימן כראובן גד ואשר זבולן דן ונפתלי דואלה יעמדו על הקללה: (מג) ויברך אתם משה. בהעתק הללי אתם ירושלמי אותם עכ"ל. ובכל הספרים חסר שאינו מהל"ט מלאים בתורה:

מ (ג) ושמת שם את ארון העדות. בהעתק הללי העדות ירושלמי העדת עכ"ל. ובכל הספרים מלא שהוא א' מחמשה מלאים כדלעיל: (ו) משכן. הכ"ף בפתח: (ז) ונתת שם מים. הי"ו שנייה דגושה: (ט) כל אשר. הכ"ף דגושה: (י) קדש קדשים. הקו"ף בלא מאריך ועיין מ"ש סוף פ' תצוה: (יד) כתנת. התי"ו בחטף קמץ ועיין מ"ש מזה בפ' תצוה על פסוק ולבני אהרן תעשה כתנת: (טו) משחת. המ"ם בקמץ לבד: (יח) ויקם משה. והטיכו שבפסוק וכן ויקם את החצר שבסוף סידרא שלאמן הקו"ף בסגול ואין עוד בתורה אבל יש מהן י"ז בנביאים ובכתובים ובמסורת כ' בקריאה וסימנם נמסר במ"ג מלכים א' י"א ותהילים מ': (ל) לרחצה. הרי"ש בשוא לבדו: (לג) ויקם את החצר. פ' סתומה: ולמזבח. המ"ם דגושה: (לה) לבוא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא ע"כ ובכל הספרים מלא שהוא מאותן הספרים שסימנם במ"ג ריש פ' ויחי:

סוף ספר ואלה שמות

ותשלם מלאכת ספר שני והוא ספר יציאת מצרים ומתן תורה

צריך להניח ריוח ד' שיטין.

א (א) **ויקרא**. אל"ף זעירא עיין זוהר פ' ויחי דף רל"ט ודף רל"ט ופ' מצורע דף נ"ג שערי אורה ספירה השמינית דף י"א וליקוטי פ' זו ובספר פענח רזא ומסורת הברית הגדול כאן וריש ד"ה. וכתב כמהר"ר משה כאגארה שהקורא הוא הכבוד הנזכר בפרשה שלמעלה וכבוד ה' מלא את המשכן והיינו אל"ף זעירא דויקרא ליודעים חן: ויקרא. הג"ל בפשטא: (ב) ומן הצאן. בלא קדמא: (ה) הדם על המזבח. הדל"ת דגושה והבי"ת בלא מתג: (ח) הכהנים את הנתחים. הכ"ף בגלגל וה"א בלא קדמא: (ט) ניחוח. הראשון כתוב בהעתק הללי קדמאה מלא עכ"ל. והוא חד מן ג' מלאים ע"פ המסורת וב' האחרים הם בפ' אלה כמו שנמסר שם במ"ג ושלשתם הם הראשונים שבתורה ופי' מלאים בזה ר"ל מלאים וא"ו אבל לענין היו"ד כולם מלאים ומי שכתב זה חסר יו"ד אינו אלא טועה והשני שבפרשה שהוא מכלל החסרים חסר וא"ו ומלא יו"ד כדאמרי וכן כתב הרמ"ה וספר שמן ששון אלא כדברי המאירי שכתב כולו חסר וז"ל הרמ"ה ז"ל כל ניחח באורייתא מלא יו"ד וחסר וא"ו דקרי ולא כתיב בר מן ג' מלאים דמלאים מלא יו"ד ומלא חד וא"ו דקרי וכתיב וסימן וכו' כמ"ש במסורת שלנו. ועיין מ"ש בפ' בראשית על מלת רקיע: (י) מן הכשבים. כן צריך לאיות שי"ן קודם לבי"ת וכן היא מסורת הרמ"ה ז"ל כשב וי"ו כתיב כן באורייתא וסימן אם כשב הוא מקריב. כאשר יוסר חלב הכשב. שור וכשב ועז. איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה דאמרי שם. שור או כשב או עז כי יולד דאמר. אך בכור שור או בכור כשב. ושארא כתוב כבש בלישנא. וכל שה חום בכשבים מלא יו"ד כתיב וכל כשבים באורייתא דכוותא כשבים ז' כתיב כן באורייתא וסימן וכל שה חום בכשבים. וחום בכשבים. וכל חום בכשבים. והכשבים הפריד יעקב. ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים. בבקר בכשבים תמימים. שה כשבים ושה עזים. ושארא כבשים כתיב בלישנא: (טז) אצל המזבח. אין בצי"ם פסק זהו בס"ס: (יז) בכנפיו. הבי"ת רפה: ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל בפתא דבוספי דיקי מלא יו"ד כתיב ודכוותא ממול עפו ולא יבדיל דסוף פרשתא וכל אורייתא דכוותא מלא ולית מלא כוותא דכתיב בה יבדל קדמאה חסר ומסיר עליה בכך כוותא גופא לית כותיה חסר ופיבותא הוא ומגו מסורתא אחריתי משמע דהדין יבדיל קדמה נמי מלא יו"ד כתיב הרמ"ה ז"ל ובסוף דבריו אחר שהביא כל לשונות של הבדלה כתב אמכרם השמא. דכל לישנא באורייתא לשון הבדלה כל היכא דקריא דלא"ם דידיה בחירק מלא יו"ד כתיב בר מן א' חסר וסימן ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדשים: **ב** (ב) והביא. מפיק בה"א והחזקוני כתב וא"ו ה"א נקודים בסגול ובספרים שלנו הה"א בחטף סגול: הכהן דאת אזכרתה. בברא לא בשופר הפוך בס"ם: (ג) קדשים. הקו"ף בלא מאריך: (ד) וכי תקרב. כתוב במסורת חסר יו"ד בלישנא וכו' ה' מנהון באורייתא והן עלמו מסר הרמ"ה ז"ל ואח"כ כתב נמלא לשון דהקרבה תכיב נמסרה ממשה חסרים יו"ד באורייתא בין ריש לבית ושארא אורייתא כל לישנא דהקרבה דקריא רי"ש דידיה בחירק מלא יו"ד כתיב וכולו טעמי דיקי כי הלי מסורתא סלקי: סלות מלא. בהעתק הללי מלת ירושלמי מלות עכ"ל. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת וסימן במסרה גדולה פרשת צו: (ז) סלת בשמן. הבי"ת דגושה: (ח) המנחת דוהרים. ה"א כתיב בסוף תיבותא: (י) קדשים. הקו"ף בלא מאריך: (יא) תקטירו. בדרגא: (יג) קרבנך. במקצת ספרים הבי"ת במאריך: (טו) מנחה הוא. הוא כתיב בוא"ו שאינו מן א' עשר דכתיבין יו"ד כמו שאמרתי בפרשת לך לך: (טז) מגרשה. הגימ"ל דגושה: **ג** (ג) השלמים. השני ה"א כתיב בראש תיבה: המכסה את הקרב. המ"ם רפה והה"א מוכה בגעיא מכלול דף ל' וכן כתב הלוים מן שער א' פ"ט וכן כלם: (יז) בכל מושבתיכם. בהעתק הללי מושבותיכם ירושלמי מושבתיכם עכ"ל ובספרים מדויקים חסר וא"ו תניינא וכן לאורי להיום כבמסורת פ' ויקהל ע"פ לא תבערו אש בכל מושבתיכם ח"ל משבתיכם ג' חסר וא"ו ר"ל גם אחר המ"ם. וסי' לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. כל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש. וב' מלא דמלא בכל מושבותיכם ממדבר דבלאה הערים תחרבנה. ומכריהון ביחזקאל ו'. ושארא מושבותיכם כתבן ע"כ. וטעות נפל בדפוס ורוצה לומר ושארא מושבתיכם חסר וא"ו תניינא וטעות נפל גם בפסוק ממדבר דבלאה דההוא מושבותיהם כתי' בה"א וכן כתוב במסרה על כל א' משניהם לית מלא מפני שא' הוא בכ"ף והאחד בה"א וכן מלאתי מסורת כ"י בפרשת אמור ע"פ שבת הוא לה' בכל מושבתיכם ז"לם מושבתיכם כל' כתב כן במ"ה וסימנהון לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. כל מלאכה דיום הכפורים אלין ג' משבתיכם כתיב במסו' דפיממנה. מושבותיכם כתיב דדבלאה. מושבותיכם כתיב מלא דמלא עכ"ל. והיינו הך דלעיל בלישנא קלילא וכ"כ הרמ"ה ז"ל בכל מושבתיכם אלכלו מלות מלא וא"ו קדים לשי"ן וחסר וא"ו תניין ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכוותא בר מן ג' חסרים תרין ווי"ן ומלאים יו"ד ומסר עליהם תלתא חסר וסימן לא תבערו אש בכל משבתיכם. משבתיכם דלחם וקלי וכרמל. לדרתיכם בכל משבתיכם דכל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש: **ד** (ב) תחטא. החי"ת בחטף סגול: (ג) אם. בגלגל לא במקף: יחטא. החי"ת בחטף סגול: (ד) והביא את הפר אל פתח אהל מועד לפני ה'. ב' סבירין אשר לפני ה' וסימן והביא את הפר דנפש קדמאה. ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת לפני ה' (ד"ה ב' א'): (יב) אל שפך. בס"א כ"י קדמון השי"ן בציר"י. ורב מעליא כתב שפך מלאפום בב' נקודות ורד"ק סביר שהוא בג' נקודות: (יח) ומבל הכהן אצבעו מן הדם. מטעים דאמרי אם. דקדמאה כתיב וטבל הכהן את אצבעו בדם בפ' נפש כי תחטא ודין כתיב בלא את: (יט) יסוד. דבפ' ואם נפש מלא כמבירין וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל יסוד דאורייתא מלא וא"ו כתיב: (לא) כאשר הוּסַר חלב. ס"א הוּסָר ובמסורת הוסר ב' ומלא וחד חסר חלב וטעם הוסר הטמיד ובספר אחד ספרדי כתוב הוסר חלב הטעם בה"ם

ונמסר עליו ב' מלא א' מלעיל וא' מלרע וגם במ"ג סוף דניאל נמסר ב' חד מלעיל: (לב) נקבה תמימה יביאנה. התי"ו רפה: (לג) החטאת. הטי"ת דגושה: (לד) קרנת. שבפ' ואם כבש שהיא ברית פ"ד דזבחים בש"א כל הניתנין על מזבח החיצון שנתן במתנה אחת כיפר ובחטאת שתי מתנות ובה"א אף חטאת שנתנה מתנה אחת כיפר ואמרי' עלה א"ר הונא מ"ט דב"ש קרנת קרנת קרנות הא"א קרנות קרנות הרי כאן שש ארבע למלוה ושתים לעכב ובה"א קרנת קרנת קרנות הרי כאן ארבע שלש למלוה ואחת לעכב ואימא כולהו למלוה כפרה בכדי לא אשכחן וא"ב"א וכו' ועיין בילקוט פ' ויקרא רמז ת"ע וקרבן אהרן פ' תזריע דף ל"ד פ"ב. ופרש"י שלש פרשיות נאמרו בחטאות החיצונות בויקרא אחת בשעיר נשיא ושתים בחטאת יחיד אחת בכשבה ואחת בשעירה בשתים כתיב על קרנת חסר והאחד מלא וב"ש אית להו יש אם למקרא הרי כאן שש ואין במזבח אלא ארבע והשתים יתירות לא נאמרו אלא שנה עליהם הכתוב לעכב ארבע נאמרו למלוה שמלוה בארבע מתנות ושתים מהן נשנו לעכב וב"ה סברי יש אם למסורת הילכך הרי ד' ג' מהן למלוה נאמרו שמלוה לכתחילה ליתן אף עליהן והא' מעכבת כדמפרש ואזיל ואימ' כולהו למלו' ואין כאן א' לעכב שהרי לא שנה באחת מהן. ואימא לע"פ שלא נתן כלום כלו' בלא מתן דמים ע"כ. משמע ודאי מהגמ' ומפרש"י שאחד מן הג' פסוקים של קרנת מזבח העלה הכתובים בפ' ז' מלא וא"ו מיהו לאו בהדיא איתמר לא בגמ' ולא ברש"י איזה מהם מלא וברייתא פ"ק דסנהד' מייתי לה נמי אגב גררא והתם גרסינן ובה"א קרנות קרנת קרנת הרי כאן ארבע וכו' נראה מתם הראשון דהיינו דפרש' נשיא הוא המלא אך רש"י ז"ל פי' שם בשעיר דנשיא כתיב קרנת חסר ובכבשה דיחיד כתיב קרנות מלא ובשעיר דיחיד כתיב קרנת חסר עכ"ל. ולדבריו המלא הוא הג' דהיינו דפ' ואם כבש וכו' דגירסתו בגמ' היתה ובה"א קרנת קרנת קרנות ולכן כתב שהג' מלא וכן גורס בעל מנחת אהרן והיא כגירסתנו דזבחים. וכתב בעל א"ם שכן מלא בגמ' דסנהדרין כ"י אך לא ידע למה הקדים שם רש"י הג' לב'. אמנם כל הספרים ומסורותיהם שוים דכל שלשת קרנות האמורים חסרים שאין שום א' מהם מהד' מלאים ע"פ המסורת כמו שבאו בפ' צו במ"ג וכ"כ הרמ"ה והמאירי ושמן ששון. וכבר קדמתי לך כי בכל מקום שהגמ' או המדרש חולק על המסורת בחסרות ויתירות אנו הולכים אחר המסורת ולא מבעיא בדרשות של אגדה כגון פלגשים כלא ואשם שלא שפי' היכא דנפיק מיניה דינא כגון הכא אליבא דב"ש וב"ה ונר מן דין דכולהו ספרי ומפרשי הכי סבירא להו ולית בהון פלוגתא כלל. ותש"ם הרמב"ן ז"ל סימן רל"ב נשאל ונשאל על זה. ודברי השואל תמוהים מאד בעיני כי לא שאל כהוגן ומהפך גירסת הגמ' וגם נסחת הספרים. אולי היתה השגגה מאתם. והשיב לו הרמב"ן ז"ל דבכל מקום אפילו בחסרות ויתירות מתקנים מיעוט ספרים ע"פי הרוב דמקרא אלא דבר הכתוב אחרי רבים להטות. ובעל א"ם נדחק לפרש סוגיית הגמ' באופן שיסכים למציאות הספרים והוא עצמו הכיר בדוחק יעוין שם ובכל הלכותי יוסף מלאי ומו לא מידי: (לה) מזבח. הזי"ן דגושה: **ה** (א) אם לוא יגיד. מלא בוא"ו אל"ף ע"פי הגמ' והמסורת. ודרשינן מיניה בפ' שבועת העדות אם לו לא יגיד כלומר לשובע ונשא עונו ואם לאחר לא יגיד פטור ועיין מ"ש בפרשת בהר סיני על פסוק אשר לא תמה: (ב) או בנבלת בהמה. או ביתיב לא בשופר הפוך והבי"ת דגושה: (ג) או כי יגע. כי רפה ובשופר הפוך: (ט) והזה. הזין דגושה: ימצה. לשון החזקוני ימלא באל"ף כתיב דמשמע נמי לענין הזאה דמזילא יהא הדם מלוי אצל הקיר הכי מפיא והכי פירש"י בזבחים בפ' קדשי קדשים עכ"ל. ובכל הספרים כתוב ימצה בה"א והמסור' עליו לית כתיב ה"א הוא בפרשה פרש מלה. ואפלא מאד מהחזקוני דאלי שביק בגמרא ואלי נמי בגקי פליקי ברש"י ז"ל ותם ליה דאיתא כי הכי מילי מתוליאתא וכד מעיינת בשמעתא שפיר משמע לך דלאו כדקאמר איהו ברייתא מתנייא בהדיא עלה דמתני' דקתני חטאת העוף כיצד היתה נעשית וכו' ת"ל והזה מדם החטאת מגוף החטאת היה כיצד אוחז בראש קנה ובגוף ומזה על קיר המזבח ולא על קיר הכבש ולא על קיר היכל ולא על קיר אולם ואיזה זה קיר התחתון או אינו אלא קיר העליון ודין הוא ומה בהמה שעולתה למטה חטאתה למעלה עוף שעולתו למעלה אינו דין שתהא חטאתו למטה ת"ל והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח קיר שהשירין שלו מתמצין ליסוד ואיזה זה קיר התחתון והכי איתא בת"כ פ' ויקרא. ובגמ' פריך ונעביד מעילאי והדר נעביד מתתאי אמר רבא מי כתיב ימלה ימלה כתיב דמיצא משמע ע"כ ופירש"י ונעביד מעילאה הזאה יעשה למעלה והדין נותן כדאמרן והדר נעביד מילוי מתתאי כדכתיב מי כתיב ימלה ימלה כתיב אי הוה כתיב ימלה הוה משמע שמזהיר את הכהן שימצר וימצה אחר הזאה הששת דכתיב ימלה משמע נמי לענין הזאה דמזילא יהיה דם מלוי אצל היסוד עכ"ל הרי לך מבורר דדרשא דקרא נפקא מדלא כתיב יַמְצֶה בפתח היו"ד ומוא המ"ם וכתיב יִמָּצֵה וכן פי' החכם כמה' משה כאגארה בעל לקח טוב על התורה ובעל קרבן אהרן בת"כ ובעל תוספת י"ט על המשנה וזה לשון הרמ"ה ז"ל אשר ימלא אתו אל"ף כתיב בסוף תיבותא ודכותא וימלא הגביע וכל אורייתא דכותא בר מן א' כתיב ה"א בעני אמרי' ימלה אל יסוד המזבח עוד כתב במקום אחר ונמלה דמו על קיר המזבח ה"א בסוף תיבות, כתי' ודכותא בלישנא ימלה אל יסוד המזבח ה"א בסוף תיבותא כדאמרן ע"כ. והחזקוני נשתבש בין בקריאת המלה בין בהבנת הענין אולי בגרסתו היה כתוב מי כתיב ימלא ימלה כתיב וכן בילקוט כתוב ימלא באל"ף וטעות הוא בלי ספק. ומה שכתבתי הוא העיקר והולכתי לכל זה לנקות השגיאות. ה' ינקני מהן אמן: (יא) כי חטאת הוא. הוא כתיב בוא"ו דליתיה מי"א דכתיבין יו"ד כמ"ש בפ' לך לך: (יב) והביאה. הה"א במפיק: מלוא קמצו. כל מלא באורייתא חסר וא"ו ומלא אל"ף בר מן מלוא קמצו

יכולין שנים שוחטים זבח א' ע"כ. אבל בפ"ב דחולין אמרינן בגמרא זו דברי ר' אליעזר בר' שמעון סתימאה אבל חכמים אומרים שנים שוחטים זבח א' וכן פסק הרמב"ם ריש פ' א' מהל' פסולי המוקדשין ועיין חדושי הרשב"א שם דף ל"א וקרבן אהרן דף כ"ח: (ו) והנותר. בתיקון ס"ת ישן והנותר במאפח והנתר ע"כ. וכלל זה מסור בידינו מהרמ"ה ז"ל כל ליכא דמתר באורייתא מלא וא"ו בר מן א' חסר והנתר ממנו עד בקר דפ' החדש הזה לכם ומסיר עליה לית כותיה חסר מכלל דשאר מלאים: (ח) כי. במקף לא בתביר: (יג) תגזל. הגימ"ל אלא דגש: (יט) את חקתי תשמרו. כן כתיב במלא קמ"ץ לא בשוא: (כ) והוא שפחה. והוא כתוב בוא"ו ונקוד חירק: והפדה. הה"א בקמץ לבד והדל"ת דגושה: (כה) החמישת. בהעתק הללי כתוב החמישית ירושלמי החמישת ואומר המסרה כן כתב עכ"ל. ובכל הספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תנינא והשי"ן רפה ומסור עליו לית כתיב כן וכ"כ המאירי ז"ל. וז"ל הרמ"ה ז"ל החמישית ב' מלאים חסרין יודי"ן. ושיין ונחתה חמישית למרעה דוהים בתבואות. ויסף חמישית דואם המקדיש יגאל. וכן נמסר במ"ג סוף פ' ויגש. ואמרא חמשים כתיב חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ומד בלישנא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה וסימן ובשנה החמישת תאכלו את פריו ע"כ. והמדפיס טעה בפסוק וגרם שעות נ"כ לבעל מנחת כהן ואף הלא דברי מסרתו כאן ובירמיה סימן ל"ו שנום אבל אחריתו טוב מראשיתו וצריך להגיה החמישית ה' וסימן וכו' ולהעביר הקולמוס על חסר יו"ד קדמאה וכן מלאתי במסורת כ"י כאן ובמלכים א' י"ד: תבואתו. וא"ו כתיב בסוף תיבה ומוזכים שכתוב בהם תבואתה בה"א טעות גמור הוא כי לא נמצא בכל המקרא רק ב' כתיב ה"א לבסוף במקום וא"ו וסימן לאכים תבואתה דרים ירמיה והיתה תבואתה ללחם דסוף יחזקאל. גם המכם רקנאטי בפ' התורה וכמה' שלמה הלוי בפירושו לאבות על משנה בן ה' שנים שנו בזה: (כו) ולא תעוננו. בתיקון ס"ת ישן תעוננו במאפח תעננו עד כאן. והרמ"ה כתב לא תנחשו ולא תעוננו מלא וא"ו כתיב: (כז) לא תקפו. הפ"א רפה: (לא) אל תבקשו. הקו"ף בלא דגש: (לב) מאלהיך. הה"ס בדגש: (לד) הגר. הגימ"ל בדגש: כ (ג) מזרעו. הזי"ן בדגש וכן הזנים בס' ה': (ז) והתקדשתם והייתם קדשים כי אני ה' אלהיכם. בברכות פ' אלו דברים והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדשים אלו מים אחרונים. כי קדוש זה שמן הטוב אני ה' אלהיכם זו ברכה ע"כ. ובפסוק זה אין בו מלת קדוש אבל הרכיבו חכמים שני פסוקים יחד מפסוק זה ומפסוק אחר כיוצא בו בזאת הפרשה או מפסוק אחר שבסוף פ' שמיני להרבות בכבודה לברכת המזון דאורייתא שיקדים אליה שמן ערב. ועוד כתב עזה הרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות ועיין מ"ש בד"ה א' ה' בס"ד: (יא) גלה. הגימ"ל דגושה: מות יומתו דמיהם. סימן דסמיך לשניהם יומתו *בשוא ושארא יומתו בקמץ: (יג) תועבה. הפ"א דגושה: (יד) זמה. הה"א במפיק: (יח) את מקרה הערה. מטעים ביה דאמרינן ואת: (כ) דדו גלה. הגימ"ל בדגש: (כה) לטמא. המ"ם דגושה: (כו) ואבדל. חסר יו"ד כדאיתא במסורה וכמ"ש בפרשת ויקרא סימן א': (כז) ירגמו. הגימ"ל דגושה:

פרשת אמר

כא (ג) הקרובה. הקו"ף בדגש: (ה) יקרחה. יקרחו ק' והוא חד מן י"ד מלין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא וקרי' וא"ו וסימן במ"ג סוף אלפא ביתא רביעאה דאיכה. ובמה שכתב בה"א ולא בוא"ו יש רמז למה שאמרו רבותינו במס' מכות פ' אלו הן הלוקין שאם קרח ממש קרחות בה' אצבעותיו כגון דסך אצבעותיו נשא כלומר שם המשיר את השיער ואופציכהו בבת אחת בה' מקומות כלומר והכהו בו המרחה אמת דאפ"ה מחייב חמש. וכן כתבו בלקח טוב על התורה לכמה"ר משה נאגארה ובפסיקתא דר' טוביהו בן ר' אליעזר. ועיין עוד טעם אחר בס' הזוהר דף פ"ט: (ז) ואשה גרושה. ה"א ואשה בלא מפיק והגימ"ל בדגש: (ח) וקדשתו. הקו"ף בלא קדמא: כי. במאריך לא בתביר: (י) אשר יוצק. בספרים כ"י מדוייקים מספרד ושאר ארצות האל"ף בגעיא. ולדבר מזה בסוף מאמר המאריך בס"ד בדלתו מצם: (יא) ועל כל נפשת מת. חסר וא"ו על פי המסורת והכי איתא בג' פ"ק דסנהדרין תניא ר' עקיבא אומר מנין לרביעית דם הבא משני מתים שהוא מטמא באהל שנא' ועל כל נפשות מת לא יבא שתי נפשות ושעור א' ורבנן נפשת כתיב ע"כ. ועיין קרבן אהרן דף כ"ו וילקוט ופסיקתא דר' טוביהו ולקח טוב ופ' ב' דאהלות משנה ב'. ומה שנמסר עליו במקרא גדולה כל אורייתא חסר לא יתכן דמשכחן ואת כל נפשות ביתו דפ' וישלח מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויקח את נשיו ואת בניו ואת כל נפשות ביתו דין לחוד מלא וא"ו באורייתא וחד חסר ועל כל נפשת מת: (יב) מה. תלישא גרשא סינה: (יג) בבתוליה. הבי"ת רפה דבכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת זו אצל זו כשהם ממולא אחת שהראשונה דגושה אעפ"י שהיא סמוכה לאותיות אהו"י איננו אלא כשהיא נקודה בשוא כמו לא ירדנו בערך כן כתבו כל המדקדקים חוץ מבעל מקנה אברהם שכתב אשה בבתוליה דגש ודבריו צ"ע במקומן ועיין מ"ש בד"ה א' ז': (טו) בעמיו. העי"ן בפתח והמ"ם דגושה: (טז) וידבר דאיש מזרעך. סתומה: (כא) יגש. הגימ"ל דגושה: (כג) אבי. במרכא: כב (א) וידבר דוינזרו. פתוחה: לאמר. הלמ"ד דגושה: (ב) מקדשי. הקו"ף בקמץ לבד: (ד) והנגע. אין בגימ"ל פשטא: (ו) נגע. הגימ"ל דגושה: כי אם רחץ בשרו. ד' חסר את וסימן במ"ג סוף פ' מצורע: (ח) לטמאה בה. הבי"ת רפה: (יג) ושבה. מלרע שלא כמנהג ועיין מ"ש בישעיה כ"ג: (יד) ואיש כי יאכל קדש. המסורת עליו לית בטעם מלרע דסמיך: חמשיתו. בהעתק הללי חמשיתו ירושלמי חמישתו עכ"ל. וע"פ המסורת והספרים שלנו חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה כמו שנמסר כאן במ"ג ובסוף ס' ויקרא וכן כתבם הרמ"ה ז"ל: (יח) וידבר דאיש איש מבית ישראל. פתוחה: (יט) לרצנכם. בס"ם יש מאריך בלמ"ד ולא בצד"י: בכשבים ובעזים. המסורת לית ומטעים. ונראה לי שרוצה לומר לית כותיה דכתיב ובעזים בוא"ו באר כבשים ומטעים ביה איכא דסברי למימר או בעזים: (כא) יהיה בו. הבי"ת דגושה: כג (ב) ואמרת אלהם מועדי ה' אשר תקראו אתם. ר"ה סוף פ' אם אינן מכירין הרי הוא אומר אתם שלשה פעמים פי' תלתא זימני כתיב אשר תקראו אתם חד הך דהכא תניינא בפ' אלה מועדי דלקמן תליתאה בחג הסכת וקרינן בהו אַתֶּם אפי' שוגגים אתם אפי' מזידים אתם ואפילו מוטעים. ועיין ילקוט פרשת

משפטים וכ"ש ותוספת יום טוב פרק ג' דשבות משנה י"ג ודברים רבה פרשת ואתחנן ובפרק ב' דר"ה המשנה כלה צ"ד אומר מקודש דאמר קרא וידבר משה את מועדי ה' מכאן שראש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש מנא לן אמר קרא אשר תקראו אתם קרי ביה אַתֶּם דחסר כתיב בלא וא"ו: אלה הם מועדי. בכל הספרים מלא וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודלא כמאירי: (ג) שבת. בשופר הפוך: בכל מושבתיכם. עיין בפרשת ויקרא סימן ד': (ה) בארבעה. הבי"ת דגושה: (ז) עבדה. כתב הרמ"ה ז"ל בעבדה אשר תעבד עמדי חסר וא"ו כתיב וכל לשון עבדה באורייתא דכותה חסר וכן כתב בעל שמן ששון מלא כדעת המאירי: לא תעשו. בלא מקף באתנח: (ט) וידבר דכי תבאו אל הארץ. פתוחה: (יג) בשמן. הבי"ת רפה: ונסכה. ונסכו קרי וכן כתב הרמ"ה ז"ל. ובמנחות פרק שתי מדות אמר ר' אליעזר כתיב ונסכה וקרי ונסכו הא כיצד נסכה דמנחה כי נסכו דיין מה יין רביעית אף שמן נמי רביעית. ועיין תורת כהנים וקרבן אהרן וחזקוני ופסיקתא דר' טוביהו לקח טוב ילקוט דף קפ"ה עמוד ג' ריקאנטי: (טו) שבע שבתות תמימות תהיינה. כל שבתות באורייתא בתרין יודי"ן וכו"ן פשוטה וחסר הה"א בתראה בר מתורת כהנים וחומש הפקודים דכתיבין בנו"ן בסופה ומלא ה"א בתראה ואיכון י"א תרין מנהון בתורת כהנים בפרשת ספירת העומר ושבעה בחומש הפקודים באלה מסעי ובכלהון ושתיינא תמלא סלה כדמסיר הכא במסרה דדפוסא ומסורת דמקרא גבי תרין דספירת העומר תרין מלאים בתורה שטותא הוא דהא כוליה דאלה מסעי בכולים נסחי דכוותא ומלאים ודילמא מסורת בה"כ באמוד קא מפרא ופשרי הוא דאישתבשו ומסרו בתורה שתים. הרמ"ה ז"ל: (טז) עד ממחרת השבת השביעית תספרו וגו'. יש טעות בנוסח תספרו. וכתיב בהגהת סמ"ק שיש להוכיח מכאן דחמשים יום לא קאי אתספרו. ע"ש סימן קמ"ה וכן כתבו התוספות במנחות ס"ו דהכי קאמר קרא עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו. אי נמי חמשים יום אוהקרבתם דבתריה קאי וה"ק עד ממחרת השבת השביעית תספרו ולא עד בכלל וביום חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה וגו' וכ"כ הסמ"ג עשין ר'. ודוגמת זה מצאנו בפ' והכהו לפניו כדי רשעתו במספר ארבעים יכנו וגו' ושנינו בפ"ג דמכות כמה מלקין אותו ארבעים חסר א' שנ' במספר ארבעים מנין שהוא סמוך לארבעים ובגמרא א"ר דה"ק אי כתיב ארבעים במספר ה"א מ' במנין השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את ארבעים ע"כ ר"ל שמלת במספר איננה דבוקה למלת ארבעים שא"כ ה"ל למכתב מ' יכנו במספר אבל פירושו במספר שהוא סוכם ומשלים לארבעים. ודברים אלו הם מדרכי טורה וקודמיה כמו שהאריך הר"ר יהודה בר בצלאל בס' באר הגולה סוף באר הראשון ובס' גור אריה פ' אמור ופ' כי תצא ועיין עוד בהר"ם סוף פסחים: (יז) ממושבתיכם. בהעתק הללי ממושבותיכם ירושלמי ממושבתיכם עכ"ל. ועל פי המסורה והספרים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא כמו שכתבתי בפרשת ויקרא עיין שם: תביאו. חד מן אלפי"ן דנופין בקריאה עפ"י המסורה. וסימן מסרתי בפרשת ויחי מקץ ועיין גם כן מ"ש בפרשת בראשית ע"פ ויהיו שניהם ערומים: (יט) עזים. הזי"ן דגושה. (כב) ולגר. הגימ"ל דגושה: (כג) וידבר דבחדש השביעי. פתוחה: (כו) וידבר דאך בעשור. סתומה: (כז) הזה. הזי"ן דגושה: (לב) שבת שבתון הוא. כל שבת היא כמ"א הוא. שבת שבתון הוא סגיינא. מסורת פרשת אלה מס' אס' קדמאה בפרשת אחרי מות שבת שבתון היא סגיינא דהכא הוא וא' פסוק סימן ותאכל היא והוא: (לג) משה לאמר. הלמ"ד דגושה: (לד) הסכות. טעה המדפיס ב' טעיות וגרם שעות גם לבעל מנחת כהן הא' שכתבו חסר וא"ו והב' שמסר עליו כלשון שסרים במ"ג וכו' והקר שנה כי בכל הספרים הסכות מלא וא"ו תנינא ומסור עליו כלהון מלאים במ"א דהוא חג הסכת תעשה לך דסוף ראה וכן העידו הרמ"ה והמאירי ושמן ששון. והמדפיס כתב לפי שיש מסרה שאומרת כל סכת בסכת תסכת דאורייתא חסר בר מן ב'. שם המקום סכות. כי בסכות הושבתי ע"כ. והוא לא ידע כי מסרה זו סכת בסכת תסכת קא חשיב הסכות לא קא חשיב עד כאן לשון א"ם והכי מוכח ממסורת דסוף ראה ובהדיא אמרינן התם כל הסכות דאורייתא מלא בר מן א' חסר חג הסכת תעשה לך שבעת ימים וכמ"ש בריש פ' בשלח: (לז) להקריב אשה. השי"ן דגושה: (לח) מלבד שבתת ה'. חסר וא"ו כתיב וכל דכותה באורייתא חסר ותסר עליה כולהון חסרים ומסורת דחסר עליה לית כותיה חסר שעושה היא דבכולהו נוסחי דיקי כולהון חסרי' וא"ו כתיב. הרמ"ה ז"ל: מתנותיכם. בהעתק הללי מתנתיכם ירוש' מתנותיכם עכ"ל. וע"פ המסורת מלא וכן הוא בספרים וכן מסר הרמ"ה מתנותיכם א' מלא וא' חסר וסי' מלבד שבתת ה' ומלבד מתנותיכם דין מל' דמל' מלא יו"ד ומלא וא"ו שבל מתנתיכם דקדש חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (לט) תחגו. הגימ"ל דגושה: (מ) ולקחתם לכם ביום. הבי"ת דגושה: כפת תמרים. חסר וא"ו וכן דרשו רבותינו בפ' לולב הגזול ואיתא תרתי כפי תמרי כפת כתיב. ועיין עוד בס' הזוהר פ' ויחי סוף דף ר"ב: (מב) בסכת. פ"ק דסוכה ת"ר בסוכו' תשבו לא בסוכה על גבי סוכה ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שבתוך הבית ופרכינן אדרבה בסוכות תרתי משמע א"ר נחמן בר יצחק בסכת כתיב חסר וא"ו: ישבו בסכת. כן כתיב חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים ומקומיהם והכי איתא בפ"ק דסוכה ופ"ק דסנהד' ופ"ד דזבחי' בסכת בסכת בסכות הרי כאן ד' וכו'. ומהכא נמי גמרי רבנן בפ' הישן דאדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו דמדכתיב בסכת חסר וא"ו מלמד שכל ישראל ראויין לישב בסוכה אחת זה אסר זה ע"י שאלה. ועיין מ"ש לעיל בפ' חג הסכות שבעת ימי': (מג) דרתיכם. הדל"ת רפה: כי בסכות. הבי"ת רפה: (מד) את מעדי. במאריך ובמקף: את מעדי. דין לחוד חסר וא"ו ושאר אורייתא מלא: כד (ג) מחוץ לפרכת. ל' וחד לַפרכת דרים שטה ושם פירשתי מקולס ב' פ' מעטים בתורה: (ה) ואפית. בכל ספרים מדוייקים מלרע שלא כמנהג וכ"כ ן' עזרא ומכלל משקל פעלת ולא כהגהת לרים מן ז"לם ואפית אתה וכן ועלית את המלקוש (במדבר ל"ט) מלרע בטעם א' לקריאת צ"כ ולקריאת ב"ם שאנו סומכים על קריאתו מלעיל בבני מטין וכן ועשית עטרות (זכריה ו') לב"נ מלרע ולב"א מלעיל ע"כ ובעל הגהה נסתבך במשמעות דברי המכלול עיין עליו כי תמה הראה עשתו מגורסם: (ט) קדשים. אין בקו"ף מאריך: הוא לו. ה' דמטעין דסבירין היא וסי' במ"ג פ' תלוה: (י) וינצו. בכל ספרים מדוייקים כ"י מלרע שהוא בטעם האתנון לבד וכן הוא בדפוס ישן: (יב) ויניחהו. במסורת הדפוס כאן ובמלכים א' י"ב נמסר ז' ספר בלישנא פי' חסר יו"ד תה א' מהם ולא יתכן כי הוא מלא יו"ד בכל הספרים. וצ"ל להגיה במסורת ויניחם עם שבפ' ויעשו כן בני ישראל (יהושע ד') וכן

*) נ"ל שחסר שתי נקודות.

מלאפי במקרות מדוייקים כ"י ע"פ ו י נ י ח ו ם מחוץ למחנה ישראל (יהושע ו') ב' חד מלא וחד חסר ויעשו כן בני ישראל וגם הרמ"ה ז"ל כתב ו י נ ח ה ו בגן עדן בנוסחי דיקי ספר יו"ד קדים לחי"ת ומסיר עליה פלאה חסר ופיק וינחהו בגן עדן ואחרא בשאר קריא מכלל דאשר מוריי' מלאי' יו"ד כתיב ונוסחי כתי דיקי הכין דיקי אמיכם הא' הכינו אחי מלא יו"ד כתי' ותכום' ויניחו סופו במסור דמקשא ויאלהו ו י נ ח ה ו מחוץ לעיר חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו וכתי' ו י נ י ח ה ו במסור דמקבל מלא יו"ד וחסר וא"ו כתי' ו י נ י ח ה ו לפני העדה למשמרת מלא יו"ד כתיב עכ"ל ומ"ש הרב על ו י נ י ח ה ו בנ"ע דמסור עליה פלאה חסר ואחרא בשאר קריא קשה בעיני שלא נמחק רק ו י נ י ח ה ו על המזבח (מלכים א' י"ג) ושם נמסר ג"כ ב' חסר בנ"ע: לפרש. בשין ימנית. (יד) ושמעו כל. הכ"ף רפה: (כג) ויוציאו. מלא דמלא ועיין מ"ש בריש ס' ב' של דברי הימים:

פרשת בהר

כה (א) בהר סיני. שמואה: לאמר. הלמ"ד בדגש: (ה) ענבי. דגש המ"ן לאספרם וכן ענבי רוש (דברים ל"ב): (ו) ולשכירך. בנוסחא דמסמי דיקי מלא יו"ד: (ז) ולבהמתך. מאריך בלמ"ד ולא גרים למעלה וכן הוא לב"א: (ט) השבעי. חסר יו"ד בכל ספרים מדוייקים ובהעתק הללי והוא א' מן החסרים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפרשת בא וכ"כ בעל המורים וכמו שכתבתי בסוף פרשת בשלח: (יא) את נזריה. בתיקון ס"ת נזריה בפתחת נזירה ע"כ. והרמ"ה כתב בהדיא ולא תבצרו את נזריה חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין ועיין עוד במסורת: (יד) וכי תמכרו. אין שם פיסקא: (כא) ועשת. ברוב הספרים הסי"ן בקמץ וכ"כ המכלול משקל פ ע ל ה: (כב) וזרעתם את השנה השמינית. דין למוד מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא: (כג) לצמתת. בהעתק הללי לצמתת ירושלמי לצמיתת עכ"ל גם המאירי כתב ל צ מ י ת ת חס' וא"ו וכ"כ גבי ל צ מ י ת ת הב' שבפ' כי שניהם שוים לדעתו לענין האותיו' אך בכל הספרי' הראשון חסר יו"ד וחסר וא"ו והב' מלא יו"ד וחסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ושמן ששון ומנחת כהן והא' הצד"י רפה והלמ"ד במירק סימנו כי לי הארץ והב' הצד"י בדגש והלמ"ד בפתח סימנו לקנה אתו מקוני ויש סימני' אחרי' במסורת ע"ש: כי לי. במקף: (כה) כי ימוך. פי' קדמאה כי ימוך אחיך וכי ימוך אחיך וחד פ' פי' ואח' של הלכתי' ידעתי כי כאן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכ' עלינו וכי נמגו כל יושבי הארץ מפניכ': גאלו. הגימ"ל רפה: (כח) ואם לא דמלאה. ואם בקדמא ובלא מקף לא במאריך ובמקף: די. בדגש: (כט) מושב. הסי"ן בפתח בס"ם: והיתה גאלתו. הגימ"ל דגושה: תהיה גאלתו. הגימ"ל רפה: (ל) יגאל. הגימ"ל דגושה: אשר לא חמה. לו ק' וכן בכל הספרים המדוייקים כתיב באל"ף וקרי בוא"ו וכן הכריע הר"ן ז"ל בפ"ק דמגילה ובעל לקח טוב בפירושו על התורה ודרשינן מיניה שמה במגילה ובפ"ט דערכין אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן ולא אלינן למימר שלא היה לו מעולם דבעיר חומה משמעי קרא והתם בערכין תנן בית הבנוי בחומה כ"י אומר אינו כבתי ערי חומה ר"ש אומר כותל האילן היא חומתו כ"י דריש אשר לא חמה בוא"ו ור"ש דריש אשר ל א חמה באל"ף כ"ד בגמ' הירושלמי ובבלי אמר ר' יוחנן דשניהם מקרא א' דרשו ו ס ו ר ד ס במגל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומ' היא יושבת ר"ש סבר כמשמעיה דקרא ור' יהוד' סבר בחומה היא יושבת ולא בעיר חומה ותמסור' פ' שמיני ע"פ אשר לא כרעי' ע"ו כתיבין לא וקריין לו ושלשה מהן בתורה והשאר בנביאי' וכתובים ואלו הן של תורה אשר לא כרעים אשר לא יעדה אשר לא חמה וכולן כיתנו לידכם כמו שכתבתי על כל אחד במקומו ודלא כרש"י ותוספות בפ"ט דערכין שרש"י כתב אשר לוא חמה כתיב מלא בוא"ו ואל"ף משמע לו ומשמע לא כלומר אין לו עכשיו והיה לו קודם לכן והתוספות כתבו שאינו כן בחומשים המדוייקים שכתוב לו בוא"ו וקרי לא באל"ף וכתב בעל תוספת י"ט ובחומשים מדוייקים שלנו איפכא כתיב באל"ף וק' לו בוא"ו וכ"כ בעל קרבן אהרן אך לא נכאו לי דבריו במ"ש אח"כ ולדעתי כתיבת הספרים וכו' ע"ש. ובילקוט פ' ויקרא ופ' שמיני ופ' בהר סיני הובא בשם מס' סופרים ג' לו כתובים בתורה בלמ"ד אל"ף וקורין בלמ"ד וא"ו אשר לא כרעים אשר לא חמה אם לא יגיד הן כל אלה עשה מעמים שלש ונמצא כיון דעל על ור"ל אשר לא יעדה נמ"ש ופ' אם לוא יגיד סוא מחומש הכתובים אלאים בוא"ו ואל"ף וסימן נמסר עליו בפ' ויקרא וכמ"ש שם וכן מלאפי בהעתק הללי ונמסר' קטנה פ' ויצא ב' מלאי' בתורה זה ומצרו כי לוא יוכל לקום מפנין: (לג) כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם. כתב המתקוני לשון זכר בשורק וכן כי אחזת עולם הוא להם עכ"ל ודבריו תמוהים מאד בעיני כי בכל הספרים הוא אחזתם כתוב בוא"ו וקריאתו בחירק אבל אחזת עולם הוא להם כתיבתו וקריאתו בוא"ו שורק וכ"כ המכלול יופי וכך הם ע"פ המסורת דון ותסכר במערכת אות הה"א דכתיב השם אחזתם נקבה ודא היא: (לד) ושדה. עיין מ"ש בפ' בראשית אצל ו ז ה ב: אחזת עולם הוא. ה' דטעים דסבירין היא מסורת פ' אלוה והו איתא התם כל דסמיך לאחזה היא במ"א כי אחזת עולם הוא להם: אחזה. הזי"ן דגושה: (לז) את כספך. במאריך ומקף: (לח) להיות. מלא וא"ו כתיב בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י לא בא בכלל החסרים בלישנא ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' יתרו וכ"כ הרמ"ה ז"ל היות האדם לבדו מלא וא"ו כתיב ודכותא להיות גבר בארץ וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן ח' חסרים וכו' כמו שסדורי' במסורת שלנו: (לט) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך. במקצת ספרים אשכנזים אין כאן הפסק הפרשה כלל ובס"ס היא פ' סתומה וכ"כ הרמב"ם ז"ל: ונמכר. הכ"ף דגושה: (מו) והתנחלתם. אין בנו"ן מאריך בס"ם: (מז) תושב. בפשטא: נמכר. הכ"ף בפתח: (נב) ואם מעט. במקצת מדוייקים הוא"ו בגעיא ואין כן ברוב ספרים: בשנים. הנו"ן רפה: כו (א) אלילם. חסר יו"ד תניינא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים. ובפ' קדשים ע"פ אל תפנו אל האלילים ב' חסר בלישנא יו"ד תניין וכ"כ הרמ"ה על שניה אלו ב' חסר יו"ד תניין בלישנא: בארצכם. הצ"ד דגושה:

פרשת בחקתי

(ג) בחקתי. פתוחה. ואת מצותי תשמרו. פליאה דעת ממני כי בספר הזוהר דריש ואת משפטי תשמרו דא תורה שבכתב כד"א משפט לאלהי יעקב והחכם המופלא הרמ"ע ז"ל כתב במאמר שברי' לחות דבעלמא מצותי שם כולל לכל המצות והן נחלקות לעדות חקים ומשפטים והכא פרוטי קא מפרש דהאי מצותי במקום המשפטים מיירי כדכתיב לקמיה ואם את משפטי תגעל נפשכם והכא פי' חקתי על תורה שבע"פ שהיא הכוללת חקות הרבה דאינון גזרין דאורייתא כדמפיק דכתיבא בהו שמירה בפ' אחרי מות ובפ' קדשים ומשפטים דאתו מכלל מצותי דריש ליה על תורה שבכתב שרוב גופי תורה משפטים ניהו ומשום דהשיא חקה שהיא עלמה מדת שמור אמידת בתורה שבכתב כתיבא הכא שמיר' אלא מצותי שמשמעו משפטי כדאמרן יעגיין המאמר במקומו שזה יספיק להבין אמרי בינה עכ"ל: ועשיתם אתם. ויקר' רבה א"ר חנינא בר פפא אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאילו עשיתם עצמכם כוונת' לומר דמדכתיב א ת ם חסר וא"ו קרי ביה אתם כמו שדרשו בר"ה אשר תקראו אתם אתם אפילו שוגגים וכו' ועיין פי' המאמ' בהקדמת קרבן אהרן: (יא) משכני בתוככם. וכן והתהלכתי בתוככם הכ"ף בשוא: (יד) ולא תעשו. העי"ן בחטף פתח: (טו) כל מצותי. הכ"ף דגושה: (טז) לכם. ברביעי לא בזקף קטן: מכלות עינים ומדיבת. בס' א' כ"י מדוייק מכלת ומדיבת חסרים וא"ו וכן כתב החכם ריקאנטי ואולם בשאר ספרים מכלות מלא ומדיבת חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל בפרש דלא ו מ ד י ב ת נפש מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ובפרש כלה מ כ ל ו ת עינים מלא וא"ו כתיב (יז) שנאיכם. חסר וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (יט) עזכם. הזי"ן דגושה: (כא) ואם תלכו עמי קרי. סימן בהדין עניינא קדמאה תניינא ותלתאה קרי תליתאה רביעאה שתיתאה שביעאה בקרי וכך דינך אן דאית את קרי אן דלית ואת בקרי עד כאן. והכי פירושא סימן מזה הענין קרי קרי בקרי בקרי קרי בקרי בקרי וא' פסוק סימן ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית ה' כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמי' כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים. במקום שיש את. קרי. ובמקום שיש ואת. בקרי: (כב) דרכיכ'. הכפי"ן רפות: (כד) והכיתי. בהעתק הללי והכיתי ירושלמי והכתי עכ"ל ובכל הספרים מלא ועיין מ"ש בפרשת שמות: (ל) גלוליכם. הגימ"ל דגושה וכן בגוים: (לד) אז תרצה הארץ וגו' כל ימי השמה. וכן כל ימי ה ש מ ה השנית ה"א של ה ש מ ה בקמץ לבדו והוא חטוף כי השי"ן דגוש' והמ"ם ג"כ דגושה ומלת ב ה ש מ ה הבי"ת בקמץ חטוף והה"א בשוא לבדו והשלשים ה"א אחרונה רפה וכך הם בס"ם המדוייקים ודינה במפיק וכן כתוב במכלול דף ל"ב ע' קמ"ג ושרשים ובס' הרכבה אות בי"ת וה"א ועיין מ"ש בס"ד על פ' שמו אלי והשמו (איוב כ"א): (לו) והבאתי. נס"ם ובדפוסים ישנים. וְהֵבֵאתִי: עלה. העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול כמ"ש בפ' בראשית על פ' ויתפרו עלה תאנה: (לט) והנשארים בכם וגו' בארצת איביכם. בסופו עם תרגום דפוס שביונטה כתוב י"ה ע"כ. וספרים משובשים הם והרמ"ה הביא מכשול זה מקרבנו וכתב בלשון הזה איביהם ג' ומסרים וא"ו ומלאים יו"ד וכתיבין בה"א בקללות דאם בחקתי ופי' והבאתי אתם קדמאה אף אני אלך ואף גם זאת ושמע מינה דוהנשארים בארצת איביכם כתיב בכ"ף ונוסחי דיקי כתי' הכין כתיב בהון איביהם דוהנשארים בארצת בה"א טעותא הוא: בעונם. חסר וא"ו בין נו"ן לעי"ן בכל ספרים מדוייקים שלא נמנה בכלל ו' מלאים בלישנא בקריא וסימן נמסר בנחמיה ליש סימן ט' וכ"כ הרמ"ה ז"ל והתודה עליו את כל עונת חסר דחסר כתיב חסר וא"ו תנין דבין וא"כ קדמאה לנו"ן וחסר וא"ו תליתאה בין נו"ן לעי"ן ודכותא ואף בעונת אבותם וכולהון כתיבין כן באורייתא: ימקו. השני הקו"ף דגושה: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. דין למוד מלא וא"ו באורייתא וכזה דמילתא בריקאנטי ובזוהר פ' ויקרא דף קי"ז ודף קי"ט ופרשת ויצא דף קמ"ח ופ' ויחי דף רי"ד ופ' אחרי מות דף ט"ו משערי אורה דף כ"ד ועיין רש"י ומזרחי וגור אריה: לכלתם. חסר וא"ו כתיב ובזוהר דריש ליה בבין ההיא כלה דבגווייהו: כז (ט) כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש. ו' סבירין ממנה וקריין ממנו ומסורת פ' לו ועיין מה שאמרתי בפ' תרומה סימן כ"ה: (יב) כערכך הכהן כן יהיה. פי' קדמאה כן יהיה תנינא כן יקום קדמאה ערכך עליו והיה לו תניינא ערכך עליו וקם לו וחד פ' סימן להון והיה כי קם הפלשתי: (יג) ואם גאל. הגימ"ל דגושה: (יד) כי יקדש. חסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים וכן כתב מנחת כהן ונמסר עליו בנסחא כ"י ליח חסר ובנסחא אחריתי ג' חסר יו"ד ושתי המסרות נכונים כי השניה ללוה לומר ג' חסר יו"ד בלישנא בקריאה וסימן נמסר במ"ג יהושע כ' ושם תתלאנה בפירוש וכן כתב הרמ"ה איש כי יקדש את ביתו קדש לה' דין למוד וחסר יו"ד בכל לישנא באורייתא ושארא יקדיש באורייתא מלא: (טו) ואם המקדיש. הקדמאה בה"א לא באל"ף של ואם: (יט) אחו ויסף חמשית. השי"ן בלא דגש: (כ) יגאל. הגימ"ל דגושה וכן מגירין: (כא) ביבל. הבית"ין רפות: (כד) בשנת היובל. בספרים מדוייקים ומקרונים מלא וא"ו וכן כתוב בפירוש בהעתק הללי וכן כתב הרמ"ה ז"ל במשך היבל חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכוותא חסרים בר מן ז' מלאים שמא מנהון מן קדשתם עד ויצא ביבל ולא עד בכלל תלתא קדמאי יובל ושלשא בתראי היובל וחד בשנת היובל השדה: (ל) וכל מעשר הארץ. וכן וכל מעשר בקר וצאן שניהם העין בשוא לבדו. ועוד עתיד אני להאריך בענין זה בנחמיה יו"ד בס"ד:

סוף ספר ויקרא

ותשלם מלאכת ספר שלישי והוא ספר תורת כהנים והקרבנות

צריך להגיה ריוח ד' שיטין.

א וידבר. קמץ בז"ק. השמים נרביע: (ד) יהיו. בזקף קטן: (ה) אליצור.
חדא מלא כתיב ומלא דמלא מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב. הרמ"ה ז"ל:
שדיאור. מלא דמלא כתיב. מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל אורייתא דכותיה וכולהון חדא מלא
כתיב הרמ"ה ז"ל: (ו) שלמיאל. אין בלמ"ד מאריך וחדא מלא כתיבו ומלא יו"ד וכל
אורייתא דכותה הרמ"ה ז"ל: צורישדי חדא מלא כתיב ומלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד וכל
אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (ז) עמינדב. חדא מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא
דכותא הרמ"ה ז"ל: (ט) לזבולן. בתיקון ס"ת לזבלון ס"א לזבולן וצ"ל עיקר ע"כ
ומסורת דפרש' ויגש מכרעת דכתיב לזבולן וכ"כ הרמ"ה ז"ל דג' כתיב חסר וא"ו קדמאה
ומלא וא"ו בתראה באורייתא כמו שנמסר במסרותינו ושארא כתיב מלא וא"ו וחסר
וא"ו פריין וזה אינו מהשלשה: (י) לבני יוסף לאפרים. קדמאה לבני יוסף לאפרים תניינא
דדין תליתאה לבני יוסף לבני אפרים וחד פסוק סימן להון לרשביעו לבני רשביהו (ד"ה א'
כ"ד): אלישמע. חדא מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: עמיהוד. חדא
מלא כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל עמיהוד באורייתא דכותא: גמליאל.
חדא מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: פדהצור. ראיתי חילוק בספרים אם היא חדא
מלא או תרתי ובירושלמי דמגיל' פ"ק איתא בהדי' אלו שמות שאינן נחלקין. עמיאל. עמישדי.
צוריאל. צורישדי. גמליאל. פדהאל. פדהצור. ע"כ. ובמסורת כ"י כלם חדא קריא
וחדא כתיב. גם בעל ערוגת הבושם בפ' י"א מנה פדה צור עם השמות הדבקי' דבוק
מוחלט. אע"כ ראיתי הרמ"ה ז"ל שכתב פדה צור בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב
ומלא ה"א קדים לדל"ת ולא קריא ומלא וא"ו בין לד"ת לרי"ש. ובמסורת כל שמות
הנשיאים חדא מלה כתיב. ואשכחן חד נוסחא כתיב ביה פדה צור תרתין מלין עכ"ל:
(יב) אחיעזר. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: עמישדי. חדא מלא
כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: (יג) פגעיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל
אורייתא דכותיה: (יד) לגד אליסף. בחומש קדמון כ"י כתיב אליאסף באל"ף אחר
היו"ד ונכתב כלדו בפ' זקן אליאסף.. תם' ר"ת ותם' ר"נ אליסף ע"כ. ובכל ספרים
שלנו כתוב אליסף בלא אל"ף ולא שמענו מימינו שום חולק בדבר: (טז) קריאי. קרואי
ק' והכתיב קריאי ביו"ד וכן כתיב המזוקני והכי גרס בפסיקתא מר' טוביהו מלמד
שכולם היו צדיקים וגם היו בכנסיית עשרה הדברות שהרי בריקם קרא חסר יו"ד על
שהיו ראשים. וכן הוא במסרה רבתא מערכת אות האל"ף באלפ"א בית"א מן ב' ב' בחד
לישן ולית דכותיה חד באורייתא וחד בכתובים לא כבעל הטורים שכתב
וא"ו קביעא וכן כתב הרמ"ה ז"ל קריאי עדה קראי מועד דקרח חסר יו"ד כתיב. אלה
קריאי העדה דבמדבר מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא וקרי וא"ו
כתיב קריאי וקרי קרואי. קרואי העדה דפנחס מלא וא"ו. וקרי יו"ד קרואי כתיב. קְרוּאֵי
ק' ע"כ ועיין עוד מ"ש בריש פ' קרח ובת' פנחס: (יז) אשר נקבו בשמות.
מחלוקת גדול ועצום ראיתי בין גדולים המחברים והספרים מביאים קדמוניות אם
בשמות חסר וא"ו או מלא. איכא נוסחי דכתיב בהו נקבו בשמת חסר וכן דרש ר'
טוביהו בר אליעזר בפסיקתא שלו אשר נקבו בשמת כתיב חסר וא"ו מלמד שכל הצדיקי'
כל זמן שגדולה מתוספת עליהם הם משפילים את עצמם. ולזה נוטה דעת בעל שמן
ששון שכך מצא בספר הבבלי ובספר שתי אחיות ואסייעו מגו מסרה דאמרה שמות ע'
מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקבו בשמות דאלמא חסר הוא ובמקצת נסחי דיקי
מלא וא"ו כתיב ומסרין עליה לית מלא והרמ"ה ז"ל נסתפק בדבר ולא הכריע דמסרה
דאמרן מסייעא לסברא קמייתא ובעל א"ת נתיישב בדבר והכריע דמלא וא"ו הוא מכמה
טעמי חדא שכן מלא ברוב ס"ת וכמעט בכולם וכן בהלל' ובקדמון ועוד דאשכח תרתי
מַסְרָאתָא דמסייעין להאי סברא חדא אמרה הכי בהדיא בשמות ב' בתורה א' מלא וא'
חסר נקבו בשמות מלא ויקראו בשמת סוף תמות חסר ע"כ. ואידך אמרה הכי ויקראו
בשמת ג' חסרים בליסנא כשמת אשר קרא ובשמת תפקדו ודין ע"כ. ואילו נקבו בשמות
לא חשיב אלמא דמלא הוא. ואף על גב דכתב הרמ"ה בסוף דבריו דמסרה קדמיתא מסייעא
לנוסחי דכתיבי חסר עכ"פ אין בו ממש קרי לה. דהרמ"ה גופיה כתב ומסרה קדמית' דאמרה
שמות ע' מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקבו בשמות ההיא שמות גרידא קא חשיב
בשמות לא קא חשיב אשתכח השתא להני נוסחי דכל ליסנא דשמות דשי"ן דידיה בלירי
חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה ט' מנהון שמות וא' בשמות עכ"ל. ואם כן לא מסייע ולא
מידי וכ"ש אח"כ שהעידו חכמי בורגוש וגם בעל שמן ששון על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה
וכתבו בספרו מלא וכן דעת המאירי ז"ל: (יח) ויתילדו. אין מאריך ביו"ד כתשובה.
וכתוב במכלול דף פ"ט שעי"ן הפעל רפה אשר לא כדת להקל ונפתח פ"א הפעל וכן
הדשנה מחלב (ישעיה ל"ד). ובשרשים שרש ילד כתב היו"ד מעמדת בגעיא וכן הוא
בב"א: לגלגלתם. גימ"ל שנייה דגושה בכולם: (כ) תולדתם. אין בתי"ו מאריך בס"ס
וכן כולם: במספר שמות דראובן. כל דשבטים חסר בר מן ד' לראובן שמעון גד מנשה
רשג"ם סימן וכן כתב ר' טוביהו בפסיקתא שלו ד' במספר שמות מלאים ראובן שמעון
גד מנשה לפי שנחלקו מנחלת א"י ונטלו נחלתם בעבר הירדן ונשאו בעשרן ושמעון
ולוי כתיב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל לא מכלן לוי נשאר שמעון כדרך ראובן גד
ומנשה. ועיין מ"ש לקמן אצל במספר שמות דמנשה: (כא) פקדיהם. אין בקו"ף
מאריך בס"ס וכן כולם וכן הפקדים: (כג) לבני שמעון וגו' פקדיו. מה נשתנה
שמעון שנאמר בו פקדיו מלמד שהיו עתידין להפקד מעצמו שהרי חסרו בחומש הפקודי'
שלשים ושבעה אלף ומאה. פסיקתא מר' טוביהו ומסורת: לגלגלתם. דלבני שמעון
למ"ד שלישית בלא שוא: לגלגלתם. דלבני שמעון בס"ס לא נמצאית למ"ד שנייה
דלגלגלתם מכל למדי"ן שבתורה כמו שטעה המדפיס. ובעל א"ת הרבה דברים על זה
ואין לי בהם חפץ: (כג) ואלפים. כתוב במסורת הדפוס אלפים כלם מלאים בר מן ג'
חסר וסימן ויהיו ימי אדם. ויהי לאמך. וישקל אברהם לעפרון ע"כ. וטעות הוא וצ"ל
ארץ ארבע מאות דעפרון כמ"ש סוף פ' בראשית ע"ש: (כד) לבני גד. הגימ"ל רפה:
(כו) לבני יהודה. פתוחה: במספר שמות. דלבני מנשה מלא וא"ו ובכל ספרים
מדוייקים והוא חד מן ע' מלאים בתורה וסימן נמסר במ"ג פרשת בראשית על פסוק
ויקרא האדם שמות וכן הביאם הרמ"ה ז"ל. (ומה שכתב במסורת הדפוס שם ויקרא
להן שמות כשמות טעות וצ"ל כשמת חסר וכן מסור עליה לית כותיה כשמת וחסר
והמדפיס לא דק שלא הביא הפסוק רק לצורך מלת שמות דמני לגו ולאו אדעתיה
מלה דלא דמיא השתא עלה). עוד במסרה אמרינא כל שמות דשבטים חסרים בר מן
ד' רשג"ם סימן פי' ראובן שמעון גד מנשה. ומסורת כ"י מקיימת וכל נביאים וכתובים
דכותא מלא וכל שמות דכותא בר מן ג' חסר וסימן מעשה פרח והאזנים והאבנים.
ועיין מ"ש לעיל אצל במספר שמות דראובן: (מ) לבני אשר תו' ומעלה. אין בגמ"ס
מאריך: (מב) בני נפתלי לית בעינן ואתרא לבני דבנים תו ליה ובפסא לא תו לי'
ואחר' תו להון מסור וכ"כ ר' טוביהו בפסיקתא שלו: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתב
המכלול כל הלוים שבמקרא רפויי הלמ"ד ולא כתב שהה"א קמוצה בגעיא כמ"ש
במלות אחרות שם וכן בספרים מדויקים כ"י הם כולם בלא געיא: (נג) והלוים יחנו
סביב למשכן העדת. חסר וא"ו משכן העדות דסוף פסוק מלא. מסורה פרש' אחרי
מות: **ב** (א) וידבר דליש על דגלו. פתוחה: (ז) מטה זבולן. מטה כתיב בלי וא"ו
ולאחרי' כתיב ומטה עם וא"ו ויש בו דרש בתנחומא הביאו בעל הטורי': (ט) לאמתם
יסעו. כ"כ חסר וא"ו ע"פ המסורת וסימן במלכים א' י"ט במסרה גדולה: ראשנה.
הכ"ל אין בריש מאריך: (יב) והחונם עליו מטה שמעון. אין בה"א מאריך בספרי
ספרד וכן כולם והדומים להם. הרב המאירי כתב שהוא חסר וא"ו אך בכל הספרים הוא
מלא וא"ו וחסר יו"ד וכ"כ בהעתק הללי והחונם דשמעון ולית כתיב כן ושארא והחנים
כתיב. וכן כתב הרמ"ה ז"ל והחונם א' לחוד באורייתא כתיב עם וא"ו וחסר יו"ד
וסימן והחונם עליו מטה שמעון ושארא כולהון כתיבין חסר וא"ו ומלא יו"ד בליסנא.
גם במסרה קטנה כתוב בגליון כלם חסרים וא"ו בר מן ב' והחונם דשמעון חסר יו"ד
החונים בגדלות מלא דמלא עד כאן לשונו. כך היא הגירסא המחוחים כפי הנראה
בספרים סוף נחום ולא כמו שכתוב במסרה גדולה כאן ב' כתיב בן מלאים וא"ו וחסר יו"ד:
שלמיאל. אין בלמ"ד מאריך בספרי ספרד: צורישדי. מלה חדא. ובמסכת סופרים
איתא בהדיא שכל מרין שאין חולקין עמיאל. צוריאל. צורישדי. ועיין מה
שכתבתי בבי"ת קידרא: (יד) ומטה גד. הגימ"ל דגושה: ונשיא לבני גד אליסף בן
רעואל. לית כתיב רי"ש בכל הנשיאים בר מן דין. קדמאה דפרשה דעואל. ד"ר סימן:
(כד) כל הפקדים למחנה אפרים וגו' ושלשת אלפים. יש מאריך במ"ם ושמה:
(כה) מחנה דן. הדל"ת רפה ובסביב: עמישדי. מלה חדא כמ"ש בריש קורח:
(לא) כל הפקדי' למחנה דן וגו' ושש מאות לאחרנה. במחנה דן חסר מלה לצבאתם:
לאחרנה יסעו. בכל ספרים אשר ראיתי הלמ"ד נקודה בקמץ והמזקוקי כתב שהיא
נקודה בפתח: **ג** (א) ביום דבר ה' את משה. כל דבור את משה בר"א ביום דבר ה' את משה.
וכל לוי את בר"א ויניחהו אהרן דלכלכם המן בפרשת בשלח: (ג) בני אהרן הכהנים. הבי"ת
בגעיא: (ד) בהקריבם. הבי"ת בגעיא: (ט) נתונם נתונים. פניהם חסר יו"ד מלמד שנמסרו
כולם כאיש א' ולמה שתי פעמים אחד למשכן ואחד לבית העולמים. פסיקתא מר' טוביה:
אתה. המ"ם דגושה: כמה ל' ו. קדמאה לו תניינא לי ריש פרשת בהעלתך ותסיב להו התם
במסורת עם ז' זוגין מחסלפין קדמאה וא"ו תניין יו"ד: (יב) כל בכור. הם ד' ב' דמסורים כ"ף
כל דגושה וסמים אחרונים רפים. הגימ"ל דגושם: (יח) ואלה
שמות בני גרשון. הבי"ת בגעיא: (יט) קהת. הקו"ף בשוא לבדו. וכן כולם:
(כז) ולקהת משפחת העמרמי. פרשה פתוחה: העמרמי. במקצת ספרים הה"א בפתח:
העזיאלי. הזי"ן בקמץ לבד והוא מעוף מפני דגשות הזי"ן. וכמוהו למכבראי לעזיאלי
(ד"ה א' כ"ו): הקהתי. בס"ס הקו"ף בשוא לבדו וכן כולם: (ל) אליצפן בן עזיאל.
חדא מלה כתיב ומלא יו"ד ודכותא אליצפן בן פרנך הרמ"ה ז"ל: (לו) ועמדי החצר
סביב. כתב הרמ"ה על ארבעה עמודי שטים פרשת תרומה מלא' וא"ו וכל ליסנא
באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן כל עמדי החצר דוהאדנים לעמדים
סוף פרשת ויקהל ועמדי החצר סביב ואדניהם דריש פסוק דמקמי והחנים לפני
המשכן. וכן נסחי דיקי כי הלי מסורת סלקי. ומסורת דמסרא עליה כולהון חסרים
וא"ו בר מן ד' מלאים שבושא הוא: ויתדתם. בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס
ישן אין יו"ד בין תי"ו לדל"ת וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן
סוף פרשת תרומה חסר וא"ו ומלא יו"ד בתרא' קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר
עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו ודכותא וכל יתדת החצר נחשת חסר וא"ו כתיב
וכל ליסנא באורייתא דכותא חסר ודכותא וכל היתדת דסוף ויקהל חסר וא"ו כתיב את
מיתריו ויתדתיה דאלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד קדים לה"א כתיב ויתדתם ומיתריהם
תרין סך בוידבר וחד בנשא ותרויהון חסרים וא"ו כתיב: (לח) מועד. בפסק: (לט) אשר
פקד משה ואהרן. אחד מעשר נקודות בתורה והכי איתא בפ"ק דבכורות ובמ"ר ודוכתי
אחריני כמ"ש בפ' לך לך על ביני וביניך ועיין ס' עקרים מאמר ג' סוף פ' כ"ב ומזרחי
וגור אריה ופסיקתא דר' טוביה: (מ) ויאמר ה' אל משה פקד. סתומה: (מג) ויהי
כל. רפה: שמת. כ"כ חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים
ראשונים שאינו מהמלאי' כמ"ש למעלה: (מה) והיו לי. המאריך בה"א: (מז) לגלגלת
הגימ"לין דגושות: (נ) מאת בכור. מלא וא"ו שאינו מהששה חסרים בתורה וסימן
נמסר במ"ג פרשת ויגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (נא) הפדים. לית וחסר וא"ו והיו"ד
בלא דגש: **ד** (ו) ושמו בדיו. דרגא בשי"ן: מלמעלה ושמו בדיו. סימן ק' את ותהלה

ושמו בדיו ת' מליעלא ושמו את בדיו: (ז) יפרשו. בלא דגש: המנקית. הה"א בלא מאריך והמ"ם בדגש: המנקית. הנ"ל בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל המנקית דעל שלחן הפנים חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כולהון חסרי': (יא) יפרשו. בשוא: (יב) ישרתו. השי"ן במאריך: (יג) ודשנו. הש"א (הפעל) במאריך. וכן וכסו על המשכן. וכן וכסו עליו: (יד) אשר ישרתו עליו בהם. היו"ד בגעיא: ואת המזרקת. חסר וא"ו ודכותיה דפרשת ויקהל. ולית דמסרי עליה כל אורייתא חסר ודא ודא מ' היא דבאורייתא הלין חסרין בלמוד הוא דכתיב בהדין ליסנא הרמ"ה ז"ל: עליו. בזקף קטן: (טו) לשאת. בזקף קטן: ינגעו. הנו"ן דגושה: (טז) בקדש ובכליו. הבי"ת בשוא בספרים מדוייקים וכן כתב המחקרי והקו"ף רפה וכן כתב רבינו יונה בספר הרקמה כי משפטו בפתחות הבי"ת ודגשות הקו"ף. ובמסורה גדולה מסור עליו ג' רפין ע"כ כלומר שהבי"ת נקודה בשוא כי בעלי המסורת קורים לשוא כזה רפי לפי שלא ישכן אחריו דגש לעולם כמ"ש בעל מסו' המסורת במאמר ג' אך לא נמסר הסימן. ובמסורת כ"י מצאתי בקדש ג' וסימן הכפרת ובכליו תאכלנו ע"כ והכי פירושא ונתת את הכפרת על ארון העדת בקדש הקדשים דתרומה בקדש ובכליו דהכא בקדש הקדשים תאכלנו דקרח. וכן מצאתי אחר כך במסורת הדפוס פ' קרח ובמסורת אחרת כתיבת יד מסור על זה וכל קריא בקדש הקדשים עד כאן והיא היא: (יז) ה'. בזקף קטן: (יט) בגשתם את קדש הקדשים. המסורת עליו לית דמטעים פירוש דסבירין אל:

פרשת נשא

נשא. פתוחה: (כב) נשא. בשי"ן לא בשי"ן: (כד) הגרשני. הגימ"ל והרי"ן דגושות בכולן: (כה) מלמעלה. מ"ם שנייה בקמץ: (כו) ואת מיתריהם. מסורת דמסרה הכא על מיתריהם לית כוותיה מלא שנוסח הוא דכלא בכתבי דיקי מלאים דתלאים כתיבין. הרמ"ה: (כז) ופקדתם עליהם. במקצת ספרי הדפוס כתוב עליהם ביו"ד. ובהעתק הללי כתוב ופקדתם עלהם ירושלמי עלהם חסר והוא המסרה י"ב חסרים בתורה עכ"ל. וכן הוא חסר בספרי כ"י מדוייקים ובדפוס ישן שהוא א' מן י"ב חסרים וסימנהון נמסר בריגש וכן מסרם הרמ"ה ז"ל: (כח) איתמר בן אהרן. מאריך. בסל"ק איתמר ובבי"ת בן ובסל"ק אהרן בלא מאריך: איתמר בן אהרן. כ"כ כדלעיל: (לו) אלפים שבע מאות. ב' דמטעים דסבירין ושבע בוא"ו וסימן נמסר במ"ג: (לז) הקהתי. בס"ם הקו"ף בשוא לבד וכן כולם: (לח) ופקודי בני גרשון למשפחותם. כתב הרמ"ה ז"ל למשפחתם בגריהם דכא חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן א' מלא וא"ו ופי' ופקודי בני גרשון למשפחותם ומסר עליה לית כוותיה מלא בתורה ובמסורת אחריתי ודיקא כל אורייתא חסר בר מן ס' ופקודי בני גרשון למשפחותם ולית דמסרי עליהם כולהון חסרי' בר מן ס' מלאים וסימן ופקודי בני גרשון ובתרא דראובן (וקדמאה ובתרא דמנשה) כמו במסורת כ"י כתוב וימן משה למלי ומלי הנלמד ע"כ ודא ודא חדא הוא וקדמאה דשמעון ובתרא דזבולן וקדמאה דיששכר ודאשר וכל כתובים דכותיה מלא ולפום דיקא דהלי· מסורת משמע דכולהו (לבר מבני גרשון) ביהושע קאי דאי באורייתא בתרא דראובן מי איכא הא גבי ראובן ליכא למשפחתם אלא חד בריהיו בני ראובן בכר ישראל וא"כ אלי בתרא איכא דמשמע דאיכא קדמאה אלא לאו ש"מ בנביא קאי דאילו באורייתא כולהון חסרים בר מדבני גרשון וכולהון גופסי דיקי דאתו לידן נמי הכי דיקי ומסורת קדמאה נמי מסייעא להו כדאמרן לעיל עכ"ל. וכן מצאתי במסרה כ"י ישנה וציין עוד במ"ג ריש פ' במדבר דמסיר למשפחתם כל אורייתא חסר וכו' ובהושע סי' י"ט נמסר למשפחותם ח' מלאים בס' יהושע וכו' ופלוגתי מובא איכא ביניהון. ואשכחנ' מסרה אחריתי נמי דמסרא למשפחותם ח' מלאים בתורה ובנביאים וחשבא לכולהו כדמסיר הרמ"ה ז"ל בר מן חד דהרמ"ה חשיב בתראה דראובן ובמסרה הדין ראובן קדמאה. והמעתיק בספרים כ"י ומצאתי קצת מהם כדברי הרמ"ה ז"ל וכמסורת דפ' במדבר ואעפ"ה כן גם אני בחרתי האל: (מד) פקדיהם. אין בקו"ף מאריך בס"ם וכן כולם: (מה) פקד אותם. בכמה ספרי הדפוס וגם בהעתק פירארה חסר וא"ו אבל בהעתק הללי ובספרים כ"י מדוייקים מלא וכן הוא בדפוס ישן והוא א' מן ט"ל מלאים בתורה וסימן נמסר במסרה רבתא ובמסורת סייב לתורה: ופקדיו אשר טוב. ה' דסבירין כאשר וסימן נמסר בפרשת לו: ה (א) לאמר. הלמ"ד דגושה: (ב) וישלחו. בשי"ן רפה: (יב) ומעלה. הע"ם בקמץ: בו. בי"ם רפה: (יד) לום. מאריך ברי"ש וכן שניהו: לו עבר. מקף בשלמא: (טו) קרבנה. הקו"ף בקמץ לבד: האיפה. בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסי' קדמונים מלא יו"ד וכן מסר הרמ"ה ז"ל האיפה ב' חסרים יו"ד וסימן עשירת האפה דאחם לא חשיב בפ' ויקרא עשירת האפה דזה קרבן אהרן ובניו בפרשת צו וכל שארא מלאים יו"ד וכן נמסר במ"ג פרשת ויקרא: כי מנחת קנאת הוא. במסורת פ' סוטה נמנה עם ה' דמטעין דסבירין היא. והכא נמי נמסר קדמאה הוא ובזקף דקאי אקמה סבירא היא ובאתנחתא דקאי אמנחת עלמה וסימן זקף לשון זכר אתנחתא לשון נקבה ע"כ. ובספרים מדוייקים מצאה כתיב הוא וקרי היא ותימא שבעל המסורת בתילים ע"ג מנה ג' כתיבין הוא וקריין היא וזה לא מנה עמהם וגם בסימן שנמסר בפרשת סוטה כל דסמיך למנחה היא בר מן ס' מנחת קנאת הוא קדמאה נראה שזה השני כתוב וקרי היא ומנה שכתב בעל המסורת פרשת ויסב משמע ודאי שמה שכתב כאן סבירא היא ובאתנחתא היינו לענין הקריאה בלבד ולא לענין האותיות כי כתיב הוא בוא"ו שנמסר שם על פסוק והיא שלמה אל אחיה היא והיא. י"א כתיב יו"ד בתורה ומנה אותם שם ואם זה נ"כ כתיב יו"ד הוו להו י"ב ודכוותא אשכחנא בפסוק אל יליזו מעיניך (משלי ג') כמ"ש שם. וכן מ"ש בעל המסורת בפרשת סוטה כל דסמיך למנחה היא היינו נ"כ לענין הקריאה לבד. ואה היא כוונת מסרה אחרת הובאה בפ' בהעלתך מחילופי ספר במדבר ובחוכם יש זה קדמאה מנחת קנאת הוא סבירא. מנחת קנאת היא ונמסר שם לסימן הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא נמי אחתי הוא כתוב בוא"ו וקרי בחירק. ולא תבהל ממה שנמסר בריש פרשה המוכרת על פסוק נתנים המה לי ז' זוגים מתחלפים קדמאה וא"ו תניין יו"ד ושלא מינייהו מנחת קנאת הוא מנחת קנאת היא וכולהו אחריני כתיבין וקריין ביו"ד ולגמור מינה דסבירא כתיב היא ביו"ד דלא היא ולעולי' הוא כתיב בוא"ו ונמנה בהדי הכך אחריני משום דדמי להון במנינא. ומה שהקשינו ממסורת תילים ע"ג י"ל דהתם איירי בנביאים וכתובים בלבד. ובזה מתיישב סתירת אחרת הנראית לכאורה בין מסורת תילים הנ"ל ובין מסורת ויסב הנ"ל כי במסור' תילים שמנה ג' כתיבין הוא וקריין היא מכלל שכל לשון נקבה זולת אלו הג' כתיבין היא ביו"ד ומסורת ויסב שאמרה שלשון נקבה י"א בלבד כתיבין היא ביו"ד· מכלל שכל לשון נקבה זולת הם כתיבין הוא בוא"ו בתכונת חירק אלא ודאי בפרשת ויסב מדבר בתורה בלבד ובספר תילים בנביאים וכתובים כמו שאמרנו. וקצת דברים אלו למדתי מפי החכם ר' שלמה שבו חזן מק"ק ספרדים בויליאה. ובירושלמי פ' בתרא דתעניות איתא שלשה ספרים מצאו בעזרה וכו' בד באחד מצאו כתוב תשע היא ובשנים כתוב אחת עשרה היא וקיימו שניים ובטלו אחד ע"כ. ודברי המאמר כולם נכונים למבין מסרה זו ר"ל שבשני ספרי' מצאו אחת עשר היא כתיבין ביו"ד כמסרה שלנו ובא' לא מצאו רק תשע וקיימו השנים ובטלו א'. ובעל יפה מראה אחרי המחילה מכבודו לא הבין כוונת הירושלמי ונדחק לפרש גירסת מסכת סופרים והעלה חרס בידו וברוך המאיר נתיב: (יז) וכמן אל המים. בסגול: (יח) המאררים. במאריך הה"א לבד"א ורי"ש ראשונה בשוא לבד בס"ם וכן כולם: (כא) ואמר הכהן. אין בכ"ף מפט: אותך לאלה. בהעתק הללי אתך ירושלמי אותך ע"כ. ובכל הספרים מלא והוא חד מן י"ו מלאים בלשון נקבה וסימן נמסר במסרה רבתא וליכא מנייהו לחוד חרין באורייתא. וכן מסר הרמ"ה ז"ל אותך ב' מלאים וא"ו בלשון נקבה וסימן כי אם אותך בשבר את אמתו. יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך וכל שארא חסרים וא"ו כתיב: (כב) ובאו. אלפא אחת בוא"ו ואין אחרת בבי"ת: במים המאררים. הסל"ק בקמץ: במעיך. הבי"ת בגעיא: ולנפל ירך. דין לחוד חסר יו"ד בליסנא וכל היכא דקריא פ"א דידיה בחירק מלא יו"ד בר מן דין (כד) והשקה את האשה. לא תפיק ה"א: (כז) והשקה את המים. תפיק ה"א וכן נמסר במסורת פרשת בראשית והשקה ב' רפין ואחד מפקא וסימן והשקה את כל פני האדמה. והשקה את האשה. והשקה את נחל השטים. והשקה את המים כתיב מפקא וכן הוא במסורה הגדול: (כח) ונזרעה. בשרשים שרש זרע הרי"ש בשוא לבדו. ובס"א כ"י נכתב בגליון בספר ירמיהו כתיב ונזרעה בחטף קמץ הרי"ש ע"כ. גם בספר רב פעלים בבנין נפעל מן השלמים כתב ומאוחר בחטף קמץ בקצת הספרים וקמץ ונִזְרְעָה זרע. וכן ראיתי גם אני במקצת ס"ס ובדפוס קדמון וכן כתב בעל אור תורה:

(כט) הקנאת. הקו"ף דגושה: ו (ב) להזיר. הזי"ן דגושה: (ה) מלאת הימם. בהעתק הלל הימים ירושלמי הימם ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן מסר הרמ"ה ז"ל לאור יום מלא וא"ו כתיב וכל ליסנא דכותא מלא ולימים ושנים מלא יו"ד כתיב וכל ליסנא באורייי' דכותא מלא בר מן א' חסר עד מלאת הימם דנזיר ע"כ. ובירושלמי דנזיר איתא דילפי התם נזירות שלשים יום מהכא עד מלאת הימים וכמה הם ימים תלאי' ל' יום ובעינן מעתה אם גלח יום שלשים לא יצא א"כ ילמוד בר אליעזר ימם כתיב חסר יו"ד עיין באגדות ירושלמיות שבקונטרים אחרון מהילקוט דפוס שלוניקי סימן רכ"ח ושכן נמי בריש פ"ג דנזיר מי שאמר הריני נזיר מגלח יום שלושים ואחד ואם גלח יום שלשים יצא: קדש יהיה גדל פרע שער ראשו. קדש י"ב חסרים וא"ו וסימן נמסר בהאי עניינא במסורת חה אחד מהם. ומהכא ילפינן בקידושין סוף פ' האיש מקדש דהמקדש בשער נזיר אינה מקודשת כשאר איסורי הנאה דחשיב התם במתניתין דאמרי' עלה בשער נזיר מנא לן דאמר קרא קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו גידולו יהיה קדוש פי' מדכתיב קדש חסר וא"ו דרשינן ביה קודש הוא אי מה קודש תופס את דמיו ויוצא לחולין אף שער נזיר כן. ובסיפא דמתניתין קתני מכרן וקידש בדמיהן מקודשת דאיכן תופסין דמיהן מי קרינן קודש דמשמע שם קדושה קדוש קרינן דמשמע הוא קדוש למעוטי דמיו שאין דין קדושה עליו. ועיין בספר עלמות יוסף פ' ב' דקדושין סוף דף ל"ב ילקוט פרשת נשא תוספת י"א: (י) וביום השמיני יבא. דין דנזיר בלחוד חסר יו"ד וכל שארא דאורייתא מלאים. אל הכהן. הקדמא בה"א לא באל"ף של אל. (יב) חטא תורה כתיב. אין בו פיסקא: (יט) ושלת מלה. הוא"ו בגעיא בס"ם: ורקיק מצה. בטפחא: אחר התגלחו. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים אחר בטפחא התגלחו במירכא והה"א במאריך. ועיין מ"ש בירמיה ב' על והתבוננו: (כא) כן יעשה. כל לשון עשייה טעמה בשי"ן ובא געיא לעולם כמו יַעֲשֶׂה. תַּעֲשֶׂה. מַעֲשֶׂה. ואם ישתנה הטעם כמו ומראיהם ומעשיהם יהיה בלי געיא הן ודומיהן.

כלל זה מצאתי בחומש קדמון כ"י: (כג) אמור להם. מלא וא"ו ובמסורת הרמ"ה אמור אחד חסר ואחד מלא וסימן ואם אמר יאמר העבד חסר וא"ו כה תברכו מלא וא"ו ע"כ. ובמדרש רבה ותנחומא אמור להם מלא אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכים אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלוט הברכה בהן לכך נאמר אמור להם ע"כ. ובמדרש טעמי חסרות ויתרות אמור להם מלמד שהש"ץ אומר להם על דבור ודבור. סמ"ג עשין כ' והרא"ש סוף פ' הקורא את המגילה עומד ובזוהר דף קמ"ז אמור חושבן רמ"ח אברין דבאדם חסר חד מ"ט דבחד תלין כלהו וכלהו מתברכאן בהאי ברכתא בהני תלת קראי כדאמרן. ובמרדכי פרק הקורא עומד כתב בשם ראבי"ה מה שהכהני' פושטים אצבעותיה' דבר זה לא מצינו בגמרא אלא דרשינן אמרו טעם אמור מלא וא"ו קם אחו וא"ו ושים אותו בתוך כ"ה ויהיה כו"ס לשון סלון וכו': ז (א) כלות משה. במדרש רבה ובפסיקתא' כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגננא (כ"א לגנונה) (פירוש ביום שנכנסה כלה לחופה) גם במדרש ילמדנו לכך כתיב ויהי ביום כלת חסר וכן הוא בספר הזוהר בפרשת ויחי דף כל"ו ובפרשת ואלה שמות דף ה' ופרשת ויקרא דף ד' ופרשת פינחס דף רכ"ו וברעיא מהימנא ובדוכתי אחריני כדבעינן למימר קמן ובריקאנטי כן ראיתי חסר במקצת ספרים גם הרמ"ה ז"ל כתב פליגי ביה נוסחי ואפלגותא אית נוסחי דכתיב מלא ומסרן עליה כולהון מלאין בר מן א' חסר ויהי· ככלת המספרים דמסר עליה לית כותיה וחסר ואית נוסחי דכתיב חסר ומסרן עליה דחסר הוא ודרשה מסייעא למאן דאמר חסר ע"כ. וא"ת מהם לעיקר כמאן דאמר מלא שכן מלא בהללי ובמלריים ובספרים מדוייקים קדמונים מכמה מאות שנים וכן כתב המאירי וס' שמן ששון ובכל המסורת כתוב כלות מלא בר מן חד ככלת המספרים וכן כתב בעל מנחת כהן וכן העידו חכמי טורגוס שגם הרמ"ה כתבו בספרו מלא. וכתוב בספר גור אריה ככלה הנכנסת לחופה וכו'. ואע"ג שבכל הספרי' נכתב כלות בוא"ו הכי פירושו מדכתיב כלות ולא כתיב ביום כילה להקים המשכן אלא לדרוש לשון כלה ושלא דקאמר כלות כתיב כולה לומר שלא כתיב כילה שאז לא נוכל לדרוש לשון כלה שהרי יש יו"ד בין הכ"ף והלמ"ד אע"ג שאין היו"ד כתובה כיון שהחירק הוא במקום היו"ד כאילו היו"ד כתובה אבל עכשיו שכתב כלות מוכל לדרוש לשון כלה עכ"ל. ועיין בתשובות הרמב"ן ז"ל סימן רל"ב ובתשובת הרשב"א ז"ל הובאה בב"י על טור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בפרשת בא גבי ונתנו על שתי המזוזות. והרא"ש ז"ל בחיבורו הנקרא

אלא קשיא כתב כי ראוי היה לכתוב כלת משה וכתב כלות כי נעל רשות להעלים הסוד אלא להחזיק טובה לעצמו וכו' ע"ש. וגם במאמר אם כל חי סימן ל"ה כתב שכן שמע מהמקובל האלהי מוהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל. עוד כתב שם בספר אלה קשיא שכן היה ראוי לכתוב הפילגשם וכתב הפילגשים היא היו"ד שנטלה מן הושע בן נון בריש פרשת שלח לך והלא כבר קרא לו משה יהושע במלחמת עמלק וכו' וכן מעבירים עם ה' דברי אלי מעבירים כתיב וכיולא בו לא תימא שחלקו בעלי המסורה עם ספרי המסורת אך העידו בגמ' על מקומות מיוחדים כי כנו מעגלותיה של תורה ולכתנו לא נדע וילמד סתום מן המפורש עכ"ל. ודברי הזוהר בסוף פרשה זו וברע"מ מהימנא פרשת פינחס דף רכ"ד לדקו יחדו עם מה שכתבתי שגם הם לדעתו כלת חסר ובתר הכי אמרינן ברעיא מהימנא פרשת פינחס דאע"ג דכתיב כלות מלא דרשינן ליה כאילו נכתב חסר דאיהו לאו לרבנן רשותא למעבד הכי ועל כל פירושין דיכלין למעבד לקשטא כלה בתכשיטין דילה קב"ה אלי למעבד כמה דייכלון ולמהוי אחאין לון הה"ד על פי התורה אשר יורוך מעל לאומן דסמך אתי לבושין דמלכותא ועבד מנהון חתיכן סגיאן איכון דידעין אמרין דספרין אילין חתיכות או אלין דמתחברין איכון מתקנין לון לבושין ושוין איכון חתיכות דאיתוספן בתר דמעיינין וחתיכות דאיכון מעיין מוסיפין עלייהו והאי איהו על פי התורה אשר יורוך ע"כ ע"ש. וזה כלל גדול בתורה ישמע חכם ויוסף לקח לקיים כל דברי חכמים דכולהו הוו דייקי מוצא בקראי וכנון תחבולות יקנה. ועיין עוד מ"ש בס"ד בפ' בלק אלל ומגבעות אשורנו בסימן כ"ג: (ג) הנעם. בהעתק הללי המעם ירושלמי המפות ע"כ. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ג' חסרים ע"פ המסורת וכן מסרה הרמ"ה ז"ל: על הפקדים. קו"ף לריכה ליגע ועיין מ"ש בפרשת כי תשא על בקמיהם: (ג) שש עגלת צב. במקרא גדולה כתוב עליו ב' חסר ופלוגתא עליה כי אמרי עֲגָלֹת ע"כ. ואנחנו לא שמענו ולא ראינו בו מחלוקת כי בכל הספרי' בקבול. וכן כתב בעל הלשון שהשם ולשון עֲגָלָה והוא הקבוץ וקבוצו ויתן להם יוסף עֲגָלוֹת תסמיכות שש עֶגְלֹת צב. וענין אחר עֵגֶל בן בקר וקבוצו עֲגָלִים. ולנקבה עֶגְלָה וקבצו עֲגָלוֹת ובסמיכו' לְעֶגְלוֹת בית און (הושע י'): ותני עשר בקר. עיין מ"ש בפרשת תצוה סימן כ"ח: ויקריבו אותם לפני המשכן. סימן דין דויביאו לפני המשכן תנייגא דויקריבו לפני המזבח ואפ"ם אשר על המשכן ועל המזבח: לפני. אין בנו"ן דגש: (ד) ויאמר דקח מאתם. אין בו פיסקא: (ה) ונתתה אותם אל הלוים. בחומש מציונית כתוב יש ספר אותם ללוים ע"כ. ואין לחוש להם כי בכל המדוייקים כתוב אל הלוים: (ו) העגלת. השי"ן בשוא ופתח: (ז) את שתי העגלות. במדוייקים ובהעתק הללי ועל פי המסורת מלא וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל קחו לכם מארץ מצרים עגלות מלא וא"ו כתיב וכל עגלות העגלות בעגלות באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. שש עגלת צב חסר וא"ו כתיב ואית דמסרי תלתא חסר בליסנא ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. שש עגלת צב. ומסורת דמסר העגלות תרין מלאים כתוב העגלות קא חשיב שאר ליסנא לא קא חשיב ופי' ויראה את העגלות את שתי העגלות ותניינא כתיב באורייתא בליסנא תרין עגלות ומלאים וחד בעגלות ומלא ולארבעה העגלות תרין מלאי' ותרין חסרים כדאמרן וחד עגלת צב חסר: (ט) ולבני קהת. הקו"ף בשוא: (י) ויקריבו הנשיא' את קרבנם. במסורת הדפוס כתוב הנשיאים ד' כתיב כן ול"ל הנשיא' וכן נמסר בסוף לדלך ב' הרמ"ה ז"ל כתב ד' כתיב מלא יו"ד קדמאה קדים לאלף וחסר יו"ד תניין בליסנא באורייתא: (יא) ליום. שניהם היו"ד בדגש: (יג) וקרבנו. בכל השבטים כתיב קרבנו ובנשיא יהודה כתיב. וקרבנו ומדרשי אגדה רבי' בבמ"ר פ' י"ג: משקלה. על הה"א סגולתא: מזרק. בס"ם הרי"ש קמץ וכן חביריו ומסורת עליהם כולם קמץ. ובמכלול דף רכ"ה בא בפתח מבלי הסמיכות ובספר ירושלמי מזרק קמץ עכ"ל: (יז) עתודים דנחשון. בהעתק פירלהה חסר וא"ו כחביריו שבשבטים. ועעות הוא שכ"כ בהעתק הללי עתודים דיהודה מלא וכן כתב בעל הטורים והכי נדרש במד"ר כנגד ו' דברים שנתחדשו באותו היום בעולם וכנגד דוד שעמד ממנו שנתברך בו' ברכות וכנגד ו' בנים שהיו לנחשון בעלי שש ברכות גם במסורת הרמ"ה ז"ל והנה העתודים העלים על הלאן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל עתודים באורייתא דכותא בר מן ג' מלאים דתלאים דנחשון ולשמחת בקר וסימנהון עתודים חמשה דנחשון. בני בשן ועתודים. וכל שארא עתדים כתיב חסר וא"ו ומלאים יו"ד וכן נמסר במסורת שלנו ובספרי זוטא: נחשון. אין בנו"ן מאריך. כל הנקודות והטעמים שבפסוקי נחשון כך הם בכולם אין הפרש ביניהם: (יח) נשיא יששכר. בכל השבטים כתיב נשיא חוץ מיהודה ודרשו עליו בבמ"ר פ' י"ג ושאל רוח יסמך כבוד ועיין עוד שם אחרי כן: (יט) הקרב. חסר יו"ד ע"פי המסורת והמדרשים עיין בפי' רש"י ובמדרש רבתי ובמדרש תנחומא הקרב את קרבנו חסר שהיה רחוק ונתקרב לבא וכל כך למה על שהיו ידועים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ללמדך שכולם מסכימים הלכה על פיהם. ובמסורת כל הקריב באורייתא מלא יו"ד ודין חסר: (לו) שלמיאל. וכן חבריו אין מאריך בלמ"ד בס"ם: צורישדי. חדא מלה כתיב ומלא דמלא מלא וא"ו ומלא יו"ד הרמ"ה ז"ל. ובמסורת כל שמות השבטים מלה חדא כתיב וקריא כמו שכתבתי פעמים בפרשת במדבר: (מה) פר אחד דאליסף. ב' מלין סן: (מח) אלישמע. בלא מאריך בלמ"ד בס"ם: (עב) ביום עשתי. כל מנייהא בְיום בר מן ב' בְּיום וסימן ביום עשתי ביום שנים עשר: עשתי. בגלגל לא במקף: פגעיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (עח) שנים עשר. בגלגל לא במקף. בן עינן. שניהם מלאים יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל אחירע בן עינן מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותא וכל שום אחרא דכותא: (פה) הקערה האחת. בגליון אחד מספרי ספרד נכתב בלדו ספרים אחרים הַקְּעָרָה בחטף קמץ גם במקרא גדולה יש הערה מזה החילוף אבל בספרים שלנו הקו"ף בשוא לבדו וכן כתב בשרשים שרש קער: (פז) אילם שנים עשר. אלה עשר בטעם לא בזקף קטן: ושעירי עזים שנים עשר. אין בשי"ן געיא: (פט) מועד. המ"ם בלא דגש: ארן. בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר וא"ו והוא חד מן ב' חסרים ע"פ המסורת ופי' נמסר במ"ג

סוף פ' נשא:

פרשת בהעלותך

ח (ג) העלה נרתיה. בס"ם אין בנו"ן מאריך: (ד) עד ירכה עד פרחה. חד מתלת"א ביה"ת מן כ"ב לא נסבין וא"ו בריש תיבותא וסימנהון בסון וסימן במסרה רבתא: (ו) הלוים. הה"א בלא קדמא ובלא מאריך וכן בספרים כ"י כולם בלא מאריך כמ"ש בפרשת במדבר סימן א': (טז) נתנים המה לי. עיין מ"ש בפרשת במדבר סימן ג' אלל המה לו: (יז) כל בכור. כ"ף כל רפה וכן השני שבפסוק: (יט) ואתנה את הלוים נתנים וגו'. בדין פסוק ה' פעמים ישראל והכהן והלוים כנגד ה' ישראל שעומדים בכל שבת בס"ת וכהן ולוי: (כ) לבני ישראל. שבסוף פסוק בלא מקף באמצע: ט (א) משה במדבר סיני. בי"ת לאשונה רפה: (ו) ויהי אנשים. ד' סבירין ויהיו. (י) רחקה. דא איהו חד מעשרה דאינון נקודים באורייתא וכלהו אתיין לאסהדא מלה עיין בספר הזוהר ובמדרש רבה פרשה במדבר נקוד על ה"א רחקה וכו' וכן באבות דר' נתן פ' ל"ג אבל במסכת פסחים פ' מי שהיה טמא אמר ר' יוסי לפי' נקוד על ה' וכו' והכי איתא בירושלמי ובמסכת סופרים ובספרי וכן מעידים כל המסורת גם בעל א"ת כתב שאין נקוד אלא הה"א וכתב הרמב"ן ז"ל ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ועיין בפי' רש"י ז"ל: (יא) על מצות ומררים. זוהר פ' בא דף מ"א פקודא דא למיכל האי פסח על מצות ומרורים מלא כתיב ע"כ. ואולם בכל הספרים מלא וא"ו וכן דינו מכח המסורה כי אין זה מן ד' חסרים שבאו במסורה פרשת בא ועיין עוד מ"ש שם: (יד) ולגר. הגימ"ל דגושה: (יט) ובהאריך. בספרים כ"י מדוייקים האריך בוא"ו לא בס"ם וכן הוא לב"א: (כ) יחנו ועל פי. הפ"א בחטף פתח: (כא) מערב עד בקר. בתיקון ס"ם ישן מערב עד בקר. במפתח ועד ע"כ ובכל ספרינו בלא וא"ו: (כג) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת וגו'. זהו אחד מן ד' פסוקים שיש בהם ד' פעמים שם קודש וסימן מסרתי בד"ה א' י"ד: י (ג) ונועדו. ונועדו אליך הנשיאים. השי"ן בחטף פתח: (י) ובמועדיכם. מלא וא"ו ויו"ד ובמסורת ב' מלא דמלא וסבכו אלה תעשו דסוף פינחס כמו שנמסר שם במסורת ובספר מנחת כהן וכ"כ הרמ"ה ז"ל וביום שמחתכם ובמועדיכם מלא דמלא מלא וא"ו יו"ד ודכותא אלה תעשו לה' במועדיכם וחד חסר וא"ו ומלא יו"ד או במעדיכם דועשיתם אשה לה' דפרשת שלח לך עכ"ל. ואתן דמסר הכא על ובמועדיכם לית ומלא לא משמע דלא חשיב אלא ובמועדיכם בוא"ו בריש תיבותא ואתן דמסר ב' מלא בליסנא דבמועדיכם קא חשיב: ובמועדיכם. הוא"ו במאריך בס"ם וכ"כ הבלמשי: ובראשי חדשכם. נפל הבלבול בין הספרים שבמקצתם מלא יו"ד ועל ובראשי חדשיכם דפינחס מסור' עליו ב' נראה משם לכאורה דשניהם מלאים אך בכל ס"ם המדויקים זהו חסר וכן הגיהו בפתחם ומסור עליו לית חסר וכ"כ במנחת כהן וגם מה שנמסר על דפינחס ב' ר"ל ב' קריאי בתורה ובראשי חדשיכם ולא חש לבאר איזה מהן מלא ואיזה חסר וכן במלאת מסרה אחרת מפורשת שאומרת כך חדשיכם ב' בתורה א' מלא וא' חסר דפינחס מלא דבהעלותך חסר ע"כ. וכ"כ בעל שמן ששון והכי מוכח מהאי דגרסינן בסוף מס' סוטה תנא נם בילקוט תני רבה בר שמואל יכול כשם שמתוקנין על שבת בפני עצמו ועל ר"ח בפני עצמו כך יהיו מתוקנין על כל מוסף ומוסף ת"ל ובראשי חדשכם אלו שלמודא אמר אביי אמר קרא ובראשי חדשכם ותקעתם הוקשו כל החדשי' כלם זה לזה לענין תקיעות שתקיעותיהן שוות רב אשי אמר כתיב חדשכם וכתיב ובראשי איזה חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה ואמר רחמנא חדשכם חד הוא ע"כ ופי' רש"י ז"ל שני ראשים ר"ח וראש השנה וקרייה רחמנא חדשכם חסר כתיב לענין תקיעות עכ"ל. וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלו דבריו ובראשי חדשכם דבהעלתך ברובא דנוסחי דיקי דמחזקי בדיוקא מלא יו"ד כתיב ועעותא הוא ובמוגה כתיב חסר יו"ד ואשכחן נוסחא עתיקא ודיקא כותיה ונמלא דקוקה מסייעא ליה דדייק התם מדכתב חדשכם חסר דמשמע חד איזהו חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה וחד מלא יו"ד ובראשי חדשיכם דפינחס: (יב) ממדבר. הבי"ת דגושה: (יד) דגל. בגלגל: (טו) צבא. בזקף קטן: (יח) ונסע דגל מחנה ראובן. אין בו פיסקא: אליצור. חדא מלה כתיב ומלא דמלא הרמ"ה ז"ל וכן כתב על שדיאור וכל אורייתא דכותייהו: אליצור בן שדיאור. אליצור חדא מלה כתיב ומלא דמלא וכן שדיאור מלא דמלא כתיב וכל אורייתא דכותא וכולהון חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (יט) צורישדי. חדא מלה כמ"ש בפרשת במדבר ופרשה נשא: (כ) ועל צבא מטה בני גד. ועל בלא קדמא צבא בפשטא מטה בגלגל והמ"ם בדגש בני במקף ובלא מאריך והבי"ת רפה: (כא) הקהתים. בכתב ס"ם הקו"ף בשוא לבדו ועיין מ"ש בד"ה ב' סימן כ': (כב) ונסע דגל מחנה בני אפרים. הממ"ך בטעם רביע ואין בנו"ן מאריך: ונסע דגל מחנה בני אפרים. אין כאן פיסקא כלל בס"ם ולא כהרמב"ם ז"ל. ואור תורה כתב שבכ"י קדמונים אלא פרשה פתוחה: אלישמע. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא וכן עמיהוד חדא מלה כתיב ומלא דמלא וכל עמיהוד באורייתא דכותא וכן עמישדי חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (כג) גמליאל. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל וכן פדהצור כמ"ש בריש ספרא: (כד) אבידן בן גדעוני. דין לחוד דמטעם כתיב גדעוני מלא וא"ו וכל שאר אורייתא חסר: (כה) אחיעזר. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא: (כו) פגעיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (כט) נסעים. בפסק ובלא מאריך בנו"ן בס"ם: (לה) ויהי בנסע וגו'. מדרש רבתי ריש פרשת שמיני חצבה עמודיה שבעה. שבעה אלו ז' ספרי תורה ולא ממשה הן בר קפרא מגיד מראשית דוידבר עד ויהי בנסוע הארון חד מן ויהי עד ובנחה חד ועד סיפיה חד הרי שבעה. והכי איתא בב"ר פ' ס"ד ובשבת פ' כל כתבי ת"ר ויהי בנסע הארון ויאמר משה פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ולמטה לומר שאין זה מקומה ר' אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר חשוב זה הוא בפני עצמו. כמאן אזלא הא דאמר ר' שמואל בר נחמן א"ר יוחנן חכמה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה כמאן כר'. ופי' רש"י ז"ל עשה לה סימניות מלמעלה ולמטה להבדילה מן הסמוכות לה בתחלה ובסוף ע"כ. ועיין סוף פ' ג' ממסכת ידים ובאבות דר' נתן פ' ל"ג רשב"ג אומר עתידה פרשה זו שתעקר ממקומה ותכתב במקום אחר. ובמדרש תלים במזמור בברחו מפני אבשלום בנו זש"ה לא ידע אנוש ערכה אמר ר' אליעזר לא נכתבו פרשיותיה של תורה על הסדר שאם למלא נכתבו על הסדר כל מי שהוא קורא בהן מיד היה יכול לבראת העולם ולהחיות מתים ולעשות מופתים לפיכך נתעלם סידורה של תורה וגלוי לפני הקב"ה שנאמר ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואותיות ואשר תבאנה יגידו למו. ובסימנים הללו עשו המדפיסים עניות נוכות יש מי שהפך נו"ן של ויהי בנסע ונו"ן של כמתאוננים ולא עשה סימן אחר לפניה ולאחריה ומשום זה מעורכם מהסית דכל כתבי

שהבאתי למעל' ומהמסרה שאמרה ט' נוני"ן מנחרום בכל המקרא ב' מהן בתורה א' בפסוק יאמרו נגלוי ס' כמ"ם בס"ד. ויש מי שעשה סימניות קודם צ' ויהי בנסע ואחריה נוני"ן גדולות יותר משאר אותיות והפך ראש הנו"ן למטה ורגלה למעלה ולא נמן לעשות כן. ולשון ספרי פרשה זו נקוד עליו מלמעלה ומלמטה וכו' וכן כתב רל"בג ולא ידעתי מה המה אלו סנקודות ובמקצת ספרים הפכו כל הנו"ן לאחור כזה ן וכן נמצא בפסיקתא של ר' טוביה וכן מורה לשון ספר הזוהר. אך ברוב ס"ם מניחים פני הנו"ן כמו שהיא ומספכין רגלה לאחור כזה ך קודם הפרשה ואחריה והיא גדולה כשאר אותיות שבספר וזו היא הצורה שכתב החכם ריקאנטי ז"ל כאדם הכורע על ברכיו מלפני המלך ומנקם ממנו לברכיו. ובעל אור תורה האריך בזה יותר ממה שראוי שם. וע"ש שהוא הקיצור שלא להאריך יותר מדאי. עוד יש דעות אחרות בסימנים הללו שראיתי לכתבן והרוצה לעמוד עליהן יעיין בס' רבינו בחיי ובס"ם הרב הגדול מהר"ר שלמה לוריא ז"ל סימן ע"ג ובחיבור שלו מחכמת שלמה פ' כל כתבי ובס"ם מוה"רר שליר ז"ל מק"ק לובלין סימן ע"ה ועיין עוד בדרשות אבן שועיב ריש פסח ויפסו שוגם שלא הלך א' פ' י"ג לרוד המור פרשה בהעלתך דרשות ר' שלמה מלכו דף י"ז כ"ז תוספת יום טוב פ"ה דאבות משנה ד': (לו) ובנחה. עיין ריקאנטי כאן ובחיי פ' בשלח: רִבְבוֹת. מלאפי כתוב בדקדוק ישן רִבְבוֹת. כולם בחטף פתח בכל לשון כמפעס שוא והם רבבות שהוא נחטף לבד עפ"ה וכן ערבות ערבות בכל לשון הם בחטף פתח סוך מן ויאל משה מערבות מואב שהוא בחטף לבד עפ"ה ע"כ. וכבר כתבתי בריש פרשה לך לך שזהו מחלוקת בין הספרים ובמקלתן סלן בשוא לבד: יא (ד) והאספסף. האל"ף נחה והוא חד מן מ"ח מלין דכתבין אל"ף במלעות היבותא ולא קריא וסימן נמסר במס' גדולה ריש יחזקאל וכן כתב הרמ"ה ז"ל מלא אל"ף ולא קריא וחסר וא"ו: (ח) שטו. כתוב בס' פתח דברי דף כ' שהוא מלרע על דרך הזות כמו ופרו הלמדמים כי שמו אותי בגור וכ"כ האפודי בפ' י"ד. וספר רב פעלים גם בספר ספרדי קדמון מסור עליו לית ומלרע ובעל א"ם כתב שהם קבלה נקבל ואם לדין יש סעוה שהמלאת קמצה שבסוף המלה אינה ראיה שהיא מהטעמים שדרכם לבא בסוף המלה לעולם אפי' כשהמלה מלעיל כמו וי לך ויבן דפ' ברחשית עיין שם ועיין מ"ם בירמיה סי' י"ח: במדכה. חסר וא"ו כתיב במוספי, דיקי הרמ"ה ז"ל: שנום. הגימ"ל רפה ועיין מ"ש בפ' בא סימן י"ב אלל עגת מצות: (יא) הרעת. בספרי הדפוס וגם בספרים אשכנזים כתיבי יד בשני ששין ובספרים כ"י ספרדים בשוא אחד לבד וכן כתב א"ם בשפיטות בשוא האחרון לבד עכ"ל וזה לפי דרכם של ספרי ספרד שאין עושים שני ששין רק כשים אות אחת בינים או יותר ומכל מקום המלה מלעיל כתשפטה: לא מלאתי. ליש חסר אל"ף: (טו) אַתְּ. ב' את בלשון זכר וסימן במסורת: ואל אראה ברעתי. זהו א' מן י"ח מלין תקון סופרים מכילתא. וילמדנו פרשת בשלח ותפרי פ' זו ומסורת והיה לו לומר ברעתם אלא שכינה הכתוב רש"י כאן אבל באיוב סימן ל"ב כתב ברעתך היה לו לכתוב וכ"כ בעל העיקרים במאמר שלישי סוף פרק כ"ב מה שים לי להאריך בזה אכתבנו בזכריה ב' בע"ה: (טז) אספה לי. בסילופי בן אשר ובן נפתלי האל"ף במאריך לב"נ ולב"א בלא מאריך וכן הוא בס"ם כב"א גם א"ת כתב בהדיא בלא מאריך בס"ם וע"ש קריאם השוא גם וכן נראה מדברי המכלול דף י"ם שדמה אותו אל עָרְכָה לפני (איוב ל"ג) וזה שלא כדברי בעל ערוגת הבשם שכתב בש"ב מפני שהשוא יכוע אחר תנועה קטנה בתיבה מלעיל כמו נתתי יום. אספה לי. דאין לדמותו למלה נתנפי דשאני התם שהשוא נקודות משתם במקום וא"ו שורק כמו נגונתי. גם מ"ש שמלה נתנפי מלעיל אינו מוחל שבכל המדויקים מלרע. ואראה עוד בענין זה במאמר מיוחד שהתחלתי במשפטי המאריך אם יעזרני יוצרי: (כ) עד אשר יצא. עד בשופר השוף: לזרא. ליש וכתיב אל"ף שמרה אף ה' בהם כדכתיב הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף ה' חרה בעם וגו' וכן כתב בספר תילים לא זרו מתאותם וגו' ואף אלהים עלה בהם: זה. נדגש: (כא) בשר אתן להם. חד מן ה' להם דסבירין לכם ומטעים בהו ספרי וסימניהון במסורת: (כג) דברי. הדל"ת רפה: (כה) ויאצל. בנוח האל"ף: (כו) אלדד. הדל"ת דגושה: ותנח עלהם. בהעתק הללי עליהם ירושלמי עלהם ע"כ. וע"ש המסורת חסר כמ"ש בפרשת כי תשא וכן הוא בספרים: (ל) ויאסף. בלא מאריך ביו"ד וכן הוא בחילופים לב"א: (לא) סביבות. וכן הבירו שבסמוך מלא דמלא ע"פ המסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויחפרו כל מצרים סביבת היאור מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן ב' מלאים יו"ד ומלאים וא"ו וסימן כדרך יום כה סביבות המחנה. וישטחו להם שטוח סביבות המחנה: יב (א) על אדות. בתיקון ס"ת ישן אדות מלאפי מדויק אדת ובמסמת אדות ע"כ. והרמ"ה הפיר הספק באמרו אודת ב' כתיב וא"ו אחר האל"ף וחסר וא"ו בסרלה וסימן על אודת בנו פ' וירא על אודת ישראל פרשת יסכו וכל שארה אדות כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה: הכשית. השי"ן רפה: אשה כשים. הכ"ף רפה: (ב) הלא גם בנו דבר. עיין מ"ש בפרשת ברחשית על פסוק הלוא אם תיטיב. (ג) ענו. עניו ק' וכן כתב הרמ"ה ז"ל והאיש משה ענו מלא חסר יו"ד ענו כתיב וק' עניו ע"כ. ואולם בחומש קדמון כתוב יד כתוב גם כן עָנָו וככתב בלא כלשון הזה כן כתיב וכן קרי והכי דכתיבי מלגיו ענו ומלבר עניו קרי משום דלא בקיאי בלישנא דקודשא: (ו) אדבר בו. הבי"ת בסגול: (יב) אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. זהו אחד מן י"ח מלין תקון סופרים והיה לו לומר אמנו בשרנו אלא שכינה הכתוב. רש"י וילמדנו ומכילתא פרשת בשלח וספרי ופסיקתא פ' זו ומסורת כמ"ש בזכריה ב': בשרו. הבי"ת רפה: (יד) ואחר תאסף. בנדרים פ' אין בין המודר אמר ר' יצחק מקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני. מקרא סופרים ארץ שמים מצרים עיטור סופרים אחר תעברו אחר תלך פ' חיי שרה אחר תאסף קדמו שרים אחר נוגנים לדקדק כהררי אל ובערוך ע' עטר פי' עיטור לשון הסרה שרגום לא פרו לא עטרו. ונראין הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דיקי במקרא והוו קרו ופעלו לנכם ואחר תעברו קדמו שרים ואחר נוגנים לדקדק כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והוא משהבאי בחלו מילי בההוא זמן ושבעי דסכי דקדוק משום דהכי משמע ואתו סופרים וסלקו להני וו"י זהוו קרו אחר תעבדו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין וו"י הוא קרו להו להלין מילי עיטור סופרים ואמא ר' יצחק ואורי דקבלה איכון הלכה למשה מסיני ע"כ. וכן פי' רד"ק בריש ספר עם קוסר שלו וכן פי' התוספות הר"אם שהוסרו מן התיבות

אותיות הראויות להכתב בהם. ורש"י פי' עיטור סופרים דכתיב אחר תעבורו ולא כתיב תעבורו אחר והיינו עיטור שמעטרים הדיבור דהכי משמע יפה. וכן קדמו שרים אחר נוגנים ולא כתיב אחר נוגנים קדמו שרים. לדקדק כהררי ולא כתיב כהררי אל לדקדק. דהכי משתבר טפי ובדווקא משתעי. והר"ן ז"ל פי' כל הני אחר מיותרים הן ואינן אלא למפארת הלשון דהוה ליה למיכתב סעדו לבכם ותעברו. משבר שבעת ימים ותאסף. קדמו שרים ונוגנים. אלא שכתבו למפארת הלשון. לדקדק כהררי אל הוה ליה למיכתב לדקדק הררי אל כדכתיב משפטיך תהום רבה לומר שההרים הרמים כלומר המלאכים צריכים לדקדק ה' אלא שכתב כהררי אל לתפארת הלשון. עוד פי' בשם רבו דהיינו שכותבים טעם מפסיק במלת אחר כי הכי דלישתמע אחר כך תלכו. אחר כך תעברו. קדמו שרים ואחר כך נוגנים. לדקדק כהררי נפסק בטעם כהררי מתלת אל לומר שמלת אל הפוכה כאלו היתה בתחלת הפסוק ופירושו אל לדקדק נגלית כהרי' שהם גלויים ואלמלא ההפסק היה במשמע אחר שתלכו אחר שתעברו אחר שתאסף קדמו שרים אחר הנוגנים שהנוגנים קדמו להם לדקדק כהרים של אל וקרי ליה עיטור סופרים משום דמעברי ליה מילתא בטעם הקריאה ע"כ. משמע מדבריו שזה כתוב אחר תאסף בלא וא"ו. ותימא דבכל הספרים כתוב ואחר בוא"ו ובנמרתנו לא קשיא לן מידי דלאו על האי דכתיב במרים קאמרה אלא על אחר תאסף אל עמיך דכתיב בפרשת מטות. וכן בספרים ישנים כתוב שם שמנון עיטור סופרים גם במסורה בפרשה זו נמסר חלופים דספר במדבר והאחרון הוא זה ואביה ירק ירק בפניה וכו' ואחר תאסף. נקם נקמת בני אחר תאסף אל עמיך. סוף דבר הכל נשמע ממסורת תילים ל"ו ד' מלין בקריאה עיטור סופרים וסימן אחר תעברו אחר תאסף אל עמיך קדמו שרים אחר נוגנים משפטיך תהום רבה ע"כ. ובתחילת מכבוד הר"ן ז"ל אגב שיטתיה לא דק. ומיהו יש לתמוה על-מסרה זו שהשמיטה אחר תלך:

פרשת שלך לך

יג (ב) שלח לך. פתוחה: ויתרו. כתוב במסורת על ויתרו לית כוסיה וחסר וכן על ויתרו את הארץ דפרשה זו במסר לית כותיה וחסר ולא פליגן מסורתא אהדדי דתרויהון חסרין ניהו מיהו קדמאה ר"ל לית כותיה רפי וחסר ובתראה דגש וחסר וכן עי' הרמ"ה ז"ל: (ח) נון. במקצת ספרים הנון בדגש וכן כולם וא"ם כתב הנו"ן רפה וכן מבירין: (ט) רפוא. חד מן י"ב מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וחשיב להו במסורת: (יג) עמיאל. בתיקון ס"ת ישן ב' מלין אבל במסכת סופרים מלה חדא כמ"ש בריש במדבר: (טו) גדי. גימ"ל רפה: גאואל. הגימ"ל דגש: (יז) בנגב. הבי"ת דגושה: (יט) הבמחנים. הה"א במאריך וכן הוא בחילופים לב"א וכן כתב במכלול דף ס"א: אם במבצרים. במאריך לא במקף: (כ) השמנה. השי"ן דגושה: היש בה. במקף ובמאריך לא בקדמא בס"ם וכן הוא לב"א בחילופים: והתחזקתם. הזי"ן דגושה: (כב) ויבא עד חברון. אחד מן שמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים וקריין לשון יחיד וזהו שאמרו בפרק אלו נאמרים ויבא עד חברון ויבואו מיבעי ליה אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשטח על קברי אבות. ועיין עוד בספר הזוהר ומ"ש ביחזקאל סימן כ"ג בס"ד: חברון. בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה בשלני ממרא אשר בחברון מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא ודכוותא חברון ותיהלת מלא וכל אורייתא דכוותא: אחימן. בספרים כ"י ובדפוסים ישנים המ"ם בקמץ: (כד) קרא נחל אשכול. בהעתק הללי אשכול ירושלמי אשכל ע"כ. ובמסורת כל ליתא מלאים במ"ה חסר וד' מיניהון באורייתא וכן מנאם הרמ"ה ז"ל ואין זה מהם וכן הוא מלא בספרים שלנו: (כח) יְלִדֵי הענק. דין לחוד חסר יו"ד וכל אורייתא מלא: (ל) ויהס. בספרים מדויקים כ"י אין המק"ף רבתי גם במסרה גדולה ליתי. ואיתא בדוכתא אמ"ך סוף ספר קהלת אבן במוסף אחר כ"י מהלפ"א בים"א רבתי איתא וכן בתיקון ס"ת ישן: כי יכול דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (לא) כי חזק הוא ממנו. סוטה פ' אלו נאמרין אמר ר' חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו אל תקרי ממנו אלא ממנו כביכול אפי' בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם. ובערוך ערך בעל כי חזק הוא ממנו מנו לא נאמר אלא ממנו כביכול וכו' פי' מנו משמע עדיין ממנו דגם משמע כלפי מעלה כביכול אלמלא שהי אפשר לומר דבר זה כלפי שכינה ע"כ. ובספר מעריך שחיבר החכם לונזאנו כתב עליו בערך בעל שאם היה גורס כן בעל העירוך בגמ' שלו נוסחא משובשת נזדמנה לו ואם הם דברי עצמו כבודו במקומו מונח כי אין הפרש בין ממנו שפירושו מתנהו כמו לא תאכל ממנו ובין ממנו שפירושו ממננו כמו כי עלמה ממנו שניהם דגושים להורות על האות החסרה. וכן כתב רש"י בסוטה ולשונו הוא זה אל תיקרי ממנו לא גרסינן שאין הפרש בקריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שמדברים עליו לממנו של רבים שאומרים על עצמם ע"כ. ואשר אני אחזה במאמר זה (אי גרסינן ליה) ל"ל אשר זכמים יגידו וא' מהם החכם בן עזרא בריש ס' ואלה שמות שיש חילוף קריאה בין אנשי מזרח לאנשי מערב במלת ממנו לאנשי מזרח כל לשון רבים נו"ן רפה וכל לשון יחיד דגש ולאנשי מערב אין חילוק כי כולם דגושים. וידוע כי אנשי מזרח הם בני בבל והכי קאמר אל תקרי ממנו לשון רבים בנו"ן רפה אלא ממנו לשון יחיד בנו"ן דגש כביכול וכו'. וכדומה לי שזהו פירש המאמר על מכונו הל"ח: (לב) אשר תרו. מלרע: יושביה. כל אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד בר מן דין מלא דמלא: (לג) את הנפילים בני ענק מן הנפלים. בהעתק הללי וירושלמי יש מחלוקת בשניהם ובמסורת ג' א' מלא וב' חסר וסימן הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ושם ראינו את הנפילים ב' בפסוק קדמאה דפסוק מלא דמלא תניינא בני ענק מן הנפלים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכך הם בספרים ובהרמ"ה ז"ל: יד (ב) אלהם. בספרים מדוייקים חסר יו"ד שלא בא במנין המלאים במסורת וסימן נמסר במסרה גדולה: כל העדה. אין מאריך בעי"ן גם לא בה"א בס"ם: (ג) הזאת. הזי"ן דגושה: הלוא. בעתק הללי הלוא ירושלמי הלא ע"כ. ובספרים שלנו מלא וא"ו ואל"ף והוא אחד מן המלאים וסימן נמסר כאן במ"ג וכמ"ש בפ' ברחשית: טוב. בתרין טעמין: (ז) אל כל עדת. אין באל"ף מאריך בספרים כ"י: (י) לרגום. הגימ"ל דגושה ובהעתק הללי לרגום ירושלמי לרגם ע"כ. ובכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל לרגום ירושלמי לרגום אתם באבנים דיהושע וכלב מלא וא"ו כתיב. ועיין מ"ש בלישנא הדין בסוף סידרא: (יא) לא יאמינו. מקף באמצע: האתות. בהעתק

הללי האחת ירושלמי האחות ע"כ. ובכל הספרים מלא וא"ו חניינא וכן במסורת ובהרמ"ה ז"ל כל אורייתא אחת כתיב חסר דמסר במ"ג כתיב אחות וא"ו אחר הסי"ן וחסר וא"ו קדמאה וסימן והיה הם לא יאמינו בכל האחות אשר עשיתי ובאחות ובמפתים דמקרא בכורים ואסד כתיב אותת וא"ו בתר אל"ף וחסר וא"ו תניין וסימן ויתן ה' אותת ומפתים ע"כ. וכן כתב במנחת כהן סדר ואלה שמות. ואית נוסחי דמסרי הכא ב' מלא בתורה ור"ל ב' האחת ואית דמסרי ג' ור"ל בלישנא ועיין במסורת פרשת ואלה שמות ופרשת כי תבא: (יב) ואעשה אתך. בהעתק הללי אתך ירושלמי אותך ע"כ. ובכל הספרים חסר שאינו מן י"ג מלאים במ"ג: (יז) יגדל. יו"ד רבתא ולא יעשנה כל כך גדולה כמו שעשה המדפיס אלא גדולה מעט יותר משאר יודי"ן. עיין ליקוטי כאן ובפרשת האזינו על יו"ד קטנה שבצור ילדך תשי: (יט) סלח נא. בס"ם כ"י המאריך בלמ"ד לא במקף: (כא) כבוד. במקף ובלא מאריך ובהעתק הללי כבד ירושלמי כבוד ע"כ. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה במסורת רק ג' חסרים וסימן את כל הכבד הזה פרשת ויצא כבד מכל כלי חמדה (נחום ב') וכ"כ הרמ"ה ז"ל עשה את כל הכבד הזה חסר וא"ו כתיב ושאר לישנא באורייתא מלא וא"ו כתיב לישנא דכבוד דכ"ף דידיה בקמץ מלא והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים מלא וא"ו כתיב ושאר אורייתא כל לישנא דכבדי חסר וא"ו כתיב. ונקר תאיתם את כבוד ה' מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן א' דלעיל הראיני נא את כבדך חסר וא"ו כתיב את כבדו ואת גדלו דואמרו הן הראנו חסר וא"ו כתיב: (כב) וינסו. הסמ"ך דגושה: בקולי. בהעתק הללי בקולי לית מלא בתורה. ירושלמי בקלי ע"כ. ובכל הספרים מלא וכן נמסר עליו בכ"י לית מלא בתורה וכן מסר הרמ"ה ז"ל עדה ולזה שמען קולי מלא וא"ו כתיב וכל קולי גבירא באורייתא דכותא מלא וכל בקלי באורייתא חסר וא"ו כתיב בר מן א' מלא וסימן ולא שמעו בקולי דכי כל האנשים הראים ע"כ. וטעות נפל במסורת הדפוס שכתוב ב' מלא בתורה ור"ל לית מלא: (כג) מנאצי. בספרים כ"י מדוייקים הנו"ן בפתח וכן הוא בדפוס קדמון וכ"כ בעל א"ח גם בספר רב פעלים כתוב שמלא מסרה אחת עליו לית פתח: (כד) יורשנה. בהעתק הללי יורישנה ירושלמי יורשנה עכ"ל וגם במקצת ספרי הדפוס כתיב מלא יו"ד אך בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר וכן מלאתי מסורות כ"י יורשנה ב' וחסר פי' חסר יו"ד וסימן וזרעו יורשנה הכה ה' (זכריה ט') ואיכון בב' לישנא וכ"כ הרמ"ה ז"ל תרעו יורשנה דועבדי כלב מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב: (כט) ישכו. הפ"א דגושה: (ל) אשר נשאתי בשני מפטין: בן יפנה הבי"ת והנו"ן דגושות: (לא) והביאתי. מלא יו"ד בין בי"ם לאל"ף וכל שארה באורייתא חסר יו"ד וכולהון עם אל"ף קדים להי"ו: (לב) במדבר. המ"ם דגושה: (לט) וילונו. וילינו ק': (לח) בן יפנה. הבי"ת והנו"ן דגושות: (מ) וישכמו. בהעתק הללי וישבמו. ירושלמי וישכימו ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל וישכמו בבקר אל ראש ההר חסר יו"ד וכל שארה באורייתא מלאים וכן במסורת ב' חסרים וסימנהון וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר וישכמו כעלות השחר (יהושע ו') וכל שמואל ע"כ. הכי גרסינן במסורת כ"י. ולשון אחר יש במסרה כאן ואין בו ממש והא דאמור במסו' וכל שמואל ר"ל כל שמואל דכוותיה חסר וכל ס' שמואל חשיב ליה בדוכתא הדין למוד: (מב) תנגפו. התי"ו דגושה והנו"ן בגלגל: (מג) ולא יהיה. מקף באמצע: והכנעני. בלא מאריך בנו"ן: (מה) ויכתום. הוא"ו במאריך במדוייקים וכן הוא לבן אשר במילואים: החרמה. החי"ת בקמץ לבד: טו (ג) במעדיכם. בהעתק הללי במעדיכם ירושלמי במועדיכם ע"כ. ובספרים חסר וא"ו וכן במסורה סוף פרשת פינחס ב' מלא בלישנא וא' חסר וזהו החסר כמ"ש בפרשת בהעלתך: ניחח. בפתח האחרון לבד בס"ם: (ד) המקריב. המ"ם דגושה: בלול ברבעית. בהעתק הללי וירושלמי יש חילוף במלה זו במלא וחסר וכן במלת רביעית שבסמוך ובספרים שלנו הראשון כתוב ברבעית וכן מסור עליו לית חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין והשני כתיב רביעית מלא דמלא ומסורת עליו לית מלא בתורה וכל שאר אורייתא כתיב רביעת מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין וכן כתב הרמ"ה ז"ל והכי מוכח ממסרה דסוף יחזקאל ע"ש: (ו) בשמן שלשית ההין. בהעתק הללי שלשית ומכרו ירושלמי שלישת ומכרו ע"כ. ובספרים שלנו שניהם חסרים יו"ד קדמאה וכן במסורת כל אורייתא כתיב כן בר מן ב' וכו' ע"ש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (ט) בן הבקר. מקף באמצע: (יא) בכבשים. הבי"ת רפוה: (יג) כמספר. המ"ם דגושה: (יג) להקריב אשה. הסי"ן בלירי כתבירו: (יד) אשר בתוככם. הסי"ן במאריך וכן הוא לבן אשר במילואים: (טו) הגר. הגימ"ל דגושה וכן חבירו: (כ) ראשית ערסתכם. בספרי הדפוס וגם בהעתק הללי יש חלופים רבים במלה זו וגם על מראשית ערסתיכם שבסמוך והעיקר כמו שמלאתי בספרים כ"י מדוייקים ראשית ערסתכם מלה הראשונה חסר דחסר חסר שני יודין וחסר וא"ו כתיב מראשית ערסתיכם חסר יו"ד קדמאה וחסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן במסורת קדמאה לית חסר דחסר תניינא חסר ומלא תליתאה דיחזקאל מלא דמלא: (כג) וכי. בגלגל: תשגו. בזקף קטון: (כד) אם. בגלגל לא במקף: לחטאת. השי"ן דגושה חה לבדו בס' חסר אל"ף על פי המסורת ועל כן אמרו בזבחים פ' כל התדיר דהאי לחטאת חסר אל"ף לפי שהוא חסר משאר חטאות שהוא קרב אחר העולה כמו שפירש"י ז"ל ולמה היה דבר זה להקדים העולה קודם החטאת בקרבן ע"א עיין גור אריה: (כה) שגגתם. הגימ"ל בשוא לבדו: (כח) בחטאה בשגגה. ה"א הכנוי נחה ע"פי המסורת ובי"ת בשגגה רפה שאין כאן דין מפיק: (ל) ביד. היו"ד בקמץ: הגר. הגימ"ל דגושה: (לא) כי. בשופר הפוך לא במקף: דבר. במקף לא בשופר הפוך והדל"ת רפה: עונה. לא מפיק הה"א ע"פי המסורת ולפיכך בי"ת בה רפה: בה. הה"א במפיק: (לה) רגום. טעות על המדפיס שכתבו חסר וא"ו כן מסר עליו כי הוא עלמו כתב בסוף פ' אמור רגום כלם מלאים וכן הוא מלא בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים וכן מסר הרמ"ה ז"ל עם הארץ ירגמהו באבן חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כולהון חסרים. רגום ירגמו בו כל העדה דמקבל מלא וא"ו כתיב ודכותא רגום אתו דמוקדם: באבנים כל העדה מחוץ למחנה. מה שכתוב במ"ג תעמים ביה אל ר"ל דמעמים ביה לומר אל מחוץ כפסוק דבתריה: (לו) ויליאו. חסר וא"ו ודכותיה באורייתא ויליאו דגם שארך ועיין מ"ש בד"ה ב' סימן א': וירגמו. הגימ"ל דגושה: (לח) ציצת. כתוב בהעתק הללי כל ב' כתב כן ע"כ. וכך הם בספרים מדוייקים ובמסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב ציצת ב' ובעבין חסרים יו"ד בתרא ומלאי' יו"ד קדמאה אך במדרש רבה פרשה קרח ציצית בתוספתא פ"ב וס' גרולין וס' קטורין הרי תרי"ב פי' גרולין סופין הכנכרין. וכן הביאו רש"י ז"ל כאן. וכן פי' בברייתא פרק התכלת גם בעל הטורים כתב על מספר זה כמה גמטריאות. והרמב"ן ז"ל יעמן על רש"י ז"ל וכתב לא הבינותי זה שלילת בתורה חסר יו"ד ואין מניינה אלא חמש מאות וחמשים והרב המזרחי השיב שאינה שהמדרש הוא אליבא דמ"ד יש אם למקרא ע"כ. עוד כתב בטור אורח חיים סימן כ"ד אף על פי שהוא כתוב חסר יו"ד מפרש בתנחומא ג' פעמים כתוב ציצת בפ' ציצים ומד מינייהו לציצת שדי למ"ד לכולהו והיא תשלמת המנין עכ"ל. וכ"כ במ"ג עיין כ"ו ופסיקתא דר' טוביהו ובס' הזהר בפ' פינחס דף רכ"ז ברעיא מהימנא ציצית בתרין יודי"ן ואי חסר יו"ד הא חירק בתמרה ועיין עוד בספר גור אריה: לדרתם. כתב הרא"ם בסוף פרק ואלו מגלחין וגם בהללי הים במדרש על כנפי בגדיהם לדרתם חסר וא"ו כלומר לדורתם עכ"ל. וכן בסדר אליהו רבא פ' כ"ו ובתיקוני הזהר תקונא עשרים ולרבע את השבת לדרתם כתיב חסר אלמון דירה אבל במדרש רות הנעלם דף כ"ב אמאי בפרשת ציצית כתיב לדורותם מלא ובשבת לדרתם חסר וגמן טעם נתנה ע"ש. אמנם בכל הספרים שניהם חסרים דחסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל לדרתם דוהקמתי את בריתי חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא חסר והכי נקטינן:

פרשת קרח

טז (א) ויקח קרח. פסוקה: קהת. הקו"ף בשוא לבדו וכן כתב בעל מקנה אברהם כי שם קהת בשוא בשקל דדן: (ב) קראי. בהעתק הללי קראי ירושלמי קריאי מלא עכ"ל ובכל הספרים כתוב קראי חסר והכי נדרש בספר הזהר ובעל הטורים וכן דרש ר' טוביה בפסיקתא שלו פרשת במדבר וכן במסורת ב' א' מלא וא' חסר דין חסר ר"ל ב' סיבות דומות לענין הקריאה דלים דידהו בחירק והמלא הוא דכאן ואבירים קרואי העדה דפ' פינחס ואע"ג דכתיב התם קרואי בוא"ו קרינן קריאי ביו"ד אבל קריאי העדה דפ' במדבר הוי איפכא קריאי כתי' קרואי ק' כמו שכ"ש ועד השתא לא בא חו היא כוונת מסרה אחרת כ"י דאמרה קראי ב' ומי' הוא דכאן ואבירים קראוי מועד אנשי שם ור"ל ב' שוין בקריאה כדאמרן ובמלא וחסר לא איירי מידי והכי כולהו כיוון לא קשיין אהדדי: (ה) ואל כל. מקף באמצע לא שופר ישר במלת ואל: (ז) אש. בלא פסק אחריו: עליהן. בפסק: (ט) מכם. הכ"ף דגושה: (י) בני לוי. הבי"ת רפה: (יא) תלונו. תלינו ק': (יג) השתרר עלינו גם השתרר. שניהם בשי"ן שמאלים: (יד) הביאתנו. בה"א כ"י וגם נכתה ספרי הדפוס הה"א בחטף פתח בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים בחטף פתח: ותתן לנו. מקף באמצע לא קדמא במלת ותתן: נעלה. השי"ן בחטף פתח: (כא) ואכלה. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים הלמ"ד בסגול: (כב) אלהי הרוחת. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ודכותיה יפקד ה' אלהי הרוחת ועיין זוהר פרשת ז' סוף דף קמ"ו: ועל. בלא מקף: כל. במקף: (כו) וידבר אל העדה לאמר. אזלא בדל"ת: (כז) דתן. הדל"ת דגושה: (כט) האדם יפקד. בגלגל בס"ם: (לג) וכל אשר. השי"ן במאריך לא בדרגא: יז (ב) אהרן הכהן. אין בה"א מאריך: (ג) בנפשתם. דין למוד חסר וא"ו כתיב באורייתא ובשאר קריי' יאפתו לנפשותם דלית מלאי: הקריבם. במקלת סופרים כ"י מסור עליו לית וחסר ור"ל חסר וא"ו וכן הוא בהעתק הללי ובדפוסים קדמונים ובכל ספרים כ"י מדוייקים ומלא יו"ד והמדפיס טעה וסבר דאף על היו"ד איתמר ולא היא. וכ"כ הרמ"ה ז"ל כי הקריבם לפני ה' ויקדשו מלא יו"ד וחסר וא"ו ומסר עליה לית כותיה וחסר כלומר וחסר וא"ו: (ד) השרפים. השי"ן דגושה: (ה) למען. האתנח ברלש תיבה: וכעדתו. בגלגל בכ"ף: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל: (י) הרמו. חסר וא"ו כתיב וקרי מ"ם דידיה בדגש הרמ"ה ז"ל: (יא) המתה. המ"ם דגושה: הנגף. קו תחת הנו"ן והוא הסוף פסוק: (טו) והמגפה. הגימ"ל דגושה: (יז) מאת כל נשיאהם. ב' חד חסר וחד מלא דין חסר יו"ד תניין. ויתנו אליו כל נשיאיהם דלקמן מלא דמלא ועיין מסורת הגדולה סימן חקל"ם: (כ) והיה האיש אשר אבחר בו. חלי הספר בפסוקים: (כג) ויוצא משה את המטת. בהעתק הללי המטת ירושלמי המטות עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן במסורת הדפוס ב' חסר בתורה ואיכון בחד עניינא ע"כ. ואולם לא ראיתי לשון זה בספרים כ"י רק מסור על זה ג' חסר בתורה ובפירוש כאמרו שלשתן גם במסורת הדפוס פרשת נשא על הם נשיאי המטת. ועל כרחין צריך לפרש מסרה זו כך דתרתי מילין בחד עניינא ניכהו ועוד איתיה לתליתאה בדוכתא אחריתי וכ"כ הרמ"ה ז"ל נשיאי מטות אבותם דבמדבר מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים כמו שהם במסורת שלנו: (כג) ויצא פרח ויצץ ציץ. ברוב ספרים כ"י מדוייקים לד"י ויצץ בצירי ובכל הספרים מלת ויצא ומלת ויצץ בשני טעמים ובעל מקנה אברהם בסוף משפטי מלעיל ומלרע כתב ז"ל: ועוד סזכור כי לפעמים בסיבות אשר תשפטן מלרע ויקוב אמור טעמן שתי הקופרים בהם שני טעמים האחד על המקום שהיה ראוי הטעם והאחר הוא הטעם הכמלא בדלוג כמו ויוצא פרח ויצץ ציץ ע"כ. כוונתו לומר שקריאת מלות אלו והדומים להן אינם לא מלעיל ולא מלרע לגמרי רק בהעמדה תוספת בשני הטעמים וכ"כ המכלול דף י"ב בשקל פועל ועיין מה שכתבתי עוד מ"ש בפרשת ואתחנן סימן ד' על השמע עם ובסוף ישעיה על ערף כלב וביחזקאל סימן כ"ב על נֹגֵדר גָּדֵר: (כה) ויאמר ה' אל משה השב. פסוקה: תלונתם. בתיקון ס"ת ישן תלנתם: תלנתם. מלאתי במדוייק ובספר חד חסר ע"כ. ובהעתק הללי תלונתם ירושלמי תלנות ע"כ. גם נמצא עם תרגום מתביונימה יש חילוף זה ובספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחס' וא"ו בתראה וכ"כ הרמ"ה ז"ל והסמ"ך דגושה ובס"ה כ"י מסור עליו לית כתב כן ומלא ודגש עכ"ל והוא חד מן שמש מלין דגשין וכמ קדמיהון כמו שכתב בפרשת בראשית על פסוק ויהיו שניהם ערומים בשם הרמ"ה ז"ל: (כח) כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות. צריך ליזהר מאד בטעמים והבלמי זהיר בטרחא כשיגיע לפסוק זה יהיה מסרק ס"ו וכן בפסוק ה' מה רבו צרי ורבים כמוסם: יח (ז) ואתה ובניך אתך. כתוב במסורת כ"י כל פרשת אתך במ"ג אִתָּךְ וסימנהון ואתה ובניך אתך שמרולת כהנתכם. חה לך תרומת מתנם כל תרומת הקדשים ע"כ. ושלשתם הם בפרשה זו זה אחר זה: לכל דבר. אין בלמ"ד געיא בספרי ספרד: (ח) לך נתתים. הטעם באמצע הכ"ף לא בסופה: (ט) הקדשים. הקו"ף בחטף קמץ: קרבנם. הקו"ף בקמץ לבד: לכל מנחתם. הלמ"ד בגעיא: אשר. בלא תרין טעמין: קדשים. אין בקוף מאריך: (י) יהיה לך. הלמ"ד

דגושה: (יח) לכל תנופת. בקצת ספרים הלמ"ד בגעיא: לחק. הסי"ת בקמץ לבד וכן מכרו: (טו) אכל בשר. הלמ"ד בגעיא: (טז) בערכך. הבי"ת דגושה: גלה. הגימ"ל דגושה: (יז) אך בכור שור. הבי"ת בגעיא וכל חברת או שבסוף תיבה ואות אחרונה אינה נבלעת כי אם מולאת בפה והיא מוקפת לתיבה שלאחריה אשר הנגינה בראשונה אז הגעיא או בחטף קמץ כגון יִפְתַּח לנו ואם שְׁלָשׁ־אלה וכיוצא בהן ואם דינו להיות מלא בוא"ו לא ימוש ממנו החולם כגון אך בכור־שור גם בהיותו חסר וא"ו כגון גבר־צדיק אסרי שדינו להיות מלא ואם הגעיא או נעלמת מן הפה כמו כן לא ימוש החולם ממנו כגון מחמו־לי וכיוצא בו: או בכור. הבי"ת רפה: (יט) ברית מלח עולם הוא. בפירק לשון נקבה מזקוני וכתוב הוא בוא"ו וכן הסכים בעל א"ם והאריך בדבר יעויין בספרו ומסורת הדפוס דפ' תלוה כל דסמיך לברית היא. בר מן א' ברית מלח עולם היא דהכא אוסת וכתב דמתנבאא היא ובמסורה קטנה לית ומטעים: (כא) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר. מטעים ביה את כל מעשר: ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר וכן ופל הלוים תדבר וגו' מַעֲשַׂר שניהם בפ"ן בפסק פתח על פי המסורת כמ"ש בס' לך לך: (כג) והם ישאו עונם. מטעין ביה ספרי למכתב את עונם: (כד) כי את מעשר בני ישראל. הפי"ן בשו"א לבדו וכ"כ ר' אליה בפרקי שירתו שיר יו"ד ועיין מ"ש בנחמיה יו"ד: (כו) כי תקחו. כי במאריך (ר"ל מתג) ותמקף: (כז) הגרן. הגימ"ל דגושה: (ל) כתבואת: פי"ו לאשונה בלא דגש:

פרשת חקת

יט חקת פתוחה: (א) וידבר ה'. בזקף קטן: (ב) ויקחו אליך פרה. הפ"א רפויה שהפרשה שבסוף התיבה. אע"פי שנגינתה קרובה לתלשא אין לה דין מפסיק: אין בה מום. במאריך ובמקף: לא עלה עליה על. חסר וא"ו ועיין בספר הזהר תפסיקתא דר' מ:ניהו אשר לא עלה עליה על חסר וא"ו על כתיב ומכאן אמרו לא עול ממש אלא אפילו כל שהו כדתנן פ' ב' דפרה רכב עליה נשען עליה תלה בזנבה עבר בה את הנהר קיפל עליה את המוסרה נתן טליתו עליה פסולה ועיין בס' מנחת ראה: (ז) הכהן ורחץ בשרו. ד' חסר את על פי המסורת פ' מצרע: ואחר יבא. בהעתק הללי יבא ירושלמי יבוא עכ"ל. ובכל הספרים חסר שאינו מן ז' מלאים ע"פ המסורת וסימנהון במ"ג פרשת אחרי מות וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (ח) במים ורחץ בשרו במים. ד' חסר את וסימן נמסר במ"ג פרשת מצרע: (ט) והיתה. הוא"ו בגעיא. (יב) השלישי. שניהם בתביר: (יג) כל הנגע במת וגו' את משכן ה' טמא. סימן כל הנגע את משכן ה' טמא. ואיש אשר יטמא. את מקדש ה' טמא. וחס"ם וסמיכים לפני המשכן. שמרי משמרת המקדש פרשת במדבר: (טו) אין צמיד. במקצת מדויקים האל"ף בלא מאריך וכן נראה בחילופים לב"א: (טז) או במת. הבי"ת רפה: (יח) הנפשות. המ"ן דגושה: הנפשות. בהעתק הללי הנפשות ירושלמי הנפשת עכ"ל. ותם בתיקון ס"ת ישן ראיתי מחלוקת בזה אבל בכל הספרים שלנו מלא כמ"ש בסוף אחרי מות: (כא) והיתה להם לחקת עולם. ב' פסוקים מטעים כמ"ש בפרשת אחרי מות סימן ע"ז: הנדה. הדל"ת דגושה: כ (א) העדה. הה"א לאשונה באזלא ע"פי המסורת: (ג) ויאמרו לאמר. מאריך ביו"ד במקצת ספרים לא בוא"ו ובס"ס אינכו לא בוא"ו ולא ביו"ד: (ה) העליתנו. הה"א בגעיא: (ו) אליהם. בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם ע"כ. ובכל הספרים מלא והוא אחד מן י"ג מלאים בתורה וסימן נמסר במסרתא רבתא: (ז) לאמר. הלמ"ד דגושה: (ח) הסלע. הסמ"ך דגושה: (ט) ויקח. הקו"ף דגושה: (יב) בי. הבי"ת דגושה והנו"ן בגלירי: (טז) ויצאנו. בהעתק הללי ויצאנו ירושלמי ויוציאנו עכ"ל. ובכל ספרים מדויקים חסר דחסר גם בעל הטורים כתב שהוא חסר יו"ד וכן במסורת ג' ומסמנין בכתבהון וסימן וישלח מלאך ויצאנו כתיב חסר דחסר ואתרא לבנך עבדים דפרשת ואסמכן ויציאנו כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד תרמי אוגד אבי ויצאנו כתיב מלא וא"ו וחסר יו"ד כך היא הגירסא הנכונה וכן ראיתי במסורת כ"י פרשת כי תבא וכן מצאתי אחר כך בהרמ"ה ז"ל ובסוף דבריו כתב כללא דמילתא כולהון חסרים יו"ד לבד מן מציעא דמלא יו"ד וכולהון חסרים וא"ו לבד מבתראה דמלא וא"ו ושגגה יצאה מלפני המדפיסים בפסוק כאן ובפרשת כי תבא וגם במה שנמסר בפרשת ואתחנן ולא דקו דבריו כי אם במסורת כאן: קצה גבולך. הגימ"ל רפה: (יז) ושמאול. בהעתק הללי ושמאול ירושלמי ושמאל ע"כ. וכן בתיקון ס"ת ישן מצאתי זה המחלוקת אבל בכל ספרים שלנו מלא באל"ף וא"ו ותמ"ג כתיב עליו כן דינו וכ"כ הרמ"ה ז"ל את ושמאול ואימנה מלא אל"ף וחסר וא"ו וכל ליתנא דשמאל באורייתא דכותה בר מן חמשה מלאים דמלאים מלא אל"ף ומלא וא"ו בבריה וסימן לא נטה ימין ושמאול דאדום פרשת חקת לנטות ימין ושמאול דבלעם ימין ושמאול דפיסון דפרשת דברים ותיפה עמו וקרא בו דלבלתי רום לבבו דשופטים. ימי' ושמאול דבכבום דכי תבא ושארא ליתנא באורייתא מלא אל"ף וחסר וא"ו כתיב ואית נוסחי דכתיב ימין ושמאול דלבלתי רום לבבו חסר וא"ו עכ"ל. ובכולהו ספרי דפסו ליתן מלא: (יט) בַּמְסִלָּה. כן כתיב: כא (א) הנגב. הגימ"ל רפה: דרך. הדל"ת דגושה: (ג) הזה. הזי"ן דגושה: (ד) לסבב. פליגי ספרי אם הבי"ת רפה או דגוש ובחילופי בן אשר ובן נפתלי שנדפסו וגם בכ"י לב"א רפויה ובמכלול דף קל"ח כתוב במסורה רבה רפי ולעבריא דגש וכ"כ בס' עט סופר. ובספר מסורת המסורה כתוב מסורת אם קשר ולא ידעתי מי ילדו ונמצא בגליונות חומשים כגון לסבב את ארץ אדום הבי"ת דגושה ובמסורת לסבב גרסי עכ"ל. ואמר הכי אשכחי מסורת כ"י על פסוק זה חד נסחה ג' מלין פליגא בהון וסימן לסבב את ארץ אדום. כי מכלה לעשר. לפגע בכבודי ה' (שמואל א' כ"ב) במחזורא רבא דגשין ומעבריא קריין ימהון כפיין ע"כ. וזה הפך דברי המכלול ומסור' המסור' ופי' כי מכלה לעשר מלאתי בחילופים לב"א לְעַשֵּׁר הלמ"ד בפתח והעי"ן בשוא חס נקרא דגש ולב"נ לְעַשֵּׁר הלמ"ד בשוא והעי"ן בפתח חזה נקרא רפי כי בעלי המסורה קראו לשוא כזה הבא באותיות בכ"ל המשמשות בראש התיבה רפי לפי שלא יסמך אחריו דגש לעולם כמו שכתוב במסורת המסור' מאמר ג' והחילוף שבמלת לפגע הוא דגשות ורפיון הגימ"ל דומיא דבי"ת לסבב ובזה יובן מ"ש בחילופים הנזכרים ב"א לפגע לפגע רפי ודלא כדברי המדפיסים שכתב בשמואל מתחלפין לִפְגֹּעַ וכן בס"א כ"י מסור עליו. מסורה רבא לפגע רפי מתחלפת לפגע בדגש וזהו כדברי רד"ק וכ' אליה שני: (ו) את הנחשים. בספרים מדויקים כ"י ביתיב לא במקף והאל"ף בגלירי וכן הוא בדפוס קדמון: (ח) ושים אתו על נס. קדמא על נס תנייתא על [illegible]: (יג) ויחנו מעבר ארנון. בכולהו ארנון שבמידלא בר מן בתרא איכא פלוגתא בהעתק הללי ובירושלמי לענין חסר ויתיר. ובמסורת ארנון ג' מלאים ובענייתא וסימן מעבר ארנון כי ארנון גבול מואב ואת הנחלים ארנון ושלשתם סמוכים זה לזה וכך הם בספרים שלנו ובהרמ"ה ז"ל: מגבל. הגימ"ל דגושה: (יד) את והב. במקצת ספרים מדויקים כ"י אחת מלה כתיב וכ"כ החזקוני אהובה תיבה אחת והוא כמו אהיבה שהוא"ו מתחלפת ביו"ד כמו בפסוקים יוסף וכו' ע"ש. גם בהעתק הללי מלאתי אהובה כתב מלה אחת בספר ירושלמי ח"לם כרד"ק בשרשים ערש והב כתבני המלה הזאת נערש ו"ו כי כן דעת המפרשים כי והב לבדו מלה אחת אבל אני מצאתי בספרים מדויקים אתוהב מלה אחת והתי"ו נקודה בפתח עכ"ל. ומדברי המפרשים נראה דפרשין מלין כתיבי כמ"ש רד"ק שלמו בשמם וסמך עליהם לכתבו בשורש ו"ו וכן נראה ממדרש רבותינו בפרק הרואה מנא את והב בסופה שני מצורעים היו וכו' כי אתו את והב מזו דמא וכו' וגם מספר הזוהר פ' בשלח. על פסוק ה' איש מלחמה עוד יש ראיה לזה ממשנה גדולה מכך את שהביאו אלפ"א ביס"א את ולית מנהון ואת וחד מינייהו את והב. גם בעל א"ם העיד שכן ראה בכל ס"ת ואשכנז את לבד והב לבד ומקף ביניהם והתי"ו בלי ניקוד וגם מלא כתוב בהדיא שתי תיבות כתוב בס' עטרה וכן העידו חכמי גורגים שמלאו שתי תיבות בספר הרמ"ה ז"ל: (טו) ואשד. האל"ף בסגול בספרים רבים מדויקים וכ"כ רד"ק בשרשו ובעל רב פעלים כתב העיד רד"ק שמצא בג' נקודות ומלאתיו בכמה ספרים בג' נקודות: (כ) הגיא. הגימ"ל בדגש: ונשקפה. נמסר עליו לית ומלעיל: הישימן. חסר וא"ו כמ"ש בפרשת האזינו: (כא) וישלח ישראל. פ' פתוחה: (כג) בגבלו. נסרי לא בפסק: סיחון את כל עמו. טעה המדפיס לעשותו מלא וא"ו שהוא שלמו כתב במסורת ד' מלאים בתורה ואין זה מהם: (כז) ותכונן עיר סיחון. בהעתק הללי סיחון ירושלמי סיחן ע"כ. ובכל הספרים מלא שהוא חד מן ד' מלאים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כט) פליטם. בתיקון ס"ת ישן פליטים ס"א פלטים וכן במסמה ע"כ. והרמ"ה כתב כאן בניו פליטם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא ע"כ. וכן בספרים שלנו. (ל) ונשים. הנו"ן בפתח והשי"ן דגושה כמו אם לא ישים עליהם נוהם (ירמיה מ"ט). ודקדוק המלה עיין בס' מכלול דף קע"ט ושרשים ערש ישם והרלב"ג ומכלל יופי: אשר. נקוד על רי"ש בלבד מסורת פרשת במדבר ומדרש רבה ושאר מדרשות כמ"ש בפרשת לך לך בבי ביני וביניך וכ"כ בעל הטורים: (לב) וילכדו. הכ"ף דגושה: בנתיה. עיין מ"ש ביהושע סימן י"ז: ויירש. ויורש ק' ועיין בעל הטורים: (לד) אל תירא אתו. בספר הזוהר אל תירא אותו חסרין אותו איכון שלימין באורייתא בתרי וי"ן חד דא וחד עד דלא אסיך אותו ודיים להו התם במילי מעלייתא אך בכל הספרים כלם חסרים בתורה וכן במסורה רבתא מנה כ"ד אותו מלאים ואין זה אחד בתורה וכ"כ המאירי גם הרמ"ה כתב אתו כלהון חסרין באורייתא והכי נקטינן: (לה) ואת בניו. עוד אמרו שם בזוהר בנו כתיב חסר יו"ד וקרינן בניו וכן במדרש רבה בנו כתיב שהיה לו בן קשה ממנו ואף זה לא נמצא בספרים שלנו ואולם בפרשת דברים על פסוק ואת בניו ואת בנו כתב רש"י ז"ל בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו וגם במסורת שם ד' כתיב בנו וקריה בניו ובאורייתא ליכא אלא תרין מינייהו וכך אותו ואת בנו ואת בנו לא ידע דוכתא הברכה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן פרשת הדברים:

פרשת בלק

כב (ה) אל בלעם בן בעור. כתב בעל א"ם בענין בן בעור נעבר כל אדם מדעת והעולה מדבריו כי המדפיס סתר דבריו ממקום למקום בכתיבה ובמסורה. ומסרות הספרים חלוקות זו מזו גם דברי הרמ"ה אינם כשמעים וקשיא דידיה אדידיה שמיפיה לרשיה ומרשיה לסיפיה ומסקנא דמילתא דשם בעור איכון באורייתא דויאלם דבלק קדמאה דמשום דכי מלא מלאים וב' חסרים ופרוייהו בגו בעור דבלק וכל נביאים וכתובים מלאים וכ"כ ספר שמן ששון תהו ג"כ כללא דמילתא דכתב הרמ"ה בסוף דבריו כל בן בעור מלא כל בנו בער חסר וסימניך מקום שיפה כח הבן הורע כח האב מקום שהורע כח הבן יפה כח האב: על הנהר. במאריך ובמקף בס"ם הנס שבחילופים איתו כן: לו לאמר. שני הלמדי"ן רפוים וכן ממלי: ממלי. לית וחסר ובמדרש רבה ממלי כתיב כד"א גם ה' כי אמילם: (ט) ויבא אלהים אל בלעם. עיין מ"ש בפרשת ויצא בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך: (יח) עבדי. הדל"ת רפה: (כב) ויחלב. אין בו מאריך: ושני נעריו עמו. ובפרשת וירא כתיב בני אברהם ושני נעריו אתו וסימן איש איש כלשונו פירוש גבי אברהם שהיה עברי כתוב אתו שהוא לשון עברי וגם בלעם שהיה ארמי שנאמר מן ארם ינחני בלק כתיב עמו שהוא לשון ארמי תרגום של אתו עמיה וסימן אחר כמו כן הוא פי' אברהם שהוא באל"ף כתיב אתו באל"ף בלעם שהוא בעי"ן כתיב עמו שהוא בעי"ן. ולי נראה דסימן זה על בלעם לבדו כאמר שהוא בעי"ן וא"ש במלת עמו. סימן אחר שמו אותיותיו אותיות ה"א ע"ע פירו' אותיות שלהם הם אותיות וסימנים על זה אברהם אתו בלעם עמו: (כה) להכתה. בהעתק הללי להכותה ירושלמי להכתה עכ"ל. ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (כו) ויוסף מלאך ה' עבור. כל עבר נעבר לעבר מעבר באורייתא חסרים וא"ו בר מן א' מלא ויוסף מלאך ה' עבור: ויעמד במקום צר. ויעמד חסר וא"ו כמו הראשון שבסמוך וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויעמד מאחריהם דבשלח חסר וא"ו כתיב וכל ליתנא ויעמד באורייתא דכותה חסר ודכותה או יותים יעמד וכל יעמד דכותה חסר: ושמאול בהעתק הללי שמאול ירושלמי ושמאל ע"כ. ובכל הספרים באל"ף וא"ו ובמקרא גדולה כתוב עליו כן דינו מלא ועיין מ"ש בפרשת חקת: (כח) הכיתני. בס"ם התי"ו בקמץ: (לא) ויקד. הקו"ף בדגש: (לג) גם אתכה הרגתי. חסר וא"ו ומלא ה"א ולית כותיה ובפסיקתא דר' טוביה אתכה בס"א כתיב אמר לו אין אתה סבור לפני אלא כמו הנקבה הזאת: ואותה החייתי. עיין מ"ש ביחזקאל סימן כ"ג: (לד) לי. בדגש: (לח) הנה באתי. הה"א במאריך: כג (ב) ויעש בלק כאשר דבר בלעם. סימן קדמאה כאשר דבר תנייתא כאשר אמר ואס"ם וידבר ה' אל משה לאמר: (ז) לי. בדגש: (ח) אקב. הקו"ף בדגש: קבה. הקו"ף רפה: (ט) ומגבעות אשורנו. מלא ומגבעות מלא וא"ו בכולהו ספרי וכן כתב הרמ"ה ז"ל ומגבעות אשורנו מלא וא"ו

ודכותיה ומל הגעטות דלבד אלבדון ע"כ. ובספר האשר דף כ"כ ע"ב במתיבתא עילאה ומגבעות חסר בלא וא"ו ובמתיבתא דרקיעא ומגבעות אליה כאן וא"ו ע"כ. אלמעשכתא כל יומאי על אפי דחזינן בכמה דוכתיה על פלוגתיה עובא בין מארי דתלמודא דאגדתא ומארי דמסורתא בחסירי ויתרי. והשתא דאתחזי לי הדין ליתבא דהאי ספר' קדישא אמינא דילמא מאן יזכי נמי למידע מאי ניהו מתיבתא עילאה ומתיבת' דרקיעא ואוריי' היכי כתיבא בהני מתיבתי יזכי נמי למידע טעמי דהלין פלוגתי דרבנן קשישי דחכמה אלהין שמתכשת בהו הוו בקיאי. ברזי עילאי דהכך מתיבתי ואיכתו דאמרי בהדא מיכייהו ואימא להאי ואימא לאחי ולא פליגן אהדדי וקייעתא למילתא אליתבא דרעיא מהימנא בקדרא דנשא גבי כלום משה דאף ע"ג דידעי רבנן דמלת כלום מלא באורייתא לא מימנעי למידרש ולמימר כלא כתיב כדכתיבנא בדוכתיה ואלין אילין אסימין ואמירין ולא אתמסרו אלא לקדישי עליונין דרזי דחכמתא נהירין להו ואנן בהימנותא דילן כיזי"ל עד דייתי זימנא דיתפקחון עיננא לאסתכלא בחכמתא עילאה יתא רעיא דיהא מולקנא עם אינון דיזכון לממטי אלפין אסימון דאורייתא קדישתא ואוכחוי דאלהא רבא קדישא ועילאה: ישכן. חסר וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים ואף בדפוס ישן וכן במ"ג כל ליבתאן חסרים בר מן י' מלאים ואין גם אחד מהם בתורה וכן אמר הרמ"ה ז"ל וישכן באהלי שם. חסר וא"ו כתיב. ודכוותא על פני כל אחיו ישכן חסר וא"ו. וכל ישכן באורייתא דכוותא. וישכן כבוד ה'. חסר וא"ו כתיב דכוותא. וכן וישכן באורייתא דכוותא חסר. איתתכת העעא דכל ליתנא דישכן באורייתא בין דכתיב וא"ו בריש תיבותא בין דלא כתיב וא"ו בריש תיבותא כולהון חסרים וא"ו בין כ"ף למ"ן: (יג) אליו בלק. הבי"ת דגושה. לך נא. הא מן ג' בליתנא אליכה חסר ה"א דבכ"ף פתוח כתיב: אשר תראנו. בספרים כ"י בגלגל לא במקף: (טו) ויקר. הקו"ף דגושה: (יז) עלתו. גלגל בעי"ן: (יח) ושמע. בספרים כ"י מדוייקים הוא"ו במאריך והעי"ן בחטף פתח וכן כתוב במכלול דף פ"ג ובמסורת ה' קמצין וסימן קום בלק ושמע קרב אתה ושמע דואתחנן הטה ה' אזניך דמלכים ומכרו דישעיה הטה אלהי אזנך דדניאל וכולן הוא"ו מתוגה והעי"ן בחטף פתח כן כתוב בספר דקדוק ישן ועיין מה שכתוב בשופטים ה' על ועתה עביך: (יט) ויכזב. הזי"ן דגושה: (כג) כי לא נחש ביעקב. בירושלמי פרק במה אשה א"ל לוי כל המנחש סופו לבוא עליו. ומה טעמא כי לא נחש ביעקב כי לו נחש. משמע דדריש לא באל"ף כמו לו בוא"ו אבל אין זה מן מ"ד דכתיבין באל"ף וקריין בוא"ו. וכן בבבלי פרק ארבעה נדרים פריך והא בלמ"ד אל"ף כתיב ומשני אלא מדה כנגד מדה ועיין מה שכתוב בישעיה ס"ג גבי בכל צרתם לא צר: מה פעל. בס"א כ"י הטעם בפ"א וכן נראה ממילואי הדפוס שזה דעת בן אשר אך ברוב הספרים הטעם בעי"ן וכן מצאתי במילואים כ"י לבן אשר: (כה) גם קב גם ברך. הגימ"ל בדגש: תקבנו. הקו"ף בחטף קמץ: (כז) לכה נא. הנו"ן בדגש: (כח) ויקח. הקו"ף בדגש: (כט) ובנה אילם. בתיקון ספר תורה ישן אילם ל"א אילים דרשת העשור מלא ע"כ. וזה ברור מן המסורת דמלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא שכן נמסר בסדר אלוה ד' מלאים דמלאים בתרין יודי"ן וכל אורח כתי' האילם אילם חסר יו"ד בתרא ומלא יו"ד קדמאה ואין זה מן הארבעה וכן אמר הרמ"ה ז"ל:

כד (ב) וישא בלעם את עיניו. בספר הזוהר פ' בלק עינו כתיב ההוא עינא בישא וכו' ואיני כן בספרים שלנו גם לא נמנה במסרה גדולה עם החסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריא וכן כתב הרמ"ה ז"ל וישא עיניו וירא מלא תרין יודי"ן וכל עיניו באורייתא דכוותא: (ג) בנו. הבי"ת בדגש: בנו בעור. בתשתק הללי בעל ירושלמי בעור כן נחלקו על הברו שבסמוך וכבר כתבתי כל הצורך בריש תרומה: (ד) נאם שמע אמרי אל וגו'. עיין מ"ש בפ' וירא בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך: (ה) מה טבו. צריך למיהוי ברים הדף כהלכת כי ... ... וכן כתב בעל הטורים בפרשת ויחי ובמקראות ... עושים במילוף ... ... פרשת כי תצא ובתשתק תפירלרה עמו סמ"ס רבתי וכן ראיתי בנוסח אחד כ"י מאלפ"א בית"א רבתים ובתיקון ס"ת ישן אבל אינו כן בספרים ולא במסורת שלנו כי אם מ"ם של משלי: (ו) ה'. בזקף קטן. (ז) מדליו. כתב המכלול דף קפ"ם שזהו מן ... שקבל קריאתם בקמץ רחב ולא שמע ולא ראה בהם מחלוקת ... ... עד פאן לשונו. וברוב הספרים מצאתי שבא מונח תחת הדל"ת והוא במקום מתג כמו שדרכו לבא במקום שהם בזקף קטן כמ"ש בפרשת משפטים על מלת תחרפם ובנסחא כ"י מצאתי מדליו במאריך ועיין מה שכתבתי בפר' שלום על מלת וישפט: (ח) אל מוציאו ממצרים. בתואם עם תרגום ופירש רש"י והרמב"ן דפוס ויניציאה מ"ם נכתב בצדו ס"א מוציאם ע"כ. וזהו שגגה גדול שהראשון שבפרשה למעלה כתוב מוציאם וזה כתוב מוציאו וכן כתב הרמ"ה ז"ל מוציאם ממצרים מלא דמלא מלא וא"ו ומלא יו"ד ודכותיה אל מוציאו ממצרים מלא וא"ו ויו"ד ופרישון בויכא בלק וכן במסורת כ"י קדמאה אל מוציאם תנייכא אל מוציאו: ממצרים. הרי"ש בפתח: כתועפת. בתשתק הללי כתעפת. ומכרו ירושלמי כתועפת ומכרו מלא עכ"ל. ומחלוקה זה מצאתי גם בתיקון ס"ת ישן אבל בכל הספרים שלנו שניהם מלאים וא"ו קדמאה ובמסרא כתוב עליהם ב' כ"כ וכ"כ הרמ"ה ז"ל כתועפת ראם תרין בבלעם ותרויהון מלאים וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין. (ט) כארי. במסורת הגדול כארי ד' ב' קמצין וב' פתחין וסימן כרע שכב כארי. שותי על נקר כארי (ישעיה ל"ח). כארי שובר יחזקאל כ"ב. כארי ידי ורגלי ע"כ ומו לא. פי' דאורייתא ודיחזקאל פתחין דישעיה ותהלים קמצין כן סימן בנפשי דיקי: מברכיך ברוך ואורריך ארור. כתב ר' משה קמחי בספר מהלך בכלל אשר מרחיק זה לשונו ואם שהיה מלרע היה רפה כמו מברכך ברוך ביאם פרעה וכן בכל ספרים מדוייקים הבי"ת רפה ובדפוס מגסוחה הוסיפו בדברי המפרש ועד שאמר מברכיך ברוך ר"ל מדינא לאיתי בגוף בלפי הבי"ת ודגש שפה שלא כדין עכ"ל. ולפי דעתי איזה תלמיד טעה וכתבו שלא והמוסיף גורע דעה שמסבר כי לבו לא כן חשב וגם בדפוס ויניציאה ליתיה: (י) ויספק. מאריך ביו"ד: (יא) כבד הבי"ת בצירי: (יג) גם. בדגש: (יד) הזה. הזי"ן בדגש: (טז) דעת עליון מחזה שדי יחזה. סילוק קדמאה אשר מחזה תנייכא מתחה ומטעים ביה: (יח) שעיר. בלא מתג גדול: (כב) לבער קין. בספרים כתובי יד מדוייקים מונח בבי"ת ומאריך בעי"ן ובמסרה קטנה שבדפוס נמסר עליו לית בטעם מלעיל. (כג) משמו אל. במקצת ס"ת וגם במקצת חומשים כ"י נמצא משמו אל תיבה אחת ולא מצאתי לזה עיקר בשום מסרת רק במסרה גדולה כתוב בגליון זה לשונו: משמו חסר ומלא אלה עד כאן. וסוף לשון מגומגם ושמעתי שיש נוהגים לכתוב כך בס"ת ולע"ד אין לחוש על מה שיסמכו כי בכל ספרי הדפוס ובכל מקראות בכתובי יד מדוייקים הם שתי מלות וכך הם בס"ת הקדמונים וכן ראיתי אמר כך בהרמ"ה ז"ל שכתב משמו אל חסר וא"ו קדים למ"ם כתיב. משמו אל תריין מלין כתבן ע"כ. ובסנהדרין פרק חלק אמר ר'. יוחנן אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקדוש ב"ה עושה פדיון לבניו על כן טוב ליזהר שלא לסמכו ועיין מ"ש בסוף פרשת ויצא: (כד) וענו אשור. בלא מקף באמצע:

כה (ג) ותקראן. בתיקון ס"ת ישן ותקראן בפתח ותקראנה ע"כ אבל הרמ"ה כתב ותקראן לעם דין למד באורייתא כתיב ומלא אל"ף וחסר ה"א ובנו"ן פשוטה בסוף ושאר אורייתא נו"ן ה"א בסוף תיבותא כתיב ותלתא סימן בליתנא באורייתא תרין מנהון מלאים דמלאים אל"ף וה"א וסימן כי תקראנה מלחמה (שמות) ותקראנה אתי כאלה (שמיני) אלין מלאים דמלאים וחד מלא אל"ף וחסר ה"א כדאמרן עכ"ל. ובמסורת שלנו פרשת שמיני ותקראנה ד' ג' כתיב ה"א וסימן ותקראנה אתי כאלה ותקראנה לו הסכלות ב' בפסוק. ותקראן לעם לזבחי אלהיהן בפרשה חסר ע"כ. ומסרה זו לא זכרה רק פסוקים הכתובים ותקראנה בוא"ו בתחלת המלה ולפיכך לא מנתה בהם פסוק כי תקראנה מלחמה: ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. הסכם בעל העקידה פירשו במ"ס וכדומה לי דכד נייס מר אמר להאוי מעשה דלא שמעתא כדין בשום דוכתא או דילמא ספרא משתבשתא איזדמן ליה ובמסרה איתמסר ה' אלהיהן בנו"ן והלין דפסקותא פרי מנייהו: (ד) ויאמר ה' אל משה. אין בו פסקא: (ו) והנה. הנו"ן בדגש: בכים. הבי"ת רפה: (ח) הקבה. הקו"ף והבי"ת דגושות: (ט) במגפה. הגימ"ל דגושה:

פרשת פינחס

(יא) פינחס: פתוחה: פינחס. אמרו בזוהר כאן וגם בפרשת אחרי מות כי פינחס זה ביו"ד זעירא ושהיה מאלפ"א בית"א דאתון זעירין. אך בכל הספרים והמסרות והאלפ"א בית"א שלנו מאותיות זעירות לא נמצא רק יו"ד צור ילדך תשי. עוד משמע מהזוהר כי פה בלבד פינחס מלא יו"ד. והרמ"ה ז"ל כתב ואלד לו את פינחס מלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה מלא עכ"ל. וכן נמצא בכל הספרים. והתקנות ובעל א"ת הצריך לבאר מזוהר שלא יהיה כנגד ספרינו ואנכי לא ידעתי בנסתרות ממני: בקנאו. קל הנו"ן להקל על הלשון ו' עורא: (יב) את בריתי שלום. במ"ג וא"ו זו קטנה ובגיליון כתב וא"ו זעירא והוא חד מאלפ"א בית"א דאותיות קטנות ע"כ. וכן היא כתובה בריש מגלה רבתא שבדפוס גם במסורת כ"י (במקצת פירושים) ריש פרשת חיי שרה בליתיה נמנים עם אותיות קטנות אך לא מצאתי כן בספרים אחרים כ"י ומסרותיהם רק מסרו כאן לית וא"ו קטיעא עד כאן. והכי אמרינן בפ"ג דקדושין בעל מום דעבודתו פסולה מנא לן אמר רב יהודה אמר שמואל דאמר קרא לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והא שלום כתיב אמר רב נחמן וא"ו דשלום קטיעא היא ע"כ. פירוש לא קטנה כשאר אותיות קטנות שבתורה רק גדולה כשאר אותיות אלא שרגלה קצר כזה **שלום** וכן שמעתי בשם הריטב"א ז"ל. ואפשר שזו היא גם כן כוונת הרמ"ה ז"ל שכתב כמאן דקטעוה בפלגיה כמ"ש בריש פרשת ויצא. גם ר' אליה המדקדק במאמר ה' ממסורת המסורת פי' קצרה טעם מלמטה ובעל אור תורה ראה תמונה אחרת לנגד עיניו בספר מוגה כזו **שלום** דהיינו שחתכוה לשני' ועדיין שני החלקים שם ונתיישב בה לפרש כן לשון וא"ו קטיעא דגמרין ופי' הרמ"ה ז"ל ותביא ג"כ לשון אחר מהריטב"א ז"ל נראה כמסכים לדעתו וזהו וא"ו דשלום קטיעא היא נראה פירושו שכתובה בנחים דלאי לא הול"ל זעירתא היא ונפקא מינה לס"ת ויש לתבים כל הספרים שכתוב כדרכו עכ"ל. ובאמת שכן ראיתי גם אני בספר תורה קדמון מספרד כצורה השנית אבל בכמה ס"ת אחרים כתובה כצורה הראשונה. ואף פי' הריטב"א ז"ל דקליקנא מיריה אפשר שיוכן כן ועיין בספר מנחת רזה: (יג) כהנת. המ"ן דגושה וכן קנא: בני ישראל. בלא מקף באמצע: (טו) אמות. במירכא לא בזקף קטן ובמקצת ספרים בדרגא: (טז) לאמר: הלמ"ד דגושה ומ"ש בלא דגש: (יח) צרור. מלא וא"ו כתיב ולית דמפרין בהון צרר כי צוררים כל ליתנא חסר כלומר חסר וא"ו והאי צרר דמפרין ביה חסר לאו אצרור את המדינים קאי דהוא בנוסח דיקי מלא וא"ו כתיב ועוד דלא דמי לצוררים אלא אצורר דקרי לד"י דידיה בחולם קאי דומיא דכי צוררים כגון על הצר הצורר אתכם דבהעלתך הרמ"ה ז"ל: (יט) צוררים. בתוא לבדו לפי דרכו: דבר. הסליבי במקף לא במירכא: (יט) ויהי אחרי המגפה פ.

כו (א) ויאמר ה'. יש כאן פרשה פתוחה באמצע פסוק: (ה) ראובן בכור ישראל. בספרים כ"י והרמב"ם ומאירי אין כאן רשם פרשה אבל בספר תגי מצאתי כתוב כלשון הזה: ראובן בכור ישראל סדור ושאר כל השבטים פתוחות בר מן אלה בני דן דפליגי סופרים חד אמר פתוחה וחד אמר סדור עד כאן. ובספר תגי הנזכר יש כמה פרשיות סדורות וגם פתוחות ופתוחות דפליגי עליהון כהלדעי שאין אנו נוהגים כמותן ולכן לא כתבתים: חנוך. מלא החנכי חסר והא דאמר במסורת סוף פרשת חיי שרה ובמשלי כ"ב חנך ג' חסר בליתנא וסימן ובני מדין עיפה. חנוך משפחת החנכי. חנך לנער על פי דרכו. על מלת החנכי אמר ולא על חנוך דהוא מלא בכל הספרים וכן במסורת כ"י ג' חסר בליתנא וסימן ובני מדין וגו' משפחת החנכי חנך לנער וכן אמר הרמ"ה ז"ל ובני מדין עיפה ועפר וחנך חסר וא"ו כתיב וחסר ואלד את חנוך מלא וא"ו כתיב וכל חנוך באורייתא מלא וא"ו כתיב בר מן חד חסר עיפה ועפר וחנך כדאמרן משפחת החנכי חסר וא"ו כתיב: (ו) לפלוא משפחת הפלואי. במסורת פרשת ויגש נמסר פלוא כל אורייתא חסר בר מן חד פלואי קדמאה דוידבר ע"כ. וכן כתב הרמ"ה ז"ל הפלואי לכרמי דין מלא וא"ו לפלוא משפחת הפלאי לפשול דין חסר וא"ו כתיב: (ז) הראובני. הרי"ש במאריך והיא נקראת בשורק והאל"ף שבאמצע נחה כמו יראו את ה' קדשיו וכן הוא בספרים כ"י וכמוהו רבים כמ"ש בסוף דברים וכך היא כוונת ר' אליה המדקדק בהגהת שרשים שרש ירא ושמו כפי על האל"ף להורות על נחותה וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלה משפחת הראובני דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא וא"ו ופלוגתא בין רי"ש לבי"ת ולא קריין ודכוותיה כי לנקור מהם בני הראובני דאלה תמני ודכותא בליתנא כתיב לראובני ולגדי סוף דברים וכל לראובני דכותא חסריהם. הפ"א רפה: (ט) קרואי. קריאי ק' ביו"ד וכ"כ בתשתק הללי ובמסורת קדמונים מצאתי במדבר קרואי פינחס קריאי וסימן ברוך פרי ע"כ. פי' דבמדבר כו דפינחס כי ועל הקריאה איתמר ומיללה דהכתיבה באתך ועיין ג"כ מ"ש בפרשת

במדבר ותרים פרשת קרח: (יג) הזרחי. הזי"ן דגושה: (מח) לחגי החגי. האל"ף בקמץ לבד: (כח) לחלקן. בהעתק הללי לחלקן ירושלמי לחלקת ע"כ. ובכל ספרים שלנו חסר כשיעור דלעיל וכן כתב הרמ"ה ז"ל ושלקן וכתבי חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותה חסר: (כג) לשוה. הוא"ו רפה בספרים מדוייקים אבל הרמ"ה ז"ל ורד"ק ז"ל נמצ' סופר שלו כתבו שהוא"ו בדגש וכן מצאתי בגליון א' כ"י: (מו) החלקי. בהעתק הללי החלוני ירושלמי החלקי ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן בנוסחא כ"י מסור עליו לית וחסר גם הרמ"ה ז"ל כתב משפחת החלקי חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו: (ל) אלה בני גלעד. וכן ואלה בני שותלח הניסי"ן בדגש מדין מפסיק ואף מרחיק ושכיריו שבפרשה כלם רפין שאין טעם מפסיק במלה ראשונה גם אין להם דין אתי מרחיק שמלת בני סמוכה אל המלה הבאה אחריה וכן מצאתי בספרים מדוייקים ועיין מ"ש בסימן ה' על מקרטוב בן היא: (לח) ולאשריאל האשראלי. שניהם בשי"ן שמאלית בספרים מדוייקים ובתיקון ס"ת ישן ולאשריאל במפתח והשראל ע"כ. ובספרים שלנו מלא ובהעתק הללי האשראלי ירושל' האשריאלי ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן בנוסחא כ"י מסורת עליו לית וחסר וגם הרמ"ה ז"ל כתב ואשריאל מלא האשראלי חסר: (נא) ואל"ף שבע מאות. ג' דמטעין דשבירין ושבע בוא"ו וסימן נמסר במסרה גדולה: (מ) הגרשני. הגו"ן דגושה: הקהתי. במקצת ספרים הקו"ף בשוא לבדו: (נט) וקהת הולד. כל אורייתא מלא דמלא והדין מלא וא"ו וחסר יו"ד: (ס) את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר בתיקון ס"ת ישן את ואת את ואת ובמפתח את את ואת ואת ע"כ. והרמ"ה ביכר דבר זה מהמסורת וכן כתב ד' פסוקים דלית בהון את ואת את ואת וסימן והזהרתה אתהם את החקים ישבו. את הארון ואת בדיו ויקהל. וכל אשה חכמת לב שם. ויולד לאהרן את: (סא) אביהוא. הבי"ת בחילק: בהקריבם. אין בבי"ת געיה בספרים מדוייקים:

כז (א) ותקרבנה. בגריס לא בשני ספרין. ללפחד. ברביע לא בזקף קטן: בן יוסף. הבי"ת רפה: (ג) אבינו מת במדבר. הא שמתא לעילא אריך מלה ומשיך לה ז"ל קרי בזוהר פרשת בלק דף ר"ס. (ה) **משפטן**. נ"ן רבתי וכן מצאתי במסורת כתובי יד מהלפ"ט ביש"א רבתים ובתמות כ"י קדמון לית ונ"ן רב ולית כתיב כן והטעם לפי שאמר משה ממני ילמדו הכל שאליהי הדבר ברב גדול עכ"ל. ועוד מזה יש לומר שנו"ן משפטן רבתא לפי שנעלם ממשה שער הנ' כדאיתא בפ"ק דר"ה ובפ"ד דנדרים נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חסר אחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים וכן כתוב בספר נטמם שנפלאי הלוי שער י"ב: (ו) משה לאמר. האל"ד דגושה: (יב) ורליפה אפה. דין למוד מלא יו"ד וה"א בסוף תיבותא וכל ליפנא באורייתא חסר ה"א: (יד) לן. השני טעה המדפיס שכתבו מלא יו"ד והוא עלמו אמר בפסוק כל לן חסר וכל מין מלא וכן אמר הרמ"ה ז"ל: (יח) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע וגו'. אין כאן תחלת פרשה לא פתוחה ולא סתומה. ובספר שני כתוב וידבר ויפקד ויאמר לקח לך פתוחה ע"כ. ואין אנו נוהגים כן וגם הרמב"ם ז"ל לא מנאה: (יט) לפני. בפתח: ונוסחה. בה"א לנסוף בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והמדפיס טעה לכתובו חסר ולא כמן אם לבו לאה שאמר בסדר תרומה וכתה כ"ש חסרים ואין זה במכייכם ועיין מ"ש בסדר אלוה.

כח (ג) ואמרת להם זה האשה. סימן כל אורייתא ואמרת אליהם בר מן חד ואמרת להם זה האשה ומד באורייתא ואמרתם אליהם רדברו אל בני ישראל דזב וע"ש במסורת: (ה) כתית רביעת. בהעתק הללי כתוב רביעת וחברו וכן הוא בכל ספרים מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא והכי מוכח במסורת דסוף יחזקאל וכמ"ש בפרשת שלח לך והמדפיס טעה שכתבו בהפך: (ו) העשים. היו"ד רפה: (ט) וביום השבת. פתוחה: תמימם. המי"ו דגושה: (י) ונסכה. הסמ"ך בשוא: (יא) חדשיכם. המי"ם בקמץ לבד: (פי יז) פסח לה' ובחמשה עשר וגו'. עיין מ"ש בפרשת כי תשא בויחל משה בשם התוספות: הזה. הזי"ן בדגש: (יט) תמימם דפסח. וכן תמימם דשבועות ודראש השנה כולם מלאים יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה כחביריהם וכ"כ הרמ"ה ז"ל שניס תמימם דחטוה מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב וכל תמימם באורייתא דכוותייהו והמדפיס נשתבש בשלו ולא הלך בדרך שוה כי במסורת אלים ל"ז וריש מתלי נמסר כל תמימם דבעירה חסר יו"ד בתראה בר מן חד ואיל מן הצאן תמימים יעשו (יחזקאל מ"ו) וכל דנברי מלא בר מן חד יודע ה' ימי תמימים: (כד) על עולת התמיד דפסח. בהעתק הללי ובמנחת כהן נמסר לית מלא בתורה ובמסרה קטנה כתיב עליו ב' מלא בליסנא ועיין סימנם ביחזקאל מ"ו זאת והא איתא וכן כתב הרמ"ה ז"ל עולת תמיד דפסח דבשלה מעשו ליום מלא וא"ו כתיב וכל שאר אורייתא עלם חסר וא"ו כתיב: (כו) בהקריבכם. אין בבית געיה בספרים מדוייקים וגם במקצת דפוסים: בשבעתיכם. פרשא במי"ן ובלא מאריך בשי"ן: (כז) עולה דבכורים. בהעתק הללי מסור עליו לית מלא בתורה וכן הוא בהרמ"ה ז"ל. ובמסורת ובפסיקתא דר' טוביהו למה עולה שבעצרת מלא ללמדך שבשעה שניתן נתנה תורה ועצרת הלה להיות נעשה בסיון ולא כמו שאמרו הטועים עצרת לאחר השבת כל זמן שיבא וכן בבעל הטורים: (כח) ומנחתם דשבועות. טעה המדפיס לעשות כאן פיסקא ואחר שהיא פתוחה כי בכל הספרים אין כאן פיסקא כלל: (ל) שעיר עזים. מסור בכורים וכפורים שעיר וכולם ושעיר ובפסיקתא דר' טוביהו למה נאמר בר"ה ובעצרת שעיר ולא נאמר ושעיר כמו בשאר המועדות מקיש עצרת לר"ה מה ר"ה יום מתן תורה אף עצרת יום מתן תורה מפני שלוחות הראשונות ניתנו בר"ה ואחר' הדברות נאמרו בעצרת וכדי להוצי' מלבן של לדוקי' שאומרים מתן תורה לא היה בעצרת לכן השוו זה בזה בשעיר שעיר: שעיר עזים אחד לכפר עליכם. בכל הקרבנות כתיב חטאת ובעצרת אין כתיב חטאת אמר להם הקב"ה מכיון שקבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם. ירושלמי פרק בתרא דר"ה ובמדרש חזית פסוק כמגדל דוד מקיים בה ללמדך שלא היה בידם לא חטא ולא עון ועיין עוד ברעיא מהימנא דפרשת אמור דף ל"ז:

כט (ג) ועשיתם עלה. בכל הקרבנות כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם אמר להן הקב"ה מכיון שנכנסתם לדין לפני בראש השנה ויצאתם בשלום מעלה אני עליכם כאילו נבראתם בריה חדשה. ירושלמי פרקא בתרא דר"ה ובויקרא רבה סוף פ' כ"ט והכי איתא בפסיקתא מכיון שנכנסתם לפני בדין ביום הזה ויצאתם בדימוס מעלה אני עליכם כאלו היום נבראתם לאכם בריה חדשה שנאמר כי כאשר השמים החדשים וגו' אשר אני עושה וגו': ובפסיקתא דר' טוביהו מה נשתנה יום הזכרון מכל המועדות שכתוב כאן ועשיתם מפני שהאיל קרביו לשופר היו נעשות וכן אמר ר' יהושע בסוף מסכת קנים שתי קרניו שתי חצוצרות וכו' פי' שופרות לכך נאמר כאן ועשיתם עולה לפי שיש בו עשייה אחרת חוץ מהקרבתו. ד"א ועשיתם עלה מלמד שכל המשמר לה המועדות כראוי כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים לכך נאמר בר"ה ועשיתם שמשמרי כנברא העולם: לה'. בזקף קטן: איל. הגלגל באל"ף: (ג) ומנחתם דוגמתם השביעי. כמ"ש אזלא ובתי"ו זקף קטן לא מירכא: (ה) עזים. במירכא לא בתביר: (ח) בקר. בתביר לא במירכא: (ט) ומנחתם. בתי"ו זקף קטן לא מירכא: (יב) וחגתם. דגש בגימ"ל: (טו) ועשרון עשרון דיום ראשון של חג. נקוד על וא"ו בתראה מסורת ואבות דר' נתן פ' עשרה נסיונות וכן צריך להגיה במדרש רבה פ' במדבר ובתוס' סוטה' פ"ו והכי איתמר בהדיא במסכת מנחות ריש פ' שתי מדות ילקוט פ' פינחס רמז תשפ"ב לקח טוב וערוך ע' נקד קרית ספר פ' ב' בהל' מעשה הקרבנות תוספת י"ט א"ר יוסי למה נקוד על וא"ו שבאמצע עשרון עשרון ראשון של י"ט הראשון של חג שלא ימוד לא בעל שלשה לפר ולא בעל שנים לאיל: (טז) מעלה. הטי"ת דגושה: (יח) לאילם דוביום השני. לאילם דיום שלישי אילם דיום רביעי כולם מלאים יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה כחביריהם שבענין וכל אורייתא דכוותייהו במ"ד מלא דמלא וסימנהון נמסר בסדר תצוה ובסדר וישלח וכן כתב הרמ"ה ז"ל והמדפיס טעה כאן ולא זכר מ"ש כבר. גם בעל מנחת כהן בפרשת וישלח טעה שאמרי שכלו המסרה של ד' מלא דמלא בתורה כתב ושאר אורייתא ואליף כתיב חסר יו"ד קדמאה ור"ל אילם כתיב חסר יו"ד בתראה: (כו) וביום החמישי. סתומה: (לג) כמשפטם דוביום השביעי. שנת פרק קמא תניא ר' יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מים מכאן רמז לניסוך המים מן התורה והכי איתא בספרי וכתבו התוספות בשביעי כמשפטם גרסינן כדמוכח פ"ק דתעניות וכן הוא במסורה הגדולה ולא כרש"י דגריס בשמיני כמשפטם בסוף פרק לולב וערבה עכ"ל. ובפי' התורה נוכח גם הוא בשביעי כמשפטם וכן במסורה נמסר בו"ז מ"ם פי' כל סייגא כתיב ונסכה כמשפט בר מן יום ב' דכתיב ונסכיהם וביום ו' ונסכיה וביום ז' כמשפטם מכאן רמז לנסוך המים. ובתוספתא דאשר סוף פ' מצורע מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו' בה יבוזו לו אתי בו"ז יומא תניינא ויומא שתיתאה ויומא שביעאה דסכות דבהון הוו מנסכי מיא וחמרא: (לה) ביום השמיני. כל סייגא ריש פסוק וביום בר מן שמיני כתיב ביום לפי שהוא רגל בפני עצמו ללמדך שאין אות חסרה או יתירה בתורה והוא דבר רק שנאמר כי לא דבר רק הוא מכם פסיקתא דר' טוביהו:

ל (א) ככל אשר צוה ה' את משה. בקצת ספרים אל משה ונס"ם את:

פרשת מטות

(ב) מטות. פתוחה: (ג) לאסר. האל"ף בשוא לבדו בספרים כ"י וגם בדפוסים קדמונים: (ה) וקמו. השני הגלגל בקו"ף: (יג) אסם. בפסק ובתי"ו גלגל: אישה ביום שמעו. השי"ן בקמץ: (יד) לענת. בהעתק הללי לענת ירושלמי לענות ע"כ. ובכל הספרים חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל לית חסר וחד מלא למנלה על מחלה לענות:

לא (ב) אחר תאסף אל עמיך. זה א' מהמקראות שקראו חכמים עטור סופרים כמ"ש סוף פרשת בהעלתך: (ו) ואת פינחס. כל אורייתא מלא יו"ד ועיין מ"ש בשמואל א': (ח) ואת דמלכי מדין. במקף לא במלגא והאל"ף בסגול כן הוא בכ"י. הלגו. הגימ"ל רפה: (יב) ירחו. כל אורייתא בזירי הרי"ש ופי' ושכן הירדים עיין במ"ג סוף מלכים: (כג) את הנחשת. את במאריך ותמקף בספרים כ"י אף שאין נכ' כן בסילופים: (כז) וחלית את המלקוח. וחלית מלעיל בשני פסוק לקריאת ב"א שאנו סומכים על קריאתו וכ"כ המכלול משקל פעלת והגהת לריה מן שער ג' פרק י"ב שלא כדברי בעל מנחת כהן שכתב למוד בטעם מלרע: (כח) והרמת מכס. הקדמאה בתי"ו ברוב ספרי הדפוס ובכל כ"י: (לב) בזזו בשוא לבד כמנהג קצת ספרים וכמנהגנו וכן חברו שבסמוך: (לה) מן הנשים. בלא קדמא בנו"ן: אשר. במאריך לא בטפחא: (לו) ותהי המחצה וגו' ושבעת אלפים. פי' קדמאה דוותהו המחצה אלף ושבעת אלפים תניינא דוותהי מחצת אלף שבעת אלפים וסימן ותהי המחצה: (נ) קרבן. בקמץ לבד. כלי זהב. במירכא והוא חד מן ז' מטעים דשבירין בזירי וסימן נמסר במסרת רבתא: (נב) אלף שבע מאות. ג' דמטעים דשבירין ושבע בוא"ו וסימן נמסר במסרת רבתא:

לב (א) ומקנה רב. פתוחה: ומקנה. בפסק: (ג) ואלעלה. אכין באורייתא חד כתיב ה"א בסוף תיבותא וחד כתיב אל"ף ומכוונן בפרשת עטות קדמאה בה"א תניינא באל"ף: ושבם. בשי"ן שמאלית בכל ספרים כ"י והיא שבמה האמורה למטה כמ"ש רש"י ז"ל שהיא בשי"ן שמאלית בכל הספרים: (ו) האחיכם. בספרים שלנו האל"ף בפתח וכ"כ רד"ק בשרש אחה: (ז) תנואון. הניאון ק': (ט) ויעלו עד נחל אשכול. מלא שלשה מהמשפה חסרים שנמסר סימנם במ"ג בפ' לך לך: (יב) הקנזי. הקו"ף דגושה: מלאו. קל הלמ"ד: (יג) העשה. אין מאריך בה"א רחבה בספרים מדוייקים וכן הוא בסילופים לב"א אך טעה המדפיס שם שכתבו בוא"ו: (טו) מאחריו. האל"ף בגלגל: (טז) ויאמרו. גלגל ביו"ד: (כב) נקים. עיין מ"ש מזה סוף פרשת מקץ: (כה) ויאמר בני גד. י"ב ויאמר דסבירין ויאמרו וסימן במסורת בזה הפסוק ונשמטים י"א וקשיא לי כי בפרטן אינן אלא י"א ובכל הספרים כתוב לעולם י"ב דסבירין ויאמרו ואולם בספר אחר כ"י כתוב י"א ולשון רש"י ויאמר בני גד כלם כאיש אחד: ויאמר בני גד וגו' לאמר. עיין מ"ש ריש פרשת וארא: (כו) נשמנו. אין בו יו"ד: (כט) נתן. במקצת ספרים הנו"ן רפה: (ל) חלוצים אתכם. בהעתק הללי חלוצים וחברו ירושלמי חלוצים וחברו ע"כ. ובכל הספרים שניהם מלאים וכן מצאתי במסורת כ"י אלין חלוצי חלוצים כלם מלאים ב"מ חד חללי מוסב והסם כמי מסור עליו לית חסר ומה שכתוב כאן במסורת הדפוס כל ליסנא מלא בר מן א' חלוצי לבא משה וכ"כ הרמ"ה ז"ל שנים עשר אלף חלוצי צבא מלא וא"ו כתוב וכל חלוצי חלוצים כולהון מלאים וא"ו ועבר לכם כל חלוץ מלא וא"ו ודכוותא כל חלוץ למלחמה דלהם. יעברו ודכוותא כל חלוץ צבא דועבדיך יעברו ודכוותא ביה חלוץ הגעל כולהון מלאים ואם לא יעברו חלוצים מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד וכל חלוצים דכוותא: (לב) נעבר. הפין בספוק פתח: אכן

כנען. חד מן ה' דסבירין אלה וסימן במ"ג פרשת ויגש: (לד) ואת עֲטָרֹת. בהעתק הללי עטרת וחברו ירושלמי עטרות עטרות ע"כ. ובכל הספרים עטרות דלעיל מלא וזה חסר וכן ואת עטרת שבסמוך חסר וכן במסורה ג' חסר בלישנא וסימן ויבנו בני גד את דיבן ואת עטרת שופן והעטרה תהיה לחלם דזכריה ו' ועל עטרות ודיבון במספר ליה ריש פ' ואלא בתורה אבן מסר הרמ"ה ז"ל עטרות ודיבן ויעזר דין לחוד מלא וא"ו כתיב ושארא חסרים באורייתא ובמסורת אמריתי עטרת פרין חסרים ואת עטרת דויבנו בני גד ואת עטרת שופן: (לח) ואת נבו. ברוב ספרים כ"י אין בוא"ו געיא וכ"כ במילופים: (לט) ויורש. כתוב בספר מנחת כהן ויורש את האמרי חסר עכ"ל. אך בכל הספרים הוא מלא וא"ו ולא כמ"ש המאירי דבקבלה תיקונין כתוב ויירש בשני יודי"ן וקרי ויורש דדוקא ויורש דוישלח משה לרגל את יעזר דסוף פסקא כתיב בשני יודי"ן וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויירש את האמרי דוישלח משה לרגל מלא בתרין יודי"ן קדמי לריש קדמאה קרי במולם ותרין כתיב במקום וא"ו ולא קרי ותנייה דלאתי המטות מלא וא"ו כתיב ויורש את האמרי דוילכו בני מכיר עכ"ל. גם לא נמנה במסרא רבתא עם אלין דכתובים יו"ד באמצע תיבה וקריין וא"ו: (מא) חותיהם. בשלי שותיהם בחטף פתח בס"ת: (מב) קנת. ברוב ספרים כ"י וספרי הדפוס ישנים הנו"ן בקמץ: לה. ה"א הכנוי נחה והיא חדא מן אלה לה דלא מפקן ע"פי המסורה וסימן במספר בזות וזכריה ה' ובמדרש בנסי דרום על פסוק ותאמר אמלא מן אמר לה מ"ו אין אתה מן האימהות אלא מן האימהות פי' דמדכתיב לה בלא מפיק קרי ביה לא כלומר לא כן הדבר כאשר דברת שאין אתה מן האמהות כלומר השפחות אלא מן האימהות ודכוותא ויקרא לה נבח בשמו מלמד שלא עמד לה לאותו השם ודכוותא לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תשועה פי' דמקרא זה מדבר בחנופה ובסות הכוס כדאיתא בפ' זה בורר ועיין הרמב"ן ובחיי על התורה ושרש ישי על רות ותוספות פרק הליט מקדם באגדתא דעשרה קבין:

פרשת מסעי פתוחה

לג (ג) מרעמסס. בשני שוא"ן הראשון נח והשני נע כמ"ש בסוף ויגש: ממחרת. המאריך במ"ם ראשונה וכן הוא לב"א: יצאו בני. הבי"ת רפה: (ח) ויסעו מפני החירת. ג' סבירין פי מפי וקרין פני מפני: (ט) ובאילם. יו"ד בתר אל"ף ולא בתר למ"ד: (יד) היה שם. מלעיל שהקדמא בה"א ראשונה בכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים: (טו) מרפידים בס"ת ישן מרפידם ס"א מרפדי' וכן במסתת ע"כ. והרמ"ה כתב ויחנו ברפידי' בתיקון ס"ת מים (בשלח) ויסעו מרפידים ויבאו (יתרו) הלין ב' מלאים דמלאים ושאר ואין אורייתא חסר יו"ד סבירין וכולהון מלאים יו"ד קדמאה: (טז יז) בקברות התאוה. כך הם בהעתק הללי ובירושלמי בקברות מקברות ע"כ. ובחומש עם תרגום מסביוניטה הראשון כתוב חסר וכתב עליו יש ספרים בקברות והשני כתבו בפסוק מלא וכן בתיקון ס"ת ישן כתוב בקברת במפתח בקברות ע"כ. אך בספרים מדוייקים שניהם חסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל קברות התאוה דויקרא את שם המקום ההוא בפרשת בהעלתך מלא וא"ו כתיב ודכוותא מקברות התאוה נסעו העם ומסר עליהם תרין מלאים הלין ושאר אורייתא חסר וא"ו כתיב: (כז) בתרח. הוא סוף פסוק: (לג) ביטבתה. בי"ת ראשונה דגושה והיו"ד בקמץ לבד וכן מיטבתה: (לה) בעצין גבר. בהעתק הללי בעצין מעצין ירושלמי בעצין מעצין ע"כ. וספרים שלנו שניהם חסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו בעציון גבר ויסעו מעציון גבר תרויהון חסרים וא"ו כתיב וכל לשון עציון בעציון מעציון חסרים: (מד) העברים. העי"ן בחטף פתח: (מו) דבלתימה. הדל"ת בדגש: (מט) הישמת. בהעתק הללי הישמת ירושלמי הישימת ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן הוא על פי המסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו על הירדן מבית הישמת חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב ועיין מ"ש ביהושע סימן י"ב: (נב) והורשתם. בשי"ן ימנית: במתם. בתיקון ס"ת במתם במדוייק במותם ע"כ. והרמ"ה כתב ואת כל במותם תשמידו מלא וא"ו וכולהון מלאים: (נד) ולמעט תמעיט. בלא מאריך בלמ"ד בס"ת: (נה) וצררו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: לד (ב) אל הארץ כנען. כן כתיב ומטעים בית ספרים: לכם בנחלה. בס"ת הבי"ת בגעיא: (ג) נגב. נחביר: ים המלח. וכן ים כנרת כולם קמוצים בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס קדמון. ואף לך באתן שמכלל יקף ר"ל וכמו שאמר כל הקמוצה היא סמוכה במקף כן כל אות קמוצה באחרית המלה ובלד"ז אות נחה כראוי ובמקף היא סמוכה לשלם כמו זבל־גל שעב־חס וכו' מן מסמי מלות ים עם כמו יָם־כנרת יָם־המלח וכן הָעָם־הזה ואולם כי הם קמוצים והם במקף ונקראים בקמץ רחב אך בהסמכם אל מלה אחרת סמיכות ענין פתוחה פתח כמו יַם־סוף־עַם־ה' אך ים כנרת ים המלח הם קמוצים אע"פ שהם סמוכים סמיכות ענין וכן כל יָם זולתי יַם סוף עכ"ל. והאפודי עמד עליו ואמר כבר השב רד"ק לאת כלל מה וכו' וסיבתו בכל זה מבואר מאד כי נמצאו רבים קמוצים ובמקף והם בלתי סמוכים אשר גָר עם אברהם כתב־אדם קמוץ בעדות המסרה מעגב־לנו בז־לדבר כל אלה קמוצים ובלתי סמוכים ע"כ. ובעל מגן דוד הבין בעד רד"ק וכתב זה לשונו ולא אמר כלום כי אלה המלות שאמר שהן קמוצות ובמקף ואינן סמוכות אינן כן לפי הספרים המדוייקים שהיו בזמן רד"ק רק היו בלתי מקף וכן הם במקצת ספרים מדוייקים שנמצאים בידינו חוץ ממלת כתב אדם שהיא סמוכה ובמקף וכן הביאה רד"ק פתוחה בשער השמות במשקל תֵּצֶל ומ"ש האפוד שהיא קמוצה בעדות המסרה אפשר שרד"ק לא מצא המסורה אשר שאומרת באלף זה ואף שיודה רד"ק לאשור שמלה גר שם ודומה לה הן במקף ואמר רד"ק הסבה שאינן נפתחים היא מפני המאריך שיש בתוך הקמוצה כמ"ש לגבי לימודים שער ס' פ"ה וכבר כתבתי לשונו לפרשת בראשית ע"פ כי שם לי ע"ש: (ד) מנגב. הנו"ן דגושה: והיה. והיו ק' והיא חד מן אלין דכתובין והיה וקרין והיו כמ"ש ביהושע סימן ט"ו ו' נחלת מלכים עיין מ"ש בתלים סי' קכ"ד: (ו) הגדול. הגימ"ל דגושה: וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול. כתב המעתיק במסורה גדולה אות הגימל גבי ס' הגדול מלא בתורה דלא איסתביר ליה הי כיון הים הגדול מלא ומפיק בה מילתא דאיסתביר ליה דהוא הימה הגדול דיהושע. ואומר אני דלא בכיר ולא נהיר דכי מעיינת במסרה דפרשת נח משתמזי לך דחד מן ה' מלאים הוא הים הגדול וגבול דהכא ובפסוקי דאורייתא בלחוד קא מיירי ובירורא דמילתא הכי הוא ודאי וליה בה ספיקא כלל והכי מסיר הרמ"ה ז"ל: (יא) הגבל דומחה. ברוב ס"ם בזקף קטן: (יד) הראובני. הה"א בקמץ וקריאת הרי"ש בשורק כמ"ש בפרשת פינחס: (טו) לקחו נחלתם. השני השי"ן ברביע לא זקף קטן: ירחו. היו"ד בשוא: (יז) אלה. בשופר יתיב לא בגלגל והלמ"ד דגושה: (כב) בקי. הקו"ף דגושה: (כו) עזן. הזי"ן דגושה: (כח) פדהאל. במקצת ספרים הד"לת בפתח והה"א נחה בשוא נח ובמקצתן הדל"ת בקמץ והה"א נחה. בלי ניקוד. ובעל אור תורה כתב דלפי זה קריאת המלה בקמץ חטוף כמו לאבמד ולפי דבריו היתה ראויה הה"א לינקד בשוא והם לא מצאתי כי בכל הספרים שהדל"ת בקמץ הה"א נחה בלי ניקוד ואם כן קריאתו בקמץ רחב כמו פדהצור עמשדל. ובכל ספרים מדוייקים כתיב פלה חדא והיא חד מן פתוח שאינן נסבים ע"פ הירושלמי כמ"ש בריש פרשת במדבר: לה (א) בערבת. בי"ת ראשונה דגושה: (ב) ומגרש. הגימ"ל רפה: (ה) זה יהיה להם. חד מן ה' להם דסבירין לכם ומטעין בהו ספרים וסי' במ"ג סדר בשלוחך ועיין מ"ש ביהושע סימן ט': (ז) אתהן ואת מגרשיהן: לית כותיה בנו"ן באורייתא: (ח) תמעיטו. הה"א בלא געיא מכלול דף כ"א וכן הוא בס"ם: (ט) לאמר. הלמ"ד דגושה: (כ) יהדפנו הדל"ת בחטף קמץ: (כא) את יומו. המ"ס במאריך והוא גם במקף במקצת מדוייקים אף על פי שאינו נכלה כן מהחילופים: גאל. הגימ"ל דגושה: הדם. ברביע לא בזקף קטן: (כג) בה. השני ברביע: (כה) הקדש. הקו"ף דגושה: (כז) את הרצח. גלגל בה"א: לו (ב) את נחלת. במאריך ובמקף: (ג) על נחלת. הראשון ביתיב כמו השני שבסמוך לא במקף: (ח) וכל בת ירשת נחלה. ג' פסוקים בקריא מן אמרין אתון רישיהון וכל וסימוהון וכל שיח השדה וכל בת ירשת נחלה וכל שלל הערים (יהושע י"א):

סוף ספר במדבר

ותשלם מלאכת ספר רביעי והוא ספר הפקודים והמסעות תהלה לשומע שועות

א (א) אלה. בגלגל ובלמ"ד נדגש: (ג) אלהם. חסר יו"ד כי אינו מהי"ת עליהם בתורה: (ד) את. בשופר יתיב: בעשתרת. בעשתרת בעשתרות והרמ"ה כתב בעשתרת קריים פרשת לך לך חסר וא"ו כתיב ודכוותה אשר יושב בעשתרת באדרעי: (ז) ובנגב. כ"כ לא תנגב *): (י) ככוכבי השמים לרב. חסר וא"ו וכל רב באורייתא דכותיה וכל לרב בלישנא דכותיה הרמ"ה ז"ל. ויש בזה דרש בדברים רבה. אמר להן היום הזה ככוכבים אבל לעתיד לבא לרב אתכם עתידים להיות דומין לרבכן כילד כתיב כאן כי ה' אלהיך אש אוכלה וכתיב בישראל לעתיד לבא והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה: (יא) אבותכם. מלא וא"ו וחסר יו"ד בכל ספרים כ"י מדוייקים וכן כתוב בהעתק הללי ליש כתיב כן וגם במסורת כ"י לית חסר יו"ד וכן במסורה פרשת שמיני ובספר מנחת כהן הבא והסם. ומצאתי לשם אלהי אבותיכם לית מלא דמלא בתורה. אלהי אבותכם יוסף אליכם לחוד מלא וא"ו וחסר יו"ד. ואשרה אבתיכם כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד ע"כ. וכן חסר הרמ"ה ז"ל ובמקצת ספרי הדפוס דין חסר דחסר ותמקלתם חסר וא"ו ומלא יו"ד וכולם שגו ברואה: (יג) ואשימם. במדרש דברים רבה ואשמם כתיב. אמר ריב"ל אמר להן משה אם אי אתם נשמעים להם אשמה תלוי בראשיכם וכו' ודרשו גם כן בספרי אמר שאשמותיהן של ישראל תלוים בראשי דייניהם. ורש"י הביא מדרש זה דספרי וכתב בפירוש שהוא חסר יו"ד וכן נראה מהמזרחי והמחקוני שהביאו דברי רש"י ולא כתבו שום תלונה. גם בעל הטורים אמר שהוא חסר יו"ד וכן ראיתי בשם ספר הללי. אמנם העיד בעל אור תורה כי בכל ס"ת ובספרים ומלכיים ירושלמיים מלא יו"ד ושהמסורת עליו לית ומלא ולזה הסכים המאירי ותמן אשון וכן כתב הרמ"ה ז"ל לפום דבעא חסר יו"ד כתיב ובכולהו נסחי מלא יו"ד כתיב וכן העידו חכמי גורגוס על הרמ"ה שכן עשה מעשה וכן עיקר. והמפרשים שכתבו שהוא חסר הלכו בזה אחר הדרש ואכן באליהוה הספרים והמסרות נקטינן עכ"ל. עוד מצאתי מסורת כ"י שאומרת לית וא' ואני שימתם (מלכים א' כ') והוא חד מן מלין דמשמשין חד א' וחד וא"**) ולית דכוותיהון ומשם קצת ראיה שגם זה מלא ***) ואולי לזה נתכוון בעל ע"כ באמרו ואשימם מלא בהככה המסרה ועיין בס"ס הרמב"ן ז"ל פי' רל"ג: (יד) טוב הדבר. במקצת מדוייקים אין הטי"ת במאריך וכן נראה בחילופים: (טו) אנשים. האל"ף בחטף פתח: (טז) שמע בין אחיכם. סנהדרין פ"ק אזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו קרי ביה נמי שמע בין אחיכם פי' שמע כתיב חסר וא"ו כלומר שמע דבריך בין אחיכם כשהיו שניהם יחד: (יז) לא תכירו. מקף באמצע: אשר יקשה. בלא סרין מוטעין במלת אשר: מכם. בזקף קטן: (יט) בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו בכל ספרים כתיבת יד מדוייקים וקרי בחירק ואני דאמרינן במסורת. בעת. בפעם. בנכה. הבאר. כלהון ההיא ולית חד מנהון ההוא לענין הקריאה בלמוד אחמ' ועיין מ"ש בשם הרמ"ה על מלה זו בפרשת תולדות ילקט: (כא) אלהיך. הה"א בסגול: (כג) שנים עשר. בלא סרין מוטעין במלת שנים: (כה) ויורדו אלינו. בהעתק הללי וירדו ירושלמי ויורדו ע"כ. ובספרים שלנו מלא וא"ו ונמסר עליו ב' חסר יו"ד וכן נמסר על וימהרו ויורדו דסוף מקץ ומכללא משמע דמלא וא"ו כתיב ובמסורת כתיבת יד ויורדו ב' כתיב כן ובפירוש איתמר מבעל מנחת כהן ויורדו אלינו ב' מלא וא"ו וחסר יו"ד ופי' ויורדו איש אמתחתו ודין והכי נמי איתמסר מהרמ"ה ז"ל בהדיא והוסיף עוד וחד בלישנא מלא דמלא וסימן ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים מלא וא"ו ויו"ד כתיב: דבר ויאמרו. הדל"ת רפה: (כז) ביד האמרי להשמידנו. ב' פסוקים דמטעים באורייתא ביד האמרי להשמידנו. דיהושע ז' ביד האמרי להאבידנו ואחד פסוק סימן להשמדה ולהובדה עד סופא (דניאל ז'): (כח) אנה אנחנו. מלרע וכן אנה אלך מרוחך (תהלים קל"ט) והשאר כלם מלעיל מכלול דף רס"ח ומכורם ועיין מה שכתבת בתהלים סימן קי"ו: (כט) לא תערצון ולא תיראון. הוא"ו בגעיה: (לג) לתור לכם. חטף בכ"ף: (לה) הרעה. הרי"ש בקמץ: (לו) דרך. הדל"ת במאריך: (לח) יבא. הגלגל ביו"ד בדפוס ישן ובספרים כתיבת יד מדוייקים. ובאחד מהם מסור לית מלעיל: חזק. הזי"ן בדגש: הוא ינחלנה. דין לחוד חסר יו"ד בלישנא בחירק בלישנא נחלה באורייתא ואחרא מלאים יו"ד וכן במסורת שמואל ב': (מא) ותחגרו. הגימ"ל דגושה: (מב) תנגפו. הפ"א דגושה: (מד) ויכתו. בדפוס ישן ובמקצת ספרים כתיבת יד אין הוא"ו מאריך וכן נראה בחילופים: ב (ג) ויאמר ה' אלי לאמר. פתוחה: (ה) אל תתגרו. מלרע שהגלגל ברי"ש בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים: (ח) ומעלין בגר ם וכמן ונעבר. יש כאן פרשה סתומה באמצע פסוק: (ט) ואל תתגר. הגימ"ל בקמץ: (י) עם גדול ורב וענקים. במקצת ספרי הדפוס ורב הוא"ו בקמץ ותניינא דלקמן ורב בשוא ובספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים שניהם בשוא וכן כתב א"ס: ורם. כל אורייתא ורם בר מן חד ורם לבבך וכל שאר קריא ורם בר מן א' כי יום לה' לצבאות על כל גאה ורם: (טז) ויהי כאשר. הכ"ף רפה לבן אשר וכן כאוי מדין בג"ד כפ"ת דסמיך ליהוא: (כא) וישמידם. בתיקון ס"ת ישן וישמדם. במסרת וישמדם ע"כ. והרמ"ה כתב וישמידם ח' משניהם דעם גדול ורב מלא יו"ד כתיב: (כג) מכפתור. בתיקון ס"ת ישן מכפתור במדוייק מכפתר חסר וכן במסרת ע"כ. והרמ"ה כתב כפתר ופלח חסר וא"ו כתיב ודכוותה בעניינא אחרינא היאלים מכפתר חסר: (כד) סעו. הסמ"ך דגושה: (כח) ברגלי. הבי"ת רפה: (כט) אעברה־אעבר. כ"כ במקצת ספרים וכן ראיתי בחילופים כ"י: (לג) ונך אתו. בתיקון ס"ת ישן וגם בהעתק הילרה הכ"ף רפוי. ולא מצאתי כן במדוייקים גם לא בשום נוסח מאלפ"א בית"א רבתים: בנו. בניו קרי: (לד) ונלכד. מאריך בוא"ו לבד לא בנו"ן לפי שבחילופים כלו' בהפך: והנשים והטף. קדמאה והנשים והטף תליתאה הנשים והטף סימן קדמאה והמלך והטף ישבו לפסוח סימן תליתאה יצא המלך והטף: (לה) רק הבהמה בזזנו לנו. סימן סילוק קדמאה בזזנו תליתאה בזזנו וסימן עם זו ****): (לו) את הכל. הכל בזקף גדול: ג (ו) והחרם אותם. אין מאריך בוא"ו ולא בנו"ן: (ח) ונקח בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק וכן בעת ההוא שבתיקון כמ"ש למעלה: (ט) צידנים. בתיקון ס"ת ישן צדנים בחסר מלא צידנים וכן במסרת ע"כ והרמ"ה כתב בהדיא צידנים יקראו לחרמון מלא תרין יודי"ן וחסר וא"ו כתיב: שרין. בשי"ן שמאלית וכן לבנון ושריון (תהלים כ"ט) כ"כ בהגהת ר' אליה הבחור בטעמים טרם טרה אף על פי שכתב במתורגמן ותיש ספרים בשי"ן שמאלית. ובספרים מדוייקים כתיבת יד בשי"ן שמאלית וכן תרגם אנקלוס טריון בסמ"ך. ומה שתרגם יונתן בן עוזיאל טורא דמסרי פירוי וכן בתרגום ירושלמי אם נפרש כלשון המדרש שפירושו נוטרין יהיה בשי"ן ימנית אך לפעל למדרש שפירושו מפריחין תשמא רוב פירות הגדולים באילנות כי תרגום ולא הכתיב ולא קרי. וכן מלת שניר שבפסוק ודמיך האילים מראש שניר וחרמון וביחזקאל כ"ז ברושים משניר ובדברי הימים א' ה' ושניר והר חרמון כולם בשין שמאלית וכן במדרש שניר שהוא טורא תליג ועיין עוד מ"ש בתהלים כ"ט: יקראו לו. מקף באמצע לא תירבם: (יא) ערש ברזל. בנוסחא א' כ"י מאלפ"א בית"א רבתא ערש רבתי וכן הוא בהעתק הילרה ובתיקון ס"ת ישן כ"י ולא ראיתי כן בספרי הדפוס ולא בכתובי יד: הלה הוא. דין לחוד. כתיב ה' ובפסיקתא המיוחסת לר' טוביהו הלא היא ה"א ההא אל"ף תשמא ולמה כתיב בה"א להודיעך כי אלי עצמו לא חסר אלין מספרין בכבוד הרשע כל כך וכן הוא אומר ותן הניחו ואין הניחו קרי ואמרו רבותינו ז"ל אלי עצמו אין כתוב כאן וכן הלה היא ה"א במקום אל"ף. עיין מ"ש בירמיה סימן כ"ב: (יב) אשר. במקף לא בשופר והפסק אשר על נחל ארנן. בהעתק הללי ארנון מלא וכן מצאתי בס"ת כ"י אך בשאר ספרים חסר וכן עיקר כי לא נמנה במסורת רק ג' מלא בתורה בפ' חקת כמ"ש שם: לראובני ולגדי. וכן ולראובני ולגדי שבסמוך ובפ' ואתחנן ובפ' כי תבוא וביהושע ור"ס כולם השורק ברי"ש והאל"ף נחה כמ"ש בפרשת פינחס: (יח) ואצו אתכם. בטעם סגולתא: (כ) להם בעבר הירדן. בתיקון ס"ת ישן להם בעבר ס"א לכם ע"כ. ואם פסוק מהמסורת שכתוב להם כי הוא אחד מן ששה. להם דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסימן נמסר במ"ג פ' בהעלתך סי' י"ח ועיין מ"ש ביהושע סימן א': (כא) ואת יהושוע צויתי. דין לחוד באורייתא מלא דמלא בתרין וי"ן וכל שאר באורייתא מלא וא"ו קדמאה חסר וא"ו תניינא:

פרשת ואתחנן

(כד) ובגבורתך. הטעים נכוו טעה במקרא גדולה בפסוק ובמסורת. והמדפיס לא ידע להזהר ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים קדמונים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וחסר יו"ד. גם הרמ"ה ז"ל כתב דהכי כתיב בנוסחי דיקי ועיין מ"ש בירמיה ס"ג: (כו) ויתעבר ה' בי. הבי"ת דגושה מדין אתיק כמ"ש בתהלים סי' ב': למענכם. המ"ם רפה: אל תוסף. כתוב במסורת הדפוס ב' מלאים בלישנא דין ותברו לא תוסף עליו דראה. ואם טיבות יהאי דראה חסר בכולהו ספרי ונראה שצ"ל אל תוסף על דבריו דמשלי וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותסף ללדת חסר וא"ו כתיב ודכותה לא תסף את כחה לך וכל אורייתא בלישנא דכותה חסר במ"ש מלא ופי' אל תוסף דבר אלי עוד וכל שאר אורייתא חסר וא"ו בלישנא ותסיר עליה. תרין מלאים בלישנא דין ואל תוסף על דבריו פן יוכיח ונכזבת מכלל דאחרא חסר וא"ו בלישנא ולית מסורה דמקרא בבי אל תסף לאום פני לית כותים חסר מכלל דגורסה מלא כדאמרן ואלי מסורה בלשון זכר קא מפרש דאי בכל לישנא הא איכא אחרינא וחסר לא תסף את כחה לך ולית מסורה דמקרא בהון אלפא מלא ומצבא אל תוסף כלות פני בהדלי ומצוטא טול דכולהו נוסחי דיקי פליגי עליה: (כז) ימה ולפנה. במ"ג כתוב ולפונה מלא וא"ו ונמסר עליו ג' מלא וב' חסרים. והמדפיס נשתבש לפרש החסרים והמלאים ובא לכלל טעות גם בפסוק. ובכל ספרים מדוייקים כתוב ולפנה חסר וכן מוכח במסורת דיש פרש' וילא וכ"כ הכהן כל לישנא לפנה ולפנה חסר כל אורייתא עכ"ל. ומסורת שלפנינו כך צריך להגיה והיה זרעך כעפר. עלת כאת הספנה שניהם חסרים. ולפונה פנה אל הגלגל (יהושע ט"ו). נגבה לאפרים ולפונה (שם י"ז) ראיתי את האיל (דניאל ח') שלשתם מלאים: ד (ג) בבעל פעור. מצאתי כתוב בסוחם קדמון כי בספר ר"מ ובס' ר"ג מונה לבעל ע"כ. ובספרים שלנו בבעל וכן תרגמו המתרגמים וכ"כ הראב"ע בבעל פעור בעבור בעל פעור: (ה) לעשות כן. גלגל בשי"ן לא במאריך ומלה כן בזקף קטן לא בפשט ותוק הוי מילי פום נבר סכים בעל א"ת: (ז) אלהים קרבים. קודש סנהדרין פ' ד': קראנו. אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן תברו שבמסורת יעננו ביום קראנו: (ח) צדיקם. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא וכל צדיקם באורייתא דכוותיה בר מן חד מלא דמלא ויסלף דברי צדיקים דואלה שוחד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועיין במ"ג סוף מזמור ל"ז: (ט) יסורו. בהעתק הללי יסורו ירושלמי יסרו ע"כ. ובכל הספרים הוא מלא כ"כ הרמ"ה ז"ל ובמסורת ג' מלאים וסבר יתגוררו יסורו בי (הושע ז'): מלבבך. הלמ"ד דגושה: (יד) בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן ועיין מ"ש בפ' דברים: (טז) פן תשחתון. בס"ת הקדמאה בתיו לא בפ"ח: (יט) ורצית את השמש. הוא"ו בגעיה: (כ) ויוצא. ד' וחסר יו"ד ופי' במסורת ועיין בס' תולדות יצחק דרוש ד' דף י"ט:

*) נ"ל לא בנגב בלא וא"ו. **) נ"ל וא"ו ואלף. ***) נ"ל כי גם היה חסר היה להכיר ההבדל הגדול בין מלא וחסר. ****) בתהלה אין הזיי"ן דגש, וס' הזיי"ן דגש.

(כג) תמונת כל אשר צוך. במסורת פ' לג נמסר סימן מן ה' דסבירין כאשר וקרינן אשר וחד מינייהו האמרו לכם מן האכלו ובפ' אב יש ב' אשר והדעת מכרעת שאין הלשון נאמר וכ"כ הראב"ע אשר צוך כאשר צוך: (כה) ועשיתם פסל. במדוייקים הטעם בשי"ן: (כו) העידתי. מלא יו"ד וכ"כ בעל הטורים ותיקון ס"ת ישן העידתי ה"א המלאי ע"כ. והרמ"ה כתב העדתי דרין חסר דחסר ואחד עם יו"ד וסימן העדתי בכם היום דהאם נצבים חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו ודכוותה העדתי בכם דוהיה אם שכח תשכח דפרשת עקב חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו העידתי בכם שמים דכי תוליד בנים מלא יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל. ומ"ש במ"ק העידתי ב' מלא ר"ל בכל המקרא ונכרו כי העידתי. (לב) אשר ברא אלהים אדם. יש פסיק בין אלהים לאדם וכן נמצא בתיקנת דאורייתא ודוגמתו ברים פרשת חיי שרה נשיא אלהים אתה: (לג) השמע עם. בב' טעמים כי לכן שמו שני טעמים להפריש בין שתי אותיות הדומות זו בסוף המלה אחו בראשית המלה שבגלה כמו השמע עם. אלא חסד (תהלים ק"ח) לבר רוח (הושע ד') ואזל לו (משלי כ') לדעת המכלול וילך לין לו כדי להרחיב על תום הגרון כמו עובר מים (משלי י"ו) יקם לב. הנה לו. שנים בהושע ד' אבל מלאכים גם בלא אותיות דומות וגם בלא תום הגרון כמו ערף כלב מברך און (ישעיה ס"ו) ויבן אלה (סוף הושע) גרם לך (משלי כ"ג) ועלפם רבים. טעם הראשון בעבור היות המלה ההיא סמוכה למלה זעירא או מלעיל וטעם השני להעמיד מפני הלירי ועיין מה שכתבתי בפרשת קרח על ויולא פרח ויחזקאל כ"ב על איש גדר גדר: (לד) לבוא לקחת לו. בהעמק הללי לבוא ירושלמי לבא עד כאן. ובספרים שלנו מלא ואין זה מהט' ספרים במסורת וסי' ברים וישי חם תכלת גם במדרש ויקרא רבה פ' כ"ג ומדרש תהלים פסוק כשושנה בין החוחים אמר ר' יודן מלבוא לקחת לו גוי מקרב גוי ועד מוראים גדולים ששים ושנים אותיות הן ואם יאמר לך אדם שבעים והששה אמור לו הוצא מהן גוי שני שאינו עולה מן המנין: (לז) ויוצאך. בכל ספרים מדוייקים והעמק הללי חסר יו"ד והוא כמגנה שילאם מלפני המדפיסים שכתבו מלא ולא הביטו למסורת הכתובה לפניו ויוצאך ב' חד כתיב כן חסר יו"ד וחד חסר דחסר וסימן וחסם כי אתה ויצאך ה' אלהיך משם בפרשה חסר דחסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויוצאך ב' וסימן ויוצאך בפניו דוחסם כי אתה דין מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב ויצאך ה' אלהיך משם דשמור דדברות חסר דחסר. חסר וא"ו וחסר יו"ד כתיב: (לט) ועלמים. המ"ם רפה: (מב) לכם שמה כולם. דין לנוד מלא וא"ו באורייתא וכל כלח הכלה חסר: הערים האל. ה' סבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק: (מג) לראובני. עיין לעיל בסוף דברים: (מה) העדת. הה"א במאריך במקצת ספרים: (מט) שיאן. בשי"ן שמאלית ויש הוכחה מהמסורת ריש שיר השירים שנמסר סימן מן ב' זוגין מיסדין חד ש' וחד שי"ן אי נמי חד בשי"ן שמאלית וחד בשי"ן ימנית ואחד מהם הר שיאן בשי"ן שמאלית ובספרים ושיאן ואנחרת (יהושע י"ט) בשין ימנית: ה (ג) אבתינו. כן הוא:

עשרת הדברות

(ו) אנכי ה' אלהיך. בתורה: הוצאתיך. בתביר בלבד: מארץ מצרים. במרכא טפחא לבד: עבדים. באתנח לא ברביע: (ז) יהיה. בלא גלגל: על פני. הנו"ן נקודה בקמץ ופתח כמו שכתבתי בדברות לאשונות: (ח) תעשה. במאריך ובלא גלגל: לך. בלא פסק: פסל. בפסק והפ"א רפה: כל תמונה. ואלה שמות וכל תמונה. משנה תורה כל תמונה. וכן במסורת פרשת וארא חביב כל תמונה דואלה הדברים עם ד' כל בלא וא"ו דסבירין וכל: בשמים. בפסק: מתחת. הראשון התי"ו בקמץ ופתח כמו שכתבתי בב' יתרו: (ט) לא. אין בו טפחא רק מאריך: ועל שלשים. ואלה שמות על שלשים משנה תורה ועל שלשים: (י) לאהבי. במדוייקים הבי"ת בפתח: ולשמרי מצותו. המדפיסים טעו בשגגה בשעשו מצותיו ק' ונעלם מהם מה שנמסר בסוף הפרשה ג' מצותו חסר יו"ד כלומר דכתיבי מצותו וקריין מצותיו ואין זה מהם רק ק' מצותי ביו"ד בלבד וכן כתב החזקוני מצותו כתיב מצותי ק' ע"כ. והוא חד מן מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריא יו"ד ונמסר בסימן ברים במואל ובריס ירמיה. וכן כתב הרמ"ה ז"ל מצותי דעקב אשר שמע אברהם חסר וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין כתיב ובכל אורייתא דכותיה חד וא"ו בלמוד קדים לתי"ו וכתוב יו"ד בתר תי"ו בר מן חד דכתיב וא"ו בתר תי"ו מצותי יו"ד וסימן ולשמרי מצותו דדברות אחרונות ושכר עליה. הו כתיב. הי קרי. גם בעל מנחת כהן נמשך אחרי המדפיסים וכתב ברשם זו שמצו ולא שם אל לבו מה שכתב לקמן בסוף פרשת ראה ולשמרי מצותו כתיב וקריא מצותיו ג' בתורה כי הלוי בוודאי וסימן הלל הכאמן התשמר מצותו אם לא דעקב ועשית את מצותו דכי תבוא עכ"ל. והיינו כמסרה דילן: (יב) שמור ואלה שמות זכור. ע"פ שמור והוא חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמאה זין תנייני' שי"ן: צוך. בפסק והוא"ו דגושה: (יג) תעבד. העי"ן בחטף פתח: (יד) ועבדך. במקף: ועבדך ואמתך. ואלה שמות עבדך ואמתך משנה תורה ועבדך ואמתך: (טו) אלהיך. בשני פשטין כולה לומר אין בה"א גרים אלא פשט: (יז) לא תרצח. הלד"י נקודה בפתח וקמץ כמו שכתבתי בפרשת יתרו: ולא תנאף ואלה שמות לא תנאף משנה תורה ולא תנאף: ולא תגנב. ואלה שמות לא תגנב משנה תורה ולא תגנב: ולא תגנב. בתורה וטעו המדפיסים שלא עשו פסיקא: תגנב. בלא אזלא: ולא תענה. ואלה שמות לא תענה. משנה תורה ולא תענה: (יח) ולא תחמד. ואלה שמות לא תחמוד אשת רעך משנה תורה ולא תחמד אשת רעך. בפסיקתא דרבי טוביה ארבעה ווין ולא תנאף ולא תגנב ולא תענה ולא תחמד כנגד כ"ד ספרים שהיו עתידים לעמוד לישראל. ד"א למה ולא ולא לפי שכשנאמרו מפי הגבורה נאמרו שהפסוקים זה מזה לעשרה פרקים לכך נאמרו בלא ווי"ן אבל משה אמרם ביחד כקורא בספר לכך נאמר ולא תנאף ולא תגנב. והו איתא התם כל אלי"ף בי"ת כתיב בעשרת הדברות האחרונים אבל בראשונים אין כתיב טי"ת שאילו כתב בהם טי"ת לא היתה תקנה לישראל במעשה העגל כלומר לא נתקנה הכתובה בתקנה ואיכא ניבונים כאשם אינם אלא כתמיה בא בלוחות האחרונות' שני טיתי"ן ובזרע נטויה ולמען ייטב לך להשלים הראשונים ע"כ. ובב"ק פרק שור שנגח את הפרה תספי מה בדברות הראשונים לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונים נאמר בהם טוב למען ייטב לך. הואיל וסופן להשבר ח"ו פסקה טובה מישראל: ולא תתאוה בית רעך. ואלה שמות לא תחמד בית רעך משנה תורה ולא תתאוה בית רעך: שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו. ואלה שמות ועבדו ואמתו ושורו וחמרו משנה תורה שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו: שורו וחמרו. בפסוק זה נמסר במסורת ס"פ קרחין תיבות שדהו שורו הם בלי וא"ו בתחלת המלה ושארא נסבין וא"ו ומפני שיש טעות במסרה קטנה שנדפסת בארבעה לכתבה אף על פי שהיא מעותה. ואגב ארחין ... תיבות קרחין והוא הפך ממלא נסבין שתיבות אלוקחין: (יט) את הדברים. במאריך ובמקף: (כג) אשר שמע. בגלגל במ"ם: (כד) קרב אתה ושמע. עיין מ"ש בפרשת בלק על פסוק קום בלק ושמע: את כל אשר יאמר. בתביר לא במקף והאל"ף בציריי: ואת תדבר אלינו. חד מן ג' את בלשון זכר וסימן במסור' פרשת בהעלתך ויחזקאל כ"ח: (כט) תסרו. תסור עליו ליה חסר והוא גם כן חד מן ה' חסרים בלישנא וסימן במלכים ב' סימן ד' וכן כתב הרמב"ם ז"ל ודלא כמעירי שכתבו מלא: ו (ב) אשר אנכי מצוך. הכ"ף רפה על פי המסורת: ולמען יאריכון ימיך. ב' ומתחלפין בחסרון דעשרת דברות קדמאה יאריכן כתיב חסר יו"ד ומלא וא"ו דעשרת דברות תניינא יאריכון כתיב מלא יו"ד וחסר וא"ו כל ימי חייך ולמען יאריכן חסר דחסר ונמסר עליהון חד קטיעא ידיה וחד קטיעא רגליה וחד קטיעא ידיה ורגליה: (ג) תרבון. הבי"ת בדגש: (ד) שמע. עי"ן רבתי. עיין בעל הטורים ורוקח פרשת תרומה דף ק"ח ע"ב ובפרשת פינחס דף רל"ו ע"ב ודף רנ"ח ע"א ובפרשת ואתחנן דף רס"ג ובאלמים וכן רבים נוהגים לכתוב שמע רבתי שיטה אחר סוף שיטה וכן כתב במסכת סופרים פ' ט' ובתיקון ס"ת ישן. אחד. דל"ת רבתי ועיין פרק היה קורא ובעל הטורים והקדמת הזוהר דף י"ג ע"א ופ' תרומה שם: (ה) בכל לבבך. כשאמרו רז"ל שצריך ליתן ריוח בין הדבקים לא אמרו להפסיק. אלא לתת מקף בין שני התיבות כאשר הוא שלא יקרא אותו בלא מקף יהיה נקוד בחולם וזה לא אמרו רז"ל להחליף המשמעות אשר נכתב למשה מסיני*) אלא אף על פי שיקראם במקף יתן ריוח והבדל ביניהם בלשון שידמה כי שני למדי"ן קרא. מכלול דף ל"ו וכן כל כיוצא בזה: (ז) ושננתם. חסר יו"ד שניים וכן כתבו הפוסקים: ובשכבך. השי"ן בקמץ לבד והוא"ו במאריך בספרים כתיבת יד מדוייקים ועיין מ"ש בשופטים בשם ר' אליה המדקדק: (ח) על ידך. בספר הזוהר דרש כאן יד כהה ולימיה אלא בסוף בשלח. והרמ"ע ז"ל במאמר שערי ציון כתב שהכל דרשה בעלמא ואין כאן שגיאה כלל: לטטפת. חסר דחסר לכ"ע כמ"ש בפ"ד בפרשת עקב. ע"ש: (ט) מזזות. חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא וכן הוא בהעמק הללי. וכבר האריכתי בזה בפרשת בא על פסוק ונתנו על שתי המזוזות: (יא) וכרמים. ליה חסר דחסר כמ"ש פרשת וישב על אחד הכרום: (טז) במסה. הבי"ת בפתח. סתרוני: (יז) ועדתיו. בתיקון ספר תורה ישן ועדותיו במאמר ועדותיו ע"כ. ובמסורת כתוב יד ה' וסימן שמור השמרון. כל אויביו. ויכתו וימרו. בחמיד עבן ידבר. אשרי נצרי עדתיו ע"כ. ובמסורת הדפוס נמסר כאן ובתהלים ל"ע ועדתיו ה' ד' חסר וא' מלא ולא מקיימא הי ניהו המלא וכפי מה שנמצא בכתב המדוייקים הוא ויכתו וימרו וזה על תורה חסר בכל הספרים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ועדתיו וחקיו אשר צוך חסר וא"ו כתיב: (יח) וייטב. עיין מה שכתבתי בפרשת תקח ויתעבר לך מעוש שנפל כאן במסורת: (כג) ואותנו הוציא משם. דין למוד מלא וא"ו באורייתא ומה שנמסר במסורת אותנו ואותנו ג' מלא היינו בכלא קריא: (כה) את כל המצוה. עיין מה שכתבתי בירמיה ל"ב בקייעתא דשמיה: ז (א) כי יביאך. בתורה: ונשל גוים רבים. במאריך בגימ"ל: (ב) החרם. החי"ת בקמץ לבד והוא סוף מפני הדגש: (ד) וחרה אף. בתיקון ספר תורה ישן וחרה אף צריך לכותבו בשיטה אחת ע"כ. ובמסכת סופרים נמנה וחרה אף עם השמות דאיכא בהו פלוגתא אם נחלקין או אין נחלקין: (ה) כי אם כה. במאריך או בגלגל לא במקף: מזבחותיהם. חסר וא"ו בכל המדוייקים והמדפיס והכהן נשתבשו בין בפסוק בין במסורת שמסרו כאן והעיקר שנמסר בשופטים ב' ויחזקאל ו' מזבחותיהם ג' אחד חסר ושנים מלאים דתורה חסר ודשופטים ויחזקאל מלאים וכן מלאפי במסורת כ"י. ואשיריהם. בתיקון ס"ת ישן ואשירהם במפתח ואשיריהם וכן המסורה מוכיח עד כאן. ולדרבא המסורה שלנו מוכיח איפכא שכן נמסר ואשיריהם ג' מלא בלישנא חד מהם ועל יו"ד קדמאה נאמר דומיא דויעשו האשירה דמלכים ב' י"ז וכן כתב הרמ"ה ז"ל על זה של תורה דילמוד בכל לישנא מלא יו"ד קדים לרי"ש וחסיר יו"ד תניין כתיב ואורא חסר יו"ד קדים לרי"ש ומלא יוד תניין חד מנהון ואשריהם ... דפרשה כלה ע"כ. וידוע שהרמ"ה לא דבר אלא בפסוקים של תורה: (ז) כי אתם המעט. בספרי ספרד הה"א בלא מאריך וכן נמנה במכלול עם מלין שנפל מהן בהיות חטאת התיבה שוא ובעל... כן המאריך באות השמות: (ט) מצותו. מצותיו ק' והכתיב מצותו חסר יו"ד וכן כתב הרמ"ה ז"ל והאזנת למצותיו חסר וא"ו תניין בין וא"ו קדמאה לתי"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא בר מן ג' חסרים יו"ד וסימן ולשמרי מצותו לאלף דור דסוף ואתחנן התשמר מצותו דחכרת את כל הדרך דוהיה עקב ועשית את מצותו דפ' מניין דהככת ושמע דכי תבוא לקלת המדפיסים היו כשוללים לא ראו אור המסרה ובמסרה המהלכו ואמו בזה ובדעשרת הדברות. ושומר תורה אסרהו: (יא) לעשותם. מהדו שכתו המדפיסים מעשיהם שהרי מסרו בפרשה זו על פסוק ויקרא משה לעשותם ב' חסרים וב' מלאים וזהו אחד מן המלאים וכן מסר הרמ"ה ז"ל:

פרשת עקב

(יב) עקב. בתורה: (יג) והרבך. אין יו"ד בין רי"ש לכ"ף: שגר. בספרי ספרד במקף לא בשופר הפוך: (יח) מהם זכר. דין למוד חסר וא"ו באורייתא: זכר תזכר. חסר וא"ו ודכוותה למען תזכר את יום צאתך דראה. ושיש דמסרי גבי תזכר דלא תירא מהם חדין מלאים דין וחד בנביאים וליתא דברותא דנוסחי דיקי תזכר דלא תירא חסר כתיב הרמ"ה ז"ל: (יט) הוצאך. בתיקון ספר תורה ישן הוציאך ובמחמת מחק יו"ד ע"כ. ובדפוסים ישנים כ"י מדויקים חסר יו"ד ומסורת עליו ב' חסר וכן בפרשת בא על פסוק כי ביד חזקה הוצאך נמסר ב' חסרים יו"ד וכן מסר הרמ"ה ז"ל הוציאך דהשמר לך דואתחנן ומגריה דשמור את חדש האביב דראה מלאים דמלאים מלא וא"ו ויו"ד כי ביד חזקה הוצאך ה' מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכוותה הוצאך דהמסה הגדלת: (כב) את הגוים האל. ה' סבירין האלה וסימנם במסורת פרשת תולדות יצחק: (כד) השמדך. לית חסר יו"ד והוא חד מן החסרים בלישנא השמדה והמ"ם במאריך במקצת ספרים: ח (ב) מצותו. מצותיו ק': (ג) ויאכלך את המן. לית חסר יו"ד ובמקצת ספרים הכ"ף במאריך:

*) עיין בס' הבחורי מאמר ג' סימן ל'. ובס' תפארת למדקדק ר"א בחור, ובס' תפארת ספרים מהר"ר יעב"ץ לס"ב. ד"ה א"ם.

מולא פי ה'. כל נגד כפא דסמיך ליואו רפי בר מן המפעלים והרכה מהן שהן דגש לה׳נן קריה כזה כי לא יתכן לומר פי ברפה קודם לשם כי לשון גנאי הוא בלשון לרפא ומלילה לשם יתברך ע״כ מלאשי: ושמעתי שבלשון לרפת פי ר״ל אין ולא ם ובכל הספרים הפ״א רפה כדינה ואין לנו לחוש ללשון לרפת שאין מבטלין דרכי לשון הקדש מפני שאר לשונות. ומלאנו עוד במיכה א׳ כי פי ה׳ לבאות דבר שהוא רפי: (ז) נחלי. בכתב הספרים הנו״ן בגלגל: (ט) אבניה ברזל. בכל ספרים מדוייקים סבי״ת רפה ואין כאן דין מפיק דקמץ הה״א מורה על נח נסתר כמ״ש בכלל מפיק ועיין ביחזקאל ז׳: (יג) ירבה לך. הלמ״ד דגושה: (טו) המאכלך מן במדבר. לים וספר ובנפסא כתיבת יד הכ״ף במאריך: להיטבך. מלא יו״ד קדים למי״ם וחסר יו״ד אחר הטי״ם ודכותה והיטבך והרבך דכלבים והוא חד מן ט׳ חסרים בלישנא הסנה וסימן נמסר ביחזקאל סוף סימן ל״ג במ״ג. ובמקלת ספרים הטי״ם במאריך: (יט) והיה אם שכח. סתומה: ט (ג) עם גדול. במקף ובמאריך: (ד) תרפשם. אין מאריך בוא״ו: (ז) למן היום אשר יצאת. בתיקון ספר תורה ישן יצאת במפסח יצאתם ע״כ. וזה משום מהמפורסם שבאה בפרשה בא וכן אומרת יצאתם ב׳ וסימן אשר יצאתם ממצרים. לא כארץ מצרים: (י) ועליהם ככל הדברים. הכ״ף בגעיא: (יח) ואשלכם. בדפוסים קדמונים ובספרים כ״י מדוייקים חסר יו״ד וכ״כ בעל הטורים ובעל מנחת כהן וגם במסורת הגדול נמנה עם החסרים בלישנא וכמו שכתבתי בפרשה שמות: (כ) ובאהרן. הוא״ו במאריך בס״ם: בעד אהרן בעת ההוא. ההוא כתיב בוא״ו וקרי בחירק ועיין מ״ש בפרשת דברים: (כא) ואת העאתכם. הוא בגעיה בס״ם: ואפרף אתו. בפסק: (כב) ובתבערה ובמסה. בכל הספרים כתוב ובמסה בפת״ח והולרכתי לכתוב זה מפני שרא״תי במסורת הדפוס סוף פרשת בשלח מסה ב׳ חוס קרסא ומפתנין חד כתיב סמ״ך וחד כתיב שי״ן וסימן מסה ומריבה ובתבערה ובמסה ע״כ. ולא מלאתי מסרה זו בשום ספר כתוב יד גם לא נמנה זוג זה עם ב׳ זוגים תיהדים חד סמ״ך וחד שי״ן וסימן בריש שיר השירים ובמדומה שהיא שגגה: (כג) ברנע. אין בנו״ן פשע בס״ם: לאמר. בזקף קטן: (כד) ממרים. בתיקון ספר תורה ישן מ״ם כאחונה קטנה וכן מנו אותה באותיות קטנות אבל ברוב הספרים לא נמלא כן וכן כתב בעל אור תורה שאין המ״ם זעירא: (כה) את הארבעים. בספרים כ״י ובדפוס קדמון האל״ף בליר׳ ובגלגל לא במקף: (כו) אל קשי. הקו״ף בשוא לבדו כרד״ק במכלול דף רל״ע ובשרשים ולוית חן ש׳ מ׳ פי׳ י״ו וכן כתב המזקוני ובעל מנחת כהן: (כח) מבלי. קדמאה דשלם לך אנבלא י שבייכא דמשנה תורה מלי: י (ב) את הדברים. בס״ם הקדמא באל״ף לא בה״א: (ח) בעת ההוא הבדיל ה׳ וגו׳. תנן בסוף הוריות לוי קודם לישראל ופרש״י לה בגמ׳ דכתיב בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי מתוך וגו׳. ובפי׳ רבינו עובדיה מברטנורה נמוב את שבט הלוי מתוך בני ישראל ואי גרסינן הכי בגמר׳ ל״ל שהוא פסוק מורכב משני פסוקים כאוקמיה דגמר׳ בכמה דוכתי כתיב הכא בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי וכתיב בפרשת במדבר ובפרשת בהעלתך קרב מתוך בני ישראל והוא כאלו נכתב הכל בפסוק אחד. וכבר הרוותתי בענין זה בד״ה א׳ ה׳. ואולם בילקוט משלי רמז תתקל״ד ליכא מלת מתוך ועיין בספר באר שבע דף כ״ג ע״ג: (יב) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שאל מעמך. כתב בעל הטורים שיש בפסוק ק׳ אותיות כנגד מאה ברכות וכן בערוך ערך מאה. גם הרב אבן ירחי בספר המנהיג כתב בשם רבינו יעקב ע״כ כי מלה במסורת פסוק זה כוליה בר מאה אתין ושואל מלא ע״כ. וכן כתב הרמב״ן בפירוש פ׳ ילירה דף כ״ג שכן כתב המקובל הרב ר׳ י״ע ז״ל בספר הנקרא כתם פז בשם הרב ר׳ אליהו המקובל דמלת שואל מלא ומשבון מאה יש בפסוק זה עכ״ל. אמנם בספרים שלנו חסר וכן כתב הרמ״ה ז״ל שאל מעמך חסר ודכותה ושאל אוב וידעוני וכן כתב הרב רבינו בחיי בספר כד הקמח אות ב״ת ברכה זה לשונו: ועוד שמלא בפסוק ל״ע אותיות ועם תוספת א׳ שאמרו ז״ל אל תקרי מה אלא מאה יעלו מאה. עוד ראיתי מי שרלה להוסיף וא״ו על מלת ללכת שבפסוק כדי להשלים המנין וכתב שכן הוא בספר ר׳ יוסף טוב עלם ואין לסמוך על זה כלל ועיקר: (טז) ערלת. השי״ן בקמץ גדול: (יז) הוא אלהי האלהים. הראשון קדש והשני חול וכן ואדני האדנים הראשון קדש והשני חול מס׳ סופרים פ׳ ד׳: ואדני. חד מן ז׳ מפקין א׳ בלישנא וסימן נמסר במ״ג סוף סדר וישב ועיין מה שכתוב בתילים סימן קל״ה: יא (ד) ברדפם אחריכם. מה אחד יש להפלא מהחזקוני שכתב אחריהם ופי׳ ברדוף המים אחרי המצריים והיינו דכתיב נערמו מים ותרגם אונקלוס חכימו מיא שחכמו והערימו לעשות רלון בוראם לרדוף אחרי המצריים עכ״ל. וכן בתיקון ספר תורה ישן מלאתי נוסחא זו וגם במקרא גדולה כתיב בהגהה ל״ע לרז״ל אחריהם ע״כ. ועד הנה לא ראיתי שום מדרש מפורש מזה אולי סמכו על הא דאיתא במדרש המכילתא פרשת בשלח על פסוק ומצרים נסים לקראתו מלמד שבכל מקום שהיה מצרי נס היה הים רץ כנגדו. וכן אמרו במדרש הובא בילקוט פרשת הנ״ל רמז רל״ה. וכן כתב רד״ק ביהושע סימן כ״ד על פסוק וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו. זה לשונו: ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שהם היו במצרים אחד שלא היה רולה להכנס לים היה הגל מורידו לים ע״כ. ובודאי דאי מהא לא איריא: (ז) את דכל מעשה. במקצת ספרים את בהביר לא במקף והאל״ף בליר׳: (י) כי הארץ. סתומה: והשקית. ד׳ נ׳ מנהון מלרע ודין מלעיל: (יא) תשתה מים. כ״כ בספרים מדוייקים כ״י ובדפוסים רבים בלא במאריך במלת תשתה ובמילואים נראה דלב״א יש מאריך בתי״ו ראשונה: (יב) תמיד עיני ה׳. המקובלים עליו לים חבר אל״ף ודרשו רבותינו בפ״ק דר״ה כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה ופי׳ רש״י שישראל עושין עלמן רשים בר״ה לדבר תחנונים ובקשה כענין שנאמר תחנונים ידבר רש ע״כ. וכן אמרו בירושלמי מרוב (נ״ל מרעה) לא ברשה ויהב לה אחרים טבא בפיאה ובפ״ב דתענית סוף פרק כספא ובמדרש חזית פסוק ראשך עליך ככרמל ובויקרא רבה פ׳ ל״א אמר הקב״ה לישראל ראשך עליך ככרמל הרשים שבכם חביבים עלי כאליהו שעלה אל הר הכרמל ועיין בס׳ הזוהר פרשת האזינו סוף דף רל״ג: (יג) והיה אם שמע. סתומה: (יז) ועצר את. בשיעה אחת כמ״ש סוף פרשת ואתחנן: (יח) לטוטפת. נתהלכתי מלאות מבוכה גדולה בין אחלי רבותי גאוני עולם על מלה זו ועיקר מחלוקותיהם תלוי בגירסת ופירוש בריית׳ דר׳ ישמעאל במנחות פ׳ הקומץ רבה דת״ר לטוטפת הרי כאן ארבע ע״כ. והרי כאן ג״כ ארבע דעות: (א) רש״י ז״ל פי׳ בפ״ק דסנהדרין

דבפ׳ כי יבאך ובפ׳ שמע לטטפת חסר וא״ו אבל בוהיה אם שמוע כתיב לטוטפות מלא כן הביא בעל חכמת שלמה: (ב) והתוספות כתבו שם ובהקומץ כי בוהיה כי יבאך כתיב ולטוטפת ובשמע ובוהיה אם שמע כתיב לטטפת חסר שני ווי״ן וכ״כ הרא״ש ז״ל דלא כתיב וא״ו בין ט״ת לתי״ו בשום אחד מהם. עיין א״ח סימן ל״ו ובהקדמת מקרא גדולה: (ג) ולרבינו ישעיה הראשון מטראני ז״ל דעת שלישית דוהיה כי יבאך ולטוטפת מלא וא״ו קמא וחסר וא״ו בתרא דפ׳ שמע לטטפת חסר שני ווי״ן ושניס אלו הם כדעת התוספות דוהיה אם שמע לטטפות חסר וא״ו קמא ומלא וא״ו בתרא וזה הפילפי הוא כדעת רש״י: (ד) ולריא״ז דעת רביעית והוא כדעת תוספות ורי״ף בשנים הראשונים אבל חלק עליהם באחרון וכתב לטוטפת מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו בתרא חהו ג״כ דעת הרמב״ם ז״ל וסמ״ג ומאירי והרמ״ה ז״ל ומסכימים למליאות הספרים והמסורת שלנו והו לשון ריא״ז מ״ה אומר שהוא חסר בוא״ו ראשונה ומלא בוא״ו אחרונה והמשתי כל הספרים ולא מלאתי שום ספר כדבריו ובכולן כתיב לטוטפת מלא בוא״ו ראשונה וחסר וא״ו אחרונה וכן אומרים כל הגאונים וכן הוא בדברי רבינו משה שהעתיק בו מן הספר המדוייק הידוע להם וכן עיקר כבקונטרים הראיות עכ״ל. גם בעל התרומה בריש הלכות תפילין אחר שהקשה קושיות רבות על רש״י ואמר שלא דקדק בדבר העלה בשם ר״י כדעת הרמב״ם ז״ל וסיעתו וכ״כ בסוף הלכות דמהוך גמ׳ שלנו יש ללמוד דאין בכל השלשה וא״ו אחר הט״ת עד כאן: הט אזנך ושמע דברי פי חכם מן הרמ״ה ז״ל ואלו הן ולטוטפת דבא אל פרעה מלא וא״ו קדמאה ודכותיה דוהיה אם שמוע וחד לטטפת דשמע חסר דחסר הכי כתיב בכולהו נסתי דיקי דאתו לידן והכי מפיר במסורתא ואי קשיא דרשא דר׳ ישמעאל הכי כאן ארבע דמשמע דסרין מנהון מפרין איכא לפרושי דהכי קא דריש ב׳ מלאין וחד חסר הא סמש דל חד לגופיה פשו להו ארבע למניינא ואף על גב דוא״ו דבין טתי״ן לא משמע רבוי אם איכו עבין לדוכתיה מהו עבין בין ט״א לתי״ו דמשמע לשון רבים והאי דלא כתביה בדוכתיה בין ט״א לתי״ו דא״כ כיון דהוה משמע בין למקרא בין למסורת לשון רבים הוה אמינא כאילו נאמן בד׳ עורות נמי ואי משום דכתיב ולזכרון דמשמע חד הוה אמינא אורסיה דקרא הוא אי נמי דאי עבד חד שפיל ואי עביד ד׳ שפיר דמי כתביה רחמנא בוא״ו בין חרין טתי״ן דמשמע נמי לשון יחיד לעכב ולאפוקי בד׳ עורות דלא. וכתב א״ה לכתביה חסר לגמרי דמשמע חד אי כתב הכי ה״א אפילו בבית אחד נמי דיש אם למסורת ולא למקרא כתביה רחמנא מלא וא״ו קדמאה דמשמע לשון רבים מדיתיר וא״ו ומשמע לשון יחיד מדלא כתבית בדוכתיה לאשמועינן דמלוסן בד׳ בתים בעור אחד ואם שנה פסל עכ״ל. ובעל אור תורה האריך בפי׳ הברייתא ואין זה מכוונת המיבור יעוין בספרו. כללא דמילתא נקוט בידך מאי דכייל בעל מנחת כהן כל אורייתא חסר וא״ו בתרא בר מן חד חסר דחסר דשמע ישראל: (יט) ובשכבך. הוא״ו במאריך לב״א וכן הוא בספרים כ״י ובדפוס ישן: (כ) מזוזות. מלא דמלא כמ״ש באורך בפ׳ בא: (כד) כל המקום: עיין יהושע א׳: גבלכם. חסר וא״ו ע״פי המסורת והג״ה במאריך במקלת ספרים:

פרשת ראה

(כו) ראה. סתומה: (ל) אחרי דרך. לריך להפסיק מעט במלת אחרי מפני השמש כמ״ש רש״י ז״ל: היושב. בהעתק הללי וכל ספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וכן במסורה פ׳ וימי יושב י״ז מלאים בתורה וכו׳ וחסר שם שנים מהם הא׳ והעמלקי והכנעני יושב בעמק דשלח לך והשני יושב דויאמר ה׳ אל תירא אתו דדברים. ויש יותר ראה המלאתי את לפניך ולריך לעבור עליו קולמוס. ובפסוק אל תירא אתו הנזכר שם הוא אשר יושב בחשבון דסוף חקת ופסוק בעבר הירדן בניא הים אשר יושב בחשבון דלא יבדיל דואתחנן זו היא מסורת האמתית שהביא הרמ״ה ז״ל ובסוף כתב הלין בספר מלאים וא״ו באורייתא ושאר לישנא דיושב באורייתא חסר וא״ו כתיב ושאר לישנא דכותה חסר בר מן א׳ בלישנא אחרי׳ ויושב יוסף את אביו ואת אחי׳ ומשור עליה כלהון מלאים בר מן ב׳ חסרים בנבי׳ וכתו׳: אצל אלוני מורה. ירושלמי פ׳ אלו נאמרין אמר ר׳ אלעזר בר׳ שמעון נזייתי לסופרי כותים זייפתם תורתכם ולא הועלתם לעלמכם כלום שהכתבתם בתורתכם אצל אלוני מרה שכם והלא ידוע שהוא שכם אלא שאין אתם דורשין לגזרה שוה ואנו דורשין לגזרה שוה נאמר כאן אלוני מרה ונאמר להלן בפרשת לך לך עד אלון מורה מה להלן שכם אף כאן שכם והכי איתא בבבלי: יב (י) שמה. השי״ן דגושה: (יא) והיה המקום וגו׳ עלתיכם וזבחיכם. דין למוד באורייתא מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו תנייתא ושארא עלתיכם כתיב חסר דחסר ובמסורת הדפוס יש במקום הזה שבוש ולריך להגיה כמו שכתוב במסורת ירמיה סימן ו׳: אשר תדרו. בספרים מדוייקים הדל״ת בדגש וכ״כ הכהן ובנסחאות כתובי יד מספרד ראיתי בגליוניהם בהגלי תדרו הדל״ת רפה וגם במכלול דף ל״ג כתוב בשם ר׳ יעקב בן אלעזר כי בספר הללי אשר בטוליטולא נמלא הדל״ת רפה וכן כתב האפודי בשמו: (יד) כי אם במקום אשר יבחר. בס״ם מלת אשר במקף לא בהזלא: תלוך. הכ״ף בדגש על פי המסורת: (יז) מעשר. כתב בעל א״ם שהעי״ן בשוא לבדו והדין עמו כמ״ש בנחמיה יו״ד ולמטה בפרשת עשר תעשר וכן ראיתי בספרים כ״י ובדפוסים קדמונים והמ״ם בלא מאריך: (יח) תשלח ידך. חסר יו״ד בכל ספרים מדוייקים ודפוסים ישנים גם לא נמנה בת״ג בכלל י״א מלאים שנמסר סימנם באיוב י״ד דליכא מינייהו רק ג׳ מלאים באורייתא וכ״כ הרמ״ה ז״ל את דמי אחיך תידך חסר יו״ד קדים לכ״ף כתיב וכל לישנא באורייתא חסר יו״ד כתיב בר מן ג׳ וכו׳ והם הכתובים במסרתנו: (כ) את גבלך. את במאריך ובמקף: גבלך. חסר וא״ו ובסלופי בן אשר וכן נמלי שבדפוס שנכתב מלא טעות הוא. וקשה לי שבכמה ספרים כ״י אין בגיה מאריך או מתג כמו שהוא בסוף משפטים וסוף שופטים: (כא) לויתך. חסר יו״ד בתרא בהעתק הללי ובכל ספרים כ״י מדוייקים ובספרי הדפוס ישנים וליכא באורייתא רק ב׳ מלאים דמלאים בפרשת ברשית בעגילא דלאדם וכן כתב הרמ״ה ז״ל על אלו הדין ב׳ מלאים בתרין יודי״ן כתיב ושארא באורייתא מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד תניין: ואכלת. בפשע לא בגלגל: (כב) את הלבי. את במאריך ובמקף: (כג) חזק. ברביע לא זקף קטון: (כו) רק קדשיך. הקו״ף בקמץ כתב כמו שכתבתי בשם המכלול סוף פרשת אמור וכ״כ בעל לשון למודים. ובכמה כ״י וגם בדפוסים ישנים הקו״ף במאריך: (כח) שמר ושמעת. כתוב במקלת ספרים שמר בראש הדף בס״ם שי״ן ביו״ה אא״ו ועיין מ״ש

בריש

בנים פרשה אחרי מות: אלוך. הכ"ף בדגש על פי המסורה: (לא) כל תועבת. הכ"ף בדגש: גם. גימ"ל רפה: ואת בנתיהם. חסר באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד: יג (ג) ונעבדם. בקמץ תחת העי"ן כמו ולא תעבדם: (ד) היסכם. היו"ד בחירק: (ה) כי דבר. הדל"ת רפה: (ז) בן אמך. הבי"ת רפה: (יא) וסקלתו באבנים. בעל לשון למודים מנאו בכלל הזכים שהם דגש באל יהו"א ואלה מן הספור כמ"ש בפ' אלוה בפסוק על שני כתפות: בקש. הבי"ת רפה: (יב) וכל ישראל. בס"ם הקדמא ביו"ד לא בכ"ף: (יג) כי תשמע. בס"ם מלת כי במאריך ובמקף: (יז) ושרפת באש. בס"ם ושרפת בגלגל באת בנביע ואין בהם קדמא אזלא: (יח) ונתן לך. מאריך בנו"ן: יד (ב) העמים. מאריך בה"א וזקף קטן במ"ס וכן הוא בס"ם: (ד) שור שה כשבים. כן הוא בפי"ן קודם לבי"ת כמו שמפרשי בפרשת ויקרא וכן הוא במליר נתיב: (ה) ודישן. בהעתק הלל' ובכל ספרים מדוייקים ומסורותיהם מלא יו"ד וחסר וא"ו. כמ"ש בסוף פרשת וישלח וכן כתב בעל מנחת כהן: (ו) שתי פרסות. בתחלת פרשת והרמ"ה כתב בבורשת פרס ושסעת שסע דויהי ביום השמיני חסר וא"ו כתיב ומבליה דמשנה תורה מלא וא"ו כתיב: (ז) והמפריסי. בהעתק הלל' ובמפרשי ירושלמי ובמפרשי ע"כ. ובמסורת ג' דין מלא ודפרשת שמיני חסר כמ"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל: והמפריסי. אחד חסר ואחד מלא וסימן והמפרסי הפרסה דאף את זה ואכלו דין חסר יו"ד קדים לפמ"ך כתיב. והסגולה דמשנה תורה מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתחלה דסוף סיבוסא: ואת השפן כי מעלה גרה המה. ג' כתיבין ה"א בהדין לים' וסימן כי מעלה גרה הוא דגמל ודשפן דשמיני כי מעל' גרה המה דמשנה תורה. ולע"ג דלשון רבים הוא כתיב ה"א: גרה. השני והשלישי הגימ"ל רפה: (יא) כל צפור טהרה. חסר וא"ו כמ"ש בריש נח: (יג) והראה. בריש ובפרשת שמיני בדל"ת והכי תוכח בחולין פרק אלו טריפות ובמסורת מערבת אות הדל"ת חשיב להו. בה"ב מן חד וחד. חד דל"ת וחד רי"ש: והדיה. הדל"ת דגושה: (טז) את הכוס. מטעי ביה דאמרי ואת: (יט) וכל שרץ העוף טמא הוא לכם. סימן דתורת כהנים שקץ הוא לכם דמשנה תורה טמא הוא לכם ואפ"ה או בכל שקץ טמא: (כא) לא תאכלו כל. בגלגל לא במקף ונמצא כל רפה: לנכרי. הלמ"ד בשוא חזקוני. ומסורת: (כב) תעשר. בספרים מדוייקים כ"י העי"ן בשוא לבדו ובלא מאריך במ"ס וכן כתב בעל אור תורה ודוגמתו את כל מעשר תבואתך בשמוך: ואיה שיש לפקפק בזה אבאר בנחמיה סימן י"ד בעזרת העוזר יתברך שמו: דגנך תירשך. מן ריש הפרשה דדברים עד עשר תעשר כתיב דגנך ויצהרך. ומן עשר תעשר עד סוף ספרא כתיב דגנך ויצהרך וכולה מלא יו"ד וחסר וא"ו בתר רי"ש: (כו) ואכלת שם. השי"ן דגושה: וביתך. אין יו"ד בין תי"ו לכ"ף וכן כתב הרמ"ה ז"ל מה אלהם מכל כלי ביתך אלא חד יו"ד קדים לתי"ו וכל ליסנא דביתך באורייתא דכותא: (כח) מקצה שלש שנים. סתומה: טו (ד) לא יהיה בך. אלא לא במאריך ואין בה מקף: יהיה. במאריך לבד ביו"ד, ומקף אחריו. לכן בי"ת בך דגושה מדין דחיק וכן הוא בס"ם אבל בספרים אחרים אלא יהיה במירכא ביו"ד שניה ואין מקף אחריו ולפיכך הבי"ת רפה: בך. הבי"ת דגושה: (ו) גוים. הגימ"ל דגושה: (ח) ידך לו. האל"ף רפה: די. בדגש: (ט) בליעל. הבי"ת רפה: (י) בכל מעשך. בספרי ספרד בתאג ובמקף וכן הוא בהגהת הגהיות והמלאות אלה מבעל אור תורה ומכל מקום קריאתו בקמץ חטוף כמו מלאכות למעה על כל הבכור במ"ד: (יא) ולאביינך. בסיקון ק"ם ישן ולאביונך ובספר זקן מלאתי ולאבינך ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא חסר כמו שנמסר בפרשת משפטים וכ"כ הרמ"ה לא שפה מתשפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכותא ולאבינך באלהך ודכותא ואלו אבירי עמך הלין ג' חסרים בליסנא: (יב) ועבדך שש שנים. הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך במקצת ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וכן ועבדך שש שנים בירמיה סי' ל"ד והם שנים דומים במקומם: (יד) ומגרנך. הגימ"ל דגושה: ומיקבך. הבי"ת רפה: (יח) באלחך. הטעם בימין הכ"ף כי אינו טעם אלא קדמא: משנה. המ"ן בגעיא: (יט) כל הבכור. בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס ישן מלת כל במאריך ובמקף בין שתי המלות כמו שכתבתי לעיל אצל בכל מעשך ורבים כיוצא בהן בספר תילים סימן כ"ב ל"ד כ"ח ע' ע"ב פ"ז קי"ו וכן במשלי סימן ו' י"ח כ"א וד"ה ב' ב"ע ובירמיה סימן א' ב' מ"ב. ובגיליון א' מהם כתוב עליו ג' מוקפים ומתוגים וע"מ קריאה כולם בקמץ חטוף כי לא נמצא רק כל עצמותי תאמרנה תילים ל"ה: כל אחי רש משלי י"ט שהם בקמץ רחב ע"פ המסורת שאין בהם מקף וזה שלא כדברי ר' אלקנה הספרדי שכתב כי הטעם מונע אותו ומעמידו אף על פי שהוא בקמץ גדול כי לכן בא הטעם לשנות הברת הניקוד מקמץ לפתח במבטא כמו כל הבכור כל המסלה: (כ) תאכלנו. הראשון השי"ו רפה: טז (ג) לחם עני. חסר וא"ו עיין ספר הזוהר פרשת בראשית דף ל"ג: בחפזון. הבי"ת רפה: (י) כאשר יברכך. י' דמטעין דקריין אשר בקריאה וסימנם במסורת יונה סימן א': (יג) תעשה לך. אין בלמ"ד דגש: (טו) בכל תבואתך. בדפוס קדמון ובספרים כ"י מדוייקים הכ"ף בחולם ותשובה הפוך לא בקמץ ובמקף וכ"כ א"ס: (טז) יראה כל. הכ"ף רפה: יזכר. המי"ת בקמץ: הסכות. מלא וא"ו הנייכא כמ"ש בפרשת אמר ובריש פרשת בשלח:

פרשת שופטים

(יט) לא תכיר פנים. ג' סבירין ולא כמ"ש בפרשת משפטים סימן כ"ג אחר לא ישמע על פיך: צדיקם. בהעתק הלל' ובכל ספרים מדוייקים חסר יו"ד תנינא וכן במסורת כל אורייתא חסר יו"ד בתרא בר מן א' מלא דמלא ויסלף דברי צדיקים דמשפטים כמ"ש בפרשת ואתחנן: יז (ב) בעיני יהוה אלהיך. כל שם קודש שהוא במקף תמוה כגון זה. כך מצאתי בספר ישן: (ד) והגד לך. בדגש הגימ"ל: (ח) ממך דבר. הדל"ת רפה: דם. בפסק: (י) ועשית על פי הדבר. אלי הספר בפסוקים: (יא) לא תסור. כתוב במסורת דמטעין ביה ולא והא דלא חשיב ליה בהדי אלמא אחריני דסבירין ולא כדאמר בריש פרלא דהתם קא חשיב הנהו דקדי' להו בפסוק לא אחריתא: (יב) שמע. ב' חסר וא"ו וסימן ואם ביום שמע אישה יקים. לבלתי שמע אל הכהן. ודכותא בשמע ה' את תלנתיכם. ומקרא דמקרא עליהם דקדמאה לית כותיה חסר כתיב שבועת דמכוייסין בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. הרמ"ה ז"ל. לשרם. לית מלעיל: (יד) וישבתה. בה"א וכן במסורת לית מלא: (טו) תשום. חד מן ג' חסרים וא"ו קדמאה ויו"ד ומלא וא"ו בתרא וסימן לא תשפון לראות פני דוינם. ואשאלה אתכם ולא תספון לעמד דבכר. לא תספון לשוב דבכא וחד בלמוד בתורה מלא בתל"פ קדים לסמ"ך חלופי וא"ו וחסר יו"ד ומלא וא"ו לא תאספון לתת תבן דשמות זו היא המסרה האמיתית עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. וכזאת מצאתי בספר הרמ"ה ז"ל. והמדפיס במ"ג סוף פרשת וארא גרע והוסיף ודרש שלא כהוגן: (יח) מלפני. בטפחא: הכהנים. במרכא. הלוים. הלמ"ד רפה: (יט) וקרא בו. במסורת פרשת שמות מונה זה עם ו' דסבירין בה: (כ) ימין ושמאול. עיין מה שכתבתי בפרשת עקב על לא נטה ימין ושמאול: בקרב. הבי"ת דגושה: יח (י) מעביר. במירכא לא בתביר: (יג) תמים. כתב בעל הטורים שהתי"ו גדולה וכן נמצא במקצת ספרים ותיקון ס"ת ישן מה שאין כן בספרי ספרד ובאלפ"א בית"א רבתא שלהם כותביה תי"ו כשאר אותיות. דומכתב אספר: (יד) כי הגוים האלה. אין בו פיסקא: (טז) לא אוסף. הקמ"ץ בציר"י. חזקוני: (יז) היטיבו אשר דברו. ב' מלא דמלא דואתחנן ודשופטים מינה קדמאה כתיב כל בתראה לא כתיב כל: דברו. הדל"ת רפה: (יח) בפיו. הבי"ת דגושה: (יט) האיש. בשוא: (כא) לא דברו. הדל"ת רפה: יט (א) בעריהם. הבי"ת רפה: (ד) תמול. השני מלא בהעתק הלל' ובספרים מדוייקים וכבר העמדתיך על האמת בפרשת ויצא על פסוק והנה איננו עמו כתמול שלשום: (ט) ויספת. בקדמא לא בפשטא: (יא) אחת הערים האל. ח' מטעין בלשון האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק: (יג) ובערת דם. הדל"ת רפה: (יד) תסיג. הסי"ן בפתח: (טו) כי יקום. אין בו פסקא: (יט) כאשר זמם. רד"ק כתב כאשר זמם בא' מכלול שקל פעל עם הזרים שהם פעלים ואינם בהפעל והם קמוצים ובמ"ב עליו ר' אליה המדקדק כי לא נמצא כאשר זמם רק בפתח וכן כאשר זמם ה' לגלות (ברכות זכריה) אינו קמוץ גם במ"ג לא חשיב רק עשה ה' אשר זמם: (כא) ולא תחוס עינך. בכל ספרים מדוייקים חסר יו"ד בתרא וכן חסר הרמ"ה שם לא עיניך ורלה דלך לך מלא תרין יודי"ן כתיב וכל ליסנא דעיניך באורייתא דקרית מ"ן דידיה בסגול דכותא מלא תרין יודי"ן בר מן ג' חסרים יו"ד תניין וסימן לא יקשה בעינך בשלחך פרשת ראה ולא תחוס עינך כתם בנפש וקצתה את כפה לא תחוס עינך ושארא מלאים תרין יודי"ן באורייתא וכולהון מלאים יו"ד קדמאה ע"כ. ובמסורת פרשת ראה חשיב ו' חסר בליסנא אלהא באורייתא כדאמרן ותסרא בשאר קריא: כ (א) כי תצא למלחמה על איבך. חסר וא"ו ויו"ד. וכן במסורת כל אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד בר מן ב' חסר דחסר וסימן כי תצא למלחמה קדמאה דהוא דין ואיבך ואכלת פרי דכי תצור וכן מסר הרמ"ה ז"ל וכל שאר אורייתא איביך כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד ועיין ג"כ במ"ג מזמור פ"ג: ורכב. הוא"ו בגעיא: (ג) בקרבכם. הרי"ש בקמץ חטוף כמו יען מאסכם הדבר הזה (ישעיה ל'). והנה רוב העולם טועים בקריאת המלה הזאת לא בלבד בנקודתה כי אף קורים אותה בקרבכם בבי"ת וכבר מנו אותה בעלי המסורת באלפ"א ביתא מן התבות אשר כ"ף בראשיהם וכל חד לית דכותיה. ספר הכתבה אות הכ"ף: (ה) יחנכנו. החי"ת בשוא חזקוני: (ו) נטע כרם. בא מלרע שלא כמנהג: יחללנו. היו"ד בשוא והחי"ת בפתח. חזקוני: (יג) והכית. חד מן ה' והכית בטעם מלרע: (יד) כל שללה. כך דינו ומטעים ביה דאמרי וכל שללה: (טו) הגוים האלה. במקצת ספרים כתובי יד מדוייקים הגוים במקף והגימ"ל במאריך ותנו דעת ב"א כפי מה שמצאתי בספרי ב"א וג"כ כ"י ולג"ב המאריך ביו"ד. ובלא מקף וכן בס"ם כ"י נכתב כאן בגיליון אשר הגוים נפתח הגוים*): (יז) והפריזי הזי"ן דגושה: (יט) כי האדם וגו' להבאם הלמ"ד בגעיה: במצור. הצי"ו בקמץ לבד ובלא מאריך בצי"ו: (כ) עצם. כתב המאירי עושה מלא ובספר מדוייק חסר עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל. ובמסורת ע"ש ה' קמצין ומלאתי כולם חסרים: כא (ב) ועמדו. הדל"ת בשוא לבדו כמנהגנו לתפארת הקריאה: (ג) והיה העיר הקרבה. במסורת כ"י הקרובה ב' ומלאים וסי' הבתולה הקרובה. והיה העיר הקרובה מלוגתא אם מלא או חסר עד כאן. אבל הרמ"ה כתב הקרבה אל החלל חסר וא"ו כתיב וחד מלא א"ו ולאחתו הבתולה הקרובה אליו אשר לא עבד בה. הכן בפ"ב דפרה הכן עליה עול פרה עלה עליה זכר פסולה ובפסחים פ' כל שעה ובמציעא פ' אלו מציאות מייתי לה ואמרינן התם מ"ע אמר רב ספא אי כתוב עבד וקריא עבד עד דעביד בה איהו אי כתיב עובד וקרינן עובד אפילו ממילא נמי. השתא דכתב עבד וקרינן עובד עובד דומיא דעבד מה עבד דניחא ליה אף עובד דניחא ליה וכל"ל בילקוט וברמב"ם פרק א' מהלכות פרה: בעל. חסר וא"ו בהעתק הלל' ובכל הספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס ישן וכן כתב הרמ"ה ז"ל אשר לא עלה עליה על חסר וא"ו כתיב וכל ליסנא דעל עלו עלכם כולהו חסרים וא"ו:

(ז) לא שפכה. שפכו קרי: (ח) לעמך. בקדמא והיא לימין הכ"ף:

פרשת תצא

(י) כי תצא. פתוחה: על איביך. כתב בעל הטורים על איבך חסר יו"ד שבמלחמת יחיד הכתוב מדבר ולגב שיטתיה לא דק דעלי דאמור במסורת כי תצא למלחמה על איבך חסר יו"ד לאו על דין איתמר אלא על כי תצא למלחמה קדמאה דפרשת שופטים כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה והמאירי ז"ל שזה מלא יו"ד הוא ולא תקשי לך מלאות ונתנו ומלת שביו דמורים ל' יחיד דאיכא נמי תרי אחריני דכותים ונתנך ה' נגף לפני איביך בדרך אחד תצא ועבדת את איביך אשר ישלחנו וכ"כ אור תורה: (יג) בביתך. בי"ת כלשונה דגושה: (טו) הבכר. הבי"ת דגושה: (כג) כי קללת. הלמ"ד בשוא לבדו ומה שכתב בעל מכלל יופי בזה למד ממכלול דף ל"ד ודעתי הוא כמו שכתבתי בריש פרשת לך לך ומשלי כ"ו ודוכתי אחריני: כב (ב) לא קרוב. בלא מקף באתנח: קרוב. בכל ספרים מדוייקים מלא ובמסורת פרשת שמיני על פסוק בקרבי אקדש נמסר ג' חסרים בליסנא ואין זה מהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל והיה קרוב אלי מלא וא"ו כתיב וכל קרוב גרידא באורייתא דכותא מלא וכל הקרב באורייתא חסר וארבעה כתיבין באורייתא וכולהון בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ואית דמסרי בהון תרין חסרים ואמרי לה תלתא חסרים ואמרי לה ארבעה חסרים וחד מנייהו והקרב אליו דמשמרות וכולהון משתבשי דעל כרחך ארבעה חסרים נינהו וכולהון באורייתא וסימן הקרב אל ביתו פרשת בא. כי אם לשארו הקרב אליו פרשת אמר. אבל גואלו הקרב אליו פרשת בהר סיני. הקרב אליו דפרשת נשאת דמיכסם. ודכוותא בליסנא

*) בס"ם להמרפ"ד כתב הגוים בקמ"ץ ולא ידעתי מי הכריחו לזה? ומלת נפתח הכים בטעות ול"נ תיבת נפתח לי"ל המפתח אשר הזכיר פעמים רבות. ד"ה.

מקרב באו דהאזינו עכ"ל. ובמסרה גדולה נמסר הקרב ה' חסרים ד' כדאמרן וסימני׳ והקרב אליו כרשמא דמסורת׃ דרש. בספרים מדוייקים כתובי יד ובדפוסים ישנים אין בדל"ת געיא׃ שמו. עיין מ"ש בסוף פרשת שקת׃ (ה) תועבה. המי"ו רפה׃ (ו) קן צפור. בחמשה אלופיות גדולות קו"ף קן גדולה וי"א נו"ן דקן ובס"ם לא נהגו כך קו"ף קן לה דתילים סי' פ"ד׃ (ט) המלאה. המ"ם בשוא לבדו כן כתיב׃ (י) בשור ובחמור. בחילופי ב"א ת"כ שבדפוס לב"א בשור׳ובחמור לב"נ בְשׁוֹר ובחמור ובס"ם במאריך ובמקף וי"ם במאריך בלבד׃ (יג) תקחה בה. הבי"ת בדגש מדין דחיק׃ (טו) אבי הנער. רה ק'׃ בתולי הנער. רה ק'׃ הנערה. בכל הספרים המי"ן בשוא לבדו ובמסורת ג' וסימן ולקח אבי. ועלתה יבמתו. והפרשים שת שתו השערה (ישעיה כ"ב). וכולהו איכהו בשוא למודיה. אך יש הפרש ביניהם שהראשון והשלישי השי"ן בקמץ מפני ההפסק והאמצעי בפתח כמ"ש בסוף הפרשה וכן במסורת כ"י השערה ג' ב' קמץ וחד פתח וסימן וכו' כדלעיל וחד מעיני מלחמה ערכה (ישעיה כ"ה). ואל יקשה בעיניך שרד"ק הביא השערה דסוף סידרא ולא כתב האחרים שלא הולרך להביא אלא מה שמלא בו סילוף בספרים ורלה לתקן המשוש׃ (טז) אבי הנער. רה ק'׃ (יח) ולקחו זקני הָעִיר. הטעם *) בה"א בספרים כ"י וכן כתב א"מ׃ (יט) מאה כסף. הכ"ף רפה אף כי אלם מאה מלמיל ואין כאן דין אתי מרחיק כי הה"א פרשים׃ ונסמו לאבי הנערה. ליש אלא בתורה והכי נמי אמרינן בכתובות פרק ג' ופרק ד' אמר ר"ל המוליא שם רע על הקטנה פטור שנאמר ונתנו לאבי הנערה נערה מלא דבר הכתוב וכו' ולפיכך יש לתמוה על הרמב"ם ז"ל והקרית ספר דבריש פרק ג' מהלכות נערה בתולה כתבו ואינו חייב עד שיוליא על הנערה שנאמ' והוליאו את בתולי הנערה נערה מלא דבר הכתוב וגם הסמ"ג בעשין כ"ה כתב כן וזה שלא בדקדוק וכבר העיר בזה הכסף משנה. ונפתורכו מז"ל בספר הזוהר על מה שכתוב בכל הפרשה נער חסר ה"א והטעם כי סה"ד רומזת לה"א שהרוכה על שם והיא סקרה מן הנערה הזאת אך ונתנו לאבי הנערה מלא כי היא בשלימותה וזהו כי הוליא שם רע על בתולת ישראל ורמז לכנסת ישראל על מעלה. פבין מכאן עונש המוליא שם רע עד היכן מגיע קלקולו. ריקנאטי ועיין עוד בזוהר דפוס קרימונה פרשת בראשית עמוד פ"ז׃ (כ) בתולים לנער. רה ק'׃ (כא) והוליאו את הנער. רה ק'׃ (כג) כי יהיה נער. רה ק'׃ (כד) את הנער. רה ק'׃ (כה) ואם בשדה. תוא"ו בגעיא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס קדמון וכן הוא בחילופים לבן אשר׃ את הנער. רה ק'׃ והחזיק בה. מאריך בזי"ן ולא בה"א׃ (כו) ולנער. רה ק'. תפ' בן סורר ומורה שכן ואלו הן שמלילין אותן בנפשן הרודף אחר חברו להרגו אחר הזכור ואחר הנערה המאורסה וילפינן זכור ונערה מדכתיב ולנער בלא ה"א קרינן נערה כדרש תקרא ונדרש מסורת נער להביא את הזכור נערה כמשמעה׃ אין לנער. רה ק'׃ (כז) לעקה הנער. רה ק'׃ (כח) כי ימלא איש נער. רה ק'׃ (כט) לאבי הנער. רה ק'׃ ולו תהיה לאשה תחת. אלא לאשה ברביע לא בזקף קטן׃ לא יוכל שלחה. בתשורה מלכה ביה טיפחא קדמאה לשלחה בלמ"ד מנייגא דלקמן שלחה גרידא וסימנך כגלל שלל והוא חד מן י"ד זוגים קדמאה כתיב ל' ותנייתא לא כתיב ופי' נמסר במסרה כנפת מערכת הלמ"ד׃ **כג** (ב) פלוע דכה. בסוגוסי ודכתי עד אחד לדפס לשום את יעף דבר אם כתוב דכא באל"ף או בה"א ואשאל את הסופרים ואין מגיד לי. ובספרי הדפוס וגם בכמה ספרים קדמונים כ"י כתוב דכא באל"ף ובכולם נמסר דכא ב' ופי' פלוע דכא. ואת דכא ושפל רוח. משב אנוש עד דכא. והנה ג"כ דעת רד"ק כי בשרשים שרש דכה בה"א אין גם אחד מהם ובשרש דכא באל"ף הוכאו שלשתם אבל בהעתק הללי כתוב דכה בה"א ולזה כיון בעל מאיר נתיב שהביא שניהם שלשתם בשרש דכא באל"ף וגם כתבו בס"א בשרש דכה וכן לאותי בספר כ"י מדוייק ישן נושן ומסרה דידיה הכי דכה ב' ב' כתיב ה"א וחד כתיב אל"ף ופי' לא יבא פלוע דכה. ואת דכה ושפל רוח. משב אנוש עד דכא. חד בתו' חד בנביאים חד בכתובים ובפסוק ליתכא גופים איתמסר נמי בתסרא הדין בתילים ובעל אור תורה הביא שתי הסברות ולא הכריע. אלו דבריו׃ דכה בה"א כתיב בכל ס"ם וכן כתב הרמב"ם ז"ל. ותמהני על המאירי שלא הזכירו אבל בג' קדמונים מלאתי דכא באל"ף ובשנים מהם תקור בסדיא ג' וכתיבין א' עכ"ל. ואם סייעי כדאי להכריע אמינא דקים לי כהרמב"ם ז"ל דבכל מילי דהאי ספרא עבדי כוותיה דגברא דמהכא הוא ודאי דק ואשכח למיקם עלה דמילתא שפיר וכ"ש דס"ם מסייען ליה. גם אחי יבעשי ואלאתי כן בכמה ס"ם המעתיים הספרים והמעולים וכן כתב ר' יוסף הכהן בשימוני המסרות דכה בתורייתא בה"א וסימן לא יבא פלוע דכה. אחר ימים שכתבתי כל זה בא לידי ספר מסורת סייג לתורה להרמב"ה ז"ל. ולהיות סניתים אלי כל דבריו שאמרים בתמפש ומישרים העתיקם כאן ואלו הן׃ לא יבא פלוע דכה בראות דנוסחי דיקי ס"א כתיב בסוף סיבותא. ומסורתא דמסיר עליה סלקא סרין כתיב אל"ף וחד ה"א כתיב וסימן פלוע. ושפל רוח. משב אנוש. מליעא ה"א כתיב מכלל דאורייתא כתוב אל"ף פשוטא דסברא הוא ומסורתא לאו מליעא כן אמרה אלא פליעא. וסברא הוא דליתסגם ביה והכי נמי מסתברא דהא כולהו נסחי ואת דכא ושפל רוח אל"ף כתיב ואי מליעא ה"א מליעא הי ניהו ואת דכא. ושפל רוח הא בכולה נוסחי דיקי אל"ף כתיב אלא ודאי שמע מיניה כדאמרן ואשכחן מסורת דיקא דמסיר עליה סלקא חד כתיב ה"א ותרין אל"ף דאורייתא כתיב ה"א. ובמסורת אחריתי משמע דכולהו כתיבי אל"ף ותיובתא הוא עכ"ל. ממושים דכאי רוח יהיה מעשך לאור להמיות רוח שפלים ולב נדכאים אמן׃ (ה) לקללך. הכ"ף דגושה ועיין מה שכתוב בקהלת סי' ז'׃ (ו) לך. הלמ"ד דגושה׃ (ח) לא תתעב אדמי לא תתעב מלרי. הוי"ן הראשונות היו לאויות לסדגש מדין אתי מריום בג"ד כפ"ת וכן רפות והמיל בו טעם הסכם אבן עזרא לפי שתחיבה הראשונה זעירא ותחיכן כמו מלה אחת. כן מלאתי כתוב בספר דקדוק ישן כ"י שהיה בבית מדרשו של הגאון דורי מורי תרבי ז"ל כמוהר"ר משה קזיס וכמו כן אמר לא תדבר (מלכים א כ"ב) ובכלל זה ואל מי תדמיוני ואשוה (ישעיה מ') וכן למי תדמיוני ותשוו (ישעיה מ"ב) אבל ואל מי תדמיון אל. תסי"ו דגושה מפני שמפסקת שנאמר מי ועיין מה שהתבתי בפ' ואלה על שמה מדבר׃ (יא) מקרה לילה. נמסר עליו ליש דגש והוא לתפארת הקריאה ימכן שהפ"ס לשמות ודגש הקו"ף לתקרון נו"ן מן. מכלול סקל בָּעַל׃ (יג) שמה. השי"ן דגושה׃ (יד) על אזנך. חסר יו"ד ובפ"ק דכתובות דרש בר קפרא אל תקרי אזניך אלא אזנך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו. וכמת גלקא פוט דדרשינן הכי מדקאמר אזנך ולא קאמר זיינך ועיין בספר בארך הגולה ריש באר שלישי. ולשון הרמ"ה ברונא דנסחי דיקי חסר׳דחסר כתיב בלא יו"ד. ואית נוסחא דכתיב ביה אזנך מלא חד יו"ד בין נו"ן לכ"ף ומדא מסורת מסייעא עליו ליה כוסיה ומלא ואחרי רבים להטות׃ ותפרתה. כתיב בה"א וכן כתב הרמ"ה ז"ל דין למוד מלא ה"א בסוף תיבותא באורייתא ובמסורת שלנו ב' א' מלא ותפרתה בה ואי' חסר וחפרת לבעם תשכב (איוב י"א)׃ (טו) והיה מחניך קדוש. מלא יו"ד על פי המסורת וא' לסוד חסר יו"ד באורייתא והיינו כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך קדמאה דפסוק׃ (יז) לא תוכרנו. המי"ו בדגש׃ (יט) לא תשיך. אין בו פיסקא׃ (כד) מולא שפתיך תשמור. כתוב במקלת גליונים ותיקון ס"ת מולא שפתיך בראש הדף בס"ת מ' בי"ה שמ"ו ועיין מ"ש בפרשת בלק על מה טבו׃ (כו) כי תבא בקמת רעך. בסמ"ג חלק הלאוין סי' קס"ב כתיב ל' זה׃ כתוב בפ' כי תבא. כי תבא בקמת רעך וגו' והניח בידך ולא במגל ולא בחרמש וכאשר הזהיר לפועל שלא לקטוף קמה ולאכול כי אם ביד כך הזהיר בכרם שלא לגלור לגורך אכילתו בדבר שדרכו לגלור שהרי סמוכים זה לזה ואפי' ר' יהודה דלא דריש סמוכים. במשנה תורה דריש ועוד דכתיב כי תבא בכרם רעך וכתיב וכי תבא בקמת רעך וא"ו מוסיף על ענין ראשון ולמדין זה מזה אמנם בס"ם אין שם וא"ו ע"כ. ומרלוח נפלאתי על זה כי לא ראיתי ולא שמעתי מימי שיהיה מחלוק' בדבר לא בבבלי ולא בירושלמי וחוץ מהם. ואם למשך אדם לומר איכה נדע בירורו של דבר אמור לו כי מפי המסורת ידענו שכתוב כי בלא וא"ו וגדול הדור אמרה ומנו הרמ"ה ז"ל שכתב כן במסרותיו כל ספר דברים ריש פ' כי בר מן ס' ריש פסוק וכ"י. וסימן וכי ירבה ממך הדרך. וכי תשלחנו חפשי. וכי יהיה בו מום. וכי יבא הלוי. וכי תאמר בלבבך. וכי יהיה איש שנא. וכי יהיה באיש חטא משפט מות. וכי תחדל לנדר׃ **כד** (א) בה. הבי"ת רפה׃ כריתת. ומכירו שניהם מלאים יו"ד וספרים וא"ו בהעתק הללי ובמסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל׃ (ג) ימות. מלא בכל הספרים וכן מסר הרמ"ה ז"ל מן ימות גם הוא מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותה מלא׃ (ד) לא יוכל. אין בו פיסקא׃ בעלה. העין בשוא לבדו׃ שלחה. הלמ"ד דגושה׃ (ה) לכל דבר. ס' ד' זבירין כל וקרין לכל מגורת סוף תרומה׃ (ו) לא יחבל. בשוא ופתח החי"ת ורפה הבית. שרשים׃ (ז) והתעמר בו. במסורת פ' שמות מונה זה עם ו' דקבירין בה׃ (ח) כאשר לויתם. י' דמטעים דקבירין אשר. מסורת יונה סי' א'׃ (י) משאת. השי"ן ימנית׃ (יג) וברכך. הרי"ש בשוא לבדו במקלת ספרים ומקלתם בחטף פתח וזה תלוי במנהג ספרים כמ"ש בריש פ' לך לך׃ (טו) ולא תבוא. הוא"ו בגעיא׃ נשא את נפשו. בכל הספרים חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה׃ (טז) לא יומתו. פרשה סתומה׃ (יח) ולא תחבל. בשוא לבדו המי"ם ודגש הבי"ת כ"כ רד"ק בשרשים דהלכו אחריו המכלל יופי ובעל הלשון ורב פעלים אבל בספרים כ"י מדוייקים וספרי הדפוס המי"ם בחטף פתח והבי"ת רפה וכ"כ א"מ׃ (יט) קלירך בשדך. הבי"ת רפה׃ ושכחת. הוא"ו בגעיא בס"ם׃ (כ) תחבט. הבי"ת בדגש׃ **כה** (ב) בן. במירכא לא תביר׃ (ז) השערה. השי"ן בפתח והעין בשוא לבדו ומלמעיל מכלול דף כ"ו וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים וכ"כ א"מ ועיין מ"ש לעיל בפסוק אל זקני העיר השערה׃ הזקנים. הזי"ן דגושה׃ לא אבה יבמי. סוף פ' אלום חלילה רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקא מלטער ומקרי לא ולא אבה יבמי וגו' וכתבו התוספות לא אבה כתיב בספרים ישנים וכן מוכח במסורה לא אבה ג' דמתיכי לא אבה ה' השחיתך. לא אבה יבמי. וישראל לא אבה לי. ויש ב' לאשי פסוקים במשנה תורה. ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם. ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת. ולא אבה נוטא כליון דשאול. וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה דיפתח. עד כן לשונו. וכוונתם לומר דלותם שנים דמשנה תורה ליכא במסורת המספרים לפי שהם בוא"ו אבל הן במסורת שכולן ריש פסוק והתוספות לא הביאו אלא השנים שכן במשנה תורה וכתבו עוד ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת וכו' ר"ל שאעפ"י שאין בוא"ו לא שייכי לאותו מסורת לפי שאינו בריש פסוק ועיין עוד בסכמת שלמה ואין להאריך יותר׃ (ט) הזקנים. הזי"ן דגושה׃ (יא) יחדו. הדלת דגושה׃ (יב) עינך. חד מן ו' חסר יו"ד בפרשה בליטנא כמ"ש בפרשת שופטים׃ (יז) זכור. פתוחה׃ (יט) ושים בהנים. בכמה ספרים אין בבי"ת געיא׃ תמחה את זֵכֶר עמלק. כתוב במלכים א' י"א כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זָכָר באדום ואמרו בב"ב פרק לא יחפור דכי אתא יואב לגבי דוד א"ל מאי טעמא עבדת הכי א"ל דכתיב תמחה את זָכָר עמלק. א"ל והא אנן זֵכֶר קרינן א"ל לדידי זָכָר אקריון שיולים לרביה א"ל היכי אקריתון א"ל תמחה את זָכָר עמלק שקל ספסירא ונפק למיקטליה וכו' עיין בפי' הכסב"ם והר"ן ז"ל שם ושמעינן מהכא דמיבעי ליה למיקריה לדרדקי לאשתמושי בהון דלא ליטעו בקריאתהון דלא ליקו' באחור ומאן דגרי' תריך ליקו' בברכך׃

פרשת כי תבוא

כו (א) כי תבוא. פתוחה׃ אשר. בשתא׃ וישבת בה. הבי"ת בדגש׃ (ה) וירלאו. מלא וא"ו וחסר יו"ד כמ"ש בפרשת חקת על פסוק וישלח מלאך וירלאו וכן הוא בהעתק הללי ובעל מנחת כהן כתב בפרשת ואתחנן שזהו מלא דמלא ואינו אלא טועה ויולא מדרך האמת והוא עלמו חסר דבריו והודה על האמת שכתב כאן וירלאו ב' בתורה ומעיין אתיהון וסימן בפר' ואתחנן ודין מלא וא"ו וחסר יו"ד׃ ותורא. במפתח ובמורא אבל הרמ"ה כתב ובמרא גדל דמקרא נכורים חסר וא"ו כתיב ומד מלא בליטנא **) וסימן ולכל המורא הגדול׃ (יא) ושמחת בכל. הבי"ת רפה׃ (יב) כי תכלה לעשר. עיין מ"ש בפרשת חקת על מלת לקבנו׃ מעשר. בשוא לבדו הפי"ן ועוד יתבאר זה הענין בנחמיה יו"ד בס"ם׃ (יד) באני. הבי"ת רפה׃ (טו) קדשך. הקו"ף בשוא (נ"ל בקמץ) לבדו׃ **כז** (ב) והקמת. אין בת"ם מאריך בס"ם׃ אבנים גדלות. גדלת הגדלת כולהון חסרים דחסרים באורייתא בר מן דין דכתיב גדלום חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין׃ (ד) בעברכם. הבי"ן בקמץ לבד׃ (ו) והעלית עליו עלת. במנחת כהן כתוב עלות מלא וא"ו בתרא והאר אורייתא חסר דחסר חוץ כבד הספרים והמסרות כמו שנאמר בפ"ג ריש סדר ויהי מקץ והוא עלמו במשפטים שכתב גרלת חסרו יפה חסר וח"לם׃ עלת. בלשון עולה כל אורייתא חסר דחסר בר מן ח' מלא וא"ו קדמאה והעלים עליו עולת בפ' כי תבוא ועיין מ"ש בריש מקץ וריקנאטי פרשת גם אלה ויעל עלת במזבח׃ (ח) באר. בס"ם הבי"ת

*) נ"ל כשתב שבא במקום הטעם שלא כמנהג כי יש גם נסער ונראה אחרי הגוכה אשם בלי מוטעמה. ד"ה.

**) נ"ל באורייתא כי במלא (ירמיה ל"ב כ"א) ובמורא גדול (ובמלאכי ב' ה') ואתנם לו מורא שניהם מלאים. ד"ה.

הני"ם בפתח ובאשכנזים בקמץ ובעל אור תורה כתבו בפתח בספרים: (ט) הסכת ושמע. כן כתיב בלא מאריך בוא"ו והשי"ן בשוא לבדו לא כמו שראיתי בנוסח א' במאריך והשי"ן בחטף פתח: (י) מצותו. מצותיו ק': (יג) ראובן גד ואשר וגו'. סימן ואוי"ן דפסוקא את קלעי החצר וגו' כמ"ש בפרשת פקודי סימן ל"ט. (טו) פסל הפ"א רפה: מעשה. בסגול לא מאריך: (יח) משגה. במקצת ספרים השי"ן בסגול וכ"כ בעל אור תורה: (כ) ארור שכב עם אשת אביו. כתב המאירי ז"ל לפי קבלת תיקונין ארור מכה רעהו בסתר וארור שכב עם אשת אביו הן שתי סתומות אך בתקון הרמב"ם ובספר הרמ"ה שניהם פרשה א' ואני סומך על הדעת הראשון עכ"ל. ובעל א"ת כתב שראה בג' ספרים קדמונים פ' ארור שוכב עם אשת אביו סתומה ועל כן באה לסמוך על הדעת השני כי אף על פי שהדעת הראשון סבירה דעת הרמב"ם והרמ"ה ז"ל קבלה והיא העיקר בדברים אלו וגם בס"ת אין פיסקא כלל בארור שכב עם אשת אביו ולא עוד אלא שבאחד מפסולי ספרי ספרד מלא בגליון כתוב בהדיא לא סתומה ולא פתוחה עכ"ל. וגם מהר"י קארו כ' בספרי רבינו כתוב שהיא פרשה סתומה אבל בדפוס פורטוגאל אין שם פרשה כלל וכן מצאתי בספר רבינו מוגה עכ"ל. גם אני ראיתי כן בכמה ספרי תורה טובים קדמונים ובמקראות כ"י מדוייקות: **כח** (א) והיה אם שמוע. פתוחה: (ב) והשיגך. הגיה"ל רפה כמשפט ובמסורה והשיגך ב' חד חסר וא"ו וב' מלא וא"ו דברכות חסר דקללות מלא כי הקללות נמלאו והברכות' לא נתמלאו ובפסיקתא' דרב כהנא מה שכתוב בקללות מלא וא"ו על שם עמו אנכי בצרה לרמוזי ה' שוכן בקרבם ולא יאבדו בגלות: (ד) פרי. הפ"א דגושה: (ז) ינוסו. מלא דמסיר ב' מלא בתור' מיסתבא דהדין בלמוד באורייתא' מלא וכל שאר חסר אלא איתא' ליה מלא בתור' ולאי בעיק איתא ינוסו ב' מלא חד בתורה ואידך ואיש אל ארצו ינוסו (ישעיה י"ג) והתם נמי כתסר ינוסו ב' מלא בשבעה דרכים והכי אשכחנא במסורת דיקא: (ט) נִשְׁבַּע־לָךְ. כן כתוב בס"ם: (יא) והותרך. חד מן חסר יו"ד בליש' ובמסורת א' מלא וא' חסר דין מלא וא"ו וחסר יו"ד. דגלגים מלא דמלא: (יג) ונתנך. הטעם לימין הכ"ף כי היא קדמא ואינו טעם: לאמר ולעשות כל הפרשה כתוב לאמר לעשו' וזה לאמר ולעשות: (טו) והי' אם לא תשמע. פתוחה: (כא) עד כלתו. חסר וא"ו עיין ריקאנטי: (כז) ובעפלים. העי"ן בדגש ובטחרים ק' והכי אמרינן בגמ' סוף פ' הקורא את המגלה עומד ומסכת סופרים פ"ט. ויש דגש בעי"ן להורות על דגשות מ"ם בטחרים כמ"ש בשמואל ה' ועיין עוד מ"ש שם בסימן ו' בקייטתא דתמיד: (כט) עשוק. בעי"ן ימנים: (ל) ישגלנה. ישכבנה ק' שם בגמ' ומסכת סופרים וכתב הרשב"א שאלתי כיון שאסור לקרות בתורה אפי' אות אחת שלא מן הכתב היאך מלים לגור קורא ישכבנה והכתוב ישגלנה וכן כל תיבה שיש בה קרי וכתיב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי המקרא. תשובה זו הלכה למשה מסיני וכמ"ש בפ' אין בין המודר מקרא סופרים ועיטור סופרים קריין ולא כתבן כתבן ולא קריין הלכה למשה מסיני עכ"ל. ומעשה באחד שקרא כמו שכתוב בתורה בפני גדולי הדור והכו בו שיקרא כפי המסורת ולא כלה ונידוהו והורידוהו מן התיבה: (לג) יאכל. בכמה ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים הטעם בכ"ף וכן כ' אור תורה שהוא מלרע: (לה) קדקד. קו"ף ראשונה בקמץ לבד והשני בחטף קמץ לא בשוא כמו שהוא בדפוס ישן: (לז) והיית לשמה. אין בוא"ו געיא: (מב) הצלצל. בספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס קדמון לד"י שניים בפתח וכן כתב אור תורה גם המכלל יופי כתב עליו פתח בסוף פסוק וכן בס"א כ"י מלאתי כתוב בגליון חד מן פתח דק"ם: (מג) מעלה מעלה. בס"א דפוס ישן מ ע ל ה השני העי"ן בשוא ופתח וכ"כ בעל א"ת ובספרים אחרים שראיתי שניהם בשוא לבדו: (מח) עד השמידו אתך. קדמאה עד השמידו אתך שרייא עד האבידו אתך ואפ"ם להשמדה ולהובדה: (נב) והלך. בכל ספרים מדוייקים כ"י מלרע כמו השני שבפסוק הראשון בקדמא והשני בשופר הפוך וכן במכלול דף קמ"א שהיא א' מאלה שם דומים אחרים ששם מלרע ואם היה הפרש ביניהם לא היה נמנע מלאמרו: (נג) איבך דואכלם. חסר דחסר כמ"ש בפרשת שופטים: (נו) והענגה. הגיה"ל דגושה: (נח) ובשליתה. תוא"ו במאריך בס"ם וכ"כ הבלמשי: (סא) בספר התורה הזאת. מלא בספר בספסא ועיין מ"ש לקמן בסדר נלבים: יעלם. בספרים מדוייקים העי"ן בשו"א לבדו וכן כ' א"ם ובעל לרור המור ובעל גור אריה וכן משמע מדברי אבן עזרא ולמזרחי בחטף פתח: (סב) כי לא. במקף במלרע ובלא יתיב במלה כי: (סג) לרשתה. בהעתק הללי ובכל הספרים חסר וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל ולא כמאירי שכתבו מלא: ושמכרתם. בהעתק הילרלה הכ"ף רפוי וכן ראיתי בנוסח א' מאותיות גדולות ובתיקון ספר תורה ישן ולא נהגו כן לא בספרי הדפוס ולא בספרי סיד כי אם כ"ף וכנ"ם אחר געיה: (סח) אלה דברי הברית אשר. בס"ם האל"ף בגעיה ודומיהם רבים יש בס' כתובים כמ"ש במאמר המאריך: **כט** (ג) המסות. ב' חד מלא וחד חסר דין מלא. דוחיה עקב חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ד) שלמתיכם. בתיקון ס"ם ישן שמלתיכם בספרא חדא שמלתיכם וכן בתמתה ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא מלא יו"ד וכן הוא בהרמ"ה ז"ל ועיין עוד מ"ש בנחמיה ט': (ז) לראובני. ריקוד הרי"ש עורק והאל"ף נחה כמו שכתבתי פעמים רבות:

פרשת נצבים

(ט) נצבים. פתוחה: (י) שבטכם זקניכם. במסרה עתיקא מכתיבתא ידא חשיב שבטכם זקניכם בהלפא ביסא מן ב' ב' לא כתבין וא"ו ומשמעין בהון ובמסרה דילן אות וא"ו לא חשיב רק זקניכם שבטכם דריש יהושע: (טז) גלוליהם. חסר וא"ו ומלא יו"ד קדים לא"ו ומסיר עליה לית כותיה חסר וא"ו בתורה ולמעוטי גלוליכם דמלא קא אתי דאי למעוטי גלוליהם אחרים באורייתא מי איכא הרמ"ה ז"ל: (יז) לבבו פנה. הפ"א רפה: (יח) האלה. אין באל"ף מאריך: (יט) ורבצה בו. הבי"ם דגושה: (כ) בספר התורה הזה. המסורת עליו ג' כי תשמע בקול כ"ל ב' פסוקים דכתיבין בספר התורה הזה וחברו בפסוק כי תשמע בקול דלקמן בפרשה תשכיחם שעלאה נסובה ספר התורה נמלא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר אבל למעלה בפרשת קללות הנפתא נסובה ספר בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת. הרמ"ה ז"ל: (כא) בניכם. בשוא לא בקדמא: (כב) כמהפכת. הכ"ף בגעי"א: ולביים. ולבוים ק' כמ"ש בס' נח בפסוק ולבים עד לשע. ומסירק ביו"ד שנייה כמ"ש בס' לך לך:

(כג) מה חרי. כן כתיב מה בלא וא"ו והא מילתא פשיטא היא ולית בה ספיקא והא דאצטריכנא להכי משום דחזינן במקרא גדולה דכתיב בה במקצת ספרים נמלא ומה וודאי דהנהו סיפרי איטעמו וליכא למיסמך עליהון גם מאי דכתיב התם מה כ"ד שבוע. דמסר' הכי אמרה מֶה ומֶה כ"ד פתחין כ"ל בסגול וכל דסמיך לעי"ן ולחי"ת דכוותא במ"ז ה' קמצין וב' פתחין וכן במכלול דף רמ"ו והדין הוא מליון דסמיכין לשי"ם. כללא דמילתא כל מה שכתב בזה שבוש. והך מקרא איתא בפרשת כי תשא וכיון דאתא לידן כיתה בה מילתא דאיכא לעיונו בה עובא חדא דכד מתבת להו בליר מינייהו חד מתנין כ"ד ומו דחשיב נהדייהו שכלחנו ופסוק הוא ביהושע ז' מָה שכרתנו ועמותא הוא משום דסמיך לעי"ן כדאמרן לעיל גם בנוסחא כ"י ליתיה ואי הכי פשו להו עשרין ותרתין ומו איכא למיוני דחשיב נמי מה לעשות עוד לכרמי (ישעיה ה') ובכולהו ספרי כתיב מה לעשות בפתח גם בעיקר נוסחי ליתיה פשו להו חד ועשרין. וכבר עיינינן בספרי דוקני ואשכחנא דמעותא נפל בדפוס ולריך לומר ומֶה לעשות לה (מלכים ב' ד') ומו לריך להוסיף מֶה היה הדבר בני (שמואל א' ד') מֶה היה הדבר הגד נא לי (שמואל ב' א') ואף על גב דלא אשכחנא הך מקרא דיקא בשום סיפרא פרחנא אבתרה עד דאשכחנא יתה ברשמי דשמייא שלימתא ובריכתא ומשום הכי חזינא לגרורה ולפרושי כל הנך עשרים וארבע קראי כדבעינן למיפר קמן מֶה ומֶה כ"ד פתחין וסימן לא ידענו מֶה היה לו ושברו פרשת כי תשא מֶה קול התרועה הגדולה (שמואל א' ד') מֶה קול ההמון (שם) מֶה היה הדבר בני (שם) ומֶה קול הצאן (שם סימן ט"ו) ומֶה גם שמה (מלכים א' י"ד) מֶה משפט האיש (מלכים ב' א') הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מֶה לעשות לך (מלכים ב' ד') ומֶה לעשות לה (שם) על מֶה תכו (ישעיה א') וחכמת מֶה להם (ירמיה ח') מֶה לידידי בביתי (ירמיה י"א) והיה כי תגיד לעם הזה וגו' על מֶה דבר (ירמיה ט"ז) הנה אל הרעה וגו' יען מֶה נאם (חגי א') בני איש עד כבודי (תהלים ד') על מֶה נאץ רשע (שם סימן י') ומֶה בר נדרי (משלי ל"א) ומֶה לא תשא פשעי (איוב ז') זכור ה' מֶה היה לנו (סוף איכה) כי מֶה האדם (קהלת ב') כי מֶה הוה לאדם (שם) כי מֶה האדם (שם ז') ובהכי שלים מניינא דכ"ד בס"ד בתר עידן וזמין ה' אלהי קדמי הך מסרה בספרא עתיקא כדכתיבנא ובריכנא למאן דמנהיר לכולא עלמא ביקריה: (כח) ויש לכם. למ"ד רפויה וכן כתב במסכת סופרים פ' ט' וכן נדרש בפסיקתא למ"ד ויתלכם גדולה משוכה מכל למ"ד שבמקרא ללמדך כי אורך הגלות עליהם: (כח) והנגלת. בתיקון ס"ת ישן והנגלות ס"א והנגלות וכן מלאתי במדוייקים ע"כ. והרמ"ה כתב והנגלת לנו ולבנינו חסר וא"ו כתיב: לנו ולבנינו עד. אותיות לנו ולבנינו כלן נקודות מלמעלה נקודה על כל אות גם עי"ן של עד שבהדרין ריש פ' נגמר הדין ובספרי דאגדתא מוכח כמ"ש בסדר לך לך גבי ביני וביניך וכן כתב המזקוני ועיין ספר העיקרים מאמר ג' סוף פ' כ"ב ובספר אבן העזר סימן ש"ה שחיבר הרא"ן הוא רבינו אליעזר בר נתן ומזרחי ובור אריה:

ל (א) והיה כי. הכ"ף רפה: (ב) בקולו. הבי"ם רפה: (ה) והיטבך. במקצת ספרים יש מאריך בעי"ם כמ"ש בפרשת עקב על להיטבך והוא חד מן ט' מלין חסר יו"ד בלישנא השנה. וסימן נמסר בישתבא סוף סימן ל"ב בס"ב: (ט) כאשר שש. מקף במלרע ובלא מירכא בשי"ן וגם לא מאריך בכ"ף בס"ם: (יב) לנו. הראשון והשני והרביעי הלמ"ד דגושה: (טו) ראה נתתי לפניך. פרשה פתוחה: (כ) ולדבקה בו. (דלקמן) [נ"ל דלעיל י"א כב] הבי"ת רפה:

פרשת וילך

לא (א) וילך. פתוחה. עיין בהרמ"ע ז"ל מגלה סוף פרק בני העיר ובאגודה סוף פרק הספינה שאלה לרבינו נסים למה מחלקים אתם נלבים ופרשת וילך שהן קטנות כשיש שתי שבתות בין ראש השנה לסוכות וקורים נלבים קודם ראש השנה ווילך אחר ראש השנה ולא חלקו ראשי התמוז ומסעי שהן גדולות: (ז) כי אתה תבוא. קדמאה דקריאה תבוא שנייתא דלוחה תביא וסימן את הקולים ואת הבבקים *) ודין הוא חד מן ז' שגין ממשלפין קדמאה וא"ו שנייתא יו"ד וסימן בריש פרשת בהעלתך: (ט) ויכתב משה. אין בו פסקא: (י) ויצו משה אותם. בהעתק הללי אותם ירושלמי אתם ובכל הספרים מלא והוא אחרון מן ל"ט מלאים בתורה וסימן שראתי נמלא ע"ל ובעל מנחת כהן נתן סימן אחר מקן עד מקן אותם ע"ל **): (יב) הקהל את העם וגו' וילמדו את ה' אלהיכם. ב' דמעמין בעינין דסבירין אלהיהם: (טז) ויאמר ה' הנך שכב. אין בו פיסקא: וקם. חד מן פסוקים דלית לחון הכרע כמ"ש בסוף משפטים ובילורים כאן במסורת. והנני מודיע לכל קורא שבעל המסורת שם במנין זה פסוק ותני יעקב בלא מן השדה כשמעם ולא מוב עשה בזוו מה שהוסיף ר' שכותא בירושלמי פרק אין מעמידין מלבד החמשה פסוקים דאמרינן התם ומייתי' להו נמי ביומא פ' הוליאו לו והכי איתא במדרש חזית על פסוק כי טובים דודיך מיין וילקוט מי' בראשית כמו ל"ו ומכילתא וילמדנו סוף פרשת בשלח וכלוי לשים במקומו ארור אשר כי מה ואין ארך לסמוך הסימן בלשון הכנוס דכולהו שבמייתא ניכהו. ואין לומר דבעל המסורת אזיל בתר גירסת ב"ר פ' פ' דלא חשיב איסי בן יהודה אלא ארבע מקראות שאין להם הכרע ור' תנחומא מוסיף חדא ובני יעקב וגו' דהתם בב"ר לא חשיב משר ובעל המסורת לא חשיב ארור וג"ל דלא ניחא ליה לבעל המסורת לאיתקשא קרא דארור משום דפשיטא ליה שהוא דבק לאשר כי מה ולא לעקרו שור ארור ביון דהוא ריפיה דקרא וליכא למימר דבעי לאפסוקי קרא בארור דהא קיימא לן כל קרא דלא פסקיה משה לא פסקינן ליה כדמוכח בפרק אין בין המודר ובעל יפה תואר כי היכי דלא תקשי אגדתא אאגדתא הכין דהרי תרתי ניכהו ואליבא דאיסי בן יהודה דלמד הכא לא מספקא ליה במסר: נכר הארץ. במקף: נכר. מלעיל והכ"ף בפתח לפי שהוא סמוך ענין ואף על פי כן לא נשתנה הגיזרי לשוא. עיין במכלול דף ר' ובמכלל יופי ועיין מ"ש במאמר המאריך בסיכות מקירה ס': (יז) וחרה אפי. בשנה א' כמ"ש בפרשת משפטים ופרשת ואתחנן אל וחרה אף: והסתרתי פני. הס"א רפה: (יח) אסתר אסתר. עיין מ"ש במלכים א' י"ם: (יט) למען. אין בלמ"ד געיא: (כא) והיה. אין ביו"ד מלאה: ועננה. אין בעי"ו מלאה: אשר נשבעתי. דבסוף פסוק בכל הספרים

*) כ"ם אל קול"י הוא סימן. קריאה וא"ו, ליווי יו"ד. **) שראתי כתוכתו תיבת אותם מתחלת בא' ויש רא"ש לאותיות והיא מלא ל"ט פעמים, מקן י"ם כוונתו בפ' מקן (בראשית מ"א ס') הוא הטעם הראשון שהוא מלא. וכאן בפסוק מקן שבע שנים הפעם האחרון מן ל"ט אותם, ד"ס.

הבי"ת בקמץ אך בחילופים נראה שזהו לב"נ אבל לב"א בפתח וכן מצאתי בנוסחא כ"י מדוייקת בפתח וכתוב בחוץ ולית דקרא נִשְׁבַּעְתִּי : (כז) את מריך. במאריך ומקף : היתם. ביו"ד אחד לבד בכל הספרים וכן הוא בהעתק הלל' ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל והייתם הייתם כולהון באורייתא בתרין יודי"ן כתיב בר מן א' חסר יו"ד וסימן ממרים הייתם עם ה' דפרשת וילך : (כח) באזניהם. הבי"ת רפה: ואעידה. ואעידה בתחלת הדף בספר תורה ו' בי"ה שמ"ו. ואעידה. אחרי. השחת. באחרית. להכעיסו. קהל. אלין שתא דרי די לעילא מן שירתא פי' ו' שיטין שלפניה כדין ס"ת וכן כתב הרמב"ם ז"ל ואחריהם שיטה פנויה ואחריה השירה ואין חולק בזה: (כט) את הרע. אין בה"א מאריך : (ל) עד תמם. בסוף שיטה:

פרשת האזינו

לב (א) האזינו. פתוחה. בשלהי פ"ק דמגילה כל השירות כלן אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח חוץ משירה זו ועשרת בני המן ומלכי כנען שהם אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה מ"ט כדי שלא תהא תקומה למפלתן וכתב הר"ן ז"ל דשירת האזינו נמי כיוצא בזו היא וכו' ע"ש והא דלא חשיב בגמ' שירת האזינו בהדי הנך תירץ חכם אחד מברצלונה תלמיד רבי מרדכי ז"ל דהכא מן השירות שנאמרו על הנס קאמר כגון שירת הים ודבורה ודוד והך דמגלת אסתר אבל דהאזינו לא על נס נאמרה : ובענין צורת השירה הזאת כתב החכם בעל אור תורה כפי מה שמצא בעצמה רמב"ם כ"י וכפי מה שכתב רבינו דוד כוכבי ז"ל בספר בית אל בשמו של הרמב"ם שכותבים אותה בשבעים ושבע שיטות ולזה הסכים המאירי ואולם בספר רמב"ם שנדפס כתוב בשבעים שיטות וכן מצא ברמב"ם אחד כ"י ובהלל' ובספרים ירושלמיים קדמונים ובמסכת סופרים פרק י"ב אלא שנפל טעות סופר שם שמספר ריש שהם מאתים שהיא אמת הלוח ואף על פי שספרי ספרד חלוקים בזה כתב החכם הנ"ל כי טוב בעיניו לעשותה שבעים שיטות כן הן בהעתק פירארה ובהכי אתו כולהו שפיר שיוכלו להניח באמצע ריוח פרשה סתומה כדינה כמ"ש בשירת הים דלשירה הראשונה צריך לידחק בג' מקומות לחברים בשיטה אחת מה שהוא ב' שיטות לשירה אחרונה והם שיטה העשירית והשש עשרה והל"ח ואולי גם הל"ט ובזה השורות מתקלקלות ועוד כי במקומות אלו ימצא אריח ע"ב לבנה ולבנה ע"ג אריח וכן לא יעשה כמ"ש לעיל. ורבותיהם הראשונים והאחרונים הנה כתובים בספרי הרמב"ם ז"ל ואולם בשיטת ואילים הוא חולק עליו כי לדעת הרמב"ם צריך לכתבה בסוף שיטה כ"ב וכן היא בירושלמיים וכן מצאתי גם אני בספר קדמון דתטוב כל רישי שיטין דשירתא והשיב בני גשן ברית שישה והוא אומר שיש לכתבה בריש שיטה כ"ג שכן מצא בהלל' ובמסכת סופרים וכן הוא בארבעה ועשרים הקטן מדפוס ויניציאה שנת ש"ד אשר הוא מגיה שבאה צורת שירה זו שם בשלימות. ואולם השיטות הצריכות למעלה משירה זו כבר כתבתים בסוף הפרשה של מעלה ולא ראיתי בהם מחלוקת אבל בשיטין שלמטה משירה זו ראיתי ס"ת משונים זה מזה ולא אדבר מהם רק אודיעך שלדעת הרמב"ם צריך שתא שיטין ואלה ראשיהם. ויבא. לדבר. אשר. הזאת. אשר. וכתב עליו הרמ"ה תמה אני אם אינו טעות סופר ואני בספרי לא כתבתי כן רק כאשר הוא נמצא בכל הספרים הישנים המדוייקים הנמצאים בארצות האלה שהם. ויבא. שמו. הדברים. לבבכם. אשר. התורה. עכ"ל. וכן המנהג ס"ת וירושלמיים ישנים. ושיטה ששית מתחלת במלת חייכם. ואף גם זאת ראוי ליזהר בשתא השיטין שלמעלה מהשירה להרחיב מעט האותיות למען תהיינה שיטות השירה מכוונות כל צרכן : רוב דברים אלו למדתי מחיבור החכם הנ"ל ובלבד כל אלה שהאריך להקשות על הר"ן ז"ל יעויין בספרו ואני כמלקט שבלים אחרי הקוצרים ליקטתי מה שראיתי בו מן הצורך ודי בזה אל המכוון הנה: (ב) יערף. ב' חסר ותרי ליתני וסימן כמטר לקחי יערף מזבחותם (הושע י'): כשעירים. כתב הרמ"ה ולקח את שני השעירים פרשת אחרי מות מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא וכל אורייתא דכותה. ודכוותה בלישנא בענין אחרינא לשעירים אשר הם זנים שם ומסר עליהם כולהון כתיבין כן ודכוותה בענינא אחרינא כשעירים עלי דשא ע"כ. ומתרגום ירושלמי ויונתן בן עוזיאל מוכרע דמלת יערף ומלת כשעירים חסר דמתרגמין השם שלא הזכיר משה רבינו שמו של מקום אלא לאחר עשרים ואחד תיבות שהם שמונים וחמשה אותיות: (ד) הצור. ברוב ספרים כ"י אין הצד"י רבתי גם כי נמנית בנוסח אחד כ"י מאותיות גדולות ועיין מ"ש בישעיה כ"ד : (ה) ופתלתל. הי"ו רפויה רפה וברוב ספרים אין הש"א רבתי אבל שרשיה כן בנוסח אחד מאותיות גדולות ובתיקון ישן מ"ס : (ו) הַ לְיְהוָה. הה"א רבתא ונכתבה יחידה והלמ"ד בשוא נע ואותיות השם בנקודותיהן וכפולן כמשפט כן דעת גדולי ישראל חקרי הכמיהם. וז"ל המאיר עיני גולה הרמ"ה ז"ל : ה"א דהלה' תגמלו זאת באנפי נפשה כתיבא בכולהו נוסחי עתיקי דיקי ה' למוד לה' עכ"ל. גם הרלב"ג ז"ל כתב בס' מלחמות דף כ"ט בשם ר' שמואל הנגיד כי נתברר אצלו שה"א דהלה' תגמלו זאת לבדה והיא מלה זרה. ובמכלול דף כ' הלה' תגמלו זאת הה"א בפתח והלמ"ד בשוא נע והאל"ף דהיינו היו"ד נקראת בשוא נע והיה משפט המלה שה"א בשוא ופתח כמשפט ה"א התימה והלמ"ד בפתח והאל"ף נחה כפי כלל המסורת כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא מפיק אל"ף כנראה שם במכלול קודם לכן. ובזה הענין כן לענין תורה על פרדה ולענין זה יש בשיטה הזאת שינוי אחר שלא נמצא בזולתה שה"א נכתבה יחידה עכ"ל. וכדברים האלה כתב גם כן רבינו בחיי בביאור התורה וכ"כ במסכת סופרים ובספר הזוהר ה' דהלה' רברבא וה"א דהבראם זעירא עיין בפ' ז סוף דף כל"ו ופ' לך לך דף ל"ג ע"א וריקאנטי פרשת בראשית על בהבראם וחילופים אחרים נאמרו במלה זו כמו שכתוב במ"ג ובכמה ספרים ישנים והיא נראה לכתוב בס"ת תיבה אחת שכך נמצא בס"ת המדוייקים וגם בשם מערבאי דק"ל כוותייהו אתיא כיון דכל גדולי עולם אשר נקבו בשמות מסכימים לדעת א' הכי נקטינן וכן העיד הזקן החסיד בעל א"ת שעיניו ראו ספרים ישנים אשר הה"א לבדה ובמדרש ילמדנו הלה' תגמלו זאת הה"א רחוקה מן השם למה שהיא סיום חתימתו של משה קא חשיב ראשי תיבות של פסוקים עד ה"א מהלה' כגון ה"א מהאזינו יו"ד תוערף כ"ף מכי שם ה' אקרא ה"א מהבו גדל שי"ן משחת לו ה"א מהלה' ומצאו שהכל עולה בגמט' כמנין משה רוח היא חתימתו של משה כאדם שמקיים ספרו וחותם את שמו

בסיים ספרו ולכך ה"א רחוקה מהשם עכ"ל. ובהקדמת ספר גאולת הגר לחתם מגלות כתוב דה"א דהבראם קטנה שיקטין עצמו ויאמר ה"א כלומר הנה אנכי שוכן לטוב כדאמרינן בפ' הקומץ מ"ט נברא כרעיה דה"א דהי סדר בתשובה מעיילי ליה וה"א דהלה' תגמלו זאת גדולה לומר שהמתגדל ומתגאה עצמו עליו נאמר הלה' תגמלו זאת איך שייך שיתגאה החומר על היוצר שעשאו וכי זה גמול עכ"ל: וכדי להשביע נפש שוקקה לדעת דקדוקי תורה וסופריה אגיד את הרשום בכתב אמת בירושלמי פ"ק דמגילה מענין כתיבת זאת הה"א לפי קצת המאמר הראה בהגהה מיימונית פרק ח' דמגילה וכולו הראה כאן. רב הושעיה בריה דרב חננאל אמר צריך לכתוב ה"א למטה מארכובתו של למ"ד הלה' תגמלו זאת ה"א לה' תגמלו זאת ע"כ. ומזה למד הרב המאירי מה שכתב שהיא נכתבת מעט למטה מן הלמ"ד. ובעל א"ת האריך לבאר כוונת המאמר על דרך הפשט והסוד יעויין בספרו : אחרי כן אורו עיני ממדרש שמות רבה ריש פרק כ"ד ר' שמה בנו של ר' אבא היה כותב ה"א לתתן למ"ד למעלן כלומר הוי *) הלה' תגמלו זאת. ופי' בעל מתנות כהונה היה כותב וכשהיה כותב בס"ת פסוק זה היה כותב ה"א של הלה' למטה שוה לשאר אותיות והלמ"ד למעלה וכו' ופירושו אינו נראה לי. והנכון אצלי לפרש זה המדרש כלשון הירושלמי דלעיל וכמו שהבין המאירי כי כן פעמים רבות האגדות ירושלמיות ודרבות שוות הן. עוד ראיתי להודיע שבהעתיק החכם הנ"ל דברי רד"ק על מלה זו כתב בשמו שהאל"ף בשוא ופתח וזה אינו כי בכל הדפוסים ומהמכלול כתוב והאל"ף נקראת בשוא נע כדין קריאת השם של ד' נקודות. שוא חולם. קמץ. וכ"כ הלוי פרשת שמות ז"לם: וסוד המקובל בניקוד זה שמי לְעֹלָם הם הנקודות של שם הגדול והסי' מי בשחק יערוך לה' ע"כ פי' "שוא "חולם "קמץ ר"ת שחק וזהו יהי שם ה' מְבֹרָךְ ר"ל יהי כוונת ניקוד השם מבורך כי צריך לכוין בניקודו באופן שיעלה עם השם והוא זה: שוא הוא שני יודי"ן חולם יו"ד הרי למ"ד והקמץ י"ו הרי ת"ו והשם כ"ו הרי ע"ב. מטה משה סי' קע"ב: ומי שמספקא נפשו לרפוא בענין זה מלין מדלין ומפיקין יעיין בס"ח מוהר"ר אשר ז"ל מק"ק לובלין סימן פ"ג כי בו ישמח לבו: קנך. אין בו יו"ד ורוב ספרים הקו"ף דגושה: ויכננך. במקצת ספרים אין מאריך בכ"ף: (ז) ימות. מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל: בינו שנות דר ודר. כל דור באורייתא מלא בר מן ד' חסרים הרי בעמלק מדר דר ודכוותיה בינו שנות דר ודר וקימניך כל פסוק מלא וכל כמול חסר מהרמ"ה ז"ל: ויגדך. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן הגימ"ל בצירי וכ"כ רב פעלים ותשובות זעירא ומלעיל וכמויים יוקב לסגול ויגש לו ויאכל ונאמר בצירי שאל אביך ויגדך : (י) ימצאהו. בשני שטין: ישמן. בעשרים וארבע קטן כדפס ישימן ביו"ד וכן מצאתי בס"א כ"י אך בהעתק הלל' ובספרים מדוייקים חסר דחסר וכן מסור עליו וכ"כ הרמ"ה ובמקפה על פני הישימן דמקה מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב בנסחי דיקי ודכוותא על פני הישימן דבלק ומסר עליה כולהון כתיבין כן. ובתהו ילל ישמן חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב ויחנו על הירדן מבית הישמת חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכולהון כתיבין כן: יסבבנהו. הלד"י דגושה: (יא) כנשר. שפט הלשון בגו"ן: ירחף. המי"ת בצירי: (יג) במותי בהעתק הלל' ובכל ספרים מדוייקים כתיב בוא"ו וכ"כ אבן עזרא ולשון החזקוני יתר וא"ו והמם בחטף קמץ גם הרמ"ה ז"ל בכללים שמסר בהקדמת ספרו כתב בלשון הזה וכל אשר דקריא חטף באורייתא לא סמיך לה מבתרה את דכתיבא ולא קריא במ"א ירכיבהו על במותי ארץ דמ"ם חטף נמלא וא"ו בתרה דכתיבא ולא קריא ע"כ. וכן כתב בפרט במס. והמדפיסים טעו שכתבו בלא וא"ו שהוא עצמו כתב עליה ב' יתיר וא"ו וכן מסר בישעיה סימן נ"ח במותי ב' מלא בקריאה וסימן ירכבהו על במותי ארץ. והרכבתיך על במותי ארץ (ישעיה נ"ח). ודרך על במותי ארץ דריש מיכה וכן מצאתי במקלות כ"י. ואמן דמסיר ג' ב' מלא ואחד חסר שהוא הוא. ובמסרה רבתא במערכת אות הוא"ו חשיב נמי לכולהו בהדי תיבותא דיתירין וא"ו ומעיין קמלין : וינקהו. הנוסף סמוך בקו"ף : (טו) וישמן ישרון. בהעתק הלל' ישרן ירושלמי ישרון ע"כ. ובכל הספרים מלא וכן במסורת ישרון ג' וכתב כן וסימנהון וישמן ישרון ויבעט אין כאל ישרון ככב ודכוותא ויהי בישרון מלך וכ"כ הרמ"ה ז"ל: ויבעט. בספרים מדוייקים הטי"ן בקמץ: עבית כשית. כתבו המדקדקים שנדגשה הכ"ף מדין אתי מרחיק אבל אינו על המנהג שהטעם באות שנייה: (טז) יקנאהו. בהעתק הלל' ובכל ספרים מדוייקים חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן במסורת ב' חד חסר והוא דין וחד מלא ובתהלים יקניאוהו (תהלים ע"ח) והוא מלא דמלא: (יז) יזבחו לשדים לא אלה. שר כתרגומו וכן אלהים לא ידעום: שערום. בשי"ן שמאלית: (יח) תשי. יו"ד זעירא ולית בקרייא כוותא כביכול השכחת כחו של יוצר. ויקרא רבה סוף פ' אחרי מות ובמ"ר פ' ט' ותנחומא פ' נשא ועיין ריקאנטי: (כ) אסתירה. הסי"ן בלא מאריך והה"א בשוא לבדו והפ"א דגש כ"כ במדוייקים : (כא) בלא אל. חול כתרגומו: (כה) יונק עם איש שיבה. מלא וא"ו כתיב ומסורת דמסרא גבי כאשר ישא האמן את היונק כל יונקי חסרים שיגושא הוא דכולהו נוסחי דיקי יונק דהאזינו מלא וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: (ל) כי צורם. הכף דגושה: (לא) ואיבינו פלילים. כתב הרמ"ה ז"ל: בפרט פלל וכתן בפללים דמשפטים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ומסר עליה לית כוותיה חסר יו"ד קדמאה ואשר פלילים כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ולית נוסחי דכתיב בהו ואיבינו פלילים מלא תרין יודי"ן ומסרין בהון חלפא וכתן בפללים ואיבינו פלילים והוא עון פלילים (איוב לא) קדמאה חסר יו"ד קדמאה ותרין בתראין מלאים והדין נוסחא פליגא אמסורתא קייימא שיהו תרתין מסורתא איכא למימר דלא פליגן דמסורת בתרייתא דיקא תלתא חסר ומלא לענין יו"ד קדמאה בלחוד קא מהדר עכ"ל וספרי דילן אינון כגוונא דמסורתא בתרייתא דתרין בתראים מלאים תרין יודין ובמסורתא דדפוסא תרתא משמעים איכא גורסא אחריתי דלא כמאן ומשום הכי לא כתבינן לה ועוד דמסורתא ופסוקי פליגי אהדדי ועיין עוד מ"ש באיוב ל"א : (לב) כי מגפן. במקף ובמאריך לא בגלגל והגימ"ל דגושה : ומשדמת. בשי"ן ימנית: ענבי. במקף לא בגלגל: (לד) הלא הוא כמס. במסורת הדפוס. וגם בהרבה ספרים כ"י נמסר י"ב הלוא מלאים בתורה וחד מינייהו פליגי ביה הלוא הוא כמס עמדי ובפסוק כדפס מלא ובמסרה אחרת כ"י מצאתי י"ב הלוא מלאים בתורה ולא זה עמהם ולזאת הסכים הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפרשת בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב שאת ואפילו בספרים כתובי

*) נ"ל צ"ל דלה'

כתובי יד שנמסר בהם י"ג מלאים ואלוגמא על דין כשכתבו בפסוק כאן חסר וא"ו והכי פסיקא ליה לבעל א"ם: באולכתי. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמדפיס פעל אולכות בלשון חסר ובמסורת כ"י נמסר ג' וסימנהון כלא הוא כתב אשר לא הראיתם דמלכים והכינו דישעיה ע"כ. ובמקצת ספרים מדוייקים דמלכים חסר דחסר דישעיה ודאורייתא שוין: (לט) אחדה. בתיקון ס"ת איכא פלוגתא אי חסר יו"ד או מלא והמסורת מוכיח שהוא חסר דחסר וכן כתב הרמ"ה והם אחדה למו חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב: (לט) ואין אלהים עמדי. זוהר פרשה בראשית דף כ"ג ואין אלהים עמדי דא קמא"ל וכו"ע אם כן הוא ונראה וכן משמע בפרשת משפטים דף ק"ח וברעיא מהימנא פ' קדושים ואם כתבו הסופר לשם קדושה אין בכך כלום כמו שכתב הר"ש בר צמח בתשובה הביאה הב"י בי"ד סימן רע"ו שאם כתב שם אלהים אחרים לשם קדושת השם אין בכך כלום דהוי כמקדש בעלי מומים דלא חלה עליהם קדושה ועיין מ"ש סוף פרשה ויצא על אלהי אביהם: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כתוב בספר חבי מן האזינו עד ויאמן ביה פסוקי בריש חסי. מן ויאמן עד כי אשא ביה פסוקי בפלגות חסי. ומן כי אשא ועד סוף שירתא ביה פסוקי בריש חסי ע"כ. וגם כי סוד ה' ליראיו ופליאה דעת ממני ינעמי לנה עתה לדבר עד שמלאתי בחסד אל טוב טעם ודעת: גלוי וידוע כי בזמן שישראל יושבים על אדמתם ועושים רצונו של מקום שכינה שרויה עמהם ואז ימין ה' רוממה וישראל עושה חיל ולכן פסוקים הכתובים דאיירי בשבחן של ישראל כדכתיב כי חלק ה' עמו וגו' ימצאהו בארץ מדבר וגו' ה' בדד ינחנו וגו' מתחילים אלף ימין לרמוז כי אז מדת רחמים גוברת עליהם בגבורות ישע ימינו ולא תקשי לך מפסוק שחת לו לא וגו' הלה' תגמלו זאת וגו' כי מרע"ה היה מוכיחם על הרעה שעתידים לחטא וכיון שמרדו לפני המקום מתוך מאכל ומשתה ומתוך שלוה כדכתיב וישמן ישרון ויבעט סימן נטתה שמאל וגברה מדת הדין שנאמר השיב אחור ימינו מפני אויב ולכן מן וישמן ישרון ויבעט עד כי אשא אל שמים ידי מתחילים אלף שמאל אבל כשישבע הקב"ה בימינו ובזרוע עזו לגאלם יחזור הדבר לכמו שהיה ויתהפך מדת הדין לרחמים ובימינו יסעדנו וישביענו שובע שמחות נעימות בימינו נצח ויתקן עולמו על תיקונו ויהדרון מילי כדקא יאות ונשיר לפניו שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו בבין דיתגבר רחמי על דינא ויתיבא על שמאלא וסטרא דקדושה על סטרא דמסאבא ודא איהו כי גבר עלינו חסדו והמשכיל יבין בשם המיוחד שנמצא למפרע בתחלות תיבות ראו עתה כי. וידוע כי בכל מקום שנקרא למפרע הוא מדת הדין ולכן אמר ראו עתה כי אני אני הוא וגו' כלומר הזהרו בי כי אני כנגד הטוב ואני כנגד הרע אפי' בעל הדין השמים והשוטן כשאין אתם עושים רצוני. ואני הוא בעל החסד והרחמים המחיה והרופא כשתשובו לפני ותחזרו למוטב וכמו שמחץ לשעבר כן ירפא לעתיד לבא כמו שנאמר ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא. ואם תתבונן לדעת ולהשכיל אולא דברי אלה שאכילך ואוליך בדרך זו הלך לגאולה מדרשי פסיקתא בילקוט ישעיה רמז ש"ג ותהלים רמז תר"כ הרכ"א מפי"מ ופסיקתא דרבתי דליכא רבתי פסיקתא משא גיא חזיון וליכא רבתי פסוק בכה תבכה בלילה ופסוק השיב אחור ימינו ופסוק גדע בחרי אף ומדרש תילים סימן קל"ז ומכילתא פרשה בשלח פסוק ימינך ה' נאדרי בכח ומדרש ילמדנו שם וסוף פרשה אחרי מות ואירו אל עבר פניך כל אשר דברתי לך ולכתוך ימעט. וזהו מה שאמרו במדרש שוחר טוב מזמור י"ז כיון שראה דוד שהחטא גורם התחיל לומר קומה ה' אל נשא ידך אריס ידך דאנן פשעין וכה"א אל השמשי שבולת מים לפניך הוא אומר קומה ה' זכור שבועתך אמר לו הקב"ה חייך אני נושא שנאמר כי אשא אל שמים ידי ואומר הנה אשא אל גויים ידי. ד"א קומה ה' זכור שבועתו שנשבע המלאך על שמך שנאמר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם וכתיב לכן יחכה ה' לחננכם ואין לכן אלא שבועה שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי וזהו סוד קץ הימין האמור בסוף דניאל כמו שפירש רבינו סעדיה גאון ז"ל ורמזו רש"י ז"ל בפ' מקום שנהגו גבי בקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ונסתלק חלק בסוף ענין החיים השמים ור' נתן בעל הערוך בערך ימין ושערי אורה שער ו' ובספר הזוהר פרשה בראשית בפסוק ויבא קין מפרי האדמה וע' חיי שרה דף קכ"ג ופרשה ויצא סוף דף קמ"ג ופרשת בלק דף ר"א ועיין עוד בספר הזוהר פרשה נח על פסוק קץ כל בשר בא לפני כי דבריו מתוקים וכולו מחמדים ותוכו תורה שכינתו בין הבדים: (מא) אם שנותי. מלרע בפתח אחד לבד לב"א: (מג) גוים. הגימ"ל רפה: כי דם עבדיו יקום. כתב הרמ"ה נקם נקמת בני ישראל חסר וא"ו כתיב כי דם עבדיו יקום מלא וא"ו כתיב בנסחי דיקי ואית דמחסרי איפכא ומיגמא הוא ע"כ. ובמסורה דילן יקום ב' חסר ר"ל יקם גוי איביו דיהושע י' חסר כי לא היתה הנקמה שלמה אלין אסרים להם אבל לעתיד תהיה מלאה כמ"ש בעל עקרים ביהושע סימן המקי"ט: (מד) ויבא משה. פתוחה: (מז) דבר. הדל"ת רפה: הזה. בגעיא: (מט) עלה. הספ"ן בחטף פתח: (נא) לא קדשתם אותי. דין לאות מלא וא"ו באורייתא והלכה ספרים. הרמ"ה ז"ל ומסרה כנסא:

פרשת וזאת הברכה

לג (א) וזאת הברכה. פתוחה: (ב) אשדת. אש דת ק' ועיין הטעם בנתיי והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימנהם במ"ג ד"ה א' כ"ז והדל"ת בקמץ: (ה) בישרון. בהעתק הללי בישרון ירושלמי בישורון ע"כ. ובכל הספרים שלנו חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנייתא וכמ"ש בפרשת האזינו: עם. בקמץ: (ח) וללוי אמר. פתוחה: תמיך ואוריך. בתיקון ס"ת ישן ואוריך בחטפים ואריך ע"כ. והרמ"ה כתב תמיך ואוריך מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (ט) ואת בנו. בניו ק': (י) יורו. כתב הרמ"ה ז"ל בכל אשר יורו אתכם דכי מלא מלא וא"ו כתיב ודכוותא יורו משפטיך ליעקב בנוסחי דיקי: באפך הבי"ת דגושה: מזבחך. הבי"ת בשוא לבדו: (יב) לבנימן אמר. בכל ספרי הדפוס וכ"י חסר וכן במסורת י"ז בנימין מלאים בכל המקרא וסידורן במ"ג פרשת ויצא ובמקומות אחרים ואין זה מכלל וראיתי מסורת כ"י שמנתה י"ז בנימין מלאים כסדר המסורת שלנו וכתוב לבסוף וחד מלא ג' יודי"ן לבנימין אמר ידיד ע"כ. ומקרה זאת היא נפלאה בעינינו ומוליכה לנו על כל הספרים כי אין גם א' שיהיה בהם יותר מיו"ד אחד ותשכבר הימים שמעתי מפי מוהר"ר נתנאל טרבוטו יצ"ו שראה במסורת זקנו מוהר"ר עזריאל טרבוטו ז"ל שכן נמצא באמרא ס"ת אחד שכתב מיד המקובל מוהר"ם ריקאנטי ז"ל ולא שלטו בו יד והגהי מוסיף לספליא הפלא ופלא ושאלתי על זה אל החכם בעל אור תורה ודבר קשות אל סברה זו ואמר שלומים שלא שלטו יד בספר הטוה שהביגו שלה באשליכם שאולי הסופר הראשון אמר כן דרך חידה ורמז לסוד ה' הלא הוא כמות בג' יודי"ן דרים מלין ידיד ה' ישכן עכ"ל. והנסתרות לה' אלהינו אחר שכתבתי כל זה מצאתי כתוב בס' קבלה שנקרא שער השמים בדברו על ע"ב שמות המפורשים ויסע ויבא ויט בשם המפרשים שהוא ג' יודי"ן. ז"ל: ובמשבך המצון בשם שהוא כ"ו חבר עמו מכין אותיותיו יהיה הכל ל' ופרו כי לה' ובמו י"י חסר שאנו כותבים השם בג' יודי"ן והסוד לבנימין אמר והמבין יבין ע"כ. ובתוספות פרק אלו נאמרין במספר סופרי' השוכן אמרו כל התור' כלה בנימן כתיב חסר והכא בנימין מלא שהכ' ואביו קרא לו בנימין ע"כ. גם במיכי נפלא דבר זה שהכי ז' בנימינן מלאי' בתור' וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותמהתי אל החכם הנ"ל והשיב לי מה שאמרו רז"ל כל התורה בנימן כתיב לאו דוקא אלא ר"ל על הרוב כי רובה ככולה עכ"ל. אבל בירושלמי כיתא פתי דקאמר התם והלא אינן אלא ארבעים וחמשה אמר ר' יוחנן בנימין דתולדותם מלא ע"כ, פי' כיון דהכא כתיב כתולדותם בעינן כשמות אשר קרא להם אביהם והתם כתיב ואביו קרא לו בנימין מלא. ובעל יפה מראה בגילוי הירושלמי נקט ליתא דבבלי דע"ג דבכל התורה כולה בנימן חסר וכו' ולא שם לבו לזאת. המפליא לעשות יעשה עמנו לטובה אות ויחיש קץ הפלאות ונביא מהרה נפלאות אמן: (טז) ולקדקד. קו"ף ראשונה בקמץ לבד: (יז) והם רבבות. הבי"ת בשוא לבדו בכל הספרים כמ"ש בפרשת בהעלותך על רבבות אלפי ישראל: (יט) ושפוני. בכל ספרים מדוייקים צפי"ן שמאלית וכן הביאוהו המפרשים והמשליך כתיב בפרק שפן ובמסורת לית וחסר וסי"ן כתיב: (כא) ויתא. חילופים רבים ראיתי במלה זו בנקודה ובטעמים וארבעה המה. הא' בחילופי ב"א ונ"ג שבדפוס וכן ראיתי בכ"י לבן אשר וַיֵּתֵא כולו סגול ובשני פשטין ולב"נ וַיֵּתֵא כולו צירי ובפשטא אחד לבד. הב' כתוב בספרי הדפוס כלו בצירי ובשני פשטין. הג' במקצת ספרי כ"י היו"ד בצירי והתי"ו בסגול ובשני פשטין. וכן חבר בספר דקדוק כ"י וכתב ר' אליה בספר ההרכבה שצירי היו"ד מורה על אל"ף פ"א הפעל. הד' בס"ם כולו צירי ובפשטא האחרון בלבד וכתב עליו בעל א"ם שזהו דעת ב"א. ורד"ק הביא שתי הסברות בערכין מלעיל ומלרע בס' מכלול דף קמ"ו ולא הכריע זה לשום: ומחלוקת בקריאת המלה שאם ב"א קורא אותה מלעיל בשני פשטין וב"נ מלרע בפשטא אחד ויש ספרים בפשטא אחד לבד ולא מחלפים ע"כ. ולא דבר אותם מהנקודות: ראשי עם. הרי"ש בסגול ובלא מתג אחר. בשי"ן: (כב) יזנק. הזי"ן דגושה: (כג) ולנפתלי אמר. אין בו פיסקא תם' חבי יש פרשה סתומה ואין אנו נוהגין לעשות: (כז) אלהי קדם. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורת כמ"ש בפ' נח: (כח) דגן ותירוש. בתיקון ס"ת ותירוש בס' מדוייק ותירש ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא מלא וא"ו כי לא נמצא בתורה רק ב' מלא יו"ד ומלא וא"ו וסי' ורב דגן ותירש ודגן ותירש סמכתיו והאחר באורייתא מלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כט) אשריך. בהעתק הללי האל"ף רבתי וכן ראיתי במקצת כ"י אלפין רבות ובתיקון ס"ת ישן. ואין כן בספרים שלנו וכן בספרים מדוייקים נמסר בריש ד"ה אל מלה אדם לית אל"ף רבתי: על במותימו. בתיקון ס"ת ישן במותימו בחסר חד במתימו ע"כ. והרמ"ה כתב ושמה על במותימו הדרך מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב:

לד (ג) ואת הככר. הוא"ו בגעיא: (ד) השבעתיך. אין בצי"ם אלתא: הראיתיך. הה"א בסגול והאל"ף בחירק מכלול דף קנ"ז: (ו) בגי. כל אורייתא גיא כתיב מלא אל"ף בסוף חיגופא בר מן דין דחסר אל"ף: (ז) ולא כהה עינו. ע"ז מלין בתורה כתיב ה'. כהה עינו. לא פלאתי. אסרי לגפן עירה. סותה. וגם דלה. כי גאה גאה ומרכבו. לו יראה יראה. כי משה משה. ואלה את בעירה. כי היא כסותה. כי פרעה פרעה. את כל העם בערה. ונסכה יין הלי הין. ובכחה ישמר. לא קנה אל. לא-כה לאמה: (ח) בכי. הבי"ת רפה: (יא) האותות. הקדמאה בס"ם לא במל"ף: (יב) לעיני כל ישראל. מנהג ס"ם לסיים התורה בסוף הדף ולעיני כל ישראל באמצע שיטה הרי"ש אלמות ס"ם וכן פסקו כל הפוסקים והכי פסיק היכא רב אשי בפרק הקומץ רבה אבל באותן ד' תיבות יכול לגמור באמצע הדף כדמוכח התם הכותב ספר תורה לא יגמור באמצע הדף כמו שגומר בחומשין אלא מקצר ועולה עד סוף הדף:

ותשלם מלאכת ספר החמישי והוא ספר משנה תורה. ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זרקא סגול מנח|מנח רביע פזר תלישא גדולה תלישא קטנה קדמא ואזלא מהפך פשטא זקף קטן זקף גדול דרגא תביר מרכא טפחא אתנחתא אזלא גרש גרשים יתיב פסיק | שלשלת ירח בן־יומו קרני־פרה מרכא־כפולה טפחא מתג מקף־ סוף פסוק:

שמות הטעמים לפי סדר הספרדים

זרקא מקף־שופר הולך סגולתא פזר גדול ירח בן יומו קרני פרה גזיא תלשא אזלא גריש פסק | רביע שופר מהופך קדמא תרי קדמין זקף קטן זקף גדול שלשלת שני גרישין תרי טעמי דרגא תביר מאריך טרחא אתנח רפא דגש יתיב תרצא שבולת מפיק בהא שבא געיא שבא סוף פסוק:

ואלה לפי סדר האיטאליאני

זרקא שרי פזר גדול קרני פרה תלשא תרסא לגרמיה | רביע פסיק שלשלת קדמא אזלא זקף גדול זקף קטן שני גרישין תרין חוטרין דרגא תביר טרחא מאריך שופר עלוי שופר הפוך שופר יתיב שני פשטין סמך־אתנח ירח בן יומו גרש סוף פסוק:

ברכת ההפטרה

קודם קריאת ההפטרה ואחר שגמר הגולל יברך המפטיר ברכה א:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת ברוך אתה יי הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק:

אחר ההפטרה יברך המפטיר ד׳ ברכות אלו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם צור כל־העולמים צדיק בכל־הדורות האל הנאמן האומר ועושה המדבר ומקים שכל־דבריו אמת וצדק:

נאמן אתה הוא יי אלהינו ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך אחור לא־ישוב ריקם כי אל מלך נאמן (ורחמן) אתה. ברוך אתה יי האל הנאמן בכל־דבריו: רחם על־ציון כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו. ברוך אתה יי משמח ציון בבניה: שמחנו יי אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבא ויגל לבנו על־כסאו לא־ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את־כבודו. כי בשם קדשך נשבעת־לו שלא יכבה נרו לעולם ועד. ברוך אתה יי מגן דוד:

על־התורה ועל־העבודה ועל־הנביאים ועל־יום השבת הזה שנתת־לנו יי אלהינו לקדשה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על־הכל יי אלהינו אנחנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל־חי תמיד לעולם ועד: ברוך אתה יי מקדש השבת:

הפטרת בראשית

בישעיה סימן מ״ב.

כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃ לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃ הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃ הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃ °רָאִית רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃ יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃ כאן מסיימין הספרדים וק״ק פ״פ דמיין.

וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ מִי־נָתַן °לִמְשׁוֹסָּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ

°ראות ק׳ °למשיסה ק׳

וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃ וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה׃ כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ־אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃ מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ אַל־תִּירָא כִּי אִתְּךָ־אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ׃ אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ׃ כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו׃ הוֹצִיא עַם־עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ׃ כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃ אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה׃

הפטרת תולדת נח

בישעיה סימן נ״ד.

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת

רוח

פירוש המלות

עבדי. יעקב: בחירי. ישראל: ולא ישא: קולו שהוא קדוש: רצוץ. להסבר: כהה. ל׳ כסהה פינו: ירוץ. לא יסבר: איים. אומות: האל ה׳. בעל הדין ובעל הרחמים: רוקע. כמו וירקעו: וצאצאיה. פירותיה מן הארץ: לעם עליה. לכולם בשוה: ורוח. קדושה: קראתיך. ליעקב הוא אומר: ואצרך השמרך: לאור גוים. כל שבט קרוי גוי בעצמו: לפקוח. לפתוח: אסור. שאתה אסיר בגלות: הראשונות. שהבטחתי לאברהם: ישאו. קול בשיר: יושבי סלע. כמתים שימיו: יצריח. ירים בקול: החשיתי. שתקתי: אפעה. אצעק: אשם. אשבר: ואשאף. ואתאוה להשמיד: עורים. ישראל שהיו עורים בגלות: כמשלם. כבר קבל יסוריו: ושסוי. משסה ריב: הפח. ספי נפש: בחורים. לשון סור: יאזין. לשון לב לזאת: ותלהטהו. ל׳ להב: כפרך. תספך: תכלאי. לשון ויכלא הגשם: רני עקרה. ירושלים: לא חלה. ל׳ לידה הוא: שממה. בני ירושלים: בעולה. בשעי העולם: מיתריך. הם חבלים: תפרוצי. תגבר: עלומיך. נעוריך:

נשלף

רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדלים אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה: כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה: כאן מסיימין הספרדי' גם האשכנזי' בפ' כי תצא אבל בפ' נח גומרין.

עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך לאבני־חפץ: וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום בניך: בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי לא־תקרב אליך: הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול: הן° אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל: כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה: הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב: למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים: הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

הפטרת לך לך

בישעיה סימן מ'.

למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי

מיהוה ומאלהי משפטי יעבור: הלוא ידעת אם־לא שמעת אלהי עולם יהוה בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו: נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה: ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו: וקוי יהוה יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו: החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה: מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו: ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא: מי־פעל ועשה קרא הדרות מראש אני יהוה ראשון ואת־אחרנים אני־הוא: ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון: איש את־רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק: ויחזק חרש את־צרף מחליק פטיש את־הולם פעם אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט: ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי: אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי־אתה בחרתיך ולא מאסתיך: אל־תירא כי־עמך אני אל־תשתע כי־אני אלהיך אמצתיך אף־עזרתיך אף־תמכתיך בימין צדקי: הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך: תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך: כי אני יהוה אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל־תירא אני עזרתיך: אל־תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם־יהוה וגאלך קדוש ישראל: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים: תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם ואתה תגיל ביהוה בקדוש ישראל תתהלל:

°הנה ק'

ואשה

פירוש המלות

בשצף. במעוס קלף: ההרים והגבעות. זכות אבות ואמהות: סוערה. מכוז לרות לבה סוער: בפוך. אבני נופך: שמשותיך. חלונות: אקדח. לשון קדש' אש: גור יגור. ירא: אפס. כמו אין: כל כלי. כלי זיין: הוי. ל' קריאה: שברו. ל' משבור בר: הן עד. לשון סעדותי: קדוש. הקב"ה: אונים. לשון חוזק: נעדר. חסר: תאמר יעקב. עם יעקב: נערים. המתנערים מן חטאות: יעלו. יגדלו: החרישו אלי. לשמוע דברי: איים. אומות: צדק. זה אברהם: ירד. ירדה: לא יבוא. לא היה רגיל לבא: איים. עובדי ע"ז: ויאתיון. יבאו. מחליק. ל' חלק: הולם פעם. מכה סדן: ומאציליה. מהגדולים שבהם: אל תשתע. אל ימם לבך: הנחרים. ל' כעס בי: מצתך. ריבך: למורג חרוץ. כלי של פרזל': פיפיות. חידודי חרבות: הרים. מלכים ושרים: תזרם. כמזרה לרוח: תשאם. לביתם:

מאנשי

הפטרת וירא

במלכים ב׳ סימן ד׳.

וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־°לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־°שְׁכֵנָכִי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא °מִיצָקֶת׃ וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־°נִשְׁיֵכִי וְאַתְּ °בָּנַיְכִי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃ וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃ נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה °אַתְּי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ

°לך ק׳ °שכניך ק׳ °מוצקת ק׳ °נשיך ק׳ °ובניך ק׳ °את ק׳

אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ °אַתְּי °הֹלַכְתִּי אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ (כאן מסיימין הספרדים) וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃ וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃ וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי׃ וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃ וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃ וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃ וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו °וְכַפָּו עַל־כַּפָּו וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃ וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא

°את ק׳ °הלכת ק׳ °כפיו ק׳

אליו

פירוש המלות

מנשי בני הנביאים. אשת עובדיה היתה: והנושה: יהורם בן אחאב: אסוך שמן. כדי סמן: תסיעי. תסלקי מלפניך: נשיכי. ל׳ פרעון חובך: ושם אשה גדולה. עשירה: עברו. בתוך עמי. בתוך קרובי: חובקת. לשון ... : תכזב. תשקר: ראשי. חולה בראשי: נהג ולך. הנהג ולך: להדפה. לדוחפה: תשלה. תשגה אותי: משענתי. מקלי: לא תברכנו. לא תשאל לשלום: קשב. לשמוע: ויגהר. ויפול עליו: ויזורר. נתעטש שבע פעמים:

בא

אליו ויאמר שאי בנך: ותבא ותפל על־רגליו ותשתחו ארצה ותשא את־בנה ותצא:

הפטרת חיי שרה

במלכים א׳ סימן א׳.

והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו: ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי־לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את־אבישג השונמית ויבאו אתה למלך: והנערה יפה עד־מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה: ואדניה בן־חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו: ולא־עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם־הוא טוב־תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום: ויהיו דבריו עם יואב בן־צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדניה: וצדוק הכהן ובניהו בן־יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם־אדניהו: ויזבח אדניהו צאן ובקר ומריא עם אבן הזחלת אשר־אצל עין רגל ויקרא את־כל־אחיו בני המלך ולכל־אנשי יהודה עבדי המלך: ואת־נתן הנביא ובניהו ואת־הגבורים ואת־שלמה אחיו לא קרא: ויאמר נתן אל־בת־שבע אם־שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן־חגית ואדנינו דוד לא ידע: ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את־נפשך ואת־נפש בנך שלמה: לכי ובאי ׀ אל־המלך דוד ואמרת אליו הלא־אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי ומדוע מלך אדניהו: הנה עודך מדברת שם עם־המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את־דבריך: ותבא בת־שבע אל־המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את־המלך: ותקד בת־שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה־לך: ותאמר לו אדני

°עבדך ק׳

אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא ידעת: ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך° לא קרא: ואתה אדני המלך עיני כל־ישראל עליך להגיד להם מי ישב על־כסא אדני־המלך אחריו: והיה כשכב אדני־המלך עם־אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים: והנה עודנה מדברת עם־המלך ונתן הנביא בא: ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על־אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: כי ׀ ירד היום ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: ולי אני־עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן־יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את־עבדיך מי ישב על־כסא אדני־המלך אחריו: ויען המלך דוד ויאמר קראו־לי לבת־שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך: וישבע המלך ויאמר חי־יהוה אשר־פדה את־נפשי מכל־צרה: כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי ישראל לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה: ותקד בת־שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם:

הפטרת תולדת יצחק

בתרי עשר במלאכי סימן א׳.

משא דבר־יהוה אל־ישראל ביד מלאכי: אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא־אח עשו ליעקב נאם־יהוה ואהב את־יעקב: ואת־עשו שנאתי ואשים את־הריו שממה ואת־נחלתו

לתנות

פירוש המלות

בא בימים. ימי הזקנה: יחם לו. לפי שקרע כנף המעיל לשאול: סכנת. מחממת: מתנשא. מתגאה: וחמשים איש. נטולי טחול: ולא עצבו. לא הכעיסו: ילדה. כלומר גדלתו: דבריו. דבר עצתו: ומריא. שור של פטם: עם. כמו אצל: הזוחלת. שעומדים עליה ושופכי לפסוק: עין רוגל. כובס. שמתקן בגדי צמר ברגליו ע״י בעיטה: ומלטי את נפשך. מן המחלוקת: חטאים. חסרים מן הגדולה: אתה אמרת. בשמים: דבר יי׳. הנזכר למלאכי: את יעקב. לתת לו ארץ חמדה: עשו שנאתי. לדוחקו מפני יעקב:

לפסוק

לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהֹוָה עַד־עוֹלָם׃ וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהֹוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃ בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהֹוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהֹוָה נִבְזֶה הוּא׃ וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהֹוָה׃ וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה

הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן׃ כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהֹוָה־צְבָאוֹת הוּא׃

הפטרת ויצא

בהושע סימן י"א.

וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃ לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃ אַחֲרֵי יְהֹוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם׃ יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהֹוָה׃ סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ וְרִיב לַיהֹוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃ בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ וַיהֹוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהֹוָה זִכְרוֹ׃ וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ וְאָנֹכִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בְאָהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים

פירוש המלות

לתנות. נקבים: רששנו. ל' רש: יכבד אב. ראוי לכבדו: מגואל. קרבן מטונף: שלחן יי'. הוא המזבח: לפחתך. לשרך: הישא פניך. לשמוע התפלה מפיכם: ויסגור. הלואי שיסגור: וניבו. הדבור: הפחתם. ל' נפח: אותו. את שולחנו: נוכל. מתנכל במרמה: זכר. תמים: וארותי. ואקלל: וגם ארותיה. כי ידעתי שלא תכנו: גוער. ל' כורת: וזריתי פרש. ופרשתי הזבל של בהמות: חגיכם. קרבנות: נחת הוא. נשבר ונכנע: הלך אתי. שמר לוי: כי שפתי כהן. עליכם מוטל: כי מלאך. שלוחו של הקב"ה כמלאך: תלואים. מסופקים: ואל על. כמו עליו: לא ירומם. לא יהלכו בקומה זקופה: אמגנך. אמסרך ביד אויביך: נכמרו. נתחממו: בעיר. בעיר אחרת אלא בירושלים: ויחרדו מים. ויתכנסו ממערב: רד. מושל: רועה רוח. ל' ריע לדברי כזב: יובל. מובילין השמן לשוחד: ובאונו. ובעלמו גבר: שרה את האלהים. מושל על המלאך: בכה. המלאך: און לי. כמו כח: על הנביאים. להוכיח אתכם:

אֲדָמָה: אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי:

הפטרת וישלח

כאן מתחילין האשכנזים אבל בק"ק פפד"מ ורוב אשכנז מפטירין בפ' וישלח חזון עובדיה דלקמן:

וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר: וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר: הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו: כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת: וְעַתָּה יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים °כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן: לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה: וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי: אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת: כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי: וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר: אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם: שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ: אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים: אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי: צָרוּר עֲוֺן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ: חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים: מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי: כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה: תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו° יְבֻקָּעוּ: שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ: קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־

°כלו ק' °סעריו ק'

יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ: אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן: יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן: אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:

הפטרת וישלח

למנהג ספרדים וק"ק פפד"מ. בתרי עשר בעבדיה ס' סן א'

חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה: הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד: זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ: אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה: אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת: אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו: עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ: הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו: וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל: מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם: בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם: וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה:

אל

פירוש המלות

ארמה. נראיתי להם בכמה דומיות: זבחו. ע"ז: תלמי שדי. מעגל' המחרישה: ויברח יעקב. ועוד זאת עשיתי לך: שמר. את הצאן: יטוש. עליו יפילם הקב"ה: אדוניו. הקב"ה: רתת. רעדה: נשא הוא. משם זכה להגדלה: ישקון. כדי שיהא להיות נושק עגל: יסוער. ל' רוח סערה: תלאובות. ארץ צמאה: במרעיתם. בארץ כנען: אשור. האלף נקמץ לשון הבטה: סגור לבם. את לבם הסגור: כי בי. פעמה מרים עצתך: אהי. אני אהי' קיים נגדך כראות איפוא מלכך: קטבך. ל' כריתה: נוחם. ל' ניחום: יפריא. ל' יפרה: תאשם. ל' שממה: ירטשו. יופלכו בארץ: והריותיו. נשים מעוברות: יונקותיו. ישגוג בנין: לעצבים. לעבוד ע"ז: יכשלו בם. בסבילי: עובדיה. גר אדומי היה: לאדום. בשביל אדום: נדמיתה. נכרתה: שלחוך. לרייך: לחמך. באוכלי לחמך: מזור. חולי ומכה: מקטל. מרוב הרג: ביום נכרו. ביום הסגרו ביד אויב':

הפרק

אל תבוא בשער־עמי ביום אידם אל־תרא גם־אתה ברעתו ביום אידו ואל־תשלחנה בחילו ביום אידו: ואל־תעמד על־הפרק להכרית את־פליטיו ואל־תסגר שרידיו ביום צרה: כי־קרוב יום־יהוה על־כל־הגוים כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך: כי כאשר שתיתם על־הר קדשי ישתו כל־הגוים תמיד ושתו ולעו והיו כלוא היו: ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם: והיה בית־יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא־יהיה שריד לבית עשו כי יהוה דבר: וירשו הנגב את־הר עשו והשפלה את־פלשתים וירשו את־שדה אפרים ואת שדה שמרון ובנימן את־הגלעד: וגלת החל־הזה לבני ישראל אשר־כנענים עד־צרפת וגלת ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב: ועלו מושעים בהר ציון לשפט את־הר עשו והיתה ליהוה המלוכה:

הפטרת וישב

בתרי עשר בעמוס סימן ב.

כה אמר יהוה על־שלשה פשעי ישראל ועל־ארבעה לא אשיבנו על־מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים: השאפים על־עפר־ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו ואיש ואביו ילכו אל־הנערה למען חלל את־שם קדשי: ועל־בגדים חבלים יטו אצל כל־מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם: ואנכי השמדתי את־האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת: ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת את־ארץ האמרי: ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזרים האף אין־זאת בני ישראל נאם־יהוה: ותשקו את־הנזרים יין ועל־הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו: הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר: ואבד מנוס מקל וחזק לא־יאמץ כחו וגבור לא־ימלט נפשו: ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו: ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום־ההוא נאם־יהוה: שמעו את־הדבר הזה אשר דבר יהוה עליכם בני ישראל על כל־המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים לאמר: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על־כן אפקד עליכם את כל־עונתיכם: הילכו שנים יחדו בלתי אם־נועדו: הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם־לכד: התפל צפור על־פח הארץ ומוקש אין לה היעלה־פח מן־האדמה ולכוד לא ילכוד: אם־יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם־תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו הנביאים: אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא:

הפטרת מקץ

במלכים א' סימן ג'.

ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם ויעמד לפני ארון ברית־אדני ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל־עבדיו: אז תבאנה שתים נשים זנות אל־המלך ותעמדנה לפניו: ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם־האשה הזאת ואנחנו יחדו אין־זר אתנו בבית זולתי שתים־אנחנו בבית: וימת בן־האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: ותקם בתוך הלילה ותקח את־בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת־בנה המת השכיבה בחיקי: ואקם בבקר להיניק את־בני והנה־מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא־היה בני אשר ילדתי: ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי ותדברנה לפני המלך: ויאמר המלך זאת אמרת זה־בני החי ובנך המת וזאת אמרת

לא

פירוש המלות

הפרק. מקום שמפסקין הדרכים: ולעו. ל' מהומס: והשפלה. יושבי השפלה: החל. ל' חיל. ופי' עמל חיל: בכסף צדיק. פסי' וכלי בדין נכסף מוסר: חבלים. ל' משכון: ענושים. ל' ענש: באלונים. פרעוני' קוסטבולין: תעיק. ל' עק': המשפחה. סגרי כולו: אם נועדו. אם לא הפקדו יחדיו: אריה שאג. כך הקב"ה דבר אל הנביאים מי ונומר: והנה חלום. הבין שנתקיים חלומו: שכבה. שנתה השככנה: ואתבונן. נכנסי לו להסתכל בו: ותדברנה. אלו שמתוכות;

לֹא כִּי בְנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ־לִי חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃ וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת ויגש

ביחזקאל בסימן ל״ז.

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו° וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו°׃ וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ׃ וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ׃ דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו° וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי׃ וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר־תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם׃ וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם׃ וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה°־עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד׃ וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃

°חבריו ק׳ °חבריו ק׳ °חבריו ק׳ °יהיו ק׳

וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃ וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃

הפטרת ויחי

במלכים א׳ בסימן ב׳.

וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃ אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֹתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה

בחברון

פירוש המלות

גזרו. חתכו לשנים: היא אמו. זה קול אומרת היא אמו: ולבני ישראל. לשבט בנימין: לאחדים. אגד אחד: יחצו. יחלקו: לאיש. מושל ביצרך: בדרכיו. מה הוא שנתן לך אתה תעשה כן: בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו: בחגורתי. היא החרב: ובנעלו. שהלכה לו מליכה גידמת:

ושם

בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַ͏ִם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

בשבת ור"ח מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בסדרת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ קדיש לעילא.

הפטרת שבת ראש חדש

בישעיה סימן ס"ו.

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַ͏ִם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַ͏ִם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

הפטרה לערב ר"ח שחל בשבת

בשמואל א' סימן כ'.

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד

°אות ק' — מושבך

פירוש המלות

ותכן מלכתו. אף על העליונים: בתעלוליהם. ל' כי התעללת בי: אשביר. ל' משבר כלים: אות. כמו עם: משד. ל' שדים: תמצו. ל' מציצה: מזיו. מתענוג: כבוד. ממון: תשעשעו. כדרך שמשעשעין את התינוק: וכסופה. כוס סערה: ובצבים. כמו עגלות צב: דראון. לשון בזיון: יפקד. ל' חסרון:

ושלמת

מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ ׀ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה

חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

תקון חנוכה

יום ראשון של חנוכה שאל להיות בשבת מוציאין שני ספרים בראשון קורין פרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין פרשה זו

כאן מתחילים הספרדים.

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ ס וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ ס כאן מתחילין האשכנזים וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ אֵת ׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם׃ וְאֵת ׀ אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃

°אל ק׳ °החצים ק׳ קדיש לעילא ומפטירין רני ושמחי רני

פירוש המלות

ושלשת. תסו׳ נספר ימים: האזל. אבן שסיתה מורה סליכה דרכים: אורה. הסילים נגד סאבן: דבר. דבר רע: הלחם. סעלסן נקרא כן: הלחם. סעלסן: נעות. בן אשך סעלות: להעבירו. לסעביר.

הפטרת שבת וחנוכה

תרי עשר בזכריה סימן ב׳

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם יְהוָה׃ וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃ וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃ וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלָ͏ִם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה־מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

ביום שני קורין כסדר יום ראשון אלא שבספר שני קורין פרשה ז׳

בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃

ומפטירין רני ושמחי

ביום שלישי קורין כסדר יום ראשון אלא שבספר שני קורין פרשה ג׳

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃

ומפטירין רני ושמחי

ביום רביעי קורין כסדר יום ראשון אלא שבספר שני קורין פרשה ד׳

בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃

ומפטירין רני ושמחי

יום חמישי לא יחול לעולם בשבת שבת ראש חדש וחנוכה

יום ששי של חנוכה שחל בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ואין אומרים קדיש ובספר שני קורין וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורין פרשה ו׳

בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם

חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃

קדיש לעילא. ומפטירין רני ושמחי

(מנהג הספרדים לומר פסוקים לאשכנזים ולמזרחיים של הפטרה כ"מ ומסר חדש)

ביום שביעי קורין כסדר יום לאשון ללא שנספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃

ומפטירין רני ושמחי

ביום שמיני קורין כסדר יום לאשון ללא שנספר שני קורין פרשה זו

בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃

בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃

בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃

בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃

קריאה למפטיר בשבת חנוכה

בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה׃ כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ

קדיש לעילא ואומרים הפטרה ע

הפטרה שבת שניה דחנוכה

במלכים א׳ סימן ז׳

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל° אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן

°האלה ק׳

יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לְהֵיכָל זָהָב׃

אלה הם צורות הנגינות הנקראות בשם טעמים או מלכים:

א֓ א֒ א֮ א֡ א֠ א֜ א֗ א֕ א֔ א֨ א֥ א֑ א֙ | א֚ א֝ א֖ א

ואלה הם צורות הנגינות הנקראות בשם משרתים:

א֣ א֤ א֩ א֨ א֥ א֧ א֪ א֦

ואלה שלטי שמותם וקדורם:

א֮ זרקא. א֒ סגול (סרי). א֣׀ מונח לגרמי׳. א֣ מונח (שופר הולך, פלרי). א֗ רביע. א֤ מהפך (שופר מהופך). א֨ פשטא. א֚ יתיב (שופר יתיב.)
א֔ זקף קטן. א֕ זקף גדול. א֥ מרכא. (א֦ מרכא כפולה תרין טוטרין.) א֖ טפחא (טרחא). א֑ אתנחתא. א֓ פזר. א֠ תלישא גדולה (תרצא).
א֩ תלישא קטנה (תלשא, מרכא). א֨א֜ קדמא ואזלא: א֜ אזלא גרש. א֞ גרשים (תרין גרשין). א֧ דרגא. א֛ תביר. (א֖ טפחא.)
אֽ סלוק (סוף פסוק ונהגו הסופרים לנקד אחריו ב׳ נקודות עומדות). א֓ שלשלת. א֪ ירח בן יומו. א֟ קרני פרה.

ועוד סימנים להיכרת הקריאה: אֽ מתג (געיא), כגון הָֽיְתָה הָֽרָקִֽיעַ. א־ מקף (סמיך). א׀א פסיק.

הפטרת שמות

כמנהג האשכנזים. בישעיה סמן כ"ז.

הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני־תבל תנובה: הכמכת מכהו הכהו אם־כהרג הרגיו הרג: בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קדים: לכן בזאת יכפר עון־יעקב וזה כל־פרי הסר חטאתו בשומו | כל־אבני מזבח כאבני־גר מנפצות לא־יקמו אשרים וחמנים: כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה: ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה כי לא עם־בינות הוא על־כן לא־ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו: והיה ביום ההוא יחבט יהוה משבלת הנהר עד־נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: והיה | ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם: הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו אשר על־ראש גיא־שמנים הלומי יין: הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שטפים הניח לארץ ביד: ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים: והיתה ציצת נבל צבי תפארתו אשר על־ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה: ביום ההוא יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו: ולרוח משפט ליושב על־המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה: וגם־אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן־היין תעו מן־השכר שגו בראה פקו פליליה: כי כל־שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום: את־מי יורה דעה ואת־מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים: כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם: כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל־העם הזה: אשר | אמר אליהם זאת המנוחה הניחו

°תבואתו ק' °אצרך ק'

לעיף וזאת המרגעה ולא אבוא שמוע: והיה להם דבר־יהוה צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו: לכן כה־אמר יהוה אל־בית יעקב אשר פדה את־אברהם לא־עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו: כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את־קדוש יעקב ואת־אלהי ישראל יעריצו:

הפטרת שמות

כמנהג הספרדים. בירמיה סמן א'.

דברי ירמיהו בן־חלקיהו מן־הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן: אשר היה דבר־יהוה אליו בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה בשלש־עשרה שנה למלכו: ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך יהודה עד־גלות ירושלם בחדש החמישי: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך ואת כל־אשר אצוך תדבר: אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם־יהוה: וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך: ראה הפקדתיך | היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה: ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי־שקד אני על־דברי לעשתו: ויהי דבר־יהוה | אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל־ישבי הארץ: כי | הנני קרא לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו

פתח

פירוש המלות

הבאים. ימים הבאים זמן הישועה: ישרש. יתן שורש: בסאסאה. במדה מדה: הגה. בדיבורו הקשה: קדים. רוח קדים: אבני גר. אבן לבנה סיד: מאירות. מבעירות: משבלת הנהר. מן הנהר: הלומי יין. הוכים מיין: שער. רוח סערה: קטב. כורת: מלחמה. מלחמתם של תורה: שגו בראה. בדברי הנביאים: פליליה. הכשילו המשפט: קיא צואה. ל' ולא תקיא: בלי מקום. אין מקום נקי: גמולי. ל' ויגמל: עתיקי. ל' ויעתק: צו לצו. נביא ויצוה להם. ולהם לא של ע"ז: קו לקו. נגד קו הצדק. יש להם קו מקלות מפסלי רשע: זער שם. עוד מעט אביא עליהם רעה: המרגעה. המנוחה: בענתות. עיר מערי הכהנים: אצרך. ל' צורה: הקדשתיך. זמנתיך לכך: לגוים. על הגוים: סיר נפוח. רותח: ופניו. רתיחתו: מצפון. היא בבל:

פֶּתַח ׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית °תְּבוּאָתֹה כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃

הפטרת וארא

ביחזקאל סמן כ"ח.

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּקַבְּצִי ׀ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־מִצְרַיִם כֻּלָּהּ׃ דַּבֵּר וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם °הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי׃ וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃ וְיָדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת

°תבואתו ק׳ °החים ק׳ •בכפך ק׳

קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ בְּתָפְשָׂם בְּךָ •בַכַּפְּךָ תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל־כָּתֵף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְהָיְתָה אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃ לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃ לֹא תַעֲבָר־בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ ׀ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃ מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהוִה׃ וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדוֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

הפטרת בא

בירמיה סמן מ"ו.

הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא

לבוא

פירוש המלות

אחתך: ל׳ שבירה: ירושלים. יושבי ירושלים: כלולתיך. מהלגתיך חפת החופה: השאטים. מבוזים: התנים. לפי שכל גדולתם ע״י נילוס: חחים. פי שמוציאין בו הדג: תרוץ. ל׳ שבירה: מכורתם. מגורתם: אל צר. כמו על: מקרח. ל׳ קרחה: פעלתו. שכר פעולתו:

לבוא נבוכדראצר מלך בבל להכות את ארץ מצרים: הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך: מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יהוה הדפו: הרבה כושל גם נפל איש אל רעהו ויאמרו קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו מפני חרב היונה: קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד: חי אני נאם המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא: כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים כי נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב: עגלה יפה פיה מצרים קרץ מצפון בא בא: גם שכריה בקרבה כעגלי מרבק כי גם המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם בא עליהם עת פקדתם: קולה כנחש ילך כי בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים: כרתו יערה נאם יהוה כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר: הבישה בת מצרים נתנה ביד עם צפון: אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פוקד אל אמון מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה ועל פרעה ועל הבטחים בו: ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדראצר מלך בבל וביד עבדיו ואחרי כן תשכן כימי קדם נאם יהוה: ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקוב ושקט ושאנן ואין מחריד: אתה אל תירא עבדי יעקב נאם יהוה כי אתך אני כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך:

הפטרת בשלח

בשופטים סמן ד'. והספרדים מתחילין להלן ותשר.

ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה את ישראל בעת ההיא: והיא יושבת תחת תמר דבורה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים ויעלו אליה בני ישראל למשפט: ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה יהוה אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבלון: ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ונתתיהו בידך: ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך: ותאמר הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך כי ביד אשה ימכר יהוה את סיסרא ותקם דבורה ותלך עם ברק קדשה: ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה: וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה ויט אהלו עד אלון בצעננים* אשר את קדש: ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן אבינעם הר תבור: ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון: ותאמר דברה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה את סיסרא בידך הלא יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו: ויהם יהוה את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו: וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד: וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני: ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה: ויאמר אליה השקיני נא מעט מים כי צמתי ותפתח את נאוד החלב ותשקהו ותכסהו: ויאמר אליה עמד פתח האהל והיה אם איש יבוא ושאלך ואמר היש פה איש ואמרת אין: ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו ותצנח בארץ והוא נרדם ויעף וימת: והנה ברק

*בצענים ק'

רדף

פירוש המלות

נסחף. נסחטו: הרבה כושל. הקנ"ס: חרב היונה. מרבא דסנלה: פרעה. על פרעה: ונצתה. ל' ניס: קרץ. ל' חתוך: שכריה. סריס: מרבק. ל' פטים: הפנו. הסבו עורף: יערה. עלי היער: אל אמון. על הסר אמון: ונקה. ל' הסמד: ויזעק. ויאסוף: ברגליו. ר"ל עמו: בצעננים. כמין גומות: בשמיכה. גלדרא: המקבת. פטיש: ברקתו. גלדעיס: ותצנח. ותתקע:

רדף את־סיסרא ותצא יעל לקראתו ותאמר לו לך ואראך את־האיש אשר־אתה מבקש ויבא אליה והנה סיסרא נפל מת והיתד ברקתו: ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך־כנען לפני בני ישראל: ותלך יד בני־ישראל הלוך וקשה על יבין מלך־כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך־כנען:

כאן מתחילים הספרדים.

ותשר דבורה וברק בן־אבינעם ביום ההוא לאמר: בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו יהוה: שמעו מלכים האזינו רזנים אנכי ליהוה אנכי אשירה אזמר ליהוה אלהי ישראל: יהוה בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם־שמים נטפו גם־עבים נטפו מים: הרים נזלו מפני יהוה זה סיני מפני יהוה אלהי ישראל: בימי שמגר בן־ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות: חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל: יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים מגן אם־יראה ורמח בארבעים אלף בישראל: לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו יהוה: רכבי אתנות צחרות ישבי על־מדין והלכי על־דרך שיחו: מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות יהוה צדקת פרזונו בישראל אז ירדו לשערים עם־יהוה: עורי עורי דבורה עורי עורי דברי־שיר קום ברק ושבה שביך בן־אבינעם: אז ירד שריד לאדירים עם יהוה ירד־לי בגבורים: מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין בעממיך מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר: ושרי ביששכר עם־דברה ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו בפלגות ראובן גדלים חקקי־לב: למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים לפלגות ראובן גדולים חקרי־לב:

גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה יגור אניות אשר ישב לחוף ימים ועל־מפרציו ישכון: זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה: באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על־מי מגדו בצע כסף לא לקחו: מן־שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תדרכי נפשי עז: אז הלמו עקבי־סוס מדהרות דהרות אביריו: אורו מרוז אמר מלאך יהוה ארו ארור ישביה כי לא־באו לעזרת יהוה לעזרת יהוה בגבורים: תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תברך: מים שאל חלב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה: ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו: בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו: חכמות שרותיה תעננה אף־היא תשיב אמריה לה: הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעים לסיסרא שלל צבעים רקמה צבע רקמתים לצוארי שלל: כן יאבדו כל־אויביך יהוה ואהביו כצאת השמש בגברתו ותשקט הארץ ארבעים שנה:

הפטרת יתרו

בישעיה סמן ו׳.

בשנת־מות המלך עזיהו ואראה את־אדני ישב על־כסא רם ונשא ושוליו מלאים את־ההיכל: שרפים עמדים ׀ ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים ׀ יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף: וקרא זה אל־זה ואמר קדוש ׀ קדוש קדוש יהוה צבאות מלא כל־הארץ

פירוש המלות

פרעות. נקמות: בצעדך. ל׳ הליכה: עקלקלות. מעוותים: יבחר. כשיבחר: לחם. מלחמה: שערים. לשערים: לחוקקי. אלו הסופרים: צחורות. לבנות: שיחו. ל׳ שיח ושנחה: מחצצים. ל׳ חץ: משאבים. שואבים: יתנו. יתנו: פרזונו. ל׳ פרזון: ירד. כמשיל: בעממיך. עמך: בשבט. פי׳ החכמים והסופרים: ושרי. כמו שרים: בפלגות. ל׳ חלוק: חקקי. ל׳ מחשבה: יגור. ל׳ אסיפה: חרף. בזה נפשו למות. במלחמה: על. כמו עד: בצע. ל׳ שכר. ממסלותם. ל׳ סולו לרוכב: גרפם. שטפם: עז. את גבורי כנען: הלמו. גשברו: מדהרות. מדליגת: אביריו. כח הסוסים: אורו. קללו: מרוז. שם עיר: בספל. מזרק: להלמות. לכתת: מחקה. הכיתה: ומחצה. ל׳ מחץ: וחלפה. העבירה: ותיבב. ל׳ יבבה: האשנב. חלון: רחם רחמתים. נערה או נערות: גבר. לכל גבר: יאבדו. דבורה אומרת זאת: ארני. כבודו: ושוליו. כמו שולי המעיל: ממעל. סמוך לו: לו. לעבודתו:

כְּבוֹדוֹ׃ וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃

כאן מסיימים הספרדים. אבל האשכנזים מוסיפין ויהי בימי.

וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַ͏ִם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ לְםַרְבֵּה° הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ

°למרבה ק׳ °ויכבשום ק׳ °לזועה ק׳

עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

הפטרת משפטים

אבל בפ׳ שקלים מפטירים של שקלים. אפילו אם חל ר״ח או מחר חדש.

בירמיה סמן ל״ד.

הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַ͏ִם לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃ וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיִּכְבִּישׁוּם° לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר׃ מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם׃ וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃ וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם־יְהוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַוְעָה° לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ וְנָתַתִּי אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו׃ שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי

ירושלם

פירוש המלות

הספים. מזוזות ההיכל: נדמתי. נכרתי: טמא. מחוס: רצפה. גחלת אש: במלקחים. צבת: השמן. הכבד: השע. סתום: ולבבו. ולבנו: שאו. ל׳ שממה: ורבה. וירבה: עשיריה. כולל עשרה מלכים: לבער. לשון תבער הדם: בשלכת. הוא שער כללא שבירושלים: נחה. נתחבר: וינע. לשון נע: תעלת. אמת המים: השמר. ל׳ שמרים: האודים. לפידים: נתן לנו. זה חזקיה: המשרה. לשון שררה: ויקרא. הקדוש ברוך הוא מסוק יועץ וכו׳: את. כמו עם כל הפעם: דרור. ספקי: לזועה. מגזין מגעה: לשנים. זהו כריתות ברים:

סנל

יְרוּשָׁלִַם הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃ וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃ וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם׃ הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשׁוּב° אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

הפטרת תרומה

במלכים א׳ סמן ה׳.

וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם׃ וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃ וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית׃ וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃ וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוֹעַ° סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ הַיָּצוֹעַ° הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת׃ וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצוֹעַ° עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת תצוה

אבל בפרשה זכור מפטירים של פרשה זכור.

ביחזקאל סמן מ״ג

אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו° וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו° וְכָל־תּוֹרֹתָו° הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב | סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה־רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה

שתים

°אשיב ק׳ °יציע ק׳ °היציע ק׳ °היציע ק׳ °צורתיו ק׳ °תורותיו ק׳

פירוש המלות

סבל. כמו משא: הנצבים. הנוגשים: ויסעו. ל׳ עקירה: יקרות. כבדות: גזית. נפסלות: ויפסלו. חצבים: והגבלים. אומה ממקום גבל: זו. הוא אייר: שקופים. פתוחין מבחוץ: אטומים. סתומין מבפנים: יציע. סדר: התיכנה. האמצעית: מסע. כמו שהסיעו מן ההר: ומקבות. פטיש: ויספון. ל׳ כסוי: גבים. שהי תקרות היו: ויאחז. כמו ויספון: ויכלמו. שעונותם הרס בית זה. תכנית. כמו תכונה: צורתו. כרוזים והתמונות: וטפח. הוא מפח: וחיק. אמצע: וגבולה. המסגרת או הזר: ומחיק. מאמצע:

והשכלל

שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד־העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה: וההראל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות ארבע: והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו: והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים: ויאמר אלי בן־אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם: ונתתה אל־הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן־בקר לחטאת: ולקחת מדמו ונתתה על־ארבע קרנתיו ואל־ארבע פנות העזרה ואל־הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: וביום השני תקריב שעיר־עזים תמים לחטאת וחטאו את־המזבח כאשר חטאו בפר: בכלותך מחטא תקריב פר בן־בקר תמים ואיל מן־הצאן תמים: והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה: שבעת ימים תעשה שעיר־חטאת ליום ופר בן־בקר ואיל מן־הצאן תמימים יעשו: שבעת ימים יכפרו את־המזבח וטהרו אתו ומלאו ידו: ויכלו את־הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על־המזבח את־עולותיכם ואת־שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה:

הפטרת כי תשא

מנהג בק״ק פפ״דם מתחילים לקמן וישלח אחאב וכמנהג ספרדים.

במלכים א׳ סמן י״ח.

ויהי ימים רבים ודבר־יהוה היה אל־אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל־אחאב ואתנה מטר על־פני האדמה: וילך אליהו להראות אל־אחאב והרעב חזק בשמרון: ויקרא אחאב אל־עבדיהו אשר על־הבית ועבדיהו היה ירא את־יהוה מאד: ויהי בהכרית איזבל את נביאי יהוה ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים: ויאמר אחאב אל־עבדיהו לך בארץ אל־כל־מעיני המים ואל כל־הנחלים אולי | נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מהבהמה: ויחלקו להם את־הארץ לעבר־בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך־אחד לבדו: ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על־פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו: ויאמר לו אני לך אמר לאדניך הנה אליהו: ויאמר מה חטאתי כי־אתה נתן את־עבדך ביד־אחאב להמיתני: חי | יהוה אלהיך אם־יש־גוי וממלכה אשר לא־שלח אדני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את־הממלכה ואת־הגוי כי לא ימצאכה: ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו: והיה אני | אלך מאתך ורוח יהוה ישאך על אשר לא־אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני ועבדך ירא את־יהוה מנערי: הלא־הגד לאדני את אשר־עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים: ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו: וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד־לו וילך אחאב לקראת אליהו: ויהי כראות אחאב את־אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל: ויאמר לא עכרתי את־ישראל כי אם־אתה ובית אביך בעזבכם את־מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: ועתה שלח קבץ אלי את־כל־ישראל אל־הר הכרמל ואת־נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל:

כאן מתחילים הספרדים והאיטליאני וק״ק פפ״דם.

וישלח אחאב בכל־בני ישראל ויקבץ את־הנביאים אל־הר הכרמל: ויגש אליהו אל־כל־העם ויאמר עד־מתי אתם פסחים על־שתי הסעפים

אם

°ומהריאל ק׳ °והאריאל ק׳ °יכפרו ק׳ °ידיו ק׳

פירוש המלות

וההראל. גובה המזבח: ומעלותהו. המעלות שהיו עולים במזבח פונים למזרח: במפקד. במקום הכהנים: ומלאו. ל׳ חינוך: השלישית. לבצורת הגשמים: וכלכלם. ופרנסם: ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב: ימצאכה. עתיד במקום ־עבר: מנערי. לשון ים לך לשמול עלי פלא חבא לידי מיתה: עוכר. ל׳ מים עכורים: פסחים. לשון ופסחתי: הסעיפים. לשון מחשבות:

ויקבצו

אם־יהוה האלהים לכו אחריו ואם־הבעל לכו אחריו ולא־ענו העם אתו דבר: ויאמר אליהו אל־העם אני נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע־מאות וחמשים איש: ויתנו־לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על־העצים ואש לא ישימו ואני אעשה | את־הפר האחד ונתתי על־העצים ואש לא אשים: וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם־יהוה והיה האלהים אשר־יענה באש הוא האלהים ויען כל־העם ויאמרו טוב הדבר: ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הרבים וקראו בשם אלהיכם ואש לא תשימו: ויקחו את־הפר אשר־נתן להם ויעשו ויקראו בשם־הבעל מהבקר ועד־הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על־המזבח אשר עשה: ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול־גדול כי־אלהים הוא כי־שיח וכי־שיג לו וכי־דרך לו אולי ישן הוא ויקץ: ויקראו בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד־שפך־דם עליהם: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין־קול ואין־ענה ואין קשב: ויאמר אליהו לכל־העם גשו אלי ויגשו כל־העם אליו וירפא את־מזבח יהוה ההרוס: ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני־יעקב אשר היה דבר־יהוה אליו לאמר ישראל יהיה שמך: ויבנה את־האבנים מזבח בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח: ויערך את־העצים וינתח את־הפר וישם על־העצים: ויאמר מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על־העלה ועל־העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו: וילכו המים סביב למזבח וגם את־התעלה מלא־מים: ויהי | בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי־אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדבריך° עשיתי את כל־הדברים האלה: ענני יהוה ענני וידעו העם הזה כי־אתה יהוה האלהים ואתה הסבת את־לבם אחרנית: ותפל אש־יהוה ותאכל את־העלה ואת־העצים ואת־האבנים ואת־העפר ואת־המים אשר־בתעלה לחכה: וירא כל־העם ויפלו על־פניהם ויאמרו יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים:

הפטרת ויקהל

כמנהג הספרדים. במלכים א' סמן ז'.

וישלח המלך שלמה ויקח את־חירם מצר: בן־אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש־צרי חרש נחשת וימלא את־החכמה ואת־התבונה ואת־הדעת לעשות כל־מלאכה בנחשת ויבוא אל־המלך שלמה ויעש את־כל־מלאכתו: ויצר את־שני העמודים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שתים־עשרה אמה יסב את־העמוד השני: ושתי כתרת עשה לתת על־ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הכתרת האחת וחמש אמות קומת הכתרת השנית: שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לכתרת אשר על־ראש העמודים שבעה לכתרת האחת ושבעה לכתרת השנית: ויעש את־העמודים ושני טורים סביב על־השבכה° האחת לכסות את־הכתרת אשר על־ראש הרמנים וכן עשה לכתרת השנית: וכתרת אשר על־ראש העמודים מעשה שושן באולם ארבע אמות: וכתרת על־שני העמודים גם־ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר שבכה והרמונים מאתים טרים סביב על הכתרת השנית: ויקם את־העמדים לאלם ההיכל ויקם את־העמוד הימני ויקרא את־שמו יכין ויקם את־העמוד השמאלי ויקרא את־שמו בעז: ועל ראש העמודים מעשה שושן ותתם מלאכת העמודים: ויעש את־הים מוצק עשר באמה משפתו עד־שפתו עגל | סביב וחמש באמה קומתו וקוה° שלשים באמה יסב אתו סביב:

°ובדברך ק' °השכבה ק' °וקו ק'

ופקעים

פירוש המלות

ויפסחו. ויפסעו: ויהתל. וילעג: כי. כמו אם: שיח. שמא יש לו דבור עם אחר: שיג. או לפנות לצרכיו: דרך. או הלך לדרך: ויתגדדו. ויחתכו: בחרבות. הוא חרב: וברמחים. רמחים קטנים שבהם מקיזים דם: קשב. כמו והקשיב: וירפא. ויתקן: ההרוס. שהיה שם מקדם שנבנה לשם ה': תעלה. חפירה שבו יתקבצו המים: וינתח. נתחו לאברים: ויצקו. הוא לשון יציקה: שנו. השנו: ובדברך. במצותך: לבם. לבם היה מסורבם: לחכה. יכסה: חורש. אומן: כתרות. עטרות: שבכים. כמו נאחז בסבך: טורים. רמונים: שושן. על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ד' אמות: הבטן. באמצע: מוצק. הוא כלי גדול:

ופקעים

וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃ עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל׃

הפטרת ויקהל

כמנהג האשכנזים

והיא הפטרת פקודי כמנהג הספרדים והאיטליאני. ואם הוא פ' שקלים מפטירים של מקלים בן שבע שנים. אפילו בר"ח או מחר חדש. ואז מפטירים ויעש חירום לפ' פקודי. ובק"ק פפ"ד ויעש חירום היא הפטרת ויקהל כספרדים.

במלכים א' סמן ז'

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים °הָאֹהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

°האלה ק'

הפטרת פקודי

כמנהג האשכנזים. בין בספרד בין במחובר. אבל אם היא אל פ' שקלים. גם' ויקהל אז מפטירין לפקודי ויעש חירום של פ' ויקהל.

במלכים א סמן ז'.

וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃ וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד׃ וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר׃ מִן־הַיּוֹם

אשר

פירוש המלות

ופקעים. כמו פקועות: יצוקים. מוחכים. אחרידם. פל הנקרים: ביתה. לפמים: בת. פלה: יכיל. מסזיק אלפים: הכירות. הסירות: היעים. מגרפות: גלות. קנופים: הכתרות. עמלוס: והשבכות. כמו גלחו נקנך: המכונות. מוסנות: הסירות. סדודים: ממרט. מלוטש: בככר. גמישור: במעבה. געוני ר"ל עבה טרכה באדמה: בית. כמו בבית. והפרח. פרמי המנורה: והספות. כדים: והמזמרות. כלים שמזמרים בו: והפתות. הלירים: יקהל. הקהיל: האתנים. הוא תשרי: עליו. כמו אליו: זבול. משכן: עולמים. כי גלגל תפלה וגוד לא היו לעולמים: את. כמו עם:

נין

אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃ רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת כִּי אִם־בִּנְךָ הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב ׀ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

הפטרת פרשת שקלים

למפטיר קורים מתחלת פ׳ כי תשא עד לכפר על נפשתיכם (שמות ל׳ י״א-י״ו).

כאן מתחילים הספרדים במלכים ב׳ סמן י״א.

וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם׃ וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־מִזְבְּחֹתָו וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה׃ וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת ׀ כָּל־עַם הָאָרֶץ וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ־שַׁעַר הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסֵּא הַמְּלָכִים׃ וַיִּשְׂמַח כָּל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בַחֶרֶב בֵּית מֶלֶךְ׃

כאן מתחילים האשכנזים.

בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ׃ בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל־יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יוּבָא בֵית־יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־אִישׁ לְהָבִיא בֵּית יְהוָה׃ יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא שָׁם בָּדֶק׃ וַיְהִי בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת וְעַתָּה אַל־תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ׃ וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ בְּיָמִין בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה׃ וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הֻפְקָדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃ וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה׃ אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים׃ כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ׃

קריאה למפטיר פרשת זכור. בסוף פ׳ כי תצא.

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃

ויאמר

°מזבחתיו ק׳ °המלך ק׳ °מימין ק׳ °ידי ק׳ °המפקדים ק׳

פירוש המלות

בין ה׳. להיותם לעבודת ה׳: מתן. כך שמו: הכרי. פירוש השרים: מכרו. פירוש מכירו: ויאתו. ונתפייסו: חור. נקב: בדלתו. בכיסוי הארון: ויצרו. ל׳ קשירה: המתכן. המנוי: ספות. כלים: מזמרות. כלי שיר:

הפטרת פרשת זכור

בשמואל א' סמן ט"ו.

ויאמר שמואל אל־שאול אתי שלח יהוה למשחך למלך על־עמו על־ישראל ועתה שמע לקול דברי יהוה׃ כאן מתחילים הספרדים.

כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר־עשה עמלק לישראל אשר־שם לו בדרך בעלתו ממצרים׃ עתה לך והכיתה את־עמלק והחרמתם את־כל־אשר־לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד־אשה מעלל ועד־יונק משור ועד־שה מגמל ועד־חמור׃ וישמע שאול את־העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את־איש יהודה׃ ויבא שאול עד־עיר עמלק וירב בנחל׃ ויאמר שאול אל־הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן־אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם־כל־בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק׃ ויך שאול את־עמלק מחוילה בואך שור אשר על־פני מצרים׃ ויתפש את־אגג מלך־עמלק חי ואת־כל־העם החרים לפי־חרב׃ ויחמל שאול והעם על־אגג ועל־מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל־הכרים ועל־כל־הטוב ולא אבו החרימם וכל־המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו׃ ויהי דבר יהוה אל־שמואל לאמר׃ נחמתי כי־המלכתי את־שאול למלך כי־שב מאחרי ואת־דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל־יהוה כל־הלילה׃ וישכם שמואל לקראת שאול בבקר ויגד לשמואל לאמר בא־שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל׃ ויבא שמואל אל־שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה הקימתי את־דבר יהוה׃ ויאמר שמואל ומה קול־הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע׃ ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת־היותר החרמנו׃ ויאמר שמואל אל־שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה ויאמרו° לו דבר׃ ויאמר שמואל הלוא אם־קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך

°ויאמר ק'

יהוה למלך על־ישראל׃ וישלחך יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה את־החטאים את־עמלק ונלחמת בו עד־כלותם אתם׃ ולמה לא־שמעת בקול יהוה ותעט אל־השלל ותעש הרע בעיני יהוה׃ ויאמר שאול אל־שמואל אשר שמעתי בקול יהוה ואלך בדרך אשר־שלחני יהוה ואביא את־אגג מלך עמלק ואת־עמלק החרמתי׃ ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליהוה אלהיך בגלגל׃ ויאמר שמואל החפץ ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים׃ כי חטאת־קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת את־דבר יהוה וימאסך ממלך׃ ויאמר שאול אל־שמואל חטאתי כי־עברתי את־פי־יהוה ואת־דבריך כי יראתי את־העם ואשמע בקולם׃ ועתה שא נא את־חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה׃ ויאמר שמואל אל־שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את־דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על־ישראל׃ ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף־מעילו ויקרע׃ ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את־ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך׃ וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם׃ ויאמר חטאתי עתה כבדני נא נגד־זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחויתי ליהוה אלהיך׃ וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול ליהוה׃ ויאמר שמואל הגישו אלי את־אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר־המות׃ ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן־תשכל מנשים אמך וישסף שמואל את־אגג לפני יהוה בגלגל׃ וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל־ביתו גבעת שאול׃

קריאה למפטיר בפרשת פרה

מתחלת פרשת זאת חקת התורה. (במדבר י"ט) עד סוף פסקא.

וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר׃ זאת חקת

התורה

פירוש המלות

ישם לו. אורבים: בטלאים. נתן כל א' טלה ומנה הטלאים: וירב. כמו ויריב: והמשנים. השמנים. הכרים. המפוטמים: נמבזה. כמו מבוזה: ותעט. ל' ותסר: חטאת. חטאת הקסם כן המרי: הפצר. ל' מניעה: נצח. חזק: מעדנות. בשלשלאות: וישסף. ויבקע:

קריאה למפטיר בפרשת פרה

זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פרשת פרה

ביחזקאל סמן ל״ו.

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלוּהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

פירוש המלות

הנדה. לפי שישראל נמשלו לנדה: ונקטתם בפניכם. תהיו נכלמים בעיני עצמיכם:

כאן מסיימים הספרדים.

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלִַם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

הפטרת פרשת החדש

מוציאים לספר ב' בא בפרשת החדש הזה לכם (שמות י"ב א' כ').

ומפטירין ביחזקאל סמן מ"ה.

כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֶּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃ כאן מתחילים הספרדים.

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהֹוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים

*יצא ק' **יעשו ק'

לִפְנֵי יְהֹוָה׃ וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהֹוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהֹוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצְאוּ׃ וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהֹוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהֹוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהֹוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ וְעָשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃ ע"כ לספרדים. כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

(מנהג הספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א' לומר אחר הפטרה החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרה מחר חדש)

ר"ח ניסן שחל להיות בשבת

מוציאין שלשה ספרים. בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא השביעי וביום השבת עד ונסכו הכתוב לעיל וקדיש לעילא. ובספר שלישי קורא המפטיר פ' החדש וקדיש לעילא ומפטירין הפטרת החדש. (ומנהג הספרדים לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח)

פירוש המלות

בראשון. בחדש ניסן: הבית. הוא ההיכל: למזבח. הסמוכה למזבח: שגה. ל' שוגג: וכפרתם. וטהרתם: בשביעי. הוא תשרי: על. אצל:

קְרִיאָה לַמַּפְטִיר בְּשַׁבָּת וְרֹאשׁ חֹדֶשׁ

בשבת ור"ח מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ קדיש לעילא.

הַפְטָרַת שַׁבָּת רֹאשׁ חֹדֶשׁ

בשבת ור"ח מפטירין השמים כסאי. ונדחה הפטרה זו מפני הפטרת שבת חנוכה ופ' שקלים ופ' החדש, גם מפני הפטרת שמעו דפ' מסעי, אבל בפ' ראה ור"ח מפטירין השמים כסאי ולא מפטירין בכי תצא רני עקרה בצירוף עניה סוערה:

בישעיה סימן ס"ו.

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר °אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

הַפְטָרָה לְעֶרֶב ר"ח שֶׁחָל בְּשַׁבָּת

בשבת וערב ר"ח מפטירין של מחר חדש. ונדחה הפטרה זו מפני פ' שקלים ופ' החדש, ורוב קהלות פולין ובוהם נדחה גם מפני עניה סוערה בפ' ראה, אבל בק"ק פפ"ד ורוב אשכנז מפטירין של מחר חדש בפ' ראה וער"ח ומחברין עניה סוערה עם רני עקרה בפ' כי תצא.

בשמואל א' סימן כ'.

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן °הָאָזֶל׃

°אחת ק' °אל ק'

הָאֱזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ ׀ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ

הפטרת לערב ר״ח שחל בשבת

וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי° וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

*אל ק׳ °החצים ק׳

סדר פרשיות ויקהל ופקודי חיבוריהן והפרדתן

אחר ידיעת סימן השנה. ונרשמו בו נ״ב סימני הפסקת ארבע פרשיות

שנים פשוטות			שנים מעוברות		
בחג	מחוברות	(בו)	בחה	נפרדות	(דד)
בשה	מחוברות	(דד)	בשז	נפרדות	(וביו)
גכה	מחוברות	(דד)	גכז	נפרדות	(וביו)
הכז	מחוברות	(וביו)	החא	נפרדות	(זטו)
השא	נפרדות	(זטו)	השג	נפרדות	(בו)
זחא	מחוברות	(זטו)	זחג	נפרדות	(בו)
זשג	מחוברות	(בו)	זשה	נפרדות	(דד)

אלו הן הפרשיות הנהוגות להתחבר בחלק זה ושאר הפרשיות הנהגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום

ברכות ההפטרות

קודם קריאת ההפטרה ואחר שגמר הגולל יברך המפטיר ברכה זו.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

אחר ההפטרה יברך המפטיר ברכות אלו׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן (וְרַחֲמָן) אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו׃ רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃ שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֶׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ־לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד׃

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ־לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

לשלש רגלים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם (הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם)

לפסח	לשבעות	לסכות	לשמיני עצרת.
חַג הַמַּצּוֹת	חַג הַשָּׁבֻעוֹת	חַג הַסֻּכּוֹת	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת

הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל. וְהַזְּמַנִּים׃

הפטרת ויקרא

בישעיה סימן מ"ג.

עם־זו יצרתי לי תהלתי יספרו: ולא־אתי קראת יעקב כי־יגעת בי ישראל: לא־הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה: לא־קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני אך העבדתני בחטאותיך הוגעתני בעונתיך: אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק: אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי: ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים: ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו: כה־אמר יהוה עשך ויצרך מבטן יעזרך אל־תירא עבדי יעקב וישרון בחרתי בו: כי אצק־מים על־צמא ונזלים על־יבשה אצק רוחי על־זרעך וברכתי על־צאצאיך: וצמחו בבין חציר כערבים על־יבלי־מים: זה יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם־יעקב וזה יכתב ידו ליהוה ובשם ישראל יכנה: כה־אמר יהוה מלך־ישראל וגאלו יהוה צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: ומי־כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם־עולם ואתיות ואשר תבאנה יגידו למו: אל־תפחדו ואל־תרהו הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל־ידעתי: יצרי־פסל כלם תהו וחמודיהם בל־יועילו ועדיהם המה בל־יראו ובל־ידעו למען יבשו: מי־יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל: הן כל־חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד: חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו גם־רעב ואין כח לא־שתה מים ויעף: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית: לכרת־לו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץ־לו בעצי־יער נטע ארן

° נון זעירא ° יתיר ו ° הוציאי ק'

וגשם יגדל: והיה לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף־ישיק ואפה לחם אף־יפעל־אל וישתחו עשהו פסל ויסגד־למו: חציו שרף במו־אש על־חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף־יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור: ושאריתו לאל עשה לפסלו יסגוד־לו וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם: ולא־ישיב אל־לבו ולא דעת ולא־תבונה לאמר חציו שרפתי במו־אש ואף אפיתי על־גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד: רעה אפר לב הותל הטהו ולא־יציל את־נפשו ולא יאמר הלוא שקר בימיני: זכר־אלה יעקב וישראל כי עבדי־אתה יצרתיך עבד־לי אתה ישראל לא תנשני: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי־עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל־עץ בו כי־גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר:

הפטרת צו

בירמיה סימן ז'.

כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עלותיכם ספו על־זבחיכם ואכלו בשר: כי לא־דברתי את־אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על־דברי עולה וזבח: כי אם־את־הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו־לי לעם והלכתם בכל־הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם: ולא שמעו ולא־הטו את־אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים: למן־היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנביאים יום השכם ושלח: ולוא שמעו אלי ולא הטו את־אזנם ויקשו את־ערפם הרעו מאבותם: ודברת אליהם

את

פירוש המלות

תהלתי: שבח למען: קראת. בשביל להתך: בי. בעבודתך: זבחיך. פירוש וזבחיך: העבדתיך. הכרחתיך: הרויתני. הוא דקך משל: מחה. ומחק: ספר. סענותך: ומליציך. סריך: עשך. מגדלך: כי אצק. כמו שאליק מים וכו' כן אליק: חציר. עשב: כערבים. לשון ערבי נחל: יכנה. יכנה עלמו: יקרא. העוברות והעתידות: עם. מבריאת עולם: ואותיות. דברי מופת: תרהו. תפחדו: יוצרי. האומנים העושים: נסך. לשון יליקה: מעצד. כלי ברזל שחותכין בו: ובמקבות. בפטיש: כחו. בכל כחו. קו. קו המדה: יתארהו. יצבעהו: שרד. מין צבע: במקצעות. כלי המסליק: ובמחוגה. קונפ"אס: תרזה. מיני אילני סרק: יער. לבקש מהם הטוב: ארן. שם אילן: לבער. לשון הבערה: ישיק. יסיק התנור: ויסגד. לשון יכרע: האח. לשון קריאת שמחה. לבול. לענף עץ: הותל. כמו אביכם התל: תנשני. תשכח ממני: ספו. ענין תוספות: במעצות. בעצה שלהם:

את־כל־הדברים האלה ולא ישמעו אליך וקראת אליהם ולא יענוכה: ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא־שמעו בקול יהוה אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם: גזי נזרך והשליכי ושאי על־שפים קינה כי מאס יהוה ויטש את־דור עברתו: כי־עשו בני־יהודה הרע בעיני נאם־יהוה שמו שקוציהם בבית אשר־נקרא־שמי עליו לטמאו: ובנו במות התפת אשר בגיא בן־הנם לשרף את־בניהם ואת־בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על־לבי: לכן הנה ימים באים נאם־יהוה ולא־יאמר עוד התפת וגיא בן־הנם כי אם־גיא ההרגה וקברו בתפת מאין מקום: והיתה נבלת העם הזה למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד: והשבתי | מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ: בעת ההיא נאם־יהוה ויוציאו° את־עצמות מלכי־יהודה ואת־עצמות־שריו ואת־עצמות הכהנים ואת | עצמות הנביאים ואת עצמות יושבי־ירושלם מקבריהם: ושטחום לשמש ולירח ולכל | צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם לא יאספו ולא יקברו לדמן על־פני האדמה יהיו: ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן־המשפחה הרעה הזאת בכל־המקמות הנשארים אשר־הדחתים שם נאם יהוה צבאות: כה | אמר יהוה אל־יתהלל חכם בחכמתו ואל־יתהלל הגבור בגבורתו אל־יתהלל עשיר בעשרו: כי אם־בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי־באלה חפצתי נאם־יהוה:

הפטרת שמיני

בשמואל ב' סימן ו'.

ויסף עוד דוד את־כל־בחור בישראל שלשים אלף: ויקם | וילך דוד וכל־העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר־נקרא שם שם יהוה צבאות ישב הכרבים עליו: וירכבו את־ארון האלהים אל־עגלה חדשה וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את־העגלה חדשה: וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלהים ואחיו הלך לפני הארון: ודוד | וכל־בית ישראל משחקים לפני יהוה בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים: ויבאו עד־גרן נכון וישלח עזה אל־ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר: ויחר־אף יהוה בעזה ויכהו שם האלהים על־השל וימת שם עם ארון האלהים: ויחר לדוד על אשר פרץ יהוה פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה: ויירא דוד את־יהוה ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון יהוה: ולא־אבה דוד להסיר אליו את־ארון יהוה על־עיר דוד ויטהו דוד בית עבד־אדם הגתי: וישב ארון יהוה בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים ויברך יהוה את־עבד אדם ואת־כל־ביתו: ויגד למלך דוד לאמר ברך יהוה את־בית עבד אדם ואת־כל־אשר־לו בעבור ארון האלהים וילך דוד ויעל את־ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה: ויהי כי צעדו נשאי ארון־יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא: ודוד מכרכר בכל־עז לפני יהוה ודוד חגור אפוד בד: ודוד וכל־בית ישראל מעלים את־ארון יהוה בתרועה ובקול שופר: והיה ארון יהוה בא עיר דוד ומיכל בת־שאול נשקפה | בעד החלון ותרא את־המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יהוה ותבז לו בלבה: ויבאו את־ארון יהוה ויצגו אתו במקומו בתוך האהל אשר נטה־לו דוד ויעל דוד עלות לפני יהוה ושלמים: ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את־העם בשם יהוה צבאות: ויחלק לכל־העם לכל־המון ישראל למאיש

° יוציאו ק'

ועד

פירוש המלות

נזי. תלטי טערך: שפים. מקומות גבוהים: ויטוש. ויעזוב: התופת. הוא המולך: לדוטן. לזבל: ויסף. כמו ויאסף: אל. כמו על: משחקים. מרקדים: ברושים. כלי זמר עשויים מברושים: ובמנענעים. מיני כלי שיר: וישלח. ויושט ידו. השל. על השגגה: להסיר. להקריב: על. כמו אל עיר: צעדו. הלכו: ומריא. תגלות ופטים: מכרכר. מרקד: מפזז. מדלג: ותבז. לשון בזיון:

ואשר

ועד־אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך כל־העם איש לביתו׃

כאן מסיימין הספרדים ויש מוסיפין ג׳ פסוקים הסמוכים ונאמן ביתך.

וישב דוד לברך את־ביתו ותצא מיכל בת־שאול לקראת דוד ותאמר מה־נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים׃ ויאמר דוד אל־מיכל לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו לצות אתי נגיד על־עם יהוה על־ישראל ושחקתי לפני יהוה׃ ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם־האמהות אשר אמרת עמם אכבדה׃ ולמיכל בת־שאול לא־היה לה ילד עד יום מותה׃ ויהי כי־ישב המלך בביתו ויהוה הניח־לו מסביב מכל־איביו׃ ויאמר המלך אל־נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה׃ ויאמר נתן אל־המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יהוה עמך׃ כאן מסיימים האיטלאנים. ויהי בלילה ההוא ויהי דבר־יהוה אל־נתן לאמר׃ לך ואמרת אל־עבדי אל־דוד כה אמר יהוה האתה תבנה־לי בית לשבתי׃ כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את־בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן׃ בכל אשר־התהלכתי בכל־בני ישראל הדבר דברתי את־אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את־עמי את־ישראל לאמר למה לא־בניתם לי בית ארזים׃ ועתה כה־תאמר לעבדי לדוד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן־הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על־עמי על־ישראל׃ ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את־כל־איביך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ׃ ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יסיפו בני־עולה לענותו כאשר בראשונה׃ ולמן־היום אשר צויתי שפטים על־עמי ישראל והניחתי לך מכל־איביך והגיד לך יהוה כי־בית יעשה־לך יהוה׃ כי ׀ ימלאו ימיך ושכבת את־אבתיך והקימתי את־זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את־ממלכתו׃ הוא יבנה־בית לשמי וכננתי את־כסא ממלכתו עד־עולם׃ אני אהיה־לו לאב והוא יהיה־לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם׃ וחסדי לא־יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאול אשר הסרתי מלפניך׃ ונאמן ביתך וממלכתך עד־עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד־עולם׃ ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל־דוד׃

הפטרת תזריע

במלכים ב׳ בסימן ד׳ אם הפרשיות נפרדות.

ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים־לחם שערים וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ויאכלו׃ ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו כי כה אמר יהוה אכל והותר׃ ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יהוה׃ ונעמן שר־צבא מלך־ארם היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי־בו נתן־יהוה תשועה לארם והאיש היה גבור חיל מצרע׃ וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן׃ ותאמר אל־גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו׃ ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל׃ ויאמר מלך־ארם לך־בא ואשלחה ספר אל־מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי־כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים׃ ויבא הספר אל־מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את־נעמן עבדי ואספתו מצרעתו׃ ויהי כקרא מלך־ישראל את־הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי־זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך־דעו־נא וראו כי־מתאנה הוא לי׃ ויהי כשמע ׀ אלישע איש־האלהים כי־קרע מלך־

ישראל

פירוש המלות

ואשפר. חתיכת בשר: ואשישה. נבלא דסמכא: ונקלותי. לשון קלון ובזיון: הנוה. גדרות לאן: ירגז. שלא יגלה ממקומו: בהעותו. לשון עון: שלשה. שם מקום: וכרמל. בקליפתו: בצקלונו. שם כולל לכלים: בו. על ידו. נערה. ריבה קטנה מעיר נערון: אחלי. לשון תחינה: ספר. אגרת: זהב. דינרי זהב: חליפות. מעלגות: מתאנה. מתעולל עלילות:

יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא נַעֲמָן °בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע׃ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר׃ וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי ׀ יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצֹרָע׃ הֲלֹא טוֹב °אֲבָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרוֹת דַּמֶּשֶׂק מִכֹּל מֵימֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא־אֶרְחַץ בָּהֶם וְטָהָרְתִּי וַיִּפֶן וַיֵּלֶךְ בְּחֵמָה׃ וַיִּגְּשׁוּ עֲבָדָיו וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אָבִי דָּבָר גָּדוֹל הַנָּבִיא דִּבֶּר אֵלֶיךָ הֲלוֹא תַעֲשֶׂה וְאַף כִּי־אָמַר אֵלֶיךָ רְחַץ וּטְהָר׃ וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר׃ וַיָּשָׁב אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא וְכָל־מַחֲנֵהוּ וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי אִם־בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה קַח־נָא בְרָכָה מֵאֵת עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן׃ וַיֹּאמֶר נַעֲמָן °וָלֹא יֻתַּן־נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים אֲדָמָה כִּי לוֹא־יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וָזֶבַח לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה׃ לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת שָׁמָּה וְהוּא ׀ נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת־אָרֶץ׃

הפטרת מצרע

במלכים ב׳ סימן ז׳ בין נכפל בין נמחבר.

וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־מָתְנוּ׃ אִם־אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם־יָשַׁבְנוּ פֹה וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם־יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ׃ וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד־קְצֵה מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ׃ וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ ׀ אֶת־מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב קוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים וְאֶת־מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃ וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר־הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃ וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן ׀ אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל־שֹׁעֵר הָעִיר וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם־הַסּוּס אָסוּר וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר־הֵמָּה׃ וַיִּקְרָא הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ פְּנִימָה׃ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לַיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו אַגִּידָה־נָּא לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי־רְעֵבִים אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה °בְהַשָּׂדֶה לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא׃ וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־°הֶהָמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה׃ וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃ וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם °בְּהֶחָפְזָם וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃ וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם

°בסוסיו ק׳. °אמנה ק׳. °כפ״ג ולא ק׳ °בשדה ק׳ °המון ק׳. °בחפזם ק׳

בשער

פירוש המלות

אמרתי. חשבתי: וטהרתי. נתמים: אבי. כמו אדוני: דבר. אם דבר גדול היה מדבר וכו׳: ואף. מכל שכן: ברכה. מנחת שלום: ולא. דקן שאלם: צמד. זוג פרדים: אדמה. מאדמת ארץ ישראל ואעשנה לעיני ואעשה אותה מזבח: רמון. שם ע״ז: כברת. שעור מיל: וארבעה. גיחזי וג׳ בניו: השער. מחוץ לעיר: מתנו. עד אשר נמות: בנשף. בלילה בעוד חושך גדול: השמיע. לפני בא המצורעים באותו לילה: וישאו. ויקחו: לא כן. לא טוב. מחשים. משתיקים: וחכינו. אם נמתין: בית. לבית: תמו. קיימן כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים ולא נשארו כי אם חמשה: השליש. פקיד שר וגדול:

בשער וימת כאשר דבר איש האלהים אשר
דבר ברדת המלך אליו: ויהי כדבר איש האלהים
אל־המלך לאמר סאתים שערים בשקל וסאה־
סלת בשקל יהיה כעת מחר בשער שמרון: ויען
השליש את־איש האלהים ויאמר והנה יהוה
עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר
הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל: ויהי־לו כן
וירמסו אתו העם בשער וימת:

הפטרת אחרי מות

לאשכנזים ביחזקאל סימן כ"ב, ויש מפטירין אותה בסדר קדושים ובק"ק פפ"ד
לעולם מפטירין בפ' אחרי, הלא כבני כושיים דלקמן, ובפ' קדשים מפטירין זה
ויהי דבר יי, ואם נדחה הפטרה הלא כבני כושיים מן פ' אחרי בשביל מחר חדש
אז מפטירין בפ' קדשים, הלא כבני כשיים.

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ואתה בן־אדם
התשפט התשפט את־עיר הדמים והודעתה את
כל־תועבותיה: ואמרת כה אמר אדני יהוה עיר
שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה גלולים
עליה לטמאה: בדמך אשר־שפכת אשמת
ובגלוליך אשר־עשית טמאת ותקריבי ימיך
ותבוא עד־שנותיך על־כן נתתיך חרפה לגוים
וקלסה לכל־הארצות: הקרבות והרחקות ממך
יתקלסו־בך טמאת השם רבת המהומה: הנה
נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך למען שפך־דם:
אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום
ואלמנה הונו בך: קדשי בזית ואת־שבתתי
חללת: אנשי רכיל היו בך למען שפך־דם ואל־
ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך: ערות־אב
גלה־בך טמאת הנדה ענו־בך: ואיש | את־אשת
רעהו עשה תועבה ואיש את־כלתו טמא בזמה
ואיש את־אחתו בת־אביו ענה־בך: שחד לקחו־
בך למען שפך־דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי
רעיך בעשק ואתי שכחת נאם אדני יהוה: והנה
הכיתי כפי אל־בצעך אשר עשית ועל־דמך אשר
היו בתוכך: היעמד לבך אם־תחזקנה ידיך
לימים אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי
ועשיתי: והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות

והתמתי טמאתך ממך: ונחלת בך לעיני גוים
וידעת כי־אני יהוה: עד כאן לספרדים ויהי דבר־יהוה
אלי לאמר: בן־אדם היו־לי בית־ישראל לסוג°
כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור
סיגים כסף היו: לכן כה אמר אדני יהוה יען היות
כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל־תוך
ירושלם:

הפטרת קדשים

כמנהג האיטליאנים והספרדים, ביחזקאל סימן כ'.
ויש מפטירין אותה בסדר אחרי מות.

ויהי | בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו
אנשים מזקני ישראל לדרש את־יהוה וישבו לפני:
כאן מתחילין הספרדים ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם
דבר את־זקני ישראל ואמרת אלהם כה אמר
אדני יהוה הלדרש אתי אתם באים חי־אני אם־
אדרש לכם נאם אדני יהוה: התשפט אתם
התשפוט בן־אדם את־תועבת אבותם הודיעם:
ואמרת אליהם כה־אמר אדני יהוה ביום בחרי
בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם
בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני יהוה
אלהיכם: ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם
מארץ מצרים אל־ארץ אשר־תרתי להם זבת חלב
ודבש צבי היא לכל־הארצות: ואמר אלהם
איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל־
תטמאו אני יהוה אלהיכם: וימרו־בי ולא אבו
לשמע אלי איש את־שקוצי עיניהם לא השליכו
ואת־גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך חמתי
עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים:
ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר־
המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם
להוציאם מארץ מצרים: ואוציאם מארץ מצרים
ואביאם אל־המדבר: ואתן להם את־חקותי ואת־
משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם
וחי בהם: וגם את־שבתותי נתתי להם להיות
לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם:

° לסיג ק'

וימרו

פירוש המלות

התשפוט. הכפל לחזק הענין: הדמים. ירושלים: שפכת. עיר שאנשים שופכות דם: עתה. ואשר עשתה: עליה. בנוס: השם. שם לך שם טומאה בגוים: לזרועו. לנגנבתו: הונו. ל' עשק: בזית. ל' עשק: זמה. עצה של רשעה: ותבצעי. ל' גזל: אל. כמו על: היעמוד. היוכל לעמוד לבך: אותך: כמו אתך: וזריתיך. ופזרתיך: והתמותי. וכליתי: ונחלת. תתחללי בעצמך: וידעת. אז תדעי: התשפוט. כלו' תרצה לשפוט אותם הוכח אותם: הודיעם. כלומר הודיעם ג"כ תועבות אבותם: צבי. חמדה:

חחל

וימרו־בי בית־ישראל במדבר בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי מאסו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואת־שבתתי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם: ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם: וגם־אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל־הארץ אשר־נתתי זבת חלב ודבש צבי היא לכל־הארצות: יען במשפטי מאסו ואת־חקותי לא־הלכו בהם ואת־שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך: ותחס עיני עליהם משחתם ולא־עשיתי אותם כלה במדבר: ואמר אל־בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל־תלכו ואת־משפטיהם אל־תשמרו ובגלוליהם אל־תטמאו: אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת־משפטי שמרו ועשו אותם: ואת־שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם:

הפטרת קדשים

כמנהג האשכנזים בת״ע בעמוס סי׳ ט׳ ויש מפטירין אותה בסדר אחרי מות עיין בלבוש החור סי׳ תצ״ג.

הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם־יהוה הלוא את־ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור וארם מקיר: הנה עיני אדני יהוה בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את־בית יעקב נאם־יהוה: כי־הנה אנכי מצוה והנעותי בכל־הגוים את־בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא־יפול צרור ארץ: בחרב ימותו כל חטאי עמי האמרים לא־תגיש ותקדים בעדינו הרעה: ביום ההוא אקים את־סכת דויד הנפלת וגדרתי את־פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם: למען יירשו את־שארית אדום וכל־הגוים אשר־נקרא שמי עליהם נאם־יהוה עשה זאת: הנה ימים באים נאם־יהוה ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל־הגבעות תתמוגגנה: ושבתי את־שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את־יינם ועשו גנות ואכלו את־פריהם: ונטעתים על־אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר־נתתי להם אמר יהוה אלהיך:

הפטרת אמור

ביחזקאל סימן מ״ד.

והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את־משמרת מקדשי בתעות בני־ישראל מעלי המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם נאם אדני יהוה: המה יבאו אל־מקדשי והמה יקרבו אל־שלחני לשרתני ושמרו את־משמרתי: והיה בבואם אל־שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא־יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה: פארי פשתים יהיו על־ראשם ומכנסי פשתים יהיו על־מתניהם לא יחגרו ביזע: ובצאתם אל־החצר החיצונה אל־החצר החיצונה אל־העם יפשטו את־בגדיהם אשר־המה משרתם בם והניחו אותם בלשכת הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא־יקדשו את־העם בבגדיהם: וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את־ראשיהם: ויין לא־ישתו כל־כהן בבואם אל־החצר הפנימית: ואלמנה וגרושה לא־יקחו להם לנשים כי אם־בתולת מזרע בית ישראל והאלמנה אשר־תהיה אלמנה מכהן יקחו: ואת־עמי יורו בין קדש לחל ובין־טמא לטהור יודעם: ועל־ריב המה יעמדו לשפט° במשפטי ישפטהו° ואת־תורתי ואת־חקתי בכל־מועדי ישמרו ואת־שבתותי יקדשו: ואל־מת אדם לא יבוא לטמאה כי אם־לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות אשר־לא־היתה לאיש יטמאו: ואחרי

° למשפט ק׳. ° ישפטהו ק׳.

טהרתו

פירוש המלות

החל. ענין חילול: משחתם. מהשחית: כבני כשיים. אם המסורים אשר עבדים מבני חם: החטאה. היא מלכות אפרים: והנעותי. ל׳ תנועה: בכברה. כלי שכוברים בו התבואה: ותקדים. שהיו מתייאשים מן הפורענות: ביום ההוא. ביום הגאולה: בקוצר. יתעסקו בקצירה עד שיגיע זמן הבצירה: ההרים. מרוב היין והפירות: תתמוגגנה. ל׳ תמיסנה: נשמות. כעין הנלמוע שלא יזוז: וביתה. לפנימה: פארי. מגבעות: ביזע. לא יחגרו במקום שמזיעין: וראשם. כל שער הראש: ישלחו. לא יוציאו: יכסמו. הוא גילוח הכסכים: ואל. ועל מת: לאב. בעבור האב:

חכסף

טהרתו שבעת ימים יספרו לו: וביום באו אל הקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו נאם אדני יהוה: והיתה להם לנחלה אני נחלתם ואחזה לא תתנו להם בישראל אני אחזתם: המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום וכל חרם בישראל להם יהיה: וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם לכהנים יהיה וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים:

הפטרת בהר סיני

בירמיה סימן ל״ב כשהפרשיות נפרדים.

ויאמר ירמיהו היה דבר יהוה אלי לאמר: הנה חנמאל בן שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות: ויבא אלי חנמאל בן דדי כדבר יהוה אל חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה קנה לך ואדע כי דבר יהוה הוא: ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי אשר בענתות ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף: ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים: ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי: ואתן את הספר המקנה אל ברוך בן נריה בן מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל היהודים הישבים בחצר המטרה: ואצוה את ברוך לעיניהם לאמר: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת: ואתפלל

אל יהוה אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה לאמר: אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר: עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור יהוה צבאות שמו: גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה לך שם כיום הזה: ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול: ותתן להם את הארץ הזאת אשר נשבעת לאבותם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש: בהרבה קהלות מסיימין כאן: ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך ובתרותך° לא הלכו את כל אשר צויתה להם לעשות לא עשו ותקרא אתם את כל הרעה הזאת: הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך ראה: ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים: ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר: הנה אני יהוה אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר:

הפטרת בחקתי

בירמיה. סימן ט״ז בין במחובר בין בנפרד, ולאיטלאני יש מפטרים בהר.

יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל: היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים: לכן הנני מודיעם בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי יהוה: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם:

כזכר

° ובתורתך ק׳.

פירוש המלות

הכסף. שהתנתי עיוו: הכסף. עשר סלעים: החתום. הוא ספר המקנה: דדי. בן דודי: הכתבים. החותמים. יעמדו. יתקיימו: רבים. עד שוב הגולה: לא יפלא. לא יתכסה: כל. מוס דבר: העליליה. המעשה: ובאדם. בשאר בני אדם בעבור ישראל: ובאזרוע. אל״ף נוספת: הסללות. הם השפכים שמוליכים בהם האבני׳ בסוללות סביב לחומה: ומנוסי. שאנוס אליך וידעתי שיבא זמן שאפסי גוים אליך וגו׳: ואין בם. פי׳ באלהים אחרים: בעט ברזל. סוף דבר קיים: שמיר. ברזל חזק: חרושה. כמו חקוק:

בנידהם

כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן
עַל־גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־
אֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃
וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ
אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי אֵשׁ קְדַחְתֶּם
בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר
אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־יְהוָה יָסוּר
לִבּוֹ׃ וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב
וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃
בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃
וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו
וְלֹא יִרְאֶ כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת
בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי׃ עָקֹב הַלֵּב
מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ׃ אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן
כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃ קֹרֵא
דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָו
יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל׃ כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם
מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃ מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־
עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ יְסוּרַי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־
חַיִּים אֶת־יְהוָה׃ רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי
וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה׃

הפטרת שבת הגדול

והוא שבת שלפני הפסח מפטירין הפטרה זו בתרי עשר במלאכי סימן ג׳.

וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות׃ וקרבתי אליכם למשפט והייתי ׀ עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר־שכיר אלמנה ויתום ומטי־גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות׃ כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני־יעקב לא כליתם׃ למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב׃ היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה׃ במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו׃ הביאו את־כל־המעשר אל־בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם־לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד־בלי־די׃ וגערתי לכם באכל ולא־ישחת לכם את־פרי האדמה ולא־תשכל לכם הגפן בשדה אמר יהוה צבאות׃ ואשרו אתכם כל־הגוים כי־תהיו אתם ארץ חפץ אמר יהוה צבאות׃ חזקו עלי דבריכם אמר יהוה ואמרתם מה־נדברנו עליך׃ אמרתם שוא עבד אלהים ומה־בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות׃ ועתה אנחנו מאשרים זדים גם־נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו׃ אז נדברו יראי יהוה איש אל־רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו׃ והיו לי אמר יהוה צבאות ליום אשר אני עשה סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על־בנו העבד אתו׃ ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים

לאשר לא עבדו׃ כי־הנה היום בא בער כתנור והיו כל־זדים וכל־עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא־יעזב להם שרש וענף׃ וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק׃ ועסותם רשעים כי־יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות׃ °זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על־כל־ישראל חקים ומשפטים׃ הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא׃ והשיב לב־אבות על־בנים ולב בנים על־אבותם פן־אבוא והכיתי את־הארץ חרם׃

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא׃

° ז׳ רבתי

סימני פרשיות

תזריע ומצורע. אחרי מות וקדושים. בהר ובחקתי

חיבוריהן	והפרדתן
בשנים פשוטות	בשנים מעוברות
כולן מחוברות	כולן נפרדות

ושאר פרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום

פירוש המלות

באוכל. בארבה שאוכל התבואה: ואשרו. ל׳ אושר: חפץ. שהתבואה מרובה: קדרנית. בשפל רוח: ולחשבי. ל׳ מחשבות: ופשתם. ענין ריצה: מרבק. ל׳ פטומה: ועסותם. ל׳ דריכה: עשה. עושה משפט: חרם. לפיכך יזהירם כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא:

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר״ה אחר בשנים פשוטות או אחר במעוברות ביום שבת הוא זט״ן. אם חל ביום ג׳ הוא ב״ך. אם חל ביום ד׳ הוא ד״ד. ואם חל ביום ו׳ הוא וב״ך כלומר שתי הפסקות.

הפטרת במדבר

בהושע סימן ב׳.

וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל׃ אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה׃ רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃ פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי׃ לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה׃ וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל׃ לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ׃ וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי׃ וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה׃ לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃ וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃

הפטרת נשא

בשופטים סימן י״ג.

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃ וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃ וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד׃ וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃ וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר

מנוח

פירוש המלות

יאמר בזמן הסוף : יחדיו. בקיבוץ גליות בזמן המשיח : יזרעאל. ישראל שהיו זרועים בגוים : ריבו. טענו לדברי תוכחה : אשתי. כיון שזנתה : שדיה. השדים : ערומה. והמיטה עלומה : הובישה. לשון ביוש : הורתם. אמם כנסייה שלה : שך. כמו סך גדר : בסירים. קוצים : והצלתי. והסירותי : נבלתה. כיעורה : ואיש. מכל אהוביה : אתנה. כמו אתנן : עליה. על פשעי עונה : ותעד. תכשיט : עכור. נענש שם עכן : וענתה. לשון שירה : וארשתיך. לשון אירוסין. כנגד אשת זנונים : באמונה. לשון קיום : יין ושכר. חמר חדש ועתיק : היולד. כשיהיה יולד : ביום. בזה סיום : אחרי. אחרי עצת אשתו :

ומעשהו

מנוח עתה יבא דבריך מה־יהיה משפט הנער ומעשהו: ויאמר מלאך יהוה אל־מנוח מכל אשר־אמרתי אל־האשה תשמר: מכל אשר־יצא מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל־תשת וכל־טמאה אל־תאכל כל אשר־צויתיה תשמר: ויאמר מנוח אל־מלאך יהוה נעצרה־נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים: ויאמר מלאך יהוה אל־מנוח אם־תעצרני לא־אכל בלחמך ואם־תעשה עלה ליהוה תעלנה כי לא־ידע מנוח כי־מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל־מלאך יהוה מי שמך כי־יבא °דבריך וכבדנוך: ויאמר לו מלאך יהוה למה זה תשאל לשמי והוא־°פלאי: ויקח מנוח את־גדי העזים ואת־המנחה ויעל על־הצור ליהוה ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים: ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך־יהוה בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו על־פניהם ארצה: ולא־יסף עוד מלאך יהוה להראה אל־מנוח ואל־אשתו אז ידע מנוח כי־מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל־אשתו מות נמות כי אלהים ראינו: ותאמר לו אשתו לו חפץ יהוה להמיתנו לא־לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את־כל־אלה וכעת לא השמיענו כזאת: ותלד האשה בן ותקרא את־שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו יהוה: ותחל רוח יהוה לפעמו במחנה־דן בין צרעה ובין אשתאל:

הפטרת בהעלתך

בזכריה סימן ב'.

רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם־יהוה: ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול

עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע | הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח: כי | הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש לרעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה ראה °ויאמר ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה: ואען ואמר אל־המלאך הדבר בי לאמר מה־אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר־יהוה אל־זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות: מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה:

°דברך ק' °פלי ק' °ואמר ק'

וישלה

פירוש המלות

ומעשהו. מה נעשה לו: נעצרה. נאסף אותך אל הבית: מי שמך. כמו מה שמך: כי יבא. אם יבא: פלי. מכוסה ונעלם: ומפליא. והפליא המלאך לעשות: ותחל. התחיל בו בגבורה: לפעמו: לחזקו: רני ושמחי. בימות המשיח: ונלוו. ונתחברו: חלקו. שהוא חלק האל יתברך: הס. שתוק: נעור. כמו ויקץ כישן: לשטנו. להשטינו: אוד. לפיד: צואי'. ע"ש שהיו בניו נושאי' נשים נכרי': הסירו. הפשיטו: וישימו. חליפות בגדים נאים: ויעד. לשון התראה: תדין. תשפוט: מהלכים. הלך ביניהם: מופת. ראוים למופת: צמח. זה זרובבל: האבן. יסוד הבית: עינים. שמירות רבות: פתחה. מתיר קישוריה: ומשתי. לשון הסרה: וגלה. ל' מעיין: מוצקות. צנורות: זיתים. אילנות: עליה. אצלה: הגדול. זה סנבלט: למישור. לבקעה: הראשה. הראשונה: תשאות. בהמון רב יאמרו חן לה:

אנשים

הפטרת שלח לך

בִּיהוֹשֻׁעַ סִימָן ב׳.

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים שְׁנַיִם אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה: וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ: וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ: וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה: וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם: וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג: וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם: וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן וְהִיא עָלְתָה עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג: וַתֹּאמֶר אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם: כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הֶחֱרַמְתֶּם אוֹתָם: וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא־קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת: וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־נָא לִי בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת: וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאֶת־אַחְוֹתַי° וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת: וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת יְהוָה לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת: וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשָׁבֶת: וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד שׁוֹב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ לְדַרְכְּכֶם: וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ: הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָאִים בָּאָרֶץ אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרִי בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת־אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיךְ תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה: וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ: וְאִם־תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ: וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן: וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא מָצָאוּ: וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם: וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ:

° אחיותי ק׳

הפטרת ויקח קרח

בִּשְׁמוּאֵל א׳ סִימָן י״א.

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה: וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ: וְעַתָּה הִנֵּה־הַמֶּלֶךְ ׀ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה: הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר

ואעלים

פירוש המלות

אנשים. אנשי׳ מסוגים: חרש. ישנט עלזין כהרס: זונה. מוכרת מזון: לחפור. לרגל: ותקח. כבר לקחה קודם שבאו השלוחים: ותצפנו. כל א׳ לבד: כן. אמת: השער לסגור. השער עומד לסגור: בפשתי העץ. כמו בעץ הפשתים: הגג. לייבן: על. כמו עד: ישכבון. טרם שישנו: עליהם. כמו אליהם: נמוגו. נמסו: וימס. ויימק: נפשנו. אנו נמסר נפשינו: ונחבתם. תוטמנו שם: תקות. קו וחבל: דמו. נתחייב בדמו: ותשלחם. כדבור: וישבו. ויתעכבו: המוצאות. הקורות: ושבתי. הסיבה יותר מהזקנה: לקחתי. למלאכתי: עשקתי. גזלתי: רצותי. לי עשוק ולחץ: כפר. לכסות עין.

עיני

וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ וְאָשִׁיב לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהֹוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהֹוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהֹוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהֹוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֶל־יְהֹוָה וַיִּשְׁלַח יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהֹוָה וַיֹּאמְר° חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהֹוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ וַיִּשְׁלַח יְהֹוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהֹוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהֹוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהֹוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהֹוָה וּמְרִיתֶם אֶת־פִּי יְהֹוָה וְהָיְתָה יַד־יְהֹוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם׃ גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהֹוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם׃ הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהֹוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהֹוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ׃ וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהֹוָה וַיִּתֵּן יְהֹוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהֹוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם

°ויאמרו ק׳

עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהֹוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהֹוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי ׀ אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהֹוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהֹוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃

הפטרת חקת

בשופטים סימן י״א.

וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃ וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה׃ וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ׃ וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב׃ וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃ וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל־זִקְנֵי גִלְעָד אִם־מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן וְנָתַן יְהֹוָה אוֹתָם לְפָנָי אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ׃ וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהֹוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו לִפְנֵי יְהֹוָה בַּמִּצְפָּה׃ וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃ וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל

את

פירוש המלות

עיני בו. יאמר סלא בסמי: ויאמר. כל ישראל כאחד: עשה. סגדיל: ואשפטה. אשפט עמכם: וימכור. ל׳ מסירה: ירבעל. הוא גדעון: בדן. הוא שמשון: יטוש. יעזוב: טוב. שם הארץ נקרא טוב:

אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים ׀ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם ׀ לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי׃ וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד־יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃ וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃ וְעַתָּה יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ׃ הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ׃ וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם׃ בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא׃ וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו׃ וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי׃ וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִיהוּ עוֹלָה׃ וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ׃ וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת בלק

במיכה סימן ה'.

וְהָיָה ׀ שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃ שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי׃ הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃

ויד

פירוש המלות

רִיב. לשון מריבה: כרביבים. הם טיפים גסים: ייחל. יקוה: ככפיר. הוא קטן מאריה וגדול מכמר: ורמס. דריס' הארי: ונתשתי. כמו ונתלשתי: עריך. אויביך: את. כמו עם: ההרים. הם האבות: הגבעות. האמהות: והאתנים. החזקים: יתוכח. ל' בירור טענות: הלאיתיך. הטרחתיך בעבודתי: ענה. ל' עדות: אכף. הכפי כפף: בכורי. בני בכורי: פשעי. בעבור פשעי: הגיד. זהו תשובה על הכל: משפט. מלות ענין אדם לחבירו: חסד. זו ג"ח: לכת. הוא יסוד הכל:

הפטרת פינחס

בַּמלכים א' סימן י"ח סוף לאחר י"ז בתמוז מפטירין לפינחס דברי ירמיה דפרשת מטות.

וְיַד יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃ וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃ וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם׃ וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם׃ וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָת וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר ׀ רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי־לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃ וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃ וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה ׀ שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ ׀ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃ וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ וַיְהִי ׀ כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ׃ וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃ וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃ וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

° אתר ק' ו' יתירה

הפטרת מטות

בירמיה סימן א' ואם מחוברין מטות ומסעי אז קורין שמעו דע' מסעי ואפילו הוא ר"ח.

דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃ וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלִַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בְּטֶרֶם אֶצָּורְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃ אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ׃ רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ ׀ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה

פירוש המלות

ויד. כגבורת ה'. אל. כמו על: וישנס. ויחגור: יעשון. דבר שבועה: רתם. עץ קטן שנקראת שמה מלוח: רב. כלומר רב לי: רצפים. עוגה אפויה בגחלים: וצפחת. צלוחית: מפרק. בוקע: ברוח. הכבוד השוה לפעמו: דקה. שתוקה: וילט. ויכסה: באדרתו. במעילו: ויאמר. בעבור ה': חורש. הוא עם עבדיו: בענתות. עיר מערי הכהנים: אצרך. לי צורה: הקדשתיך. ומנחיך לכך: לגוים. על הגוים: סיר נפוח. רותח: ופניו. לפיסותו: מצפון. הוא בבל: אחזך. לי סביבים; ירושלים. יושבי ירושלים:

אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד
אני ראה: ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי־
שקד אני על־דברי לעשתו: ויהי דבר־יהוה | אלי
שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני
ראה ופניו מפני צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון
תפתח הרעה על כל־ישבי הארץ: כי | הנני קרא
לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו
ונתנו איש כסאו פתח | שערי ירושלם ועל כל־
חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה: ודברתי
משפטי אותם על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו
לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם: ואתה
תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר
אנכי אצוך אל־תחת מפניהם פן־אחתך לפניהם:
ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל
ולחמות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה
לשריה לכהניה ולעם הארץ: ונלחמו אליך ולא־
יוכלו לך כי־אתך אני נאם־יהוה להצילך: ויהי
דבר־יהוה אלי לאמר: הלך וקראת באזני ירושלם
לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת
כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה:
קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה° כל־אכליו
יאשמו רעה תבא אליהם נאם־יהוה:

הפטרת מסעי

בירמיה סימן ב׳.

שמעו דבר־יהוה בית יעקב וכל־משפחות בית
ישראל: כה | אמר יהוה מה־מצאו אבותיכם בי
עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו:
ולא אמרו איה יהוה המעלה אתנו מארץ מצרים
המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ
ציה וצלמות בארץ לא־עבר בה איש ולא־ישב
אדם שם: ואביא אתכם אל־ארץ הכרמל לאכל
פריה וטובה ותבאו ותטמאו את־ארצי ונחלתי
שמתם לתועבה: הכהנים לא אמרו איה יהוה

°תבואתו ק׳ ותחפנחס ק׳ °אשבור ק׳

ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי
והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא־יועלו הלכו:
לכן עד אריב אתכם נאם־יהוה ואת־בני בניכם
אריב: כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו
והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת: ההימיר גוי
אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא
יועיל: שמו שמים על־זאת ושערו חרבו מאד נאם־
יהוה: כי־שתים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור |
מים חיים לחצב להם בארות בארת נשברים
אשר לא־יכלו המים: העבד ישראל אם־יליד
בית הוא מדוע היה לבז: עליו ישאגו כפרים
נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה עריו נצתה מבלי
ישב: גם־בני־נף ותחפנ°ס ירעוך קדקד: הלוא־
זאת תעשה־לך עזבך את־יהוה אלהיך בעת
מוליכך בדרך: ועתה מה־לך לדרך מצרים
לשתות מי שחור ומה־לך לדרך אשור לשתות
מי נהר: תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי
וראי כי־רע ומר עזבך את־יהוה אלהיך ולא
פחדתי אליך נאם־אדני יהוה צבאות: כי מעולם
שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד°
כי על־כל־גבעה גבהה ותחת כל־עץ רענן את
צעה זנה: ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת
ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה: כי אם־תכבסי
בנתר ותרבי־לך ברית נכתם עונך לפני נאם
אדני יהוה: איך תאמרי לא נטמאתי אחרי הבעלים
לא הלכתי ראי דרכך בגיא דעי מה עשית בכרה
קלה משרכת דרכיה: פרה | למד מדבר באות
נפשו° שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה כל־מבקשיה
לא ייעפו בחדשה ימצאונה: מנעי רגלך מיחף
וגורנך° מצמאה ותאמרי נואש לוא כי־אהבתי זרים
ואחריהם אלך: כבשת גנב כי ימצא כן הובישו
בית ישראל המה מלכיהם שריהם וכהניהם
ונביאיהם: אמרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני°

°נפשה ק׳ °וגרונך ק׳ °ילדתני ק׳ כי

פירוש המלות

כלולתיך. הנהגתך תחת החופה: איה. המלכתם אותו אחר גויכו: ושוחה. כתרגומו מטיל וסכוב: לא. מקום אשר לא עבר: והרועים. רועי העם ומלכיהם: והנביאים. הנביאי שקר: לא. אשר לא: כתיים. העובדים למים: וקדר. העובדים לאש: הן. כמו אם: ההמיר. אם החליף: שמו. לשון שממה: ושערו. ענין סערה: חרבו. לשון חרבן: לחצב. לכרות: יכילו. יחזיקו: העבד. בתמיה: כפירים. הם מלכי אומות: נצתה. נלאו באש: ותחפנחס. מקומות הם: ירעוך. ישברוך: עזבך. עזיבתך: מוליכך. היה מוליכך: רעתך. אם עשית רעה באו אליך יסורים: ומשובותיך. לשון מרי: מעולם. מזמן קדמון: צעה. מוטלת כזונה: שורק. ענף הגפן: סורי. ענפים רעים: בנתר. ארץ לבנה: בורית. שמכבסין בו: נכתם. נכסם: בכרה. גמלה נקבה קטנה: משרכת. סובבת: פרה. כמו פרא: למד. מורגל: שאפה. שאבה: תאנתה. לשון תואנה: בחדשה. בחדשים אירוכה: מנעי. אם יאמר הנביא מנעי וכו׳: נואש. לשון יאוש: הובישו. היה לבם לבושים: אבי. אדוני: ילדתנו. גדלתנו:

הפטרת מסעי

כִּֽי־פָנ֥וּ אֵלַ֛י עֹ֖רֶף וְלֹ֣א פָנִ֑ים וּבְעֵ֤ת רָֽעָתָם֙ יֹאמְר֔וּ ק֖וּמָה וְהוֹשִׁיעֵֽנוּ׃ וְאַיֵּ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֲשֶׁ֣ר עָשִׂ֣יתָ לָּ֔ךְ יָק֕וּמוּ אִם־יוֹשִׁיע֖וּךָ בְּעֵ֣ת רָעָתֶ֑ךָ כִּ֚י מִסְפַּ֣ר עָרֶ֔יךָ הָי֥וּ אֱלֹהֶ֖יךָ יְהוּדָֽה׃ כאן מסיים ההפטרה בקצת קהלות: אבל הספרדי' מוסיפים ואומרים אלו הפסוקים: אִם־תָּשׁ֨וּב יִשְׂרָאֵ֧ל ׀ נְאֻם־יְהוָ֛ה אֵלַ֥י תָּשׁ֖וּב וְאִם־תָּסִ֧יר שִׁקּוּצֶ֛יךָ מִפָּנַ֖י וְלֹ֥א תָנֽוּד׃ וְנִשְׁבַּ֙עְתָּ֙ חַי־יְהוָ֔ה בֶּאֱמֶ֖ת בְּמִשְׁפָּ֣ט וּבִצְדָקָ֑ה וְהִתְבָּ֥רְכוּ ב֛וֹ גּוֹיִ֖ם וּב֥וֹ יִתְהַלָּֽלוּ׃ והאשכנזים מוסיפים ואומרים זה הפסוק: הֲל֣וֹא מֵעַ֔תָּה קָרָ֥את לִ֖י אָבִ֑י אַלּ֥וּף נְעֻרַ֖י אָֽתָּה׃

סדר הפרשיות חיבוריהן והפרדתן

הבאות בחלק זה:

חקת ובלק לעולם הם נפרדות מלבד כשחל שבועות ביום ששי ויום שבת קדש שאז הם מחוברות ובזה אין חילוק בין פשוטות למעוברות:

מטות ומסעי לעולם הם מחוברות בין בפשוטות בין במעוברות מלבד בשני סימנים ואלו הם **החא השג**. שאז הם נפרדות:

ושאר פרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום

עשרת הדברות לצבור

הקריאה לטעם העליון.

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו°׃ לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ לֹא תִרְצָח׃ וְלֹא תִנְאָף׃ וְלֹא תִגְנֹב׃ וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

° מצותי ק׳

עשרת הדברות ליחיד

הקריאה לטעם התחתון.

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו°׃ לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ לֹא תִרְצָח וְלֹא תִנְאָף וְלֹא תִגְנֹב וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

° מצותי ק׳

ברכת ההפטרה

קודם קריאת ההפטרה ואחר שגמר הגולל יברך המפטיר ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר ההפטרה יברך המפטיר ד' ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן (וְרַחֲמָן) אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו: רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ: שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ־לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ־לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לשלש רגלים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם (הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם)

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמיני עצרת
חַג הַמַּצּוֹת	חַג הַשָּׁבֻעוֹת	חַג הַסֻּכּוֹת	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת

הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

הפטרת דברים

בישעיה סימן א'.

חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי: יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן: הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֺן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר: עַל מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי: מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן: אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים: וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה: לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ: שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה: לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב

כי

פירוש המלות

חזון ל' מראה נבואה: יותם. ועל יותם ועל אחז: שמעו. מרחוק: והאזיני. מקרוב: אבוס. מקום מאכל הבהמה: לא ידע. לא אבה לידע: מרעים. מריעים לעצמם: נזרו. נבדלו: אחור. מדרכי אבותם: תכו. על אשר תכו: דוי. ל' מדוה: מתם. לשון תמימות: טריה. לחה: זרו. ל' רפואה: חבשו. לשון רפואה: אתה. לעיניכם יאכלו אותה: כסכה. כסכה לגדר: כמלונה. ל' מלון: במקשה. שדה של קישואין: נצורה. חריבה: קציני. נגידים ושרים: מריאים. שורים מפוטמים:

פני

מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי: כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי: לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה: חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא: וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ: לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה: לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ: וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר: אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים: כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם: שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם: לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי: וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ: וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה: צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה:

הפטרת ואתחנן

בישעיה סמן מ'.

נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַםִ וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ: קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ: כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה: וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר: קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה: יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם: יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם: עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָםִ הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם: הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו: כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל: מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם: מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ: אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ: הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל: וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה: כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ: וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ: הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף: הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט: הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ: הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת: הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה: אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם: וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ: שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם

לכלם

פירוש המלות

פני. כמו לפני: און. לא אוכל לראות זה: לטורח. למשא כבד: חדלו. חדלו לכם מלהרע: אשרו. כמו ישרו הנזיקו: חמוץ. כמו חמס: ונוכחה. ענין ברור טענות: כתולע. הוא תולעת שני: ושמעתם. ל' קבלת מוסר: תמאנו. תסרבו: חרב. כמו בחרב: תאכלו. ל' כליון. מלאתי. כמו מלאה: לסיגים. מה שנפלט מהכסף: סבאך. ייך: מהול. מזוג: סוררים. מעותי': שלמונים: שלומים: הוי. כמו אוי ל' תהלים: ואשיבה: פעם אחר פעם: כבור. הוא בורית: בדיליך. בדיל המעורב בכסף: מלאה. השלמה: צבאה. זמנה: נרצה. נשלם עונשה: כפלים כולה לומר ב' גליות: קורא. כאלו קול קורא: פנו. לשון פנוי: העקוב. המעוקל: והרכסים. הגבוהים: קול. כאלו קול אומר: חציר. כעשב: חסדו. אפי' חסדים הרבה: נשבה. כמו נשבה: נבל. כמו יפול: ציץ. פירוש אם ליון המגבל': תיראי. תפחדי: בחזק. ביד חזקה: לו. לפניו: שכרו. סימן לנוססים בו: עלות. ילדות: בשעלו. באגרופו: תכן. חשבון: וכל. מדד: בשליש. במדה: בפלס. בשקל: תכן. כמו ותוכן לבנים: את. כמו עם: נועץ. לשון עצה: כמר. הוא הטיפה הנופלת מהדלי: וכשחק. אבק דק: כדק. עפר דק: בער. לשון הבערה: תערכו. תשוו לו. נסך. ל' מסכה: ירקענו. כמו וירקעו: ורתקות. שלשלאות: המסכן. ל' ילד מסכן: חוג. סובב: כדק. כיריעה: וימתחם. ויפרש': נשף. כמו נשב:

אינים

לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר:

הפטרת עקב

בישעיה סימן מ"ט.

ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני שכחני: התשכח אשה עולה מרחם בן־בטנה גם־אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: הן על־כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד: מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו: שאי־סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו־לך חי־אני נאם־יהוה כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה: כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך: עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר־לי המקום גשה־לי ואשבה: ואמרת בלבבך מי ילד־לי את־אלה ואני שכולה וגלמודה גלה | וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם: כה־אמר אדני יהוה הנה אשא אל־גוים ידי ואל־עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על־כתף תנשאנה: והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי־אני יהוה אשר לא־יבשו קוי: היקח מגבור מלקוח ואם־שבי צדיק ימלט: כי־כה | אמר יהוה גם־שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט ואת־יריבך אנכי אריב ואת־בניך אנכי אושיע: והאכלתי את־מוניך את־בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו כל־בשר כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: כה | אמר יהוה אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר־מכרתי אתכם לו הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם: מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם־אין־בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש

דגתם מאין מים ותמת בצמא: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם: אדני יהוה נתן לי לשון למודים לדעת לעות את־יעף דבר יעיר | בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים: אדני יהוה פתח־לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי: גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: ואדני יהוה יעזר־לי על־כן לא נכלמתי על־כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי־לא אבוש: קרוב מצדיקי מי־יריב אתי נעמדה יחד מי־בעל משפטי יגש אלי: הן אדני יהוה יעזר־לי מי־הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש יאכלם: מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו אשר | הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יהוה וישען באלהיו: הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו | באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה־זאת לכם למעצבה תשכבון: שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל־צור חצבתם ואל־מקבת בור נקרתם: הביטו אל־אברהם אביכם ואל־שרה תחוללכם כי־אחד קראתיו ואברכהו וארבהו: כי־נחם יהוה ציון נחם כל־חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן־יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

הפטרת ראה

ואם היו' ר"ח או מחר חדש נוהגים בק"ק פפ"דם להפטיר בשל ר"ח או מחר חדש אבל בהרבה קהלות נוהגים להפטיר עניה סוערה ולדמות של מחר חדש אבל של ר"ח אין דוחין, ויש קהלות דוחין גם של ר"ח.

בישעיה סמן נ"ד.

עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך לאבני־חפץ: וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום בניך: בצדקה תכוני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי

פירוש המלות

אונים. לשון חוזק: נעדר. חסר: עולה. בנה הקטן: אלה. אפילו אם אלה: חקתיך. לשון חקיקה: חומותיך. הבנוקות: מהרו. כמו ימהרו: ומחריביך. הפוסעים: באו. יבואו: בעדי. תכשיט: חרבותיך ושממתיך. אחת דואג עליהם: תצרי. תדחקי: מבלעיך. משחיתיך: שכליך. אחת שכול מהם: לי. גם הלשון בעבורי: וגלמודה. יחידה: וסורה. מלך בניה שגלו וסרו ממנה: איפה. אליפה הם: בחצן. בזרוע או כתף הבגד: אמניך. ל' אומן היונק: חיקה. אלה הם דברי האומות: צדיק. שנשבה בצדק ובמשפט: יקח. שאני גבור ונכם: עריץ. גבור: יאת. ועם: מוניך. ל' עושק: וכעסים יין. ענבים הנסחטים: מנושי. ל' חוב: שלחה. גורשה: קראתי. שובו אלי: קדרות. ל' חושך: לימודים. מורגלים: לעות. מל' עת וזמן: בבקר. יום אחר יום: למורטים. המורטים שער לחייו והזקן: כחלמיש. פי' האבן החזק: מצדיקי. שילדיק דברי: עש. תולעת האוכל בגדים: יבטח. היה לו לבטוח: מאזרי. מחזרי זיקות: אשכם. תאכלם: למעצבה. עלבון: צור. סלע: הצבתם. כורתתם: מקבת. נקיבת הבור: נקרתם. ל' עקירה: תחוללכם. כמו תחולל אתכם: וערבתה. כמו מדבר וערבה:

לא־תקרב אליך: הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול: הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל: כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה: הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב: למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים: הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

°הנה ק׳

הפטרת שפטים

בישעיה סמן נ״א.

אנכי אנכי הוא מנחמכם מי־את ותיראי מאנוש ימות ומבן־אדם חציר ינתן: ותשכח יהוה עשך נוטה שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד כל־היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק: מהר צעה להפתח ולא־ימות לשחת ולא יחסר לחמו: ואנכי יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי־אתה: התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר שתית מיד יהוה את־כוס חמתו את־קבעת כוס התרעלה שתית מצית: אין מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל־בנים גדלה: שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך: בניך עלפו שכבו בראש כל־חוצות כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך: לכן שמעי־

נא זאת עניה ושכרת ולא מיין: כה־אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את־כוס התרעלה את־קבעת כוס חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד: ושמתיה ביד־מוגיך אשר־אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים: עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי | בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא־בך עוד ערל וטמא: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת־ציון: כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו: כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו: ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה כי־לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם־יהוה ותמיד כל־היום שמי מנאץ: לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא המדבר הנני: מה־נאוו על־ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך: קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יהוה ציון: פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי־נחם יהוה עמו גאל ירושלם: חשף יהוה את־זרוע קדשו לעיני כל־הגוים וראו כל־אפסי־ארץ את ישועת אלהינו: סורו סורו צאו משם טמא אל־תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה: כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי־הלך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל:

°התפתחי ק׳ °משליו ק׳

הפטרת כי תצא

בישעיה סימן נ״ד. (ועיין בפ׳ נח).

רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא־חלה כי־רבים בני־שוממה מבני בעולה אמר יהוה: הרחיבי | מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל־תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי: כי־ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים

נשמות

פירוש המלות

ימות ספק אפשר ימות: חציר. אפשר בעליר: המציק. דוחק ולוחץ: רגע. בוקע: קבעת. השמרים: התרעלה. הרס: מצית. ל׳ מליצה: מנהל לה. בעודה בגלות: עלפו. ל׳ עייפות: כתוא. שור הבר: מכמר. המוכב ברשת: ושכרת. מלכות: אדוניך. יהיה אדונך: עמו. על עמו: מוגיך. ל׳ יגון: שחי. ל׳ השח: התנערי. ל׳ ונער הרשע: התפתחי. ל׳ הסרה: מוסרי. ל׳ קשירה: ואשור. זה סנחריב: ועתה. בגלות הפליפי: יהילילו. ל׳ יללה: מנאץ. ל׳ כעס: צפיך. נביאיך: חשף. לשון גלוי: הברו. הנקו מכל טומאה:

אורך

נשמות יושיבו: אל־תיראי כי־לא תבושי ואל־תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי־עוד: כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל־הארץ יקרא: כי־כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדלים אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה: כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

ובאותן קהלות שמנהגם לדלות עניה סוערה של פ׳ ראה מפני הפטרת ר״ח או מחר חדש נוהגין להוסיף כאן עניה סוערה עד נכלמה שהיא נידחת מפ׳ ראה.

הפטרת כי תבוא

בישעיה סימן ס׳.

קומי אורי כי־בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח: כי־הנה החשך יכסה־ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה: והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך: שאי־סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו־לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על־צד תאמנה: אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי־יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך: שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יהוה יבשרו: כל־צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על־רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר: מי־אלה כעב תעופינה וכיונים אל־ארבתיהם: כי־לי ׀ איים יקוו ואניות תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך: ובנו בני־נכר חמתיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך: ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים: כי־הגוי והממלכה אשר לא־יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו: כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על־כפות רגליך כל־מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: לא־ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה: לא־יהיה־לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא־יאיר לך והיה־לך יהוה לאור עולם ואלהיך לתפארתך: לא־יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יהוה יהיה־לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך: ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעו° מעשה ידי להתפאר: הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה אחישנה:

°מטעי ק׳

הפטרת נצבים

בישעיה סמן ס״א.

שוש אשיש ביהוה תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי־ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה: כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ׀ אדני יהוה יצמיח צדקה ותהלה נגד כל־הגוים: למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד־יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער: וראו גוים

צדקך

פירוש המלות

אורך. הגיע זמן ישועתך: החשך. גלות: על צד. לצד המלכות: תאמנה. לשון גידול: המון. ריבוי הים: שפעת. ענין ריבוי: בכרי. גמלים קטנים: הלבנון. עצים הטובים שבהם: תדהר ותאשור. מיני עצים: שחות. ל׳ השתחויה: מעניך. בגלות: וקראת. ל׳ כרוז: לאלף. לאלף פעמים: אחישנה. ל׳ מהירות: אשיש. דברי ישראל בשובם מהגלות: יעטני. ל׳ עטיפה: יכהן. יגדל פארו: תעדה. ל׳ עדי: כליה. כלי תכשיטיה: אחשה. אשתוק: אשקוט. אנוח:

צדקך

צדקך וכל-מלכים כבודך וקרא לך שם חדש אשר פי יהוה יקבנו: והיית עטרת תפארת ביד-יהוה וצנוף מלוכה בכף-אלהיך: לא-יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא-יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי-בה ולארצך בעולה כי-חפץ יהוה בך וארצך תבעל: כי-יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן על-כלה ישיש עליך אלהיך: על-חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל-היום וכל-הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את-יהוה אל-דמי לכם: ואל-תתנו דמי לו עד-יכונן ועד-ישים את-ירושלם תהלה בארץ: נשבע יהוה בימינו ובזרוע עזו אם-אתן את-דגנך עוד מאכל לאיביך ואם-ישתו בני-נכר תירושך אשר יגעת בו: כי מאספיו יאכלהו והללו את-יהוה ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי: עברו עברו בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסלה סקלו מאבן הרימו נס על-העמים: הנה יהוה השמיע אל-קצה הארץ אמרו לבת-ציון הנה ישעך בא הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו: וקראו להם עם-הקדש גאולי יהוה ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה: מי-זה | בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צעה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע: מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת: פורה | דרכתי לבדי ומעמים אין-איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על-בגדי וכל-מלבושי אגאלתי: כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה: ואביט ואין עזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרעי וחמתי היא סמכתני: ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם: חסדי יהוה | אזכיר תהלת יהוה כעל כל אשר-גמלנו יהוה ורב-טוב לבית ישראל אשר-גמלם כרחמיו וכרב חסדיו: ויאמר אך-עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע: בכל-צרתם | לא° צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל-ימי עולם:

°ותגיה ק׳ °לו ק׳

הפטרת וילך

במנהג הספרדים וכן מנהג ק״ק ספר״ם כשהפרשיות נפרדות אבל כשהן מחוברין מפטירין שוש אשיש של פ׳ נצבים ומפטירין שובה בפ׳ האזינו עד ופושעים יכשלו בם ואח״כ אומרים תקעו שופר וגו׳.

בהושע סמן י״ד.

שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם דברים ושובו אל-יהוה אמרו אליו כל-תשא עון וקח-טוב ונשלמה פרים שפתינו: אשור | לא יושיענו על-סוס לא נרכב ולא-נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר-בך ירחם יתום: ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון: ילכו ינקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון: ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון: אפרים מה-לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא: מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי יהוה וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם: מי-אל כמוך נשא עון ועבר על-פשע לשארית נחלתו לא-החזיק לעד אפו כי-חפץ חסד הוא: ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל-חטאתם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר-נשבעת לאבתינו מימי קדם:

הפטרת וילך

במנהג האשכנזים (ותק״ק ספר״ם מפטירין שובה כשהפרשיות נפרדות ומוסיפין בסוף תקעו שופר בציון עד ולא יבושו עמי לעולם דלמן בפ׳ האזינו אבל כשהפרשיות נצבים וילך מחוברות מפטירין שובה בפ׳ האזינו).

בישעיה סמן נ״ה.

דרשו יהוה בהמצאו קראהו בהיותו קרוב: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל-יהוה וירחמהו ואל-אלהינו כי-ירבה לסלוח: כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם יהוה: כי-גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם: כי כאשר ירד הגשם והשלג מן-השמים ושמה לא ישוב כי אם-הרוה את-הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל: כן יהיה דברי אשר יצא

מפי

פירוש המלות

צדקך. סיעתה שלך אתך: יקבנו. יפרשנו: וצניף. מלכות: בעולה. האשה שיש לה בעל ולא כאלמנה: כי יבעל. כמו סיבעל: סלו. סליקו. ופעלתו. שכר פעולתו: חמוץ: ל׳ גנוע: מבצרה. עיר גדולה: צעה. מליע: פורה. ל׳ יקב: ויז. ל׳ יזה: נצחם. דמם: אגאלתי. לשון ליכלוך וטינוף: ואבוס. ולרמוס: בהמצאו: קודם גזר דין: דרכו. במעשיו ובפיו: ירבה. אף על פי שהאדם הרבה לחטא:

תצא:

מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃ תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ °תַחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃ כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃ אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃ וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃

°ותחת ק'

הפטרת האזינו

כמנהג האשכנזים. שובה ישראל עד ופושעים יכשלו בם ואח"כ אומרים תקעו. ובק"ק פפד"מ מפטירין וידבר דוד דלקמן סוף, אם חל שבת תשובה אז מפטירין שובה ישראל עד ופושעים יכשלו בם ואח"כ תקעו.

ביואל סמן ב'.

תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃

וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃ וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן׃ וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃ וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם׃ וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃ וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃

כמנהג הספרדים וכן בק"ק פפד"ם כשפ' האזינו אחר י"כ.

בש"ב סמן כ"ב.

וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה אֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל׃ וַיֹּאמַר יְהוָה סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃ אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי מֹשִׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃ מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי׃ חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי־מָוֶת׃ בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ °וַתִּתְגָּעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃ עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃ וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ וַיָּשֶׁת

°ויתגעש ק'

חשך

פירוש המלות

תצאו. מן הגלות: תובלון. אגלכם: ימחאו. יכו כף לשמחה: הנעצוץ הסרפד. מיני קוצים הם: יד. מקום: לנקבציו. מן האומות שיתגיירו נוספים על קבוצי ישראל: תקעו. לעורר הלבבות לתשובה: עצרה. קבוץ: ויונקי שדים. שיתענו גם הקטנים: חתן. אפילו חתן: לארצו. בעבור אלהו: הצפוני. האויב: באשו. סרחו: צחנתו. סרחו: אדמה. ארץ ישראל: המורה. את גשמיכם: מורה. מטר: והשיקו. כמו והציפו: הזאת. שירה זאת אמר דוד לעת זקנתו: סלעי. לי סלע: מחמס. מאנשי חמס: אפפוני. סביבוני: נחלי. גייסות שוטפות כנחל:

חשרת

חשך סביבתיו סכות חשרת־מים עבי שחקים׃
מנגה נגדו בערו גחלי־אש׃ ירעם מן־שמים יהוה
ועליון יתן קולו׃ וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם׃
ויראו אפקי ים יגלו מסדות תבל בגערת יהוה
מנשמת רוח אפו׃ ישלח ממרום יקחני ימשני
ממים רבים׃ יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו
ממני׃ יקדמני ביום אידי ויהי יהוה משען לי׃
ויצא למרחב אתי יחלצני כי־חפץ בי׃ יגמלני
יהוה כצדקתי כבר ידי ישיב לי׃ כי שמרתי
דרכי יהוה ולא רשעתי מאלהי׃ כי כל־משפטו°
לנגדי וחקתיו לא־אסור ממנה׃ ואהיה תמים לו
ואשתמרה מעוני׃ וישב יהוה לי כצדקתי כברי
לנגד עיניו׃ עם־חסיד תתחסד עם־גבור תמים
תתמם׃ עם־נבר תתבר ועם־עקש תתפל׃ ואת־
עם עני תושיע ועיניך על־רמים תשפיל׃ כי־
אתה נירי יהוה ויהוה יגיה חשכי׃ כי בכה ארוץ
גדוד באלהי אדלג־שור׃ האל תמים דרכו אמרת
יהוה צרופה מגן הוא לכל החסים בו׃ כי מי־
אל מבלעדי יהוה ומי־צור מבלעדי אלהינו׃ האל
מעוזי חיל ויתר תמים דרכו°׃ משוה רגליו° כאילות
ועל־במתי יעמידני׃ מלמד ידי למלחמה ונחת
קשת־נחושה זרעתי׃ ותתן־לי מגן ישעך וענתך
תרבני׃ תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי׃
ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד־כלותם׃
ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלי׃
ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני׃ ואיבי
תתה לי ערף משנאי ואצמיתם׃ ישעו ואין משיע
אל־יהוה ולא ענם׃ ואשחקם כעפר־ארץ כטיט־
חוצות אדקם ארקעם׃ ותפלטני מריבי עמי
תשמרני לראש גוים עם לא־ידעתי יעבדני׃ בני
נכר יתכחשו־לי לשמוע אזן ישמעו לי׃ בני נכר
יבלו ויחגרו ממסגרותם׃ חי־יהוה וברוך צורי
וירם אלהי צור ישעי׃ האל הנתן נקמת לי ומריד
עמים תחתני׃ ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני
מאיש חמסים תצילני׃ על־כן אודך יהוה בגוים

°משפטיו ק׳ °דרכי ק׳ °רגלי ק׳ °מגדול ק׳

ולשמך אזמר׃ מגדיל° ישועות מלכו ועשה־חסד
למשיחו לדוד ולזרעו עד־עולם׃

ויש מפטירים אותה ביחזקאל סמן י״ז.

כה אמר אדני יהוה ולקחתי אני מצמרת הארז
הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי
אני על הר־גבה ותלול׃ בהר מרום ישראל
אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר
ושכנו תחתיו כל צפור כל־כנף בצל דליותיו
תשכנה׃ וידעו כל־עצי השדה כי אני יהוה
השפלתי ׀ עץ גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי
עץ לח והפרחתי עץ יבש אני יהוה דברתי
ועשיתי׃ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ מה־לכם
אתם משלים את־המשל הזה על־אדמת ישראל
לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה׃
חי־אני נאם אדני יהוה אם־יהיה לכם עוד משל
המשל הזה בישראל׃ הן כל־הנפשות לי הנה
כנפש האב וכנפש הבן לי־הנה הנפש החטאת
היא תמות׃ ואיש כי־יהיה צדיק ועשה משפט
וצדקה׃ אל־ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל־
גלולי בית ישראל ואת־אשת רעהו לא טמא
ואל־אשה נדה לא יקרב׃ ואיש לא יונה חבלתו
חוב ישיב גזלה לא יגזל לחמו לרעב יתן ועירם
יכסה־בגד׃ בנשך לא־יתן ותרבית לא יקח מעול
ישיב ידו משפט אמת יעשה בין איש לאיש׃
בחקותי יהלך ומשפטי שמר לעשות אמת צדיק
הוא חיה יחיה נאם אדני יהוה׃ והוליד בן־פריץ
שפך דם ועשה אח מאחד מאלה׃ והוא את־
כל־אלה לא עשה כי גם אל־ההרים אכל ואת־
אשת רעהו טמא׃ עני ואביון הונה גזלות גזל
חבל לא ישיב ואל־הגלולים נשא עיניו תועבה
עשה׃ בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה את
כל־התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו
יהיה׃ והנה הוליד בן וירא את־כל־חטאת אביו
אשר עשה ויראה ולא יעשה כהן׃ על־ההרים לא

כל

פירוש המלות

חשרת. קיבוץ העבים: עבי. בעבי: אפיקי. מים הנגרים בכח: מנשמת. מכח נשיבת: ימשני. מסכני: אידי. ת״י ביום טלטולי: כבור. נקיות: גבר. בר ונקי: תתבר. תתברר: תתפל. תתפתל: שור. על סור: צרופה. בחורה מבחנים ועוסה: ויתר. ל׳ התרה: ונחת. ל׳ שבירה: זרועותי מזרעותי: מעדו. מטו: קרסלי. כרעי: ואמחצם. ל׳ מכלתי: ואצמיתם. ואכריתם: יבולו. לשון עלה נבל: ויחגרו. לשון חרדה וזועה:

יפקד

הפטרת האזינו

אכל ועיניו לא נשא אל־גלולי בית ישראל את־אשת רעהו לא טמא: ואיש לא הונה חבל לא חבל וגזלה לא גזל לחמו לרעב נתן וערום כסה־בגד: מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי עשה בחקותי הלך הוא לא ימות בעון אביו חיה יחיה: אביו כי־עשק עשק גזל גזל אח ואשר לא־טוב עשה בתוך עמיו והנה־מת בעונו: ואמרתם מדע לא־נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה את כל־חקותי שמר ויעשה אתם חיה יחיה: הנפש החטאת היא תמות בן לא־ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת °רשע עליו תהיה: והרשע כי ישוב מכל־°חטאתו אשר עשה ושמר את־כל־חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות: כל־פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר־עשה יחיה: החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יהוה הלוא בשובו °מדרכו וחיה: ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ככל התועבות אשר־עשה הרשע יעשה וחי כל־°צדקתו אשר־עשה לא תזכרנה במעלו אשר־מעל ובחטאתו אשר־חטא בם ימות: ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו־נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו: בשוב־צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר־עשה ימות: ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את־נפשו יחיה: ויראה °וישוב מכל־פשעיו אשר עשה חיו יחיה לא ימות: ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן: לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני יהוה שובו והשיבו מכל־פשעיכם ולא־יהיה לכם למכשול עון: השליכו מעליכם את־כל־פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמתו בית ישראל: כי לא אחפץ במות המת נאם אדני יהוה והשיבו וחיו:

°הרשע ק׳ °חטאתיו ק׳ °מדרכיו ק׳ °צדקתיו ק׳ °וישב ק׳ °אחת ק׳

הפטרת שבת ראש חדש

בשבת ור״ח קורין למפטיר וביום השבת עם ובראשי חדשיכם ומפטירין השמים כסאי, ונדחה הפטרה זו מפני הפטרת שמעו דב׳ מסעי.

בישעיה סימן ס״ו.

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי: ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי: שוחט השור מכה־איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם־אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו: שמעו דבר־יהוה החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי־שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את־ירושלם וגילו בה כל־אהביה שישו אתה משוש כל־המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי־כה אמר יהוה הנני נטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על־צד תנשאו ועל־ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם את־איביו: כי־הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי־אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל־הגנות אחר °אחד בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם־יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את־כל־הגוים והלשנות ובאו וראו את־כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל־הגוים תרשיש פול

ילד׳

ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים: והביאו את־כל־אחיכם | מכל־הגוים | מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם־מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר:

והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

הפטרה לערב ר״ח שחל בשבת

בשמואל א׳ סימן כ׳.

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים | ממך והנה קחנו | ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך °על־הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו כפעם | בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי

°אל ק׳ °החצים ק׳

ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך: ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא־נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־°החצי ויבא אל־אדניו: והנער לא־ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו | איש את־רעהו ויבכו איש את־רעהו עד־דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה | ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־עולם:

סדר פרשיות נצבים וילך

אחר ידיעות שנה ושנה וקביעתן

חיבוריהן (שנים פשוטות)		והפרדתן (שנים מעוברת)	
בחג	מחוברות	בחה	מחוברות
בשה	מחוברות	בשז	נפרדות
גכה	מחוברות	גכז	נפרדות
הכז	נפרדות	ההא	נפרדות

חיבוריהן (שנים פשוטות)		והפרדתן (שנים מעוברת)	
חשא	נפרדות	חשג	מחוברות
זחא	נפרדות	זחג	מחוברות
זשג	מחוברות	זשה	מחוברות

חמש מגלות

עם

תרגום רש״י אבן עזרא ספורנו מסורה קטנה
תולדות אהרן

ונוספו עוד

תרגום שני למגלת אסתר עם ביאור על תרגום שני
לר׳ פיבל ב״ר דוד זכריה ז״ל ופירוש הטעמים לראב״ע
על מגלת איכה

הקדמת מגלת אסתר

רבו המפרשים הקשו על אורך ספור המגילה שהאריכה על מעשה אחשורוש אשר עשה משתה שמונים ומאה יום. ואשר גדל המן רב ללא צורך. האם זה יהי' נוסף על כתבי קודש אשר ימצא בידים. ואם המגלה מספרת הספור הזה אזי לא יצא ידי חובת קריאת המגילה: ג"כ נבין הענין אשר יסדו לנו אנשי כה"ג לעשות משתה ושמחה וכו' להודות על פדות גופנו ממות לחיים. ואולי היה הנס ג"כ להציל נפשם אם היו עובדי עכו"ם ע"י אונס להציל א"ע ממות. וע"כ נתחוה ג"כ מזה פדיון הנפש ממות עולם. אך למה תקנו משלוח מנות ומתנות לאביונים יותר משאר רגלים אשר הציוו עלינו ושמחת וכו' והלוי והגר וכו' (דברים ט"ז י"א) וכ"כ בהרבה מקומות. נבין ג"כ מה זה עלתה לאחשורוש עבור דבר נקלה להתנקם אשר השיא המן על ב"י על אשר לא מרדו במלך. ודריוש אביו היה אוהב לדניאל. וגם מרדכי היהודי היה חשוב ויושב בשער המלך. וברגע יתהפך לאויב ואכזר להשמיד ולהרוג על אשר אינו מגיע להכנסת מלכותו. ונבין בדברי המן אשר פרע למלך ח"ו. ישנו עם אחד מפוזר ומפורד וכו' (ג' ח'). ולמה מפרש תחלה ישנו עם אחד. הלא זה הוא לשנאת קאמי. ע"כ אלמלא מקום רז"ל (במגלה י"ג ע"ב) לדרוש ישנו מן המצות ע"ש. כי סדרת הוא מלך הקודם הנ"ל. ומסיים (שם) וְלַמֶּלֶךְ וכו' יותר מוקשה על מה מורה הפת"ח ולמלך אשר ע"פ הדקדוק הוא כמו ולהמלך. והוא הידוע. לאשר כ"מ אם הוא ידוע או אינו ידוע. ואם איננו רק מושל בעם אחד ונמצא שם מורדי מלכות מחויב לעקור בילאתם.

ונבא להבין ענין צלם של נבוכדנצר אשר עשה (דניאל ג' א') ע"פ כל הספור לאיזה צורך עשה אשר הכינו גדולה הגורלה בשמרו. מן קשוט די אלהכון הוא וכו' (שם ב' מ"ז): כי הנה ידוע דעת רמב"ן בענין ברית בין הבתרים. כאשר הגזירה היוצאת מהקב"ה יכול להשתנות לרע ולטוב. ואין גזירה מושלמת יורד מהשמים למות או לחיים. כי אם מאמר מוסגר אשר משתמע לתרי אפין. וכבה פי' בע"ת יע"ד השפיע הן לחיים והן למות מי מי יזכור ע"ש. וע"פ מעשה התחתונים הגזירה מקוימת כפי מעשיהם להכריע העליונים לטוב ולרע. וכבה רמזתי בפי' רא"ע (שמות י"ז ט"ו) ע"פ כי יד על כס וכו' ומביא ר"א ראייה מהפסוק כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'). ור"ל אם הגזירה בשמים עדיין במקום גבוה בגלגל ישתנה הגזירה; אך כאשר יורד הגזירה למטה בארץ. והוא עולם הפרוד הוא עולם המלאכים אזי מתגברת ומקוימת הגזירה יותר. ואם יורד הגזירה לצבא השמים היא יותר מקוימת. וכאשר ירד לארץ אז היא מקוימת בלי שנוי. כמו הנפש היורדת להתגשם תֵּרָאֶה פעולותיה בלא שנוי. ע"כ צוה ה' אם יקיים יהושע למטה הגזירה בארץ והגזירה ירדה למטה מה"י לעולם הכסא. אזי שהיו הגזירה מקוימת לעולמי עד. וככה צוה הנביא למלך ישראל יכה ויוך. להכות ארם ע"פ (מ"ב י"ג י"ח) כדי לקיים הגזירה מן השמים. וכאשר לא מלא רצון הנביא ולא השלים המעשה. אזי ויקצוף עליו איש האלקים (שם י"ט) כי כאשר לא קיים הגזירה בעת הרצון כתשלום הגזיר' הטובה. וככה הראה לנו הדרך בע"ת עשרה מאמרות על מאמר. ראיתי את כל ישראל וכו' כצאן אשר אין להם רועה (מ"א כ"ב י"ז) אשר היא איננה גזירה קיימת. ואם לא הי' עובדי ב"ש הי' מקיים עליהם המאמר הז"ל שמעוני אחי ועמי (ד"ה א' כ"ח ב'). דרשו חז"ל אם שמעו בקול ה' אתם אחי. וא"ל לאו עמי. אקח מקל והכה על קדקדם. וכאשר הרשו להכניע מכיסו לא אדונים לאלה (מ"א כ"ב י"ז) גזר במאמר כנושאו כפשוטו. אשר ימות אחאב במלחמה ולא יהיה אדון על ב"י ע"כ העניש המלך ככתוב לא יתנבא עלי (שם י"ח).

והנה נבוכדנצר כאשר שמע מפי דניאל הגזירה אשר הוא ראשה די דהבא. רצה לקיים זאת הגזירה לעולמי עד ויתקיים מלכותו לדור דור. ע"כ התחכם לעשות הצלם ככתוב (שם ג'). וישתחוו אליו לאומים. ובכן יהיה הגזירה מקוימת. וכאשר חנניה מישאל ועזרי' פגמו מעשיו בן נתבטל פעולתו מאליה: וכפי זה היתה כונת אחשורוש להקים מלכותו לעולמי עד. עשה משתה הגדול כ"כ ימים אשר יהיה אחוה ורעות בין העמים ובזה תכון מלכותו לעולמי עולמים. ומלך אחד יהיה לכולם. וכאשר הזמין ה' קלקול בסעודתו והריגת המלכה ושתי כן נטלה חלי מלכותו מידו. כמאמר והיו לבשר אחד (בראשית ב' כ"ד). ואשתו כגופו דמי. ע"כ פירש לאסתר המלכה עד חצי המלכות ותעש (להלן ז' ב'). ומקודם אמר לה מה שאלתך ותנתן לך. ואמר לאסתר ומה בקשתך וכו' ויתנו לך (לעיל ה' ג'). כי משאלה השב אשר המלכה מבקשת לתת לה במתנה חצי המלכות אשר לא לו יהיה. ע"כ הקדים לפרש את הבקשה עד חצי המלכות יתנן לך במתנ' גמור'. ולזה המלך אשר לא נתכונה לזה בגולה. ע"כ הוסיף לפרש לה (בסמוך ז' ב') אם הרצה במתנה שאלה אשר החלה לבעליה. יתנן לך בלי שום עכוב כל המלכות. ואם הוא מצוקה אשר הוא השאליות. יעשה לך בקיום גמור למען עולם רק עד חצי המלכות. וכאשר התחכם הצורר להשמיד היהודים. הקדים להרגיז האדון על עבדיו היהודים בזה האומן. כי ידוע. ה' בחר בנו מכל העמים להיות עם סגולה. וכהנים לה'. ואשר נהיה נר לכל העמים. ככתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כ"ח י'). וכערך הכהנים בין עם סגולה. אשר עליהם לקיים יורו משפטיך ליעקב (שם ל"ג י'). כן אנו ב"י מחויבים לגרום שמו הגדול גם בעם פזורים ביניהם אשר ידעו כלם שם ה'. ויראו בעיניהם חכמת ה' בקרבנו ויותר מעשינו לזכות כל העולם בשם ה' ללכת בדרכיו. וזה ידוע בעלי חיים כרחים ונדמים. וכל הגדול מחבירו אם מקלקל מעשיו כדם היא פרי מעשיו. כאשר ממנו יראו וילמדו. וע"כ נושא העורה להמים זקן ממרא על דקדוק קטן מד"ס. כי כבה דעתו אשר ממנו ילמדו להפרד זה בכה וזה בכה. ולא יהיה כלם אחד לכולנו אשר יאריך השלום בינם. ואולי הגלה דמיה לצדקי דמייה כיון דרוח רוח. ואמרו חז"ל על פסוק מעוות לא יוכל לתקן (קהלת א' ט"ו) דרשו חז"ל אין קורין מעוות אלא מי שהיה מתוקן מתחלה. זה ת"ח שפירש מדבר תורה (יבמות ט' ע"ב). ע"כ כפי גדולת האיש כן הטעם. כ"כ התשמשם גדולה. ע"כ הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ולא נתן למחילה. כענין יען לא האמנתם בי (במדבר כ' י"ב). וכן הגדילו חטא דוד המלך אף שלא היתה אשת איש רק לפנים. כי היתה גרושה בשטר. אך כאשר היו עוסקים בגנבים והפלות. ודוד המלך היה עדיין העליון. ומורה לעמו. וה' עמו שהלכה כמותו. הי' מגדילים חטא אשר הוא לפנים כערך הבא על אשת איש. כאשר לא היה ידוע בעולם הגט כריתות אשר היה ביד ב"ש:

וכן היה טענת צורר ישראל. ישנו עם אחד. ר"ל כי שורש הם גוי אחד. וראוים להיות סוג המיוחד בעולם. אליהם נוים ידרשו להיות עם אחד וראש אחד לכולם. ובזה היה מתוכן מלכותך לעולמי עד. אכן לא כן הוא כי הם פזורי הנפש. כ"א דורש טובת עצמו. לא לקיים ככתוב וחי אחיך עמך (ויקרא כ"ה ל"ו). ומטה ידו והחזקת בו (שם שם ל"ה). ובזה ג"כ אומר אשר ע"י פזורם בין העמים. והם ג"כ בעלמם פזורי הדעות אשר אין שלום ביניהם. הם הם יגרמו בטול מלכותך אשר לא תתקיים. כאשר יתגברו האומו' זה בזה לבטל השלום. ע"כ שטע. הצורר. ומפורד בין העמים. ר"ל אשר ישנו פרוד בין העמים. ולמלך אשר מנוקד בפתח. ר"ל כאשר הכך המלך הידוע מושל בכיפה. אשר הכך ראוי להחזיק השלום לקיים המלוכה לנצח. ובפרט אחרי אשר כ"כ הון יקר על משתה ושמחה להקים הממלכה. הם הם ישבתו שלום מלכותך ולא תכון מלכותך בידך. וע"כ גזר אומר לה שמיד ולהרג וכו' כדין זקן ממרא הנ"ל.

אך מרדכי היהודי אם כי היה יכול להציל א"ע ע"י בתו בבית המלך. והוא בעצמו יושב בשער המלך. ובפרט המלכה היא עם המלך. מכ"ז השתתפו בצרת ישראל ועמו להם לבל ישמיד. אשר הם יחד. וגוי אחד הם בארץ. ואם יותר רוב בבין הגוף ימותו כל האברים. ובזה הראה המלכה אחדות עמה כאשר טענה. ואלו לעבדים ולשפחות וכו'. כי אין הצר שוה בנזק המלך (מגילת אסתר ז' ד') ר"ל הצר אומר דבריו מרישא לסיפא הקדים אשר ישנו עם אחד. אשר כונתו מקור התלבשם עם אחד הוא. וקיים אשר דעתנו להיות פזורי הנפש. והכך רואה המלך גודל אהבתנו זה לזה. הלא אני האסתר בבית המלך. ואני נותן נפשי עליהם אפילו אם ימכרו לעבדים ולשפחות. וככה קדרה טענתה. ואלו לעבדים וכו' נמכרנו. זאת אשר נמכרנו לעבדים ע"ז הייתי מחרשת כי גם אני עשה כמותם להשתוות להם למען הקים העולם על מלה. אך זה אשר הצר המסיין שוטן להרוג היהודים. בזה יבטל מלכותך ואם אין ישראל אין שלום בעולם. ובזה סדרה טענתה בפס' הקודם ואם על המלך טוב. ר"ל טובת המלך הוא לקיים השאלה והבקשה אשר הגזר בהחיות נפשי ועמי. ואשר מבקש רעת המלך לקרוע שוט המתווך ובזה העירה חמת המלך.

ע"ב מעשה המשתה מאורע בתחילה היא סיבת סבת הצורר. ובזה השתבחו מרדכי ואסתר להראות לפני עמים. גודל ערך ב"י לעולמי עולמים אשר לא כדברי הצר. אנו בני אברהם אע"ה. מסוגלים לשוכן דלים. ולהיות עם אחד. כם היינו וכן נסים. ויש בינינו אהבה ואחוה ורעות. ולהמלך שוה להניח. כי לנו תידעו השלום. אשר יראו העמים וישמעו. מי דורש בני עמו כמונו היום. מי הוא הסומך עני לבני אמונתו כמונו. ובמקום הגלה ישראל כל אשר בשם ישראל יכונה מקריב חלבו ודמו להציל פדויי חרב. ע"כ תקנו ביחד שלא בסך הזה. אשר לא יפסוק לעולמי עולמים. משלוח מנות איש לרעהו להראות כי כ"א הוא חלק מעמו. ומי הוא מכם חלקו כמונו היום. להשתתף עם עמו מכורי בלא כסף. מזורים ונדחים לאפסי העולם. ומתנות לאביונים. כאשר זה נעשה בידים לאות ולהראות לכל העולם טוב לבב עם סגולה. ולדקה מרוממת גוי. וכן הבטיח לנו ה' אפרים לא יקנא את יהודה וגו' (ישעיה י"א י"ג) והכתוב וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים מסביבותם (יחזקאל כ"ח כ"ו). ר"ל אשר מלעיגים עלינו כי איננו דורשים שלום המדינה אשר אנו שוכנים בה. לא כן עמנו אנחנו עם ה'. בכל מקום אשר גלו. משפיע הקב"ה שפע וברכה. ויקבץ פזורינו מהרה אוכי"ר.

מגלת אסתר א

מגילת אסתר צריכה לעשותה כדיני ספר תורה ובה שש עשרה פרשיות סתומות. ויש אומרים י"ז. ואם עשאן פתוחות פסולה וכדי שלא לערבב שמנו לסימן אות ס כמו חמשה חומשי תורה:

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה: ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל ׀ פָּרַס וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו: ד בְּהַרְאֹתוֹ אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם: ה וּבִמְלוֹאת ׀ הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ: ו חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי שֵׁשׁ מִטּוֹת ׀ זָהָב וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר וְסֹחָרֶת: ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב וְכֵלִים מִכֵּלִים שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ: ח וְהַשְּׁתִיָּה כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ: ס ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: י בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: יא לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא: יב וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ: ס יג וַיֹּאמֶר

°ובמלאות ק' °דד רבתי

המלך

מסרה א בימי, ה'. הוא, ל'. המלך, ב' וחסר. ב כשבת, ל': מלכותו, מלא עד הדרש. ג שלוש, [מלא]. הפרתמים, ג'. ד בהראותו, ל' וחסר. מלכותו, ל'. יקר, [סקוף קמץ]. גדולתו, ל' ומ"ל [הלמד דגושה אחר ת"ג]. שמונים, ו' ומלא. ה ובמלואות, הא' נחה ולית כלן קרי וכתיב. האלה, ה'. לכל, ו' מלין דכתיב מוקדם ומאוחר. בקמץ ס' הלמד בגעיא. הנמצאים, ב'. והלדי בשו"א. קטן, ה' וכל את"ס. ביתן, ל'. ו חור, חי"ת רבתי. כרפס, ל'. אחוז, ד' ומלא. בחבלי, ד'. גלילי, ב' ול' בטעם. ועמודי, [מלא]. מטות, ל'. רצפת, ב' [השו"א נע אחר המתג] והפתח רפי. בהט, ל'. ודר, ל'. וסוחרת, ל'. ז והשקות, ל' ומ"ל. שונים, [ב' ומלא]. ויין מלכות, י' בלי'. רב, ג' ל'. כיד, ס'. ח כדת, ב'. אנס, ל' וחסר וחד לא אנס. יסד, ד'. ולאיש, ל'. ט ושתי, ד'. י ביום, ב' ר"פ. כטוב, ד'. למהומן, ל'. בזתא, ל'. דנא [כ"ל הזי"ן]. חרבונא, ב' דין א' וחד ה'. וכרכס, ל'. המשרתים, [השין במונח וס"א הה"א במתג והמם רפי]. יא להראות, ג' ומלא. יפיה, ב' אל תמסור. טובה, [מלא]. היא, [כ"כ וקרי ביוד]. יב לבוא, [מלא]. בדבר, ג' בכתובים.

ת"א ויהי בימי אחשורוש מגלה פא. הוא אחשורוש המלך שם. מהדו ועד כוש שם. שבע ועשרים ומאה מדינה שם. בימים ההם שם. בשנת שלוש למלכו שם. חיל פרס ומדי שם. בהראותו את עשר כבוד מלכותו שם. ואת יקר תפארת שם. ובמלאת הימים האלה שם. בחצר גנת ביתן המלך שם. חור כרפס ותכלת שם. על גלילי כסף ועמודי שש שם. בהט ושש ודר מגלה יב. וסחרת שם. והשקות בכלי זהב שם. ויין מלכות רב שם. והשתיה כדת אין אנס שם. לעשות כרצון איש ואיש שם. גם ושתי המלכה שם. ביום השביעי כטוב לב המלך ביין שם. ותמאן המלכה ושתי מגלה יב. ויקצף המלך מאד שם. וחמתו בערה בו שם.

רש"י

(א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו: המלך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו'. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהדו ועד כוש שעומדים זה אצל זה וכן (מלכים א ד) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיימה המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: (ג) הפרתמים. שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה: (ה) גנת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע באילנות: (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים צבועים פירש להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות זהב וכסף. ערך ליסב עליהם לסעודה: על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך משמע: (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות: שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. הרבה. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וגזר: על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה של אופים ושל טבחים ושל משקים: לעשות כרצון איש ואיש. לכל אחד רצונו: (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה: (יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שנפשטה ערומה בשבת: ויקצף. שהלשה לו דברי גנאי: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג שמלך בכל משפט

לשום

אבן עזרא

לְשֵׁם אֵל יָאֲתָה כָּל־הַגְּדוּלָּה. מְאֹד הוּא נַעֲלָה עַל כָּל־תְּהִלָּה:
לְאַבְרָהָם בְּנוֹ מֵאִיר יְהִי עֹז. אֲשֶׁר הוֹאִיל לְפָרֵשׁ הַמְּגִלָּה:

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא. אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהשכילו גם בשלום ידבר בו ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו. והנה אין במגילה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם נבוה. וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו. ועוד מה טעם למלת אחר. והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקו הפרסיים וכתבוה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודה זרה והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה:

(א) ויהי בימי. זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בנית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא. וטעם ויהי בימי על כל הדברים הנזכרים תחלה שספר במגילה הזאת. וטעם הוא אחשורוש. איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהן בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית: (ב) וטעם בימים ההם. אחר

וידי הוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש דביומוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עיטתא דושתי חייבתא ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבני ית בית מוקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילתא ואוף אירע על דצבית לשימא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הוון כל עממיא אומיא ולישניא ואפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אשתעבדו ליה מן בגלל דהכי ובתר כדו אתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין אתיהיבת ליה ארבא ומלך מן הנדיא רבא ועד כוש דמן מדינתא דהנדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין: תוספתא חמשה כתיב בהון ויהי לישנא דוי ואלו אינון ויהי ביומי עמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא וחרבא בעלמא עד דאתא אמרפל ויהי בימי שפוט השופטים וכל מי דהוה ביומיהון ומן מי הוה מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי בימי אחז מי הוה ביומוי ומן מי הוה דכתיב עלה רצין מלך ארם ומה כתיב בתריה גלה בידודה ונקיצנה מכאן אתה למד כולהון דכתיב ויהי בימי לישנא דוי והוה מן יומי עלמא מן שנין קדמיתא כד הוו עקן אתין על בית ישראל הוו מצלן קדם אבוהון דבשמיא ועני יתהון דכתיב ויהי עד לא יקרון אנא עני עד לא ימללון אנא אשמע: (ב) ביומיא האינון כד בעא מלכא אחשורוש למתב על כורסי מלכותא דשלמה דאשתבא מן ירושלם על ידוהי דשישק מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דסנחריב ומן ידוי דסנחריב אשתבא על ידוי דחזקיה ותב לירושלם ותוב מן ירושלם אשתבא על ידוי דפרעה חגירא מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דנבוכדנצר ונחת לבבל וכד צדא כורש מדאה ית דבבל אחתיה לעילם ובתר כן מלך אחשורוש ובעא למתב עלוהי ולא הוה יכיל ושדר ואייתי ארדיכלין מן אלכסנדריא למעבד כוותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ערע מניה ואתעסקו ביה תרין שנין ובשתא תליתאה דמלכותיה יתיב עלוי ההוא כורסי מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא: (ג) בשתא דתלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדין עלוהי אפרכיא ואזל וכבשנון ובתר דאכבשינון אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר אגרתא לכולהון מדינתא למיתי למעבד קדמוי חדותא שלח ומן כל רברבני מדינתא דייתון יחדון עמיה ואתו קדמוי מאה ועשרין ושבע מלכין מן מאה ועשרין ושבע מדינן וכולהון קטירי תגי ברישיהון והוו סמיכין ליה על גנוי מילתא ואכלין ושתיין קדם מלכא והון פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזו תמן מאני בית מקדשא הוון בכן וספדין תמן: (ד) ובתר דאכלו ושתו ואתפנקו אחזי להון ית עותריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עותרה בצדאותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמתין דנחשה מלין דהב טב יתרין ובורלין וסגולין ובההוא עותרא תקוף יקריה יומין סגיאין ומשתיא לרברבני מאה ותמנן יומין: (ה) ובאשלמות יומי משתיא האלין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חייביא בשושן בירנתא דאתמסיאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גנתא גואה דמלכא דהות נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמות אבן טבא ומטללן עלוויהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן: (ו) ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גוון חוור כספירין וכרתנין ותכלא אחידן באשלי מטכסין צביען בארגונא תלין עלוי אונקלין דכסף ורשרן סנלגלין דכסף בפיסן עלוי עמודי מרמרין סטקן ירקין וברקין ומרקין חוורין אותיב יתהון עלוי ערסן דשלתין דסחתן על דרגשין דנקלטיהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על ספי כביש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דמרגלי ימא רבא ואטונין מצירין מקפין להון חזור חזור: (ז) ומפקיד לאשקאה יתהון במני דדהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומניא אוחרניתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותיהון היכאבר ומן קדם מני בית מקדשא אישתניאו והוו שתן חמר עסים דיאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים מעמיה ולא בחמרנא אלהן כמסת ידא דמלכא: (ח) ושקותא כהלכתא מנהג גושא ולית דאנים ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפוטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן: (ט) אוף ושתי מלכתא רשיעתא עבדא משתא נשיא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא אחשורוש: (י) ומרדכי צדיקא צלי קדם יי מן יומא קדמאה דמשתיא עד יומא שביעאה די הוא שבתא לחמא לא אכל ומוי לא שתה וביומא שביעאה דהוה שבתא עלת קבלתיה וקבלת סנהדרין קדם יי וכד שפר לבא דמלכא בחמרא גרי ביה יי מלאכא דשגישתא לערבלא משתותהון בכן אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס מהומן דמתמני על מהומתא ביזתא בוז ביתא חרבונא אחר ביה בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לשפאה יתהון בגבר דעצר ענבוי בעצרתא תרין דמנין ועתיד לצדאותהון ולשפאותהון להני שבעא רבניא דמשמשין באלין שבעא יומין קדם אפי מלכא אחשורוש: (יא) וגזר מלכא על אלין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטילתא על עיסק דהות מפלחא ית בנתא דישראל ערטילן ומנפסן עמר וכתן ביומא דשבתא ובגין כן אתגזר עלה לאיתי ערטילתא ברם בלילא דמלכותא על רישה בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר אבוי דאבא ית דניאל ארגונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממיא ורברבניא ארום שפירת חיזו היא: (יב) וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזירת מימר מלכא דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת ביה: (יג) ואמר מלכא לחכימיא בנוי דיששכר דחכימין מנדעא בעידניא וחכמיא

אבן עזרא

שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים הראשון כלל. וטעם השנית המלך אחשורוש שהשקט מהמלחמות הרבו ונהם כי נבור היה והנה כתוב במגלה על כן השנית שלש למלכו: בשושן הבירה. הם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר הטלה במגלה הזאת שושן הוא עם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש: (ג) עשה משתה. רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כמי חשבונו והנה שלא יגאלו ישראל. וי"א שהשקט מהמלחמות. וי"א שנשא ושתי והוא היפך נכוני: הפרתמים. מגזרת המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגילה: (ה) הנמצאים. מלה זרה בדקדוק כי היה הראוי להיותו קמוץ בקמץ גדול כמשפט. וטעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו: ביתן. מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך: (ו) חור כרפס. זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו והנה פסוק ובמלאת ביתים כמו אמור לגבר ויעבור לפניו: חור. מין והוא לבן מגזרת חורי יהודה והנה בלשון ארמית: כרפס. מין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה מינים במשי והעד אשר: בחבלי. פתוח הבי"ת בפתח גדול איננו כמו חבלי יולדה: בוץ. הוא הבד ממיני פשתים במצרים גם תרגמן בלשון: גלילי. כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה: ועמודי שש. כמו שיש והנה עם. ומים והנה הגלגלים היו בין עמוד לעמוד ומקצתם מכוסים במחברים: רצפת. כמו מרצפת אבנים והם היו תחתיהם: בהט. גם דר וסחרת אבנים יקרות: (ז) שתים. מגזרת שתוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן וטעם טובים: כיד המלך. כמו כי הכה כיד ידלה: (ח) והשתיה. על משקל בנה האכילה כי דגשות היו"ד בעבור היו"ד המובלע שהוא תחת ה"א העולה: כדת. כחוק והיא לשון קדש ונזכרת על הזכרים כמו נשים ופילגשים: אונס. מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך: רב ביתו. גדול כמו ורבי המלך: (ט) בית המלכות. אשר בי"ת כמו הגמלא בית יי': (י) כטוב לב המלך. פועל עבר יסיד מגזרת עם טובו אהליך: חרבונא. רבים פירשו שהיה שרנו של המן במסרה כי לא כמו עמה. גם יש במדרש שהיה אליהו. והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו. והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגלה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברים לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמלאים על מתכונת אשר כי הנה נרעה מסני"ת איננו שורש אמרו בריעה וגם מן יכסמו ומאזל מגזרת שאול כאשר אפרש במקומו. והמלך נוה להראות יומי המלכה ג"כ מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או שהנה שהוא שכור: (יב) לבא בדבר המלך. בעבור כן ויקצף המלך מאד וטעמו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש: (יג) יודעי העתים. חכמי המזלות או העתים

הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃ יד וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה בַּמַּלְכוּת׃ טו כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי עַל ׀ אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּיַד הַסָּרִיסִים׃ ס טז וַיֹּאמֶר °מוּמְכָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יז כִּי־יֵצֵא דְבַר־הַמַּלְכָּה עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃ יח וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה ׀ שָׂרוֹת פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכֹל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ יט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ כ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן׃ כא וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָן׃ כב וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ׃ ס

°ממוכן ק'

ב א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ זָכַר אֶת־וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־עָשָׂתָה וְאֵת אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶיהָ׃ ב וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶה׃ ג וְיַפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל־מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־נַעֲרָה־בְתוּלָה טוֹבַת מַרְאֶה אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים אֶל־יַד הֵגֶא סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְנָתוֹן תַּמְרוּקֵיהֶן׃ ד וְהַנַּעֲרָה אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ תַּחַת וַשְׁתִּי וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ ס ה אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי בֶּן יָאִיר בֶּן־שִׁמְעִי בֶּן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי׃ ו אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם־הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ז וַיְהִי אֹמֵן אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ כִּי אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת מַרְאֶה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת׃ ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים׃ ט וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים׃ י לֹא־הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת־עַמָּהּ וְאֶת־מוֹלַדְתָּהּ כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא־תַגִּיד׃

ובכל

מסרה יג כל ידעי [חסר] ל'. ודין, ל'. יד והקרוב, ב' לי"ל חד מלא ודין חסר. שתר, [קמץ הת"ו]. רלפי, ב' לי"ל חד כתיב ס' ודין י'. הישבים, [מ"ו]. ראשנה, ו' ומ"ו. טו את, ל'. טז מומכן, ממוכן קרי. על, ח' וכל עוב דכוותי' במ"ג. עותה, ל'. מדינות, י'. יז להבזות, ל'. בעליהן, ל' [בס' כ"י תפוס ישן העין בשוא לבד וכן לבעליהן דפסוק כ' בקמץ]. באמרם, ל' בטעם בסיפרא. יח והיום, ב' ר"פ ובנביאי. וכדי, ל', בזיון, ל'. וקצף, ב'. יט מלפניו, ח'. יעבור, ג' מלא בכתובים. תבוא, [מלא]. ומלכותה, ל'. לרעותה, ל'. כ ונשמע, ג' ב' ול' דין פסק. פתגם, הגימל בקמץ. וכל, ג'. יקר, הקוף בקמץ. לבעליהן, ל' וחד בעליהן. כב אל כל, י"א בכתובים. מדינות, ו'. אל, ל'. ועם, ל'. כלשונו, כל סיפרא מלא במ"א בפרשה. שרר, [חסר ולית כתיב שין]. א אחר, ג' ר"פ. כשך, ל'. עשתה, ה'. ב ויאמרו, ל'. למלך, ג' בסיפרא. בתולות, מלא דמלא. טובות, ב' מלא דמלא. ג ויפקד, ב'. פקידים, [ד' ב' מלא דמלא וב' חסר י' קדמאה]. ויקבצו, ב'. הגא, ל'. שומר, [חסר]. ונתון, ז' ומלא. תמרוקיהן, ל' וכ"כ ר"ל מ"ו ומ"י. ד תיטב, ל'. ה מרדכי, [כל מרדכי שבמגלה הד' שוא במ"ג. ד' י"ב י"ג. שהד' מ"ק ובס"ם כולם הד' בשוא פשוט]. בן, ז' במלעיל בלא מקף ופתחין. ו מירושלים, ה' מלא דמלא בליש"א. הגלה, ד' חסר בליש"א. ז אמן, ל' (וחסר). הדסה, ל'. ואם, ב'. וטובת, ל'. ובמות, ל'. ח בהשמע, ל'. ובהקבץ, ב' ובסיפרא [בס"ם מדויקים הוא במתג ועי"ז החטף שאחריו נוטה לס"פ]. ותלקח, ב' ובסיפרא. ט ותיטב, ל' וחד ותיטב. ויבהל, ל'. תמרוקיה, [מ"ו ומ"י]. מנותיה, ל' וכ"כ [מ"ו ומ"י]. לתת, ל' ובטעמא. הראיות, ל' [וכ"כ היוד רפי ומ"ו קדמאה]. וישנה, ל'. נערותיה, ל' ומלא [דמלא]. י את עמה, ל' וחד את עמה ובספרא.

ת"א אמר המלך לחכמים שם. והקרב אליו שם. שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך מגלה כג סנהדרין י. ויאמר מומכן שם יג. ונשמע פתגם המלך מגלה ע. וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן שם. להיות כל איש שרר בביתו שם יג. אחר הדברים האלה. כשך שם. ויפקד המלך פקידים שם. איש יהודי שם יב יח ויט. אשר הגלה מירושלים שם יג. ויהי אמן את הדסה שם י. כי אין לה אב ואם שם יג. ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו שם. ותלקח אסתר אל בית המלך כלה הפנה ז. ואת שבע הנערות הראיות מגלה יג. ואת נערותיה שם.

רש"י

לנהוג את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם הכתובים אחר וגו': (טו) כדת מה לעשות. מוסב על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. לשון עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהם: (יח) תאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והכי זה מקרא קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שלוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי. בספרי חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה: אשר לא תבוא ושתי. ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר: (א) זכר את ושתי. את יפיה ונצטער: (ג) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן. הן דברים המלטשין כמו ומורק ושוטף. שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המעבירין ומעדנין את הבשר: (ה) איש

יהודי

תרגום

בספר אוריתא וחושבן עלמא ארום היכדין יאה למהוי מתמלל פתגם מלכא קדם כל חכים וידעי אוריתא ודינא: (יד) וקריבו בנוי דיששכר למדן ית דינא ההוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו רבון דעלמא ערבל ית משתהון דהוי דכיר ית צדיקיא דקריבו קדמך בבית מקדשך אמרין בני שנא ותרין בני יונה שפנינן על מדבחא ארמתא על ידא דכהנא רבא דהוה לביש חושנא די ביה ברום ימא ורובי כהנא הוו מרמן ובחשן ית דמא ומסדרין קדמך לחם אפיא בכן אסתחר מלכא ותב ושאל עצתא לרברבנוי דקריבין לותיה ואלין שמהתהון כרשינא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאה דבכורסי מלכותא: (טו) באוריתא מה לאתעבדא במלכתא ושתי בגין די לא עבדת ית מימר מלכא אחשורוש דגזר עלה ביד רברבניא: (טז) ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עלוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די בכל פלכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש: (יז) ארום יפוק פתגם גזרת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי מלכתא קדמוי ולא עלת: (יח) ויומא הדין תהוין אמרן רבנתא דפרסאי ומדאי למעבד לגובריהון היכמה די קבילו ית פתגם דעבדת ושתי מלכתא ומתמלכין למעבד כדין לכל רברבני מלכא ומן יכול לסוברא כמיסת חוך דין ורגיז: (יט) אין קדם מלכא שפיר יפוק פתגם גזירת מלכותא מן קדמוי ויתכתב בגזרין דפרסאי ומדאי ולא יתבטל חדא מגזירתא די לא תעול ושתי קדם מלכא ומן בתר דתיתי קדם מלכא יגזור מלכא ויעדי ית רישא ומלכותא יתן מלכא לחברתה דשפירא מנה: (כ) וישתמע פתגם גזירת מלכא די יעביד בכל מלכותיה ארום גזרתיה רבא היא ומן בתר כן כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למן רבא ועד זעירא: (כא) ושפר פתגמא קדם מלכא ורברביא ועבד מלכא כפתגם ממוכן: (כב) ושלח פיטקין כתיבן וחתימן בעזקתיה לכל פלחי מלכא לפלך ופלך במכתב רושמיה ולות עמא ועמא כממלל לישניה קרי וכן אמר אתון עממיא אומיא ולישניא די דיירין בכל משלטני אזדהרו למהוי כל גבר מסרבן על אתתיה וכפי לה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה: (א) בתר פתגמיא האלין כד פח ואשתדך מרוית חמריה וכד נח תקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבן רברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחייבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר להון מלכא אנא לא גזרית למקטלה אלהן די תעול קדמי ולא עלת ופקידית למעדי מנה מלכותא אמרו ליה לא דהכי אלהן דקטול גזרת

עלה בעטת שבע רברבניא מן יד תקוף רוגזיה וגזר למהוי צליבן שבעא רברבניא על צליבא: (ב) ואמרו עולמי דמלכא משומשנוי יבעון למרוך מלכא עולמן בתולתן שפירן דחיזו: (ג) וימני מלכא אפיטרופין בכל פלכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דיסומן ובנאין די תמן מתמני הגא רב קדיש דמלכא נטר נשיא ויתגזר למהוי יהב סמתר משחהון: (ד) ועולמתא די תשפר קדם מלכא תעול למחסן מלכותא חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי: (ה) גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל לשירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבט בנימן הוא שמעי דאקיל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאחטוסי מרדכי ואסתר למפק מניה. וכדו מטא שמעי מלמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה: (ו) די אגל בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צדא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למדר בשושן בירנתא: (ז) והוה מרבי ית הדסא היא אסתר ברת אחבוי ואמא הוו קרין לה הדסה על די הות צדקתא וצדיקיא דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי דאתעבידת לה לתורבינא ארום לית לה אבא ואמא ועולמתא שפירת ריוו ושפירת חיזו ובעדן דמית אבוהא אשתארת במעין דאמה וכד ילידת יתה מיתת אמה ונסבה מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת: (ח) והוה כד אשתמע פתגם גזרת מלכא וגזרתיה ובאתכנשות עולמן סגיאן לשושן בירנתא ליד הגי ואדברת אסתר באונסא ואתעלת לבית מלכא לידא דהגי נטיר נשיא: (ט) ושפרת עולימתא בעינוי ואטענת חסדא קדמוי ופקד לאתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהבין לה וית שבע עולמתא לשמשותא שבע יומי דשבתא חולתא הות משמשא קדמאה בחד בשבתא רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשתא בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהן צדיקתא וחזין למתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהן מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית עולימתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא: (י) לא חויאת אסתר ית עמה וית ילדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשב בלביה מרדכי ושתי דעבדית יקרא לנפשה ולא צבית

דייתי

רש"י

יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימין היה כך פשוטו. ורבותינו דרשו מה שדרשו: (ז) לו לבת. רבותינו פירשו לבית לאשה: (ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר משאר כולן: הראויות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו: וישנה. שינה אותה: (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא

משפחה

אבן עזרא

שעברו על המלכים הקדמונים: (יד) רואי פני המלך. יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים המערכה הראשונה יושבת בתחלה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות: (טו) עשתה. ישרת עצמו ואשר עמו וכן היא כי על כל השרים עושה ומה הוא הצוות שילך וישמע זה הדבר: (יח) והיום הזה. יהיה אמור והוא פעול: וכדי בזיון. ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: (יט) ולא יעבור. שלא יסור זה החוק: לרעותה. הוי"ו תחת יו"ד לעיתי שהוא תחת ה"א השורש: (כ) פתגם. כמו דבר וכן בקבלה ובארמית: כי רבה. אע"פ שהיא רבה כמו כי עם קשה עורף הוא: יתנו יקר. שב אל אשת כל איש: (כב) שורר בביתו. מושל באשתו. ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אשתו. ויש אומרים כי ערב דבר אשר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך: (א) כשוך. שם הפועל מפעלי הכפל: זכר את ושתי. בפה ויתכן שזכר את יופיה אל בן וי"ו ואת אשר עשתה: נגזר. מגזרת בין הגזרים: (ב) יבקשו. בטעם הש"י וראוי להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדים אותם לבני: (ג) תמרוקיהן. כמו תמרוק ברע: (ה) איש יהודי. בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה. כי נשאר המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש. היה גדול כאבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא: ימיני. אשר בן דרך קצרה: (ז) יפת תואר. מוסר כל אבר ומראה הכל טוב אל על העין. ודעתו יקרוקת מטעם הדעם: לבת. לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי משכן בה כי לא יסמך על מעשה נס. אולי דעת לבית שהיה במשכבו בעבור יופיה לקחתה לאשה: (ט) ותשא חסד. השאר חסד עמה לא יסור ממנה: ויבהל. כטעם מהירות: מנותיה. חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמנה: ושבע הנערות. משרתות אותה: הראויות. הלשון הזה ידוע בדברי חז"ל: וישנה. שיהיה שמונה לעשות לה טובה. וטעם בית הנשים. דבק עם וישנה כי שיהיה מנוחה ותענוגים והוא בבית הנשים עם השרות. יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה. ואחרים אמרו כי נדחק כנואה או בגלות ידע שתבא תשועה על ידה לישראל. והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא יכירו המשרתים כי אם ידע הדבר שאז המלך יכריחנה

אז

יא וּבְכָל־יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית־הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת־שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה־יֵּעָשֶׂה בָּהּ׃ יב וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים׃ יג וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים עַד־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ יד בָּעֶרֶב הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעַשְׁגַז סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם׃ טו וּבְהַגִּיעַ תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר הֵגַי סְרִיס־הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל־רֹאֶיהָ׃ טז וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל־בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא־חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ׃ יז וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל־הַבְּתוּלֹת וַיָּשֶׂם כֶּתֶר־מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ יח וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ כ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס

כא בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ כב וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ס

ג א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי וַיְנַשְּׂאֵהוּ וַיָּשֶׂם אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ ב וְכָל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כֹּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהָמָן כִּי־כֵן צִוָּה־לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָרְדֳּכַי לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה׃ ג וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמָרְדֳּכָי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר אֵת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיְהִי °בְּאָמְרָם אֵלָיו יוֹם וָיוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהָמָן לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי כִּי־הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃ ה וַיַּרְא הָמָן כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃ ו וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃ ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם ׀ לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ

לחדש

°באמרם ק'

מסרה, יא יום, ל'. שלום, ו'. יעשה, ל"ו. יב ובהגיע, ב' ובסיפרא. תר, [חסר]. לבוא, מלא. ימלאו, ב' המנוסים. מרוקיהן, לית ומלא [דמלא]. בשמן, ו'. המר, ב' חסר. ובתמרוקי, ל'. יג ובזה, ל'. הנערה, [כ"כ וקרי]. באה, י"א בטעם מלרע וכל מלכים ויחזקאל דכוו' במ"ב. ינתן, [בתרי טעמי ובליר"]. יד באה, [מלרע]. ובבקר, ו' מלרע. שבה, ב' מלרע ב' ליבנה. שני, ב' סבירין שנית. שעשגז, ל'. הפלגשים, [מלא דמלא]. תבוא, [מלא]. ונקראה, ב' [הרים בשוא לבד]. טו תר, חסר. אביחיל, ד'. דד, ב' וחסר. לבוא, [מלא]. בקשה, [הקוף רפי]. אם, מתחלפין אם. נשאת, ל'. ראה, ל'. טז ותלקח, ב' ובספרא. טבת, ל'. יז בתולות, מלא דמלא ובסיפרא וחסר ה'. בראשה, ל'. יח משתה, ב' ביוס הגמל. משאת, ה'. כיד, ג'. יט ובהקבץ, ב'. בתולות, [מלא דמלא]. ישב, ל' ח' בסיפרא. כ ואת, ל' וחד את עמה. מאמר, ב'. עשה, י'. באמנה, ל' [והאלף איננה מניק]. כא בימים, ב' ובספרא. יושב, מלא. בגתן, ל'. הסף, י"א. אחשורש, ד' ח"ו בתרא. כב לאסתר, י"ד. כג ויבקש, ל' יסד יבקש. ויתלו, ב'. על עץ, ב'. א אחר, ב' ל"פ. גדל, ב'. וינשאהו, ל'. ב וכל עבדי, ד' דסמיכא. ישתחוה, ב'. ג ויאמרו, לית בסיפרא. עובר, ע"ו מלא. ד כאמרם קרי. יום, ו'. היעמדו, ל'. ה כרע, ל' ומסר. וימלא, ו'. ו ויבז, ב' עשו. ז בחדש, ו' ל"פ. הראשון, פ"ג. ניסן, ב'. פור, לית. ומחדש, לית.

ת"א ובהגיע תר נערה ונערה עקידה שער ס. ששה חדשים בשמן המר שבת פ פסחים מג מגלה יג מנחות פו. בערב היא באה מגלה יג. ובהגיע תר אסתר עקידה שער ס. ותהי אסתר נשאת חן מגלה שם. ותלקח אסתר שם. ויאהב המלך את אסתר שם. ויעש המלך משתה גדול שם. ובהקבץ בתולות שנית שם. אין אסתר מגדת שם. ואת מאמר מרדכי אסתר עשה שם. בימים ההם שם. ויודע הדבר למרדכי שם. ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי שם עו אבות ו חולין קד. ויבקש הדבר וימצא מגלה יג. אחר הדברים האלה שם. ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה מגלה יט. ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו שם יג. בחדש הראשון הוא חדש ניסן ר"ה השנה ז. הפיל פור הוא הגורל שם מגלה יג.

רש"י

ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה: (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמואל א יז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן: (יג) כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני: (טז) בחדש העשירי. עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף נשים הבעולות קבץ: (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה. ואף על פי כן (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. לפי שמרדכי יושב בשער המלך השיבה והמליכה על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך: (א) אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך וגו' את המן. שהקב"ה בורא רפואה למכתן

תרגום

דייתי לפחמי שוטריה למלכא ולשליטיא דין יתה דינין בישין וקטיל יתה ולמה לא חזיאת אסתר עמה ותולדותה דילמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא די היא מניה לכן פקיד יתה דלא תחוי עמה ותולדותה: (יא) ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזיל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעבד בה וכד מטא סדור עולימתא ועולימתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהלכת נשיא דמתקנן בתמניקדון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלמין יומי ספתורידהון שיתא ירחין במשכת ואנפקינון דמנתר ית מערא ומפנק ית בסרא ושתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא: (יג) ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחי שתא עולימתא עילא לות מלכא ית כל רב וסרכן די צביא למיטר מן יד יתיהב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: (יד) בעדן רמשא הות עלא לשמושיה ית מלכא ובעדן צפרא הות תיבא לבית נשיא תנין לידא דשעשגז רבא דמלכא נטיר מטרוניתא ומכאן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא אלהין ההיא דיתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב: (טו) וכד מטא סדור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסבה ליה לברת למיעל לות מלכא לא תבעת צרוך לכל מדעם ארום אלהן ית מן דיימר הגי רבא די למלכא נטר נשיא הוות אסתר טעינת טיבו ומשכחא רחמין בעיני כל חזהא: (טז) ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאנתתא ואעל יתה לבית אדרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה: (יז) ורחם מלכא ית אסתר מכל נשיא דהוו מתנסבן ואשכחת רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתא ושוי מניכא דדהבא על רישה וטרד מן קושטן בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר ואותיב יתה על כורסי תגין ואמליך יתה חלף ושתי: (יח) ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והוה קרי ליה משתיא דאסתר והנית שבוק כרגא למלכיא עבד ויהב ליה מתנן וחולק כמסת ידא דמלכא: (יט) ובאתכנשות בתולתא זמנא תנינא ומרדכי מצלי ואזל ויתב בתרע מלכא: (כ) בזמנא חדא הוה שאל לה מלכא מאידין אומא את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקד עלה מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומעדיא הות נטרת ביומי ריחוקא הות מזדהרא תבשילין וחמרא דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל פקודיא דאתחייבן בהון נשיא דבית ישראל הות נטרה על פום מרדכי היכמה דהוות נטרת כד הות מתרביא עמיה: (כא) ביומיא האינון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת ליה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין בגנתו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא כמתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבותא לסלקא תרין קלוסנתרין ולאוקמא חד בכן אתיעטו בלישנהון בגתן ותרש טרסאי תרין רברבני מלכא מנטרי פלטירא ואמרו לאשקאה סמא דמותא דמקטול לאסתר מלכתא ולאושטא ידא במלכא אחשורוש לקטלא ליה בסייפא בבית דמכיה: (כב) ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין וחוי לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא ואתכתיב על שום מרדכי: (כג) ואתבע פתגמא ואשתכח קשוט וצליבו תרויהון על קיסא ואתכתיב בספרא דכרניא דמתקרי תדירא קדם מלכא: (א) בתר פתגמיא האלין עלת מדת דינא קדם רבון כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא בנין בית מקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומניה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעלוי כל רברבניא די עמיה ענו מרי עלמא עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסוי מני עד די יתרברב וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן אתפרע מניה על כל עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: (ב) וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים בחדיה וסגדין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבד פלח ואזדבן ליה בטולמא דלחם: (ג) ואמרו עבדי מלכא די בתרע פלטרין דמלכא למרדכי מה דין את עבר ית תפקדתא דמלכא: (ד) והוה במללותהון לותיה יומא ויומא ולא קבל מנהון וחויאו להמן למחזי התקיימין פתגמי מרדכי כל קבל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הות סגיד על דהוה עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בחדיה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחנין ליה: (ה) וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד ליה ואתמלי המן עלוי דמרדכי רתחא: (ו) והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית ברכתא ויהודאי אנון עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי: (ז) בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתא עשרי למלכא אחשורוש אפיל פורא הוא

ערבא

רש"י

לעמהן של ישראל קודם שיגיע המכה עליהם: (ב) כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה להשתחוות לו ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ד) היעמדו דברי מרדכי. שאומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על ע"ז: (ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא:

הוא

אבן עזרא

או ישתנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי שנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה. והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר משרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים: (יא) את שלום אסתר. אם היא צריכה לרפואים: (יב) תור נערה. כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יצא לעת מוגבלת כטעם וקול התור: מקץ היות לה. סוף. מקץ שבע שנים תשלח: שמן המור. בושם נחמד ועליו יש מחלוקת: (יג) ובזה. בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי משגה ותהיה כמוסה: (יד) אל בית הנשים שני. הטעם פעם שני וזה הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה: וטעם שומר הפילגשים. כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה אז ימליכנה: (טו) לא בקשה דבר. גם זה לאות על שכלה: (טז) הוא חדש טבת. כן יקרא בלשון כשדים ונקראו החדשים בלשון הקדש על המספר בעבור אביב: (יח) והנחה. שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר: משאת. מנחה כמו משאת בנימן: (יט) ובהקבץ בתולות שנית. הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו: (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. למלך ולא לשרים שהעמיד לפניה: באמנה. מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עצמה: (כא) משומרי הסף. בשער הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד: (כג) ויתלו. כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד: (א) אחר. אחר שעת שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן: מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות: (ב) יכרע וישתחוה. ידועים ונכון מה שדרשו רז"ל כי צורת צלם ועבודה זרה היו בבגדיו או על מצנפתו: (ד) כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסור לו. והנה יש לשאול למה הסכים מרדכי עצמו בסכנה גם הסכים כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו. והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו: (ז) הפיל פור. זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הספק הוא שדם זמן. ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמיו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד. ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל. והנכון שלא יצא בגורלו כי מהשם משמו והשם הוליך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו: ל"ן ישנו. נוסף ויש אומרים גם היו"ד: מפוזר ומפורד בין העמים. שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה

כל

לַחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ ס ח וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם־אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת מִכָּל־עָם וְאֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ אֵין־שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם׃ ט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכָּתֵב לְאַבְּדָם וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר הַיְּהוּדִים׃ יא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ יב וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה הָמָן אֶל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל־שָׂרֵי עַם וָעָם מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ נִכְתָּב וְנֶחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ׃ יג וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ יד פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים לִהְיוֹת עֲתִדִים לַיּוֹם הַזֶּה׃ טו הָרָצִים יָצְאוּ דְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וְהַמֶּלֶךְ וְהָמָן יָשְׁבוּ לִשְׁתּוֹת וְהָעִיר שׁוּשַׁן נָבוֹכָה׃ ס

ד א וּמָרְדֳּכַי יָדַע אֶת־כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מָרְדֳּכַי אֶת־בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שַׂק וָאֵפֶר וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק זְעָקָה גְדֹלָה וּמָרָה׃ ב וַיָּבוֹא עַד לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק׃ ג וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ אֵבֶל גָּדוֹל לַיְּהוּדִים וְצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד שַׂק וָאֵפֶר יֻצַּע לָרַבִּים׃ ד וַתָּבוֹאינָה נַעֲרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסֶיהָ וַיַּגִּידוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמַּלְכָּה מְאֹד וַתִּשְׁלַח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת־מָרְדֳּכַי וּלְהָסִיר שַׂקּוֹ מֵעָלָיו וְלֹא קִבֵּל׃ ה וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הֶעֱמִיד לְפָנֶיהָ וַתְּצַוֵּהוּ עַל־מָרְדֳּכָי לָדַעַת מַה־זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה׃ ו וַיֵּצֵא הֲתָךְ אֶל־מָרְדֳּכָי אֶל־רְחוֹב הָעִיר אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ ז וַיַּגֶּד־לוֹ מָרְדֳּכַי אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וְאֵת ׀ פָּרָשַׁת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר אָמַר הָמָן לִשְׁקוֹל עַל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ בַּיְּהוּדִיִּים לְאַבְּדָם׃ ח וְאֶת־פַּתְשֶׁגֶן כְּתָב־הַדָּת אֲשֶׁר־נִתַּן בְּשׁוּשָׁן לְהַשְׁמִידָם נָתַן לוֹ לְהַרְאוֹת אֶת־אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ וּלְצַוּוֹת עָלֶיהָ לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֶּן־לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל־עַמָּהּ׃ ט וַיָּבוֹא הֲתָךְ וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר אֵת דִּבְרֵי מָרְדֳּכָי׃ י וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ וַתְּצַוֵּהוּ אֶל־מָרְדֳּכָי׃ יא כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבוֹא־אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ יב וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־הַיְּהוּדִים׃ יד כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ

ובית

°יתיר ירד °יתיר ירד

מסרה ח ישנו, ד'. מפוזר, ל'. ומפרד ל' וחסר. שנות, ל' כ"כ [ס"ו קדמא ומ"י סגין]. עם, ס"ז. ולמלך. ב'. שוה, ב' ובסיפרא. ט אשקול, ו' מלא. עשי, ס"ז [ביו"ד בסוף]. אל גנזי, ל' וס' על גנזי ובסיפרא. יא נתון, ג' מלא. כטוב, ה' דגשין. יב ויקראו, מ' פסוקים אית בהון מ' מלין. ככל, [כף דסמוכה במתג]. על מדינה, ל' וס' אל מדינה ובסיפרא. שרי, [מלעיל כי הוא נסג"ח]. אחשורוש, ד' ח'. ככתבה, ח' קמץ בז"ק. ונחתם, ל'. יג ונשלוח, [ג' מלא בליש"א]. אל כל, ד' בסיפרא. לבוז, ב' [מ"ו]. יד פתשגן, ב' ר"פ. להנתן, [בב' טעמי ובליר"י]. עתדים, ב' [חסר יוד קדמא]. ליום, ב'. טו דחופים, ל' וחד ודחופים. בדבר, ב'. והדת, ל'. והמלך, ל'. נבוכה, ל' ומלא. א ומרדכי, ב' ר"פ ובסיפרא. נעשה, [השין בקמץ כדין ענר מגל"ה]. זעקה, ל'. גדולה, [כולה מלא]. ב ויבוא, כל סיפרא מלא במ"ב [ה' ס' ו' א']. לבוש, מלא. ג ולום, ל'. ומספד, ב'. יצע, ב' רפה. ד ותבואינה, ס' ד' חסר דין מ"ו ויוד וקרי ותבואנה. ותתחלחל, ל'. ולהסיר, ל'. ה על מרדכי, ב' ויקרא המן. ז קרהו, ב'. לשקול, ו' מלא בליש"א. ביהודיים, יתיר יוד. ח כתב, [הפיו בקמץ]הדת, במתג ומקף. נתן, י"ז. להראות, ב'. ולהגיד, ל'. ולצוות, ל' מלא. לבוא, מלא. ולבקש, ד'. מלפניו, ס'. על עמה, ל'. ט ויבוא, [מלא]. י אל מרדכי, מטעין ביה. יא כל עבדי, ל' ר"פ בסיפרא. ידעים, ח"ו. יבוא, [מלא]. יקרא, כ"פ. וחיה, [הוא"ו בשוא]. נקראתי, ב' מל כתיב יוד דין ח'. שלשים, ב' מלא. יב למרדכי, לית בזקף, בד' בק"מ וע"ל ב'. יג תדמי, ל'. יד החרש, [חסר]. תחרישי, [מלא ומלעיל]. רוח, ל' וחד ורוח. יעמוד. ב' מלא.

ת"א ישנו עם אחד מפזר מגלה שם. אם על המלך טוב שם. ויסר המלך את טבעתו שם יד. ומרדכי ידע את כל אשר נעשה מגלה טו. כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ברכות סע. ותתחלחל המלכה מאד מגלה טו סוטה כ נדה עא. ותקרא אסתר להתך מגלה טו בבלא ד. ויגידו למרדכי את דברי אסתר מגלה טו.

רש"י

הוא הגורל. הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יעלה: מיום ליום. באיזה יום בחדש יעלה: (ח) ואת דתי המלך. לתת מס לעבודת המלך: אין שוה. אין חפץ כלומר אין הנאה: (ט) יכתב לאבדם. יכתבו ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם: (י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים אינ"טרא הטמי"ם בלע"ז והוא מגזרת (שופטי' יח) אם נלחום נלחם (ש"א ב) הנגלה נגליתי (הושע י') נדמה נדמה: בשלושה עשר לחדש שנים עשר. ביום י"ג לאותו חדש שהוא י"ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן. לשון ארמי, ספור הכתב דריסמע"נט בלעז: להנתן דת. ליווי הכתב היה אומר להכין שוק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן הפסוק

תרגום

עדבא קדם המן מן יומא ליומא ומן ירחא לירחא תרי עשר דהוא ירח אדר: (ח) ואמר המן למלכא אחשורוש איתי עמא חדא מבדר ומתפרש ביני עממיא ואומיא ולשניא ומקצת מנהון דיירין בכל פלכי מלכותא ומזרת אוריתהון שנין מכל עמא לחמנא ותבשילנא ליתהון מטעמין חמרנא ליתהון שתן יומי גנוסיא די לנא ליתיהון נטרין ונימוסנא לא מקיימין וית גזירת דיני מלכא ליתיהון עבדין ולמלכא לית ליה טימי מנהון ומה הנאה אית ליה בהון אין ישבקינון על אפי ארעא: (ט) אין על מלכא שפר יתכתב כתבא לאובדה יתהון ועשרת אלפין כברין דכסף אתקול על ידוי עבדי עבידתא למיתי לבית גנזי דמלכא ומן יכיל מאני שתין רבבן דסלקן אבהתהון מן שעבודהון דמצראי: (י) ואעדי מלכא ית גושפנקיה מעלוי ידיה ויהבא להמן בר המדתא דמזרעית אגג מעיקא דיהודאי: (יא) ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא יהון מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך: (יב) ואתקריאו לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה ואתכתיב בכל די פקד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות הפרכין דמתמנן ארכונין על כל פלכיא ופלכיא ולות רברבני עמא ועמא פלכיא ופלכיא ברושם כתבהון ועמא ועמא בממלל לישניה בשום מלכא אחשורוש ומפרש ומתחתם בגושפנקא דמלכא: (יג) ולשדרא ספקין בידא דריהטונין לכל פלכי מלכא לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל יהודאי מן עולימא ועד סבא טפליא ונשיא ביומא חדא בתלת עשר יומין לירח תרי עשר הוא ירחא דאדר ושלליהון לעדאה: (יד) דישנגא דכתבא למהוי מתיהבא בכל גזרתיה בכל מלכא ומלכא מפרסם לכל עממיא למהויהון זמינין ליומא הדין: (טו) ריהוטנין נפקו זריזין בפתגמא דמלכא וגזרתא אתיהיבת בשושן בירנתא ומלכא והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן מתערבלא בחדות עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל: (א) ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה דאתעבד בשמי מרומא ומה דאתחייבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא והיכמה דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן עלוי ארעא היכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזע ית לבושוי ואלביש לבושא דשק על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עציב: (ב) ואתא עד קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע פלטירא דמלכא כד לביש לבושא דשק: (ג) פלכא ופלכא ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקיטמא הוה מתשם עלוי צדיקיא סגיאין: (ד) ועלן עולימן דאסתר ורבנתא וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא למלבש ית מרדכי ולמעדי ית שקיה מעלוי ולא קביל: (ה) וקראת אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן פתגמי מלכותא ופקדת ליה על מרדכי למידע מה דין קל בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קביל לבושי מלכותא דשדרית ליה: (ו) ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא די לקדם תרע פלטרין דמלכא: (ז) וחוי ליה מרדכי ית כל די ערעיה על עסק דלא סגיד להמן ולא נחן לאנדרטיה וית דררא דממון כסף עסר אלפין כברין די אמר המן לתקל על ידיהון דגבאין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להובדותהון: (ח) וית דישנגא כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשיציותהון יהב ליה לאחואה ית אסתר ולחואה לה מה דחשב המן רשיעא על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למיעל לות מלכא לפייסא ליה ולמבעי רחמין על עמה: (ט) ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי מרדכי: (י) ואמרת אסתר להתך למיזל ולמללא למרדכי ופקידת ליה על עסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו דבבי יעקב ועשו הוה נטר ליה: (יא) ושויאת אסתר מלין בפום התך ואמרת ליה כדנא תימר למרדכי הלא המן רשיעא גזר על מימר אחשורוש דלא למיעל לות מלכא לדרתא גואה בלא רשו וכען כל עבדי מלכא ועמין דדיירין בפלכי מלכא ידעין די כל גבר ואנתתא די יעול לות מלכא לדרתא גואה די לא מתקרי על פומיה דהמן חדא היא גזירת דיניה לממת לבד מאן די יושיט ליה מלכא ית תגדא דדהבא ויחי ואנא לא אתקריתי למיעל לות מלכא דין זמן תלתין יומין: (יב) וכד חזא המן רשיעא ית התך דשמיה דניאל אעיל ונפק לות אסתר ותקף רוגזיה ביה וקטליה ואזדמנו תמן מיכאל וגבריאל מלאכיא וחויאו למרדכי ית פתגמי אסתר: (יג) ואמר מרדכי למיכאל ולגבריאל לאתבא לות אסתר כדנא תמרון לה לא תחשבי בנפשייכי למדק לאשתזבא בבית מלכא מן כל יהודאי: (יד) ארום אם משתק שתוקי בעידנא הדא ולא תפגיעי על יהודאי רוחא ושזבותא יקום ליהודאי מן אתר אוחרן בגין זכות

אבהת

רש"י

בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה: (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו. כשהשלוחים שאלי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף. פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו (במדבר לג) והיה כאשר דמיתי. אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן

אבן עזרא

כל עם ועם ישמרו את מהן: (ט) אין שוה. איננו דבר נכון או איננו תועלת: (י) עשרת אלפים ככר כסף. הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא: גנזי המלך. אוצרות וכמוהו אחר גזי המלך והנו"ן מובלע וכן ובגנזי ברומים: (יא) הכסף נתון לך. והעם לעשות בו שפלך. והנה הספרים נכתבו בי"ג לניסן והנה המן נהלה בניסן. והמכונים אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו: (יב) אחשדרפנים. מלה פרסית מחמש אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות: הפחות. חסר הי"ו השורש והנכון שהאחד פחה כה"א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהודה כמו עובר בשוק אצל פנה והמ"ם סימן רבים: (יג) ונשלוח ספרים. שם התואר מבניין נפעל כמו נשאל נשאל דוד: (יד) פתשגן. כמו טופס: גלוי. שלא יהיה בסתר: עתידים. נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך: (טו) דחופים. כדמות דקופים במהירות: והעיר שושן. שם היהודים נבוכ' כי מה תשוע העירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו: נבוכה. פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתגע ולא ידע מה יעשה: (א) ומרדכי. כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו: ויצא בתוך העיר. היא עילם המדינה: (ב) כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק. כי הוא דרך בזיון המלכות: (ג) ומספד. קינות: יוצע. הכבד הנוסף והאות השרש הוא יו"ד כיו"ד אלוק מים. והנכון בעיני כי היו"ד שרש כיו"ד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו. יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור: (ד) ותתחלחל. מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השניים שם כפולים: (ז) פרשת. מגזרת לפרוש לשם שביאר לשרים דבר הכסף: ביהודים. בעבור היהודים: לאבדם. והטעם למחות שמם: (ח) אשר נתן. בנין נפעל והנו"ן מובלע בתי"ו: (ט) בשושן להשמידם. הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי הוא עיר היהודים: (יא) ועם מדינות המלך. אפילו העם יודעים זה: אחת דתו. אחת היא דת המלך לכל להמית: לעולם לבד. יצא עם מ"ם או מאחריו או מלפניו לבד מאמר והוא לבד בך אכיר שמך: יושיט. לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא: שרביט. מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש ערפלת ואיננו אמת כי הרי"ש איננה מאותיות המשרתות רק נכפל ככפל פ"א ואלפופיה גם רי"ש שגריר: (יג) אל תדמי. תחשבי מגזרת כאשר דמיתי ושניהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש: (יד) רוח והצלה. לספרון כו"ן השורש והטעם שיעמוד כום והצלה ליהודים מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי מאבדי וכל בית אביך עמך: ומי יודע אם לעת כזאת. הטעם מי יודע

שמא

וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת׃ טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי׃ טז לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי׃ יז וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר׃ ה א וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃ ב וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט׃ ג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ׃ ד וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַהֲרוּ אֶת־הָמָן לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבַר אֶסְתֵּר וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃ ו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ

וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ ז וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמַר שְׁאֵלָתִי וּבַקָּשָׁתִי׃ ח אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת אֶת־שְׁאֵלָתִי וְלַעֲשׂוֹת אֶת־בַּקָּשָׁתִי יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמָחָר אֶעֱשֶׂה כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃ ט וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב וְכִרְאוֹת הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא־קָם וְלֹא־זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הָמָן עַל־מָרְדֳּכַי חֵמָה׃ י וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב וַיֹּאמֶר הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי אִם־אוֹתִי וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ יג וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר ׀ אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃ ס ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת

מסרה יודע, ג' מלא. הגעת, ל'. הנמלאים, ב' ובסיפרא. בשושן. [בסין בקמץ] ולומו ל'. ואל תאכלו, ל'. לילה, ג'. ונערתי, ג' חסר. ובכן, ב'. אבוא, [מ"ן]. אבדתי, ל'. יז ויעבר, [חסר וכל קריא כן במ"א] (כות ג' זיין). יושב, [מלא]. בבית, ל'. ב כראות, הכף רפי. אסתר המלכה, י"ד. עמדת, חסר. נשאה, ל'. השרביט, ל"ה. אסתר המלכה, י"ד. ויגתן, [בסרי טעמי ובלירי] ופסוק זה הוא חלי הספר בפסוקים. ז ותאמר, ס'. ח את בקשתי, ע"ו. יבוא, [מ"ל] ומחר. ו'. המלך, ב' ובסיפרא. ט וטוב, י"ז. וכראות, ב' שאול את דוד. זע, לית. ז חמה, ב'. י ויתאפק, ב' שימו לפס. ויבוא, מלא. ויבא, ל"ח. יא ורב, ל' [וחסר]. גדלו, ל'. נשאו, ל'. על השרים, ב' ופקדתי. יב הביאה, ג'. אסתר המלכה, י"ד. עשתה, ח'. אותי, ל' מ"ל בסיפרא. למחר, ה'. קרוא, ל'. יג וכל זה, ל'. שוה, ג' ובסיפרא. יושב, מלא. יד אהביו, ל'. ובבקר, ו'. ויתלו, ל'. חכין ויתלו. ובא, ב' וחסר. ו א בלילה ב' כ"פ. נדדה, ב'.

ת"א לך כנוס את כל היהודים שם. וצומו עלי וגו' ואל תשתו יבמות קכא. וכאשר אבדתי אבדתי מגלה ו. ויעבר מרדכי שם. ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות שם יד והכ פ' סקם. ותעמד בחצר בית המלך הפנימית מגלה שם דף טו. ויהי כראות המלך את אסתר המלכה שם. ויאמר לה המלך מה לך שם. יבוא המלך והמן שם. ויספר להם המן שם. אף לא הביאה אסתר זוהר פ' תלוה. וכל זה איננו שוה לי מגלה שם. בלילה ההוא נדדה שנת המלך שם ויפ.

רש"י

לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות. (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן הסכנה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן הסכנה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות. אם הגיעך לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומ"א אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות. ומ"א כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לגוי אני אסורה לך: (יז) ויעבר מרדכי. על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענו י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: (א) מלכות. בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר (ד"ה א' י"ב) ורוח לבשה את עמשי: (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע ובאלו המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא בטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: (ד) יבוא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חשוק אליה ויהרגנו ועוד טעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: (ח) ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות. ויתאפק. איסטו"ניר בלע"ז: (יג) איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על סופר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת: (א) נדדה שנת המלך. נס היה. ויש אומרים שם את לבו על שזמנה

אבן עזרא

שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל: (טז) לך כנוס. אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים: הנמצאים בשושן. הטעם: וצומו עלי. בעדי: שלשת ימים. עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אמר בטחה באלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה משתנים אף כי יום השלישי: וכאשר אבדתי. שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי

תרגום

אבהת עלמא וישזיב יתהון מרי עלמא מן יד בעלי דבביהון ואנת וגניסת בית אבהתך תובדון על דהיא חובתא ומן הוא חכימא די ינדע אין לשתא דאתיא בעידנא חדא אנת מטיא למחסן מלכותא: (טו) ואמרת אסתר למיכאל וגבריאל לאתבא לות מרדכי: (טז) איזיל כנוש ית כל יהודאי די אשתכחון בשושן וצומו עלי לא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין וצלו קדם מרי עלמא בליליא וביממא ואוף אנא ועולמתי נצום הכדין ובתר כן איעול לות מלכא דלא כדינא והיכמה דהובדית מן בית נשי ואתפרית מנך באונסא כדין אוביד מן חיי עלמא הדין בגין פורקן עמא בית ישראל: (יז) ונסס וכנס מרדכי ועבר על חדות חגא דפסחא וצומא גזר ויתב על קטמא ועבד ככל די פקדת עלוי אסתר: (א) והוה ביומא תליתאה דפסחא ולבשת אסתר לבושי מלכותא ושרת עלה רוח קודשא וקמת וצליאת בדרת דבית מלכא גואה דמתבני לקבל בית מלכא די בירושלם ומלכא הוה יתיב על כורסי מלכותיה בבית מלכותא ומסתכל כל קבל תרע ביתיא ענת אסתר וכן אמרת רבון דעלמא לא תמסרנני ביד ערלא הדין ולא תעבד רעות המן רשיעא סני היכמה די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוה צבי למסב ית ברתיה וכד אתכנשו עולימתא לידוי דהגי הות תמן ברתיה דהמן והות צביא מן שמיא דכל יומא ויומא הוא מקלקלא בריעא עצוצא ובמוי דרגלן וסומה הוה סרי לחדא ואפיקו יתה כבהילו ומנה אסתקף עלי הדא לאתנסבא ליה וכען שוי יתי לרחמין בעינוי דלא יקטלינני דיתעבר צבותי ובעותי די אנא בעיא מניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בנוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר בזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פרוס בר המדן בר תליון בר אתניסומוס בר חרוס בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אליפז בר עשו רשיעא: (ב) והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אשכחת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תגדא דדהבא דהוה נקט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתגדא: (ג) ואמר לה מלכא מה צרוך אית ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתגניה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאם בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דלמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעבד לך מלתא אחריתי די אנת בעיא מני אגזור ותתעבד בבהילו ורעותיך אתיהב לך: (ד) ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדת לכון: (ה) ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר: (ו) ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעבד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דלמא ימרדון בי יהודאי: (ז) ואתיבת אסתר ואמרת לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי: (ח) אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייעול מלכא והמן למשתיא די אעבד להון ברמשא ולמחר אנא עבדא כפתגם גזירת מלכא: (ט) ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח לבא וכד חזא המן ית מרדכי ית מליא דעסיקן בפתגמי אוריתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מניה אלהן פשט ית רגליה ימיניה ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם דמכתבא באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי המן עלוי מרדכי רותחא: (י) ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר וקרא ית רחימוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת עבר נהרא: (יא) ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך אתמני עם דוכסי מלכא והיך רדמין קדמוי סגיאות בנוי דסכומהון מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאנון פולמרכין על מלכיא וכר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה די רבי יתיה מלכא וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא: (יב) ואמר המן ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת אלהן יתי ואוף עדן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא: (יג) וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עדן די אנא חזי ית מרדכי יהודאה דיתב בסנהדרין עם עוליסיא בתרע פלטרין דמלכא: (יד) ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר קדמך מלתא הדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר אתהפך חרבא ואתרמי עלנא נהב יתיה לדנומא כבר רגם דוד גלית פלשתאה ואם בתרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מניה נזרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגויה נדמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעבודהי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה נתרמי יתיה לגוב אריותא כבר לא חבילו אריותא בדניאל כד חי נתרמי יתיה קדם כלבין כבר אסתתם פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא נגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה הדא מיתא תתעבד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף סכינא נתרמי על צואריה כבר הוה אתהפכת סכינא מעלוי דיצחק עינה נעור ונשבוק יתיה יקטל בנא כמא דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא ידעינן מה נעבד אלא צליבא רבא אתעבד ליה ועל בבא דביתיה דמיה ישתפך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כהדא ציתין על צליבא דאתקן המן למרדכי תוה לצפרא ועל קדם מלכא ושאל מניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שכב המן בר המדתא עד דאזל ואיתי ית נגריא ית קינאי נגריא דעבדין צליבא וקיינאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן דיצין וחדין זרש אתתיה מנגנא בכנרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהבן ולקינאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמרת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמנת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסגינן בכל יומא ויומא דתבעי אסתר מן מלכא דנקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שמעו דבית יעקב כולהון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עבדוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תלין עיננא עלך עד עדן דתתגלי ותפרוק יתנא דהא סנאה ובעל דבבא מנהף ואמר מן אנון יהודאי בכן שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון ביה בליליא מטול די בכל זמנא דיפרק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון: (א) ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא אדכרת שרה לביתיה

דאבימלך

אבן עזרא

לגמרי וזה פועל עבר תחת עתיד והטעם על משמרתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: (א) ותלבש אסתר מלכות. הטעם לבוש מלכות כי אלה ותלבש לבדה נכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: (ג) וינתן לך. שפך או דבוק: (ה) מהרו את המן. הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כן מהר המלא שמה והטעם מהר נפשך: (ח) ומחר אעשה. שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שמידם השם בעבור תפלות ישראל וכאשר עשה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: (ט) ולא זע. והוא חסר פ"א כמו והיום כד אמר מגזרת ימגרו ביזע והנכון בעיני שהוא מן השניים כמו ביום שיזועו כטעם פחד ותנועה: (י) ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול: (יא) ורוב בניו. אמרו המדקדקים כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה אע"פ שהמלך גדלו ומכוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר: (יג) וטעם יושב בשער המלך. בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: (א) בלילה ההוא. בדרך שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא

שנת המלך ויאמר להביא את ספר הזכרנות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך: ב וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד במלך אחשורוש: ג ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר: ד ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו: ה ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא: ו ויבוא המן ויאמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני: ז ויאמר המן אל המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו: ח יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו: ט ונתון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך הפרתמים והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבהו על הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: י ויאמר המלך להמן מהר קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אל תפל דבר מכל אשר דברת: יא ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: יב וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש: יג ויספר המן לזרש אשתו ולכל אהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו: יד עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את המן אל המשתה אשר עשתה אסתר:

ז א ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה: ב ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה היין מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: ג ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי: ד כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך: ס ה ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן: ו ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה

והמן

מסרה שנת, ה' בשינה. הזכרנות, ל' וכ"כ [ח"ו קדמא]. ויהיו, כפי, (כ"ל בשו"א) [הוי"ו בפתח כי הוא עבר ומק"ק ל"ע ולוי קרי על בקשו]. נקראים, ל' וחד הנקראים. ב וימצא, ו'. הסף, י"א פתחין [פתח באתנח]. בקשו, [מקף כפה]. לשלח, [חסר]. ג וגדולה, [מלא ודגש בלמד]. נערי המלך, ג' בסיפרא. ד החיצונה, [מלא דמלא]. לאמר למלך, ל'. לתלות, ב' לתלות עליו כל כלי [ומלא]. ה נערי המלך, ב'. עמד, חסר. יבוא, [מלא]. ו ויבוא, [מלא]. ויאמר המן, ג' רפיעי אמירה בלב. יותר, ז' מלא. ח יביאו, ט'. ואשר, ל'. נתן, ע"ז. פתח. ט ונתון, ד' [ומלא]. יד איש, ל' בספרא. הפרתמים, ג'. והלבשו, ו' חסר בליש"א. והרכיבהו, ל' וכ"כ [ו"י וח"ו]. ככה, ד'. יעשה, ל"ו. לאיש, ל"ב. י היושב, [מלא]. תפל, לית וחד ותפל חללה. יא וירכיבהו, [מ"י קדמא]. ככה יעשה, נמסר לעיל. יב נדחף, ב' וגם הוא. יג קרהו, ב' ובספרא. לו, [הלמד דגש בלא מבטל ע"פ המקובל]. החלות, ב' [וח"ו]. לנפל, ד' [נחסר]. נפול, [מלא]. תפול, ד' מלא. יד ויבהלו, ל' ו חסר. ז א ויבא, ב' חסר בספרא. אסתר המלכה, י"ד. ב אסתר המלכה, י"ד. ותנתן, ב' היא ומגילה [ובתרי טעמי וכלירי]. ג ותאמר, מ'. תנתן, [בחד טעמא מלעיל ובקנול] [גדעתי הוא מלרע כמו הבירו מ"ש]. ועמי, י"א. ד להרוג, ד' מלא בליש"א. ואלו, ב' מיה. הצר, ב'. שוה, ג'. ה לאסתר המלכה, י"ד. אשר, ב'.

ת"א ויאמר להביא את ספר הזכרנות מגלה טו. לא נעשה עמו דבר שם יז. הכין לו שם. ויאמר המן בלבו שם. ועשה כן למרדכי מגלה טז. ויקח המן את הלבוש שם. ויקרא לפניו ככה יעשה שם. וישב מרדכי שם. ויספר המן שם. אם מזרע היהודים שם עקידה שער כז. וסריסי המלך מגלה שם. אם מצאתי חן בעיניך שם השקפות בשלמה עקידה שער מד. כי נמכרנו אני ועמי מגלה שם. כי אין הצר שוה בנזק המלך זוהר פ' תלוה. ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מגלה פא דף יו. איש צר ואויב המן שם דף יב ויו.

רש"י

שמינה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגנו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כשהשינה נודדת אומרים לפניהם משלים וסיפורות עד שהשינה נופלת עליהם. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי אפשר שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי והזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין מוסרין עוד לי. לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש. ולא הזכיר הכתר כי ראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם: (יב) וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה: (יג) אשר החלות לנפל וגו'. אמרו אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים: (ג) תנתן לי נפשי. שלא תהרג בשלשה עשר באדר שגזרת גזירת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי. ויתנו לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך. איננו חושש בנזק המלך שאילו כדאי אמר המלך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או השאר אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: (ה) ויאמר המלך אחשורוש

אבן עזרא

לא יישן רק שומר ישראל ובגד סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך. יש אומרים כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענגו בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרים בעבור שנדדה שנתו שמא עונש הוא על דבר שנדר ולא קיימו וזה קרוב אלי: (ג) יקר. הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר והיה היו"ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם הסמוך

תרגום

דאביסלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרא דמצראי ביה בליליא ההוא אתגליין נבואן לנביאן וחלמין לחלמי חזויא ביה בליליא ההוא אתרגיש עלמא כוליה מדינן וכל דיריהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא וילולא בכל מדינתא עולמין אסירין בסקין סבין וסבן שקפין על לבהון וכולון צוחין בסרר ובקל רב סיללין ואמרין וי דחדינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמאה לא אתסיגן ומחתנא לא אתיהיבת אסו ומסדינא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מננא דקרית אבהתנא רשישא על ארעא ומקדשנא סגר סנאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כחדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומי הדין לשציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה חזא דנא למרדכי די גזרת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דקודשא בריך הוא מטרוטא ואין לא כתיב הדין קרא לא הוות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי חס ושלום לית קדמוי שנה אלא כד חמין בית ישראל עבד גרמיה דמות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאם ולא דמיך נטר ישראל ביה בליליא ההוא נדת שנתית דמרדכי צדיקא דהוה שהיר ולא שכיב הוה שכיב ולא דמיך דהוון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וכרעתא וסגדתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לבש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתבחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקון מניה כולון ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיר ולא שכיב הוה שכיב ולא דמיך מחיסת דהוה מתקן ית צליבא למצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדקתא דהות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם מלכא אחשורוש ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמלכא דאחשורוש משמשא דהוה שהיר ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקמא למלכי וחבטת יתיה כולי ליליא ענו וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתיתי לא אתקבל עלי שמיא רעמין עלי ושמי שמיא מרימין בקלידון הדא מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכוונין למקטל יתי דלא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי ביה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חילא דישראל ויתב ברישיה דמלכא וגרד ית שינתא מניה כולי ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מלי דיומא הוון קרין ביה קדם מלכא עובדי דיניהון דמלכי קדמאי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי כדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חלופך והא מקדם בצפרא ובעי למשאל מנך גברא דפריק מן מותא ובעי למקטליה אלא אמר ליה להמן מה למעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה ותהוי דלא שאל מנך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא: (ב) ואשתבח כתוב בספרא די הוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא די נטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא דאחשורוש בבית דמכיה: (ג) ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין ואמרו עולימי מלכא משומשנוי לא אתעביד עד כדו עמיה שום מידעם: (ד) ואמר מלכא מן גברא דקאם בדרתא והמן על לדרתא די בבית מלכא בריתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה: (ה) ואמרו עולימי מלכא לותיה הא המן קאם בדרתא ואמר מלכא ייעול: (ו) ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה ואמר מן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: (ז) ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה: (ח) ישים מלכא טעם ויתון לבוש ארגונא די לבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי אתיהב כלילא דמלכותא ברישיה: (ט) ויהא מתיהב לבוש ארגונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא אסטרטיגין וילבשון תורביני מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכיבונוהי עלוי סוסא בפתאה דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה: (י) ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגונא וית סוסיא כמא די מלילתא ועבד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי אית בשושן אתיב ליה מלכא להוא דסדרת אסתר ליה סנהדרין בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מנך קטול יתי ולא תגזור עלי כפתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה דמלילתא: (יא) ודבר המן ית לבוש ארגונא וית סוסא ואלביש ית מרדכי וארכביה בפתאה דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה: (יב) ותב מרדכי לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגונא מעלוהי ולבש סקא ויתב על קטמא והוה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל לביתיה אבל על ברתיה ומתעטף על רישיה כאבלא על ברתיה וכסופיה: (יג) ואשתעי המן לזרש אנתתיה ולכל רחימוי ית כל די ארעיה ואמרו ליה חכימוי זרש אנתתיה אין מזרעא דצדיקיא מרדכי דשרית למפל קדמוי היכמא די נפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך קדם יצחק יעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו פרעה וכל משריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטניא דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תכול דאבאישו ליה ארום מפל תפול קדמוי: (יד) עוד כען אינון ממללין עמיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא דעבדת אסתר: (א) ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: (ב) ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תנינא במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו עד פלגות מלכותא אתננה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהיכדין קיימית בשבועה לגשם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד דירבי דריוש בריך ויחסן מלכותא ויתעבד: (ג) וזקפת אסתר ית עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית רחמין קדמך מלכא רמא ואין קדם מלכא דארעא שפיר תתיהב לי שזיב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי מן ידוי דבעל דבביה בבעותי: (ד) ארום אזדבננא מגן אנא ועמי בית ישראל לאשתיצאה לאתקטלא ולהובדא ואלילי לעבדין ולאמהן אזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא באנזיקא דמלכא: (ה) ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא והיבא דיהודא די אמלכיה לבביה למעבד כדין: (ו) ואמרת גברא מעיקא ובעל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא

אבן עזרא

ההמון יקר רוב אים תנובה והטעם יפרים בניהם: (ו) חפץ ביקרו. המלך חפץ לעשות יקר לו: ויאמר המן בלבו. יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה כי מי ידע מחשבות לב כי אם השם שגלה סודו אל עבדיו הנביאים. ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביום עלמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו. והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה. מלאנו למי יחפוץ וגם ודרכו יחפץ שני מסקלים: (ח) יביאו. המשרתים: ואשר נתן כתר מלכות בראשו. יש אומרים שהכנים שחרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר והנכון בעיני שוי"ו בראשו שב על הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע: (יב) נדחף. מעצמו והוא אבל וחפוי ראש סמול והטעם שכסה ראשו וכעד ופני המן ספו והוא מגזרת ויספהו ואם הוא בבנין אחר: (יג) ויאמרו לו חכמיו. בעבור איד הרשע לא יתנבאו אוהביו עליו טוב: (ג) תנתן לי נפשי. הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה כנגד טעם תנתן לי: כי נמכרנו. מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עצמם ואין קונה: (ד) ואלו. כמו ואלו היה אלף שנים והאל"ף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אע"פ שאין למעלה ממנה אחר הרינה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומלוק מלאוי או פי' הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי נזק: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר. פעמים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמים

וְהָמָן נִבְעַת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמַּלְכָּה׃ ז וְהַמֶּלֶךְ קָם בַּחֲמָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל־גִּנַּת הַבִּיתָן וְהָמָן עָמַד לְבַקֵּשׁ עַל־נַפְשׁוֹ מֵאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה כִּי רָאָה כִּי־כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגִּנַּת הַבִּיתָן אֶל־בֵּית ׀ מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהָמָן נֹפֵל עַל־הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לִכְבּוֹשׁ אֶת־הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת הַדָּבָר יָצָא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמָן חָפוּ׃ ט וַיֹּאמֶר חַרְבוֹנָה אֶחָד מִן־הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי אֲשֶׁר דִּבֶּר־טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ עֹמֵד בְּבֵית הָמָן גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תְּלֻהוּ עָלָיו׃ י וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לְמָרְדֳּכָי וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה׃ ס

ח א בַּיּוֹם הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת־בֵּית הָמָן צֹרֵר הַיְּהוּדִיים וּמָרְדֳּכַי בָּא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי־הִגִּידָה אֶסְתֵּר מַה הוּא־לָהּ׃ ב וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הֶעֱבִיר מֵהָמָן וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־בֵּית הָמָן׃ ס

ג וַתּוֹסֶף אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל לִפְנֵי רַגְלָיו וַתֵּבְךְּ וַתִּתְחַנֶּן־לוֹ לְהַעֲבִיר אֶת־רָעַת הָמָן הָאֲגָגִי וְאֵת מַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים׃ ד וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֵת שַׁרְבִט הַזָּהָב וַתָּקָם אֶסְתֵּר וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ה וַתֹּאמֶר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם־מָצָאתִי חֵן לְפָנָיו וְכָשֵׁר הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְטוֹבָה אֲנִי בְּעֵינָיו יִכָּתֵב לְהָשִׁיב אֶת־הַסְּפָרִים מַחֲשֶׁבֶת הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי אֲשֶׁר כָּתַב לְאַבֵּד אֶת־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ׃ ו כִּי אֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בָּרָעָה אֲשֶׁר־יִמְצָא אֶת־עַמִּי וְאֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי׃

ז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּלְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הִנֵּה בֵית־הָמָן נָתַתִּי לְאֶסְתֵּר וְאֹתוֹ תָּלוּ עַל־הָעֵץ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ בַּיְּהוּדִיים׃ ח וְאַתֶּם כִּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ כִּי־כְתָב אֲשֶׁר־נִכְתָּב בְּשֵׁם־הַמֶּלֶךְ וְנַחְתּוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ אֵין לְהָשִׁיב׃ ט וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי הוּא־חֹדֶשׁ סִיוָן בִּשְׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה מָרְדֳּכַי אֶל־הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים־וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר ׀ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשֹׁנוֹ וְאֶל־הַיְּהוּדִים כִּכְתָבָם וְכִלְשׁוֹנָם׃ י וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ וַיַּחְתֹּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי הָרַמָּכִים׃ יא אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ לַיְּהוּדִים ׀ אֲשֶׁר ׀ בְּכָל־עִיר־וָעִיר לְהִקָּהֵל וְלַעֲמֹד עַל־נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד וְלַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־חֵיל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם טַף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ יב בְּיוֹם אֶחָד בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ יג פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִיים עֲתוֹדִים לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם׃ יד הָרָצִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים יָצְאוּ מְבֹהָלִים וּדְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ס טו וּמָרְדֳּכַי יָצָא ׀ מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר

שושן

°יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °עתידים ק'

מסרה נבעת, ב'. ז והמלך, י' פסוקים דמיין [ס"א ברביע, וס"א בקדמא]. מאסתר המלכה, י"ד. כלתה, ג' בליש'. ח נפל, חסר. על המטה, ב'. הגם, ה'. לכבוש, ב' חד חסר דין מלא. ילא, [ג' ובסי']. ט חרבונה, ב' בסיפרא חד א' דין ה'. אשר עשה, י"ז בטעם. למרדכי, [אלמד בנעיא]. דבר טוב, ב'. עמד, חסר. בבית המן, ל'. תלהו, ל' וחסר. י ויתלו, ב' על הברכה וחד ויתלו את מרדכי. ח א לאסתר המלכה, י"ד. היהודיים, יתיר י'. ב העביר, . זעי"ן בח"ם]. מהמן, ל'. על בית, י"ג. ג ותוסף, ג' מלא המלאמה אל מזוקיה ודין, ובנידן הפסוקה פליגי ביה ספרי וליה דמשגח בהון. וספל, [חסר]. ד שרבט, ל' ותחר ה ואם, [הו' בנעיא]. ואם מצאתי, ל'. וטובה, ב' [ומלא]. את הספרים, ב' ומטעין בהון. המדתא, [בק"ם כ"י המ"ם לפי]. ו איככה, ב' ומלרע ובפסיק. ורלאיתי, י"ב [ותרין דפסוקה הו' בנעיא]. ברעה, ב' אבינה. באבדן, ל'. ז אחשורש, ד' חסר. לאסתר המלכה, י"ד. על העץ, י"ח פסוק על על ומלה ביניהם, ביהודיים. יתיר י'. ח וחתמו, ל'. ונחתום, ל' וחד ונחתם וד' מלא בליש'. ט ויקראו, ב'. סיון, ל'. בשלושה, כל סיפרא מלא. ככל, כך לאסונה בנעיא. והפחות ג'. ועד כוש, ג'. שבע ועשרים, ג'. כלשנו, ל' חסר בסיפרא. י אחשורש, ד' חסר. האחשתרנים, ב' ובסיפרא. יא להקהל, ל' [לב"א הלמ"ד בנעיא]. ולעמוד, ב' [וחסר]. להרג, [ל"ל ולהרג בואו התגור וח"ו בין ליש לגימל מ"ם]. לבוז, ב'. יב מדינות, ד'. בשלשה, [מ"ל]. יג להנתן, [בתרי טעמי ובליבי]. ולהיות, ב'. היהודיים, עתודים, יתיר יוד. עתודים, עתידים קרי. ליום, ב'. יד האחשתרנים, ב'. ודחופים, ל'. בדבר המלך, ג'. טו ומרדכי, ב' ר"פ בסיפרא. ילא, י"ח. מלפני, י"ט. וחור ל' קמץ בלא אס"ף. [גדולה, מלא]. ותכריך, ל'.

ת"א והמלך קם מגלה פא דף יו. והמלך שב שם. והמן נפל על המטה שם סנהדרין קה. הגם לכבוש את המלכה פסחים ק. ותמת המלך לאם השנה יג מגלה יו סנהדרין קם זבחים קיג. ותשם אסתר את מרדכי על בית המן מגילה י. ותאמר אם על המלך טוב עקידה שער לג. ויקראו ספרי המלך ראש השנה ז. מהדו ועד כוש מגלה ג. מדינה ומדינה ככתבה שם. ככתבם כלשונם שם. האחשתרנים בני הרמכים שם מג. ומרדכי יצא מלפני המלך מגלה יו. והעיר שושן צהלה ושמחה שם יח.

רש"י

אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ב' פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה על ידי שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: (ח) והמן נפל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על צדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה:

הגם

דמלכותא ולמרכב על סוסא די לך ולאחתא מניכא דדהבא על רישיה ולמרדא בך ולמסב מנך מלכותא ואתקפת מלתא מן שמיא ואתעביד ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכה בר מפיבשת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עוזיה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניא בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורה בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימן בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעל דבבא המן ביש הדין בעא למצלביה והמן אשתעמים מן קדם מלכא ומלכתא: (ז) ומלכא זקף ית עינוי וחזא והא עסרתי מלאכין דמיין לעסרתי בנוי דהמן קטעין אילניא די בגנתא גואה בכן קם ברתחיה ממשתיה דחמרא ועאל לגנתא גואה למחמי מה הוא דין והמן קם למתבע חיסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא: (ח) ומלכא תב ברתחיה מגנתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל מלאכא דחף ית המן רשיעא וחמא מלכא והמן גחין עלי דרגשא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר הא ברם בקושטא לא אתא המן אלהן למשכוב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא בען כל עממיא ואומיא ולישניא דנו מה אית למעבד ביה פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתא: (ט) ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די זמן המן למצלב ית מרדכי דמלל טבא בגין מלכא ועל ידוי אשתזיב מקטול והא קיסא קאים בבית המן בען אין על מלכא שפיר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי רומיה חמשין אמין ואמר מלכא אזילו צליבו יתיה עלוהי: (י) וצליבו ית המן על קיסא די זמן למרדכי ורתחא דמלכא אשתדיכת: (א) ביומא ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתא דהמן מעיק יהודאי וית אנשי ביתיה וית כל טסברוי וית כל עתריה ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה: (ב) ואעדי מלכא ית סטומתא דעזקתא די אעביר מהמן יהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן: (ג) ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיאת ופייסת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זמיוניה די חשיב על יהודאין: (ד) ואושיט מלכא לאסתר ית תיגדא דדהבא ואזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא: (ה) ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוהי ותקין פתגמא קדם מלכא ושבתא אנא קדמוי בעינוי יפקד מלכא וישים טעם למכתב למהוי תיבין פטקיא זמיוני דהמן בר המדתא דמן יחוס אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין די בכל פלכי מלכא: (ו) ארום איכדין אכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תתרן ית עמי והיכדין אכול למתעתדא ולמחמי בעידן דיובדון גניסת ילדותי: (ז) ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידיה ביהודאי: (ח) ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסטימו בעזקתא דסיטומתא דמלכא ארום פטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומסתתם בעזקתא דסיטומתא דמלכא לא יתוב ריקנו: (ט) ואתקריאו לבלרין דמלכא בעדנא ההיא בירחא תליתאי הוא ירח סיון בעסרין ותלתא יומין ביה ואכתיב בכל די פקיד מרדכי לות יהודאין ולות אסטרטילוסין והפרכין ורברבנין דמתמנן ארכונין על פלכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש לשאה עסרין ושבע פלכין פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה ולות יהודאין כרושם כתבהון וכממלל לישנהון: (י) ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת סטומתא דמלכא ושלח פטקין בידא דרהטנין רהטי סוסן ורכבי רכשא ערטולייני רמכין דאתנטילו שחוליהון ואתקדרו פסת כף רגליהון: (יא) דיהב מלכא ליהודאי לסיעא די בכל קרוא וקרוא לאתכנשא ולקיימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילות עמא ופלכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעדאה: (יב) ביומא חד בכל פלכי דמלכא אחשורוש בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר: (יג) דישנוא דכתבא לאתיהבא גזרת דינא בכל פלכא ופלכא בריד לכל עממיא דיהון יהודאין אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון: (יד) רהטנין דרכבין על רכשא ערטוליני נפקו זריזין ומסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא: (טו) ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא דתכלא כד חדי ושפיר לביה ביקרא סגי וברבו יתירא לביש לבושא דמלכותא

רש"י

הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחוזקה כמו (במדבר לב) ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך ממות: (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: (ג) להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עצתו הרעה: (ז) הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבה. באותיות שלה כלשונו. הוא הדיבור: (י) ביד הרצים. רוכבי סוסים שהוא לשם לרוץ: האחשתרנים. מין גמלים הממהרים לרוץ: (יא) ושללם לבוז. כאשר נכתב באגרות והם בבזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה לשם ממון: (יג) פתשגן. אגרת מפורש: (יד) מבוהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים כלים הראשונים להעבירם: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ שהיא עשוי להתעטף

אבן עזרא

באומרו בכעסו מי זה אח אמור מי זה אמור מהרה: (ו) חי"ו נבעת. פורם והטעם כמו נבהל מגזרת והנה בעתה: (ז) כי כלתה. כמו כי כלה היא: (ח) והמן נופל. שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכאותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידועה: לכבוש את המלכה. כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכבשנה וכמוהו וכבשוה. וטעם עמי שאני לאיתי זה: חפו. המשרתים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראהו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: (ט) חרבונה. יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות סריס: (י) וטעם וחמת המלך שככה. שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שנים בניינים: (א) מה הוא לה. שהוא דודה: (ב) העביר. מלה יוצאת בעבור שהוסר מאחד ונתן לאחר וכמוהו ואת העם העביר אותו. ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו: וטעם ותוסף אסתר. בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן: (ה) וכשר. הטעם טוב וכמוהו איזה יכשר בכושרות: (ו) כ"ף איככה אוכל. כפול. ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איכה כי מלאהו איכה תרעה שטעמו כטעם איכה איככה אוכל לשית. כ"ן באבדן. במקום מ"ם הוא לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנו"ן נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (ח) ונחתום. שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספת. יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו. דע כי חכם גדול היה והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פירוש ובבואה לפני המלך כאשר אמרה והנה העד שכאשר שנתלה המן וצוה המלך לכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כלשונו הראשון וזהו ונכתוב הוא: (ט) מהודו. סוף שמאלים מלכותו: (י) רכבי הרכש. מרכוב המלך שאין כמותם: האחשתרנים. י"א הפרדים: הרמכים. הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל שרוב מסכונתה כדרך לשון הקדש ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות. (טו) ותכריך זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז"ל והטעם כאדרת שיעולף בה: בוץ הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן. שם היהודים. והעיר שושן צהלה ושמחה. פירוש צהלה כטעם אורה כאדם

שׁוּשַׁן צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה׃ טז לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה
וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר׃ יז וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה
וּבְכָל־עִיר וָעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ
שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן לַיְּהוּדִים מִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וְרַבִּים
מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־הַיְּהוּדִים
עֲלֵיהֶם׃ ט א וּבִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר
בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ אֲשֶׁר הִגִּיעַ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ
וְדָתוֹ לְהֵעָשׂוֹת בַּיּוֹם אֲשֶׁר שִׂבְּרוּ אֹיְבֵי הַיְּהוּדִים
לִשְׁלוֹט בָּהֶם וְנַהֲפוֹךְ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְּהוּדִים
הֵמָּה בְּשֹׂנְאֵיהֶם׃ ב נִקְהֲלוּ הַיְּהוּדִים בְּעָרֵיהֶם בְּכָל־
מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לִשְׁלֹחַ יָד בִּמְבַקְשֵׁי
רָעָתָם וְאִישׁ לֹא־עָמַד לִפְנֵיהֶם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עַל־
כָּל־הָעַמִּים׃ ג וְכָל־שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים
וְהַפַּחוֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מְנַשְּׂאִים
אֶת־הַיְּהוּדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם׃
ד כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ
בְּכָל־הַמְּדִינוֹת כִּי־הָאִישׁ מָרְדֳּכַי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל׃
ה וַיַּכּוּ הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת־חֶרֶב
וְהֶרֶג וְאַבְדָן וַיַּעֲשׂוּ בְשֹׂנְאֵיהֶם כִּרְצוֹנָם׃ ו וּבְשׁוּשַׁן
הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת
אִישׁ׃ ז וְאֵת ׀
פַּרְשַׁנְדָּתָא וְאֵת ׀
דַּלְפוֹן וְאֵת ׀
אַסְפָּתָא׃ ח וְאֵת ׀
פּוֹרָתָא וְאֵת ׀
אֲדַלְיָא וְאֵת ׀
אֲרִידָתָא׃ ט וְאֵת ׀
פַּרְמַשְׁתָּא וְאֵת ׀
אֲרִיסַי וְאֵת ׀
אֲרִידַי וְאֵת ׀
וַיְזָתָא׃ עֲשֶׂרֶת
בְּנֵי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא צֹרֵר הַיְּהוּדִים הָרָגוּ וּבַבִּזָּה
לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יא בַּיּוֹם הַהוּא בָּא מִסְפַּר
הַהֲרוּגִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ
הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־
הָמָן בִּשְׁאָר מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ וּמַה־שְּׁאֵלָתֵךְ
וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עוֹד וְתֵעָשׂ׃ יג וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם־מָחָר לַיְּהוּדִים
אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת כְּדָת הַיּוֹם וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־
הָמָן יִתְלוּ עַל־הָעֵץ׃ יד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֵעָשׂוֹת כֵּן
וַתִּנָּתֵן דָּת בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן תָּלוּ׃
טו וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִיִּים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן גַּם בְּיוֹם אַרְבָּעָה
עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
אִישׁ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ טז וּשְׁאָר הַיְּהוּדִים
אֲשֶׁר בִּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ ׀ וְעָמֹד עַל־נַפְשָׁם
וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים
אָלֶף וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יז בְּיוֹם־שְׁלוֹשָׁה
עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה
אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ יח וְהַיְּהוּדִיִּים אֲשֶׁר־
בְּשׁוּשָׁן נִקְהֲלוּ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר בּוֹ וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר
בּוֹ וְנוֹחַ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה
וְשִׂמְחָה׃ יט עַל־כֵּן הַיְּהוּדִים הַפְּרָוזִים הַיֹּשְׁבִים
בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ
אדר

°ת' זעירא °ש' זעירא °ר' רבתי °ז' זעירא °יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °הפרזים ק'

מסרה ושמחה, ג'. טז אורה, ל'. ושמחה, ל'. וששן, ל' חסר. ויקר, ב'. וכת חכמים דכו'. יז ובכל, ה' פסוק ובכל ובכל. שמחה וששון, ל'. ורבים, ג'. מתיהדים, ל'.
ט א בשלושה, [מלא]. להעשות, ב' [ומלא]. שברו, ל'. לשלוט, ל' ומלא. ונהפוך, ל' ומלא. ב מדינות המלך, ה'. [בפניהם, בכ"י ישן בשם הללי של"ל לפניהם וכ' הלוזאלנו ע"פ המסורה יהושע כ"א שכן עיקר וכ"ה במחזור קדמון. ג וכל שרי, ו'. והאחשדרפנים, ג' מלין מן י"א לשון. והפחות, ג'. מנשאים, ב'. ד גדול, [מלא]. בבית המלך, ג'. ושמעו, ל'. הולך, ב' מלא בסיפרא ובפסוק. וגדול, ס' מלא. ה והרג, ל'. ו ובשושן, ל' פסק. סים; בכלא הדף ולריך לכותבם כעין שירת האזינו בדף אחד לבדו וכל שמות אלו לים.
ז זאת, כל ואת דבני המן בלי געיא. פרשנדתא, [ת' זעירא]. ט פרמשתא, ש' זעירא. ארידי, ז"ל המ"ם מאן סליק לעילא ואתא ואמר מלה ארידי. מלא או ס"י. במקרא גדולה חסר ונחסר לים וחסר וכ"ה במקרא כ"י ואולם בס"א ישנים דפוס וכ"י מלא יוד וכ"כ כ' מליר במגלותיו והשירי מנחה הכריע מדעת המ"ם בקיומו ואולם של"ל
מ"ל. ויזתא, בסוף דפא והוי רבתי וז' זעירא. י אש ידם, ד'. יב לאסתר המלכה, י"ד. ואת עשרת, ד'. מדינות המלך, ד'. מה, ל'. ויכתן; [בספרי טעמא ובליכרי]. יג ואת
עשרת, ד'. יד להעשות, ב' מלא ובסיפרא. ותנתן, ל'. [בחד טעמא ומלעיל והסי"ן בסגול]. ואת עשרת, ג' בסיפרא. טו ויקהלו, ב' בטעם: היהודיים, ו' יתיר י'. טז במדינות, ל' וחד במדינות. ונכוח, ל' וד' מלא בליסנא. יז ביום שלושה, [מלא]. יח ויהודיים יתיר י'. יט הפרוזים, יתיר ו'. הפרזות, ג' בליסנא.
ת"א ליהודים היתה אורה ושמחה שם יו עקרים מג פכש. ובבל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר שם דף כ. שמחה וששון ליהודים מכה מש. ואת פרשנדתא מגלה יו. ויזתא שם. עשרת בני המן שם. ובבזה לא שם. ויאמר המלך לאסתר המלכה שם. יום משתה ושמחה פסחים סח. על כן היהודים הפרזים מגלה ב ויט.

רש"י

להתעסק: (יז) מתיהדים. מתגיירים: (ג) ועשי המלאכה. אותם שהיו ממונים נעשות לרכי המלך: (י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים. ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו בנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והסדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין צרה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. גזר חוק מאת המלך: (יט) הפרוזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בט"ו. כשושן יהיקף זה לריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו

דמלכותא מילא כרפסא ותכלתא שיר דדהב טב דאופיר ומקבעין ביה
מרגלין ואבנין טבן לנו מן סרבלא לביש סינקא דכרום ימא מערבא לנו מניה
לבושא כיתנא דארגון דצירין עלה כל צפר גרפא ועופי שמיא והמן דמיה
דכתונא ארבע מאה ועסרין ככרי דדהבא והמינא מחית בחרציה די מקבעין
בארכוהי אבני בורלא סוקי פרתיאן רמי ברגליה מחתין במוקדונין דדהבא
ומתחתמין בוסרגדין וספסרא מדאה תלי בחרציה מחית בחולת חולית
דדהבא וצייר עלה קרתא דירושלם ועל יהיה דספסרא צייר עלה גרא דמחוזא
חידא מראה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ותכיד לעילא מינה כלילא רבא
דדהבא מוקדונא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין בדהבא דידעין כל
עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי יהודי למקיימא קריא דכתיב ביה
ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן
תרעא דמלכא שוקיא באפיא מכיכין ודרתא בארגונא גניר טולא בחבלי
בוצא עולמן מחתן ברישיהן כלילן וכהניא נקטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין
ואמרין כל דלא יתון לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי חרמין יתעבד
וביתיה נולי ישתוי ועסרא בני המן סבירין ידיהון ואולין חמרין קדם מרדכי
צדיקא ואמרין (ומשבחין) למן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון
דרשיעיא ברישיהון והדין המן אבונא טפשא דאתרחיץ בעותריה ועל יקריה:
(טו) מרדכי ענותנא תבריה בצומיה ובצלותיה ואסתר צדיקתא מדיקא
מן חרכא דלית אושר למלכתא למהלכא עם בני נשא בשוקיא חזר מרדכי
עינוהי חזוא יתה ואמר לה ברוך יי שלא נתננו טרף לשניהם מתיבא אסתר
ואמרת ליה עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סניאין מבני נשא הוו חדין על
מפלתיה דהמן רשיעא ומחדין ומשבחין על פורקנא דהוה לון ליהודאי
ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא דהכן
כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא
וכלילא דדהבא רבא מכריך בוצא וארגונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא:
(טז) ליהודאי הות רשותא למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר
עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון: (יז) ובכל פילכא ופילכא
ובכל קרתא וקרתא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחות
לבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסניאין מעממא דארעא מתגיירין ארום
נפל פחדא דיהודאי עליהון: (א) ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת
עסר יומין ביה דמטא פתגם מלכא וגזירת דיניה לאתעבדא ביומא דחשיבו
בעלי דבבין דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא
די ישלטון יהודאין אנון בסנאיהון: (ב) אתכנשו יהודאין בקרויהון בכל
פלכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם
באפיהון ארום נפל פחדהון על כל עממיא: (ג) וכל רבני פלכיא
ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עבידתא די למלכא מסנן עליהון ית יהודאין
ארום נפל פחדא דמרדכי עליהון: (ד) ארום אפוטרופוס ורב סרכן מרדכי
בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פלכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא
למלכא ואזיל ומתרברב: (ה) ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת
קטילת סיפא וקטילת גולפין והובד נפשתא ועבדו בסנאיהון
כרעותהון: (ו) ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו חמש מאה גוברין
פולדהון רופילין מדבית עמלק: (ז) וית פרשנדתא וית דלפון וית אספתא:
(ח) וית פורתא וית אדליא וית ארידתא: (ט) וית פרמשתא וית אריסי וית
ארידי וית ויזתא: (י) עשרתי בנוי דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו
ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: (יא) ביומא ההוא עלא מנין קטילין
בשושן קדם מלכא: (יב) ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו
יהודאין והובדו חמש מאה גוברין רופלין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי
דהמן במשאר פלכי מלכא מה עבדו ומה שאלתך ותתיהב לך ומה בעותיך
עוד ותתעבד: (ת"א ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירתא קטלו
יהודאי ונכרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתי דמלכא
מה עבדו ומה שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותיך תוב ותתעביד:) (יג) ואמרת
אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד
יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד על יומא דניסא וית עשרתי בנוי דהמן
יזדקפון על קיסא: (ת"א ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף
למחר ליהודאי דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי
בנוי דהמן יזקפון על צליבא: (יד) ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת
גזירת דינא בשושן וית עשרתי בנוי דהמן צליבו: ודין סדור צליבתהון
דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דחמן למרדכי רומיה חמשין אמין תלת
אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא
ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא. דלפון
הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא. אספתא והוה צליב
בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא: פורתא הוה צליב בתלת אמין
והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא. אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן
ארידתא פלגות אמתא. ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פרמשתא
פלגות אמתא פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות
אמתא: אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא:
ארידי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא. ויזתא
הוה צליבא בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא. המן הוה צליב
בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מניה עופא
חרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו הדרין על תרעיא
ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא ומאה ותמניא מיתו עם חמש
מאה גוברין דאתקטילו בשושן דהוו אתמנן על אשקקי מלכא: ואתכנשו
יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו
בשושן תלת מאה גוברין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון:
(טז) ושאר יהודאין די בפלכי דמלכא אתכנשו וקימו ית נפשהון ואשכחו
ניחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית
עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: (יז) ביום תלת עסרי לירח אדר הוה
קטול בזרעית דעמלק וניחא הוה לישראל בארבע עשר ביה ומעבד יתיה
יום משתיא וחדוה: (יח) ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי
דעמלק בתלת עשר ביה ובארבע עשר ביה ונחו בחמשא עשר ביה
ומעביד יתיה יום משתיא וחדוה: (יט) בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין
בקרוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא
טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה: (כ) וכתב מרדכי ית פתגמיא האילי
ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פילכי דמלכא אחשורוש דקריבין
ודרחיקין: (כא) לקיימא גזירת דינא עליהון למהוי עבדין ית יום ארבע
עשר לירח אדר וית חמשא עשר ביה בכל שתא ושתא בזמן יומיא די נחו
בהון

אבן עזרא

כאדם שהוא יושב בשושן ויצא לחוץ החומה שהוא הספק בלא אמצעי כן
היה דבר ישראל: (ד) מניע. מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן
הגעת למלכות: מתיהדים. מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מזאת
המלה נלמוד כי מלת תורמין נכונה כי יו"ד יהודה איננה עיקר והנה הב
במלת מתיהדים שורש גם נוסף ואמר מדים ופרסים הכו כמו את מונאך
ואת מונאך כי היה ראוי להיותו מנואך רק בא על-דרך שכיניו ולא אמר
כלום כי וי"ו מנואך אם נוסף איננו תמה כי אותיות אהו"י נמצאו נוספים
בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מ"ם מדים
ומלים ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו רבותינו ז"ל לשון תקרא לשוד
ולשון תלמוד לשוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהודה והנה יהיה
דקדוק יפה: (א) אשר שברו. כמו עיני כל אליך ישברו; ונהפוך הוא. שם
התואר מבנין נפעל: (ב) נקהלו היהודים. לאות כי היה להם ערים בשושן:
(ד) הולך וגדול. שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר:
(ו) ואבד חמש מאות איש. שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר
היו חכמים בספרד ושמו על טעם ארידתא וכן פורתא והם השמות
בלא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים: (י) ובבזה לא שלחו.
שם מפעלי הכפל על משקל כנה גם זאת מלה טובה שהיתה הבזה
לאוצרות המלך לרצותו: (יב) בשושן הבירה הרגו היהודים. הם
אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הכו אויביהם בשושן על כן אמר
הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן ויקהלו היהודים אשר
אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: (טו) וטעם ויקהלו. שהיו מפוזרים
במדינות: ועמד על נפשם. ונוח מאויביהם והרג. שמות הפעלים:
(יט) הפרזים. כמו חדלו פרזון: ומשלוח. שם התואר מבנין הכבד
הנוסף בעבור תוספת המ"ם ואלהנו הנני משלים בך: מנות. חלקים
כמו מנה אחת אפים: (כ) ויכתוב מרדכי. לבדו לקיים בשנה הבאה
והנה כל השנים שמסה ימי הפורים: (כב) וטעם כימים אשר נחו בהם
היהודים

אֲדָר שִׂמְחָה וּמִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ׃ כ וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃ כא לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֵת יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כב כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃ כג וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי אֲלֵיהֶם׃ כד כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃ כה וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ כו עַל־כֵּן קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ כז קִיְּמוּ וְקִבְּלֻ הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֶת־שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כח וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ ס כט וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַת־אֲבִיחַיִל וּמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי אֶת־כָּל־תֹּקֶף לְקַיֵּם אֵת אִגֶּרֶת הַפֻּרִים הַזֹּאת הַשֵּׁנִית׃ ל וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֶל־שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ לא לְקַיֵּם אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם דִּבְרֵי הַצֹּמוֹת וְזַעֲקָתָם׃ לב וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר׃ ס

י א וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁרֹשׁ מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי הַיָּם׃ ב וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ ג כִּי מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ׃

°יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °הפרזים ק' °וקבלו ק' °אהשורש ק'

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה ושישים ושבעה. וסמן **פגואל**. וחציו ותען אסתר (ז' ג'), וסדריו ה'.

מסרה, ומשלוח, ב' חד מלא ובענין דין חסר [בס' דיקי ומסורה בכילא דין מלא ודלא כמס"ק וכ"כ הכ"מ וכ"ה במחזור קדמון מ"ס]. כ אל כל, י"א בכתוב. הקרובים, ה' מלא. והרחוקים, ז' מלא. כא לקים, [כ"כ בסד י']. כב כימים, ד' דגשים. נחו, ל' בטעם. לעשות, [מלא]. אותם, ד' מלא. משתה, ב'. ומשלוח, ב' דין מלא [דין חסר ומס"ק מלא]. ומתנות, ל' ומלא. לאביונים, ג' חסר. כג וקבל, ל' [כ"כ וקרי וקבל]. החלו, תלמד בדגש. לעשות, [מלא]. כד והפל, ב' חד מלא דין חסר. כה ובבאה, ב' הנה בתה. להמם, ב' מקרב. כו על כן, ס' ר"פ בטעם. לימים, ה'. האגרת, ל'. ומה כלו, ל'. ועל, ו' פסוק ועל ועל ומלה חדא ביניהון. יעבור, [מלא]. הימים, ה'. כח והימים, ס' [נ"ל ט']. ונעשים, ל' [סו' בגעיא]. דור ודור, ה' מלא בכתובים. ועיר, ל'. וימי, ב' בניכם. הפורים, [דין לחוד מ"ו]. יסוף, ל'. כט ותכתב, ל' ת' רבתי. אסתר המלכה, י"ד. תקף, ל' וחסר. [לקים, בסד י']. הפרים, ד' בסיפרא. לא לקיים, [דין כתוב בתרין יודין]. קים, ב' ובסיפרא [והי' בפסח]. ואסתר המלכה, י"ד סלומות, ל' ומלא [דמלא]. לב ומאמר, ל'. קים, ב'. י א אחשרש, אחשורוש קרי. ב וכל מעשה, ב'. תקפו, ל' [עפ"י כללי הדקדוק ל"ל פ"א דגושה כי השוא נח כדין אחר ס"ק אך מתרגם בפ' בא י"ב כ"ז]. ופרשת, ל'. וגדלו, ב'. הלא הם, ג'. כתובים, ע' מלא בכתובים. מדי ופרס, ל'. ג ונדול, ס' [ומלא]. ורצוי, ל'. לרב, [ל' וחסר]. ודבר. ס' ספר

ת"א שמחה ומשתה ויום טוב מגלה ה. ומשלח מנות איש לרעהו מגלה ז. להיות עשים את יום ארבעה עשר מגלה ב. כימים אשר נחו בהם היהודים שם. לעשות אותם ימי משתה ושמחה שם דף ה. וקבל היהודים זוהר פ' כי תשא. ותלו אתו ואת בניו על העץ מגלה יט. ומה ראו על ככה ומה הגיע שם. קימו וקבל היהודים שבת פח מגלה ז מכות כג שבועות לט. ולא יעבור מגלה ב. להיות עשים את שני הימים האלה שם יח. בכל שנה ושנה שם דף ז ודף ו. והימים האלה מגלה יז ודף יח כ. משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר שם ג ב. וימי הפורים האלה לא יעברו שם ז. וזכרם לא יסוף מזרעם עקידה שער סט. ותכתב אסתר המלכה וגו' ומרדכי שם יט. לקים את אגרת הפרים הזאת השנית מגלה ו. דברי שלום ואמת שם יז. ומאמר אסתר קים שם. וישם המלך אחשרש שם על הארץ מגלה יא חגיגה ח. על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס מגלה ז ודף יב. כי מרדכי היהודי מגלה יו.

רש"י

ולמדו רבותינו: ומשלח. שם דבר כמו ממשר ממכר ממשל לפיכך הש"ן נקודה רפי: (כ) ויכתב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא: (כד) כי המן בן המדתא. הטב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: (כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע עליהם שבא השטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו. מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה כתב אשורית: (כח) נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום שלא יסוף דמתרגם עד סוף דסף ואי אפשר לומר להיות מגזרת (בראשית יט) פן תספה ומגזרת (שמואל א כו) עתה אספה יום אחד שאם כן היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תקף. תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנייה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קים וגו'. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. מושב על עמו לכל זרע עמו:

חסלת מגלת אסתר

תרגום

בדון יהודאין סבעלי דבביהון וביזתא די אתהפיך להון מדונא לחדוא להדוא ומאבלא ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדוא ולשדרא דורון אינש לחבריה ומעיא דצדקתא מתנן דחשיבי: (כג) וקבילו עילוויהון כולהון יהודאין כחדא ית די שריאו למעבד וית די גזר כתב מרדכי בגינהון: (כד) ארום המן בר המדתא דמן יחוס דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדיתהון צבע פסא איהו הוא עדבא לשגושיהון ולהובדיהון: (כה) וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב ומיתניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה וצלבון יתיה וית בנוי על קיסא: (כו) בגין כן קרו ליומיא האלין פוריא על שום פיסא בגין כן גזרין ליה זמן שתא בשתא בגין כן דיפרסמון יומי ניסיא ופתגמי מגלתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהוידון ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האלין בגין כן דאתעביד בדון ניסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא דמטת להון: (כז) קימו וקבילו יהודאין קימא עלוידון ועלוי בניהון ועלוי כל דייריי דמתוספין עליהון ולא יעבד קימא די יהון עבדין ית תרין יומיא האלין למקרי ית מגלתא במכתב חשם עבראי בבית כנישתהון בחד עשר ותרי עסר ותלת עסר וארבע עסר ובחמשא עסר בגו פציחיא ולחיתא דפלכיא בקרויא כפום זמניהון: (כח) ויומיא האילין אתחיבו למהוי להון דכרנא ולאתעבדא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשרן בכל מלכא ומלכא דדיירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האלין לא יעברון מגו יהודאין ודכרנהון לא ישתיצי מבניהון: (כט) וכתבת אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי דיהודי ית כל מגלתא הדא וית תקפא דנסא לקימא ית אגרתא דפוריא הדא תניינותא: (ל) ושדר פטקין לות כל יהודאין למאה ועשרין ושבע פילכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא: (לא) לקימא ית יומי פוריא האלין באדר בתראה בזמן עבורא היכמה דקים עלידון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמא דקימו יהודאי על נפשהון ועל בניהון למהוידון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון: (לב) ועל מימר אסתר אתקימו פתגמי פוריא האלין ועל ידוי דמרדכי אתכתבת מגלתא בספקא: (א) ושוי מלכא אחשורוש פרגא על ארעא וחפרכי ימא: (ב) וכל עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות מרדכי די רביה מלכא הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי מדאי ופרסאי: (ג) מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גוברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה שמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד מדכרין ליה מודעזעין מניה הוא מרדכי דמי לכוכב נוגא דנהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפק בעדן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממלל שלמא לכל זרעיתיה:

חזק

אבן עזרא

היהודים. בעבור שחשבון שנותינו יותשב בסוף המחזור בשנת השמש רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שהיו הימים קרובים בערך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הולך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה הסמוך בניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש: (כג) וקבל. כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שתחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחילה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי. לעשות כן בכל שנה ושנה: (כד) כי המן בן המדתא. הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותה בכל שנה להודות השם אשר לו נתכנו עלילות: דגשות מ"ם להמם. לחסרון מ"ם הכפל: (כה) ובבאה לפני המלך. הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן נטלו הספרים הראשונים פירוש על כן השני: (כו) על כל דברי האגרת הזאת. מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו. בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע. באמצעות האזנים: (כז) הנלוים. הם הגרים: ולא יעבור. אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם. הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שמים רבות ציוו חכמינו ז"ל שלא יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה. פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם: (כח) והטעם והימים האלה נזכרים ונעשים. לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא ישתנו אדם כי אינו חייב מי שהוא במקום שלא היה שם יהודי בימי הנסים או במדינה חדשה: יסוף. יכלה כמו ימדו יסופו והם מהשניים כי תמלא בעלומו הלמ"ד והנה זאת הפרשה הגיד' שסמכו ישראל זאת המצוה ואחרי כך נסמוה על כן הולך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה: (כט) את כל תוקף. כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא: וטעם השנית. בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה: (ל) וטעם דברי שלום. שלא ימחו בעבור שמזנו מנות פורים: וטעם אמת. שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפי' שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתות מדבר וכל ישראל ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי שחכמינו ז"ל קבעו התענית יום המספד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בחמשי ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמרם בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי הנביא לא ציוה שיתענו כאשר אפרש במקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים: (לא) וטעם וזעקתם. להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית: (לב) ומלת האלה. שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר. בספרות הני"ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות ה' וספר הישר: (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ. שהיתה תחת מלכותו רק פסדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ובלאתה גבורתו אשר היות מרדכי לו למשנה: (ב) תקפו. כמו את כל תוקף: ופרשת. מגזרת כי לא פורש: המלך. כאחד בחשבון שאין דומה לו והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו בשלשה: (ג) ורצוי לרב אחיו. כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו. דילו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: וזרעו. הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יעמדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתפילה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדונינו והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

חסלת מגלת אסתר.

תרגום שני

על מגלת אסתר

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש חד מן עשר מלכין די מלכו ועתידין בעלמא ואילין אינון עשר מלכין. מלכותא קדמיתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. תנינא דנמרוד. תליתאה דפרעה מלכא דמצרים. רביעאה דישראל. חמישתא דנבוכדנצר מלכא דבבל. שתיתאה דאחשורוש. שביעאה דיון. תמינאה דרומי. תשיעאה דבן דויד משיחא. עשיריתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן ועל כל דיירי ארעא. כד מטת מלכות בבל לטובדא מן ארעא ושולטניה יעדון מיניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא מן ישוון עליהון למלכא וכד מית נבוכדנצר מלכא דבבל קם אויל מרודך בריה בתריה ולא הוו צבין אינשי מדינתיה למוקמיה עליהון ברם מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך לא הוה מדוריה עם אנשא ואיך מוקמין אנחנא יתך מלכא עלינן כבר מתפני אבוך נבוכדנצר ואתי עלנא וקטיל יתן. וכד שמע אויל מרודך ית פתגמי הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה. מתיב ואמר להון נבוכדנצר אבא מית ומריד מן עלמא ועד כען לית אתון מהימנין. מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך ארגיז ית ארעא כולה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות. מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשלן דפרזל ודנחש ורמא בעקבוי דנבוכדנצר אבוהי ונגד ואפיק יתיה מקבריה דהדרין מפרש עלוהי כתבא ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. וכד חזו אנשי מדינתא דעבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא קמו כולהון בחדוה רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגוונא טבא דמלכותא ויהבו ליה יקר סגיא ורבו יתירא. מתיב דניאל גברא דתחמדתא ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומי דנבוכדנצר אבוך לא נפק אסירא מן ביתיה לעלם דהדרין כתבא מפרש עליה אסיריו לא פתח ביתה. וכד אתחייבו סנאיהון דיהודאי אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר אבוך ואחריב ית ארעא דישראל ובזן ית קרתא ירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית עמא דישראל ואייתי יתהון לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודה ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות אבוי דבשמיא ואף נבוכדנצר אתגבר בלבביה ואמר לית מלך ושליט אלא אנא דהכא מפרש כתבא עלוהי אעלה על במתי עב אדמה לעליון: בהא שעתא עבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית יהויכין בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודא ונפקו עמיה כל אסיריא מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן כל משחנין טבין וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשח יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ואכל לחם תדירא קדמוי כל יומי חיוהי.

ודריוש מדאה קביל מלכותא הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה הוא אחשורוש דאמר למייתי חמרא מן מאה ועסרין ושבע מדינן למאה ועסרין ושבע מלכין דגניין קדמוי דישתי כל גבר וגבר מן חמר מדינתיה דלא יתנזק. הוא אחשורוש מלכא מעותא. הוא אחשורוש מלכא טפשא דאמר תבטל מלכותי ולא תבטל גזירתי. הוא אחשורוש דמתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיה הוא אחשורוש דאמר לאעלא ית ושתי מלכתא ערטילתא קדמוהי ולא עלתה הוא אחשורוש דביומוהי איזדבנוי דבית ישראל מגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרתם. הוא אחשורוש דאשתחרו ביומוהי אפוהי דבית ישראל כשולי קדירא. הוא אחשורוש דאמר למיתי ארזי מן לבנון ודהב מאופיר ולא מייתי. הוא אחשורוש דביומוי איתקיים על בית ישראל מה דכתיב בספר אורייתא דמשה בבקר תאמר מי יתן ערב. הוא אחשורוש חמשא כתיב בהון הוא ואיתקריין רשיען וחמשא כתיב בהון הוא ואתקריין צדיקיא אברם הוא אברהם. הוא אהרן ומשה. הוא משה ואהרן. הוא חזקיה. הוא עזרא. אלין חמשא צדיקין: וחמשא רשיען קדמאה נמרוד דכתיב ביה הוא היה גבור ציד. הוא עשו אבי אדום. הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא אחשורוש ועל דאמר ולא עבד אתקצרו יומוי ברם מלך מהודו ועד כוש מהודו דמערבא ועד כוש דמדינחא על מאה ועסרין ושבע מדינן הוא אחשורוש דקטל אתתיה מטול רחמוי הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הואן חדא לחדא אלא היך דהוה שליט בהודו וכוש דהון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן ואפרכיא די להון דכתיה את משפח דשלמה מלכא שליט בכולי עבר נהרא מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קריבין הויין חדא לחדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה די הוין קריבין הוה שליט על כולי עבר נהרא עלמא. ארבע הנון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין מן אומי עלמא ותרין מן ישראל. שלמה ואחאב מן ישראל. בשלמה כתיב כדאמרית. באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה. ונבוכדנצר ואחשורוש. אלא אחשורוש אתקצרת מלכותיה ולא הוה שליט אלא על מאה ועסרין ושבע מדינן ולמה זכה די שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן אלא אמר קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר דהיא מן בנת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין תיעול בת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועסרין ושבע מדינן: בימים ביומיא האנון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי אלא כורסיה דמלכא שלמה דאתקן יתיה חירם בר אתתא

ביאור

דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. פי' שמהרה יתגלה מלכותו עלינו: כד מטת מלכות וכו'. עיין בדניאל: ולא הוו צבין אנשי מדינתיה. פי' שלא היו רוצים בני מדינה להמליך עליהם מלך מפני שיראה שלא האמינו וסברו שיחזור ויעשה כמו שעשה אחר שבע שנים שהמית השרים שהמליכוהו ואמר אויל מרודך ועד עתה אינכם מאמינים שמת בתמיה וגם הוא מפני דאגה זו כשיצא מבית אסורים הוציא אביו מקברו והראה להם שמת וכדאיתא בסדר עולם ובדרז"ל: וכד חזו אנשי מדינתא דעבד רעות אבוי דבשמיא. פירוש כשראו שרי המדינה שאויל מרודך עשה רצון אביו שבשמים וגזירתו ע"י נבואת ישעיה ואתה השלכת וגו': גברא דתחמדתא. פירוש איש חמודות: דלא שם עלוי רעות אבוי כו'. קאי על יהויכין שלא עשה רצון השי"ת וק"ל: ובהא שעתא עבד אויל מרודך וכו'. פי' בעת ההיא עשה אויל מרודך רצון אביו וה"ג ולא גרסינן סבר רעות וכדפירש מהר"ד מה שפי' ע"ש ותבחור כטוב והישר בעיניך: ואסחי יתי'. פירוש ורחץ אותו: דגניין קדמוי. י"מ היושבים לפניו ובעבור שישיבתן היה על מטות נקט לשון גניין כמו דגנא אפרקדן ויותר נכון לפרש המשמשים בכבוד סופות המלכים ופאר תפארתם כי כן תרגום יונתן כחתן יכהן פאר כחתנא דמגל בגינוניה וכן נאצים נאלו תרגם טלליא גמירים וק"ל: חמר דלא יתנזק. הכי הוא בגמרא פ"ק דמגילה א"ר מלמד שהשקה לכל אחד ואחד מיין מדינתו פירוש הרגיל בו שלא יזיקהו: תבטל מלכותי וכו'. י"מ שקאי על המלכה ושתי שאמר לבטלה כלומר להרגה ולא יבטל גזירותי יש מפרשים שקאי על בית המקדש שבימיו כתבו שטנה שלא לבנותו ולא רצה לבטל גזירתו כדפירש רש"י בפסוק עד שלי המלכות וע"ש ויותר נכון היה לפרש אהשבות הגזירה אחרונה שצוה לבטל רבים מעמים מלכותו ולהשמידם מיהודים ושלא יבטל גזירתו האחרונה שצוה להנקם מאויביהם וק"ל: דקטל אתתיה מטול רחמוי. פי' מדכתיב ויאמר ממוכן זה המן וא"כ הרג אשתו ושתי מפני אוהבו עצת המן וא"כ הרג את המן מחמת אשתו אסתר המלכה וכן הוא במדרש וק"ל: חירם בר אתתא ארמלתא. כך היא הגירסא הנכונה

אתתא ארמלתא דצור בחכמא רבא. הוא שלמה מלכא רבא דאמליך יתיה קודשא בריך הוא מסוף עלמא ועד סופיה בחר יי ביה עד לא אתיליד ממעי אמיה רחים יתיה גלא ליה רזין טמירין ואחוי ליה סתרין עמיקין. דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות לבא מן בראשית. הוא הוה מסתכל בבעלי דינא כד הוו אתין לסדין קדמוי ועד אנון לא יכילין למללא קדמוי מילין דשקרא מן קדם דהוה ידע בין זכאה ובין חייבא. ודא הדרא אשתפיך עלוהי וכתרא דמלכותא אתיהיב ברישיה חינא וחסדא אלביש יתיה כמא דאלביש לדוד אבוי. כל יומין עבר כבר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו ליה מטול דהוה רחים למלך עלמא יי צבאות דהכדין כתבא מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. שלמה הוו קרון ליה מטול שלמא דהוה ביומוי דהכן כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח. בן הוו קרין ליה משום דהוה בני ית מקדשא דיי צבאות דהכדין כתיב בנה בניתי בית זבול לך. איתיאל הוו קרון ליה משום דהימר אלהא הוה בסעדיה דהכן כתיב ויחכם מכל האדם. יקא הוו קרין ליה דהוה רב ושליט על כל מלכי ארעא מדינחא ומערבא דהכן כתיב ושלמה ישב על כסא דוד אביו. כל מלכיא דחילו מניה כחדא אומיא ולישניא ליה ישתמעון שדין ופגעין חיוין ורוחין בישין אתמסרו בידיה מסן הוו מסקין ליה כל נוני ימא ועופי שמיא כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתין לבי טבחא למתנכסא מנהון לשירות שלמה עתיר ותקיף וקנא נכסין כספא ודהבא סגין לחדא. פשר מתלין ומחוי טמירין ומהודע חזין דלית להון סוף. סנאוי ובעלי דבבוי הוין רחמוי וכל מלכותא ישתמעון ליה. קמו כולהום למחמי אפוהי ומתחמדין למשמע ממלל דעתיה. רמא ומנטלא רומם יתיה בדיל עבדיה דוד אבוי. שמיה מהלך בגו מלכותא וגבורתיה בגו חכימין תמים וקשוט. סטי מן ביש ידע ברזי שמיא וחכים אלהא תקפת מלכותיה מן כל מלכותא ומוכלנותיה מכל בני מחול. שמעו שמעיה וממלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה רחימו יתיה כל מלכיא אתרעדן מניה כל שלטוניא קריבו ליה בניהון ובנתיהון למהוי עבדין ואמהן רהטין קדמוי צבין למתב קדמוי ומתחמדין למשמע מילי פומיה וחוכמתיה כד פתח פומיה למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דעתידין אנון די עלון (ס"א די צלון) קדמוי ופקדין יבסרון כל כרביהון וסנאין אנון אתרידהון ומדינתהון ואתין למשמע מילי חוכמתא ונעימת פומיה איך מאחא דיהיב (ס"א מודה ויהיב) תושבחתא למרי מלכין מפתח פומיה בחצוצרתא מרומם ומשבח למלכא. רמא ליה אתיהיב מפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינת לבא ידע ושמע מילי עופא כחדא בעירא וחיות ברא טבין ואיילין רהטין קדמוי ארין ותמרין אחידו זינא חכים בלישניה מן כל אומיא כחדא סבר כל מתיבתא ועין מניה כל מלכיא וכל מלכותא רתיתא אחידו כל שלטוניא ולית אתיהיב כליל ריש דנצחין ורמא שעבוד על כל אנשא הוא הות ריש כל מלכיא. ומלכותא לקבל חברתה לא נשא זינא כל מלכיא אתרעדו מניה וכל מדינן גלה ליה. רזין וידע כל רזי בני אנשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמילות חסדא מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין למהוי מלכא ואף הוא זכי לעלמא דאתי הוא שלמה מלכא דעבד כורסיה רבא דמלכותא חפי יתיה דהבא טבא דאופיר מקובע באבני בורלא ומשקע באבני ציצא ושישא ומקובען ביה זמרגדין וכדכודין ובורלין ומרגליין וכל מנין טבין לכל מלך לא אתעביד כותיה וכל מלכותא לא יכלין למתקנא כורסיא דדמי ליה ודין הוא עובדא דכורסיא קיימין עלוי תרין עסר אריון דדהבא ולקבלהון תרין עסר נשריא דדהבא אריא לקבל נשרא ונשרא לקבל אריא מכוונין אלין לקבל אלין ידא דאריא דדהבא דימיניה לקבל גפיה נשרא דדהבא דשמליה וגפי נשרא די דהבא דשמליה לקביל ידא אריא די דהבא דימינא ומכום ארין שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין וריש סגלגל הוה לכורסיא מלעיל אתר בית מותביה דמלכא וליה שתא דרגין דהכין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא וכן על דרגא קדמיתא רביע תורא די דהבא ולקיבליה רביע אריא די דהבא. ועל דרגא תנינא רביע דיבא די דהבא. ולקיבליה רביע אמרא די דהבא. ועל דרגא תליתאי רביע נשרא די דהבא. ולקיבליה אינקא די דהבא. ועל דרגא רביעא רביע נשרא די דהבא ולקיבליה רביע טווסא די דהבא. ועל דרגא חמישתא רביע שונרא די דהבא ולקיבליה רביע תרנגולא דדהבא. ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא דדהבא ולקיבליה יונה די דהבא. ועל ריש כורסיא קיימא יונה די דהבא אחידא בר נצא בידיה ואף כדין עתידין כל אומיא ולישניא יתמסרון. בידא מלכא משיחא ובית ישראל. ועיל מריש כורסיא קיימא מנרתא די דהבא מתקנא בתיקונהא. ובבוציניהא ובחזורהא ובצביתהא ובמחתיתהא וכלידהא ובשושנהא וקיימין לקביל סטרא דמנרתא שבעה קנין דמנרתא די דהבא דציירין עלה שבעת אבהת עלמא אלין שמהתהון אדם קדמאה נח ושם רבא אברהם יצחק ויעקב. ואיוב בינייהם. ולקביל סטרא תניינא דמנרתא קיימין קנין אוחרנין דציירין עליהון שבעא חסידי עלמא ואלין שמהתהון לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד. וחור (ס"א וחגי) נבייא ביניהון ועל רישי מנרתא קביע כדנא דהבא דמליא משחא זיתא דכיא דמינה מדלקא דלקא לבית מקדשא ותחות מינה קביעא אגנתא רבתא די דהבא דמליא משחא זיתא דכיא דמקריבין מניה משחא לבוצינא דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא רבתא דציירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופינחס ובגו שבלין די דהבא נפקין תרין צנתרין דדהבה דציירין עלידהון תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין סותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן רישי כורסיה קביעין שבעין כורסון די דהבא די עלידהון יתבין שבעין סנהדרין דיינין דינא קדם מלכא שלמה ותרתין בנת ימא יתבין מן תרתין אודנוי דמלכא שלמה דלא יזדעזע. ועיל מרישי כורסיא קביעין ביה עסרין וארבעה גפנין די דהבא דעבדין טללא למלכא שלמה וכד בעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הוא צבי כורסיא במוכנוי אזל תחותוי ומשים ית רגליה על דרגא קדמיתא תורא די דהבא פשיט יתיה על דרגא תניינא ומן תניינא לתליתאה ומתליתיתא לרביעתא ומרביעתא לחמישתא

ביאור

הכוונה כי הוא היה האומן אשר בנה הבית ולא המלך חירם מן צור שלא מצינו בו יותר שאלה לו לבנין ב"ה הוא כך: עד דלא אתיליד ממעי אמיה רחים יתיה. פירוש עד שלא נולד כבר אהבו הקב"ה כאשר אהבתו כמו שנתנבא נתן הנביא והקימותי והכינותי ממלכתו וגו'. וזו הכוונה על שלמה כאמרה ועדיין לא היה והענין הוא משל למלך שמצא שדה נאה וקלסה ושמחה ואמר זה לבני לראשו ועדיין אין הבן בעולם וכו'. כדאיתא בספר הבהיר והובא בספר הפרדס שער מעוט הירח פ"ג ע"ש כי הן הדברים עתיקים ולו נאה המלוכה: ובינות לבא מראשית וכו'. פירש מהר"ד שנתן חכמה להבין במעשה בראשית כו'. גם אפשר לומר שהיה יודע כל התורה מן בראשית עד לעיני כל ישראל אותיות לב זהו בינות לבא וק"ל: כבר תלת עשרין שנין. כן הגירסא בספר ישן ומבואר מעצמו: יקא הוו קרין ליה. כמו ולו יקהת עמים לשון אסיפה וקיבוץ: רמא ומנטלא רומם יתיה. פי' כך ונשא הוא הש"ת רוממהו כי תרגום של נשא מנטלא: סטי מן ביש ידע ברזי שמיא. פירוש היה סר מרע ויודע בסתרי השמים: דעתידים וכו'. י"מ כל העשירים וי"מ כל המוכנים ועתידים לבא לפניו. ולגירסא דילנן קדמוי פירושו שעתידים לבקש ולשכן לפניו: יבסרון כל כרביהון. פי' יבזון ויתאסון כי כן תרגום של דבר ה' בזה בסר וק"ל: איך מאחה וכו'. עיין במהר"ד שפירש מה שפי' ויותר נכון גירסתינו מודה ויהיב וכו'. מאחה יש ליישב ולפרש כעיסת פיו ששמה ונותן שבחות להש"י מלשון כאס כאס: וחזו. שמחים כשהתחיל לדבר בדברי חכמה ושמחה היה נעים כקול שעוגבות: סבר כל מתיבתא. פי' שהבין והשכיל לכל ישיבות חכמות: אבני בורלא. פי' שוהם: אבני ציצא. פי' אבנים המתנוצצים: ריש סגלגל לכורסיה. פירוש ראש עגול בכסא לשון גמרא דשבת ראשו סגלגלין. זמרגדין: נפך. כדכודין. תרגליום: וכל מאנין טבין. כמו מיני אבנים טובות: תרין עסר. כנגד שנים עשר שבטי יה: דיבא. פי' דוב: אינקא. הוא גמל לשון גמרא פרק במה בהמה ובפתיחתא דאיכה אינקא חד וכו': טווסא. הוא מן עוף הידוע. וכל אלו חיות ועופות דחשיב זה כנגד זה הם בטבע שונאים זה אל זה ושלמה בחכמתו הרמה השלימם כמו שיהיה לעתיד לימות המשיח דכתיב וגר זאב עם כבש וכו': בר נצא. שהוא עוף הנקרא נץ: ויונה די דהבא. רמז לישראל ונץ הוא עוף הדורס והכל רמזים וסודות ולכן היו ע"ב נשרים כדלעיל. כי הכסא מרמז לדברים עליונים רוחניים: בחזורהא. פירוש כפתורים: ובצביותיה. מלקחים: וכלידהא. גביעים: כדנא דדהבא כו'. פי' כדה שמלאה שמן. ואין צריך להגיה כמהר"ד: צנתרים. כמו קנים של זהב: במוכנוי אזל. פי' בגלגל בגמרא דיומא דף ל"ז אף הוא עשה

ומחמשיתא לשתיתיתא ומשתיתא עד דנחתין גשרין וחמשין ית מלכא שלמה
ומסקין ומותבין יתיה על ריש כורסיא ותנינא דכספא חד בסוכני וכד שמעו
מלכיא ית שמעיה דכורסא דמלכותא שלמה אתכנשון כולהון ואתון כחדא
ואשתחוו קדמוי ואמרין לכל מלכיא לא אתעביד היך כורסא חדא וכל
אומה ואומה לא יכלין למתקנא כוותיה וכד חזו מלכיא שבחיה דכורסיא
נחתו ושבחו למן די ברא עלמא כוליה וכד הוה סליק מלכא שלמה ויתיב
על כורסיה דמלכותא הוה חד נישרא רבא ונסיב כתרא דמלכותא ויתיהיב
ית כתרא ברישיה ומן בתר כן הוה תנינא רבא מפקע בסנגנון ותהן אריון
ונישרין סלקין בסנגנון ומטלין על רישיה מלכא שלמה ויונה די דהבא הוה
נחתא מן עמודא ופתחת ארונא ונסבה ספרא דאורייתא ויהבא ליה בידוי
דמלכא שלמה למקימה מה דאמר משה והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו
ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה הוא
ובנוי בגו ישראל: וכד אתא כהנא רבא למשאל שלמא דמלכא שלמה
וכל סביא הוו יתבין מן ימינא דכורסיה ומן שמליה והיינין דינא דעמא וכד
הוו עיילין סהדיא די מסהדין שקריא קדם מלכא שלמה הוו מנגנין פקעין
גלגליא חזרין תורין געיין אריותא נהמין דובין חטפין אמרין פעיין נמרין בעיין
אנקין מבכין שוגרין מיימין טווסין מילין תרנגלין מקרקרין בני נצן מחטפין
צפורין מילין למחטוף לבהון דסהדיא דלא יסהדון סהדותא דשקרא והיין
סהדיא אמרין בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא ואילא (ס"א ואי לא כצ"ל
שני תיבות) בגינן עלמא מתעקר הן אריותא וחלין בוסמין בססקיה דמלכא
שלמה למיתב על כורסיה. דמלכותא והיך כורסיא דמלכא שלמה לא הוה
לכל מלכיא. וכד איתחייבו סנאיהון דישראל איתנבר וסליק עליהון נבוכדנצר
רשיעא מלכא דבבל אחריב ית ארעא דישראל בז יהיב ית קרתא דירושלם
ואגלי ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית בית ישראל ואייתי יתהון לדבלה
די בארע חמת ואגלי עמהון ית כורסיא דמלכא שלמה וכד בעי מלכא
נבוכדנצר רשיעא דיסק ויתיב עלוי לא הוה ידע די בסנגנון הוו סלקין ליה
אמרים ית ריגליה על דרגא קדמא ואריא דדהבא פשיט ית אישתיה דימינא
ומחא יתיה על איסתיה דשמאליה והוה מחגיד מיניה עד יום מותיה. ומבתר
נבוכדנצר מלכא דבבל אתא אלכסנדרוס מוקדון ושבא ית כורסיא דשלמה
מלכא ואוביל יתיה למצרים וכד חזא יתיה שישק מלכא דמצרים ית שבחיה
דכורסיה דהוה משובח מן כל כורסי דמלכיא הוה מתחמיד דיסק ויתיב
עלוהי ולא הוה ידע די בסנגנין סלקין ליה אמרים ית ריגליה על דרגא
קדמאה ואריא די דהבא פשט אישתיה דימינא ומחא יתיה על אישתיה
דשמאלא והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום מותיה. וכד אתא אנטיפוניס בר
אנטיוכוס מלכא וסליק על ארעא דמצרים ואחריב יתה ושבא ית כורסיה
מלכא שלמה ואייתי יתה בתמינן ואישתמטת ברעיה דכורסיה בשושילתא
די דהבא ואייתי כל אומני דעלמא וכל קינייא למתקנא ית ברעיה דכורסיה
ולא יכילו למיתקנא יתיה עד יומא הדין. וכד בטילת מלכותיה וקם כורש
פרסאה בתרוהי ובזכות די איתעסק בבית מקדשא וזכה דיסוק ויתיב על
דהוא כורסיא דמלכא שלמה דכוותיה לא הות לכולהון מלכיא: בשנת

בשנת תלת למלכותיה דנבוכדנצר הוו בית ישראל בכיין מתאנחין ומתמחין
ואמרין וי לן אתנבר עלן שנאה בז ית ארעא אחריב ית מדינתן בגלותא אגלי
יתן ודלא כשר עבד בן. סבינא בשושילתא אסר ודברינן בגלותא אגלי
עולמתן בחרבא קטיל ושלינן אוביל בשביא כליל דתושבחן אתנסיב מינן
וכד קמו מלכיא דבית דוד דאינון מלכו עלמא כוליה ומן בתר דוד קם
שלמה בריה ואמליך יתיה קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עופי שמיא
ועל ריחשא דארעא ועל שדין ועל רוחין ועל לילין והוה ידע ממלל כולהון
ואנון ידעין במלליה דהכדין כתיב וידבר על העצים. וכד שפר לביה
דמלכא שלמה בחמרא שדר חמן לכל מלכיא מדינחא ומערבא דהוו סמיכין
ליה לארעא דישראל ואנני יתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה. ותוב כד
שפיר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר למעלא נבלין וצילצלין ותופין
וכינרין דהוה מזמר בהון דוד אבוי. ותוב כד שפר לביה דמלכא שלמה
בחמריה אמר לאיתיא חיות ברא ועוף שמיא וריחשא דארעא ושידין ורוחין
ולילין למרקדא קדמוי למחזי רבותיה לכל מלכיא דגנין קדמוי וסופרין
דמלכא קרין יתון בשמהתהון וכולון מתכנשין ואתין לותיה בדלא אסירין
ובדלא זקיקין ובדלא אנש דדבר יתהון בההיא שעתא אתבעי תרנגלא ברא
ביני עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא דאייתי יתיה ברוגזא ובעא
למחבלא יתיה מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא שלמה ואמר ליה שמע
מרי מלכא דארעא אצית באודנך ושמע פתגמי הלא תלת ירחין די הבית
עיטא בלבי ומלכין קשישין עם מילתי מוזני לא אכלית ומוי לא שתיתי ומן
קדם דחזיית ושייטית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא מדינתא או שליטתא
דלא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית מדינתא חדא כרכא
דקיטור שמהא בארעא מדינחא עפרא יקיר מן דהבא וכספא כזביל בשוקין
ואילנין מן בראשית תמן נציבין. ומגינתא דעדן אנון שתין מיא אית תמן
אוכלוסין סגיאין כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן גינתא דעדן למיקום
בקרבא לית הינון ידעין למסחי בקושטא לא יכלין ברם בקושטא חמיתיה
אתתא חדא שליטא בכולהון ושמה מלכת שבא כען אין שפר עלך מרי
מלכא איסר חרצי היך גיברא ואיקום ואזיל לכרכא דקיטור למדינת שבא
מלכיהון בשושילתא איסר ושולטניהון בכבלין דפרזל ואייתי יתון לות מרי
מלכא ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקריין ספרי דמלכא וכתבו אגרתא
וקטרו ית אגרתא בגפיה דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרומא וצניף
צניפא והוה נצח ופרח ביני עופיא ופרחו בתריה. ואזלו לכרכא דקיטור
למדינת שבא והוה לעידן צפרא נפקת מלכת שבא למסגיד ליפא ואחשיכו
עופיא ית שימשא ורמת ידה על לבושא ובזעת יתהון והות תמיהא ומתמהא
(וכד תמהת) נחת לותה תרנגול ברא וחזת והא איגרתא קטירת בגפיה.
שרת וקרת יתיה ומה הוה כתיב בגווה. מני מלכא שלמה שלם ליכי שלם
לרבנייכי די את ידעת דאמליך יתי קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל
עוף שמיא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין וכל מלכיא דמדינחא ומערבא
דרומא וציפונא אתין ושאלין בשלומי. כען אין תצביין ותיתין ותשאלין
בשלמי יקר סגיא אנא עביד לך מן כל מלכיא דגנין קדמי ואין לא תצביין
ולא

ביאור

מוכנה לכיור ומפרש דנמרא מוכנה גלגלא וכן היה תחת הים דגלגל
ומפרש ואזיל למה היה הים: מפקע בסנגנון. פירוש מתגלגל בסכמה
וכן הוא בערוך מגינון בדכך עצמה וי"מ במשקולות היה התכין מסבב
ועולה ויורד כענין המורה שעות העשוי על פי משקולות בסכמה גדולה
והו מנגנין פקעין הגלגלים שנעשו בסכמה מתגלגלים: גלגליא חוזרים.
פי' כשהיו המעלות סובבים היו הגלגלים חוזרים: תורין געיין כצ"ל.
ופי' נפיין ידוע וכן אצל כל אסד ואסד לפי ענייני הרמת קול וצעקה
הוא וק"ל: ואילא. כבר הגהנו להיות שני מלות ואי לא נכון הוא נראה
פירושו כמו אבל שנמקרא וק"ל שהוא אמת וקשוט: אישמיה. כנ"ל
והוא לשון אסמא דסף מדוכתיה וכן פדא דלא אסמא דדבא בתרא
ופירושו ירכה וק"ל: בשושילתא דדהבא. כמו בשלשלאות של זהב וכן
לקמן בפסוק בסכת: אומני קנייא. פי' נורפים וכן כמלא בתרגום ראשון
גבי המן פסוק ותאמר לו זרש ועי"ש: אתנבר עלן. כך מלאתי בכתב
ימן: ודלא כשר עבד בן סבינא בשושילתא. כנ"ל פירוש לא כהוגן
עשה במה שהזקים הוליך בשלשלאות: וכד קמו. פי' ובזמן שהפסיל
מלכות בית דוד: ואנני יתהון בגו טרכונא. פי' והושיבם בהיכל המלך
וכן תרגום אונקלוס הפל אגנוז פ"ש: בדלא זקיקין. פירוש דלא
אונם ותפיסות וזהו בדלא אסירין ולא מי שהכניסם רק מעלמם:
למחבלא יתיה. פי' שרלה להוכים לייסרו ולהענישו: מלכין קשישין.
פירוש עלות יערוה עם דברי: וכספא כזביל בשווקים. פירוש כסף
בשווקים כזבל כמלא שכים ואפילו העפר יותר חשוב מן זהב טוב:
למיסחי בקושטא לא יכלין. י"מ ונורסים בקשתא ופי' שאינם יכולים
להכות בקשת ומביאין ראיה מהערוך והמקור משנה דכלים פכ"א
בקשטניות שפירושו כמין קשת ויותר נראה פירושו שקאי אדלעיל למיקם
בקרבא ליה היכון ידעין למימחי פירוש שאין ביכולתם לערוך מלחמה
וקל' להכות' בקושטא באמת שכן הוא וק"ל: וי"מ למסחי. לשון מי שיש
בידו למחות ואינו מוחה והכל אחד: צנף צניפא. פי' שהם בין העופות
ונלחם סיפופו עמו: למיסגד ליפא. ובס"י מגואחי לזמא ונכון בעיני
שר"ל לשמש ואור היום הלכה ולאחה חושך: ורמא ידת על לבושא
ובזעת יתהון. פירוש שהכרה ידיה כדרך המלטער ועל כן קרעה בגדיה
והיתה מתמהת על השינוי והחשך ובתוך התמיהא ירד אליה התרנגול
וק"ל: שרת וקרת וכו'. פירוש התירה ופתחה הכתב והיתה קוראת
אותו: אין תצביין ותתון. פירוש אם תרלי ותבואי וכדלעיל בפסוק
ראשון לא הוו לבין והוא ידוע: דגנין. כבר פירשנו: תוב תנויית
הכת

ולא תיתין ולא תשאלין בשלומי אשדר עליכי מלכין ולגיונין ופרשין ואין תימרין מה מלכין ולגיונין ופרשין אית ליה למלכא שלמה. חיות ברא אנון מלכין ולגיונין ופרשין ואין תמרין מה פרשין עופי שמיא אנון פרשין חיילי אנון רוחין ושידין ולילין אנון לגיונין דחנקין יתכון על ערסתיכון בגו בתיכון חיות ברא קטלין יתכון בחקלא עופי שמיא אכלין ית בסרכון מנכון. וכד שמעת מלכא שבא ית פתגמי אגרתא תוב תנית רמת ידה על לבושא ובזעת יתון שלחת וקרת לסביא ולרברבניא ואמרת להון לא ידעתון מה שלח לי מלכא שלמה. מתיבין ואמרין לית אנחנא ידעין למלכא שלמה ולא חשבין ית מלכותיה. והיא לא אתרחיצת ולא שמעת מלידהון ושלחת וקרת לכל ספני ימא ואטעינת יתון אשכרין ומרגלין ואבני טבין ושדרת ליה שיתא אלפי טלין וטלייתא וכולהון בני שתא חדא וכולהון בני ירחא חד וכולהון בני יומא חד וכולהון בני שעה חד וכולהון בני קומא חדא וכולהון בני קציצא חדא וכולהון לבושין לבושא ארגוונא וכתבת אגרתא ושדרת ליה למלכא שלמה בידיהון מן כרכא דקיטור לארעא דישראל מהלך שבע שנין כען בצלותך בבעותך דאבעי מן קדמך איתי לותך לסוף תלת שנין והוה לסוף תלת שנין אתת מלכא שבא לות מלכא שלמה וכד שמע מלכא שלמה דאתת מלכא שבא אפיק לותה ית בניהו בר יהוידע דדמי לשפרפרא דנפיק בעדן צפרא ודמי לכוכב נוגהא דמנהיר וקאים ביני כוכביא ודמי לשושנה דקאים על פרצידי דמיא וכד חזת מלכא שבא ית בניהו בר יהוידע אתרכינת מן רכובתא. מתיב בניהו בר יהוידע ואמר לה למה אתרכינת מן רכובך מתיבה ואמרה ליה לית את מלכא שלמה. מתיב ואמר לה לית אנא מלכא שלמה אלא חד מן משמשיא דקיימין קדמוי ומיד אהדרא אפאה לאחורה ומתלת מתלא לרברבניא אי לא חזי לכון אריא אתון חזון מרבעותיה ואין לא חזיתון מלכא שלמה אתון חזון שפר דגבר דקאים קדמוי ואייתי יתה בניהו בר יהוידע לקדם מלכא וכד שמע מלכא דאתת לותיה קם ואזל ויתב בבית זוגיתא וכד חזת מלכא שבא דמלכא בבית זוגיתא יתיב מחשבא בלבה ואמרה דמלכא במיא יתיב וחליות חילותה דתעבר וחזא לה סערא ברגלה. מתיב מלכא ואמר לה שופרך שופרא דנשי וסערך סער דגברא וסער לגברא שפר ולאתתא גנאי. מתיבה מלכת שבא ואמרה ליה מרי מלכא אמתיל לך תלתא מתלין דאין תפשר יתהון לי ידעית אנא דגבר חכים את. ואי לא. את כשאר בני אנשא. מתיבה ואמרה ליה מהו גרגירין דעא דדולין דפרזל דדלו אבנא ומשקן מיא. מתיב ואמר לה גובתא דכוחלא. מתיבה ואמרה ליה מהו עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית. מתיב ואמר לה נפטא. מתיבה ואמרה ליה מהו ארקלין אזיל בריש כולהון ותוה צוחא רבא ומרירא רישיה באנפין. שבח לחורין גנאי למסכינין שבח למתים גנאי לחיין חדוי לציפורין נסים לנונין מתיב ואמר לה כיתנא. מתיבה ואמרה ליה לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי אשריך ואשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ואעיל יתה בגו מרכונא בבית מלכותא וכד חזת מלכת שבא רבותיה ויקריה (דמלכא שלמה) יהבת שבחא למאן די ברא יתיה ואמרת יהי יי אלהך ברוך דאתרעי בך למתב יתך על כורסי דמלכותא למעבד צדקתא ודינא ויהבת למלכא דהבא וכספא טבא (סגי לחדא) ויהב לה מלכא כל מה דצבת. ומלכי מערבא ומדינחא ציפונא ודרומא כד שמעו שמעיה כולהון כחדא מזדעזעין ואתון מן אתרידהון בנכסין רב וברבו רבא ובדהב ובכסף ובאבניא טבן ומרגלין. וכד אתחייבו סנאיהון דישראל הוה ירמיה נביא מתנבא נבואה סגיאין עליהון ולא מקבלין מניה אלהן שבישת יתיה רוחא דקודשא ואובילת יתיה לארעא שבט בנימין דהכין כתיב ויצא ירמיה מירושלים ללכת ארץ בנימין ואיך דהוה ירמיה נביא בגו ירושלם הוה בעי רחמי מן קדם אבוי דבשמיא ולא אתמסירת קרתא ירושלם בידיהון דכשדאי ולא אחריבון יתה אלא איך ירמיה הוה בארע שבט בנימין אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר מלכא דבבל ואחריב ית ארעא דישראל בזז ית קרתא דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנורא ועד נבוכדנצר רשיעא יתיב באנטוכיא רבלתא שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית שורי דקרתא ירושלם וכד אתא ירמיה נביא וחזא ית קרתא ירושלם דאתחריב וחילוותא דכשדאי סחרין לה הוה ירמיה נביא צוח בקלא רמא ובכי בכיא רבא ומרירא מתיב וכן אמר פתיתני יי ואפת שבשתני יי ואשתבשית תקיפתא יתי ויכילתא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל דאתכבישת קרתא ירושלם כניש כל חילוותא דכשדאי ואתא וקם על בית מקדשא ומניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משיריתיה דסנחריב כד אשתלח עליהון מלאכיא מן מרומא וקטל בהון תמני עשר רברבנוי וחמשא אלפין פלשין ולא אשתאיר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי. ונפקת תוב בת קלא ואמרת ליה נבוכדנצר מלכא דבבל קום איזיל ותוב לדבלה בארע חמת קלקל בחצים שאל בתרפים. שרא גירא למערבא ההדר ונפל לגו ירושלם שרא גירא למדינחא ההדר ונפל לגו ירושלם שרא גירא לקרתא חייבתא דתתעקר בעגלא מן עלמא ההדר ונפל לגו ירושלם קם ושדר רברבנוי על ירושלם ומה שמהתהון נרגל שראצר שמגר נבושר סכים רב סרים רב מג. וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא. מתיב וכן אמר אנת הוא אלהא רבא דארגישתין ואיתיתין על קרתך ועל היכלך. וכד חזא פיתחא דבית מקדשא דעמא מסאבא קיימין לקבליה

ביאור

רמת ידא. כצ"ל. ופירושו טוב שנית הרימה ידה כי גם כבר בראשונה עשתה כן: לא אתרחיצת. פי' לא בטחה בדבריהם כי ידעה האמת: אשכרין. מהר"ד פירש מיני ארז ויהיה מלשון גמרא דיומא שני גוזלות של אשכרוע ופי' של ברוש ולפ"ז הוה א"ל כמין אשכרועין ויותר נכון לפרשו לשון מנחה כמו שבא וסבא אשכר יקריבו: ובני טבין. כ"מ. בכתיבת יד כוסן וא"ל לדוסקים כמ"ש מהר"ר מה שפירש: טלין וטלייתא. פירוש נערים ונערות: בבי קציצא חדא. י"מ על שם שראויים לצאת בשעה אחת והיה מלשון קליטת אילנות וי"מ במזל אחד ויותר נכון לפי הענין לפרש מלשון קצבה ומדה כלומר זמן ושעה אחת קצובה לשון וק"ל: בצלותך ובבעותך דאבעי. פירוש שלכך אמהר בואי לשלשה שנים בשביל התפלה ובקשת החכמה שאשאל: אפיק לותה ית בניהו וכו'. דדמי לשפרפרא. פירוש שלח לנגדה את אחד השרים דהיינו בניהו בר יהוידע הדומה בהוד יופיו לעמוד השחר והוא לשון פסוק בדניאל ו' בשפרפרא יקום וק"ל: פרצידי דמיא. כצ"ל ולפ"ז הוא מלשון פרצודי דתותי קלא ופירוש פרי. ולפי הגירסא שלידי יותר נכון והוא כמו על אפיקי מים כי תרגום של אפיקי פצידי ועיין בערוך בערכו: אתרכינת. פירוש ירדה והשתחוה: מרבעותיה. מהר"ד פירש מלשון רביעה ושכיבה ולפי הענין אם לא ראיתם האחרים יכולים לידע ולהשיג ענינו ומהותו ממקום ששכב ר"ל מהיות אחד ממשרתיו מאז ניכר ליזור אחריו ורמזו של המלך בעצמו ויותר נכון לפרש מרבעותיה על הבנים וילדיו שגידל: בבי זוגיתא. פי' שראתה את שלמה המלך יושב בבית העשוי מזכוכית לבנה והיה נראה לה כאילו המלך יושב במים: וחליות חילותה. פירוש שהבנים בגדים לשון שלוון המוכר אצל מומין שפירושו מתעסק וכן התעסקות בגדים: גרגרוי דעאן. ל"א ריש גרגותא בשר של עץ: ודוולין דפרזל. פירוש דלי של ברזל דדלו אבנא ומשקא מיא ופתרונו גובתא דכוחלא פירוש שפופרת של קנה שנותנים בו הכחול שכוחלין בו העינים ופי' שהכף שלוקחין הכחול הוא של ברזל והכחול הוא קשה כאבן: ומשקה מים. פירוש מוצא מים משפיע כמין מים כדאיתא בגמרא ולשדיה בגובתא ופירוש קנה שליל: ומאכלו עפר וגו'. פירוש שילא משפיכת הקרקע ונשפך כמים שהוא כמין משקה הנשפך ככוס פי ומביט לבית כדאיתא בגמרא פרק במה מדליקין נפט משני שהוא נפט ופירש"י מדבק בכותלי הבית וק"ל: ארקלין. כתב המתורגם שאינו יודע לפי שאינו שכם כשלמה ומלאתי פירושו רוס ספרה: שבח לחורין. לשרים: גנאי למסכנין. לעניים ולפי הענין שמהפשתן עושים בגדי שש שהוא מלבושי שרים כדפירש"י פרשת מקץ: וגנאי לעניים. לבושי בגדי שש: שבח למתים. שעושין תכריכין שטובים למתים: גנאי לחיין. שמפשתן עושין חבלים לאסור בני אדם: חדיי לצפורין. שהוא שמחה לעופות שאוכלי' זרע פשתן: ונסים לנונין. פירוש נער לדגים שמהפשתן עושין רשתות ופחים ללכוד: מרכונא. כבר פירשנו שהיא היכל ופלטין: שבישתא. פירוש פתח והתיל אותו הכוס וכו': באנטוכי רבלתה. כדאיתא בחלק רבלתה זו אנטוכיא: ותרעי. פירוש ושבר החומות: תקיפתא יתיה ויכילתא. כלומר שירמיה אמר כלפי מעלה במה שפיתתני ויכלת כמו ועם האנשים ותוכל: ומניד. שהיה מנענע בראשו: ומוביל ומייתי. מוליך ומביא מקודם שהיה יודע מה יהיה באחריתו: קלקל בחצים וגו'

לקיבליה סתם נפשיה ולא צבא למפתחא ואתון כל חילותא דכשדאי ואייתין עמהון יתלת מאה ושיתין נפלין טעינין נרגין די פרזל ובלעת אינון פנותא (כתי"ק פרותא) ברייאתא דבית מקדשא. ועד כען לא יהבין נפשתהון לאיתפתחא עד דאתא פרניטוס ונכס חזירא וזרק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאיסתאיב פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על עזרתא דזכריה בר יהוידע כהנא רבא וחמא נבוכדנצר לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסביא דישראל ואמר להון דמא הדין דמן גברא הוא. מתיבין ואמרין ליה נבייא חד הוה ביננא והוה מוכח לן ולא קבילנא מיניה וקיימנא וקטלנא יתיה בבית מקדשא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין אמר לון זילו ואייתו לי ארבעת אלפי כהני בחירי ונכס יתהון עלוי דההוא דמא עד כען לא איתבלע בארעא עד דנזיף ביה נבוכדנצר. ואמר ליה כולא אומתך תהרוב עלך ובתר אתבלע. וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו לבש ית מעיליה ואתקין באיסוריה ונסיב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא דהיכלא. עני וכן אמר יהיב ביתא ומשלם למרי תמריא לא הוינא ביה. ורמא נפשיה לגו נורא ויקר וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דליק בנורא. אף אינון נסיבו ית גבליהון וית כינוריהון וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו. וכד בעא נבוכדנצר למיעל לבית קדש קודשיא איסתתימו תרעי היכלא ולא מתרחין נפשיהון עד די נפקת בת קלא משמי מרומא. ואמרת ליה פתח לבנון דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא מסאבא לבית קדש קודשיא (וחזא) שבחיה דמלך כל עלמיא יי צבאות. וחזא ית מאני קודשיא (דאשתמשו בהון כהניא ומלכיא דבית דוד) דאתבלעו מן קדמוי והוו רוגזא רבא ונפק מן תמן בר מבהל וקטל קטלא רבא ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשילשלן דפרזל ואוביל יתהון ערטילאין כד טעינין על צואריהון חלא. וירמיה נבייא אזל עמהון. עד דמטא קברי אבהתא ותנח ובכא ועני וכן אמר אבהתנא מרחמני אברהם יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוח קודשא ואמרת ליה כבר אמרית לך ירמיה נבייא כי אספתי את שלומי קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קברי אומתא. ועני וכן אמר אמהתא מרחמניא (כתי"ק מרחמנייא) שרה רבקה רחל ולאה קומו מגו קבריכון וחזון ית בניכון ובנתיכון עמא דישראל דרביתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא מתיבא רוח דקודשא וכן אמרת קול ברמה נשמע קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קברי נבייא ועני וכן אמר נבייא נבייא מרחמוני משה ושמואל קומו מקבריכון וחזון ית עמא בני ישראל דדברתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא מתיבא רוחא דקודשא וכן אמרת כבר אמרית לך ירמיה נבייא אם יעמוד משה ושמואל לפני. קם מקברי נבייא (ואזל) ונפל על קברי (מרחמיא) ועני וכן אמר אוכלין יתי לחם אבילין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די אנא מתאבל על עמא דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוחא דקודשא ואמרת אל תבא בית מרזח. והוה ירמיה ספיד ובכי ומיליל על

בית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא ערטילאין וטעינין חלא על צואריהון אינון ומלכיהון ורברבניהון ושלטוניהון עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין ואלבישו יתהון. ועני ירמיה נביא ואמר לנבוכדנצר רשיעא ולכל חילותיה דכשדאי דאתון עמיה דלמא תיזלון לבתר טעותכון ותשבחון יתהון בקושטא תדעון עמא קטילא קטלתון ועמא שביא שביתון. והוו מדברין ואזלין עד די מטו להדוא מדינתא והוה ירמיה נביא בכי ומתנגח ונתרו מן עינוי תרתין דמען והוו תמן תרין מבועין דמיא עד יומא הדין וכד אתון ומטון לנהרותא דבבל עני מלכא נבוכדנצר רשיעא ואמר לון לבית ישראל אילין אינון זמריא דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירושלם ייתון ויזמרון קדמי. וכד שמעו ליואי נטלו ית כינוריהון ובערבתא דקיימין על נהרותא דבבל דהכין כתיב על נהרות בבל וגומר על ערבים בתוכה וגומר ותנאון ליואי ואמרין ליה לנבוכדנצר רשיעא אין אנן עבדינן רעות אבונא די בשמיא הוינן משבחין קדם אבונן דבשמיא בירושלם בידא דידך לא איתמסרינן. השתא איך נשבח קדמך שבחא די מרנן. דהכדין כתבא מפרש ואמר איך נשיר את שיר יי. כד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטולו יתהון על דעברו על גזירת מלכא. עני פלטיא בר יהוידע חד מן ישראל ואמר ענא די מסרה מרה ביד רעיא ואתא דיבא ונסב מן ענא מן מאן מתבעיא. עני ואמר ליה מן רעיא הוא מתבעיא. עני ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואייתי לצדקיה מלכא ואעבירו מיניה ית שלשלן דפרזל ונחש ושני ית לבושיה יסוריה: בשנת בשתא תליתא למלכותיה עבד משתיא לכל רברבנוי ועבדוי. אוכלוסי פרס ומדי איסתרטיגין ורבנין די ממנן על פילכיא עטיפן באיצטלוון דמילת לבישין ארגוונין אכלין ושתן וחדין קדמוי: בהראותו לא כתיב די אחוי ית עתריה אלא כתיב בהראותו את עשר כבוד מלכותו והוא (עתריה) די אחוי דבית מקדשא הוה ולבישרא ודמא ליה עתרא כוליה עתרא דקודשא בריך הוא דהיכדין כתיב דידי כספא ודידי דהבא אמר יי מרי חילותא. שיתא בי גנזי הוה מחוי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו הא שיתא וכד חמון תמן ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צביין למגני קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צביין יהודאין למגני משול דחזין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבידו להון סמכא חורנא לגרמיהון: ובמלאת ובמשלם יומיא האילין אמר מלכא השתא אעביד משקיא לבני אתרוי (לכל עמא דתשכחון בשושן למזעירא ועד רבא משקיא שבעא יומיא) ואעליתון לדרת גנתא דנציבא אילני דפירי ודבוסמני מה עבר כף אילנא לאילנא ועבד פיפין ותבר אילני דבוסמני ואותיבינון ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני משללין (כאן חסר פסוק): והשקות ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא והוה שתי בכסא לא הוה תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה להוא כסא ומפקין חורנא (חדתא) והוו תמן קומקמי וכסי לא הוו דמיין להדדי משול כן כתיב ומאני מן מאני משנין. אלא כד הן מפקין למאני דבית מקדשא ומזינו בהון הינון אוסי עלמא הוה משתני זיוהון. ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב (הוה) מן מא

דשתי

ביאור

וגו'. לשון פסוק הוא ביחזקאל וענינו קסמים ותרפים: פגרתא ברייתא. פירוש שער החיצון של בית המקדש כדאיתא בפרק חלק ויותר נכון הגירסא פרותא כי תרגום של דלתי שערי וק"ל ועיין במתורגמן: ונכס חזירא. כבר פירש הכתוב שוחטים: פרניטוס. שם שר אחד: למרתע וכו'. פירוש שהדם היה מתנענע ולא נח. וכן פירש"י בריש פסוק ויסמכה. מלשון לאסור וכן הרבה: יהיב ביתא ומשלם למרי. כך מצאתי בקלף ישן ואין צריך לכנוס בדוחקים כמ"ש המעתיק ע"ש שפירש מה שפירש ולגירסתי הוא כפשוטו מרוי הוא מרי פלטא הקב"ה שא"ל שכהן גדול שהי' מפתחות ההיכל ומשלם למרי שהוא יושב כגזבר ונפל לתוך שלם: וחזא שבחיה דמלך כו'. כך מצאתי בכ"י ולפ"ז א"צ לכל הדוחקים שקודם קדשים היה שבח המלך של דרך מי כמוך באלים וכו'. וע"ש שפירש מה שפירש ולגירסתינו פשוט מראה שבח של הש"י: וטעינין על צואריהון חלא. פירוש שמשים על צוארם משא חול ואבנים לצורך בנין: ומרחמני. דלגבי אבות וכן גבי האמהות לגירסתינו פירוש אוהבים: דרביתון בקושטא. פירוש שהייתם מגדלים אותם באמת: קברי מרחמיא. כך מצאתי בקלף ישנה ומדוייקת ופירוש כדמתרגם ואזיל אל תבא בית מרזח וגו'. ופירושו בית האבל וכן פירש לעיל: בקושטא

תדעו עמא קטילו קטלתון. פירוש לא תמצאו לומר שהשם וידיכם הרמה עשה הדבר הזה כי לא בצדקתכם אך נגזרה הגזירה מהשמים וכמ"ש ביפעיה קשי רשים ומשני קמת כלומר שכבר נעשה וכן כאן: עד די מטו להדוא מדינתא. כצ"ל וכ"ה ופירושו עד שהגיעו: ונתרו מעינוי. פירוש נשרו ונפלו דמעות מעיניו: וכד שמעו ליואי נטלו כינורידהון. עיין במהרי"ד שפירש שלו כטרוטיהם וע"ש ויותר נכון לפרש זרקו וק"ל: בידי דידך. לא אתמסרינן כצ"ל ופירושו אילו היינו מכעיסים להקב"ה כדקא יאות בידך לא היינו נמסרים: ענא די מסרא מרה ביד רעיא ואתא דיבא וכו'. פירוש לאן משל הקב"ה ביד הרועה ובא זאב וטרף: ואייתי לצדקיה כו'. כך מצאתי בתרגום ישן כתוב בקלף ולפ"ז הוא כפשוטו שהביאו לפניו לצדקיהו המלך והעבירו ממנו השלשלאות של ברזל ושינוהו בבגדים וכן נראה בדרך השמטים ואסורי ברזל וזהו יסוריה פירוש אסורים ועיין במלכים כ"ד: לית עתרא. כצ"ל ואין צריך לפירוש מהרי"ד ודוחקיו: מרי חילתא. פירוש ה' צבאות: שיתא וכו'. דכתיב עיימי רמים דאל כתיב שמה שיבות וק"ל: סמכא חורנא. פירוש כוס המלך לעשות מקום מיוחד וכל סעודה אצל המלך משתמש בכסיבה היה ולכן אמר המכה: מורנא חדתא משול כן כתיב. פירוש דרכה אלה

[illegible]

דשתוי ומטול כן דהוה שתוהי הוה משאיל ליה לגברא בר כמא שנין אנת והוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין שנין ודכותיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך: והשתיה. ושתיאן כנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזקין מטול מן כמא דאנשי פרסאה כד הוו אתיו לון כמא רבא דהוה למוד ארבעא חמשא המינון והוה מתקריה שמיה פיתקא והין משקין ביה לכל גברא חד ולא הוו שבקין ליה עד דשתיאו ביה חד. ומזונא דהוה מזיג להון לפרסאי עתרא רבא הוה עתיר איך הוה עתיר דהוה. מזיג ליה לגברא ועל דלא הוה משכבת גברא דשתי רמיז ליה למזונא עבידוהי סינאי ולך ויפלן זוזין מטול דלא הוה משכבת דשתי אלא אמר אחשורוש לא יעלון הני כסי לשיתויי אלא איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול כן כתיב והשתיה כדת: גם לחוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והוה מזגא להון חמרא אוכמא ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתתחזי להון עתרא דמלכא והויין משאלין לה היך דמיך מלכא והות מחוה להין למה נשי כען דידען כל מידי והות אמרה להון סגניא דמלכא לכא אכיל ולכא שתי ולכא דמיך מטול כן כתיב בית המלכות: ביום ביומא שביעאה כד שפיר ליביה דמלכא בחמרא ולבהון דמאה ועסרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוו קטרין כלילא דמלכותא והוה תיגרא ומצי בניהון בטעם חמריהון הוו מתעסקין בזנותא. מלכי מערבא הוו אמרין נשי דילן שפירין (וכולן הוו אמרין דילן שפירין) ואוף מלכא אחשורוש בטעם חמריה מתיב ואמר להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא ואין לית אתון מהימנין לי הא בבליתא חדא מותבת בנו טרכונא דמלכותא דילי אשלח ואקרי יתה לקדמי ולקדמיכון ותחזון יתה דהיא שפירא מן כל נשיא (דילכון) בההיא שעתא שלח עלה מלכא אחשורוש שבעא סריסיא (ומשמשיא דקדם מלכא): להביא מתיב ואמר לון זילו ואמרו לה לושתי מלכתא קומי מן כורסי מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגא ברישך וכסא די דהבא ביד ימינך וכסא די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמי דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא: ותמאן מתיבא ושתי מלכתא ואמרת לון לשבעא סריסיא נגאי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא דאוף אתון שטיתון כותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן שרויתא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעי יתיה חמרא למימר מילין דלא כשרין כותך. בההיא שעתא אזלו ואמרו ליה למלכא פתגמא דושתי מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האילין רגז רוגזא רבא ורוגזיה דליק בליביה. ותוב שלח לה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמוי במלכותא כען אזילו ואמרו לושתי מלכתא אין לא תשמעי מלי ולא תעלין לקדמי ולקדמי מלכיא האילין. קטילנא יתיך ומובדנא ית שופריך מניך. וכד אזלו רברבני דמלכא ואמרו לה ולא ספנת יתהון אלא מתיבא ואמרת לון אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינין נחתיה הלא אנא היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה דנבוכדנצר מלכא דבבל מן יומא דאתבריתי עד כען לא חזא איניש גופי אלא אנת מלכא (בלחודך ואין) כען עילא אנא לקדמך ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי קטלין יתך ונסבין יתי לאינתא. מתיבא רבתא דפרסיאתא ואמרה לה לושתי מלכתא אין קטיל יתיך מלכא ומובד ית שופריך מניך לא תפרסמי ית שמא דילך וית שמא דאבהתיך ולא תחזין גופיך וגויתיך לכל בר נש אלא למלכא בלחודוהי. בההיא שעתא כד אמרו רברבני למלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמא די אמר מלכא די שלח ביד סריסיא ורגיז מלכא לחדא וחימתיה תקיפת עלוהי: ויאמר ואמר מלכא לחכימיא ידעי זימנא ארום כן פתגמי דמלכא קדם כל ידעי גזירין ודינין: והקרוב ודקריבין ליה בעיצתא דרחיקין ודקריבין. כרשנא מן אפריקי. שתר מן הנדקי. אדמתא מן אדום. תרשיש מן מצרים. מרס מרסנא (מן מרס מארעא רחיקא. ממוכן) מן ירושלם. שבעתי רברבניא דפרסאי (ומדאי) דחזין אפי דמלכא אינון דיתבין קדמאה במלכותא. מקרניה דמלכא אחשורוש די שלח ביד סריסיא: ויאמר ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה אתקרי שמיה ממוכן מטול דכד גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניה מישאל ועזריה והוא דניאל בגלותא ואתעביד על ידוי ניסין וגבורן ותוב על ידוי דדניאל אתגזר מן מרומא דתתקטיל ושתי מלכתא בכן אתקרי שמיה ממוכן מתקנן ואמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא דהכין הוה גזירת מלכא בזימנא דהוו יתבין עייצין עיטא הוו שליטין ועירי עייצין קדמוי ואין שפירת עיטתא עבדין יתה. ואין לא שפירת עיטתא. די רברבין מנהון הוו עייצין וממוכן הוה זעירא דכולהון והוא יהב עיטתא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל אתתא פרסיאתא והות עתירא מניה ולא הות צביא מתמליל עמיה אלא בלישנה ואמר ממוכן בגרמיה כד אישתכח עלעיתא למכבש על נשיא דאינהון סוקרין לגובריהון בכן אמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא לא על מלכא בלחודוי אסרחת ושתי מלכתא אלא על כל עממיא ושליטיא דאית בכל מדינתא דמלכא אחשורוש: כי ארום יפוק פתגמי דמלכתא על כל נשיא כולהון למהוי שייטין בעליהון בעיניהון ותהוי כל אתתא אמרה לבעלה דילמא את יקיר מן מלכא דאחשורוש די אמר דתיתי ושתי מלכתא קדמוי ולא צביית למיתי: והיום ויומא הדין אמרין שלטונתא דפרס ומדי דשמעין ית מליא דמלכתא לכל שלטוניא דמלכא כמיסת די תהוי בפירא למרגז עלוהי: אם ובזמן דהגר ממוכן גזירתא חדא דחיל מן נפשיה ואמר דילמא לא יעביד מלכא גזירתא דא (וכד תיעול) ושתי ותשמע גזירתא די גזרית עלה ותידון יתי דינין בישין ותקטול יתי אלא אנא אחויה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי ואומי יתה במומתא דפרסאי ומדאי דהינון דחלין מנהון לכן אמר ממוכן אין על מלכא שפר יפוק דין פתגמא מן קדמוי ויכתיב מוסי בגזרתיה דמדאי ופרסאי ולא יבטיל דלא תיעול

ביאור

טונים כיון ששתה בכוס פ"א היו גומין ומוליאים אחרים: רב מאן דשתוי. פירוש שהיין היה יותר זקן בשנים יותר מהשותה ודרך מלת ויין המלך רב כמו ורב יעבוד צעיר: דהוה למוד. ארבעה או חמשה המינון. פי' שהיה ממדד ומשוער ארבעה חמשה מדות כי כן פירוש של למוד ולא לכוד כאשר היה בדפוס ראשון וכן הימנון פירוש מדות ואם כן א"צ לדוחקים לפירוש מהר"ד: שמיה פיתקא. פירוש שם הכוס היה כך על שם שמשליך ודוחה ומשכל חיי השותה והוא לשון גמרא בפרק מי שאחזו שפקיה ד' אמות פרסא ופירש רש"י שם לשון הכ"ל: זופלן זוזין. פירוש שם מטבע הוא ולא כדברי מוהר"ד שפירש משליכים וזורקים דאי כדברי הכ"ל זלפין: דלא משכח רשתי וכו'. פירוש מפני שלא היה נמצא מי שיכול לשתות הכוס ולכך נותנים לשר המשקים הזוזים כדי שלא ישקנו: מחוה להון למה נשי בעין וכו'. פירוש שהגידה להם מה שהנשים היו מבקשים שיודעים כל מידי ואמרה להם מגניא דמלכא וכו'. ר"ל שהורה להם שעשועי ותענוגי המלך: לכא אכיל וכו'. פירוש כאן הוא אוכל וכאן הוא שותה וכאן הוא ישן וק"ל. ושיים מטול כן כתיב בית המלכות רוצה לומר בה"א הידיעה שמורה על חדרים והיכלי מלך פנימית: תיגרא ומצי. פירוש שנפלה מריבה וקינטור ביניהם לשון לית כתובה דלית בה תיגרא: בנו טרכונא. כבר פירשתי שהוא לשון פלטין ועיין ברש"י פרשת דברים: ושלוחי ערטליא. פירוש ופשטי עצמך ערומה. ומערטלא לשון ידוע ומורגל הוא: דאוף אתון שטיתון. כל"ל וכך מצאתי כפ"י ופשוט הוא: דליק בליביה ותוב שלח לה. כל"ל ומבואר: ואמרו לה ולא ספנת. פירוש ולא היו חשובים בעיניה להיות שפה לדבריהם ועיין ברש"י פרשת ויפנ פנים שמונים: רבתא דפרסיאתה. פירוש השרות דפרס שהיו ממונים אצלה אמרו וכו' ומבואר הכל: דרחיקין ודקריבין. פירוש על אנשים שהיו ממדינות רחוקים ודייק מדאמר והקרוב אליו לשון יחיד ופשוט שבעה: הינדקי. עיין במ"י בלבושי הנדקי וע"ש פרשת נח: מבין עצתה. פירוש טולו עלה: ממוכן מתקנן. ר"ל שהיה מוכן לפורענות הרבה לנבואה ולהעשות על ידו נסים הרבה כי הוא סבר שממוכן זה דניאל כדמתרגם ממוכן מן ירושלים: וממוכן הוא זעירא דכולהון. דייק מדכתיב לבסוף כולם בפסוק והקדים לדבר אלא הענין היה להתחיל מן הקטן מן הטעם שכתב וכן הוא במשנה פרק אחד דיני ממונות גבי דיני נפשות מתחילין מן הצד מטעם זה וכן נמי בנדון דידן היה העלה בדין מיתת נפש המלכה ושתי ולכן התחילו ג"כ מן הצד מן הקטן שבהם: שקיל איתתא פרסיתא. פירוש שהיה ממוכן נושא אשה מחשובי שרי פרסיים והיתה חשובה ממנו בעושר ולכן יען עצה זו. וכ"ה בתוספות דמגילה פ"ק ע"ש: עלעיתא. פירוש לשון עלילה וסיבה לדבר כמלא כך: שייטין. פירוש להבזות בעליהון וכן ת"א ויבז עשו ושם וכן בסורא לשון ביזוי: אחויה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי כו'. ר"ל שירא לנפשו ממוכן שמא תבוא המלכה ותשגע עצמו ויהרג הוא לכן ראה עצה בלבנו שישבע המלך

תיעול ושתי קדמוי דמלכא אחשורוש ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבת מינה: ונשמע וישתמע פתגמא דמלכא די יעבד בכל מלכותיה ארום סגיאה היא וכל נשיא יתנון יקרא לבעליהון למן רברבניא ועד זעיריא: וייטב ושפר פתגמא בעיני מלכא ושלטוניא ועבד מלכא (כפתגמי ממוכן) ממוכן: וישלח ושדר מלכא אינגרתא על כולהון מדינתא דמלכא על מדינתא ומדינתא היך כתבה ועל עמא ועמא היך לישניה למהוי כל גברא מתיקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה: אחר בתר פתגמיא האילין כד נח רוגזא דמלכא אחשורוש שדר וקרא לכל רברבנוי ואמר לון לא על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין אנא אמרית מילתא בחמרא אתון למה (רגזתון) עלי למקטול ית ושתי מלכתא ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל מעבר שמכון מן מלכותא ובתר דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכרית ושתי וית מה דאתגזרת עלה דלא הות שויא לגזירתא דדינא דקטלא אלא מן מרומא הוה דיסוף זרעיה דנבוכדנצר מלכא דבבל: ויאמרו ואמרין עולימי דמלכא שלטנוי ומשמשנוי יבעון למלכא עלימן בתולתן יאין שפירין בחזוא: ויפקד וימני מלכא שליטין ומהימנין על כל מדינת מלכותיה ויכנשון ית כולהין עולימא בתולתן דשפירן בחזוא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא סריסיה דמלכא נטיר נשיא ואתיהבו תקונהון: והנערה ועולימתא דתשפר (באפוי) דמלכא תמלוך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא ועבד כן: איש גברא יהודיא הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי ולמה אתקרי שמיה דגברא יהודאה אלא דהוה דחיל מן חטאה דעלויה איתנבי דוד ואמר יומא הדין ימות גברא מישראל ומן הוא גברא דין הוא גברא מרדכי בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אילה בר מיכה בר מפיבשת (בר יהונתן) בר שאול בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר שחרים בר עזיה בר ששק בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל בר פיתון בר מליך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר מרימות בר חושים בר שחורה (בר גזה) בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימין בר בריה דיעקב בוכרא די אתקרי שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל שמעי לדוד מלכא דישראל ואמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא דחייב קטלא איתעני אבישי בר צרויה ואמר לדוד איזיל אסב רישיה דשמעי מיניה. אסתכל דוד מלכא בנביאותיה וחמא דמרדכי קאים מיניה וכד חמא דוד מלכא פקיד לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מלמילד בר. קטול יתיה די חבי לעלמא דאתי ומטול דקאים מיניה ברא צדיקא די על ידוי אתעבידו ניסין וגבורן לישראל בארבע גלותהון והוא מרדכי מירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר קיש מן שבטא דבנימין ושמעי הוה חייב דיתקטיל בדינא כמא דכתיב באורייתא דמשה דיינא דקושטא לא תצער ורבא בעמך לא תלוט והוא אקיל לדוד מלכא דישראל וחס עלוהי דוד דלא למקטול יתיה דחמא דקיימין מיניה הני תרי צדיקיא ומתפרקין על ידיהון בית ישראל: אשר מרדכי ואסתר הוה מירושלם בגלותא דיגלת עם יכניה מלכא שבטא דבית יהודה נחת וסליק מרדכי עם עמא דיתנדבון וסקון ויבנון לבית מקדשא תנינות ותוב אגלי יתיה נבוכדנצר מלכא דבבל זמנין תרתין ותוב בארע בני גלותא לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורן: ויהי והוה (מרדכי) מרבי ית הדסה היא אסתר והדסה הוה שמה כמא דאסא היך מטול דבסים ריחיה דהדס בגו עלמא אף היא אסתר בדין הות עבדא עובדין טבין בגו עלמא היא אסתר דהיך שמה כדין הוין עובדהא ואתקרי שמה הדסה בלישנא עבראה ולמה אתקרי שמה הדסה מטול דצדיקיא מתילין כהדסה די עלה איתנבי ישעיה נביא: (ואמר) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס מהו נעצוץ הינתא היא חלוף הינתא יסק ברותא וחלוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעא לזקיפא והסרפד היא אורבינא וחילוף אורבינא יסק אסא וחלוף ושתי תמלוך אסתר ובגין אסתר גלה מרדכי דאמר מוטב דאיזיל בגלותא ואירבי לאסתר דמן דאהי בארעא דישראל. איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא יונית איסתירא הדסה אתקריית בשם צדיקיא וכן אמר על חנניה מישאל ועזריה והוא דקאים בין הדסיא די בגלותא. וצולה היא בבל דכן כתיב האומר לצולה חרבי ואסתר איתקרי שמה הדסה בשם אסא האיך דלא אסא יבש קיטא וסיתוא אוף צדיקיא אית להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי והיא אסתר הות בת אחוי דמרדכי. היא אסתר בשליותה והיא בסיבותה ולא פסקת מן עובדין טבין ולא הוה לה אבא ואמא ושלותה הוה יאיא בריוא ושפירא וחסודא בחזוא וכד מית אבוהא ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא: ויהי והוה כד אשתמעו פתגמוי דמלכא וגזרתיה וכד אתכנשו עולימתא סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי סריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע מרדכי דבתולתא מתבעיין שקל וכנשא לאסתר מן רברבנוהי (שלוחיא) דמלכא אחשורוש דנפקי למבעי בתולתא דלא ייתון וידברונה. ושמרה בגו קיטון דלא יחמון יתה שלוחיא דמלכא ובנת עממיא כד הון שלוחיא עוברין (תמן) הוו מרקדין ומחויין שופריהון מן כוותא ונפקו שלוחיא דמלכא ואייתיאו בתולתא סגיאתא מן מדינתא ושלוחיא דמלכא הון ידעין לה לאסתר וכד חמו דלית אסתר עם הנון בתולתא אמרין חד לחד מנן לעינן במדינתא אית הכא לנא במדינתן שלותא חדא יאיא בריא ושפירא בחיזוא וחסודא יתיר מן כולהון בתולתא דאייתינן. כד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא וכד שמע מלכא כתב בדינטסים דכל בתולתא דתטמשו מן קדם שלוחי מלכא חדא היא גזירתא דתתקטל וכד שמע מרדכי פוקדנא דמלכא דחיל ואפקה (ואייתא) לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהגי נטיר נשיא: ותיטב ושפירת טלייתא בעינוי ואתנטלת חסדא קדמוי ואוחי ית צביאתהא וית מנחתהא למיתן לה וית שבעתי עולימתהא די חזיין למיתן לה מן ביתיה דמלכא ומנותה דהון יהבין לאסתר הוה יהבא להון לפום עולימתא עממיתא מטול דלא הות טעמא אסתר מיין ביתיה דמלכא ושני יתה וית עולימתהא לטב מכל נשיא: לא לא חויאת אסתר ית עמהא וית תולדותהא ארום מרדכי

פקיד

ביאור

המלך נכנס שהכלה לבוא לא יביאוהו לפניו. וזהו ולאומי יתיה במוותא פי' שהשביעו בשבועה גדולה וטרחה וק"ל: אדכרית ושתי. פירוש שאלתה זכרונה והגזרה: ודלא הוות שויא. פירוש שלא היתה ראויה לזה. ולכן נהרגו היועצים אלה ומה שלא נהרג דניאל הוא מתוכן שהיה ראש המדברים בעצה או לפי שלא אמר להרגה רק שיתן מלכותה לרעותה הטובה ממנו וק"ל: ואתיהבו תיקוניהון. פירוש נתנו תמרוקי הנשים שמשייר השער ומייפה וכן ת"א ולא יתקן גבר בתקוני אתתא שלא ישיר שער בית השחי ועיין ברש"י שם: יומא הדין ימות גברא מישראל. ועיין בשמואל ב' י"ט: בריה בוכרא יעקב. כצ"ל וכן נמצא: אזיל אסב. כצ"ל ופירושו שאמר אלך ואקח ואסיר ראשו ממנו וק"ל: בארבע גלותהון. כתב מהרי"ד שנכון להגיה בארע ופירושו בארץ גלותם ויפה דיבר אך יש ליישב ולפרש באחד מארבע גליות: הני תרי צדיקיא. לפי הענין שהם מרדכי ואסתר: היך שמה כדין עובדה. פירוש דייק בשמה מלה לה וכשמה כך מעשיה הטובים: ושוב אגלי יתה. כצ"ל פירושו ושוב הגלה אותה שהגלם פעם שנית ודייק מדכתיב שני פעמים הגלה בפסוק וק"ל: לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורין. כך יש גרסאות ולפ"ז פירושו לשון מנוחה ר"ל לא פסק ממנו נסים ונפלאות ולפי גירסתינו מבואר וק"ל: הינתא. פירוש מין קוצים והוא לשון גמרא פ"ק דתענית היזמי והיגי וכן הרבה: וחילוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעא לזקיפא. כצ"ל וכ"ה בס"י ופירושו תחת ובמקום מרדכי הצדיק עלה המן לתליית עץ וזקיפה לשון מאן דאית ליה זקיפא בדיוקא וכו'. ולא כמו שפירשו רבים זקיפא מלשון גדולה ושעותם מבוארת ועיין במהר"ד שפירש מ"ש: אורבינא. י"מ לשון רז"ל שילגאי דיבי אורבני מאי בפי ופירושו אילן ערבה ואפשר מתחלפים וי"מ עץ קוצן ולא מסוג וק"ל: ובגין אסתר גלה מרדכי וכו'. פירוש דק"ל מאמר שמרדכי היה עולה עם זרובבל כדכתב עזרא ואם כן למה היה עכשיו בשושן לכן אמר שעשה בשביל אסתר וזהו דאמר מוטב דאיזל בגלות ואירבי לאסתר פירוש ואגדל את אסתר משאהיה בארץ ישראל וק"ל: וחסודא בחזוא. פירוש שנושאת חן בעיני כל רואיה תכנוס מן מסילא: וטימרה בגו קיטון. פירוש הסתירה בחדר: ומחזיין מן כוותא. פירוש לאו יופיה מהחלונות: והינון בתולתא. פירוש אלו הבתולות וק"ל: מנן לעינן. פירוש לפנינו סרסנו ויגענו: דתטמשו מן קדם שלוחא וכו'. פירוש שתסתתרה מפני שלוחי המלך וזהו לשון גמרא דגמה מדליקין שמן בי מדרשא: ואתנטלת חסדא. פירוש שהיתה נושאת חן לפניו: צביתהא. י"מ כלונה שהיו ממלאים רצונה ומעות הוא וי"ל שהיו ממהרים לה מזונותיה לשון נבהו לי זוודא או לשון סברותה כמו אורסא כמיקא ולבתא בשימן והמתורגמן כתב לשון

יופי

פקיד עלהא די לא תחוי: ובכל ובכל יומא ויומא מרדכי מהלך קדם דרתא דבית נשיא: למדע ית שלמא דאסתר ומה ניסין אתעבדון על ידהא: ובהגיע וכד מטא זמנא דרביתא ורביתא למיעול לות מלכא אחשורוש מטול דהות לה כגזירת נשיא תרי עסר ירחין ארום כדין ישלמין יומהא דציבתהון מטול דאיבססת שיתא ירחין במשחא דמירא ושיתא ירחין בבוסמניא ובתיקוני נשיא: ובזה ובהדנא רביתא עלא קדם מלכא וית כל מה דהות אמרה הוה מתיהיב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: בערב ברמשא הוה עלא ובצפרא הות תיבא לבית נשיא תנינות על ידוהי דשעשגז רביה דמלכא נטר נשיא ושמה מכתבתב ולא הות עלא תוב לותיה דמלכא אלא אין איתרעי בה מלכא ומתקריא בשמא: ובהגיע וכד מטא זמנא דאסתר בת אביחיל אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה והוה מרבי לה מן קושטא היך ברתיה למיעל לות מלכא ולא בעת כל מידעם אלא מדי דהגי בעי סריסי דמלכא נטיר נשיא והות אסתר גמלת חינא וחסדא קדם כל חזיאה: ותלקח ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית מלכותיה לפלטין בירחא עשיראה הדוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה: ויאהב ורחים מלכא ית אסתר מכולהון נשיא ואתנסבת חינא וחסדא קדמוי מכולהון בתולתא ויהב תגא דמלכותא ברישה ואמליך יתה חלף ושתי: ויעש ועבד מלכא שירותא רבתא לכל שלטנוי ועבדוי ית משתיתא דאסתר (ומתנן למדינתא יהב) ואמר לה חוי לי הידין עמיך והידין תולדותיך ואמרת לית אנא חכימא לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא טליתא מית אבא ואמא ושבקו יתי וכד שמע מלכא אחשורוש מלהא חזר ושבק שביקין לכולי עלמא ומתנן למדינתא יהב מטול דחשיב מלכא בלביה ואמר בגרמיה הא אנא מוטיב לכולהון אוסיא ומלכותא מטול די עמא דאסתר בגיהון איתיו: ובהקבץ וכד אתכנשון בתולן תנייננות ולא אתכנשון בתולן תנייננות אלא מטול אסתר דיתבא בפלטין דמלכא ומלכא רחם יתה מכל נשיא ושוי תגא דמלכותא ברישה. ובתולתא האילין למה אתכנשו תנינות מטול דאמרו שליטין למלכא דאין בעית דתיגליא לך אסתר עמהא ותולדותה קנאתה בנשי אוחרנייתא והיא גליא לך עמהא ותולדתה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תנינות ומרדכי יתיב בתרע מלכא: אין ולית אסתר מחויא ית עמא ותולדותה היך מה דפקד עלה מרדכי ואוף כד אתכנשו בתולתא לא גליית אלא היך דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היא אסתר בשליותא מכיכתא הות וכד עלת למלכות כמכיכותא עלת מטול הכן אמר כתבא וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היך כמא דהות מתרביא עמיה: בימים ביומיא האינון ומרדכי יתיב בתרע בית מלכא רגז. בגתנא ותרש תרין סריסוי דמלכא מנטרי סיפא ובעו לאושטא ידיהון דיהקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עצה בינידהון דשויאו חויא חורמנא בכותא די דהבא דהוה שתי בה אחשורוש די כריבעי מלכא משתי ביה יתגון ליה ומחני חויא ויקטליה: ויודע בכן אתחוי פתגמא ברוח קודשא למרדכי ואזל מרדכי ותני לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא בשמיה דמרדכי: ויבקש ואתבעי פתגמא ואשתכח מהימן ואתלון תרויהון על קיסא ואתכתיב בספר דכרן יומתא קדם מלכא: אחר בתר פתגמיא האלין רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא אגגיא בר סרח בר בוזה בר אפלוטס בר דיוסף בר דיוסים בר פרום בר. מעדי בר בלעקן בר אנתימרום בר הרידום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא (בר אגג בר סומקי) בר עמלק בר לחינתה דאליפז בוכריה דעשו ורבי יתיה ונטיל יתיה ושוי ית כורסיה לעיל מן כל רברבנוי ועבדוי: וכל עבדי וכל עבדוי דמלכא די (יתבין) בתרע בית מלכא כרעין וסגדין להמן מטול דהכין פקיד עלוי מלכא ומרדכי לא הוה כרע קדמוי ולא הוה שאיל בשלמיה: ויאמרו ואמרו עבדוי דמלכא די בתרע בית מלכא למרדכי מה רבותא אית לך יתיר עלינן דאנן כרעין וסגדין קדם המן ואת לא כרעתא קדמוי מטול מה את מעבר על פוקדנא דמלכא ענני מרדכי ואמר להון טפשיא חסירי לביה שמעון מני מלתא חדא ואמרו לי פחימי מאן איתוי בר נשא די הוא מתגאה ומתרברב והוא ילוד מן אתתא ויומין זעירין ובתולדותיה בכיא ואליא ויבותיה עקתא ואינחתא וכל יומוי מלי חימתא וסופיה הדר לעפרא ואסגוד אנא קדמוי לא. אלא סגיד אנא לאלהא רבא חיא וקיימא די הוא חד בשמיא די הוא אשא אכלא אשא מלאכוי נורא תלה ארעא באדרעיה ומתח רקיעא כגבורתיה בצביוניה מחשיך שמשא ברעותיה מנהיר חשיכא ובחכמתיה עבד ימא סגיתיה בחלא. במזופתיה שוי טעים סוי במילחא וריחא לגלוי בחוטרא אסר יתיה (היך זיקן סכריה) שתוריה באוצרי תחומא בנין דלא יפק לארעא יתיה רעיש ולא עבר תחומיה במימריה ברא רקיעא ומתח יתיה איך ענגא באוירא פריס איך ערפילא על עלמא מנין היך משכנא על אשי ארעא טעין בחיליה דלעיל ודלרע. ורהטין קדמוי שמשא וסהרא וכימה וכוכביא ומזליא לא בטלין שעא חדא לא ניחין אלא (כולהון) רהטין קדמוי כאזגדין אזלין ליסינא ולשמאלא למעבד רעותיה. למן די ברא יתון ליה יאי לשבחא ולמסגוד קדמוי ענין ואמרין ליה למרדכי הא אשכחנן דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן עני מרדכי ואמר להון מן איתוי דסגיד קדם אבהתיה דהמן אמרין ליה לא כרע אבוך יעקב קדם עשו אחוי די הוא אבוי דהמן. אמר לון אנא מזרעית דבנימין וכד סגיד יעקב קדם עשו בנימין לא יליד הוה ולא סגיד קדם אנש מן יומוי מטול כדין נטר יתיה קיים עלמא במעי אמיה עד עידן דיפקון לארעא דישראל ויתבני בית מקדשא בארעיה ותשרי שכינתיה בתחומיה וכל בית ישראל יחדון תמן ומסמן כרעין וסגדין בארעיה ואנא לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא בעיל דבבא הדין: ויהי והוה כד הון אמרין ליה יומא ויומא ולא שמע לון ותניאו להמן דניחזון אין קיימין מילוי דמרדכי מטול דאמר לון דהוא יהודאי: וירא וחזא המן ארי לא צבי מרדכי למכרע ולמסגד

ביאור

יופי והדר מלבוש עטרת צבי וע"ש: דציבתהון. הוא תרגום של תמרוקיהן והטעם שכתבנו ג"כ מן גזירת ליצלחהא מלבוש לעטרת צבי שהיה ענייני קישוט ויופי והידור וק"ל: מידי דהגי. כצ"ל. ופירוש מן ידיו של הגי ויש רצו לפרש כמו מדי ורצה לומר כל מה שהגי רצה ובקש בשבילה יתנן לה. ויש שגיהו אמיכן ואת כולם ישא רוח כי הנוסחא שלפנינו מידי תנקשו וכן האמת: שירותא רבתא. פירוש סעודה גדולה לשון גמרא דשבת גלע אכולא שירותא וכן ליכול כלבא לכולא שירותא וכן ת"א יאכל בבהרים בשירותא וק"ל: ובתולתא האילין למה תתבנשו תנייניות. רצה לומר דקשה מדלאסב את אסתר לא היה צורך עוד שנית לקבץ הבתולות אלא שאין אנה מתקנאת אלא צריך סברתה ואם כן כולי האי ואולי אגלה משפחתה וק"ל: במסכינותא. לשון כי ימוך ר"ל שתמיד היתה שפלת רוח בעיניה אף במלכותה: חויא חורמנא. פירוש הוא תרגום דצפעון ור"ל ארס נחש שאין לו רפואה כמו חויא חרמי דלית אסותא: ומחני חויא. כצ"ל ופירוש ייכסו וישכהו הנחש וימיתהו. וס"א באלהיה והוא מבואר בגירסא זו. מה רבותא מה גדולה ויקר: בספר דכרן יומתא. פירוש דברי הימים וספר הזכרונות: אמרו לי פחימי. כתב מהר"ד שלא מצא לו דמיון ופייס בדברים אפשר שהוא לשון רז"ל פחמי כדאיתא בבבא מציעא ורבב וכן בכת"י ע"ש ופירש עושה נפלים ולפי הענין ר"ל היאך שתחשוב לבטל ועושה פחמים והבול. ובך היה ר"ל במוסכל הראשון אמנם מצאתי כתוב שהוא תשובה לפי הענין מה ואיזה שווי יש לבר נש די מתגאה וכן תרגום של שפליך לא ימוו בה לא פסימה ת"כ בחומש של הגאון מהר"ן כצ"ו מק"קו: בכיא ואיילא. פירוש בוכה ומיליל לשון אלי כבתולה והוא יללה. ורינותים עקתא ואנחתא. פירוש יגון ואנחה בגידולו ובכיה בהולדו: לא. פירוש לא אעשה כן ת"ו: תלה ארעא באדרעיה. פירוש נושא עולם בזרועו: מחשיך שמשא. בבלותו מסכיך השמש: עבד ימא סגיתיה. פירוש מהר"ד עשה לים סייג וגדר שלו והוא החול וע"ש ואיכו כ"ל והוא חול בעיני והאמת שעשה הים הגדול חסו יצא סגיתא לשון סגי וכמותו הרבה: במזופתיה. פירוש בגערתו יעמדו לשון נזיפה: טעם סוי במלחא וריחא. פירוש קלאס מלוחים וקלאס מתוקים כמו שמן אפרסמון שקולטין אותו מע"ג מים. וי"מ וריחא דגלוי. ר"ל רוח הגלים בסומכא על ידו אומר כבשו: ובחוטרא. פירשו בקשר או בטיט ואני מצאתי בסומכא אסר ופירושו כמו של הקנים קשר אותם: סבריה. פירש סותמו: דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן. ר"ל כמו דמתרגם ואז"ל שיעקב משני עשו היה כורע: נטר יתיה. קיים פלאה ס"נ. ופירושו שמומחי הגורל פולס יתברך במעי אמו שאסר שלא התחשו לאדם מעולם ולכן יבנה המקדש בחלקו כדכתיב ובין כתפיו שכן וכל השמים הר יקלאו שמה ויכרעו וישתחוו באלהו: ותניאו. פירשו היו מספרים וס"א ושילו לשון הנדה: קליל

ולמסגוד קדמוי ואתמלי המן על מרדכי חימתא: ויבז הוה קליל בעינוי לאושטא ידא במרדכי בלחודוהי מטול דחוואו ליה ית עמא במרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות דאחשורוש עמיה דמרדכי: בחדש ירחא קדמאה הוא ירחא דניסן בשתא תריסר למלכות אחשורוש צבע פייסא לשיצאה עמא קדישא נפלת ברת קלא מן שמיא וכן אמרת לא תדחלון כנשתא דישראל דאין תהדרין בתיובתא איהו יהא ערב חילופך בכן שרי שמשי ספרא לצבעא פייסא דעדבין קדם המן מן יומא ליומא שרי מן חד בשבא ולא אסתייע מן בגלל די ביה אתבריאו שמיא וארעא. בתרין בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו רקיעא. בתלת בשבא לא על מן בגלל די ביה אתברי גינתא דעדן. בארבע בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו שמשא וסיהרא ושבעא כוכביא ותריסר מזליא. בחמשא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו ליתן ותרנגול ברא דאתעתדו לכנשתא דישראל לסעידת יומא רבא. בשתא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו אדם וחוה. בשבא לא על מן בגלל דאידו קיים בין מימרא די ובין עמא דישראל. פסק מן יומיא. ושרי בירחיא. בניסן לא על מן בגלל זכותא דפסחא. באייר לא על מן בגלל די ביה נחת מנא. בסיון לא על מן בגלל די ביה אתיהב אוריתא בסיני. בתמוז לא על מן בגלל די ביה אתפקע שור ירושלים ולא חזי למקם עקתא תרין זמנין. באב לא על מן בגלל די ביה פסקו מיתי מדברא וביה הדרת שכינת מרי עלמא ומלילת עם משה. באלול לא על מן בגלל דביה סליק משה בטורא דסיני למסב תרין לוחין אוחרניתא. בתשרי לא על מן בגלל די ביה משתבקין חוביהון דישראל. במרחשון לא על מן בגלל די ביה נחת מבולא ואשתזיב נח ובנוי וכל דהוו עמיה. בכסלו לא על מן בגלל די ביה אתיסר בית מקדשא. בטבת לא על מן בגלל די ביה סליק נבוכדנצר רשיעא על ירושלם ומיסת הוו לעקתא ההיא. בשבט לא על מן בגלל די ביה הוא ריש ירחא שתא לאילניא די מנהון מקרבין בכוריא. כד מטא לסוף תריסר ירחא שתא דאיהו ירחא דאדר חדא ואמר בליען אינון בידי היכנוני דימא ולא הוה ידע דבנוי דיוסף מתילין לנוני דימא דהכדין כתיב וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: ויאמר ואמר המן למלכא אחשורוש אית עמא חד יהודאי מבדר ומטלטל בתי עממיא בכל מדינן מלכותא נייחתנין ורוחין רמא מלקטין פישרי דשבת ויתיבין בחצבי תמוז ועובדיהון שנין מכל עם ונימוסיהון מכל מדינן ובנימוסנא לא מהלכין ובעובדנא לא צביא נפשהון. ועבידתיה דמלכא לית אנון עבדין וכד חזיין לנא רקקין בארעא וחשבן לנא כמדעם מסאבא וכד אנחנא נפקין למימר למשמר בעובדתיה דמלכא מנהון סלקין בשורין ומרצן גדרין (וסלקין) ותלין בחדרין ותפקין במפיגן. וכד אנחנא רחמין מתפוס יתון. ומהדרין וקיימין מבריקין עיניהון וחרקין בשיניהון ומבטשין ברגליהון ומבהלין יתנא ולית אנחנא יכלין למתפס יתון. מן בנתיהון לית אנחנא נסבין ומן בנתנא לא נסבין להון ומן דהדבר מנהון למעבד עיבידתיה דמלכא מפיק ליומא ההוא בשיהי פיהי. ויומא דאנן צבין למזבן מננא אמרין לנא יומא שריא הוא ויומא די אנחנא צבין למזבן מנהון אמרין עלן שוקין ואמרין מן יומא אסירא הוא. (ס"א אמרין יומא אסירא הוא עלן ואמרין שוקין.) בשעתא קדמיתא אמרין שמע קרינן. בתנינתא אמרין צלויי מצלינן. בתליתיתא אמרין לחמא אכלינן. ברביעתא אמרין לאלהא די בשמיא מברכינן דיהב לנא לחמא ומיא. בחמישיתא נפקין. ובשתיתיתא תייבין. ובשביעתא נפקין לאפיהון נשיהון ואמרין אתא גריסיא דעקת לכון כעובדתא דמלכא רשיעא. חד לשבעא יומין עבדין שבא עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון מתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין הדין (הוא יומא שביעא) דנח ביה אלהא רבא. ויהדתהון לשבעא יומין נפקין בפלגות ליליא נשיהון ומסאבן ית מיא. ולתמניא יומין גזרין ערלת בניהון ולא חייסין עליהון ואמרין דנהוי שנין מבני עממיא. ולתלתין יומין קרין ירחא ואמרין חד חסר וחד מלא. בירח ניסן תמניא יומין טבין עבדין ביה ועבדין הדליקה ומדכותא. וגרפין חמירא מן קדם פטירא ואמרין דין הוא יומא דאתפריקו ביה אבהתנא מן מצרים וקרין יתיה יומא דפסחא ועלין לבית כנשתא קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כהכדין דמתגרף חמירא מן קדם פטירא הכדין תתגריף מלכותא דרשיעיא מן בינגא וכן יתעבר לנא פורקנא מן מלכא טפשא הדין. בירח סיון תרי יומין טבין עבדין ביה ועלין לבי כנישתהון קרין שמע ומצלין וקרין באוריתהון ומתרגמין בנביאיהון לייטין למלכנא ותברין לשולטננא וקרין יתיה יומא דעצרתא ומלקין לאיגר בית אלההון ושדין חוורי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין הדין מה דמלקטין חוורי הכדין יתלקטון בניהון מן בינגא ואמרין דין הוא יומא דאתיהיבא אוריתא לאבהתנא על טורא דסיני. לעידן בעידן ריש שתא קרין בחד תתשרי עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ותוקעין בחצוצרן ואמרין יומא הדין על דכרן אבהתנא קדם אבונא די בשמיא דכרנא די לנא לטב יעול ודבעלי דבבנא לביש יעול וכד מטא בתשעה ביה נכסין תורין ואוזין ואכלין ושתין ומתפנקין אנון נשיהון ובניהון ובנתהון בעשרא ביה קרין יתיה צומא רבא וציימין אנון נשיהון ובניהון ובנתיהון ומעיקין אוף מפליהון (ויתקיא) ולא חייסין עליהון ואמרין יומא הדין מתכפרין חובנא וחובי די לנא מתכנשין ומתוספין על חובי בעלי דבבנא ועלין לבי כנישתהון וקרין בספריהון בנביאיהון ומתרגמין ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כדין תתכסר מלכותא הדין טפשיא מעלמא ובגין רחמין ומתחננין דימות מלכא ויתבר שלטניה. בחמשא עשר ביה מטללין

מטללתא

ביאור

קליל בעינוי למושטא. י"א. פירוש שהיה מעט ושפל בעיניו לשלוח ידו במרדכי לבדו: צבע פייסא. לשון המשנה אמר להם הצביעו ומשורש בגמרא דאצבע על מי נפל הגורל וכן פייסא הוא לשון גורל כדיסדו הפייסן בשלו פייסות וכמוהו הרבה: בתיובתא. פירוש בתשובה: חד בשבא וכו'. אתבריאו שמיא וארעא. ור"ל שלא נבראו אלא בשביל ישראל שיתעסקו בתורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ וגו'. וכן גינתא דעדן דכתיב זה השער לה' צדיקים יבאו בו וכתיב ועמך כולם צדיקים. וכן המאורות שמברכין על פידום בירם וכן הלויתן ותרנגול ברא נבראו בשביל סעודת הצדיקים לעתיד ואם כן אם יכלו ישראל חס ושלום כל אלה יהיה בריאתם לבטלה וק"ל: בגלל דאידו קיים וכו'. פירוש השבת הוא ברית בין הקב"ה ובין ישראל כאמר הכתוב לשמור ידוע שהוא כמשל דהוא מקודשת תלכה: פסק מן יומא. פירוש בשראה שאין יום מיומים מוכן לזה הפסיק מהם ושרי בירחא. פירוש שהתחיל להפיל גורלות בחדשים: בתמוז לא דאתפקעו שור ירושלים. פירוש כיון שבחדש תמוז נבקעו חומות ירושלים וכתוב לא תקום פעמים צרה: ומיסת לעקתה. פירוש ודי לצרה זו לשון במסת נדבת ידך. היכנוני ימא. פירוש כמו דגים שבים: מלקטין פשרי דשבת. פירש מהר"ד מה שפירש ויגעתי ומצאתי בתורגמן אשר קראו שם ואולי כ"ל לפרש שאמר שהם נותנים ומפונקים בכלי תענוגים שבימי שבת מרמילים בפוטרים אז שהימים ימי קרירות: ויתיבן בחצבי תמוז. ר"ל שאז ימי החום יושבים בברים הקרים וכל מגמתו ליתן טעם לפגם שכולם תענוגים ואין למלך הנאה מהם: וחשבן לנא כמדעם. כו' עיין במהר"ד שפירש מ"ש ולגירסתנו מבואר: מבריקין. לשון להשין בשינים כמו נבק: מבטשין ברגליהון. פירוש בועטין בגמרא דשבת בשמח לפרגא: בשיהי פיהי. שאומרים להשהות הימים באומרם יום טוב הוא שבת היום כדאיתא פ"ק דמגילה: אמרין עלן שוקין. ה"ג ועיין מ"ש מהר"ד. סוף מכבודו ול"נ פשוט שהפירוש הוא כשהם רוצים לקנות ממנו אומרים שהוא יומא דהתירא. וכשאנחנו רוצים לקנות מהם אומרים שהוא יומא דאסורא ואוסרים עליהם יומא דשוקא להסתפר בו וק"ל: איתא גריסיא. עיין במהר"ד שפירש מ"ש ונראה לפרש שהביאו הנשים לבעליהם תגרשים ומיני מאכל ביום המנוחה ונלכותיהם של סול א"כ יש לומר שהוא לשון הגמרא יבמות הכל נאמנים דאכלה לגורסניא דבי נשא ודוק: ועבדין הדליקה ומדוכתא. פירוש שעושים חריסה לטחן ומשהכין הכלים יהגעלה: וגרפין חמירא מקדם פטירא. פירוש שמסלקים החמץ מלפני המלות: ושדיין חוורי תפוחים. כ"ה גירסת קלף ופירושו שזורקין תפוחים לשמחה: בניהון מבינגא. עיין במהר"ד מה שפירש ואין נר לפי מה שאותיתו שר"ל בניה' ובנינו ודו"ק: על דוכרנא כו'. פי' שיעלה זכרון אבותינו ככהם לפניו ית': נכסין תורין וכו'. פירוש שוחטים שיות ואווזים בתשעה בו שמעלה הכתוב כאילו התענה וק"ל: מעיקין מפליא. פירוש שמצערים גם התינוקות לסנכם בתענית קצת ואין מרחמים עליהם: תתכפר. לשון קיצוץ ופילוק לפי הענין: בחמשה עשר מטללין מטלתא. כ"ה גי' קלף ופי' בט"ו בו עושין סוכה הסוכות

כי

מטלתא סאיגר ביתיהון ונפקין לבוסתנגא ושמטין לולבנגא וקטמין אתרוגנגא ומפשחין חילפונגא ותרבין בוסתנגא. ועקרין סייגיהון ולא חייסין. ועבדין הושענא. ואמרין כמידעם דעבד מלכא בגו סדרי אנחנא עבדין ועלין לבי כנישתהון וקרן בספריהון. ומצלין וחדיין. והדרין בהושענא ושוורין ומרקדין היך גדיין ולא ידעין אם מלט לייטין לנא ואם מברכא מברכין לנא וקריין יתיה חגא דמטלתא ולא עבדין עיבידתא דמלכא אמרין לן יומא אסרא הוא ומפקין לשתא בשהי פיהי. ולא יעברון בה עיבידתא דמלכא. לחמשין שנין קרין יובלא לשבעא שנין קרין שבועה לתרין עשר ירחין קרין שתא לתלתין יומין קרין ירחא. ועבדין יומא טבא. לשבעא יומין קרין שבתא ועבדין ליה יומא טבא דניחא מרי עלמא ביה. כד הוה מלכותהון קיימא עליהון קם מנהון מלכא חד והוה שמיה חשיב עלנן מחשבן בישין ובעא לשיציא יתנא ולאובדנא מן עלמא קטל יתנא תרתין פטימין חד שבק ודי שבק לעבדין יתהון שבק דהכדין כתב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה. ובתרוהי קם מלכא חד מן מלכיא די הוו קדמך נבוכדנצר הוה שמיה סליק עליהון ואחריב ית מקדשהון ובזו ית קרתהון ואייתי יתהון בגלותא ועדיין רוחיהון רמא ועד כען לא שבקין גסותיהון ואמרין בני אברהם אנחנא דמן עלמא למלכא ליה אנחנא פלחין וסגדין ולשולטניא לית אנחנא משתמעין ולכל אתר ואתר איתרתהון אזלין ומפקין לסבעי רחמין קדם אלהא דימות מלכא ויתברי שולטנגא ולית אנחנא ידעין. כד נחיתו אבהתהון למצרים לא נחיתו תמן אלא בשבעים נפשן וכד סליקו מתמן סליקו בשיתין רבבן והשתא דאיתנו בגלותא לית להון מידעם ואמרין בני חסידן ושבין אנחנא דמן עלמא ולית ספעין וחסורין בעלמא כותהון. ועמא הדין מבדר בתי קריתא מנהון מזבני קירא (ומטרון תליין בוצין) ומנהון רברבין כל דמזבנין מזבנין בעושקא ולא זבנין בשוקיא ובנימוס מלכא לא מהלכין) וית גזרתיה דמלכא לית הינון עבדין ומלכא לא שוה למקיימא (ולמשבק) יתהון (בחיין): אם אם קדם מלכא ישפר יתכתיב להובדיהון ועל כל חד וחד מנהון אנא יהיב לך מאה זוזי דסכום אבהתהון כד נפקו ממצרים הוה שית מאה אלפי גברי וסכום שית מאה אלפי זוזי הינון עשרת אלפין ככרין דכסף (והשתא אין צבי מלכא איתינון סבית גנזי דילי לבית גנזי דילך) לחוד קולמוסא איתיהב לי וכספא (אתקול) יהי מתיהיב על ידוי דעבדי מטבעא לאעלא לבית גנזי דמלכא. עני מרי עלמא וכן אמר הא כבר יהבו סלעא לגולגלתא כד נפקו ישראל ממצרים דסכום סלעא הוי מאה ככרין ואלפא ושבע מאה ושבעין ושבע סלעין ולית לך רשו למזבנהום ולית רשו לאחשורוש לזבונהון: ויסר ואעבר מלכא ית עזקתיה מעילוי ידיה ויהב יתה להמן בר המדתא אגגיא מעיקהון דיהודאי: ויאמר ואמר מלכא להמן כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא היך מזבננא עבדתא זבונא יהיב דהבונא ומזבננא שקיל דהבונא את לא זבונא ולא מזבננא יהבת עזקתך להמן ואמרת ליה כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך עלך אתקיים כתבא דכתיב קדשיה דדהבא בנחיריה דחזירתא כמה דלא שפירא קדשי לחזירא כדין לא יאיא לך מלכותא ואת דמי לאיתתא דשפירא וסרי טעמא: ויקראו ואתקריאו סופרי דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה דהוא ירח ניסן ואתכתיב כל מה די פקיד המן על יהודאי ועל יקרוי דמלכא ועל רברבנוי דאית בכל מדינתא ומדינתא ועל כל שלטוני עמא ועמא מדינתא ומדינתא היך כתבה ועמא ועמא היך לישניה בשום דמלכא אחשורוש אכתיב ואתחתים בעזקתיה דמלכא: ונשלוח ואשתדרין אגרתא בידוי דרהטיא לכולון מדינאתא דמלכא לשיציא למקטול ולאובדא ית כל יהודאי מן טליא ועד סבי טפליא ונשיא ביומא חד בתלתא עשר יומין לירחא דתרי עשר דהוא ירח אדר ואוף בתיהון לביזו: פתשגן ואתפרש כתבא ואתפרסמת מילתא לכל מדינתא ומדינתא איתגלי לכל עממיא די יהון אישוטום עבידין ליומא הדין על כל דין למידעא יתך דמדה במדה לא בטיל. אתון חזון אחוי דיוסף על דזבנוי לארעא נוכריתא בני בניהון איזדבנו לארעא נוכריתא. ובנימין לא אשתותף עם אחוי. משול כן נפקו מן בני בנוי פריקן לישראל הוא מרדכי ואסתר: הרצים רהטיא נפקו מרידין ודחיפין במלתיה דמלכא ודיטגמא איתפרסמת בשושן בירתא ומלכא והמן יתיבו למיכל ולמשתי וקרתא דשושן הות בכיא: ומרדכי ומרדכי צדיקא חזא ברוח קודשא ית כל מה דאתעביד שדר מלכא להיכליה ביד עבדוהי צדיקיא לות חגי וזכריה ומלאכי דיתבון בלשכת הגזית ומתנבאין תמן על שורא רבא דירושלם ומן בתר דאתבניאו ביה שבעין ותרין מגדלין. שדר אחשורוש רשיעא ואייתי מאה ועשרין ושבעה סופרין מן מאה ועשרין ושבעה מדינן גבר גבר מגילתיה ופינקסיה בידיה ויתיבו בתרעי שושן וכתבו ושלחו גזרתא קשיתא על יהודאי ועל נימוסיהון ואיגרתא קדמאה כתבו לה בשמיה דמלכא וחתמו לה בעזקתיה דמלכא ושדרין יתה ביד רהטיא והכדין הוה כתיב באגרתא ובכוגני נימסי (נעימי בתי"ך) אגון דמיני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא די דיירין בכל ארעא שלמיכון יסגי מהודעינא לכון דגברא חד אתא לותנא לא מן אתרנא ולא מן מדינתנא הוא ואתא לאתוססא עלנא ולאתגברא על בעלי דבבנא בדקנן ביה והמן שמיה בר אגג מלכא בר עמלק רבא בר רעואל בר אליפז בוכריה דעשו בר שלימין ומרי נכסין

ועתירי

ביאור

כי כן מ"י דקטוס: לבוסתנגא. פירוש לגו פרדסא לשון גמ' דגמה מדליקין הוה ליה בוסתנא וכן בפ' עושין פסין הבוא בוסתנא ופירש"י פרדס: ומפשחין חילפונגא. פירוש מנקעין ערבה: ועקרין סייגיהון. פירוש עוקרים ענפיהם: כמידעם דעבד מלכא בגו סדרי. פי' כענין שהמלך עושה בפלטרין כן אנשים עושים: והדרין בהושענא. פי' שמקיפים: ושוורין ומרקדין. לשון בשרוותא דפוריא שקופצים בעת הקפה וק"ל: שהי פידי. כבר פי' שהוא נוטריקון שבת סיום פסח היום: יומא טבא דניחא מרי עלמא. פי' שעושין השבת ליום מועד וטוב בשביל שבו שבת השם יתברך מרי עלמא מכל מלאכתו וק"ל: פטיפין. י"מ לשון מדידה ולפי הענין על שם שמודדין בשבל וכו'. ועיין במהר"ד שפירש מה שפירש. ונראה משום שכולו פיוטי מילתא וכן י"מ לשון סתיכות ופלקים וי"מ שהוא מלשון כרים מלאן תרגומם פטימין מתנא וכ"ל שהכנס והמעשה ידוע שהאסד שנק והוא לעבדות: לא שבקין גסותיהון. פירוש אינם מניחים גסות רוחם והגאוה מפני גאוותם: מזבני קירא. פירוש מוכרים שעוה ומהם עושין נרות ואלו תליין בולין לשון בולינא דגוולא: ומנהון רברביא. פירוש שרים ויש גורסים רבנים: ולא זבנין בשוקא. פירוש שאינם מוכרים במקום השוק וכל השקלים שלנו ידועים והמפורסם א"צ לאיה. ועיין ברכות בפסוק זה: עני מרי עלמא וכו'. יהבי סלעא לגולגלתא. פירוש שבת קול ענהו שכבר קדמוהו ישראל באשר בדבר שמשיפים על השקלים ומגיע סלע לגולגלת והשקל הוא מחצי שקלי השן וק"ל: ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא היך מזבנגא עבידתא. פירוש שהמלך לא עשה לא כלוקח ולא כמוכר שדרך הלוקח בשקונה שהן לו דבר מה זוכה בממון שהוא אבל המלך אחשורוש השקיל את ישראל. ונראה מדברי המגיה שה ולכן היה באומרו קדשא דדהבא בנחירים דחזירא פירוש של נזם זהב באף חזיר וכן לא יאתא שפירא וסרי טעמא ר"ל שאינו יודע להתנהג במלכותו: יקרוי דמלכא. ר"ל שפוניו ממונים לפקידי המלך: מן טליא ועד סבא. כבר מבואר מנער ועד זקן: ובתיהון לביזו. כן צריך להיות ועיין בפנים: ואתפרש כתבא ואתפרסמת מילתא. כצ"ל. וכך מ"כ בכ"י נקלף ומבואר שהתגלה והתפרסם ענין הכתב ולא כמ"ש מהר"ד ז"ל כלומר נפתח האיגרות ונפרש כפי נוסחתו ואפתחתא לשון פתיחה ונפתח ממנו הנוסחא האמיתית שלפנינו: אושיטום. מוכן ומזומן בלשון יון וכן פירש בערוך ועיין בת"י בהעלותך דף ע"ו פסוק ויאמרו וע"ש: למידעי יתך דמדה במדה כו'. ר"ל שהקב"ה בא להודיע שמדה במדה לא בטל כדכתיב בשאלה בשלמה והתרגום דרש להיות עתידים על שני אופנים לשון הכנה שיהיו מוכנים ואין אסימום גם לשון עתיד וסוף שישלם מדה במדה: אח"כ שדר מלכא. כצ"ל ופירושו ששלח להיכליה וכו'. ולא כמ"ש מהר"ד לשון שרוי השמלה והאשית והכהן בדוחק מדרשות הפסוקים כפשוטו: על שורא רבתא. פירוש על בנין חומת בית שני שבימי עזרא: ומתבר דאתבניא. כצ"ל. וכך מ"כ בכ"י ופי' אחר שבנאו ירושלים ע"ב מגדלים כנגד ע' סנהדרין ומופלא שבב"ד ונשיא כדאיתא בפ"ק דסנהדרין וע"ש וכן ומתנבאין יש גורסים ומתנבאין והכל אחד גם לנוסחתינו: ושדר אחשורוש רשיעא וגו'. פי' שהוא שלח לבטל הבנין כדכתיב בעזרא סימן ד' במלכות אחשורוש כתבו שטנה על יהודה וירושלים: ובמתגי נימוסי וכו'. פירש מהר"ד טוגי לשון הדיוט כינויי לשון מקולקל וכ"ל הדיוטים ומקולקלים אף הם ישלמו ביהודים כלומר.

ויומר

תעתירי ארעאן. ושאל מני שאילתא זעירא וקלילא וחוי לי על יהודאי ועל מליהון ועל נימוסיהון ועל דלא כשרין ואמר לי כד נפקי ממצרים שיתין ריבבן גבריהון ואנא אתן לך שיתין ריבבן מני דכספא מנה ומנה לכל גבר וגבר ועמא הדין זבנית ליה לקטול כען אנא מלכא אחשורוש מני חדיתי וחדתי שמרית עלי ובכספא נסיבית מניה ועמא זבינית ליה לקטולא כען אבילו ושתו והדו כמה דאנא אכיל ושתי וחדי דאחיד בקשתא ליהוד בקשתא דאחיד בסיפא ליהוד בסיפא ופוקו ושלוטו בהון. לארבעת עשר ולחמיש עשר לירח אדר דלישנא ולא תהוסון לא על מלכיהון ולא על שליטיהון ולא על רברבניהון ולא על דרדקיהון אלהן יהון קטולו ומסוגיהון בזוז גבר לנפשיה דמני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא ולכל אתר ואתר ולכל מדינה ומדינה ולכל שבטא ושבטא ולכל זרעי חרעי ולכל קריא וקריא די משתכח תמן עבדא יהודאי או אמתא יהודאיתא יתנכסון רברבניהון על תרעי דההיא קריא מטול דלא קבילו גזרתהא דמלכא די אנא אחשורוש צבי דלא ישתכח יהודאי על אפי ארע מלכותי. וכד חזא מרדכי צדיקיא ית גזרתא די איתגזרת וית איגרתא דאתחתימת צרא לבושי מן קדמוי ומן אחורוי. ואתכסי שקא ואתפלפל בקיטמא וארים בקליה ואמר. וי מה רבא היא גזרתא הדא דאתגזר עלנא די גזר מלכא והמן. לא על פלגנא גזר ופלגא שבק. ולא על תלתא ולא על רובעא אלהן על כל גופנא כולא גזר עלנא מלכא והמן למעקר ולשיציא יתנא מן שרשוי וכד חזו עמא דבית ישראל ית מרדכי צדיקא דרב יתיב עליהון. כולהון אתכנישו ואתון לותיה עד דהוה קהל רב ועם סגיא להדא דלית להון מניין. קם מרדכי על רגליה בגו קהלא עני וכן אמר לון עמא בית ישראל חביבא ויקירא קדם אבוי די בשמיא לא ידעיתון מה דהוה ולא שמעיתון מה דגזר עלנא מלכא והמן לאובדא יתנא מעילוי אפי ארעא ולשיצאה יתנא מתחות שמיא. לית לן מלכא דנתסמיך עלוי. אוף לא נביא דבעי רחמין עלנא. אתר לית לנא למערוק. אוף לא מדינתא דנשתזיב תמן. בכל אתר ואתר אתכתיב עלנא. ובכל מדינא ומדינא אשתדר עלנא היתנא כענא דליה לה רעי. וכספינתא בימא דלית לה מדברנא. והיינא כיתמין דלית להון אבא. וכד איגון ינקין אמהן מיתת. בהשעתא אפיקו ית ארונא לתרעי שושן. ואפיקו עלוי ספרא דאורייתא כד מכרך בשקא ומפלפל בקיטמא. והוה קרין ביה בצר לך ומצאוך כי אל רחום יי אלהיך. קם מרדכי על רגליה בגו קהלא עני וכן אמר עמא בית ישראל עמא חביבא ויקירא דחביב ויקיר קדם אלהיה ניקום ונהוי מן אנשי נינוה כד אשתלח עליהון יונה בר אמתי נביא למהפך ית קרתא דנינוה ומטא פתגמא לות מלכא דנינוה. וקם מכורסיה יקריה ואעדי תגא דמלכותא מניה. ואתכסי סקא ואתפלפל בקיטמא ואכריז בנינוה ואמר מן גזרתיה דמלכא ורברבנוי למימר אנשא ובעירא תורי ועאנא לא תפקון למרעי ומיא לא ישתון. ותבון מן אורחתהון בישתא ומן חמסא די בידיהון ותב יי במימריה מן בישתא דחשיב למעבד להון ולא עבד. ואוף אנחנא נעביד כוותהון ונגזור צומין ונקרא תעניתא דגלינן מירושלם וכד אתחייב שנאיהון דבית ישראל אתא בת קלא וקרת ליה לנבוכדנצר מלכא דבבל ואמרת ליה מלכא נבוכדנצר בשעתא קום וסק על ירושלם ואחריב יתה וקלי ית בית מקדשא בנורא. בהא שעתא נבוכדנצר רשיעא סגיד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משריתיה דסנחריב. כד אשתלח עליהון מלאכא משמי מרומא וקטל מנהון תמנת עשר ריבבן וחמשא אלפין ולא אשתייר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי בכן (כד אידבר) בזע מרדכי ית לבושוי ולבש סקא ואתיב בעפרא ואתפלפל בקיטמא ושרי למחתא דמעין וכן אמר בריש בכיתא הבל עליכון בית ישראל מן גזר דינא הדין די נפק עליכון. ונפק בגו קרתא וצוח צוחתא רבתא ומרירא עד להדא: ויבא ואתא לקדם תרע פלטרין דמלכא מטול גזרתא דאתגזרת דלא ייתי אינש לתרעא בית מלכא בלבושא דסקא. הוה גברא מדבית ישראל אזיל לגבר עממיא ואמר ליה בעי אנא מינך נדוי אנא ובטוי ואתתי לך לעבדין ובלחוד נשתזיב מן הדין קטלא. אמר ליה גברא עממיא לבר ישראל לא חזית מה כתיב בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח גבוי גברא יהודאי יתקטיל כוותיה. בכן הוה גברא ישראל אזל ליה לביתיה בעקתא רבא. בההיא שעתא אתקיים על דבית ישראל מה דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני. ובכל יומא ויומא הוה כל גברא וגברא אזיל וקרי בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומנה הוו ידעין כמא אית להון ניחא בגו עלמא בכן אתקיים על בית ישראל מה דכתיב באורייתא דמשה ויהון חייכון תלאן לך מלקבלא ותזדעזעון יממא ולילייא ולא תהימנון בחייכון בצפרא תימר אימת יהי רמשא וברמשא תימר אימת יהי צפרא מן זיעתא דלבכון די תזועון ומחזו עיניכון די תחזון: ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל אתר ואתר די פתגמא דמלכא וגזירתיה מטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ובכיא ואילא ומספדא וסקא וקטמא משכבא לסגיאין: ותבואינה ואתיין עולימתהא דאסתר ורביסהא ותניאו לה ואתזעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקא מניה ולא קביל: ותקרא וקרת אסתר להתך חד מסריסי מלכא די הוה קאים קדמאה ופקידית יתיה על מרדכי למדע מה דין ועל מה דין: ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי (לפותיא) דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא: ויגד וחוי ליה מרדכי ית כל דערע יתיה וית פירוש כספא די אמר המן למתקול לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי לאובדא יתהון: ואת וית פירוש כתבא ודיטגמא דפרים בשושן למשיציא יתהון יהב ליה לאחזיא (לאסתר) ולמתניא לה ולמפקד עלה למיעל לות מלכא ולמתחננא מיניה ולמבעי מן קדמוי מטול עמה: ויבא ואתא התך ותני לאסתר ית מלוי דמרדכי: ותאמר ואמרת אסתר להתך ופקדתיה

ביאור

ויותר נראה לפרש שהן לשון צעקה כדאיתא ג"כ בערוך ובמתורגמן ור"ל כאן שהיה מפרסם הדבר בהכרזה ובקול צעקה ושועה ובקול נעימה כמ"ש בכתב ישן וק"ל: דאחיד בקשתא וכו'. פירוש האוחז בקשת יתפוש בו וכן הרגיל לאחוז בחרב וכן כולם כ"כ תרגום של אחיזה ועיין לעיל פ' גם בת"י דף י"ב פסוק מהעוף וע"ש: יתנכסין רברבניהון כו'. פירוש ישחטו גדוליהם שם ונשים על שער העיר ש"ו: צרה לבושיה. פירוש בגע וקרע לבושו לשון פסוק ביהושע וכדומה יין מגוררים פי' רש"י לשון ביקוע כמו לירי זיקי: יאתפלפל בקיטמא. כמו התגלגל בעפר: וכענא דליה לה רעי. פירוש כצאן אשר אין להם רועה: וכספינה דלית לה מדבר. פירוש מנהיג הוא רב החובל: ולשיציא יתנא. כך מצאתי נוסחאות קלף ולא כנה ויש רצו לפרש שילא בקופא דמחמא ולפרש ע"ד וכנה נטעה ימינך ולפעם זה אין נכון ולא כן הוא: וכד איגון ינקן אימהן מיתת. פירוש כיתומים שאין להם אב ונעוד שהם יונקי שדים אמם מתו ור"ל כלומר שתמה זכות אבות ואמהות ש"י לזרע אבותינו: אפיקו ית ארונו וכו'. ואפיקו ספר אורייתא כד מכרך בשקא. פי' שהוציאו בהשבתא את הארון הקדש לשער העיר שושן והוציאו על התיבה הס"ת מוכסה כד ומכרך בשקא ר"ל שכרכיה בשק ממשה שאינה שוה וגזירות שעמים כמו שראוי לעשות על כל צרה שלא תבוא כדאיתא בגמרא דתענית והובא בטור א"ח תקע"ב: נחזי מאנשי נינוה. כך מצאתי הנוסחא: ומן השפא די בידיהן. פירוש ומן הגזל שבידיהם כי אין תקנה בכל תשובה וכל אילי בגילות אם לא בהשבת הגזילה שגזל: גברא מדבית ישראל אזל לגבר עממיא. כך מצאתי כתוב בכתב יד ופירושו ידוע שאיש ישראל הלך אל איש אחד מהאומות ורצה להשתעבד אליו הוא ובני ביתו אך את נפשו ישמור ושמו יקרא עליו ולא נתרצה מפני קושי הגזירה ולפי זה אין צריך לפרש כמו שכתב מהרל"ד ליה עממיא וי"ת בתוך העמים כאשר מצאתי בכתב יד איזו שבשני מפרשים מאליהם. וכן יש פירוש מלשון כידו ויש שרצו להגיה לידו לעשות ממנו בידוי ורצה לומר שימצא בידו יהודי שרוצה לקנותו לעבד ויש רצו ליישב הנוסחא לידוי מלשון ליד וקירוב כמו שכתב במ"י בפסוק ואם לבנו ייעדנה שמות כ"א ע"ש לביאורינו: לציר בריה כו'. וכן כאן ר"ל פי' שגמלא אליו בר ישראל וכל זה אין צריך לפי הנוסחא שמצאתי בספר ישן דמשתכח גבוי גברא יהודאי ופירוש אשר ימצא אצלו איש יהודי גם לא כמ"ש מהרל"ד ע"ש: גברא וגברא אזיל וקרי כו'. כמה היה לבו כייסא ר"ל שכל איש ואיש מזרע ישראל הלכו לקרות ולראות כמה עוד שני חייהם חתן שלהם בעוה"ז. או שקלי אמר אומות שהיו רולים ומקוים ומצפים מתי יבוא יומם עד כי השקיף השם ונהפך פניהם כשולי קדירה וכי"ל מעתה ועד עולם אמן: לאשקקי דקרתא. וע"כ בכתב ישן לפותיא והכל סדא פי' לרחוב העיר ועיין במתורגמן בערכו כן על שני אותן אשר אספק: מטול עמא. כנ"ל. ולא כמ"ש בראשונים וק"ל: חדא היא גזירתיה. יש מגיהים סדא היא וכו'. ואין צריך כי הוא תרגום של אחת היא דתו:

מן

ופקדתיה מטול מרדכי: כל כל עבדוי דמלכא ועמא די במדינתיה דמלכא ידעין די כל גבר ואתתא די יעול לות מלכא לפלטרין גויתא בדלא מתקרי חדא היא גזרתיה למקטל אלהן אושיט ליה מלכא ית שרביטא דדהבא ויחי. ואנא הא תלתין יומין מצליא די לא יבעי יתי מלכא ויחשי יתי דבר הוית מתרביא לותך דהויתא אמר לי דכל אתתא דתשתבי מן בנת ישראל ותיחול לות עממיא מן צבת נפשה לית לה חולק ואחסנתא ביני שבטיא דישראל ועל דדנה הדין שליחא בין אסתר למרדכי תקיף רוגזיה דהמן (עלוי) וקטל יתיה: ויגידו ותניאו למרדכי בכתבין ית פתגמי אסתר: ויאמר ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר דלמא תרמין בנפשיך ותסרין די אנא אודמנית למלכות למהוי מלכתא ודילמא תחשבין בלבך ותימרין לית אנא צריכה למיבעי רחמין על בית ישראל. דאין רינליה דחד מן יהודאי מתנקפא לא תחשבין בנפשיך דאנת משתזבא מן כל יהודאי מחמת שאול אבוי דאבוך גרם לדון לישראל ית בישתא הדא דאם קיים מידעם דאמר ליה שמואל נביא לא נפיק עלנא המן רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל יתיה שאול לאגג מלכא לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבן יתנא בעשרא אלפין ככרי כספא מן ידוי דמלכא אחשורוש ולא מסר קודשא בריך הוא ית ישראל בידא דתרין רשיעין דמן שירויא לא אתא עלידון ועל בית ישראל אלא עמלק אבא דאבוי דהמן רשיעא ואגח קרבא עם יהושע בר נון ברפידים ובצלותא דצלי משה רבינו אתמחי דרגא דעמלק מן עלמא. ברם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך די בשמיא על עמא דבית ישראל. דמאן דעביד דינא בקדמאי הוא יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא תקיף המן רשיעא או מן מאן אתקיימית גזרתיה. מן עמלק אבוי דאתא עליהון על דבית ישראל וטרד יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא. מן מאן הוא תקיף מן תלתין וחד מלכיא הוא תקיף דאתין עליהון על דבית ישראל ונפק עליהון יהושע בר נון בתלתא דשמיא וקטול יתהון. מן מאן הוא תקיף מן סיסרא הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין דפרזלא ואחד עליהון גובין דמיא במידעם דלא יטבלון ולא יהלון נשיא לבעליהון ולא ישמשון ולא יזבנון בעלמא. ומסר יתיה קודשא בריך הוא ביד אתתא וקטלת יתיה. מן מאן הוא תקיף המן רשיעא מן גולית דאתא וחסיד ית סדרי קרביא דישראל ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה. מן מאן הוא תקיף מן בנהא דערפה הוא תקיף דאתו ואגחו קרבא עם דבית ישראל ואתמסרו ביד דוד וביד עבדוי וקטלו יתהון ברם לא תתמנעין פומיך מן צלוי ושבחתיך מן למבעי רחמין מן בריך ומלצלי דבזכות אבהתנא אשתזבו ישראל מן קטלא ומאן דעבד לישראל ניסא בכל עדן ועדן הוא ימסור ית שונאנא בידנא ותעבד בהום כרעות נפשנא. ברם לא תרמין בנפשיך אסתר דאנת משתזבא בבית מלכא מן כל יהודאי: כי אלא אם משלא תשלין בעידנא הדא קדישהון ופורקנידון דיהודאי (דבכל שעתא) מצמח לדון פורקנא מאתר אוחרן ואת ובית אבוך תיבדון ומאן ידע דלמא דחשבין חובי בית אבוך קריבת למלכותא: ותאמר ואמרת אסתר בכתבא לאתבא פתגמא למרדכי: לך איזיל כנוש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין ותלתא ליליאתא ואוף אנא ועולימתי אציב כותהון ובכן איעול לות מלכא בלא פוקדנא ואין איבדא מן עלמא הדין בגללכון אית לי חולקא לעלמא דאתי. דעד השתא אזלית לות מלכא בלא רעותי והשתא ברעותי ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה ויפוק חתנא מבית משכביה בדסקא אסיר וכלתא מבית גנונה כד רישה מפלפל בקטמא. ואנשי ובעירי ותורי וענא לא יטעמון מדעם ואפרישו ינקין מן חדי אמהתהון. בהשעתא ברירו ביה בקהלא. ואשכחו ביה תרי עשר אלפי כהנא בחירי ואנקישו יתהון שופרי ביסינדון ואוריתא בסמאלהון. בכיין ועניין וכן אמרין כלפי לעילא. אלהא דישראל הא אוריתא די יהיבת לנא. הא עמא רחימא בטיל מן עלמא מאן קאים וקרי ביה ומדכר על שמך. שמשא וסיהרא יחשוך נהורידון ולא ינהור דהא לא איתבריאו אלא בדיל עמך ישראל ונפלו על אפידון ואמרין עננו אבינו עננו. עננו מלכנו עננו. ושופרי תקעין עמהון ועמא עניין בתרידון עד די בכון חילי שמיא ונחתו אבהתנא מן קברידון: ויעבר ועבר מרדכי ועבד כל מה דפקידת עלוי אסתר: ויהי והוה ביומא תליתאה כד צמית אסתר תלת צומין צומא בתר צומא. קמת מן עפרא ומן קטמא כד כפיפה קומתה. ולא פשיטא ואיתקנת בתיקונהא כמידעם דמתקנן מלכאתא לבשה לבושא דמלכותא משקק בדהבא טבא דאופיר היא שיראה פרנגן טבא דמשקק באבנין טבין ומרגלין די אייתין יתיה ממדינת אפריקי ואחתת ברישא כלילא טבא דדהבא ושמת בריגלה מסנאה דאוברזין ובתר כן אסתר בצלותא מצליא וכן אמרת אנת הוא אלהא רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהיה דבנימין אבא לא מן דחשיבא אנא קדמך אנא עלית קדם מלכא טפשא הדין. אלהן על עמך בית ישראל דלא יבדון מן עלמא. דמטול ישראל בריתא ית עלמא כוליה דאין ישראל יבדון מן עלמא מן יימר קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יומא ויומא תלת זמנין כמדעם דשזבתא חנניה מישאל ועזריה מן אתון נורא יקידתא וית דניאל מן גובא דאריותא כן את שזיב יתי מן ידיה דמלכא טפשא הדין. ונטול עמי חינא וחסדא בעינוי כד בעין אמרת אסתר מלתא. ובתחנונין סדרת צלותא: בבעי מנך שמע צלותי בעידנא הדין גלינן ומטרדינן מן ארעתנא. ובדיל חובנא מסרתא יתנא די יתקיים בנא פתגמא דכתיב ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני. ודתא נפקא לקטלא וכולנא מתמסרין לחרבא לקטלא ולשציא גמירא כחדא. רעיה דאברהם לבושין סקין וקיטמא רמי להון על רישיהון. אן חטו

אבדתא

ביאור

מן צבת נפשה. מרצון נפשה ובלא אונס: חולק ואחסנתא. פי' חלק לעולם הבא. ונחלתו בין שבטי יה. והכוונה היתה שיש לה ליהרג ולא תעבור: מתנקפא. כלשון גמרא אין אדם נוקף אצבעו למטה ופי' כאן שיאמר לה אם ינקף רגל אחד מן ישראל אל תחשוב להמלט וק"ל: דאם קיים מידעם. ר"ל דבר מה כמו מאומה ונגזר ממלת מידי וכן לקמן גבי סיסרא גובין דמיא במידעם וכמוהו הרבה והוא מן המלות. ולפי הענין א"ל אלמלא היה מקיים שאול הדבר שציוהו שמואל הנביא לא היו לנו כל זאת שהדבר היה נמשך עם זכר עמלק שממנו בא המן: דמאן דעבד דינא בקדמאה יעביד דינא מבתראי. ר"ל כעושה דין בראשון היינו בעמלק הוא יעשה דין באחרוני השבטונים היינו המן וסיעתו וק"ל: בתלתא דשמיא. פי' ה' ונגזרת השמים: ארתיכין דפרזלא. תרגום של רכב ברזל: ואחד עליהון גובין וכו'. ופירוש שאחזו ונעל בורות ומי מקוואות: במידעם דלא יטבלון. ר"ל בשביל איזה דבר מה עילה וסיבה כדי שלא יקיימו הטבילות ולא ילכו הנשים לבעליהם ולא ירבו ויפרו: וחסיד ית סדרי קרביא. ר"ל וחירף מערכת ישראל כי לשון ארמי חרפא חסודא וכן כתיב כי חסד הוא: בשלא תשלין. פירוש תעשה עצמך כשגגה והכמה לסמוך לנקם על ישראל: קדושהון ופורקנהון. ר"ל הקב"ה הוא קדוש ישראל וגואלם וגו': ומאן ידע דלמא דחשבין חובי בית אביך וכו'. כך מצאתי בכתב קלף ופי' ושמא על שהיו חושבין וזוכרין עון בית אביך היינו שאול שהשאיר את עמלק ולכן קריבת למלכות להכרית זכרו. ואמנם לנוסחא דספרין דבך יאו הסרון. פירוש ג"כ ושמא בשביל זה נתקרבת למלכות שימנעו ויסתרו ויבוטל עון אביך והסרון הוא לשון מגיפה כמו הסוכי נמס בין כך וכ"כ פירוש של מהר"ל מגומנה ולפי דבריו ינסרך לשניה הרבה: תלתא יומין ותלתא לילותא. כנ"ל. והוא שלשה ימים ושלשה לילות רצופים ויכול להיות ולומר טוב שמאז בתענית זה לכפרת עון על מה שנהנו מן הסעודה ושתו יין נסיכם וכבר נודע ליודעי חן מתוך תקוני תשובה שהשותה יין נסך יתענה ע"ג צומות וגם זה נודע שהפסקה משלשה ימים רצופים עולה לע"ג ימים ובזה יכופר ויתוקן מספר יין עם ג' אותיותיו שהוא ע"ג ויעלה תיקונו עד שם ס"ג ועשר אותיותיו שנפשוטה וזהו כוונת התרגום ת"ש שלשה ימים שהיו רצופים דוקא ולכן א"ש נמי סדייקא באמרה להיות כל היהודים הנמצאים בשושן. בדעת אשת נגמרא שדוקא אלו שבשושן שאלו בהנאת הסעודה ודי בזה למבין ופוחז ונגלי כזה: מן חדי אמתהון. פי' משדי אמם וכן יונקי שדים תרגום ינקי תדאי וכן רבים: כמידעם דמתקנן מלכותא. פי' כדבר שמקשטת המלכה: משקק בדהבא טבא. פי' כמו מרוקם והוא לשון קישוט וציור וכן ועדלו מכנית ויעשון שיקוקים וכן תוכן אחד שיקום סד וכסף המתוכן כספא דמקקם: שיראה פרנגן. מהר"ד גרס שיראה פרגא לשון גמרא דשילהי סוטה ופירש מין משי וי"מ כמו פרגלא ופי' הערוך בערך פרגא שהוא שמיכת בגד ואת הנלע"ד אכתוב לקמן בסדר: אוברזין. פי' שהנעילה ברגלה משאלה כמו ערקתא דמשאלא ופי' מנעל של זהב ופז יקר וכן תרגום מכתם אופיר מאובריזין דמן אופיר וכן בירקרק

חרוץ

אבדתא מה חטו בגליא. אם נשתיצי מן טורי קדמך טפליא אם חטו וארגיזו מה עבדו ינקי חדיא (מה חטו קדמך) יתבי ירושלם נעי מן קבריהון דחסרת בניהון למתנכסא בענני שמיא את מעבר יתנא מה קלילין איגון יומי חדוותין להמן רשיעא מסרתא יתנא ולבעלי דבבנא לאתנכסא. מדברא אנא קדמך עבדי רחימך מן אברהם אישרי למימר נסיתא יתיה בכל נסיונין בדקתא יתיה ואשתכח מהימן סעיד וסמיך לבני רחימוי דתעיל יתהון בחותם קיימא עולבננא תבע מן המן. ופורענותא מן בר המדתא פרע מיניה על ידא דעסף ישראל די בעא לשיצאי יתנא בחדא איסר צר ותשניק לעסף הדה לעקא להון בכל אתריהון קיים עלמא קיימתא עמנא עקידת יצחק תזקוף יתנא רמא המן כספא למלכא לזבן יתנא בעשר אלפין ככרין דכסף שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן עקא לרוחא תבר תקיפין תבר ית המן ולא תהוי תקומה למפלתיה ואורימת אסתר קלא וצוחת צוחא רבא ויללת יללא מרירא בבכיא ובדמעין אמרת מלתא ובתהנונין סדרת צלותה גרונה איתחר מן קדם צוחת פומה ועינהא אסתמין מן דמעתהא דמיית אסתר בלבה ואמרת דלמא אעיל קדם מלכא ולא יקבל מני הא אנא עלא קדם מלכא למבעי רחמין על אחסנתי ומלאך דרחמין יקדים יתי ויעול עמי חנא וחסדא וזכותא דאברהם תיעול קדמי עקידת יצחק תזקוף יתי וחסדא דיעקב תתיהב בפומי וחיניה דיוסף על לישני טוביה לאנש דמתרחיץ עלוי ולא בהית כל דרחיין ביה ימיניה ושמאליה תפשוט לי דבהון ברא עלמא כוליה כל ישראל בען עלי רחמין (דעל טובתכון אנא קא מסיכנא) עליהון אנא בעיא רחמין דמידעם דמתחנן אנש קדם קודשא בריך הוא משתמעא צלותיה בעידן עקתיה. נחי ונעביד בעובדי אבהתנא ונעביד בותרהון והוא יעביד לנא ית בעותנא שמאליה דאברהם אחידה בצאוריה דיצחק וימיניה על סבינא. עבד ברעוא. רעותא סימתך ולא עכיב מן שליחותך. פתחת רקיעא כוין למיתן אתר למלאכי מרומא צווחין בסרר וכן אמרין חבל לעלמא אם כן יעביד. אנא קריא קדמך ענני יתי דאת עני לכל מאן דרחיק ליה ולכל מאן דעייקין ליה. ואת חזי לעקת דנפש רחמנא וחננא איתקריתא מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבו וקשוט שביק לעוין ולחובין. נטר קיימא וחסדא לרחמוי ולנטרי פיקודוי (אורייתא) לאלפי דרין ואף לאבהתנא די לנא רחום אתקריתא. הדין הוא קיימא דקיימתא עמהון. שמעת בקל יונה והות בבכיא

ויתיבת כאתתא על מתברא שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן צרה לרוחא. תלתא צומין צמית קדמך מכאן ואילך מה אכיל למעבד רבון כל עלמא משבחת הויתא צום ארבעא וחמשא אלא צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם למעקד בריה על גבי מדבחא קדמך וקיימתא ליה קיימא ואמרת ליה די בכל אימת דגעלין בנך לאנגקי אידכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ופרוק יתון ותוב צמית תלתא יומין לקביל תלתא אומין דקמו בהני ליואי דישראל בשיפולי (דטורא) סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקביל ופרוק יתון מן עקא הדין. וענת אסתר ואמרת אלהא מרי חילותא בריך לבבין וכליין אדכר בשעתא הדא זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ומן שאלתי לא אתחדר ומן בעותי לא אתעכב: ותלבש ולבשת אסתר לבושא דמלכותא וקמת בתרע בית מלכא דרא גויתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותא בבית מלכותא לקביל תרע בית מלכא: ויהי והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא בדרתא ואיתנטלת חינא וחסדא קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי למקטול ית אסתר ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר ומטת ברישא דשרביטא: ויאמר ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואתן לך: ותאמר וכד שמעית אסתר מליא האילין אתרשמא ואמרת אסתר לית אנא בעיא מינך מידעם אלהין אין על מלכא ישפר יעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה: ויאמר ואמר מלכא קרון ית המן (וסרהיבו) יתיה למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא מלכא והמן לשירותא די עבדת אסתר: ויאמר ואמר מלכא לאסתר במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואתן לך ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואעביד: ותען וענת אסתר ואמרת שאלתי ובעותי: אם מצאתי ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא אין קדמך מלכא טב ואין אשכחית חינא וחסדא ורחימין קדמך ואין על מלכא שפיר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לכון. ולמחר אעביד איך מילוי דמלכא. ומטול תלתא פתגמין זמינת אסתר ית המן לשירותא. פתגמא קדמאה דידעת אסתר דחמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא. פתגמא תניינא מטול דאעקור סנאתא מלביה ותוב אירמי סנאנא בין אחשורוש להמן ודייסר

מלכא

ביאור

שחין בלוברזין פגיין וכן מכרוץ ומזה מדהבא פגיי"א ומהוברזין: יונקי חדיא. יונקי שדים וכמוהו הרבה: יתבי ירושלם נעי מן קבריהון כצ"ל. ור"ל שקראה לשוכני עפר בקבריהם ינועו ולא כמ"ש תהל"ד ע"ש: למתנכסא. לשחיטה: קלילין איגון יומי חדוותא. פי' מעטים המה ימי השמחה והשמחה וק"ל: מן אברהם אשרי. למימר וכו'. פי' מזכות אברהם התחיל לומר ולהזכיר לדקתו וזהו סעיד וסמיך לבני רחימוי פירוש הוי תומך לבני אוהביו אברהם יצחק ויעקב: לשיצאתנא בחדא איסר. פי' לכלותינו בשם אחד לשון איגרא וגדיא: ותשניק לעסך. פי' תלוך ותלוק כי תרגום נרה ולוקה שנקא וזהו לבוססתינו לך ותשניק וק"ל: עקא להון בכל אתריהון פי' לצרה בכל מושבותיהון: קיים עלמא. קיימא שבועת ברית עולם לזכור עקידת יצחק: רמא המן כספא. פירוש הטיל ושקל הכסף: תבר תקיפין. הקב"ה שובר אנשים חזקים הוא ישבר המן ולא יהיה תקומה למפלתו: גרונה איתחר מן קדם צווחת. פי' לשון הפסוק נחר גרוני: ועינהא אסתמין. פי' לצרה בכל מושבותיהון. עקידת יצחק תזקוף יתי. פי' זכות עקידת יצחק יזקיף ויקים נעדי: וחיניה דיוסף על לישני. פי' חן לשון יוסף לפני מלך פרעה: טוביה לאינש דמתרחיץ. פי' טוב לחוס הבוטח על ה' ולא בהית ואינו מבויש: ימיניה ושמאליה וגו'. פי' ימין ה' ושמאלו שבהן ברא את כל העולם כדכתיב ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים כך מפורשים הדברים לפי פשוטן והדברים עתיקים. ויש לפרש מאמר שהזכירה השלשה אבות לכן כוללם בימין ושמאל של מעלה שהם אברהם ויצחק אמרה דבהון ברא עלמא והשכלולים מעם התפלה על חן וחסד. ודי בזה ליודעי חן וזהו סוד אמאר יקרקש הימה כי הירוק כלול בלובן ואודם ושום של חסד מתוך עליו והמשכיל ישכיל: פתחת רקיעא כוין. פירוש פתחת חלוני הרקיע כמו כוין פתיחין ליה: למיתן אתר. פי' ליתן מקום למלאכי מרום שלמקו בבכיה ואמרו א"כ יעשה אברהם שבל לעלמא ועל כן: אנא קריא קדמך. פי' אני קראתי לפניך בתפלה ענני כמו שאתה עונה לכל הרחוקים וכל דעייקין כל שמצירין להם: רחמנא וחננא אתקריא. פי' נקראת

שכון ולסוס: נוטר קיימא. השומר הברית: הדין הוא קיימא וכו'. פי' הוא הברית שכרת עמהם: שמעת לקל יונה. כצ"ל. ופי' כמו ששמעת בקול יונה במעי הדגה כן תשמע לקול ישראל המשולים ליונה וכו': דגעלין בגיך לאנגקי. שיעלו בניך כשיכנסו לצרה ולעקה וילעקו: ותוב צמית תלתא יומין. כמו השלשה ימים האמורים נגד שלשה ימים של אברהם שלשה ימים עוד נגד שלשה ימים דסיני במתן תורה לישראל: מרי חילותא בריך לבבין וכליין. פי' ה' צבאות בוחן לבבות וכליות: דרא נוויתא. של הפנימה: ואיתנטלת חינא. נושאת חן: וקמו אספקלטורי. כן ת"י על שר הטבחים לעיל ע"ש פירוש ממוני המלך על הריגת בני אדם וכן פי' רש"י בפרשת שמות ואספקלטורין ההורגים את חייבי מיתות וכו': איתרשמא. ענין רעדה ורתת ופירוש שנחרדה לשון ירא הדרך וכן תרגום של ויחיל מדבר יחיל ה' מרעם מדברא ועיין במתורגמן בערך זו ומתיהבי שלא הביא מכאן ראיה: ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא. כצ"ל: ומטול תלתא פתגמין. פי' בשביל שלשה דברים: דידעת אסתר רחמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא. כך מצאתי כתיב בכתב ישן לפ"ז פירושו כפשוטו לפי שידעה אסתר שראה המן שהתך הולך בשליחות בין אסתר למרדכי והיתה מתייראה ממנו שידעה היא שונאת המן ואוהבת מרדכי ע"כ הזמינה את המן לסעודה לבל יחשוב מחשבה זו דהא מזמינה אותו וזהו מטול דאעקר שנאתא מלביה: וזהו פתגמא קדמאה. ואח"כ פתגמא תניינא ותוב אידמי שנאה. וגם לפי הנוסחא שהבאתי לפניך ג"כ המכוון אחד והוא דעת רבי אליעזר במגילה דף ט"ו שהזמינתהו שלא יתן עצה וימרוד בה מאמר שהרג שלושה ולא השנים בה: ופתגמא תניינא. תלפניכו מטול דאעקור שנאתיה מלביה הוא אליבא דרבי יהודה התם אמר לו פנים ולא בשביל זה יסור ויסלק שנאתו מכל ישראל בעבור המלכה מאמר שהוא מזרע ישראל כך יש לדחוק ולייבב הגירסא שלפנינו. אמנם יותר נכון בעיני כמ"ש שפתגמא תניינא נפסק מכאן ואין זה מקומו כי מטול דאעקר שנאתו היום פתגמא קדמאה ופתגמא תניינא יהא נכתב על

אירמי

מלכא מה היא הדא מלתא דמבולדהון שלטוניא דידי לא קרית אסתר לשירותא אלא המן. פתגמא תליתאה אמרת אסתר כולהון דבית ישראל עיניהון עלי תליין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למקטליה להמן. אלא אזמין יתיה לשירותא מטול דנתהפיך לבהון דבית ישראל ותתפנן לות אבוהון די בשמיא ויבעון רחמין מקדמוי: ויצא ונפק המן ביומא ההוא חדי ושפיר לבא וכד חמא המן ית מרדכי יתיב בתרע בית מלכא ולא קם ולא זע מניה ואתמלי המן על מרדכי חמתא: ויתאפק ואתחסם המן ועל לגו ביתיה ושדר וקרא לרחימוי ולזרש אתתיה: ויספר ותני להון המן ית יקריה דעתריה ורבותא דבנוי וית כל מה דרומם יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה לעיל מן כל רברבניא ועבדוי דמלכא: ויאמר המן ואמר המן אוף לא זמינית אסתר מלכתא עם מלכא לשירותא די עבידת אלא יתי ואוף למחר אנא אזדמנית לה עם מלכא: וכל זה וכל כדין לא סליק חדותא (קדמי) ולא שפר עלי בכל זמן די אנא חמי ית מרדכי יהודאי דיתיב בתרע מלכא: ותאמר ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי בנורא לא תיכול למרמיה דאשתזיב מניה אברהם אבוי. בסיפא לא תיכול למקטליה דאשתזיב מניה יצחק אבוי. במיא לא תיכול לשניקיה דאשתזיבו מנהון משה ובני ישראל. בגוב אריותא לא תיכול למרמי יתיה דאשתזיב מניה דניאל. ברם עבידו זקיף חמשין אמין ובצפרא אימר למלכא ויצלבון ית מרדכי עלוהי דעד כדין לא אתנסי חד מנהון בצליבת קיסא ואשתזיב מן בתר כן עול עם מלכא לבית משתיא בחדוא ושפר פתגמא קדם המן ועבד קיסא לנרמיה: בלילה בליליא ההוא סליקת קבילת ריביא דבית ישראל לרקיעא ואשתמעת מקדם מרי עלמא הי כקל גדיין ועזין עד דאתנגדו כל אנגלי מרומא וקמו מתבהלין ואמרין אילין לאילין דלמא אתא זמנא למהוי עלם חרוב הא בכן אתכנשו ואזלו קדם מרי עלמא ענה רבון עלמא ואמר להון מה דין קל גדיין די אנא שמע. ענת מדת רחמין וכן אמרת לא קל גדיין אנת שמע אלהן קל ריביא דבית ישראל דאזדמנו למהוי קטילין על גזירת המן רשיעא מן יד אתמלי מרי עלמא רחמין וטיבו על עמיה ואמר לבזע ית סיטומתא דאתחתמא לביש על בית ישראל ופקיד למלאכא די ממנא על שיגושתא ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדד ית שינתיה דמלכא דאחשורוש ואקדים בצפרא נסים אפין ואמר לשמשי ספרא לאייתאה ספרא דכרניא פתגמיא יומיא מה דארע לכל מלכיא די לפרס ומדי ומן יומות עלם וכד חזא שמשי ספרא ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש הוה מהפך ית פצימי ספרא ולא הוה צבי למקרי והוה רעוא מן קדם מרי עלמא ואתגוללו פצימיא מאליהם והוו מתקרין מליא מן גו פצימיא קדם מלכא: וימצא והוי מסתכל וחמי מה דכתיב בספר דכרניא דחוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין שלטוני דמלכא נטרי רישיה דמלכא דבעון לאושטא ידיהון למקטל למלכא אחשורוש: ויאמר ואמר מלכא מה איתעביד יקרא ורבותא למרדכי מטול הדין מלתא ואמרו עולימוי דמלכא משומשנוי לא אתעביד עמיה מדעם: ויאמר ואמר מלכא מן בדרתא והמן על לדרת בית מלכא בריתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי

על זקיפא דאתקין ליה: ויאמרו ואמרו עולימי מלכא לותיה הא המן קאים בדרא ואמר מלכא יעול: ויבא ועל המן ואמר ליה מלכא מה ליעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה מאן בכל עבודי דמלכא יקיר כותי ולמא יתרעי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: ויאמר עני ואמר המן למלכא גברא די מלכא צבי ביקריה: יביאו ייתון לבושא דמלכותא די הוה לביש ביה מלכא וסוסיא די הוה רכיב עלוי מלכא ואתיהב כתרא דמלכותא ברישיה: ונתון ויתנון לבושא וסוסא על ידוי דגברא פרתונאי מן שלישי דמלכא וילבשון ית גברא די מלכא צבי ביקריה וארכבינון יתיה על סוסיא באשקק דקרתא וידון מכריזין קדמוי ואמרין כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביקריה בכן אסתכל מלכא וחזא ית המן וחשב בלביה ואמר המן למקטלי בעי ונמליך חלופי בעי כמא די חזית בחזוא: ויאמר ואמר מלכא להמן סרהיב ועול לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כיסויא דארגוונא טבין וסב מתמן (לבושא) שיראה טבא פרנינן דמעלם באבנין טבין ומרגלין ותליין בארבע קרנתיה דידיה חזנא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא. וסב מתמן כלילא רבא דדהבא מוקדוניא דאייתיאו יתיה לי מן קריין ומדינתא ביומא קדמאה דקמית במלכותא. וסב מתמן ספסירא ושריאגא דילי דאייתין לי יתיה מן כוש מדינתא ותרין רדינין די לבושיהון לבושא דמלכותא דמרגליאתא דאייתיאון יתון לי ממדינת אפריקי ופוק לאוריא דמלכא ודבר סוסיא דמלכא דקאים ברישיה דאוריתא די שמיה שיפרגז די עלוי רכיבית ביומא קדמאה דקמית במלכותא. ואלין מאני יקרא ורבותא דאמרית לך תהיל ותעביד למרדכי. עני המן ואמר למלכא אית יהודאין סגיאין בשושן בירתא ושמהון מרדכי להידין מנהון אזיל אמר ליה (מלכא) למרדכי יהודאי די אמר טבתא על מלכא דיתיב על תרעא דילי. וכד שמע המן ית פתגמא הדין סגיא באיש עלוי וחזויה אשתני ועינוי אתחשכא ופומיה אסתליף ורעיונוי אשתגישו וקטרי חרציה אישתריין וארכובתיה דא לדא נקשן. עני המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון מרדכי דאית בעלמא ולית אנא ידע על הידין מרדכי את אומר לי. עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית על מרדכי דיתיב בתרע דילי. עני המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון תרעי דמלכא ולית אנא ידע על הידין תרעא אמר לי. עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית לך על תרעא דעלין מבית נשיא לבית מלכא. עני המן ואמר למלכא גברא ההוא סנאה דילי וסנאה דאבהתי. עשרא אלפין כברין כספא יתיהבון ליה והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן עשרא אלפין כברי כספא זיל הב ליה ועל כל ביתיה אנא משליט ליה והדין יקרא לא יתמנע מניה. עני המן ואמר למלכא עשרא בנין דאית לי יהכון קדם סוסיא (בתריך כורסיא דידך) והדין יקרא לא יתעביד ליה. עני מלכא ואמר להמן את ובנך ואתתך עבדין יהון למרדכי והדין יקרא לא יתמנע מניה. עני המן ואמר למלכא גבר הדיוט הוא מני יתיה על מדינתא חדא או על ריסתקא חדא והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן על מדינן ומחוזין אנא משליט יתיה וכל מלכותי יפא וגשתא ישתמעון ליה

והדין

ביאור

אירמי הכאלה ופירוש הינא וקאלה הנאה ביה ובין המלך: תליתאה. ככתוב לפנינו והר"ק: לשניקיה. פי' לא תוכל לטבעו במים וכן תרגום וישבר והשליך ע"פ בת"א ובתי' ס"מ: קבילת ריביא. פי' לצעקת נערי בית ישראל מלשון קובלנא וכן לעיל ביונתן פרשת ויקרא: דאיתנגדו כל אנגלי מרומא. פי' כל מלאכים שבשמים וכן יקרא אל השמים. תהלים נ' תרגומו יקרא לאנגלי מרומא וכמוהו הרבה: סיטומתא. וכן בתרגום כלשון ויכר המלך שנתו ונדדי מלכא סיטומתא והוא לשון סותם: די ממנא על שיגושתא. פי' מלאך הממונה על מהומה ובלבול והיינדס וכן תרגם ויהם ה' ושגם ה' וכן והמם מהומה גדולה ושגם שיגושא כנ"ל לעיל: נסים אפין. פי' פניו זועפים וכן לעיל נסים לסוכן וכן ויתעלבו ונסיכו: פצימי ספרא. וכן ואתגילגלו פצימיא ופירוש יתדות של הספר לרז"ל פרק שלוחיו והקלאו כן לשורים ומיוחסים ומזה תרגום של פ' ויהי בקריאת יסודי ג' או ד' דלתות דיליפים ל"ו פ"ם וקי"ל. מאן בדלתא. פי' בשכל וכן וכתב השכל מוסיף דדלתא עיין שלהי פרשת תרומה וע"ש: פרנתאי. קמ"א אתי בכתב ישן בקלף ולפי נוסחא זו היא כפשוטו שר אחד מן השרתמים וכן בתרגום כלשון השרתמים הרמוזאן ויכול להיות מזה שם השרים הממונים על בשר פרים כ"כ המתורגמן: סרהיב. כבר פי' לעיל: שיראה טבא. הוא מלבוש עשי ומהר"ד מגיה שיראה

הכראה לשון רז"ל ואם כיון רמז לשבים היה נלפ"ד שזהו דמיכם באזכה הכן והכינו בשיר השירים ה' פסוק גלילי זהב באמר גליף של הזהב והוא ענין קישוט והכתוב של אבנים טובות וקי"ל ועיין במתורגם: מן קריין ומדינתא. כך מצאתי בכתב ישן וכנ"ל. ואל ימשך לבך לפסוק אחר לשמוע דברי המתורגמן שפירשו שנוסחא כאשונה קרקמדינתא וכתב מה שכתב דבר היוצא חוץ מגזירת השכל ואינו כדאי להפסיק מישואי דבריו וע"ש ולפי נוסחינו מן קריין ומדינתא פירושו מבואר שהשלטון ומדינות גם לא כת"ם מהר"ד ע"פ שפירש ע"ש: ספסירא ושריאגא. פי' חרב והכלוכי: ותרי רדינין וכו'. עיין פ"ם מהר"ד מי שאמורים מלשון כורם ענין שליטים וכו'. ויותר היה נלפ"ד כדינין לשון לבוש מרוקם ומרוקם וכן תרגום רקומה שמים לרדי ססין וכן בפסוק שמכיר באמיתום והנו כדינין על צואר וכן לעיל בח"י והקם הלפיף וכמינת כדידים ופ"ם ובפ"י ויפג: ופוק לאוריא דמלכא. פירוש בית הסוסים לשון פסוק אורות סוסים: ופומיה אסתלף. פי' כך ונלוף בשפתים שמשקם פיו שלא היה יכול לדבר ומשמעו כמבלבל: וקטרי חרציה אשתריין. היא תרגום של וארכובתה דא לדא נקשן וכו': ריסתקא. כך מצאתי בכתב ישן וכנ"ל. והיא לשון גמרא דפרק הזורק את הפועלים ריסתקא דמסרא שכיני בשן אירני ופי' הוא שוק. ולפי הענין הוא המשמות מתא ושוקים והכנסת

השניע

והדין יקרא לא יתמנע מיניה. ענה המן ואמר למלכא טבעי וטבעך אזיל בכל מדינתא טבעך וטבעיה יזיל (בכל מדינתיה) בכל עלמא והדין יקרא לא יתעבד ליה. ענה מלכא ואמר להמן גברא די אמר טבתא על מלכא ושזיב רישיה דמלכא מן קטלא טבעי וטבעיה יזיל (בכל עלמא) בכל מדינתא והדין יקרא לא יתמנע מיניה. ענה המן ואמר למלכא פרורתקין ואיגרתא אשתדרא לכל מדינת מלכא לאובדא ית עמיה דמרדכי (ייתבטלון) והדין יקרא היך יתעביד ליה. ענה מלכא ואמר להמן איגרן ופרורתקין די שדרית אנא מבטל יתהון וכל הדין יקרא לא יתמנע מיניה תניינות נזף ביה מלכא ואמר ליה (המן) המן בעגלא בעגלא לא תבטיל פתגמא מן כל מה דאמרית: ויקח וכד חזא המן רשיעא דפתגמוי לא מתקבלין קדם מלכא וכל מילוי לא משתמעין על לבי גנזי דמלכא בר כפיפא קומתיה ולא פשיטא בד אביל וחפי רישיה כד אורגוי מרטשן וכד עיני מחשכן וכד פומיה מסתליף וכד לביה מטמטם וכד (מעוהי) מבזעין וכד קטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן. ונסיב מתמן לבושא דמלכא דאיתיאו יתיה ביומא קדמאה די קם במלכותא ונסיב מתמן כל מיני מלכותא כמידעם דאתפקד. ונפק מתמן כד מבהל ועל לאוריא דמלכא ונסיב מתמן סוסיא דקאי בריש אוריא דמתליין ביה מחטפין דדהבא ואחד בריסניה דסוסיא וכל מני מלכותא טען על כתפוי ומקטרין קטרוי ומחלזון חולזוי ואזל וקם על מרדכי צדיקא ענה ואמר ליה קום לך מרדכי צדיקא בר אברהם יצחק ויעקב קדים לך סקך וקטמך לעסרא אלפי ככרי כספא די אמרית לאעלא מבית גנזי דילי לבי גנזי דמלכא ולא אתקבלון מן קדם דאיתיכון רחימין מן קדם אבוכון דבשמיא די בכל עידן דאתון מצליין קדמוי הוא מקבל צלותיכון ופריק יתכון מיד בעלי דבביכון והשתא קום לך מרדכי צדיקא מן סקך ומן קטמך ולבוש לבושא דמלכותא ורכיב על סוסיא דמלכותא. ענה מרדכי צדיקא ואמר ליה להמן המן רשיעא בר זרעא דבית עמלק אוריך שעה חדא ואיכול לחמא דגידין ואשתי מיא דמריין. ובתר כן אפיק יתי וצלוב יתי על צליבא. ענה המן ואמר למרדכי קום לך מרדכי צדיקא בר זרעא טבא מן יומיכון ניסין רברבין מתעבדין לכון צליבא דאתקינית לבישתי אתקינית יתיה. השתא (קום לך מרדכי) לביש לבושא דמלכותא ורכוב על סוסיא דמלכותא ופתגמוי דמלכא לא תבטל. ענה מרדכי ואמר להמן מן דאיתא תלתא יומין ותלתא לילון בצומא הכדין רכיב על סוסיא דמלכא. כד שמע המן ית פתגמא הדין על לבי גנזי דמלכא ואפיק מתמן כל מיני בוסמין ומשחנין טבין ומשח יתיה ואסחי יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ותקין יתיה שפיר בכל תקוני מלכותא. ואוביל יתיה מן מעורא דשדרת ליה אסתר מלכתא. ומן קדם דרכיב על סוסיא דמלכותא אישתדרא ליה מן בית מלכא עסרין ושבעא אלפין עולימוי בחירי וכסין דדהבא בימינהון וכוזא דדהבא בסמליהון (דסכריזין) ומשבחין ואזלין קדם מרדכי צדיקא ואמרין כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה. וכד חזון בית ישראל. אזלו מן ימיניה ומן שמאליה ומענין ואמרין הכדין יתעביד לגברא דמלכא די ברא שמיא וארעא צבי ביקריה ואדיקת אסתר וחזית ית מרדכי בר אחוי דאבוהא דלביש לבושא דמלכותא וכתרא דמלכותא יהיב ברישיה ורכיב על סוסיא דמלכותא אודיאית ושבחית לאלהא דשמיא על פורקנא הדין. כד יהיב מרדכי סקא על גושמא וקיטמא יהיב על רישיה לעני מעיקין ובהא שעתא דחזיתיה למרדכי בר אחוי דאבוהא ענתה ואמרת ליה עלך אתקיים כתבא דכתיב בכתיבי קדישי מקים מעפרא מסכינא ומן קיקלתא למכיכי רוחא למתבא יתון עם שליטינן וכורסיה יקרא מחסין יתון. ואוף מרדכי שבח ואמר הפכתא ספידא דידי לחדוותא עברת סקא מני ואלבישת יתי לבושא דמלכותא. אשבח יתך יי על פורקי ולא חדית ית (לבהון) בעלי דבבי עלי: וישב ובכן חזר מרדכי לתרע בית מלכא ביקר ובידבו סגיאה; והמן אתחסף ואזיל לביתיה אבל ורישיה מכסי ובההיא שעתא הוה בידוי דהמן ארבע אומנון ספרא דספריה למרדכי. ובאניא דאסחי יתיה. גולייר דהוה נגיד לסוסיא. ברוזא דהוה מכריז קדמוי ואמר כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: ויספר ותני המן לזרש אנתתיה ולכל רחמיה ית כל מה די ארע יתיה. ואמרין ליה חכימוי וזרש אנתתיה לא שמיע לך מן קדמיתא ההון תלתא גוברין יהודאין במדינת בבל חנניה מישאל ועזריה ועל דלא שמעו למלוי (מלכא) דנבוכדנצר שרא יתון לאתונא דנורא ונפקו מן שלהוביתא דנורא. ומומא לא הוה בהון אלא נפק לישנא דנורא מגו אתונא ואוקיד למאן דאכלו קורציהון ואתון חנניה מישאל ועזריה פלטון מן אתון נורא יקידתא. והשתא אין איתוי מרדכי מן בניהון דגובריא דאינון עובדוי דמיין לחד מנהון היך דאת שרית למיפל קדמוי לא תיכול ליה ארי מיפל תיפל ולא תקום: עודם עוד הינון ממללין עמיה ושילטוני דמלכא קריבו וסרהיבו למתיא ית המן למשקיא די עבדת אסתר: ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: ויאמר ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשקי דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהיב לך ומה בעותיך דמן פלגות מלכותא ויתעביד: ותען ענת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית חסדא ורחמין קדמך מלכא ואין על מלכא שפיר תתיהב לי נפשי בשאלתי ועמי בבעותי: כי ארום אזדבנית אנא ועמי למישיציא ולמתקטלא ולמובדא ואילו לעבדין ולאמהן אזדבנא שתקא הוינא ארום לית בעיל דבביה דמלכא שוי בטננא דמלכא: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה ואמר תורגמניה לאסתר מלכתא מה יודן ובר מה יודן גברא דחשיב לביה למעבד כדין: ותאמר ואמרת אסתר גברא בישא ובעיל דבבא המן בישא הדין ולמה אתקרי שמיה המן הא מן בעא למפשט ידיה באומתהון דיהודאי דאתקרון בנוי דמרי כולא והוא בעי למקטל יתון והמן אתזיע מן קדם מלכא ומלכתא: והמלך ומלכא קם בחימתיה מן משקיא דחמרא ועל לגינת ביתן והמן מקצצין קדמוי אילנין טבין דתנוח חמתיה מיניה ולא נחת והמן קם למבעי על נפשיה מן אסתר מלכתא משום דחזא ארום שליפת עלוי בישתא

מן

ביאור

המגיע מהם: פרורתקין. י"ע שהוא מלשון פרוונקא ומענינו שליחות והיא תוספות מ"כ פרוזקין ואז היה נראה לפרשו מלשון גמרא דערובין פרק בכל מערבין הא בפרהגנא ופירש רש"י מתוקן לעשות צרכי אדם או לגנות השם וכן בפרק השוכר את הפועלים בב"מ ואשכחיה להאי פרהגנא דקא שתיה בגבי וכן נראה לפי הענין אמר שכבר חתמים כאילו הרצים יצאו דחופים וק"ל: אורניה פרשון. פי' מהר"ד שנעשו מכסה כמו אם על בנים רומשה. ויותר נכון לפרש אחיו נקשו ומחופין ומסורפין ועיין במתורגמן בערכו: דמתלין ביה מחטפין. המתורגמן הביאו ולא פי' בו דבר ונראה שהוא מלשון רז"ל בכלים מחוסר השקה שפי' מחוסר גרידה וכן כאן הוא הכלי שגורדין בו הסוסים ועיין בערוך: ומחלזון חלזוי. פי' מהר"ד שעיניו כהו ונראייתי מן תרגום שכלילי עיניה ע"ש ול"נ שירושו שקאי אלעיל בו מתקטלון קשרי שירות שהבגד מלכות קשורים בקשריהם ומחלזון שולזוי שירות שגורים שגורושיו וכדלעיל בפסוק בימים ההם גבי מלכות שבא ושלאת שילוזא. ופ"ש וכאן כ"ל שהיה שכל מוכן: אריך שעה חדא. פי' המתן זמן מה: לחמא דגידין. פי' לחם של לעגה וכוה תרגום שלו גידין: ואסחי. כבר בא ביאורו וענינו רחיצה וק"ל: אדיקת אסתר. פי' הביטה ולאסה: סקא על גושמיה. פי' שק על בשרו לשון הפסוק דניאל והוצד גושמיה וכן תרגם בגושמיהון ונ"ל לבוא זה שלשון בפי הפילוסופים ופי' וענינו גשמיות הפך רוחניות: ומן קיקלתא. פי' ע"ד מאשפות ירים אביון ונ"ל לבוא לשון זה בדרז"ל קולקלה דמתא וכמוהו מובא: למכיכי רוחא. הם נמוכי ושפלי רוח: וכורסיה יקרא מחסין יתון. ע"ד המקרא וכסא כבוד ינחילם: והמן אתחסף. פי' שנתביים ונעשו פניו משתנים כחשפה בעלמא: הוו בידוי דהמן ארבע אומנון. שהיה בידו ועמדו ארבע אומנים אשר שהיה מספר אותו: ובנייא. פי' מלשון בי בניא והוא אומן המרחץ: וגולייר. ברבות הוא פי' שעל רכב שהיה מושך הסוס ורץ לפני הסוסים: לאתונא דנורא. כבשן האש: ואוקיד למאן דאכלו קורציהון. פי' אלו שהכילו עליהם ומסר אותם למלכות לשון גמרא ליכול קורצא כו': פלטון מן נורא. פי' הלכו ויצאו לפליטה ונמלטו: היך דאת שרית. כאשר החלת: וסרהיבו. כבר ביארנו שהוא לשון שים מהר: דמן פלגות דמלכותא. כנ"ל. וכמ"ש בכ"י ופי' הבקשה שהיה מחצי המלכות והלאה וק"ל: בטננא דמלכא. כבר פי' כמו בנזק המלך ובערוך מפרשו לשון רוגז וקצף והכל הולך למקום אחד: ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה. אמר תורגמנים וכו'. די קמכפל ויאמר והכין הוא במדרש ויאמר המלך ויאמר לאסתר ויאמר ויאמר נ"ל אמר כדי אנשו בתפלה ע"י מתורגמן כיון דאמרה ליה בת מלכים אנא ומשאול קאתינא מיד ויאמר לאסתר: מה יודן וכו'. כמו מן הוא דין תרגום של מי הוא זה וק"ל: אתזיע. לשון כהם ויזע:

ודא

מן קדם מלכא: והמלך ומלכא תב מגינת ביתנא לבית משקיא דחמרא מסתכל. חמי ית המן דמי על ערסא דהות אסתר יתיבא עלה ואמר ליה מלכא אוף למכבש ית מלכתא עמי בטרקלינא את בעית. פתגמא נפק מן פומא דמלכא ואפוי דהמן הוין חפיין: ויאמר ואמר חרבונא חד מן סריסיא קדם מלכא והא חרבונא דכיר לבישתא אלא על הדא דכיר לטב מטול דעם המן הוה בעצתא די נסיב (עצתא) למעבד צליבא למרדכי. וכד חמא דשליטת בישתא על המן ועל ביתיה אזל אוף הוא לגרמיה ואמר ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול ויסב ית מלכותא מינך. ואם לא מהימנת לי שדר וחזי ית צליבא דעבד המן למרדכי דמליל טבתא על מלכא. והא קאים בביתיה רומיה חמשין אמין. ענו מלכא ואמר למרדכי צלוב יתיה עלוי: ועל מרדכי איתקיים מה דכתיב בכתבי קדישי כד רעי מן קדם יי ארחתיה דגברא אף בעלי דבבוי יתמכון עמיה. עני מלכא ואמר למרדכי יהודאי די שזיב למלכא מקטול קום אזיל וסב ית המן בעיל דבבא בישא מעיקהון דיהודאי וצלוב יתיה על צליבא דאתקין לנפשיה והון יתיה דינין בישין ועביד ביה היך דשפיר באפיך. בהא שעתא נפק מרדכי מן מלכא ונסב ית המן מן תרע בית מלכא ענא מרדכי ואמר להמן איתא לך עמי המן סנאה ובעיל דבבא בישא (דידי) ומעיקהון דיהודאי ונצלוב יתך על צליבא די אתקינתא לגרמך: ויתלו ענא המן רשיעא ואמר למרדכי צדיקא קדם עד לא יסקון יתי על צליבא. בבעו מינך מרדכי צדיקא לא תצליבני כהדין דצליבין לגברין הדיוטין. גברי עלמא לא סגנית יתון ורברבני מדינתא אשתעבידו קדמוי ארגישית מלכין במימר פומי ובמלל סיפותי אבהילית מדינן. ואנא המן פתשגר דמלכא הוה שמי הוית מתקרי אבא למלכא. זיע אנא מינך דלא תעביד לי היך מה דחשיבת למעבד לך. חוס על יקרי ולא תקטלני ותחבלני כאגג אבא סב. את מרדכי עביד היך טיבותך בקטול נפש לא תקטלני כמא דלית בכון קטולי נפש. לא תדכר לי סנאתא דאגג וקנאתא דעמלק ולא תקני לי כבעיל דבבוי בלבך ולא תנטר לי כמא דנטר (ונקם) עשו אבא. ניסין רברבין אתעבידו לך כמא דאתעבידו לאבהתך כד עברו בימא. עיני בהתן למחמי אפך (ופומי לית) אנא יכיל למפתח מן קדמך. על די נסיבית עלך עיצתא מן רחימי ומן זרש אתתי. בבעו מינך חוס על נפשי מרי מרדכי צדיקא לא תמחי שמי כפריע כעמלק אבא וסיבותי על צליבא לא תצלוב והיך די את בעי קטול יתי. רישי תעדי בסייפיה דמלכא די ביה מתקטלין כל רברבני מדינתא. שרי המן צוח ובכי ולא ארכין מרדכי אודניה ליה. וכד חזא המן דלא משתמעין מילוי נטל אליא ובכיתא על נפשיה במציעות גינת ביתנא. מתיב וכן אמר אציתו לי אילניא וכל שתיליא די שתלית מן יומי בראשית הבר המדתא בעי מיסוק לאכסנדריא דבר פנדירא אתכנשו כולהון ועצו עצה מן דרומיה חמשין אמין יצטליב המן על רישיה. גופנא אמר קוטרא אנא ולית אנא יכלא דיצטליב ברישי מחסת דמני נסבין חמר דניסוכין. אדרא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין לבכוריא ומני לבש אדם וחוה. זיתא אמר יצטליבו ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין משחא למנרתא. חבים רזיא ברא יתי למסרע שפרא דעובדיא נביא. סב חרינא דיצטליב ברישיה. אמר דיקלא קדם נטוריה. ידעין כל בני אנשא דהוא המן רשיעא בר בריה דאגג דעמלק כל מלכיא יודון קדמך דאת הוא אלהא ולית בר מינך ולך יאה למפרק בניא כמא דפריקתא ית אבהתנא. מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך כל מה דאמרת נסב יתך בעצה דיצטליב ברישך דאת זונא לכנשתא דציון סבירא. אמרת אתרונא דיצטליב ברישי (לא יכילנא) די עלי אתו כל עמיא כולהון למיסב מן איבי לשבחא קדמך. פתח אסא פומיה ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא. די עלי אמרין ששון ושמחה. ועוד די אנא שותף עם אתרונא. צוח בלוטא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דדבורה מניקתא דרבקה קבורה תחותוי. קרא בוטמא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דאבשלום בריה דדוד אצטליב ברישי. רומנא אמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דצדיקיא מתילין לקבלי. שמעו מני אמר ארזא וקיפו יתיה להמן רשיעא ולעסרא בנוי על קיסא די אתקין לנפשיה: ויתלו וזקיפו ית המן על קיסא דאתקין למרדכי וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתבי קדישין. צדיקא מן עקתא אשתזיב ועל רשיעא חלפוי: ביום ביומא ההוא יהיב מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתיה דהמן בעיל דבבי דיהודאי ומרדכי על קדם מלכא מטול דחויאת אסתר מה הוא לה: ויסר ואעביר מלכא ית עזקתיה די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי על ביתיה דהמן: ותוסף ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם ריגלוי ובכת ואתחננת ליה למעברא ית בישא דהמן בר המדתא אגגיא וית מחשבתיה די חשב על יהודאי: ויושט ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא וקמת אסתר ועלת קדם מלכא: ותאמר ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ואין אשכחית חסדא ורחמין קדמוי וכשר פתגמא קדם מלכא ותקנא אנא בעינוי יתכתיב כתבא למבטל ית אגרתא מחשבתיה דהמן בר המדתא אגגיא דכתב להובדא ית יהודאי דאיתו בכל מדינתיה דמלכא: כי מטול דהיך אנא יכילא למחמי בבישתא די תערע ית עמי והיך אוכל למחזי באבדנא דתולדתי: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא אנת סרחת מן שירויא דשאלתיך ואמרת ליך מן הדין אומא איתיך אעביר מינך כלבין ושליטין ומן הדין זרעיתא אעביד מנהון דגמוגים ופולימרכין ואמרת לי לית חכימא אנא דידעא אבא ואמא מיתן ושלייתא ועורתא שבקון יתי. השתא הא ביתיה דהמן יהבית לאסתר ויתיה צליבו
על

ביאור

והא חרבונא דכיר לבישתא. עיין בתרגום ראשון שכל שנעשה הסריסים מכירים לרעה וע"ש בפסוק ביום השביעי: אוף הוא לגרמיה. פי' אף בעצמו: כד רעי מן קדם ה' וגו'. הוא תרגום ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלימו אותו וקאי אחרבונה לפי הענין שהיה שונאו וק"ל: אתקינת לגרמך. פי' אשר הכינות לעצמך: גברי עלמא לא סגנית. פי' אנשי שם אשר מעולם לא השגית וכבר פירשתי מלת סגנית: זיוע אנא מינך. פי' מתפחד אני ממך: כמא דנטר עשו וכו'. כמו שהיה נוטר שנאה כדכתיב וישטום עשו והוא השנאה דבין עשו לי עקב נטר ליה: בפריע. נפסקה: סיבותי. פי' שיבתי: שרי. התחיל: ארכין מרדכי אודניה. פי' שלא הטה אוזן מרדכי לו: אליא ובכיתא. כבר ביארנו לשון יללה: גופנא אמר קוטרא. פי' מהרז"ו לשון תיאום ולא ידעתי למה מאס בפשוטו שהיה אומר גידולו של גפן קצר לתלות בו: אדרא. פי' תאנה אמרה שיתלה בראשי אי אפשר לי וזהו לא יכילנא שממני מביאים בכורי תאנה וממני לבש אדם וחוה כמ"ד ויתפרו עלי תאנה: חבם רזיא וכו'. למסרע שפריה דעובדיה נביא פי' הקב"ה שהוא מגלה רזים גלה אותי בשביל השם שנעשה לאשת עובדיה הנביא כדכתיב במלכים ב' ד' ועיין מ"ש מהרז"ו וטעותו ניכר לכל משכיל ואינו כדאי להעתיק לשונו באריכות שפי' על ועבדיו הנביאים שנבאו על מפלת עמלק ודבריו דברי נבואה. ואין להם שורש כלל ובנואה דנבואה: סב חרינא. פי' קח וטול אחרת שיתלה בראשו ולא כמו שיש מפרשים בפירושים שונים לפי נוסחא ראשונה והבנת קריאתם ואינו כדאי להעתיק כי נלאיתי ולאיזי סמוך לישא בכתפי כתבי טעותיהם ודעתיהם: אמר דיקלא קדם נטוריה ידעין כל בני אנשא. פי' אמר התמר כי תרגום של תמר יקרא דיקלא ואמר קודם נטוריה לפני שומרו הוא בוראו יתברך ולא כמו שפי' מהרז"ו ולא דקדק היטב וקרא עיכוב פירושו שאמר התמר קדם נטורי הן שומרי מלות הן הצדיקים וע"ש ומשם תבין האמת אשר אתי ובפסוק: מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך. פי' השיב הקב"ה יישר כחך כל מה שאמרת ליקח אותך בעצה וכו'. וא"א להתלות בך מפני שאת זונה לבת ציון הבלויה והמקובלת וזהו דציון סבירא ולכן נקרא ארץ ישראל ארץ הצבי וק"ל: בלוטא. דיסמא. הוא נמצא לפסוק אחד כאלה וכאלון תרגום שם כבוטמא וכבלוטא. והם אילני סרק ותחת אחת שמה נקברה דבורה ובאחת מהם אבשלום בן דוד וק"ל: רומנא. הוא רימון. וזהו דמתרגם ואזיל דצדיקיא מתילין כמ"ש כפלח הרמון: אמר ארזא כו'. יש מגיהים ומוחקים דליתא במדרש שקוץ היה שאין בו שום זכות ולאוי שיתלוהו בו לקיים מ"ש ובליעל כקוץ מונד: על זקיפא. על עץ התלייה וכבר כתבנו שהוא לשון הגמרא: וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת. פי' חמת מלך הדר במרום נח כלומר במה שנדיקא מעקתא אשתזיב ר"ל נתקיים הפסוק צדיק מצרה נחלץ וגו': ועל רשיעא חלפוי. פי' ויבא רשע תחתיו: די תערע. תרגום על אשר ימצא מלשון מעין המאורע: סרחת מן שירויא. פי' שמשאלה בזה מתחלתה שאילו גילתה מיד מאיזה אומה היא עושה מהם דוכסים ושרים וזהו הגמונים ופולמרכין מיני שררות הידועים: וסרחת. לשון סירכא ורגיל לבא למי שמעוות ומוטה בענין: ואמרת ליה חכימא אנא דידעא דאבא ואמא מיתן וכו'. פי' שאמרה אינני יכולה לידע מאיזה אומה שאבי ואמי מתו בעודי קטנה.

על צליבא על דפשט ידיה ביהודאי: ואתם ואתון כתבון על יהודאי כד שפיר בעיניכון בשמיה דמלכא וחותימו בעזקיה דמלכא מטול דכתבא דאתכתבא בשמיה דמלכא ומתחתים בעזקתיה דמלכא לא בטיל: ויקראו ואתקריאו ספרוי דמלכא בזמנא ההיא בירחא תליתאה הי הוא ירח סיון בעשרין ותלתא יומין ביה ואתכתיב ככל מה די פקיד מרדכי על יהודאי ועל יקירוי דמלכא ועל רברבנוי ועל שלטונוי דמדינתא דאית מהנדקי ועד כוש למאה ועשרין ושבע מדינן מדינא ומדינא היך כתבא ועמא ועמא היך לישנא ועל יהודאי היך כתביהון והיך לישנהון: ויכתוב וכתב בשמיה דמלכא אחשורוש וחתים בעזקתיה דמלכא ואשתדרין איגראתא ביד רהטיא בסוסותא. רוכבי רכשא ערטילי בני רמכיא: אשר די יהב מלכא ליהודאי דאית בכל קרתא וקרתא למתכנשא ולמיקם על נפשיהון לשיציא ולמקטל ולמובדא ית כל חילותא עמא ומדינתא די מעיקין יתהון טפליא ונשיא ואף בתיהון ועובדיהון ניבזון: ביום ביומא חדא כולהון מדינתא דמלכא אחשורוש בתלתא עסר לירחא תרי עסר דהוא ירחא דאדר: פתשגן פירוש כתבא ודיטנמא אתפרסמת מלכא אחשורוש שדר אגרתא על יתבי ימא ויבשתא. ועל ארכוני מאחזאי ועל רברבני ועל הילותא די דיירין בכל ארעא שלמיכון יסגא. כתבא כתבית למחוייא לכון רבו מטול די בעממין סגיאן שליטית ועל יתבי ימא ויבשתא אמליכית וביה במלכותא לא נתרברב אלא ברוחא ניחא ומכיכותא נהליך כל יומין ובשלמא סגיאה למשויא יתכון שלמא סגי. וכל דדיירין תחות מלכותי וכל דצבי למתגרא בימא וביבשתא למתהפכא בין עמא לעמא ובין לישנא ללישנא חד אנא מן סופא דארעא ועד סופא. ברין כתבית למחוייא לכון על תמיהותן וקשיטותן דהגון רחימין לכל עממיא ומוקרין לכל מלכיא ועבדין טב עם כל שליטני ארעא. ואית גוברין דמקרבין למלכותא. ומלכותא אתמסרת בידיהון. ובנכליהון ובשקרותיהון אטעיין ית מלכותא וכתבו ית אגרתא דלא תקנין קדם שמיא. ואוף בבני אנשא בישין. ועל מלכותא הינון קשיין והוא שאילתא דשאילו מן מלכא נקטלון גוברין צדיקין ודמא זכיא סגיאה נשפכון. כד בישתא לא עבדו ודינא דקטלא לא הוו חייבין ואתתהון הינון גוברין צדיקין. אסתר די משפחא בכל הדרא ומרדכי דחכים בכל חוכמתא ומומא לא אשתכחית בהון ולא באומתהון ואנא חשיבית בגרמי דאומתא אחריתא שאיל מני ואנא לא הויתי ידע דיהודאי שאיל מני דמקריין בנין למרי כולא די הוא ברא שמיא וארעא ובמלכין רברבין ותקיפין מני דבר יתון וית אבהתהון. מטול אוף דהמן בר המדתא סרגדיא דוה ומן זרעיה דבית עמלק הוה ואתא לותן ונסב מינן טבתא רבתא ושבחא סגיאה ורבותא ורבינן יתיה (ויקרינון יתיה) וקרינן יתיה אבא דמלכא ומן ימיניה דמלכא הוא יתיב והוא לא ידע למסוברא ית יקריה אוף למקבלא מלכותא אלא הוה מהרהר בלביה למקטל ית מלכא ולמיסב מיניה ית מלכותא מטול דהמן בר המדתא צליבינן יתיה וכל דהוה שוי אסקינן ברישיה. ומן די ברא שמיא וארעא אפיק מחשבתיה ברישיה: הרצים רהטיא רוכבי ריכשא ושליטוניה נפקו סרידין ודחיפין בגזירתיה דמלכא ודיטנמא אתפרסמת בשושן בירתא: ומרדכי ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא וחורי והמניכא די דהבא רבתא וגלימא דבוץ וארגוון טב וקרתא דשושן בדחא וחדיא: ליהודים ליהודאי הות נהורא וחדוותא ודיצא ויקרא: ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל קרייתא וקרייתא אתר די פתגמוי דמלכא וגזירתיה מטין חדוותא ודיצא ליהודאי ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מן עממי דארעא מתגיירין מטול דנפל דחלתא דיהודאי עליהון: ובשנים ובתרי עסר ירחא הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטיין פתגמוי דמלכא וגזרתיה למתעבדא ביומא די סברו בעלי דבביהון (דיהודאי) למישלט בהון ביה ביומא אתהפיכו יהודאי ושליטו בסנאיהון: נקהלו אתכנשו יהודאין בקרייא בכל מדינתיה דמלכא אחשורוש למפשוט ידיהון ולמקטול לאנשי דבעו בישתהון וגבר לא קם מן קדמיהון מטול די נפלת אימתהון על כל עממיא: וכל וכל שליטוני מדינתא ומגסטרני ורברבניא ועבדי עבידתא די למלכא משבחין ית יהודאי מטול דנפלת אימתיה דמרדכי עליהון: כי גדול מטול דתקיף מרדכי בביתיה דמלכא ושמעיה אזלין בכולהון מדינתא. מטול דגברא מרדכי אזיל ותקיף: ויכו וקטילו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחתא דחרבא ודיקטלא ודשיציא ועבדו אוף בסנאיהון היך צביוני נפשיהון וכרעותיהון: ובשושן ובשושן בירתא קטילו יהודאין וגמרו חמש מאה גוברין: ואת ויית עשרתי בנוי דהמן בר המדתא דהוה מעיק ליהודאין קטלו ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון: ביום ביומא ההוא על מניינא דקטיליא בשושן בירתא קדם מלכא:

(חסרים כאן שני פסוקים ומלאתים בתרגום יונתן על קלף ואין בהם שינוי מתרגום הראשון ואין תועלת ועיין שם:)

ויאמר ואמר מלכא למתעבדא כדין ודיטנמא איתפרשת בשושן. המן אצטליב על תלת אמין פרשנדתא רחיק מיניה אמתא חדא: פרשנדתא אצטליב על תלת אמין דלפון רחיק מיניה אמתא חדא: דלפון אצטליב על תלת אמתא אספתא רחיק מיניה אמתא חדא: אספתא אצטליב על תלת אמתא פורתא רחיק מיניה אמתא חדא: פורתא אצטליב על תלת אמין אדליא רחיק מיניה אמתא חדא: אדליא אצטליב על תלת אמין ארידתא רחיק מיניה אמתא חדא: ארידתא אצטליב על תלת אמין פרמשתא רחיק מיניה אמתא חדא: פרמשתא אצטליב על תלת אמין אריסי רחיק מיניה אמתא חדא: אריסי אצטליב על תלת אמין ארידי רחיק מיניה אמתא חדא: ארידי אצטליב על תלת אמין ויזתא רחיק מיניה אמתא חדא: ויזתא אצטליב על תלת אמין די הוא עשיראה. (וית) עשרתי בני דהמן אצטליבו על צליבא: הוות צליבא משקעא בארעא תלת אמין. וברייה דהוה רחיק מן ארעא תלת אמין: והוה אורכיה די צליבא ארבעין וארבע אמין: והינון צליבין ברישיה הרי סכום דכולהון חמשין אמין: ואתא מרדכי וחזא להמן ולבנוי דצליבין על צליבא ענה מרדכי ואמר להמן את השבת למעבר בישתא (לעמא בית ישראל) וידע סתימאתא וגליאתא אפיק מחשבתך ברישך.. את בעית למקטל יתן ולשציא יתן מן תחות כנפי דאבונן די בשמיא והשתא עבדינן עמך ולבנך טבתא תליבנן יתך ובניך תחות כנפך: ויקהלו ואתכנשו יהודאי די הוו בשושן (בירנתא) תוב ביומא ארבעת עשר לירחא דאדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון: ושאר ושארא יהודאי די במדינתא דמלכא אתכנשו וקמו והוו מארי בנפשיהון

ואתנחו

ביאור

קטנה והוו ותליתאה זעירותא שנקרין יומי שהכניסוני קטנה ולכן לא ידעתי אלין באמי: ערטילי. וכן נמצא בתרגום לשון רוכבי רכשא ערטילנאי ופי' אין שיש המשכל לרוץ ובא בלשון רז"ל גמלא פרחא ולפי המשמעות המקרא רוכבי הרכש האחשתרנים והרבה שרכבי הוא לשון וירכבו את הסוסים וערטולאי הוא מלשון ערטולאה ור"ל לפי שהרוכבים אלו היו צריכים לתליסות הכרסי ע"כ מסירות מנסוק האפשר וע"כ היו הרוכבים דבוקים ומסודרים על הרמכים ערומים מבלי לבושיהם וגם הרמכים בלי מלבוש עדייהם שהוא הרסן וכדומה לזה וכל זה כדי שלא יכבד עליהם המשא למען עד מהרה ירוצו קל היה נקל: ארכוני מאחזאי. הם שרים ממונים ושלטוני מדינות וכן הוא תרגום של נגידו וכיוצא הרבה: לא נתרברב. י"מ לפי הענין לא נתגאה וכדמתרגם ואזיל אלא ברוחא ניחותא ומכיכתא. פירוש בענוה ושפל רוח דדברי חכמים בנחת נשמעים אמנם לעד"ן מ"כ נוסחא כתב ישן לא נתרברב ואדלעיל קאי שאמר כל זמן ממשלת מלכותו לא נתרברבה שום מדינה או מקום והיא תהלת ותפארת המלך שבשביל טוב סדר הנהגתו הוא כך וע"כ לעומת זה נכון לשמוע בקולו וק"ל. וזהו דמסיים בתרגומו דלדידי לאתגרא פירוש כל הרוצה להתגרות ולערוך מלחמה לים או ביבשה מתיירא בשומעו שם המלך ישיג מסוף העולם ועד סופו וק"ל. וי"מ דלדי לאתגרא הכוונה לעשות מלחמה בים או ביבשה הכחות בידו דהיינו המלך המולך מסוף דארעא וכו'. והכלשון עיקר: ואנא חשיבא בגרמי. פי' שהנני בעצמי שנקחתו לאבד אומה אחרת הראויה לכך ולא אומה שונה זו שאמר ומומא לא אשכחית פירוש לא מצאתי כל און לא בהם ולא באמונתם של כל האומה וק"ל: למסיברא ית יקריה. פי' שהוא הממונה והגדולה לא יכול לסבול ולהתנהג בשררתו: וכל דהוה שוי אסקינן ברישיה. פי' כל מה שראוי לו ודין גמולו בראשו השיבוהו: והמניכא דדהבא. פי' בית הצואר של זהב: בדיחא וחדיא. תרגום של צהלה ושמחה מלשון רז"ל מלתא דבדיחותא: די סברו וכו'. פירוש תרגום של תקוה ור"ל מה שהיו מקוים ומצפים. והסבורים היו השונאים והמגסטרני כך מצאתי בכתב ישן והוא לשון שלטנות ושררה וי"מ מלשון יועצי ובעלי סודות המלך ולפ"ז היה ראוי להיות בשי"ן משתרכי וק"ל. ואחרי כתבי זה מצאתי במתורגמן ערך מסטר לשון שלטון מגזרת משטרו בארץ ומשמע כדבריו ופ"ם: את בעית וכו'. מן תחות כנפוי דאבונן די בשמיא וכו'. פירוש שא"ל אנו דנים אותך מדה כנגד מדה אתה בקשת ליקח אותנו כנים מתחת כנפי אבינו שבשמים ולכתנו עתה נעשה עמך חסד ונוכח לשם

ואתנחו מן בעלי דבבידהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון ואלו הדין גיברין דקטלו בשושן היתון סנאיהון דישראל די הוו אמרין לדבית ישראל סבא ועד קליל יומין (כדון) קטילנן לכון ושרפינן בניכון לארעא: ביום בתלת עסר יומין לירחא דאדר ואיתניחו בארבע עסר ביה ועבדו יתיה יומא חדותא ומשתיא: והיהודים ויהודאי די הוו בשושן אתכנשו בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ואתנחו בחמשא עסר ביה ועבדו יתיה יומא דחדותא ומשתיא: על כן מטול הדין יהודאין די הוו בכפרוניא די יתבין בקירוי דקיקתא עבדו ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר חדותא ומשתיא ויומא טבא ומשדרינן מנן גבר לחבריה: ויכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האילין ושדר איגרתא על כולהון יהודאי דאית בכילהון מדינתא דמלכא אחשורוש דקריביא ורחיקיא: לקיים למקיימא גזירתא עליהון למהוי עבדין ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר וית יומא דחמש עסר ביה בכל שתא ושתא: כימים ביומיא היך די אתניחו בהון יהודאי מן בעלי דבביהון וירחא די אתהפיך להון מן עקתא לחדותא ומן אבלא ליומא טבא למהוי עבדין יתהון יומא דמשתיא וחדותא ומשדרין מנן (ודורנין) גבר לחבריה ויהבין מתנאתא למסכניא: וקבל וקבילו יהודאי עליהון ית כל מה דשריא למעבד וית מה דכתב מרדכי בגינהון: כי מטול דהמן בר המדתא (דמזרעא) אגג מעיקהון דכל יהודאי דחשיב על יהודאי למנטרא יתהון (צבע פיסא ורמא מלתא הוא עדבא לשגשותהון) ולמשיציא יתהון וחד חזו (לכלליא דמלכא) דהמן ובנוי צליבין על צליבא יומין סגיאין אמרין למא אסתר עברה על מה דכתיב באורייתא לא תבית נבילתיה על צליבא ענת אסתר ואמרין לון על דקטל שאול מלכא לגיורי גבעונאי הוו בנוי צליבין על צליבא מן שירוי חצדא דסערין עד יומא דנחת מטרא עליהון הוו שיתא ירחי וכד הוו דבית ישראל סלקין למחזי בית מקדשא הוו אמרין לון עממיא למא אילין צליבין עני בית ישראל ואמרין לון על דפשט אבוהון אידיה בגיורי גבעונאי וקטל יתהון המן רשיעא די בעא למשיציא לכל בית ישראל על חד כמה וכמה יהוי הוא ובנוי צליבין על צליבא כל יומי עלמא: ובבאה ובמיעלה אסתר קדם מלכא אמרת מה דכתיב בספרא משיציא תשיצון ית דכרניא דעמלק מתחות שמיא וקם המן מזרעיתיה דבית עמלק וחשב מחשבתא בישא על דבית ישראל ומחשבתיה בישיה סלקת וצליבו יתיה וית בנוי על צליבא: על כן מטול דקרו להון כדין קרו ליומתא האילין פוריא על שום פיסא ועקתא דארע יתהון כדין כתיב ומפרש באיגרתא הדא (מה דחזו אבהתנא למקבע יומא על ניסיא דאתעבד להון מריה דשמיא. ומטול דהכין עבדו דידעין בגינהון) על כדין מה דארע יתהון: קימו קיימו (עילאי מה) דקבילו יהודאי עליהון ועל בניהון ועל כל (גיוריא) די מתוספין עליהון דלא יפסקו למהוי עבדין ית תרין יומיא האילין היך כתבידהון היך וזמנידהון בכל שתא ושתא: והימים ויומיא האילין נדכרין ונתעבדין בכל דרא ודרא זרעיתא וזרעיתא מדינתא ומדינתא קרייתא וקרייתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מגו יהודאין ודכרנהון לא (יסופון ולא) יפסקן מנו בניהון: ותכתוב וכתבת אסתר מלכתא ברתיה דאביחיל ומרדכי יהודאה ית כל תוקפא למקיימא ית איגרתא דפוריא הדין תניינות מטול דאין הוי שתא עיבורא לא יקרון מגילתא באדר קדמאה אלא באדר בתראה יקרון יתיה: וישלח ושדר איגרתא על כולהון יהודאי על מאה ועסרין ושבע מדינן מלכותא דאחשורוש מילי דשלמא וקושטא: לקיים למקיימא ית יומתא דפוריא האילין בזמניהון היך מה דקיימו עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא היך מה דקיימו על נפשיהון ועל בניהון מילי דצומתא וצלותהון: ומאמר ומימרא דאסתר אתקיים מילי דיומיא האילין ואיתכתב בספרא דמגילתא: וישם ושוי מלכא אחשורוש מסא על (דיירי) ארעא וכד ידע אחשורוש עמא דאסתר ותולדתא שוי יתהון בני חורין בגו עלמא ושעביד יתון בילהון איטתא וכולהון מלכותא ושוי מסא על ארעא ועל תגרי ימא: וכל וכל עובדי תוקפיה וגבורתיה ופירוש רבותיה דמרדכי די רבי יתיה מלכא הלא אינון כתיבין על ספרא מילי דיומיא למלכי מדי ופרסאי: כי מטול מרדכי יהודאה מתמני תניין למלכא אחשורוש וגברא רבא דיהודאי רב על כל עממיא מסוף עלמא ועד סופיה אשתמע שומעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה והוי חמין ליה מזדעזעין מניה הוא מרדכי (דאמתיל למידא דכיא) ודמי לכוכב נגהא דזהר (חיזתן) ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפיק בעידן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה ומסליל שלמא לכל זרעיתיה:

ביאור

לאת בנין שפת כנפיך: ואשרא יהודאי. כצ"ל. ושבוש הוא: סבא ועד קליל יומין וכו'. פי' מעתה ועד ימים מועטים נראה אתכם ואת בניכם ככה ונשליכם אל ארץ וק"ל: בכפרוניא. פי' יושבים בכפרים: בקרוי דקיקתא. פי' בעיירות הקטנים. וכל מה דשריא וכו'. פי' כל מה שהתחילו לעשות: למנטרא יתהון. פי' לנטור אותם ולהשמיד: לא תבית. פי' לא תלין נבלתו על העץ: מן שירוי חצדא. פי' מתחלת קציר שעורים עד ימי הגשמים שהם ששה חדשים: נתחזון בית מקדשא. פי' כשהיו עולין לרגל לראות ולראות שלש פעמים בשנה: דפשט אבוהון אידיה בגיורי גבעונאי. פי' שהיה שאול אביהם שולח יד בגבעונים שהיו גרים ותלו כ"ש המן שנקם לאבד כל היהודים שראוי לתלותו על העץ עד עולם כך מבואר לפי נוסחא שלנו ומ"מ נכתב ישן באופן אחר וז"ל: ענת אסתר ואמרת. הא רבנוי דבר דמלך דהוו בקרבא עם פלשתאי וקטלו ית שאול וית בנוהי בטורא דגלבוע וצליבו ית גויתיהון בשורא דבית שאן והוו צליבין תמן יומין סגיאין וכדו המן בר המדתא דמזרעית עמלק אתקין צליבא למרדכי צדיקא ומרי דשמיא אתיב מחשבתיה בישיה על רישיה וכו'. ואתה קורא משכיל את הנכשר תבחר ותקרב: גיוריא די מתוספין. כצ"ל. ור"ל גרים שבאו ומוסיפין עלינו: דלא יפסקון. כצ"ל. ופי' לא יפסוק מתוך בניהם ולא כמו שהיה בדפוס מלקדמת דנא ולא יפסקון וראיתי יש דוחקין ויש מוסקין ומניהון ישפון מהכעס וק"ל: מטול דאין שתא עיבורא לא יקרון וכו'. אלא באדר בתראה ר"ל כי הוא מפרש אגרת הפורים השנית דכתיב על אדר שני ולא כדפירש"י והדברים מבוארים וק"ל: מילי דצומתא וצלותהון. כצ"ל כי כך מצאתי בכ"י ולפ"ז אין צורך להגיה וליכנס בדוחקים כמ"ש מהכ"ד וע"ש מ"ש והטעות מפורסם: תמהא על דיירי כו'. מהכ"ד פי' מלשון תמים ור"ל שעשה ענין תמימות במה שפטר כל מדינותיו מן המס והנחה עשה להם בשביל אסתר שהגיד מולדתה. ונ"ל שאין פירוש זה תמים ועוד פירשו בדרך הלכה שהוא לשון הגמרא איכא שנא בבבל תמה ופי' לשון תמיה ואח"כ מפרש ואזל מהו התמיה וכד ידע וכו'. ר"ל שמעיקרא עשה הנחה למדינות ואחר כך כשידע עם אסתר עשה אותם בני חורין וכל שאר אומות ומלכיהם עשה עבדים להם וזהו התמיה ואני אומר גם זה תמוה ויותר היה נכון לפרש לו יצוי כדבריו שלכן נקרא כל מס תמהא מפני שהוא דבר תמוה לרבים. אמנם לפ"דן שגם לעיל מתרגם על גורל תמה הוא עדבא ויכול להיות שגם המס נקרא כך שרגיל להיות על פי הגורל וק"ל. ועוד נ"ל לפרשו מלשון שממון כי המס הוא מחריב ומשומם את יושבי הארץ וכן תרגום של שמה ושערוריה תמה ושני וק"ל: ועל תיאגרי ימא. פי' סוחרי הים לשון גמרא תגרי לוד: פתישגר. משנה לפי הענין: וכד חמן ליה מזדעזעין כצ"ל. וכן מצאתי בכתב ישן נושן נקלף ושמחה גדולה היה לי. לכן אחי בן גילי. שמע בקולי. ותאמין למילולי. ואל תשלח ידך להגיה מלבך ולכנוס בדוחקים לפרש פרושים שונים ומשונים כאשר מצאתי וראיתי פירושים על זה. זה אומר ככה וזה אומר ככה לא קרב זה אל זה ועיקר פירושו הוא כפשוטו שכשראהו היו מזדעזעין לפניו וניכרו' דברי ואמת אשר עמי: שפרפירא. כבר פירשנו עמוד השחר: והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאתהון. דקשה ליה בפסוק הכפל לשון רצוי לאחיו ודורש טוב לעמו ובעלות טובות עד שהיה נ"ל ומרגלא בפומי לפרש ולדרוש בפסוק זה ע"ד אמרם ז"ל הא' מרגלא מדרבנן דרחימו ליה בני מאתיה לאו משום דמעלי אלא משום דלא מוכח להון במילי דשמיא אף אמנם הפסוק מעיד על מרדכי ואמר גם שהיה רצוי לרוב אחיו לאו משום דלא מוכיח אותם ודורש להם טוב להנהיגם בדרך הטוב וסור מרע אלא ודורש טוב לעמו וק"ל. והנה התרגום מפרש באמת ורצוי לרב ר"ל שהיה רבהון דיהודאי וזה הוא לרב דייקא: ורעי בסגאתהון. פירוש שהיה שמץ בגדולות רבות סנהדרין שהם הגדולים בישראל ולא היה מתגאה עמהם רק את והב בגופו והוכיח על תחלתו איש יהודי היה ובאחריתו ישנא וגם כי היה גדול ליהודים מ"מ היה רצוי לכולם ופשטו על כל הארץ כן אנחנו אלה שהם כולנו היום בימינו תושע יהודה ונזכה להתקיים בנו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו. אמן כן יעשה הא-ל בעגלא בימינו. כחפץ כל בית ישראל אחינו. ופה סיים הביאור

בל"א מ"מ החסיד הגאון מהר"ר דוד זכריה זלה"ה:

סמני ר״ת במסורה ומנחת כליל ומנחת שי: והנוסף ממנחת כליל ומ״ש הם בסמן הזה [ ]

א״ב, ר״ת אלפ״א בית״א ובעלי המסורה כותב בזה כוונה כאלה כאשר מוסרים המלות כסדר א״ב א״ב א״ג וכו׳ או א״ב אותיות הגדולות וקטנות: א״ב ר״ת אחד בתורה, אחד בנביאים, אחד בכתובים: א״ת א״ס. ר״ת אחד ספר אחד מלא: אמ״ת, ר״ת איוב משלי תהלים, ותהפוך היא הא״ס, או ר״ת אלה הדברים מלכים תרי עשר: אס״ף. ר״ת אתנחתא סוף פסוק, או אחד סוף פסוק: אר״ף. ר״ת אחד ראש פסוק: אפ״ס. ר״ת אחד פסוק סמך: אדכרה. או אזכרה בעלי המסורה קוראים לשם בן ד׳: אופן ועגלה, קורים לטעם קרני פרה [ºº] כזה: אנדרוגינוס, ר״ל נאמרו בהנ״ך מלות שהן תואר זכר ונקיב׳ באחת, היינו היו״ד אותיות אי״תן בהתחלתן שהוא ממין הזכרים, ובסופן אותיות ה״ן ה״א המתאימות לנקבה, ונקראות אנדרוגינוס כי שהיא כולל זכר ונקיבה, כמו ויחמנה [בראשית ל׳ ל״ח]: א״ת ב״ש. ר״ל ריש סוף: (ב) ב״מ: ר״ת במקצת: בכתו׳. ר״ל בכתובים: בליש׳. ר״ל כלומר לשון בין שהוא עם שמות או בלא: בא״ס. ר״ת בר מן אחד. וכן בא״ב וכן בא״ג ולפעמים הוא ר״ת בר מן דין. בא״ל. ר״ל במלעם דהיינו במלעיל: בספ׳. בהמה נפסקא היינו באומר ספר: בפ׳. בענינא היינו באותו סמן: בקרי״א. ר״ל במקראי קודש: (ג) גברא. מוסרים כן במלות מיוחסים אם הם פעלים או שמות האנשים, כמו אחוזת מרעהו [בראשית כ״ו כ״ו] במס״ק לי׳ שום בר איהו, ור״ל אחוזת הוא שם אחד מאוהביו ושמו אחזת: (ד) דסמך. היינו דסמך אותיות הנחות וי״ו או יו״ד ודומיהם: (ה) הגיליא. הוא ס׳ תהלים: הגלי׳. הוא ספר המקרא המתורגם שבספרד: (ז) זוגין. הורגלו לאמר זוגין שיש להם יחוס זוג, כמו שלומים תואמים, עולה זוג׳: (ח) ח׳. ר״ת חסר: חד״ס. ר״ת חסר דחסר ר״ל אם ב׳ אותיות נחות או יותר חסרים במלה אחת: ח״י. ר״ת חומש ירמיהו והוא שמם אחד או חסר יו״ד: חטף. בעל מסורה מוסיפין כן ״ או ״ ולפעמים גם לחו״א עלמה ולפעמים מוסיפים חמו״ש לרמז: (ט) טרחא. נקרא הטעם כן: (י) יהב״י. ר״ת יקותיאל הכהן בן יהודה מדקדק מפורסם: יח״ה. ר״ת יוצא מן הכלל: י״ס, ר״ת יש ספרים: יסיד אין או מיסדין. ר״ל עד היום [בראשית י״ט ל״ז] נמסר ס׳ מיסדין ר״ל בלא מלת הזה כי נכתב כתוב עד היום הזה: (כ) כ״ד. ר״ת כן דינו: כ״כ. ר״ת כן כתיב: (ל) לית. או ל׳ ר״ל המלה הזאת איננה עוד במקרא: לב״ע. ר״ת לית בטעם ור״ל איננה בנגינה הזאת עוד: (מ) מ״ד או מדינחאי. ר״ל וכך בני א״י לפי שאנו במערב להם, ובני בבל קוראים מערבאי ועם למ״ד הטעם למ״ד או למ״ע ר״ת לדעת מדנחאי או לדעת מערבאי: מל׳. ר״ת מלא: מד״מ. ר״ת מלא דמלא ובכתבי מלאים דמלאים: מ״פ. ר״ת מלעיל פסוק: מ״ת. ר״ת מלא תיבה או משנה תורה: מ״ק. ר״ת מלא קדמאי: מ״ל. ר״ת מסור לעיל: מאיילא. הוא קו ה׳ ונראה כצורת הטפחא והוא משרת לאתנחתא אף שהטפחה על הרוב היא מלך והאתנחא תמיד משרת האתנחתא: מציק. דהיינו מציק הא׳ או ה׳ או כמו תאומים ותומים [בראשית כ״ה כ״ד מס״ג]: (נ) נ״כ. ר״ת נביאים כתובים: נסית״ב, נסבין. עיקרי לקיימא אמר הסוף כתיב ולא נקרא כמו אחאפון [בשמות ח׳ ז׳] והוא חד מן ח״ס מלין נסבין א׳ במלות סיבותא: נקדימון. הוא אחד מן בעלי מסורה שהיה מנקד גדול: (ס) ס״ת. ר״ת ספר תורה או סופי תיבות. סגולי. סגולתא נקרא כן לפי שצורתו כמו כוס הפיך, או לפי שדרכו להפך המשמעות, כמו שמטר [ויקרא י״ח ט״ו] על מלות לא תְגַלֵּה כל ספרי בלב״י: סיני. אחד מבעלי המסורה שהגיה ס״ת כאלו כתבה מסיני:

(ע) עמוד קוראים מי׳ הפרש שתרגום של הפרה הוא עמוד עיין [במדבר ל״ז] רש״י ורא״ם: עשיר ועשירים. הורגלים על מלות המלאות ויתיר אות כמו מלת דִישָׁן [בראשית ל״ו] סי׳ עשירים מקמלין דהיינו המלאים יו״ד נקמצים והעוכו עני:

(ק) קמץ. לפעמים קוראים לצירי קמץ קטן: (ר) ר״ס. ר״ת ריש סמך או ריש פרשה: ר״פ. ר״ת ריש פסוק ובלשון רבים ראשי פסוקים: רבוי. יורה על מלות אותיות הנחות במק״ק למלא והמעדים לפני ה׳, לי והחסר והוא חד מן ז׳ זוגין חד מיעוט וחד רבוי ביו״ד: רם. הוא שם לטעם שעל השלום, כמו במק״ק מתפסח רם ר״ל פקודי הסמוך אלל המפתות הוא בזק״ף שרשום למעלה: (ש) שב״ן. ר״ת שום בר נש: שבר. הורגלו על טעם שביל הסוף עיין שבר בלשון ארמית:

(ת) תריסר, הוא כנוי לתרי עשר: ת״כ. ר״ת תורת כהנים והוא ספר ויקרא: ת״ל. ר״ת תרי לישנא, ר״ל המלה בשני באורים.

מגלת שיר השירים

עם

תרגום. ופירוש רש"י. ואבן עזרא. וספורנו.

ותולדות אהרן. ומסרה קטנה:

הקדמות

לפירוש אבן עזרא

זה הספר נכבד וכלו מחמדים ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירים אשר לשלמה כי זה השיר משובח מכל השירים אשר לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברהם אבינו עד ימות המשיח וכן כתב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד שוב ישראל מהגלות אחר מלחמת גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקום דודה כי כן דרך הנביאים ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרשה כולה הושע אמר וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך וחלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכתב בכלל כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים. ולהיותו בדרכיו תמים פירשתיו שלשה פעמים. בפעם הראשונה. אגלה כל מלה לפונה. ובפעם השנית יהיה משפטו. על דרך פשוטו. ובפעם השלישית יהיה מפורש. על נתיבות המדרש:

הפעם הראשונה

נאם אברהם ב"ר מאיר הספרדי המחבר. אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על סוד העולם ודרך התחברות הנשמ' העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה. ואחרים פירשוהו על המהסטות ואת כולם ישא רוח כי הבל המה ואין האמת כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחלה ואחר כן אבאר עניני המשל והנמשל בו

הפעם השנית

לא יתכנו דברי חשק בנגידים, כעניני כל הרואים על כן הוא המשל נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדים היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם:

הפעם השלישית

אין למעלה ממדרש שיר השירים, שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עשו גם הם דרש והוסיפו וגרעו גם אני אלך בעקבותיהם וכל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה היא לדוד והיו מנגנים בה בני משה והנכון שהוא למשה. ודע כי בנות ירושלם השתבשו בו אנשים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלם יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ תחתיה כנגדה וענין בנות ירושלם המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אתהן לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדברת עם נפשה ותשיב אמריה לה כאלו תאמר עם משרתותיה וכן בנות ירושלם ואחר שהעיד הפסוק שנראה השם לשלמה פעמים מה תימה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצא באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאים וחוזים וזאת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתל ועקש. ועתה אחל לפרש על פי אשר השיג ידי. ואתחנן לאל בכל מאדי. שידע סודי. לפתוח כבודי. והוא יהיה עמדי:

לפירוש רש"י

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד. ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות. ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו: ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעורים אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמם באהבה עזה להודיעם כי לא מלבו ענם ולא שלוחיה שלוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה:

לפירוש ספורנו

כבר אמרו חכמים כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים. והכונה בזה שכל השירים שעשה שלמה המלך שנאמר עליו ויהי שירו חמשה ואלף כלם היו שירי קדש אשר בהם ישמח ישראל בעושיו. אמנם שיר השירים הוא קדש קדשים בזה שכל ענינו לעורר את לב ישראל בפרט המאמינים רע בשיעבוד מלכיות לאהוב את האל ית' כאשר יהיה בהכרח אשר ידע האדם אל נכון דרכי טובו בלי ספק כאמרו שמע ישראל וכו'. ואהבת כו'. כי אמנם בידיעת פרשת גדלתו איזה נמצא מן הנמצאות שהוא גדול במעלה ועם זה תהיה לנו ידיעת טובו אשר בו מטיב לזולתו. יהיה אותו הנמצא נאהב בהכרח גם ממי שלא ישפעו עליו חסדי אותו הנמצא וכאשר תהיה מעלת אותו יותר גדולה ונדע שעם זה ישתדל להטיב לזולתו ולא שקץ ענות עני תהיה בהכרח האהבה יותר גדולה. וענין האהבה הוא שישמח האוהב על מעלת הנאהב ועל השיגו כל חפצו: ויותר מזה ראוי שיאהבוהו אותם הנמצאים אשר ישפעו עליהם חסדיו יותר מעל זולתם. וכן הגיד המספר חסדי האל יתברך ורחמיו על כל מעשיו וכי מהם בחר לו זרע אוהביו וירדפי שמו ובכן הגדיל חסדו על עמו ועל חסידיו ובכן ראוי שיאהבוהו ושתהיה אהבתם יותר גדולה ועצמית ובכן היה כל זה הספר מגיד דברי עם ה' ית' אליו בפרט בהיותם בגלות שעבוד מלכיות והשובתו הרחמים אשר בם הודיע שבח מדת דינו עליהם יותר מעל זולתם וחסדיו עמהם ובפרט בשיעבוד מלכיות והתחיל ואמר:

א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה׃ ב יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן׃ ג לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ׃ ד מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ׃ ה שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה׃ ו אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשְּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃ ז הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה

ש רבתי

תרבין

מסרה א שיר, ש' רבתי יעיי' בסוף פ' חבא. השירים, ל' ומלא דמלא. ב ישקני ל'. מנשיקות, ל'. פיהו, כ"ב בליסנא. טובים, מלא דמלא: דדיך, מ"ו ומ"י. ג לריח, פ"ג. שלמות, ד'. אהבוך, ג'. ד הביאני, ד'. ונשמחה, ד'. מישרים, מלא דמלא. השירים, ל' ומלא. ה שחורה, ל' ומלא. ונאוה, ל' מלא מפיק ה'. ירושלם ח"י. כאהלי, ל'. כיריעות, ל'. ו שזפתני, ל' וחסר. שמלכרת, ל' ו"ח. השזפתני. ל'. נחרו, ל'. שמני, ל' וחסר. נטרה, מ"ו ומ"י. ז שאהבה, ח' בטעם בקריא במהפך בשין ובבטלא. איכה, י"ג.

ת"א שיר השירים סנהדרין קא ידים עה ספר הזוהר פ' תרומה. ישקני החלילים לא ספר הזוהר פ' נח ופ' תרומה ופ' אחרי מות. כי טובים דודיך מיין. החלילים כט לה לריח שמניך דס. משכני חגיגה יו עקידה שער ס'. שחורה, ס' הזוהר פ' אחרי מות ופ' דברים. שאני שחרחרת ספר הזוהר פ' תזריע. בני אמי. ס' הזוהר פ' ויחי. הגידה לי. ספר הזוהר פ' ויקרא ופ' בלק.

רש"י

(א) **שיר** השירים אשר לשלמה. שנו רבותינו כל שלמה (רצ"ל למה לא נייחסו אשר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קודש קדשים אמר ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן והוצא לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעול' כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: (ב) ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמ' מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ומשוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה: כי טובים. לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה. ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר (אסתר ז) אל בית משתה היין (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין (שם) והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם זהו ביאור המשמע. ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו: (ג) לריח שמניך טובים. שם טוב נקרא על שם שמן טוב: לריח שמניך טובים. שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראים במצרים: שמן תורק. נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית מתומ' אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך. בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו' וע"י כן (שם) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים וגו': עלמות. בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות: (ד) משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו. ועד היום הזה עודנו לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך: נזכירה דודיך. גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה: מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיפה [כל' ספוק (ישעיה מ) והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה] ורכסים. אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענינו. ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עניים וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: (ה) שחורה אני ונאוה וגו'. אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בסיתוך איברים נאים. אם אני שחורה כאהלי קדר שמשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה. דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה. וקורא לאומות בנות ירושלם על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל (יחזקאל טז) ונתתי אתהן לך לבנות כמו (יהושע טו) עקרון ובנותיה: (ו) אל תראני. אל תסתכלו בי לבזיון [כמו (שמואל א ו) כי ראו בארון ה']: שאני שחרחורת. לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. הם בני מצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתוים עד שמתוני: נוטרה את הכרמים. ושם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתגוני ע"א אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי. אלינו פרנסים מקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר (הושע ב) ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן (איוב כד) לא יפנה דרך כרמים: (ז) הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן

[illegible]

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ב) **כל** נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלשי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן וישק יעקב לרחל: דודיך. אהביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מהפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר:

הפעם השנית

ישקני. דברי הנערה כאילו תדבר עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאתו. וכאילו הרגיש הרועה ושזרה מדברת לו: כי טובים דודיך. יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פירוש הגאון רבינו סעדיה:

הפעם השלישית

ישקני. השל אברהם שהיא העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי. ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים בלו גרים ורבים כמוהם: כי טובים דודיך מיין. אהבך כמו שהעיד הכתוב על אהבתו זרע אברהם אוהבי. כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי:

הפעם הראשונה

(ג) לריח שמניך טובים. יש מפרשים כי הוא הפך וקרוב אלי כי זה המפרש לא כן שמן מימיו ושבב שהוא שמן זית. תורק. יש אומרים כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק של נודף ועודף. ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כ: עמל ובית ומקום נמקרא במקום אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה: עלמות. הם נערות קטנות: (ד) נזכירה: יש אומרים שהוא מן אזכרתה וזכרו כיין לבנון: מישרים. תאר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים. ומ"ם מיין. ישרת עצמו ואחר עמו. וכן ענינו מתמרים אהבוך. העלמות הנזכרות. וכמוהו ואראה אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי י"י עניינו ובשמי י"י ורבים כמוהו. ואחרים שאמרו כי המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרים והראשון קרוב אלי: שחורה. יש מפרשים שהיא יפה כמו

תרגום

(א) שירין ותושבחן די אמר שלמה נביא מלכא דישראל ברוח נבואה קדם רבון כל עלמא יי. עסרתי שירתא אתאמרו בעלמא הדין שירא דין משבח מן כולהון. שירתא קדמיתא אמר אדם בזמן דאשתבק ליה חובתיה ואתא יומא דשבתא ואגין עלוי פתח פומיה ואמר מזמור שיר ליומא דשבתא. שירתא תנייתא אמר משה עם בני דישראל בזמן די בזע להון מרי עלמא ית ימא דסוף פתחו כולהון ואמרו כחדא שירתא דהכדין כתיב בכן שבח משה ובני ישראל. שירתא תליתאה אמרו בנוי דישראל בזמן דאתיהיבת להון בארא דמיא דהכדין כתיב בכן שבח ישראל. שירתא רביעאה אמר משה נביא כד אתא זמניה למפטר מן עלמא ואוכח בה ית עמא בית ישראל דהכדין כתיב אציתו שמיא ואמליל. שירתא חמישאה אמר יהושע בר נון כד אגח קרבא בגבעון וקמו ליה שמשא וסיהרא תלתין ושית שעין ופסקו מלמימר שירתא פתח פומיה איהו ואמר שירתא דהכדין כתיב בכן ישבח יהושע קדם יי. שירתא שתיתאה אמרו ברק ודבורה ביומא דמסר יי ית סיסרא וית משריתיה ביד בנוי דישראל דהכדין כתיב ושבחת דבורה וברק בר אבינועם. שירתא שביעאה אמרת חנה בזמן דאתיהיבת לה בר מן קדם יי דהכדין כתיב וצליאת חנה בנבואה ואמרת. שירתא תמינאה אמר דוד מלכא דישראל על כל נסיא דעבד ליה יי פתח פומיה ואמר שירתא דהכדין כתיב ושבח דוד בנבואה קדם יי. שירתא תשיעאה אמר שלמה מלכא דישראל ברוח קודשא קדם רבון כל עלמא יי. ושירתא עשיריתא עתידין למימר בני גלותא בעדן דיפקון מגלותא דהכדין כתיב ומפרש על ידוי דישעיה נביא דהכדין כתיב שירא הדין יהא לכון להדוה בליל אתקדשות חגא דפסחא וחדות לבא בעמא דאזלין לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא בסיני זמר וקל טבלא למעל לטורא דיי ולמפלח קדם יי תקיפא דישראל: (ב) ישקני אמר שלמה נביא בריך שמיה דיי דיהב לן אורייתא על ידוהי דמשה ספרא רבא כתיבא על תרין לוחי אבניא ושתא סדרי משנה ותלמודא בגרסא והוא מתמלל עמן אפין באפין כגבר דנשק לחבריה מן סגיאות חבתא דחבב לן יתיר משבעין עממיא: (ג) לריח לקל נסך וגבורתך דעבדת לעמא בית ישראל זעו כל עממיא די שמעו ית שמע גבורתך ואתותך טביא ושמך קדישא אשתמע בכל ארעא דהוה בחיר ממשח רבותא דהוה מתרבי על רישי מלכין וכהנין ובגין כן רחימו צדיקיא למהך בתר אורח טובך בדיל דיחסנון עלמא הדין ועלמא דאתי: (ד) משכני כד נפקו עמא דבית ישראל ממצרים הות מדברא שכינת מרי עלמא קדמיהון בעמודא דעננא ביממא ובעמודא דאשתא בליליא אמרו צדיקי דרא ההוא רבון כל עלמא נגדנא בתרך ונהי רהטין בתר אורח טובך וקריב יתן בשפולא דטורא דסיני והב לן ית אורייתך מן בית גנזך דרקיעא ונחדי ונבדח בעסרין ותרתין אתון דמכתבא בהון ונהי דכירין יתהון ונרחם ית אלהותך ונהי מתרחקין מבתר טעות עממיא וכל צדיקיא דעבדין דתקין קדמך יהון דחלין מנך ורחמין ית פקודך: (ה) שחורה כד עבדו בית ישראל ית עגלא אתקדרו אפיהון כבנוי דכוש דשרין במשכני קדר וכד תבו בתיובתא ואשתבק להון סנא זיו יקר אפיהון כמלאכיא על דעבדו יריעתא למשכנא ושרת ביניהון שכינתא דיי ומשה רבהון סליק לרקיעא ויהב שלם ביניהון ובין מלכהון: (ו) אל אמרת כנשתא דישראל כל קבל עממיא לא תבזון יתי על די אנא קדריתא מנכון על דעבדית כעובדיכון וסגידת לשמשא וסיהרא דנביאי שקרא אנון גרמו לאסתקפא תקוף רוגזא דיי עלי ואלפוני למפלח טעותכון ולהלכא בנימוסיכון ולמרי עלמא די הוא אלהי לא פלחית ולא אזלית בנימוסיה ולא נטרית ית פקודוי וית אורייתיה: (ז) הגידה כד מטא זמניה דמשה נביא למפטר מן עלמא

אבן עזרא

האשה הכושית כי מגדל יופיה תספר האיש שמשלום בה אין רעה על כן הק א כושית ושחורה אין לנו צורך בשיכתם הא באשה הכושית ולא במלת שם כם כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני שאני שחרחורת: ונאוה. כמו נשעדת מן אוה למושב לו והטן לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרכבת אין אבן נכאה: (ו) שחרחורת. זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם: ששזפתני. ראתני והביטה בי וגלתני וכמוהו ולא שזפתה עין איה: נחרו בי. כעסו בי והנ"ן לבנין נפעל מן ויחר אפו: נטרה. שם התואר ועניינו שומרת: (ז) שאהבה נפשי. יחסר מקום הקריאה כמו

ספורנו

(א) שיר השירים אשר לשלמה. וזה שאע"פ שאמרו חכמי' ז"ל כל שלמה האמור בשיר השירים קדש חוץ מזה מפני שלשלמה הנה בפסוק הלז היתה הכונה על השירים שחבר שלמה המלך על המלך הקדוש שהשלום שלו כמו שפרשו הם ז"ל כי אמנם תכליות הנמצאות יהיה בשלום בלתי מנגד והנפסד יהיה בהתנגדות הפכו ומאתו הממציא כל נמצא יהיה השלום והנפסד יהיה בהסתיר פניו ממנו כאמרו תסתיר פניך יבהלון כו' ובכן קצת הקדמונים בהגידם תחלת המציאות אמרו שהם השלום והריב ובכן התחיל המחבר כמגיד דברי עדת ה' ותפלתה לאל יתברך באמרה: (ב) ישקני מנשיקות פיהו. כלומר ישקני המלך שהשלום שלו מנשיקות פיהו כדרך העוסק את הנשוק בדבוק אהבה על דרך יאר ה' פניו אליך על הפך והסתרתי פני. ודבר אל המלך בלשון נסתר כענין ירא פרעה ויפקד: כי טובים דודיך מיין. וראוי שתהיה מדת טובך לי יותר מלזולתי. כי טובי' דודיך מיין כי אמנם דודיך שהם התורה והמצוה אשר נתת להורות במדת טובך הם טובים ומביאים אלי יותר מן היין שהוא ראש לתענוגות בני האדם מצד מה שהוא נאות בטעמו וריחו ומזונו ועם זה הוא עונג בפתע ובהכיר דרכי טובך אלי תהיה אהבתי אותך בהכרח גדולה מכל אהבת זולתי: (ג) לריח שמניך טובים. כי אמנם גם שיהיה קצת ממרידי או"ה שיאהבוך הנה אהבתם היא לריח שמניך טובים השופעים לעולם כלו: שמן תורק שמך. ויכון שמך אצלם הוא בהיותו שמן תורק מריק עליהם שמנים מעושיים שהם החיים והטוב בעולם הזה: על כן עלמות אהבוך. ולריח אותן הטובות הזמניות שבו הכירו היותן מאתך אהבוך חסידי או"ה. ובעבור מהם אותן הטובות תעבור אהבתם התלויה בדבר כאמרם ז"ל חסיד אחד היה באמו' ואיוב שמו התחילו יסורין באים עליו התחיל מחרף ומגדף וזה כי לא שמו לבם לדע' אותך זולתי לריח אותן הטובות הזמניות אבל לא טעמו וראו טובך כי לעולם חסדו וגם כי מצד טובך היה תכלית כל המכוון מאתך גם בטובות הזמניות ובהפכם להטיב לזולתך כי חפץ חסד אתה ובזה ראוי שתהיה נאהב מצד טובך לא בלבד מצד הטוב המושג מאתך לכן אני אומרת: (ד) משכני אחריך. הדריכני באמתך ולמדני כענין אחרי ה' אלהיכם תלכו: נרוצה. כי אמנם דרך מצותיך נרוץ בשתשי' לעשות רצון לפניך. וזה כי כבר: הביאני המלך חדריו בספורי מעשה בראשית וזולתו עם מופתיו מוחשיים ושכליים אשר בם הודיע התכלית המכוון ממנו: ובכן נגילה ונשמחה בך. על היותך לנו לאלהים: נזכירה דודיך. נזכיר לפניך את דודיך ואהביך שהם האבות אשר הם: מיין משרים אהבוך. אהבו אותך אהבת יושר בלתי תלויה בדבר יותר ממה שיאהב את היין המתענג בו: (ה) שחורה אני ונאוה. הקדים המחבר דבור עדת ה' לאמות הנקראו' בנות ירושלם כאמרו ונתתי אתהן לך לבנות להודיע שלא יהיה להן פתחון פה במה שתבקש היא מאת ה' ית' השגחה פרטית עליה יותר מכל זולתה ותאמרנה שיש משוא פנים בדבר באמרה ראוי הוא שיחפוץ בי האל ית' יותר מכל שאר האומות כי גם שאני שחורה במעשים כגוון מכל מקום אני נאוה בידיעת האל ית' ויראתו ואהבתו יותר מכל זולתי: כאהלי קדר. שהשחרות בהם הוא מקרי לא עצמי כי לא נעשו מבגד שחור אלא מבגד לבן מקרה לו השחרות אבל בעצם אני נאוה: כיריעות שלמה. שהן נאות מצד עצמן בדברי' אשר מהם נעשו ומצד מלאכתן וסדרן. (ו) אל תראוני שאני שחרחורת. אל תראו ראייה מצד המעשים שהם מקולקלים לדון אותי לכף חובה על מחשבת הלב כי אמנם המעשים נעשו לי הרגל במקרה: ששזפתני השמש. נקנו מצד ההרגל אצל האומות ורוב ימים שנגלגלתי בתוכם ובלעדי זאת: בני אמי נחרו בי. הכבידו עלי מסים וארנוניות כענין מצרים ויותר מהמה: ובכן שמוני נוטרה את הכרמים. להשתדל בצרכי חיי שעה: כרמי שלי. שהיה שלי בלבד ואין לזרי' אתי והוא העסק בתור' ובמצות: לא נטרתי. לא עסקתי בה מקוצר רוח ומעבודה קשה ובכן קלקלתי מעשי: (ז) הגידה לי. אחר שהגיד בזול טענת האמות התחיל המחבר בדברי עדת ה' אליו ותשובתו על דרך דברי אוהבת עזובה עם אהובה ואמר: הגידה לי שאהבה נפשי. אתה ה' אלהינו שאהבה נפשי אע"פ שהמעשים מקולקלים כנגד לי: איכה תרעה. את התלמידים דעה והשכל: איכה תרביץ. את ההמון תמת חכמי הדור שיתנהג על פיהם: בצהרים. בזמן שיהיו שני בני אדם חולקים בהלכה וכו'.

תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃ ח אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים׃ ט לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי׃ י נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים׃ יא תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃ יב עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃ יג צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃ יד אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃ טו הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃

הנך

מסורה בצהרים, י״ב. שלמה, ל׳. חבריך, ל׳. ח אם לא. מ׳ ר״פ. בעקבי, הקוף רפי. גדיותיך, ל׳ ומ״ו. הרעים, ח״ו על זוהר בלב הל״ם. ט לססתי, ל׳ וח״ו ומי׳ ברכבי, ל׳. דמיתיך, מ״י לסובבה ותלת מרין יודין. י נאוו, ג׳. בתורים, מ״ו ומ״י. בחרוזים, ל׳ ומ״ו ומ״י. יא תורי, ג׳ מלא בלי׳. נעשה, ג׳ לך. נקדות, חו״ק ומו״ס. יב שהמלך ל׳. במסבו, ל׳. נרדי, ל׳. יג המר, ז׳ חסר בלי׳. יד אשכל, ה׳ חסר. טו הנך, ג׳ קדמאי נַךְ. תליתאה נָךְ. יפה, ג׳ קדמאה. תליתאה פָּ. עיניך, י״א.

ת״א אם לא תדעי שבת לג כתובות קי. עד שהמלך במסבו שבת פח גטין לו. נרדי נתן ריחו ס׳ הזוהר סוף פ׳ בראשית ופ׳ אחרי מות ופ׳ פקודי. צרור המר דודי לי שבת שם מנחות לה. אשכול הכפר דודי לי שבת שם.

רש״י

השכיבה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעטיה. וא״ת מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חבריך. אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: (ח) אם לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות צאנך את היפה בנשי׳ שאמר לו הרועה מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בשביעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טרמי״ש בלע״ז וכן הרבה במקרא (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו (ירמיה יג) נחמסו עקבך (בראשית מט) והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. בין משכנות שאר הרועים שלח אללם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשוני׳ שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה (ירמיה לא) הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו׳: (ט) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. לס״ד זו כמו לס״ד (שם י) לקול תתו המון מים וכמו לס״ד צרים שמתך לקיבוץ סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שהקפתי מלעקתך של (שמות יד) ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה. דבר אחר דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את: לססתי. קבילת סוסי ובלשון לע״ז קבלי״שא: דמיתיך. אר״שאתי בלע״ז כמו (שופטים ב) אותי דימו להרוג כי שם קשטתיך בקישוטים נאים: (י) נאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אזן ומלאת זהב: צוארך בחרוזים. ענקי זהב ומרגליות סרוזות בפתילי זהב של ביזת הים: (יא) תורי זהב נעשה לך. נתלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאנו ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבא נמי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקדות הכסף. שהיה ביזך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים: נקדות. כלי כסף מנוקדים ומצויירים בשברבורות וגוונים: (יב) עד שהמלך במסבו. משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת מוסתו: נרדי נתן ריחו. סילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה: (עיין ברש״י במסכת שבת פרק ר״ע דהטעם דלא כתב הבאיש או הסריח משום חיבה אכן לפירוש התוס׳ שם שפי׳ והי״ק מ״ש נתן ולא עזב זהו משום חיבה. אכן מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקיה): (יג) צרור המר דודי לי. דודי נעשה לי כמו שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקדוש ב״ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומלא להם כפרה על עונה ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אף לפי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון: (יד) אשכול הכופר. יש בושם ששמו כופר כמו (שיר ד) כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושין פירות הרבה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל לבן הקב״ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר: (טו) הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא מזקני בדברי רצויים לומר (במדבר יד) סלחתי כדברך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כשרים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים. לדיקים יש בידך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר כך (שמות לב) ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הסך יפה במלאכת המשכן שנאמר (שמות לט) והנה עשו אותה וגומר ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך.

הנך

אבן עזרא

כמו אתה: איכה תרעה. הצאן: איכה תרביץ. אותם ויש אומרים שעניינו שאלת המקום כמו איכה הם: שלמה. השי״ן מקום אשר: כעטיה. מתערבת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל. ויש אומרים עוטפת והוא רפוק. ויש אומרים נגעלת מן ויעט בהם:

הטעם השני

לריח שמניך. כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאילו שמן מור ירק לפנים על כן עלמות אהבוך ואם כן שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני. וכל אחת מהעלמות משאוה ואומרת משכני אחריך נרוצה: המלך חדריו. יאמר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו: שחורה. ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנערה לה ואמרה אינני פסולה מכם אף על פי שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה: אל תראני. פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון ושחרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור ומנת זה המקרה כי בעסו אמי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחילה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי. ושזרם לרועה ואמרה לו הגידה לי אי זה מקום תרעה ותרביץ כי אני רוצה לשוב רועה ולרדוף אחריך:

הפעם השלישית

לרית. היה מלמד מעמין של השקוס ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהולך ויקרא שם אברם בשם י״י והוא שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך. על כן עלמות שאין להם בעל כך האנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כעניין ואת הנפש אשר עשו בחרן: משכני. שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו: הביאני המלך חדריו. שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהשכינו ועמד על סודות נפלאים. ועניין הזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונגיעת אשל: שחורה. השל בשעבוד מצרים אף על פי שאני שחורה בקבלת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם: אל תראני. השמש הוא גלות מצרים ומי קבב לי שתכני השמש אנשים מבני אמי שסמוני נוטרה שאטול דמים נכרים ועזבתי שלי. וכן תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו כי היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים: הגידה לי. שחזר בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאמח דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה עניין על עדרי חבריך:

הטעם הראשונה

(ח) בעקבי הצאן. כמו ועקבותיך לא נודעו האותות העוקב הדורך אחריו נדיותיך. כל קטן יקרא גדי ותמשיכתו לעזים היא הראיה: (ט) לססתי. הי״וד נוסף כי״וד מלאתי משפט אהבתי לדום: (י) בתורים. טורים מצוירים כמו תורים: חרוזים. הם הקשורים מהאבנים היקרות ואין לו חבר ויש אומרים כי ואחרים במכרולתך כמוסו ויספלם של״ף נחים חם איננו נכון

עלמא אמר קדם יי גלי קדמי דעמא הדין עתידין למחב ולמהלכא בגלותא כען הוי קדמי איכדין יתפרנסון וישרון ביני עממיא דקשין גזירתהון כחוסנתא וכשרבי שמשא דשיהרא בתקופת תמוז ולמה דין יהון מטלטלין ביני עדרי בנוי דעשו וישמעאל די משתפין לך טעותהון לחבריא: (ח) אם אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אבעיא להון למטמי גלותא כנשתא דמתילא לריבא שפירתא ורנפשי תרחא רחים לה תהא מהלכא באורחיהון דצדיקיא ותהא מסדרא צלותא על פום ברחילהא ומדברי דרהא ותהי מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עזין למהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ובההיא זכותא יהון מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי מדבר יתהון בניח על משכניהון הוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיא דישראל: (ט) לססתי כד נפקו ישראל ממצרים רדפו פרעה ומשריתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין והות אורח סגירא להון מארבע סטריהון מן ימינא ושמאלא הוו מדבריא דמליין חיון קלן ומן בתריהון הוה פרעה רשיעא ומשריתיה ומן קדמיהון הוה ימא דסוף מה עבד קודשא בריך הוא אתגלי בכח גבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב אמרו רשיעיא ערבלאין ונוכראין די ביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא בההיא שעתא תקף רוגזיה דיי עליהון ובעא לשנקותהון במוי דימא היכמא דאשתנקו פרעה חילותיה רתיכוהי ופרשוהי וסוסותוי אלולי משה נביא דפרש ידוי בצלו קדם יי ואתיב רוגזא דיי מנהון ופתח איהו וצדיקי דרא ית פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא בגין זכותא דאברהם יצחק ויעקב רחימיא דיי: (י) נאוו כד נפקו למדברא אמר יי למשה כמה יאי עמא הדין לאתיהיבא להון פתגמי אורייתא ויהון כזממין בליסתהון דלא יעדון מן אורחא טבא היכמא דלא עדי סוסיא דזממא בליסתיה וכמה יאי קדלהון לסוברא ניר פקודי ויהי עליהון כנירא על קדל תורא דהוא תריש בחקלא ופרנס יתיה וית מריה: (יא) תורי בכן אתאמר למשה סק לרקיעא ואתן לך ית תרין לוחי אבנין חציבין מספיר בורסי יקרי בהיקן בדהב טב מסדרן בשיטין בתיבין באצבעי גליף בהון עסרתי הבריא זקיקן יתיר מן כספא דמזוקק שבע זמנין שבעא דסכום עניינן דמתפרשין בהון ארבעין ותשע אפין ואתגנון על ידך לעמא בית ישראל: (יב) עד ועוד דהוא משה רבהון ברקיעא לקבלא ית תרין לוחי אבניא ואורייתא ותפקדתא קמו רשיעי דרא דהוא ועבדי עגל דדהב וערברובין די ביניהון ואסריאו עובדיהון ונפק להון שום ביש בעלמא דמקדמת דנא הוה נפק ריחיהון נדיף בעלמא ובתר כן סריאו כנירדא ריחיה ביש לחדא ונחת מכתש סגירו על בסרהון: (יג) צרור בההיא זמנא אמר יי למשה אזל חות ארום חבילו עמך פסק מני ואשיצינון בכן תב משה ובעא רחמין מן קדם יי ודכר יי להון עקדת יצחק דכפתיה אבוי בטור מוריה על מדבחא ותב יי מן רוגזיה ואשרי שכנתיה ביניהון כמלקדמין: (יד) אשכל הא בכן נחת משה ותרין לוחי אבנין בידוי ובגין חובי ישראל אתיקרו ידוי ונפלו ואתברו בכן אזל משה ושף ית עגלא ובדר ית עפריה לנחלא ואשקי ית בני ישראל וקטיל ית כל מן דאתחייב קטול וסליק זמנא תניתא לרקיעא וצלי קדם יי וכפר על בני ישראל בכן אתפקיד למעבד משכנא וארונא בההיא זמנא אותי משה ועבד ית משכנא וית כל מנוי וית ארונא ושוי בארונא ית תרין לוחין אוחרנין ומני ית בנוי דאהרן כהניא למקרב קורבנא על מדבחא ולנסכא ית חמרא על קורבנא ומנן הוה להון חמרא לנסכא הלא אנון במדברא לא אתר כשר לבית דרע ואף לא תינין ונופנין ורמונין אלא הוו אזלין לכרמי עין גדי ונסבין מתמן אתכלין דענבין ועצרין מנהון חמרא ומנסכין יתיה על מדבחא רבעות הינא לאמרא חדא: (טו) הנך כד עבדו בני ישראל רעותא דמלכהון הוא במימריה משבח יתהון בפמליא במלאכיא קדישיא ואמר כמה יאין עובדיך ברתי חביבתי כנשתא דישראל בזמן די אנת עבדא רעותי ועסיקא בפתגמי

אבן עזרא

כי לא יתחלפו בלשון הקדש חרץ מלותיות יה״וא לבדם: (יא) נקדות הכסף. שיהיו בטורות התורים נקודות הכסף שהוא לבן: (יב) במסבו. כמו מקום מעולה ונכבד כמו ונמשכי ירושלים והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו משינה לשתות כמנהג שותי היין: נרדי. בושם כמין כרכום: (יג) צרור המר. פירוש דבר לכור כמו ולכת הכסף בידך ויש אומרים שתיכה והוא רחוק. ופירוש מור יש אומרים כי מר דרור הוא המוס״ק וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחים שילוקט ועוד ויליד כשמו מור והנה הוא נוסף והמוס״ק אינו נוסף ויש אומרים כי מר יתפרש לשני ענינים:

הטעם השנית

השיבה לאי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנה למעלה ממשכנות כי שם הוא מקומי: לססתי. נקבת הסוס: ברכבי. יש רכב עץ ורכב ברזל אמר לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות שאהבוני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה הלעיף שיש על לחיה מלוייה כמו המתג המצוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא ואלי הכתם הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורים שלך כי אם זהב עם נקודות הכסף. ענתה היא ואמרה אע״פ שריחי נודף ואפילו המלך כשהוא במסיבו יתאוה להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מחבקה אשכול הכופר:

הטעם השלישית

אם לא תדעי. השיבם הנביא שהתנבא להם במצרים ויש אומרים שהיה אהרן וכן ענין שלח לא ביד משה שלח לא ביד אותו בכל עם: את גדיותיך. הם קטני אמנה שאין להם דעת נכונה: לססתי. הסל הנביא ואמר לישראל מפי הגבורה לסוסתי ונאוו לחייך בתורים והענין כי הוציא ממצרים בכלי כסף וזהב ושמלות וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסיבו והענין כשיבואו אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת: בין שדי ילין. בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל:

הטעם הראשונה

(יד) אשכל הכפר. יש אומרי׳ שהוא הכותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל כן בלשון לע״ז כי הוא כמו אשכולות: עין גדי. מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכול הכופר: (טו) עיניך יונים. כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא

ספורנו

וכל אחד מהם מאיר דבריו בטעם הגון כמו שיקרה בנהרים שמהן מאור במזרח והלוי במערב וזה קרה בשנת שכרתי שלי לא נטרתי ולא שמעו כל נרכם: ישלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך. על עדרי אותם הסברים הסולקים ותלמידיהם שהם שלך ואומרים אלו לאלו שהם דברי אלהים חיים ובכן אהיה כעוטיה על שפה שלא אדע את מי אשאל ויודיעני דבר אל נכון: (ח) אם לא תדעי לך. הלכה פסוקה: היפה בנשים. במדת חסד ופריסות: צאי לך בעקבי הצאן. כיון שהלכה רופפת בידך לכי אחר המנהג: ורעי את גדיותיך. העתידות להניק כמותך התלמידים העתידים להורות: על משכנות הרועים. במדרשי חכמי הדור לדעת טעמים ויתבוננו איזה יכשר. אמנם התגלגלות אחרך שמזמתי השמם הוא התגלגלות בלתי מספיק. כי הנה: (ט) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. כי כמו שקרה לך בהיותך סוסתי בין רכבי פרעה שנגלה שכינתי עליך כאיש מלחמה ונלחמת את כלם כן דמיתיך בין האמות בהיותך רעיתי גוי אחד בארץ כמו שאני יחיד בעולמי וזה כי אמנם ישובו כמה אלך וידו את מעשיך ודעותיך ביסודות תורתי ומופתיה ואתה לא תשוב אליהם ובהיותך על זה האופן. גם כי אז: (י) נאוו לחייך בתורים. בנזת מצרים: צוארך בחרוזים. בנזת הים. ענינו: (יא) תורי זהב נעשה לך. עם תשלומי. כל נקודות הכסף. והטעם שאלו מאתך כאמרו תמת הכסמת אבית זהב: (יב) עד שהמלך במסבו. משב ביכותינו בעמוד אש וענן ושאר נפלאותיו: נרדי נתן ריחו. היו מעשי נותנים ריח טוב. והנה פתה: (יג) צרור המור דודי לי. את אללי נראה לכל נשמים: הן לו בין שדי ילין. שתגלה שכינתך עלי כמאז ונשוב עליך כמאז אבל אין הענין כן כי: (יד) אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי. אשר שם אפרסמון כמו שספרו ז״ל כן אתה מרלה מעוכל דרכי שונך בתוכנו במכך אל מה שאתה מרלה בין האמות: (טו) הנך יפה רעיתי. משיב האל ית׳ הנה עתה איך לריכה לאותו אופן גלוי שכינה באותות ומופתים כמאז כי כבר עשיתיך יפה בנתינת התורה והמלות אשר כתבתי להורות במופתים שכליים וזה בהיותך רעיתי כבאר: עיניך. המורים מחכמי הדורות:

טז הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ יז קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רחיטנו (רַהִיטֵנוּ) בְּרוֹתִים׃ ב א אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ ב כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ ג כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ ד הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ ה סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ ו שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ז הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ח קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ ט דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ י עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יא כִּי־הִנֵּה הסתו (הַסְּתָיו) עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ יב הַנִּצָּנִים נִרְאוּ

ס רהיטנו ק׳ ס הסתיו ק׳

מסרה טז ערשנו, ל׳. רעננה, ג׳ א׳ מלעיל. יז רחיטנו רהיטנו קרי. כ״כ בחי״ת וקרי בה״א. ברותים, ל׳ ומלא. ב א שושנת, ל׳. ב כשושנה, ל׳. ג חמדתי, ל׳. ופריו, ב׳ ופריו שרף מעופף. לחכי, ג׳. ד הביאני, ד׳ ומ״ו. היין, ל׳ זקף קמץ. ה סמכוני, ל׳. רפדוני, ל׳ ומלא. בתפוחים. ל׳ וס׳ כתפוחים. ו שמם, ל׳. לראשי, ד׳. ז ירושלם, ס״ו. באילות, ב׳. תעוררו, מ״ו. עד, י״א בטעם. שתחפץ, ג׳ בספר׳ והסי״ו בסגול. ח מדלג, ל׳. מקפץ, ל׳. ט עומד, ו׳ מלא. כתלנו, ל׳. משגיח, ל׳. החלונות, ב׳ ס״ו קדמאה. החרכים, ל׳. י לי, ב׳ מה אדבר. לך רעיתי, כ״כ וקרי הע׳ בשוא לבד. יא הסתו, סמוך דגושה. הסתיו ק׳. הלך, בפ״ש כמעט צלמד ובפ״א בה״ם.

ת״א קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים יומא לח. אני חבצלת השרון פ׳ הזוהר פ׳ אמור ופרשת שמיני. כשושנה בין החוחים עקידה שער עה ספר הזוהר פ׳ תולדות ופ׳ ברלשית. כתפוח בעצי היער שבת פח עקידה חוהר שם עקרים מג פח. כן דודי בן הבנים פ׳ הזוהר פ׳ אחרי מות ופ׳ לך לך ופ׳ משפטים ופ׳ פקודי. ודגלו עלי אהבה שם פג. סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים זוהר פ׳ שמיני. גילה כח. השבעתי אתכם כתובות קיא. קול דודי הנה זה בא ראש השנה יא. דומה דודי לצבי זוהר פ׳ בשלחי. משגיח מן החלונות עקידה שער צב הזהר פ׳ פקודי.

רש״י

(טז) הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו: אף ערשנו רעננה. ע״י נעימותיך הנה רעננה ערשנו בנינו ובנותינו שהם כולם נקבצים אליך פה שנאמר (שם ט) ותקהל העדה ותעמוד המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש (ד״ה ב כב) בחדר המטות אשר בבית ה׳ על שהם פרין ורבין של ישראל: (יז) קרות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה: רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שהוא רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו: (א) חבצלת. היא שושנה: שושנת העמקים. נאה משושנת ההרים לפי שמלחלחת תמיד שאין בה החמה שולטת שם: (ב) כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ולאדמימותה כן רעיתי בין הבנות שמפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה: (ג) כתפוח. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים. בין הבחורים הדוגמא כך הקב״ה מכל האלהים נבחר לאחר בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב״ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: אל בית היין. אהל מועד ששם ניתנו פרטים וביאוריה של תורה: (ד) ודגלו עלי אהבה. וקבוצי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אפריי״ש בלעז: (ה) סמכוני. עתה כמדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה: רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב מאין החולים כי חולה אני לאהבתו כי נמאסתי לו שם בגלותי רפידה לשון מצע היא כמו (איוב מא) ירפד חרוץ עלי טיט: (ו) שמאלו תחת לראשי. במדבר: וימינו תחבקני. דרך ג׳ ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו: (ז) השבעתי אתכם. אתם האומות: בצבאות או באילות. שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואיילים: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי: עד שתחפץ. כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו: אם תעירו. אם תשיאו כמו (שמואל א כד) ויסר ערך (דניאל ד׳) ושכרה לעיר: ואם תעוררו. כמו העורר על השדה קלמיי״ר בלע״ז יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבי׳ על סדר הדברי׳ כי רואה אני שנתנבאה שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו: (ח) קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברי׳ הוא מתחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך שקדם במצרים בלשון הזה ועכשיו חוזר ואומר מעיקה זו שאמרתי להם משבני דודי וכלתי אחריו כן היתי׳ נואם הייתי אומרת לגאול׳ עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: קול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות: (ט) דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים עופר איל בחור: הנה זה עומד וגו׳. שנורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר (שמות ג) ראה ראיתי את עני עמי וגומר: (י) ענה. לשון עניה ולשון צעקה קול רם וזה בנין אב לכולם (דברים כז) וענו הלוים: ואמר לי. ע״י משה: קומי לך. (שמות ג) אעלה אתכם מעוני מצרים: (יא) הנה הסתיו עבר. אין עכשיו חורש בדלך. שהיו חורף תרגום סתוא: (יב) הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי הפסח

אבן עזרא

שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה: (טז) רעננה. דומה כעץ רענן: (יז) רהיטנו. מדברי רבותינו ז״ל: ברותים. אין לו חבר ויש אומרים מסוג ברושים ויש אומרים כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברותים כמו אבני שיש: חבצלת. יש אומרים שהיא ורד ויש אומרים שהיא למה אחד נכבד יש לו ריח טוב ועינו כעין השרון: שושנת. יש אומרים שהוא למה לבן ויש לו ריח טוב והוא שש מאד עד שרימו יבאיש כראש ויתכן לחיותו כן יהיה שירושו מן שש כי לעולם היא ששה עלים לבנים גם בתוכו כדמות בד קטיפים ארוכים גם הם ששה ויהיה פירוש ספתותיו שושנים בריח לא בעין: (ג) כתפוח. כאילן התפוח: (ד) ודגלו. מן דגל מחנה יהודה: (ה) באשישות. כלי זכוכית מליאות יין: רפדוני. בלשון ישמעאל כמו סמכוני ויש אומרים שימו היליע תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שפירושו ענין הלעה והוא רפוק בעיני:

הטעם השנית

הנך. אמר הוא שהוא יפה. אמרה היא שהך יפה דודי ויש לי במדינה ערש רעננה וביתי נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים: אני. לכן אני עתה בסוף כמו חבצלת השרון ואין מרים: כשושנה. אמר הוא:

הטעם השלישית

אשכול הכופר. משל על השכינה. ענתה השכינה אמר שכל זה השבח. יפה את ענתה כנסת ישראל עוד אעש׳ ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל. לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהיא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה ואני מתפחדת. אמרה השכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין הקוצים. ענתה כנסת ישראל אם תשמרני לעולם אשב בצלך: וענין פריו. שאשמע כל מצותיו: בית היין. הוא בית ה׳ מקום נסוך היין. וענין אשישות ותפוחים הם המעוררים הלא תראה ישמע דברי הנבואה ליין וחלב וכן חכמות נשים בנחת ביפה מעקרה יינה ועוד תפוחי זהב:

הטעם הראשונה

(ו) שמאלו תחת לראשי. עולת הערב והבקר: (ט) לצבי. לשון צבים לפי

אורייתי וכמא תקנין עובדיך ועניתיך כגוזלין בני יונתא דמתכשרין לאתקרבא על מדבחא: (טז) הנך אתיבת כנישתא דישראל קדם רבון עלמא וכן אמרת כמה יאי שכינת קודשך בעדן די את שרי ביננא ומקבל ברעוא צלותנא ובעדן די את משרי בפורינא חביבתא ובננא סגן עלוי ארעא ואנחנא פישין וסגין כאילן דנציב על עינא דמיא די עפיה שפיר ואנביה סגי: (יז) קורות אמר שלמה נביא כמא יאי בית מוקדשא דיי דאתבני על ידי מן קיסי גולמיש אבל יתיר יהי יאי בית מוקדשא דעתיד לאתבנאה ביומי מלכא משיחא דכשרוהי יהוון מן ארזין דגנתא דעדן ושרתוהי יהוין מן ברתי ושגי ושורבניה: (א) אני אמרת כנשתא דישראל בעדן דמשרי מרי עלמא שכנתיה ביני אני מתילא לברקום רטיב סגנתא דעדן ועובדי יאין כורדא דבמישר גניתא דעדן: (ב) כשושנה ובעדן די אנא סטיא מן אורחא דתקנא קדמוי ואי הוא מסלק שכינת קודשיה מני אנא מתילא לוורדא דמלבלבא ביני סליא דנעצן עפיה ובזיען הכדין אנא נעיצא ובזיעא מגזרן בישן בגלותא ביני מלכי עממיא: (ג) כתפוח היכמה דיאי ומשבח אתרוגא ביני אילני סרק וכולי עלמא מודעין יתיה כן רבון עלמא הוה משבח ביני מלאכיא בעדן דאתגלי על טורא דסיני בזמן דיהב אורייתא לעמיה בההיא שעתא בטלל שכנתיה רגינת למיתב ופתגמי דאורייתיה בסיסן על מוריני ושכר פקודוי נטרין לי לעלמא דאתי: (ד) הביאני אמרת כנשתא דישראל אעל יתי יי לבית מתיבת מדרשא דסיני למילף אורייתא מפום משה ספרא רבא ויקם פקודוי קבלית עלי בחבתא ואמרית כל די פקיד יי אעביד ואשמע: (ה) סמכוני ובעדן די שמעית ית קליה די מתמלל מגו שלהובית אשתא זעית ורתעית בתראי מן דחילתא בכן קריבית לות משה ואהרן ואמרית להון קבילו אתון קל פתגמי דיי מגו אשתא ואעילו יתי לבית מדרשא וסעידו יתי בפתגמי אורייתא די עלוידהון אתבסס עלמא והבו ידידין על צוארי מפשר מליא קדישין דמתיקן על מוריני כתפוחי גנתא דעדן ואדי עסיקא בהון מאים אתסא בהון ארום מרעת חבתא אנא: (ו) שמאלו כד הוו עמא בית ישראל אזלין במדברא הוו ענני יקרא מסחרן להון מארבע רוחי עלמא בגין דלא ישלוט בהון עינא בישא חד מן עלוידהון בגין דלא ישלוט בהון שרבא ושמשא ואוף לא מטרא וברדא

חד מלרע להון די הוה מסובר יתהון היכמא דמסובר תורבינא ית ינקא בעטפיה וחד הוה רהט קדמיהון מהלך תלתא יומין למכבא טוריא ולמרמא מישריא וקטיל כל חיון קלן ועקרבין די במדברא והוה מאלל להון אתר כשר למבת בגין דהוו עסיקן באולפן דאורייתא דאתיהיבת להון ביד ימינא דיי: (ז) השבעתי בתר כן אתאמר למשה בנבואה ומן קדם יי למשלח אונדין לאללא ית ארעא וכדו תבו מלאללא אפיקו שום ביש על ארעא דישראל ואתעכבו ארבעין שנין במדברא פתח משה בפומיה וכן אמר אשבעית יתכון כנישתא דישראל ביי צבאות ובתקפי ארעא דישראל דלא תודון למסק לארעא דכנען עד דיהא רעוא מן קדם יי ויסופון כל דרי אנשי קרבא למפקת מגו משריתא היכמה דהוה אחוכון בני אפרים די נפקו תלתין שנין ממצרים עד לא מטא קצא ונפלו ביד פלישתאי דיתבין בגת וקטלו יתהון אלהן אוריכו עד זמן ארבעין שנין ובתר כן יעלון בניכון ויחסנון יתה: (ח) קול אמר שלמה מלכא בעדן דהוו יתבין עמא בית ישראל במצרים סליקת קבלתהון לשמי הא בכן אתגלי יקרא דיי למשה על טורא דחורב ושדר יתיה למצרים למפרק יתהון ולאפקא יתהון מגו דחוק מרות מצרים ושמן על קצא בגין זכותא דאבהתהון דמתילין לטוריא ושור על זמן שעבודא מאה ותשעין שנין על צדקתא דאמהתן דמתילן לגלמתא: (ט) דומה אמרת כנשתא דישראל בזמן דאתגלי יקרא דיי במצרים בליליא דפסחא וקטל כל בוכרא רכב על חיותא קלילא ורהט כטביא וכאורזלא דאילא ואגן על בתיא די אנן תמן ואתעתד בתר אשותנא ואשגח מן כותא ואסתכל מן חרכיא וחזא דמא דנכסא דפסחא ודמא דגזרת מהולתא דחקיק על תרענא וחש מן שמי מרומא וחמא לעמיה דאכלין ית נכסת חגא שוי נורא על תסכה ועילשין ופטירין וחס עלן ולא יהב רשותא למלאך מחבל למחבלא בן: (י) ענה ובעדן צפרא אתיב רחימי ואמר לי קומי לך כנשתא דישראל רחימתי די מלקדמין ושפירת עובדין איזילי נפקי מן שעבוד מצראי: (יא) כי ארום הא זמן שעבודא דדמי לסתוא פסק ושניא דאמרית לאברהם ביני פלגיא אתקטעו ומרות מצראי דמתילא למטרא טרידא חלף ואזל ולא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: (יב) הנצנים ומשה ואהרן דמתילו ללולבי דתמר אתחזו למעבד נסין בארעא דמצרים

יען

אבן עזרא

לבי נאים וכלנאים על ההרים ולנקבות נאות: (ט) מקפץ. תרגום לנתר דהן לקפצה דהון: עפר האילים. הוא הקטן: כתלנו. ידוע בלשון תרגום ולא מתחם בכתלויה וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכיא. וכן הסתיו כתרגום וקין וחרף מתוא: (יא) חלף. נכרת כמו והאלילים כליל יחלוף: (יב) הנצנים. כמו עלתה נצה והנו"ן השני נוסף: הזמיר. כמו וזמיר עריצים יענה ועניינו זמירות העופות ויש אומרים כי הוא מן

וכרמך

ספורנו

יונים. כעיני יונים: יושבות על מלאת. כן יחיו נפלאות התורה ומוספים בשלמות: (טז) הנך יפה דודי. מכל מקום היית מועיל לנו בזה כי תרקיב לנו כאמר ילך כגו' בקרבנו כמאז: אף נעים. ושלחת ונסלתנו כמאז: אף ערשנו. יסוד המטה: רעננה. אף על פי שפרו ילומי בקלקול מעשי כי השמרת פניך מכל מקום יסוד המטה והוא ידיעת האל ית' וכסית לבבנו אליו הוא חדש ורענן כמאז ומוכן לקבל השפע בשוב ה' ליון כי לא שכחנו שם אלהינו: (יז) קורות בתינו. חכמי הדורות: ארזים. גבוהים בחכמה בתורה ומלות: רהיטנו. תלמידיהם: (א) אני. ההמון: חבצלת השרון. נותנת ריח טוב בקיום קצת מלות: שושנת העמקים. הגדלה בין הקוצים כן אני דבקה בך אפילו בשעת גזרות האומות ולכל אלה ילך נא ה' בקרבנו. משיב האל יתעלה: (ב) כשושנה בין החוחים. שאינה גדלה אלא בתוכם: כן רעיתי בין הבנות. בין האומות הממלכות לא כי תתן איזה ריוח וזה כי לא תפנה לי באופן אמר כאמרו ה' בצר פקדוך: (ג) כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים. משיבה עדת ישראל ה' הנה ראוי לשום לכבוד שמך כי אמנם כמו התפוח שהוא נכבד מכל עלי היער ואין שם מכיר מעלתו על השאר כן אין מן האומות מכיר מעלתך על בני האלהים שהם שרי האומות כאמרו וידברו על אלהי ירושלם כעל אלהי גויי הארץ ובכן אני לבדי: בצלו חמדתי וישבתי. במתן תורה כאמרו והם תוכו לרגליך: ופריו מתוק לחכי. באמרו נשמענו ועשינו ובכן: (ד) הביאני אל בית היין. אל ארץ ישראל שהיא מקום כל תענוג ומזון שלא בצער כאמרו זבת חלב ודבש: ודגלו. לההם: עלי אהבה. גלהם בעדנו באהבה כאמרו כי לא בחרבם יירשו ארץ וכו' כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם אתם בני האלהים שרי האומות: (ה) סמכוני. עזרוני: באשישות. בקיום המלות שלא יבטלוני

גזרות האומות וזה תעשו בשלא תלמדו עליהם זכות: רפדוני. היו לי לקרקע קיים שלא יטלטלוני בגזרותם: בתפוחים. בהיותי עוסקת בתור' וטעמה וריחה: שחולת אהבה אני. כי אמנם כל גזרותם נגדי הם בשביל אהבתי את האל ית' ובכן תהיה: (ו) שמאלו תחת לראשי. שמאלו של דודי המוכר תהיה תחת לראשי להקימני משפלות גלותי: וימינו. ימין לדקו להושיע: תחבקני. לתשועת עולמים: (ז) ובכן השבעתי אתכם בנות ירושלם. שהן האומות השבעתי בהודיעי שסולת אהבה אני: בצבאות או באילות השדה. שתהיו כנאות וכאילו' שאין להם כח להמלט מיד מתקומם זולתי בנוסם מפניו: אם תעירו. אותה בגזרותיכם להתפלל: ואם תעוררו את האהבה. של דודי להסם מהוב גזרותיכם עלי: עד שתחפץ. בזכות הדור או לקץ הימין. (ח) קול דודי הנה זה בא. אומרת עדת ה' כמתאוננת על הגלות הנה קול דודי זה שלא השתנה בא בהיותי בשעבוד מצרים: מדלג על ההרים. בהראותו למשה רבינו על הר האלהי': מקפץ. כאמרו ואמר להצילו ועתה בשעבוד מלכיות הנה: (ט) דומה דודי לצבי. כמהר לעמוד מרחוק שלא אמר בללו: הנה זה עומד אחר כתלנו. גם כי איננו רחוק באמת אבל קרוב לכל קוראיו ומסתת' שלא נרגיש בו עד שנתעורר לבקשו כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת. שלא יכלונו העומדים עלינו לכלותנו: מציץ מן החרכים. ועם זה מנוכן שבתו משגיח כמו אלרונות השמים לראות היש משכיל דורש אלהים ומכלנו אין איש ואין מפגיע ומכפר עלינו עונשים של גלות: (י) ענה דודי. הנה בשעבוד מצרים הוא העיר רוחי ואמר לי קומי לך. ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו: (יא) כי הנה הסתיו. גזרת פרעה על הילדים: הגשם חלף. שנשלם עבודה מאבותיהו בר"ה קודם לגאלם: (יב) הנצנים. משה ואהרן

ספרי

נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ׃ יג הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי °לָכִי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יד יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה׃ טו אֶחֱזוּ־לָנוּ שֻׁעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ טז דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ יז עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃ ג א עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ ב אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ ג מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ ד כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ

° לך ק ° יתיר י

עד

מסרה יב התור, ב' מלא בלי'. יג חנטה, ל'. והגפנים, הפ"א בקמץ. לכי, לך ק'. יד יונתי, ג' ובסי'. הראיני, ל' ומ"י וה"א בחירק. השמיעני, מ"י חנין והע' בחירק. ומראיך, יתיר י'. טו שעלים, כולם חסר במ"ב שלש מאות שועלים דשמשון. שועלים הלכו בו. טז הרעה, מ"ו. בשושנים, מלא דמלא. יז היפוח, ג'. ונסו, ד'. סב, ז' חסר. דמה, ל'. בתר, ל'. ג א בלילות, ד'. ב אקומה, ג' ומלא. ואסובבה, ג' את מובחק. דין מלא. וברחבות, מ"ו חנין. ג מצאוני, מ"ו. השמרים, כולם כנ"ך - מ"ו. הסבבים, ג' ומ"ו ובסימ'. ד שעברתי, ל'. אחזתיו, ל'. ארפנו, ל'.

ת"א הנצנים נראו בארץ. תענית כ"ה זוהר פ' בראשית ופ' ויחי ופ' ויקרא. התאנה חנטה פגיה כדה מח. יונתי בחגוי הסלע עקרים מג פב זוהר פ' לך לך אחרי מות ופ' ויחי ופ' אמור. כי קולך ערב ברכות כה מה לח. אחזו לנו שעלים סוטה יב. עד שיפוח היום פ' הזוהר פ' ויחי ופ' תזריע. על הרי בתר זוהר פ' ויחי. על משכבי זוהר פ' תזריע. הסבבים בעיר זוהר פ' לך לך.

רש"י

שהמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם: עת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דקי העופות להיות מעוררים ומצפצפים בימי ניסן: (יג) התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה סופו לשון שבח פתוי שנמשל מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי. על ידי משה: ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. ארזי עצמך (שמות יא) וישאלו איש מאת רעהו: כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלבתים למנותם מפנולד יצחק. הגשם. שהוא מרפותו של סתיו חלף והלך לו כלומר שמים ושש שנה של קושי השעבוד מזרו עליכם והלכו להם מפנולדה מרים הקשו המצריים השעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררום: (יג) הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: עת הזמיר הגיע. שאתם עתידין לומר שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. דבר אחר קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: (יג) התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין. דבר אחר כשרים שבכם חנטו והכלו לפני מעשים טובים והרשעו רים טוב: קומי לכי. כתיב יוד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: (יד) יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעלתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך. (שמות יד) ויצעקו בני ישראל אל ה': בחגוי. בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו (תהלים קז) יחוגו וינועו (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכששן רבים קורא לכן שגוי וכן קלה קטוי וכן (שמואל כ י) ויכרות את מדויהם: מדרגה. איסקלי"ום בלע"ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו: בסתר המדרגה. פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות: (טו) אחזו לנו שעלים. שמע הקב"ה את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטני' עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר היתה טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק שמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות תנית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר (שמות יד) אנוסה מפני בני ישראל: שעלים קטנים. כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום: (טז) דודי לי ואני לו. הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו. כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים: הרעה. את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה: (יז) עד שיפוח היום. מוסב למקרא של מעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום ונגבר השרב: ונסו הצללים. שחטנו בעגל שחטנו במרגלים. ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: סב דמה לך דודי. גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר. לשון חלוקה והפלגה: (א) על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל נזופים: בקשתיו ולא מצאתיו. (שמות) כי איני בקרבכם (שם) כי לא אעלה בקרבך: (ב) אקומה נא. ואבקשה (שמות לג) ויחל משה (שם לג) אעלה אל ה': (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה אמתם בפיו: (ד) כמעט שעברתי מהם. קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא הנחתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל

זאת

אבן עזרא

וברמך לא תזמור ואיננו עתו: התור. כמשמעו מן התורים: (יג) חנטה. שמשיקה ויש אומר כי עשתה כדמות אבק מן ויסכנו הרופאים: פגיה. אלו הפרי ביום שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל: סמדר. כשילא לין הגפן:

הטעם השנית

אין את נמשלת לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי אם כשושנה בין החוחים. אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבקים עם מלת שמדתי שהייתי סומדת שאהב נמלו ויביאני אל בית היין וישים דגלו עלי והענין בפרהסיא וילאה אהבתו ויסים שמאלו תחת לראשי והשביע בנות ירושלם שלא יעירוני עד יגיע עת חפץ האהבה וזו השבועה בעבור שידמה תשוקתו לנביה וכן אולם אהבים ויעלת חן בעבור יפיה ונקיותה ושסרות עיניה כאילו אמרה השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי: נשלמה זאת הפרשה. והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קורות בתינו והנה הוא בא אחריה בעת לאת בני אדם להתענג לשוח לראות הכרמי': קול דודי. אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו: דומה דודי לצבי. במהירות: ענה דודי. כל הפרשה:

הטעם השלישית

השבעתי אתכם. זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתמצא ונהרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרים אביהם וענין בצבאות כמו שדמיהם מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ: קול דודי. זהו שנראה המקום בסנה: מדלג על ההרים. על הר סיני: מן החלונות. כמו ממכון שבתו השגיח משלוני הרקיע כמו

כלאם

ועדן קטוף בוכריא מטא וקל רוחא דקודשא דפורקנא דאמרית לאברהם אבוכון כבר שמעתון מה דאמרית ליה ואף ית עמא די ישתעבדון בהון דאנא אנא ובתר כן יפקון בקנינא סגיא וכען צביתי למעבד מה דקיימית ליה במימרי: (יג) התאנה כנשתא דישראל דמתילא לבכורי תאנים פתחת פומה ואמרת שירתא על ימא דסוף ואף עולימיא ויניקיא שבחו למרי עלמא בלישנהון מן יד אמר להון מרי עלמא קומי לך כנשתא דישראל רחמתי ושפרתי אזילי מכא לארעא דקיימית לאבהתך: (יד) יונתי וכדהוה פרעה רשיעא רדף בתר עמא דישראל הות מתילא כנשתא דישראל ליונתא דסגירא בחגוי שנרא וחויא מעיק לה מגוי ונצא מעיק לה מברא הכדין הות כנשתא דישראל סגירא מארבע סטרי דעלמא דמן קדמיהון ימא ומן בתריהון רדף סנאה ומן תרין סטריהון מדברין דמלין חיוין קלן דנכתין וקטלין בארסיהון ית בני נשא ומן יד פתחת פומה בצלו קדם יי ונפקת ברת קלא מן שמי מרומא וכן אמרת אנת כנשתא דישראל דמתילא ליונתא דכיתא ומטמרא בסגור חגוי שנרא ובחביוני דרגתא אחזיני ית חזוך וית עובדך דתקנן אשמעיני ית קליך ארום קליך ערב בצלותא בבית מוקדשא ועיד חזוך שפיר בעובדין טבין: (טו) אחדו בתר דעברו ית ימא אתרעמו על מיא ואתא עלידון עמלק רשיעא די נטר להון דבבו על עיסק בכירותא וברכתא די שקל יעקב אבונא מן עשו ואתא לאגחא קרבא בישראל על דבטילו פתגמי אוריתא והוה עמלק רשיעא גנב מתחות גדפי ענני יקרא נפשתא משבטא דדן ומקטיל יתהון על דהוא בידהון פסליה דמיכה בההיא שעתא אתחייבו בית ישראל דמתילין לכרמא לאתחבלא אלולי צדיקי דרא ההוא דמתילין לבוסם טב:

(טז) דודי בההיא שעתא הדרו בתיובתא בכן אתעתד משה נביא וצלי קדם יי ויהושע משומשניה אזדרז ונפק מתחות גדפי ענני יקרא דיי ועמיה גוברין צדיקיא דדמין בעובדיהון לורדא ואגיחו קרבא בעמלק ותברו ית עמלק וית עמיה בשמתא דיי וקטלא ותברא בפתגם חרב: (יז) עד ובקצרות יומיא עבדו בני ישראל ית עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עליהון ואשתארו מפרסמן ואתרוקנו ית תקון זיניהון דחקיק ביה שמא רבא מפרש בשבעין שמהן ובעא יי לחובדא יתהון מן עלמא אלולי דאדכר קדמוי קיים דקיים במימריה לאברהם ליצחק וליעקב דהוו קלילין בפולחניה כטביא וכאורזילא דאיליא ותקרובתא די קרב אברהם ית יצחק בריה בטור מוריה וכן קדמת דנא קרב תמן ית קורבניה ופלג יתהון בשוה: (א) על וכד חזו עמא בית ישראל דאסתלקו ענני יקרא מעליהון וכלילא דקודשא דאתיהב להון בסיני אתנטילת מנהון ואשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחוהי: (ב) אקומה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקום וניזיל נסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי ושכינת קודשא דאסתלקת מננא חזרו בקרוין ובפלטיא ובפתיין ולא אשכחו: (ג) מצאוני אמרת כנשתא דישראל אשכחו יתי משה ואהרן וליואי נטרי מטרת מימרא דמשכן זמנא די מסחרין יתיה חזור חזור ושאילית להון על עסק שכינת יקרא דיי דאסתלקת מני אתיב משה ספרא רבא דישראל וכן אמר אסק לשמי מרומא ואצלי קדם יי מאים יכפר על חוביכון וישרי ית שכינתיה ביניכון כמלקדמין: (ד) כמעט כזעיר צבחר הוה ותב יי מתקוף רוגזיה ופקיד למשה נביא למעבד משכן זמנא וארונא ואשרי

שכנתיה

אבן עזרא

כאלו קראתי את עני עמי: ענה דודי. שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר. משל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעינוי כמו יום ענן וערפל: הנצנים. הם הצדיקים של ישראל: עת הזמיר. שאמרו שירה: קול התור. שהגיע תור ישראל: התאנה חנטה. בארץ ישראל ועת להביא ממנה בכורים: והגפנים. ליין הנסכים: או ידמה אותה לתאנה שחנטה פגיה. ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה:

הפעם הראשונה

(יד) בחגוי הסלע. מן חוג הארץ שפירושו גלגל המסובב על הארץ והוא הסוף או הם שני שרשים והענין אחד: המדרגה. כמו מעלות וכמוהו ונפלו המדרגות וכן תרגם אונקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל: ערב. כמו וערבה ליי' שפירושו טוב ונחמד: נאוה. תאוה לעינים: (טו) אחזו. לשון ליווי כמו אהבו את יי' שחדו בעדי: מחבלים. משחיתים כמו וחבל את מעשה ידיך: (יז) עד שיפוח. היום: הרי בתר. הרי כרות פן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו: (ב) בשוקים. תרגום חוצות:

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע. אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע: הראיני את מראיך. מאשר הכרכים או השמיעני את קולך ואמרי לי מה אעשה. ענתה היא ואמרה לנערים אחזו לנו שועלים. והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללכת שם עם דודי שהוא הרועה בשושנים בעבור הריח הטוב שיש לשושנים. ואתה דודי עד שיפוח רוח היום ויגדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה ללכת אולה והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה: נשלמה הפרשה:

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרים. וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בעננים: הראיני את מראיך. זה הוא ויאמינו ביי': השמיעני את קולך. אז ישיר משה ובני ישראל. או יהיה פירושו שומרו כמשה ונשמע והוא יותר נכון: אחזו לנו שועלים. הם עובדי העגל שהשחיתו כרם יי' שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר: דודי לי ואני לו. שנהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה: בשושנים. הם הצדיקים. וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה. אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות. אז שליתי כאשה שוכבת והיא במשכב בלא כי וזה ענין בלילות ובקשתי השכינה שתלך בקרבי. וענין בשווקים וברחובות הוא שעברו ושבו משער לשער:

כתסרות

ספורנו

שהיו מוכנים לעשות פרי: נראו בארץ. לאסור ולהושיע: עת הזמיר. שירת הים: וקול התור. שסוף כקול מתאונן: נשמע בארצנו. כי אמנם נמוגו כל יושבי כנען: (יג) התאנה חנטה. בארץ כנען באופן שתאכלו פריה מיד כי היתה הכונה שיכנסו לארץ תכף אחר מתן תורה לולי שחטאו בעגל ובמרגלים ועכשו בשעבוד מלכיות אין נביא ומעורר ואין אתנו יודע עד מה: (יד) יונתי בחגוי הסלע. משיב האל ית' הנה בשעבוד מצרים היו צדיקי הדורות מלמדים דעת את העם ומתפללים כאמרו ונצעק אל ה' וישלח מלאך אבל עתה בשעבוד מלכיות שאת בחגוי הסלע להמלט ולהסתר מגזירות האמות: הראיני את מראיך. היה משכיל מלאה ומורה דרך עץ החיים: השמיעני את קולך. היה משגיח ומתפלל באמת על הגאלה: כי קולך ערב ומראך נאוה. כי אמנם אז בשעבוד מצרים היה קולך ערב אלי בתפלה ומראך המורה לצדקה היה נאוה וכגון הוא אהרן ומשה ודומיהם אבל עכשו: (טו) אחזו לנו שועלים. מחריבי' בלבות של ת"ח וכל רוח אין בקרבם: שועלים קטנים. שלא הגיעו להוראה: מחבלים כרמים. להורות שלא כהלכה: וכרמינו סמדר. שלא תמצא הלכה ברורה ומשנה ברורה: (טז) דודי לי ואני לו. משיבה עדת ה'. אף על פי כן לא שכחנו שם אלהינו: הרועה בשושנים. הרועה בצדיקי הדורות שהם בין הקוצים ולרוח הגלות: (יז) עד שיפוח היום. בסוף מכל צד לרב ניצוץ האור המכה בכל צד וזה יהיה בצהרים שתהיה לאור עולם ושלמו ימי אבלנו: ונסו הצללים. מחשכי ארץ בעיון ובמעשה אשר בגלות: סוב. פנה אלינו: דמה לך דודי לצבי. מהר יקדמונו רחמיך: על הרי בתר. עם היותך רחוק מישועתי: (א) על משכבי בלילות. הלא בימים הראשונים שאלתי ושאלת מיד אשרי טובי ועתה לא כן כי אמנם בלילות שהם מחשכי הגלות יום שהיו בכעס: בקשתי את שאהבה נפשי. בוידוי ובתפלת משה רבינו וצדיקי הדור: בקשתיו ולא מצאתיו. מפני האף והחמה: (ב) ואסובבה בעיר. בכל מחנה ישראל בקשתיו שיהא מולך שם ולא מצאתיו בכל המחנה והיה כל מבקש ה' וכו': (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן בכהניו והלוים האמנם: את שאהבה נפשי ראיתם. ואין עונה: (ד) כמעט שעברתי מהם. מאותם הלילות שהיו בכעס: עד שמצאתי וכו'. בלוחות שניות: אחזתיו. תכף בנדבת המשכן: ולא ארפנו. ולא שבתי לכסלה ולחטוא: עד שהבאתיו. להשרות שכינתו: אל בית אמי. אל מקדש שילה שנעזרת ישראל אחר

עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו° אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ו מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מוֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃ ז הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃ ט אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃ י עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ יא צְאֶנָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ד א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃ ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃

° שֶׁהֲבֵאתִיו קרי. כתוב

מסרה שהבאתיו, ג' מלא בלי' והוא חד מן ה' בב' טעמים ומ"י והב' בליבי וה"א נחה. הורתי, ל' ומלא. ה ירושלם, ח"י. תעירו, ג' ב' מלא. תעוררו, ב' מלא וי"ו. עד, י"א בטעם. שתחפץ, ב'. ו עלה, ח"ו והלמ"ד בקמץ. כתימרות, הסי"ו במתג ל' ומלא. מקטרת, ח"ו. מר, ז' חסר בלי'. אבקת, ל'. רוכל, ח"ו. ז שלשלמה, ל'. גברים, זיין חסר. מגברי, ח"ו. ח אחזי, ל' וחסר. מלמדי, ב'. בלילות, ד'. ט אפריון, ל' מן ח"ב. הלבנון, ח"ו. י עמודיו, ד' מלא דמלא. רבידתו, ל' ומן מלין דמשמשין חו. רצוף, ל'. ירושלם, ח"י. יא צאינה, ל'. וראינה, תרויהון ח"י. שעטרה, הש' במהג ול'. חתנתו, ל'. ד א עיניך, י"א. שערך, העין בשוא לבד. שגלשו, ב'. מהר, ל' וחד מהר הגלעד. ב הקצובות, מלא דמלא. שעלו מן, ב' ובספרא. הרחצה, הריש בפתח. שכלם, ב' וחסר. מתאימות, מלא דמלא. ושכלה. חסר.

ת"א מי זאת עלה זוהר פ' ברלשית ופ' וישלח. הנה מטתו שלשלמה יבמות קט נגין סח סנהדרין כ שבועות לה זוהר פ' אחרי מות. כלם אחזי חרב מלמדי סנהדרין ז. אפריון עשה לו המלך שלמה בתרא יד זוהר פ' תרומה. רפידתו זהב מגילה י. צאינה וראינה תענית כו זוהר פ' משפטים.

רש"י

זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם. האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עלה מן המדבר. כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגומר כתימרות עשן גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מר. על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל. בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת. על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק: (ז) הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גברים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא לבד פחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: (ח) מלמדי מלחמה. מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותה השונים שירות המשכן מלמדי סדר עבודתם. איש חרבו. כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמשנה שלא תשכח: מפחד בלילות. פן ישכחוה ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומר (תהלים ב) נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך: (ט) אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון שופת כתר לכבוד: (י) רפידתו. משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב: מרכבו ארגמן. זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף. סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות: מבנות ירושלם. אלו ישראל יראים ושלמים להקב"ה: (יא) בנות ציון. בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית: בעטרה שעטרה לו אמו. אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי אי איפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר (תהלים מה) שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר (ישעיה נא) שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו': ביום חתונתו. יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו: וביום שמחת לבו. זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר: (א) הנך יפה רעיתי. קילסן ורצן וערבו עליו קרבנותיהם: עד שיפוח היום. שמשלו לפני בימי חטאי ופיגולם: עיניך יונים. גוונייך ומראייך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכשמכירין אותה אינה מפרכסת אלא עומדת ונאחזת כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך. שערך כעדר העזים. הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה האהובת לחתן מצפנים לקישורייך שערך נאה ומבהיק כלובן ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך היא מצפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם. ד"א כאותן שלבאו על מדין בעבור הירדן שהיא בארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים: מבעד. הוא לשון מצפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסך ומגין נגד דבר אחר כמו (איוב ט) ובעד כוכבים יחתם (יונה ב) הארץ בריחיה בעדי (איוב כב) הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מצפרים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד: צמתך. לשון דבר המוצמם השער שלא יפרים לנאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש נמתך לשון נומת שהאת הת"ו משורשת בתיבה שא"כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת. לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חגה שדם' ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של נמתך שהיא רפה על כרמיכו באה במקום ה"א ויסא שם הקישור למה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה. וכן אמה אמתו אמתה. ערוה ערותו ערותה. וכן זה למה למתו למתה למתי למתך: שגלשו. שנקרעו גבת מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נותא ההר נקרח וממורט מהם: (ב) שניך כעדר הקצובות וגו'. אף קילום זה בלשון נוי אשה: שניך. דקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר וסדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן במנין ונתונות בקצב ומכין נמסרות לרועה חכם והגון ליזהר בצמרן שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום: שכלם מתאימות. לשון תאום (תהלים לח). אין מתום בבשרי כלומר תמימות איכטכי"ם בלע"ז: ושכלה. מום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשניהם שינותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילום זה על שנים עשר אלף איש שלבאו על מדין בקצב ומנין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר (במדבר לא) ולא נפקד ממנו איש. ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב (שם) ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגומר ולא הביאו אחד מהן פרה אחת או חמור

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ו) כתימרות. כמו עמודים כמו כרובים ותמרות ויש אומרים שהם דומות לאילן כתמר: אבקת. מן אבק עפר רגליו: רוכל. סוחר כמו המה רוכליך: (ח) מלמדי. רגילים כמו כעגל לא למד: (ט) אפריון. אין לו דומה ופירושו לפי ענינו בנין נכבד:

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקשת דודה עד שמלאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירו' ובאשר היה בבקר ראתה הנעל' אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עול' מן המדבר. וטעם הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים

תרגום

שכנתיה בגויה ועמא בית ישראל הוו מקרבין קורבניהון ועסיקן בפתגמי אוריתא באדרון בית מדרשא דמשה רבהון ובקטונא דיהושע בר נון משומשניה: (ה) השבעתי כד שמעו שבעא אומיא דבני ישראל עתידין למחסן ית ארעהון קמו כחדא וקציצו ית אילניא וסתימו ית מבועי מיא וצדיאו ית קרויהון וערקו אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אנא קיימית לאבהתהון דאלין לאעלא ית בניהון לאחסנא ארעא עבדא חלב ודבש והכדין אנא מעיל ית בניהון לארעא צדיא וריקניא כען אנא מעכב יתהון ארבעין שנין במדברא ותהי אוריתי מתערבא בגופיהון ומבתר כן אנון עממין רשיעין יבנון מה דאצדיאו בכן אמר משה לבני ישראל אשבעית לכון כנישתא דישראל ביי צבאות ובתקיפי ארעא דישראל דלא תזידון למסק לארעא דכנענאי עד משלם ארבעין שנין ודא רעוא מן קדם יי למסר יתבי ארעא בידיכון ותעברון ית ירדנא ותהי ארעא כבישא קדמיכון: (ו) מי כד סליקו ישראל מן מדברא ועברו ית ירדנא עם יהושע בר נון אמרו עממי ארעא מה היא דא אומא בחירתא דסלקא מן מדברא מתנמרא מן קטרת בוסמין ומסעדא בזכותיה דאברהם די פלח וצלי קדם יי בטור מוריה ומתמרקא משח רבותא בצדקתיה דיצחק די אתעקד באתר בית מוקדשא דמתקרי טור דלבונתא ומתעבדין לה נסין בחסידותיה דיעקב דאשתדל עמיה עד מסק קרצתא ואתנבר מניה ואשתזיב הוא ותרי עסר שבטוי: (ז) הנה כד בנא שלמה מלכא דישראל ית בית מקדשא דיי בירושלם אמר יי במימריה כמה יאי בית מוקדשא הדין דאתבני לי על ידוי דמלכא שלמה בר דוד וכמה יאין כהניא בעדן דפרסין ידיהון וקימין על דוכניהון ומברכין לעמא בית ישראל בשתין אתין דמסירין למשה רבהון ובההיא ברכתא מסחרא להון כשור רם ותקיף ובה מתגברין ומצלחין כל גברי ישראל: (ח) כלם כהניא וליואי וכל שבטיא דישראל כולהון אחידין בפתגמי אוריתא דמתילין לחרבא ושקלן וטרן בהון כגברין מאלפי קרבא וכל חד וחד מנהון חתימת מילה על בסרהון היכמא אתחתימת בבסריה דאברהם ומתגברין בה כגבר דחרבא חגירא על ירכיה ובגין כן לא דחלין מן מזיקיא ומלני דאזלין בליליא: (ט) אפריון היכל קודשא בנא ליה שלמה מלכא מן אילני זגבילא ושאגי ושורבני דאתי מן לבנון וחפא יתיה דהב דכי: (י) עמודיו ובתר די שלים יתיה שוי בגויה ית ארונא דסהדותא דהוא עמודא דעלמא ובגויה תרין לוחי אבניא די אצנע תמן משה בחורב דיקירין מן כסף מזוקק ושפירין כן דהב טב ופריש ושליל מן עלוויה ית פרוכתא דתכלא וארגונא וביני כרוביא די עלוי כפורתא הות שריא שכינתא דיי דשכן שמיה בירושלם מן כל קרוי ארעא דישראל: (יא) צאנה כד אתא שלמה מלכא למעבד ית חנכת בית מוקדשא כרוזא נפק בחיל וכן אמר פוקו וחזו יתבי פלכיא דארעא דישראל ועמא דציון בתגא ובכלילא דכלילו עמא בית ישראל ית מלכא שלמה ביום חנוכת בית מוקדשא וחדי בחדות חגא דמטללתא דעבד שלמה מלכא בעדנא ההוא ית חגא דמטללתא ארבעה עסר יומין: (א) הנך ובההוא יומא קרב מלכא שלמה אלף עלוון על מדבחא ואתקבל ברעוא קורבניה קדם יי נפקת בת קלא מן שמיא וכן אמרת כמה יאה אנת כנשתא דישראל וכמה יאין אנון רברבי כנשתא וחכימיא יתבי סנהדרין דאינון מנהרין לעלמא לעמא בית ישראל ודמיין לגוזלין בני יונתא ואפילו שאר בני כנשתך ועמא דארעא אנון צדיקין כבנוי דיעקב די לקטו אבנין ועבדו גלשושיתא בטורא דגלעד: (ב) שניך כמא יאין כהניא וליואי דמקרבין ית קורבנך ואכלין בסר קודשא ומעשרא ואפרשותא ודכיין מכל אונסא וגזלא היכמא דהוו דכין עדרא ענא דיעקב בעדן דהוו גזיזין וסלקן מן נחלא דיובקא

דלא

אבן עזרא

כי היה שלמה המלך הולך לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות. שמא יפחדו לפנים בעבור יפיה ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד שלמה המלך כאשר לקח את חשוקתו הולך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון:

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרים. והם משה ואהרן. ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו. אל האהל: השבעתי אתכם. אף על פי שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתוב ויכום ויכתום: מי זאת עולה מן המדבר. כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור. וענין הנה מטתו שלשלמה. היא ארץ ישראל שהיא היום מטתו של שלמה. וענין ששים גבורים. שהיו רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן: מפחד בלילות. היו מלומדי מלחמה ורבנו כל נשמה כי היו מפחדים שיפלום לידי גלות:

הפעם הראשונה

(ט) אפריון. ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית יי: (י) רפידתו. יליע שלו: מרכבו. הוא המרכב המשתיל הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכים: רצוף. י"א מן רצפת בהט ושם שעניינו ענין הלבנת אבנים בקרקע וי"א שהוא כמו שרוף מן ובידו רצפה שפירושו גחלת והוא היסר בעיני כאשר אפרשנו במקומו: (א) מבעד לצמתך. מבפנים כמו בעד החלון פי' שער הרב: שגלשו. שהשקפו ונראו או יתדלגו מן העין ויש אומרים שנקראו תרגום קרח הוא גלים והוא רחוק בעיין: (ב) כעדר הקצובות. יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שענינו שה בריאה ועיין הקצובות שיש להן מדה אחת כאילו נחצבת כל אחת כמו הנרתה וכמוהו. וקצב אחד וממנו ויקצב עץ: שתאימות. כמו תואמות ויש אומרים

[illegible]

ספורנו

שם לאשי העם. שהם כמו אם בישראל וזה בירידת האש אשר קרבנותינו: ואל חדר הורתי. אל בית קדש הקדשים אשר שם הורתי תורת הלוחות לבדה המורה למדקה וזה בחנכת הנשיאים כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו ובכן השבעתי את האומות שלא ילחמוני בגזרותם למען יוכלו לדיקי הדורות להתעסק בתורה ותפלה ולהשיב עטרה ליושנה: (ו) מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן. משיב האל ית' אמת הוא שאז הלשתי בתפלת משה בחירי שעמד בפרץ לפני אך לא לגמרי כי כאשר שבו כוונתם בענין המרגלים פקדתי עליהם חטאת העגל כי אמנם קודם ענין המרגלים היתה הכונה שיכנסו לארץ מיד בלתי מלחמה: כתימרות עשן מקטרת. כאמרו קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו אבל אחר עון המרגלים מי זאת עולה באופן זה הנה הולרכו להלחם גם אחרי כן באלהם היו צריכים לכלי זין באופן שאפי' בימי שלמה שנתתי שלום על ישראל היו צריכים לכלי זין: (ח) מפחד בלילות. מפני הפסד שקנו בלילות מ' יום שהיו בכעס ובליל ט' באב שנפקד אז עליהם גם חטאת העגל כאמרו תשאו את עונותיכם: (ט) אפריון עשה לו המלך שלמה. משיבה עדת ה' הלא חזרה עטרה ליושנה בבנין בית ראשון שהיה מכוסה בארזים אין אבן נראה עם רב כסף וזהב לכבוד: (י) תוכו רצוף אהבה. שהיו שם נקודות כרובים ותמונות להורות אהבת ה' את עמו: מבנות ירושלם. יותר מכל האומות: (יא) צאנה וראנה בנות ציון. אתם לבאות ה' בנות ציון שמשבתם שחזרה עטרה ליושנה גאו וראו ההבדל אשר בין המשכן שהיה קודם המרגלים ובין מקדש ראשון שהיה אחר כך: בעטרה שעטרה לו אמו. עדת הנשיאים שהיו אם בישראל קנויה לאל יתעלה: ביום חתונתו. בחנוכת המשכן: וביום שמחת לבו. ביום חנכת מקדש ראשון כי גם שירדה אש בחנכת המקדש מכל מקום גדולה מזו היתה במשכן שלא היה שם רב כסף וזהב וחנכתו קטנה מאד בערך אל מקדש ראשון וזה כי ענן ה' על המשכן וגו' ותכף לחנכתו בבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול ובכן חגיגו שאחר שנשנה העון ולא תהיה שם תשובה מנעת עד בא הכבוד כמו שתהיה לעתיד כאמרו ושבת עד ה' אלהיך אין שם מחילה גמורה משיבה עטרה ליושנה מכל מקום: (א) הנך יפה רעיתי. בהיותך רעיתי יחידה בעולמה בין כל האומות: הנך יפה. מימי יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו: עיניך. שופט וכהן גדול מורה הדור: יונים. דנקים בגורלם כיונה בבבל: מבעד לצמתך. שהיא תכשיט של שער נכרי: שערך. הסנעי והם מנהגי אבות הם: כעדר העזים. כשער עדר העזים שמכניסי' גם אותו למילת: שגלשו. שכל שערן הוא באפורי הרלאם והוא נאות ויקר: (ב) שניך. אנשי הצבא: כעדר הקצובות. שגזזו שערן כן הם לא לקחו דבר מהשלל עד שחלקוהו ביניהם כלם כאמרו חלקו שלל אויביכם עם אחיכם: שכלם מתאימות. כן היו אנשי

הצבא

ג כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך: ד כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים: ה שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה הרעים בשושנים: ו עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה: ז כלך יפה רעיתי ומום אין בך: ח אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים: ט לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד° מעיניך באחד ענק מצורניך: י מה יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים: יא נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמתיך כריח לבנון: יב גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום: יג שלחיך פרדס רמונים עם

° באחת ק׳

מסרה ג כחוט, ל׳ וחד כ̇. שפתותיך, ב׳ ומלא מס״ק. ד דויד, ס׳ מלא. והס במ״א ג׳. י״א ב׳ טעמים יחזקאל ל״ד ודין. לתלפיות, ל׳. תלוי, ג׳. הגבורים, מלא דמלא. ה תאומי, ל׳ וחד תְּאֹמֵי. הרעים, ח״ו וכל דכותיה. ו שיפוח, ב׳. ונסו, ד׳. אלך, ד׳ מלא בלי׳. הלבונה, מ״ו. ז כלך, ג׳. ומום, ל׳. ח תבואי, ב׳ ומלא. תשורי, ל׳ ומ״ו. מראש, י״ד. אמנה, ג׳. שניר, ב׳. בעין שמאלים כ״א בימנים. ממענות, ח״ו ק׳ ומו״ח. מהררי, ג׳. ט לבבתני, ב׳ וח״י וחס״ע בסיריק. בלשד, באחת ק׳. מצורניך, ל׳ וס״ס. י דדיך, ב׳ ובפסוק וח״ז. טבו, ח״ו וב׳. וריח, ה׳. יא נפת, ח״ו. תטפנה, ח״ו וב׳. שפתותיך, ב׳ ומלא. וריח, ה׳. שלמתיך, ל׳ וכולם ח״ו. כריח, ב׳. יב מעין, חי והעין בשול לבד. יג שלחיך, ל׳. רמונים, ח״ו וי׳.

ת״א כפלח הרמון רקתך ברכות נפ עירובין יט חגיגה כז סנהדרין לז. כמגדל דוד צוארך ברכות ל. זהר פ׳ וישב. כלך יפה רעיתי ומום אין בך יבמות קב קדושין עו סנהדרין לז. אתי מלבנון זוהר פ׳ שמות. לבבתני אחתי כלה שבת פח. דבש וחלב תחת לשונך חגיגה יג. גן נעול אחתי כלה יומא עה עקידה שער ז׳. שלחיך פרדס ח״ב ג בפרש קח נדה יט עקידה שם.

רש״י

השני וגומר ושמרו הבטחתם: ומדברך. דבורך והרי הוא מגזרת מזמור אסף: (ג) כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה (יהושע ב) את תקות חוט (יחזקאל לג) הנדברים בך אצל הקירות (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה׳ פרל״ריר בלע״ז: רקתך. היא גובה הפנים שקורין פומייל״ש בלע״ז אצל העינים ובלשון גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח של רמון בסוף שהוא אדום ועגול הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקני׳ שבך מלאים מצות כרמון: מבעד לצמתך. מבפנים לקישוריך: (ד) כמגדל דוד צוארך. קומה זקופה נוי באשה והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ותוקף ומגדל כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חוזק ומבצר של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד שרומיו ונוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת (איוב לה) מלפנו מבהמות ארץ והתי״ו בתלפיות כמו תי״ו שבתרמית ובתבנית: אלף המגן תלוי עליו. כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי. אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נא) הברו החצים מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם (ד״ה א טז) דבר צוה לאלף דור: כל שלטי הגבורים. מליצו שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר (תהלים קכז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם: (ה) שני שדיך. המיניקות אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה. דרך צביה להיות יולדת תאומים כך פניהם שוים שקולים זה כזה. דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור. אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב״ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודה זרה דומה לאשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים. לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר. זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית. כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלה אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים. את צאנם בשושנים ומדריכים אותם בדרך ישרה ויפה: (ו) עד שיפוח היום. עד שתתחמם חמה: ונסו הצללים. הוא עת שרב והוא חום היום אני אלך לי ואת עריכם עלי: היום. הוא השמש וכן (בראשית ג) לרוח היום וכן (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיחם היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים. כלומר משחטאו אז לפני בשלו את קדשי ולכאן מנסחי בימי חפני ופנחס אסתלק מעליכם ואסיע משכן שילה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים. ושם כולך יפה ומום אין בך ואורצה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי. וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי. כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלכו ותבואו: תשורי מראש אמנה. בקבלי את כדיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי לכתך אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג. ד״א מראש אמנה הר הוא בגבול צפוני של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים שירה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: (ט) לבבתני. משכת את לבי אליך: באחת מעיניך. הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה בך אלא אחת מהן הייתי משבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך שם חכמיה מצוה שישראל מצויין בהם. ד״א באחד ענק באחד מצורניך הוא אחד שיש מיוחד והם אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דדיך. כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא סיכד הבבלי מבוסס ושאל ויעודים מגופה או ירושלים ושאל ויעודים מקום שנתוועד שם שכינה לישראל: וריח שמניך. שם טוב: (יא) נפת. מתוק: תטפנה שפתותיך. טעמי תורה: וריח שלמותיך. מלות הנוגות שהרונה בשלמותיך לריח תכלת בגדי כהונה איסור עצמה: (יב) גן נעול. על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גל נעול. יש לפרשו לשון מעין כמו (יהושע טו) גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא לי ארמי בתלמוד פרוקו גלי: (יג) שלחיך. ארץ יבשה קרוים בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבש שלחיך הרי

אבן עזרא

שים לפני כל אשת תאומים: (ג) ומדברך. כמו דיבורך: כפלח הרמון. יש אומרים כחצי והקרוב שהוא ציץ הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון: רקתך. בין המצח והעין: צמתך. הוא השער הרב וכמוהו גלי צמתך:

הפעם השנית

רצוף אהבה. כלומר שרוף אהבה על אשת מבנות ירושלם ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז ראה אותו: הנך. ואת יותר יפה משמוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי שאבקשך לעשות אפריון: שערך כעדר העזים. הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל: שניך וגו׳. וענין מן הרחצה. הלבן: ושכלה. כמו נשכרת:

עמודיו

דילא הות בהון אניסותא וגזילא וכולהון דמיין דא לדא וילדן תיומין בכל עידן ותקרא ומתכלא לא הות בהון: (ג) כחוט ושפתי דכהנא רבא הוין מבעין צלותא ביומא דכפורי קדם יי ומלוי הוו מהפכין חוביהון דישראל דדמין לחוט זהוריתא ומחוורן יתהון כעמר נקי ומלכא די הוא רישהון מלי פקודיא כרימונא בר מן אפרכליא וארכונין דאינון קריבין למלכא די אינון צדיקיא ולית בהון מדעם ביש: (ד) כמגדל וריש מתבתא די הוא רב די ליך חסין בזכותא ורב בעובדין טבין כדוד מלכא דישראל ועל מימר פומיה הוה מתבני עלמא ובאולפן דאוריתא הוה עסק רחיצן עמא בית ישראל ומנצחין בקרבא כאלו אחדין בידיהון כל מיני זיני גיברין: (ה) שני תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמין למשה ואהרן בני יוכבד דאמתילו לתרין אורזילין תיומי טביא והוו רען לעמא בית ישראל בזכותהון ארבעין שנין במדברא במנא ובעופין פטימין ומי בארא דמרים: (ו) עד וכל זמן דהוו בית ישראל אחדין בידיהון אומנות אבהתהון צדיקיא הוו עריקן מזיקי וטלני ומפרידי ושידי מבינידהון על דהוה שכינת יקרא דיי שריא בבית מוקדשא דהוה מתבני בטור מוריה וכל מזיקיא ומחבליא הוו עריקן מריח קטרת בוסמין: (ז) כלך ובזמן דעמך בית ישראל עבדין רעותיה דמרי עלמא הוא מקלס יתהון בשמי מרומא וכן אמר כלך שפירתא כנשתא דישראל ומומא

לית ביך: (ח) אתי אמר יי במימריה עמי תהי יתבא כנשתא דישראל דדמיא לנפשי דהיא צניעא ועמי תעלון לבית מוקדשא וידון מקרבין לך דורון ראשי עמא דיתבין על נהר דאמנא ודיירי דיתבין ברישי טור תלגא ואומיא די בחרמון מסקין לך מסין ויתבי כרכין תקיפין די אינון נגרין בארען תקרובתא מן קדמי טוריא דהחסינן מן נמרין: (ט) לבבתני קביע על לוח לבי רחמתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנפשי די היא צניעא קביע על לוח לבי חבת זעיר די ביך די הוא צדיקא כחד מן רבני סנהדרין וכחד מן מלכיא דבית יהודה דהות יהיבא כלילא דמלכותא על צוריה: (י) מה כמה שפירן עלי חבתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנפשיה דהיא צניעא כמה שבן עלי חבתיך יתיר משבעין אומיא ושום טב דצדיקיך נדיף מכל בוסמנין: (יא) נפת ובעדן דמצלין כהניא בעזרתא דקודשא ולחן ספותהון יערת דובשא ולישנך נגשי צניעא במסלילתך שירין ותושבחן מתיקן כחלב ודבש וריח לבושי כהנין כריח אולבנין: (יב) גן וגשיך דמתנסבן לגוברין צניען כנשי צניעא וכנתא דעדן דלית רשו לגבר לעאל לגוה אלהן צדיקיא דנפשהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא ובתולתיך טמירן וגניזן באגפלן חתימן בכן כמבוע דמן חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לארבעת רישיה נהרין ואלמלי די הוא חתים בשמא רבא וקדישא הוה נפק ומבע ושטף כל עלמא: (יג) שלחיך ועולמיך מלין

אבן עזרא

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו. פירוש כי זה הזהב והכסף וכמו שציפהו בזהב ובכסף: מרכבו ארגמן. כענין ארגמן או הרכיב מבחוץ. וטעם צאינה וראינה. הוא ויקהלו אל המלך שלמה: הנך יפה רעיתי עיניך יונים. הסיו עובדי השם כאשר פירשתי בטעם הראשונה. ופירוש עיניך. נביאים כי כן יקראו רואים וחוזים. ועניין שערך. הם המירים: שניך. הם הגבורים: שפתותיך. המשוררים: רקתך. הם הכהנים:

הפעם הראשונה

(ד) לתלפיות. יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות ויש אומרים כי התי"ו נוסף ויחסר אל"ף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים אמרו אין לו דומה: שלטי. מיני הנשק וכן והשלטים עניינו כמו מגינים: (ח) תשורי. כמו אשורנו ולא עתה: (ט) לבבתני. לקחת לבי: ענק. מיני חלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

הפעם השנית

כמגדל. דימה הצוארים שהם הקשורים שם על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך. חוזר למשל: כשני עפרים. שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אומרת לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כלך יפה. הטעם כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום אין בך לכן אתי מלבנון כלה בואי עמי תלאי מראש אמנה הוא הר מקום האריות והנמרים והענין ברמז מהמדבר

ומאותם המקומות כי שם נשמה ובואי עמי כי לא אוכל להפרד ממך כי לבבתיני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית

צוארך. המלך: אלף המגן. הם שריו: שני שדיך. הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו שברו ואכלו. אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית יי' כי שם נבנה הבית וזה הענין מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום. עד שתשתנה הרום והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבם על כן אמר כלך יפה שהיו כל ישראל כולם בימי שלמה צדיקים. אתי מלבנון. שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן ששם שניר. ועוד מי שהיה בארץ ערלים המשולים לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתני. אחר שאמר כלך יפה אמר עתה לבבתיני באחת ענק מצורוניך וזה טעם יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידים. ועניין באחת מעיניך. הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך תשלומי נדרים ונדבות ושלמותיך פסוק:

הפעם הראשונה

(יב) גן נעול. נהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות:
(יג) שלחיך. כמו שעיפיך קרוב מן תעלה קציריה עד ים וכן שלוחותיה נטשו

ספורנו

שלא שלמים בתורה ומ"מ: ושכלה אין בהם. אין ביניהם מורד: (ג) כחוט השני שפתותיך. חכמי הדורות המורים את החלק העיוני: ומדברך. המורים את החלק המעשי. באופן כי: כפלח הרמון רקתך. הסמוכים לפה והם התלמידים מלאו דעה את ה' כפלח הרמון שיפה במראה וטוב בטעמו גם שהיו כמו כן שלם: מבעד לצמתך. שהיה שער נכרי וזה כאשר לא השתערבו בגוים: (ד) כמגדל דוד צוארך. ואז היה המלך שר לנגיד שהשה הכל כמגדל דוד המראה כל שלטי גבורי האומות המשועבדים: (ה) שני שדיך. אמנם אחרי כן הנה המורים והלמדים שהם מוספים וכן גדול היו: כשני עפרים. הבלשמי' ולא השוו לדעת אמת כענין שספרו ז"ל על שמאי והלל: תאומי: הרועים בשושנים. בין השושנים במלחמות האומות: (ו) עד שיפוח היום. וכל זה נמשך עד שבא אור הלהרים בימי דוד שהדריך את ישראל בעיון ובמעשה כאמרו ונסבה את ארון אלהים אלינו כי לא דרשנוהו בימי שאול: ונסו הצללים. שהעביר הסקולים מן הארץ המונעים אור החיים: ובכן אלך לי אל הר המור. ובכן אכנה: ואל גבעת הלבונה. אל הר הבית בימי שלמה והנה אז שם: (ז) כלך יפה רעיתי. כאמרו אשר בנינו כנטיעים בנותינו כזויות: ומום אין בך. כאמרו אין פרץ ואין יוצאת ויוכל זה התנא' שה' עמך בהיותך עמו בלעדי משכן וכליו כאמרם ז"ל כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה כו' לכן: (ח) אתי מלבנון כלה. אף על פי שלא

השני ביתי אלא כמו כלה חוץ לביתי או בין האומות שכינתי אלי ואל תשימי לב למקדש אם אינו עם כל גדלו בעלי הלבנון: אתי מלבנון תבואי. בכל המקום אשר אזכיר את שמי: תשורי. להעביר חסמים מן הארץ: מראש אמנה כו'. שהם גבולות הארץ: ממעונות אריות. שהם ולמוץ מעונות האומות שהן חיות רעות טורפות כי אמנם בימי דוד: (ט) לבבתני באחת מעיניך. שהיה מלך לרצון אבל לא אביתר כ"ג: באחד ענק בניהו שהיה על הכרתי והפלתי לא ביואב. כי אמנם בימי שלמה: (י) מה יפו דודיך. שהיו כלם צדיקים המלך וצדוק כ"ג ובניהו בן יהוידע על הצבא: מה יפו דודיך. בעיון ובמעשה: מה טובו דודיך. ללמד דעת את העם: וריח שמניך. במדות לכן: (יא) נפת תטופנה שפתותיך כלה. באופן שמתעסקי גם בגלות בתורה ובמצות כי אמנם: דבש וחלב תחת לשונך. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ותהיה לתוך דבש וחלב העיון והמעשה ללמוד וללמד: וריח שלמותיך במדות: כריח לבנון. הלוי בעיני אלהים ואדם: (יב) גן נעול אחותי כלה. שלא תלאי שאין התשועה עם האויבים תלויים בתקדם כי אמנם בימי דוד היה גן נעול לא נודע מקום המקדש: גל נעול. הר הבית: מעין חתום. מקום המזבח ומכל מקום היו בימיו: (יג) שלחיך. שהם קרקעות בלתי נאותות לפירות: פרדס רמונים. היו כפרדס רמונים כי אמנם עמות בברכת מלחמות האומות היו לו כל ימיו לעושר ולכבוד: עם פרי מגדים. להבין ולהורות

פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים׃ יד נֵרְדְּ ׀ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃ טו מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן׃ טז עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו׃ ה א בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים׃ ב אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל ׀ דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה׃ ג פָּשַׁטְתִּי אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃ ד דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחֹר וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ ה קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃ ו פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו

ס הרי דגוש

ולא

מסרה יד הלי ספר בפסוקים. נרד, ל'. וכרכם, ל'. לבונה, מ"ו. מר, ח"ו ב' וקליפתם. טו מעין, ד. ונזלים, ח"ו. לבנון, ל' מן ע"ו יתירין. ועולי, ד' חד' מלא. תנו, הז' בדגש. יבא, ח"ו. ויאכל, ה'. ה א באתי, ל'. אריתי, ל' ומלא. מורי, מ"ו ד' מלא בליש'. יערי, ל'. חלבי, ל'. רעים, ה'. דודים, ד' חד מלא ודין חוס. ב ישנה, ב' ואמחך. דופק, ל' ומלא. יונתי, ג'. שראשי, ל' וכים דגושה. טל, ל' ז"ק. קוצותי, הלדי דגושה. ג כתנתי, ל'. איככה, ד'. ב' מלעיל וב' מלרע וסי' פשטתי את כתנתי ב' בו ומלעיל. כי איככה אוכל וראיתי ב' בו ומלרע. אלבשנה, ל'. ד ומעי, ל'. ה וידי, ל'. מור, ב' דפסוק וו ד' מלא בליש'. עבר, ח"ו. המנעול, ל'. ו חמק, ל' וסי' חמק. בקשתיהו, ל'.

ת"א מעין גנים באר מים חיים זוהר פ' תולדות ופ' בלק. עורי צפון ובואי תימן זבחים קיו זוהר פ' ויקרא. באתי לגני אחתי כלה זוהר פ' בראשית ופ' ויקרא ופרשת פינחס. אני ישנה ולבי ער זוהר פ' בראשית ופרשת אמור ופרשת האזינו. פשטתי את כתנתי זוהר פ' בראשית. פתחתי אני לדודי זוהר פ' האזינו. נפשי יצאה בדברו שבת פח.

רש"י

כן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מלטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים. מיני בשמים הם: (טו) מעין גנים. כל זה מוסב על שלחיך ומקלחן כמעין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן לבנון. ממקום נקיות באין טבילת מים: (טז) עורי צפון ובואי תימן. אמר שערב עלי ריחך ונוי משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לנאות ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלים ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם: (א) באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא (תהלים פ) וארוה כל עוברי דרך ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר (שמואל א יד) ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו (שמות ב) ותשם בסוף ומתרגמינן ביערא ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבת נדבה. ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים: עם חלבי. מתקו ולחו עולה: אכלו רעים. באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב"ה כך מדרש בפסיקתא: ולבי ער. הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמו לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בלילי דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל שיבתך באתי בלילה בעת השל או הגשם והדוגמא שראשי נמלא של שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל הנני בא אליך מעון ברכות ושילו' שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קבוצות מיני פורענות ליפרע מעוזבי וממאסי. של הוא לשון נחת: רסיסי לילה. גשמי לילה שהן מורש ועיפות. רסיסי תרגום של רביבים (דברים לב) וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא. קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין כלוקיי"ש ולפי שאמר המקרא בלשון טל ומטר אמר בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר לאמר בשער ובקווצות ויש לפרש של ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנוחות להעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כסורם רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעבוד דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך. עוד כענין שנאמר (ירמיה מד) ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' שהיו הדרכים האלו ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת אשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת. לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש חפיצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. ריח עובר ומתפשט לכל צד. (ו) ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו (שיר ז) חמוקי ירכיך סתרי ירכיך ע"ש שהירך נסתר (ירמיה לא) עד מתי תתחמקין מסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחלה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו' מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותופסין גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. שבלו בי שבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא נברדור"א בלע"ז: רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ואבקשתו. וזו הוא הדוגמא: דודי שלח ידו מן החור. כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"א שנשכרתי בה: שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם (ד"ה ב כח) ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגו' ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה וכל דורו. שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה והו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו כאמה. בו (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך כי כבר פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו (ישעיה לט) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו' ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה (ירמיה יט) הנני מביא רעה אל מקום הזה ואל יושביו וגו' ואומר (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו

מלך

אבן עזרא

נסתו: פרדס. בלשון ישמעאל כדמות גן יש בו מין אחד: כפרים. לשון רבים מן אשכול הכופר: (יד) ואהלות. מין בושם וכמוהו כאהלים נטע יי': (א) אריתי מורי. לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך: יערי. מן יערת הדבש. חלבי. יש אומרים שהוא שלובן שעולה על היין. ויסרם כמוהו כיין הלבנון והוא רחוק כי הלבנון הוא שם מקום ואיננו ש"ב לבן שלבני הוא כמשמעו: (ב) דופק. מליץ כמו מתדפקים: תמתי. שתמימים עלי: קוצותי. קצות השער והוא הסוף: רסיסי לילה. מגזרת לרום אם הסלת:

תרגום

סלן פקודיא הברימונין ורחימין לנשיהון וילדן בנין בן צדיקין כותהון וריחיהון מטול הבי כביסמנין טבין דגנתא דעדן כפורין עם רשקין: (יד) נרד ורשק ומוריקא וקנה בוסמא וקנמון עם כל קיסי לבונתא מירא דכיא ואקסיל אלואן עם כל סיני בוסמנין: (טו) מעין ומיא דשילוח מדברין בניח עם מותר מין דנגדין מן לבנון לאשקאה ית ארעא דישראל בגין דאינון עסיקין בפתגמי אוריתא דמתילין לבירא דמיין חיין ובזכותא דנסוך מיא דנסכין על מדבחא בבית מקדשא דמתבני בירושלם דמתקרי לבנון: (טז) עורי ועל סטר צפונא הוה פתורא ועלוהי תרי עסר לחמין דאפין ועל סטר דרומא הות בוצינתא לאנהרא ועל מדבחא הוו מקרבין כהניא קורבנא ומסקין עלוי קטורת בוסמין כנשתא דישראל אמרת יעול אלהיא רחימי לבית מקדשא וקבל ברעוא קורבנהון דעמיה: (א) באתי אמר קודשא בריך הוא לעמיה בית ישראל עלית לבית מקדשי דבנית לי אחותי כנשתא דישראל דמתילא לנפשי צניעא אשריתי שכינתי בינך קבלית ית קטורת בוסמיך דעבדת לשמי שלחית אשתא מן שמיא ואכל ית עלון וית נכסת קודשיא אתקבל ברעוא קדמי נסוך חמר סומק וחמר חיור דנסיכו כהניא על מדבחי כען אתו כהניא רחמי פיקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון: (ב) אני בתר כל פתגמיא האילן חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא והוו דמין בגלותא כגבר דמכא דלא יכיל לאתערא משנתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא להון על יד נביאיא

והות עירא יתהון מרמוך לברהון ענה רבון כל עלמא וכן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך וכועי ושבחי לי אחתי רחמתי כנשתא דישראל דמתילא ליונתא בשלימות עובדיך ארום שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דשער רישיה מצטבע מטלא דשמיא וציצית גורי אתמלי מן טפי עיניך כגבר דציצית גורדיה מלין מטפי מטרא דנחתין בליליא: (ג) פשטתי ענת כנשתא דישראל כל קבל נביאיא הא כבר אעדיתי מני ניר פקודוי ופלחית לטעות עממיא והכדין יהין לי אפין למהדר לותיה אתיב להון מרי עלמא על יד נביאיא ואף אנא הא כבר סלקית שכנתי מביניך והכדין אהדור ואת עבדת עובדין בישין ואנא קדשית ית רגלי מסובתך והכדין אסתאבנון ביניך בעובדיך בישיא: (ד) דודי כד אתגלי מן קדם יי דעמא בית ישראל לא צבן למחזר ולמתב לותיה אושיט מחת גבורתיה על שבטא דראובן וגד ופלגות שבטא דמנשה דמעברא לירדנא ומסר יתהון ביד סנחריב מלכא דאתור ואגלי יתהון בלחלח ובחבור נהרי גוזן וקרוי מדי ודבר מידהון עגלא מתכא דשוי ירבעם חייבא בלשם די דמתקריא פמיאס ביומי פקח בר רמליהו וכד שמעת אנא רחמי אתגלגלו עליהון: (ה) קמתי וכדו תקפת עלי מחת גבורתא דיי תבית על עובדי וכהניא קריבו קורבנא ואסיקו קטורת בוסמין ולא אתקבל ברעוא ארום מרי עלמא אחד דשי תיובתא באנפי: (ו) פתחתי אמרת כנשתא דישראל צביתי למתבע אולפן מן קדם יי ואידהו סלק שכנתיה מביני תמשי תאבת לקל מלוי תבעית שכינת יקריה ולא אשכחית צליתי קדמוהי ואידהו טלל שמיא בענני ולא קביל צלותי

אבן עזרא

הפעם השנית

גן נעול. ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס בשם. ואחר שדימה אותה למעין חתום אמר את כמו מעין גנים שהם באר מים חיים. ענתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו הריחות בגני ויגלו בשמיו. ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא: אמר באתי לגני ואריתי מורי והענין הטעם אני אכל טוב ולא יחסר לי כי אם דומיך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחלה על עדרי חביריך האכלתים והשכרתם. אמרה אני ישנה אע"פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה טעם שנית רק בראשונה בקשה ממנו בשלום ועתה בא אליה לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון. קול דודי דופק. עתה היא פושטת וכל בקשה כולה מבוארת:

הפעם השלישית

גן נעול. בתולותיהם צנועות: ופרדס רמונים עם עצי בשמים. הם שנים עשר כנגד השבטים. וענין מעין גנים. על בני הגולה: עורי צפון ובואי תימן. באה רוח לפוגית וזה על סיפור היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ. יבא דודי אל גנו. השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי. וענין ויאכל פרי מגדיו לא אקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחימו יאכלו. אמרה השכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הוצרכתי יש לי הכל: יערי עם דבשי. והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו. אחר שעלתה השכינה גלו ישראל לבבל אמרה כנסת ישראל אני ישינה בגלות בבל כאדם שהוא במשכב. וענין ולבי ער. שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי. זהו העיר יי' את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל. דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או על דמות של ישראל שעלו:

הפעם הראשונה

(ג) אטנפם. בלשון רבנן ז"ל לשון גיאול: (ד) מן החור. הנקב שיש בין שתי הדלתות: (ו) חמק. כמו הלך מן שמוקי ירכיך ויש אומרים כמוהו

ספורנו

ולהורות כאמרם ז"ל אלמלא דוד עסק בתורה לא עשה יואב מלחמה: כפרים עם נרדים. במדות כאמרו לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה כו': (יד) נרד וכרכום. וכן היה בימי אסא שהשתדל ללמד דעת את העם כאמרו אשר לא ידרוש לאלהי ישראל יומת והיו כמו כן שלמיו ולרוח מלחמות הכושים לעושר ולכבוד לו: מור ואהלות. וכן יהושפט שהשתדל בזה כאמרו וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם היתה לו מלחמת עמון ומואב לעושר ולכבוד: (טו) מעין גנים באר מים חיים. וכן חזקיהו שהיה מעין המשתדל ללמד תורה לישראל עד שאמרו רבותי' ז"ל עליו שבדקו מדן ועד אנטוכיא ולא מצאו עם הארץ היו לרוח מלחמת סנחריב לעושר ולכבוד לו: ונחלים מן לבנון. ומן לבנון ובית המקדש היו נוזלים אגדות לתורה: (טז) עורי צפון. כי הוא אמנם הרבה השתדלות לעורר את ישראל לתשובה כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך כו' לאמר בני ישראל שובו ה' אלהי אברהם יצחק וישראל: (א) באתי לגני. לעורר את השבי' אלי ובכן: אריתי מורי. קבלתי ברצון חכמי הדור: עם בשמי. עם תלמידיהם: אכלתי יערי. קבלתי עמי הארץ: עם דבשי. עם בעלי מעשה: שתיתי ייני עם חלבי. מלמדי תינוקות עם תינוקות של בית רבן: אכלו רעים. וכן אמרתי אכלו רעים כאמרו כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ: (ב) אני ישנה ולבי ער. משיבה עדת ה' הנה לקול דברי דודי כי אמנם אני הייתי ישנה מעסוק בתורה ומצות: ולבי. שהם הנביאים וחכמי הדורות התעוררו והעירוני לשוב אל דודי ואנכי מריתי: קול דודי דופק. על ידי נביאיו: פתחי לי. שערי צדק שאוכל להכנס כאמרו שובו אלי ואשובה אליכם: שראשי נמלא טל. קודם זריחת השמש של מלכות בית דוד וזה בימי עלי שהיו בניו ודומיהם בלתי הגונים. נמלא טל בלבד שלא היו ישראל כל כך פרוצים בע"ז וזולתה כמו עכשו אמנם עתה: קוצותי. מלאו: רסיסי לילה. שהם קשים יותר מן הטל כאמרו כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ולזה העיר הנביא באמרו כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ואתם הרעותם מאבותיכם ואנכי מריתי אמרתי: (ג) פשטתי את כתנתי. הנכבדת בתורה ומעשים טובים להתענג בתענוגות זמניות: איככה אלבשנה. ללמוד וללמד כאמרם ז"ל שנה ופירש קשה מכלם: רחצתי. לתענוג: איככה אטנפם. כאמרם ז"ל ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל: (ד) דודי שלח ידו מן החור. בימים הראשונים בימי רחבעם על ידי שישק להחזירם בתשובה כאמרו וידעו את עבודתי ואת עבודת מלכי הארצות: ומעי המו עליו. אז ושבו בתשובה כאמרו ובהכנעו שב אף ה' ממנו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי. לעורר את ישראל לתשובה בימי חזקיהו: וידי נטפו מר. באגרות המלך: ואצבעותי מר עובר. באגרות שריו כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו: (ו) פתחתי אני לדודי. בימי יאשיהו כאמרו ויעמוד המלך על עמדו ויכרות את הברית כו' כל ימיו לא סרו מאחרי ה' כו': ודודי חמק עבר. כאמרו אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול כו' לכל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: נפשי יצאה בדברו. על ידי חולדה הנביאה כאמרו ותצת חמתי במקום הזה ולא תכבה: בקשתיו. בימי יהויקים כאמרו קראו צום לפני ה' ויקרא ברוך בספר: קראתיו. על ידי ירמיהו כאמרו אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך כו' ולא ענני כאמרו

וְלֹא עָנָנִי׃ ז מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת׃ ח הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ ט מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ י דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה׃ יא רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב׃ יב עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת׃ יג לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר׃ יד יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים׃ טו שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃ טז חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה

רעי

מסרה ז מלה"ג, ל' הסר. הסבבים, ב' ח"ו ובסיפ'. הכוני, ב'. פצעוני, ל'. נשאו, י'. רדידי, ל'. החמות, חו"ק ול'. ח ירושלם, מ"י. שחולת, ל'. ט מהד, ב' ובפסוק. שככה ל'. השבעתנו, ג'. י ואדום, ל'. דגול, ל'. מרבבה, ל'. תלתלים, ל'. כעורב, ל' ומלא. יב רחצות, ל'. בחלב, ל' ול' כחלב. ישבות, מ"ז חסר. מלאת, ל'. יג לחיו, ל'. כערוגת, דין הג' בטעם. ול'. מרקחים, ל'. שושנים, מ"ו. נטפות, חו"ק. מור, מ"ו. עבר, ח"ו. יד גלילי, ב' א' מלעיל. ממלאים, ב'. עשת, ל'. מעלפת, ל'. ספירים, ב' מלא דמלא. טו שוקיו, ל' ומלא. עמודי, מ"ו. כלבנון, ד'. טז ממתקים, ב'. וכלו, ב' חסר קלהו.

ת"א אם תמצאו את דודי. זוהר פ' ויחי. דגול מרבבה חגיגה טז. קווצותיו תלתלים עירובין כא חגיגה יד חולין סג. לחיו כערוגת הבשם שבת פח עירובין כד. שפתותיו שושנים שבת פח פסחי' קיז. מראהו כלבנון בחור כארזים סנהדרין ק.

רש"י

מלך אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו. יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיו ולא מצאתיו. ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: (ז) מצאני השומרים. נבוכדנאצר וחיילותיו: הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר (ישעיה סב) על חומותיך ירושלם וגו' הם הציתו בו את האור כענין שנאמר (איכה א) ממרום שלח אש וגו': (ח) השבעתי אתכם. האומות אנשי נבוכדנאצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבא ליום הדין שיבקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר (ישעיה מג) יתנו עדיהם ויצדקו: מה תגידו לו. שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי ביסורים קשים ביניכם יבא נבוכדנאצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: (י) דודי צח. לבן כמו (איכה ד) צחו מחלב: ואדום. אפרש תחלה כל הענין לפי פשוטו קילוס נוי בחור שהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה. נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך: (יא) ראשו. מבהיק ככתם פז. כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן (איכה ד) ישנא הכתם הטוב וכן (איוב לא) ואמרתי לכתם מבטחי וכן (משלי כה) וחלי כתם: קוצותיו תלתלים. לשון תלויים פנדלוי"ש בלע"ז: שחורות כעורב. כל אלה נוי לבחור: (יב) עיניו כיונים על אפיקי מים. עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לשתי עיני יונים: רוחצות. עיני דודי בחלב: יושבות על מלאת. כל זה לשון שבח לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם העין (פי' העין לפי הגומא) לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו לתושב כמו (שמות כה) אבני מלואים ומלאת בו מלואת אבן: (יג) לחיו כערוגת הבשם. אשר שם צומחים ערוגות גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים. מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח: (יד) גלילי זהב. כאופני זהב: ממלאים בתרשיש. כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: עשת. לשון (ירמיה ה) שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משתיילה בלע"ז: שן. מעצמות פיל: מעלפת ספירים. מקושטת וממותקת בספירים לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת: (טו) שוקיו. כעמודי שש המיוסדים על אדני פז: עמודי שש. עמודי שיש וסבירו במגלת אסתר (אסתר א) על גלילי כסף ועמודי שש. ומראהו וגו' כארזי הלבנון: בחור כארזים. נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: (טז) חכו ממתקים. דבריו ערבים: זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו. והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא: דודי צח. ולבן להלבין עונותי. לא ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט (דניאל ז) לבושיה כתלג חור ושער רישיה כעמר נקא: ואדום. ליפרע מצורריו כענין שנאמר (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושך: דגול מרבבה. הרבה חיילות מקיפין אותו: ראשו כתם פז. תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר (תהלים קיט) פתח דבריך יאיר פתח אנכי ה' אלהיך הראם תחלה שממשלה ומלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: קוצותיו תלתלים. על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב. על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. ד"א קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: עיניו כיונים על אפיקי מים. כיונים שעיניהם צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות ששם מוצאי התורה המשולים

אבן עזרא

כמוהו עד מתי תתחמקין בענין רחוק: (ז) רדידי. בלשון ישמעאל כמו לניף: (י) דגול. מן דגל:

הטעם השנית

ענין דגול מרבבה. כמו הדגל הוא בין חביריו:

הטעם השלישית

פשטתי. כשנעלו ישראל לעלות ולבנות הבית: דודי שלח ידו מן החור. לשון כרקיע וזהו דאתנביאו חגי וזכריה בר עדו. קמתי אני לפתוח לדודי. זהו בנין הבית ושבו שהשכינה תדור עמהם וכן הנשיאים הנביאים ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין פתחתי ולא מצאתיהו. וטעם נפשי יצאה בדברו. נפשי חלה כשאזכור דבריו כשהיה מדבר עמו בימים הקדמונים: מצאוני השומרים. מלכי יון: הכוני פצעוני נשאו את רדידי. והענין עזבוני ערומה מהמצות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם ושולת אהבה ולא עבדתי עבודה זרה: דודי צח. שמעשיו זכים ונקים לזכים ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושך וענין מרבבה אלף אלפין ישמשוניה:

הטעם הראשונה

(יא) כתם. דבר עגול ממיני חלי: פז. אבנים יקרות: קווצותיו. קלת שערו: תלתלים. מן תל כמו על הר גבוה ותלול: (יב) על מלאת. על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן: (יג) ערוגת. מחיצת מקום בגן: מגדלות. יש אומרים מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל: (יד) גלילי. כמו גלילי וכן על גלילי כסף: ממלאים. כמו ומלאת בו: בתרשיש. אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה ויש אומרים שהיא כעין השמים: מעיו. בטנו: עשת. כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא נח כמו שמנו עשתו: מעלפת. כמו ויתעלף: ספירים. אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם בו כבר משל הלובן כשלג ושלג וטעם המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן אין פירושו אלא

ק

תרגום

צלותי: (ז) מצאוני ארביקו לי כשדאי דנטרין אורחתא ומעיקין חזור חזור על קרתא דירושלם מני קטלו בחרבא ומני אובילו בשביתא נטלו תגא דמלכותא מעל צורית דצדקיהו מלכא דיהודה ואוביל יתיה ברבלא וסמו ית עינוהי עמא דבבל דמעיקין על קרתא ונטרין ית שוריא: (ח) השבעתי אמרת כנשתא דישראל אשבעית לכון נביאיא בגזירת מימרא דיי מאים אתגליית עליכון רחמתכון חזיאו קדמוהי דמרעיתא מן חבת רחמותיה אנא: (ט) מה ענו נביאיא ואמרו לבית ישראל אידין אלהא אנת בעיא למפלח כנשתא דישראל שפירתא בכל עממיא לאידין אנת צביא למדחל דהכדין קיימת עלנא: (י) דודי בכן שריאת כנשתא דישראל למשתעי בשבחא למרי עלמא וכן אמרת לההוא אלהא רעותי למפלח דעטיף ביממא באצטלא חור כתלגא וזיו יקרא דיי דאנפוהי זהרין כנורא מסגיאות חוכמתא וסברא דהוא מחדת שמועין חדתין בכל יומא ועתיד לפרסמנון לעמיה ביומא רבא וטכסיה על רבוא רבון מלאכין דמשמשין קדמוי: (יא) ראשו אורייתיה די היא רגיגה מדהב טב ופירוש מליא דבהון דגורין טעמין ופקודין למן דנטרין להון חורין כתלגא ודלא נטרין יתהון אוכמין כאנפי עורבא: (יב) עיניו עינוהי מסתכלין תדירא על ירושלם לאוטבא לה ולברכא לה מרישא דשתא ועד סופא דשתא כיונן דקיימין ומסתכלין על מפקנות מיא בגין זכותא דיתבי סנהדרין דעסקין באוריתא ומנהרין ית דינא למהוי שעיע בחלב ויתבין בבית מדרשא ומתינין בדינא עד דנמרין לזכאה ולחייבא: (יג) לחייו תרין לוחי אבנין דיהב לעמיה כתיבן בעשר שטין דמין לשטי גנת בוסמא מרבין דקדוקין וטעמין היכמה דגנינתא מרביא בוסמין וספותי דחכימוי דעסקין באוריתא זלחין טעמין בכל סטר ומאמר פומהון כמירא בחירא: (יד) ידיו תרי עשר שבטין דיעקב עבדיה גלילן על ציץ כלילא דדהבא דקודשא גליפן על תרי עשר מרגליתא עם תלתא אבהן דעלמא אברהם יצחק ויעקב ראובן גליף על אחמר שמעון גליף על עקיק לוי גליף על ברקן ועמיה יהודה גליף על כחלי יששכר גליף על אזמורד זבולן גליף על גיהר דן גליף על ברלא נפתלי גליף על אספור גד גליף על טבעא אשר גליף על פרוזג יוסף גליף על מריבג בנימין גליף על אפנטור דמין לתרי עשר מזליא נהירין בעששית צהיבין בעובדיהון כשן דפיל ובהיקן כשבזיזין: (טו) שוקיו וצדיקיא אנון עמודי עלמא בסיסין על סמכין דדהב טב אנון מתנסיא דאוריתא דעסקין בדון ומוכחין עמא בית ישראל למעבד רעותיה ואיהו מתמלי רחמין עליהון כסבא ומחור חוביהון דבית ישראל כתלגא ומתעתד למעבד נצחן וקרבא בעממיא דעברין על מימריה כעולם גבר תקיף כגלמשין: (טז) חכו מלי מוריני מתיקן כדובשא וכל פקודוי רגיגן על חכימוי

אבן עזרא

מן קם לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה ענין כמעשה עם הלבנה כי היה לו לומר כמראה לבנה: (טו) שש. אבני שיש ומשקלו עם ועיש:

הטעם השנית

לחיו. זקנו: מגדלות. הם כמו מגדלות הגינותיו לסייו: ממלאים בתרשיש. רמז לשער שעל ידיו: מעיו עשת שן. הגוף מתחיו אבל מעיו הגורים כי אינם ערום: אדני פז. רגליו ואלגנותיו: מראהו כלבנון. שהוא נחמד למראה:

הטעם השלישית

ראשו כתם פז. הוא כנגד הכבוד: שחורות כעורב. כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו: עיניו. כענין בכל מקום עיני ה': רחצות בחלב. כענין שהוא מינים מלאות נדע: לחיו. הם שרי הצבאים: שפתותיו. הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל: ידיו גלילי זהב. הם האופנים: ועניו בתרשיש. כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש: מעיו. היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבלים: שוקיו. הוא הגוף שממנו נברא העולם: וענין שש. שיש לו שם קמות: אדני פז. הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו: ומראהו כלבנון. כענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אבל בני אדם והשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה המקום: בחור כארזים. שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי חדשים לבקרים רבה אמונתו:

ספורנו

כאמרו הנני שומע אל רנתם וכאמרו אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה: (ז) השומרים הסובבים בעיר הכוני. כאמרו שריה בקרבה אריות שואגים כו' ובכן: נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות. הכהנים הגדים שהיו שומרי החומות מבחוץ לבלתי תת יוצא ובא כאמרו כשומרי שדי היו עליה מסביב נשאו את רדידי מעלי כאמרו ויבאו ויאכלו ארץ ומלואה עיר ויושבי בה: (ח) תמצאו את דודי. בנפלאותיו אשר יעשה בקרבכם כענין כהנן הא"ם: מה תגידו. לאמות: לו. בשבילו. כאמרו אתיא ותמהיא כו' ספר קדמוהי להחויא: שחולת אהבה אני. הגידו שחולת אהבה אני כאמרו ויהבו גשמהון דילא יפלחון לא יסגדון לכל אלה להן לאלההון כי בזה תמהו כל האמות ואמרו: (ט) מה דודך מדוד. מה ההבדל אשר בין זה האלוה לזולתו מאלהי העמים שתתמסרי עליו לבלתי החליפו באחר: היפה בנשים. בהשכל וברחמים ופרישות באופן שתהיי לרצון גם לפני כל אלוה זולתו: שככה השבעתנו. להגיד אמונתך עמו עד מות: (י) דודי צח ואדום. הוא גם כלו בהיותו מטיב במדת רחמי על כל מעשיו עם היותו אדום במדת הדין ואין זה משועל שום עלם שכלי כאשר הוא שכלי בלבד כי אמנם פעלתו באמת היא בחינת באמת מן הסקר ולכך היותו גם ואדום כי' יורה על היות אלהותו מליאו' רביעי' ושכלי עלם מסכיל נבדל מזה זולתו פועל בהכרח סדרו ומלותו בלבד ובכן הוא בהכרח: דגול. מדע לבעל דגל נלפון היכולת: מרבבה. מרבבות קדש עושי רצונו: (יא) ראשו כתם פז. ומאותו' מדת רמזיו הוא כי ראש דבריו' באורת קדשו הוא במעשה בראשית להגיד כח מעשיו לעמו במופתים שכליים ומוחשיים למען ידעוהו ויזכו לחיי עולם. כי אמנם יאמר על הדבר שהוא שלו בהיות הדבר מסודר מאתו בלבד לא שיהיה חלק ממנו וחלק מגופו ח"ו וכן יקרא בכמה מקומות בספרי הקדש כענין ברוך כבוד ה' ממקומו וזולתו ובזה יסורו ספקות וסקורי התועים: קוצותיו. יסודי תורתו שהם כמו השער בגוף שאינו חלק ממנו וכמו כן ספורי תורתו שאינם מן החלק העיוני גם לא מהמעשי: תלתלים. מספרים ענייני חכמי הדורות שגבה לבם בדרכי ה' וצדיקים ילכו בם כמו ענייני האבות וזולתם שהיו לרצון: שחורות כעורב. וכמו כן מספרים ענייני רשעי ארץ שהיו כמו העורב שהוא טמא ומראהו מנגד לאור הלבן כענין דור המבול ודור הפלגה ובני סדום וזולתם ומספרי פיהו נגדם ובכן שומר נפשו ירחק מהם: (יב) עיניו. וכמו מספרים ענייני המורי' לצדקה שהם כמו עיני' לזולתם כענין האבות: כיונים על אפיקי מים. להשקות ממעייני תשועת עולמים: רחצות בחלב. אם זולתם בשלג מעשיהם שהם בכל עת לבנים ומאירים להורות לזולתם: ישבות על מלאת. שכל תכלית מכוון בפעלת' היה להשלים עצמם וזולתם לרצון להם לפני ה' כאמרו התהלך לפני והיה תמים: (יג) לחיו. וכמו כן מספרים ענין לסייו המגיעים אל הדבור והם נביאיו: כערוגת הבושם מגדלות מרקחים. הנותן טעם וריח וגדולה למרקחות וכמו כן היו הנביאים לשאר הנביאים כאמרו ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם: שפתותיו. בדבור לאשון ובדבור שני שהיו פנים בפנים היו: שושנים נוטפות מר עבר. שהעביר מהם מעלה לישראל והוא עדי' מהר חורב ובכן קרה למשה רבינו כי קרן עור פניו בדברו אתו וכן לשאול בהתנבאו כאמרו והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר: (יד) ידיו. מלות וקשרתם לאות על ידיך וגם הם כמו גלילי זהב שהם אצעדות בזרוע: ממלאים בתרשיש. בארבע פרשיות שבהם למען תהיה תורת ה' בפיך: מעיו. המצות המתוקים מאתו במצות אסורי מאכלות כם: עשת שן. מנוקים מכל טומאה ושקוץ כאמרו אל תטמאו ואל תשקצו: מעלפת ספירים. ובזה תהיינה תכונות הנפש המיוחדים והנפשיים בהם מוכנות לשרת את העלם השכלי לקבל כל חכמה ודעת ומעשה לבנת הספיר: (טו) שוקיו. מצות הרגלים בעליית רגלים ובהקהל הנה מלותיו אלה הן כמו עמודי שש מיוסדים על אדני פז. שהאדנים נכבדים מן השוקים כן המכוון מהם הוא למען נלמד ליראה ולאהבה כי עליון הנא נורא: מראהו. לראות את פני האדון ה': כלבנון. הוא נכבד מכל הראותנו לפניו גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות כי שמה ישבו כסאות סנהדרי גדולה: בחור כארזים. וכמו כן הוא נבחר לתפלה מכל מקום זולתו כאמרו וזה שער השמים: (טז) חכו ממתקים. כאמרו מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה כו' לטוב לך. וכלו מחמדים: וכל המכוון הוא למען נשיג חיים

נצחיים

רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ ו א אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ׃ ב דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים׃ ג אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ד יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָ͏ִם אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ ה הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד׃ ו שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ ז כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ ח שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר׃ ט אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃ י מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ יא אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי

מסרה ירושלם, מ"י. ו ב לעשוגם, ג' כ"כ בלי' פי' גם במולם וסי' גם בפס'. לרעות, מ"ו. וללקט, ס"ו ול'. ג הרועה, ג' מלא בלי'. ד יפה, הפ' קמולה. כתרצה, ל'. נאוה, ד'. כירושלם, מ"י ול'. איומה, ב'. ה שהם, ס' בפעס. הרהיבני, מ"י ומ"ו ול' ב"כ. שערך, הע' בשוא לבד. שגלשו, ב'. מן הגלעד, ל'. ו שעלו מן הרחצה, ב' ובפי'. שכלם, ב' ומ' בפי'. מתאימות, מלא דמלא. ח ושמנים, ב' מ"ו בכתובים. ועלמות, ל'. ט יונתי, ג'. תמתי, ב'. ברה, ה' כתיב ה'. ויאשרוה, ב'. ויהללוה, ל' וסד במעלים. י הנשקפה, ל'. שחר, ח' מלעיל. ברה, ה' כ"ה. איומה, ב'. יא אגת, ל'.

ת"א הסבי עיניך מנגדי זוהר פ' קדושים. שערך כעדר העזים ברכות כח. אחת היא יונתי עקידה שער כא. מי זאת הנשקפה זוהר פ' תרומה וס' ויחלח. אל גנת אגוז חגיגה יה.

רש"י

המשולים למים: רחצות בחלב. כשהן לנופת במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: ישבות על מלאת. על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלו' חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רחצות בחלב. לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה היא רומזות לשון נקבה הם מלאכי עליון בחלב של תורה ומלבנים קשריה וסתומותיה: יושבת על מלאת. מיישבים דברים על אופניהם. ד"א עיניו עניניו פרשיות של תורה והלכות ומשמעות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מלובנות כחלב כמו שפירשתי: לחיו. דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים. דבורים שמדבר באהל מועד שהם לרצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: ידיו. הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה. גלילי זהב. אלו הדברות שהן הנחמדים מזהב ומפז רב. א"ר יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של ספיריכון היו והיו נגללין. ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממלאים בתרשיש. שכלל בעשרת הדברות תרי"ג מצות: מעיו עשת שן. זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעלפת ספירים. נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים: ספידים על אדני פז. אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסים למטן אמר רבי שמואל בר נחמן פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסים למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית יובל (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון (במדבר כז) יפקוד ה' אלהים על העדה לו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': מראהו כלבנון. המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: בחור. נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים. דבריו ערבים (ויקרא יט) וערל לנפש לא תתנו בבשרכם. אני ה' נאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה. אל תטמאו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו (יחזקאל יח) ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה: (א) אנה הלך דודך. מונים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך. כשחזר והעלה כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר (עזרא ד) וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים: (ב) דודי ירד לגנו. לוה לנו לבנות היכלו והיה שם עמנו: לערוגת הבשם. מקום מקטר הקטרת: לרעות בגנים. ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקט שושנים. שומע ומקשיב מדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' וגו' ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כעניין שנאמר (עזרא ד) לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם: (ג) הרועה בשושנים. הרועה את צאנו במרעה טוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. והקדוש ברוך הוא מקלסם על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי: נאוה. את עתה כאשר בראשונה בירושלם: אימה כנדגלות. חיילי מלאכים אימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: (ה) הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי משתחץ ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק: הרהיבני. הגיסו לבי כמו (תהלים צ) ורהבם עמל ואון (ישעיה ל) רהב הם שבת אישמיי"ר בלע"ז והדוגמא כך הוא אמר הקדוש ברוך הוא במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפרת וכרובי' שהם הרהיבוני בבית ראשון לראותכם שבה יתירה עד שמעלתם בי: שערך כעדר העזים. בקטנים ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה: (ו) שניך. קציניך וגבוריך שניך כולם לטובה: כעדר הרחלים. הרחל הזאת כולה קודש. צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם לקודש כלום: (ח) ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי ירכו בני קטורה שש עשר'. ישמעאל ובניו שלש עשרה. יצחק ובניו שלשה. בני יעקב שנים עשר. בני עשו שש עשרה. בדברי הימים. הרי ששים. ואם תאמר לא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמנים פלגשים. נח ובניו עד אברהם תולדות יוצאי התיבה שמנים תמצאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם יוצאי ירכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר (בראשית יד) אל עמק שוה הוא עמק המלך כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי. ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כלם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר (בראשית טו) וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות. את ישראל בגדולתה. ויאשרוה. ומה הוא קילוסך מי זאת הנשקפ' עלינו ממקום הגבו' לנמוך קרויה הנשקפ' כך בית המקדש גבוה מכל ארצות: (י) כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך גלמום בית חשמונאי ונעשו מלכים: אימה כנדגלות. איומה בגבוריה כמדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע"כ: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי שכינה שנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים אמצא בך: הפרחה הגפן. אם הפריחו לפני ת"ח ושופרים וטובים:

תרגום

סִדְרַב וּכְסַף דִּין הוּא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא רַחִימִי דֵּין הוּא תְּקוֹף חוּסְנֵיהּ דְּמָרֵי חֲבִיבֵי נְבִיַּיָּא וּמִתְנַבְּאִין בִּירוּשְׁלֵם: (א) אנא אֲתִיבוּ נְבִיַּיָא כַּד שְׁמָעוּ וְכֵן אֲמָרוּ תּוּשְׁבַּחְתָּא דַּיְיָ סִפּוּם כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל עַל אֵידֵין חוֹבָא אִסְתַּלַּק מִבֵּינָךְ שְׁכִנְתָּא דַּיְיָ אַתְּ דְּשַׁפִּירָא עוֹבָדָךְ מִכָּל אוּמַּיָּא וּלְאָן אֲתַר אִתְפְּנֵי רְחִימָךְ בְּאִסְתַּלְּקוּתֵיהּ מִמּוּקְדְּשָׁךְ אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל עַל חוֹבִין וּמְרוֹדִין וְאִשְׁתְּדוֹר דִּי הִשְׁתַּכְּחוּ בִּי אָמְרִין נְבִיַּיָּא כְּעַן הֲדָרִי בְּתְיוּבְתָּא וּנְקוּם אֲנַחְנָא וְאַתּוּן וּנְצַלֵּי קֳדָמוֹהִי וְנִבְעֵי רַחֲמִין עִמָּךְ: (ב) דודי וּמָרֵי עָלְמָא קַבֵּל צְלוֹתְהוֹן בְּרַעֲוָא וּנְחַת לְבָבֶל לְסַנְהֶדְרִין דְּחַכִּימַיָּא וִיהַב רְוָחָא לְעַמֵּיהּ וְאַסְקִינוּן מִגָּלוּתְהוֹן עַל יַד כּוֹרֶשׁ וְעֶזְרָא וּנְחֶמְיָה וּזְרוּבָבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל וְסָבֵי יְהוּדָאֵי וּבְנוֹ יַת בֵּית מוּקְדְּשָׁא וּמַנִּיאוּ כָּהֲנַיָּא עַל קוּרְבָּנַיָּא וְלֵוָאֵי עַל מַטְּרַת מֵימְרָא דְּקוּדְשָׁא וּשְׁלַח אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְקַבֵּל בְּרַעֲוָא יַת קוּרְבָּנָא וְיַת קְטֹרֶת בּוּסְמִין וּכְגַבַּר דִּמְפַנֵּק יַת בְּרֵיהּ רְחִימָא בְּתַפְנוּקִין כֵּן פַּנְקִנּוּן וּכְגַבַּר דִּמְנַקֵּב וְרָדִין מִן מֵישְׁרַיָּא כֵּן כַּנְשִׁנּוּן מִן בָּבֶל: (ג) אני וּבְהַהִיא יוֹמָא אֲנָא פָּלְחָא לְמָרֵי עָלְמָא רְחִימִי וּרְחִימִי אַשְׁרֵי שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ בֵּינִי חַן יָתִי בְּתַפְנוּקִין: (ד) יפה אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ כַּמָּה יָאָה אַתְּ חֲבִיבְתִּי בִּזְמַן דִּצְבוּתַךְ לְמֶעְבַּד רְעוּתִי שַׁפִּיר בֵּית מוּקְדְּשָׁא דִּבְנֵית לִי בְּמִקְדַּשׁ קֳדָשַׁי דִּי בְנָא לִי שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בִּירוּשְׁלֵם וְאֵימְתָךְ עַל כָּל עַמְמַיָּא בְּיוֹמָא דְּהַלִּיכוּ אַרְבַּע מַשִּׁרְיָךְ בְּמַדְבְּרָא: (ה) הסבי אַסְחָרִי רַבָּנָךְ חַכִּימֵי כְּנִשְׁתָּא רַבְּתָא חֲזוֹר לְקִבְלִי דִּי אִנּוּן אַמְלְכוּנִי בְּגָלוּתָא וְקָבְעֵי מִדְרָשָׁא לְאוּלְפַן אוֹרַיְתִי וּשְׁאָר עַטּוּסָךְ וְעַמָּא דְאַרְעָא אַצְדִּיקוּ יָתִי בְּמֵימַר פּוּמְהוֹן מִבְּנוֹי דְּיַעֲקֹב דִּלְקַטוּ אַבְנַיָּא וַעֲבַדוּ גְּלִישׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְגִלְעָד: (ו) שניך וְכָהֲנַיָּא וְלֵוָאֵי אָכְלֵי קוּרְבָּנָךְ וּמַעֲשַׂר קוּדְשָׁא וְאַפְרָשׁוּתָא דַּכְיָן מִכָּל אֲנִיסוּת וּגְזֵילוּת דַּהֲווֹ הֵיכְמָה דַּכְיָן עֲדָרֵי דְעָנָא דְּיַעֲקֹב בִּזְמַן דִּסְלָקָן מִן נַחַל יוּבְקָא דְּלָא הֲוָת בְּהוֹן אֲנִיסָא וּגְזֵלָה וְכוּלְהוֹן דַּמְיָן דָּא לְדָא וְיָלְדָן תְּיוֹמִין בְּכָל עִדָּן וּמְתַכְּלָא וְעַקְרָא לָא הֲוַת בְּהוֹן: (ז) כפלח וּמַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנָאֵי כּוּלְהוֹן מַלְיָן פִּקּוּדַיָּא כְּרִמּוֹנָא בַּר מִן מַתִּתְיָה כַּהֲנָא רַבָּא וּבְנוֹהִי דְּאִנּוּן צַדִּיקִין מִכּוּלְהוֹן וּמְקַיְּמִין פִּקּוּדַיָּא וּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בִּצְחוּתָא: (ח) ששים בְּאַדַּיִן קָמוּ יְוָנָאֵי וְכַנִּישׁוּ שִׁתִּין מַלְכִין מִבְּנוֹי דְעֵשָׂו מְלוּבְּשֵׁי שִׁרְיוֹנִין רָכְבִין עַל סוּסָוָן וּפָרָשִׁין וְתַמְנָן דּוּכְסִין מִבְּנוֹי דְּיִשְׁמָעֵאל רָכְבִין עַל פִּילַיָּא בַּר מִן שְׁאָר עַמְמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא דְּלֵית בְּהוֹן מִנְיָן וּמַנִּיאוּ אֲלֶכְסַנְדְּרוֹס מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן לְרֵישָׁא וַאֲתוֹ לַאֲגָחָא קְרָבָא לִירוּשְׁלֵם: (ט) אחת וּבְעִדָּנָא הַהִיא הֲוָת כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְיוֹנְתָא שְׁלִימְתָא פָּלְחָא בְּלֵב חַד לְמָרֵיהּ וְאָחִידָא לְאוֹרַיְתָא וְעָסְקָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בְּלֵב שְׁלִים וּבְרִירָן זַכְוָתָהּ כְּיוֹמָא דִּנְפָקַת מִמִּצְרַיִם הָא בְּכֵן נְפַקוּ בְּנֵי חַשְׁמוֹנָאֵי וּמַתִּתְיָה וְכָל עַמָּא דְּיִשְׂרָאֵל וְאַגִּיחוּ בְּהוֹן קְרָבָא וּמְסַר יְיָ יַתְהוֹן בִּידֵיהוֹן וְכַד חֲזוֹ יָתְבֵי מַלְכַיָּא אַשְׁרוּ יַתְהוֹן וּמַלְכְוָת אַרְעָא וְשִׁלְטוֹנַיָּא וְקַלִּיסוּ לְהוֹן: (י) מי אָמְרוּ אֻמַּיָּא כְּמָה הִתְנָן עוֹבָדֵי עַמָּא הָדָא בְּקַרְצְתָא שַׁפִּירִין עוּלֵימְתָא כְּסִיהֲרָא וּבְרִירָן זַכְוָתָהּ כְּשִׁמְשָׁא וְאֵימְתָהּ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא בִּזְמַן דְּהַלִּיכוּ אַרְבַּעַת מַקְסָהָא בְּמַדְבְּרָא: (יא) אל אֲמַר מָרֵי עָלְמָא לְבֵית מַקְדַּשׁ תִּנְיָן דְּאִתְבְּנֵי עַל יְדוֹהִי דְכוֹרֶשׁ אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי לְמֶחֱמֵי עוֹבְדִין טָבִין דְּעַמִּי וּלְמֶחֱמֵי אִלּוּלֵי פָּשַׁן וסגן

רש"י

הנצו הרמונים. מקיימי מלות מליאי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו שלעו ומלאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל לנועין ועטותנין מעשיהם ואין תלמידים שבהן נכרים ואין מתפארים להכריז על שבהן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ד) כתרצה. שם מדינה המלוכה בדברי אחאב: אימה. שיש אימה ממנה לכל רואיה. כמו איום ונורא: כנדגלות. כמחנות בעלות הדגלים: (ה) הרהיבני. חזקו ממני או הסירו כחי וממשלתי כמו הממשלת רהב והרהם עמל ואון:

הפעם השנית

דודי ירד לגנו. באשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכאשר הקילה רדפה אחריו וכאשר ראה אותה אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון והטעם כי את הוא תשוקתי הקדמונית ואל תתעברי לי באמרת כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדים נאמנים ולא יתכן שתתעברי באמרת כי אשת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פלגשים ועלמות אין מספר אין כמותך כי אחת את לאמך:

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו. זה שעלה למרום: לרעות בגנים וללקוט שושנים. שהוא דר עם המלאכים שהם לדיקים: אני לדודי. אמרה כנסת ישראל שע"פ שילך דודי לגנו אני שלו והוא שלי. ענתה שכינה יפה את. זה שחזרו בבית שני ושפי': הסבי עיניך מנגדי. שנפסקה הנבוא' בבית שני כאשר התנבא דניאל ולחתום חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך. שהיו בבית שני נזירים:

הפעם הראשונה

שניך. נגולים: רקתך. כהנים: ששים המה. מפרשים שהיו מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברהם עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר. שאין להם ייחום: אחת היא. כמו גוי אחד בארץ: (יא) אגוז. ידוע בדברי קדמונינו ז"ל: באבי. כמו בפרי הנחל כמו ואנביה שגיא וכן עודנו באבו

ספורנו

אלהיים הנשמדים מכל זולתם: זה דודי. כאמרו כי מאהבת ה' אתכם: וזה רעי. לשכנו בתוכנו כאמרו כי לא יטוש ה' את עמו: (א) אנה הלך דודך. אמרו א"ה מה היה לו שסלק שכינתו מעך: אנה פנה. בהסתירו פניו: ונבקשנו עמך. כאמרם עמכם כי כבר נדרום לאלהיכם: (ב) דודי ירד לגנו. בקבל קדושים אנשי כנסת הגדולה: לרעות בגנים. לשמוע בבתי כנסיות ובתי מדרשות כענין ישמח ה' במעשיו: וללקוט שושנים. שהידי עמו מבין האומים: (ד) יפה את רעיתי. אמר הא-ל ית' עתה בבנין בית שני אל תוסיפו לסלק שכינתי מתוכך כי אמנם את עתה יפה בהסכמת אנשי כנסת הגדולה: נאוה בירושלם. הראשונה שהית' עיר הצדק כי עתה ישבו כהנות למשפט: אימה. כענין שמעון הצדיק שהשתחוה לפניו אלכסנדרוס: כנדגלות. כמערכותם ישראל בנאספם מכל מקום: (ה) הסבי עיניך. הנביאים כאמרו ויעלם את עיניכם את הנביאים: שגרי. שלא ישגשו עמל חזון גם שיהיו ראוים לכך: שהם הרהיבני. הם היו סבה שהתנשאתי להנקם מכם כאשר לא שמעתם: שערך. כי אמנם מנהגי אבות הם נלוזים ויקרים כמו שער של עדר העזים המוכן להיות נגד משוב וכן תנהיגו מנהגי נכבדים כאמרם והעמדנו עלינו מצות כו' ואין צריך עוד לנביאים: (ו) שניך. הנלחמים כמו בני חשמונאי חולתם: כעדר הרחלים. הם לדיקים ויקרים בעיני כעדר הרחלים שמכניסים אותו לגנת: מתאימות. בעיון ובמעשה: ושכלה אין בהם. אין בהם מולד מקרים שבשילו: (ז) כפלח הרמון רקתך. התלמידים שהגיעו להוראה הקרובים לעיני הדור כמו הרקה לעינים הם כמו פלח הרמון שגם שאינו רמון שלם הוא נאות בטעמו ומראהו כן מלאו דעה את ה' בעיון ובמעשה: מבעד לצמתך. מהיותם נבדלים מדעות הכמי האומות שהם כמו הצמת שהיא מכסה שער נכרי וזה כי אמנם: (ח) ששים המה מלכות. כנו דעות חכמי האומות החוקרים באלקיות: ושמנים פלגשים. ויותר מהמה החוקרים בטבעיות: ועלמות אין מספר. המורים ענייני העולם בהנהגת הבית והמדינה: (ט) אחת היא יונתי. האמה הדבקה בי כיונה לבעלה: תמתי. השלמה מכל אמה זולתה בכל אלה: אחת היא לאמה. לשרה שמוללכם לא לאברהם שילא ממנו ישמעאל: ברה היא ליולדתה. לרבקה אוהבת את יעקב לא את עשו בהכירה את דרכי שניהם: ראוה בנות ויאשרוה. כענין רחב הזונה באמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: מלכות ופלגשים. כענין מלכת שבא ושפחותיה כאמרה אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה כו': (י) מי זאת הנשקפה. לכן ראוי לתמוה כי אמנם דניאל וחביריו שהיו בגלות היו מלאים לאור הישועה: יפה כלבנה. המקבלת אור מזולתה כן הוא וחביריו התבוננו בדברי ירמיהו כאמרו אני דניאל בינותי בספרים כו': ברה כחמה. בנבואת חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו הם בעצמם על הישועה: אימה. כענין דריוש מלך פרס באמרו ואלהא די שכן שמיה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידיה לשניה לחבלה בית אלהא דך די בירושלם והנה אחרי כן: (יא) אל גנת אגוז

בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ יב לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב׃ ז א שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ ב מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃ ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ד שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ ה צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃ ו רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ ז מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ ח זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר

° נ״א עמינדב. נ״א עמי נדב. ושדיך

מסרה הפרחה, ל׳. הנצו, הלדי רפה וגו׳ הרמנים, ב׳ ס״ו. יב מרכבות, ד׳ ח׳ חסר ומילו. ז שובי שובי, ל׳ ופרקין כתיב. כמחלת, ל׳ וחסר. ב בנעלים, ב׳. חמוקי, ל׳. הה׳ בפתח והתם בדגש. אמן, הא׳ בפ״קן מפני דגשות המ״ם ול׳. ג שררך, שין ימנית ול׳. אגן, ל׳. הסהר, ל׳. המזג, ל׳. סוגה, ל׳. ד עפרים, העין בח״ק. תאמי, ל׳ וחד תאומי מן זוגין. והא׳ בח״ק. ה עיניך, י״ח. ברכות, ב׳. על שער, ב׳ ס״ב מן כ״ב על. אפך, ב׳ מלא. ו ככרמל. ל׳ ודלת, ל׳. כארגמן, ל׳. ברהטים, ל׳. ז יפית, ל׳. נעמת, ל׳. בתענוגים, ל׳. ח דמתה, ל׳.

ת״א שובי שובי השולמית, במכלתא טו. מה יפו פעמיך סוכה מט חגיגה ג. חמוקי ירכיך סוכה מט. מועד קטן כז. שררך אגן הסהר סוטה מה סנהדרין יד עקידה שער לא. ראשך עליך ככרמל זוהר פ׳ בראשית. ודלת ראשך עקידה שער ז׳. מה יפית ומה נעמת עקרים מג פ לו.

רש״י

הכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין: (יב) לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכ׳ ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיו׳ מרכבו׳ להרכיב עלי מלכות שאר אומות: עמי נדיב. כמו עם נדיב יו״ד יתיר כיו״ד של (דברי׳ לג) שכני סנה (בראשית ל) גנובתי יום (איכה א) רבתי עם: נפשי שמתני. אוי בעלמי מכיחים עלי כענין שנאמר (ירמיה יג) ואת למדת אותם עליך אלופים לראש: (א) שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית. השלימ׳ באמונתך עמו שובי שובי אלינו ונחז׳ בך נבחר ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא. ד״א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו כגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה שאלים אלו שמדבקו בנו בשביל גוי והשיבות שהאינו כך בעודך יפייך: מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיבים: חמוקי ירכיך כמו חלאים. קבוצת עדיי זהב קרויה חלי כתם אל חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של שמכים שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון תכשיט כמו חלי כתם: מעשי ידי אמן. ידי הקב״ה. במסכת סוכה אמן כמו אומן קילוסו הקב״ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסם מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא לתוככה אליו: שררך אגן הסהר. טיבורך אגן של מים נקראים סהרונים בהן והוא שמי מאגני שיש ובלשון ערבי קורי סהר על שם שמסבב כמו נקב עגול משלו כאגן עגול והקילוס הזה איני מבין כי אם כקילוס העליון לפי שהעליון דוד׳ מקלס׳ וזה רעיותי׳ מקלסות אותה על שם מעשיה לומר בנוה את להתחבר עמנו ודתמה על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ: אל יחסר המזג. לא יכלה מהם משקה רוצה לומר לא יכלה ולא יפסוק מהם שום דבר הוראה: בטנך ערמת חטים. שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים. גדורה ומסוייגת בגדר שושני׳ די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנ׳ הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגע לחופ׳ ולחיבת חופתו בא ליזקק לה אמ׳ לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאני׳ פושט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך. שתי הלוחות. דבר אחר מלך וכהן גדול: (ה) צוארך. ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך. כבריכות אשר בחשבון המושכות מים. כן עיניך על שער בת רבים חכמיך כשהם יושבים בשערי ירושלם העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות שכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים. ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים. ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפרים בריכה ראשונה קוני״ס בלעז: אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קילוס הוי יש בחוטם גדול זקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים זה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפיך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות (יחזקאל ג) מצחך חזק לעומת מצחם כל הבאים להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. דבר אחר׳ פניך נוטות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלם עד דמשק שעתידים להרחיב עד דמשק: (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנאמר בהן (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך הרי היא חוזק ומוראך כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערות נזירייך נאה במצוה כקליעת ארגמן: דלת ראשך. על שם שהקליעה מדולה על גובה הראש: מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בנזירים שנאמר (במדבר ו) נזר אלהיו על ראשו: רהטים. קור״ץ בלעז כן קורין לתלתלי השערות שקושרין בהן הסגורות. ד״א מלך אסור ברהטים הקב״ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו: (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה הנוגנת להתענג בה: (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראיתי נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכלות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכלו׳ שמשפיעות משק׳ כך הם השפיעו להניק וללמוד את הכל שאין יראה כיראתכם. עד כאן קלסוה האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל

אבן עזרא

שהנו לא יקפא ויש אומרים שהיא המעוכר ומן אביב ומן אב יולידנו: (יב) עמי נדיב. שתי מלות ויש אומר כי יו״ד עמי נוסף כיו״ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו״ד במלת בני טפף: (א) השולמית. שהיא מן שלם היא ירושלם וענינו ירלאו שלם: כמחולת המחנים. מן תוף וחליל ומחול: (ב) חמוקי ירכיך. יש אומרים שהוא המקום שיסובב הירך וכן ישרש תתחמקין גם שמן עבר: חלאים. לשון רבים מן וחלי כתם כמו נבאים שהוא לשון רבים מן נבי: אמן. שרש והם הלשון ידוע: (ג) שררך. מגזרך כמו רפאות תהי לשרך: אגן. כלי עגול וכן ויטם באגנות: הסהר. מגזרת ירח וכן הסהרונים כדמות ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל: המזג. ידוע בלשון רבנן כמו מזגו יינה ויש אומרים שפירושו כפי ענייני וכן אפרשנו במקומו ואין לו ריע דומה: סוגה. כמו בדברי חכמינו סייג:

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי ומטעם לא ידעתי. אמרה חבירתה אמי שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי נזעק אחרי שובי השולמית והייתי אומרת

תרגום

ומנן חביביא דמתילין לנופנא ולבלובידהון מלין עובדין טבין הרמונין: (יב) לא וכדו אתגלי קדם יי די אנון צדיקין ועסקין באורייתא אמר יי במימריה לא אוסיף למכבנון ואף לא אעביד עמהון גמירא אלהין אמליך בנפשי לאוטבא יתהון ולישואה יתהון גייתנן ברתיכי מלכין בגין זכותא דצדיקי דרא דדמין בעובדיהון לאברהם אבוהון: (א) שובי תובי לותי כנשתא דישראל תובי לירושלם תובי לבית אולפן אורייתא תובי לקבלא נביאה מן נביאיא די מתנבאן בשום מימרא דיי ומה טיבכון נביאי שקרא למטעי עמא דירושלם בנבואתכון די אתון ממללין סטיא על מימרא דיי ולאחלא משרית ישראל ויהודה: (ב) מה אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקין לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא ומקרבין ית נדריהון וית נדבתהון ובניהון נפקי ירכיהון יאין כיהורין דקביען על כלילא דקודשא דעבד בצלאל אומנא לאהרן כהנא: (ג) שרוך ריש מתיבתך די בזכותיה מתפרנסין כל עלמא היכמא דעוברא מתפרנס מן פרתיה במעינא דאמיה בהיק באורייתא כאוגנא דסהרא במיתיה לדכאה ולמסאבא לזכאה ולחייבא ולא חסרין פתגמי אורייתא תדירא מפומיה היכמה דלא חסרין מוי דנהרא רבא די נפק מעדן ושבעין חכימין סחרין יתיה כאגר סגלגל ואוצרידהון מלין מן מעשר קודשא ונדרא ונדבתא דסנו להון עזרא כהנא וזרובבל וישוע ונחמיה ומרדכי בלשן אנשי כנשתא רבתא דמתילין לחטין בגין די יהי להון חילא למעסק באורייתא יומם ולילא: (ד) שני תרין פריקך דעתידין למפרקיך משיח בר דויד ומשיח בר אפרים דמין למשה ואהרן בני יוכבד דמתילין לתרין אוחילין תיומא טביא: (ה) צואריך ואב בית דינא דדאין דיניך חסין על עמא לכפתא יתהון ולמנגד מן די יתחייב בדינא לגנרא כשלמה מלכא דעבד מגדלא דשן דפיל וכבש ית עמא בית ישראל ואהדר יתהון למרי עלמא ספריך מלין חוכמתא כפרקטינין דמיא דידעין למנדע חושבני עבורין ומעברין שנין וקבעין רישי ירחין ורישי שנין בתרע בית סנהדרין רבא ורב בית אבא לבית יהודה דמי לדויד מלכא די בנא מצודתא דציון די מתקרי מגדלא דלבנן דכל מן דיקום עלוהי יכיל למנני כל מגדלין די בדמשק: (ו) ראשך מלכא דאתמני עלך רישא צדיקא כאליהו נביא דקני קנאתא למרי שמיא וקטל ית נביאי שקרא בטורא דכרמל ואתיב ית עמא בית ישראל לדחלתא דיי אלהיא ודלת עמא די אזלין ברישא סבא על די אנון מסכנין עתידין למלבש ארגונא היכמה די לבש דניאל בקרתא דבבל ומרדכי בשושן בגין זכותא דאברהם דאמליך מן קדמת דנא למרי עלמא ובצדקתא דיצחק דכפתיה אבוהי למקרביה ובחסידותא דיעקב דקליף על חוטריא בנהריא: (ז) מה אמר מלכא שלמה כמה יאה אנת כנישתא דישראל בזמן די תסבול עלך ית ניר מלכותי בעדן די אנא מכסן יתיך בייסורין על חוביך ואנת מקבלא יתהון ברחמים דמן באנפיך כתפנוקין: (ח) זאת ובעדן די פרסין כהניך ידיהון בצלו ומברכין לאחיהון בית ישראל דדמין ארבעת ידיהון מתפרשין בלולבי דתמר וקומתהון כדקלא וקהליך קיימין אפין באפין כל קבל כהניא ואפיהון כבישין לארעא כאתכלא

אבן עזרא

אומרת להם מה תחזו בשולמית שיאמרו שובו לראותה כאשר תראנה שתי המערכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה ענין המחנים והיו אומרים מה יפו פעמיך. וענין חמוקי ירכיך. שהיו מכוסים כנגד מעייל במיני שלאים: שררך. והטבור בשרך אזור בשריגה סגור במתניה יש בו דמות השהרונים ואמר שדימהו לאגנים בעבור היותה מליאה אמרה כי זה השבר שלך לא יחסר אורו כאשר יחסר אור השהר אחר היותו שלם: בטנך ערמת חטים. שהיתה נראית כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה. וענין סוגה בשושנים. אמר כי הערימה לא היתה נראית כי סוגים היו סביבם:

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה. כמו מי זאת עולה מן המדבר - והענין על השמועה שאותו הזמן היתה כמלוכה בבית שני. אמרה שירדה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא ירצה הספרי אלא אחר השבר השך ויאמן ישורון ויבנם. כשקמתי לראות השרשה הגפן אם יש ישראל צדיקים גמורים ויפרים. אמרה, כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרוך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שגלה שם שהיתה בבית שני עד שהוליכה הגלות על ישראל: שובי שובי. זה לעתיד בשוב ה׳ את שבות ציון: וענין מה תחזו בשולמית. כמו השרים והסגנים יפלאו לשריכם רבה: מה יפו פעמיך. שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה: שררך. סנהדרי גדולה כשלי גורן עגולה: בטנך. סנהדרי קטנה: כברמל. יש אומרים הר הכרמל ואיננו כי אם עץ וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן:

הפעם הראשונה

(ו) ברהטים. כמו ברהטים בשקתות המים והם מקומות עשויות להתחבר

ספורנו

אגוז ירדתי. מלאתי שהרס יוספין שעלו לארץ שהיו רובם פסולים ובלתי ראוים להשראת שכינה: לראות באבי הנחל. מכל מקום ירדתי שם על פני זכריה ומלאכי לראות במיוחסים שבאו מבבל: הפרחה הגפן כו׳. אם יש בהם חכמים ותלמידים אשר לבנם פונה לבא לארץ ה׳ להשרות שם שכינתי: (יב) לא ידעתי נפשי. משיבה עדת ה׳ הנה לא ידעתי מה היות לא נפשי רצוני ודעתי: שמתני מרכבות עמי נדיב. שנשארתי בגולה תחת יד פרס ומדי גם שהם בלי ספק עם נדיב כאמרו אשר כסף לא יחשבו אחרי אשר נקראתי משכילים לבא אל המלך הקודם בארצו למען השרה שכינתו בתוכנו ויוליכנו קוממיות: (א) שובי שובי השולמית. והנה כאשר קראו הנביאים בדבר ה׳ כאמרם שובו אלי ואשובה אליכם הוי הוי ונסו מארץ צפון הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: ונחזה בך. ובהיותכם בארץ ה׳ תשרה שכינתו בתוכנו ובכן נחזה כי נמלא חזון מה׳ ולא תהיה שביעת חזון: מה תחזו. הנה אמרתי לנביאים מה תחזו שאתם תוכלו לחזות תורה חדשה: כמחולת המחנים. כמו שקרה לישראל במדבר שהיו כמו מחול סורים סביב לשתי המחנות שהם מחנה שכינה ומחנה לויה וזה לא יהיה בכלל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: (ב) מה יפו פעמיך. והנה אז השיבו הנביאים הרבה תרומתו בבואכם אל ארץ ה׳ כי ירבה התועלת במעלות רגלים וזה כי חמוקי ירכיך. שהם אחרי תורה וטעמי המצות שהם כמו ירכים המעמידים כל הגוף והם בלתי נגלים הם נאמנות כמו חלאים מעשה ידי אומן. שלפעמים לא יתקשה בהם האדם אל נכון עד שיודיעהו האומן אופן עשייתם: (ג) שררך. סנהדרי גדולה היושבים על טבור הארץ בלשכת הגזית: אגן הסהר. כמלי גורן עגולה ובידם להסיר כל מחלוקת: אל יחסר המזג. שכשעתם בין ההולקי׳ אל נא תשפר דיניה׳ בני בבל כי אמנם עשה בפסק. טבורך סהר שהם כמו בטנך שמעמד מזון ורוח חיים לשאר הגוף הוא כמו: ערמת. חטים סוגה בשושנים. שאין שם דבר מזיק להיו׳ לאחרי׳ אלא ערמו׳ ערמות עד היום תול׳ כשתי תורות: (ד) שני שדיך. נשיא ואב בית דין: כשני עפרים. שהשתים תמיד יוסי בן יועזר לסמוך ויוסי בן יוחנן שלא לסמוך וכו׳ במשנה הראשוני׳ נשיאים והשניים להם אבות בית דין. וכל זה אמשר התקון אם שהיו כלכם בא״י והשרה בם שכינת האל יתעלה: (ה) צוארך. כהן גדול שהוא שני במעלה למלך כמו הצואר תחת הראש: כמגדל השן. שהוא טוב למראה בלתי טעם וריח כנה הוא תמים. זהב וכסף וכל אלה אין נקרעו: עיניך. חכמי הדור: ברכות בחשבון על שער בת רבים. הולכים להשקות צאן מרעיתם ותלמידיהם בחשבון שהיא בעבר הירדן סמוך לגבולות הגוים שיוכלו שם להשלם מהרה אל ארצות הגוים מאורם יצאי המלך ושריו: אפך. ומגמת פני הנשארים בארץ הימה: כמגדל הלבנון. שהוא בצפון ובטבור ארץ ישראל אמנם הוא: צופה פני דמשק. שהיא חוצה לארץ כן הם בהיותם בארץ היה לבכם פונה לגלות חוצה לארץ מדעם יושבי בם: (ו) ראשך. המלך הוא: עליך כברמל. כמו ראש שעולם נשא מוכן לאוכל בלתי רוב מלאכות כן הוא היה לאוכל מלכות הרשעה: ודלת ראשך. הגיב מלכות שהיה מתנשא על המלך היה כארגמן שהורס על מעלת גבעו כן הוא היה מורס על מעלת מלכות הרשעה על ישראל: מלך אסור ברהטים. כי אמנם המלך הי׳ משועבד למלכי׳ המלכו׳ ביד הרלי׳ ובכן: (ז) זאת קומתך. מעלתך: דמתה לתמר. שהוא גבוה ופריו מתוק בשרם כנ ועם זה שכיו מעט שמזון בעדר הרים ומזונו בלתי נאות כן ראשי עמך שמתחר׳ על הטבור עם היותם כוזבין פרי בלתי רב התועלת: ושדיך. השופטי׳ בעם

ושדיך לאשכלות: ט אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו ויהיו־נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים: י וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים: יא אני לדודי ועלי תשוקתו: יב לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים: יג נשכימה לכרמים נראה אם־פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את־דודי לך: יד הדודאים נתנו־ריח ועל־פתחינו כל־מגדים חדשים גם־ישנים דודי צפנתי לך: ח א מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא־יבזו לי: ב אנהגך אביאך אל־בית אמי תלמדני אשקך מיין הרקח מעסיס רמני: ג שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני: ד השבעתי אתכם בנות ירושלם מה־תעירו | ומה־תעררו את־האהבה עד־שתחפץ: ה מי זאת עלה מן המדבר מתרפקת על־דודה תחת התפוח

עוררתיך

מסרה לאשכלות, ל' מו"פ. ט אחזה, ל'. ויהיו נא, י"ב. כאשכלות, ל'. כתפוחים, ל' וחד בתפוחים. י כיין, י' בלי'. הולך, ג' מלא. דובב, מ"ו ול'. יא ועלי, ה'. תשוקתו, ג' ואליך תשוקתו. יב נלינה, ה'. נשכימה, ב' כי ימכרו. הנצו, חלדי רפי והמלה מלרע. הרמונים, מ"ו. שם אתן, ז' בלי'. דודי, ד' סגולה בטעם ומ"ו. יד הדודאים, ל'. ח א כאח, ב' כרע. יונק, מ"ו. אשקך, ל'. יבזו, ג' ול' חסר. ב אנהגך, ל'. אשקך, ל'. הרקח, ל'. מעסיס, ל'. רמני, ס' חסר בליש'. ג ששם, ל' מן זוגין. ד ירושלם, מ"י. תעררו, ל' חסר. עד, י"א בטעם. שתחפץ, ג'. ה מתרפקת, ל'. דודה, ל'.

ת"א אמרתי אעלה בתמר שם נב. וחכך כיין הטוב יבמות לו סנהדרין ל' בכורות לב זוהר פ' שמיני. אני לדודי זוהר פ' לך לך. לכה דודי נצא השדה עירובין כא. נשכימה לכרמים שם. הדודאים נתנו ריח עירובין כא ערכי פ' ויחי. מי יתנך כאח לי זוהר פ' ויחי. אשקך מיין הרקח ברכות נז. שמאלו תחת ראשי זוהר פ' בראשית. תחת התפוח עוררתיך סוטה יא.

רש"י

ישראל שבין האומות: (ט) אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בין עליונים של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו. ואני אחוז ואדבק בכם. סנסנים ענפים: ויהיו נא שדיך. ועתה האמתי את דברי שלא תטעי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שבך עומדים באמונתם להשיב דברים למסיתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבכם: (י) וחכך כיין הטוב. הזהרי בתשובתך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים. זהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיפה: כיין הטוב. שהוא דובב שפתי ישני' אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם. דובב מרחיש פרומ"יר בלעז ויסודו לשון דיבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי: (יב) לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך: (יג) נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו הרמונים. כשהם גמורים וכבר שבניצותיהן נופל. הנצו נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמורה וראויין להורות: שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגודל שבח בני ובנותי: (יד) הדודאים נתנו ריח. דודאי תאנים הטובות והרעות כענין שנאמר (ירמיה כד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגו' והדוד האחד תאנים טובות וגו' והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים. שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי. ד"א צפנתי להראות לך שקיימתים: (א) מי יתנך כאח לי. שתבוא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו (בראשית נ) וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם. גם. ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך קובעת לבוא אחריה: (ב) אל בית אמי. בית המקדש: תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באוהל מועד: אשקך מיין הרקח. נסכים: עסיס. יין מתוק: (ג) שמאלו תחת ראשי: (ד) השבעתי אתכם. עכשיו כנסת ישראל משבעת דבריה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננ' דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם: (ה) מי זאת. הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית שבחה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה. מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו. רפק בלשון ערבי רפקה חבורה: תחת התפוח עוררתיך. כך היא אומרת בבקשה שבח דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני הכפוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון שבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות על משכב משכבו ומחבקתו: שמה חבלתך. הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו

שם

אבן עזרא

שם המים: ודלת. בלשון ישמעאל קלה השער: (ט) בסנסניו. אין לו דומה והוא למעלה שהם הפרי: (י) למישרים. אחר היין כמו יתהלך במישרים: דובב. כענין דבור ואולי כמוהו דבה: (יא) תשוקתו. כמו ואל אישך תשוקתך:

הטעם השנית

אפך כמגדל הלבנון. אותו המגדל היה טוב לא היה בו מום: ראשך עליך ככרמל. כענין כרמל וכארגמן בענין או צבע: וטעם מלך אסור ברהטים. כי דימה השער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים והמלך הוא הרואה או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיות אסור וקשור בשבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר הפוסקים. מה יפית. אין תענוג שמתוק לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק: זאת קומתך דמתה לתמר. והאשכלות הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמר: אחזה בסנסניו. ויאחז בשדיה ויריח אפה שהיא כתפוחים: וחכך. הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין שמתהלך במישרים ויקיצו הישנים כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב. אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים. ועלי תשוקתו לעשות חפצו:

הטעם השלישית

(ד) שני שדיך. שתי תורות: (ה) צוארך. המלך המשיח: עיניך. הם הנביאים שהיו בתחלה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו': אפך. הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך: (ו) ראשך עליך ככרמל. זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף: ודלת ראשך. זהו אליהו: מלך אסור ברהטים. הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלם נולד: (ז) מה יפית. שתשוב כנסת ישראל לגדולתה. וענין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כלם צדיקים וכתוב צדיק כתמר יפרח: (ט) וריח אפך. הוא הכהן הגדול שמעלה העולות ומקטיר: (י) וחכך. הם המשוררים: (יא) אני לדודי. כי חלק ה' עמו:

הטעם הראשון

(יג) את דודי. אוסבי או ריר סלמון: (יד) הדודאים. למה כדמות צורת אדם: (ב) מ"ו תלמדני. שחר על האם: (ה) מתרפקת. מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן עניין בלשון ישמעאל: חבלתך. לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדים:

וטעם

כאתכלא דענבין: (ט) אמרתי אמר יי במימריה אסק ואנסיה לדניאל ואחזי אי כהל לסקם בנסיונא הדא היכמה דקם אברהם דדמי ללולבא בעסרא נסין ובחן אף אנא לחנניה מישאל ועזריה אי כהלין לסקם בנסיונהון אפרוק בדיל זכותהון לעמא בית ישראל דמתילין לאתכלין דענבין ושומהון דדניאל חנניה מישאל ועזריה אשתמע בכל ארעא ויחידהון יהי נדיף כריחא דתפוחין דגנתא דעדן: (י) וחכך אמר דניאל וחברוהי קבלא נקבל עלנא גזרת מימרא דיי היכמה די קבל עליה אברהם אבונא דמתיל לחמר עתיק ונהך באורחן דתקנן קדמוהי היכמה דאזלו אליהו ואלישע נביאיא די בזכותהון קמו מתיא דדמין לגבר דדמיך וכי חזקאל בר בוזי כהנא דמנבואת פומיה אתערו דמכי מתיא די בבקעת דורא: (יא) אני אמרת ירושלם כל זמן די אנא מהלכא באורחא דמרי עלמא משרי שכנתיה ביני ועלי מתויה ובעדן די אנא סטיא מן אורחתיה מסלק שכנתיה מביני ומטלטל יתי ביני עממיא ואנון שלטין בי כגבר דשליט באנתתיה: (יב) לכה כד חבו עמא בית ישראל אגלי יי יתהון בארעא דשעיר חקלי אדום אמרת כנשתא דישראל בבעו מנך רבון כל עלמא קבל צלותי די אנא מצלא קדמך בקרוי גלותא ובמלכי עממיא: (יג) נשכימה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקדים בצפרא ונהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ונבקר בספרא דאוריתא ונחמי אי מטא זמן פורקנא דעמא בית ישראל דמתילין לגופנא לאתפרקא מגלותהון ונשאל לחכימיא אתגלי קדם יי זכותא דצדיקיא דמלין פקודיא כרמנא אי מטא קצא למסק לירושלם למתן תמן שבח לאלהא דשמיא ולמקרב עלון ונכסת קודשין: (יד) הדודאים וכד יהא רעוא מן קדם יי למפרק ית עמיה מן גלותא יתאמר למלכא משיחא כבר שלים קץ גלותא וזכות צדיקיא אתבסם קדמי כריח פלסמון וחכימי

דריא קביעין על תרעי מדרשא עסקין בפתגמי ספריא ופתגמי אוריתא כען קום קבל מלכותא די נגזית לך: (א) מי ובההיא זמנא אתגלי מלכא משיחא לכנשתא דישראל ויימרון ליה בני ישראל אתא תהא עמנא לאח ונסק לירושלם ונהי ינקין עמך טעמי אוריתא היכמה דיניק ינקא בתדיא דאמיה דכל זמן דהויתי מטלטלא לברא מן ארעי כד הויתי דכירנא ית שום אלהא רבא ומסירנא נפשי על אלהותיה אף עממי ארעא לא הוו מבזין לי: (ב) אנהגך אדברינך מלכא משיחא ואעלנך לבית מוקדשי ותאלף יתי למדחל מן קדם יי ולמהך באורחתיה ותמן נסעוד סעודתא דלויתן ונשתי חמר עתיק דאצטנע בענבוהי מן יומא דאתברי עלמא ומרמוני פירי דאתעתדו לצדיקיא בגנתא דעדן: (ג) שמאלו אמרת כנשתא דישראל אנא בחירתא מכל עממיא די אנא קטרא תפילין ביד שמאלי וברישי וקביעא מזוזתא בסטר ימינא דדשי תולתא לקבל תיקי דלית רשו למזיקא לחבלא בי: (ד) השבעתי יאמר מלכא משיחא משביע אנא עליכון עמי בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעממי ארעא למפק מן גלותא ומה דין אתון מרדין בחילוותיה דגוג ומגוג אתעכבו פון זעיר עד די שיצון עממיא די עלו לאגחא קרבא לירושלם ובתר כן ידכר לכון מרי עלמא רחמי צדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהי למפרקכון: (ה) מי אמר שלמה נביא כד יחון מתיא עתיד לאתבזעא טור משחא וכל מתיא דישראל עתידין למפק מתחותוהי ואפילו צדיקיא דמיתו בגלותא עתידין למיתי אורח בוכיא מלרע לארעא ויתפקון מן תחות טור משחא ורשיעיא דמיתו ואתקברו בארעא דישראל עתידין למרמא היכמה דרמי גבר אבנא בקלעא בכן יימרון כל דיירי ארעא מה הוא זכותא דעמא הדין דסלקא ארעא ריבוא ריבבן ביומא דסלקת מן מדברא לארעא דישראל ומתפנקן על רחמי מרהא ביומא

דאתחזת

אבן עזרא

הפעם השנית

ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה. באשת הכפרים לא נלך אל המדינה ובעלות השחר נשכימ' ונמקו' הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי ואם סוף הפך. וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים. התשבחות שם ואמרה כן הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא אהי' לבוז בעיני בני אדם ועל זאת אמרה מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח ועסיסם דבר שירקח יותר מיין: רמני. הוא הכיר שאשת השלמון או היה כמשמעו והנה הדוד והנערה יחד על כן אמרה שמאלו תחת לראשי: מי זאת עלה. אמרה לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן. הראיה לעולם נערה שעלת' מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כמדומ' לי שלא הרתה אמך ויחמה בך כי אם תחת התפוח על כן דימך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחילה שהיתה מתאוה. וחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה:

הפעם השלישית

לכה דודי. אמרה כנסת ישראל הגואל והשתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו הז"ל אם ישראל עושין תשובה הגאל"ך ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזירות המן ונגאלין. והנה תראה שהדודאי' נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם הדסים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין חדשים גם ישנים: מי יתנך כאח לי. בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומר המצות בצניעות הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא ותשוב השכינה כאשר היתה בתחילה: מיין הרקח. הוא כיוון היין: שמאלו. עולות הערב והבקר. אמר שלמה ברוח הקדש השבעתי אתכם שלא תעוררו עד שיגיע הקץ: מי זאת עלה מן המדבר. וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתפלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו האמים שהוא דודם דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור וישן ולא התרתיך כי אם בתפלתי כענין תפוח זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו ודברי ותפלתי כאילו הם גולי דוך:

ראשה

ספורנו

דומים לאשכלו' של תמר שהנם תמרי' רבים ומעטי התועלת כן הם אלו חכמות של מעט תועלת כענין שיחת דקלים ומשלי כובסין ושועלים: ובכן אמרתי אעלה בתמר. אחזה בסנסניו לתלום אותם ולהשמיטם: (ט) ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן. שהם מזון רב וטוב כן יהיו הם נותנים פרי נאות בעיוניות: וריח אפך. במעשיות: כתפוחים. בעל ריח עם איזה מזון: (י) וחכך. בעת הוכוח: יהיה נא כיין הטוב. כיין הגפן הטוב באופן שיהיה הפסק: הולך לדודי למישרים. מכוין לשאת חן בעיני דודי. בבקשת האמת לא לנצחון: דובב שפתי ישני'. ויהיו דבריו בהזכיר דברי חכמת הקדמוני' והוסיף עליהם כראוי לכל אחרון: (יא) אני לדודי. מעידה עדת ה' אל נכח אמת הוא שנכשלתי בכל אלה מכל מקום אני לדודי ולא עזבתיו כאמרו אם שכחנו שם אלהינו כו' כי עליך הורגנו כל היום: ועלי תשוקתו. כאמרו יחכה ה' לחננכם כו' ובכן אני אומרת: (יב) לכה דודי. לצאת מגלות שעבוד מלכיות: נצא השדה. לשוב בשדה בקבוץ גליות: נלינה בכפרים. כאמרו יושבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם: (יג) נשכימה לכרמים. נתבונן בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: נראה הפרחה הגפן כו'. אם יש יוצא למעשה ולתלמוד בעיון ובמעשה: שם. בגאולתי משעבוד מלכיות: אתן את דודי לך. אערוך אהבתי את שם קדשך. כי אמנם הדודאים אפילו עמי הארץ נתנו ריח טוב במעשיות: (יד) על

פתחינו. בתי מדרשות: כל מגדים. בעיון ובמעשה: חדשים. דברים שהבינו חכמי הדור ההוא: גם ישנים. שהורו הקדמונים: דודי צפנתי לך. בפרהסיא: (א) מי יתנך כאח לי. מי יתן ואשיג דרכי חונך ואעבוד מאהבה כמו לאח לא מי לאה בלבד כראוי לאב: אמצאך בחוץ אשקך. באופן שגם כשאהיה עוסק בשיחי שאצא חוץ לבתי מדרשות היה העסק מכוון לעבדך מאהבה: גם לא יבוזו לי. שלא יחשבו שיהיו מעשי ליוהרא. ובכן אנהגך אביאך אל בית אמי. אזכה להשרות שכינתך בבתי מדרשו' כאמרו ובלא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם וכו': (ב) אשקך. ישמח ה' במעשיו: מיין הרקח. בחכמת צדיקי וחכמי הדור: מעסיס רמוני. וכמו כן בתפלות ההמון במעשיות: (ד) השבעתי אתכם. שלא יתגרו בגוג ומגוג לבא ולבהל ובכן לא יעקר מגלותי: (ה) מי זאת עולה מן המדבר. יאמר הקל יתב' מה היה לה לזאת העולה משעבוד מלכיות בארצו' העמים שהיו כמו מדבר לא אדם בו אבל חיות טורפות בלבד: מתרפקת. מכה את עצמה ומתאוננת: על דודה. על אסור ביאת המשיח שהוא האדון אשר אתם מבקשים ומפלים כאמרה הנה: תחת התפוח. בהיותי בגולה מתלוננת בגלל שדי כמו בגלל תפוח בעצי היער: עוררתיך. השתדלתי בתפלותי להביאך: שמה חבלתך. כמו הרה תקריב ללדת: אמך. קהלת יעקב: ילדתך. עדת ה' של צדיקי הדורות שהיו בתפלותם סבה לגאולתך ולהגלותך

חב

עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ ז מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ ח אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ ט אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃ י אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ יא כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃ יב כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ יג הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים

י"א שַׁלְהֶבֶת יָהּ

חברים

מסרה מבלתך, ל'. ילדתך, ב'. ו שימני, ל'. כחותם, ג' ומ"ו. כחותם, מ"ו. כמות, ג'. כשאול, ג' ומ"ו. רשפיה, ל'. רשפי, ב' חד רפי ומה סבר. ז יוכלו, י"א. ישטפוה, ל'. יבוזו, ב' חד מסר דין אב' מלא ח אחות, ג'. חד מסר. נעשה, ב' בקי'. לאחותנו, ד' ומ"ו. ביום, חד מן ג' דגש ומטעין הזן. שידבר, ל'. תבנה, ה'. טירת, ל'. נצור, ל' וחד נצור בחולם. כמגדלות, ל'. כמוצאת, ל' והלדי בשוא וה"א לרויה. יא לנטרי', ל' דגש. יבא, ה' חסר. אלף כסף, ג'. יב האלף, ג'. לנטרים, ל' רפי. יג היושבת, מ"ז.

ת"א שימני כחותם על לבך תענית ד זוהר פ' ויחי זוהר פ' משפטים סוף דברי הסבא ופ' מצורע. מים רבים לא יוכלו לכבות סוטה כא זוהר פ' תרומה ופרשת מצורע ופרשת פינחס. אם יתן איש את כל הון ביתו שם. בוז יבוזו לו שם. עקרים מא פ לג. אחות לנו קטנה ושדים פסחים פז קדושין מט. מה נעשה לאחותנו זוהר פ' יתרו. אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף יומא ט סנהדרין כד. אני חומה ושדי פסחים פז ב"ב ז' ח. אז הייתי בעיניו פסחים פז כתובות פב זוהר פ' בהעלותך. כרמי שלי לפני האלף לך שלמה שבועות לה. היושבת בגנים חברים שבת סג ב"ב עה.

רש"י

שם נהיתה לך לאם: חבלתך. לשון חבלי יולדה. חבלתך באו לך חבלים ממך כמו (ירמיה י') בני יצאוני יצאו ממני: (ו) שימני כחותם. בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך: קשה כשאול קנאה. התגר שנתקנאו ונתגרו בי האומות בשבילך. קנאה בכל מקום אינפ"רמנט בלע"ז לשון אחיזת הלב לנקום נקם: אש שלהבת יה. רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם שעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. על שהנם בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים. האומות: ונהרות. שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה. על ידי שוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו. כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה: (ח) עתה אחות לנו. בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגומר שהם מקטינים עצמם: אחות. לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין: ושדים אין לה. כענין שנאמר בגלות מצרים (יחזקאל ט"ז) שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותינו ביום שידבר בה. כשהאומות מתלחשים עליה להכחידה כענין שנאמר (תהלים פ"ג) לכו ונכחידם מגוי: (ט) אם חומה היא. אם תחזק באמונה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה רוצה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם: נבנה עליה טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולפאר ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה: ואם דלת היא. הסובבת על צירה והדיקת עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז. נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן. וכנסת ישראל אומרת: (י) אני חומה. חזקה באהבת דודי: ושדי כמגדלות. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה: אז. באמרי זאת: הייתי בעיניו כמוצאת שלום. ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. זו כנסת ישראל שנאמר (ישעי' ה') כי כרם ה' צבאות בית ישראל: בבעל המון. בירושלם שהיא רבת עם והמון רב: בעל. לשון מישור כמו (יהושע י"א) מבעל גד בבקעת הלבנון: נתן את הכרם לנוטרים. מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירים מצאתי מקרא המך על נוטרים שאלו שהם המלכיות: איש יבא בפריו. כלומר שיכלו לגבות ממנו גולגליות וארנוניות ואנפרית הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) כרמי שלי לפני. ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אף על פי שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שמעלתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים: האלף לך שלמה. אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור: ומאתים לנוטרים את פריו. ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר (ישעיה ס') תחת הנחשת אביא זהב: לנוטרים את פריו. אלו תלמידי חכמים ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר (ישעיה כ"ג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור. ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' על ראשית תבואתו קרן וחומש שחמשו של קרן ומאתי' הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים. הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך. מלאכי השרת חבריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני. ואחר כך יקדישו הם שנאמר (איוב ל"ח) ברן

יחד

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ו) רשפיה. גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף: שלהבת יה. מחלוקת בין אנשי המקרא אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל ושי"ן שלהבת שורש וכמוהו להבת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות: (ט) נצור עליה. לשון נקבה על משקל. מה היולדת הזאת. והמלה מן צור ונעלם האלף כמנהגו: (יא) בבעל המון. שם מקום שם כרמים רבים והעומד על זה השבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתנו כי לא נדע מלשון הקדש כי אם הכתוב במקרא שהורגלו הנביאים לדבר ומה שלא הורגלו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאד ללשון הקדש כי בנייניו ואותיות יה"וא והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכות דרך אחת לשתיהן וכן בחשבון ויותר מאלה הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע"פ שהדבר בספק:

נשלם הפירוש מהפעם הראשונה

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כחותם על לבך הדביקני אל לבך כהדבק החותם באצבע כן הדביקני ואני על זרועך. וענין בוז יבוזו לו. היו בני אדם מלעיגים עליו: אחות לנו קטנה. אמרה הנערה אחד מבני אמי חשד אותי ואמר לאחיו אחות לנו שמנוה נוטרה את הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה. מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה להנשא: אם חומה היא. אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והענין כי כפים בנין שסובב על החומה מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל החומות וזה הטעם נקנה לה חלי כתם שהם הקשורים הראוים לכלה: ואם דלת היא. שכבר נפתחה נצור עליה והענין נביאנה במצור ונסגור עליה שלא תראה הסך טירת כסף שכל הרואה על החומה טירת כסף יצא לראותה. אמרה הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין אע"פ ששדי נכונו בתולה אני. אז הייתי בעיני החושד אותי כמוצאת שלום כי בתחילה נאמרו בי ועתה מצאתי שלום עמהם. ויש אנשים שיפתרו ויאמרו אם שדים כמגדלות שנים הם גדולים ואינו כן

אלא

תרגום

דאתחמת תחות טורא דסיני לקבל ית אוריתא ובההיא שעתא עתידא ציון דהיא אמן דישראל למילד ית בנהא וירושלם לקבלא ית בני גלותא: (ו) שימני אמרין בני ישראל ביומא ההוא לריבוניהון בבעו מנך שוי יתן כגלוף דעזקא על לבך כגלוף דעזקא על אדרעך דלא נוסיף עוד למהוי גלן ארום תקיפא כמותא אהבת אלהותך וחסינא כגיהנם קנאתא דעממיא מקנאן לן ודבבו דנטרין לן דמיא לגומרין דאשא דגיהנם די ברא יתיה יי ביומא תנינא לבריאת עלמא לאוקדא ביה פלחי פולחנא נוכראה: (ז) מים אמר מרי עלמא לעמיה בית ישראל אלולי מתכנשין כל עממיא דמתילין למי ימא דאנון סגיאין לא יכלין למטפי ית רחמי מנך ואי מתכנשין כל מלכי ארעא דמתילין למוי נהרא דנגדא בתקוף לא יכלין לשיצאה יתך מעלמא ואלולי יהב גבר כל ממון ביתיה למקני חוכמתא בגלותא אנא מהדר ליה בכפיל לעלמא דאתי וכל ביזתא דיבוזון ממשריתיה דגוג יהי די ליה: (ח) אחות בעדנא ההיא יימרון מלאכי שמיא אלין לאלין אומא חדא אית לן בארעא וקלילן זכותהא ומלכין ושלטונין לית לה למיפק לאגחא קרבא עם משריתיה דגוג מה נעביד לאחתנא ביומא דימללון אומיא למיסק עלהא לקרבא: (ט) אם יימר מיכאל רבהון דישראל אם היא מתעתדא כשורא ביני עממיא ויהבא כספא למקני יחוד שמיה דמרי עלמא נהי אנא ואתון עם ספריהון סחרין לה כנדבכין דכספא ולית רשו לעממיא למשלט בה היכמה דלית רשו לזחלא למשלט בכספא ואפילו

אי מסכינא היא מן פקודיא נבעי רחמין עלהא קדם יי וידכר לה זכות אוריתא דעסקן בה ינקיא דכתיבא על לוחא דלבא ומתעתדא לקבל אומיא כארזא: (י) אני מתיבא כנשתא דישראל ואמרת אנא יי תקיפא בפתגמי אוריתא כשורא ובני חסינן כמגדלא ובההיא זמנא תהי כנשתא דישראל משכחא רחמין בעיני מרהא ויהון שאלין בשלמא כל דיירי ארעא: (יא) כרם אומא חדא סלקת בעדביה דמרי עלמא דשלמא עמיה והיא מתילא לכרמא אותיב יתה בירושלם ומסר יתה ביד מלכיא דבית דוד דיהון נטרין יתה היכמה דאריסא נטר לכרמא בתר דמית שלמה מלכא דישראל אשתארא בידוי דרחבעם בריה אתא ירבעם בר נבט ופליג עמיה מלכותא ודבר מן ידוי עסר שבטין על מימר פומיה דאחיא דמן שילה די הוא גברא רבא: (יב) כרמי כד שמע שלמה מלכא דישראל נבואתיה דאחיה דמן שילה בעא למקטליה וערק אחיה מן קדם שלמה ואזל למצרים ובההיא שעתא אתאמר בנבואה למלכא שלמה למהוי איהו שליט בעסר שבטין כל יומוהי ובתר מותיה יהי שליט בהון ירבעם בר נבט ותרין שבטין יהודה ובנימין יהי שליט בהון רחבעם בר שלמה: (יג) היושבת אמר שלמה בסוף נבואתיה עתיד מרי עלמא למימר לכנשתא דישראל בסוף יומיא את כנשתא דישראל דמתילא לגנתא קלילא בני אומיא ויתיבא בבית מדרשא עם חברי סנהדרין ושאר עמא דציתין לקל ריש מתיבתא ואלפין מן פומיה פתגמיה אשמיעיני אוריתא קל

אבן עזרא

אלא מאשר שהיא דומה לחומה יהיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקשרים: כרם היה לשלמה. חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרים שהכרו אותו אלף כסף:

הפעם השלישית

שימני כחותם. אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שאהיה דבוקה בך לעולם. וענין מים רבים הם האומות המשולות למים כענין ימשני ממים רבים וכן את מי הנהר העצומים והרבים: אם יתן איש. כמו מהן הרשע ללעג יהיה שלא יוכל לשנות דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתו כענין אתה יי' תשמרם שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות יי' אמרות טהורות: אחות לנו קטנה. שאמר כנסת ישראל אשר שנתחבר עוד נשארה לנו אחות תעבר לנהר כוש או הם שני המטות וחצי המטה: ביום שידבר בה. ביום הגאולה כמו דברו על לב ירושלם: אם חומה היא. אם שמרה עצמה ולא יצאה מעדת נבנה לה מקום וטירות מלאות כסף ונלך בשבילה: ואם דלת היא. שלא שמרה האמות ופתחה לכל נכר עליה ובמבצרה שלא תבא אלינו. ענתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי והייתי תורה שנכתב ושנגלל פה היו לנו אז יהיו כל ישראל בשלום: כרם היה לשלמה. הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם וזה הענין נשאל שאון שכל ההמון היה

שלו והוא שנתן את הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל. וענין אלף כסף. עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף:

הפעם השנית

ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני ואחר' מלשנת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים. אני איני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון. אמר דודה כאשר יושבת בגנים עם בתוך הכרם אל תריעי קולך כי חברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי כאילו תחשבי שאני עמהם שלא ידעוני שאני עמך ככתוב כאשר אמרת לי בתחילה שב דמה לך דודי לצבי או לעופר האילים:

נשלם הפירוש מהפעם השנית:

הפעם השלישית

כרמי שלי. אמר שלמה ברוח הקדש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיותו לפני. האלף לך שלמה. יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרים את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימן. אמרה השכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את קולך. ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכים ורד אל הרי בשמים הם הרי ציון כי שם צוה יי' את הברכה חיים עד העולם:

ספורנו

זה כאמרו לאל ית' בתפלותם: (ו) שימני כחותם על לבך. לזכרני בגאולת משיחך: כחותם על זרועך. לחשוף את זרוע קדשך לעיני כל הגוים: כי עזה כמות אהבה. כי עליך הורגנו כל היום על קדושת שמך אע"פ שאין מעשינו טובים: קשה כשאול קנאה. בלבנו המקנא על דבר כבוד שמך: רשפיה. בלבנו כאש בוערת עצור' בעצמותינו: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות. בכל השתדלותם להדיחנו מעל ה' אלהינו: ונהרות. מלכי האומ': לא ישטפוה. בגזר' מחמת' וגזירותיהם כענין נבוכדנצר עם חנניה מישאל ועזריה וזה כי אמנם אם יתן איש את כל הון ביתו כו' שאין דבר כערכה אצלנו: (ח) אחות לנו קטנה. משיב האל ית' הנה את מתפארת על אמור שריית שכינתי בתוכך וגאולת משיחי הנה אמנם בקבוץ גליות תהיה עדת הצדיקים מועטת: ושדים אין לה. ואותם המעטים אינם מלמדים דעת את העם ובלתי מוכיחים להשיב מעון בהיות ההמון אז כלו עוסק בחיי שעה בלבד כאמרו עושי מקנה וקנין: מה נעשה לאחותנו. אני ומשיחי כי גם המשיח הוא כמו אש מצרף כסף: (ט) אם חומה היא. הנה אם יהיה זכות' מספיק להגין על דורם: נבנה עליה טירת כסף. נבנה בית המקדש של כסף שלא תשלוט בו האש: ואם דלת היא. שלא יסגרו דלת בעדם ולא ישובו לתקון ההמון: נצור עליה לוח ארז.

נעשה להם בית המקדש של עץ ארז נכבד ולא יבנה בית המקדש בזכותם: (י) אני חומה. משיבה עדת ההמון אני השתדלתי במעשי גם בגלות להיות חומה להגין מגלות האויבים: ושדי. חכמי המורים: כמגדלות. כמגדל עוז להגין ולהיות בית מנוס מכל צרה בתשובתם: אז הייתי. ובכן הייתי אפי' בגלות כמוצא שלו' גם שהיתה עת צרה. לכן עתה בקבוץ גליו' ראוי שתהיה בזה לגאולת משיחנו: כרם היה לשלמה. משיב המלך המשיח הנה כרם היה לשלמה המלך הקדום: בבעל המון. באוכלוסי הגוים בגולה כי כרם ה' צבאות בית ישראל: נתן את הכרם לנוטרים. לחכמי הדור: איש יבא בפריו אלף כסף. כדי שכל אחד מהם יעמיד תלמידים הרבה יגדיל תורה ויאדיר והנה כרמי שלי. אותם חכמי הדור שהם שלי יראתי פני הם בלבד לבנין שיוכלו לעמוד בהראותו כי לא השתדלו להרבות אשכולות ובכן תלמידיהם מעטים: (יב) האלף לך שלמה. משיבה עדת חכמי הדור לאל ית'. אין לאל ידינו להרבות בגלות כי זה יוכל אתה לבדך: ומאתים. אבל השתדלנו להעמיד המעטים כפי אשר השיגה ידנו: (יג) היושבת בגנים. משיב האל ית' אל קהלת יעקב הנמונית היושבת בגנים עושה מקנה וקנין בקבוץ גליות: חברים מקשיבים לקולך השמיעני. השמיעני אותי קול חברים בבתי מדרשות המקשיבים לקולך כאשר אמרתי להם

חֲבֵרִ֥ים מַקְשִׁיבִ֖ים לְקוֹלֵ֥ךְ הַשְׁמִיעִֽנִי׃ יד בְּרַ֣ח ׀ דּוֹדִ֗י וּֽדְמֵה־לְךָ֤ לִצְבִי֙ א֚וֹ לְעֹ֣פֶר הָֽאַיָּלִ֔ים עַ֖ל הָרֵ֥י בְשָׂמִֽים׃

חזק

סכום פסוקי דספר שיר השירים מאה ושבעה עשר. סימנו וחכך **כיין הטוב** הולך לדודי. ופרקיו שמנה והרמז נגילה ונשמחה **בך**. וחציו נרד וכרכום:

מסרה חברים, מ״י קדמה ומ״ח ב׳ כלים אחד. השמיעני, ב׳ ובפי׳. יד ודמה, ל׳ ואחד דמה.
ת״א ברח דודי ודמה לך לצבי מגס סג.

תרגום

קָל מַלְּיךְ בְּעֵדָן דְּאַתְּ יָתְבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא וַאֲהִי מְסַכִּים לְכָל מַה דִּי אַתְּ עָבְדַתְּ׃ (יד) ברח בְּהַהִיא שַׁעֲתָא יֵימְרוּן סָבֵי כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲרוֹק לָךְ רַחֲמֵי מָרֵי עָלְמָא מֵאַרְעָא חָדָא מְסָאֲבָה וְתַשְׁרֵי שְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּבְעִדָּן עָקְתִין דִּי אֲנַחְנָא מְצַלִּין קֳדָמָךְ תְּהֵי דָמֵי לְטַבְיָא דִּי בְעִדָּן דְּדָמִיךְ עֵינָא חֲדָא קָמִיץ וְעֵינָא חֲדָא תְּהֵי פְתִיחַ אוֹ כְאוֹרְזִילָא דְאַיְלָא דִּבְעִדָּן דְּעָרִיק מִסְתַּכֵּל בַּתְרֵיהּ כֵּן אַנְתְּ תְּהֵא מַשְׁגַּח בָּן וּמִסְתַּכֵּל בְּצַעֲרָן וּבְסִגּוּפָן מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא עַד זְמַן דִּי תִתְרְעֵי בָן וְתִפְרוֹק יָתָן וְתָעֵל יָתָן עַל טוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְתַמָּן יִסְקוּן כַּהֲנַיָּא קֳדָמָךְ קְטֹרֶת בּוּסְמָנִין׃

רש״י

יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי. מן הגולה הזאת וטהרנו מביניהם: ודמה לך לצבי. למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן:

נשלם פירוש שיר השירים. תהלה ליוצר אורים:

ספורנו

להם די מחסורם למען יחזקו והזכו עמהם בתורת ה׳: (יד) ברח דודי. תשובה קהלת יעקב כלה אתה דודי המשים מאשר תרצון המלך הקדוש לתרבות מ״מ מהר אתה בילאמך אל הר ציון זה ותרעה אותנו דעה והשכל לרצון לפניו: על הרי בשמים. הר ציון שהוא בית מלכות לבית דוד והר הבית אשר שם סנהדרי גדולה:

סיום ספר במדבר ולהבין סמכות מגלת רות

בארו המפרשים קריאת רות בחג השבועות ע"פ הכתוב ותדבק רות עד כלות קציר חטים (שם ב' כ"ג) ע"כ נסמך הספור להבאת ב' הלחם בעת מתן תורתנו. ולהבין הדבר הזה למה צותה התורה להביא המנחה מחמץ ככתוב חמץ תאפינה. (ויקרא כ"ג י"ז) הכוון להבין ג"כ בזה טעם השכל אנושי להיות גלוי ג"כ לבן האדם להודיעו טעמו. וליישר השכל כי ישרים דרכי ה'. ולייסר עמו ולאן צרעיתו. ביארו לנו המחקרים ע"פ השכל תכלית מציאת הרשעים לעולם הזה ואם כי גלוי לפני הי"ת טרם צאתם ממקור מולדתם ככתוב בטרם אצרך בבטן ידעתיך. וגם על פועלי הרשע מורם זורו רשעים מרחם. כ"א ספו תספסו עדי נמנו ונמכו להבינה לאחריתם. ככתוב אחרית רשעים נכרתה ונומר וזה הוא למען היטיב לטובה ראתו. פרי המוסף בוחן האור. כן מטע הרשע יאיר נתיב להולכי בתמים. גמרו אומר כי עושה הרשע הם כמו עלי היער לגדור כרם ה' אחרי השמדם יהיה כיכנו מעללם למוסר עבור אנשי סגולתו ליישר דרכם ולהקריב לבבם ככתוב ופרעה הקריב כדרשת חז"ל הקריב לב ב"י לאב'. מכ"ז יצאה השכל לידע טובת יוצר כל רוח ונפש. האם יאמר לאדם מטא כדי תיכה סביך, האם באו ממקום קדום להשמדם עדי עד. או יכין ה' הטוב לכל. ורחמיו על כל מעשיו וענם לאיש אשר מעותד להרע מרחם. האם לא נגלה לפניו מעללי מלעדי פועלי האון.

בגלל הדבר הזה הסיר ה' תלונת מליצים ע"י אור תורתו והגיד לנו דרכי יושר מפעליו כי מאן חסד הוא כאין דבר רע יורד ממעי שמי קדש. ומקדם הגיד לנו להיות צופה לעתיד כי אחרית האנושית יהיו כלם. ויקוים ומלאה הארץ דעה וגו' והיה ה' אחד וגו'. ואשר שמנו קרא על שמו י"ת ע"כ יהיה ג"כ שמו אחד להקרא אלהי ישראל.

והנה רובי פרשון יוצאי מצרים מסורם בספר במדבר אשר נגזר על אבותינו במדבר הזה יתמו כמו שמפורש ויפול משה על פניו (במדבר ט"ז ד') לבד אשר הקליפו אשר זה עדי אמרו חז"ל עשרה נסיונות נסו וגו'. ואם היה ידוע לעיני ה' אשר מעוטפות בכל הארץ מעת ברא עולמו. וככתוב לאו ראיתי כדרשת חז"ל במה ב' הראיות, אחת טרם בואנה לפועל וגם אחרי מפעלה יורד ה' לראות המגדל אשר בנו בני אדם ע"י מזמתם הזונה. האם לא נודע לפניו עלת מרגלים טרם צאתם והוא דין עולם נתלתו ע"י טרם עושה אשר המשלם חייב לשלם הנזק ולמה נרף עדה הרעה עם יהושע וכלב. וביותר יתפעל המעקר פלטי דקדוקי התורה אשר מפורש בסדר במדבר (י"ד פסוק כ"ט ל"ב ל"ג) ג' פעמים ופגריכם. אתם (שם ל"ג) מלת אתם אין להבין.

גלה לנו התורה ע"פ הכתוב על בשר אדם וכו' (שמות ל' ל"ב) כי עלם האדם אינו למראית עין בשר. כי הגוף הוא הנראה ואינו רואה והנפש היא הרואה ואינה נראה והיא נקראת אדם והיא הסגולה לפני הי"ת ככתוב נפש כי תחטא כמה פעמים וכ"כ לטובה. אם היא נדיבה. וביותר ביאר הכתוב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו' (שמואל א' כ"ה כ"ט). וכמה כתובים מעידים ע"ז על השארת הנפש אחרי אבדון הגומר. ואם לא יאמין זה אינו נקרא אדם. רק קרוץ מחומר עם נפש דם חית השדה. בעבור זה ספסו חז"ל אדם אתם וכו'. בעבור האינו מכין נפשו לנצחיותה אינו בגדר האדם. ואם ידוע אשר עלם האדם היא הנפש. והגוף היא כלבוש להחליפו ולהמירו רע בטוב. א"כ גם העובר עון הכרת אשר נאמר עליו הכרת תכרת הנפש ההיא, מכ"ז לא תתבטל הנפש מכל וכל. כי אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח (קהלת ח' ח') ע"כ רמזו לנו חז"ל כי ה' בחינות יש לנפש ע"י זה מכונה הנפש עם ה' שמות. אשר כל אחת כמו בשר להנפש ע"ז רמז רל"ע (בראשית ב' ז' וב"ר פסוק י"ט) כאשר קשה לו מלת האדם בה"א הידיעה אם זאת היתה תחלת בריאתו ע"כ מקיים שם כי יש לו סוד. פי' ה' אדם כי הנפש יש לה ה' בחינות וכל מדרגה העליונה היא הנפש להבחינה למטה ממנה עדי נאמר ויהי האדם לנפש היה פי' גם לה יש נפש עליונה והוא בחינת יחידה ע"פ בחירום על רל"ע. ע"כ אמרו חז"ל הכרת אינו פוגם רק לבחינת המדרגה התחתונה והיא הנפש. ולעד ג"כ הפסוק מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את נרדף. כאשר הי"ת חושב לבלתי ידח ממנו נדח, ע"כ מפורש מי יתן טהור מטמא ולא אחד. הוא מעשה יחיד בעולמו אשר מסבב סיבות לטהר טומאת הנפש להביא מטומאתה. למוסר כמאמר דה [נדה] נעכר ונעשה חלב. ולאות הפסוק ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו וכו' (שם ח' י') ע"כ מקיים וישתכחו בעיר אשר כן עשו אמרו חז"ל א"ת וישתכחו אלא וישתבחו עפ"ז אנו מסויעים להודות לנביהא, בן פסיסא לדין קו"ס מה דלא סוי הוי דהוי לא כמ"כ (סנהדרין נ"ח) ואורו לנו הדעת לפרש הכתוב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וכו' ואם כי נראה לעינינו לא כן. כי גם עד זקנה ושיבה לא יסיר הסוטא רשעו. אך הורו לנו כי הפסוק מורה אם לא ישלים פקודתו לא יספיק בואו לעוה"ז פעם או פעמים כי גם עד ג' פעמים מטיב לבא עדי יטהר גבר. ובזה יתודה עוונו ועון אבותיו פי'. כי השסית דרכו על הארץ פעם או פעמים אשר מטיב לקבול עונו מעבר. ועל עת באתו פעם ב' או ג'. בזה ג"דויק ע"כ אתה עתיד לתת דין וחשבון. כי הדין הוא הנגמר מאז על בואו בגוף הקדוש, וחשבון על עותתיו מקדם. וזה פי' וישתכחו כי שכחו אשר מקדם רשעו כקדם וליתר ביאור פי' חז"ל א"ת וישתכחו אלא וישתבחו את אשר כבר עשהו כמו כן. ומגדיל עונו בבקר לנגעך ה'. כי בזה אוחז מעשה ושב כמו ובא פעם ראשון. ואם כי יעד אליהו (איוב ל"ג כ"ט) על ג' פעמים לטהר הנפש. אולי מסבב הי"ת הסבה הכ"ז שלש של שלש ע"כ מפר' הפסוק כל"ז (במדבר י"ד כ"ט. ל"ב. ל"ג) ופגריכ'. אתם מורה פי' רק בעת יפלו הגופו' כי הם חלקי אדמת מגרים לא כן כאשר יבואו פעם רביעי יהיו טהורים וישרי לב. ואולי לזה הפרים אדונינו משה (דברים א' ל"ט) וטפכם וכו'. ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע, כוונתו ככתוב והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת. מראה הכתוב בפירוש אשר נפש המת יבוא בבנן אשתו לתקן אשר נגזר עליו. ע"כ שמו הראשון עליו והוא הבעל הראשון מאשת היבם והוא בנה (עיין זכר מספטים) אולי כוונתו ובניכם הנזכר כאשר יולדו עוד הפעם יזכו לירש הארץ הטובה ויזכרו מעשיהם הטובים כי לא נשכח מהי"ת אהבת נעוריהם לכתם אחריו במדבר. ע"כ עם יום לשנה אשר נשאו. היה למען טהר שלאת נפשותיהן ולמהר בואם לעה"ז ולירש הארץ הטובה ולקיים מטותיו. ואולם ע"י ג' פעמים יטהרו כל השומעים דברו מפיו תחת הר סיני ואיזה מהם זכו בפעם הראשון בבואם לעה"ז ולא דוקא הנפש המעולה מאפיו כי גם כל טורם אשר היא לעבודתו לא ישכח מפיו י"ת ולאות עמון ומואב אשר היו ב' כוונת לגויות להקים העולם. חסב הי"ת מחשבות לבלתי התגבר גם מלחמה כמאמר ב' פרדות טובות וגו'. ואם לא היו ראוי להתדבק הסוד מפועל הרשע להיות על נחלת ה'. אך כאשר חטאו בני אלימלך לקחת מאוביות מלא מין את מינו ונעור והוא מעשה טמא מת והוזה עליו מי פרה שמטמאה טהורה ומכ"ז סוד הוא ככתוב מי יתן טהור מטמא וכו'.

ע"ב בא הסיפור הזה לבאר מעשה מחלון וכליון אשר בעלו למואב (ד"ה א' ד' כ"ג) ומקיים והדברים עתקים פירשו חז"ל גזר על זה עתיק יומין אשר בזה נבין דרכי ה'. וכן פי' אלשיך ותקראנה השכנות לאמור יולד בן לנעמי (ד' יז) אשר הוא הבן הנולד מכבר. ומאובד נתהוה עובד שמו והוא הבן אשר היה בן לנעמי והוא מחלון ע"כ עמון ומואב סהרו ע"י רות המואביה ונעמה העמונית. ע"כ צותה התורה להביא חמץ אשר הוא חלק היצר הרע המעוול ומחמץ. בבית ה' ביום מתן תורתינו. ובזה נבין דעת ר"ע אשר אמר דור המדבר אין להם חלק לעה"ב הוא מפאת גופם. ומפאת נפשם צדקים דברי חז"ל. אמנו לי מקידי המה דור המדבר אשר כרתו בריתי עלי זבח ע"כ אלו ואלו דבריהם הם אמת. ואין רשע רק לגוף הזה ככתוב הסירו בגדים הצואים מעליו (והאמרון על עפר יקום להלבישו מחלצות).

מגלת רות א

א ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו: ב ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני־בניו | מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה ויבאו שדי־מואב ויהיו־שם: ג וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה: ד וישאו להם נשים מאביות שם האחת ערפה ושם השנית רות וישבו שם כעשר שנים: ה וימתו גם־שניהם מחלון וכליון ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה: ו ותקם היא וכלתיה ותשב משדי מואב כי שמעה בשדה מואב כי־פקד יהוה את־עמו לתת להם לחם: ז ותצא מן־המקום אשר־היתה שמה ושתי כלתיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל־ארץ יהודה: ח ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה יעשה יהוה עמכם חסד כאשר עשיתם עם־המתים ועמדי: ט יתן יהוה לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: י ותאמרנה־לה כי־אתך נשוב לעמך: יא ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד־לי בנים במעי והיו לכם לאנשים: יב שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרתי יש־לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים: יג הלהן | תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי כי־מר־לי מאד מכם כי־יצאה בי יד־יהוה: יד ותשנה קולן ותבכינה עוד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה־בה: טו ותאמר הנה שבה יבמתך אל־עמה ואל־אלהיה שובי אחרי יבמתך: טז ותאמר רות אל־תפגעי־בי לעזבך לשוב מאחריך כי אל־אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי ואלהיך אלהי: יז באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יהוה לי וכה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך: יח ותרא כי־מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה: יט ותלכנה שתיהם עד־בואנה בית לחם ויהי כבאנה בית לחם ותהם כל־העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי: כ ותאמר אליהן אל־תקראנה לי נעמי קראן לי מרא כי־המר שדי לי מאד: כא אני מלאה הלכתי וריקם השיבני

°יותיר ה' °חסר א' °א' במקום ה' יהוה

מסרה א ויהי, ה'. בימי, ה'. שפט, דין מן המקראים ג' במקר. השפטים, חסר ו'. ויהי רעב, ד'. וילך איש, ב'. ושני בניו, ל'. ב ושם, י"ג ר"פ ז' פסוק ושם ושם. אפרתים, ל'. ג ותשאר, ב' בפיסקא. ד מאביות, ה' חסר ו' קדמאה בלי'. כעשר, ל'. ה ותשאר, ב'. ו בשדה, ב' כתיב ה' בספ' מלכים. פקד, ה'. ז אל ארץ יהודה, ג'. ח לכנה, ב'. שבנה, ג'. לבית, ג'. יעשה, יעש ק', ל', חסר ה'. ט ומצאן, ל' חסר ה' והמון מסופה. בית אשה, ב' בדרה. ותשאנה י"ד. קולן, ב' ומלא. י ותאמרנה, י"ם בטעם. יא שבנה, ב'. לאנשים, ה'. יב שבנה, ב'. לכן, ב"ם הל' בסגול ול' חסר ה'. יג הלהן, ב'. תשברנה, ל' והב' בליורי. תעגנה, ל'. יד ותשנה, ס"י וס"ו ל' כ"כ למערבא חסר א'. קולן, ב' ומלא. טו יבמתך, ב' ותפסוק. טז לעזבך, ל'. מאחריך, ה'. ותאשר, ד'. עמך, ה'. יז באשר, ע"ו מנהון ב' ר"פ. יוסיף, מלא דמלא. יפריד, ב'. יח מתאמצת ל'. יט שתיהם, ב' ל"ב בל"ג. בואנה, מלא ו' כי הלכ' לק ו' ימים ובשבת נח. כבאנה. ג' מלא דין ספר. ותהם, ב'. עליהן, ז'. הזאת. ה' רפין. כ אליהן, ה' חד חסר. קראן, הא' נחה והנו"ן פתוח' ומלעיל. מרא, ל' כתיב א'. כא השיבני, מלא.

ת"א ויהי בימי שפוט השופטים מגלה י בתרא טו. ומת אלימלך איש נעמי סנהדרין כב. מחלון וכליון בתרא צא. ערפה סוטה מב. רות ברכות ז בתרא יד. ותשאנה קולן ותבכינה סוטה מב. גם הייתי הלילה לאיש עקידה שער קה'. הלהן תעגנה בתרא עג. ותשק ערפה לחמותה שבת קיג סוטה מב. אל אשר תלכי אלך וגו'. יבמות מז. ותרא כי מתאמצת היא ללכת שם עג. ותהום כל העיר עליהן בתרא צא.

רש"י

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלוך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניי' הבאים לדוחקו לכך נענש: (ב) אפרתים. חשובים וכן (שמואל א א) בן תוחו בן צוף אפרתי אבנ"יטש. ראה חשיבותו שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה. ד"א אפרתים בית לחם קרויה אפרת: (ג) איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי ושולט עליה והיא טפלה לו לכן פגעה בו מדת הדין ולא בה):- גם שניהם. מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם אח"כ מתו גם הם: (ז) ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן (בראשית כח) ויצא יעקב מבאר שבע:- כי זקנתי מהיות לאיש. שאנשא לו ואוליד בנים ותנשא להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נשיה לשם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה. כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד ולילד בנים: וגם הייתי הלילה לאיש. ויותר מכן אפילו הריתי הלילה זכרים: וגם ילדתי בנים. או אפילו כבר ילדתי בנים: (יג) הלהן תשברנה. בתמיה שמא להם תצפנה עד אשר יגדלו לשון (תהלים קמו) שברו על ה' אלהיו: תעגנה. לשון אסור כלא כמו עגונה ועומד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו"ן דגש או לכתוב שני נוני"ן: כי יצאה בי יד ה'. אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת דבר היא ובכן אב לכולם (שמות ט) הנה יד ה' הויה: (טו) הנה שבה יבמתך. זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר (אסתר ב) ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי"ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם: (טז) אל תפגעי בי. אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך. מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבא להתגייר מודיעים לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דברים של רות אתה למד שאמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת א"ל באשר תלכי אלך. אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינה אישה אמרה לה באשר תליני אלין. עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי. אסור לנו ע"א אלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות. שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפין ואחד לנהרגין ונחנקין אמרה לה ושם אקבר: (יז) כה יעשה ה' לי.

כאשר

תרגום

(א) והוה ביומי נגיד נגידיא הוה כפן תקיף בארעא דישראל עשרתי כפנין תקיפין אתגזרו מן שמיא למהוי בעלמא מן יומא דאתברי עלמא עד דייתי מלכא משיחא לאוכחא בהון דיירי ארעא: כפן קדמאי ביומא אדם. כפן תניין ביומי למך. כפן תליתאי ביומא אברהם. כפן רביעאי ביומי יצחק. כפן חמישאי ביומי יעקב. כפן שתיתאי ביומא בועז דמתקרי אבצן צדיקא דמן בית לחם יהודה. כפן שביעאי ביומי דוד מלכא דישראל. כפן תמינאי ביומי אליהו נביא. כפן תשיעאי ביומי אלישע בשומרון. כפן עשיראי עתיד למהוי לא כפן למיכל לחמא ולא צהותא למשתי מיא אלהן למשמע פתגם נבואה מן קדם יי. וכד הוה כפנא הדין תקיף בארעא דישראל נפק גברא רבא מן בית לחם יהודה ואזל לדור בחקלא דמואב הוא ואתתיה ותרין בנוהי: (ב) ושם ושום גברא אלימלך ושום איתתיה נעמי ושום תרין בנוהי מחלון וכליון אפרתין רבנין מן בית לחם יהודה ואתו עד חקל מואב והוו תמן רופילין: (ג) וימת ומית אלימלך בעלה דנעמי ואשתארת היא ארמלא ותרין בנהא יתמין: (ד) וישאו ועברו על גזירת מימרא דיי ונסבו להון נשין נוכראין מן בנת מואב שום חדא ערפה ושום תנייתא רות בת עגלון מלכא דמואב ויתיבו תמן כזמן עשר שנין: (ה) וימתו ועל דעברו על גזירת מימרא דיי ואתחתנו בעממין נוכראין אתקטעו יומיהון ומיתו אף תרויהון מחלון וכליון בארעא מסאבתא ואשתארת אתתא מתכלא מתרין בנהא וארמלא מבעלה: (ו) ותקם וקמת היא וכלתהא ותבת מחקל מואב ארום אתבשרת בחקל מואב על פום מלאכא ארום דכר יי ית עמיה בית ישראל למתן להון לחמא בגין זכותיה דאבצן נגידא ובצלותיה דצלי קדם יי הוא בועז חסידא: (ז) ותצא ונפקת מן אתרא די הות תמן ותרתין כלתהא עמה°: (ח) ותאמר ואמרת נעמי לתרתין כלתהא איזילנא תובנא אתתא לבית אמה יעביד יי עמכון טיבו כמא די עבדתון עם בעליכון שכיביא דסריבתון למסב נוכריא בתר מותיהון ועמי דזנתון וסוברתון יתי: (ט) יתן יהב יי לכון אגר שלים על טיבותא די עבדתון לי ובההוא אגר תשכחון נייחא כל חדא וחדא לבית בעלהא ונשיקת להון ונטלין קליהון ובכיאן: (י) ותאמרנה ואמרתא לה לא נתוב לעמנא ולדחלתנא ארום אלהין עמך נתוב לאתגיירא: (יא) ותאמר ואמרת נעמי תובנא ברתי למה תיזלין עמי העוד כען אית לי ולדא במעי ויהון לכון גוברין: (יב) שבנה תובנא ברתי מבתרי איזילנא לעמכון ארי סבית מלמהוי מבעלא לגבר ארום אמרית אלו אנא ריבא אית לי סבר ברם הויתי מבעלא בליליא לגבר וברם הויתי ילדה בנין: (יג) הלהן הלמא להון אתון מתינן עד די ירבון כאתתא דנטרא ליבם קליל למסבה לגבר הבדילהון אתון יתבן עגימן בדיל דלא למהוי מתנסבן לגבר בבעו ברתי לא תמררין נפשי ארום מריר לי יתיר מנכון ארום נפקת בי מחא מן קדם יי: (יד) ותשנה ונטלן קליהן ובכיאן עוד זמנא אוחרנא ונשיקת ערפה לחמותה ורות אתדבקת בה: (טו) ותאמר ואמרת הא תבת יבמתך לות עמה ולות דחלתה תובי בתר יבמתך לעמך ולדחלתיך: (טז) ותאמר ואמרת רות לא תקניטי בי למשבקך למתב מן בתרך ארום תאיבא אנא לאתגיירא אמרת נעמי אתפקדנא למטר שביא ויומי טבא בדיל דלא להלכא בר מתרין אלפין אמין אמרת רות לכל מן די את אזלא איזל אמרת נעמי אתפקדנא דלא למבת כחדא עם עממיא אמרת רות לכל אתר די תביתי אבית אמרת נעמי אתפקדנא למנטר שית מאה ותלת עסר פקודיא אמרת רות מה דנטרין עמיך איתא נטרא אנא כאלו הוו עמי מן קדמת דנא אמרת נעמי אתפקדנא דלא למפלח פולחנא נוכראה אמרת רות אלהיך הוא אלהי: (יז) כאשר אמרת נעמי אית לנא ארבע דיני מותא לחייביא רגימת אבנא ויקידת נורא וקטילת סייפא וצליבת קיסא אמרת רות לכל מה דתמותי אמות אמרת נעמי אית לנא בית קבורתא אמרת רות ותמן אהא קבירא ולא תוסיפי עוד למללא כדנן יעביד יי לי וכדנן יוסיף עלי ארום מותא מפריש ביני וביניך: (יח) ותרא וחזת ארום מאלמא היא למהך עמה ופסקת מלמללא לה: (יט) ותלכנה ואזלן תרויהן עד דעלן בית לחם יהודה כד עלן לבית לחם וארגישו כל יתבי קרתא עליהון ואמרן הדא נעמי: (כ) ותאמר ואמרת להון לא תהוין קרן לי נעמי קרו לי מרירת נפשא ארום אמריר שדי לי להדא: (כא) אני אנא מליא אזלית מבעלי ומבני וריקניא אתבני יי מנהון למה דין אתון קרן לי נעמי ומן קדם יי אסתהיד לי

ותבת

° כאן חסר

רש"י

כאשר התחיל להרבות עליה בדי ידו להמית אישי ולילד מבכשי: וכה יוסיף. אם יפריד ביני וביניך כי אם המות: (יח) ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו: (יט) ותלכנה שתיהן. אמר רבי אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהם כל העיר. נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי. ה"א נקודה פתח מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי שהרגילה לצאת בכרכים ובפרדים ראיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ: (כא) מלאה הלכתי. בעושר ובנים. ד"א שהיתה מעוברת: ענה בי. העיד עלי שחטאתי לפניו. ד"א ענה בי מדת הדין כמו וענה גאון ישראל

אבן עזרא

בשם אל יחזיק ידי   חברו יעמיד הודי.
בפירוש על מגילת רות   לאברהם ספרדי:

נאום אברהם בעבור היות דוד שורש מלכות ישראל נכתב בספרי הקודש יחס דוד:

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. יש אומר כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל. ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו הרג שמוע ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר. מ"ם מבית לחם יהודה. מטעם עלמו ואשר עמו בעבור כי שם מקום לא ישמך: (ב) מחלון וכליון. לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו יששכר גם משה. ובדרש אומר שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אשר בעלו למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתוב לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה במוב. וטעם מבית לחם. טעם אפרתים להודיעם שהם אפרתים. ועוד בעבור שאמר אפרתים ואות המלה טעם הוא ליחס המקום הנקרא אפרת וטעם אחת ממשפחת אפרים ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מצרים ולא יתכן שיקשה משלון וכליון אלו השמות עד שנתגיירו והשד אל עמה ואל אלהיה: (ג) ותשאר האשה. לבדה משני ילדיה ומאישה והזכירה הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברים יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו בחורים כי אישה זקן מת: (ו) ותשב משדה מואב. כמשמעת כמו וישב ישראל עם בלק: (ח) עם המתים. הם בניה: יתן יי' לכם. כפל. (יא) העוד לי בנים. רבים משבשינו ששבו כי זאת התשובה על המכשפים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי הייבום לאחים מן האב ולא מן האם רק אמרה להם אילו היו לי בנים בעבור הייתי מתנת אותם לכם תחת המתים וזאת דרך היבום ולא על דרך ייבום: (יג) הלהן תשברנה. הנו"ן תחת המ"ם והפך כי מר לי מאד מכם והמה באו בית לחם. מלת תשברנה. דבוקה עם אות למ"ד או עם מלת אל כמו עיני כל אליך ישברו: תעגנה. מבנין נפעל ואין לו חבר: לבלתי היות לאיש. היום כל אחת מהן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ: אל בנותי. כלומר אל תלכנה עמי: כי יצאה בי. גזרת השם שילא מלפניו או שהיתה נמסרה וילאה בי עד שהלאה: יד יי'. מכה כי ביד הוא כלשון בני אדם דבר הכתוב: שבה יבמתך. מגזרת יבמה כבר פירשתיה בתורה: אל עמה ואל אלהיה. עד שהתגיירו: (טז) אל תפגעי בי. השעם פיוס ולעולם הוא דבוק עם אות בי"ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ובמקומה אפרשנה: (יז) עמך עמי. לעולם לא אעזוב תורת ישראל וייחוד השם: מתאמצת. מבנין התפעל: ותהם. מבנין נפעל משפלי הכפל: הזאת נעמי. כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל: (כ) אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא. אע"פ שהוא כתוב באל"ף בא כדרך בעלי הה"א הנעלם בסוף אל"ף מרא תחת ה"א וכמוהו כעגלה דשא על דעת ר' יהודה ולפי דעתי הטעם דבר תבנית והמר הפך התבנית והטעם הוא המאכל הוא המתוק: (כא) מלאה. בנים וממון: ויי' ענה בי. יש אומרים מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם תסהד עדיך עדי: ושדי הרע לי. כמו רע וכמוהו ונורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב והוא הנכון: ה"א השבה. ה"א הדעת כמו הנמצא פה. וטעם ותשב נעמי. טעם אחרת לדבק הזמן שבאו בתחלת

בתחלת

יְהֹוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהֹוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי׃ כב וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ ב א וּלְנָעֳמִי מְיֻדַּע לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃ ב וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃ ג וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ ד וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהֹוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְהֹוָה׃ ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ ו וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה עִם־נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃ ז וַתֹּאמֶר אֲלַקֳטָה־נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד־עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט׃ ח וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל־רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל־תֵּלְכִי לִלְקֹט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם־נַעֲרֹתָי׃ ט עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל־הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים׃ י וַתִּפֹּל עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה׃ יא וַיַּעַן בֹּעַז וַיֹּאמֶר לָהּ הֻגֵּד הֻגַּד לִי כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂית אֶת־חֲמוֹתֵךְ אַחֲרֵי מוֹת אִישֵׁךְ וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל־עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדַעַתְּ תְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ יב יְשַׁלֵּם יְהֹוָה פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת־כְּנָפָיו׃ יג וַתֹּאמֶר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי כִּי נִחַמְתָּנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל־לֵב שִׁפְחָתֶךָ וְאָנֹכִי לֹא אֶהְיֶה כְּאַחַת שִׁפְחֹתֶיךָ׃ יד וַיֹּאמֶר לָה בֹעַז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם וְאָכַלְתְּ מִן־הַלֶּחֶם וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ וַתֵּשֶׁב מִצַּד הַקֹּצְרִים וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֹּתַר׃ טו וַתָּקָם לְלַקֵּט וַיְצַו בֹּעַז אֶת־נְעָרָיו לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֳמָרִים תְּלַקֵּט וְלֹא תַכְלִימוּהָ׃ טז וְגַם שֹׁל־תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן־הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָהּ׃ יז וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים׃ יח וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ יט וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוֹתָהּ אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בֹּעַז׃ כ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא לַיהֹוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא׃ כא וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם ׀ כִּי־אָמַר אֵלַי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי תִּדְבָּקִין עַד אִם־כִּלּוּ אֵת כָּל־הַקָּצִיר אֲשֶׁר־לִי׃ כב וַתֹּאמֶר נָעֳמִי אֶל־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו וְלֹא יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר׃ כג וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת בֹּעַז לְלַקֵּט עַד־כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים וַתֵּשֶׁב אֶת־חֲמוֹתָהּ׃ ג א וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ בִּתִּי הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ־לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב־לָךְ׃ ב וְעַתָּה הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת־נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה־

הוא

מודע ק׳ °נ״א לא °ב׳ טעמים במלה אחת °נ״א ותותר °היו״ד נוסף

מסרה כב בתחלת, ז׳. ב א מידע, מודע ק׳. ב ואלקטה, הקוף בק״ם ל׳ וא׳ אלקטה. ג ותבוא, מלא כי בטעם נסוג. הקוצרים, ח״ו. ויקר ל׳. מקרה, ל׳. ממשפחת, ב׳. ד לקוצרים, ד׳ מלא בלי׳. ה הקוצרים, ד׳ מלא. ו הקוצרים, הקוף בק״מ. הקוצרים, ד׳ מלא. ויאמר, ל״ס. ז אלקטה, ד׳ מלא. ותעמוד, ל׳ מלא למערבא. ותבוא, מ״ו לדרשה כדלעיל. שבתה, ל׳. ח הלוא, ט׳ מלא בכתובים. שמעת, ד׳. ללקט, חסר ל׳. בשדה, ה׳ רפין. תעבורי, במלאפום ומלרע ל׳ ומלא. תדבקין, ג׳. נערתי, ג׳ חסר. ט אחריהן, ל׳ וכל השבלים דכוו׳. ולמת, ב׳ וחסר י׳. אל הכלים, ג׳. ישאבון, ל׳. יא הגד, ג׳. למדינכתאי אם כל. לי, ה׳. כל, לא קרי ולא כתיב אם דלא כהל״ן במ׳ אין בין המודר. עמים, ה׳. מולדתך, ל׳. תמול, ג׳. שלשם, חסר. יב ותהי, ב׳ משכרתך, ל׳. מעם, ל׳ דסמיך. לחסות, ג׳ רפי. יג בעיניך, ס״ד. נחמתני, ל׳ ק״ו. שפחתך, ל׳ וחסר. יד לה, ג׳ לא מפיק. בעז, חב׳ רפי. גשי, בב׳ טעמים. הלם, י״ג חסר. פתך, ל׳. בחמץ, ל׳ וחד כחמץ. הקוצרים, ח״ו. וחסר, ל׳ וחסר. טו תכלימוה, ל׳. טז וגם, ד׳ ר״פ בכתוב. של, ל׳. תשולו, ל׳. יז ותחבט, ל׳ וחסר. את אשר, ב׳ בעינין. כאיפה, מלא ל׳. שערים, ח״ו. יח ותוצא, ג׳ ב׳ מלא דין מהנון. הותרה, מ״ו ומ״י ה׳ חסר בלי׳. משבעה, ל׳. יט איפה, י׳ ב׳ מוב ה״א. לקטת, ל׳. עשית, ל׳. מכירך, ל׳. כ מגאלנו, ח״ו. וחלי הספר בפסוקים.
ג ב מדעתנו, ל׳. נערותיו, ב׳ מלא.

ת״א ותלך ותבא ותלקט בשדה שבת קיג. והנה בעז בא מבית לחם ברכות נד. ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים שבת שם. וכה תדבקין עם נערותי שם. עיניך בשדה אסתר פ׳ ויקהל. כל אשר עשית את חמותך נדרים לז. ויאמר לה בעז לעת שבת קיג. ותשב מצד הקוצרים ויצבט לה קלי שם סנהדרין כב.

רש״י

ישראל: (כב) בתחלת קציר שעורים. בקצירת העומר הכתוב מדבר: (א) מודע. קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו ז״ל אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם כשיצאו מהארץ לחוצה לארץ: (ב) אלכה נא השדה. לאחד משדות אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי: ואלקטה שבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו. אחר מי אשר אמצא חן בעיניו: (ג) ותבא ותלקט בשדה. מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת סמנת אורחא ובאת ואחר ותלקט אלא שהיתה שביתה

חובתי ושדי הבאיש לי: (כב) ותשב ותבת נעמי ורות מואביתא כלתה עמה די תבת מחקל מואב ואינון אתו בית לחם במעלי יומא דפסחא ובההוא יומא שריאו בני ישראל למחצד ית עומרא דארמותא דהוה מן שעורין: (א) ולנעמי ולנעמי אשתמודע לגברא גבר גיבר תקיף באורייתא מן יחוס אלימלך ושמיה בועז: (ב) ותאמר ואמרת רות מואביתא לות נעמי איזיל כען לחקלא ואכנוש בשיבולין בתר די אשכח רחמין בעינוי ואמרת לה איזיל ברתי: (ג) ותלך ואזלת ועלת וכנשת בחקלא בתר חצודיא ואזדמן ארעא אחסנת חקלא דהוה לבועז דמן יחוס אלימלך: (ד) והנה והא בועז אתא מבית לחם ואמר לחצודיא יהא מימרא דיי בסעדכון ואמרו ליה יברכינך יי: (ה) ויאמר ואמר בועז לעולימיה דמני רב על חצודיא לאי דין אומא ריבא הדא: (ו) ויען ואתיב עולימא דאתמנא רב על חצודיא ואמר ריבא מן עמא דמואב היא דתבת ואתגיירית עם נעמי מחקל דמואב: (ז) ותאמר ואמרת אצבור כען ואכנוש שובלין באלומיא מה דמשתאר בתר חצודיא ואתת וקמת ואתעכבית כען מקדם צפרא ועד כען פון זעיר דין דיתבא בביתא צבחר: (ח) ויאמר ואמר בועז לות רות הלא קבלת מיני ברתי לא תהכין למצבר שובלין בחקל אוחרן ואף לא תעברי מכא למיזל לאומה אחריתא הכא תתוספין עם עולימתי: (ט) עיניך תהא מסתכלא בחקלא דיחצדון ותהכין בתריהון הלא פקידית ית עולימיא דלא יקרבון ביך ובעידן די את צחית למוי איזילי למניא ותהי שתיא מוי די מלין עולימיא: (י) ותפול ונפלת על אפהא וסגידת על ארעא ואמרת ליה מה דין אשכחית רחמין בעינך לאשתמודעותני ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא אידכי למיעל בכנישתא דיי: (יא) ויען ואתיב בועז ואמר לא אתחואה אתחוא לי על מימר חכימיא דכד גזר יי לא גזר על נוקביא אלהן על גובריא ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין ונביאין בגין טבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמיך אביך ועמך וארעא דילדותיך ואזלת לאתגיירא ולמיתב בין עם די לא אשתמודע ליך מאתמלי ומקדמוהי: (יב) ישלם יגמול יי ליך גמול טב בעלמא הדין

על עובדך טב ויהי אגריך שלים לעלמא דאתי מן קדם יי אלהא דישראל דאתת לאתגיירא ולאתחסאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא זכותא תשתיזבי מן דינא דגיהנם למהוי חולקיך עם שרה ורבקה רחל ולאה: (יג) ותאמר ואמרת אשכח רחמין בעינך רבוני ארום נחמתני ואכשרתני למדכי בקהלא דיי וארום מלילתא תנחומין על לבא אמתך דאבטחתני למחסן עלמא דאתי הי בצדקותא ואנא לית לי זכו למהוי לי חולקא לעלמא דאתי אפילו עם חדא מן אמהתך: (יד) ויאמר ואמר לה בועז לעידן סעודתא קריבן הלכא ותיכולי מן לחמא ותטמשי סעדיך בתבשילא דאתבשל בחלא ויתיבת מסטר חצודיא ואושיט לה קמח קלי ואכלת ושבעת ואשתארת: (טו) ותקם וקמת למצבר שובלין ופקיד בועז ית עולימוי למימר אף ביני אלומיא תהי צבירא ולא תכסיפונה: (טז) וגם ואף מיתר תתירון לה מן אסיריא ותשבקון למהוי צבירא ולא תנזפון בה: (יז) ותלקט וצבירת שובלין בחקלא עד רמשא וחבטת ית שובלין דצבירת והוה שיעורידהון כתלת סאין סעורין: (יח) ותשא ונטלת ועלת לקרתא וחזת חמותה ית מה דכנשת ואפקת מן תרמילא ויהבת לה ית מזונא דאשתארא לה משבעה: (יט) ותאמר ואמרת לה חמותה לאן צברת יומא דין ולאן אשתדלת למעבד יהא גברא דאשתמודע ליך מבורך וחויאת לחמותה ית דאשתדלת למעבד עמיה ואמרת שום גברא דאשתדלית עמיה יומא דין מתקרי בועז: (כ) ותאמר ואמרת נעמי לכלתה מבורך הוא מפום קודשא דיי דלא שבק טבותיה עם חייא ועם מיתיא ואמרת לה נעמי קריב לנא גברא מפרוקנא הוא: (כא) ותאמר ואמרת רות מואביתא אף ארום אמר לי עם רביא דילי תתוספין עד זמן דיסיפון ית כל חצדיא דילי: (כב) ותאמר ואמרת נעמי לות רות כלתה שפיר ברתי ארום תיפוקי עם עולימתוי ולא יערעון ביך בחקל אוחרן: (כג) ותדבק ואדבקת בעולימתוי דבועז למצבר עד דישיציי חצד סעורין וחצד חטין ויתיבת עם חמותיה: (א) ותאמר ואמרת לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן דאתנסב ליך נייחא בגין דייטב לך: (ב) ועתה וכען הלא בועז דאשתמודע לנא דהוית בחקלא עם עולימתוי הא הוא מבדר ית אידר סעורין ברוחא די בליליא

רשי

שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב: ויקר מקרה. לבא בחלקת השדה אשר לבועז: (ה) למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דבר צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ושוכבות מיושב כדי שלא תשפה: (ו) השבה עם נעמי. השבה למעלה תחת הבי"ן לפי שהוא לשון עבר ואינה לשון פועלת: (ז) ותאמר. בלבה: אלקטה נא. לקט השבלים: ואספתי בעמרים. שכחה של עמרים: (ט) תצמית והלכת אל הכלים. ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים: (יג) לא אהיה כאחת שפחתך. איני חשובה כאחת מן השפחות שלך: (יד) וטבלת פתך בחומץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי. ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אמוריים ותוך ובית הלביטה: (טז) גם של תשלו. שכה תעשו עמו עצמכם כאילו אתם שוכחים תגנוס כל שגגה שלוחה וכן על השל. דבר אחר לשון כי ישל זיתך: צבתים. עמרים קטנים יש דוגמתו בלשון משנה מלאן צבתים או כריכות: (יט) יהי מכירך ברוך. בעל השדה שהכאה ונתן לך פנים ללקט בשדהו: (כ) את החיים ואת המתים. שזן ומפרנס את החיים ונתעסק בצרכי המתים: (ב) מדעתנו. קרובינו

אבן עזרא

בתחלת קציר שעורים בעבור לקוטי רות: (א) מידע. קריב ידוע כמו ומודע לבינה תקרא: לאישה. מלת אישה והנה הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא: (ד) בועז. אמרו רבותינו ז"ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל: אחר אשר אמצא חן בעיניו. יש אומרים כי הוי"ו שב אל בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפי דעתי שהוי"ו שב אל בעל השדה ואם לא הזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה: ה' עמכם. לעזור אתכם בעבור שהם עמלים: יברכך ה'. שיתן ברכה בקציר: (ה) למי הנערה הזאת. השב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה לבושה כלבוש ארלה גם הצורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרש ידוע: (ו) ותבא ותעמד. שתתעסק תמיד בלכתה ולא בדבר אחר שלא ישחדנה בעבור יפיה: זה שבתה הבית מעט. זמן מועט. שבתה. שישבה. וטעם בית. כמו סוכה: (ח) תעבורי. בחולק תחת חולם כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור היותה מלרע אולי היתה כן בעבור שאיננו במקום מוכרת: וכה תדבקין. נוסף: (ט) וצמית. בא בבעלי הה"א בסוף: (יא) הגד הגד לי. פועל שלא נקרא שם פועלו: אשר לא ידעת. לדור עמהם: (יב) משכרתך. כמו מתכונת הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור המ"ם. (יג) ואנכי לא אהיה. אינני ראויה להיות כאחת שפחותיך: (יד) בחמץ. בעבור החום: ותותר. בעבור סוף פסוק כמו זכור ומלחמה אל תוסף: ויצבט. אין לו חבר ופירושו כמו נתינה: (טז) של תשלו. מגזרת שלל ויש אומרים כמו שגגה מן של השל: (יז) ויהי כאיפה שעורים. טעם אחת שאלני אדם מה טעם באיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה או נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ואני המרשתי ממנו ולא שאלתיו. והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה כאשר שראתם רות בדרך נבואה כי עתיד היה אחד מבניה להעמיד עמוד על שם בעל' וטעם איפה ל"ו רמונים בהיו על העמוד וזה בגימטריא איפה. ופירוש שעורי' כמו שיעורים כמו שער בנפשו. וטעם אמר ויהי שתי מלות ארמית ועברית והיא כאשר ראתה שיתלו אבשלום שהוא מבניה והנה כ"ף עם אל"ף רמז לשנות אבשלום במותו ואחר כך איפה שערים לשון רבים בעבור היותו כבד עליו. וטעם אמר כי תחלת אות כאיפ' עם תחלת שעורים הוא בגמטריא ימי שהוא לדיק נמור או שמח וישב לנו נקרבו: (כ) ברוך הי' אשר לא עזב חסדו. לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה: החיים. נעמי ורות: מגואלנו הוא. אין הגאולה ינוס רק הוא דרך אחרת: (כב) כי תצאי ללקוט עם נערותיו. ולא עם הנערים שהוא נגד על הקוצרים והקוצרות: ולא יפגעו בך. אנשים וכמוהו רבים: (ג) ותשב את חמותה. כמו עם חמותה: (א) מנוח. כי

הוּא זֹרֶה אֶת־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה׃ ג וְרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתְּ שִׂמְלֹתֵךְ עָלַיִךְ וְיָרַדְתִּי הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ ד וִיהִי בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתִּי וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין׃ ה וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי ° אֶעֱשֶׂה׃ ו וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ׃ ז וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב׃ ח וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו׃ ט וַיֹּאמֶר מִי־אָתְּ וַתֹּאמֶר אָנֹכִי רוּת אֲמָתֶךָ וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל־אֲמָתְךָ כִּי גֹאֵל אָתָּה׃ י וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בִּתִּי הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם־דַּל וְאִם־עָשִׁיר׃ יא וְעַתָּה בִּתִּי אַל־תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל־שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ׃ יב וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי אִם גֹאֵל אָנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קָרוֹב מִמֶּנִּי׃ יג לִינִי הַלַּיְלָה וְהָיָה בַבֹּקֶר אִם־יִגְאָלֵךְ טוֹב יִגְאָל וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ לְגָאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי־יְהוָה שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר׃ יד וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלוֹתָו עַד־הַבֹּקֶר וַתָּקָם בִּטְרוֹם יַכִּיר אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אַל־יִוָּדַע כִּי־בָאָה הָאִשָּׁה הַגֹּרֶן׃ טו וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר־עָלַיִךְ וְאֶחֳזִי־בָהּ וַתֹּאחֶז בָּהּ וַיָּמָד שֵׁשׁ־שְׂעֹרִים וַיָּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֹא הָעִיר׃ טז וַתָּבוֹא אֶל־חֲמוֹתָהּ וַתֹּאמֶר מִי־אַתְּ בִּתִּי וַתַּגֶּד־לָהּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לָהּ הָאִישׁ׃ יז וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר ° אַל־תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל־חֲמוֹתֵךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם׃

ד א וּבֹעַז עָלָה הַשַּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהִנֵּה הַגֹּאֵל עֹבֵר אֲשֶׁר דִּבֶּר־בֹּעַז וַיֹּאמֶר סוּרָה שְׁבָה־פֹּה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי וַיָּסַר וַיֵּשֵׁב׃ ב וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ־פֹה וַיֵּשֵׁבוּ׃ ג וַיֹּאמֶר לַגֹּאֵל חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאָחִינוּ לֶאֱלִימֶלֶךְ מָכְרָה נָעֳמִי הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃ ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי אֶגְלֶה אָזְנְךָ לֵאמֹר קְנֵה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי אִם־תִּגְאַל גְּאָל וְאִם־לֹא יִגְאַל הַגִּידָה לִּי וְאֵדְעָ כִּי אֵין זוּלָתְךָ לִגְאוֹל וְאָנֹכִי אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגְאָל׃ ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם־קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת־הַמֵּת קָנִיתִי לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל לִגְאָול־לִי פֶּן־אַשְׁחִית אֶת־נַחֲלָתִי גְּאַל־לְךָ אַתָּה אֶת־גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא־אוּכַל לִגְאֹל׃ ז וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל־הַגְּאוּלָּה וְעַל־הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל־דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל׃

ויאמר

° ושמת ק' ° שמלתיך ק' ° וירדת ק' ° ושכבת ק' ° אלי קרי ולא כתיב ° מסכר ה' ° אם כתיב ולא קרי ° ל' רבתי ° קמץ בז"ק ° מרגלותיו ק' ° יתיר ו' ° אלי כתיב ולא קרי. ° מלרע ° ואדעה ק' ° קנית ק' ° יתיר ו'

מסרה זרה, ג'. ג וסכת, ל'. ושמת, גם הכתיב בלא יו"ד ושמת ק'. שמלתך, שמלתיך ק'. וירדתי, וירדת ק'. לאיש, ל"ב. כלתו, ג'. ד ויהי, י'. וידעת, ל'. ושכבתי ושכבת ק'. ה תאמרי, אלי ק' ולא כתיב. ז ויבא, חסר. ותבא, ב' חסר. בלט, ד'. ח ויהי, ג'. ט כנפך, למערבי חסר. על אמתך, ל'. י ברוכה, ל' וחד ובזוכה. היטבת, ל'. חסדך, ג'. הראשון, ס"ג. דל, י"ב בתחין בליטנא. יא יודע, יו"ד מלא. יב אם, כתיב ולא קרי. יג ליני, למדינחאי. יגאל, ל' וכל שוס גבר דמי'. אנכי, מ' מלעיל. יד מרגלותו, מרגלותיו ק'. בטרום, יתיר ו'. טו הבי, ט' מנה א' בליטנה ביאה ובלגנחא על דין. ויבא, כל"ל ולא תבא כי קאי על בעז מלא. טז ותבוא, ל'. יז כי אמר אלי קרי ולא כתיב. תבואי, ג' מלא. יח תדעין, ל. ד א עולה, ל' במעם מלעיל. פלני, ג'. ויסר, ג'. ויקח, הסמך הפתח. ויבא, מלרע. ב שבו, ל'. ג השדה, ב' כתיב ה' בסי'. ד זקני, ב'. גאל, ל' ק"ו. ואדע, ואדעה ק'. זולתך, ב'. ומלא. ה קניתי, קנית ק'. לגאול, ו' יתירה והקמץ בסוף. אשחית, ב' מלא. גאל, ל' חאת, י"ז ל"ס. לקים, בחד יו"ד. התעודה, ל'.

ת"א הנה הוא זורה את גורן השעורים חולין לח. ורחצת וסכת ושמת שמלתיך שבת קיג. כל אשר תאמרי אעשה נדרים לז. ויאכל בעז וישת זוהר סוף פרשת ויקהל. ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת סנהדרין יט. כי אמנם כי אם גאל אנכי נדרים לח. שש השעורים האלה סנהדרין לג. כי אמר אל תבאי ריקם נדרים לז. ויקח עשרה אנשים מזקני העיר כתובות ז. וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה מליעא מז בבא מה זוהר פרשת חקת. ונתן לרעהו מליעא ז.

רש"י

קרוביו: הנה הוא זורה. שמץ וונטו"ל בלע"ז: הלילה. שהיה הדור פרוץ בגזל וגנבה והיה ישן בגרנו לשמור גרנו: (ג) ורחצת. מטנוף ע"ז שלך: וסכת. אלו מצות: ושמת שמלותיך. בגדים של שבת: וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש. לבועז: (ו) ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: (ז) וייטב לבו. עסק בתורה: ותבא בלט. בנחת: (ח) ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אחזתו ולפתתו בזרועותיה: וילפת. ואחז כמו (שופטים טז) וילפת שמשון: והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: (ט) ופרשת כנפך. כנף בגדך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר (ויקרא כה) בא גואלו הקרוב אליו וגאל וגומר ומחותי ואני צריכות למכור נחלתנו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: (י) מן הראשון. אשר עשית עם חמותך: (יב) ועתה כי אמנם. אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני. (ס"א אם משמע ספק והוא ודאי). אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר (בראשית יד) וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר: קרוב ממני. שהוא אח ואני בן אח: (יג) ליני הלילה. ליני בלא איש: חי ה'. אמרה לו בדברים אתה מוציאני קפץ ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים ויש מרבותינו

אמרו

בליליא: (ג) ורחצת ותחלילי במיא ותסוכי בוסמנין ותיצביאי תכשיטיך עליך ותחותין לאדרא לא תתפרסמי לגברא עד שיציתיה למיכל ולמשתי: (ד) ויהי ויהי בעידן משכביה דמכיה ותדעין ית אתרא דידמוך תמן ותיעול ותגליאי ית ריגלוי ותדמוכי ותהי שאילא מניה עיטא והוא יחוי לך בחכמתיה ית די תעבדין: (ה) ותאמר ואמרת לה כל די תימרין לי אעביד: (ו) ותרד ונחתא לאדרא ועבדת ככל די פקדת חמותה: (ז) ויאכל ואכל בועז ושתא ואוטיב לביה ובריך שמא דיי דקביל צלותיה ואעדי כפנא מן ארעא דישראל ואתא לדמכא בסטר עריתא ועלת רות ברז וגליאת ריגלוי ודמכת: (ח) ויהי והות בפלגות ליליא ותוה גברא ורתת ואתרכיך כליפתא בשריה מן רתיתא וחזא איתתא דמכא כל קבל ריגלוי וכבש יצריה ולא קריב לותה היכמה דעבד יוסף צדיקא דסריב למקרב לות מצריתא אתת רבוניה היכמא דעבד פלטיאל בר ליש חסידא דנעץ סייפא בין מימרי ובין מיכל בת שאול אתת דוד דסריב למקרב לותה: (ט) ויאמר ואמר מאן אנת ואמרת אנא רות אמתך ויתקרי שמך על אמתך למסבי לאנתו ארום פריק אנת: (י) ויאמר ואמר בריכה אנת מן קדם יי ברתי אוטבת טיבותיך בתרא מן קדמאה קדמאה דאתגיירת ובתראה דעבדת גרמיך כאיתתא דנטרה יבם קליל עד זמן דירבי בנין דלא למהך בתר רובין למעבד זנו עמהון אם מסכן ואם עתיר: (יא) ועתה וכען ברתי לא תדחלין כל די תימר לי אעביד ליך ארום גלי קדם כל יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי ארום איתתא צדיקתא אנת ואית ביך חילא למסבל ניר פקודיא דיי: (יב) ועתה וכען ארום בקושטא ארום פריק אנא ואף אית פריק אוחרן דחזי ליה למפרק יתר מני: (יג) ליני ביתי בליליא ויהי בצפרא אם יפרקיך גברא דחזי ליה למפרקיך מן אורייתא הרי טב ויפרוק לחיי ואם לא צבי למפרקיך ואפרוקניך אנא אמרית בשבועה קדם יי כמא דמלילית ליך כדין אעביד דמוכי עד עידן צפרא: (יד) ותשכב ודמכית מלקביל ריגלוי עד צפרא וקמת בקריצתא עד לא אשתמודע גבר ית חבריה מן קדם חשוכא ואמר לעולימוי לא אשתמודע לגבר ארום אתת איתתא לאדרא: (טו) ויאמר ואמר הבי סודרא די עליך ואחידי בה ואחידת בה וכל שית סאין דסעורין ושוי עלהא ואיתי לה כח מן קדם יי לסוברותהון ומן יד אתאמר בנבואה דעתידין למיפק מינה שיתא צדיקי עלמא דכל חד וחד עתיד למהוי מתברך בשית ברכן דוד ודניאל וחברוהי ומלכא משיחא ועל בועז לקרתא: (טז) ותבוא ואתת לות חמותה בקריצתא ואמרת מן אנת ברתי וחויאת לה ית כל מה דעבד לה גברא על פום מימר מן קדם יי נבואה דאתגליאת ליה עבד לה: (יז) ותאמר ואמרת שית סאין דסעורין האילין יהב לי גברא ארום אמר לי לא תהכין ריקניא לות חמותיך: (יח) ותאמר ואמרת תבי ברתי עמי בביתא עד זמן דתדעין איכדין יתגזר מן שמיא והיכדין יתפריש פתגם ארום לא ינוח גברא ארום אלהן ישיצי לטב פתגמא יומא דין: (א) ובועז ובועז סליק לתרע בית דינא דסנהדרין ויתיב תמן עם סביא והא פריקא חליף דמליל בועז לדות ואמר סטי תיב הכא גבר דצניען אורחתיה וסטא ויתיב: (ב) ויקח ודבר עשרתי גוברין מסבי קרתא ואמר תיבו הכא ויתיבו: (ג) ויאמר ואמר לפריקא אחסנת חקלא די לאחונא לאלימלך זבנת נעמי די תבת מחקל מואב: (ד) ואני ואנא אמרית אגלי אודנך למימר קנה כל קבל יתבי תרעא דבית דינא דסנהדרין וכל קביל סביא דעמי אם אית רעותך למפרוק פרוק ואם לא אית רעותך חוי לי ואנדע ארום לא אית בר מנך דהוא רשאי למפרוק קדמך ודהוא קריב למיתב כהתך ואנא אדע מנך ופרוקא אנא בתרך ואמר אנא אפרוק: (ה) ויאמר ואמר בועז ביום זבינתך ית חקלא מן ידא דנעמי ומן ידא דרות מואביתא אתת מיתא חייב את למפרוק ובעי ליבמא יתה ולמסבה לאנתו מן בגלל לאקמא שום מיתא על אחסנתיה: (ו) ויאמר ואמר פרוקא כי האי גוונא לית אנא יכיל למפרוק לי על דאית לי איתתא לית לי רשו למסב אוחרניתא עלהא דלמא תהי למצו בביתי ואהא מחבל ית אחסנתי פרוק לך את ארום לית לך איתתא ארום לית אנא יכיל למפרוק: (ז) וזאת וכהדא מנהגא בעידנא די מלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלן ושרן ופרקן ומחלפן חד מן חבריה ומקיימין כל מיעם ושלע גבר ית גרתק

יד

רש"י

אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נשואין: (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן: (טו) שש שעורים. אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה': (יח) כי אם כלה. האיש את הדבר היום: (א) פלני אלמני. ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול: פלני אלמני. מתורגם בנביאים (שמואל א' כא) כסי וטמיר: פלני. מכוסה ונעלם כמון (דברים יז) כי יפלא (בראשית יח) היפלא מה' דבר: אלמני. אלמון מבלי שם. (ס"א אלמוני שהיה אלמן מד"ת שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והוא אמר פן אשחית את נחלתי): (ד) ואדעה כי אין זולתך. קרוב לגאול: (ה) ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: (ו) פן אשחית את נחלתי. בזרעי כמו (תהלים קכז) נחלת ה' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית: (ז) על הגאלה. זו מכירה: תמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו קנין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל. ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונ' ובועז נתן לגואל ויש אומרים קונין בכליו של מקנה והגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. מספר העדות:

להקים

אבן עזרא

כי אין לאשה מטפה עד שתשאל: ומלת מודעתנו. זכר וכתי"ו נוסף: (ג) ורחצת. שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים: ושמת שמלותיך עליך. כמוטא שלא היתה קולעת דבן: מרגלותיו. כמו רגליו וכן בדניאל על כן טעה המפרש כי הוא כמו יושם תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם תחת הראש: (ו) צותה. כמו וכעשתה לרתה: (ח) וילפת. מבנין נפעל כמו ילפתו ארחות דרכם והטעם עוות וכן וילפת שמשון ואיננו כמו מגום והענין שנהפך מצד אל צד: והנה אשה. יתכן שאמרה לו לא תפחד וקול אשה לעולם מוכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהיתה בלא זקן גם יוכל להכירה במלבושיה: (ט) ופרשת. כמו לקחת לו לאשה: כי גואל אתה. כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי: (י) חסדך האחרון מן הראשון. שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי הסוק הוא טוב של התגיירה: אם דל ואם עשיר. שהכל אוהבים אותך בעבור יפיך: (יא) אשת חיל. אפרשנו במשלי. מ"ם ואמנם. נוסף כמ"ם הנם: (יג) אם יגאלך טוב. יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה הזו' שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל כי אדם טוב הוא: (טו) וימד שש שעורים. ספר הכתוב מה שנתן לה ובדרש ששה צדיקים יעמדו ממנה: (טז) מי את בתי. יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתוב לאמר אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכמוהו ויואל משה. ויאמר רבי יונ' המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שישאלו על הענין כי אם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין: עשה לה האיש. השבועה: (יח) איך יפול דבר. בעבור שכל הגזירות באות מן השמים על כן יפול ואיננו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו: (א) עלה השער. כן היה מנהג והתורה לעדים: פלוני אלמוני. יש אומרים שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אבל שמדבר: (ג) חלקת השדה. יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך: (ד) ואם לא יגאל. אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן ובאשת נעורי אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אותה ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך: (ה) אשת המת קנית. הטעם מאת כמלה תקנה ומועל מגבל תחת עמיד כי האשה יש לה כתובה גם האם יורשת הבעל ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני: (ו) פן אשחית את נחלתי. היתה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך. הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: (ז) לפנים. בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאלה. אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה. עדות על זה היו מעידים. ויש מפרש במלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון:

וישלף

ח וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי׃ י וְגַם אֶת־רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ וְלֹא־יִכָּרֵת שֵׁם־הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם׃ יא וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת־הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל־בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל ׀ וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה־חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא־שֵׁם בְּבֵית לָחֶם׃ יב וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר־יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן־הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן־הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ יג וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן׃ יד וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל׃ טו וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים׃ טז וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת׃ יז וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃ יח וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פָּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ יט וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ כ וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃ כא וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ כב וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד׃

ח ז ק

° קמץ בז״ק ° קמץ בז״ק

סכום פסוקי דספר רות **שמונים וחמשה**, וסמנו סורה שבה **פה** פלני אלמני. וחציו ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי (ב׳ כ״א).

מסרה ט וכל העם, כ״א. קניתי, ה׳. לכליון, ל׳. י וגם, ב׳ ר״פ בנביאים, המאביה, ה׳ חסר בלי׳. קניתי, ה׳. יכרת, ד׳. ומשער, ל׳. מקומו, מלא. יא ויאמרו, ו׳ בטעם. כל העם, ד׳. הבאה, ג׳ ומלרע. כרחל, ל׳. שתיהם, ג׳ בקי׳. וקרא, ד׳. בבית לחם, ג׳. יב ויהי, ל״ב. לך, ו׳ זקפין בנ״ך. יג ויבא, ל׳ חסר. הריון, ל׳ ומלא. יד ויקרא, ג׳ רפין. טו לך, ג׳ לך ה׳ לאור עולם. ולכלכל, ל׳. שיבתך, ל׳ חסר דחסר. אהבתך, הב׳ בקמץ וחסי׳ בסגול ותמרין פסקין. וילדתו, ומלאביל. טובה, מלא. טז ותשתהו, ל׳ וחסר. בחיקה, מלא. לאמנת, ל׳ וחסר. יז ותקראנה, ל׳ וחסר ובסגול. עובד, מלא בסי׳. סי׳ פ׳ פסיק דמיין. יח תולדות, ב׳ מלא דמלא. כ שלמה, ל׳ סוס ב״כ. כא ושלמון, ל׳ ומלא. עובד, ב׳ מלא בסי׳. כב ועובד, ב׳ מלא. ישי, ב׳. וישי, ל׳ וחד ואישי בד״ה.

ת״א יתן ה׳ את האשה עקידה שבר כה. והיה ביתך כבית פרץ עקידה שם. ויתן ה׳ לה הריון נדה לא. ותקראנה לו השכנות שם לאמר סנהדרין יט.

רש״י

(י) להקים שם המת על נחלתו. מתוך שהאשה יורשת ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: (יא) כרחל וכלאה. אף על פי שהיה משבט יהודה ומבני לאה מודים שהם על רחל שהיתה עיקרה של בית ושקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: (יב) כבית פרץ. שילאתו ממנו: (יח) ואלה תולדות פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה:

חסלת מגלת רות

תרגום

יד ימיניה ואושיט ביה קנין לחבריה הכין נהגין למקני בית ישראל מן חבריה קדם סהדיא: (ח) ויאמר ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקנינא וקני לך ושלף בועז ית נרתק יד ימיניה וקניה ליה: (ט) ויאמר ואמר בועז לסביא ולכל עמא הוו סהדין אתון עלי יומא דין ארום קניתי ית כל מה דהוה לכליון ומחלון מן ידא דנעמי: (י) וגם ואוף ית רות מואביתא אתת מחלון קניתי לי לאנתו בגין לסיקום שום שכיבא על אחסנתיה ולא ישצי שום שכיבא מלות אחוהי ומתרע סנהדרין דבאתריה סהדין אתון עלי יומא דין: (יא) ויאמרו ואמרו כל עמא די בתרע סנהדרין וסביא סהדין אנחנא יתן יי ית אתתא הדא דאתיא לביתך כרחל וכלאה די בנו תרויהון ית בית ישראל אבונן בתרי עסר שבטין ועבד חילא באפרת ותהי קרי שמא בבית לחם: (יב) ויהי ויהי מצלח ביתך כבית פרץ די ילידת תמר ליהודה מן זרעא די יתן יי לך מן ריבא הדא: (יג) ויקח ונסיב בועז ית רות והות ליה לאנתו ועל לותה ויהב יי לה עידוי וילידת בר: (יד) ותאמרנה ואמרן נשיא לנעמי בריך שמיה דיי דלא פסק ליך פרוקא יומא דין ויתקרי שמיה מן צדיקי ישראל: (טו) והיה ויהא ליך למקיים נפש ולכלכל ית סיבתך בתפנוקין ארום כלתך די רחימת יתך ילדתיה דהיא הות טבתא ליך בעדן ארמלותיך מסגיאין בנין: (טז) ותקח ונסיבת נעמי ית רביא ושויאת יתיה בעטפה והות ליה לתורביתא: (יז) ותקראנה וקראן ליה שיבבתן שום למימר אתיליד בר לנעמי והוה קראן שמיה עובד הוא אבוי דישי אבוי דדוד: (יח) ואלה ואלין תולדת פרץ פרץ אוליד ית חצרון: (יט) וחצרון וחצרון אוליד ית רם ורם אוליד ית עמינדב: (כ) ועמינדב ועמינדב אוליד ית נחשון ונחשון רב בית אבא לבית יהודה ונחשון אוליד ית שלמא צדיקא הוא שלמא מן בית לחם ונטופה דביטלו בנוי פרוזבין דאותיב ירבעם חייבא על אורחי הואן עובדי אב ובנין יאהן כנטופא: (כא) ושלמון ושלמון אוליד ית אבצן נגידא הוא בועז צדיקא די על זכותיה אשתיזבו עמא בית ישראל מיד בעלי דבביהון ובגין צלותיה עדת כפנא מארעא דישראל ובועז אוליד ית עובד דפלח למרי עלמא בלב שלים: (כב) ועובד ועובד אוליד ית ישי דמתקרי נחש בגין דלא אשתכחת ביה עילא ושחיתא לאתמסרא בידוי דמלאכא דמותא למסב ית נפשיה מניה והוה יומין סגיאין עד דאדכר קדם יי עיטא דיהב חויא לחוה אתת אדם למיכל מן אילנא דאכלין פירוי חכימין למידע בין טב לביש ועל ההוא עיטא אתחייבו מותא כל דיירי ארעא ובההיא עילא שכיב ישי צדיקא הוא ישי דאוליד ית דוד מלכא דישראל:

אבן עזרא

(ז) וישלף נעלו. בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה כאשר אמרו חכמינו ז"ל חליפין והטעם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר שוק או מכנסים שלא ישאר ערום. ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז. והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה: (יא) כרחל וכלאה. הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל. כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור ממון: (יד) אשר לא השבית לך גואל. הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו: (טו) ולכלכל. מטעם ויכלכל יוסף וי"א כמו ומי מכלכל את יום בואו: (יז) ילד בן לנעמי. כמו ויהי לה לבן: אבי דוד. יתכן שישוב אל ישי גם אל עובד כמו אלהי אברהם ואלהי אבי יצחק. דרך קבלה כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחלה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק שס"ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים שנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרים שנה הנה נחשב שיהיה בן י"ט שנה ולא נספר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן שמנים וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לכות לבלתי לכת אחרי הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני לבניו ויתכן* שנקרא עובד שהולידו זקן ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם וגם האשה עזבה דתה וארץ מולדתה וחסתה בצל כנף השם על כן יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם השרשים:

* נ"ל ויסכן

נשלם ספר רות. תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחירות:

מגלת איכה א

א איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס: ב בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה אין לה מנחם מכל אהביה כל רעיה בגדו בה היו לה לאיבים: ג גלתה יהודה מעני ומרב עבדה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כל רדפיה השיגוה בין המצרים: ד דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות והיא מר לה: ה היו צריה לראש איביה שלו כי יהוה הוגה על רב פשעיה עולליה הלכו שבי לפני צר: ו ויצא מן בת ציון [*] כל הדרה היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף: ז זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על משבתה: ח חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה גם היא נאנחה ותשב אחור: ט טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פלאים אין מנחם לה ראה יהוה את עניי כי הגדיל אויב: י ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך: יא כל עמה נאנחים מבקשים לחם נתנו מחמודיהם [*] באכל להשיב נפש ראה יהוה והביטה כי הייתי זוללה: יב לוא אליכם כל עברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יהוה ביום חרון אפו: יג ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה פרש רשת לרגלי השיבני אחור נתנני שוממה כל היום דוה:

* מבת קרי

* יתיר ו׳ *ל׳ וקריא

נשקד

מסרה א א איכה, י״ז. בדד, ס׳. רבתי, ב׳. במדינות, מ״ל דמ״ל ל׳. ול׳ במדינות. למס, הלמ״ד קמוצה והמ״ס פתוחה. ב במו, ה׳ כתיב ו׳. לחיה, ל׳. לאיבים, ל׳ ח״ו׳ ג גלתה, ל׳. מעני, חסר. ומרב, ב׳ חסר. השיגוה, ל׳ ומ״ל דמ״ל. המצרים, ל׳. ד אבלות, ל׳. שוממין, ל׳ ול׳ שוממי׳ ומן זונין. נאנחים, בי״ת האלף בשוא לבדו בתולתיה, מ״ל ר״ק ומ״י. מנוח, ל׳ ומ״ל דמ״ל. ה היו, ב׳ ר״פ. שלו, ב׳ ר׳. הוגה, ל׳ מפיק ה״א ומ״ל. פשעיה, ל׳ מן זונין ס׳ ל״ז ול׳ ל״ב ס׳ ל״ר ס׳ ל״י. עולליה, ב׳ חסר ול״ע כי הוא מלא דמלא. ו מן, מבת ק׳. הדרה, ב׳ רודף, ב׳. מ״ל נהפך. ז ומרודיה, ל׳ מ״ל דמ״ל. מחמדיה, מם שניה ב״ג יקודות. בנפל, הפ״א רפי. ואין, ו׳. עזר׳ ה׳ מ״ל. ראוה, ה׳. משבתה, ס״י ח חטאה, ל׳. לנידה, ל׳ מ״ל. מכבדיה, ל׳ ומ״ל. הזילוה, ל׳. נאנחה, ב׳ האלף בסגול ולאחריה נח. ט בשוליה, ל׳ ומ״ל. פלאים ל׳. עניי, ב׳. י מחמדיה, ב׳. צויתה, ג׳ מ״ל וה״א בסוף. בקהל, ד׳ דגושים. יא מחמודיהם, יתיר ו׳ קדים לדלי״ת ומ״י אחריה. זוללה, ל׳ ומ״ל. יב לוא, ל׳ ובתרא מ״ל ו׳ ול׳. אליכם, מ״ל. מכאוב, מ״ל. כמכאבי, ג׳ ח, בלי׳. עולל, ל׳. הוגה, ב׳ מ״ל. יג בעצמתי, ה׳ חסר בלי׳. וירדנה, ל׳. שוממה, ג׳.

ת״א איכה ישבה בדד מועד קטן כו סנהדרין קד זוהר פ׳ תרומה. היתה כאלמנה תענית כ. בכה תבכה בלילה מועד קטן כו סנהדרין קד. גלתה יהודה מעני, מועד קטן שם עקידה שער עא. דרכי ציון אבלות עקידה שער עא. בתולתיה נוגות ברכות כח. היו צריה לראש אויביה מועד קטן כו גיטין נו סנהדרין קד. ויצא מן בת ציון כל הדרה יומא נג. היו שריה כאילים שבת קיט. כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה יומא נד זוהר פ׳ מקץ. טומאתה בשוליה יומא כז קמא כה. ידו פרש צר יבמות יו. לוא אליכם כל עברי דרך סנהדרין קד. ממרום שלח אש בעצמותי שם.

רש״י

(א) איכה ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגלה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש והיו בה שלש אלפ״א ביתו״ת איכה ישבה איכה יועיב איכה יועם חוץ הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלפ״א ביתו״ת שנ׳ (ירמיה לו) ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד. בגלמוד מיושביה: רבתי עם. יו״ד יתירה כמו רבת עם שהיתה עמה רב יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה: (ב) בכו תבכה. שתי בכיות על שני חורבנין: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור. דבר אחר בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב גרמה להם. דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. אוהביה: (ג) גלתה יהודה. מארצה: מעני. מחמת עוני: ומרוב עבודה. שהכבידו עליה כשדים: היא ישבה בגוים. ובמקום שגלתה ויושבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים. שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב: (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגי״מל לבדה: שלו. יושבים בשלוה: (ה) הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: (ו) כאילים לא מצאו מרעה. כאילי אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהושלם כחם ברעב: לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה על כן יסד הפייט מלא רודפי ומסרה שנת גאולי. שנת גאולי באה חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלם. בגלותה: ימי עניה. ימי מרודיה שהביאה לידי עוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו (שופטים יא) וירדתי על ההרים (תהלים נה) אריד בשיחי ואהימה: כל מחמדיה. וזכרה כל טוב שהיה לה מימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתתה תפושה מגה שבתה ושבתה ומ״א דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעיות והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים באכלכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון: (ח) לנידה. לגולה לשון נע ונד איסמוב״ר בלע״ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון נפעלה שוספי״רר בלע״ז: גם היא נאנחה. הוא שם דבר שוספירי״ר: (ט) טומאתה בשוליה. לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר שעונותיה גלויין. הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם (תהלים יט) הנחמדים מזהב הכל פנו לבוז כסף וזהב והם פנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם (דברים כג) לא יבא עמוני וגו׳: אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב: (יב) לא אליכם. לא תהא כזאת עוד לכל עוברי על דם אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגומר: אשר עולל. אשר נעשה לי: אשר הוגה ה׳. אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: (יג) וירדנה. וירדה אותה וישבר אותה ע״י רידוי ויסורין לכן הנו״ן דגושה לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירעבה שהעלם

אבן עזרא

אנשי אמת יגידו מדרשי קדמונינו הצדיקים. שהם נוסדים על קשט ובציקת מדע יצוקים. וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים. אכן מדרשיה׳ אל דרכים רבים נחלקים מהם סודות וסודות ומשלים גבוהים על שחקים ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים. ומהם לאמץ כושלים ולמלאות הריקים. על כן דמו לגופות טעמי הפסוקי׳. והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים. מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים: ולכך

הפשט

(א) אמר ירמיהו נביא וכהנא רבא איכדין יתגזר על ירושלם ועל עמהא לאתדנא בתידוכין ולמספד עליהון איכה היכמא דאתדנו אדם וחוה דאיתרכו מגינתא דעדן ואספיד מרי עלמא עליהון איכה. ענת מדת דינא וכן אמרת על סגיאות חובאה אשתדור די בגווהא ובנין כן תהי יתבה בלחודהא כגבר דמכתש סגירו על בסריה די בלחודוהי יתיב וקרתא דהות מליא אוכלוסין ועממין סגיאין אתרוקינת מנהון והות דמיא כארמלא ודי מתרברבא בעממיא ושליטא באפרכיא והוו מסקין לה מסין הדרת למהוי מכיכא ולמתן כרגא להון בתר דנא: (ב) בכו בכי שלח משה נביא אזגדין לאללא ית ארעא ותבו אזגדיא ואפיקו שום ביש על ארעא דישראל והויא ליליא תשעה יומין באב הוה וכד שמעו עמא בית ישראל ית בשורתא בישא הדא דאיתבשרו על ארעא דישראל גלו עמא ית קלידהון ובכו בליליא ההוא מן יד תקיף רוגזא דיי בהון וגזר למהוי בכן בליליא הדא לדריהון על חורבן בית מוקדשא וכדו אתאמר בנבואה לירמיהו כהנא רבא למהוי חריבא ירושלם על ידוי דנבוכדנצר רשיעא אין לא תיבין בתיובתא מן יד עאל ואוכח ית עמא בית ישראל וסריבו לקבלא במימריה בכן עאל נבוכדנצר רשיעא וצרא ית ירושלם ובית מקדשא אוקיד בנורא בתשעה יומין בירחא דאב וביה בכיא בכיא כנשתא דישראל בכותא ודמעהא זלגין על ליסתהא ולית די ימליל תנחומין על לבהא מן כל רחמהא די רחמתא למיזל בתריהון ובנין כן כל חברהא ארשיעו לה אתהפיכו למהוי לה לבעלי דבבין: (ג) גלתה אזלו בית יהודה בגלותא על דהוו מענין יתמין וארמלן ועל סגיאות פולחנא דהוו מפלחין באחוהון בני ישראל דאיזדבנו להון ולא קרו חירותא לעבדיהון ואמהתהון דהוו מזרעית ישראל ובנין כן אף אנון אתמסרו ביד עממיא וכנשתא דבית יהודה יתבא בגו עממיא ולא אשכחא ניחא מפולחנא קשיא דשעבידו יתה וכל דהוה רדיף יתה ארביקו יתה כד היא מתחבאה בין תחומיא ואעיקו לה: (ד) דרכי כל זמן דהוה ירושלם מתבניא סריבו ישראל למיסק לירושלם לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא ועל חוביהון דישראל איצטריאת ירושלם ואתעבידו שבילי ציון אבילן מדלית עאיל בה בזמן מועדיא כל תרעהא צדיין וכהנהא אניחן על די בטילו קורבניא בתולתהא ספדן על די פסקו למיפק בחמשא עשר יומין באב ובזמא דכפוריא די הוא בעשרא יומין בתשרי לחינגא בחינגין אף איהי מריר לבא לחדא: (ה) הוו הוו מעיקהא מתמנן עלהא לרישין ובעלי דבבהא הוו יתבין בשלוה ארום יי תבר יתה על סגיאות מרדהא רבהא אזלו בשביתא קדם מעיקהא: (ו) ויצא ונפק מן כנשתא דציון כל זיוהא הוו רברבנהא מסתחרן על מיכלא היכמה דמסחרן איליא במדברא ולא אשכחו אתר כשר למרעיהון ואזלו בתשות כחא ולא הוה להון חילא למערק לאשתזבא קדם יי רדיף: (ז) זכרה הות דכירא ירושלם יומין קדמאין די הוות מרודא בכרכיא ובפציחין תקיפין ומרדא ושלטה בכל עלמא וכל רינוגהא דהוו לה מן יומין קדמאין ועל חובה נפל עמה בידוי דנבוכדנצר רשיעא ואעיק להון ולית דסייע לה חזוהא מעיקיא דאזלא בשביתא חייכו על טובהא די פסק מביניהא: (ח) חטא חובת רבא חבת ירושלם בגין כן בטלטול הות כל עממיא דהוו מיקרין לה מלקדמין נהגו בה זילותא ארום חזו בדקהא ברם היא מתאנחא ותתיעת לאחורא: (ט) טמאתה סואבות דם ריחוקהא בשיפולהא לא אידכיאת מנה ולא תחת על חובאה ולא דכירת מה דעתיד למיתי עלהא בסוף יומיא ונחתת ונפלת והות פרישן דמליל תנחומין לה חזי יי ותהי מסתכל ארום אתרברב עלי בעיל דבבא: (י) ידו ידיה אושיט נבוכדנצר רשיעא ושלף סיפא וקטע כל רינוגה אף בנישתא דישראל שריאת ליללא ארום חזת עממין נוכראין עלו לבית מוקדשה די פקדת על ידוי דמשה נביאה על עמון ומואב דלא ירבון למיעל בקהלא די לך: (יא) כל כל עמהא דירושלם אניחן מכפנא ותבעין לחמא למיכל יהבו רינוגיהון במיעד לחמא לקיימא נפיש חזי יי ותהי מסתכל ארום הייתי נרגרניתא: (יב) לוא אשבעית לכון כל העברין באורחא זורו דהבא אסתכלו וחזו אין אית כיבא כביבי דאסתקיף לי דתבר יי יתי ביום תקוף רוגזיה: (יג) ממרום מן שמיא

שלח

אבן עזרא

הפשט הוא הגוף בדברים נבחרים ונמוקים. וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים:

ואני אברהם. בר מאיר מארץ מרחקים. הואלתי מארץ ספרד שמת המליקי'. וספרי אלו נגלותי היו בידי מחזיקים. ויורוני לבאר ספרים בטעמים מגופת מתוקים. וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים. ואיננה המגלה הנשרפת על יד יהויקים. כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בספר ירמיה חקוקים. וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים ועוד כתוב מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה: (א) בדד. שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ"ד ובמקרונו וכן מלת נסח: רבתי. שרתי. מלעיל להבדיל בין היו"ד הנוסף ובין יוד"ן סימן המדבר כמו אוהבתי לדוש ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור השתנות הבי"ת: רבתי בגוים. איננה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו. ונפתחה למ"ד לתם להורות על ה"א הדעת הנעדר ולא כדגש המ"ם להקל על הלשון. וי"ו בכו תחת ה"א כי אותיות אה"וי מתחלפות כמו השכלת עשו: (ג) יהודה. זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים. ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי פדת ז"ל דיצא דבר מלכא והישר בעיני מן המצר ואם הוא משונה מעט והרי"ש ראוי להדגש. נמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום: (ד) באי מועד. שהיו באים במועדי' והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל מעדים שם וכן בקרוב מועדיך שרפו כל מועדי יי' בארץ: שוממין. נו"ן תמורת מ"ם וכן קח לך חטין לקץ הימים כל הנו"ן והמ"ם משרתי' בסוף המלה סימן רבים ורבות: (ד) נוגות. מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי"ו והנו"ן נוספים: (ה) היו צריה. כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן: שלו. מגזרת שלוה: הוגה. מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תוגיון נפשי. הלכו שבי. בשקרון בי"ת כמו הנמצא בית יי' יהשכר מקום אשר אשר כאילים וכן כמים לי' מכמי': (ז) ימי עניה. כמו כי ששת ימי' עשה ה': ומרודיה. בגלות והמ"ם שרש: (ח) לנידה. לנע: כמו מנוד ראש ונוד שפתי והוא מגזרת נע ונד: הזילוה. השך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמו הורידו או טעמו שהזל דמעתה: (ט) פלאים. ירדה ירידה: (י) כי ראתה גוים. על ירושלם שבה: (יא) זוללה. כמו זולל וסובא: (יב) לוא. יש אומרים מלשון אלה ולא מצאנוה בלא אל"ף וטעמו לא יגיע אליכם. מה שהגיע אלי: עולל. נעשה לי והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו בעבור שאיננו בקמץ קטן כמו כונן אשורי: הוגה. כמו הרה: (יג) וירדנה. שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו תאכלהו אש לא נופח

פירוש הטעמים לר"א בן עזרא

(א) לא די שישבה בדד במות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא נואשת מהיות לה בנים כלל: (ב) כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל רעיה עד שסבו להיותם אויבים לה: (ג) כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לסוב ולדפוה והשיגוה במקום צר: (ד) שממו שעריה שהם מאספו זקני ישראל הבאים ויאנחו כהניה כי אין להם בכורי' ומעשר ודאגו הבתולות שהיה מנהגן לחול במחולות בכל חג: (ה) אויביה הם בשלוה והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו בעבור פשעיה: (ו) הזכיר בפסוק שלמעלה שהוליכוה לאויבי' וכל הדרה יצא מציון היא המלכות: (ז) אם באה לזכור בגלותה בנפול עמיה ביד צר וכל מחמדיה הקדמונים שחקו צרי' כי נשבתה ממעשיה אין לה מה שתעשה: (ח) כאשר ראו ערותה נאנחה והסיבה פניה לאחור מפני הכלמה: (ט) כשהיה נתפלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שתא תראה ערות' בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא תראה ראה יי' כי הגדיל אויב לעשות או לדבר. פירוש אחר ותרד פלאי' כמו ותפפוד מבנין וירדתי על ההרים נהה על המון מצרים. והורידוהו. וכן הריד בשימי וכלם שני עיקרים ירד וריד: (י) כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בלאת' ומצרים מרוב אכזריות לבם הוצרכה לתת להם כל מחמדיה: (יא) לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה והאחר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה לתאות תאוה: (יב) מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתנחם: (יג) דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממול האש כי רשת פרושה והיא משיבה לאחור

והאש

וטעמו

יד נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃ טו סִלָּה כָל־אַבִּירַי ׀ אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃ טז עַל־אֵלֶּה ׀ אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי ׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃ יז פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלִַם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃ יח צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי־פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־°עַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ יט קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃ כ רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃ כא שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי׃ כב תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃

ב א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ׀ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃ ב בִּלַּע אֲדֹנָי °לֹא חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ ג גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃ ד דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ׃ ה הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה׃ ו וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה ׀ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃ ז זָנַח אֲדֹנָי ׀ מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב

° העמים ק׳ ° ולא ק׳ חומת

מסרה יד נשקד, ב׳. ישתרגו, ל׳ השין שמאלית. הכשיל, י״ד בקיפלא. טו סלה, ב׳ בתרי לישנא א׳ ק״פ וכתיב א׳. אבירי, פסיק. טז בוכיה, ל׳ ומ״ל. עיני, כ״פ. שוממים, דין כ׳ במ״ס בסוף פסוק. יז פרשה, ל׳. בידיה, ב׳. לנדה, מ״ו וחד׳ דגושה. יח פיהו, כ״ב. מריתי, ג׳. כל עמים, העמים ק׳. מכאבי, ג׳ מ׳ בלי׳. יט למאהבי, ל׳ הס״ה בח״ס. רמוני, ל׳ ומ״ל. וישיבו, ג׳ כפין. כ חמרמרו, לוז. בקרבי, י״ס. מרו, כו״ל ו״ו בסוף. מריתי, ג׳. שכלה, ג׳. כמות, ג׳. כא שמעו, ג׳ כ״פ. נאנחה, בי״ם הס׳ בגוף לבד. אין, כ״כ בלא וי״ו. וריו, י״א כפין. כב תבא, סבר. אנחתי, ל׳. דוי, ג׳. ב א איכה, י״ז. זכר, ג׳. הדם, כו״ל חסר בלי׳. ב לא, ולא קרי. ג גדע, ל׳. בחרי, ה׳. ויבער, ל׳. ד כלה, ל׳ ול׳ כ׳. ה היה, ל׳ כ״פ בקיפלא. וירב, היו״ד בסגול. ו ויחמס, ל׳. שכו, ג׳ כ״כ ה״ו ודין כ׳ בשין שמאלים. מעדו, ג׳ מ׳ בלי׳. לו, בלי׳ כינוי. ושבת, ב׳ קמוץ מקרא. וכהן, ג׳ מד כ״פ כי יקנה. ז זנח, ג׳. בי״ם יש פסיק אחר השם. מזבחו, ג׳.

ת״א נתנני ה׳ בידי לא אוכל קום יבמות סג. קרא עלי מועד לשבור בחורי תענית כט שבועות י. סלה כל אבירי סנהדרין קד. גת דרך ה׳ שם לו. על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה גיטין נח. כי רחק ממני מנחם סנהדרין לח. צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו יבמות יו קדושין עב. היתה ירושלם לנדה בינידם תענית כ. צדיק הוא ה׳ כי פיהו שם כב. השליך משמים ארץ חגיגה ה. בלע ה׳ ולא חמל גיטין נז. אף כל קרן גיטין שם.

רש״י

שהשלים לי הקנה כמו דאת אומר (יחזקאל לז) העצמות היבשות שבר כל אחת ואחת. ד״א וירדנה כמו (שופטים יד) וירדהו אל כפיו הריק את השום גורר והרדה השום מתוכו: (יד) נשקד עול פשעי בידו. אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של משנה קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינט״ינש בלעז נקודים מגומלים ומסומני׳ היו פשעי בידו של הקב״ה לזכרון לא נשכח מנייהם ותשלומיהם: ישתרגו. נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משנה אין משרגין את התמרות: (טו) סלה. רמס וכפה לשון (ישעיה סב) סולו סולו המסילה: קרא עלי מועד. יעידת זימון לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מליא׳ מלאה של שנה שנייה לצאתם ממצרים לכך אירע חורבן של מרגלים ליל תשעה באב שעלים שוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. לשון הריגה כמו (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי כדורך ענבי׳ להוציא יינם כך רמס הגבים להוציא דמם: (טז) עיני עיני. כלומר תמיד עיני יורדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה. כמו (ישעיה כה) ופירש ידיו בקרבו כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם והלמטר בהם. דבר אחר פרשה לשון שבירה כמו (איכה ד) פורש אין להם לקבל לנפשו על מה כך שברו מנהם ובלשון משנה פירוסו קיימת ונעשו כאדם שמצטער שמוזק את ידיו ומשברם. תוספת מלאתי: צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו. גזר על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה נבוכדנצר את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקטרים אותם כמ״ש במסכת קדושין הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי: לנדה. לריחוק לבוז: (יט) קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים וצמאים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בפיהם היה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב (ישעיה כא) ביער בערב תלינו וגו׳ (שם) לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם: (כ) חמרמרו. כווצו ויש בלשון משנה נכלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות ומחוץ חרב האויב משכלת: (כא) כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בהם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הבאת והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי: ויהיו כמוני. ברעה: (כב) תבא כל רעתם לפניך. יזכו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו. ופעול למו כמו (משלי כ) גם במעלליו יתנכר (ירמיה כא) ובפרי מעלליו: (א) איכה יעיב. יאפיל כד״א (מלכים א יח) והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדום רגליו. שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש: (ב) נאות יעקב. בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ. השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה. אלו ישראל שהיו קרויים (שמות יט) ממלכת כהנים: ושריה. מדרש אגדה יש אלו שרים של מעלה שהשליכם הממונה על האור מינה על המים והשליך כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים בם שיושיעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים ומחרב ועכשו כשהיו משביע את שר האש במים והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: (ג) השיב אחור ימינו. השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו. לפי שכך דרך קשת שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא טוענה לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו. כך הטור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אלא חמה כדכתיב (תהלים עט) שפוך חמתך על הגוים: (ה) וירב בבת יהודה. הרבה

שלח אשתא בכרכי תקיפין וכבש יתהון פרש מצדתא לרגלי ארתיעני קדל בעלי דבבי יהבני למהוי צדיא כל יומא מרחקא וחלישא: (יד) נשקד אתייקר ניר מרודי בידיה אתיבשו כשיבשין דגופנא סלקו על צורי אתקל חילי מסר יי יתי בידוי מן דלית יכיל אנא למיקם: (טו) סלה כנש כל תקיפי יי ביני ארע זמן עלי לתבירא חיל עולימי ועלו עממיא על גזירת מימרא דיי וסאיבו בתולתא דבית יהודה די הוה דמהון דבתולתהון מתשד היך כחמר מן מעצרתא בעידן דתבר מבעיס ית ענבין חמר עינבוהי שרין: (טז) על על טפליא דאתרטשו ועל נשיא מעדיתא דאתבקעו כרסיהון אמרת כנישתא דישראל אנא בכיא ותרין עיני זלגין דמעתא היך מבועא דמיא ארום אתרחק מיני מנחם דמקים יתי ומליל תנחומין על נפשי הוו בנוי צדיין ארום אתגבר עליהון בעיל דבבא: (יז) פרישה פרסת ציון ידהא מן עקתא היכמה דמפרסא אתתא על מתברא כנית ולית דמליל תנחומין על לבה פקיד יי לבית יעקב פיקודיא ואוריתא למנטר היתון עברו על גזירת מימריה בגין כן אסתחרו חזור חזור ליעקב מעיקוהי הות ירושלם דמיא לאתתא מרחקא ביניהון: (יח) צדיק אמר יי במימריה לעמא בית ישראל דלא יעבר קטלין בחרבא בארעהון אזל יאשיהו מלכא שלף סייפא על פרעה חגירא בבקעת מגדו מה דלא אתפקד ולא תבע אולפן מן קדם יי בגין כן רמו גוסיא גירין למלכא יאשיהו ומית תמן עד דלא נפקת נשמתיה הוה רחיש בספותיה וכן אמר זכאי הוא יי ארום על מימריה עברית שמעו כען כל עמיא הספדא דאספיד ירמיהו על יאשיהו וחזו כיבי די ערעני בתר מותיה בתולתי ורביי אזלו בשביתא: (יט) קראתי אמרת ירושלם כד איתמסרת בידוי דנבוכדנצר קרית למרחמי בני עממיא דקיימית עמהון קיים די יסייעוני ואנון חבילו מני אתהפכו לחבלא יתי היתון דאזלו עם טיטוס ואספסינוס ובנו כרקומין על ירושלם כהני וסבי בגו קרתא איתנגידו ארום תבעו מזיד לחמא להון למיכל ויקיימון ית נפשהון: (כ) ראה חזי יי ארום עיק לי בגין כן מעי איתגריו איתהפך לבבי בגוי ארום מסרב סרבית על גזירת מימרא דיי ומן בגלל הכי מן ברא תכלית חרבא ומלגיו הרגת במנא כמלאכא מחבלא די ממנן על מותא: (כא) שמעו שמעו אומיא ארום מתאנחא אנא ולית דמנחם לי כל בעלי דבבי שמעו בישתא די מטת עלי חדיו ארום את הוא יי דעבדת איתיתא עלי יום פורענותא ערעיתא עלי מערע לצדיאותני כדין תערע עליהון ויהון צדיאן כוותי: (כב) תבא תיעול לקדם דינא רבא כל בישתהון די אבאישו לי קדמך ותמתקף להון היכמה דאיתתקפתא עלי על כל סגיאות מרודי ארום סגיאו אנחתי ולבי חליש:

(א) איכה איכדין יקוץ יי בתקוף רוגזיה ית כנישתא דציון טלק משמיא לארעא תושבחתא דישראל ולא דכיר בית מוקדשא דהוה גלוגדקא דרגלוהי ולא חס עלוהי ביום תקוף רוגזיה: (ב) בלע שיצי יי ולא חס ית כל עדית יעקב פגר ברוגזיה כרכי כנשתא דבית יהודה אמטי לארעא אפיס מלכותהא ורברבנהא: (ג) גדע קצף בתקוף רגז ית כל יקריה דישראל ארתע לאחורא יד ימיניה ולא סיע לעמיה מן קדם בעיל דבבא ואדליק בבית יעקב כאשתא דמשלהבא אכלת חזור חזור: (ד) דרך מתח קשתיה והיכ עלי גירין כבעיל דבבא אתעתד על יד ימיניה דנבוכדנצר וסייעיה כאילו הוה מעיק לעמיה ישראל וקטל כל עולים וכל דמרגגן לחזו עינא במשכן כנשתא דציון שדא כביעור אשא רוגזיה: (ה) היה הוה יי דמי כבעיל דבבא שיצי ישראל שיצי כל בירניתהא חביל כל קירוי פציחהא ואסגי בכנשתא דבית יהודה אביליתא ואניניתא: (ו) ויחמס ושריש כגינתא בית מוקדשיה חבל אתר מזמן לכפרא על עמיה אנשי יי בציון חדות יומא טבא ושבתא ושנא בתקוף רוגזיה מלכא וכהנא רבא: (ז) זנח אשלי יי מדבחיה בעט מקדשיה מסר ביד בעיל דבבא שורי בירניתא קלא יהבו בבית מוקדשא דיי כקל עמא בית ישראל

רש"י

נכנסים יהודה: תאניה ואניה. לער ויללה: וירב. נקוד יו"ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב העם ויעלמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עלמו וכן כל תיב' שפעל שלה בה"א כגון פנה זכה בכה כן דרכה לטעם כשהוא מספר מעצמו ה"א כשהוא מדבר על עלמו נקוד חירק כגון (שמות ז) ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון (שופטים טו) ויפן זנב אל זנב (מלכים ב כה) ויגל יהודה מעל אדמתו (שם יח) ויגל מלך בבל את ישראל אשורה: (ו) ויחמוס. לשון כריתה וכן (איוב טו) יחמוס כגפן (ירמיה יג) נחמסו עקביך: כגן. כמו שגוזזין ירקות הגנה: שכו. מעונתו שכו כתיב שמיכך סוכו של בניו בסורכן כיתו כך כדרש במדרש קינות: שחת מועדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר (שמות כה) ונועדתי לך שם: מלך וכהן. לדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: (ח) נאר. ביטל וכן תהלים

אבן עזרא

וטעמו כמו לא ידעו בפרך. (יד) ועלה נשקד. אין לה אב ואם וטעמם כמו נפסך כמו נמהר. והיה ישתרגו. מבנין התפעל ממשפחת השריגים: הכשיל. שב אל עול פשעי ויספר אשר בידי גם אשר קום עמו אל מפניו: (טו) סלה. מגזרת מסלה וכן גת דרך ה' מגזרת דרך רק שלם שלש אשר היה: גת. יקב: בתולת. הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלים: (טז) בוכיה. כמו פוריה: עיני עיני יורדה מים. עין אשם דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם פעלים עומדים: (יז) פרשה. בי"ת בידיה טפל כמו ותמקנו בדמעות שלים: (יח) כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב השם הלא תכלם שבעת ימים. יומת נא. דבר נא. שמע נא. ועם תוספת אל"ף לשון בקשה ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו עתה: (יט) למאהבי. אימו כמו אוהבי ובקטעמו למבקשי' שאוהב אותם: (כ) המרמרו. בפעל הפי"ן הלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר: (כא) הבאת יום קראת. חסר מלת לו פרש הבאת כאילו הוא מתאר ויתכן להיו' כמשמעו: (כב) ועולל. עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו סבה וכן ולו נתכנו עלילות: (א) איכה יעיב. י"א יעיב מעב כמו יסמיך והנכון יגביה עד עב. הדום דמות כסא קטן לרגלים: (ב) אל"ף נאות. במקום וי"ו כמו נות רועים וכן תאמו לכם: (ג) ויבער. פועל עומד ויספר אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף: (ד) נצב ימינו. בנין נפעל ויש ימין זכר נאדרי בכח: (ה) וירב. בג'. מקודות שהיו"ד מהבנין הכבד הנוסף. תאניה התי"ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו: (ו) ויחמס. ספק נחמסו עקביך: שכו. וסכתו כמו סכו ושקתו: מועדו. כמו באי מועד: (ז) נאר. הנו"ן שרש נארת

פירוש המעמים לרא"ע

והאם הבעירה עד שיהיה שוממה ויש דוה מחנום למתי' ידועות וזאת כל היום דוה: (יד) דמתה העומות לשריגים של גפן שמולדתם לאחוז עם כל עץ גבוה ויגבהו ועלה נחנכי כמו עוזבי וכן על כן לא נמתיך והטעם ביד העונות ויתכן ביד האויב בעבור הטעמים: (טו) סלה. נתנם ביד לנו כי אבירים אנשי המלחמה דרכם האל במסלה והם נקרבה וכאילו הקדים קרואים לנא לשבור הבחורים בעלי הכח ועברו דמיהם כדם ענב בגת: (טז) אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אמר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שבלו שוממים כי גבר האויב הכר עליהם: (יז) גם ליון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי ה' גזר על יעקב ומה לריו מכל סביביו ויתמאו ירושלם ותהי כנדה: (יח) הלדיקים הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם בתולתי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו: (יט) קראתי לנכרים שהבי אולי יתנו לי עלה והמה רמוני כי כל יועלי מתו ברעב והכהנים שמתפללים בעדי והזקנים אנשי עלתי רק גאלו מהבחורים וען שבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם נשבו: (כ) והייתי נועקת לשם ומתודה כאשר ראיתי שרב הלר מסכלת בחוץ ובבית רעב כמות: (כא) שמעו אויבי הנזכרים למעלה ואין מנחם תמה והאויבים שמעו לעקותי ושמחו כי את' עשית' וקרבת היום שקראתם ובאו במעותך עד שהיו נמשלים לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לו תביא היום קראת ביד הנביאי' ויארע להם מה שאירע לי: (כב) עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שהיו כמותי כאשר פשעו גם הם כך: (א) איכה יעיב לא הגביה השם את ליון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה: (ב) והשפיל המבצרים ושלל מלכה שהיו דרים במגדל וארמון: (ג) גדע כל קרן ישראל השתי ממלכות: (ד) לא די שלא נלחם עם הלר אלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד שהשב כאויב: וטעם באהל אם תשול האש בו הכל יאכל מיד: (ה) בלע ישראל על גלות שומרון והיה יהודה אחרי גלות השבטים באחרים: (ו) ואחר כך גלה שכו שהוא מקום הדביר. וטעם כגן אשר נפלו עליו. וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את המלוה והמלך

חומת ארמנותיה קול נתנו בבית־יהוה כיום מועד׃ ח חשב יהוה ׀ להשחית חומת בת־ציון נטה קו לא־השיב ידו מבלע ויאבל־חל וחומה יחדו אמללו׃ ט טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם־נביאיה לא־מצאו חזון מיהוה׃ י ישבו לארץ ידמו זקני בת־ציון העלו עפר על־ראשם חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם׃ יא כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על־שבר בת־עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה׃ יב לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל־חיק אמתם׃ יג מה־אעודך מה אדמה־לך הבת ירושלם מה אשוה־לך ואנחמך בתולת בת־ציון כי־גדול כים שברך מי ירפא־לך׃ יד נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא־גלו על־עונך להשיב שביתך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים׃ טו ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו וינעו ראשם על־בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל־הארץ׃ טז פצו עליך פיהם כל־איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בלענו אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו׃ יז עשה יהוה אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי־קדם הרס ולא חמל וישמח עליך אויב הרים קרן צריך׃ יח צעק לבם אל־אדני חומת בת־ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל־תתני פוגת לך אל־תדם בת־עינך׃ יט קומי ׀ רני בלילי* לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על־נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל־חוצות׃ כ ראה יהוה והביטה למי עוללת כה אם־תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אם־יהרג במקדש אדני כהן ונביא׃ כא שכבו לארץ חוצות נער וזקן בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת׃ כב תקרא כיום מועד מגורי מסביב ולא היה ביום אף־יהוה פליט ושריד אשר־טפחתי ורביתי איבי כלם׃

ג א אני הגבר ראה עני בשבט עברתו׃ ב אותי נהג וילך חשך ולא־אור׃ ג אך בי ישב יהפך ידו כל־היום׃ ד בלה בשרי ועורי שבר עצמותי׃ ה בנה עלי ויקף ראש ותלאה׃ ו במחשכים הושיבני כמתי עולם׃ ז גדר

עד

° מ׳ זעירא °אעידך ק׳ °שבותך ק׳ °הא בסגל °בלילה ק׳

מסרה חומת, מ"ל ו"ק וח"ס. בבית ה', מ' בקרי' וכל ירמי' דכו'. ח מבלע, ל'. ויאבל, ל'. חל, ה' חסר בלי'. ט טבעו, ט' זעירא. בריחיה, ב' מ"ל דמ"ל. לא, ד' בלי'. י ישבו, ב' לארץ, ד' בלי'. העלו, העי"ן בח"ס. ראשם, דין כ' בח"ס כי הוא ל"ז וחבין ל"כ בנון. ראשן, ל' בחולם, מ"ל ו"ק וח' חבין. יא בדמעות, ל'. ככדי, ל'. בעטף, ל'. ברחבות, ח' ו"ק ומ"ל חבין וכן בסמוך. יב לאמתם, ל' וא' לאמתם בקמץ וסד"ח. ויין, ז'. בהתעטפם, ל'. כחלל, ל' בהשתפך, ל'. אמותם, ל'. יג אעודך, אעידך ק'. אדמה, ב'. אשוה, ד'. ואנחמך, ל'. כים, ד'. ירפא, ג'. יד שביתך, שבותך ק'. ויחזו, ב'. משאות, ד' השין רפוי ומ"ו. ומדוחים, מ"ל בלי' ג"ח ב' בלי'. למערבאי ח"י. טו וינעו, ב' מ' בלי' ראשם, י"ב. הזאת, ה' רפין. שיאמרו, ד'. טז ויחרקו, ד' החי"ת בפתח. יז עשה, ב' ר"פ. זמם, ג. אמרתו, האלף בסגול. וישמח, ל'. יח לבם, ב'. אדני, י"ד בסיפרא. ליון, ל'. כנחל ל'. פוגת, ל'. עיניך, ל'. יט בלילה, בלילה ק'. לראש, כ"ד. אדני, י"ד בסי'. שאי, ה'. עולליך, ב' דין מ"ל וח"ס. העטופים, ב' דין מ"ל וח"ס. ברעב, ד'. כרח, ל"ח. כ עוללת, ב' ובסי'. אם, י"ח פסוק אם אם. עללי, ו' חסר בלי'. ונביא, ז'. כא חוצות, מ"ל דמ"ל. חמלת, ב' ובסי'. כב כיום, י"ח. ולא, כ"כ. פליט, ב'. טפחתי, ל'. ורביתי, ל'. איבי, ז' כלם, ח"ו והבים בסיכף כי הוא ל"י. ג א בשבט, ו'. ב אותי, כ"ז מ"ל. וילך, ל' וחסר. ג ישב, ג' חסר. ד בלה, ל'. ה ויקף, ל'. ו במחשכים, ג'. הושיבני, ב'. כמתי, ל'. ז גדר, ג'. ולא אצא, ב'.

ת"א ויאבל חל וחומה פסחים פו. טבעו בארץ שעריה סוטה ט קמא נה. ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון נדרים סה. מה אעידך מה אדמה לך עוסר פ' בלאסים. פצו עליך פיהם סנהדרין קד. בצע אמרתו זוהר פרשת נח. קומי רני בלילה תמיד לב זוהר פ' בשלח. אם תאכלנה נשים פרים יומא לח סנהדרין ז. במחשכים הושיבני תרים פד סנהדרין כד חגיגה ה.

רש"י

(תהלים עד) שאגו צורריך בקרב מועדך: כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בקרבו קול שמחה: (ח) חשב ה' להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר (ירמיה לב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני: נטה קו. של משפט ליפרע על עונינו: מבלע. מהשחית: חיל וחומה. שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: (ט) טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה ושקעו בארץ ורבותינו אמרו מעשי ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה. אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגו'. כמשמעו. ומדרש אגדה נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכיא ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של תורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם קראו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם שהתרתם לצדקיהו את שבועתו צוה ושמטום והושיבום לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום: (יא) חמרמרו. רגרזי"לש בלעז דרך בני מעים כשמשליכם אדם לאור הם כווצים ומתחמרמרים: בעטף. פשמ"יר: (יג) מה אעידך ומה אדמה לך. לומר לך מה התמהי על שברך שלא אף לאומה פלונית אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך. כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך ומתנחם הוא בו: (יד) שוא ותפל. דברים שאין בהם טעם ובלשון לע"ז אפלאטרי"מנט: ולא גלו על עונך. להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך. לישר משובותיך לשון שובבה. שובבים (ישעיה מז) וילך שובב: ומדוחים. הדיחוך מעלי: (טו) שרקו. נושף בפיו שיבלי"ר בלעז ודרך אדם לעשות כן כרואה דבר שהוא מחרב וכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה: (טז) פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים פ"ה לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: (יז) בצע אמרתו. כלה גזרתו כמו (איוב ו) יתר ידו ויבצעני: אשר צוה מימי קדם. שכתוב בתורה (ויקרא כו) ויספתי ליסרה אתכם שבע: (יח) פוגת. הפגרה פריסאלמי"נט כמו (בראשית מה) ויפג לבו: בת עינך. השחור של עין שקורין פרוני"לא: (יט) אשמורות. שתי חלקי הלילה שהלילה נחלקה לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים. אשפמי"ן בלע"ז: (כ) עוללי טפחים. ילדים רכים שעודן גדלים בטפחי אמותם ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום ונותנת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא

תרגום

ישראל דמצלין בנויה ביומא דפסחא: (ח) חשב חשב יי לחבלא שור כנשתא דציון מאס משכלתא ולא אתיב ידיה מלשיצאה ואביל סקפנא ושורא כחדא אתפגרו: (ט) טבעו טמעו בארעא תרעהא (על די נכסו חזירא ואובילו מן דמיה עלוהון) הוביד ותבר מוחתהא מלכהא ורברבנהא גלו ביני עממיא על דלא נטרו פתגמי אוריתא כאילו לא קבילו יתה בטורא דסיני אף נביאהא אתמנע מנהון רוח נבואת קודשא ולא אתאמר להון פתגם נבואתא מן קדם יי: (י) ישבו יתבין על ארעא שתקין סבי כנשתא דציון אסיקו עפר מקלה על רישיהון קטרו סקין על בסריהון אחיתו לעפרא דארעא רישיהון בתולתא דירושלם: (יא) כלו ספקו בדמען עיני אדנאין מעי אתשד לארעא כבדי על תביר כנישתא דעמי כדו דצחו עולימיא ויונקיא בפתאות קרתא: (יב) לאמתם לאמהון אמרין רוביא דישראל אן עיבור וחמר כד הוו צחין בקטל דחרבא מן צחותא בפתאות קרתא כד יתשד נפשהון מן כפנא לגו עטיף אמהון: (יג) מה מה אסהיד בך ומה אנא מדמי לך כנישתא דירושלם מה אחביר לך אהי מנחם ליך בתולתא דכנישתא דציון ארום סגי תבריך כמנאות תביר גללי ימא רבא בעידן נחשוליה ומן הוא אסיא די יסי יתיך מן מרעיך: (יד) נביאך נביאי שקרא די בינך הינון אתנביאו ליך שקרא ולית משש לנבואתהון ולא פרסימו ית פורענותא דעתיד למיתי עליך בגלל חוביך לאהדרותך בתיובתא אלהין נבאו ליך נבואת מגן ומילי טעותא: (טו) ספקו ספקו עליך ידיהון כל עוברי אורחא שריקו בספותהון ושלשילו בדישיהון על כנישתא דירושלם אמרו בפומהון הדא היא קרתא דהוו אמרין אבהתן דשלקדמין דהיא גמירת נואי ושופרא חדוה לכל יתבי ארעא: (טז) פצו פתחו עליך פומהון כל בעלי דבביך שריקו בספותהון ועסיאו בשיניהון ואמרו שיצינא ברם דין יומא דהוינא מסכן אשכחנא חזינא: (יז) עשה עבד יי מה דחשיב גמר מימר פומיה די פקיד למשה נביאיא מן יומין קדמאין דאי לא נטרין בני ישראל ית פקודיא דיי עתיד לאתפרע מנהון פגר ולא חס ואחדי עליך בעיל דבבא ארים יקר מעיקיך: (יח) צעק צוח לבהון קדם יי דיהום עליהון שורא יקרא דציון זילני בנחלא דמעין יומם ולילא לא תתנין תנחומין לצעריך לפוגא צלותא די לך ולא תשתוק עינך מלמדמע: (יט) קומי קומי כנשתא דישראל דשריא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ארום שכנתא דיי שריא לקבליך ובפתגמי אוריתא בשירוי שמרתא שריא היך מיא עקמומית ליבך וחדרי בתיובתא וצלאי בבית כנשתא כל קבל אפי יי טולי לותיה בצלו ידיך על נפשת עולמיך דצחין בכפנא בריש כל מחוזין: (כ) ראה חזי יי ותהי מסתכל מן שמיא למן אתקיפתא בדין אם חזי לבנתה דישראל למיכל פירי בטנהון עולמיא רניתא דהוו מלפפין בסדינין דמלתיה ענת מדת דינא וכן אמרת אם חזי למקטל בבית מוקדשא דיי כהנא ונביא כמה דקטלתון ית זכריה בר עדו כהנא רבא ונביא מהימן בבית מוקדשא דיי ביומא דכפוריא על דאוכח יתהון דלא תעבדון דביש קדם יי: (כא) שכב דמכו על ארעא דמחוזין עולימיא וסביא דהוו תלין למשכוב על ערין דמילת ועל ערסין דשן דפיל בתולתי ורובי נפלו קטלין בחרבא קטלתא ביום רוגזך נכסתא ולא חסתא: (כב) תקרא תהי קרי חירותא לעמך בית ישראל על יד משיחא היכמה דעבדת על יד משה ואהרן ביומא דפסחא דאתכנשין עולימי חור חור מן כל אתר דאתבדרו תמן ביומא תקוף רוגזך יי ולא הוה בהון שיזבא ושארא דלפיפת בסדינין ודרביתי בתפנוקי שלכן בעלי דבבי שיציאנון: (א) אני אנא גברא דחזא ענוי בחוטרא דרדי ברוגזיה: (ב) אותי יתי דבר ואוביל חשוכא ולא נהורא: (ג) אך ברם בי יתוב יתגלגל עלי מחתיה כל יומא: (ד) בלה עתק בסרי מסכתשין ופשכי מן מחתא תבר גרמי: (ה) בנה בנה עלי ברכומין ואקף קרתא תקיף רישי עממיא ושלחי אנון: (ו) במחשכים בבית יסורין דחשוכא אתבני כמיתין דאזלין לעלמא אוחרן: (ז) גדר סגר בתרי בגין דלא אפוק מן

רש"י

ונביא. רוח הקדש משיבתה וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע"א (ד"ה ב כד) ורגמו לנביא את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד. כמו קראת ולמתן הווה הוא: מגורי. שכיני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם. הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם: (א) אני הגבר ראה עני. היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר לקה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו. של הקב"ה ומכה הוא הקב"ה: (ג) אך בי ישוב. אני לבדי לוקה תמיד כי כל תוכחות מכותיו עלי: (ד) בלה בשרי. כמו (ישעיה מ) לבול עץ. ד"א בלה בשרי ועורי כמו (ישעיה נא) והארץ כבגד תבלה כלומר שכבו לארץ חוצות כאשר חקן לא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: (ה) ויקף. הקיפני: ראש ותלאה. כמו (דברים כט) ראש ולענה. ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות יהויכין. ותלאה נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו והגלה: (ז) גדר בעדי. עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אצא. חוצה:

אבן עזרא

אלכת נכרים עבדך כמו עזב או הנא: (ח) נטה קו. תהו: חל. כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה: (ט) אבד ושבר. שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון: (י) ראשן. אשר ראשן או כמשמעו: (יא) חמרמרו. כראשון: בעטף. בהתרון ה"א מבנין נפעל כמו נהרג הרג: (יב) ש"ן בהשתפך. קודם מ"ז השפעל כמו וישתמר: (יג) אעידך. מגזרת עדות: (יד) ותפל. כמו שוא וכן היאכל תפל מאין לו טעם מלך ישרים וכן לא נתן תפלה: משאות. נבואות וכן משא דמשק: ומדוחים. שהדיחו מדרך ישרה: (טו) כלילת. יופי. מגזרת כל: (טז) פצו. פתחו. ישלח פיהו: (יז) בצע. כלה. וכן וידיו תבצענה: (יח) פוגת. דבק והטעם שגות עין מגזרת דיבת לבו: (יט) רני. הרמת קול בשיר או בנהי וכן ותעבר הרנה במחנה: (כ) טפוחים. מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים שיטפחו: (כא) שכבו. משכבם ושכבתי עם אבותי: (כב) מגורי. מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א מטעם אנשי מגורי: (א) אני הגבר. אמרו קדמונינו ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר או ישראל כל אחד מישראל: עני. סמוך ויחסר מקום הסבות או הגלות ורחה מחת ראיתי וכן ונשאר אני. בעברתו. שב אל אויבי כלם וי"א שהוא שב אל אף השם ואיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי הגלר היה מענה אותו בשבט עברתו: (ב) ונהג אותי ממקומי במקום חשך. (ג) המפרש וי"ו בעברתו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הנה יד יי' הויה במקנך והמכה ביד: (ד) הבשר והעור איריגישו בלו. והעצמות שלא ישבר ורובו נשברו: (ה) ויקף ראש. בגלה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהי הכלאם לשון נקבה וכה"א נעלם כה"א והטעם לא הפך לבן:

במחשכים

פירוש המעמים לרא"ע

והמלך מפעל התורה בכסו ולהכניסם כהן תורה: (ז) סומת ארמנותיה שב אל המקדש וקול נתנו הגוים בבית ה' מרוב שמחתם כאשר היו ישראל עושים במועדם: (ח) נלכד הבית כי נפלה חומת העיר ונבקעה: (ט) כאשר טבעו שעריה הלך המלך בגולה ונאמר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה נבואתם מהם באין נכרים: (י) על שנפלה גבורת אין ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא תמסכנה בשופתן: (יא) וכל אחד מן הזקנים אומר כלו בדמעות עיני כאשר יזכור ימי הרעב בציון: (יב) כאם היא המינקת על בן זכר האמהות ולא האבות: (יג) מי עדים שאירע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצא מובא מחול לו: (יד) כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם: (טו) ים נאנחים עליך כאשר שממת ויש מניעים ראשם ומלעיגים: (טז) הרחיבו פה כל האויבים: (יז) כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים: (יח) צעק לב נאבק והטעם כי נתנו צעקות כנגד השם והם אמרו לחומת בת ציון שתבכה: (יט) ותתאונן על עולליה והמתים ברעב ותאמר כן: (כ) שהנשים אוכלות פריהן והנביאים והכהנים יהרגו במקדש והמשפט כי על זכריה ידבר דרך דרש: (כא) מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים: (כב) כאילו קראת כל העמדים שהיו לי וקבלתם מגורי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך. כלם אויב אחד יכול לכלותם: (א) אני הגבר. יספר המקונן שהוא ראה מכתו בשבט עברה: (ב) והיה מוליכו בפני בחשך ולא יקוה לאור: (ג) ובכל פעם הופך ידו ומכהו: (ד) ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ונשברו עצמותיו: (ה) ואשר כך בנה עליו בנין והקיף לאשו: (ו) והוא יושב בחושך: (ז) והם גדר בעדו

בעדי ולא אצא הכביד נחשתי: ח גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי: ט גדר דרכי בגזית נתיבתי עוה: י דב ארב הוא לי אריה° במסתרים: יא דרכי סורר ויפשחני שמני שמם: יב דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ: יג הביא בכליותי בני אשפתו: יד הייתי שחק לכל־עמי נגינתם כל־היום: טו השביעני במרורים הרוני לענה: טז ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר: יז ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה: יח ואמר אבד נצחי ותוחלתי מיהוה: יט זכר־עניי ומרודי לענה וראש: כ זכור תזכור ותשיח° עלי נפשי: כא זאת אשיב אל־לבי על־כן אוחיל: כב חסדי יהוה כי לא־תמנו° כי לא־כלו רחמו°: כג חדשים לבקרים רבה אמונתך: כד חלקי יהוה אמרה נפשי על־כן אוחיל לו: כה טוב יהוה לקוו לנפש תדרשנו: כו טוב ויחיל ודומם לתשועת יהוה: כז טוב לגבר כי־ישא על בנעוריו: כח ישב בדד וידם כי נטל עליו: כט יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה: ל יתן למכהו לחי ישבע בחרפה: לא כי לא יזנח לעולם אדני: לב כי אם־הוגה ורחם כרב חסדו°: לג כי לא ענה מלבו ויגה בני־איש: לד לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ: לה להטות משפט־גבר נגד פני עליון: לו לעות אדם בריבו אדני לא ראה: לז מי זה אמר ותהי אדני לא צוה: לח מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: לט מה־יתאונן אדם חי גבר על־חטאו°: מ נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד־יהוה: מא נשא לבבנו אל־כפים אל־אל בשמים: מב נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת: מג סכתה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת: מד סכתה בענן לך מעבור תפלה: מה סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים: מו פצו עלינו פיהם כל־איבינו: מז פחד ופחת היה לנו השאת

°ארי ק׳ °ותשוח ק׳ °ת׳ בקמץ °רחמיו ק׳ °חסדיו ק׳ °חטאיו ק׳ והשבר

מסרה נחשתי, ל׳ חס׳ בק״מ לא בג׳ נקודות . ח שתם, (חסי״ו בפתח) ב׳ ול׳ כתב ס׳. ט גדר, ג׳. עוה, ל׳. י אריה, א״י ק׳. במסתרים, ג׳ רפין. יא ויפשחני, ל׳. השין ימנים. יב כמטרא, ל׳ כתוב א׳. לחץ, ל׳ ול׳ כחן. יג הביא, מ״ל ל׳ ר״פ. בכליותו, מ״ל. אשפתו, ל׳. יד שחק, ל׳ ומקר. עמי, ד׳ ג׳ א׳ בכתוב שקורין עמים. טו השביעני, ל׳. ול׳ בלי׳ שבועה אבי. מרוני, ל׳. טז ויגרס, ל׳. שני לי״ד ק״ז. הכפשני, ל׳. יז נשיתי, ב׳ בחרי לשנא. יח נלחי, ל׳. יט זכר, ג״ד. עניי, חק״ם ומ״ל. ורלש, ב׳ בחרי ל׳. כ זכור, מ״ל. כא אוחיל, מ״ל: חזיר, מ״ל. כב תמנו, ל״ד ז״ק. רחמו, כ״כ וקרי בי׳ למערבא. וכותייהו קי״ל. כג לבקרים, ל׳ ז״ק. כד אוחיל, ג׳. כז בנעוריו, ל׳ ומ״ל. כח בדד, ח׳. וידם, ל, בלי׳. פיהו, ע״ז. ל ישבע, מטעי׳ בי׳. לא אדני, י״ד בסי׳. לב אם, ג׳. הוגה, מ״ל. כרב, ג׳. חסדו, חסדיו ק׳. לג ויגה, ל׳ כ״כ בה״א. לה נגד, י״ם. לו לעות, פ׳ בעיקם. בריבו, ד׳. אדני, י״ד בסי׳. לז וצוה, ל׳. אדני, י״ד בסי׳. לח הרעות, מ״ל. והטוב, ד׳ ומ״ל. לט יתאונן, ל׳. חטאו, חטאיו ק׳. מ ונחקרה, ל׳. ונשובה, ז׳. עד ה׳, ה׳. מא נשא, ו׳. לבבנו, ד׳ חסר. כפים, ל׳. ז״ק. מב נחנו, ג׳. מג סכותה, מ״ל וה״א בסוף. חמלת, ב׳. מד סכתה, חסר וה״א בסוף. מעבור, ז׳ מ״ל בלישנ׳. מה סחי, ל׳. ומאוס, מ״ל.

ת״א גם כי אזעק ואשוע ברכות לב מגילה כט. נתיבותי עוה, ראש השנה כג. ותזנח משלום נפשי שבת כה עקידה שער פז. נשיתי טובה נדרים כ. ואמר אבד נצחי עקידה שער פח עקרים מד פ׳ מח. זאת אשיב אל לבי עקידה שער מח. כי לא כלו רחמיו עקידה שער מח. חדשים לבקרים חגיגה יד זוהר פ׳ ויקהל. חלקי ה׳ אמרה נפשי עקידה שער כח. טוב ה׳ לקויו סנהדרין לט. ישב בדד וידום. כי נטל עליו אבות פרק ג. יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה. חגיגה ד. כי לא ענה מלבו מגלה יב. כי לא יזנח לעולם ה׳ חולין ז. מי זה אמר ותהי עקידה שער לב. מפי עליון לא תצא עקידה שם. מה יתאונן אדם חי קדושין פ עקידה שם. נחפשה דרכינו ברכות ה. נשא לבבנו אל כפים תענית ח יז יבמות קה. סכותה בענן לך ברכות לב.

רש״י

הושיב סביבותי משמרות וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי. עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פירו״ש בלע״ז: (ח) שתם תפלתי. סתם חלונות הרקיע בפני: (ט) נתיבותי עוה. אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים ואלא דרך עקלתון: (י) דוב אורב הוא לי. הקב״ה נהפך לי לדוב אורב: (יא) דרכי סורר. לשון סירים קוצים סורר קוץ אותם מפזר קוצים בדרכי: ויפשחני. לשון פישוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מתוקנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון גמרא האי מאן דפשח דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא. העמידני לנגד פניו לירות בי כמטרה אשטיי״לא בלע״ז: (יג) בני אשפתו. חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קויב״רא: (טז) ויגרס. וישבר ודוגמתו (תהלים קיט) גרסה נפשי וכן (ויקרא ב) גרש כרמל: בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו לחם עיסתן הגולי׳ בתוך הגומות שחופרים בקרקע והפת נכנס לתוכה כשאמר הקב״ה ליחזקאל (יחזקאל יב) עשה לך כלי גולה לחתור בו לצאת בתוכו הראה להם כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר (שם כ״ד) והיה יחזקאל לכם למופת והם היו מספקים עליו ולא עשו כן לסוף שהוצרכו שיעשום: הכפישני. כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארכ״יר בלע״ז ויש דומה במשנה (יבמות ק״ו) חיסום הגמל במדה הכפושה עדו: (יח) ואמר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי ושברי: (יט) ומרודי. קומפלויי״נט בלע״ז: (כ) זכור תזכור. נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי. כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא. ומ״א זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את שעשו לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן ייסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור:

(כא) זאת אשיב אל לבי. אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה׳ אשיב זאת לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה׳ כי לא תמנו. וכל הענין עד מה יתאונן וגו׳: כי לא תמנו. כמו כי לא תמו. ויש מפרשים כי לא תמנו כמו (במדבר יז) האם תמנו לגוע חסדי ה׳ הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים. מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך. גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה׳ אמרה נפשי. ה׳ מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם. וי״ו של ויחיל יתירה כמו וי״ו של (בראשית ל״ו) ואיה וענה טוב שיוחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה׳: (כח) ישב בדד. מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה: וידום. לשון שתיקה כמו (שמואל א יד) אם כה יאמרו אלינו דומו דיתרגמן: כי נטל עליו. כי בעל הגזרות נשא עליו הגזירה זו: (לא) כי לא יזנח לעולם ה׳. לכן טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך ורחם כרוב חסדיו: הוגה ויגה. לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה. ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו׳. ולא להטות משפט גבר וגו׳: ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה׳ לא ראה לא כראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: (לו) לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו׳: (לז) מי זה אמר ותהי וגו׳. (לח) מפי עליון וגו׳. ואם באתי לומר לא מידו באה אלא הרעה הזאת מקרה היא שהיה לי. אין זאת. כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם ה׳ לא צוה ומפיו

לא

מן טריקא יקר על רגלוי בבלין דנחשא: (ח) גם אף ארום אצוח ואצלי אסתתים בית צלותי: (ט) גדר סגר אורחא בסרטירין פסילן שבילי סרך: (י) רב דובא מכמן הוא לי אריא דמשפר בכבישא: (יא) דרכי אורחי סרב ושפעני שויני צדו: (יב) דרך מתח קשתיה ועתדני היך פלגליסא לגירא: (יג) הביא אעיל בכליותי גירי תיקיה: (יד) הייתי הויתי חוכא לכל פריצי עמי ומזמרן עלי כל יומא: (טו) השביעני אשבעני מרירת חיון ארתני גירא: (טז) ויגרס ורצץ בפרידן שיני כבע יתי בקטמה: (יז) ותזנח וקצת מלמשאל שלם נפשי אנשיתי טיבותא: (יח) ואמר ואמרת אובד תוקפי וסוכא דהויתי אוריך מן קדם יי: (יט) זכר אדכר ענוי נפשי ומה האמרידו בי סנאי ואשקין יתי גידין ורישי חיון: (כ) זכור מדכר תדכר ותצלי עלי נפשי על סיגופא: (כא) זאת הא נחמתא אתיב על לבי בגין כן אוריך: (כב) חסדי טיבותא דיי ארום לא אתמנעו רחמוהי: (כג) חדשים ניסין חדתין מרחיש בצפריא סגיאה היא הימנותך: (כד) חלקי חולקי יי אמרית נפשי בגין כן אוריך ליה: (כה) טוב טוב יי לסוברין לפורקניה לנפשא דתבע אולפניה: (כו) טוב טב לאורכא ולמשתיק עד דמטי פורקנא דיי: (כז) טוב טב הוא לגברא ארום יאלף נפשיה לסוברא ניר פקודיא בטליותיה: (כח) ישב יתיב בלחודוהי וישתוק ויסבול יסורין דאתין עלוהי בגין יחודא דשמא דיי דמשתלחין לאתפרע מניה על חובא קלילא דחב בעלמא הדין עד דבר יחום עלוהי ויסלינון מניה ויקבל אפי שלים לעלמא דאתי: (כט) יתן יתן בעפרא פומיה וישתטח קדם ריבוניה מאים אית סבר: (ל) יתן יושיט למחי ליה ליסתא בגין דחלתא דיי יסבע קלנא: (לא) כי ארום לא ישלי יי לעובדוי לעלם למסמרינון בידא דסנאיהון: (לב) כי ארום אלהן ברישא יתבר ובתר כן יתוב ויחוס לצדיקיא בסגיאות טיבותיה: (לג) כי ארום מן בגלל דלא ענֵי גבר ית נפשיה ואעדי וחוחה מלביה בגין כן גרם לאסתקפא תבירא בבני אנשא: (לד) לדכא למסכא ולכבשא תחות רגלוי כל אסירי ארעא: (לה) להטות למצלי דין דגבר מסבן כל קביל אפי עילאה: (לו) לעות לסרכא אנש מסכן במצותיה אפשר דסין קדם יי לא יתגלי: (לז) מי מן הוא אינש דאמר והוה בישתא מתעבדא בעלמא אלהן מן בגלל דעבדו מה דלא אתפקדו מן פומא דיי: (לח) מפי מפי אלהא לא תיפוק בישתא אלהן על ברת קלא דמחא בגין חטופין דאתמליאת ארעא ובעידן דבעי למגזר טובא בעלמא מן פום קודשא נפקא: (לט) מה מה מסן ישכה אנש דיחוב כל יומי חיוהי גברא רשיעא על חובוהי: (מ) נחפשה נבלוש אורחנא ונבקר ונתוב בתיובתא קדם יי: (מא) נשא נטול לבבנא בריד ונרמי חטופ ונזלן מן ידנא ונתוב קדם יי אלהא דשכינתיה בשמי מרומא: (מב) נחנו נחנא מרדנא סרבנא ומן בגלל דלא הדרנא לותך אנת לא שבקת: (מג) סכותה טללתא עלנא ברגז ורדפתנא בגלותא קטלתא ולא חסתא: (מד) סכתה טללתא שמיא בעננֵי יקרא דילך מן בגלל דלא תעבר לותך צלותנא: (מה) סחי טלטולין ורטושין שויתא יתנא בני עממיא: (מו) פצו פתחו עלנא פומהון כל בעלי דבבנא למגזר עלנא גזרין בישין: (מז) פחד אימתא

רש"י

לא תצא כן רעה כן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל קים ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה. [מפי עליון לא תצא אמר רבי יוחנן מיום שאמר הקב"ה (דברים ל') ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאוננו למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו: (מא) נשא לבבינו אל כפים. כשאנו נוטלים את כפינו אל השמים נשא אף לבבינו עמהם לשוב להטיב לבבינו לפני המקום ב"ה]. ד"א אל כפים. אל העננים אל שמים כמה דאת אמר (מלכים א' יח) הנה עב קטנה ככף איש עולה וכן (איוב לו) על כפים כסה אור. ומדרש רבותינו נשא לבבינו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכינו על ידי יצר הרע: אתה לא סלחת. ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרך: (מג) סכות באף. סגרת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו: (מה) סחי ומאוס. הוא ניע בלשון משנה כיחו וניעו שהיא יוצא מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון: תשימנו. לשון הוה הוא: (מז) פחד ופחת.

כשמכנו

אבן עזרא

(ו) במחשכים. ממשך בתוך ממסך: (ז) נחשתי. כבלי: (ח) שתם. בשי"ן כסמ"ך וכן הסירו ולא ממני: (ט) הנתיבות הם ידועות יש אומרים כי מנהג הדוב להכריז על הארי והוא רחוק: (יא) יש אומרים סורר. מגזרת סירים. וכן הנני שך את דרכך בסירים והישר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה: (יב) כמטרא. אל"ף במקום ה"א שנקבה והוא מגזרת מטר: (יג) דימה האשפה לבטן הרחם. (יד) לכל עמי. עד שהיו עמי שוחקים עלי או לכל העם שהיה תחת ידי. כמו את עמלק ואת עמו. או הי' נוסף. ואין ותפלטני מרי בי עמי כמו עמים כי על שאול רמוז וכן אמר ברשעים השירה ומכף שאול: (טו) ב"ת במרורים. נוסף וכן בדמעות שלים: (טז) ויגרס. כמו וישבר וכן גרסה נפשי. הכפישני אין לו אח והטעם השלכני: (יז) ותזנח. כמו ותמאס: (יח) נצחי. עמידתי בכלה שיש לי כמו ויז נצחם על בגדו וכל מלבושי אגאלתי על הדם שבו יעמד הפי נלחו: (כ) זכור. שם הפועל כמו בזכור בניהם או לשון נקבה לנפש: כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי: (כא) זאת. התוחלת: (כב) תמנו. כמשמעו או הנו"ן תחת חסרון הכפל: (כג) חדשים. הם החסדים: לבקרים. בכל יום כמו לבקרים אצמית: רבה. גדלה או כמשמעו. (כד) אמרה. לי: (כה) תדרשנו. באמת: (כו) ווי"ו ויחיל. כמו פ"ה רפה בלשון ישמעאל: (כז) עול. מוסר: (כח) כי נטל עליו. הטעם: (כט) יתחטא לעוסר עד בא העפר בפיו. (ל) ב"ת בחרפה. נוסף כבי"ת השביעני במרורים: (לא) יזנח. ישלם. (לב) ורחם. כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה ה' לי לאלהים: (לג) מלבו. מרצונו. ויגה. אל"ף תחת ה"א והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו הילא אתך: (לד) לדכא. אל"ף לדכא עלם הטה עם משפט כמו עוות. (לו) לא ראה. בהסכמה להיות כן: (לט) יתאונן. מגזרת און: (מ) נחפשה. מבנין הקל: (מא) נשא לבבנו. הטעם ויש אמת. (מב) אל"ף אמנו נוסף: (מג) סכתה. מפעלי הכפל. (מה) סחי. מגזרת והסחיתי עפרה הטעם הלכלוך: (מו) פצו. פתחו: (מז) השאת. כמו השואה

פירוש הטעמים לראב"ע

בעדו ורגליו בכבל: (ח) ואם יצעק אין צעקתו נשמעת: (ט) ואם גדר בעדו שיהיה נואש והנתיבות שהיה יודע עוה אותם: (י) ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו: (יא) ויפשחני תרגום וישסף שמואל ופשח. והוא השם שכל רואהו ישום וכן הקוץ משומם ובמקום אשר שומם: (יב) ומרחוק הכל יורה עליו חץ: (יג) ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים בלב: (יד) והבז להיות שחוק: (טו) והשם לחם ומים מרורים ולענה: (טז) ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא הלך פיו באפר או הטעם אפר כלחם: (יז) כאילו לא ירגיש ומה הטובה: (יח) ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה: (יט) כי תמיד יזכור עניו שיענה אותו הלך הלענה והרוש והם המרורים מקום לחם: (כ) יש אומרים כי זכור תזכור: (כא) זאת הנשמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי: (כב) שאין קץ לחסדי השם: (כג) יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים: (כד) והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים: (כה) ואדע כי טוב יעשה לקויו: (כו) טוב שיסבול הדורש השם ויחיל ויהיה דומם לתשועת השם כטעם דום לה' והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו: (כז) בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים: (כח) כי נטל שב אל עול האמור למעלה: (כט) יכנע לעפר: (ל) יתן ברצונו: (לא) יש אומרים יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראי' ותזנח משלום נפשי: (לב) רק הוגה ורחם: (לג) שלבו לא ענה במחשבתו: (לד) דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ הגרים נשבר האויב: (לה) להטות הדין בעבור היותו עליון ויעש בדרי משפט רצונו: (לו) אלה הג' הפסוקים דבקים והטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו: (לז) אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו: (לח) השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם בגלות אדם: (לט) אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והטעם וישמע ה': (מ) רק יחפש אדם דרכיו: (מא) יתן לבו דורון בכפיו או יהיה לבו נשוי בכפיו: (מב) ידים ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח: (מג) שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו: (מד) דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפלה ובין השם: (מה) שלכלוך עם מיאוס: (מו) פצו פיהם מלעיגים: (מז) כאשר תפסד הנפש והפחת לפני הגוף מיד יפול והנה בא פוחת

הנפש

הַשָּׁבֶר׃ מח פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ מט עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ נ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ נא עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃ נב צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ נג צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ נד צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ נה קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נו קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ נז קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ נח רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ נט רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ ס רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ סא שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ סב שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ סג שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ סד תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ סה תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ סו תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

ד א אֵיכָה יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם הַטּוֹב תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ ב בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי־חֶרֶשׂ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר׃ ג גַּם־תַּנִּין° חָלְצוּ שַׁד הֵינִיקוּ גּוּרֵיהֶן בַּת־עַמִּי לְאַכְזָר כִּי עֵנִים° בַּמִּדְבָּר׃ ד דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל־חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם׃ ה הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת׃ ו וַיִּגְדַּל עֲוֺן בַּת־עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם הַהֲפוּכָה כְמוֹ־רָגַע וְלֹא־חָלוּ בָהּ יָדָיִם׃ ז זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר גִּזְרָתָם׃ ח חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃ ט טוֹבִים° הָיוּ חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי׃ י יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ יא כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ יב לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכֹל° יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ יג מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֺנֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ

דם

°תנים ק' °כיענים ק' °ב' טעמים °כל ק'

מסרה מז הפחת, ל'. מח פלגי, ג'. עיני, כ"פ. מט הפוגות, ל' וכ"כ. נ וירא, ג' רפי. נא עיני, כ"פ. עוללה, מ"ל. נב צוד, ל' ומ"ל. כצפר, חסר ג' דגשים. נג חיי, ל"ד ז"ק. וידו, ל'. נד לפו, ל'. נגזרתי, ל'. נה תחתיות, מ"ל ז'. נו תעלם, הע"ין בשוא לבד. לרוחתי, ל'. נז קרבת, ל'. אקראך, ג'. נח רבת, ל'. אדני, י"ד בס'. נט עותתי, ל' ג. שפטה, ב' הפ"ין בק"מ והוא ח"ק. משפטי, י"ז. ס לי, ל' ומנין עלי. סב והגיונם, ל'. סג וקימתם, ל'. מנגינתם, ל'. סד תשיב, י'. סה מגנת, ל'. תאלתך, ל'. סו ותשמידם, ל' וא"ו בפתח. שמי ה', ל'. ד א איכה, י"ז. ישנא, ל'. הכתם, ל'. תשתפכנה, ל'. בראש, ל"ה. חוצות, מ"ל דמ"ל. ב המסלאים, ל' ומד"מ וא' (במאריך). ג תנין, תנים ק'. היניקו, מ"ל דמ"ל. כיענים, כמי' תרתי וקרי חד היוד רפי. ד לשון, ב' חד מ"ל דין מסר. ה למעדנים, ל'. בחוצות, מ"ל דמ"ל. האמנים, ב' וס' ו'. חבקו, ב'. ו ההפוכה, ל' וס' הפוכה. רגע, כ' ז"ק. ז זכו, ב'. נזיריה, ב'. צחו, ל'. אדמו, ל'. גזרתם, ל'. ח חשך, ד'. משחור, ל' ומ"ל. תארם, ל'. צפד, ל'. כעץ, ג'. ט טובים, מ"ל דמ"ל. שהם, ב' בתרי טעמי. יזבו, ג' בלי' דין מ'. מדקרים, ב' חסר. מתנובות, מ"ל דמ"ל. י רחמניות (בלא מאריך ברים) ומ"ל. לברות, ל' ומ"ל. יא ויצת, ל'. יסודתיה, ב' חד מ"ל דינס' ב' וזי"ן. יב וכל, כל ק'. יבא ל' מ' בסי'. ואויב, ב'. יג מחטאת, ב"ם מ"ו וס'. עונת, חד ו' קדים לנו"ן ומ"ו קדים למ"ם. השפכים, חסר ו'. לדיקים, מ"ל דמ"ל.

ת"א עיני עוללה לנפשי סוטה מט גטין נח קמא פג. צמתו בבור חיי ערכין טו. בני ציון היקרים גיטין נח. איכה נחשבו לנבלי חרש עקידה שער סג. בת עמי לאכזר כיענים חולין סד. ויגדל עון בת עמי סנהדרין קד. צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ כתובות י. טובים היו חללי חרב מחלל רעב נחלה מ. ידי נשים רחמניות סנהדרין קד. ויצת אש בציון קמא ס.

רש"י

כשכשנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שהוא: השאת. לשון שאייה כמו השאה: (מט) מאין הפוגות. מאין הליפין והעברה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה המקונן היה ואמר עיני בדמעה עוללה וניוולה הכי עלי נפשי מכל בנות עירי: עוללה. לשון גוול כמו (איוב טז) ועוללתי בעפר קרני: מכל בנות עירי. משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקב"ה מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי. בבית הכלא: צמתו. אסרו כמו צומת הגידין (חולין ד) מבעד לצמתך איסטריי"טור: וידו אבן בי. על פי האגדה כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש: צמתו בבור חיי. ואף על פי שנתנו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכו לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי: (נד) צפו מים וגו'. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו מים על ראשו אז אמר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו': צפו מים. אומות העולם: (נז) קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קוראי: (נח) רבת ה' ריבי. בימים שעברו: (נט) ראיתה ה' עותתי. בצרה הזאת שעותו בי אויבי: שפטה משפטי. כאשר עשית כבר: (סה) מגנת לב. שבר לב כמה דאת אומר (הושע יא) אמגנך ישראל (בראשית יד) אשר מגן צריך בידך. ד"א מגנת לב. אוטם הלב לצרה ואנחה אשר היא כמגן כנגד לבם. והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו"ן משלם בו שהנו"ן ביגון איננה שורש אלא כנון נו"ן של המון מגזרת המו גוים וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של זדון מגזרת זדה וכן נו"ן של שכרון מגזרת שכר (וכגון נו"ן של שממון שגעון כ"ל של"ל וק"ל): תאלתך. לשון (ישעיה יט) נואלו שרי צוען: (א) איכה יועם זהב. קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים (ב לה) הנה היא כתובה על ספר הקינות ועמה מדבר בתוך הקינה את אשר בני ציון: יועם. יכהה כמו דאת מתרגם (ויקרא יג) כהה עמיא: זהב. מראית פנים המלהיב כזהב: ישנא. ישתנה מראיתו: הכתם. קבולת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם: אבני קדש. בנים המאירים כאבנים טובות ומ"א כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל מן ומן שנעלו בו היה ירמיהו קוברו במקומה ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש: (ב) המסלאים בפז. המגוללים והנערכים בפז הרואה אותם אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז וכן (איוב כח) לא תסולה בכתם אופיר (שם) בכתם טהור לא תסולה (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות לשון הילול וערך הן: לנבלי חרש. כדי חרס שנותנים בהם יין כגון נבלי יין (ירמיה מח) ונבליהם ינפצו: (ג) גם תנין. אף על פי שאכזרי הוא חולץ שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן: בת עמי לאכזר. רואים את בניהם צועקים לנפש ואין פורש להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב: (ה) האמונים עלי תולע. על בגדי צבעונין: האמונים. לשון (אסתר

ויהי

אִימְתָא חַיְתָא דַהֲוָה לְנָא מִגְּדָן חֲתִיתָא וּתְבִירָא׃ (מח) פַּלְגֵי דְמַיִן יַחְלְבָן עֵינַאי עַל תְּבִירָא דִכְנִישַׁת עַמִּי׃ (מט) עֵינִי עֵינַי זַלְגָת דִּמְעִין וְלָא תִשְׁתּוֹק מִלְּמִבְכֵּי מִדְּלֵית פָּאִיג עָקְתִי וּמְסַלֵּל תַּנְחוּמִין לִי׃ (נ) עַד כְּדוּ דְיִסְתַּכֵּי וְיֶחֱזֵי עוּלְבָנֵי יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ (נא) עֵינִי בְּבִכוּתָא דַעֲינַי אִסְתַּקְפַּת לְמָרַע נַפְשִׁי עַל חוּרְבַּן פַּלְכֵי דְעַמִּי וְעַל בְּנָתָא דִירוּשְׁלֵם קַרְתִּי׃ (נב) צוֹד צָדוּנִי כְּמָא דְצַיְדִין בְּצִפְּרָא בַּעֲלֵי דְבָבַי עַל מַגָּן׃ (נג) צָמְתוּ עָקְרוּ בְּגוּבָּא חַיַּי וּרְמוֹ אַבְנָא בִי׃ (נד) צָפוּ שְׁטוֹ מַיָּא עַל רֵישִׁי אֲמָרִית בְּמֵימְרִי אִתְגְּזָרִית מִן עָלְמָא׃ (נה) קָרָאתִי צַלֵּיתִי לִשְׁמָךְ יְיָ מִן גּוֹב אַרְעִיתָא׃ (נו) קָלִי צְלוֹתִי קַבֵּילְתָּא בְּזִמְנָא הַהוּא וּכְעַן לָא תִכְבּוֹשׁ אוּדְנָךְ מִלְּקַבָּלָא צְלוֹתִי לְאַרְוָחוּתִי מִבֵּין בְּעוּתִי׃ (נז) קָרַבְתָּ קְרִיבְתָּא מַלְאָכָא לְשֵׁיזָבוּתִי בְּיוֹמָא דְצַלֵּיתִי לָךְ אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ לָא תִדְחַל׃ (נח) רַבְתָּ נְצִיתָא יְיָ דְעַבְדִין מַצּוּתָא לְנַפְשִׁי פְּרִיקְתָּא מִן יְדֵיהוֹן חַיַּי׃ (נט) רָאִיתָה חֲזֵיתָא יְיָ סוּרְחָן דִּסְרִיחוּ לִי דוּן דִּינִי׃ (ס) רָאִיתָה גְּלֵי קֳדָמָךְ כָּל נִקְמַתְהוֹן כָּל מַחְשַׁבְתְּהוֹן עֲלַי׃ (סא) שָׁמַעְתָּ שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ חִסּוּדֵיהוֹן יְיָ כָּל מַחְשַׁבְתְּהוֹן עֲלָי׃ (סב) שִׂפְתֵי מִלַּת קָמַי עֲלַי וְהִגְיוֹנְהוֹן עֲלַי כָּל יוֹמָא׃ (סג) שִׁבְתָּם מוֹתְבֵיהוֹן וְקִימַתְהוֹן אִסְתַּכַּל אֲנָא זְמָרֵיהוֹן׃ (סד) תָּשִׁיב תְּתִיב לְהוֹן גְּמוּלָא בִישָׁא יְיָ כְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ (סה) תִּתֵּן תִּתֵּן לְהוֹן תְּבִירוּת לִבָּא וְשַׁלְהָבוּתָךְ שַׁלְּחִי לְהוֹן׃ (סו) תִּרְדּוֹף תִּרְדּוֹף תְּלוֹקִינוּן בְּרוּגְזָא וּתְשֵׁיצֵינוּן מִתְּחוֹת שְׁמֵי מְרוֹמָא דַיְיָ׃ (א) אֵיכָה הֵיכְדֵין (ס״א הֵיךְ) עָבַד דְּהַב בֵּית מוּקְדְּשָׁא אִשְׁתַּנֵּי זִיו פַּלְסִין בְּחִיר מִשְׁתַּרְיָין סַרְגְּלָאָן קַדִּישִׁין בְּרֵישׁ כָּל מְחוֹזִין׃ (ב) בְּנֵי בְּנֵי צִיּוֹן יַקִּירִין דְּמִתִּילִין אִיקָרֵיהוֹן לְדַהַב טָב הֵיכְדֵין הֲווֹ עַמְמִין מְסָאֲבִין מַחְתִּין יָתְהוֹן מִלְּקֳבֵיל (ס״א בְּלִיקְבֵיל) עַרְסֵיהוֹן וּמִסְתַּכְּלִין בְּהוֹן בְּגִין דִּילְדִין נְשֵׁיהוֹן בְּנִין שַׁפִּירָא כְּשׁוּפְרֵיהוֹן וְאִתְחַשְׁבוּ לְלִגְיָן דַּחֲסַף עוֹבָדֵי יְדֵי פַחֲרָא׃ (ג) גַּם אַף בְּנָתָא דְיִשְׂרָאֵל מְסַנְקְתָּא לִבְנֵי עַמְמַיָּא דְדָמִין לְחוּרְמַנָא שְׁלַפְן תְּדֵיהוֹן וְהָבֵי כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי מְסָרִין לְאַכְזְרָאִין וְאִמְהוֹן סְקַרְן עֲלֵיהוֹן כְּנַעֲמִיָּא בְּמַדְבְּרָא׃ (ד) דָבַק אַדְבִּיק לִשָּׁן עוּלֵימָא לְמוֹרִינֵיהּ בְּצַחוּתָא טַלְיָא תָּבְעוּ לַחְמָא מוֹשִׁיט לֵית לְהוֹן׃ (ה) הָאוֹכְלִים דַּהֲווֹ רְגִילִין לְמֵיכַל תַּפְנוּקִין אִשְׁתְּמַמוּ בְּמַחוֹזִין דְּאִתְרַבִּיאוּ עַל צְבַע זְהוֹרִין נַפִּיסוּ קִקְלָאתָן׃ (ו) וַיִּגְדַּל וּסְגִיאַת חוֹבַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מִן חוֹבַת סְדוֹם דְּאִתְהַפְכַת בְּשַׁעְתָּא וְלָא שְׁרִיאוּ בַהּ נְבִיאַיָּא לְאִתְנַבָּאָה לְאַהֲדָרוּתָהּ בִּתְיוּבְתָּא׃ (ז) זַכּוּ הֲווֹ בְּרִירָן נְזִירְהָא יַתִּיר מִתַּלְגָּא שְׁעוּ יַתִּיר מִן חַלְבָא סְמִיקוּ חֲזוּ יַתִּיר מִן יְהוֹרִין (ס״א מַרְגָּלִין) וּכְשַׁבְזְרָא פַּרְצוּפֵיהוֹן׃ (ח) חָשַׁךְ חֲשַׁךְ מִן אוּכְמְתָא דְגָלוּתָא רִיוְחוֹן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּ בְּמַחוֹזִין אֲרַק מַשְׁכֵיהוֹן עַל גַּרְמֵיהוֹן פְּרִיךְ הֲוָה כְּקִסְמָא׃ (ט) טוֹבִים מְעַלֵּי הֲווֹ קְטִילֵי סַיְפָא יַתִּיר מִן קְטִילֵי כַפְנָא דְקְטִילֵי סִיפָא דְיָבְדִין כַּד אִינּוּן מְבוּעִין גַּרְמֵיהוֹן מִן טַהֲרַת דַּאֲכָלוּ מַעֲלָל חַקְלָא וְנַפְחֵי כַפְנָא פְּרִיק כַּרְסֵיהוֹן מִן מֵיכְלָא׃ (י) יְדֵי יְדֵי נְשַׁיָּא דְּהָוְיָן רַחֲמָנִין עַל מְסַכְּנִין בַּשִּׁילוּ עוּלֵימֵיהוֹן הֲווֹ לְמִסְעַד לְהוֹן בְּיוֹם תְּבַר כַּפְנָא דִי אִתְבַּרַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ (יא) כִּלָּה שְׁפַךְ יְיָ יַת חֵימְתֵיהּ שְׁרָא עַל יְרוּשְׁלֵם יַת תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְאַדְלִיק בְּאוּר לְשִׁיד אִישָׁתָא בְּצִיּוֹן וְאָכְלַת אֲשָׁתְהָא׃ (יב) לֹא לָא הֲווֹ מְהֵימְנִין מַלְכֵי אַרְעָא וְכָל דַיָּרֵי תֵבֵל אֲרוּם יֵיעוֹל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וּנְבוּזַרְאֲדָן גַּבִּיל דְּבָבָא לְנִכְסָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּתַרְעַיָּא דִירוּשְׁלֵם׃ (יג) מֵחַטֹּאת עֲנַת מִדַּת הַדִּין וּבְן אַמְרַת לָא הֲוָת כָּל דָא אֱלָהֵן מֵחוֹבַת נְבִיאָהָא דְמִתְנַבְּאָן לַהּ נְבִיאוּת שִׁקְרָא

רש״י

(נ) ויהי אומן את הדסה: אשפתות. אשפות של זבל סוחבים על האשפות בזמן: (ו) ויגדל עון וגו׳. פורענותם מוכיח עליהם שגדול עונם משל סדום: ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום לא נמסרה לרעה כרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי ע״י המלאכים נהפכה. ויש מדרשי אגדה ואינו מיושב על סדר המקראות: (ז) זכו נזיריה. שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומושב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיו מראיהם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר שמך מאדם ממראיהם: (ח) משחור. הוא פחם: עצם. לשון מראה כמו (שמות כד) וכעצם השמים לטוהר קו״ל בלעז: צפד. נקמט ונתקבץ ואין לו דמיון: (ט) שהם יזבו מדוקרים וגו׳. חללי הרעב היו נוטים מרים מתבואות השדה שהיו האויבים אוכלים בשר על המסבים חוץ לחומה והרים נכנס לתוך נחירי הרעב וכריסן מתקמת ומכתם זב והרי זה מיתה גדולה יותר מהרוגי חרב: מדוקרים. מנוקבים בין נפיחת רעב בין ניקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי. מתרשים ומשנים שמלקטים ואוכלים רב פרחים ומאוסים: (י) לברות. למאכל כמו (שמואל ב יג) ולא ברה אתם לחם (שם ג) להברות את דוד: (יא) כלה ה׳ את חמתו. אמר נערה בו כמה שנים מתה כלה אותה בהשקטו מהם: (יג) מחטאת נביאיה. של שקר

אבן עזרא

כשואה יהיה הא״לף ראוי לשרשום: (מח) נהרים פלגים הם: (מט) תרמה. הטעם לא תדמה לכל עינו והוא רשוק וה״א השונות כמו תי״ו תרומות: (נ) ישקיף. כאילו יש לשמים חלון שישקיף ממנו: (נא) יש אומרים עיני עוללה כאשרון ויערהו עוללה כעוללות בליל. והיתר בעיני מגזרת ועולל למו: (נב) חנם. שב אל אויבי: (נד) צפו. כמו שפו מגזרת אשר הציף (נה) תחתיות. מתחתיות כתחתיום. (נו) לרוחתי. שתשם לי רוחה או עם רוחתי ושועתי: (נז) קרוב מלאכתך: (נח) מה שהייתי אני רב רבם אשר יי׳: (נט) עותתי. הפוך שיעשו לי: (ס) נקמתם. בפרהסיא: (סא) חרפתם. בגלוי: (סב) עלי. לרעתי: (סג) מנגינתם. כמו נגינתם והמ״ם נוסף: (סד) גמול. בשמך ובמוכרת טוב: (סה) מגנת. יש אומרים מגנות כמ״ן נוסף והוא מגזרת מגן לריך על משקל אכילה והנכון בעיני שהוא מן גנון וכליל: תאלתך. מגזרת אלה והתי״ו נוסף כמו תאנתה מי ישיבנה: (סו) שמי ה׳. הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳: (א) איכה יועם. יש אומרים יועם כמו שחך תרגום והנה כהה הנגע עמיה מכהה והיתר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו למה יוזק: ישנא. מגזרת שנים: (ב) א״לף המסולאים. תחת ה״א השרש כי הה״א הנעלם לא ימלא מתוך סמלה: (ג) חלצו. כמו וחלצה ממנו: יש לשון זכר ונקבה: (ד) פורש. כמו פרוש לרעב והוא את לשם פתוחה: (ה) האוכלים. שיעדנו. תולע. כתולעת שני: (ו) חלו. מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול: (ז) משלג. ומחלב. כחול ורק ספיר כמו פנינים ולכן טעמו ת״ם מפנינים מוסף עליהם ואחר עמו כמ״ם מאל אבין כאילו נגזרו מספיר ולבנת כמו לבנה ועצם כמעשה ובמקום אחר אבן: (ח) משחור. יאמר מן השחור והוא שם לבדו: צפד. כמו דבק והוא שם: (ט) שהם יזובו. והם מדוקרים: (י) לברות. מגזרת להברות את דוד והם שני גנבים: (יא) דמה הלץ *אולי צ״ל שעמו לי לאם

פירוש הטעמים לראב״ע

הכתם ונשבר הגוף בפחת: (מח) דברי המקונן: (מט) תמיד נוגה: (נ) עד שירא השם פלגי מים שירדו מעיני: (נא) יותר עששה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות: (נב) וכל זה הבכי בעבור שאני חטא כצפור: (נג) והושמתי בבור ושמו אבן גדול על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי: (נד) ואין הבור ריק רק הוא מלא מים: (נה) ואם הבור היה קרוב הייתי מתכסה רק הוא בתחתית. (נו) ואדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתית: (נז) ומקדם מלאכתך קרוב בעת שקראתיך: (נח) וכמה פעמים רבת בעדי: (נט) כאשר ראית אתה הרעות שעשו ליקח נפשי: (ס) מה שים בלבם גם שמעת דבריהם: (סב) בשבתם וקימתם תמיד יעשו על אודי: (סד) כמעשיהם שעשו בבור עשה להם: (סה) מגנת לב מחר בלב שלא ירצו הגאלה שתביא להם: (סו) תרדפם באפך כי השיגם והשמידם: (א) איכה יועם. איכה ישלח הזהב וידמה לאחרים שהם ששם הכתם הטוב הפלי בעבור וזה משל למקדש שבא אחריו: (ב) גם אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף והב מופז יכתיבם: (ג) הזכרים יקחו שד הבקעות ויניקו גורי הבקעות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין שלא שד נשי לאן ויניקו גוריהן: (ד) השלב ליונק מקום לשם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כדמות עוללות הגפן: (ה) נשמו הם שממו בפרהסיא כל רואים יעום. חבקו אשפתות כי הם מושלכים כדומן ואין קובר: (ו) יש חטאת ואשם ובקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא העבר כרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקדך עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכה כמו רגע ולא היו הידים בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או טעמו שלא שלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב: (ז) זכו מיראה ביומי השמע: (ח) שחך מאדם בעצב: (ט) המדוקרים שיזובו דם ומתנובות שדי שהם שבעי׳. סוגים היו עוללי רעב: (י) הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב: (יא) והרעב כגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העולם: (יב) ובעבור הרעב בא צר בירושלם: (יג) מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות וכהנו המקרידי כדברי אסף: (יד) והמים נעו כמועות העורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא סוטל אסר סוטל והטעם יוכלו שיגעו ולכן לדעה לבדשה: (טו) היו קוראים על פסס סורו כטמא והלאמון נכון ויספר מקום סקרולים ולמטו נגוים

דם צדיקים: יד נעו עורים בחוצות נגאלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבשיהם: טו סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נצו גם נעו אמרו בגוים לא יוספו לגור: טז פני יהוה חלקם לא יוסיף להביטם פני כהנים לא נשאו *זקנים לא חננו: יז °עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע: יח צדו צעדינו מלכת ברחבתינו קרב קצנו מלאו ימינו כי בא קצנו: יט קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דלקנו במדבר ארבו לנו: כ רוח אפינו משיח יהוה נלכד בשחיתותם אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים: כא שישי ושמחי בת אדום °יושבתי בארץ עוץ גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי: כב תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך: ה א זכר יהוה מה היה לנו °הביט וראה את חרפתנו: ב נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים: ג יתומים היינו *אין אב אמתינו כאלמנות: ד מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבאו: ה על צוארנו נרדפנו יגענו *לא הונח לנו: ו מצרים נתנו יד אשור לשבע לחם: ז אבתינו חטאו *איננם *אנחנו עונתיהם סבלנו: ח עבדים משלו בנו פרק אין מידם: ט בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר: י עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב: יא נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה: יב שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו: יג בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו: יד זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם: טו שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו: טז נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו: יז על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו: יח על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו: יט אתה יהוה לעולם תשב כסאך לדר ודור: כ למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים:

פסוק השיבנו יאמר הקהל תחלה ואח"כ החזן ומסיים המגלה.

כא השיבנו יהוה אליך *ונשוב חדש ימינו כקדם: כב כי אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד:

הקהל חוזר לאמר השיבנו ואח"כ החזן:

כג השיבנו יהוה אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

°וזקנים ק' °עודינו ק' °יושבת ק' °הביטה ק' °ואין ק' °ולא ק' °ואינם ק' °ואנחנו ק' °ונשובה ק' סימן ית"קק

סכום פסוקי איכה מאה וחמשה וארבעים. וסימנו טוב **ויחיל ודומם** לתשועת ה'. ופרקיו חמשה והרמז בן **בג** בג אומר לפום צערא אגרא. וחציו לדכא תחת רגליו:

מסרה יד בחוצות, מ"ל דמ"ל. נגאלו, ב' חסר. בלא, ס"ו. יוכלו, מ"ו קדים לכ"ף. בלבשיהם, ל' ומ"ו. טו גלו, ל'. יוספו, ד' כ"כ מ"ו ומ"י. טז חלקם, ל'. זקנים, חקנים ק'. יז עודינה, עודינו ק'. בצפיתנו, ל'. יושע, ב' כ"כ מ"ו ומ"י. יח לדו, ככ"ל בד' ולא בכ"ם. למדנו ל'. קלנו, ב' כ"כ ותספוק. יט דלקנו, ל'. כ אפינו, מ"ל. משיח, ל' מ"ל וכל שמואל דכו' במ"ס בלי מפיח. בשמן, נמפ"ק ע"ם וכל"ל ל' ומ"ל וכל שמואל דבוסי' במ"ס בלי' מפיח [בקמץ] בשמן (ש"ב א') ועוד ב' בדניאל ס'. כא יושבתי, יושבת ק' מ"ל. בארץ עוץ, ג'. ד' תעבר, הבי"ס בק"ם ובלא מפג. תשכרי, ל' ותתערי, ל'. כב להגלותך ל'. עונך, חרין דפסוק הנו"ן בלירי סטאפיך, ב' חסר ו'. ה א זכר, חסר. הביט, הביטה ק'. ג יתומים, מ"ל דמ"ל. אין, ואין ק'. ד בכסף, ע"ז רפין. ה צוארנו, מ"י בתר תרי"ס כי הוא ל"י. נרדפנו, ל' ז"ק. לא, ולא ק'. הונח, ל' מ"ו וזמן דגוש. ו נתנו, ג'. לשבע, ב' ח"ו. ז אבתינו, ח"ו ומ"י. איננם, ואינם ק'. אנחנו, ואנחנו ק'. עונתיהם, חד ו' קדים לנו"ן חסר ו' קדים לפיו ומ"י. ח פרק, ב'. ט לחמנו, ד'. י עורנו, ל'. כתנור, ל'. נכמרו, ל'. זלעפות, ל'. יא בתלת, ל' חסר דמ'. יג טחון, מ"ל. בעץ, ב"ד. יד שבתו, ל'. טו משושנו, ל'. טז ראשנו, ל'. יז דוה, ל'. חשכו, ל' וח' וחשכו. עינינו, י"א. יח ששמם, ל'. כ"ב בלי' ה' יתירה באמצע. שועלים, ב' מ"ל. יט תשב, ב' כ"ס. לדור, ס' מ"ל. כ ימים, ג'. כא למדינחאי אדני. ונשוב, ונשובה ק', כקדם, ב'. כב מאס, ג' וחסר.

ת"א קלים היו רודפינו ראה הטנה כל עקידה שער מד. רוח אפינו משיח ה' תענית כב. תם עונך בת ציון ברכות נז עקרים מד פמג. מימינו בכסף שתינו יבמות קח. על צוארנו נרדפנו זוהר פ' ויגש. נשים בציון ענו יבמות יו קדושין עח. זקנים משער שבתו סוטה מח. אוי נא לנו כי חטאנו עקידה שער נט. שועלים הלכו בו מכות כד. השיבנו ה' אליך ונשובה עקידה שער ע. קצפת עלינו עד עקידה שם.

רש"י

שקר היתה לה הרעה הזאת: (יד) נעו עורים בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נטמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה: נגאלו בדם. נתגלגלו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם: (טו) סורו. מעלינו אתם הטמאים המגולגלים בדם: כי נצו. לשון מרוצה ולהלוך כמו (ויקרא א) כמו מוראתו בנוצתה דמתרגמינן באוכליה כך שברו מנסם: גם נעו. נשמטו בדם: (טז) פני ה' חלקם. פנים של זעם מאת הקב"ה חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלוותם: (יז) עודינו תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל. כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם (ישעיה ל) ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמר בהם (ירמיה לז) הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה. מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקב"ה לים והציף לפניהם גודות נפוחים כמין מעי אדם ננערים במים אמרו זה לזה הגודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו. הבטנו: (יח) צדו צעדינו. אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו (שמות כא) ואשר לא צדה (שמואל א כד) ואתה צדה את נפשי: (כ) משיח ה'. הוא יאשיהו כמו שנאמר (ד"ה ב ל"ה) ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתותם. בגומות ששפרו: (כא) שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחרבוהו רומיים: שישי ושמחי. לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי. ותקיאי כמו (בראשית כד) ותער כדה: (כב) תם עונך בת ציון. לקית על כל חטאותיך: לא יוסיף להגלותך. מגלות אדום ולהלן עוד: (ד) מימינו בכסף שתינו. שהיו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים אותם בכסף: (ה) על צוארנו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו. יגיעת ידינו כי האויבים גוזלים וחוטפים הכל במסים וגולגליות וארנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאוהבו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו: ולאשור. שישביעונו בלחמם: נתנו. כמו נתננו דגשות הנו"ן משמשת במקום נון שנייה וכן (ד"ה א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך וכן (בראשית לד) ונתנו את בנותינו לכם: (ט) בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: (י) נכמרו. נחממו וכן (שם מג) כי נכמרו רחמיו ובלשון גמרא ים הרבה על הכומר של ענבים תכמור דישרא: זלעפות רעב. כמו (תהלים יא) ורוח זלעפות לשון שריפה: (יג) טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכין אותם

תרגום

שיקרא וסעיית בהגתא דאשיקי קשוטא בוסמין לשעותא ואינון גרמו לאתשר בגוה דם זכאין: (יד) נעו איתטלטלו עוירין בשקקין אסתאבו בדם קטולין בחרבא ועל דלא הוו יכלין למקרב קריבו בלבושיהון: (טו) סורו טמאו קרו עממיא סורו סורו לא תקרבו בהון ארום איתקוטטו אף איתטלטלו אמרו במדינתהון בשלותהון דבני עממיא לא יוספון למדר: (טז) פני ה' מן קדם אפי ה' אתפליגו לא יוסיף לאתבקלא בהון בגין בן אומיא רשיעיא אפי כהניא לא סברו ועלוי סביא לא חסו: (יז) עודינה עד ספאן עיננא לאסתכלא לסייענא דהיינא מתינן למיכלה דאתהפיך לנא לחבלו בסכותנא דאסתכינא לנוכראי דאינון עמא דלא יפרוק: (יח) צדו צעדינו צדאין שבילנא מלמהך לרחבן בפלטיתנא אמרנא קרב סופנא אתמליאו יומנא ארום מטא סופנא: (יט) קלים קלילין הוו רדפנא יתיר מנשרי שמיא על טוריא אדליקו יתנא במדברא כמנו לנא: (כ) רוח אפינו מלכא יאשיהו דהוה חביב לנא כנשמת רוח חיין דבאפנא והוה מתרבי במשח רבותא דה' אתחד בסיצר חיבוליהון דמצראי דהוינא אמרין עלוהי בטלל זכותיה נחי ביני עממיא: (כא) שישי חדיאי ובדיחי ברתא דאדום דיתבא בארעא דעוץ (בת"ק הגירסא חדיאי ובדוחי קרתא דקוסטנטינא בארע ארמניאה) בסניאין אוכלוסין דמן עמין נוכראי אף עליך עתיד למיתי פורענותא ויצדון יתיך פרקאי ותעבר עליך כס דלוט תרוי ותתרוקני: (כב) תם עונך בת ציון ומבתר כן ישתלם עויתך כנשתא דציון ותתפרקין על ידי מלכא משיחא ואליהו כהנא רבא ולא יוסיף ה' תוב לאגלותך ובההיא זמנא אסער עויתיך ברתא דאדום דמתבניא דמלאה אוכלוסין וייתון פרסאי ויעיקון לך ויצדון יתיך ארום אתפרסם קדם ה' על חובותיך: (א) זכר ה' דכיר ה' מה דאתגזר למהוי לנא אסתכל מן שמיא וחזי ית בסופנא: (ב) נחלתנו אחסנתנא אתהפכת לחילונאי ביתנא לעממין נוכראין: (ג) יתומים הויינן מתילין ליתמין דלית להון אבא אמהתנא כארמלן דאזלו גבריהון בקרוי ימא ומסקבא להון אם אינון קיימין: (ד) מימינו מימנא בכספא שתינא קיסנא בדמין יתון: (ה) על צוארנו על פירקת צוארנא אשעננא כד הוינא אזלין בשביתא חמא נבוכדנצר רשיעא מרכיא דבני ישראל דאזלין ריקנין פקיד לחייטא מארי אוריתא ולמעבד מנהון גוואלקן ומליאו יתהון מן פרידא די על ספר פרת ושוין יתהון על צואריהון וגבי הוא ומנא לעינא לא הות ניחא לנא: (ו) מצרים מצרים יהבנא ידא (בת"ק סעד) לאתפרנסא תמן ולאתור למסבע לחמא: (ז) אבותינו אבהתנא חבו וליתהון בעלמא ונחנא בתרידהון עויתהון סוברנא: (ח) עבדים עבדי דהם דאתהיבו עבדין לבנוי דשם אינון שליטו בנא פריק לית מידהון: (ט) בנפשנו בסכנת נפשנא ניתא לחם פרנסותנא מן קדם קטול דחרבא דאתי מן מצר מדברא: (י) עורנו משכנא דהך תנורא איתקדרו מן קדם מפח כפנא: (יא) נשים נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מן ארמאי ובתולתא בקרוי יהודה מן כשדאי: (יב) שרים רברבנין בידיהון אצטליבו אפי סביא לא יקרו: (יג) בחורים רובין ריחיא נטלו וטליא בצליבת קיסא תקלו: (יד) זקנים סביא מתרע סנהדרין אתבטלו ורובין מן בית זמריהון: (טו) שבת בטילת חדות ליבנא איתהפיך לאבלא חינוגנא: (טז) נפלה גלת כלילא דרישנא ה' לנא ארום חבנא: (יז) על זה על דין בית מקדשא דאצדי הוה חליש לבנא על אלין עמא בית ישראל דאזלו בגלותא מתמן הוו חשיכן עינינא: (יח) על הר על טורא דציון דהוא צדי תעלין הליכו ביה: (יט) אתה את הוא ה' לעלם בית מותבך בשמי מרומא כורסי יקרך לדרי דריא: (כ) למה למה לעלמין תשלינא תשבקננא לאוריכות יומין: (כא) השיבנו אתיב ה' יתנא להתך ונתוב בתיובתא שלימתא תחדת יומנא לטב כזמן יומיא קדמאי דהוו מלקדמין: (כב) כי ארום אלהן מרחק תריחקן בנא רגזתא עלנא עד לחדא:

רש"י

בקולרין היו נותנים על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי ליגעם. וכן בתן כשלו. כשל כחם. ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא (נחמיה ד) ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן (לעיל א) הכשיל כחי: (יז) על זה היה דוה לבנו וגו'. על המפורש במקרא של אחריו. על שהרס הר ציון ושועלים הלכו בו: (כ) אתה ה'. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא: (כא) למה לנצח תשכחנו. הלא השבעת לנו כך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: (כב) כי אם מאוס מאסתנו. בשביל משאתנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: (כג) השיבנו ה'. מפני שמסיים בדברי תוכחה חוזר לכפול מקרא שלפניו שהם נחמה וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת:

אבן עזרא

לאם: (יג) תבל. מקום הישוב: (יג) דם צדיקים. דם כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים: (יד) עורים. כעורים וכן אם אוכלם הוא: נגאלו. מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו: (טו) סורו. גוי טמא: נצו. יש להם נוצה כעוף וכן נצא תצא: (טז) פני ה'. זעף כי בפנים יראה כמו ופניה לא היו לה עוד: (יז) בצפיתנו. אין לנו משקל: (יח) כאילו צדו צעדינו: (יט) וכן ויאמר דלקונו. כמו כי דלקת אחרי: (כ) בשחיתותם. כמו בשחתה כתפם: (כא) עוץ. שנים הם והם ארמים: (כב) לא יוסיף. שב אל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל השם הנזכר בדום אחיו:

פירוש הטעמים לראב"ע

כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו: (טז) כי אף השם חלקם באדלום ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויתעקץ על כן לא נשאו לעתות זקנים בזקנים ובכהנים: (יז) ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתינו: (יח) והם לא באו רק לצדינו שלא נוכל לצאת ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאו ימינו שנשתעבדנו ובא קץ גלותינו: (יט) ולא יכולנו לברוח: (כ) יש אומרים כי ירמיהו על יאשיהו יקונן ורוצה לומר ובכן כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הכלדים ועוד אמר תם עונך והנכון בעיני על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלם והוא היה באחרית הגלות: (כא) שישי. כטעם שמח בשוב גילדותך כי בסוף ספר במשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור ה' לבני אדום את יום ירושלם שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ותתערי כטעם וישכר ויתגל: (א) זכור. הזוכר בלב והמצא בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה. (ב) נחלתנו. שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו: (ג) יתומים: ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע שמגרש משפחה ואב לעזור היתומים: (ד) מימינו. אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במעטר מן הירב: (ה) על. ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפו הכל רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: (ו) מצרים נתנו יד. דגשות הנו"ן במלת נתנו תחת נו"ן השרש כי זאת הנו"ן סימן המדברים ונתינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבענו למצרים ואשור ואולי נשבע: (ז) אבותינו. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו כטעם פוקד עון אבות על בנים: (ח) עבדים. ועבדינו נותמי מה לנו כאדום משלו בנו: פורק. כמו תגיל כמו ויפרקנו מצרינו והגיים מגזרת מפרק הרים: (ט) בנפשנו. בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאום: (י) עורנו. ואם לא נסתפק להביא לחם נמות ברעב: נכמרו. כמו יעברו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו: זלעפות. כמו ורוח זלעפות כטעם סערה: (יא) נשים. לא די צרת הרעב עד שענו העבדים נשינו וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרא ענוי: (יב) שרים. אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפי' הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה: (יג) נשאו. בחורים לטחון והיה טחון שם הפועל כמו נלאיתי נשוא וכשל כח הנערים בהכניע עץ השטה ויש אומרים שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים: (יד) זקנים. מנהגם היה לשבת בשערי ירושלם: (טו) שבת. על הקרבנות שנכרתו: ומחולנו. המחוללים והמשוררים: (טז) נפלה. בית המקדש מקום השכינה: (יז) זה היה דוה לבנו. והעין חשכה מרוב הבכי: (יח) על הר ציון ששמם. פועל עבר כמו כאשר אהב: הלכו בו. המהלכים כמו וימכסו אותו והיה הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הולכתי לדקדק הראשון. והשועלים מנהגם להיות במערות: (יט) אתה ה'. ידענו כי מלכותך לא תמיד ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: (כ) למה. בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה: (כא) השיבנו. לעיר משכן שמך שנשוב לעבדך כימי קדם: (כב) כי. השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול. והישר בעיני לפרשו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפתה עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל המאבלים. וינחם את האבלים. ויעמיד שר מיכאל. להליץ טוב על ישראל. ובא לציון גואל:

נשלם ספר איכה, תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה:

מגלת קהלת א

א דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָםִ׃ **ב** הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל׃ **ג** מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ **ד** דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָדֶת׃ **ה** וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם׃ **ו** הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב ׀ סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ׃ **ז** כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת׃ **ח** כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ׃ **ט** מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־

אין

מסרה א א קהלת, ל׳. מלך, ל׳. בירושלם, מ״י והיו״ד מוכנסת במכתב. ב הבל, ג׳. אמר, ל׳. קהלת, ל׳. ״ד הלך, ד׳ חסר בסי׳. ודור, ב׳ רביעי. עמדת, ל׳ בקמץ. וחסר. ה וזרח, ג׳. השמש, ל״ד. מקומו, מ״ל. שואף, ל׳ ומ״ל. ו הולך, מ״ל. וסובב, מ״ל. אל לצון, ל׳. סובב, מ״ל. סבב, ע׳ חסר בלי׳. סביבתיו, ח״ו. ז הנחלים, ס״ו. אל הים, ל׳ בסי׳. והים, ו׳. שהנחלים, ב״ט. ל׳. הלכים, ח״ו. ללכת, ב׳ הלמדין קמוצים. ח לראות, מ״ל. משמע, ד׳ חסר. ט שנעשה, אין שניה בקמץ. ואין כל, ב׳.

ת״א דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם סנהדרין כ. הבל הבלים אמר קהלת במדרש ק עקידה שער ו זוהר פ׳ וילך. מה יתרון לאדם בכל עמלו שבת ל גיטין סח עקידה שער ע זוהר פ׳ משפטים וב׳ ויחי וב׳ סקס. דור הולך ודור בא חגיגה ה. וזרח השמש ובא השמש יומא לח קדושין עב עקידה שער מ זוהר פ ויחי. הולך אל דרום וסובב אל צפון ערובין נו בתרא כה זוהר פ׳ תולדות וב׳ סקת וב׳ פקודי. כל הדברים יגעים יומא יט זוהר פ׳ מקץ. אין כל חדש תחת השמש ברכות נט שבת ל נדרים לט סנהדרין קי.

רש״י

(א) דברי קהלת. כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות. (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה. (שם לב) וישמן ישורון. (עמוס א) דברי עמוס (שם ד) שמעו את הדבר הזה פרות הבשן. (ירמיה א) דברי ירמיהו (שם ל) שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו׳. (שמואל ב כג) אלה דברי דוד (שמואל ב כג) ובליעל כקוץ מונד כלהם. דברי קהלת. וזרח השמש: כל הנחלים הולכים אל הים. כינה את הרשעים בשמש ובלבנה ויש שאין להם תקנה שכך שנוי׳ בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים ושמשילם לתבורת החמה שסופה שוקעת. תוספ׳ ר״א כל הנחלים הולכים אל הים מה ת״ל. בעובדי ע״א נאמר שוטים המשתחוים למים סבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת שתיתי הנהרו׳ ההולכי׳ לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מצאתי שיש בהן ממש ע״כ: קהלת. ע״ש שהקהיל חכמות הרבה וכן במקום אחר קראו (משלי ל) אגור בן יקה שאגר כל החכמה והקיאה וי״א שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלם. עיר החכמה: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל יציר׳ שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא: הבל. הבל נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: (ג) מה יתרון. שכר ומותר: תחת השמש. תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר (משלי ו) ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: (ד) דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מגלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר (איוב כ) בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת. ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכי׳ המניעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר (תהלים לז) וענוים ירשו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ. שנאמר (מלאכי ג) ואתם תהיו לי ארץ חפץ: (ה) וזרח השמש וגו׳. דור הולך ודור בא. כאשר השמש זורח שחרית ושוקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח גם היום: (ו) הרוח. רוחו של שמש עליה בלכו כמו (יחזקאל א) אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב. גם מחר כל היקף וסיבב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום. לעולם ביום: וסובב אל צפון. לעולם בלילה: סובב סובב הולך. אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום פעמים משבבתן בלילה. בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן. אף הרשעים כל מה שהשמש זורחת סופה לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום לחנתם. ממקום השאיפה באו ולמקום השאיפה ילכו. וכן כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא לפי שאינן נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם וגו׳. ומשיכן אדם שותה מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס ושוזרים ונובעים וחוזרים אל מקום שהנחלים הולכים הם שבים שם אף הרשע כל עושה שלא כן ילך: (ח) כל הדברים יגעים וגו׳ לא תשבע עין ולא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת אזן אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו׳. בכל מה שהוא למד בדבר שהוא שליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית. אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנאמר (משלי ה) דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם. וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר רבי אליעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה: (י) יש דבר. בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך

דומה

אבן עזרא

שִׁמְעוּ אִמְרֵי שֹׁפֵר לְאַבְרָהָם סוֹפֵר
כְּתָבָם עַל סֵפֶר לְרוּחַ מַשְׂכֶּלֶת:
בֶּן־מֵאִיר נִקְרָא מְכוּנֶה בֶּן־עֶזְרָא
וּמְצוּרוֹ עֶזְרָה בִּכְבוֹדוֹ שׁוֹאֶלֶת:
לְהַגִּיהַּ חֲשָׁבוֹ לְהַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ
אֲשֶׁר נִשְׁאַר עַד כֹּה בְּעָלֶה נוֹבֶלֶת:
וּמֵאַרְצוֹ נִפְרַד אֲשֶׁר הִיא בִּסְפָרַד
וְאֶל רוֹמִי יָרַד בְּנֶפֶשׁ נִבְהֶלֶת:
וְשָׂם לִבּוֹ כּוֹנֵן לְפָרֵשׁ וּלְשַׁנֵּן
וְאֶל אֵל מִתְחַנֵּן וְלוֹ הַתּוֹחֶלֶת
לְהַרְבּוֹת לוֹ עָצְמָה הוּא יִתֵּן חָכְמָה
וְיִשְׁלַח בְּלֹא אַשְׁמָה בְּפֵירוּשׁ קֹהֶלֶת

בשם אשר לו הממשלה. אחל לפרש קהלת.

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה הטורח שנשבה לשוב אל ארץ מולדתו להיות עם משפחתו כן תכסוף הרוח המשכלת להאחז במעלות הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינמו שוכני בתי חומר כי הגויות נמשלות לבתים ועפר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאות הגויות המגואלות המטנפות הקודש להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני השכל׳ שלא תהיינה והפסוק כקרוב לפני׳ ובלילה כיום אז תהי נחכ׳ לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מסוקקין עליה שלא ימשו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהי׳ הוא כי למען הראות׳ הובאה הנה על כן נכלאה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם סבלה עמל שנים במספר כן תנוח והשמט עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים

טוב

(א) פתגמי נבואה דאתנבא קהלת הוא שלמה בר דוד מלכא דהוה בירושלם: (ב) הבל כד חזא שלמה מלכא דישראל ברוח נבואה ית מלכות רחבעם בריה דעתיד לאתפלגא עם ירבעם בר נבט וית ירושלם ובית מוקדשא דאנון עתידין למחרב וית עמא בני ישראל די אנון עתידין למגלי אמר במימריה הבל דהבליא עלמא הדין הבל הבליא כל מה דטרחית אנא ודוד אבא כוליה הבלו: (ג) מה מה מותר איש לאנש בתר די ימות מן כל טורחיה דהוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין אלהן למעסק באורייתא לקבלא אגר שלים לעלמא דאתי קדם מרי עלמא: (ד) דור אמר שלמה מלכה ברוח נבואה דרא סבא דצדיקיא דאזיל מן עלמא בגין חובי דרא בישא דרשיעא דעתידין למיתי בתרידהון וארעא לעלמי עלמין קיימא לסוברא פורענותא דאתי על עלמא בגין חוביהון דבני אנשא: (ה) וזרח ודנח שמשא ביממא מן סטר מדינחא ועל שמשא לסטר מערבא בליליא ולאתריה שחיף ואזיל אורח תחומא ודנח למחר מן אתר דהוא נח תמן מאתמלי: (ו) הולך אזיל כל סטר דרומא ביממא ומחזר לסטר צפונא בליליא אורח תהומא סחור סחור ואזיל לרוח עיבר דרומא בתקופת ניסן ותמוז ועל סחרנוהי תייב לרוח עיבר צפונא בתקופת תשרי וטבת נפיק מחרכי מדינחא בצפרא ועיל לחרכי מערבא ברמשא: (ז) כל כל נחליא ומבועי מיא אזלין ונגדין למי אוקיינוס דמסחר לעלמא כגושפנקא ואוקיינוס ליתוהי מתמלי ולאתר דנחליא אזלין ונגדין תמן אינון תייבין למיזל מגגוי תהומא: (ח) כל כל פתגמיא דעתידין למהוי בעלמא אשתלהיאו נביא קדמאין ולא יכילו למשכח סופיהון ברם הבי לית ליה רשו לגבר לממללא מה דעתיד למיתי בתרוהי ולא יכילא עינא למחזי כל מה דעתיד למהוי בעלמא ולא יכילא אודנא לאתמלאה מלמשמע כל פתגמי דכל דיירי ארעא: (ט) מה מה דהוה מן קדמתא הוא עתיד למהוי בתר כן ומה

דאתעביד

אבן עזרא

טוב כולו או טוב רובו ורע מקצתו או רע כולו או רע רובו וטוב מקצתו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהי' והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה יי' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ואם היה שם רע היה מקצתו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ותולדת הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדעת מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים המשוים לשמש וישחירו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות תולדת המקבלים ומשתנות בני אדם משתנות כפי תולדות גויים וגויים והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כמה והמדינות והסדים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דקה אים זך נפיכו. ויער יי' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי הסן ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נולד לא יעמוד כי כל הנבראים ילאו לברוא עלם הסוף מורם או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ותקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהרים פה ולהרס נע על כן מעשה בני אדם תהו וריק כי אם יראת יי' ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו במעלת החכמה ויבנה ויכונן בתבונה:

(א) דברי. כמו וידבר שלשת אלפי' משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא הבשר הגדול והנמשל כנוכדנגלר ודרך השיר להיות מסלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות ספר שלמה להבר הדברים שיעלו על הלב הבל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שיש אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח יי' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו וחכר שם מקום ממלכתו בעבור תפארתו שלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היא שלם ויורה עליו ויהי בשלם סוכו וכן אדני צדק בעבור היותו אדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך: (ב) הבל. אמר על דברי הבלי העולם וסמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מהשמות שהם על משקל ארץ שישתנה פתח מהדר מהכנך והגור לתך מפסה שמתך גם אלה בפתח וזה בלרי וסמיכת היחיד לרבים בענין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו בענין אך הבל בני אדם כזב בני אים במאזנים לעלות המה מהבל יחד והטעם תמת יותר כמ"ם מכל שהיו לפני בירושלם. וט"ם מכל מלמדי השכלתי. והענין אם יעלו בני אדם במאזנים עם ההבל היה יותר קלים מהבל. והבל הבלים להורות על כל אדם כענין נשאו נהרות יי' נשאו נהרות קולם וכן מבנותי גם מבנותי פעמים רבות והלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו תורה עומד הנה שהם הכל הבל: (ג) מה יתרון. על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם ובנין המפעיל יורה עליו והענין אמר השכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו. וענין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד בואו והלילה הוא מעת בוא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנ' או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אע"פ שיש לירח בנהרות ובגשמים הלחים ובחום מעשים גלוי' וכימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם הלך מהלכים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות השמ' ועברים מהשבות הטבעה והשתנות המערכות כולם עם מה נוגה גלגל השולך היוצא על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים נמשלת למתכונת אפרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יגיל שמי אבנים בונות שלים עד השער אין הפה יכול לדבר ולא האזן יכול' לשמוע והעמל לבקש החכמה עד שמתבכר לאדם יש לו יתרון כי אין הרום של אדם תחת השמש: דור. בעבור הי' כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוקדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח והמים מהוא האויר והמי' והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולי' ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האש המולד' ואחר כן הרוח והמי' ואמר על הארץ שהכל הנולדים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך יתכן היות ענין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע: (ה) וזרח. הנה באר אבני העמוד והשמש מכל הנבראי' הנראים על עשרה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמוהו והוא הסרה במלאכת השמים כדמות הנקודה בחכמת המדו' והאחד בחכמת החשבון והענין אע"פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו אמש ובעבור השתנותו לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרו' והצפון פעם אחת עד שלא' לו שנה תמימ' ופן מקרה הלבנה והשמש כוכבי' גם כל צבא השמים יזרח ויבא. לכן זכר הגדול בענין ולשמש שם אהל בהם שלא יכיל הכוכבים. וענין שואף כמו באות נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו: (ו) הולך. יש אומרים כי גם הפסוק על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויקרא הרוח פאה וזה איננו נכון ויורה עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בענין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופע' לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרו' על פאת מערב על כן אמר סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא קבע רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום השנה: (ז) כל הנחלים. אע"פ שהנחלים הולכי' אל הים לא יהיה מלא עד שיעבור הסוף ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם ישובו ללכ' על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה איד מהים אל הרקיע והם רוב העננ' והמים המתוקים יעלו בעבור כלותם והאיד ישוב גשם כענין הקורא למי הים וישפכם ומימי המעיינות מהגשם וכל הנחלים יצאו מהמעייני' הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעיינ' וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה ענין אל מקום שהנחלים הולכים ולא באר שלמה שבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר שבת שוב השמש משהערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הצדדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ותורה קשור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהוא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנבראי' תחת השמש נולדים מהם שלמשי'. והחיות ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם הגרמים מתהפכים לשוב אל מקום שהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הבל כן יהיו באחרית' ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם במקרה שמקרה כענין ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: (ח) כל הדברים. יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו שאחר ייעף ויגע ואילו היה כענין פירושם

היו

חדש תחת השמש: י יש דבר שיאמר ראה־זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפננו: יא אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא־יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה: יב אני קהלת הייתי מלך על־ישראל בירושלם: יג ונתתי את־לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל־אשר נעשה תחת השמים הוא | ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו: יד ראיתי את־כל־המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח: טו מעות לא־יוכל לתקן וחסרון לא־יוכל להמנות: טז דברתי אני עם־לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל־אשר־היה לפני על־ירושלם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: יז ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הללות ושכלות ידעתי שגם־זה הוא רעיון רוח: יח כי ברב חכמה רב־כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב: ב א אמרתי אני בלבי לכה־נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה גם־הוא הבל: ב לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה־זה עשה: ג תרתי בלבי למשוך ביין את־בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד | אשר־אראה אי־זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם: ד הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים: ה עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל־פרי: ו עשיתי לי

ביאות

מסרה י לעלמים, ב' ספר כלי'. מלפננו, ל' ס'. יא זכרון, ב'. לראשנים, ל'. לאחרנים, ס"ו. זכרון, ל' בסי'. שיהיו, ב'. לאחרנה, ס' ב' יסעו. יג השמים, ג' בסי'. כתן, ב' בסי'. יד ורעות רוח, ד'. טו מעות, ל'. לתקן, ל' וחסר. וחסרון, ל' ומ"ל. להמנות, ל' ומ"ל. טז דברתי, ב' ר"פ. והוספתי, ד' ומ"ל. על ירושלם, ולא בירושלם. כ"ב על. ס"י ומורגשם במנפח. ודעת, ד'. יז הללות, ל' כ"כ. ושכלות, צפין שמאלים כי הוא ל' סכלה לפ"ד התרגום. יח כב, ב' ז. ויוסיף, ל"ד. מכאובו מ"ל.
ב א אנסכה, ל'. בטוב, ד' רפין. ב לשחוק, מ"ל. מהולל, ל' וס' מהולל. ולשמחה, ב'. זה, ס' בסי' כ"ס. עשה, וי"ז. ג תרתי, ב'. למשוך, ב' מ"ל. ולאחז, כ"ס ברוב הספרים הס' בס"פ. מספר הסעים, ב'. ה פסימי, ג' ר"פ.

ת"א אני קהלת הייתי מלך גיטין סח סנהדרין כ. ראיתי את כל המעשים זוהר פ' בשלח. מעות לא יוכל לתקן ברכות כו חגיגה ט יבמות כב. כי ברב חכמה רב כעס נדרים פא. ויוסיף דעת יוסיף מכאוב סוכה נב. לשחוק אמרתי מהולל שבת ל. ולבי נהג בחכמה זוהר פ' תזריע.

רש"י

דומה להיות שלם. וגם לאחרונים שיהיו לאחריהם לא יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם. ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק ושונו של זכר אדום למעות שנאמר (עובדיה א) ולא יהיה שריד לבית עשו: (יב) אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלם לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו איני מלך: (יג) ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא החכמה ולהשגיח בה על כל המעשה הרע שאמור למעלה הנעשה תחת השמים ונישבתי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקדוש ברוך הוא לפני בני האדם (דברים ל) את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מחשב רע להם: לענות בו. להתעסק בו. ענין יש לפותרו לשון עינוי ויורה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן. הכין לפניהם: (יד) ורעות רוח. שבר רוח כמו (ישעיה ס) רועו עמים וחתו. רוח של"ה סוף המעשה בא לידי כאב לב: (טו) מעות. בחייו לא יוכל לתקן משמת מי שהיה בערב שבת יאכל בשבת ולכשימצא פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על ח"ש הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם: (טז) דברתי אני עם לבי. עכשיו שירדתי מגדולתי אני נתתי לבי לאמר מי יאמר עלי שהבא לידי מדה זו: אני הנה הגדלתי וגו': (יז) ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה עם תורה ואת טיב ההוללות והסכלות. והוללות שיגעון וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו (ישעיה מ) מהול בנים וסכלות שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האסור ובא רוב כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי (מלכים א יא) נשיו הטו את לבבו וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנאמר (משלי ל) נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל: (א) אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אסדל לי מן החכמה ועסוק בשמחה תמיד: אנסכה. לשון מסך יין לשתות כמו (משלי ט) מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו וראית בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנבואה שהרבה קלקולים באים מתוך השוק. בלשצר מת מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבב בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו. טובה עושה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל סעודת עולם קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם (משלי ל) לאיתיאל ואוכל וכגון לבישת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר (להלן ז) טוב אשר תאחוז בזה. וגם על שאול שדומה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות: (ד) הגדלתי מעשי. בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי. שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי

אבן עזרא

היו מינעים מבהין היטב הדבור מן אל תיגע שמה. אכן ישוב יגעים על הדברים נעלמים והשמן שהם כללים ופרטים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואשר שהודיע הארבעה השרשים שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנוע' בסוף ישובו כשהיו אמת ידענו הכלל והפרטים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחד על כן לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראות כי שבת ראות העין המאורות שהם מתדמות באויר הכך ולא יעמדו רגע אחד והאזן לא תמלא משמוע הפרטים כי גם שבת השמיעה הכנסת האויר שיש בו תנועות הקולו' גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לשבוע בפרטם ולא האזן לשמוע מספר' כי אין קץ ומספר להם אבל בני אדם לבן היולד לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: (ט) מה שהיה. אמר שמדבר על הבריאות שאליונו' כי הוא נוס ונבלאו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי כתב שמו לבדו והעניין כי חסו המה כלם ועניין מה שהיה הוא על הגלגלי' והמאו' כי הם כמו עגולות חוזרות סלילם וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם: ומה שנעשה הוא שיעשה. על הכללים שהם שומרים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדת אלה מתנועות העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בשביל מערכות המאורות והעין אף על פי שלא תוכל לספור הפרטי' כלליהם שמורים וידועי' ונשמרים ועל זה הדרך הלא עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש: (י) יש דבר. ימלא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר שנמצא לפרקים מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן. יש מפזר ונוסף. ויש רשע מאריך. כי ברוב שנות השנים תקבלנה. ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן עד עולמים. מלכותך מלכות כל עולמים נגע וזמנים רבים: (יא) אין זכרון. אם תאמר אילו היה כמו

דאתעביד מן קדמת דנא הוא עתיד לאתעובדא עד סוף כל דרי עלמא ולית כלום פתגם חדת בעלמא הדין תחות שמשא: (י) יש אית פתגם דיימר אנש חזי דין פתגם חדת הוא דא כבר הוה לעלמין ביומי דריא די הוו לקדמנא: (יא) אין לית דכרנא לדריא קדמאין ואף לבתראין דעתידין למהוי לא יהי להון דכרנא עם דריא דיהון ביומי מלכא משיחא: (יב) אני כד הוה שלמה מלכא יתיב על כורסי מלכותיה אתגבה לביה לחדא על עותריה ועבר על גזירת מימרא דיי וכנש סוסון ורתיכין ופרשין סגיאין וכנש כספא ודהבא לחדא ואתחתן בעממין נוכראין מן יד תקיף רוגזא דיי עלוהי ושדר לותיה אשמדאי מלכא דשידי וטרד יתיה מן כורסיה מלכותיה ונסל גושפנקיה בגין דיהך מטלטל וגלי בעלמא לאוכחותיה והוה מחזר על ברכי פילכי וכרכי ארעא דישראל בכא ומפגן ואמר אנא קהלת דהוי שמיה שלמה מתקרי מן קדמת דנא הויתי מלכא על ישראל בירושלם: (יג) ונתתי ומסרית ית לבי למתבע אולפן מן קדם יי בזמן דאתגלי לי בגבעון לאלפותי ולמשאל יתי מה אנא צבי מניה ואנא לא תבעית מניה אלהן חוכמתא למדע בין טב לביש וסוכלתנו על כל מה דאיתעביד תחות שמשא בעלמא הדין וחזית כל עובדי בני אנשא הייבא גון ביש די יהב יי לבני אנשא לאסתגפא ביה: (יד) ראיתי חזיתי ית כל עובדי בני אנשא די אתעבידו תחות שמשא בעלמא הדין והא כולא הבלא ותבירות רוחא: (טו) מעות גבר די סריכן אורחתיה בעלמא הדין ומית בהון ולא הדר בתיובתא לית ליה רשו לאיתקנא בתר מותיה וגבר דחסר מן אורייתא ופקודיא בחיוהי בתר מותיה לית ליה רשו לאיתמנאה עם צדיקיא בגנתא דעדן: (טז) דברתי מלילית אנא בהרהור לבי למימר אנא הא אסגיתי ואוסיפית חוכמתא על כל חכימיא די הוו קדמי בירושלם ולבי חזא סגיאות חוכמתא ומנדעא: (יז) ואתנה ויהבית לבבי למדע חוכמתא וחולחלתא דמלכותא ומנדעא וסוכלתנו בחנית למדע דאף דין הוא תבירות רוחה לגבר דמשתדל למשכח יתהון: (יח) כי ארום גבר דמסגי חכמתא כד יחוב ולא יתיב בתיובתא מסגי רגז קדם יי ודמוסיף מנדעא וימות בטליותיה מוסיף כאיב לבא לקריבוי: (א) אמרתי אמרית אנא בלבי איזיל כען דבא ואנסין בחדוא ואחזי בטוב עלמא הדין וכדו מטא עלי צערא וסינופא אמרית במימרי דא אף דין הוא הבלו: (ב) לשחוק לחוכא אמרית בעידן צערא ליגנותא הוא ולחדותא מה הנאה אית לגבר די עבדיתה: (ג) תרתי אללית בלבי לנגדא בבית משתיא דחמרא ית בסרי ולבי דבר בחוכמתא ולאחדא בשטות עולימיא עד די בחנית וחזית אידין מנהון טב לבני אנשא דיעבדון עד דאינון קיימין בעלמא הדין תחות שמיא מנין יומי חייהון: (ד) הגדלתי אסגיתי עובדין טבין בירושלם בניתי לי בתין בית מוקדשא לכפרא על ישראל ובית מקירת מלכא ואידרון ספיל לבי מדרשא דרבנן ואולם ובית דינא אבנין פסילן דתמן יתבין חכימיא ודיינין ית דינא עבדית כורסיא דשן דפילא למותב מלכותא אנציבית לי כרמין ביבנה כל קבל כרמין דענבא למשתי מנהון חמרא אנא ורבני סנהדרין ואף לנסכא חמר חדת ועתיק על מדבחא: (ה) עשיתי עבדית לי גינת שקין ופרדסין ודרעית תמן כל מיני עסבין מנהון לצרוך מיכלא ומנהון לצרוך משתיא ומנהון לצרוך אסותא וכל מיני עסבי בוסמין נציבית בהון אילני סרק וכל אילני בוסמין דאיתין לותי מלגי וסוקי מן הנדקא וכל אילן דעביד פירין ותחומיה מן שור קרתא דבירושלם עד גיף מיא דשילוחא: (ו) עשיתי בחנית בית משקיא דמיא אידין חזי לאשקאה

אילניא

אבן עזרא

זה הדבר שהיה בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כי יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה ישוב לבאר כל הדברים שיעלו על לב: (יב) אני קהלת. עניני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך ומלך על ישראל בעבור שהיו בם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני אדם. ולא כבני קדר השוכנים באהלים והענין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלם בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה. כי ידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעים כי החלקים הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלות והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש בצפון או בדרום: (יג) ונתתי. יתכן היות ענין זה הפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שחקר בחכמה וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אף על פי שהוא ענין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל. ופירוש לענות בו מענין ויש אומרים שהוא מלשון ענוי. ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד. וענה גאון ישראל. ויותר נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך. וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בלבי. וכן יטעם אל ויענם יענה בם. או ישיב תשובה להם. וכאשר התעסק לראות מעשי המעשים אשר תחת השמש הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש. ויתכן היות באשר תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון שהם כל צבא השמים וחכמת סוד המזלות על שמונה וארבעים צורו' הגלגל ואמר שהשכיל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים ואמר שהוא ענין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לחקור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמים עת לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק אמרתי בלבי. (יד) ראיתי. פירו' ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע ועניין רוח כמו הבל בעבור רוב תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפשו ביד כענין כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורו' עליו רעיון רוח ומשקלם דמות ודמיון מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם: (טו) מעוות. פעול כמו מדובר והם שני פעלים והענין אחד שלם והאיננו שלם. ומלת לתקון פועל עומד והענין על דרך הפירוש הראשון על שני הפסוקים שהם לפני זה אמר שהשכל הסכל לא יוכל השכל לשוב כמו עומד. כי המעוות לא יוכל לשומו נתקן כי תולדתו מעוות ובעל החסרון אין בו יכולת להמנו' עם השלימים וזה הפירוש בחסרון בעל מחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוו' לבדו בתולדתו ומעו' חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכ' שהיה אין בו כח לבטלה נפשו והנה נולד כשהתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב בני אדם וברוב מעשיהם: (טז) דברתי. בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנברא בגוף בתחלה כי הוא דמות מלך והמוח שר צבא היה הלב כלי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבה הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יבאו הדבורים בלשון שהם בעבור כי אם הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר. לב חכם ונבון קונה לב אהב נפשו. והענין הגדלתי והוספתי חכמה שהיה ולמד חכמת הקדמוני' והוסיף עליהם. ולבי ראה הרבה חכמה שלא היה אומה ומלת הרבה שם ימלא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת רבים ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה: (יז) ואתנה. אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר השכלות. שהוא הפך ההוללות אף על פי שזה רעיון הבל: (יח) כי. כאשר ירבה לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח. בבנים בעבור דעתו שאחריתם למות בחייו או אחריו ולא בעושר כי ישוב וגם לא יועיל ויוסיף ביום האחד ויום המות נתון בין שתי עיניו: (א) אמרתי. ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תחזר ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך יין. כענין ושמו ביין מסכה ואם כם שני ערכים והוא מהבניין הדגוש כמו אדברה. ויתכן כמו וידבר. ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ"ף לדמות הטובה כענין אנסה אותך כמו אמרך שמע לי. אכך ולא ידעתי: (ב) לשחוק. ואמרתי כי הגוף למשוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמח' מה זה עושה מה תועיל ומה טוב תמצא ובלמ"ד כמו למ"ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרע' לבני ישראל: (ג) תרתי. כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כעס והשחוק לבדו לא יועיל חשבתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח ועניין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונשמתי. ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלות שהוא תאוות זה העולם וכל זה עד שיראה אי זה דרך הטוב: (ד) הגדלתי. עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה: (ה) עשיתי. גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבי' גנות וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים: (ו) עשיתי לי ברכות מים. שיחשבו ממטר השמים להשקות

יער

בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ ז קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם׃ ח כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ ט וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ י וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי׃ יא וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יב וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי ׀ מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ יג וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ׃ יד הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃

טו וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יוֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ טז כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ יז וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ יח וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ יט וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃ כ וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כא כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כב כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כג כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ כד אֵין־טוֹב בָּאָדָם

*קמץ בז"ק — שיאכל

מסרה, ו ברכות, ב' בסטנון. צומח, ל' ומ"ל. ז קניתי, ה'. ולאן, ד"ד. שהיו, ל'. ח וסגלת, ל'. שרים, ח' בלי'. והתענוגות, ב' ח"ד בלי' מ"ו סנין. שדה, ל'. ט והוספתי, ד' ב' מלעיל. עמדה, ד'. י לא מנעתי, ל' וח' ולא. מכל עמלי, ב' ובפסוק. יא ופניתי, ד'. ידי, כ"ב. ולעשות, ו' דסמיך. יב ופניתי, ד'. מה, כ"ד בקנול. שיבוא, ל' ומ"ל. עשוהו, ל' ומ"ל. יג וכלותי, י"ב. אני, ו' ח"ק. כיתרון, ל' והכ"ף בחירק ובמסב והיוד נחה והתי"ו בשוא נע ומ"ו. יד בראשו, י"ד. הולך, מ"ל. גם אני, ו' ז"ק. שמקרה, ל'. טו כמקרה, ל'. יקרני, הו"ל חסר במ"ז. שגם, ב'. טז זכרון, ג'. בשכבר, ל'. נשכח, ל' ז"ק. יז החיים, ב'. יח שאני, ב'. שאניחנו, ל'. יט ומי, ב'. יודע, מ"ל. וישלט, ל'. שעמלתי, ב'. ושחכמתי, ב'. כ וסבותי, ל' ומ'. ליאש, ל'. כא בחכמה, ל' בסי'. ולאדם, ג'. יתננו, ב'. ורעה, פ'. כב הוה, ג'. וברעיון, ל'. שהוא, הסין בשוא. כג מכאבים' ב' א מ"ל דין חסר. וכעס, ל'. הוא, ל'.

ת"א עשיתי לי שרים ושרות גיטין סח. וזה היה חלקי מכל עמלי סנהדרין כ. יתרון לחכמה מן הסכלות זוהר פ' תזריע עקידה שער מ שני מקומות ממשער. החכם עיניו בראשו פסחים קו עקידה שער א עקרים מג פכט. והכסיל בחשך הולך עירובין ו ראש השנה יד חולין מד.

רש"י

גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונוטע בו פלפלין איזה הולך לארץ הודו ונוטע בו שהוא יודע שכל גידי הארצות באים. לציון שהשם משתיתו של עולם שנאמר (תהלים נ) מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא: (ו) ברכות מים. כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: (ח) וסגולת מלכים. גנזי מלכי זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. מרכבות כמו עגלות צב ובלשון גמרא יש. שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא שכחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתים. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא הספקתי להבדיל מהם וכן (במדבר יא) ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשיתי כל אלה אין לי מכולם אלא זה. רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו. מקידה של חרס ששותין בה ויש שותרים ממדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: יער צומח עצים. עניי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (יא) ופניתי. עתה בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני סר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן לו על גזרה שגזר עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגוזרה. טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא ימשך לנקם: (יג) מן הסכלות. שוא הרשע: (יד) החכם עיניו בראשו. בתחלת הדבר מסתכל מה יצא בסופו: וידעתי גם אני. גם אני (ידעתי) אשר מעשה את החכם מן הכסיל יודע (אני) ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי בלבי וגו'. כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי תעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי. שאם אהרהר כן הבל היא. כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: (טז) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והצליחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקב ואומר (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך: (יז) ושנאתי את החיים. שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) גם זה הבל. גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו: (כ) וסבותי אני ליאש. שלא לייגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. כמשמעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקב"ה שנאמר בו (יחזקאל א) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה. שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה. והם נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו'. כי מה מותר הוא לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) ענינו. מנהגו גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים לעולם: (כד) אין טוב באדם. בתמיה שיאכל ושתה והראה

את

אבן עזרא

יער נוטע עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים: (ז) קניתי. ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכשבים ולעזים והבקרים משכו וקחו לכם צאן: (ח) כנסתי. הנכרי כמו לך כנוס את כל היהודים. ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה. ופירוש שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו והתענוגות בני האדם. ועוד שהזכיר דברי

כל

אילניא ואתדין חזי לאשקאה עסבין ועבדית לי פרקטנין דמיא לאשקאה מנהון אפילו חורשא די מרבי קיסין לאפקא: (ז) קניתי קניתי עבדין ואמהן מבני עממין נוכראין ושאר עממין נוכראין וגדברין די ממנן על מזונא דביתי הוו לי לפרנסא יתי וית אנשי ביתי תרי עסר ירחי שתא וחד לפרנסותי בירחא דעיבורא אף קנין תורין ועאן הוה לי יתיר מכל דהוו די הוו קדמי בירושלם: (ח) כנסתי כנשית לי אף אוצרין דכסף ודהב דאפילו מתקלין ומואזנין דקשוט עבדית מן דהב טב וספסרי מלכין ופלכין אתיהיבו לי לכרגא עבדית לבית מוקדשא זיני זמרא לזמרא בהון ליואי על קורבניא וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון וזמריא חמריתא בבית משתיא דחמרא ותפנוקי בני אנשא דימסיא ובי בנין מחבין דשרין מיא פשורי ומחבין דשרין מיא חמימי: (ט) וגדלתי ואסגיתי ואוסיפית עותרא מן כל דהוו די הוו קדמי בירושלם ברם חכמתי קמת לי והיא סייעא יתי: (י) וכל וכל מה דבעו מני רבני סנהדרין לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא לא כליתי מנהון פשר מליא ולא מנעית ית לבבי מן כל חדוות אורייתא ארום הוה לי מנאי די לבבי בדיח בחכמתא די אתיהיבת לי מן קדם יי מן כל אנשא חדית בה יתיר מכל טרחותי ודין הוה חולקי טב דאזדמן לי לקבלא עלוהי אגר שלים לעלמא דאתי מכל טרחותי: (יא) ופניתי ואסתכלית אנא בכל עובדי די עבדו ידי ובטורחתי די טרחית למעבד והא כולא חבלו ותבירות רוחא ולית מותר בהון תחות שמשא בעלמא הדין אלהן אית לי אגר שלים על עובדא טבא לעלמא דאתי: (יב) ופניתי ואסתכלית אנא למחזי חוכמתא וחלחולתא דמלכותא וסוכלתנו ארום מה הנאה אית לגבר לצלאה בתר גזירת מלכא ובתר פורענותא דהא כבר אתגזרת עלוהי ואתעבידת ליה: (יג) וראיתי וחזית אנא ברוח נבואה דאית מותר לחוכמתא מן שטותא יתיר כמותר נהור יומא מן חשוך ליליא: (יד) החכם חכימא מסתכל ברישא מה דעתיד למהוי בסוף ומצלי ותבטל גזירתא בישתא מן עלמא ושטיא בחשוכא אזל וידעת אף אנא דאי לא מצלי חכימא ומבטל גזירתא בישתא מן עלמה כד ייתי פורענותא בעלמא אירעון חד יארע ית כולהון: (טו) ואמרתי ואמרית אנא בלבבי כארעון שאול בר קיש מלכא דישראל בסטותיה ולא נטר תפקידתא דאתפקד על עמלק ואתנטלת מניה מלכותא אף אנא כדין יערענני ולמה דין חכימית אנא בכן יתיר מניה ומלילית אנא בלבבי דאף דין הבלו ולית אלהן גזירת מימרא דיי: (טז) כי ארום לית דכרנא לחכימא עם שטיא לעלמא דאתי ובתר מיתת גברא מה דהוה ביומוהי כד ייתון יומיא דעתידין למהוי בתרוהי כולא אשתכח ואיכדין יתמסרין בני אנשא דהיא סופא דצדיקיא כסופא דחייבא: (יז) ושנאתי וסניתי אנא ית כל חיין בישין ארום ביש עלי עובדא בישא די אתעביד על בני אנשא תחות שמשא בעלמא הדין ארום כולא הבלו ותבירות רוחא: (יח) ושנאתי וסניתי אנא ית כל טרחותי די טרחות תחות שמשא בעלמא הדין בגין דאשבקיניה לרחבעם ברי דאתי בתרי וייתי ירבעם עבדיה ויסב מן ידוי עשרתי שבטיא ויחסין פלגות מלכותא: (יט) ומן ידע החכם יהא או טפש מלכא דעתיד למהוי בתרי וישלט בכל טרחותי די טרחית בעלמא הדין ובכל מה דאתקינית בחוכמתי תחות שמשא בעלמא הדין ותהית בלבי ותבית למימר אף ית דין הבלו: (כ) וסבותי וחזרית אנא לאיאשא ית לבי על כל טורחא די טרחית למקני ודחכימית לתקנא תחות שמשא בעלמא הדין: (כא) כי ארום אית גבר די טורחיה בחוכמתא ובסוכלתנו ובזכו וימות בלא ולד ולגבר דלא טרח ביה יתנניה למהוי חולקיה אף דין הבלו ובישתא רבתא: (כב) כי ארום מה הנאה אית ליה לגבר בכל טורחיה ובתבירות לביה די הוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין: (כג) כי ארום כל יומוהי כאיבין ותקיף רוגזיה נגניה אף בליליא לא דמיך מן הרהורי ליביה אף דין הבלו הוא: (כד) אין לית דשפיר באנשא אלהן די ייכול וישתי ויחזי ית נפשיה טב קדם בני אנשא למעבד ית פקודיא דיי למהך באורחן דתקנן קדמוהי בגין דיוטיב ליה מן טורחיה אף דין חזית אנא דגבר דמצלח בעלמא הדין מן ידא דיי הוא דאתגזר למהוי עלוהי:

כי

אבן עזרא

כל תאוות העולם. מבנין ונפיעה ומקנה וסגולה ושמוע שירים ואין זכרון לנשים. ונחלקו המפרשי' במלת שדה ושדות שהכולם שהוא מן שדד כנשים השדודות הנלקחות בחזק בשוד ושביה שינשר מהן כפי תאותו ועניין שדה ושדו' אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אחת ושתים והעניין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתשמש שתים: (ט) וגדלתי. פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי: (י) וכל. יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והעניין לקחתי כך מאצלו והוא מהבניין הקל ומלת ויאצל מהבניין הכבד והיה ראוי להבלות האל"ף כמו יחזק במעוזי שהוא מן החזיק. ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי: (יא) ופניתי. וכמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל: (יב) ופניתי. העניין אחר התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל ויתענג ובכלות הוא הבנין וקנות ההון. כי מה האדם כענין ה' מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו. והעניין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבי' שבעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשי' לו גדולה ומעל' יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרי' ויספר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותם ללוי ורבים כמוהם. ויש אומרים כי המלך מן וימלך לבי עלי והענין כי מה הענין והתשובה שיבא אחרי העלה וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואיננו נכון: (יג) וראיתי. כמו שיבדיל האור הצורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה: (יד) החכם. דמה החכם למקום שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקום שירצ' ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כולם: (טו) ואמרתי. זה המקרה הוא שיקרא לכל בני העולם מטוב ומרע ועניין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל: (טז) כי. בעבור שהכל יעבור גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת בשכבר בעיניה איננה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד מן המפרשים שהיא מורה על דבר עבר וכאשר עמד בפניו בשכבר הימים הבאים אמר היה ראוי להיות כשכבר ועניין כי הכל יהיה נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן: (יז) ושנאתי. יש חיים בלשון הקדש שם התואר לרבי' כמו חיים כלכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיי' ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלמים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: (יח) ושנאתי. כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט. עמל ואון. והביא אל עמל. והרהבם עמל ואון. ועניינו יגוי שנותינו ספורים יש להם תחלה וסוף וימי התחלה והרהב רוגש עמל ואון. והם ימי הנעורים והם יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף: (יט) ומי. לעולם ה"א התימה בשוא ופתח חוץ אם יהיה אחריו שוא נע ופתח כמו הבמסכים ומלת הייטב בעיני יי' ואחר ה"א הידיעה דגש ואם אחרי הה"א אחת מאותיות אהח"ע ופתח של ה"א התימ' ופעמי' בפין ה"א הידיע' והרוב קמץ ובא החכם בפתח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים ישמש של ה"א התימה ושל ה"א הידיעה קמץ: (כ) וסבותי. כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הסף הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולי היות האל"ף מן הגרון וכמוהו ונואש ממני שאול: (כא) כי יש. משל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאו' לבו שרדף אחריה ואדם אשר שלא עמל בו יתננו לו חלקו וזה הענין הוא שלמעלה שאמר שאני עמלתי ושחכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלי' העומדים ופירוש שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני ועניין חלקו המלק שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני: (כב) כי. מה יהיה לו היתרון בכל עמלו ברוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר בחסד ומחשבות רבות: (כג) כי. כל היום שהוא בהקיץ כל עניינו בכאב וכעס בעבור שלא יתכמ לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: (כד) אין טוב. טוב לא מלא זה העמל בכל יגיעתו חוץ מן המאכל והמשתה ויספר מקום

שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ כה כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי׃ כו כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסוֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ ג א לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ ב עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ׃ ג עֵת לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת׃ ד עֵת לִבְכּוֹת וְעֵת לִשְׂחוֹק עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד׃ ה עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק׃ ו עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃ ז עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר׃ ח עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃ ט מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ י רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ יא אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃ יב יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ יג וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יד יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃ טו מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר

הוא

מסרה כד שיאכל, ל׳. זה, ח׳ כתיב ה׳. אני, ו׳ ז״ק בסי׳. היא, כ״כ וקרי ביוד וגי״ם כתב בו״ו. כה יחוש, ל׳. ממני, ב׳ בסי׳. כו לאדם, ל׳ בסי׳. ולחוטא, ל׳ מ״ל והפים בסגול. לאסף, ב׳ חסר. ולכנוס, ל׳ מ״ל. לטוב, ל׳. ג א לכל, י״א דגושים. השמים, ג׳ ובסי׳. ב ללדת, ד׳. לטעת, ל׳. לעקור, ל׳ ומ״ל. נטוע, ל׳ ומ״ל. ג להרוג, ד׳ מ״ל בלי׳. לרפוא, ב׳ חד חסר דין מ״ל. לפרוץ, ל׳ ומ״ל. לבנות, מ״ל. ד לבכות, מ״ל. ספוד, ב׳ מ״ל בלי׳. רקוד, ל׳ ומ״ל. ה להשליך, מ״ל. כנוס, ב׳ את כל היהודים. לחבוק, ל׳ ומ״ל. לרחק, ב׳ חסר בלי׳. מחבק, ל׳. ו לשמור, ח׳ מ״ל. להשליך, מ״ל. ז לקרוע, ל׳ ומ״ל. לתפור, ל׳ ומ״ל. לחשות, ל׳ מ״ל בי״ם הס׳ בשוא לבד. ח לאהב, בי״ם הא׳ בשוא לבד. לשנא, והוא ס׳. ט העושה, ב׳ מ״ל בלי׳ ומ״ם במיכופים לב״א חסר ו״ל שהוא ע״ם. באשר, פ״ז. י נתן, פ׳. יא יפה, ה״י. העלם, ב׳ חסר. בלבם, ע׳. מבלי, י״ד. יב לשמוח, מ״ל פ״ו. יג וגם, ב׳ ר״פ בכתוב. שיאכל, ג׳. היא, כ״כ וקרי ביו״ד וגי״ם כתב בוא״ו. יד להוסיף, ל׳ ומד״מ. וממנו, ב׳ סורס. והאלהים, ז׳. שיראו, ז׳. כ״כ בחד יו״ד ובכתוב ס׳ יש מאריך ביו״ד.

ת״א כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת מגילה י. ועת לכל חפץ תחת השמים עקידה שער פה זוהר פ׳ מקץ. מה יתרון העושה עקרים מג פלא. את הכל עשה יפה בעתו ברכות מג זוהר פ׳ אחרי מות. אשר לא ימצא האדם עקרים מג פלא. ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמות עקידה שער פה. מתת אלהים היא עקרים מג פלא. וממנו אין לגרוע עקרים שם.

רש״י

את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליאשיהו (ירמיה כב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו: (כה) כי מי יאכל וגו׳. למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי: חוץ ממני. מבלעדי. ז מדת הרשעים היא שאוספים לצורך האחרים: (כו) כי לאדם שטוב לפניו. לפני האלהים האמור למעלה כי מיד האלהים היא: נתן חכמה ודעת ושמחה. לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה ובכסות נקייה: ולחוטא נתן ענין. מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר (אסתר ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן. גם זה. אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל: (א) לכל זמן. אל ישמח האוסף בהון הרשע כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו צדיקים. אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ. לכל דבר. כל הדברים קרוים חפצים בלשון משנה: (ב) עת ללדת. לתשעה חדשים: ועת למות. קצב שנות של כל דור ודור: עת לטעת. גוי וממלכה: ועת לעקור. עת יבא להעקר: (ג) עת להרוג. אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר (ישעיה סז) ואחריתך בחרב יהרג: ועת לרפא. שברם כענין שנאמר במצרים (שם יט) ושבו עד ה׳ ונעתר להם ורפאם: עת לפרוץ. חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר (נחמיה א) וחומות ירושלים מפורצות: ועת לבנות. שנאמר (עמוס ט) ובניתיה כימי עולם: (ד) עת לבכות. בתשעה באב: ועת לשחוק. לעתיד לבא שנאמר (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו: עת ספוד. בימי אבל: ועת רקוד. בשמחים וכלות: (ה) עת להשליך אבנים. בשורי ישראל מושלכים (איכה ד) תשתפכנה אבני קדש: ועת כנוס. אותם מן הגולה (זכריה ט) והושיעם ה׳ אלהים ביום ההוא כצאן עמו כאבני נזר מתנוססות על אדמתו: עת לחבוק. (ירמיה יג) כי כאשר ידבק האזור וגומר: ועת לרחוק מחבק. (ישעיה ו) ורחק ה׳ את האדם: (ו) עת לבקש. כענין שנאמר (יחזקאל לד) ואת האובדות אבקש. לענין נדחי ישראל: ועת לאבד. ועת שאבדם בגולה שנאמר (ויקרא כו) ואבדתם בגוים: עת לשמור. (במדבר ו) יברכך ה׳ וישמרך כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך. (דברים כט) וישליכם אל ארץ אחרת: (ז) עת לקרוע. מלכות בית דוד (מלכים י יד) ואקרע את הממלכה וגומר: ועת לתפור. (יחזקאל ל לז) והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר (ויקרא י) וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר (שם י) וידבר ה׳ אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר. (שמות טו) אז ישיר משה. (שופטים ד) ותשר דבורה. (הושע יד) קחו עמכם דברים: (ח) עת לאהוב. ואהבך: ועת לשנא. שנאמר (שם ט) כל רעתם בגלגל על כן שנאתים: (ט) מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עמו יבא והכל אבד: (י) הענין. המנהג: לענות. להתנהג: (יא) יפה בעתו. בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב. ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגו׳. גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב״ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר שיום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרוב לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שמזומן האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה

אבן עזרא

רק או הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל וישתה וכמוהו כי אינם ידעים לעשות רע והענין כי מיד האלהים היא שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשות ליגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות: (כה) כי. זה תימה למה לא ישמור העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיזמין כי מי יאכל ממנו לבד ממנו והענין הוא מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני וידוע כי האומר לבד מזה ענינו הכל ודבר זה לבדו יצא מזה הכלל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז״ל. ויחו״ש הוא כמו ימהר לכל תאותו. כמו מהרה חושה: (כו) כי לאדם. יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אשר שיגיע בו כפרין יכין וצדיק ילבש

תרגום

(כה) כי ארום מן הוא די עסוק בפתגמא אוריתא ומן הוא גברא דאית ליה
חששא מן יום דינא רבא דעתיד למיתי בר מני: (כו) כי ארום לאנש
דתקנן עובדוהי קדם יי יהב חוכמתא ומנדעא בעלמא הדין וחדוא עם
צדיקיא לעלמא דאתי ולגברא חייבא יהב גון ביש למכנש ממון ולמצבר
קנין מני למהוי מתנסיב מניה ולמהוי מתיהיב לגבר דשפיר קדם יי אף דין
הבלו הוא לחייבא ותבירות רוחא: (א) לכל לכל גבר ייתי זמנא ועדנא לכל
עסקא תחות שמיא: (ב) עת עדן בחיר למילד בנין ועדן בחיר לקטלא
בנין מרבין ומרגזין לקטלותהון (בת"ק הגירסא לקטלותהון וכן בת"י) באבנין
על מימר דיינא עדן בחיר למנצב אילן ועדן בחיר לשרשא אילן נציב:
(ג) עת עדן בחיר לקטלא בקרבא ועדן בחיר לאסאה שכיב מרע עידן
בחיר לפרכא (בתיק לכפרא) בנינא ועידן בחיר למבני הורבנא: (ד) עת
עדן למבכי על שכיבא עידן בחיר למחדי בחוכא ועידן בחיר למספדא על קטילא
עידן בחיד לשפוא בהילולא: (ה) עת עידן בחיר לפקהא דגור אבנין ועידן בחיר
למצבר אבנין לבניינא: עת עידן בחיר לגפפא אתתא ועידן בחיד לרחקא מגפפא
בשבעת יומי אבלא: (ו) עת עדן בחיר לתבוע נכסיא ועדן בחיר למיבד
נכסיא עידן בחיר למנטר עסקא ועידן בחיר למשדי עסקא בימא בעידן נחשולא
רבא: (ז) עת עידן בחיר למבזע לבושא על שכיבא ועידן בחיר לאחאה בזיעה
עידן בחיר למשתק סלגאאה ועידן בחיר למללא פתגמי מציתא: (ח) עת
עידן בחיד לרחמא חד לחבריה ועידן בחיר למסני לגבר חייבא עידן בחיר
לאגחא קרבא ועידן בחיר למעבד שלמא: (ט) מה מה מותר אית לגבר
פלח די הוא טרח למעבד אוצרין ולמכנש ממון אילולי מסתייע במזלא
דלעילא: (י) ראיתי חזית ית גון איסורין ופורענותא די יהב יי לבני
אנשא די אינון רשיען לסגפותהון ביה: (יא) את אמר שלמה
מלכא ברוח נבואה ית פולא עבד יי שפיר בעידניה דהוא דהות
מצותא דהות ביומי ירבעם בר נבט למהוי ביומי שבע בר בכרי ואתעכבת
והואת ביומי ירבעם בר נבט דאילו הות ביומי שבע בר בכרי לא הות
מתבני בית מוקדשא על עיסק עיגלין דדהב די עבד ירבעם חייבא ושויתנון
חד בבית אל וחד בדן ומני פרחדהון על שבילא ופסקו שלי תלאין ובנין בן
איתעכבת עד זמן די יתבני בית מוקדשא בגין דלא יעכבון ישראל למיבני
יתיה אף ית שמא רבא דהות כתיב ומפרש על אבן שתיא כמי מגדון
דאשתמודע קדמוהי יצרא בישא די בלבהון דאלו הוה מסיר ביד אנשי
הוה משמש ביה ומשכח בגוה מה דעתיד למהוי בסוף יומיא עד עלמי
עלמיא ואוף יום מותא כסי מנהון בדיל דלא יהודע לגבר מן רישא מה
דעתיד למיתי בסופא: (יב) ידעתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ידעית
ארום לית טב בהון בבני אנשא ארום אלהן למחדי בחדות אורייתא
ולמעבד טב ביומי חיוהי: (יג) וגם ואוף כל אנש דייכול וישתי וחזי טב
ביומוי וחסין לבנוי בעידן מותיה כל טרחותיה מתנן דאתיהיבת ליה מן קדם
יי הוא: (יד) ידעתי ברוח נבואה ארום כל די יעביד יי בעלמא בין טב
לביש כל מדאתגזר מפומיה הוא יהא לעלם עלוהי לית רשו לגבר לאוספא
ומניה לית רשו לגבר לבצרא ובעידן די ייתי פורענותא בעלמא יי הוא דעבד
בגין די ידחלין בני אנשא מן קדמוהי: (טו) מה מה דהות מן קדמת דנא
הא כבר הוא דאתי מה דעתיד למהוי בסוף יומיא הא כבר הוה וליום דינא

רש"י

ובונה בית ונוטע כרם והו יפה שנעלם מן הבריות: (יב) ידעתי. עתה
ואילך ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו
לעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: (יג) וראה טוב. תורה
ומצות: (יד) ידעתי כי כל אשר עשה. הקב"ה במעשה בראשית הוא
ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע. ומשנשתנה. האלהי'
לוט ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו אוקיינוס פרץ גבולו בדור אנוש
והציף שלישו של עולם והאלהים עשה שיראו מלפניו. שבעת ימים נשתנו
הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שיראו מלפניו
חמה חזר' לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אביו נתקצר
היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שיראו
מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במעשיו ולירא מלפניו:
(טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו
או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש
את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף (מלאכי א) ואהב את יעקב ואת
עשו שנאתי. מצרים רודפים את ישראל מצרים שקעו בים וישראל הלכו
ביד רמה: ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה.
כאשר

אבן עזרא

ילדם או יהיה פירוש שמש' ממשהו בחלקו אם רב אם מעט ולהוציא כתן עסק
להתעסק לאסוף ממון ויתננו בסוף לאדם שהוא טוב לפני האלהים והנה
נמצא המתעסק בקבוץ ממון מתעסק בהבל ורעות רוח: (א) לכל זמן.
אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי חייב
אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ישימו פירושם האחד
עת ללדת ועת למות ואחרון את הכל עשה יפה בעתו. ויש אומרים כי אלה
השמנה ועשרים עתים כנגד כ"ח לוחות גלגל המזלות שהלבנה נראית
בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי
בהפסק המחברת המולידה יעות הילוד ותחדש מתכונת תעשירנו והפך
השעור כי עתים קבועים הם ובזה הפעם יתגעגע אדם לאשר הוא מוכן
לו והפיין תאוותיו כתנועת הגלגל כפרין אך בגלגל יתהלך אים ואם כן
אך הבל יתמיון ופירושו יקבלו ממון וכמוהו מהמון המשי' רבי' וכן מי
אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק ינבור ולא ידע מי
אוספם: (ב) עת ללדת. הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין
העתים קבועות על בן אדם לבדו כי הנה הנטיעים כן הם: (ג) עת
להרוג. ענינו כמו למסוך ולרפוא יורה עליו. גם העתים הם קבועות על
המקומות שאין בהם למסים כמו עת לפרוץ: (ד) עת לבכות. עם
דאגה עד שיבכה הדואג. ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים: (ה) עת
להשליך. אפילו שמקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבני'
שיליקו לו במגוריו עת כנוס אותם המושלכים לגדרו: עת לחבוק.
אפילו התאוה הכמוסה בגוף בן אדם יש לה עת והוא לחבק השוכבת
בחיק ולרחוק ממנה: לחבוק. מהבנין הקל: ומחבק. מן הבנין הדגוש
הכבד והענין אחד: (ו) עת לבקש. ועת לאבד מבוקש. ועת לשמור
ועת להשליך השמור: (ז) עת לקרוע. לשוות מן השוו שהוא פועל
עבר במשקל שהלו עפר על ראשם ואילו היה לשון ליווי לעתיד היה
הה"א פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי השוו ממנו והנה
כהיר שלמה אפי' הדבור יש לו עת: (ח) עת לאהוב. גם האהבה גם
השנאה תלויים בעת וזמן: (ט) מה יתרון. אחר שכל הדברים תלויים
בעת וזמן. מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן שתבא עת תשחית עמלו
ותסור הונו וישאר ריקם: (י) ראיתי. כאשר ראיתי כל עניני האדם
שיתעסקו בו: (יא) את הכל. הכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו
המות בעת הזוקן וכל דבר בעתו על פי מתכונת החכמה העליונ' ומלת
עולם בכל המקרא לא מצאוה כי אם על זמן ונצח וכן אלהי עולם ה'
כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם. וענין גם את
העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקי' כאילו יחיו לעולם ובעבור
התעסקם לא יבינו מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה
העולם כמו שהוא בלשון קדמונינו ז"ל והענין שאות העולם: (יב) ידעתי.
אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקי' וכבר הזכיר שאין טוב לאדם רק
שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר המתעסק
ביום ובלילה לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן שהוא
שומר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פעם שנית זה
הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר
או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל
טוב כי אם לשמוח בחלקו או בהונו לעשות טוב בחייו שימיה חיים
טובים או יהיה פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו:
(יג) וגם. וגם זה שאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה
לו כפי מחת אלהים בתחלת בריאתו: (יד) ידעתי. פירוש והאלהים עשה
שלא יוכל נולד להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שייראו בני אדם
מלפניו: (טו) מה שהיה. מעשה האלהים על דרך אחת. ומה שהיה
כבר הוא ענינו הן הוא. ויש כמוהו. ואשר להיות כבר היה כמוהו.
ונרדף הוא העומד שהכינה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין
שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף אין רודף אחר זמן ולא
יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב. כמו עבר ושב הזמן אחר
אם

הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ טז וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע׃ יז אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ יח אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ יט כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ כ הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר׃ כא מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ׃ כב וְרָאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו כִּי־הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו׃

ד א וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ ב וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ ג וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ד וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ ה הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ ו טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ ז וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ח יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו* לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־

*עינו ק׳ נפשי

מסרה טו והאלהים, ז׳. נרדף, ב׳ד. טז ועוד, ח׳ כ״ס. שמה, ב׳ פסו׳ שמה שמה. ומקום, ג׳. הרשע, ל׳ד־. יז ישפט, ל׳. יח לברם, ב׳. ולראות, ג׳. שהם, ל׳־. יט מקרה, ג׳. ומקרה, ג׳ דפסוק הרי׳ בסגול׳ כמות, ג׳. לכל, י״א דגושים. ומותר, ל׳. אין, ל״ד. כ אל מקום, ג׳. הכל, ע׳ והכל, ל׳. כא יודע, מ״ל. היורדת, ל׳ ומסר. כב וראיתי, י״ב. במה, ל׳. ד א העשוקים, ב׳ דבפסוק מ״ו למערב ולמד׳ ב׳ ס׳. ואין, ג׳. ואין, י״ב פסוק ואין ואין. ב את, ל׳ וא׳ ואת. עדנה, ל׳. הר׳ בסגול, ומ״ו והכון כפי. ג וטוב, י״ו. עדן, ל׳. הרע, ב׳ד דסמיך לעשיה. ד וראיתי, י״ב. ורעות, ו׳ דסמיך. ה חבק, ל׳ וחסר. ו ממלא, ל׳. כעות, ו׳ דסמיך. ח ואין, ג׳. ואח, ל׳ וא׳ ואח. עיניו, עינו ק׳. ולמי, ג׳ ומסר ל׳. גם, י״ב פסוק גם גם גם.

ת״א והאלהים עשה שיראו מלפניו ברכות נה סנה לא. ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט עקידה שער לח. אמרתי אני בלבי וגו׳ עקידה שער מד זוהר פ׳ שלח לך כל ד פסוקים. ומותר האדם מן הבהמה עקרים מג פ״כ. הכל היה מן העפר זוהר פ׳ נו. מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה זוהר פ׳ בראשית. ושבתי אני ואראה את כל העשקים זוהר פ׳ משפטים סוף דברי הסבא ופרשה פינחס. ושבח אני את המתים שבת ל זוהר פ׳ וישב ופ׳ אחרי מות ופרשה חקת. וטוב משניהם את אשר עדן לא היה עקרים מד פכא. יש אחד ואין שני עקידה שער יח.

רש״י

כאשר בראשונה כן באחרונה. אין הקב״ה משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף. ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגו׳. ראיתי ברוח הקדש מקום לשכת הגזית בירושלם שהיתה (ישעיה א) מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר (מיכה ג) ראשיה בשוחד ישפוטו וראיתי פורענותם: מקום הצדק. שער התוך שהיה מקום שתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שרשכים רב סריס נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר ופילוסופיו ודנין את ישראל ביסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגו״ל הרי״ש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינק״ד קמ״ץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו׳. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב״ה לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו. כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות. ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקודה. שם באותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אגבא סופרי מילי ואבי דרי סוסבנא: (יח) אמרתי אני בלבי. בראותי זאת: על דברת בני האדם. שאחזו להם מדת גאות לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (ס״א לבררם) הקב״ה להודיעם שאין שררתם כלום. ולהראותם שהם ואף השרים והמלכים: בהמה המה להם. כאשר בהמה והיה המה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו׳. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב״ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן. כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: (כא) מי יודע. כמו (יואל ב) מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני אדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון צריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה: (כב) וראיתי. בכל אלה: כי אין טוב. לאדם: מאשר ישמח במעשיו. ביגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרבות כשאול נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו: כי הוא חלקו. יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יביאנו. לראות לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יגלוהו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יגלוהו: (א) ושבתי אני ואראה. ברוח הקדש: את כל העשקים. הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים: תחת השמש. תחת חליפיה של התורה: והנה דמעת העשקים. בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי חבלה ואכזרים וכן הוא אומר (תהלים פד) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי: ומיד עושקיהם כח. שעושקיהם מכריחים ותוקפים אותם בכח: (ב) שכבר מתו. עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לדחותם מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נענתי אני בכ״ד רננות עד שאמרתי (ד״ה ב ו) זכרה לחסדי דוד עבדך: (ג) עדן. עדיין: אשר לא ראה את המעשה. ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע״ד דורות שקומטו להבראות ולא נבראו: (ד) וראיתי אני את כל עמל. הן העבירות שהן עמל בעיני הקב״ה: ואת כל כשרון המעשה. שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניחם הכל: כי היא קנאת איש. אשר היא קנאת איש מרעהו: (ה) הכסיל. הרשע. חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל: ואוכל את בשרו. ליום הדין שרואה לצדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי: (ו) טוב מלא כף נחת. להיות קונה נכסים מעט ומגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו: ממלא חפנים. נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום: (ז) תחת השמש. כמו תחת השמים: (ח) יש אחד ואין שני. יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם ת״ח הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח. ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן. ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים וילך לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא ואם סוחר הוא

עמל

רבא דעתיד יי למתבע חשובא ומסכינא מן ידוהי דרשיעיא דרדיף ליה: (יט) ועוד ועוד חזית תחות שמשא בעלמא הדין אתר בית דינא דדייני שקרא תמן יחובון לזכאה למיפק חייבא בדיניה ואתר דמשתכח תמן גבר זכאי תמן משתכח גברא חייבא למשלט ביה בגין חובי דרא בישא: (יז) אמרתי אמרית אנא בליבי ית זכאה וית חייבא ידין יי ביום דינא רבא ארום עידן מתעבד (בתי"ק מתעתד) לכל עסקא ועל כל עובדא דעבדו בעלמא הדין אתדונון תמן: (יח) אמרתי אמרית אנא בלבי על עיסק בני אינשא דייתי עלידון מכתשין ומרען בישין בגין לנסואידון ובגין למבחנידון עבד יי למחזי אין תייבין בתיובתא ישתביק לדון ויתסון ורשיעיא די אינון בבעירא לא תייבין בגין כן אינון מתוכחין בהון לאבאשא להון: (כ) כי ארום ארעון אינשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון היכמא דתמות בעירא מסאבא כן ימות דין דלא תאיב בתיובתא קדם מותיה ונשמת רוח תרויהון בחדא אתדן לכל נוון ושארות גברא חייבא מן בעירא מסאבא מדעם בין תרויהון אלהן בית קבורתא ארום כולא הבלו: (כב) הכל כולא אזלין לאתר חד כל דיירי ארעא אתבריאו מן עפרא וכד ימותון כולהון עתידין למתוב לעפרא: (כג) מי מן הוא חכימא דידע אם רוח נשמתא בני אנשא הסלקה היא לעילא לרקיעא ורוח נשמתא דבעירא הנחתא היא לרע לארעא: (כד) וראיתי וחזית ארום לית טב בעלמא הדין מדיחדי אינש בעובדוי טבין וייכול וישתי ויוסיב לביה ארום הוא חולקיה טב בעלמא למקני ביה עלמא דאתי דלא יימר אינש בלביה למה דין אנא מבזבז ממונא למעבד צדקתא טב לי דאשבקיניה לברי בתרי או אתן סניה בעידן סיבתי ארום מן הוא דיעליניה למחזי מה דעתיד למהוי בתרוי: (א) ושבתי ותבית אנא וחזית ית כל אניסין דאתעבידו לצדיקיא וארדו בעלמא הדין תחות שמשא מן יד דותקיפיהון וליתי די מליל להון תנחומין ולית למפרקהון מן יד דאונסידון בתקוף ידא ובחילא ולית די ינחים להון: (ב) ושבח ושבחית אנא ית שכיבא דהא כבר מיתו ולא חזו פורענותא דאתא בעלמא בתר מותהון יתיר מן חייא די אינון קיימין בעלמא הדין בעקא עד כען: (ג) וטוב ושפיר מן תרויהון ית דעוד כען לא הוה ולא אתברי בעלמא די לא חזא ית עובדא בישא דאתעבדא בעלמא הדין תחות שמשא: (ד) וראיתי וחזית אנא ית כל טורחא וית כל אושבות עובדא די עבדין בני אנשא ארום היא קנאתא דקני גבר לחבריה למעבד כותיה דמסגי ליה למעבד סבא כותיה סיטרא דשסיא יוטיב ליה דמסגי ליה למיש למעבד בבישתיה סיטרא דשסיא יבאיש ליה ואף דין הבלו לחייבא ותבירות רוחא: (ה) הכסיל שטיא אזיל ומנפיף ית ידוי בקייטא ולא צבי למסרח ובסתוא ייכול ית כל מה דאית ליה ואפילו כסו מעל משך בסריה: (ו) טוב טב לגבר מלי חפני מיכלא בדגיית נפש וכלב נגילא חמוסין מן תרין חפנין מלין מיכלא בנזילא וחטופין ועתיד לשלמא בדינא בטורחא ובתבירות רוחא: (ז) ושבתי ותבית אנא חזית הבלו דאתגזר למהוי בעלמא הדין תחות שמשא:

אבן עזרא

יש

ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר והנה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המולך ונקראת מולך בעבור נוקי המקום והקו הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מולך תחתיו וישוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל לראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשי' והנרדף הוא המולך והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת: (טז) ועוד. המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אמרנו ולא קרוב קוש· בלק ושמע ורוב הנבואות כן: (יז) אמרתי. אחר שתמהתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות: (יח) אמרתי אני. אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבנין פיעל הדגוש לא ימצא העי"ן מבולע ואמר שהם בהמה ועניינו כבהמה וכמוהו ועיר פרא אדם יולד עם אוכל' הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס· הלמ"ד על פועל עבר ואין כמוהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחי' וצירוף זה כצירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא בהכין לו דוד וגם הוא לבדו: (יט) כי מקרה. זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראות' מקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות השבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמ' ומותר הם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמור' פ' הפועל שהוא יו"ד ויתרון הם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף: (כ) הכל. זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל ממקומם אחד: (כא) מי יודע. ידוע כי ה"א הידיעה אם בא אחריו אחד מאה"ע הע"ל הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולם בפתח וה"א העולה היא למעלה קמץ גם יש דגוש ביו"ד שאחרי ה"א הידיע' כמו היושב' ואילו היה לתימ' היה שוא ופתח תחת הה"א והיו"ד רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיו' ולא יוכלו להבין אפילו קצתם כי אם המשכילים שהתבררה ממחשבתם במאזני החכמה ונקבעה יסודותיה שהנשמה מהם שפל ונפל ושפול ומורכב מן השמים ומתורת אלהינו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קטנים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותינו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן· נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר: (כב) וראיתי. כי אלה השוטי' שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יחשבום אחריהם: (א) ושבתי. כאומר חזרתי בי ושבתי אחר הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוח בעבור שיש בעולם חמס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו מלך או שופט לוקח שוחד או גנב. והירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקי' והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכה על המת שיבואו לו מנחמים ויתנחם והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו וצעקתו פעם אחרי פעם: (ב) ושבח. ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח החי"ת בעבור היותו מאותיות הגרון: עדן. חסר ה"א והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתים יותר מאושרים מן החיים היא כנגד העשוקי' שכל אדם יקבל כל מה שיבוא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהוא כמוהו ויבחר מות מחיים: (ג) וטוב. מלת עדן מורכבת והיא משרת ה"א לפני הנו"ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מלאו מנוח ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתי' אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויי' או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים ואם שאינו עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז"ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין: (ד) וראיתי. רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירצה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ובמיו ומלבושיו ומאכלו וחכמתו ורוב השם: (ה) הכסיל. גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיהיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם ויאמרו בלא מסי' ואשר שהוא אוכל כל מה שיש לו לא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב: (ו) טוב. דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי לחם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שישוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום: (ז) ושבתי. שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון: (ח) יש אחד. יתכן היות שני חבר או חברת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון: ואין קץ לכל עמלו. הענין

נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ ט טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃ י כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ יא גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ יב וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ יג טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ יד כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃ טו רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ טז אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃ יז שְׁמֹר רַגְלֶיךָ° כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃ ה א אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי

° יתיר י׳ — האלהים

מסרה ט טובים, מ"ו דמ"ל. השנים, ג' ובענין, ג' ובענין. י ואילו, ג' מורכבת מב' מלות כפירש"י. שיפול, ג'. ואין, ג'. להקימו, ג'. יא וחם, ג' וסי' דמיך מלכא בשמשא. ולאחד, ל'. יב יתקפו, הוא"ו בחולם. המשלש, לכ"י המ"ם בדגש וה"א בלא מאריך. ינתק, ג'. יג וחכם, ד'. ממלך, ג'. יד הסורים, ל' ומג' הה"א בקמץ לחסרון הא' ולזה פירשו רש"י מל' סהנוס ע"ש. והוא מל' קוליס. למלך, ג' וחסר. טו ראיתי, ל' ר"פ. המהלכים, ל'. יעמד, חסר. טז לכל, ג'. לכל לכל, ו' פסוק לכל לכל. האחרונים, ז' מ"ל. ורעיון, העי"ן בשוא לבד. יז רגליך, יתיר י'. וקרוב, ד' מ"ל. מתת, ג'. יודעים, ד' מ"ל. ה א אל, כ"ו ר"פ אל אל.

ת"א טובים השנים מן האחד מגילה העקידה שער י' ושער יב זוהר פ' וישב. והחוט המשולש לא במהרה ינתק כתובות סב קדושין מ בתרא נט מנחות מג. טוב ילד מסכן וחכם זוהר פ' וישב. שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים ברכות כג. עקרים מג פלו. מתת הכסילים זבח עקידה שער יו. אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר ברכות סא עקידה שער מח.

רש"י

עמל בשרקמטיא: גם עיניו לא תשבע עושר. לא ישא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו. ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים: (ט) טובים השנים. לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם. הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו: (י) כי אם יפלו. כמשמעו. ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזיר' לו או אם יכשל ולא דקדק לא אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואי לו. ואוי לו: (יא) וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: (יב) ואם יתקפו האחד. אם בא לסטי' עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכ"ש אם ג' הם והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ד"א מי שהוא ת"ח ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו וכן הוא אומר (ישעיה נט) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. ד"א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא. בשנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם. (יג) טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה: מסכן. שאין האיברים שומעים לו כמו ליצה"ר: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. יצה"ר שהוא שליט על כל האיברים זקן שמשעה שנולד הוולד הוא נתון בו שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ: וכסיל. שמשיאו לדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: (יד) כי מבית הסורים יצא למלך. ממקום הטנופת והסרחון כדמתרגמינן ויצאם ושפי: כי גם במלכותו. תמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך טנופת הרחם. כך דרשוהו במדרש. ד"א כי טוב ילד מסכן וגומר כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שהגבר הזקין ברשעו ובכסילותו. כי מבית האסורים יצא למלוך כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עניו ומבית אסוריו שהרי קמ"ץ של הסורים נקוד לפי והרי הוא כמו האסורים [ס"א כמו (ישעיה יג) ולא יהל שם ערבי כמו יאהל] שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים. וכן דוד (שמואל ב ז) אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: כי גם במלכותו נולד רש. כי כשר וסגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל המכתים כמדת הרשים. וכן (איוב יא) ועיר פרא אדם יולד שיהפך וישתנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד. נעשה ולשון הוה הוא: (טו) ראיתי את כל החיים וגו'. מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם (בראשית ו) ומכל החי: עם הילד השני. אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: (טז) אין קץ לכל העם. פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר (איוב כא) זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם: לכל אשר היה לפניהם. אין קץ לכל טוב שהיה לפניהם והכל אבד וברגע שאול יחתו: גם האחרונים. דור הפלגה: לא ישמחו. גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו: (יז) שמר רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב: ושמר. עצמך שלא תצטרך בהבאת חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא והוא טוב וקרוב להקדוש ב"ה: מתת הכסילים זבח. שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו: (א) להוציא דבר לפני האלהים. לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא

בשמים

אבן עזרא

שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי ירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי בטוב: גם זה הבל. הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים החכם יהיה כענין רש ועושר אל תתן לי: (ט) טובים. ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמל' והוא שיאכל וישתה: (י) כי אם. ואם יארע לו אולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו. ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ: (יא) גם. בהתחבר הגויות יחמו כענין והכנה בחיקך והם לאדני המלך: (יב) ואם יתקפו. אם יתחזק עליו אדם אחד השני' יעמדו נגדו. ומלת יתקפו מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח ובא חסר נו"ן או ה"א כמו וזה שמו אשר יקראו. ויש אומרים כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בנו בעור: והחוט המשולש. אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש הבן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: (יג) טוב. כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכמה ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות וילד כנגד זקן. מסכן כנגד מלך. וחכם כנגד כסיל. וענין ילד שכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות: (יד) כי. יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפי' שיהיה בבית הסורים. והמלה חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואאלפך חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה איך יצא החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי: (טו) ראיתי. עם הילד השני. שהוא מלך תחת הזקן וקרא שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו: (טז) אין קץ. אע"פ שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי משפטי המלוכה קשים. ותוספת גם טעם האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל. ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יולדיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם

הראשונים

תרגום

(ח) יש אית גבר יחידי ולית תנין עמיה אף ברא ואף אחא לית ליה למירת ית נכסוי ולית סוף לכל טורחיה ואף עיניה לא תיכול למסבע עתריה ולא יימר בלביה למא דנן אנא טרח ומחסר ית נפשי מטיבותא אקום כען ואעביד טביה צדקתא ואחדי בעלמא הדין עם בני אנשא ולעלמא דאתי עם צדיקיא אף דין הבלו ועסק ביש הוא: (ט) טובים טבין תרין צדיקיא בדרא יתיר מן חדא ואנון די דברין במלא ומשתמען מליהון די אית להון אגר טב לעלמא דאתי בטורחיהון די טרחו לסוברא ית דרדהון: (י) כי ארום אלהן אין יפול חד מנהון על ערסא וישכוב מרע חדא יקים ית חבריה בצלותיה ואלו הד דהוא זכאי בלחודוהי בדריה בעדן די יפול על ערסיה וישכוב מרע לית ליה בדריה חבר תנין לצלאה עלוהי אלהן בזכותיה יקום ממרעיה: (יא) גם אף אין דמכן תרין גבר ואתתיה ושחין להון בסתוא ולחד איכדין ישחן: (יב) ואם ואין יקום גבר רשיעא ותקיפא בדרא ועובדוהי מקלקלין ומסתקפין לאיתאה פורענותא בעלמא קיימין תרין צדיקיא לקבליה ומבטלין פורענותא בזכותהון וכמא דאין תלתא צדיקיא דהגון בדרא ושלם בניהון כתיבא דמגדלא תלת תלת נימין דלא בבהילו אתנתק: (יג) טוב טב הוא אברהם די הוא רביא מסכן והות ביה רוח נבואה (בתי"ק חכמתא) מן קדם יי ואשתמודע ליה מריה בסהדיה בר תלת שנין ולא צבי למפלח לטעותא יתיר מן נמרוד רשיעא דהוה מלכא סיב ושטש ומן בגלל דלא צבי אברהם למפלח לטעותא רמוהי לגו אתון נורא יקידתא ואתרחיש ליה ניסא מן רבוני עלמא ושזביה מתמן ואילו מן בתר דהבי לא הות סגרעא בנמרוד לאודהרא עוד בדיל דלא למפלח לטעותא דהוא פלח מן לקדמין: (יד) כי ארום מן גניסת פלחי טעותא נפק אברהם ומלך על ארעא דכנענאי ארום אף ביומי מלכותיה דאברהם אתעביד נמרוד מסכינא בעלמא: (טו) ראיתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה מן קדם יי חזית ית כל חייא דאזלין בטפשותהון לקרבא על רחבעם ברי תחות שטיא ומפלגין ליה ית מלכותא לאתיהבא לירבעם בר נבט ברם שבטא דבנימן ויהודה יהוה לבהון שלים עם רביא דוא רחבעם ברי דיהיה תנין למלכותי דיקום וימלוך באתר אחסנתיה בירושלם: (טז) אין לית סוף לכל עמא בית ישראל לכל צדיקיא דהוה מדבר קדמיהון ברם הגון יעטוהי בחוכמתא למיקל נירא מעליהון ובטפשותיה אזל ואתיעט עם עולימא והוון עטוהי בטפשותא ליקרא ניר מלכותא על עמא בית ישראל ושבק מלכת סביא ואזל במלכת בתראי ברם הגון בתראי תידו בתר כן לא חדו ביה ואנון גרמו עלוהי לאסתפקא למהוי מתפלגין מניה עשרתי שבטיא ומלוך עליהון ירבעם חייבא אמרית אף דין הבלו לרחבעם ברי ותבירות רוח לדיליה: (יז) שמר אנת בר נשא טר רגלך בעידן דתהיל לבית מוקדשא דיי לצלאה דלא תהך תמן מלי חובין קדם עד לא תתוב ותהי מקריב אודנך לקבלא אולפן אורייתא מן כהניא חכימיא ולא תהי כטפשיא דמקרבין קורבנא על חוביהון ולא תייבין מן עובדיהון בישיא דאחידין בידיהון וליתוהי מקבל ברעוא ארום ליתיהון ידעין למעבד בהון בין טב לביש: (א) אל לא תבהל על מימרך לשבשא ית מלי פומך ולבך לא יוחי לאפקא ממלל בעידן דאת מצלי מן

קדם

אבן עזרא

הראשונים אשר היו לפניהם ואלה לא ישמחו בעולם: (יז) שמר. רובי המפרשים שירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודקך משומו שוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובים אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל ארמונו שמר במלבושיו ובדברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך: וענין וקרוב לשמוע. אע"פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת מזבח שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב. ויש אומרים כי הכסילים אפי' לעשות רע שהוא קרוב ללב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב. ויש אומרים כי פירוש רע כמו לטון: (א) אל תבהל. אל יוציא פיך מלין לפניו בביתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינהו כי הלב כמו אובד ותועה בעסקי העולם על כן אמר משים ה' מלא עבדך את לבו ודע כי האלהים נגד עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא:

אמר אברהם המחבר.. הנה לא הואלתי לדבר. כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האדם להשמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב הוא האדם להודות ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחייהו ויתענג בהרגשות רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך. בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכנים בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר בדעתו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו. וכלל אומר יש בפיוטי רבי אליעזר הקליר ע"כ. ארבעה דברים קשים. הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים ואזכיר מפיוטיו אחד והוא. לראי יקפיל. וחדשים יכפיל. ליום זה פור הפיל. ומליון ימלוך. יש מפרשים. כי לראי הוא ביו"ד ועניינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחדשים יכפיל שיכפול חדשי השנים וימהר ביאתו. ויש אומרים כי הוא בלא יו"ד ועניינו יעביר כמלת ראי דרכך בגי וחדשים יכפיל יסתיר והם העננים החדשים מקרוב באו. וחכמי הדור יפרשו לראי יקפיל שיעביר אלה השמים הנמשלים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל חדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה. שיתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כביר ויאמר כי עניינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אמרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי יי' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא. גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן יי' אף כי אלה בלי כ"ף דמות כראי חזקים ולא דמה הכתוב השחקים לראי כי אם בחוזק שישכיל אדם בתוך אהל שריס בעבור שנמשל על המקום כאריה ישאג והיטיב בעיני יי' ולמה לא נלמד מתפלות שלא היה חכם אחריו כמוהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה משרא קטרין והנה אנו לא התפללנו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי שמתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל תפלה לשול ולקדם שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים שיהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיזכיר מלת פור הפיל כי לא תמצא כי אם במקום הגורל. ועוד אשר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך עליון והיא חלק מהארץ. הנה אחד מחכמי הדור ואמר כי סרח יקפיל הלדיתו שיאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל תפלתם שיעסקו בסרוח ועוד כי היה לו לעשות על סרוח אשר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם רצה בחלום שיעשה סרוח על פיל והולך בסקין לפתור חלומו יהיה אומר. לופן יעפיל. להתנשא יפיל. ורמי לב ישפיל. ומליון ימלוך. והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח שמדברים לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל. והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אנסיכה מלכי לפניו והנמצא מזה הבנין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי ומדרתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנו"ן כמו ולנפיל יקך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל אסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו תשמתי ואם היה הפירוש אמת היה טעות שנית ולמה לא אמר ארוממה מלכי או אשבח ואודה או אקדם רק בקש מלה להראות חכמה לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זכנו ולא ידעו כי זכנו הוא מן זכה כמו ענינו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זננו כמו סובנו אלהי ישענו ופעם יאמר בו לשון עבר והוא לשון צווי כאשר יאמרו רבים בתענית שפל

בני

האלהים כי האלהים בשמים ואתה על־הארץ על־כן יהיו דבריך מעטים׃ ב כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים׃ ג כאשר תדר נדר לאלהים אל־תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר־תדר שלם׃ ד טוב אשר לא־תדר משתדור ולא תשלם׃ ה אל־תתן את־פיך לחטיא את־בשרך ואל־תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על־קולך וחבל את־מעשה ידיך׃ ו כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה כי את־האלהים ירא׃ ז אם־עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל־תתמה על־החפץ כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם׃ ח ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד׃ ט אהב כסף לא־ישבע כסף ומי־אהב בהמון לא תבואה גם־זה הבל׃ י ברבות הטובה רבו אוכליה ומה־כשרון לבעליה כי אם־ראית עיניו׃ יא מתוקה שנת העבד אם־מעט ואם־הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון׃ יב יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו

°הוא ק׳ °ראות ק׳

מסרה כי ו׳ דסמיך. מעטים, ב׳ יהיו ימיו. ג תאחר, ד׳. ד משתדור, ל׳ ומ״ל. ה לחטיא, ל׳. על, ל׳. וחבל, ל׳ וא׳ ברלש חבל. מעשה, כל״ל בה״א. ידיך, י״א מ״ל. ו ודברים, ב׳ אחרים. את, ו׳ בלי. ירא, ד׳. ז וגזל, ב׳ בליר. ולדק, ד׳. במדינה, ב׳. חחמה, ל׳. החפץ, ג׳. וגבהים, ל׳ ומד והנבוהים. ח בכל, ז׳ דגושים. היא, הוא ק׳. נעבד, כל״ל ותי״ם העין בשוא לבד והב׳ ברגש. י ברבות, ב׳ ומ״ל. אוכליה, ל׳ ומ״ל. ראית, ראות ק׳. יא מתוקה, ל׳. שנת, ה׳ בשינה. יאכל, י״ג. לישון, ל׳ ומ״ל דמ״ל. יב שמור, מ״ל ב׳ כי למועד. לבעליו, ג׳.

ת״א טוב אשר לא תדור משתדור נדרים ט מנחות פח חולין ב. אל תתן את פיך להטיא את בשרך שבת לב חגיגה ט כתובות עב שבועות לט זוהר פ׳ בראשית. כי ברב חלומות והבלים ברכות י. אהב כסף לא ישבע כסף מכות י. ברבות הטובה רבו אוכליה מנחות קי. מתוקה שנת העובד מנחות שם. יש רעה חולה זוהר פ׳ בשלח. עושר שמור לבעליו לרעתו פסחים קיט סנהדרין קי.

רש״י

בשמים ואתה על הארץ. ואפילו אלם מלמעלה וגבור מלמטה אימת אלם על הגבור וכל שכן גבור למעלה ואלם למטה: (ב) כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבוא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: (ג) אין חפץ בכסילים. אין חפץ לפני הקב״ה ברשעים הנודרים ואין משלמים: (ה) אל תתן את פיך. בנדר: לחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך. מצות שהיו בידך שעשית כבר אבדתם כך מורים במדרש: על קולך. בשביל קולך: (ו) כי ברוב חלומות וגו׳. אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאחר המקום: כי את האלהים ירא. הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדקה וגו׳. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק: אל תתמה. על חפצו של מקום כשיבא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר. ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל משפט. גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם עושקים רשים וגוזלים משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב״ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר. ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו (איוב יד) ולא תשמור על־חטאתי (ישעיה כו) שומר אמונים (בראשית לז) שמר את הדבר: (ח) ויתרון ארץ בכל היא. ויתרון של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום: בכל הוא. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד. הקב״ה נעשה טופל לציון ליתבע עלבונה ממחריביה ולשלם שכרה לבוניה: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף. אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי אוהב בהמון. מצות רבות: לא תבואה. ואין בא אחד מהם מצוה חשובה׳ וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה נ״א: גם זה הבל. כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד. ד״א ויתרון ארץ בכל היא. שכר עבודת האדמה משובח הוא על הכל שאפי׳ הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל. דבר אחר ויתרון ארץ בכל הוא. שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד. מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: והאוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא מה הנאה יש לו. כל אלו בויקרא רבה: (י) ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה. להקב״ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה. שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכלים: ומה כשרון לבעליה. לפני הקב״ה: כי אם ראות עיניו. שאמר ונעשה רצונו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן. דבר אחר מתוקה שנת העובד את האלהים. אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה. משה פירנס את ישראל מ׳ שנה ושמואל הנביא פירנסם עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו׳ כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר. בעל שמועות: איננו מניח לו לישון. בקבר שנאמר (שיר ז) דובב שפתי ישנים כל ת״ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו.

כעשרו

אבן עזרא

שכיר שכיך וידוע שהשי״ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה ושל הוא לשון נוי לעתיד כמו של נא את פני יי׳ והנכון לומר שהוא כמו ובהכנעו חלה את פני יי׳ ועוד כי לשון הקדש ביד רבי אליעזר נ״ע עיר פרוזה אין שומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק אויימה וידוע כי ה״א שושנה לשון נקבה וישוב הה״א תי״ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובעבור הה״א או השי״ו יהיה לשון זכר כמו צדקה וצדק ואיך יאמר על שושן אויימה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק אויימה ועוד מה ענין לשושנה שיאמרנה באימה השפסד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה. אמר אחד מחכמי הדור הולך לומר אויינה בעבור שתהיה הרואה עשירה שהיכתה אם זאת הרואה עשירה הנה יש בשיפוריו פרחים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים שישבר הכל עם נשבר אם בעבור היות שניהם אותיות הגרון אם כן ישבר עמה אל״ף ועי״ן ועם הבי״ת והוי״ו שהוא גם מחבר נוי עם נביא ישבר עמם מ״ם ופ״ם ויהיו כל הפרחים שמשה כמספר מולאי האותיות ואם שבת מגור ה״א עם חי״ת בעבור היות דומים קרובים במכתב אם כן ישבר רי״ש עם דל״ת ואף כי מ נלמו דעולל כעולל דודים

מוליים

קדם יי ארום יי שליט על כל עלמא ויתיב על כורסי יקריה בשמי מרומא ואנת יתיב על ארעא בגין כן יהון מלי פומך קלילן: (ב) כי ארום היכמא דאתי חלמא על הרהורי לבא בסגיאות גוהן כל שטיא בסגיאות פתגמין בטלין: (ג) כאשר בעידן דתדר נדרא קדם יי לא תעכב לשלמותיה ארום בגין כן לית רעוא דיי בשטיא מן בגלל דמעכבין נדריהון ולא משלמין ואנת ית די תנדר שלם: (ד) טוב טב לך די תנדר מן די תנדר ולא תשלם: (ה) אל לא תנבל ית מימר דפומך למגרם דין גיהנם עלי בסרך וביום דינא רבא לא תיכול למימר קדם מלאכא אכזרא דדאין בך ארום שלותא היא לי למה דין יתקף רוגזא דיי על קל מימרך דאתאמר בגנותא ויחבל ית עובדי ידך: (ו) כי ארום בסגיאות חלמין דנביאי שקרא וחבלין דבעלי חרשין ומלין סגיאין דרשיעיא לא תהמין ארום חכימיא צדיקיא תהי משמש ובתרהון תתבע אולפן ומן קדם יי תהי דחיל: (ז) אם אין אניסות מסכנין וגזלתא דדין וצדקתא תחמי בקרתא לא תתמה בלבך למימר איכדין רעותא דיי על כל אלין ארום אל אדיר על שמי מרומא נטיר עובדי בני אנשא בין טב לבישתא ומן קדמוי משתלחין גוברין תקיפין לתרדי ברשיעיא ולסהדיהון מתמנן רבנין עלויהון: (ח) ויתרון ומותר שבח פולחנות ארעא על כולא היא דבעידן דמרודין בני מלכותא ומלכא מתיהב בסאחיהון מן קדמיהון אין לית ליה עיבור למיכל ההיא מלכא לגבר פלח בחקלא מיתעביד עבד משתעביד: (ובתיק' יש נוסחאות מחולפות ושונות): (ט) אהב גבר תגר די רחים למקני כסף ומרי פרקמטיא לא ישבע למצבור כסף ומן די רחים לסגנוש ממון יתיר לית ליה שבח בעלמא דאתי אין לא יעביד מניה צדקתא בדיל דלית ליה אגר עלל למיכל אף דין הבלו: (י) ברבות בזמן דסגי טבתא בעלמא סגיאן אוף בני אנשא דיכלונה ומה הנאה אית למריה דיצבריה אין לא יעביד מניה טבותא בגין די יחי בעלמא דאתי יהבית אגרהא בעיניו: (יא) מתוקה בסימת דמכת גברא די פלח למרי עלמא בלב שלים ואית ליה ניחא על בית קבורתיה אין זעירות שנין יחי אין סגיאות שנין בתר דפלח למרי עלמא בעלמא הדין לעלמא דאתי אגר עובדי ידוי יחסין וחוכמת אורייתא דיי לגבר דעתיד בחיכם נא היכמא דמעסק בה בעלמא הדין ואשתדל באולפנא כדין תנוח עלוהי על בית קבורתיה ולא תשבקניה בלחודוהי היכמא דלא שבקת איתתא לגברא בלחודוהי לדמכא: (יא) יש אית בישותא מרעיתא חמית בעלמא הדין תחות שמשא ולית ליה אסו גבר דיכנוש עותרא ולא עביד מניה טב לסוף יומיא ההוא עותרא גמיר ליה

אבן עזרא

החלים וכן יסבר המפרשים עם פעים כי הם ממולא אחד ונמלא הפ"ם שמולם מ"ז נמלא בלסדק הלב' יידנו ולמידנו וכן הבר ורום עם הדיון ועליון. גם זה איננו נכון אע"פ שנמלא מ"ם במקום נו"ן כמו הין והסין איך יסליף ע"ם יום שהוא שורש עם נו"ן עליון הדיון שהוא מן עלה והדם והוא איננו שרש ועוד מה ענין הפרח רק שהיה ערב לאוזן והרגים כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה שהיה מרגיש בה כי המ"ם כמו הנו"ן ואיננו ממולא אחד ועוד הבר עושר עם עשר תעשר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אסרתי. יש אומרים אין מבינין את הדרי אשר מוחו המשוגה הוא אל עשתנו כלנו ומשומר קולנו הקדמוני' כמוהו ואוזן מלים תבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז"ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואשר שהרא חכמינו הראים על טעותו האמור יאמר להם אילו היה דניאל מי היה מטעה המטעים אותו. ואחרים אמרו רחמנא ליבא בעי א"כ למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר ביום כפור היום גם פיוטים שלומי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם. והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו א"כ אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לענינים רבים שלא ידענו מדרכם שיר השירים שכל שלמה שאמור שם הוא קדש וענינו המלך שהשלו' שלו הכהן שיאמר אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצאנו במקרא האומרים מה משא ה' וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא ה' לא ידע הנביא קודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש שא על משאו ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגו' אכן שאמרו מה דבר ה' ומה ענה ה' שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראו לי עוד בעלי והלא הוא בעל נעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם הבעל שהוא צלם אמר הנביא אפי' מלה שיש בה ספק כענין צלם לא תאמרי לי כי אם אישי. והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו הנשים שלא חבר משבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש. והנה היה נכרפת גם הוא חבר בקשה תפלתם אחרי שהזכיר ה' ויש בה דברים איננו נכונים מהם שאמר הרשם עולמות אין לשם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואילו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אשר שאמר כי שמך בך שלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום לאוזן אתה או אתה לאוזן תשמע חיים או חיים תשמע יברכך ה' וישמרך יי' ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק. והנה אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדים בפיו כמו אברמאל פירוש אברר מלה או אברר מלה והנה משה הפך מה שאמר כי לא נאר המלה ולא דבר ברור רק נבל בפעמו שם הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטני' והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבועה ויהי דברינו מעטים ולא נענש בדין: (ב) כי בא החלום. כפירוש השלום מעורב מענינים רבים ידוע שהוא מתערובת המאכלים והנשבר אחת מן הארבעה. שרשים לא יהיה לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הבל הוא כן ידמה הכסיל שידבר דברים. וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שם הנכבד בו תמיד: (ג) כאשר תדור. כאשר צויתיך שתשמור דברים האלהים בדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום וכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו שתשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: (ד) טוב. כענין וכי תחדל לנדור: (ה) אל תתן. למה יהיה פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי כמה עיני ה' דרכי איש וכל צעדיו יספור והמלאך ממשרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדברים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה כאשר שנדרת: וחבל את מעשה ידיך. כמו והשחית וכמוהו מחבלים כרמים ויש שהבל מלשון לידה כמו יחבל און שחבלתך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל שליטו וכשוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו והוא שם התואר כמו איש אשר יד ימינו: (ו) כי ברב. כמו כי בא החלום ברוב ענין אך את האלהים ירא הכל דבר או ענינו כלה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: (ז) אם עושק. שמא תחשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה שהם בפרהסיא ואין מושיע: וזכר רש. בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק: וגזל משפט. שמוך כמו וגזל אחיו ובמוכרת כענין גזר מזה או בגזל: תראה במדינה. לעיני הכל ולא במדבר: אל תתמה על החפץ. שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה בשמים ואיננו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם גבוהים על אלה שמעלת' אינה שוה והיודע את השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם שמים ושמשה ולא אוכל לפרש: (ח) ויתרון. כאשר הפליג לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפי' המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור לחמו כי ממנו מחיתו: (ט) אוהב כסף. נפשו לא תשבע: ומי אוהב בהמון לא תבואה. יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל. וגם יחיה על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד וי"א מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרה המון קנות עבדי' ושפחו' ושמשי' רבים והענין שאוהב להיות המון לפניו: (י) ברבות הטובה רבו אוכליה. מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם בלשון ריבוי לרבים כמו רבה נבלך ולאה: כשרון. כמו טוב וכשר הדבר אמר שהטובה שלו יאכלוה רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו: (יא) מתוקה. ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן המלך ומוכסי' וגנבים ועוד שבע רוב ממון שישמור בלילה משמירתו איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין מן תשבעו ופקאור. ושנת העובד שהוא כדרך כל ממון ואם אין שנה לעיני קמוץ כי הלמ"ד הכרית הסמיכה ואמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמוהו אף נפלא שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין: (יב) יש רעה חולה. יתכן היות חולה מן נפלא מבני מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו

לבעליו לרעתו: יג ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה: יד כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא־ישא בעמלו שילך בידו: טו וגם־זה רעה חולה כל־עמת שבא כן ילך ומה־יתרון לו שיעמל לרוח: טז גם כל־ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף: יז הנה אשר־ראיתי אני טוב אשר־יפה לאכול־ולשתות ולראות טובה בכל־עמלו ׀ שיעמל תחת־השמש מספר ימי־חיו אשר־נתן־לו האלהים כי־הוא חלקו: יח גם כל־האדם אשר נתן־לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשאת את־חלקו ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא: יט כי לא הרבה יזכר את־ימי חייו כי האלהים מענה בשמחת לבו: ו א יש רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על־האדם: ב איש אשר יתן־לו האלהים עשר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו ׀ מכל אשר־יתאוה ולא־ישליטנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע הוא: ג אם־יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב ׀ שיהיו ימי־שניו ונפשו לא־תשבע מן־הטובה וגם־קבורה לא־היתה לו אמרתי טוב ממנו הנפל: ד כי־בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה: ה גם־שמש לא־ראה ולא ידע נחת לזה מזה: ו ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה הלא אל־מקום אחד הכל הולך: ז כל־עמל האדם לפיהו וגם־הנפש לא תמלא: ח כי מה־יותר לחכם מן־הכסיל מה־לעני יודע להלך נגד החיים: ט טוב מראה עינים מהלך־נפש גם־זה הבל ורעות רוח: י מה־שהיה כבר נקרא שמו ונודע אשר־הוא אדם ולא־יוכל לדין עם שהתקיף ממנו: יא כי יש־דברים הרבה מרבים הבל מה־יתר לאדם:

°חסר י' °יתיר ה'

כי

מסרה יג והוליד, ב' ומ"ל דמ"ל. יד ומאומה, ב' ואין בידו. שילך, ל' וחסר. טו וגם, ב' ר"פ. זה, י' ס'. לרוח, ג'. טז יאכל, י"ג. וכעס, ב' הכ"ף בקמץ והעין בפתח. וקצף, ב' בזיון. יז יפה, ס'. לאכול, י"ב מ"ל. ולראות, ג'. חיו, ד' חסר. יח ולשאת, ב' לרי. ולשמח, ל' חסר. זה, י' כתיב ה'. יט כי, ו' דסמוך. ו א ורבה, ד'. האדם, ג'. ב (ואיננו, סוי"ו בגעי'). חסר ד'. ישליטנו, ל'. ג ונכסים, ב'. רבות, י"ס. שניו ג'. ונפשו, ס'. וגם ל'. הנפל, ל'. ד ובחשך, ב' ובחשך, ה ידע, י"ח. לזה, ג'. ו ואלו, ב'; ופעמים, ב' מ"ל. אל מקום, ג'. ח יותר, ז' מ"ל בלי'. יודע, מ"ל. להלך, ד' וחסר. ט מהלך, ל"ז. י חצי הספר בפסוקים. ונודע, ג'. ולא יוכל, ד'. לדין ל'. שהתקיף, יתיר ס"פ. יא יתר, ס"ע.

ת"א הנה אשר ראיתי אני טוב עקדה שער כד. יש רעה אשר ראיתי תחת השמש זוהר פ' בהעלותך. ראיתי תחת השמש עקידה שער מו ושער כד. כל עמל האדם לפיהו זוהר פ' שמיני. טוב מראה עינים מהלך נפש יומא עד.

רש"י

כשעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול: (יג) ואין בידו מאומה. אף זכות אבות: (יד) ומאומה לא ישא בעמלו. כשימות לא ישא בידו שום זכות לדקה שעשה בממונו בחייו כל עומת שבא אותו השמון כן הלך: (טז) וחליו. כמו וחולי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של (תהלים קד) חיתו יער: (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה. לעסוק בתורה שהיא לחם טוב ואל יקנה הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו: (יח) והשליטו לאכל ממנו. בחייו: לשאת את חלקו. במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר: (יט) כי לא הרבה. שאין אורך ימים בעולם הזה: יזכר את ימי חייו. כי מעט הם ולא הרבה ולמה ירבה לאסוף הון ירבה בדבר שעומד לו לעולם הבא בחייו: כי האלהים מענה וגו'. הקב"ה מדות קובעם לזה לעולם: בשמחת לבו. ששמח לעשות טוב בחייו ולאיתי במדרש זה אלקנה שהדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שעולה אותן לשנה זו לא היה עולה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך ישמו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגומר. ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקב"ה בכתובים והעיד עליו (שמואל א יא) ועלה האיש ההוא מעירו: מענה. נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו (איוב לב) כי אין מענה בפי שלשת האנשים: בשמחת לבו. שהיה שמח ברגל: (א) ורבה היא על האדם. בסרכה בני אדם היא נוהגת: (ב) עושר ונכסים. לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. שיהא שמח בחלקו למצוא קורת רוח בעשרו כי מוסיף לעשות ולהרבות הון כענין שנאמר (חבקוק ב) והוא ימות ולא ישבע וגם לא ישליטו לעשות לדקה לאכול הימנה לעתיד ואינו כדי יטול אותו ממון ויעשה בו לדקה ויהנה ממנו. ומדרש אגדה בדברי תורה: עושר ונכסים וכבוד. מקרא משנה ואגדה: לא ישליטנו. שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הלכה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו. זה בעל הגמרא: (ג) אם יוליד איש מאה. בנים: ורב שיהיו ימי שניו. (ורב הון וכל טוב ימי שניו) שלו. ורב לשון די. די לכל טובה: ונפשו לא תשבע. מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להסתכל כוסו במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו. פעמים שנהרג והכלבים אוכלים אותו וכל הדברים האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה מועד של אוצרות ולא מצא קורת רוח בממונו והכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל. של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו להצטער: (ו) ואילו חיה. ואם היה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו למות אל המפר כשאר הבריות: (ז) כל עמל האדם. בשביל פיהו הוא טורח ויאכל בעולם הזה והבא חס לא נכנס בפיו: וגם הנפש לא תמלא. בתמיה כלומר וזה אפי' תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו (שמות טו) תמלאמו נפשי לשון השגת תאוה. ואחרי שנקהלת: (ח) מה יותר לו. בחכמתו מאחר היה כסיל. ומה לעני. יתרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלך בארץ אצל החיים. ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא. הרי לא עשה מעשים טובים בחייו: (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש. דבר אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו הולך כשימות: גם זה הבל. הוא הניתן לרשעים: (י) מה שהיה כבר נקרא שמו. חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו. כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בגדולה ועתה אלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: (יא) כי יש דברים הרבה. שנתעסק בהן בחייו כשמוק המלכים קופים ותוכיים ואריות

הכל

אבן עזרא

אינני שלם והענין רעה בשלי רע כענין ושלי רע הוא. או טעמו שלח טולה על מעקל טובה מן המעלים שהעי"ן שלהם אינני שלם מן על לאם הטעים יזול. ועדנו בענין הראשון שעבודת האדמה טובה מכל ממון: (יג) ואבד העושר. בענין רע שהביא על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד

רע

ליה לאבאשא ליה לעלמא דאתי: (יג) ואבד ההוא עתרא די ישבק לבריה בתר מותיה יהובד על די קנא ליה בגון ביש ולא יתקיים ביד בריה די יוליד ולא אשתאר ליה בידוי מדעם: (יד) כאשר היכמה די נפק ממעי אמיה עדטלי בלא כסו (בת"ק הגירסא זכותא) ובלא מדעם טב תדין יתוב למיזל לבית קבורתיה חסיר מן זכותא היכמא די אתא בעלמא הדין ומדעם אגר טב לא יקבל בטורחיה לסוברא עמיה לעלמא דהוא אזיל למהוי לזכו בידיה: (טו) וגם ואוף דא בישתא מרעיתא ולית לה אסו דכל קביל דאתא לעלמא הדין חסיר מן זכותא כדין יזיל לעלמא ההוא ומה מותר הוה ליה די טרח לקבלת רוחיה: (טז) גם א"ה כל יומוהי בחשוכא שרא בדיל דלחמוהי בלחודוהי טעים ובנכסים סני חיי ובפרעין ורגז הוו חיוהי: (יז) הנה הא די חזית אנא טבא הוא לבני אנשא ודשפיר להון למעבד בעלמא הדין דייכלון וישתון מן טורחותהון בדיל דלא לאו שטא ידא באנוסא ותטוף ולמישר פתגמי אוריתא ולמיחן עניי נכסא מן בגלל דיחזון טבתא בכל טורחותהון די טרח: בעלמא הדין תחות שמשא מנין יומי חיוהי דגבר די יהב ליה יי במזליה ארום הוא חולקיה ולית אחורן בר מניה: (יח) גם אוף כל אינש דיהב ליה יי עותר ונכסין ואשליטיה יי למיכל מניה בעלמא הדין ולמעבד מניה צדקתא ולקבלא אגר שלים בעלמא דאתי ולמחדת בטורחיה (ס"א בחולקיה) עם צדיקיא הא דא מתנא דאתיהיבת ליה במזליה מן קדם יי הוא: (יט) כי ארום לא יומין סגיאין חיי אינש די ידכר ית יומי חיוהי כמא מנהון עתידין למהוי טבין וכמא מנהון עתידין למהוי בישין מטול דלא אתמסרו לבני אנשא ארום מן קדם יי אתגזר עלוהי כמה חסין יסתגיף וכמה יומין יהי הדוית לביה: (א) יש אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא רבתא היא על בני אנשא: (ב) איש גבר די יהב ליה יי במזליה עותר ויקר ונכסין וליתוהי מחסר לנפשיה מכל די יתרעי ולא אשלטיה יי על חובתיה למטעם מניה אלהן ימות בלא ולד ולא חס קריביה לאחסנותיה ליה ארום אנתתיה תהא מתנסבא לגבר חילונאי ויחסנינה ויכלינה כל דין גרמו ליה חובוהי דלא עבד מניה מדעם טב ואתהפיך עתריה למהוי ליה לחבלו ולמרעא בישא: (ג) אם אין יוליד גבר מאה בנין ושנין סגיאין יחי ובשלמנותא ורבנותא הוא די יהון יומי שנוהי ונפשיה לא שבעת מן טבתא דהוית ליה על די רחים על עתריה ולא קנא מניה שמא טבא אף בית קבורתא לא הוה מזמנא (ס"א מהימנא) ליה אמרית אנא במימרי דטב מניה שלילא דלא חזא עלמא הדין: (ד) כי ארום בהבלותא אתא בעלמא הדין בחשוכא יזיל לעלמא ההוא ובחשוכא שמיה מתחפי מן בגלל דלית ליה זכותא ושום טב לא קנא למהוי מדכר: (ה) גם ואף נהור אוריתא לא חמא ולא ידע בין טב לביש למבחן בין עלמא הדין לעלמא דאתי: (ו) ואילו ואלולי הוו יומי חיוהי דגברא תרין אלפין שנין ובאוריתא לא עסיק ודינא וצדקתא לא עבד בשבועת מימרא דיי דיהום מותיה נחתא נפשיה לגיהנם לאתר חד דכל חייבא אזלין תמן: (ז) כל כל טורח דגברא בדיל מזון פומיה הוא טרח ועל מימר פומא דיי מיתזן ואף נפשא דאנש לא תשבע מכלא ומשתיא: (ח) כי ארום מה מותרא אית לחכימא בעלמא הדין יתיר מן שטיא בגין דהוא בישא דלא מתקבל עלויהון ומה אית להוא גברא עניא למעבד אלהן למעסק באוריתא דיי בגין די ינדע היכדין עתיד למהך לקבל צדיקיא בגנתא דעדן: (ט) טוב טב לגברא למחדי על מה דאית ליה ולמעבד צדקתא ולמחמי אגר טב על עובדוי ליום דינא רבא מן די יזיל לעלמא ההוא בסגוף נפש ברם דין לגברא חייבא הבלו ותבירות רוחא: (י) מה מה דהוה בעלמא הא כבר אתקרי שמיה ואשתמודע לבני אנשא מן יומא דהוה אדם קדמאה וכולא גזירת מימרא דיי היא ולית רשו לגברא למיקם בדינא עם מרי עלמא דתקיף מניה: (יא) כי ארום אית פתגמין סגיאין דמסגין הבלו בעלמא מה מותר

אית

אבן עזרא

רע היה השלישי רע: (יד) כאשר. בי"ת במעלו מקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם: (טו) וגם זה רעה חולה. היא לכל בני עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח: (טז) גם. בעבור שהוא עשיר לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד: (יז) הנה. זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עוונת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח: (יח) ולשאת את חלקו. זה המקבל שישא עמו: (יט) כי לא. יש מפרש, אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב. והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ולא נוסף כמו ובא האחרי ולא הטוב: כי האלהים מענה: ענינו ממלא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ ויש אומרים שהוא מלשון ענה ועניינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נשיאים והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו. וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי: (א) יש רעה. רבה בלשון הקדש על ארבעה ענינים. האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו. והשני רב את יוכלו מלשון ריב. והשלישי רב מלשון רבה קשת. אך הוא מפעלי הכפל כמו השמיעו על בבל רבים ובא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רכים ופעל עבר מן רכים יען רך לבבך וכן וברקים רב ויהומם ויורה עליו תחלת הפסוק וישלח חציו ויפיצם. והרביעי גדול כמו מושיע ורב והצילם. ועל כל רב ביתו. קרי' מלך רב. והוא דוד כענין קרית חנה דוד. ויש מפרשים שהוא המקום. ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות והתייחס למלך הרב ולשון רבים רבי המלך ולשון נקבה רבה. ורבה היא על האדם: (ב) איש. יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אחת והם שתיהם מן הפעלים העומדים אף על פי שצריכין סמיכה והענין כשיאמר האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה שלא פרש חסר משוגעים אני והוא סמוך ועניינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבנינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא נו"ן הכבד הנוסף והמתעינים לא הספיק ענינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף: (ג) אם יוליד. אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור היותם כלל חשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תשוב לאחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו: שנים רבות יחיה. עד שיהיה ישיש: ורב שיהיו ימי שניו. מנהג העולם: וגם קבורה. התכריכין שיקבר בהם המת והכפל הוא נפל אמת: (ד) כי בהבל. ולכך שיתעלם שמו ולא יזכר: (ה) גם שמש. ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה. נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם. וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות: (ו) ואלו חיה. זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות. ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו. ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות: אל מקום אחד. הוא הקבר: (ז) כל עמל. תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות. וענין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל חפץ. וענין גם ישוב על החפץ שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו: (ח) כי מה יותר לחכם. אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו. וענין מה לעני יודע. העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים חיים במקום הזה עם התואר כמו חיים כלכם: (ט) טוב. אמר מה לחכם שתהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו הנמצא הנראה לעין אף על פי שהנראה ואשר יעלה במחשבת הנפש הבל. פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו: (י) מה שהיה. כבר נקרא שמו ונודע שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם: (יא) כי יש דברים הרבה. חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק וכלם והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר

יש

יב כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם מַה־יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז א טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ׃ ב טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ׃ ג טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב׃ ד לֵב חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה׃ ה טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִים׃ ו כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל וְגַם־זֶה הָבֶל׃ ז כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה׃ ח טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ־רוּחַ׃ ט אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ׃ י אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה׃ יא טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ׃

°ט' רבתי — לראי

מסרה יב יודע, מ"ל. ויעשם, ל'. כצל, ה' דגושים. ז א טוב, ט' רבתי. ב בלכת, מ"ו. סוף, ג' בסי' חד כ"פ חד ס"פ וחד מלעיל פסוק. ד שמחה, ל'. ה גערת, ל'. ו כקול, י' מ"ל. הסירים, ל'. שחק, ד' ספר בכתר'. וגם כל"ל בוא"ו. ז ויאבד, ב'. מתנה, כ"כ ולא מתונה. והדרשה, סדרם. ח טוב, ג' בטעם בסי'. מראשיתו, ב' חד מ' דין מ"ל. ט לכעוס, ל' ומ"ל. י מה, כ"ד. שהימים, בספרי טעמי. מחכמה, ל'. יא ויתר, חסר. לרואי, ל'.

ת"א טוב שם משמן טוב ·ברכות יז עקרים מג פב ועקידה נעילת שערים. טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה כתובות עב. באשר הוא סוף כל האדם עקידה שם. והחי יתן אל לבו מועד קטן כח נדרים מג עקידה שם. טוב כעס משחוק שבת ל עקידה שער לו. כי כעס בחיק כסילים ינוח נדרים כב. אל תאמר מה היה שהימים הראשונים כלים הפנה כה. טובה חכמה עם נחלה בכורות כב זוהר פ' חקת.

רש"י

הכל הרבו לו ומה יותר לו משמח: (יב) כי מי יודע. כי מי אשר יודע מעשים טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו. שהם מעט מספר: ויעשם. לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו (תהלים קמד) ימיו כצל עובר זהו צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: כי מי יגיד לאדם. במה יתקיים הון שקבץ מעושק לבניו אחריו תחת השמש: (א) טוב שם משמן טוב. יפה לאדם שם טוב משמן טוב. וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין ששמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה ושכר וכל שאר משקין אתה נותן לתוכן מים והם בולעים. טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד למטה שנאמר (תהלים קלג) כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר (בראשית יב) ואגדלה שמך. שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר (תהלים עב) יהי שמו לעולם. שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ושם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון מליטו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופי' והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומליטו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו. נולדה נערים אין הכל יודעין מה היא מתה נסתלקה בשלום וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה בזמן: (ב) טוב ללכת אל בית אבל. מדה הנוהגת בחיים ובמתים: מלכת אל בית משתה. שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם. בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אלמלך אני שיגמלו לי במותי דיזל יזלוניה דיטען יטענוניה דיספד יספדוניה דיילוה ילוניה. ד"א באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יוכל לומר לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך משתה חתונת בניך ושם אלך. והחי יתן אל לבו. הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: (ג) טוב כעס משחוק. מי שלודפת מדת הדין אחריו אל ילטער טוב היה להם לדור המבול אם הראה הקב"ה פנים זעומות על עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרים למוטב. טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל עבירה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב. יוסיף לב האדם להטיב דרכיו: (ד) לב חכמים בבית אבל. מתבוננים על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה. אין פורדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם: (ו) כי כקול הסירים. של קוצים אשפי"נש בלעז: תחת הסיר. תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסין כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסיא מודיעים אף אנו מן העצים ויש ערך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל. ועמל הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות ענוים ומקנתרים בהם: (ז) כי העושק יהולל חכם. כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר (שמות ה) ירא ה' עליכם וישפוט וגומר וערבבוהו ואבדו את לבו ונראה לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר (שם ה) והצל לא הצלת את עמך ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל"א מלכים: לב מתנה. לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר (משלי ב) כי ה' יתן חכמה: עושק. לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. כמשמעו בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרי' טוב נגמר בטובה. דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו כדי מאיר הוי קאים ודריש כוליה מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח. המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב: (ט) אל תבהל. אל תמהר: (י) אל תאמר מה היה שהימים וגו'. אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגו'. חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש. יתרון היא החכמה לכל הבריות:

ראי

אבן עזרא

יש לו: (יב) כי מי. גם זה ישוב לענין שפני שיודע כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אותה כצל עובר ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפי' לא ידע מה יעשה אחריו בממונו. וענין יעשה כצל שישוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני. ופי' אשר במשוק והמשכיל יבין הדברים: (א) טוב שם. גם זה הפסוק טוב עם דבק בראשוני' כי בעבור שיודע שמעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר תענוג ויום המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב. ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימלט מנוסה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד. ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המו' מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק: (ב) טוב ללכת. בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעבורו מי יתן אל לבו: (ג) טוב כעס. כבר באו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת נפש הצומח' והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כח קרא שמו נפש או מה שתרצה שיגדל גשם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכה לאכול. והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה. ובעלת התנועה

ההולכת

אית לגבר דמתעסק בהון: (יב) כי ארום מן הוא די ידע מה יוטיב לאנשא בעלמא הדין אלהן למעסק באורייתא די אינון חיי עלמא וכל סגיין יומי חיי הבלו די יהי בעידן מותיה אינון חשיבין בעינוי כטללא דמן הוא די יחוי לאנשא מה דעתיד למהוי באחוהי (בתריק בתרוהי) בעלמא הדין תחות שמשא: (א) טוב טב שמא טבא דיקנון צדיקיא בעלמא הדין יתיר ממשחא דרבותא דהוה מתרבי על ריש מלכיא וכהניא ויומא דישכוב גבר ומסתר לבית קבורתא בשום טב ובזכותא מן יומא די אתיליד רשיעא בעלמא: (ב) טוב טב למיזל לגבר אבילא לנחמותיה מלמיזל לבית משתיא דחמרא דמתלעבין בבית אבילא תמן הוא סוף כל אנשא למיזל די על בולדון אתגזרת גזירת מותנא ומן בגלל דיהך לבית אבילא גברא צדיקא יתיב ויתן ללביה מילי דמותא ואין אית בידיה מדעם ביש ישבקיניה ויתיב בתיובתא קדם מרי עלמא: (ג) טוב טב רגיז דרגיז מרי עלמא על צדיקיא בעלמא הדין מן חוכא די הוא מחייך עם רשיעיא ארום באבאשות אפי שכינתא אתי בצורתא ופורענותא בעלמא בגין לאוטבא לב צדיקיא ויצלון קדם מרי עלמא דהוא מרחם עליהון: (ד) לב לבהון דחכימיא אגן על חורבן בית מוקדשא ועציב על גלות בית ישראל ולב שטיא בחדות בית ליצנותהון אכלין ושתן ומתפנקין ולא יתבון על לבהון מינות אחידון: (ה) טוב טב למטב במדרש בית אולפנא ולמשמע נזוף גבר חכימא באורייתא מגבר דאזיל למשמע קל סבלא דשטיין: (ו) כי ארום כקל קיבלת כיבין דמתוקדין תחות דודא כדין קל חוכא דשטיא אוף דין הבלו: (ז) כי ארום אניסא יחתל בחכימא בגין דלא אזיל באורחתיה ומהובד במלוי בישיא ית חוכמת לב חכימא דאתיהיבת ליה במתנא מן שמיא: (ח) טוב טב סוף עסקא מן שירויה דבשירויה לא אשתמודע לגבר מה דעתיד למהוי בסופיה אלהן סוף מילתא טב אשתמודע לגבר הטב הוא וטב מן קדם יי גבר די שליט ברוחיה ומכביש יצריה מגבר דאזיל בנפות רוחיה: (ט) אל ובעידן דיתיתי עלך אוכחתא מן שמיא לא תבהל בנפשך למרתח ולמימר פתגמי סרבנותא כלפי שמיא ארום אין אנת סביל (ושתיק) ישתביק לך (חובך) ואין את מסרב ומרתח דע ארום רתחא בעטה שטיין ינוח עד כדון די הובד יתהון: (י) אל ובעידן עקתך לא תימר מה דהוית קדמת דנא טב בעלמא דיומין קדמאין הוו טבין ואנשי דרא ההוא הוו שפירי עובדא יתיר מן אלין בגין בן סבא הוה טשי להון ואנת לא על חוכמתא שאלת על דנא: (יא) טובה טבתא חוכמתא דאורייתא עם אחסנת ממונא ויתיר לגבר למהוי מדבר בענתנותא

אבן עזרא

ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאדם לבדו נפש שלישית היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאחרים נפש שכל באדם הוא הנקרא לב למלאת חפץ כל נפש בעתו וגם עוזרו במלות תעמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרים רבים ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף לפרט ועיקר הטוב הוא פירושו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז"ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקהל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו. והולך אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהי' קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והכתוב שבגמורה אני קהלת הייתי מלך ואשר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אע"פ שהשלש נפשות נקראות בשם אחד בעבור התאחדות כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהיה שם הנפש המתאוה לאכול ולשתות ושאר המשגל נפש. ויהיה שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח. ויהיה שם נפש החכמה נשמה. וכ"כ הגאון רבינו סעדיה גאון ז"ל. וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם. ובהתגבר הנשמה עם הרוח תחלשנה הנפש אז תפקחנה מעט עיני הנשמה להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא שמולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק וענין כי ברוע פני' ייטב לב היא הדאגה כמו ומדוע פניכם רעים וענין לב הוא השכל ואשר שמתגבר הנשמה על הנפש בעזר' הרוח צריכה הנשמ' להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתגלה הרוח ותהיה תחת ידיעה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וענין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בעתו לצורך. וענין כי ברוב חכמה רב כעס כענין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן הייחוד כענין למה תשומם ויעות בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו ושיכינו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו וענין והסר כעס מלבך הוא שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם אכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וענין בשר הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שישליט אדם בכל יכולתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וענין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל היא האמת. וענין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושיש יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי התענו' בעולם ואיכה מבקשים חכמה השמחים הם יותר מעונשים מהדואגים לאבל. ולשמחה מה זו עושה הוא האמת. ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים וענין כי לכלב חי הוא טוב. דברי בני האדם. וגם כתוב למעל' וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם. וענין כי עת לכל חפץ הוא האמת. וענין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים ככל על הרוב ידבר. וענין יש רשע הוא הנמצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמה העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת. ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל גם כן בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת: (ד) לב חכמים. אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפילו כשלא ילכו אל בית האבל תמיד בלבם: (ה) טוב. יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמות והענין שאפי' גערת חכם שהטעם יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים: (ו) כי כקול הסירים. כמו קוצים מלשון הנני סך את דרכך בסירי' והענין שישים על דרכם סירי' וקוצים. ותחת הסיר כמו בשבתנו על סיר הבשר ובא שיר עם סירים ביחד ואיננו מענין אחד והוא לשון צחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם. ואמר וגם זה הבל ויבוא על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה וענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: (ז) כי העושק. הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכיר שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויהלל דבר הלם מתנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כענין ונוגה מתנות ימיה וכמוהו עד נמצא עולתה בך: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. אמר כי החכם ראוי שלא יחשב תחלת כל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר. הלא תראה כי החכם יאכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו ושיהיה ארך רוח. וארך הוא הם התואר על משקל ילד ויבא *הלך יתר שאת: (ט) אל תבהל. ענין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס: (י) אל תאמר. עודנו מלוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק

בדברי

*אולי צ"ל הלך.

לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ׃ יב כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ׃ יג רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ יד בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה׃ טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃ טז אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם׃ יז אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ יח טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם׃ יט הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃ כ כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא׃ כא גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ כב כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּ° קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ כג כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ כד רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ כה סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ כו וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ כז רְאֵה

° אתה קרי

זה

מסרה יב בצל, ב'. החכמה, ל'. חסיה, ג'. יג לתקן, ל'. עותו, ל'. יד בטוב, ד' רפין. שלא, ד'. טו בצדקו, ל' וחד בצדקו. טז תשומם, ל'. יותר, ז' מ"ל בלי'. תשומם ל'. יז הרבה, ל'. ואל תהי, ל'. עתך, ב' חד מ"ל דין חסר. יח תאחז, הסי"ר בלא מאריך וחי"ם האלף בשוא לבד. את ידך, ל' בסי' וחד סנה ידך וחסר. ילא, ל' בסי'. יט שליטים, ל'. כא מקללך, ל' ובסי' וחד דגש אחרי נהרים בסי' כה. כב אם, אתה ק'. כג זה, י' ס' וכתב ה'. נסיתי, ב' כי לא. ממני, ב' בסי'. כה סבותי, ב' חד חסר דין מ"ל. כסל, י"ז. ולדעת, ה'. כסל, ל'. כו ומוצא חסר, ל'. מצודים, ב' מ"ל ובס' וחד ס' בלי'. ימלט, י"ב. וחוטא, מ"ל. ל' בסי' וכל קרי' דכו' במ"א סגול והסוטה.

ת"א כי בצל החכמה בצל הכסף פסחים נג. החכמה תחיה בעליה יומא פג פד יבמות סד חולין נט. ביום טובה היה בטוב זוהר פ' תזריע. גם את זה לעמת זה עשה האלהים חגיגה טו. את הכל ראיתי בימי הבלי זוהר פ' נח ס"ל תרומה ופ' תזריע ואדרא האזינו עקידה שער לט. אל תהי צדיק הרבה יומא כב. אל תרשע הרבה שבת לא יומא כב. החכמה תעוז לחכמה מעשרה שלטים נדרים לב. כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב סנהדרין מו זוהר פ' פרומה עקידה שער סח. כל זה נסיתי בחכמה יומא יד נדה ט זוהר פ' ויחי. ומוצא אני מר ממות את האשה ברכות ח יבמות סג סנהדרין כב.

רש"י

לרואי השמש. הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף. כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעלים: (יג) ראה את מעשה האלהים. היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים. ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מיתה את הדבר אשר עותו בחייו: (יד) ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה. כשתבוא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה. הטובה ושכר פעולתה לעמת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה. להרהר אחריו של הקב"ה: (טו) יש צדיק אובד בצדקו. אע"פ שהוא אובד עדנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה צפורן ברגלו קרא לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לפוזיא בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו: (טז) אל תהי צדיק הרבה. כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר. לדון ק"ו של שטות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': (יז) אל תרשע הרבה. אפי' רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנאמר (ד"ה א' י) וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק: (יח) טוב אשר תאחז בזה וגו'. אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא בצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם. ידי שניהם לקיים הצדק והרשע כהלכתן: (יט) החכמה תעוז לחכם. לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש במעשיך ותבא תוכח על החטא אמר החכמה שעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה: מעשרה שליטים. מצינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר. בירושלים רשעים היו אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו: (כ) כי אדם אין צדיק בארץ. לפיכך צריך לפשפש במעשיו: (כא) גם לכל הדברים וגו'. לפי שנדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע את עבדך מקללך. אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המשיינים את האדם. שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה. שתי אזניו משמיעין אותו דברים בטלים. שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה. ופיו ולבו. ד"א החכמ' תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו. ד"א לחכם זה משה עשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף ע"י מאכל מן הושט לוושט מן הושט לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך למאכל ארבעים יום וארבעים לילה. כל השני' הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא שלאחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמ' מוסב על מקראות שלפנין (ס"א ולא ודוק) ועל שלמעלן: (כג) נסיתי בחכמה. בתורה: אמרתי אחכמה. לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני. ומה היא זו: רחוק מה שהיה. את הדברים הרשומים שהיו בבריאת העולם: (כד) ועמוק עמוק. הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור: (כה) ועוד סבותי. לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל. לעמוד על סוף דעתה של מינות והסכלות הוללות מעורבב ומשועמם שנה: (כו) ומוצא אני מר ממות. שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו האפיקורוסות: וחרמים לבה. לשון מכמורת כמו (חבקוק א) יגורהו בחרמו יאספהו במכמרתו: אסורים ידיה. ומשהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות: אסורים. שם דבר של קשורים כמו (שופטים טו) וימסו אסוריו קשריו כן פירשו מנחם: (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון. כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב"ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת. אמרה קובלת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבלת החכמה: קהלת. לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקובלה והוא שלמה. ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים מסיחה בלשון זכר ופעמים מסיחה בלשון

בענותנותא עם גוברין דיירי ארעא דחזן טב וביש תחות שמשא בעלמא הדין: (יב) כי ארום היכמה דמסתתר גברא בטלל חוכמתא הכדין מסתתר בטלל כספא בעידן די עביד מניה צדקתא ומותר מנדעא חוכמתא דאורייתא תחי ית מרהא מבית קבורתא לעלמא דאתי: (יג) ראה חזי מסתכל ית עובדא דיי וגבורתיה די עבד ית סמיא ית גבינא וית חגירא למהוייהון פרישן בעלמא ארום מן הוא חכימא די יכיל לתקנא ית חד מנהון אלהן מרי עלמא די עותיה: (יד) ביום ביום דיוטיב לך יי תהי אף אנת בטיבותא ותיטב לכל עלמא בגין דלא ייתי עלך יומא בישא חזי ואתסכל ואף ית דין כל קביל דין עבד יי בגין לאוכחא אנשי עלמא מן בגלל דלא ישכח אינש בתרוהי מדעם ביש לעלמא ההוא: (טו) את ית כולא חזית ביומי הבלותי דמן קדם יי מתגזרין טב וביש למהוי בעלמא על עיסק מזליא דאתבריאו בהון בני אנשא דאית גבר זכאי אבד בצדקיה בעלמא הדין וזכותיה מנטרא ליה לעלמא דאתי ואית גבר חייב דמאריך יומין בחובוהי וחושבן עובדוהי בישיא גנזין ליה לעלמא דאתי לאתפרעא מניה ביום דינא רבא: (טז) אל לא תהא זכאי יתיר בעידן דאתחייב חייבא קטול בבית דינך בדיל לחיסא עלוהי דלא לקטליה ולא תתחכם בכן יתיר חוכמת רשיעיא דקיימין בדרך ולא תאליף אורחתהון למה דין תצדי ית אורחתך: (יז) אל לא תהך בתר הרהור לבך לאתחייבא סגי ולא תרחק אורחך מן בית אולפן אורייתא די למהוי שטיא למה דין אנת גרים מותא לנפשך ויתקצרון שני חייך למסת עד דלא מטא זמנך למסת: (יח) טוב טב דאתאחיד בעיסקי עלמא הדין לגמול טובא לנפשך באורח תגריא ואף מדין ספר אורייתא לא תשבוק חולקך ארום גבר דחיל מן קדם יי נפק ית ידי חובת כולהון: (יט) החכמה וחוכמת יוסף בר יעקב איסתייעא עלוהי לחכימותיה כל קביל עשרתי אחוהי צדיקיא דשלטין בדחלתא דיי ולא שלט בהון יצרא בישא בעידן דהוו יהיבין בקרתא דמצרים ולא קטלו ית יוסף אחוהון דהוה מצער להון בזמנא ההוא בקל מלוי: (כ) כי ארום לית גבר זכאי בארעא די יעביד טב כל יומוהי ולא יחוב קדם יי אבל גברא די ייחוב קדם יי חסי ליה למהדר בתיובתא עד דלא ימות: (כא) גם אוף כל מליא דימללון לך רשיעא לא תמסר לבך לקבלותהון דלא ייתון יומין די תשמע ית עבדך די ילוט לך ולית לך חילא לאשתזבא מן ידוי: (כב) כי ארום חזי לך למצדק ית דינא בזמן די ילוט לך גבר דלית דכוותך דאף זמנין סגיאין ידע לבך דאוף אנת חייבתא לשי גוברין אוחרנין: (כג) כל כל די אמרית בחנית בחוכמתא אמריו, בסימרי אחכים אף כל חוכמת אורייתא והיא רחיקת מני: (כד) רחוק דא כבר אתרחק מבני נשא למידע כל מה דהוה מן יומי עלמא ורז יום מותא ורז יום דייתי מלכא משיחא מן הוא דישכחיניה בחוכמתא: (כה) סבותי חזרית אנא לחשבא בלבי ולמידע ולאללא ולמתבע חוכמתא וחושבן אגר עובדוי דצדיקיא ולמידע פורענותא חובא דשטיא וסוכלתנו חולחולתא דמלכותא: (כו) ומוצא ואשכחית אנא פתגם דמריר על אינש יתיר מן מריר יום מותא ית איתתא דהיא עבדת עקן סגיאין לבעלה ומצדתן ותקלן בלבא בפיתן ידהא בדיל דלא למפלח בהון תקין קדם יי גבר די ימסר יתה בגט פטורין ומשתזיב מנה וחייבא קדם יי גבר דיסבינה ואתלכד בזנותהא: (כז) ראה חזי דין עובדא דאשכחית אמרה קהלת דמתקרי

שלמה

אבן עזרא

בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה אחר רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) טובה חכמה. ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: (יב) כי בצל. אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אבל יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחייה בעליה כי החכמה היא טרת הנשמה העליונה שאינה מתה במות הגוף: (יג) ראה. והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר גזר עליו מה שגזר משמת ימי בראשית ומעשי מלאכת השמים יעידו והוא פירוש אשר ברא האלהים כי האלהים לעשות שם בכל מלאכתו כם על הדמות הראשונה ומי שהיתה מערכתו מעוות בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: (יד) ביום. והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרים לו כשתהיה ביום טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליו להסתכל כי יום רעה יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרכי לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח: גם את זה לעומת זה. כענין שנאמר בספר יצירה שבע כפולות בג"ד כפר"ת. ועל דברת כמו בעבור והוא כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם וכמוהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינו' ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעם' זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר: (טו) את הכל. יש הוא הנמצא לפרקים פעמים. וענין אובד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך פניו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: (טז) אל תהי. אם המאכלת מן הבקר ועד הערב ותתענה והדומה להם תמוהם והענין תסור מדרך היסוד כמו שיעשו הרומיים בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי. ומלת תשומם מבנין נפעל ויש אומרים כי דגשות השי"ן הוא לחסרון נו"ן נפעל רק לחסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומם כי לא ימלא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימלא שניהם רק ימלא בבנין התפעל בפעלים שהעי"ן שלהם אינו שלם כמו תנבה ותכוק: (יז) אל תרשע. בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות היא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: (יח) טוב. כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואיננו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהינו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות ובענין הזה סתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כלם לאמת: (יט) החכמה. בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה כחכמה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים וענין עשרה בעבור היותו סך חשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחרים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה האל"ף בלשון הקדש בתחלה והיו"ד בסוף והנה היו הה"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבע אותיות הם למשך ולא יתכן שימלא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והאל"ף והיו"ד בחשבון שוערי עולם כמו גדר והה"א והוי"ו חשבון עגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם תאר והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הכלות שהם בהתחברם כלם במקום אחד בחכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון: (כ) כי אדם. חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה וענינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבה ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און. וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם: (כא) גם לכל. יאמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואולי היה מקללך ואפי' עבדך כי אם תתן לבך לדבריהם תכעס ויחשך אור חכמת הנשמה: (כב) כי גם. כל פעם בלשון הקדש מדבר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון. והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או שם נמיך או במחשבותיך: (כג) כל זה. כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומלאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והבא עמוק מאד. פירוש אשר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוקה אעפ"כ השגתיה וחכמתי: (כד) וענין רחוק מה שהיה. כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה: (כה) סבותי. הפכתי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמה והחשבון שהוא פירוש מחשבת הדעת אם הרשע והסכלות והוללות: (כו) ומוצא. מוצא כמשק יעור עיני חכמים ויסלף משפטים ותתבלע חכמתם. ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מהבנין הכבד. גם הוא פועל וראוי להיות מוציא ובא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלת שאחריו. ומצודי' הוא מן ציד ומשקלו מרומים והוא מן הפעלי' שהעי"ן שלהם איננו שלם. וחרמים כענין רשת משטח חרמים כמוהו. והענין שאין לב האשה ומחשבותי' בכל רגע כי אם לפשוט חרמים לצוד נפשות וידיה כמו בית האסורי'.

וענין

זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון: כח אשר עוד־בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל־אלה לא מצאתי: כט לבד ראה־זה מצאתי אשר עשה האלהים את־האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים:

ח א מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא: ב אני פי־מלך שמר ועל דברת שבועת אלהים: ג אל־תבהל מפניו תלך אל־תעמד בדבר רע כי כל־אשר יחפץ יעשה: ד באשר דבר־מלך שלטון ומי יאמר־לו מה־תעשה: ה שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם: ו כי לכל־חפץ יש עת ומשפט כי־רעת האדם רבה עליו: ז כי־איננו ידע מה־שיהיה כי כאשר יהיה מי יגיד לו: ח אין אדם שליט ברוח לכלוא את־הרוח ואין שלטון ביום המות ואין משלחת במלחמה ולא־ימלט רשע את־בעליו: ט את־כל־זה ראיתי ונתון את־לבי לכל־מעשה אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו: י ובכן ראיתי רשעים קברים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו

בעיר

מסרה כח בקשה, הקוף רפי. מלאתי, ח׳. כט בקשו, הקוף רפוי. חשבנות, ב׳ החית בחיריק והשין דנושה והבית רפוי ומו"ק ומל"ת. ח א כהחכם, ל׳. ומי, ב׳. פשר, בי"פ בשם נקודות. ועז, מסר. ישנא, ל׳ וכו׳ א׳. ב שמר, חסר. שבועת, ל׳ ומ"ל. ג אל, כ"ג כ"פ אל אל. ד באשר, ב׳ כ"פ תמוהי. ומי, ב׳. ה שומר, י׳ מ"ל. ידע, י"ט. ו עת, ל׳. ז ידע, ג׳ חסר. ח ברוח, ג׳. לכלוא, ל׳ ומ"ל. משלחת, ב׳. ימלט, ס׳. רשע, יז. ט ונתון, מ"ל ז׳. מעשה, י"א. באדם, ד׳. לרע, ג׳. י ובכן ב׳. ובאו, ל׳. וממקום, ל׳. יהלכו, ל׳. וישתכחו, כ"כ קרי בכף והיו"ד במאריך זה הבל, ו׳ ס"פ.

ת״א אחת לאחת למצא חשבון סוטה ח. אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי גטין סה. מי כהחכם ומי יודע פשר דבר ברכות י סוטה יג עקידה שער יו. חכמת אדם תאיר פניו נדרים מט עקידה שער מע עקרים מג פכט. ועז פניו ישנא תענית ז. כאשר דבר מלך שלטון שבת סג. שומר מצוה לא ידע דבר רע שם. עת אשר שלט האדם וגו׳ זוהר פ׳ שמיני. ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו גטין נו זוהר פ׳ וישב.

רש״י

בלשון נקבה כתוב אחד אומר (תהלים ע) עזרי ומפלטי לי וכתוב אחד אומר (שם מ) כי אתה עזרתי. כתוב אחד אומר (נחום ב) קול מבשר וכתוב אחד אומר (ישעיה מ) קול מבשרת ציון: (כח) אשר עוד בקשה נפשי. לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מצאתי. בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להלכה שראויים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאים מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין יוצאים מהם אלא אחד להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה. אפילו באלף לכך אתה צריך להזהר בה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה. הקב"ה את האדם הראשון ישר: והמה. משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים. מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש: (א) מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר. פתרון של דבר. כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם בידיעת שמים נתגלו לו רזי פשרין. מי כמשה עושה פשרה בין ישראל לאביהם שבשמים: ועז פניו ישונא. משאר הבריות עד (שמות לד) כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: (ב) אני פי מלך שמור. למוכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא הטובה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים. שהשבענו לו בחורב לשמור מצותיו. ד"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו בגולגליות וארנוניות. ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שהשבענו למקום. ועל דברת. ואצל דברת שבועת אלהים אשמור פי המלכים. כן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר (דניאל ג) לך אמרין מלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו מודים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד עבודה זרה נבוכד נצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין:

(ג) אל תבהל מפניו תלך. אל תהי נבהל לומר שהלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: ואל תעמוד בדבר רע. אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים: כי כל אשר יחפוץ. להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: (ד) באשר דבר מלך שלטון. בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה. ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: (ה) ועת ומשפט ידע לב חכם. החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפטי׳ יש לפני הקב"ה שסופו להפרע מהם. משפט יוסטי"א בלעז והיא הפורענות: (ו) כי לכל חפץ. שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענית מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו. כאשר רבה רעת האדם ושאתו גדושה אז באה פקודתו. וכי משמש בלשון כאשר כמו (שמות יח) כי יהיה להם דבר בא אלי: (ז) כי איננו יודע מה שיהיה. כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהיה הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליעול בו עצה וליטול רשות כי פתאום יבואנו: (ח) אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא ישלנו מלאך המות: ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו (מלכים א׳ ב) ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל המעשה. וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו (במדבר כד) ואחריתו עדי אובד כך פרעה כן נבוכדנצר וכן סנחריב: (י) ובכן. ואז: ראיתי רשעים קבורים. בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויים להטמן בעפר שהיו כבזוי בין שאר אומות שנאמר עליהם (ישעיה כג) זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל

חקרי

אבן עזרא

ומנין ילכד בה ברשתה ואמר כי המות היה טוב לחכם מהחשק: (כז) ראה. עודנו מדבר בדברי האשה. ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה. ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא החפץ עד שיחבר אחת לאחת שידוע שהמחשבת האחת נושא ונשוא וכן המחבר׳ השנית רק תהיינה בהסכם הנשוא בראשונה ונושא באחרונה או שני הנשואים או שני הנושאים בשוה אז תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש. אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להוליד דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר אב והאם. ופירוש אשר היה זה הפסוק דבק עם שבא אחריו. ויהיה

פירוש מלת חשבון מחשבת או מניין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג"כ בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם יתחבר אחת לראש ישוב כמו סוף ובהתחבר אחת לסוף ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיושר והמיושר שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה הוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים והזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף. ומלת אחת לשון נקבה. ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים חלים מערכים פעמים ופעמים

סס

שלמה מלכא דישראל כונית מליא חדא עם חברתא למשכח חשבון בני אינשא מה יהא בסופיהון: (כח) אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי: אשר איח פתגם אוחרן דעוד תבעת נפשי ולא אשכחית גבר שלים ותמאי בלא חיבולא מן יומי אדם קדמאה עד די אתיליד אברהם צדיקא די אשתכח מהימן ותמאי בין אלף מלכין דאתכנשו למעבד מגדלא בבבל ואתתא בכל אלין נשיהון דמלכיא כשרה לא אשכחית: (כט) לבד לחוד חזי דין אשכחית די עבד יי אדם קדמאה תקין קדמוי ותמאי וחויא וחוה אגרו אסטיו למיכל מן פירא דאילנא דאכלין פירוי חכימין למידע בין טב לביש וגרמו לאסתקפא עלוהי יום מותא ולכל דרי עלמא ואינון תבעו למשכח חשבונין סגיאין בגין לאיתאה מחתא על דיירי ארעא: (א) מי מאן הוא חכימא דיכיל למיקם קביל חוכמתא (ס"א דגבר חכים) דיי ולמידע פשר מליא בנביאיא חוכמתא דגבר חכים תנהר זיו אפוהי ביני צדיקיא וחציפי אפין מתחלפן כל אורחתיה מטב לביש: (ב) אני הוי זהיר ית פומך על גזרת מלכא למיטר מה די פקידינך ועל עיסק מומתא דיי אזדהר דלא תימי בשום מימריה על מגן: (ג) אל ובעידן רוגזא דיי לא תנוח לצלאה קדמוהי אתבהיל קדמוהי איזיל וצלי ותבעי רחמין מניה בגין דלא תקום בפתגם ביש ארום רבון כל עלמא דיי כל די יצבי יעביד: (ד) כאשר באתר דאית גזרת מימרא דמלכא דשליט על כל עלמא מתעבדא בבהילו ומן הוא גברא דמחי בידיה וייטר ליה מה עבדתא: (ה) שומר גבר די נטיר פקודיא דיי לא ינדע מדעם ביש לעלמא דאתי ועידן צלותא דין וקשוט אשתמודע בלב חכימיא: (ו) כי ארום לכל עסקא אית עידן טב וביש ועל דין וקשוט אתדן כל עלמא וכד אתגזר מן קדם יי למהוי פורענותא בעלמא על חובת אנשין עבדי בישא דסגיאין עליהון: (ז) כי ארום ליתוי חכים מה דעתיד למהוי בסופיה עלוהי ארום בעידן די יהי רעוא מן קדם יי לאבאשא ליה מאן הוא די יחוי ליה: (ח) אין לית אנש דישלוט ברוח נשמתא למכלא ית נשמתא דחיי בגין דלא יפסוק מן גופא דאנשא ולית שלטונא ביום מותא לשיזבא גבר לחבריה ולית מני זינא מסייען בקרבא ולא ישיזיב חיוב ית מרוהי ביום דינא רבא: (ט) את ית כל דין חזית די הוה בעלמא ויהבית ית לבי למדע ית כל עובדא דאתעביד בעלמא תחות שמשא בעידן די ישלוט אנש באנש לאבאשא ליה: (י) ובכן ובקושטא חזית חייביא דאתקברו ואשתציאו מעלמא מאתר

קדיש

אבן עזרא

הם עיקרים והמשרתים כשמ"ל א"ב המ"ן והאחר עיקרים תמיד ולא ימלאו נוספים כי אם בכפל כמו משרשרות וכן לא ינכעו סרן מפעלי הכפל כסגרע ד"לת עדד יק עוד וכן בהתחבר תי"ו הטרע עם תי"ו הנכח. יחסר הטרע כמו אותו השפית וכרת וכן בהתחבר מן הטרע עם נו"ן נקבות רבות יחסר ע"ן הטרע כמו בגלל דליותיו תשכונה והוא מבולע וכן מלת מעלת את המלך בעבור התחבלות תי"ו הטרע עם תי"ו הנקבה חסרו תי"ו הטרע ועמו הרי"ש להורות על לשון נקבה להפרים בינו ובין מצרת מעם שהוא לשון זכר וכן בהתחבר דל"ת אחד והוא רפה עם תי"ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הדל"ת שהוא טרע ותה מקרה הרה נלא וי"א כי שני שרשי' הם בענין אחד ויסרם אם לא מד' יחד' אים. ועשה את מצאת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש אם לא פדה אין את פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהיה את פועל או פעול ובא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או להוציאם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם נלאים לפדות נפשם ופירוש ועשה את פועל או פעול וענין הפועל ועשה ישראלי וענין הפעול עשה עבירה היא אשת לאלה העבירות הנזכרות או דבר רע הוא את להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה את אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאשת מאלה ועשה אחד מאשת: (כח) אשר. מלת נקשה מן הבנין הכבד והשי"ן יורה עליו ויחסר הדגש מן הקו"ף כמו שלפו באם מקדשך וכמו כתל בי שהוא מן ויתפל בנם אליהו ואין לו חבר כמוהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד פי' השלמים חוץ מן אותיות הגרון ויסוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות כמו פילגשים: (כט) לבד. מוכר משכון על לשון נקבות והוא לשון זכר עונות והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך וכמה בקשו אורחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אשת די לאים: (א) מי כהחכם. יש מלה מוסכת עלמה ואחרת עמה כמלת אל בקנאך מוכיחני. יחי ראובן ואל ימות. ומן בסתר יכפה אף. וכן ימלא אות מוסף אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי. הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם. ואמר הגאון רב סעדי' ז"ל שעניינו אשאל מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושים צריכה תוספת מ"ם על את וכן משרים אהבוך ומשרים הוא תואר היין וכמוהו יתהלך במשרים וכן כיין הטוב הולך לדודי למישרים וישוב אהבוך על העלמות הנזכרת בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר. ויתכן היות פירוש מי כהחכמה מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר מתאספת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם לשוב בסבובות רבים שלא יועילו ואין מי שהוא על דרך ישרה מאו החכם כי המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה שמן יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר השמן קושו בתוכו מן כי לא פירש וענין חכמת אדם תאיר פניו חשים אור בפניו והענין תאיר כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישונא שור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הגוף יסור הכעס ועזות פנים: (ב) אני כאשר המלים לקבים החכם שישמר מפה המלך שב לזהירו שלא יבטח על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו. וענין אני אני אמר לך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך המות לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא: (ג) אל תבהל. מלך. ימלאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה. אל תרבו תדברו. ועיקרם ומעמה לרדוף אל פרצו לדבר. ויותר נכון הוא שיחסר שי"ן שהוא במקום אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל פרצו שתדברו וכן זאת מלת אלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו מפני המלך מן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך: (ד) באשר. בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להליך מידו כי הכל יעמדו ממנו אם כן לבשר ודם אף כי למלך האמת שאלה כבודו מעלה ומטה: (ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע. כי לא יצא לו ברוב. ועת ומשפט ידע לב חכם. יש מפרשים עת במקום הזה כמו חכמים ויאמרו כי כמוהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתי' וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהי' מזומן ללכת לאותה העת ולא יתעכב או יהיה פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר ועניינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז"ל שהיו מששני עוברי השנים ויודעי' העתים הם אנשי המזלות. פי' אשר שומר מצוה לא ירצה לדעת דבר רע. וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שלאחריו: (ו) כי לכל. ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס להלחם עם איש שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה: (ז) כי איננו. לא ידע מה יהיה ואם ידע דברים על דרך כלל או נסיונות שנסה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים: (ח) אין אדם. ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר פירשתי בתחלת דברי: ואין שלטון. לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק המוכן למלחמה. ומשלחת כמו נשק וכמוהו ושיתי מעבור בשלח ועניינו משלחת המלחמה. ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונת שעומדות הגוף עד עת קץ עם השלי הנכנס בגוף ואם תשלם המתכונת ימות בן אדם. ופירוש רשע רוב המתועה והגלום כעניין והוא ישקיט ומי ירשיע. ובכל אשר יפנה ירשיע. ויש מפרשים שהוא ממון שרוצו הוא מקובץ מרשע: (ט) את כל זה. עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאמר ראיתי אשר שנתתי לבי עת ששלט האדם באדם כמוהו לרע לו יעשה רע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט: (י) ובכן: המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים באוצרים. ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רצונם. ויפרשו וישתכחו מהלכם וימלאו. ואחרים אמרו כי ובאו מעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימלא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו חפץ יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בשכרו שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו שישפטים רבים שיאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו

הפסיק

בעיר אשר כן עשו גם זה הבל: יא אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע: יב אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו: יג וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים: יד יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה הבל: טו ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש: טז כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה: יז וראיתי את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא: ט א כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם: ב הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזבח ולאשר איננו זבח כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא: ג זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים: ד כי מי אשר יבחר° אל כל החיים יש בטחון כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת: ה כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר

° יחבר קרי

כי

מסרה יא. על כן, ע' בטעם. יב חטא, ג' חסר. עשה, ל'. ומאריך, ל'. יודע, מ"ל. מלפניו, מ'. יג כצל, ס'. אלהים, כל"ל ולא האלהים ב' וחכנע. יד יש, י' בפי'. אלהם, ב' חסר בפי' ובפסוק. שמגיע, ל'. הצדיקים, ו'. טו השמחה, ב'. ולשמוח, ב' מד חסר וחד מ"ל. ילונו, ל'. טז ולראות, ג' ומ"ל. ובלילה, ה'. יז וראיתי, י"ב. למצוא, ג' מ"ל. בשל, ל'. לדעת, ל'. למצא, חסר. ט א כחסי, ד' כתי' אל לבבלי'. ולבור, ל'. הצדיקים, ו'. והחכמים, ל' ועבדיהם, ל'. יודע, מ"ל. ב לכל, י"א דגושים. לצדיק, ב'. לטוב, ג'. ולטהור, ל'. ולטמא, ל'. ולזבח, ל'. כחטא, ל' וחסר. ג זה, ב' כ"פ בטעם. לכל, י"א דגושים. ד יבחר, יחבר ק'. אל כל, י"א בכתוב. בטחון, ל'. לכלב, ל' וחד לכלב. ה יודעים, ד' מ"ל. שימתו, ל' וחסר. יודעים, ד' מ"ל.

ת"א אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה עקידה שער ג עקרים מד פי"ג. מאת ומאריך לו עקידה שער ג. אשר יהיה טוב ליראי האלהים עקידה שער מג. וטוב לא יהי' לרשע ולא יאריך ימים קדושין לג. יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר הוריות י זוהר פ' שמות ופ' בהעלותך בשני מקומות. ושבחתי אני את השמחה שבת ל זוהר פ' פקודי. מקרה אחד לצדיק ולרשע שם כה זוהר שם. זה רע בכל אשר נעשה זוהר פ' שלח לך. כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת שבת ל. כי החיים יודעים שימותו ברכות יח. והמתים אינם יודעים מאומה שם.

רש"י

תקרי וישתכחו אלא וישתבחו. כך דרשוהו רז"ל ולענין הפשוטו כך נדרש באגדה וסופו שישתכח שמם ונזכרים מן העיר עצמה אשר כן עשו גם שנאמר (יואל ד) וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שכילו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר (תהלים עג) ה' בעיר צלמם תבזה: גם זה. אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע בעושי הרעה והבריות סבורים אין דין ואין דיין: (יא) אשר אין נעשה פתגם משפט מעשה הרעה מהרה. שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) אשר חוטא וגו'. לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו: מאת. מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאה שנים מאת אלף וכן (ישעי' נא) ושכורת מקרא קצר ופתר שכורת כעס ולא מיין כשאר שכרות: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב. וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר איננו ירא לפני האלהים: (יד) יש הבל. דבר המבהיל את הבריות: אשר יש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותינו דרשו נגד אשר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על שיטות דבור שהיה הספר אומר שגם זה הבל: (טו) את השמחה. שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בנשך ותרבית תגזל כל עני שאינו שמח בחלקו וסוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל והונאה' ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחרי אשת איש: לאכול ולשתות. ממה שנתן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו. ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר (ישעיה כה) לכו שברו ואכלו וגו': והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר (שם נח) והלך לפניך צדקך: ימי חייו אשר נתן לו האלהים. יעשה כן וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילוונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה אלא לשון זמן (בראשית ל) כמו כאשר בא יוסף כאשר (שם מג) כלו לאכול וגומר אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגומר. אז וראיתי כל מעשה האלהים: שנה בעיניו איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעריות: (יז) את כל מעשה האלהים. שמשר לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגו'. אין הבריות יכולין לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שהכל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמל האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצא את סוף המדה ואין יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי משרע"ה לא עמד על הדבר באומרו (שמות לג) הודיעני נא את דרכיך: (א) ולבור. ולברר: את כל זה. בררתי והבנתי. אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להכינם באחריתם: ועבדיהם. הם תלמידיהם שמשמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שנואים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל נותנים לבם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד. ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואף על פי כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח: לרשע. פרעה נכה זה נצלע וזה נצלע: לטוב. זה משה: לטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים. אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו

גנותה

קדיש דצדיקיא שרין תמן ואזלו לאיתוקדא בגיהנם ואתנשיין מבין יתבי קרתא והיכמא דעבדו אתעביד להון אף דין הבלו: (יא) אשר ומן בגלל דלית מתעביד פתגם ביש פורענות רשיעא בפריע על עובדיהון בישיא בגין כן אתמלי לבא דבני אנשא בהון למעבד ביש בעלמא הדין: (יב) אשר ובזמן דחייבא עביד ביש מאה שנין ומן קדם יי אתיהיבת ליה ארכא בגין דיתוב ארום אתגלי ליה ברוח קודשא ידעית אנא דיהי טב לעלמא דאתי לדחליא דיי דדחלין מן קדמוהי ועבדין רעותיה: (יג) וטוב וטב לא יהי לרשיעא ולא יהי ליה ארכא לעלמא דאתי ובעלמא הדין יתקטעין יומי חיוהי ועערקון ויחלפון כטללא בגין דליתוהי דחיל מן קדם יי: (יד) יש אית הבלו דאתגזר למהוי מתעביד על אפי ארעא דאית צדיקיא דמטי להון ביש כאלו אנון עבדין כעובדי חייביא ואית חייבין דמטי להון טב כאלו אנון עבדין כעובדי צדיקיא חזית ברוח קודשא דבישא דמטי לצדיקיא בעלמא הדין לא על חוביהון אלהן למגבי מנהון חובא קלילא למהוי אגריהון שלים לעלמא דאתי וטב דמטי לחייביא בעלמא הדין לא על זכותיהון אלא למפרע להון אגרא על זכותא קלילא דעבדו למהוי אכלין אגריהון בעלמא הדין ולחובדא חולקיהון לעלמא דאתי אמרית בממרי דאף דין הבלו: (טו) ושבחתי ושבחית אנא ית חדות אורייתא ארום לית טב לאנש בעלמא הדין תחות שמשא ארום אלהן למיכל ולמשתי ולמהוי בטורחיה ובחולקיה דאתיהיב ליה מן שמיא ולא יושיט ידיה בחטופין ואניסא והוא ילויניה לשלם לעלמא ההוא ויקבל אגר שלים על טורחיה די טרח בשלמותא כל יומי חיוהי דיהב ליה יי בעלמא הדין תחות שמשא: (טז) כאשר כמא די יהבית ית לבבי למינדע חוכמת אורייתא ולמחזי ית ענין דאתעביד על ארעא ארום אף חכימא דיגעי למעסק באורייתא ולאשכחא חוכמתא טורחא הוה ליה ארום אף ביממא לא ינוח ובליליא שינתא בעינוהי לא חזי: (יז) וראיתי וחזית אנא ית כל עובד גבורתא דיי ארום דחילא הוא ולית ליה רשו לאנש לאשכחא ית עובד גבורתא דיי דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא כד יטרח אנש למתבע מה דעתיד למהוי ולא ישכח ואף אם יימר גבר חכים בממריה למנדע מה דעתיד למהוי בסוף יומיא לית ליה רשו למשכח: (א) כי ארום ית כל דין יהבית על לבי ולמבלוש ית כל דין די צדיקיא וחכימיא ותלמידיהון דמשתעבדין להון על עיסק אולפן אורייתא ומסירין בידא דיי ומניה אתגזר על כל עלמא מה דיהי ביוסידהון אף רחמתא די רחמינון גבר אף סניאתא דסנינון גבר לית נביא בעלמא די ינדע מה דיהי באנשא כולא במזליא אתגזר למהוי קדמיהון: (ב) הכל כולא במזליא תליא מן שמיא אתגזר מה דעתיד למהוי לכולא אדעון חד לזכאה ולחייבא להתקנן אורחתיה ולמדכי נפשיה ולמסאיב נפשיה ולמקרב נכסת קודשיא ולדליתוהי מקריב נכסת קודשין כטבא כחייבא כגבר דיומי לשקרא כגבר דמומתא דחיל: (ג) זה דין מל ביש בכל עלמא די יתעביד תחות שמשא ארום ארעון חד לכולא לכל דיירי עלמא ואף לבא דבני אנשא אתמלי ביש על דא וחולחולתא בלבבהון כל יומי חיידון ובתר סופהי דאנשא נטיר ליה לאתותבתא עם מתיא בדין חייביא: (ד) כי ארום מן גברא די אתחבר לכל פתגמי אורייתא ולמקני חיי עלמא דאתי אית ליה סבר ארום כלבא חייא הוא טב מן אריא די הוא מית: (ה) כי ארום צדיקיא ידעין דאין יחובון עתידין למהוי חשיבין כמיתיא לעלמא דאתי בגין כן נטרין אורחיהון ולא חייבין ואין יחובון תייבין בתיובתא

רש"י

גנותה שלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר (ד"ה ב לה) ויזבח יאשיהו: ולאשר איננו זובח. זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים: כטוב. זה דוד: כחוטא. זה נבוכדנאצר. זה בנה בית המקדש וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה: הנשבע. זה צדקיהו שנשבע לשקר שנאמר (ד"ה ב לו) גם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגומר: כאשר שבועה ירא. זה שמשון שנאמר (שופטים טו) ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים. על כן: (ג) לב בני האדם מלא רע. שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדים לגיהנם: (ד) כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון. כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונסתכל לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. ובמיהם רשעים טוב היה לו לנבוזראדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנאצר רבו שנקרא אריה שנאמר (ירמיה ד) עלה אריה מסובכו ומת נרשע בגיהנם ועבדו בגן עדן. ורבותינו דרשו לענין ומחתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ואת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואולי ישובו אל לבם יום המיתה וישובו

אבן עזרא

הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נגלה אורך הקדמון וזרח עליך כבוד י"י וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק ובכן כמו תרגום אז. והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים שנשלטו באדם והרעו להם מתו בלא יסורין. קבורים בקברם כצדיק כי אין חרצובות למותם. ובאו לעולם שנית והענין שיבואו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר אשר שם והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות. חמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל טוב מעשה והרשע מת בשלוה והניח בנים במקומו גם זה הבל: (יא) אשר. בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם חזק בנפשם לעשות רע כי סר הפחד מהם: (יב) אשר חטא. כי יראו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים אע"פ שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים כלל ובעבור היות רשע לענינים רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים. (יד) יש הבל. מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקי' בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא תכן הענין של מעלה יש צדיקי' שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע בענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים: (טו) ושבחתי. אז שבחתי את השמחה כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירוש ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג: (טז) כאשר. כמעט שבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד נדדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות. וי"ו עיניו שב אל לבי: (יז) וראיתי. קצת מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ושאלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו. ופירוש בשל כמו' בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין נאם איוב הצדיק: (א) כי את כל זה וגו' לבור. היה ראוי להיות בלבם וכן יכון ושמם בעבור היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור. מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לבן יכיר מעבדיהם אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא יבינו או פי' לפניהם קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר: (ב) הכל. הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שיש פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך עור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פוקח אזנים. ודקדוק כטוב כחוטא כי הכפי"ן בלשון הקדש כמו כעבד כאדוניו כי ישוב העבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניהם וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי' כסוסיך. והמפרש כימי' אשר ישבתם הימים אין טעם ויש לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד סוף השנים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו בנו ועליה אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע בדבורו: (ג) זה רע. אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים ישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם: (ד) כי מי. זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים

כי נשכח זכרם: ו גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש: ז לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך: ח בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר: ט ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש: י כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה: יא שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עשר וגם לא לידעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם: יב כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם: יג גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי: יד עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדלים: טו ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא: טז ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים: יז דברי חכמים בנחת נשמעים מזעקת מושל בכסילים:

טובה

מסרה ו גם, י"ג פסוק גם גם גם. אבדה, ב'... ז אכל, חסר. ושתה, ל'... יינך, ג'. רצה, ב'. מעשיך, מ"ל. ח לאשך, ה'. יחסר ב' המזג. ט הבלך, ב' ובפסוק. היא, כ"כ בוי"ו ומערבאי. ובעמלך, ל'. י תמצא, ג'. מעשה, י'. הלך, ד' מ' בפי'. יא שבתי, ל' כ"ע. וראה, ל' וכו' ה"א. לקלים, ל'. המרוץ, ל' ומ"ל. לגבורים, מ"ו. לחכמים, ה'. וגם, ה'. יב ידע, י"ע. כדגים, ל'. שנאחזים, ל'. במצודה... וכצפרים, ל'. האחזות, ל'. כהם, ל' ול' בהם. כשתפול, ל' ומ"ל. יג וגדולה, מ"ל ב' והעיר. יד ואנשים, י': ובא, ב' ובנה. וסבב, ג'. מצודים, ב' ומ"ל. טו מסכן, ל'. חכם, כ"כ בלא וי"ו... ומלט, ל'. ואדם, ע'. האיש, ל'. טז אני, ו' ז"ק. בזויה, ל' ומ"ל. ודבריו, ה'. יז מזעקת, ג'. מושל, י"ד מ"ל.

ת"א גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה הוריות יד. לך אכול בשמחה לחמך ברכות נו עקידה שער סה עקידה מד סכה. בכל עת יהיו בגדיך לבנים שבת קנג זוהר פ' תרומה ופ' שמ דברים. ושמן על ראשך לא יחסר תרומה שם. ראה חיים עם אשה אשר אהבת קדושין ל זוהר פ' מקץ ופ' קרח. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה זוהר פ' מקץ ופ' קרח ופרשת פנחס. כי גם לא ידע האדם את עתו סנהדרין פא. ובצפרים האחוזות זוהר פ' מצורע. עיר קטנה ואנשים בה מעט נדרים לב עקידה שער ענ.

רש"י

מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם. שאהבו פתי ולצון: גם שנאתם. ששנאו דעת: גם קנאתם. שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו' בכל אשר נעשה וגו'. לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו ע"א ואין להם כפרה לאחר מיתה: (ז) לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדיק שבכר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום. ומשל שלמה החכם את הדבר לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עם מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במסכת שבת: (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. רלה ובחן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם ת"ת אשר בידך: כי הוא חלקך בחיים. אם עשית כן יהיה חלקך זה קיים בעה"ז להתפרנס מן האומנות ובעה"ב שיגיעת שתיהם משכחת עון: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות. רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה וגו' בשאול. לזכותך מתחמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדאג ממנו. וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו הסוטאים דין וחשבון וכך נדרש במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו סותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: (יא) שבתי וראה. כמו זכר ור"לונט בלעז: לא לקלים המרוץ. לא עמדה לעשאל קלותו מהשיגו עם הקודקו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו מהשיגו יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לחמי ליום (מלכים א ד) שלשים כור סולת וגו' ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלי ותרמילי: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב בתחלה (איוב א) ויהי מקנהו וגומר כשבאה שעתו אמר (שם יט) חנוני אתם רעי: ולא ליודעים חן. הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע. כתרגומו. ד"א כי עת יקרה אותם והפגיעה והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו: (יב) כדגים שנאחזים במצודה. כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה ואלום' ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם. במכשול קטן וקלם כמו המצודה הרעה והפח נכשלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול ברעה. עליהם פתאום במצודה רעה מלאווי"שה בלעז: כהם. כמותם: (טו) ואדם לא זכר. לא היה חושבו לכלום: (טז) ואמרתי אני. בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזיום לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו. ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף: ואנשים בה מעט. אלו איבריו של אדם: מלך גדול. זה יצר הרע שכל איבריו מרגישים בו: איש מסכן. יצר טוב: (יז) בנחת נשמעים. מקובלים הם לבריות: מזעקת מושל בכסילים. מלכי האומות ע"א. משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירות על ישראל

אבן עזרא

החיים יש לו בטחון. ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתוב יבחר ועניינו כי המת לא יוכל לבחור: (ה) כי החיים. והחיים אפי' הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפי' הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם: (ו) גם אהבתם. כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם: (ז) לך אכול. זה דבור לב בני האדם והוא הוללות והענין אחר שאין לאת חלק בעולם כשאתה בחיים לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים רצה האלהים שתעשה: (ח) בכל עת. המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדך לבנים. והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים. וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב. ולוהו שיקח אשה ולא ישגה בזרה. וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעולם הזה עשה כי העולם הבא איננו עולם מעשה כי אם עולם הגמול. והפירוש הנכון שהפסוקים שיש למעלה ולמטה הם דבקים והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי

בעד

בתיובתא וחייביא ליתיהון ידעין מדעם טב על דלא אותיבו עובדיהון בחייהון וליתיהון ידעין מדעם טב לעלמא דאתי ולית להון אגר טב בתר מותיהון ארום אתנשי דכרנידהון מבני צדיקיא: (ו) גם בתר מותיהון דרשיעיא לית בהון צרוך אף רחימתהון אף שנאתהון אף קנאתהון היא כבר הובדון מן עלמא וחולק טב לית להון עוד עם צדיקיא לעלמא דאתי ולית להון הנייא מן כל מה דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא: (ז) לך אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי עתיד מרי עלמא למימר לכל צדיקיא באנפי נפשיה איזיל טעום בחדוא לחמך דאתותב לך על לחמך די יהיבתא לעניא ולחשיכא דהוו כפין ושתי בלבב טב חמרא דאצטנע לך בגן עדן חלף חמרך דמזגתא לעניא וחשיכא דהוו צחי ארום הא כבר אתרעית קדם יי עובדך טבא: (ח) בכל בכל עידן יהוין כסותך חורין מן כל סואבות חובתא ושמא טבא דמתיל למשח רבותא קני בגין די ימשון ברכן על רישך וטיבותך אל יחסר: (ט) ראה. חזי חיין טבין עם אתתא דרחימתא כל יומי חיי הבלותך די יהב יי לך בסולא בעלמא הדין תחות שמשא ארום היא חולקך בחיין ובטורחותך די אנת טרחתא בעלמא הדין תחות שמשא: (י) כל כל די מספקא ידך למעבד טיבו וצדקתא עם מסכינא בכל חילך עביד ארום בתר מותא לית לגבר עובדא וחושבנא ומנדעא והוכמתא בבית קבורתא דאת אזיל תמן ולא יסייעון לך אלהן עובדין טבין וצדקתא בלחודיהון: (יא) שבתי אמר שלמה מלכא כד הויתי יתיב על כורסי מלכותי אסתכלית וחזית בעלמא הדין תחות שמשא ארום לא גיברין דאינון קלילין בנשרין מסתייען למיהם לאשתזבא מן מותא בקרבא ולא גבריא מסתייעין באגחותהון קרבא בגבורתהון ואף לא חכימיא מסתייעין בחוכמתהון למסבע לחמא בעידן כפנא ואף לא סוכלתנין מסתייעין בסוכלתנותהון למכנוש עותרא ואף לא ידעי בינה מסתייעין (נ"א משמשין) במנדעותהון למשכח רחמין בעיני מלכא ארום עידן ועריעתא במזלהון יערע ית כלהון: (יב) כי ארום אף לא אשתמודע לגבר ית זמניה בין טב לביש מן מה דעתיד למהוי בעלמא ולמיתי עלוי כנוני ימא דמתאחדין בחכא וכצפרי שמיא דמתאחדין בתקולא כוותהון מתקלין בני אנשא לזמן בישתא דאתעתדת למהוי נפלא עליהון ריגעא חדא משמיא: (יג) גם אף דין חזיתי דהיא חוכמתא בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא לותי: (יד) עיר גופא בר נשא דמתיל לקרתא זעירתא וגברין גברי חילא ועיד בגוה היכמה דקלילין זכותיה בגו לבא דאנשא ויעול לות גופא יצרא בישא דמתיל למלך רב ותקיף לאתבנעא ואסחר יתיה למטעי יתיה ובנא עלוהי אתר למיתב על די יצבי לאסטיותיה מן אורחן דתקנן קדם יי לאחדא יתיה במצודין רברבין דגיהנם לאדלקותיה שבע זימנין על חובוהי: (טו) ומצא ואשתכח בגו גופא יצרא טבא מסכן וחכים ואתגבר עלוהי וכביש יתיה בחוכמתיה ושזיב ית גופא מן דינא דגהינם בתוקפיה ובחוכמתיה היכמא דגברא עביד לקרבא ומשזיב ית יתבי קרתא בחוכמת לבביה ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא דשזביה אלהן יימר בלבביה זכאה אנא היכמה דיתבי קרתא ההיא לא דכירו ית עניא ההוא דשזיב יתהון: (טז) ואמרתי ואמרית אנא במימרי טבא חכמת צדיקיא מן גבורת רשיעיא דחוכמת צדיקיא וזכותיה משיזבא ליה ולאנשא דריה ותקוף רשיעא דקאים בתוקפיה דלביה בדיל דלא למהדר בתיובתא מחבלא ליה בלחודוהי וחוכמת צדיקא עניא מדלדלא בעיני רשיעי דריה ובעידן דיוכח יתהון על עובדיהון בישיא ופתגמיה אוכחתיה ליתיהון מתקבלין: (יז) דברי מלי רצלותא דחכימיא בחשאי מתקבלין קדם מרי עלמא יתיר מקבלת קל גברא רשיעא דהוא שליט על שטיין דפגן ולית

מקבל

אבן עזרא

בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שמספקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו: (י) כל אשר. כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשב' ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה: (יא) שבתי. אמר שלמה שבתי וחזרתי כי שהבטחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האדם התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעולם הזה ולא יתענג בו כי ראיתי קלים יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו וימלטו: ולא לגבורים המלחמה. כענין וגבור לא ינצל ברב כח: וגם לא לחכמים לחם. שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ויהיו רשים והדבר הפוך ברוב: וגם לא ליודעים חן. בענין הממשלה שיאהבו אותו ויקרבו אל ממשלתו: כי עת ופגע יקרה את כלם. ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה שנזכרים לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם. והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה את הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במתכונת המערכת העליונה שהשוה. ופירוש פגע פגיעת אחד מן המערכת נאחד מהשבעה שהוא השני וחליו לפניו ואחריו ושלישיתו וחליו לפניו ואחריו. ודע כי מלת עת חסרת נו"ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומובלע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אה"וי כאשר פירש ר' יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז"ל ואות הנו"ן ימצא בראש מובלע ונסתר וכן באמצע ובסוף כמו נשא שנבלע הנו"ן בדגש ויסע וכן וישא ויתן ויטע וידר ויפול ויגוף יפול עליהו ובפועל יראו הנו"ן כלם נושא נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובציווי יחסרו הנו"ן כמו קומו צאו שאו את ראש. תנו יד לה'. ופעמים ישארו הנו"ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ובאמצע ימצא מובלע בנו"ן שני במלת שתי כי הוא תן ולא תנה לו וכן בת תחת נגן בן וכן עת הוא ענת וכמוהו בדברי קדמונינו ז"ל עונה וכן בלשון ארמית וכעת וכענת ודגשות תי"ו עתו להבלע הנו"ן כדגשים תי"ו בתו וכו"ן במלת אתה וכן חטים ושניהם נראים בארמית ותי"ו אמתו כי שרשו מן אמונה והתי"ו לשון נקבה ויורה עליו ותהי האמת נעדרת וכן תי"ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא: (יב) כי גם. אמר כי העת והפגע ימנעו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אחר קשה שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל. ומלת יוקשים הם התואר. אמר רבי יהודה בעל הדקדוק ז"ל ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישית שהם על משקל פועלים והם פעולים ואלה הם והשנה איננו אוכל. אם הראה אותי לוקח מאחד. ורגל מועדת. כהם יוקשים בני האדם. והוסיף ר' יונה ר"ע מלה אחרת חמישית והיא לנער היולד ואמר רב שמואל הנגיד כי הוא היולד במקום אשר כה"א הבוללה ובא פועל עבר במקום עתיד. אמר רבי משה הכהן ר"ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוסר מלת מועדת מן החשבון ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחשבונם יוקשים ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים היוצאים ומועדת מהפעלים העומדים ואמר כי השורק במקום חולם והיה ראוי להיות על משקל ובפועה היא יושבת ומ"ם פתאום נוסף וממנו פתאים וכן שלשום ויותר נכון היות המ"ם סימן היום ותמול: (יג) גם זה. בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר להלל החכם: (יד) עיר קטנה. המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם ואנשים בה מעט בעלי כח התולדת משרתי הנפש ומלך גדול הוא יצר הרע והאיש המסכן הוא השכל. והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו ועניינו על החכם שאין לו לחם והוא בעצמו מה לפני יודע אע"פ שלא תועילנו חכמתו בעולם הזה על דרך הרוב גם יש פעמים שתועיל חכמתו יותר ממלכות. אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב ואנשים בה מעט. והיא במקום כמוך שיוכל לבנות עליה מצודים וגבוהים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל. ומלת מצודים כמו למגדל דוד. מצודת ציון והמ"ם שרש: (טו) ומצא בה איש מסכן. הוא שם התואר ומסכנות הוא השם והמ"ם נוסף וזו הלשון ידועה בארמית וענין והאדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפנים קודם שימלט אותה. יש מדקדקים אמרו כי הזכר איננו בפה והענין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרש כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו ומשא ה' לא תזכרו עוד שענינו לא תזכרו עוד לי בפה משא ה'. כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר משא: (טז) ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה. אע"פ שחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים ותהיה מלת וחכמת חסרת אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו ולמית והלכת אל הכלים ואם לא נמית. ורבים כמו הם: (יז) דברי. יש מפרש הפסוק הראשון כך טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא ודבר

בשפטה

יח טובה חכמה מכלי קרב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה׃ י א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט׃ ב לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו׃ ג וגם־בדרך כשהסכל הלך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא׃ ד אם־רוח המושל תעלה עליך מקומך אל־תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים׃ ה יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא מלפני השליט׃ ו נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו׃ ז ראיתי עבדים על־סוסים ושרים הלכים כעבדים על־הארץ׃ ח חפר גומץ בו יפל ופרץ גדר ישכנו נחש׃ ט מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם׃ י אם־קהה הברזל והוא לא־פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה׃ יא אם־ישך הנחש בלוא־לחש ואין יתרון לבעל הלשון׃ יב דברי פי־חכם חן ושפתות כסיל

° יתיר ה׳ תבלענו

מסרה יח וחוטא, מ״ל. י א זבובי, ל׳. רוקח, ב׳ מ״ל. מחכמה, ל׳. ג וגם, ב׳ ר״פ בקמ׳. כשהסכל, יתיר ה׳. הלך, ד׳ חסר. לכל, י״ח דגשים. המושל, ל׳ ומ״ל. תנח, ב׳. גדולים, ו׳ מ״ל. ה כשגגה, ל׳. שיצא, ל׳ ומחסר. מלפני, י״ט. ו נתן, י״ז. הסכל, ה׳ ול׳ כתיב ס׳ ״ז. ישבו, ג׳. ח חפר, ל׳ ומ׳. גומץ, ל׳ ומ״ל וחגם. (יפול, מ״ל). ט יעצב, ב׳. בוקע, ב׳ מ״ל. י קהה, ל׳. קלקל, ב׳. יגבר, ל׳. הכשיר, השי״ן בגלירי ל׳ ומ״ל. יא בלוא, ו׳ מ״ל. הלשון, ל׳ מ״ל. *ל״ע נצלח ל״ו

ת״א טובה חכמה מכלי קרב עקידה שער ל. וחוטא אחד יאבד טובה הרבה קדושין מ. זבובי מות יבאיש יביע שמן ברכות סא. יקר מחכמה וגו׳ זוהר פ׳ תזריע ופ׳ בראשית עקידה שער מז. לב חכם לימינו שם שער ל. גם בדרך כשהסכל הולך לבו זוהר סוף תרומה בראשית עקידה ש״ג מד. כשגגה שיוצא מלפני השליט מועד קטן יח כתובות כג מליאה סח. ופורץ גדר ישכנו נחש שבת קי תהלים כז. מסיע אבנים יעצב בהם בוק עצים יסכן בם בחרת קמא סנהדרין ק. אם קהה הברזל והוא לא פנים תעניות ז. וחיילים יגבר שם ח. אם ישוך הנחש בלא לחש שם ערכין טו עקידה שער כב. ואין יתרון לבעל הלשון ערכים שם.

רש״י

ישראל ואין דבריהם מתקיימין: (יח) טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של אשה שנאמר (שמואל ב כ) ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אובדים על ידו. ד״א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה: (א) זבובי מות יבאיש יביע וגו׳. כגון ביומי הסתיו שאין זבובין בה והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקו״מא בלעז ונראה בו כמין אבעבועות וחסר משחתו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר. לשון כובד. הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב כשמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו. חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוטה לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח. מדרך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי: כי מרפא. דקדוקי הדין ויסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך וינח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור בו אומר הקב״ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שנתן הטפשות והרשע במלוכי גוים שהגביהם הקב״ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה בכורש הקדמון שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שהם הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי. עתידים לישב בשפל שנאמר (איכה ב) ישבו לארץ ידמו: (ז) ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהם (ישעיה כג) זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ. לפני קרונין של כשדים: (ח) חופר גומץ. שוחה: בו יפול. פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך מורה רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנצר ע״י כלי בית המקדש שנאמר (דניאל ה) ועל מרי שמיא התרוממת: פורץ גדר. הפורץ של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש. מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר׳ בחורי נקבי כותלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע להם: יעצב. לשון יגיעה כמו (בראשית ג) בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם. יתחמם בם כמו (מלכים א א) ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמלות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל. הרבות נוריס שקיהו פיהם ומדודים: והוא לא פנים קלקל. ואינם לטושים ומרוטים (יחזקאל כא) למען היות להם ברק. אעפ״כ וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח: ויתרון הכשר חכמה. ומעלה ויתרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם מסתיר פניו ברעב ואמה רואהו מסכן בין העשירים סרבה חיילים מתגברים על ידו ועל חמתו על ו״יו וחיילים כי הרבה ווין נופלים כן בלשון עברית כמו (תהלים ג) אם ראית גנב ותרץ עמו (שמות טו) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשים כזה: (יא) אם ישך הנחש. את אדם: בלא לחש. מאתה שלא לחשו הסכל שלא ישוך: ואין יתרון. לסכל הרשע שהיה רגיל ללחשו בלא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא יתשכר: (יב) דברי פי חכם חן. על שומעיהם ונשמעים לו וטוב לו שמושל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תבלענו. זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם הרשע נדון של אומות שבדרו עלמן מן העליות מדור המבול ואילך והוא יוען

אבן עזרא

בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בצעקה. כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש. ויש אומרים דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו ויש אומרים כי אלה החכמים הם עשירים. והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך: (יח) טובה. החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר חיל ומגן מכלי קרב לגבור והנה מלאכת החכמה חיל בעליה ואחרים עמו. כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וישוב על מושל בכסילים: (א) זבובי מות. נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה זבובי מות יבאיש עניינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור של בת צעדה כל אחת ואחת במקומו ויקם האחד את שני האנשים ותכפני לשנה כל אחד ואחד במקומו ויקם מזקיהו את הספרים ויקראהו קרא כל אחד ואחד לבדו ופי׳ הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא. ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועות ולא אבה דקדוק הלשון כי שרש אבעבועות בעה מהפעלים שהלמ״ד שלהם איננו שלם וכמוהו מים תבעה אם נבעה בחומה כשגגה והקרוב אלי היותו ממבוע כי דגשות הבי״ת להתבלע הנו״ן שהוא פ״א הפעל ויורה עליו נסל נובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא: ודע כי יקר. הקמוץ הוא תואר השם ומלת יקר כמו״א חסר היו״ד הוא

תרגום

מקבל: (יח) טובה טבא חוכמת חכימא בעידן עקתא יתיר מן מני קרבא בעידן אגיחות קרבא וגברא חייבא חד דאיתיה בדרא גרים להובדא טבתא רבתא מן עלמא: (א) זבובי ויצרא בישא דשכן על תרעי לבא הי כדבובא וגרים מותא בעלמא על דמסרי חכימא בעידן דחטי ומחבל שמא טבא דהוה דמי מן קדמת דנא למשח רבותא דמבסם בבוסמנין וכמה יאי ויקיר יתיר מן חוכמתא חכימין ועותר עתירין גבר דשטותיה זעיר וקליל: (ב) לב לבא דחכימיא למקני אורייתא דאתיהיבת ביד ימינא דיי ולבא דשטיא למקני גבסין דכסף ודהב: (ג) וגם ואף באורחא סריכא בעידן דשטיא אזיל ליביה חסיר מן חוכמתא ועבד מילין דלא תקנין לאתעובדא וכולא אמרין דשטיא הוא: (ד) אם אין רוחא דיצרא בישא מתל בך ומתגבר למיסק עלך אתרך טב די הויתא נהיג למיקם ביה לא תשבק ארום פתגמי אורייתא אתבריאו אסו בעלמא למשבק ולמנשי מן קדם יי חובין רברבין: (ה) יש אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא ומה היזקא בעלמא בפתגמא דשלותא דנפקא מהחצפא על גברא ומן קדם שולטן: (ו) נתן יהב יי ית מלכא רשיעא ושטיא למהוי ברי במולליה ומשמש באצלחותא מן שמי מרומא וחילותהי גיותנין וסגיאין ועמך בית ישראל משתעבדין תחותוהי בגלותא ומן סגיאות חוביהון עתירי ניכסין מתמסכנין ובמסכינותא יתבין בני עממיא: (ז) ראיתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה חזית עממיא דהוו משתעבדין מן קדמת דנא לעמא בית ישראל מתגברין ורכבין על סוסון בארכונין ועמא בית ישראל ורברבנידהון אולין הי כעבדין על ארעא: (ח) חפר עבד מדת דינא וכן אמרת איגון גרמו להון כל דא היכמא דגבר דכרי שוחא בפרשת אורחא ביה אתחייב למיפל ואומא די עברת על גזירת מימרא דיי ותקיפו גודא דעלמא נפלו ביד מלכא רשיעא דנכית להון כחיויא: (ט) מסיע אמר שלמה מלכא נביא גלי קדמי דמנשה בר חזקיהו עתיד למיחב ולמסגד לצלמיא דאבנין בגין כן אתמסר ביד מלכא דאתור ויכפתיניה בזמסין על דאבטיל פתגמי אורייתא דכתיבין בלוחי אבנין מן עקרידהון בגין כן יצטער בהון ורבשקיה אחוהי עתיד למסגד לצלמיא דקיסין ולמשבק פתגמי אורייתא דאתיהיבן בארונא קיסי דשיטי בגין כן עתיד לאתוקדא בנורא על יד מלאכא דיי: (י) אם וכד יחובון עמא בית ישראל ויתעבדון שמיא תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא והוא דרא לא צלו קדם יי בגין כן אתקלקל כל עלמא בכפנא וכדו תייבין ומתכנשין אוכלוסין ומתגברין על יצרידהון ומסגן בתילידהון למבעי רחמין קדם אלהי שמיא אית בדון רעוא על מותר אכשרות חוכמתהון: (יא) אם כד מתגרן חיוין קלן לטראקא ולנזקא בעלמא על חוביהון דבית ישראל דלא עסיקו בפתגמי אורייתא בחשאי ואף לית מותר לגבר אכיל קורצין דמשתעי לישן תליתי ארום באשתא דגיהנם עתיד לאיתוקדא: (יב) דברי מילי פום גבר חכים דאשתכח בדרא כד אתי פורענותא לעלמא מצלי ומעדי ית פורענותא. ומשבח רחמין קדם יי וספותיה דגברא שטיא מילין דגזיפותא (ס"א מלין גזיפותא) ובגין כן כולי עלמא מתגמרין:

תחלת

אבן עזרא

הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא טוב במקום המוכרת והסמוך. כמו בגדי השרד. וכל יקר ראתה עינו. ואת יקר תפארת גדולתו. ונקמץ הסמוך להפריד בינו ובין תאר השם הסמוך. יקר רוח איש תבונה. על כן ישעה האומר בתפלת ר"ה ולכבוד שמך יקר יתנו בקמצת היו"ד והאמת שהוא בשוא כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן. וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם. והענין כמו הזבובים המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלות הוא חטא וזה הפסק דבוק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה. הלא תראה שלמה המלך נראה אליו המקום פעמים. ובנה מקום לכבוד השם. וגבהה ורבתה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור חטא אחד שלא שמר על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעוטף שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונחמיה. ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה. כענין בקרובי אקדש ומה נכבד דרש קדמונינו ז"ל במלת וסביביו נשערה מאד וכן נכתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נענש בזדון רק אחרי שנבו הדבר: (ב) לב חכם. לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אע"פ שראשו נטוי לצד שמאל ועניינו שׂכל החכם עמו ובשעת הלוך ימלאנו מיד בכל עניניו במהרה ובספק. וזה הכסיל. כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין. ואין איש אסר יד ימינו טענה כי השמאל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם: (ג) וגם בדרך. והסכל בכל עסקיו ודבריו יראה סוכר שכלו ודעתו ואפי' כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע סכלותו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח. בעבור שהזכיר למעלה כי דברי חכם בנחת נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שאלת רוח או עניינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחלה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם. ודע שאם התרפית יכיפך הרפוי עם חטאים גדולים. ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו הרפה לה והאל"ף במקום ה"א כאל"ף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולים. וי"א כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר. ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרוש החכמה והחכם לא יכעים המושל. והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים: (ה) יש רעה. באה מלת יוצא שהלמ"ד שלה אל"ף כמו השעלים בעלי ה"א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמוהו כשגגה דשא ואם היה באל"ף באה על מנהג בעלי הה"א כמו רוה. למען ספות הרוה. אע"פ שאמר בעל הדקדוק שאל"ף של דשא תמורת ה"א. וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תאריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: (ו) נתן הסכל. מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות בשי"ן והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון. לכן איננו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו. וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומי' ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשול יושבים בשפל: (ז) ראיתי. זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים: (ח) חופר גומץ. דע כי גומץ אחד ואין שני גם בן ואם אין לו במקרא ושופר יורה על עניינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר כנוהו חכמים קדמונים. או יהי עניינו על הכסיל. והענין אע"פ שימלאו דברים בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול: (ט) מסיע. רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת. וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראיה ובגל כי מה ענין אם קהה הברזל. והקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והוא ידוע בדברי הראשונים ושני הפסוקים דבקים ועודנו בהלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגו בלא עצבון ועמל וסכנה אפי' האבנים שהם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן עצי היער ייגע בבקועם ופעם יסתכן: (י) אם קהה. אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא משעלי הכפל והוא כשול והוא מענין נחשת קלל או יחיה כח הבוקע. ומלת יגבר כמו יגלחו כמו ונגברתי את בית יהודה. וחיילים יגבר כמו כח כענין אלהים ה' חילי. אמר חילי: ויתרון הכשר חכמה. והענין שיש לחכמה יתרון על כל עצב כי תכשיר האדם ותיישרנו בלא עצבון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף: (יא) אם ישך. שוב לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש. ויתכן שזה הגדר הוא שגדר השליט ודמה המלחין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הלחשוני שלא ישמע לחש שיזיק ולא יהנה: (יב) דברי פי. שלילה לסיות החכם בעל לשון רק כל

הדברים

תְּבַלְּעֶנּוּ׃ יג תְּחִלַּת דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה׃ יד וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ׃ טו עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר׃ טז אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ יז אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ יח בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃ יט לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ כ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגֵּיד דָּבָר׃ יא א שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃ ב תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ ג אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃ ד שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃ ה כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל׃ ו בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשָׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים׃

ויתיר ה' ומתוק

מסורה יב סכלותו, ל'. יג תחלת, ג' ר"פ. פיהו, כ"ב. הוללות, ל' ומ"ל. [למ"ד שרי בתלמוס וצ"ז קמי המס"ק]. יד ידע, י"ט. טו תיגענו, ל'. טז שמלכך, ב' ובענין. יח המקרה, ל' ומ"ל בלירי. מוריס, ל' כ"כ בת"ס בסוף. בשתי, ל' בלי'. יח בעצלתים, ב'. ימך, ל'. המקרה, ל'. ובשפלות, ל'. ידלף, ל'. יט לשחוק, מ"ל. ישמח, ז'. כ במדעך, ל'. יוליך, ב' מד חסר יו"ד דין מ"ל דמ"ל. הכנפים, כנפים ק'. **יא** ב לשמונה, ב' מ"ל. ג ימלאו, ב'. יריקו, ב' בתרי לי'. יפול, מ"ל. שיפול, מ"ל כ'. יהוא, ל'. ד יקצור, ג' מ"ל. ה יודע, מ"ל. כעצמים, ל'. בבטן, ב'. ו זרע, ל'. תנח, ג' ובסי'. ידך, כ"כ מ' חסר את. יודע, מ"ל. יכשר, ל'. הזה, ד'. כאחד, י"ז.

ת"א אשר לא ידע ללכת אל עיר עקידה שער ענ. אי לך ארץ שמלכך נער שבת י. ושריך בבקר יאכלו עקידה שער ם זוהר פ' לך לך ופרשת חיי שרה ות' תרומה. אשרך ארץ שמלכך בן חורין שם. עקידה שער ענ. בעצלתים ימך המקרה תענית ז מגילה יא סנהדרין ז. גם במדעך מלך אל תקלל בפרק ד. ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר שם. כי עוף השמים יוליך את הקול שם תהלים י. תן חלק לשבעה וגם לשמונה ערובין מ. בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך יבמות סב זוהר פ' וישב.

רש"י

יען לכם לכיות ומפקירין נפותיהם לגמם: (יג) תחלת דברי פיהו סכלות. כשאמר לו הקב"ה (במדבר כב) מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני נבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות. שיעמוס ועבדוה לכם איעצך זמת אולם: (יד) והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון: כי לא ידע האדם מה שיהיה. לו לאסר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי שסופו הסכל ירבה דברים גחב ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהי' לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו שלא מאחורי ערפו הפסוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו: (טו) עמל הכסילים תיגענו. כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מצוות העיר ומתינע ליכנס דרך פתחים ובלעי המים ויגע במציאות רגליו בבוץ כלומר עלילות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם. אשר לא ידע ללכת אל נתיב אמת לפרוש מן העבירה' לפי שלא למד תורה שנא' (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך: (טז) אי לך ארץ שמלכך. בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי. שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה. יפול הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו: ידלוף. יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גלות עוסה מרב ומך: (יט) לשחוק עושים לחם. לסדוות מעונפי חכמים ומלכים עושים סעודה ופתה סעוד' גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר (דניאל ה) בלשאצר מלכא עבד לחם רב: ויין. משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: (כ) גם במדעך מלך. אפי' במחשבותיך בלא דבור. גם אפילו מלך אל תקלל לא תרגיז למלכו של עולם. ד"א כמשמעו מלך בשר ודם: עוף השמים. נשמה הכתובה בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים. מלאך המלווה אותך כענין שנאמר (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך ולפי תשמעו העוברים והשבי'. יש לך לדאג מכל בריה שמא יש שומעין ויגיד לאחרים: (א) שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. עוד ימים באים ותקבל תשלומך לזה מה כאמר ביתרו (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם ומבור שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה הי' סופו נעם' משה ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו ליסב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. הלקת מלחמך ומהלך לשבעה לריכי חסד. הלך עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לטולם או תגלגל ע"י הלדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי. ורבותינו אמרו תן חלק וגומר אלו שבעה ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליועלך לנוח בשבת. וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה. דבר אחר תן חלק לשבעה קרבנות לבור של שבעת ימי פסח. וגם לשמונה. של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הראשוני'. ד"א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקום שהשובה לותסת וניכרת שם סופה לנוח אף כן דע שאם יפול עץ וגומר אם ישכון אדם שכם ולדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו ושמותיו ומדות פרנוסתיו ותפלות טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו (בראשית כה) על פני כל אחיו נפל: עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ: (ד) שומר רוח. הממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע. כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסגרים והנעלמים בבטן שהיא מלאה ואף על פי שנולשת לפוץ. כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעו' שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבי' שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים (ישעיה כד) כעם כבעליו כשפחה כגבירתה (הס כד) כקונה כמוכר ופעמים שהוא מגוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא מגוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבי': (הגהה. עמין זה הוא מסורס בדברי רש"י ומהופך וצריכים להגיה כפי אשר הוא בספרים המדוייקים ואז יובן היטב וכך היא הנוסחא האמתית: כאשר אינך יודע. הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע עצמים בבטן המלאה דברים הנסגרים והנעלמים בבטן המלאה ואע"פ שעולשת לפוץ אינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלה שוות וכו' תמ' שפתי חכמים): כעצמים. איינק"ליטורש בלעז כמו עולם עיניו: ככה לא תדע וגומר. אף גזירותיו של מקום לעניין עניות ועשירות כך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדאג שמא אחסר מנכסי ואעני. לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהי' לי בנים ואצטרך לפרנס עליהם: (ו) בבקר זרע את

(יג) תחלת שירוי מלי פומי שטותא וסוף מימר פומיה הולהלתא בישא : (יד) והסכל ושטיא מסגי פתגמין סריקן דלית בהן צרוך עד דלא ינדע אנש מה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי בסייפיה מאן יחוי ליה : (טו) עמל מרחות שטיא דטרח בשטותא אדהו משלהי ליה על דלא אליף למיזל לקרתא דחכימיא שרי בגוה למתבע מניה אולפנא : (טז) אי לך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עלך ירבעם חייבא ויבטיל מנך תקרובתא דצפרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא : (יז) אשריך טב לך ארעא דישראל בעידן די ימלוך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בית דוד מלכא דישראל די הוא גיבר תקיף באורייתא ונסיק ידי חובת פיקודיא ורברבניך בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן ארבע שעין מן עמל ידיהון בגבורת אורייתא ולא בחלישות ובסמיות עינא : (יח) בעצלתים בחלישות עיסק אורייתא ופיקודיא מתמכמך גבר מבנין ובמסביכות תפקדתא דאתפקדת אתתא לבנשי מן ריחוק סואבות דמא ולא נטרא מתעברא רוחא בגו ביתה : (יט) לשחוק לחוכא עבדין צדיקיא לחם לפרנסא עניין כפינין וחמרא דמזגין לרציחין (ס"א לרצוצין) יהי להון לחדוא לעלמא דאתי וכסף פורקניהון יסהיד עליהון זכותא לעלמא דאתי באנפי כולא : (כ) גם אף במנדעך בחביוני לבך מלכא לא תלוט ובאידרון בית משכבך לא תלוט חכימא ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קליה בכל עלמא ואליהו כהנא רבא אזיל ופרח באויר שמיא כנשרא טרי' גפין ומחוי מילין דמתעבדין בסתורתא לכל דיירי ארעא :

(א) שלח אושיט לחם פרנסתך לעניי דאזלין בספינן על אפי מיא ארום בתר עדן יומין סגיאין תשכח אגריה לעלמא דאתי : (ב) תן הב חולק טב מן זרעא לחקלך בתשרי ולא תתמנע מלמזרע אף בכסליו ארום לא תנדע מה יהא בישא עלוי ארעא אי חרפי נצחן אי אפילי : (ג) אם אין מתמלן ענניא מטרא עלוי ארעא מערן ית מדהון בגין זכותא דצדיקיא ואין לית זכו בדרא ההוא בימא ובמדברא נחתן דלא יתהנון מנהון בני אנשא ואי אתגזר מן שמיא למנפל מלכא ועשהי מן שרוותהון מן קדם מימרא דשמיא הי' ואי סובעא וכפנא בדרומא או בציפונא אתר דאתגזר למתקיימא ההיא עיטא תמן משתלחא למהוי : (ד) שומר גבר דנטיר חרשין וקוסמין לא יעביד טב לעלם ודמסתכל במזליא לא מנבי אגר ארום חרשין מתילין לרוחא דלא מתפס בידוי דבר נש ומזליא מתילין לעננין שמיא דאזלו ולא תייבין : (ה) כאשר היכמא דליתך ידע איכדין יהלך רוח נשמתא דחיי בגוף עולימא שלילא דשרי במעינא דאמיה והיכמא דלא תנדע אי דכר או נוקבא עד זמן דאתיליד היכדין ליתך ידע ית עובדא דיי דעביד בחוכמתא ית כולא : (ו) בבקר ביומי עולמתך תיסב איתתא דתוליד בנין ולעידן סיבותך לא תשבוק אתת הולקך מלמילד בנין ארום לא אשתמודע לך

אבן עזרא

הדברים שיוצאים מפיו הם חן. והכסיל ישחית על נפשו ודבורו ואמר תבלענו לשון יחיד. כענין זבובי מות. שמש ירח עמד זבולה : (יג) תחלת. אין טעם לדבריו תחלה וסוף . (יד) והסכל. יאמר אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמוהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברים הרבה מרבים הבל: (טו) עמל. דמה הכסיל שיעמוד לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא ירצה שאלו. וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי : (טז) אי. כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא הבל אמר אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי ומי לו האחד שיפול ואין להם שלישי בעניינם. ושריך בבקר יכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט : (יז) אשריך. זאת המלה באה בלא סמיכת דבור בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח ביי' אשריו. ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו. אמר רבי משה הכהן כע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידיהו גבורהו: בהתפללו בעד רעהו וראיותיו כי נכח עיני יי' דרכי איש . ושכח הנה עין יי' אל יראיו. ג"כ ידהו לשון יחיד. וגבורהו כן מגן כל גבור שיש בו. ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו כהפך שעולם וא"כ ביד רעהו העדלמי שנים היו. ומה הפרש בין רעו ורעהו. שיו שיהו . גם בפעלים ירדפו ירדפהו. אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים. ויורה על מלת אשרהו שהוא לשון יחיד אשרך ארץ. וענין בן חורים שיעשה מעשה הגדולים והפך בן בליעל. אמר אחד מהמפרשים ידוע שאין בעינים כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למטה מן השחור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת. ג"כ יפרש והורים חורי. בלי חורי. ולבן בלשון ארמית חיור . והפך המורים חשוכים בל יתיצב לפני חשוכים : יש מפרש ולא בשתי כמו בשתיה וי"א כי בשתי כענין דלות כמו ונשתו מים. לשונם בלאת נשתה. והענין כי כל מעשיהם בגבורה. וענין שתיכת גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתעכל המאכל והענין שיהיו אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל תענוג : (יח) בעצלתים. ידוע כי כל מלה שהיא על שנים היא שנים כמו עינים רגלים ידים שוקים שנים בעבור היותם שתי מערכות לפיים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן מצמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוסותים שיש שפיות כשתי לוחות מעשה דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק ישול בשפת וכן פירש רבי משה הכהן כ"ע לגרים א"כ תהיה מלת עצלתים סמוכה לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קלרה והמקר' במקום הזה שם. וי"א שהוא פיעל כמו המקרה במים עליותיו המה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה הכ"ם ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל: ובשפלות ידים. עניינו עניות ועשכנות וידלוף מלשון דלף טורד ועניינו השמש היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעלמו להבין בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם בעבור עצלותם שני דברים האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים : (יט) לשחוק. והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העושים ויין המשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה: והכסף יענה את הכל וענין יענה ימציא ויתכן שהוא מן עת כמו שפירשתי והענין שימציאנו בעת שירצה הרוצה: (כ) גם במדעך. אע"פ שהמלך נער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך ועניינו בלבך ובמשכבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיק בכחו והעשיר בעשרו : כי עוף השמים. דרך משל כמו כי היא שמעה את כל ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול : (א) שלח. יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר ויש אומרים כי אלו המים הם מימי ברכה ויש שם דרש ואין לנו צורך לפירוש הזה : (ב) תן חלק. עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה' והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר לשמונה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: (ג) אם ימלאו. דרך משל לעושר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו . ומלת יהוא לשון רבים והאל"ף נוסף כאל"ף ההלכוא אתו. ולא אבוא שמוע. כי בתחלה הוא יהי בלשון יחיד ואין לו דומה במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בלשון יהו בדרום שם יהיו האוכלים. והענין על העשיר. ויש אומרים כי על העץ בעצמו יאמר וחלי הפסוק הזה הוא כנגד חלי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפרש כי יו"ד יהוא לעתיד ממלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשעה שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל. ואמר מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עלה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת: (ד) שומר. גם זה מושל* על הנדיב כי הזורע העצל הכילי יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקפא מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ . ויש אומרים שהיא מלוה כמשמע' לזורע שכבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנפה כי העתים משתנות: (ה) כאשר. מפרשים אמרו כי כעצמים הוא כעלמים וזה הבל ועניינו גוף הילוד טרם יולד וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש והמלאה היא הברה ויתכן שיהיה המלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה בלשון הקדש והיה ראוי להיות הבי"ת הראשון פתוח והשני דגוש וכמוהו לאיש העשיר: (ו) בבקר. עניינו תמיד על שני הפירושים. ותי"ו תנוח לשון נקבה

בעבור

*אולי צ"ל משל

ז ומתוק האור וטוב לעינים לראות את־השמש: ח כי אם־שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את־ימי החשך כי־הרבה יהיו כל־שבא הבל: ט שמח בחור בילדותיך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך ודע כי על־כל־אלה יביאך האלהים במשפט: י והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי־הילדות והשחרות הבל: יב א וזכר את־בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא־יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין־לי בהם חפץ: ב עד אשר לא־תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם: ג ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות: ד וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה ויקום לקול הצפור וישחו כל־בנות השיר: ה גם מגבה יראו וחתחתים בדרך וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי־הלך האדם אל־בית עולמו וסבבו בשוק הספדים: ו עד אשר לא־ירחק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על־המבוע ונרץ הגלגל אל־הבור:

° ובמראה ק׳ ° ירתק ק׳ וישב

מסרה ז ומוב, י״ז. לעינים, ד׳ בקמץ ב׳ פתח. דין הלמד בפתח. ח יחיה, י״ח. ויזכר, כ׳. ט שמח, ב׳. בילדותך, ב׳. ויטיבך, ל׳ ומ״ל י׳. בחורותך, ב׳ ובענין, מ״ל בווי״ן ומ״י. ובמראי, ל׳. כתיב י׳ וקרי ה׳. במשפט, מ׳ דגשים וכל אור׳ דכו׳ במ״א. י הילדות, ל׳. והשחרות, ל׳ בי״ם החי״ת בשוא לבד. יב א וזכר, ל׳ וחסר. בוראך, ל׳ ומ״ל. בחרותיך, ב׳ חו״ק. ב תחשך, ל׳. והכוכבים, ל׳. הגשם, ל׳. ג ביום, ב׳ דגושים. ומטעמין בידו. שיזעו, ח׳ ו׳. והתעותו, ל׳. החיל, ל׳. הטחנות, ל׳. מעטו, ל׳. וחשכו, ל׳. הראות, ד׳ ב׳ חסר ו״ק ומ״ל חנין וכן באורייתא. ד וסגרו, ב׳. בשפל ל׳. הטחנה, ל׳. ויקום, הקוף בחולם ומ״ל. לקול, מ״ל. הצפור, מ״ל. וישחו, היו״ד במירק והשין דגושה ובפתח. ה ומגבה, ל׳. ויראו, ל׳. השקד, ל׳. ויסתבל, ב׳. החגב, ב׳. ותפר, ל׳. האביונה, ל׳ מ״ו. הלך, מ״ו. עלמו, ג׳ חסר. בשוק, ל׳ מ״ל. הסופדים, ל׳. ו ירחק, ירתק ק׳. וחרץ, מ׳ הרי״ם בשלש נקודות. גלת, ל׳. הזהב, ל׳. ותשבר, ל׳. המבוע, ל׳.

ת״א שמח בחור בילדותך שבת סג עקידה שער סז. והסר כעס מלבך תענית ד נדרים כב. הילדות והשחרות הבל שבת קנב. וזכור את בוראיך בימי בחורותיך שבת קנא. זוהר פ׳ מקץ. עד אשר לא תחשך השמש והאור שם עקידה שער כז. ביום שיזועו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל שם דף קנב. ובטלו הטוחנות זוהר פ׳ פנחס. וסגרו דלתים בשוק שם. גם מגבה יראו זוהר פ׳ פנחס. כי הולך האדם אל בית עולמו שם. וסבבו בשוק הסופדים שבת קנג. עד אשר לא ירתק חבל הכסף שם קנב. ותרץ גלת הזהב עקידה שער מז זוהר פ׳ חיי שרה ופרשת משפטים.

רש״י

את זרעך וגומר. אם למדת תורה בילדותך למד תורה בזקנותך אם היו לך תלמידים בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך. נשאת אשה בת בנים בילדותך שא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותך עשה צדקה בזקנותך: כי אינך יודע אי זה יכשר. אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך. מצינו ברבי עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם. ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלא הולה ושלשים הביא לבניו וכולם מתו בחייו. ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: (ז) ומתוק האור. מתוק הוא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש. ואשריהם תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומבוררת על בוריה כך מדרש באגדת תילים: (ח) בכולם ישמח. יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שיגאל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו. באורך הימים יותר מימי החיים: כל שבא. עליו יהיה הבל וחשך יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך: (ט) שמח בחור בילדותך. כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי סופך לקבל עונש אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותיך והלך בדרכי לבך ובעוד תהיה כי על כל אלה יביאך המשפט במשפט: (י) והסר כעס. דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה. יצר הרע: מבשרך. שיהיה לך לב בשר: והשחרות. מעות שהאדם אדם שחור בימי עלומיו: (א) וזכור את בוראך. תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו׳. ומקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו. וזכור את בורך קבר מקום עפר רמה ותולעה. וזכור באר שנבעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה. ימי הזקנה והחלשות: (ב) עד אשר לא תחשך השמש. אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומלהבת באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מלהבת: והאור. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים. אלו הלסתות כוחי דאפי שקורין פומ״לים של לחיים שמלהיבים: ושבו העבים אחר הגשם. תבוא בכיית המאור אחר דמעת הבכי מכמה צרות שעברו עליו: (ג) שיזועו. ירתיתו: שומרי הבית. אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו. יעקשו עוות שקורין קרא״נפ והתעוותו אנקרופי״רונש בלעז: אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות. אלו השינים: כי מעטו. לעת זקנה רוב שיניו נופלות: הרואות בארובות. אלו העינים: (ד) וסוגרו דלתים. אלו נקביו: בשפל קול הטחנה. קול ריחים שטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס:

ויקום לקול הצפור. שאפילו קול צפור מנערתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר. כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד (שמואל ב׳ יט) אם אשמע עוד בקול שרים ושרות: (ה) גם מגבוה ייראו. מגבשושית ותלוליות שבשווקים הוא דואג לבא לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות ופחד הרבה בדרכים יש לו: חתחתים. לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קשקשים צלצלים: וינאץ השקד. לשון (שיר ז) הנצו הרמונים שהרי האל״ף לא נקראת בה אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק״א בלעז שעלה הירך תקוע בה ובזקנותו נשרו בשרו והעצם בולט כמו כן האילן שהוא בולט: השקד. אילן של שקדים כלומר שתקפוץ הזקנה עליו כשקד זה שממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. אלו העגבות שהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד: ויסתבל. אישד״רייד מורפיי״מין בלעז: ותפר האביונה. חמדת תאות נשים שאינו מקק לנשים לתשמיש. אביונה תאוה כמו (דברים א) ולא אביתם (תהלים קיט) תאבתי לישועתך: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו שבר מוחו ומתירוקן ויבש ומתפקע בתוך החוליות ונעשה כשלשלת. ירתק לשון רתוקות כסף: ותרוץ גלת הזהב. זה האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולות עליות. ותרוץ לשון רציצה: ותשבר כד על המבוע. זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרוץ הגלגל אל הבור. יתרוצץ גלגל העין בתוך גומא ולפי פשוטו גלגל שדולין בהם מים מן הבור כך מדרש כל הענין במסכת שבת. ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל וזכור את בוראך בימי בחורותיך בעוד שהבחורות שבכם קיימת. בעוד שהכהונה קיימת שנאמר (שמואל א ב) ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן. בעוד שהלויה קיימת שנאמר (דברים יח) כי בו בחר ה׳ אלהיך מכל שבטיך. בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר (תהלים עח) ויבחר בדוד עבדו. בעוד שירושלים קיימת שנאמר בה (מלכים א יא) העיר אשר בחרתי בה. בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה (ד״ה ב ז) עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה. בעוד שאתם קיימים שנאמר (דברים יד) ובך בחר ה׳: עד אשר לא יבואו ימי הרעה. אלו ימי הגולה: עד שלא תחשך השמש. זו מלכות בית דוד שנאמר (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי: והאור. זו תורה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור: והירח. זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: והכוכבים. אלו הרבנים שנאמר (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים: ושבו העבים אחר הגשם. צרה אחר צרה קשה. אתה מוצא בכל הנבואות הקשה שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר

תרגום

לך אדין מנהון אתבחר למהוי טב הדין אי דין אי תרויהון כחדא שבין:
(ז) ומתוק ובסים נהורא דאורייתא וטב לאנהרא עינין חשיבין למחזי יקר
אפי שכינתא דעתיד לאנהרא אפי צדיקיא מן זיו שכינתא ולמהוי שופריהון
כשמשא: (ח) כי ארום אם יוסף סגיאין חיי אנשא בכולהון חדי ליה למהדי
ולמעסק באורייתא דיי ויהא דכיר ית יומי חשוכא דמותא ולא ייחוב ארום
סגיאין אנון יומיא דישכוב שכיבא בבית קבורתא דיחמי ליה לקבלא דינא
מן שמיא בחיוהי די רחים כל זמן דייתי עלוהי פורענותא על הלכתא די
עבד: (ט) שמח חדי עולימא ביומי עולימתך ויתי לבך טב עלך ביומי
רביותך ואזיל בענותנותא עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזותי עינך ולא
תסתכל בביש ואשתמודע לך ארום על כל אלין עתיד יי לאעלותך בדינא:
(י) והסר ותעדי רגז מלבבך ולא תרחם ביש על בסרך ארום עולימות
ויומי אוכמות שער הבלו: (א) וזכר ותהי דכיר ית בריך ליקרותיה ביומי
רביותך עד דלא ייתון לוותך יומי בישות ויסתון עלך שנין דתימר לית לי

בהון רעוא: (ב) עד עד דלא ישתני זיו יקרא אפך דמתיל לשמשא
ונהורא דעינך עד דלא יתחשכון הדר ליסתך עד דלא יתקדרון וגבי עינך
דמתילן לכוכביא עד דלא יתעמטן רישי עינך יהון זלגן דמעין בגבגין
בתר מטרא: (ג) ביום ביומא די יזועון ארכובתך ויתנקשון אדרעך
ויתבטלון כבי פומך עד לא יכלין למלעס מיכלא ויתעמטן עינך דמסתכלין
בחרכי רישך: (ד) וסגרו ויהון רגלך בבלן מלמסגי בשוקא ויעדי סוך
רעות מיכלא ותהי מתער משנתך על עסק קל עופא כאילו על גנביא
דאזלין בליליא ויתרפסון ספותך מלמימר שירתא: (ה) גם אף מן עובדין
דהוו מן קדמת דנא תהי דחיל למהלך ותהון ונבישושתא קלילא מתילא
באנפי נפשך לשוד רם בעידן מהלכך באורחא ותפין (ס"א ותציץ) ריש
שורתך מן בחישותא כשקדא ויתנפחון אסתוורי רגלך ותתמנע מן משכבנא
ארום אתפני אנשא למהך לבית קבורתיה ויסחרון מלאכיא תבעי דינך
כספריא דמסחרין בשוקא למכתב דין חושבנך: (ו) עד עד די לא יתאלם
לישנך

רש"י

לאמר סורכן הבית: ביום שיזועו שומרי הבית. אלו משמרות כהונה
ולוייה: והתעותו אנשי החיל. אלו הכהנים שהם גבורים בכח אמר ר' אבא
בר כהנא כ"ב אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר ר' חנינא המורגה
הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר מחמשים אמה: ובטלו הטוחנות.
אלו המשניות הגדולות משנת ר' עקיבא ומשנת ר' חייא ומשנת בר קפרא:

וחשכו הרואות. שיסתתם הנמלא מן הלב: וסוגרו דלתים בשוק. כגון
דלתי נקוסתא בן אלכתן שהיו פתוחין לכולם: בשפל קול הטחנה. ע"י
שלא נתעסקו בתורה אמר ר' שמואל כשאלו ישראל לנביאים הריחים מה ריחים
אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן (יהושע א) והגית בו יומם ולילה:
ויקום לקול הצפור. זה נבוכדנצר הרשע. אמר ר' לוי י"ח שנה היתה
בת

אבן עזרא

בעבור היד והענין אל תניח ידיך מן הזרע כי אלאכו אלא הניס יוצאת
לשני פעלים: (ז) ומתוק. זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על
האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור התחברות ההרגשות
במקום שהל המאה והוא מקום יאמרו אלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה
להרגשה אחרת וכמוהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענין
הדבק זה הפסוק כראשון שיתעסק תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה
אחרת: (ח) כי אם. אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכלם
כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימי לו האור הנזכר
וכל שבא הבל עניינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא
הבל: (ט) שמח. אחר שהכל הבל שמח עתה בעבור בילדותך ועניינו
כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי אלמת התרועעי שהוא
במקום אחר עלי אלמת אתרועע והענין על אדום האלכתי כעלי שהוא
תקיף ושזקי התרועעי עלי אלמת עתה ותראי מה אעשה לך. וכן שישי
ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ. וכן חתם הפסוק ודע כי על כל
אלה יביאך האלהים במשפט והסבת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין.
וענין טוב הלב בלשונינו על שלשה פנים. האחד שייטב מעצמו כמו וייטב
לבו. והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך. והשלישי שהאדם
ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו
אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: (י) והסר. פירשתיו למעלה. ומלת
שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרו' לשחר כשיבקע. כענין אז
יבקע כשחר אורך. או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה
אני ונאוה: (א) וזכור. מלאכו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים
רק בחורותיך יצא מן הדרך. ויש אומרים מהם שתי לשונות ויפרש מגרת
משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם ישמחו לא ישתנו:
ימי הרעה. הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו:
ב) עד. פירוש והאור הזה אור השמש שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד
אחר צאתו שעה ושליש שעה משעות השוות ואחר שהזכיר השמש מה
צורך היה לו להזכיר האור והירח והככבים בעבור שיאלאו נבראים כמו
עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך
המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומה יותר
קלה מן השינה. יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על
הליחה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו
יחשך לו העולם ויתראה לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו
העבים אחר הגשם: (ג) ביום. מלת יזועו כמו ולא קם ולא
זע ממנו. וטעמו פועל יוצא והענין טעמו השינה. יש אומרים כי
שומרי הבית הם הכסלים והצלעות. ויש אומרים שהם הארבעה הממונים
בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר. גם יפרש
אנשי החיל הזן והמוליד והמגדיל. והקרוב אלי שומרי הבית הם הידים

עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים
ויורה עליו והתעותו. כי אין להם כח לעמוד. וענין חיל כח בעבור
היות כל הגוף עליהם. והטוחנות הם השנים. והרואות העינים:
(ד) וסגרו דלתים. הם השפתים וכמוהו דלתי פניו מי פתח: בשפל
קול הטחנה. הוא הקרב העליון והוא המעם שהוא טוחן המאכל ומלת
בשפל שם ואיננו תואר וכמוהו טוב שפל רוח וענינו שפלות וענין נסוך
על דרך משל כשישפל קול הטחנה אין קמח נמצא ויהו סגירות שוק
האופים הגורי' ונמצא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות: ויקום לקול הצפור.
ידוע כי המאכל יוליד השינה ובהסגר הפה נכרת המאכל וייקץ לדבר
קל: וישחו כל בנות השיר. הוא הגרון שהיה לפנים בו משורר
ישם קולו עד שלא ישמע ובאה מלת ישחו שהיא לשון זכרים עם בנות
שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן שטעמים שנות
למעלה כל: (ה) גם מגבוה. יש אומרים כי על הזקנים ידבר שאין
להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי וי"ו יראו נוסף ויש אומרים
יראו שוקיו: וחתחתים. כפול הפ"ה והלמ"ד כי העי"ן מובלע והוא מן
תראו חתת כמו פחד: וינאץ השקד. אמרו שהוא מן עלתה נצה
והענין השיבה: ויסתבל החגב. הקרסול ויש אומרים השקד הוא האבר
שישב עליו האדם והזקן ויסתבל החגב המעושים שימשכו למטה. ואחרים
אמרו כי הסי"ת במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות מרן
מאותיות יהו"א בעבור שהם נכאים פעמים ונעלמים. ותפר האביונה
אמרו שהוא מן ולא אבה ועניינו תאות המשגל ואמר ר' אדונים בן
תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אביון
תואר השם לזכר. ואביונה לשון נקבה. ואם תאמרנה שהיה אביונה וכן
מלת אמיון. ונשמע אומר וזהו דקדוק. עניות כי אין בלשון הקדש מלה
שהקטינו כלל ואילו היה זה יסוד הלשון להקטין יהיו נמצאים במקרא
למאות ולאלפי' ואולם אמנון ואמינון שני שמות לאיש אחד כמו שלמה
ושלמון אבשי אבישי אבנר אבינר ותוספת וי"ו בשמו כמו יתר ויתרו.
ועתה אפרש הפסוק אחר שאמר ושפלו הרואות בארובות ולא יאכל ולא
ישמע קולו איך יזכור לאחור לאמר גם מגבוה יראו ודבר השינה אכן
הוא בענין אחר וכן הוא גם מגבוה יראו משכבותיו בהרום מוטבת שהיא
נוטעת והולכת אל מקום גבוה ושפלד מן הדרך וסוף הפסוק יורה כי
הולך האדם. ומלת ינאץ הוא באל"ף והיא כמו ויגלץ בזעם אפו שהוא
כמו ויאלם אף על פי שהיהם מבני גבירים והשקד הוא תואר השם
במשקל והיה דשן ושמן וענינו שומר התכונת הגוף כענין שקדו שמרו
שהוא שקד שומר וכן כמו שוקד על עריהם ועיני מאלם לשקוד: ויסתבל
החגב. שהוא קל קל ושומר הגוף ותי"ו ויסתבל מבנין התפעל והאסר
כמנהג כל שמ"ך ושי"ן כמו משתולל מסתולל. ותפר האביונה ידוע כי מלת
השיר לעולם היא יוצאה והענין תפר היועצת מועצותיה והיא הכוח וזה דקדוק
הלשון

ז וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃ ח הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל׃ ט וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃ י בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת׃ יא דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד׃ יב וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃ יג סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃ יד כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא
וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃

ס' רבתי

סכום פסוקי ספר קהלת מאתים ועשרים ושנים, וסימנו מה שהיה כבר נקרא שמו, וגם חציו מה שהיה כבר נקרא שמו (ו' י'). ופרקיו הם י"ב וסמנו כי זה כל האדם.

מסרה ז וישב, ט"ו רפין ב' כ"פ. כשהיה, ל'. ח הבל הבלים, ג'. הקוהלת, ל'. ט למד, ל' והמ"ס בפסח. ואזן, ל'. וחקר, ל'. י בקש, ב' כ"פ. למצא, חסר. יא כדרבנות, ל' הד' בקמץ רחב במונח וחו"ק. וכמשמרות, ל' וע"ל בשין שמאל. נטועים, ל' ומ"ל. אספות, הסמך בשלש נקודות והפ' בדגש. נתנו, ו'. מרעה, ב' חסר. יב ויתר, חסר. הזהר, ל'. ולהג, ל'. יגעת, ל' וחסר. יג סוף, ל' סמך רבתי. את אלהים, י' בלי'. שמור, ל' ומ"ל. יד מעשה, י' סגול. יבא, ה' חסר. נעלם, ב' קמץ אם טוב, ואם רע, ב' א' כ"פ בקול ה' אלהינו. נמלא ירמיה מ"ב ו'

ת"א וישוב העפר אל הארץ כשהיה שם קנב עקידה כב. ויותר שהיה קהלת חכם ערובין כא. ואזן וחקר תקן משלים יבמות כא. בקש קהלת למצא דברי חפץ ראש השנה כא. דברי חכמים כדרבנות חגיגה ג'. ויותר מהמה בני הזהר ערובין כא. סוף דבר הכל נשמע ברכות ו שבת ל עקידה שער ע עקרים מג פה. כי זה כל גיטין סח. כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם חגיגה ה.

רש"י

בת קול יוצא' ומפוצצת בפלטין נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר. (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין: גם מגבה יראו. מגבוה של עולם יתייראו וידאג לבו שן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים בדרך. מתוך כך ינקש לו אותות ורמזים אם ילכו בדרך שילך כענין שנאמר (יחזקאל כא) כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: וינאץ השקד. שלמם נבואת ירמיה שנאמר (ירמיה א) מקל שקד אני רואה אמר ר' אליעזר השקד הזה משעה שהוא מציץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום: ויסתבל החגב. זה צלמו של נבוכדנצר (דניאל ג) רומיה אמין שתין פותייה אמין שית ואם אין עוביו שם אינו יוכל לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז) וזהבם לנדה ולמה יהיה: ותפר האביונה. זו זכות אבות תופר משענת אבות שלכ' ויהיה אביונה מלשון אב: כי הולך האדם. ישראל שנקרא אתן אדם אתם: אל בית עולמו. מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים. גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומלכים והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותן (ירמיה טו) אשר למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומספידין הספד על אחיהם ועל בניהם: עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זו שלשלת יוחסין: ותרוץ גלת הזהב. אלו דברי תורה שנאמר (תהלים יט) הנחמדים מזהב: ותשבר כד על המבוע. כדו של ברוך בן נריה על נבואתו של ירמיהו ששניהם גלו לבבל ופסקו מלימודם צנורי הדרך. תחלה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלם לבבל: ונרוץ הגלגל אל הבור. זו בבל שהוא זוהמא של עולם: (ז) וישב העפר וגו'. מבבל באו לבבל חזרו: והרוח תשוב. זו רוח הקדש שכיון שנסתלקה רוח הקדש גלו: (ח) הבל הבלים. אני רואה בעולם:

אמר הקהלת. מי שנו קבוצת החכמה: הבל הבלים. כל מה שנברא בששת ימי בראשית: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם. ויותר מ מה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם: ואזן. עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה וגזר על השניות סייג לעריות: (יב) בקש קהלת. נתן לבו וחזר על הדבר ומצאו: דברי חפץ. הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר. זה תורה שנכתב והנביאים: (יא) דברי חכמים. שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבנות. מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים. מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם: בעלי אסופות. מסמרים שיש להם גולגולת אסופה ונקבה גלו"קה בלע"ז כן פירשו דונש בן לברט. נתנו מרועה אחד. כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה: ובמשמרות. כתוב בשי"ן שהתורה בעשרי' וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויותר מהמה בני הזהר. ויותר מיוסר דברי אמת דברים הכתובים בספרים המוכרים למעלה: בני הזהר. לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ. אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת בשר. ואם לתת לב להגיגם אזילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל. אך: (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא. מה שתוכל עשה ולבך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כי לדבר הזה נברא כל האדם: (יד) כי את כל מעשה. אשר אדם עושה. יביא האלהים במשפט. ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם. אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע. אפילו נכשל במצוה כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו':

חסלת פירש"י קהלת

לישנך מלסלקא ותהי רתיתא מוקרא דרישך ותתבר מרירתך על כבדך ויתהם גופך בגו קברך: (ז) וישב ויתוב בסרך דאתברי מן עפרא עלוי ארעא היכמא דהוה מלקדמין ורוח נשמתך תתוב למיקם בדינא קדם יי דיהבה לך: (ח) הבל כד אסתכל שלמה מלכא דישראל בהבלו דעלמא הדין ובהבלין דעבדין בני אנשא אמר קהלת במימריה כולא הבלו: (ט) ויתר ויותר מן כל בני אנשא הוה שלמה די מתקרי קהלת הבים ויתוב הוה מאלף סנהדעא ית עמא בית ישראל ואצית לקל הכיסיא ובלש בספרי חוכמתא וברוח נבואה מן קדם יי תקין ספרי חוכמתא ומתילין דסוכלתנו סגיאין לחדא: (י) בקש בעא שלמה מלכא דמתקרי קהלת בחוכמתיה לסדן דינין על הרהורי לבא דאנשא ובלא סהדי בכן אתאסר ליה ברוח נבואה מן קדם יי הא כבר אכתיב בספר אוריתא על ידוהי דמשה רבהון דישראל תקנין פתגמין ומהימנין על מימר סהדיא יקום פתגם: (יא) דברי פתגמי חכימין מתילין לזקתין ולקלשונין דאצתין דאנצין לאלפא חוכמתא לסדיקי סנדעא היכמא דמאלף יזקת לתורתא ודבני סנהדרין מרי הלכתין ומדרשין דאתיהיבו על ידוי דמשה נביא דרעא בלחודוהי ית עמא בית ישראל במדברא במנא ובריגונין: (יב) ויתר ויתר מנהון בני הזהר למעבד ספרי חוכמתא סגי עד לית סוף ולמעסק בפתגמי אוריתא ולאסתכלא בליאות בשרא: (יג) סוף סוף פתגם דאתעבד בעלמא בצנעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאשתמעא לכל בני אנשא בכן בן ית מימרא דיי הוי דחיל וית פקודוי הוי נטיר דלא למיתב בסתרא ואין תחוב הוי זהיר למיתב ארום כדין חזי למהוי אורח כל אינש: (יד) כי ארום ית כל עובדא יי יעיל ליום דינא רבא ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא אין טב ואין ביש: סוף דבר וגו':

אבן עזרא

כלשון כבר באר רבי יהודה בר דוד נ"ע בעל הדקדוק כי מלת קם ושב ושניהם שהם משלשה אותיות והאמצעי יו"ד ויורה עליו קים דברי הפורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים. ובנת לרעי כמו קמת. ותואר השם קם כמו הבנין שב שבות והשלם קים ועל משקל גנב ולנקבה קיימת ובה"א קימה מלרע. אשוב לענין אבינה ואמר כי האל"ף נוסף כאל"ף אקדם. באזרועך. והאזכירו ותהיה זאת המלה תואר מבינה והוא כמו לרוש בעלת הבינה: אל בית עולמו. הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קלוץ כמו וישב שם עד עולם ועבדו לעולם: וסבבו בשוק. כשיוליכו אותו ישאוהו על כתף יספדוהו: עד. זה משל נכבד והגולה היא נראה הגלגל המתגלגל בחבל ורואה המשל קשור בגולה. וירתק מן עשה הרחוק כשיתקשר החבל כאילו ישתלשל לא יגיע אל המבוע גם כן ענין מלת ירתק שהוא כתוב ומלת ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצו כאשר תשבר הגולה: וירץ הגלגל אל הבור. ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן נכונו ללצים שפטים: ותבל הכסף. הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן: וגולת הזהב. הוא המוח ודמהו לזהב בעבור הקלוס שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור שהם תחבר המרה האדומה: והמבוע. הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הרואה שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ: (ז) וישוב. לא ישאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר: והרוח תשוב. זה הפסוק יכחיש האומרים שהכוס היא המקרה כי המקרה לא ישוב: (ח) הבל. יתכן היות מלת הבל שתי לשונות האחד כמשקל זהב והשני ידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך נכרי כמו חלב עזים ויש אומרים כי הבל לשון לווי והענין כמו עזוב. ובא ה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר נתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים: (ט) עוד למד. עוד. תמיד כמו עוד שומאתו בו: ואזן. שירים או מגזר מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע: וחקר. ושורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים: תקן משלים הרבה. וידבר שלשת אלפים משל: (י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ. היא החכמה העליונה עד שמלא והענין מה חפץ יש בזה שנברא כך ולמה כך: וכתוב יושר. הוא פירוש וכמוהו על ספר הישר ואיננו אגלנו: (יא) דברי. יש בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקסים הבהמה ויש כמסמרות נטועים הגדולים שיאחזו הדלתות שלא ישמדו חוץ תורם האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקחים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו. כלם לימדם נותא אחד: ומלת רועה. בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה לדרבונות: (יב) ויותר. הזהר. מעשות ספרים כמו השמרו לכם עלות בהר וענין עשות קצות או כתיב' כי אין קץ להם. ולמ"ד להג שרש כלמ"ד למד דעת כמשקל להט החרב ואין לו דומה. בלשון ישמעאל הוא כמו קריאה: (יג) סוף דבר. כבר השמעתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים. זה עשה את האלהים ירא: כי זה כל האדם. ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הבל וענינו כי זה מקרה כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראה השם הנכבד והנורא: (יד) כי את. סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת. וענין על כל נעלם כל מעשה נראה שמעשה יוצא במשפט כפי הנעלם והענין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע. ויש אומרים ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני. וברוך היודע האמת ומסדיו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד ידיעני אורח חיים:

השלמת מגלת קהלת

והספר נשלם.	בפירוש כל־נעלם.	בעזרת אל עולם.	מלמד כל־דעה:
ורוב הודות לשמו.	וכל־חסד עמו.	יצוה אל־עמו.	גאולה וישועה:
לחשבון היודעים.	תעודת שעשועים.	תשע מאות יש עם.	אלפים ארבעה:

נשלם אבן עזרא מספר קהלת

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה. שמורה בכל טוב וערוכה. לקוחים מדברי המפרשים. זה אומר ככה. וזה אומר ככה :

א כל מקום שפי' רש"י כתרגומו הנה הוא סותר את העברי. פירוש שאין הפשט כמו העברי:

ב ואונקלוס תרגם. אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

ג המתרגם. בכל מקום שהוא. אז סותר התרגום שהוא טעות:

ד ותרגומו. אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

ה וכשהוא כותב התרגום. כגון דמילו או כיולא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום. אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון שאלתיה שהוא מפרש שהוא לשון הואלה:

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים. אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון:

ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום. כגון כבד תרגום יקיר ולא אתייקיר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא לווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר. וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון ופריצו בארץ·וניפוש בארעא פירוש עבר והתרגום מהפכו לסבא. או נקבה שכיך. תרגם פרש אגרך שלא כאומר שהנו"ן שמוש:

היכף כשיעור משנתו יתגבר כארי לעבודת בוראו ויאמר מודה אני ואין צריך לזה נטילת ידים :

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם שֶׁהֶחֱזַרְתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחֶמְלָה. רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ :

נוסח ברכות על הסדר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אוֹ אִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת :

אֱלֹהַי, נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר :

אין לברך ברכה זו בט״ב ויוה״כ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינַי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי :

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְתַדְבִּיקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל יִשְׁלוֹט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַגּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וּמִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע מֵעַיִן הָרָע מִלָּשׁוֹן הָרָע מִמַּלְשִׁינוּת מֵעֵדוּת שֶׁקֶר מִשִּׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת מֵעֲלִילָה מִמִּיתָה מְשֻׁנָּה מֵחֳלָיִם רָעִים וּמִמִּקְרִים רָעִים וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית וּמִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי כָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי כָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן. כִּבּוּד אָב וָאֵם. וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וּבֵין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

בשעת בדיקת ציצית של טלית גדול קודם ברכתו יאמר אלו הפסוקים:

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה:

בשעת עטיפה יכוין שצוה הקב"ה להתעטף בו כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם שנאמר וראיתם אותו וזכרתם וגו'. העטיפה צריך להיות מעומד וגם הברכה צריכה להיות מעומד לכתחלה וקודם שיתחיל להתעטף יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִת:

ובשעת עטיפת טלית גדול יאמר זה:

מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן: יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם: כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר: מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי לֵב:

קודם הנחת תפילין יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין:

ותיכף יכרוך ז' כריכות על הזרוע ולא יותר ואח"כ יניח תפלין של ראש. וקודם שמהדק יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת תְּפִלִּין:

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל. לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְהֹוָה לִי וְלֹא אִירָא:

ביום שאין אומרים תחנון אין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו וכו' ולא רבש"ע

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ וּפָקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִשְּׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם וּזְכָר לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אַהֲבַת הַקַּדְמוֹנִים אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד וְאֶת הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְאֶת הָעֲקֵדָה שֶׁעָקַד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יְיָ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְיָ אֶל אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם יְיָ כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידֶךָ: כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ

בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כְּמוֹ שֶׁכָּבַשׁ אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת רַחֲמָיו מֵעַל בֶּן יְחִידוֹ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ וְיִגֹּלּוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִמָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִדַּת הַחֶסֶד וּבְמִדַּת הָרַחֲמִים וְתִכָּנֵס אִתָּנוּ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין וּבְטוּבְךָ הַגָּדוֹל יָשׁוּב חֲרוֹן אַפְּךָ מֵעַמְּךָ וּמֵעִירְךָ וּמֵאַרְצְךָ וּמִנַּחֲלָתֶךָ. וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר. וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: וְנֶאֱמַר וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיהֶם: וְנֶאֱמַר וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ: וְנֶאֱמַר וְשָׁב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: אִם יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: וֶהֱבִיאֲךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ: וְנֶאֱמַר יְיָ חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים אַף יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה: וְנֶאֱמַר וְעֵת צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִוָּשֵׁעַ: וְנֶאֱמַר בְּכָל צָרָתָם לוֹ לֹא כ׳ צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל יְמֵי עוֹלָם: וְנֶאֱמַר מִי אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבּוֹשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאתָם: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: וְנֶאֱמַר וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל הָעַמִּים:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים. לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מָה אָנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ. מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל: לְבַד הַנְּשָׁמָה הַטְּהוֹרָה שֶׁהִיא עֲתִידָה לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ. וְכָל הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדֶּךָ שֶׁנֶּאֱמַר הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלִתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ. אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ: אַשְׁרֵינוּ שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יְהוָֹה אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על מזזות ביתך ובשעריך:

אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא קדש את שמך בעולמך על עם מקדישי שמך ובישועתך מלכנו תרום ותגביה קרננו והושיענו בקרוב למען שמך: ברוך המקדש שמו ברבים:

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים. אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים. קבץ נפוצות קויך מארבע כנפות הארץ. יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ: אתה עשית את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם ומי בכל מעשה ידיך בעליונים ובתחתונים שיאמר לך מה תעשה ומה תפעל. אבינו שבשמים חי וקים עשה עמנו צדקה וחסד בעבור שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו וקים לנו יי אלהינו את הדבר שהבטחתנו על ידי צפניה חוזך כאמור בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי:

נכון לומר בכל יום פרשת תרומת הדשן וסידור המערכה קודם פרשת התמיד. ויכול לאומרה אפילו קודם אור היום:

וידבר יי אל משה לאמר: צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה היא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו: ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח ושמו אצל המזבח: ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור: והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים: אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרחם עלינו ותמחל לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותמחול ותסלח לנו על כל פשעינו ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדנו כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וידבר יי אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליי כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליי: ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליי: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי:

ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב:

אתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו שהקטירו אבותינו לפניך את קטרת הסמים בזמן שבית המקדש קים. כאשר צוית אתם על ידי משה נביאך ככתוב בתורתך:

ויאמר יי אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש: ושחקת ממנה הדק ונתתה

מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְיָ לְדֹרֹתֵיכֶם:

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה. מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבַּיִם. וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וּמַחֲזִירָן לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים. וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה. וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ. וְאֵלּוּ הֵן הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. קִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. קִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק. מֶלַח סְדוֹמִית רוֹבַע. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ וְאִם חִסֵּר אֶחָד מִכָּל סַמְמָנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק. מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים. פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה. לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין. אִם חִסֵּר אֶחָד מִכָּל סַמְמָנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין. וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קָרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַייָ: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה ג״פ: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ ג״פ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ ג״פ: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

אַבַּיֵי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל. מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטוֹרֶת. וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטוֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים. וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי. וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת. וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד. וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת. וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטוֹרֶת. וּקְטוֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים. וְאֵבָרִים לְמִנְחָה. וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין. וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין. וּנְסָכִין לְמוּסָפִין. וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין. וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם. שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם:

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה: קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא: נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם: בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם: חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ: יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה. זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ: שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

ביום שאין אומרים תחנון אין אומרים זה

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים אַתָּה צִוִּיתָנוּ לְהַקְרִיב קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וְלִהְיוֹת הַכֹּהֲנִים בַּעֲבוֹדָתָם וּלְוִיִּם בְּדוּכָנָם וְיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדָם. וְעַתָּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ חָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּבָטַל הַתָּמִיד וְהַקְּטֹרֶת וְאֵין לָנוּ לֹא כֹהֵן בַּעֲבוֹדָתוֹ. וְלֹא לֵוִי בְּדוּכָנוֹ. וְלֹא יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדוֹ. לָכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיְּהֵא שִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ חָשׁוּב וּמְקֻבָּל וּמְרֻצֶּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ. וְעָמַדְנוּ עַל מַעֲמָדוֹ. וְהִקְטַרְנוּ הַקְּטֹרֶת בִּזְמַנָּהּ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ. וְנֶאֱמַר זֹאת הַתּוֹרָה. לָעֹלָה. לַמִּנְחָה. וְלַחַטָּאת. וְלָאָשָׁם. וְלַמִּלּוּאִים. וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים:

איזהו

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן
פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל
דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים
וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת:
שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן
אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים
שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן
הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן
מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל
מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית
הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר
שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן
וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת
עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא
לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית
מַעֲרָבִית. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל
יְסוֹד דְּרוֹמִי. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה
בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ
טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:
זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם
שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן
בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן
הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן
אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת. הַמּוּרָם
מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת
שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים
וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם

וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶן. א מִקַּל וָחוֹמֶר. ב וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. ג מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. ד וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים. ה מִכְּלָל וּפְרָט. וּמִפְּרָט וּכְלָל. ו כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. ז מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט. וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: ח כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: ט כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טַעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: י כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טַעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: יא כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בְּדָבָר חָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ: יב דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ. יג וְכֵן (נ״א וְכַאן) שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: קדיש דרבנן

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים. כאן צריך להפסיק וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם

יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

הוֹשִׁיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:

בשבת וביום טוב ובכט"ר מתחילין כאן למנצח מזמור לדוד השמים מספרים וכו':

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ

בְּכָל גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי תִשְׁפּוֹט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ:

לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ לְיַחֲדָא שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה. בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָאֵל אָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפֶה עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַמְלִיכְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ. יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ. מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

א״א מזמור לתודה לא בשבת ולא ביו״ט ולא בע״פ ולא בחוה״מ של פסח ולא בעיוה״כ:

מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ: עִבְדוּ אֶת יְיָ בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה: דְּעוּ כִּי יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלוֹ ולא כי אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ: בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ: כִּי טוֹב יְיָ לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ:

ישית ויו״ט

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה עלתה כ׳ בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ

מלך

מֶלֶךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה

שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִּגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר:

הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כֹּה תְּיָהּ:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּייָ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַייָ וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְיָ אִישׁ מִלְחָמָה

יְיָ שְׁמוֹ׃ מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם
סוּף׃ תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן׃ יְמִינְךָ יְיָ נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ
יְמִינְךָ יְיָ תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ
יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ
תְהֹמֹת בְּלֶב יָם׃ אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי
אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת
בְּמַיִם אַדִּירִים׃ מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא
תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃ נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ
גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי
פְּלָשֶׁת׃ אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל
יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד
יַעֲבֹר עַמְּךָ יְיָ עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ׃ תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ
מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְיָ מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃
יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃ יְיָ מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ כִּי בָא
סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְיָ עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ כִּי לַייָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם׃
וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַייָ הַמְּלוּכָה׃
וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. כִּי
לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד שִׁיר וּשְׁבָחָה. הַלֵּל
וְזִמְרָה. עֹז וּמֶמְשָׁלָה. נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה. תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת.
בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ בָּרוּךְ
אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וּמְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת בּוֹרֵא
כָּל הַנְּשָׁמוֹת רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים׃

בעשי״ת מוסי׳ אח׳ ור״ה עד אחר יוה״כ קודם חצי קדיש יאמר זה׃

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ׃ אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃
אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ קִוִּיתִי יְיָ קִוְּתָה נַפְשִׁי
וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי׃ נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל יְיָ כִּי עִם יְיָ
הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת׃ וְהוּא יִפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנוֹתָיו׃ ח״ק

חזן **בָּרְכוּ אֶת יְהוָֹה הַמְבֹרָךְ׃**

קו״ה בָּרוּךְ יְהוָֹה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם
וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל׃

הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם. אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵל בָּרוּךְ גְּדוֹל דֵּעָה. הֵכִין וּפָעַל זָהֳרֵי חַמָּה. טוֹב יָצַר כָּבוֹד לִשְׁמוֹ. מְאוֹרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֻזּוֹ. פִּנּוֹת צְבָאָיו קְדוֹשִׁים רוֹמְמֵי שַׁדַּי. תָּמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּקְדֻשָּׁתוֹ: תִּתְבָּרַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת עַל כָּל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁיָּצַרְתָּ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ לָנֶצַח צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים. וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים כֻּלָּם קְדוֹשִׁים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם. וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים: אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה. וְנוֹתְנִים בְּאַהֲבָה רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדוֹשָׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים בְּאֵימָה וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת הַשְּׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת. זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדוֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וּבַעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ. אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן

הַמְרַחֵם רַחֵם נָא עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ בִּינָה לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם וְלֹא נִכָּשֵׁל לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וְרַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וַחֲסָדֶיךָ הָרַבִּים אַל יַעַזְבוּנוּ נֶצַח סֶלָה וָעֶד. מַהֵר וְהָבֵא עָלֵינוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם מְהֵרָה: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וּשְׁבוֹר עֻלֵּנוּ מֵעַל צַוָּארֵנוּ. וְתוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ. כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה. וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל בְּאַהֲבָה לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ וּלְאַהֲבָה אֶת שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא

וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ (וֶאֱמוּנָתוֹ) לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם׳ בֶּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ. גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ׳ צוּרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ׳ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ׳ וְאֵין לָנוּ עוֹד אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ סֶלָה:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אֱמֶת אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם לְאָבוֹת וּבָנִים: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: אֱמֶת מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ וּבְכוֹרְךָ יִשְׂרָאֵל גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף לָהֶם בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ לָאֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא. גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים עֲדֵי אָרֶץ וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים עַד מָרוֹם מוֹצִיא אֲסִירִים פּוֹדֶה עֲנָוִים עוֹזֵר דַּלִּים הָעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן גּוֹאֲלָם בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים קוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אתה

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בק״ץ מוֹרִיד הַטָּל: בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעשי״ת מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש״ץ אומרים זו הקדושה

נַקְדִּישָׁךְ וְנַעֲרִיצָךְ כְּנֹעַם שִׂיחַ סוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמְשַׁלְּשִׁים לְךָ קְדֻשָּׁה. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: ק״ה קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: ק״ה בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: ק״ה יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בעשי״ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה:

במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב אפילו מיום טוב לחול המועד אומרים זה:

אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ לְמַדַּע תּוֹרָתֶךָ. וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וַתַּבְדֵּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ. בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָחֵל עָלֵינוּ הַיָּמִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם. חֲשׂוּכִים מִכָּל חֵטְא וּמְנֻקִּים מִכָּל עָוֹן וּמְדֻבָּקִים בְּיִרְאָתֶךָ:

ו) חָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ חָכְמָה בִּינָה וָדָעַת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ מְחוֹל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ. כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ וּגְאָלֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ
כִּי אֵל גּוֹאֵל חָזָק אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בתענית צבור אומר הש"ץ כאן עננו תמצא אחר שמע קולנו.

רְפָאֵנוּ יְיָ וְנֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה
וְהַעֲלֵה אֲרוּכָה וּרְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מַכּוֹתֵינוּ ·
כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מִינֵי
תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה וְתֵן (בחורף טַל וּמָטָר לִ) בְּרָכָה עַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה. וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וּבָרֵךְ שְׁנָתֵנוּ כַּשָּׁנִים
הַטּוֹבוֹת לִבְרָכָה כִּי אֵל טוֹב וּמֵטִיב אָתָּה וּמְבָרֵךְ
הַשָּׁנִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ
וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה וְהָסֵר
מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבַדְּךָ
בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ
אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט: (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט:)

וְלַמַּלְשִׁינִים אַל תְּהִי תִקְוָה וְכָל הַמִּינִים וְכָל הַזֵּדִים
כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ וְכָל אֹיְבֶיךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ
וְכָל הָרִשְׁעָה מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר וְתַכְנִיעֵם
בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

עַל הַצַּדִּיקִים וְעַל הַחֲסִידִים וְעַל זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל
וְעַל פְּלֵיטַת בֵּית סוֹפְרֵיהֶם וְעַל גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ
יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים
בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם וּלְעוֹלָם לֹא נֵבוֹשׁ
כִּי בְךָ בָּטָחְנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

ולירושלים

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב וְתִשְׁכּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. וְכִסֵּא דָוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה בְּתוֹכָהּ תָּכִין וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם: נחם בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

לתשעה באב במנחה

נַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת אֲבֵלֵי צִיּוֹן וְאֶת אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלָיִם וְאֶת הָעִיר הָאֲבֵלָה וְהַחֲרֵבָה וְהַבְּזוּיָה וְהַשּׁוֹמֵמָה. הָאֲבֵלָה מִבְּלִי בָנֶיהָ. וְהַחֲרֵבָה מִמְּעוֹנוֹתֶיהָ. וְהַבְּזוּיָה מִכְּבוֹדָהּ · וְהַשּׁוֹמֵמָה מֵאֵין יוֹשֵׁב. וְהִיא יוֹשֶׁבֶת וְרֹאשָׁהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלָדָה. וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנוֹת. וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי זָרִים. וַיָּטִילוּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לֶחָרֶב. וַיַּהַרְגוּ בְזָדוֹן חֲסִידֵי עֶלְיוֹן. עַל כֵּן צִיּוֹן בְּמַר תִּבְכֶּה. וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ. לִבִּי לִבִּי עַל חַלְלֵיהֶם. מֵעַי מֵעַי עַל חַלְלֵיהֶם. כִּי אַתָּה יְיָ בָּאֵשׁ הִצַּתָּהּ · וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ. כָּאָמוּר וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נְאֻם יְיָ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְנַחֵם צִיּוֹן וּבוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ. וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ. כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל הַיּוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אָב הָרַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים אָתָּה וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל תְּשִׁיבֵנוּ.

יחיד בתעניתו וכן הש״ץ בתפלת לחש אומר כאן עננו עד עת צרה וצוקה:

עֲנֵנוּ יְיָ עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ. אַל תֵּפֶן אֶל רִשְׁעֵנוּ וְאַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ. וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ. יְהִי נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ. טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה · עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע. כִּי אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה. פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה:

ליחיד כי אתה וכו׳ והש״ץ מסיים בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת צָרָה:

כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל פֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה. וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן. וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בר״ח ובחוה״מ

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ. וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם לר״ח רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לחוה״מ פסח חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: לחוה״מ חַג

הַקֹּב״ת הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְנָשׁוּב אֵלֶיךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לָךְ: בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

בחנוכה ופורים אומרים על הנסים · ואם שכח אינו חוזר · ואם נזכר קודם בסיים הברכה אפי׳ נזכר בין אתה להשם חוזר:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בִּזְּמַן הַזֶּה:

לחנוכה

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

לפורים

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ אֶת גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשי״ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ שִׁמְךָ הַגָּדוֹל לְעוֹלָם כִּי

טוב

טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

ש״ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: אמן יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: אמן יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: אמן

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: וכספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בעשי״ת וּבְסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְנֶחָמָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי. וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: יִהְיוּ כְּמוֹץ לִפְנֵי רוּחַ וּמַלְאַךְ יְיָ דּוֹחֶה: לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בעשי״ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ:

אחר שמונה עשרה בשחרית ובמנחה יאמר וידוי

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה וּבַעַל הָרַחֲמִים נִקְרֵאתָ וְדֶרֶךְ תְּשׁוּבָה הוֹרֵיתָ. גְּדֻלַּת רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְזֶרַע יְדִידֶיךָ. תֵּפֶן אֵלֵינוּ בְּרַחֲמִים כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הָרַחֲמִים. בְּתַחֲנוּן וּבִתְפִלָּה פָּנֶיךָ נְקַדֵּם. כְּהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם. מֵחֲרוֹן אַפְּךָ שׁוּב כְּמוֹ בְּתוֹרָתְךָ כָּתוּב. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נֶחֱסֶה וְנִתְלוֹנָן כְּיוֹם וַיֵּרֶד יְיָ בֶּעָנָן. תַּעֲבוֹר עַל פֶּשַׁע וְתִמְחֶה אָשָׁם כְּיוֹם וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם. תַּאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתַקְשִׁיב מֶנּוּ מַאֲמָר. כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְיָ. וְשָׁם נֶאֱמַר: וַיַּעֲבֹר יְיָ עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא:

יְיָ יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה:

רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ רַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

לְדָוִד אֵלֶיךָ יְיָ נַפְשִׁי אֶשָּׂא: אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי אַל אֵבוֹשָׁה אַל יַעַלְצוּ אוֹיְבַי לִי: גַּם כָּל קוֶֹיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים רֵיקָם: דְּרָכֶיךָ יְיָ הוֹדִיעֵנִי אֹרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי: הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ וְלַמְּדֵנִי כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל הַיּוֹם: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל תִּזְכֹּר כְּחַסְדְּךָ זְכָר לִי אַתָּה לְמַעַן טוּבְךָ יְיָ: טוֹב וְיָשָׁר יְיָ עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ: יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ: כָּל אָרְחוֹת יְיָ חֶסֶד וֶאֱמֶת לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו: לְמַעַן שִׁמְךָ יְיָ וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי רַב הוּא: מִי זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְיָ יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר: נַפְשׁוֹ בְּטוֹב תָּלִין וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ: סוֹד יְיָ לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם: עֵינַי תָּמִיד אֶל יְיָ כִּי הוּא יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי: פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי: צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי: רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי וְשָׂא לְכָל חַטֹּאותָי: רְאֵה אוֹיְבַי כִּי רָבּוּ וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי: שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי אַל אֵבוֹשׁ כִּי חָסִיתִי בָךְ: תֹּם וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי כִּי קִוִּיתִיךָ: פְּדֵה אֱלֹהִים אֶת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל צָרוֹתָיו:

וְהוּא יִפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו:

לשני וחמישי

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ: הוֹשִׁיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַּעֲשֶׂה לָּנוּ וְלֹא כַעֲוֹנוֹתֵינוּ תִּגְמוֹל עָלֵינוּ: אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: יַעֲנֵנוּ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגְּבֵנוּ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ: אֲדֹנָי כְּכָל צִדְקוֹתֶיךָ יָשָׁב נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַיִם

הַר קָדְשֶׁךָ: כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ יְרוּשָׁלַיִם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל סְבִיבוֹתֵינוּ: וְעַתָּה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי:

הַטֵּה אֱלֹהַי אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שׁוֹמְמוֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. אֲדֹנָי שְׁמָעָה אֲדֹנָי סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל עִירְךָ וְעַל עַמֶּךָ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַרְאֵנוּ אוֹת לְטוֹבָה וְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל הַגּוֹיִם כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וְעַתָּה יְיָ אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ: חוּסָה יְיָ עַל עַמֶּךָ וְאַל תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל בָּם גּוֹיִם. לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם. יָדַעְנוּ כִּי חָטָאנוּ וְאֵין מִי יַעֲמֹד בַּעֲדֵנוּ אֶלָּא שִׁמְךָ הַגָּדוֹל יַעֲמָד לָנוּ בְּעֵת צָרָה: כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים כֵּן תְּרַחֵם יְיָ עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: חֲמוֹל עַל עַמֶּךָ רַחֵם עַל נַחֲלָתֶךָ חוּסָה נָּא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי לְךָ יְיָ הַצְּדָקָה עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל עֵת:

הַבֶּט נָא וְהוֹשִׁיעָה צֹאן מַרְעִיתֶךָ וְאַל יִמְשָׁל בָּנוּ קֶצֶף כִּי לְךָ יְיָ הַיְשׁוּעָה בְּךָ תוֹחַלְתֵּנוּ אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת אָנָּא סְלַח נָא כִּי אֵל טוֹב וְסַלָּח אָתָּה:

אָנָּא מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם זְכוֹר וְהַבֵּט לִבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים וְתֵרָאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדַת יָחִיד וּלְמַעַן יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ. אַל תַּעַזְבֵנוּ אָבִינוּ וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ מַלְכֵּנוּ וְאַל תִּשְׁכָּחֵנוּ יוֹצְרֵנוּ. וְאַל תַּעַשׂ עִמָּנוּ כָּלָה כְּחַטֹּאתֵינוּ בְּגָלוּתֵנוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אֵין כָּמוֹךָ חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵין כָּמוֹךָ אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת הוֹשִׁיעֵנוּ וְרַחֲמֵנוּ מֵרַעַשׁ וּמֵרֹגֶז הַצִּילֵנוּ: זְכוֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל תֵּפֶן אֶל קָשְׁיֵנוּ וְאֶל רִשְׁעֵנוּ וְאֶל חַטָּאתֵנוּ: שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ: וְהָסֵר מִמֶּנּוּ מַכַּת הַמָּוֶת כִּי רַחוּם אָתָּה כִּי כֵן דַּרְכֶּךָ עֹשֶׂה חֶסֶד חִנָּם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא. אָנָּא יְיָ עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: לְךָ יְיָ קִוִּינוּ לְךָ יְיָ חִכִּינוּ לְךָ יְיָ נְיַחֵל אַל תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ כִּי נָאֲמוּ גוֹיִם אָבְדָה תִקְוָתָם כָּל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה:

הַפּוֹתֵחַ יָד בִּתְשׁוּבָה לְקַבֵּל פּוֹשְׁעִים וְחַטָּאִים נִבְהֲלָה נַפְשֵׁנוּ מֵרֹב עִצְּבוֹנֵנוּ אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ נֶצַח קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ: אַל תִּשְׁפּוֹךְ חֲרוֹנְךָ עָלֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ: אֵל הַבִּיטָה דַּל כְּבוֹדֵנוּ בַּגּוֹיִם וְשִׁקְּצוּנוּ כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה

עַד מָתַי עֻזְּךָ בַּשְּׁבִי וְתִפְאַרְתְּךָ בְּיַד צָר. עוֹרְרָה גְבוּרָתְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ. אַל יִמְעֲטוּ לְפָנֶיךָ תְּלָאוֹתֵינוּ. מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ בְּעֵת צָרָתֵנוּ. לֹא לְמַעֲנֵנוּ אֶלָּא לְמַעַנְךָ פְּעַל. וְאַל תַּשְׁחִית אֶת זֵכֶר שְׁאֵרִיתֵנוּ כִּי לְךָ מְיַחֲלוֹת עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה וּזְכוֹר עֵדוּתֵינוּ בְּכָל יוֹם תָּמִיד אוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ:

הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה כִּי הָיִינוּ לַעַג וָקֶלֶס בַּגּוֹיִם. נֶחְשַׁבְנוּ כַּצֹּאן לַטֶּבַח יוּבָל לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וּלְמַכָּה וּלְחֶרְפָּה: וּבְכָל זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכָחְנוּ נָא אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ: יי

זָרִים אוֹמְרִים אֵין תּוֹחֶלֶת וְתִקְוָה. חוֹן אוֹם לְשִׁמְךָ מְקַוָּה. טָהוֹר יְשׁוּעָתֵנוּ קָרְבָה. יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח לָנוּ. רַחֲמֶיךָ יִכְבְּשׁוּ אֶת כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ: אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ: יי

חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ בְּרַחֲמֶיךָ וְאַל תִּתְּנֵנוּ בִּידֵי אַכְזָרִים. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם. לְמַעַנְךָ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד וְאַל תְּאַחַר: אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ: יי

קוֹלֵנוּ תִשְׁמַע וְתָחוֹן וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ בְּיַד אֹיְבֵינוּ לִמְחוֹת אֶת שְׁמֵנוּ. זְכוֹר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם וְעַתָּה נִשְׁאַרְנוּ מְעַט מֵהַרְבֵּה: וּבְכָל זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכָחְנוּ נָא אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ: יי

עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ:

שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל. וְאַל יֹאבַד יִשְׂרָאֵל. הָאֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל:

שׁוֹמֵר גּוֹי אֶחָד. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם אֶחָד. וְאַל יֹאבַד גּוֹי אֶחָד. הַמְיַחֲדִים שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

שׁוֹמֵר גּוֹי קָדוֹשׁ. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם קָדוֹשׁ. וְאַל יֹאבַד גּוֹי קָדוֹשׁ. הַמְשַׁלְּשִׁים בְּשָׁלֹשׁ קְדֻשּׁוֹת לְקָדוֹשׁ: מִתְרַצֶּה בְּרַחֲמִים. וּמִתְפַּיֵּס בְּתַחֲנוּנִים. הִתְרַצֶּה וְהִתְפַּיֵּס לְדוֹר עָנִי כִּי אֵין עוֹזֵר: ע"כ מה שמוסיפין בב' וה'

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אָבִינוּ אָתָּה. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ רַחֵם עָלֵינוּ. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: אַל תִּזְכָּר לָנוּ עֲוֹנוֹת רִאשׁוֹנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד: עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ כִּי רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר. (בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר. בְּרֹגֶז עֲקֵדָה תִּזְכּוֹר. בְּרֹגֶז תְּמִימוּת תִּזְכּוֹר. בְּרֹגֶז אַהֲבָה תִּזְכּוֹר: יְיָ הוֹשִׁיעָה

הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ): כִּי הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ: עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: כ״ז אומר ח״ק

אין אומרים אל ארך אפים לא בר״ח ולא בחנכה ופורים קטן וגדול ב׳ ימים ולא בע״פ ולא בת״ב

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנוּ. חוּסָה יְיָ עַל עַמֶּךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ מִכָּל רָע חָטָאנוּ לְךָ אָדוֹן סְלַח נָא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ אֵל:

כשפותחין ארון הקודש אומרים זה

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם: בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא. בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵי מַקְדְּשָׁךְ. וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ. וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּ וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. דְּסָגֵידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמֵּי דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ. בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא. וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם. אָמֵן:

בשבת ויו״ט חזן וקהל **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יְהוָֹה אֶחָד:**

אֶחָד (הוּא) אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ (בר״ה ויו״כ וְנוֹרָא) שְׁמוֹ:

בתול מתחילין כאן **גַּדְּלוּ לַיהוָֹה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:**

והקהל עונין

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: בתול מתחילין כאן אב הרחמים ובשבת ויו״ט אומרים זה:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי. וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב. שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב. כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים. הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים. וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים: וקורין בתורה ג׳ גברי. ח״ק

כשמגביהין הס״ת אומרים זה

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים

בימינה בשמאולה עשר וכבוד : יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: אשרי וכו' תמצא לעיל

מ"ס בכל יום שאין בו תחנון א"א למנצח יענך ולא תפלה לדוד דהיינו כל חודש ניסן ופסח שני שהוא י"ד באייר ול"ג בעומר ומר"ח סיון עד י"ב בו ועד בכלל דהיינו ה' ימים עד אחר חג השבועות כי החג יש לו תשלומין כל שבעה ות"ב ובט"ו באב וער"ה ומעיו"כ עד סוף תשרי ובט"ו בשבט ובכל יום שיש בבהכ"נ מילה או חתן כל ז' ימי המשתה ופורים קטן שהוא י"ד וט"ו באדר א' ופורים גדול וחנוכה ור"ח. גם במנחת ער"ח וערב חנוכה וערב פורים גדול וקטן וערב ל"ג בעומר וערב ט"ו באב וערב ט"ו בשבט במנחה א"א תחנון אבל במנחה שלפני ער"ה וערב יו"כ וערב פסח שני אומרים :

למנצח מזמור לדוד : יענך יי ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב : ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך : יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה : יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא : נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול ימלא יי כל משאלותיך : עתה ידעתי כי הושיע יי משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו : אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי אלהינו נזכיר: המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו :

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי: ואני זאת בריתי אותם אמר יי רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי מעתה ועד עולם: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתה קדיש על ארעא עובד גבורתה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא : יי צבאות מליא כל ארעא זיו יקרה : ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי ממקומו: ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתה: יי ימלוך לעולם ועד: יי מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא: יי אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך: צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם: ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ברוך (הוא) אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה: ובכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שנשמור חקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא: למען יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך: ברוך הגבר אשר יבטח ביי והיה יי מבטחו: בטחו ביי עדי עד כי ביה יי צור עולמים: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך יי : יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

יתגדל ויתקדש שמה רבא. אמן: בעלמא די ברא כרעותה וימליך מלכותה. ויצמח פורקנה ויקרב משיחה. אמן: בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן

קריב

קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. אמן: לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאִמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בעשי"ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

כנ' וה' נוקח הס"ן סס"ת ואומר **יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:**

והקהל אומרים

הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

כגון לדוד מזמור וכו' ובשבת מזמור לדוד הבו וכו'

בימים שא"א תחנון א"א תפלה לדוד רק מתחילין מן בית יעקב ובימים שא"א גם תח"א גם בית יעקב א"א רק שיר של יום:

תְּפִלָּה לְדָוִד הַטֵּה יְיָ אָזְנְךָ עֲנֵנִי כִּי עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנִי: שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי חָסִיד אָנִי הוֹשַׁע עַבְדְּךָ אַתָּה אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ אֵלֶיךָ: חָנֵּנִי אֲדֹנָי כִּי אֵלֶיךָ אֶקְרָא כָּל הַיּוֹם: שַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עַבְדֶּךָ כִּי אֵלֶיךָ אֲדֹנָי נַפְשִׁי אֶשָּׂא: כִּי אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב חֶסֶד לְכָל קֹרְאֶיךָ: הַאֲזִינָה יְיָ תְּפִלָּתִי וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתָי: בְּיוֹם צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵנִי: אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: כָּל גּוֹיִם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ: כִּי גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ: הוֹרֵנִי יְיָ דַּרְכֶּךָ אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ: אוֹדְךָ אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם: כִּי חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה: אֱלֹהִים זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם: וְאַתָּה אֲדֹנָי אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת: פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי תְּנָה עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן אֲמָתֶךָ: עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי אַתָּה יְיָ עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי:

בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְיָ: כִּי כָּל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבֹתֵינוּ אַל יַעַזְבֵנוּ וְאַל יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אֲבוֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרֹבִים אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד: שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל: לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם: אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ: אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ: אֲזַי עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים: בָּרוּךְ יְיָ שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם: נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ: עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

שיר של יום

(בראשון בשבת הַיּוֹם יוֹם רִאשׁוֹן בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ: מִי יַעֲלֶה בְהַר יְיָ וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ: נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה: יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דּוֹר דּוֹרְשָׁיו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

הוֹשִׁיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן: ק"י

שיר של יום

(בשני בשבת) הַיּוֹם יוֹם שֵׁנִי בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי קֹרַח: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ: יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ הַר צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב: אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׂגָּב: כִּי הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו: הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ: רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל כַּיּוֹלֵדָה: בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ: כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר יְיָ צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד עוֹלָם סֶלָה: דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ: כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל קַצְוֵי אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ: יִשְׂמַח הַר צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ: סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ: שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן: כִּי זֶה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל מוּת: הושיענו וכו׳

(בשלישי בשבת) הַיּוֹם יוֹם שְׁלִישִׁי בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: עַד מָתַי תִּשְׁפְּטוּ עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ סֶלָה: שִׁפְטוּ דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ: פַּלְּטוּ דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ: לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל מוֹסְדֵי אָרֶץ: אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם: אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ: קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי אַתָּה תִנְחַל בְּכָל הַגּוֹיִם: הושיענו וכו׳

(ברביעי בשבת) הַיּוֹם יוֹם רְבִיעִי בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: עַד מָתַי רְשָׁעִים יְיָ עַד מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ: יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק יִתְאַמְּרוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: עַמְּךָ יְיָ יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ: אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ: וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה יָּהּ וְלֹא יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ: הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט: הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת: יְיָ יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי הֵמָּה הָבֶל: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ: לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: כִּי עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל יִשְׁרֵי לֵב: מִי יָקוּם לִי עִם מְרֵעִים מִי יִתְיַצֵּב לִי עִם פֹּעֲלֵי אָוֶן: לוּלֵי יְיָ עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי: אִם אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְיָ יִסְעָדֵנִי: בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי: הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי חֹק: יָגוֹדּוּ עַל נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ: וַיְהִי יְיָ לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי: וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אֶת אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ: לְכוּ נְרַנְּנָה לַייָ נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ: כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל כָּל אֱלֹהִים: הושיענו וכו׳

(בחמישי בשבת) הַיּוֹם יוֹם חֲמִישִׁי בַּשַּׁבָּת שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית לְאָסָף: הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: שְׂאוּ זִמְרָה וּתְנוּ תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם נָבֶל: תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה: בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל מֵי מְרִיבָה סֶלָה: שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם תִּשְׁמַע לִי: לֹא יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: וְלֹא שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה לִי: וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ: כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי: מְשַׂנְאֵי יְיָ יְכַחֲשׁוּ לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם: וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ: הושיענו וכו׳

(בששי בשבת) הַיּוֹם יוֹם שִׁשִּׁי בְּשַׁבָּת שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: (יי מלך גאות לבש וגו׳)
(בשבת) הַיּוֹם יוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ (מזמור שיר ליום השבת וגו׳)

בר"ח אחר שיר של יום אומרים זה:

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה
נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה: הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ
הַמְהַלֵּךְ עַל כַּנְפֵי רוּחַ: עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט: יָסַד אֶרֶץ עַל
מְכוֹנֶיהָ בַּל תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד: תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל הָרִים יַעַמְדוּ מָיִם: מִן
גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן: יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל מְקוֹם זֶה יָסַדְתָּ
לָהֶם: גְּבוּל שַׂמְתָּ בַּל יַעֲבֹרוּן בַּל יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ: הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים
בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן: יַשְׁקוּ כָּל חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם: עֲלֵיהֶם עוֹף הַשָּׁמַיִם
יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ קוֹל: מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע
הָאָרֶץ: מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ: וְיַיִן
יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד: יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְיָ
אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע: אֲשֶׁר שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ: הָרִים
הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים: עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ:
תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה בּוֹ תִרְמֹשׂ כָּל חַיְתוֹ יָעַר: הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ
מֵאֵל אָכְלָם: תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן: יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ
וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי עָרֶב: מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ
קִנְיָנֶךָ: זֶה הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם שָׁם רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם גְּדֹלוֹת:
שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶה יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק בּוֹ: כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם
בְּעִתּוֹ: תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב: תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף
רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל עֲפָרָם יְשׁוּבוּן: תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה: יְהִי
כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: הַמַּבִּיט לָאָרֶץ וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ:
אָשִׁירָה לַיְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיְיָ:
יִתַּמּוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ הַלְלוּיָהּ:

מן ר"ח אלול עד אחר הושענא רבה אחר שיר של יום ובמנחה קודם עלינו אומרים זה המזמור:

לְדָוִד יְיָ אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְיָ מָעוֹז חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד: בִּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת
בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי הֵמָּה כָשְׁלוּ וְנָפָלוּ: אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה לֹא יִירָא לִבִּי אִם
תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ: אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת יְיָ אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית יְיָ
כָּל יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם יְיָ וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ: כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר
אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי: וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה
אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיְיָ: שְׁמַע יְיָ קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי: לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת פָּנֶיךָ
יְיָ אֲבַקֵּשׁ: אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי אַל תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל תִּטְּשֵׁנִי וְאַל
תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי: כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַיְיָ יַאַסְפֵנִי: הוֹרֵנִי יְיָ דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח
מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרָי: אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס: לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי
לִרְאוֹת בְּטוּב יְיָ בְּאֶרֶץ חַיִּים: קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ:

קוה

קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ: אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ
וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ: כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. אֵין כַּאדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵּנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ. מִי כַאדוֹנֵינוּ. מִי כְמַלְכֵּנוּ. מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ. נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ. נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ. נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ. בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ. אַתָּה תוֹשִׁיעֵנוּ. אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי בָא מוֹעֵד: אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. קִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. קִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין. מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק. מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ וְאִם חִסַּר אֶחָד מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בַּמִּקְדָּשׁ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

תָּנָא דְבֵי אֵלִיָּהוּ כָּל הַשּׁוֹנֶה הֲלָכוֹת בְּכָל יוֹם מֻבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶּן עוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ אַל תִּקְרֵי הֲלִיכוֹת אֶלָּא הֲלָכוֹת:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ואומרים יתגדל ויתקדש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן

עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן. וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן. וְעַל כָּל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. דִּי בְאַתְרָא הָדֵין וְדִי בְכָל אֲתַר וַאֲתַר. יְהֵא לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין וְחַיִּין אֲרִיכִין וּמְזוֹנָא רְוִיחֵי וּפוּרְקָנָא מִן קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא וְאִמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בעשי"ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה בְּרַחֲמָיו שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה. שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד. אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ. וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד: וְעַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן. לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם עֲלֵיהֶם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: קדיש יתום

אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל: וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

כתב רש״ל שצ״ל פסוק זה אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך:

שש זכירות

לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמוֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב: זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח:

זְכֹר אַל תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר הִקְצַפְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם:

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

מנהג להניח תפילין דר״ת אחר התפלה בלא ברכה ולקרות ק״ש נכה ויש נוהגים לומר ג״כ פ׳ קדש והיה כי יביאך:

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם

מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְיָ אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ׃ הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃ וְהָיָה כִי יְבִיאֲךָ יְיָ אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַייָ׃ מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ׃ וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְיָ בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה׃ וְהָיָה כִּי יְבִאֲךָ יְיָ אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ׃ וְהַעֲבַרְתָּ כָל פֶּטֶר רֶחֶם לַייָ וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַייָ׃ וְכָל פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ וְהָיָה כִּי יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְיָ כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַייָ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃ וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרָיִם׃

מנחה לערב שבת

אומרים זה המזמור בכל ערב שבת קודם מנחה לבד כשחל יו"ט או חוה"מ בערב שבת אין אומרים אותו:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְיָ אֲשֶׁר גְּאָלָם מִיַּד צָר׃ וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב מִצָּפוֹן וּמִיָּם׃ תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דָּרֶךְ עִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ׃ רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף׃ וַיִּצְעֲקוּ אֶל יְיָ בַּצַּר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יַצִּילֵם׃ וַיַּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה לָלֶכֶת אֶל עִיר מוֹשָׁב׃ יוֹדוּ לַייָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ כִּי הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא טוֹב׃ יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל׃ כִּי הִמְרוּ אִמְרֵי אֵל וַעֲצַת עֶלְיוֹן נָאָצוּ׃ וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם כָּשְׁלוּ וְאֵין עֹזֵר׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל יְיָ בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק׃ יוֹדוּ לַייָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ כִּי שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל גִּדֵּעַ׃ אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ׃ כָּל אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד שַׁעֲרֵי מָוֶת׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל יְיָ בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם׃ יוֹדוּ לַייָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ וְיִזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה׃ יוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם רַבִּים׃ הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי יְיָ וְנִפְלְאוֹתָיו בִּמְצוּלָה׃ וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סְעָרָה וַתְּרוֹמֵם גַּלָּיו׃ יַעֲלוּ שָׁמַיִם יֵרְדוּ תְהוֹמוֹת נַפְשָׁם בְּרָעָה תִתְמוֹגָג׃ יָחוֹגּוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר וְכָל חָכְמָתָם תִּתְבַּלָּע׃ וַיִּצְעֲקוּ אֶל יְיָ בַּצַּר לָהֶם וּמִמְּצוּקֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם׃ יָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה וַיֶּחֱשׁוּ גַּלֵּיהֶם׃ וַיִּשְׂמְחוּ כִי יִשְׁתֹּקוּ וַיַּנְחֵם אֶל מְחוֹז חֶפְצָם׃ יוֹדוּ לַייָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ וִירוֹמְמוּהוּ בִּקְהַל עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ׃ יָשֵׂם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֹצָאֵי מַיִם לְצִמָּאוֹן׃ אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יוֹשְׁבֵי בָהּ׃ יָשֵׂם מִדְבָּר לַאֲגַם מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמֹצָאֵי מָיִם׃ וַיּוֹשֶׁב שָׁם רְעֵבִים וַיְכוֹנְנוּ עִיר מוֹשָׁב׃ וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְּעוּ כְרָמִים וַיַּעֲשׂוּ פְּרִי תְבוּאָה׃ וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם לֹא יַמְעִיט׃ וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן׃ שֹׁפֵךְ בּוּז עַל נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא דָרֶךְ׃ וַיְשַׂגֵּב אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת׃ יִרְאוּ יְשָׁרִים וְיִשְׂמָחוּ וְכָל עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ׃ מִי חָכָם וְיִשְׁמָר אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי יְיָ׃

פָּתַח אֵלִיָּהוּ וְאָמַר רִבּוֹן עָלְמִין דְּאַנְתְּ הוּא חָד וְלָא בְחֻשְׁבָּן אַנְתְּ הוּא עִלָּאָה עַל כָּל עִלָּאִין סְתִימָא עַל כָּל סְתִימִין. לֵית מַחֲשָׁבָה תְּפִיסָא בָךְ כְּלָל אַנְתְּ הוּא דְּאַפִּיקַת עֲשַׂר תִּקּוּנִין וְקָרֵינָן לוֹן עֲשַׂר סְפִירָן לְאַנְהָגָא בְהוֹן עָלְמִין סְתִימִין דְּלָא אִתְגַּלְיָן. וְעָלְמִין

דאתגלין

דאתגליין. ובהון אתכסיאת מבני נשא ואנת הוא דקשיר לון ומיחד לון. ובגין דאנת מלגאו כל מאן דאפריש חד מן חבריה מאלין עשר ספירן אתחשיב ליה כאלו אפריש בך. ואלין עשר ספירן. אנון אזלין כסדרן. חד אריך וחד קצר וחד בינוני. ואנת הוא דאנהיג לון ולית מאן דאנהיג לך לא לעילא ולא לתתא ולא מכל סטרא. לבושין תקינת לון דמנייהו פרחין נשמתין לבני נשא. וכמה גופין תקינת לון דאתקריאו גופין לגבי לבושין דמכסין עליהון. ואתקריאו בתקונא דא. חסד דרועא ימינא. גבורה דרועא שמאלא. תפארת גופא. נצח והוד תרין שוקין. ויסוד סיומא דגופא אות ברית קדש. מלכות פה. תורה שבעל פה קרינן לה. חכמה מוחא איהי מחשבה מלגאו. בינה לבא ובה הלב מבין ועל אלין תרין כתיב הנסתרות ליי אלהינו. כתר עליון איהו כתר מלכות. ועליה אתמר מגיד מראשית אחרית. ואיהו קרקפתא דתפלין (נ"א קרקפתא דלא מנח תפלי) מלגאו איהו שם (מ"ה כזה. יו"ד ה"א וא"ו ה"א) דאיהו ארח אצילות. איהו שקיו דאילנא בדרועוי וענפוי כמיא דאשקי לאילנא ואתרבי בההוא שקיו. רבון העולמים אנת הוא עלת העלות וסבת הסבות דאשקי לאילנא בההוא נביעו. וההוא נביעו איהו כנשמתא לגופא דאיהו חיים לגופא. ובך לית דמיון ולית דיוקנא מכל מה דלגאו ולבר. ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא ובארעא אילנין ודשאין וגנתא דעדן ועשבין וחיון ובעירין ועופין ונונין ובני נשא לאשתמודעא בהון עלאין ואיך יתנהגון בהון עלאין ותתאין. ואיך אשתמודען מעלאי ותתאי ולית דידע בך כלל. ובר מנך לית יחידא (ס"א יחודא) בעלאי ותתאי. ואנת אשתמודע עלת על כלא ואדון על כלא. וכל ספירא אית ליה שם ידיע ובהון אתקריאו מלאכיא ואנת לית לך שם ידיע דאנת הוא ממלא כל שמהן. ואנת הוא שלימו דכלהו. וכד אנת תסתלק מנהון אשתארו כלהו שמהן כגופא בלא נשמתא. אנת חכים ולאו בחכמה ידיעא. אנת הוא מבין ולאו בבינה ידיעא. לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך מתנהג עלמא בדינא וברחמי דאנון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא. דין איהו גבורה. משפט עמודא דאמצעיתא. צדק מלכותא קדישא. מאזני צדק תרי סמכי קשוט. הין צדק אות ברית קודש. כלא לאחזאה איך אתנהיג עלמא. אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולאו משפט ידיעא דאיהו רחמי ולאו מכל אלין מדות כלל: ברוך יי לעולם אמן ואמן:

ידיד נפש אב הרחמן. משוך עבדך אל רצונך. ירוץ עבדך כמו איל. ישתחוה אל מול הדרך. יערב לו ידידותך. מנפת צוף וכל טעם:

הדור נאה זיו העולם. נפשי חולת אהבתך. אנא אל נא רפא נא לה. בהראות לה נעם זיוך. אז תתחזק ותתרפא. והיתה לה שמחת עולם:

ותיק יהמו נא רחמיך. וחוסה נא על בן אהובך. כי זה כמה נכסוף נכספתי לראות בתפארת עזך. אלה חמדה לבי וחוסה נא ואל תתעלם:

הגלה נא ופרוש חביבי עלי את סכת שלומך. תאיר ארץ מכבודך. נגילה ונשמחה בך. מהר אהוב כי בא מועד וחננו כימי עולם:

סֵדֶר קַבָּלַת שַׁבָּת

יו"ט וחוה"מ שחל בשבת א"א לכו נרננה רק מתחילין מזמור לדוד :

לְכוּ נְרַנְּנָה לַייָ נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ: כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל כָּל אֱלֹהִים: אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ: אֲשֶׁר לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ: בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשֵׂנוּ: כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ: אַל תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר: אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם רָאוּ פָעֳלִי: אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא יָדְעוּ דְרָכָי: אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי:

שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ: שִׁירוּ לַייָ בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק. וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו: הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל הָאָרֶץ: אִמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ: יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל עֲצֵי יָעַר: לִפְנֵי יְיָ כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ:

יְיָ מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים: עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ: אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו: הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל הָאָרֶץ: הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְיָ מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ: הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ: יֵבֹשׁוּ כָּל עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל אֱלֹהִים: שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְיָ: כִּי אַתָּה יְיָ עֶלְיוֹן עַל כָּל הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל כָּל אֱלֹהִים: אֹהֲבֵי יְיָ שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם: אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה: שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּייָ וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:

מִזְמוֹר שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ כִּי נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: הוֹדִיעַ יְיָ יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ: זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל אַפְסֵי אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: הָרִיעוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: זַמְּרוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה: בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ

לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְיָ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ: לִפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

יי מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ: יְיָ בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל כָּל הָעַמִּים: יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל יְיָ וְהוּא יַעֲנֵם: בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן לָמוֹ: יְיָ אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל עֲלִילוֹתָם: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר: קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: אנא בכח וכו׳

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה: לכה

שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד. הִשְׁמִיעָנוּ אֵל הַמְיֻחָד. יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד. לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִתְהִלָּה: לכה

לִקְרַאת שַׁבָּת לְכוּ וְנֵלְכָה. כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה. מֵרֹאשׁ מִקֶּדֶם נְסוּכָה. סוֹף מַעֲשֶׂה בְּמַחֲשָׁבָה תְּחִלָּה: לכה

מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ עִיר מְלוּכָה. קוּמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה. רַב לָךְ שֶׁבֶת בְּעֵמֶק הַבָּכָא. וְהוּא יַחֲמוֹל עָלַיִךְ חֶמְלָה: לכה

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי. לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ עַמִּי. עַל יַד בֶּן יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי. קָרְבָה אֶל נַפְשִׁי גְאָלָהּ: לכה

הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי. כִּי בָא אוֹרֵךְ קוּמִי אוֹרִי. עוּרִי עוּרִי שִׁיר דַּבֵּרִי. כְּבוֹד יְיָ עָלַיִךְ נִגְלָה: לכה

לֹא תֵבוֹשִׁי וְלֹא תִכָּלְמִי. מַה תִּשְׁתּוֹחֲחִי וּמַה תֶּהֱמִי. בָּךְ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמִּי. וְנִבְנְתָה הָעִיר עַל תִּלָּהּ: לכה

וְהָיוּ לִמְשִׁסָּה שֹׁאסָיִךְ. וְרָחֲקוּ כָּל מְבַלְּעָיִךְ. יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ. כִּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה: לכה

יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרוֹצִי. וְאֶת יְיָ תַּעֲרִיצִי. עַל יַד אִישׁ בֶּן פַּרְצִי. וְנִשְׂמְחָה וְנָגִילָה: לכה

בּוֹאִי בְשָׁלוֹם עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ. גַּם בְּרִנָּה (בש״ס בְּשִׂמְחָה) וּבְצָהֳלָה. תּוֹךְ אֱמוּנֵי עַם סְגֻלָּה. בּוֹאִי כַלָּה בּוֹאִי כַלָּה. ויאמר כלה ג״פ בּוֹאִי כַלָּה. שַׁבָּת מַלְכְּתָא: לכה

מזמור שיר ליום השבת וכו׳. ה׳ מלך וכו׳. ק״י

בשבת קודם ברכו יאמר זה המאמר והוא מזכר פ׳ תרומה:

כְּגַוְנָא דְאִנּוּן מִתְיַחֲדִין לְעֵילָא בְּאֶחָד אוּף הָכִי אִיהִי אִתְיַחֲדַת לְתַתָּא בְּרָזָא דְאֶחָד לְמֶהֱוֵי עִמְּהוֹן לְעֵילָא חַד לָקֳבֵל חָד. קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אֶחָד. לְעֵילָא לָא יָתִיב עַל כּוּרְסַיָּא דִיקָרֵיהּ עַד דְּאִיהִי אִתְעֲבִידַת בְּרָזָא דְאֶחָד כְּגַוְנָא דִילֵיהּ לְמֶהֱוֵי אֶחָד בְּאֶחָד וְהָא אוֹקִימְנָא רָזָא דַיְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

רָזָא דְשַׁבָּת אִיהִי שַׁבָּת דְּאִתְאַחֲדַת בְּרָזָא דְאֶחָד לְמִשְׁרֵי עֲלָהּ רָזָא דְאֶחָד · צְלוֹתָא דְמַעֲלֵי שַׁבְּתָא דְּהָא אִתְאַחֲדַת כּוּרְסַיָּא יַקִּירָא קַדִּישָׁא בְּרָזָא דְאֶחָד · וְאִתְתַּקְּנַת לְמִשְׁרֵי עֲלָהּ מַלְכָּא קַדִּישָׁא עִלָּאָה · כַּד עַיִּל שַׁבְּתָא אִיהִי אִתְיַחֲדַת וְאִתְפָּרְשַׁת מִסִּטְרָא אַחֲרָא. וְכָל דִּינִין מִתְעַבְּרִין מִנָּהּ וְאִיהִי אִשְׁתְּאָרַת בְּיִחוּדָא דִנְהִירוּ קַדִּישָׁא וְאִתְעַטְּרַת בְּכַמָּה עִטְרִין לְגַבֵּי מַלְכָּא קַדִּישָׁא וְכָל שׁוּלְטָנֵי רוּגְזִין וּמָארֵי דְדִינָא כֻּלְּהוּ עָרְקִין וְאִתְעַבְּרוּ מִנָּהּ וְלֵית שׁוּלְטָנֵי אַחֲרָא בְּכֻלְּהוּ עָלְמִין. וְאַנְפָּהָא נְהִירִין בִּנְהִירוּ עִלָּאָה וְאִתְעַטְּרַת לְתַתָּא בְּעַמָּא קַדִּישָׁא · וְכֻלְּהוּ מִתְעַטְּרִין בְּנִשְׁמָתִין חַדְתִּין כְּדֵין שֵׁירוּתָא דִצְלוֹתָא לְבָרְכָא לָהּ בְּחֶדְוָה בִּנְהִירוּ דְאַנְפִּין: ח"ק . ברכו וכו'

אם מתפלל ביחידות יאמר זה אחר בנהירו דאנפין:

וְלוֹמַר בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבוֹרָךְ · אֶת דַּיְקָא דָא שַׁבָּת דְּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא: בָּרוּךְ יְיָ הַמְבוֹרָךְ · דָּא אַפִּיקוּ דְבִרְכָאָן מִמְּקוֹרָא דְחַיֵּי וַאֲתַר דְּנָפִיק מִנֵּיהּ כָּל שַׁקְיוּ לְאַשְׁקָאָה לְכֹלָּא וּבְגִין דְּאִיהוּ מְקוֹרָא בְּרָזָא דְאָת קַיָּמָא קָרֵינָן לֵיהּ הַמְבוֹרָךְ אִיהוּ מַבּוּעָא דְבֵירָא וְכֵיוָן דְּמָטָאן הָתָם הָא כֻלְּהוּ לְעוֹלָם וָעֶד וְדָא אִיהוּ בָּרוּךְ יְיָ הַמְבוֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד: ברוך אתה וכו'

תפלת ערבית

בי"ט קודם ברכו אומרים זה:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת יְיָ כָּל עַבְדֵי יְיָ הָעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בַּלֵּילוֹת: שְׂאוּ יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת יְיָ: יְבָרֶכְךָ יְיָ מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יוֹמָם יְצַוֶּה יְיָ חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי: וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיְיָ מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה: וַיַּעְזְרֵם יְיָ וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי חָסוּ בוֹ: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה ג"פ: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: ג"פ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: ג"פ. ח"ק וברכו

בחול וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

בשבת ויו"ט מתחילין כאן

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ: ק"ח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים וּמַחֲלִיף אֶת הַזְּמַנִּים וּמְסַדֵּר אֶת הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ . בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי אוֹר . וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ. תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ. עַל כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ וְנִשְׂמַח

בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ. וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ לֹא תָסוּר (נ״א אַל תָּסִיר) מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: קריאת שמע תמצא לעיל

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל זֹאת וְקַיָּם עָלֵינוּ כִּי הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ. הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים מַלְכֵּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל הֶעָרִיצִים. הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ. וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. הָעֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר נִסִּים וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר. הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ. הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל כָּל שׂוֹנְאֵינוּ. הָאֵל הָעֹשֶׂה לָּנוּ נְקָמָה בְּפַרְעֹה וְאוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי חָם. הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם וַיּוֹצֵא אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם: הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם סוּף אֶת רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ: וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא: מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה זֶה אֵלִי עָנוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר כִּי פָדָה יְיָ אֶת יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הַשְׁכִּיבֵנוּ אָבִינוּ לְשָׁלוֹם וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ. וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ.

לחול וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ. וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ. וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד: ח״ק שמו״ע של חול תמצא לעיל. אחר שמו״ע קדיש תתקבל. עלינו. ק״י:

לשבת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם:

מנהג העולם לומר קודם ח״ק בחול ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן ובשבת ושמרו (וביו״ט ור״ה ויוה״כ פסוקים אחרים מענין קדושת היום) ויש להם על מה שיסמוכו אבל הנוהגין שלא לומר בחול ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן מפני השם הפסק גם בשבת ויו״ט ור״ה ויוה״כ אין להפסיק בפסוקים. ואין להפסיק להכריז יעלה ויבא בליל ר״ח:

לשבת וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: ח״ק

לשלש רגלים וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מֹעֲדֵי יְיָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח״ק

לר״ה תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: ח״ק

ליום כפור כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ: ח״ק

תפלת ערבית לשבת

מתפללין שמונה עשרה עד האל הקדוש ואח״כ מתחילין כאן:

אַתָּה קִדַּשְׁתָּ אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי לִשְׁמֶךָ. תַּכְלִית מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. בֵּרַכְתּוֹ מִכָּל הַיָּמִים. וְקִדַּשְׁתּוֹ מִכָּל הַזְּמַנִּים. וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אתו קראת זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בה כל ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה ומודים וכו׳

אומרים ויכלו. ואומר הש"ץ ברכה מעין שבע וא"א אותה בליל א׳ של פסח:

לש"ץ ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ:

ק"ה מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל (בש"ת המלך) הקדוש שאין כמוהו. המניח לעמו ביום שבת קדשו כי בם רצה להניח להם. לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות. אל ההודאות אדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדשה לעם מדשני ענג זכר למעשה בראשית: הש"ץ אומר אלהינו וכו׳ עד מקדש השבת. ק"ש

מזמור לדוד יי רעי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני: תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יי לארך ימים: ח"ק

חזן ברכו את יי המברך: קהל וחזן ברוך יי המברך לעולם ועד: עלינו. ק"י

כשיבא מבית הכנסת לביתו יאמר זה:

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ג"פ: בואכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ג"פ: ברכוני לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ג"פ: צאתכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ג"פ:

כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: יי ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה: בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר: גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה: דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה: היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה: ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם: חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה: טעמה

כי

כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים: מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה: נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ: סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני: עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה: צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל: קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה: שקר החן והבל היפי אשה יראת יי היא תתהלל: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה:

קדוש ליל שבת

מזמור לדוד ה' רעי וכו' ואח"כ אומרים דא היא סעודתא דחקל תפוחין קדישין:

אתקינו סעודתא דמהימנותא. שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דחקל תפוחין קדישין. וזעיר אנפין ועתיקא קדישא אתין לסעדא בהדה:

יום הששי. ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

על היין סברי מרנן
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

על הפת ברשות מרנן
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית. תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו: ברוך אתה יי מקדש השבת:

אזמר בשבחין. למיעל גו פתחין. דבחקל תפוחין. דאינון קדישין: נזמין לה השתא. בפתורא חדתא. ובמנרתא טבתא. דנהרא על רישין: ימינא ושמאלא. וביניהו כלה. בקשוטין אזלא. ומאנין ולבושין: יחבק לה בעלה. וביסודא דילה. דעביד נייחא לה. יהא כתיש כתישין: צווחין אף עקתין. בטלין ושביתין. ברם אנפין חדתין. ורוחין עם נפשין: חדו סגי ייתי. ועל חדא תרתי. נהורא לה ימטי. וברכאן דנפישין: קריבו שושבינין. עבידו תקונין. לאפשא זינין. ונונין עם רחשין: למעבד נשמתין. ורוחין חדתין. בתרתין ובתלתין. ובתלתא שבשין: ועטרין שבעין לה. ומלכא דלעילא. דיתעטר כלא. בקדיש קדישין: רשימין וסתימין. בגו כל עלמין. ברם עתיק יומין. הלא בטש בטישין: יהא רעוא קמיה. דישרי על עמיה. דיתענג לשמיה. במתיקין ודובשין: אסדר לדרומא. מנרתא דסתימא. ושלחן עם נהמא. בצפונא ארשין: בחמרא גו כסא. ומדאני אסא. לארוס וארוסה. להתקפא חלשין: נעביד להון כתרין. במלין יקירין. בשבעין עטורין. דעל גבי חמשין: שכינתא תתעטר. בשית נהמי לסטר. בווין תתקטר. וזינין דכנישין:

שביתין:

שְׁבִיתִין וּשְׁבִיקִין. מְסָאֲבִין דְּרְחִיקִין. חֲבִילִין דִּמְעִיקִין. וְכָל זִינֵי חֲבִישִׁין:
וִיהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם עַתִּיקָא קַדִּישָׁא דְּכָל קַדִּישִׁין טְמִירָא דְּכָל טְמִירִין סְתִימָא דְּכֹלָּא דְּיִתְמְשֵׁךְ
טַלָּא עִלָּאָה מִנֵּיהּ לְמַלְיָא רֵישֵׁיהּ דִּזְעֵיר אַנְפִּין וּלְהַטִּיל לַחֲקַל תַּפּוּחִין קַדִּישִׁין בִּנְהִירוּ
דְאַנְפִּין בְּרַעֲוָא וּבְחֶדְוָתָא דְּכֹלָּא:

שחרית לשבת

במקום למנצח בנגינות אומרים מזמורים אלו קודם ברוך שאמר

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה
יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה
לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם:
בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל
בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח:
מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר
מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה
מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה
מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ
אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים
מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב
רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ
עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ
לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ:
שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ
בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ
פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ
מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת
גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר:
אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל
בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין
אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס
לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל
מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיְיָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח
לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרֲשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת
תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי
וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ
וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב
לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי
אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ
לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע
וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל
צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ
וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת
צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע
רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל
אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי
אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ
בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ:
שַׁתָּה שת כ׳ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ
הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז
חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב
חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל
יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל
בְּנֵיהֶם: וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:
יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ
מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא
תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף
וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי
עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ
לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס
כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי
בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: אורך ימים וגו׳

מִזְמוֹר שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ כִּי נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: הוֹדִיעַ יְיָ
יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ: זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל
אַפְסֵי אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: הָרִיעוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: זַמְּרוּ לַייָ
בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה: בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְיָ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ
תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ: לִפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ
יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

אַל יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְיָ שֹׁמְרֶךָ יְיָ צִלְּךָ עַל יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל רָע יִשְׁמֹר אֶת נַפְשֶׁךָ: יְיָ יִשְׁמָר צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָיִם: יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָּהּ יַחְדָּו: שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהוֹדוֹת לְשֵׁם יְיָ: כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד: שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָיִם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ: יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם: הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ: חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ כִּי רַב שָׂבַעְנוּ בוּז: רַבַּת שָׂבְעָה לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵי יוֹנִים:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל: לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם: אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ: אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ: אֲזַי עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים: בָּרוּךְ יְיָ שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם: נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ: עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כל״ח:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לסיחון

לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :

הָאַדֶּרֶת וְהָאֱמוּנָה לְחַי עוֹלָמִים :
הַבִּינָה וְהַבְּרָכָה לְחַי עוֹלָמִים :
הַגַּאֲוָה וְהַגְּדֻלָּה לְחַי עוֹלָמִים :
הַדֵּעָה וְהַדִּבּוּר לְחַי עוֹלָמִים :
הַהוֹד וְהֶהָדָר לְחַי עוֹלָמִים :
הַוַּעַד וְהַוָּתִיקוּת לְחַי עוֹלָמִים :
הַזִּיו וְהַזּוֹהַר לְחַי עוֹלָמִים :
הַחַיִל וְהַחֹסֶן לְחַי עוֹלָמִים :
הַטֶּכֶס וְהַטּוֹהַר לְחַי עוֹלָמִים :
הַיִּחוּד וְהַיִּרְאָה לְחַי עוֹלָמִים :
הַכֶּתֶר וְהַכָּבוֹד לְחַי עוֹלָמִים :
הַלֶּקַח וְהַלִּבּוּב לְחַי עוֹלָמִים :
הַמְּלוּכָה וְהַמֶּמְשָׁלָה לְחַי עוֹלָמִים :
הַנּוֹי וְהַנֵּצַח לְחַי עוֹלָמִים :
הַשִּׂגּוּי וְהַשֶּׂגֶב לְחַי עוֹלָמִים :
הָעוֹז וְהָעֲנָוָה לְחַי עוֹלָמִים :
הַפְּדוּת וְהַפְּאֵר לְחַי עוֹלָמִים :
הַצְּבִי וְהַצֶּדֶק לְחַי עוֹלָמִים :
הַקְּרִיאָה וְהַקְּדֻשָּׁה לְחַי עוֹלָמִים :
הָרוֹן וְהָרוֹמֵמוּת לְחַי עוֹלָמִים :
הַשִּׁיר וְהַשֶּׁבַח לְחַי עוֹלָמִים :
הַתְּהִלָּה וְהַתִּפְאֶרֶת לְחַי עוֹלָמִים :

ואומרים ברוך שאמר עד ישתבח

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ. פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וְעוֹנֶה וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה. אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה. אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת. אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת. הַמְּהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת. הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד. וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיְיָ הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים. וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים. וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם. וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת. אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ עַל אַחַת מֵאֶלֶף אַלְפֵי

אלפים

אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת נִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם אֲבוֹתֵינוּ. מִלְּפָנִים מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ. עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ. וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ. הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל עַיִן לְךָ תְצַפֶּה וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה. וְכָל הַלְּבָבוֹת יִירָאוּךָ וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ. מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ. הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ. הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְרוֹמָם. וּבְשִׂפְתֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדָּשׁ. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלָּל:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים. לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

וּבְכֵן יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד שִׁיר וּשְׁבָחָה. הַלֵּל וְזִמְרָה. עֹז וּמֶמְשָׁלָה. נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה. תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת.

בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וּמְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת בּוֹרֵא כָּל הַנְּשָׁמוֹת רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים:

בש"ת קודם ח"ק אומרים שיר המעלות ממעמקים וכו' (תהלים קל):

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ: קהל וחזן בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח. וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ. וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו. שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת הָרַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין עֲרוֹךְ לְךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. אֵין עֲרוֹךְ לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל הַנְּשָׁמָה. גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים הוֹדוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ. וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה. זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ. חֶסֶד וְרַחֲמִים מָלֵא כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל. כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם. שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ. קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר. רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְחַיּוֹת וְאוֹפַנֵּי הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת. זֶה שֶׁבַח יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ. וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר

ליום

לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ. לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו. שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה וְכָבוֹד יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ. וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר. בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת. עַל כָּל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁיָּצַרְתָּ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ לָנֶצַח צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים. וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים כֻּלָּם קְדוֹשִׁים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם. וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים: אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה. וְנוֹתְנִים בְּאַהֲבָה רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדוֹשָׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים בְּאֵימָה וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת הַשְּׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת. זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדוֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וּבַעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ. אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם נָא עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ בִּינָה לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמוֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם וְלֹא נִכָּשֵׁל לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וְרַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וַחֲסָדֶיךָ הָרַבִּים אַל יַעַזְבוּנוּ נֶצַח סֶלָה וָעֶד. מַהֵר וְהָבֵא עָלֵינוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם מְהֵרָה: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וּשְׁבוֹר עֹל הַגּוֹיִם מֵעַל צַוָּארֵנוּ. וְתוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ. כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה. וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל בְּאַהֲבָה לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ וּלְאַהֲבָה אֶת שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד׃

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ׃ וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ׃ וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם׃ וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְחָרָה אַף יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם׃ וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ׃

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם׃

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ (וֶאֱמוּנָתוֹ) לָעַד קַיֶּמֶת׃ וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ׃

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם׳ בֶּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ. גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ. צוּרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ. פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם הוּא שְׁמֶךָ. וְאֵין לָנוּ עוֹד אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ סֶלָה׃

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר׃ בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ׃ אֱמֶת אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ׃ אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם לְאָבוֹת וּבָנִים׃ אֱמֶת אַתָּה

הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ יִשְׂרָאֵל גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף לָהֶם בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ לָאֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים עֲדֵי אָרֶץ וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים עַד מָרוֹם מוֹצִיא אֲסִירִים פּוֹדֶה עֲנָוִים עוֹזֵר דַּלִּים הָעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן גּוֹאֲלָם בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ. יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים קוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: בקיץ מוֹרִיד הַטָּל:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש״ת מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש״ץ
נַקְדִּישָׁךְ וְנַעֲרִיצָךְ כְּנֹעַם שִׂיחַ סוֹד שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמְשַׁלְּשִׁים לְךָ קְדֻשָּׁה כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קו״ח קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת הַשְּׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: קו״ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: תִּשְׁכּוֹן תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים. וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: קו״ח יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ. כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ לּוֹ. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי. וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת. וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה. וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ר"ח וחוה"מ אומרים כאן יעלה ויבא

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ. וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ: בשבת חנוכה אומרים כאן על הנסים

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ שִׁמְךָ הַגָּדוֹל לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: לש"ץ ברכת כהנים

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: ובספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש"ת וּבְסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְנֶחָמָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ

אנחנו

אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: יהיו לרצון וכו׳ אלהי נצור וכו׳

היום יום שַׁבַּת קֹדֶשׁ שֶׁבּוֹ הָיוּ הַלְוִיִּם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ (מזמור שיר ליום השבת וגו׳ תמצא לעיל) . ק״י

אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

מוציאין ספר תורה ואומרים ויהי בנסוע הארון ובריך שמיה ואח״כ יאמר החזן שמע ישראל וכו׳ תמצא לעיל:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא. חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין וְחַיִּין אֲרִיכִין וּמְזוֹנָא רְוִיחָא וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא. דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל לְרֵישֵׁי כַלָּה וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא: לְכָל תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

יחיד המתפלל בביתו אינו אומר יקום פרקן זה ולא מי שברך:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין וְחַיִּין אֲרִיכִין וּמְזוֹנָא רְוִיחָא וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים. וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם. וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן:

שחרית לשבת

כשמברכין החודש אומרים זה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים. חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם. חַיִּים שֶׁל טוֹבָה. חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה. חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה. חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת. חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא. חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה. חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד. חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם. חַיִּים שֶׁיְּמַלֵּא יְיָ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה:

נכון לידע המולד בשעה שמברכין החודש:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת. הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב. וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

ראש חודש (פלוני) ביום (פלוני) הבא עלינו לטובה:

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. וְנֹאמַר אָמֵן.

א״ה אומרים בכל שבת. לבד כשמברכין החודש וכשא״א תחנון א״א אותו. וכשמברכין ר״ח סיון אומרים אותו:

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים. בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים. הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים. הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים. קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ. מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ. לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם. יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה. עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם. וְיִנְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם. וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי. וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ: אשרי. יהללו וכו׳ ח״ק:

תפלת מוסף לשבת ולשבת ראש חודש

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים קוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בקיץ מוֹרִיד הַטָּל: בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: כשהש״ץ חוזר התפלה אומרים זה:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים הֲמוֹנֵי מַעְלָה וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל קְבוּצֵי מַטָּה יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ. כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קו״ח קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְהַעֲרִיצוֹ לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: קו״ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמָיו לְעַמּוֹ הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: קו״ח שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: חזן הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ וְיִגְאָלֵנוּ שֵׁנִית בְּקָרוֹב וְיַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו לְעֵינֵי כָּל חַי לֵאמֹר הֵן גָּאַלְתִּי אֶתְכֶם אַחֲרִית כְּבְרֵאשִׁית לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים. אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: קו״ח יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בש״ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ: בשבת ור״ח מתחילין כאן אתה יצרת *)

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ. צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ. מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ. טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ. אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ צִוּוּיֵי פְעָלֶיהָ כָּרָאוּי. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ

מוסף לשבת וראש חודש

*) אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם. כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ. וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ וְאֵין אֲנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת

עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר׃

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃ רצה ומודים וכו׳. ק״ש. אין כאלהינו. עלינו. ק״י

מוסף לשבת ראש חודש

הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם׃

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן׃ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ. כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת. וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדָעְתָּ. וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים׃

רצה ומודים וכו׳. ק״ש. אין כאלהינו. עלינו. ק״י

תקוני שבת

מוספין קודמין לבזיכין לזאת נכון לומר פ' בזיכין ולחם הפנים אחר תפלת מוסף שבת:

ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות שני עשרנים יהיה החלה האחת: ושמת אתם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהור לפני יי: ונתת על המערכת לבונה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליי: ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יי תמיד מאת בני ישראל ברית עולם: והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדוש כי קדש קדשים הוא לו מאשי יי חק עולם:

קידוש ליום השבת אומרים מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר תמצא לעיל

אתקינו סעודתא דמהימנותא. שלימתא חדותא דמלכא קדישא:

אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דעתיקא קדישא.

וזעיר אנפין וחקל תפוחין קדישין אתין לסעדא בהדיה:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יי מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על יי והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יי דבר:

דא היא סעודתא דעתיקא קדישא:

זכור את יום השבת לקדשו: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת ליי אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי:

על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

אסדר לסעודתא. בצפרא דשבתא. ואזמין בה השתא. עתיקא קדישא: נהוריה ישרי בה. בקדושא רבא. ובחמרא טבא. דביה תחדי נפשא: ישדר לן שופריה. ונחזי ביקריה. ויחזי לן סתריה. דאתאמר בלחישא: יגלה לן טעמי. דבתריסר נהמי. דאינון את בשמיה. כפילא וקלישא: צרורא דלעלא. דביה חיי כלא. ויתרבי חילא. ותסק עד רישא: חדו חצדי חקלא. בדבור ובקלא. ומלילו מלה. מתיקא כדובשא: קדם רבון עלמין. במלין סתימין. תגלון פתגמין. ותימרון חדושא: לעטר פתורא. ברזא יקירא. עמיקא וטמירא. ולאו מלתא אושא: ואלין מליא. יהון לרקיעיא. ותמן מאן שריא. הלא התוא שמשא: רבו יתיר יסגי. לעלא מן דרגיה. ויסב בת זוגיה. דהות פרישא:

מנחה לשבת

אחר וידבר וסדר הקטורת יאמר אשרי ובא לציון. וכשקורין בתורה אומרים ח"ק ואח"כ אומרים זה:

ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך:

וקורין בפרשה ג' גברי ומכניסין הס"ת להיכל והש"ץ אומר ח"ק:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים קונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

זכרנו

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: בקיץ מוֹרִיד הַטָּל:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: קדושה תמצא בתפלת חול

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

אַתָּה אֶחָד. וְשִׁמְךָ אֶחָד. וּמִי כְּעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ. תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה. וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה. יוֹם מְנוּחָה וּקְדֻשָּׁה לְעַמְּךָ נָתָתָּ. אַבְרָהָם יָגֵל. יִצְחָק יְרַנֵּן. יַעֲקֹב וּבָנָיו יָנוּחוּ בוֹ. מְנוּחַת אַהֲבָה וּנְדָבָה. מְנוּחַת אֱמֶת וֶאֱמוּנָה. מְנוּחַת שָׁלוֹם הַשְׁקֵט וָבֶטַח. מְנוּחָה שְׁלֵמָה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה בָּהּ׳ יַכִּירוּ בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ כִּי מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם׳ וְעַל מְנוּחָתָם יַקְדִּישׁוּ אֶת שְׁמֶךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבְּתוֹת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בָם כָּל יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת: רצה ומודים וכו׳. ק"ש

בימים שאין אומרים התחנון בחול א"א צדקתך בשבת ולא בבית החתן ולא בבית האבל ר"ל:

צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְיָ: וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד מָרוֹם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: ק"ש. עלינו. ק"י

פרקי אבות — פרק ראשון

בשבת של אחר פסח מתחילין לומר פרקי אבות עד ר"ה:

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁנֶּאֱמַר וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי וּמְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ וִיהוֹשֻׁעַ לִזְקֵנִים וּזְקֵנִים לִנְבִיאִים וּנְבִיאִים מְסָרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. הֵם אָמְרוּ שְׁלשָׁה דְבָרִים הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה: שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק

היה

הָיָה מִשְּׁיָרֵי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. הוּא הָיָה אוֹמֵר עַל שְׁלשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים: אַנְטִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכוֹ קִבֵּל מִשִּׁמְעוֹן הַצַּדִּיק הוּא הָיָה אוֹמֵר אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס אֶלָּא הֱווּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב שֶׁלֹּא עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס וִיהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם: יוֹסֵי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם קִבְּלוּ מֵהֶם. יוֹסֵי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה אוֹמֵר יְהִי בֵיתְךָ בֵּית וַעַד לַחֲכָמִים וֶהֱוֵי מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם וֶהֱוֵי שׁוֹתֶה בַצָּמָא אֶת דִּבְרֵיהֶם: יוֹסֵי בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם אוֹמֵר יְהִי בֵיתְךָ פָּתוּחַ לִרְוָחָה וְיִהְיוּ עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתֶךָ וְאַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה בְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ קַל וָחֹמֶר בְּאֵשֶׁת חֲבֵרוֹ. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים כָּל הַמַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ וּבוֹטֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה וְסוֹפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם: יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנִתַּאי הָאַרְבֵּלִי קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה אוֹמֵר עֲשֵׂה לְךָ רַב וּקְנֵה לְךָ חָבֵר וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת: נִתַּאי הָאַרְבֵּלִי אוֹמֵר הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע וְאַל תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע וְאַל תִּתְיָאֵשׁ מִן הַפּוּרְעָנוּת: יְהוּדָה בֶּן טַבַּאי וְשִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוּדָה בֶּן טַבַּאי אוֹמֵר אַל תַּעַשׂ עַצְמְךָ כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין וּכְשֶׁיִּהְיוּ בַּעֲלֵי הַדִּין עוֹמְדִים לְפָנֶיךָ יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כִּרְשָׁעִים וּכְשֶׁנִּפְטָרִים מִלְּפָנֶיךָ יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כְּזַכָּאִין כְּשֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין: שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח אוֹמֵר הֱוֵי מַרְבֶּה לַחֲקוֹר אֶת הָעֵדִים וֶהֱוֵי זָהִיר בִּדְבָרֶיךָ שֶׁמָּא מִתּוֹכָם יִלְמְדוּ לְשַׁקֵּר: שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן קִבְּלוּ מֵהֶם שְׁמַעְיָה אוֹמֵר אֱהַב אֶת הַמְּלָאכָה וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת וְאַל תִּתְוַדַּע לָרָשׁוּת*): אַבְטַלְיוֹן אוֹמֵר חֲכָמִים הִזָּהֲרוּ בְדִבְרֵיכֶם שֶׁמָּא תָחוֹבוּ חוֹבַת גָּלוּת וְתִגְלוּ לִמְקוֹם מַיִם הָרָעִים וְיִשְׁתּוּ הַתַּלְמִידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וְיָמוּתוּ וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל: הִלֵּל וְשַׁמַּאי קִבְּלוּ מֵהֶם. הִלֵּל אוֹמֵר הֱוֵי מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַהֲרֹן אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקָרְבָן לַתּוֹרָה: הוּא הָיָה אוֹמֵר נְגִיד שְׁמָא אֲבַד שְׁמֵהּ וּדְלָא מוֹסִיף יָסֵף וּדְלָא יַלִּיף קְטָלָא חַיָּב וּדְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא חֲלָף: הוּא הָיָה אוֹמֵר אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי מָה אֲנִי וְאִם לֹא עַכְשָׁו אֵימָתָי: שַׁמַּאי אוֹמֵר עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קֶבַע אֱמוֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה וֶהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת: רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר עֲשֵׂה לְךָ רַב וְהִסְתַּלֵּק מִן הַסָּפֵק וְאַל תַּרְבֶּה לְעַשֵּׂר אֻמָּדוֹת: שִׁמְעוֹן בְּנוֹ אוֹמֵר כָּל יָמַי גָּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים וְלֹא מָצָאתִי לְגוּף טוֹב מִשְּׁתִיקָה. וְלֹא הַמִּדְרָשׁ עִקָּר אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה. וְכָל הַמַּרְבֶּה דְבָרִים מֵבִיא חֵטְא: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר עַל שְׁלשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם קַיָּם עַל הָאֱמֶת וְעַל הַדִּין וְעַל הַשָּׁלוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם:

רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַשְׁיָא אוֹמֵר רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת שֶׁנֶּאֱמַר יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

*) פי׳ הכלל העומדת מרבות עצמה נגד חק המדינה.

כל ישראל וכו'

רַבִּי אוֹמֵר אֵיזוֹ הִיא דֶרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁיָּבוֹר לוֹ הָאָדָם כָּל שֶׁהִיא תִּפְאֶרֶת לְעֹשֶׂהָ וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן הָאָדָם. וֶהֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת. וֶהֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים וְאֵין אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה. דַּע מַה לְּמַעְלָה מִמְּךָ עַיִן רוֹאָה וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת וְכָל מַעֲשֶׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים: רַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר יָפֶה תַּלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מְשַׁכַּחַת עָוֹן וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה סוֹפָהּ בְּטֵלָה וְגוֹרֶרֶת עָוֹן וְכָל הָעוֹסְקִים עִם הַצִּבּוּר יִהְיוּ עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם שֶׁזְּכוּת אֲבוֹתָם מְסַיַּעְתָּם וְצִדְקָתָם עוֹמֶדֶת לָעַד וְאַתֶּם מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר הַרְבֵּה כְּאִלּוּ עֲשִׂיתֶם: הֱווּ זְהִירִין בָּרָשׁוּת*) שֶׁאֵין מְקָרְבִין לוֹ לָאָדָם אֶלָּא לְצֹרֶךְ עַצְמָן נִרְאִין כְּאוֹהֲבִין בְּשָׁעַת הֲנָאָתָן וְאֵין עוֹמְדִין לוֹ לָאָדָם בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ: הוּא הָיָה אוֹמֵר עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנֶךָ כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ כִּרְצוֹנוֹ בַּטֵּל רְצוֹנְךָ מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ כְּדֵי שֶׁיְּבַטֵּל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי רְצוֹנֶךָ: הִלֵּל אוֹמֵר אַל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצִּבּוּר וְאַל תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ וְאַל תָּדִין אֶת חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתַּגִּיעַ לִמְקוֹמוֹ וְאַל תֹּאמַר דָּבָר שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִשְׁמוֹעַ שֶׁסּוֹפוֹ לְהִשָּׁמַע וְאַל תֹּאמַר לִכְשֶׁאֶפָּנֶה אֶשְׁנֶה שֶׁמָּא לֹא תִפָּנֶה: הוּא הָיָה אוֹמֵר אֵין בּוּר יְרֵא חֵטְא וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד וְלֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד וְלֹא הַקַּפְּדָן מְלַמֵּד וְלֹא כָל הַמַּרְבֶּה בִסְחוֹרָה מַחְכִּים וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ: אַף הוּא רָאָה גֻּלְגֹּלֶת אַחַת שֶׁצָּפָה עַל פְּנֵי הַמָּיִם אָמַר לָהּ עַל דַּאֲטֵפְתְּ אַטְפוּךְ וְסוֹף מְטִיפַיִךְ יְטוּפוּן: הוּא הָיָה אוֹמֵר מַרְבֶּה בָשָׂר מַרְבֶּה רִמָּה מַרְבֶּה נְכָסִים מַרְבֶּה דְאָגָה מַרְבֶּה נָשִׁים מַרְבֶּה כְשָׁפִים מַרְבֶּה שְׁפָחוֹת מַרְבֶּה זִמָּה מַרְבֶּה עֲבָדִים מַרְבֶּה גָזֵל מַרְבֶּה תוֹרָה מַרְבֶּה חַיִּים מַרְבֶּה יְשִׁיבָה מַרְבֶּה חָכְמָה מַרְבֶּה עֵצָה מַרְבֶּה תְבוּנָה מַרְבֶּה צְדָקָה מַרְבֶּה שָׁלוֹם קָנָה שֵׁם טוֹב קָנָה לְעַצְמוֹ קָנָה לוֹ דִּבְרֵי תוֹרָה קָנָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי קִבֵּל מֵהִלֵּל וּמִשַּׁמַּאי הוּא הָיָה אוֹמֵר אִם לָמַדְתָּ תוֹרָה הַרְבֵּה אַל תַּחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמְךָ כִּי לְכָךְ נוֹצָרְתָּ: חֲמִשָּׁה תַלְמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי וְאֵלּוּ הֵן רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקְנוֹס רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא רַבִּי יוֹסֵי הַכֹּהֵן רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן נְתַנְאֵל וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ: הוּא הָיָה מוֹנֶה שִׁבְחָם (רַבִּי) אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקְנוֹס בּוֹר סוּד שֶׁאֵינוֹ מְאַבֵּד טִפָּה (רַבִּי) יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא אַשְׁרֵי יוֹלַדְתּוֹ (רַבִּי) יוֹסֵי הַכֹּהֵן חָסִיד (רַבִּי) שִׁמְעוֹן בֶּן נְתַנְאֵל יְרֵא חֵטְא (רַבִּי) אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ כְּמַעְיָן הַמִּתְגַּבֵּר: הוּא הָיָה אוֹמֵר אִם יִהְיוּ כָּל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֹאזְנַיִם וֶאֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקְנוֹס בְּכַף שְׁנִיָּה מַכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם: אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר מִשְּׁמוֹ אִם יִהְיוּ כָּל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֹאזְנַיִם וֶאֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקְנוֹס אַף עִמָּהֶם וְאֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ בְּכַף שְׁנִיָּה מַכְרִיעַ אֶת כֻּלָּם: אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ טוֹבָה שֶׁיִּדְבַּק בָּהּ הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר עַיִן טוֹבָה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר

*) פי' שררה העומדת מרשות עצמה נגד החוק.

חבר

חבר טוב רבי יוסי אומר שכן טוב רבי שמעון אומר הרואה את הנולד רבי
אלעזר אומר לב טוב. אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם
שבכלל דבריו דבריכם: אמר להם צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק
ממנה האדם. רבי אליעזר אומר עין רעה רבי יהושע אומר חבר רע רבי
יוסי אומר שכן רע רבי שמעון אומר הלוה ואינו משלם אחד הלוה מן האדם
כלוה מן המקום שנאמר לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן רבי אלעזר
אומר לב רע. אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם
שבכלל דבריו דבריכם: הם אמרו שלשה דברים רבי אליעזר אומר יהי כבוד
חברך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס ושוב יום אחד לפני מיתתך
והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן
נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם
כגחלי אש: רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין
את האדם מן העולם: רבי יוסי אומר יהי ממון חברך חביב עליך כשלך
והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירשה לך וכל מעשיך יהיו לשם שמים:
רבי שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש
תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום שנאמר כי חנון ורחום הוא
ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. ואל תהי רשע בפני עצמך: רבי אלעזר
אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס ודע לפני מי אתה
עמל ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך: רבי טרפון אומר היום
קצר והמלאכה מרבה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק: הוא
היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל ממנה אם
למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם
לך שכר פעלתך ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא: רבי חנניא וכו'

פרק שלישי

כל ישראל וכו'

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי
עברה. דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד לתן
דין וחשבון. מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה
ותולעה. ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים
הקדוש ברוך הוא: רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של
מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו: רבי חנינא בן תרדיון
אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים. שנאמר
ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה
שרויה ביניהם. שנאמר אז נדברו יראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע

וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחשְׁבֵי שְׁמוֹ. אֵין לִי אֶלָּא שְׁנַיִם מִנַּיִן אֲפִילוּ אֶחָד שֶׁיּוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קוֹבֵעַ לוֹ שָׂכָר. שֶׁנֶּאֱמַר יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדּוֹם כִּי נָטַל עָלָיו: רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר שְׁלשָׁה שֶׁאָכְלוּ עַל שֻׁלְחָן אֶחָד וְלֹא אָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה כְּאִלּוּ אָכְלוּ מִזִּבְחֵי מֵתִים שֶׁנֶּאֱמַר כִּי כָּל שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צוֹאָה בְּלִי מָקוֹם. אֲבָל שְׁלשָׁה שֶׁאָכְלוּ עַל שֻׁלְחָן אֶחָד וְאָמְרוּ עָלָיו דִּבְרֵי תוֹרָה כְּאִלּוּ אָכְלוּ מִשֻּׁלְחָנוֹ שֶׁל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְיָ: רַבִּי חֲנִינָא בֶּן חֲכִינַאי אוֹמֵר הַנֵּעוֹר בַּלַּיְלָה וְהַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ יְחִידִי וּמְפַנֶּה לִבּוֹ לְבַטָּלָה הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ: רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה אוֹמֵר כָּל הַמְקַבֵּל עָלָיו עוֹל תּוֹרָה מַעֲבִירִין מִמֶּנּוּ עוֹל מַלְכוּת *) וְעוֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ וְכָל הַפּוֹרֵק מִמֶּנּוּ עוֹל תּוֹרָה נוֹתְנִין עָלָיו עוֹל מַלְכוּת וְעוֹל דֶּרֶךְ אֶרֶץ: רַבִּי חֲלַפְתָּא בֶּן דּוֹסָא אִישׁ כְּפַר חֲנַנְיָא אוֹמֵר עֲשָׂרָה שֶׁיּוֹשְׁבִין וְעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵינֵיהֶם שֶׁנֶּאֱמַר אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל. וּמִנַּיִן אֲפִילוּ חֲמִשָּׁה שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲגֻדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יְסָדָהּ. וּמִנַּיִן אֲפִילוּ שְׁלשָׁה שֶׁנֶּאֱמַר בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט. וּמִנַּיִן אֲפִילוּ שְׁנַיִם שֶׁנֶּאֱמַר אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְיָ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְיָ וַיִּשְׁמָע. וּמִנַּיִן אֲפִילוּ אֶחָד שֶׁנֶּאֱמַר בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ: רַבִּי אֶלְעָזָר אִישׁ בַּרְתּוֹתָא אוֹמֵר תֶּן לוֹ מִשֶּׁלּוֹ שֶׁאַתָּה וְשֶׁלְּךָ שֶׁלּוֹ וְכֵן בְּדָוִד הוּא אוֹמֵר כִּי מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ: רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְשׁוֹנֶה וּמַפְסִיק מִמִּשְׁנָתוֹ וְאוֹמֵר מַה נָּאֶה אִילָן זֶה מַה נָּאֶה נִיר זֶה מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ: רַבִּי דּוֹסְתָּאִי בַּר יַנַּאי מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִמִּשְׁנָתוֹ מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ שֶׁנֶּאֱמַר רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמוֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ. יָכוֹל אֲפִילוּ תָּקְפָה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ תַּלְמוּד לוֹמַר וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הָא אֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ עַד שֶׁיֵּשֵׁב וִיסִירֵם מִלִּבּוֹ: רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא אוֹמֵר כֹּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאַת חֶטְאוֹ אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת: הוּא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת: הוּא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ וְכֹל שֶׁאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ אֵין רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ: רַבִּי דּוֹסָא בֶּן הָרְכִּינַס אוֹמֵר שֵׁנָה שֶׁל שַׁחֲרִית וְיַיִן שֶׁל צָהֳרַיִם וְשִׂיחַת הַיְלָדִים וִישִׁיבַת בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם: רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר הַמְחַלֵּל אֶת הַקָּדָשִׁים וְהַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת וְהַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים וְהַמֵּפֵר בְּרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ וְהַמְגַלֶּה פָנִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא: רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר הֱוֵי קַל לְרֹאשׁ וְנוֹחַ לְתִשְׁחֹרֶת

*) פי׳ סנכור מקבל עליו כמסים וארנוניות כו׳ ת״ח.

וֶהֱוֵי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּשִׂמְחָה: רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ
מַרְגִּילִין אֶת הָאָדָם לְעֶרְוָה. מַסּוֹרֶת סְיָג לַתּוֹרָה מַעְשְׂרוֹת סְיָג לָעֹשֶׁר נְדָרִים סְיָג
לַפְּרִישׁוּת סְיָג לַחָכְמָה שְׁתִיקָה: הוּא הָיָה אוֹמֵר חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְצֶלֶם.
חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְצֶלֶם שֶׁנֶּאֱמַר כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת
הָאָדָם: חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בָנִים לַמָּקוֹם. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ
בָנִים לַמָּקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בָּנִים אַתֶּם לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם: חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתַּן לָהֶם כְּלִי
חֶמְדָּה. חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּתַּן לָהֶם כְּלִי חֶמְדָּה שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֶקַח טוֹב
נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: הַכֹּל צָפוּי וְהָרְשׁוּת נְתוּנָה וּבְטוּב הָעוֹלָם נִדּוֹן
וְהַכֹּל לְפִי רוֹב הַמַּעֲשֶׂה: הוּא הָיָה אוֹמֵר הַכֹּל נָתוּן בָּעֵרָבוֹן וּמְצוּדָה פְרוּסָה
עַל כָּל הַחַיִּים הֶחָנוּת פְּתוּחָה וְהַחֶנְוָנִי מַקִּיף וְהַפִּנְקָס פָּתוּחַ וְהַיָּד כּוֹתֶבֶת וְכָל
הָרוֹצֶה לִלְווֹת יָבֹא וְיִלְוֶה וְהַגַּבָּאִים מַחֲזִירִין תָּדִיר בְּכָל יוֹם וְנִפְרָעִין מִן הָאָדָם
מִדַּעְתּוֹ וְשֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ וְיֵשׁ לָהֶם עַל מַה שֶּׁיִּסְמֹכוּ וְהַדִּין דִּין אֱמֶת וְהַכֹּל מְתֻקָּן
לִסְעוּדָה: רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר אִם אֵין תּוֹרָה אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ אִם אֵין
דֶּרֶךְ אֶרֶץ אֵין תּוֹרָה אִם אֵין חָכְמָה אֵין יִרְאָה אִם אֵין יִרְאָה אֵין חָכְמָה אִם אֵין
דַּעַת אֵין בִּינָה אִם אֵין בִּינָה אֵין דַּעַת אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה אִם אֵין תּוֹרָה אֵין
קֶמַח: הוּא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאִילָן
שֶׁעֲנָפָיו מְרֻבִּין וְשָׁרָשָׁיו מוּעָטִין וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקַרְתּוֹ וְהוֹפַכְתּוֹ עַל פָּנָיו שֶׁנֶּאֱמַר
וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה
וְלֹא תֵשֵׁב. אֲבָל כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו
מוּעָטִין וְשָׁרָשָׁיו מְרֻבִּין שֶׁאֲפִילוּ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ אֵין
מְזִיזִין אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל מַיִם וְעַל יוּבַל יְשַׁלַּח
שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג
וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי: רַבִּי אֶלְעָזָר (בֶּן) חִסְמָא אוֹמֵר קִנִּין וּפִתְחֵי נִדָּה הֵן הֵן
גּוּפֵי הֲלָכוֹת תְּקוּפוֹת וְגִימַטְרִיָּאוֹת פַּרְפְּרָאוֹת לַחָכְמָה: רבי חנניא וכו'

פרק רביעי

כל ישראל וכו'

בֶּן זוֹמָא אוֹמֵר אֵיזֶהוּ חָכָם הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם שֶׁנֶּאֱמַר מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי
(כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִּי): אֵיזֶהוּ גִבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ שֶׁנֶּאֱמַר טוֹב אֶרֶךְ
אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר: אֵיזֶהוּ עָשִׁיר הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם
הַבָּא: אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת שֶׁנֶּאֱמַר כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ:
בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר הֱוֵי רָץ לְמִצְוָה קַלָּה וּבוֹרֵחַ מִן הָעֲבֵרָה שֶׁמִּצְוָה גוֹרֶרֶת
מִצְוָה וַעֲבֵרָה גוֹרֶרֶת עֲבֵרָה שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה וּשְׂכַר עֲבֵרָה עֲבֵרָה: הוּא
הָיָה אוֹמֵר אַל תְּהִי בָז לְכָל אָדָם וְאַל תְּהִי מַפְלִיג לְכָל דָּבָר שֶׁאֵין לְךָ אָדָם

שֶׁאֵין לוֹ שָׁעָה וְאֵין לְךָ דָבָר שֶׁאֵין לוֹ מָקוֹם: רַבִּי לְוִיטַס אִישׁ יַבְנֶה אוֹמֵר
מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ שֶׁתִּקְוַת אֱנוֹשׁ רִמָּה: רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוֹקָא אוֹמֵר
כָּל הַמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ בְּגָלוּי אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד בְּחִלּוּל
הַשֵּׁם: רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בַּר רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ
לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר
וְלַעֲשׂוֹת: רַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר אַל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצִּבּוּר וְאַל תַּעַשׂ עַצְמְךָ כְּעוֹרְכֵי
הַדַּיָּנִין וְאַל תַּעֲשֶׂהָ עֲטָרָה לְהִתְגַּדֶּל בָּהּ וְלֹא קַרְדּוֹם לַחְפֹּר בָּהּ וְכַךְ הָיָה הִלֵּל
אוֹמֵר וּדְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא חֲלָף הָא לָמַדְתָּ כָּל הַנֶּהֱנֶה מִדִּבְרֵי תוֹרָה נוֹטֵל חַיָּיו
מִן הָעוֹלָם: רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר כָּל הַמְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה גּוּפוֹ מְכֻבָּד עַל הַבְּרִיּוֹת וְכָל
הַמְחַלֵּל אֶת הַתּוֹרָה גּוּפוֹ מְחֻלָּל עַל הַבְּרִיּוֹת: רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ אוֹמֵר הַחוֹשֵׂךְ
עַצְמוֹ מִן הַדִּין פּוֹרֵק מִמֶּנּוּ אֵיבָה וְגָזֵל וּשְׁבוּעַת שָׁוְא וְהַגַּס לִבּוֹ בְּהוֹרָאָה שׁוֹטֶה
רָשָׁע וְגַס רוּחַ: הוּא הָיָה אוֹמֵר אַל תְּהִי דָן יְחִידִי שֶׁאֵין דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד.
וְאַל תֹּאמַר קַבְּלוּ דַעְתִּי שֶׁהֵן רַשָּׁאִין וְלֹא אָתָּה: רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר כָּל הַמְקַיֵּם
אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹנִי סוֹפוֹ לְקַיְּמָהּ מֵעֹשֶׁר וְכָל הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹשֶׁר סוֹפוֹ
לְבַטְּלָהּ מֵעֹנִי: רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר הֱוֵי מְמַעֵט בְּעֵסֶק וַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה וֶהֱוֵי שְׁפַל
רוּחַ בִּפְנֵי כָל אָדָם וְאִם בָּטַלְתָּ מִן הַתּוֹרָה יֶשׁ לְךָ בְּטֵלִים הַרְבֵּה כְּנֶגְדְּךָ וְאִם
עָמַלְתָּ בַּתּוֹרָה יֶשׁ לוֹ שָׂכָר הַרְבֵּה לִתֶּן לָךְ: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר הָעוֹשֶׂה
מִצְוָה אַחַת קוֹנֶה לּוֹ פְּרַקְלִיט אֶחָד וְהָעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה לּוֹ קַטֵּגוֹר אֶחָד
תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כִּתְרִיס בִּפְנֵי הַפּוּרְעָנוּת: רַבִּי יוֹחָנָן הַסַּנְדְּלָר אוֹמֵר כָּל
כְּנֵסִיָּה שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם:
רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ אוֹמֵר יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ
כְּמוֹרָא רַבָּךְ וּמוֹרָא רַבָּךְ כְּמוֹרָא שָׁמָיִם: רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר הֱוֵי זָהִיר בְּתַלְמוּד
שֶׁשִּׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן: רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר שְׁלשָׁה כְתָרִים הֵן כֶּתֶר תּוֹרָה
וְכֶתֶר כְּהֻנָּה וְכֶתֶר מַלְכוּת וְכֶתֶר שֵׁם טוֹב עוֹלֶה עַל גַּבֵּיהֶן: רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר הֱוֵי
גוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה וְאַל תֹּאמַר שֶׁהִיא תָבוֹא אַחֲרֶיךָ שֶׁחֲבֵרֶיךָ יְקַיְּמוּהָ בְּיָדֶךָ וְאֶל
בִּינָתְךָ אַל תִּשָּׁעֵן: רַבִּי יַנַּאי אוֹמֵר אֵין בְּיָדֵינוּ לֹא מִשַּׁלְוַת הָרְשָׁעִים וְאַף לֹא
מִיִּסּוּרֵי הַצַּדִּיקִים: רַבִּי מַתְיָא בֶּן חָרָשׁ אוֹמֵר הֱוֵי מַקְדִּים בִּשְׁלוֹם כָּל אָדָם וֶהֱוֵי
זָנָב לָאֲרָיוֹת וְאַל תְּהִי רֹאשׁ לַשְּׁעָלִים: רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה
לִפְרוֹזְדוֹר בִּפְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא הַתְקֵן עַצְמְךָ בִּפְרוֹזְדוֹר כְּדֵי שֶׁתִּכָּנֵס לִטְרַקְלִין:
הוּא הָיָה אוֹמֵר יָפָה שָׁעָה אַחַת בִּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מִכָּל
חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְיָפָה שָׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרַת רוּחַ בָּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם
הַזֶּה: רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר אַל תְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרְךָ בִּשְׁעַת כַּעְסוֹ וְאַל
תְּנַחֲמֵהוּ בְּשָׁעָה שֶׁמֵּתוֹ מֻטָּל לְפָנָיו וְאַל תִּשְׁאַל לוֹ בִּשְׁעַת נִדְרוֹ וְאַל תִּשְׁתַּדֵּל
לִרְאוֹתוֹ בִּשְׁעַת קַלְקָלָתוֹ: שְׁמוּאֵל הַקָּטָן אוֹמֵר בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ

אַל יָגֵל לִבֶּךָ פֶּן יִרְאֶה יְיָ וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ: אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה אוֹמֵר הַלּוֹמֵד יֶלֶד לְמָה הוּא דוֹמֶה לִדְיוֹ כְתוּבָה עַל נְיָר חָדָשׁ וְהַלּוֹמֵד זָקֵן לְמָה הוּא דוֹמֶה לִדְיוֹ כְתוּבָה עַל נְיָר מָחוּק: רַבִּי יוֹסֵי בַּר יְהוּדָה אִישׁ כְּפַר הַבַּבְלִי אוֹמֵר הַלּוֹמֵד מִן הַקְּטַנִּים לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאוֹכֵל עֲנָבִים קֵהוֹת וְשׁוֹתֶה יַיִן מִגִּתּוֹ וְהַלּוֹמֵד מִן הַזְּקֵנִים לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאוֹכֵל עֲנָבִים בְּשׁוּלוֹת וְשׁוֹתֶה יַיִן יָשָׁן: רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר אַל תִּסְתַּכֵּל בְּקַנְקַן אֶלָּא בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ יֵשׁ קַנְקַן חָדָשׁ מָלֵא יָשָׁן וְיָשָׁן שֶׁאֲפִילּוּ חָדָשׁ אֵין בּוֹ: רַבִּי אֶלְעָזָר הַקַּפָּר אוֹמֵר הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם: הוּא הָיָה אוֹמֵר הַיִּלּוֹדִים לָמוּת וְהַמֵּתִים לְחְיוֹת וְהַחַיִּים לִדּוֹן לֵידַע וּלְהוֹדִיעַ וּלְהִוָּדַע שֶׁהוּא אֵל הוּא הַיּוֹצֵר הוּא הַבּוֹרֵא הוּא הַמֵּבִין הוּא הַדַּיָּן הוּא הָעֵד הוּא בַּעַל דִּין הוּא עָתִיד לָדוּן בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵין לְפָנָיו לֹא עַוְלָה וְלֹא שִׁכְחָה וְלֹא מַשּׂוֹא פָנִים וְלֹא מִקַּח שֹׁחַד וְדַע שֶׁהַכֹּל לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן וְאַל יַבְטִיחֲךָ יִצְרְךָ שֶׁהַשְּׁאוֹל בֵּית מָנוֹס לָךְ שֶׁעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹצָר וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹלָד וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה חַי וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה מֵת וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רבי חנניא וכו׳

פרק חמישי

כל ישראל וכו׳

בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר וַהֲלֹא בְּמַאֲמָר אֶחָד יָכוֹל לְהִבָּרְאוֹת אֶלָּא לְהִפָּרַע מִן הָרְשָׁעִים שֶׁמְּאַבְּדִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת וְלִתֵּן שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים שֶׁמְּקַיְּמִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת: עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֹחַ לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מַכְעִיסִין וּבָאִין עַד שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת מֵי הַמַּבּוּל: עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מַכְעִיסִין וּבָאִין עַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם אָבִינוּ וְקִבֵּל שְׂכַר כֻּלָּם: עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִתְנַסָּה אַבְרָהָם אָבִינוּ וְעָמַד בְּכֻלָּם לְהוֹדִיעַ כַּמָּה חִבָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ: עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וַעֲשָׂרָה עַל הַיָּם: עֶשֶׂר מַכּוֹת הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם וְעֶשֶׂר עַל הַיָּם: עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּמִּדְבָּר שֶׁנֶּאֱמַר וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי: עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ לֹא הִפִּילָה אִשָּׁה מֵרֵיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ וְלֹא הִסְרִיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ מֵעוֹלָם וְלֹא נִרְאָה זְבוּב בְּבֵית הַמִּטְבְּחַיִם וְלֹא אֵרַע קֶרִי לְכֹהֵן גָּדוֹל בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וְלֹא כִבּוּ הַגְּשָׁמִים אֵשׁ שֶׁל עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה וְלֹא נִצְּחָה הָרוּחַ אֶת עַמּוּד הֶעָשָׁן וְלֹא נִמְצָא פְסוּל בָּעֹמֶר וּבִשְׁתֵּי הַלֶּחֶם וּבְלֶחֶם הַפָּנִים. עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמִשְׁתַּחֲוִים רְוָחִים וְלֹא הִזִּיק נָחָשׁ וְעַקְרָב בִּירוּשָׁלַיִם מֵעוֹלָם וְלֹא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ צַר לִי הַמָּקוֹם שֶׁאָלִין בִּירוּשָׁלָיִם: עֲשָׂרָה דְבָרִים נִבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת וְאֵלּוּ הֵן פִּי הָאָרֶץ

פִּי הַבְּאֵר פִּי הָאָתוֹן הַקֶּשֶׁת וְהַמָּן וְהַמַּטֶּה וְהַשָּׁמִיר הַכְּתָב וְהַמִּכְתָּב וְהַלֻּחֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הַמַּזִּיקִין וּקְבוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְאֵילוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף צְבָת בִּצְבָת עֲשׂוּיָה: שִׁבְעָה דְבָרִים בְּגֹלֶם וְשִׁבְעָה בְּחָכָם. חָכָם אֵינוֹ מְדַבֵּר לִפְנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה וּבְמִנְיָן וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ וְאֵינוֹ נִבְהָל לְהָשִׁיב שׁוֹאֵל כְּעִנְיָן וּמֵשִׁיב כַּהֲלָכָה וְאוֹמֵר עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן וְעַל מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע אוֹמֵר לֹא שָׁמַעְתִּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְחִלּוּפֵיהֶן בְּגֹלֶם: שִׁבְעָה מִינֵי פֻרְעָנִיּוֹת בָּאִין לָעוֹלָם עַל שִׁבְעָה גוּפֵי עֲבֵרָה מִקְצָתָן מְעַשְּׂרִין וּמִקְצָתָן אֵינָן מְעַשְּׂרִין רָעָב שֶׁל בַּצֹּרֶת בָּא מִקְצָתָן רְעֵבִים וּמִקְצָתָן שְׂבֵעִים. גָּמְרוּ שֶׁלֹּא לְעַשֵּׂר רָעָב שֶׁל מְהוּמָה וְשֶׁל בַּצֹּרֶת בָּא. וְשֶׁלֹּא לִטּוֹל אֶת הַחַלָּה רָעָב שֶׁל כְּלָיָה בָּא: דֶּבֶר בָּא לָעוֹלָם עַל מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ לְבֵית דִּין וְעַל פֵּרוֹת שְׁבִיעִית: חֶרֶב בָּאָה לָעוֹלָם עַל עִנּוּי הַדִּין וְעַל עִוּוּת הַדִּין וְעַל הַמּוֹרִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה: חַיָּה רָעָה בָּאָה לָעוֹלָם עַל שְׁבוּעַת שָׁוְא וְעַל חִלּוּל הַשֵּׁם: גָּלוּת בָּאָה לָעוֹלָם עַל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְעַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת וְעַל שְׁפִיכוּת דָּמִים וְעַל שְׁמִטַּת הָאָרֶץ: בְּאַרְבָּעָה פְרָקִים הַדֶּבֶר מִתְרַבֶּה בָּרְבִיעִית וּבַשְּׁבִיעִית וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית וּבְמוֹצָאֵי הֶחָג שֶׁבְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. בָּרְבִיעִית מִפְּנֵי מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשְּׁלִישִׁית בַּשְּׁבִיעִית מִפְּנֵי מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשִּׁשִּׁית בְּמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית מִפְּנֵי פֵּרוֹת שְׁבִיעִית בְּמוֹצָאֵי הֶחָג שֶׁבְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מִפְּנֵי גֶזֶל מַתְּנוֹת עֲנִיִּים: אַרְבַּע מִדּוֹת בָּאָדָם הָאוֹמֵר שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ זוֹ מִדָּה בֵינוֹנִית וְיֵשׁ אוֹמְרִים זוֹ מִדַּת סְדוֹם. שֶׁלִּי שֶׁלָּךְ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלִּי עַם הָאָרֶץ. שֶׁלִּי שֶׁלָּךְ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ חָסִיד. שֶׁלְּךָ שֶׁלִּי וְשֶׁלִּי שֶׁלִּי רָשָׁע: אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדֵעוֹת. נוֹחַ לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ. קָשֶׁה לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ. קָשֶׁה לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת חָסִיד. נוֹחַ לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת רָשָׁע: אַרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים. מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ. קָשֶׁה לִשְׁמוֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ. מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד זֶה חֵלֶק טוֹב. קָשֶׁה לִשְׁמוֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד זֶה חֵלֶק רָע: אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה. הָרוֹצֶה שֶׁיִּתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל אֲחֵרִים. יִתְּנוּ אֲחֵרִים וְהוּא לֹא יִתֵּן עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ. יִתֵּן וְיִתְּנוּ אֲחֵרִים חָסִיד. לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים רָשָׁע: אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי בֵית הַמִּדְרָשׁ. הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה שְׂכַר הֲלִיכָה בְּיָדוֹ. עוֹשֶׂה וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ שְׂכַר מַעֲשֶׂה בְּיָדוֹ. הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה חָסִיד. לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה רָשָׁע: אַרְבַּע מִדּוֹת בְּיוֹשְׁבִים לִפְנֵי חֲכָמִים. סְפוֹג וּמַשְׁפֵּךְ מְשַׁמֶּרֶת וְנָפָה. סְפוֹג שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת הַכֹּל. וּמַשְׁפֵּךְ שֶׁמַּכְנִיס בְּזוֹ וּמוֹצִיא בְזוֹ. מְשַׁמֶּרֶת שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת הַיַּיִן וְקוֹלֶטֶת אֶת הַשְּׁמָרִים. וְנָפָה שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת הַקֶּמַח וְקוֹלֶטֶת אֶת הַסֹּלֶת: כָּל אַהֲבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר בָּטֵל דָּבָר בְּטֵלָה אַהֲבָה. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר. אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם. אֵיזוֹ הִיא אַהֲבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר זוֹ אַהֲבַת אַמְנוֹן וְתָמָר. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר

זוֹ אַהֲבַת דָּוִד וִיהוֹנָתָן: כָּל מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם וְשֶׁאֵינָהּ
לְשֵׁם שָׁמַיִם אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. אֵיזוֹ הִיא מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם זוֹ מַחֲלֹקֶת
הִלֵּל וְשַׁמַּאי וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם זוֹ מַחֲלֹקֶת קֹרַח וְכָל עֲדָתוֹ: כָּל הַמְזַכֶּה אֶת
הָרַבִּים אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ וְכָל הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת
תְּשׁוּבָה. מֹשֶׁה זָכָה וְזִכָּה אֶת הָרַבִּים זְכוּת הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר צִדְקַת יְיָ
עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל: יָרָבְעָם בֶּן נְבָט חָטָא וְהֶחֱטִיא אֶת הָרַבִּים חֵטְא
הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת
יִשְׂרָאֵל: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הַלָּלוּ הוּא מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם
אָבִינוּ וּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֲחֵרִים הוּא מִתַּלְמִידָיו שֶׁל בִּלְעָם הָרָשָׁע. עַיִן טוֹבָה וְרוּחַ
נְמוּכָה וְנֶפֶשׁ שְׁפָלָה תַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. עַיִן רָעָה וְרוּחַ גְּבוֹהָה וְנֶפֶשׁ
רְחָבָה תַּלְמִידָיו שֶׁל בִּלְעָם הָרָשָׁע. מַה בֵּין תַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ
לְתַלְמִידָיו שֶׁל בִּלְעָם הָרָשָׁע. תַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ אוֹכְלִין בָּעוֹלָם
הַזֶּה וְנוֹחֲלִין הָעוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאוֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא.
אֲבָל תַּלְמִידָיו שֶׁל בִּלְעָם הָרָשָׁע יוֹרְשִׁין גֵּיהִנֹּם וְיוֹרְדִין לִבְאֵר שַׁחַת שֶׁנֶּאֱמַר
וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִדֵם לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי
אֶבְטַח בָּךְ: יְהוּדָה בֶּן תֵּימָא אוֹמֵר הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר וְקַל כַּנֶּשֶׁר רָץ כַּצְּבִי וְגִבּוֹר
כָּאֲרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמָיִם: הוּא הָיָה אוֹמֵר עַז פָּנִים לְגֵיהִנֹּם וּבוֹשֶׁת
פָּנִים לְגַן עֵדֶן: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ
בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: הוּא הָיָה אוֹמֵר בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים לַמִּקְרָא
בֶּן עֶשֶׂר שָׁנִים לַמִּשְׁנָה בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לַמִּצְוֹת בֶּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לַגְּמָרָא בֶּן
שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לַחֻפָּה בֶּן עֶשְׂרִים לִרְדּוֹף בֶּן שְׁלֹשִׁים לַכֹּחַ בֶּן אַרְבָּעִים לְבִינָה
בֶּן חֲמִשִּׁים לְעֵצָה בֶּן שִׁשִּׁים לְזִקְנָה בֶּן שִׁבְעִים לְשֵׂיבָה בֶּן שְׁמוֹנִים לִגְבוּרָה בֶּן
תִּשְׁעִים לָשׁוּחַ בֶּן מֵאָה כְּאִלּוּ מֵת וְעָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם: בֶּן בַּג בַּג אוֹמֵר הֲפָךְ
בָּהּ וַהֲפָךְ בָּהּ דְּכֹלָּא בָהּ וּבָהּ תֶּחֱזֵי וְסִיב וּבְלֵה בָהּ וּמִנָּהּ לָא תָזוּעַ שֶׁאֵין לְךָ
מִדָּה טוֹבָה הֵימֶנָּה: בֶּן הֵא הֵא אוֹמֵר לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא: רבי חנניא וכו'

פרק ששי

כל ישראל וכו'

שָׁנוּ חֲכָמִים בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה בָּרוּךְ שֶׁבָּחַר בָּהֶם וּבְמִשְׁנָתָם: רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר
כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ זוֹכֶה לִדְבָרִים הַרְבֵּה וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל
הָעוֹלָם כֻּלּוֹ כְּדַאי הוּא לוֹ נִקְרָא רֵעַ אָהוּב אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת
מְשַׂמֵּחַ אֶת הַמָּקוֹם מְשַׂמֵּחַ אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמַלְבַּשְׁתּוֹ עֲנָוָה וְיִרְאָה וּמַכְשַׁרְתּוֹ
לִהְיוֹת צַדִּיק חָסִיד יָשָׁר וְנֶאֱמָן וּמְרַחַקְתּוֹ מִן הַחֵטְא וּמְקָרַבְתּוֹ לִידֵי זְכוּת וְנֶהֱנִין
מִמֶּנּוּ עֵצָה וְתוּשִׁיָּה בִּינָה וּגְבוּרָה שֶׁנֶּאֱמַר לִי עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה.
וְנוֹתֶנֶת לוֹ מַלְכוּת וּמֶמְשָׁלָה וְחִקּוּר דִּין וּמְגַלִּין לוֹ רָזֵי תוֹרָה וְנַעֲשֶׂה כְּמַעְיָן

המתגבר

הַמִּתְגַּבֵּר וּכְנָהָר שֶׁאֵינוֹ פוֹסֵק וְהֹוֶה צָנוּעַ וְאֶרֶךְ רוּחַ וּמוֹחֵל עַל עֶלְבּוֹנוֹ וּמְגַדַּלְתּוֹ
וּמְרוֹמַמְתּוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים: אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי בְּכָל יוֹם וָיוֹם בַּת קוֹל יוֹצֵאת
מֵהַר חוֹרֵב וּמַכְרֶזֶת וְאוֹמֶרֶת אוֹי לָהֶם לַבְּרִיּוֹת מֵעֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה. שֶׁכָּל מִי
שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה נִקְרָא נָזוּף שֶׁנֶּאֱמַר נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת
טָעַם. וְאוֹמֵר וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת
עַל הַלֻּחֹת. אַל תִּקְרָא חָרוּת אֶלָּא חֵרוּת שֶׁאֵין לְךָ בֶּן חוֹרִין אֶלָּא מִי שֶׁעוֹסֵק
בְּתַלְמוּד תּוֹרָה וְכָל מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה הֲרֵי זֶה מִתְעַלֶּה שֶׁנֶּאֱמַר וּמִמַּתָּנָה
נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת: הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הֲלָכָה אַחַת אוֹ פָּסוּק
אֶחָד אוֹ דִבּוּר אֶחָד אוֹ אֲפִילוּ אוֹת אַחַת צָרִיךְ לִנְהָג בּוֹ כָּבוֹד שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּדָוִד
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לָמַד מֵאֲחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד קְרָאוֹ רַבּוֹ אַלּוּפוֹ
וּמְיֻדָּעוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי. וַהֲלֹא דְבָרִים קַל וָחֹמֶר
וּמָה דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לָמַד מֵאֲחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד
קְרָאוֹ רַבּוֹ אַלּוּפוֹ וּמְיֻדָּעוֹ הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הֲלָכָה אַחַת אוֹ
פָּסוּק אֶחָד אוֹ דִבּוּר אֶחָד אוֹ אֲפִילוּ אוֹת אַחַת עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁצָּרִיךְ
לִנְהָג בּוֹ כָּבוֹד וְאֵין כָּבוֹד אֶלָּא תוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּתְמִימִים
יִנְחֲלוּ טוֹב וְאֵין טוֹב אֶלָּא תוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי
אַל תַּעֲזֹבוּ: כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה
וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל אִם אַתָּה עֹשֶׂה כֵּן אַשְׁרֶיךָ
וְטוֹב לָךְ אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם הַבָּא: אַל תְּבַקֵּשׁ גְּדֻלָּה לְעַצְמְךָ
וְאַל תַּחְמוֹד כָּבוֹד יוֹתֵר מִלִּמּוּדֶךָ עֲשֵׂה וְאַל תִּתְאַוֶּה לְשֻׁלְחָנָם שֶׁל שָׂרִים
שֶׁשֻּׁלְחָנְךָ גָּדוֹל מִשֻּׁלְחָנָם וְכִתְרְךָ גָּדוֹל מִכִּתְרָם וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ
שֶׁיְּשַׁלֶּם לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ: גְּדוֹלָה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַכְּהֻנָּה וּמִן הַמַּלְכוּת שֶׁהַמַּלְכוּת
נִקְנֵית בִּשְׁלֹשִׁים מַעֲלוֹת וְהַכְּהֻנָּה נִקְנֵית בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע וְהַתּוֹרָה נִקְנֵית
בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה דְבָרִים, וְאֵלּוּ הֵן בְּתַלְמוּד בִּשְׁמִיעַת הָאֹזֶן בַּעֲרִיכַת שְׂפָתַיִם
בְּבִינַת הַלֵּב בְּאֵימָה בְּיִרְאָה בַּעֲנָוָה בְּשִׂמְחָה בְּטָהֳרָה בְּשִׁמּוּשׁ חֲכָמִים בְּדִקְדּוּק
חֲבֵרִים בְּפִלְפּוּל הַתַּלְמִידִים בְּיִשּׁוּב בְּמִקְרָא בְּמִשְׁנָה בְּמִעוּט סְחוֹרָה בְּמִעוּט
דֶּרֶךְ אֶרֶץ בְּמִעוּט תַּעֲנוּג בְּמִעוּט שֵׁנָה בְּמִעוּט שִׂיחָה בְּמִעוּט שְׂחוֹק בְּאֶרֶךְ
אַפַּיִם בְּלֵב טוֹב בֶּאֱמוּנַת חֲכָמִים בְּקַבָּלַת הַיִּסּוּרִין הַמַּכִּיר אֶת מְקוֹמוֹ וְהַשָּׂמֵחַ
בְּחֶלְקוֹ וְהָעוֹשֶׂה סְיָג לִדְבָרָיו וְאֵינוֹ מַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ אָהוּב אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם
אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת אוֹהֵב אֶת הַצְּדָקוֹת אוֹהֵב אֶת הַמֵּישָׁרִים אוֹהֵב אֶת הַתּוֹכָחוֹת
וּמִתְרַחֵק מִן הַכָּבוֹד וְלֹא מֵגִיס לִבּוֹ בְּתַלְמוּדוֹ וְאֵינוֹ שָׂמֵחַ בְּהוֹרָאָה נוֹשֵׂא בְעוֹל
עִם חֲבֵרוֹ וּמַכְרִיעוֹ לְכַף זְכוּת וּמַעֲמִידוֹ עַל הָאֱמֶת וּמַעֲמִידוֹ עַל הַשָּׁלוֹם וּמִתְיַשֵּׁב
לִבּוֹ בְּתַלְמוּדוֹ שׁוֹאֵל וּמֵשִׁיב שׁוֹמֵעַ וּמוֹסִיף הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד וְהַלּוֹמֵד עַל
מְנָת לַעֲשׂוֹת הַמַּחְכִּים אֶת רַבּוֹ וְהַמְכַוֵּן אֶת שְׁמוּעָתוֹ וְהָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ

הָא לָמַדְתָּ כָּל הָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ מֵבִיא גְאֻלָּה לָעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדְּכָי: גְּדוֹלָה תוֹרָה שֶׁהִיא נוֹתֶנֶת חַיִּים לְעֹשֶׂיהָ בָּעוֹלָם הַזֶּה
וּבָעוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר כִּי חַיִּים הֵם לְמוֹצְאֵיהֶם וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא: וְאוֹמֵר רִפְאוּת
תְּהִי לְשָׁרֶךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ: וְאוֹמֵר עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ
מְאֻשָּׁר: וְאוֹמֵר כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ: וְאוֹמֵר תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ
לִוְיַת חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ: וְאוֹמֵר כִּי בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים:
וְאוֹמֵר אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: וְאוֹמֵר כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת
חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ: וְאוֹמֵר דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: רַבִּי
שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוּדָה מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי אוֹמֵר הַנּוֹי וְהַכֹּחַ וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד
וְהַחָכְמָה וְהַזִּקְנָה וְהַשֵּׂיבָה וְהַבָּנִים נָאֶה לַצַּדִּיקִים וְנָאֶה לָעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר עֲטֶרֶת
תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא: וְאוֹמֵר עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת
בָּנִים אֲבוֹתָם: וְאוֹמֵר תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה: וְאוֹמֵר וְחָפְרָה
הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי מָלַךְ יְיָ צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד:
רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא אוֹמֵר אֵלּוּ שֶׁבַע מִדּוֹת שֶׁמָּנוּ חֲכָמִים לַצַּדִּיקִים כֻּלָּם נִתְקַיְּמוּ
בְּרַבִּי וּבְבָנָיו: אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן קִסְמָא פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וּפָגַע בִּי
אָדָם אֶחָד וְנָתַן לִי שָׁלוֹם וְהֶחֱזַרְתִּי לוֹ שָׁלוֹם. אָמַר לִי רַבִּי מֵאֵיזֶה מָקוֹם אָתָּה:
אָמַרְתִּי לוֹ מֵעִיר גְּדוֹלָה שֶׁל חֲכָמִים וְשֶׁל סוֹפְרִים אָנִי. אָמַר לִי רַבִּי רְצוֹנְךָ שֶׁתָּדוּר
עִמָּנוּ בִּמְקוֹמֵנוּ וַאֲנִי אֶתֵּן לְךָ אֶלֶף אֲלָפִים דִּינְרֵי זָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת.
אָמַרְתִּי לוֹ אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי כָּל כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם
אֵינִי דָר אֶלָּא בִּמְקוֹם תּוֹרָה וְכֵן כָּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
טוֹב לִי תּוֹרַת פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁבִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁל
אָדָם אֵין מְלַוִּין לוֹ לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת אֶלָּא
תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בִּלְבָד. שֶׁנֶּאֱמַר בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמוֹר
עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ. בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בָּעוֹלָם הַזֶּה. בְּשָׁכְבְּךָ
תִּשְׁמוֹר עָלֶיךָ בַּקֶּבֶר. וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ לָעוֹלָם הַבָּא: וְאוֹמֵר לִי הַכֶּסֶף
וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת: חֲמִשָּׁה קִנְיָנִים קָנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ וְאֵלּוּ
הֵן. תּוֹרָה קִנְיָן אֶחָד. שָׁמַיִם וָאָרֶץ קִנְיָן אֶחָד. אַבְרָהָם קִנְיָן אֶחָד. יִשְׂרָאֵל קִנְיָן
אֶחָד. בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קִנְיָן אֶחָד: תּוֹרָה מִנַּיִן דִּכְתִיב יְיָ קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם
מִפְעָלָיו מֵאָז: שָׁמַיִם וָאָרֶץ מִנַּיִן דִּכְתִיב כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם
רַגְלָי אֵי זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: וְאוֹמֵר מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ
יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: אַבְרָהָם מִנַּיִן דִּכְתִיב וַיְבָרְכֵהוּ
וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יִשְׂרָאֵל מִנַּיִן דִּכְתִיב עַד
יַעֲבֹר עַמְּךָ יְיָ עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ: וְאוֹמֵר לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי
כָּל חֶפְצִי בָם: בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מִנַּיִן דִּכְתִיב מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְיָ מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי

כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: וְאוֹמֵר וַיְבִיאֵם אֶל גְּבוּל קָדְשׁוֹ הַר זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ: כָּל מַה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ לֹא בְרָאוֹ אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף עֲשִׂיתִיו: וְאוֹמֵר יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

רבי חנניא בן עקשיא וכו׳. עלינו. ק״י

תקוני לסעודה שלישית שבת

סדר סעודה שלישית יאמר ה׳ רועי וכו׳ ואין קידוש בסעודה זו וטוב לאכול דגים בסעודה זו יותר מבשאר סעודות:

אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דִמְהֵימְנוּתָא שְׁלֵימָתָא חֶדְוָתָא דְמַלְכָּא קַדִּישָׁא: אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דְמַלְכָּא. דָּא הִיא סְעוּדָתָא דִזְעֵיר אַנְפִּין. וְעַתִּיקָא קַדִּישָׁא. וַחֲקַל תַּפּוּחִין קַדִּישִׁין אַתְיָן לְסַעֲדָא בַּהֲדֵהּ:

בְּנֵי הֵיכְלָא. דִּכְסִיפִין. לְמֶחֱזֵי זִיו דִּזְעֵיר אַנְפִּין: יְהוֹן הָכָא בְּהַאי תַּכָּא. דְּבֵיהּ מַלְכָּא בְּגִלּוּפִין: צְבוּ לַחֲדָא. בְּהַאי וַעֲדָא. בְּגוֹ עִירִין וְכָל גַּדְפִּין: חֲדוּ הַשְׁתָּא. בְּהַאי שַׁעְתָּא. דְּבֵיהּ רַעֲוָא וְלֵית זַעֲפִין: קְרִיבוּ לִי. חֲזוּ חֵילִי. דְּלֵית דִּינִין דִּתְקִיפִין: לְבַר נַטְלִין. וְלָא עָאלִין. הַנֵּי כַּלְבִּין דַּחֲצִיפִין: וְהָא אַזְמִין. עַתִּיק יוֹמִין לְמִנְחָה (לְמִצְחָא) עֲדֵי יְהוֹן חַלְפִין: רְעוּ דִּילֵיהּ. דְּגַלֵּי לֵיהּ. לְבַטָּלָא בְּכָל קְלִיפִין: יְשַׁוֵּי לוֹן. בְּנוּקְבֵיהוֹן. וִיטַמְּרוּן בְּגוֹ כֵּפִין: אֲרֵי הַשְׁתָּא. בְּמִנְחָתָא. בְּחֶדְוָתָא דִּזְעֵיר אַנְפִּין:

למוצאי שבת

מתפללין ערבית ואומרים ויהי נועם ואתה קדוש. ק״ש. ואח״כ אומרים זה:

וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ: יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ: וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים: וְיִתֶּן לְךָ אֶת בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם: מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם: בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בִּרְכֹת הוֹרַי עַד תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ: בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל הָעַמִּים לֹא יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ: וְהֵסִיר יְיָ מִמְּךָ כָּל חֹלִי וְכָל מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל שֹׂנְאֶיךָ: הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב: יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם:

למוצאי שבת

ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: יצו יי אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר יי אלהיך נותן לך: יפתח יי לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: כי יי אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך: ישראל נושע ביי תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד: ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם יי אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם: וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם: ופדויי יי ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ואמרתם ביום ההוא הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו יי כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יי קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו: ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום. שלום לך ושלום לעוזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

סדר הלל

אלו ימים שגומרים בהם את ההלל. ב' ימים ראשונים דפסח. ב' ימים דשבועות. ט' ימים דסוכות. ח' ימים דחנוכה וכו' בבמ"ח:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את ההלל:

הללויה הללו עבדי יי הללו את שם יי: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: המשפילי לראות בשמים ובארץ: מקימי מעפר דל מאשפת ירים אביון: להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו: מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה:

בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז: היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו: הים ראה וינס הירדן יסב לאחור: ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן: מה לך הים כי תנוס הירדן תסב לאחור: ההרים תרקדו

כאילים

כָּאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בר"ח ובחוה"מ פסח גם שני ימים האחרונים ש"פ דולג

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע"כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בר"ח ובחוה"מ פסח גם שני ימים האחרונים ש"פ דולג:

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע"כ

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי

לישועה

לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:

אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: בר״ח וביו״ט ובחוה״מ ק״ש עם תתקבל, ובחנוכה ח״ק

יש נוהגין לומר בר״ח אחר הלל פסוק זה:

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַייָ בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל:

בר״ח קורין ד׳ גברי בפ׳ פינחס. ואחר קה״ת ח״ק. יהללו. אשרי ובא לציון ח״ק ומתפללין מוסף:

מוסף לראש חודש

מתפללין שמונה עשרה עד האל הקדוש ואח״כ מתחילין כאן:

רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמְּךָ נָתַתָּ. זְמַן כַּפָּרָה לְכָל תּוֹלְדוֹתָם. בִּהְיוֹתָם מַקְרִיבִים לְפָנֶיךָ זִבְחֵי רָצוֹן וּשְׂעִירֵי חַטָּאוֹת לְכַפֵּר בַּעֲדָם וְזִכָּרוֹן לְכֻלָּם יִהְיוּ. וּתְשׁוּעַת נַפְשָׁם מִיַּד שׂוֹנֵא. מִזְבֵּחַ חָדָשׁ בְּצִיּוֹן תָּכִין. וְעוֹלַת רֹאשׁ חֹדֶשׁ נַעֲלֶה עָלָיו וּשְׂעִירֵי עִזִּים נַעֲשֶׂה בְרָצוֹן. וּבַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׂמַח כֻּלָּנוּ וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ הַנִּשְׁמָעִים בְּעִירֶךָ הָאֲמוּרִים לִפְנֵי מִזְבְּחֶךָ. אַהֲבַת עוֹלָם תָּבִיא לָהֶם וּבְרִית אָבוֹת לַבָּנִים תִּזְכּוֹר: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עוֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִים:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן. כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים: רצה ומודים וכו׳

בחזרת הש״ץ אומרים קדושה זו:

כֶּתֶר יִתְּנוּ לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַלְאָכִים הֲמוֹנֵי מַעְלָה וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל קְבוּצֵי מַטָּה. יַחַד כֻּלָּם קְדֻשָּׁה לְךָ יְשַׁלֵּשׁוּ. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ

יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

תפלת שלש רגלים לערבית לשחרית למוסף ולמנחה

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים קוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בשחרית יו"ט ראשון של פסח עד מוסף וממוסף שמע"צ ואילך וכ"ת אומרים משיב הרוח ובשאר הימים מוריד הטל:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם: בקיץ מוֹרִיד הַטָּל:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

כשהש"ץ חוזר התפלה אומרים כאן קדושה תמצא בתפלת שבת:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

בשחל ליל יו"ט במוצאי שבת אומרים זה

וַתּוֹדִיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים וַתַּנְחִילֵנוּ זְמַנֵּי שָׂשׂוֹן וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ וְחַגֵּי נְדָבָה וַתּוֹרִישֵׁנוּ קְדֻשַּׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד מוֹעֵד וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל וַתַּבְדֵּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ:

וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (לשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ) **מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן** (לשבת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ) **אֶת יוֹם**

לפסח חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה | לשבועות חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה | לסוכות חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה | לשמע"צ ולש"ת שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה

וְיוֹם טוֹב מִקְרָא (בחול המועד וְיוֹם מִקְרָא) **קֹדֶשׁ הַזֶּה זְמַן**

לפסח חֵרוּתֵנוּ | לשבועות מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ | לסוכות שִׂמְחָתֵנוּ | לשמע"צ ולש"ת שִׂמְחָתֵנוּ

(לשבת בְּאַהֲבָה) **מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:** (למוסף ומפני חטאינו *)

אלהינו

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן

ולחסד

מוסף לשלש רגלים

*) וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲלוֹת וְלֵרָאוֹת וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנֶיךָ. וְלַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף (לשבת וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ) יוֹם

(לפסח) חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה | (לשבועות) חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה | (לסוכות) חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה | (לשמ"ע ולש"ת) שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה

וְיוֹם טוֹב מִקְרָא (כחוה"מ וְיוֹם מִקְרָא) קֹדֶשׁ הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

לשבת וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:

ליום א' וב' של פסח

וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיְיָ: וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ:

תחול כמועד פסח והילך מתחילין כאן

וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם:

לשבועות

וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיְיָ בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ:

וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה:

ליום א' וב' של כוכות

וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיְיָ שִׁבְעַת יָמִים:

וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר. שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר. וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל. וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ. וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ. וְשָׂעִיר לְכַפֵּר. וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

ישמחו

וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וּבְיוֹם) לפסח חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: לשבועות חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה: לסוכות חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה: לשמ"ע ולש"ת שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה. בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

והשיאנו

מוסף לשלש רגלים

לשבת יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי · כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ · וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ · חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

בחול המועד סוכות אומרים זה

(יום ראשון) וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם

(יום שני) וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם · ומנחתם

(יום שלישי) וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם

(יום רביעי) וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם

(יום חמישי) וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם: ומנחתם

לשמ"ע ולש"ת בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבוֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

לשבת ישמחו

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ טוֹב וּמֵטִיב הִדָּרֶשׁ לָנוּ שׁוּבָה אֵלֵינוּ בַּהֲמוֹן רַחֲמֶיךָ בִּגְלַל אָבוֹת שֶׁעָשׂוּ רְצוֹנֶךָ. בְּנֵה בֵיתְךָ כְּבַתְּחִלָּה. וְכוֹנֵן מִקְדָּשְׁךָ עַל מְכוֹנוֹ. וְהַרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוֹ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתִקּוּנוֹ וְהָשֵׁב כֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם וּלְוִיִּם לְשִׁירָם וּלְזִמְרָם וְהָשֵׁב יִשְׂרָאֵל לִנְוֵיהֶם וְשָׁם נַעֲלֶה וְנֵרָאֶה וְנִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ בְּשָׁלֹשׁ פַּעֲמֵי רְגָלֵינוּ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר. בְּחַג הַמַּצּוֹת. וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת. וּבְחַג הַסֻּכּוֹת. וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי יְיָ רֵיקָם: אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ:

והשיאנו

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: (בשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמֵּחַ נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן (שַׁבָּת וּ) מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ. וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה. וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ. וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ: וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ שִׁמְךָ הַגָּדוֹל לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: לש"ץ ברכת כהנים

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: אלהי נצור וכו'

סדר נשיאת כפים

כשהכהנים עולין לדוכן אזי כשמגיע הש"ץ לותחזינה אומרים זה הש"ץ והקהל :

וְתֶעֱרַב עָלֶיךָ עֲתִירָתֵנוּ כְּעוֹלָה וּכְקָרְבָּן. אָנָּא רַחוּם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הָשֵׁב שְׁכִינָתְךָ לְצִיּוֹן עִירֶךָ וְסֵדֶר הָעֲבוֹדָה לִירוּשָׁלָיִם: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

והש"ץ מסיים בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שֶׁאוֹתְךָ לְבַדְּךָ בְּיִרְאָה נַעֲבוֹד: מודים וכו'

אחר שענו הכהנים מודים עם הש"ץ יאמרו תפלה זו :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא הַבְּרָכָה הַזֹּאת שֶׁצִּוִּיתָנוּ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרָכָה שְׁלֵמָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם מִכְשׁוֹל וְעָוֹן מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

הש"ץ אומר בקול רם כֹּהֲנִים והקהל עונים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר:

סדר נשיאת כפים

והכהנים מחזירים פניהם כלפי העם ומברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

והש״ץ מקרא להם כל מלה ומלה:

יְבָרֶכְךָ • יְהוָה • וְיִשְׁמְרֶךָ • אמן: יָאֵר • יְהוָה • פָּנָיו • אֵלֶיךָ • וִיחֻנֶּךָּ • אמן: יִשָּׂא • יְהוָה • פָּנָיו • אֵלֶיךָ • וְיָשֵׂם • לְךָ • שָׁלוֹם • אמן:

בשעה שהכהנים מנגנים תיבות וישם לך שלום אומרים הקהל זה:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֲנִי שֶׁלָּךְ וַחֲלוֹמוֹתַי שֶׁלָּךְ חֲלוֹם חָלַמְתִּי וְאֵינִי יוֹדֵעַ מָה הוּא ׳ יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁיִּהְיוּ כָּל חֲלוֹמוֹתַי עָלַי וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה בֵּין שֶׁחָלַמְתִּי עַל עַצְמִי וּבֵין שֶׁחָלַמְתִּי עַל אֲחֵרִים וּבֵין שֶׁחָלְמוּ אֲחֵרִים עָלַי אִם טוֹבִים הֵם חַזְּקֵם וְאַמְּצֵם וְיִתְקַיְּמוּ בִי וּבָהֶם כַּחֲלוֹמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף הַצַּדִּיק וְאִם צְרִיכִים רְפוּאָה רְפָאֵם כְּחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֵחָלְיוֹ וּכְמִרְיָם הַנְּבִיאָה מִצָּרַעְתָּהּ וּכְנַעֲמָן מִצָּרַעְתּוֹ וּכְמֵי מָרָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וּכְמֵי יְרִיחוֹ עַל יְדֵי אֱלִישָׁע. וּכְשֵׁם שֶׁהָפַכְתָּ אֶת קִלְלַת בִּלְעָם הָרָשָׁע מִקְּלָלָה לִבְרָכָה כֵּן תַּהֲפוֹךְ כָּל חֲלוֹמוֹתַי עָלַי וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה וְתִשְׁמְרֵנִי וּתְחָנֵּנִי וְתִרְצֵנִי: אמן

אחר הדוכן אומרים הקהל זה:

אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם:

והכהנים אומרים אחר הדוכן זה:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם עָשִׂינוּ מַה שֶּׁגָּזַרְתָּ עָלֵינוּ אַף אַתָּה עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּמוֹ שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ. הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

סדר קידוש לשלש רגלים ולראש השנה

לשלש רגלים אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמַלְכָּא עִלָּאָה. דָּא הִיא סְעוּדָתָא דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ:

כשחל יו״ט בשבת מתחילין יום הששי עד לעשות ואח״כ אומרים סברי וכו׳. וכשחל בחול מתחילין סברי וכו׳

על היין סברי מרנן בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

לשלש רגלים

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (לשבת שבתות למנוחה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן אֶת יוֹם (השבת הזה ואת יום)

לפסח	לשבועות	לסוכות	לשמ״ע ולש״ת
חַג הַמַּצּוֹת	חַג הַשָּׁבוּעוֹת	חַג הַסֻּכּוֹת	שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג

הַזֶּה. וְיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. זְמַן

חֵרוּתֵנוּ	מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ	שִׂמְחָתֵנוּ	שִׂמְחָתֵנוּ

באהבה מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים. ושבת וּמוֹעֲדֵי קָדְשְׁךָ באהבה וברצון בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

לראש השנה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת יוֹם (לשבת השבת הזה ואת יום) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה וְאֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. יום זכרון תְּרוּעָה באהבה מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים. וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

בליל ראשון של סוכות אומרים מקודם לישב בסוכה ואח״כ שהחיינו בליל ב׳ דר״ה יקח פרי חדש או מלבוש חדש ויברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

לסוכות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה:

ברוך

קִדּוּשׁ לְשָׁלֹשׁ רְגָלִים וּלְרֹאשׁ הַשָּׁנָה

כשחל יום טוב במוצאי שבת מקדשין יקנה"ז ר"ת יין. קידוש. נר. הבדלה. זמן. ובסוכות יקנהס"ז:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים. בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ: ומברכין שהחיינו

תְּפִלַּת רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְעַרְבִית שַׁחֲרִית מוּסָף וּמִנְחָה

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים קוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים: מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מוֹרִיד הַטָּל:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמָן (למוסף ולמנחת שבת הָרַחֲמִים) זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: כשהש"ץ חוזר התפלה אומרים כאן קדושה:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

לְדוֹר וָדוֹר הַמְלִיכוּ לָאֵל. כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל מְכוֹנְךָ וְהֵיכָלֶךָ:

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ וְיִירָאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל הַבְּרוּאִים וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. שֶׁיָּדַעְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשָּׁלְטָן לְפָנֶיךָ עֹז בְּיָדְךָ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְיָ לְעַמֶּךָ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ וּפִתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ פִּיהָ. וְהָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְבַדֶּךָ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל

הלשונות

הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ . וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ . וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ : כשחל ליל ב׳ דר״ה במוצ״ש אומרים כאן ותודיעט המנח בשלש רגלים

וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת יוֹם (לשבת השבת הזה ואת יום) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה. וְאֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה . יוֹם (זכרון) תְּרוּעָה (באהבה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם : (למוסף ומפני חטאינו*)

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ . יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ . וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ . וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר

מוסף לראש השנה

*) וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ : אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ : וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה. וְיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

לשבת וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ : זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר :

וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם : וַעֲשִׂיתֶם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לַייָ פַּר בֶּן בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם :

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר. שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל . וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ. וּשְׁנֵי שְׂעִירִים לְכַפֵּר. וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם : מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַייָ :

לשבת יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג . . עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי . כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי

קָדְשֶׁךָ . וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם (לשבת השבת הזה וביום) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים . וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ . כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

מוסף לראש השנה

מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ. וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

וְעַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן . לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ . יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן . לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ . וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ . וִיקַבְּלוּ כֻלָּם עֲלֵיהֶם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ . וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד : כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד : כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

וְנֶאֱמַר לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ : וְנֶאֱמַר וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל : וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר כִּי לַייָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם : וְנֶאֱמַר יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט : וְנֶאֱמַר שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד : מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה : שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד : מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה : וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְיָ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְיָ צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים : וְנֶאֱמַר וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַייָ הַמְּלוּכָה : וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד : וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְלוֹךְ עַל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ . וְיֵדַע כָּל פָּעוּל כִּי אַתָּה פְעַלְתּוֹ וְיָבִין כָּל יָצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה : (לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. (לשבת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו כל ישראל מקדשי שמך) וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

ותוקעין גם כלתם תשר״ת תש״ת תר״ת

אַתָּה זוֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם וּפוֹקֵד כָּל יְצוּרֵי קֶדֶם . לְפָנֶיךָ נִגְלוּ כָּל תַּעֲלֻמוֹת וַהֲמוֹן נִסְתָּרוֹת שֶׁמִּבְּרֵאשִׁית . כִּי אֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ . וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ : אַתָּה זוֹכֵר אֶת כָּל הַמִּפְעָל . וְגַם כָּל הַיְצוּר לֹא נִכְחַד

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְלוֹךְ עַל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ. וְיֵדַע כָּל פָּעוּל כִּי אַתָּה פְעַלְתּוֹ וְיָבִין כָּל יְצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: (לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ

מִמֶּךָּ. הַכֹּל גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. צוֹפֶה וּמַבִּיט עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, כִּי תָבִיא חֹק זִכָּרוֹן לְהִפָּקֵד כָּל רוּחַ וָנֶפֶשׁ. לְהִזָּכֵר מַעֲשִׂים רַבִּים וַהֲמוֹן בְּרִיּוֹת לְאֵין תַּכְלִית. מֵרֵאשִׁית כָּזֹאת הוֹדָעְתָּ. וּמִלְּפָנִים אוֹתָהּ גִּלִּיתָ. זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ זִכָּרוֹן לְיוֹם רִאשׁוֹן. כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְעַל הַמְּדִינוֹת בּוֹ יֵאָמֵר. אֵיזוֹ לַחֶרֶב. וְאֵיזוֹ לַשָּׁלוֹם. אֵיזוֹ לָרָעָב. וְאֵיזוֹ לָשֹׂבַע. וּבְרִיּוֹת בּוֹ יִפָּקֵדוּ לְהַזְכִּירָם לְחַיִּים וְלַמָּוֶת. מִי לֹא נִפְקַד כְּהַיּוֹם הַזֶּה. כִּי זֵכֶר כָּל הַיְצוּר לְפָנֶיךָ בָּא. מַעֲשֵׂה אִישׁ וּפְקֻדָּתוֹ. וַעֲלִילוֹת מִצְעֲדֵי גָבֶר. מַחְשְׁבוֹת אָדָם וְתַחְבּוּלוֹתָיו וְיִצְרֵי מַעַלְלֵי אִישׁ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁלֹּא יִשְׁכָּחֶךָּ. וּבֶן אָדָם יִתְאַמֶּץ בָּךְ. כִּי דוֹרְשֶׁיךָ לְעוֹלָם לֹא יִכָּשֵׁלוּ. וְלֹא יִכָּלְמוּ לָנֶצַח כָּל הַחוֹסִים בָּךְ. כִּי זֵכֶר כָּל הַמַּעֲשִׂים לְפָנֶיךָ בָּא וְאַתָּה דוֹרֵשׁ מַעֲשֵׂה כֻלָּם: וְגַם אֶת נֹחַ בְּאַהֲבָה זָכַרְתָּ. וַתִּפְקְדֵהוּ בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים בַּהֲבִיאֲךָ אֶת מֵי הַמַּבּוּל לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם. עַל כֵּן זִכְרוֹנוֹ בָּא לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַרְבּוֹת זַרְעוֹ כְּעַפְרוֹת תֵּבֵל. וְצֶאֱצָאָיו כְּחוֹל הַיָּם: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֵת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם: וְנֶאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב: וְנֶאֱמַר וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ: וְנֶאֱמַר טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ: וְנֶאֱמַר וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָיו: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְיָ זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: וְנֶאֱמַר וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי אוֹתָךְ בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִימוֹתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם: וְנֶאֱמַר הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשׁוּעִים כִּי מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם יְיָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ וּפָקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִשְּׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם וּזְכָר לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד וְאֶת הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְתֵרָאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדָה שֶׁעָקַד אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ וְכָבַשׁ רַחֲמָיו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ וּבְטוּבְךָ הַגָּדוֹל יָשׁוּב חֲרוֹן אַפְּךָ מֵעַמְּךָ וּמֵעִירְךָ וּמֵאַרְצְךָ וּמִנַּחֲלָתֶךָ. וְקַיֵּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת

בִּישׁוּעָתֶךָ (לשבת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת (שבתות) קדשך וינוחו בה (בו.בם) כל ישראל מקדשי שמך) וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת וּדְבָרְךָ מַלְכֵּנוּ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (לשבת השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

רצה

מוסף לראש השנה

הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר: וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ: כִּי זוֹכֵר כָּל הַנִּשְׁכָּחוֹת אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם וְאֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ. וַעֲקֵדַת יִצְחָק לְזַרְעוֹ הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכּוֹר: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ זוֹכֵר הַבְּרִית: ותוקעין גם כלהּ תשר״ת תש״ת תר״ת

אַתָּה נִגְלֵיתָ בַּעֲנַן כְּבוֹדֶךָ עַל עַם קָדְשְׁךָ לְדַבֵּר עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּם קוֹלֶךָ וְנִגְלֵיתָ עֲלֵיהֶם בְּעַרְפְלֵּי טֹהַר. גַּם הָעוֹלָם כֻּלּוֹ חָל מִפָּנֶיךָ וּבְרִיּוֹת בְּרֵאשִׁית חָרְדוּ מִמֶּךָּ בְּהִגָּלוֹתְךָ מַלְכֵּנוּ עַל הַר סִינַי לְלַמֵּד לְעַמְּךָ תּוֹרָה וּמִצְוֹת וַתַּשְׁמִיעֵם אֶת הוֹד קוֹלֶךָ וְדִבְּרוֹת קָדְשְׁךָ מִלַּהֲבוֹת אֵשׁ. בְּקוֹלוֹת וּבְרָקִים עֲלֵיהֶם נִגְלֵיתָ וּבְקוֹל שׁוֹפָר עֲלֵיהֶם הוֹפָעְתָּ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקוֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: וְנֶאֱמַר וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: וְנֶאֱמַר וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְיָ בְּקוֹל שׁוֹפָר: וְנֶאֱמַר בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְיָ: וְנֶאֱמַר תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:

וְנֶאֱמַר הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ: וְנֶאֱמַר וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָיִם: וְנֶאֱמַר וַייָ עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יֱהֹוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן: יְיָ צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם. כֵּן תָּגֵן עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁלוֹמֶךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ. וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ כְּמִצְוָה עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר: וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ קוֹל שׁוֹפָר וּמַאֲזִין תְּרוּעָה וְאֵין דּוֹמֶה לָּךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים:

ותוקעין גם כלהּ תשר״ת תש״ת תר״ת

רצה

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִתְפִלָּתָם שְׁעֵה. וְהָשֵׁב הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. הַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ: וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ שִׁמְךָ הַגָּדוֹל לְעוֹלָם כִּי טוֹב הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה (הָאֵל הַטּוֹב): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: לש"ץ ברכת כהנים

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: וּבְסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְנֶחָמָה וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: יהיו לרצון וכו׳. אלהי נצור וכו׳

בליל ר"ה כשנה ויוה"כ קודם קדיש בתרא אומרים לדוד מזמור ליי הארץ ומלואה וגו׳. ונוהגין בליל א׳ של ר"ה בשנה אומר כל אחד לחבירו לשנה טובה תכתב ותחתם:

לתענית צבור ולעשרת ימי תשובה

אין אומר בר"ה אבינו מלכנו שיש הזכרת חטא או עון כגון אבינו מלכנו חטאנו או סלח ומחל וכו׳ וכיוצא בזה:

(בר"ה א"א זה אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ):
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַדֵּשׁ (בת"צ בָּרֵךְ) עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:
א"מ בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֲצַת אוֹיְבֵינוּ:
א"מ כַּלֵּה כָּל צַר וּמַשְׂטִין מֵעָלֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְתוֹם פִּיּוֹת מַשְׂטִינֵנוּ וּמְקַטְרִיגֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:
(בר"ה א"א זה אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחוֹל לְכָל עֲוֹנוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ: ע"כ)
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ:
א"מ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:

לת"צ	לעשי"ת	לנעילה
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים:	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים:	(חָתְמֵנוּ)
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִגְאֻלָּה וִישׁוּעָה:	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר גְּאֻלָּה וִישׁוּעָה:	(חָתְמֵנוּ)
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:	(חָתְמֵנוּ)
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִזְכֻיּוֹת:	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר זְכֻיּוֹת:	(חָתְמֵנוּ)
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִסְלִיחָה וּמְחִילָה:	בר"ה א"א זה (א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה):	(חָתְמֵנוּ)

א"מ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחֶךָ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא אֲסָמֵינוּ שָׂבָע׃
א״מ שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ׃
א״מ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ׃
א״מ פְּתַח שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לִתְפִלָּתֵנוּ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכוֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ׃
א״מ נָא אַל תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ תְּהֵא הַשָּׁעָה הַזֹּאת שְׁעַת
רַחֲמִים וְעֵת רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ׃
א״מ חֲמוֹל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ וְטַפֵּנוּ׃
א״מ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל שֵׁם קָדְשֶׁךָ׃

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים
עַל יִחוּדֶךָ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ
וּבַמַּיִם עַל קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ׃
א״מ נְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ׃
א״מ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃
א״מ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל
הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ
מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה
וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃

כר״ס כבתרים ק״ש. שיר של יום. לדוד ה׳ אורי וכו׳ אתה הראת כו׳. ומוציאין ס״ת ואומרים ויהי בנסוע הארון. י״ג מדות. רבש״ע בריך שמיה. שמע ישראל. על הכל. תמ״ה לעיל׃

תפלת יום כפור לערבית לשחרית למוסף למנחה ולנעילה

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים קוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה׃ זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ׃ (לנעילה וְחָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים׃ מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם׃

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ מוֹרִיד הַטָּל׃

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה׃ מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמָן (למוסף ולנעילה הָרַחֲמִים). זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים׃ וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים׃ כשכב״ן הש״ץ ש״ע אומרים כאן קדושה

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃

לְדוֹר וָדוֹר הַמְלִיכוּ לָאֵל. כִּי הוּא לְבַדּוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ׃

וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל מְכוֹנְךָ וְהֵיכָלֶךָ׃

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ וְיִירָאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל הַבְּרוּאִים וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. שֶׁיָּדַעְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשָּׁלְטָן לְפָנֶיךָ עֹז בְּיָדְךָ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ׃

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְיָ לְעַמֶּךָ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ וּפִתְחוֹן

פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ פִּיהָ. וְהָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְבַדֶּךָ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת יוֹם (לשבת השבת הזה ואת יום) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה. אֶת יוֹם סְלִיחַת הֶעָוֹן הַזֶּה. וְאֶת יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה (לקדושה ולמנוחה) לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה. וְלִמְחָל בּוֹ אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ (באהבה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

לערבית לשחרית למנחה ולנעילה.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם (לשבת השבת הזה וביום) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה: בְּיוֹם סְלִיחַת הֶעָוֹן הַזֶּה: בְּיוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ

למוסף

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ. וְאֵין אֲנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ. וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם (לשבת ואת מוספי יום השבת הזה ויום) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה. יוֹם סְלִיחַת הֶעָוֹן הַזֶּה. יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

(לשבת וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:)

וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה

למוסף

ליי ריח ניחח פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים יהיו לכם:

ומנחתם ונסכיהם כמדבר. שלשה עשרנים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר*) לכפר ושני תמידים כהלכתם. מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד ומנחתה ונסכיהם:

לשבת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית:

לערבית לשחרית למנחה ולנעילה

לברכה. והושיענו בו לחיים טובים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו. ורחם עלינו והושיענו כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעונותינו ביום(לשבת השבת הזה וביום) הכפרים הזה. ביום סליחת העון הזה ביום מקרא קדש הזה: מחה והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך. כאמור אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: ונאמר מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: ונאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יי תטהרו:(לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו) קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. שבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך (לשבת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו כל ישראל מקדשי שמך) וטהר לבנו לעבדך באמת. כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון בכל דור ודור ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה): ברוך אתה יי מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל. ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. מלך על כל הארץ מקדש (לשבת השבת ו) ישראל ויום הכפרים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ולתפלתם שעה. והשב העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל. ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון: מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך. ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך: ועל כלם יתברך ויתרומם ויתנשא שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

וכתוב (לנעילה וחתום) לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו שמך הגדול לעולם כי טוב האל ישועתנו ועזרתנו סלה (האל הטוב): ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות: לש"ץ ברכת כהנים

שים שלום טובה וברכה חיים חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו יי אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך ובספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה ישועה ונחמה וגזרות טובות

זָכֵר וְנִכָּתֵב (לנעילה וְנֶחָתֵם) לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם׃

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ׃

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי׃ הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר׃ יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף׃ רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ׃ סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ׃ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם. וּמַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים. הֲלֹא כָּל הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ׃

לערבית לשחרית למוסף ולמנחה

אַתָּה יוֹדֵעַ רָזֵי עוֹלָם. וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָּל חָי׃ אַתָּה חוֹפֵשׂ כָּל חַדְרֵי בָטֶן וּבוֹחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב. אֵין דָּבָר נֶעְלָם מִמֶּךָּ. וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ׃ וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּרַחֵם עָלֵינוּ וְתִמְחוֹל לָנוּ עַל כָּל חַטֹּאתֵינוּ. וּתְכַפֶּר לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ. וְתִמְחוֹל וְתִסְלַח לָנוּ עַל כָּל פְּשָׁעֵינוּ׃

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאֹנֶס וּבְרָצוֹן׃
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִמּוּץ הַלֵּב׃
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּבְלִי דָעַת׃
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּבִטּוּי שְׂפָתָיִם׃
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוּי עֲרָיוֹת׃
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגָלוּי וּבַסָּתֶר
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַעַת וּבְמִרְמָה׃
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדִבּוּר פֶּה.
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהוֹנָאַת רֵעַ׃
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהִרְהוּר הַלֵּב׃
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּוְעִידַת זְנוּת׃
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּוִדּוּי פֶה׃
עַל חֵטְא שֶׁחָ׳ל בְּזִלְזוּל הוֹרִים וּמוֹרִים׃
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזָדוֹן וּבִשְׁגָגָה׃
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחוֹזֶק יָד׃

לנעילה מתחילין כאן

אַתָּה נוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים וִימִינְךָ פְשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים. וַתְּלַמְּדֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהִתְוַדּוֹת לְפָנֶיךָ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ. וּתְקַבְּלֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ כְּאִשִּׁים וּכְנִיחוֹחִים לְמַעַן דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר אָמָרְתָּ. אֵין קֵץ לְאִשֵּׁי חוֹבוֹתֵינוּ. וְאֵין מִסְפָּר לְנִיחוֹחֵי אַשְׁמָתֵנוּ וְאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאַחֲרִיתֵנוּ רִמָּה וְתוֹלֵעָה לְפִיכָךְ הִרְבֵּיתָ סְלִיחָתֵנוּ. מָה אָנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקֵנוּ. מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ. מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחִלּוּל הַשֵּׁם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטֻמְאַת שְׂפָתָיִם:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטִפְּשׁוּת פֶּה:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיֵצֶר הָרָע:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיוֹדְעִים וּבְלֹא יוֹדְעִים:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת. סְלַח לָנוּ. מְחַל לָנוּ. כַּפֶּר לָנוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַחַשׁ וּבְכָזָב:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַפַּת שֹׁחַד:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלָצוֹן:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּלְשׁוֹן הָרָע:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית.
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּנְטִיַּת גָּרוֹן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂקּוּר עָיִן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעֵינַיִם רָמוֹת:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעַזּוּת מֵצַח:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת. סְלַח לָנוּ. מְחַל לָנוּ. כַּפֶּר לָנוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְרִיקַת עֹל:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְלִילוּת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּצְדִיַּת רֵעַ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּצָרוּת עָיִן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַלּוּת רֹאשׁ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַשְׁיוּת עֹרֶף:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּרִיצַת רַגְלַיִם לְהָרַע:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּרְכִילוּת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּשְׁבוּעַת שָׁוְא:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂנְאַת חִנָּם
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּתְשׂוּמֶת יָד:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּתִמְהוֹן לֵבָב:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת. סְלַח לָנוּ. מְחַל לָנוּ. כַּפֶּר לָנוּ:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם עוֹלָה:

יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע. וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל. כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אַתָּה הִבְדַּלְתָּ אֱנוֹשׁ מֵרֹאשׁ וַתַּכִּירֵהוּ לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ. כִּי מִי יֹאמַר לְךָ מַה תִּפְעָל וְאִם יִצְדַּק מַה יִּתֶּן לָךְ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת יוֹם (לש"ק השבת הזה ואת יום) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה אֶת יוֹם סְלִיחַת הֶעָוֹן הַזֶּה: אֶת יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. קֵץ מְחִילָה וּסְלִיחָה עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ וְנָשׁוּב אֵלֶיךָ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ כִּי לֹא תַחְפֹּץ בְּהַשְׁחָתַת עוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: וְנֶאֱמַר יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל יְיָ וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: וְאַתָּה אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם חַטָּאת : וְעַל חֲטָאִים שֶׁ״ח עֲלֵיהֶם קָרְבַּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד : וְעַל חֲטָאִים שֶׁ״ח עֲלֵיהֶם אָשָׁם וַדַּאי וְתָלוּי : וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מַכַּת מַרְדּוּת : וְעַל חֲטָאִים שֶׁ״ח עֲלֵיהֶם מַלְקוּת אַרְבָּעִים : וְעַל חֲטָאִים שֶׁ״ח עֲלֵיהֶם מִיתָה בִּידֵי שָׁמָיִם : וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם כָּרֵת וַעֲרִירִי : וְעַ״ח שֶׁ״ח עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין : סְקִילָה. שְׂרֵפָה. הֶרֶג. וְחֶנֶק. עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה וְעַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. בֵּין שֶׁיֵּשׁ בָּהּ קוּם עֲשֵׂה. וּבֵין שֶׁאֵין בָּהּ קוּם עֲשֵׂה. אֶת הַגְּלוּיִם לָנוּ וְאֶת שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ. אֶת הַגְּלוּיִם לָנוּ כְּבָר אֲמַרְנוּם לְפָנֶיךָ. וְהוֹדִינוּ לְךָ עֲלֵיהֶם. וְאֶת שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ לְפָנֶיךָ הֵם גְּלוּיִם וִידוּעִים. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר הַנִּסְתָּרוֹת לַיְיָ אֱלֹהֵינוּ. וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם. לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת : כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ :

לנעילה

אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת וּמַרְבֶּה לְהֵיטִיב וְרוֹצֶה אַתָּה בִּתְשׁוּבַת רְשָׁעִים וְאֵין אַתָּה חָפֵץ בְּמִיתָתָם שֶׁנֶּאֱמַר אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל : וְנֶאֱמַר הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה : וְנֶאֱמַר כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ : כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ :

אֱלֹהַי עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְדַאי וְעַכְשָׁו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא נוֹצַרְתִּי. עָפָר אֲנִי בְּחַיָּי. קַל וָחֹמֶר בְּמִיתָתִי. הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ כִּכְלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִמָּה. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא אֶחֱטָא עוֹד. וּמַה שֶּׁחָטָאתִי לְפָנֶיךָ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יִסּוּרִים וָחֳלָיִים רָעִים :

אלהי נצור וכו׳

סדר ברכת המזון

קודם מים אחרונים יאמר על נהרות בבל וכו׳ למנצח בנגינות מזמור שיר וכו׳ ואם הוא יום שא״א בו תחנון יאמר במקום על נהרות בבל מזמור שיר המעלות בשוב ה׳ כו׳ ואח״כ יאמר זה :

לִבְנֵי קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ : אֹהֵב יְהוָה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב : נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה : אַזְכִּיר רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי הִנֵּה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם כּוּשׁ זֶה יֻלַּד שָׁם : וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד בָּהּ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ עֶלְיוֹן : יְהוָה

יספור בכתוב עמים זה ילד שם סלה: ושרים כחוללים כל מעיני בך:
אברכה את יי בכל עת תמיד תהלתו בפי: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא
ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: תהלת יי ידבר פי ויברך כל בשר שם
קדשו לעולם ועד: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

קודם נטילת מים אחרונים יאמר פסוק זה. זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל:
ואחר מים אחרונים יאמר פסוק זה. וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם הזן את העולם כלו בטובו בחן בחסד וברחמים הוא נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. ובטובו הגדול עמנו תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד. בעבור שמו הגדול כי הוא אל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. כאמור פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: ברוך אתה יי הזן את הכל:

נודה לך יי אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ועל שהוצאתנו יי אלהינו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ועל חקיך שהודעתנו ועל חיים חן וחסד שחוננתנו ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה: בחנוכה ופורים אומרים כאן ועל הנסים. ואם שכח אזי כשיגיע להרחמן הוא יזכנו יאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה: (בימי וכו').

ועל הכל יי אלהינו אנחנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. ככתוב ואכלת ושבעת וברכת את יי אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך: ברוך אתה יי על הארץ ועל המזון:

רחם יי אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו: אלהינו אבינו רענו (בשבת רוענו) זוננו פרנסנו וכלכלנו והרויחנו והרוח לנו יי אלהינו מהרה מכל צרותינו. ונא אל תצריכנו יי אלהינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם כי אם לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד:

לשבת
רצה והחליצנו יי אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך לשבת בו ולנוח בו באהבה כמצות רצונך וברצונך הניח לנו יי אלהינו שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו. והראנו יי אלהינו בנחמת ציון עירך ובבנין ירושלים עיר קדשך כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות:

בר"ח ויו"ט וחוה"מ ור"ה אומרים כאן יעלה ויבא

ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו: ברוך אתה יי בונה ברחמיו ירושלים אמן: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו יוצרנו קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל בכל יום ויום הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הוא ייטיב לנו.

הוּא גְמָלָנוּ. הוּא גוֹמְלֵנוּ. הוּא יִגְמְלֵנוּ לָעַד לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרֶוַח הַצָּלָה וְהַצְלָחָה בְּרָכָה וִישׁוּעָה נֶחָמָה פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל טוֹב וּמִכָּל טוּב לְעוֹלָם אַל יְחַסְּרֵנוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: הָרַחֲמָן הוּא יִתְבָּרַךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים וְיִתְפָּאַר בָּנוּ לָעַד וּלְנֵצַח נְצָחִים וְיִתְהַדַּר בָּנוּ לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: הָרַחֲמָן הוּא יְפַרְנְסֵנוּ בְּכָבוֹד: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁבּוֹר עֻלֵּנוּ מֵעַל צַוָּארֵנוּ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה מְרֻבָּה בַּבַּיִת הַזֶּה וְעַל שֻׁלְחָן זֶה שֶׁאָכַלְנוּ עָלָיו: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב וִיבַשֶּׂר לָנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת: הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֶת ואם יש לו אב ואם יאמר (אָבִי מוֹרִי) בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶת (אִמִּי מוֹרָתִי) בַּעֲלַת הַבַּיִת הַזֶּה. (ואם הוא סמוך על שלחן עצמו יאמר אוֹתִי וְאִשְׁתִּי וְזַרְעִי). אוֹתָם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת זַרְעָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם. אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ כְּמוֹ שֶׁבֵּרַךְ אֶת אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל כֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ כֻּלָּנוּ יַחַד בִּבְרָכָה שְׁלֵמָה וְנֹאמַר אָמֵן:

מִמָּרוֹם יְלַמְּדוּ עָלָיו וְעָלֵינוּ זְכוּת שֶׁתְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם וְנִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְנִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

לשבת הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

לר"ח הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:

ליו"ט הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב:

לר"ה הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:

לסוכות הָרַחֲמָן הוּא יָקִים לָנוּ אֶת סֻכַּת דָּוִד הַנּוֹפָלֶת:

הָרַחֲמָן הוּא יְזַכֵּנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: מַגְדִּיל (ר"ח ושבת ויו"ט וחוה"מ מִגְדּוֹל) יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעוֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּייָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ:

אחר ברכת המזון כשהוא מברך על כוס אם על היין מברך בורא פרי הגפן. ועל שאר משקין מברך שהכל:

על היין בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן: ואח"כ מברך ברכה מעין שלש

ועל שכר מברך בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַכֹּל נִהְיֶה בִּדְבָרוֹ: ואח"כ מברך בורא נפשות

סדר ברכה אחרונה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל

על תבשיל מה' מיני דגן	על היין מברך	על פירות משבעת ארץ ישראל:	אכל מן ה' מיני דגן וגם שתה יין
הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה	הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן:	הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ	הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה וְעַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן

וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ לֶאֱכוֹל מִפִּרְיָהּ וְלִשְׂבּוֹעַ מִטּוּבָהּ. רַחֶם נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מִזְבְּחֶךָ וְעַל הֵיכָלֶךָ. וּבְנֵה

ברכה אחרונה

יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ. וְשַׂמְּחֵנוּ בָּהּ. וּנְבָרֶכְךָ בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה: בשבת וּרְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה: בר״ח וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: בר״ה וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה: בפסח וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: בשבועות וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה: בסוכות וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה: בשמע״צ וש״ת וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה. כִּי אַתָּה יְיָ טוֹב וּמֵטִיב לַכֹּל וְנוֹדֶה לְּךָ עַל הָאָרֶץ

על פבשיל מה׳ מיני דגן	על היין	על הפירות	על מעשה קדרה ועל היין
וְעַל הַמִּחְיָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה:	וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן:	וְעַל הַפֵּרוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּרוֹת:	וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן:

אחר פירות האילן חוץ מה׳ מינים ופירות האדמה וירקות ודבר שאין גידולו מן הארץ ומשקין חוץ מיין מברכים ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת וְחֶסְרוֹנָן עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתָ לְהַחֲיוֹת בָּהֶם נֶפֶשׁ כָּל חָי. בָּרוּךְ חֵי הָעוֹלָמִים:

סדר קריאת שמע שעל המטה

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הֲרֵינִי מוֹחֵל לְכָל מִי שֶׁהִכְעִיס וְהִקְנִיט אוֹתִי אוֹ שֶׁחָטָא כְּנֶגְדִּי בֵּין בְּגוּפִי בֵּין בְּמָמוֹנִי בֵּין בִּכְבוֹדִי בֵּין בְּכָל אֲשֶׁר לִי בֵּין בְּאֹנֶס בֵּין בְּרָצוֹן בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין בְּמֵזִיד בֵּין בְּדִבּוּר בֵּין בְּמַעֲשֶׂה בֵּין בְּגִלְגּוּל זֶה בֵּין בְּגִלְגּוּל אַחֵר לְכָל בֶּן אָדָם וְלֹא יֵעָנֵשׁ שׁוּם אָדָם בְּסִבָּתִי. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא אֶחֱטָא עוֹד וְלֹא אֶחֱזוֹר בָּהֶם וְלֹא אָשׁוּב עוֹד לְהַכְעִיסֶךָ וְלֹא אֶעֱשֶׂה הָרַע בְּעֵינֶיךָ וּמַה שֶּׁחָטָאתִי לְפָנֶיךָ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יִסּוּרִים וָחֳלָיִם רָעִים: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: השכיבנו אבינו לשלום וכו׳

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

ונוהגין לקרות כל הג׳ פרשיות חנזכר לעיל

יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם ג״פ: הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל: כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת ג״פ: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם ג״פ:

ואומרים יושב בסתר וכו׳ א״א תבא לפניך וכו׳ אשמנו וכו׳ אתה יודע רזי עולם וכו׳ עד על כל פשעינו ויש לומר גם על חטא ככל תמלת תפלת יום כפור. ובליל שבת אין אומרים וידוי ולא למנחה כבות:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: בְּבוֹא אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר בָּא אֶל בַּת שָׁבַע: חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי: הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי: כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד: לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ: הֵן בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי אִמִּי: הֵן אֱמֶת חָפַצְתָּ בַטֻּחוֹת וּבְסָתֻם חָכְמָה תוֹדִיעֵנִי: תְּחַטְּאֵנִי בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי וּמִשֶּׁלֶג אַלְבִּין: תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ: הַסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי וְכָל עֲוֹנֹתַי מְחֵה:

לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי: אַל תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל תִּקַּח מִמֶּנִּי: הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי: אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ: הַצִּילֵנִי מִדָּמִים אֱלֹהִים אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי צִדְקָתֶךָ: אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: כִּי לֹא תַחְפֹּץ זֶבַח וְאֶתֵּנָה עוֹלָה לֹא תִרְצֶה: זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה: הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל מִזְבַּחֲךָ פָרִים:

שיר למעלות אשא עיני וכו׳

גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב ג״פ: עָקֵב יָגֻד וְהוּא יְגוּדֶנּוּ גְּדוּד גָּד ג״פ: אִם תִּשְׁכַּב לֹא תִפְחָד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ ג״פ: בְּטוֹב אָלִין אָקִיץ בְּרַחֲמִים ג״פ: לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ. קִוִּיתִי יְיָ לִישׁוּעָתְךָ. יְיָ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי ג״פ: אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: ג״פ תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח: ג״פ אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי בָא מוֹעֵד: כִּדְנָה תֵּאמְרוּן לְהוֹם אֱלָהַיָּא דִּי שְׁמַיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבַדוּ יֵאבַדוּ מֵאַרְעָא וּמִן תְּחוֹת שְׁמַיָּא אֵלֶּה: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּפִּיל חֶבְלֵי שֵׁנָה עַל עֵינַי וּתְנוּמָה עַל עַפְעַפָּי וּמֵאִיר לְאִישׁוֹן בַּת עָיִן: וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּשְׁכִּיבֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַעֲמִידֵנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. וְאַל יְבַהֲלוּנִי רַעְיוֹנַי וַחֲלוֹמוֹת רָעִים וְהַרְהוֹרִים רָעִים וּתְהֵא מִטָּתִי שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ וְהָאֵר עֵינַי פֶּן אִישַׁן הַמָּוֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֵּאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדוֹ: אדון עולם וכו׳

סדר קידוש לבנה

ע״פ הקבלה אין לקדש הלבנה עד אחר ז׳ ימים למולד. וי״ש לקדש הלבנה בבגדים חשובים ונאים. וקודם הברכה יאמר הללו את ה׳ מן השמים עד חק נתן ולא יעבור ויאחד רגליו ויביט בלבנה פעם אחת קודם הברכה וכשיתחיל לברך לא יראה בה כלל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא שְׁחָקִים. וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם. חוֹק וּזְמַן נָתַן לָהֶם שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ אֶת תַּפְקִידָם. שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם פּוֹעֵל אֱמֶת שֶׁפְּעֻלָּתוֹ אֱמֶת וְלַלְּבָנָה אָמַר שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת לַעֲמוּסֵי בָטֶן. שֶׁהֵם עֲתִידִים לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַדֵּשׁ חֳדָשִׁים: ידלג ג׳ דלוגים ויאמר זה

בָּרוּךְ עוֹשֵׂךְ. בָּרוּךְ יוֹצְרֵךְ. בָּרוּךְ בּוֹרְאֵךְ. בָּרוּךְ קוֹנֵךְ: כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי רוֹקֵד כְּנֶגְדֵּךְ וְאֵינִי יָכוֹל לִנְגּוֹעַ בָּךְ כָּךְ לֹא יוּכְלוּ כָּל אוֹיְבַי לִנְגּוֹעַ בִּי לְרָעָה:

תפול

סדר קדוש לבנה

תִּפּוֹל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדוֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן: כָּאָבֶן יִדְּמוּ זְרוֹעֲךָ בִּגְדוֹל וָפַחַד אֵימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפּוֹל: ככה יעסה ג"פ . ידלג ג' דלוגים ויאמר מכרון עוסך וכו' פ"כ

דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם: ג"פ

ואומר להבירו שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם: וחבירו משיב עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם: ג"פ

סִמָּן טוֹב וּמַזָּל טוֹב יְהֵא לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל אָמֵן: ג"פ

קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת: דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן הַחַלּוֹנוֹת מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים: שיר למעלות אשא עיני וגו' הללו אל בקדשו וגו': נ

תָּנָא דְבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. אִלְמָלֵי לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְהַקְבִּיל פְּנֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם פַּעַם אַחַת בְּחֹדֶשׁ דַּיָּם. אָמַר אַבַּיֵי הִלְכָּךְ נֵימְרִינְהוּ מְעוּמָּד. מִי זֹאת עוֹלָה מִן הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל דּוֹדָהּ: וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי לְמַלֹּאת פְּגִימַת הַלְּבָנָה. וְלֹא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם מִעוּט. וִיהִי אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה כְּאוֹר שִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית. כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה קֹדֶם מִעוּטָהּ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדֹלִים. וְיִתְקַיֵּם בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב וּבִקְשׁוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִיד מַלְכָּם אָמֵן: למנצח בנגינות וגו' עלינו ק"י.

סדר ספירת העומר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל סְפִירַת הָעֹמֶר: יכוין לספירה של אותו הלילה ולתיבה אחת של אנא בכח ותיבה אחת של מזמור אלהים יחננו ואות אחת מפסוק ישמחו

הַיּוֹם יוֹם אֶחָד לָעֹמֶר: י חסד שבחסד אלהים אנא

הָרַחֲמָן הוּא יַחֲזִיר לָנוּ עֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לִמְקוֹמָהּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ אָמֵן סֶלָה:

ואח"כ יאמר למנצח בנגינות מזמור שיר וכו'. אנא בכח וכו':

היום שני ימים לעומר: ש
הרחמן הוא וכו' יחננו ככח גבורה שבחסד

היום שלשה ימים לעומר: מ
הרחמן הוא וכו' ויברכנו גדולת תפארת שבחסד

היום ארבעה ימים לעומר: ה
הרחמן הוא וכו' יאר ימינך נצח שבחסד

היום חמשה ימים לעומר: ו
הרחמן הוא וכו' פניו התיר הוד שבחסד

היום ששה ימים לעומר: ו
הרחמן הוא וכו' אתנו נחלס יסוד שבחסד

היום שבעה ימים שהם שבוע אחד לעומר: י
הרחמן הוא וכו' סלה אב"ג ית"ץ מלכות שבחסד

היום שמונה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד לעומר: ר
הרחמן הוא וכו' לדעת קבל חסד שבגבורה

היום תשעה ימים שהם שבוע אחד ושני ימים לעומר: ג
הרחמן הוא וכו' נארץ רנת גבורה שבגבורה

היום עשרה ימים שהם שבוע אחד ושלשה ימים לעומר: נ
הרחמן הוא וכו' דרכך עמך תפארת שבגבורה

היום אחד עשר יום שהם שבוע אחד וארבעה ימים לעומר: ו
הרחמן הוא וכו' בכל סגבנו נצח שבגבורה

היום שנים עשר יום שהם שבוע אחד וחמשה ימים לעומר: ל
הרחמן הוא וכו' גוים טהרנו הוד שבגבורה

היום שלשה עשר יום שהם שבוע אחד וששה ימים לעומר: א
הרחמן הוא וכו' ישועתך נולא יסוד שבגבורה

היום ארבעה עשר יום שהם שני שבועות לעומר: מ
הרחמן הוא וכו' יודוך קר"ע שט"ן מלכות שבגבורה

היום חמשה עשר יום שהם שני שבועות ויום אחד לעומר: י
הרחמן הוא וכו' עמים נגד חסד שבתפארת

היום

היום ששה עשר יום שהם שני שבועות ושני ימים לעומר: ם

הרחמן הוא וכו׳ אלהים גבור גבורה שבתפארת

היום שבעה עשר יום שהם שני שבועות ושלשה ימים לעומר: כ

הרחמן הוא וכו׳ יודוך דורפי ת״ת שבתפארת

היום שמונה עשר יום שהם שני שבועות וארבעה ימים לעומר: י

הרחמן הוא וכו׳ עמים יחודך נצח שבתפארת

היום תשעה עשר יום שהם שני שבועות וחמשה ימים לעומר: ת

הרחמן הוא וכו׳ כלם ככנת הוד שבתפארת

היום עשרים יום שהם שני שבועות וששה ימים לעומר: ש

הרחמן הוא וכו׳ ישמחו סמרס יסוד שבתפארת

היום אחד ועשרים יום שהם שלשה שבועות לעומר: פ

הרחמן הוא וכו׳ וירננו נג״ד יכ״ש מלכות שבתפארת

היום שנים ועשרים יום שהם שלשה שבועות ויום אחד לעומר: ו

הרחמן הוא וכו׳ לאומים בדכס חסד שבנצח

היום שלשה ועשרים יום שהם שלשה שבועות ושני ימים לעומר: ט

הרחמן הוא וכו׳ כי טהרס גבורה שבנצח

היום ארבעה ועשרים יום שהם שלשה שבועות ושלשה ימים לעומר: ע

הרחמן הוא וכו׳ תשפוט רחמי תפארת שבנצח

היום חמשה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וארבעה ימים לעומר: מ

הרחמן הוא וכו׳ עמים נדקתך נצח שבנצח

היום ששה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וחמשה ימים לעומר: י

הרחמן הוא וכו׳ מישור תמיד הוד שבנצח

היום שבעה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וששה ימים לעומר: ם

הרחמן הוא וכו׳ ולאומים גמלס יסוד שבנצח

היום שמונה ועשרים יום שהם ארבעה שבועות לעומר: מ

הרחמן הוא וכו׳ בארץ בט״ר לת״ג מלכות שבנצח

היום תשעה ועשרים יום שהם ארבעה שבועות ויום אחד לעומר: י

הרחמן הוא וכו׳ תנחם תסין חסד שבהוד

היום שלשים יום שהם ארבעה שבועות ושני ימים לעומר: ש

הרחמן הוא וכו׳ סלה קדוש גבורה שבהוד

היום אחד ושלשים יום שהם ארבעה שבועות ושלשה ימים לעומר: ו

הרחמן הוא וכו׳ יודוך כוזו תפארת שבהוד

היום שנים ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וארבעה ימים לעומר: ר

הרחמן הוא וכו׳ עמים סוכן נצח שבהוד

ל״ג בעומר

היום שלשה ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וחמשה ימים לעומר: ו

הרחמן הוא וכו׳ אלהים נכל הוד שבהוד

היום ארבעה ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וששה ימים לעומר: ל

הרחמן הוא וכו׳ יודוך עדתך יסוד שבהוד

היום חמשה ושלשים יום שהם חמשה שבועות לעומר: א

הרחמן הוא וכו׳ עמים תק״ב פנ״ע מלכות שבהוד

היום ששה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ויום אחד לעומר: מ

הרחמן הוא וכו׳ כלם יחיד חסד שביסוד

היום שבעה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ושני ימים לעומר: י

הרחמן הוא וכו׳ ארץ גאה גבורה שביסוד

היום שמונה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ושלשה ימים לעומר: ם

הרחמן הוא וכו׳ נתנה לעמך תפארת שביסוד

היום תשעה ושלשים יום שהם חמשה שבועות וארבעה ימים לעומר: ב

הרחמן הוא וכו׳ יבולה פנה נצח שביסוד

היום ארבעים יום שהם חמשה שבועות וחמשה ימים לעומר: א

הרחמן הוא וכו׳ יברכנו זוכרי הוד שביסוד

היום אחד וארבעים יום שהם חמשה שבועות וששה ימים לעומר: ר

הרחמן הוא וכו׳ אלהים קדושתך יסוד שביסוד

היום שנים וארבעים יום שהם ששה שבועות לעומר: ץ

הרחמן הוא וכו׳ אלהינו יג״ל פז״ק מלכות שביסוד

היום שלשה וארבעים יום שהם ששה שבועות ויום אחד לעומר: ת

הרחמן הוא וכו׳ יברכנו שועתנו חסד שבמלכות

היום ארבעה וארבעים יום שהם ששה שבועות ושני ימים לעומר: נ

הרחמן הוא וכו׳ אלהים קבל גבורה שבמלכות

היום חמשה וארבעים יום שהם ששה שבועות ושלשה ימים לעומר: ח

הרחמן הוא וכו׳ וייראו ושמע ת״ת שבמלכות

היום ששה וארבעים יום שהם ששה שבועות וארבעה ימים לעומר: ם

הרחמן הוא וכו׳ אותו צעקתנו נצח שבמלכות

היום שבעה וארבעים יום שהם ששה שבועות וחמשה ימים לעומר: ס

הרחמן הוא וכו׳ כל יודע הוד שבמלכות

היום שמונה וארבעים יום שהם ששה שבועות וששה ימים לעומר: ל

הרחמן הוא וכו׳ אפסי תעלומות יסוד שבמלכות

היום תשעה וארבעים יום שהם שבעה שבועות לעומר: ה

הרחמן הוא וכו׳ ארץ שקי״ו צי״ת מלכות שבמלכות